ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು

ಏಳನೆಯ ಸಂಪುಟ

"ಶಬ್ದಪಾರಮಾರ್ಗಮಶಕ್ಯಂ"
–ಕೇಶಿರಾಜ

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು
ಚಾಮರಾಜಪೇಟೆ : : ಬೆಂಗಳೂರು–೧೮

೧೯೯೩

KANNADA NIGHANTU - VOL-VII
Second Edition : 2010
Published by : Kannada Sahitya Parishat
Pampa Mahakavi Road, Chamarajapet, Bangalore - 560 018
Pages : X+6481 to 7747 Price : Rs. 350=00

ಮೊದಲನೆಯ ಮುದ್ರಣ – ೧೯೯೩
ಎರಡನೆಯ ಮುದ್ರಣ – ೨೦೧೦
ಪ್ರತಿಗಳು : ೨೦೦೦
ಬೆಲೆ : ಮುನ್ನೂರು ಐವತ್ತು ರೂಪಾಯಿಗಳು

@ ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಕಾಯ್ದಿರಿಸಿದೆ.

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಪದಾಧಿಕಾರಿಗಳು (೨೦೧೦)

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಡಾ. ನಲ್ಲೂರು ಪ್ರಸಾದ್. ಆರ್.ಕೆ.

ಗೌರವ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು

ಪ್ರೊ. ಎಚ್.ಕೆ. ಮಳಲಿಗೌಡ

ಶ್ರೀ ಟಿ.ಎಸ್. ದಕ್ಷಿಣಾಮೂರ್ತಿ

ಗೌರವ ಕೋಶಾಧ್ಯಕ್ಷರು

ಶ್ರೀ ಮುಂಡಲೀಕ ಹಾಲಂಬಿ

ಮುದ್ರಣ: ರಾಜಾ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್
ನಂ.೫೯, ೪ನೆ ಕ್ರಾಸ್, ಲಾಲ್‌ಬಾಗ್ ರಸ್ತೆ
ಕೆ.ಎಸ್. ಗಾರ್ಡನ್, ಗಂಗಾಧರಪ್ಪ ಬ್ಲಾಕ್
ಬೆಂಗಳೂರು- ೫೬೦ ೦೨೭

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ಸಂಪಾದಕ ಸಮಿತಿ

(೧೯೯೨ನೆಯ ಡಿಸೆಂಬರ್ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆ)

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಪ್ರೊ. ಜಿ. ಎಸ್. ಗಾಯಿ, ಪಿಎಚ್.ಡಿ.

ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರು

ಶ್ರೀ ಎನ್. ಬಸವಾರಾಧ್ಯ, ಎಂ.ಎ.

ಸದಸ್ಯರು

ಪ್ರೊ. ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ.
ಡಾ. ಆರ್.ಸಿ. ಹಿರೇಮಠ, ಎಂ.ಎ., ಪಿಎಚ್.ಡಿ.
ಡಾ. ಹಾ.ಮಾ. ನಾಯಕ, ಎಂ.ಎ., ಪಿಎಚ್.ಡಿ.
ಡಾ. ಜಿ.ಎಸ್. ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ, ಎಂ.ಎ., ಪಿಎಚ್.ಡಿ

ಡಾ. ಎಂ. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ, ಎಂ.ಎ., ಪಿಎಚ್.ಡಿ.
ಡಾ. ಟಿ.ವಿ. ವೆಂಕಟಾಚಲ ಶಾಸ್ತ್ರೀ, ಎಂ.ಎ. ಪಿಎಚ್.ಡಿ.
ಡಾ. ಕೆ.ವಿ. ರಮೇಶ್, ಎಂ.ಎ., ಪಿಎಚ್.ಡಿ.
ಡಾ. ಕೆ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ., ಪಿಎಚ್.ಡಿ.

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು

ಡಾ. ಸಿದ್ಧಯ್ಯ ಪುರಾಣಿಕ, ಡಿ.ಲಿಟ್.

ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಶ್ರೀ ಗೊ.ರು. ಚನ್ನಬಸಪ್ಪ

ಪರಿಷತ್ತಿನ ಗೌರವ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು

ಪ್ರೊ. ಎಸ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸನ್, ಎಂ.ಎ.
ಶ್ರೀ ಜಿ. ಚನ್ನವೀರಸ್ವಾಮಿ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಇಡಿ.

ಪರಿಷತ್ತಿನ ಗೌರವ ಕೋಶಾಧಿಕಾರಿಗಳು

ಪ್ರೊ. ಹೆಚ್.ಆರ್. ದಾಸೇಗೌಡ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಎಲ್.

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ಕಚೇರಿಯ ಸಿಬ್ಬಂದಿ

(೧೯೯೨ನೆಯ ಡಿಸೆಂಬರ್ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆ)

ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರು

ಶ್ರೀ ಎನ್. ಬಸವಾರಾಧ್ಯ, ಎಂ.ಎ.

ಉಪ ಸಂಪಾದಕರು

ಶ್ರೀ ಟಿ. ಆರ್. ಮಹಾದೇವಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ.

ಸಹಾಯಕ ಸಂಪಾದಕರು

ಶ್ರೀಮತಿ ಮಂಜುಳಾರಾವ್, ಎಂ.ಎ.
ಶ್ರೀಮತಿ ಎಂ.ಎನ್. ಜಾನಕಮ್ಮ, ಎಂ.ಎ.
ಶ್ರೀಮತಿ ಉಮಾದೇವಿ, ಎಂ.ಎ
ಶ್ರೀಮತಿ ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಎಂ.ಎ
ಶ್ರೀಮತಿ ಎಂ.ಎಸ್. ಸುಜಯ, ಎಂ.ಎ
ಶ್ರೀ ಬಿ. ಆರ್. ಬಸವರಾಜ, ಎಂ.ಎ.

ಪೂರ್ಣಕಾಲದ ಸಹಾಯಕರು

ಶ್ರೀ ಕೆ.ಆರ್. ಶೇಷಗಿರಿ, ಎಂ.ಎ.

ಬೆರಳಚ್ಚುಗಾರ್ತಿಯರು : ಶ್ರೀಮತಿ ಎ. ನೇತ್ರಾವತಿಬಾಯಿ, ಶ್ರೀಮತಿ ಸಿ. ಎನ್. ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ

ಸಹಾಯಕರು : ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರ ಪ್ರಸಾದ್, ಶ್ರೀ ಆರ್. ಶಂಕರಪ್ಪ, ಶ್ರೀ ರೇವಯ್ಯ

ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ನುಡಿ

'ನಿಘಂಟು ಎಂದರೆ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಬೃಹನ್ನಿಘಂಟು' ಎಂದೇ ಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವ ಈ ಮಹಾನಿಘಂಟಿನ ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಅದು ಪ್ರಕಟವಾದ ೧೫ ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಮತ್ತಷ್ಟು ಸುಂದರವಾಗಿ ಮರುಮುದ್ರಣಗೊಳಿಸಿ ಕನ್ನಡ ಕುಲಕೋಟಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲು ನನಗೆ ಸಂತೋಷವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಕನ್ನಡ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಭಾಷೆಯ ಸ್ಥಾನಮಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿರುವುದು ಅದರ ಸಂಪನ್ನತೆ ಮತ್ತು ಅರ್ಹತೆಗಳಿಂದಾಗಿಯೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಲೋಕದೆದುರು ಬಿಚ್ಚತೋರಿಸುವ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು ಈ ಬೃಹತ್ ನಿಘಂಟು. ಕನ್ನಡದ ಸಮಸ್ತ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ತನ್ನೊಳಗೆ ಐಕ್ಯಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಈ ನಿಘಂಟಿನ ವಿವಿಧ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವೊಂದರ ಅರ್ಥ, ವಿವರಣೆ, ಉದಾಹರಣೆ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಅರ್ಥಪುಟವನ್ನು ದಾಟಿ ಒಂದು ಪುಟವನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದುಂಟು.

ಕ್ರಿ.ಶ.೪೫೦ರ ಹಲ್ಮಿಡಿಶಾಸನದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಈ ಸಂಪುಟ ಯೋಜನೆ ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಂಡ ೧೯೯೫ರವರೆಗೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿರುವುದು, ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಒಂದೇ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಜೊತೆಗಿರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದು, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶಬ್ದವನ್ನೂ ನಾಮಪದ ಅಥವಾ ಕ್ರಿಯಾಪದವೆಂದು ಖಚಿತವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು, ಅರ್ಥ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಣಕ್ಕೆಂದು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ವಾಕ್ಯ ಅಥವಾ ವಾಕ್ಯತುಂಡುಗಳೇ ಮೂಲಕಾವ್ಯವನ್ನು ಓದಬೇಕೆನ್ನುವ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು – ಈ ಎಲ್ಲ ಅಂಶಗಳು ಇದರ ಅಪೂರ್ವತೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವ ಸಾಕ್ಷಿಕಲ್ಲುಗಳಾಗಿವೆ. ನಿಘಂಟು ಎನ್ನುವುದೇ ತುಂಬ ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾದ, ಒಂದು ಭಾಷೆಯ ಸೃಜನ ಸಾಹಿತ್ಯದಷ್ಟೇ ಪ್ರಮುಖವಾದ, ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ರಚನೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳೆಲ್ಲದರ ಎಚ್ಚರದ ದುಡಿಮೆಯನ್ನು ಬಯಸುತ್ತದೆ. ಕನ್ನಡದ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಮೈತುಂಬಿಕೊಂಡ ಘನ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸತತ ಪರಿಶ್ರಮದಿಂದ ಈ ಯೋಜನೆ ಶಿಸ್ತುಬದ್ಧವಾಗಿ ಯಶಕಂಡಿದೆ. ಮೊದಲ ಮುದ್ರಣದ ೧೦,೦೦೦ ಪ್ರತಿಗಳು ಕೆಲವೇ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಿಗರ ಮನೆಯ ಕಪಾಟುಗಳನ್ನು, ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರಗಳನ್ನು, ಶಾಲೆಕಾಲೇಜುಗಳನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಧನ್ಯತಾಭಾವವನ್ನು ತಳೆಯುವಂತಾಯಿತು. ಆದರೆ ನಿಘಂಟುವಿನ ಉಪಯುಕ್ತತೆಯನ್ನು ತಡವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡವರು ಅಂದಿನಿಂದ ಇಂದಿನವರೆಗೆ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿಗೆ ದೂರವಾಣಿ ಕರೆ ಮಾಡಿ, ಮಾರಾಟ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಿಸಿ, ಪುಸ್ತಕ ಮಳಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಹುಡುಕಾಡಿ ಸಿಗದೆ ನಿರಾಶರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಮರುಪ್ರಕಟಿಸುವಂತೆ ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ, ಒಂಬತ್ತು ಸಾವಿರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕ ಪುಟಗಳ ವಿಸ್ತಾರದಲ್ಲಿ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಎಲ್ಲರ ಮನೆಯನ್ನೂ ಬೆಳಗಬೇಕಾಗಿರುವ ಈ ನಿಘಂಟನ್ನು ಮುದ್ರಿಸುವುದಾಗಲೀ, ಮುದ್ರಿತ ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ಜೋಡಿಸಿಡುವುದಾಗಲೀ, ಮಾರಾಟದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುವುದಾಗಲೀ, ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು

ಕಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸುವುದಾಗಲೀ ಅಷ್ಟೊಂದು ಸುಲಭವಾದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಈ ಅಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಸುವ ಧೈರ್ಯೋತ್ಸಾಹಗಳು ಪರಿಷತ್ತಿನೊಡಲಲ್ಲಿ ಚಿಮ್ಮುವುದಕ್ಕೆ ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರ ಕಾರಣವಾಯಿತೆಂದರೆ ಅದನ್ನು ಯಾರೂ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಆಲಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತನ್ನು ಕನ್ನಡದ ಸಾರ್ವಭೌಮ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯೆಂದೇ ಭಾವಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಕನ್ನಡದ ಭಾಗ್ಯವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಸನ್ಮಾನ್ಯ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಬಿ.ಎಸ್. ಯಡಿಯೂರಪ್ಪನವರು ಹಲವು ಒತ್ತಡಗಳ ನಡುವೆಯೂ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟ ಆಶ್ವಾಸನೆಗಳನ್ನು ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ಪರಿಷತ್ತಿನ ಎಲ್ಲಾ ಯೋಜನೆಗಳಿಗೂ ಹಸಿರು ನಿಶಾನೆ ತೋರುತ್ತಿರುವುದು, ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಪದಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ – ಕನ್ನಡ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಕಚೇರಿಯ ಹೊರಗೆ ಕಡತಗಳೊಂದಿಗೆ ಗಂಟೆಗಟ್ಟಲೆ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿರುವುದು, ಅಖಿಲ ಭಾರತ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮ್ಮೇಳನದಿಂದ ತಾಲ್ಲೂಕು ಸಮ್ಮೇಳನಗಳವರೆಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಅದ್ಧೂರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹಣ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು – ಇಂಥವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಂಡಾಗ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ನನಗೆ ಮನಸ್ಸು ತುಂಬಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆರುಕೋಟಿ ಕನ್ನಡಿಗರ ಪರವಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾ ಕುಸುಮಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಬೇಕೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. 'ಕನ್ನಡದ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ' 'ಕನ್ನಡಿಗರ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ' ಎಂದು ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ನುಡಿಯಬೇಕೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಸನ್ಮಾನ್ಯ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳ ಕನ್ನಡದ ಮೇಲಿನ, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಬಗೆಗಿನ ಈ ಅಖಂಡ ಪ್ರೀತಿ ಹೀಗೇ ಮುಂದುವರಿಯಲೆಂದು ಆಶಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ ನಿಘಂಟು ಯೋಜನೆಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಮನಗಂಡು ಒಂದು ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿಗೆ ಉದಾರವಾಗಿ ನೀಡಿದೆ. ಸರ್ಕಾರ ಹಣ ನೀಡಿರುವುದು ಪರಿಷತ್ತಿಗಾದರೂ ಇದು ಜನತೆಯ ಹಣ ಮತ್ತು ಇದರ ಅಂತಿಮ ಫಲಾನುಭವಿಗಳೂ ಜನತೆಯೇ. ಈ ಎಚ್ಚರವನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡೇ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಬಹುಬೇಡಿಕೆಯ ಬೃಹನ್ನಿಘಂಟಿನ ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಪುನರ್ಮುದ್ರಣಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸರ್ಕಾರದ ಉದಾರ ಆರ್ಥಿಕ ನೆರವಿನ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ನಿಘಂಟಿನ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯರೂ ಕೊಳ್ಳಲು ಮನಸ್ಸು ಮಾಡುವಂತೆ ಕಡಿಮೆಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭಾಷೆ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯಾಭಿಮಾನದ ಸಂಕೇತವೆಂಬಂತೆ ಈ ಯೋಜನೆಯ ಯಶಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ನಿರ್ವಹಿಸಿರುವ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ಹಾಗೂ ಕನ್ನಡ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಜಯರಾಮರಾಜೇ ಅರಸ್ ಮತ್ತು ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀ ಮನು ಬಳಿಗಾರ್ ಅವರುಗಳನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತದೆ. ನಿಘಂಟು ಯೋಜನೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾದಾಗ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀ ಜಿ. ನಾರಾಯಣರಿಂದ ಮೊದಲಗೊಂಡು ಮುಕ್ತಾಯವಾದಾಗ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದ ಡಾ. ಸಾ.ಶಿ. ಮರುಳಯ್ಯನವರವರೆಗೆ ಇದನ್ನು ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಮುನ್ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದ ಎಲ್ಲ ಅಧ್ಯಕ್ಷರುಗಳಿಗೂ ನಿಘಂಟು ಸಮಿತಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು, ಸದಸ್ಯರುಗಳು, ಸಂಪಾದಕರು, ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೂ ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿಕೊಟ್ಟ ರಾಜಾ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್‌ನವರಿಗೂ ಮತ್ತು ಅವರ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೂ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ತುಂಬಾ ಆಭಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಮರುಮುದ್ರಣದ ಈ ನಿಘಂಟಿನ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡ ಜನತೆ ಪ್ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಂದ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರೆಂದು ನಂಬಿದ್ದೇನೆ.

ಬೆಂಗಳೂರು
೫–೬–೨೦೧೦

ಡಾ. ನಲ್ಲೂರು ಪ್ರಸಾದ್ ಆರ್.ಕೆ.
ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಅರಿಕೆ

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಕೈಕೊಂಡಿರುವ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ಕಾರ್ಯ, ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಸಾರಸ್ವತ ಯೋಜನೆಯಾಗಿದೆ. ಭಾರತೀಯ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ರಚನೆಯಾಗುತ್ತಿರುವ ಈ ನಿಘಂಟು ಹಲವು ಭಾಷೆಗಳ ನಿಘಂಟುಗಳಿಗೆ ಮಾದರಿಯೆಂಬಂತಿದೆ. ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ, ಚಾರಿತ್ರಿಕ ವಿವರಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಈ ನಿಘಂಟು ಪ್ರಮಾಣಭೂತವೂ ಸಮಗ್ರವೂ ಆಗಿದೆ.

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ಯೋಜನೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾದಾಗ ಅದು ಇಷ್ಟು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆ ಯಾರಿಗೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ, ಸರ್ಕಾರದ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಅನುದಾನದ ಮೂಲಕ ೧೯೫೪ನೆಯ ಇಸವಿ ಅಕ್ಟೋಬರ್ ತಿಂಗಳು ೧೮ನೆಯ ತಾರೀಖು ಈ ಕಾರ್ಯ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಆಗ ನಿಘಂಟನ್ನು ಒಂದೇ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಮುಗಿಸುವ ಯೋಚನೆಯಿತ್ತು. ೧೯೫೮ರ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟಿನ ರೂಪರೇಖೆಗಳು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ವಿಸ್ತೃತಗೊಂಡವು. ಆಗ ಈ ಯೋಜನೆಗೆ ಒಂದುಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿ ಸಾಲದು ಎನ್ನಿಸಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ನಿಘಂಟನ್ನು ಒಂದೇ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಮುಗಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಮನವರಿಕೆಯಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಸರ್ಕಾರವು ನೇಮಿಸಿದ ಬಿ. ಎಂ. ಕೃಷ್ಣನ್ ಸಮಿತಿ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವರೊಡನೆ ಸಮಾಲೋಚನೆ ನಡೆಸಿ ಒಂದು ವರದಿಯನ್ನು ನೀಡಿತು. ಅದರಲ್ಲಿ ನಿಘಂಟನ್ನು ಐದುಸಾವಿರ ಪುಟಗಳ ನಾಲ್ಕುಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ೧೯೬೬ರ ವೇಳೆಗೆ ಹೊರತರಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿಸಲಾಯಿತು. ಈ ಹದಿನೈದುಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಸರ್ಕಾರವು ೧೯೬೧ನೆಯ ಮೇ ತಿಂಗಳು ೨೯ರಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿತು.

ಮೊದಲಿಗೆ ನಿಘಂಟು ರಚನೆಗೆ ಅಗತ್ಯವಾದ ಶಬ್ದಸಂಗ್ರಹ ಕಾರ್ಯ ತ್ವರಿತವಾಗಿ ನಡೆಯಿತು. ನಿಘಂಟುಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾದ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ದೊರೆಯದೆ ನಿಘಂಟು ರಚನೆ ವಿಳಂಬವಾಯಿತು. ನಿಘಂಟಿನ ಕರಡುಪ್ರತಿಯ ಸಿದ್ಧತೆ, ವರಿಷ್ಕರಣ, ಸಂಪಾದಕ ಸಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅದರ ವಿವರವಾದ ಚರ್ಚೆ, ಅನುಮೋದನೆ, ಮುದ್ರಣಪ್ರತಿಯ ಸಿದ್ಧತೆ– ಈ ವಿವಿಧ ಹಂತಗಳು ಸಾಕಷ್ಟು ಸಮಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡುವು. ಇಂತಹ ವಿದ್ವತ್‌ಕಾರ್ಯ ತ್ವರಿತವಾಗಿ ಮುಗಿಯುವ ಸ್ವರೂಪದ್ದಲ್ಲವೆಂಬುದೂ ಆಗ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು.

ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ಬಳಸಿರುವ ಹಲವು ಬಗೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳು, ಚಿಹ್ನೆಗಳು ಮತ್ತು ಅದರ ವಿಶಿಷ್ಟ ವಿನ್ಯಾಸ ಮೊದಲಾದುವು ಗಳಿಂದಾಗಿ ಮುದ್ರಣಕಾರ್ಯವನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಮುಗಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿಘಂಟಿನ ನಾಲ್ಕು ಸಂಪುಟಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ೧೯೭೦, ೧೯೭೨, ೧೯೭೨ ಮತ್ತು ೧೯೭೯ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದುವು.

ಹಿಂದೆ ಯೋಚಿಸಿದ್ದಂತೆ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ಐದುಸಾವಿರ ಪುಟಗಳ ನಾಲ್ಕುಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಮುಗಿಯುವುದಿಲ್ಲ ವೆಂಬುದು ಮನವರಿಕೆಯಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳೇನೆಂದರೆ : ಅಪ್ರಕಟಿತ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳಿಂದ, ಅಧಿಕಸಂಖ್ಯೆಯ ಶಾಸನ ಗಳಿಂದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿತ್ತು ; ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಭಾಷೆಯ ವಿಶಿಷ್ಟಪದಗಳ ಸೇರ್ಪಡೆಗೂ ಅವಕಾಶ ನೀಡಲಾಗಿತ್ತು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಶಬ್ದಸಂಗ್ರಹ ಹೆಚ್ಚಿತು ; ನಿಘಂಟಿನ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಬೆಳೆಯಿತು. ನಾಲ್ಕುಸಂಪುಟಗಳ ಯೋಜನೆ ಎಂಟುಸಂಪುಟಗಳ ಯೋಜನೆಯಾಗಬೇಕಾದುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಯಿತು. ಈ ಎಲ್ಲ ಅಂಶಗಳನ್ನೂ ಸರ್ಕಾರದ ಗಮನಕ್ಕೆ ತಂದು ಹೆಚ್ಚಿನ ಧನಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಮನವಿಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಲಾಯಿತು. ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ ಈ ಯೋಜನೆಯ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಮನಗಂಡು ಹೆಚ್ಚಿನ ಅನುದಾನಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನೂ ನೀಡಿತು. ಸರ್ಕಾರ ಮತ್ತೆ ಕೊಟ್ಟ ಅವಧಿ ಮತ್ತು ಅನುದಾನ ಸಾಲದೆಹೋದಾಗ, ಅದು ಮರುಪರಿಶೀಲನೆ ಮಾಡಿ ಅಗತ್ಯವಾದ ಕಾಲಾವಕಾಶವನ್ನೂ ಧನಸಹಾಯವನ್ನೂ ಒದಗಿಸಿ ಈ ಯೋಜನೆ ಮುಂದುವರಿಯಲು ಅವಕಾಶಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿತು.

ಐದನೆಯ ಸಂಪುಟ ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಅನಿವಾರ್ಯ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಅದನ್ನು ಅಚ್ಚುಮಾಡಲು ಎಂಟು ವರ್ಷಗಳು ಕಾಯಬೇಕಾಯಿತು. ಅದು ೧೯೮೭ರಲ್ಲಿ ಹೊರಬಂದಿತು. ಅನಂತರ ಆರನೆಯ ಸಂಪುಟವು ೧೯೯೦ರಲ್ಲಿ, ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಜರುಗಿದ ೭೦ನೆಯ ಅಖಿಲ ಭಾರತ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮ್ಮೇಳನದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಯಿತು.

ಈಗ ನಿಘಂಟಿನ ಉಳಿದ ಭಾಗಗಳ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯ ಸಿದ್ಧತೆ ಮುಗಿದಿದೆ. ಅದರ ಬಹುಭಾಗವನ್ನು ಸಂಪಾದಕ ಸಮಿತಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದೆ. ಈ ಏಳನೆಯ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ 'ಬಲ್ಲ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಲಕಾರದ ಎಲ್ಲ ಶಬ್ದಗಳೂ ಸೇರ್ಪಡೆಯಾಗಿವೆ. ಇನ್ನುಳಿದ ಅಕ್ಷರಗಳ ಶಬ್ದಗಳು ಕೊನೆಯದಾದ ಎಂಟನೆಯ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಸೇರ್ಪಡೆಯಾಗಲಿವೆ. ಸರ್ಕಾರಿ

ಮುದ್ರಣಾಲಯದವರು ನಿಘಂಟು ಮುದ್ರಣಕ್ಕಾಗಿ ವಿಶೇಷ ಏರ್ಪಾಡುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೆಲವು ತಿಂಗಳುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಗಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ನೆರವಾದ ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ಹಿಂದಿನ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀ ಇ. ಕೃಷ್ಣನಾರಾಯಣ ಮತ್ತು ಈಗಿನ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀ ಡಿ. ಎಸ್. ಅಶ್ವತ್ಥ್ ಅವರಿಗೆ ಮತ್ತು ಅವರ ಸಹಾಯಕ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಹಾಗೂ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟಿನ ಸಂಪಾದಕ ಸಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ನಾಡಿನ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಇದ್ದುಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಜ್ಞಾನಾನುಭವಗಳ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲಿ ಈ ಕೋಶ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿ ರೂಪುಗೊಳ್ಳಲು ಕಾರಣರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಅವರ ಸಲಹೆ ಸಹಕಾರಗಳು ಈ ಸಂಪುಟವ ಸಿದ್ಧತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ದೊರೆತಿವೆ. ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಗೌರವಪೂರ್ವಕವಾದ ವಂದನೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಏಳನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಸಿದ್ಧತೆಯಲ್ಲಿ ೧೯೯೨ರ ಫೆಬ್ರುವರಿ ತಿಂಗಳವರೆಗೆ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು ಹಾಗೂ ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರಾಗಿ ಪ್ರೊ. ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯನವರು ಸಲ್ಲಿಸಿರುವ ಸೇವೆಯನ್ನು ನಾವು ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ನೆನೆಯುತ್ತೇವೆ.

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗ ನಿಘಂಟು ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ನುರಿತವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ನಿಘಂಟು ಬರವಣಿಗೆ, ಪರಿಷ್ಕರಣ, ಕರಡುಪರಿಶೀಲನೆ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ಪಂತಗಳಲ್ಲೂ ಸಮರ್ಪಣಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ದುಡಿದಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಸಹಕಾರವನ್ನಿಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಶ್ರೀ ಗೊ. ರು. ಚನ್ನಬಸಪ್ಪ, ಗೌರವ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾದ ಪ್ರೊ. ಎಸ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸನ್ ಹಾಗೂ ಶ್ರೀ ಜಿ. ಚನ್ನವೀರಸ್ವಾಮಿ, ಗೌರವ ಕೋಶಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಪ್ರೊ॥ ಹೆಚ್. ಆರ್. ದಾಸೇಗೌಡ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಈ ಸಂಪುಟ ಹೊರಬರಲು ಒತ್ತಾಸೆ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ವಂದನೆಗಳು ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ.

ಕೊನೆಯದಾದ ಎಂಟನೆಯ ಸಂಪುಟವನ್ನೂ ಸಹ ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ಪೂರಯಿಸುವ ಭರವಸೆ ನೀಡುತ್ತ, ಈ ಸಂಪುಟವನು ಕನ್ನಡ ಜನತೆಯ ಕೈಯಲ್ಲಿಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಪ್ರಾಜ್ಞರು ಈ ಏಳುಸಂಪುಟಗಳನ್ನೂ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ನಿಘಂಟಿನ ಉತ್ಕರ್ಷಣೆಗೆ ನೀಡುವ ಎಲ್ಲ ಸಲಹೆ ಸೂಚನೆಗಳನ್ನು ನಾವು ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಡಾ॥ ಜೆ. ಎಸ್. ಗಾಯಿ
ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಎನ್. ಬಸವಾರಾಧ್ಯ
ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರು

ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ಕೃತಜ್ಞತೆ

ಕೆನ್ನಡ-ಕನ್ನಡ ಬೃಹನ್ನಿಘಂಟು ಪ್ರಕಟಣೆ, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಹೆಮ್ಮೆಯ ಸಾಧನೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಒಂದು ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಸಪ್ರಮಾಣವಾದ ಸಮಗ್ರ ನಿಘಂಟು ಅಗತ್ಯವೆಂಬ ಬಹುಜನ ಆಸಕ್ತರ ಅಭಿಲಾಷೆಯೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ನಿಘಂಟು ಯೋಜನೆ ಮೊದಲು ಐದು ಸಂಪುಟಗಳಿಗೆ ಮುಗಿಯುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಕನ್ನಡದ ಅಗಾಧವಾದ ಶಬ್ದರಾಶಿ, ಅವುಗಳಿಗಿರುವ ಅರ್ಥವ್ಯಾಪ್ತಿ, ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿರುವಂತೆ ನಾಲ್ಕು ಸಂಪುಟಗಳ ನಿಘಂಟು ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳಿಗೆ ಹರಡಿದೆ. ಇದರ ಏಳನೆಯ ಸಂಪುಟವನ್ನು ಇದೀಗ ಕನ್ನಡಿಗರ ಕೈದುಲ್ಲಿರಿಸಲು ಹರ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ. ಕೊನೆಯ ಹಾಗೂ ಎಂಟನೆಯ ಸಂಪುಟವನ್ನು ಆದಷ್ಟು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಲು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ನಿಘಂಟುವಿನ ಕೆಲಸ ಅವಸರದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಒಂದು ಪದಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಖಚಿತಗೊಳಿಸುವ ಮೊದಲು ಅದನ್ನು ಹಲವಾರು ರೀತಿಯ ನಿಕಪಕ್ಕೊಡ್ಡಿ ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದ ಘನವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸಂಪಾದಕ ಮಂಡಳಿ ಸ್ತುತ್ಯಾರ್ಹವಾದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

ಈಗ ನಿರ್ಧಾರವಾಗಿರುವಂತೆ ಎಂಟನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಪ್ರಕಟಣೆಯೊಂದಿಗೆ ಈ ನಿಘಂಟು ಯೋಜನೆಯು ಕಾರ್ಯ ಮುಗಿದಂತಲ್ಲ. ಇದು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಮೊದಲ ಹಂತ. ಮುಂದಿನ ಹಂತ ಈ ಎಲ್ಲ ಸಂಪುಟಗಳ ಪುಷ್ಕರಣ. ನಿಘಂಟು ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಎಚ್ಚರವಹಿಸಿರುವುದು, ಶ್ರಮಪಟ್ಟು ವ್ಯಾಪಕ ಶಬ್ದಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಿರುವುದು ಇದುವರೆಗಿನ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಿದಾಗ ಯಾರಿಗಾದರೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಒಂದು ಜೀವಂತಭಾಷೆಗೆ ಕಾಲಗತಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಹೊಸ ಶಬ್ದಗಳು, ಹೊಸ ಹೊಸ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಆಂದಾಗ ಆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಎಷ್ಟೋ ಹೊಸ ಶಬ್ದಗಳು, ಬಳಕೆಗಳು ಕೈಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿರುವ ಸಾಧ್ಯತ ಇಲ್ಲದಿಲ್ಲ.

ಇಂತಹ ನಿಘಂಟುಗಳ ಕಾರ್ಯ ಇಲ್ಲಿಗೇ ಕೊನೆ ಎನ್ನುವಂತಿಲ್ಲ. ಅವು ಪುನಃ ಪುನಃ ಪರಿಷ್ಕರಣಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾಷೆಯ ಬಳಕೆಯೊಡನೆ ನಿಘಂಟಿನ ಸಂಬಂಧ ಬೆಳೆದುಕೊಂಡೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಈಗಾಗಲೇ ಪೂರ್ಣಗೊಂಡಿರುವ ಏಳು ಸಂಪುಟಗಳ ಪರಿಷ್ಕರಣಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳಲು ನೆರವಾಗಬೇಕೆಂದು ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ ಕಳುಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಎಂಟನೆಯ ಸಂಪುಟ ಇನ್ನೊಂದು ವರ್ಷದೊಳಗೆ ಮುಗಿಯಲಿದ್ದು ಅದರ ಪರಿಷ್ಕರಣಕಾರ್ಯವೂ ನಡೆಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಜ್ಯಸರ್ಕಾರ ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೆರವಾಗುವುದೆಂದು ನಂಬಿದ್ದೇನೆ.

ಕನ್ನಡ-ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು ಕಾರ್ಯ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸರ್ಕಾರದ ಯೋಜನೆ. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಅದನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ನಿಗದಿಪಡಿಸಲಾಗಿರುವ ಕಾಲಾವಧಿಯನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಲು ಹಾಗೂ ಅಗತ್ಯವಾದ ಅನುದಾನವನ್ನು ಮಂಜೂರು ಮಾಡಲು ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ ತುಂಬ ಸಹಕಾರ ನೀಡುತ್ತಿದೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವರಿಗೆಲ್ಲ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಚಿರಋಣಿ.

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟಿನ ಮುದ್ರಣಕಾರ್ಯ ಸುಲಭದ್ದೇನೂ ಅಲ್ಲ. ಇಂಥ ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದವರು. ಹಿಂದಿನ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀ ಇ. ಕೃಷ್ಣನಾರಾಯಣ ಮತ್ತು ಈಗಿನ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀ ಡಿ. ಎಸ್. ಅಶ್ವಥ್ ಅವರಿಗೂ, ಇತರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಹಾಗೂ ಸಿಬ್ಬಂದಿಗಳಿಗೂ ಧನ್ಯವಾದಗಳು.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಏಳನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಸಿದ್ಧತೆಯ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಘಂಟಿನ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರೂ, ಅಧ್ಯಕ್ಷರೂ ಆದ ಪ್ರೊ॥ ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ ಅವರ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮತ್ತು, ಈಗಿನ ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರಾಗಿರುವ ಶ್ರೀ ಎನ್. ಬಸವಾರಾಧ್ಯ ಅವರ ಶ್ರಮವನ್ನು, ನಿಘಂಟು ಸಂಪಾದಕ ಮಂಡಳಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿರುವ ಡಾ॥ ಜಿ. ಎಸ್. ಗಾಯಿ ಅವರ ಸೇವೆಯನ್ನು ಪರಿಷತ್ತು ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತದೆ. ಸಂಪಾದಕ ಮಂಡಳಿಯ ಎಲ್ಲ ಸದಸ್ಯರಿಗೂ, ನಿಘಂಟು ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗಕ್ಕೂ ಪರಿಷತ್ತು ಆಭಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಪ್ರೊ॥ ಜಿ. ಎಸ್. ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಯ್ಯನವರಿಗೂ, ಪದಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಹಾಗೂ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆರವಾದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅನಂತ ವಂದನೆಗಳು.

ದಿನಾಂಕ : ೧-೧೧-೧೯೯೩

ಬೆಂಗಳೂರು – ೫೬೦ ೦೦೯

ಗೊ. ರು. ಚನ್ನಬಸಪ್ಪ
ಅಧ್ಯಕ್ಷ
ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು

ಬಿಲ್ಲ₂, ಬಿಲ್ಲವ₂ (ನಾ). ಬೇಡ; ಕಿರಾತ; ವ್ಯಾಧ: "ಬಿಲ್ಲನೆಂಬ ನಾಮಂ ವ್ಯಾಧನಲ್ಲೆ" (ಕ್ಷತ್ರ. ೪೮): ಮಯ್ನವಿರ್ ಪಱಿಗುಮೆಂದು ಮಿಡುಕಲೊಲ್ಲದಲ್ಲಿಯೆ ನಂದು ಬಿಲ್ಲರ್ಗ್ ತಮ್ಮಿಂ ಕಾಮೆ ಪಡುಮಿಗಂಗುಡುವ ಚಮರೀ ಮೃಗಂಗಳಂ (ಹಂಪ್ರಕೃ. ೪-೮೩ ಪ). ಬಿಲ್ಲವ್ವ₂: ಕೊಡಚಲ್ಲಣ ತೊಟ್ಟ ಜೋಡು ಬಿಡದ ಮೆಱಿಯೆ ಬಿಲ್ಲವರು ಕಡೆತಂದರು (ಶಾಂಶಾಂ. ೦೦-೩೩) ; ಹುದುಗಿರ್ದ ಹೊದೆಯಿಂದೆ ಕಾರೊಡಲ ಬಿಲ್ಲವನುರದೆ ಚಿಮ್ಮಿ ತುಡುಕಿದನದಂ ಮಾಂಸದೊಲವಿಂದೆ (ಕ್ರಿಣಾಪ. ೨-೨೩). [< ಸಂ. ಭಿಲ್ಲ]

ಬಿಲ್ಲ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಬಳಪಾಧ್ರಿ. ಹುದ್ದೆ. ಬಿಲ್ಲ. ಹುಳ್ಳಲವೆ. ಹುಲವ (ಪ್ರಸಿಂ. ೬೨-೦೪೭೩). [?./ಸಂ. ಬಿಲ್ಲ=ಅಂಗಗು]

ಬಿಲ್ಲಣೆ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಾಳುಗಳ ಸೈನ್ಯ; ಬಿಲ್ಲಾರರ ಸೇನೆ: ಬಿಲ್ಲಣೆ ಬಿಲ್ಲನೆಯೊಳೆಯ್ದಿ ತೇರ್ ತೇರೊಳ್ ತಳ್ತಿಲ್ಲದೆ ಕಾಗಿದುದು (ಕರ್ಣಪ. ೯-೩೩) ; ರಣಗಬ್ಬಲಿ ಕೈವಿಗೆ ಬಿಲ್ಲಣೆ ಕಡುಕೆಯ್ದುಭಯಬಲದೊಳಂಬಿಕ್ಕುವುದುಂ (ಕಂಗಪ. ೦೬-೪೯); ಕಡುಮುಳಿಸಿಂ ಬಿಲ್ಲಣೆ ತಳ್ತಿಱಿಯುತ್ತಿರ್ದುದು (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೨೭೦). [ಬಿಲ್ಲ₂ + ಅಣೆ₂]

ಬಿಲ್ಲಪಕ್ಕಣ (ನಾ). ಬೇಡರು ವಾಸಿಸುವ ಹಳ್ಳಿ: ಗೊಲ್ಲಪ್ಪಗಳೊಳಗುಹಾಂತರ ಬಿಲ್ಲಪಕ್ಕಣದೊಳು . . . ಬಂಬತ್ತಿದನು ಬಿಡದಾ ಕನಕಮಯ ಮೃಗವ (ತೊಡಗ. ೬-೬-೩೮). [ಬಿಲ್ಲ₂ + ಪಕ್ಕಣ]

ಬಿಲ್ಲಪಳ್ಳಿ (ನಾ). = ಬಿಲ್ಲಪಕ್ಕಣ: ಅಱಿದಿನಿಸಂ ಬೆಚ್ಚದೆ ತಾಬ್ಲೆಱಿಗೊಂಡಿರಲೆಂದು ಬಿಲ್ಲಪಳ್ಳಿಗಳೆಲ್ಲಂ ತೊಱೆದುವು ತೊಱೆದಡಿಗಳಂ (ಪಡಿ. ೯-೦೦). [ಬಿಲ್ಲ₂ + ಪಳ್ಳಿ₁]

ಬಿಲ್ಲವ್ವ 'ಬಿಲ್ಲ₂' ಪರಾ.

ಬಿಲ್ಲವ್ವ₂ 'ಬಿಲ್ಲ₂' ನೋ.

ಬಿಲ್ಲವಕ್ಕೆ 'ಬಿಲ್ಲವಕ್ಕ' ನೋ.

ಬಿಲ್ಲವೆಲ್ಗಂಡ ? (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರಾಂತದ ಹೆಸರು (?): ಅತನಿಂ ಕಿಱಿಯಂ ವೂವತ್ತಿಚ್ಚಾಸಿರದ ಬಿಲ್ಲವೆಲ್ಗಂಡಾಸಿಮಯಿನ್ದ ಕಿಱಿಯ ಪೊನ್ನಯ್ಯ ಬಿಲ್ಲಹನ ಬೆಸದಾಳು ಗಜಾಂಕುಶಕೋವನ ಮೇಗೆ ದಣ್ಣಾಪೋಗಲು (ಕೌಶಾ. IX – I. ೫೫-೬ ; ೪೮). [?]

ಬಿಲ್ಲಹದಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ವಂದಕಾರುಂಕ ಕಬ್ಬುನದ ಸುಂಕ ಬಿಲ್ಲಹದಿಕೆ ಬಾಲಪಣ (ಶಿ. XVI. ೫೯ಶಾ. ೬೦-೫೯ ; ೧೩೦). ' ಬಿಲುವಡಿಕೆ ' ಪರಾ. [? + ಪದಿಕೆ₁ (< ಪೊದಕೆ₂)]

ಬಿಲ್ಲಹಾವು (ನಾ). ಮರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ. ಉದ್ದವಾದ ವಿಷಪೂರಿತ ಹಸುರುಹಾವು: (ಕೃ). [ಬಿಲ್ಲ₂ + ಹಾವ (<ಪಾವ್ಪು₁)]

ಬಿಲ್ಲಾಯ್ತ (ನಾ). = ಬಿಲ್ಲಾರ: ಅವನೆ ಬಿಲ್ಲಾಯ್ತರಲಿ ಗಡ ಕನಾಕ ! (ಹಕ್ಕ. ೩-೨೬). [ಬಿಲ್ಲ₂ + – ಆಯ್ತ]

ಬಿಲ್ಲಾಳ್, ಬಿಲ್ಲಾಳು (ನಾ). ಬಿಲ್ಲುಗಾರ; ಬಿಲ್ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲ ವೀರ: "ಬಿಲ್ಲಂಟನೆಂದು ಬಿಲ್ಲಾಳೆನ್ನಲ್ ವೀರರ್ಗ್ ನಾಡುಮಕ್ಕುಂ" (ಕರ್ಣ. ೦೩೬) ; ದೊಱೆಯಿಲ್ಲದ ಬಿಲ್ಲಾಳ್ . . . ಎಱೆಯಿಲ್ಲದ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ ಸೊಗಬಿಸಿದವುದೇ (ಕಾಪ್ರ. ೬-೧೭) ; ಮಾರನಿರೊಳ್ ಬಿಲ್ಲಾಳಿ (ಸೊಪಪುಣ. ೬); ನೀನೆ ಜಗದ ಬಿಲ್ಲಾಳ್ಗಳೊಳಗೆ ಜಾಣ್ಮೆಯುಳ್ಳವನಪ್ಪೆ (ಕೃಷ್ಣ. ೪೯-೦೪). ಬಿಲ್ಲಾಳು: "ಧನ್ವೀ, ಧನುಷ್ಮಾನ್, ಧಾನುಷ್ಕಃ. ನಿಷಂಗಿನ್, ಧನುರ್ಧರಃ— ಈ ೫ ಬಿಲ್ಲಾಳು" (ಚಾಸಾಪ. ೦೩೪) ; ಕಾಮನೆಂಬ ಬಿಲ್ಲಾಳು ಅಂಟೆಂಬುದ ನಾವು ಕೇಳಿ ಬಲ್ಲೆವೆಸೆ (ಸಪಾಪ. ೬-೬). [ಬಿಲ್ಲ₂ + ಅಳ್₂]

ಬಿಲ್ಲಾಳು 'ಬಿಲ್ಲಾಳ್' ನೋ.

ಬಿಲ್ಲಾಳುತನ 'ಬಿಲ್ಲಾಳ್ತನ' ನೋ.

ಬಿಲ್ಲಾಳ್ತನ, ಬಿಲ್ಲಾಳುತನ (ನಾ). ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯ ಪ್ರೌಢಿಮೆ; ಬಿಲ್ವಿದ್ಯೆಯ ನೈಪುಣ್ಯ: ಅತನ ಸಾಹಸದ ಚಲದ ಬಲದ ಬಿಲ್ಲಾಳ್ತನ ದಳವಿಗಳವೆದು ನೋಡಿ (ಕಂಪಾ. ೯-೦೬ ಪ) : ಜವನ ಬಿಲ್ಲಾಳ್ತನಮಂ ಪೇಬ್ಮೊಡೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೪೩) ; ಪೊಸತು ಬಿಲ್ಲಾಳ್ತನದೊಳ್ ಕಲಿ ನೀನಲ್ಲದೆ ಪೆಸರಾರ್ (ಸಮಂ. ೪-೪೯). ಬಿಲ್ಲಾಳುತನ : ಪೂತು ಮರುಳು ಬಿಲ್ಲಾಳುತನವಿದು ಭೂತನಾಥಂಗಿಲ್ಲ (ಶಾಬ್ಧಾದಿ. ೬-೦೪).

[ಬಿಲ್ಲಾಳ್ + – ತನ]

ಬಿಲ್ಲು₁ 'ಬಿಲ್ಲ₂' ನೋ.

ಬಿಲ್ಲು₂ (ನಾ). ೧. ಕಾನೂನಿನ ಮಸೂದೆ : ಹೊಸ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದ ಸ್ಥಾಪನೆಯ ಬಿಲ್ಲು ವಿಧಾನಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಚರ್ಚೆಯಾಗುತ್ತಿದೆ (ಪತ್ರಿ). ೨. ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ವಿಕ್ರಯಿಸಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಅಥವಾ ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕಾಗುವ ಹಣದ ವಿವರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ: ಬೆಲೆಪಟ್ಟಿ : ತಾಲ್ಲೂಕುಕಚೇರಿಯಿಂದ ಸಂಬಳದ ಬಿಲ್ಲು ಪ್ಯಾಸಾಗಿ ಬಂದ ಮೇಲೆ . . . ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಗ್ರಹಿಳ. ೬) : ದುಡಿದದ್ದೆಲ್ಲ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ -- ಡಾಕ್ಟರ ಬಿಲ್ಲಿಗೆ (ಕಾಸ್ವಪ. ೦೩). [← ಇಂ. bill]

ಬಿಲ್ಲುಂಬೆರಗು 'ಬಿಲ್ಲುಂಬೆಱಗು' ನೋ.

ಬಿಲ್ಲುಂಬೆಱಗು, ಬಿಲ್ಲುಂಬೆರಗು (ನಾ). ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ : ವೆಗಬ್ಬೆಯ ಬೀರರೆಲ್ಲಂ ಬಡವರ ಪಿತರರಂತೆ ಮಿಳ್ಕಿಳೆ ನೋಡುತ್ತಿರೆ . . . ಬಿಲ್ಗಳಂ ಮುಂದಿಟ್ಟು ಬಿಲ್ಲುಂಬೆಱಗುಮಾಗಿರೆ (ಕಂಪಾ. ೬-೪೩ ಪ) : ನಾಲ್ವಂ ಬಲಿಸೂನು . . . ಕಂಡು ಬಿಲ್ಲುಂಬೆಱಗಾದರೊರ್ವೊರ್ವದಲೆ ಪಾಱುವುದುಂ ಶಿಶುಪಾಲಮಸ್ತಕಂ (ಶಿಪಾ. ೦೭-೪೮) ; ಮಾರಿದತ್ತನ್ಪಪಂ ಬಿಲ್ಲುಂಬೆಱಗುಮಾದನಾಗ್ಯೇಗಪರಂ (ಯಶೋಧ. ೪-೭೦). ಬಿಲ್ಲುಂಬೆರಗು : ಛಾಮ ನಾಯಕ : (ಬಿಲ್ಲುಂಬೆರಗಾಗಿ) ಏನು ? (ಪುಗಸಂ. ೪-೦೪).

[ಬಿಲ್ಲು ? + ಬೆಱಗು]

ಬಿಲ್ಲುಂಬೆಱಗುವಡು (ಕ್ರಿ). ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಯೊಂದು ; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗು : ತಬ್ಬಬ್ಬುಗೊಂಬು ತುರಗಾರೋಹಪ್ರತತಿ ಬೆಬ್ಬಳಿಸಿ ಬಿಳ್ದು ಬಿಲ್ಲುಂಬೆಱಗು ವಟ್ಟು ನಿಂದಾ ಮಹಾರಥಸಂತತಿ (ಹಮ್ಮೀ. ೪-೬೩).

[ಬಿಲ್ಲುಂಬೆಱಗು + ಪಡು₁]

ಬಿಲ್ಲುಗಾರ 'ಬಿಲ್ಗಾಱ' ನೋ.

ಬಿಲ್ಲುಗಾರಿಕೆ 'ಬಿಲ್ಗಾಱಿಕೆ' ನೋ.

ಬಿಲ್ಲುಗಾಱ 'ಬಿಲ್ಗಾಱ' ನೋ.

ಬಿಲ್ಲುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಧನುಸ್ಸು ಇಲ್ಲವಾಗು : ಹಲ್ಲುಮುಱಿದಹಿಯಂತೆ ಕಣನಲಿ ಬಿಲ್ಲುಗೆಟ್ಟವನಂತೆ . . . ಭಲ್ಲುಕರ ಫರ್ಜನಿಗೆ ಕಲ್ಲದೆ ತಲ್ಲಣಿಸುತಿರೆ (ಶಾಕಾ. ೦೯-೩).

[ಬಿಲ್ಲು₁ (< ಬಿಲ್₂) + ಕೆಡು₁]

ಬಿಲ್ಲುರಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು : ಬಿಲ್ಲುಂ[ಕಾಣಾ.ಲಿ]ಗಂ ಕೊಂಡೊಡೆ ತಡವಿಲ್ಲದೆ ತೊಡೆ ಕಡವು ನೀಲಿ ಪಗ್ಗೆಯ ಬೇರ (ಜಪಾದ. ೦೦-೬೩). 'ಬಿಲುಮುರಿ'. 'ಬಿಲ್ಲೂರಿಹಾವು' ಪರಾ. [?]

ಬಿಲ್ಲುಲಿ (ನಾ). = ಬಿಲ್ದನಿ : "ಜೀವೊಡೆ ಬಿಲ್ಲುಲಿಯಂದೆವಲಾವಗ ಗುಣನಾದ" (ಶಾಂಶಾ. ೬೨). [ಬಿಲ್₂ + ಉಲಿ₂]

ಬಿಲ್ಲುವಿದ್ಯೆ, ಬಿಲುವಿದ್ಯೆ (ನಾ). = ಬಿಲ್ವಿದ್ಯೆ : ಆ ಮುನಿವತಿಗೆ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿಯ ಪ್ರೇಮದಲಿ ಪರಬಿಲ್ಲುವಿದ್ಯೆಯ ನೇಮಗೊಂಡೇ ಸಾಧಿಸಿದನಾ ಕೆಲವುಕಾಲದಲಿ (ಸೊಪಪುಣ. ೦೯-೦೬). ಬಿಲುವಿದ್ಯೆ : ಕುರುಕುಲದ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬಿಲುವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಸುವನಂತೆ (ಹಕ್ಕ. ೩-೦೨). [ಬಿಲ್ಲು₁ (<ಬಿಲ್₂) + ವಿದ್ಯೆ]

ಬಿಲ್ಲೂರಿಹಾವು (ನಾ). = ಬಿಲ್ಲಹಾವು : (ಕೃ). [? + ಹಾವು (< ಪಾವ್ಪು₁)]

ಬಿಲ್ಲೆ (ನಾ). ೧. (ತರಕಾರಿ, ಕಲ್ಲು, ಲೋಹ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ) ಚೌಕ, ವೃತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಆಕಾರಗಳ ತೆಳುವಾದ ಹಲ್ಲೆ: ಹುರಿಮೆಣಸುಗಡಲೆ ಸಕ್ಕರೆ ತುಂಡಿ ಕಬ್ಬುವಿಲ್ಲೆಗಳನುಜೆ ಮಾಱುವರ್ ಬಹುತರ್ದರು

(ಕಾವ್ಯ. ೪೬-೮೨) ; ಕುಲಿಶದ ಚಿಕ್ಕಬಿಲ್ಲಗಳೀಗ . . . ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಒಲೆಯ ಬಿಲ್ಲೆಯೂ (ಪಜಿತಾ. ೫೬-೧೦). ೨. (ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದ್ದ) ಮೂರುಕಾಸಿನ ನಾಣ್ಯ : ಇವರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕುವ ಈ ಇಪ್ಪತ್ತು ಬಿಲ್ಲಗಳಿಗೇನಾದರೂ ಕೈಹಚ್ಚಿದ್ದಿವೆ ? (ಆಚಾ್ಯ. ೩೦); ಉಪನಯನಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಬರೆ ಒಂದು ಬಿಲ್ಲೆ ದಕ್ಷಿಣೆ ಸಿಗುತ್ತಿತ್ತು (ಪ್ರಕೃ. ೦೫೭). ೩. ನಾಣ್ಯ : ಅವನಿಗೆ ಸಾಲ್ಮಾಣಿ ಬಿಲ್ಲೆ ಸಿಕ್ಕಿತು (ಕೂಡ). ೪. "ಒಂದು ಅಧಿಕಾರದ. ಉದ್ಯೋಗದ ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಗುರುತಾಗಿ ಧರಿಸುವ ಲಾಂಛನ" (Badge. ೩೦೪೭) : ಕಾವ್ಯಸರಸ್ವತಿಯ ಸೇವಕನಾಗಿ. ಅವಾಂತರದಲ್ಲಿ ಇಂದು ಗಣಪತಿಯ ದರುಶನದಿಂದ ಬಿಲ್ಲೆಯನ್ನು (Badge) ಧರಿಸಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದೇನೆ (ಪಪಂಂ. ೧೧. ೨೦೨). ೫. ಹೆಂಚು : 'ಚದುರುಬಿಲ್ಲೆ' ಪರಾ.

[← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಬಿಲ್ಲಾ./ತಮಿ. ಪಿಲ್ಲೈ, ಎಲ್ಲೈ: ಮಲ. ವಿಲ್ಲ ; ತುಳು. ಬಿಲ್ಲೆ ; ತೆಲು. ಬಿಳ್ಳ, ಬಿಲ್ಲ]

ಬಿಲ್ಲಜವಾನ (ನಾ). ತನ್ನ ಹುದ್ದೆಯ ಗುರುತನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಬಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಸೇವಕ : ಫೌಜುದಾರ್ರು ೫. ಬಿಲ್ಲಜವಾನರು ೫೦. ಟೋಪಿಯವರು ೨೪ (ಗುಂಡಿ. ೦೦). 'ಡವಾಲಿಜವಾನ' ಹೋ.

[ಬಿಲ್ಲೆ + ಜವಾನ]

ಬಿಲ್ಲೆಸುಗೆ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನಿಂದ ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಡುವುದು : ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ: ವಿದುರನಿಗೆ ಬಿಲ್ಲೆಸುಗೆ ಕಲಿಸಿದವರಾರ್ಗೆ ? (ಪಚ್ಚ. ೬-೧೦).

[ಬಿಲ್ಲು + ಎಸುಗೆ]

ಬಿಲ್ಲೆಹುಳು (ನಾ). ಜೋಳಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸುರು ಹುಳು : (ಕೃ).

[ಬಿಲ್ಲೆ + ಹುಳು (<ಪುಟು)]

ಬಿಲ್ಲೆಜಿಯ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲುವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಗುರು ; ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾಗುರು : ಸಾರಲಿಂ ಬಿ[ಜಾಣಂ.ಬ]ಲ್ಲೆಜಿಯನೆಂದುಜೆ ಮಾತು (ಹಯ. ೨೩೧ ಕೃಯೋ). ೨. ಪಾಂಡವ. ಕೌರವರುಗಳಿಗೆ ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸಿದ ಗುರು ; ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯ : ಬಿಲ್ಲೆಜಿಯನ್ತೊಡ್ಡಿದ ನಂಕದ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹವನಾಹವರಂಗದೊಳ್ (ಪಂಚಭಾ. ೦೦-೦೬); ಬಿಲ್ಲೊಳೀ ಕಿಜಿಯವರಂ ಕುಮಾರಕರನೆಯ್ದೆ ಕರಂ ಕುಶಳರ್ಕಳಾಗೆ ಬಿಲ್ಲೆಜಿಯಂ ಸಮಂತು ಮಾಡಿಮೆನೆ (ಪಚಮು. ೯-೦೨). [ಬಿಲ್ಲು + ಎಜಿಯ]

ಬಿಲ್ಲೊಜ, ಬಿಲ್ಲೋಜ (ನಾ). ೧. = ಬಿಲ್ಲೆಜಿಯ ೧. ೨. = ಬಿಲ್ಲೆಜಿಯ ೨ : ಕಮ್ಮಜಿಯೊವಜಂ ಬಿಲ್ಲೊವಜನೆಂಬುದಂ ಮಾಡುವೆನೇ (ಪಂಚಾಂ. ೦೨-೩). **ಬಿಲ್ಲೋಜ** : ೧. ದಾನೋಪಾಧ್ಯಾಯನಾತ್ಮಕೃತಿಯು ತನಗೆ ಬಿಲ್ಲೋಜನೋಜಃಪ್ರಸಾದಾಧೀನಂ (ಅಧಾಪ್ರ. ೯-೩೩): ಬಿಲ್ಲೋಜರು ಪೆಬಲಂದಿನವರು ತೇಜೋಮಯಬಾಣಗಾಜಿರೇಜುತು ಖಿಗರಾಜನೆಜಂತೆ ಯಿಕ್ಕೆಲದಿ (ಪಚಕಪ. ೩೬-೮೨). ೨. ತಪ್ಪದೆ ಕಮ್ಮಜಿಯೋಜನೆನಿಸಿದಂ ಬಿಲ್ಲೋಜಂ (ಗಣಪತಿ. ೩.೦೩) ; ಈತನಹಿತಕೃತ್ಕಾಂತಕುಂಭಜನೀತನಜಾ ಬಿಲ್ಲೋಜನೆಂಬವನು (ಕಾಶಾ. ೩೦-೦೩). [ಬಿಲ್ಲು + ಒವಜ (<ಒವರ್ಪು)]

ಬಿಲ್ಲೋಜ 'ಬಿಲ್ಲೊವಜ' ನೋ.

ಬಿಲ್ವ (ನಾ). (ಪವಿತ್ರವೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಪೂಜೆಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಎಲೆ. – ದಳ. : "ಮಾಲೂರಃ. ಶ್ರೀಫಲಃ. ಬಿಲ್ವ – ಈ ೩ ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ಪೆಸರ್" (ಕಣಾಮು. ೩೨–೦೦) : ಬಿಲ್ವ[ಜಾಣಂ. ಬಲಂ] ತೊಳಿ ಸಮಸ್ತಂ ದಯ್ವಮಿಂತಿವೆಂಬರ್ಮೂರ್ಧರ್ (ಪಪಂಪು. ೧-೪೪) ; ದೂರ್ವೆ ತುಲಸಿ ಬಿಲ್ವಾದಿ ಪತ್ರಜಾಲಂಗಳಂ . . . ಬೇಱೆ ಬೇಱೆ ಸಂಪಾದಿಸಿ (ಪಪಂಪು. ೧೨).

ಬಿಲ್ವಾಜಪತ್ರಮುಂಡಾರಿ = [ವೈದ್ಯಶಾ] (ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯ ಬೇರು ಜೀರಿಗೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೆಲವು ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ : ಬೈಲುತುತ್ತ . . . ಬಿಲ್ವದ ಬೇರು. ಕೊಮ್ಮೇ ಬೇರು. ಕರೀಹುಲಿಹೂವು. ಕಚೋರ. ಸೈಂಧವಲವಣ ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಸಮಭಾಗ ಮಾಡಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ . . . ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿಡಲು ಸ್ತ್ರೀಸಂಗದೋಷಗಳು. ನೇತ್ರರೋಗಗಳು. ಸರ್ವವಿಷಗಳು. ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಗಳು ಸಹ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುವು. ಇದಕ್ಕೆ ಬಿಲ್ವಾಂಜನಮುಂಡಾರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ (ಸಿಕೃ. ಸಂ. ೦೦೯). **ಬಿಲ್ವಾದಿ ಅಂಜನ**=(ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯ ಬೇರು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಜನ.–ಔಷಧಿ : ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ಬೇರು . . . ಅರಿಸಿಪ ಇಷ್ಟು ಸಮಾನ ಚೂರ್ಣಂ ಮಾಡಿ ನಿಂಬೇಹಣ್ಣಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಮರ್ದಿಸಿ ಬಿಲ್ವಾದಿ ಅಂಜನ ಮಾಡುವುದು (ಪಕೃಚಿ. ೧೦). **ಬಿಲ್ವಾದಿ ಕಲ್ಪ**= (ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯ ಬೇರು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಪ : ಪೈತ್ತಜ್ವರ. ಭರ್ದಿ, ವಿದಾಹ ಮುಂತಾದುದಕ್ಕೆ ಬಿಲ್ವಾದಿ ಕಲ್ಪ (ಸಿಕೃ. ೭೭). **ಬಿಲ್ವಾದಿ ಲೇಹ್ಯ**= (ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯ ಬೇರು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೇಹ್ಯ : ಬಿಲ್ವಾದಿ ಲೇಹ್ಯ :–(ಅಮಾತಿಸಾರಕ್ಕೆ)–ಬಿಲ್ವವತ್ತದ ಬೇರು ಹಲ ೩೦ . . . ಜೀನುತುಪ್ಪ ಮಾನ ೧ ಲೇಹ್ಯಪಾಕ (ಪಕೃಚಿ. ೧೦) : ಬಿಲ್ವಾದಿ ಲೇಹ್ಯ . . . ಇದು ಅರೋಚಕ. ಭರ್ದಿ. ಮಂದಾಗ್ನಿ. ತ್ರಿದೋಷರೋಗಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು (ಸಿಕೃ. ಪಂ. ೧೩೩).

[ಸಂ.]

ಬಿಲ್ವಡೆ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಾರರ ಸೇನೆ : ಆಜಿದುಂ ಬಿಲ್ವಡೆ ಪಡೆದುದು ಭೋಗ್ಗರೆದು ಪರಿದ ನೆತ್ತರ ಕಡಲಂ (ಪಂಕಥಾ. ೦೦-೭೩) ; ಬಿಲ್ವಿಂಕೆಯಿಂದಿರ್ದಿದ ಬಿಲ್ವಡೆ ತನ್ನೆಚ್ಚ ನಿತಿಶರಸಂಹತಿಯಿಂದೆಲ್ವಡಗಾಯ್ತು (ಗಾಪ್ರಕೃ. ೭೯) ; ಇರದೆ ಬಿಲ್ವಡೆ ಬಂದಂಬಿಕ್ಕಲಂಬಂಬನೊರಸಿ ಕೆದಱಿದ ಕಿಡಿಗಳು ಕರಮೆಸೆದವು (ಕುಣಾಪಾಂ. ೭೨-೭೩). [ಬಿಲ್ಲು + ಪಡೆ]

ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ (ನಾ).=ಬಿಲ್ವ : ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯ ಬೇರು. ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು . . . ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಹಾಯಿಸಿ ಸೇವಿಸಿದಲ್ಲಿ ವಾತಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು (ಸಿಕೃ. ೭೩) ; ನಾನು ಗೋದಾವರಮ್ಮನ ಮನೆಗೆ ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಗೆಂದು ಹೋಗಿದ್ದು. ಅಲ್ಲಿ ಅವರು ಕೇಳಿದ್ದು ಹೇಳಿದೆ (ಕೃಕೃ. ೦೫೭).

[ಸಂ. ಬಿಲ್ವಪತ್ರ]

ಬಿಲ್ವಫಲ (ನಾ). ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯ ಕಾಯಿ : ಧನು ಬಿಲ್ವಫಲವನೊಂದೇ ವೇಳೆ ಪಿಡಿದಾವ ಮನುಜನೊಬ್ಬನುಳಿವೊಳು ಗುರಿಯನು (ಪಪ್ರಚಿ. ೨೨-೨೩) : ಬಿಲ್ವಫಲ ತುಪ್ಪ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸಜ್ಜರಸ ಚೂರ್ಣರವೆಂಬ ದಶಾಂಗಧೂಪಂಗಳಂ . . . ಬೇಱೆ ಬೇಱೆ ಸಂಪಾದಿಸಿ (ಪಚೀಗೀ. ೧೧).

[ಸಂ.]

ಬಿಲ್ವರ್ಕ, ಬಿದಾರ. ಬಿಲುವರ. ಬಿಲುವರೆ. ಬಿಲ್ವಾರ್ಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕೆಂಪುಮತ್ತಿ ; ಧನ್ವಿ : "ಬಿಲ್ವರಂ ಧನ್ವಿಯಕ್ಕುಂ" (ಕುಂಗೋಾ. ೩೬-೦೬). **ಬಿಲಾರ** : "ಅಬನಾತಿ. ಬಿದಾರದ ಮರ. ತುಂಬುರಯು. ಬಿಲಾರ. ತೂಬರ್" (ಸಿಕೃ. ೫೦). **ಬಿಲುವರ** : ಬಿಲುವರ ಕಪಿತ್ಥ ಸೈಕುಣಿಕೆ (ಕುಣಾಂಗಿ. ೦೦-೭). **ಬಿಲುವರೆ** : ಬಡಗ ಪುತ್ತಿರಲ್ ಬಿಲುವರೆಯುಂ ಮೂಡಲು ಮೂಗದುಂ ಮಾಣ್ದಗುಟು (ಅಲ್ಕಾಪು. ೦೦-೦೨). **ಬಿಲ್ವಾರ್ಕ** : ಮರಗಳು . . . ತೇಗ. ಕೋಲುತೇಗ, ಬಾಗಿ, ಬಿಲ್ವಾರ, ದಿಂಡಿಗ, ಬೂರಗ (ಪಪ್ರಚಿ. ೨೪೩) ; ಬಿಲ್ವಾರ. ಬೀವಾರ, ಬಜಾರಿ, ಬಿಟ್ಟುಸುಜ್ಜಲು (ಪ್ರಚಿ. ೧-೩೬). [ಬಿಲ್ಲು + ಮರ]

ಬಿಲ್ವರ್ಕ, ಬಿಲವರ. ಬಿಲವಾರ. ಬಿಲ್ವಾರ್ಕ (ನಾ). (ಉಕ) (ಒಂದು ಬಗೆಯ) ಚಿನ್ನದ ಬಳೆ ; ಬಂಗಾರದ ಬಳೆ : ಸ್ವರಾಜ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿ ಕೂಡಿಸಲು ಹೊರಟಾಗ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬಿಲ್ವರಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಆಗ ಆರು ವರ್ಷದ ಬಾಲಿಕೆಯು ಇವನನ್ನಾಕರ್ಷಿಸಿದ್ದಳು (ಜಾಕಥ. ೩೩).

" ಬಿಸಕಂತಂ ಬಳಾಕಮೆನೆ ಬೆಳ್ಕಕ್ಕಿ " (ಪುಣ್ಯಾ. ೫೦-೬).
[< ಸಂ. ಬಿಸಕಂಠಿನ್]

ಬಿಸಕಂತಿಕೆ (ನಾ). = ಬಿಸಕಂಠ್ಯ : " ಬಲಾಕಾ. ಬಿಸಕಂಠಿಕಾ — ಈ ೨ ಬೆಳ್ಕಕ್ಕಿ " (ಪಣಯು. ೪೨-೧೩); " ಬಲಾಕಾ. ಬಿಸಕಂಠಿಕಾ—೨ ಕೊರಳು ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ, ಬಿಳುಪಾಗಿಯೂ ಇರುವ ದೊಡ್ಡ ಬೆಳ್ಕಕ್ಕಿಯ ಹೆಸರು" (ಶಬ್ದಾ. ೦೬೦). [ಸಂ. ಬಿಸಕಂಠಿಕಾ]

ಬಿಸಕಂದ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಗಡ್ಡೆ ; ಕಮಲದ ಗಡ್ಡೆ : ಬಿಸಕಂದದಂತೆ ತೋರ್ಪತಿವೃತ್ತದಿಂ ಪೂರ್ಣರಸಭಾವದಿಂದಲಂಕಾರದಿಂ . . . ಮಹಾ ಕವಿಯ ತೆಱದೊಳಂತಲ್ಲಿಯ ಸರೋವರಂ ಕಣ್ಗಸದುದು (ಪಚಂಚ. ೩-೨೩).
[ಸಂ.]

ಬಿಸಕಾಂಡ (ನಾ). ಕಮಲದ ನಾಳ ; ತಾವರೆಯ ದಂಟು.—ದೇಟು : ಕೋಮಳಬಿಸಕಾಂಡಮಂ ಪೆರಸು ವೀಡಿದನಾಗಳದೋರ್ವ ಲುಬ್ಧಕಂ (ಕಾದಂಪು. ೦೭೩); ಬಿಸಕಾಂಡಗರ್ಭದಿಂ ಪಡೆದನೊ ಪೃಥ್ವಗರ್ಭನೆನೆ . . . ದೆಡಂಗುವೆತ್ತುದು ನರೇಂದ್ರವಧೂಧವಳವ್ಯಸಾಧನಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೪-೪೪). [ಸಂ.]

ಬಿಸಗುಡಿ (ಕ್ರಿ). ವಿಷವನ್ನು ಕುಡಿ.— ಪಾನಮಾಡು : ಅಂದು ಬಿಸಗುಡಿದು ಸಾಯದೆ ಭಕ್ತಕೃತಪುಣ್ಯದಿಂದ ಬದುಕಿದೆ (ಪಂಂಪ. ೦೬-೪೦). [ಬಿಸ + ಕುಡಿ]

ಬಿಸಗೊರಲ್, ಬಿಸಗೊರಲು, ಬಿಸಗೊರಳು (ನಾ). ವಿಷವನ್ನು ಧಾರಣೆಮಾಡಿದ ಕೊರಳು : ನಂಜನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಕಂಠ : 'ಬಿಸ ಗೊರಲ' ಪರಾ. **ಬಿಸಗೊರಲು** : ಲೋಕವನುರುಪುವಗ್ನಿಗಣ್ಬಿಸಗೊರಲು ತಲೆಮುರಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩-೦). **ಬಿಸಗೊರಳು** : ಜಡವನತೆಯಂ ಪೊರೆವ ಸುಡುವಾ ಬಿಸಗೊರಳಲಿ (ಅಕ್ಕಿ. ೪). [ಬಿಸ + ಕೊರಲ್]

ಬಿಸಗೊರಲ (ನಾ). = ಬಿಸಕಂಠ : ಬಿಸಗೊರಲನ ಬಿಸುಗಣ್ಣ ಸುತಂ ಬರುತ್ತಿದನೆ (ಪೀಠಕ. ೨-೨೬) ; ಕಲ್ಲಳಿಂ ಗುಂಡಿನಿಂ ಮುರದ ಕೊಂದಿನಿಂದೆ ಬಿಸಗೊರಲನಂ ಸೆಣಸಲೆಲೆ ತವಸಿ ನೀನೀಗ ಪೊಸತಾದ ಕೆಯ್ದುವಳ್ಕೊಡ ಕೊಂಡು ಬಾರೆನಲ್ಕೆ (ಕಬಕ್ಕ. ೩೩-೫೦). [ಬಿಸಗೊರಲ್ + —ಅ]

ಬಿಸಗೊರಲು ' ಬಿಸಗೊರಲ್ ' ನೋ.

ಬಿಸಗೊರಳು ' ಬಿಸಗೊರಲ್ ' ನೋ.

ಬಿಸಜ (ನಾ). ಕಮಲ ; ತಾವರೆ : ಬಿಸಜವಿತಂದಿನೀಮನೋನಯಜಾ ನಂದನನುಂ . . . ವಿತ್ತೋದಯಮುಮಪ್ಪ ಗಭ್ಮಮಾಲಿಗರ್ಭ್ಮನೆಸ್ತಿ (ಪಂಪಭಾ. ೨೫೩-೬೦) ; ಬಿಸಜದಸಟ್ಗಳಂ ಬಿಡೆ ಸಡಿಲ್ದಿ . . . ಬಂದಸಿತಾಸ ಪ್ರಭಾತದ ಸಮಾಗಮಂ (ಜಾತ್ಕಗ. ೦೦-೬೬). [ಸಂ.]

ಬಿಸಜಕರ್ಣಿಕೆ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಬೀಜಕೋಶ ; ಕಮಲದ ಮಧ್ಯ ಭಾಗ : ಎಸಳೆಸಳು ಮಿಗೆ ಸಂಸದಲಿ ಹೋಡಿಸಿದನಮೀವಾಲರನು ತದ್ವಿಸಜಕರ್ಣಿಕೆಯೊಡ್ಡಿನಲಿ ಬಲಿದನು ಸುಯೋಧನ (ಕುಚಿತ್ಕ್ಕೋ. ೯-೦೬). [ಸಂ. ಬಿಸಜಕರ್ಣಿಕಾ]

ಬಿಸಜಗಂಧಿ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಹೂವಿನ ಪರಿಮಳದಂತೆ ಸುಗಂಧ ವುಳ್ಳವಳು ; ಕಮಲಗಂಧಿ : ಎಸಳುಗಂಗಳ . . . ಮುರಿದ ಕುರುಳಿನ ಬಿಸಜಗಂಧಿಯು ರೂಪನಳಿವರ್ಣಸುವಡರಿದೆಂದ (ಕುಚಿತ್ಕ್ಕೋ. ೦೩-೦೩) ; ಕರೆ ಕಂದು ಬಿಸಜಗಂಧಿಯನು ಕೈಗೂಡಿಸುವ ಬಹಳ ಸಂತಸದಿಂದ . . . ತಾಂ ಸುಖದಿರುತಿರ್ದನು (ಪ್ರಾಕಥಾ. ೩-೦೦).
[ಸಂ. (ಬಿಸಜ + ಗಂಧ + —)]

ಬಿಸಜತಂತು (ನಾ). ಕಮಲದ ದಂಟಿನ ನಾರು.—ಎಳೆ ; ತಾವರೆಯ ದಂಟಿನ ಸೂತ್ರ : ಬಿಸಜತಂತುವಿನ ಸಂಚಿದಿಂದ ಮದಗಜ ಬಂಧವಡೆಯ ಬಲ್ಲುದೆ (ಪಚಂ. ೪೪-೨೧೩). [ಸಂ.]

ಬಿಸಜಬಂಧು (ನಾ). ಕಮಲದ ಮಿತ್ರ : ಸೂರ್ಯ : ಬೆಸಸಿದುದಕೆ ಹಾವಾವೆಂದನು ಬಿಸಜಬಂಧುವ ಕಳುಹಿದನು (ಕುವಾ.ಣ. ೦೦-೭೦).
[ಸಂ.]

ಬಿಸಜಭವ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ಬ್ರಹ್ಮ : ಬಿಸಜಭವನಕ್ಕೆ ಮ್ಯಾದನಕ್ಕೆ ಸುರಾಂತಕನಕ್ಕೆ (ಪಂಚಭಾ. ೦೦-೦೨೦) ; ಬಿಸಜಭವನೀತನನೆ ನಿರ್ಮಿಸಿ ಕಳಿಪಿದಂ (ಪಚ್ಚು. ೪-೦-೦೦೬). [ಸಂ.]

ಬಿಸಜಲೋಚನ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಉದಯಾಸ್ತಮಯಕಾಲದಲಿ ಎಸೆವ ವಿದ್ಯಾಂಗನೆಯೊಳೆಂಬರೆ ಬಿಸಜ ಲೋಚನನಾದೊಡೆಯು ವರ್ಜಿಸುವಳವರನು ಭಾಗ್ಯಸಿರಿ (ಶಾಖ್ಯಾ. ೩-೩೬). [ಸಂ.]

ಬಿಸಜಸಖ (ನಾ). ಕಮಲದ ಗೆಳೆಯ ; ಸೂರ್ಯ : ಹೊಸರತುನದ ಗೋಪುರದಿಂ ಬಿಸಜಸಖನನೇಳವ ಕಳಸಂಗಳು ವಸುಧೆಗೆ ಹೊಸತಾಗಿಹವು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೭-೭೭) ; ಬಿಸಜಸಖನುದಯದಲಿ ಸತಿ ಮಾಸಮೊಸೆದು . . . ಸಾರಿದಳು ತದ್ದೇವತಾಲಯಕೆ (ಪಚಂ. ೦೪-೩೬). [ಸಂ.]

ಬಿಸಜಾಕ್ಷ (ನಾ). = ಬಿಸಜಲೋಚನ : ನಾಡೆ ರಂಜಿಸಿದಂ. . . .ಶಂಕರಂ ಬಿಸಜಾಕ್ಷಾಕ್ಷಿಸಮರ್ಚಿತಾಂಘ್ರಿಕಮಲಂ ಪಂಪಾಂಬಿಕಾವಲ್ಲಭಂ (ಅಪ್ಪಣ. ೦೩-೦೦೦). [ಸಂ. (ಬಿಸಜ + ಅಕ್ಷಿ + —)]

ಬಿಸಜಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ತಾವರೆಯಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವಳು ; ಕಮಲಾಕ್ಷಿ : ಬಿಸಜಾಕ್ಷಿಯೂ ಮಾತ ಮುಜಿಟ್ಟು ಮನದೊಳಾರ್ಕೈವುತಿರಲು (ಪ್ರಾಕಥಾ. ೩-೨೪). [ಸಂ. ಬಿಸಜಾಕ್ಷೀ (ಬಿಸಜಾಕ್ಷ + —)]

ಬಿಸಜಾರಿ (ನಾ). ಕಮಲದ ಶತ್ರು ; ಚಂದ್ರ : ಬಿಸಜಾರಿ ಪಂಬೊಳೆ ವೀಕ್ಷಿಸೆ ಕಸಕಾದಿಗ್ರಹಂ ಮಹೀನಾಥಂ...ಅಕ್ಕುಂ (ಪಾಕಪ. ೫೦-೩). [ಸಂ.]

ಬಿಸಟಂಬರಿ 'ವಿಸಟಂಬರಿ' ನೋ.

ಬಿಸಣಿಗೆ 'ಬೆಸಳಿಗೆ' ನೋ.

ಬಿಸದಳೆ (ನಾ). = ಬಿಸವಂದ : (೪). [?]

ಬಿಸನಾಳ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ದಂಟು ; ಮೃಣಾಳ : ಬುಲೆಲ್ಲಂ ಬಿಸನಾಳ ಜಾಲಕದಿನಾಗಳ್ಕೂಡೆ ಪೀರ್ತಂದುದು . . . ಎಂಬಿನಮೊಂದು ಬೆಳ್ವಿಳಗು ಪರ್ವತ್ತೆಯ್ದೆ ರೋದೋಂತಮಂ (ಕಾದಂಪು. ೦೦೩). [ಸಂ. ಬಿಸನಾಲ]

ಬಿಸನಿಧಿ (ನಾ). ಸಮುದ್ರ; ಕಡಲು : ಅಸಹಾಯಶೂರ ಹನುಮ ಬಿಸನಿಧಿಗೆ ಹಾರಿ ದಶಶಿರನ ಧಂಜಿಸಿ (ಪಚ್ಚೂ.ಣ. ೬೫-೨). [ಬಿಸ + ನಿಧಿ]

ಬಿಸಪ್ರಸೂನ (ನಾ).= ಬಿಸಜ : "ಸಹಸ್ರಪತ್ರಂ, ಶತಪತ್ರಂ . . . ಬಿಸಪ್ರಸೂನಂ . . . ಪಂಕಜಂ— ಈ ೧೭ ತಾವರೆ" (ಪಣಾಯು. ೦೦೨-೫೬); ಪಡಲಿಟ್ಟ ಪಡೆಯ ನೆತ್ತರ ಮಡುವಿನೊಳುಡಿದುಡಿದು ಕೆಡೆದ ಕರಿ ದಂತಂಗಳ್ ತಡಿವಿಡಿದ ಸುಭಟಶಿರಮುಂ ಪಡೆದುವು ತದ್ಬಿಸಬಿಸಪ್ರಸೂನದ ಸಿರಿಯಂ (ಪಾಪಕ. ೬-೦೦೬). [ಸಂ.]

ಬಿಸಮ್$_1$, **ವಿಸಮ** (ಗು). ಕೆಟ್ಟ ; ದುಷ್ಟ : ಬಿಸಮರಕ್ಕಸರ ಬೊಬ್ಬಾಟಮುಂ ಘಾಟುಮುಂ ಬಹುಭಯಂಕರಮಾದುದು (ಕಂಪ್ರ. ೪೪-೩೦). **ವಿಸಮ** : ಅತಿವಿಸಮ ಹಯಪ್ರವೃಧರೇಖಾರೇವಂತನುಂ ಪರಬಲಕ್ರಿತಾನ್ಸನುಂ (ಎಕ. XI, ಚಾಪಕ. ೦೬೨-೦೫: 1266) 'ಬೆಸ್ಕ' ಪರಾ.
[< ಪ್ರಾ. ವಿಸಮ./ಸಂ. ವಿಷಮ]

ಬಿಸಮ$_2$ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮಾದವೆಯರಾಳ್ ಬಿಸಮ ನೆಮ್ಮೋ ಮನೆಮಗಡಿ ಅತ ಸಟ್ಟ ಕಲಕೆ ಒರ್ಮಕ್ಕು ಕೆಮ್ಮ ಕೊಟ್ಟೊರ್ (ಎಕ. XI, ೪೪೬-೩೦; ಸಾ. ೩೧೬). [ಬಿಸ + ಅಮ (<ಅಮ್ಮ)]

ಬಿಸಯ, ವಿಸಯ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರಿಯಭೋಗ ; ವಿಷಯಸುಖ : ಬಿಸಯಕ್ಕೀಡಾದ ದೇಹಕ್ಕತಿಸುಕರವೆನಿಪನ್ನಪಾನೆಂಗಳಿಂ (ಪಾಶ್ವ. ೬೨). **ವಿಸಯ** : ೨. ದೇಶ ; ನಾಡು : "ವಿಷದು — ವಿಸಯ" (ಕಬುದ. ೨೪೬

ಕ್ರಮೋ). ಪಿ. ಸಮಾಚಾರ; ಸಂಗತಿ : "ವಿಸಯ–ವಿಷಯ=ಸಂಗತಿ. ದೇಶ" (ಕ್ರಿಕೋ. ೪೦). [<ಪ್ರಾ. ವಿಸಯ./ಸಂ. ವಿಷಯ]

ಬಿಸರ (ನಾ). ೧. ಸಮೂಹ; ಗುಂಪು : " ಬಿಸರಮನಲದು ಸಮೂಹಂ" (ಶಬ್ದ. ೭೬). ೨. ಅಧಿಕ್ಯ; ಹೆಚ್ಚಳ : ಸಗ್ಗಿಗರಾಣ್ಮನ ಫಲಕರಿಘಟೆಗಳ್ ಬೇಸಗೆಯ ಬಿಸರಕ್ಕೆ ಬಸವಟ್ಟುದು (ಶಾಕುಶ. ೩-೩). [< ಸಂ. ವಿಸರ]

ಬಿಸರುಹ (ನಾ). = ಬಿಸಜ : ಬಿಸರುಹದಳಂಗಳಿಂ ಪೊದೆಯುರ್ದ ಹಿಮ ಗೃಹವನವನಿಪಾಲಂ ಕಂಡುಂ (ಶಾದಶಾ. ೨೦೯); ಬಿಸರುಹ ರಥವಕ್ಕಿ ತಸ್ಕರ ಜಾರರ್ಗೆ ಬಿಸವಾದುದು ಶಶಿಕರಣ (ಹೊಚಕ. ೦೮-೩೨). [ಸಂ.]

ಬಿಸರುಹನೇತ್ರ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು. [ಸಂ.]

ಬಿಸರುಹನೇತ್ರಗಣ (ನಾ). [ಛಂದ] ಒಂದು ಅಂಶಿಗಣದ ಹೆಸರು ; ವಿಷ್ಣುಗಣ : ಬಿಸರುಹೋದ್ಭವಗಣಂ ರಸದಶಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಬಿಸ ರುಹನೇತ್ರಗಣಮೆ ಬರ್ಕು (ಛಂಹೊಅಂಪ್ರ. ೩-೨೪೬). [ಸಂ.]

ಬಿಸರುಹನೇತ್ರೆ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವಳು: ಬಿಸರುಹೋದ್ಭವ ಗಣಂ ರಸದಶಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಬಿಸರುಹನೇತ್ರಗಣಮಿ ಬರ್ಕುಬಾದುವು ಬಿಸರುಹನೇತ್ರೇ ತ್ರಿಪದಿಗೆ (ಛಂಹೊಅಂಪ್ರ. ೩-೨೪೬).

[ಸಂ. ಬಿಸರುಹನೇತ್ರಾ (ಬಿಸರುಹನೇತ್ರ +—)]

ಬಿಸರುಹಾಕ್ಷ (ನಾ). = ಬಿಸರುಹನೇತ್ರ : ಬಿಸರುಹಾಕ್ಷನ ಸದಿಯದಾರ್ಯ (ಗಣಿ. ೩-೨೦). [ಸಂ. (ಬಿಸರುಹ + ಅಕ್ಷಿ + —)]

ಬಿಸರುಹೋದ್ಭವ (ನಾ). = ಬಿಸಜಭವ. [ಸಂ.]

ಬಿಸರುಹೋದ್ಭವಗಣ (ನಾ). [ಛಂದ] ಮೂರಂ ಅಂಶದ ಗಣ ; ಬ್ರಹ್ಮಗಣ : ಬಿಸರುಹೋದ್ಭವಗಣಂ ರಸದಶಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಬಿಸರುಹ ನೇತ್ರಗಣಮೆ ಬರ್ಕುಬಾರುವು ಬಿಸರುಹನೇತ್ರೇ ತ್ರಿಪದಿಗೆ (ಛಂಹೊಅಂಪ್ರ. ೩-೨೪೬). [ಸಂ.]

ಬಿಸರುಹಾಸನ (ನಾ). ಕಮಲವನ್ನು ಆಸನವಾಗುಳ್ಳವನು : ಬ್ರಹ್ಮ : ಶಶಿ ರವಿ ತ್ರಾಸಲೀ ಪುರವ ಸಗ್ಗವನೊಲ್ಲಂ ಬಿಸರುಹಾಸನ ತೊಗುತಿರಲು (ಶಂಪ. ೩-೪). [ಸಂ.]

ಬಿಸರೇಖೆ (ನಾ). ವಿಷದ ಗೆರೆ : ಎಲುದೊಡಿಗೆ ಫಣಿಕುಂಡಲ ಕೊಲುವ ಬಿಸರೇಖೆ ಕೊರಲೊಳ್ (ಪಾಚಾಪು. ೪-೭). [ಬಿಸ + ರೇಖೆ]

ಬಿಸಲಡಿಗೆ 'ಬಿಸಿಲಡಿಗೆ' ನೋ.

ಬಿಸಲತೆ (ನಾ). ಕಮಲದ ಬಳ್ಳಿ : ಬಿಸಲತೆಯೊಳಂ ಪೆಯ್ದಂಲ ಸಣ್ಣ ಕಾವಿನೊಳಂ. . .ಬೇಱೆವೇಱೆ ಸುಕ್ಷಿ ಸೊವಡಿಂಗೆಬಗಿದ ಮಱೆದುಂಬಿಯೆ ಮುದ್ರೆಯಾಗೆ ತಂದು ಮುಂದಿಟ್ಟಿ (ಶುಕ್ಷ. ೩-೪೪). [ಸಂ. ಬಿಸಲತಾ]

ಬಿಸವಂದ (ನಾ). ವಿಸ್ಮಯ : ಆಶ್ಚರ್ಯ ; ಸೋಜಿಗ : "ಬಿಸವಂದಮೆನೆ ವಿಸ್ಮಯಾರ್ಥಮಕ್ಕುಂ" (ಕ್ರಿಕೃ. ೨೪) : ಅದಱಂದಂ ಬಿಸವಂದಂ (ಹಂಚಾ. ೬-೩); ನೀನೆನಗಿದ ಬಿಸವಂದಮಂ ಪೇಱಿಸಲ್ (ಜಾಬಾ. ೭-೪ ಪ).

[?-/ ಸಂ. ವಿಸ್ಮಾಪನ]

ಬಿಸವಂದಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ಚರ್ಯ ಹೊಂದು ; ವಿಸ್ಮಯಪಡು : ಅಗಳ್ ರಾಯನಿಂತೀ ತೆಱದ ಮೊರೆಯಂ ಕೇಳ್ದು ಬಿಸವಂದಂಗೊಂಡು . . . ಬಂದು (ರಾಶಾಕ್ಷ. ೦೦೬-೭). [ಬಿಸವಂದ + ಕೊಳ್]

ಬಿಸವಲ್ಲರಿ (ನಾ). = ಬಿಸಲತೆ : ಜನಶಿಶುವ ಕೋಮಳಾಮಳತನು ಸವನ ವಯಃಪ್ರವಾಹದೊಳ್ ಸೊಗಯಿಸಿದತ್ಪನಿಮಿಷರ ಕಣ್ಗೆ ಗಂಗೆಯ ಪೊಸಲೊಳ್ ನಳನಳಿಸಿ ವಿಸುವ ಬಿಸವಲ್ಲರಿಯೊಲ್ (ಹಂಕ್ರಿ. ೦೪-೦೫೯).

[ಸಂ.]

ಬಿಸವಲ್ಲಿ (ನಾ). =ಬಿಸಲತೆ : ಲಲಿತಕರತಲಮೊಂದಿ ಮೆಱಿವ ನಳಿತೋಳ ರುಣಾಲಬವಾಂತೆಸೆವ ಬಿಸವಲ್ಲಿಯಂ ನೀರ್ವೊಗಿಸೆ ಸಲೆ ಕೊರಲ್ ಜಡಜಾತ ಶಂಖಮಂ ಝಂಕಿಸೆ (ಚಿಕ್ಕಾ. ೩-೨೪). [ಸಂ. ಬಿಸವಲ್ಲೀ]

ಬಿಸಸನ 'ವಿಸಸನ' ನೋ.

ಬಿಸಸಿತ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ದಂಟಿನ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳದು : ಎನಗಾಸೆದೋಱೆ .ಬಿಸಸಿತಮೆನಿಸುವ ನಿಜತಾರಹಾರಲತೆಯಿಂದಂ . . . ಮದೀಯಾಭಿಮಾನವಂ ಕಟ್ಟೊಯ್ದಾ (ಶಾದಂಪು. ೩೦೩). [ಸಂ.]

ಬಿಸಸೂತ್ರ (ನಾ). ಕಮಲದ ದಂಟಿನ ನಾರು ; ತಾವರೆದಂಟಿನ ದಾರ : ಬಿಸಸೂತ್ರದ ಕಟಸೂತ್ರಂ ಪೊಸದುಗುಲದ ಕೋವಣಂ ಕಮಂಡಲು ರಾರಾಜಿಸೆ ದಂಡವಾಣ ಪೊಕ್ಕಂ . . . ನೃಪಸಭೆಯಂ (ಪಂಚಾಚಾ. ೩-೦೯) ; ಪವಿತ್ರಬಿಸಸೂತ್ರವೃತಂ ನವಪಿಷ್ಟಚರ್ಚಿತಾಶಸ್ರಮು ವಾತ್ರದರ್ಭರಚನಂ . . . ಪೂರ್ಣಕಲಶಂ ತಳೆದತ್ತುಳಂ ವಿಳಾಸಮಂ (ಹಂಧ್ರತ್ರಿ. ೬-೩೩). [ಸಂ.]

ಬಿಸಾಕು 'ಬೀಸಾಕು' ನೋ.

ಬಿಸಾಟು 'ಬೀಸಾಡು' ಪರಾ.

ಬಿಸಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿಸರ್ಜಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಪರ್ಣಫಲು ವಿದ್ಯೆಯಿಂದಾಕೆಯನಾಕ್ಷಣದೊಳ್ ಕೊಂಡೊಯ್ದೊಂದು ಕಟ್ಟಡವಿಯೊಳ್ ಬಿಸಾಡಿಸಲ್ (ಕೃಕ್ಸಾಸ್ಪ. ೦-೪೨ ಪ).

[ಬಿಸಾಡು (< ಬೀಸಾಡು) + — ಇಸ್ಕು]

ಬಿಸಾಡು 'ಬೀಸಾಡು' ನೋ.

ಬಿಸಾತು (ನಾ). ಗಣನೆ ; ಲಕ್ಷ್ಯ : ತನ್ನೆದುರಿಗೆ ಯಾರದೇನು ಬಿಸಾತು ? (ಜಾಕೃ(೦೬. ೦೨೪) : ಕದ್ದು ಕದ್ದು ಕೇಳಿ ಗುಸುಗುಸು ಯಾಕೆ ಮಾತಾಡ್ತೀರಿ . . . ಯಾರಪ್ಪನ ಬಿಸಾತು ಇಲ್ಲವೋ (ಹುಕಥಾ. ೦೫೦) ; ಈ ಒಕ್ಕಲಿಗರಿಗೆ ಅಂಜುವುದೇಕೆ ? ಅವನ ಬಿಸಾತೇನು (ಶಾಹಾಂ. IV, ೩೩).

[<–ಹಿಂ. ಬಿಸಾತ್: ಮರಾ. ಬಿಸಾತ್, ಬಿಸಾದ್, ಬಿಳಾದ್, ಬಿಶಾತ್. ತುಳು. ಬಿಸಾತ್ ; ತೆಲು. ಬಿಸಾತು]

ಬಿಸಿ (ನಾ). ೧. ಕಾವು ; ಶಾಖ : ಹೊಸ ಜಾಲ ಪನಿಗಳಡಿಸಿದ ತೆಱದ ತೆನೆಗಳಂ ತೀಡಿತೀಡಿದು ತಂದು . . . ರಸವುಳ್ಳ ಹಸುರುಳ್ಳ ಬಿಸಿಯುಳ್ಳ ಹುಯ ಕೆಂಪುಳ್ಳವಲಿನಿತ್ತು (ಕಿದ್ಧಣ. ೨-೨೯); ಬಿಸಿಯ ಕಂಡರೆ ಬೆಣ್ಣೆ ಕರಗಿದಲ್ಲದೆ ಮಾಣ್ಬುದೆ (ಸಿಕ್ಕಚ. ೦೩೬-೩೦). ೨. ಶಾಖದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ; ಉಷ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು : ಕುಸುಮಾಂಗಳೆಂಬ ಮಾತದು ಪುಷ ದಹನಮಯಂಗಳಂಬುಗಳ್ ಮನಸಿಜನಾ ಜಸಮಬ್ಬಿಯೆ ಸುಡುವು[ವೆರ್ದೆಯಂ ಬಿಸಿಯವೆಂದಿಂತೆ ಪೇಱ್ ಧರ್ಮಾಪೋಹಂ (ಕಾಚಾ. ೬-೦೩೩); ಆದೇಂ ಬಿಸಿಯವೊ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀರಮನಲಶರಂಗಳ್ (ಕಾಪ್ರ. ೦೩-೬೪); ತಾಳ್ದಾ ವಿರಹದೋಕೆಗೆ ಬೆರ್ದಿಂಗಳ್ ಬಿಳಿಯ ಕಿಚ್ಚಾಗಿ ಸುಟ ಬಿಸಿ (ನಾಕ. ೯-೦೦೭). ೩. ಬೆಂಕಿ : ಅಗ್ನಿ : ' ಬಿಸಿಗಣ್ಣಿ ' ಪರಾ. ೪. ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ : ಪ್ರಖರತೆ : 'ಬಿಸಿನಗೆ' ಪರಾ. (ಗು). ೫. ಬೆಚ್ಚನೆಯು ; ಕಾವಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ : ಹೊಸತಪ್ಪದಿಂದೆ ಕಲಸಿದ ಸಕ್ಕರೆಯನಿಕ್ಕಿಯಟ್ಟ ಹೂರಿಗೆಯ ಬಿಚ್ಚಿ ಬಿಸಿಯೋಡಿನೊಳಗಿಕ್ಕಿ ಖಂಡವಂಡಕವೆಂಬ ಹೆಸರಾಯ್ತು (ಹೂಕಣ. ೦-೨೬).

ಬಿಸಿಬಿಸಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಬಿಸಿಬಿಸಿಯೋಗರಂ ಕೆಲದ ಸೋಡಗೆ ತಿಳ್ಪೊಳು ದುಪ್ಪಮುಪ್ಪಗಾಯ್ ಮೊಸರ್ (ಸಿಕ್ಕಸು. ೦೦-೨೬೩) ; ಅಸಿಪತ್ರವನದ ಜ್ವಾಳಗ್ಗೊಗಿಸಿ ನಿಪ್ಪ ಬಿಸಿಬಿಸಿ ಖಂಡವ ಹೊಱಡಿಸಿ (ಪ್ರಭಂಪ್ರ. ೦-೦೪೨-೪) : ಬಿಸಿಬಿಸಿ ಅನ್ನ ಸಾರುಗಳನ್ನು ಬೇಗ ಬೇಗ ಬಡಿಸಿ ಮುಂದು ವರಿದರು (ಪಾಕಶು. ೧೪). ಬಿಸಿಬೇಳೆಭಾತು = ಅಕ್ಕಿ. ಬೇಳೆ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ತರಕಾರಿಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬೇಯಿಸಿ, ಮಸಾಲೆ ಪದಾರ್ಥ ಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲಸನ್ನ : ಆಮಂತ್ರಿಸಿದ ಉವಾಹಾರಕ್ಕೆ ಬಿಸಿಬೇಳಿಭಾತು ಮತ್ತು ಗುಲಾಬಿಜಾಮೂನು ಮಾಡಿ ದ್ದಾರೆ (ಕಾಪ್ರ). ಬಿಸಿ ಮಾಡು = ಬೆಚ್ಚಗೆ ಮಾಡು ; ಕಾಯಿಸು :

ರೇವೆಯನ್ನು ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆಯೊಳಗೆ ಹಾಕಿ . . . ಬಿಸಿ ಮಾಡು ಕ್ವಾರೆ (ಶುಂಠಿಪ್ರ. ೪–೫೩) ; ಕೇಸರಿಯನ್ನು ಬಿಸಿ ಮಾಡಿ, ಅನಂತರ ಪುಡಿ ಮಾಡಿ ನೆನೆ ಹಾಕಬೇಕು (ಆಯುರ್. ೮೪). ಬಿಸಿಯಾಗು = ೧. ಕಾದು ಬೆಚ್ಚಗಾಗು ; ಉಷ್ಣತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಬಿಸಿಯಾಗಿರುವಾಗಲೇ ಬಡಿಸಿರಿ (ಆಯುರ್. ೦೦೬). ೨. ಉದ್ರೇಕಗೊಳ್ಳು : ಕಾವೇರು : ಶಶಿಯ ನೇಮದೆ ಕರ ಚರರು ಕೋಪವ ತಾಳಿ ಬಿಸಿಯಾಗಿ ಏಳರ ಪೂರ್ವ ಲಲೆ ಮುಸುಕಿ ಕಗ್ಗೊದೆಗ್ಕೆದಿದೊಲು ಚಂದ್ರಜ್ಯೋತಿಗಳೆಸೆದುವು ವಾಳಯದೊಳಗೆ (ಕಂಪಿ. ೦೪–೦೦). [ದೇ.ಪ್ರ ತುಳು. ಬಿಸಿ, ಬಿಪಿ ; ತೆಲು. ಬಿಸಿ]

ಬಿಸಿಗ (ನಾ). ಶಾಖದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು : ರಾಜಾಧಿವನೆಂಬೆನೆ ಪಪ್ಪಪುಷ್ಪ ಸರೋಜಾಪ್ತನೆಂದೆನೆ ಬಿಸಿಗ ತೇಜೋಮಯ ಕಂದ ಬಾರೆಂದು ರತಿ ಬೃಹದ್ಬೀಜಕ್ಕೆ ಮುತ್ಸನಿಕ್ಕುವಳು (ಕೋಚಕ. ೦೩–೬೩). [ಬಿಸಿ + ಅಗ]

ಬಿಸಿಗಣ್ಣ (ನಾ). ಬೆಂಕಿಯಂ ಕಣ್ಣನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : ಶಿವ : ಇತ್ತ ಬಿಸಿಗಣ್ಣನೊಡನೆ ಕಾದುವನೆಂದು ಕಾಮ ತನ್ನಸಿಯಳ ಕೂಡೆ ಪೇಳಿದನು (ಕೋಚಕ. ೬೨) ; ಕರ್ಮವ ಸುಟ್ಟರುಹನಾ ಪಡೆಗಣ್ಣನೆಂಬರು ಬಿಸಿಗಣ್ಣನೆಂಬರು ಗುಣನಾಮವವ ನೋಡುವಾಗ (ಕರಿಪ. ೭೭–೦೭೭).

[ಬಿಸಿಗಣ್ಣ + –ಅ]

ಬಿಸಿಗಣ್ಣು (ನಾ). ಬೆಂಕಿಯ ಕಣ್ಣು ; ಅಗ್ನಿನೇತ್ರ : ಶಶಿಧರ ಮುಪಿದು ಬಿಸಿಗಣ್ಣ ತೆಱೆದರೆ ಶಿವಶರಣರದನ್ನು ಮಮಸಗೆ ತಾರರು (ಅಪಪಂ. ೨೦೫–೧೭); ನೊಸಲ ಬಿಸಿಗಣ್ಣನೇಱೆಂದು ಶಿವಲಿಂಗಮಂ ಮುಸುಕಿ ಬೆಳಿದುತ್ತ ಭೂಂಗವನು ಬಾವೆಂದು ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡದೆ . . . ಶಂಕಿಸಿ (ಸಿದ್ಧಂ. ೨–೪).

[ಬಿಸಿ + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಬಿಸಿಗದಡು (ನಾ). ಬೆಚ್ಚನೆಯ ಕಲ್ಲು : ಸಾಸಿವೆಯ ಬಿಸಿಗದಡು ಬೀಳೆ ಜಠರಾಗ್ನಿಯೊಳ್ ಕೇಸುರಿಗಳುದ್ಭವಿಪುವು (ಪಾಪು. ೮೨–೮೪).

[ಬಿಸಿ + ಕವಡು]

ಬಿಸಿಗದಿರ್ (ನಾ). ಶಾಖವಾದ ಕಿರಣ ; ಶಾಖವುಳ್ಳ ರಶ್ಮಿ : ಇಳಾತಳಮಂ ನಿರಂತರಂ ಬಿಸಿಗದಿರಿಂದೆ ನೋಯಿಸಿದ ಪಾಪಮನಿಲ್ಲಿಯೆ ವೀಗಲೆಂದು . . . ಇಸನೆಯಿಂದನಸ್ತಶೈಲಮಂ (ಸೂಕ್ತಿಮು. ೮–೮).

[ಬಿಸಿ + ಕದಿರ್]

ಬಿಸಿಗದಿರ (ನಾ). ಶಾಖವಾದ ಕಿರಣಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಬಿಸಿಗದಿರನು ಹುಟ್ಟಿ ಪೂರ್ವಾಚಲದಿ ರಂಜಿಸಿದನು (ಕೋಚಕ. ೪–೮೫) ; ಬಿಸಿಗದಿರನಾವರೋ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಕಾರುತ್ತಿದ್ದನು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೨೦೬).

[ಬಿಸಿಗದಿರ್ + – ಅ]

ಬಿಸಿಗದಿರ್ಪಟ್ಟು (ನಾ). ಸೂರ್ಯಬಿಂಬ : ಬಿಸಿಗದಿರ್ಪಟ್ಟಿಂಬ ಕಂಬಿಯಚ್ಚಿಂ ಕಾಲವೆಸಪ . . . ಕನಕಪ್ರಭೆಯ ಹೊಸಹೊಸ್ಸ ಸರಿಗೆದಿಗವ ಸುತ್ತುಗಂಧದೊಂದಸಕವಾಯಿತು ಮೇರುತಿಖರಿ (ಕ್ರಶಂಪ. ೦–೫೦).

[ಬಿಸಿಗದಿರ್ + ಪಟ್ಟು]

ಬಿಸಿಗಮ್ಮ (ನಾ). ಶಾಖೋತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡಂವವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಕಮಲಚಯ ಬಿಸಿಗಮ್ಮನುದಿಸಲು ವಿಕಸನವನೈದಿದೊಲು (ಪಪಪಚ. ೫೬–೫೩). [ಬಿಸಿ + ಕಮ್ಮ]

ಬಿಸಿಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಶಾಖವನ್ನು ಪಡೆ : ಕಾವುಗೊಳ್ಳು : ಬಿಸಿಗಂಡ ಪೊನ್ನ ಪತ್ಥಳಿಯ ಪೊರೆದ ವಾದರಸವಾಱದ ತೆಱನಾಯ್ತು (ಕ್ರಿಪಾಂಡ. ೪–೬೮).

[ಬಿಸಿ + ಕಾಣ್]

ಬಿಸಿಗಿರಣ (ನಾ). = ಬಿಸಿಗದಿರ್ : ಪಾಂಡ್ಯದ ಧೊರೆಯ ದುರ್ಧರ ತೇಜದಿಂ ಬಿಸಿಗಿರಣ ತೆಂಕಣದಿಕ್ಕಿನಲಿ ಸಂಚರಿಪ ಕಾಲದಲಿ ಧರಿಸುವನು ಸೌಮ್ಯತೆಯನು (ಚಾಪು. ೪೯–೯೯). [ಬಿಸಿ + ಕಿರಣ]

ಬಿಸಿಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಕಾವು ಕಡಮೆಯಾಗು– ಕುಗ್ಗು : ಕಾದುವ ಕೆಯ್ದು ಪೋದುದೆನುತಳ್ಕಿದನೇ . . . ಸಾರವೀರರಸಮೇಂ ಬಿಸಿಗುಂದಿದುದೇ (ಕಂಪ. ೪-೩೭). [ಬಿಸಿ + ಕುಂದು]

ಬಿಸಿಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಬೆಚ್ಚಗಿರುವ ಆಹಾರವನ್ನು ಬೆರೆಸು : ಹುವಿಲ್ಲದುಣಬೇಡ ಹಸಿದು ಮತ್ತಿರಬೇಡ ಬಿಸಿಗೂಡಿ ತಂಗೂಳುಣಬೇಡ (ಸೂರ್ಯಶ. ೨೦೦೦). [ಬಿಸಿ + ಕೂಡು]

ಬಿಸಿಗೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶಿವಮಾರೆಱೆಅಪ್ಪ ಕಣುಂಗಿಲ್ಲಾಡಾಳೆ ಬಿಸಿಗೂರುಳ್ಳಬ್ಬ ಪ್ರಜೆಗೆಲ್ಲಂ ಕೊಟ್ಟೊಡಾ (ಪ್ರಸಂ. ೦೯೦೩, ೦೯–೯ ; ೩೦೦). [? + ಊರ್]

ಬಿಸಿಗೆ 'ಬೀಸಗೆ' ನೋ.

ಬಿಸಿಗೆಲಸ (ನಾ). (?) : ಬಿಸಿಗೆಲಸದಲ್ಲಮ್ಮ ಕಕ್ಕಯ್ಯ ಬಂದಯ್ಯ ಪನಿಗೆಲಸದ ಮಲ್ಲಯ್ಯ ಧಾರಯ್ಯ ಭೋಗಯ್ಯ (ಅಂಗಕ್ಷ ೨೪–೩೨). 'ಪನಿಗೆಲಸ' ಪಠಾ. [ಬಿಸಿ ? + ಕೆಲಸ]

ಬಿಸಿದು (ನಾ). ೧. ಶಾಖದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು: ಬಿಸಿಯಾದುದು : ಸುಯ್ ಪೊದಬ್ದು ಬಿಸಿದುಂ ಕಮ್ಮಿತ್ತುಮಾಪ್ಪೋವಳಾ (ಶಾಪ್ಯಶಾ. ೩೬೬ ೩೦೨೪); ಕರಂ ಬಿಸಿದಾಗಿ ಕಾಸಿ ಕಳ್ಳನೆ ಕೆಡಯಿತ್ತಿ ಬಾಯೊಳೆಱಿವರ್ (ಸಮುಪ. ೦೦–೭೩); ಬಿಸಿದವ್ವ ತುಜ್ಪಮನೆಱೆಯದೆ ಶಿರು ನುಂಗಿದಂತೆ (ರಹೋಕ್ಕು. ೪–೦೦). ೨. ಕ್ಷೀಣವಾದುದು; ತಾಪಕರವಾದುದು: ಪ್ರಖರವಾದುದು : ಉಸಿರ್ದೊಡೆ ಬಗೆ ತೀಗುಂ ಬಿಸಿದುಂ ಬೆಚ್ಚತ್ತು ಮುಸಿರದೇಂ ತೀರ್ದಪುದೇ (ಹಂಪಭಾ. ೪-೩೩); ನುಡಿ ಸುರಚಲಬಿಸ್ಪಜಲಂ ಪರಾಕ್ರಮಂ ಖರಕರತೇಜದಿಂ ಬಿಸಿದು (ಜಿ. ii, ೦೩೩–೩೬; ೨೫೩).

ಬಿಸಿಯಂ = ತಾಪದಿಂದ ಕೂಡಿರುವಪನು: ಸೂರ್ಯ : ಬಿಸಿಯುಂ ತಣ್ಣಿದನಪ್ಪ ಪೊಲ್ ಕಡಲೊಳಿರ್ದೋಲಾಡೆ ಚಿಂಡಾಂಶು (ಅಂಗಾಪ ೭–೩೩).

[< ಬಿಸಿ]

ಬಿಸಿನಗೆ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ನಗೆ ; ಪ್ರಖರವಾದ ನಗೆ : ಬಿಸಿನಗೆ ಯಾವುದು ತಣ್ಣಗೆಯಾವುದು ಪುಸಿನಗೆ ಮುಗುಳುನಗೆಗಳು ರಸನಗೆಯಿಳೆ ನಗೆಯಿಂಬಿವೆಂತಿಪವೆಂದು ನಸನಗುತವಳು ವಾಡಿದಳು (ಪಪಪ. ೦೦–೩೦).

[ಬಿಸಿ + ನಗೆ]

ಬಿಸಿನಿ (ನಾ). ೧. ತಾವರೆಯು ಗಡ್ಡೆ : "ಕಂದಃ. ಬಿಸಿನಿಃ. ನಳಿನೀ– ಈ ೩ ಅವಱ ಗೆಡ್ಡೆ" (ಪಾಪಮು. ೦೦೨–೩೦); "ಸಾರಸದ ಗಡ್ಡೆಯದು ಕಂದಂ ಬಿಸಿನಿಯಕ್ಕುಂ" (ಶುಂಗಣ. ೦೨೪–೦೭). ೨. ತಾವರೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ಬಿಸಿನಿ ಬಿಸಮಿಲಸುಬ್ಬೆಳೆಬಂತೆ ಬಿಗಿದುಬ್ಬು ವಿಸುನಿವಬ್ಬಿ ವಿಸುಗುತ್ತಿರೆ (ರಾಪಪೀ. ೫-೦೯ ೫). [ಸಂ. ಬಿಸಿನೀ]

ಬಿಸಿನೀರ್, ಬಿಸಿನೀರಂ (ನಾ). ಕಾದ ನೀರು: ಸಂಡುವ ನೀರಂ : ಸುಂಟಿ ತಿಂದ ಬಾಯೊಳ್ ಬಿಸಿನೀರಂ ಕುಡಿದರಂತೆ ವಿಡುವಿಡುವಿಡುವೆ (ರಹೋಕ್ಕು. ೦೦–೦೪೨ ೫); ಚಲದಿಂ ಪುಂಡಳೇಸಗ್ಗೆರ್ ಬೇರೆಱ್ಚಿಸಿನೀರಂ ಪೊಯ್ದಂ (ಜಿ. xii. ರಾಪಪ. ೪೨–೫೨ ; ೧೨೭); ಬಿಸಿನೀರಲ್ಯಾಡೆ ವಾತ ಪ್ರಶಮಿಸುಗುಂ (ಅಕ್ಷಶಾ. ೫–೪೭). ಬಿಸಿನೀರು : ಪೊಂಬಡಿಗವ ಸಾರ್ಚಿ ಬಿಸಿನೀರ ಗಿಂಡಿಯೊಳ್ ತಂದು ಕಾಲ್ದೊಳೆಯೆ (ಕೋಚಕ. ೦೪–೫೪) ; ಮುಡಿವಳೆರ್ ಬಿಸಿನೀರ ಕೇಣಿಗರ್ ಜೂಜುಗಾಜಿರ್ ಮುಖ್ಯರೊದಗಿ ಬರುತಿರ್ಪರೆಂ ವರ್ಣಿಸುವೆಪಾ (ಕಂಪ್ರ. ೪೭–೪೦). [ಬಿಸಿ + ನೀರ್]

ಬಿಸಿನೀರು 'ಬಿಸಿನೀರ್' ನೋ.

ಬಿಸಿನೆತ್ತರು (ನಾ). ಬೆಚ್ಚನೆಯಂ ರಕ್ತ: ಬಿತ್ತರಿಸಿದುವಂಬುಗಳು ಮೆಯ್ಯೊಳು ಬಿಸಿನೆತ್ತರ ಬಿಸುವಂತಗೊಳಿಸಿ (ಕೋಚಕ. ೪೬–೪೨) ; ವೀರರಸೊತ್ತರಿಸಿ ಮೇಲುಕ್ಕುವಂದದಿಂ ಬಿಸಿವ ಬಿಸಿನೆತ್ತರಿಸದಿರೆ (ಕೃಎಂಪಾ. ೦೨–೨೩).

[ಬಿಸಿ+ ನೆತ್ತರು (< ನೆತ್ತರ್)]

ಬಿಸಿಮಸಗು (ಕ್ರಿ). ಶಾಖವು ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಉಷ್ಣತೆಯೇರು : ದಡ

ಬಡಿವೆರ್ದ್ ಬಿಸಿಮಸಗುವ ನಿಡುಸುಯ್ ಕಂಪಿಪ ಕರಂಗಳ್ (ಕೃತಾ-೯-೬೨). [ಬಿಸಿ + ಮಸಗು]

ಬಿಸಿಕೊತ (ನಾ). = ಬಿಸಿನೆತ್ತರು : ಮಸೆಯ ಮೈಗಳೊಳೊಜೆವುಡಿರ್ದ್ವು ಬಿಸಿಕೊತ (ಕುಣ್ಮಕ್ಕ್ರಿ. ೦೪-೯); ಅಱೆಯಟ್ಟಿ ಬಿಳಿರ ಖಂಡಿಸಿ ಬಿಸಿಕೊತ ಕೆಂದೂಱಿಯೊಳು ತೊಳೆದ ಚಕ್ರವನು (ಹೂಆಕ. ೦೩-೬): ಹೃದಯದ ಬಿಸಿಕೊತವ ಬಸಿದು . . . ಕುದಿದು ಕಂಗಡುವೀ ದಾಳನು ತೊಳೆದು (ಚಿಸಾಪ್ರ. ೦-೩). [ಬಿಸಿ + ರಕೊತ]

ಬಿಸಿರಕ್ಕ (ನಾ). ೧. = ಬಿಸಿನೆತ್ತರು : ದುಜ್ಜಾದುಜ್ಜಿಪ ಬಿಸಿರಕ್ಕ ವೇಜಿನೊಳೊಜೆತೆ ಮಸಗಿತು (ಕುಪ್ಪಾಳ. ೦೧-೪) ; ಬಿಸಿರಕ್ತವ ಧೂತಕಿರದೆ ಚಿಲ್ಲಿದರಾಕ್ಷಣದೆ (ಕಂಚಿಪ. ೦೫-೩೭). ೨. (ಅಲಂ) ಹರೆಯದ ಉತ್ಸಾಹ: ಎಂತಹ ಪರಿಶ್ರಮವಪಡಬೇಕೆಂಬುದು ಆ ತರುಣರ ಬಿಸಿರಕ್ತಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗಲಿಲ್ಲ (ಜಂಗಸ. ೦೪). [ಬಿಸಿ + ರಕ್ತ]

ಬಿಸಿಲ್, ಬಿಸಿಲು (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಖರವಾದ ಬೆಳಕು.– ಪ್ರಕಾಶ : ಬಿಸಿಲಂ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳುಮಂ ಪಸರಿಸಿ ಕಟ್ಟಲೆ ತೆರಳ್ದು ತೂಳ್ದೋಡೆ(ಆಪ್ತ. ೦೭-೩೦). 'ಬಿಸಿಲ್ಗುದುರೆ', 'ಬಿಸಿಲ್ಮಬೆ' ಪರಾ. ೨. ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದುಂಟಾಗುವ ತಾಪ.– ಬಿಸುವು.–ಕಾವು : ನಡುವಗಲ ಬಿಸಿಲ್ ತನ್ನಂ ಸುಡೆ ವನಕರಿ . . . ಸರಸಿಜಮಂ ಕಿಡಿಸಲ್ ತಾಂ ಪೊಕ್ಕುದಾಗ ತೊಳನಂ (ಕಣಾ. ೩-೦೦೩). 'ಬಿಸಿಲ್ಗಾಯ್' ಪರಾ. **ಬಿಸಿಲು** : ೧. 'ಬಿಸಿಲುಗೊಳ್', 'ಬಿಸಿಲುಗೋಲು' ಪರಾ. ೨. "ಬಿಸಿಲು ರೌದ್ರವದಾತಪಾಖ್ಯಮೆನಿಸಿಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಣ. ೦೦-೨); ಉದಯದ ಮಾಗಿಯ ಬಿಸಿಲು ಅಂಗಕ್ಕೆ ಹಿತವಾಯಿತ್ತು (ಚಪ್ರ. ೨೦೯); ಬಲು ಬಿಸಿಲೊಳುಱ್ ನೊಂದ· ನೈದಿಲೆಗಳಿಗೆ ಚಂದ್ರಿಕೆ . . . ಅಂತಿರೆ ಪಾರ್ಥ ಮೈದೋಱಿದನು ನಿಜಬಲಕೆ (ಕುಣ್ಮಕ್ಕ್ರಿ. ೩-೪೩); ತಲೆ ಮಚ್ಚು ಕತ್ತಿನ ಹಿಂಭಾಗ ನೇರ ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ಕಾಯುತ್ತಿರುವಾಗಲೂ . . . ವ್ಯಕ್ತಿ ಬಿಸಿಲ ಧಕ್ಕೆಗೆ ಈಡಾಗುವುದಿದೆ (ಕರ್ಮಕ. XII. ೦೫೮).

ಬಿಸಿಲ ಕುದುರೆ = ಬಿಸಿಲ್ಗುದುರೆ ೨ : ಇದನ ಬಾಳೇ ಹೀಗಾಯಿತಲ್ಲ– ಬರಿಯೆ ಬಿಸಿಲ ಕುದುರೆಯ ಹಿಂದೆ ಓಟ (ಪುಷ್ಪಾಜಾ. ೦೫೩). ಬಿಸಿಲ ಹೊಳೆ– ಬಿಸಿಲ್ಗುದುರೆ ೨ : ತೃಷೆ ಮೊದಲು ವಿಷಯಾಧಿಲಾಷೆಯ ಬಿಸಿಲ ಹೊಳೆಯೊಳಗಾಡಲೆಂದೀಪ್ಸಿಸಿ ಪರಿಭ್ರಮಿಸುವನು ಮಾಯಾಮೃಧಮತಿ (ಜಿಕಾಗ. ೩-೪-೩). [ದೇ.ತೆ ತಮಿ. ಮಲ. ಪೆಯಲ್; ಕುಳು. ಬಿಸಿಲು]

ಬಿಸಿಲಕ್ಕೆ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಅಕ್ಕೆ ; ಬೆಳತಿಗೆಯಕ್ಕೆ : ಬಿಸಿಲ [ಪ್ರಾಕೃ. ಬದಿರ. ಬಿಸಲ. ಬೀಸ]ಕ್ಕಿಯಂ ತೊಳೆದು ನೀರಂಬಿಲದಲೆಸಜ್ಜಿಸೆಸದು ಪೊಳೆಗತ್ತಿಯಕ್ಕಿಯ ಹಾಕೆ (ಜಿಪಾಕಾ. ೩-೩೩). [? + ಅಕ್ಕಿ೧]

ಬಿಸಿಲಡಿಗೆ, ಬಿಸಲಡಿಗೆ (ನಾ). ಮದುವೆಯ ದಿನದ ಹಿಂದಿನ ವರಪೂಜೆಯ ದಿನದ ರಾತ್ರಿ ಊಟಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಆಹಾರ ಪದಾರ್ಥ.– ಅಡುಗೆ ; ಈ ಇದು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಊಟವಾಗಿದ್ದು ಬಿಸಿಲಿನ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಈ ಪದ ಪ್ರಯೋಗದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಅನುಮಾನವೂ 'ಬಿಸಿಲಡ್ಡಿಗೆ'ಯ ಊಟ ಇರಬಹುದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಇದೆ : ಬೀಗರು ಬರುವುದು ನಿಧಾನವಾಗಿ ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಸಲಡಿಗೆ ಊಟ ತುಂಬ ತಡವಾಯಿತು (ಸೂಪ್ರ). ಬಿಸಲಡಿಗೆ : ಬೀಗರ ಕಡೆಯವರಿಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಊರಿನವರಿಗೂ ಬಿಸಲಡಿಗೆ ಊಟ ವಾಯಿತು (ಸ್ವಕಂ. ೩೫). [< ಬಿಸಿ + ಅಡಿಗೆ (<ಅಡುಗೆ)]

ಬಿಸಿಲು 'ಬಿಸಿಲ್' ನೋ.

ಬಿಸಿಲುಕುದುರೆ 'ಬಿಸಿಲ್ಗುದುರೆ' ನೋ.

ಬಿಸಿಲುಕೋಲು 'ಬಿಸಿಲುಗೋಲು' ನೋ.

ಬಿಸಿಲುಗುದುರೆ 'ಬಿಸಿಲ್ಗುದುರೆ' ನೋ.

ಬಿಸಿಲುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಬಿಸಿಲಿನ ಬೆಳಕನ್ನು ಪಡೆ : ಬಿಸಿಲಿನ ಉಜ್ವಲತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮಭೂಮಿಭಾಗದೊಳಮಿತವಿಭ್ರಮದೇವನ ದಿವ್ಯಚ್ಛಾಯೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸೆ ಬಿಸಿಲುಗೊಂಡು ಹೋಂಬಾದ ಕಣ್ಣಾ[ಬ್ಜ]ಂತಂಗೆ (ಜಾಂಪ್ರ ೯-೪೬ ಪ). [ಬಿಸಿಲು (<ಬಿಸಿಲ್) + ಕೊಳ್೧]

ಬಿಸಿಲುಗೋಲು, ಬಿಸಿಲುಕೋಲು (ನಾ). ಛಾವಣಿ , ಕಿಟಕಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕಂಡಿಗಳ ಮೂಲಕ ಕೋಲಿನಂತೆ ಬೀಳುವ ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕು : ಆ ಮಾಧ್ಯಾರ್ಜ . . . ಬಿಸಿಲುಗೋಲಿನ ಜಾಗೆ ಚಕ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತದೆ (ಅಂಪ್ರ. ೦೮). ಬಿಸಿಲುಕೋಲು : ಬಿಸಿಲುಕೋಲು ಒಂದು ಕತ್ತಲೊಣತೆಯೊಳಗೆ ಬಿದ್ದರೆ ಆ ಬಿಸಿಲುಕೋ ಲಿನಲ್ಲಿ ಧೂಳಿನ ಸಣ್ಣ ರವಗಳು ಸಿಹ್ನಾಬಿಟ್ಟೆಯಾಗಿ ಕುಣಿದಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಶೈಪ್ರ. ೨೫೩). [ಬಿಸಿಲು (<ಬಿಸಿಲ್) + ಕೋಲು೨ (<ಕೋಲ್೧)]

ಬಿಸಿಲುಚಿಕಿತ್ಸೆ (ನಾ). ಬಿಸಿಲಿನ ಶಾಖದಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ.– ವೈದ್ಯೋಪಚಾರ : ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳನ್ನು ಯಾವುದಾದ ರೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಮೂಲಕ ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಿ ಅಥವಾ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯೇ ಬಿಸಿಲುಚಿಕಿತ್ಸೆ (ಜಜಾ. ೦). [ಬಿಸಿಲು (<ಬಿಸಿಲ್) + ಚಿಕಿತ್ಸೆ]

ಬಿಸಿಲುದಣಿ (ನಾ). ಮರೀಚಿಕೆ : ಬಿಸಿಲುಕುದುರೆ : ಬಯಲಾಸೆಯಲಿ ಬಿಸಿಲುದಣಿದಲಡಿ ಮುಂಚುವುದು ಕೈಸೋಂತಿಗೆ (ಕಂಚಿ. ೩-೯-೪೩). [ಬಿಸಿಲ್ + ಉದಣಿ೩]

ಬಿಸಿಲುದೊಱೆ 'ಬಿಸಿಲ್ಕೊರೆ' ನೋ.

ಬಿಸಿಲುಮಚ್ಚು (ನಾ). ಕಟ್ಟಡದ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕು ಬೀಳುವಂತಿರುವ ತೆರವಾದ ಭಾಗ ; ಮಾಳಿಗೆಯ ಮೇಲು ಭಾಗ : ಮತ್ತೊಂದು ಅಂತ್ಯಸ್ಥ ಬಿಸಿಲುಮಚ್ಚಿನೊಳ್ ವಿಂತು ಚಿನ್ನಾಗಿ ನೊಂಡಿ (ಕಾಗಂಧಿ. ೩೩೯-೦೩); ಮಹಡಿಯ ಮೇಲೆ ಕೂಡ ಒಂದು ಅಂಗಳ . . . ಒಂದು ಪುಟ್ಟ ಬಿಸಿಲುಮಚ್ಚು ಇವೆ (ಜಜಪ್ರ. ೫೩) ; ಮಧುರನು . . . ಎಲ್ಲಿ "ಹೋಗುತ್ತಾನೆಂದು ನೋಡಲು ಬಿಸಿಲುಮಚ್ಚಿಗೆ ಬಂದರು (ಜಂಕು. ೦೦). [ಬಿಸಿಲು (<ಬಿಸಿಲ್) + ಮಚ್ಚು೩]

ಬಿಸಿಲುಮಬೆ 'ಬಿಸಿಲ್ಮಬೆ' ನೋ.

ಬಿಸಿಲುಮಾಳಿಗೆ (ನಾ). = ಬಿಸಿಲುಮಚ್ಚು : ಆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಜೆಗೆ ಹಾಕಲು ಬಿಸಿಲುಮಾಳಿಗೆ ತುಂಬಾ ಅನುಕೂಲವಾಗಿದೆ (ಜಜಪ್ರ). [ಬಿಸಿಲು (<ಬಿಸಿಲ್) + ಮಾಳಿಗೆ೩]

ಬಿಸಿಲುಮಬೆ 'ಬಿಸಿಲ್ಮಬೆ' ನೋ.

ಬಿಸಿಲ್ಗಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸೂರ್ಯನ ತಾಪಕ್ಕೆ ಮೈಯ್ಯೊಡ್ಡು : ಸೀರ್ಮಷ್ಟಬಂಬಲ್ಗಳನುಗುರಿಂ ಸಿಕ್ಕಿ ಬಿಸಿಲ್ಗಾದುದೊಂದು ಮರದ ಕೋಡೊಳ್ ಕೋದಂ (ಜಜಾ. ೦೪-೦೦). [ಬಿಸಿಲ್ + ಕಾಯ್೨]

ಬಿಸಿಲ್ಗುದುರೆ, ಬಿಸಿಲುಕುದುರೆ, ಬಿಸಿಲುಗುದುರೆ (ಜಾ). ೧. ಬಿಸಿಲಿನ ರುಳಿಳದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ನೀರಿನಂತೆ ಕಾಣುವ (ಕಲ್ಪನೆಯ) ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಮರೀಚಿಕೆ ; ಮೃಗಜಲ : "ಬಯಲೊಂಱೆ ಬಿಸಿ[ಜಾಪ್ರ. ೫೦]ಲ್ಗುದುರೆ–ಈ ೨ ಮರೀಚಿಕಾಜಲಂ" (ಕಣಾ. ೪೯-೩೨) ; ಪೋಗುಮಿಯ್ದೂರ್ ಪೊಳೆಯಿಸೆ ಬಿಸಿಲ್ಗುದುರೆಗಳ್ ಪೊಳವಂತ ಪೊಳವ ಕಡುಗುಮರಿಗಳುಮಾ . . . ಒಡ್ಡಿ ನಿಂದಾಗಳ್ (ಕಂಪ್ರ. ೦೦-೩೦ ಪ) ; ಬಿಸಿಲ್ಗುದುರೆಯಂ ನೀರಂದಾಸೆವಟ್ಟು ಪರಿವ ಮೃಗಮುಂ ಸಂಸಾರದೊಳು ತನಗಲ್ಲವಾಗಿರುವ ಪರಪುಂ ಸೇದೆವಮಗುಂ (ಜಪ್ರಂ. ೪೪-೨). ೨. (ಅಲಂ) ಕೈಗೆ ಎಟುಕದುದು ; ಭ್ರಮೆ : ಬಿಸಿಲ್ಗುದುರೆಯಾಯ್ತು ಕೊಳ್ಕೊಡಗೆಗಳೆಡೆಯೊಳ್ ಬಯಕೆ (ಜಂಬಾಪ್ರ ೩೬-೩೮). **ಬಿಸಿಲುಕುದುರೆ** : ೨. ಛಾವೀಸುಖದ ಕಲ್ಪನೆಯ'ಬಿಸಿಲು ಕುದುರೆ'ಯನ್ನೇರಿದ ಇವರ ಮನಸ್ಸು-ಆ ಸಂತೋಷದ ಚಿಕ್ಕು ಹಕ್ಕಿರದಿದ್ದರೆ

ಅವರು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದುಬಿಡಲು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರೇನೋ ? (ಜುಗಮು. ೬೩) ; ಕರುಣಾವಿನ ನೆನಪು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬಿಲ್ಲುತುದುರೆಯಾಯಿತು (ಕಪಾಂ.೭೦). ಬಿಲಿಲುಗುದುರೆ : ೧. "ಖರಕರಣ. ಘುರೀಚಿಕೆ. ಮೃಗತೃಷೆ. ಬಿಲಿಲುಗುದುರೆ" (ಜಾಪಾ. ೬) ; ಬಿಲಿಲುಗುದುರೆಯೇಱಿ ಬೇಸಗೊರಾಜ ನಂದೆಸಗಿ ದುವ್ವಾಳಿಸಲು . . . ನುಳಿದಾಳೆ ಪಸರಿಸಿತು (ಕಂಪಾ. ೯-೮೨). ೨. ಬಿಲಿಲುಗುದುರೆಯ ನಂಬಿ ನಡದಿರುವೆ ಜಾನೀಗ (ಕ್ರಪ್ರ. ೮೨).

[ಬಿಲಿಲ್ + ಕುದುರೆ]

ಬಿಲಿದ್ದೊರೆ. ಬಿಲಿಲುದೊಱೆ (ನಾ).=ಬಿಲಿಲ್ಲುದಂರೆ ೧ : ಮಿಕ್ಕೆ ತಾಂ ತನ್ನ ಪುಸಿಸಾಸದ ಬಿಲಿದ್ದೊರೆಯ ಬೇಂಟೆಯಿಂ ಬೇಸತ್ತು (ಕ್ರೀಚಪು. ೪೩೬-೩೭). ಬಿಲಿಲುದೊಱೆ : ಸಾರತರಪೀಯೂಷಪಾರಾವಾರವಿರಲಾ ಬಿಲಿಲುದೊಱೆಯಲಿ ವಾರಿಕೇಳಿಯ (ಜಪಾಪ. ೩-೩-೩).

[ಬಿಲಿಲ್ + ತೊಱೆ (<ತೊಱೆ್)]

ಬಿಲಿಲ್ಮಳೆ. ಬಿಲಿಲುಮಳೆ, ಬಿಲಿಲುವಳೆ (ನಾ). ಬಿಲಿಲಿರುವಾಗ ಬೀಳುವ ಮಳೆ : ಶರದಭ್ರಶುಸುಮತರುಗಳ್ . . . ಅರಲಂ ಸುರಿದಪುವೆಸೆ ಸುರಿವ ಬಿಲಿಲ್ಮಳೆಗಳಿಸದುಮಭ್ರಾಂಗಣದೊಳ್ (ಪಗಂ. ೧-೭೦). ಬಿಲಿಲುಮಳೆ : ಬಿಲಿಲುಮಳೆ ನೋಡಲು ಚೆಂದ (ಮಾಪ). ಬಿಲಿಲುವಳೆ : ಬಿಜುವಳೆ ಬೆದರ್ಪಳೆ ಬಿಲಿಲುವಳೆ ಸುರಿಸೋನೆ ಸಿಡಿಲಿನ ಘಾತನವಳೆಯಲಿ ಘಾಸಿಯಾದುದು ಜಗದ ಜನನಿಕರ (ಕಪಾಂ. ೪-೬-೬). [ಬಿಲಿಲ್ + ಮಳೆ]

ಬಿಲಿಲ್ಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಚಕ್ರವಾಕ ; ಎಳೆಪಕ್ಕಿ ; ☞ ಈ ಹಕ್ಕಿಜೋಡಿಯು ಹಗಲಲ್ಲಿ ಜೊತೆಗೂಡಿ ರಾತ್ರಿವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಅಗಲಿರುವುದೆಂಬುದು ಕವಿಸಮಯ : "ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿ, ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ, ಬಿಲಿಲ್ಹಕ್ಕಿ . . . ಅಮಳ್ಳಕ್ಕಿ —ಈ ೭ ಚೈವಾಕಂ" (ಕಜಾ. ೩೫-೨೦೦) ; ಕೋಗಿಲೆಯು ಬನವಂ ಪಗಲಂ ಬಿಲಿಲ್ಹಕ್ಕಿ ನೋಗೆ ಕಾವರ್ಗಿಲಂ . . . ನೆನೆವೋಲ್ (ಪಂಗಾಪು. ೪-೬-೩೨) : ಮಿಕ್ಕು ವಿಜಿಯುವ ಬಿಲಿಲ್ಹಕ್ಕಿಮೊಲಗಳ ಕೊಳರ್ವಕ್ಕಿಗಳರವದ . . . ವಿದಗ್ಧಾಂಗನೆಯು ಕಣ್ಗ ಸಿಗರಮಾದಳು (ಕಕಾಪ್ರ. ೫-೨೦).

[ಬಿಲಿಲ್ + ಹಕ್ಕಿ]

ಬಿಸಿದಡೆ (ಕ್ರಿ). ಬಿಸಿಯುಗು : ಕಾಯು : ಬಿಸಿವದದಾ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ವಿಸಾಂಗಳು ಬಿಸಿ ತಾಗಿ ಬಾಯ್ತೆಡುವೆದನು ಅಸಿಯಳು ಪುಣುಕದಿಟ್ಟಯಲಿ . . . ಪೋಡಲ್ಯಾಗ ಬಿಸಿ ತಾಪ ವರೆದುದಾಕ್ಷಣದಿ (ಕೋಪಪ. ೯-೧೩).

[ಬಿಸಿ + ಪಡೆ]

ಬಿಸಿವಿಸಿಲ್ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಉಗ್ರವಾದ ತಾಪ.—ಶಾಖಿ : ಅಳುರ್ವ ಬಿಸಿವಿಸಿಲ ಬೇಗೆಯನಿಳೆ ಸೈರಿಸಲಾಜಿದಭ್ರಗಂಗಾಜಲಧರದೊಳ್ ಮುಳುಗಲ್ (ಶಾಪಪ. ೩-೧೩). [ಬಿಸಿ + ಬಿಸಿಲ್]

ಬಿಸಿಪೊಂ (ಕ್ರಿ). ತಾಪವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಕಾವು ಪಡೆ : ತೇಂಕು ದಾಣಂಗಳಲುಗುವಂಗಂಗಳಿತಿ ಬಿಸಿವಿತ್ತಿವೆ (ಶಿಪ್ರಾ. ೩-೩) ; ಕುಂದಣವನು ರಸಗೊಡ್ಡಾಷ್ಟಣ ಕರುವಿಂದೆ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಪುಷ್ಟಳಿಯ ತಂದಡರ್ಚಿದರೆನೆ ಬಿಸಿವೆತ್ತು ಪ್ರಾಣಸಂಬಂಧಿಯ ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿದಳು (ಕೋಪಪ. ೫೬-೫೭).

[ಬಿಸಿ + ಪೆಱ್ಱು]

ಬಿಸಿಷ್ಟ, ಬಿಸಿಷ್ಠ (ಪಾ). ೧. ವಿಶೇಷವಾದುದು ; ಅತಿಶಯವಾದುದೆಂ : ಕೇಶವನಂಬಿಪೆ ಮಾಡಿಸಿದಂ ಬಿಸಿಷ್ಟಮೆನೆ ಜಗದೊಳಗೆ (ತೀಾಪು. xx. ೬೦-೪೯; ೨೨೦೬). ಬಿಸಿಷ್ಟ : (ಗೌ). ೨. ವಿಶೇಷವಾದ ; ಅತಿಶಯವಾದ : ಪಿಷ್ಮಿರ್ಮ್ಮವಿರತರತಿಲಿಲಭ್ಯಾಗತವಿಸಿಷ್ಟಜನಪುಜೋತ್ಸಾಹರ್ (ತೀಾಪು. xx. ೪೮-೪ ; ೨೦೮೨). [<ಸಂ. ವಿಶಿಷ್ಟ]

ಬಿಸಿಸೂಲ (ನಾ). ಕಾಯಿಸಿದ ಶೂಲ : ವಿಮ್ಮ ಸೂಲಕೆ ಹಾಕಿಸೆನು ವಿಮ್ಮನ್ ಹುಸಿಸೂಲೆ ಬಿಸಿಸೂಲಕ್ ನಡಪುದೆ ಬಿಟ್ಟರೆ ತಿರುಮಲದೇವ್ಯಲ್ಲಿ (ಜಾಪಪ. ೦೮೩). [ಬಿಸಿ + ಸೂಲ್]

ಬಿಸಿಹಗೆ (ನಾ). ತೀವ್ರವಾದ ಶತ್ರುತ್ವ ; ಉಗ್ರವೈರ : ಬರಿಮೈ ತಣ್ಣಗೆ, ಮನದಲಿ ಬಿಸಿಹಗೆ. ಎರಡೆಳೆ ನಾಲಗೆ ಇದ್ದರು ಸುಮ್ಮಗೆ (ಕವ್ಯಜಾ. ೦೨೩).

[ಬಿಸಿ + ಹಗೆ್ (<ಪಗೆ್)]

ಬಿಸು$_1$, ಬೆಸು, ಬೆಸೆ$_3$ (ಕ್ರಿ). ಬೆಚ್ಚ್$_1$ (ಭೂತಕೃ). ೧. ಹೊಂದಿಸು ; ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕೂಡಿಸು : ವಿನಯಪ್ರಧಾನ ಗುಣಗಣಗೆಗಣ ಭೂವಾಲಂ ನಿನಗದಱಿಂದನುಕೂಲಂ ಬಿದಿ ಬಿಸುಗೆ ಸಿಂಧುವೊಲ್ ಮಾಸದಿಯೊಳ್ (ಜಾಪಪು. ೩-೦೫೩). ೨. ಲೋಹಗಳನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ಒಂದಕ್ಕೊಂದನ್ನು ಸೇರಿಸು ; ಬೆಸುಗೆ ಹಾಕು : "ಬಿಸು—ಲೋಹಸಂಧಾನೇ (ಬೆಸಯು)" (ಶಮಣಾ) ; ಕಾಯಿಸುವ ಕರಗಿಸುವ . . . ಬಿಸುವ ಮಸೆವ ಜಿನ್ನಿಸುವ ನುನ್ನಿಸುವ ಸಾಣೆವಿಡಿವ ಕಮ್ಮಾರ ಮುಂಗುಡಿಯಿಂ ವುದಂ ಕಣ್ಗೆಂಬಾದುದು (ಜಾಪಪು. ೦೦೩-೦೫). ಬೆಸು : ೧. ಬೆಚ್ಚರೆ ಬೆಸುಗೆಯಱಿಯದಂತಿರಬೇಕು (ಪುಜಾಪ್ರ. ೭ ೦೪೩-೪೩೬) ; ಬೆಸುವ ಭೇದಿಸುವ ಸಮಚಾವಳವ ನುದಿವ ಕವಿಯಾರ್ಯ (ಶಾಪ್ರಾ. ೦೦-೬೮) : ಅಚ್ಚಕಪಿಲವರ್ಣದ ಪಸು ಮಿರ ಕೃಂಗ ಬೆಚ್ಚಂತೆ ಸ್ವರ್ಣಕೋಡಿಳೆ ವಚ್ಚ ಸೊಂತ ಬಂದಿರೆ (ಕೋಪಪ. ೨೨-೪೪). ೨. ಬೆಳುಗಾರವ ಬೆರಸಿ ಬೆಚ್ಚ ಭಂಗಾರಕ್ಕೆ ಸಂದುಂಟೆ ಹೇಳಾ (ಜಪಪು. ೨೨೬-೦೦೨೯) ; ಬಿಸಿಯು ಹದನನು ತಿಳಿದು ಲೋಹವ ಬೆಸುವವೊಲು (ಕ್ರಪ್ರ. ೦೯-೨೦). ಬೆಸ್ಕೆ : ೧. ಪ್ರಸ್ತಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದಿಹರೆ ದೆಸ್ಸಂತೆ ಇರದೇಕು (ಸಪ್ರಾ. ೦೩೩೬) ; ಮನವೊಂದು ಮುರಿದರೆ ಮೊದಲಿನಂತೊಂದಾಗಿ ತೋರ್ಪಂತೆ ಬೆಸೆಯುವುದರಿದು (ಜಂಪಪ. ೫೦-೨೩). ೩. ಉಂಟಾಗು ; ಒದಗು : ಬೆಸಯಿತೇ ಕೇಡೆಂದು ಬಿಸುಸುಯ್ದಳಳಳು (ಜಾಪಪ. ೦೩೨-೨೪೬).

ಬಿಸು$_2$, ಬೆ೦$_3$. ಬೆಚ್ಚ್$_2$ (ಸಪೂರೂ). 'ಬಿಸಿದು' ಎಂಬ ನಾಮಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಆದೇಶರೂಪ : 'ಬಿಸುಗಣ್ಣಾ', 'ಬಿಸುಗದಿರ್' ಪರಾ. ಬೆಂ$_3$: 'ಬೆಂಗದಿರ್', 'ಬೆಂಗಲ್' ಪರಾ. ಬೆಚ್ಚ್$_2$: 'ಬೆಚ್ಚಂಬಿಲ್', 'ಬೆಚ್ಚಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. [< ಬಿಸುದು]

ಬಿಸುಗಂಪು (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವಾಸನೆ; ಕಟುವಾಸನೆ : ಸುರಭಿಯು ಸೊರ್ಕುಗಂಪು ಪೊಸಂಪಗೆಯೊಳ್ಪಿಸುಗಂಪು ತೋರ್ಪ ಪಾದರಿಗಳ ತಣ್ಪುಗಂಪು . . . ಬಗೆಗೊಂಡುದು (ಜಾಪಪು. ೦೦-೦೯).

[ಬಿಸು$_2$(< ಬಿಸಿದು) + ಕಂಪು]

ಬಿಸುಗಂಬನಿ (ನಾ). ಬೆಚ್ಚನೆಯ ಕಣ್ಣೀರು : ಚಿಲ್ಲಿತು ಹೆಣ್ಣ ಕಣ್ಣಸರಿ ಬಿಸುಗಂಬನಿ ಹೊನಲ್‌! (ಜಪ್ರಾಹ. ೦೫-೨೦೩).

[ಬಿಸು$_2$ (< ಬಿಸಿದು) + ಕಂಬನಿ (< ಕಣ್ಬನಿ)]

ಬಿಸುಗಣ್ (ನಾ). ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂತಹ ಕಣ್ಣು ; ಅಗ್ನಿನೇತ್ರ : ಪೊದರ ಮುಸಿದು ಬಿಸುಗಣ್ಣಿ ಕೆಗೆದರೆ ಶಿವಶರಣರದ ಮನಸಿಗೆ ತಾಧರು (ಜಪಪು. ೨೦೩-೨೬೩); ಬಿಸುಗಣ್ಣಿಂ ಭಸಿತದಿಂ ಬಾಸಣಿಸಿ ಬಾಸಿಗಮಾನಿಕ್ಕೆ (ಗಿಪ. ೦೦-೬೦ ಪ).

ಬಿಸುಗಣ್ಣೊಗರವ = ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಕಣ್ಣಿಳ್ಳ ಯಂತಿ: ಅಗ್ನಿನೇತ್ರನಾದ ಶಿವ : ಬಿಲ್ಲಿಂ ತೀವಿರೆ ಬಿಸುಗಣ್ಣೊಗರವಂ ಜಾವನ ತೋಳ್ಬಲ ಮನಜ್ಞವೆನೆಂದೇಬ್ಬಂದಂ (ಕಾ.ಕಾ. ೨೪೦).

[ಬಿಸು$_2$ (< ಬಿಸಿದು) + ಕಣ್]

ಬಿಸುಗಣ್ಣಾ (ನಾ). ಅಗ್ನಿನೇತ್ರ; ಶಿವ : "ಬಿಸುಗಣ್ಣಾನವಲ್ಲೊರ್ವನಪ್ಪುದು" (ಕಪ್ರಲ. ೬) ; ಒರ್ವಂ ಬಿಸುಗಣ್ಣಾನ ಮುಂದೆ ನಿಂದು ತಾನಿಂತೆಂದಂ (ಕಾ.ಕಾ. ೨೪೩); ಬಿಸುಗಣ್ಣಾನಂ ದೇವತಾರಾಧ್ಯನಂ . . . ನುತಿಸಿದಂ (ಜಾಪ್ರಹ. ೩-೩೦).

ಬಿಸುಗಣ್ಣಾಣಗ = ಶಿವನ ಮಗ; ವೀರಭದ್ರ : "ವೀರಭದ್ರಂಗೆ ಬಿಸುಗಣ್ಣಾಣಗೆಂಬ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಕಪ್ರಲ.೬೮). ಬಿಸುಗಣ್ಣಾನ ಮಗ. ಬಿಸು

ಗ್ಗಣ್ಣ ಮಗ = ಬಿಸುಗಣ್ಣಣುಗ : "ಬೀರನೆಂಬಿವರಿ ಜನ್ಮಪಗೆಯಂ ವಿಸುಪ ಬಿಸುಗಣ್ಣನ ಮಗನುಮರಿವಾನಿಸವಗೆಯುನೆಂದು ವೀರಭದ್ರಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕ್ರಿಕೃ· ೬) ; "ಜನ್ಮವಗೆಯಂ . . . ಬಿಸುಗಣ್ಣ ಮಗಂ. ಅರವಾನಿಸವಗೆಯಂ—ಈ ೫ ವೀರಭದ್ರಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಚಾ· ೦-೬). ಬಿಸುಗಣ್ಣಸುತ = ಬಿಸುಗಣ್ಣಣುಗ : ಬಿಸಗೊರಲನ ಬಿಸುಗಣ್ಣ ಸುತಂ ಬರುತ್ತಿರೆ (ಪಂರೆಚ· ೨-೨೬). [ಬಿಸುಗಣ್ಣ + — ಅ೨]

ಬಿಸುಗದಿರ್. ಬಿಸುಗದಿರು. ಬೆಂಗದಿರ್. ಬೆಂಗದಿರು (ನಾ). (ಸೂರ್ಯನ) ಬೆಚ್ಚನೆಯ ಕಿರಣ ; ಉಷ್ಣರಶ್ಮಿ : ಪಾಸರಪತಿ ಬಿಸುಗದಿಂ ಪೇಸದ ತವೆ ಪೋರ್ಗುಮೆಂಬ ಮಾಱುಕದೊಳಂಭೋಜಾಸನನಂಬುಜವನಮಂ ಬಾಸಱಿಸದಮಿಪುವಿದ ಕಾವರಿಯಲೆಗಳ್ (ಶಾಪ್ರ· ೨೭೬); ಶತಿಯ ಪೊಸತಣ್ಗದಿರ್ಗಳ್ ಬಿಸುಗದಿರ್ಗಳಾಗಿ ಸೋಂಕಿದುವ (ಭುಚರಿ· ೦೦-೬೦). **ಬಿಸುಗದಿರು** : ಬಿಸುಗದಿರಂದ ಪಿಮಿಕಿರಣಮಂತೆ ಪೋಲ್ಪರ ಕಣ್ಗ ಚೆನ್ನಬಸವಂ ಚೆನ್ನಮಂ ತಳಿದನು (ಪಚಿ· ೩-೨೨) ; ರವಿ ಬಿಸುಗದಿರಂ ಕಣ್ಬೆಯಂ . . . ಅ ಮುನಿವನದೊಳ್ (ಪಾಂಪ. ೨-೩೬). **ಬೆಂಗದಿರ್** : ಕಂದ ಮಿತ್ರನ ಬೆಂಗದಿರ್ಗಳವಂ ಕಂಡು ಮಂಜುಳತರಾನಂದಮಂ ನಾಡ ಕೈಕೊಂಡು (ಅಷ್ಟಪ್ರ· ೩-೮೩); ಬೆಂಗದಿರ್ಗಂ ತಂಗದಿರ್ಗಂ ತೆಱಪುಗುಂಡದ ಮರದುಱುಗಲಿ ಕಟ್ಟಲೆಯಂ ಕಾರಿರುಳ್ಗಕ್ಕು (ಕ್ರಿಕೃ. ೨೮೨). **ಬೆಂಗದಿರು** : 'ಬೆಂಗದಿರುಗಲ್' ಪರಾ. [ಬಿಸು₂ (<ಬಿಸುಪು) + ಕದಿರ್₂]

ಬಿಸುಗದಿರ. ಬೆಂಗದಿರ (ನಾ). ಬಿಸಿಯಾದ ಕಿರಣಗಳಂಳ್ಳವನು : ಸೂರ್ಯ : "ಬಿಸುಗದಿರಂ ದಿವೀಶನೊಳೆ" (ಕಚಾರಾ· ೬೦) ; ಬಿಸುಗದಿರನ ಬೆಂಗೆ ಸೈರಿಸದೆ . . . ಕಾರಗೆಗಳ್ ಪುಂಜಿಸಿದಾ ಮಾನಾಜವಸರದ ಪೊಸಮಿಱ್ಕಿನ ಕೆವದಿರ್ಪುದಿರುಳಿಪ್ಪಿನೆಗಂ (ಪರಾಪು· ೦-೫೯) : ಬಿಸುಗದಿರನ ಸುರಿ ನೀರ್ಗುಡಿದಖಿಳರಾತ್ರಿಸಿದು ದುಸ್ತಕದ ಬೈತಲೆಯ ಅಸಿಯ ಚಂದ್ರಾಂಕತಪೆಂಬಂತೆ ಸಜಿಗೆಂಪಿದಂದು (ಮೀಚರ· ೩೭-೨೨). **ಬೆಂಗದಿರ** : "ಪಾದರೆಗಳಯಂ. ಪಗು ಜೊಜಗಂ. ಬೆಂಗದಿರಂ . . . ಗರಂಗಳಾತ್ಮಂ— ಈ ೧೧ ಸೂರ್ಯನ ಪೆಸರ್" (ಶಚಾ ೨೯-೨೮) ; "ಬೆಂಗದಿರನೆಂಬ ಪೆಸರಂತಿರಲಿ ಚಂದ್ರಂಗೆ ಬೆಂಗದಿರನೆಂಬ ಪೆಸರುಚಿತವೆಂದೆನುತೆ . . . ಒರ್ವ ವಿರೋಧಿಯಿರ್ದಳ್ (ಪಾಂಪಚ· ೦೭-೨೨); ಬೆಂಗದಿರವ ಕಾಯ್ಪು. ತಣ್ಗದಿರನ ತಣ್ಪು . . . ಪಡಿಗೊಳೆ ದಶರಥಕುಮಾರಂ ರಾಜ್ಯಮನಾಳು ತಿರ್ದಂ (ರಾಪಚಕ್ಷ· ೭-೦೬). [ಬಿಸುಗದಿರ್ + — ಅ೨]

ಬಿಸುಗದಿರು 'ಬಿಸುಗದಿರ್' ನೋ.

ಬಿಸುಗದಿರ್ವಕ್ಕೆ (ನಾ). = ಬಿಸಿಲ್ದಕ್ಕೆ : ಜಾದಗೆ ತಣ್ಪೆಸುಗದಿರ್ವಕ್ಕೆಗೆ ಬಗೆಗೊಳಿಪಾನಂದದಿರವದಗ್ಗಳಮಲ್ಲೆ (ಪಚಿ· ೪ ೦೭೨). [ಬಿಸುಗದಿರ್ + ಪಕ್ಕೆ]

ಬಿಸುಗಯ್ಯ 'ಬಿಸುಗೈಯ' ನೋ.

ಬಿಸುಗಲ್. ಬೆಂಗಲ್ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಕಾಂತಶಿಲೆ : "ನೇಸರ್ಗಲ್, ಬಿಸುಗಲ್ — ಈ ೨ ಸೂರ್ಯಕಾಂತಂ" (ಶಚಾ· ೩೦-೩೪); ಬಿಸುಗದಿರ್, ಬಿಸುಗಲ್ (ರಾಪಚಕ್ಷ· ೦೧೬ ೦೧೫). **ಬೆಂಗಲ್** : ಪಂದಲೆ, ಬೆಂಗಲ್ (ಪಜ್ಞಾಪ· ೬೧೩ ಕ್ರಿಮೀ). [ಬಿಸು₂ (< ಬಿಸಿದು) + ಕಲ್₂]

ಬಿಸುಗಾಳಿ (ನಾ). ಬಿಸಿಯಾದ ಗಾಳಿ : ಬಿಸುನೀರ್, ಬಿಸುಗಾಳಿ (ಪಚಿ· ೦೬೨ ಕ್ರಿಮೀ). [ಬಿಸು₂ (< ಬಿಸಿದು) + ಗಾಳಿ]

ಬಿಸುಗುಷ್ಠ (ನಾ). ಮೈಯ ಶಾಖವೇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಜ್ವರ : ದೇಹ ನಿಂದಳ್ ಬಂದು ಮಲೆವಾಡೆ ಬಿಸುಗುಷ್ಠ ದೊಳ್ಗಾಗೆಯುಮೊಂಕುವಿರೆ (ಕಾಪಚ· ೦೩೪-೩೭೬).

[ಬಿಸು₂ (< ಬಿಸಿದು) + ಕುಷ್ಠ]

ಬಿಸುಗುದಿ (ನಾ). ೧. ತೀವ್ರವಾದ ಶಾಖ—ಬಿಸುಪು : ಅಲಿಯ ಬಿಸುಗುದಿಯು ಬಲುತೆಂಪುವಂದಿನ ಹೊಸಮುಸಿಗಳುರಿ ರುಧಿರ ರಂಗಳಿಸಿ (ಕುಪ್ರ· ೬-೭); ಬಿಸಿಲು ಬೇಗೆ . . . ಕಡಲುಗಳು ಬಿಸು[ಪಚಾಂ· ೫] ಗುದಿಯಲುಕ್ಕಿದವು (ಪೊರಾ· ೨-೪-೦೭); ಮರಳಿ ಪುರಳಿ ಬಿಸುಗುದಿಯ ದಾಣಗಳ್ ಕಟ್ಟುಬ್ಬಿ ಕಮಟಮಂ ಪಸಗೆದಿಸಿ (ಪುರಂಗ· ೬೨-೭೫). ೨. (ಆಲಂ) ತಳಮಳ ; ಉದ್ವೇಗ ; ಬೇಗುದಿ : ಎತ್ತಿದ ಪುಗುಡದಲಿ ಕುಳ್ಕಿರ್ದವಾ ಸುರನದಿಮ ತೀರದಲಿ . . . ಬೇಗೆಯ ಬೇಸಱಾನ ಬಿಸುಗುದಿಯ ಸುಯ್ದುನಲಿ (ಶಾಪ್ರ· ೫೦-೦೫).

[ಬಿಸು₂ (<ಬಿಸಿದು) + ಕುದಿ₂]

ಬಿಸುಗೆ. ಬೆಸಗೆ. ಬೆಸಿಗೆ. ಬೆಸುಗೆ (ನಾ). ೧. ಹೊಂದಿಕೆ; ಜೋಡಣೆ ; ಸೇರಂವೆ : ಬಿಸುವಾವುತಿಯ ಕಳಂಕಪಂಕದೊಳೆ ಪರ್ಚಿದ ಕಬ್ಬಲಿ ತೀವ್ರ ಶಸ್ತ್ರಸಂಹತಿಗಳ ದೀಪ್ತಿಯಿಂ ಬಿಸುಗೆಯಾಗಿ ಕರಂ ಪೊಗರ್ವಟ್ಟು (ಪಂಪಾ· ೦೦-೫೦) ; ವಾರಣದ ದಿದು ಪಿಸುಟ್ಟುದ್ಧೋರಣನಿರದುರುಳೆ ಬಿಸುಗೆ ರಿಪುನ್ಯವಕಾಂತಾದಾರಾಧರಣದ ಬಿಸುಗೆಪೊಲೋರಂತಿರೆ ಕುಲೆ ಭರದಿನೆಚ್ಚರ್ ಜೋದರ್ (ಜಾಸ್ಮಾಕ್ಷ· ೬-೦೩೨). **ಬೆಸುಗೆ** : ೨. ಲೋಹಭಾಗಗಳನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ಒಂದರೊಡನೊಂದು ಸೇರಿಸುವುದು : ಈ ಪಾತ್ರೆಗೆ ಬೆಸಗೆದುನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಾಕಿಲ್ಲ (ಕುಸ್ಮಬು· ೦೪೨). **ಬೆಸಿಗೆ** : ೨. ಈ ಪಾತ್ರೆಗೆ ಬೆಸಿಗೆ ಹಾಕಬೇಕು (ಕೂಪ). ೩. ಗೋಡೆಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಂತೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕಟ್ಟೆ ; ಬದು : ಬೆಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಮಂದ್ದಿನ ಕಲ್ಲದೆ (ಕೊಗಳ್ಳ· ೦೬೬) ; ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಇಡಲು ಒಂದು ಬೆಸಿಗೆ ಅಥವಾ ಸಣ್ಣ ಬೀರನ್ನು ಅಡಿಗೆಮನೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಅಡಿಗೆಸಾಮಾನುಗಳನ್ನೂ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನೂ ಅದರಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಗೃಜ್ಞ· ೦೬೩). **ಬೆಸುಗೆ** : ೧. ಬೆಚ್ಚರೆ ಬಿಸುಗೆಯುಣ್ಣಿಯದಂತಿರಬೇಕು (ಭುಚರಿ· ೩· ೦೪೭-೪೬೬) ; ಚಿಕ್ಕವಾಳದ ಬೆಸುಗೆ ಸದಲಿತು ಚಾರುಚಂದ್ರಾನನೆಯ ಬರವಿನಲಿ (ಸ:ಚಚ· ೫೯-೭೬) ; ಕಮಲಕುಟ್ಮಲದೊಳು ಬೆಸುಗೆಯಾಂತುವ್ವ ತುಂಬಿಗಳು (ಶಂಚಾ· ೨-೫೯). ೨. ಸನ್ನ ಸರದ ಬೆಸುಗೆ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿದೆ (ಮಂ). ೪. ಒಂದಾಗುವಿಕೆ ; ಲೀನವಾಗುವಿಕೆ : ಅಸುಪಂತ್ಯಾಗದಲಿ ಯೋಗದ ಬಿಸುಗೆಗಳನುಳ್ಳವರು . . . ನಿಮ್ಮನ್ನಮುವ ರಾಯರು (ಕೊಚಿಣಾ· ೦-೩-೦೯).

[ಬಿಸು₁ + — ಗೆ. / ತುಳು. ಬೆಸಗೆ]

ಬಿಸುಗ್ಗೆ (ನಾ). ೧. ಪಗಡೆ ಅಥವಾ ಚೆದುರಂಗದಾಟಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಕಾಯಿ ; ಸಾರಿ : "ದುಂಡಿಜಯುಮುಂ ಬಿಸುಗೆ ಸಾರಿಯೆಂದಕ್ಕುಂ" (ಕ್ರಿಕೃ· ೦೦) ; ಬಿಸುಗೆ — ಡೊಜೆಯಂ (ಪೊಜೆಯಂ) (ಪಜ್ಞಾಪ· ೫೦. ೨) ; ಹಗಲಿರುಳ ಹಾಸಂಗಿಯೊಡ್ಡಿ ಮಾನವರಂ ಬಿಸುಗೆಯಾಗಿ ನಿಯತಿಯಾಡಿಸುವುದವರಂ (ಗಿಇಷ· ೦೨೨-೨೩). ೨. ಅಂಬಾರಿ ; ಹೌದಾ : ಆಗೇಱಿಸಿದ ಬಿಸುಗೆಗಳುಮಿಕ್ಕಿದ ಲೋಹವಕ್ಕರಿಗಳುಂ . . . ಬೆರಸು (ಕಂಪಣಾ· ೦೦-೫೦ ಪ) ; ಕನ್ನರದೇವಜೋಟನಂ ಕಾದುವನ್ದು ಬೂತುಗಂ ರಾಜಾದಿತ್ಯನಂ ಬಿಸುಗೆಯ ಕಳನಾಗಿ ಸುಂಗಿಱಿದು ಕಾದಿ ಕೊನ್ದು (ಎಇ· III, ಮುಂಕ್ಕ· ೧೮ ೫೦ ; ೧೬೦) ; ವಿಜೃಸಿದ ಬಿಸುಗೆಯುಮುಮರ್ಚಿದ ಲೋಹವಕ್ಕರೆಯುಂ (ಪರ್ಚಪ್ರ· ೨-೧೪ ಪ). 'ಶಿಬಿಕೆ', 'ಸಿವಿಗೆ' ಪೋ. [?]

ಬಿಸುಗ್ಗೆಯ. ಬಿಸುಗಯ್ಯ (ನಾ). = ಬಿಸುಗದಿರ : ಬಿಸುಗ್ಗೆಯನಟ್ಟಿದ ಬೇಪುಕಾಱರ ಸೊ·ಮೆನಲಾಗಪರೆದೊಳೆದೆಯೆಡೆಯೊಳುಲುಂ . . . ಎಸೆದುವ್ವ (ಅಷ್ಟಪ್ರ· ೨೨-೨೯). **ಬಿಸುಗೆಯಯ್ಯ** : ಬಿಸುಗಯ್ಯಂ ಕಣ್ಣಸಗಯ್ಯಂ ಪೊಸಪಿಸುಬಿಸುಮಯ್ಯಂ ಕಣ್ಗಾದಂ (ಅಧ್ಯಕ್ಷ· ೦-೨).

[ಬಿಸು₂ (<ಬಿಸಿದು) + ಕೈ₂ (<ಕೆಯ್₂) + — ಅ೨]

ಬಿಸುಟು₁ (ಕ್ರಿ). (ದೂರಕ್ಕೆ) ಎಸೆ ; ಒಗೆ : ಗುಮಿಗಳ್ಗಂಟುಂ ಶಯನ ಕೆನಗೆ ಒಡೆಯರುಗಳು ಬಿಸುಟಿದರುವೆ ಪೀತಕ್ಷಂಟಲ್ಲೆ (ಪುಚಾಪ· ೦೦-೦); ಸೇವಕರು ಅರಮನೆಯಿಂದ ಎಳೆದು ಬೀದಿಗೆ ಬಿಸುಟಿದರು (ಪುಚಾಕ· ೦೧೨).

[<ಬಿಸುಡು]

ಬಿಸುಟು₂ 'ಬಿಸುಡು' ಪರಾ.

ಬಿಸುಟ್ಟು 'ಬಿಸುಡು' ಪರಾ.

ಬಿಸುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧.ಎಸೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಒಗೆಸು : ಕೋಪದಿಂ ಬಂದ ಮದನನ ಬಿಲ್ಲ ಬಿ[ಸುಡಿಸಿದ] ಭಾಪುರೇ (ಸಿದ್ಧಾ. ೪ ಸೂಚ). ನನೆಮುಂಬಂ ಕಂತುವಿಂದಂ ಬಿಸುಡಿಸಿ (ಶಿಷ್ಟಶ. ೨-೨೬). ೨. ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡುವಂತೆ ಮಾಡು : ಎಂದು ನುಡಿದು ಬಿಸುಡಿಸಿದಂ ಪುತ್ರೋರ್ವಂ ತನ ಗೆರಡಱಿಯದೊಲ್ದ ನಲ್ಲಳಂ (ಸಂಕಣಾ. ೪-೮೨ ಪ). [ಬಿಸುಡು + — ಇಸು₅]

ಬಿಸುಡು (ಕ್ರಿ). ಬಿಸುಟು₂, ಬಿಸುಟ್ಟು (ಭೂತನ್ಯೂ). ಬಿಸುಟ್ಪಿ (ವರ್ತಕೃ). ೧. (ದೂರಕ್ಕೆ) ಎಸೆ ; ಒಗೆ ; ಚೆಲ್ಲು : ಕೊಲ್ಲಂ ಬಿಸುಡಾಯುಧಮುಂ ಪುಲ್ಲಂ ಕರ್ಚೆಱಿಯು ಪುತ್ರಂ (ಕಬಾ. ೬-೦೧೪) ; ಆ ಬಾಲೆ ಕಾಯ್ದು ಪುಡಿಯೊಳಗೆ ಬಿಸುಟ್ಪಿಳವಾಬಿಯಂತೆ . . . ಮುಮ್ಮಲಮಱುಗುತಿರ್ದಳ್ (ಜೀವಸಂ. ೩-೦೦ ಪ); ಮುನಿದನನಿವಾಸದೊಳೀತನುಮ್ಮುಂ ಬಿಸುಟ್ಟುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬೪); ಮಧುಮಾಸದಗ್ನಿಯುರಿ ಚಿಂತೆ ಬೆಸನೆಂಬ ಚಳಿಯೊಂತೆಯುನು ಬಿಸುಡು (ಅಜಿಪು. ೧೬-೭). ೨. ತೊರೆ; ತ್ಯಜಿಸು; ಬಿಡು : ತನ್ದೆಯು ತಾಯ್ಮಿರಾ ಸನ್ತಾನಮ(ಂ)ನುಳಿದು ಬಿಸುಟೋಂ (ಕೌಷ. XI-೫, ೦೦-೬; ೨೮೬); ಸವಣದ ಧರ್ಮವಂ ನಮಗೆ ಕೊಳಲಾಗ ಬಿಸುಡು (ತತ್ಪಾಣ. ೦೭-೨೦); ಸಮರಾಕರಮಂ ಬಿಸುಟ್ಟು ಕವಲಾಕರಮಂ ಪೊಕ್ಕೆಲವೊ ಮರುಳೆ ಬರ್ದು ಕಲ್ಲುಗವಾ (ಗಜಪು. ೭-೦೪); ಧರೆಗೆ ಹೊಱಿಯಾದನ್ನ ತಮುವನುಯಿರದೆ ಬಿಸುಡುವ ತೆಱದ ಕೃಪೆ ಮಾಡು (ಕುಚ್ಚಾಕ. ೬೦೪- ೨೬-೨೭) ; ಬೋಯಿಗಳು ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಬಿಸುಟು ಓಡಿಹೋದಾಗ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ ವಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿದಳು (ಪೀಠಿಕಾ. ೭೭). ೩. ತೆಗೆದು ಹಾಕು ; ಕಳಚು : ಮಾಯೆಯು ಮೇಲ್ಮುಸುಕನು ಬಿಸುಡೆ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೬-೨). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ವಿಡು; ತುಳು. ಬೀಜಾಡು, ಬೀಜಾವು; ತೆಲು. ವಿಸರು,ವಿಸುರು]

ಬಿಸುಡುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಗಂಡನನ್ನು ಬಿಟ್ಟವಳು; ಪತಿಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದವಳು : ಇದೆ ರವಿಯೇಬಱೊಳ್ ಬಿಸುಡುಗಾರ್ತಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೨೬-೦೩); ೨. ನಡತೆಗೆಟ್ಟವಳು; ವೇಶ್ಯೆ : ಸೂಳೆ ವಿಧವೆ ಬಿಸುಡು ಗಾರ್ತಿ ಕನ್ನೆಯಂಬಿವರೊಳ್ (ಕಕ್ಕಯ್ಯ. ೨೬೦); ಇತ್ತರಿಯೆಂಬಳು ಬಿಸುಡು ಗಾರ್ತಿ (ಕಬಾಸ. ೩೦೬). [ಬಿಸುಡು + — ಕಾಜಿ + —ತಿ₁ (<—ಇತ್ತಿ₂)]

ಬಿಸುದೊಱೆ[1] (ನಾ). ಬಿಸಿನೀರಿನ ನದಿ : ಬಾಂದೊಱೆ ಬಿಸುದೊಱೆ ಯಾದುದು ಕಾಲವಶಮದೇನಾಗಿಸದೋ (ಪಾಂ. ೦೭-೫೬).

[ಬಿಸು₂ (< ಬಿಸಿದು) + ತೊಱೆ₂]

ಬಿಸುನೀರ್, ಬೆನ್ನೀರ್, ಬೆನ್ನೀರು (ನಾ).= ಬಿಸಿನೀರ್ : "ಬಿಸುನೀರ್ ಬೆನ್ನೀರ್" (ಕರ್ನಾಕ. ೬); ಅಂತಪಿಪಾರ್ಥವರ ಕಾಂತಾವೇತ್ರ ನೀರೇಜದೊಳ್ ಬಿಸುನೀರಂ . . . ಪುಟ್ಟಿಸುವಂ ತನ್ನ ಪಸಂದನಂ (ಶಂಭಾಪು. ೦-೧೪) ; ಈ ಕೊಸಿನ ಮೈಯ್ಯ ಮಾಸಂ ತೊಳೆಯೆ ಬಿಸುನೀರ್ಗುಪಾಯಮಂ ನನೆಯರ್ (ಪಾಂಪು. ೨-೮೨ ಪ). ಬೆನ್ನೀರ್ : ಪಗೆವರ ಬೇರೊಳ್ ಬೆನ್ನೀರಂ ಪೊಯ್ದು ನಿನಗೆ ಮಾಲ್ಪೆಂ ಧರೆಯಂ (ಶಂಕರಾ. ೬-೬೪) ; ಮುನ್ನೀರ್ ಬೆನ್ನೀರೆನೆ ಬೆರಸಲ್ಬಾ ಕಣ್ಣೀರೊಳವೆ (ಜೀವಸಂಬೋ. ೯-೮೨) ; ಮಿತ್ರಂ ಬಿಸಿಲಂ ಹಿಳಿಯಲ್ ಬೆನ್ನೀರೊಸರ್ವಂತಿರ್ದುದು ಮಾರೀಚಿಕಾಜಲ ಮೆತ್ತಂ (ನಿಂಪು. ೯-೦೬). ಬೆನ್ನೀರು : ಪಿಡಿದು ಪೊನ್ನಂಡಗಳ ತೀವಿದರೊಡನೆ ಬೆನ್ನೀರಿರಿಜುಲಕ್ಷಿದರ್ಪಡಗಿಯರು ವಳಿತೋಳ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೫-೬) ; ಕುನ್ನಿಗಳ ಬುದಕೆ ಬೆನ್ನೀರಿರೆಯದಿರೆ ನಾನು ಕೆಮ್ಮನೀ ಕೊಡಲಿವೊತ್ತವನೇನು (ಕಣಾಪು. ೬೨). [ಬಿಸು₂ (< ಬಿಸಿದು) + ನೀರ್]

ಬಿಸುಮುದಿ (ನಾ). ಕಠಿಣವಾದ ಮಾತು : ಆ ವನಿತೆ ಬಿಸುನುಡಿಗಳಿಂ ಗೂಢ ಪಾದರಾಗಿರಿಯೆಂದಳ್ (ಜಿತಪು. ೦೬-೯). [ಬಿಸು₂ (< ಬಿಸಿದು) + ನುಡಿ₂]

ಬಿಸುನೆತ್ತರ್ (ನಾ). = ಬಿಸಿನೆತ್ತರು : ಬಿಸುನೆತ್ತರ್ ಸೇನೆಗಡಲ್ಗು ಸಮುಸ್ರಂ ಸುರಿಯೆ ಕೈಗೆ ತೊವಲುಬಿಯಲ್ (ಕಂಪಣಾ. ೬-೭೭) : ಭೀಷ್ಮರ ಬಿಸುನೆತ್ತರಂ ಕುಡಿವೊಡಿನ್ನಮೊಳು (ಗದಾಪು. ೪-೨೨) : ಕಿಂಕರಯೂಥಮಗ್ಗಿ ತಗ್ಗಿರ ಬಿಸುನೆತ್ತರುಣ್ಮೆ ಪರಿಯುತ್ತಿರೆ (ಪಾ. VIII, ಪಾಗ. ೦೦೯-೫೬ : ೧೦೭೨). [ಬಿಸು₂ (< ಬಿಸಿದು) + ನೆತ್ತರ್]

ಬಿಸುಪು, ಬಿಸುರ್ಪು (ನಾ). ೧. ತಾಪ ; ಕಾವು ; ಉಷ್ಣತೆ: ಬಿಸಿಲಿನಕ ದಿಂದ ಕೊರಗಿದ ದೆಸೆವೆಣ್ಗಳ ಬಿಸುಪನಾಱಿಪಂತಿರೆ ಗಿಳಿಗಳ್ ಪಸುರಲಕೆ ಯೆಂಬ ಬಾಬಿಯ ಪೂಪಜ್ಜಿಣಿಗೆಗಳನೆಸಗಿಪುವು ತಣ್ಣೆಲರಂ (ಶಾಕಂಭ. ೦೩೦): ಬಿಸುಪಮರ್ದ್ ನೊಸಲ ಕಣ್ಣುಂ . . . ನೋಟ್ಟುರನಂಜಿಸೆ (ಕಬಾ. ೨೩೬) ; ಚೆನ್ನೇಸಜ ಬಿಂಬಂ ಬಿಸುಪನುಳಿದು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೩-೭೭). ೨. ಮೈಯ ಶಾಖವೇರುವಿಕೆ; ಜ್ವರ : ಬೆಳ್ಳಿ ಬಿಸುಟಿಂದ ಮಗಂ ಕೊಮ್ಮೆ ಮಲಗರ್ (ಶಾಂಪು. ೦೭೯-೪೩೦). ೩. (ಅಲಂ) ವಿರಹ ತಾಪ : ಮನದ ಮೆಯ್ಯ ಸಂತಾಪದೊಳ್ ಬಿಸುಸಯ್ಯು ಬಿಸುಟಿನೊಳ ನಿತುಮಂ ಗೆಲ್ದು ಕಿಂದಳಿರ್ವಾಸು ಸೇಕದ ತೊವಲ್ಗಳಯಾಯ್ತು (ಪಂಪಣಾ. ೪-೬ ಪ). ∆ **ಬಿಸುರ್ಪು** : ೧. ಕೇದಗೆವೂವಂ ಚಾದಗೆ ಬಾಯಂ ಬಿಡೆ ಬಿಡುತಿರೆ ಬಿಡುವನಿ ಕಡುಮಿಲಿಂ ಸೋದು ಬಿಸುರ್ಪಂ ಜಾದಿಯು ಕಂವಂ . . . ಎಲರ್ಬಂದುದು (ಶಾಪಂ. ೪-೦೩೬) : ನೆಲೆವೆರ್ದಿದ ಪೂಗೊಳಂ ಬಿಸುರ್ಮಸಗದ ನುಣ್ಪೆಸಿರ್ (ಪಾ. VII, ೪ಗಾ. ೦೧೬-೪೦; ೧೧೮೧); ವಿರಹ ವಿವ್ಮಿಡಿಸೆ ಸುಯ್ ಮೂವಡಿಸೆ ಮೈ ಬಿಸುರ್ಪಿರದೆ ನಾಲ್ವಡಿಸೆ ಕಿಡಿಕಿಡಿಯಾಗಿ (ಪಂಪ. ೪೬-೦೦). [ಬಿಸು₂ (<ಬಿಸುದು) + —ಪು₂] .

ಬಿಸುಪುಗಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸು ; ಶಾಖಿ ವನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸು : ಧರಣೀಶನ ಚಿತ್ತವ ಶಾಂತ್ಯರ್ಥಂ ನೆಲೆವೆರ್ಪಿ ಬಿಸುಪು ಗಿಡಿಸಿತ್ಕಕ್ಕಂ ಖರಕಿರಣಂಗಳಂ (ಪಾಪು. ೦೦-೩). [ಬಿಸುಪು + ಕಡಿಸು (< ಕಡಿಸು₂)]

ಬಿಸುಪೇರು 'ಬಿಸುಪೇಱು' ನೋ.

ಬಿಸುಪೇಱು, ಬಿಸುಪೇರು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಪವು ಹೆಚ್ಚಾಗು: ಕಾವೇರು : ಸಪ್ತಾಬ್ಧಿಮೇಳಾಲತಾಂಗದ ಬಿಸುಪೇಱಿತ್ತಭ್ರಗಂಗಾಬ್ಜಿನಿ ದುಗ್ಗಿದುದೆಂ ರ್ದ್ರಮೋ ಶೈಲದಾಹಂ (ಪಾಗ. ೪-೩೩) ; ಕೋಡಿ ಬಾಡಿ ಸುರುಳ್ದುರುಳ್ದು . . . ಬಿಸುಪೇಱಿ ಕಳೆಗುಂದಿ (ನಿಂಪು. ೪-೦೦೩೪); ಪೆಚ್ಚೊಂದು ನೆಪದೊಳು ಬಿಸುಪೇಱಿದ ಕೋಪದುಱಿಬಿನಂದೊದಱುವ ಪತಿಗೆ . . . ಪೆಜದೆಗೆವುದು (ಕಬಾ. ೩-೩೩). **ಬಿಸುಪೇರು** : ೨. ಜ್ವರವು ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಮೈಯ ತಾಪವೇರು : ಬೆಳ್ಳಿ ಬಾದಳ್ ಮನೆಗೆ ಬಿಸುಪೇರಿ (ಶಾಂಪು. ೦೩೬-೨೯೦). [ಬಿಸುಪು + ಏಱು₁ (< ಏಱು₂)]

ಬಿಸುಬೂರಿಗೆ 'ಬೀಸಂಬೂರಿಗೆ' ನೋ.

ಬಿಸುರ್, ಬಿಸುರು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಪಗೊಳ್ಳು ; ಸಂಕಟಪಡು : ಹಾ ಮಲ್ಲಣೆಯನುತ್ತಿರದೆ ಕಳವಳಿಸಿ ಸುಡಿಯಲ್ಕೇಳ್ದು ಮನದನ್ನನುಲಿ ಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಬಿಸುರ್ತು (ಕುಪಾಪು. ೩-೦೦೩). **ಬಿಸುರು** : ೨. (?): ಸಂದ ದ್ರವ್ಯವ ಮತ್ತೆ ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿ ಇರುತ್ತ ಮತ್ತೆ ವಿಶ್ರದಿಂದ ದ್ರವ್ಯಂಗಳು ಬಿಸುರಿ ಬಂದು ಸೋಂಕಲಿಕೆ ಮತ್ತಿರಿಸಬಹುದೇ (ತರ್ಕಶ. ೦೦೬-೬೦೩). [< ಬಿಸು₂]

ಬಿಸುರಕ್ಕ (ನಾ). = ಬಿಸಿನೆತ್ತರು : ಸುರಿವ ಬಿಸುರಕ್ಕದಿಂದಾ ಜನಜಾಲ ವೈದಿತು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಕಂಪಂ. ೦೦-೩೦). [ಬಿಸು₂ (< ಬಿಸಿದು) + ರಕ್ಕ]

ಬಿಸುರು 'ಬಿಸುರ್' ನೋ.

∆ **ಬಿಸುರ್ಪು** 'ಬಿಸುಪು' ನೋ.

ಬಿಸುವಳಿ (ನಾ). (ಮೃಗಗಳ ಹಿಂಡು) ಸೇರುವ ಜಾಗ (?) : ಪೆಲವಂ ನಿಜುಗೆಯಂ ನಡಪೊಂದು ಪದಮುಮಂ ಸೋವಳಿ ಮೇವಳಿ ಬಿಸುವಳಿಯುಂ

ಬಲವಂ ಶಕುನಮನೊಳ್ಕಿತ್ತು ಪಾಯ್ದುವುಂ ಪಿರಿವಂದು (ಪಂಚಾ. ೭-೮೩) ; "ಬಿಸುವಳಿಯಂ — ಒಟ್ಟಾಗುವಿಕೆಯನ್ನು" (ಪಂಚೋ. ೦೫೩).

[ಬಿಸು$_1$ + — ಪಳಿ$_3$]

ಬಿಸುವಾತು (ನಾ). ಕಾವೇರಿದ ಮಾತು ; ಆವೇಶದ ನುಡಿ : ಪಸಿದು ಬಳಲಿ ಪರದೇಸಿ ಬಾಯ್ವಡೆ ಕಂದಿಸಮಯವೆಂದಬ್ಬರಿಸದೆ ಬಿಸುವಾತಿಮೊಳು ದೇಯಿಸದಿದ್ದ ಮಾತ್ರವನೊಸದೀವುದೊಳ್ಳಾತಿನೊಳು (ಪಂಚಾ. ೭-೭೫).

[ಬಿಸು$_2$ (< ಬಿಸಿದು) + ಮಾತು$_1$]

ಬಿಸುವಿಸಿಲ್, ಬಿಸುವಿಸಿಲು, ಬೆಂಬಿಸಿಲ್ (ನಾ). = ಬಿಸಿವಿಸಿಲ್ : ದಸೆವೆಣ್ಗಳ್ ಬಿಸುವಿಸಿಲಿಂ ಭವಳದುಃಪೆಂದು ಸುಯ್ದು ಬಿಸುಸುಯ್ಕಲರೆಂದೆ ಸಕವನೊಡಸಿ ಬೀಸಿದುದು (ಪಾಪಪು. ೭-೭೨). **ಬಿಸುವಿಸಿಲು** : ಬಸವಳಿದು ಬಿಸುವಿಸಿಲ ಪರಿಯಿಂದೆ ನೆರೆ ನೊಂದು . . . ಮರಿದುಂದಿಯು ಬಳಿಸಾರೆ (ಕೃಷ್ಣ. ೨-೦೭). **ಬೆಂಬಿಸಿಲ್** : ಅವ್ಯಯಿಭಾವಕ್ಕೆ—ಅಂಗಯ್ . . . ಬೆಂಬಿಸಿಲ್, ಬಂಗೊಡಂ (ಶಬ್ದ. ೦೭೭ ಕ್ರಿಯೋ).

[ಬಿಸು$_2$ (<ಬಿಸಿದು) + ಬಿಸಿಲ್]

ಬಿಸುವಿಸಿಲು 'ಬಿಸುವಿಸಿಲ್' ನೋ.

ಬಿಸುವುಡಿ (ನಾ). ಕಾದ ಮರಳು : ಕೊಳ್ಗಳಂ ಬಿಡದೋವದೆ ಬೀಸುವ ಬಳ್ಕುಗೆಡದು ಬಿಸುವುಡಿಯಂ ಸೂಸುವ . . . ಮರುಳ ವೆರವಿಗಸಹ್ಯದ ಮಗಿಯದೆ (ಪಂಚಾ. ೦೭-೨೦ ೦೫೪) ; ಜನವೆಲ್ಲಂ ಪೋಡೆ ಜೌಮಟ್ಟಿದ ಬಿಸುವುಡಿಯೊಳ್ ಬಿಟ್ಟು ಸಾವಂತುಟ್ಟಾಯ್ತೀ (ಗಾಜ್ಞಪ. ೭೭೪).

[ಬಿಸು$_2$ (<ಬಿಸಿದು) + ಪುಡಿ]

ಬಿಸುವೂರಿಗೆ 'ಬೀಸುಂಬೂರಿಗೆ' ನೋ.

ಬಿಸುಸುಯ್$_1$, ಬಿಸುಸುಯ್ಲು (ಕ್ರಿ). (ದುಃಖ, ಕೋಪ, ಆಯಾಸ ಮುಂತಾದಂವುಗಳಿಂದ) ಬಿಸಿಯುಸಿರನ್ನು ಬಿಡುಂ : ಮುನಿದ ಮಯ್ಯ ಸಂತಾಪದೊಳ್ ಬಿಸುಸುಯ್ದು ಬಿಸುಪಿಮೊಳಿತುಮುಂ ಗೆಲ್ದು (ಪಂಚಾ. ೭-೬ ಪ) ; ಸತ್ಯ ಭೂಪರ ಪೆಂಡಿರ್ ಬಿಸುಸುಯ್ಯೆ (ಪಪ. VIII, ಪಾಸ. ೦೦೯-೪೫ : ೧೦೪೭) ; ಹೇಳಿ ಫಲವಿನ್ನೇನೆನುತ ಬಿಸುಸುಯ್ದುನಾ ಪಾರ್ಥ (ಭಾಜ್ಞಪ. ೦೭-೭೬). **ಬಿಸುಸುಯ್ಲು** : ಕಣ್ಣನಿಯೊಸರುತ್ತಿರೆ ನಲ್ಲಳಿ ಹಾಯ್ದು ನುತುಂ ಬಿಸುಸುಯ್ಲುತೆ (ಪಪುಚಾ. ೫-೨೬) : ಮುನಿದುಮುಬ್ಬುಂ . . . ಬಿಸಿಲಿನೊಳು ಬಂದುಱೆ ಬೆಮರುತ ಬಿಸುಸುಯ್ಲುತ್ಕ್ರಂದು ನಿಂದನು ಮರದ ನೆಳಲೊಳು (ಪಂಚಾ. ೫-೭೫). [ಬಿಸು$_2$ (<ಬಿಸಿದು) + ಸುಯ್$_1$]

ಬಿಸುಸುಯ್$_2$ (ನಾ). (ದುಃಖ, ಕೋಪ, ಆಯಾಸ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಬಿಡುವ) ಬಿಸಿಯಾದ ಉಸಿರು : ವೀಳ್ದ ಪೊಗೆಯುಂ ಕಡಿಯುಂ ಬಿಸುಸುಯ್ಯಂ ಗಾಳಿಯೊಳ್ ತೊಡರ್ದು (ಪಂಚಾ. ೫-೨೦) ; ಅವಳ . . . ಬಿಸುಸುಯ್ಲಲಿಂ ಗಱಿ ಸೀದು ಸೌರಭ್ಯಕ್ಕಿಗಿದಳಿಗಳುರುಳುತ್ತಿರೆ (ಪರ್ಶ. ೪-೨೪) ; ವಿರಹಿಗಳ್ ಬಿಸುಸುಯ್ದ ಕಿಚ್ಚಟ್ಟಿ ತನ್ನೆರ್ದೆ ಪೊತ್ತಿ ಪೊಗೆವ ಪರಿಯೋ . . . ಎನಲ್ ಹರಿಣಾಂಕನುದರದ ಕಲಂಕಮೊಪ್ಪಿದುದು (ಪಪ್ರಚಾ. ೭-೭೩). [ಬಿಸು$_2$ (<ಬಿಸಿದು) + ಸುಯ್$_2$]

ಬಿಸುಸುಯಿಲ್, ಬಿಸುಸುಯಿಲು (ನಾ).—ಬಿಸುಸುಯ್$_2$: ಬಿಸುನೆತ್ತರ್, ಬಿಸುಸುಯಿಲ್ (ಪಾಪಪು. ೦೭೭ ಪಾಠಾ). **ಬಿಸುಸುಯಿಲು** : ಅರಸ ನೆಱೆ ಬಿಸುಸುಯಿಲ ಸುಯಿವುತ ಪುರಕ ತೆರಳೆದೆಯರಲಿಕೆ (ಪಂಚಾ. ೫೬-೦೭) : ಸುಮಂತ್ರನು . . . ಸಾದನಕ್ಷಯುಗಳದ ಪಾರಿಗಳ ಬೀಳ್ಕೆಯ ಬಿಸುಸುಯಿಲಿ[ಪಾಪಪು. ಸುಯ್ಲು]ನ ಪಟಹೀಪತಿಯ (ಕೃಷ್ಣ. ೫-೫-೩).

[ಬಿಸು$_2$ (<ಬಿಸಿದು) + ಸುಯಿಲ್]

ಬಿಸುಸುಯಿಲು 'ಬಿಸುಸುಯಿಲ್' ನೋ.

ಬಿಸುಸುಯ್ಕ 'ಬಿಸುಸುಯ್$_1$' ನೋ.

ಬಿಸುಸುಯ್ಲು (ನಾ). = ಬಿಸುಸುಯ್$_2$: ಜಯವಹುದೆ ನಿರ್ವೇದದಲಿ ನಿರ್ಭಯವಿಹುದೆ ಬಿಸುಸುಯ್ಲಿನಲಿ (ಭಾಜ್ಞಪ. ೦೭-೩) ; ರಾಗವಡಗಿದ ಮನದ ಬಿಸುಸುಯ್ಲು ಸೂಟಿಗಿಂಬಾಗಿರ್ದ ನಾಸೆಯದ ಬಿಗಿದ ಬೆಱಗಿನ ಚಿಂತೆಗಾಗರಂ ತಾನಾಗಿ (ಪಂಚಾ. ೭-೨೪).

[ಬಿಸು$_2$ (<ಬಿಸಿದು) + ಸುಯ್ಲು (<ಸುಯ್ಯಲ್)]

ಬಿಸುಹೂರಿಗೆ 'ಬೀಸುಂಬೂರಿಗೆ' ನೋ.

ಬಿಸುಳಗೆ 'ಬೆಸಳಗೆ' ನೋ.

ಬಿಸುಟ್ಟಿ 'ಬಿಸುಡು' ಪರಾ.

ಬಿಸೂರಿಗೆ 'ಬೀಸುಂಬೂರಿಗೆ' ನೋ.

ಬಿಸೆಯಸತ್ತಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಬಿಸೆಯಸತ್ತಿಕುಮಾರ ಮಸುವ್ವಪತ್ನಿತಯು ಪಟುಕ್ಕಣ್ಣಸತ್ತಿಯಾ ಪುತ್ರನಪಿಪ್ರಸಿದ್ಧ ಫನನಿರ್ಮಲ ಮಾಗುತ (ಪಪ. XVI, ಪಾಧಾ. ೦೭-೦ ; ಪ. ೭೬೦).

[?]

ಬಿಸ್ಕತ್ತು, ಬಿಸ್ಕೀಟು, ಬಿಸ್ಕಟ್ಟು (ನಾ). ಗೋಧಿ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳ ಹಿಟ್ಟಿಗೆ ಹುದುಗು ಹಾಕದೆ, ತೆಳ್ಳನೆಯ ಸಣ್ಣ ಬಿಲ್ಲೆಗಳ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಿದ, ಹಗುರವಾಗಿ ಇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿನಿಸು : ಸುಶೀಲೆಯೇನು ಚಿಕ್ಕಗೂನೆ ಬಿಸ್ಕತ್ತು ತಿನ್ನೋಲೆ ? (ಬಪಚಾ. ೫೫೬) ; ಸ್ನೇಹಮಾಕ್ಕದ ಜೊತೆಗೆ ಚಹ ಬಿಸ್ಕತ್ತುಗಳು ಮಾತ್ರ ಸಿಗುತ್ತಿದ್ದವು (ಪಾಚಾ. ೧ ಪಾಪಾಬಾ). **ಬಿಸ್ಕೀಟು** : ಎದುರಿಗಿದ್ದ ಬಿಸ್ಕೀಟುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದೂ . . . ಪಡೆದಿತ್ತು (ಪಪ್ರಗೋ. ೩) ; ಚಹ ಬಂತು, ಬಿಸ್ಕೀಟಿಗೂ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು (ಪಂಪಚಾ. ೫೩). **ಬಿಸ್ಕೆಟ್ಟು** : ಅವರು ಕಾಫಿ, ಬಿಸ್ಕಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟರು (ಪಪ್ರ).

[←ಇಂ. Biscuit]

ಬಿಸ್ಕೀಟು 'ಬಿಸ್ಕತ್ತು' ನೋ.

ಬಿಸ್ಕೆಟ್ಟು 'ಬಿಸ್ಕತ್ತು' ನೋ.

ಬಿಸ್ಮಿಲ್ಲಾ (ನಾ). ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಕಾರ್ಯಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ 'ದೇವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ' ಎಂಬರ್ಥದ ಮಾತು : ಬಿಸ್ಮಿಲ್ಲಾ ಹೇಳಿಕ್ಕೆ ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದಾಯಿತೆ (ಪ್ರಚಾಮು. ೦೦೩). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಬಿಸ್ಮಿಲ್ಲಾಹ್ ; ಪುರಾ. ಬಿಸ್ಮಿಲ್ಲಾ]

ಬಿಳಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಹೆತ್ತರಾಣಿ, ನಲ್ಲ, ಹೆದ್ದರಣಿ, ಬಿಳಚಿ, ತೆರಣಿ, ಕಕೊಲ್ಲ್ (ಪ್ರಚಿ. ೬೫-೦೫೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಿಳಿಚ್ಚೈ, ಪಿಲಿಚ್ಚಿ, ಪುಳಿಚ್ಚೈ]

ಬಿಳಲ್ 'ಬೀಬಲ್' ನೋ.

ಬಿಳಲು 'ಬೀಬಲ್' ನೋ.

ಬಿಳಲುಬಡು 'ಬೀಬಲ್ಬಿಡು' ನೋ.

ಬಿಳಲ್ವರಿ 'ಬೀಬಲ್ವರಿ' ನೋ.

ಬಿಳವೃತ್ತಿ 'ಬೀಬವೃತ್ತಿ' ನೋ.

ಬಿಳಸ (ವಾ). ಒನಪು; ಒಯ್ಯಾರ : "ಬಿಳಸ (ಬಿಳಸ)—ವಿಲಾಸ=ಶೃಂಗಾರ ಚೇಷ್ಟೆ, ಒಯ್ಯಾರ" (ಪಪ್ರಗೋ. ೩೦); ವಿಲಾಸ—ಬಿಳಸ ; ಬಂಧೂಕೆ-ಬಂದುಗೆ (ಪಪ್ರಸು. ೦೩೦ ಕ್ರಿಯೋ). [<ಸಂ. ವಿಲಾಸ]

ಬಿಳಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಮುಗಿ : ತೀರು : ಮಳೆಗಾಲ ಬಿಳದ ಮೇಲೆ ಅವರಿಗೆ ರಜೆ ಉಂಟಂತೆ (ಪ್ರಕ್ರಿಯೋ. ೧೩). [? ತೆಲು. ವಲಿಯು=ಮುಳಿಯು ನಿಲ್ಲು]

ಬಿಳಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಬೆಳುಪು; ಶ್ವೇತವರ್ಣ : ಬಿಳಿಯ ತಾವರೆಯೆಸಟ್ಟೊಳ್ ಪಮಾಡಿದ ಬೆಳ್ಕೂಡೆ ರಯ್ಯಮಾಗೆ (ಪಂಚಾ. ೦೫-೦೦೩); ಜಳಜಭವನೊಲಿದು ಕ್ಷೀಯ ತಳಕಾ ತಂದೀಯೆ ಪಾರಿಜಂಗಳ ಕಿಂಪಂ ಬಿಳಿಯ ನರುಸಿರಹ ಮಾದುವು (ರಚಾಕ್ಷ. ೩-೦೫೯) ; ಬಿಳಿಯ ಜೌರಿಗಳೆನೆಯಾ (ಭಾಜ್ಞಕ್ರೀ. ೦೫-೫೦). (ಗು). ೨. ಬೆಳುವಾದ; ಶ್ವೇತವರ್ಣದ : 'ಬಿಳಿಕಂಚುವಾಳ', 'ಬಿಳಿಗಣಗಲು' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ವೆಳ್; ಮಲ. ವೆಳ್; ತುಳು. ಬೀ; ತೆಲು. ವಲಿ; ಹಜೆ. ವಿಲ್]

ಬೀಳಆಕ್ಕಬುಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಹ್ಯಾಡಿಗ. ೩೦–೩೩).
[ಬೀ$_2$ + ಆಕ್ಕಬು + ಹುಲ್ಲು (<ಪೂರ್ವ)]

ಬೀಳಆಗಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಬೀಳುಮ್ಮಿಗೆ. ಬೀಳೆ ದೇವದಾರು, ಬೀಳೆಆಗಿಲು (ಹ್ಯಾಡಿಗ. ೩೨–೩೮).
[ಬೀ$_2$ + ಆಗಿಲು (<ಆಗಿಲ್)]

ಬೀಳಆಭ್ರಾಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಹ್ಯಾಡಿಗ. ೪೧–೪೦೩).
[ಬೀ$_2$ + ಆಭ್ರಾಂಗ$_2$]

ಬೀಳಉಪ್ಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಬೀಳಿಂಮ್ಮೆ. ಬೀಳಉಪ್ಪಿಎಲೆ, ಆಡುಸೋಗೆ, ಹಾಲುಕೊರಟಿಗೆ, ಕುಪ್ಪಿಎಲೆ, ಮಂಗರವಳ್ಳಿ . . . ಚೋರ್ಪಾಸಿ (ಸಣ್ಣ. ಪು. ೧೧೩) : ಬೀಳಉಪ್ಪಿಗಿಡ. ಎಸಗಳೆ. ಎಗಡೆ (ಹ್ಯಾಡಿಗ. ೦೦–೦೬೭). [ಬೀ$_2$ + ಉಪ್ಪಿ]

ಬೀಳಉಪ್ಪುನೇರಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪುನೇರಳೆ : ಬೀಳ ಉಪ್ಪುನೇರಳೆ. ಏಪ್ಪಲಿನೇರಳೆ (ಹ್ಯಾಡಿಗ. ೫೫–೦೦೯).
[ಬೀ$_2$ + ಉಪ್ಪುನೇರಳೆ]

ಬೀಳಊರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪೆಡ್ಡೂಜೆಗರೆಯು ಬೀಳೂರ್ಪನ್ನಿಪ್ಪರ್ಗಳ್ಗಯುಮಂ. . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಆದಿ. ೪೨, ೦೦೩–೪; ೫೦೭).
[ಬೀ$_2$ + ಊರ್]

ಬೀಳಎಕ್ಕೆ 'ಬೀಳಯೆಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಬೀಳಂಬಿ. ಬಿಂಬಲಿ, ಬಿಂಬ್ಲಿ, ಬಿಳ್ಳಂಬಿ (ನಾ). ೧. ಬಂದು ಬಗೆಯ ಹಣ್ಣಿನ ಮರ ವಂತು, ಅದರ ಹುಳಿಹಣ್ಣು ; ¶ ಈ ಹಣ್ಣಿನ ರಸವನ್ನು ಚರ್ಮರೋಗಕ್ಕೆ ಔಷಧವನ್ನಾಗಿ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ : "ಬಲಿಂದ ಮರ, ಬೀಂಬಿ. ಬಿಂಬ್ಲಿ" (ಪಕ್ಷಿ. ೦೬). ಬಿಂಬಲಿ : ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕಡಕಯ ಹೊರಗಿನ ಬಿಂಬಲೀಮರದ ಮೇಲೆ ಕಾಗೆಯೊಂದು ಎಡೆ ಬಿಡದೇ ಕಾವ್‌ಗುಡುತ್ತಿತ್ತು (ಜುಪುರಾ. ೧೫). ಬಿಂಬ್ಲಿ : ೧. ಬೀಂಬಿ. ಬಿಂಬ್ಲಿ (ಹ್ಯಾಡಿಗ. ೦೦–೦೬೫). ಬಿಳ್ಳಂಬಿ : ೨. ಬಿಳ್ಳಂಬಿ (ಲಾಲಿ). —ಇದು ಒಣಲ ಯತ್ಪರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯದಿದ್ದರೂ ಇದರ ಟೊಂಗೆಗಳು ಗಡುತರವಾಗಿ ದೂರ ದೂರ ಹಬ್ಬುತ್ತವೆ . . . ಇದನ್ನು ಇಮಾರತಿಗೆ ಬಹಳ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು (ಕಣಾಗ. ೪೫).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಿಲಿವಿ ; ತುಳು. ಬಲಿಂದಿ, ಬಿಂಬುಲಿ, ಬಿಂಬಲಿ, ಬಿಂಬುಲಿ ; ತೆಲು. ಬಲಿಂಬಿ]

ಬೀಳೆ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಗಿರುವವನು ; ಬಿಳಿಯ : ಕರಿದುಂಟೀತಂಗೆ ಈತನೊಳ್ ಮೇಣ್ ಕರಿಂ ಏವಂ ಬೀಳಂ (ಕಬ್ಬಿಪು. ೧೦೩ ಕ್ರಿಪೂ).
[ಬೀ$_2$ + — ೪$_3$]

ಬೀಳಕಂಚುವಾಳ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಚುವಾಳದ ಮರ : ಬೀಳಕಂಚುವಾಳ, ಬೀಳಮಂದಾರ (ಹ್ಯಾಡಿಗ. ೩೨–೩೦೬). [ಬೀ$_2$ + ಕಂಚುವಾಳ]

ಬೀಳಕೊಳರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಬೀಳಕೊಳರೆ ಅರುಣರಿವು ಸುರಸುರಿಕೆ (ಜಾಪಾ. ೧೦–೦೦). [ಬೀ$_2$ + ಕಕೊಳರೆ]

ಬೀಳಗಣಗಲು 'ಬೀಗಣಗಲು' ನೋ.

ಬೀಳಗಣಿಗಿಲ 'ಬೀಗಣಗಲು' ನೋ.

ಬೀಳಕಲ್ಲು (ನಾ). ೧. ಬೆಳುಪಾದ ಕಲ್ಲುಂ. ೨. ಬಿಳಿಯ ಹರಳಂ : ನಮಗೇಕಮ್ಮ ಅಂತಹ ಓಲೆ. ಅದೆಲ್ಲಾ ನಿಮ್ಮಂತಹ ಹಣವಂತರಿಗೆ । ನಮ್ಮಂತಹ ಬಡವರಿಗೆ ಬೀಳಕಲ್ಲಿನದೇ (ಅಜಪ. ೫೦).
[ಬೀ$_2$ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_2$)]

ಬೀಳಕಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಬೇರುಮಾಂಗಿಡ. ಬೀಳಕಸ (ಹ್ಯಾಡಿಗ. ೩೨–೦೫೭). [ಬೀ$_2$ + ಕಸ]

ಬೀಳಕಾಕಮುಷ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಬೀಳಕಾಕಮುಷ್ಟಿ. ಬೆಲ್ಲ. ತೆಲ್ಲಕಾಕಮುಷ್ಟಿ (ಹ್ಯಾಡಿಗ. ೦೯–೦೫೯). [ಬೀ$_2$ + ಕಾಕಮುಷ್ಟಿ$_1$]

ಬೀಳಕಾರೆಮುಳ್ಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳಿನ ಗಿಡ : ಬೀಳಕಾರೆ ಮುಳ್ಳು. ಸುಣ್ಣಕಾರೆ (ಹ್ಯಾಡಿಗ. ೩೩–೦೩೬). [ಬೀ$_2$ + ಕಾರೆಮುಳ್ಳು]

ಬೀಳಕಿ (ನಾ.) ಬೆಳ್ಳಗಿರುವವಳು : ಕರಿಕಿ. ಬೀಳಕಿ. ಮುದುಕಿ (ಕಬ್ಬಿಪು. ೦೯೪ ಕ್ರಿಪೂ). [ಬೀಳ + — ೪$_3$]

ಬೀಳಕುಂತಾಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಹ್ಯಾಡಿಗ. ೩೫–೩೩೩).
[ಬೀ$_2$ + ಕುಂತಾಳು$_2$ (<ಕುಂತಳ್$_2$)]

ಬೀಳಕೆಸವು (ನಾ). ಕೆಸವಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಕೆಸವು : ಬೀಳಕಸವು, ಕರಿಕಸವು . . . ಹೂಸಅಕ್ಕಿಅನ್ನ ಇವು ಜ್ವರದವರಿಗೆ ಅಪಥ್ಯ (ಕೃಕೃಸಾ. ೨, ೫೩). [ಬೀ$_2$ + ಕೆಸವು]

ಬೀಳಕೇಪಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಹ್ಯಾಡಿಗ. ೪೭–೪೩೭).
[ಬೀ$_2$ + ಕೇಪಲ]

ಬೀಳಕೊಗ್ಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಬೀಳಕೊಗ್ಗೆಬೇರಂ ಅಲದ ಹಾಲಿನಿಂದ ಅರದು (ಶಾಮುಣಾ. ೩೭೪).
[ಬೀ$_2$ + ಕೊಗ್ಗೆ (<ಕೊಗ್ಗಿ$_1$)]

ಬೀಳಕೊಮ್ಮೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಕರೀಪುಳಿಪ . . . ಬೀಳಕೊಮ್ಮೆ (ಹ್ಯಾಡಿಗ. ೪–೦೫೭) ; ಜೀರಿಗೆ ಬೇಲದ ಹಣಿನು ಬೀಳಕೊಮ್ಮೆ . . . ನುಗ್ಗೆಹೂವು ಇಷ್ಟು ತೂಕಗೊಂಡು (ಶಾಮುಣಾ. ೨೬೪).
[ಬೀ$_2$ + ಕೊಮ್ಮೆ$_2$]

ಬೀಳಗಣಗಲು, ಬೀಳಕಣಗಲು, ಬೀಳಕಣಿಗಿಲ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಣಗಿಲು : ಕಾಡುಜಸಗಲು, ಬೀಗಣಗಲು, ಗಿಡ್ಡ (ಹ್ಯಾಡಿಗ. ೬೮–೦೬೦೪). **ಬೀಳಕಣಗಲು** : (ಹ್ಯಾಡಿಗ. ೫೬–೦೦೫). **ಬೀಳಕಣಿಗಿಲ** : ಚಂಸೋಂಕಿಗೆ ಬೀಳಕಣಿಗಿಲ ಹೂತೊಲು . . . ಮನವಲರಲಿ ಕನ್ನಡ ಮನೆಮನೆಗೆ (ಅಡಿಗ. ೨೫೬–೬).
[ಬೀ$_2$ + ಕಣಗಲು (<ಣಗಿಲ್$_1$)]

ಬೀಳಗಣೆಬೆಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಬೇವಿನ ಸೊಪ್ಪು, ಬೀಗಣೆಬೆಲ ಬೇರು, ಮಾವಿನ ಬೀಜ ಇವನು ಹಾಲಿಂದ ಅರದು (ಕೃಕೃಸಾ. ೫೫, ೩೩೦). [ಬೀ$_2$ + ಗಣಬೆಲ್ಲು$_2$ (<ಗಣಬೆಲ್$_1$)]

ಬೀಳಗಣಿಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಬೀಗಣಜೆ. ಜೀರಿಗೆ ಸಹ ಹಳೇನೀರಿನಲ್ಲರೆದು ಕದಡಿ ಕುಡಿಯೆ ಮೂರು ದಿನಕ್ಕೆ ದಾಹಜ್ವರ ಬಿಡುವುದು (ಸಣ್ಣ. ೩೩). [ಬೀ$_2$ + ಗಣಜಿ$_1$]

ಬೀಳಗರಿಕೆ 'ಬೀಗಜಿಕೆ' ನೋ.

ಬೀಗಜಿಕೆ, ಬೀಗರಿಕೆ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಹುಲ್ಲು : "ಚಂಡ—ಇರಿವಾಲ, ಬೀಗಜಿಕೆ" (ಓಪಧಿ. ೩೩) : **ಬೀಗರಿಕೆ** : ಬೀಗರಿಕೆಯನ್ನು ಔಷಧಿಗೆ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ (ಓಪಧಿ). [ಬೀ$_2$ + ಕಜಿಕೆ (<ಕಜುಂಕ್)]

ಬೀಳಗಾರ, ಬೆಳುಗಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜಲವಣ ; ಟಂಕಣ : "ಟಂಕಣ—ಬೀಗಾರ" (ಅಗಾಪ. ೦೦–೩) ; ಆಗುದೆರಮಂ ಬೀಗಾರಮಂ ತನ್ನ ಪಂಚಮಲಸಹಿತ ಸುಣ್ಣದೊಳಗಿಕ್ಕಿ ಸ್ಫೋವಶ್ಯಂ (ಶಾಮುಣಾ. ೫೮೨) ; ನಿಸೇರು ಬಿಸಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ನಿತೊಲ ಬೀಗಾರ ಮತ್ತು ನಿತೊಲ ಹುಣಸವನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡಿ ಹಾಕಿ . . . ನಾಲಗೆಯನ್ನು ಪದೇಪದೇ ತೊಳೆಯುವುದು (ಗ್ರಾಪಚಿ. ೦೩೩). **ಬೆಳುಗಾರ** : ಸೈಂಧವಲವಣ, ಬೆಳುಗಾರ, ಅಲಿಲಕಾಯಿ . . . ಅರದು ಸೇವಿಸಲು ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ ಬಿಡುವುದು (ಸಣ್ಣ. ೩೭) ; ಬೆಸುಗೆಯಲಿ ಬೆಳುಗಾರ ಮಸುವಿಸಲಿ ಬೆರವಂತೆ ಕುಶಲುಮನವಾತ್ಮೈಸುರಸದಲರಿರುತಿಹುದು (ಕಸ್ತೂ. ೧೦–೨). 'ಬೆಳುಗಾರ' ಪರಾ. [ಬೀ$_2$ + ಕಾರ$_2$]

ಬಿಳಗುಗ್ಗಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಧೂಪದ ಮರ. ಸಾಲುಧೂಪ. ಬಿಳಿಗುಗ್ಗಲ . . . ಉಗುಳುಧೂಪ (ಪ್ರ.ಶಿ. ೬೬-೦೫೬೬).
[ಬಿಳಿ$_2$ + ಗುಗ್ಗಲ$_2$ (< ಗುಗ್ಗಿರ)]

ಬಿಳಿಗುರುಗಂಜಿ 'ಬಿಳಿಗುರುಗುಂಜಿ' ನೋ.

ಬಿಳಿಗುರುಗುಂಜಿ, ಬಿಳಿಗುರುಗಂಜಿ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಗಂಟಲಗಂಜಿ : ಬಿಳಿಗುರುಗುಂಜಿ, ಬಿಳಿಸುಟ್ಟಗದ ರಸದಲ್ಲಿ ಮರ್ದಿಸಿ . . . ಹೊಕ್ಕುಳ ತಪ್ಪಿಸಿ ಕೆಳಗೆ ಲೇಪವಂ ಮಾಡೆ ಮೂತ್ರ ಬಿಡುವುದು (ಪ್ರಕ. ೭೦).
ಬಿಳಿಗುರುಗಂಜಿ : ಬಿಳಿಗುರುಗಂಜಿಬೇರನ್ನು ಆದಿವಾರ ಮೌನದಿಂ ತಂದು ಕೊವಿಗೆ ಕಟ್ಟುವುದು (ಸಾಪ್ರ. ೦೩೦). [ಬಿಳಿ$_2$ + ಗುರುಗುಂಜಿ]

ಬಿಳಿಗುಳ್ಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಳ್ಳ : (ಪ್ರ.ಶಿ. ೭೦-೦೫೮೨).
[ಬಿಳಿ$_2$ + ಗುಳ್ಳ]

ಬಿಳಿಗೆಂಪು (ನಾ). ಬಿಳಿ ಮತ್ತು ಕೆಂಪುಬಣ್ಣಗಳ ವಿಶ್ರವರ್ಣ : ಪಾಟಲ : "ಪಾಟಲ — ಬಿಳಿಗೆಂಪು" (ಸಂಗಾಷ. ೨೦೯) [ಬಿಳಿ$_2$ + ಕೆಂಪು$_1$]

ಬಿಳಿಗೆಂಪುಕೇಪಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಪಾಟಲವರ್ಣದ ಕೇಪಲ : (ಪ್ರ.ಶಿ. ೪೬-೧೨೬). [ಬಿಳಿಗೆಂಪು + ಕೇಪಲ]

ಬಿಳಿಚ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : ಬಿಳಿಚ ಚಿಪ್ಪಲು ಮಲಗು ಪೆಮ್ಮಲಗು . . . ಹೊಳೆವಳಿವು ಮೀನ್ಗಳಂ ತಮಿಸುತಿಹ ಬೇಡರಂ ನೋಡಿದಂ ಭೂಪಾಲನಂ (ಪಚಾಂ. ೩-೪೬). [<ಬಿಳಿ$_2$]

ಬಿಳಿಚಗತೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಗುರಿಗಿಡ : ಬಿಳಿಚಗತೆಸೊಪ್ಪು, ಮೆಣಸು, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಬೇಳೆ. ಇವಂ ಅರೆದು ಕೊವಿಗೆ ಬಿಡೆ ಮೇಲ್ಕಾಗುರು ತೀರ್ಗುಂ (ಪ್ರಕ. ೬೩). [ಬಿಳಿ$_2$ + ಚಗತೆ (< ಚಿಗುರಿ)]

ಬಿಳಿಚಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಳ್ಳೆಮರ : ಹಾಡಗ. ಬಿಳಿಚಳ್ಳಿ. ಗವುಡಿ (ಪ್ರ.ಶಿ. ೨೮-೧೩೦). [ಬಿಳಿ$_2$ + ಚಳ್ಳಿ (<ಸಿಳ್ಳೆ)]

ಬಿಳಿಚಿಕ್ಕನಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : (?).
[ಬಿಳಿ$_2$ + ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಬಿಳಿಚಿತ್ರಮೂಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಪ್ರ.ಶಿ. ೬೬-೦೫೮೨).
[ಬಿಳಿ$_2$ + ಚಿತ್ರಮೂಲ]

ಬಿಳಿಚು (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಬೆಳ್ಳಗಾಗು : ಮೆಯ್ ಬಿಳಿಚಿ ಬೆವರ್ಗುಮೊ (ಹರಿಶಾಂ. ೫೫-೨೨).
ಬೆಳಚಿಳಿಚು = ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಬೆಳ್ಳಗಾಗು : ಮೋರೆ ಹೀಗೇಕೆ ಬೆಳಚಿಕೊಂಡಿದೆ (ಅಡಿಕಥೆ. ೧೧) : ಅವಳ ಮುಖ ಕಾಳಚಿ ಕೊಂಡಿತ್ತು (ಅಕ್ಷತು. ೩೦). ಬಿಳಿಚಿ ಹೋಗು = ಬಿಳಿಚಿಕೊಳ್ಳು : ಸುಯೋಧನನು ವ್ಯಥೆಯಿಂದ ಬಡವಾಗಿ ರಕ್ತ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಬೀಚಿ ಹೋಗಿದ್ದಾನೆ (ಪ್ರಸಕಿ. ೦೦೪). [ಬಿಳಿ$_2$ + — ಚು$_1$]

ಬಿಳಿಜಂಬುಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ಪ್ರ.ಶಿ. ೪೮-೧೧೬).
[ಬಿಳಿ$_2$ + ಜಂಬುಹುಲ್ಲು]

ಬಿಳಿಜಾಲ (ನಾ). ಸೌತೆಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ನೈದಿಲೆವಿಸಳು ಸಹದೇವಿಯಂ ಬಿಳಿಜಾಲ ಮಾಗಳಬೇರಂ ಇವಲ್ಲವಂ ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ (ಶಾಹಾಶಾ. ೫೬೩). [ಬಿಳಿ$_2$ + ಜಾಲ$_1$]

ಬಿಳಿಜಾಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ಬೀಜಾಲಿ. ತೊಪ್ಪಾಲೆ. ಸಾರಾಯಬೇಲ. ತುಂಬೆವಾದ (ಪ್ರ.ಶಿ. ೦-೦೩). [ಬಿಳಿ$_2$ + ಜಾಲಿ$_2$]

ಬಿಳಿಜೀರಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೀರಿಗೆ : "ಕಣಾಹ — ಬಿಳಿಜೀರಿಗೆ" (ಲಿಪಿ. ೫೦). [ಬಿಳಿ$_2$ + ಜೀರಿಗೆ]

ಬಿಳಿಜೋಳ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಜೋಳ : ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿವೆ ಹಾಲ್ಗುಡಿದು ಬಿಳಿಜೋಳ ಧ್ವಜವನ್ನೆತ್ತಿತು (ತಂಮು. ೩೨-೦೦).
[ಬಿಳಿ$_2$ + ಜೋಳ]

ಬಿಳಿಡಾಮರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಧೂಪದ ಮರ . . . ಬೀಡಾಮರ್. ಹಾಗಡಮರ. ಉಗುಳುಧೂಪ (ಪ್ರ.ಶಿ. ೬೬-೦೫೬೬).
[ಬಿಳಿ$_2$ + ಡಾಮರ್$_2$]

ಬಿಳಿತಾವರೆ 'ಬಿಳಿದಾವರೆ' ನೋ.

ಬಿಳಿತಾಳೆ 'ಬಿಳಿದಾಳೆ' ನೋ.

ಬಿಳಿತಿಗಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಶರಭಃ—ಬಿಳಿತಿಗಡೆ" (ಲಿಪಿ. ೦೫೯). [ಬಿಳಿ$_2$ + ತಿಗಡೆ$_2$]

ಬಿಳಿದಾವರೆ, ಬಿಳಿತಾವರೆ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ತಾವರೆ : ಬೀದಾವರೆಯನ್ನು ಸುತ್ತುವರೆದ ದುಂಬಿಗಳ ಹಿಂಡಿನಂತಿತ್ತು ಶಿವನ ಕಂಠ (ಜಜಕಿ. ೬೯) ; ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಿಳಿದಾವರೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹಂಸವನ್ನು ತನ್ನ ಹತ್ತಿರ ಕರೆಯುವಳು (ಜಜಮು. ೦೩). **ಬಿಳಿತಾವರೆ** : "ಪುಷ್ಪಗಂಧಿ— ಬಿಳಿತಾವರೆ. ಕಲ್ಲಿಶಿ" (ಲಿಪಿ. ೦೦೦). [ಬಿಳಿ$_2$ + ತಾವರೆ (< ತಾಮರೆ)]

ಬಿಳಿದಾಸವಾಳ (ನಾ). ಬಿಳಿಬಣ್ಣದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ದಾಸವಾಳ : ಹಾಲು ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಬಿಳಿದಾಸವಾಳದ ದಳಗಳ ಅಥವಾ ಬೇರಿನ ರಸವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಯುವುದರಿಂದ ಮೇಹರೋಗಗಳು ವಾಸಿಯಾಗುವುವು (ಕಂಯೋಚ. ೬೭, ೬೮೫). [ಬಿಳಿ$_2$ + ದಾಸವಾಳ (< ದಾಸವಣ)]

ಬಿಳಿದಾಳೆ, ಬಿಳಿತಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳೆಮರ : ಬೀದಾಳೆ . . . ಕೈತಾಳೆ (ಪ್ರ.ಶಿ. ೬೨-೦೫೬೬). **ಬಿಳಿತಾಳೆ** : ಬೀಪೋಕಂ. ಬೂದಿತಾಳೆ. ಪುಳೆ. ಬೀತಾಳೆ. ತೆಲ್ಲಪನಿ (ಪ್ರ.ಶಿ. ೬೯-೬೬೩).
[ಬಿಳಿ$_2$ + ತಾಳೆ$_1$ (<ತಾಲ)]

ಬಿಳಿದು (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ : ಶ್ವೇತವರ್ಣ : "ಗೌರಃ, ಶ್ವೇತಃ . . . ಪಾಂಡರಃ—ಈ ೧೨ ಬಿಳಿದು" (ಕರ್ನಾಮು. ೦೨೦-೧೭) ; ಎಱಿಯೆ ಸಿತಪ್ರಯುತಾಸವಮಂ ಪೊಯ್ಗುರ್ಮೆಯ ಪಾಲಂ ದಾಸಿವಾದ ಪೂ ಬಿರಿದಕ್ಕುಂ (ಕೀಲೀಪಚ. ೬-೫೦) ; ಕವಿಗಳ್ ಕರಿದೇದೊಡೆ ಕರಿದಮರ್ಗಳ್ ಬಿಳಿದೆಂದೊಡೆ ಬಿಳಿದೇಕವರನುಜದ ಕಿದುವರ್ ಕೆಲಬರ್ (ಆದಾಪ. ೦-೪) : ಸುರಪತಿಯ ಹಯವಪುದು ಬಿಳಿದೋ ಕರಿದೊ ಪೇಳ್ ಅಕ್ಕ(ಸಂಚಿ. ೩-೪೩). ೨. ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಬಟ್ಟೆ : ಶುಭ್ರವಸನ : ಮಡಿಯ ಕೂಲಿಯ ದೇಡ ಪೋದರೆ ಬಿಳಿದು ಹಜ್ಜಾದು ಎನ್ನ ಮೆ'ಲೆ ಬಿಸಾಟನು (ಕುಚಿಪ್ರ ೨೯-೮೨) : ಉಟ್ಟ ಬಿಳಿದು ದೆಳ್ದಿಂಗಳಂ ಬೀಱಿ (ಗಿಂಕ. ೨-೦೦೩ ಪ). ೩. ವಾಸಿಯಾಗದಿರುವ ಗಾಯದಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಕಾಣುವ ಭಾಗ : ಉಗುಸು . . . ಹಾಲನ್ನು ಬಂದ ಹುಣ್ಣಿನ ಬಿಳಿದಿಗೆ ತೊಡರೆ ಬಿಳಿದು ಹೋಗಿ ಚೆನ್ನಾಗುವದು (ಪ್ರಕ. ೩). ೪. = ಬೆಳುಪು ೩ : ಜೂಜಕ್ಕೆ ಸಮೂಲವನ್ನು ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತೆಗದುಕೊಳ್ಳೆ ಬಿಳಿದು ಹೋಗುವುದು ಮಾಣ್ಗುಂ (ಪ್ರಕ. ೨).

ಬಿಳಿಯ = ೧. ಬಿಳುಪಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು. ೨. ಯೂರೋಪು ದೇಶದವನು : ಕರಿಯರದೋ ಬಿಳಿಯರದೊ ಯಾರಾದರೆ ಏನು ? ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಗ ಸುರಿಗೆ ರೈತರಿಗೆ ! (ಕೀಲಿಗೆ. ೦೫-೨). **ಬಿಳಿಯಳ್** = ೧. ಬಿಳುಪಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವಳು. ೨. ತಿಳಿಗೇಡಿ ; ದಡ್ಡಿ ; ಕ ಇಲ್ಲಿ 'ಬೆಳ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇರುವ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಕವಿಯು ಉಪಯೋಗಿಸಿರಬಹುದು. ೧, ೨ : ಶ್ರುತಮೂರ್ತಿಯಾಗಿಯುಂ ರುಚಿರಕನು ಕರಂ ಬಿಳಿಯಳಾಗಿಯುಂ ಚತುರಮಚೋನ್ವಿತೆ . . . ವಾಗ್ದೇವಿ ಕೂರ್ತು ಮಾಬ್ಕೆಮಗಱ್ವಂ (ಶಾಚಿ. ೫೦-೨).
[ದೇ.ಪ್ರ ತಮಿ. ವೆಳ್ಳು ; ತುಳು. ಜೊಳ್ಳು. ದೊಲ್ಲು ; ಗಡಬ, ವಿಲಿದ್]

ಬಿಳಿದೇವದಾರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೇವದಾರುವೃಕ್ಷ : ಬೀಬುಡ್ಡಿಗೆ, ಬಿಳಿದೇವದಾರು, ಬೀಅಗಿಲು (ಪ್ರ.ಶಿ. ೬೨-೬೦೯).
[ಬಿಳಿ$_2$ + ದೇವದಾರು]

ಬಳದೊಡ್ಡಕಾಚಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: ಕಾಸಿಹುಲ್ಲು . . . ಬಳದೊಡ್ಡಕಾಚಿಹುಲ್ಲು (ಕ್ರಿಶಿ. ೩೭–೩೦೭).
[ಬಳ್ಳಿ + ದೊಡ್ಡ + ಕಾಚಿಹುಲ್ಲು]

ಬಳನೀರು (ನಾ). (ಆಲಂ) ಹೆಂಡ; ಮದ್ಯ: ಅಗ್ಗೋದಕದಿ ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಪೂಜೆಯ ಮಾಡೆಂದರೆ ಬಳನೀರ ಕುಡಿದು ಬತ್ತಲೆ ಬೇವು ಉಟ್ಟು ಹುಳಿ ಮೂಲಂಗೀರುಳ್ಳಿ ತಿಂಬುವನೆ ಹೋಡಿ (ಶಿವಂಪ. ೨–೭೮–೭).
[ಬಳ್ಳಿ + ನೀರು (< ನೀರ್)]

ಬಳಪಾದ್ರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವಿನ ಮರ: ಬಳಪಾದ್ರಿ. ಹುದೆ. ಬಿಲ್ಲ. ಹುವ್ವುಲವ. ಹುಲವೆ (ಕ್ರಿಶಿ. ೭೨–೦೪೭೭).
[ಬಳ್ಳಿ + ಪಾದ್ರಿ (< ಪಾವರಿ)]

ಬಳಪೊಳಿಕು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಬಳಪೊಳಿಕು. ಬೂದಿತಾಳೆ. ಪುಳಿ. ಬಳತಾಳೆ. ತೆಲ್ಲಪುನಿ (ಕ್ರಿಶಿ. ೪೯–೭೭೩). [ಬಳ್ಳಿ + ಪೊಳಕ್ಕು]

ಬಳಬಂಟ (ನಾ). ಸುಗ್ಗಿಯ ಕಣದಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸುವ ಒಂದು ಸಾಂಕೇತಿಕ ದೇವರು: ಕರಣ ವಂಡಿವಾಳಾದ ಕರಿಬಂಟ ಕಣದಾಗ ಹರಳಾದ ಕಣಕ ಬಳಬಂಟ ಪ್ರಭುಲಿಂಗ ಗುರುಬುದ್ಧಿವಂತ ಲಿಂಗಾದ (ಶ್ರೀಪ್ರ. ೦೭೩). ☞ "'ವೀರಘಂಟೆಯ ಮಡಿವಾಳ'ನಿಗೆ ಒಕ್ಕಲಿಗನು 'ಕರಿಬಂಟ' ನೆಂದೂ ಮತ್ತು ಪಾವೆನಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮಹಾಶರಣ ಹರಳಯ್ಯನಿಗೆ 'ಬಳಬಂಟ' ನೆಂದೂ ಕರೆದಿರುವನು" (ಶ್ರೀಪ್ರ. ೦೭೩).
[ಬಳ್ಳಿ + ಬಂಟ]

ಬಳಬರಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಬಳಬೂರುಗ. ಬಳಬರಲು (ಕ್ರಿಶಿ. ೪೯–೭೭೦). [ಬಳ್ಳಿ + ಬರಲು]

ಬಳಬಸುರಿ (ನಾ). ಬಸರಿಮರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಬಳಬಸುರಿ. ಬೋವಿಯ ಮರ (ಕ್ರಿಶಿ. ೭೭–೭೩೦). [ಬಳ್ಳಿ + ಬಸುರಿ (< ಬಸರಿ)]

ಬಳಬಾಳ (ನಾ). ಬಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಲಾವಂಚ: "ಉಶೀರ. ಲಾವಜ್ಜಕ. ಲಾವಚ. ಬಳಬಾಳ" (ಶಿಇಶಾ. ೪).
[ಬಳ್ಳಿ + ಬಾಳ]

ಬಳಬೀಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೀಟೆಮರ: ಹಸುರುಗನ್ನಿ. ಬೆಲಗ. ಬಳಬೀಟೆ. ಬೆನ್ನೆದ ಹಸುರುಗೋಣೆ (ಕ್ರಿಶಿ. ೨೯–೨೪೭).
[ಬಳ್ಳಿ + ಬೀಟೆ]

ಬಳಬುಡ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಬಳಬುಡ್ಲಿಗೆ. ಬಳದೇವದಾರು. ಬಳೇಅಗಿಲು (ಕ್ರಿಶಿ. ೪೨–೭೦೯). [ಬಳ್ಳಿ + ಬುಡ್ಲಿಗೆ]

ಬಳಬೂರುಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರಳೆಗಿಡ: ಬಳಬೂರುಗ. ಬಳಬರಲು (ಕ್ರಿಶಿ. ೪೯–೭೭೦). [ಬಳ್ಳಿ + ಬೂರುಗ (< ಬೂರ)]

ಬಳಬೆಂಡುಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: (ಕ್ರಿಶಿ. ೬೨–೦೫೭).
[ಬಳ್ಳಿ + ಬೆಂಡು + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಬಳಭೂತಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂತಾಳೆ: ಬಳಭೂತಾಳೆ. ಮದ್ದಲೆ (ಕ್ರಿಶಿ. ೬೮–೦೭೯).
[ಬಳ್ಳಿ + ಭೂತಾಳೆ]

ಬಳಮಂದಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಬಳೇಕಂಚುವಾಳೆ. ಬಳೇಮಂದಾರ (ಕ್ರಿಶಿ. ೦೭–೨೦೭). [ಬಳ್ಳಿ + ಮಂದಾರ]

ಬಳಮತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮತ್ತಿಮರ: ಬಳಮತ್ತಿ. ಹೊರಮತ್ತಿ. ಹೊಳೆಮತ್ತಿ (ಕ್ರಿಶಿ. ೬೪–೦೫೦೦); ಬಳಿಮತ್ತಿ . . . ಮೆಕ್ಕಲುಮಣ್ಣಿನ ಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಲುಘಮ್ಯವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಕಶಸಂ. XII. ೦೪೭).
[ಬಳ್ಳಿ + ಮತ್ತಿ (< ಮಬ್ಬಿ)]

ಬಳಮಿನಾನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿನಾನು: ಬಳಮಿನಾನು ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ್ದು . . . ಉದರಭಾಗ ಬಿಳಿ. ಅಂಚುಗಳು ಮಾತ್ರ ಕೆಂಪು (ಕಶಸಂ. XII. ೦೪೩). [ಬಳ್ಳಿ + ಮಿನಾನು (< ಮಿನಾಲ್)]

ಬಳಮೆಣಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೆಣಸು; ಬಳಿಬಣ್ಣದ ಮೆಣಸು: ಬಳಮೆಣಸನ್ನು ಔಷಧಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕ್ರಿಶಿ).
[ಬಳ್ಳಿ + ಮೆಣಸು (< ಮೆಲಸು)]

ಬಳಮೈಯ್ಕ (ನಾ). ೧. ಬಿಳುಪಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು. ೨. ಲಕ್ಷಣ: ಬಳಮೈಯ್ಕನಲ್ಲಿತ್ತು ಹೊರಗೆ ಹೋಗಿರೆ. ಏಲಿಮೆದ್ಯುನಂ ಕಸವರಿಸಿದನ್ (ಶ್ರೀಧಾಪು. ೩೭೩–೩೭೪). [ಬಳ್ಳಿ + ಮೆಯ್ + – ಅ]

ಬಳಿಯಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ: ಪೊಯಿಸಿ ಗಾಜಿದೊಡೆ ತನ್ನಂ ಪಲವುಂ ಬಿಳಿಯಂಬುಂ ಜಟ್ಟಿಗೆಗಳುಂ ಬಸಪುಟ್ಟಿನ ಕೊಳಿ ತಾಂ ಸತ್ತು (ಪಂ. XI. ೫೪೯. ೮–೪; ಸು. ೩೧೦ ೧); ಬಾಣದ ಹಲವಾರು ಪ್ರಭೇದಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ–ಬಿಳಿಯಂಬು, ಕೋಲಂಬು, ಸೂಂಗಲಂಬು ಇತ್ಯಾದಿ . . . ಬಿಳಿಯಂಬು ಎಂಬುದು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾತಪಕ್ಕಿಗಳು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಹೊಳಪಿನ ಬಾಣವಿರಬಹುದೆ? (ಕಶಾಂ. ೩೭೩).

ಬಿಳಿಯಂಬಿನಾತ = ಒಂದು ಬಿರುದು: ಮಹಾಸಮಸ್ತಪ್ರಧಾನಂ ಬಿಳಿಯಂಬಿನಾತನಾಹವಸೂದ್ಯಕಂ ವಿದ್ವಿಷ್ಟಬಾತ್ಯರ್ಕಡಪ್ರಿಯ ಗಾಳ್ಳ ಜಾಳುಕ್ಕವಂಶೋದ್ಭವಂ (ಶಾಇಶಾ. IX–1. ೬೪–೪ ; ೦೬೬).
[ಬಳ್ಳಿ + ಅಂಬು]

ಬಳಿಯಕ್ಷತೆ (ನಾ). ಪಿತೃಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಗೆ ಬಳಸುವ ನೆನಸಿದ ಅಕ್ಕಿ; ಅರಸಿನ ಅಥವಾ ಕುಂಕುಮಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಿದಿರುವ ಅಕ್ಕಿ: (ಕ್ರಿ). [ಬಳ್ಳಿ + ಅಕ್ಷತೆ]

ಬಳಿಯತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅತ್ತಿಮರ: ಚಿಲ್ಲ ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ಬಳಿಯತ್ತಿಯಚ್ಚಿಯ ಮರಂಗಳ್ ಕೊಂಬುಗಳ್ . . . ಪರ್ಬರಿ (ಅಂಬಾಪ. ೬–೨೨); ಅಂಕೋಲೆ ಬಿಳಿಯತ್ತಿ . . . ಮುತ್ತುಗೆ ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳ ಬಳಗದಿಂದದು ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಶಾಣಾಪಾ. ೨–೬). [ಬಳ್ಳಿ + ಅತ್ತಿ]

ಬಳಿಯರಳೆ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳನೆಯ ಹತ್ತಿ: ಬಳಿಯರಳೆಯಂತೆ ಗಂಗಾಜಲಧಂತೆ . . . ಪವಿತ್ರವಾತ್ತಿವಮ್ಬೆಯ ಚರಿತಂ (ಅಪ್ರ ೦೨–೬). [ಬಳ್ಳಿ + ಅರಳೆ]

ಬಳಿಯವರೆ (ನಾ). ಅವರೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಅವರೆ: "ಮಾಧ್ವಿಣಿ-ಬಳಿಯವರೆ" (ಬಿಪ್ರ. ೦೭೮). [ಬಳ್ಳಿ + ಅವರೆ]

ಬಳಿಯಾಚಾರಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಇಲ್ಲಿಯ ಬೆಸವಣ್ಣಕ್ಕಳಾರೆ ಸ್ಮೊದಿಡೆ . . . ಬಳಿಯಾಚಾರಿಯುಂ ಕುಬಾಚಾರಿಯುಂ (ಎಸ್. III. ಕಂಬಸ. ೦೭೯–೮೭ ೫೬೯). [ಬಳ್ಳಿ + ಆಚಾರಿ]

ಬಳಿಯಾನೆ (ನಾ). ೧. ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಆನೆ: ಇಂದ್ರನ ಐರಾವತ ಬಿಳಿಯಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಕ್ರಿಶಿ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿನು: ಹಮ್ಮಲಗು ಬಳಿಯಾನೆ . . . ಗಿಱಿಲುಗಳೆಂಬ ಹೊಳೆವಳಿಯ ಮಿನ್ಸಳಂ ತವಿಸುತಿಹ ಬೇಡರಂ ನೋಡಿದಂ ಭೂಪಾಲನು (ಹರಾಶಾ. ೩–೪೬). ೩. (ಆಲಂ) ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆಯುಳ್ಳದು; ದುಬಾರಿ; ತಂಟೆ: ಆ ಆಲಾಪೆ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಬಿಳಿಯಾನೆಯಾಗಿಬಿಟ್ಟಿದೆ (ಕ್ರಿಶಿ). [ಬಳ್ಳಿ + ಆನೆ]

ಬಳಿಯಾಬಲ್, ಬಳಿಯಾಬಲು (ನಾ). ಬಿಳಿಬಣ್ಣದ ತಾವರೆ: "ಶ್ವೇತಪರ್ಣಂ – ಬಳಿಯಾಬಲ್" (ಬಿಪ್ರ. ೦೭೦). ಬಳಿಯಾಬಲು: "ಕದಂಬಃ..ಮತ್ತಿ. ಅತ್ತಿ. ಬಳಿಯಾಬಲು" (ಬಿಪ್ರ. ೨೫)
[ಬಳ್ಳಿ + ಆಬಲ್ (<ಆವಲ್)]

ಬಳಿಯಾಬಲು 'ಬಳಿಯಾಬಲ್' ನೋ.

ಬಳಿಯಾಲಿ (ನಾ). ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಯ ಬಿಳುಪಾದ ಭಾಗ: ಕಾಡಿಗೆ ಯೊಳ್ ಕೂಡಿ ಬಿಳಿಯಾಲಿಯಿಂ ಕರಿಯಾಲಿಯಿಂದೆಮೆಯುಂ ಕಣ್ಣೊಪ್ಪುವಂತೆ (ಧರ್ಮಾಕ್ಷ ೦೨ ೩); ಚಕ್ಷುವಿಂಗೆ ಕರಿಯಾಲಿ ಬಿಳಿಯಾಲಿ ಇವೊಳಗಣು ವಕರಣಂ ಎವ ಹೊಟ್ಟೆಯೆಂಬವು 'ಬಾಹ್ಯೋಪಕರಣಂ (ಕಣಕ ೧೩).
[ಬಳ್ಳಿ + ಆಲಿ]

ುಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಡ್ಡೆ : ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ : "ವಿಶ್ರಗಂಧಃ ಳ್ಳಿ. ಬಿಳಿಯುಳ್ಳಿ (ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ)" (ಓಷ. ೦೨೩). [ಬಿಳಿ$_2$+ ಉಳ್ಳಿ$_1$]

ಕ್ಕೆ. ಬಿಳಿಎಕ್ಕೆ (ನಾ). ಎಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : "ಶ್ವೇತಾರ್ಕ-ಮುಕ್ಕೆ" (ಓಷ. ೦೬೦). ಬಿಳಿಎಕ್ಕೆ : ಸ್ವೀನಾಮಮಂ ಬರೆದು ಎಕ್ಕೆಯ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಕಂಡದಿಂ ಗಾಸಲು ವಶಮಪ್ಪುದು (ಶಾಮುಶಾ. ೩೬೨).

[ಬಿಳಿ$_2$ + ಎಕ್ಕೆ$_2$]

ಲಚಿ (ನಾ). ಎಲಚಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : "ಸರ್ವಗಿಡ-ಮೆಲಚಿ" (ಓಷ. ೦೬೯). [ಬಿಳಿ$_2$ + ಎಲಚಿ]

ಲವ (ನಾ). ಎಲವದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಬಿಳಿಯ ಬೂರುಗದ ರ : "ಶಾಕ್ಲೋಽಪಿತಃ – ಬಿಳಿಯೆಲವ" (ಓಷ. ೦೬೯).

[ಬಿಳಿ$_2$+ ಎಲವ]

ೃಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಬಿಳಿರಕ್ಕಸಿಯು ಗೆಜ್ಜೆಯ ನಾಳದ ದು ಕುಡಿಯೆ ನಿರ್ವಿಷ (ಪಕ್ಷಿ. ೮೩). 'ಬಿಲರಕ್ಕಸಿ' ಪರಾ.

[ಬಿಳಿ$_2$ + ಎಲಪ]

(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ : ಕುಂದೇಶ್ವರದೇಪರಿಗೆ . . . ರ ಮೆಕ್ಕೆ ಚ ಗಿ ಮಾ ಗಿ ಬಾಳೂರಳಿ ಗಡಿಂ (ತೌಇ. IX-ii. ೧೧೬-೩೩;) : ಹೆಬ್ಬಾರರ ಹೊಸಗದಯ ಬಿತ್ತಿಸ ಬಿಳರ ನಾವು ಗೋರಿಸಿದ ಮಾಕಿಗದೆ ಂ (ಎಳ. ೪೬. ಕೂತಿಗ. ೩೯-೩೪; 1561 ?).

[?./ತುಳು. ಬೊಳಿರ್=ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪೊದರು]

'ಬೀಳಿಲ್' ನೋ.

'ಬೀಳಿಲ್' ನೋ.

ದ್ದುಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ೀಧ್ರಕ ; ಶ್ರೀಗಂಧ ಬೆಲ್ಲವತ್ತ ಜಿಳೀಲೊದ್ದುಗ ಕೆಂಪುಲೊದ್ದುಗ . ಪೊದಲಾದ ಪುಷ್ಪಫಲಭರಿತವಾದ ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು (ಕೃಗಾಅ. ೨೨೬). [ಬಿಳಿ$_2$ + ಲೊದ್ದುಗ$_1$]

ಗೆ (ನಾ). ಬಿಳಿಬಣ್ಣದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಸಂಪಗೆಯ ದು ಬಗೆ : ಆ ಮರದಲ್ಲಿ ಎಲೆಗಳು ಕಾಣದಷ್ಟು ಬಿಳಿಸಂಪಿಗೆ ಅರಳಿವೆ). 'ಕೆಂಡಸಂಪಿಗೆ' ಪರಾ. [ಬಿಳಿ$_2$+ ಸಂಪಿಗೆ (<ಸಂಪಗೆ)]

ಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಬಿಳಿಗುರುಗುಂಜಿ. ಬಿಳಿ ಗದ ರಸದಲ್ಲಿ ಪುರ್ದಿಸಿ . . . ಹೊಕ್ಕುಳು ತಪ್ಪಿಸಿ ಕೆಳಗೆ ಲೇಪಂ ಡೆ ಮೂತ್ರ ಬಿಡುವುದು (ಪಕ್ಷಿ. ೭೦). [ಬಿಳಿ$_2$+ ಸಟ್ಟುಗ$_1$]

ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕಾಕಸರಳಿ. ಬಿಳಿಸರಳಿ. ಅಕ್ಕಸರಳಿ ಿಗ. ೩೦–೩೧) [ಬಿಳಿ$_2$+ ಸರಳಿ$_2$]

ಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: (ಪ್ಯಕಿಗ. ೪೯–೦೦೧). [ಬಿಳಿ$_2$ + ಸಾವಹುಲ್ಲು]

ವೆ, ಬಿಳಿಸಾಸುವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಸುವೆ : ಾರ್ಥ : (ಪ್ಯಕಿಗ. ೦೪–೨೪೭). **ಬಿಳಿಸಾಸುವೆ** : ಬಿಳಿಸಾಸುವೆ ಕೆಂಪಿನ ಗಿಲಿಹುವ್ವೆ ತುಂಪ್ಪ ಸಹಿತ ತಿಲಕಮಿಡಲು ಕೈಲೋಕ್ಯವಶಮಾಪ್ಪುದು ಶಾ. ೩೬೨). [ಬಿಳಿ$_2$ + ಸಾಸಿವೆ]

ುವೆ 'ಬಿಳಿಸಾಸಿವೆ' ನೋ.

ೆ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣವಿರುವ ಸೀರೆ : ಅವಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಿಳಿ ಯನ್ನೇ ಉಡುತ್ತಾಳೆ(ಕೃಗ). ೨. ಹೆಂಗಸಿನ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸ್ತ್ರೀರೋಗ ; ಶ್ವೇತಪ್ರದರ ; ಬಿಳಿಸೆರಗು : ಪಂಬೂಳ್ಪೃತ . . . ಯದಲ್ಲಿ ಗ ೨ ತೂಕವಂ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿಕೊಡಲು ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಿಕಾ ಬೆಳಿಯುಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಬೊಮ್ಮರಲು. ಬಿ ಸುರಿಮುಳ್ಳು. ಸಣ್ಣಗುರಕೆ (ಪ್ಯಕಿಗ. ೭೯–೦೬೭). [ಬಿಳಿ$_2$+ ಸುರಿಮುಳ್ಳು$_1$]

ಬಿಳಿಸೂಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಸೊಪ್ಪುಗಳು : – ಅಗಸೆ. ಬಿ ಸೂಲಿ. ಅಕಮಿ. ಗೊರಬಿ (ಪಮ್ಮಹಾ. ೨೩೬). [ಬಿಳಿ$_2$ + ಸೂಲಿ$_2$]

ಬಿಳಿಸೆರಗು (ನಾ). =ಬಿಳಿಸೀರೆ ೨ : ಗರ್ಭಿಣಿಯು ಬಿಳಿಸೆರಗಿಗೆ . . . ನೆಗ್ಗಿಲ ಮುಳ್ಳಿನ ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತ ಚೂರ್ಣ ಅರ್ಧತೊಲೆಗೆ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ ಒಂದೊಂದು ತೊಳೆ ಕೂಡಿಸಿ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಮತ್ತು ಸಂಜೆ ನೆಕ್ಕುವುದು (ಪಚಿಕು. ೪೯). [ಬಿಳಿ$_2$+ ಸೆರಗು$_1$ (<ಸೆಜಗು)]

ಬಿಳಿಸೊಂಡೆ (ನಾ). ಸೊಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಬಿಳುಪಾದ ಸೊಂಡೆ ಬಿಳಿಸೊಂಡೆ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸವನ್ನು ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿನ ಬೆರಸಿ ಮೂರುದಿನ ಕುಡಿಯು ಕೊಡಲು ಮೂಷಿಕವಿಷಹರ (ಪಕಚಿ. ೨೦-೩).

[ಬಿಳಿ$_2$ + ಸೊಂಡೆ$_1$(<ಸುಂಡೆ$_1$)]

ಬಿಳಿಹಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ಕಾಡುದ್ರಾಕ್ಷಿ. ಬಿಳಿಹಂಬು (ಪ್ಯಕಿಗ. ೫-೦೦೪). [ಬಿಳಿ$_2$+ ಹಂಬು$_3$ (<ಪರಪ್ಪು)]

ಬಿಳಿಹರಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹರಳುಗಿಡ : ಬಿಳಿಹರಳಲೆ ಅಮರದವಳ್ಳಿ . . . ಹಿಪ್ಪಲಿ ಪ್ರತಿವಾಕಮಿಟ್ಟು ಸೇವಿಸಿದರೆ ವಾತಜ್ವರ ತೀರ್ಗುಂ (ಗಕಪ. ೬೪). [ಬಿಳಿ$_2$ + ಹರಳು (<ಪರಲ್)]

ಬಿಳಿಹರಿವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹರಿವೆ : ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಕೊಡಸಿಗೆಬೇರು, ಬಿಳಿಹರಿವೆಬೇರು . . . ಕಷಾಯು ಕಾಯಿಸಿ ಕೊಡಲು ವಾತಜ್ವರಂ ಪೋಗುಂ (ಗಕಪ. ೬೩). [ಬಿಳಿ$_2$+ ಹರಿವೆ$_2$(<ಹಜಿಂಹೆ)]

ಬಿಳಿಹಿಂಡಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಪ್ಯಕಿಗ. ೬ ೧೪)

[ಬಿಳಿ$_2$ + ಹಿಂಡಿಸೊಪ್ಪು (< ಪಿಂಡಿಸೊಪ್ಪು)]

ಬಿಳಿಹುಲಿ 'ಬಿಳಿಹೂಲಿ' ನೋ.

ಬಿಳಿಹುಲುಗಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೊಂಗೆಮರ : ಬಿ ಹುಲುಗಿಲ ಬೇರು. ಬಿಳಿಯ ಲೊಕ್ಕಿಯ ಬೇರು . . . ಇವಂ ಹುಳಿಯೊ ದುಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಪೂಸಲು ಬಿಳಿಯ ಕುಷ್ಠ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಪಕ್ಷಿ. ೯೦)

[ಬಿಳಿ$_2$ + ಹುಲುಗಿಲು$_2$ (<ಪುಲಿಗಿಲ್)]

ಬಿಳಿಹೂರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಹೂಂಗೆತೊಕ್ಕು. ತಪಸಿ ತೊಕ್ಕು . . . ಬಿಳಿಹೂರಿತೊಕ್ಕು – ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ೩ ಪಲ . . ಪಾಕವ ಮಾಡಿ (ಗಕಪ. ೩೩೯). [ಬಿಳಿ$_2$ + ಹೂರಿ$_2$]

ಬಿಳಿಹೂಲಿ, ಬಿಳಿಹುಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂಲಿಗಿಡ ಬಿಳಿಹೂಲಿಯ ಕೊಸರು, ವಡಪಾರದ ಕೊಸರು . . . ಕೊಡಲು ಬಹುಮೂತ್ರಂ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಗಕಪ. ೩೯೫). **ಬಿಳಿಹುಲಿ** : ಬಿಳಿಹುಲಿ ಬೆಗುರು ಒಂದು ಪಿಡಿ . . . ಕಂಚುವಾಳದ ಹೂವು ಒಂದನ್ನೂ ಅರೆದು ಸೇರಿಸಿ . . . ಕೊಟ್ಟರೆ ಬಹುಮೂತ್ರ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಗಕಪ. ೩೨. ೩೦೨).

[ಬಿಳಿ$_2$ + ಹೂಲಿ$_1$ (< ಪೂಲಿ$_1$)]

ಬಿಳುಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಬಿಳುಗದ ಮರದ ಹೊಲರಿ ವಡುವ ತೆಪ ಅರೇ ಬಳಿಯು ಮೂಡಮುಖಿನೆ (ಎಳ. III, ತರುಮ ೬೬–೬೫೦; 1748). [?]

ಬಿಳುಗಾರ 'ಬಿಳಗಾರ' ನೋ.

ಬಿಳುಪು, ಬಿಳ್ಪು (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ : ಹಸಿಯ ತೊಂತೆಯ ಬೇರ ಕಟ್ಟಿ ತೊಳಸಿಬೊಡೆ ಬಿಳು[ಪಾಣಂ ಳಿ]ಪಹುದು (ಗಚಿಪಾ. ೨-೬). ೨. ಚರ್ಮವು ಬೆಳ್ಳಗಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ತೊನ್ನು. ಗಂಧಕ, ಇಲ್ಲಣ, ಅರಿಸಿನ, ಸೈಂಧವ, ಕಹಿಹೀರೇಬೀಜ ಇವಿಷ್ಟನ್ನೂ ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಬೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಬಿಳಿಯು ಕುಷ್ಠ

ಪ್ರದರರೋಗವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸಿನ ಜನನಾಂಗದಿಂದ ಸ್ರವಿಸುವ ಬಿಳಿಯ ದ್ರವ : ಬೆಳುಪು ಸೋರುವುದು ; ಬೆಳಸರಗು (Leucorrhoea, ಪಾಪ).

ಬೆಳ್ಪು : ೧. ಇಂಪ್ರಜನೊಳ್ನೆರೆ ಬೆಳ್ಪಪೊಳು . . . ಪೃಥ್ವಿನೊಳಜರ್ಮ ನಾಖ್ಯಮಕ್ಕುಂ (ಪುಂಗಣ. ೦೫೮-೮೪). [ಬೆಳ್ + — ಪ್ಪು]

ಬೆಳುಪುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಬೀಚಿಕೊಳ್ಳು : ಬೆಳ್ಳಗಾಗು : ಅವರ . . . ಮುಖ ಮಾತ್ರ ಭಯದಿಂದ ಬೆಳುಪುಗಟ್ಟಿತ್ತು (ರಾಷಡ. ೪೨೦).

[ಬೆಳುಪು + ಕಟ್ಟು]

ಬೆಳುಪೇರು 'ಬೆಳುಪೇಱು' ನೋ

ಬೆಳುಪೇಱು, ಬೆಳುಪೇರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆಳಗು ಬಣ್ಣವಾಗು ; ನರೆ : ಕಣ್ಮವೆ ಬೆಳುಪೇಱೆ ಕಪ್ಪ ಹಿಕ್ಕಿಸಿ . . . ಪುಣ್ಣಾಗಲೆಯು ಸೀರಿಯಲಿ ಪಾಜಿಸಿಹ ಮುದಿಪಣ್ಣಾಂಗನೆಯುರೂಪ್ಪಿದರು (ಕಂಪ. ೬-೦೪೨). **ಬೆಳುಪೇರು**: ೨. ಬೆಳಚಿಕೊಳ್ಳು : ನಿಸ್ತೇಜವಾಗು ; ಅಂಪಾಲಿಕಗೂ ಅವಸನ್ನು ಕಂಡಾಗ ಕಳವಳದಿಂದ ಮುಖ ಬೆಳುಪೇರಿಬಿಟ್ಟಿತು (ಪಜ್ಞಾ. ೬).

[ಬೆಳುಪು + ಪಜ್ಜು$_1$ (< ಪಜ್ಜ್$_1$)]

ಬೆಳುಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ : ಹೊಮಶಾಲಿಯ ಬೆಳು ಮಲ್ಲಿಗೆ ಕಂಬೂತಿ ಹೇಮವರ್ಣದ . . . ಪುಷ್ಪಮಂಜರಿಯ ಸಾಮದ ತೆಗೆಗೊಪ್ಪಿಹವ (ಕಾಪಾ. ೩-೬೯). [?]

ಬೆಳುವ (ನಾ). ಪಲಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣಿನ ಮಹಾ ಗಾತ್ರವನ್ನ ನೋಡಿ ಅಜ್ಜೀಸಾಮು ಕೇಳಿದನು "ಬೆಳುವಸೋ ? ಬಕ್ಕೆಯೋ ?" (ಕುಪಮು. ೪೩೦). [?]

ಬೆಳೆಯ 'ವೀಳೆಯ' ನೋ.

ಬೆಳ್ಕೆ 'ಬೆಱ್ಕೆ' ನೋ.

ಬೆಳ್ಕು 'ಬೆಱ್ಕು' ನೋ.

ಬೆಳ್ಪು 'ಬೆಳುಪು' ನೋ.

ಬೆಳ್ಳ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?) : ಬೆಳ್ಳರ ಪೋಚರಾಸರುಂ ಅಳ್ವಸ್ಸು ಈ ಸಾಸನ ಸಿವಜ್ಞೆ ಬಿಟ್ಟ (ಎಳ. VII. ೨೫೨. ೪೬-೪೪; ೪೮೦). [?]

ಬೆಳ್ಳಂಬಿ 'ಬೆಳ್ಳಂಬಿ' ನೋ.

ಬೆಱ್ಱಿ$_1$ 'ಬೆಱ್ಱಿ$_2$' ನೋ.

ಬೆಱ್ಱಿ$_2$ (ನಾ). (?) ; ಆಬ್ಬರಕ್ಕೆ ಬಸಿಱುಬ್ಬರಿಸಿ ಬೆಱ್ಱಿಯಂ ಕೊಂಡು ಬೆಱುವರ್ದ ಬೀಜಿಗದುಮಂ . . . ಕಂಡು (ಕಂಗಿಪು. ೩-೦೦೪ ಪ). [?]

ಬೆಱ್ಱಿಗೆಂಡ (ನಾ). ದಪ್ಪವಾದ ಕೆಂಡ : ಅರಲೆಯೊಡ್ಡಿನ ಮೇಲೆಱ್ದು ಕಱ್ವ ಬಲುಬೆಱ್ಱಿಗೆಂಡದ ಮಳೆಯಾಯ್ತು (ಕೇಂಸಂ. ೪೯-೬೩).

[ಬೆಱ್ಱಿ$_1$(<ಬೆಟ್ಟಿತು) + ಕೆಂಡ]

ಬೆಱ್ಱಿನೋಟ 'ಬೆಱುನೋಟ' ನೋ.

ಬೆಱ್ಱಿಪಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ದೃಢವಾಗಿ ಹಿಡಿ ; ಬಲವಾಗಿ ಹಿಡಿ : ಅಪಾಕಾರ ತೋಜಾಪಂತೆ ಬೆಱ್ಱಿಪಿಡಿದಲವ್ತಿಸ್ಪುದಮ್ಮ (ಚಿಪಾ. ೦೬೦-೬೨೯ ಪಪಪ).

[ಬೆಱ್ಱಿ$_1$ (< ಬೆಟ್ಟಿತು) + ಪಿಡಿ$_1$]

ಬೆಱ್ಱಿಬಿಗಿ (ಕ್ರಿ). ದೃಢವಾಗಿ ಬಿಗಿ ; ಬಲವಾದ ಕಟ್ಟುಹಾಕು : ಎಂಟು ತೊಡಕಿನ ನೇಗಿನಲಿ ಬೆಱ್ಱಿಬಿಗಿದರವ್ವ (ಚಿಪಾ. ೦೬೬-೬೨೯ ಪಪಪ).

[ಬೆಱ್ಱಿ$_1$ (< ಬೆಟ್ಟಿತು) + ಬಿಗಿ$_1$]

ಬೆಱ್ಱಿಬೆಱನೆ 'ಬೆಱುಬೆಱನೆ' ನೋ.

ಬೆಱ್ಱಿಸು 'ಬೆಱುಸು' ನೋ.

ಬೆಱು$_1$ ' ಬೆಱ್ಱಿ ' ನೋ.

ಬೆಱು$_2$, ಬಿರಿ$_3$, ಬಿರು$_1$, ಬೆಱ್ಱಿ$_3$, ಬೆಟ್ಟು$_4$ (ಸಪೂರೊ). ' ಬೆಟ್ಟಿತು ' ಎಂಬ ನಾಮಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಆದೇಶರೂಪ : "ಬೆಱುವೆಂದು ಬೆಟ್ಟಿತು" (ಕಾಪಾ. ೬೪-೪೬೬) ; "ಬೆಱುವೆಂಬುದು ಬೆಟ್ಟಿತರ್ಕ್" (ಪಜಿಪ. ೦೪೪). 'ಬೆಱುಗತ್ತಲೆ'. 'ಬೆಱುಬೆಮ್ಮು' ಪರಾ. **ಬಿರಿ$_3$** : 'ಬಿರಿಗಲ್ಲು' ಪರಾ. **ಬಿರು$_1$** : "ಬಿರುಪಿನೆ ಕಠಿಣಮಕ್ಕುಂ" (ಗಪಾ. ೬೪). 'ಬಿರುಗಣ್ಣು' ಪರಾ. **ಬೆಱ್ಱಿ$_1$**: 'ಬೆಱ್ಱಿಗೆಂಡ' ಪರಾ. **ಬೆಟ್ಟು$_4$**: ಬೆಟ್ಟುಬ್ಬಸ'. 'ಬೆಟ್ಟುಪೊಲೆ' ಪರಾ. [< ಬೆಟ್ಟಿತು]

ಬೆಱು$_3$, ಬಿರು$_2$ (ಸಪೂರೊ). 'ಬೆಱುಸು' ಎಂಬ ನಾಮಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಆದೇಶರೂಪ : 'ಬೆಱುಕೆರೆಳ್'. 'ಬೆಱುಗಾಳಿ' ಪರಾ. **ಬಿರು$_2$** : 'ಬಿರುಗಾರ್ಮಳೆ'. 'ಬಿರುಗೂದಲು' ಪರಾ.

[< ಬೆಱುಸು]

ಬೆಱುಕೆರೆಳ್ (ಕ್ರಿ). ತೀಪ್ಪವಾಗಿ ಕೋಪಗೊಳ್ಳು; ಆ ತೆಱದ ಬೆಱು ಕೆರೆಳ್ದಜುಬು ಬೈಫೋಸ ಎರ್ದುಯಿಂದೆ ಕೂಬ್ಬುರಿದು ಉರ್ಕಾವುದು. (ಅಪ್ರಕ. ೫೦-೧೩೬). [ಬೆಱು$_3$ (< ಬೆಱುಸು) + ಕೆರಳ್ (<ಕೆರಳ್)]

ಬೆಱುಗತ್ತಲೆ. ಬಿರುಗತ್ತಲು (ನಾ). ಗಾಢವಾದ ಕತ್ತಲೆ : ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ : ಹುಲಿಯ ಹುಲ್ಲೆಯ ಪೇಪ ಬೆಱುಗತ್ತಲೆಯು ಬೀಗಿಸ ಪ್ಯೆಕ್ಕೆ . . . ಇರ್ದುದು ಬನದೊಳಾ ಮುನಿಯ (ಕಂಪಾ. ೦-೩-೧೩). **ಬಿರುಗತ್ತಲು** : ಅಸಿತರೊಳೆ ಬಿರುಗತ್ತಲೊಂದು ಬಾನೆಲ್ಲವು ಬಾಸಣಿಸಿ (ಸೂಪ್ರಕ್ಷಾ. ೦೮೨-೪೦೩). [ಬೆಱು$_3$(ಬೆಟ್ಟಿತು) + ಕತ್ತಲೆ$_1$ (<ಕಟ್ಟಲೆ)]

ಬೆಱುಗಲ್, ಬಿರಿಗಲ್ಲು. ಬೆಱುಗಲ್ಲು (ನಾ). ದಪ್ಪವಾದ ಕಲ್ಲು : ಕಲಿ ಪಾರ್ಥಂ ಧನುವಿಂದೆ ಪೊಯ್ದಂ . . . ಮಹಾಬಲಸಾಂಖ್ಯಂ ಬೆಱುಗಲ್ಲಿಂದೆ ಬಿತದಿಟ್ಟಂ (ಕ.ಕಾ. ೯-೦೦೬). **ಬಿರಿಗಲ್ಲು** : ಕರಿದರು ಹುಡಿಗಲ್ಲು ನಿಡುಗಲ್ಲು ಬಿಡಿಗಲ್ಲು . . . ಬಿರಿಗಲ್ಲುಗಳನು (ಪಪಪೋ. ೪೪-೪೫) ; ಗುಡ್ಡದ ಬಿರಿಗಲ್ಲ ಹುಡಪುಂಡುಕುತ ಬಂದ ಧರಗೆ ಶಿವಲಿಂಗಪೂಜೆಗೆ ಕೊರೆದ (ಪಪಗೀ. ೪೩). **ಬೆಱುಗಲ್ಲು** : ಹೇಱುವ ಬೆಱುಗಲ್ಲು ಬಳದಡಿ ವರಶಕ್ಕೆ ಪಾಱುಂಬಳೆ ಶೂಲದಿಂದೆ ಏಱುಗಾಡಿಸಿ . . . ಗಾಜಿಯಮಾಡಿದೆರು (ಪಪಚಿಪ. ೪೪-೪೬). [ಬೆಱು$_3$ (< ಬೆಟ್ಟಿತು) + ಕಲ್$_1$]

ಬೆಱುಗಲ್ಲು 'ಬೆಱುಗಲ್' ನೋ.

ಬೆಱುಗಾಣಿ (ನಾ). ಜೋರಾಗಿ ಸದ್ದು ಮಾಡುವ ಕಹಳೆ : ಬಹಳರಂಬಿ ಧ್ವನಿಗುಡಲು ಬೆಱುಗಾಣಿಗಳು ಪರಸವಾದುತಾನನದಹಸವೆಸುತಾ ಪೊಱಮೆಯಲು (ಪಪಪ್ರ. ೩೦-೦೭). [ಬೆಱು$_3$ (<ಬೆಱುಸು) + ಕಹಳೆ]

ಬೆಱುಗಾಣ್ಕೆ (ನಾ). ಕ್ರೂರವಾದ ನೋಟ ; ಘೋರದೃಶ್ಯ : ಸಾಲ್ಗುಮಿ ಬೆಱುಗಾಣ್ಕೆ. ಮುಚ್ಚಿಂ. ಮುಚ್ಚಿಂ (ಅಪ್ರಕ್ಷಾ. ೪೦-೬೪೦).

[ಬೆಱು$_3$ (<ಬೆಟ್ಟಿತು) + ಕಾಣ್ಕೆ]

ಬೆಱುಗಾಳಿ. ಬಿರುಗಾಳಿ (ನಾ). ಬಿರುಸಾಗಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ ; ಚಂಡ ಮಾರುತ : ಬೆಱುಗಾಳಿ ದೂಳಿಗಳನಾಗಿಸಿ ಬಾಧಿಪಿತತ್ತು ಕವ್ವಳಂ (ಪದಕ್ಷ. ೦೬-೪೯); ಬಂದೊಂದು ಬೆಱುಗಾಳಿ ಬೀಸಿತ್ತು (ಅಂ. ಹೆ. ೦೬೬-೦೬) ; ಜಡಿವ ತುಂತುರ್ವನಿಗಳೆಲು ಬೆಱುಗಾಳಿ ಮೊಗವಪೊಲನಿತು ಸಲ್ಲೆಹ ಶರವಳೆಯು ಗದೆಯಿಂದ ಪುಟ್ಟಿಸಿದ (ಅಜ್ಞಾಗ. ೦-೪೩). **ಬಿರುಗಾಳಿ** : ನಿಷ್ಕವೀ ನಿಸ್ಸ ಪಡೆವರು ಬಿರುಗಾಳಿ ತರಗೆಲೆಯಪೊದೆಪ್ಪುವಂತಬ್ಬ (ಕಾ.ಗೆ. ೬೪-೨೦೬೯); ಬಿರುಗಾಳಿ ನೌಕೆಯನ್ನು ಎಳೆದೊಯ್ಯುವಂತೆ ವಿಷಯಗಳು ಮಾನವಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಎಳೆದೊಯ್ಯುತ್ತವೆ (ಪರ್ಮಾಣ. ೦೩೧).

[ಬೆಱುಸು$_3$ (< ಬೆಱುಸು) + ಗಾಳಿ$_1$]

ಬೆಱುಗಿಡಿ (ನಾ). ಉಗ್ರವಾದ ಕಿಡಿ : ಅಳವಿಗೊಟ್ಟುದೊ ಮತ್ತೆ ಕಾರುವ ಬಲವಯೋನಿಧಿ ವೈರಿಬಿಡುವ ಬಿಲು ಸರಳು ಬೆಱುಗಿಡಿಯಲ್ಲೊತ್ತು ಜಾತುರಂಗದಲಿ (ಕುಣ್ಣಕ್ಕ್ರಿ. ೬-೬). [ಬೆಱು$_3$ (<ಬೆಟ್ಟಿತು) + ಕಿಡಿ]

ಬೆಱುಗುಟ್ಟು. ಬಿರುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಬಿರುಸಾಗಿ ಮೊರೆ ; ಜೋರಾಗಿ ಶಬ್ದ ಮಾಡು : ಬೆಱುಗುಟ್ಟುತಾ ಬಾಣ ಪೋಗಿ ಮುಗಧನಿದ್ದ

ಹೊಱಗಣಕೂಲಿಗದ ಶಾಲೆಯೊಳು ನಿಜಿಸಿದ ಕಂಭಕ ತೊಟ್ಟನೆ ನೆಟ್ಟಿತು (ಶಪ. ೨೪-೩೮). ಬಿರುಗುಟ್ಟು : ತೊಟ್ಟು ಮೂಗಿದ ಫಲನಿಚಯ ಬಿರುಗುಟ್ಟುವನಿಲೋದ್ಧತಿಗುದುರುವೋಲ್ . . . ಯಾದವವೀರರ್ಗಲ್ಲಿ ತಟ್ಟನುರುಳಿದರನಿಲಜವ ಗದೆಯಟ್ಟುಳಿಗೆ (ಕೃಪರ್ವ. ೨೪-೩೬).

[ಬೀಜು$_3$ (<ಬೀಜುಸು) + ಕುಟ್ಟು$_{11}$]

ಬೀಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಒರಬಾಗಿ ವರ್ತಿಸು ; ಅಂಕೆಗೆ ಒಳಗಾಗದಿರು : ಈ ತುರಂಗಮಾ ಕುದುರೆಯಂ ಕಾಣುತುಂ ಧ್ವನಿಗೈದು . . . ಮಾಣ್ಕ ಮುಂಕ್ಕಾಳಿಗಳ ಭೂಷಣಂಗಳಂ ಪಱಿದಿಕ್ಕಿ ಬೀಗೊಂಡವು (ಕೃಅಶ್ವ. ೨೪-೪).

[ಬೀಜು$_3$ (<ಬೀಜುಸು) + ಕೊಳ್ಳು$_{11}$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಬೀಗೋಲ್, ಬೀಗಿಗೋಲು (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬಾಣ : ಘನ ಮೇಘಾಳಿ ಸುರಿದವೊ ಮಳೆಯವೆನೆ ಬೀಗುಗೋಲ ಸೈವಳಗಜಿದಿರುಭಯದ ಜೋದರವಗಡಿಸಿ (ಶಾಪ್ರಸಂ. ೨-೨೪). ಬೀಗುಗೋಲು : ತೋರಹತ್ತದಲಿ ಬೀಜಿದ ಬೀಗುಗೋಲುಗಳೆಂಬ ನುಚ್ಚಿಯನೂಡಿವನೀರ್ಗೈಗಡಿಗೆ (ತೋಪಕ. ೪೯-೪೬). [ಬೀಜು$_3$ (<ಬೀಜುಸು) + ಕೋಲ್$_1$]

ಬೀಗುಗೋಲು 'ಬೀಗುಗೋಲ್' ನೋ.

ಬೀಗುದನಿ, ಬಿರುದನಿ (ನಾ). ಬಿರುಸಾದ ಧ್ವನಿ ; ಕರ್ಕಶಸ್ವರ : ಉರುಗಂಭೀರಧೀರಧೀರಿಯ ಬೀಗುದನಿಗಳಬ್ಬರಿಸಿದವು (ಶಾಪ್ರಕ್ರೀ. ೨೪-೪೬); ಬೀಗುದನಿಯ ಮೊಬ್ಬಿಗಳ ಲಗ್ಗೆಯ ಹಜ್ಜೆಯನೊಡಬಿಡಿದು (ತೋಪಾ. ೬-೨೦-೦೩). ಬಿರುದನಿ : ಖಾಮುರಿಯ ಬಿರುದನಿಗೆ ಕೈಪರಿಗೆ ಬಾಯ್ಪರಿಗೆ ಕಲ್ಲವಣಗೊಂಡಿನಿತು ಪಳರಿ (ಪಜ್ಞಾಂ. ೩೬-೦೫೩೦).

[ಬೀಜು$_3$ (< ಬೀಜುಸು) + ದನಿ$_1$]

ಬೀಗುದೇಗು (ಕ್ರಿ). ರಭಸವಾಗಿ ತೇಗು : ಧಾರುಣೇಶರು ಮಡಿದರೊಂದೇ ಸಾರಿಗಯಲ್ಕೈನೂಱು . . . ಮಾರಿ ಬೀಗುದೇಗಿದಳು (ಶಾಪ್ರಕ್ರೀ. ೦೯-೩೦). [ಬೀಜು$_3$ (<ಬೀಜುಸು) + ತೇಗು$_2$]

ಬೀಗುನಗು (ಕ್ರಿ). ಜೋರಾಗಿ ನಗು ; ಅಟ್ಟಹಾಸ ಮಾಡು : ರಾಜ ನಿನೋದಂ ಬೀಗುನಕ್ಕು ನಕ್ಕು ಕುಣಿಲುತ್ತುಂ (ಶಪ. ೨-೨೪).

[ಬೀಜು$_3$ (<ಬೀಜುಸು) + ನಗು$_1$]

ಬೀಗುನಗೆ, ಬಿರುನಗೆ (ನಾ). ಜೋರಾದ ನಗು ; ಅಟ್ಟಹಾಸ : ಕೇಳ ಕದಱಿದ ಬೀಗು[ಪಾಣಂ. ಕಡು]ನಗೆಯಲದಬೀಳುತೆಳುತ . . . ಸೂಳೆಯನಗೆ ಬೆಳುನಗೆಯಲಡಿಗಡಿಗಾಳುಮುಳಿಗುಬ್ಬಸದಲಿದ್ದು (ಶಾಪ್ರಕ. ೬೦೦. ೨-೪೩); ಅರೆನಗೆಯು ಬೀಗುನಗೆಯು ನಗೆಗಳ ಹೊರಳಗಳಲಡಿದ್ದು (ತೋಪಾ. ೦-೦೨-೦). ಬಿರುನಗೆ : ಆತನ ಉಚ್ಛ್ರಾಸವನ್ನು ಹಾರಿಸಿ ಬಿಸುಟು ತಿರಸ್ಕೃತಿಯು ಬಿರುನಗೆಯನ್ನು ಬೆಳಗಿ (ಪಮಾಂ. ೩೨-೪).

[ಬೀಜು$_3$ (<ಬೀಜುಸು) + ನಗೆ]

ಬೀಗುನಡೆ (ನಾ). ರಭಸವಾದ ನಡಗೆ ; ಬಿರುಸಾದ ನಡೆ : ಪಾಠಸದೆ ನಡೆವ ಬೀಗುನಡೆಯ ಪದಹತಿಗಳಿವ ಪಲತಱದ ಜೀವಿಗಳಿಗೆ ವಿಮೋಕ್ಷಂ ದೊರೆವುದು (ಪಪ್ರ. ೩೨-೩೬). [ಬೀಜು$_3$ (<ಬೀಜುಸು) + ನಡೆ$_3$]

ಬೀಗುನಾಲಿಗೆ (ನಾ). ಕಟುವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವ ನಾಲಗೆ : ಪಾರಜಪ ಜಾಳಿಸುವ ಕಂಬನಿಗಳಿ ಬೀಜುನಾಲಿಗೆಯು ಬೈಗುಳಿ ಮುಖಿಯನು ಕೇಳುನುಡಿಯಲಿ ಜಜಿವುತಿದ್ದುದು (ತೋಪಾ. ೦-೯-೦೩).

[ಬೀಜು$_3$ (<ಬೀಜುಸು) + ನಾಲಿಗೆ (<ನಾಲಗೆ)]

ಬೀಗುನುಡಿ, ಬಿರುನುಡಿ (ನಾ). ಕಠಿಣವಾದ ಮಾತು ; ಚುಚ್ಚುಮಾತು; ಕಟಿಕೆ : ಎಲ್ಲಾ ಮದವ ಸೇವಿಸುತ್ತ ಅಜಿಯದ ಮದವನೊಂದು ನುಡಿದಡೆ ಬೀಗುನುಡಿಯೆಂದೆಂಬರು (ಪಪ್ರ. III, ೨೪೩-೨೪೪); ತಲ್ಮನ ಬೀಗುನುಡಿಗೆ ಬೆಚ್ಚದೆ . . . ಬಿನ್ನವಿಸಿದನು (ಶಾಪ್ರ. ೩-೦೪) ; ಹೀನವಾಮವರ ಬೀಗುನುಡಿಗೆ ತತ್ಕದ ಜ್ಞಾನಿಯುಂಜುವನೆ (ಪಪ್ರಕ್ಷೀ. ೪೬೩). ಬಿರುನುಡಿ : ಮುದದುಂಬಿದುಂ . . . ಮಾರುತಾತ್ಮಜನ ಬೆದರಿಸಿದಳೇನೆಂಬೆ ಕಾರ್ಮುಗಿಲ ಬರಸಿಡಿಲ ಪೋಲ್ವ ಬಿರುನುಡಿಗಳಿಂದ (ಪಂಗಣಾ. ೩-೩-೩) ; ತನ್ನನು ಹೋಗಳನು ಹೆರರು ತೆಗಳನು ಆಡನು ಬಿರುನುಡಿಗಳನು . . . ಕರುಬನು ಸಭ್ಯನಾದವನು (ಜಂಗಾಕ. ೩೭-೨೪). [ಬೀಜು$_3$ (<ಬೀಜುಸು) + ನುಡಿ$_2$]

ಬೀಗುನುಡಿಗೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ಬಿರುಸಾದ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳು ; ಕಠೋರವಾದ ನುಡಿಯನ್ನು ಆಲಿಸು : ಬಂದಳು ಭಾಮಿನಿ ರನ್ನೆ ನಿನ್ನೊಳಗೇನೆಂದಳು ಬೀಗುನುಡಿಗೇಳ್ದು (ಕೃಆಶ್ವ. ೦೦-೩೩). [ಬೀಗುನುಡಿ + ಕೇಳ್]

ಬೀಗುನೋಟ, ಬಿರುನೋಟ, ಬೀಜಿನೋಟ (ನಾ). ಬಿರುಸಾದ ನೋಟ ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ದೃಷ್ಟಿ : ಬೆಳುನೋಟವಾವಾಗ ಬೀಗುನೋಟವಾವಾಗ . . . ಓರೆನೋಟವಾವಾಗ (ಕಪ್ರ. ೦೦-೩೦); ಹಾಲು ಗಲ್ಲದ ಉಟ ಬಾಲೆಯರ ಬೀಗುನೋಟ . . . ಕಂಗಳ ಕೋಲು ಕಳೆದಂತ (ಪಶಾಕ್ಷ. ೦೫೩೬). ಬಿರುನೋಟ : ತನ್ನ ಗೆಜ್ಜೆಗಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಬಿರುನೋಟವನ್ನು ಬೀರುತ್ತ . . . ಮುಂದೆ ಬಂದನು (ಪಪಾಂ. ೩೦); ಅವನು ನನ್ನ ಕಡೆಗೊಮ್ಮೆ ಬಿರುನೋಟ ಬೀರಿದ (ಜಂಹೂ. ೩೩). ಬೀಜಿನೋಟ : ಕೆಱಿನೋಟ ವಿಟನಿಂಗೆ ಅರೆನೋಟ ವಿದುಷಕಗೆ . . . ಪೀಠಮರ್ದನಗೆ ಬೀಜಿನೋಟ (ಪಪ್ರಕ್ಷೀ. ೦೬೩೨).

[ಬೀಜು$_3$ (< ಬೀಜುಸು) + ನೋಟ]

ಬೀಗುಬ, ಬಿರುಬ (ನಾ). ಕಠಿಣಮನಸ್ಸಿನವನು ; ಕ್ರೂರಿ : ಅಜಿವ ಸಂಪನ್ನರಲ್ಲಿ ಇದಿರೆಡೆಯಡಗಬೇಕಲ್ಲದೆ ಬೀಜಿ ಕಾಯದ ದರುಪನ ಬೀಜುಬರಲ್ಲಿ ಉಂಟೇ ನೆಜಿಯಜಿವಿನ ಹೊಲಬು (ಪಪ್ರಕ. ೩೬-೪೦೦) ; ಇಂದುಧರನು ಪೋಲಗದಿ ಕುಳ್ಳಿರೆ ಗಿರಿನಂದನೆ ಸಹಿತ ಸಂತಸದಿ ನಂದೀಶನು ಬರೆ ಬೀಜುಬ ಗಣೇಶನು ನಿಂದಿಸಿ ನಿಲಿಸೆ ಬಾಗಿಲಲಿ (ಪಪ್ರ ೦-೨೬). ಬೀಮುಬ : ಎಲ್ಲರು ಭಯಭಕ್ತಿ ಜಂಗಮದಾಸೋಹಗಳಲ್ಲದೆ ಬೀಮುಬರಲ್ಲಿಲ್ಲ (ಪಪ್ರಪುಣಾ. ೦-೪೬).

[ಬೀಜುಬು + – ಅ$_7$]

ಬೀಜುಬಿದ್ದ (ನಾ). ಬಿರುಸಾದ ಏಟಿನಿಂದಾದ ವ್ರಣ ; ದೊಡ್ಡಗಾಯ : ಬೆಟ್ಟಿಕರ್ಕ ಬೀಜು ಎಂದು . . . ಆದೇಶಮಕ್ಕುಂ . . . ಬೀಜುಬೊಯಲ್, ಬೀಜುಬಿದ್ದಂ (ಪಪ್ರ. ೦೬೪ ಕ್ರಿಯೋ). [ಬೀಜು$_3$ (< ಬೆಟ್ಟಿತು) + ಬಿದ್ದ$_2$]

ಬೀಜುಬಿದ್ದಂಬೋಗು (ಕ್ರಿ). ದೊಡ್ಡಗಾಯವನ್ನು ಹೊಂದು ; ತೀವ್ರವಾದ ವ್ರಣವನ್ನು ಹೊಂದು : ಪೊಯ್ದು ಪೊಯ್ದುಂಗಯುಂ ಮೊಗಮುಂ ಮುಸುಂಬು ಬೀಜುಬಿದ್ದಂಬೋಗೆ ವೀರಂಗೆ ದೋರ್ಧಂಗಂ ಮಾಡಿದಂ (ಪಂಗಣಾ. ೩-೨೪). [ಬೀಜುಬಿದ್ದ + ಪೋಗು$_1$ (<ಪೋ$_1$)]

ಬೀಜುಬಿಮ್ಮು (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಗರ್ವ.—ಅಹಂಕಾರ : ಉಪ್ಪರದ ಕೈವನವ ಕಬಳಿಸಿ ತೇಜಹು ಬೀಜುಬಿಮ್ಮಿನಲಿ ಬಿಗಿದುದು ತೆಗೆದವಿಬ್ಬರ ಘಾಯಘಾತಿಗಳು (ಶಾಪ್ರಗ. ೬-೨೪). [ಬೀಜು$_3$ (<ಬಟ್ಟಿತು)+ಬಿಮ್ಮು$_1$]

ಬೀಜುಬಿಸಿಲು 'ಬೀಜುಮಿಸಿಲ್' ನೋ.

ಬೀಜುಬೀಜಿನೆ, ಬೀಜಿಬೀಜಿನೆ (ಅ). ಬಿರುಸಾಗಿ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿ : ಬೀಜು ಬೀಜಿನೆ ಕಂಗಳಂ ಬಿಟ್ಟು ಪಲ್ಲಂ ಕಿರಿದುವುಜುಗಿಸುತ್ತ ಮೊಗಮಂ . . . ಭೃಂಗಿ . . . ಎಸದಿರ್ದನು (ಶಾಪ್ರ. ೨-೨೬). ಬೀಜಿಬೀಜಿನೆ : ಬೀಜಿಬೀಜಿನೆ ಕಣ್ಬೆಡಾತ ಬಂಕದಲಿ ಲಂಕೆಯನು ಸುರುಸುರನೆ ಬಾಲದಲಿ ಸುಟ್ಟ ರಣಧಿಟ್ಟ (ಪಾಂಚಿ. ೨೮-೨). [<ಬೀಜುಸು + – ಅನೆ$_3$]

ಬೀಜುಬು, ಬಿರುಬು, ಬೀಜುಹು (ನಾ). ೧. ಬಿರುಸು; ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ; ಉಗ್ರತೆ : "ಬೀಜುಬುಂ ಕಾಂ ಬೆಟ್ಟಿತಕ್ಕುಂ" (ಕಪ್ರಂ. ೨೨೨) ; ಮುನಿಯ ಕೋಪದ ಕಿಚ್ಚಿನುಬ್ಬರದ ಬೀಜುಬನಜಿದು (ಪಪ್ರ. ೩-೦೯) ; ಅಂಟಿನಂದದ ಸ್ನೇಹ ಬೀಜುಬಿನಂದದ ಕೋಪವುಂಟಾದುವರವು ಕೆತ್ತುವೆದು (ಪಪ್ರ. ೬೬-೩೯). ೨. ರಭಸ ; ತೀವ್ರತೆ : ಬೀಜುಬಿಂದಂ ಬೀಸೆ ಗದೆಯ ಗಾಳಿಯು ಕೋಬಿಷ್ಠ ಜಿಸಿದುದು ಭೀಮನಂ (ಪಂಅಮು. ೩-೩೨) : ಆ ಪಡೆಯ ಬೀಜುಬಂ

ಬಿಜಿಂಹೊಯ್ಲು 'ಬಿಜಿಂಪೊಯೆಲ್' ನೋ.

ಬಿಜ್ಜನೆ. ಬಿರ್ರನೆ (ಅ). ಬಲವಾಗಿ ; ಬಿರುಸಾಗಿ : ಮತ್ಸ್ಯಮಕರಾದಿ ವ್ಯಾಘ್ರಾದಿಪಶ್ವಾಕಾನೀಕದೊಳಂ ದೆಸೆಗೆ ದೆಸೆದು ಬಿಜ್ಜನೆ ಬಿ.ಗುವ ಪೊಸ ಸಿರಿವಂತನಂತೆ (ಜಾಂಬವ. ೦೦–೫೦ ಪ); ಸಜ್ಜನೆ ಪಜ್ಜತಂದು ಬಿಜ್ಜನೆ ಕಲ್ಲಿರಿದುವ್ವದಿದಾವ ಪೂಜೆಯೊಳಗಿ (ಪಪಪು. ೭. ೪೬೦). **ಬಿರ್ರನೆ** : ಸಲ್ಲದು . . . ಸಿಡಿಲ್ಗೆ ಸಾಟಿಯೆನೆ ಬಿರ್ರನೆ ಬೀಳ್ವ ಭವಚ್ಛೀಮುಖಂ (ಜಾಕುಂಕ. ೭–೦೦); ಬಿರ್ರನೇ ಬೀಸುವ ಬಿರುಗಾಳಿಯು ಗಿಡವನ್ನು ದೇರುಸಿಂತ ಕತ್ತು ಹಾಲುವಂತೆ, ಕಾಮದೇವನು . . . ಕೊಲ್ಲುವನು (ಶ್ರಿಕ್ಷಚ. ೦೫೬).

[< ಬಿಜ್ಜು + – ಅನೆ$_1$]

ಬಿಟಲ್ 'ಬೀಟಲ್' ನೋ.

ಬಿಟಲು 'ಬೀಟಲ್' ನೋ.

ಬಿಟವೃತ್ತಿ 'ಬೀಟವೃತ್ತಿ' ನೋ.

ಬಿಟೂದೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ಅವಜ್ಞೆ ವಂಶೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗೆ ದಾಯಗೊಟ್ಟುದು ಮದಗೂಟುವಿಬ್ಬಿಟೂದೆಯು (ಚಳ. ೪. ಕ್ರಿಚರಿತ. ೬–೦೦; ಸಂ. ೭೫೦). [?]

ಬಿಟ್ಟಿಲ್ 'ಬೀಳಿಲ್' ನೋ.

ಬಿಟ್ಟೆ$_1$, **ಬಿಕ್ಕೆ**$_1$, **ಬಿಳ್ಕೆ** (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : "ಬಿಟ್ಟೆ=ಒಂದು ಮರಂ" (ಶಬ್ದ. ಪಂ. ೦); "ಬಿಟ್ಟೆಯನಲೊಂದು ವೃಕ್ಷಂ" (ಸೂಚಿಕ. ೪); ಬೇರಂ ಬಿಟ್ಟೆಯನೆ ತಿಂದ ದೆಸ ದೊಳಬ್ಯಾಡಿದ ಬೀರಮಿಗಳೇಂ ಪೊಸತಾಯ್ತೇ (ಪಂಚಕಾ. ೦೨–೦೭೬); ಏಕಾಕಿ (ನ)ಯಾಗಿ ವನವಂ ಪೊಕ್ಕ ಬೇರಂ ಬಿಟ್ಟೆಯುವುಂ ತಿಂದಿರಲ್ (ಪಚಿಪು. ೦೪–೦೫೬ ಪ). **ಬಿಕ್ಕೆ**$_1$: ೧. ಸಿರಿಸಂ ಸೀರೆ ಬೆಳ್ಳವಂಗಮೆಲವಂ ಬಳ್ಳಿರೆರಂ ಬಿಕ್ಕೆ (ಕಾಪ್ಪಣ. ೦೦೫೦ ಸಂಪ್ರಕ್ಷ); ಬಿಕ್ಕೆಯಂ ಬೇರುಮನುಂಡಡವಿಯೊಳಗಿರ್ಪ ಮುನಿಗಳ ನಡವಳಿಯೆತ್ತೆತ್ತ ಯುಮಪ್ತಿಜನವನುರಾಗಂ (ಕಾಂಪ್ರಾ. ೦೦೫); ವನದಲಿ ಬೇವು ಬಿಕ್ಕೆಯನಱಸಿ ತೊಳಲಿದು ಸಾಲದೇ ಹದಿಮೂಱು ವತ್ಸರದಿ (ಕುಣ್ಮಾ. ೪–೨೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : ಸೀಬೆ : ತುಮಕೂರಿನ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಲ್ಲಿ ಸೀಬೆಹಣ್ಣಿಗೆ ಬಿಕ್ಕೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಜೂಪ). **ಬಿಳ್ಕೆ** : ೧. ಬಿಳ್ಕೆ ಮುಳ್ಳಿಗ . . . ಹೊನ್ನೆಯ ತರುಗಳ್ (ಪಪಪು. ೭–೬೮) ; ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದಲೆದರೆದು ಬೇರು ಬಿಳ್ಕೆಯನುಂಡು . . . ಬಳಲುವರ್ ನಾವು ಲೋಗರೆ ದಿಟಂ ! (ಕಪ್ರಾಂಗ. ೦೪–೪೨೦).

ಬಿಟ್ಟು$_1$, **ಬಿತ್ತ**$_1$, **ಬಿತ್ತು**$_{1,2}$, **ಬಿಳ್ತು** (ನಾ). ೧. ಬಿತ್ತನೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಾಳು ; ಬೀಜ : ಕೆಲವುದಿವಸಕ್ಕಾ ಬಿಟ್ಟು ಪತಿಗ್ರಿಗೋತ್ಸಕ್ಕವ ವ್ಯತ್ಯು ಮೂಡುವಂತೆ ಮೂಡುವದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೪೯-೬). ೨. ದಾಳಿಂಬೆ ಮುಂತಾದ ಹಣ್ಣುಗಳೊಳಗೆ ಇರುವ, ತಿನ್ನಬಹುದಾದ ಕಾಳು : ಅಂಬುಜಲೋಚನೆಯು ಪಲ್ಲಳಂ ಪೊಸರಸದಾಳಿಂಬದ ಬಿಟ್ಟುಗಳೆನುತಂ ಬುಂಬಿಸಲಾರ್ಪೆದುದೊಂದು ವುಂಜುಳಕೀರಂ (ಕಾದ್ಯಪ. ೦೦–೩೨); ಬಿಂಡಿನಲರ್ವಡಿಯಿಂ ಪೊರೆದ ಪರಮೆವಱಯಂ ಕೋಶದೆಳಬಿಟ್ಟು ಗೆತ್ತು ಕರ್ದುಂಕಲೆಂದವ್ವಳಿವ ಬಾಲಹಂಸಂಗಳಿಂ . . . ಸೊಗಯಿಸಿದತ್ತು (ರಾಪಪಶ್ಯ. ೩೨–೨೮). **ಬಿತ್ತ** : ೧. ಬದಿರಡಿಯ ಗದ್ದೆ ಅಂತ್ತು ನಾಗಂಡುಗದಲೂ ಬಿತ್ತ ಬಿಕ್ಕುವ ಹತ್ತುಮೂಡೆ ಗದ್ದೆಗೆ (ಕಾಭಾ. IX–ii. ೪೦೬–೦೫; 1372): ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲಿನ ಬಿತ್ತವ ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆಯಾದಂತಿದೆ ಹೂದೋಟ (ಕೂಗಿ. ೭೭–೭). **ಬಿತ್ತು**$_2$: ೧. ಸತ್ಕರ ಬಿಕ್ಕು, ಹುರಿದುದು (ಕಾಪ್ಪಾಕ. ೨೦–೭೯) ; ಚಿತ್ಪಜಕೀರ್ತಿಲತೆಯ ಬಿತ್ತುಗಳಪೊಲು ಚಿತ್ಪಕಾನಂದವನೀವ ಒತ್ತಿದ ಮುಗುಳುಮಲ್ಲಿಗೆಯ ವಂಗಡಪೆಸೆವತ್ತು (ಕಾಪಾಪಾಂ. ೭–೦೨). ೨. ರಸದಾಡಿಮದ ಬಿತ್ತುಮಂ ಪೊಸಮುಶ್ಚುಮಂ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿದಂತಪ್ಪ . . . ದಂತಪಂಕ್ತಿಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨–೭೯)ಪ; ಗಿಳಿಗಳ್ ಗೂಡಿಂದುದಿರ್ವ ದಾಳಿಂಬದ ಬಿತ್ತುಗಳಿನೊಸರ್ವ ತೆನದಸದಂಪದೊಳ್ (ಕಾಪಂಭಾ. ೧೭). **ಬಿಳ್ತು** : ೧. ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಬಿಳ್ತನಂತೆ ಸ್ಕಾಂದರ್ಯದಂಕುರದಂತೆ . . . ಗಿರಿಜಾತೆ . . . ಬಳೆಯುತಿರ್ದಳ್ (ಗಂಶ. ೭–೭೯ ಪ); ಮರ್ಬೆನಿವ ಗೊಬ್ಬೆರವಂ ತಳದಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಿ ಪಾರಗೆಗಳಿನಿಪ್ಪ ಬಳ್ಳುಗಳಂ . . . ಸುಧಾಮುನೀಜಿಳಮಂ ಸುರಿದಂ ಸಲೆ ಕಾಲವಾಮರಂ (ರಾಪಪೇ. ೦೦–೭೬).

[< ಬಿತ್ತು$_1$. /ತಮಿ. ಮಲ. ವಿತ್ತು; ತುಳು. ಬಿತ್ತ್; ಕೊಡ. ಬಿತ್ತೀ; ತೆಲು. ವಿತ್ತು ; ಕೋತ. ವಿತ್; ತೊದ. ಪೀತ್; ಗದಬ. ವೀತ್]

ಬಿಟ್ಟು$_1$ 'ಬೀಟ್$_1$' ಪರಾ.

ಬಿಟ್ಟು$_2$ 'ಬಿರ್ದು$_2$' ನೋ.

ಬಿಟ್ಟಿಣ್ಣು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?) : ಪಾರ್ವನ ಮಣ್ಣಲ್ಲಿ ಕೊಡಿತೆ ಕಾಯಿ ಬಿಟ್ಟಣ್ಣುಂ ಅರಸಣ್ಮಂ ಅಯ್ದೊನ್ದಿ ಒತ್ತೆ ಮಣ್ಣೆತ್ತು ಪಾರ್ವಂಕ್ಕೆತ್ತುನ್ಮೊರ ಬಿಟ್ಟಂ ಪರಿಯಾರಮಾನ್ (ಚಳ. XIV. ಕರುಪು. ೨೩೬–೬: ಪು. ೫೦೦). [?]

ಬೀ. ಬೀಗು$_1$, ಬೀಯು (ಕ್ರಿ). ಬೀತ (ಭೂತಕೃ), ಬೀತು (ಭೂತನ್ಯೂ) ೧. ಮುಗಿ;ಕೊನೆಗಾಣು; ತೀರು; ಕಳೆ: "ಬೀತುದೆನಲ್ ಮುಗಿದಿರ್ದುದು" (ಕಾಡಂ. ೫೯); ಬೀತು ಬರೆ ಮಳೆಗಾಲ . . . ಶೀತಳುತುವಂಕುರಿಸೆ (ಪಪ್ಪಕಾ. ೦–೬೦) ; ಬೀತುದು ಮಳೆಗಾಲ ಜಲ ನೆಲಗೊಂಡುದು (ಕೂಗಿಪಪ. ೪–೪೫). ೨. ನಾಶವಾಗು ; ಅಳಿ ; ಧ್ವಂಸಗೊಳ್ಳು : ಬೀತುದಿದ್ರುನ ಬಲಃಹು ಮಿಗದನ ವೀತಿಹೋತ್ರನ ವಿಲಗ ತಿದ್ದಿ ವಿಧೂತರಿಪುಬಲ ಬಂದನು (ಕುಣ್ಮಾಸ. ೦–೨) : ನ್ಯಾಯಮನುಟ್ಟಾಯದನ್ಯೆಸಿರಿ ಬೀಯದೆ ಬೇಡಿದ ಸುಖಂಗಳಂ ಬೀಱ್ಪಯದಂಗಾಯಃಷ್ಮಾಂತಃಬರವುನಪಾಯಾಶ್ರಯಮಕ್ಕುಮವನ ಸಂತಾನಕ್ಕಂ (ಶೀಪಮಂ. II. ೮೨). ೩. ಇಲ್ಲವಾಗು ; ಮರೆಯಾಗು ; ಮಾಯವಾಗು : ದಯೆ ದಾಂಟಿ ನೀತಿ ಬೀತು . . . ಕೆಡಿಸದೆ ಮಾಣನೆಂದು ಗರ್ಜಿಸುವ ಕೌಶಿಕನ ಹೂಂಕಾರದಿಂದೊಗದರಿಬ್ಬರು ಸತಿಯರು (ಪಚಿ. ೭–೦); ಭೂಸಿಯಾದೆನು ಮಗನ ಮೇಲಿನ್ನಾಸೆ ಬೀತುದು (ಕುಪ್ಯಾಕ್ಯೂ. ೦–೭); ಆಸೆ ಬೀತುದೆನ್ನುವ ಜಂಭದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಇತ್ತ ಬರದಿರೆ ಲೇಸು (ಪಪಚಿ. ೪. ೩೦). ೪. ಮರಣಹೊಂದು ; ಸಾಯು : " ಬೀ—ಅಪಸಾನೇ " (ತುಲು). ೫. ಆರು ; ನಂದು : ಹೊಗೆ ಸುತ್ತಿ ಸುಳಿಯುತಿರೆ ಅದರಾಳದೊಳಗೆಲ್ಲೊ ಬೀತ ಕಿಡಿಯೊಲು ಹೂತ ಮಾಸು ನೆನಪು (ಪಪಂ. ೪೨-೭). ೬. ನಿವಾರಣೆಯಾಗು ; ಪರಿಹಾರವಾಗು : ನಿನ್ನವಗೆ ತಿಳಿದುದು ಸೊಕ್ಕು ಚಿತ್ತದ ಬವಣೆ ಬೀತುದು (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೫೦–೦); ಲೇಸು ಮಾಡಿದಿರೆನ್ನ ಚಿಪ್ತಕ್ಲೇಶ ಬಿತುದು ನಾನು ಬದುಕಿದೆ (ಕಾಕಾಂ. ೪೩–೨೯). ೭. (ಮರಗಿಡಗಳಲ್ಲಿ ಪಣ್ಣು, ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವು ಬಿಡುವುದು) ನಿಂತುಹೋಗು ; ಕೊನೆಗೊಳ್ಳು: ಅವಲರುಂ ಪಣ್ಣುಂ ಬೀತೋವವು ಗಡ ಬೀಯುವಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಿಗೆಗಳುಮಿಮ್ಮಾವುಗಳುವೆಂದೊದಿಂ ಪೆಱತಾವುದು ಸಂಸಾರಸಾರಸರ್ವಸ್ವಫಲಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦–೫೫); ಅಂತಶಿಪ್ರಬಲ ಮಾದ ಘನಸವಯಮತಿಕ್ರಮಿಸೆ ಮೊಲ್ಲೆಯ ಪೂಗುಡಿ ಪಲ್ಲಟಿಸೆಯುಂ ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಗೆ ಬೀತು ಬಿನ್ನಸಾಗದುಮುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೭–೦೫೬ ಪ); ಪಣ್ ಎಂದುಂ ಬೀಯದ ಫಲವೃಕ್ಷಂಗಳೆತ್ತಂ ತುಜುಗಿ ಬೆಳೆದಿರೆ (ರಾಪಪಶ್ಯ. ೪೩–೦೨). ೮. ಬಿಗಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಸಡಿಲವಾಗು : ಹಗೆಯ ಕಟ್ಟಲು ಕೊಟ್ಟ ಭಾಷೆಯ ಬಿಗುಹು ಬೀತುದು (ಕುಪ್ಯಾಕ್ಯೂ. ೪–೫). ೯. ಬಿಡವಾಗು ; ಕೃಶವಾಗು ; ಕ್ಷೀಣಿಸು : " ತವರುದು ಶೀರ್ದುದು ಬೀತುದು ಸವೆದುದೆನಲ್ ಕ್ಷಯಮನ್ಯೆದಿತೇದಱಿಗೆ ಬುಧರ್ " (ಕಾಡಂ. ೪೨); ಸವೆದುದೀ ವನವಿಲ್ಲಿ ಫಲ ಮೃಗನಿವಹ ಬೀಕುದು (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೦೪–೭) ; ಜಾತರೂಪಾಂಗದ ಸಂಕೋಮಲ ಬೀಶ ತನು ಬಾಲಕಿಯ ರೊಡಲು ಪರೀತಧೂಳೀಧೂಸರಿತದಿಂ ಕಂದಿ ಕರಕಾಗೆ (ಕಪ್ಪುಕ್ಷೀ. ೨ ೨೦).

೧೦. ಬಾಡು : ಒಣಗು : "ಬೀತುದನೆ ಬೀಡಾದುದಕ್ಕು ಬೀಕಲುಮಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೨೩) ; ಬೀತು ಪಸರೇಱುರ್ದ ಕುಂದಲತೆ ಪುಷ್ಪಮಂ ನಿಷ್ಪಂದಿಸೆ ಸೊಗಯಿಸಲೆ ಮಧುಪನಿಕರಕ್ಕೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೦೩೫ ಪ) : ಬಬ್ಬಿಸಂದು-ಗುರುಜನಂಗಳ ಪಬ್ಬಿಯರ ಮಂತ್ರಿಗಳ ನೃಪತ ಕುವರರ ಮೊತ್ತಂ ಕಲುಪಲ್ಕೆ ಪೋಗೆ ವಿಧುವಂ ಪೊಲಸುಕರಿಸಿದುದು ಬೀತ ನಂದನವನಮಂ (ಪುಷ್ಪಕ. ೦೩-೦೮) ; ಬೀತ ತರು ಕುಸಿನಕರಕೀವುದೆ ಜಿತಕಣವ (ಶಾಣ್ಮಂ. ೦೩-೩೬). ೧೧. ಕುಂದು : ಕುಗ್ಗು : ಕಡಮೆಯಪ್ಪುಗು : ಬೀಯದಬ್ಬಿ ಆಸೊಳಂ ಪಾಸಿಗೆ ನಾಂಬ ಮುಂಬುವಮಳುಂಬಂ ಕೂಬದೊಳ್ ಸಲ್ಲರಾ (ತಂಪ್ರಕ. ೪-೩೬) : ಸೊಗಸು ಬೀಯುದು ರಮಣನಿಲ್ಲದ ಬೆಗಡು ನೋಯದು ಕ್ಷತ್ರಧರ್ಮದ ತಗಹು ಸಾಯದು ನಿನಗೆ (ಶಾಮ್ಮ. ೦೪-೨) ; ತನುವಿನ ಬಿಗುಹು ಬಿಟ್ಟುದು ಬೀತುದಗ್ಗದ ಸತ್ವ (ಕೌಪಂ. ೩-೦-೩೦). ೧೨. ಸೋಲು ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು : ಎನ್ನೆವರಂ ಶ್ರೀರಾಮಂ ತಾನೆ ಮೆಯ್ದೋಱಂ ಬಾರನನ್ನೆವರಂ ವಾಜಿಯಂ ಸಾಪದಿಂದೀಯೊ ಬೀಮೊ (ಶಾಮುಕ್ಕ. ೦೪೨-೩೭). ೧೩. ದಣಿ : ಆಯಾಸಗೊಳ್ಳು : ಅವನಿಯೊಳು ನಿಪತಿತಪ್ರಸವಜಾತ ವಾಸವನಾಗ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಾತು ಬಿಡೆ ನಿಡುಸುಯಿಲುಗಳು ಕಾ ಬೀತದೆಯು ನೀವೃತ್ತ ನಂಬಿಯ ಮೊಗವನೀಕ್ಷಿಸುತ (ಶಾಪ್ಪ. ೩೩-೪೨) : ಈಕ್ಷಣಯುಗಳ ಬೀಯದು ನೋಡಿ ಪಾರ್ಥನ ಮಾತ ಸವಿಸವಿದು ತೆಗೆದು ನಿಲ್ಲದು ಕರ್ಣಯುಗ (ಶಾಪ್ಪಂ. ೦೨-೩೨). ಬೀಗು[1] : ೩. ಬೀಗೆ ಕುಂತಳತಮಂ ಸಾಗೆ ಚೆಂದುಟಿಗಂಪು ಮೇಗೆ ಸೌಖ್ಯೋದಯದ ಬೆಳಗ ಪಸರಿಸಿ ನಿತ್ಯನಾಗಸೆವ ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷಸೂರ್ಯನಾನಂದಮಂ ನಮಗೀಯಲಿ (ಶಾಪ್ರ. ೦-೨). ೧೨. ತಾಗಿ ಮರಳದ ಬಸವ ಬೀಗಿ ಬೆದಜದ ಬಸವ (ಪಪ್ರ. ೯-೩೪) ; ಭೋಗಿಭೂಷಣನರಸಿ ಮಾಡಿದಳ್ ತವನನು . . . ಮೇಗೊಗುವ ಶೀತ ಶಿಪಾರಿಧಾರೆಗೆ ಮನಂ ಬೀಗದೆ (ತಿಮ. ೩೩-೨) ; ತಾಗಿ ದಂದುಗಗೊಂಡಸನು ಸಾಲ್ವನಂಗೆಸಿ ಬೀಗಿದು ಕರ್ಣಜಂ (ಕ್ಷಮಾ. ೨೨-೨೦) ; ಜಂಬುಕನೊದರಿ ತಾಗಿದರಳಿತಿ ಗಜ ಬೀಗುವುದೆ (೦೦೧೩. ೬-೨೦). ಬೀಯು : ೯. ಬೀತ ಸದವೇತುಗಳಿರಾ! ಬಾತಂಥ ಪ್ರೇತಗಳಿರಾ ! (ಸಂ. ೩೦-೯).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ವೀ. ವೀಕ್ಕು : ತೆಲು. ವೀಗು]

ಬೀಳೆ ' ಬೀಜ್[1] ' ನೋ.

ಬೀಕಲ್, ಬೀಕಲು (ನಾ). ೧. ಕೊನೆ; ಅಂತ್ಯ : ಆ ಕುಠಾರನನೇಳನೆಯ ದಿನ ಬೀಕಲಾಗದ ಮುನ್ನ ತತ್ಪಕನೌಕಿ ಕೊಲಲಿ (ಪಾಣಾ. ೦-೦೩-೦೩). ೨. ಅಳಿವು : ನಾಶ : ಬೀಕಲಾದುವು ತನ್ನ ಕರ್ಮಾನೀಕ (ಪಾಣಾ. ೦-೦೦-೩೨). ಬೀಕಲು : ೧. ಎಷ್ಟು ಮಾಕ್ಕಳನ್ನು ತೂಗಿದಯೋ ಈ ತೊಟ್ಟಿಲು . . . ಆ ತೊಟ್ಟಿಲಿಗೆ ಬಿದ್ದ ಮಗು ದೂವುದೂ ಬೀಕಲಾಗಿಲ್ಲ (ಪಪಣ. II, ೦೦೦೯). ೩. ಒಣಗಿದುದು ; ಶುಷ್ಕವಾದುದು : "ಬೀತುದನೆ ಬೀಡಾದುದಕ್ಕು ಬೀಕಲುಮಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೨೩). ೪. (ಕಾಳು. ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಆಯ್ದ ನಂತರ ಉಳಿಯುವ ಭಾಗ ; "ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ಉಳಿದದ್ದು" (ಪಾಪಕೋ. ೨೩). ೫. "ಫಲಪುಷ್ಪಗಳು ಮೊದಲು ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಆಗಿ ಕೊನೆಗೆ ಕಡಿಮೆಯಾದುದು" (ಕ್ರಕ್ಷಾ). ೬. ಪೊಳ್ಳಾದ ಕಾಳು; ಜಳ್ಳು: ಬಿತ್ತಿದ ದೆಳೆಯಲ್ಲಿ ಬೀಕಲು ಹೊರಡುವುದು (ರಕ್ಷರ್ಕ. ೩೦೩). ೭. ಆಲ್ಪ : ತುಚ್ಛ : ಭೂ ಕೀಣಕಿದೆ ಕರ್ಣ ಬೂತಿನ ಬೀಕಲಿನ ಬದಗಿಯನು (ಶಾಣ್ಮಸ. ೦೩-೦೪): ಚಿಕ್ಕೆ ದೀಕಲಿದು. ಮಿಕ್ಕದೊಗ್ಗದದು. ಭೂಮಿಯು ಬರಿಯ ಸ್ಮಶಾನ (ಪಪಣಾ. ೩೦). (ಗು). ೮. ವ್ಯರ್ಥವಾದ ; ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದ : ಅಂಗ್ಲಕಾವ್ಯಪಾಠಶಾಲೆಯ . . . ಅಭ್ಯಾಸ ಫಲದಿಂದ ಈ ಗೀತಗಳು ಬಂದಿರುವವರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬೀಕಲು ಫಲ ಒಂದೂ ಇಲ್ಲ (ಪಾಣಾಮಂ. ೦೨೦). [ಬೀ + — ಕಲ್[1]]

ಬೀಕಲು ' ಬೀಕಲ್ ' ನೋ.

ಬೀಗ[1], ಬಿಯಗ[1], ಬಿಯ್ಯಗ್[1], ಬೀಯಗ[1], ಬೀಯ್ಯಗ್[1] (ನಾ). (ಬಾಗಿಲು, ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು) ಭದ್ರಪಡಿಸಲು ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹದ ಸಾಧನ : ಕೀಲಿ : ಆವಾವ ಸ್ಥಲಂಗಳನಾಧರಿಸಿ ನಡೆವಲ್ಲಿ ಘಟಿಪೇ ಬೀಗವಾಗಿ ಎಸಳೇ ಆತ್ಮನಾಗಿ ಉಲ್ಪೇ ಕೈಯಾಗಿ ಸ್ವಸ್ವಘಟಕ್ಕೆ ಸ್ವಸ್ವಕೈಗಳಿಂದ ಸಿಕ್ಕು ಪರಿವುದಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೊಂದು ಕೈಯಿಕ್ಕಿ ತಪ್ಪುಕುದಪೆ ಬಿಟ್ಟುದುಂಟೇ ಆ ಸಿಕ್ಕು (ಪೋಗಪ್ರ. ೯-೩೦); ಪುಷ್ಕರಾಗದ ಬೀಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ನಾಲ್ಕು ವಾಗಿಲುಗಳಿರುವುವು (ಶೌಂದ. ೦೦೫-೦೨). ಬಿಯಗ್[2] : ಉತ್ತರದ್ವಾರದ ಬಾಗಿಲ ಬಿಯಗವ ತೆಗೆದಲ್ಲಿ ವಾದಮೂರುತಿಯಪ್ಪ ಪ್ರಸಾದವ ಕಂಡೆ (ಅಪಪ್ರ. ೨೪-೩೯). ಬಿಯ್ಯಗ್[1] : "ಗೃಹಬಂಧನಂ ಬಿಯ್ಯಗ" (ಪುಂಗೀಂ. ೩೬-೪) ; ಒಂಬತ್ತು ಬಾಗಿಲ ಬಿಯ್ಯಗವಿಕ್ಕಿಹವು (ಅಪಪ್ರ. ೨೨೨-೦೦೦೪) ; ಪೆರ್ವಾಗಿಲಂ ತಾಗೆ ಒಂದು ಬಿಯ್ಯಗವಿಕ್ಕಿ ಚಿಕ್ಕುಟುಂ ಮುಸುಳಲ್ಪಾರದಂತಾಗಿ ಬಿಗಿಯ ಕೆತ್ತಿದ ಕರ್ಬುನದ ಪಡಿಗಳಂ ಕಂಡು (ಅರ್ಜಪ್ರ. ೬-೧೪ ಪ). ಬೀಯಗ[1] : ಬಂಡಿಯಸು ಜಾವಡಿಯ ಮುಂದಿರಿಸಿ ಬೀಯಗದ ಕೊಂಡಿಯಂ ಕಳಚಿ (ಶಿಕ್ಷಣ. ೯-೦೪): ತರಣಿ ತೆಗೆದಮು ತಾವರೆಯ ಬಾಗಿಲಿಸ ಬೀಯಗವ (ಶಾಣ್ಮಂ. ೩-೩೩). ಬೀಯ್ಯಗ್[2] : ಆಕೆಯ ಓವರಿಯ ಬೀಯ್ಯಗವನ್ನೊಡಲು . . . ಒಳ ಮಗ್ಗುಕ್ತಿದ್ದುದು ಅವ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿ (ಕಬ್ಬಿಂ. ೦೨೩-೭).

ಬೀಗದ ಕೆಯ್, ಬೀಗದ ಕೈ, ಬೀಯುಗದ ಕಯ್=ಬೀಗವನ್ನು ತೆರೆಯುವ ಸಾಧನ : ಕೀಲಿಕೈ : ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಕದ್ದ ಕಳ್ಳ ಬೀಗದ ಕೆಯ್ದು ಏಂದಾನೇ ? (ಗಾಪ್ರ) ; ಇಂಥಿ ಪೆಂಡತಿಯಿದ್ದರೆ, ದುಡ್ಡಿನ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯ ಬೀಗದ ಕೈಯನ್ನೂ ಕೊಡಬಹುದು (ಪುಕಪು. ೦೩೨) ; ಖಡ್ಗವ ಪಿಡಿದು ಜಡಿದು . . . ಮುಕ್ತಿಯ ಮಹಾಕವಾಟದ ಬೀಯುಗದ ಕಯ್ಕೊ ಎನ ಲಮ್ಮುತವತಿ ಕೊರಲ್ಗಮರಿಸುತ್ತ (ಶಾಪಪ್ರ. ೯ ೪೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪೀಕವ್ ; ವೀಕವ್ ; ಮಲ. ವೀಕವ್ ; ಕುಳು. ಕೊಡ. ಬೀಗ ; ತೆಲು. ಬೀಗಮು]

ಬೀಗ್[2] 'ಬಿಯಗ್[2]' ನೋ.

ಬೀಗತನ 'ಬಿಯಗತನ' ನೋ.

ಬೀಗತಿ 'ಬೀಗಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಬೀಗದಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಬೀಗದ ಮರ. ಗುಡ್ಡದ-ರೆಂಬೆ. ಕ್ಷಾಸತ್ಯ. ರಾಹುಬೀಜ (ಪ್ರಕಾಗಿ. ೩೩-೩೩೬). [ಬೀಗ್[2] + ಮರ್[1]]

ಬೀಗಮುದ್ರೆ, ಬೀಯ್ಯಗಮುದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಬೀಗ : ಕೀಲಿ : ಬೀಗ ಮುದ್ರೆಗಳ್ಗಿದೂರಿಗೆ ಬಾಗಿಲುಗಳೊಂಭತ್ತು (ಕಣಾ. ೪೩); ಬಲಿದ ಕವಾಟದ ಬೀಗಮುದ್ರೆ ತಾಂ ಬಲಿದಂತಯಿಹುದು (ಪಪಪೋ. ೦೦-೨೬) ; ಅದರ ಮೇಲಿಂದ ಕಂಸನ ಎದೆಯಷ್ಟೇ ಅಗಲವೂ ದಪ್ಪವೂ ಕಠಿಣವೂ ಆದ ಬೀಗಮುದ್ರೆಯು (ಪಾಣಾಕ್ಷ. ೪೨). ೨. ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಕೀಲಿಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಆರಗಿನಿಂದ ಮುದ್ರೆಹಾಕುವುದು. — ಭದ್ರಪಡಿಸುವುದು : ಸದ್ದಡಗಿತು ವೇಳೆ ಗಂಟೆ ಸಾರಿತು ಬಿ.ಗಮುದ್ರೆಗಳಾಗಿಯದೆ ಬಾಗಿಲಿಗೆ (ಪೋಂಪ್ರ. ೩-೦೩೦-೩) ; ಏಸು ದಿನವಾದುತೊ ಬೀಗಮುದ್ರೆಯು ಮಾಡಿ (ಪಾಣಾಕ್ಷ. ೩೩-೩) ; ಬೀಗಮುದ್ರೆ : ಕಾರ್ಮಿಕವಿವಾದ ಬಗೆಹರಿಯದೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ಆಡಳಿತಮಂಡಳಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ (ಕಪಕೋ. XII. ೦೪೭). ೩. (ಬಾಗಿಲಿನ) ಬೀಗಕ್ಕೆ ಹಾಕಿರುವ ಮುದ್ರೆ. — ಮೊಹರು : (ಪ್ರ). ೪. ಬೀಗ ಹಾಕಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಮೊಹರಿನಿಂದ ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತುವ ಅಧಿಕಾರ : ಈಗ ಸಧ್ಯಾ ಕೋಟಿಬಾಗಿಲು ಬೀಗಮುದ್ರೆ ನಿನ್ನ ವಶದಲ್ಲಿಯಿರಲಿ (ಪ್ರಚಪ್ರ. ೩೬). ಬೀಯ್ಯಗಮುದ್ರೆ : ೨. ಈ ಬಾಗಿಲ್ಗೆ ಬೀಯ್ಯಗಮುದ್ರೆ ಮಾಡಿ. ನೀನೂ ನಿನ್ನವರೂ ಹೊರಗೆ ಕಾವಲ್ಗಾಡುತ್ತಿರಿ (ಕಬ್ಬಿಂ. ೦೩೩-೩). [ಬೀಗ್[2] + ಮುದ್ರೆ]

ಬೀಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ತಿರಸ್ಕರಿಸು ; ಹೀಯಾಳಿಸು : ತನ್ನನ್ನು ಭಕ್ತನಲ್ಲವೆಂದು ಬೀಗಳೆಯುವ ಇವನಾರು ! (ಪಪಚ-೩೦); ಈ ಆಂದೋಲನವನ್ನು ಮಹಾಜೀ ಆಂದೋಲನವೆಂದು ಬ್ರಿಟಿಷರು ಬೀಗಳೆದರು (ಪತ್ರಾಸ್ಪಾ. ೩೦೬).

[ಬೀ + ಳೆ]

ಬೀಗಿತಿ 'ಬೀಗಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಬೀಗಿತ್ತಿ, ಬೀಗತಿ. ಬೀಗಿತಿ, ಬೀಯಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ವಧುವಿನ ತಾಯಿ ಮತ್ತು ವರನ ತಾಯಿ -- ಇವರಿಬ್ಬರ ನಡುವೆ ಮದುವೆಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪರಸ್ಪರಸಂಬಂಧಸೂಚಕಪದ : ಸುಮಿತ್ರೆ ಕೇಳ್ದು ತನ್ನ ಬೀಗಿತ್ತಿ[ಪಾಣಾಂ. ೫] ದೇವಿಲೆಯಲ್ಲಿಗೆ ಪೋಗಿ ಇಂತೆಂದಳ್ (ಪಚಾಸ್ತ್ರ. ೯-೦೫ ಪ); ಇವರು ನಿಮ್ಮ ಬೀಗಿತ್ತಿಯಲ್ಲವೆ ! (ಕಬಾಕಾ-೬). ಬೀಗತಿ : ಹೆಣ್ಣಿನ ಕಡೆಯವರು ಗಂಡಿನ ಕಡೆಯವರು, ಬೀಗ ಬೀಗತಿಯರು (ಪಚಪಂ. ೩೦) : ಸ್ವತಃ ಪಾರೋಹಿತಿಯೇ . . . ಮುಂದೆ ಸವತಿಯಾಗುವವಳನ್ನು ಸಿಂಗರಿಸಿದಂಥ ನೋಟ, ಅವಳ ಬೀಗತಿಯ ಎಲ್ಲ ಅನುಮಾನಗಳನ್ನೂ ಹೋಗಲಾಡಿಸಿದವು (ಪಚಪಂ. ೦೦೬). ಬೀಗಿತಿ : ದಂಪತಿಗಳು ಹಿಮಗಿರಿಗೆ ತರಳಿ ಅಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗಿದ್ದ ಬೀಗಿತಿಯರಾದ ಗೌರೀ ಸರಸ್ವತಿಯರಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದರು (ಪಾಚರ. ೧೧೪). ಬೀಯಗಿತ್ತಿ : ಒಂದಿರುಳ್ ಕಾರ್ಯಮಂ ಸಮಕಟ್ಟಿ ತನ್ನ ಬೀಯಗಿತ್ತಿಗಾ ವೃತ್ತಾಂತಮನೆಲ್ಲಮಂ ಪೇಟ್ದು (ಪಚಾಸ್ತ್ರ. ೩-೩೨ ಪ). [ಬೀಗ್ + (<ಬಿಯಂಗ್) + — ಇತ್ತಿ]

ಬೀಗು$_1$ 'ಬೀ' ನೋ.

ಬೀಗು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ದಷ್ಟಪುಷ್ಟವಾಗು ; ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರು : "ಬೀಗು – ಹರ್ಷಭಾವೇ. ಸ್ಥೂಲ್ಕೇ ಚ (ಉಬ್ಬು)" (ಪಚಾಣಾ) ; ಅಂಗಜನನ್ನಿಭಂ ತಲೆಯನೇಕೆಗೆ ತೂಗಿದನೆಂದೊಡಕ್ಕ ಕೇಳಂಗನೆ. ನಿನ್ನ ಬೀಗಿ ಬಿಗಿದಿರ್ದ ಕುಚದ್ವಯವುಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾಂ ಪಿಂಗದೆ ನಟ್ಟ ದಿಟ್ಟಿಯನವಂ ತಿಬಿರೆಂದನು ಗೆಯ್ದು ತೂಗಿದಂ .(ಅಂತ್ಯ. ೦೨-೦೩); ಬೀಗಿ ಬೆನ್ನಿಂ ಬರಿವನ್ನಂ ಕೊರ್ವಿ ಮುಂಗಾಲ್ ಗಡಿಯನೆ ಕಡುಗಬ್ಬಲ್ ಪೊದಟ್ಟಂದು ವತ್ಸೋತ್ಕರಮಲ್ಲಂ ಬಾಲವಂಬಂ ಕಱಿಯೆ . . . ಮಾಹಿಷೀಸಂತತಿ ವಿಪಿವಭವಂ ಕಣ್ಗಗು ರ್ವಾಯ್ತು ಕಾರೊಳ್ (ಹಂಪ್ರಕ.೯-೨೨). ೨. ಉಬ್ಬು ; ಊದಿಕೊಳ್ಳು : "ಬಾತುದನಲ್ ಬೀಗಿ [ಪಾಣಾಂ. ಬಿಗಿದ]ರ್ದುದು" (ಪಾಣಾ. ೫೯) ; ಕುಟಿಲಾ ನೀಲಾಳಕಂಗಳ್ ನಿಮಿರ್ದಿರೆ ಬೆಳವಾಯ್ ನಾಡಯುಂ ಬೀಗೆ ರೋಷೋತ್ಕಟದೇಹಂ ರಾಗದಿಂ ಪಿಳ್ಳನೆ ಪಿಟಿದಪೊಲಿಂಬಾಗೆ . . . ನಿಂದಿರ್ ಕೊರ್ವಳ್ (ಪಾಣ್ಮಕ. ೩೦೩) ; ಬೀಗಿ ಬಿಗಿದವು ಕೊರಳ ಸೆರಗಳು (ಪಚಾಗ. ೯-೨೦-೦೨) ; ತನಿಯಡಗನಡಸಿ ತಿಂದು ಬಸುಱು ನೆಱೆ ಬೀಗೆ ಡಜ್ಜನೆ ತೇಗಿ (ಪಾಳ್ಳಾ. ೨೩-೨೩). ೩. (ಸಂತೋಷ ಅಥವಾ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಹೃದಯವು) ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು : "ಬೀಗು – ಹರ್ಷಭಾವೇ. ಸ್ಥೂಲ್ಕೇ ಚ (ಉಬ್ಬು)" (ಪಚಾಣಾ); ರತರಾಗದುರುಳಿವೊಲಾಗೆ ಕರಂ ಬೀಗಿ ಬಾಯ್ಗುಳಂ ಜುಂಬಿಸಿದರ್ (ಶಾಕ್ಕಾಸಾ. ೬೭೭ ಪಿಶ್ರಳ); ನನೆಗಳರಳದ ಮುನ್ನ ಮನವರಳ್ದು ಹೊಂಗುತಂ ನನೆ ಬಿರಿವುದಕ್ಕೆ ಬಿತ್ತಂ ಬೀಗಿ ಬರಿವುತಂ (ಪಕ್ಕ. ೦೦-೦); ಓಹಿಲದೇವಂ ಕೊಬ್ಬುತ್ತುರ್ಬುತ್ತಂ ಬಿಬ್ಬನೆ ಬೀಗಿ . . . ಶಂಕರನಳ್ಕಿ ಪೂಡೆಗೆ ಸಲ್ದಂ (ಪಪ್ಪಕೀ. ೩-೨೩). ೪. ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅಧಿಕವಾಗು : ಬೀಗಿ ಸುಗ್ಗಿಯ ಬಸಿಲ್ ನೆಲೆಗೆಡಿಸೆ ನೆಳಲಂ (ಕಾಂಚಿ. ೦೩೩-೨೯೨). ೫. ಸೊಂಪಾಗು ; ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗು ; ಹುಲುಸಾಗು : ಬೆಳೆದು ಬೀಗಿ ತಮ್ಮಿಂ ತಾವೆ ಬಿಗಿದು ಬಿರಿವಟ್ಟು ಸುರಿವ ದಾಳಿಂಬದ ಪಣ್ಗಳ ತನಿರಸದ ಪನಿಪೊನಲೆ ಪರಿನೀರಾಗೆ (ಪಂಪಕಂ. ೦೦೩-೦೪); ಪಣ್ಣಾಗುತೆ ಕಾಯ್ಗಳ್ ಪೊಜಮಡೆ ಬೀಗುತ್ತುಂ ಬೆಳೆದುವಲ್ಲಿ ಕದಳೀಷಂಡಂ (ಗಿಕಗ. ೨-೩೦); ನಸುದೋರೆ ದೋರೆವಣ್ ಕಳಕಸವಚ್ಚಪಣ್ಣಿಡಿದು ಬೀಗಿದ ಬಿಣ್ಣೊನೆ ಯಾಂತು . . . ಬಗೆಗೊಂಡುದು ಶೈಲನಂದನಂ (ಪಂಪಂ. ೦-೫೦). ೬. ಅಹಂಕಾರ ಪಡು ; ಸೊಕ್ಕು ; ಮೆರೆ : ಪೊಂಗಿ ಕಡಂಗಿ ಬೀರದೊಳ್ ಬೀಗುವ ನಿನ್ನಣುಗಾಳೆ ನೋಡ . . . ಕೋಡಗಗಟ್ಟುಗಟ್ಟಿ ಚಿತ್ರಾಂಗದನಯ್ಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫೪); ಹಾರುವೆನ ವಧ ಸುಡಲಿ ಪಾತಕವೆಂದು ಬಿಟ್ಟರೆ ಬೀಗಿ ಬೆಜ್ಜತಯಲು (ಪಚಾಗ. ೯-೦೪-೩೨) ; ಸೊರ್ಕಿನುರ್ಕಿಂ ಬೀಗಿರ್ಪರ್ಯ್ (ಪಾಪಚಾಕ್ಕ. ೨-೯). ೭. ಸೆಟೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಬಿಗಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಪೆಡಸಾಗು : ಬಲ್ವಿನಂ ಬಡಿದು ಗೋವುಗಳಿಂತಿರೆ ವೇಱೆ ದುಃಖಮಂ ಪೀಱೆ ಬಿಗುರ್ತು ಬೀಗಿ ನಡುವೆನ್ನೊಡೆದಿರ್ಪಗಿಯಾಗಿ ಪೊಟ್ಟು (ಪಚಪಪ. ೩-೦೬); ಮಿಗೆ ಬೀಗಿ ಬಾಗಿರ್ದಿಭಘಟಾವಳಿಯು ಸಡಿಲ ಕಾಲ್ಗಳ ಕುದುರೆಗಳ . . . ಕಂಡು (ಕೆಪಪಂ. ೩-೪-೯).

ಬೀಗಿ ಬೆಳೆ = ೧. ಸೊಂಪಾಗಿ ಬೆಳೆ ; ಹುಲುಸಾಗಿ ಬೆಳೆ : ಬೆಡಂಗುಮೆತ್ತು ನೆಲೆ ಬೀಗಿ ಬೆಳೆದವು ಮಂಗಮಂಗಿಪ ಗಂಧಶಾಲಿವನಂಗಳ್ (ಪಚಪಪ. ೯-೨೨) ; ಬೀಗಿ ಬೆಳೆವ ಗೊನೆವಾಳೆಯಂತೆ .ಬಾಗಿಕೊಂಡಿದ್ದಡೆ ಬೇಡಿದ ಪದವಿಯುನೀವ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ (ಬಸ. ೦೭೯). ೨. ಉನ್ನತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಬರು : ಭಾವಪುಷ್ಪಂಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿ ಬೀಗಿ ಬೆಳೆವತ್ತಿಪ್ಪ[ಪಾಣಾಂ. ಬೆಳಗುತ್ತಿಪ್ಪ] ಶರಣಂಗೆ ಮತ್ತೆ ಅನುಭಾವದ ಸುಖ ಸವಿದೋಜುವುದೇ (ಪಪಪ. ೭೭-೨೯). ೩. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಳು : "ಬೀಗಿ ಬೆಳೆದುದನು ಕವಿಗಳ್ ಬೇಗದಿ ತಾನುಳ್ಳಲರ್ದುದೆಂಬರ್" (ಪಾಚಕಿ. ೩೭೦).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ವೀಜ್ಯು. ವೀಕ್ಯು ; ಮಲ. ವಿ.ಗ್ಯು, ವೀಕ್ಯು ; ತೆಲು. ವಿಕ್ಕು. ವೀಗು]

ಬೀಚ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಅತನ ಮಗಂ ಬೀಚಂಗು ಕಲ್ಕಬೆನಾಡ ನೆಟ್ಟೂರ ಕಲ್ನಟಿಗೊಟ್ಟರ್ (ಪಕೆ. ೪. ಪಕ್ಕಣಾ. ೨೬೨-೦೬ ; ೪೭೨). [?]

ಬೀಚು (ನಾ). ಸಮುದ್ರದ ದಡ ; ಕಡಲಿನ ತೀರ : ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಎಸರು ಕುದಿವ ವೀಚಿಗೆ ಎರಡು ಕಡೆಗೆ ಬೀಚಿಗೆ (ಸೂರ್ಯಾಣಾ. ೧೦-೬); ಬೀಚನಲ್ಲಿ ಮುರಳಿನ ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅನೆಕ ಜನ ವಿಶ್ರಮಿಸಿರುವರು (ಪೂಚಕೆ. ೦೩). [←ಇಂ. Beach]

ಬೀಜ (ನಾ). ೧. ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿ, ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ವಂತ್ತು, ತನ್ನಂಥದೇ ಜೀವದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವ ಸತ್ವವುಳ್ಳ ವಸ್ತು; ಬಿತ್ತು : ಭಕ್ತಿಯೆಂಬ ವೃಥ್ವಿಯ ಮೇಲೆ ಗುರುವೆಂಬ ಬೀಜವಂಕುರಿಸಿ ಲಿಂಗವೆಂಬ ಎಲೆಯಾಯಿತ್ತು (ಪಪಪ. ೩೩೬); ಧರೆ ಬೀಜಂಗಳ ನುಂಗೆ ಬೇಲಿ ಹೊಲನೆಲ್ಲಂ ಮೇದೊಡಂ . . . ಹರ ಕೊಲ್ಲಲ್ ಪರ ಕಾಯ್ವನೇ (ಪಚಪಚ. ೫೯). ೨. ದಾಳಿಂಬೆ ಮೊದಲಾದ ಹಣ್ಣುಗಳೊಳಗೆ ಇರುವ ಕಾಳು : ಕುಂಕುಮಂಬೊರೆದ ಕರ್ವುರವಳುಕಂ ಕೆದಱ್ದಂತಿರ್ದ ದಾಡಿಮಬೀಜ ರಾಜಿಯೊಳಂ . . . ಅತಿರಮಣೀಯಮಾಗಿ (ಮಲ್ಲಿಪ. ೨-೩೩); ಆ ದಾಡಿಮದ್ರುಮದೊಳ್ ಬಿಡೆ ಸವಿಯಲ್ ಬೀಜದುನುಗಿಮಡೆಯೊಳ್ ಚಂಚೂಪುಟಂಗಳಂ ಬಿಡದಂತುಂ ತೊಡೆದರ್ದೂಡೆ (ಕಾಸುಪಾ. ೯-೨೩). ೩. ಮೂಲ ; ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ : ಕಮಲಜನ ಚಾತುರ್ಯಬೀಜಮೋ . . . ಎನಲ್ ಪುಷ್ಪಕಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಪಂಕಾಣಾ. ೩-೯-೩); ಅಜ್ಞಾನವೇ ದುಃಖಹೇತುವಾದ ಸಂಸಾರದ ಬೀಜ (ಪಾಧರ್. ೦೩೩). ೪. ಕಾರಣ ; ಹೇತು: "ಹೇತು ನಿದಾನಂ ಬೀಜಂ" (ಪಸ್ತುಗೀ. ೦೩೦-೩೦); ಜಿನಮತದೊಳ್ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಮುಳ್ಳೊಡೆ ಸಾಲ್ದೊಡದುವೆ ಬೀಜಂ ಗಡ ನಟ್ಟನೆ ಮೋಕ್ಷಸುಖಕೆ (ಪಾಚಕ್ಕ. ೦೦-೦೩). ೫. ವೀರ್ಯ ; ರೇತಸ್ಸು : "ಶುಕ್ಲಂ, ವೀರ್ಯಂ. ಬಲಂ, ಬೀಜಂ, ಇಂದ್ರಿಯಂ, ರೇತಃ— ಈ ೬ ಇಂದ್ರಿಯಂ" (ಪಪಾಮು. ೦೦೩-೦೩); ಬೀಜವೆಂದರೆ ಶುಕ್ಲ ಶೋಣಿತಗಳು (ಪಾಧರ್. ೫೯). ೬. ಅಂಡ ; ವೃಷಣ : ಹೋರಿಯ ಬೀಜವನ್ನು ಹಿಡಮಾಡಿ ಎತ್ತುಗಳಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸಿ ಉಳುಮೆಗೆ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ (ಕೂಡ). ೭. ಸಂತಾನ ;

ಸಂತತಿ : 'ಹರಬೀಜ' ಹೋ. ೮. [ಕಾವ್ಯವಿಮಾ] ನಾಟಕ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕಥಾವಸ್ತುವಿನ ಮೂಲಕಾರಣ : ಬೀಜ ಬಿಂದು ಪತಾಕಾ ಪ್ರಕರೀ ಕಾರ್ಯ — ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಐದು ಅರ್ಥಪ್ರಕೃತಿಗಳೆಂದು ಕೀರ್ತಿತವಾಗಿವೆ (ಪಚರೂ. ೧-೩೬) ; ಕಥಾವಿಸ್ತರೀಕರಣ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ, ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಐದು ಅಂಶಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ 'ಅರ್ಥಪ್ರಕೃತಿ' ಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಅವು ಯಾವುದೆಂದರೆ : ೧. ಬೀಜ — ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೊದಲು ಆ ಹೆಣ್ಣಿನ ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವಂತೆ ಕಥಾಫಲಕ್ಕೆ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ಘಟನೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರುವಿಕೆ (ಕ್ಕಶಾ. ೨೦೭). 'ಅರ್ಥಪ್ರಕೃತಿ' ಪರಾ. ೯. [ಗಣಿತ] ಸಂಖ್ಯಾವಿಚಾರವನ್ನು ಅಕ್ಷರಸಂಜ್ಞೆಯ ಮೂಲಕ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : 'ಬೀಜಗಣಿತ' ಪರಾ. ೧೦. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಒಂದು ದೈವದ ಉಪಾಸನೆಯ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಮಂತ್ರದ ಮೂಲಭೂತವಾದ (ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ) ಅಕ್ಷರ ; ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ಅಕ್ಷರ ; ಬೀಜಾಕ್ಷರ : ಮಂತ್ರದೇವತಾನಾಮವರ್ಣವಿಕೇತವಾದ ಬೀಜವನೇ ನಾಭಿಯುಳ್ಳಿ . . . ಸ್ಮರಣಂಗೈದು (ಪಚಗೀ. ೯೯). ೧೧. ನಲವತ್ತೈದು ಮಂತ್ರಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬೀಜ ಶಕ್ತಿ ಕೀಲಕ . . . ಆತ್ಮೈಕ್ಯಗಳೆಂಬ ಪಂಚಚತ್ವಾರಿಂಶನ್ಮಂತ್ರಸಾಧನಂಗಳಿಳೊಳು ಪ್ರಜ್ಞೆಗೊಂಡು (ಪಚಗೀ. ೩೦).

ಬೀಜಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಗೂಳಿ = ಗರ್ಭಧಾರಣೆ ಮಾಡಿಸಲು ಆರಿಸಿರುವ ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ಹೋರಿ : ಒಳ್ಳೆ ಬೀಜಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಗೂಳಿಯ ಹಾಗೆ ಸೊಕ್ಕಿದ್ದಾನಲ್ಲವೆ ಅವನು ! (ಕುಪರಾಣ. ೦೩೨). [ಸಂ.]

ಬೀಜಕ (ನಾ). ೧. ಬೀಜ. ೨. ಬಕುಳವೃಕ್ಷ : "ವಕುಳಂ ಕೇಸರತರು ಬೀಜಕಮಕ್ಕುಂ" (ಜಾತ್ರಾಕೋ. ೩೩-೩). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಮಾದಲ. [ಸಂ.]

ಬೀಜಕೋಶ (ನಾ). ೧. ಸಸ್ಯದ ಹೂವಿನಲ್ಲಿ ಬೀಜಗಳಿರುವ ಭಾಗ ; ಅಂಡಾಶಯ : (ಪಕ್ವವಾದ ಮೇಲೆ ಬಾಯಿಬಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ) ಒಣಗಿದ ಬೀಜಕೋಶ (Capsule. ೧೭೪೨). ೨. (ತಾವರೆ) ಹೂವಿನ ಒಳಗಿನ ಗೊಂಡೆ : ಕರ್ಣಿಕೆ : "ವರಾಳಕಂ ಬೀಜಕೋಶಮದು ಕರ್ಣಿಕೆಯುಂ" (ಕಸ್ತೂಕ. ೫೬-೨೦). ೩. ಕಾಯಿ : "ಶಮಿ ಬೀಜಕೋಶವೆನೆ ಕಾಯ್ಗೆ ನಾಮಂ" (ಕುಂಗಣಾ. ೩೩-೩). ೪. (ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ವ್ರಣದ ಚೀಲ ; ಅಂಡಕೋಶ. [ಸಂ.]

ಬೀಜಕೋಶಿ (ನಾ). ೧. (ದ್ವಿದಳಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸಸ್ಯದ) ಕಾಯಿ : "ಬೀಜಕೋಶೀ, ಶಮೀ. ಶಿಂಬಾ — ಈ ೩ ಕಾಯ" (ಪಣಾಮು. ೩೦-೩೩). ೨. = ಬೀಜಕೋಶ ೨ : "ಕರ್ಣಿಕಾ, ಬೀಜಕೋಶೀ — ಈ ೨ ಕರ್ಣಿಕೆ" (ಪಣಾಮು. ೦೦೨-೩೦) ; "ಕರ್ಣಿಕೆ ಬೀಜಕೋಶಿಯಕ್ಕುಂ" (ಕುಂಗಣಾ. ೦೨೪-೦೩). [ಸಂ. ಬೀಜಕೋಶೀ]

ಬೀಜಗಣಿತ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಸಂಖ್ಯಾವಿಚಾರವನ್ನು ಅಕ್ಷರಸಂಜ್ಞೆಯ ಮೂಲಕ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಈ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ . . . ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಬೀಜಗಣಿತ, ತ್ರಿಕೋಣಮಿತಿ . . . ಈ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ (ಬಾಳಿ. ೦೫) ; 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' ಎಂಬ ವೈದಿಕಮತ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಅಂಕಗಣಿತ, ರೇಖಾಗಣಿತ, ಬೀಜಗಣಿತ ಮತ್ತು ಖಗೋಳ ಶಾಸ್ತ್ರ ಇವುಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (ಗಣಚ. ೬). [ಸಂ.]

ಬೀಜಗಾಣು (ಕ್ರಿ). (ಭೂಮಿಯು) ಬೀಜವನ್ನು ಪಡೆ ; ಬಿತ್ತನೆಯಾಗಂ : ಮಳೆಯಾಗದಿದ್ದರೆ ಹೊಲಗಳು ಬೀಜಗಾಣುವುದಿಲ್ಲ (ಪಮುಂಕಾಮು. ೨-೧೯) ; ಇಬ್ಬನಿದುಳ್ಳಿ ಮಿಂದ ಅದೇ ಹೊಸದಾಗಿ ಬೀಜಗಾಂಡ ಹೊಲದ ಮೇಲೆ ಹಾಯ್ದು ಬಂದ ಸುಳಿವ ಮಂದಪವನ . . . ನನ್ನ ಮೈಗೆ ಮುಳ್ಳು ತಂದವು (ಇಕ್ಕ. ೫೦೭). [ಬೀಜ + ಕಾಣು (< ಕಾಣ್)]

ಬೀಜನ 'ಬಿಜ್ಜಣ' ನೋ.

ಬೀಜಪೂರ (ನಾ). ಈಳೆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ನಿಂಬೆ, ಧೊಡ್ಡಿಳೆ, ಮಾದಲ ಮುಂತಾದ ಯಾವುದಾದರೂ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : ಸಕಲೋದ್ಯಾನಂಗಳೊಳ್ ಸಂತತಸರಸಫಲವ್ರಾತದಿಂ ಸೇವ್ಯಮಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕರಂ . . . ಬೀಜಪೂರಪ್ರಕರಂ ನಾರಂಗಸಂಘಂ (ಕಿಕೃಕ. ೯-೦೩) ; ಇಚ್ಛೈಗಾರ್ತಿಯ ಪರ್ಚಿದ ಬಲ್ಮೊಲೆಯ ಪಾಂಗಿನಿಂ ಜೋಲ್ದು ಪೊಂಬಣ್ಣದಿಂ ಮನೋಜ್ಞಮಾದ ಬೀಜಪೂರದಿಂ . . . ಸೊಗಯಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ (ಜಡಚಕ್ರ. ೩೩-೬೯).

[ಸಂ.]

ಬೀಜಪೂರಕ (ನಾ). =ಬೀಜಪೂರ : " ಬೀಜಪೂರಕಂ ರುಚಕಂ ಜಂಬೀರಂ " (ಕಸ್ತೂಕೋ. ೪೯-೬) ; " ಫಲಪೂರಕಃ, ಬೀಜಪೂರಕಃ, ರುಚಕಃ, ಮಾತುಲುಂಗಃ — ೪ ಮಾದೀಗಿಡ, ಮಾದಾಳದ ಗಿಡ " (ಹಪ್ರಾಂಡಿ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಬೀಜಬುದ್ಧಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಬುದ್ಧಿಋದ್ಧಿಯ ಹದಿನೆಂಟುಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಂದು ಬೀಜಾಕ್ಷರವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಅನೇಕ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಜ್ಞಾನ : ಅಲ್ಲಿ ಕೇವಲಜ್ಞಾನಮುಂ ಅವಧಿಜ್ಞಾನಮುಂ ಮನಃಪರ್ಯಯಜ್ಞಾನಮುಂ ಬೀಜಬುದ್ಧಿಯುಂ ಕೋಷ್ಠಬುದ್ಧಿಯುಂ . . . ಪಾದಿತ್ವಮುಂ ಎಂದು ಬುದ್ಧಿಮಹರ್ದ್ಧಿಪದಿನೆಂಟುತೆಱಂ (ಕಬ್ಬಕ್ರ. ೦೬೩) ; ಏಕಬೀಜಪದದಿಂದನೇಕಾರ್ಥಮನಱಿವುದು ಬೀಜಬುದ್ಧಿಯೆಂಬುದು (ಕಾಚಕ. ೩೦೬). 'ಬುದ್ಧಿಋದ್ಧಿ', 'ಬುದ್ಧಿಮಹರ್ದ್ಧಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಬೀಜಭೋಜಿ (ನಾ). ಬಿತ್ತನೆಗೆಂದು ಕಾಯ್ದಿರಿಸಿದ ಕಾಳನ್ನೇ ತಿನ್ನುವವನು : ಮಗನೆ . . . ಕಠೋರಚಕ್ರಶಸ್ಯಗಣಮುಖಿಕ್ಕೆ ನಿನ್ನವೞಿಯುತ್ತುಮೆ ನೆಟ್ಟಗೆಯುಟ್ಟಿ ಬೀಜಭೋಜಿಗಳ್ವೊಲಪ್ಪ ದಪ್ಪುದುಜುವಾಬ್‌ಮಗಿ(ಪಜಪ್ರ. ೦೨-೩೦). [ಸಂ. ಬೀಜಭೋಜಿನ್]

ಬೀಜಮಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ರಹಸ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಮಂತ್ರ ; ಪರಮಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಮಂತ್ರ : ಅಸುರಬಾಧೆಗೆ ಸಿಲುಕಿ ಅಶೋಕವನದಲಿ ಶಶಿಮುಖಿ ಬೀಜಮಂತ್ರವ ಜಪಿಸೆ (ಕುಂರ. ೧೧. ೨-೦೩೬-೯). ೨. (ಆಲಸಿ) ಮುಖ್ಯವಾದ ಉಪಾಯ : ಸಾಮವೆಂಬುದು ರಾಜನೀತಿಗೆ ತಾ ಮನೋಹರರೂಪ್ಪ ಬದುಕುವ ಭೂಮಿಪಾಲರನಂತವಿಧವಕೆ ಬೀಜಮಂತ್ರವಿದು (ಕುಕ್ಕಾ. ೮-೩). [ಸಂ.]

ಬೀಜಮುದ್ರೆ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ : ಅಸ್ತ್ರಮುದ್ರೆ ಚಕ್ರಮುದ್ರೆ . . . ಬೀಜಮುದ್ರೆ ಶಾಂತಿಮುದ್ರೆ . . . ಸಂಹಾರಮುದ್ರೆಯೆಂಬಾದಿಯಾಗಿ ಸಕಲಮುದ್ರೋಪದೇಶಮುದಾತ್ರಬಂಧಲಕ್ಷಣಂಗಳಂ ಗುರುಮುಖದಿಂದಱಿತು (ಪಪಗೀ. ೦೦೩). [ಸಂ. ಬೀಜಮುದ್ರಾ]

ಬೀಜವರಿ೧ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಸಕಲಸುವರ್ಣಾದಾಯ ಭತ್ತಾದಾಯ ತುರುಕಾಣಿಕೆ ವಿರುಭ ಬೇಡಿಗೆ ಬೀಜವರಿ ಮಾನುದರೆ ಮಗ್ಗದೆರೆ . . . ಕುದುರೇಸುಂಕ (ಎಕ್ರ.೩, ಕೆಸಂಶಾಕೋ. ೨೪೬-೩೬; ೧೬೩೧).

[ಬೀಜ + ವರಿ]

ಬೀಜವರಿ೨ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪ್ರಮಾಣದ ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತನೆ ಮಾಡಬಹುದಾದಷ್ಟು ಭೂಮಿ : ಹಿರಿಯ ಕೆಱಿಯ ತೆಂಕಣ ಕೋಡಿಯ ಪೊ[ಳ್]ಗಣ ಭತ್ತಾದಾಯ ಬೀಜವರಿ ಪೊಕ್ಕಳವೆಂದು ಬಿಟ್ಟರು (ಎಳ್. IX- ೫೦೩೨. ೩೩-೨೩ :1374) ; ಪೂರ್ವದ ಗ್ರಾಮದ ಜೋಡಿಬೇಡಿಗೆ ಕಾಣಿಕೆ ಬರಾದ ಒಟ್ಟು ಹುಗ್ಗಿ ಬೀಜವರಿಯವೆಲ್ಲವನು . . . ಮಾಡಿದರು (ಎಳ್. V, ಚಾಸಂ. ೨-೫೯ ; 1863). ೨. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಅಳತೆಯ ಜಮೀನಿಗೆ ಬಿತ್ತಲು ಬೇಕಾಗುವಷ್ಟು ಬೀಜದ ಪ್ರಮಾಣ : ಸತಖಂಡದ ಗದ್ದೆ ಬೀಜವರಿ ೩[೦]ಡುಗ ೧ ಕೊಳಗ ೫ (ಎಾಇಇ. IV, ೫೦-೩೫೯ 1169) ;

ಆ ಕೆಲಸ(ಯ ಕೆಳಗಿಹ ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಬೀಜವರಿ ಖಂಡುಗ ಗದ್ದೆ ಊರಿಂ ಬಡಗಲು × × × ನಹ ಹೊಲ ಬೀಜವರಿ ಖಂಡುಗ ಬೆಜಲು ಯಿದನ್ನು ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟೆವು (ಎಕ್. IX. ಹೊಸ. ೦೬೪-೦೩ ; 1616) ; ಕೆಲವು ಬೀಜಗಳ ವಿನಾ ಮಿಕ್ಕವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೈಯಿಂದ ಚೆಲ್ಲುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಚೆಲ್ಲುವುದರಿಂದ ಬೀಜವರಿ ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದಲ್ಲದೆ, ಹರತೆ ಮಾಡುವುದು, ಕಳೆ ಕೀಳುವುದು ಮೊದಲಾದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಅಪ್ಪ ಸುಲಭವಾಗಿ ರುವುದಿಲ್ಲ (ಕೃತಪು. ೫೦).

[ಬೀಜ + — ವರಿ೩./ ತಮಿ. ಪೀಚವಾರಿ ; ಈ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ' ವಾರಿ ' ಎಂಬುದು ಉರ್ದುಮೂಲದಿಂದ ಬಂದಿರಬಹುದೇ ? ; ತೆಲು. ಬೀಜುವರಿ೩ ಬಿತ್ತನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮೊಳಕೆ ಬಂದ ಬತ್ತ.]

ಬೀಜವೃಕ್ಷನ್ಯಾಯ (ನಾ). [ತರ್ಕಶಾ] ಲೌಕಿಕನ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ℘ ಮರವು ಬೀಜದ ಫಲ ಮತ್ತು ಬೀಜವು ಮರದ ಪರಿಣಾಮ. ಇವು ಪರಸ್ಪರ ಕಾರಣ ಮತ್ತು ಫಲವಾದುದರಿಂದ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಮೊದಲೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸುವುದು ಅಸಾಧ್ಯ : ಈ ಶರಣ ಲಿಂಗ ಎರಡಕ್ಕೂ ಬೀಜವೃಕ್ಷನ್ಯಾಯದ ಹಾಂಗಲ್ಲದೆ ಭಿನ್ನವಿಲ್ಲ (ಸಿದ್ಧೇಶ್ವ. ೦೫-೩೯); ಬೀಜವೃಕ್ಷನ್ಯಾಯವಿದ ಭೇದಿಸುವವರಾರಿನ್ನು (ಹರಿಶ. ೩೩) ; ಬೀಜವೃಕ್ಷನ್ಯಾಯವನ್ನು ನೋಡಿ. ಬೀಜದಿಂದ ಅಂಕುರವು ಹೊರಟಾಗಲೇ ಎಲೆ ಕಡ್ಡಿಗಳಾಗಿ ಹೊರಡುವುದು (ಶುಶಾಸ. ೩೦೯). ' ಬೀಜಾಂಕುರ ನ್ಯಾಯ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಬೀಜವೊನ್ನು, ಬೀಜಹೊನ್ನು (ನಾ). ಮೂಲಧನ ; ಅಸಲು ; ಬಂಡವಾಳ : ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಹೊಂಗೆ ಹಾಗಪ್ಪಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯಂ ಬೀಜವೊಂನವಾಗಿ ಮಹಾಜನಂಗಳಿಗೆ ನಡಸುವಂತಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು, ಗ ೨ (ಕ್ಯು೪೦. ೦೯೩೦. ೬-೬ : 1241) ; ನಿಯತಕರವಹ ಸಿದ್ಧಾಯತಿ ಬೀಜವೊನ್ನನು ಕೊಂಡು (ಎಕ್. IV (೩). ಶುಶಾಸ. ೧೫-೬ ; ಪು. 148ಡು ೫೫). **ಬೀಜ ಹೊನ್ನು** : ಈ ಗದೆಯ ಹದಿಕೆ ಗದ್ಯಾಣ ಹತ್ತನು ಬೀಜಹೊಂವಾಗಿ ಹಿರಿಯಪ್ಪನ ಕೈಯಲು ಕೊಂಡು ಆಕರವಾಗಿ ಭೂಮಿಭದ್ರರುಳ್ಳನಬರಂ ಸಲುವಾದೆಂದು ಕೊಟ್ಟ ಶಾಸನ (ಎಕ್. VI(೩). ಶ್ರೀಕಂತ. ೦೦೬-೪ ; ಪು. 13ಡು ೫೫) ; ನಾಗಣಹಗ್ಗಡೆ ಬೀಜಹೊಂನ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತಂನ ಮೂಲದ ಮೇಲೆ ಕುಳಕ್ಕೆ ಬರಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ (ಕ್ಯು೪೦. ೦೯೩೯. ೦೮-೦೬ ; 1616). [ಬೀಜ + ಪೊನ್ನು (< ಪೊನ್)]

ಬೀಜಹೊನ್ನು 'ಬೀಜವೊನ್ನು' ನೋ.

ಬೀಜಾಂಕುರನ್ಯಾಯ (ನಾ). [ತರ್ಕಶಾ] ಒಂದು ಲೌಕಿಕನ್ಯಾಯ ; ಬೀಜ ಮತ್ತು ಚಿಗುರಿನ ನಿತ್ಯಪರಂಪರೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ನಿಯಮ; ℘ ಕಾರ್ಯ ಕಾರಣಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಅನಿವಾರ್ಯ ಅವಲಂಬನೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ನ್ಯಾಯ. ಬೀಜವು ಚಿಗುರನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಚಿಗುರು ಬೀಜವೆನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವು ಪರಸ್ಪರ ಕಾರಣ ಮತ್ತು ಫಲ : ಆ ವಿರಾಜಿತಭಕ್ತಿಯಿಂದಂ ಪ್ರಸಾದಪ್ರಭಾವಂ ಪ್ರಸಾದದಿಂ ಭಕ್ತಿ ಸಂಭವಿಸುವ್ಪುದಾವಗಂ ಬೀಜಾಂಕುರ ನ್ಯಾಯವೆಂದವರ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (೦೫೩೦. ೫೯-೦೬) ; ಬೀಜಾಂಕುರನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞ ಪರಂಪರೆಯೂ . . . ಪ್ರಪಂಚೋದ್ಧಾರ ಪರಂಪರೆಯೂ ನಡೆಯುತ್ತವೆಂದು ನಿರ್ಣಯ (ಸಿಂಪಾ. ೮೫). [ಸಂ.]

ಬೀಜಾಕೃತ (ಗು). ೧. ಬಿತ್ತನೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಕುಂಟೆ ಹೊಡೆದ : (೫). (ನಾ). ೨. ಬಿತ್ತನೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಕುಂಟೆ ಹೊಡೆದ ಭೂಮಿ : " ಬೀಜಾಕೃತಂ, ಉವ್ವತ್ತಕೃಷ್ಟಂ — ೨ ಮೊದಲು ಬಿತ್ತಿ ಬಳಿಕ ಗೆಯಿದ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಹೆಸರುಗಳು " (ಶಿಷ್ಟಾಂ. ೫೬೬). [ಸಂ.]

ಬೀಜಾಕ್ಷರ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಒಂದು ದೈವದ ಉಪಾಸನೆಯ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಮಂತ್ರದ ಮೂಲಭೂತವಾದ (ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ) ಅಕ್ಷರ ; ℘ ಇವುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. "ಬೀಜಾಕ್ಷರ—ಶಿ: ಅಕಾರ, ಉಕಾರ, ಮಕಾರ (ಆದಯ್ಯ. ೨೮೯). ಬೀಜಾಕ್ಷರ–ಜಿ : (೮) ಪ್ರಣವಬೀಜ. ಮಾಯಾ—. ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ—. ಇಚ್ಛಾ—. ಕ್ರಿಯಾ— (ಸಾಂಖ್ಯ. ೪೪). (೮) ಪಾಯಸುಬೀಜಾಕ್ಷರಗಳು ೧೦. ಅಗ್ನಿಬೀಜಾಕ್ಷರಗಳು ೧೦. ಭೂಮಿ—. ಜಲ—. ಗಗನ—(ವಿದ್ಯಾಕ. ೩೦). (೯) ಕ್ಷಿಪ ಓಂ ಸ್ವಾಹಾ (ಖಿವುದ. ೮೮-೩೪ ವ)" (ಶ್ರೀಚಕ್ರ. ೨೯೨) : ಅಕಾರ ಉಕಾರ ಮಕಾರವೆಂಬ ಬೀಜಾಕ್ಷರಂಗಳಿಂ . . . ನಿತ್ಯಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವದಿಂದೆಡೆಬಿಟ್ಟಲ್ಲಿ ದಿರ್ವನಯ್ಯಾ (ಅಕಪ. ಹಾ. ೦೬೪-೨೯೯) ; ಕ್ಷಿಪ ಓಂ ಸ್ವಾಹಾ ಎಂಬೀ ಪಂಚ ಬೀಜಾಕ್ಷರಂಗಳುಂ ಯಥಾಕ್ರಮದಿಂ ಹಾರಿದ್ರಶುಭ್ರಸುವರ್ಣಕೃಷ್ಣಸುರ ಚಾಪನಿಭಂಗಳವ್ವುವ (ಪಪಾದ. ೪-೩೪ ಪ) ; ಆಧಾರಚಕ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕೆಸಳ ಕಮಲದ ವ ಶ ಷ ಸ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬೀಜಾಕ್ಷರದ ವೃತ್ತಿತತ್ವವ ಶೋಣವರ್ಣದ ನೆಲೆಯನಱಿಯಬೇಕಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇಶ್ವ. ೫೪-೦೬೬). [ಸಂ.]

ಬೀಜಾಣು (ನಾ). ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಮೂಲಾಂಶ : ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನೇ ಅಗಲಿ ಮತ್ತು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಬಹುದಾದ ಇತರ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಪ್ರೇರಣೆಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಕೃಪ್ತಿಕರವಾದ ಕಥೆಯೊಂದಕ್ಕೆ ಬೀಜಾಣುವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಕಾಸಾಕ್ರ. ೨೪೬). [ಸಂ.]

ಬೀಜಾಪೂರ (ನಾ). = ಬೀಜಪೂರ : ತಿಲಕ ಲವಂಗ ಬೀಜಾಪೂರ ಕುಟಜ ಸದಿಕ್ಷು ಖರ್ಜೂರ (ಶಿಪಾಗ. ೪-೬-೦೩). [< ಬೀಜಪೂರ]

ಬೀಜಾವಾಪ (ನಾ). ೧. ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವುದು ; ಬಿತ್ತನೆ : ಅಳಿದಿಂ ಬೀಜಾವಾಪಮನೆ ಜನ್ಮಲತೆಗೆ ಕಲಾಪ್ಯೋಯದರದಲ್ಲಿ ವಿಂಧ್ಯದೊಳೊಗೆದಂ (ಹರಿಶಿಪ. ೬-೩೪). ೨. ಅಂಕುರಾರ್ಪಣೆ ಮಾಡುವುದು; ಪ್ರಾರಂಭ : ಸಮಸ್ತಮಂತ್ರಿಸಭಾಭ್ಯೂಲತಾಗೃಹಿತಾವೇಕನೀತಿಬೀಜಾವಾಪ ವಿಜಿತಸಕಲರಾತಿಸಚಿವನಿರಸ್ತಸನ್ನತಿಯಪ್ಪ ಸನ್ಮತಿಯಿಂತೆಂದಂ (ಪಾಂಡ. ೨-೩೫ ಪ) ; ಸಿದ್ಧಿಕನು. . .ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗೆ ಬೀಜಾವಾಪ ಮಾಡಿ ಮನೆಗೆ ಹೊರಟನು (ಕಾಂಬ. ೨೪). [ಸಂ.]

ಬೀಜಾವಾಪನ (ನಾ). = ಬೀಜಾವಾಪ ೨ : ಆ ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪಂಥದ ಬೀಜಾವಾಪನ ಮಾಡಿದ್ದರು (ಕಥೂ. ೬೦೩). [ಸಂ.]

ಬೀಜಿ (ಗು). ೧. ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. ೨. ಒಂದು ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ. (ನಾ). ೩. ಮೂಲಪುರುಷ ; ಆದ್ಯಪ್ರವರ್ತಕ: ಜಗಮೆಂಬ ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬೀಜಂ ವಿಚಾರಿಸಲ್ ಬೀಜಿಯುಂ ಫಲಭೋಕ್ತೃವುಂ ನೀನೆಯಾಗಿ (೦೫೩೦. ೯-೩೬). [ಸಂ. ಬೀಜಿನ್]

ಬೀಜಿಗಾಳು (ನಾ). ಬೀಜರೂಪದ ಕಾಳು : ಹೂ ಹಣ್ಣಿನಲ್ಲಿರುವ ಬೀಜಿಗಾಳೇ ನೀನು ಒಳಹೊಕ್ಕು ಹೊರಗೆ ಬರುವಿ . . . ಬೀಜಿಗಾಳೇ ನೀನು ಗಾಳಿಯಲಿ ತೇಲಿ ಬಹೆ : ನಿನಗಾಗಿ ಜಪ್ತಿಸಿಹೆನು (ಕಯುಚಿ. ೦೦೯-೨)

[ಬೀಜಿ + ಕಾಳು೩ (<ಕಾಟು೪)]

ಬೀಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೊಳಕೆ ಬರು ; ಕುಡಿಯೊಡೆ : ಅಜನ ಪದಮಂ ಸಾರ್ದಿರ್ದಾ ಜನಮೆಲ್ಲಂ ಕೃತಾರ್ಥರವರಡಿಸೋಂಕಿಂ ಬೀಜಿಸುತೆ ನಿವಿರ್ದ ವುಳವ್ಯಾಜಮೆನಲ್ಕೆಲ್ಲಿಸಿ ಮನಂಗೊಳಿಸಿರ್ಪಂ (ಪಂಪ. ೦-೩೩).

[ಬೀಜ + — ಇಸು೩]

ಬೀಜ್ಯ (ಗು). ೧. ಬೀಜದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ.—ಹುಟ್ಟಿದ. ೨. ಸದ್ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ; ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತ. [ಸಂ.]

ಬೀಟ್‌ರೂಟ್ (ನಾ). (ತರಕಾರಿಯಾಗಿ ಹಾಗೂ ಸಕ್ಕರೆ ಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ : ಇದ್ಮಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆಯು ಕಬ್ಬಿನಿಂದ ತಯಾರಾಗುವುದು. ಎಷ್ಟೋ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಹಿಯಾದ

ಬೀಟ್‌ರೂಟ್ ಗಡ್ಡೆಯಿಂದ ಅದನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಜಾಅಕ್ರ. II, ೬೯೯); ಕೆಲವು ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ತಯಾರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ದನಗಳ ಮೇವಿಗೆಂತಲೂ ಬೀಟ್‌ರೂಟನ್ನು ಬೆಳೆಯುವರಂತೆ (ಹಡ. ೩೦).

[←ಇಂ. Beetroot]

ಬೀಟು (ನಾ). ೧. ಕಾವಲುದಳದವನು ಮಾಡುವ ಪಹರೆ.—ಗಸ್ತು : ಒಬ್ಬ ಪೋಲಿಸ್ ಕಾನಷ್ಟೇಬಲ್‌ನು ಒಂದು ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ (ಗಸ್ತು) ಬೀಟು ಸಂದಿಸಲು ಬಂದ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ . . . ಬೀಟುಬುಕ್ಕನಲ್ಲಿ ದಾಖಲ್ ಮಾಡಬೇಕು (ಸ್ರಪೋಕ. ೪೩); ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಬೀಟಿನ ಪೋಲಿಸಿನವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಯಾರ ಸುಳಿವೂ ಇಲ್ಲ (ಕಾಯಿಗ. ೪೪). ೨. ಪಹರೆಯುವಿನ ಗಸ್ತಿಗೆ ಒಳಪಡುವ ಪ್ರದೇಶ : ತಮ್ಮ ಕಚೇರಿಯ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾಲ್ಕು 'ಬೀಟು' ಗಳಿದ್ದುವು (ಜಾಗಾಕ. ೦೬೯). [← ಇಂ. Beat]

ಬೀಟೆ$_1$, ಬೀಂಟೆ, ಬೀಡು$_1$, ಬೀಡೆ$_1$ (ನಾ). ಬಿರುಕು; ಸೀಳು; ಸಂದು : ಕೆಲ್ ಬತ್ತಿ ಪೋದುವಿರ್ವಾಮೆಡೆಯಂದಿನಂ ಬಜಿತು ಬೀಟೆಯನಾಳ್ದುದು ಬೆಂಡೆ (ಸೂಪ್ರಸು. ೦೦-೧೧); ಮಂದಮತಿಯಾ ಸುಯೋಧನನ್ಯಪಂ ಕಗ್ಗಲ್ಲ ಬೀಟೆಯಂದದಿ ಮುನಿಸನು ಒಂದಿನಿಸು ಮುಚ್ಚದಾ ಕಳ್ಳರಂ ಜಾಳ ವೀಂ ತಂದೊಪ್ಪಿಸಂದು . . . ಕಳುಹಿ (ಹಜ್ಜಿಗೀ. ೨-೬೪); ಬೀಟೆಯಂದದಿ ಬಾಯ ಬಿಟ್ಟಿರ್ದ ವಜ್ರಕವಾಟಗಳ್ಕೊಡೆ ಮುಚ್ಚದುವು (ಕಡಪ. ೬೩-೦೦೯). **ಬೀಂಟೆ** : ತಟುವುದರೆ ಹುರುಪುವೆಯು ಮೇಲ್ಬರಿದಿಪ ಹಿಮ್ಮಡಿಯ ಭೀಂಟೆ (ಕಪ್ರಕಾ. ೬-೨೦೯). **ಬೀಡು**$_1$: ಕಾಡುಜನರು ಆಲಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೆಲದ ಬೀಡುಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಂಕೀ ಹಾಕುತ್ತಾರೆ (ಕುಜಾಜಾ. ೫-೬). 'ಬೇಡುಗಾಲು' ಪರಾ. **ಬೀಡೆ**$_1$: "ಬೀಡೆಯನೆ ಬರುಕೊಕ್ಕುಂ" (ಕಾಕೃ. ೬೬); ನೆರಿ· ಮುಧುಕಂ . . . ಜಾಜೆಂದಿವನಿಟ್ಟೊರಸುತ್ತಿರೆ ಕಾಲ ಸೀಡ ಬೇಗಂ ಕೆಡುಗುಂ (ಮೋಕೂಚಿ. ೯-೦೦೬); ಎಳವೆಣ್ಣ ಮೆಯ್ಯ ಕೋಮಲನಖಿರೇಖೆಯಂತಿರೆರೆಗೆಯ್ಗೊಳ್ಳಾದುವು ಕೂಡೆ ಬೀಡಿಗಳ್ (ಜಗಚಿ. ೦೯-೭); ಬೀಡಿಗಳೆಂದ್ದಾಮಂಬೆತ್ತೊಗೆದುವೆರೆಯ ಕೆಯ್ಗಳೊಳ್ (ಕಾಸುಮ. ೬-೩).

ಬೀಟೆ ಬೀಳು = ಬಿರುಕು ಬಿಡು; ಸೀಳು; ಭೂಳಿಸಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಡಿ ಕಾಲು ಬೀಟೆ ಬಿದ್ದಿವೆ (ಜಜ್ಞ). [ದೇ-ತ ತಮಿ. ಮುಲ. ವೆಟ; ತೆಲು. ಬೀಟ]

ಬೀಟೆ$_2$ (ನಾ). (ಪೀಠೋಪಕರಣಗಳಿಗೆ ಬಳಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ಮರ; ಕರಿಮರ : ಬೀಟೆ, ತೊಟಿಗಟ್ಟಿ, ಕರೇವಾಡಿ (ಪ್ರಕಿಗಿ. ೫೯-೩೦೯); ನಮ್ಮ ಸೋಫಾ ಮತ್ತು ಕುರ್ಚಿಗಳು ಬೀಟೆಯ ಮರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದವು (ಅಡಿಪು. ೫೬).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಈಟ್ಟಿ; ಮುಲ. ವೀಟ್ಟಿ; ತುಳು. ಬೀಟಿ]

ಬೀಟೆಗಾಲ್, ಬೀಡುಗಾಲು, ಬೀಡೆಗಾಲ್ (ನಾ). ಬಿರುಕು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಕಾಲು; ಒಡೆದಿರುವ ಪಾದ : ಬಿಟ್ಟರ್ದ ಬಾಯ್ ಬೀಟೆ [ಜಾಅಂ. ಡ] ಗಾಲೊಳ್‌ಪೊಕ್ಕಿರ್ದ ಕಟೀತಟಂ (ಮಾಕಾಪ್ರ· ೩-೦೫೩); ಕೂಸ ಬೆನ್ನ ಕುಗ್ಗಿದ ಕೊರಲ ಬೀಟೆಗಾಲ್ ಜಗ್ಗುನಡೆಯ . . . ವನಚರರಿಂದೆ ವನಮೆಸೆದುದು (ಪಂಪ. ೩೩-೫೨). **ಬೀಡುಗಾಲು** : ಕೋಡಗನ ಮುಸುಡಾಗಿ ಬೀಡುಗಾಲ ವಳಗಿ ನೋಡುವರಿಗೆಲ್ಲ ನಗೆಯಾಗಿ ಇಂಬಲ್ಲದು ಕೂಡುವಳ ಸತಿಯು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೬೦೯). **ಬೀಡೆಗಾಲ್** : ಕೆಂದಲೆಯ ಕಾಳಿಗವರ್ಣವ ಬೀಡೆಗಾಲ . . . ಪೇರುರದ ಲುಬ್ಧಕರಿರ್ದರಲಬ್ಧಮಾರ್ದವರ್ (ಆಕ್ಷಕ. ೩-೦೯).

[ಬೀಟೆ$_1$ + ಕಾಲ್$_1$]

ಬೀಟೆಗೈ (ನಾ). ಬಿರುಕು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಕೈ : ಮುದುಡುಗುವಿ ಬೀಟೆಗೈ ಸಲೆ ಕೇಸುವಲ್ಲು ಕೆವಿಮ್ಮಿಸೆ ಬೀಭತ್ಸರಸ ಬಲಿದು ಪುರುಷಾಕಾರವಾದಂತ ಶಂಕರಾವರದನೆಯ್ತಂದು ನಿಂದಂ (ಪಕ್ಷಕ. ೩-೪-೦೩). [ಬೀಟೆ$_1$+ಕೈ$_{೦೫}$ (<ಕೆಯ್$_2$)]

ಬೀಟೆಬಿರಿ, ಬೀಡುಬಿರಿ, ಬೀಡೆಬಿರಿ (ಕ್ರಿ). ಬಿರುಕು ಬಿಡು; ಸೀಳು; ಧರೆ ಬೀಟೆಬಿರಿ[ಪಾಣಾಂ.ಡೆವರಿ]ದುದು ಹೊಲಂ ಕರಿಕುವರಿಯಿತ್ತು (ಸೋಪುಶ. ೨-೭೦). ಬೀಡುಬಿರಿ : ಜೋಡು ಹಜ್ಜಿದುದು ಸೀಸಕದ ದಡಿ ಬೀಡುಬಿರಿದುದು ತಲೆಯ ಚಿಪ್ಪಿವ ಜೋಡು ಜಜ್ಜಿದುದು, ಮನಕೆ ಸುರಿದುದು ಸೊಗಡು ರಣರಭಸ (ಶುಜ್ಞ. ೦೯-೭೬). ಬೀಡೆಬಿರಿ : ಶಾಂಭವಬಾಣಮಂ ಹೆದಗೆ ಹೂಡಲ್ . . . ಅದ್ರಿಗಳ ತತಿ ಬೀಡೆಬಿರಿದುದು (ಕಬಾಭ· ೧೦-೭೦).

[ಬೀಟೆ$_1$ + ಬಿರಿ$_1$]

ಬೀಟೆವರಿ, ಬೀಡೆವರಿ (ಕ್ರಿ)· ಬಿರುಕು ದೊಡ್ಡದಾಗು; ದೊಡ್ಡ ಸೀಳುಂಟಾಗು : ಬೀಟೆವರಿದಿರ್ದ ಮಡಂ ಸೆರೆಗೊಂಡ ಕಾಲ್ಗುಳಿಂ ಮನಕೆ ವಿರಕ್ತಿಯುಂ ಪಡೆವ ಮುಮ್ಮಿಸ ಪಾರ್ವನದೊರ್ಬನೊಪ್ಪಿದಂ (ಕೃಷ್ಣಕ್ಷೆ. ೬-೭೦); ಬೀಟೆವರಿ [ಪಾಣಾಂ. ಬರಿ]ದ ಕಾಲ್ಮೋಲ್ವ ಗಲ್ಲಂ ವಿಸುಪ ವೃದ್ಧ ವನಚರಿಯೊರ್ವಳಾ ಪಣ್ಣಗಂ ಸವಿದು . . . ವಿಜುಂಬವ್ವವಂಬಡದಳು (ಸಹ್ಯಗಿ. ೦೦-೪೩). **ಬೀಡೆವರಿ** : ಬೀಡವರಿದುವು ವಿರಂತರೋತ್ಪವನ ತಾವಧಿಂ ಪರ್ಗಜಿಗಳ್(ಪಂಗಾಪ· ೬-೦೪); ವಾರಿಯಜಿತಾ ತಟಾಕಂ ಬೀಡೆವರಿದುದೇನೆಂಬೆ ಬೇಸಗೆಯುಗ್ರಮಂ (ಜಾಪಾಂ. ೫-೩). [ಬೀಟೆ$_1$ + ಪರಿ$_3$]

ಬೀಟೆಸೆಳೆ, ಬೀಡುಸೆಳೆ (ಕ್ರಿ).=ಬೀಟೆಬಿರಿ : ಕಟ್ಟಿ ಕಾಲ್ಗಳಾ ಚಕ್ರಮದಿಂಗಿ ಬೀಟಿಸೆಳೆಯಲ್ ಪೊಳೆ ವಳ್ಳಮದುಂ ಜಳಂಗಳಂ ವಿಶ್ರಯಿಸಲ್ಕೆ ಕಾನನಿತು ಮಿಲ್ಲದೆ ಪೋದುದದೇನಂಜಿಷ್ಟಮೋ (ಜಾಅಕ್ಕ. ೦-೦೩-೩). **ಬೀಡುಸೆಳೆ** : ಹೊಲಗಳಲ್ಲಿ ಬೀಡುಸೆಳೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಭೂಮಿಯು ಬಿರಿದುವು ವದೋ ಏನೋ ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೆದರಿದರು (ಕಾಸ್ಕ. ೧೩).

[ಬೀಟೆ$_1$ + ಸೆಳೆ$_1$]

ಬೀಡ 'ಬೀಡಾ' ನೋ.

ಬೀಡಾ, ಬೀಡ, ವಿಡಾ (ನಾ). ಅಡಿಕೆ, ಸುಣ್ಣ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ವೀಳ್ಯ; ಪಾನ್‌ಪಟ್ಟಿ : ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಬೀಡಾ ತರಿಸಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡವು (ಕುಮುಳು. ೦೩೦) : ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಬೀಡಾ, ಬೀಡಿಯಂಗಡಿ, ಚಾದಂಗಡಿ ಇಟ್ಟಿರುವರು (ಸಾಸ್ಕಿಕೊ. ೫೦). ಬೀಡ : ಈ ಬೀಡ ನಾನು ತಯಾರಿಸಿದ್ದು; ಇದರ ರುಚಿ ಪರಾಂಬರಿಸಬೇಕು ಸ್ವಾಮಿಯವರು (ಕಂಗಳ. ೧೦); ಬೀಡವನಡಿಕೆ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಚಿಟಿಕೆಯುಲಿ ಮದ್ರಾಸುನಶ್ಯ ಮಿಡಿದು (ಸಡಜೀ. ೬೪-೦೩). ವಿಡಾ : ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಒಂದು ವಿಡಾ ಮಾಡಿಕೊಡು (ಸಡಜೀ. ೫೦); ಅವಳು . . . ವಿಡಾ ಕಟ್ಟಿ ಧೀರವ ಮುಂದೆ ಹಿಡಿದಳು (ಕಕ್ಕಕ್ಕ. ೨೦೬).

[←ಹಿಂ. ಬೀಡಾ; ಮರಾ. ವಿಡಾ; ಬಂಗಾಳಿ. ಬಿಡಾ; ಸಿಂಧಿ. ಬಡೊ./ಕ್ರಾ. ಬೀಡಗ. ವೀಡಗ, ವೀಡಯ-/ಸಂ. ವೀಟಿಕಾ]

ಬೀಡಾಡಿ, ಬಿಡಾಡಿ (ನಾ). ೧. ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದೆ ಅಲೆದಾಡುವವನು; ಅಪ್ರಯೋಜಕ : ಜೋಡಯಲಿ ಜವಿಸಿದರನೀ ಬೀಡಾಡಿ ಕೂಡಿದನು (ಕುಜ್ಞಾಂ. ೬-೩೬). ೨. ಕಟ್ಟುಪಾಡಿಗೆ ಒಳಪಡದಿರುವವನು; ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರಿ : . ನಾಡೊಳಗೆ ತಾನಿದ್ದಡೆನ್ನನು ಕಾಡುವವು ವಿಷಯಂಗಳೆಂದು ನಧೀಜಲಾಂತವಲಿ ಓಡಿ ಹೊಕ್ಕಡಗಿರ್ದ್ ತನ್ನನು ಮಾಡಿದೀ ಪರಿ ಹರಹುರಾ ಬೀಡಾಡಿಯನು ಮಧುಮಿಷ್ಟುಮಾಯೆಯ ಕಳವರಾರು (ಕಣಾಗ. ೯-೩-೭೩); ಈ ಬೀಡಾಡಿಯ ಬಿಟ್ಟರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಹಾದಿ ಹಿಡಿಯದ ಹೊರತು ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದುವ ಹಾದಿಯೇ ಇಲ್ಲ (ಶುಜ್ಞಶ್ರ. ೬೦). ೩. ಕಟ್ಟುಪಾಡಿಗೆ ಒಳಪಡದಿರುವುದು; ನಿಯಂಮದ ಉಲ್ಲಂಘನೆ : 'ಬೀಡಾಡಿತನ' ಪರಾ· ಬಿಡಾಡಿ : ೧. ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೆ ಕರೆದಡೆ ಓ ಎಂಬಾತವೇ ಬಿಡಾಡಿ (ಸಡಜೀ. ೫೫-೦೬೬). ೩. ಇಂದ್ರಿಯವ ಕಟ್ಟಿ ಮಸ್ತುವನಳತಿಹನೆಂದಡೆ ಅದು ಕಜ್ಜವ ಹುಸುವಲ್ಲ ಇಂದ್ರಿಯವ ಬಿಟ್ಟು ಮಸ್ತುವ ಹಿಡಿದಿಹನೆಂದಡೆ ಬಿಡಾಡಿಯಲ್ಲ (ಸೋಕಾಮ· ೦೦೬-೪೩೬). (ಗು). ೧. ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ; ನಿರುಪಯೋಗಿಯಾದ; ಗೂಢಾರ್ಥ

ವಿಲ್ಲದೆ ವಾಕ್ಯ ಹೇಳಲು ಆಪ್ಪನವರೇನು ಬಿಡಾಡಿ ಸಾಧುವೇ ? (ಗ್ರಾಪಾಡು. ೪೪೭) ; ಕೊನೆಗೆ ಅತ್ಯಂತ ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ನಿಕಷ—ಬೀದಿಯ ಬಿಡಾಡಿ ಕಲಸಿಗ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕಂಡು ಎದ್ದು ನಿಂತರೆ—ನೀವು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲಾರಿರೋ ? (ಗಾಕಾ. ೬೦). [ಬೀಡು$_3$ + — ಆಡಿ$_1$]

ಬೀಡಾಡಿತನ (ನಾ). ಕಟ್ಟುಪಾಡಿಗೆ ಒಳಪಡದಿರುವಿಕೆ : ಪ್ರಂಡತನ : ಬಿಡುಬಿಡು ಬೇಡ ಬೀಡಾಡಿತನದಿ ಬಂದು ಹಿಡಿದ ಸೆಱಗನು (ಶೀಮುಂ. ೧೯–೪೯). [ಬೀಡಾಡಿ + — ತನ]

ಬೀಡಾರ, ಬಿಡಾರ, ಬಿರಾಡ, ಬಿರಾಡು, ಬೀಢಾರ, ವಿರಾಡ (ನಾ). ೧. ನೆಲಸುವ ಸ್ಥಳ ; ನೆಲೆ : ನಾರಿಯರು ನಿಖಿಳಾಮರರು ಬೀಡಾರ ಕೈದಿತು (ಭಾಷ್ಯ. ೬–೧೬) ; ಮಾಡಬೇಕಾಮುದೆಲ್ಲವ ಮಾಳ್ಪಂದೀಶ ಬೀಡಾರಕೆ ಸಾಗಿದನು (ಪೂಚಪ. ೩೫–೬೩) ; ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಬೀಡಾರ ವಾದೊಲು ಹರ್ಮ್ಯ ಶ್ರೀಜಗಚ್ಚರಿಯು ಬೀಱಿದುವು (ಶಂಪ. ೬–೨೬). ೨. ಮನೆ ; ಗೃಹ ; ನಿವಾಸ : "ಬೀಡಾರಂ ಮನೆ" (ಶಾಡಿ. ೧೮) ; ಸಾಕು ಬೀಡಾರಕ್ಕೆ ನೀ ಹೋಗೀಕೆ ನಿನಗಹಳ್ಳ (ಭಾಷ್ಯ. ೨–೦೧). ೩. ಅತಿಥಿಗಳು ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿರುವ ಭವನ : ಅತಿಥಿಗೃಹ : ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಭೂಪಾಲ ದೆಱಗು ಬಿನ್ನಾಣದಲಿ ಮಕ್ಕಳ ಮಾರುಳುಮಾಡಿದನೇನ ಹೇಳುವೆನಾರಿವನೆಯು ಬೀಡಾರದಲಿ ಬಿಡಿಸಲ್ಕೆ ಮನದಂದ (ಭಾಷ್ಯ. ೯–೬೦) ; ನಷ್ಟು ಮನೆಗಳದ್ದು ಬೀಡಾರವೆಂದು ಸುಮ್ಮಾನಿಸಿದರಾಗ ಸಖರು (ಪಚ. ೪೭–೦೩) ; ಬಂದ ರಾಯರನುಚಿತ ವಚನದಿಂ ನುಡಿಸಿ ಕರತಂದು ಬೀಡಾರವಂ ತೋರ್ದು . . . ಮನ್ನಿಸುತಿರ್ದರಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಕೃಷಾಪ. ೩–೪೯). ೪. ಪರಸ್ಥಳದವರು ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ವಸತಿ—ತಂಗುವ ಸ್ಥಳ ; ತಂಗುದಾಣ : ಪುರದೊಳಗೆ ಹೇರಾಳ ಹುಬ್ಬದ ಹರಹಿನಲಿ ಬೀಡಾರ ಭಿಕ್ಷಾಚರಿತರಿಗೆ ದೊರಕುವುದೆ (ಭಾಷ್ಯ. ೦೨–೬); ನೆಗಳ್ದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮಯನಿರ್ಮಿತದೊಳಾಗ . . . ಚಾವಡಿ ಹಜಾರ ಹಯ ಗಜಶಾಲೆ ಮುಖ್ಯಿಬೀಡಾರಂಗಳು (ಪಜಾ. ೧೬–೬೩) ; ಎರಡು ಕೊಟಡಿಗಳು ಮತ್ತು ಕೈಸಾಲೆಗಳಿವೆ. ಜಾತ್ರೆಯಾಗುವಾಗ ಇವೆಲ್ಲ ಸುಬೇದಾರರ ಮತ್ತು ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಉದ್ಯೋಗಸ್ಥರ ಬೀಡಾರವಾಗುತ್ತವೆ (ಜಾಪ್ರಿ. ೫೯). ೫. ರಣರಂಗದ ಬಳಿಯ ಶಿಬಿರ. — ಪಾಳೆಯ : ತನ್ನ ಬೀಡಾರದೆಡೆ ಆ ಮಹಾ ಪ್ರಾಣಿಯಿಂ ಭೂತಲಕ್ಕವತರಿಸಿ ...ಕೈಕೊಳುತೆ ಕನ್ನೆಯರ ಕೈಂಕರ್ಯಮಾಂ ವೃಷ್ಣಳಾ ರಾಜ್ಞಿ ಧರ್ಮಕರ್ಮಂಗೈದ ರಮ್ಯಪಟುಹರ್ಮ್ಯಮಂ (ಜಜ್ಞಾಂಗಿ. ೦೯–೧೦೪). ೬. ವಾಸ್ತವ್ಯ ; ಮೊಕ್ಕಾಮು : ವಿಪ್ರನೊಬ್ಬನ ಭವನದಲಿ ಮಾಡಿದರು ಬೀಡಾರವನು ವಿಜಯದಲಿ (ಶಾಭಾ. ೦೦–೭). ೭. ಹಿಂದೆ, ಮನೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಬಿಟ್ಟ ಬೀಡಾರಂ ಹೊಱಿಗೆ . . . ಕಡ್ಡಾಯ, ಕೊಟ್ಟ ಗುತ್ತಗೆವಾರ ವುಂಟಿಂದಟ್ಟಿ ನಿನ್ನವರಿಂದವೆನ್ನಂ ಕಟ್ಟಿ ಕುಟ್ಟಿಸುವರಸ ಧರ್ಮವೆ (ಶಪ್ರ. ೩೭–೩೨). **ಬಿಡಾರ**: ೧. ಮರ್ತ್ಯಲೋಕವನೆ ಮಹಾಪ್ರಮಥಬಿಡಾರವ ಮಾಡಿ ದಾತ ನಮ್ಮ ಬಸವಯ್ಯನು (ಪಚಪ್ರ. ೩೬–೦); ಕಂಬುಗಾಱನ ಬಿಡಾರದಂದದಿ ಕಂಬು ಹಿತ್ತಾಳೆ ಪ್ರತಿಮೆಗಳ ನೆರಹಿ (ಪ್ರಭಂಡ. ೨–೨೫–೨). ೨. ಸ್ವಾಮಿ ಪುಷ್ಕರಿಣಿಯೊಳ್ ಸ್ನಾನಾದಿ ನಿತ್ಯಕರ್ಮಂಗಳಂ ನೆರವೇರಿಸಿ ಬಿಡಾರಕ್ಕೈದಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸನಂ ಸೇವಿಸಲ್ ಪೊರಡಬೇಕೆಂದಿರ್ಪಲ್ಲಿ (ಕಾಚಾ. ೦೯–೩೦ ಪ) ; ರಾಜೇಪನೂ ಆತನ ಹೆಂಡತಿಯೂ . . . ಬೇರೊಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಬಿಡಾರದಲ್ಲಿರಲಿ (ಹೂಸಚ. ೬೯). ೩. ಸಕಲಮಸ್ತಗಳಿಂದಲೂ ಸೇವಕಜನಗಳಿಂದಲೂ ಸಮೃದ್ಧಮಾದ ದಿವ್ಯಮೆಂದಿರವಂ ಬಿಡಾರವಂ ಮಾಡಿ . . . ಅಲ್ಲಿ ಚಾಣಕ್ಯ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತರನ್ನಿಳಿಪಿದಂ (ಮುದ್ರಾಕು. ೩೭). ೪. ನಿಮ್ಮ ಬಿಡಾರ ಎಲ್ಲಿ ? (ಪ್ರಹಸ. ೩೦೩). ೫. ನಾರಾಯಣನ ಬಿಡಾರದ ಮುಂದೆ ಹಜಾರ ಹೊಂಗಳಸವೆತ್ತಿದುವು (ಪೂಚಪ್ರ. ೩೬–೬೦) : ಪಾಳೆಯಗಾರರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಬಿಡಾರಗಳನ್ನು ಸೇರಿದರು (ಕೌಂಪ್ರ. ೩೪೨). ೭. ಎಸೆಪೊಸಗೆ ಬಟ್ಟೆ ಬಿಡಾರ ಎತ್ತು ಗಾ[ಣಿ] ಮೊದಲಾಗಿ ಆಯುದು ಸಲ್ಲ (ಶಾ. I. ೫೭–೨೮; 1433); ಆ ಸ್ಥ[ಳ]ಗದಲು ಇದ್ದ ಪೊಕ್ಕಳಿಗೆ ಬಟ್ಟೆ ಬಿಡಾರ ಸಲ್ಲದ್ದು (ಶಾ. XX, ೧೪–೩೪; 1556). **ಬಿರಾಡ** : ೧. ತನ್ನ ಆಳು-ಕಾಳು ಬಿರಾಡದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿ. ಅವನಿಗೆ ವಾಡೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ (ಅಕಪ್ರ. II. ೦೦೩). ೨. ಕಾಣಿಕೆ ಖಡ್ಡಾಯ ಬೇಡಿಗೆ ಬಿರಾಡ ಮುಂತಾದ (ಶಾಸಾ. ೦೯೦. ೫೭–೦೪: 1446) ; ಬಿರಾಡವ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಿಡಿಸಿ ಕೊಡಬೆ-ಕೆಂದು ಬಿನಹ ಮಾಡಲಾಗಿ (ಶಾಶಾ. XX, ೫೪೧–೬; 1647); ಎಡಗೆಡಿಗರ್ಮಾಡಿಸುವ ತೆಱಿಗೆ ಬೇಡಿಗೆ ಬಿರಾಡ ಬಿಟ್ಟಿಗಳಬ್ಬುಳಿಯಿಂ ಪ್ರಜೆಗಳು ಕಡಿಪರ್ (ಚಕವಿ. ೬–೩). **ಬಿರಾಡು** : ೧. ಅವಳಿಗೆ ಅನ್ಯ ಬಿರಾಡಾಗುಮವರಿಗೆ ಇದು — ಅಂದರೆ — ಅವಳು ರಾತ್ರಿ ಬಂದು, ಬೆಳಗು ಹರಿಯುವ ತನಕ ಇದ್ದು — ಮತ್ತೆ ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸುವದು ನಿರಾಬಂಧವಾಗಿ ಸಾಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು (ಅಚಪ್ರ. II. ೦೧೬). ೨. ಯಿದಕೆ ನೀಲು ಪ್ರಾಕು ಕೊಡುವ ಗುತ್ತಿಗೆ ರೊಕ್ಕ ಬಿಟ್ಟ ಬಿರಾಡು (ಚಿಳ. X. ಕೊಳಾ. ೬–೦೦ ; 1561). **ಬೀಢಾರ** : ೭. ಬಿಟ್ಟ ಬೀಢಾರ ಸೇನೆ ಮರಳ ಬಿಟ್ಟ ಜೋಡಿ ಗ್ಯಾಸ (ಕ್ಯಾಚ. ೦೯೧೦. ೫೬–೮೪; 1899); ಹಿರಿಯರ ಮನೆಯಿಂದ ಬಂದ ಬಿಟ್ಟ ಬೀಢಾರ ಮರದ ಬಿಟ್ಟ (ಚಿಳ. VII. ಕಪಮೊ. ೭೦–೩೪; 1491). **ವಿರಾಡ** : ೭. ಅರಮನೆಯಿಂದ ಹೂಣಧಾನ್ಯ ಯೆತ್ತು ತುಪ್ಪ . . . ಮುಂತಾದ ವೆಚ್ಚ ವಿರಾಡವನು ಕುಳಸರದಿಯಲಿ ತೆಱುಮೊಱ (ಶಾಶಾ. IX-ಗಿ. ೪೭–೫೫: 1408); ಗ್ರಾಮದಿಂ ಧಂಡಾರಕ್ಕೆ ತೆತ್ತು ಬಜ ಸಮಸ್ತ ಕುಳವರಿ ವಿರಾಡ ಕಾಣಿಕೆ ಬೇಡಿಗೆ ಹೊಂನು . . . ಎಲ್ಲವನು ಕುಳವ ಕಡಿದು ಬಿಟು (ಚಿಳ. III (R), ಗುಂಮ್ಮಕೋ. ೫೬–೦೬; 1506).

ಬಿಡಾರದ ಊಳಿಗ = (ರಾಜರು ಅಥವಾ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು) ಬೀಡು ಬಿಟ್ಟಾಗ ಮಾಡುವ ಸೇವೆ : ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಮುಖದೊಳು ನಿತ್ಯ ಕಟ್ಟಳೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಊಳಿಗಗಳು . . . ಪಾವುಗೆಯ ಊಳಿಗ, ಬಿಡಾರದ ಊಳಿಗ . . . ಚಾವಡಿಯ ಕಾವಲ ಊಳಿಗ (ಖಜಾಪಂ. I, ೪೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ವೀಟಾರಮ್; ತುಳು. ಬುಡಾರ; ತೆಲು. ಬಿಡಾರಿ, ಬಿಡಾರು./ಮರಾ. ಬಿಡಾರ್, ಬಿಢಾರ್]

ಬೀಡಿ (ನಾ). ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪನ್ನು ಹದಮಾಡಿ ಎಲೆಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೇದುವ ಬತ್ತಿ ; ಜುಟ್ಟು ; ಹೊಗೆಬತ್ತಿ : ಇಮ್ಮ ಸಣ್ಣಪ್ರಾಯದಲ್ಲೇ ಬೀಡಿ ಸೇದುತ್ತಾನೆ (ಜ್ಞಗಮ ೦೯೧); ಕೊಡಯ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಬೀಡಿ ಹೊತ್ತಿಸಲು ಅನುವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಪುಠಕು. ೪೧೩).

ಬೀಡಿಎಲೆಮರ = ಬೀಡಿ ಕಟ್ಟಲು ಬಳಸುವ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕಂಬಳಿಕರೀಮರ, ಬೀಡಿಎಲೆಮರ, ತೂಪ್ಪೆ, ತೂಬರೆ (ಪ್ರಸಿಗಿ. ೩೦–೬೦೯). [←ಹಿಂ. ಬೀಡೀ]

ಬೀಡಿಕೆ, ಬೀಡಿಗೆ (ನಾ). ೧. ನಿವಾಸ ; ವಾಸಸ್ಥಾನ : ಹಂದರಹಾಳು ಕಿತ್ತನಕೆಱೆ ಬೀಡಿಕೆಯಾಗಿ ಸುಖಸಂವಿಧಾವಿನೋದದಿ ನಡೆಯುತ್ತ ಎಱೆ (ಪ್ರಕಥ. ೦೯೩೯, ೨–೨೯ ; 1132) ; ಸತ್ಕಥೆಲ್ಪರಕೆ ನಿವಾಸಮಾದ ಶಿವಭಕ್ತಗೆ ಬೀಡಿಕೆಯಾದ . . . ಪಂಪೆಯನೇಂ ಪೊಗಳ್ದೆ ಬರ್ಕುಮೇ (ಅರಜ. ೪೦) ; ದಾನವರ ವನವದು ಮೃತ್ಯುವಿನ ಬೀಡಿಕೆ ಮಹಾಹಿಯು ಹುತ್ತ (ಅಶಾಗ. ೦೦–೦೨–೨೬). ೨. ಅತಿಥಿಗಳು ಇಳಿದುಕೊಳುವುದ ಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿರುವ ಭವನ ; ಅತಿಥಿಗೃಹ : ಆತನತಿ ಪ್ರೀತಿಯಂ ಮಾಡಿ ತನ್ನರಮನೆಯ ಸಮಿಪದೊಳ್ ಬೀಡಿಕೆಯಂ ಕುಡೆ ಕುಮಾರನಲ್ಲಿರುತ್ತಂ (ಕೃಷ್ಣಾಶ್ವ. ೩–೪೩ ಪ) ; ಪ್ರಧಾನಿಗಳಿಂದ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ಶ್ರೀನಿವಾಸನಾಯಕ ತನ್ನ ಬೀಡಿಕೆಯ ಕಡೆ ನಡೆದ (ಹೀಮುಕೊ. ೦೭). ೩. (ಪರಸ್ಥಳದವರು ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ) ವಸತಿ ; ಬಿಡದಿ ; ಬಿಡಾರ :

ಮುನಿಗೆ ಬೀಡಿಕೆಯಾಯ್ತು . . . ಪರವೈದೇಹಸಗರದಲಿ (ಕೊಡಗ. ೦-೦೨-೩೬) ; ನಂದಾದಿಗಳು . . . ವನದೊಳಗೆ ಬಿಟ್ಟರು ವಿಸ್ತರದ ಬೀಡಿಕೆಯ (ಅಭಿ. ೦೦-೩೬-೦೪) ; ದೇಶದೇಶದಿಂದ ಬಂದಾರೆ ದೊಂಬಾರು ಬಿಟ್ಟಾರೆ ಬೀಡಿಕೆಯ (ಜೀವ. ೪೬). ೪. ಶಿಬಿರ : ಪಾಳೆಯ : ಠಾಣ್ಯ : "ನಿವೇಶಃ, ಶಿಬಿರಂ– ಈ ೨ ಬೀಡಿಕೆ" (ಹಲಾಯು ೬೪–೨೪೬) ; ಬಾಡಿದುತ್ಸಾಹದ ವಿಶಾಳದ ಬೀಡಿಕೆಯ ಬೇಳುವೆಗೆ ಬೆಬ್ಬಳೆಪೋದನಾ ಪಾರ್ಥ (ಕುಸಾ.೪. ೦೪–೦೦) ; ಎತ್ತಿದುದು ಯಾದವರ ಬೀಡಿಕೆ ಮೊತ್ತದಲಿ ಹೂಡಿದವು ಭಂಡಿಗೆ (ಜಯಗ ೦೦-೩೬-೪೦). ೫. ನೆಲಸುವುದು ; ವಾಸ್ತವ್ಯ ; ಮೊಕ್ಕಾಮು : ಕೂಡ ನೆಲೆ[3] ಚತುರಂಗಬಲದಲಿ ಬೀಡಿಕೆಯ ಕೈಕೊಳ್ಳದಲ್ಲಿಗೆ ಮೂಢ ಬಂದನು ಕೇಡ ಕರೆಯಲು ತನಗೆ ಬೇಗದಲಿ (ಸಂಚಿ. ೩೬-೦೦) ; ಆ ನದಿಯ ಕಂಡಳವನೌಳಕೃಶಾನು ಪರಿತೋಷದಲಿ ನಮಗೀ ಸ್ಥಾನವೇ ಸಾಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದನು ಬೀಡಿಕೆಯ (ಕೊಡಗ. ೩-೦-೪೬) ; ರೂಢಿಯೊಡೆಯನು ತನಗೆ ಹಳ್ಳಿಯ ಗೌಡನಲಿ ಬೀಡಿಕೆಗೆ ನೆಲವನು ಬೇಡಿಕೊಂಬಂತಾಯ್ತು (ಅಭಿಗ. ೪-೦೪-೦೬). **ಬೀಡಿಗೆ** : ೨. ಬರ್ದಿನರು ನಮಗವರಾರಯಲ್ಲೆ ಬಡಿಸುವೆನು ಬಾಣಾವಳಿಯ ಬಿಸಿಯಡಿಗೆಗಳನಂತಕನ ಪುರದಲಿ ಕೊಡಿಸುವೆನು ಬೀಡಿಗೆಯು (ಹರಕಣಾ. ೩೬). [ಬೀಡು₂ + — ೫೬]

ಬೀಡಿಕೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ತಂಗು ; ಬಿಡಾರ ಮಾಡು : ಸಮ್ಮಗುಪ್ತ ಚಾರರು ಅಲ್ಲಿ ಆ ಗಡುವಿನ ಪರ್ಯನ್ತ ಬೀಡಿಕೆಗೊಂಡಿರುವರು (ಕ್ಷೇತ್ರ. ೦೫೩-೦೩). [ಬೀಡಿಕೆ + ಕೊಳ್ಳು₁ (< ಕೊಳ್[1])]

ಬೀಡಿಗೆ ' ಬೀಡಿಕೆ ' ನೋ.

ಬೀಡಿಳಿ (ಕ್ರಿ).=ಬೀಡಿಕೆಗೊಳ್ಳು : ಆ ರಣಧೂಳಿಪಾಸ . . . ಬಲುವಾದ್ಯರವಕೆ ಒಡೆಯಲು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಚಿನ್ನಪಟ್ಟಣದ ಮುಂಗಡೆ ಬೀಡಿಳಿದನೇ ವೇಳ್ದೆ (ಕಂಪ. ೦೨-೩). [ಬೀಡು₂ + ಇಳಿ₁ (< ಇಳಿ)]

ಬೀಡು₁ ' ಬೀಟಿ[1] ' ನೋ.

ಬೀಡು₂, ಬೀಡ್ಕ, ಬೀಳ್ಕ, ಬೀಳ್ಕು, ಬೀಟ್ಕ, ವೀಡು (ನಾ). ೧. ಆವಾಸ ; ನೆಲೆ : ಬಳವೆತ್ತ ಮದನನರಮನೆ ವಸಂತನ ಬೀಡು . . . ಎನಿಪ್ಪ ಕೇಳೀವನಕ್ಕೆಯ್ತಂದಮ್ (ಪಚಾ. ೩-೩೬) ; ರೋಷಗ ಬೀಡು ಭೀಮನ ಕಂಡು ಧರ್ಮಜ ಬೇಡಿಕೊಂಡನು ತನ್ನ ಕೊರಳಿನ ಬೆರಳ ಸನ್ನೆಯಲಿ (ಕುಸಾ.೪. ೦೩-೦೫). ೨. ನಿವಾಸ ; ಮನೆ ; ಗೃಹ : "ಮನೆಯೊಳಂ ಬಿಡುವ ಭಾವದೊಳು ಬೀಡಕ್ಕುಂ" (ಶ್ಯಮಂ. ೧೩) ; ದುರ್ಯೋಧನನಂ ಬೀಡಿಂಗೆ ಪೋಗಲ್ವೇೞ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮೫ ಪ) ; ತಾಂಬೂಲಾದಿ ದಾನಸನ್ಮಾನವುರಸ್ಸರಮವರ ಪೂರ್ವವೃತ್ತಿಯುಮಂ ಕವ್ಮವಟ್ಟಿಯುಮನಿತ್ತು ಬೀಡಿಂಗವೋಗಿಮಂಬುದುಂ (ಸುಗುಪ್ರ. ೩-೦೩ ಪ). ೫. ತಂಗುದಾಣ ; ಬಿಡದಿ ; ಬೀಡಾರ : ಅಪರಾಜಿತಂ ಯುಧೂಕ್ಷಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಿಂ ದೂತನಂ ಬೀಡಿಂಗೆ ಪೋಗಲ್ವೇೞ್ದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೩೫ ಪ). ೪. ವಾಸ್ತವ್ಯ ; ಠಿಕಾಣಿ ; ಮೊಕ್ಕಾಮು : ಬೀಡನೆಲ್ಲಿ ಬಿಡುವಮೆನೆ ನಿಮ್ಮಯ್ಯಂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಬೆಸದಲ್ ಮುನ್ನಮೆ ಮಾಡಮಂ ಸವೆದಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿಗೆ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ಯಮೆನೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨ ಪ). ೫. ಸೈನ್ಯದ ಶಿಬಿರ ; ಪಾಳೆಯ : ಎರಡುಂ ಪಡೆಯ ತಾಯಕ ರಪ್ರಹಾರತೂರ್ಯಂಗಳಂ ಬಾಜಿಸಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಬೀಡುಗಳ್ಗೆ ಪೋದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೦೨ ಪ) ; ನಿನ್ನ ಮುಳಿಸಿನ ಬೆಂಕೆಯಿಂ ಪೊಸ್ತಿ ಪೊಗದುರಿವ ಪೆಗೆವರ ಬೀಡಿನಂತೆ ಸುತ್ತಲುಂ ಪೂತ ಮುಳ್ಳುಬ್ಬುಗದ ಮರಂಗಳೊಳಂ . . . ಬಿನದಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾದ ಬನಮುಂ ನೋಡಲ್ವೇೞ್ದುದು (ಕ್ಷಾಣಾ. ೪೯) ; ಗುಡಿಗಳನು ಬಿಡಿಸಿದರು ಲೋಹದ ಕಡಿಕಗಳನಳವಡಿಸಿ ಬೀಡಿನ ನಡುವೆ ರಚಿಸಿದರವನಿಪಾಲನೆ ರಾಜಮಂದಿರವ (ಕುಸಾ.೦೪. ೦-೩೦). ೬. ಸ್ಥಳ ; ಜಾಗ; ಭೂಮಿ : ನಡವ ಬೀಡಿನೊಳೊಂದೆಟ್ಟಿ ಪೊಲಂಬುಗಟ್ಟು ಬಂದಾಡುತ್ತಿರ್ದುದನಿದೂರದೊಳ್ ಕಂಡು (ಕಂಚಿಂ. ೦೪೦-೬); ಗೌಡಿನ ನಿರಲೀಸಲಾಗದು ಬೇಡಬೇಡಮಂದದಿಂದೀ ಬೀಡಿನಲಿ ಹೊಱಮಡಿಸಿಯತ್ಯಲೆ ತಗುಳುವುದು ಮತವ್ (೨೫ತ್ರ. ೪೬-೩೨); ಮಲೆಯ ಬೀಡಿನೆಡೆಯ ಮೇಲೆ ದಟ್ಟಗಾಡು ಹಬ್ಬಿರೆ (ಅಭಿ. ೮೨-೩). ೭. ಸೀಮೆ; ರಾಜ್ಯ ; ಪ್ರಾಂತ್ಯ : ಮಹಾಬ್ನಾಡ ರಾಜವೈಭಲ ಬೀಡಿನೊಳ್ ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದೊಳ್ ಪೃಥುವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯುತ್ಸುಮಿರೆ (ಪಾ.ಭ. ಶಾಪರ್ವ. ೫೦-೭; ೨೫೭); ಅಸುರ ವಿಭಾಡ ನಸುನಗುತುಗ್ರವೈಷ್ಣವಬಾಣವನು ಬಿಸಿಸೆ . . . ಅಮರರ ಬೀಡಿಗಭಯವ ಕೊಡುತಲಡಗಿಸಿತಾ ತ್ರಿಪುರತ್ರಯವ (ಕೊಡಗ. ೩-೭-೨೩) ; ನಡೆದುದು ನಾಡು ಬೀಡು ಗುಡಿ ಗೋಹುರಗಳ್ ಪುಡಿಯೇೞ್[3] (ಪಾಭ. ೨-೦೦೩). ೮. ಸೈನ್ಯ ; ಪಡೆ : ಮಹಾಸಾಮಂತರ ಪದಿರ [ಪ]ಜ್[3] ಗಳಿಂದಮಾಗುರ್ವಾಗೆ ನಡೆವ ಬೀಡಿಂಗೆ ಬೀಡುವಿಡರ್ ನೆಲನುಂ . . . ಅನೆ ಗಂಬಕ್ಕೆ ಮೆರ್ಮರಂಗಳುಮಾ ಪಡಿಗೆ ವೆಱಿಯವೆನಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೦೦೪ ಪ): ದಾಂಟಿದುದು ಕೃಷ್ಣನ ಬೀಡು ಕಳಿಂದಕನ್ಯೆಯುಂ (ಜಗ ೦೬-೭೦); ಬೀಡು ನಡೆಯುಲಿ ಮುಂದೆ ಮತ್ಸ್ಯಪ ನಾಡಿನೊಳು (ಕುಸಾ.೦. ೪-೨೪). ೯. ಒಕ್ಕಲು : ಮೂವತ್ಸಾರು ಬೀಡುಗಳುಂ ಸೆಟ್ಟಿಯರುಂ ಸೆಟ್ಟಿಗುತ್ತರುಂ (ಪುಣಾಶಾ. IX. ೨೮೪). ೧೦. ಪರಿವಾರ ; ಪರಿಜನ : ಬೀಡಂ ಪಱಗೆ ಬವ್ದಂತು ನಿಯಮಿಸಿ ಪಯಣದಿಂ ಬಂದು (ಶಾಪ್ರಂಪ್ರ. ೨೪) ; ಪಡವಳನಂ ಬರಿಸಿ ಬೀಡ್ಗಮರ್ಚಿನಾದ್ರವ್ಯಂಬೆರಸು ಪೋಪುವಮಂತೆ ಸಾರೆಂದು ನಿಯಮಿಸಿ (ಪರಾಶ್ಮ. ೦-೩೨) ; ಬೀಡು ಕಾಣಿಕೆಯಿತ್ತು ಕಂಡುದು ನಾಡ ಕಾಣಿಸಿದನು ಪುರೋಚನ (ಕುಸಾ.೪. ೪-೦೪). ೧೧. ಮರ. ಗಿಡ. ಪೈರು ಮುಂತಾದುವುಗಳು ಒಂದು ಸಲಕ್ಕೆ ಬಿಡುವ ಫಲ, ಹೂಸಲು ಮುಂತಾದುವು : ಹಣ್ಣು–ಹಂಪಲು, ಕಾಯಿ–ಕಸರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೊದಲನೆಯ ಬೀಡನ್ನು ಮಕ್ಕೆ ವಿಾಸಲೆಂದು ಏಡುತ್ತಾನೆ (ಕಪ್ಪಣಾ. ೬). ೧೨. (ಹಿಂದೆ ಮನೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಸಟ್ಟಿಯರ್ಗಂ ಪನ್ನಸಿಗರ್ಗ್ಗಂ ಗಾವುಣ್ಡಗಳ್ಗಂ ಬಿಟ್ಟಕೊಟ್ಟುಣಾಂ ಬೀಡು ಬೆಸಂ ಪೋಗು (ಶಾಣಾ. IX–೧. ೬೬–೩೬: ೧೧೭); ವೀರಭದ್ರದುರ್ಗ್ಗದ ಅಷ್ಟವನಗೆ ತೆಱುವ ಬೀಡು ದೇವಸ್ಥಾನದ ಅರೆವಾಸಿ ಊಳಿಗಮಾನ್ಯ (ಎಸಿ. III. ಶ್ರೀರಙ್ಗ. ೦೦೦-೦೬೪; ೧೭೭). ೧೩. ತೆರೆಯುವುದು: ಬಿಡುವುದು : 'ಕನ್ನ ಬೀಡು'. 'ಕಿಸುಗಣ್ಬೀಡು' ಪರಾ. ೧೪. (ಬಾಣದ) ಎಸೆತ; ಪ್ರಯೋಗ : ಮಾಸಾಳ್ಗಳಂತೆ ಬೀಡನುತ್ತುಂ ಹರಕಾಱರಂತೆ ಕಱಿಸುತ್ತುಂ (ಕರ್ಣಾಪ್ರ್ವ. ೩-೬೦). 'ಅಂಬುವೀಡು' ಪರಾ. **ಬೀಡ್ಕ** : ೪. ತಪ್ಪಾರದ ಭವಿಕತರ ಮಾದ ಮಠದಲ್ಲಿ ಬೀಡೆಯ ಬಿಡಿಸಿ ಸಾಂಗಮನೆ ಸತ್ಕರಿಸುತಂ (ಪುಚಾ. ೪೭-೪೩). **ಬೀಳ್ಕ** : ೨. 'ಬೀಳ್ಕೊಳ್' ಪರಾ. **ಬೀಳ್ಕು**₂ : ೨. 'ಬೀಳುಕೊಳ್' ಪರಾ. **ಬೀಟ್ಕ** : ೨. 'ಬೀಟ್ಕೊಳ್' ಪರಾ. ೩. 'ಬಿತ್ತುಬೀಬುಳ್' ಪರಾ. **ವೀಡು** : ೨. ರಾಜಪುರುಷರ್ಮನೆಗಳೊಳ್ ವೀಡಿಲ್ಲಾದುದು ರಾಜದತ್ತಂ ರಾಜಶ್ರಾವಿತಂ ಸಪ್ತಮೆ ಮರ್ಯ್ಯಾದೆ ತಾಂಬ್ರಶಾಸನಂ ಭುಕ್ತಾನುಭೋಗಂ (ಎಇ. XIV. ೦೪೦-೬: ೭೭೬); ವೀಡಿಲ್ಲಾದುದು ಕೂಬ್ಲಿಲ್ಲಾದುದು ತೆಜಿಯುಂ (ಎಇ. XIV. ೦೪೦-೩೦; ೭೭೬). ೩. ಮಂಡಳಿಸಾಸಿರದೊಳಗಡೆಹಳ್ಳಿಯ ವೀಡಿನೊಳ್ ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯುತ್ತಮಿರಲ್ (ಎಇ. VII. ೫೪೫. ೭೬-೦೬: ೧೧೬); × × × ಹಳ್ಳಿಯ ವೀಡಿನಲು ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಎಇ. VII. ೫೪೫. ೪೮-೪೬: ೧೧೭).

ಬೀಡುವೀಡು, ಬೀಡುಬೀಡು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ನಾಳೆ ಕಾಳೆಗಮೆಂದು ಪಡೆವಳರ್ ಪೋಗಿ ಸಾಜಿಮೆಂಬುದುಮವರ್ ಬೀಡುವೀಡುಗಳ್ಗೆಲ್ಲಂ ಸಾಜಾದುಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೪೪ ಪ) ; ಬೀಡುಬೀಡೊಳಗೆಲ್ಲಮಿ ಸಂಭ್ರಮಂ ಕೂಡೆ (ಪಂಚಿ ೩-೦೦). ಬೀಡಂ ಬಿಡಿಸು, ಬೀಡ ಬಿಡಿಸು=೧. ಬಿಡಾರ

ಹೂಡುವಂತೆ ಮಾಡು : ತಂಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕಡುಪಗಲಾದುದು ಬೀಡಂ ಬಿಡಿಸುವುದೀ ಪುಣ್ಯನದಿಯ ತಡಿಯೊಳ್ ದೇವರ್ (ಆಪು. ೦೦-೬೭): ಪಂಧುಸೂದನಂ ಪುಧ್ಮವರ್ಮಾದೊಳೊಂದು ಕೊಳನಿರಲ್ಕಲ್ಲಿ ಬೀಡಂ ಬಿಡಿಸಿ ನನುನಗುತೆ ರುಕ್ಮಿಣಿಯೊಳಿಂತೆಂದನು (ಕೃಪಾಣಾ. ೬-೪). ೨. ದಂಡಿನ ಠಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೂಡು ; ಪಾಳೆಯ ಹೂಡು : ಶರಧಿಯ ಗಾಡಿಕಿಯು ಕಂದೆಂತು ಮುಂದಕೆ ಬೀಡ ಬಿಡಿಸುವೆವೆಂತು ಲಂಕಾಪುರವನೀಕ್ಷಿಪೆವೆ (ಆಪಂಗಾ. ೫-೦-೦೪). ಬೀಡಂ ಬಿಡು, ಬೀಡ ಬಿಡು=೧. ವಸತಿ ಮಾಡು ; ತಂಗು : ಅರಾಸುಂ ಬಟ್ಟಿಪೋವರ್ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟರ್ದರ್ ನಿಱಿಸು ವರಪ್ಪುದಱಿಂದೆ ಜರಿಗವುಗುವುದೆಂದೂಡ (ಪಣ್ಣಾಣಾ. ೧೯-೩) ; ಚತುರ್ವೇದ ಪಾರಗರ ಮನೆಯು ಮುಂದಣ ಚತುಶ್ಶಾಲೆಯೊಳ್ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟು ಧರಾಮರವೇಷದೊಳೊಂದುವರುಷಮಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪಂಪಣಾ. ೩-೨೨ ಪ) ; ಬಸದೊಳಗೆ ಬೀಡ ಬಿಟ್ಟು ನಿಮಿತ್ತವನ್ಯಾಯಕೋಟಿಯಂ ಮಾಡಿ . . . ಮತ್ತೀಗ ಬೇಡ ಕೋಪವನುಡುಗು ತಂದೆಯಂದಡೆ ನಿನ್ನ ಕೋಡ ಕೊಱಿಯದೆ ಬಱಿದೆ ಬಿಟ್ಟಪೆನೆ (ಪಪಣಾ. ೫-೨೦). ೨. (ದಂಡಿನ) ಠಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೂಡು; (ಸೈನ್ಯದ) ಶಿಬಿರವನ್ನು ಹಾಕು : ದುರ್ಯೋಧನಂ . . . ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದ ಪೂರ್ವದಿಗ್ಭಾಗದೊಳ್ ಪ್ರಳಯಂ ಮೂರಿವಿಟ್ಟಂತೆ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟು (ಪಂಪಣಾ. ೦೦-೩೦ ಪ); ಆರುಳ್ಳಂ ಬಂದು ಬೀಡಂ ಬಿಡುವ ಕಟಕಮಂ ಕಂಡನಾಗಳ್ ನರೇಂದ್ರಂ (ಆರಜಂಗಾ. ೪೩); ಹಿಂಗದೆ ತಳಕುಂತ್ರಸಹಿತ್ಯದಿ ನೆಱಿ ಶಿವಗಂಗೆಯೊಳಗೆ ಬೀಡ ಬಿಟ್ಟಿ (ಕಂಪಣಾ. ೦೦-೩೬). ಬೀಡನೆತ್ತು = ಬಿಡಾರವನ್ನು ತೆಗೆ : ಮುಱುದಿವಸಂ ಬೀಡನೆತ್ತಿ ಕಪಿವಯು ಪಯಣಂಬೋಗಿ (ಪಪಣಾಕ್ಕು. ೫-೨೦೬); ತೊಳಪ ಜಿನಚೈತ್ಯಾಲಯಂಗಳ ನಳವಿಗಳಿದಭಿಷಕ್ತಿಯಲಿ ತಾನೊಲಿದು ಪೂಜಿಸಿ ಬೀಡನೆತ್ತಿದನು (ಪಾಶ್ವಣಾ. ೧೯-೨೦). ಬೀಡಿಸ ಮನೆ = ಅತಿಥಿಗಳು ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳ ; ವಸತಿ; ಬಿಡಾರ : ನಿನಗೆ ಸಾಕನ್ನೇಣಿ ಬೀಡಿಸ ಮನೆ ವ್ಯಥಾ ಬೇಱೊಂದು ಸಂಕಲ್ಪನೆಯ ಬಿಡು (ಪ್ರಭೋ. ೩-೩೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪಾಲ. ವೀಟು; ತುಳು. ಬೀಡು ; ತೆಲು. ವೀಡು]

- ಬೀಡು₁, ಬೀಳ್₂, ಬೀಳು₂, ಬೀಟ್₂ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದು ; ನಿರರ್ಥಕವಾದುದು : "ಬೀತುದನೆ ಬೀಕಲೆನೆ ಬೀಡಾದುವಕೆ" (ಶಶಿ. ೩೦). 'ಬೀಡಾಡಿ' ಪರಾ. ೨. ಸಾಗುವಳಿಯಿಲ್ಲದ ಭೂಮಿ ; ಬಂಜರುನೆಲ: 'ಬೀಡು ಪ್ರದೇಶ' ಪರಾ. ಬೀಳ್₂: ೩. ಅಲ್ಪವಾದುದು; ಕ್ಷುದ್ರವಾದುದು ; 'ಬೀಳಾಸೆ' ಪರಾ. ೪. ತಪ್ಪು ; ದೋಷ : ಪತ್ರಿಕೆಯೊಳೆಡಹಿ ಬರೆದಕ್ಕರದ ಬೀಳ್ದೊಡದಱಿಂದೆ ಕೆಡುವುದಗ್ಗದ ಕಜ್ಜಂ (ಕೃಪಾಣಾ. ೩೦-೨೨). ಬೀಳು₂: ೧. ಹಿರಿಯರು ನೋವಿನ ಹುಯಿಲುಗಳೆಲ್ಲಂ ಮಕ್ಕಳ್ ಪುಟ್ಟದೆ ಬರಿ ಬೀಳೆಲ್ಲಂ (ಪುಚರಿಪಾ. ೦೦೬-೨೦೪); ಕೆಗ್ಗಂಟಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದರೆ ಅಸಂತೋಷ! ಬಾಳೇ ಬೀಳು (ಕಂದಾಪ. ೧೩). ೨. ಹುಲುಗಲು ಯಾಯ್ದಗಾವುಣ್ಣ ಬಿಟ್ಟ ತೋಟ ಸಲಕಾಲ ಬೀಳಾಗಿರಲು (ಶಾಶಾ. XI-೩೨ ೦೩೬-೩೭; 1109); ಗುತ್ತಿಯ ದಾರಿಯ ಬೀಳು ೧೩ ಸಿಂಗಟಿಗೆರೆ ಬೀಳು (ಎಸಿ. VIII, ಸೊಡ. ೧೭೫-೨೦; 1077) ; ಮನೆಯೆಲ್ಲ ಹಾಳು. ನೆಲವೆಲ್ಲ ಬೀಳು, ಈ ಬಾಳು ಗೋಳು ಗೋಳು (ಹಂದ್ರಪಾ.೩-೭). 'ಬೀಳುದಂಡು', 'ಬೀಳಭೂಮಿ' ಪರಾ. ೫. ಪೇಳಲಿನ್ನೆನಿತ್ತದುರಿಗರಿದರು ಬೀಳ ನುಡಿವದ ಬಿಡದ ಪಕ್ಷವ ತಾಳದಳು ವನಾದುಡುಳವೆಯ ನಿಮ್ಮ ನೃಪನುತೆಗೆ (ಪಾಪಪ. ೦೭-೭೭); ಅರಿಯಾ ಬಗೆದುಂ ಬೀಳೆಂದಾವುದಂ ತಾಯದೆಳ್ದರು ಉಯ್ಯಾತಂ ಕಾಣೊಳಿಲ್ಲಾದನಲೆಂ ಕುರುಡಂಬೊಲೆ (ಪೌಪಂಪ. ೦೯-೭೯); ಹಾಳರ್ದ ಹೊಲೆಯರೆಂದೂ ಬೀಳರ್ದ ಹೆಣ್ಣು ಎಂದೂ ಹೋಳು ಹೋಳಾಗಿಹುದು (ಗಿ. ೩೨-೭). ೫. ಹೀನಸ್ಥಿತಿ: ಹೆಂಗರುಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಮಗೆ ಈಗೌರವ, ನಮ್ಮ ಬೀಳು (ಪಂಪಂಕ. II. ೨೦೫). ೬. ಹಾಳು; ಶೂನ್ಯ : 'ಬೀಳುವಳ್ಳಿ' ಪರಾ. ಬೀಟ್₂ : ೨. ಬೀಚ್ಕಲ್, ಬೀಡುಗಳ್, ಬೀಬ್ಬಳ್ (ಕಬ್ಬಾಶ. ೫೭೩ ಪ್ರಯೋ). 'ಬೀಬ್ಬೆಲ' ಪರಾ. ೬. 'ಬೀಬ್ಬಡಿಸು' ಪರಾ.

ಬೀಡು ಬೀಳು, ಬೀಳು ಬೀಳು = (ನೆಲವು) ಹಾಳಂ ಬೀಳು : ಬಂಜರಾಗು : (೪) ; ಹೀಗೆ ಪೊಲಗಳೆಲ್ಲಿ ಕವಿಕೆಯನ್ನು ಬೆಳೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ನಂತರೆ ಕೆಲವು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಅವು ಬೀಳು ಬೀಳುವಂತಾದೀತು! (ಪುಶಾಕ್ಕು. ೧೦): ಐದು ವರ್ಷಗಳೊಳಗೆ ೧೫ ಚದರ ಮೈಲಿ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ಬೆಂಗಾಡಾಗಿ ಬೀಳು ಬಿದ್ದಿತು (ಪಶುಚಿ. ೩೨). ಬೀಳ ಮಾತು=ಅಲ್ಪವಾದ ಮಾತು : ಬೀಳ ಮಾತಿಗೆ ಬೆದರಿ ನಿಲುವರೆ (ಅಯೋಕೃ. ೦-೩-೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪೀಟು; ತೆಲು. ಬೀಡು, ಬೀರು]

ಬೀಡು₄ (ನಾ). ಎರಕ ಹೊಯ್ದ ಕಬ್ಬಿಣ ; ತಾಂಡವಾಳ : ಈ ರೀತಿಯಿಂದ ಬೀಡು ಅಂದರೆ ಹೊಯಿದ ಕಬ್ಬಿಣವು ಹುಟ್ಟುವದು (ಮುಂಅಜ. ೬-೦೯); ಈ ಕೊಳಿಮಗಳನ್ನು ಬೀಡಂದು ಹೊಯ್ದ ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಿರುವ ಕಾರಣ (ಪುಟಾಣಾ. ೬-೪೩೩).

[←ಮರಾ ಬೀಡ್ ; ತುಳು. ಬೀಡು. ಬೀಡ್ ; ತೆಲು. ಬೀಡು]

ಬೀಡುಂದಾಣ, ಬೀಡುದಾಣ, ಬೀಟುಂದಾಣ, ಬೀಟ್ವಾಣ (ನಾ). ೧. ಬಿಡಾರ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಪಡೆಯುವ ಸ್ಥಳ ; ತಂಗುದಾಣ : ನಾಡೊಳ್ ನಗರಗ್ರಾಮಂಬೇಡಂಖರ್ವಡಮಡಂಬ ಪತ್ತನಮೆಂಬೀ ಬೀಡುಂದಾಣದೊಳಿರ್ಪಿಯು ನೋಡುತ್ತುಂ (ಪಪಪು. ೦೦-೩೬); ತನಗೆ ನೀಡುಂದಾಣಮಾದ ಮಾಡದ ವಜಗಣ ನಂದನವನದ ಮಾಕಂದಪೂರಾಹದ ಮಂದಜ್ಯಾಯೆಯೊಳ್ (ಪಪಂಕಿ. ೦೦-೨೪ ಪ) **ಬೀಡುದಾಣ** : ೧. ಬೀಡುದಾಣಂಗಳೊಳಿಕ್ಕಿದ ಬಲ್ಗಿಗಾವಣಂಗಳೊಳಂ ನನೆಯ ಜೊಂಪಂಗಳೊಳಂ ವಿಶ್ರಮಿಸುತ್ತುಂ ಬಂದು (ಪಂಪಣಾ. ೨-೪೭ ಪ); ರಾಜಮಂದಿರಮಂ ಪೊಕ್ಕು ಸಕಲರಾಜಲೋಕಮಂ ಬೀಡುದಾಣಂಗಳ್ಗೆ ಪೋಗಲ್ಕೈಬ್ಬು (ಆದಿಪು. ೧೫೪) ; ಮಯ ರಚಿಸಿದ ಬೀಡುದಾಣದ ಕೆಲದೊಳಾನೆಯ ನಿಲಿಸಿದನವನೀಶ (ಪಪಪ. ೨೨-೭೩). ೨. ನಿವಾಸ ; ನೆಲೆ : ವಿವೇಕದ ಬೀಡುದಾಣವಾರ್ಪಿನ ಕಣೆಯೆನ್ದು ಚ್ಞೆಪ್ಪದು ಭೂವಳಯಂ (ಎಳ. VII, ೪೧೨. ೦೫೪-೫೪; 1077) : ಜಗಮೆಲ್ಲಮನುಡುಗಿ ಸುಡುವ ಕಲ್ಪಾಂತಹುತವಹಂಗಿದಱ ಕಣ್ಬೆಡೆ ಬೀಡುದಾಣವೆಂಬಂತೆ ಕೆಂಪಡರ್ದು ಕೆಂಡಮಂ ಕೇಸುರಿಯನುಗುಚ್ಚ ಕಣ್ಗಳುಂ . . . ಭಯಂಕರಮಪ್ಪನಂ ಬಂದು (ಪಗಪ. ೫-೧೦ ಪ). **ಬೀಟುಂದಾಣ** : ೧. ಮಿನಂಬುಟು . . . ಬೀಟುಂದಾಣಂ (ಪಣ್ಣಪು. ೫೫ ಪ್ರಯೋ). **ಬೀಟ್ವಾಣ** : ೧. ಬೀಡು + ತಾಣ. ಬೀಬ್ವಾಣಂ (ಕಬ್ಬಾಶ. ೮೨ ಪ್ರಯೋ). [ಬೀಡು₂ + ತಾಣ]

ಬೀಡುಕಬ್ಬಣ (ನಾ). ಎರಕ ಹೊಯ್ದ ಕಬ್ಬಿಣ : ತಾಂಡವಾಳ : ಎರಡನೆಯ ಮಹಾಯುದ್ಧದಿಂದೀಚೆಗೆ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ಬೀಡುಕಬ್ಬಣ ತಯಾರಾಗುತ್ತಿದೆ (ಕಬೆಚೀ. III. ೪೬೬).

[ಬೀಡು₂ + ಕಬ್ಬಣ (<ಕರ್ಮಾಣ)]

ಬೀಡುಕಾಜಿ (ನಾ). ಪಾಳೆಯದಲ್ಲಿರುವ ಸೈನಿಕ : ಹೊಮ್ಮಾಡಿಗೆಯು ಪೊದಜುಗಳ ದಿರುದಿನ ಬೀಡು[ಪಾಣಾ. ಗಾಡಿ]ಕಾಜಿರು ಬೀದಿವರಿದಟ್ಟಿದರು ಬಲಿಮುಖಿರ (ಕೆಪಣಾ. ೬-೩೭-೦೦). [ಬೀಡು₂ + —ಕಾಜ]

ಬೀಡುಕೊಳ್ 'ಬೀಡುಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೀಡುಗಲಹ (ನಾ). ಬೀಡಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿನ ಕಲಹ ; ಒಳಜಗಳ : ಬೀಡುಗಲಹದ ಕೈದೊಳಸು ಕೊಂಡೆಸಗಿ ನಟಿಸಿತು ನಾಡುನಾಡಿನಲಿ (ಕುಚ್ಚಾ. ೯-೨). [ಬೀಡು₂ + ಕಲಹ]

ಬೀಡುಗಾಲು 'ಬೀಟುಗಾಲ್' ನೋ.

ಬೀಡುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ವಸತಿ ಮಾಡು : ತಂಗು : ತ್ರಿಣಜಲಸಮೃದ್ಧಮಾದಡೆಯೊಳ್ ಬೀಡುಗೆಯ್ದು (ಶಾದಂಶಾ. ೩೦೦). [ಬೀಡು$_{2}$ + ಕೆಯ್$_{1}$]

ಬೀಡುಗೊಳ್, ಬೀಡುಕೊಳ್, . ಬೀಡುಗೊಳು, ಬೀಳುಕೊಳ್, ಬೀಳುಗೊಳ್, ಬೀಳ್ಕೊಳ್, ಬೀಳ್ಕೊಳು, ಬೀಳ್ಕೊಳ್ಳು, ಬೀಟ್ಕೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ವಸತಿ ಹೂಡು ; ಬಿಡಾರ ಮಾಡು ; ತಂಗು : ಬಿಡಬೇಡೆಣ್ಣೆಲೆ ಬೀಡುಗೊಳ್ಳೊಡನಸುಂ ಕಣ್ಗಾಣಲೆಮ್ಮತ್ತ ನೋಟ್ಟಡ ಮಾವಂ ಶತಪ್ರದ್ಧಂ . . . ಎಂದತಿಜಾತಿಹಾರ ನುಡಿದಳ್ ಜಾರಂಗೆ ವಕ್ರೋಕ್ತಿಯಾ (ಸೂತ್ರಸು. ೯-೦೩೯). ೨. ಶಿಬಿರವನ್ನು ಹಾಕು : ಥಾಣ್ಯ ಹೂಡು : ಬೀಡುಗೊಂಡರ್ದ ಕತ್ತಲೆಯ ಪಾಳೆಯಮತ್ತ ಲೋಡಿದುದೊ ನೋಡಿದವೆನು (ಕೈಬಾಶಾ. ೩-೬೩). **ಬೀಡುಕೊಳ್** : ಸಿ. (ಮನೆಯಿಂದ) ಹೊರಡಲು ನಿರೂಪವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಮುಂದೆ ಸಾಗಲು ಅಪ್ಪಣೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು : "ಬೀಡುಕೊಂದಂ ...ಬೀಟ್ಕೊಂದಂ " (ಶಬಡ. ೦೯ ಕ್ರಪೋ). ೨. ಹೋಗಲು ಸಿದ್ಧವು ಮಾಡು; ಕಳಿಸಿ ಕೊಡು : "ಬಿಡುಗೆ ಬೀಡುಕೊಳ್ಳೆಂಬುದದು ಬೀಟ್ಕೊಳ್ಳೆ ನಿಕ್ಕುಂ " (ಸೂಚಿಪ. ೨೫). **ಬೀಡುಗೊಳು** : ೧. ನಾನಾನಾಡುಗಳಿಂದೆ ದಿಜ್ಜವಳರುಂ ಕೈಗೆಯ್ದುದೊಳ್ಪಾಣರುಂ ತೇನುತೇನಮೆ ಬಂದು ಬೀಡುಗೊಳುತಂ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿರ್ಪುಗೊಂಡು (ಕುಸೊಮು. ೦-೬೯). **ಬೀಳುಕೊಳ್** : ಸಿ. ನೃಪತಿಯ ಬೀಳುಕೊಂಡಿನನಂದನನು . . . ಕುರುಭೂಮಿಗೈತಂದ (ಭಾಷ್ಕೃಭೀ ೦-೦೯) ; ಬೀಳುಕೊಂಡನು ಮುನಿಬಳಿಕ ಭೂಪಾಲಕನ ಹರುಷದಲಿ ತನ್ನಪಬಾಲಕರು ಸಹಿತ (ಕೂಪಾ. ೦-೯-೩೩). ೨. ಲಕ್ಷೀಪತಿಯು ಕಮಲಜ ಬೀಳುಕೊಂಡನು (ಸಂಚಿ. ೩-೩೦); ಭೂಪಾಲನು ತಿಳುಹಿದ ದ್ವಿಜೋತ್ತಮ ಬೀಳುಕೊಂಡನು (ಜಜಗ. ೦೦-೦೩-೫೦). ೩. ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡು : ಶಾಲಿಹೋತ್ರಾಶ್ರಮವನನಿಬರು ಬೀಳುಕೊಂಡರು ಮತ್ತೆ ಕಂಡರು ಬಾದರಾಯಣನ (ಭಾಷ್ಕೃಭೀ. ೦೦-೦)- ೩. ಇಲ್ಲವಾಗು ; ಕಳೆದು ಹೋಗು : ಈಳು ಮೇಲಿನ ಸೀಮೆ ನಿನ್ನಲಿ ಬೀಳುಕೊಂಡುದು (ಭಾಷ್ಕೃಳ. ೩-೨೩). **ಬೀಳುಗೊಳ್** : ಸಿ. ನಾನೀ ಬಂಧನವ ಬಿಡಿಸಲ್ಕೆ ಬಂದೆನು ಎಂದು ನಾರದ ಬೀಳುಗೊಂಡನು (ಕೌಶಾ. ೦೯-೩೦). ೩. 'ಬೀಳುಗೊಳಿಸು$_{1}$' ಪರಾ. **ಬೀಳ್ಕೊಳ್** : ಸಿ. ಭಕ್ತವಚನಂಗಳಂ ಕೇಳಿಸ್ಕ ಶಿವಗಿಲ್ಲಿ ಎಂದು ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ಬಪ್ಪಂ (ಇಚಿಕೆ. ಪೀ. ೦೩೬-೦೦); ಮಲಗಿದ ಮುಕ್ತಯನ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ತೀರವರಿತ್ತ ಸರಿದರು (ಭಾಷ್ಕೃಭೀ. ೦_೦೦); ಮುಕ್ತಣ್ಣನರಸಿಯ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ರತಿದೇವಿ . . . ಹೊಕ್ಕಳು ಕುಸುಮಾವತಿಯ (ಕೂಚಚ. ೦-೦೯). ೨. ಶಿರವ ತಡಹುತ ದೇವತತಿ ಪುರಹರನ ಬೀಳ್ಕೊಂಡರು (ಭಾಷ್ಕೃಳ. ೩-೦೩); ಅರೋಗಗಳವೇಗೆ ಸನ್ನೆಯಾಯ್ತೆಂದು ಆ ರಾಜಸಭೆ ಭೋಂಕನೆದ್ದು ಆ ರಾಯಗೆಜಗಿ ಬೀಳ್ಕೊಂಡುದು (ಕಚಚ. ೩-೦೦೩); ನೃಪಾಲನಂ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು . . . ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿ ಪೊಱಮಡುತಿರ್ದನು (ಕೈಬಾಶಾ. ೫೯-೩೬). ೫. ಈ ನಿಷ್ಪನ್ನತೆಯ ಬೀಳ್ಕೊಂಡ ಪಾಂಡವಗುನ್ನಿಗಳ ಗರುವಾಯ ಮಾಡುವಿರೆಂದು ಖಳ ನುಡಿದ (ಭಾಷ್ಕೃಪಿ. ೧-೦೩) ; ಮಡಿದುದ್ಯೆನಿವ್ಹಾನೆ ನಿನ್ನುಗ್ಗಡದ ಭುಜ ಬೀಳ್ಕೊಂಡನ್ಯೆ (ಭಾಷ್ಕೃಳ ೦-೩). **ಬೀಳ್ಕೊಳ್ಳು** : ೫. ಭುವನೋದ್ಧರಣಶೀಲನಾಗಿ ಮೃಡನಂ ಬೀಳ್ಕೊಳುತ್ತೆ . . . ಅಲ್ಲಿಂ ತಳದುರ್ (ಕದ್ಭಾ. ೩-೩೦); ಅನುಜನಾ ಕ್ರಮದಿಂದ ವಂದಿಸಿ ಜನವಯಮು ಬೀಳ್ಕೊಳೆ (ಕೂಪಾ. ೩-೩-೧೩). ಬೀಳ್ಕೊಳ್ಳು : ೫. ಹಿಂತಿರುಗುವಾಗ ಖಂಡಿತಾ ಬರುವೆವು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅವರಿಂದ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಪ್ರಯಾಣವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿದೆವು (ಕ್ರಶಾ. ೫೦). ೨. ಗಂಗಾವ್ಹನೇ ಇವರನ್ನು ಬೀಳ್ಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಒಂದು ಮಾತು ಹೇಳಿದಳು (ಆಪಾಗ. ೫೯). **ಬೀಲ್ಕೊಳ್** : ಸಿ. ಕೇಳೀವನಪ್ರದಪಂಗಳಿರ ಚಿತ್ರಂಗೊಂಡು ಬೀಟ್ಕೊಂಡು ರಾಗದೆ ನಿಮ್ಮಂ ಬಲಗೊಂಡು ಪೋಪ ಗುಣಮಂ ಕೊಳ್ಳಿಂ (ಆಪಕೃ. ೦೦-೦೩೦) ; ಗಂಧರ್ವರಾಜನಂದನೆಯಿಂ ತನ್ನಸೆಂತಾನುಂ ಬಿಡಿಸಿ ಬೀಟ್ಕೊಂಡು . . . ಪೋಪಮಟ್ಟು (ಶಾದಂಶಾ. ೨೩೩) ; ಅತಿಪ್ರೀತಿಯಿಂ ನುಡಿದಿಂದ್ರಂ ಬೀಟ್ಕೊಂಡು ಪೋದಂ (ಜಗಾ. ೩-೦೯ . ೫). ೩. ಸೂರ್ಯಸೂನುವಂ ಸೂರ್ಯದಿನದಂದು ಕಂಡು ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯಂ ಮಾಡಿ ಬನ್ನಿಮೆಂದು ಕೊಂತಿಯಂ ಬೀಟ್ಕೊಂಡು (ಕಂಕಾಂ. ೯-೩೩ ೫) ; ಅಂತೆಗೆಯ್ವನೆಂದು ನಿಜಗುರುಜನವಂ ಬೀಟ್ಕೊಂಡು ಬೀಡಿಂಗೆ ಪೋಗ ಲ್ವೇಬ್ಬು (ಗಜಾಮು. ೯-೦೩ ೫). [ಬೀಡು$_{2}$ + ಕೊಳ್$_{1}$]

ಬೀಡುಗೊಳು 'ಬೀಡುಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೀಡುದಾಣ 'ಬೀಡುಂದಾಣ' ನೋ.

ಬೀಡುಪ್ರದೇಶ (ನಾ). ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡದ ಭೂಮಿ ; ಬಂಜರುನೆಲ : ಜಲವಸತಿಯಿರುವ ಕಡೆಗಳ್ಲಿನ ಬೀಡುಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಸುತ್ತುಮುತ್ತಲೂ ಜಮೀನಿಲ್ಲದೆ ತೊಂದರೆಪಡುತ್ತಿರಿಜ ಜನರಿಗೆ ಹಂಚಿ ಕೊಟ್ಟು ಅವರಿಂದ ಬೇಕಾದ ತರಕಾರಿಬೆಳೆ ಮಾಡಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ (ಇಆಪ. ೭೬). [ಬೀಡು$_{2}$ + ಪ್ರದೇಶ]

ಬೀಡುಬಿಡು$_{1}$, ಬೀಡವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಬೀಡುಕು ಬಿಡು ; ಸೀಳಿಹೋಗು : ಬಿಡುಗಚ್ಚಿದನಂಘ್ರಿಯಲಿ ನೆಲ ಬೀಡುಬಿದಲೊದೆದನು (ಭಾಷ್ಕೃಳ. ೦೬-೨೦). **ಬೀಡವಿಡು** : ಖರಕರನ ತಾಪದಿಂದಂ ಧರಣಿತಳಂ ಬೀಡವಿಟ್ಟು ಕಾದ ದೊಳಂ ಭೋರ್ಗರೆದು ಮಟ್ ಕಜ್(ಗು)ಯಿ ವಿಶ್ವಂಭರೆ ಬೆಳಗುಂ ಮನಕೆ ವಂದ ಧಾನ್ಯಪ್ರಜಮಂ (ಅಭಿಪ. ೦-೩೨). [ಬೀಡು$_{1}$ (<ಬೀಟ್$_{1}$) + ಬಿಡು$_{1}$]

ಬೀಡುಬಿಡು$_{2}$ 'ಬೀಡುವಿಡು' ನೋ.

ಬೀಡುಬಿಡು$_{3}$, ಬೀಳಂಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡದಿರು ; ಪಾಳುಬಿಡು : ಬೆಳೆ ಕೈಗೆ ಬಂದ ನಂತರ ನೆಲವನ್ನು ಕೆಲವು ತಿಂಗಳ ಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ಬೀಡುಬಿಡುವುದು ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹಳೇ ಪದ್ಧತಿ (ಆಪ. ೦೦). ಬೀಳುಬಿಡು : ೨. ಹಾಳುಗೆಡವು ; ನಿರರ್ಥಕಗೊಳಿಸು : ಯಕ್ಷಗಾನದ ಪಾಲಿಗೆ ಈಗ ಒಂದು ಸಂಧಿಕಾಲವೇ ಬಂದಂತಿದೆ. ಅದನ್ನು ಜನರು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸದೆ ಬೀಳುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಹುಕ್ಷಾ. ೨೩). [ಬೀಡು$_{2}$ + ಬಿಡು$_{1}$]

ಬೀಡುಬಿರಿ 'ಬೀಟಿಬಿರಿ' ನೋ.

ಬೀಡುವಿಡು. ಬೀಡುಬಿಡು$_{2}$ (ಕ್ರಿ). ೧. ವಸತಿ ಮಾಡು ; ತಂಗು ; ಬಿಡಾರ ಹೂಡು : ಭೂತದಿರ್ಮೂರ್ತ್ಯೆಯ ಸುತ್ತಿ ಸುತ್ತಿದ ಸ್ಮೈಕತಭೂತಳಂಗಳಿಳಿಳಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಬೀಡುವಿಡುತ್ತುಂ (ಆಂಪ್ರ. ೧-೩೬) ; ಸುರಮ್ಯಪ್ರದೇಶಂಗಳೊಳ್ ಬೀಡುವಿಡುತ್ತುಂ ಬಂದು (ಜಗಾ. ೦೬-೩೦) ; ಉಪವನಪ್ರದೇಶದೊಳ್ ಬೀಡುವಿಟ್ಟು (ಕರ್ಣಪ್ರ. ೬-೩೨೮). ೨. (ಸೈನ್ಯದ) ಶಿಬಿರ ಹಾಕು ; (ದಂಡಿನ) ಪಾಳೆಯ ಹೂಡು : ಮಹಾಸಾಮಂತರ ಪದಿರ [ಪ]ಜ್ಞಗಳಿಂದಮಗುವಾಗಿ ನಡವ ದೀಡಿಂಗೆ ಬೀಡುವಿಡಲ್ ನೆಲಸುಂ . . . ಆನೆಗಂಬಜ್ಜೆ ಪೆರ್ಮರಂಗಳುಮಾ ಪಡಿಗೆ ನೆಜ್ಜೆಯಾವು (ಹಂಪಂಗಾ. ೯-೦೦೩೫). ೩. ವಸತಿ ಹೂಡುವಂತೆ ಮಾಡು ; ತಂಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ತನ್ನ ತಮ್ಮಂ ವಿಜಿಗೀಷುವಾಗಿ ಪೋದೊಡಾತನಂ ಸಾಮಾದಿಗಳಿನೊಡಂಬಡಿಸಿ ತಂದಲ್ಲಿ ಬೀಡುವಿಟ್ಟಿರೆ (ಕಾಕುಂಪ್ರ. -೫). ೪. ಆವರಿಸು ; ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಹರಡು : ಕುಡುವುರ್ವ ಸೆಡೆಯೆ ಬಾಯುಜಡೆ ಬೀಡುವಿಡ . . . ಪಾಡಿ ಬನದಿವ ಕಡುಬೆಡಗಿನಚ್ಚರಿಯರುಂ (ಶಾಪಾಕೃ. ೬೩-೯)- **ಬೀಡುಬಿಡು$_{3}$** : ೧. ಚಂಪಕವೀಧಿಗಳಿ ವಿನೋದವಿಹರಣವೀಧಿಗಳಾಗೆಯುಂ ಬೀಡುಬಿಡುತ್ತುಂ- (ಹಂಪ್ರಕೃ. ೬-೦೩೫) ; ಒದಗು ಕಡೆ ಸಸ್ಯಜಲಸಮೃದ್ಧಿಯಾದ ಒಂದು ಮನೋಹರವನೆದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಆ ರಾತ್ರಿಗೆ ಬೀಡು

ಬಿಟ್ಟರು (ಕಮ್ಮಪು. ೫೦) ; ನಗರದ ಹೊರಗೆ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಬೀಡು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ಶ್ರತಾಚ. ೬೦). ೨. ವಿಮ್ಯಾತನ ತಾರಕಾಸುರನ ಬೀಡು ಬಿಡುತ್ತಿದೆ ನೋಡಲದ್ಭುತಂ (ನಿಚಿ. ೬-೧೩) ; ಬೀಡುಬಿಟ್ಟುದು ಬಳಿಕ ಸಿಡಿಲ ಸಘಾಡಸಬುದದ ನಿಶಿತಗಿರಿಗಳ ಕೋಡುಗಲ್ಲಗಳ ಖಣಿಖಣಿಲ ಕಡುಪುಗಳಲಿನಸುತನ (ಕೊಡಣ. ೬-೬-೨೭)- ೫. ನೆಲೆ ನಿಲ್ಲು ; ನೆಲಸು ; ತಳವೂರು : ಆರ್ಯರು ಈ ವೇಳೆಗಾಗಲೆ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಭದ್ರವಾಗಿ ಬೀಡು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದ ದ್ರಾವಿಡರೊಡನೆ ಬೆರತು ಹೋದರು (ಚ್ರಿಎಕ. ೬೧).

[ಬೀಡು$_3$ + ಬಿಡು$_1$]

ಬೀಡುವೇಟ್ (ಕ್ರಿ). ತಂಗುದಾಣವನ್ನಾಗಿ ನಿಯಮಿಸು ; ವಸತಿಗೃಹವನ್ನು ಸೂಚಿಸು : ಮತ್ತಿನ ಪಾಲ್ವರ್ಗಂ ಕೊಂತಿಗಂ ಬೇಱೆವೇಱೆ ಮಾಡಂಗಳಂ ಬೀಡುವೇಟ್ಟು (ಹರಿವಂ. ೬-೮೦ ಪ). [ಬೀಡು$_3$+ವೇಟು^{1}]

ಬೀಡುವೊಗು (ಕ್ರಿ). ಬಿಡಾರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸು : ಬೀಡುಂಬೊಕ್ಕಂ. ಬೀಡುವೊಕ್ಕಂ (ಕಣ್ಣಪು. ೬೪೦ ಕ್ರಮೋ). [ಬೀಡು$_3$+ವೊಗು]

ಬೀಡುಸೆಳೆ 'ಬೀಟಿಸೆಳೆ' ನೋ.

ಬೀಡೆ$_1$ 'ಬೀಟಿ$_1$' ನೋ.

ಬೀಡೆ$_2$ 'ಬೀಡು$_3$' ನೋ.

ಬೀಡೆಗಾಲ್ 'ಬೀಟಿಗಾಲ್' ನೋ.

ಬೀಡೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಶಿಬಿರವನ್ನು ತೆಗೆ. — ಕೀಳು ; ಶಿಬಿರದಿಂದ ಬೇರೆಕಡೆಗೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡು : ನಿಶಾವಸಾನಸಮಯದೊಳ್ ಪ್ರಯಾಣದ ಸೂಬುಗಾಳಿಗಳಂ ಪಿಡಿದು ಬೀಡೆತ್ತಲುದ್ಯೋಗಂಗೆಯ್ವುದಂ ಕಂಡು (ಪಂಚಕಂ. ೧೨೬-೦೨). [ಬೀಡು$_3$ + ಎತ್ತು$_1$]

ಬೀಡೆಬರಿ 'ಬೀಟಿಬರಿ' ನೋ.

ಬೀಡೆಯೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಬಿರಿ ; ಬಿರುಕು ಬಿಡು : ಆ ಮುಗ್ಧಾಂಗನಾನಿವಹದ ನೊಗಯಿಸುವ ಬಾಯ್ದುಱಿಗಳಂ ಬೀಡೆಯೊಡೆದ ದಾಡಿಮದ ಪಣ್ಗಳೆಂದು ತಳರ ತೊಂಗಲೊಳ್ ನಿಳ್ಕಿ ನೋಡುವ ಶುಕಶಿಶುವ್ರಕರಮುಂ (ಶಾಸುಚ. ೨-೭೦ ಪ). [ಬೀಡೆ$_1$ (< ಬೀಟಿ$_1$) + ಒಡೆ$_1$]

ಬೀಡೆವದು (ಕ್ರಿ). ಬಿರುಕುಂಟಾಗು ; ಸೀಳು : ಹರಿಣಧರಹರಿಣನಂ ಪೂವುರದದಿಯೊಳ್ ಪೊಯ್ದು ಪಟ್ಟ ಪುಲಿಗಳವಿಕುಂ ಪರೆದರುಣಸಿತಾಸಿತಮಪ್ಪ ರಾಗದಿಂ ಬೀಡವಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟಪ ಸಱುಗಳ್ (ಅಚಪ್ರ. ೯-೨೯).

[ಬೀಡೆ$_1$ (< ಬೀಟಿ$_1$) + ಪಡು$_1$]

ಬೀಡೆವಣ್ (ನಾ). ಬಿರಿದ ಫಲ ; ಬಿರುಕು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಹಣ್ಣು : ಬೀಡವಣ್ಣಂ ತುಱುಗಿರ್ದ ದಾಡಿಮವನಂ . . . ಕುಂದವು ನಂದನಂಗಳೊಳ್ (ಪಾಪು. ೨-೦೩); ಬೀಡವಣ್ಗಳಿನೆಸೆದಿರ್ಪ ದಾಡಿಮತರುವ್ರಜಮಾ ಬನದೊಳ್ ವಿರಾಜಿಕುಂ (ಶಾಸುಚ. ೦-೯೦) ; ಬೀಡವಣ್ಗೆತ್ತು ತೀರಕ್ಕೊಲವಂ ಮೇಳಿಪ್ಪ ದಾಳಂಬದ ತರುಖತಿಗಳ್ . . . ಓರಂದದಿಂ ಕುಂದವೆಂದುಂ (ಪಾಂಚಕ್ಕ. ೦೭-೦೩೨). [ಬೀಡೆ$_1$ (< ಬೀಟಿ$_1$) + ಪಣ್$_3$]

ಬೀಡೆವರಿ 'ಬೀಟಿವರಿ' ನೋ.

ಬೀಡೆವಿಡು 'ಬೀಡುಬಿಡು$_1$' ನೋ.

ಬೀಡೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಬಿರುಕನ್ನು ಹೊಂದು ; ಬಿರಿ : ಹಿಸಿದುಕೊಳ್ಳು : ಪಾಪುರಿಯರ ದೋರೆವಾಯ್ದುಱಿಗಳಿಂ ನೆಲಮಿಾಕ್ಷಿಸಿ ಬೀಡೆವೆತ್ತು ಬಿತ್ತರಿಸುವ ದಾಡಿಮವ್ರಜಮಿವೆಂಬಭಿಶಂಕೆಯನಪ್ಪಿಕೆಯ್ದು ಪೀವರಕುಚದಲ್ಲಿ ಕೇಗುವೆದು ಪೋಗದೆ ಕೀರಕುಲಂ ನಿರಾಕುಲಂ (ಪಾಂಚಕ್ಕ. ೦-೧೩).

[ಬೀಡೆ$_1$ (< ಬೀಟಿ$_1$) + ಪೆಱು$_1$]

ಬೀಡೆಪೋಗು (ಕ್ರಿ). ಬಿರುಕು ಬಿಡು; ಸೀಳು : ಬೀಡವೋಗಿರ್ದ ತನ್ನಿರೊಸರ್ದಾಣಂ (ಪಗಪ. ೦೭-೬೪).

[ಬೀಡೆ$_1$ (< ಬೀಟಿ$_1$) + ಪೋಗು$_1$ (<ಪೋ$_1$)]

ಬೀಡೊಡೆಯ (ನಾ). ನಾಡಿನ ಪ್ರಭು ; ರಾಜ್ಯದ ದೊರೆ : ಸುವ್ವಿ ಕಾಡೊಡೆಯನೆ ಸುವ್ವಿ ಬೀಡೊಡೆಯನೆ ಸುವ್ವಿ ಬೇಡರ ಕುಲತಿಲಕ (ಅಂಚೆ. ೨-೬೭). [ಬೀಡು$_3$ + ಒಡಯ$_1$]

ಬೀಢವ 'ಬೀಡಾರ' ನೋ.

ಬೀಣಿಗ (ನಾ). ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು : ವೈಣಿಕ ; ಬೀಣಿಗಂ. ಗಾಣಿಗಂ. ಕೀಣಿಗಂ (ಕಣ್ಣಪು. ೧೦೬ ಕ್ರಮೋ). [ಬೀಣೆ + —ಇಗ]

ಬೀಣಿಗೆ (ನಾ). ಹುರಿ; ಹಗ್ಗ (?) : ಕಿಚ್ಚನಪ್ಪ ನೂಲ ಪಾಸಿನ ಬೀಣಿಗೆಯ ಮಳವೆ ಮೂವತ್ತಕ್ಕೊಂದು ಪತ್ತಿಯ ಮಳವೆ ಅಯ್ವತ್ತಕ್ಕೊಂದು (ಅ೪. XIX. ೦೧೩-೦೬; 1075); ಪದ್ದಳಗಂ . . . ಪೊಜಮನದ ಕಾಂತಿಯಂತೆ ಬೀಣಿಗೆಯಂ ಬಿಗಿದು . . . ನಾನಾಶಬ್ದಂಗಳಂ ಬಾರಿಸಿ (ಧರ್ಮಸ. ೨-೨೭ ವ). [?]

ಬೀಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತೀವಾದ್ಯ; ವೀಣೆ : ದನಿಯಿಂಪು ಬೀಣೆಯಂ ಮಿಡಿದವೊಲಾಗೆ ಗಾನದೊಳೊದಂಬಡೆ ಮೇನಕೆ ಮುಂದೆ ಪಾಡಿದಳ್ (ಪಂಚಕಾ. ೬-೮೯); ಕೊರಲ ಬೆರಲ ರಸಮೆಸೆವು ಬೀಣೆಯಂ ಬಾಜಿಸಿದಳ್ (ಚಳಚಾ. ೦೦-೨೪); ವನರುಹಸೂತ್ರಂ ತಂತ್ರಿಗಳೆನೆ ಶಿವನಂ ಜಾಣೆ ಬೀಣೆಯಂ ಕೇಳಿಸುವಳ್ (ನಿಚಿ. ೬-೮೩). [< ಸಂ. ವೀಣಾ]

ಬೀಣೆಗಾಱಿ (ಪಾ). ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು; ವೈಣಿಕ : ಬಾಜಿಪ ಬೀಣೆಗಾಱರಾಗರಮನೆ ಪೆಂವು ಸೊಂಪನೊಳಿಕೊಡಸಿದಿರ್ಪುದು ಸೂಳೆಗೇರಿಗಳ್ (ಕಂಕಾ. ೨೨) ; ಈಗಳೀ ಮೂವರೋಕದೊಳ್ ವೆಗಬ್ರೆವೆತ್ತ ಬೀಣೆಗಾಱರುಂ . . . ಪೊಸವಗೆಯ ತಾನಂಗಳಂ ಸಂದರ್ಭಿಸಿದುದಿಲ್ಲೆಂಬುದು ವಿದಿತಮೆಸೆ (ಪಳಕಂ. ೦೬೨-೯). [ಬೀಣೆ + — ಕಾಱಿ]

ಬೀಣೆವಾಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸು : ಸಪ್ತಸ್ವರಮಂ ಗುಣಿಯಿಸುವ ಬೀಣೆವಾಜಿಪ . . . ಬಿನದಮವರ್ಗಳ ಬಿನದಂ (ಆಪ್ತ. ೩-೨); ಚಕ್ರಿ ಬೀಣೆವಾಜಿಸೆ ಸುತಿಗೂಡಿ ತಾರಯ್ಪ ತುಂಬಿಗಳಿಂತಿವು (ಪರಿಶ. ೫-೬೨). [ಬೀಣೆ +. ವಾಜಿಸು$_2$]

ಬೀಣೆವಾಡ (ನಾ). ವೀಣೆಯ ಘನೆ—ಮೆಟ್ಟಿಲು : ತೆಪ್ಪನೆ ಬೀಣೆವಾಡದೊಳಗಾಡುವ ವಾಣಿಯ ಪೂವುರಸ್ವರಂ (ಪಣಿ. ೯-೦೦೪). [ಬೀಣೆ + ವಾಡ$_4$]

ಬೀತ 'ಬೀ' ಪರಾ.

ಬೀತು 'ಬೀ' ಪರಾ.

ಬೀದಿ (ನಾ). ೧. ಹಾದಿ ; ಮಾರ್ಗ ; ದಾರಿ : "ಪ್ರತೋಳೀ. ವಿಶಿಖಾ. ರಥ್ಯಾ—ಈ ೩ ಬೀದಿ" (ಪಣಾಮು. ೪೮-೦೩೪); ಅಗಳಾ ಪೊಬಲ ಬೀದಿಗಳೊಳ್ಪಲಂ ಗಂಧೋದಕ ಪಂಚಗವ್ಯಂಗಳಂ ತಳಯಿಸಿ (ಪಂಚಕಾ. ೪-೭ ಪ); ಎಸೆವ ಬಹುರತ್ನರಾಶಿಯ ಪಸರಂಗಳಿನದಱ ಬೀದಿಗಳ್ ಪಲವುಂ ರಂಜಿಸೆ ತೋರ್ಕುಂ (ಪಂಚಕಂ. ೦೪-೦೦). ೨. ವಿಸ್ತಾರ ; ವ್ಯಾಪ್ತಿ ; ಹರಹು : ಕಮಲೋದರನು ಕೈಕೊಂಡನು . . . ಸಕಲಲೋಕದ ಬೀದಿ ಮಿಸುಟಂಬರಿವ ವಿಮಲವಿರಾಟ್ಸ್ವರೂಪವನು (ಭಾವ್ಯಂಗ. ೩-೩೪). ' ಬೀದಿಗಿಚ್ಚು ' ಪರಾ.

ಬೀದಿಬೀದಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಆಕೆಯ ವಿಳಾಸಹಾಸಮೆ ಪೊಜಪೊಣ್ಮಿದಂತೆ ಬೀದಿಬೀದಿಗಳೊಳೆಡೆಗಿಜಿದಿರೆ ಕೆದಱಿದ ಕುಸುಮರಜಂಗಳುಂ (ಅಂಚೆ. ೩-೩೭೫); ಬೀದಿಬೀದಿ ತಪ್ಪದೆ ಚಂದನದೆಳದಳಗರ್ಗಳಿಂ ತೋರಣಂಗಟ್ಟಿ (ಕರ್ಣಾಮೃ. ೫-೨೦೩). ಬೀದಿಕಾವಣ್ಣಿ=ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಡುವ ಪೋಕರಿ : ಬೀದಿಕಾವಣ್ಣಿಗಳ ಹಾವಳಿ ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ (ಕೂಡ). ಬೀದಿಗೆ ಬರು= (ರಹಸ್ಯ) ಹೊರಗೆ ಬರು—ಬಯಲಾಗು; (ಗುಟ್ಟು) ಪ್ರಕಟವಾಗು : ಸಂಸಾರದ ಗುಟ್ಟು ಬೀದಿಗೆ ಬರಬಾರದು (ಕೂಡ). ಬೀದಿಗೆಳೆ, ಬೀದಿಗೆ ಎಳೆ=ಬೀದಿಪಾಲುಮಾಡು ; ಹಾಳು ಮಾಡು ; ಅವಮಾನಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಮಾಡಿಕೊಡು : ನಮ್ಮ

ವಂಶದ ಗೌರವ ಬೀದಿಗೆಳೆದುಬಿಟ್ಟಳು (ಕಸಂ. ೨೬೦); ಅರಿಯದ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಬೀದಿಗೆ ಎಳೆಯುವ ಕಲೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿದೆ (ಬಾಕೃ. ೬೬). ಬೀದಿಜಗಳ= ಎಲ್ಲರೆದುರಿಗೆ ನಡೆಯುವ ಜಗಳ; ಮುಚ್ಚುಮರೆಯಿಲ್ಲದ ಕಲಹ: ಹಾದಿಜಗಳ ಹಣವಡ್ಡ. ಬೀದಿಜಗಳ ಮುಪ್ಪಾಗ (ಗಾಡ) ಬೀದಿದೀಪ = ಸಾರ್ವಜನಿಕರ ಉಪಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ರಸ್ತೆಗಳಲ್ಲಿರುವ (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ) ವಿದ್ಯುದ್ದೀಪ: ಬೀದಿದೀಪದ ಕೆಳಗೆ ನಾಯಿಗಳು ಕಚ್ಚಾಡುತ್ತಿವೆ (ಕೂಪ). ಬೀದಿನಲ್ಲಿ=ಸಾರ್ವಜನಿಕರ ಉಪಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ರಸ್ತೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕೊಳಾಯಿ: ಬೀದಿನಲ್ಲಿಯ ಹತ್ತಿರ ದೊಡ್ಡಗುಂಪು ಸೇರಿತ್ತು (ಕೂಪ). ಬೀದಿಯ ಗುಂಡ=ಗುರಿಯಿಲ್ಲದೆ ಅಲೆದಾಡುವ ಒನಪುಗಾರ: ಜೂಜುಗಾಜಣ ಮಾತು ಬೀದಿಯ ಗುಂಡನ ಸೊಬಗು ಓದಿನೊಳಗೆಗೆಮ ಹೊಮ್ಮಂತೆ (ಕಸಚ ೬೩೬). ಬೀದಿಯ ಬಸವ= ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಗುರಿಯಿಲ್ಲದೆ ಅಲೆದಾಡುವ ಗೂಳಿ: ತೊಂಡುದನ: ಬೀದಿಯ ಬಸವಂಗೆ ದೇಗುಲದ ಪಕುವೆಂಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಜ್ಜು ಹೋರಿಗಳು ಬಸವಗಳಪ್ಪವೆ ಲಿಂಗಮುದ್ರೆಯನೊತ್ತ್ಗೊಳ್ಳಕ್ಕರ (ಪಸ್ಥ. ೪. ೦೮೨-೪೨೪). ಬೀದಿಯ ಬಸವಿ=ಬೀದಿಬಸವಿ: ಬೀದಿಯ ಬಸವಿ, 'fool' ಎಂದೆಯಲ್ಲ ! (ಕೂಪ್ರಚ. ೦೪). ಬೀದಿಯ ಭಿಕಾರಿ=ಬಹಳ ದರಿದ್ರನಾದವನು: ಬೀದಿಯ ಭಿಕಾರಿ ಜೀವಿಸುವ ಈ ಬೊಂದಾಯನ ಪುಟ್ ವಾತಿನಲ್ಲಾದರೂ ಕಾಲ ತಳ್ಳಿದರಾದೀತು (ಕಸಚಲೀ.೦೪೮). ಬೀದಿಯಲಿ ಬೀಳು. ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಳು = ೧. ಪತನ ಹೊಂದು; ಪತಿತವಾಗು: ವಾದಗೊಳ್ಳದ ಬಹಳ ವಸ್ತುವೀ ದುರಾತ್ಮಕವೆತ್ತ ಬಲ್ಲಮ ಬೀದಿಯಲಿ ಬಿದ್ದವನು (ಭಾಕ್ಕಸ. ೪-೦೬). ೨. ಧೂಳಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳು: ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಮಾಣಿಕ್ಯವ ಹೊಳಿರ್ದ ನಿಧಾನವನಾರಿಗೂ ಕಾಣಬಾರದು ಮೋಡ (ಕಪಸಂ. ೨೨೬-೦೦೬); ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಶಿಶುವನು ಹೆತ್ತ ತಾಯಿ ಹತ್ತಿರ ಬಂದು ಎತ್ತುವಂತೆ (ಕಸಚ. ೬೯೦). ಬೀದಿವೆಡಂಗ = ತಿರುವಾರೂರಿನಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ಶಿವನ ಉತ್ಸವಮೂರ್ತಿ: ಇಲ್ಲಿ ದೇವರ ದೇವನಪ್ಪ ಬೀದಿವಡಂಗ ಪೆರುಮಾಳೆಯನೋಲ್ಕೆಪ ತಳಿಯಲಾರಕುಲದ ಪರಮಯೌವನೆಯಪ್ಪ ಪರವೆನಾಚಿಯರೆಂಬ ಕನ್ಯಾರನಕಲತಯಿರ್ದಪುದು (ಕಂಚಿ. ೦೦-೦೦). [< ಸಂ. ವೀಥಿ. ವೀಥೀ]

ಬೀದಿಗ (ನಾ). ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವವನು; ದಾರಿಹೋಕ: ಶಿವಶಿವಾ ದುರ್ಗಂಗಳಿರದೆ ಕೋಳ್ತೋದುಮೆಂದಿಡೆಗೆಡೆಗೆ ಬೀದಿಗರ್ ಗಜಬಜಿಸಲು (ಕಬಚ. ೪೨-೪೪). [ಬೀದಿ + ಗ]

ಬೀದಿಗಪ್ಪಡ (ನಾ). ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ವೈಲಿಗೆಬಟ್ಟೆ: ಬೂದಿಯಿಂದೊಕ್ಕ ಮಾಲೆಯಿಂ ಬೀದಿಗಪ್ಪಡದಿಂ ಘಟಕಂಪದಿಂ ಸಿಂಗರಿಸಿ ಕೊಯ್ದುದುಮಕ್ಕುಂ (ಕಸಚ. ೪-೦೬೦ ಪ). [ಬೀದಿ + ಕಪ್ಪಡ]

ಬೀದಿಗರು 'ಬೀದಿಗಜು' ನೋ.

ಬೀದಿಗಲಹ (ನಾ). ೧. ದಾರಿಯಲ್ಲಾಡುವ ಜಗಳ; ಬಹುಜನರೆದುರಿಗೆ ಆಡುವ, ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಉಳಿಯದ ಜಗಳ: ಬೀದಿಗಲಹದ ಕದಡು ಬೀಡಿನಲ್ಕೆದೆ ಹಬ್ಬಿತು (ಭಾಕ್ಕಕ. ೯-೨); ಸುದ್ದಿಯಲ್ಲದೆ ಹೋದ ಪಾಂಡವರಿದ್ದರಾದೊಡೆ ಬೀದಿಗಲಹದ ಯುದ್ದಕೆಳಸದೆ ತಿರುಗಿಸುವ ದೊಬ್ಬನನು ಕರಿಪುರಿಗೆ (ಭಾಕ್ಕಂ. ೬೭೫. ೪-೦೩). ೨. (ಆಲಂ) ಮರ್ಯಾದೆ ಬಿಟ್ಟು ಆಡುವ ಜಗಳ: ಬೀದಿಗಲಹದೊಳೊಮ್ಮೆ ಪೈಸರವಾವಡದು ಪರಿಹರಿಸಿದವರೇ ಸೋದರರು (ಭಾಕ್ಕಂ. ೨೦-೨೩); ತೋಜಿಸುವೆ ನಿಮಗಹ ಗುರುಲಘುತ್ವದ ಪರಿಯ ತುದಿಯಲಿ ದೊರಕು ವಶುಭದ ಬೀದಿಗಲಹವನು (ಕೂಪರಾ ೨೨-೨೯). [ಬೀದಿ+ಕಲಹ]

ಬೀದಿಗಜು, ಬೀದಿಗರು (ನಾ). ಬೀದಿಪಾಲಾದ ಕರು; ಅನಾಥವಾದ ಕರು. ಬೀದಿಗರು.

ಬೀದಿಗಜುವಾಗು, ಬೀದಿಗರುವಾಗು=ಅನಾಥವಾಗು; ತಬ್ಬಲಿಯಾಗು; ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದಂತಾಗು: ಘನವಂತವ ಸುಟ್ಟು ಗುಹೇಶ್ವರ ಬೀ(?)ದಿಗಜುವಾದ (ಕವಚಂ. ೯೯-೩೯೬); ಮೇದಿನಿಗೆ ಬೀದಿಗಜು[ಜಾಣಾಂ. ಜೆ]ವಾದುದೆನ್ನದು ಭಕ್ತಿ (ಕೂಪ್ರ. ೦೯. ೩೩೦-೯); ಖೇದವೇಕೆಂದೇನು ಮಕ್ಕಳು ಬೀದಿಗಜುವಾದರು ವನಾಂತದಲಾದ ಚಿತ್ರವ್ಯಥೆಯ ಕೇಳಿದು ಬೆಂದುದೆನ್ನೊಡಲು (ಭಾಜ್ಞ. ೦೭-೯); ಬಂದೆನಿತ್ತಲು ಬಜಿದೆ ಮಸಣದ ಮುಂದಿರವ ಮುಕ್ಕಣ್ಣನನು ಬಳಸಂದು ಬಳಲುತ ವರವರೀಕ್ಷಗೆ ಬೀದಿಗಜುವಾಗಿ (ಪಣಗ. ೦೦-೧೦-೨೪); ಪಾಂಡುವಿನ ಮಕ್ಕಳು ವನಾಂತರದಿ ಬೀದಿಗರುವಾದರ: (ಕುರಂಗ. ೪೪-೩). [ಬೀದಿ + ಕಜು]

ಬೀದಿಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ದಾರಿಯಂನ್ನುಂಟು ಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ಗಾಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು: ಎಡದಲ್ಲಾಕಾವ ಸಾಂಬನನು ಹಣೆಯೊಡಯುಲೆಚ್ಚನು ವಿಸಾರಿ ಬಹ ಬಲುಗದೆಯ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನ ಶರೀರದಿ ಬೀದಿಗಾಣಿಸಿದ (ಕೂಪಗಯು. ೨೬-೩೪). [ಬೀದಿ + ಕಾಣಿಸು]

ಬೀದಿಗಾವಲಿ (ನಾ). ದಾರಿಯಂ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ತಗ್ಗು; ಚರಂಡಿ: ಬೀಡಾಡಿನಾಯಿಗೆ ಬೀದಿಗಾವಲಿ ನೀರು (ಸೋಗೀ. ೭೪-೪). [ಬೀದಿ + ಕಾವಲಿ$_3$ (< ಕಾಲ್ವಾಯ್)]

ಬೀದಿಗಿಚ್ಚು (ನಾ). ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹಬ್ಬುವ ಕಿಚ್ಚು; ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಹರಡುವ ಬೆಂಕಿ,— ಅಗ್ನಿ: ° ಕಂಬದಲಿ ಉದುದಾವಿರ್ಭಾವ ಸಿಡಿಲಿನ ಸೋದರದ ಕಣ್ಣುಗಳ ಭಾಳದ ಬೀದಿಗಿಚ್ಚಿನ ರೌದ್ರದಲಿ ನರಸಿಂಹರೂಪಾಗಿ (ಭಾಜ್ಞ. ೪. ೪-೧೩). [ಬೀದಿ + ಕಿಚ್ಚು]

ಬೀದಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ದಾರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿ; ಹಾದಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸು: ಕಂಟಿನ ಪುಲಲಂ ಪೊಕ್ಕು ಬೀದಿಗೊಂಡು ಬರ್ಪಾಗಳ್ (ಕಶ್ರಾಂ. ೬೬೬). ೨. ಅಡೆತಡೆಯಿಲ್ಲದಂತೆ ದಾರಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಸೂಕಳಾಶ್ವಂಗಳನಂ ಕಣೆಯಂ ಬಗೆಯದೆ ಮುಂಕೊಂಡು ಶಾಕಿಸದೇಱ್ ವಿಸಾಱ್ ಬೀದಿಗೊಂಡು ಪರಿಯಿಪಾಗಳ್ (ಪಾಪಚೆ. ೬-೦೦೪); ಬೀರರ ಜಂಗುಳಿಯೊಳ್ ಪುರ್ಗಿ ಬೀದಿಗೊಂಡು ರಾಜಾನಿರ್ವಂದು ಶತ್ರುಘ್ನಂ . . . ಎಂದಂ (ರಾಪಪ್ರ. ೪೭-೬). [ಬೀದಿ + ಕೊಳ್$_1$]

ಬೀದಿಪಾಲು (ನಾ). (ಆಲಂ) ನಿರಾಶ್ರಿತಸ್ಥಿತಿ; ನಿರ್ಗತಿಕಸ್ಥಿತಿ: ಒಂದು ಜೀವವನ್ನು ಬೀದಿಪಾಲಾಗಗೊಡುವುದು ಧರ್ಮವಾಗುತ್ತಿತ್ತೆ ? (ಕಪಸಂ. ೦೩೦). 'ಕಾಡುಪಾಲು' ಪರಾ.

ಬೀದಿಪಾಲು ಮಾಡು = ಅನಾಥವಾಗಿ ಮಾಡು; ನಿರ್ಗತಿಕವಾಗಿಸು: ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಬೀದಿಪಾಲು ಮಾಡಿದೆ. ನಾನು ಐಪಿ ! (ಗಾಕೃ. ೪೬). [ಬೀದಿ + ಪಾಲು$_3$ (< ಪಾರ್$_3$)]

ಬೀದಿಬಸವಿ (ನಾ). ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರಿಯಾದ ಸೂಳೆ: ಬೀದಿಬಸವಿಯಾಗಿ ನೀನು ಕುಲಗೆಟ್ಟು ಹೋದರೆ ಅದರ ಕಪ್ಪ ಅನುಭವಿಸುವವಳು ನೀನೇ ಹೊರತು ನಾನಲ್ಲ (ಕಪಸಂ. ೦೮೨); ನಾಯಿಲ್ಲಿ ಕತ್ತೇ ಹಂಗೆ ಚಾರಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಿಷ್ಟೀ, ನೀನು ಬೀದಿಬಸವಿ ಹಂಗೆ ಮನೆ ಮನೆ ತಿರುಗಿಕೊಂಡು ನಂತಿರು (ಸರ್ಪಯಂ. ೪೪೬). 'ಊರುಬಸವಿ' ಪರಾ.

[ಬೀದಿ + ಬಸವಿ]

ಬೀದಿವರಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುತ್ತಾಡು; ಅಲೆದಾಡು: ಮೈದೆಗೆದು ಮರನಾಗಿ ದೆಸೆಯಲಿ ಬೀದಿವರಿವುತ ವಿವಿಧಭಾವನಭೇದದಲಿ ಮನ ಮುಂದು ಗೆಡುತಿರ್ದುದು ಧನಂಜಯನ (ಭಾಜ್ಞ. ೬-೩೨); ವರುಣನನು ಬೆಸಗೊಂಡು ತತ್ಪರಿವರದೊಳಗಲಕೆ ಬೀದಿವರಿದುಪ್ಪರಿಸಿ ಲೋಕಾಲ್ಪೋಕ ಪರ್ವತದಗ್ರಪರಿಯಂತಸುರವಿರೋಧಿಯ ಕಾಣದೆ (ಕೂಪರಾ. ೪-೬ ಕ). ೨. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ಓಡಾಡು; ಸ್ವಚ್ಛಂದವಾಗಿ ನಡೆ: "ವಿಸುಟಬುರಿ ದುದನಲ್ ಬೀದಿವರಿದುದು" (ಪಾಡಿ. ೦೬); ಎಳ್ಗರೊಡಲ ಕಳವಳಗಯುಂ

ಬೀದಿವರಿದೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿತ್ತು ರಕ್ಕಸಮಿಗಂ (ತಪಣಾ. ೬-೬): ಕೊರಂಕುಶದಲಾನೆಯ ಬೆಗತುಗೊಳಿಸಲು ಬೀದಿವರಿದುದು ಸುಭಟರೆದೆಯೊಡೆಯೆ (ಭಾಗ್ಯಕ್ಕೋ. ೬-೦೩). ಹಿ. ಬೀದಿಗೆ ನುಗ್ಗು: ರಸ್ತೆಗೆ ಧಾವಿಸು: ಮೈ ನಡಸದುಗಿ ಬೆವರುತ ಬೀದಿವರಿವುತೆಂ-ಡನೊಡನೆಯೊರಲಿದಳು ರಕ್ಕಸಿ ಬೆಟ್ಟ ಬಿರಿವಂತೆ (ಪಾಗ. ೦೦-೬-೨೦). ಶಿ. ಮುನ್ನುಗ್ಗು: ಮುಂದುವರಿ: ಕರದೊಳ್ ಕಿಟ್ಟ ಕಠಾರಂಬೆರಸದಟಿಂ ಬೀದಿವರಿಯುತ್ತಿರ್ಕ್ಕಲಸಂ ಸಂಹರಿಸುತ್ತಾ ದನ್ನಿಪಟ್ಟಿಯಿಂದರಸನಿದಿರ್ಗೊರ್ವ ವೀರಸೆಯ್ದಂದನಾಗಳ್ (ದಶಕು. ೬-೦೦೬); ಅವನಿಪಾಲಕುಮಾರಕಂಠೀರವನು ರಣವಲಿ ಬೀದಿವರಿದುತ್ಸವದಲಹಿತರನಿಜ್ಜಿದು . . . ವಾಸವನ ಸಿಂಹಾಸನವನದರುವ ತವಕದಲಿ ಜಾಜ್ಞಿದನು (ಭಾಗ್ಯಕ್ಕೋ. ೬-೩). ಹಿ. ಹಬ್ಬು: ಹರಡು: ವ್ಯಾಪಿಸು: ಮತ್ತಮೊತ್ತರಿಸಿ ಬಯಲೊಳ್ ಬೀದಿವರಿದುಂ ಒಚ್ಚೆಯೊಳ್ ಬಿದ್ದಂಬರಿದುಂ . . . ತತ್ಪಪೋಲಂ . . . ಸಕಳಜಗವನುನಂಡಲೆದು ನೆಲಸೆ (ಕರ್ಣಪ ೬-೩೨ ಪ); ತೊಟ್ಟ ಮುಕ್ತಿನ ತೊಡಿಗೆಗಳ ಬೆಳಗು ದೆಸೆಯ ಪಸರಿಸಿ ಪರ್ಬ ಬೀದಿವರಿಯೆ (ಪಪಣಾ. ೨-೮): ರಿಪುವನಿಕರದಲಿ ಸಲೆ ಬೀದಿವರಿದುದು ಭೀಮುದಾವಾಗ್ನಿ (ಭಾಗ್ಯಕ್ಕೋ. ೦೨-೨೪).

ಬೀದಿವರಿದಾಡು = ೧. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ತಿರುಗು. ೨. (ಆಲಂ) ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ವರ್ತಿಸು: ರಕ್ಕಸದೋಟಿಗರೆ ಹೊಯ್ದೊರಸಿ ಬಾನದಲಿ ಬೀದಿವರಿದಾಡಿದನು ಕಲಿಜನುಮ (ಕೂಪಣಾ. ೩-೪-೦೪).

[ಬೀದಿ + ಪರಿ₂]

ಬೀದಿವರಿ₃ (ನಾ). ೧. ಸಂಚಾರ; ಚಲನೆ: ಕಾದುಕೊಳ್ಳಿಸುತೆಚ್ಚ ನಂಬಿನ ಬೀದಿವರಿ ಬಲುಹಾಯ್ತು (ಭಾಗ್ಯಕ್ಕೋ. ೦೪-೪); ಅದುದೀರ್ವರ್ಗೆ ಸಮರಂಗವಂಬುಂಬುಗಳ ಬೀದಿವರಿಗಿಬ್ಬಿಲ್ಲವಾಗಳಂ ಬೊಬ್ಬೆಯ ನಿನಾದಕಾಶಾತಟಂ ಸಾಲದು (ಕಬಪ್ರ. ೪೯-೦೦). ೨. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಡೆ: ಸ್ವಚ್ಛಂದವಾದ ಓಡಾಟ: ಬಟ್ಟ ಮಂಡೆಯ ಬೀದಿವರಿಗಳ ಕಟ್ಟುಲುಹುಗಳ ತೆಗೆದ ಸರಕಿನ ಬೊಟ್ಟೆಗಳ . . . ಪುರಜನವಿಖೆದಸೆಯಲಿ ಪಟ್ಟಣವ ಹೊಱಪಡುತಲಿರ್ದುದು (ಕೂಪಣಾ. ೩-೬-೬೬). ಹಿ. (ಆಲಂ) ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ವರ್ತನೆ.—ನಡವಳಿಕೆ: ಅದುದಾವಿರ್ಭಾವ . . . ಇಂದ್ರಿಯದ ಬೀದಿವರಿಗಳ ಬಹಳವಿಷಯವಿಭೇದಸಹಿತ ದಿಗಾಂಶಗೆ (ಪಣಾಗ. ೩-೩-೦೪). [ಬೀದಿ + ಪರಿ₃]

ಬೀದಿವರಿಗ (ನಾ). ಮುನ್ನುಗ್ಗುವವನು; ಮುಂದಕ್ಕೆ ಧಾವಿಸುವವನು: ಬೀದಿವರಿಗರ[ಪಣಾಂ. ೪] ಬೆರಳ ಸೋಂಕಿನಲಿ ತಳಪುಗುಟ್ಟಿದವು ತೋರಗಿರಿ . . . ಕಡುಹಂತೊ ಕಪಿರಾಜೇಂದ್ರಸೈನಿಕದ (ಕೂಪಣಾ. ೬-೫-೦೩).

[ಬೀದಿವರಿ₂ + – ಗ₂]

ಬೀದಿವರಿಯಿಸು, ಬೀದಿವರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಬ್ಬಿಸು; ಹರಡುವಂತೆ ಮಾಡು: ಪಲ್ಲವದ ಕೋಭೆಯಂ ಪಳಚ್ಚನೆ ಮೆಱೆವ ಬಾಲಗಚ್ಚೆಯ ಬೆಳ್ಪಿಂಗಳಂ ಬೀದಿವರಿಯಿಸುವ ಪೊಸಮುತ್ತುಗಳ ಮೊತ್ತದಿಂ (ಪಾಂಪೀಕ್ಕ. ೬-೪೬ ಪ). **ಬೀದಿವರಿಸು**: ೨. ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸು.—ಸಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ತೇಜಿಗಳನು ಕುಣಿಸುವರು ಕಲಭವನು ಮಾಡಿದ ಬೀದಿವರಿಸುವ ರಾಜಕುಮಾರರ . . . ಸೌಭಾಗ್ಯ ಪೆಱೆ ವಿಭ್ರಾಜಿಸುತಾ ಕೇರಿಯೊಳಗೆ (ಕಂಪ. ೬-೦೦). ಶಿ. ಮುಂದೆ ನುಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡು.—ಧಾವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಮುನ್ನುಗ್ಗಿಸಂ: ಕರಿಗಳ . . . ದುರಗಲಿ ಜೋದರು ಬೀದಿವರಿಸುತಾಗಳುರವಣಿಸಿದರಾಕ್ಷಣದೆ (ಕಂಪಿ. ೦೬-೧೬).

[ಬೀದಿವರಿ₂ + – ಇಸು₃]

ಬೀದಿವರಿವರಿ (ಕ್ರಿ). ಮುಂದೆ ನುಗ್ಗು; ಧಾವಿಸು: ಅಹಿತಕುಮಾರಶತಕವ ತಲೆಯನರಿವೆನು ಸುರರುಘ್ನೆಯಿನೆ ಬೀದಿವರಿವರಿದು ಗೆಲುವ ಸೂಱೆಯ ಕೊಂಬೆನು (ಭಾಗ್ಯಕ್ಕೋ. ೪೦. ೨೬೯). [ಬೀದಿವರಿ₃ + ಪರಿ₂]

ಬೀದಿವರಿಸು ‘ಬೀದಿವರಿಯಿಸು’ ನೋ.

ಬೀದಿವಜೆ (ನಾ). ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಬಡಿಯುವ ತಪಟೆ; ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಬಡಿಯುವ ಡೋಲು: ಪಂಡಿತರುಂ ವಿವಿಧಕಳುಮಂಡಿತರುಂ ಕೇಳತಕ್ಕ ಕೃತಿಯಂ ಕ್ಷಿಪಿಯೊಳ್ ಕಂಡರ್ ಕೇಳ್ವೊಡೆ ಗೊರವರ ಡುಂಡುಬಿಯೇ ಬೀದಿವಜೆ[ಪಾಣಾ. ೦] ಯೆಂ ಬೀರನ ಕತೆಯೇ (ಕಬ್ಬ. II. ೧೦: ರಮಾಣ. ೦-೩೭ ನೋ). [ಬೀದಿ + ಪಜೆ₁]

ಬೀದಿವಾಡ (ನಾ). ಬೀದಿಯ ಎರಡುಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸೌಧ, – ಮಹಡಿಮನೆ: ಮುಂಡಾಡುಮಂತಾಗಸಿ ಸೆಗೆದ ಬೀದಿ[ಪಾಣಾ. ನೆಲ] ವಾಡಂಗಳ (ಕ್ಷಾ. ೦೪). [ಬೀದಿ + ಮಾಡ₁]

ಬೀದಿವಾದು (ನಾ). ೧. ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಹಾಡು: ಪ್ರೌಢವಲ್ಲದ ಕಾವ್ಯ: ನೀರಸರಱಿವಂತೀನಿದು ತಾರೆಲೆಯೇ ಬೀದಿವಾಡ ನೆರವಿಯ ತುಮುಳೇ (ನಿಕ. ೦-೩೦); ಮಹಾಮಹಾಪಂಡಿತರ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಬೀದಿವಾದು ? (ಕುಂಡ್ಯ. ೬೨). ೨. ಸಾಮಾನ್ಯಜನರು ಹಾಡುವ ಹಾಡು: ಜನಪ್ರಿಯವಾದ ಹಾಡು: ಅವರು ಬೀದಿವಾಡುಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆಯೇ ? (ಶಕ್ರಸ್ಥ. ೫೦ ಮುಖ್ಯ). [ಬೀದಿ + ಪಾಡು₂]

ಬೀದಿಸುದ್ದಿ (ನಾ). ೧. ಬೀದಿಯಲ್ಲೆಲ್ಲ ಹರಡಿರುವ ಸಮಾಚಾರ: ಎಲ್ಲರೂ ಮಾತಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸುದ್ದಿ: ಹಾದಿಸುದ್ದಿ: ನಗರದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಬೀದಿಸುದ್ದಿಯಾಗಿ ಹರಡುತ್ತಿದ್ದ . . . ಅವನ ಮತ್ತು ಕಾತ್ಯಾಯನಿಯ ವಿವಾಹವಿಷಯ (ಕೃಪಪ್ರ. ೧೦೯). ೨. ನಿರಾಧಾರವಾದ ಸಂಗತಿ.—ಸುದ್ದಿ: ವದಂತಿ; ಗಾಳಿವರ್ತಮಾನ: “ವದಂತಿ. ಗಾಳಿಸಮಾಚಾರ; ಬೀದಿಸುದ್ದಿ” (ory. ೫೦೫೫). [ಬೀದಿ + ಸುದ್ದಿ]

ಬೀದಿಹೋಕ (ನಾ). (ಆಲಂ) ನಾಡಾಡಿ; ದಾರಿಹೋಕ: ಅತ್ಯಮೂಲ್ಯ ದಿವ್ಯರತ್ನದ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಒಬ್ಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಬೀದಿಹೋಕ. ಕೇವಲ ನಾಡಾಡಿ ಅರಿಯಲಾರ (ತುಂಗಕ. ೫೩). [ಬೀದಿ + ಹೋಕ (<ಪೋಕ)]

ಬೀಬಿ, ಬಿಬ್ಬಿ (ನಾ). ೧. ಮುಸಲ್ಮಾನ ಹೆಂಗಸು: (ಕ). ೨. ಹೆಂಡತಿ; ಪತ್ನಿ: ಜುಟ್ಟುಳ್ಳ ಪೊಟನ ಪಾರಿವಾಳಗಳು. ದೊಡ್ಡ ಸಾಹೇಬನ ಬೀಬಿಗಳು . . . ಇದೆಲ್ಲಾ ಸ್ವಪ್ನದಂತೆ (ಪಾಣಾ. II, ೩೬೨) ; ನೀನೂ ನಿನ್ನ ಬೀಬಿಯೂ ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಿ ಹಂಬಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಿರಿ (ಪುಂಗಾಪು. ೩). ೩. ರಾಣಿ; ಅರಸಿ: ಈ ಮಗು ಕಣ್ಣೂರ ಬೀಬಿದು (ರಾಚಿಂಪ್ರ. ೩೩). **ಬಿಬ್ಬಿ**: ೩. ಬಿಬ್ಬಿಯರ ಮೋಹರದೊಳು ಬಂದನಂದೋಲಗಕತಿವೇಗದೊಳು (ಭಾಗಾಂ. ೪೦-೨); ಅನೆಯ ಮೇಲೆ ತೊಟ್ಟಿಲ ಚಪ್ಪರದಲಿ ಸುಮ್ಮಾನದ ಬಿಬ್ಬಿಯು ರೊಡವೆ ಆನಂದವಾಡುತ ಬರುವ ಖಾನರುಗಳನೇನ ಬಣ್ಣಿಸುವೆನು (ಶಂಪ ೦೦-೩೦). [ಅ—ಪಾರ. ಬೀಬೀ; ಹಿಂ. ಬೀಬೀ. ಬೀವೀ; ಮರಾ. ಬಬೀ. ಬಬ್ಬೀ. ಬುಬೂ]

ಬೀಭತ್ಸ (ಗು). ೧. ಅಸಹ್ಯಕರವಾವ; ಜುಗುಪ್ಸೆಗೊಳಿಸುವ; ಹೇಸಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ: ತಲೆಗಳೊಟ್ಟಿಲ ಕರಿಗಳ್ಟಿಯನೆಳೆವ ರಕುತದ ಹೊನಲ ಮುಂಡದ ಲಳಿಯ ನಾಟ್ಯದಲೆಸದುದ್ಯೆ ಬೀಭತ್ಸರೌದ್ರದಲಿ (ಭಾಗ್ಯ. ೦೬-೩೬). ೨. ಹಾನಿಕರವಾದ; ಕೇಡುಂಟುಮಾಡುವ. ೩. ಭಯಂಕರವಾದ; ಭೀಕರವಾದ; ಘೋರವಾದ. (ನಾ). ೧. ಅಸಹ್ಯ; ಜುಗುಪ್ಸೆ; ಹೇಸಿಕೆ: ನಕ್ತಂಚರರ ರುಧಿರಪಾನಕ್ಕೆ ಬೀಭತ್ಸ . . . ಎನಿಸಿದ ಹಿಮಕರನನೆಸೆದಿರುತ್ತಿರ್ದನು (ಪಪಣಾ. ೩-೪೫) : ಇಷ್ಟ ಮೊ.ಹಾ ದಿವ್ಯಗುಣಗಳೊಂದು ಕಡೆ ಕಷ್ಟ ಬೀಭತ್ಸ ಘೋರಂಗಳೆನ್ನೊಂದು ಕಡೆ (ಮುಂಕಿಶ. ೩೩). ೨. ಅಸಹ್ಯಕರವಾದುದು; ಜುಗುಪ್ಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥದು: ಪಂಡಿತರು . . . ಒಂದು ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ಪಂಡಿತ—ರಸಿಕತೆಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದರು. ಅದು ಸ್ವಲ್ಪ ಬೀಭತ್ಸವಾಗಿತ್ತು (ಶಾಸಾ. XXvi ಕಾಣಿಕೆ). ೩. = ಬೀಭತ್ಸರಸ :

ವೀರ್ಯಾದ್ಭುತೆ . . . ಬೀಭತ್ಸ ಮಹಾಸಾದರಹಾಸ್ಯ ಶಾಂತಾಧಾರಂ ನವ ವಿಧಮಿಲ್ಲಮಾ ರಸಮಾರ್ಗಂ (ಶಬ್ದ. ೭-೦೫೬); ಕೃತ ಜುಗುಪ್ಸನಂ ಬೀಭತ್ಸಂ (ಕಾವ್ಯಾ. ೪೩೦); ಬಳಿಕ ಶೃಂಗಾರ ಹಾಸ್ಯ . . . ಬೀಭತ್ಸಾದ್ಭುತ ಶಾಂತರಂಗಳೆಂಬ ನವರಸಾವಸ್ಥೆಯಂ ಪಡೆವೆತ್ತಿರ್ಪುದೆಂಬ ರಸಜ್ಞತೆಯಿಂ (ಒಬೀಳ. ೫೫೭). ೭. [ನಾಟ್ಯ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ರಸದೃಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪ್ರ "ಅಲಿಯನ್ನೂ ರೆಪ್ಪೆಯನ್ನೂ ಚಲಿಸಿ ರೆಪ್ಪೆಯನ್ನು ಅರ್ಧ ಮುಚ್ಚಿ ಕಡೆಗಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡುವುದು . . . ಜುಗುಪ್ಸೆಯನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವಾಗ" (ಅಸ್ಮಕಂ. ಗಣ್ಯಕುಣಾಪ ೫೭೭): ಮಿಗೆ ಚಲಿಸೆ ತಾರೆ ಮತ್ತಂ ಮುಗುಳ್ದಪೆ ನೋಡಲ್ಕೆ ನಿಲ್ಲದಿರ್ದಾಪಾಂಗಂ ಸೊಗಯಿಪ ಬೀಭತ್ಸಾಖ್ಯಂ ನೆಗಳ್ದಂ ಸಲೆ ದಿಟ್ಟ ಮದನಮೋಹನರೂಪೇ (ಅಸ್ಮಕಂ ೬-೦೬). [ಸಂ.]

ಬೀಭತ್ಸರಸ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಶೃಂಗಾರ, ಹಾಸ್ಯ, ಕರುಣ, ರೌದ್ರ, ವೀರ, ಭಯಾನಕ, ಬೀಭತ್ಸ, ಅದ್ಭುತ ಮತ್ತು ಶಾಂತ ಎಂಬ ಒಂಬತ್ತು ಬಗೆಯ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಜುಗುಪ್ಸೆಯ ಅನುಭೂತಿ ; ಅಸಹ್ಯದ ಅನುಭವ : ಉತ್ಸವದಿಂದೆ ಹಾಸ್ಯರಸಮಾ ಮಧುರೋಕ್ತಿಗಳಿಂದಮಲ್ತೆ ಬೀಭತ್ಸರಸಾಂತರಂ ಶಿಥಿಲ ಬಂಧನದಿಂ (ಕಬಾ. ೪-೦೦೦) : ಪುಲ್ಲಂ ಕರ್ಚಿ ಕೊಲ್ಲದಿರೆಂದು ಪಲತೆಱದ ನಾಣಂ ತೊಜೆದು ಬೆಂಗೊಟ್ಟೋಡಿದಿಂದ್ರನೋಟವನಭಿನಯಿಯಾಡಿ ತೋರ್ಪ ವೈತಾಳಕಿಂ ಬೀಭತ್ಸರಸಮುಂ ಇಂತು ನವರಸಂಗಳಿಂದಭಿನವರಸಂಗಳಾಗಿ ನೆಗಟುತ್ತುಮಿರೆ (ಕಾಗಾ. ೪-೬೯ ಪ). [ಸಂ.]

ಬೀಭತ್ಸ (ಗು). ೧. ಭೀಕರವಾದ ; ಭಯಂಕರವಾದ ; ಘೋರವಾದ; ಭಯಾನಕವಾದ : ಕಾಳೋಳೊಕಸ್ಯಗಾಲಶಾರ್ದೂಲೋಷ್ಟಭಿರಮುಖಿಂಗಳನನುಕರಿಸುವ ಮಹಾ ಬೀಭತ್ಸುಕುತ್ಸಿತೋಷ್ಟತ್ರಿಸ್ಥಾನಂಗಳೊಳ್ (ಚಾಳುಚಾ. ೦೦-೧೦ ಪ). (ನಾ). ೨. ಅಸಹ್ಯಕರವಾದುದು ; ಜುಗುಪ್ಸೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಂಥದು : ಬಹುಮಲಪರಿಪೂರ್ಣಮುಮನವರತ ನಿಷ್ಯಂದಶ್ರೋತಾಖಿಲಗಂಧಿಯುಂ ಅತಿಬೀಭತ್ಸುವುಂ . . . ಅಪ್ಪುದು (ಅಪಕೃ. ೯-೨೮ ಪ). ೩. ಅರ್ಜುನನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬೀಭತ್ಸು ವಿನ ಕೈ ಮನದಳವಿನೆಱಯಿಸ ಕಂಡು ಕಂಡು ಕಾಣುತ ಮರಳಹರಿಯಂದ (ಕುಣ್ಯಾಣ. ೩-೦೩೪) : ಉತ್ಸವದೊಳದ್ಭರಹಯಂ ಮುಂದೆ ನಡೆಯೆ ಬೀಭತ್ಸು ಮೊದಲಾದನುಬರೆಡದೊಳಿಯಿಡೆ (ಕೃಬಾಣ. ೭-೩೩). [ಸಂ.]

ಬೀಮ, ಬೀವ (ಗು). ೧. ಭಯಂಕರವಾದ ; ಭೀಕರವಾದ : (ಕ). (ನಾ). ೨. ಪಂಚಪಾಂಡವರಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯವನು ; ಭೀಮ : ಭೀಮ–ಬೀಮ (ಕಮುದ. ೨೫೫ ಕ್ರಿಯೋ). ೩. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಬೀಮ ಗೋಸಾಸಿ ನಿಜಿಸಿದ (ಎಳ. VII, ೪೪೫. ೭೦-೦೦; ೧೨೮): ಮೊರಮೊರಡೆಯ ಮಗ ಬೀವನ ಧಮ್ಮ (ಎಳ. XIV. ೨೪೦೮. ೭೯-೨ ; ೧೬೯೮ ೫೫). ಬೀವ : ೨. ಭೀವ–ಬೀವ (ಕಮುದ. ೨೫೫ ಕ್ರಿಯೋ). ೩. ಬಿಟ್ಟಿಗ ನಟ್ಟಿ ವೞ್ದುಗೆಯ್ಯ ಶೇಖಿಗಳ ಬೀವನುಗ್ಗ್ರವೞ್ದುಂಗೆಯ್ಯ (ಎಳ. VIII. ೩೦೦೦. ೨೦೨-೪ ; ೪೫೦). [< ಸಂ. ಭೀಮ]

ಬೀಮಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬೀಮಯ ಗಂದಕ್ಕಂ ಕೊಟ್ಟು (ಎಳ. IV. ಗುಂಡ್ಮಡ. ೫೫-೦೩; ಸಂ. ೭೫೦). [ಬೀಮ + ಅಯ್ಯ (<ಅಯ್ಯ)]

ಬೀಮಾ 'ಬಿಮೆ' ನೋ.

ಬೀಮಾದಸ್ತ್ರೈವಜು (ನಾ). ವಿಮೆಯ ದಾಖಲೆ, -- ಕರಾರುಪತ್ರ : ಮರಣದ ಅಥವಾ ನಷ್ಟದ ರುಜುವಾತನ್ನು ಇನ್ಷೂರರುಗಳೆಂಬ ಬೀಮಾದಸ್ತ್ರೈವಜು ಮಾಡಿಕೊಡುವವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಕೊಡಲೇ (ನ್ಯಾಖಾಳ. ೦೫೭). [ಬೀಮಾ (< ವಿಮೆ) + ದಸ್ತ್ರೈವಜು (<ದಸ್ತಾವೇಜು)]

ಬೀಯ$_1$ (ನಾ). ೧. ಅಕ್ಕಿ : ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆಯ ನಿವಹದಿಂ ಸಪ್ತಲಕ್ಷಪ್ರವಾಗೀ ಪ್ರಜೆಗಂ ಬೀಯಂ ಕೆರಂ ತಾವೆನಲಧಿಕತರಾಲಂಕೃತಂ ಕೌರವೇಂದ್ರಂ(ಕಾಕೃಪಾ. ೪೦೦) ; ಕಾಯಕವ ಮಾಡಿಯದ ಮೂಲಿದಾ ಧನದಿಂದ ಬೀಯವಂ ತಂದು ಬೋನವ ಮಾಡಿ ಚರಲಿಂಗ ಕಾಯಕದಿಯಾರೋಗಣೆಯ ಮಾಡಿಸಿದನು (ಬಿಚಪು. ೩೮-೨೪). ೨. ಆಹಾರ ; ಊಟೆಸು ; ಬೆವಸಾಯವ ಮಾಡಿ ಮನೆಯ ಬೀಯ[ಕಾಣೀ. ಬಿಯ್ಯ]ಕ್ಕೆ ಬತ್ತವಿಲ್ಲದಿರ್ದಡೆ ಆ ಬೆವಸಾಯದ ಘೋರವೇತಕಯ್ಯ (ಅಪಪು. ೦೩-೭೫) ; ನೀನಿಕ್ಕಿದ ಬೀಯದಲ್ಲಿ ವಂಚನೆಯುಳ್ಳರೆ ಸಂಗಾ ನಿಮ್ಮ ತೊತ್ತುತನಕ್ಕೆ ದೂರವಯ್ಯಾ (ಬಸಪು. ೧೩೩) ; ಅಮೃತವೇ ಮನೆಯ ಬೀಯ (ಪಪಾ. ೨-೦). ೩. ಔತಣ; ಭೋಜನ : ಅರಸ ಹೊಮಿವುಡು ಭೀಮ ಪಾರ್ಥರ ಕರುಳ ಬೀಯವ ಭೂತನಿಕರಕೆ ಬರಿಸುವೆ (ಕಾಜ್ಯಗ. ೪-೭೩) ; ರಾಯಸವನು ಕೊಟ್ಟು ಬೀಯಮನೊಲಿದಿತ್ತು ರಾಯನಪನ ಬೋಳ್ಕಿಸಿ (ಕಾಚಪು. ೭-೦೦)· ೪. ಸಮಾರಾಧನೆ : ಸೌಂದರಂ ಪರವೆಯಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ತಿರುನಾಳ ಬೀಯ[ಪಾಣೀ. ಬಿಳ್ಳು]ಕ್ಕೆ ಪುರಕೆ ಪೋದಪೆನೆಂದು ನುಡಿಯೆ (ಪಂಚಪ. ೦೭-೭೪) ; ನೆರೆಯದೇ ಸ್ವಾವಿ ಈ ಪೊಪ ಪೊನ್ನ ರಾಶಿ ಸುರಗಿರಿಯಂತಿರಿದ ಪರವೆನಾಚಿಯರ್ಗಾನೀವ ತಿರುನಾಳ ಬೀಯಕ್ಕೆನುತ್ತ ಸೌಂದರನು ಬಿನ್ನೈಸೆ (ಸೌಂಪ್ರ. ೦೦-೦೭). ೫. (ಧಾನ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ; ಸುಂಕ : ಬಟ್ಟೆ ಬೀಯಂ ಈನ್ವವರ್ಜ (ಪೂಂಳಿಶಾ. ೦೯೩೫. ಇಚಪಪಸ್ಮಾ. ೪-೨೦ ; ೪೪೦); ಈ ಬಸದಿಯ ವೃತ್ತಿಯೆಲ್ಲವಕ್ಕಂ ದೇವಿದಜೆ ಅಡಗಚ್ಚುಗೆ ಕಾಣಿಕೆ ಸೇಸೆ ಬಿದ್ದುಗೆ ಬೀಯ ಮೊದಲಾಗೆ . . . ಸರ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರವಂ ಮಾಡಿದರ್ (ಎಳ. VIII. ಪಸಪ. ೪೬-೦೫೫ ; ೧೦೭೭).

[ದೇ.ಕಿ ತಮಿ. ವೀಯ ; ತೆಲು. ಬೀಯ, ಬಿಯ್ಯ ; ಕೋಲಾ. ಬೀಯಮ್./ಪ್ರಾ. ಬೀಅ./ಹಿಂ. ಬೀಯಾ./ಸಕ. ಬೀಜ]

ಬೀಯ$_2$ 'ಬಿಯಗ' ನೋ.

ಬೀಯ$_3$ 'ಬಿಯ' ನೋ.

ಬೀಯಂಗೆಯ್ 'ಬಿಯಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಬೀಯಕಾಜಿ 'ಬಿಯಕಾಜಿ' ನೋ.

ಬೀಯಗ್ಗ$_1$ 'ಬೀಗ'$_2$ ನೋ.

ಬೀಯಗ್ಗ$_2$ 'ಬಿಯಗ್ಗ' ನೋ.

ಬೀಯಗತನ 'ಬಿಯಗತನ' ನೋ.

ಬೀಯಗಿತ್ತಿ 'ಬೀಗಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಬೀಯದ 'ಬ್ಯಾದ' ನೋ.

ಬೀಯು 'ಬೀ' ನೋ.

ಬೀಯ್ಕಗ$_1$ 'ಬೀಗ'$_1$ ನೋ.

ಬೀಯ್ಕಗ$_2$ (ನಾ). (?) : ಹುಯಿ ಬೀಯ್ಕಗವನು ಕಾಲ್ವಿಡಿಯೆ ಜನಎ ಪೆತ್ತ ಹಂಹರ ವರಗುಡು ಮತಿಗೆ (ಪಣಾಂಚ. ೦-೪೭). [?]

ಬೀಯ್ಕಗಮುದ್ರೆ 'ಬೀಗಮುದ್ರೆ' ನೋ.

ಬೀರ್$_1$ 'ಬೀಜು'$_1$ ನೋ.

ಬೀರ್$_2$ 'ಬೀರು'$_2$ ನೋ.

ಬೀರ (ನಾ). ೧. ವೀರ ; ಶೂರ ; ಕಲಿ : "ಬೀರರೆನಲ್ ವೀರರೊಳಂ" (ಕಾಪಾರ. ೪೨); ಕುರುಬಲದೊಳ್ ಕರಂ ನೆಗಟ್ಟು ಬೀರರ ಚಿನ್ನರ ಸಂದ ಚೆನ್ನಜೊಂಗರ ತಲೆ ಪಾಟಪಣ್ ಕೆದಱಿದಂತೆ ನಿರಂತರಮಾಜಿರಂಗದೊಳ್ ಪರದಿರೆ (ಪಂಕಣ. ೯-೦೦೬) ; ಬೀರರ್ ದಾರಿಗೆಟ್ಟಿರಂತೆ ಬೆದಱಿ (ರಚಾಖ್ಯ. ೪-೯೪). ೨. ಶೌರ್ಯ ; ಕಲಿತನ ; ಕುಲಮೊಂಬುದುಂಟೆ ಬೀರವೆ ಕುಲಮಲ್ಲದೆ ಕುಲಮಿಂತು ಪಿಕ್ಕದಿರಿಂ (ಪಂಕಣ. ೪-೬೩); ಮರುಳ್ಗುಣಿಸಾಗಿ ಯುದ್ಧದೊಳ್ ಕಾಜಿದಱಿಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರಿಬಲಂಗಳೆ ಮೇಲೆ ನಿನ್ನ ಬೀರಮಂ (ಗಣಪು. ೪-೩). ೩. ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯ

ಹೆಸರು : ವೀರಭದ್ರ : "ಜನ್ನವಗೆಯಂ, ಎಂಟಿಡಿವರಿಜಂ, ವೀರಂ . . . ಈ ೫ ವೀರಭದ್ರಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಶಿಷ್ಟ. ೪೬-೬) ; ಉರಿಗಣ್ಣಿ ವೆಗೆದ ವೀರಂಬೆರಸೊವಿದ ನೆಜಜುರೊವುವೆತ್ತವೊಲೇನತ್ತರಿಯಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿದರೊ ಬಂದೆರಡುಂ ಕೆಲದ್ದಲ್ಲಿ ನಿಂದ ವೀರ ಗಣೇಸರ್ (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೦೬೦) ; ಭೈರವ ಬೊಮ್ಮರಕ್ಕಸ ಕಾಳ ಜಟ್ಟಿಗ ವೀರ ವೀತಾಳರಾರೊಳರು ವೀರತೆಯುಳ್ಳವರ್ಗಳು ನಿನ್ನಸುಗಾವೂಡಾರಾದರುಮಡ್ಡ ಬರಲಿ (ಕ್ರಿಪುರಾ. ೬-೪೯). ೨. ಈಶ್ವರ : ತುಳುವದಲ್ಲಿ ಜೈನಧರ್ಮವಲಂಬಿಗಳೂ ಈ ಭೂಭಾರಾಧನೆಯ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಒಳಪಡಬೇಕಾಯಿತು. ರಕ್ಕೆ'ಶ್ವರಿಯೂ (ಲೆಕ್ಕೆಸಿರಿ), ಈಶ್ವರನೂ (ವೀರ) ತುಳುವದ ಪ್ರಧಾನದೈವತಗಳು (ಪುಣ್ಯಾ. ೨೫೮). ೩. ಒಬ್ಬಾತನ **ಹೆಸರು** : ಆತನ ಮಗ ವೀರನಂಬೋನು ಗಾದಿಂಗಾಯಿಗನುಮಿಂ ಕಲ್ಲನಿಱಿಸಿದ (ಪಶ್ಚಿ. VIII, ೩೦೬ಅ. ೨೦೬-೯ ; ೧೦೭) ; ಮಾರಸಂದ್ರ ಕೆಯ ಕೊಟ × ಗಳವೆಯ ವೀರ ಕೊಟ (ಪಶ್ಚಿ. II (೩), ೬೨-೨ ; ಸ್ಥ. 1150).

ವೀರದೇಟ್ಗಿ, ವೀರದೇಳ್ಗಿ = ಪೌರುಷದ ಏಳಿಗೆ. —ಅಭಿವೃದ್ಧಿ : ಜಾಗದ ಪೆಗಟ್ಟಿಯೊಳ್ ವೀರದೇಟ್ಗಿಯೊಳ್ ನೆಗಟ್ ಮಗಂ (ಪಂಚಕ್ಷ. ೦-೨೨) ; ಕಂತುಗೆ ಪೂಜಾರ್ಥಮಿದೆಂದು ಸುಯ್ಗೊಱುವುನ್ನತ್ತಾಳ್ಯಿಂ ವೀರದೇಟ್ಗಿಗಳಂ ಪಾಡಿಸುತುಂ ಜಯಧ್ವಜಮನೆತ್ತಿರ್ಪಂತಿರ್ದ ಮಾಲೆಗಳುಂ ಕೋಳ್ಗಳುಮೊಪ್ಪೆ ಕಣ್ಗೊಳ್ಗುಸುತಿರ್ಪುಂ ಪುಷ್ಪಲಾವೀಜನಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೯-೦೦೩) ; ಭುಜಾಸಿಯೊಳೊಪ್ಪಿರೆ ವೀರದೇಳ್ಗೆಯೊಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. IX-i. ೦೦೨-೦೦ ; 1088) ; ಜೋಳವೆ ಪೇಳನೆ ವೀರದೇಳ್ಗೆಯಂ (ಧರ್ಮ. ೨-೨-೬೬ ; 1058). ವೀರರ ಬಂಟ = ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದವನು ; ವೀರರ ವೀರ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : × ಜಿಜಿಕುಲಾನ್ವಯ ವೀರರ ಬ್ಯಾಪಕರ ನಿಱಿಗಂ (ಪಶ್ಚಿ. II (೩), ೪೬-೦ ; ಸ್ಥ. 1088ಬ ೫೫). ವೀರರ ವೀರ = ವೀರರ ಬಂಟ : ಶ್ರೀಗೆ ವಿಜಯಕ್ಕೆ . . . ಪೆಂಪಿಂಗಿನಿತಕ್ಕಾರ್ಗರಮಿದೆನ್ದು ಕನ್ದುಕದಾಗಮದೊಳ್ ಪೆಗಟ್ಟುಮಲ್ತೆ ವೀರರ ವೀರ (ಪಶ್ಚಿ. II, ೦೬೬-೬೬ : ೧೦೩) ; ಚತುರ್ಬಲಂಗಳೆ ಮೆಯ್ಗಳೊಳ್ ಬಗಿದಸುಂಗೊಳೆ ಸುಯ್ದು ಕೆತ್ತುವ ಪುಣ್ಣ ಬಾಯ್ಗಳೆ ವೀರಮಂ ಪೊಗಟ್ಟ ಬಾಯ್ಗಳೆನಿಪ್ಪುವಣ್ಮೆಪ ಪೆಂಪು ವೀರರ ವೀರನಾ (ಶಾಣ್ಮಕ. ೫೫). ವೀರೇ ದೇವರು = ವೀರಭದ್ರ : ಅದೇನು ಜಾತಿ ಹೆಣ್ಣಪ್ಪ ೀಮ. ಮಸಣಾದ ವೀರೇದೇವರನ್ನಿ ಮಾದೇವಪ್ಪನ ಮಾಡೋ ಜಾತಿ (ಪುಣ್ಯ. ೦೨) ; ಮಾರಮ್ಮನಿಗೆ ಗಂಡನಿಲ್ಲ. ವೀರೇದೇವರಿಗೆ ಹೆಂಡತಿಯಿಲ್ಲ (ಗಾಡಿ). [< ಸಂ. ವೀರ]

ವೀರಕಡಗ (ನಾ). ಶೌರ್ಯದ ಗುರುತಿಗಾಗಿ ಧರಿಸುವ ಕೈಬಳೆ : ವೀರ ಕಂಕಣ: ಬರೆವ ಕೆಯ್ಯೂ ಗಂಡುಗೆಡದೆ ವೀರಕಡಗ ತೊಟ್ಟಿತಂ (ಗಿರಿ. ೮೨-೦೬).

[ವೀರ + ಕಡಗ್]

ವೀರಕಲ್ 'ವೀರಗಲ್ಲು' ನೋ.

ವೀರಕ್ಕ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ವೀರಕ್ಕನ ಮಗಂ ಎಜಿಕಳಂಗಂ (ಪುಣ್ಯ. ೦೯೫೪, ೦೦-೦ ; ಸ್ಥ. ೫೫೮ಬ ೫೫). [ವೀರ + ಅಕ್ಕ]

ವೀರಕ್ಕಿ (ನಾ). (ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಧೂವರರಿಗೆ) ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತಳಿಯುವ ಅರಸಿನ ಅಥವಾ ಕುಂಕುಮದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿದ ಅಕ್ಕಿ; ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆ : (ಪಶ್ಚಿ. II, ೫೯). [ವೀರು (< ವೀಱು) + ಅಕ್ಕಿ]

ವೀರಗಂಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಗಂಗವಾಡಿಯ ತಿಗುಳರ ಬೆಂಕೊಣ್ಣು ವೀರಗಂಗಂಗೆ ನಿಮಿರ್ಚ್ಚಿ ಕೊಟ್ಟಂ (ಪಶ್ಚಿ. II (೩). ೩೬೦-೬೬ ; 1088ಬ ೫೫). [ವೀರ + ಗಂಗ]

ವೀರಗಚ್ಚೆ (ನಾ). ವೀರರು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಚ್ಚೆ ; ವೀರಗಚ್ಚೆ ; ಪ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ ಮುಂತಾದ ಕಾಳಗಸಮಯದಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ, ಚಲನವಲನಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯಾಗದಂತೆ ಉಡುಪನ್ನು ಬಿಗಿಗೊಳಿಸುವ ಕಚ್ಚೆ : ಮಸುಧೀಶನ ಕಣ್ಗೆಸಮಂ ಮಿಸುಗುವ ಪೊಸಮಸಯ ಪೊನ್ನ ಕೂರಂಕುಸವಾಳಿ ಬರಿಯ ವೀರಗಚ್ಚೆಯೊಳೆಸೆದುದು ಕಾರ್ಮುಗಿಲ ಕೆಲದ ಕುಡುಮಿಂಚಿನವೊಲ್ (ಕಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೫೦) ; ಪಂಚವರ್ಣದ ಪಟ್ಟೆಯ ಬಿರುದಿನ ವೀರಗಚ್ಚೆಗಟ್ಟರ್ದ ಪಿರಿಯ ನೇಜಿಯಮನೋಜೆಯಿಂದೆತ್ತಿ ಪಿಡಿದು ಸಮರಸಮಯಸಮುಚಿತನೈಪಥ್ಯಂಬಡದಬ್ಬರಿಸಿ ಬೊಬ್ಬಿಗೊಟ್ಟೀಜ್ (ಶಾಪೋ. ೬-೦೦ ೫). [ವೀರ + ಕಚ್ಚೆ]

ವೀರಗನಸು (ನಾ). ವೀರೋಚಿತವಾದ ಕಲ್ಪನೆ : ತನ್ನ ಮುಕ್ಕಳ ವೀರಗನಸುಗಳ್ಗೆಂಬ್ಬುತಿರೆ ನಸುನಗುವಳು (ಹೊಂಗಳು. ೯ ೦೮).

[ವೀರ + ಕನಸು]

ವೀರಗಲು 'ವೀರಗಲ್ಲು' ನೋ.

ವೀರಗಲ್ಲು, ವೀರಕಲ್, ವೀರಗಲು (ನಾ). (ವೀರನಾದ) ವೀರನ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ನೆಡುವ ಕಲ್ಲು ; (ಸತ್ಕ) ವೀರನ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ನೆಡುವ ಕಲ್ಲು ; ವೀರಗಲ್ಲು ; ವೀರಶಾಸನ : ತುಱುವಂ ಮುಗುಳ್ದಿ ಸುರಲೋಕವಾಸ್ತವಾದರು ೧ ವೀರಗಲ್ಲ ಮಾಡಿಸಿದವನು ಪದು × × × (ಪಶ್ಚಿ. XVI. ಪಕ್ಷಾ. ೬೦-೬; 1134) ; ಚೆಂನೋಜ ಮಾಡಿದ ವೀರಗಲ್ಲುಂ (ಪುಣ್ಯ. ೦೯೫೨ ೬-೦೬ ; 1200). **ವೀರಕಲ್** : ೧[ವ]ನ ತಮ್ಮ ಗಾವುಣ್ಡ ಸುವಿಲಂ ಬಿ ರಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿದ (ಪಶ್ಚಿ. IV. ಹೆಗ್ಗ. ೬೫-೬೫; 1007 ಗ). **ವೀರಗಲು** : ಅಂಕೋಜನು ದೇವರೋಕ್ಕೆ ಸಲಬೇಕೆಂದು . . . ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯ ಮಾಡಿದ ವೀರಗಲು (ಪುಣ್ಯ. ೦೯೫೨. ೦-೬; 1200); ಆ ವೀರಗಲಿಗೆ ಪೂಜೆ ಪುರಸ್ಕಾ × × × ತೊಗೊಡಗೆಯಾಗಿ . . . ಉದಕಧಾರಾಪೂರ್ವಕಮ್ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟ ಗದ್ದೆ (ಪಶ್ಚಿ. XVI. ಪಕ್ಷಾ. ೬೯ ೦೦ ; ೧). [ವೀರ + ಕಲ್ಲು (<ಕರ್ನ್)]

ವೀರಗಾಸೆ (ನಾ). = ವೀರಗಚ್ಚೆ : ಮೆಟ್ಟಿದ ಬಣ್ಣವಾವುಗೆಯು ಸಿಂಗರದುಟ್ಟ ವೀರಗಾಸೆಯುಂದದ . . . ನಡೆಪೊಂದು ಗಾಡಿಯ ಪುಷ್ಕಲಂ (ಪಾಪಪ್ರ. ೪೬-೦೬). [ವೀರ + ಕಾಸೆ]

ವೀರಗುಡಿ (ನಾ). ಮೊರಸಜಿಂಕ್ಕಲು ಪಂಗಡದವರು ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜರುಗಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧಿ : ಪ ಕೆಲವು ಮನೆತನಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಾಹ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವರ ಮತ್ತು ಆತನ ಕಡೆಯವರು ಮೂರು ದಾರಿಗಳು ಕೂಡುವ ಜಾಗಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿ ಹೋಗಿ, ಬೇಯಿಸಿದ ಆಹಾರವನ್ನು ಮನುಷ್ಯಾಕಾರದ ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಿಸಿದ ನಂತರ ಯಾವ ಸದ್ದುಗದ್ದಲವಿಲ್ಲದೆ ಮತ್ತು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ನೋಡದೆ ಮನೆಗೆ ಮರಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಯಾವುದಾದರೂ ಹಾನಿಕರವಾದ ಭೂತ ಪಿಶಾಚಿಗಳ ಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಉದ್ದೇಶಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಎಕಟ್ಕು. XV. ೦೭). [?]

ವೀರಗೂಳ್ (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸತ್ತ ವೀರರ ಸಂಸ್ಮಾರದ ಪೋಷಣೆಗಾಗಿ ರಾಜ, ಸಾಮಂತ ಅಥವಾ ಊರಿನವರು ಉಂಬಳಿ ಅಥವಾ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ವಿಧಿ : ಬೈಚೇನಾಯಕನು ವೀರಗೂಳ ಮಾಡಿ ಕಲ್ಲ ನಿಲಿಸಿದ (ಪಶ್ಚಿ. VIII. ೩೦೬ಅ. ೬೯-೧೦ ; 1147).

[ವೀರ + ಕೂಳ್ (< ಕೂಟ್)]

ವೀರಗೂಳೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸತ್ತ ವೀರನ ಸಂಸಾರದ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ರಾಜ, ಸಾಮಂತ ಅಥವಾ ಊರಿನ ಜನರು, ದತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡು : ಪಲ್ಲಬ್ಬೆಯಿಡದ ಕೆಱೆಯಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಪರೋಕ್ಷವಿನಯಂಗೆಯ್ದು ಮಾಡಿ ವೀರಗೂಳೆತ್ತಿ ಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿದಳು (ಪಶ್ಚಿ. VIII. ೩೦೬ಅ ೪೬-೯ ; 1112); ಕೇತಯನಾಯಕ ವಿರಭಟಂಗೆ ವೀರಗೂಳೆತ್ತಿ ಕಲ್ಲ ನಿಲಿಸಿ ಕೃತಾರ್ಥನಾದ (ಪಶ್ಚಿ. VIII. ೩೦೬ಅ. ೩೫ ; 1152).

[ವೀರಗೂಳ್ + ಎತ್ತು]

ವೀರಜೇಗಟೆ (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಜಾಗಟೆ : ವೀರಜೇಗಟೆ[ಪಾಪಪ್ರ. ಜೇಘಂಟೆ. ಜಾಗಟೆ]ಯ ಬೆನ್ನ ಚಮರದ . . .

ಪದಾತಿಪ್ಯೊಹದಿಂ (ಜಾಪಾ. ೬-೦೦ ಪ). [ಬೀರ + ಜೇಗಟೆ (<ಜೇಗಂಟೆ)]

ಬೀರಡವುಡೆ, ಬೀರಡೌಡೆ (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ; ವೀರಡಿಂಡಿಮ: ಪೊಡವ ಬೀರಡವುಡೆ [ಜಾಪಾ. ಡೌಡೆ]ಯು ಖಂಗಾಲೊಳೆಳ್ವ ಧಾರಿ ಸಂಕಲೆಯು . . . ಗಂಧ ಸಿಂಧುರಸಂದೋಹದಿಂ (ಜಾಪಾ. ೬-೦೦ ಪ). **ಬೀರಡೌಡೆ** : ತಂಬಟದ ಪಟಹದ ಬೀರಡೌಡೆಯ . . . ಕಹಳೆಗಳ ರವಕಸುರಾಲಿ ನಗುತಿರ್ದ (ಕಶ್ರಾಕ. ೬-೪೬). [ಬೀರ + ಡವುಡೆ]

ಬೀರಡಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಆಸಾಸಲಾ ಬೀರಡಿಗಳು ಮಾರಡಿಗಳುಂ . . . ಪೊಲನಂ ನಡಯಿಸಿದೋರ್ (ಎಳ- XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೭೫-೫೬; ೭೫೫). [ಬೀರ + ಅಡಿ$_1$]

ಬೀರಡೌಡೆ 'ಬೀರಡವುಡೆ' ನೋ.

ಬೀರಣ$_1$ 'ವೀರಣ$_1$' ನೋ.

ಬೀರಣ$_2$ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಹುಲಿಯ ಜಂಗುಳಿ ಬೀರಣನ ಮಗ ಮೂವಡಿ (ಎಳ- VIII, ಕಿಸಡ. ೫೬-೭; ೧೦೧೭ ?). [ಬೀರ + <ಅಣ್ಣ$_1$]

ಬೀರಣವಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಹತ್ತು ಜಂಬಕವಜಿ ಹತ್ತು ಬೊಂಬುಳಿಜುಂಜೆ ಹತ್ತು ಬೀರಣವಜಿ (ಕಬಾಶಾಂ. ೪೦-೭೭). [ಬೀರಣ$_1$ (<ವೀರಣ$_1$) + ಪಜಿ$_1$]

ಬೀರಣಿಗ (ನಾ). (?) : ಅವರಿಗೆ ಅರು ಸಹಾಯವಾಧಾರು ಅವರಿತ್ಕಂಡವನೂ ಕೊಂದವನೇ ಬೀರಣಿಗ ಜಾಕಿದಗೆ ಮಂಗಳ ಜವಳ ಅವರಿತ್ಕಂಡವ್ಗೆ ನಾಡು ನಬರ ಪರಿವಾರಕೆ ಹೊರಗು (ಎಳ. ೪. ಕೀಂಹಬ್ಬ. ೭೫-೦೫೯; ೧೨೫೫). [?]

ಬೀರಣಿ (ನಾ). ಅಧಿಕಾರಸೂಚಕವಾದ ಅಸ್ಥಾನದ ಉಡುವು (?) : ಕುಪ್ಪಸದ ಬೀರಣಿಯ ಬಿನ್ನಣದ ಪಸ[ನ್]ಗಂ ಬೊಪ್ಪಿಗೆಯ ಹೊಜವೇಷದಿಹಪರದ ಲೆಕ್ಕಿಗಂ (ಐಸಿ. ೩-೩೯); ಹೊಳೆವ ನವ್ಯಾಭರಣ ವೆಲ್ಲವಂ ನೆಱೆ ತೆಗೆದು ವಳಿಯ ಬೀರಣಿ ಕುಪ್ಪಸಂಗಳಂ ಮಿಗೆ ಕಳೆದು (ಕೇಚಿ. ೫. ೭೦೦-೪). [?]

ಬೀರಣಿಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಾಗರ ಬೀರಣಿಗಾವುಣ್ಡರ ಮಗಂ ಬಸವಯ್ಯಂಗೆ ಪಲ್ಲವಾದಿತ್ಯ ನೊಬಂಬಿಗಾವುಣ್ಡನೆಂದು ಪೆಸರಂ ದಯೆಗೆಯ್ದು (ಕ್ರಿಶ. ೦೯೩೨. ೪೫-೦೦; ಸು. ೨೦೦). [ಬೀರಣಿ + ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ)]

ಬೀರತಣಿ (ನಾ). ಮಡಿದ ವೀರನ ಆತ್ಮಶಾಂತಿಗಾಗಿ ನೀಡುವ ತರ್ಪಣ: ಬಟ್ಟಿಯ ಕಣ್ಣೊಳು[ಳ್] ಕಲ್ಲಗೆನಟ್ಟವರೆಲೆ ಬೀರತಣಿಯನಿತ್ತುಂ ಮೂಢರ್ (ಸಮಚ. ೦೨-೩). [ಬೀರ + ತಣ್ಣ]

ಬೀರತೆ (ನಾ). ಶೌರ್ಯ; ಕಲಿತನ : ಭೈರವ ಬೊಮ್ಮರಕ್ಕಸ ಕಾಳ ಜಟ್ಟಿಗ ಬೀರ ಬೇತಾಳರಾರೊಳರು ಬೀರತೆಯುಳ್ಳವರ್ಗಳು ನಿನ್ನಸುಗಾವೊಡಾರಾದರುಮಡ್ಡ ಬರಲಿ (ಕ್ರಿಚಾಂ. ೫-೩೯). [ಬೀರ + ತೆ$_3$]

ಬೀರದೇವ, ಬೀರೆದೇವ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಂಡಲೇಸ್ವರ ಕುಮಾರ ಬೀರದೇವನೊಡನೆ ಜಾಲುಕ್ಯ ವಿಕ್ರಮದ ೧೯ನೆಯ ಯುಮಸಂವತ್ಸರದ ಮಾಘಸುದ್ಧಪಂಚಮಿ ಆದಿತ್ಯ ವಾರದಂದು ಪರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾಗುತ್ತಮಿರೆ (ಎಳ. VIII, ಶಾಸಿ. ೪೦-೩೯; ೧೦೧೬). **ಬೀರೆದೇವ** : ೨. ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು; ವೀರಭದ್ರ : (ಶ). [ಬೀರ + ದೇವ]

ಬೀರನೊಬಂಬ (ನಾ). ನೊಳಂಬವಂಶದ ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮನ್ನೊಬಂಬಾಧಿರಾಜ ಅಯ್ಯಪದೇವನ ಮಗ ಅಣ್ಣಿಗ ಬೀರನೊಬಮ್ಮ (ಎಳ- X, ಗೋಡಿಕಿ. ೯-೩; ಸು. ೭೦೦); ಶ್ರೀಪೃಥಿವೀವಲ್ಲಭ ವಲ್ಲವಕುಲತಿಲಕ ಶ್ರೀಮತ್ ಅಯ್ಯಪದೇವನ ಮಗಂ ಬೀರನೊಬಮ್ಮಂ (ಎಳ. X, ಕೀಚಾಶಾ. ೫೫-೪; ಸು. ೭೭೦). [ಬೀರ + ನೊಬಂಬ]

ಬೀರಪೆರ್ಮನಡಿ (ನಾ). ಗಂಗವಂಶದ ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಹೆಸರು : ನೀತಿಮಾರ್ಗದೆಱೆಯವ್ವ ಪೆರ್ಮನಡಿಯ ಮಗ ಶ್ರೀಮತ್ಸತ್ಯವಾಕ್ಯ ಬೀರಪೆರ್ಮನಡಿಯು ಗೊಟ್ಟ ಕಲ್ಲಾಟು (ಎಳ. ೪. ೫೫೪. ೬೦-೯; ೮೭೦). [ಬೀರ + ಪೆರ್ಮನಡಿ (<ಪೆರ್ಮಾನಡಿ)]

ಬೀರಬೊಬ್ಬೆ (ನಾ). ಪೌರುಷಸೂಚಕವಾದ ಗರ್ಜನೆ,— ಬೊಬ್ಬೆ : ಬೀರಬೊಬ್ಬೆ. ವಿಜಯಯಾತ್ರೆ ಮತ್ತ ಮತ್ತ ಗುಡುಗಲಿ (ಗಂ. ೪೭-೦೦). [ಬೀರ + ಬೊಬ್ಬೆ$_3$]

ಬೀರಮಂಡಿ (ನಾ). ವೀರನು ಮಂಡಿಯೂರಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಭಂಗಿ; ವೀರನು ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಲು ಮಂಡಿಯೂರುವ ಒಂದು ಭಂಗಿ; ವೀರಮಂಡಿ : ' ಬೀರಮಂಡಿಯೂರು ' ಪರಾ. [ಬೀರ + ಮಂಡಿ$_3$]

ಬೀರಮಂಡಿಯೂರು (ಕ್ರಿ). ವೀರಮಂಡಿ ಹಾಕು; ಮೊಣಕಾಲನ್ನು ಊರಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳು : ಬೀರಮಂಡಿಯೂರಿ ಯುವರಾಜನಿಗೆ ಪ್ರೇಮಾಲಿಂಗನವಿತ್ತು (ಪ್ರೇಕ. ೦೯-೦೬). [ಬೀರಮಂಡಿ + ಊರು$_1$ (<ಊಱು$_1$)]

ಬೀರಮದ್ದಳೆ ' ಬೀರವದ್ದಳೆ ' ನೋ.

ಬೀರಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬೇಡರ ಬೀರಮ್ಮನ ಪರಿಯೊಳ್ . . . ಪೆ × × ಱ್ದು ಸರ್ಗ್ಗಕೆ ಪನ್ದನ್ (ಎಳ. ೪. ಜಾಸಿ. ೨೯-೬ ; ೭೭೮) ; ಮಲೆಯಂ ಕೊಟ್ಟಿತ್ತು ಬೀರಮ್ಮನ ಕುಲಮನಿತುಂ ದಾಸಿಪತ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಂದರ್ (ಜೈಜಾ. XX. ೫೪-೨೮; ೧೦೮೭). [ಬೀರ + ಅಮ್ಮ$_1$]

ಬೀರಯ್ಯ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಮಾರಯ್ಯ ಬೀರಯ್ಯ . . . ಕೇತಯ್ಯಗಳೆಂಬ ಸೂಜು ಮಡಗೆ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವ ಶರಣೆಂಬುದೊಂದು ದಡಿ ಸಾಲದೆ (ಬಸ. ೫೫೭). ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬರದೊಂ ಬೀರಯ್ಯ (ಎಳ. IV, ತೆಗ್ಗ. ೦೦೬-೦೪; ಸು. ೮೨೦). [ಬೀರ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಬೀರರವ (ನಾ). =ಬೀರಬೊಬ್ಬೆ : ತೆಗೆಯಿ ಬೀರರವ[ದ] ಮೇಲೆ ಪರಿವ ಮದಗಜಂಗಳಿಂ ಚಳತ್ಪುರಂಗಮಂಗಳಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೫೬ ಗದ್ಯ). [ಬೀರ + ರವ]

ಬೀರರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬೀರರಸನ ಮಗ ಬೊಂವರಸನ ಪೆಂಪೆಂತೆಂದಡೆ (ಎಳ- VIII, ಶಾಸಿ. ೩೦-೯; ೧೦೦೦ ?). [ಬೀರ + ಅರಸ$_1$]

ಬೀರವಟ್ಟ (ನಾ). ೧. ಮುಖ್ಯಸೇನಾಪತಿಯ ಪಟ್ಟ,—ಪದವಿ ; ಸೈನ್ಯದ ನಾಯಕತ್ವ ; ವೀರಪಟ್ಟ : ಬೀರವಟ್ಟಮನಾನಿರೆ ನೀನೀ ಸೂತಸುತಂಗೆಡೆಗೊಂಡು ಕೈವಾರದಿಂದೊಸೆದಿತ್ತೊಡಮೇನಾಯ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೨೩); ಬೀರವಟ್ಟಕ್ಕೆ ಮೆಟ್ಟಡೆ ಬೀರಾಂಗನೆ ಸೇಸೆಗೊಂಡ ಪಡೆಯಂ ಕೈಸನ್ನೆಗೆಯ್ದುದ್ಧತಂ ನಡೆಯಲ್ವೇಟ್ಟೊಡೆ (ಜಾಅಪು. ೬-೦೦೬). ೨. ಮುಖ್ಯಸೇನಾಪತಿಯ ಪದವಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ (ಹಣೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ) ಸಣ್ಣ ಪಟ್ಟಿ : ಜೋಲ್ದ ಪೂರ್ವನೆತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿದ ಲಲಾಟಪಟ್ಟ ದೊಳ್ಪಳಚೊವ್ವಿನ ಬೀರವಟ್ಟಮುಮಸದಳಮೆಸೆಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೩೨ ಪ). [ಬೀರ + ಪಟ್ಟ$_3$]

ಬೀರವಣ (ನಾ). ೧. ಸೈನಿಕರ ಜೀವನನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರಜೆಗಳು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ತೆರಿಗೆ : ಕಿಸುಕಾದೇಬ್ಬತ್ತಱೊಳಂ ಸಾರಿಗೆ ಬೀರವಣಸಹಿತಂ ಸುಂಕಂ ಪರಿಹಾರಂ (ಎಇ. XV. ೬೯-೨೪; ೧೦೨೦); ಬೀರವಣ ಕೊಡತಿವಣ . . . ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕತಾರಂಬರಂ ಸಲ್ಗೆ (ಕ್ರಿಅ. ೦೯೩೨. ೦೬-೩೦; ೧೦೮೨); ೨. ಊರಿನ ಜನರು ವೀರನೊಬ್ಬನ ಶೌರ್ಯವನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿ ಅವನಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಹಣ : ಶಿವಲಿಂಗಮಹಾಮಹಿಮಂಗೆ ನಾಗವಾಡಂ ತವಗೀವ ಬೀರವಣ ದರ್ತ್ಮವಾವಗಮಿತ್ತಸರ್ತ್ತಿಯೀ (ಕಶಾಸಾಶ. ೬-೬೦; ೧೧೪೭). [ಬೀರ + ಪಣ್ಣ$_3$]

ಬೀರಮಣಿಗ (ನಾ). ವರ್ತಕರ ಒಂದು ಪಂಗಡ ಮತ್ತು ಆ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ವೀರಬಣಂಜುಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಆ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಬೀರರುಂ ಬೀರಮಣಿಗರುಂ ಗವುಂಡರುಂ . . . ಅಪ್ಪ ಶ್ರೀಮದಯ್ನೂರ್ವ್ವರ ವಿಖ್ಯಾತಿಯೆನ್ದೊಡೆ (ಪಾಶ್ವ. IX-i. ೦೦೬-೫೫; 1057); ಸೆಟ್ಟಿಗುತ್ತರುಂ ಗಾವುಣ್ಡರುಂ ಗಾವುಣ್ಡಸ್ವಾಮಿಗಳುಂ ಬೀರರುಂ ಬ(ಬೀ)ರಮಣಿಗರುಂ (ಎಇ. XIX. ೫೭-೨೦ ; 1136).

[< ಸಂ. ವೀರವಣಿಜ್]

ಬೀರವದ್ದಳೆ. ಬೀರಮದ್ದಳೆ (ನಾ). ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ವಾದ್ಯ : ರಣವಾದ್ಯ : ತಂತಮ್ಮ ವೊಸೆಯ ನಾಯಕರ ಬಿರುದಿನ ಬೀರವದ್ದಳೆಯ ಪದಿರ ಪಜಿಯ ಕಹಳೆಯ ಕಳಕಳಂ ಕವಿ ಶಬ್ದಂಗಿಡೆ ದಿವಮನೆಯ್ದೆ (ಪಂಚಪಾ. ೦೭-೮೪ ಪ). ಬೀರಮದ್ದಳೆ: ಕೋಕಿಲಾರವಮದು ಬೀರಮದ್ದಳೆಯ ನಿಸ್ವನಮಾಗಿರೆ (ಹರ್ಷಕ್ರ. ೭-೮೨).

[ಬೀರ + ಮದ್ದಳೆ$_2$ (<ಮದ್ದಲೆ$_1$)]

ಬೀರವರ್ತಿ (ನಾ). ವೀರವೃತ್ತಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಸೈನಿಕ : ಜಗಮನದಿರ್ಪ್ಪಲಾರ್ಪ ಬಿರುದಾಂತ ಬಲಂಗಳನೆತ್ತಿ ನುಂಗಿ ಮತ್ತುಗುಬದ ಬೀರವರ್ತಿನಿಕರಂಗಳ ಬಾಲ್ಗೊದಲಾದ ಜಾಗದೋಲಗದ ವಿದಂಬದಂಬರಕೆ ಕಜ್ಜೆಲೆಯಾದ ವಿಲಾಸಮೊಪ್ಪೆ ಗದ್ದುಗೆಯೊಳಗಿರ್ದುದಗ್ಗಳಿಕೆಯಗ್ಗದ ಪಾರ್ಥಿವ ಪುತ್ರಸಾರ್ಥಕಂ (ಪಜಿಪು. ೨-೨೮). [< ಸಂ. ವೀರವರ್ತಿನ್]

ಬೀರವಸದನ (ನಾ). ವೀರೋಚಿತವಾದ ಅಲಂಕಾರ.— ಪ್ರಸಾದನ : "ಬೀರವಸದನ—ವೀರಪ್ರಸಾದನಂ (ವೀರೋಚಿತ ಆಭರಣ, ಅಲಂಕಾರ)" (ಕ್ಷತ್ರೋ. ೪೦). 'ಬೀರವೆಸದನಂಗೆಯ್' ಪರಾ. [ಬೀರ + ವಸದನ]

ಬೀರವಸದನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ವೀರೋಚಿತವಾದ ವೇಷಭೂಷಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸು : ಕಣ್ಗೆಂಬಾಗಿರೆ ಬೀರವಸದನಂಗೆಯ್ದು . . . ಪೂಣಿವಟ್ಟಂ (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೦೯೩). [ಬೀರವಸದನ + ಕೆಯ್$_1$]

ಬೀರವಜೆ[1] (ನಾ). ವೀರೋಚಿತವಾದ ಒಂದು ವಾದ್ಯ.— ಹರೆ ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಣವಾದ್ಯ.— ತಮಟೆ : ಬಾಜಿಸುವ ಬೀರವಜೆಯು ಪೊಡವ ಡಕ್ಕೆಯ ಪಿಡಿದ ಬಿರುದಿನ ಕಾಳೆಯ ಬಿಲ್ಲುಲಿಯ ಸಡಗರಮೆಲ್ಲಾ ದೆಸೆಗಳಂ ಕವಿಂಡುವಡಿಸೆ (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೨೫೦); ನಾನಾ ಬೀರವಜೆಗಳ ರಭಸದಲಿ ರಂಜಿಸಿದುದಾ ದುರ್ಗ (ಕೊಡಗು. ೬-೩-೦೩). [ಬೀರ + ಪಜೆ$_1$]

ಬೀರವಜೆ[2] (ನಾ). ವೀರೋಚಿತವಾದ ಒಂದು ವಾದ್ಯ.— ಹರೆ ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಣವಾದ್ಯ.— ತಮಟೆ : ಬಾಜಿಸುವ ಬೀರವಜೆಯು ಪೊಡವ ಡಕ್ಕೆಯ ಪಿಡಿದ ಬಿರುದಿನ ಕಾಳೆಯ ಬಿಲ್ಲುಲಿಯ ಸಡಗರಮೆಲ್ಲಾ ದೆಸೆಗಳಂ ಕವಿಂಡುವಡಿಸೆ (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೨೫೦); ನಾನಾ ಬೀರವಜೆಗಳ ರಭಸದಲಿ ರಂಜಿಸಿದುದಾ ದುರ್ಗ (ಕೊಡಗು. ೬-೩-೦೩). [ಬೀರ + ಪಜೆ$_1$]

ಬೀರವರ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತರ್ಕೆಯು ಬಿಡುವುದೊಕ್ಕೆ ಬೀರವುರಮುಂ ಬಿದಿರ್ವ್ವಳ್ಳಿಯುಮನೊಂದೊ ಅಗ್ರಹಾರಂ ಮಾಡಿ (ಎಇ. XI. ಶ್ರವ. ೫೦-೦೩ : ೧೦೮). [ಬೀರ + ಪುರ$_2$]

ಬೀರಪಂಕಳೆ (ನಾ). ವೀರನು (ಬಿರುದಿನ ಸಂಕೇತವಾಗಿ) ಧರಿಸುವ ಕಾಲ ಬಳೆ ; ವೀರಶೃಂಖಲೆ ; ತೊಡರು : ಪೊಸ ಬೀರಪಂಕಳೆಯು ತೊಳಪ್ಪ ಕನ್ನಡಿಯ ಚಿನ್ನಡಿಯಡ್ಡಣಮೆಡ್ಡಮಾಗೆ (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೫೬೨).

[ಬೀರ + ಪಂಕಳೆ$_1$]

ಬೀರಸಗ್ಗ (ನಾ). ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ವೀರೋಚಿತವಾದ ಮರಣವನ್ನು ಪಡೆದ ವೀರನಿಗೆ ದೊರಕುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಸ್ವರ್ಗ ; ವೀರಸ್ವರ್ಗ : 'ಬೀರಸಗ್ಗಂಬಡೆ' ಪರಾ. [ಬೀರ + ಸಗ್ಗ]

ಬೀರಸಗ್ಗಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ವೀರಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಹೊಂದು.—ಪಡೆ : ಚೋಟ ಗಣ್ಡರ್ ಅಬ್ಬನ ಮುನ್ದೆ ಪಜಿದು ಬೀರಸಗ್ಗಂಬಡದು (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೦೯೫೫. ೬೫-೬ ; 1066). [ಬೀರಸಗ್ಗ+ಪಡೆ$_1$]

ಬೀರಸಾಂತರ (ನಾ). ಸಾಂತರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಹೆಸರು : ಸಾನ್ತಳಿಗೆಯ ಬೀರಸಾನ್ತರನ ಮೇಲೆ ನಡವಯ್ತತ್ತು ವಾಡೊಳಿಗಣ ಬಲ್ಲುಗದೊಳ್ಬಿಟ್ಟಬ್ಬನ್ದು (ಎಇ. VIII. ಶಿಕಾ. ೧೭೬-೦೫ : ೧೧). [ಬೀರ + ಸಾಂತರ]

ಬೀರಸೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಒಂದು ವರ್ಗ : ಊರಿಗೆಯ್ದಿದ ಮೂರಿ ಬೀರಸೆಟ್ಟಿಯ ಹೊಯ್ದ ದಾರಿಕಾಱರ ಗಾದೆಯಂತೆ (ಪಜಿ. ೪೨-೪೪). [ಬೀರ + ಸೆಟ್ಟಿ]

ಬೀರಸೇನಸಿದ್ಧಾಂತ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ವೆಳ್ಗೊಳ್ಳಿನವಾಸಿಗಳಪ್ಪ ಶ್ರೀ ಬೀರಸೇನಸಿದ್ಧಾನ್ತದೇವರವರ ಶಿಷ್ಯರ್ (ಎಇ. I. ೪೮-೪: ೧೧೮). [ಬೀರ + ಸೇನ$_2$ + ಸಿದ್ಧಾಂತ]

ಬೀರಸೇಸೆ (ನಾ). (ಯುದ್ಧ ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ) ವೀರನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ತಳಿಯುವ ಅಕ್ಷತೆ ; ವೀರಸೇಸೆ : ನೊಸಲ ಕಣ್ಣಿನಮಾದೇವನ ಮಿಸುಪ ನೊಸಲೊಳ್ ಬೀರಸೇಸೆಯನಿಟ್ಟು (ರಾಪಪ್ರ. ೦೩೦-೦೩). [ಬೀರ + ಸೇಸೆ$_1$]

ಬೀರಾಳ್ (ನಾ). ಶೂರನಾದ ಸೈನಿಕ : ಇಂತಿಂತು ಬೀರಾಳ್ಗಳಿಲ್ಲಿರ್ದ ಸಗನುಡಿಯುತಿರೆ (ಜಾಪ್ರಪ. ೬೭-೨೧೦): ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ವಿಗಿಲ್ ಬೀರಾಳ್ಗಳಂ ತಿಂದೆ (ಕ್ಷತ್ರಾಮಾ. ೬೪೩-೨೪೨). [ಬೀರ + ಆಳ್$_3$]

ಬೀರಿಸು 'ಬೀಱಿಸು' ನೋ.

ಬೀರು$_1$ 'ಬೀಱು$_1$' ನೋ.

ಬೀರು$_2$, ಬೀರ್$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮದ್ಯ : ಇನ್ನೂ ಸೊಲ್ಲ ಬೀರು ಬೀಕು (ಅಪಪ್ರ. ೭೭). ಬೀರ್$_3$: ನಾಲ್ಕು ಜನ ಸ್ನೇಹಿತರು ಕೂಳಿತು ಸಂಜೆ ಬೀರ್ ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಸೊಗಸಾದ ಸ್ಥಳ (ಹೋಪ್ರಪ. ೫೩); ಆಧುನಿಕ ನಿರನುಭವಿ ಯುವಕರಂತೆ ಬೀರ್ ಕುಡಿದು ನೋಡಿದ (ಕ್ರಕ್ಷೆ. ೫೯). [←ಇಂ. Beer]

ಬೀರು$_3$ (ನಾ). ಬಾಗಿಲುಳ್ಳ ನಿಲುಪೆಟ್ಟಿಗೆ : ಕಪಾಟು : ಅಲುಮಾರು : ಒಂದು ಬೀರುವನ್ನು ಮುಂದು ಹಾಕಲಾಗಿತ್ತು (ಪಾಪ್ರಚ. ೦೫೮); ಬಟ್ಟೆಗಳು ಗಾಜಿನ ಬೀರುವನ್ನು ಸೇರಿದ್ದುವು (ಕುಬಕಥಾ. ೫೫); ಚಂದ್ರಯ್ಯ ಗೌಡಯ ತಮ್ಮ ಬೀರುವಿನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ . . . ಮಂಡಿಸಿ ಎಲ್ಲರೊಡನೆಯೂ ಸಂಭಾಷಣೆ ನಡಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಾಪ್ರಚ. ೬೯).

[← ಇಂ. Bureau. / ತಮಿ. ಪೀರೋ ; ತೆಲು. ಬೀರುವಾ, ಬೀರುವ]

ಬೀರುಗಲ್ (ನಾ). ತೂರಿ ಬರುವ ಕಲ್ಲು ; ಎಸೆದ ಕಲ್ಲು : ಎತ್ತ ತಿರುಗಲುಮಿಲ್ಲದಮ್ಮೋರ್ ಬೀರುಗಲ್ಗಳ್ . . . ನೆರನಿರೆಯೆ, ತೊಪ್ಪ ತೊಪ್ಪನೆ ಕುಪ್ಪೆಯೊಟ್ಟಿದರ್ (ಜಾಪ್ರ. ೦೭-೨೦೦).

[ಬೀರು$_1$ (<ಬೀಱು$_1$) + ಕಲ್$_3$]

ಬೀರೆದೇವ 'ಬೀರದೇವ' ನೋ.

ಬೀರ್ಗ್ಗ 'ಬೀಱುಮಗ್ಗ' ನೋ.

ಬೀರ್ವು (ನಾ). ಕಟ್ಟು ; ಕಟ್ಟಳೆ (?): ಪರ್ವ ನಾಲ್ಕರೊಳಾವುದಾನೊಂದು ಪರ್ವವ ಪೂರ್ವಗೊಂಡುಪವಾಸವಿಹೆಂ ಸರ್ವಥಾ ಯಮುವಲ್ಲ ನಿಯಮ ಮತ್ತದರೊಂದು ಬೀರ್ವು ತಿಂಗಳಿಗೊಂದು ದಿವಸ (ಪಜಿ. ೦೯-೬೯).

[?]

ಬೀವ 'ಬೀವು' ನೋ.

ಬೀವು. ಬೀಹು (ನಾ). ರಿ. ಬೆನ್ನುಹುರಿ : ಬೆನ್ನ ಬೀವಂ[ಹರಿಶ. ಮಂ] ತೆಗೆವ ಬೇತಾಳರುಮಂ . . . ಕಂಡು (ಗದಾಯು. ೫-೬ ಪ); ಬಿಗಿದ ಬೆನ್ನ ಬೀವುಂ ತೆಗೆದ ಬಸಿಱುಂ . . . ನಾಲ್ಕುಂ ತಳಮುಂ ತೋಱುತ್ತುಂ ಸರಳಿಸಿ ಪಾಯ್ದು ಪೋಪ ಪೊಳ್ಕೆವಂದಿಯುಂ ಕಂಡು (ಶಾಪ್ರ. ೬-೦೬ ಪ); ಸಂದ ಬೇವಾಳಸ ಬೆನ್ನ ಬೀವನಿರದೆತ್ತಿ (ಪಾ. XV. ೪೨೦-೨೨: 1172). ಶಿ. ನರ ; ಸ್ನಾಯು : ಕೀವಿನ ನೆತ್ತರ ತಿಪ್ಪೆ ಬೀವಿನಿಂದಂ ಬಿಗಿದಿರ್ದ ಪೆರ್ಮಾಣದ ಖಂಡದ ಮಾಂಸದ ತಾಣವಲ್ಲದೇ (ಪಪಾಪ್ರ. ೫-೨೯) ; ಹಲವೆಲುವಿನಿಕ್ಕೆಗಳ ಬಿಗಿದು ಬೀವಂ ನೆಯ್ದು ನುಲಿಯ ಹಂದೊಗಲ ಹಾಸಿನೊಳು ಮಂಚಂ ಜಡಿಯೆ (ಪಪಾ. ೦೦-೬೦). ಹಿ.

ಹುರಿ ; ಹಗ್ಗ : ರಜ್ಜು : ಬೀವು ಮಿಳಿಯುಮಂ ನೂಲ್ ಕೊಳ್ಳಾರ್ಡೆ ಬಾ (ಜಂಪಂ. ೯-೬೬ ಪ); ತನ್ನ ಕೊರಲನರ್ಘ್ಯಾಭರಣಮಂ ಬೀವಂ ಮಾಡಿ ಕುಮಾರಿಯ ಕೆಯ್ಯೊಳ್ ಕೊಟ್ಟು ... ಆ ಕುಮಾರಿಯಂ ಕೂಪುವುದುಮಾಕೆ ಬೀವಂ ಮುರಿತ್ತುಂ ಬರೆ (ಶಾಂಪು. ೯-೩೦ ಪ); ರಂಜಿಪ ಬೆರಕೆವರಲ ಚಿಬ್ಬಲೊಳಗೆ ಹೊಸ ಹೊನ್ನ ಸರಿಗೆಯ ಬೀವುಗಳನು ತುಂಬಿ (ಕೇಬಾಸಂ. ೫೦-೩೭). ೪. ತಂತೀವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸರಿಗೆ.—ತಂತಿ : "ಪಟೀಲು, ಮೊ. ವಾದ್ಯಗಳ ಹುರಿ ; ಬೀವು ; ತಂತಿ" (chord-ಕಾಳ). ಬೀಹು : ೨. ಬಲ್ಲಿಂದ ಬೀಹಿನ ಹಗ್ಗು ಮುಂತಾದವೋಲು ಕಲ್ಲಿಂದ ಕಾಲ್ತುಂಡಿಸುವೋಲು ಬಲ್ಲಿತಪ್ಪಾ ಕೊಲೆಯುಂ ಕೊಂದರಾ ವಿಗಮಿಷ್ಟಿಂ ನಿಲ್ಲದೆಂಬಂತೆ (ಕೇಬಾಸಂ. ೨-೩೨).

ಬೀವು ಮಾಡು = ಹಗ್ಗವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ಹುರಿಯನ್ನಾಗಿಸು : ತನ್ನೆಸೆವ ರತ್ನಮಾಲೆಯನುನ್ನತನಂಪೆಯೆ ಬೀವು ಮಾಡಿ ಬಿಚ್ಕಾ ಕಸ್ಪೆಯ ಕಯ್ಯೊಳ್ ಕೊಟ್ಟು (ಕೇಬಾಪ್ರ. ೯-೩೩).

ಬೀವುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಹಗ್ಗವನ್ನು ಮಾರುವವಳು : ಬೀವ ಕೊಳ್ಳರೆಯೆಂದು ವೀಣಾರಾವದಿಂ ಪೊಳಲಂಗಡಿಯೊಳಾ ಬೀವುಗಾರ್ತಿ [ಜಾಹೀ. ೫] ಬರಲ್ಕೆ (ಜಾಕೃಪಾ. ೩೦-೨೮). [ಬೀವು + — ಕಾರ್ತಿ + — ತಿ$_1$ (< — ಇತ್ತಿ)]

ಬೀವುಗಿತಿ (ನಾ). = ಬೀವುಗಾರ್ತಿ : ಬೀವುಗಿತಿ ನಿಮಗೇತಱಿಂದಾಯ್ತು ವಿಭವಮಿವೆ ಬೀವ ಮಾಱುದೊಡೀ ವಿಭವವಾಯ್ತೆಂದವಳ್ ಸಭಿ ಮಡಿಯ (ಜಾಕೃಪಾ. ೩೦-೨೯). [ಬೀವು + — ಗಿತಿ$_2$ (< — ಗಿತ್ತಿ)]

ಬೀವುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹಗ್ಗವನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳು : ಬಂದಂಗನೆ ಬೀವುಗೊಳ್ಳಿಮೆನುತುಂ ಪೊಕ್ಕಾ ಪುರೀವೀಥಿಯೊಳ್ ನಿರಹಂಕಾರದಿನೆಲ್ಲರುತ್ತಿರೆ (ಶಾಬಾಪ್ರ. ೯-೩೮); ಪೋಗಿ ಪೊಬಲಂ ಬಳಿಕಾನನೆ ಬೀವುಗೊಳ್ಳಿಮೆನುತಂ ಪೊಕ್ಕಳ್ (ಜಂಪಂ. ೯-೭೦). [ಬೀವು + ಕೊಳ್$_1$]

ಬೀವೋಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಅಭಿಮಾನುಗಳೆಂಬ ಗೊಗ್ಗಿ ತನ್ನ ಮನ್ನೆಯ × × ಬೀವೋಡಂಗೆ ಬಿಟ್ಟರಿಂ (ಅ. ಪ್ರ. ಹೊಗಾ. ೫೯-೯ : ೧೮೮). [ಬೀವ (< ಬೀವು) + ಓಜ$_3$ (<ಒವ್ಕು)]

ಬೀಸ, ಬೀಸು$_3$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ಇಪ್ಪತ್ತು : "ಬೀಸಿಗೆ (ಬೀಸ) — ವಿಂಶತ್ = ಇಪ್ಪತ್ತು" (ಕ್ರಿಕೋ. ೬೨). ೨. ಇಪ್ಪತ್ತರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗ. ೩. (?) : ಭಂಗಾರವಂ ಮಾಱುನಿಕದಲ್ಲಿ ದೇವರಂಗ ಭೋಗಕ್ಕೆಯಾಚುದ್ರಾಕ್ಕೆ × × ನಡವಂತಾಗಿ ಪೂಜ್ಕೆ ಬೀಸಮಂ ಬಿಟ್ಟರ್ ಮತ್ತಂ ಚೈತ್ಯಾರೋಪಣಕ್ಕೆ ವರ್ಷಂಪ್ರತಿ ಬೀಸಕ್ಕೆ ಜಾಗವೊಂದು ಬಿಟ್ಟರ್ (ಶಾಸ. XV. ೦೩೬-೩೨; ೧೧೭೦). ಬೀಸು$_3$: ೧. 'ಉತ್ತಮ ಬೀಸು' ಪರಾ. 'ವೀಸ' ಹೋ.

[← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಬೀಸ್./ಕ್ರಾ. ವೀಸ್./ಸಂ. ವಿಂಶತಿ]

ಬೀಸಗೆ, ಬಿಸಿಗೆ, ಬೀಸಿಗೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಇಪ್ಪತ್ತುಪಲದ ಪ್ರಮಾಣ: ಬೀಸಗೆವೊಂದಕ್ಕಾ ಪೆರೆ ಲೇಸಾಗಿಪ ಗಂಧ ಪಂಚಿಧಾರವ ಸುಂಕಂ ಅರಸನೊಲಿದೀವ ಪಡಿಯಂ ಭರದಿಂ ತೊಂಭತ್ತು ಧಾರಕೇನುಂ ಬರ್ಕುಂ (ಕ್ಕಶಾ. ೨೯-೦೩); ೧ ಬೀಸಗೆ — ೨೦ ಪಲ (ಶಾಂಪ. ೭೧೩). ಬಿಸಿಗೆ : ೧. ವಿಂಶತಿ ಪಲಂ ಬಿಸಿಗೆ (ಕಾಪ. ೧೪); ಬಿಸಿಗೆ ಪಂದ ಕೊಪಿರಲೆ ಸಾಗಿಪ ಗಂಧ ಪಂಚ ಭಾರದ ಸುಂಕಂ (ಜಾಕ್ಕ. ೪೪-೯). ಬೀಸಿಗೆ$_2$: ೧. "ಪಲಮಕ್ಕೆವಿಪ್ಪತ್ತಿನಲ್ಕೆ ಬೀಸಿಗೆಯದಕ್ಕುಂ" (ಹುಂಗಣ. ೦೦೪-೦೦); ಧಂಡಿಯ ಕರುಸೆಯ ಮಳವೆ ಗೆರಡು ಬೀಸಿಗೆ (ಅ. XIX. ೩೩-೨೮ : ೧೨೨೬) ; ದಶವ್ಯಯಪಲದಿಂ ನಿಲ್ಕುಂ ಬೀಸಿಗೆ (ಕ್ಕಶಾ. ೨-೨೨). ೨. (ಅರುವತ್ತುಸಂವತ್ಸರಗಳನ್ನು ಮೂರುಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ) ಇಪ್ಪತ್ತುವರ್ಷಗಳ ಅವಧಿ : ಮೊದಲುತ್ತಮಬೀಸಿಗೆಯಿಂದುದಯಿಸುಗುಂ ನಾಲ್ಕು ಯುಗಮುಂ ಪ್ರಭವಾದ್ಯ(ಬ್ದ)ಂ (ಜಿತ್ಯಪು. ೭-೨); ಕ್ರಮದಿಂದುತ್ತಮ ಬೀಸಿಗೆ ಮಧ್ಯಮಂ ಬೀಸಿಗೆ ಕನಿಷ್ಠಂ ಬೀಸಗೆಗಳೆನಿಸಿ ಇಪ್ಪತ್ತಿಪ್ಪತ್ತು ವರುಷಂಗಳಿಂದೊಪ್ಪುತ್ತನು ಭೂತಫಲಮಾಗಿರ್ಕುಂ (ಜಾಗಣ. ೩೫೦). ೩. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ಇಪ್ಪತ್ತು : "ಬೀಸಿಗೆ (ಬೀಸ) —ವಿಂಶತ್ = ಇಪ್ಪತ್ತು" (ಕನ್ನಕೋ. ೬೨).

[ಬೀಸ + —ಗೆ]

ಬೀಸಣಿ 'ಬೀಸಣಿಗೆ' ನೋ.

ಬೀಸಣಿಕೆ 'ಬೀಸಣಿಗೆ' ನೋ.

ಬೀಸಣಿಗೆ, ಬೀಸಣಿ, ಬೀಸಣಿಕೆ (ನಾ). ಗಾಳಿ ಬೀಸಿಕೊಳ್ಳಲು (ಓಲೆಗರಿ, ಬಿದಿರು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದು ಸಾಧನ ; ವ್ಯಜನ : "ವ್ಯಜನಂ. ತಾಲವೃಂತಕಂ — ಈ ೨ ಬೀಸಣಿಗೆ". (ಹೂಆಮು. ೩೨-೧೩೩); ಬೀಸಣಿಗೆ ಗಿಂಡಿ ಪಡಪಂ ಮುಣ ಕಾಳಾಂಜಯನಾಂಪೆಸರ್ ... ಸತಿಯರ್ (ಅಾಕ್ಕಶ. ೨-೯) ; ಱುಳೆವ ಱುಂಜಂಪಿಸಿ ಬೀಸಿದವು ತಂಬೆಲರ ಬೀಸಣಿಗೆಗಳು (ಶಾಬಾಪ್ರ. ೦೨-೦೩). ಬೀಸಣೆ : ಕರದಿ ಬೀಸಣೆ ಕೊಡೆದು ಭೂತದಾಧಾರ ಜಪಸರವಾಂತು (ಜೀಗಣ. ೦೨-೯). ಬೀಸಣಿಕೆ : ಬೆಂದಸದಿಂದ ಪಟ್ಟಿಗೆ ಕರದಿಗೆ ಬೀಸಣಿಕೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಪಾಬಂಪಾ. ೩-೬೪); ಕೂಸು ಇದ್ದ ಹುನಿಗೆ ಬೀಸಣಿಕೆ ಯಾತಕ್ಕ ಕೂಸಂ ಕಂದಯ್ಯ ಒಳ ಹೊರಗ ಆಡಿದರ ಬೀಸಣಿಕೆಗಾಳಿ ಸುಳಿದಾವ (ನಳ. ೮೩). 'ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆ' ಪರಾ.

ಬೀಸಣಿಗೆಯ ಊಳಿಗ = ಬೀಸಣಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಗಾಳಿ ಬೀಸುವ ಸೇವೆ : ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಮುಖದೊಳು ನಿತ್ಯಕಟ್ಟಳೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಊಳಿಗಗಳು—ಸಂಜೆಯ ಊಳಿಗ . . . ತೂಗುನೀರಿನ ಊಳಿಗ, ಬೀಸಣಿಗೆಯ ಊಳಿಗ (ಶಾಬಾಪ್ರ. I, ೮೩).

[<ಬಿ.ಸು$_1$. / ತಮಿ. ವಿಚಿಐ; ಮಲ. ವೀಶಣಿ, ವಿಶರಿ; ತುಳು. ಬೀಸಣಿಗೆ, ಬೀಸನಿಗೆ ; ತೆಲು. ವೀವನ. / ಸಂ. ವ್ಯಜನ]

ಬೀಸಣಿಗೆಮರ (ನಾ). ಬೀಸಣಿಗೆಯಾಕಾರದ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಹೆಸೆಂದಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಶ್ರೀತಾಳೆ, ಕೊಡಮರ, ಸೇಗೋ. ಬೀಸಣಿಗೆಮರ, ಒಲೆಗರಿಮರ (ಕ್ಯಾಸಿ. ೨೫-೧೭೮). [ಬೀಸಣಿಗೆ + ಮರ$_1$]

ಬೀಸನೆ (ಅ). ಫಲಗವಾಗಿ ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ : ಅಲ್ಲಿಂದ ಬೀಸನೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಜಾತ ಪೊರ್ಟಾಗ . . . ಕೇಳಿಸಿತು (ಕೂಆಕ್ಷ. ೩೭).

ಬೀಸಬೀಸಕೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಬನ್ನಿ, ಬೀಸಬೀಸಕೆ ಹೋಗುವಾ (ಕೂಆಕ್ಷ. ೩೯). [ಬೀಸು$_1$ + —ಅವೆ$_1$]

ಬೀಸರ, ಬೀಸರು (ನಾ). ೧. ವ್ಯರ್ಥವಾದುದು ; ನಿರರ್ಥಕವಾದುದು; ನಿಷ್ಪಯೋಜಕವಾದುದು: ತಡಿಯೊಳ್ ಪೊಳೆವ ತಮ್ಮ ನೆಲಲಟಲ್ಲೊಂದ ಪಲ್ಲಳಿಂದು ಲಲ್ಲಿಸಿ ನೋಟ್ಪ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳಾಸೆಯುಂ ಬೀಸರಂ ಪಡಿಯುಂ . . . ಸಾಯಂತನಸಮಯಸಮಿರಣಂ ಸೌಖ್ಯಸಾರಸರ್ವಸ್ವಮೆನಿರ್ದಾಗಳ್ (ಪಂಪ್ರಕೃ. ೯-೪ ಪ); ಪರಿವಾಳದ ಮಯವೆನಿಪ ಸಕಲದ್ರವ್ಯಂಗಳಂ ಪರಮಗೆಂತರ್ಪುಸುವೆನವು ಬೀಸರಂಗಳಂ (ಶೀಗ್ಗಕೋ. ೧೯-೩೮) ; ಬಿನ್ನು ಬೀಸರವಹುದೆ ನಿಮ್ಮಯ ಸೊಮ್ಮಿನವರಿಗೆ (ಶಾಬ್ಕಾ. ೯-೩೩) ; ಬೀಸರ ವಿದೆಂದು ಜೀವವಂ ಪರಮೇಶ್ವರಂಗರ್ಪಿಸುತ್ತಂ (ಪಾಕೃಕೃ. ೬-೦೭-೨೩). ೨. ನಾಶ ; ಹಾಳು ; ಕೇಡು : ಅಸುರವಾದುದು ಬೀಸರವಾಯಿತು (ಕಪಂಪ್ರ. ೦೨೦-೨೧೯) ; ಕೇಳು ನಿನ್ನಾತನ ವಿನೋದದ ಖಿಳ ಜೋಳೆಯ ತನದೆಲೊದಗಿದ ಬಾಳಿಕೆಯ ಬೀಸರವನೆಂದನು ಸಂಜಯಮಾ (ಶಾಬ್ಕಾ. ೯-೦೬) ; ವೇದನೀಪರಿಯಂತ ಪುಣ್ಯಫಲೋದಯಕೆ ಪಡಿಯುಂಟೆ ಬೀಸರವಿಲ್ಲಿ ಪಿತಗೆಂದ (ಪಾಜಾಗ. ೯-೭-೦೩). ೩. ಅಹಿತವಾದುದು ; ಕೆಟ್ಟುದು ; ನಿಂದೆ : ಕೂಸಂ ಕೊಟ್ಟಪೆನೆಂಬೀ ದೂಸಱ್ ನೀವಿಂತ ವಜ್ಜೆಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರ್ಪಂ ಬೀಸರಮನೆ ನುಡಿ[ಪಾಜಾಗ: ಮಾಡಿ]ದಪರಿ (ಕೂಆಕ್ಷ. ೨೩-೩); ಕಾರುಣತಿ ಬೀಸರಮಂ ನುಡಿಯದೊಳ್ಕಿತಂ ನುಡಿದಪನೇ (ಪಾಜಾಗ.

೪೫೭). 'ಬೀಸರನುಡಿ' ಪರಾ. ೪. ಕಷ್ಟ ; ಆಪತ್ತು : ಆ ಸುಯೋಧನ ಸುತರ ಸರಳ ವಿಳಾಸವನು ಖಂಡಿಸಿದನವದಿರ ಬೀಸರಕೆ ಬಂದಡ್ಡಬೀಳುವ ಭಟರ್ಕಳ್‌ಕೆಡೆಯಚ್ಚೆ (ಶಾಂ೩೨೬. ೫-೬೩); ಬೀಸರಕೆ ಬೆದಱುವ ವಧೂಜನ ದಾಸಱಡಗಲು . . . ನಗುತಿಂತೆಂದನಸುರಾರಾತಿ ಕರುಣದಲಿ (೬ಭಾಪ. ೦೦-೦೬-೫೨). ೫. ಕೊರತೆ ; ಲೋಪ ; ಕುಂದು : ಬೀಸಱಮಱಿಳವೇದಂಗಳುಚ್ಚರಿಪ ವಿನ್ಯೇಶನ ಪಡೆದ ಮಾತೃಕೆಯ ಭಾಸುರಜಿಹ್ವೆಯೊಳ್ ಪೊಱಮಟ್ಟು ವಚನಕೆ ಬೀಸರವಿಲ್ಲೆಂದಳವಳು (ಕೋಚಕ. ೨೫-೩೦). ೬. ಅಂತ್ಯ ; ಕೊನೆ; ಮುಕ್ತಾಯ : ಕಡುಪಿನಿಂದಿರಗಿದಂ ಬೇಡಬೇಡೆಂಬವರ ಕಡಗಣಿಸಿ ನುಡಿಗಳ್ಗೆ ಬೀಸರಂ ಬರದಂ (ಶಾಂಬಸ. ೦೬೦-೬೬೦). ೭. ಮಲಿನತೆ ; ಅಶುದ್ಧತೆ ; ಬೈಲಿಗೆ : ಸಂಸಾರಮೆಂಬ ಶ್ವಾನನಟ್ಟ ವಿಮಾಸಲ ಬೀಸರ ಮಾಡಿದಿರಯ್ಯಾ (೬೫೪. ೫೦೬) ; ಮನ ಬೀಸರವಾದೊಡೆ ಪ್ರಾಣ ಪಲ್ಲಟ ಮಹುದಪ್ಪ (ಪುಷಾಪೇ. ೨. ೪೬-೪೬) ; ಮರುತನ ಸಂಗದಿಂದ ಪರಿಮಳ ಬೀಸರವಾಯಿತ್ತು (೨೦೧೮. ೬೬೫-೨). ೮. ಜೆಲ್ಲುಪಿಲ್ಲಿ ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತ : ಕಡುಗೊಯ್ಯಲ್ಕಾದ ಕೆಯ್ಯಂತೆ ತನೆ ಮುಱಿದು ಬೀಸರವಾದ ರಾಶಿಯಂತೆ ಪುಲಿವೞಗಂಗೆಯ್ದು (೪೭೦೪. ೦೦-೬೬ ೪) ; ಭಾಸುರನಾಗನಾಥನ ಫಣಾಮಣಿ ರುಕ್ಮಯಮುರ್ಬಿ ಧಾತ್ರಿ ಮೇಣ್ಬೇಸರಮಾಗಲಲ್ಲಿ ಪೊಱಪೊೞ್ಮೆ ಮಡಲ್ದು ವಿದ್ಯಾಂಭಿವಂತೆ ತೋಱಿ ಸರಸೀಡ್ಯನ್ನಿಧಿಯೊಳ್ (೨೦೪೫. ೦-೭೬). ೯. ಕೆದರುವಿಕೆ ; ಕಲಸುವಿಕೆ : ಪೂಸಿದ ಕುಂಕುಮಮೆನಸುಂ ಬೀಸರಮಾಗಿರದು (೭೦೬೦. ೬-೦೭). ೧೦. ಭಿದ್ರ ; ಭಿನ್ನ ; ಭಂಗ : ಕನ್ನಿಪ್ಪಲಿಂಗ ಭಿನ್ನವಾದಾಗೆ . . . ದೋಷಹರ ಬಸವ ಶಂಕರದೇವರಾ ಲಿಂಗ ಬೀಸರಾಗಲಿ ತಮ್ಮ ತನುವಂ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಶೇಷಧರನಂಘ್ರಿಯಂ ಪೊರ್ದಿ ಸುಖಿಯಾದರ್ (೧೪೦೨೨. ೦೬-೨೬). ೧೧. ಆಳ್ಕಳ ; ಸಡಿಲ : ಬೀಸರವಾಗದಪ್ಪ . . . ಮಿಸಲಂತಿರೆ ಮನಮಿರ್ಪುದು (೪೮೧೫. ೪-೬೬). ಬೀಸರು: ೧೨. ಕಪಟ ; ವಂಚನೆ ; ಮೋಸ : ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಿನ್ನಾಣದಿಂ ಬೀಸರಿಲ್ಲದ ಭಾವಶುದ್ಧಿಯಿಂದೊಲಿದು ನಲಿದೊಲವಿನಿಂದ ಸ್ಥಾಣುವಿಗೆ ನೀರೆಱೆದು . . . ಮುನಿ ಸಂಕುಲಂ ಕೀಣಮಿಲ್ಲದೆ ತದ್ವಸಾಂತರದೊಳಿರ್ದುದು (೫೦೦೬೫ ೨-೫೦). [ಬೀ + ?./ ತೆಲು. ವೀಸರ]

ಬೀಸರಂಬೊಂದು (ಕ್ರಿ). ಮಲಿನವಾಗು : ಇವಳ ಕಡೆಗಣ್ಣಿ ನುಣ್ಗಿದಿರ್ಗಣ್ಣಿಯಿನೆಚ್ಚಪಂ ಕಾಮದೇವಂ . . . ಬೀಸರಂಬೊಂದಿತ್ತು ಮನದೆಸಱಂ (೪೦೫೫. ೨-೪-೬). [ಬೀಸರ + ಪೊಂದು$_1$ (< ಪೊರ್ದು)]

ಬೀಸರಂಬೊಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಲಿನಗೊಳಿಸು : ಏಕಭಾಂಡವಾದುದ ಕಂಡುಣದೆ . . . ಆ ಸಯದಾನಗಳ ತೆಗೆದವಂ ಬಳಸದೆ ಬಳಸಿ ಬೀಸರಂ ಬೊಗಿಸಿದೊಂದಱೊಳೆಱೆದಿಂದೆಯೊಂದಿತೆನ್ನದೆಯುಂಡು(೨೮೬೬೫. ೨೬-೦೦೨). [ಬೀಸರಂಬೊಗು + — ಇಸು$_5$]

ಬೀಸರಂಬೊಗು, ಬೀಸರಂಹೊಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೆಡು ; ಕೆಟ್ಟುಹೋಗು : ಮುಖದೊಳ್ಗಾನಮಂ ಕೆಯ್ಯೊಳ್ಗಭಯಮಂ ದೃಷ್ಟಿಯೊಳ್ ರಸಮಂ ಪದ ತಳದೊಳ್ ತಾಳಮಂ ಬೀಸರಂದೊಗಲೀಯದೆ ಸಱ್‌ವಿಡಿದು (೨೦೫೬೫. ೪-೦೯ ೪). ೨. ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಕುಗ್ಗು ; ಕುಂದು : ವಾಸವಾ ಬೀಸರಂ ದೊಗದ ಸಡಗರದಿಂದೀಸಿಕೊಂಡು ಲೇಸಾಗಿ ವಾಸನೆವಡೆದ ದೇವಾಂಗ ವಾಸಮಂ ತನ್ನಯ ಪರ್ಯಂಕಾಸನಬಂಧದೊಳ್ ಪಾಸಿ ಮೆಲ್ಲನಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸುವುದುಂ (೨೦೭೪. ೬-೪೫ ೪). ೩. ಮುಗಿ ; ತೀರು ; ಕೊನೆಗಾಣು : ಬರ್ಬುವಲೆ ಬಳ್ಳಿವಲೆ ಗೋರಿವಲೆ ಖಂಡವಲೆಗಳೆಂಬಿವಂ ಬೀಸರಂದೊ [೫೫೫೦. ಬು]ಗದೆ ಬರ್ಹಿ ಬೀಸಿದಾಗಳ್ (೨೦೫೬೫. ೪-೦೦೯ ೪). ೪. ಅಶುದ್ಧವಾಗು ; ಮಾಲಿನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು : 'ಬೀಸರಂಬೊಗಿಸು' ಪರಾ. **ಬೀಸರುಹೊಗು** : ೩. ಮುರಹರನಾಣೆಫೋಷಣೆಯಲಿ ಜವಿ ಬೀಸರು ಹೊ[೫೫೫೦ ಹೋ]ಗದಂತೆ ನೀನಿರ್ದು ಕರೆಯಲಟ್ಟಿದರೆ ದ್ವಾರಕಿಗೆಯ್ದುವುದು (೪೦೫೫. ೦೬-೦೩) ; "ಜವಿಬೀಸರು = ಕೂದಲಪ್ಪು ಪಾಲುಮಾರಿಕೆ" (೪೦೫೫ ೦೬-೦೨ ೨೫೫). [ಬೀಸರ + ಪೊಗು]

ಬೀಸರಂಬೋಗು, ಬೀಸರಂಪೋಗು, ಬೀಸರವೋಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ವ್ಯರ್ಥವಾಗು ; ನಿರರ್ಥಕವಾಗು : ತೊಡರಂ ದೇಸಿಗೆ ಕಾರೊಳಿಕ್ಕಿ ಪಡೆದರ್ಥಂ ಬೀಸರಂಬೋಗದಂತೊಡಲಂ ರಕ್ಷಿಸಿ (೪೪. ೪. ೫೦೦೫೫. ೦೦೨-೧೬ ; ೧೭೫೫) ; ಅಲರ ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಯಿಂ ಬೀಸೆ ಬೀಸರಂಬೋದಂತೆ ಹಸನಂ ಹಸಂಗೆಡೆ (೨೫೫೦. ೬-೮೨ ೪). ೨. ನಾಶವಾಗು ; ಹಾಳಾಗು : ಬೀಸರಂಬೋದುದಿನ್ನೇನು ವಂಶದ ಭೂಲಂ (೨೫೫೦ ೦೬. ೪೬-೨೩). ೩. ಮುಗಿ ; ಕೊನೆಗಾಣು : (೪). **ಬೀಸರಂವೋಗು** : ೪. ವಿಚಲಿತವಾಗು ; ವಿಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗು : ಕುಕಿಲ್ದ ಪದಿಯಂಜುವಕ್ಕಿಗಳ್ಗಗ್ಗದಱಿಗೆ ಬೀಸರಂ ಪೋಗದೆ ... ಪದ್ಮಕಿಂಜಲ್ಕದೊಳ್ ಸ್ವಸ್ತಿಕಂ ಬರೆವ ಹಂಸಗಾಮಿನಿಯರುಂ (೨೧೧೫೫. ೪೦-೪೬ ೪). **ಬೀಸರವೋಗು** : ೧. ಹಿಡಿದುದ ಬಿಡದು ಬಿಟ್ಟು ಜಿಜ್ಞೆಯು ಬಳಿಸಿ ಮುಂದಣಡಿಗೆ ಬೀಸರವೋಗಿ ಬಳಲುವನಲ್ಲ (೪೪೧೫. ೫೬-೦೦೬) ; ಮಿಸರ ಗಂಡನೆಂದೆಂಬ ಬಿರುದಿನ ವಿಲಾಸದ ನಡೆ ನಮಗಿನ್ನು ಬೀಸರವೋಗದೆಂದೆಱೆಯನಾ ನೃಪ ಸೂಸಿ ಬಿಟ್ಟನು ಮನದೊಳಗೆ (೪೨೫೫೫. ೬-೧೬). ೨. ದಿನ ವ್ಯರ್ಥ ಹೋಗದೆ ಯೌವನ ಬೀಸರವೋಗದ ಮುನ್ನ ಪಿನಾಕಿಯ ತಂದು ನೆರಹೆನ್ನವ್ವಾ (೪೪೫೫. ೧೬-೩೦೯); ವಿತರ್ಕಣಾಮಮ್ಮ ಮುಂತಾದ ನೈವೇದ್ಯಸಂತತಿಯದೀಕ್ಷಂಗೆ ಹಿತ ಪಲ್ಲಿಂದು ವೆನೆದು ನಿಶ್ಚಿತದೆ ಬೀಸರವೋಗದಮಳತರಸಾರ ಜೀವಾತ್ಮಾರ್ಪಿತಂಗೆಯ್ಯುತೆ (೬೧೫೫. ೫೦-೬೬). ೩. ಮೋಸಹೋಗು ; ವಂಚಿತವಾಗು : ಈಶ್ವರ ಮಡಿದ ನುಡಿಯನಱಿದೆವೆಂದು ಬೀಸರವೋದರಣ್ಣಿಗಳೆಲ್ಲ (೪೪೫೫. ೫೬-೦೨೯). ೪. ಮಲಿನವಾಗು ; ಮಿಸಲಳಿ: ಮಾಲಿನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು : ತನು ಮಿಸಲು ಮನವೆಲ್ಲ ಮಿಸಲು ಶಿವನ ಈ ಮಿಸಲು ಬೀಸರವೋಗದಂತಿದ್ದರೆ ಆತನೆ ಜಗದೀಶ ಕಾಣಾ (೪೦೫೫. ೫೦-೦೦೦) ; ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ವಜಿಸಿದು ಮುಚ್ಚಿರ್ದ ಮನವು ಹೊಱಗೆ ಬೀಸರವೋಗದೆ (೪೫೫೦. ೪. ೦೫೬-೨೯೪); ಬೀಸರವೋಗದ ಮುನ್ನ ಮಿಸಲಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಬಲ್ಲಡೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿಪ್ಪ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲ ಚನ್ನಸಂಗಮದೇವನು (೪೪೫.೪. ೪೫೦-೭೧೪). ೫. ಭಂಗವಾಗು ; ಮುರಿ : ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಭಾವೆ ಬೀಸರವೋಗದಯಿಪ್ಪ ಇರವೆ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವರಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಮಹದೇವಿಯಕ್ಕಂಗಾಯಿತ್ತು (೨೫೫. ೪. ೦೫೫೫). [ಬೀಸರ + ಪೋಗು$_1$ (<ಪೋ$_1$)]

ಬೀಸರಂಪೋಗು ' ಬೀಸರಂಬೋಗು ' ನೋ.

ಬೀಸರನುಡಿ (ನಾ). ಮೂದಲಿಕೆಯ ಮಾತು ; ನಿಂದೆ : ಹರ ಶಂಕರ ಪಕ್ಷದಿನೀ ದೊರೆ ಪೊಸಬೆಯನಂಟೊಂಡು ಬೀಸರನುಡಿಯಂ ಸೊರಿಸಿ ಕೆಡನುಡಿವತೆನ್ನಂ ಜಱಿದಪಾ ನಿಂದೆ ನಿನ್ನದೇ ಶಶಿಮೌಳಿ (೫೫೫೫. ೬-೦೬-೨೮). [ಬೀಸರ + ನುಡಿ$_3$]

ಬೀಸರವೋಗು ' ಬೀಸರಂಬೋಗು ' ನೋ.

ಬೀಸರಿಗ (ನಾ). ನಾಶಮಾಡುವವನು ; ಕೇಡುಂಟು ಮಾಡುವವನು : ಲೇಸು ಮಾಡಿದೆ ಭುವನಭವನದ ಬೀಸರಿಗನಸುಗೊಡು ನಿಜಪದದಾಸ ವರ್ಗವನುದ್ಧರಿಸಿದೆ (೫೫೫. ೬-೪-೧೦). [ಬೀಸರ + — ಇಗ]

ಬೀಸರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಾಶ ಮಾಡು : ಸುತ್ತ ಕೆದರಿದ ಹಿಳುಕನೋಸರಿಸಿ ಬೀಸರಿಸಿ . . . ಚಿತ್ತಿದನು ಹಿಳುಕನಂಗಾಂಗದೊಳು (೪೫೫೫. ೫೬-೬೨). ೨. ಭಂಗವಾಗು : ಭಾಸುರಬಾಹ್ಯಸಾಮಗ್ರಿಯೆಳ್ಳುನಿ ಧ್ಯಾನ ಬೀಸರಿಸದ ಏಂದಸೊಳಗೆ (೪೫೫. ೫೬-೬). ೩. ಬಿಡು ; ತ್ಯಜಿಸು ; ತೊರೆ : ಮೋಸದೊರ್ದವ ನಾನಲ್ಪದವನಿನ್ನು ಬೀಸರಿಸುವೆನು ನೋಡೆಂದ (೪೫೫. ೬೦-೬). [ಬೀಸರ + — ಇಸು$_5$]

ಬೀಸರು 'ಬೀಸರ' ನೋ.

ಬೀಸರುಹೊಗು 'ಬೀಸರಂಬೊಗು' ನೋ.

ಬೀಸಲು (ನಾ). ೧. ಬೀಸುವಿಕೆ ; ಬೀಸುವುದು : ಈತಂಜನದ ಮಿಂಚುಂ ಗಂಬಿಯನ್ನೊದದು ನೀಡುಂಗಯ್ಗಳ ಬೀಸಲಿಂದ ತೇಲ್ದು ಹೋಗಿ (ಪಕ್ಕಿ. ೦೫೯-೦೩). 'ತೋಳ್ವೀಸಲು' ಪರಾ. ೨. ವಿಸ್ತಾರವಾದುದು ; ವಿಶಾಲವಾದುದು : 'ಬೀಸಲುಮನ' ಪರಾ.

[ಬೀಸು₁ + — ಅಲು (<—ಅಲ್₃)]

ಬೀಸಲುಮನ (ನಾ). ವಿಶಾಲವಾದ ಮನಸ್ಸು : ಬೀಸಲುಮನದಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹ ಜೀವಾಳ ಈಸಲು ಬಿದ್ದಿತು ರಾಮರಾಮಾ (ಕೂರ್ಮಾಪು. ೮೩-೬).

[ಬೀಸಲು + ಮನ]

ಬೀಸಾಕು, ಬಿಸಾಕು (ಕ್ರಿ). ಎಸೆ; ಒಗೆ : ಅವನು ಪಾತ್ರೆ ಬೀಸಾಕಬಹುದು (ಪಾಕಶ. ೬೩). ಬಿಸಾಕು : ಯಾರೋ ಉಂಡು ಬಿಸಾಕಿದ ಎಂಜಲೆಲೆಯನ್ನು ಹೆಕ್ಕಿ ನೆಕ್ಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಕುಂಗಾಹಾ. ೦೯); ನನ್ನ ಕಡೆ ಯಾರೂ ಒಂದು ರೊಟ್ಟಿಯ ತುಂಡನ್ನೂ ಕೂಡ ಬಿಸಾಕುವುದಿಲ್ಲ (ಶಹಾಶ. ೦೦೪).

[ಬೀಸು₁ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್₄)]

ಬೀಸಾಟು 'ಬೀಸಾಡು' ಪರಾ.

ಬೀಸಾಡು, ಬಿಸಾಡು (ಕ್ರಿ). ಬಿಸಾಟು, ಬೀಸಾಟು (ಭೂತನ್ನೂ). ೧. (ದೂರಕ್ಕೆ) ಒಗೆ ; ಎಸೆ ; ಬಿಸುಡು : "ಬಿಸಾಡು (ಬಿಸು+ಆಡು) ಕರವಿಮೋಚನೇ" (ಶಪುಣಾ); ಲೇಸುಲೇಸೆನುತೆ ಪಟ್ಟಿಗೆಯನೀಕ್ಷಿಸುತಂದು ಬೀಸಾಟಿಸ್ತಿ ಹೊಱಯಿಂಕೆ (ತಪಾಸ. ಡಿ. ೦೬-೬); ಅವಳು . . . ಅವನಿಯಲಿ ಬೀಸಾಟು ಪದಕವ ಬೆವರಿ ಬಳಲುತ ಬಸುಜ ಹೊಯ್ದಳು (ಶಾಣಾ. ೬-೬೨). ೨. ತೊರೆ ; ತ್ಯಜಿಸು : ಒಳಹೊಱಗೊಂದಾಗದವರಿಗೆ ಅಳಿಯಾಸೆದೋಱಿ ಬೀಸಾಡುವನವರ ಜಗದೀಶ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ (ಬಸ. ೧೬). ಬಿಸಾಡು : ೧. ಮಡಿಯ ಕೂಲಿಯ ಬೇಡ ಹೋದರೆ ಬಳಿದು ಹುಡಿದು ಎನ್ನ ಮೇಲೆ ಬಿಸಾಟಿನು (ಪಟಿಪಪಾ. ೫೪-೮೨); ಸತ್ತೆಡೆಯದು ಬಿಸಾಡುವರು (ಎಳ. ೫ (೬). ಪಪ್ಪಕ. ೦೬೯-೦೩ ; 1800) ; ಮೈಮೇಲಿನ ಬಟ್ಟೆಗಳಿಗೆ ಬೆಂಕಿ ಹತ್ತಿದರೆ, ಆ ಕ್ಷಣವೇ ಅದನ್ನು ಮೈಮೇಲಿಂದ ತೆಗೆದು ದೂರ ಬಿಸಾಡಬೇಕು (ಶುಂಜಾಯು. ೯-೬೦). ೨. ಸುಡಲಿನ್ನು ಸಂಸಾರಭೋಗವಿನ್ನೇಕೆಂದು ಬಿಡುವಲ್ಲಿ ಬಿಸಾಡಿದನೊ (ಅಂಬಸ. ೦೯-೦೬೬). [ಬೀಸು₁ + ಆಡು₁]

ಬೀಸಿಕೆ, ಬೀಸಿಗೆ₁ (ನಾ). ೧. ಎಸೆಯುವಿಕೆ ; ಬೀಸುವಿಕೆ : ಗರಿಯ ಪಿಲಿರದ ಹೊಯ್ಲಿನಲಿ ಹೆಮ್ಮರದ ಬೀಸಿಕೆಗಳಲಿ . . . ಹೊದೆಸಿದುದು ನೆಲದುಪ್ಪರದ ರುಧಿರದಲಡಗಿದುದು ನಭವಿವರ ಸಮರದಲಿ (ಕೂರ್ಮಾ. ೬-೦೬-೬೬). **ಬೀಸಿಗೆ₁** : ೨. ಜಡಿವಿಕೆ ; ಹೊಡೆತ ; ಪೆಟ್ಟು ; ಹಜ್ಜಿಗೊರಳೆ ತೋಳಿನ ಬೀಸಿಗೆ [ಜಾಣಾಂ. ಕೆ]ಯ ಬಿಜ್ಜಿಸಿನಲಿ ಹೊರಳಿತು ಮುಂಡವಾ ಖಳನ (ಕೂರ್ಮಾ. ೬-೬-೨೬) ; ಅಸುರಾರಿ ಮಹಾಸ್ತ್ರನಿಕರದ ಬೀಸಿಗೆಯ ಬಿಜ್ಜುವಳೆಯನದ ಹೊಜಬೀಸಿದುದು ಸುರಶಸ್ತ್ರಾವಳಿಯ ಬಿಜ್ಜುಳಿಗೆ (ಪಾಗ. ೬-೦೦-೦೬). ೩. ವ್ಯಾಪ್ತಿ ; ಹರಹು : ಪೇಸಜಿನು ಮುಸುಕಿತು ವಿಮಾನದ ಬೀಸಿಗೆಯ ಬಹುರತ್ನಕಾಂತಿಗಳು (ಪಾಗಾ ೯-೦೦-೦೦). [ಬೀಸು₁ + — ಇಕೆ]

ಬೀಸಿಗೆ₂ 'ಬೀಸಿಕೆ' ನೋ.

ಬೀಸಿಗೆ₃ 'ಬೀಸಗೆ' ನೋ.

ಬೀಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೀಪ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಗಾಳಿಯಲ್ಲೂದಿ ಆರಿಸು,—ನೆಂದಿಸು : ಒಂದು ದಿನ ಫಲುಗುಣನ ಭೋಜನದಂದವನು ತಾವಜೀಯಲಿಕೆಯರವಿಂದವದನೆಯ ಕೈಯ ದೀಪವನಾರುಳಿ ಬೀಸಿಸಿದ (ಪಂಪಭಾ ೦೭-೦೦೬). [ಬೀಸು₁ + — ಇಸು]

ಬೀಸು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. (ವೇಗವಾಗಿ) ಎಸೆ ; ಒಗೆ ; ಬಿಸುಡು : ದೈತ್ಯನಂ ಪಿಡಿದು ಮೃಣಾಳನಾಳಮನೆ ಸೀಳ್ದವೊಲೊರ್ಮೆಯೆ ಸೀಳ್ದು ಬೀಸಿದಂ (ಪಂಪಾ. ೭-೦೬) ; ಕಾಲನವುಂಕೆ ಪತ್ರಿ ಪಿಡಿದೋಪದೆ ಭೋರನೆ ಬೀಸಿ ಕಂಭದೊಳ್ ಲೀಲೆಯಿನಟ್ಟಿ ಮೋದಿಸನೆ (ಶಪುಣಾಕ್ಕ. ೪-೦೬೦). ೨. (ಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಲೆ, ಬಟ್ಟೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು) ಎಸೆದು ಹರಡು, — ಹರವು : ನಾಳೆ ಬಂದು ಜಾಲಮಂ ಬೀಸಿ ಮತ್ಸ್ಯಂಗಳಂ ಪಿಡಿವಂ (ಪಂಚತಂ. ೦೫೯-೨೦); ಬಲೆಯ ಸೊಂದಂ ಗಳಿಸಿ ನಿಚ್ಚಂ ಬಲೆಯಮದಕದೊಳಿತ್ತಿ ಬೀಸಲು (ಪಪಕ್ಷ. ೪೭-೨೦); ಸಿಲುಕುವುವು ಮೃಗಪಕ್ಷಿ ಹೂಡಿದ ಬಲೆಗಳಲಿ ಕಾಡಾನೆ ಬೀಸಿದ ಬಲೆಯು ಕೊಂಬುದೆ (ಕುಷ್ಮಾಕ. ೦೩-೦೪). ೩. (ಮಾಯೆ, ಗಾರುಡಿ, ಪರಿಮಳ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು) ಪಸರಿಸು ; ಆವರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮಾಯಮನೆ ಬೀಸಿ ಪೆಱರನುಪಾಯದೆ ಕಕ್ಕಿಸಿ (ಶಪುಣಾಕ್ಕ. ೦-೦೦೨) ; ಕಾಡೊಡೆದುಸಂ ಸೋನು ಸೊಕ್ಕಿನ ಧೂಪಮಂ ಬೀಸು (ಪಪಣಾ. ೪-೨೯); ಮೋಹನದ ಮದ್ದುಗಳ ಮಾಯೆಯು ಬೀಸುವುದು ಸೂಸುವುದು ಸೊಗಸುಗಳ (ಕುಷ್ಮಾಕ. ೦೩-೨). ೪. ಚಾಚು ; ನೀಡು: ಸುತ್ತಲುಂ ಭೀಮಭೀಷಣ ಕರಟಿಲಜಟಿಲವಿನ್ಯಾಸದಿಂ ಶಾಖಾವಮಜಾಶಾಖೆಗಳ ಬೀಸಿ, ಸ್ವಚ್ಛಂದದಿಂ ಬೆಳೆದಿರ್ದುವಲ್ಲಿ ಭೂಚೇಶಕುಲಕೀರ್ತಿಗಳ್ ಲಕ್ಷೋಪಲಕ್ಷವಾಗಿ (ಕಾ೩ಗ. ೩-೩೦). ೫. (ಬೀಸಣಿಗೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ಗಾಳಿಯನ್ನು ಹಾಕು : ಎಳಮೈಂದವಾಬೆಯೆಲೆಯ ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಗಳಿಂ ಬೀಸಲ್ಕೈಟ್ಟು (ಪಂಪಣಾ. ೫-೩ ಪ); ಬಬ್ಬುರ ವೆಂಗದೊಳ್ ನೀರಂ ತಳಿದು ಬೀಸಿ ಚೇತರಿಸಿದಾಗಳ್ (ಪಪಣಾಕ್ಕ. ೦೦-೩೩); ಚಂಚತ್ಕಾಳವ್ಯಂಜಂಗಳಿಂ ತಾಂ ನೀಹಾರಮಯೂಖಬಿಂಬಮುಖಿಯರ್ ಬೀಸುತ್ತೆ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿದರ್ (ಜಾಕೃಭ. ೬-೮೨); ೬. ತೀಡು; ಸುಳಿ : ಮೊಕ್ಕಳಿಂ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ ಜಾಮರದ ಗಾಳಿಯೆನಲ್ (ಪಂಚಣಾ. ೬-೩೯): ಸುಳಿದು ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ ಉರಿಯಾಯಿತ್ತವ್ವ (ಪ:ಜಾಗೀ. ೩. ೪೩-೦೦೦); ಅಳಾಪಿಸಿದರು ಕೇಳುವ ಜನರದಿಗೆ ತಂಗಾಳಿ ಬೀಸಿದ ತೆಱನಾಗೆ (ಪಪಣ. ೦-೬೬). ೭. ರಭಸವಾಗಿ ಚಲಿಸು ; ವೇಗವಾದ ಚಲನೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಏಳೆಯಾನಿಳಂ ಬೀಸೆ ಮಸಗಿದ ಜಲನಿಧಿಯ ಕಲ್ಲೋಲದಂತೆ (ಜಾಪಪು. ೪-೬ ಪ) ; ಪೊಡವ ಸಿಡಿಲಿಂ ಮಿಂಚಿಂ ಭೋರೆಂದು ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯಿಂ (ಪಪಣಾಕ್ಕ. ೨-೪೫೯): ಬೀಸುವ ಬಿಜು ಗಾಳಿ ಬೀಸದಾರದು ಬೀಸದಿರದಾರದು (ಸಭಪ. II. ೬೦-೦೪೫) ; ಅತಿ ನಿರ್ಧರದೊಳಿನಲಂ ಬೀಸಿದನು ಕಿಂಧೂಳಿ ಸೆಗೆಯಿತ್ತು (ಜಪಪು. ೬೦-೦೦). ೮. (ಬೊಣ್ಣೆ, ಕತ್ತಿ, ಗದೆ ಮುಂತಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ವೇಗವಾಗಿ) ಆಡಿಸು ; ತಿರುಗಿಸು ; ಝಳಪಿಸು : ಕಾಲದಂಡಮಂ ಪೋಲ್ವ ತನ್ನ ಗದಾದಂಡಮುಂ ಕೊಂಡು ತಿರುಪಿ ಬೀಸುತ್ತುಂ ಬರ್ಪ ಭೀಮಸೇನನಂ (ಪಂಪಣಾ. ೦೨-೦೬೦ ಪ) ; ಗದೆಯುಂ ಬೀಸುವ ಬೆಡಂಗು ರಂಜಿಸಿತು ಭೀಮ ದುರ್ಯೋಧನರಾ (ಗಜಾಯು. ೪-೪) ; ಬೀಸಲ್ ಗಜೆಗಳನವರಂದಾ ಸಕಳ ಧರಿತ್ರಿ ತಿಗುರಿಯಂತಿರೆ ತಿರಿದತ್ತು (ತೀಪ್ರಕೃ. ೦೨-೦೧೬). ೯. (ಸೊಂಡಿಲು, ಕೈ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು) ತೂಗು ; ಅಲುಗಾಡಿಸು : ಘನಸಾರ ಸರಲಚಂದನವನಮ್ಮದುವಲ್ಲವಮನಗ್ರಹಸ್ತದೆ .ಕೊಂಡೊಯ್ಯನೆ ಬೀಸೆ ಬೆಲ್ಲುವದದುದು ಜನಂಗೆ ಚಾಮರವನಿಕ್ಕುವಂತಮರಗಜಂ(ಪಪಕೃ ೬-೬೨): ಲಲಿಕಾಂಗಿ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲವೆ ನಳಿತೋಳಂ ಬೀಸೆ (ಕಾವಪು. ೩೦೬) ; ಓಸರಿಸಿ ಬರ್ಪ ಪಕ್ಕಮನೋಸರಿಸದೆ ಮುನ್ನಿಗಳಿರ್ವ ಹೋಮಸ್ಥಳದೊಳ್ ಭಾಸುರ ದಿನಂತಮಿಂತುಂ ಬೀಸುತ್ತೆಳ್ದಜಿಸಿ ಕುಡುವುದಾ ಶಿಖಿ ಶಿಖಿಯಂ (ಗಂಗ. ೦-೩೩)· · ೧೦. (ಯುದ್ಧವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಲು ಚಾಮರ, ದೀವಟಿಗೆ ಅಥವಾ ಕೈಯನ್ನು) ಬೀಸುಗಾಡಿಸಿ ಸೂಚನೆ ಕೊಡು: ಆಗಳರಡುಂ ಪಡೆ ಯೊಡೆಯರ್ ಕಾದುವ ಪೊಲ್ಬಜಿದು ಕಡುಮುಳಿದು ಕೈಯ ಕುಂಚಮಂ

ಬೇಗಬೇಗಂ ಬೀಸಲು (ಕವ್ಯಾ. ೩೬೪) ; ನೆಹಿ ಬೀಸುವ ಬಾರಿಗಳ ಸನ್ನೆಗೆ ಚತುರ್ಬಲವೆಲ್ಲ ದ್ರೋಣನ ದೃಗುಪಥಕೆ ತೋಱಿದರು (ಭಾಷ್ಯಕ್ರೋ. ೯-೦೭) ; ಬೀಸಿದರು ಬಾರಿಗಳ ಬಲವಾರಾಶಿ ಮಸಗುತು (ಕಬ್ಯಾಕ. ೦೩-೭). 'ಕೆಯ್ವಾಸು' ಪರಾ. ೧೧. (ಕತ್ತಿ, ಈಟಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಪ್ರಯೋಗಿಸು : ಅವರ ಸಮನ್ತಂ ಶ್ರೀಮುತ್ಕರೆ ಅಕಿರಥಗಣ್ಣ ಪೊಸವೆಣ್ಣೆರಬ್ಬಿ ಬೀಸಿ ತಪ್ಪದೊನ್ (ಪಾ. XV. ಅರಣ್ಯ. ೨೦೩-೪ ; ಸು. ೫೧೦). ೧೨. ಅಲುಗಾಡು ; ಅಲ್ಲಾಡು ; ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸು : ಬಿಡೆ ಬಿಡಿಸುವಂತೆ ನೃಪರೊಳ್ನುಡಿಯಂ ಬೀಸುವೆದು ಚಾಮರಾವಳಿ (ಕಾದಂಪು. ೨೩೭) ; ಬೀಸುತಿರ್ಪ ತಾಳವೃಂತಮಾಸೆಯಾಗದಿರೆ (ಅಷ್ಟ. ೨-೪). ೧೩. ತಿರುಗಿಸು ; ಹೊರಳಿಸು ; ಸುತ್ತಿಸು : ಸುತ್ತಿರ್ದುದು ಜಂಬೂದ್ವೀಪಮಂ ವಾರಿಧಿ ಕವಯರಮಂ ಬೀಸಿದಂತಾಗೆ ಜಿಲ್ವಿಂ (ಕಬಾಚ್ಚ. ೦-೦೩) ; ಕೈವಾರಮಂ ಬೀಸಿದಂತೆ ಬಟ್ಟಿತ್ತಾಗಿ ತೋರ್ಪುದು ಸೊನ್ನೆ (ಪಮದ. ೦೭ ಪ್ರಕೃ). ೧೪. ಬೆಲ್ಲು ; ಎರಚು : ವಾಸವನಪೂರ್ವನಾಟ್ಯವಿಳಾಸದೆ ತಾಂ ಭ್ರುವಂರಿಗುಡುವುದುಂ ನೇತ್ರಸಹಸ್ರಾಸಿತರುಚಿ ಕರ್ನೆಯ್ದಿಲ ಬಾಸಿಗಮಂ ಬೀಸಿದಂತುಟಾದುದು ಸಭೆಯೊಳ್ (ಆಪ್ತ. ೩-೦೩) ; ಒಗೆದಂಭೋಧರಕ್ಕಮಳವರ್ತ್ಮಪತಿ ಬೀಸುತ್ತಿರ್ಪ ಮುಕ್ತಾವಸರ್ಪಗಳೋ . . . ಪೇಬೆನೆ ವಿಂಬುಗಳ್ ನಿಮಿರ್ದುವಾ ಜೀಮೂತಯೂಥಾಗ್ರದೊಳ್ (ಭಾಭಾಚ. ೩-೦೩). ೧೫. ಸೊಸು ; ಬೀರು ; ದ್ವಾರಕಾಪುರದೊಳು ಬೀಸರಾಗಿಹರೆಲ್ಲ ಜನಗಳಿಗೆ ಹರುಷಮಂ ಬೀಸಿ ಬಹೆ ನಾನು (ಕುಂಪಾ. ೦೦-೦೩) ; ರಾಯರು . . . ಬಳಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಮುಗುಳುನಗೆಯನ್ನು ಬೀಸಿ, ಕೈಲಿದ್ದ ದೊಣ್ಣೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ವೇದಿಕೆಯನ್ನು ಹತ್ತಿ, ಮೇಜನ್ನು ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದು ಕೊಂಡು ನಿಂತರು (ಡಾಚರಿ. ೪೪). ೧೬. ಸೆಳೆ ; ಸೇಡೆ ; ಕುಕ್ಕು ; ಅಪ್ಪಳಿಸು : ಜವನ ಬಾರಿಯೊಳಿಕ್ಕುವೆನೆಂದು ಪರ್ವ ಭೋರ್ಭೋರೆನೆ ಬೀಸೆ ಕದ್ದುದಸಗಹ್ವರದಿಂ ಬಿಸುನೆತ್ತರುಗ್ಗೆ (ಹಂಪಣಾ. ೩-೩೦) ; ಕಾಸಿ ಕಮ್ಮಾಣನಾದ ಬೀಸಿ ಮಡಿವಾಳನಾದ (ಬಸವ. ೩೯೦) ; ಸೆಳೆವ ಸೀದುವ ಬೀಸುವೊಗವ ಕುಸುಕುವ . . . ಖಿಳರ ಕಳಕಳದ ಕೋಳಾಹಳದೊಳಾ ರೌರವಂ ಭಯಂಕರವಾದುದು (ಸಿದ್ಧಣಾ. ೯-೨೯) ; ಕುದಿಸಿ ಉದಕದೊಳ್ಮಲುಬಿ ಬೀಸುತೊಗೆದು ಪರಡಿ ತೆಗೆತೆಗೆದು ಫಳಿಗೆಯನೊದಗಿವುದು ಮೈಲಿಗೆ ಮಡಿಗಳಹುದಕ್ಕು (ಬಸಪು. ೩೬-೪೬). ೧೭. ರಭಸದಿಂದ ಮುಂದುವರಿ ; ನುಗ್ಗು : ಮಾಸಗಿ ಬೀಸುವ ಕಂಸನಾನೆಯನುಸು ಬಡಿದ ಗಡ (ಭಾಷ್ಯಕ. ೦೦-೦೩). ೧೮. ನುಗ್ಗಿಸು ; ಎರಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅನೆಗಳ್ ತುಡುಕಿ ಹಯವಳಿಯ ಬಿಸಿದರು ರಥಿಕರು ಜಾಯಿಸ್ದರು ರಥವ (ಭಾಷ್ಯಕ. ೨-೦೩). ೧೯. ನಿವಾರಿಸು ; ಪರಿಹರಿಸು ; ಆಟ್ಟು ; ಓಡಿಸು : ಕುಮುದಾವತಂಸ ಮಧುಪಂಗಳುಮಂ ಕರದಿಂದೆ ಪಿಂಗೆ ಬೀಸುವ . . . ದೇವಸಮಾನಾವನಿಸಿರ್ದಳ್ (ಕಾದಂಕಾ. ೨೯೦) ; ಅಳಿಯ ಮುತ್ತಿಗೆಗಳವು ಬೀಸದೆ ನೆಲಕೆ ಕವಿಯನು ಜೋಲುಬಿಡುವುದು ಬಲುಕಣಿಯ ಹಿಡಿಹಿಂಗೆ ಲಾಗಿಸುತಿರ್ದುದಾ ದಂತಿ (ಭಾಷ್ಯಕ್ರೋ. ೩-೩೭). ೨೦. ಹಾರಾಡಿಸು ; ಹಾರಿಸು : ಅಂತು ರಿಪುಕುರಂಗಕಂಠೀರವನ ಕಯ್ಯೊಳ್ ವೈಕರ್ತನಂ ಸಾಯಲೊಡಂ ಮೇಲುದಂ ಬೀಸಿ ಬೊಬ್ಬಿಜಿದಾರ್ವ ಪಾಂಡವಪತಾಕಿನಿಯೊಳ್ (ಕಂಪಾಭಾ. ೮೨-೨೦೭ ಪ) ; ಮಂಜಿದು ಬಹ ನಿಜಸೇನೆಗಭಯದ ಸೆಜಗ ಬೀಸುತ ಭೀಮಸೇನನ ತಟುಬಿ ನಿಂದನು ಭೀಷ್ಮ (ಭಾಷ್ಯಕ. ೬-೩) ೨೧. ಹೊಂದಿಸು ; ಅಳವಡಿಸು : ಗಜಕೆ ಗುಳವನು ಬೀಸಿ ವಾಜಿವ್ರಜವ ಹಲ್ಲಣಿಸಿದರು (ಭಾಷ್ಯಕ. ೫-೪). ೨೨. (ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿ ರಾಗಿ, ಜೋಳ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು) ಅರೆ ; ಪುಡಿಮಾಡು : ಗೋಪವನಿತೆಯರು ಕುಟ್ಟುತ್ತ ಬೀಸುತ್ತ ತಾ ಪೊಗಳುತಿಪ್ಪ ನಾಮ (ಕುಕಂದ. ೨-೨೦೯-೨) ; ಇಡಿ ಗೋಧಿಯನ್ನು ಬೆ.ಕಾದಂತೆ ಬೀಸಿ ಹಿಟ್ಟು ತಯಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದು (ಪಥಾಗೃ. ೭೩).

ಬೀಸಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕು = ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆ ; ಹೆಂಡತಿಗೆ ಬೈದು ದಂಬ ಬೀಸಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕುತ್ತ ಹೊರಟನು (ರಂಜಾಹಾ. ೪೦). **ಬೀಸಿ ಒಗೆ** = ವೇಗವಾಗಿ ಎಸೆ : ರಭಸದಿಂದ ಬಿಸುಡು ; ಆ ಹಿಮಾಲಯದಿಂದ ನಿನ್ನನ್ನು ಬೀಸಿ ಒಗೆದರೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ? (ಪಥಮು. ೦೦-೦೫). **ಬೀಸಿಕೊಳ್ಳು, ಬೀಸಿಕೊಳ್ಳು** = ೧. (ಬೀಸಣಿಗೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ಗಾಳಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು ; ಗಾಳಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಪೊಂದಾಳೆಯ ಬಿಜ್ಜಣಗೆಯಿಂ ಮಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಬೀಸಿಕೊಳುತ್ತಂ (ತಂಜಾ. ೦೨-೯೯) ; ಅಂದು ಅವನು ದಿನವಿಡೀ ಆಗ್ನೇರಮಣಿಯು ಬೀಸಣಿಕೆ ಬೀಸಿಕೊಳ್ಳುವದನ್ನು ನೋಡಿದನು (ಇಕ್ಷ್ವ. ೩೭೦). ೨. (ಬೀಸಣಿಕೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು) ಆಡಿಸು ; (ಬೀಸಣಿಗೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ಗಾಳಿ ಹಾಕು : ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಚಾಮರ ಬೀಸಿಕೊಂಡು ಇರುವ ಹೆಣ್ಣು ನನ್ನನ್ನು ಹಾಗೆ ಅವಮಾನಿಸುವುದೇ ? (ರಚಪಂ. ೦೫೯). ೩. ಹಾರಾಡಿಸು ; ಹಾರಿಸು ; ಅವಳು ಸರಗು ಬೀಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ಕಾಪ). **ಬೀಸಿದು = ಬೀಸಿ ಒಗೆ** : ಗದೆಯಂ ಬೀಸಿಟ್ಟೊಡಾ ಮಾಗಧನ್ಯವನ ರಥಂ ನುರ್ಗೆ (ಪಚಳು. ೨-೨೭). **ಬೀಸಿ ಪೊಯ್ = ರಭಸವಾಗಿ ಹೊಡೆ.—ಬಡಿ** : ಮೂಳೆಯಂ ದುಬ್ಬುಕದಿಂದೆ ನುಗ್ಗುನುಜ್ಜುಮುಜ್ಜುನೆಗಂ ಬಿಡೆ ಬೀಸಿ ಪೊಯ್ದು . . . ಕೊಲ್ವ ಕೊಲೆಯಂ ಹರಿಣೇಕ್ಷಣೆ ಕಂಡು (ಪಚಳು. ೭-೬) ; ಬಡಗಿಯಂತೆ ಕೆತ್ತುವರ್ ಅಗಸನಂತೆ ಬೀಸಿ ಪೊಯ್ವರ್ (ರಚಾಭಾ. ೨-೭೩). **ಬೀಸಿ ಬಿಸುಡು = ಬೀಸಿ ಒಗೆ** : ಬೀಸಿ ಬಿಸುಟವು ಪಾಯ್ದುೞಿವ . . . ಬಿಲವಾರಾಸಿಯಲಿ ಕಾಯ್ಕಳ ಮೊಗೆದವು ಭೀಷ್ಮನಂಬುಗಳು (ಭಾಷ್ಯಭೀ. ೯-೦೦) ; ಬೀಸಿ ಬಿಸುಟ ಮದೇಭ ಮಾರುತವಾಶದಲಿ ಸಿಲುಕಿದವು (ತೊಣಾ. ೬-೪೨-೦೨). **ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು, ಬೀಸೂ ಕಲ್ಲು, ಬೀಸೋ ಕಲ್ಲು** = (ರಾಗಿ, ಅಕ್ಕಿ, ಮೊದಲಾದ) ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಹಿಟ್ಟು ಮಾಡಲು ಬಳಸುವ ಕಲ್ಲಿನ ಸಾಧನ ; ರಾಗಿಕಲ್ಲು ; ಘರಟ್ಟ : "ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು ಪೆಸರು ಸಂಘಟಯನಿಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಣಾ. ೭೦-೦೯) ; ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲಿನ ಮುಂದೆ ಕುಳಿತು ನೀಲವ್ವ ಆ ಕಾಳು ಬೀಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪಚಚಾ. ೦೦೩) ; ಬಿಕ್ಕಿ ಬಿಕ್ಕಿ ಅತ್ತರೆ ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು ತಿರುಗೀತೇ ? (ಗಾಡ) ; ಗಂಗಾಳ ಚರಿಗಿ ಮಂಗಳಸೂತ್ರಾ ತಕ್ಕೊಂಡು ಹೋದರೋ ಬೀಸೂಕಲ್ಲಾ ಎಲ್ಲಾ ತಗೋದರೂ ಸಿಕ್ಕಮ್ಮು (ಕ್ರಚಂಗಿ. ೬೩) ; ಈಸೋ ಕಾಯನೆ ಬಿಟ್ಟು ಬೀಸೋ ಕಲ್ಲನೆ ಕಟ್ಟಿ ಈಸುವ ತೆಱದಿ ಈ ಭೂಸುರರಾ ದ್ರವ್ಯ (ಕುಂದ. ೦-೦೯-೨) ; ರಾಗಿ ಬೀಸೋ ಕಲ್ಲೆ ರನ್ನ ಮುತ್ತಿನ ಕಲ್ಲೆ ಅಣ್ಣನ ಮನೆಯ ಸಿರಿಗಲ್ಲೆ (ಜಾಗಿ. ೩). **ಬೀಸುವ ದೊಣ್ಣೆ** = (ಆಲಂ) ಅಪಾಯ ; ಅಪತ್ತು : ಬೀಸುವ ದೊಣ್ಣೆ ತಪ್ಪುದರೆ ಸಾವಿರ ವರ್ಷ ಆಯುಸ್ಸು (ಗಾಡ). **ಬೀಸುವಾತ = ಗಾಳಿ ಬೀ.ಲು ಕಾರಣ** ನಾದವನು ; ವಾಯು : ಬೀಸುವಾತನು ಬೀಯವಹನಾಕಾಶದಲಿ ಭೂತಾದಿಯೊಳಗಣ ಕಾಶವಡ್ಡಗಿದಡಡಗುವನು ವರಯೋಗಿಯದಱೊಳಗೆ (ಪಣಾಗೃ. ೩-೦-೧೬).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ವೀಚು; ಮಲ. ವೀಜು, ವೀಯುು, ವೀಶು ; ತುಳು. ಬೀಡ್, ಬೀಡು, ಬೀವು, ಬೀಸ್, ಬೀಸು ; ಕೊಡ. ಬೀಜ್ ; ತೆಲು. ವೀಚು; ಕೋತ. ವೀಜ್; ತೊದ. ಟೀಸ್; ಕುಗ. ವೀಂಜ. /ಸಂ. ವೀಜ್]

ಬೀಸು₂ (ನಾ). ೧. ಬೀಸುವಿಕೆ ; ರುಂಬಳಿಸುವುದು ; ತೂಗುವಿಕೆ ; (೨). ೨. ಸಂಚಾರ ; ನಡೆ ; ಓಟ : ತಿಳಿಗಾಳಿ ತೀಡುದಲಿ . . . ಬಿರುಗಾಳಿ ಬೀಸುವಲಿ ಬರುವ ಮೂರುತಿಯೆ (ಪಸೀಗೀ. ೪೨-೭). ೩. ವಿಸ್ತಾರ ; ಹರಹು : ಕನಕವತ್ರಮನಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬೀಸುಂ ಬಯಿಯು

ವಿಲ್ಲದೆ ನಿಬಿಡಮಾಗಿ ಬರೆದಿರ್ದಕ್ಕರಂಗಳಂ ಅನುಮಾನಿಸಿ ತಾನೆ ನೋದಿ (ಅರ್ಜು. ೬-೭೦ ಪ) ; ಕಾಲುವೆ ಮೇಲೆ ಗೇರುಮರಪ ಕಟ್ಟಿ ಬೀಸುವೋದಕಾಗಿ ಗಡಿಯಂಕನಹಳ್ಳೀ ಮೇರೆಯ ಸುಂಕದವರ ಕಟ್ಟಿ (ಎ. VII. ೨೪೫. ೪೫-೦೦೦ ; 1537) : ಪ್ರತಿಪೊಂದು ವಾಕ್ಯದ ಬೀಸು ಬರುಸುಗಳು ಜೋರ್ ಜಾರುಗಳು . . . ಪ್ರತಿಕೃತಿಯಲ್ಲೂ ಮೂಡಬೇಕು (ಶಾಕಿಕ್ರ. XI. ಕ್ರಿ.ಪ್ರ.೪೪). ೪. ವಿಶಾಲವಾದುದು ; ವಿಸ್ತಾರವಾದುದು : ಬಿ.ಸಾದ ಬಲಯೊಳಗೆ ಕಾಸಿಮಿಸೆಯ ಮೃಗವು ತಾ ಸೋತು ಬಿದ್ದು (ಪ್ಯಾಭಾ. ೪೩-೪೩) ; ಇಲ್ಲಿಯ ಸಭಾಮಂಟಪದ ಬೀಸಾದ ಕಂಭಗಳ ಮೇಲಿನ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸವೆ ಅದ್ಭುತವಾದುದು (ಶಾಂಜ. ೧೩) ; ಆ ಗಾಳಿ ಜತಿಗೆ, ನೀ ಗೂಳಿ ಹಾಂಗ ಅಡ್ಡಾಡಿ ಫೋಳು ಏನು ? ಮುಸುಗುಡುತ ಹೊರಟೆ ಬಯಲಾಗ—ನನ್ನ ಮುಂದಾಣ ಭಾಳ ಬೀಸು (ಕ್ಯಕಪ. ೫೬-೦೭). ೫. ಉದ್ದ ; ಲಂಬ : ಮೊದಲೇ ಬೀಸಾದ ಕೆಂಪಾದ ಆಳು, ಮತ್ತೇನು ಕೇಳುವದು ? (ಕೂಲಿ. ೨೬). 'ಬೀಸುಗಾಲು' ಪರಾ. ೬. ಹೊರವು ; ಸೊಂಪು : ಬೀಸಾಗಿ ಬೆಳೆದು ನಿಂತ ಬಾಳೆಯು ನಿಲುವು (ಚಿಕಥಂ. ೨೫) ; ತನ್ನ ಅಕಳ ಹಾಲು ಕುಡಿಯದ ಹೋರಿಯು ಸದೃಢವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಬೀಸಾಗಿಯೂ ಬೆಳೆಯುವುದಿಲ್ಲ (ಗೋಸ್ವಾ. ೬೬).

ಬೀಚ್ಚುಬೀಸು = ಸ್ವೇಚ್ಛೆ ; ಸ್ವಚ್ಛಂದತೆ : ಪಮ್ಮ ಅಪೂರ್ವನು . . . ಬೀಚ್ಚುಬೀಸಾಗಿ ತಿರುಗುವ ಈ ಬಾಲಿಕೆಯನ್ನು ನಾಲ್ಕಾರು ಬಾರಿ ನೋಡಿದ್ದಾನೆ (ಇತ್ಯ. ೫೭). [< ಬೀಸು₁./ತಮಿ. ವೀಚ್ಚು]

ಬೀಸು₃ 'ಬೀಸ' ನೋ.

ಬೀಸುಂಬಲೆ, ಬೀಸುಬಲೆ, ಬೀಸುವಲೆ (ನಾ). (ಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿ, ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು, ಎಸೆದು ಹರಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಅಖಿಳಮೃಗಪಟಲಮಂ ಪಿಡಿಯಲೊಡರಿಸಿ ಸಮೆದ ಶಮನ ಶುರನ ಬೀಸುಂಬಲೆಯ ಪಾಸಮೆನಿಸಿ (ಹರಿಪ್ರ. ೦೦-೩ ಪ). **ಬೀಸುಬಲೆ :** ಬೀಸುಬಲೆಯಲಿ ಹುಲಿಯ ಹಿಡಿಯಬಲ್ಲಾ (ಹೋಗಿ. ೫೯-೪). **ಬೀಸುವಲೆ :** ಹಾಸುವಲೆ ಬೀಸುವಲೆ . . . ಮುಂದುಸವಲೆಯ ಹೊಜ್ಗಳ ಬೇಡವಡೆ ನೆರೆದುದು (ಪಚಂ. ೫-೬) ; ಬೀಸುವಲೆ ತಳಿಯ ಮರದ ಗೊಂದಣದ ಸಂವರಣೆಯಿಂದಾ ಕೋಂಟಿ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿತು (ಸುಬ್ರ. ೦-೨೮).

[ಬೀಸು₁ + ಬಲೆ]

ಬೀಸುಂಬೂರಿಗೆ, ಬಿಸುಬೂರಿಗೆ, ಬಿಸುವೂರಿಗೆ, ಬಿಸುಹೂರಿಗೆ, ಬಿಸೂರಿಗೆ, ಬೀಸುರಿಗೆ, ಬೀಸುಹೂರಿಗೆ, ಬೀಸೂರಿಗೆ (ನಾ). (ಎಣ್ಣೆ ಸವರಿ ಹೆಂಚಿನ ಮೇಲೆ ಬೇಯಿಸಿ ಮಾಡುವ) ಅಗಲವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿ ಭಕ್ಷ್ಯ : ದೇವ ಬೀಸುಂಬೂರಿಗೆಯನೊಮ್ಮೆ ಸವಿಯಯ್ಯ (ಪಡೆ. ೬-೦೩೬). ಬಿಸುಬೂರಿಗೆ: ಬಿಸುಬೂರಿಗೆಯಂ ಪಲವಂ ಪಲವಿನಿಂದವಂ ಬಡ್ಡಿಸಿದರ್ (ಜಾಂತಿಕ್ಕ. ೦೫-೬೦). ಬಿಸುವೂರಿಗೆ : ಅಲ್ಲಿ ಬಿಸುವೂರಿಗೆ [ಜಾಣಾ. ಬಿಸುವ ಹೂರಿಗೆ] ಗಾರಿಗೆಗಳಾಗೆ ತನಿವಾಲ ಸಣ್ಣ ಸೇವಗೆಯ ಪಾಯಸಮಾಗೆ (ಕೊಮ್ಮ. ಪ. ೨೪೭-೦೫). ಬಿಸುಹೂರಿಗೆ : ಹೂರಿಗೆಯ ಮಂಡಿಗೆಯ ಘನಬಿಸುಹೂರಿಗೆಯ[ಜಾಣಾ. ಚಕ್ಕುಲಿ ಗಾರಿಗೆಯ] . . . ಸಂವರಣೆ ಸವನಿಸಲೀ ಕ್ಷಣದಲೆಂದ (ಜಾಗಗ. ೦೦-೨೨-೦೨). ಬಿಸೂರಿಗೆ : ಚಕ್ಕುಲಿ ಬಿಸೂರಿಗೆಯತಿರಸ (ಕ್ಯಾಪ. ೫೯-೦೨೦). ಬೀಸುರಿಗೆ : ಕರಜಗ ಕಾಯತಿರಸ ಮನೋಹರದಿಂದೆ ಕರಗು ಚಕ್ಕುಲಿ ಬೀಸುರಿಗೆಯ (ಕ್ಯಾಪ. ೨-೦೩೬) ; ಹೊನ್ನ ಹರಿವಾಣದಲಿ ಬಡಿಸಿದರೆಣ್ಣುರಿಗೆ ಬೀಸುರಿಗೆ ಮಂಡಿಗೆ . . . ಕ್ಷೀರ ಸಕ್ಕರೆಯ (ಪುಣಾಪು. ೨-೦೬). ಬೀಸುಹೂರಿಗೆ : ಬೀಸುಹೂರಿಗೆ ತಜುಂಗೆಳ್ಳುಂಡೆ . . . ಪೂಸಣವಾದಿ ಭಕ್ಷ್ಯಚಯಮಂ ತಂದಿಕ್ಕಿದರ್ ಕಾಂತೆಯರ್ (ಧರ್ಮಾ. ೨-೩೭). ಬೀಸೂರಿಗೆ : ಗಾರಿಗೆ ಲಡ್ಡುಗೆ ಬೀಸೂರಿಗೆ . . . ಮುಖಭಕ್ಷಂಗಳಿಗೊಪ್ಪುವ ಖರ್ಜೂರಂ ಕದಳೀ ಸಾರಪ್ಪಿತಂ ಮಧುಸಕ್ಕರೆಗಳ ಸಾರಂಗಳ ಸುಳಿವಾಳೆಯು ದೊನ್ನೆಯೊಳಾರ್ಕೈ ದೆಜ್ಜದರ್ಸವಿಗಾತಿಯರ್ (ಜಡೀಚ. ೦೯-೩೬). [ಬೀಸು₂ + ಪೂರಿಗೆ]

ಬೀಸುಗಂಡಿಯ (ನಾ). ತೂಗುವಂತೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕತ್ತಿ.—ಖಿಡ್ಗ : ಕಟ್ಟಿದ ಕೊಂಬುಗತ್ತಿಯ ಸುಂದಿಲೊಳಗಳವಟ್ಟಿದ ಬೀಸುಗಂಡಯದ ಕಟ್ಟಿರಕದ ಚಿತ್ರಪಟುಗಳಂ ರಾಯನ ಪಟ್ಟದಾನೆಗಳ್ಕೈದಿದುವು (ಕಂಪಿ. ೩-೧೩); [ಬೀಸು₁ + ಕಂಡಿಯ₁ (<ಖಂಡಿಯ₂)]

ಬೀಸುಗಣ್ಣಿ (ನಾ). (ವ್ಯಗಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಎಸೆಯುವ ಹಗ್ಗ : ಬೀಸುಗಣ್ಣಿ ಗುಗ್ಗುರಿಯರಳು . . . ಕತ್ತಿ, ಬಡಿಕೋಲ್ ಕಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ಹುಲಿ ಶರಭ ಭೀರುಂಡ ಸಿಂಹ ಪ್ರಕರವೆರಸಿ ಬೇಡರು ನೆರೆದರು (ಪಚಂ ೩-೪) ; ತಡಿಕೆಗಳಿ ಬೀಸುಗಣ್ಣಿ ಹಿಡಿಯೆರಳಿ . . . ಪರಿವರಿಯು ಹಕ್ಕಿವರಸಡವಿಗಂತಕರಂತೆ ನಡವ ಶುರರ ಕಂಡನು (ಕೋಮಾಪ. ೩-೪). [ಬೀಸು₂ + ಕಣ್ಣಿ]

ಬೀಸುಗಲ್ (ನಾ). ಕವಣೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಎಸೆಯುವ ಕಲ್ಲು ; ಕವಣೆಕಲ್ಲು : ಸಸುಬಾಗಿ ಬೀಸುಗಲ್ಲನಿಡುತಿರ್ಪ ಪಾಮರಿಯರೊಪ್ಪುವರಾ ಕಳಮ ಪ್ರದೇಶದೊಳ್ (ರ�ಚಾ. ೦-೨೯). [ಬೀಸು₁ + ಕಲ್₂]

ಬೀಸುಗವಣೆ (ನಾ). ರಭಸವಾಗಿ ಎಸೆದ ಕವಣೆ : ಒಡನೆ ನೂಕಿತು ತೋಕುವಂದಿವ ತಡೆವ ಕೂಲವ ಹೊಯ್ದು ಖಿಡುಗದ ಬಿಡುವ ಚಕ್ರದ ಬೀಸುಗವಣೆಯ[ಜಾಣಾ. ಬೀಸುಗಣೆಯಲಿ] ಬಹಳ ಭಟನಿಕರ (ಕೋಚಾ. ೩-೬-೦೦). [ಬೀಸು₁ + ಕವಣೆ]

ಬೀಸುಗಾಲು (ನಾ). ೧. ಉದ್ದವಾದ ಕಾಲು ; ನೀಳವಾದ ಕಾಲು : ಚಂಡಿ ಚಾಮುಂಡಿಯರ್ ನರಶಿರಗಳೊಂದರ್ಬುದವ ಹರಡಿ ಧ್ರುವದಿಂದ ಧ್ರುವಪರಂ ಬೀಸುಗಾಲಿಂದೊದೆದು ಕ್ರೀಡಿಸುವ ಕೆಂಗಾಲ (ಪಕ್ಕಥ. ೦೨-೦). ೨. ದೊಡ್ಡ ಹೆಜ್ಜೆ ; ದಾಪುಗಾಲು : ಆತ ಓಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ; ಇವರು ಅವನ ಹಿಂದೆ ಬೀಸುಗಾಲು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಜಾಕುಡಾ. ೨೫೬).

[ಬೀಸು₂ + ಕಾಲು₁ (< ಕಾಲ್₂)]

ಬೀಸುಗೆಯ್, ಬೀಸುಗ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ನೇಲುವ ಕೈ ; ಜೋಲುಗ್ಯೆ : ಬೀಸುಗೆಯ್ಗಳ[ಜಾಣಾ. ಗ್ಯೆಗಳ] ಡೊಂಕುಗಾಲುಗಳ . . . ತೋರ ಕಾರೊಡಲ ಕುಬುಬಂ (ಜಪ್ಪ. ೨೦-೦೦). ಬೀಸುಗ್ಯೆ : ೨. ಯುದ್ಧದ ಆರಂಭವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಅಲುಗಾಡಿಸುವ ಕೈ : ರಾಯರಿಬ್ಬರ ಬೀಸುಗ್ಯೆಗಳ್ ಸನ್ನೆ ಸಮವಾಗೆ . . . ಬೆರಸಿದುದುಭಯಬಲ ಬಲುಖತಿಯ ಬಿಂಕದಲಿ (ಕುಪ್ಪ. ೨-೦೨). [ಬೀಸು₁ + ಕೆಯ್₂]

ಬೀಸುಗ್ಯೆ 'ಬೀಸುಗೆಯ್' ನೋ.

ಬೀಸುಗೊಳ್ಳಿ (ನಾ). ಅತ್ಯಿತ್ತ ಅಲುಗಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಕೊಳ್ಳಿ.—ದೊಂದಿ: ಮುಂದೆ ವಾರ್ಷನ ಬೀಸುಗೊಳ್ಳಿಗಳಿಂದ ತಮದಾವಳಿ ಮುಜಿಯ . . . ಅನಿಬರಟವೀಮ್ಯಂದದಲಿ ಬರುತಿರ್ದರಿರುಳು (ಭಾಪ್ರ. ೦೦-೨೬). [ಬೀಸು₂ + ಕೊಳ್ಳಿ₂]

ಬೀಸುಗೋಲು (ನಾ). "ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಟೆಯ ಕೋಲು" (ಕ್ಯಾಂಸಾ. ಕೋಚಿ) : ಬೀಸುಗೋಲಿನ ಸಾಳ್ವ ಕರದ ಮೋಸದಿ ಮೃಗಪಕ್ಷಿ ಹಿಡಿವ ಬಲೆಗಳಿಂವ ಲೇಸಾಗಿ ನಡೆದರೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಕ್ಯಾಂಸಾ. ೬-೨೬). [ಬೀಸು₁ + ಕೋಲು₂ (<ಕೋಲ್₂)]

ಬೀಸುದೋಳ್ (ನಾ). ೧. ಜೋತು ಬಿದ್ದಿರುವ ತೋಳು ; ನೇಲುವ ತೋಳು : ಸೆಡೆದೆಳ್ದ ಬೀಸುದೋಳ್ಗೆರೆ ನೆಗೆದಿರ್ಪ ಗೋಣ್ (ಕ್ಯಕಪ. ೦೦-೩೦). ೨. ಅತ್ಯಿತ್ತ ತೂಗಾಡುವ ಕೈ.—ಚಲಿಸುವ ಕೈ : ಗಳಗನೆ ವಜವಾಗ ಬೀಸುದೋ[ಜಾಣಾ. ತೋ]ಳಿಂ ರಕ್ತವೀಡು ಬೆರಳ್ಗಳು ಬಾತು ಮಿಡಿದೊಡವುತು (ಕೋಚಿಚ. ೬-೨೩). [ಬೀಸು₂ + ತೋಳ್]

ಬೀಸುಬಲೆ 'ಬೀಸುಂಬಲೆ' ನೋ.

ಬೀಸುರಿಗೆ 'ಬೀಸುರಂಬೂರಿಗೆ' ನೋ.
ಬೀಸುವಲೆ 'ಬೀಸುಂಬಲೆ' ನೋ.
ಬೀಸುವಿಟ್ಟು (ನಾ). (ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ) ಪುಡಿ ಮಾಡಿದ ಹಿಟ್ಟು : ಕೆಂಗಾಯನರದಿಕ್ಕೆ ಕಡಲೆಯ ಬೀಸುವಿಟ್ಟನಲ್ಪವನಿಕ್ಕಿ ಕಲಸಿ (೩೩೫೩. ೯-೩೩). [ಬೀಸು$_1$ + ಹಿಟ್ಟು]
ಬೀಸುಹೂರಿಗೆ 'ಬೀಸುಂಬೂರಿಗೆ' ನೋ.
ಬೀಸೂರಿಗೆ 'ಬೀಸುಂಬೂರಿಗೆ' ನೋ.
ಬೀಹಳಿ (ನಾ). : (?) [ಬೀ]ಹಳಿಯರೆಸಾದಡಂ ಮೆಯಲು ಬಿ ೧೦ (೩೫೩. XV. ೪೫-೦೦ : 1148) ; ಹಾಡುವ ಬೊಮ್ಮಿರಿಗಂ ಬೀಹಳಿಯವ್ವರ್ಗ್ಗಂ ಎರೆ ಮತ್ತ ೧೩ (೩೫೩. XX. ೪೦೦-೩ ; 1288ರು ೫೫). [?]
ಬೀಹು 'ಬೀವು' ನೋ.
ಬೀಳ್$_1$ 'ಬೀಟ್$_1$' ನೋ.
ಬೀಳ್$_2$ 'ಬೀಡು$_2$' ನೋ.
ಬೀಳ್$_3$ 'ಬೀಡು$_3$' ನೋ.
ಬೀಳಲ್ 'ಬೀಟಲ್' ನೋ.
ಬೀಳಲು 'ಬೀಟಲ್' ನೋ.
ಬೀಳಲುಹಲ್ಲು (ನಾ). ಅರ್ಧಾಡುತ್ತಿರುವ ಹಲ್ಲು : ಬೀಳಲುಪಲ್ಲು ಪತ್ತಿದ ಗಳ್ಲಿದ ವೆಜೆ ವ್ಯವ್ಯನಡಿಯಚ್ಚನೊಲಿದು (೩೫೩೩೦. ೦೬-೩೦). [ಬೀಳಲು (<ಬೀಟಲ್) + ಹಲ್ಲು (<ಪರ್)]
ಬೀಳಲುಬಡು 'ಬೀಟಲ್ಬಿಡು' ನೋ.
ಬೀಳಲುವರಿ 'ಬೀಟಲ್ವರಿ' ನೋ.
ಬೀಳವೃತ್ತಿ 'ಭೀಟವೃತ್ತಿ' ನೋ.
ಬೀಳಾನುಮಿರ್ತಿ (ನಾ). = ಬೀಳಾನುವೃತ್ತಿ : ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಾಣ್ಡಳೀಶ್ವರಂ ಜೋಯಿಮಯ್ಯರಸರ್ . ಸಿಂದವಾಡಿಸಾಸಿರಮಂ ಬೀಳಾನುಮಿರ್ತ್ತಿಯಿಂ ಶ್ರಭೋಗಾಭ್ಯಂತರಸುದ್ಧಿಯಿನಾಳ್ವ ಸುಖದಿನರಸುಗೆಯ್ದ (೩೫೩. IX-i, ೦೫೬-೦೭ ; 107೪). [ಈ ಇದು 'ಬೀಳಾನುವೃತ್ತಿ'ಯ ಅಪಲಿಪಿತ]
ಬೀಳಾನುವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಮಾಂಡಲಿಕ ಅಥವಾ ತುಂಡರಸನು ಸ್ವಾಮಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಸಲುವಾಗಿ, ಅಧಿರಾಜನಿಂದ ಪಡೆಯಬಹುದಾದ ವಿಶೇಷವಾದ ಪದವಿ, ಅಧಿಕಾರ ಮುಂತಾದುವು : ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವರ್ಪ್ಪೆಕ್ಕೊಲದೂಸೂಱುಂ ಪುರಿಗಱಿಮೂನೂಱುಮಂ ಬೀಳಾನುವೃತ್ತಿಯುನಾಳುತಂ ಸುಖದಿನಿರೆ (೩೫೩. XI-i, ೮೫-೬ ; 1049); ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಣ್ಡಳೇಶ್ವರಂ ಲೋಕರಸನಬಲು ಮೂನೂಱುಮಿಱಿತಿ ಮೂನೂಱುಮಂ ಬೀಳಾನುವೃತ್ತಿಯುಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತಮಿರಲು (೪೫೫. ೯-೪ ; ೨೪೯ ; 1068) ; ಚಾಳುಕ್ಯಚಕ್ರವರ್ತಿ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲದೇವನ ಮಗ ಸೋಮೇಶ್ವರನು 'ಬೀಳಾನುವೃತ್ತಿ'ಯಿಂದ ಆಳುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಒಂದು ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ (೪೫೫. ೪೧೦). 'ಕುಮಾರವೃತ್ತಿ', 'ಬೀಟವೃತ್ತಿ' ಪರಾ. [ಬೀಳ್$_1$ (< ಬೀಟ್$_1$) + ಅನುವೃತ್ತಿ]
ಬೀಳಾಸೆ (ನಾ). ತುಚ್ಛವಾದ ಆಸೆ ; ಕೀಳಾದ ಅಪೇಕ್ಷೆ : ಅವ ಬೀಳಾಸೆಯಿಂದಾದಾವ ಶಾಪಕ್ಕೊ . . . ನಮ್ಮ ತಾಯ್ನುಡಿ ತಪ್ಪಾದ ನಾಡಿನೊಳ್ ಶಾನಮಂಗಳೆಯೆನಿಸಿ . . . ಬನ್ನಪಡುತಿರಲು (೧೫೭೬. ೫೦-೬). [ಬೀಳ್$_2$ (< ಬೀಡು$_2$) + ಆಸೆ$_1$]
ಬೀಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಬೀಳುವಿಕೆ ; ಪತನ : ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಏಳು ಬೀಳಿಯು ಹೊಣ್ಕೆ ಕೂಡ ಇರುತ್ತದೆ (೪೫೦೦೫೫. ೬-೨೨೦). ೨. ಸುರಿಯುವುದು ; ಸುರಿತ : ಸುಮಂತ್ರನು ಶೂನ್ಯಹರುಷದಲಿ . . . ಸಾಂದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಬಾರಿಗಳ ಬೀಳಿಕೆಯ [ಶಾಹಾಂ. ಬಳಲಿಕೆಯ] ಬಸಸುಯ್ದನ ಮಹೀಪತಿಯ (೬೫೮೫೫. ೯-೬-೬). [ಬೀಳ್$_1$ (< ಬೀಟ್$_1$) + —ಇಕೆ]
ಬೀಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬೀಳಿಸು : ಹೋಗಿ ದೇಶಂಗಳಲಿ ತಿರಿದುದ ಬಾಗಿಲಲಿ ಬೀಳಿಕ್ಕುವಂತಿರೆ ಯೋಗಗತಿಗೀಡೇ ಜುದಿಳವರು ಮೃತ್ಯುವಿನ ಮುಖಿಕೆ (೩೫೫೫. ೦೦-೧೩-೩೬).
[ಬೀಳ್$_1$ (< ಬೀಟ್$_1$) + ಇಸು$_5$]
ಬೀಳಿಚು 'ಬೀಳ್ಚು' ನೋ.
ಬೀಳಿಲ್, ಬೀಳಲು, ಬಿಳಿಲ್, ಬಿಳಿಲು, ಬಿಟಿಲ್, ಬೀಳಿಲು (ನಾ). ೧. ಅಲ ಮುಂತಾದ ಮರಗಳ ಕೊಂಬೆಗಳಿಂದ ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಇಳಿ ಬಿದ್ದ ಬೇರು.—ಜಟೆ : ಪೊಲನೆ ಬೀಳಿಲ್ದಿಡದರ್ದು ನಡುಗೊಂಬಿ ನೆಲೆದುಜುಗಲ ಪೊದೆ ಪೊರೆಯೊಳ್ ಮೆಯ್ಗುರೆದಿರ್ದ ಗಂಧರ್ವಸ್ತೋಂದರಿ ನೆಲೆವಡದಕ್ಷೀಣರೂಪಯಕ್ಷೀಣಿಯಂತೆಸೆಯೆ ಮಿಸುಪ ಜಟೆವಿಟಿಪಿಯಂ(೩೫೫. ೬-೪೫ ೫). ಬೀಳಲು : ೧. ಒಣಗಿದ ಮರ ಚಿಗುರು ಬಿಗಿ[೩೫೫೦. ೪]ಲು ಬಿಡುವುದ ಕಂಡೆ (೩೫೫೫. ೨೦೬೦). ಬಿಳಿಲ್ : ೨. ಬೀಳಲನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಆಲದ ಜಾತಿಯ ಮರ : ಬಿಳ್ಪದರಿ ಸಾಲಮಾ ಹೊನ್ನೆ ಚಿನ್ನಂಗಿ ಮೊದಲಾದ ವೃಕ್ಷಂಗಳಿಂ ವನಮಸೆದುದು (೩೫೫. ೩೩-೦೮). ಬಿಳಿಲು : ೧. ಆಲದ ಬಿಳಿಲಂ ಮೇಕೆಯ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಅರದು . . . ೩ ದಿನ ಕೊಳ್ಳಲು . ವೀರ್ಯವರ್ಧನಂ (೩೫೩. ೩೪) ; ಜಾರ್ವರಿಗೆ ಇಳಿದ ಬಿಳಿಲಿನ ಹರಹಿನರಿ ಕಂಗೊಳಿಸುತಿಹ ಪಟುವೃಕ್ಷ ಕಂಪಿನ ನೆಳಲ ವಳಯದಿ ಸಿಳಿದುವಾಯ್ದರು (೩೩೫೫. ೬-೪). ೨. ಬಿಳಿಲರಿಯರಂ ಕಕ್ಕೆ . . . ತಜ್ಞಿಯದಿಂದೊಪ್ಪಿ ತಿರ್ದಕ್ಕರಣ್ಯಂ (೧೫೫. ೦-೬೨) ; ಬಿಳಿಲಾಲ ಬೇಲ ಹಿಬ್ಬೇವು . . . ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳ ಬಳಗದಿಂದದು ಕಕ್ಕಸವಮದು (೪೦೫೫೫. ೯-೬). ಬಿಟಿಲ್ : ೧. "ತಿಪ್ಪೆ ಜಟಿಯೆನೆ ಬಿಟಿಲಿಳಕ್ಕು" (೪೦೫೫. ೬೨-೪) ; ಸ್ಕಂಧವದೀದರೆದಾಲದ ಬಿಟಿಲನಳಿವೆರು ಕುಂದಿದಂದು ಪೂಣ್ಬವತಿಸಾರಂ ಕೆಡುಗುಂ (೪೫೫೫. ೪-೦೬). ೨. ಬಿಟಿಲ್ಬಿಲ್ಬತ್ತಿ . . . ಕ್ಕಳ್ಮರಂ ಎಂಬೀ ಮರದುಜುಗಲಿಜುಂದಿನಂದತಿಗಹನವೆನಿಪ ಗಹನಾಂತರದೊಳಗೆ (೩೫೫೫. ೦೨-೩೪). ಬೀಳಿಲು : ೧. ಸ್ಕರನಿಧಿಯೆಡೆಗೆಯ್ದುವ ನವಮೋಹನ ತರುವಿನಸಿಯ ಬೀಳಿಲ ತೆಱದಿಂ ಬಂಧುರಮಾದುವು ಕರಯುಗಳಂ (೩೪೫೫. ೬-೪೬). [ಬೀಳ್$_1$ (<ಬೀಟ್$_1$) + —ಇಲ್$_3$]
ಬೀಳಿಲು 'ಬೀಳಿಲ್' ನೋ.
ಬೀಳಿಲುಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಮರದ ಕೊಂಬೆಗಳಿಂದ ಜಟೆಯು ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಬೆಳೆ : ಪುರುಷನಾವನು ಬಂದಡಾಲದ ಮರನು ಬೀಳಿಲು ಬಿಡುವುದಾತನು ವರನು ತರುಣಿಗೆ ತಪ್ಪದಪ್ಪನು' (೩೪೫. ೬-೩೦). 'ಬೀಟಿಲ್ಬಿಡು' ಪರಾ. [ಬೀಳಿಲು (<ಬೀಳಿಲ್) + ಬಿಡು$_1$]
ಬೀಳಿಸು 'ಬೀಟಿಸು' ನೋ.
ಬೀಳು$_1$ 'ಬೀಟು$_1$' ನೋ.
ಬೀಳು$_2$ 'ಬೀಟು$_2$' ನೋ.
ಬೀಳು$_3$ 'ಬೀಡು$_3$' ನೋ.
ಬೀಳು$_4$ 'ಬೀಡು$_4$' ನೋ.
ಬೀಳು$_5$ 'ಬೀಟು$_4$' ನೋ.
ಬೀಳುಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ನೀರು ಜಲಪಾತವಾಗಿ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಟ್ಟೆ : ಆದರೆ ಬೀಳುಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ಕಡೆ ದೋಣಿಗಳ ದಾರಿಯನ್ನು ಏತದಿಂದ ಬೇಪೆಯಾಗಿ ಇಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (೩೦೫೫. ೬೦೩). [ಬೀಳು$_1$ (< ಬೀಟ್$_1$) + ಕಟ್ಟೆ$_1$]
ಬೀಳುಕೊಡು 'ಬೀಳ್ಕೊಡು' ನೋ.
ಬೀಳುಕೊಳ್ 'ಬೀಡುಗೊಳ್' ನೋ.
ಬೀಳುಗೆ (ನಾ). ಕೆಡೆಯುವಿಕೆಯನು : "ಪತನ್, ಪತತಿ, ಪತಕಃ—ಈ ೩ ಬೀಳುಗಂ" (೪೦೫೫. ೦೦೬). [ಬೀಳು$_1$ (<ಬೀಟು$_1$)+ —ಗ$_3$]

ಬೀಳುಗತ್ತಲೆ (ನಾ). ಗಾಢವಾದ ಅಂಧಕಾರ : ಹೂಳಿಟೆಯ ಅವಾಂಗಯ್ಯ ಧೂಳ ಚೆಂಡಿಗೆ ಸೇರಿ ಮೂಳೆದೊಳು ಬಿಟ್ಟ ಬೀಡಾರ ಬೆಳತನಕ ಬೀಳುಗತ್ತಲೆಯು ಬೆಳಕಾಗಿ (ಕಸ್ತೂ. ೪೦೩).

[ಬೀಳು$_3$ (<ಬೀಟ್$_1$) + ಕತ್ತಲೆ$_1$ (< ಕುತ್ತಲೆ)]

ಬೀಳುಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಹೀನಾಯ ಮಾಡು; ಹೀಗಳೆ : ಪೆಣ್ಣು ಪೆಣ್ಣೆಂದೇತಕೆ ಬೀಳುಗಳೆವರು ಕಣ್ಣು ಕಾಣದ ಗಾವಿಲರು (ಪಂಪ. ೩-೬) ; ನಾಡನ್ನು ಕಾಡೆಂದು ಬೀಳುಗಳೆವರೆ ಬೀಡ ಟಟ್ಟಿ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಅಳವೇಕು (ಪಕಾ. ೧೦೨-೬) ; ಮನುಷ್ಯನ ಮನಸ್ಸು ಮಿಕ್ಕವನ್ನೆಲ್ಲ ಬೀಳುಗಳೆಯುವುದು (ಕುಚಾ. ೩೦).

[ಬೀಳು$_4$ (< ಬೀಡು$_3$) + ಕಳೆ$_1$]

ಬೀಳುಗುಂಡಿ (ನಾ). ಉರುಳಿಸಲು ಮಾಡಿರುವ ಹಳ್ಳ ; ಬೀಳಿಸಲು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಕಂದಕ : ಶಕುನಿಯೂ . . . ದುಶ್ಶಾಸನನೂ ಕೋಲು ಜೇನಿಗಾಗಿ ಮರದ ತುದಿಗೆ ಹತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟು ಅಲ್ಲಿ ಜೋಲಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಳಗೆ ಭೀಮನ ಕೋಪವೆಂಬ ಬೀಳುಗುಂಡಿ ಅವರುಗಳ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಬಾಯಿ ತೆರದು ಕಾದಿರುವುದು ಅವರುಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲವಲ್ಲಾ ! (ಜೈಸಿ. ೦೮೨).

[ಬಿ.ಳು$_3$ (< ಬೀಟ್$_1$) + ಗುಂಡಿ$_2$]

ಬೀಳುಗುಂಡು 'ಬೀಟ್ಗುಂಡು' ನೋ.

ಬೀಳುಗುವರ (ನಾ). ಆಯೋಗ್ಯನಾದ ತರುಣ.—ಯುವಕ : ಬಾಳಿ ಬದುಕಿ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ತಮ್ಮಂತಿ ಬಾಳಲೆಳಸುವ ಬಾಲಕಿಯ ಬೀಳುಗುವರನಿಗೆ ಬೆರಗ್ಯೆದರೆಂಬುದ ಕೇಳಿ ಕವಿಯ ಮುಚ್ಚುವುದು (ಪಂಪ. ೩-೦೯).

[ಬೀಳು$_4$ (< ಬೀಡು$_3$) + ಕುವರ$_2$]

ಬೀಳುಗೆಡವು (ಕ್ರಿ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡದಿರು ; ಜಮೀನನ್ನು ಹಾಳುಗೆಡವು : ಅವನು ಕಳ್ಳಭಟ್ಟಿ ಮಾರುವ ಕಸುಬಿಗೆ ಕೈಹಾಕಿ ಗದ್ದೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಬೀಳುಗೆಡವಿದ (ಕ್ರಿಪ).

[ಬೀಳು$_4$ (< ಬೀಡು$_3$) + ಕೆಡವ (< ಕೆಡಪು)]

ಬೀಳುಗೊಡು 'ಬೀಳ್ಕೊಡು' ನೋ.

ಬೀಳುಗೊಳ್ 'ಬೀಡುಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೀಳುಗೊಳಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ನಿವಾರಿಸು ; ಪರಿಹರಿಸು : ಉಸುರುಬ್ಬಸದ ದುಸ್ಥಿತಿಯ ಬೀಳುಗೊಳಿಸುವೆನು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೪-೬-೩೨).

[ಬೀಳುಗೊಳ್ (< ಬೀಡುಗೊಳ್) + — ಇಸು$_5$]

ಬೀಳುಗೊಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ನಿರರ್ಥಕಗೊಳಿಸು ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು : ನಾವು ಈ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಬೀಳುಗೊಳಿಸಿರುವೆವು, ಕೆಲುಗೊಳಿಸಿರುವೆವು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೬೩). [ಬೀಳು$_4$ (<ಬೀಡು$_3$) + ಕೊಳ್$_1$ + —ಇಸು$_5$]

ಬೀಳುಡಿಗೆ (ನಾ). (ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಉಟ್ಟು) ಕಳಚಿದ ಬಟ್ಟೆ : ಅವನಾದರೇನು ಶಿವಮಹಾದೇವನ ನೆನೆವವನ ದಾಯ ತಂಬುಲ ಮೆಲುವೆ ಬೀಳುಡಿಗೆ [ಪಾಣಿ. ಡೆ]ಯಾ ಹೊದೆವೆ (ಪಸಪ. ೪೬೩) ; ತನ್ನ ನಿರ್ಮಲವ ಕೊಟ್ಟನೆನಗೆ ಆ ತೊಟ್ಟ ಬೀಳುಡಿಗೆಯ ಹೊದೆದುಕೊಂಡೆನಾಗಿ ಆ ಮಡಿವಳ ಮಾಟ ತಂದೆಯ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಅನು ಬದುಕಿದೆನಯ್ಯಾ (ಪಸಪ. ೦೦೩-೨೦೩) ; ನಮ್ಮ ಕಲಿದೇವನ ಶರಣರ ಬೀಳುಡಿಗೆಯ ತೊಳೆವ ಲೆಂಕನ ಬಡತನವ ನೋಡು (ಕ್ಷಪಪ. I. ೨೫೬).

[ಬೀಳ್$_1$ (<ಬೀಟ್$_1$) + ಉಡಿಗೆ$_1$ (<ಉಡುಗೆ)]

ಬೀಳುಡೆ 'ಬೀಟುಡೆ' ನೋ.

ಬೀಳುದಂಡ (ನಾ). ಬೀಳುಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ : ಅಲನೆಯು ಅನ್ಯ ಬೀಳುದಂಡ ಬೊಗಾರದನ್ನಾ ಅಪೂರ್ವ್ಯಾಯ ಏನು ಬಂದಡು ಕಂಬುಗಾಜಿ ಮರ್ಯ್ಯಾದಿಯಲಿ ಧಾರೆಯವೆಜದು ಆ ಪಂಡಾಳ ನಡಸುವ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಲುವುದು (ಪಳೆ. IX (೬). ಶಾಶಾ. ೮೨-೩೦ ; ಸಿ. 1300).

[ಬೀಳು$_4$ (<ಬೀಡು$_3$) + ದಂಡ]

ಬೀಳುನುಡಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೀಯಾಳಿಕೆಯ ಮಾತನ್ನು ಆಡು ; ನಿಂದಿಸು ; ಜರೆ: ಹಾಳುಹರಟೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೊತ್ತುಕಳೆವುದೆ ಹಬ್ಬ . . . ಬೀಳುನುಡಿವರ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವುದೆ ಹುಬ್ಬ (ಪಗೂಣಾ. ೦೩೦). [ಬೀಳು$_4$ (<ಬೀಡು$_3$)+ ನುಡಿ$_1$]

ಬೀಳುನುಡಿ$_2$ (ನಾ). ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಮಾತು ; ನಿರರ್ಥಕವಾದ ನುಡಿ : ಬೀಳುನುಡಿಯ ಬಿಡು ಮುನಿಪ (ಪಂಚಾಂ. ೧-೦೭).

[ಬೀಳು$_4$ (< ಬೀಡು$_3$) + ನುಡಿ$_2$]

ಬೀಳುಬಾವಿ (ನಾ). ಹಾಳುಬಿದ್ದ ಬಾವಿ ; ನಿರುಪಯುಕ್ತವಾದ ಬಾವಿ : ಎದುರಿಗಿದ್ದ ಬೀಳುಬಾವಿ ಕನ್ನ ಶಾಂತವಕ್ಷಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ನಗುವಂತಿತ್ತು (ಪಾಪಾ. ೮೩).

[ಬೀಳು$_4$ (< ಬೀಡು$_3$) + ಬಾವಿ]

ಬೀಳುಬಿಡು 'ಬೀಡುಬಿಡು$_3$' ನೋ.

ಬೀಳುಬುಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿಯಿಂದ ಹೆಣೆದ ಕುಕ್ಕೆ : ಅದನ್ನು ಒಂದು ಬೀಳುಬುಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಸಿ ಒಕ್ಕಲು ಲಿಂಗನ ತಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು . . ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟ (ಕೇಪಹೊ. ೦೧೬).

[ಬೀಳು$_3$ (<ಬೀಟ್$_4$)+ಬುಟ್ಟಿ (<ಪುಟ್ಟಿ$_{17}$)]

ಬೀಳುಭೂಮಿ (ನಾ). ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡದ ನೆಲ. — ಜಮೀನು : ಬೀಳು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊಸದಾಗಿ ಸಾಗುಮಾಡೋಣ (ಗಂಗಾಹು. ೪. ೦೩೬).

[ಬೀಳು$_4$ (<ಬೀಡು$_3$) + ಭೂಮಿ]

ಬೀಳುಮಾತು (ನಾ). = ಬೀಳುನುಡಿ$_2$: ಬೀ[ಜಾಂಂ. ೬೧]ಳುಮಾತುಗಳೇಕೆ ನಿಮಗಿದು . . . ನಳನೃಪಗೆಯೆರಡೆಣಿಸುವುದೆ (ಪಕಪ. ೯-೦೨) ; ಹಾಳಲೋಚನನ ಸರ್ವಾಭರಣವಾಂ ನೀನು ಹರಿಯ ಪರಿಯಂಕವೆಂಬ ಬೀಳುಮಾತನು ಸಭಾಪತಿ ಸಭ್ಯರುಗಳು ಮಿಗೆ ಕೇಳ ಛೀ ತೆಗೆಯೆಂಬ ತೆಜದಿ (ಜಪಾಪ್ರ. ೦೬-೩). [ಬೀಳು$_4$ (<ಬೀಡು$_3$) + ಮಾತು$_1$]

ಬೀಳುವಲೆ (ಪಾ). (ಮೃಗ, ಪಕ್ಷಿಗಳು ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ.—ಜಾಲ : ಬೀಳುವಲೆ ಜವಳವಲೆ . . . ಪಗಾಥವಲೆಗಳ ಹೊಱಗಳೋಳಿಯಂ ಪೊತ್ತು ನಡತಂದುದು ಪುಳಿಂದರೂಪದಲೆ ಭೂತಗಣಂಗಳು (ಪಾಂಡಪು. ೦೬-೬೯) ; ಬೀಳುವಲೆ ಕಣ್ಣವಲೆ ಸಿಡಿಲುವಲೆ . . . ಮರವಲೆಗಳರ್ದುವಾ ತುರರಲ್ಲಿ (ಸಿರ್ಕ್ಷಪ್ರ. ೬-೬).

[ಬೀಳು$_1$ (<ಬೀಟ್$_1$) + ಬಲೆ$_1$]

ಬೀಳುವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಹಾಳು ಬಿದ್ದ ಗ್ರಾಮ ; ನಿರ್ಜನವಾದ ಹಳ್ಳಿ : ನಗರ ಪಟ್ಟಣ ಪೇಡ ಖರ್ವಡ ಪುರ ಗ್ರಾಮಗಳೆಂಬ ನಾನಾಪೆಸರಾಂತು ಸೊಗಯಿಸುತಿಪ್ಪುವಾ ದೇಶದಿ ಬಿ.ಳುವಳ್ಳಿಗಳಿಲ್ಲ (ಪೋಪಕ. ೨-೦೩).

[ಬೀಳು$_4$ (<ಬೀಡು$_3$) + ಪಳ್ಳಿ$_1$]

ಬೀಳುವೆಣ (ನಾ). ಬಿದ್ದಿರುವ ಹೆಣದಂತಿರುವವನು : ಬಾಳುವೆಣ ಬೀಳುವೆ [ಪಾಪಾ. ಬೀಳ್ವೆ]ಣನ ಸಂಸಾರವೇನವನ (ಪಸಪ. ೦೩೬).

[ಬೀಳು$_1$ (<ಬೀಟ್$_1$) + ಪೆಣ]

ಬೀಳುವೃತ್ತಿ (ನಾ). = ಬೀಳಾನುವೃತ್ತಿ : ಶ್ರೀಮತ್ಕುಂದ್ಯಮರಸರ್ಚ್ಚನವಾ [ಸಿ]ಪನ್ನಿರ್ಜ್ಯಾ[ಸಿ]ರಮಂ ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂ ಬೀಳುವೃತ್ತಿಯನಾಳ್ತುವಿರೆ (ಕಪ. II. ೩-೦೨ ; 1010). [<ಬೀಳುವೃತ್ತಿ]

ಬೀಳ್ವೆ 'ಬೀಟ್ವೆ' ನೋ.

ಬೀಳ್ಕೊಡಿಗೆ 'ಬೀಳ್ಕೊಡುಗೆ' ನೋ.

ಬೀಳ್ಕೊಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಳುಹಿಸು ; ಹೋಗಲು ಅನುವು ಮಾಡು : ಮಕುಟಪರ್ವತನಂ ಕಾಣಿಸುತಂ ಬಂದ ಚಾರರಂ ಬೀಳ್ಕೊಡಿಸುತಂ ಸುಖದೊಳಿಪ್ಪಲ್ಲಿ (ಪಸಪ. ೩-೩೩) ; ಇಳೆಯಾನ್ಹಾನ ಮನದಿಂಗಿತವಱಿತು ಹೊಂಜೆಳೆ ವಿಡಿದಬ್ಜನೇತ್ರೆಯರು ಎಳವೆಣ್ಣುಗಳ ಚಿತ್ತೈಸೆಂದು ಸತಿಯರ ನಿಳಯಕೆ ಬೀಳ್ಕೊಡಿಸಿದರು (ಪೋಚಪ. ೨೨-೦೩). ೨. ನಿವಾರಿಸು ; ಪರಿಹರಿಸು :

ನಿಜಶ್ರೀವಧುವ ತೋಜಿಸಬೇಕು ವನವಾಸದ ಪರಿಕ್ಲೇಶಾನುಸಂತಾಪವನು ಬೀಳ್ಕೊಡಿಸಿ (ಕುಮಾ. ೦೦-೩೭). [ಬೀಳ್ಕೊಡು + — ಇಸು3]

ಬೀಳ್ಕೊಡು, ಬೀಳುಕೊಡು, ಬೀಳುಗೊಡು, ಬೀಳ್ಗುಡು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಅತಿಥಿ, ಬಂಧು, ಗೆಳೆಯ ಮುಂತಾದವರನ್ನು) ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡು; ಹೋಗಲು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡು: ಮೃಡಂ ರಕ್ಷಿಸುವೆನೆನುತ್ತ ವಿನಯೋಕ್ತಿಯಿಂದ ಬೀಳ್ಕೊಡೆ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೬-೦೦೬); ಭದ್ರದೇಹದ ಭಟನ ಬೀಳ್ಕೊಡೆ ರುದ್ರರೂಪದ ದೈತ್ಯ ಬಂದನು ರಾಮನಿದ್ದೆಡೆಗೆ (ಕೌಶಾ. ೩೯-೨೩) : ಮತ್ತ ಗಜಗಮನೆಯರ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನು ಮಹೀಪಾಲ (ಕಿರಾತಾ. ೦-೩-೩೪). ೨. ಬಿಡು; ತ್ಯಜಿಸು: ಮಾನನಿಧಿ ಸಾವಿತ್ರಿಯೌಪಾಖ್ಯಾನವನು ಕೇಳಿದನು ಚಿತ್ರಗ್ಲಾನಿಯನು ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನು (ಭಾಮಾ. ೨೩-೩). ೩. ತಲುಪುವಂತೆ ಮಾಡು; ತಲುಪಿಸು: ಬರಯಿತಿಯಾತಿಗೆ ಬೀಳ್ಕೊಡಿದನು ತೂಗಲಿಗಿಂಗೆ ಗರಿಯಂ ! (ಗಿತಾ. ೩೩-೦೨). ಬೀಳುಕೊಡು : ೧. ನೀ ಹೋಗಂದು ಗುಣದಲಿ ಬೀಳುಕೊಟ್ಟನು ದ್ರೋಣನರ್ಜುನಪ (ಭಾಷ್ಯಕ್ರೀ. ೯-೩೦) : ದೇಶಾಂತರ ದ್ವೀಪಾಂತರಂಗಳಿಂ ಬಂದ ಜನಮ ಕಾರುಣ್ಯದಿಂದ ಮನ್ನಿಸಿ ಬೀಳುಕೊಟ್ಟು ತಿರುವಾರೂರೊಳೊಪ್ಪುತಿರ್ದಂ ಸೌಂದರಾಧಿಪಂ (ಪೌಂಪು. ೦೦-೧೦) ; ಬೀಳುಕೊಡಿ ನಿಮ್ಮರಸರಿಗೆ ತಾ ಹೇಳಲೇವದ ಹೇಳಿ (ಕಿರಾತಾ. ೩-೩-೦೦೨). ೨. ಕೇಳು ಮಾಯಾಮಲವ ಜಾಳಿಸುವ ಪರಿಗಳಂ ಬೀಳುಕೊಡು ಕುಲವಂಬ ಕಾಳ್ಕರುಳ್ತನಗಳಂ (ಶಾಕ್ತಕೀ. ೪೨-೦೨೨) : ಗುರು ಬೀಳುಕೊಟ್ಟನು ದೇಹವನು (ಭಾಷ್ಯಕ್ರೀ. ೦೯-೦) ; ಯೋಗಿಸಮೂಹ ನಗದೇ ಮನುಜಭಾವವ ಬೀಳುಕೊಡಿ (ಭಾಷಾ. ೪೩-೪೦). ೪. ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು; ಮರೆಯಹಾಗಿಸು; ಅಡಗಿಸು: ನಿಮ್ಮ ಭೃತ್ಯನ ಭಾವ ಬಿಟ್ಟಿಕು ವಿಶ್ವರೂಪವ ಬೀಳುಕೊಡಿ (ಭಾಷ್ಯಕ್ರೀ. ೩-೭೯). ಬೀಳು ಗೊಡು : ೧. ಪಿಮ್ಮಯ ಕರುಣವೇ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ನಮ್ಮನು ಬೀಳು ಗೊಡಿರಿ (ಭಾಷ್ಯಕ್ರೀ. ೦೨-೩೨) ; ವಿಳುದಿನದಲಿ ಮುಗಿದುದಾ ಮಖಶಾಲೆ ದಕ್ಷಿಣೆಗೊಟ್ಟು ವಿಪ್ರರ ಬೀಳುಗೊಟ್ಟನು (ಭಾಷಾ. ೦-೧೫). ಬೀಳ್ಗುಡು : ೧. ಹಸ್ರಸೂಚನದಿಂದ ಬೀಳ್ಗುಡುವನು (ಪಚ್ಚಿಕ. ೦೦೦-೯).

[ಬೀಳ್2 (< ಬೀಡು2) + ಕೊಡು1]

ಬೀಳ್ಕೊಡುಗೆ, ಬೀಳ್ಕೊಡಿಗೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಅಗಲುವಾಗ ಒಪ್ಪಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಥವಾ ಕೊಡುವುದು : ನಮ್ಮ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ನಿವೃತ್ತರಾದ ಅಧಿಕಾರಿಯೊಬ್ಬರಿಗೆ ಬೀಳ್ಕೊಡುಗೆ ಸಮಾರಂಭ ಏರ್ಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೇವೆ (ಕೂಪ). ಬೀಳ್ಕೊಡಿಗೆ : ಅವನು ಪರಸ್ಪರ ಬೀಳ್ಕೊಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಗ್ನವಾಗಿದ್ದ ಜನರನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಶಿಕಲು. ೨೯೩) ; ಹಿತವಚನವನ್ನು. ಆ ಬೀಳ್ಕೊಡಿಗೆ ಸಮಾರಂಭದ ಮುಕ್ತಾಯ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವಾಗಿ ನುಡಿದರು (ಕೂಪಸಂ. ೨೦). [ಬೀಳ್ಕೊಡು + — ಗೆ]

ಬೀಳ್ಕೊಳ್ ' ಬೀಡುಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಬೀಳ್ಕೊಳಿಸು ' ಬೀಳ್ಕೊಡಿಸು ' ನೋ.

ಬೀಳ್ಕೊಳು ' ಬೀಡುಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಬೀಳ್ಕೊಳ್ಳು ' ಬೀಡುಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಬೀಳ್ಗುಡು ' ಬೀಳ್ಕೊಡು ' ನೋ.

ಬೀಳ್ಗೆಡಹು (ಕ್ರಿ). ಬೀಳುವಂತೆ ಕೆಡಹು ; ಬೀಳಿಸು : ರಿಪುಗಳ ಕಾಲ್ಗೆಡಹಿ ಬೀಳ್ಗೆಡಹಿ ಸೈನ್ಯವ ನಾಲ್ಗಡೆಗೆ ಪಾರಿಸಿದಡೆ (ಕಾಪಾ. ೦-೦೩-೬).

[ಬೀಳ್1 (< ಬೀಟ್1) + ಕೆಡಹು (< ಕೆಡವು)]

ಬೀಳ್ಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹಾಳಾಗು : ಹಾಳುಬೀಳು : ಜಲಮಿಂಗಿ ಪೋದ ತಂಗೊಳಗಳನಾಗ ಬೀಳ್ಗೆಡೆದ ತೋಟಗಳಂ . . . . ಆವಾರವಳ್ಳಿ ಮೃಗಂಕುಲಮಿಲ್ಲದ ಶಾಂಬವಂಗಳಂ- (ಜಾಕ್ರಬ್ಬ. ೦೨-೧೩).

[ಬೀಳ್3 (< ಬೀಡು2) + ಕೆಡೆ1]

ಬೀಳ್ಚು, ಬೀಳಿಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉರುಳಿಸು : ಕೆಡಹು : ನಿನ್ನನುಜನವಗಡಿಸಿ ಕೆಡೆಯೆಚ್ಚು ಬೀಳ್ಚಿದಂ (ಕೃಒಚಾ. ೨೦-೩೯). ಬೀಳಿಚು : ೨. ಸಾಯಿಸು ; ಕೊಲ್ಲು : ಮೊರೆಮೊರೆದು ಹೂಂಕರಿಸಿ ಮಾವ್ತರು . . . ಬೀಳಿಚಿದುವೆರ ರ್ದುರ್ದುವನಾಧೀಸರವಳಿಯಿಂದ ನಿಮಿಷಕೆ ಕಾಲನಾಲಯ ತುಂಬಿ ತುಳುಕಸ ಲಾಡೆ ಗಜನಿವಹ (ಕೃಗದು. ೨೦-೦೪) ; ಕಾಲಾಳಿಸಲಿ ಬಿತಿಯಿಂದ ದೈತ್ಯನು ಬೀಳಿಚಿದನೈನೂರುಲಕ್ಷವ (ಕೃಗದು. ೨೩-೭೩).

[ಬೀಳ್2 (< ಬೀಟ್1) + — ಚ್ಚು3]

ಬೀಳ್ದಲೆ (ನಾ). ಉರುಳುವ ತಲೆ ; ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವ ಶಿರ : ದೆವರೊಳೆ ಪೆರ್ದಲೆವೆತ್ತು ವಿರಾಜಿರ್ಪನಾ ತಲೆಯದು ಸಾವಿ ನಿನ್ನ ತಲಗನ್ಯರ ಬೀಳ್ದಲೆ ಸಾವಿಯಕ್ಕುಮೇ (ಕೃತಂ. ೨೩-೭೨).

[ಬೀಳ್1 (< ಬೀಟ್1) + ತಲೆ1]

ಬೀಳ್ದೆಸೆ 'ಬೀಟ್ದೆಸೆ' ನೋ.

ಬೀಳ್ದೋಳು (ನಾ). ಎತ್ತಲಾಗದ ತೋಳು ; ಬಿದ್ದುಹೋಗಿರುವ ತೋಳು : ಸುರವತಿಗೆ ಬೀಳ್ದೋಳು ಮಿಗೆ ದಂತಶೂಲೆ ಪೂಷಂಗೆ ಯಮಜಂಗೆ ಮತ್ತುರುತರಶರೀರವೇದನೆ (ಅಮಾ. ೪೯-೮೩).

[ಬೀಳ್1 (< ಬೀಟ್1) + ತೋಳು (< ತೋಳ್)]

ಬೀಳ್ಮೆಲ 'ಬೀಟ್ಮೆಲ' ನೋ.

ಬೀಳ್ವನೆ 'ಬೀಟುಮನೆ' ನೋ.

ಬೀಜುತ್ 'ಬೀಜು2' ನೋ.

ಬೀಜಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಹೊರಸೂಸುವುದು ; ಹೊರಹೊಮ್ಮಿಸುವಿಕೆ : ತಲೆದೂಗಿ ನಮನಗೆದೋಜಿಕೆಯ ಪಯನಾಗ್ರದುಗ್ರದ ಬೀಜಿಕೆಯಲೀ ಮಾತನಾಡಿದನಾ ಪ್ರಹಸ್ತಂಗೆ (ಕೃಪರ್ವ. ೩-೬-೩೩). ೨. ಅರ್ಪಿಸುವುದು ; ಅರ್ಪಣೆ : ಮೂಜಿಜಿಂಳಗೊಲಿದದಜಲರ್ಚನೆ ಮೂಜುಮುನಿಫಲವಹುದು ಯಜ್ಞದ ಬೀಜಿಕೆಯಲಾ ದ್ವಿಜರು ಭಕ್ತಿಯಲರ್ಜಿಸುವರೊಲಿದು (ಕಿರಾತ ೦೦-೩೩-೦೪). [ಬೀಜು1 + — ಇಕೆ]

ಬೀಜಿಸು, ಬೀರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅತ್ಯಂದಿತ್ಯ ತೂಗಿಸು ; ಒಲೆದಾಡಿಸು : ಬಳಿಕ ಮಿಕ್ಕಿನ ಕಾಳುದ್ಯೋತ್ಕರ ಬಳಗಳಳವೆ ಹರಿಯ ನಾಮವು ಹುಳುಕು ನಂಜಿನ ಹರಿಯ ನಾಮದ ಫೋಷದಾರ್ಢಟಿಕೆ ತಲೆಯ ಬೀಜಿಸಿಕೊಂಡು ಬಳಲಿಯೆ ಕಳವಳಿಸೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಮಹಿಮನ ಬಳಕೆಗದು ಯೋಗ್ಯವೇ (ಸಂಶಪ. ೪-೨೦). ಬೀರಿಸು : ೨. ಎಸೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ತೂರುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕೆಲವು ಪುಂಡರು ಚಿಕ್ಕ ಹುಡುಗರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬಸ್ಸಿಗೆ ಕಲ್ಲು ಬೀರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಕೂಪ). ೩. ಹಂಚಿಸು ; ವಿತರಣೆ ಮಾಡಿಸು : ಅವಳು ತನ್ನ ಚಿಕ್ಕ ಮಗಳಕೈಯಲ್ಲಿ ಎಳ್ಳು ಬೀರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ಮಾಪ). ೪. ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ವಿನಿಮಯ ಮಾಡು : ರತುವ ಬೆಲೆಗೆ ಹಾತಿ ಪಲ್ಕವ ಕೊಂಬಂತೆಗತಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ನಿನ್ನ ನಾಮಂಗಳು ಕ್ಷಿತಿಯೊಳು ತಾರೆ ತೌಡಿಗೆಬೀರಿಸಲು ಅನುಚಿತಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲ ಉಚಿತಪದೆಂದು ನಗುತ ಕಾಲ ಕಳೆವನೊ (ಅಮಾಕ್ಕ. ೦೦-೪).

[ಬೀಜು1 + — ಇಸು3]

ಬೀಜು1, ಬೀರ್1, ಬೀರು1, ಬೀಜ್ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕಲ್ಲು, ಬಾಣ, ಕೋಲು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು) ಒಗೆ ; ತೂರು ; ಎಸೆ : ಸಮರ್ಥನಲ್ಲಾ ಬಿಡುಗಣೆಯ ಬೀಜುವರೆ ಕಟಕಾಚಾರ್ಯನೆಂದನುತ (ಭಾಷ್ಯಕ್ರೀ. ೬-೦೫) ; ಹುಚ್ಚ ಹಿಡಿದಿಹುದು ಎನಗೆ . . . ಕಡುದುಷ್ಪರಿಷ್ಪನ್ನು ಕಂಡು ನಾನು ಕಲ್ಲು ಕಲ್ಲು ಬೀಜುಮಂಥ (ಭೂಂವ. ೩-೨೯-೨) ; ಬಾಲ್ಯೆದು ಬಾಣಂಗಳಂ ಬೀಜುದು ಬಧೈರ್ಯಾಹನನ ಮೇಲೆ (ಕೃಒಚಾ. ೨೨-೦೩). ೨. (ಬಲೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು) ಬೀಸು : ಮಾಯಾಪಾಶಮಂ ಬೀಜುತಿರ್ಪ ಸತಿಯರ ಭಾವಮಂ ಕಂಡನು (ಕೋಚುಚ. ೨-೨೩). ೩. ಕಟ್ಟಿ ಹಾಕು ;

ಬಂಧಿಸು : ಬೆಟ್ಟುಗುಡ್ಡಗಳೆಯ ಕುದಿಬೆಳಗೆಂಬುರುಳ್ಗಣ್ಣಿಯಲ್ಲಿ ಪಥಿಕಮನೋ ಮೃಗವನೆಯ್ದೆ ಬೀಱಿ ತಂದಿಲ್ಲಿ ತಡವರಿವಳ್ದಿರೆಂ ಪ್ರಾಧವಧುಗಳೋ ಮೇಣ್ ಪ್ರಪಾವಧುಗಳೋಯೆನೆ (ಕಬ್ಮಶಾ. ೬-೯). 'ಬೀಱಿಗುಣಕೆ' ಪರಾ. ೪. ಎರಚು; ಚೆಲ್ಲು : ಮುಳಿದಚ್ಚಾಗಳ್ ಮಹೋಗ್ರಪ್ರಳಯಶಿಖಿ ಶಿಖಾನೀಕಮಂ ವಿಸ್ಫುಲಿಂಗಂಗಳುಮಂ ಬೀಱುತ್ತುಂ . . . ಬಂದು ಕೊಂಡಾಗಳಿ ಗಗನತಳಂ ಪಾಯ್ದು ಕೆನ್ನೆತ್ತರಿಂದುಬ್ಬಳಿಸುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ ಬಿಟ್ಟುದು ಧರದೆ ಸಿಡಿಲ್ದತ್ತ ಕರ್ಣೋತ್ಪಮಾಂಗಂ (ಹಂಚಕಾ. ೦೨-೨೦೬); ಬರಿಮುಗುಳನು ಮಿಗೆ ಬೀಱಿದರು ಸರಿಮಿಗಿಲೆನೆ ಸಿರಿಯರಸನೊಳರಸಿಯರು (ಗೀತಗೋ. ೨-೦೬). ಪಿ. ಸುರಿಸು; ಕರೆ ; ವರ್ತಿಸು : ಉಪನಿಷತ್ಸಂಕಾಳವಮೋಘಪ್ರಾಯಪೀಯೂಷವನು ಬೀಱಿದರೆ ಖಿಲರಿಗಿತಿದರ್ಪಜ್ವರಪ್ರಜ್ವಲಿತರಿಗೆ ಸೊಗಸುವುದೆ (ಶುಪ್ರಾಸ. ೧-೬೩); ಬೀಱಿದರಂಬುಗಳ ಮಳೆಯ (ಶುಪ್ರಾಕ್ರಿ. ೫-೨೬). ಪಿ. ಎರಗು ; ಮೇಲೆ ಬೀಳು : ಪೇಱಿದರ್ ಭಯರಸವನೊಡನೆ ಬಾಯಾಱಿದರ್ ಬೀಱಿದರ್ ಸಿಡಿಲಂತೆ ಕೌತುಕಂದೋಱಿದರ್ ಮಾಱಿದರ್ ಮೃಗಳಂ ದನುಜರುಂ ಮರುಳ್ಗಳುಂ (ಶಪು. ೩೨-೩೬). ಪಿ. (ಸ್ವಸಂತೋಷದಿಂದ) ಕೊಡು; ನೀಡು : "ಬೀಱು—ಸ್ವೇಚ್ಛಾಪ್ರದಾನೇ (ಇಷ್ಟ ಬಂದಂತೆ ಕೊಡು) " (ಶುಬಾ) ; ಜನಪತಿಗೆ (ಯೊ)ಸಗೆಯುಂ ಪುರಜನಮೆಲ್ಲುಂ ಬೀಱುತಿರ್ಪರ್ (ಕಬಾ. ೦-೧೬); ಅಱೈತ್ಯ ಗೋನಾಳಿ ಫಲಾಗುಣ ತೋಱು ನಿನ್ನಱಿತವನು ಸಲಿಲವ ಬೀಱು ಬೇಗದಿನೆನಲು (ಶಾಕ್ಕೀ. ೦೦-೨೬); ಸೇರಿದೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಕೋಱಿದ ವರಗಳ ಬೀಱುವೆನೆಂದು ವಿಚಾರ ಬಿಡಿಸೋ ಎನ್ನ (ತುಂಚ. ೦-೦೩೬-೦). ೮. ಹಂಚು ; ವಿತರಣೆ ಮಾಡು : ಪುರಾಂಗನಾನಿಕರಕ್ಕಿ ಮಣಿಮಯಭಾಜನಂಗಳೊಳ್ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿದ ಪಂಚರತ್ನದ [ಕೇಸರಿ]ಯಂ ಕತ್ತುರಿಯ ಕೊಳತದ ಕಪ್ಪುರದ ಪಳಿಪಸ ಬಾಯಿನಂಗಳಂ ಬೀಱಿ (ಅಚ್ಚಿ. ೧-೩೪ ಕ); ನರಪರಿವೃಢನಾ ರತ್ನೋತ್ಕರಮೆಲ್ಲಮನಂದು ತಪ್ಪ ಪರಿಜನಕ್ಕಂ ತತ್ಪುರಜನಕಮರ್ಥಿಜನಕಂ ಪರಿವಿಡಿಯಿಂ ಬೀಱಿ ಸುಪ್ರದಿನಿರಲ್ (ಕಬಾಚ. ೨-೫೦); ಅಕ್ಷರಜ್ಞಾನಮುಂಟದನ್ಯೆದೆ ಮಾಱುಮೆಂ ಕೃಷ್ಣನಣುಗರ್ಗಾದ ಹೊಂಗಳಂ ಬೀಱುಮೆಂ (ಜಪ. ೩-೩೨). ೯. ಹರಡು; ವ್ಯಾಪಿಸು; ಪಸರಿಸು : ಬೀಱುವ ಸೌರಭದಿಂಪಿನಿಂದೆ ಕಂಪಿಸ ಕರುವಾದ ಕೇದಗೆಯ ಮಂಟಪಮೊಪ್ಪುನೆದೆತ್ತ ನೋಬ್ಪೊಡಾ (ಶುಚರಿ. ೦-೦೦೨); ಗಾಯಕರು ತಾಳಂಗಳನುಗುಡೆ ಗೇಯರಸದ ಲಹರಿಗಳಂ ದೆಸದೆಸಗೆ ಬೀಱುತಿರೆ (ಶಪು. ೨೬-೪) ; ಬಳಿಕ ನಿನ್ನಯ ಧರಸುದರ್ಶನ ಸುಳಿವುದೋಱಿಲು ಕೋಟಿಸೂರ್ಯರ ಬೆಳಗು ಬೀಱಿಲು (ಶುಚಾ. ೦೬-೨೬). ೧೦. ಹೆಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹರಡುವಂತೆ ಮಾಡು : ಪಾಲಿತಪಂ ಸುತ್ತಲುಂ ಕಂಪಿನ ಸೊಂಪಂ ಬೀಱಿ (ಶಾರಂಪು. ೩೫೪); ಪಗಲುಂ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಂ ಬೀಱುವ ಸೊದೆಬೆಳಗು ತಾಳ್ದು ನೀಲ್ದಿಂದಮೆತ್ತಂ ಮುಗಿಲಂ ಪೊತ್ತಿರ್ಪ ಕೂಟಪ್ರಕರದಿಂ (ಹಂಪ್ರಕ. ೬-೬೩). ೧೧. ಸಾರು ; ಘೋಷಿಸು : ಕಳುಪಿ ಕೊಟ್ಟಾದೇಶಮಂ ದೇಶದೊಳು ಸಾಜಿ ತಿಳವಡಿದು ಸುಕುಮಾರವೈವಾಹವಂ ಬೀಱಿ (ಹಂಚಕ. ೩-೪) : ವಿಬ್ಬರದ ಬಿರುದನು ಬೀಱುತಿರ್ದವು ಗೌಜುಗಹಳೆಗಳು (ಶುಚಾ. ೪-೦೪). ೧೨. ಹೊರಸೂಸು; ಹೊರಹೊಮ್ಮಿಸು : ವ್ಯತ್ಕ್ರೋತ್ಕುಂಗಸ್ಯನೆಯರ್ ಶ್ರಮವಾತ್ಸುಮದೇಂ ಸುರಭಿಗಂಧಮಂ ಬೀಱಿದರೋ (ಶಪು. ೦೦-೩೦); ಸರಸಿಜಾಯತದಂದಮನು ಮೋಹರಿಸಿ ಮುಂಚುವ ಪರಿಮಳವನಂದರಸಿ ಬೀಱುತ ಬಂದು ಹೊಕ್ಕಳು ರಾಜಮಂದಿರವ (ಶುಪ್ರಾಕ್ರಿ. ೦-೨೬); ಕಾಂತಿಯ ಬೀಱಿದವೆ ಭುಜಲತೆಗಳಭಿನವಗರ್ಭದೇಳ್ಗೆಯಲಿ (ಕೊಚಾ. ೦-೯-೨). ೧೩. ತೋರಿಸು ; ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸು ; ಪ್ರದರ್ಶಿಸು : ಮಾ[ಜಿ]ಡ್ದುದಲ್ ಸಾಲದೆನ್ನೀ ವಾಣಾವಾಸಕ್ಕೆನುತುಮುಳ್ದಂ ಬೀಱುತುಂ ಬಿಲ್ದೆ ಬಾನಂ ದ್ರೋಣಾಂ ನಿಂದಂ ಮಸಗಿ ತಿರುಪುತ್ತುಂದು ಕೂರಂಬು ನಾಗಳ್ (ಪಂಚಾ. ೦೦-೩೬) ; ಎಲ್ಲಾ ರತ್ನಂಗಳುಮನೊಳಕೊಂಡೊಳ್ಪ ನಿ ಭೋದಿ ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲಂ ಬೀಱಲ್ ಪೊಱಗೆ ಕನಿಮಂ ನಿಚ್ಚಮಿಡಾಡು ತಿರ್ಕುಂ (ಶಾಖ್ಯಕ. ೨೩೨); ಸುರಭಿ ಪ್ರಾಲೇಯತೋಯಂಗಳಂ ಯುವ ಪಾಂಥರ್ಗೆಱೆವಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಲಲಿತಾಂಗೋಪಾಂಗಶೃಂಗಾರಸೌರಭಮಂ ಬೀಱುವರೆಂಬ ದೂಱನಿಸುಗುತ್ತಿರ್ಪರ್ ಪ್ರಪಾಕಾಂತೆಯರ್ (ಪುಷ್ಪ. ೨-೩೨) ; ಸೇರಿದ ಹೊಲವನ್ನು ಪೋಗುವ ಮಗನನ್ನು ಜಾರು ಮೈವೆಱಿದ ಮಗಳನ್ನು ಪರರಲ್ಲಿ ಬೀಱುವವನೆಗ್ಗ (ಸರ್ಪಾಕ್ಕ. ೦೩೩). ೧೪. ಮೆರೆ ; ಕಂಗೊಳಿಸು : ಬೀಱುಶಿಹ ಫಲರಸದೊಳಿಪ್ಪ ನವರುಚಿಯಂತೆ ವಾರಣದ ಮಸ್ತಕದ ಮುತ್ತಿನಂತೆ (ಶಪಗಿ. ೬-೨). ೧೫. ತೂಗು ; ಒಲೆದಾಡು; 'ಬೀಱುಸು' ಪರಾ. ಬೀರ್₁ : ೩. 'ಬೀರ್ವಗ್ಗ' ಪರಾ. ೪. 'ಬೀರ್ಚು' ಪರಾ. ೧೩. ಅತುಲಸೊಗಸುಂ ಬೀರ್ವ ವಿಟನಂತೆ ಮುಂಬರಿದು ತಂಬೆಲರು ತೀಡಿತಾಗ (ಹಂಚಾ. ೩-೬-೨೨). ಬೀರು₁ : ೧. ಕಳ್ಳರು ಹಿಂಡುಗಡೆಯಿಂದ ಕವಣೆಗಲ್ಲನ್ನು ಬೀರುತಾ ಬಂದರು (ಪಚಿಪು. XI, ೪); ಹುಡುಗರು ಬಸ್ಸಿಗೆ ಕಲ್ಲು ಬೀರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಡಿಂ). ೩. ನಾಯಿಮರಿಯ ಕುತ್ತಿಗೆಗೆ ಜೋರಾಗಿ ಹಗ್ಗ ಬೀಸೋಡ (ಡಿಂ). ೮. ಅವಳು ಎಳ್ಳನ್ನು ಬೀರುವುದಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದಾಳೆ (ಡಿಂ). ೧೨. ಬಾಗುವೆ ಬಳುಕುವೆ ಬಳೆಗಳನಿಣುಸುವೆ ಕಳ್ಳಸೋಟವ ಬೀರುತಿರುವೆ (ಸಂಚಾಪ. ೪೪-೩೩); ನಾರಾಚದೇರಿಗಾರದೆ ಸೋಗೆ ನರಳು ದನಿಯಂ ಬೀರಿ ಚೀರಿಡೆ (ಚಕ್ಕಾಂಗ. ೫೪-೦೧೩೯) ; ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅದು ಸಭಾಜನೆ ಹೊಂದಿ ಕೆಟ್ಟವಾಸನೆಯನ್ನು ಬೀರುತ್ತದೆ (ಗೃಪ್ರ. ೩೦). ೧೩. ಹರಿ ವಿರಂಚಿಗಳಾನಲಾರದ ಭರಿತಕಾರ್ಯವನಿಳೆಯೊಳುದಿಸಿದ ನರನು ತಾ ನಿರ್ವಹಿಪನೆಂದೇ ನಯವ ಬೀರಿದಿರಿ (ಕೀಗಮು. ೬-೦೪). ೧೪. ಕೃಷ್ಣಮೇಘಸದೃಶವೇಣ ತೂರಿ ಬೀರಿ ಬರುವಳು! (ಹಾಂಚಕ. ೦೦-೪). ೧೫. ಉಂಟಾಗಿಸು ; ಉಂಟುಮಾಡು : ಚಲುವಿತೆಯದೋರಿ ಮಾಯಾಭ್ರಮೆಯ ಬೀರಿದುದು (ಅಕಣಾ. ೩-೪-೧೩); ಹಾಡಿ ಮುದವನು ಹೀರಿ, ಜನಕೆ ಹರುಷವ ಬೀರಿ ತೇಲು ಮುಂದೆ (ಹಾಂಚಕ. ೧೩-೦೪); ನೀತಿ ಮತ್ತು ಧರ್ಮದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಜನರ ಮೇಲೆ ಬೀರಲು ಯತ್ನಿಸುವನು (ಚಕ್ಕಶ್ರಾ. ೬೦೩). ಬೀಱುಲ್ : ೧. ಜಾತಾರಕ್ಕೆ ಏಱುಲ್, ಬೀಱುಲ್, ಬಿಱಿಲ್ (ಹುದ- ೫೫ ಕ್ರಿಯೋ). ೩. ಆರ್ಚ ಚಂದ್ರಾಗ್ನಿಲೋಚನನಳವಳಿಸುವೆಂ ಬೀರ್ಕಳಿಗಳೆ ವಿ:ಕೆಯವನು (ಶಪು. ೧೩-೩೩). ೪. ದೆಸದೆಸಗೆ ಬೀರ್ವ ತನಿಗಂಪಿನಿಂ ತಂಪಿನಿಂ . . . ಕೊಳಂ ಕಣ್ಗಸೆದುದು (ಕ್ಷತ್ರಾಚಾ. ೦೫-೯). ೧೨. ಕಂತುತನಯಂಗೆ ಪೂರ್ವದಿಗಂಗನೆ ತಂದು ಕೊಟ್ಟರ್ವ ಮಾಣಿಕದ ಕನ್ನಡಿಯೆನೆ ಕಾಂತಿಯ ಬೀರ್ವ ಭಾಸ್ಕರ ಮೂಡಿದನು (ಕೀಗಚ. ೩೫-೦೩).

ಬೀರಿಕೊಳ್ಳು = ಬಿಗಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಬಲವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು : ನಡುಪಟ್ಟಿಯನ್ನು (ಬೆಲ್ಟ್) ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಬಿ ರಿಕೊಂಡರೆ ಹುಪ್ಪು ಕೋರುವುದಿಲ್ಲ (ಕೊಚಕ್ಕೈ. ೩೬).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ವೀಱು; ತುಳು. ಬೀರು; ಕೋತ. ವೀರ್]

ಬೀಱು₂ (ನಾ). ೧. ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟುವ ಕಾಣಿಕೆ.– ಗಂಟು : 'ಬೀಱುಗೊಳ್' ಪರಾ. ೨. ಚಂಚಲವಾಗಿರುವುದು : ಬಲೆದೊಡಕುಗಳು ಕರ್ಮಮಾರ್ಗಂಗಳ ಬೊಳೆಗಳುಗ್ರಂಗಳಾಶಾವಳಯಿತಂಗಳು ಜಾಱುಗಳು ಬೀಱುಗಳು (ಶಪು. ೧೨-೩೭). [<ಬೀಱು₁]

ಬೀಱುಗುಂಡು (ನಾ). (ಯುದ್ಧ ನಡೆಯುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ) ತೂರಿ ಬರುವ ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲು ; ಎಸೆಯುವ ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲು : ಬೀಳ್ದ ಕವಣೆಗಲ್ಲಳ ಬೀಱುಗುಂಡುಗಳ ಘಾತಿಯಿಂ ಬಸವಳಿದು ಬೀಳುತಿರ್ದರ್ ಕೆಲಬರು (ಶಪು. ೪೨-೩೬)- [ಬೀಱು₁ + ಗುಂಡು]

ಬೀಜುಗುಣಿಕೆ (ನಾ). ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟುವ ಕುಣಿಕೆ : ಬಂಧಿಸುವ ಗೆಂಟು : ವಾರುವಗಳ ಡಾವಣಿ ನೇಣ್ಗಳ ಬಲುಬೀಜುಗುಣಿಕೆಗಳ ಪಜ್ಜಿದು ಕೇರಿಕೇರಿಯೊಳು ತಮ್ಮಿಚ್ಛೆಯೊಳಗೆ ಸಲೆ ತಾಜುಪಾಜೂಗಿಯೋಡಿದುವೆ (ಕಂಪಿ. ೦೫-೯೦). [ಬೀಜು$_{1}$ + ಕುಣಿಕೆ$_{2}$ (< ಕುಳಿಕೆ$_{1}$)]

ಬೀಜುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕುಣಿಕೆಗೆ ಸಿಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಬಂಧಿಸು : ಹಣವೇನು ಭಾತೆ ನಿನ್ನಯ ಗುಣವೆಂಬುದು ಮಣಿದಾರವಾಗೆನ್ನ ಮನವ ಕ್ಷಣದಲಿ ಬೀಜುಗೊಂಡುದು (ಕಂಪಿ. ೬-೦೬೯).

[ಬೀಜು$_{3}$ + ಕೊಳ್$_{1}$]

ಬೀಜುವಗ್ಗ, ಬೀರ್ವಗ್ಗ (ನಾ). ಕುಣಿಕೆಯಿರುವ ಹಗ್ಗ.—ಪಾಶ : ಪಾವಿನ ಪೇಗೆ ಗಾಣದ ಸಿಡಿಗಳು ಓವದೆ ಬೀಜುವಗ್ಗಗಳು ತೀವಿ ಬೀಸು ನೂಂಕುವ ಕವಿಜಜಿಗಳಿಂ ಭಾಮಿಸೆ ಕೌತುಕಮಾಯ್ತು . . . ಬಲದೊಳಗೆ (ಅಪಿ. ೦೬-೧೫). **ಬೀರ್ವಗ್ಗ** : ಮೇಣಮನೆಜಿದು ತನುಗಳಂ ಕಾಸಿದರ್ ಬೀರ್ವಗ್ಗದುಂ ಹಾಯ್ಕಿ ಸೇದಿದರ್ ಮರುಳ್ಗೆಗಳಂ ಹೂತರು (ಪಜ್ಞ. ೪೨-೪೬). [ಬೀಜು$_{1}$+ಪಗ್ಗ]

ಬೀಟಿಂ°$_{1}$, ಬೀಳ್$_{1}$, ಬೀಳು$_{1}$, ಬೀಟ್ಟು$_{1}$, ವೀಳ್, ವೀಟಿ° (ಕ್ರಿ). ಬಿದ್ದ$_{1}$, ಬಿರ್ದ, ಬಟ್ಟ (ಭೂತಕೃ).ಬಿದ್ದು$_{1}$, ಬಿರ್ದು$_{1}$, ಬಟ್ಟು$_{1}$ (ಭೂತನ್ಯೂ)· ೧. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಕೆಡೆ,—ಕುಸಿ ; ಪತನ ಹೊಂದು : ತಾನುಂ . . . . ಕಣಪಂಜರದೊಳೆಜಗಿ ಭೀಷ್ಮನ್ವಿಟ್ಟನ್ನೆ ನೆಲ ಮುಟ್ಟದೆ ಬಿಟ್ಟೋನಾನಾ (ಪಪ. VIII. ಸಿಂಪ. ೦೦-೬ ; ಸಂ. ೫೦೦); ಅನಿಬರ ಬಿಲ್ಲುಳಂ ಮುಜಿದು ದರ್ಪಗಳನಿಬರುಂ ಪೆಜಗಣ್ಗುರುಳ್ದು ಬಿಟ್ಟೊಡೆ (ಪಣ್ಣಾ. ೧೩-೬) ; ಬಿಟ್ಟುದು ಭರದೆ ಸಿಡಿಲ್ದತ್ತ ಕರ್ಣೋತ್ಪಮಾಂಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೫-೨೦೬) ; ಜೋರಿಗೆಯೊಕ್ಕಲ್ಗಿಣಯಾಗಿ ಬಿದ್ದ ಭುಟರಿಂ ಬಿದ್ದಶ್ವದಿಂ ಬಿದ್ದ ದಂತಿಗಳಿಂದುಂ ಜವನುಂಡು ಕಾಳೆದವೊಲಾಯ್ತ್ಕ್ಷಂ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ (ಗಣಾಯು. ೬-೨). ೨. ವಮಸ್ಕಾರಮಾಡು ; ಮಣಿ : ಕಡದಿರ್ದುದು ಪ್ಪಾವತಿ ಸಹಸ್ರಾಂಗನಾಳಿ ನೃವನದಿಮೊದಲೊಳ್ ಬಿರ್ದು ನಿನಗೆ ಚತುರ್ದಶರತ್ನಂ ಜನೇಶ ಬೆಕೆಯ್ದುಮುಮರರೆಲ್ಲಂ ಬೆಸನೇನೆನುತಿರ್ಪರ್ (ಅಪಿ. ೦೦-೬೫) ; ಇಲ್ಲಿ 'ಬಿರ್ದು' ಎಂಬುದು ೩ಳಿ ಮತ್ತು ೩ನೆಯ ಪದ್ಯಗಳ ನಡುವೆ ವಚನಭಾಗವಾಗಿ ಬರಬೇಕಿತ್ತು ; ಅದು ಮಡುವಿಂ ಪೊಜಮಟ್ಟು ಬಂದೊಂದೊಂದಜ ಕಾಲ ಮೇಲೆ ಬರ್ದುನಂದಾಶ್ಚುಗಳನಿಕ್ಕಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬೦೦-೦೬). ೩. (ಹೂವು, ಕಿಡಿ ಮುಂತಾದುವು) ಉದುರು : ಮಲಯಾನಿಳನೆನಕದಿನುದಿರ್ವಲರ್ಗಳ ಮಕರಂದಮಾಲಿಗಳ ಪರೆದತ್ತಂ ನೆಲದೊಳ್ ಬಿಟ್ಟುಂ ಪಡೆದುದು ವಿಲೋಚನಾಂಬುಗಳನಗ್ಗಳಂ ವಿರಹಿಗಳಾ (ಪಪಿಂಪ. ೩-೦೩೬) ; ಭೋಂಕೆನೊಗೆತರ್ಪ ಮಹೋರಗನೆಯ್ದೆ ಪಲ್ಲಳರ್ದೊಡೆ ಕಡಿವೀಬೆ ನೆತ್ರರೊಜಿದುರ್ಬುಗೆ ಕೊಂಡುದು ತೃತ್ರಪ್ಯಯಂ (ಅಂಪ. ೨-೨೦); ಮಾತಂಗಕುಂಭದಿಂ ರಣಭೂತಲದೊಳ್ ಬಿಟ್ಟುವೊಡೆ ಮೌಕ್ತಿಕ ಮಾಣಿಗಳ್ (ಪಂಂಪಪಾ. ೦೩-೭೭). ೪. (ಸಿಡಿಲು, ಬಾಣ, ಕಲ್ಲು ಇತ್ಯಾದಿ) ಎರಗು; ಹಾಯು; ಬಡಿ : [ಸಿ]ಡಿಲ್ ಬೀಜಿ ಮರಂ ಮುಜಿಯೆ (ಪಾಂಪಿತ್ತ. ೪-೦೦೩); ಕುಮಾರನನೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಮಾಣದೆ ಗಗನಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಗೆದನುರ್ವಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಸಿಡಿಲ್ ಸಿಡಿಲ್ವವೋ (ಪಂರ್ಪ್ರತಿ. ೫-೩). ೫. ಇಳಿ : ಕೆಳಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬರು ; ಶಾಪದೀದಕಟ ತಿರ್ಯಗ್ಜಾತಿಯೊಬ್ಬಿಟ್ಟಿನೇ (ಪಾಪಂಪಾ. ೭೦೪). ೬. ಅಸ್ಪಮಿಸು ; ಮುಳುಗು : ಬಟ್ಟು ಬೀಟುವೊಲ್ಪೊಟ್ಟನೆ ನೊಸ್ಪಂ ಬೀಟ್ಟಿಡೆಯೆ × × (ಪಪ. II. ೦೩೬-೦೭; ಸಂ. ೪೦೦). ೭. ಜಾರು : ಅಂಬರ ದೊಳಾಡುವ ಪರ್ದಿನ ಬಾಯಿಂದಂ ಬಿರ್ದು ಬರ್ದುಂಕಿದೊಂದು ಪೆಣ್ಣಿಲಿಯಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೫೫೬-೭); ವಿಸ್ತರಿಸದೆ ಬಲ್ದೊಜಿಯೊಳ್ ಮತ್ತನಿಸದೆ ಬರ್ದೊಡಣ್ಣಾ ಸಹವಾಸಿಯ ಬಂದೆತ್ತುವುದು (ಪಪಿಂಪ. ೦-೦೫೩). ೮. ದುಮಿಂಕು ; ಜಿಗಿ : ಬಡಗ ರೆಕ್ಕೆಕದದುಬದಗಾಯ್ತೆಟ್ಟದಿ ಬಟ್ಟ ಕೊಕ್ಕೆಮಟ (? ಆ) × × × (ಪಾ. XVIII, ೩೭೯-೫೭ ; ಪಪಿಂಪ ೫೫). ಬೇಡನೊಂದು ಪುರಿ ತನ್ನನಟ್ಟರವೆ ಪ್ರಾಣಭಯದಿಂ ದೆಸೆಗಾಣದೆ ಪುರಾಣಕೂಪದೊಳ್ ಬಿರ್ದಂ ಆ ಪುರಿಯುಂ ಕೋಪಾಂಧನಪ್ಪ ಜುಂದಲ್ಲಿಯೆ ಬಿರ್ದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೦೦೯-೦೩); ಬೆದಜಿ ಪುರಿ ಬಾವಿಯೊಳ್ ಬಿರ್ದುದನಜಿಯೊಡೆ ಗುಂಡುಗೊಂಡು [ಕೊಂದಿ]ಕ್ಕುಗುಂ (ಪಂಪಪಾ ೬-೩೭); ಪರ್ವತವೇಜಿ ಬಿದ್ದರಂತೆ ನಿರ್ಜೀವನಾಗಿ (ಧರ್ಶಾಕ್ಕು. ೦-೦೩೮). ೯. (ಭೂಮಿ. ಕಟ್ಟಡ ಇತ್ಯಾದಿ) ಕುಸಿ; ಜರಿ : ಪಡೆಯ ಪೊಜಿಗೆಗಿದು ಶೇಷಂ ಪೆಡೆಗಳನುಡುಗುವುದುಮೆಳೆ ಬೊದಿಲ್ಲನೆ ಬಿದ್ದತ್ರಡಿಗಿಡೆ ಕೂರ್ಮನ ಬೆನ್ನಂ ದೊಡವು ಸಿಡಿಲ್ದೊಡನೆ ನುಚ್ಚುನೂಜಿಪ್ಪನೆಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೭೦); ಭುವನ ವ್ಯಾತಂ ವಿರಾಧಾರದೊಳಡಕಿರಲುಂ ಬೀಟ್ಟುಮೆಂದಂದು ಕಾಜೋದ್ಭವಂ . . . ಸೈತಿಟ್ಟ ವಿಧಾಸ್ವತ್ಯಾಂಚನಸ್ತಂಭವಿದೆನೆ (ಕುಮುಪಾ. ೦-೭೫). ೧೦. ಬಳಲು : ಆಯಾಸಹೊಂದು : ವದದಾಂ ನೋಡಿದನಾತನಿರ್ದ ದೆಸೆಯಂ ಪೊಲ್ಲಾಲಿ ಬೀಟ್ಟನ್ನೆಗಂ (ಶಾಪಂಪಾ. ೭೮೯) ; ನೋಡಿದ ಳಬ್ಜಾನನೆ ನಿನ್ನ ಚಿತ್ರಪಟಮಂ ನಟ್ಟಾಲಿ ಬೀಟ್ಟನ್ನೆಗಂ (ದಶಾ. ೦೦-೭೩). ೧೧. ಮರಣ ಹೊಂದು ; ಸಾಯು : ನಾಡನೊರೊಳ್ಕಣಿಸ್ಪಮ ನಾನ್ನೆ ಜಾತಿಯಡಿಗಾಳ್ಕೆಟ್ಟತ್ತು ಸಿಂಭಗೆ ಕೊಳ್ಗೊಳದುಳ್ಳೀಟಿ ಎಜಿದು ಗೆಲ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಮಹಾಜನಮಾನ್ಯರದು ನಿಗಳ ಬಾಟ್ವಸ್ತು ಜೀವಿತಂ ಬೇಡಿ ಕೊಳ್ಳಿಮನೊಡೆ (ಪೌಪಿ. IX-ಂ. ೪೬-೩ ; ಸಂ. ೩೭೮ ಸಂ) ; ಅಪ್ಪಬಲಮನ್ನ ಎಜಿದು ಬಿದ್ದು × × (ಪಪ. IX. ಪಂಗಳಾ. ೩೩-೪ ; ಸಂ. ೭೬೦) ; ಅಗ್ಗಳಾ ಅರಸರಾ ಬೆಸಸಿದೊಡೆ ಬೆಸನ ಪೆತ್ಕುರ್ದಿ ಬಲಮಾರ್ತ್ತಿ ಎಜಿದು ಬಿದ್ದರ್ (ಪಪ. X (ಎ), ಪಾಗೇಪ. ೩೬-೪ ; ಸಂ. ೮೭೦). ೧೨. (ಆಹಾರ ಮುಂತಾದುವು) ಹಳಸು ; ನೀರು ಬಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು : "ಬಿಟ್ಟುದು—ಪಟ್ಟುದುವು, ಸತ್ತುದು, ಕೈ ಜೋಲ್ದುದು" (ಕವಿಪ. ಪಂ. ೦) : "ಬಿಟ್ಟುದನೆ ಪಟ್ಟುದುವು ಸತ್ತುದುಂ ಕೈಯಿಂದೆ ಜಾರ್ದುದಕ್ಕುಂ" (ಸಂಗಪ. ೦೬). 'ಬೀಟುಬಲಿ' ಪರಾ. ೧೩. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗು ; ಚೆದರು : "ಪಡಲಿಟ್ಟುದೆನಲು ಬರ್ದುದು" (ಕಪಂ. ೩೩೬). ೧೪. (ಪೆಚ್ಚೆ, ಬೆಲೆ ಇತ್ಯಾದಿ) ಉಂಟಾಗು ; ತಗಲು : ತದುಗೆ ಸುಂಕ್ಕಂ(ಕಂ) ಬೀಟ್ಟಲ್ಲಿ ಒನ್ನು ಬೇಱಿಗೆ (ಪಪ. VIII. ೨೮೬-೩; ೭೭೨). ೧೫. ಸಿಕ್ಕಿ ಹಾಕಿ ಕೊಳ್ಳು ; ಸಿಲುಕು : ಜುಡಾಲರ ಕಯ್ಕೊಟ್ಟಿಟ್ಟ ತೋಲ್ಪಂಜರದ ಪಡಿಕೆಯೊಳ್ಳಿಲ್ಲ ದುರ್ವಾರದುಃಖೋತ್ಕರಮಲ್ಲಂ ನೋಡಲೆನ್ನಿಂದ್ರಿಯ ನಿಮಹದ ದೋಷಂ ದಲ್ (ಪಾಕಂಪಾ. ೬೩೩); ವೇರಾನೆಯ ಬಾರಿಗೆ ಬಿರ್ದಾ ಶ್ವಾನನ ತೆಜಿದಂತೆ ಬಾಧೆಗೊಳಗಾಗಿರ್ಪೆ (ರಶಾಕ್ಕು. ೬-೦೩೦) ; ನಿಚ್ಚಮಾ ವೇದವಚನಕೆಂತುಂ ಸಿಲ್ಕುದಣ್ಣಾ ನೀನೇ ವಿಚಿತ್ರಮಿದಲ್ತೆ ತೊಡರಿ ಬೀಟ್ಟಿ ಕೈಕೆಯೊರೆದ ಬಿಜುನುಡಿದೊಂದಕೆ (ತ್ರೀಣಾಪು. ೪-೨೬). ೧೬. ಧಾರೆಯಾಗು ; ಸುರಿ : ನೇರ್ವಲ್ಲಿ ಕೆನ್ನೆತ್ತರುಂ ಬರಿವಿಂಡಂಗಳೆ ಬೀಜುಲುಣ್ಕೆ ಮನದೊಂದನ್ಕೆಟ್ಟಳಂ ಪೊಣ್ಕೆ ಬೀರರಸಣ್ಯಾಗರಮಾಯ್ತು ನೋಡ ಕವಚಂ ಗೊಡುದಮಾ ಕರ್ಣನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೬೬). ೧೭. ನ್ಯೂನವಾಗು ; ಕೊರತೆಯಾಗು; ಅಪೂರ್ಣವಾಗು : 'ಬೀಟುಕ್ಕರ' ಪರಾ. ಬೀಳ್$_{1}$: ೧. ಇನ್ನೀ ಧರ್ಮ್ಮಮನಳಿದವರು . . . ನರಕಕ್ಕೆ ಬೀಳ್ವರು (ಕಾ. II, ೦೦-೨೮; ೧೦೫೦); ಗಿರಿಯು ಶಿರದಲಿ ಪೂತ ಕಕ್ಕೆಯ ಮರ ಮುಜಿದು ಬೀಳ್ವಂತೆ (ಕಾಬ್ಯಾಕ್ಕೋ. ೫-೫೬). ೨. ದಂಡವತ್ಪ್ರಣತಿಯಿಂ ಮುನ್ನಂ ಮಪಂ ಬಿಳ್ದ (ತಿಮ. ಪೀ. ೦೦-೪); ಹರಹರ ನಮಃಶಿವಾಯೆಂದು ಬರ್ದಂ ನೋಡ (ಶಿಪು. ಪೀ. ೦೫೬-೨೨). ೩. ಜೇರಿಗೆ ಬೆಲ್ಲಂ ಸಡಿಲ್ದು ಕಂಪನದೆ ಬಿಳ್ದು ಪಗಜೆಯ ಪದದೊಳ್ (ಗಿಪಿ. ೦೦-೯೨) ; ಕಂಬನಿಪೊಂದೆರಡು ಬೀಳ್ವರ್ದಡಂ (ಪಸಪ್ರ. ೪೨-೨೬). ೭. ಕೈಯಾಯುಧಂ ಬೀಳ್ವುದಂ ಕಣನಂ ಲುಬ್ಧಕನಂ . . . ಕಪಸೊಳ್ ಕಾಣಲು ಬಾರದೈ (ಪೋಪಿಚಿ. ೭೦). ೧೧. ಸಂತರಾಗಲಸಂತ

ರಾಗಲಿಯಂತೆಕಾಲದಲವರು ಬೀಳ್ದರು ಮಂತ್ರಗಳು ಕಾವಿರವು ಜ್ಯೋತಿಯ ಸಾಕ್ಷಿಯಿಲ್ಲದಿರೆ (ಸಂಭವ. ೪-೦೫). ೧೬. ಬೀಳ್ದ ಲೋಳೆಯ ಬಿಗಿದ ಗಲ್ಲಗಳ ಅಂಗವಿಚ್ಛಾಯೆಯಂ . . . ನಾರ್ವ ಪಾತೊಡಲು (ಪಪು. ೪೭-೫೭). ೧೫. ನೋತುಹೋಗು ; ನೋಲು : ಸಂಕಲಿನಾಚ್ಯರ ನೋಟದೊಡನೆ ತನ್ನ ನೋಟಂ ಳಿಲನೆ ಸಂದಿಸೆ ಹಳಿಲನೆ ಮನವಂದಿರ್ದು (ಪಂಪಭ. ೦೨-೩೨); ಬೀಳ್ದಂದು ಮತ್ತಂ ಪಾಂಡ್ಯನ ಬಾಳ್ದ ಬಲಂ (ಪಾಣಾಕ್ಷ. ೩-೩-೨೭). ೧೯. ಆಕ್ರಮಿಸು ; ಧಾಳಿ ಮಾಡು : ಬಾಳೆಯುಮಕ್ಕೆ ಸೋದಿಯ ಮೇಲೆ ದಂಡಂ ಬೀಳ ಬೇಳಲೇಱಿ ಬಂದು ಪರಿಗೆಯ ಬಯಲಲಿ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟು (ಪ್ರಾಶಾ. ೦೯೨೯. ೭೩-೩ ; 1216). ಬೀಳ್ವು₁ : ೧. ಬಿದ್ದವು ತೋಳ್ ಗಾಳಿಗೆ ತರುಕದಂಬಕವವಳೆ ಗಮನದಲಿ (ತೊರಣಾ. ೦-೦೦-೬). ೨. ಬಿರಿ ಮುಗುಳಂದದಿ ಎನ್ನ ಹೃದಯ ನಿಮ್ಮ ಶ್ರೀಚರಣದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದರಳುಗೆ (ಪಸಪ. ೪೬೭) ; ನರನ ನುಡಿಯನು ಹೊಳ್ಕುಗಳೆವರೆ ಚರಣದಲಿ ಬೀಳುವೆವು (ಕುಚ್ಕಾರ್ಕ್ರೀ. ೪-೨೪) ; ನರಹುಯಿ ಪಾದಕೆ ನಾ ಬೀಳಲಿಲ್ಲ (ತ್ರಿರಂದ. ೦-೦೭೭-೦೭). ೩. ಬೀಳುವುದು ತಾ ಮತ್ಸ್ಯವಾಲದಿ ಜಾಳಿಸಿದ ಜಲವೀಗ ಭೂಮಿಗೆ (ಸಂಭವ. ೪-೨೯) ; ದೇವರ ದಯದಿಂದ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಿಡಿ ಬೀಳಲಿಲ್ಲ (ಕುಂಬಿಯ. ೪-೭೬). ೪. ಬೀಳುವಂಬಿನ ಹೊಯ್ವ ಖಡ್ಗದ ತೊಳು ವಾನೆಯ ತೊಡಿ ತಾಗುವ . . . ಧಾಳಾಧೂಳಿ ಮಸಗಿತು (ಕುಚ್ಕಾಕ. ೦೦-೪) ; ನಿಡಿಗಲ್ಲು . . . ಬಟುಗಲ್ಲು ಬೀಳೆ ತುಡುಕಿದ ವಜ್ರಮಾರ್ಗಾಣದಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಹುಡಿಯೇಳಲೆಚ್ಚು ಹಾಱಿಸಿದ (ತೊಪಕ. ೪೦-೭೩). ೫. ಅಧಿಕವಹ ಕೋಪದಲಿ ಬಿಳುವರು ಅಧಮತೆಯಲಿ (ಪಪಾಗ. ೦೦-೯-೨೬) ; ಬೆಲೆ ಏರು ತ್ತಿರುವ ಅಥವಾ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ . . . ಚಲಾವಣೆಗೆ ತರಬಹುದು (ಜಾಶಾಕ್ರ. ೦೯). ೮. ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರೊಡನೆ ಮಱಿದು ಸರಸವಾಡಿದರೆ ಸುಣ್ಣದ ಕಲ್ಲ ಮಡಿಲಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಮಡುವ ಬಿದ್ದಂತೆ (ಬಸವ. ೬೬೦ ೮) ; ಬರುತ ಮೇರುವನೇಱಿ ಬೀಳಲು ಧರಣಿ ಪತ್ತಿಯ ಶಯನದಂದದಿ ವರಮುನಿಗೆ ತಾನಾಗಿ (ಸಂಭವ. ೨೬-೨೪); ಕಾಳ ಕೂಟದ ಮಡುವಿನೊಳು ಮುಳುಗುವೆನೊ ಬೆಟ್ಟವನೇಱಿ ಬೀಳುವೆನೊ (ಪಗಪ. ೫-೨೬) ; ತಾನು ಬಾವಿಗೆ ಬೀಳುವುದನ್ನು ಸಹಾ ಬಿಡದೆ ಹೇಳಿದಳು (ಬಿಅರಿ. ೦೦೦). ೯. ಹಿತ್ತಲ ಗೋಡೆಯು ಬೀಳಲಿ (ತ್ರಿರಂದ. ೬-೨೦-೬). ೧೦. ಉಮೆಯ ನಲ್ಲಪು ವಿಷವನುಂಡು ಭೂಮಿಸಿ ಬಿದ್ದ ಬಳಿಕ್ಕ ಕಾವಡೆ ನಿಮಗೆ ಶಕ್ಯವೆ (ಬಸಪು. ೦೬-೬) ; ಬೀಳು ಬೀಳಭಮನ್ಯುವಿನ ವಧೆ ಬಾಳಲೀವುದೆ ನಿನ್ನನೆನುತುಬ್ಬಳುತನದಲಿ ಪಾರ್ಥ ಬೊಬ್ಬಿಡೆ (ಕುಚ್ಕಾರ್ಕ್ರೀ. ೦೯-೩೦) ; ಹುಟ್ಟಿದಮ ಶ್ರೀಹಂಮೆಯಲ್ಲಿ ಬಾಳುವನು ಇಲ್ಲಿ ಬೀಳುವುದೂ ಇಲ್ಲಿಯೇ (ಕುಂಗಚ. ೪). ೧೫. ದೂರದೂರದ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಪತ್ರ ಕಳುಹಿಸಬೇಕಾದರೆ ಅರ್ಧ ರೂಪಾಯಿ, ಮುಕ್ಕಾಲು ರೂಪಾಯಿ ಎಂದು ರೂಪಾಯಿಯ ತನಕ ಬೀಳುವದು (ಪುಂಬಿಯ. ೫, ೪-೪೬) ; ಈ ಸೀರೆಗೆ ಎಷ್ಟು ಬಿತ್ತು ? (ರೂಪ). ೧೫. ಕೆನಬಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಪಶುವಿನಂತಾಮ ದೆಸದೆಸೆಗೆ ಬಾಯ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದೇನಯ್ಯಾ (ಬಸಪ. ೫೭) ; ಕಾಲನುದ್ದಂಡೋಗ್ರದಂಡಕರಾಳಬಾಧೆಗೆ ಬಿದ್ದಯಲ್ಲಾ (ಬಸಪು. ೪೯-೦೦) ; ಬಿದ್ದನೆಬಲಾಜನದ ಬಲೆಯೊಳಗೊದ್ದು ಕೊಳುತ ಮುನೀಂದ್ರನಂಗಜನುದ್ಭುರುಟುತನಕಾರು ಸರಿ ಸುರನರ ಭುಜಂಗರಲಿ (ತೊರಣಾ. ೦-೬-೩೬). ೧೬. ತನುವರಿಚ್ಚುತವೀರ್ಯ ಬೀಳ್ವು ಕನಕಳಸದೊಳಿರಿಸಲು (ಸಂಭವ. ೦೬-೬೯). ೨೦. ಒದಗು; ಸಂಭವಿಸು; ಬರು : ಸೂರ್ಯನು ಇಳ್ದಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಚಳಿ ಬೀಳುತ್ತಿತ್ತು (ಪುಬಿಯ. ೫. ೪-೨೪). ೨೧. ಜೋಲು ; ನೇಲು : ಬಿದ್ದ ಮೊಲೆಯ ಅವಿಳೆಯೊಳೇಱಿಸಿ ಕಟ್ಟಿ (ಕಂಪಿ. ೬೦-೧೬) ; ಬಲೆಯು ಹಱಿದರೆ ಹೊಲ್ಲ ಮೊಲೆಯು ಬಿದ್ದರೆ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೦೪). ೨೨. ಸೇರು ; ಕೂಡು : ನಿನ್ನ ಪಾಲಿಗೆ ಬಿದ್ದನೊ ಪರಮಕ್ಯಪಾಳೋ (ತ್ರಿರಂದ. ೪-೦೦೪ ಪದ್ಯ) ; ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಅರ್ಘ್ಯಟಿಕ್ಕೆ ಸಾಗರಕ್ಕೆ ಬೀಳುವ ನದಿಗಳು (ತೊಗೋಲ. ೫೩). ೨೩. ಗುರಿ ತಗುಲು ; ಗುರಿ ತಾಕು.—ಮುಟ್ಟು : ಎಚ್ಚತ್ತು ಮುಗುಳೆ ನೋಡಿದೊಡೆ ಮನ್ಮಥ ಬೀಳಲಿಚ್ಚನು ದೈತ್ಯೇಶನೊಡಲ ಎಚ್ಚಱು ಪಲ್ಲಟವಾಗಿರೆ ಕಣ್ಣಱಿದಚ್ಚತ್ತು ರತಿಯ ನಿಟ್ಟಿಸಿದ (ತೊಲಿಕ. ೦೦-೦೨). ಬೀಟು₁ : ೧. ಇಂತಪಿಳೆ ದಿಶಾಚಕ್ರದೊಳ್ಕೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿ ಕೊರ್ವಿ ಪರ್ವಿದತುಳಧ್ವಾಂತ ದೊಳಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಬೀಟುತ್ತಾಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ಬರೆವರೆ (ಪಕ್ಕಿಪಿ. ೩-೦೩ ಪ). ೩. ಬೀಟುವಿನಂ ಕಣ್ಣಂಳ್ಕೆ ನಿರಾಳಂಬನಮಾಗೆ ಮನದ ಮೋಹಸ್ತಂಭಂ ಬೀಟ್ . . . ನಭಸ್ಥಲದೊಳಾದುದುಳ್ಳಾವತಂ (ಪಪು. ೬-೧೬). ವೀಳ್ : ೧೯. ನೀಂ ಗಡಿಯೊಳ್ ಭಗದಿಂ ವೀಳೆ ಪಾಂಡುಳೆ ಬೀಡಂ ನಡಸಂದಾದ್ರೀಸಪ್ಪೋಗಗ್ಗನಿಸೆನುತೆ ಬೆಸಂಬೇಳರ್ . . . ವೇತ್ರುಹಸ್ತರು (ಎಳ. VII. ೪೪೦೬. ೩-೦೩; 1216). ವೀಟು² : ೧೧. ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಅಜ್ಜಮ್ಮ ಕಾಸರೂರ್ ಆಳಿ × × × ಪಣ್ಣನ್ಡೂರ್ × × ಕೀರ್ತ್ತಣ್ಣನ್ ಗಡ್ಡಿಪುರದುಳ್ ದುರ್ಗ್ಗಮಾರ್ಪ್ಪಡೆಯು × × × ಎಜ್ದಿದ ವಿಟ್ಟೂರ್ (ಎಳ. IX. ೪೦೫೫. ೬೪-೬; ಷು. 780). ℘ ಈ ಧಾತುವು ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಂದೆ ಸೇರಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಉದಾ :—ಉಪವಾಸ ಬೀಳು. ಏಟು ಬೀಳು. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳು. ಕಳ್ಳ ಬೀಳು. ಕಾಲಿಗೆ ಬೀಳು. ಕಿವಿಗೆ ಬೀಳು. ಜಾರಿ ಬೀಳು. ತಿರುಗಿ ಬೀಳು. ತೂತು ಬೀಳು. ಬೀದಿಗೆ ಬೀಳು ಇತ್ಯಾದಿ.

ಬಿದ್ದಂಬರಿ = ಬೀಳುವಂತೆ ಓಡು ; ಪೋಗೆಂಬ ದಾಯಂಬ ಬಿದ್ದಂ ಬರಿಯಂದೋಪೋವೊ ಕೂ ಕೂಗು . . . ಪುರದೊಳ್ಪೊಣ್ಮತ್ತು (ಪಾಣಾಪ. ೪-೦೦೦) ; ಬಯಲೊಳ್ ಬೀದಿವರಿದುಂ ಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಬಿದ್ದಂ ಬರಿದುಂ (ಪಭಗ್ಯ. ೬-೪೨ ಪ). ಬಿದ್ದಂದೀಟ್ = ವೇಗವಾಗಿ ಬೀಳು : ಬಿದ್ದಂದೀಟ್ವ ಕೊಂತಕ್ಕೆ ಸುತ್ತುವ ಪಾಶಕ್ಕೆ . . . ಸಾಂಟುವ ಗೇಣ್ಕ್ಕಿಂದಿನ ಮಾದುದುದ್ಯುತಮಾದರ್ಶನ್ನೂಹದುಚ್ಛಾಹವಂ (ಪಂಪ್ರಪು. ೦೦-೦೦). ಬಿದ್ದ ಪಾಲಿಗೆ = ಸೇದಿ ಹೋದ ನಾಲಿಗೆ : ಕೋಷ್ಮ, ಮಧುಕ . . . ಕುಂಕುಮ ಇವಂ ವೀರಿಂದ ತೇದು, ನಾಲಿಗೆ ತೊಡೆಯಲು ಬಿದ್ದ ನಾಲಿಗೆ ಬಕ್ಕು (ಪಕ್ಕಿಪಿ. ೬೩). ಬಿದ್ದ ಬೀಳು = ವಿಶೇಷವಾಗಿ. ನಡೆದಾಡುವ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಭೇದಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆ. ನಡೆದಾಡುವಾಗ ಕೆಟ್ಟ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಉಂಟಾದ ಖಾಯಿಲೆಯೆಂದು. ಅದರ ಪರಿಹಾರರೂಪವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ವಿಧಿ: ℘ ಕುಂಕುಮ ಕಲಸಿದ ಅನ್ನ ಒಂದು ಉಂಡೆ. ಅರಿಸಿನ ಕಲಸಿದ ಅನ್ನ ಒಂದು ಉಂಡೆ. ಇಜ್ಜಲು ಪುಡಿಯನ್ನು ಕಲಸಿದ ಅನ್ನ ಒಂದು ಉಂಡೆ—ಹೀಗೆ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಅನ್ನದ ಉಂಡೆಗಳನ್ನು ಮಗುವಿಗೆ ನಿವಾಳಿಸಿ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಅಗೆದ ಗುಳಿಯಲ್ಲಿ ಹುಗಿದಿಟ್ಟು, ಮತ್ತೆ ಒಂದು ಚೊಂಬು ನೀರನ್ನು ಮಗುವಿಗೆ ನಿವಾಳಿಸಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಚೆಲ್ಲಿ, ಮೂರು ಸಾರಿ ಆ ಗುಳಿಯನ್ನು ದಾಟಿಸುತ್ತಾರೆ : ಮಗುವಿಗೆ ಏಕೋ ತುಂಬಾ ಭೇದಿಯಾಗುತ್ತಿದೆ. ಬದ ಬೀಳು ಮಾಡಿಸಬೇಕು (ರೂಪ). ಬಿದ್ದ ಮೋರೆ = ಅವಮಾನದಿಂದ ಜೋತು ಬಿದ್ದ ಮುಖ : ಇಳಿ ಬಿದ್ದ ಮುಖ : ಗದ್ದಿಗೆಯು ಬಳಿ ಕಿಡವಿದರು . . . ಬಿದ್ದ ಮೋರೆಯ. ನಿದ್ದಗ್ಣನ ಒದ್ದಿ ಕೊದಲ ದೊಂಬನಾ (ಕುಪು. ೪೦-೩೯). ಬಿದ್ದು ಸಾಯು = (ಅಲಂ)ಬಿಹಳ ಇಷ್ಟ ಪಡು : ಸುಭಗೆಯನ್ನು ಕಂಡರೆ ಗಂಗಾಸಾನಿ ಬಿದ್ದು ಸಾಯುವಳು (ಗಂಗಾಶಾ. ೫೩). ಬೀಳಗೆಡಹಿಸು = ನೆಲಕ್ಕೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು; ನೆಲಕ್ಕುರುಳಿಸು : ಸೋಲ ವಿಗಲೊಳಸಿವ ಬಿರುದರ ಬೀಳಗೆಡಹಿಸಿ . . . ಪಾರ್ಥನಿದಿರಾದ (ಕುಚ್ಕಾಭೀ. ೬-೦೬). ಬೀಳಲಿಡು = ಕೆಳಗೆ ಕೆಡವು ; ಬೀಳಿಸು : ಎಲೆಲೆ ಕೋಡಗ ಕೊಲುತಲುದೆ ಕಪಿ ಬಲೆಯ ಬೀಸಿರೋ ಬೀಳಗೆಡಹಿರೊ

ತೊಬಗೆದಿರಿರೋ ಕವಿಯೆನುತ . . . ತಜುಬಿದರು (ತೊಡಾ. ೩-೯-೫೧); ತುರಗಗಳನು ಬೀಳಗೆಡಹಿ ಬೆಟ್ಟದ ಚಾಮ ದುರಗಲಿ ಮೆಜೆದ ಸಾಹಸವ (ಶಂತಪ. ೩-೮೦). ಬೀಳದಡಿ=ಬೀಳುವಂತೆ ಹೊಡೆ.–ಬಡಿ : ಹಾಲ ಹಸುಳೆಯನಿಂತು ಭಂಗಿಸಿ ಬೀಳ ಜಡಿ [ಶಾಣಾಂ. ಹೊಯ್ಸ]ದಡವಿಯನು ಹೊಗಿಸುವ ಕಾಳು[ಮೂಳಿ]ಯನೇನನೆಂದೆನು ಸುರಚಿಯೆಂಬವಳ (ಶಣಾಗ. ೪-೩೬-೩೪). ಬೀಳಬಡಿ=ಬೀಳಜಡಿ : ಆಳ ಹದಜಿಸಿ ನುಡಿವ ನಾಯ್ಗಳ ಬೀಳ ಬಡಿ (ಶಾಣಾ೪ಪ್ರ. ೩-೩೪). ಬೀಳಲಿಕ್ಕು = ನೆಲಕ್ಕುರುಳುವಂತೆ ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡು : ಸೊಂಡಿಲೊಳ್ ಕೊನೆವೆತ್ತ ಮದಹಸ್ತಿಗಳ ಕಟ್ಟಿ ಕೊಂಡಿರ್ದ ಕೇಸರಿಗಳನು ತುಂಡದೊಳೆರಡು ಕಾಲ್ಗಳೊಳೆರಡಾಂತ ಭೇರುಂಡನ ಬೀಳಲಿಕ್ಕಿದನು (ಕೋಚಪ. ೮೯-೩೬). ಬೀಳಲಿಡು = ನೆಲಕ್ಕುರುಳಿಸು : ಬೇಳಿಸು: ಕೀಲ ಕಳೆವರು ರವಿಯ ಬಂಡಿಯ ಬೀಳಲಿಡುವರು ಚಂದ್ರಬಿಂಬವ (ಶಂಭಪ. ೭-೦೪). ಬೀಳಲಿಜಿ = ಕೆಡೆಯುವಂತೆ ಹೊಡೆ.–ಬೆಚ್ಚು : ಭಾಳಾಕ್ಷನ ರೂಹು ವಿನಗೇತೆನುತ ನಾರಿಕೇಳಫಲವ ಕಟ್ಟಿ ತೂಗಿ ಬೀಳಲಿಜಿದು ಕೊಲುವಂತೆ ತೆಂಗಿನ ಕಾಯ ಹೋಳ ಮಾಡಿದರು ಜೂಧಿನಲಿ (ಕೋಚಪ. ೫೦-೫೨); ಆಗೆ ತಳಮುಟ್ಟಿ ಕೋಟೆಯ ದ್ವಾರಗಳ ಮಾಡಿ ಹೊಗುವಡ್ಡಾದಂಭುಧರ ವಿಗೆ ಬೀಳಲಿಜಿ (ಶಂಪಾ. ೦೮-೬). ಬೀಳ ಹೊಡೆ=ಬೀಳ ಜಡಿ : ಕಾಲ ಕೆರಹುಗಳಂ ಪೆಗೆಯದಿಂತಿರ್ದಡೆಲೊ ನಿನ್ನ ಬೀಳ ಹೊಡೆವೆನು (ಜಪಪ್ರ. ೪೪-೦೦). ಬೀಳ ಹೊಯ್=ಬೀಳ ಜಡಿ : ಬೀಳ ಹೊಯ್ ಹೊದುತ್ ಬಿಡಯದಲಿ (ಶಾಣಾ೪. ೦೨-೦೩); ಪೌಂಡ್ರಕ ಸ್ಯಗಾಲನ ಬೀಳ ಹೊಯ್ದನು (ಶಣಾಗ. ೩-೨-೩೩). ಬೀಳ್ದರ್, ಬಿರ್ದರ್, ಬಿದ್ದಿರು=೧. ಬೀಳು ; ಕೆಡೆ ; ಸರೋವರದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟೊಂದೆರ ಡಡಿಯನಿಡುತೆ ಗತಪ್ರಾಣನಾಗಿ ಬೀಳ್ದಿರ್ದಂ (ಶಂಚಣಾ. ೫-೩೯); ವರರತ್ನಂ ಪೇರೊಳ್ ಬಿದ್ದಿರೆಯದು ಪೊಲ್ಲೆಂದು ಬಿಸುಡಲಪ್ಪದೆ (ಧರ್ಮಾಷ್ಕ. ೪-೦೩೦). ೨. ಇರಂ ; ನೆಲಸು : ಆ ಮಾರ್ಗದಿಂದಿದು ಬೀಳ್ದಿರ್ದ ಸರಸಸರಸೀಜಪಾಲೂರಶಕಲಶ್ಯೆವಾಲಂಗಳೊಳಗಿಯಿಡುತ್ತುಂ (ಶಣಾಪ. ೬-೩೦ ೩); ಆ ಕೋಂಟೆಯೊಳಗೆ ಮೂಱುಂ ಲೋಕಂ ಬರ್ದಿರ್ದುದಕ್ಕುಮೆಂಬವಿಗೆ ವಂದೇಶ ದ್ವಿ ತ್ರಿ ಚತುಶ್ಕಾಲಾಕೀರ್ಣಂ ಪುರವರಂ ಕರಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಶಾಂಪ್ರ. ೯-೦೩೬); ಕೂಗಿಗೆ ಬಿದ್ದಿರುವ ಬೋಗಗೆ ನಿನಗಿಷ್ಟು ಗಮ್ಮಳಿತನವೇಕೆ (ಶರೋಪ್ರ. ೩-೩೦ ೪೭೩). ೪. ಮರಣ ಹೊಂದಿ ಉರುಳು ; ಸತ್ತು ಬೀಳು : ತಾರಪರ್ವತದ ತಟ್ಟಲೊಳ್ ಬಿದ್ದಿರ್ದ ಗಂಡನಗಮಂ ಪೋಲ್ತಿರ್ದ ಗೋಪತಿಯಂ ಮೃಗಾಧಿಪತಿ ನೋಡಿ (ಶಂಪಾಂ. ೦೬೦-೬); ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಸದ ತಂದೆ ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳದ ಗುರುವು ಬಿದ್ದಿರಲು ಬಂದು ನೋಡದ ತಾಯಿಯು ಹುದ್ದ ವೈರಿಗಳು (ಶಪಾಕ್ಷ. ೦೫೦೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ವಿಟು, ವೀಬ್ ; ಮಲ. ವೀಳು ; ತುಳು. ಬೂಳು ; ಕೊಡ. ಬೂಳ್ ; ತೆಲು. ಬಿದ್ದು]

ಬೀಬ್[೨] ' ಬೀಡು[೩] ' ನೋ.

ಬೀಬ್[೩] ' ಬೀಡು[೩] ' ನೋ.

ಬೀಬ್[೪]. ಬೀಳು[೪] (ನಾ). (ಬುಟ್ಟಿ ಹೆಣೆಯಲು, ಪುಳೆಯ ಜಂತೆಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಲು ಬಳಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ಲೋಕದೆ ಲೋಗರ್ ಕಾಡ ಬೀಬಂ ತಂದು ಊರ ಮರಮೊತ್ತಿಗಿಡುವರುಂಟು (ಶಾಪಾಕ್ಷ. ೬೩-೨). ಬೀಳು[೪] : ಅಲ್ಲೇ ಇದ್ದ ಬೀಳೊಂದನ್ನು ಕಿತ್ತು ಸುಬ್ಬನ ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನು ಬೆನ್ನಿನ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಿ ಹಿಂದುಗಡೆ ಬಲವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿದ (ಶಾಪಾಕ್ಷ. ೦೩೩) : ಎರಡನ್ನು ಜೋಡಿಸಲು ಹುರಿಹಗ್ಗವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿರಲಿಲ್ಲ. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ದೊರವ ಬೀಳುಗಳ್ನೇ ಬಿಗಿದಿದ್ದರು (ಜಾಗ. ೪೯). ' ಬೀಳುಬುಟ್ಟಿ ' ಪರಾ.

[?./ ತಮಿ. ವೀಬ್=ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ]

ಬೀಬಂಬಲಿ (ನಾ). ಹಳಸಿದ ಅಂಬಲಿ : ಬೀಬಂಬಲಿಯೊಳ್ ಕಲಸಿದ ಜೋಳದ ಪುರಿಗೊಬನಿಕ್ಕಿಮೊಡಲಿಡಿಯದವೋಲ್ ಕೇಳಲುಗೆಯಿದಂ ಮಱದಡೆ ಮೇಳಸುಗುಂ ನಿನಗೆ ಕಾಷ್ಠದಂಡದ ಘಾಯಂ (ಶಾಣಾ೪. ೯-೭)

[ಬೀಬ್[೧] + ಅಂಬಲಿ[೨]]

ಬೀಬಕ್ಕರ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸ್ವರಾಕ್ಷರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಅರ್ಧಾಕ್ಷರ ; ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರ : " ಬೀಬಕ್ಕರಮೆಂದು ವ್ಯಂಜನಂ " (ಶಪಾ. ೩೭-೨೩೭) ; ವ್ಯವಹರಿಪುದತ್ವವಿ ಬಲ್ಲವರಿಂ ಮೇಲೆಂದು ಪೇಳ್ದ ಬೀಬಕ್ಕರಕಂ (ಶಪಾಪ್ರ. ೦೫೦); ಜೀವಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸದಿರುವುವೆ 'ನಿರ್ಜೀವಾಕ್ಷರಗಳು'. ಇವನ್ನು ಅರ್ಧಾಕ್ಷರಗಳು–ಅಥವಾ ಬೀಬಕ್ಕರಗಳು–ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಶಂಕೋಧ. ೦೩).

[ಬೀಬ್[೧] + ಅಕ್ಕರ[೨]]

ಬೀಬಿಲ್, ಬಿಳಲ್. ಬಿಳಲು, ಬಿಬಿಲ್, ಬಿಬಿಲು, ಬೀಳಲ್, ಬೀಳಲು (ನಾ). ೧. ಅಲ ಮುಂತಾದ ಮರಗಳ ಕೊಂಬೆಗಳಿಂದ ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಇಳಿಬಿದ್ದ ಬೇರು, –ಜಟೆ : "ಜಟಾ, ಶಿಫಾ–ಈ ೨ ಮರದ ಬೀಬಿಲ್" (ಶಪಾಮು. ೩೦-೩೯); ತೇಜದ ಬೀಬಲಸನುಕರಿಪುವಾದುಪ್ಪುಗೆ ದುರವೆರಿಗಳ್ (ಶಂಚಣಾ. ೦-೩೩); ಬಿಸುಗದಿರ್ಗಳೆಂತಿರ್ದ ಬೀಬಲ್ಗಳೊಳಂ (ಶಣಾಪ. ೪-೪೦ ೩). ಬಿಳಲ್ : ೧. 'ಬಿಳಲ್ವರಿ' ಪರಾ. ಬಿಳಲು : ೧. ಅಲದ ಮರದ ಬಿಳಲ ಪಿಡಿಕೊಂಡು ಶಿವಯೋಗನಿಜಸಮಾಧಿಯಲಿ ನಿಂದು (ಶಂಪ್ರ. ೬೩-೩೬) ; ಚಪ್ಪರ್ಕೆ ಕುಬ್ಜಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದಂತೆ ಅಲದ ಬಳಲುಗಳು ತೂಗುತ್ತಿದ್ದವು (ಶಂಪ್ರ. ೦೨೨). ಬಿಬಿಲ್: ೧. ಅಲದ ಬಿಬಿಲಂತೆ ನೆಲಕ್ಕಿಜಗದೆ (ಧರ್ಮಾಷ್ಕ. ೩-೪೯); ಮುನೀಶಂ ಬೇರೂಜಿದ ಬಿಬಲ ತೆಜದೆ ಮರಮೊದಲಿರ್ದಂ (ಶಸಂ. ೩-೦೩೩). ೨. ಬಿಳಲನ್ನು ಬಿಡುವ ಅಲದ ಜಾತಿಯ ಮರ : ಬಿಳಿಯ ಸಾಸಿವೆ ಬಜೆ ಬಿಬಿಲಿನ ಬೀಜಮೆಂಬಿವಂ ಸರಿಗೊಂಡಂತಮೂತ್ರದೊಳಿರೆದಚ್ಚುಗೆ (ಕೋಗೋಚ. ೯-೦೩೩). ಬಿಬಿಲು : ೧. " ಶಿಫಾ, ಜಟಾ–ಈ ೨ ಬಿಬಲು " (ಜಾಚಣ ೦೦೩); ವಿಂಚಿನಂಚೆ ಮೆರಸು ಕಾರ್ಮುಗಿಲ ಬಿಬಲು ಕಾಲೂಱಿದಂತೆ ಮೇಲೆ ಮಜಿಯೆಯುಂ (ಶಪಂಪ್ರ. ೩-೨೯ ೪). ಬೀಳಲ್ : ೧. ಗಿರಿಶಿಖರಿರಂ ಮುಖಿಂ ಮರದೊಳೊಪ್ಪುವ ಬೀಳಲಿ ತಜ್ಜಟಾಳಿ (ಗಿಶಿ. ೦-೩೦); ವಿಸುಪ ಬೀಳಲ್ಗಳಂ ಡೋಲಂಗಳಂ ಮಾಡಿಯಸವಸದಿಯುಡುತಿರ್ದರ್ಕೆಲರ್ (ಶಾಣಾ. ೩-೬-೩೨). ಬೀಳಲು : ೧. ಬೀಳಲೋ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡತರುವಿನ ನಾಳದಂಡವೋ ನಾಳನಿನದ . . . ಎಸಲೆಸೆದುದವುಲಪದ (ಶಣಾಗ. ೯-೦೬-೨೩); ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಮಯ್ಯಲ್ಲಜ್ಜೆ ಮನುಷ್ಯನ ಕೈಗೆ ಸಿಗದ ಹೊದರು, ಬೀಳಲನ್ನು ನಾನು ಕಂಡದ್ದು (ಶಪ್ರ. ೩೩). ೨. ತಿಕ್ಕಿಜಿದ ಮಾವು ಮುದಲಸಿಕರ ಬೀಳಲಿ ಬ್ಬೀಡೆ (ಶಾಣಾಗ. ೦೦-೩). ೩. (ಮನೆ ಕಟ್ಟಲು ಅಥವಾ ಬುಟ್ಟಿ ಹೆಣೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ಬೀಳಲುಗಳಿಂದ ಒಂದು ಡೋಲಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ದೊಡ್ಡನನ್ನು ಮಲಗಿಸಿ ಕೆಲವರು ತಲೆಗೊಟ್ಟು ಹೊತ್ತು ಮುಂದೆ ನಡೆದರು (ಶಾಣಾ೪. ೬ ಶಕಾಸಾಧ): ಶಿಮ್ಮ ಬೇಟೆಯ ನೆಪದಿಂದಲೋ, ಬೀಳಲು ತರುವ ನೆಪದಿಂದಲೋ . . . ಅಲೆದಾಡುತ್ತಲಿರುವ (ಶಾಪಕ್ಷ. ೨೩೩). ೪. ಬೀಳುವುದು ; ಕಳಚುವುದು : ' ಬೀಳಲುಪಲ್ಲು ' ಪರಾ.

[ಬೀಬ್[೨]+ –ಅಲ್[೪]/ ತಮಿ. ವಿಟಲ್; ತೆಲು. ಬಿಲ್ಲು, ಬಿಳ್ಳು]

ಬೀಬಲ್ಲಜಿ[೪] (ಕ್ರಿ). ಮರದ ಕೊಂಬೆಗಳಿಂದ ಹೊರಟ ಜಟೆಯು ಧಾರೆಯಂತೆ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಬೀಳ್ಳು–ಬೆಳೆ : ನಿಮಿರ್ದೊಳ್ಬಂಚೆತ್ತು ಬೀಬಲ್ಲಜಿದ ಜಡೆಗಳಿಂ ನೀಳ್ದು ಚೆಲ್ವಾದ ಶಾಖಾನಮುದಾಯಂ ಪತ್ತು ತೋಳ್ಗಳ್ ಮಿಸುಗುವ ತನಿವಣ್ಗಿಂವ್ವ ಭಾಳಾಕ್ಷಿಯಾಗಲ್ ಕ್ರಮದಿಂದಂ ಶಾಂಡವಾದಂಬರಮನೆಸಗುವೀಶಂಯೊಲೊಪ್ಪಿರ್ದುದು . . . ಪಟತರು ಪತ್ರಪ್ರವಾಳಪ್ರಸಿದ್ಧಂ (ದಶಕು. ೦೦-೩). [ಬೀಬಲ್ + ಕಜ್[೩]]

ಬೀಬಿಲ್ಬಿಡು, ಬಿಳಲುಬಿಡು, ಬೀಳಲುಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಮರದ ಕೊಂಬೆಗಳಿಂದ ಜಟೆಯು ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಇಳಿಬೀಳು,—ಬೆಳೆ : ಈ ಗಿರಿಯ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರಭಾಗಂಗಳೊಳಮರವುರಮೆ ಬೀಬಿಲ್ಬಿಟ್ಟಂತಾಗಿರ್ದಂಬರಹರ ಪುರಭಾಗಮೆ ಪರಭಾಗಮಿವುವುದ್ಯಾನಂಗಳ್ (ಣಾಂಪು. ೨–೮೯). ಬಿಳಲುಬಿಡು : ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ತರಹ ಪುರ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಇದು ಅನೇಕ ಬಿಳಲುಬಿಡುತ್ತದೆ (ಕ್ರಣಾಜ. I. ೩೬). ಬೀಳಲುಬಿಡು : ಆಲ ಬೀ[ಣಾಂಪು. ಬಿ]ಳಲು ಬಿಟ್ಟು ಜೆತಗಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರ್ದರೇನು (ತಮಾಶ. ೪–೦೨).

[ಬೀಬಿಲ್ + ಬಿಡು$_1$]

ಬೀಬಿಲ್ವರಿ, ಬಿಳಿಲ್ವರಿ, ಬೀಳಲುವರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. = ಬೀಬಿಲ್ಬಿಡು : ಭುಜಸಹಸ್ರಂಗಳೊಳ್ಕೈದುವಂ ಸಾಸಿರಮಂ ಕೈಕೊಂಡು ಬೀಬಿಲ್ವರಿವ ಗಿರಿಯೆನಲ್ಬಂದು ದೈತ್ಯೇಂದ್ರನೆಂದಂ (ಪಾಣ. ೦೬–೩೦); ಸೂಪಂ ಕುಡೆ ದೋರ್ಮಾರಿಗೆ ಕೀಲಿಸಿದ ನವೇರುಮಾಲೆ ಸುರತರುಣಿಯುದೇನಾಳಂ ಗೊಂಡಳೊ ಬಯಲೊಳ್ ಬೀಬಿಲ್ವರಿದಂಗಭವನ ಜಂಗಮಲತೆಯಂ (ಕಪಂ. ೦೯–೬೪). ೨. ಮರದ ಕೊಂಬೆಯಿಂದ ಹೊರಟ ಜಟೆಯು ಹಾಗೆ ಹಬ್ಬು, –ವ್ಯಾಪಿಸು : ಪರಿವೃದ್ಧಿವೆತ್ತು ಬೀಬಿಲ್ವರಿದುದುರಸ್ಸ್ಥಳದೊಳೀ ಮುನೀಂದ್ರನ ಹೃದಯಸ್ಫುರಿದಮಳಸತ್ವಮೆಂಬೆ ಮುನಿವರನ್ನೊಳ್ ಯಜ್ಞೋಪವೀತತತಿ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಪಾಣ. ೦೦–೮); ಅಗಲದೆ ವೆಲ್ಲುದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಸಗೆಗಣ್ಗಳ ಬೆಳಗು ಬೀಬಿಲ್ವರಿದತ್ತಗಲ್ಬುರದೊಂಬು ತೆಱದಿಂ ಸೊಗಯಿಸಿದುದು ವಿಮಳತರಳತಾರಾಹಾರಂ (ಶಂತ್ರತ್ರಿ. ೩–೫೬). ಬಿಳಲ್ವರಿ : ೧. ತರುಕುಳಂ ಶಿವನ ರೂಪಂ ಬಯಸಿ ಬೆಳೆದವು ಸರಾಕುಳಂ ಹರನ ಜಡೆಯಂ ಕಂಡು ಬಿಳಲ್ವರಿದಿವಿಕ್ಷಿ[ಣಾಂಪು. ಬಿಳಲುವಂದವಿಕ್ಷಿ] (ಕಂಪ. ೯–೫೬). ಬೀಳಲುವರಿ : ೨. ಪರ ಅಚ್ಚೆ ಮೆಯ್ಯೊಳಗೆ ಬೀಳಲುಪರಿವಂತೆ [ಣಾಂಪು. ಬೀಳಲ್ವರಿವುಂತಂತೆ] (ಬಂತಿಪು. ೪. ೩೦೩–೦೨).

[ಬೀಬಿಲ್ + ಪರಿ$_2$]

ಬೀಬಿವೃತ್ತಿ, ಬಿಳವೃತ್ತಿ, ಬಿಬವೃತ್ತಿ, ಬೀಳವೃತ್ತಿ (ನಾ). = ಬೀಳಾನುವೃತ್ತಿ : ಮುನ್ನಿಂ ಕನ್ನರದೇವನಾಳ್ದ × × × ಬುಮಂ ಬೀಬಿವೃತ್ತಿಯಿಂದಾಳುತ್ತವಿರೆ (ಪೌಷ. IX–೫. ೫೩–೨೨; 1038); ಒಮ್ಮೆ ವಂಗದ ರಾಜನ ಅಶ್ವಯದಲ್ಲಿ ಅದೇ ವಂಶದ ಇತರರು ಅಧೀನರಾಗಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ವಿಷಯವನ್ನು ಬೀಬವೃತ್ತಿಯು ಸೂಚಿಸಬಹುದು. 'ಆಚಲವೃತ್ತಿ', 'ಅಣುಗವೃತ್ತಿ' ಮುಂತ್ತ 'ಬೀಬವೃತ್ತಿ' ಗಳಲ್ಲಿ ದಾಸವೃತ್ತಿ ಸಮಾಪಾರ್ಥಕ ಪದಗಳೋ, ಅವುಗಳ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವೇನೋ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಗಣಾಚ. ೫೧೦). ಬಿಳವೃತ್ತಿ : ಸಾಸ್ತ್ರಗಳಾಸಿರಮುಮಂ ಬಿಳವೃತ್ತಿಯಿಂ ಶ್ರಿಭೋಗಾಭ್ಯಂತರಸಿದ್ಧಿಯಿನ್ದಮಳತತಿವಿರೆ (ಪಂ. VII. ೮೩೦. ೩೦–೦೦; 1031). ℙ ಇದು 'ಬೀಳವೃತ್ತಿ' ಎಂಬಿವರ ಆಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು. **ಬಿಬವೃತ್ತಿ** : ಆರಂಭ್ಗಲವನ್ ಇದುಳೆಯ ಬಿಬವೃತ್ತಿ ಆಳುತ್ತಿರೆ (ಪಂ. XIV. ಶಾಪಮಂ. ೦೩೭–೩; ೨೦೦); ಶ್ರೀಮತ್ ಪನ್ಯಮ್ಯಂ ಪದಂಬಿಗೆಸಾಯಿರ ಮುಮಂ . . . ಬಿಬವೃತ್ತಿಯೊಳಾಳುತ್ತಿರೆ (ಪಂ. XI. ಪ್ರಕ್ರು. ೩೦–೦೦; ೨೦೦). ℙ ಇದು 'ಬೀಬವೃತ್ತಿ'ಯೆಂಬಿವರ ಆಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು. **ಬೀಳವೃತ್ತಿ** : ಶ್ರೀಮತ್ತಡವಳ್ಳ ತ್ರೈಲಪಮ್ಯಂ ಮಾಸವಾಡಿ ಪೊಱ ನಾಲ್ವತ್ತುಮಂ ಬೀಳವೃತ್ತಿಯಿನಾಳುತ್ತುಮಿರೆ (ಪಾಶಾ. XI–೫. ೩೨–೩೩; 1007). 'ಬೀಳಂವ್ರಿತ್ತಿ' ಪರಾ. [< ಬೀಳಾನುವೃತ್ತಿ]

ಬೀಬಿಸು, ಬೀಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೆಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕೆಡವು ; ಉರುಳಿಸು : ಮುವನ ಪೂಜೆಗ್ಯೆಂದೆ ವಲ್ಲನವಾಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವೇ . . . ಸಮಾನವುಷ ನೋವನೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತೀಕೆಗೊಪ್ಪೆವಾ ಪದದೊಳೆ ಕಂದು ಬೀಬಿಸುವೆಪಾಸವೇಬ್ಗಿಯ ಬಲ್ಲೆವಾಗುಂ (ಪಾಣಾ. ೦೩–೦೩೦). ಬೀಳಿಸು : ೧. ದುಸಾತ್ಮಕರೆನ್ನನೆಳದೊಯ್ದು ಬೀಳಿಸುವರೆಗ್ಗಿದುದಿ (ಕಾಣ್ಮಾ. ೩–೧೪) ; ಅವೆಯಸ್ಸು ಕಪ್ಪಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸಬೇಕೆಂದು ಪಣ ತೊಟ್ಟು ಕೊಂಡಿದ್ದೆ (ಪಂಗಳ್. ೨೮೮). ೨. ಸುರಿಸು ; ಕರೆ : ದೇವಿಯರು ಕರಳ್ದು ಕರಾಳವಚನವವದಱ್ನೆನ್ನನು ಬೀಳುಕೊಡೆ ಬರಧಾಯ್ಕೊಸುತ ಬೀಳಿಸಿದ' ನಶ್ರುಗಳ (ತೊಷಂ. ೩–೦೦–೩). ೩. ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕುಮಾರನು ಬಿಕ್ಕನು. ತಾಯಿ-ತಂದೆಗಳನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಕ್ಲೀಕಬೀಳಿಸುತ್ತಾನೆ (ಉಪ್ಪಿ. ೯–೦೩). ೪. ನಾಶಮಾಡು : ಜೋಳವೆ ದವ್ಯಮಂ ಮುಂಜಿಯಲಾಂಧ್ರನವಂಡಲೆಯಲ್ಕಳಿಂಗವಂ ಬೀಳಿಸಲ್ . . . ಪಾಣ್ಡ್ಯ ಭೂಪಾಳೆ ಸಾಲ್ಮುಂ (ಪಳ. XI, ರಾಷ. ೩–೦೯ ; 1181). ೫. ಸಾಯಿಸು ; ವುರುದಂಣ್ಡ[ಲ್ಲೊಲ್ಲೆ]ದುರ ಮಗಳ್ ಕಾಳಕ್ಕೆ × × ×ಯ್ದೆ ಬೀಳಿಸಿ ಕಲ್ಲಾ ನಿಱಿಸಿದೂರ್ (ತೌಷಾ. XI–೫. ೨೪–೦೪ ; ೨೦೪).

[ಬೀಬುಲ್$_1$ + ~ ಇಸು$_3$]

ಬೀಬಿ$_1$ 'ಬೀಬಿಲ್$_1$' ನೋ.

ಬೀಬು$_2$, **ಬೀಳು**$_2$ (ನಾ). ೧. ಬೀಳುವಿಕೆ ; ಪತನ : "ಪತನ ಪಿಲ ಕ್ಷೀತ್ರದೊಳ್ ಬೀಬು" (ಕ್ಕಾಕಂ. ೦೦೩). ಬೀಳ್ಕು : ೨. ಬಿದ್ದಿರುವಂಥದು : ಕವನಗಳ್ ಬಿಳಿಕಾದವ ಮೇಲೆ ಒರಿ ಮುಸಿಯ ಬೀಳಲ್ಕೆ ? (ಕ್ಕಾಹಂ. ೩೮). ೩. (ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಹೆಣ ; ಶವ : ಆಲ್ಲಿ ಗುರು ಪುಜಿಸಿದ ಆ ಸಮಾಧಿಗೆ ಸಲ್ಲುತಿಹ ಎಲ್ಲ ಪುರ್ಯಾದೆ ಇಲ್ಲಿ ಕತ್ತೆಯ ಬೀಳಾಗುತಿದೆ (ಪಣಾ. ೨–೩೦) ; ಹುಲಿಯೋ ಕಿರುಬನೋ ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಬೀಳ ತಿನ್ನುತಾ. ಇನ್ನೊಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಗರ್ಜಿಸುತಾ ಮಲಗಿರುವವು (ಕಡಬಿ. ೬). ಬೀಳಿಂ ಮುನ್ನಿಜೀವಂ = ತಾನು ಸಾಯುವ ಮುಂದೆ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಇರಿಯುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಬೀಳಿಂ ಮುಂನ್ನಿಜೀವಂ ದನಗಜ ಸೂಜಿಕಾಜಂ [ಸು]ಜಾಧಾರಂ . . . ಶ್ರೀಮತಂ [ಗೊ]ಲ್ಲಿದಮ್ಮಂ (ಶ. II. ೭–೦೯; 1030). ಬೀಳೇಳು = ಇಳಿತ ಮುತ್ತು ವಿರುವಿಕೆ ; ಉಬ್ಬು ರವಿಳಿತ ; ಏಳುಬೀಳು : ಉಸಿರ ಬೀಳೇಳಿನಲಿ ಡೊಂಕೆ ಪ್ರಾಣಗತಿ (ಕಾಷ್ಕಾಕ. ೩–೦೨) ; ಬಿ:ಳೇಳುಗಳಸುಪೊ ಗೆಯ್ಮೊಯೋ ದೂಸರೇಂ ಬೀಳ ಮನೆಗೆಯ್ಮೆಯುಂ ಪೂಲ ತೂಗುತೊರೆಗುಂ (ಕಾಂಷ. ೩೮–೧೪).

[< ಬೀಬುಲ್$_1$]

ಬೀಬುಂದಾಣ · ಬೀಡುಂದಾಣ' ನೋ.

ಬೀಬುಡೆ, ಬೀಳುಡೆ (ನಾ). (ಇನ್ನೊಬ್ಬರಂ ಉಟ್ಟು) ಕಳಚಿದ ವಸ್ತ್ರ ; ಬೀಳುಡಿಗೆ: ಪೆಜರ್ ವಿಂದ ವೀರ್ . . . ಬೀಬುಡೆ ಬಾಯ ತಂಬುಲ ವಿವಸ್ಪ್ರಶ್ಯಂಗಳೇನಲ್ಲವೇ (ಪಂಂಪಪಾ.೪–೩೦೦); ಸೀರೆಗಳಂ ಕಂಸದೇವನುದುಗುಮೆಂಬಾತನ ಬೀಬುಡೆಮವರುಮುಡುಗುಮಲ್ಲದೆಡೆಯು ಕಡಯು ಬಡವರುಡವಾರದೆನೆ (ಅಪಾಂ. ೩–೩೩ ೩); ತಳರ್ಗಳ್ ಬೀಬುಡೆ ಹಸ್ತಪಾವತಳರಾಗ ಶ್ರೀಗೆ ಕಣ್ಣೊಳ್ಳ ಕಣ್ಣಾಳ ನಮರ್ಮಾಲ್ಮದ ಮಾಲೆ ಕ್ಕಿರುವನಂ . . . ಎನೆ ಬಣ್ಣಿಸಲ್ಬವಣ ರೂಪು ಭೂಮರ್ಧಾಂಗಿಯಾ (ಅಂಷ. ೩–೦೩). ಬೀಳುಡೆ : ಬೀಳುಡೆ ಸೀರೆ ಮೈಲಗೆಯೊ ಪೇಳೀ ಪಾಣ್ಡ್ಯಭೂಪಾಳನ (ಪಳ. XI. ರಾಷ. ೦೩೯–೦೩; 1181); ಕಣ್ಣಪ್ಪನಂ ತಂದು ಗಣಪದವಿಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಬಣ್ಣಬಣ್ಣಿಗೆಯ ಪೊಸ ಬೀಳುಡೆಗಳಂ ಕೊಟ್ಟು (ಶಬ್ಧ. ೮೯. ೦೩೦–೦೪); ದೇವಯನಿಗೀ ಬೀಳುಡೆಯನೀವುದು (ಪದ್ಮಣ. ೨–೪೩); ಅತನ ಬಾಯ ತಂಬುಲ ಬೀಳುಡೆಯ ಬಲದಿಂದ ಬದುಕುವವ್ (ಭಾಷಾ.ಗ. ೦೦–೩೩).

[ಬೀಬುಲ್$_1$ + ಉಡೆ$_2$]

ಬೀಬುಮನೆ, ಬೀಳ್ವನೆ (ನಾ). ಹಿನ್ನುತಿಗೆ ಇಳಿದಿರುವ ಮನೆ; ನಾಶವಾದ ಮನೆ : ಕಿಜುದೋಟಂ ಕಡಳ್ಳಿ ಬೀಬುಮನೆ . . . ಬಜ್ಗೆ ಸಜಿಡುಂತೆಲ್ಲೆ (ಸೋಡಿಂಪ. ೦೩). ಬೀಳ್ವನೆ : ಚಾಳಕನ ವಗೆಮಡಿಯು ಮಾಳಗೆಯು ಮಾಜಿವೆಂತೆ ಬಾಳು ಉಳ್ಳವರ ಬಜುಮಡಿಯು ಬೀಳ್ವನೆಯು ವಿಳಗಾದಂತೆ (ಸಜ್ಞಾ. ೦೩೫). [ಬೀಬು$_1$ (< ಬೀಬುಲ್$_1$) + ಮನೆ]

ಬೀಬ್ಕೆ, ಬೀಳ್ಕೆ (ಪಾ). ೧. ಬೀಳುವಿಕೆ ; ಪತನ : ಬಿಬ್ಬರ್ ಬಲ್ಲ ನೆಲ್ ಜಾರುವರ್ ನಾಣ್‌ಗೆಟ್ಟ ಬೀಬ್ಕೆಯನ್ (೧೦೬೫. ೪೬-೪೭). ಬೀಳ್ಕೆ: ೧. "ಪತ್ಕಂ. ಪಾತ್ಕಂ. ಪತನಂ. ಪತನೀಯಂ. ಈ ೪ ಬೀಳ್ಕೆ" (೧೦೪೯. ೦೪೪). ೨. (ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ) ಕೆಡೆದ ಮಣ್ಣು ; ಬಿದ್ದ ಪದಾರ್ಥ : ಪೋಳ್ಪೆರುಲ್ಲಿರ್ಪುದಾ ಬೀಳ್ಕೆ । (೬.೧೦೩೭. ೨೪೪-೨೬). [ಬೀಬು + -ಕೆ]

ಬೀಬ್ಕೊಳ್ 'ಬೀಡುಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೀಬ್ಕೊಳಿಸು, ಬೀಳ್ಕೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ)- ಹೋಗಲು ಅನುವು ಮಾಡು ; ಹೊರಡಲಂ ನಿರೂಪ ಕೊಡು: ಜಾರಂ ಬೀಬ್ಕೊಳಿಸದನ್ನೆನುಜನನೊಡ ಗೊಂಡು ಬಂದಪೆಂ ಜಿಷ್ಣುರದಿಂ (೧೦೬೦. ೧೧೩); ದಿವಿಜರ್‌ಪಾಪಂ ದುಥಾಯೋಗ್ಯದಾನಸನ್ಮಾನದಿಂ ಬೀಬ್ಕೊಳಿಸಿ ಕುಬೆರಿ (೫೫೦. ೦೦-೮೯ ಪ). ಬೀಳ್ಕೊಳಿಸು : ಪೇರೊಲಗಡಗೊಟ್ಟು ಬಳಿಕಿಬ್ಬರಂ ಬೀಳ್ಕೊಳಿಸಿ ಮಂಡಿತಂಗೆಯ್ದು (೬೨೬.೪-೨೨) ; ಅಲಘುವಿರಹದೊಪಜಲಪರಿಲುಳಿತ ಪಯಸರನಪ್ಪಿ ಪಲು ಬೀಳ್ಕೊಳಿಸಿ ಪುರಕೆಯ್ದಿ ಬಂದಿ ಪೊಕ್ಕನು ದ್ವಾರಕಾ ಪುರದ (೬೨೫೫. ೦೦-೬೬-೬೨). [ಬೀಬ್ಕೊಳ್ (< ಬೀಡುಗೊಳ್) + -ಇಸು]

ಬೀಬ್ಗುಂಡು, ಬೀಳುಗುಂಡು (ನಾ). ಬಂದರಿನಲ್ಲಿ ಹಡಗನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಹಡಗಿನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಇಳಿಬಿಡುವ ಭಾರವಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಾಧನ. –ಗುಂಡಂ ; ಲಂಗರು ; "ಹಡಗು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿಬಿಟ್ಟ ಗುಂಡು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ) : ಆಂತು ಬೀಬ್ಗುಂಡಿಕ್ಕಿದ [೫೫೦೦. ಬಿಂಗುಂಡಿಕ್ಕಿದ. ಬಿಣ್ಗುಂಡಿಕ್ಕಿದ] ಬಿಹಿಶ್ರವಣಕೆ ಅಕ್ಷಂ ತಳರದೆ ನಿಂದ ತ್ಸ್ಯ ರಥಮಂ ಕಂಡು (೬೫೪. ೦೪-೮೫ ಪ). ಬೀಳುಗುಂಡು : ಅವರು ಮಲೆಬಾರ್ ತೀರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರಿ ಬೀಳುಗುಂಡನ್ನು ಇಳಿಸಿ ತಂಗಿದ ರಾತ್ರಿಯೇ. ಕಡಲ್ಗಳ್ಳರು ಬಂದು ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದರು (೫೫೮೯. ೦೦೬). 'ಬಿಣ್ಗುಂಡು' ಪರಾ- [ಬೀಬು + ಗುಂಡು]

ಬೀಬ್ಗೊಂಬು (ನಾ)- ಜೋಲುತ್ತಿರುವ ಕೊಂಬೆ : ಕುಬ್ಜಾಮ್ರಕುಜದ ಬೀಬ್ಗೊಂಬಿನ ಪಸುರೆಲೆಯ ಕುಸುಂಕುಜೋಳಗೆ ದುಸಾಸದ ಕುಪ್ಪಿಗೆಯಂತೆ ತೋರ್ಪ ತನಿಮಣ್ಣಂ ತಿಱಿಪುಲೊದನೆ (೫೫೫೮. ೩-೮೦ ಪ). [ಬೀಬು + ಕೊಂಬು]

ಬೀಬ್ಗೊಂಡ (ನಾ). ಇಳಿಬಿದ್ದಿರುವ ಗೊಂಚಲು : ನಾನಾ ಲತಾಮಂಟಪ ದೊಳಿನಿವ ಬೀಬ್ಗೊಂಪೊಳ್ . . . ವಿನಾಸುಮಂ ಕಿಬ್ಬುದನಜಿಸುಪ ಪೊಲ್ ಕೂಡೆ ನೋಡುತ್ತಮಿರ್ದಂ (೫೦೦೦. ೨೨೪). [ಬೀಬು + ಜೊಂಪ]

ಬೀಬ್ರೆ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ) ಕೆಡೆ ; ಪತನ ಹೊಂದು : ಮೊದಲಿಂ ಕಿಬ್ಬು ಕಲಾಜ್ಞಪ್ರತಿಭೆಗಳ್ ಪೊಗೞ್ದಗ್ಗದಾಘಾತವಿನಾಶಾ ಮನೆಯ್ದಿ ತೂಳ್ದಿ ಕವಿತಾಂದೋಳಿಯೊಳ್ ಸೂಱು ಸೂಟದೆ ಬೀಬ್ರುದುವ (೫೦೬೫. ೦೩-೧೩); ಪುಷ್ಪರವಿಂ ಧರಣಿಗೆ ಬೀಬ್ರ್ದಪುದಾ ಪರಿಣೇಕ್ಷಣ ಸೀತೆ ಕಂಡಳೆರಡಂ ಕಸಂ (೫೦೦೬೫. ೦೩-೬೩) ; ವೀಡಿದಪ್ಪರಪ್ಪೊಯ್ದಂ ಪೊಡವಿಗೆ ಬೀಬ್ರರೆ ತಲೆ (೪೦೪೫. ೩೬೩). ೨. ಉರುಳು ; ಬೀಳು : ಕಾಳಕ್ಕೆಳೆವಂತೆ ಕವಿಗಳ್ ಬೀಬ್ರುಮಪೂರ್ವಾಚಿಯೊಳ್ (೫೦೬೫. ೦೦-೬೩) : ಮೂರ್ಧಪೋಗಿ ಬೀಬ್ರರಲಿರವಕ್ಕಿಕೊಂಡಿರ್ಪಿವರ್ ಧರಣೀಪತಿಯಂ ತುರಂಗದಿಂ (೪೦೦೬೫. ೪೩೬) ; ತೋಲೆಪೆಣಗಳ್ ಬೀಬ್ರುಯಪೂರ್ವಾಚಿಯೊಳ್ (೫೦೬೫. ೦೩-೩೪). ೩. (ಕೆಡೆ ಮುಂತಾದವು) ಉದುರು : ಕೇಸುರಿ ಸೂಸೆ ಶನ್ನ ದೊಗದಿಂ ಕಿಡಿ ಬೀಬ್ರರೆ ತನ್ನ ಕಣ್ಗಳಿಂ (೫೦೬೫೬. ೦೦-೦೦೭). ೪. ಕಳಚಿ ಬೀಳು : ನುಣಾಜಿಕೊಂಡು ಬೀಳು : ಜಾರು : ಮುಂಗಯ್ಯಂ ಪಿತಿದೊಸ್ತಿ ಕೈಮು ಕಪಾಳ್ ಬೀಬ್ರ್ಪಿರವು . . . ಪೊಯ್ದು (೫೦೬೫೬. ೬-೨೯). ೫. ಧಾರೆಯಾಗು ; ಸುರಿ : ಅನ್ನೆ ಬಿನ್ನು ಮೂಡಾದಿಬ್ಬೀ ಬ್ರುನ್ನ ವೀರಿಬ್ಬೆ (೬೨೦೦. ೦೪೩೩. ೩೪-೩೬ ; ಪು. ೫೦೦ ೧) ; ಈಶಾನಂಗೆ ಸೀಮೆ ವೆಡುಮೋಜಿಡಿಯ ಪುಣಾಸೆ ಪುಗರಿಯಾ ವಿಡಿಯೆ ಬೀಬ್ರುನ್ನ ಪಳ್ಳಮೆ ಅನ್ನೆ ಬಿನ್ನು ಬಾಳಮಡಿಯೊಳ್ಕೊಡುಗು (೫೪. ೫೫(೩). ೦೦೫೫. ೦೫೦-೦೮: ೫೨೬). [ಬೀಬು + ತರ್]

ಬೀಬ್ಬಾಣ ' ಬೀಡುಂದಾಣ ' ನೋ.

ಬೀಬ್ದೆಸೆ, ಬೀಳ್ದೆಸೆ (ನಾ). ಹೀನವಾದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಕೀಳಾದ ಸ್ಥಿತಿ : ಸುರನಕ್ಕೆ ನರನಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿ ಪಾನಾರುಂ ನನ್ನದೀ ಬೀಬ್ದೆಸೆಗೆ ಪಿಗ್ದುತಿರಲಿಲ್ಲಂ (೫೪೫೫. ೦೦-೦೮೨). ಬೀಳ್ದೆಸೆ : ಮೇಳದವರೊಂದಿಗೆ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿ . . . ಮಾನಸ್ಯದ ಬೀಳ್ದೆಸೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವುದು ಉದ್ದೇಶವಲ್ಲ (೫೪೫೫. ೫೬೫. ಪಾಳೆದ ಕಡಿ೫). [ಬೀಬು (< ಬೀಡು) + ದೆಸೆ (< ದಿಸ)]

ಬೀಬ್ಳೆಲ, ಬೀಳ್ನೆಲ (ನಾ). ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡದ ಭೂಮಿ ; ಹಾಳಾಗಿದವಿದ ನೆಲ ; ಬೀಡುಭೂಮಿ : ತುಱುಮಚ್ಚಿಯ ದಾರಿಯ ಬೀಬ್ಳೆಲ ನದೇನುಮಿಲ್ಲಾ ನಾಡೂಳ್ (೫೫೬೫. ೪-೬). ಬೀಳ್ನೆಲ : ಕೈಕಾಲ್ಗಳೊಳ್ ಪಡುಕಮುಂ ನಿಶ್ರಾಣಮುಂ ಪೆರ್ದ ಬೀಳ್ನೆಲದ ಮುಮ್ಮುರಿಗ ದಿಂಡುರುಳ್ ಕೆಡಪಿದುವು (೫೦೫೫. ೨೦-೬). [ಬೀಬು (< ಬೀಡು) + ನೆಲ]

ಬೀಬ್ಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ)- ಹಾಳುಮಾಡು ; ಕೆಡಿಸು : ಮುಂತಣರವಿನೊಳ್ಕೊಂಸ ಪೋದೆಂ ; ಪೊತಕೊಡೆಯುಂ ಬೀಳ್ಪಡಿಪಿದು (೫೪೫. ೨೮-೦೦). [ಬೀಬು (< ಬೀಡು) + ಪಡಿಸು]

ಬುಂಡೆ ' ಬುರುಡೆ ' ನೋ.

ಬುಂದು, ಬೂಂದು (ನಾ)- ಕಾಫಿಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೀಜ : ನೀಲಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಬುಂದು . . . ಚಹಾ ಇವರಡೂ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದವು (೫೫೦೦೫. ೨-೦೫೯) ; ಬುಂದು(ಕಾಫಿ) ಯಾಲಕ್ಕಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಬೆಳೆಯುವದುಂಟು (೫೫೦೦೫೫. ೦೪೦). ಬೂಂದು : ಬೂಂದಿನ ಗಿಡಗಳು ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವರೂ ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ (೬.೬೬೪. ೦೧೧) ; ಕಾಫಿಗಿಡ. ಕಾಫಿಬೀಜ ; ಬೂಂದುಬೀಜ (೦೦೫೦೦. ೩೦೫). [← ಕುರಾ. ಬುಂದ್, ಬೂಂದ್ ; ಅರ. ಬುನ್. / ಮಲ. ಬುನ್; ತುಳು. ಬುಮ್ಮು, ಬೂಂಮು].

ಬುಂಭುಕ, ಭುಂಭುಕ (ನಾ). ೧. ಕೆಬ್ಬು ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಮಾಡುವ ಅಲಂಕಾರ : ಬಳಸಿದ ಜೆಂಬೊನ್ನ ಮಾಂಗಾಯಿ ಗೊಱಲ್ಗಳ ಪೊದರ್ಗಳ ತೊಂಗಲ್ಗಳ ಸುತ್ತುಂಗೊಂಡ ಸುರಿಗೆಯ ಮುತ್ತಿನ ಬುಂಭುತಂಗಳ [೫೫೫೫. ಬುಂಗುತಂಗಳ. ಲಂಬ್ಯಾಂಗಳ] ನಡುವೆ (೫೫೪. ೬-೦೫ ಪ) : ಆ ವೆಲೆಯ ಚೌಪ್ಪಗೆಗಳೊಳಗೆನೇಕ ಪ್ರಾಸಾದದ ಮೇಲೆ . . . ಪೊನ್ನ ಮಾಂಗಾಯಿ ಗೊಱಲ್ಗಳಿಮಂ ಮುತ್ತಿನ ಬುಂಭುತಂಗಳುಮೆನೆಬೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ (೫೦೫೫. ೩-೨೦ ಪ) : ಅನ್ನೆಗಂ ಮುನ್ನಮೆ ಸಮೆದ ವಿವಾಹೋಪಂ . . . ಮುತ್ತಿನ ಬಂಬಾಡಿ ನೀಲದ ಬುಂಭುತದ ಮೇಳಾಪಕಮೆಂಬ ಲೋಲಲೋಚನವಿಶಾಸವಿಲಾಸದೊಳಂ . . . ; ನಲಿದು ನಾಟಕಮಾಡುವಂತಿರ್ದಾಡು (೫೫೦೪. ೩-೨೦ ಪ). ಭುಂಭುಕ : ೨. ಅತಿಶಯವಾದುದು; ಅದ್ಭುತವಾದುದು ; ಅತಿ ಭುಂಭುಕಮೆನಿಸಿದ ಕೋಪ್ಪ ಕೋಟವಿಧವಿಂದೆಸೆಗುಂ (೫೫. XIII, ೫೫೦-೫೬; ೪೭); ಭುಜಬಳ ಶಾನ್ತರನ್ಮಪತಿಯ ಭುಜುಳದಳಪುಂ . . . ನಿಜವಿಜಯಮುಮಿಾ ಲೋಕ ದೊಳಗೆ ಭುಂಭುಕಮೆನಿಕುಂ (೫೪. VIII. ೫೫೫. ೫೫-೫೫ ; ೧೦೫೫) ; ಆ ವೇಗವಪ್ಪಂಭು ಜಗದ್ಭುಂಭುಕವೆನೆ ರಿಪುವಂ ಚಕ್ರದಿಂ ಕೃಷ್ಣನಿಟ್ಟಂ (೫೫೬. ೦೪-೫೫)- ೩. ಅದ್ಭುತ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕೀರ್ತ್ಯಂಗನೆ ಶುಭ್ರಚ್ಛಾಯೆ ಯಾದಳ್ . . . ಮುಜ್ಜಗಮಂ ಪೊಗೞಪಾಪ[ಗಾಪಾರಿಯೊ]ಳೆನೆ ಬರಿಮಂ

ಳೆಂಭುಕಂ ಸಾಮಸಾಂಕಂ (ಗದಾಯು. ೦೦-೦೦) : ಸ[ಪ್ಪೂರೆಂ]ಗುವ ಮೂನೂಪ್ಪರ್ಜಗವ್ಯಂಭುಕರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. XI-೫೫. ೦೬೦-೦೩; 1094); ಸಕಲೋರ್ವೀಸ್ಪತಮಪ್ಪ ಧರ್ಮಮನಿದಂ ಕಾದಂ ಚಿರ್ಕಶ್ಚರ್ಯಭುಂಭುಕ ನಕ್ಕುಂ (ಪಾ. VII. ೫೬೨. ೭೬-೩೦ ; 1112). (ಗಂ). ೪. ಅದ್ಭುತವಾದ ; ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ : ಭಾಸುರಯಶಃಶ್ರೀಧಾಮಭೂಭೃತ ಭುಂಭುಕವಾಗ್ಮಿಪ್ರಪರಂ (ಸುಕು. ೫-೩೬).

[ದೇ. ?./ ಪ್ರಾ. ಬುಂಬುಜ=ಗುಂಪು, ಸಮೂಹ]

ಬುಕಣಿ, ಬುಕಣೆ (ನಾ). ಪುಡಿ: ಜೂರ್ಣ: ಕವಡಿ ಒಸದಿಲ್ಲಾ. ಬುಕಣಿ ಆಗಿಲ್ಲಾ (೦೫೫೮. II. ೫೦). **ಬುಕಣೆ :** ತಾಪ್ಪುದ ಬುಕಣೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅದನ್ನು ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ೪-೫ ದಿವಸಗಳು ನೆಪೆ ಇಡಬೇಕು (೬೫೫೬. ೧೦).

[←ಹಿಂ. ಬುಕನೇ; ದುರಾ. ಬುಕನೇ]

ಬುಕಣೆ 'ಬುಕಣಿ' ನೋ.

ಬುಕಟುಟು 'ಬೂಜು₂' ನೋ.

ಬುಕ್ಕ₁ (ನಾ)· ವ್ಯವಸಾಯದ ಒಂದು ಉಪಕರಣ : ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬಿದಿರಿನ ನಳಿಕೆಗೆ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಬಟ್ಟಲು : ಸದ್ದೆಬಟ್ಟಲು : ದೆಳಪನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ್ಡನಂತರ ಆ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಮಡಿಕೆಯ ಹೂಡಿ ಆ ಮಡಿಕೆಗೆ ಬುಕ್ಕಾ ಕಟ್ಟಿ ಕಡಲೆಯನ್ನು ಬಿತ್ತಬೇಕು (ಕೃಕೃ. ೩೬): ಬೀಜಗಳನ್ನು ಕೂರಿಗಿ ಹಿಂದೆ ಬುಕ್ಕಾ ಕಟ್ಟಿ ಪಾಲ್ಯ ಬೆರಣಿಗೊಂದು ಬೀಜ ಬೀಳುವಂತೆ ಬಿತ್ತಬೇಕು (ಕೃಕೃ. ೬೯).

ಬುಕ್ಕ₂ (ನಾ)· ೧. ಎದೆ ; ಹೃದಯ : "ಬುಕ್ಕಮಂದೆನಲಗ್ರಪಾಣಿ ಮೆಂದೆನಲಾ ಬಿಷ ಬಿಕ್ಕಮ್ಮಾ" (ಪುಂಡಾ. ೦೦೬-೬): ಕಬಿತಪಲ್ಲೂರಂ ಗಿಳಿ ಬುಕ್ಕಮಾ ಪೀತರಕ್ತವೇಂ ಪಿಂದುದೊ ಹಸ್ತ ಬ್ರಹಸ್ಪತ್ಯಕ್ಷಂ ತಾಯಿ ಬಾವು ಮೂಂಸವನೆ ಕೋಡಿ ರಾಕ್ಷಸಲೋಕಂ (ಅಭಿ. ೫-೨೦). ೨. ಮೇಕೆ : ಗುಡಾಡು. [ಸಂ.]

ಬುಕ್ಕಟ್ಟಿ (ನಾ). ವಾಕ್ಯಳ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಎರೆಯುವ್ವದಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪುಣ್ಣಾಟ ಬೇಡವೊ ಬುತ್ತಕ್ಕಿ ಮಾಡಬೇಕು ಅಣ್ಣಯ್ಯ ಬಾರೆಂದು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಎಣ್ಣೆ ಒತ್ತಿ ಬೇಗ ಎಜಿವಳು ಗೋಪ್ಯವ್ವ (ಪ್ರಬಂ. ೨-೨೦೦-೦).

ಬುಕ್ಕಿ 'ಬುರುಕ್ಕ' ನೋ.

ಬುಕ್ಕಿಟ್ಟು 'ಬುಕ್ಕಿಹಿಟ್ಟು' ನೋ.

ಬುಕ್ಕಿಹಿಟ್ಟು, ಬುಕ್ಕಿಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಉತ್ಪವ, ಪಬ್ಬ ಮುಂತಾದ ಸಪಸಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಹಿಟ್ಟು.—ಪುಡಿ: "ಚರ್ಣಾ, ಚರ್ಚಕ್ಕಂ, ಸ್ನಾಪಕಃ-ಸಿ . . . ಮೈಗೆಜ್ಜುವ ಗಂಧಪುಡಿ, ಉದ್ವರ್ತನ ಚೂರ್ಣಾ, ಬುಕ್ಕೀಹಿಟ್ಟು" (ಸಿಪ್ಪ. ೧೫. ೨೦೬): ಸುರಗಿ ಪೂವಿನ ಪಾಲೆ, ಬುಕ್ಕೀಹಿಟ್ಟು, ಪೆಡೆಪು ಈಜಿಗಳನ್ನೂ ಬಟ್ಟಿದ ಗಟುವನ್ನು ದಾಸರ ಕೈಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಅದ್ಭುತವಾದನು (ಕಂ. ೩೦೩). ಬುಕ್ಕಿಟ್ಟು: ೧. ಅಗರ ವಾಲರು . . . ಊದಿನ ಕಡ್ಡಿ, ಬುಕ್ಕಿಟ್ಟು ಮುಂತಾದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಮಾರುವುದೇ ಇವರ ಮುಖ್ಯ ಹೇರಿಕೆಯು (ಕಡಾಗಿ. ೦೦೦): ಅಗರು ಚಂದನಗಂಧ ಅರಸಿನ ಬುಕ್ಕಿಟ್ಟು . . . ಪ್ಯಗಣಾಳ ತರಿಸಿಟ್ಟುರಬಲೆಯಾಗ (ಕ್ರಿಕ್ಕ. ೫೦) ; ಬುಕ್ಕಿಟ್ಟು ಊದಿನ ಕಡ್ಡಿಗಳ ವಾಸನೆ ಇಡಿಗಿತ್ತು (ಕೃಕಿ. ೬). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಲ್ಲುಪುಡಿ : ಸ್ವಲ್ಪ ಬುಕ್ಕಿಟ್ಟು ಕೊಡು, ಹಲ್ಲುಜ್ಜಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಪ್ರಬಂ).

[ಬುಕ್ಕಿ (<ಬುರುಕ್ಕ) + ಹಿಟ್ಟು (<ಪಿಟ್ಟು)]

ಬುಕ್ಕು (ನಾ). ೧. ಪುಸ್ತಕ ; ಪೊತ್ತಿಗೆ : ಕೈಯಾ ಕಾದ ಬಳಿಕ ಅವರ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಬುಕ್ಕು ಹಿಡಿವರಿ, ಆ ಬುಕ್ಕು ಬಿಸಿವಿಂದ ಬರುವ ಜೆಗೆ ಅಡ್ಡಾಗುತ್ತದೆ (ಪಾ:ಪಡು. ೬ ೫೬) : ಇದೀಗ ತಪ್ಪು ಒರಿಯ ಮಗಳು ಮುಲ್ಕೀ ಪರೀಕ್ಷೆ ಪಾಸಾದ ಮೇಲೆ ಇಂಗ್ಲೀಷ್ 'ಎರಡು ಬುಕ್ಕು' ಕಲಿಸಲು ಧಾರವಾಡಕ್ಕೇ ಮನೆ ಮಾಡಿರುವದಾಗಿಯೂ ಹೇಳಿದಳು (ಗೆಂಪಾಖ್ಯಾ. ೬). ೨. ಕಂದಾಯದ ನೋಂದಣಿ ಪುಸ್ತಕ : (೬೫೦೫. ೦೫೨).

[← ಇಂ. Book]

ಬುಕ್ಕೆ (ನಾ). ಎದೆ : ಹೃದಯ ; ಗುಂಡಿಗೆ. [ಸಂ. ಬುಕ್ಕಾ]

ಬುಗುಟು 'ಬುಗುಟ್ಟು₂' ನೋ.

ಬುಗುಟೆ 'ಬುಗುಟ್ಟು₂' ನೋ.

ಬುಗುಡಿ 'ಬುಗುಡಿ' ನೋ.

ಬುಗುಬುಗಿ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ನೀರು ಒಲೆಯಿಂದ ಬುಗುಬುಗನೆ ಮೇಲೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (೬೫೨).

[ಬುಗುಬುಗ್ + —ಅನೆ₁]

ಬುಗುರಿ 'ಬಿಪರಿ' ನೋ.

ಬುಗಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಆನಕ್ಕಡೆಯ ಬಿಡಿದು ಸುರಾಂಗನೆಯೊಳ್ ವೆರೆದನಾತಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಕಲ್ಲ ××× ನಿಲಿವ ಬುಗಿಯೂರ ಪಾಟು (ಪಾ. x, ಕ್ರಿಪಾಣಿ. ೬೪-೬೫ ಪು. ೦೨೦). [ಬುಗ್ಗಿ+ಊರ್]

ಬುಗಿಲ್. 'ಬುಗಿಲು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : 'ಬುಗಿಲಸೆ' 'ಬುಗಿಲೆನ್' ಪರಾ. ಬುಗಿಲು: ೨. "ಚಿಂತೆ, ವೇವಸೆ" (ಶಾಹಾಮ. ೨೩).

ಬುಗಿಲಸೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಒಲೆ ಬುಗಿಲವೆ ಹತ್ತಿ ಕೊಂಡಿತು (೬೫೨). [ಬುಗಿಲ್ + —ಅನೆ₁]

ಬುಗಿಲು 'ಬುಗಿಲ್' ನೋ.

ಬುಗಿಲೆನ್ (ಕ್ರಿ). ಬುಗಿಲ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಮುಕ್ಕಣ್ಣನಿಜ ಶಂಕರದಾಸಮದುಃ ಸಿಟ್ಟುಕ್ಕಿ ಕಿಡಿಗಣ್ಣಿ ಬಿಡಲಾಗಲ ಬುಗಿಲೆನುತ ಬರೆ (ಗುರುಚಾ. ೬-೫೮).

ಬುಬ್ಬುಗಿಲಿಜ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಬುಬ್ಬು[ಕಾಣಂ. ಬುಗ್]ಗಿಲಿಸಲೀಜಾಸ ಪಾಯ್ಗಳಿಸೊಗಪರೂಣಜಳ್ಗಗೇಯ ಕಣ್ಣ ಕೆ ಳೆ ಬು ಮಾಂ (ಪಾಪಾಚ. ೫೫-೨೬). [ಬುಗಿಲ್ + ಎನ್₂]

ಬುಗುಂಟು 'ಬುಗುಟ್ಟು₂' ನೋ.

ಬುಗುಂಟುಪೋಗು (ಕ್ರಿ). ಬಾವು ಬರು; ಬೊಬ್ಬೆಯುಂಟಾಗು : ಅಬ್ಬಚ್ಚಿಂ ತಲೆ ಬುಗುಂಟುಪೋವುದೆಂಬ ಪಾಟ್ಯಂದಿಪುಂತೆ (೬೫೫೫೬. ೬ ೫೬). [ಬುಗುಂಟು (< ಬುಗುಟ್ಟು₂) + ಪೋಗು₁(< ಪೋ₁)]

ಬುಗುಟೆ 'ಬುಗುಟ್ಟು₂' ನೋ.

ಬುಗುಟ್ಟು₁, ಬುಗಟು, ಬುಗಟ್ಟೆ, ಬುಗುಂಟು, ಬುಗುಟೆ, ಬುಗುಂಟೆ, ಬುಗುಟೆ, ಬುಗಂಡು (ನಾ). ೧. ಉಬ್ಬಿಕೊಂಡಿರುವ್ವದು; ಊದಿಕೊಂಡಿರುವುದು: ಉಬ್ಬು: ಒಬ್ಬರ ಕರ್ಮಸೆವಾ ಬ್ಯಪತ್ಯಚಿಂ ಬುಗುಟೊದವಿರ್ದ ಜಾಳ . . . ಪಲವು ಕರಂ ಕೆಲವುದಪ್ಪು ಗುರಾಗೆ ಗಜಾಳ ನಿಂದಿತಾ (೬೫೫.೫೫೬. ೦೦-೬೨). ೨. ಪೆಟ್ಟಿನಿಂದ ತಲೆ ಅಥವಾ ಮೈಮೇಲೆ ಉಂಟಾಗುವ ಊತ. —ಬೋರೆ; ಗುಬುಟು: ಕೆದಜಾದ ತಲೆಯು ತೊನೆವ ನದುಮ ಬುಗುಟಿನ ಕರಳ್ಕಲದ . . . ಎಡಬಲದ ಬದಿಯ ತಟ್ಟಿನ ಮುಳ್ಳುವಜುಂಟಿನ ಕುಂಬಳ ಸೀಳು ಬಂದು ನೋಡುವ ಜನರು ಬೆಜಗಾಗೆ (೬೫೫. ೬೨-೦೬೮); ಪೆಗೆದ ಬುಗುಟೆದೆ ಪಣೆಯುರಿ (ಕುಮ್ಮ. ೦೨-೩೦); ಹೋ ತಲೆಬುಗುಟು ನೋಪುತಿದೆ (ಜಾತಕ. ೦೫.೭೭). ಬುಗುಟು : ೨. ಆಗ ದುರ್ಯೋಧನನು . . . ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಲು, ಗೋಡೆಮನ್ನು ಹಾದು ತಲೆಗೆ ಬುಗ್ಗು ಎಬ್ಬಿಸಿಕೊಂದು ಕಣ್ಣಿಲಿ ಕತ್ತಲುಗೂಡಿಸಿದ್ದರಿಂದ ನೆಲಕ್ಕೆ ಕುಳಿತನು (ಕುಚಾ. ೭೩). ಬುಗುಟೆ : ೨. ತಲೆಗೆ ಧಾರಿ ಧಾರಿ ಬುಗುಟೆಗಳು ಬಂದಿದ್ದವ (೬೫೫ ೦೦). ಬುಗುಂಟು : ೨. 'ಬುಗುಂಟುಪೋಗು' ಪರಾ. ಬುಗುಟೆ : ೨. ಎರಡು ಪೋಟರಂಗಳಿಂ ವಿಷಂರದೊಳಾ

ಅಯ್ಯನ ಶಿರವನು . . . ಕುಟ್ಟುಶಿರೆ ತಲೆ ಒಡೆದು ಬುಗುಟ್ಟುಗೆಯೊಡ್ಡೊಡೆದು ನೆತ್ತರು ಬಿಡದ ಜೋರವೆ ಸುರಿಯೆ (ಪಾಪ. ೬೮–೨೫). **ಬುಗುಟೆ**: ೨. ಹಣೆಗೆ ಹೊಸ್ತಿಲ ಬಡಿದದ್ದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಬುಗುಟೆಯೆದ್ದಿದೆ (ತುಗಾಪು. ೦೭೭) : ಅದು ಅವನ ಹಣೆಗೆ ಬುಗುಟೆಯನ್ನೇ ಎಬ್ಬಿಸಿತು (ಕಂಗಪ್ರಾ. ೫೬).

ಬುಗುಡು: ೧. ತುಂಡಿಲ, ತುಂಡಿಭ=ಹೊಕ್ಕಳಬುಡುಗುಡುಳ್ಳವನು (ಶಾಪಾ. ೬). 'ಗುಬುಟು' ಪರಾ. [ದೇ.ಕ ತೆಲು. ಬುಗಡ, ಬೊಗಡ]

ಬುಗುಟ್ಟು₂ 'ಬೂಮ್ಮು' ನೋ.

ಬುಗುಟೆ 'ಬುಗುಟ್ಟು₁' ನೋ.

ಬುಗುಡ (ನಾ). ಬೊಪ್ಪಜ್ಜೊಪ್ಪಟ್ಟೆಯವನು ; ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆಯವನು : "ಬುಗುಡಂ ತುಂದಿಳಂ" (ಪಜ್ಜಕಾ. ೭೩–೩೬); "ತುಂದಿಯಿಂಬುದಂ ಬ[ಬು]ಗುಡಂ" (ಪಜಾಪು. ೦೦೦–೨೩).

[ಬುಗುಡು (<ಬುಗುಟ್ಟು₁) + –ಅ₅]

ಬುಗುಡಿ, ಬುಗಡಿ, ಬುಗುಡೆ (ನಾ). ೧. (ತಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಮುಕ್ತಿಸ ಮೂಗುತಿ ಕೆತ್ತಿದ ವಾಲೆಯುಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಬುಗುಡಿ . . . ಮುತ್ತಿಸ ಹಾರವು ರತ್ನದ ಪದಕಾ ಅರ್ತಿರಿ ನಾಂಯಾ ಕುತ್ತಿಗೆಗ್ಹಾಕುತ (ಚಾಂಪ್ರ. ೬೫–೦೬): ಕಡಗ ಪಟ್ಟೆಯು ಡಾಮು ಬುಗುಡಿ ಗೀಬರ್ಳೆಸರಿಗೆ ಚಂಪಾಕ ಸರವಣಿಗಳ ಜವಜಾಟ್ಟಿಮರ್ ಧರಿಸಿ (ಸಿಪ್ರಾ. ೬–೦೨); ಬೆಗಡಿಯಂತಹ ಬೇಸಿಯಿಲ್ಲ. ಬುಗುಡಿಯಂತಹ ಒಡಪೆಯುಮ್ಲ(ಗಾಪ). ೨. ಮಂಚದ ಕೀಲುಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಲು ಅಳವಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಗುಬುಟು ಇರುವ ಮೊಳೆ : ಗುಬುಟುಮೊಳೆ : ಇಂದ್ರನೀಲದ ಕಾಲು ಪದ್ಮದ ಬುಗುಡಿಗಳಿಂದ ಹೊಮ್ಮಿದ ವಿರಚಿಸಿದ ಚೆಂಪದ ಪಲಗೆಯಿಂ ಹೊಳೆವ ಮಾಣಿಕವನವಸಂದು ಸಾರ್ದಪು ರಾಗದಲಿ (ಪಾಪಂಗಾ. ೫–೬೦). ೩. ಔಷಧಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವ ಬುಗುಡಿಯಾಕಾರದ ಹೂವು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಬಗ್ಗೊಜಲೆ ಬುಗುಡಿ ಮಿಟಲೆಯ ಸುಗ್ಗಿಯ ಪತ್ರಂಗಳೊಡನೆ ಮಾರಿಚದ ಜೋರಾಂ ಅಗ್ಗಳೊಂದಿರೆ ಸಸ್ಯದೊಳಿಗ್ಗಜ್ಜದೆ ವಿಷಹರಂ ವಲಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ (ಪಪದ. ೭–೮೨): ಕರುಟಿಗೊಪ್ಪು, ಬುಗುಡಿಮೂಹೊಪ್ಪ ಇವೆರಡನು ವಿಂಬೇಹಣ್ಣಿನ ರಸದಿಂದವೆದು ಬಡಿಯಿಂ ಕೊಡಲು ನರಿಯ ಹಲ್ಲು ತಾಗಿದ ವಿಷ ಶಮನವಪುಮು (ಕೃಪ್ರಾ. ೨. ೨೦೬): ಬುಗುಡಿ ದಾರದ ಕಾಲುವೆ ಸುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲು ಲಿಂಗಮುದ್ರೇ ಸ್ಥಾಪ್ಯವ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಗದ್ದೆ (ಎಕ್ಷ. XII. ಶಾಪುಗೆ. ೬೦–೨೩; ೧೦೬೩). **ಬುಗಡಿ** : ೧. ಕರ್ಣಕಾ_ತಾಳವತ್ರಂ ೨ ಕಿವಿಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ವಾಲೆ. ಸರಪಣಿ. ಬುಗುಡಿ ಮುಂತಾದದ್ದು" (ಕಣ್ಣಾಕ. ೦೯೯): ಹೊನ್ನೊವು ಗಾತ್ರವುಮಿತ್ತಿಸ ಬುಗುಡಿಗಳುವೆ ಕರ್ಣಾವಲಿಟ್ಟು . . . ಮುದ್ದು ಸುರಿವಕಳಿ (ಕ್ರಿಶ್ವಕಾ. ೦೦). **ಬುಗುಡೆ** : ೨. ಹುಣ್ಣಿಗೆ ಮದ್ದು :– ಅತಿಕೆ, ಕಾಚು, ಈಶ್ವರಿ, ಬುಗುಡೆ ಬೇರು, ಅಕ್ಕಯು ರಸದಲ್ಲಿ ಮರ್ದಿಸಿ ಪೂಸುತ್ತಿರಮ (ವೈದ್ಯ. ೦೬೦).

ಬುಗುಡಿಅಂಚು, ಬುಗಡಿಯಂಚು=ಬುಗುಡಿಯ ಆಕಾರದ ಚಿತ್ರ ಬರುವಂತೆ ನೆಯ್ದಿರುವ ಅಂಚು : ಪಾರೋಷಣಾಗಿ ಬೀಯಮುಟಿನ ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಾಟು ಸೀರೆಗಳು, ಉಚ್ಚನಿಗೆ ಬುಗುಡಿ ಅಂಚಿನ ಬಿಚ್ಚಕಾನೆ ಇಷ್ಟನ್ನು ಕೊಂಡರು (ಕುಪಮ. ೦೧೦); ಆಕೆ ಬುಗುಡಿಯಂಚಿನ ಸೀರೆ ಉಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಕಾಸಾ). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಪುಕುಟಿ, ಪುಕಟಿ, ಪೂಟಿ, ಪೊಕಟಿ; ತುಳು. ಬಗುಡಿ; ತೆಲು. ಬುಗಡ, ಬೊಗಡ-/ ಮರಾ. ಬುಗಡೀ]

ಬುಗುಡಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಪ್ರೀತಾಂಗೀ–ಬುಗುಡಿಗೆ" (ವಿಕಂ. ೦೬೨). [<ಬುಗುಡಿ]

ಬುಗುಡು 'ಬುಗುಟ್ಟು₂' ನೋ.

ಬುಗುಡೆ 'ಬುಗುಡಿ' ನೋ.

ಬುಗುರಿ 'ಬವರಿ' ನೋ.

ಬುಗುರಿಮೊಲೆ 'ಬೊಗರಿಮೊಲೆ' ನೋ.

ಬುಗ್ಗನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ: ಕೂಡಲೆ ; ಬೇಗನೆ: ಹೆಗ್ಗುದ್ದದೊಳ್ಕಿಂದ ಪೆಟ್ಟು ಮದ್ದಂ ಸುಡಲ್ಕಗ್ಗಿಡಿಯಿಂದಳೆದ ಹೆಗ್ಗ ನಂತಂಗಜಂ ಬಿಗ್ಗಿದೂಪಂ ಬುಗ್ಗನುರಿದು (ಕುದೇಪ್ರ. ೦೨ ೦೬).

[ಬುಗ್₀ + –ಅನ್ನೆ]

ಬುಗ್ಗಿ (ನಾ). ಬೂದಿ: ಭಸ್ಮ : ಪೆಗ್ಗಳದ ಭಾಗ್ಯ ಗಳಿಗೇಲಿ ಪೋಪಾಗ ಬುಗ್ಗಿ [ಕಾಣಾಂ. ಗ್ಗೆ]ಯು ಪೊಯ್ಕೊಂಡು ಪೋದ್ಯಲ್ಲೊ ಜಾಣೆ (ಕ್ರಂಕಾ. ೦ ೬೨–೨): ಹೆಗ್ಗುದ್ದದೊಳ್ಕಿಂದ ಪೆಟ್ಟು ಮದ್ದಂ ಸುಡಲ್ಕಗ್ಗಿಡಿಯಿಂದಳೆದ ಹೆಗ್ಗ ನಂತಂಗಜಂ ಬುಗ್ಗಿಮಾದಂ ಬುಗ್ಗನುರಿದು (ಪುಪಕ್ಷ. ೦೨–೦೬). [ದೇ.ಕ ತೆಲು. ಕೋಲಾ. ಬುಗ್ಗಿ : ಗಡಬು. ಬುಗ್ಗಿ = ಭೂಮಿ]

ಬುಗ್ಗೆ (ನಾ). ೧. ನೀರು ಉಕ್ಕುವಿಕೆ. ೨. ನೀರು ಉಕ್ಕುವ ಸ್ಥಳ: ಬೆಲುಮೆ : ಒರತೆ : ನೆಲದೊಳಗಿಂದ ಹೊರಪಡುವ ನೀರಿನ ಬುಗ್ಗೆ ಯಂತೆಂದುಂ ದೃಢವಾಗಿರ್ತ್ತುದೆ (ಪುಸಂಶಾ. ೬–೦೬೬) ; ನೀರಿಲ್ಲದ ವಾಸಸ್ಥಾರಿ ಮೈಲುಗಟ್ಟಲೆ ದೂರಕ್ಕೆ ಓಡುವವನಿಗೆ ದೂರದಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಬುಗ್ಗೆಯಾನ್ನು ಕಂಡರೆ ಹೇಗಿರುತ್ತೆ ? (ಕ್ರಕಾಚ. ೬೨): ಸೀಳು, ಒಡೆ. ಬಾಳ್ವೆಯೆಂಬುವು ಬುಗ್ಗೆಯುಕ್ಕುವೋಲ್ ಪೂಡಿ ನಿರ್ ತಣ್ಣಂದೆ, ಕಳ್ಪೆಸೆದು ಬಲ್ಪಸದ ಈ ವೇಷಮಂ (ಕ್ರಚಾಪ್ರ. ೨೫೦–೧೬).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಪುಕ್ಕೈ₀ ; ಪೊಯ್ಕೈ₀ ; ತೆಲು. ಭುಗ್ಗ]

ಬುಚಡ, ಬುಚಡೆ (ನಾ.) ಸ್ವೀಯರ ಕೇಶರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ; ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಹಾಕಿರುವ ಗಂಟು : ಎಣೆ ಗಂಟು : ಆ ಬುಚಡ, ದೈತಲು, ಸೀರೆ, ಸೆರಗು, ರಂಭೆ ಅಂತ ತಿಳಿ ಕೊಂಡಾಳ ಪೆಮ್ಮಳ್ವ! (ಸಚಾಚ. ೨೬); ಅಡುಗೆಮನೆಯಾಳ್ಗಿ ಇನ್ನೂ ಅತದೆ ಇದ್ದ ತನ್ನ ಕೂದಲಿನ ಬುಚಡ ಕಟ್ಟುತ್ತ ಪತ್ನಿಲೆಯು ಬಂಳಿಪ್ಪಳು (ಅಪ್ರಚ. ೦). **ಬುಚಡೆ** : ಅವಳು ತನ್ನ ನೀಲಾಲಕಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಾಚಿ, ಚಮತ್ಕಾರವಾಗಿ ಕಾಣುವಂಥ 'ಬುಚಡೆ' ಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಕೂಗಜಾ. ೨೬೪). [<ದುರಾ. ಬುಚಿತ, ಬುಚಾಡ]

ಬುಚಡೆ 'ಬುಚಡ' ನೋ.

ಬುಜಗೇಶ್ವರ (ವಾ). ಸರ್ವಗಳ ಒಡೆಯ : ಭುಜಗೇಶ್ವರ : ಶ್ರೀ ಬುಜಗೇಶ್ವರದೇವಂಗೆ ದೆರಡು ಸಂದಾಯಿಂದಿಗೆ ಮೂಱು ಹೊತ್ತಿನ ಉಪಾರಡಿಂ ×××ಗೆ ×× ಭೂಮಿ (ಎಕ್ಷ. IV (R). ೫೬೦೧. ೧೨–೯ ; ೧೦೬೦: ೫೬). [< ಸಂ. ಭುಜಗೇಶ್ವರ]

ಬುಜರೂಕ (ನಾ). ತಿಳಿದವನು ; ಅನುಭವಿ : ಹಿರಿಯ : ಸಜ್ಜಿಕ್ಷ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ರೋಮನ್ಸಂಘ 'ಬುಜರೂಕ' ರಾದ ಜನರು ಕೆಲಕೆಲವು ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಗಿಡಮೂಲಿಕೆಗಳ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿಷ್ಮೋ ಜೀವಿಗಳನ್ನು ಬಾಳಿಸಿದ್ದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿದೆ (ಕ್ರಚಾಪ್ರ. ೭೬).

[<ದುರಾ. ಬುಜರೂಕ್, ಬುಜರೂಗ್, ಬುಜರುಕ್, ಬುಜರುಗ್; ಹಿಂ. ಬುಜುರ್ಗ್ = ಹಿರಿಯ, ಪೂರ್ವಿಕ ; ಪಾರ್ಸಿ. ಬುಜುರ್ಗ್]

ಬುಜ್ಜಣಿ 'ಬುದ್ದಲಿ' ನೋ.

ಬುಜ್ಜಣಿಗೆ 'ಬುದ್ದಲಿಕೆ' ನೋ.

ಬುಜ್ಜಯಿಸು, ಬುಜ್ಜವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉಬ್ಬಿಸು : ಪ್ರಸರಿಯಿಸು : ತ.ಂಬುರಾದಿಗಳೆಡಪೊಕ್ಕ ಗರ್ಜರುಮಂ ಬೆ·ಜಿ ಬೆ·ಜಿ ನಿರಿಸಿ ಬಮಾರಸಂ ಬುಜ್ಜಯಿಸಿ ಕೈವಾರಮು (ಪಜಾಕ. ೬–೦೩೬); ನಿನ್ನ ಸಡಿಲದ ತಕ್ಕೆ ಸಗ್ಗದ ಸುಖಕ್ಕಿಕ್ಕೆಯೆಪ್ಪುತಂ ವಿಚಿನೊರ್ವನೆನಿಪ ರತಿಯೊಳ್ ಸತಿಯ ಬುಜ್ಜಯಿಸಿ ನೆರೆವಿತಿರ್ದಂ (ತ.ರಾಮ. ೬ ೩೦). **ಬುಜ್ಜವಿಸು** : ಬಜ್ಜವಿದು ತಾನೆಂದು ಬಸವಂ ಬುಜ್ಜವಿಸಿ [ಕಾಣಾಂ. ಬುಜ್ಜಯಿಸಿ, ಭುಜ್ಜವಿಸಿ]

ವೇಳಲ್ಕೆ ರಾಯಂ ಲಜ್ಜೆಯಂ ವಾಚಿಕೆಯನುಳಿದಾಗಲಿ ಎನುತ ಬಂದ: (ಜಪಕ್ಷ. ೩೨-೩೮); ಬಾಳೆಮಿವ್ವಣ್ಣಬಳೆ ಮುಳೆಯದಿರು ವೀವೆನುತ್ಕಾಳ ಗೊಳುತಂ ಚಿದುರನಂಗನೆಯ ಬುಜ್ಜಮಿ ಮೇಳೆಮಂ ಮಾಡುತಿರೆ (ಜಜಯಂ. ೬-೨೪). [←ತೆಲು. ಬುಜ್ಜಗಿಂಚು, ಬುಜ್ಜಗಿಸು]

ಬುಜ್ಜಮಿಸು 'ಬಂಜ್ಜಯಿಸು' ನೋ.

ಬುಟಿ (ನಾ). ಎತ್ತಿನ ಗಾಡಿಗಳಿಗೆ ಹಾಕಿರುವ ಹಲಗೆ: ಯುವ ಗಾಡಿಗೆ ತೋಳು ಇಲ್ಲ. ಯುವುದರ ಬುಟಿವ ಮುಂದಿದುಹೋಗಿದೆ. . .ಎಂದು ಅದನ್ನೂ ಗಟ್ಟಿಸುವಾಗಿ ಕೊಡಿಸಿದನು (ಕಳಾಂ. ೦೬೭). [← ಮರಾ. ಬುಟೀ]

ಬುಟೇದಾರಿ 'ಬೂಟಾದಾರಿ' ನೋ.

ಬುಟ್ಟ 'ಬೂಟಾ' ನೋ.

ಬುಟ್ಟಲ (ನಾ). ಬುಟ್ಟಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು: ಬುಟ್ಟಲರು, ಅಂದರೆ ಬುಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು (ಕಾಗಿ. ೨೨೨).

[ಬುಟ್ಟ (<ಪುಟ್ಟ) + – ಅಲ್ + –ಅ]

ಬುಟ್ಟಾ 'ಬೂಟಾ' ನೋ.

ಬುಟ್ಟ 'ಪುಟ್ಟ' ನೋ.

ಬುಟ್ಟಿಗರಗೆಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಹಣ್ಣುಬಿಟ್ಟೆ. ಬುಟ್ಟಿಗರಗೆಲೆ (ಕ್ಯಶಿ. ೧೦-೧೦೦). [ಬುಟ್ಟಿ+ಗರಗು (<ಗಸುಗ)+ಎಲೆ]

ಬುಟ್ಟಿಯುಡಿಪ್ಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಫಾಲ್ಸ. ಕಡಲರಿ. ಬುಟ್ಟಿಯುಡಿಪ್ಪೆ. ಜಾಣ (ಕ್ಯಶಿ. ೧೦-೧೦೯). [?]

ಬುಟ್ಟೆದಾರ 'ಬೂಟಾದಾರಿ' ನೋ.

ಬುಟ್ಟೆದಾರಿ 'ಬೂಟಾದಾರಿ' ನೋ.

ಬುಟ್ಟೇದಾರಿ 'ಬೂಟಾದಾರಿ' ನೋ.

ಬುಡ (ನಾ). ೧. ಮರದ ಕಾಂಡದ ಅಡಿಭಾಗ; ಬೊಡ್ಡೆ: ತೊಟ್ಟ ದಿಟ್ಟ ಹೆಣ್ಣಂಗೆ ಮತ್ತಾ ಬುಡದಾಸೆಯೇಕೆ (ಕಸಾ. I. ೦೭೫-೭೭); ಅನಿಲಜನು. . .ಬಳಿ ಬೆವರುತ ಬಳಿಕ ಬಂದಾ ಮರದ ಬುಡವನು ಹಿಡಿದು ಕಳ್ಳಿದನು (ಪಂಚ. ೦೭-೦೩); ಸಿಡಿದು ಜಾಜ್ವದ ಪ್ರತಮಾಜಿಬೆಗೆ ಬುಡ [ಜಾಣಾ. ಗಿಡು] ಸಹಿತ ಬಲುಮರ ಧರಾತಳಕುಡಿದು ಬಿದ್ದವು (ಪಚರಿ. ೦-೦೦-೦೪). ೨. ಅಡಿಭಾಗ; ತಳಭಾಗ; ಮೂಲ: ಸಕಲ ಸ್ಥಾವರ ಚರ ಘಟ ಬುಡಾದಿಗಳಲ್ಲಿಕ್ಕೆ ಪೃಥ್ವಿಯಿಂದವೇ ಜನನ (ಪೋಚರಿ. ೨೪೧-೪೯); ನನ್ನ ಬುಡಕ್ಕೆ ಸಾನೇ ಕೊಡ್ಲಿಯನ್ನು ಹಾಕಿದಂತಾಯಿತಾ! (ಪೋಚಾ. ೪೯). ೩. ವಂಶ; ಮನೆತನ: ದಿಗಿ ಭೂಮಿಯಾ ಸಿಂಗಾಪುರದ ಗಿರಿಭಟ್ಟರ ಬುಡದವರಿಗೆ ಪಥಮ ಬಂತು (ಕ್ಯಚರಿ. ೦೪೨೯, ೦೮-೦೦೩ ; ,೧೪೦೩). ೪. ಪತ್ತಿರ; ಸಮೀಪ: ಒಡೆದು ಕೆಡಿಸಿದೆ ಪಾಪಿ ನೀನು ನಿನ್ನಯ ಸವತಿ ಬುಡದಿಬ್ಬೈನೂರು ಸಂವತ್ಸರಂ ದಾನಿಯಾಗೆಡೆಬಡದೆಯಿರುಮೆಂದು ಶಾಪಮಂ ಕೊಟ್ಟ ಸರಣನು (ಕಾಂಗಾ. ೩-೦೩).

ಬುಡಕ್ಕೆ ನೀರು ತಿದ್ದು = ಸಮೂಲ ನಾಶಮಾಡು: ಅವನು ಬುಡಕ್ಕೆ ನೀರು ತಿದ್ದಿದ (ಕಾಚ). ಬುಡನಾಶ = ಬೇರುಸಹಿತವಾಗಿ ಆಗುವ ನಾಶ; ಸಂಪೂರ್ಣನಾಶ: ದುರ್ಯೋಧನನೊಬ್ಬನ ಅಕೃತ್ಯದಿಂದ ಕ್ಷತ್ರಿಯುತು ಬುಡನಾಶವಪ್ಪೈದುತಲಿಧಾರೆ (ಕ್ಯಚಾಭಾ. ೦೩೦). ಬುಡಧೃಡವಿರು = ಗಟ್ಟಿಯಾದ ತಳಪದಿ ಇರು. —ಆಧಾರವಿರು: ಧಾರಕದ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಯುವಕರಂತೆ ನನಗೆ ಬುಡ ಭವ್ಯವಿಲ್ಲ (ಕಾಸ್ವ. ೫೦೬). ಬುಡಮುಟ್ಟು. ಬುಡಮುಟ್ಟ = ೧. ತಳದ ವರೆಗೂ; ಕೆಳಭಾಗದ ವರೆಗೂ: ಕಾವುನುಮೆರಗಿ ಒಡನೆಯೆರ್ದಯ ಕ್ರೂರದಾರೆಯಾ ಕಣಾರಿಯಾಂ ಬುಡಮುಟ್ಟಿ ಪಿವಿಯಲಾ (ಪಚರಿ. ೦೨-೦೦). ೨. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ: ಬುಡಕಸದ ಬುಡಮುಟ್ಟ ಕೇಳ ಬನ್ನಿ (ಕಾಗಿರಿ. ೨೪-೨); ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬುಡಮುಟ್ಟ ಕತ್ತೊಗೆಯಬೇಕು (ಪೌಂಗ್. ೩೯). ಬುಡ ಮೇಲಾಗು = ಅಡಿ ಮೇಲಾಗು; ತಲೆ ಕೆಳಗಾಗು: ಭುಜದ ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಭೂಭೃಜ ಪ್ರಜವು ಬುಡ ಮೇಲಾದವು (ಕಾಸಂಗ. ೩-೨-೨೪); . ಮನೆಯೇ ಬುಡ ಮೇಲಾದಂತೆ ಅವಳಿಗೆ ಭಾಸವಾಯಿತು (ಕಸ್ವಾ. ೦೦೩). ಬುಡ ಮೇಲು = ಅಡಿಮೇಲು; ತಲೆಕೆಳಗು: ಕೆಟ್ಟಲ್ಲ ಧರ್ಮ ಹುಟ್ಟಲ್ಲ ಧರ್ಮಂತ ಬಂದಿಲ್ಲ ದೇವರೂ ಇರಲಿ ಬುಡ ಮೇಲು! (ಕಪಾ. ೪೯೮-೦೩). ಬುಡಮೇಲು ಮಾಡು = ಅಡಿಮೇಲು ಮಾಡು; ತಲೆಕೆಳಗು ಮಾಡು: ದಾನವರು ಅಧುನಿಕರಾಜತೀಯತಂತ್ರದಂತೆ ಅವರ ಸಾಮಕಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಬುಡಮೇಲು ಮಾಡಿದರು (ಕ್ರಬಂಧ. ೦೩); ಲಾರ್ಡ್ ಕೆರ್ಸ್ಟರ ಪ್ರತಿವಾದನೆ . . . ವೈದುಷ್ಯಕಾಶ್ವಾತಂತ್ರ್ಯತತ್ತ್ವವನ್ನು ಬುಡಮೇಲು ಮಾಡಿತು (ಸಂಗಸಾ. I. ೧೦೮).

[ದೇ. ॥ ತುಳು. ಬುಡೆ, ಬುಡೂ; ತೆಲು. ಬುಡ. / ಸಂ. ಬುಧ್ನ]

ಬುಡಕಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಸಸ್ಯಗಳ ಬುಡದ ಸುತ್ತಲೂ ಹಾಕುವ ಮಣ್ಣಿನ ರಾಶಿ: ಜೋಳಿಯವರು, ತೆಂಗಿನ ಮರದ ಬುಡಕಟ್ಟನ್ನು ಸರಿ ಮಾಡಲು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ಕುಂಟಿಯ ಕಾವಿನ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಸೊಂಟವನ್ನು ಆನಿಸಿ . . . ಕೇಳಿದರು (ಪುಪಡುಣ. ೩೦). ೨. ಮೂಲ; ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ: ತಮಿಳು ಮಾತ್ರ ಮೂಲತಃ, ಅದೇ ಬುಡಕಟ್ಟಿನದಾದರೂ ತನ್ನ ವ್ಯಾಕರಣ ವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡಂತೆ ವರ್ಣಮಾಲೆಯನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಾಗಿಯೇ ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡಿತು (ಜಾಜಾ. ೦೩). ೩. ಅಡಿಪಾಯ; ತಳಪದಿ; ಬುನಾದಿ: ಇಂಥ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು, ಇಂಥ ಮನೆತನಗಳು ಹುಟ್ಟು ಹುಟ್ಟು ಅದಂತೆ ಸಮಾಜದ ಬುಡಕಟ್ಟು ಭದ್ರವಾಗುತ್ತದೆ (ಸಂಚಂ. ೪ ಮುಖ್ಯ). ಪವ್ಯ ಸಮಾಜದ ಬುಡಕಟ್ಟು ಅದಿರುಶ್ಮಿರುವುದರಿಂದ ಇದರ ಮೇಲೆ ಪಾಪ ನಲ್ಲಿಸಬೇಕೆಂದಿರುವ ಸ್ವರಾಜ್ಯಮಂದಿರವು ಸುಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಎಂದೂ ತಾಳ ಬಾಳಲಾರದು (ಪುಗ್ರಕ್ಷ. ೦೩). ೪. ವಂಶ; ಕುಲ; ಮನೆತನ: ಈತನು ಅರೇಬಿಯದ ಕುರಾಯಿಷ್ ಬುಡಕಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದವನು (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೦); ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ನಾನಾ ಬುಡಕಟ್ಟಿನ ಜನರ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳೂ ದೇಶಾಚಾರ ಗಳೂ ಸೇರಿಕೊಂಡುವು (ಜಅಮು. ೧೩೮) : ಒಂದು ದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳ ಜನರು ಒಟ್ಟುಗೂಡುವುದರಿಂದ . . . ರಾಷ್ಟ್ರೀಯಲಪ್ಪ ಒಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಮಾರ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಕ್ಯಜಾತಾ. ೦೩). [ಬುಡ + ಕಟ್ಟು]

ಬುಡಕ್ಕನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ: ಆ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಳಗಡೆ ನೆಲವು ಮೃದುವಾಗಿರುವುದೆಂದು . . . ಬುಡಕ್ಕನೆ ಅಲ್ಲಿ ಧುಮುಕಿದನು (ಜಅಮು. ೬೦). [ಬುಡಕ್ + – ಅನ್]

ಬುಡಬುಡಕೆ ಬುಡುಬುಡಿಕೆ' ನೋ.

ಬುಡಬುಡಿಕೆ 'ಬುಡುಬುಡಿಕೆ' ನೋ.

ಬುಡಮೆ 'ಬುಡುಮೆ' ನೋ.

ಬುಡಮೆಳತಿ (ನಾ). ಆಳಿಯಸಂತಾಪದ ನಿಯಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸು ಶ್ರಿರುವ ವಿಧವೆ: (ಕಸಂಗ್ರ. ೦೬೬).

[?./ತುಳು. ಬುತೆದಿ, ಬುಡಿತ್ತಿ, ಬೊಡಿ, ಬೊಡಿತ್ತಿ = ಹೆಂತತಿ; ಬುಡ ದಾರೆ = ವಿಧವೆಗೆ ಮಾಡುವ ಮರುವಾದುವೆ, ಮರುಮದುವೆಯಾದವಳು]

ಬುಡಿಗೆ 'ಪುಡಿಕೆ' ನೋ.

ಬುಡು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಬಲಗೈಯ ಹತ್ತಿರ ಆಗ್ಗೆ "ಕುಡು, ಬುಡು" ಎಂದು ಬಾರಿಸುವ ಚಿಕ್ಕ 'ಡವರುವಾದ್ಯ' ಟೊಂಕಕ್ಕೆ ನೆ.ಪಾದುತ್ತಿತ್ತು (ಕಂಚಿ. ೬).

ಬುಡುಬುಡು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಮರುದಿನ ಬುಡುಬುಡಿಗನೊಬ್ಬ 'ಬುಡುಬುಡು' ಎಂದು ತನ್ನ ದುಡಿಯನ್ನು ನುಡಿಸುತ್ತ ಸುಂದರಪುರವನ್ನೆಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡನು (ಕಾಚಿ. ೦೨).

ಬುಡುಕೆ 'ಪೈಡಿಕೆ' ನೋ.

ಬುಡುಜಾಗನಗಡ್ಡೆ (ನಾ). ಔಷಧಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಡ್ಡೆ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರವೇ ಮೇಲಿದ್ದು ಸದಾ ಹೂವು ಬಿಡುವ ಅದರ ಬಳ್ಳಿ : (ಕ).
[< ಬುಡ್ಡ + < ಜಾಗಗಡ್ಡೆ]

ಬುಡುಬುಡಿಕ (ನಾ). ಬುಡುಬುಡಿಕೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು : ಈ ವಿಚಿತ್ರವೇಷದ ಆ ಪಕ್ಕಿ ಬುಡುಬುಡಿಕೆಯವನ್ನು ಕಮ್ಮಾ ವಾಚಕಂಗೆ ಬಿಚ್ಚಿ ಹೇಳುವ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ (ಕಂಗಾ. ೪). 'ಬುಡುಬುಡಿಗ' ಪರಾ.
[ಬುಡುಬುಡಿಕೆ + — ಅ]

ಬುಡುಬುಡಿಕೆ, ಬುಡಬುಡಕೆ, ಬುಡಬುಡಿಕೆ, ಬುಡುಬುಡಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಡಮರುಗದಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಕ್ಕ ವಾದ್ಯ : 'ಜನತೆ ಜನತಾ' ಎಂದು ಬುಡುಬುಡಿಕೆ ಬಾರಿಸುತ್ತ ದೇಶದ ಭವಿಷ್ಯವನು ಸಾರುವಲ್ಲ (ಕಂಚು. ೨೬-೦೦) : ಗ್ರಾಮಿಣಾರಿಗೆ ಬುಡುಬುಡಿಕೆಯವನು ನುಡಿಯುವ ಶಕುನದ ಬಗ್ಗೆ ಅಪಾರವಾದ ನಂಬಿಕೆ (ಕಾಪ. ೧೬೨). ೨. ಸಂಳ್ಳು ; ಅಸತ್ಯ : (ಕ). ೩. (ಅಲಂ) ಸತ್ವವಿಲ್ಲದುದು ; ಚೈತನ್ಯರಹಿತ ವಾದುದು ; ಹುರುಳಿಲ್ಲದುದು : ಬರಿಯ ಬುಡುಬುಡಿಕೆಯಂಥ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಏನು ಮಾಡಬೇಕು (ಬಂಕಿ. ೦೦೩). **ಬುಡ ಬುಡಿಕೆ** : (ಕ). **ಬುಡುಬುಡಿಕೆ** : ೧. ಡಮರು, ಮದ್ದಳ, ಡಿಂಡಿಮ, ಝರ್ಝರ, ಪುರ್ದಳ, ಪಣವ—ಈ ವಾದ್ಯಪ್ರಭೇದಾ—ಈ ೬ ಶಬ್ದಗಳೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬುಡುಬುಡಿಕೆ, ಡಿಕ್ಕಿ, ಡಿಮಡಿ, ಝಾಯಿ, ಪುದ್ದಳೆ ಗೋಮುಖಾದಿ ವಾದ್ಯಗಳೂ ಉಂಟು (ಕರ್ನಾ. ೩೪) : ಬುಡುಬುಡಿಕೆ—ಸಣ್ಣ ಡಮರು (ಶಾಸಮೀ. ೨೩). ೩. ಈತ—ಅವಕೀರ್ತಿಗಳು ನನಗೆ ಬುಡುಬುಡಿಕೆಯಂತೆ ಎಂದೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ (ಕೃ.ಬ್ರ. ೧೨೪). **ಬುಡುಬುಡುಕೆ** : ೪. ಒಂದೇಸಮನೆ ಮಾತನಾಡುವಿಕೆ ; ಗಳಹುವಿಕೆ : ತಂಬೂರಿ ಗ್ಲಾದ ಹೋದರೆ ನನ್ನ ಪೀಕಲಾಟದ ಬುಡುಬುಡುಕೆ ಹೇಗೆ ನಡೆಯಬೇಕು ? (ಕೃಶಾ. ೦೬). [←ತೆಲು. ಬುಡುಬುಡುಕ್ಕ, ಡುಬುಡಕ್ಕ]

ಬುಡುಬುಡಿಗ (ನಾ). = ಬುಡುಬುಡಿಕ : ಮರುದಿನ ಬುಡುಬುಡಿಗನೊಬ್ಬ 'ಬುಡುಬುಡು' ಎಂದು ತನ್ನ ದುಡಿಯನ್ನು ನುಡಿಸುತ್ತ ಸುಂದರಪುರದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡನು (ಕಾಗಿ. ೧೧). [<ಬುಡುಬುಡಿಕ]

ಬುಡುಬುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬುಳುಬುಳು ಎಂಬ ಶಬ್ದಮಾಡು : ಎಜಗಿದಶಿ ಫಾತಮುಷ್ಕಿಯ ಬಿಜುಬಿನಲಿ ಬುಡುಬುಡಿಸಿ ನೆತ್ತರಿಸೆಜಿತೆ ಪಾಪ್ಪುದ್ದು ವದನದಲಿ ನಾಸೀದ ಪಾಳದಲಿ (ಕಬಡಾ. ೩-೬-೩೪) ; ಬುಡು ಬುಡುದ್ದಿತ್ತಿ ಪೆಜೆನಿಂದಮಾರಗರ್ತಿದ ನಾಲಗೆ ದಿಟ್ಟಿ ದಿಟ್ಟಿಗಳ ನಡುಗುವ ಮೆಯ್ . . . ಕಡೆವಾಯಲೋಳೆದೆರಸುಬ್ಬಳದಿಂದೋಜುಕ್ಕೆ ಜೀವಮಂ ಬಿಡುವ ಮಹಾಮೃಗಂ ವರಾಣಮುಂ ಪಿಡಿವಿತ್ತಮು ತಪ್ಪದಾಂತದೊಳ್ (ಕೃಭೀ. ೨೬-೫೩) ; ನಾಸಿಕದಲ್ಲಿ ಬುಡುಬುಡಿಸಿದುದು ಶ್ರೋಣಿತ ಜಿಮ್ಮಿ ಭೂತಳಕೆ (ಜಂಬಣಾ. ೨೨ ೩೨). 'ಬುದುಬುದಿಸು' ಪರಾ.
[<ಬುಡು + —ಇಸು]

ಬುಡುಬುಡುಕೆ 'ಬುಡುಬುಡಿಕೆ' ನೋ.

ಬುಡುಮೆ, ಬುಡಪು (ನಾ). ಸೌತೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ : ಕೆಕ್ಕರಿಕೆ ; ಹಾಲ್ಕೆಕ್ಕೆ : "ಚಿತ್ರಾ, ಗವಾಕ್ಷೀ, ಗೋತುಂಬಾ—ಈ ಮೆಮ್ಮೆಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಆಪ್ರಂಶ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪಲ್ಲವಾಪರಪರ್ಯಾಯವೆಂತಲೂ ಬುಡುಮೆಣಾಯಿಯೆಂತಲೂ ಹೇಳುವರು" (ಕರ್ನಾ. ೦೪೬) ; ಬದನೆಯ ಪೀರೆಯ, ಬುಡುಮೆಯ ಪಲ್ಲ, ಸಾಪೆಯಕ್ಕಿಯನ್ನ, ಪವಣೆಯ ಪಾಯಸ : ಉಂಡರು ಏನ ? ಅತಸುತನದ ಕನ್ನ (ರಾಬಾಕ. ೨೩-೩). **ಬುಡುಮೆ** : ಸೌತೆಕಾಯಿ. ಬುಡಪು ಕಾಯಿ (ಕ್ಯಾಕಿ. ೨೬-೧೨೬) : ಬುಡಮೆಕಾಯಿ. ಪಾಲ್ಕೆಕ್ಕೆಬಳ್ಳಿ (ಕ್ಯಾಕಿ. ೨೬-೧೪೯). [←ತೆಲು. ಬುಡಮು, ಬುಡ್ಡುಮು]

ಬುಡ್ಡಗ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಎಲ್ಲರು ದಾಟುವ ಹೊಸ್ತಲು ಬುಡ್ಡಗನು ಕಲ್ಲು ಮೂಕರವಿಂದ ಕೊಟ್ಟುವ ಪೆಟ್ಟಿಯ್ಯಾ . . . ಎಲ್ಲ ಸಾಣಾಕದಾ ಕಳ್ಳದೇವತೆಗಳ ನಿಲ್ಲಿವೆ ಒಲಿಸಿವರು (ಬಾಸು. ೩೬-೨).
[ಬುಡ್ಡ ? + — ಗ]

ಬುತ್ತಿ 'ಬುರುಡೆ' ನೋ.

ಬುತ್ತೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: "ಕರಿಬೀಜದ ಬುತ್ತೆಗಿಡ" (ಕಸ್ಯ.೨೦೦). 'ಕಾಡುಬುತ್ತೆ' ಪರಾ. [←ತೆಲು. ಬೊದ್ದ]

ಬುತ್ತೆಜಾಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾಲಿಗಿಡ : ಬುತ್ತಜಾಲಿ, ಕೊಡೆಮುಳ್ಳುಜಾಲಿ, ಪೊಡೆಜಾಲಿ (ಕ್ಯಾಕಿ. ೨-೦೮).
[ಬುಡ್ಡೆ + ಜಾಲಿ / ತೆಲು. ಬುಡಜಾಲ]

ಬುತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಯಾಣಕಾಲಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಪೊಸರನ್ನ, ರೊಟ್ಟಿ, ಕಲಸನ್ನ ಮೊದಲಾದ ಆಹಾರ : ಪಾಥೇಯ : ತಾಂ ಜರಿಯ ಗೊತ್ತು . . . ಜೀವದ ಸಜೀವನೆ ಜಪನೆಂಜಲಿಸಿದ ಬುತ್ತಿ ತಪುವೇಷ್ಮುದು ಪುಣ್ಯೋ (ಸಂಪ್ರತಿ. ೦೦-೦೦೦) ; ಬಿಡದೆ ಬುತ್ತಿಯನೊಂದು ಕೈಯಲಿ ಹಿಡಿದು ಬಂದನು ದೈತ್ಯನಲ್ಲಿಗೆ ಭೀಮ ವೇಗದಲಿ (ಸಂಕಿ. ೨೬-೬೬) ; ಬುತ್ತಿಯನ್ನವಪಾರೋಗಿಸಿಯೂ ತೊಜೆಯೊತ್ತಿನ ಬನಕೆ ನಡೆದರು (ಕಚ. ೬೬-೬೪) : ನಾಯಿ ತಲೆ ಮೇಲಣ ಬುತ್ತಿಯ ಹಾಗೆ (ಗಾಪ). ೨. ಕೂಡಿಟ್ಟಬ್ಬು ; ಸಂಚಿತವಾದುದು ; ಸಂಗ್ರಹ : ಕೊಟ್ಟದ್ದು ಕಿಟ್ಟಿತೆನ ಬೇಡ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿಪುದು ಬುತ್ತಿ (ಸರಾಸ್ತ. ೬೦೬) ; ಸಗ್ಗದವರಿಗಸ್ಯಕ ಪುಣ್ಯದ ಬುತ್ತಿ ತೀರಲು ನೂಕುವರು. ಭೂತಳಕೆ (ಕಾಗಿಪ. ೨೦-೨೨). ೩. ಚೆನ್ನೆ ಕೋಲಾಟ, ಚೆಂಡಾಟ ಮೊದಲಾದ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ ಹಾರಿ ಬಂದ ಚೆನ್ನೆ, ಚೆಂಡು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದು: ಅಜ್ಜಿ ಕಾಳಿಂಗೆ ಬುತ್ತಿ ಕೊಟ್ಟು ಆಟವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡನು(ಕಳಾ. ೦೬). 'ಬುತ್ತಿ ಹಿಡಿ' ಪರಾ. ೪. (ಅಲಂ) ಸ್ಮರಣೆ : ನೆನಪು : ಬಾಳಿನ ಅನುಭವದ ಬುತ್ತಿಯನ್ನು ಅವನ ಮನಸ್ಸು ಬಿಚ್ಚಿ ನೋಡುತ್ತಿದೆ (ಕಾಗಿಪ. ೧೧).

ಬುತ್ತಿಗಂಟು = ೧. ಪರವೂರಿಗೆ ಪ್ರಯಾಣ ಹೊರಟಾಗ ಕಟ್ಟಿ ಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಆಹಾರದ ಗಂಟು.—ಕಟ್ಟು. ೨. (ಅಲಂ) ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾದುದು : ಎಷ್ಟೂಜನರ ವಿರೋಧವನ್ನು ಬುತ್ತಿಗಂಟಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಜಪಾ. ೪೦). **ಬುತ್ತಿಯ ಚಿಕ್ಕ** = ಅನ್ನದ ಬೇಳ : ಬುತ್ತಿಯ ಚಿಕ್ಕವನ್ನೂ ಸೋರೇಬುರುವೆಯನ್ನೂ ತಕ್ಕೊಂಡು ಅಡವಿಯಲ್ಲಿ ಹಸುಗಳಮ್ಮ ಕಾಯುತಲಿದ್ದರು (ಕೃಬಾಸ. ೬೯). **ಬುತ್ತಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟು, ಬುತ್ತಿಕಟ್ಟು** = ೧. ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗು : ಹಾಗಾದರೆನ್ನೇನು ? ಬುತ್ತಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟು ; ಈಗ ನಿನಗೆ ತಪ್ಪೋವನವೂ ಉಪವನವಾಯಿತೂಂ ಹೊಸದೆವು (ಜಾಳಂ. ೨೬-೩). ೨. ಪ್ರಯಾಣದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾಗುವ ಆಹಾರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಕೊಳ್ಳು : ಅಮ್ಮಾ, ಜಾಮು ಊರಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿದೆ ಬುತ್ತಿಕಟ್ಟಿ ಕೊಡು (ಕಾ). [< ಸಂ. ಭುಕ್ತಿ]

ಬುತ್ತಿಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಎಡೆ ಮಾಡು ; ನೈವೇದ್ಯ ಮಾಡು : ಪೊಸತಲ ಪೇಂಲನೊಕ್ಕಿಜವು ಮಾಸಲ ತುಮ್ಮಲಾಟ್ಟು ಬಾಗಿಲರ್ಚಿಸಿ ಚಿಗುರಿಕ್ಕಿ ಚಟ್ಟಿಜವು ಕಯಿದೋಂಬಿನೆ ಬುತ್ತಿಗೊಟ್ಟು ಪೂಜಿಸಿ (ಕಬಾ. ೧೬೩).
[ಬುತ್ತಿ + ಕೊಡು,]

ಬುತ್ತಿಚಿಗುರು (ನಾ). (ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಸಿಗುವ) ತುಂಬಾ ರುಚಿಕರ ವಾದ ಚಿಗುರು ವಿಳೆಯದೆಲೆ : ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಬುತ್ತಿಚಿಗುರು ತುಂಬಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧ (ಕಾ). [ಬುತ್ತಿ ? + ಚಿಗುರು (< ಚಿಗುರ್)]

ಬುತ್ತಿಯಿಡು (ಕ್ರಿ). = ಬುತ್ತಿಗೊಡು : ತಲಪಣ್ಮಾಪ್ಪಾತರಿಂ ಪಂದಿಸಿ

ರಜಕನನಾತ್ಮಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆದೇ ಮಂಗಲದೊಂಬಂತಾ ಪುರದ್ವಾರದೊಳವನಮೋ ಬುತ್ತಿಯುಟ್ಟಿರ್ಪಿನಂ ಪೂವರಿಗೆಯುಂ . . . ಪೊಕ್ಕಂ ದನುಜಪ್ರಪೊಲಂ ನಾಗ್ರಜನ್ಮಂ ಮುಕುಂದೆಂ (ಪಾಂ. ೬-೦೦). [ಬುತ್ತಿ + ಇಡು]

ಬುತ್ತಿರೊಟ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಯಾಣಕಾಲಕ್ಕೆಂದು ಕಟ್ಟಿದ ರೊಟ್ಟಿ : ಹಳ್ಳಿ ದಿಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ನೂರುದಾರಿಯ ಸಮೆದು ಎಲ್ಲರಿಗು ಹಂಚೋಣ ಬುತ್ತಿ—ರೊಟ್ಟಿ (ಕಬಾಮು. ೧೯-೦೫) ; ನಿನ್ನಂತಹ ವೀರರನ್ನು ಬುತ್ತಿ ರೊಟ್ಟಿಯನ್ನು ತಿನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಬಿಡದೆ ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿದರೆ (ಕೀಚಿಪ್ರ. ೮೨). ೨. (ಉಕ) ಸುಮಾರು ಐದು ಅಥವಾ ಏಳನೆಯ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಿಣಿಸ್ತ್ರೀಗೆ ನಡೆಸುವ ಒಂದು ಉತ್ಸವಸಮಾರಂಭ ಮತ್ತು ಅಂದು ಊರ ಜನರಿಗೆಲ್ಲ ಊಟಕ್ಕೆ ವಿರ್ಪಡಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧಿ: ಅದರ ಹೊತೆಗೇನೇ ಜೊಳ್ಳಿಲ ಬಸುರಿಗೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಬುತ್ತಿರೊಟ್ಟಿದು ಟಂತೆ ಅವನಿಗೆ ಹತ್ತಿತು (ಕಬಾಚಿ. ೬೮).

[ಬುತ್ತಿ + ರೊಟ್ಟಿ]

ಬುತ್ತಿಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಬೆಣ್ಣೆಕೋಲಾಟ, ಚೆಂಡಾಟ ಮುಂತಾದ ಆಟದಲ್ಲಿ ತೂರಿ ಬಂದ ಬೆಣ್ಣೆ, ಚೆಂಡು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿ : ಅಶೋಕನ ಗುಂಪಿನ ರಂಗನು ಗೆರೆಯ ಹತ್ತಿರ ನಿಂತು ಚೆಂಡು ಎಸೆದನು . . . ಶಂಕರನು ಬುತ್ತಿಹಿಡಿದನು (ಕಚಿ. ೪-೧೫); ಮೂರನೇ ಬಿಟನಲ್ಲಿ ರಾಮಚಂದ್ರ ಬುತ್ತಿಹಿಡಿದನು (ಕಚಿ. ೦೮).

[ಬುತ್ತಿ + ಹಿಡಿ$_1$ (< ಪಿಡಿ$_1$)]

ಬುದಿಂಗನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಕುಳಿತಲ್ಲಿಂದ ಅವನು ಬುದಿಂಗನೆ ಎದ್ದು ನಿಂತ (ಕಚಿ. ೦೩) ; ಈತ ಹಾದಿ ನೋಡಿದಳು. ಬುದಿಂಗನೆದ್ದು ಡಾಗಲಿಗೆ ಬಂದಳು (ಕಚಿ. ೫೯). [? + —ಅಲಿ$_1$]

ಬುದಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : 'ಬುದಿಲೆನ್' ಪರಾ.

ಬುದಿಲನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಬುದಿಲನೊಗವಾಪಂದ ಜಲವಿವ ಜಲಕಣ್ಣೊಳೊದಗೆ . . . ಶ್ರೀಪದವ ಕಂಕರಧಾವದಿಂದ ಕಿನ್ನರಿಯ ಬ್ರಹ್ಮಯ್ಯ ನುತಿಸುತ್ತಿರ್ದಮು (ಜಪಪ್ರ. ೫೯-೬). [ಬುದಿಲ್ + —ಅನೆ$_1$]

ಬುದಿಲೆಸ್ (ಕ್ರಿ). ಬುದಿಲ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಬುದಿಲನೆ ತೊಜೆದುಂ ಪಾಯ್ದು ಮಾತಂಗ ಕಳಭಮಂ ಪಿಡಿದು . . . ತಪ್ಪ ಮಳಕ್ಕೆ ತಂದು (ಪಚಾಪ್ರ. ೦೨-೦೫೮) ; ಸಜ್ಜಿಂಬು ಫಿರಿಲೆಂಬು ಗುಲೆಂಬು ಬುದಿ [ಪಾಣಿ. ಧುರಿ]ಲೆಂಬ ಭೋರೆಂಬು ಕೂರುಸಗಳುರಮನೆಯ ದನಿಮುದಿಸುತಂ ಪುಟ್ಟಿ (ಪಚಾ. ೮೬. ೧೦-೨೩).

ಬುದಿಬ್ಬುದಿಲೆಸ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ದೊಪ್ಪ ಪಡಲೆಂಬು ಬುದಿಲ್ಬುದಿಲೆಂಬು ಸಬ್ದಮಂ ನೆರೆದು . . . ಪೊರ್ ಪುಲ್ ಗರಿಗರಿಲೆಂಬು ನಿಮ್ಮುರರವಂ ದಿಗೆ ತಳ್ಪಿಪಾದತ್ತ ಯುದ್ಧದೊಳ್ (ಗಿಗ. ೬-೨೬).

[ಬುದಿಲ್ + ಎಸ್$_1$]

ಬುದುಬುದ (ನಾ). ನೀರ ಮೇಲಿನ ಗುಳ್ಳೆ ; ಬುದ್ಬುದ : ಬಸುಷ ಪುಡಿ ಲಿಲಾಶಾಸನವ ತಪ್ಪದೆ ನುಡಿಗಳ್ಳರೆ ಮಿಕ್ಕನಂತೆ ಕೆಡುತ್ತ, ಹುಬ್ಬುಹಿಪ ಕಡಲ ತೆರಗಳೆ ಬಾದುಬುದಂ[ಪಾಣಿ. ಬುದ್ಬುದಂ]ಗಳೆ . . . ಗಾಳಿದು ವಿಂಡುಗಳೆ ಚುದ್ರಮವೇ (ಪಚಾ. ೬೭-೨೬) ; ಬಲಸಮುದ್ರದ ಬದು ಬುದಂ[ಪಾಣಿ. ಬಾದ್ಬುದಂ]ಗಳೂ ಪಿಳಿಯಲಿರದೆನೆ ಹಾಂಗೆ ಮುಸುಕಿತು ಬಿಳಿದು ಜಿಂಗಿಳಿಲಿವ ಘಟೆಯು ಬಿಮುದಿಮುಬ್ಬಟೆಯು ತಲಪುಬದೊಳ್ಳಂತಿದರು (ಕಾಬಾ. ೨-೨೬) ; ಮುಗಿವೆ ಕರ್ನಾಂತದ ಮಹಾಂಬುಧಿಯಂಗ್ರವೀಚೀಪ್ರಭಾದ ಭಂಗದಲಿ ಬುದುಬುದಂ[ಪಾಣಿ. ಬಾದುಬುದಂ]ಗಳು ತೋಱ್ ಕೆಡುವಂದದಲಿ ತಾನಿದರಾಗುಪೋಗಿವ ಪದನಜಯುಪು (ಪಾಗಿ. ೨-೨-೪೬).

[<ಸಂ. ಬುದ್ಬುದ]

ಬುದುಬುದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಳ್ಳೆಯು ಹಾಗೆ ಊದಿಕೊಳ್ಳು—ಊದು : ಏಜಗಳು ಬುದುಬುದಿಸಿ ರಕುತವ ಕಾಲ್ ಕಾಲಿಜ ಪಿಂಡ ನೆಣ ಜಿಗಿದೋಲ್ . . . ಪೂಸಾದು ಘಾಯದ ತಾರುಘಟ್ಟನ ಹೆಣಕ ನೆದೆ ಹೇರಂಳ ರಂಜಿಸುತು (ಕಾಬಾ.ರಾಪ್ರ. ೦೦-೬). 'ಬುಡುಬುಡಿಸು' ಪರಾ.

[ಬುದುಬುದ + —ಇಸು$_5$]

ಬುದ್ದಣೆ 'ಬುದ್ದಲಿ' ನೋ.

ಬುದ್ದಣಿಗೆ 'ಬುದ್ದಲಿಕೆ' ನೋ.

ಬುದ್ದಲಿ. ಬುಜ್ಜಣಿ. ಬುದ್ದಣಿ, ಬುದ್ದಿ (ನಾ). ಎಣ್ಣೆ, ತುಪ್ಪ, ನೀರು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಡುವ ಚರ್ಮದ ಚೀಲ : ಪಕ್ಕಲೆ : ಬುದ್ದಲಿ[ಪಾಣಿ. ಣಿ] ಹಾಡ ಪಕ್ಕಲೆ ಕಂಬಿಗಳ ಕೊಡನ ಧಾರಗಳ ಪೃತ ತೈಲ ಬಸಗಳ ಸಾರ ಕಟ್ಟಿತು (ಕೀಚಿ. ೩-೬-೨) ; ಹೆದ್ದನಿ ಬುಡಾಶ ಉದ್ದ ಗುಡ್ಡಪ್ಪ ತಂದ ಬುದ್ದಲಿ ಪದು ದೊಡ್ಡ ಕುಕ್ಷಿ ರುದ್ದ ಕುರೊಪಗಳ್ಳಿದ್ದಿರ್ಪಿಯೊಳಧಿಕರಲ್ಲಿದ್ದ ವೈಶ್ಯರ ಕೇರಿಗಳ ಮುಂದೆ ನೋಡುತ ಬರಲು (ಕಚಿ. ೩-೦೦೮) ; ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಪ್ರತಿ ಕುಲಕರಣಿಯೂ ಒಂದೊಂದು ಬುದ್ದಲಿ (ಕುದುರೆಯು ದೇಶಿ ಹೆ.ರುವ ಚರ್ಮದ ಹುಚಿ) ತುಪ್ಪವನ್ನು ತಂದುಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಕಟ್ಟಳೆಯಾಯಿತು (ಕಚಿ. ೩೩೨). ಬುಜ್ಜಣಿ : 'ಪೊಂಬುಜ್ಜಣಿ' ಪರಾ. ಬುದ್ದಣಿ : ಮೇಲಿನ 'ಬುದ್ದಲಿ' ಉಲ್ಲೇಖದ 'ತೊರರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರ ವನ್ನು ನೋಡಿ. ಬುದ್ದಿ : ಹರಳೆಣ್ಣ ಟಿನ್ನಗಾಪಿದ ತುಪ್ಪ ಗೊಪ್ಪರಿಂ ದೆಣ್ಣೆಗಳ ಬುದ್ದಿಗಳ ತಿಂಥಿಣಿಯನ್ನು ನಿಸ್ಪೊರೆ ಬಿಡಿಯೆ ಕೊಡಿಪೆನು ತೂಳ್ ಕೊರಿಯನು (ಅಶಾರಾ. ೬-೩೦).

[<ಹಿಂ. ಬುದಿಯಾ ; ಮರಾ. ಬುದಲಾ. ಬುದಲೀ. ಬುಧಲಾ./ತುಳು. ಬುದ್ದಲಿ. ಬುದ್ಲೆ. ಬುದರಿ. ಬುದುಶಿ. ಬುದ್ಮೊಲಿ]

ಬುದ್ದಲಿಕೆ. ಬುಜ್ಜಣಿಗೆ, ಬುದ್ದಣಿಗೆ (ಪಾ). ೧.=ಬುದ್ದಲಿ : "ಚರ್ಮ ಭೃರ್ಗಾರಮೆನಲು ಬುದ್ದಲಿಕೆ[ಪಾಣಿ. ಬುದ್ಧಣಿಗೆ.ಬುಧಣಿಗೆ] ಪಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಕುಮಾ. ೬೬ ೫೬) ; ಎಣ್ಣೆಯ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಬುದ್ದಲಿಕೆಗಳ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡೆ (ಪಚಾಪ್ರ. ೦೬೨). ಬುಜ್ಜಣಿಗೆ : ೧. ಸ್ವನವೆ ಬುಜ್ಜಣಿಗೆ [ಪಾಣಿ. ಬಜ್ಜಣಿಗೆ. ಬುದ್ದಲಿಕೆ] ಮೈ ಲಾವಣ್ಯರಸತ್ಪಲ ವಪಹಾಕ್ಷಿಯರ ತೋಳೆ ದಂಡ ಘಸಣಾಂತಿವೆತ್ತ ಮಾಣಿಕ್ಕದುಂಗುರವೆರಲ್ಗಿನಗಿವ ಸೊಡರೊಪ್ಪುವು (ಪಚಾಪ್ರ ೦೬-೬.). ೨. (ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ವಧುವಿಗೆ ಕೊಡ ಬೇಕಾದ ಮಂಗಳಕರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿರುವ) ಮುಚ್ಚಳದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಿದಿರಿನ ಬುಟ್ಟಿ : ಸಪ್ಪೆದು ಮನೆಗಳೊಳಗೆ ಚಿಪ್ಪವಂಯವಾದ ಗುಜ್ಜರಿಗಾಲು ಮಂಚೆಗಳು ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಗಳೆಲೆಯಾಹ ಬುಜ್ಜಣಿಗೆಗಳ್ಳಪ್ಪಾಯ ವಿರಚಿತಿಹವು (ಅಚಾ. ೩-೦೨೪) ; ಮೂಕರುಂಡೆ ತವಯು, ಒಂದು ಚಿಪ್ಪ ಹಣ್ಣು, ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ, ತಾಂಬೂ, ಪರಿಗಡಗ—ಇವು ಬುಜ್ಜಣಿಗೆಯಲಿ ತುಂಬು ಬೇಕಾದ ಸಾಮಾನುಗಳು (ಪಚಾಪ್ರ. ೦೦). ಬುದ್ದಣಿಗೆ : ೧. ಕೃತ್ರಿ—ಸ್ನೇಹಪಾತ್ರ. ಕುತು=ತೊಗಲ ಬುದ್ದಣಿಗೆ (ಪಾಣಿ. ೬). [<ಬುದ್ದಲಿ]

ಬುದ್ದಿ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿವಳಿಕೆ ; ಜ್ಞಾನ ; ಅರಿವು : ಉದ್ದವಾಗಿ ಬೆಳೆವನಿಗೆ ಬುದ್ದಿ ಜಡಿಮೆ (md). ೨. ಜ್ಞಾನಿಗಳನ್ನು, ಹಿರಿಯರನ್ನು, ಪೂಜ್ಯರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಗೌರವಸೂಚಕವಾದ ಪದ.—ಶಬ್ದ : ₹ ಮೈಸೂರಿನ ಅರಸುಮನೆತನದವರಲ್ಲಿ ಸಿರಿಮಂತರನ್ನು ಸೇವಕರೂ ಮತ್ತು ಹಿರಿಯರನ್ನು ಕಿರಿಯರೂ ಸಂಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ರೀತಿಯಿದು. ಆ ಬಳಿಕ ಕಿರಿಯರು ಹಿರಿಯರನ್ನು, ಕೆಳಮಟ್ಟದವರು ಒಡೆಯರನ್ನು ಕರೆಯಲು ಇದು ಎಲ್ಲಾ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಅನ್ವಯವಾಯಿತು. ಇದರ ಅವಶೇಷವೇ ಈಗಲೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವುದು : ಬುದ್ದಿಯವರು ದುರುಗುವಾರದು, ಸಂಕಟ ಪಡಬಾರದು (ಸಾಪಸಂ. ೦೩೩-೨೦) ; ಅರಮನೆಯ ಮೆಟ್ಟಿಲಿನಿಂದ

ದುವರೋ ಕೊಗಿದರು . . . ಬುದ್ದಿದೋರು. ಪುಟ್ಟ ಬುದ್ದಿಯವರು (ಪುಟ್ಟಕ. ೩) ; ಆ ಹಾಡು ಕೇಳಿದಿಯಾ, ರಂಗ? ಕೇಳಿದೀನಿ ಬುದ್ದಿ (ಸಚಿತ. ೦೦೮). [<ಸಂ. ಬುದ್ಧಿ]

ಬುದ್ದಿಗಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡು ; ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳು ; ಪಾಠಕಲಿಸು : ಹೊದ್ದಿರಲುರ್ವಿಯ ಹೆಜ್ಜಾರು ಸಾರೆಂದು ಬುದ್ದಿಗಲಿಸಿ ಕೇಳಿದಿರಲು ಗದ್ದಿಸಿ ತೆರೆಗಳ್ಗುಳಿಂದ ತಾಡಿಸುವಂತೆ ಗುದ್ದಿತು ಜಲನಿಧಿ ತಟವ (ಕೂಚಚ. ೩-೬). [ಬುದ್ದಿ + ಕಲಿಸು$_1$]

ಬುದ್ದಿವಂತ, ಬುದ್ಧಿವಂತ$_2$ (ನಾ). ಎಣ್ಣೆ ಮೊದಲಾದ ದ್ರವ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕಿರಿದಾದ ಬಾಯಿಯಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಗಲ ಕಿರಿದಾಗುತ್ತ ಹೋಗುವ ಕೊಳವೆ ; ಆಲಿಕೆ : ಒಂದೊವರೆ ಮೊಳದ ಉದ್ದ ಬಿದಿರಿನ ಕೊಳವೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕೊನೆಯನ್ನು ಸಿವರಿ ಇಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ನುಣುಪಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಮತ್ತೊಂದು ಕೊನೆಗೆ ಒಂದು ಬುದ್ದಿವಂತವನ್ನು (Funnel) ಸಿಕ್ಕಿಸಿ . . . ಪಿಚಕಾರಿ ಜೊಡದು ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡಿಸಬೇಕು (ಗೃಪಚಿ. ೦೨೬). **ಬುದ್ದಿವಂತ್ಕ** : ಆ ಗೋಡೆಯ ಹತ್ತಿರ ಓರಣಗೊಂಡ ಒಂದು ಧಾನ್ಯದ ಮೂಡೆ . . . ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಸೀಮೆಯೆಣ್ಣೆಯ ಡಬ್ಬಿ. ಬುದ್ದಿವಂತ. ಪಂಪ (ಇಚಚಿ. ೦೦೨) ; ದಳ ವಲಯ ಕೊಳವೆಯಂತೆ ಉದ್ದವಾಗಿದ್ದು ಬುದ್ದಿವಂತದ (ಫನ್ನಲ್) ಆಕಾರ ಹೋಲುತ್ತದೆ (ಇಪಚಿಸಂ. ೨, ೩೭೦). [?]

ಬುದ್ಧ (ಗು). ೧. ತಿಳಿದ : ಅರಿತ ; ಬಲ್ಲ. (ನಾ). ೨. ತಿಳಿದುದು ; ಅರಿವಿಗೆ ಬಂದುದು : "ಬುದ್ಧಂ, ಬುಧಿತಂ . . . ಅವಸಿತಂ, ಅವಗತಂ—ಈ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಅರಿಕೆಯಾಗಲ್ಪಡುವದು" (ಸಾಸಾಂ. ೪೩). ೩. ತಿಳಿದವನು ; ಜಾಣ ; ಬುದ್ಧಿವಂತ : ಈ ಪುಸ್ತಕ ಬುದ್ಧರಿಗಾಗಿ ಅಲ್ಲ. ಸಿದ್ಧರಿಗಾಗಿಯೂ ಅಲ್ಲ . . . ನನ್ನಂತಹ ಅಬುದ್ಧರ ಬುದ್ಧಿಯ ಪ್ರಚೋದನೆಗಾಗಿ ಮಾತ್ರ (ಪಾಬಿಕ್ಕ. ix ೫೪೨). 'ನಿಶ್ಚಯಬುದ್ಧ' ಪರಾ. ೪. ಬೌದ್ಧ ಅಥವಾ ಜೈನ ಸಂನ್ಯಾಸಿ : "ಯತಿ ಬುದ್ಧಂ . . . ಜತಕಾಮಾಷ್ಟಯಂ" (ಜಾಪಾಕ. ೧೫). ೫. ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಶಾಕ್ಯವಂಶದ ದೊರೆಯಾದ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ; ಬೌದ್ಧಮತ ಪ್ರವರ್ತಕ : ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಜನ ಅರ್ಹಂತ ಅಥವಾ ಬುದ್ಧರಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯವನು : ವಿಷ್ಣುರೂಪವಾದ ಮತ್ಸ್ಯ, ಕೂರ್ಮ, ವರಾಹ, ನೃಸಿಂಹ, ವಾಮನ, ಪರಶುರಾಮ, ರಾಮ, ಕೃಷ್ಣ, ಬುದ್ಧ ಮತ್ತು ಕಲ್ಕಿ ಎಂಬ ದಶಾವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಅವತಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಪ್ರ "ಬುದ್ಧರು ೨೪ : ದೀಪಂಕರ, ಕೊಂಡನ್ನೆ (ಕೌಂಡಿನ್ಯ), ಮಂಗಲ, ಸುಮನ, ರೆವತ (ರೈವತ), ಸೊಭಿತ (ಶೋಭಿತ), ಅನೊಮದಸ್ಸೀ (ಅನೋಮದರ್ಶೀ), ಪದುಮ (ಪದ್ಮ), ನಾರದ, ಪದುಮುತ್ತರ (ಪದ್ಮೋತ್ತರ), ಸುಮೇಧ, ಸುಜಾತ, ಪಿಯದಸ್ಸೀ (ಪ್ರಿಯದರ್ಶೀ)- ಅತ್ಥದಸ್ಸೀ (ಅರ್ಥದರ್ಶೀ), ಧಮ್ಮದಸ್ಸೀ (ಧರ್ಮದರ್ಶೀ), ಸಿದ್ಧತ್ಥ (ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ), ತಿಸ್ಸ (ತಿಷ್ಯ), ಪುಸ್ಸ (ಪುಷ್ಯ), ವಿಪಸ್ಸೀ (ವಿಪಶ್ಯೀ), ಸಿಖೀ (ಶಿಖೀ), ವೆಸ್ಸಭು (ವೇಸ್ಸಭೂ), ಕಕುಸಂದ (ಕಕುಸಂಧ), ಕೋಣಾಗಮನ (ಕನಕಮುನಿ), ಕಸ್ಸಪ (ಕಾಶ್ಯಪ) (ಬುದ್ಧವಂಸೋ—ಸಂ. ವಿಗಿ ; ಭಾರಸಂ. ೯೩). ಬುದ್ಧರು—ಏಕೆ : ಬುದ್ಧರು—ವಿಳಿ+ಗೌತಮ ಬುದ್ಧ (ಸಂ. ವಿನಿ)" (ಕ್ರಿಚಿಕ್ಕ. ೨೯೩) : "ಶೌದ್ಧೋದನಿಃ, ದಶಬಲಃ, ಬುದ್ಧಃ, ಶಾಕ್ಯಃ, ತಥಾಗತಃ . . . ಜಿನಃ, ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಃ —ಈ ೧೧ ಬುದ್ಧನ ಪೆಸರ್" (ಹಜಾಅಬು. ೦೮-೮೮) ; ಬುದ್ಧನ ರಥಮಂ ಪೊಜಮಡಿಪುದ್ಕೆದುಂ ದೇವಲೊಕದಿ: ದೇವರ್ ಸ್ಪರ್ದ್ಧಿಪರರಾಗಿ ಪಲವುಂ ಪದ್ಧತಿಯಿಂ ಬಂದರಲ್ಲಿ ಸಂದಯು ಮುಂಟೇ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೨೦೩) ; ದೈವಗಳು ಜಿನ ಬುದ್ಧರಾದೊಡೆ ಅವಗಂ ಮನುಜಾತ್ಮಕತಿದೊಳಿಹರೇ ಮನುಭವೊಳು ನಿಜಮಹತ್ವಮನುಡುಗಿ (ಅಷ್ಟ. ೩೪-೬); ಬುದ್ಧ, ಶಂಕರ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ, ವಿವೇಕಾನಂದ ಇತ್ಯಾದಿ ಮಹಾಪುರುಷರು ಭಾರತೀಯಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಉದ್ಧಾರಕರು (ಪುಬಾಇ. ೦೦೫ ೩:೨೪). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಜಾತಕ (ನಾ). ಗೌತಮಬುದ್ಧನ ಜನ್ಮಾಂತರಗಳ ಕತೆ : ಆತನು ಹೇಳಿದ ಕಥೆಗಳು ಬುದ್ಧಜಾತಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ (ಕಚಿ. ೧). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧದರ್ಶನ (ನಾ). ಬೌದ್ಧಧರ್ಮ.—ಸಿದ್ಧಾಂತ : ಬುದ್ಧದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಬದ್ಧಹೃದಯಂ ವೈಶ್ಯ ಬುದ್ಧದಾಸಂಗೆ ಮತ್ಸ್ಯಾತನ ಮನೋರಮಣ ಬುದ್ಧದಾಸಿಗೆ ಜನಿಸಿ (ಸಚ್ಚಿಗೆ. ೯-೩). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧವಿಹಾರ (ನಾ). ಬೌದ್ಧಭಿಕ್ಷುಗಳು ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ : ನೆಗಬ್ಬು ತ್ರುಂಗಶಿವಾಲಯಪ್ರತತಿಯಾದಿಶ್ಮಾಲಯಂ ಸಾಲೆ ವಿಷ್ಣುಗೃಹಂ ಬುದ್ಧ ವಿಹಾರ ಮಸಾಜವನಂ ನಾಗಾಲಯಂ ಬಾವಿ [ದಿ]ಗ್ಗಿಗೆ ಶತ್ರುಂ ಕಜ್ ದೀಪ ಮಾಲೆಯಿನೆ ಪಾಷಾಧರ್ಮ್ಯಾಮಾ ಪೂಡಿಸಲ್ (ಸೌಇ. XX, ೫೯-೪೯ ; ೧೦೭೨ ಗ). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಸಮಯ (ನಾ). ಬೌದ್ಧಧರ್ಮ.—ಮಾರ್ಗ : ತಿಜ್ಜರನೆ ಕರ್ತ ಎಂದು ಮನುಮತಿಯೊಳ್ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿಯೆಂದುವುಂ ಜಿನ ಬುದ್ಧಸಮಯು ವಿದೆಂದುಲಿವ ಪೆಸರಿಲ್ಲದಂತಾತನಾ ತೊಡೆದು ಕಳೆದು (ಶಪ್ರ. ೫೦-೫೦). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಾವತಾರ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಶಾವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಅವತಾರ : "ಶ್ರೀಪತಿ—ಬುದ್ಧಾವತಾರ" (ಗಂಗಾಮ. ೩೦೦). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿವಳಿಕೆ : ಅರಿವು : "ಪ್ರೇಕ್ಷಾ, ಪ್ರಜ್ಞಾ, ಪ್ರತಿಭಾ. . .ಬುದ್ಧಿಃ, ಮತಿಃ, ಮೇಧಾ, ಸಂಜ್ಞಾ, ಸಂವಿತ್ತಿಃ, ಉಪಲಬ್ಧಿಃ —ಈ ೧೩ ಬುದ್ಧಿ" (ಹಜಾಅಬು. ೩೩-೦೬೯) : ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದ ಬಗೆ ಬೆರ್ಚು ಬುದ್ಧಿಯಣಮಿಲ್ಲದೆ ಸಲ್ಲಗಳ್ಗೆಯಿಂದಮಾದವಳೆಲಚ್ಚಿಗಂ ಮಜುಕಮೆಂಬ ಪಜ್ಜಂದೆ ಕಸಲ್ಪು ಮುನ್ನೆ ಬೇಟದ ಸವಿಗಂಡುಸಲ್ಲದಜ್ಜುಮಂ ಪ್ರಮದಮುಂ ಕದುವೇಟಕಾಜಾ (ಅಷ್ಟ. ೦೨-೨೨) ; ಅನ್ನು ಸಮಸ್ತರಾಜ್ಯಮಾ ಮಾಡಿ ಬುದ್ಧಿಯನರ್ಪ್ಪಿಸ್ಪೆಂದು ಪೇಳ್ದರು (ಅಳ. VII. ಕಪಚಿ. ೪-೩೦ ; ೧೨೨); ಅಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಒಲೆ ಉರಿಯಕು, ಕಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಬುದ್ಧಿ ಬಂತು (ಗಾಣ). ೨. ಅಭಿವ್ಯಾಯ ; ಉದ್ದೇಶ : ಗಾಲವರ ಬುದ್ಧಿಯುಂ ಕೇಳ್ದು ಕುಂತಳೇಂದ್ರಂ ಚಮ್ಪಕಪ್ರಾಸಪ್ರಭುಗೆ ತನ್ನ ಕುವರಿಯುಂ ಗಾಂಧರ್ವವ್ಯವಾಪವಿಧಿಯಿಂದ ರಾಜ್ಯಸುತಂ ಧಾರಿಪೆರಿವಿತ್ತು (ಪಂಭಾ. ೦೦೬-೩). ೩. ಮನಸ್ಸು : ತಿಂಗಳಾರಕೆ ಪುರಳೆ ಬಪೆನೆಂಬ ಭಾಷೆಯುಂ ಭಾವಿಸುತೆ, ಭಾಮಿನಿ ಸಮಾಧಾನಮುದ್ಯಿಯಿಂ ಮೇಲೇಳುತಲ್ಲಿಂ ನಡೆದು ಶಿವಾಯತನಕ್ಕೆ (ಜಾತ್ರಿಗೆ. ೩೬-೦೩೯). ೪. ಹಿರಿಯರನ್ನು, ಪೂಜ್ಯರನ್ನು ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ : ಮಂದಾರಧ್ವಜನು ಬುದ್ಧಿಮಂದು ಕರವಂ ಮುಗಿದು (ಕಗಂಂ. ೩೩-೩); "ಹೌದೇನಯ್ಯಾ?" ಎಂದು ಅರಸು ಕೇಳಿದರೆ "ಅದು ಹೌದು ಬುದ್ಧೀ" ಎಂದೇ ನುಡಿಪರು (ಜುಬ್ರಾಹಂ. ೫೯) : ಅಷ್ಟಿ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಹೊರಗಡೆ ಯಾರೋ "ಬುದ್ಧಿ" ಎಂದರು (ಹಾಬಂಂ. ೬೨). ೫. [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನದಿಂದ ಪಂಚಮರಾಶಿ : ತ್ರಿಕೋಣಾಖ್ಯಮಾ ಸಪ್ತಮಂ ಪಂಚಮರಾಶಿ ಬುದ್ಧಿಯೆಂಕುಂ . . . ಲಗ್ನಕ್ಕಷ್ಟಮಸ್ಥಾನಂ (ಜಾಅತ. ೦-೩೩). ೬. [ತರ್ಕಶಾ] ಸಾಂಖ್ಯಮತ ದಂತೆ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮನಸ್ಸು, ಅಹಂಕಾರ, ಬುದ್ಧಿ ಎಂಬ ಆತ್ಮನ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಆಂತಃಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು :

ಬುದ್ಧಿ, ಅಹಂಕಾರ, ಮನಸ್ಸು ಎಂದು ಮೂರು ಅಂತಃಕರಣಗಳು (ಪಂದಾಸ. ೬೦). ೭. ಪಂಚಭೂತ ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಮನಸ್ಸು, ಬುದ್ಧಿ, ಅಹಂಕಾರ, ಚಿತ್ತವೆಂಬ ಆತ್ಮನ ವಾಲ್ಯ ಅಂತಃಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; P ಸಾಂಖ್ಯಮತವಪರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಪ್ರಕಾರ ಅಂತಃಕರಣಗಳು ಮೂರಾದರೆ ಶ್ರೀಶಾಂಕರಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪ್ರಕಾರ ಆತ್ಮನ ಅಂತಃಕರಣಗಳು ನಾಲ್ಕು. ಅವುಗಳ ವಿವರಣೆ ಹೀಗಿದೆ: "ಚಂಚಲ ಪುಟ್ಟುವುದು ಮನಸ್ಸು. ನಾನು ನನ್ನದು ಯಂಬುವದು ಅಹಂಕಾರ. ಇದು ಇಂತಹದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು ಬುದ್ಧಿ. ಕೇವಲ ಭಗವಂತನಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಬುದ್ಧಿಯೇ ಚಿತ್ತವೆನಿಸುವುದು. ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಬುದ್ಧಿ ವರ್ಬುದ್ಧಿಯಂಬೆರಡು ವಿಧಗಳುಂಟು. ಪುಣ್ಯಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು ಸುಬುದ್ಧಿ. ಪಾಪಕರ್ಮಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ದುರ್ಬುದ್ಧಿ" (ಪಣಿ. ೫-೨೫ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು): ಪೃಥ್ವಿ ಅಪ್ಪು ತೇಜ ವಾಯು ಆಕಾಶವೆಂಬ ಪಂಚಭೌತಿಕ ದೊಳ ಬುದ್ಧಿ ಚಿತ್ತ ಅಹಂಕಾರ ಚತುಷ್ಪ್ರಯುಕರಣಂಗಳು ಸತ್ವ ರಜ ತಮದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನ ಎತ್ತಲೆಂದಱಿಯರು (ಕಡಲೆ. ೪. ೮೯-೦೯). ೮. (ಕೈವಲ್ಯನವನೀತ ಕಾರರ ಪ್ರಕಾರ) ಆತ್ಮನ ಅಂತಃಕರಣಗಳಾದ ಜ್ಞಾತೃ, ಅಹಂಕಾರ, ಚಿತ್ತ, ಬುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಬಱಿಯ ನಧವೇ ಜ್ಞಾತೃ ಭೂಕಳವೆನೆಯೆ ಪಮ್ಮು ಜಲಾಂಶ ಕೂಡಲ್ಕರಿವ ಚಿತ್ತ ಕೃಶಾನುಭಾಗದಿ ಬುದ್ಧಿ ಮಾರುತನ ಹೊರಗಲಸಿ ಮನವಾಯಿತಂತಃಕರಣವೈದಿ ಪ್ಪೋಮತತ್ತ್ವದ ಪರಮಸಾರದಲುದಿಪದವು (ಕಱ್ಕ. ೯-೦೯). ೯. ಬುದ್ಧಿ, ಸುಖ, ದುಃಖ, ಇಚ್ಛೆ, ದ್ವೇಷ, ಪ್ರಯತ್ನ, ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕಾರ ಎಂಬ ಆತ್ಮನ ನವವಿಧ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಬುದ್ಧಿ, ಸುಖ, ದುಃಖ, ಇಚ್ಛೆ, ದ್ವೇಷ, ಪ್ರಯತ್ನ, ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕಾರ—ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ಆತ್ಮನ ಗುಣಗಳೆಂದು ತಾರ್ಕಿಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಕ್ರಿಸ್ತಾ. ೨-೩೯). ೧೦. ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಮೇಯದ ಹನ್ನೆರಡು ಭಾಗಗಳಾದ ಆತ್ಮ, ಶರೀರ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಅರ್ಥ, ಬುದ್ಧಿ, ಮನಸ್ಸು, ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ದೋಷ, ಪ್ರೇತ್ಯಭಾವ, ಫಲ, ದುಃಖ ಮತ್ತು ಅಪವರ್ಗ ಎಂಬಿವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆಂದರೆ—ಆತ್ಮ, ಶರೀರ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಅರ್ಥ, ಬುದ್ಧಿ . . . ಅಪವರ್ಗವೆಂಬ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಒಂಬತ್ತೆಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿರುವರು (ಪಂದಾಸ. ೦೦೩). ೧೧. [ದ್ವೈತ] ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ದ್ರವ್ಯದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಪರಮಾತ್ಮ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಜೀವಾತ್ಮ, ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶ, ಪ್ರಕೃತಿ, ಗುಣತ್ರಯ, ಮಹತತ್ತ್ವ, ಅಹಂಕಾರ ತತ್ತ್ವ, ಬುದ್ಧಿ, ಮನಸ್ಸು, ಇಂದ್ರಿಯ, ಮಹಾಭೂತ, ಭೂತ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ, ಅವಿದ್ಯೆ, ವರ್ಣ, ಅಂಧಕಾರ, ಕಾಲ, ವಾಸನಾ, ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಎಂದು ನ್ಯವಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತು (ಪಂದಾಸ. ೨೬೬). 'ದ್ರವ್ಯ' ಪರಾ. ೧೨. ಹತ್ತು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಗುಣವ ನಲವತ್ತು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ: ಸ್ನೇಹ, ಶುದ್ಧ, ಬುದ್ಧಿ, ಸುಖ . . . ಶೌರ್ಯ, ಸೌಭಾಗ್ಯವೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನೆಲವತ್ತು ವಿಧ ಗುಣಗಳು (ಪಂದಾಸ. ೨೬೬). 'ದ್ರವತ್ತ್ವ' ಪರಾ. ೧೩. [ಶೈವ] ಶೈವಾಗಮದಲ್ಲಿರುವ ಶಿವ, ಶಕ್ತಿ, ಸದಾಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ಶುದ್ಧವಿದ್ಯೆ, ಕಾಲ, ನಿಯತಿ, ಕಲೆ, ವಿದ್ಯೆ, ರಾಗ, ಪುರುಷ, ಪ್ರಕೃತಿ, ಗುಣ, ಬುದ್ಧಿ, ಅಹಂಕಾರ, ಚಿತ್ತ, ಶ್ರೋತ್ರ, ತ್ವಕ್ಕು, ನೇತ್ರ, ಜಿಹ್ವೆ, ಘ್ರಾಣ, ವಾಕ್ಕು, ಪಾದ, ಪಾಣಿ, ಪಾಲಂಬ, ಉಪಸ್ಥ, ಶಬ್ದತನ್ಮಾತ್ರ, ಸ್ಪರ್ಶತನ್ಮಾತ್ರ, ರೂಪತನ್ಮಾತ್ರ, ರಸತನ್ಮಾತ್ರ, ಗಂಧತನ್ಮಾತ್ರ, ನಭಸ್ಸು, ವಾಯು, ವಹ್ನಿ, ಜಲ, ಭೂಮಿ, ಎಂಬ ಮೂವತ್ತಾರು ತತ್ತ್ವಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಪಟ್ಟಿಂಶ ತ್ತತ್ತ್ವಗಳು:—ಶಿವ, ಶಕ್ತಿ . . . ಬುದ್ಧಿ, ಅಹಂಕಾರ, ಮನಸ್ಸು . . . ಜಲ, ಭೂಮಿಯು: (ಇವು ಶೈವಾಗಮದಲ್ಲಿರುವ ತತ್ತ್ವಸಂದೋಹಗಳು) (ಪಾಶಿ. ೬೬.೦೩೮). ೧೪. [ಜೈನ] ಬುದ್ಧಿ, ತಪ, ವಿಕ್ರಿಯೆ, ಔಷಧಿ, ರಸ, ಬಲ ಮತ್ತು ಅಕ್ಷೀಣ ಎಂಬ ವಿಳಂಬಗೆಯ ಋದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ತ್ರೈಲೋಕ್ಯ ಕ್ಷೋಭಕಾರಣ ತೀರ್ಥಂಕರ ಪುಣ್ಯಪ್ರಕೃತಿಗಳಪ್ಪ ಷೋಡಶಭಾವನೆಗಳಂ ಭಾಮಿಸಿ ಭಾವನೆಯೊಳಾದ ಬುದ್ಧಿತಪೋವಿಕ್ರಿಯೌಷಧಿ ರಸ ಬಲಾಕ್ಷೀಣಾಖಿಧಾನ ಸಪ್ತರ್ದ್ಧಿಗಳೊಳಂ ನೆಜಿದು (ಅಪ್ಪ. ೬-೨೩೮).

ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕ = ಅರಿವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು: ಶ್ರುತಿಯುನ್ನು ನೆಚ್ಚಿದ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾದ ವಿಚಾರವೇ ತತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಆಧಾರವೆಂಬ ವಾದವೇ ಬುದ್ಧ್ಯಾರೂಢವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಆಧುನಿಕ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಬುದ್ಧ್ಯಾರೂಢವಾದಗೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಆಪ್ರ.ಚಿ. I, ೩೩೬). ಬುದ್ಧಿಮಾತು = ವಿವೇಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು; ಹಿತವಚನ: ಬುದ್ಧಿಮಾತು ಹೇಳಿದರೆ ಕೇಳಬೇಕವ್ವ (ಭರಾಪ. ೪-೦೩೩ ಪದ್ಯ); ನಿನಗೆ ಒಂದು ಬುದ್ಧಿಮಾತು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ನಾನು ನಿನ್ನ ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲ ಪರಿಗೆ ಬರಬೇಕಾಯಿತು (ಷಡಂ. ೨೩೨). ಬುದ್ಧಿಹೊತೆಯು = ಅರಿವುಳ್ಳವನು; ವಿವೇಕಿ: ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರುಂ ಬುದ್ಧಿಯೊಡೆಯರುಂ ಯೋಗ್ಯರುಮಪ್ಪಂತು ಮಾಡಿಂ (ಕಬ್ಬಾಚಾ. ೬-೦೬); ಇನ್ನುಂ ಪಾಂಡವರೊಳರೆಂಬ ಮನಾತುಗಳಂ ಬುದ್ಧಿಯೊಡೆಯರಾರಾನುಂ ನುಡಿಪರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೨ ೫). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಿಋದ್ಧಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಬುದ್ಧಿ, ಕ್ರಿಯಾ, ವಿಕ್ರಿಯಾ, ತಪ, ಬಲ, ಔಷಧಿ, ರಸ ಮತ್ತು ಅಕ್ಷೀಣ ಎಂಬ ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಋದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ; P ಈ ಬುದ್ಧಿಋದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಪದಿನೆಟು ಬಗೆಗಳಿವೆ. ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ "ಕೇವಲಜ್ಞಾನ, ಅವಧಿಜ್ಞಾನ, ಮನಃಪರ್ಯಯಜ್ಞಾನ, ಬೀಜಬುದ್ಧಿ, ಕೋಷ್ಠ ಬುದ್ಧಿ, ಪದಾನುಸಾರಿತ್ವ, ಸಂಭಿನ್ನ ಶ್ರೋತೃತ್ವ, ದೂರಾಸ್ವಾದನ, ದೂರಸ್ಪರ್ಶ, ದೂರದರ್ಶನ, ದೂರಶ್ರವಣ, ದೂರಘ್ರಾಣ, ದಶಪೂರ್ವತ್ವ, ಚತುರ್ದಶಪೂರ್ವತ್ವ, ಅಷ್ಟಾಂಗಮಹಾನಿಮಿತ್ತತ್ವ, ಪ್ರಜ್ಞಾಶ್ರವಣತ್ವ, ಪ್ರತ್ಯೇಕಬುದ್ಧಿತ್ವ, ವಾದಿತ್ವ" (ಕ್ರಿಪ್ರಸ. ೦೬೬): ಕೇವಲಜ್ಞಾನಾವಧಿಮನಃ ಪರ್ಯಯಜ್ಞಾನಂ . . . ಪ್ರತ್ಯೇಕಬುದ್ಧಿತ್ವಂ ಪ್ರವಾದಿತ್ವಮೆಂದಷ್ಟಾದಶಪ್ರಕಾರಮಪ್ಪ ಬುದ್ಧಿಋದ್ಧಿಯೊಳಂ . . . ನೆಜಿದು (ಕಂಪ್ರಕ್ರಿ. ೦೯-೩೦ ೫); ಬುದ್ಧಿಋದ್ಧಿಯುಂ ಕ್ರಿಯಾಋದ್ಧಿಯುಂ ವಿಕ್ರಿಯಾಋದ್ಧಿಯುಂ ತಪೋಋದ್ಧಿಯುಂ ಬಲಋದ್ಧಿಯುಂ ಔಷಧ ಋದ್ಧಿಯುಂ ರಸಋದ್ಧಿಯುಂ ಅಕ್ಷೀಣಾಋದ್ಧಿಯುಂ ಎಂದೆಂಟು ಭೇದ ಮಕ್ಕುಂ (ಪಾಗೌ. ೪೫೩). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಿಕಲಿ 'ಬುದ್ಧಿಗಲಿ' ನೋ.

ಬುದ್ಧಿಕಲಿಸು 'ಬುದ್ಧಿಗಲಿಸು' ನೋ.

ಬುದ್ಧಿಗಮ್ಯ (ಗು). ೧. ಬುದ್ಧಿಗೆ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯುವ: ಭಾಜಾಜ್ಞಾನ—ವ್ಯಾಕರಣಗಳ ಬಲದಿಂದ ಅರಿಯಬಲ್ಲೆನೆಂಬೊಡೆ, ಬುದ್ಧಿಗಮ್ಯ ಆನಂದ! (ಕಬಾಗೌ. ೦೦೩). (ನಾ). ೨. ಬುದ್ಧಿಗೆ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯಂವಂಥದು; ತಿಳಿವಳಿಕೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಗೋಚರಿಸುವಂಥದು: ಅಧ್ಯಯನದ ಫಲವಾದ ಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನೆ ಬುದ್ಧಿಗಮ್ಯವಾದರೆ . . . ಪ್ರಕೃತಿಸೌಂದರ್ಯದ ಆನಂದಾನುಭವ ಹೃದ್ಗಮ್ಯ (ಆಶಾಪ್ರ. ೬೪ ೦೬೬೮). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಿಗಲಿ, ಬುದ್ಧಿಕಲಿ (ಕ್ರಿ). ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದು.—ಪಡೆ: ಹುಟ್ಟಿ ನಾ ಬುದ್ಧಿಗಲಿತು ನಿನ್ನಾತ್ಮೈಯ ಕಟ್ಟನೊಳಿಪೆನು (ಪೊಆಪ. ೩೬-೩೮). ಬುದ್ಧಿಕಲಿ: ಹುಡುಗನ ಮನೆಗೆ ಕರೆತಂದುಕೊಂಡು ಬಂದು

ಏನೋ ಬುದ್ಧಿಕಲೀಲಿ ಎಂದು ಎರಡು ಪಿಟಿ ಹೊಡೆದರೆ (ಕ್ರಕ್ಕ. ೦೨೦).
[ಬುದ್ಧಿ+ಕಲಿ, (<ಕಲ್,)]

ಬುದ್ಧಿಗಲಿಸು, ಬುದ್ಧಿಕಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಅರಿವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಇನ್ನಾಂ ಏನಗೇನೆಂದು ಬುದ್ಧಿಗಲಿಸಿದವಂ ನಮಗೆ ಕ್ಷೇಮಮುಂ ಎನಗೆ ಕೇಜಮುಮೆಂತಕ್ಕುಮಾಂತೆ ಮಾಡು (ಜಿನೇಂ. ೧೨-೨) ; ದಂಡಿಪೊಳೇಗಳುಂ ಪ್ರಾಣಕಾಂತನುಂ ಕೊಂದಿರಿ ತೊಲಗಬೇಡೆ ನಾತಿ ಮಿಂಡಿಯರಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಗಲಿಸುವಂತೆಲಿವಳ್ಳಿ ಮುಂಡಿಗಳವದರಿದುವು (ಜೀವಿಜೆ. ೨೯-೩೩). ೨. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಶಿಕ್ಷಿಸು.—ದಂಡಿಸು.— ಪೆಟ್ಟುಕೊಡು : ಕೋವದಿಂದ ಅವನ ಮೊದಿದು ನೆಲಕ್ಕೆ ಕೆಡಹಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬುದ್ಧಿಗಲಿಸಿದನು (ಗದ. ೩೦). **ಬುದ್ಧಿಕಲಿಸು** : ೧. ಈ ಪುರ್ಯಾದೆಯಲ್ಲಿ ನೀವು ಬುದ್ಧಿಕಲಿಸಿದಂತೆ ಈ ವೃತ್ತಾಂತವು ಬಹು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿರುವುದರಿಂದ. . .ವಿವರವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಬೇಕು (ಜಸ್ತ. ೬) ; ತನಗಿವಿಲ್ಲವೆಂಬರಿವಿರುವಾತನು ಮುಗ್ಧನು ಸೇ ಬುದ್ಧಿಕಲಿಸು (ಜೀವಿಜೆ. ೦೩೦-೩೬). ೨. ಪಾಲ್ಮಲಾತ ಬಿಗಿದು ಇವನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಕಲಿಸೋದು ಬಿಟ್ಟು ಇವನ ದೊತುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತಲೆಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಿ ತ್ತಿರುವರಲ್ಲಾ (ಜೀವಿಜೆ. ೦೦೬). [ಬುದ್ಧಿ + ಕಲಿಸು,]

ಬುದ್ಧಿಗುಡು (ಕ್ರಿ). ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ನೀಡು : ದೆಲ್ಲಗೆ ಪೋಗಿಸ್ಸುರಿದಪ್ಪೆ ದೊಳ್ಳಡಿಸು ಚಿಪ್ಪಾಗ್ಯಾರದಿಂದೆಂದು ಬುದ್ಧಿಗುಡುತ್ತುಂ ಪತಿವರ್ಪ ಚೇಟಿಯರ ವಚನಂ ವಿಜಿ. . .ಮ್ಯಗ್ಗಾಕ್ಷಿ ಪರಿತಂದದ್ಭುತ್ಪನಂ ಪೋದಿದಳ್ (ಪಗಿ. ೦೬-೦೮). [ಬುದ್ಧಿ + ಕುಡು, (<ಕೊಡು,)]

ಬುದ್ಧಿಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಆಲೋಚಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದಾಗು : ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದಾಗು : ಮತಿಗೆಟ್ಟುರ್ ಧೃತಿಗೆಟ್ಟುರ್ ಗತಿಗೆಟ್ಟುರ್ ಬಂದಿಗೆಟ್ಟುರುವತ್ತಿಗೆಟ್ಟರ್ (ನಂಗ. ೬-೨೩) ; ಸಲೆ ಮಾಯಾ ಮೋಹವಾಜ್ಯಾದಿನೆ ಪೆಱ್ ಧೃತಿಗೆಟ್ಟಿಂ ಪ್ರಸ್ತಾ ಧಾತುಗೆಟ್ಟಿಂ. . .ಕರಂ ಬುದ್ಧಿಗೆಟ್ಟಿಂ (ಕಬ್ಬ. ೩೩) ; ಇವನೊಬ್ಬ ಬುದ್ಧಿಗೆಟ್ಟ ಶವಮಂಡ ಅಪ್ಪೆ! (ಜಪಕೋ. ೦೬). [ಬುದ್ಧಿ + ಕೆಡು,]

ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಇಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ತಿಳಿಗೇಡಿ : ಈ ಪಾಪಿಕೆ ದುಷ್ಟಶುಂಗಳ್ಕ. ಆ ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿ ವೆಂಕಟರಮಣ. ಇನ್ಯಾರೋ ಎಂದರೇನೇ ಇದಿಯ ಊರಾಗಿಬಿಟ್ಟಿತೇ ? (ಮಾಕುಡಾ. ೦೩೯).
[ಬುದ್ಧಿ + ಕೇಡಿ,]

ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿತನ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಮತಿಹೀನತ : ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿತನದಿಂದ ಪರಮಪಾರ್ಥದ ಸುಖದ ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಕೊಂದು . . . ಮನ ಹೇಸಿದ ಬಂದಿರನ್ನ (ಜಾಣಡೇ. ೨. ೬೬-೦೬೬) ; ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಿಳಿಯದ ಹೊರತು ಮುದುವೆಮಂಥ ಮಹತ್ವದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೆಳಸುವುದು ಕೇವಲ ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿತನ (ಗಜಿ. ೦೦೨).
[ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿ +–ತನ]

ಬುದ್ಧಿಜೀವಿ (ನಾ). ಜೀವನದಲ್ಲಿ ವಿವೇಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆ ನೀಡುವವನು : ಬೌದ್ಧಿಕಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು : ಬುದ್ಧಿಜೀವಿಯಾದ ಈತನನ್ನು ಕೃಮವರಿತ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು ಶಿಕ್ಷಣದ ಉದ್ದೇಶ (ಜೀಳಂಜೀ. ೮೫) : ಕನ್ನಡಿಗರು ಭಾವಜೀವಿಗಳು, ಬುದ್ಧಿಜೀವಿಗಳಲ್ಲ (ಜಜಾಜಿ. ೦೦). [ಸಂ. ಬುದ್ಧಿಜೀವಿನ್]

ಬುದ್ಧಿದಾರಿದ್ರ್ಯ (ನಾ). ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದು : ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದು: ಶ್ರೀಸಾಮಾನ್ಯನ ಹೃದಯದಾರಿದ್ರ್ಯ. ಕರ್ತವ್ಯದಾರಿದ್ರ್ಯ. ಬುದ್ಧಿದಾರಿದ್ರ್ಯಗಳು ಕರುಣೆಯು ಹಾದಿಯನ್ನು ಕಾಯುತ್ತ, ಅವಿರ್ವಾಹವಾದ ಬದುಕಿಗೆ ಅಳಾಗಿರುವವರೆಗೆ 'ಕಾದಂಬರಿ'ಗಳು ಏನು ಕೆಲಸ ಮಾಡಿ ಯಾವು? (ಜಜಾಂ. ೭ ಕ್ರಜಾ.೨೫). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಿನಾಶ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆಯು ಇಲ್ಲವಾಗುವುದು : ಸ್ಮೃತಿಭ್ರಮದಿಂದ ಬುದ್ಧಿನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ (ಭಮಾಗೀ. ೦೬೨). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಿನಿರೂಪ (ನಾ). ಪ್ರಭುವಿನ ಆಜ್ಞೆ; ರಾಜಾಜ್ಞೆ : ಮಹಾಸ್ವಾಮಿಯವರ ಬುದ್ಧಿನಿರೂಪದ ಮೇರಿಗೆ ಬಾವಮಮುದ್ರೆ ತಿರಾಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯುಮಾಯಿದ ತಿಲಾತಾಸನ (ಎಳ್. XVI. ಶ್ಯಾಕಾ. ೫೬-೫೭; ೨). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಿನಿಷ್ಠತೆ (ನಾ). ಅರಿವಿನ ಬಗೆಗಿರುವ ಆಸಕ್ತಿ.—ಶ್ರದ್ಧೆ : ಬುದ್ಧಿನಿಷ್ಠತೆ, ಹೃದಯಸಂಪನ್ನತೆ, ಸಾತ್ವಿಕತೆ, ಸಹಜಸಹಾನುಭೂತಿ, ಸಾಮಾನ್ಯದ ದಾರಿಯು ಸಂಕಲ್ಪ ಇಲ್ಲವೆ ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿ.—ಈ ಐದು ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಮಾನವನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಬೆಳಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ (ಪ್ರಣಾ. ೦೪). [ಸಂ. ಬುದ್ಧಿನಿಷ್ಠತಾ]

ಬುದ್ಧಿಪೇಳ್ 'ಬುದ್ಧಿವೇಟು' ನೋ.

ಬುದ್ಧಿಬಲ (ನಾ). ೧. ಅರಿವಿನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ.—ಶಕ್ತಿ : ಏಜೆನ್ಸೀ ಸಲುವ್ಯೆಹಿಕುಲದಿಂದ ಆಗದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಬುದ್ಧಿಬಲದಿಂದ ಸಾಧಿಸುಪುದು (ಬಾಂ). ೨. (ಉಕ) ಚತುರತೆಯಿಂದ ಆಡುವ ಆಟ; ಚದುರಂಗ.
[ಸಂ./ಮರಾ. ಬುದ್ಧಿಬಲ]

ಬುದ್ಧಿಭ್ರಂಶ (ನಾ). ತಲೆಕೆಡುವಿಕೆ : **ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆ** : ದ್ರಾಕ್ಷಿ ಹಣ್ಣು. ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ. ಇಪ್ಪೆಹೂವು. ಏಲಕ್ಕಾರದ ಹಣ್ಣು . . . ಲಾಮಂಜಿ ಇವಂ ಕಷಾಯವನಿಟ್ಟಾದರೂ ಪೀತಕಷಾಯವನಾದರೂ ಸೇವಿಸೆ ಸಮಸ್ತಕೃಷ್ಣ, ಮದವೂರ್ಛೆ, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಂಶ ಇವೆಲ್ಲ ಪರಿಹರ ಮಕ್ಕುಂ (ಶಕ್ಕ. ೨೩೩) ; ಇದು ಕೇವಲ ಬುದ್ಧಿಭ್ರಂಶದ ಆರಂಭ ಮಾತ್ರ (ಜೀಮುಂಕ. ೨೫೬). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆ (ನಾ). ಹುಚ್ಚು ; ಬುದ್ಧಿವಿಕಲ್ಪ : ಅರೆಕ್ಷಣದೊಳ್ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆಯಾಗಿ ಕೂಗಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಅವನ ವೈದ್ಯ . . . ವಾದ್ಯವನ್ನು ಸುಡಿಸಿ ಮನುಷ್ಯಗೆ ತಾಂತಕಮನ್ನು ತರುತ್ತಿದ್ದನಂತೆ (ಜಾಕಥ. ೩೯೧) ; ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪುಗಳ ಜೊತೆಗೆ . . . ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ಆಜಿಚಿ. ೩೩). [ಸಂ. ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣ]

ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆ (ನಾ). =ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆ : ಕ್ಷತ್ರಿಯರಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ನೀನೇ ಗಂಡನು. ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲ ಎಂದು ನೀನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವುದು ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆ (ಜಪಗೀ. ೬೯) ; ಪಸ್ಸನ್ನು ನೋಡಿ ನನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಬರುವುದು ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆಯೇ ಆಗಬೇಕೆ? (ಸಾ.ಪ. I. ೩-೧೩). [ಸಂ. ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮ]

ಬುದ್ಧಿಭ್ರಾಂತಿ (ನಾ). =ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆ : ಒಂದು ವಸ್ತುವನೆರಡು ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಬುದ್ಧಿಭ್ರಾಂತಿಯಲಿ ಮಾವನಂದು ಸಮ್ಮುಜ್ಞಾನದುದುವುದ ನೆರಿಸು ಕಾಣಿಸದೆ ದಂದುಗಂಬಡುತಿಹುದು . . . ಜಗವ (ಕಾಜ್ಞಾ. ೪-೦೬). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಿಮತ್ಕೆ (ನಾ). ಜಾಣತನ ; ಚಾತುರ್ಯ : ಒರಿಯು ಬುದ್ಧಿಮತ್ಕೆ ಯೊಂದೇ ಅಮ್ಮ ಅಹಂಕಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗದು (ಒಂಭ. ೧೩) ; ಮಗಳ ಬುದ್ಧಿಮತ್ಕೆಯನ್ನು ಅವರಿಗೆ ವಿಶ್ವಾಸವಿತ್ತು (ಗೊಗಹಾ. ೨೬೬).
[ಸಂ. ಬುದ್ಧಿಮತ್ತಾ]

ಬುದ್ಧಿಮಹರ್ದ್ಧಿ (ನಾ). =ಬುದ್ಧಿಋದ್ಧಿ : ಬುದ್ಧಿಕ್ರಿಯಾವಿಕ್ಷಿಪ್ತತಪೋಬಲಾವಧಿಯ ಶ್ರೇತ್ರಭೇದದಿಂ ಋದ್ಧಿವ್ಯಾಪ್ತಾರ್ಯರಷ್ಟವಿಧಂ ಆರ್ಷ ಕೇವಲಜ್ಞಾನವುಂ . . . ಪ್ರತ್ಯೇಕಬುದ್ಧತೆಯುಂ ಪಾದಿತ್ಯಮುಂ ಎಂದು ಬುದ್ಧಿಮಹರ್ದ್ಧಿ ಪದಿನೆಂಟು ತೆಱಂ (ಕಜ್ಜ. ೦೬೪). 'ಬುದ್ಧಿಋದ್ಧಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಿಮಾಂದ್ಯ (ನಾ). ಅರಿವಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಆಲಸ್ಯ; ಬುದ್ಧಿಯ ಜಡತೆ : ಪಮ್ಮ ಕಾರುಡು ಆಚಾರಗಳು ಹೇಗೆ ಬುದ್ಧಿಮಾಂದ್ಯವನ್ನು ತರುತ್ತವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಆಸ್ಮಿಕಘಟನೆಯನ್ನು ತೀಸುತ್ತಾರೆ (ಕಾಂಪ್ರ. I, XIII ಮುಖ್ಯ.); ಇವರ ಹೊತೆಗೆ ಬುದ್ಧಿಮಾಂದ್ಯವನ್ನೇಟು

ಮಾಡುವ ಸುರೆ . . . ಅಜ್ಞಾನ, ಜವಿಷೇಕ ಇವೂ ಪಾಪಕಾರಣಗಳು (ಶುಶ್ರಾಕ. ೦೦೬). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಿವಂತ₂ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಚತುರ: ಜಾಣ: ನೀನಪ್ಪೊಡೆ ಕರಂ ಬುದ್ಧಿವಂತಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨೯೨-೪) : ವೈರಿಯಲಿ ಸಾರಿ ಯಲಿ ನದಿಯಲಿ ಜಾರೆಯಲಿ ನಯವಿಡಿದು ಕೊಂಬುದು ಕಾರಯವನವ ಬುದ್ಧಿವಂತನು (ಕಾಶಾ. ೩೭ ೦೯): ಬುದ್ಧಿವಂತನಲ್ಲ ರಂಗನು ಮುದ್ದು ಮಾಡಿ ಮಗನ ಸಲುಹಿದೆ ಗೋಪಿ (ಕೃಪುರ. ೦-೦೦೪ ಪ್ರಾ). ೨. ಊರಿನ ಹಿರಿಯ ; ಹಳ್ಳಿಯ ಮುಖಂಡ : ಈ ಕಾಳೇಕಾಣಬೆಗಳು ಇರುವ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿವಂತನೆಂಬವನೊಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿ ಇರುವನು (ಕಾಣಿ. ೦೩೦). [<ಸಂ. ಬುದ್ಧಿವತ್]

ಬುದ್ಧಿವಂತ₃ 'ಬುದ್ಧಿವಂತ' ನೋ.

ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ (ನಾ) · ಜಾಣತನ ; ಚಾತುರ್ಯ : ಕಂಭು ಮುಡಿಕೇರಿಯ ಹೈಸ್ಕೂಲು ಸೇರಿ ಅಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಿದ್ದುದು ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿದೆ (ಪಪಚ. ೩೦); ಈ ಹುಚವನ್ನು ಕೈದ್ರಿಪಡಿಸಲು ಇದೀ ಮಾನವಜಾತಿಯೇ ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಬಿಡೂ ಮಾಡುತ್ತಲಿದೆ (ಕಾಬಾಕ್ಕೆ. ೦೬೨). [ಬುದ್ಧಿವಂತ₂+ ಇಕೆ]

ಬುದ್ಧಿವಂತೆ (ನಾ). ಜಾಣೆ ; ಚತುರೆ : ನಿಮ್ಮ ತಂಗಿ ತುಂಬಾ ಬುದ್ಧಿವಂತೆ (ಪಂಪಿಳ್ಳೆ. ೦೬೨): ಚೆನ್ನಮ್ಮನು ಬುದ್ಧಿವಂತೆಯೂ ಚೆಲುವೆಯೂ ಧೀರಳೂ ಆಗಿದ್ದಳು (ಪಪಚ. ೪-೨೦). [ಬುದ್ಧಿವಂತ₂+ಎ]

ಬುದ್ಧಿವತಿ (ನಾ). = ಬುದ್ಧಿವಂತೆ : ಬುದ್ಧಿವತಿಯಾಗಿ ಪಡೆವುದು ಸದ್ಭರ್ಮಮನೆಮ್ಮೆ ಮಾಬ್ಬುದು (ಜಾಪಕ್ಷ. ೦೫-೦೦). [ಸಂ. ಬುದ್ಧಿವತೀ]

ಬುದ್ಧಿವಾದ (ನಾ). ವಿವೇಕವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು ; ಉಪದೇಶ : ಮಗಳಿಗೆ ಬುದ್ಧಿವಾದ ಹೇಳವ್ವಳು ವಿಶ್ವವಾಣಿದೇವಿ (ಪಪಚಾ. ೪೩); ನಮ್ಮ ತಾಯಿಗೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೇಳಿ ಅವರ ಬುದ್ಧಿವಾದವನ್ನು ಕೇಳಿಯೇ ಮಿಡಬೇಕೆಂದು ನಮಗೆ ಬಹಳ ಸಲ ಅನ್ನಿಸಿತ್ತು (ಜಾಪಮು. ೦೫೭). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಿವಾನಸೆ (ನಾ). ವಿವೇಕವನ್ನು ತಿಳಿಸುವವಳು ; ಸಮಯೋಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವವಳು : ತನಗಾದು ಪರಿಚಾರಕಾಕ್ಷತಿಯಶಸ್ಕ್ರೀಜಾತಾ ಜಾನಿಪ್ರಕಾಮಿನಿ ರಾಜಚ್ಛದ್ರುರೀಜಕಾಂತೆ ಧುನೆಗಾದಿರ್ಪಾಕೆ ವಿಚ್ಛಂದಯಾಂಗನೆ ಪಾಗ್ಯಲ್ಲಭೆ ಬುದ್ಧಿವಾನಸೆ ಕಥಂ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕಪೋಲಕ್ಷಿ, ಸಜ್ಜನ ಮಾಗಲ್ ಕುಲಭೂಷಣಬ್ರತಿವರಂ ಸ್ತ್ರೀರಾಜ್ಯದಿಂ ರಾಜಪಂ (ಪಂ. VIII, ೫೦೦೦. ೦೧೦-೭೭ ; 1194). [ಬುದ್ಧಿ + ಮಾನಸೆ]

ಬುದ್ಧಿವಿಕಲ (ನಾ). ಹುಚ್ಚ ; ಮತಿಹೀನ : ಕೊಪದು ವರ್ಗದವರು ಬುದ್ಧಿಹೀನರು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಬುದ್ಧಿವಿಕಲರಾಗಿಯೂ ತಿಳಿಗೇತಿಗಳಂತೆಯೂ ತೋರುತ್ತಾರೆ (ಕಥಿ. ೫೧೦). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಿವಿಕಲ್ಪ (ನಾ). ಹುಚ್ಚು ; ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆ : ನನ್ನ ತಾಯಿಯ ಅದಿನಗಳ ಸಂಕಟವನ್ನೂ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನೂ ನೆನಸಿಕೊಂಡಾಯಿತ್ತು ನಮಗೆ ಬುದ್ಧಿವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ (ಜಾಪಾಪ. ೦೬೨). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಿವಿಕಾರ (ನಾ). = ಬುದ್ಧಿವಿಕಲ್ಪ : ಬುದ್ಧಿವಿಕಾರದಿಂದ ವಕಳುವ ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಶಾಲೆಯಿರುತ್ತದೆ (ಜಾಪ). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಿವಿಕಾಸ (ನಾ). ಅರಿವಿನ ಬೆಳವಣಿಗೆ : ಓದುವ ರೂಢಿ ಬಲಿತು ಬುದ್ಧಿವಿಕಾಸವಾದಂತೆ ಕ್ರಮೇಣ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಹಾಗೂ ಗಹನವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅಯ್ಕೆ ಮಾಡಬೇಕು (ಕ್ರಜಾಂಶಿ. ೯). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಿವೇಳ್ 'ಬುದ್ಧಿವೇಟ್' ನೋ.

ಬುದ್ಧಿವೇಟ್, ಬುದ್ಧಿವೇಳ್, ಬುದ್ಧಿವೇಳ್, ಬುದ್ಧಿಹೇಳು (ಕ್ರಿ). ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ನೀಡು ; ವಿವೇಕವನ್ನು ಹೇಳು : ಉಪದೇಶಿಸಂ : ಪಲರ್ಮೆಯಂ ಪರಸಿ ಸೇಸೆವಣ್ಣಿಕ್ಕುವ ಬುದ್ಧಿವೇಟ್ಟಿ . . . ಕಣ್ಣಿನೀರ್ಗಳಂ ಮಿಡಿವ ಬಹುಪ್ರಕಾರಜನಸಂಕುಟಮೊಕ್ಕುದುದಾ ಪ್ರಭಾಣದೊಳ್ (ಆಂಪು. ೪-೩೭) ; ಅದು ಕಾರಣದಿಂ ವಿಷಮುಣ್ಬುದುವುದು ಮೋಸದಿಂದಿರವೇಡೆಂದು ಬುದ್ಧಿವೇಟ (ಕರ್ಣಾಪ್ರ. ೩-೨೩೩). ಬುದ್ಧಿವೇಳ್ : ಕಲಿತಪ್ಪ ತೋರುಪೆನು ದೇವರು ಬಲಿಯದಾಟವ ಬುದ್ಧಿವೇಳ್ಕುದು (ಜಾಪಸ. ೪-೭೯). ಬುದ್ಧಿವೇಳ್ : ಮೆಯ್ದೋಱೆ ಬುದ್ಧಿವೇಳ್ಕರನು ನೆಲ್ಲರ್ಕಳಂ ಹೊಯ್ದನಿಕ್ಕಡಿಯಾಗೆ ರಣಮೊನೆಯವರ್ಗಳಂ (ಜಪ್ರ. ೮೬. ೧೦-೩) ; ಜಾಣತನದಿ ಬುದ್ಧಿವೇಳ್ದು ರಕ್ಷಿಸ ಪೇಳು (ಪೋಚಕ. ೩೭-೦೪). ಬುದ್ಧಿಹೇಳು : ಬುದ್ಧಿಹೇಳಿ ಗೋಪಿ ನಿನ್ನ ಮುದ್ದು ಕಂದಗೆ (ಕೃಚಂಪ. ೩-೩೩ ಪ್ರಾ) ; ಅವನ ಅಂತರಾತ್ಮವು ಎದ್ದುಬಂದು ಅವನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಹೇಳು ತ್ತಿತ್ತು (ಕಾಬಾ. ೪೪). [ಬುದ್ಧಿ + ವೇಟು]

ಬುದ್ಧಿವೈಕಲ್ಯ (ನಾ). ಅರಿವಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸ...ವಿರು ಪೇರು. [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ; ಬುದ್ಧಿಬಲ : ವಿಜಯು ಮನೆಜಯಲುಂ ಬಾರದಜ್ಞೊಳು ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದುಱಂ ಪರಲೋಕ ಬಂಧಮೋಕ್ಷ . . . ದೃವ್ಯಾದಿಗಳೊಳ್ ಸರ್ವಜ್ಞಪ್ರಮಾಣತೆಯಿಂ ಶಪ್ರಮಾಣತಾಗಮದೊಳ್ ಪೇಳ್ದುವೆಲ್ಲಂ ಅವರ್ಕಂ ತಪ್ಪುವಿವಲ್ಲೆಂದು ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ ಸ್ವೀಕಾರದಿನಪ್ಪ ವಿಶ್ವದುಃಖಾಂತನಂ ನವಮಧರ್ಮಂ (ಆಪು. ೬-೨೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಚತುರ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಂತಾರ್ಯಕೆಯುಳ್ಳನಂ ದೂರದರ್ಶಿಯಾತೆ ಮೀಲನಜೀವನಂ . . . ಅವ್ವುದು (ಕಪ್ರಾಕ್ಕು. ೩-೧೧) ; ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹುಡುಗಳ ತಾಯಿಗೂ ಇಷ್ಟವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಹುಡುಗಿ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದುದರಿಂದಲೂ ಇದೇ ಒಂದು ದಾರಿಯಾಯಿತು (ಷ್ಟ್ರ. I. ೩-೮೨). [ಸಂ. ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿನ್]

ಬುದ್ಧಿಶೂನ್ಯ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ವಿವೇಕವನ್ನು ಕಳೆದು ಕೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಬುದ್ಧಿಶೂನ್ಯನಾಗಿ ಎಣ್ಣಾಪತ್ಕಾರ್ಯಮಾಚರಿಸುವ ತಿದ್ದಿ ಹೃದಯಶುದ್ಧಿ ಮಾಡೊ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನೆ (ಕಥಿ. ೧೮-೦೪) ; ಇದನ್ನು ನಾನು ಬುದ್ಧಿಶೂನ್ಯಳಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಡ (ಕಥಾ. ೧೭). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಿಸಹಾಯ (ನಾ). ರಾಜನಿಗೆ ಸಲಹೆ ಕೊಡುವವನು ; ಮಂತ್ರಿ ; ಸಚಿವ : "ಮಂತ್ರೀ, ಬುದ್ಧಿಸಹಾಯಃ, ಅಮಾತ್ಯಃ, ಸಚಿವಃ—ಈ ೪ ಮಂತ್ರಿ" (ಶಬ್ದಾಯು. ೭೦-೨೭). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಿಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಅರುವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ₱ ಬುದ್ಧಿಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟು ವಿಧಗಳಿವೆ. ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ "(ಅ) ಜಗಜ್ಜನನ, ಜಗದ್ರಕ್ಷಣ, ಜಗತ್ಸಂಹರಣ, ಇಷ್ಟಕರಣ, ಅಭಿಮತಲೋಕಪ್ರವರ್ತನ, ಅಸದೃಶಲೋಕನಿರ್ಮಾಣ, ಅಶುಭ ಕರಣ, ಶುಭಕರಣ (ವಿಚಿಂ. ೭-೪೫೭). (ಆ) ಅಧ್ಯಾತ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ವೇದಾಂತಿ ಗುಣಗಳು : ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಿವೇಕ, ಸಕಲಭೋಗವಿರಕ್ತಿ, ಪರಮಶಾಂತಿ, ಅವ್ಯಭಿಚರಿತಭಕ್ತಿ, ದೃಢತರಶ್ರದ್ಧೆ, ವೈದಿಕಾಸ್ತಿಕ್ಯ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ, ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ (ವಿಚಿಂ. ೭-೪೫೭)" (ಕ್ರಿಚಿ. ೨೧೫): ಜಗಜ್ಜನನ ಜಗದ್ರಕ್ಷಣ . . . ಶುಭಕರಣವೆಂಬಿಂತು ಬುದ್ಧಿಸಿದ್ಧಿಗಳವ ಜೊಡನೆ ಪೊದಲ್ದೆವತ್ತಾಱು ಗುಣಮುಂ ಕೂಡಿದಱವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಗುಣಂಗಳಿಂ ಸಂಪನ್ನನಾಗಿ ಸತ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿರ್ಪಂ (ಪಪಗ. ೨೫೩). 'ಸಿದ್ಧಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಿಸ್ಥಾನ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜಾತಕನ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ, ಲಗ್ನದಿಂದ ಗುರುತಿಸುವ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನ : "ಬುದ್ಧಿಸ್ಥಾನ—ಲಗ್ನದಿಂದ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನ" (ಜಾಪಪ್ರ. ಪಂ. ೪೫೦). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಿಹೀನ (ನಾ). ಮತಿಹೀನ ; ದಡ್ಡ : ಬುದ್ಧಿಹೀನರ ಮಾತ ಕೇಳಿ ನಾ ಮರುಳಾದೆ (ಕೃಷಂದ. ಕಾ. ೨-೨-೬) ; ಈದ್ದು ಮೇದ ಕತ್ತದು ಹಾಗೆ ಬುದ್ಧಿಹೀನನು (ಣಪಕಿ). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಧಿಹೇಳು 'ಬುದ್ಧಿವೇಳು' ನೋ.

ಬುದ್ಧುದ್ಧ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗ : 'ಬುದ್ಧುದ ನೇತ್ರ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಬುದ್ಬುದಾ]

ಬುದ್ಧುದ್ಧ₂ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲಿನ ಗುಳ್ಳೆ ; ಬೊಬ್ಬುಳಿ : ಜಲದಾ ಟೋಪೋಪಮಂ ಬುದ್ಬುದನಿವಹನಿಭಂ ಫೇನಪಿಂಡಾಯಮಾಸಂ ಜಲರೇಖಾಕಾರಮಾಖಿಂಡಲುಲಿತಧನುರ್ಲೀಲ ಮಾಕಾಶಿತೀಸಂಚಲಮಿ ಸಾಂದರ್ಯಂ (ಅಷ್ಟ. ೬-೩೦) ; ಕೆಡುತ್ತ ಹುಟ್ಟುತಿಪ್ಪ ಕಡಲ ತೆರೆಗಳ ಬುದ್ಬುದಂಗಳೆ ಜಡಧನಂಗಳ ಶಕ್ರಜಾವವೆ . . . ನುಡಿವ ಧಾತ್ರಯನಿಂತು ನಡೆಸಲು ಬಸವನೇ ಬಲ್ಲ (ಪಸಾ. ೬೭-೩೩) ; ಹಯಮೋಹರವ ತೆರೆಮಾರೆಯಲಿ ಬಲುರುಂಬ್ಲಿರಿಮಿ ಬುದ್ಬುದತತಿಯಲಿ . . . ಅರಿಬಲಾರ್ಣವ ಗುಜ್ಜು ವಿಗಲಳ್ಳಿಜಿಮುತದೆ ಬಹುವಿಧದ ವಾದ್ಯವಿಡಾಯರಭಸದಲಿ (ಕಾಣ್ಯಂ. ೬-೨೬). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಬುದನೇತ್ರ (ನಾ). ೧. ಬುಬ್ಬುದವೆಂಬ ರೋಗವುಳ್ಳ ಕಣ್ಣು. ೨. ಬುದ್ಬುದವೆಂಬ ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗವುಳ್ಳವನು; ನೇತ್ರರೋಗಿ : ಉದಯಸ್ಥಂ ದಿನನಾಥನಾಗೆ ವಿಕಲಾಕ್ಷಂ ನಿರ್ಧಯಂ ಖರ್ದಯಂ ಸದಸಂ . . . ಇಂದುಗ್ರಹಲಗ್ನಸ್ಥಾಯಿಯಾದಂದು ಬುದ್ಬುದನೇತ್ರಂ (ಜಾತಕ. ೦೯-೦). [ಬುದ್ಬುದ + ನೇತ್ರ]

ಬುದ್ಬುದಾಕ್ಷ (ನಾ). = ಬುದ್ಬುದನೇತ್ರ ೧ : ಬುದ್ಬುದಾಕ್ಷರೋಗದಲ್ಲೂ ಯಾವುದು ಹೂಗಿಳ್ಳೆನ್ನುವುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು (ಜಾತ. ೯-೬೬ ಅಡಿ). [ಸಂ.]

ಬುದ್ಬುದಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೀರುಗುಳ್ಳೆಯೇಳು; ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆಯುಂಟಾಗು : ವಿಚಾರವು ಅವಿನ ಪೊರೆಪಾಲಿನಂತೆ ಬುದ್ಬುದಿಸಿದಾಗ ಅದಕ್ಕೊಂದು ಪ್ರೌಢಿಮೆ ಬರುತ್ತದೆ (ಬುಂಗಾಕ್ಷ. ೩ ಮುಖ್ಯಾ) [ಬುದ್ಬುದ + —ಇಸು]

ಬುದ್ಲಿ 'ಬುದ್ದಲಿ' ನೋ.

ಬುಧ (ಗು). ೧. ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ; ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. ವಿದ್ವಾಂಸ; ಪಂಡಿತ : "ಸೂರಿ ಬುಧಂ ಕವಿ ವಾಗ್ಮಿ . . . ಸಾಧುವಾದಂ ವಿದ್ವಾಂಸಂ" (ಜ್ಞಾಕೋ. ೧೬-೪); ಪರಮಬುಧಜನೋಪಾಸನಮುಂ ಕೃತಿವಿಚಯಮುಂ (ತರ್ಕಾ) ಪ್ರತೀತಿ(ಯಂ) ವಾಗ್ವಿದ್ಗ್ರತಾನಿಪೇತೆ (ಯೊಳ್) (ಶಾಣಾ. ೦-೦೦); ಜಿನರ್ಗಂ ತ್ರಿಕಾಲಯೋಗಂ . . . ನೆಜೆಯೆ ನೋಡಿ ಸಂಬುಗೆ ವಂಡಾಪುರಾಣದೊಳ್ ಬುಧರ್ (ಅಷ್ಟ. ೦೨-೩೦); ಬುಧರಿರ್ದು ನೋಟ್ಟುದು ಪುರಾತನನೂತನಕಾವ್ಯರೇಖೆಯಂ (ಪಡಾಮು. ೦-೧೭); ಎಗುವವಧಿ ಬುಧರಜ್ಜಿಯ ವಿನ್ನಿನ ಹಗಲು ನಿನ್ನದು ಬಾಂದು ತನಯರು ಹೊಗುವಡಿಂದಿನ ದಿನವವರದು ಕಂದ (ಕಾಣ್ಯಂ. ೭-೨೨). ೩. ದೇವತೆ ; ದಿವಿಜ : "ಬುಧನ್ಯತರ್ಕಳಿಂ ದಿವಿಜರುಂ" (ಪಾಣ್ಯಂ. ೦೨೦-೦೯). ೪. ಶಿ : ಇತಿಹಾಸಮೆಂಬ ವಿಮಲಾಂಬ್ಯತವಾರ್ಧಿಯೊಳೊಗೆದ ಕಲ್ಪಕುಜದಂತೆ ರಸಾನ್ವಿತಮಾದೀ ಕೃತಿ ಬುಧಸಂತತಿಗತ್ಯಪಯಸುಖವನೀವ ದೊಂದಚ್ಚರಿಯೇ (ಪುಷೋಣ. ೦-೨೩). ೪. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ತಾರೆಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು : "ರೌಹಿಣೇಯಃ, ಬುಧಃ, ಸೌಮ್ಯಃ, ಚಾಂದ್ರಮಸಾದಿನಃ—ಈ ೪ ಬುಧನ ಪೆಸರ್" (ಪಣಾಮು. ೯-೩೬) : ರವಿ ಚಂದ್ರ ಬುಧ ಭೀನೆ ರಾಹುಕೇತುವು ನೀವೆ (ಕೃಷಂದ. ೫-೩೭-೦). 'ಬುಧತಾತ' ಪರಾ. ೫. [ಜ್ಯೋತಿ] ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮಂಗಳ, ಬುಧ, ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾದಿ ನವಗ್ರಹಗಳೆಲ್ಲಂ ಪೊನಪ್ಪುಸಲಿಂಗಗಂಗಳ್ (ಪಾಪು. ೦೯ ಪ್ರಪೋ); ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಸಮೀಪವಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಹ ಬುಧ (ಅಣಾಪ. ೦೩). ೬. [ಗಣಿತ] ಒಂಬತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ನವ . . . ಬುಧ, ಬಂಧ, ಗ್ರಹ, ಗ್ರಹಣ, ಅಸ, ನಾಟ್ಯಾಂಗ, ಇಂತಿನಿತುಂ ೯ಕ್ಕೆ ಪೆಸರು" (ಕ್ರಿಪಾ. ೦೦-೨). [ಸಂ.]

ಬುಧತಾತ (ನಾ). ಬುಧನ ತಂದೆ; ಚಂದ್ರ : ಬುಧತಾತನ ತಿಳಿಜೊನ್ನಂ ವಿದಿತಾವಳಿವಿಕೀರ್ಣಪೂರ್ಣವಿಲಾಸಂ (ಪಪ್ಪ್ರಕ. ೨-೬೬). [ಸಂ.]

ಬುಧನಾಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಿಕ್ಷೆ ಹಾಗೂ ಅದಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಮರವ ಸಾಧನ : ಅಸುರೇಂದ್ರ ತಾವೆ ಪೋಗಿ ಬಲುಗಾಳಗಂಗೈದು ಪಿಡಿತಂದು ಯರಡುಕಾಲ್ಗಳಿಗೆ ಬುಧನಾಲು ಜೋಡಿಸಿ ಪಹಿಬರ್ಪವರ ಬಲುಪ ನೋಡುವೆನೆನುತ (ಪಪೋ. ೫೯-೮೨). [← ಮರಾ. ಬುಧನಾಲ]

ಬುಧವಾರ (ನಾ). ಬುಧನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ದಿನ; ವಾರದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿವಸ : ಕ್ರೋಧಿಸಂವತ್ಸರದ ಮಾಘ ಶುದ್ಧ ಬಿದಿಗೆಯು ಬುಧವಾರದಲು (ಶಿ. ೨೪. ಮಾಸಾ. ೫೫-೪ ; ೧೬೬೬). [ಸಂ.]

ಬುಧ್ನ (ನಾ). ೧. ಪಾತ್ರೆಯ ತಳಭಾಗ.—ಅಡಿ. ೨. ಮರದ ಬುಡ : "ಅವಾಗ್ಬಾಗ, ಬುಧ್ನಃ—ಈ ೨ ಮರದ ಮೊದಲ್" (ಪಣಾಮು. ೪೦-೩೭). ೩. ಅತ್ಯಂತ ಕೆಳಭಾಗ. ೪. ಎತ್ತರ ; ದಿನ್ನತ್ಯಃ ೫. ಉಬ್ಬಿದ ಹೊಟ್ಟೆ. ೬. ಉಬ್ಬಿದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವನು; ದಪ್ಪ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವನು. ೭. ದೇಹ; ಶರೀರ. ೮. ಈಶ್ವರ; ಶಿವ: "ಉನ್ನತೋದರನಲ್ಲಿ ಶಿವನಲ್ಲಿ ಬುಧ್ನವೆಂಬುದು" (ಪುಂಗಾ. ೪೪-೨೨); "ದಿನ್ನತ್ಯಮುಂ ಮೂಲಮುಂ ಶಿತಿಕಂಠಂ ಶ್ರುತ ಬುಧ್ನಮಕ್ಕುಂ" (ಣಾಗ. ೦೩೭). [ಸಂ.]

ಬುನಗು, ಬುನುಗು (ನಾ). ದಂಡಿನ ಹಿಂದೆಯೇ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಆಹಾರಸಾಮಗ್ರಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಸರಬರಾಜನ್ನು ನೋಡಿ ಕೊಳ್ಳುವವರ ತಂಡ : "ಪರಿಗ್ರಹ, ಪರಿಗ್ರಹಣ = ೧. ಸೇವಕ. ೨. ದಂಡಿನ ಹಿಂದಿನ ಬುನಗು" (ಪಂಗಾಮು. ೦೩೮). **ಬುನುಗು** : "ಪ್ರತ್ಯಾಸಾರ = ದಂಡಿನ ಬುನುಗು" (ಸೂಗಾಮು. ೫೨೦). [← ಮರಾ. ಬುನಗಾ, ಬುಣಗಾ, ಬುಣಗೇ]

ಬುನಾದಿ (ನಾ). ೧. ಅಡಿಪಾಯ; ತಳಹದಿ; ಅಸ್ತಿವಾರ : ಊರಲ್ಲಿ ರಾಯರು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕೋಟೆಯ ಕಲ್ಲುಗಳು ಎಷ್ಟು ಮನೆಗಳ ಬುನಾದಿಗಳಾಗಿ ಕೊಳೆಯಬೇಕಾಗಿತ್ತೋ ಏನೋ (ಪಂಗಾಪ. ೪); ಕತ್ತಲಿನ ಕಗ್ಗಲ್ಲ ಬುನಾದಿಯ ಕೆಳಗೆ ಸಕ್ಷತ್ರಗಳು ಉಸಿರುಕಟ್ಟಿ ಸತ್ತುಹೋಗಿರಬೇಕು (ಅಾಕ್ಷ. ೦೯). ೨. ಮೊದಲು; ಪ್ರಾರಂಭ : ಸಲಹಾರ್ಯರುಗಳು . . . ಮಂಗಳಕರವಾಗಿ ಮುನ್ನಡೆದು ಮುಂಗಿಯಲೆಂಬ ಸದುದ್ದೇಶದಿಂದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟದೇವತಾಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡುವುದು ಬುನಾದಿಯಿಂದ ಬಂದ ಆರ್ಯ ಸಂಪ್ರದಾಯ (ಜಾಣಾ. ೫೦); ಇವತ್ತು ನಿನ್ನೆ ಕಿಟ್ಟಿಸಿದ ಗುಡಿಗಳೇನೋ ಇವು? ಚಿಕ್ಕಣಾಚಾರ್ಯರ ಗುಡಿಗಳು! ಬಹಳ ಬುನಾದಿಯಿಂದ ಬಂದವು! (ಪುಸಂಣಾ. ೭). [← ಪಾಕ. ಬುನ್ಯಾದ್; ಹಿಂ. ಬುನಿಯಾದ್; ಮರಾ. ಬುನಾದ್, ಬುನಿಯಾದ್, ಬುನ್ಯಾದ್]

ಬುನುಗು 'ಬುನಗು' ನೋ.

ಬುಬ್ಬಣ 'ಬುಬ್ಬುಣ' ನೋ.

ಬುಬ್ಬಣಾಚಾರ 'ಬುಬ್ಬುಣಾಚಾರ' ನೋ.

ಬುಬ್ಬಣಾಚಾರ 'ಬುಬ್ಬುಣಾಚಾರ' ನೋ.

ಬುಬ್ಬಣಿ (ನಾ). ಒಯ್ಯಾರಿ ; ನೋಗಲಾಡಿ ; ಫಿಟಿಕಲಾಡಿ : ಈಗ ಆ ಬುಬ್ಬಣಿ ಸತ್ತ ಮ್ಯಾಲ, ನೀರು ಕೊಡಾಕ ಗತಿ ಇಲ್ಲದ ಪತ್ರಾ ಬರಸ್ಯಾನ ನಾಚಿಕ್ಕಿಲ್ಲದ (ಕುಂಕಾಮು. ೦೦೦). [ಬುಬ್ಬಣ (< ಬುಬ್ಬುಣ) + —ಇ]

ಬುಬ್ಬುಣ, ಬುಬ್ಬಣ (ನಾ). (ಊಕ) ನಟನೆ; ನೋಗು; ಬೂಟಾಟಿಕೆ :

'ಬುಬ್ಬುಣಾಚಾರಿ' ಪರಾ. **ಬುಬ್ಬುಣ**: ಬಿಂಕಾ ಮಾಡಿಕೊಂತ ಡಾಕ್ಟರೆ ದುನ್ಯಾಗ ಹೊಕ್ಕು. ಡಾಕ್ಟರ ಮಾ ಎಲ್ಲೈತಿ? ದವಾಖಾನಿ ಎಲ್ಲೈತಿ? ಅಂತಾ ಬುಬ್ಬುಣಾ ಮಾಡತೀಯೇನು? (ಹೊಸಮಾ. ೦೮೩). [?]

ಬುಬ್ಬುಣಚಾರ 'ಬಂಬ್ಬುಣಾಚಾರ' ನೋ.

ಬುಬ್ಬುಣಾಚಾರ, ಬಂಬ್ಬುಣಚಾರ, ಬುಬ್ಬಣಾಚಾರ, ಬುಬ್ಬುಣಚಾರ (ನಾ). = ಬಂಬ್ಬುಣ: ಪಾಗಾದರೆ ಅಂತಃಕರಣದ ಬುಬ್ಬುಣಾಚಾರ ಹೇಳಬೇಡ (ಪಪ್ರ. ೯೦). **ಬುಬ್ಬುಣಚಾರ**: ನೀವು ನೋಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು: ಪೂಲೆ ಎಂಥಾ ಬುಬ್ಬುಣಚಾರದ ಮಾತು ಸುರಸತಾಳ ಅಂಬೂದನ್ನ (ಪ್ರಕ. ೨೬೬). **ಬುಬ್ಬಣಾಚಾರ**: ಎಷ್ಟು ಬುಬ್ಬುಣಾಚಾರದ ಮಾತನಾಡುತ್ತೀಯೆ (೧೮೨). **ಬುಬ್ಬುಣಚಾರ**: ನಾಲ್ಕು ಬುಬ್ಬುಣಚಾರದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿ ಸಾಂಬನು ಹೊರಟುಬಿಟ್ಟನು (ಭಾಪು. ೮೪) ; ಇಷ್ಟು ಬುಬ್ಬುಣಚಾರ ಹೇಳುವವಳು ಆವಳ ಮದುವೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು (ಪಾಥ. ೦೨೩).

[ಬುಬ್ಬುಣ + ಆಚಾರ]

ಬುಭುಕ್ಷಿತ (ಗು). ೧. ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹಾತೊರೆಯುವ: ತಿನ್ನುವ ಅವೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. ೨. ಪಭಹಿಸುವ: ಬಯಸುವ: ನಾನು ನನ್ನ ಬಹುದಿನದ ಬುಭುಕ್ಷಿತಭಕ್ತಿಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿ ಅದನ್ನು ಸಾರ್ಥಕಗೊಳಿಸ ಬಯಸಿದೆ (ಇತ್ಯ. ೦೧೦). (ನಾ). ೩. ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹಾತೊರೆಯುವವನು: ಕ್ಷುಧಿತ: "ಕ್ಷುತ್ತಾನ್, ಬುಭುಕ್ಷಿತಃ . . . ಕ್ಷುಧಿತಃ —ಈ ೫ ಪಸಿದವರ್ತಂ" (ಪಣಾಮು. ೫೯-೨೦೩); ಧರೆಯೊಳ್ ರಲಸಿ ವರಿದ ಕೊಬಂ ಕಂಡಾನಿರದೆ ಬಾಭುಕ್ಷಿತನೆಂ ಭೋಗರ್ಗರೆಯುತ್ತುಂ ಪಾಯ್ದಂ (ಕಂಚಪಂ. ೨೮೨-೩). [ಸಂ.]

ಬುಭುಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ಪಸಿವು: ಕ್ಷುಧೆ: "ಅಶನಾಯಾ, ಬುಭುಕ್ಷಾ . . . ಕ್ಷುಧಾ—ಈ ೬ ಪಸಿವು" (ಪಣಾಮು. ೫೯-೨೦೩); ಒಪ್ಪಿಡಿಪು ಕವಳ ಭಿತಕ್ಕೆ ಸಾಕು ಅದು ಮಹಾಸುರದ ಭಿಕ್ಷೆ ಅನಂತತೆಯ ಸಂತಪ್ತಿಯನುಂಡು ತೀರಿತು. ಆ ಬುಭುಕ್ಷೆ (ಕ್ಷತ್ರಾಂ. ೫೬-೬). ೨. ಆಸೆ; ಬಯಂಕೆ.

[ಸಂ. ಬುಭುಕ್ಷಾ]

ಬುರಕಾ, ಬುರಕೆ, ಬುರುಕ್ಕ, ಬುರುಕಾ, ಬುರುಕಿ, ಬುರುಂಕೆ, ಬುರ್ಕಿ (ನಾ). ೧. ಮುಖವನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ನವಿರಾದ ಬಟ್ಟೆಯ ಮುಸುಕು: ಅವಗುಂಠನ: ರಜಪೂತಸಂಗಸರಲ್ಲಿ ಬುರಕಾ ತೊಡುವ ಪದ್ಧತಿಯಿದ್ದಿತು (ಪಪ್ರ). ೨. ಮುಸಲ್ಮಾನಸ್ತ್ರೀಯರು ತಲೆಯಿಂದ ಕಾಲಿನ ವರೆಗೂ ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ತೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಡುಪು: ಸಂಪ್ರದಾಯನಿಷ್ಠರಾದ ಮುಸಲ್ಮಾನ ಹೆಂಗಸರು ಇಂದಿಗೂ ಬುರಕಾ ಧರಿಸಿಯೇ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಾರೆ (ಪಪ್ರ). **ಬುರಕೆ**: ೧. ಹಿಂದೂಸ್ತ್ರೀಯರು ಬುರಕೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಪದ್ಧತಿಯು ಈಗ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆ (ಪಪ್ರ). ೩. (ಆನೆ, ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಮುಂತಾವುಮಕ್ಕೆ ಹೊದಿಸುವ) ಗೌಸು; ಆಚ್ಛಾದನೆ: ಲಿಂಗಾಜಮ್ಮಣ್ಣಿಯವರು ವಪ್ಪಿಸಿದ ಬೆಳ್ಳಿವಸನ ಆಭರಣದ ಲೆಪ್ಪಾ . . . ೨ ಬುರಕೇ ಕಾರ್ಪೆ ೧ (ಶಾ. XIV, ಪಂಚಪ. ೨೫೯-೬೫೮; ೪೮೦; ೧೬೧೨). **ಬುರುಕ್ಕ**: ೨. ಒಬ್ಬ ಹಿಂದೂ ಸ್ತ್ರೀಯು, ಬುರುಕವೆಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯಿಂದ ಪಾರಾಗಿ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಚ್ಛಿಸಿದ್ದ ಪಂಪರ್‌ಪಾಸನನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ . . . ಕೊಂದು, ತಾನೂ ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಳು (ರಾಪ್ರಸ್ತ್ರ. ೨೦೬). **ಬುರುಕಾ**: ೨. ಮುಪರ್‌ಪಾಸನು ಬುರುಕಾ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ ವೇಷ ಧರಿಸಿ, ಕೋಟೆಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಇದ್ದನು (ರಾಪ್ರಸ್ತ್ರ. ೨೦೪). **ಬುರುಕೆ**: ೧. ಅವರ ಸ್ತ್ರೀಯರು . . . ಮುಖಕ್ಕೆ ಬುರುಕೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೨. ೨೦೯). ೩. ತಾವು ನಾಯುತವೆನಿಸಿ ಪೊರವಡಿ ಸಮಸ್ತರು ಮುಂದೆನುತೆ ಬುರುಕೆಯನು ಹಾಕಿಸಿದುದಾ ಹಿಮಾಂ ಪೈಮಂತವಿ (ಪಪ್ರ. ೦೪-೩೦). **ಬುರುಕೆ**: ೧. ತೆಳ್ಳನೆ ಬುರುಕೆಯೊಳಗಿಂದ ಹೊರಗೆ ಕಾಣುವ ಯುವತಿಯು ಮುಖವಿದಂತೆ (ತಂದುತಿ. ೬೨). **ಬುರ್ಕಿ**: ೨. ಅರಬರ ಕುರಾಯಿಜ್ ಮೊದಲಾದ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಗಸರು ಬುರ್ಕಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಇತ್ಯಾಂಶಂ. ೪೫೫).

[←ಅರ. ಬುರಕಾ, ಬುರ್ಕಅ; ಹಿಂ. ಬುರಕಾ; ಮರಾ. ಬುರಕಾ, ಬುರಪಾ, ಘುರಕಾ, ಘುರಕೀ]

ಬುರಕೆ 'ಬುರಕಾ' ನೋ.

ಬುರಗಿಬೊಟ್ಟು (ನಾ). ಕಿವಿಗೆ ಧರಿಸುವ, ಗುಂಡನೆಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ವಡುಗಿವಿಗೆ ಲವಂಗದ ಹೂವು. ಬುರಗಿಬೊಟ್ಟು (ಶಂಕಚ. I, ೧೩೪). [? + ಬೊಟ್ಟು (<ಬಟ್ಟು)]

ಬುರಜು 'ಬುರುಜು' ನೋ.

ಬುರಣೆ 'ಬೂರಣ' ನೋ.

ಬುರದೆ, ಬುರವದೆ (ನಾ). ಕೆಸರು; ರಾಡಿ: ಹಿಮಾಲಯಪ್ರಾಂತಗಳಿಗೆ ವಿಶವಾಗಿರುವ ಬುರದೇ ಭೂಮಿಗೆ "ತಾರೇಯ" ಎಂದು ಹೆಸರು (ಪೂಗೌಚ. ೬೦). **ಬುರುದೆ**: ನಾಲ್ಕೈದು ಆಳುದ್ದ ಜಲಸಮೃದ್ಧಿಯಿದ್ದ ಭಾವಿ. ಬೀರ ಬುರುದೆಯಾಯಿತು (ತಂದಕೋ. ೧೦).

[ದೇ. || ತುಳು. ಬುರುದೆ, ಬುರದ, ಬುರ್ದೆ; ತೆಲು. ಬುರುವು; ಪರ್ಶ. ಬುರ್ದ]

ಬುರಬುರ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಅವಪು ಬಾಣಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಂಡ ತಂದಿಟ್ಟು, ಪಸಿ ಈಚಲು ಗುಂ ಅದಿಸಿ, ಪಾಲನ್ನು ಬುರಬುರ ಅನ್ನುವಂತೆ ಉಕ್ಕಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಪಮ್ಮಾಕು. ೦೩೪).

ಬುರಬುರನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯಂ: ಪಂಪರಿಯು ದಿವ್ಯ ಮಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ತೆಗೆದು ಪಿಡಿದು ಶರಣರ ಮೈಯೊಳು ಬುರಬುರನೆ ನೆಗೆನೆಗೆದೇಳ್ದ ಪುಳಕದಾಸ್ಪ್ರ ದೃಷ್ಟಿಯಾದವುದಂದು ಗವಸಣಿಗೆಯಿಕ್ಕುವಂತೆ ಮೈತೀವಿ ಪೊದೆಯಿಸಿ (ಪಚಕ. ೯-೦೪); ತುಟಿಪಿಟ್ಟಿ ಬುರಬುರನೊಡನೆ ಚುಂಬಿಪಳು (ಪಚಕ. ೦೦-೪೬). [ಬುರಬುರ + —ಅನೈ]

ಬುರಬುರಿ. **ಬುರಬೂರಿ** (ನಾ). ಕಡಲೆಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಕರಿದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾರವಾದ ತಿಂಡಿ: ಕಡಲೆಯಿಂದ ಬುರಬುರಿ, ಪದಿ . . . ಹೂರಣದ ಕಡುಬು ಮೊದಲಾದ ಪಕ್ವಾನ್ನಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕ್ಷಕ್ಷ. ೩೩); ಪಜ್ಜಳ ಸಂದಿಗೆ ಅಂಬೊಡಿ ಬುರಬುರಿ ಕೋಸಂಬರಿ . . . ಎಲ್ಲಾ ಅನುಕೂಲ ಪ್ರಕಾರ ದಿವಂಪ್ರತಿ ಇದ್ದೇ ಇರತಾವ (ತಿಪಾಗು. ೫೯). **ಬುರಬೂರಿ**: ಕರ್ಜಕಾಯಿ ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ, ಚಕ್ಕುಲಿ ಬುರಬೂರಿ ಕರಿದಿದ್ದೇವೆ (ಪಪಪಾ. ೦೦೪). [?]

ಬುರಬುರಿ. (ನಾ). ಗಿಡಗಳಿಗೆ ಪತ್ಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು: ಬುರಬುರಿಯು ಪತ್ಯುವಂಥ ಅವರಿ, ಅಲಸಂದಿ, ಪೆಸರು, ಪಾಡಿಕೆ, ಹುರುಳಿ ಮೊದಲಾವ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ತಂಬಿ ಇಡುವೇಕಾದರೆ ರಾಗಿಯನ್ನು ಸಮ ತೂಕವಾಗಿ ಕಲಿಸಿ . . . ಹಾಕಿ ಇಟ್ಟರೆ ಎಷ್ಟು ದಿವಸ ಇದ್ದ ಕಾಳುಕ್ಕೂ ಹುಳಗಳು ಪತ್ತುವದಿಲ್ಲವು (ಕ್ಷಕ್ಷ. ೩೭). [?]

ಬುರಬೂರಿ 'ಬುರಬುರಿ' ನೋ.

ಬುರಲೆ 'ಪ್ರಜಲೆ' ನೋ.

ಬುರುಂಡ್ಕೆ 'ಬುರುಂಡೆ' ನೋ.

ಬುರುಂಡ್ಕೆ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಪೊರೆ, ಕುಕ್ಕೆ, ಬುಟ್ಟಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮಾಡುವವಳು; ಮೇದರ ಹೆಂಗಸು: ದಾಸಿಯು ಬುರುಂಡ [ಪಾಣಾ. ೬೫]ಯು ಕಪಾಲಿನಿಯ . . . ಸೈರಂಧ್ರಿಯ ಕರ್ತವ್ಯದಿಂದಿನಿ ಬರೊಡನಾಡಿದೊಡೆ ಚಾಲಿಯರ್ತವೆ ದುಶಾಚಾರಮುಂ ಕಲಿವರ್ (ಕ್ಷಣಾ. ೩-೩೧). [<ಬುರುಡ + —ಎ]

ಬುರುಕ್ಕ₁ (ನಾ)· ಎಳೆಯ ಮಗು; ಹಸುಗೂಸು: ಬೆನ್ನೊಳೊಲೆವ ಬುರುಕ ಚನ್ನನ ಸರ ರನ್ನದ ಪಾಜಿಗೆ ಕೊರವಿಗೆ (ಕಂಚಿಕೂ. ೧೯೯); ಕೌಸಲ್ಯಾದೇವಿ ಕೊರವಂಜಿಗೆ ಮುತ್ತುರತ್ನಂಗಳಂ ಬುಟ್ಟಿಯೊಳ್ತಂದು ಬುರುಕನಿಗೆ (ಮಗುವಿಗೆ) ಹಾಲು ತಪ್ಪವನೆರೆದು ಅನೇಕ ಮಸ್ತ್ರಾಭರಣಂಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿ ಕಳುಹಿದಳು (ಕಣಾರಾಂ. ೮೪). [←ತೆಲು. ಬುರುಕ]

ಬುರುಕ್ಕ₂, ಬುಕ್ಕೆ (ನಾ)· ಮದುಮೆ, ಹಬ್ಬ ಮುಂತಾದ ಮಂಗಳ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಸುಗಂಧಯುಕ್ತವಾದ ಬಣ್ಣದ ಪುಡಿ: ಅರಸ ಕೇಳುಪವನಕೇಗೆಗೆ . . . ತರುಣಿಯರೀರ್ವರು ಕೂಡಿ ಸುಗಂಧದ ಬುರುಕದ ಪುಡಿಗಳ ತರಲು (ಪಾಂಚಾಂ. ೦೨-೦೮); ಬುರುಕದಿಗಿಲು ವರಗಂಧ ಕತ್ತುರಿಗಳ ಭರಣಿಗಳಿಂದ ಕರ್ಪೂರದ ಕರಡಿಗೆಗಳ ಸಾಲಿಂದ ಕಂಗೆಡೆದವಾ ಗುರುಕುಚ್ಚಿಯರ ಗುಡಾರ (ಭಾಹಾಂ. ೮೨-೩೩)· ಬುಕ್ಕೆ: 'ಬುಕ್ಕೆಬ್ಬಿ', 'ಬುಕ್ಕೆಹಿಟ್ಟು' ಪರಾ.

[← ಹಿಂ. ಭುರಕಾ, ಬುಕ್ಕಾ; ಮರಾ. ಬುಕಾ, ಬುಕ್ಕಾ, ಬುಕ್ಕೀ; ಗುಜ. ಭುಕೀ. / ತೆಲು. ಬುಕ್ಕ]

ಬುರುಕ್ಕ 'ಬುರಕಾ' ನೋ.

ಬುರುಕಾ 'ಬುರಕಾ' ನೋ.

ಬುರುಕೆ 'ಬುರಕಾ' ನೋ.

ಬುರುಕೆ 'ಬುರಕಾ' ನೋ.

ಬುರುಗಲು, ಬುರುಗು₁ (ನಾ)· ೧. ನೆನೆಸಿದ ಬತ್ತವನ್ನು ಹುಡಿದು ಮಾಡುವ ಅರಳು: ಚುರಂಬಂಬರಿ: ಪುರಿ: ಮಂಡಕ್ಕಿ: "ಪೃಥುಕಃ. ಚಿಪಿಟಕಃ—೨ ಅವಲಕ್ಕಿ.. ಧಾನಾ. ಫುಷ್ಪದುವೆ ಹುರಿದ ಬುರುಗಲು" (ಕಿರಾ೧೦. ೨೮೮). **ಬುರುಗು₁**: ೧. ಬುರುಗು ಕಡಲೆಯು ಕೊಡುವೆ ಸರಕು ಯಿರ್ದೊಡೆ ಕೊಡಿರಿ (ಶುಕಸಂ. ೩-೮೦). ೨. (ಪುರಿಯ ಹಾಗೆ) ಹಗುರವಾಗಿ ಉಬ್ಬಿರುವ ಸಣ್ಣಗುಳ್ಳೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ನೊರೆ; ಫೇನ: ಗಿಡಗಳ ತೊಗಟೆಯ ಮೇಲೆ ಬಂದ ಬುರುಗಿನ ಒಂದು ಕಣವನ್ನು ಯಂತ್ರದೊಳಗಿಂದ (Microscope) ನೋಡಿದರೆ ಅದರೊಳಗೆ . . . ಅರಣ್ಯದೇ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಪುಂಜಾಮು. ೩-೮೬); ಸದಮಲ ಸಗುತ್ತಿತ್ತು ಬುರುಗಿನ ದುಗ್ಧಪಾಸದಲಿ (ಪ್ರಕೃ. ೯-೦).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಬೊರುಗುಲು, ಬೊರುವುಲು]

ಬುರುಗು₂ 'ಬುರುಗಲು' ನೋ.

ಬುರುಗು₃, ಬೂರುಗ₂, ಭೂರುಗ, ಭೂರ್ಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಪಳೆಯಂತಹ ವಾದ್ಯ: ಜಿಗ್ಗಹಳೆ ಕೀಲುಗಹಳೆಯೊಕ್ಕೆ ಬುರುಗುಗಳ ಶಂಖ ಸಾಜೆ ದೀಯುವ ದನಿಗಳಿಂದ ಮಂಗಳವಾದ್ಯ ಪೂರಮಿಸ (ಅಕಾಂ ೩೦-೩೩): ಒತ್ತಿ ಊದುವ ಚಿನಗಾಳಿ ಬುರುಗು ಚಿಪ್ಪತಿತ್ತಿರಿ ಶಂಖ ವಾಸಗಳ ಮೊತ್ತದ ನಾದ ಕೇಳ್ವರ ಕವಿವಾಗಿಲ ಕತ್ತವದೇವ ಬಿಗ್ಗೆಪೋಲ್ (ಶಾಣಾಂ. ೩೯-೮೩); ಮುರಿದೋಡಿತು ಮಮ್ಮ ಬಲಮಾ ದಳವಾದು ಬುರುಗಿನ ದನಿಮುನಾಲಿಸುತ (ಕಂಚಿ. ೦೭-೩೩). **ಬೂರುಗ₂**: ಭೇರಿ ತಮ್ಮಟ ಡೌಡೆ ಗಿಡಿಬಿಡಿಯು ಬೂರುಗಂ ಭೂಂರಿದಲು (ಕಣಾಪ. ೦೮-೨೯). **ಭೂರುಗ**: ಕರಣೆ ಭೂರುಗ ಢಕ್ಕೆ ಮರುಳೆ ದುಂದುಭಿಯ ಧರಣಿ ಬೆದರುವ ತೆರದಿ ನುಡಿವ ಭೀರಿಗಳು (ಪಪಾ. ೨೩೩). **ಭೂರ್ಗ**: ಕೊಂಬು ಕಹಳೆ ಭೂರ್ಗ ತುತೂರಿ (ಗುರುಚ. ೦೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪೂರಿಕ್ಕೈ; ಮಲ. ಪೂರಿಕ್ಕ; ತೆಲು. ಬೂರೆ, ಬೂರಗ, ಬೂರುಗು, ಬೂರುವು./ಮರಾ. ಬುರ್ಗ, ಬುರಂಗ, ಬುರುಗ, ಬುರುಂಗ]

ಬುರುಗುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ)· ನೊರೆಗಟ್ಟು; ನೊರೆಯೇಳು: ತಾವ್ಪದ ಪಿಕಳೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತ ಬುರುಗುಗಟ್ಟುತೊಡಗಿತು (ಗಂಚಾಮು. ೦೮೩): ತಾಂಗಳ್ಕ ತಂದ ಸುದ್ದಿ ಕಸ-ಕಡ್ಡಿಯಾಗಿ ಪೆರೆಬಂದ ಈ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಕೊಚ್ಚಿ ಹೋದುವು. ವಾಸುದೇವ. ವಾಸುದೇವನ ತಾಯಿ ತಮ್ಮ ಊರವರು ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನವೂ ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಬುರುಗುಗಟ್ಟಿತು (ಕುಚಂದಾ. ೧೯೭).

[ಬುರುಗು₂ (< ಬುರುಗಲು) + ಕಟ್ಟು₂]

ಬುರುಗುಗಾಳಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಪಳೆ: ಡಮಾನ ಜಂಬಕಿ ಬುರುಗು ಗಾಳಿ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆ ಗಜರ್ವ ಪಟುಕಪಳೆಯುಂ . . . ಮದ್ದಳೆಗಳಂಬು ಬಹು ವಾದ್ಯದುಬ್ಬಟೆಯಖಿಳವೆಯೊಳಾವರಿಸಲು (ಕಣಪ. ೩-೭).

[ಬುರುಗು₃ + ಕಾಳಿ (< ಕಪಳೆ)]

ಬುರುಜು, ಬುರಜು, ಬುರ್ಜು, ಬೂಜು₂ (ನಾ). ೧. ಕೋಟೆಯ ಪ್ರಾಕಾರದ ಮೇಲೂ ಗೋಪುರಗಳ ತುದಿಯಲ್ಲೂ ಕಟ್ಟುವ ಪರ್ತುಲಾಕಾರದ ಕಟ್ಟಡ; p ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಬುರುಜಿನ ನಡುವೆ ಇರುವ ರಂಧ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ಗುಂಡು ಹಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು: ಆ ಕೋಟೆಯ ನಾಲ್ಕಡೆಯಮಿಟ್ಟಿಗಳಿಳ್ ಬುರುಜುಗಳನ್ನೆಬ್ಬಿಸಿ ಶತ್ರುಗಳಂ ಪೂಡಿಸಿ ತತ್ಪಯೋಗಮುಖದಿಂದಾ ಪಿದುರೂರ ಕೋಂಟೆಯಂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು (ಕೆಶ್ಯ. ೫-೨೪); ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಳ್ಳ ಜಳ್ಳಿಗೂ ಕೋಟೆಗಳೂ ಬುರುಜುಗಳೂ ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಾಚ. ೦೩೨). ೨. ಸೋಲು, ಗೆಲವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗದ ಚಿದುರಂಗದ ಆಟ: (೧)· **ಬುರಜು**: ೧. ಗ್ರಾಮಗ್ರಾಮಕ್ಕೂ ಒಂದೊಂದು ಬುರಜು ಎಂದು ಕಟ್ಟಿರುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಾಗಾ. ೭೯). **ಬುರ್ಜು**: ೧. ಗಗನಾಗ್ರ ಮುಟ್ಟುವತಿ ಮನೆಗಳಿಂ ತೆಪೆಗಳಿಂ ಕುಗರಕುಗಿಜ ಬುರ್ಜುಗಳ ವ್ಯಾತದಿಂ ಭಾತದಿಂ . . . ಕೈಲಾಸವೊಪ್ಪಿರ್ದುದು (ಸಿಕ್ಕ. ೧-೨೩); ಕೋಟೆಗೋಡೆಯ ಬುರ್ಜದ ಮೇಲೆ ಕಾಳಿಕುಳ್ಳಲು ಜಾಗಮಾಡಿದ್ದರು (ಅಕ್ಷ. ೧೩). **ಬೂಜು₂**: ಸಿ. ಸೋತವನು ಗೆದ್ದವನಿಗೆ ತನ್ನ ಕೆಲವು ಎಲೆಗಳನ್ನು ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಇಸ್ಪೀಟಾಟ: (೧).

[←ಅರ. ಕಾರ. ಬುರ್ಜ್; ಹಿಂ. ಬುರ್ಜ್, ಬುರ್ಜೀ; ಮರಾ. ಬುರುಜ್, ಬುರೂಜ್, ಬುರಜೀ, ಬೂಜ್]

ಬುರುಡ (ನಾ). ವಿವಿಧರಿನಿಂದ ಬುಟ್ಟಿ, ಮೊರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಜಾತಿ ಮತ್ತು ಆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವನು: ವೇದ: ಅಗಸ ಮುಟ್ಟಿಗ ನುಬಿ ಬುರುಡ ಕೈವರ್ತ ವೇದ ಬಿಲ್ಲರೆಂಬ ಈಮೀಳು ಮಂದಿಯೂ ಅಂತ್ಯಜಾತಿಯೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಪಣಸ. ೦೯೯): ಪಸಿಯ ಮಾಂಸಗಳಿಂದಲುಪಜೀವಿಸುವವನ ನಟ್ಟುಗನ ಬುರುಡನ ಸುನಿ ಪಡದೀ ಮೂವರುಗಳ್ಗಪ್ಪ ನಿರಂತರವು . . . ಊಣಲಾಗದು (ಜಾವಿಮು. ೬೭-೨೬).

[ಸಂ.]

ಬುರುಡೆ, ಬುಂಡೆ, ಬುಡ್ಡಿ, ಬುರುಂಡ್ಕೆ, ಬುರ್ರ, ಬುರ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ವ, ಬೇಲ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಪಾತ್ರೆಯಾಕಾರದ ಒಂದು ಸಾಧನ: ಬೆಂಗಳ್ಳಿ ಕೊಡಕುವಲೆ ಕಂಬಿ ಪಿತ್ತಿಯು ಸೋರೆಯು ಬುರುಡೆಗಳು ಬಿಲ್ಲುಗೊಡಿಯ ಸರಳ್ಗಳ ಪಿಡಿದು . . . ಬೇಂಟೆಮಾಡಲಿತ್ತರ್ದರು (ಅಳಿಕ. ೦೭-೭೭). ೨. ಬೇಲ, ಬಿಲ್ವ ಮುಂತಾದ ಕಾಯಿಗಳ ತಿರುಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಒಣಗಿಸಿ, ಬಿರಡೆ ಹಾಕಿ, ನಶ್ಯ, ಶಾಯಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹಾಕಿಡಲು ಸೀಸೆಯಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಸ್ತು: ಗಂಗಾರಾಮನು ಪಸ್ಸ ನಶ್ಯದ ಬುರುಡೆಯಿಂದ ಒಂದಿಷ್ಟು ಪ್ಯೆವನ್ನು ಮೂಗಿಗೇರಿಸಿ ಕಪೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು (ಖಂಕ್ಷ. ೦೫): ಅವನು ತನ್ನ ತಪೆಯೊಳಗಿಂದ ನಸ್ಯದ ಬುರುಡೆಯನ್ನು ಹೊರಗೆ ತೆಗೆದು ಮೂಗಿಗೇರಿಸಿದನು (ಕಥಾ. II, ೧೦೦). ಸಿ. ಈಜುವಾಗ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗದಂತಿರಲು ಬೆನ್ನಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ, ಒಣಗಿದ ಸೋರೆ ಮೊಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸಾಧನ: ಹೊಳೆಗೆ ಬುರುಡೆ

ಯನ್ನು ನಂಬುತಿಳಿದ ವರನು ಮುಳುಗದಿಹನೆ (ಶಾಕಡಾ. ೩೭). ' ಈಜು ಬುರುಡೆ ' ಪರಾ. ೪. ದೀಪ ಆರಿಹೋಗದಂತಿರಲು ಕಂದೀಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಹಾಕುವ ಕೊಳವೆಯಾಕಾರದ ಉಬ್ಬಿದ ದುಂಡನೆಯ ಗಾಜಿನ ವಸ್ತು : ಕತ್ತಲೆಯಾದ್ದರಿಂದ ದೀಪ ಹಚ್ಚಲೆಂದು ಕಂದೀಲಿನ ಕಾಜಿನ ಬುರುಡೆಯನ್ನು ಉಜ್ಜುತ್ತಿದ್ದ ಪುರುಷೋತ್ತಮ 'ಖುಶ್' ಎಂದ (ಶೂದ್ರತ. ೪೪). ೫. ವೀಣೆ, ತಂಬೂರಿ ಮುಂತಾದ ತಂತೀವಾದ್ಯಗಳ ತುದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸುವ, ಸೋರೆ, ಕುಂಬಳ ಮುಂತಾದ ಒಣಗಿದ ಕಾಯಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಿರುವ ಗುಂಡನೆಯ ಸಾಧನ : ಆ ವೀಣೆಯ ಬುರುಡೆಯ ಮೇಲೆ ಚಿತ್ರಾಕರ್ಷಕವಾದ ದಂತದ ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸವಿದೆ (ಕೃಷ). ೬. ತಲೆಯ ಚಿಪ್ಪು ; ಓಡು ; ಕಪಾಲ : ತಂದ ರಾವಣನ ತಲೆಯ ಬುರುಡೆಯನು ನಿರುಚಿಸುತ (ಕ್ರೀಚಕ. ೬-೭೯). 'ತಲೆಬುರುಡೆ' ಪರಾ. ೭. (ಆಲಂ) ತಲೆ ; ಶಿರಸ್ಸು : ಪಶ್ಚಮಸ್ತುವನ್ನು ಉಪಾಧ್ಯಾಯರೇ ಅವರ ಬುರುಡೆಗೆ ತುಂಬುವು ಯತ್ನಿಸುವುದು ನಿಂತಿತು (ಕ್ಷಣ. ೬೭). ೮. ಸುಳ್ಳು ಮಾತು : ಬೊಗಳೆ : ಸ್ವಾಮಿ. ಈ ಬುರುಡೆಯನ್ನು ಯಾರ್ಲ್ಲಿ ಬಿಚ್ಚುತ್ತೀರಿ ? (ಕಟಪಹಂ. ೩೫೮) ; ಇಂಥ ಬಾಯ್ಬಡಕರ ಬುರುಡೆಗಳಿಗೆ ಸೊಪ್ಪುಹಾಕಿದರೆ ಜಾಗೀರಿನ ಕೆಲಸವು ನಡೆಯಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಜಪಣ. ೫೦). **ಬುಂಡೆ :** ೧. ಬುಂಡೇನ್ ಎತ್ತಿ ಕುಡುಮ್ಬುಟ್ಟಾಂದ್ರೆ — ತಕ್ಕೊ ! ಪದಗೊಳ್ ಬಾಣ ! (ಕ್ಷತ್ರಕಾ. ೧೦೩) : ಬಂದರೆ ಸಮಯವು ನಮಗಂತೆ ನನ್ನೆಡೆ ಬರುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಅವಕೆ ರುಚಿ ತೋರಿಸುವೆನು : ಬುಂಡೆಯಲಿ ನೊರೆಯೆಂಡವೀಯುತೆ ಹಳೆಯ ಪಲ್ಕಿದು ಹಾಡನು (ಕಂಚುಮ. ೮೫-೪). **ಬುದ್ಧಿ :** ೨. ಬುದ್ಧಿದುರ್ಲಿದ್ದ ಶಾಯಿಯನ್ನು ಮಗುವು ಚಿಪ್ಪೆಬಚ್ಚಿತು (ಕಟಪ). ೯. ಜೀವಂಗೆ ದೀಪ : ಪಡಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಭಯಂಕರವಾದ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಕಾರುತ್ತಿರುವ ಸೀಮೆಯೆಣ್ಣೆಯ ಚಿಮಣಿಯ ಬುದ್ಧಿ ಉರಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ರಂಗಶೋ. ೦೦೪) : ಹೊಗೆ ಕಾರುವ್ದು ಉರಿಯುತ್ತಿರ್ವ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಆರಿಸಿ ಚೆನ್ನವ್ವನೂ ಮಲಗಿಕೊಂಡಳು (ತಾಪತೋ. ೦೪೨). **Δ ಬುರುಂಡೆ₁ :** ೧೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ ; ಉಂಡೆ : ತುಪ್ಪದ ಹೂರಿಗೆ ಬುರುಂಡೆ ಜಾಕಾಯ್ನಜುಗಂಪೆಪ್ಪವ ಮೋರುಂಡೆ ಮನಕೊಪ್ಪಿಸಿದುವು ಬುದ್ಧುರರಸದ ಸುಧೆಯಂ ಬುಧರೊಳ್ (ಪಳಂ. ೧೧೩). **ಬುರ್ರು :** ೧೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಹಾದುಗಾರರು ಮದ್ದಳೆಯಂತಹ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ವಾದ್ಯವಿಶೇಷವನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತಾ ನರ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಾದ್ಯವಿಶೇಷಕ್ಕೆ 'ಗುಮ್ಮಟೆ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ಬುರ್ರ (ಬುರುಡೆ) ಎಂದು ಹೆಸರು (ಶಾಕ. ೦೬೨). 'ಬುರ್ರೆ ಕತೆ' ಪರಾ. **ಬುರ್ರೆ :** ೫. ವಿಪಂಚಿ ಯಾಕಂದು ಬುದೆ ವಿಂ ಮುರುಳಗ್ಳೆ ವಿರಂಗವೆ ನಾಳ ಬುರ್ರೆಯೋಲುಂ ಮೆರೆವ ವಕ್ಷರುಹ ಮೇಲುದರ ನೆರೆತಂತಿಗಂ ಮೇಲೆ ಶಿರಬರುಡೆಯೆನುತ್ಕೈದಿನಲು ಕೈಹೊಯ್ದಾಳಿಯರು ನಗುತಿರೆ (ಪಪಮು. ೦೩-೪೦).

ಬುರುಡೆ ಉರುಳಿಸು = ಸುಳ್ಳು ಹೇಳು ; ಬೊಗಳೆ ಬಿಡು : ಕುಮುದ ರತ್ನಪ್ಪನ ಜೀವಪಕತೆ ಕೇಳಬೇಂತಾಳೇಂತ ಬುರುಡೆ ಉರುಳಿಸಿದೆ (ಜಾಜಮು. ೦೦೦). **ಬುರುಡೆ ಬಿಡು = ಬುರುಡೆ ಉರುಳಿಸು :** ಬುರುಡೆ ಬಿಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅವನು ಒಳ್ಳೆ ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದ (ಕೃಕಥ. ೩೩೦). **ಬುರುಡೆಯ ಮಾತು = ಸುಳ್ಳುಮಾತು : ಬೊಗಳೆ ಮಾತು :** ದೊಲದ ಒಸ್ತಿಗಾಗಿ ಬರುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಹೇಳಿ ಕಳಿಸಿದ ಮಾತು ಕೇವಲ ಬುರುಡೆಯ ಮಾತಾಗಿರಬಹುದೆ ? (ಜಾಕ್ಷಕ. ೬೨). **ಬುರುಡೆ ಹೊಡೆ = ಬುರುಡೆ ಉರುಳಿಸು :** ಇದೆ ಸಿಪವದೆಯೆಂದು ಬುರುಡೆ ಹೊಡೆದಯಲ್ಲ ! ಅದಕ್ಕೆ ನಿನ್ನ ಆಧಾರವೇನೋ ? (ಜಪಮು. ೩೯೮) ; ನೀನು ಬುರುಡೆ ಹೊಡೆದುಬಿಟ್ಟಿದ್ದೀ (ಜಾಕಮು. ೪). [ದೇ.ಗ ತಮಿ. ಪುರುಟಾ, ಪುಟ್ಟಿ ; ತುಳು. ಬುರುಡೆ ; ತೆಲು. ಬುಡ್ಡಿ, ಬುಡ್ಡಿಗ. ಬುರುಡ, ಬುರ್ರ. ಬುಜ್ಜ ; ಕೋಲಾ. ಬುರಾ ; ಪಾಯ್ಕೊ. ಬುರ್ರ ; ಪರ್ಜಿ. ಬುರ್ಕ ; ಗೊಂಡಿ. ಪುರ್ಕಾ]

ಬುರುದೆ ' ಬುರದೆ ' ನೋ.

ಬುರುಬುರನೆ (ಅ). ಉಬ್ಬಿವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಬುರುಬುರನೆ ದೋರೆಗಳು ನೆಗೆದೊಡೆದರಣಜಲದೇಜಗಳ ಲಿಬ್ಬರು ತರಣಿ ಶಶಿಯಪ್ಪೆಯೊಪ್ಪಿದರು ಕಡವಗಲ ಪೌರ್ಣಮಿಯು (ಕೃಷಣಾ. ೬-೦೭-೪೦) ; ಬಿಳಿಯ ಕಡಲೆಯ ಸಣ್ಣ ಪಿಟ್ಟು ಸೋರಿನಿ ಹಾಲಿ ನೊಳಗಿಕ್ಕಿ ಸಂಪಳವ ಮಾಡಿ . . . ತುಪ್ಪವನು ಕಾಸಿ ಇಳಿಯಜಿಡೆ ಬುರುಬುರನೆ ಬೆಂದು (ಸಚಕಾ. ೦-೩೬). [ಬುರುಬುರು + —ಅನೆ]

ಬುರುಬುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬುರುಬುರು ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡು : ಬುರುಬುರಿಸುವ ಬಿಸುಮಾದ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾಲ್ಬದಲಿಸಿದ ರಾಜಾನಿದಿರಿಳು ಹುಗ ಕಾಜಿರು . . . ಎಮ್ಬಂತರಾಗ (ಜಚ. ೩೩-೦೩). [ಬುರುಬುರು + —ಇಸು]

ಬುರುಬುರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕಾದ ಎಣ್ಣೆಗೆ ಲಟ್ಟಿಸಿದ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಹಾಕಿದಾಗ ಬುರುಬುರು ಎಂದು ಊದಿಕೊಂಡಿತು (ಕೃಷ). 'ಬುರುಬುರನೆ'. 'ಬುರುಬುರಿಸು' ಪರಾ.

ಬುರುಸಾಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೇಷ್ಮೆಯ ಬಟ್ಟೆ : ಅರುಣ ಹಸುರು ನೀಲ ಪಳದಿ ಕದಂಬದ ಸುರುಚಿರ ಬುರುಸಾಲುಗಳ ಮೆಱೆವ ಪನ್ನಂಗದೊಳಗೆ ಬಿಂಕ ಬೆಡಗಿನ ತರಳಾಕ್ಷಿಯರ್ ನಡೆತರಲು (ಕ್ಷಾಪ್ರ. ೨೬-೭೪). [← ತೆಲು. ಬುರುಸು. ಬುರುಸಾ]

ಬುರುಸು 'ಬೂಜ್ಜು' ನೋ.

ಬುರುಸುಗಟ್ಟು ' ಬೂಜುಗಟ್ಟಿ ' ನೋ.

ಬುರುಸುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಬೂಜು ಹಿಡಿ : ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನೋನ್ಮಾದದ ವಿಕ್ಷಿಪ್ತ ಕುಟಿಲತೆಯು ಮೂಲಕ ನಾಟಕವು ಮುಳುಗಿತು ಹಾಗು ಬೀಭತ್ಸಶೃಂಗಾರದಿಂದ ಬುರುಸುಗಟ್ಟು " ಭಾಣ "ವಾಗಿ ಅದು ಪರಿಣಮಿಸಿತು (ಕ್ರಬಂರ. ೨೬). [ಬುರುಸು (< ಬೂಜು) + ಕೆಡು]

ಬುರ್ಕ ' ಬುರಕಾ ' ನೋ.

ಬುರ್ಜು ' ಬುರುಜು ' ನೋ.

ಬುರ್ನಾಸು (ನಾ). ೧. ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದುದು : ಕಳವೆ ; ಕೀಳು : ನನ್ನ ಬಾಯಂ ಕಾಳವಾರುಗಳಿಗೇ ಕೊಟ್ಟು ಬರುತ್ತೇನೆ. ನಿನ್ನ ಮಾಲೇನು ಬುರ್ನಾಸ್ಸುವಲ್ಲ (ಕೋಕ್ಷ. ೩೬) : ಇವೈಯೋ ನಿಮ್ಮ ತಾಲೆ. ಏನು ಮಹಾ ? ಬರೇ ಬುರ್ನಾಸು ಎಂದು ಗ್ರಹಿಸಬೇಡಿ (ಕಟಕಾ. ೬೦). ೨. ನಿಸ್ಸಾರವಾದುದು : ಸತ್ವರಹಿತವಾದುದು : ಕೇಸರಿಬಣ್ಣದ ತೊಗರಿಬೇಳೆ, ನೀಪ ಬುರ್ನಾಸು ಅಂತೀರಲ್ಲ (ಜಚ. ೩೦). ೩. ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದವನು : ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ : ಬುರ್ನಾಸು, ಬರೀ ಬುರ್ನಾಸು. ಆ ಪಾಪ್ರಿ (ಪಚಮು. ೫೦೭) : ಮಾಣಿ ಇಷ್ಟೊಂದು ಬುರ್ನಾಸು ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ನಾನೆಣಿಸಿರಲ್ಲ (ಪಚಮು. ೨೦೭). (ಗು). ೪. ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ : ಕಳವೆಯಾದ : ಈ ಬುರ್ನಾಸು ಅಂಗಡಿಯನ್ನು ನಾನಲ್ಲದೇ ಈ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ತಂದದ್ದು (ಪಚಮುಗಾ. ೭೦) ; ನಮ್ಮ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಅಣ್ಣಾಪ್ಪಯ್ಯನವರೂ ಆ ಬುರ್ನಾಸು ಪೇರನ್ನು ಕತ್ತು ಹಾಕಬೇಕು (ತಾಮುಂ. ೨೯೬). [←ತುಳು. ಬುರ್ನಾಸ್]

ಬುರ್ನಿಷ್ ' ಬುರ್ನಿಸ್ ' ನೋ.

ಬುರ್ನಿಸ್, ಬುರ್ನಿಷ್, ಬೂರ್ನೀಸು (ನಾ). ಉಣ್ಣಿಗೆ ಕೆಲವು ಅಂಟು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೆತ್ತನೆಯ

ಕಂಬಳಿ : (೫). **ಬುರ್ನಿಷ್** : "ರಾಂಕವಂ. ೧ ಮೃಗರೋಮಜ-ಮೃಗರೋಮಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಶಾಲು, ಜನಾತು, ಬುರ್ನಿಷ್" (ಶಿಕ್ಷಾಕ್ಷ. ೨೦೫). **ಬೂರ್ನೀಸು** : ಬೂರ್ನೀಸು ಹೊದ್ದುಕೊಂಡರೂ ಚಳಿ ತಡೆಯಲಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ (ಕೂಷ).

[← ಮರಾ. ಬುರಣೂಸ್, ಬುರಣಸ್./ತೆಲು. ಬುರ್ನೀಸು, ಬುರುನೀಸು]

ಬುರ್ರ ' ಬುರುಡೆ ' ನೋ.

ಬುರ್ರಕತೆ (ನಾ). ಮದ್ದಳೆಯಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯವನ್ನು ಬಾರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೇಳುವ ಕಥೆ ; ℙ ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ ಜನಪದಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಇದರಲ್ಲಿ ಮೂವರು ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಒಬ್ಬನು ಕಥೆಯನ್ನು ನಡುನಡುವೆ ಹಾಡನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಉಳಿದ ಇಬ್ಬರು ಬುರ್ರವನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತಾ ನರ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ : ಕೃಷ್ಣಮತಪ್ರಸಾರಕ್ಕೆಂದು ಪಾದ್ರಿಗಳು ತೆಲಂಗಾಣಕ್ಕೆ ಬಂದೀದಾಗ . . . ತಮ್ಮ ಮತಪನ್ನು ಸೇರಿ ಉಷ್ಣಿಗೇರಿದ ಮಹಾಜನರ ಚರಿತ್ರೆಗಳನ್ನು ' ಬುರ್ರಕತೆ'ಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಬರೆಸಿ ಆಡಿಸಿದರೆಂದೂ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ (ಕಚಿಪ. ೦೬೨).

[ಬುರ್ರ (< ಬುರುಡೆ) + ಕತೆ]

ಬುರ್ರಕಥೆ (ನಾ). = ಬುರ್ರಕತೆ : ಬುರ್ರಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಮೂವರು ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕಚಿ. ೦೬೨). [ಬುರ್ರ (< ಬುರುಡೆ) + ಕಥೆ]

ಬುರ್ರೆ ' ಬುರುಡೆ ' ನೋ.

ಬುಲಾಕು (ನಾ). ಮೂಗಿನ ಎರಡು ಹೊಳ್ಳೆಗಳ ನಡುವೆ ಜೋತಾಡುವಂತೆ ತೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಅವಳ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ತಳತಳಿಸುವ ದೊಡ್ಡ ಮುತ್ತಿನ 'ಬುಲಾಕೂ' . . . ದಪ್ಪುಮಂಗುರವೂ ಇಷ್ಟೇ ಅವಳ ಆಭರಣಗಳಾಗಿದ್ದವು (ಪಚಂಗ. ೦೬); ಬುಲಾಕಿನ ರತ್ನ ಮೇಲ್ಮುಟಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಿನುಗುತಿದೆ (ಕಣಾ. II. ೦೦).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಬುಲಾಕ್ ; ಮರಾ. ಬುಲಾಕ್, ಬುಲಾಖ್]

ಬುಲೆಟ್ಟು (ನಾ). ಬಂದೂಕಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸೀಸದ ಗುಂಡು,-ಗೋಲಿ : ಡಕಾಯಿತನ ಬುಲೆಟ್ಟಿನಿಂದ ಗಾಯಗೊಂಡಿದ್ದ ಆತನು ಆಸ್ಪತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಕೂಪ). [←ಇಂ. Bullet]

ಬುಲ್ಬುಲ್ (ನಾ). ಹಾಡುವ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ, ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಗಾತ್ರದ ಪಕ್ಷಿ : (ಬುಲ್‌ಬುಲ್ ಪಕ್ಷಿಗಳು) (Bulbuls) : ಆಫ್ರಿಕಾದಿಂದ ಏಷ್ಯಾಖಂಡದಾದ್ಯಂತ ಕಂಡುಬರುವ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಪೆಸರಾಂತ ಪಕ್ಷಿಪ್ರಭೇದವಿದು (ಪಕ್ಷಿ. ೨೨೬).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಬುಲ್‌ಬುಲ್ ; ಮರಾ. ಬುಲಬುಲ್, ಬುಲ್ಬುಲ್]

ಬುಲ್ಬುಲ್‌ತರಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯವಿಶೇಷ : ಲಲಿತ ಗತಿಯು ಕಾಣಿಸುವಲ್ಲಿ ಬುಲ್‌ಬುಲ್‌ತರಂಗ, ವೀಣೆ, ಕೊಳಲುಗಳು ಬೇಕು (ಶಾಂಪ್ರ. II, ೧೭೯); ಪರದೇಶದಪರೆ ಸಪವಾಸದಿಂದ . . . ಬುಲ್‌ಬುಲ್‌ತರಂಗ, ಅಗ್ನಿತರಂಗ . . . ಕಾಷ್ಠತರಂಗ ಮುಂತಾದವು ಎಷ್ಟೋ ಬಂದಿವೆ (ಗಾಪಳ. ೦೦೦). [ಬುಲ್ಬುಲ್ + ತರಂಗ]

ಬುಲ್ಲಣೆ ' ಬುಲ್ಲವಣೆ ' ನೋ.

ಬುಲ್ಲಯಿಸು ' ಬುಲ್ಲವಿಸು ' ನೋ.

ಬುಲ್ಲಯ್ಸು ' ಬುಲ್ಲವಿಸು ' ನೋ.

ಬುಲ್ಲವಣೆ, ಬುಲ್ಲಣೆ, ಭುಲ್ಲಣೆ, ಬುಲ್ಲವಣೆ, ಭುಲ್ಲವಣೆ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯ ; ಮೇಲ್ಮೆ ; ಹೆಚ್ಚಳ : "ಬು[ಣಾಂ. ಭು]ಲ್ಲವಣೆವೆನಲ್ ವೆರ್ಚುಗೆ" (ಣಾಚಂ. ೨೦) ; ಭಕ್ತಿಭಾವದ . ಬುಲ್ಲವಣೆಯುಲ್ಲಿ ಮನಮು ಪಂಕರದೇವನಿಂತೆಂದ (ಕ್ರಕುಂ. ೦೩-೪); ಅರು ಬಲ್ಲರು ವಿರಗುಟಿಕವ ಬೂರಿ ಬುಲ್ಲವಣೆಯೆನು (ಕೂಲಂತಾ. ೦-೨೪). ೨. ಉತ್ಸಾಪ ; ಹುರುಪ್ಪು. ಸಲ್ಲಳೋತುದು ಪಾಪವೇ ಕೊಡಲೊಲ್ಲೆ ಉಚಿತಕೆ ಬಜಿಯು ಬೇಟದ ಬು[ಣಾಂ. ಭು]ಲ್ಲವಣೆ ಸಲಿಸುವೆದು ನೀತಿಯೆ (ಜಚಕ್ಷ. ೨೨-೬). ೩. ಸಡಗರ ; ಸಂಭ್ರಮ : ಇವನ . . . ಭರಪಂಥವಣೆ ಗರುವಿಕೆ ಗಮಕ ಭಾವಭೇತಿ ಬು[ಣಾಂ. ಭು]ಲ್ಲವಣೆ ಇವನ ವಿಮಲಕ್ಷತ್ರ ವಿಕ್ರಮವಿವನ ಕೊಂಡಯತನವಿವೇ ಸಾಕವನು ಘಾಟದ ವೀರನೆಂದರು ವೀರ ರರ್ದುನನ (ಕಾಷ್ಟಾ. ೧೩-೨೩); "ಇಲ್ಲಿಗಿದೇಂ ಬರುವೆಂದಾ ಸಲ್ಲಲಿತ ಕವೀಶ ನೆದ್ದೆ ನುಡಿಯೆ ಕವೀಶರ್ ಬುಲ್ಲವಣೆಯಿಂದೆ ಕೇಳ್ದಾ ಸೊಲ್ಲಿಂ ಕಡುನೆ.ಹದಿಂದೆ ನುಡಿದರ್ ಕರದಿಂ (ಜಾಂಶ್ವ. ೧-೩-೦೯). **ಬುಲ್ಲಣೆ** : ೩. ಮುಹುಬುಲ್ಲಣೆಯಿಂದಂ ಬೂದಿಯು ಪೂಸುತ ಪೇಡುಪರೇ ಮಗನು (ಕ್ರಕುತ್ತಿ. ೩-೨೪೨). **ಭುಲ್ಲಣೆ** : ೧. ಹಲ್ಲಣಿಸಿದುದು ಯಾದವರ ಮತೆ ಭುಲ್ಲಣೆಯು ಭರ್ಭರದ ಭೋಷದ ಭುಲ್ಲಣೆಯು ಗಂಭೀರಭೇರಿಯ ಬಹಳರಭಸದಲಿ (ಕುಷ್ಟಾ. ೦೦-೩೦). ೨. ಪೆಲ್ಲ ನಲ್ವಾಸಿನೊಳ್ ಚೆಲ್ಲದಿಂ ನಲ್ಲಳ್ಳೆರಸನ್ನೆ ನಿಲ್ಲದೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಪೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಲಲ್ಲೆಗುಸಿವ ಬಲ್ಲತನದ ಸೊಲ್ಲ ಸೊಗದ ಭುಲ್ಲಣೆಯು ಕೊಲ್ಲಣ ದೊಳೆಸೆದುಂ (ಣಾಚಂ. ೩೩-೩). **ಭುಲ್ಲವಣೆ** : ೩. ಭುಲ್ಲವಣೆಯುಲಿ ನಿನ್ನ ಜವ್ವನ ಕೊಬ್ಬಿನಲಿ ಮುಜಿದು ವಲ್ಲಮಿ ನೀ ಕಾವಿಸಿರ್ದೊಡೆ ಬಿಲ್ಲತನದಲಿ ವಿಕ್ರತವೇಷದಲಲ್ಲಮನೆ ತಾ ಬಂದನೈಸಲೆ (ಕ್ರಕುಂ. ೩-೦೫). **ಭುಲ್ಲವಣೆ** : ೧. ತಾಮಸದ ಭುಲ್ಲವಣೆಯುಲಿ ಕುರುಭೂಮಿಪನ ಬಲವೊದಱಿ ಪೃಥ್ವಿ ಸ್ತೋಮ ಕಂಡುದು ಪವನತನಯನ ರಣದ ಭಾರಣೆಯು (ಕುಷ್ಟಾ. ೦೦-೨). ೨. ಭುಲ್ಲವಣೆಯುಲಿ ಪೂತನಾಡಲಿ ಬಲ್ಲೆನು (ಕ್ರಕುಂ. ೦೬-೩೬) ; ಅರಿ ದೊಬ್ಬಿಡುಮಹುಬಲದ ರಣಭೈರವನ ಭುಲ್ಲವಣೆಯುಲಿ ಮುಂಗಾರ ಮುಗಿಲು ಬ್ಬರವವೊಲು ನಡೆತಂದನಾಹವಕೆ (ಕಂಪಾ. ೬-೨೬-೯) ; ಇವಳ ಮೃದು ಮಾತಿನ ಸಗಯ ಭುಲ್ಲವಣೆ ನಡೆ ವರ್ತನೆ . . . ಲಲ್ಲೆಯಿಂದೆಲ್ಲವರ ನೊಮ್ಮೆಗೆ ಪುರುಳುಗೆಡಿಸುವುವು (ಪಕ್ರಶ. ೬-೦೬). ೪. ಕಳೆ ; ಶೋಭೆ : ಎಲ್ಲಿಗೆಲಪೋ ಹೋಗದಿರು ಕಜಿ ನಿಲ್ಲಿದೇತಜಿ ಕೆಲಸ ದೇಹಿನ ಭುಲ್ಲವಣೆ ಬಾರನು ತಲಿದೆ ನೆಜಿ ನಿನ್ನ ಪೋಜಿಯಲಿ (ಕೂಕಂತಾ. ೩-೨-೯). ' ಬುಲ್ಲವಿಸಂ ' ಪರಾ.

[← ಮರಾ. ಭುಲ್ಲವಣ = ಮೈಮರೆವು, ಮೋಹ, ಮರುಳು]

ಬುಲ್ಲವಿಸು, ಬುಲ್ಲಯಿಸು, ಬುಲ್ಲಯ್ಸು, ಬುಲ್ಲೈಸು, ಭುಲ್ಲಯಿಸುಕ ಭುಲ್ಲವಿಸಂ, ಭುಲ್ಲಿಸು, ಭುಲ್ಲೈಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅತಿಶಯಿಸು ; ಅಧಿಗೊಳ್ಳು : ಕೋಧಶಿಖಿ ಬುಲ್ಲವಿ[ಣಾಂ. ಭುಲ್ಲುಗು]ಸೆ ಮುಳಿದು ವಿರೋಧಿದುವು ನೋಡಿದಪು (ಕುಷ್ಟಾ. ೩೬-೧೩). ೨. ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು ; ಹುಮ್ಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಒಡನೆ ಬುಲ್ಲವಿಪುತಂ ಬ್ರಹ್ಮಸುತನೆಜಗೆ ಪುಳಕಿವನ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ರಚಾಂ. ೩೬-೦೯) ; ಸಿದ್ಧಲಿಂಗೇಶ್ವರನ ಫಲ ಸುಪ್ರಸಾದವಂ ಸವಿದು ತನಿದು ಬು[ಣಾಂ. ಭು]ಲ್ಲವಿಸಿ ಪೆಚ್ಚಿ ಹೆಕ್ಕಳಗೊಂಡು ಕುಣಿಲಿಜ್ದು (ಸಿಕ್ಷಚಿ. ೦೩-೬). ೩. ಸಡಗರ ಪಡು; ಸಂಭ್ರಮಪಡು : ತಮ್ಮಯ ಕೃಪಾಪಾಂಗದಿಂ ಮೆಲ್ಲನಾರೈದು ನೋಡಿ ಸಲ್ಲಲಿತ ಗುರುಭಕ್ತಸದಿಯು ಮೊದಲುಂತಾಗೆ ಬುಲ್ಲವಿಸಿ ತಗೆದಪ್ಪಿಕೊಂಡು (ಕ್ರಶಕ್ತ. ೬೦೦) ; ಕುಳ್ಳಿಸಿ ತೊಡೆಯೊಳಗೆ ಹಿಗ್ಗುತ ಗಲ್ಲ ಮಿಡಿವುತ ಬುಲ್ಲವಿಸಿ ಬಲುಜೊಲ್ಲಿಳಿವ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಬಾಯಿಟ್ಟೊಲಿದು ಮುದ್ದಿಸುತ (ರಚಪ್ರ. ೩-೨). ೪. (ಸುಖ, ಸಂತೋಷಗಳ ಆಧಿಕ್ಯದಿಂದ) ಬೀಗು : ಉಬ್ಬು ; ಸಂಭ್ರಮದೊಳ್ ಪಡೆತಂದು ಮೈ ಬು[ಣಾಂ. ಭು]ಲ್ಲವಿಸೆ ಪರ್ದಿಂ ಪಾರ್ಥನಂ ಕಂಪು (ಕ್ಷಿಂಪಾ. ೦೬-೩೭) ; ಕಿಱಿದಾನಱುದುದಱಿಂ ನೀಂ ಬುಲ್ಲವಿಸಿ ಬೆಱಿಯವೇಟ್ಟುಟೆ (ಕಃಕಾಮಂ. ೨. ೦೩೦). ೫. ಗರ್ವ ಪಡು ; ಸೊಕ್ಕು : ಉನ್ನತೋನ್ನೆತಪುಶ್ರವೌತ್ಪಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಂ ತನು ಲ್ಲಿಯೇ ಪಡೆದು ಬಿಡದ ಮಮಕಾರದಿಂ ತನ್ನ ಕಾಂ ಬುಲ್ಲವಿಸುತತ್ಕತಿಷ್ಕೃದ್ವಾಂಗಲಸಿಪಪಡೆಂ (ರಚಾಂ. ೧-೬). ೬. ಉದ್ವೇಗಗೊಳ್ಳು : ಮೆಲ್ಲನೆದ್ದನು

ಮತ್ತೆ ತರಣಿಜ ಬುಲ್ಲವಿಡದನು ಕೋಪಶಿಖಿಯುರಿ ಜೆಲ್ಲವಾಡುತ ಕೊರೆಲು ಕೈಗಳ ಬಿಗಿದ ಬಾಲದರ (ಕಾಶಾ. ೨೦-೨೮). ೩. ಉತ್ಸಾಹಗೊಳಿಸು : ಉಬ್ಬಿಸು : ಬಲ್ಲಾಳನ್ಯಪಕ್ಷಿಗೆ ಒಪುದ್ರವ್ಯಮಂ ಯತಮಂಬುಲ್ಲಾಸಮಂ ವ್ಯಕಾಪಮನೊಂದಿಸುತ್ತಮಿರೆ ಬುಲ್ಲವಿಸ ಬಲದ ಭಾಗದ ದೇವರನಿಸಿ (ಹಕ್ಕಾ. ೯-೨೫). ೮. ಸಂತವಿಸು : ಸಾಂತ್ವನಗೊಳಿಸಂ : ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸು : ಈತಂ . . . ನಿನ್ನಗೊರಿವು ವರವೀವೆಸಿನಾತ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯದಿರೆ ಕೊಲೆಕೆ ದೆಸಗಾಗಿ ಬೇಡೇನಾಬೊದಂ ವಿಸಾತ ತಲೆಹತಹಿ ಬುಲ್ಲವಿಸಲು (ಗುರುಚಾ. ೦೦ ೦೨) : ಕಂದ ಕೇಳ್ ನಿನಗೆ ಹಿತವಹದೊಂದು ವರಮಂ ನಾಳೆ ಕೊಟ್ಟಪೆ ನೆಂದು ತಂಕರದಾಸಮಮ್ಯಿಸ ಕರದು ಬುಲ್ಲವಿಸಿ (ಕಂತಾ. ೩-೩೦). ೯. (ಆಲಂ) ಚಿಗುರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಪಲ್ಲವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮದ್ಯ ಗಂಡೂಷದಲಿ ಬಕುಳದ ಮರಕೆ ಬು[ಜಾಣಂ. ಭು]ಲ್ಲವಿಸಿದೆವ್ವ (ಭಾಣಂ ೦೯-೨೬). ಬುಲ್ಲಯಿಸು : ೩. ತಳಮಳವುದ್ದು ಮನ ನಿಷ್ಠೆ ತೆರೆಮಾ ಹರಿಯೆ ನಿಲುತಿರಲೆ ತಡವೆ: ಬುಲ್ಲಯಿಸುವೇಕ್ಷ್ಣ ? (ನಕಂ ೨೬-೪). ೧೧. ಮೆರೆ : ವಿಜೃಂಭಿಸಂ : ಹೇಳಿಗೆಯ ಮುಚ್ಚಳ ಜಾರ್ದುದ ಭಯಂತೆ ಬುಲ್ಲಯಿಸಿ [ಜಾಣಂ. ಭುಲ್ಲವಿಸಿ]ತ್ತು ಕಾರುಸೇನೆ (ಭಾಣಾ. ೨೪-೨೬). ಬುಲ್ಲಯಿಸು : ೧. ಹೋಡಿ ಕೊಚ್ಚರಿಯಿದುದು ಧೈರ್ಯವನೀಡಿಂದುದಪದೆಸ ವಿಕಾಳಿ ಹೇಡತನ ಬುಲ್ಲಯಿಸು [ಜಾಣಂ. ಭುಲ್ಲವಿಸ . ಭುಲ್ಲಿಸು] ತಿದ್ದುದು ಭಾನುಪಂಡಪ (ಭಾಣಾ. ೦೯-೩೭). ಬುಲ್ಲಿಸು : ೨. ಬಲ್ಲಹದಲ್ಲಿದೂ ಖಂಡೆಯದಂಡೆಳು ತನ್ನ ಗಲ್ಲವ ತೋಱುವನೆಂದು ಬುಲ್ಲಿಸಿ ಕೈಯಿಕ್ಕುತಿದ್ದನು (ಪಪಪ. ೩೦-೩೯). ಭುಲ್ಲಯಿಸು : ೨. ತಲ್ಲಯಿಸಿ ಮಂಗಳಾರತಿಯ ಪಾತೆಯರೆಲ್ಲ ಭುಲ್ಲಯಿಸಿ ಹಾಡಿ ಹರಸುವ ಹೊತ್ತು ಮೆಱೆದು ಸಿರಿವಲ್ಲಭಂ ಗೋವಿಯರ್ಗೊಲಿವಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕರೂಪಾಗಿ ನೆರೆದಾರ್ದರು (ಚಕ್ಕಾ. ೯-೮೬). ೧೧. ಪುಳಯದ ಭವನ ರೌದ್ರದ ಮೋಲು ಭುಲ್ಲಯಿಸಿದನಂ ಕರಿಘೀಮ (ಭಾಣಾ. ೦೩-೦೬). ಭುಲ್ಲವಿಸು : ೧. ಸುಮ್ಮಾನದಂಕೆಯು ರುಂಡಿಗಳ ಧರ ಭುಲ್ಲವಿಸಿದುದು (ಭಾಣಾ. ೨-೧೦): ಭುಲ್ಲವಿಸ ಕೋಪಾಗ್ನಿ . . . ಕರಾಳ ಕರವಾಳವನುಗಿದು ತೆಗೆದು (ಭಾಪಾ. ೦೦-೦೩). ೨. ಭುವನದ ಭುಲ್ಲವಿಸ . . . ಯಜ್ಞಾಪ್ರವರದಲಿ ಪಡೆದನು ಮಹೀಪತಿ ಪುತ್ರಪಿಂಡಕವ (ಕೂಪಾ. ೦-೬ ಸೂಚಿ): ಮಿಂಡದ್ದ ಹೆಣ್ಣಳು ಪವನಕೆ ನಡೆತಂದು ಮುಂಗೊಂಡು ಬಹುವಿಧದ ಚೇಷ್ಟೆಗಳಿಂದೆ ಭು[ಜಾಣಂ. ಬು]ಲ್ಲವಿಸಿ ಕುಡಕಂಡವಿಜಾತಂಗಳಂ ಚಿಗುರಿಸಿದರು (ಕ್ಷಜಾಣಾ. ೭೦-೭). ೩. ಚಲುವ ಕುವರನ ಪಡೆದು ಬಲುಮೋಹದಿಂದಲಾನಂದಿಸಿ ಭುಲ್ಲವಿಸಿ ಮನದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಸಲಿಸಲೇದಿರ್ದೇ (ಪಪಪ್ರ. ೨-೮-೩೬). ೪. ಭೂಮಿಪತಿ ಭುಲ್ಲವಿಸದಿಮ ನಿಸ್ಸೀಮ ಸಂತೋಷದಲಿ (ಭಾಣಾ. ೦-೦೦): ಭುಲ್ಲವಿಸಿತಮಾರಬಲಮೊಡನೆ ದೆಸೆದೆಸೆಗಳ್ಗೆ ಚಿಲ್ಲಿದುದು ಬೆಳರ ಒಲಂ (ಪಪಪ್ರ. ೪೪-೦೨). ೫. ತಿಳಿಯವೆ:ಕೆಯೆಬ್ಬಿಂಗೆ ಕರ ಸುಲಭ ವೆಸುತಲಿ ಭುಲ್ಲವಿಸಿ ಗಿರಿಜಾತೆ ನುಡಿದುಲು (ಕ್ಷಕುಚಾ. ೨-೩೬). ೮. ನಿತ್ಯ ಶಿವನ ಕಾಣುತ್ಸಲಡಿದಾವರಜೊಳುರುಳ್ವ ರಾಘವನ ಪಿಡಿದೆತ್ತಿ ತೆಗೆದಪ್ಪಿ ಗಲ್ಲವ ಪಿಡಿದು ಭುಲ್ಲವಿಸಿದುಮಿಮಿಯಸನು (ರಾಶಿ. ೦೩-೦೦). ೧೧. ಸಂತೋಷಪಡು : ಹಿಗ್ಗು : ಆರಸಿದುಂ ಹರುಷದರ್ಪಣ ಬೆಳಗುವುದು ಮನ್ನು ಭಾವಿಸಂತ ಭುಲ್ಲವಿಸಿದನು ಭೀಮ (ಕಾಶಾ. ೦೨-೪೪). ೧೨. ಮೇಲುಪಗೊಳಿಸು ; ಮರುಳುಮಾಡು : ಎಲ್ಲಾ ಯೌವನಮುಬೆಯರ್ಗುಂಗದಿಲಿಕ್ಷಿಸಲ್ಕೆ ಕಿ ಟ ಲಾ ನ್ವಿ ತೆಯರ್ ಭುಲ್ಲವಿಸಲೇತಕನ್ನವಿರೊಲ್ಲದೊಡಾ ವಿಷಯಾಬದ್ಧಮಾತ್ಮದ್ರೋಹಂ (ಪಪಪ್ರ. ೩-೦೪). ೧೩. ಮೋಹಗೊಳ್ಳು : ಮರುಳಾಗು : ಇಲ್ಲದಿಹ ವಸ್ತುವೊಳು ಚಿತ್ತವ ಭುಲ್ಲವಿಪುದು (ಪಚಾ. ೩೩ ೦). ೧೪. ಕೃಪೆಯಿಂದ ಕಾಣು : ಸೊಲ್ಲಬೇಕನಿತೊಂದನೆನ್ನಂ ಭುಲ್ಲವಿಸಿ ಮರ್ತ್ಯಕೆ ಜಗತ್ಪ್ರಯವಲ್ಲಭನೆ ನೀವಲ್ಲದೊರ್ವನು ಕರ್ತನಿದ್ದಪನೆ (ಪಪ್ರ. ೨-೧೨). ೧೫. ಪ್ರತಿಶಯಗೊಳಿಸು : ಕಾನವದ ನಡುವೆ ಭುಲ್ಲವಿಸುತಿಹಳಾ ಸ್ಥಳವನು ಬಲ್ಲವರ್ಮಿಗೆ ಕುಂಭಕೋಣದ ಸಲ್ಲಲಿತ ಸುಕ್ಷೇತ್ರವೆಂಬರ್ (ಕಾಪಚಾ. ೩೯-೦೦). ಭುಲ್ಲಿಸು : ೧೩. ಅರಗಿಳಿ ಮಾತನಾಡಿದುದು ನಿನ್ನೊಡನಂತೆಳಸುತ್ತುಮಿರ್ದ ನೀಂ ಪುರುಳಿಯ ಕೂಡೆ ಪಾರಿವದ ಲಲ್ಲೆಗೆ ಭುಲ್ಲಿಸು ತಿರ್ದೆಯಂದು ಮಂದಿರಗತಿಯಿಂದೆ ಹಂಸನೊಡನಾಡಿದೆಯೆಂದಡೆ ಕೋಪದಿಂ ಪ್ರಿಯಂ ಪುರುಡಿಸೆ (ಪಪಂಪ್ರ. ೬-೧೬). ಭುಲ್ಲೈಸು : ೧. ಭಾಳನೇತ್ರನ ತರದಿ ಮಂಡಿಸರೆ ಸೌಮಿತ್ರಿ ತಾಳ ಶರಜಾಪಗಳ ಕೆಲದಿ ನಿಂದಿರೆ ಹನುಮನಾಳೂಳಗಂಗೈವತಡಗಡಗೆ ಜಾಬುವಂ ಭೋಗಳ ಭುಲ್ಲೈಸುತಿರಲು (ಪಣಾಚಾ. ೪-೬-೩). ೩. ಪೂರ್ವದಲಿ ಒಮಗಿರಿರಾಜ ವೆಂತು ಶಾಂತರಿಯ ಕಲ್ಯಾಣಕುಕ್ಷವಿಜಂತೆ ಭುಲ್ಲೈಸುತಿರ್ದನೀಪಾಪಸಿಟ್ಟ (ಕಾಂಪ್ರ. ೨೩-೨೬) : ಸುಬಲಾಧರದಲ್ಲಿ ಭುಲ್ಲೈಸಿ ಪಾರ್ಥನು ನಿದ್ದೆ ತಿಳಿದಟ್ಟ ತ್ತನು (ಶಾಹುಚ. ೦೨೨)- ೧೩. (ಆಲಂ) ಮೊರೆ: ಆರ್ಭಟಿಸು : ಒಗವಜ್ ಭುಲ್ಲೈಸೆ [ಜಾಣಂ ಭುಲ್ಲವಿಸೆ]ನೊತನವಳನವಿಮಲವಿಭೂಷಣಾಂಗಳಲಿದೆವ್ವ ಮೂರ್ಧಾಭಿಷೇಕವ ರಾಮತೇಜದಲಿ (ಕೂಪಚಾ. ೨-೨-೦೯) ; ಕುಬ್ಜ ಗ್ರಸಂ ಬಲ್ಲಗೋಸುಗ ತಾಳ್ದ ಸಾತ್ವಿಕರಸಂ ಮತ್ಕಳು ತೂಬಿಂದಮುಂ ಭುಲ್ಲೈಸುತ್ತುಗೆ ಘೂರಣಾಗಿ ಪರರ ನಿರ್ಮೂಲನಂ ದಾಡುತುಂ (ಕ್ಷಚಾಚಾ. ೨-೩೦). ೧೭. ಹೊಗಳು : ಸ್ತುತಿಸು : ಯಮಸುತನ ತಕ್ಕೈಸಿ ಭೀಮಸ ದಾಮತೆಜಾಸಂ ಭುಲ್ಲೈಸಿ . . . ವಿದುರಪ್ರಸುಖರನು ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ಬಿಜಯಂಗೈದನಸುರಾರಿ (ಭಾಣಾ. ೦೩-೦೯).

[ಬುಲ್ಲವಣೆ + — ಇಸು]

ಬುಲ್ಲಿ (ನಾ). ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ : ನಲ್ಲಳ ಬಾ ಎಂದು ಕರೆದು ಸೊಲ್ಲ ಸೊಲ್ಲ ಮಾತನಾಡಿ ವಲ್ಲಭ ಶ್ರೀಪುರಂದರವಿಠಲ ಬುಲ್ಲಿ ತೋಱಿ ಪೋದ (ಪ್ರಕೀಪ. ೩-೩೩-೩) ; ಭಾಸಿಯೊಗುವಿವೆನೆ ಅಕಾಶದವಗೆ ನನ್ನ ಮಿಸಲು ಬುಲ್ಲಿಯು ಲೇಸೆಂದೆನುವ (ಕ್ಷಚಾ. ೦೭-೦೩).

[←ತೆಲು. ಬುಲ್ಲಿ, ಬುಲ್ಲ./ಮರಾ. ಬುಲ್ಲೀ, ಬುಲೀ]

ಬುಲ್ಲಿಕಾಯಿ (ನಾ). ಬುಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ಬೆತ್ತಲೆ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಹೊಂಗಜ್ಜೆ ಕಾಲ ಗಗ್ಗರ ಹೊನ್ನುಡಿದಾರ ರಂಗು ಡಾಳಿಸ ಬುಲ್ಲಿಕಾಯಿ (ಕ್ಷಚ. ೬-೦೬೩) ; ಕಿರಿಗಾಟೆ ಉಡುದಾರ ಬುಲ್ಲಿಕಾಯಿಯ ಶ್ರೀಚರಣದಂದುಗೆ ಗಜ್ಜೆಕಾಯಿಯು ತರಳನಪ್ಪ ಕೊಂಡರ್ ತರಳೆಯರು (ಕ್ಷಚಾ. ೬-೬).

[ಬುಲ್ಲಿ + ಕಾಯಿ (<ಕಾಯ್)]

ಬುಲ್ಲೈಸು 'ಬುಲ್ಲವಿಸು' ನೋ.

ಬುವಾ (ನಾ). ಹಿರಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಮಾತು : ಸದಾಶಂದ ಬುವಾಗೆ ಸಂಗೀತದ ಮೇಲಿದ್ದಷ್ಟೆ: ಪ್ರೀತಿಬುದ್ದ ವ್ಯಕ್ತಿ. ಆತನ ಹೆಂಡತಿ (ಪಂಗೀಕೆ. ೦೦೦).

[←ಮರಾ. ಬುವಾ]

ಬುವಿ 'ಬೂವಿ' ನೋ.

ಬುವ್ವ 'ಬೂವು' ನೋ.

ಬುಸ್- ಬುಸು (ನಾ). ನಿಟ್ಟುಸಿರು, ಹಾವಿನ ಫೂತ್ಕಾರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ : ಹಾವಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಬಿದ್ದಿರಬೇಕು ; ಅದು ಪಡೆಪುಸ್ನ ಇಷ್ಟಗಲ ಬಿಟ್ಟಿ ಬುಸ್ ಎಂದು ಕಲ್ಲುಚಪ್ಪಡಿಯನ್ನು ಕುಟ್ಟಿತು (ಕ್ಷಕ್ಷ. ೦೩೦). 'ಬುಸ್ಸೆನ್ನು' ಪರಾ. ಬುಸು : 'ಬುಸುಗರೆ', 'ಬುಸುಗುಟ್ಟು', 'ಬುಸುಗುಡು' ಪರಾ.

ಬುಸುಬುಸು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಹಾವು ರೋಷದಿಂದ ಬುಸುಬುಸು ಎನ್ನುತ್ತಿತ್ತು (ಕೂಪ).

ಬುಸ (ನಾ). ಧಾನ್ಯಗಳ ಮೇಲಿನ ಹೊಟ್ಟು,–ತೌಡು : "ಕಡಂಗರದ ಬುಸರಂ" (ಪಟ್ಟಿಕೋ. ೧೩–೨೨). [ಸಂ.]

ಬುಸು 'ಬುಸ್' ನೋ.

ಬುಸುಗರೆ (ಕ್ರಿ). ರೋಷದಿಂದ ಬುಸುಬುಸು ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು. – ವೇಗವಾಗಿ ಉಸಿರು ಬಿಡು : ತಿಮ್ಮಿ . . . ಅಂತ ಬುಸುಗರೆದ ಚಿನ್ನ (ಶಪರಾ. II. ೦೦೬೦). [ಬುಸು (< ಬುಸ್) + ಕರೆ$_1$]

ಬುಸುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). = ಬುಸುಗರೆ : ಬುಸುಗುಟ್ಟುವ ಪಾತಾಳದ ಹಾವೋ ? (ಕಂಪ್ರ. ೫೭–೦) ; ಈ ಮರಗಳೆಲ್ಲಾ ಆಯಾಸದಿಂದ ಬುಸುಗುಟ್ಟುತ್ತ, ತಲೆ ಬಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡು, ಕೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಬಲವಾಗಿ ಅಲ್ಲಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ಒಲಾಡು ತಿರುವುದೇತಕ್ಕೆ ? (ಕಂಗಿ. ೩೦). [ಬುಸು (< ಬುಸ್) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಬುಸುಗುಡು (ಕ್ರಿ). = ಬುಸುಗರೆ : ನಿಲ್ಲಲಾರದೆ ಕುಸಿದು ಕುಳ್ಳನಾ ಧರಣಿಪತಿ, ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಗೆ ಸಿಲ್ಕಿ ಹಾವಾಡಿಗಂ ಬರೆದ ಮಂಡಲದ ತಡಿಯೊಳಗೆ ಬುಸುಗುಡುವಹಿಂದ್ರನೋಲ್ (ಕ್ರಿಪಾಪು. ೬೦-೧೧೪) ; ಅನ್ನ ಅನ್ನ ಬುಸುಗುಡುತಿದೆ ಮಾನವನಾಗರವು (ಶರಾ. ೧೦೫ ೦೭).

[ಬುಸು (< ಬುಸ್) + ಕುಡು$_1$ (< ಕೊಡು$_1$)]

ಬುಸ್ಕ (ನಾ). ೧. ಸುಟ್ಟ ಮಾಂಸದ ಕರಿಕಾದ ಭಾಗ. ೨. ಕೆಲವು ಕಾಯಿ. ಹಣ್ಣು ಅಥವಾ ಬೀಜಗಳ ಒಣಗಿದ ಹೊರಪದರ. [ಸಂ.]

ಬುಸ್ಸೆನ್. ಬುಸ್ಸೆನ್ನು (ಕ್ರಿ). =ಬುಸುಗರೆ: ಪತ್ತೆಸಾರ್ದ ಮರುಳ ಮೊತ್ತಮಂ ಬುಸ್ಸೆಂದು ಬೆದಜಿಸುವ ಪಾವಿನ ತೊಡವುಗಳೊಳಂ . . . ಚೆಲ್ವನಾತು (ಕ್ರಿಶಾ. ೧೬೭). ಬುಸ್ಸೆನ್ನು : ಹಕ್ಕಗಳಾಂತ ಪನ್ನಗತತಿ ಬುಸ್ಸೆಂದು ಚಿಕ್ಕನೆ ಪಾಜಿ ಬರ್ಮಂತೆ ಬಿಕ್ಕಳಿಸಿಲ್ಲದ ಬಾಣಗಳು ಬಂದುಜಿ ನೆಲಕಿಕ್ಕದಮಿತ ವಾಹಿನಿಯ (ಕಂಕ್ರಜಾ. ೬–೩೦) ; ಬಡದೇವರನ್ನು ಕಂಡರೆ ಬಿಲ್ಲಹೆ ಕೂಡ ಬುಸ್ಸೆನ್ನುತ್ತದೆ (ಗಾಪ).

ಬುಸ್ಸುಬುಸ್ಸೆನ್ನು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಚಿಂದಜೂಡಾಘಾತದಿಂದಲಖಂಡ ತತ್ಕಂಗಳು ತೆರಳುತಿರೆ ತಾಂಡವೋದ್ಧತಿಯಿಂ ಧರಿಸಿದನಿ, ಬುಸ್ಸುಬುಸ್ಸೆನಲು [ಜಾಶಾಂ. ಭುಸ್ಸುಭುಸ್ಸೆನಲು] (ಜಪ್ಪ. ೦೭–೦೪). [ಬುಸ್ + ಎಸ್$_1$]

ಬುಸ್ಸೆನ್ನು 'ಬುಸ್ಸೆನ್' ನೋ.

ಬುಳಗೆಜಿ[3] (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಅನ್ನೆ ಬಸ್ಸು ಬುಳಗೆಜ್ಜಿಯ ಮೂಡಣ ಕಟಿಯ ಪರಿಸರ್ದರಿ (ಪಣ. III, ಪಂಚಾ. ೦೪೯–೦೫ : ೪೧೨).

[ಬುಳ್ಕ + ಕೆಜಿ[3]]

ಬುಳುಬುಳನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಅಂಬಾಣದಂ ಜಿಡಲ್ ಬುಳುಬುಳನೆ ಪರಿವೆತ್ತ ಭುಸ್ಸುಭುಸ್ಸೆನುತ ಪೆರೆಗಳ ಕದರಿ . . . ಅರೆಯಟ್ಟಿ ಬರೆ (ಪಚಪು. ೯–೦೦–೬೦) ; ಭೂವಿಗುರುಳಿದರಿವರು ಬುಳು ಬುಳನೆ (ಜಾಪಾಂ. ೬–೫–೨೨). [ಬುಳುಬುಳು + – ಅನೆ$_1$]

ಬುಳುಬುಳು (ನಾ). (ಹುಳುಗಳ ಪರಿವಾಟವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಅವ್ವಿಂಗೆ ಇಳಿಜಾರಿನಲ್ಲಿ ಚುರುಮಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವ ಬುಳುಬುಳು ಚಳಚಳ ಭೋರ್ಭೋರೆಂಬ ಶಬ್ದ ಉಂಟು (ಶಚಣಾ. II. ೬೨). 'ಬುಳುಬುಳುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಬುಳುಬುಳುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಹುಳುವು) ಹರಿವಾಡಿದಂತಾಗು : ಸೆಕ್ಕವ ಮೂಗಿಸೊಳಕ್ಕೆ ಹೋದುದೇ ತಡ ಬುಳುಬುಳುಗುಟ್ಟಿ ಅಸಾಧ್ಯ ಘಮಕ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟತು (ಶಅಮು. ೬೭). [ಬುಳುಬುಳು + ಕುಟ್ಟು$_{11}$]

ಬುಳ್ಳ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಕಲ್ಲು ಮಾಸಲಿಂದ ತೋಟದ ಹೆಬ್ಬಯ್ಯಾ ಬುಳ್ಳನು ಸುಳ್ಳಾಯಿ ಹಾದಿಬೀದಿ ಒಡಿಯಾ . . . ಎಲ್ಲ ನಾನಾರದಾ ಕಳ್ಳದೇವತೆಗಳ ನಿಲ್ಲದೆ ಒಲಿಸಿದರು (ಜಾಪಾ. ೫೬–೨). [?]

ಬಾಱುಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಮರಕುಟಿಗಂ ಪುಱಲೆ ಬಾಱುಗಿ ಪಸುಬಂ . . . ನೆಗ್ಗಬ್ಬೆನಿಸುವೆ[ವನಿಜಾ] (ಸೂಕ್ತಸು. ೬–೦೪೬). [?]

ಬುಱಿಲೆ 'ಪುಱಿಲೆ' ನೋ.

ಬೂಂದಿ (ನಾ). ಕಡಲೆಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಭಕ್ಷ್ಯ : ಕಂಜಿ ಇಡ್ಲಿ. ಉಡಿಪೀ ಉಪ್ಪಟ್ಟಿ . . . ಧಾರವಾಡದ ಘೇಡೇ. ಬಳ್ಳಾರಿ ಬೂಂದಿ (ಪಪ್ಪೊಂದ. ೬೯).

[← ಹಿಂ. ಬೂಂದೀ. ಬೂಂದಿಯಾ ; ಮರಾ. ಬುಂದೀ]

ಬೂಂದು 'ಬಂದು' ನೋ.

ಬೂಚಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕವಿಲೆಯುಸುರಿದ ಬ್ರಹ್ಮತ್ತಿ ಬೂಚಿಗನಬ್ಬಾತನವು × × × (ಪಣ. I (R). ೩೬–೦೩ ; ೩೩೦). [?]

ಬೂಚಿ (ನಾ). ೧. ಹುಳು ; ಕ್ರಿಮಿ : ಇತ್ತ ದೊತ್ತ ತಾಯಿ ಲಚ್ಚನನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೊರಬರೆ, ಅವಸ ದಾಸಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ 'ಅಂಬಾಗಳನ್ನೂ ಬೂಚಿಗಳನ್ನೂ ಕಾಣಾಗಳನ್ನೂ ಕೊಕ್ಕೋಗಳನ್ನೂ' ಮಾತಸಾಡಿಸುತ್ತ ಸಾಗುತ್ತಾನೆ (ಪುಚು. ೦೫೨). ೨. ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಭಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲು ಹೇಳುವ ಒಂದು ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಭೂತ : ಗುಮ್ಮ : ಬೂಚಿ ಬಂದಿದೆ ರಂಗ ಬೂಚಿ ಬಂದಿದೆ ಜಾಚಿ ಕುಡಿದು ಸುಮ್ಮನೇ ನೀ ಪಾಚಿಕೊಳ್ಳೊ ಕೃಷ್ಣಯ್ಯ ನಾಲ್ಕಮುಖದ ಬೂಚಿದೊಂದು ಗೋಕುಲಕ್ಕೆ ಒಡಿ ಬಂದು ಲೋಕರನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಕಾಕು ಮಾಡಿ ಒಯ್ಯುವುದಕ (ಕೃಕಾಂದ. ೪-೦೦೦–೦) ; ನೀವು ಎನಡು ಬೂಚಿಗಳ ಕತೆ ಕೇಳಿರಬಹುದು. ಅವೂ ದುಷ್ಕರ್ಮಯಲ್ಲೇ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದವು (ಶಕ್ರಕ್ಷೇ. ೦೧೮). ೩. ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ ಮುಂತಾದ ಪಶುಪ್ರಾಣಿಗಳ : ಒಳಗೆ ಆಡು ದಾರೊ ರಂಗ ಅಲ್ಲಿ ಹೊಜಿಗ ಬೂಚಿಮುಖದ ಹಾಲಿ ತಿರುಗುತಿದೆ (ಕೃಕಾಂದ. ೬–೩ ೬).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮಲ. ಪೂಚ್ಚಿ ; ತೆಲು. ಬೂಚಿ, ಬೂಚ]

ಬೂಜು (ನಾ). ೧. ಬಿರಡೆ: ಮುಚ್ಚಿಳಿ : ಸುಣ್ಣದ ಬಣ್ಣದ ಮಾಡದಲ್ಲಿ ಈಗ ಸೆರೆಯ ಬರಿದಾದ ಬಾಟಲಿಗಳು. ಅವುಗಳ ಬೂಜುಗಳು ಮಲಗಿವೆ (ಕೂಅಮು. ೨೫೩); ಒಂದು ತೀನೆಯ ಬೂಚಿಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಅದರೊಳಗಿದ್ದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಕುಡಿದು ಬಿಟ್ಟನು (ಪ.ದೂಚ. ೬). ೨. ಬೆಣೆ ; ಗೂಟ : ಜಗ್ಗಿ ಕಿತ್ತವರಾರು ತವಾದ ತೂಬಿನ ಬೂಜುಂ? (ಶಂಪಾ. ೦೯–೬); ಕೋಡಿಯ ಬೂಜು ಹಾಕಲ್ಲಿದ್ದರಿಂದ ಕೆರೆಯ ನೀರೆಲ್ಲ ಹೋಯಿತು (ಪಾಗ).

[←ತುಳು. ಬೂಜು, ಬೂಜಿ./ಮರಾ. ಬೂಜ್]

ಬೂಜು$_1$. ಬುಕುಟು, ಬುಗುಟ್ಟು, ಬುರುಸು, ಬೂಪಲು, ಬೂಪ್ಪು, ಬೂಸರು, ಬೂಸಲು (ನಾ). ೧. ತೇವದಿಂದ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ, ಹಕ್ಕಿಯ ಅಥವಾ ತುಪ್ಪಟದ ನವಿರೆಳೆಗಳಂತೆ ಕಟ್ಟುವ ಬಿಳಿಯ ಪೊರೆ: ಏಗ ತಪ್ಪು ಸ್ಥಳ ತೇವವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಡುವ ತೆಂಗಿನ ಕಾಯಿ ಹೋಳುಗಳು, ಬ್ರೆಡ್, ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ, ಕಳಿತ ಹಣ್ಣುಗಳು ಇವನ್ನು ಬೂಜು ಒಳಹೊಕ್ಕು ಹುಳುಸಾಗಿ ಬೆಳೆದು . . . ಹಾಳು ಮಾಡುವವು (ಕೃಪ್ರ. ೫೩); ಮಾನವದಲ್ಲೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲೂ ಐವತ್ಕಕ್ಕೂ ಮಿಗಿಲಿದ ಬಗೆಗಳ ಅಣುಜೆ (ಬೂಜು, ಬೂಪ್ಪು, ಶಿಲೀಂಧ್ರ)ಗಳಿಂದ ಸೋಂಕುರೋಗಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಪಂಕೋ. I. ೨೨೬). ಬುಕುಟು : ೧. ಅಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಇರಿಸಿದ ಪಪ್ಪಳ ಸಂಡಿಗೆ ಈ ಪಾಟ ತಂಡಿಗೆ ಬುಕುಟು ಹಿಡಿಯದೇ ಇದ್ದೀತೇ! (ಪುಚು. ೩೩). ಬುಗುಟ್ಟು : ೧. ಬುಗುಟು ಹಿಡಿದ ಕಾಳನಂತ ಒಳಗೊಳಗೆ: ಕೊಳೆಯುತಿರುವ ನಾರು ಅಂಬಿನ ಹೆಣ್ಣಿಗೆ (ಪಚಪು. ೬೨–೦೦). ಬುರುಸು : ೧. ಕುಚಿಲು . . . ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬುರುಸು ಬೆಳೆದಿದ್ದರೆ, ಸೀವೆಎಣ್ಣೆಯುಲ್ಲಿ ಚಿಂದಿಯನದ್ದಿ ಒರೆಸಿದರೆ ಹೋಗುವುದು (ಇಪಾಶಾ. ೫೯). ಬೂಪಲು : ೧. ಉಪಯೋಗಿಸದೆ ಬಿಟ್ಟಾರಿದುಲ್ಲಟ್ಟಿರೆ ಪೀತಾಂಬರಕ್ಕಾದರೂ ಬೂಪಲು ಬರುತ್ತದೆ (ಪುಚು. ೪೬). ಬೂಪ್ಪು : ೧. ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ದುರ್ಬಲಗೊಳಿಸುವ ತೇವ, ಬೂಪ್ಪು (Fungus) ಕ್ರಿಮಿಗಳು . . . ಇವುಗಳಿಂದಾಗುವ ತೊಂದರೆಯೂ ತಪ್ಪಿ

ತ್ತದೆ (ಶಂಚಾ. ೩೫೬); ಕೆಲಕಾಲ ತೇವದ ದೆಚ್ಚನೆಯ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾಗುವ ಹತ್ತಿ. ಕುಪ್ಪಟದ ನವಿರಳಿಗಳಂತೆ ಕಟ್ಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೂಷ್ಪ ಅಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿತ್ತು (ಅಜ್ಞಾ. ೦೩೩); ಬೂಷ್ಪಗಳಿಂದಲೂ ಅಣಬೆಗಳಿಂದಲೂ ಆವೃತವಾದ ಪ್ರದೇಶ (ಹಸುಚೊ. ೦೫೯). **ಬೂಸರು** : ೧. ಮಾಡದಲ್ಲಿ ಇಂದು ಹಳಸಿದ ಅನ್ನ. ಬೂಸರು ಬಂದ ರೊಟ್ಟಿಯ ಜೂರುಗಳು ರಾಶಿಯಾಗಿ ಬಿದ್ದಿವೆ (ಕೂಂಚು. ೨೫೩). **ಬೂಸಲು** : (ಗು)· ೨. (ಆಲಂ) ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ : ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ : ಆ ಬಡಕಲು ಬೂಸಲು ದೇವತೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಅವಸ ಆತ ಕವುರಿಗೆ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಉರುಳಿ ಹೋಯಿತು! (ಜುಕಟು. ೧೩೯).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪೂಶ್ಚಾ; ಮಲ. ಪುಕ್ಕ, ಪೂವು; ತುಳು. ಬೂಜು, ಬೂಜು, ಬೂಚಿ; ತೆಲು. ಬೂಜು, ಬೂಜು, ಬೂಜು./ಮರಾ. ಬುರಸಾ, ಬುರಸೀ, ಬುರಶೀ]

ಬೂಜು₃ 'ಬುರುಜು' ನೋ.

ಬೂಜುಗಟ್ಟು, ಬುರುಸುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಬೂಷ್ಪಹಿಡಿ : ಬೂಜು ಗಟ್ಟಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಪಾಯಿಲೆಗಳಿಗೆ ಹಾದಿ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಂತಾಗುತ್ತದೆ (ಕೂಂ). ಬುರುಸುಗಟ್ಟು : ಬೂಟು ಜಪ್ಪಲು ಮಾಡದಲ್ಲಿಯೆ ಬುರುಸುಗಟ್ಟುವೆ ಥಂಡಿಗೆ (ತಂಮು. ೦೨-೨೩); ಅಲ್ಲಾ ಬಲೆಯು ಒಟ್ಟಿತ್ತು ಜೇಡಹುಳುವಿನ ಕೃತಿಗೆ ಬುರುಸುಗಟ್ಟಿತ್ತು (ಕೂಗಾಪ. ೩೦-೨) ; ಬುರುಸುಗಟ್ಟಿರುಬುದು ಒಳಗಡೆಗೆ ಪುಟ್ಟಸ (ಅಪೋ. ೫೯).

[ಬೂಜು₁ + ಕಟ್ಟು₂]

ಬೂಟು₁ (ನಾ)· ೧. ಮೋಸ; ಕಪಟ : ಹುಡುಗೀನ ಪುಟ್ಟಮ್ಮಾಜೀಗೆ ಜೊತೆ ಯಾಗಿರೀ ಅಂತಲ್ಲವೆ ಕರದದ್ದು? ಇದರಲ್ಲಿ ಬೂಟು ಇಲ್ಲವಲ್ಲ (ಕಡಂ. ೦೧೩). ೨. ವೇಷ; ನಟನೆ; ಸೋಗು : ಅಲೆವೆಲರಿಗೆ ತಲೆಯೊಲೆಯುವ ನಿಲುವು; ಜೊಂದ ಇದಿಸಗುವ ಸೂರ್ಯನ ಬೂಟು (ಕೆಂಪು. ೬-೪); ನಾಮೂ ನಿನ್ಮಂತೆಂದಾ ವೈರಿ ನೇಹವ ತೋರಿ ಜತಯಂ ಸೇರಿ ಆಮದಿ ಬೆರತು ಬೂಟಿಕೆ ಸೋತತು (ಗೋಕಣ. ೦೫-೫೪). 'ಬೂಟುಗಾರ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಬೂಟಿ, ಬೂಟು; ತೆಲು. ಬೂಟ]

ಬೂಟು₂ 'ಬೂಟಾ' ನೋ.

ಬೂಟಿಕ (ನಾ). ೧. ವೇಷ; ನಟನೆ; ಸೋಗು : ಕೋಟಿಯೊಂದಕೆ ಸಲ್ಲದೊಂದುಕೋಟಿಗೆ ವಿಗಿಲು ಪೋಟಿಕರ ಸಾಫಲ್ಯವುಳ್ಳುದಲೆ ನಿಜಸಂಗ ಬೂಟಿಕದ ಸಂಗ ಬಿಡು ನಿನ್ನೊಳಿರುತಿರೆ ಮನೆಯು ಹೇಟಗತಿ (ಅಪಾಂ. ೨೮೨ – ೦೫೧೩) ; ನೀಟುಗಾತಿಯರೊಲುಮೆ ಬೂಟಿಕವೆಂದು ತಿಳಿಯರೊ (ಪ್ರಕಂಪ. ೩-೦೩-೦). ೨. ಸುಳ್ಳು; ಅಸತ್ಯ : ಸಾಟಿಯಿಲ್ಲದ ಶಂಖಿಚಕ್ರವು ಚತುರಹಸ್ತದಲಿರಲು ಕಂಡೆನು ಬೂಟಿಕದ ಮಾತಲ್ಲ ಕೇಳಿರೊ ಭೂರಿದೈವದ ರಮಣನಂಘ್ರಿಯ (ಪ್ರಕಂಪ. ೦-೦೦೯-೦); ಜನಕ ನೀಯೆನಗರಸ ನೃಪರುಂ ಮನುಜನೇ ಪರಮಾರ್ಥ ಪುಣ್ಯಶರೀರಿ ಬೂಟಿಕೆ (ಅಂಬಾ. ೪೮-೩೬). ೩. ಶೋರಿಕೆಯ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಸೋಗುಹಾಕುವವನು : ಅಯ್ಯಾ ನಾಟಕನಲ್ಲ ಬೂಟಿಕನಲ್ಲ ಶೀಲಿಗನಲ್ಲ (ಶಚಾ. ೨. ೦-೩); ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಗ್ರಹಂಗಳ ತೆಗೆದುಕೊಂಬವರಲ್ಲಾ ಬೂಟಿಕರಲ್ಲಾ ಮೃದುವನವಳ್ಳವನು (ಕಾಪಮಾ. ೧೩೮-೨); ಪಡಿಯ ಚಿಟಿಕೆ ನೆಲ್ಲ ಒಡವೆ ಬೂಟಿಕನೆಲ್ಲ (ಕ್ಯಕಾರ. ೦೩೦-೩). (ಗು)· ೪. ತೋರಿಕೆಯ; ನಟನೆಯ ; ಸೋಗಿನ : ದಶ್ವನು. ಆ ಬೂಟಿಕ ಜಂಗಮಂ ಕರೆಯಿಂ ಕೊಂಡು ಕಳುಹಿಸುವೆದಕ್ಕೆ ಪೋಗುವಾಗ್ಗೆ (ಪುರಾಪಿ. ೭೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪುಟ್ಟಕ, ಪುಟ್ಟಕ್ಕ; ತುಳು. ಬೂಟಿಕ, ಬೂಟಿಂಗ; ತೆಲು. ಬೂಟಿಕ]

ಬೂಟಿಕತನ (ನಾ). ತೋರಿಕೆಯ ನಡವಳಿಕೆ; ಡಂಭಾಚಾರ; ಬೂಟಾಟಿಕೆ: ಅವರಾಟವವಜೊಯದೆ ಬೂಟಿಕತನದಿಂದ ದಿಮ್ಮಿಸಾಲೆ (ಶಾಂಶಂ. ೬೮-೯); ಗೂಟನಾಮವ ಹೊಡದು . . . ನಾ ಧರೆಯೊಳಗೆ ಬರಲೆನ್ನ ಬೂಟಿಕತನ ನೋಡಿ ಭೂಮಿಸುರಿ ಜನರೆ (ಶ್ರೀಕಂಪ. ೯-೦೬೩-೦); ಬೂಟಿಕತನ ಮಾಡಿದರೆ ಕಾಟಿಕತನ ಕಪ್ಪೀತೇ? (ಗಾಪ). [ಬೂಟಿಕ + -ತನ]

ಬೂಟಿಕವಾತು (ನಾ). ಸೋಗಿನ ಮಾತು; ನಟನೆಯ ಮಾತು; ಕೊಡದೆ ಬೂಟಿಕವಾತಿನಲಿ ಮಸ್ಕಥಕೇಳಿಗೊಡನೈದುವ ದೋಸರಿಗನ ನಡೆ ನಾಲಿ ಕರವೆನೆಂದೆಬ್ಬಿಸಿ ಪೊನ್ನೀವ ಕಡುದಾತನ ಕರೆ ಬಂಗಳೆ (ಶಂಪಾ. ೬-೦೪೭).

[ಬೂಟಿಕ + ಮಾತು₂]

ಬೂಟಿಗಾರ (ನಾ). =ಬೂಟಿಕ ೩ : ಆಟಗಾರನು ಅತ್ತ ಪ್ರಭುವಿಗೆ ಬೂಟಿಗಾರ ಬಸವನಃ ವಾಚಿಗಟ್ಟುನು ವರಮಭಕ್ತ ಸಭಾ ಟಿ ಮಿಂಗಿ (ಪರಂ. ೩೫೩ ೦).

[ಬೂಟು₂ + –ಗಾರ (< – ಕಾಜ)]

ಬೂಟಾ, ಬುಟ್ಟ, ಬುಟ್ಟಾ, ಬೂಟ್ಟ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಜರಿಯ ಅಥವಾ ರೇಷ್ಮೆನೂಲಿನ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಆಕಾರದ ಕಸೂತಿ: ಫಲತಾಂಬೂಲದ ಜೀಲ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಾಕೆ ಸೀಲಿಯ ಬೂಟಾ ಹೂವಿನ ಬಾಸಾಸೀರೆ ಉಟ್ಟಿದ್ದರು (ಅಂಡಿ. ೬) ; ಹಕೀಂನು ಯಾವತ್ತೋ ಒಂದುದಿನ ಬೂಟಾವೇಟ ಕಟ್ಟಬೇಟಾ ಅಂತ ಹೇಳಿ ಕೊಂಡಿದ್ದ ಅಪವಾಲು ಆವೊತ್ತು ಫಲವಾಯಿತು (ಮಧ್ಯ. ೩೪). ಬುಟ್ಟಿ : ಕಡುನೀಲಿವರ್ಣದ ಸೀರೆಯಲ್ಲಿ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಂತಿರುವ ಬುಟ್ಟಿಗಳು ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತವೆ (ಪೂಂ). ಬುಟ್ಟಾ : ಮದುವೆಯ ಹುಡುಗಿಗೆ ಬುಟ್ಟಾ ಇರುವ ಸೀರೆಯನ್ನು ಉಡಿಸಿದ್ದರು (ಕೂಂ). ಬೂಟ್ಟಿ: ಬೂಟಿ ಇರುವ ಸೀರೆಗೆ ಬೆಲೆ ಹೆಚ್ಚು (ಕೂಂ).

ಬೂಟಾಸೀರೆ, ಬುಟ್ಟಾಸೀರೆ = ಕಲಾಪತ್ರಿನ ಹೂವುಗಳ ಚಿತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೀರೆ : ಅವರ ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಬೂಟಾಸೀರೆಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದುವು (ಕೂಂ); ಮಗಳ ಮದುವೆಗೆಂದು ತಾಮು ಎರಡು ಬುಟ್ಟಾಸೀರೆಗಳನ್ನು ಕೊಂಡು ತಂದೆ (ಕೂಂ).

[←ಪಾರ. ಬೋತಾ; ಹಿಂ. ಬೂಟಾ, ಬೂಟೀ, ಬುಟ; ಮರಾ. ಬೂಟ, ಬುಟ, ಬುಟಾ, ಬುಟೀ, ಬುಟ್ಟೀ]

ಬೂಟಾಟ, ಬೂಟಾಟ₁ (ನಾ). ೧. ಬೂಟಾಟಿಕೆ; ನಟನೆ; ತೋರಿಕೆ; ಮಾತುಗಾರಿಕೆಯ ಬೂಟಾಟದಿಂ ಬಡಪಾರ್ಬರೇತರರದಿ ಸೋಲಿಸದೆ ಶಂಭು ಭೃತ್ಯನ ಕೂಡೆ ಖ್ಯಾತವಾವವ ಮಾಡಿ ಜೈಸಿದಡೆ ವಿದ್ವಾಂಸನಲ್ಲದೊಡೆ ಗಾಂಪನೇತಂ (ಕಬು. ೯-೦೮-೩೩); ಇಂಟರ್‌ವ್ಯೂ ಎಲ್ಲಾ ಬರೀ ಬೂಟಾಟ ಅಂತ ಹೇಳ್ತಿದಾನೆ (ಅಚಿ. ೩೩). **ಬೂತಾಟ₁** : ೧. ಬಜೆಯೆಯುಂ ಬೂತಾಟವಿನ್ನೇಕೆ ಮಾಣೆಲು ಬನ್ನಕೈಡಯಾದನೀ ವಿಹಗನಿಃ (ಶಾಪಂಚಾ. ೬೫); ನಿಂ ನಿನ್ನ ಮುನ್ನಿನ ಕೂಸಾಟವನೆಲ್ಲಿಯುಂ ಬಿಸುಡೆ ವಿನ್ನಂ ಸೈತಿಡಲ್ಬಾರ ದಿನ್ನಿನುಂ ಮಾಡದೆ ಮಾಡಿದಂತಿರಲಪೋ ಈನ್ನೆಕೆ ಬೂತಾಟವೋಪನೆ (ಕ್ಯಂಗಾ. ೦-೩೨) : ಕೈಯ ಹೊಯ್ಯಾತಾಟವೇತಕೆ ಧರ್ಮನಂದನನಾಟ ವೊಳ್ಪಿತು (ಕಾಜ್ಞಾ. ೦೩-೧೭). ೨. ತಂಟೆ; ಗೋಜು: ಜುಟಿಯಲ್ಲ ಜುಟ್ಟಿಗೇಕಾಯುಧಂಗಳ ಗೊಡವೆ ವಮಗೇಕದಜ ಬೂತಾಟ (ಶಂಪಾ. ೩-೨೦).

[ಬೂಟ್ಟಿ + ಆಟ]

ಬೂಟಾಟಂಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಬೂಟಾಟಿಕೆ ಮಾಡು ; ಸೋಗು ಹಾಕು : ಕಾಂ ಬೂಟಾಟಂಗೂಡಿ ವಜ್ರಿ ಪ್ರಕಟಿತ ಓಹುಮಾನಂಗಳಿಂದವಗ್ಗಂ ವಿಸಾಟುದಾ ನೂತ್ನಹಾರಂಗಳೊಸೆದು ಕುಡುತ್ತಂ (ಕಾಶಾಖ್ಯ. ೦-೦೫-೩೬).

[ಬೂಟಾಟ + ಕೂಡು₂]

ಬೂಟಾಟಿಕೆ, ಬೂತಾಟಿಕೆ (ನಾ). ತೋರಿಕೆಯ ಪ್ರದರ್ಶನ; ಸೋಗು; ನಟನೆ : ಎಲ್ಲರೂ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಬೂಟಾಟಿಕೆಯ ಬೈಲಾಟ (ಅಡಾ. ೦೩೭); ದೇವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿದರೆ ಅದೂ ಬೂಟಾಟಿಕೆಯ?

(೧೫೧೨. ೫೩). **ಬೂತಾಟಿಕೆ** : ಹುಸಿಪುಳ್ಳನ್ನಕ್ಕರ ವ್ಯಾಪಾರ ಬಿಡದು . . . ಮಾತುಳ್ಳನ್ನಕ್ಕರ ಬೂತಾಟಿಕೆ ಬಿಡದು (೧೫೩೦. ೫೦೬-೧೨೪); ನೀವ್ ಪಡೆಯೊಳೋತು ಬೊಬ್ಬಿನಿತು ಬೂದಿಯನಿಟ್ಟ ಬಳಿಕಮಾ ಬೂತಾಟಿಕೆಯೊಳಿಡೆಯರೊಡೆಯರೆಂದೈದುತಿರ್ಪಿರಿ(೩೭೬೪. ೨೦-೦೨).

[ಬೂಟಾಟ + -ಇಕೆ]

ಬೂಟಾದಾರಿ, ಬುಟೇದಾರಿ, ಬುಟ್ಟೆದಾರ, ಬುಟ್ಟೆದಾರಿ, ಬುಟ್ಟೇದಾರಿ, ಬೂಟೆದಾರಿ (ಗು). ಬುಟ್ಟಿಕೆಲಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಬುಟ್ಟಿಗಳುಳ್ಳ : ಅವನ ತಲೆಯ ಮೇಲಿದ್ದ ಬೂಟಾದಾರಿ ರುಮಾಲು, ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಚಿನ್ನದ ಚ್ಯೆನು, ಉಂಗುರಗಳನ್ನು ಕಂಡು ವೇಣು ಗೌರವವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿಸಿದ (೧೫೦೪. ೫೬). **ಬುಟೇದಾರಿ** : ಬುಟೇದಾರಿ ಪಚ್ಚಡ ಮುದುಮಗನಿಗಲ್ಲದೆ ಮುದಿಪುಮುಕನಿಗೆ ಒಪ್ಪೀತೇ? (೧೫೮). **ಬುಟ್ಟೆದಾರ** : ಇಲ್ಲಿ ಬುಟ್ಟೆದಾರ ವಸ್ತ್ರಗಳೂ ಜಿನುಗು ಪಾರುಬುಟ್ಟೆಗಳೂ ಆಗುತ್ತವೆ (೧೯೫೫. ೬೩). **ಬುಟ್ಟೆದಾರಿ** : ಸೂರ್ಯಪೀಠದ ಮುಖ ಮೇಲೆ ಹಾಸಿಗೆಗಳು ರತ್ನ ಹುಪ್ಪಗಳ ಬುಟ್ಟೆದಾರಿ ಜರತಾರಿ ಹುಪ್ಪಗಳೆ (೪೦೦೮. ೩-೬೯-೩). **ಬುಟ್ಟೇದಾರಿ** : ಕಾಂಬೆಯಿಂದಲೂ ಬುಟ್ಟೇದಾರಿ ಬುಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಆಜ್ಞಾನಂದವಾಗಲಿಲ್ಲ (೧೫೮೦. ೦೧೮). **ಬೂಟೆದಾರಿ** : ವಲ್ಲಿ ಉತ್ಪಮವಾದ್ದು. ಕಲಾಪತ್ತು ಬೂಟೆದಾರೀದು (೪೦೮೫. ೫೭).

[← ಹಿಂ. ಬೂಟೆದಾರ್; ಮರಾ. ಬುಟಾದಾರ್, ಬುಟೇದಾರ್]

ಬೂಟು (ನಾ). ಹರಡಿನ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಂದು ಪಾದವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಮುಚ್ಚುವಂತೆ, ಒರಟುಬುಟ್ಟೆ ಅಥವಾ ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾವರಕ್ಷೆ : ಮೋಜು : ಅಂದೇ ಹೊಸ ಬೂಟು ಧರಿಸಿದ್ದೆ (೫೦೦೫. ೫೫) ; ಬೂಟು ಚಪ್ಪಲು ದೂಡದಲ್ಲಿಯೆ ಬಾರುಸಬಟ್ಟೆವೆ ಥಂಡಿಗೆ (೫೦೦೫. ೦೫-೫೩).

[←ಇಂ. Boot]

ಬೂಟೆದಾರಿ 'ಬೂಟಾದಾರಿ' ನೋ.

ಬೂಡು (ನಾ). ಮನೆ ; ನೆಲೆ ; ಆಶ್ರಯ : ಕಾಡನು ಕಡಿದಾ ಹಾಡಿಯು ಪಸಾದಿವ ಬೂಡನು ಕಟ್ಟಿದ ಕರಿಹ್ಯದ (೧೫೯೫೮. ೫೬).

[←ತುಳು. ಬೂಡು]

ಬೂತ 'ಬೂತ್ಯ' ನೋ.

ಬೂತಗನ್ನಡಿ (ನಾ). ವಸ್ತುವು ಇರುವುದಕ್ಕಿಂತ ದೊಡ್ಡದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸುವ ಕನ್ನಡಿ : ದಾವುಗನ್ನಡಿ : (೫).

[ಬೂತ (<ಬೂತ್ಯ) + ಕನ್ನಡಿ₁]

ಬೂತಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೊತನನ್ನು ಅಟ್ಟು ; ಕುಚೋದ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ದೂತನನ್ನು ಕಳುಹಿಸು : ಇಂದ್ರಂ ಮೃಗೇಂದ್ರನಂತೆ ಗರ್ಜಿಸಿ ಚತುರಂಗಬಲಸಮೇತಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಬೂತಟ್ಟೆ ದೊಡಮೇಂದ್ರನುಂ . . . ಬಾದು ತಾಗುವುದುಂ (೫೦೩೪. ೬-೩೦೪) ; ಪೋರಾಂಧಕಾರಂ ಪುಟ್ಟಿ ಕೆಲದಿಂದಮೇಬೂತಟ್ಟಿರುದನೆ ದಿನಕರಂಗೆ ತತ್ಕಾನನದೊಳ್ ಮುಟ್ಟಿದುದಜಗರಮುಖದಿಂ ಪುಟ್ಟದ ವಿಷವಹ್ನಿಯುಗುಚ್ಚ ಕಹೋಗೆ ಮುಗಿಲುಂ (೧೫೩೫. ೬-೨೪) ; ಜವನೆರ್ದೆಯಂ ಮುಟ್ಟುವೀಕರಂಗೆ ಬೂ[ಣಾಣಂ. ದೂ]ತಟ್ಟುವಗುರ್ವಂ ತೋಱುದಪ್ಪೆಂ (೫೧೬. ೦೬-೬೮). ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ಪರ್ಧೆಗೆ ಆಹ್ವಾನಿಸು ; ಹುರುಡಿಸು : ಮನೋಜಪಕ್ಕೆ ಬೂತಟ್ಟುವ ತಕ್ಕ ಮಿಕ್ಕು ಬರೆ ಬಂದುವು ಪೊಬಲಿದೊಲ್ ಪಲ್ಲಣಂಗಟ್ಟಿದ ಪಟ್ಟಸಾಣದ ಪಾಡಿಗಳಂದು ಜಯೋತ್ಸವಾಜಿಗಳ್ (೫೪೭೫. ೯-೯). [ಬೂತ್ಯ + ಅಟ್ಟು]

ಬೂತರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ತೆರವು : ಬೂತರಸ ಯುವರಾಜಪಥಮುಳ್ ನಿನ್ನು ಕೊಜ್ಜಳ್ಳಾಡು ಪೂನಾಡೆವನಾಗಿಟ್ಟು (೧೪. III (೩). ೫೦೩೫-೩ ; ೫೦೩೫. ೫೮೦-೩ ; ೫೭೦) : ಸತ್ಯವಾಕ್ಯವೆರ್ಮ್ಮಾಡಿಗಳೆ ಪೃಥುವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯು ಬೂತರಸ ತೋಜಿಕಾರಟ್ಟೆಯು ಪದಿಯಳೆಯುಂ ನೆಲೆಗೂರು ಮೊಗವ ಅಳಿಯುಮು ಬಿಟ್ಟೆ (೧೪. III (೩). ೫೦೩೫. ೩೭-೩ ; ೦೫೮೫ ೫೫).

[ಬೂತ್ಯ + ಅರಸ₁]

ಬೂತಾಟ₁ 'ಬೂಟಾಟ' ನೋ.

ಬೂತಾಟ₂ (ನಾ). ೧. ಪಿಶಾಚಿಯಂ ಆಟ ; ದೆವ್ವದ ಕುಣಿತ : ಅಂತಾಕೆಗಳ್ ತೂಗಿ ತೊನೆವ ತೊನೆಪಂಗಳುಮಂ ಪುರಸಂಗಿವಿಡಿದು ಬಿಲ್ವಿಡಿದಾಡುವ ಬೂತಾಟಂಗಳುಮಂ ನೋಡಿ (೫೦೬೬. ೧-೧೦ ೫). ೨. ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ : ಜಾಗು ಕೌರವಬಲದವರ ಬೂತಾಟವಾಯಿತೆ ಪಮ್ಮ ಪುಟ್ಟನಲಿ (೪೦೦೫೫೦. ೧೯-೩೬). [ಬೂತ್ಯ + ಆಟ]

ಬೂತಾಟಿಕೆ 'ಬೂಟಾಟಿಕೆ' ನೋ.

ಬೂತಾಳೆ (ನಾ). ಗೆದ್ದೆ, ಹೊಲಗಳ ಸಂತ್ಯ ಬೇಲಿಯಂತೆ ಬೆಳೆಸಂವ, ತಾಳೆಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಊರಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಕಳ್ಳಿ ಬೂತಾಳೆಗಳ ಬಲವಾದ ಬೇಲಿಗಳಿವ್ದವು (೫೦೬೫. ೦).

[<ಸಂ. ಭೂತಾಲ]

ಬೂತಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಕುಚೋದ್ಯ ಮಾಡು ; ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡು : ಆರುಪತರೆಲ್ಲ ಬೂತಿಕ್ಕಿ ನಗುತಿರೆ ಕಂಡು (೫೦೬೫೫. ೯-೨೮).

[ಬೂತು₁ + ಇಕ್ಕು]

ಬೂತು₁ (ನಾ). ೧. ಕುಚೋದ್ಯ ; ಕುಚೇಷ್ಟೆ : 'ಬೂತಟ್ಟು', 'ಬೂತಿಕ್ಕು' ಪರಾ. ೨. ನೋಗು : ನಟನೆ : 'ಬೂತುಗ' ಪರಾ. ೩. ನಾಚಿಕೆಗೆಟ್ಟ ಮಾತು : ಅಶ್ಲೀಲವಾದ ಮಾತು : 'ಬೂತುಗೆಡೆ' ಪರಾ. ೪. ನಾಚಿಕೆಗೆಟ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಭಂಡ ; ಅಬ್ಬೆವ್ಯಕ್ತಿ : "ಬೂತುಗಳೆನೆ ಬಂದರೆಂದು ತಿಳಿಗೆ" (೧೫೮೬. ೨೯) ; ಈ ಬೂತು ಪಗೆಯೊಳ್ಳೊಡಂಬಟ್ಟು ಬಂದನಾಗಲ್ವೇಟ್ಟುಂ (೫೦೫೫೦. ೨೪೦-೧) : ಜಾತಿಸೂಳಿಗೆ ರಣಭೀತನ ಪುಸಿನುಡಿವಾತನ . . . ಬದಗನ ಬೂತಿನ ಮಾತು ದಿಟಮಲ್ತು (೧೯೫೫. ೨-೬೪) : ಏಕೆ ಕೆಣಕಿದೆ ಕರ್ಣ ಬೂತಿನ ಬೀಕಲಿನ ಬದಗಿಯನು (೪೦೬೫. ೦೫-೦೪). ೫. ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ : ಒಂದು ದಿವಸಮೊರ್ವ ಬೂತಿಂಗೆ ದ್ರಮ್ಮವಂ ಕೊಟ್ಟೊಡಂಬಡಿಸಿ . . . ಕಟ್ಟಿದ ಬಲ್ಕೈ ಬರ್ಪೊನಸ್ಮೆಗಮಾ ಬೂತುಮಾ ಪ್ರಸಾದದೊಳ್ ಪೋಗಿ ಮಹಾದೇವಿಯ ಮಂಚಮನೇಱಿರ್ದಾಗಳ್ (೫೦೬೫. ೦೬೬-೦೬) ; ಕೃತಕರುಧಿರಮಪ್ಪುದ ವಜ್ರದೀ ಬೂತಿನ್ನಂ ಬಂಚಿಸಿದನೆಂದು ನೆಜೆದುದ ನರಕಾಯುಷ್ಯಮಂ ನೆಜಪುವನೆಂಬುತೆ ಮುಳಿದು (೫೦೬೫. ೨-೦೦೫) ; ಬೂತಿನ ಪೊಗಟ್ರೆಯಂತೆ . . . ಸೌಂತಿಯ ತೋಂಬದಂತೆ ಕಡೆಯೊಳ್ ಪೇಸುಪಪ್ಪಮುಮಶೋಭೆಯುಮಾಗದೆ ಪೋಗದು (೫೦೫೫೫. ೬-೦೨೨). ೬. ಸಾಮಾನ್ಯನಾದವನು ; ನಾಡಾಡಿ : ನೆರೆದ ಬೂತುಗಳ ಕೋಳಾಹಳರವಂಗಳಿಂ . . . ಕರಮು ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು ವರೇಂದ್ರಭವನಾಂಗಣಂ (೫೦೫೫. ೧-೬ ೫೫೪). ೭. (ದಾನ ಪಾತ್ರನಾದ) ದೀನ ; ದರಿದ್ರ : ದ್ರುಪದನ ಪುಲಿಲೊಳ್ ಪಾಂಡವರ್ ಚಾಗಕ್ಕೆ ಬೂತುಂ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಪೊಬ್ಬುಂ ನೆಜೆಯದೆನಿಸಿ ಸುಖಿಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (೫೦೬೫. ೧-೦ ೫). ೮. ಕೈಯಲ್ಲಿ ಆಗದವನು ; ಹೇಡಿ : ಭೀತಿ ಮನದಲಿ ಪೌರುಷಾಗಮ ಮಾತು ಮುಖದಲಿ ಮುರಿವ ಕಾಲಲಿ ಬೂತುಗಳು ಕುರುವೀರರೆನುತಿದಿರಾಮರಿಸೆನೆ (೪೦೬೫೫. ೦೫. ೫೩) ; ಸೂತಸುತ ದಳಪತಿಯೆ ಫಡ ಮುಮ್ಮೊಂತರೇ ಮುಂಬಿಗರು ಬಿರುದಿನ ಬೂತುಗಳ ಬೊಬ್ಬಾಟ ಬಿಡದೇ ಕಂಡು ಕಾಣರಲ (೪೦೬೫. ೫-೬). ೯. ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದವನು ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ : ಇಹಕಂ ಪರಕಂ ಪೆಱಗಾದ ಬೂತಾದಂ (೫೦೫೫೫. ೦೦೫-೦).

ಬೂತಸಟ್ಟು=ಬೂತಟ್ಟು ೧ : ಅರ್ಜುನಂ ಕರ್ಣನಲ್ಲಿಗೆ ಜಾಳೆ

. . . ತಾನುಮಾನುಂ ಕಾಮವಮೆಯುದುಂ ಜೇಟ್ಟು ಬನ್ನಿಮೆಂದು ಬೂತ ನಟ್ಟಿದೊಡೆ (ಪಂಚಕ. ೦೨-೩೨ ಪ). [ದೇ.ಪ ತೆಲು. ಬೂತು]

ಬೂತು₂, ಬೂತ (ನಾ). ೧. ದೆವ್ವ ; ಪಿಶಾಚಿ ; ಭೂತ : ಕೂಡಿ ನಿನ್ನೊಡನೆ ಭೋಗಿಸಲೀಯದೆ ಕಮ್ಮನೆನ್ನನುಮ್ಮುಂತಕನೆಂಬ ಬೂತನೆಲೆ ಮಾಣಿಸಲಾಗದೆ ಪೇಟೆ (ಅಭಿ. ೬-೭) ; ಈ ಬೂತನ್ನ ಸರಂಗೇಳ್ದೊಡಲ್ಲದೆ ಪೊಱಮಡುವನಲ್ಲನಿವಂಗಾನೆ ಸಾರ್ವೆಂ (ಗದಾಯು. ೬-೯ ಪ); ಅಕಟಾ ಬೂತುಗಳ ಕೈದಾಯ್ಗೆ ಬಂದೈ ತಂದೆ ಕುರುರಾಯ (ಕುಮಾ.ಗ. ೩-೦೩). **ಬೂತ** : ೧. ಕೆಲಕೆ ಕಾದಿಹ ಬೂತ ಪೇತವು ಹಲವು ಜಟ್ಟುಗೆ ಮಾಣಿ ಧದ್ರರು (ಶಾಖಾ. ೬೯-೩೬) : ಕೆನಸು ಬೂತವಾದಿತು, ಮನಸು ನಾನೇ ಆದೆ (ಶಶಾ. ೩. ೧೩೫). ೨. (ಅಲಂ) ದೊಡ್ಡದು : ಗಾತ್ರ ವಾದುದು : 'ಬೂತಗನ್ನಡಿ' ಪರಾ.

ಬೂತಾಗು = ಪ್ರೇತವಾಗು ; ಹೆಣವಾಗು : ತಾಗಿದ ಬೇಗದೊಳೆ ಶಿರೋಭಾಗಮನಿಷು ನತೆ ಕಡುಗುವುದ್ಭುವಂ ಬೂ(ಣಣಂ. ಭೂ)ತಾಗಿನೆ ಕೆದರಿ ತಲೆಕೀಗಾಗಿ ಪರಾಜಯಮಂಸಜಿಪುವಂತರಿಬಲದೊಳ್ (ಕರ್ಣಪ. ೪-೩೬). [<ಸಂ. ಭೂತ]

ಬೂತು₃ (ನಾ). ೧. ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಡೈರಿಯ ಹಾಲು. ಮೊಸರು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಪೂರುವ ಸ್ಥಳ : ಏಳು ಗಂಟೆಯಾದರೂ ಬೂತಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಹಾಲು ಬಂದಿಲ್ಲ (ಕ.ವಾ). ೨. (ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸಂಸ್ಥೆ ಮೊದಲಾದ ಸದಸ್ಯರ) ಚುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ಮತ ಚಲಾಯಿಸಲು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸುವ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸ್ಥಳ : ಈ ಶಾಲೆಯನ್ನು ಚುನಾವಣೆಯ ಬೂತು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಕ.ವಾ). [← ಇಂ. booth]

ಬೂತುಗ (ನಾ) ೧. ಸೋಗುಗಾರ : ಮೂತುಗಂ, ಬೂತುಗಂ, ಕಂತಗಂ (ಪಜಸ. ೫೦೦ ಪ್ರಮೇ). ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮಜ್ ಬೂತುಗ ಎಜಿಯಪ್ಪ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿ ಪಟ್ಟಜ್ಞಗ್ಟುವುದನ್ನು (ಎಕ್ಕ, VII. ಶಿವಮೊ. ೧೬-೨೩ : ಸಂ. ೦೧೨); ಬೂತುಗನಜ್ಜುಕಾಜಿ ಶ್ರೀಮತ್ ಪುನಾಬರುಜ್ಜಿ ಅಸುವರೊಳ್ ಮೆಚ್ಚಿ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಿಸ್ದೊಡೆ (ಎಕ್ಕ. III. ಹುಣ್ಣ. ೪೦-೯ ; ೦೮೦).

[ಬೂತು₃ + —ಗ್₂]

ಬೂತುಗಿ (ನಾ). ಸೋಗು ಹಾಕುವವಳು : ಮೂತುಗಿ, ಬೂತುಗಿತಿ. ಬೂತುಗಿ, ಬೂತುಗಿತಿ (ಕಣ್ಣಪು. ೦೯೩ ಪ್ರಮೇ). [ಬೂತುಗ + —ಇ₂]

ಬೂತುಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿವಾದ ಮಾತನ್ನಾಡು : ಕೆಟ್ಟ ಮಾತನ್ನಾಡು : ಬೂತುಗೆಡೆವನೊಳೆಂಬೆನೇ ಪುಜುಪಾತನೆಲೆ ಗಾಜಗೇಯ (ಕಬ್ಬಾ.ಗ. ೦೫-೦೦); ಕಾತರಿಸಿ ವಿಪಯಾತುರರು ನೆಜೆ ಬೂತುಗೆಡೆದರೆ ಗರುವರಾದವರಾತು ಮಾಜುತ್ತರದ ಕೊಡುವರೆ (ಕೊಕಶಾ. ೩-೪-೨೨). [ಬೂತು₃ + ಕೆಡೆ]

ಬೂತುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). = ಬೂತಿಕ್ಕು : ಅಯ್ಯೋ ಇದೇಕೆ ಹರಿಯಣ್ಣಂಗೆ ಬಲ್ಲರೊಳ್ ಮೆದ್ಯನಾವರಿಸಿತೆನೆ ತಮ್ಮಜಕರ್ ಬೂತುಗೆಯ್ಯುತಂ ಗಹಗಹಿಸುತಿರೆ (ಪದ್ಮಚ. ೩-೦೦). [ಬೂತು₃ + ಕೆಯ್₁]

ಬೂತುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಪಿಶಾಚಿ ಹಿಡಿ ; ಭೂತ ಮೆಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು : ನೆಟ್ಟನೆ ಬೂತುಗೊಳ್ದ ತೆಱದಿಂ ದುಶಕಂಧರನಾತಿ ಪಾಡಿ ನಾಣ್ಗಿಚ್ಚರೆ ಕೊಂಡ ನಲ್ಲದೆ ಬರಂಗಳೇಶ್ವರನಲ್ಲ ಪೇಲ್ಮಾಪ್ಪುಚ್ಚಜಿಯಿಂದೆ ಕೊಂಡಂ (ಪಂಚಾ. ೯-೩೬). [ಬೂತು₂ + ಕೊಳ್₁]

ಬೂತುತನ (ನಾ). ಸೋಗು ; ವಟನೆ ; ಒಯ್ಯಾರ : ಒಡೆಮಗಿವಲ್ಲದೇಂ ಬಿಡಿಪಳೇ ನೆಱಗ ನಿಜೆ ಭಾಣ ತಾಣಮಂ ಬೆವಕವೆ ಸೈತ ಸೋಂಕುಪಳೆ ಬೂತುತನಂ ಪೆಱಗಾಗೆ ಮೂತುಗನ್ಬುವಪಳೆ (ಅಣಪ. ೨-೦೦೭).

[ಬೂತು₃ + —ತನ]

ಬೂತೆಂತಪ (ನಾ). ಸೋಗಿನ ತಪಸ್ಸು : ಮನರಂಜಗರ್ಭನೆಂಬಿವನ ಮುನ್ನಿನ ಗೆದ್ದು ತಪಂ ಪಿಲೋತ್ಪಮಾಗನೆಯಿನಸಂತುಜಾದುವೆನಿ ಮಾತ್ತಿಸ ಬೂತುತಪಂಗಳೆಮ್ಮ ಪುರ್ವಿನ ಕೆಡೆಯೊಂದು ಜರ್ವಿಸೊಳೆ ತೀರ್ವನ್ನ (ಪಂಪಣಾ. ೬-೦೦). [ಬೂತು₃ + ತಪ್ಪ]

ಬೂತುಮಣಿಗ (ನಾ). = ಬೂತುಗ ೧ : ಬೂತುಗಂ, ಬೂತುಮಣಿಗಂ (ಕಣ್ಣಪು. ೦೦೩ ಪ್ರಯೋ). [ಬೂತು₃ + —ಮಣಿಗ₂]

ಬೂತೇಶ್ವರ, ಬೂತೇಸ್ವರ (ನಾ). ಶಿವನ ದೇವಾಲಯವಿರುವ ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮದ್ಭುಗ್ಗಂ ಬೂತೇಶ್ವರಕೆ ಪಡುವಣ ತೊರೆ ಪಳ್ಳಿಯ ವಾಸಂಬಾಳ್ಳಿಯೂರ ಮುನ್ನಂಣ ಕೆಜಿಯೊಳಿ ಸಾಬ್ಬಾನಮಸ್ಕಮುಂ ದೇವಭೋಗಂ ಬಿಟ್ಟಂ (ಎಕ್ಕ. III. ಪ್ರಸಿಪು. ೩೬-೦೪ ; ಸಂ. ೦೫೦ ?). ಬೂತೇಸ್ವರ : ಶ್ರೀಮತ್‌ಗೊಗ್ಗಿ ಬೂತೇಸ್ವರಕ್ಕರದಗೋಡುಪಳ್ಳಿಯ ದೇವಭೋಗಂ ಬಿಟ್ಟಂ (ಎಕ್ಕ. III. ಪ್ರಸಿಪು. ೩೬-೩ ; ಸಂ. ೦೫೦ ?).

[<ಭೂತೇಶ್ವರ]

ಬೂತೇಸ್ವರ 'ಬೂತೇಶ್ವರ' ನೋ.

ಬೂದ 'ಬೂದಿ' ನೋ.

ಬೂದಗುಂಬಳ 'ಬೂದಿಗುಂಬಳ' ನೋ.

ಬೂದಗೂಟು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ಬಾಳುಗುಳಿಯ ಮಹಾಜನ ಅಯ್ದುದಿಬರುಂ ಉಭಯಸಮ್ಮತದೊಳಿಚ್ಚು ಬಳಿಮರ ಬಾದಮ್ಮಗೆ ಬೂದಗೂಟನಿತ್ತೊರ್ (ಪೌಪ್ರ. IX-i. ೫೯-೯೫ ; ೧೦೬ಮು ೫೫) ; ಅರಸರ ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ಬೂದಗೂಟಂ ಬಿಡಿಸುವೊನಕ್ಕುಮೆಂದೊಡದ ಬಿಡಿಸಿದೊಡೆ (ಎಇ. XI. ೬-೦೫ ; ೧೦೬ಮು ೫೫). [?]

ಬೂದವೇಱು (ಕ್ರಿ). ಬೂದಿಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದು : ಊದಾಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ತಿರುಗು : ಆದು ವೆಂದಲ್ಲೊಂಬುಗಳಿವಿಜಿದಿಳೆಯೊಳ್ ಬಿದ್ದು ಬೇರೊಜಿ ಬೆಳೆದ ಬೀಜಿಲ್ಲಗೊಂದೊಂದನೊತ್ತಿ ಪತ್ತಿ ಸುತ್ತಿ. . .ಪಲ್ಲು ಕೊರ್ಬಿ ಬೂದವೇಱಿ ಬೆಳೆದು ಬೆಳಗಾದು ಬ್ಜಿವಾಗಿ (ಅಣಪ. ೯-೪೦ ಪ).

[ಬೂದ (<ಬೂದಿ) + ವಿಱು₃ (<ವಿಱ್[೧])]

ಬೂದಿ, ಬೂದ, ಬೂದು(ನಾ). ೧. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಬೆಂಕಿಯು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸುಟ್ಟು ಉಳಿಸುವ ಭಾಗ : ಒಲೆಯ ಬೂದಿಯ ಬಿಲಿಯಲು ಬೇಡ ಒಲಿದಂತೆ ಹೂಸಿಕೊಂಡಿಪ್ಪೆದು (ಶಸಪ. ೦೨೪) ; ಮಾದಿಗಳಾಚಾರಿಯನಾಗಿ ಪರನೊಳು ಕಾದಿ ಬೂದಿಯನೆಯ್ದಿದೆಯಾ (ಕೋಪಪ. ೯-೨೦). ೨. ಗೋವಿನ ಸಗಣಿಯನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ, ತುಪ್ಪಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸುಟ್ಟು ಸಂಸ್ಕರಿಸಿದ ಪುಡಿ : ವಿಭೂತಿ ; ಭಸ್ಮ : "ಬೂದಿಯು ಭೂತಿಯಕ್ಕುಂ" (ಕ್ರಿಮೀ. ೦೩) ; ಬೂದಿ ಜೆಡೆ ಲಕ್ಷಣಾ ತವಕಾದುವೆರಬ್ಬೊಣೆ ಶರಾಸನಂ ಕಮಟವಿಮೆಂತಾದುವೊ ಮುತ್ತುಂ ವೆಬುಸುಂ ಕೋದಂತುಟಿ ನಿನ್ನ ತಪದ ಪಾಂಗೆಂತು ಗಡಾ (ಪಂಪಣಾ. ೬-೧೨) : ಜಸುಮೆ ತವಗೆ ಮೆಯ್ಸಿರಿಯೆಂಬುದನೆಜ್ಞಿವಂತೆ ಪೂಸಿದ ಬೂದಿಯೊಳಂ . . . ಚೆಲ್ವನಾಂತು (ಕ್ರಿಶಾ. ೦೬೬) ; ಬೊಕ್ಕಣದ ಬೂದಿಯನುಃಳೆ ನುತಾಂದಿ ಮೂಗಿನೊಳ್ ಪೊಕ್ಕೊಡೆ ಸೀಂತು . . . ಪುರ್ದಿಕ್ಕುವ ಮರ್ಕಟಿಂ ನಗದ ತಾಪಸರಂ ನಗಿಸಿತ್ತರಣ್ಯದೊಳ್ (ಶಾಕ್ಷಾ. ೦೦೦೪). ೩. ಊದಾಬಣ್ಣ : 'ಬೂದಿಗುಂಬಳ' ಪರಾ. **ಬೂದ** : ೩. 'ಬೂದವೇಱು' ಪರಾ. ೪. ಊದಾಬಣ್ಣವಾಳ್ಳುದು : ತಮ್ಮೊಳು ತಾವುಸೊಪ್ಪಿ ಆ ಕುದುರೆ ಬೂದಸುಯೆಂದು ಕದ್ರುವೆಂದಳು (ಶಾಕಾಪ. ೨೩೨-೩). **ಬೂದು** : ೩. 'ಬೂದಿಗುಂಬಳ' ಪರಾ.

ಬೂದಿ ಮಾಡು = ಸುಡು ; ದಹಿಸು : ಇದು ಕೈಲಾಸಂ ಭವಾನೀ ಧವಪ ನೆಲೆ ಮನೋಜಾತನಂ ಬೂದಿ ಮಾಡಿ[ತ್ರಿ]ದಜೀಳ್ (ಪಂಪಾ. ೬-೭೨) : ಅವಪ ಕೋಪಾಗ್ನಿಯ ಲೋಪಿಸಿ ಬೂದಿಮಾಡುವೆನು (ಪಚ. ೫೩-೬೪). ಬೂದಿ ಮುಚ್ಚಿದ ಕೆಂಡ = ಮೇಲೆ ಬೂದಿ ಮುಚ್ಚಿ ಕೊಂಡಿದ್ದು ಒಳಗೊಳಗೇ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಕೆಂಡ ; ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ

ತಾಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ: ಆದೊಡಂ ಲೌಕಿಕರ ಮತಂ ತಾನಾಗಿ ಸಂತಸಂ ಬೂದಿಮುಚ್ಚಿದ ಕೆಂಡದಂತಾಗಿ ಅಂಕಣಾಜಂ ತಾನದಾಗಿ (ಚಪ್ಪೂ. ೨೦೬-೪೪); ಬೂದಿ ಮುಚ್ಚಿದ ಕೆಂಡದಂತೆ ಮುದುರಿ ಕೊತವಳನ್ನು ರಂಗ ನಿಮ್ಮೊರವ್ವಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದ (ಕೃಷ್ಣ. ೫೦). ಬೂದಿಪ್ಪುಗೆ = (ಶಿವನು ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಸುಟ್ಟ ಸಂಕೇತವಾಗಿ) ಫಾಲ್ಗಣಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯಂದು ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ : ಕಾಮನನ್ನು ಸುಟ್ಟನಂತರ ಆ ಬೂದಿಯನ್ನು ಮೈಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಬಣ್ಣದ ನೀರಿನಿಂದ ಓಕುಳಿಯಾಡುವುದು, ಹಾಡುವುದು ಈ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯಂ ಮಂಕ್ಕು ಆಚರಣೆಗಳು : "ಹೋಳಿಹುಣ್ಣಿಮೆ" (ಕ್ರಿಪ್ರಾ); (೧). [< ಸಂ. ಭೂತಿ]

ಬೂದಿಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಸಂಡುಗಾಡು ; ಶ್ಮಶಾನ : ಇನ್ನೂ ನನಗೆ ಬೂದಿಕಟ್ಟೆಗೆ ಹೋಗುವ ಕಾಲ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಹುಲಿಕಾ. ೫೬). [ಬೂದಿ+ಕಟ್ಟೆ$_{1}$]

ಬೂದಿಕುಂಬಳ 'ಬೂದಿಗುಂಬಳ' ನೋ.

ಬೂದಿಗ (ನಾ). ೧. ವಿಭೂತಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು : ಪಾರ್ವತಿ ಪುತ್ರನಂ ಕೆಡಿಪ ನಂಟುಗಲ್ಲಿನ ತೆಜಿದಿ ಬೂದಿಗರ ಪತ್ನಿ ಪಿದಾತಂ ಪರಬ್ರಹ್ಮವೇ (ಶಿಷಷ್ಟಿ. ೧೩-೬). ೨. ಶಿವ : ಪರಮಾತ್ಮ : ಅಂದಿವಳ ದೊರಾಡಾ ಬೂದಿಗ ಮೊಲ ಕಣ್ಣಿಂದ ಕೇಳೆನ್ನ ಸುದುವನೆ (ಭಾಣಾಚಾ. ೭೭-೧೬). ೩. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪೊಲತೇಶಿಯ ಬೂದಿಗನ ಕಾಳಗದೊಳ್ ಪೊಲತೇಸಿಯೊಡತಿಹದು ತೊಡಕಾಳಿನ ತೊನ್ಬಂ ಸತ್ಯ (ಪಾ. III. ಪ್ರಕರು. ೪೪-೬ ; ಸಂ. ೧೦೦೪). [ಬೂದಿ + —ಗ$_{3}$]

ಬೂದಿಗುಂಬಳ. ಬೂದಗುಂಬಳ, ಬೂದಿಕುಂಬಳ, ಬೂಮಗುಂಬಳ (ನಾ). ತರಕಾರಿಯಾಗಿ ಬಳಸುವ, ಕುಂಬಳಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಊದಾ ಬಣ್ಣದ ಕಾಯಿ : ಬೂದಿಗುಂಬಳದ ಕಾಯಂಗಡಿಯೊಳಿಟ್ಟಿರಲು ದೋದಿನಿವ ಕಂಡು ಬಸವಮ್ಮಯಿದು ಭಕ್ಷನೇ ಸಾದರದಿ ನೋಡೆಂದು ಪೇಳೆ (ಗುಹೇಶ್ವ. ೬-೨೯); ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ . . . ರಾಸ್ಕೆ, ಬೂದಿಗುಂಬಳದ ಬೇರು, ಇವಂ ಸಮಭಾಗ ಕಷಾಯಂ ಕೊಡಲು ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕ್ಕ. ೦೭೬) ; ಬೂದಿಗುಂಬಳ ಬಳ್ಳಿಗಾಧಾರವೆಂದು, ಮೊನೆಮೂಡಿದ ಮುಳ್ಳಿಳ ನೀಡಿ ಬೆಳೆವ ಪೊದೆಯಂತೆ (ಕಷ್ಟ. ೧೩-೯). ಬೂದಗುಂಬಳ : ಹೊಂಗೆಬೀಜ, ಬೂದಗುಂಬಳ, ತಿಗಡೆ, ಮತ್ತಿ, ಕುಪಮವಲ, ಬಿಮನು, ಇವಂ ಸಮತೂಕ ಜಾತಿ ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಶೀತಜ್ವರ, ವಿಷಮಜ್ವರ, ದೋಷಜ್ವರವುಂ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕ್ಕ. ೭೬). ಬೂದಿಕುಂಬಳ : ಬೂದಿಕುಂಬಳ :—ಈ ಬೀಜವಂ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಬೆಲ್ಲ ಸಹ ಕುಡಿಯಲು ಹುತವಾಗುವಳು (ಪಕ್ಕಿ. ೬). ಬೂದುಗುಂಬಳ : ಸಮಗೆ ಹುರಿದ ಬೂದುಗುಂಬಳದ ಬಿತ್ತವನ್ನು ಕೊಟ್ಟವರೆ : ನಾವು ನೋಡದ ಬಿತ್ತಿದ್ದು ತಪ್ಪು (ಪಾಪ್ರ. ೦೭೬). [ಬೂದಿ + ಕುಂಬಳ]

ಬೂದಿಬಡಕ 'ಬೂದಿಬುಡಿಕ' ನೋ.

ಬೂದಿಬಡಿಕ. ಬೂದಿಬಡಕ, ಬೂದಿಬಡುಕ (ನಾ). ೧. ವಿಭೂತಿಯನ್ನು ಬಳಿದುಕೊಂಡಿರುವವನು ; ಭಸ್ಮವನ್ನು ಲೇಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು. ೨. ಶಿವ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಬೂದಿಬಡಿಕನ ಮೆಯ್ಗೆ ಬಾವನ್ನಮಂತಿರ್ದು (ಜಾಕಪ್ಪ. ೦೭೦-೦೩). ಬೂದಿಬಡಕ : ೨. ಈಶುರ್ದರೇ ಹರಿಯಜಾರ್ದರ್ ನಮ್ಮ ದೂಜನಾ ಪುಸಣಾಜಿಂಗೆ ಬೂದಿ ಬಡಕನಾ ಬೊರೆಯನಾಲಿಸಿದನೇ (ಕಾಪ್ರ. ೩೭-೦೯) ; ಬಿನಮಗುವೇಷವ ಹಾಳ್ದ ಬೂದಿಬಡಕನಿಗೆ ಪನಿಶೆಯಾಗುವರೆ ಬಾಲೆ (ಪುಗಳ. ೦೮). ಬೂದಿ ಬಾಡುಕ : ೧. ಬೂದಿಬಡಂ[ಜಾಕಾಂ. ಡ]ಕರ ಮಾತನೆ ವಂದಿ ಸನ್ಮಾರ್ಗವೇಧಿಯ ಮಾತವ ಬೀನುಳಿದು (ಗೊಪ್ಪ. ೬-೧೧) ; ಪುಸಣಾದೊಳ್ಕೊತಪೇತಪಿಪಾಚಿಗಳೊಡನೆ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನೆನಿಸಿಕೊಂಡು ಕುಣಿಯುತ್ತಿರ್ಪ ಬೂದಿಬಡುಕ ಶಿವನಂ ಶೈರ್ಮುಗೆ ಬಂದಂತೆ ಬಿನ್ನಪರ್ (ಜಾಗಾ. ೨೮-೨೮ ಪ). [ಬೂದಿ + —ಬಡಿಕ$_{2}$]

ಬೂದಿಬಡುಕ ' ಬೂದಿಬಡಿಕ ' ನೋ.

ಬೂದಿಬಾಳೆ. ಬೂದುಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : ಬದನೆಯ ಕಾಯ ಬೂದಿವಾ[ಜಾಕಂ. ದಾ]ಳೆಯ ಹೂವ ಉಚ್ಚಶಿಕಿಪಡಿದ ಕಗ್ಗುಂಬಳದ ಕಾಯನಡಹೇಳಿ (ಸಿಷಪು. ೩-೩೨); ಬೂದಿಬಾಳೇಹಣ್ಣು . . . ಅಗಸೇವಾರದ ಒಳನಾರು ತಳಿಗೆ ಪಾಕವಿಚ್ಚಲು, ಒಳ್ಳೆಯ ಎಳನೀರ ಪಾಗ ಬಿಡುವುದು (ಪಪ್ರಿ. ೭೨); ಬಾಳೆಯ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಗುಜರಾಥಿ, ರಸಬಾಳೆ . . . ಬೂದಿಬಾಳೆ, ಸೊನ್ನಿಬಾಳೆ, ಏಣಾಬಾಳೆ ಎಂದು ಈ ಪ್ರಕಾರ ಹಲವು ವಿಧವಾದ ಬಾಳೆಯ ಕುಲಗಳುಂಟು (ಕೃಪಕ್ರ. ೦೩೩). ಬೂದುಬಾಳೆ : ಹಾದೀಕಲ್ಲಿಗೆ ತೇದ ಗಂಧಾವನಿಕ್ಕಿ ಬೂದುಬಾಳೆಹಣ್ಣು ಸುಲಿದಿಕ್ಕಿ ವಳಗೀರೋ ಬಾಲೆ ಬಂದಕ್ಕೀ ತೊಳಸ್ಯಾಕೋ (ಪುಶಪ. ೫೦). [ಬೂದಿ + ಬಾಳೆ$_{1}$ (<ಬಾಟೆ)]

ಬೂದಿಬುಕ್ಕ (ನಾ). ಮೈಗೆಲ್ಲಾ ಬೂದಿ ಹತ್ತಿರುವಂತಹುದು : ಬೂದಿಬುಕ್ಕಗಾಗಿದ್ದ ಅವನ ಮನೆಯು ನಾಯಿಗಳೂ ರಂಗ ಪುಟ್ಟರ ಮನೆಯ ನಾಯಿಗಳೂ . . . ತೂಗತೊಡಗಿದ್ದುವು (ಪುಂಚು. ೦೯). [ಬೂದಿ +ಬುಕ್ಕ$_{2}$]

ಬೂದಿಬುಧವಾರ (ನಾ). "ಕ್ರೈಸ್ತರ ಉಪವಾಸ ವ್ರತದಿನಗಳ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ (ಆ ದಿನ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಿಗಳ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಬೂದಿಯನ್ನೆರಚುವ ಪದ್ಧತಿ ರೋಮನ್‌ಕ್ಯಾತೊಲಿಕರಲ್ಲಿದೆ)" (Ash-Wednesday. ೩೦೫೨). [ಬೂದಿ + ಬುಧವಾರ]

ಬೂದಿಮೆಯ್ಯ (ನಾ). ಮೈಗೆ ಭಸ್ಮವನ್ನು ಬಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ಶಿವ : "ಎಲುಗ್ಗೆಯ ಬೂದಿಮೆಯ್ಯಂ . . . ಜತ್ತುಗದಲೆಯನೆನೆ ಸತ್ಕವೀಂದ್ರರ್ ಸಲೆ ಪೇಬ್ಪರ್ ಸ್ಮರಹರಂಗೆ ನಾಮುವಿದೆನುತುಂ" (ಕಬಿಂ. ೦೮). [ಬೂದಿ + ಮೆಯ್$_{3}$ +—ಅ$_{3}$]

ಬೂದಿಪೂಸು (ಕ್ರಿ). ವಿಭೂತಿಯನ್ನು ಧರಿಸು : ಪಾಗಶರ್ಮಾ ಬೂದಿ ಪೂಸಿದ ತಪೋಧನನಂತೆಯುಂ . . . ಅಳಿಗಣ್ಣರಂತೆ ವಿಳುವಿಳಿಸಿ ನೋಡುತ್ತುಂ ಮತದಿಂ ಪೊಜಮಟ್ಟು ನಿಂದ ಭಾಂದಸಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಂ. ೦೪೭-೦೩). [ಬೂದಿ+ಪೂಸು$_{1}$]

ಬೂದು 'ಬೂದಿ' ನೋ.

ಬೂದುಗುಂಬಳ 'ಬೂದಿಗುಂಬಳ' ನೋ.

ಬೂದುಬಾಳೆ 'ಬೂದಿಬಾಳೆ' ನೋ.

ಬೂಪಳೆ (ನಾ). ಬೂಟಾಟಿಕೆ; ನಟನೆ : 'ಬೂಪಳಗಾತಿ' ಪರಾ. [?]

ಬೂಪಳಗಾತಿ (ನಾ). ಸೋಗಲಾಡಿ; ವಿಟಕಲಾಡಿ : ಬೂಪಳಗಾತಿ . . . ವಿನೂ ಅರಿದ ಪಾಯಿ ಹಂಗೆ ಅಳ್ಳು ಕುಂತವ್ಳೆ ಇಲ್ಲಿ (ಸಚಾಸಂ. ೨೦೦). [ಬೂಪಳೆ +—ಗಾತಿ$_{3}$]

ಬೂಮ. ಬುವ್ವ, ಬೂಪ (ನಾ). ೧. ಮದುವೆಯ ದಿನದಂದು ವಧೂವರರೂ ಎರಡು ಕಡೆಯ ಬೀಗರೂ ಒಂದೇ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಪೂಡಂವ ಮೈಷ್ಟಾನ್ನದ ಊಟ : ಮದುವೆಯಂದು ವಧೂವರರು ಬೂಮ ಮಾಡುವಾಗ, ಅಳಿಯ ತನ್ನ ಎಂಜಲುಕೈಯಿಂದಲೇ ಅತ್ತೆಯ ಕೈ ಹಿಡಿದು ಅಕೆಯ ಗಂಡನ ಹೆಸರು ಹೇಳಿಸುವ ಪದ್ಧತಿಯಿದೆ (ಜಾಪ). ಬುವ್ವ : ೧. (ಎಷ್ಟು- III. ೬). ೨. (ಮಕ್ಕಳ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ) ಅನ್ನ : ಬುವ್ವ ಬೇಕೆಂದು ಮಗು ಕಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಕಾಪ). ಬೂಪ : ೧. ಇದೆ ಕಂದು ಮುಂದಿಟ್ಟರಂದು ಬೂಪವನಲ್ಲಿ ಭರನ ಕಂಡಲ್ಲದಿನ್ನೆನಗೂಟವಿಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಎನುತ ನಡೆತ್ತಂದಳಾಮುವದಿಂದ ಶಿವನೆಡೆಗೆ (ಕಪಂ. ೨೬೨-೦೦೬); ತದನಂತರಂ

ಬೂಮಮನಭ್ಯಾಸದಿಂ ಬಲಿಯಮರೆಸವನರಲಸಜ್ಜೆಬನೆಯೊಳಿರಿಸಿ (೯೯೫೫-೦೬-೪ ೪) ; ಬೂವಕ್ಕವಸರಮಾಗಲ್ ಪಾವನತರಮಾದುದೊಂದು ಮಂಗಳಾಜವಮಂ ಪೀವರಮಂ ತಂದಿರಿಸೆ ವಧೂವರರ್ಗೊಂದಾಗಿ ಕೊಳ್ಳಿದರ್ ಮುದದಿಂದಂ (ಜಾತಕ. ೦೦-೦೬). ಬುವ್ವದ ಪೂಜೆ = ವಧೂವರರಿಗೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಭೋಜನ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ ಮತ್ತು ಅನಂತರದ ಊಟದ ಸಮಾರಂಭ : (೧೫೬೫. XVII. ೫೧). ಬುವ್ವದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ = ವಧೂವರರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಉಡುಪು ಮಂಂತಾದುವುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ : ವಸ್ತ್ರಗಾರಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಬುವ್ವದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಅತ್ತಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಇವುಗಳ ಮೆರವಣಿಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಡಿನ ಕಡೆಯವರು ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಎಲ್ಲಾ ಉಡುಗೆರಗಳನ್ನೂ ಇಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ (ಕರ್ನಾ. ೬೦). [< ಸಂ. ಭೂಮನ್./ತಮಿ. ಪುವ: ತೆಲು. ಬುವ್ವಮು./ಮರಾ. ಭೂಮ]

ಬೂರ, ಬೂರಗ, ಬೂರಗೆ, ಬೂರಲ, ಬೂರವ, ಬೂರುಗ, ಬೂರುಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಅರಳೆ; ದೂದಿ : ಶಾಲ್ಮಲಿ : ಸಸ್ಯ ಭಕ್ಷಿ ಎಲವದ ಕಾಯ ಫಲದಂತೆ ನೋಡಯ್ಯಾ ಹೊಱಗೆ ಹೆಂಪು ಒಳಗೆ ಬೂರವಯ್ಯ (೪೪೫೦. ೩೦೯-೧೦); ವೀರತಪ್ಪಿನಿಂದಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ ಹಿಮವೇಜಮುಂಗದೊಳ್ ಬೂರವಮನೊಟ್ಟಿದುಂತಲೆಯೆ . . . ಬೆಳ್ಳವಾಸದೊಳ್ (೪೪೫೪. ೯-೨೦); ಅರಯ್ಕ ಲಘು ವಪ್ಪದಾ ಹುಲ್ಲು ಹಲ್ಲಿಂದ ಬೂರವಱಿಲಘುವಲಾ ಬೂರವಿ ಲಘುವಪ್ಪ ರಾರಿನಲು ಯೂಚನೆನಲ್ಕೆ (೨೯೯೪. ೪-೨೫-೨೫). 'ಕೆಂಬೂರ' ಪರಾ. **ಬೂರಗ :** ಬೂರಗದ ಮರದ ಹುರುಪನ್ನೂ ಅರಿಸಿನ ನೀಲೀಬೀಜ ತ್ರಿಫಲಂಗಳನ್ನೂ ಜೊರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ ಮದ್ಯವೆರಸಿ ಹತ್ತಿಯ ಗಿಡಕ್ಕೆ ಲೇಪನಂಗೈದು (೪೪೦೨. ೪೭೬-೦೬); ಬೂರಗದ ಮರದ ಕೆಳಗೆ ವಿಶ್ರಮಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತ . . . ಈ ಸುಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆದಳು (೪೪೦೬. ೦); ಪೆಳಲು ಬೂರಗಕ್ಕಿಲ್ಲ ಕೂಗಿಗೆ ನೀತಿಮುಲ್ಲ (೧೪೮). **ಬೂರಗೆ :** 'ಬೂರಗೆಬಂಕೆ' ಪರಾ. **ಬೂರಲ :** ಪ್ರಯೋಜನವಲ್ಲದ ಬೂರಲದ ಮರದ ಹೂವ ನೋಡಿ ಗಿಡುಗಳ ಸಮೂಹ ಮುಂದಕ್ಕೆಯ್ದದೆ (೪೪೫೦. I. ೫೦೬-೬ ೪೪೯) ; ನಮ್ಮ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ನನ್ನನ್ನು ಬೂರಲದ ಹೂವಿಗೂ ಸೊಟ್ಟ ಸೋರೆ ಗುಂಬಳಕಾಯಿಗೂ ಹೋಲಿಸಿ ಉಪಹಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (೨೪೯೪. ೨೫೬). **ಬೂರವ :** ಎಲವದ ಬೂರವನೊರಳೊಳ್ ತುಂಬಿಡೆ ತವ್ಮರ್ಣ ಬಿಡದ ತೆಜದಿಂ (೪೪೫೦. ೫-೦೦೬). ಬೂರುಗ್ಕ: "ಜಿಚ್ಕಿಲಾ . . . ಶಾಲ್ಮಲೀ—ಜಿ ಬೂರುಗದ ಗಿಡ, ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕೀ ಹತ್ತಿಗಿಡ, ಬೆಂಡುಹತ್ತಿಗಿಡ, ಎಲವದ ಮರ" (ಕಿರಾ.೦೬. ೬೫೫) ; ಜಗದೊಳಗೆ ಲಘು ತಿಷ್ಮಮದಱಿಂ ಲಘು ತೃಣಂ ತೃಣದಿಂದೆ ಲಘು ಪೆಱ ಲಘು ಶಿರೋಜ ಶಿರೋಜದಿಂ ಲಘು ಬೂರುಗ (೪೦೬೫. ೬-೫೫) ; ಬೂರುಗದ ಚಕ್ಕೆ, ಬೂರುಗದ ಎಲೆ ಇವುಗಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ . . . ವಿಲಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಪಾಕವಿಕ್ಕೆ ಆರೆದು ಕೊಡಲು ಧಳ್ವರ ವಿಮುವುದು (೪೪೬. ೬೧) ; ಬೂರುಗದ ಮರ ಗಿಣಿ ಕಾದ ಹಾಗೆ (೧೪೮). **ಬೂರುಗೆ :** 'ಬೂರುಗೆಬಂಕೆ' ಪರಾ.

ಬೂರದ ಹಾಸು = ದೂದಿಮರವ ಅರಳೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹಾಸುಗೆ : ಸುಡುವ ಬೆಂಕಿಯ ಕುದಿಯ ಮೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒದರಿಸಿ ಪಾಣಿಮಾಡಿದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬೂರದ ಹಾಸು ಹಾಕಿ ನೀರಿನ ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ನಾರಿಯರೆಲ್ಲರು . . . ಮಲಗಿರಲಾಗಿ (೪೦೪೫೫. ೫೦-೬೦೦). **ಬೂರಲ ಅರಳೆ, ಬೂರುಗದ ಅರಳೆ** = ದೂದಿಮರದ ಅರಳೆ.—**ಹಪ್ಪಿ :** ಬೂರಲ ಅರಳೆಯ ವಿದುಮಾದ ದಿಂಬಿಗೆ ಮಲಕನ್ನು ಆಸರೆಯಾಗಿರಿಸಿ ಮಲಗಿದ್ದೆ (೪೦೪೫. ೦೦) : ಅವರ ಮಹಾತ್ಮಿಗಳು ಬೂರುಗದ ಅರಳೆಯಂತೆ ಹಗುರವಾಗಿಲ್ಲ. ಮಪ್ಪುದಂತೆ ಘನವಾಗಿವೆ (ಶಾತಕ. ೫೦). **ಬೂರುಗದ ಹತ್ತಿ** = ಬೂರಲ ಅರಳೆ : ಬೂರುಗದ ಹತ್ತಿಯ ಮೃದುವಾದ ಹಾಸುಗೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿದ ಕೂಡಲೆ ನಿದ್ರೆ ಹತ್ತಿತು (೪೫೨). [ದೇ.ಗ ತಮಿ. ಪೂಲ್, ಪೂರಾ. ಪೂಳ್ಕೆ ; ಮಲ. ಪುಲ ; ಕುಡು. ಬೂರಿಗ್, ಬೂರುಗ, ದೋರ ; ತೆಲು. ಬೂದಗ, ಬೂರುಗ, ಬೂರುಗು, ಬೂರುವು ; ಪಡೆ. ಬೂರು]

ಬೂರಗ 'ಬೂರ' ನೋ.

ಬೂರಗಬಂಕೆ 'ಬೂರಗೆಬಂಕೆ' ನೋ.

ಬೂರಗೆ 'ಬೂರ' ನೋ.

ಬೂರಗೆಬಂಕೆ, ಬೂರಗಬಂಕ, ಬೂರುಗಬಂಕ, ಬೂರುಗೆಬಂಕೆ (ನಾ). ಎಲವದ ವೇಣ ; ದೂದೀಮರದ ಹಗಿನು : "ಜಿಚ್ಕಿ. ಶಾಲ್ಮಲೀ. ವೇಷ್ಟಃ — ೩. ಬೂರಗೆಬಂಕೆ ಹೆಸರು ; ಎಲವದ ವ್ಯಾಣ" (ಕಿರಾ.೦೬. ೦೫೬). **ಬೂರಗಬಂಕ :** "ಜಿಚ್ಕಿ—ಗಂಜಿ, ಬೂರಗಬಂಕ" (ಕಿರಾ.೦. ೨೫೫). **ಬೂರುಗಬಂಕ :** (ಕ). **ಬೂರುಗೆಬಂಕೆ :** (ಕ).

[ಬೂರಗೆ (< ಬೂರ) + ಬಂಕೆ]

ಬೂರಣ, ಬೂರಣೆ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಹುಳುಹಿಡಿದು ಜೊಳ್ಳಾದುದು : ಪಾಂದುವನಡಿಗುಟ್ಟಂ ಪುಲು ತಿಂದುವಪಡೆಯೊತ್ತಿ ದೆಂದುವಂ ಬೂರಣಮು(ದಿ)ಂ ಕಂವಿದುವಂ ಪೊಳೆಪೋದುವನೆಂದಂ ಕಟ್ಟಲ್ಕೈವೇಡ ಖಾ(ಬಾ)ಣದಿಗಳಂ (೪೪೫೫. ೬-೫೬). **ಬೂರಣೆ :** ಬೂರಣೆಯಾದ ಕತಲೆಯು ತಿಂವರೆ ನಾಯಿವ ನೀರ ಕುಡಿದರೆ ನಾಯಿವ ಕವಳವ ಕೊಂಡರೆ (೪೪೫೫. ೬೬-೬). 'ಬೂರಬೂರ್ಕಿ' ಪರಾ. [?]

ಬೂರಲ 'ಬೂರ' ನೋ.

ಬೂರವ 'ಬೂರ' ನೋ.

ಬೂರವಪ್ಪಟ್ಟಗೆ (ನಾ). ಮೇಲೆ ಹೊದ್ದುಕೊಳ್ಳುವ ವಸ್ತ್ರ : "ಬೂರವಪ್ಪಟ್ಟಗೆ ಬೃಹತಿಕಾಸಂಜ್ಞಿಕಂ" (೪೪೬.೫೫೮. ೬೬-೨೦). [< ಸಂ. ಬೃಹತಿಕಾ ?]

ಬೂಳವಡ (ನಾ). ದೂದಿಮರದ ಹತ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬಟ್ಟೆ : ಅಂಬುಜವೇತ್ರದರ್ಶಳ ಘನಸ್ತನದೊತ್ತು ನಿತಂಬದೊತ್ತು . . . ದಿಂಕಂಬಡಿದಿರ್ದ ತೆಳ್ಗದಪಿನೊತ್ತು ವಿಟರ್ ಪೆಱ್ ಕಾವುವಲ್ಲದೀ ಕುಬಳ ದಟ್ಟ ಬೂರವಡವೆಂದಿವ್ ಕಾವುವೆ ತೀಚಕಾಲವುಂ (೪೦೬೫. ೦೦-೨೦೦). [ಬೂರ + ಪಡ್ಕ]

ಬೂಸಾ (ನಾ). ನಯವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಸಕ್ಕರೆ : ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಬೂರಾಸಕ್ಕರೆ ತಯಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕ್ರಾಚಾ. I. ೧೦೨) ; ಹನ್ನೆರಡುದಿನಗಳೂ ಬೂರಾಸಕ್ಕರೆ, ಹೂ, ಗಂಧವನ್ನು ಹೊತ್ತು, ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಬಾಬುದ್ಯುಪ ವಿಗ್ರಹದ ಮುಂದೆ ನಿಂತು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುಗಚಾಂ. ೦). [— ಹಿಂ. ಬೂರಾ, ಭೂರಾ]

ಬೂರುಗ್ಕ 'ಬೂರ' ನೋ.

ಬೂರುಗ್ಕ 'ಬುರುಗು' ನೋ.

ಬೂರುಗಬುಂಕ 'ಬೂರಗೆಬಂಕೆ' ನೋ.

ಬೂರುಗೆ 'ಬೂರ' ನೋ.

ಬೂರುಗೆಬಂಕೆ 'ಬೂರಗೆಬಂಕೆ' ನೋ.

ಬೂರುಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಭೂತಾಳೆ ಬೂರುಡೆ ವಿಟ್ಟುಲಿಯಂ ದಿಂಡ ಪಾತಂಗ ಮುಗುಳಿಯ ಪಾರನು . . . ಅಲ್ಲಿಹವು (೪೪೫೫. ೦-೫೦). [?]

ಬೂರ್ಜವಾ 'ಬೂರ್ಜ್ವಾ' ನೋ.

ಬೂರ್ಜ್ವಾ, ಬೂರ್ಜವಾ (ನಾ). ೧. ಮಧ್ಯಮ ವರ್ಗದ ಜನತೆ ಮತ್ತು ಆ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಎಲ್ಲ ನಡವಳಿಕೆಗಳೂ

ಬೂರ್ಜ್ವಾ ಮಟ್ಟವನ್ನು ಮಿರಿಸೋಗಿಲ್ಲ (೧೯೨). ಬೂರ್ಜ್ವಾ : (ಗು). ವಿ. ಮಧ್ಯಮ ತರಗತಿಯ : ಈ ಬೂರ್ಜ್ವಾ ಗವರ್ನ್‌ಮೆಂಟು ಹೋಗಲೇಬೇಕು (೫೬೩೦೮- ೦೩). [<ಫ್ರಾ. Bourgeois]

ಬೂರ್ಜೀಸು 'ಬರ್ನಿಸ್' ನೋ.

ಬೂಲ, ಬೂಲು (ನಾ). ೧. ಶರೀರ; ದೇಹ : ಮೈ : ನಿನ್ನ ಈ ಕರೀ ಬೂಲಕ್ಕೆ ಯಾಕೋ ಈ ಬೆಳಬಟ್ಟೆ? (೫೮೫೦. ೧೨). ಬೂಲು : ವಿ. (ಕರಾ) ನಡು ; ಸೊಂಟ. [?. / ತೆಲು. ಬೂಲು=ಮರದ ಕಾಂಡದ ಮಧ್ಯದ ನಿಸ್ಸಾರವಾದ ಭಾಗ]

ಬೂಲು 'ಬೂಲ' ನೋ.

ಬೂವ 'ಬೂಮ' ನೋ.

ಬೂವಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಇನಿತು ಮಣ್ಣ ಬಿಮಿದ ಪ್ರಭುಗಳಂತನಾಮ ಬೂವಗಾವುಂಡ ಪಡಿಲುಮ್ಮ ಪಡುದೆಮ್ಮ (ಎಕ್ಷ. ೪- ೦೮೫. ೫೧-೦೭; ಕು. ೩೦೦). [ಬೂವ+ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ)]

ಬೂವಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪಂಚ್ಚಿಯರ ಬೂವಮ್ಮನ ಮಗಂ ಬಿದಿಯಾಯ್ತ ತುಜುವನ್ನಿಕ್ಕಿಸಿ ಕಾದಿ ಸತ್ತು (ಎಕ್. II. ೬೯೨-೬; ೫೬೯); ಪತ್ತುಗದ್ಯಾಣ ಪೊನ್ನುಂ . . . ಭತ್ತಮುಮಂ ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲಕ್ಕಂ ಸಾಸನದಾಗೆ ಬಿಟ್ಟರ್ ಬೂವಯ್ಯನ್ಕೈರಂ (ಎಕ್.1(೩). ೧೭-೦೦; ೧೭೫ ೭೫). [ಬೂವ + ಅಯ್ಯ]

ಬೂವಿ, ಬುವಿ(ನಾ). ಧರಣಿ ; ಭೂಮಿ : "ಏಳೆ, ಪೊದವಿ, ತಿರೆ, ಧರೆ, ಧಾತ್ರಿಯಿಳೆ, ಬೂವಿ, ಬುವಿ-ಈ ೭ ಭೂಮಿ" (೪೫೫. ೫೫-೨೦೨); ಪುಣಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಂ . . . ಭೂವಿ-ಬೂವಿ (೪೫೮. ೫೭೭ ಕ್ರಿಯೆ): ಬೂವಿಯೊಳ್ಜಿ ನೀನೆ ಸಕಲಮಾವ್ಮೆ ಸುತನ್ನೇ (೫೫೦೭. ೨-೫-೧೦): ನಿನ್ನನ್ನರಂ ಬೂವಿ ಬಿರಿದಿನ್ನುವೇಕೆ ನುಂಗಲೊ ?(೪:೫೫. ೨೯_೦). ಬುವಿ: "ಧರೆಗಂ ತಾಂ ಬೂವಿಯುಂ ಬುವಿಯುಮೆಂದೆನುತುಂ" (೪೫೮. ೧೭); ದುಮತಿಜನಸಂಸ್ಪರ್ಶತನುಮೀ ಬುವಿಗೆ ಬಯಸುತೆ ಹಾಯೆನುತ ಜನನಿಪಹ ಪೆಱ್ ಮಱುಗಿತ್ತು ತದ್ರಾಜಾವಸಾನದಲಿ (೪:೫೦೫. ೩-೨); ಬುವಿಯುಲ್ಲಿ ಕಾಸುಮದೋಳ್ ರಿಂಗದಾಕೃತಿ ತಾಳ್ದು ತವೆ ಮೆಜ್ಜವಿತರ್ಪುದೀ ಕರವೀರ ಪುಷ್ಪವೃಕ್ಷವೆ (ಶ್ರೀಕೂ. ೩-೩೨): ಇಳೆಯೆ ನೀಧ ಆಳಿಯೆ ಪೋವ ಬುವಿಗೆ ದಿವಿದು ಶನ್ನಿ! (೪೫೯೮. ೫೦-೩). [<ಸಂ. ಭೂಮಿ]

ಬೂಷ್ಟು (ನಾ). (?): ತಂಬುವಿಗರೊಳ್ಕಣ ೦ ಶಬ್ದಿಗರೊಳ್ಕಣ ೦ ಜಗತಿದು ಬೂವುಗಳೊಳ್ಕಣ ೦ ಅವರೊಕ್ಕೆಲೊಳ್ಕೀಸ ೦೧ (ಎಕ್. VII. ೪೫೦೦. ೧೧-೩೫: ೧೦೧೪). [?]

ಬೂಷಲು 'ಬೂಜ್ಜು' ನೋ.

ಬೂಷ್ಟು 'ಬೂಜ್ಜು' ನೋ.

ಬೂಸ, ಬೂಸಿ (ನಾ) ೧. (ದನಕರುಗಳು ಕುಡಿಯುವ ಕಲಗಚ್ಚಿನೊಡನೆ ವಿಂಶ್ರ ಮಾಡುವ) ಧಾನ್ಯದ ಹೊಟ್ಟು; ತವುಡು; ಉಮ್ಮಿ : ಹೇರಿ ಕೊಮ್ಮ ಜಿನಿಸು ವಿದಳ ಬೂಸ ಅಕ್ಕಿ ಭತ್ತ ರಾಗಿ ಉಪ್ಪು ಬೆಲ್ಲ ಎಣ್ಣೆ ತುಪ್ಪ ಮುನ್ನಾದ ಜಿನಿಸುಗಳನೂ ಕಾಲಕಾಲಂ ಪ್ರತಿಪುಲ್ಲೂ ಪೇನಿ ತಮ್ಮ ಕೊಣ್ಣು (೦೪. VIII. ೬೯೫೫. ೮೨-೨೦ : ೧೮೭೭) : ಇಲ್ಲಿದು ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಬೂಸದ ವ್ಯಾಪಾರವಾದರೂ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಡಯುತ್ತಿದೆ (೪೫೦೦೫. ೬-೦೫೭). ವಿ. ದಿನಸಿ : ಧಾನ್ಯ ; ಕಿರಾಣಿ : (೪). ಕಿ. (ಆಲಂ) ಸತ್ವವಿಲ್ಲದುದು ; ಹುರುಳಿಲ್ಲದುದು ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದು : ಈ ಬರವಣಿಗೆ ತೀರಾ ಬೂಸ ಎನಿಸಿತು (೭೫೫). ಬೂಸಿ : ಕಿ. ತಥ್ಯವಿಲ್ಲದುದು ; ಸತ್ಯಪೂರವಾದುದು ; ಜಳ್ಳು : ನೀನು ಹೇಳಿದ್ದೆಲ್ಲಾ ಬರೀ ಬೂಸಿ (೫೫೫).

[<ಹಿಂ. ಭೂಸಾ, ಭೂಸೀ; ಮರಾ. ಭುಂಶೀ, ಭುಂಸಾ. ಭೂಂಸ್; ಭೂಸ್; ಬಂಗಾಲಿ. ಭೂಶಿ; ಗುಜ. ಭುಸೋ, ಭುಸ; ಜಂಜಾಬಿ. ಭುಸ್./ ಸಂ. ಬುಷ. ಬುಸ./ತೆಲು. ಬೂಸ]

ಬೂಷಣ (ನಾ). ಅಲಂಕಾರ; ಭೂಷಣ: ಈಗಳ್ ರಾವಣನ ಬಲಮೊಳ್ ಮಲೆನಾಡ್ಗಿಗರ ವಂಡೊಂದುಬ್ಬಿದುದು ಇವರ್ಗಾಳ್ಕಲಕರ್ದಂತೆ ಕೈದುಗಳಂ ಬೂಷಣಂಗಳುಮಿಲ್ಲಂ (೭೮೫೫. ೫೬-೩೬). [< ಸಂ. ಭೂಷಣ]

ಬೂಸರು 'ಬೂಜ್ಜು' ನೋ.

ಬೂಸಲು 'ಬೂಜ್ಜು' ನೋ.

ಬೂಸಿ 'ಬೂಸ' ನೋ.

ಬೃಂದ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪೆ ; ಸಮೂಹ : "ನಿಕುರುಂಬಂ ನಿಪಹಂ ವ್ರಜಂ ಸಮುದಯಂ ಬೃಂದಂ ಚಯಂ . . . ಸಮೂಹಂ ದ್ಯಾತಮೀಕಾರ್ಥಕಂ" (೫೮:೩೫೫. ೦೦೨-೩೬) ; ಅದೆಂತುಚಿತವಾಕ್ಕುವಾತ್ಮಗುಣಬೃಂದವಿಂತೀ ಜಗತ್ಕದೆಂತು ನಯನೋತ್ಸವಂ ಸತತವಾಕ್ಕುದುಣಾಗೆ ಪುತ್ರದಿಂ ನಿಜಶರೀರಮಂ ಸಲಿಸಲೆಯ್ದುದೀ ದೇವಿಯರ್ (೫೫೦೫೫. ೧೦೩). : ಅರಿ ಭೂಪಾಳತಿ(ತಿ)ರೀಟತಾಟಿತಪದ ಸ್ಫಾಲ್ಪಿಸನ್ಮೌದ್ರಿತೋರ್ವರೆಗೊರ್ವ್ವಾ ಪತಿ ಸಂದ ವಂದಿ ಬುಧ್ಯಂದಕ್ಕೆಂದುಪೊಂದಂದದಿಂ ಪಿರಿದೀಪಂ (೪೫. XXVIII. ೫೨-೦೦; ೧೦೫೭). 'ಬೃಂದಗಾನ' ಪರಾ. ವಿ. ರಾಶಿ ; ಒಟ್ಟಲು. [ಸಂ.]

ಬೃಂದಗಾನ (ನಾ). ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ಹಾಡುವ ಹಾಡು: ವೃಂದಗಾನ: ಅವಳ ಸಂಗೀತ ಬೃಂದಗಾನರೂಪದಲ್ಲೇ ಪ್ರಗತಿಯೊಂದಿದೆ (೫೫೫೫೦. ೦೮೭). [ಸಂ.]

ಬೃಂದಾರಕ (ಗು). ೧. ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ; ಸ್ವರ್ಗದ : ಮರ್ತ್ಯದಿಂ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವೊಂದು ಬೃಂದಾರಕವಿಮಾನವೆನೆ ಚಿತ ಹೂಡಿ ನಿಂದುದು ವಸಧವೇಲೆಯಲಿ (೫೫೨೦೫. ೬೯-೨೯೫೫). (ನಾ). ೨. ದೇವತೆ: ಅಮರ ; ಸುರ : "ಭುಭುಗಳುಂ . . . ಅಮರ್ತ್ಯ ಬೃಂದಾರಕ ಸುರರ್ವ ನಾಕಸದನಂ . . . ವಿಬುಧರ್ಗ್ ನಾಮಂ" (೫೫೦೫. ೩-೬); ಬೃಂದಾರಕ ರೋರೊರ್ವರ್ಗೊಂದುಕಸಸ್ಯಳರಸಿಕರವಮಂ ಕೆಯ್ಯೊಳ್ಳೀ ತಂದೀವ ಕೊಳ್ಳೆ ಸಂಭ್ರಮದಂದಂ ಪೋಲ್ತಪ್ಪು ಕಂದುಕಕ್ರೀಡಿತಮಂ (೫೦೨೫. ೦೩-೦೫೯); ನೈರಾತ್ಮದಿಂದಂ ವೃಷಿ ತೋರ್ಪಪೋಲಾಶಾಮರೀಟಿ ತಾಂ. ಬೃಂದಾರಕಂ ಮೈದೋರ್ದನೆಂಪರ್ದನ್ (೬೫೫೫೫. ೫೫೫-೭೦). [ಸಂ.]

ಬೃಂದಾರಕತರು (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ಮರ ; ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ : ತೀರ ಪಮೀರುಮಾಕರಂ ನೀರೊಳ್ಪತಿವಿಂಬಿಸಿದೊಡೆ ಪೋಲ್ತುದು ತತ್ಕಾಸಾರಂ ಬೃಂದಾರಕರುವಾರವನೊಳಕೊಂಡು ಪೆಂಪುವಡದಯುಧಿಯಂ (೫೫೫೭೮. ೨-೭೭). [ಸಂ.]

ಬೃಂದಾರಕಮುನಿ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಮುನಿ; ದೇವರ್ಷಿ: ನಾರದ: ಬೃಂದಾರಕಮುನಿ ಭಗವತ್ಪದಾರಜ್ಞಾನಿಗಳೊಳಗ್ಗಗಣ್ಯ ನೀನೇ (೫೫೦೭೮. ೬-೦೦). [ಸಂ.]

ಬೃಂದಾವನ (ನಾ). ೧. ಗೋಕುಲದ ಬಳಿಯ ಒಂದು ಪವಿತ್ರಕ್ಷೇತ್ರ: ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನಾದ ಕೇದಾರರಾಜನ ಮಗಳಾದ 'ಬೃ(ವೃಂ)ದೆ' ಎಂಬುವವಳು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಅಂಶದಿಂದ ಜನಿಸಿ, ದುರ್ವಾಸಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಡೆದು, ವಿರಕ್ತಳಾಗಿ ಅರುವತ್ತು ಸಹಸ್ರವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿ, ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ ತನಗೆ ಪತಿಯಾಗಬೇಕೆಂದು ವರವನ್ನು ಕೇಳಿದಂದರಿಂದ ಅವಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ಕೃಷ್ಣನು ಬಹಳ ಕಾಲ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವಳೊಂದಿಗೆ ಸುಖವಾಗಿದ್ದನೆಂದೂ, ಅವಳಿದ್ದ ವನಕ್ಕೆ 'ಬೃಂ(ವೃಂ)ದಾವನ' ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತೆಂದೂ ಪುರಾಣಕಥೆಯಿದೆ: ಈ ವನವು ನೀಲಂ ನಾನಾವಿಧ ವಿಕಸಿತಮಶಯ್ಯೆಯೊಳ್ ರಮಿಯಿಸು

ಬೃಂದಾವನದೊಳಿಂದ್ರವನವಿಧಾವಿಯೊಳಗಲದೆ ಸುಗಂಧಜಾತಳಗಂಧಿ: (ಕಾಂಡಿಪು. ೫-೧೭೦); ದೂಡಬರಾಯ ಬೃಂದಾವನದೊಳು ವೇಣುನಾದವ ಮುಡುತಿರೆ (ಕಬ. ೨೦೦ ಪದ್ಯ); ಬೃಂದಾವನದೆದೆಯ ವಿಡಿದು ಬಾಹು ಕೊಳಲ ಮೆಲ್ಲುಲಿ (ಕಬಹು. ೬೪-೦೭). ೨. ಪೂಜೆಗಾಗಿ ತುಳಸಿಯು ಗಿಡವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕಟ್ಟಿ ಬೆಳೆಸುವ ಸ್ಥಳ: ತುಳಸೀಕಟ್ಟೆ: ಮಾಡೋದು ಅನಾಚಾರ, ದುನೇ ಮುಂದೆ ಬೃಂದಾವ (ಗಾಡಿ). ೩. ವೈಷ್ಣವ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ಸಮಾಧಿಸ್ಥಳ: ಭಾರತೀಯ ಯತಿಗಳ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಸಶರೀರರಾಗಿ ಬೃಂದಾವನಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದವರಲ್ಲಿ ವಾದಿರಾಜರು ಮೊದಲನೆಯವರು (ಕಷಾ. ೦೬೨). [ಸಂ.]

ಬೃಂದಾವನಸ್ಥ (ನಾ). ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದವನು: ಬೃಂದಾವನಸ್ಥರಾದ ಮೇಲೂ ಅಂದಿನಿಂದ ಇಂದಿನವರೆಗೆ . . . ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರುವವರು ವಾದಿರಾಜರು (ಕಷಾ. ೦೬೨). [ಸಂ.]

ಬೃಂದಾವನಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಬೃಂದಾವನಿಯು . . . ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಡುವಂತಹದು (ಪಾಪ್ರ. ೦೪೯). [ಸಂ. ಬೃಂದಾವನೀ ?]

ಬೃಂದಿಗ (ನಾ). (ಬಂಧುಗಳ) ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿರುವವನು; ಕುಟುಂಬಿ: ಉಡುರಾಜಂ . . . ನೆಲಸೆ ವಿಶ್ವಾಸದೊಳ್ ವಿಶ್ವಮಾ ಪಡೆಗುಂ ಬೃಂದಿಗಸಖ್ಯಂ (ಪಾಕ. ೦೬-೬). [ಬೃಂದ + —ಇಗ]

ಬೃಂದಿಷ್ಠ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಮನೋಹರತೆಯನ್ನುಳ್ಳದ್ದು: "ಬಹಳ ದುನೋಹರವಾದುದು ಬೃಂದಿಷ್ಠವು ಎಂದರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ" (ಕಾಶಾ. ೦೬. ೨೫೬). ೨. ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು: ಕಷ್ಟ ಭುಷ್ಟ ಕನಿಷ್ಠ ದಕ್ಷಿಣೇಸಮ್ಯೂಯಿಷ್ಟಬೃಂದಿಷ್ಠ ನಾದಿಷ್ಟೋತ್ಕೃಷ್ಟಸಿಷ್ಠದಾಧ್ವರಹರಂ . . . ರಕ್ಷಿಕೈ ವಿ.ರೇಶ್ವರಂ (ಪಾಪ್ರಶ್ವ. ೦-೬). [ಸಂ.]

ಬೃಂದೆ (ನಾ). ೧. ತುಳಸಿಯಂ ಗಿಡ. ೨ = ಬೃಂದಾವನ ೧: ಎರಡು ಎಲುಬಿನ ಗೂಡು, ಒಂದಾದೊಡನೆ ನೋಡು, ಹಿಂದಿನಾ ಬಡುಗಾಡು ಬೃಂದ ಮಾಯ್ತು (ಪಾಂಚಾ. ೬೪-೦೬). ೩. ಕಾಲನೇಮಿಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಮಗಳು; ಜಲಂಧರ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಂಡತಿ: ೪. ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನಾದ ಕೇದಾರರಾಜನ ಮಗಳು. ೫. ರಾಧೆಯ ಹದಿನಾರು ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. [ಸಂ. ಬೃಂದಾ]

ಬೃಂಹಿತ (ನಾ). ಆನೆಯ ಘೀಳು: "ಬೃಂಹಿತಮದು ವಾರಣಾ ಶಬ್ದಿತಂ" (ಜಿಪು. ೬೮. ೦೦-೬೬); ಆ ವಿಜಯಪ್ರಯಾಣಭೇರೀನಿನಾದಮುಂಭೋಧಾರಗಂಭಿ: ರಾಂಭೋಧರಸ್ತನಿತ ಬಹಳಸ್ಫೂರ್ಜಿಗಳಪ್ಪ ಮದಸ್ತಂಬೇರಮ ಬೃಂಹಿತಂಗಳಿಂದಂ . . . ಸಂದಣಿಸಿ (ಪಂಪ. ೦೬-೮೫ ಪ); ಕಾರಿ ಮುಂಗಿಲ ಮೊಳಗಂ ಮುಸುಳಿಸಿ ಘೀಳ್ಗೆತ್ತು ಬೃಂಹಿತಂ ಕಾಸಸದೊಳ್ (ಸಂಶಾಪಾ. ೦೦-೦೫೬): ಒಂದು ಕಡೆಯಲಿ ತಟಿಗಳ್ಬುರ ಒಂದು ಕಡೆಯಲಿ ರಥದ ಚೀತ್ಕೃತಿ ಕರಿಯ ಬೃಂಹಿತವೆ (ಕೌಶಾ. ೫೫-೦೦). [ಸಂ.]

ಬೃಂಹಿತಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಘೀಂಕಾರ ಮಾಡು; ಘೀಳಿಡು: ದಿಕ್ಕುಂಭಿಗಳ್ಬೃಂಹಿತಂಗೆಯ್ಯುಂಗುಡಿಗಳ್ಗಡದು ಪೊಯ್ದು ಮಾಮಸಂ ಮಸಗಿ ಕೋಲಾಹಲಂ ತನಿಸಗಿ . . . ದೆಟ್ಟ ಸಿಳ್ಳೆ ಕುಬ್ಜಬೆಮ ದುಷ್ಪ್ರಜಂಗಳಂ (ಪಾಪ್ರ. ೬-೨೦ ಪ). [ಬೃಂಹಿತ + ಕೆಯ್,]

ಬೃಂಹಿತಧ್ವನಿ (ನಾ). ಆನೆಯು ಘೀಳಿಡುವ ಶಬ್ದ: ಮದಗಜಬೃಂಹಿತಧ್ವನಿ ತುರಂಗಮ ಹೇಷಿತಘೋಷ[ಪೂರ]ದಮೊರ್ಮೆ ದಲೆ ಪರ್ಯೂಧಿವಿಂಧ್ಯಸಮಹಾ ರವಮುಂ ಗೆಲೆ (ಪಂಪಾ. ೬-೫೬); ರಣವಾದವಂತಿಗಳ ಹೇಷಾರವಂಗಳಂ ಬೃಂಹಿತಧ್ವನಿಗಳಂ . . . ರಣತಿಬಿರಮೆಸೆದತ್ತು (ಪಾಪ್ರ. ೦೬-೪೬). [ಸಂ.]

ಬೃಂಹಿತೆ (ನಾ). = ಬೃಂಹಿತ: ಕರಿಯ ಬೃಂಹಿತೆ ಕೇಳಿ ಮದದಿಕ್ಕರಿಗಳೆಲ್ಲಿ ದವೆ (ಕೌಶಾ. ೪೦-೪). [ಸಂ. ಬೃಂಹಿತ]

ಬೃಂಹಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಬೃಂಹಿತಂಗೆಯ್: ಸಿಂಹನಾದಕೆ ಸೆಡೆದತ್ತಿಲ್ಲ ಕದಲುತ ಬೃಂಹಿಸುವಾನೆಯೊಡ್ಡಿನೊಳು ಸಿಂಹಪರಾಕ್ರಮನಿದಿರೆಮ್ದು ಕಂಡನು (ಪಚಿ. ೨೨-೨೬). [(ಸಂ. ಬೃಂಹಣ) + — ಇಸು]

ಬೃಗ 'ಭಿಕ್ಷ್' ನೋ.

ಬೃಸಿ (ನಾ). ಯೋಗಿಗಳ ಆಸನ: "ಪ್ರತಿಗಳ ಆಸನವು ಬೃಸಿ (ಬೃಸಿ) ಯೆಂಬುದು" (ಪಂಚಾಮು. ೬೬-೨೫೬); ಈ ವಿಧದಿ ರಘುವರನ ತಪ್ತನ ವಂಶೋತ್ಪನ್ನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಬೃಸಿಯ ಮಧ್ಯದಿ ಮಂಡಿಸಿ (ಪಂಗಾಪು. ೦-೦೩-೬೯). [ಸಂ. ಬೃಸಿ]

ಬೃಹಂದಳೆ (ನಾ). ಪಾಂಡವರ ಒಂದು ವರ್ಷ ಅಜ್ಞಾತವಾಸದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿರಾಟರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯಾಚಾರ್ಯನಾಗಿ ನಪುಂಸಕ ವೇಷದಲ್ಲಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನ ಹೆಸರು: ರಂಭೆ . . . ಒಂಬತ್ತಂದೊಳೆ ಬೃಹಂದಳೆಯಾಗೆಂದು ಪಮನಿದು ಶಾಪವನಿತ್ತಳ್ (ಪಂಪಾ. ೫-೨೯); ಕೇಳಿರಿ ಕಂಕಭಟ್ಟನೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಂ . . . ದಾಳಿಯರಂ ದಲಾಡಿಪ ಬೃಹಂದಳೆ ಫಲ್ಗುಣಂ (ಪಂಪಾ. ೯-೬). [< ಸಂ. ಬೃಹನ್ನಲಾ]

ಬೃಹಚ್ಚರಣ (ನಾ). ದೊಡ್ಡದಾದ ಪಾದವುಳ್ಳವನು: ಬೃಹಚ್ಚರಣಂ ಸ್ಥೂಲಾಂಗಂ ಸೂಕರವದನಂ ಕರ್ಕಟಾದಿಮದ್ರೇಕ್ಷಣಂ (ಪಾಪ್ರ. ೦೯-೦೦). [ಸಂ.]

ಬೃಹತಿ (ನಾ). ೧. ಅಧಿಕವಾದುದು: ಹೆಚ್ಚಾದುದು. ೨. ದೊಡ್ಡದಾದ ವೀಣೆ. ೩. ನಾರದನ ವೀಣೆ. ೪. ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ: "ಗುಳ್ಳಂ ಬೃಹತಿಯಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗಾಪು. ೬೯-೦೯). ೫. ಶಲ್ಯ; ಉತ್ತರೀಯ: "ಬೃಹತೀ. ೧ ರಾವುಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ. ಪಾದ ೧ಕ್ಕೆ ೯ ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಛಂದಸ್ಸು. ಅಧಿಕವಾದ್ದು. ಉತ್ತರೀಯ" (ಕಾಶಾ. ೦೬. ೨೯೩). ೬. ಮಾತಂ; ನುಡಿ. ೭. ವೇದ. ೮. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮವೃತ್ತ: ಇಷ್ಟತ್ಕಾರು ಬಗೆಯ ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯದು: ಉಕ್ಕೆ ಅತ್ಯುಕ್ಕೆ ಮಧ್ಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಗಾಯತ್ರಿ ಉಷ್ಣಿಕ್ ಅನುಷ್ಟುವ್ ಬೃಹತಿ . . . ಉತ್ಕೃತಿ—ಎಂದಿವ್ಕಕ್ಷಾಖ್ಯ ಛಂದಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಕಂದೋಗಾ. ೦-೪೬) ೯. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಪರಮಾತ್ಮ: ಪರಬ್ರಹ್ಮ: ಆದ್ಯಂತ ೭.೨ ಸಾವಿರ ನಾಡಿಗಳ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಚ್ಛಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಬೃಹತೀ ಎಂಬ ನಾಮವು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದು (ತತ್ತ್ವಶಾ. ೯-೬ ಶಾತ್ಪರ್ಯ). [ಸಂ. ಬೃಹತೀ]

ಬೃಹತಿಕೆ (ನಾ). ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ; ಶಲ್ಯ; ಉತ್ತರೀಯ: "ವೈಕಕ್ಷ್ಯಂ. ಉತ್ತರಾಸಂಗಃ. ಬೃಹತಿಕಾ—ಈ ೩ ಉತ್ತರಾಸಂಗಂ" (ಪಾಶಾಮು. ೬೯-೨೩೬). [ಸಂ. ಬೃಹತಿಕಾ]

ಬೃಹತೀಫಲ, ಬೃಹತೀಳ (ನಾ). ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಕಾಯಿ: ತೂರ್ಮನೆರ್ದೆಯೊಡೆದಂ ಬೃಹತೀಫಲಮನು ಪಜ್ಜಿದಾತಾಮಯಂ (ಶಿಪು. ೯೪-೨೦). ಬೃಹತೀಳಕ್ಕೆ: ಸ್ಫುರಾಂಪತಿತ ಸಾರವ ಸ್ಫಳಬೀಜವಂ ಕೊಂಡು . . . ಬೃಹತೀತ(ಫ)ಳ ಕ್ಷಾರದಾರಿಬೆಳ್ ಪದಿದುಕೊಡು ಧೂಪಿಸಿ ವಿಳಗದಿಂ ತಪ್ಪದಿಂ (ಪಚಿಳಿಪ. ೬-೬). [ಸಂ.]

ಬೃಹತೀಳ 'ಬೃಹತೀಫಲ' ನೋ.

ಬೃಹತ್ಕಥೆ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಕಥೆ: ಈ ಮುಖ್ಯವಾದ ಆಖ್ಯಾನವೇ ಅನೇಕ ಉಪಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡು ಒಂದು ಬೃಹತ್ಕಥೆಯಾಗಿದೆ (ಕಾಪಿ. ೦೦೦). ೨. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಗುಣಾಢ್ಯನೆಂಬ ಕವಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಕೃತಿ: ಬೃಹತ್ಕಥೆಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಬರೆದುವು —ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ, ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಯೌಗಂಧರಾಯಣ (ಬಹುಶಃ) ಅವಿ ಮಾರಕ, ಚಾರುದತ್ತ (ಕಂಚಾಕಿ. ೬೬). [ಸಂ. ಬೃಹತ್ಕಥಾ]

ಬೃಹತ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮಾಡು : ಮ್ಯಾಕ್‌ಡೂಗ್ಲಮು ಹೇಳುವಂತೆ ಮಿದುಳನ್ನು ಬೃಹತ್ಕರಿಸಿ . . . ಆಧುನಿಕಯಂತ್ರಗಳ ಸಮೇತ ಇಟ್ಟು (ಮುಂ. ೨೩). [(ಸಂ. ಬೃಹತ್ಕರಣ) +—ಇಸು]

ಬೃಹತ್ತು (ಗು). ೧. ದೊಡ್ಡದಾದ : ಗಾತ್ರವಾದ : ಗುರುಗಾತ್ರ ಭವ್ಯದಿಂ ಪರ್ವತಸಹೋದರತೆಯನಾತುದು ವಿಯಚ್ಚುಂಬಿಭೈರವಬೃಹತ್ಕಾರವಂ (ಕ್ರೀಡಾಕಥಾ. ೨೫೬-೬೪). (ನಾ). ೨. ದೊಡ್ಡದಾದುದು; ಹಿರಿದಾದುದು: "ಬೃಹತ್. ಉರು, ಗುರು, ವಿಸ್ತೀರ್ಣಾ . . . ಭದ್ರಂ. ವರಿಷ್ಠಂ — ಈ ೧೨ ಹಿರಿದು" (ಹಲಾಯು. ೦೦೬-೦೮); ಮಹದಾದಿಗಣಕ್ಕೆ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮೈಕವಚನದ ಮೇಲೆ ದ್ವಿತ್ವದಿಂ ಉತ್ವಪುಕ್ಕುಂ ಮಹತ್ತು, ಬೃಹತ್ತು, ಪ್ರಾಕ್ಕು, ಅವಾಕ್ಕು, ಸಮ್ಯಕ್ಕು—ಎಂಬಂತೆ (ಪಣಿ. ೫೬ ೦೫೭). ೩. ವಿಶಾಲವಾದುದು; ವಿಸ್ತಾರವಾದುದು. ೪. ಅಧಿಕವಾದುದು; ಹೆಚ್ಚಾದುದು. ೫. ಬಲವಾದುದು; ಶಕ್ತಿಯುತವಾದುದು. ೬. ಒತ್ತಾದುದು; ಸಾಂದ್ರವಾದುದು. ೭. ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೆಳೆದುದು. ೮. (ಶಬ್ದದಂತೆ) ಜೋರಾದುದು.

[ಸಂ. ಬೃಹತ್]

ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತೆ (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವರಾಹಮಿಹಿರನ ಒಂದು ಕೃತಿ : ಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಹುಉದಾತ್ತವಾದ ಭಾವನೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುವವರಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತೆಯ ಕರ್ತೃ ವರಾಹಮಿಹಿರನು ಅಗ್ರೇಸರನು (ಕರ್ನಾ. ೧೨೬). [ಸಂ. ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾ]

ಬೃಹದಾಕಾರ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರ; ಹಿರಿಯ ಗಾತ್ರ : ಬೃಹದಾಕಾರ ಉಳ್ಳವು . . . ಜಾಸಿಪ ನೇಲೆ ಹೊರಳಾಡುವುದು ಕಂಪಿಸುವುದು ಆದ ಪಗಡಿದಾಳಿಗಳು ನನ್ನನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ (ಕುಗಾ. ೪೦೨) : ಹಲವಾರು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳ ಮಾಲೆ ಒಮ್ಮೆಲೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಈ ಸಮಸ್ಯೆಯ ಬೃಹದಾಕಾರವನ್ನೂ ಜಟಿಲತೆಯನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ (ಪ್ರಾಪ್ರ. ೫೦).

[ಸಂ.]

ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ (ನಾ). ದಶೋಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಕಡೆಯ ಆರು ಪ್ರಪಾಠಕಗಳೆಂಬ ಭಾಗಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ, ಯಜುರ್ವೇದದ ಕಾಣ್ವಶಾಖೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಉಪನಿಷತ್ತು : ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯನಿಗೂ ಗಾರ್ಗಿಗೂ ನಡೆದ ಚರ್ಚೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು (ಕರ್ನಾ. ೨೬೯) ; ಯಜುರ್ವೇದದ ಕಾಣ್ವ ಶಾಖೆಯ ಶತಪಥಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಕಡೆಯ ಕೆಲವು ಅಧ್ಯಾಯಗಳೇ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ (ಪಾಲಿ. ೬೮). 'ತೈತ್ತಿರೀಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಬೃಹದ್ಗ್ರಂಥ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕೃತಿ.—ಹೊತ್ತಗೆ : ಎರಡು ಮೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕೆಳಗೆ ಹೊರಬಂದ ಭದ್ರಿರಾಜು ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಯವರು ಬರೆದ ತೆಲುಗುಭಾಷೆಯ ಮೂಲ ಧಾತುಗಳು ಎಂಬ ಬೃಹದ್ಗ್ರಂಥ ಅಮೂಲ್ಯ ಕಾಣಿಕೆ (ಜ್ಞಾವಿ. ೫). [ಸಂ.]

ಬೃಹದ್ಭಾಗ್ಯ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ : ಧರ್ಮಂ ವಿಶ್ವಾಸ ಸಶ್ರುತಾತಿಶಯಮಂ ಧರ್ಮಂ ಬೃಹದ್ಭಾಗ್ಯಮಾಂ . . . ಧರ್ಮಂ ಧಾರ್ಮಿಕನಪ್ಪವಂಗೆ ಕುಡುಗುಂ ನಿರ್ವಾಣಕಲ್ಯಾಣಮಂ (ಸುಖಚ. ೬-೮೨). [ಸಂ.]

ಬೃಹದ್ಭಾನು (ನಾ). ೧. ಬೆಂಕಿ: ಅಗ್ನಿ : "ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಃ. ಬಹುಲಃ . . . ಬೃಹದ್ಭಾನುಃ. ಆಶ್ರಯಾಶಃ . . . ಪುರಾಶನಃ—ಈ ೪೦ ಹಿಡಿನ ಪೆಸರ್" (ಪಣಿಮು. ೦೩-೬೫): ಮಹಾತೇಜಸ್ವಾಗಿರ್ಪುದರಿಂದ ಬೃಹದ್ಭಾನುವೆಂಬುದು ಪೆಸರು (ಪಾಣಿಣಿ. ೧೩). ೨. ಸೂರ್ಯ. ೩. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೆಸರು. ೪. ಹರಳುಗಿಡ. [ಸಂ.]

ಬೃಹದ್ರಥ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ರಥ : ರಥದಿಂದಂ ಮುಂಟಿ ಪುನೋರಥಂ ದುನೋರಥದಿಪೆತ್ತಲದು ದುಂಜಿ ಬೃಹದ್ರಥಮೀಂತು ಪೆರತರಾಜನ ರಥದ ಮುನೋರಥದ ವೇಗಮೊದವಿದುದಾಗಳ್ (ಆದಿಪ. ೮೨-೩೦). ೨. ಇಂದ್ರ. ೩. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಹೆಸರು; ಜರಾಸಂಧನ ತಂದೆ. ೪. ಶಕ್ತಿಶಾಲಿಯಾದ ನಾಯಕ. ೫. ಸಾಮವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗ. [ಸಂ.]

ಬೃಹನ್ನಡೆ (ನಾ).=ಬೃಹಂದಳೆ : ನಾಸು ಕಿವಿಗಳ್ಗಿ ಕುಂಡಲಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಪಡೆ ಹೆಣ್ಣುಕೊಂಡು ಬೃಹನ್ನಡೆಯೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ಜನರಿಗೆ ಕಥೆಹೇಳುತ್ತ ಗೀತನೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತ ಕಾಲ ಕಳೆಯುತ್ತೇನೆ (ವಡಾ. ೦೮೭). [ಸಂ. ಬೃಹನ್ನಡ]

ಬೃಹನ್ನಳೆ (ನಾ).=ಬೃಹಂದಳೆ : ಪಿಂದುಗಳೆಪುದೆ ಕರಿಸು ನಮ್ಮ ಬೃಹನ್ನಳೆಯನು (ಕುಚಾಸಿ. ೩-೩೦).

[ಸಂ. ಬೃಹನ್ನಲ, ಬೃಹನ್ನಲಾ]

ಬೃಹಸ್ಪತಿವಾರ (ನಾ). ಬೃಹಸ್ಪತಿವಾರ : ಗುರುವಾರ : [ಶ್ರೀ][ನು] ಚ್ಚಾಳುಕ್ಯವಿಕ್ರಮ[ವ]ರ್ಷದ ೨೬ನೆಯ ವಿಜ[ಸಂ]ವತ್ಸರದ ಕಾರ್ತ್ತಿಕ ಸು ೮ ಬೃಹಸ್ಪತಿವಾರದಂದು (ಶಾಂಶಿ. ೦೨-೬ ; 1101).

[<ಸಂ. ಬೃಹಸ್ಪತಿವಾರ]

ಬೃಹಸ್ಪತಿ (ನಾ). ೧. ಅಂಗಿರಸನ ಮಗ; ದೇವತೆಗಳ ಗುರು; ವಾಚಸ್ಪತಿ: "ಏಜುಸ್ಪತಿಃ. ಅಂಗಿರಸಃ. ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ. ಗುರುಃ···ಚಿತ್ರಶಿಖಿಂಡಿಪ್ರಸೂತಿಃ (ಕಥತೇ)—ಈ ೮ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಪೆರ್" (ಹಲಾಯು. ೯-೧೭) ; ಭಾರತೀಯಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯೇ ಸಲಹೆದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಪುರೋಹಿತನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಕ್ಯಾಚಿಪ್ರ. ೦೫೮). ೨. ಮೂವತ್ತಾರು ಜನ ಸ್ಮೃತಿಕಾರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಈ "ಸ್ಮೃತಿಕಾರರು—೩೬ : ಮನು, ವಿಷ್ಣು, ಯಮ, ದಕ್ಷ, ಅಂಗಿರಸ್ಸು, ಅತ್ರಿ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ಆಪಸ್ತಂಬ, ಉಶನಸ್ಸು, ಕಾತ್ಯಾಯನ, ಪರಾಶರ, ವಸಿಷ್ಠ, ವ್ಯಾಘ್ರ, ಸಂವರ್ತ, ಹಾರೀತ, ಗೌತಮ, ಪ್ರಚೇತ, ಶಂಕ, ಲಿಖಿತ, ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ, ಕಾಶ್ಯಪ, ಶಾತಾತಪ, ಲೋಮಶ, ಜಮದಗ್ನಿ, ಪ್ರಜಾಪತಿ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ, ಧೌಮ್ಯ, ಬೌಧಾಯನ, ಪಿತಾಮಹ, ಭಾಗಲೇಯ, ಜಾವಾಲೀ, ಮರೀಚಿ, ಚ್ಯವನ, ಭೃಗು, ಋಷ್ಯಶೃಂಗ, ನಾರದ" (ಕ್ರೀಚಕ್ಷ. ೩೦೩) : ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಅಧಿಪ್ರಾಯಗಳೂ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯನ ಅಧಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೇ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಲುತ್ತವೆ (ಕರ್ನಾ. ೦೯). ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಸೌರವ್ಯೂಹದಲ್ಲಿಯ ಅತಿದೊಡ್ಡ ಗ್ರಹ ; ಗುರುಗ್ರಹ : ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಅತಿವೇಗದೊಡನೆ ತನ್ನ ಸುತ್ತಲೂ ತಾನೇ ಹತ್ತು ಗಂಟೆಗಳಿಗೆ ಕಡಿಮೆಯಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಿರುಗುತ್ತದೆ (ಕ್ಯಾಚಿಪ್ರ. ೦೩೦). ೪. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಕೌಶಿಕೆ, ವೇಳಾವಳಿ . . . ಬೃಹಸ್ಪತಿ . . . ಶಮಸೋದರಿಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತಾಸಾಲ್ಕು ಭಾಷಾಂಗದಿಂದಾವ ರಾಗಂಗಳು (ಪಣಿ. ೦೬೮). [ಸಂ.]

ಬೃಹಸ್ಪತಿಮತ (ನಾ). ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಮತ ; ಚಾರ್ವಾಕ ಮತ ; ನಿರೀಶ್ವರವಾದ: ಬೃಹಸ್ಪತಿಮತಾವಸಾರಿಯಪ್ಪ ಮಹಾಮತಿ ನುಡಿದು (ಆದಿಪು. ೨-೯ ಪ); ಆ ನೆವದಿಂದಂ ಶ್ರಾವಕಮಾನಿಗಳನೇಕವಿಧದಿನುಪಜೀವಿಪರಜ್ಞಾನಿಗಳ ಬುದ್ಧಿಪೌರುಷಹೀನನಮಜೇಯಕೃತಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಮತದೊಳ್ (ಶಾಂಪು. ೬-೦೩೦). 'ಲೋಕಾಯತಿಕ ಮತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಬೃಹಸ್ಪತಿವಾರ (ನಾ). ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ, ವಾರದ ಐದನೆಯ ದಿನ ; ಗುರುವಾರ : ಪ್ರತಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿವಾರ ಹುಣಸೂರಿನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷದಿನ (ಕರ್ನಾಮು. ೪೯). [ಸಂ.]

ಬೆ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಎರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಬೆ. ವನ್ನಿ, ದುವು, ನಯನ . . . ದಂಪತಿ ಇಂತಿನಿತುಂ ೨ಕ್ಕೆ ಪೆಸರು" (ಕ್ಯಚಣಾ. ೦೦-೦೦). [?]

ಬೆಂ೧ 'ಬೆನ್' ನೋ.

ಬೆಂ೨ 'ಬಿಸಿಂ೨' ನೋ.

ಬೆಂಕಟ್ಟು (ನಾ). ಕಟ್ಟಡದ ಸೂರಿನ ಮೇಲುತುದಿ: ಎರಡೂ ಕಡೆಯಂ ಹೆಂಚುಗಳ ಹಂದರಗಳು (ಪಾರುಗಳು) ಕೂಡುವ ಭಾಗ : ಹುಲು ಹೊಚ್ಚಿ ಬೆಂಕಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ತಲೆಹಂಚು ಹಾಕುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಡಿಯ. ೭-೦೦೯).

[ಬೆಂ೧ (<ಬೆನ್) + ಕಟ್ಟು೨]

ಬೆಂಕಿ 'ಬೆಂಕೆ' ನೋ.

ಬೆಂಕೆಕಡ್ಡಿ (ನಾ). ಗೀರಿದರೆ ಉರಿ ಬರುವಂತೆ, ತುದಿಯಲ್ಲಿ ರಂಜಕಾಂತವನ್ನು ಪೆತ್ತಿರುವ ಕಡ್ಡಿ: ದೀಪದ ಕಡ್ಡಿ : ಬೆಂಕೆಕಡ್ಡಿ : ಒರಟು ಮೈಮೇಲೆ ತುಸು ಒತ್ತಡ ಹೇರಿ ಉಜ್ಜಿದಾಗ ಸುಲಭವಾಗಿ ಬೆಂಕಿ ಹೊತ್ತುವ ರಾಸಾಯನಿಕ ಲೇಪಿತ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಮಾರದ ಕಡ್ಡಿ (ಕಾರ್ಕಳ. XII, ೦೮೧).

[ಬೆಂಕೆ (<ಬೆಂಕೆ) + ಕಡ್ಡಿ]

ಬೆಂಕೆಗಣ್ಣಿ 'ಬೆಂಕೆಗಣ್' ನೋ.

ಬೆಂಕೆಗೆಳೆಯ (ನಾ). ಬೆಂಕೆಯ ಸ್ನೇಹಿತ; ಅಗ್ನಿಸಖ : ವಾಯು: ಬೆಂಕೆಗೆಳೆಯನ ಸುತಂ ತನ್ನಿಷ್ಟಲಿಂಗದಿರವಂ ಕಾಣದಂಗದೊಳು ಸಾವೊಡುಮ್ಮುಗಿಸ (ಅಕಿಕ. ೬-೩೨). [ಬೆಂಕೆ (<ಬೆಂಕೆ) +ಗೆಳೆಯ (<ಕೆಳೆಯ)]

ಬೆಂಕೆಪಟ್ಟಣ 'ಬೆಂಕೆಪೊಟ್ಟಣ' ನೋ.

ಬೆಂಕೆಪೆಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಬೆಂಕೆಕಡ್ಡಿಗಳಿರುವ ಪೊಟ್ಟಣ : ಬೆಂಕೆಪೊಟ್ಟಣ; ಕಡ್ಡಿಪೆಟ್ಟಿಗೆ : ಅವರು ದೀಪಹಚ್ಚಲು ಬೆಂಕೆಪೆಟ್ಟಿಗೆ ತಂದರು (ಕೂಡ).

[ಬೆಂಕೆ (<ಬೆಂಕೆ) + ಪೆಟ್ಟಿಗೆ]

ಬೆಂಕೆಪೊಟ್ಟಣ, ಬೆಂಕೆಪಟ್ಟಣ (ನಾ).=ಬೆಂಕೆಪೆಟ್ಟಿಗೆ : ಸಮಯುಕ್ತಿ ಅಂತ ಮೋಂಬತ್ತಿ, ಬೆಂಕೆಪೊಟ್ಟಣ ಎರಡನ್ನೂ ಇರಿಸಿರುವರು (ಕಂಗೂಡ. ೦೮೦); ಬೆಂಕೆಪೊಟ್ಟಣದ ಕಾರ್ಖಾನೆಯೊಂದು ವಿಶೇಷಲಾಭ ಹೊಂದುತ್ತಿದ್ದರೂ ಕೆಲಸಗಾತಿಯರಿಗೆ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ ಸಂಬಳ ಕೊಡುತ್ತಿತ್ತು (ಶ್ರಾಕಾ. ೧೩). **ಬೆಂಕೆಪಟ್ಟಣ** : ಕಿಸೆಯಲ್ಲಿ ಬೀಡಿಪಟ್ಟು ಬೆಂಕೆಪಟ್ಟಣ ಬೇರೆ ಇಂಬಹುದೂ ಏನೋ! (ಕ್ರಕ್ಷ. ೫೫). [ಬೆಂಕೆ (<ಬೆಂಕೆ)+ಪೊಟ್ಟಣ (<ಪೊಟ್ಟಳ)]

ಬೆಂಕೆ, ಬೆಂಕೆ (ನಾ), ೧. ಉರಿ ; ಕಿಚ್ಚು; ಅಗ್ನಿ : "ನಿದಾಳಿಃ, ಘರ್ಮಃ— ಈ ೨ ಬೆಂಕೆಯ ಪೆಸರ್" (ಶಂಂಡು. ೬-೨೦); ಭಟರ್ . . . ಜ್ವೇಷ್ಮ ಮಾಸದ ಬಿಸಿಲುಂ ರುಳೆಯಮುಂ ಬೆಂಕೆಯುಂ ಕಿಚ್ಚುಮಂ ಸೈರಿಸಿ . . . ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪೋದರ್ (ಪಾಣ್ಣ. ೦೦೯-೦೬); ಕವಿಪರ್ವ ಬೆಂಕೆಯೊ[ಳಾ] ದಿಸಿದರ್ ಬೊಗವನವರಸುಂದರಿಯರ್ಕಳ್ (ಪಂಚಾ. ೮೮-೦೮೬); ಸುರ ಸಿಂಧುವಂ ತಳೆದ ಶಂಭು ನಿಜಾಕ್ಷಿಯ ಬೆಂಕೆ ಸೋಂದಿರ್ದೊಡೆ ... ಎಂತು ನಿಶ್ಚರಿಪರೆಂಬಿತಾದುದು ಮಾಘಡಂಬರಂ (ಕ್ರಕ್ಷ. ೬-೩೨). ೨. ಉಷ್ಣ; ತಾಪ : ತಚ್ಛಶಿಕಾಂತಶಿಳಾತಳಂ ಸಿಡಿಲ್ದಂಡೊಡದತ್ತಿದೇಂ ಬಿಸುಪೋ ಬೇಟದ ಬೆಂಕೆ ಮೃಗಾಂಕವಕ್ತ್ರಮುಂ (ಪಂಪಾ. ೩-೭): ಮುಖೇಂದು ಬಿಗುರ್ತಿರೆ ಸುಮ್ಮು ಬೆಂಕೆಯುಂ ನಿದುಪಮಳುಂಬುವಪ್ಪಿನಿಂ ... ಪಲವಾಡಿದರಂದಚಿತ್ತಾಂಗನಾಜನಂ (ಆಪು. ೬-೦೩೦); ಮಂದು ಬಿಸುಪಿಂ ಸುಮ್ಮಿಲಿತ ಬೆಂಕೆಯಿಂ ವನಂ ಕೊರೆಗುಂತ್ಕಮಿರೆ (ಪಂಪಪು. ೦೨-೦೦೬). **ಬೆಂಕೆ** : ೧. ಗಜದ ದಂತದಂತೆ ಬೆಂಕೆಯುಷ್ಣದಂತೆ ... ಪಜವಜಃಮೇಷಿಗಳೊಳಪ್ಪ ಪತ್ತುಗೆವೆರಸು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೦೫೩); ವಾಪ್ಯಮಂ ಜಾಳಿಸಿ ಜಾರುವಂ ಬಿಲೆಲೊಳಿಕ್ಕುವ ಬೆಂಕೆಜೊಳಿಂ ಕಾಸಿಕೊಡಾಳಿಸಿ ಸಂದುಕೋಲ ಕುಡಿಗಟ್ಟುವ . . . ಶಬರರ್ಕಳಿಸೊಪ್ಪದುದೊಂದು ವಕ್ಕಣಂ (ಶಾಸುಚ. ೦೦-೦೧೮); ಅಂಕುರವಡೆದ ಪೂಗಿಡವ್ಯಕ್ಷಿ ಲತವೇರ್ಗ ಬೆಂಕೆಮಾ ಹರಿಂದಂತಾಯ್ತು (ಜೋತಪ. ೫೬-೨೦). ೨. ಕೊಳನಂ ಪುಗಿಸೆ ಮೆಯ್ಯ ಬೆಂಕೆಯಿಂ ಜುಯ್ಯೆಂದು ಪೊರೆಗಟ್ಟಿ ಬಿಸುಪು ತೆರೆ ತಾಮ್ಮುಟ್ಟಿ . . . ಕಾದ ನೀರ್ ಕಾಯಮಂ ಸುಡೆ (ಗಿಪು. ೨-೦೦೬ ಪ).

ಬೆಂಕೆ ಉಗುಳು= (ಆಲಂ) ಅತಿಯಾದ ಕೋಪವನ್ನು ತೋರು; ಬಹಳ ಕ್ರೋಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸಂ : ಶಾನಭಾಗರು, ಶಾನಭಾಗರ ಮನೆಯವರು ಎಂದರೆ ಇಷ್ಟೊಂದು ಬೆಂಕೆ ಉಗುಳುತ್ತಾನಲ್ಲ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ? (ಹೂಡುಂ. ೬೪). **ಬೆಂಕೆ ಕಾರು**=೧. ಬೆಂಕೆಯನ್ನು ಉಗುಳು,—ಹೊರಹಾಕು : ಅಗ್ನಿಪರ್ವತ ಬೆಂಕೆಕಾರಿ ನೂರಾರು ಜನರು ಸತ್ತರು (ಕಂಷ). ೨. (ಆಲಂ) ತಾಪವನ್ನು ಹೆಚ್ಚುಮಾಡು : ಹುಡುಕಿದರು ಕಂದ ಸಿಗದಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಸುದ್ದಿ ಕಿಡಿಕಿಡಿ ಬೆಂಕೆ ಕಾರಿತ್ತು (ಸಿದ್ಧಕೃ. ೨-೧೧). ೩. ಬಹಳ ಕೋಪವನ್ನು ತೋರು; ಸಿಟ್ಟಗೇಳು : ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದ ಹುಡುಗನ ಮೇಲೆ ಮಾಸ್ತರರು ಬೆಂಕೆಕಾರಿದರು (ಕೂಷ). **ಬೆಂಕೆಕೋಳಿ**= ಪಕ್ಷಿ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಅತಿ ದೊಡ್ಡದಾದ ಕೋಳಿ; ಉಷ್ಟ್ರಪಕ್ಷಿ ; P ಈ ಪಕ್ಷಿಯು ಬೆಂಕೆಯನ್ನು ನುಂಗಬಲ್ಲುದೆಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದೆ : "ಉಷ್ಟ್ರ ಪಕ್ಷಿ ... ಬೆಂಕೆಕೋಳಿ" (Ostrich, ೨೦೦೩). **ಬೆಂಕೆ ತೋರಿಸು** = ಬೆಂಕೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ; ಅಗ್ನಿಸ್ಪರ್ಶ ಮಾಡಿಸು : ಭರಂಗಿಯ ದುದ್ದಿಗೆ ಬೆಂಕೆತೋರಿಸಿದ ಸಮಯವನ್ನೂ ಅದರ ಆಸ್ಫೋಟನೆಯಾ ತೀಳಿಬಂದ ಸಮಯವನ್ನೂ . . . ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಶಬ್ದದ ವೇಗವನ್ನು ಗಾಣಿತ ಮಾಡಿದರು (ಶಾಕಾ. ೦೮೦). **ಬೆಂಕೆ ಬೀಳು**=ಬೆಂಕೆ ತಗಲು : ಅಗ್ನಿಸ್ಪರ್ಶವಾಗಂ : ಹುಲ್ಲುಮಾದಗ ಬೆಂಕೆಬಿದ್ದು ಸುಟ್ಟುಹೋಯಿತು (ಕೂಷ). **ಬೆಂಕೆ ಹಚ್ಚಿಸು**=ಉರಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು : ಬೆಂಕೆಹಚ್ಚಿಸುವಿನ್ನು ನೀರಿಗೋಡಾಡುವಿರೆ? (ಕಕ್ಕಕ. ೧೦-೦೦). **ಬೆಂಕೆ ಹಚ್ಚು**=ಬೆಂಕೆ ಹಚ್ಚಿಸು : ಕಾಡಿ ಬೆಂಕೆಹಚ್ಚಲು ಹೃಗ್ಳೆ ಮಾಡರಿಲ್ಲ (ಕಾವಣ. ೫೫). **ಬೆಂಕೆಹತ್ತು**= ಉರಿತಗಲು; ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳು : ಗದ್ದಕ್ಕೆ ಬೆಂಕೆಹತ್ತಿದಾಗ ದಾವಿ ತೋಡುವು ಹೊರಟರು (ಗಾಪ). **ಬೆಂಕೆ ಹಾಕು**=ಬೆಂಕೆ ಹಚ್ಚಿಸು : ಅವರ ಮನೆಗ ಬೆಂಕೆ ಹಾಕೆ ಉರಿಸಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ (ಅಮಗ. ೫೬).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ವೆಕ್ಕೈ; ಮಲ. ತೆಲು. ವೆಕ್ಕ ; ತುಳು. ಬೇಂಕೆ]

ಬೆಂಕೆಗಣ್, ಬೆಂಕೆಗಣ್ಣಿ (ನಾ). ಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು ಸೂಸುವ ಕಣ್ಣು; ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಾರುವ ನೇತ್ರ : ತಳನ ಬೆಂಕೆಗಣ್ಣ ಬಾಂಧವನೆಸೆ ಕಾರಿ ದುರ್ದಿಸಿದವಪ್ರತಿಮಮಲ್ಲರನಿಷ್ಟ ಮಲ್ಲರಂ (ಪಾಂ. ೬-೭೩): ಆ ದಾವಾಗ್ನಿ ಬೆಂಕೆಗಣ್ಗಳೆನ ಸಿಡಿದೇಳ್ದ ಕೆಂಗಿಡಿಗಳಿಂ ಸೂಸಿಧುದು ತೋರ ಕಾರಯು ಕೆಂಡಧಾರೆಯಂ (ಶ್ರೀಧಾಪು. ೦೫೬-೬೨೨). **ಬೆಂಕೆಗಣ್ಣಿ** : ಕೈ ಪಂಜುಗಳನ ಬೆಂಕೆಗಣ್ಣಿ ನಂಜೊಜಿವಾಯ ಗೋದಣವಲ್ಲ ಭೂತಗಳ್ ಮುಂಜುಳವೆನ ನೆಗಹಿದುವು (ಕೂಷಕ. ೫೯-೦೦). [ಬೆಂಕೆ + ಕಣ್]

ಬೆಂಕೆಮೆಟ್ಟು (ನಾ). ಕುದಿಯುತ್ತಿರುವ ಲಾವಾರಸವನ್ನು ಉಗುಳುವ ಬೆಟ್ಟ; ಅಗ್ನಿಪರ್ವತ : ಬೆಂಕೆಮೆಟ್ಟುಗಳೊಕರಿಸಿದುವು ಭಯಂಕರ ಯುಗಾಂತಕಧ್ವಾಗ್ನಿಯಂ (ಶ್ರೀಧಾಪು. ೦೦೬-೦೧೬).

[ಬೆಂಕೆ + ಮೆಟ್ಟು೨ (< ಮೆಟ್ಟು)]

ಬೆಂಕೊಳ್ 'ಬೆಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೆಂಕೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ಅನುಸರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಹರಣಮಂ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರ್ದಿನಂ ಕಳ್ಪರದಾತ್ಮಪ್ರಾಣಮಂ ಬೆಂಕೊಳಿಸಿ ಬರಿಸಿದ್ಪ (ಪ್ರಕಾ. ೫೯-೩೦). ೨. ಬೆನ್ನು ತೋರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಓಡಿಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು : 'ಆಹವದೊಳು . . . ಸಾಮಸದಿಂ ಪಡ್ಪಿಡಿಸಿ ದೆಂಕೊಳಿಸುವ ಸೋಹಿಲ್ಲದಂತೆಯುಮೇಳ್ (ಗೂಷ್ಕು. ೭-೦೦೨). [ಬೆಂಕೊಳ್ (< ಬೆಂಗೊಳ್) +—ಇಸು೨]

ಬೆಂಕೊಳು 'ಬೆಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೆಂಗಟೆ (ನಾ). ಮನೆಯ ಮೇಲೆ ಹೆಚ್ಚು ಹೊದಿಸಲು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಬಿದಿರಿನ ತಡಿಕೆ : ಕಾಣಸುತ್ತಿದೆ ಬಿಡಾರದ ಬೆಂಗಟೆಯಿಂದ ನೇತಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಹಿಡಿಜಡ ನಿಶ್ಚಲ ಕೃಷ್ಣ-ಕಳೇವರ! (ಪುಕಾ. ೧೩೬). [?]

ಬೆಂಗಡೆ₁ (ನಾ). ೧. ಬೆನ್ನಿನ ಭಾಗ : ಹಿಂಭಾಗ : ಹಿಂಬದಿ : ಹೊಂಗಡ್ಜೆ ಬಡಮವಿಲ್ಲದ ಹೊನ್ನಂಡಗಾತಿಯರು ಬೆಂಗಡೆಯ ಸಾರಿದರು ರುಕ್ಮಿಣಿಯ (ಕೋಚಕ. ೦೪-೭೦). ೨. ಹಿನ್ನೆಲೆ : ಆಡುವ ಮಾತಿನ ಬೆಂಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಏನೋ ಅಪೂರ್ವರಹಸ್ಯ ಹುದುಗಿದೆ (೬೦೫೮. ೨೫೫). ೩. (?). ರನ್ನನ ಪೆರ್ಮಾಡರ್ಗಳೋಲಗಳವಟ್ಟು ಬಿತ್ರಂಜ ಮಂತ್ರಿನ ಬೆಂಗಡೆಗಳ್ ಪೊದಳ್ದು ಕೋಳ್ಗಳೆ ನೆರೆಯಾಗಿ ಕಂಗೊಳಿಪುದು (೫೦೬೭೬. ೩-೦೨೦).

[ಬೆಂ₁ (<ಬೆನ್) + ತಡ್₂]

ಬೆಂಗಡೆ₂ (ನಾ). ದೋಣಿಯನ್ನು ನಡೆಸುವ ಹುಟ್ಟು : "ಅಂತ್ರಂ, ಕೇನಿವಾತಕ್ಕ—ನಾವೆನಡೆಸುವ ಹುಟ್ಟಿನ ಹೆಸರು. ಬೆಂಗಡೆಯಾ ಎಂಬರು" (೫೫೫೫. ೦೦೦). [ಬೆಂ₁ (<ಬೆನ್) + ಗಡ₁ (<ಗಡು³)]

ಬೆಂಗದನಾಥ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ತಪಸ್ವಿಯ ಹೆಸರು : ಸತ್ಯಶೌಚೀಲಾಚಾರಸವ್ಯನ್ನ ಬೆಜ್ಜಗದಾಥ ಶ್ರೀಮ[ತ್] ಪೊಮ್ಮಲ್ಲಪೊಡೆಯಮ್ (೬೪. ೫, ೬೦೦೫೦. ೬೯-೪ ; ೫೦೦). [< ಸಂ. ವೇದನಾಥ]

ಬೆಂಗದಿರ್ 'ಬಿಸುಗದಿರ್' ನೋ.

ಬೆಂಗದಿಸ 'ಬಿಸುಗದಿರ' ನೋ.

ಬೆಂಗದಿರು 'ಬಿಸುಗದಿರ್' ನೋ.

ಬೆಂಗದಿರುಗಲ್ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆ : ಸರಸಿಜಾಲಯೊಳು ಸೋಟಂ ಪ್ರತಿವಿರೋಧಕರೊಳಜಿ ಚಾಂತೆ ಪಾಂಸುಶಾಪಕ್ಕಿಯೋಳ್ ಸುಯ್ಯೆಂಗದಿರುಗಲ್ಲೊಳಂ ತಾಪ ವಿಳಾಶಯುಲೂಹದೊಳ್ (೫೦೦೫೫. ೫೫-೫೬). [ಬೆಂಗದಿರು (<ಬಿಸುಗದಿರ್) + ಕಲ್₂]

ಬೆಂಗರೆ (ನಾ). (ಕರಾ) (ಬಿಳಿಯ ಮರಳಿನ) ಕಡಲಿನ ಕರೆ ; ಸಮುದ್ರದ ದಂಡೆ : ಹೊಳೆಯಿಂದಂ ಬಡಗಲು ಬೆಂಗರೆಯಿಂದಂ ಮುಡಲು (೫೫೦. ೦೯೭೦. ೫೦೫೫. ೩೮೦-೦೯ ; ೧೨೮೦); ಬೆಂಗರೆಯ ಮೇಲೆ, ಕಡಲುಗಾಳಿಗ ಮಾಪಿ ಒಡ್ಡಿ. ನಡೆಯುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟ ಆಟವಲ್ಲ (೫.೬೫೦. ೩); ಬೆಂಗರೆ ಮನೋಹರವಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು (೫೦೫೬. ೩೨). [←ತುಳು. ಬೆಂಗರೆ. ಬೆಂಗ್ರೆ]

ಬೆಂಗಲ್ 'ಬಿಸುಗಲ್' ನೋ.

ಬೆಂಗಲ (ನಾ). ಸುಟ್ಟ ಮಜಕೆ ; ಬೆಂದ ಮಡಕೆ : ಬೆಂಗಲ. ಬೆಂಗದಿರ್; ಬೆಂದೊಳಲೆ. ಬೆನ್ನೀರ್ (೫೫೦೮. ೫. ೦೯೩ ಕ್ರಿಶೀ).

[ಬೆಂ₂ (<ಬಿಸುದು) + ಕಲ್₁]

ಬೆಂಗಲ್ಲಿ 'ಬೆನ್ನಲ್ಲಿ' ನೋ.

ಬೆಂಗಳೂರು 'ಬೆಂಗಳೂರ್' ನೋ.

ಬೆಂಗಱೆ (ನಾ). ಬೆನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಸಾಗಿಸುವ ಬಾಣ : ನಿಜಂಬದ್ಧನಾಯು ತಮಮನೀಕ ಕಂತುಮಿಸೆ ಪಟ್ಟು ತುಜುಂಗಿದ ಬಾಣಬಾಲದೀ ಕ್ಷಿತಿಗೋಜಗಿತ್ತು ಬೆಂಗಱೆಗಳಮ್ಮೆದ ಕೂರ್ಮಸಮಾಜಮೆಂಬಿನಂ (೫೫೫೫. ೦೦-೭೦).

[ಬೆಂ₁ (<ಬೆನ್) + ಗಱ್]

ಬೆಂಗಾಡು, ಬೆಗ್ಗಾಡು, ಬೆಳ್ಳಾಡು (ನಾ). ೧. ಸುಟ್ಟುಹೋದ ಕಾಡು : ಅಗ್ನಿಸ್ಪರ್ಶವಾದ ಅರಣ್ಯ : ಕಾಳ್ಕಿಚ್ಚಿನಿಂದ ಆ ಪ್ರದೇಶವೆಲ್ಲ ಬೆಂಗಾಡಾಗಿದೆ (೭೫೨). ೨. ಬೆಳೆ ಬೆಳೆಯದ ಪ್ರದೇಶ: ಬರಡುಭೂಮಿ: ಸುವಮರು ಇಪ್ಪತ್ತು ಮೂವತ್ತು ಹಳ್ಳಿ ಬಂಗಾಡು ಸುಂಟೋಕೊಪ್ಪಾಗಿದೆ (೫೦೯೫. ೦೭೦) ; ಐದು ವರ್ಷಗಳೊಳಗೆ ೧೫ ಚದರಮೈಲಿ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ಬೆಂಗಾಡಾಗಿ ಬೀಳುಬಿದ್ದಿತು (೫೫೦೫. ೨೨). **ಬೆಗ್ಗಾಡು** ೨. ಬೆಗ್ಗಾಡು ಮೊರಡಿಯಲ್ಲಿ ಪಸುರೆರಚುವೆ ಸುರಾಹೊಗೆಯು ಕೆಳಲ ತಂಪಾವೆ (೧೯೫೫. ೦೦-೦). **ಬೆಳ್ಳಾಡು.** ೩. ಹೆಣವನ್ನು ಸುಡುವ ಜಾಗ ; ಶ್ಮಶಾನ : ಆಕೆಯಂ ಬೆಳ್ಳಾಡೊಳ್ ಮಸಣದೊಳ್ ಕೊಂಡುಪೋಗಿಕ್ಕಿಂ (೫೦೫೫. ೦೮೨-೩). [ಬೆಂ₂ (<ಬಿಸುದು) + ಕಾಡು₂]

ಬೆಂಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). (ಇತರರು ತನ್ನ) ಬೆನ್ನನ್ನು ನೋಡು ; ಓಡಿಹೋಗುವುದನ್ನು ಕಾಣು : ಪಚ್ಚವಡು ಬೆಂಗಾಣದ ನಿಚ್ಚಟಗಲಿ ಮಾನಹ ಬಿಟ್ಟ ದೇವಂ (೫೪. XII, ೪೯೫೫. ೪೯-೦೪ ; ೧೧೫೦). [ಬೆಂ₁ (<ಬೆನ್) + ಕಾಣ್]

ಬೆಂಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೆನ್ನನ್ನು ತೋರಿಸು ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು ; ಓಡು : ಕಾಣುತ ಬೇಡರ ಪಡೆ ಹೆದರಿಲ್ಲಿಗೆ ಬಾಣವ ಹೂಡಿ ಬೊಬ್ಬಿಜ್ಜಿದು ಹೂಣಿಕವಿದೆಯಲು ಮಧವನು ಬೆಂಗಾಣಿಸಿ ದಾರಳಿದ ಪುರಿಗೆ (೫೫೦೫೫೦. ೬-೨೯). [ಬೆಂ₁ (<ಬೆನ್) + ಕಾಣಿಸು]

ಬೆಂಗಾವು. ಬೆಂಗಾಹು (ನಾ). ಬೆನ್ನಿನ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದು ಕಾಯುವುದು ; ಬೆಂಗಾವಲು ; ಅಂಗರಕ್ಷಣೆ : ಆ ಕುದುರೆಯು ಬೆಂಗಾಪಿನ ದಿಕ್ಕಿಡದ ಗಂಡುಗಲಿಗಳ ಗಂಡು ರಾಘವಾವರಜನೆನ್ನನಿಂತು ಪೇಟ್ಟಟ್ಟಿದಂ (೫೫೫೫. ೦೪೨-೦೬) ; ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕಟ್ಟಿನ ನೇಜಿಯುದವರು (ಭಕ್ತಿಯ ಸೈನ್ಯ) ಬೆಂಗಾಪಿನವರಿಗಾ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು (೪೫೫೫. ೦೬೯). **ಬೆಂಗಾಹು** : ಸ್ಕಂಧಪನ ಬೆಂಗಾಹಿನ ಭುಟರು ಭಾರಣಿಯಲೊದಗಿದರಂ (೪೦೫.೮. ೨೨-೩೦).

[ಬೆಂ₁ (<ಬೆನ್) + ಕಾವು]

ಬೆಂಗಾರ್ (ನಾ). ಕಾರ್ಗಾಲದ ಅನಂತರದ ಸಮಯ : ಅಂಗಮ್ಮಂ ಗಯ್ . . . ಬೆಂಗಾರ್ ಬಂಬಿಲಿವ ಸ್ಯಯಿಭಾವಾಪ್ಕಂ (೫೫೫. ೫. ೦೬೬ ೦೫೫). [ಬೆಂ₁ (<ಬೆನ್) + ಕಾರ್₂]

ಬೆಂಗಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುಡು : ತಾಪಗೊಳಿಸು : ಅಡಗಲ್ದಳು ಕಡುಮೋಪ ಮುಪವನು ಹಿಡಿದು ಬೆಂಗಾರಿಸುತ ಕಾಂತೆಯ ನುಡಿದು ಬಂಧನವಾಗಿ (೫೫೫. ೨೯-೦೬). [ಬೆಂ₂ (<ಬಿಸುದು) + ಗಾರಿಸು]

ಬೆಂಗಾಲ್ (ನಾ). ಕಾಲಿನ ಹಿಂಭಾಗ : ಪಜ್ಜೆಯ ಹಿಂಭಾಗ : ಅನ್ಯಯೋಭಾವಕ್ಕೆ . . . ಬೆಂಬಿಲಿಲ್, ಬೆಂಗಾಲ್, ಬಟ್ಟಿರಲ್ (೫೬:೮.೫- ೦೬೬ ಕ್ರಿಶೀ)- [ಬೆಂ₁ (<ಬೆನ್) + ಕಾಲ್₁]

ಬೆಂಗಾವಲ್. ಬೆಂಗಾವಲು. ಬೆನ್ನುಗಾವಲು (ನಾ). = ಬೆಂಗಾವು : ಜನ್ಮಗಾದುರೆ ಬೆಂಗಾವಲ್ಗೆ ಸೈನ್ಯಸಾಗರ ಸಹಿತ . . . ಪೊರಮಟ್ಟು (೫೫೨೦೫. ೫೦-೦೯೫). **ಬೆಂಗಾವಲು** : ಬೆಂಗಾವಲಾಗಿರ್ದ ಪಟುಭಟರ್ಮಿಜ್ಜಾದ ತುರಂಗಯುಗಮಂ ಕಾಣದೈತಂದು (೬೫೫೫. ೫೯-೬) ; ಪಸ್ತು ಒಡನೆ ಆ ಕುಟುಂಬದ ಬೆಂಗಾವಲಿಗೆ ನಿಂತವು (೦೬೪೫. ೪೬). **ಬೆನ್ನುಗಾವಲು** : ರಣೋತ್ಸಾಹವಳ್ಳ ಅರ್ಜುನನೂ ಮಹಾಬಲನಾದ ಭೀಮಸೇನನೂ ಬೆನ್ನುಗಾವಲಾಗಿರಲು (೬೫೫೫. ೩೨೮). [ಬೆಂ₁ (<ಬೆನ್) + ಕಾವಲ್₁]

ಬೆಂಗಾವಲು 'ಬೆಂಗಾವಲ್' ನೋ.

ಬೆಂಗಾವು 'ಬೆಂಗಾವು' ನೋ.

ಬೆಂಗಾಳು (ನಾ). ಬಿಸಿಯಾದ ಕಾಳು : ಒಂದು ಹಿಡಿ ಜೀರಿಗೆಯನ್ನು ನಸುಗೆಂಪಾಗಿ ಹುರಿದು ಬೆಂಗಾಳಾಗುವ ಹಾಗೆ ನೀರ ತಳದಲಿ (೫೪೬. ೦೩೦). [ಬೆಂ₂ (<ಬಿಸುದು) + ಕಾಳು₂ (<ಕಾಟು²)]

ಬೆಂಗಿ 'ವೆಂಗಿ' ನೋ.

ಬೆಂಗಿಮಂಡಳ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ; ವೆಂಗಿನಾಡು : ಆ ಮೇರುಮಹಾ ಹಿಮಗಿರಿಸೀಮಾವಸಿತಳ[ತ] ಬೆಂಗಿಮಂಡಳದೊಳ್ ಜೆಲ್ವಾ ವಗಮು ತನಗದೊಂದೂರ್ ನಾಮದೊಳಂ ವೆಂಗಿಪಟು (೫೦೫೫. ೦೪-೧೦). [ಬೆಂಗಿ (<ವೆಂಗಿ) + ಮಂಡಳ (=ಮಂಡಲ)]

ಬೆಂಗುಡಗಿ (ನಾ). ಗೊಂದಲ ; ಗಜಬಿಜ : ಏನು ಸಬಾನೋ ಸಬಾ. ಪಚ್ಚ ಬೈಗೋಳು—ಬಡಬಾಟ—ಬೆಂಗುಡಗಿ ! (೫೫೫೦. ೪೩). [?]

ಬೆಂಗುಡು 'ಬೆಂಗೊಡು' ನೋ.

ಬೆಂಗಳೂರ್. ಬೆಂಗಳೂರು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕರ್ನಾಟಕದ ಈಗಿನ ರಾಜಧಾನಿ : ಶ್ರೀಮತ್ ನಾಗತರಸ ಮನೆವಗತಿ

ಪೆಬ್ಬೊಣಸಿಟ್ಟ ಬೆಂಗಳೂರ ಕಾಳಗದೊಬಿಳ್ಳಾಗತರನ ಮಗಂ ಬುಟ್ಟಣವತಿ ಸತ್ಯಂ (ಶ. IX (೩). ಕಂಗಳ. ೦೬೨-೪ ; ಸು. ೦೦೦). **ಬೆಂಗಳೂರು :** ಬಳರಾಪುರ ಬೆಂಗಳೂರು ಕೋಳಾಲದಿಳೆಯನ್ಕಾರುಜಿ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಕಳತಂತ್ರವ ನೀಗಿ ತಮ್ಮಯ ಪುರಗಳ್ಗೆ ತಳುವದೆ ಸರಿದರು (ಕಂಚಿ. ೩-೨೨) ; ಭಗವನ್ನಗಿರಿ ಗೋಸಾವಿ ಬೆಂಗಳೂರು ವಳಗಡಿ ಬೇಗೂರುಹಾಲ್ಲುಕು ಪೈಕಿ ತಾಪರೇಕರೆಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯಿರುವ ಧರ್ಮಾದೀಕ್ಷಿತರ ಭೂಮಾನ್ಯದ ಹೊಲ ಪಿ ೧–೦–೨ (ಶ. IX. ಮೈಗಂ. ೩–೬ ; 1855).

[? + ಊರ್]

ಬೆಂಗೂಮು (ನಾ). ಬೆನ್ನಿನ ಬಾಗು.—ಡೂಗಂ : ಮಿಗೆ ಕಾಸ್ಯ ತಿರ್ದಿದಂತೆ ಪೊಲಗಲದ ಬೆಂಗೂನುಮಳೆದು ಸುನಂದಳೆದಾ ಜಗತೀಪತಿಯಂಗಂ ಪೊಗರುಗೆ ಸೌಂದರ್ಯಮಪೆ ತಾಳ್ದಿ ಕಂಗೊಳಿಸಲಿರೋದಂ (ಕ್ರಷ್ಣ. ೫೨–೧೫).

[ಬೆಂ$_1$ (<ಬೆನ್) + ಕೂನು$_3$ (<ಕೂನ್$_2$)]

ಬೆಂಗೆದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು : ಅಪಕರ್ಗಳು ಅಚ್ಚರಿಯೊಳೊಡನೊಡನೆ ಕಂಗೆಡಿಸಿ ಬೆಂಗೆಡಿಸಿ ಕೊಚ್ಚಿ ಕೊಯ್ದು (ಶಾಕ್ಯ. ೪೯–೪). [ಬೆಂ$_1$ (<ಬೆನ್) + ಕೆದಿಸು$_1$]

ಬೆಂಗೊಡತಿ (ನಾ). ಬೆನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವ ಕೊಡತಿ : ಪಡದುದಲ್ಲಿಂ ಮೇಲೆ ಪೆಲ ದಡದಡಿಸಲಾನೆಗಳಂಕುಶದ ಬೆಂಗೊಡತಿಗಳ ಬಲುಪೊಮ್ಮು ಬೊಬ್ಬೆಯು . . . ಕಳಕಳಿಕೆ ಕೂಗಿತ್ತ (ಕೂಮಾ. ೫-೬-೦೦).

[ಬೆಂ$_3$ (<ಬೆನ್) + ಕೊಡತಿ (<ಕೊಡದಿ)]

ಬೆಂಗೊಡು, ಬೆಂಗಡು, ಬೆನ್ನುಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ) ಬೆನ್ನುತೋರಿಸು ; ಸೋತು ಓಡು : "ಅಕ್ಕುಳಿಸಿತೆಮಂ . . . ಬೆಂಗೊಟ್ಟುದೆಮಂ . . . ಪಾರಗೆಯ್ದೆಮಂ—ಈ ೧೩ ಅವ ಸರಣಕ್ಕೆ ಬೆಸರ್" (ಶಾಂ. ೬೨-೬೯೯) ; ಕಾದುನ್ಮತ್ತವಾಳನೊಡಿದನವಂ ಬೆಂಗೊಟ್ಟು ಕಾಳ್ಕಟ್ಟಿದುಂ (ಪಾ. XX. ೦೨-೫೬ ; 1167); ಮುವಿಸರ್ಗ ಬೆಂಗೊಡದ ದೆಸೆಯೊಳತಿಲೋಭಿ ದುರ್ಜನರ ಮಾತಂ ಕೇಳದೆಡೆಯೊಳತಿ ಮುಖ್ಯ (ಪಚಂ. ೨-೦೭) ; ನದುಗಿ ಸ್ಥಂಗರಭೀತಿಯಲಿ ಬೆಂಗೊಡುವ ನಾದುಷವಾದಿಗಳ ವಂಗಡವ ನೋಡುತ ಮಜಿಯ ಚಕ್ರವ ತಿರದನುರಾರಿ (ಕಾಣ್ಯಕ್ರಿ. ೦೪–೨೩). ೨. (ಬೆನ್ನನ್ನು ಬೀಡಿ) ಆಧಾರವಾಗು ; ಆಶ್ರಯವಾಗು : ವ್ಯಂದಾರಕರಾದಿಯಾದ ರಾಕ್ಷಿಸರಾಜರೊಂದಾಗಿ ಸೊದೆಗಡಲ್ಗುದೆಮು ದುಂದನಗಿರಿ ಮುಳುಗಿದಪೆ ಕಚ್ಚಿವರೂಪಿನಿಂದ ಬೆಂಗೊಟ್ಟಾತನೀತ (ಪೋಚಪ. ೩೭–೨೬). **ಬೆಂಗುಡು :** ೧. ಪೂಳೆವಿದುಗಳ್ಗೆ ಬೆಂಗುಡೆ ಬೆಸಿದುವ ಬೆನ್ನಿಂದಮರ್ದಗೆ ಕದಿರ್ದುಜುಗಲೆನಲ್ ತೊಳಗಿದುವ ದವಸಶಿಖಿ ವಿಷ್ಣಳಮ್ಮದವನ್ನಸ್ತಹಸ್ರಸುಬೀಧಿಗಳ್ (ಶಾಪಂಷಿ. ೧೦೬) ; ಕೋಡೇಜಂಗೆ ಮಾಜೂಪೆಗಳ್ ರಣದೊಳ್ ಬಂಗುಡೆ ಜೋದರೆಜ್ಜ ಪಲವುಂ ನಾರಾಜದೇಜಂಗೆ ಬಲ್ಲಣಿಗಳ್ ಬೆಂಗುಡೆ (ಪಂಗಾಪ. ೦೩-೨೦). **ಬೆನ್ನು ಕೊಡು :** ೧. ಅವರು ಬೆನ್ನುಕೊಡಲಾಗಿ ಬೆಟ್ಟಿ ಪೊಸಕೋಬೆವೇಟ ವಳಗೂ ಪೊಕ್ಕು ಕವದು ಬಹುಜನಕ್ಕೆ ಜಯಿಂ ಪಸರಿ . . . ದೆಗಳೂರಿಗೆ ಬಂದು ದಾಖಲಾದರು (ಕ್ರಪ. ೨೦). [ಬೆಂ$_3$ (<ಬೆನ್) + ಕೊಡು$_1$]

ಬೆಂಗೊಳ್, ಬೆಂಕೊಳ್, ಬೆಂಕೊಳು, ಬೆಂಗೊಳಂ (ಕ್ರಿ). ಬೆನ್ನಟ್ಟು ; ಹಿಂಬಾಲಿಸು ; ಅನುಸರಿಸು : "ಬೆಂಗೊಳ್—ಅನುಧಾವನೇ (ಬೆನ್ನಟ್ಟು)" (ಪಾಪಾ) : ಬೆಳ್ಳೆರಲೆಯಂ ಬೆಂಗೊಂಬಂತೆ ತಗುಳ್ದು (ಪರಿಕಾಕ್ಯ. ೪-೨೩೨). **ಬೆಂಕೊಳ್ :** ಆ ಅರಸು ಬನ್ದು ಎಳಬ್ಬೆಸಾಯ ಮುಟ್ಟುಪೋಗೆ ಬೆಂಕೊಂಡ್ಯು ಕ್ಕಳಕ್ಕಾಟ್ಟಿಯೊ ಕಾದಿ ಸತ್ತಂ (ಶ. XV. ೦೮೫. ೨೦೫-೬ ; ೦೦೦) : ನಿನ್ನನುಬುಗಿಸಲುಮಾಜೆಯೊಳಿಸ್ಸಂ ಬೆಕೊಂಡು ಕಾವಲು ಬಂದೆಗಳ್ . . . ದೀರರ್ ಬೆನ್ನಿತ್ತುದನಿಸು ನೋಡ (ಪಂಚಾ. ೩-೭೩) ; ಕ್ರೂರ ಮೃಗಂಗಳೆದಂ ಕಂಡು ಬೆಂಕೊಂದು (ಪಂಚಪಂ. ೨೨೦-೭). **ಬೆಂಕೊಳು :** ಕೆಲರು ಪೂಗೊಂಚಲಿನ ತುಂಬಿಯು ಬಳಗವನ್ನು ಬೆಂಕೊಂಡಳು (ಶಾಬ್ರಿ. ೦೪-೪) ; ಬಿತ್ತರದೊಳಿತ್ತರಿಸಿ ಪರಗಣಂ ಸುರಗಣದ ಬೆಂಕೊಂಡುದು (ಪಾಪು. ೩೦-೧೩). **ಬೆಂಗೊಳು :** ಪಲವು ಪರಿಯಲಿ ಬೇಡಿ ಬೆಂಗೊಳುವ ಪದನಲ್ಲ ಮಾಪಸಿನೊಂದೇ ಪೂಜೆ ನಿನ್ನ ಸೇವನೆಗೆ (ಕಾಶಾ. ೦೦೦-೭).

ಬೆಂಕೊಳ್ಳನ ಕೋಲ್ = ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೋಲು.—ಗಳೆ : ಸಿ[ರಿ]ಗಳದ್ವೈ[ಯಾ] ಕೆಜಿಯಂ ಪಡುವಲು ಬೆಂಕೊಳ್ಳನ ಕೋಲಲು ಬಟ್ಟು ಕೆಯಿ ಮತ್ತರು ಹತ್ತು ೩೩ (XXVII. ೬೨-೫೦ ; 1114) ; ಪಡೂಡಲು ಪದಿಮೂಜು ಗೇಣ ಬೆಂಕೊಳ್ಳನ ಕೋಲ ಮತ್ತರು ಪೂಜಿ (ಶ. II. ೦೨-೧೫ ; 1114).

[ಬೆಂ$_1$ (<ಬೆನ್) + ಕೊಳ್$_1$]

ಬೆಂಗೊಳು ‘ಬೆಂಗೊಳ್’ ನೋ.

ಬೆಂಗೋಡೆ (ನಾ). ಹಿಂಬದಿಯ ಗೋಡೆ : ಒಂಭಾಗದ ಭಿತ್ತಿ : ಗಗನದೊಳಗೆ ಬಂದು ಸ್ಪಷವ ಬೆಂಗೋಡೆಯೊಳಗಣಾದಿಜಪಬಿಂಬದಿರ ಗಗನವುರುಜ ಸಿದ್ಧಬಿಂಬಗಳಿಗೆ ಕೈಯ ಮುಗಿದೀಂದರು ಗಮಕದೊಳು (ಪಚ. ೦೩–೦೯೦). [ಬೆಂ$_1$ (<ಬೆನ್) + ಗೋಡೆ]

ಬೆಂಗೋಲು (ನಾ). ಬೆನ್ನಿಗೆ ಹೊಡೆಯಲು ಎತ್ತಿರುವ ಕೋಲು : ಜಗದ ಜಂಗುಳಿಗೆ ಬೆಗೋಲನೆತ್ತಿ ಕಾಡಿತ್ತು ಮಾಯೆ (ಪಾಪಚ. ೪-೦೩-೨೩). [ಬೆಂ$_1$ (<ಬೆನ್) + ಕೋಲು$_1$ (< ಕೋಲ್$_1$)]

ಬೆಂಚ ‘ಬೆಂಚಿ’ ನೋ.

ಬೆಂಚಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಬೆಳುಪ ಬೆಂಚ [ಪಾಪಾ. ೫೫]ಗ . . . ಮಾಡಗೊಳಲೆ ಮುಟ್ಟಿವಿಹಂಗವಿಲೆ ಬೈದೇಟು ಪೋದು (ಕೂಮಾ. ೬-೦-೩೩). [?]

ಬೆಂಚಿಯಹಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ಜಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದಿ ತ್ತೊಂದು ಬಲುಬಂಗೋದಗಕ್ಕೆ ಬಾಯ ಅಣಲಿನ ಸಜವ ಕೂಳು ಉಡಿಯೊಳಗಳ ಬೆಂಚಿ [ಪಾಪಾ. ೬]ಯ ಹಂಬು ಹಂದಿನೊಳಗಳ ಬಮುಧಾಸ್ಯದ ತನೆ (ಕುಪಪಾ. ೪. ೫೬೯-೦೦೦೬). [? + ಹೆಂಬು$_3$ (<ಪದ್ಮ)]

ಬೆಂಚು (ನಾ). ೧. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಕೂರಲು ಇರುವ) ಸ್ವಲ್ಪ ಎತ್ತರದ ಕಾಲಿರುವ ಉದ್ದವಾದ ಮಣೆ : ದೊತ್ತಸೇಂಜಿ ತಮೇಲಿ ಮದ್ಯ ಬೆಂಚು ಹಾಕಿಸಿ ಕೊತ (ಕಂಪಂ. ೩೩) ; ಸಾಕಾದಮ್ಮ ಬೆಂಚುಗಳರಲಿಲ್ಲ. ಹಲಗೆಗಳರಲಿಲ್ಲ (ಕಂಪಂ. ೩೫). ೨. ಒಬ್ಬರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರಿರುವ ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಇಂತಹ ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕೂರಲು ಅರ್ಹನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ.— ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ : ದಾವೆಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಿಸುವ ಬಗ್ಗೆ ವಿಶೇಷ್ಟ ಬೆಂಚುಗಳಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹರಾದ ಜನರ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ . . . ಹೆಸರುಗಳು ಸೇರಿರಕ್ಕದ್ದು (ಸ್ಯಾಮಾ. ೦೦).

[← ಇಂ. Bench]

ಬೆಂಚಿ, ಬೆಂಚ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಹೊಂಡ ; ಚಿಕ್ಕ ಜಲಾಶಯ ; ಕುಂಟೆ : "ವಿವಾಸಂ, ಉದಪಾನಂ, ಪಾಪೀ, ಆಹಾವಃ—ಈ ೪ ಬೆಂಚಿ" (ಅಕಾಮು. ೦೦೬-೬೩) ; ಪೂಗೊಳಂ ತಾಪರೆಯುಂ ಬಕನಿಕರಲುಳಿತಕಲಾಪೋದಕ ವಿರಳೆದೊಳಂಜೆ ಬೆಂಚೆಯೊಳ್ ಮುಬುಕುವೋ (ಕಾಶ್ಯಕ. ೬೦೩) ; ಅಂಚೆ ಗಲ್ಲದ ಬೆಂಚೆ ಬೇಟಮಿಲ್ಲದ ಬೆಲೆಮೆಣ್ಗಳಲ್ಲ ಪೆಸಲ್ಲದ ಮಾಮಸರಿಲ್ಲ ದೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಕ್ರಿಶಾ. ೨೬) ; ಅರಸಂಬೆಗಳ ಸಂಚಯಂ ಬೆಂಚೆಗಳೊಳು ಸಂಚರಿಸಲು ವಿನೋದದಿಂ (ಪಾಂಪ್ರಷ್ಟ. ೦೦-೨). **ಬೆಂಚಿ :** ಬೆರೆಯ ಬೆನ್ನಿಗ ಬಲ್ಲ ವೆರೆಯುನಂಬಿಗ ಬಲ್ಲ ಮರೆಯ ಬೆಂಚಿದಿಂದಜೀವಂತೆ ಸೂಳೆ ನೆಜ್ ಪೊಲುಜಜಳಿಯಿತಳು (ಸರಕ್ಕ. ೦೧೦೩).

[ದೇ.ನಾ ತೆಲು. ಬೆಂಚ]

ಬೆಂಜನ (ನಾ). ೧. ನಂಜಿಕೊಳ್ಳುವ ಪದಾರ್ಥ; ಬಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವಸ್ತು: ನಂಚಿಕೆ : ಬಾಡುಂ ಬೆಂಜನಮುಂ ಕೂಬಂ ರುಚಿಮಾಡುವನಿತಲ್ಲದೆ ತಾಂ ಬೇಱೆ ತಣಿಪಲ್ಕೆಜೆಗುಮೆ (ಸುಭಷಂ. ೬೬-೮). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಸ್ವರಗಳ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲಾಗದ ವರ್ಣ; ವ್ಯಂಜನ : ದುತ್ವಲೋಪಕ್ಕೆ ; . . . ವ್ಯಂಜನ-ಬೆಂಜನ (ಕಾಮದ. ೨೫೦ ಕ್ರಡೀ). [< ಸಂ. ವ್ಯಂಜನ]

ಬೆಂಜನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಬಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ತಯಾರಿಸು; ವ್ಯಂಜನಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು: ಆತನ ಮನೆಯೊಳರ್ಜಿತಂಗೆಯ್ವ ಸಮಯದೊಳು ನೂತನದಲಾಬೂಫಲದಿ ಬೆಂಜನಂಗೆಯ್ದು ಸಾತಿಶಯದಿಂ ಬೀಡಲು (ಸಿದ್ಧಚ. ೦೦-೯೯). [ಬೆಂಜನ + ಕೆಯ್₁]

ಬೆಂಡ (ನಾ). ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರಂ (?) : ತುಜುವ ಮೊಜುಕ ಕ್ರೊಳಿ ಬೆಣ್ಣಾರ ಮೂಕ ಕಾದಿ ೧೩೬೫ ಸತ್ತು ಸರ್ಗ್ಗಸ್ತನಾವಂ (ಎಳ. ೩ (೩), ಪುಗಣ. ೩೦೬-೨ ; ೧೮೦). [?]

ಬೆಂಡಾಡು (ಕ್ರಿ). ಬೆಂಡಿನಂತೆ ಹಗುರವಾಗಿ ಜಲಿಸು,—ತೇಲು : ಬೆಳ್ದಿಂಗಳೆಂಬ ಪಾಲ್ಗಡಲೊಳ್ ಬೆಂಡಾಡುವ ಚಕೋರಂಗಳಂ ನೋಡುತ್ತಾಂ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಬರೆವರೆ (ಕಾಕ್ಕಟಿ. ೩-೦೫ ಪ). [ಬೆಂಡು + ಆಡು₁]

ಬೆಂಡಿಗ, ಬೆಂಡುಗ, ಬೆಂಡುಳಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದೆ ಬಗೆಯ ಮರ : ಜಳ್ಳದ ಜಡುವಣಾಕ್ಷಿನ ಬೆಂಡಿಗದ ತಾಳಿಗೆ ತೆಂಕಣ ನೈಸುಖ್ಯದ ಪಡುವೆ ನೆಟ್ಟ ಕಲ್ಲು (ಎಳ. ೩೨೪. ಕ್ರಿ.ಸಂಕ್ರಂ. ೦೦೯-೩೩೬ ; ೧೮೭೬). **ಬೆಂಡುಗ** : ಕಪಿವೆ ಬೆಂಡುಗ ಕಾವಮರ ಕಂಚಾಳೆವು ಎಡವಿಡದಿಹ ಪುತ್ರಜೀವಿ . . . ಎಸೆದಿಹವು (ಕವಲೋಣಾ. ೦-೩೪) ; **ಬೆಂಡುಗೆ, ಬೆಂಡುಳಿಗೆ** (ಕ್ರಿ.ಪಾ. ೬೯-೧೧೦). **ಬೆಂಡುಳಿಗೆ** : ಬೆಂಡುಗ, ಬೆಂಡುಳಿಗೆ, ಸಾದುಕಾಳಿ, ಬೋಡು ಳಿಹುಲ್ಲು (ಸಸ್ಯಸಂ. ೦೦೬). 'ಬಿಂಡಿಗ' ನೋ. [?]

ಬೆಂಡು (ನಾ). ೧. (ಜೋಳ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ದಂಟಿನ ಹಗುರವಾದ ಒಳಭಾಗ : ಕಾಲಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಗುಂಡು ಕೊರೆಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಬೆಂಡು ತೇಲುವೀಯದು ಗುಂಡು ಮುಳುಗಲೀಯದು ಬೆಂಡು (ಪಾಪ.ಪ. ೦೦೬-೩೩೦); ಬೆಂಡಿರಪ ಮುಳುಗಿದರು ಗುಂಡಿದ್ದು ತೇಲಿದರು . . . ಸಾಲಿಗನು ಕೊಂಡದ್ದು ಕೊಡನು (ಸಭಾಪ. ೦೩೮). ೨. ತಿರುಳಿಲ್ಲದಂದು; ಸತ್ತ್ವವಿಲ್ಲದುದು; ಜಡವಾದುದಂ: ಈ ಕಜ್ಜದೊಳ್ನೀಂ ತೊಡರ್ದು ಮರುಳೆ ಬೆಂಡಾಗದಿರ್ (ಗಣಿತು.೯-೦೩); ಬೆಂಡಾಗೆ ಮನಂ ಮೌನಂಗೊಂಡಿರೆ ವಲ್ಲಭನ ಮಸವನಱವಾಗ್ಗಹದಿಂ ಪುಂಡೋದರಿ ಮಾಣದ ಬಿಸುಗೊಂಡಳ್ (ಕಂಗಾಸಾ. ೯-೦೩೬); ತಪನನುಷ್ಣತೆಯಿಂದ ತನುಲತೆ ಬೆಂಡಾಗಿ ಲಪನಾಂ ಭೋರುಪ ಕೊರಗಿ ಅಪರಾಹ್ಣಕಾಲದಿ ರತಿ ಶಂಬಾಸುರಸಮವನಮನು ಪೊಕ್ಕಳಂದು (ಪೋಚರ. ೯-೩೯). ೩. (ಜೋಳದ ದಿಂಡಿನಾಕಾರದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ : ಅವರು ಮಂಡಕ್ಕಿ . . . ಬೆಂಡು, ಬತ್ತಾಸು ಕೊಂಡುತೆಂಕೊಂಡರು (ಕಪ್ಪ. ೩-೨೩); ಕರ್ಮಿರ್ನಾಸಾಬರು . . . ಮಿಠಾಯಿ, ಬತ್ತಾಸು, ಬೆಂಡು ಮೊದಲಾದ . . . ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಿದ್ದರು (ಕುಕಟು. ೪೩೭).

ಬೆಂಡು ಬೆಣಗಾಗು, ಬೆಂಡು ಬೆರಗಾಗು=ಸತ್ತ್ವಹೀನವಾಗುವಷ್ಟು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡು : ನಿಬ್ಬೆರಗಾಗು ; ಮಿಡಿವಿಲ್ಲೊಳೆಚ್ಚೊಡೆಯೊಳ್ ಮುಯ್ದೇಕ್ಷುಮಂ ತಾಗೆ ಗಂಟೊಡೆದತ್ತಂ ರಸಮಿಚ್ಚಿ ಪಾಯೆ ಪಥಿಕರ್ ಪೊಕ್ಕೇಂಟುತುಂ ಕೈದು ಬಾಯೆಡೆಯೊಳ್ಪಾದ್ದುಗೆ ಕಂಡು ಬೆಂಡುಬೆಣಪ್ಪರ್ ಪಾಮರೀರದಕ್ಕೆ ಸಮಂ (ಕಪಂಪು. ೦-೪೦); ಬಂದವರು:—(ಬೆಂಡು ಬೆರಗಾಗಿ ಬಣ್ಣಗೆಟ್ಟು ಬಾಗಿಲೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಗ್ಗಾಗಿ ನಿಂತು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವರು) (ಮುಕ್ಕ. ೬೯-೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ವೆಣ್ಬು; ತುಳು. ವೆಂಪ್, ಬೆಂಡು, ಬೋಡು; ತೆಲು. ಬೆಂಡು]

ಬೆಂಡುಖಿರ್ಜೂರ (ನಾ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮರುಭೂಮಿ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ ಪಿಂಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಮದಾಗಿ ಬರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಿರ್ಜೂರ : ಅವರ ಮನೆಯವರು ಜಾತ್ರೆಯಿಂದ. ಬೆಂಡುಖಿರ್ಜೂರವನ್ನು ತಂದಿದ್ದಾರೆ (ಕಾಪ). [<ಸಂ. ಪಿಂಡಖರ್ಜೂರ]

ಬೆಂಡುಗ 'ಬೆಂಡಿಗ' ನೋ.

ಬೆಂಡುಗರೆ (ಕ್ರಿ). ಬೆಂಡಿನಂತಾಗು; ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವಗೊಳ್ಳು : ಮದಜುದ್ದಂಡದೇವಿಯೊ . . . ಪುಂದರೀಕಾಂಬಕಿಯೊಯಾವಲು ಗಂಡುಗರೆಂದೀಕ್ಷದಲಿ ಕಣ್ಗೆಂಡುಗರೆದೊರಗಿದರು ನೃಪಸುತರರ್ಧ ಮೂರ್ಛೆಯಲಿ (ಶಾಂಪು. ೨೦೬-೩೩); ಚಿಂತೆಯಿಂದ ನನ್ನ ಹೃದಯವು ಬೆಂಡುಗರೆದಿದೆ (ಕ್ರಿಲಾಪ. ೦೦). [ಬೆಂಡು + ಕರ್ಕ್ (<ಕೞ್₁)]

ಬೆಂಡುಗೞೆ (ಕ್ರಿ). ಬೆಂಡಿನಂತೆ ಸತ್ತ್ವಹೀನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು,—ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವಗೊಳಿಸು : ಕಂಡ ಕಜಿಗೆ ನಡೆನಡದಳುಕದೆ ಕಾಲುಗಂಡ ಕರಾಳವೆಣ್ಣುಗಳ ಅಂಡಲೆದವರೊಳು ಬಳೆದೊಳ್ಳೆಯವ ಬೆಂಡುಗೆದು ಬಿಡಿಸುವುದು (ಪಾಪ. ೬-೭೭). [ಬೆಂಡು + ಕೞ್₁]

ಬೆಂಡುನೆಗೆ (ಕ್ರಿ).=ಬೆಂಡುಗರೆ : ಆ ರಮಣಿ ಕೃತಕಶೋಕಾನಾರದ ಪೊನಲೊಳಗೆ ಬೆಂಡುನೆಗೆದಿರ್ದುಮದೇಂ ರಾರಾಜಸವಾರ್ಚಳಿಂ ತಿಳಿನೀರೊಳಗಣ ಚಂದ್ರಕಲೆಯ ನೆಬಲೆಂಬಿನೆಗಂ (ಕಂಗಾಸಾ. ೯-೩೭); ಕುಮುದ ಕೇಸರದ ರಜದೂಳರ್ದ ಚರಣಚಮುಮಂ ಕೀಲಾಜದೆ ಪಟವಂಡಿನೊಳ್ಬೆಂಡುನೆಗೆದು ಪೊಳ್ದು ಪರಳ್ದು ಪೊರೆವ ಮಜಿದುಂಬಿಗಳ್ ಗಜಿಯಂ ಗಿಜ್ಜಿಪ ತೆಗೆದು ನೆಗಪಮುಂ (ಕಂಗಾಸ. ೩-೨೦ ಪ). ೨. ಬೆಂಡಿನಂತೆ ಹಗುರವಾಗಿ ತೇಲು : ಪ್ರಧಾನಿ ಹರಿಯಾತಂ ಪೋಗುತಮೊಂದು ಸರಸಿಯೊಳ್ ಶಲಿಯಕುಳಂ ಏರೊಳಗೆ ಬೆಂಡುನೆಗೆದಿರೆ ಕಂಡಂ (ಧಕಾರಕ. ೩-೩). [ಬೆಂಡು + ನೆಗೆ₁]

ಬೆಂಡುಮಗುಬ್ (ಕ್ರಿ). (ನೀರಿನಲ್ಲಿ) ಬೆಂಡಿನಂತೆ ಅಡಿಮೇಲಾಗು; ಬೋರಲಾಗು : ಮುಂಡಿಯ ಪೂವಿನ ರಜದಿಂ ವಾಸಿಸಿದ ನೀರ ಕದಡಿಂ ದಾಸವದೊಳ್ ಸೊರ್ಕಿ ಬೆಂಡುಮಗುಬ್ಬುವ ಮಿಂಗಳ್ (ಪಂಪಣ. ೩-೩೩). [ಬೆಂಡು + ಮಗುಬ್]

ಬೆಂಡುಮರ 'ಬೆಂಡುವರ' ನೋ.

ಬೆಂಡುಮರಲ್ (ಕ್ರಿ). ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಜಡತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದು : ನಿಷಾದಿತಿಯೆಂಬ ಬೇಡತಿಗವಯ್ವರ್ ಮಗಂದಿರ್ಗಮುಣಲಿಕ್ಕಿದೊಡೆ ತಣಿಯುಂಡು ಬೆಂಡುಮರಲ್ದು ಮಱುಸಂದಿದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೯ ಪ). [ಬೆಂಡು + ಮರಲ್₂]

ಬೆಂಡುವರ, ಬೆಂಡುಮರ (ನಾ). ಪೊಳ್ಳಾದ ಮರ: ಹಗುರವಾದ ಮರ : ಗುಂಡಿಗೆಗೊಢ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆ ಡೋಣಿ ಪಱುಗೋಲು ಬೆಂಡುವರ ಗಳನು ತರಿಸಿ ಮಂಡಲಪತಿ ಸುತರೊಡನೆಳ್ತರಲು (ಕಾಣಾಕಾಂ. ೫೭-೦೦೦). **ಬೆಂಡುಮರ** : ನರಸಿಂಹನ ಮೈಯಿಂದ ಬೆವರು ಬಸಿದು ತರೀರ ಬೆಂಡುಮರದಂತಾಯಿತು (ಕುಗಪಾಂ. ೯೯). [ಬೆಂಡು + ಮರ₁]

ಬೆಂಡುವಾಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೆಂಡಿನಂತೆ ಹಾರಿಸು ; ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವಗೊಳಿಸು: ಶಿಖಿಕಲ್ಲಾಡುವೆನೋ ಶುಂಭಾದ್ರಿಚಯಮಂ . . . ಮೀರುವಂ ಪೆಱತೇನೂ ದಿಯೆ ಬೆಂಡುವಾಱಿಸುವೆನೋ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಮಂ ಪೋಲ್ವೆನೋ (ಆಪ. ೬-೩೩). [ಬೆಂಡು + ಪಾಱಿಸು]

ಬೆಂಡುವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಬೆಂಡಿನಂತೆ ಹಗುರವಾಗು; ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವಗೊಳ್ಳು: ಬೆಂಡುವೋದುವೋ ಬಂಡೆ ಎವೆ ಮಪದ್ಯಾರದಾ ಪ್ರಾಕ್‌ಶಿಲಾಕಕುದಂಗಳಂ ತಬ್ಬಿ ಪಿಡಿದಲುಗಿ ಕಿತ್ತು ಪೊತ್ತೆತ್ತಿದರು (ಕ್ರಿಲಾಪ. ೬೯೦-೦೩೬). [ಬೆಂಡು + ಪೋಗು₁ (<ಪೋ₁)]

ಬೆಂಡುಳಗೆ 'ಬೆಂಡಿಗ' ನೋ.

ಬೆಂಡೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ತರಕಾರಿಯಾಗಿ ಬಳಸುವ ಅದರ ಕಾಯಿ : "ಲೋಮಿಕೆಯೆನಲ್ ಬೆಂಡೆ" (ಮುಗಾ. ೪೩-೧೭) ; ಹುಸಿಯಲ್ಲಮಂ ಹಾಕಿ ಬೆಂಡೆಯು ಬೇರಿನಿಂದ ತಿರುಹಿ ಕಡಿದ ಪಾಪಿಯ ಸೇವಂತಿಗೆಯ ಹೂವಿಕ್ಕಿ (ಹೂಕಾ. ೨-೨೩) ; ಶತರು ತರಕಾರಿಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಂಡೆಕಾಯಿ ಬೆಳೆದರೆ ಮಿಶ್ರಬೆಳೆಯಿಟ್ಟಂತಾಗಿ ಬಗೆಬಗೆಯ ತರಕಾರಿ ಸಿಗುವುದು (ಹಪ್ರ. ೦೬).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ವೆಣ್ಡೈ, ಮಲ್ಲೈ ; ಮಲ. ವೆಣ್ಣ ; ತುಳು. ಬೆಂತೆ ; ತೆಲು. ಬೆಂಡ. / ಸಂ. ಭಿಂಡ, ಭಿಂಡಕ, ಭಿಂಡಾ, ಭೇಂಡಾ, ಭೇಂಡೀ, ಹಿಂ. ಭಿಂಡೀ ; ಮರಾ. ಭೇಂಡೀ]

ಬೆಂಡೇರು (ಕ್ರಿ)· ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ದುರ್ಬಲವಾಗು : ಆ ಬಗೆಯ ಕಂಡು ಪರಿ ಮೊಗ್ಗಿದನು ಹರನೆದೆ ಬೆಂದೇರಿತು (ಪಾಗಣ. ೨೦-೦).

[ಬೆಂಡು + ಏರು$_1$ (< ಏಱ್$_1$)]

ಬೆಂಡೇಳ್ 'ಬೆಂಡೇಟು' ನೋ.

ಬೆಂಡೇಳು 'ಬೆಂಡೇಟು' ನೋ.

ಬೆಂಡೇಟು, ಬೆಂಡೇಳ್, ಬೆಂಡೇಳು (ಕ್ರಿ). ೧. (ನೀರಿನಲ್ಲಿ) ಬೆಂಡಿನಂತೆ ಹಗುರವಾಗಿ ಚಲಿಸು ; ತೇಲು : "ಬೆಂಡೇಟ್ಟುದೆಂದುಂ ತೇಂಡೆಂದುಂ ತೇಲ್ಟುದು" (ಶಾಕಾ. ೭೦-೬೨). ೨. ಸತ್ತ್ವಹೀನವಾಗು ; ದುರ್ಬಲವಾಗು ; ಜಡವಾಗು : ಎನಸುಂ ವಿಮಾನೇಕ್ಷಣಿ ಸೋಲದ ರಸದೊಡವಿ ಸೊರ್ಕಿ ಬೆಂಡೇಟ್ಟಿಸಂ . . . ಅನುನಯದಿಂದಾಕೆಯೊಳ್ ಕೂಡಿದಪ್ಪೆಂ (ಶಾಕಂಶಾ. ೩೫೩) : ಪೊಯ್ದುತ್ಪಲ್ಪಿಯಂಭೋರವಮೊಗೆಯೆ ಪ್ರಳಯಚಿತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಮಾರ್ಗಾಂತರಮಂ ಬೆಂಡೇಟ್ಟಿಸಿ ಪೋಗೊದೆದುವು ದಿವಮಂ . . . ರಾಮಕೃಷ್ಣಪ್ರಭಳತೆರಭಿಜಾಸ್ಫಾಲನಾಭೀಳನಾದಂ (ಪಗಂ. ೬-೬೨) : ಪ್ರಸೂನಾಂಬಕಂಗಳ್ ಸಲೆ ಬೆಂಡೇಲ್ದು . . . ನಲವಿಂದಂ ಕೂಡಿದಂ ಶಬ್ದನವನಿತೆಯೊಳಾತ್ಮೀಯಕಾಂತಂ ಪ ಸ ಂ ತ ಂ (ಕಾಚಿಪ. ೩-೨೯). **ಬೆಂಡೇಳ್** : ೨. ತಿಳಿನೀರಿನಂತೆ ನೆಳಲೊಳ್ ಪುಟ್ಟರ್ದು ಬೆಂಡೇಳ್ದ ಲೋಳೆ ಪಿಂಡಿಲ್ಗುಟ್ಟಿ ಮೇವಂ ಮಗುಳ್ದಿ . . . ಕಾಳರಕ್ಕಸರಂತಿರ್ದ ಕಾಳ್ಕೋಣಂಗಳಿಂ (ಗಿಂಗ. ೦-೦೫೦ ಪ) ; ರಣತದ ಕಡಲೊಳಗೆ ಬೆಂಡೆದ್ದು ನೆಗೆದುದು ಕೋಟಿಪಾಪದಲೆ (ಭಾಕ್ಕಾರ್ತ್ತ. ೬-೨೬) ; ಆರ ಸಂತೈಕೆಗುಂ ಮಳ್ಗಲಾರದಪಸಂತಾಪದಿಂದೆ ಬೆಂಡೇಳ್ದನೆಂ, ಭರತನಲಂ ಬಂದೆಳ್ದರಿಸಿದತ್ತು ಗುರುವಶಿಷ್ಯನ ವಾಣಿ (ಕ್ರಿಣಾಪು. ೩೦೬-೦೧೬). **ಬೆಂಡೇಳು** : ೨. ವಸುಧರಶ್ರೇಣಿ ಬೆಂಡೆದ್ದು ತೇಲಿದುವು (ಪೋಚಾ. ೦೯-೨೩) ; ಆ ತೆರೆನೊರೆಗಳ ನಲಿಯಲ್ಲಿ ಮೂಲೋಕವೇ ಪ್ರಾಳ್ದುಗಿ ಬೆಂಡೇಳಿಹುದು (ಮುಂಗಾಪ್ರ. ೨).

[ಬೆಂಡು + ಏಟು$_1$]

ಬೆಂಡೇಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೆಂಡಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಬಿವ್ಮನೆ ಬಿಗುಬೇಱ್ ಮಿಱುಗಿ ಪೊಣ್ಮುವ ಪೊಳೆಗಳ್ ಪಿಮ್ಮೊನೆದೋರ್ಪಿನೆಗಂ ಮಸದುಮ್ಮಹದಿಂ ಬಿಗಿದು ಬಿಗಿದು ಬೆಂಡೇಟ್ಪಿನೋ (ಶಿಪ. ೬-೨೦೮). [ಬೆಂಡೇಟು + —ಇಸು$_5$]

ಬೆಂಡೋಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ ; ಓಲೆ ; ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಿವಿಗೆ ಬೆಂಡನ್ನೇ ಓಲೆಯಂತೆ ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು : ಬೆಂಡೋಲೆ ಮುಜುಮು ಪಾಗಾಯ್ . . . ಗೋಡೆಯಮದುಡಿದಾರಂ ಭೂಪಾಂಡಲಪತಿಯಾತ್ಮಜಂಗೆ ರಂಜಿಸುತಿರ್ಪರ್ (ಜಕಾ. ೨-೬೩) ; ಪಾಂಗಾಯಿ ಬಂದಿ ಬೆಂಡೋಲೆ ಸಿಂಗಾರಪಾಗಿ ಪುತ್ತಾ ವೀಲಕೇಶವ ನಂಗಣದೊಳಗಾಡುತಿರಲು (ಕೀಚಾಹಂ. ೦೨-೬೩). [ಬೆಂಡು + ಓಲೆ]

ಬೆಂತರ, ಬೆಂತರ (ನಾ). ಭೂತ ; ಪಿಶಾಚಿ : ಎಬಿಸಂಕಾಲ ನಿಮ್ಮ ಪೂಜಿಸಿ ಎವೆಸಯ್ಯಾ ಮಸದಲಿ ದೃಢವಿಲ್ಲದನ್ನಕ್ಕ ನಿಧಾನವ ಕಾಯ್ದಿರ್ದ ಬೆಂತರವಂತೆ ಅದಱ ವಿಧಿಯೆಸಗಾಯಿತ್ತು (ಪಪಪ. ೧೯) ; ಕರವೆಸಪಿಯ ಸವೆದು ಬಂದುದು ಚರಣಾಮುಧಯದಱ ಚಿತ್ರಪರಿಶೋಭೆಗೆ ಬೆಂತರನೊಂದಾಶ್ಚರ್ಯಮಿದುಂ (ಯಪೋಚ. ೩-೨೨) ; ಬೆಂತರ ದೈವಮೆಂಬವವ ವಸಿಲದಿಂದೊಂದೊಂದು ಕೆಲಸಕೆ ವಿಹಿತವಾಗಲು (ಬಸಪು. ೪೪-೩೦). **ಬೆಂತರ** : ನರ್ತಕಿಯರಾಟಗಳ ನೋಡಲು ಮುತ್ತುಶಿಹ ಬೆಂತರರ ಜಡಿಕ್ಕೆದತ್ತ ತೊಲಗಿಸಿ (ಹಾಕೃಭಾ. ೪೪-೪೬) : ಎಂದೆ ಕುಳಿತಪ ದಿನದಿ ಹಾದರದಿಂದ ರುದ್ರನ ಲಿಂಗಭೇದನವೆಂದುವಾಧರಿಸರ್ದು ಬೆಂತರನಾಗಿ ಪೂಜೆಯನು ನಿಂದು ತಾನೇ ಲಿಂಗನಾಗಿಪೆನೆಂದುದಾ ದಿನದಿಂದ (ಜೃತಿ. ೬೨-೪೯) ; ಸುರರು ಬೆಂತರಜ್ಯೋತಿರೇಂದ್ರರು ಉರಗ ವಿದ್ಯಾಧರರು ಸುರಕುಜಧರವು ಫಲಪುಂಜದಲಿ ಕಾಲತ್ರಯವು ಪೂಜಿಪರು (ಪಾಗಪ. ೦-೦೦೪). [<ಸಂ. ವ್ಯಂತರ]

ಬೆಂತರಬಲ್ಲಹ (ನಾ). ಪಿಶಾಚಿಗಳ ಒಡೆಯ ; ಭೂತನಾಥ : ಶಿವ : ಪಲುಗಣ್ಣಂ . . . ಬೆಂತರಬಲ್ಲಹನುಜ್ವಲಿಸುವ ಜೋಯಿಸರಾಣ್ಮಂ ವಿಗಡ ರಸಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಸಲೆ ಸೊಗಬಿಸುವ ಶತೇಂದ್ರರ್ . . . ಜನವನ ಗಂಧಕುಟಿಯೊಳೆಡಗಿಜ್ಜಿದಿಮುವು (ಜಪಃಚಾ. ೦೩-೩೯).

[ಬೆಂತರ + ಬಲ್ಲಹ$_1$]

ಬೆಂತರಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುಭೂತ : ಪಿಶಾಚಿನಿ : ತಕ್ಕುರಾಪಮ್ಮಳಿ ಮಾಡಿದು ಬೆಂತರಿಯಾಗುವಬಿಳಿ ಕಾಲೆಸನಸಾಂತು ಕೆರಂ ಪಿಂತಣ ಭವಜನೆ ವೆಸಬುತ್ತು (ಜಾಮಾಗ. ೦೦-೪೨). [ಬೆಂತರ + —ಇ$_2$]

ಬೆಂದ 'ಬೇ$_1$' ಪರಾ.

ಬೆಂದಗುಳ್ (ಕ್ರಿ). ಬೆನ್ನಟ್ಟು ; ಓಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗು : ಅಂದದು ದುಟಲೆಯೆ ದುಸಜನಂದಮನಳವಿಗಳೆದು ಕೇಸರಿಯಳವಂ ಬೆಂದಗುಳ್ದ ವಪ್ರದಾಹು ಪುವೆಂದರರ್ (ಪಂಗಾಪ್ರ. ೦-೦೩೬) ; ಜಾವುದತ್ತಂ ಜಾವ ಹಪ್ಪನಾಗಿ ಘೋರೆಂದಿಸಲವಂದಿರಂ ಬೆಂದಗುಳ್ದು ತಾನಂದು ಮಗುಬ್ಬಂತೆ ಪೋಗೆ (ಪಲಪ್ರ. ೪-೩೦ ಪ). [ಬೆಂ$_3$ (< ಬೆನ್) + ತಗುಳ್$_1$]

ಬೆಂದವಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು : ದೇವಜ್ಞಯು ಮಜ್ಜಿ ಬೆಂದವಾಡಿಯ ಸೋಮಶಿವರಂ ಬರಿಸಕ್ಕೆ ಸಿವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಮುನ್ನ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ (ಎಕ. III (೩). ಹುಚ್ಚುಪ್ರ. ೮೨-೬ : ೨೦೬). [? + ವಾಡಿ$_3$]

ಬೆಂದಿ (ನಾ). (?) : ಮಾಜುವಾರ್ತ್ತಗೊಳ್ಳನ್ ಬೆನ್ನಿಯುಂ ಕಳಚುವಮಾಜಿ ಯುವಾಗಳದನೆ ಕಾದಿ ತನ್ನಾಳ್ವಾತ ಸಯೆ ಬಾಟನ್ (ಪಿಪಚ. XI—i. ೦೦-೬ : ೨೦೬). [?]

ಬೆಂದು 'ಬೇ$_1$' ಪರಾ.

ಬೆಂದೊಗಲ್ 'ಬೆಂದೊವಲ್' ನೋ.

ಬೆಂದೊವಲ್, ಬೆಂದೊಗಲ್ (ನಾ). ಬೆನ್ನಿನ ಚರ್ಮ : ಮೃಗಳುಳಮಾಸನೆಮ್ಮೆ ಮೃಗಕೃಷ್ಣಿಕೆಯಂ ಜಳಮೆಂದು ತೃಷ್ಣಯಿಂ ಪಗಲಿಱಾವನ್ನೆಗಂ ಪರಿದು ಗಟಲುರದಬರಮಾಱಿ ಬೆಂದೊವಲ್ ತಗಳ್ದಿ ಬಿಃಬಿ . . . ನಡೆಗ್ಟುವನ ತೃಷ್ಣೆಯಿನಾರೋ ಬೇಯದರ್ (ಪಂಗಾಪ್ರ. ೭-೧೩) ; ತೊಡರ್ದೊಡರಾತಿ ಭೂಭುಜರ ಬೆಂದೊವಲಂ ಪಡಮಾಡಿಗೆತ್ತಿ, ಕೂಡಿಸದೆ . . . ಮಾಣ್ಬನೆ ಸಮರದೊಳ್ (ಎಕ. XI. ಪಾಪಪ. ೪೫-೫೬ : ೨೨೦೦) ; ಪಂದಲೆ, ಬೆಂದೊವಲ್ (ಕಣ್ಣಪು. ೮೦ ಕ್ರಪಡಿ). **ಬೆಂದೊಗಲ್** : ಬೆಂದೊಗಲ್ ಪೊರೆಪೊರೆಯೆರ್ದು ಸಾಯುವ ಮೃಗಪ್ರಜಮಿಲ್ಲ . . . ಆ ನಿದಾಘದೊಳ್ (ಸೂಪ್ರಪು ೦೭-೧೫). [ಬೆಂ$_1$ (< ಬೆನ್) + ತೊವಲ್$_3$ (< ತೋಲ್$_1$)]

ಬೆಂಪೂರ್, ಬೆಂಪೂರು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಎಜಿಯುವಂ ಮೆಚ್ಚಿ ಇನಗಜ್ಜಿ ಪಾಗತ್ಕರವಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿ ಬೆಂಪೂರ್ವ್ವನ್ನೆರಡುಮಂ . . . ಇತ್ತನ್ (ಎಕ. IX. ಪೆಂಗಳೂ. ೩೩-೩ : ಸು. ೩೦೦). **ಬೆಂಪೂರು** : ಬೆಮ್ಮೂರು ತೊವಗೂರು . . . ಪರವೂರು ಕೂವಲೆ ಇನಿತುವಂ ಪೇಳಲಮೇರೆ ಸಹಿತ ವಿತ್ತನ್ (ಎಕ. IX. ಪೆಂಗಳೂ. ೩೩-೩ : ಸು. ೩೦೦). [? + ಊರ್]

ಬೆಂಪೂರು 'ಬೆಂಪೂರ್' ನೋ.

ಬೆಂಬಂಪಾಟ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ಉತ್ತರತಃ ಬೆಮ್ಮ ವ್ಯಾಬ್ ಪುಣುಸೆವಟ್ಟ ಸಹಿತಂ ಪಲ್ಲವತಟಾಕಮಿತಿಗ್ರಾಮಮ್ಮ ನಾಮಭೇಯಂ ಕೃತ್ವಾ (ಶ. III. ಹಂಪ್ಪ. ೦೦೬-೬೬ ; 713). [? + ಪಾಬ್]

ಬೆಂಬಡಿಗೆ (ನಾ). ಬೆನ್ನಿಗೆ ಬಾರಿಸುವ ಕೋಲು, – ಬಡಿಗೆ : ಬದದೆವ್ಮ ಕಂಡ ಜೀವರ ಭವವ್ರಜದ ಬೆಂಬಡಿಗೆ . . . ದುರಿತವನುರುಹಿ ಸುಡುವ ಕಟ್ಟೆಂದೆಸಪ ತುಂಗಭದ್ರಾನದಿಯನವನೀಶ ನೋಡು (ಹರಿಶ. ೩-೬೯) : ಸಂಶಯಪಿಶಾಚಕ್ಕೆ ಬೆಂಬಡಿಗೆಯಾಗಿ ಭತನ ಮನಸ್ಸು ಪ್ರಪುಲ್ಲಿತವಾಯಿತು (ಜಿಕಥ. ೨೦೦). [ಬೆಂ, (< ಬೆನ್) + ಬಡಿಗೆ,]

ಬೆಂಬಡೆ (ನಾ). (?) : ನಡಯುವ ದಕ್ಷಿ ಪತ್ತಿಯ ಹೇಜು ೧೦ ಕೆ ಪಣ ೧ ಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿ ಹಲು ೫ ಬೆಂಬಡೆಯು ಮಳವೆ ೧೦ ಕೆ ಪಣ ೧ (ಶ. IX (೨). ರೂಪ್ಕ. ೩೦-೩೪ ; ಸು. 1350). [?]

ಬೆಂಬತ್ತಳಿಕೆ (ನಾ). ಬೆನ್ನಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಾಣದ ಕೋಶ : ತೂಣೀರ : ಕಳಚಿದನು ಸೀಸಕವ ಬೆಂಬತ್ತಳಿಕೆಯನು ಬಜ್ರಾಂಗಿ ಮೊಚ್ಚೆಯ ಬಿಲುಸರಳಿನಿಳಿಹಿದನು ರಥದಲಿ ದೈತ್ಯರಿಪ್ಪ ಸಹಿತ (ಶಬ್ದಾ. ೦೬-೭). [ಬೆಂ, (<ಬೆನ್) + ಬತ್ತಳಿಕೆ (< ಪತ್ತಳಿಕೆ,)]

ಬೆಂಬತ್ತು. ಬೆನ್ನುಹತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಿಂಬಾಲಿಸು : ಅನುಸರಿಸು : ಮನಸೇ ಕೊಡಲ ಸಂಗದು ದೇವರ ದಿದದೆ ಬೆಂಬತ್ತು (ಜಪಕ. ೫೬). ೨. ಓಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗು ; ಬೆನ್ನಟ್ಟು : ಬಡವಂ ಬೆಂಬತ್ತ ಮೇಪ ಮಱೆದು . . . ಖಿಂದಿರ್ದುದೋಗೞೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ ತಾಱಲ್ಗಳೊತ್ತಂದಿದಿರು ದ್ಯುಗವ್ಯಗೀವ್ಯಂದಮೋರಂದದಿಂದಂ (ಹಂರ್ತ. ೨-೧೬) ; ದುಶ್ಶಳೆಯೆ ದೆವಪ ಬಯಲಾಯ್ಪೆನಿತ ಬೆಂಬತ್ತಿದರು ಖಿಳೆನ (ಶಂಕ್ಷ. ೨೨-೨೫). ಬೆನ್ನುಹತ್ತು : ೧. ಆಕಾ. ಪಾತಾಳ. ,ಎರಡರಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲ ತಾಳ ಮೀಳ ಭೂಗೋಳಕ್ಕೆ ಬೆನ್ನುಹತ್ತಿಹುದು ವೇತಾಳ (ಕಂಪಾ. ೦೭-೨) ; ಆ ಕೊರಗು ಒಂದೆರಡು ದಿನಗಳವಲ್ಲ. ವರ್ಷಗಳಿವಲ್ಲ ಆತನ ಬದುಕಿಗೇ ಬೆನ್ನುಹತ್ತಿದ ಮಾಯಪುಷ ಪದು (ಚಿಪ್ರ. ೦೦೦). [ಬೆಂ, (< ಬೆನ್) + ಪತ್ತು,]

ಬೆಂಬದಿ (ನಾ). ಹಿಂಭಾಗ ; ಹಿಂಬದಿ : ಪದದ ಘಟ್ಟನೆಯಿಂದ ತಿಲಿರಗಳು ದುರಿದುವು ತರುಕೋಟಿಗಳು ಬೆಂಬದಿಯೊಳಗಿದವುಬ್ಬಿ ಇಬ್ಬಗೆಯಾಯ್ತು (ಆಚಂಗಿ. ೪-೬-೨೬). [ಬೆಂ, (< ಬೆನ್) + ಬದಿ,]

ಬೆಂಬರಂ (ಅ). ಬೆನ್ನಿನ ವರೆಗೆ ; ಮಂಡಿಯಿಂ ಬೆಂಬರಮೆಯ್ದೆ ಸೀಳ್ದ ಶಮಿಂ ಘಾತಂಗಳಂಗುಷ್ಮದಿಂ ತೊಡೆಯಂ ತಾಟನವೆಯ್ದೆ ಪೊಟ್ಟ ಜೆಂಗಳ್ . . . ಕರು ಭೀಕರಂ (೦೮೧೫. ೬-೬). [ಬೆಂ, (< ಬೆನ್) + – ಬರಂ (< – ಪರಂ)]

ಬೆಂಬರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. = ಬೆಂಬತ್ತು ೧ : ಈ ಮತ್ಕರ್ದೇಹದಿ ದಿವಿಜವಪತಿಯೋ ಮೇಣ್ ಜಯಂತನೊ ಇವನೆನುತ ಬೆಂಬಳಿ[೨]ದು ಕಾಮ್ಯಾಂಗಾರ ಬೆಜಿಗಾದ (ಪಂಪಂ. ೦೫-೦೬). ೨. = ಬೆಂಬತ್ತು ೨ : ಕುಮಾರನಾ ಮದದಾನೆಯನು ಬೆಂಬರಿದು ಏಗೆ ಸುದೋಜಿ ಕೇಳುತದು . . . ಭೋರನೆ ಬಿಟ್ಟ ಕಣಾ ಬಿಗುಬಿಗುದಿನಿದಿರಾಮ್ತು (ಹರ್ಷಕಾ. ೦೬-೦೬). ೩. ಹಿಂಬರಿ ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು : ಸೂಕರನಾ ಕರಿಗಂಜಿ ಪೊಸ್ಕ ಬೆಂಬರಿವರಿವಂತು ಪೆರ್ಬಿದಿರಪಿತ್ತಿರೊಡಂತದು ತಾಗೆ ಮೇಘಮಾಂ (ಹಜ್ಜಿಸಾ. ೩-೬೪). [ಬೆಂ, (< ಬೆನ್) + ಪರ್ಬ,]

ಬೆಂಬಲ. ಬೆನ್ನುಬಲ (ನಾ). ೧. ಹಿಂದಿರುವ ಸೈನ್ಯ ; ಹಿಂದೆ ಬರುವ ಪಡೆ : ಪುಲಯವಮರುತನ ಬೆಂಬಲಮುಮಂ ಚೈತ್ರವಿತ್ರಪ ಮುಂಬಲ ಮುಮಂ . . . ದರ್ಪಕಪ ದರ್ಪಂಬೆರಸಬಕಾಳಿಗೊಡು ಗಂಡೇಜಿಯ ಗಂಡ ಗಾಡಿ ರೂಢಿವಡೆದೆ (ಅಕಥಿ. ೬-೩೫ ಪ) ; ನೀ ಮುಂದಲೆಯು ಹಿಡಿದೆಳ ಕೊಂಡು ಬಾ ಬೆಂಬಲದಿ ಬಂದಿದಿರಾಗಿ ಕಾಳಗಗೊಟ್ಟು ಮಾರಾಂತ್ರು (ಭೂಪಾ. ೬-೨). ೨. (ಆಲಂ) ಸಹಾಯ ; ಆರೆ ; ನೆರವು : ಪಲವುಂ ಬನ್ನದೊಳಾದ ನಿನ್ನ ಕೆಲಪುಂ ಬಂದವ್ರಪಾತಂಗೆ ಬೆಂಬಲಮಿನ್ನೀಂ ನಿಮಗಾವಂ (ಹರಿಶ. ೨-೪೬) ; ಪಂಗಾಳಿಯುಂ ತಿಂಗಳುಂ ಬನವುಂ ಬೆಂಬಲವಾಗಿ ತೀರ್ಚವೆ ಗಡಂ ಕೊಂಡುಗ್ಗಿದುಂ ಸುಗ್ಗಿಯೊಳ್ (ಆಪು. ೬-೨೮) ; ಬೆಂಬಲಕೆ ತಾವೆಂದು ಬಯಲ ಪಡಂಬುದಲಿ ಕಾಳೆಗವ ಮಸೆದರೆ ನಂಬಿ ಕಟ್ಟಿರಿ ಕೃಷ್ಣನನು (ಭಾಗ್ಯ. ೦೬-೨೯). ಬೆನ್ನುಬಲ : ೨. ಬೆನ್ನುಬಲವಾಗಿ ಪರಿಯಿದ್ದರೆ ಸರ್ವ ತನ್ನಿಂದ ತಾನೇವೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುವು (ಹಾಸ. ೬೬-೨). [ಬೆಂ, (<ಬೆನ್) + ಬಲ,]

ಬೆಂಬಲಂಬಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಹೋಗು ; ನೆರವಿಗೆ ಧಾವಿಸು : ಪಾಂಡಾಳರಾಜತನೂಜೆಯ ಪತಿಂಗೆ ಬೆಂಬಲಂಬಾಯ್ವಂತೆ ಭೀಮಸೇನ ನಿಂದೆಂದಂ (ಹಂಕಥಾ. ೬-೩೩ ಪ). [ಬೆಂಬಲ + ಪಾವುಲ್,]

ಬೆಂಬಲಿ (ಕ್ರಿ). (ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ) ಪೆಚ್ಚಾಗಿಸು : ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿಸು : ಭೋರನೆ ಬಾಸುಬ್ಬೆ ಕರಂ ಘಾಸಿಸುಗುಮಪಾಸವಾಯು ಜಠರ ಮಾನದಸಂತಾಯಮ್ಮುಂ ಕಡಗಣ್ಣಂ ನೀರಂ ಬೆಂಬರಿಪು ತೋರ್ಪೊಡಂ ಮರಣಭಯಾಂ (ಅಕ್ಷಪ್ರ. ೬-೩೯). [ಬೆಂ, (< ಬೆನ್) + ಬಲಿ,(<ಬಲ್,)]

ಬೆಂಬಲಿಗ (ನಾ). ಸಹಾಯ ಮಾಡುವವನು : ನೆರವಿಗೆ ಬರುವವನು : ಅವನು ಆರಾಧಕನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಮಿತ್ರನಂತೆ ಬೆಂಬಲಿಗನಾಗಿ ಮುಂಕ್ತಪಥಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ಯುತ್ತಾನೆ (ಗೀಥ. ೫೧೩) ; ಬೆಂಬಲಿಗನ ಬಲವಿಲ್ಲದ ಮುಷ್ಯನ್ಗಿ ಪುಂಬಿಭಂಗಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೇಕೆ ? (ಪಾಟಿ. ೧೧). [ಬೆಂಬಲ + – ಇಗ]

ಬೆಂಬಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಹಕರಿಸು : ಒತ್ತಾಸೆ ನೀಡು : ಪನ್ನದ್ಯನಾಂ ಧರ್ಮಾಮುಂದ್ರಕೊಡೆಯಾ ! ಬೆಂಬಲಿಸು ನನ್ನನೊಡೆಯಾ ! (ಗೀಥಂ. ೬೨-೬೬). ೨. ಅನುಮೋದಿಸು : ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದವರೆಲ್ಲರೂ ಅವನ ದಾವಾನ್ನು ಬೆಂಬಲಿಸಿದರು (ಪಾಟಿ). [ಬೆಂಬಲ + – ಇಸು,]

ಬೆಂಬಳಿ ' ಬೆಂಬುಳಿ ' ನೋ.

ಬೆಂಬಳಿಗೊಳ್ ' ಬೆಂಬುಳಿಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಬೆಂಬಳಿವಿಡಿ ' ಬೆಂಬುಳಿವಿಡಿ ' ನೋ.

ಬೆಂಬಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಬೆಂಬತ್ತು ೧ : ದೂತಾಡವ ಅಪಶ್ಯಕವಿಲ್ಲದೆ ಕಪಾಲಕುಂಡಲಿಯು ಬೆಂಬಳಿಸಿ ಬರುವುದರಲ್ಲಿ ಅದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು (ಕಾಮಿಂ. ೩೪). ೨. = ಬೆಂಬತ್ತು ೨ : ಕಾರುಡನು ಕಂಡನು ಕವ್ವಡನು ಕೇದನು ಕುಟಿನು ಬೆಂಬಳಿಸಿದನಯ್ಯ (ಪಡ. ೬). [ಬೆಂಬಳಿ (<ಬೆಂಬುಳಿ) + – ಸು,]

ಬೆಂಬುಟಿ. ಬೆಂಬಳಿ (ನಾ). ೧. ಬೆನ್ನಿನ ಭಾಗ ; ಹಿಂಬದಿ; ಹಿಂದು : ಪ್ರಾಹರ್ತಮಾತ್ರದೊಳ್ ಗಡ ಪದಿನೈದುಬೋಜನಮನೊರ್ವನೆ ಸಂಧಿಸಿ ಪೊದನಂದು ಪೇರಡವಿಯೊಳಾ ಕಾರ್ತಗವದರ್ತಳ ಬೆಂಬುಟಿಯಂ ಮಹಿಭುಮಾ (ಕಾವಂಪ್ರ. ೬೫೦) ; ಗಟ್ಟಿವಟ್ಟಿಯ ಪಾವಿನಂತೆ ಬೆಂಬುಟಿಯಂ ಕಗುಳ್ದು ಪರತೆ (ಸುಳಾಚ ೬-೩೩ ಪ) ; ಅದೊಂದು ಕಂತುಕದ ಬೆಂಬುಟಿ ಬೊಳ್ ಪೊಳೆವಾಡೆ ಕಣ್ಕೊಣಾಗ್ ಸುಲಲಿತ ಸೆಂಡಸಾದಿ ಮುಬ್ಬುಗಾಡ್ಡಿಸಿದಳ್ ಪಸಿಯಂ ಸುಬ್ಬಿಯೊಳ್ (ಜಗ. ೩-೦೯). ೨. ಬೆನ್ನ ಹಿಂದೆಯೇ ಬರಂಪುದು ; ಹಿಂಬಾಲಿಸುವುದು ; ಅನುಸರಣೆ : "ಬೆಂಬುಟಿ—ಹಿಂದೆ ಬರ್ಪುದು" (ಜಾದ. ಕಾ. ೦) ; ಅತೀವಪೊರತಮಿಂ ಯಾತಿಗಳ್ ಏಗೆ ಕಾಣದಿರ್ಪ ವಿಚ್ಛಲನಸಂತರೀಕ್ಷಿಸಿ ನಿಜೇಚ್ಛೆಗೆ ಬೆಬುಟಿಯಾಗಿ ತಂದ ನಿಶ್ಚಳವತಿ ಪೊಂದರೀಕಮುನಿ ತೀರಮೊಳಿರ್ದಂ (ಪಚಂ. ೦೪-೬). **ಬೆಂಬುಳಿ** : ೧. ಆತ ಬಿಟ್ಟುವ ಬಿಡುವೆನು ಅವನ ಬೆಂಬುಳಿಯ ಸಲುವೆನು (ಸಿರಿಪ್ರ. ೪. ೦೬೦-೬೨೯) ; ಸರಳುಗಳ ಒಳಿಸರೆಳು ಬೆಂಬುಳಿಸರಳ ಹಿಂದಣ ಸರಳುಗಳ ಪದಿಸರಳ ಸಾರದ ಸೋನೆ ಸದೆದುವು ಪೈನಿವಾಹಿನಿದು (ಕುಬೃ. ೨-೪೬). [ಬೆಂ, (< ಬೆನ್) + ಬಬ್ಬಿ,]

ಬೆಂಬುಬಿಗೊಳ್. ಬೆಂಬಳಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). → ಬೆಂಬತ್ತು ೧ : ಬಾಳ

ಮಹಾಳಮಂ ಬಬ್ಬಿ ಬೆಂಬಲಗೊಂಡಿಪೆಯಾಡುತುಂ (ಶ್ರೀಪ. ೬-೧೬). **ಬೆಂಬಲಗೊಳ್** : ಆತಂಗೆ ಮುನ್ನಿತ್ತ ಪಂಬುಗೆಯು ಬೆಂಬಲಗೊಂಡು ಪೋಗಿ ಮರ್ತ್ಯದೊಳ್ ತೊಕ್ಕುಗೊಂಡು . . . ಬರ್ಪಂ (ಹಂಪ. ೬-೪); ತುಂದಿ ಪುಳುವಂ ಪಿಡಿದೊಯ್ದುದೊ ಪಾನೆ ಪೋದುದೋ ಬೆಂಬಲಗೊಂಡು (ಶಶಿ. ೧೦). [ಬೆಂಬಲ್ + ಕೊಳ್₁]

ಬೆಂಬಲಿವಿಡಿ, ಬೆಂಬಳಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. = ಬೆಂಬತ್ತು ೧ : ದೇವಿಯರ್ ಬೆಸಸಿದಂತೆ ಗೆಯ್ವನೆಂದಾ ಕಾಂತೆಯ ಬೆಂಬಲಿವಿಡಿದು ಪಡೆವ ಪಿಷ್ಮನಂತೆ ಪೋಗಪೋಗೆ (ಶಾಂಪು. ೬೮೦); ಎವಿತಾವುಮಮಜಿಸಿ ಕಾಣದೆ ಬೆಂಬಲಿವಿಡಿದೊಂದನುಮಾವದಿಂ ಸಹೇತುಕವನದೆಡೆಗೆ ಮಗುಟ್ಟು ಬಂದನಾ ವಿಜಯನ್ಯಪಂ (ಪಾಂಪು. ೦೦-೬೯). **ಬೆಂಬಳಿವಿಡಿ** : ೧. ಮಧುರ ತಲೆಗೇಱಿ ಅರ್ಥ ನೀಗುಡಿ ಆ ಕಜುವಿಷ ಬೆಂಬಳಿವಿಡಿದು ಭವ ಪರಿಯಿತ್ತು (ಕುಪಾಪ್ರ. ೩. ೬೬-೦೮೦); ವೆಳಲಂತೆ ಬೆಂಬಳಿವಿಡಿದು ೧ದಲಿಪಂತೊಳಗು ದೋಱದೆ ವಿಂಬಿನಂತೆ ಸುಳಿದು ಸಾಮುದ್ರಿಕನಂತರ್ಥರೇಪೆಯ ತೀವುದು (ಅಚಿಪ. ೬-೦೩೨). ೨. ಬೆನ್ನಿನ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿ; ಹಿಂಭಾಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸು : ಬೆರೆದು ಕವಲಿಜಿದು ನೀಳ್ದ ಪ್ರವಾಳಜಾಳದಂತೆ ಬೆಂಬಳಿವಿಡಿದಿಳಿದ ಕೆಂಡಿಡಗಳಿಂ (ಚಚಿ. ೪-೦೦). [ಬೆಂಬಲ್ + ಪಿಡಿ₁]

ಬೆಂಬಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ಬೆನ್ನೇರು; ಸವಾರಿ ಮಾಡು : ದಂತಮಂ ಪಿಟ್ಟು ಬೆಂಪಾಯ್ದು ತನ್ನಧಿಕರಣದಿಂ ಕರಿಮದವನುಡುಗಿಪ ಕುವರನಂ ಪಿಡಿದ ಸೊರ್ವಂ . . . ಜಗ್ಗಹದಲ್ಲಿ ತಂದಿರಿಸಿ ಪೋದಂ (ಶ್ರಾಕಥಂ. ೦-೬೩). [ಬೆಂ₁ (< ಬೆನ್) + ಪಾಯ್₁]

ಬೆಂಬಾಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂದೆ ಇದ್ದು ರಕ್ಷಿಸು; ಬೆಂಗಾವಲಾಗಿದ್ದು : ಕಾಪಾಡು : ತನ್ನಿಷ್ಟದಾದರ್ಶಮಂ ಪೂಜಿಸೋಲ್ಪಿಸಿ ಬೆಂಬಾಲಿಪುದೂ ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಧರ್ಮವಾತ್ಸಲ್ಯ ತಾಂ (ಶ್ರೀಣಾಪ್ರ. ೦೫೬-೬೪).

[ಬೆಂ₁ (< ಬೆನ್) + ಪಾಲಿಸು]

ಬೆಂಬಿಡಿ (ಕ್ರಿ). = ಬೆಂಬತ್ತು ೧ : ಕುಡುಗುರುಳೆಂಬ ತಂಬೆಲರ ಬೆಂಬಿಡಿದಿಂ ಪೊಸವೀಟಪೊಂಬ ಬೆಲ್ವಿಡಿದೆಳಮಾವುರಂ (ಅಂಪ್ರ. ೦೫-೬೪); ಮನದ ಪಂತಣೆ ಧೈರ್ಯಂ ನಡಗೊಂಡುದು ಧೈರ್ಯದ ಬೆಂದಿಡಿದೊರ್ವಳ ಜೀವ ಮಿರದೆ ಪೊಸಮ್ಮಾಗಳ್ (ಚಪಂ. ೫-೮೯); ಮೋಹನ ಕಲಾಪ್ರೌಢಿಯರ ಗಡಣ ಬೆಂಬಿಡಿಮೆ ಬರುತಿರ್ದುದಂತಾ ಪರವೆಯೊಡನೆ (ಶ್ರೀಚಪ್ರ. ೫-೪೬).

[ಬೆಂ₁ (< ಬೆನ್) + ಪಿಡಿ₁]

ಬೆಂಬಿದು (ಕ್ರಿ). ಬೆನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗು; ಅನುಸರಿಸದಿರು; ಹಿಂಬಾಲಿಸದಿರು : ಮುಳಿದು ಮನಃಕ್ಷುಯಂ ಪೆಱಗುಗೆಯ್ದಿರೆ ಬೆಂಬಿಡದಟ್ಟಿ ಕೊಂಡ ನಲ್ಲರ ಮೊರೆಯೊತ್ತಿನೊಳ್ . . . ಪೋದುದು ಕೋಪಮೋಪನಾ (ಆಪ್ರ. ೦೨-೦೨ ೩೨೮); ಬೆಂದ ಸಂಸಾರ ಬೆಂಬಿಡದೆ ಕಾಡುತ್ತಿರುವುದಯ (ಜಪಾರಿ. ೩. ೦೯-೦೬)/ ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವೆಂದಿಗೂ ಬೆಂಬಿಡದೆ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೬೬೯). [ಬೆಂ₁ (< ಬೆನ್) + ಬಿಡು₃]

ಬೆಂಬಿತ್ತಿಲ್ (ನಾ). ಹಿಂಭಾಗದ ಹಿತ್ತಿಲು; ಹಿಂದಿನ ಹಿತ್ತಿಲು : ಬೆಂದಿತ್ತಿಲ ತೋಟ ಹಳುವಾದುದು (ಪೋಷಪ. ೪-೩೬).

[ಬೆಂ₂ (< ಬೆನ್) + ಪಿತ್ತಿಲ್ (< ಪಿಂತಿಲ್)]

ಬೆಂಬಿಸಿಲ್ ' ಬಿಸುವಿಸಿಲ್ ' ನೋ.

ಬೆಂಬೀವು (ನಾ). ಬೆನ್ನಿನ ನರ, — ಹುರಿ : ಮಿದುಳಿನ ಪಡುವಿನ ಕೆಳಗೆ ಬೆಂಬೀವು ತಲೆಪಡಮುಲ್ಲಿ ಮೊಡುಮುದ್ದೆಯಾಗಿರುವುದು (ಶಾಪೋ. I. ೦೪).

[ಬೆಂ₂ (< ಬೆನ್) + ಬೀವು]

ಬೆಂಬೀಳ್ ' ಬೆಂಬೀಟ್ ' ನೋ.

ಬೆಂಬೀಳು ' ಬೆಂಬೀಟು ' ನೋ.

ಬೆಂಬೀಟ್, ಬೆಂಬೀಳ್, ಬೆಂಬೀಳು, ಬೆನ್ನುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಬೀಳು ; ಆಂಗಾತನಾಗು ; ಮುಖಮೇಲುಮಾಡಿ ಬೀಳು : ಅದುಂ ಸಿಂಧುತಪೂಭವಂ ವಿಜಯನೊಳ್ ಮಾರ್ಕೊಂಡಣಂ ಕಾದಲಾಜದೆ ಬೆಂಬಟ್ಟಿದೆ ಕಾದಲೆಂದು ಬೆಸನಲ್ ಪೂಣ್ದಂ ಗಡಂ ದ್ರೋಣಂ (ಕುಪಾ. ೦೦-೭೫). ೨. ಬೆನ್ನಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರು,—ಹೊರಬೀಳು : ನಲ್ಲಂಬಿದಿಸೆ ಪುಷ್ಪಬಾಣವೆರ್ದೆಯಂ ಬಿಂದಿಲ್ಲು ಬೆಳ್ಳಾಗಿ . . . ಮೆಯ್ಯಲ್ಲಂ ದಿಟ್ಟಿಗಳಾದೊಡಿಂದ್ರನೆನಿಸಲ್ಕಾರ್ತಂ ಮಹೇಂದ್ರಾಂತಕಂ (ಶಾಕ್ಯಾ. ೩೩೦ ಸುಕ್ಕಳ). ೩. ದೈನ್ಯದಿಂದ ಹಿಂಬಾಲಿಸು; ಶರಣಾಗತನಾಗು : ತೋರಜೊಕೆಪೂರ್ಣಳ್ ಬಳ್ಕಿ ಬೆಂಬೀಟ್ . . . ಬಂದುವೋರ್ಜೋದಲೊಳ್ ಮಾಮಿಸ ಬಳ್ಕಿ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಕೋಲಕ್ಕೆತ್ತಲುಂ ಕಾಮನಾ (ಶ್ರಾಕಾ. ೩೦೨). ೪. ಹಿಂದೆ ಬೀಳು ; ಹಿಂದುರಿ ; ಓಡು ; ಪಲಾಯನೆ ಮಾಡು : ನಿಶ್ಚಂ ಬೆಂದುರ್ ಚಿಂತಿಸಿ ದುಃಖಿದೊಳ್ ಪಿರಿದುಮವರಿಂ ಕಣ್ಗಟ್ಟಲಂ ಭಟ್ಟಂ ನಿಶ್ಚಪ್ಪರ ದೂಸಱಂ (ಪಾಂಚಚ. ೬-೮); ದನುಜಂ . . . ನೆಟ್ಟನೆ ಚಿಂತಾಗಿರಿ ಮೇಲೆ ಬೀಟ್ ಪಿರಿದುಂ ಬೆಂಬಟ್ಟು ಬಂದೆಯ್ದಿ ಪೊಕ್ಕ ನಿಜಾವಾಸಮಂ (ಶಾಚಿ. ೬-೦೯); ಪುಲಿಯುಂ ಭೀಕರರೂಪದಾ ಮಱುಗಳುಂ ಬೆಂಬರ್ದು ಬೇಗಂ ಭಯಾಕುಲದಿಂ ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲುಮಯ್ದುವರಲಂಬಾಗಿರ್ದ ವೇಂ ಜೋದ್ಮಮೋ (ಅಂಪ್ರ. ೬-೧೬). ೫. (ಅಲಂ) ಕೆಡುಕನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಮಯವನ್ನು ಕಾಯು,—ಹೊಂಚುಹಾಕು : ಕರಂ ಬೆಂಬಿಟ್ಟು ದುರ್ಯುಕ್ತಿಯಿಂದದಯಂ ಧರ್ಮಜನಿಕ್ಕಿದಂ ಗುರುವಂ (ಪಂಚಾ. ೦೨-೩೩). ೬. ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು; ದುಃಖಿಸು : ಪಜ್ಜಗಟ್ಟು ಬಡವನಂತೆ ಬೆಂಬಿದ್ದೆ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟರಂತೆ ಜಿಂತಿಸಿ (ಶಪಾಶ್ವ. ೦-೦೩೬). **ಬೆಂಬೀಳ್** : ೧. ಬಾಡಿದ ಲತೆಯಂತೆ ಬೆಂಬಿದ್ದು ಪಟ್ಟರಲು (ಶಪಾ. ೬೯. ೬-೦೮). ೨. ಹಜ್ಜೆಮಟ್ಟಿ ನಡುಗಿ ಬೆಂಬಿದ್ದೆನಾ ಪಾತಕಂ (ಸಚಿ. ೬೯. ೬೪-೦೬); ನಂಬದಿರು . . . ಸಂಗರವೆಂಬ ದಾತಿಗೆ ಹಂಬಲಿಸಿ ಬೆಂಬಿಳ್ದ ದಾಹರ (ಶಾಕ್ಯಾ. ೦-೮೨). **ಬೆಂಬೀಳು**: ೧. ದುರಿತಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಂಗಳ ಬಳಿವಿಡಿದು ಭೂತಶರೀರದೊಳು ಬಿದ್ದು ದಂಬೀಳುವನಲ್ಲ (ಶಪಾ. ೫೬-೦೦೬); ವಿದುರ ಬೆಂಬೀಳದಿರು ಬಿಂಕದ ಹದನ ಬಲ್ಲನು ಭೀಮಪಾರ್ಥರ ಮುಂದಣ ಬಯಸುವೆ (ಶಾಕ್ಯಾ. ೦೫-೬೮); ಅಜ್ಞಾನಿಗಳು ದಿಟ ಪಂಥವಿಸಿದರೆ ಶಸ್ತ್ರ ವಿದ್ಯಾಪರಿಣತರು ಬೆಂಬೀಳಲಿವರೆ (ಶಪಾಗ. ೩-೬-೫೬). ೨. ಪರಿಂದಾ ವಿಶ್ವು ಬಾಳಲ್ ಬಯಸಿ ಕುದಿದು ಬೇಳಾಗಿ ಬೆಂಬೀಳುತಿರ್ದುಂ . . . ಗಾಸಿಯಾದಪ್ಪಂ (ಶಾಕ್ಯಾ. ೦೦). **ಬೆನ್ನುಬೀಳು** : ೫. ನೀನು ಬಜಾಶ ಎಣಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಿರಬಹುದು . . . ನಾನೂ ಆ ಬೀದಿಯ ನಾಯಿಗಳಂತೆ ನಿನ್ನ ಬೆನ್ನುಬೀಳುತ್ತೇನೆಂದು (ಕೂಪ್ರ. ೦೦); ನಿಮ್ಮ ವಿದ್ಯೆ ಆಚಾರವಾದುದು ಎಂತಲೇ ಜನ ನಿಮ್ಮ ಬೆನ್ನುಬಿದ್ದಿದ್ದಾರೆ (ಗಾಗು. ೦೩). ೬. (ತನ್ನ) ಬಳಿಕ ಜನಿಸು ; ಒಡಹುಟ್ಟು : ಸ್ಮೃತ್ಯಾಯಾದಿಮಾಯಂಯೆನ್ನ ಬೆನ್ನುಬಿದ್ದ ತಂಗಿಯು (ಶಚಿಪ್ರ. ೦೦).

[ಬೆಂ₂ (< ಬೆನ್) + ಬೀಟ್₁]

ಬೆಂಬುಡಿಕೆ (ನಾ). ಸಂಡವ ಧೂಳು (?) : ಬಡಪಸು ನಸು ಸೋಂಕ್ಕುಣಂ ವಿಶ್ವನಂದೀ ಕೆಡೆದ್ಕೆ ಭೂಮ್ಯದಿಂ ಬೆಂಬುಡಿಕೆಯೊಳ್ (ಜಾಂಶಿಪ್ರ. ೬-೩೬). [ಬೆಂ₂ (< ಬಿಸಿದು) + ಪುಡಿಕೆ ?]

ಬೆಂಬುಯ್ಯಲ್ (ನಾ). ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಮಾಡುವ ಕಾಳಗ; ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ : ಪರಿವಿಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳ ಬೆಂಬುಯ್ಯಲಂ ಪೋಪನಾರವಣಿಪ ವಿಷಯಾದಿಗಳ ಬೇಂಟೆಯಂ ಪೋಪ (ಶಚಿ. ೬೯. ೫೬-೦೯). [ಬೆಂ₂ (< ಬೆನ್) + ಪುಯ್ಯಲ್ (< ಪೊಯಲ್)]

ಬೆಂಬೂದಿ (ನಾ). ಬಿಸಿಯಾಗಿರುವ ಬೂದಿ; ಬೆಚ್ಚಗಿರುವ ಬೂದಿ : ಬೆನ್ನೀರ್, ಬೆಂಬೂದಿ, ಪಂದಲೆ (ಕಾಖಪ್ರ. ೦೫೩ ಗಾಣ).

[ಬೆಂ₂ (< ಬಿಸಿದು) + ಬೂದಿ]

ಬೆಂಬೂರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೂದುವ ವಾದ್ಯವಿಶೇಷ :

ಕೊಂಬು ಕೊಳಲು ಚಿನ್ನ ಬೆಂಬೂರಿ ಹೆಗ್ಗಾಳಿ ಅಂದಿನಾ ಹೊರೆ ಪಟಲಾಳು . . . ನಡೆಯಿತು ಪುರಕ್ಕಾಗಿ (ಗುಂಡುಮ. ೨). 'ಬಂರುಗು' ಹೋ. [?]

ಬೆಂಬೆಟ್ಟ (ನಾ). ಕುದಿಯಂತ್ರಿರುವ ಲಾವಾರಸವನ್ನು ಉಗುಳುವ ಬೆಟ್ಟ ; ಅಗ್ನಿಪರ್ವತ : ಸಂಜೆಯ ಓಲಗದಾಗ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ . . . ಸ್ಫೀಪ್ರಪಂಚದ ಈರ್ಷ್ಯಾಸೂಯೆಗಳೆಂಬ ಬೆಂಬೆಟ್ಟಗಳನ್ನೂ . . . ಚಿತ್ರ ವಿಚಿತ್ರ ಪುಷ್ಪಮಾಲೆಗಳನ್ನೂ ಧರಯಿಸಿ ಅಳುತಿದ್ದ . . . ವಾಯಿಕೆಯಾಗಿದ್ದೆನು (ಹುಂಕೃತ. ೨೯-೨೩). [(ಬೆಂ೨<ಬಿಸಿದು)+ಬೆಟ್ಟ]

ಬೆಂಬೊಳಲೆ (ನಾ). (?): ಚಾಂಲಕ್ಕಿ ಮಾಕಾನ—ಬೆಂಗದಿರ್, ಬೆಂಬೊಳಲೆ, ಬ್ಲೈನರ್ (ಹುಕ. ೧೮೩ ಪ್ರಕಟಣೆ). [ಬೆಂ೨ (<ಬಿಸಿದು)+ಪೊಳಲೆ ?]

ಬೆಕ್ಕಟಿ (ನಾ). ಆಶ್ಚರ್ಯ ; ವಿಸ್ಮಯ : ಬೆಕ್ಕಟಿದಿ ಪೋಪುವಿನಿ ನಿಮಗೇನಕ್ಕರವು ಆದರಲ್ಲಿ ಹೀನವು ಬಕ್ಕು (ಪಪಣಾ. ೨೦-೩೩); ದಸುಜೇಂದ್ರು ಬೆಕ್ಕಟಿದಿ ಮೋಡ್ರನಗು ಪಂಜರಪಕ್ಷಿ ದಸುಜರಪಕ್ಷಿ ದಸುಜರನೆಲ್ಲರನು ಹಾಂಕ್ಕಿ ದಳೆಯುವನಲ್ಲವೆನುತಸುರೇಂದ್ರು ಖಿತಿಗೊಂಡ (ಕಣಾಮ. ೦೨೦-೩೩). 'ಬೆಕ್ಕಟಿಗರೆ' ಪರಾ. [<ಬೆಕ್ಕಸ?]

ಬೆಕ್ಕಟಿಗರೆ (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡು ; ಬೆರಗಾಗು : ಬೆಕ್ಕಟಿಗರೆವರೇನಂಗೇಶ ಸಾಧ್ಯಕಿ ಬರದು ನಡೆನಡಯೆಂದು ನಕ್ಕರು ಅಳರನ್ನೆಯರು (ಪಪಣಾ. ೨೦-೨೭). [ಬೆಕ್ಕಟಿ+ಕರೆ೩ (<ಕಱೆ೧)]

ಬೆಕ್ಕತ್ತು (ನಾ). ಬೆನ್ನು ಮತ್ತು ಕತ್ತು ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ ; ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಹಿಂಭಾಗ : ಕಾವಿಯೊಳಗೆ ಅವಿತಿದ್ದ ಖಿಡ್ಗ ಹೊರಗೆ ಬಂತು. ಬೆಕ್ಕತ್ತಿಗೆ, ಬೆನ್ನಿಗೆ ಬಿಟುಬದ್ದು ಗಾಯಗಳಾಮವು (ಹುಂಕಥ. ೦೦೩). 'ಪೆಕ್ಕತ್ತು' ಪರಾ. [<ಬೆಸ್+ಕತ್ತು೩ (<ಕಬು೧)]

ಬೆಕ್ಕನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ನರನ ನೇಪದ ನಚ್ಚಿ ಬೆಕ್ಕನೆ ಬೆರತೆ ಪಗೆಯವನೆಂಬುದನು ನೀನರಿಯೆ (ಅಪಂಣಾ. ೩-೪-೯). [ಬೆಕ್ಕ್+—ಅನೆ೧]

ಬೆಕ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೇಕೆಯಂತೆ ಧ್ವನಿಮಾಡು.—ಕೂಗು : "ಬೆಕ್ಕರಿಸು—ಅಜಧ್ವನೌ" (ಹುಧಾ); ಕಾಂ ಪುರುಷನೆಂದಾಗಳೇ ಬೆಕ್ಕರಿಸುತ್ತ ಲ್ಲಲ್ಲು ದಲ್ಲಾಕ್ಷನೆನುತಲವನು ತನ್ನನೊಲ್ಮಾಡಿ ತೋರ್ದಾ ಮನುಳಾಟ ಕ್ಕೊಲ್ಲುಮಾ ಗೌರವಮಿನಿಸುತ್ತಿರ್ದ ವೀಂ ವೀರಭದ್ರಾ (ಪಪಣ. ೦೦೦). ೨. ಅಹಂಕಾರಪಡು ; ಗರ್ವಿಸು ; ಬೀಗು : ಜಂಬರಿಸಂ ಕಾತರಿಸಂ ಮಾಂಕರಿಸಂ ಬೆಕ್ಕಸಬುಡಂ ಬೆಕ್ಕರಿಸಂ (ಅಪಕ. ೩-೩೯) ; ಅರಜಿವಂ ಮೆಜ್ಜಿದಪರಿನ್ನಾರಾರ್ ಸೌಭಾಗ್ಯಗರ್ವದಿಂ ಬೆಕ್ಕರಿಪರ್ ಮಾವಂ ಮುಮಿವನರ್ದಯೊಳ್ ಕಂರಂಬಂ ಪೆಗೆಬುದೇಕೆ ಕಡೆಗಣಿಸರ್ಪಂ (ಅಣಾಕ. ೨-೨೪). [ಬೆಕ್ಕರ್+—ಇಸು೩]

ಬೆಕ್ಕಸ (ನಾ). ಆಶ್ಚರ್ಯ ; ಬೆರಗು ; ವಿಸ್ಮಯ : "ಬೆಕ್ಕಸಮಂ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಂ" (ಕಣಾ. ೩೮-೨೮೨) : ಕರ್ಣಾದಿಗಳ್ ಕಂಡು ಬೆಕ್ಕಸಮಾಗಿ ಓಸಂ . . . ಮಾನಂ ಸಮಂತಿಚ್ಚು ಮೆಚ್ಚಿಸಿದಂ ದೇವರುಮಂ ಧನುರ್ಧರರುಮಾಂ ವಿದ್ವಿಷ್ಟವಿದ್ರಾವಣಂ (ಪಂಣಾ. ೩-೩೩); ಪೊಸ್ಮ ಬೆಕ್ಕಸ ಮಿರೆ ಧೀವರುಂ ದಿವಿಜಲೋಕದೊಳರ್ವಿಸೆ (ಕೇಬಾಪ್ರ. ೦೨-೨೩೩) ; ಬೆಕ್ಕಸದಿ ನೋಡುತಿರ್ದಳ್ ತರಳೆ (ಜಜ್ಞಾಂಗ. ೬-೦೬೪). 'ಬೆಜಗು' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತುಳು. ಬೆಕ್ಕಸ್, ಬೆಕ್ಕಸು]

ಬೆಕ್ಕಸಂಗೊಳ್, ಬೆಕ್ಕಸಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡು : ಬೆರಗಾಗು ; ವಿಸ್ಮಯಂಹೊಂದು : ಇಂತಿಂತು ಬೀರಾಳ್ಗಳಿಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಗೆ ಪುಡಿಯಂತಿರೆ ಬೆಕ್ಕಸಂಗೊಂಡಿಂದ್ರಜಂ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರ್ದವಂ ಪ್ರದುಮ್ನವಂ ಕಾಣಿತು (ಜಜ್ಞಾಂಗ. ೬೯-೨೦೩೩). ಬೆಕ್ಕಸಗೊಳ್ : ನೋವಿನಿಂದಲುಗಾಡದಾದ ಬೆಕ್ಕಸಗೊಂಡು (ಕೋಗಿರ. ೪-೭೪). [ಬೆಕ್ಕಸ+ಕೊಳ್೨]

ಬೆಕ್ಕಸಂಬಡು, ಬೆಕ್ಕಸಬಡು, ಬೆಕ್ಕಸವಡು (ಕ್ರಿ).=ಬೆಕ್ಕಸಂಗೊಳ್ : "ಬೆಕ್ಕಸಂಬಡು—ವಿಸ್ಮಯೇ" (ಕಖಡಾ) ; ಬಗೆಯನುಜ್ಞೆ ಸಜ್ಞೆವಿಡಿದ ವಿದ್ಯಾಧರವಿಳಾಸಕ್ಕಂ ಬೆಕ್ಕಸಂಬಟ್ಟು (ಕಾಪ್ರ. ೨-೪೦ ಪ) ; ಲಕ್ಕಸಂಖ್ಯೆಯ ಪೊನ್ನ ರಾಶಿಗಳಕ್ಕುತಿರೆ ಬಿಜ್ಜಳನು ನೋಡುತ ಬೆಕ್ಕಸಂಬಟ್ಟು (ಶಸಪು. ೩-೭೦). **ಬೆಕ್ಕಸಬಡು** : ಜನವು ಬೆಕ್ಕಸಬಟ್ಟು ಬೆದಱಿದುದು (ಜಕ್ಕಣಾ. ೪೦-೩೪) ; ಮೂಱು ಪೇಡಮಿಯಷ್ಟಗಲದ ಹಂಸ ಬಡಮ್ಯೆಯೊಳಿರ್ದುದ ನೆನೆದು ಬೆಕ್ಕಸಬಟ್ಟ ಬೆಡಗೋಯೆಂದೆನೆ ನೃಪನೆಸೆದ (ಜಚಕ. ೩-೨೨). **ಬೆಕ್ಕಸವಡು** : ಮಕ್ಕಳು ಪುಟ್ಟಿದ ಪದದೊಳು ಬೆಕ್ಕಸವಟ್ಟರ್ದ ಮರ್ತ್ಯರಂ ಕಂಡಾಗಳ್ ಚಿಕ್ಕನೆಯವರ ಹೃದಯದೊಳಿರ್ದಕ್ಕದಮಂ ಕಳೆದು ಕೀರ್ತಿಯಂ ಪ್ರಕಟಿಸಿದಂ (ಕಣಾಸ್ತ್ರ. ೦೦-೦೦) ; ಆದೆ ಅದೆ ಬಂದಂ ಜಯಜಾಯಾಪತಿಯಪ್ಪಿರ ದೇವನೆನುತ ತಂತಮ್ಮೊಳ್ ಬೆದರ್ದರ್ ಬೆಕ್ಕಸವಟ್ಟರ್ . . . ಪರನೃಪ ಬಲದವರು (ಪಮಹಾ. ೬-೨) ; ನಾರಾಯಣನಖಿಲಜಗತ್ಕಾರಣಂ . . . ಮನುಜಾಕಾರಮನಾಂತಿರ್ಕುಮಕ್ಕ ಬೆಕ್ಕಸವಡದಿರ್ (ಜಕಣ. ೬-೨೩೩). [ಬೆಕ್ಕಸ + ಪಡು೧]

ಬೆಕ್ಕಸಂಬೆರಗು ' ಬೆಕ್ಕಸಂಬೆಱಗು ' ನೋ.

ಬೆಕ್ಕಸಂಬೆರೆ (ಕ್ರಿ).=ಬೆಕ್ಕಸಂಗೊಳ್ : ಇದು . . . ಬೆಕ್ಕಸಂಬೆಱೆ[ರೆ] ಯಮಿಕ್ಕಯುಂ ಸಾಸಮಿಲ್ಲದ ದೇಶಮುಂ . . . ಎನಿಸುಗುಂ (ಜಚಪ. ೦೩೬-೩). [ಬೆಕ್ಕಸ + ಬೆರೆ೧]

ಬೆಕ್ಕಸಂಬೆಱಗು, ಬೆಕ್ಕಸಬೆರಗು, ಬೆಕ್ಕಸಬೆಱಗು, ಬೆಕ್ಕಸಬೆಜಗು (ನಾ). ಆತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯ ; ನಿಬ್ಬೆರಗು ; ಮಹಾವಿಸ್ಮಯ : ಒಕ್ಕಲಿಗರ್ ಸಾಕ್ಷಿಯಿಲ್ಲದೆ ಸಾಲುಗೊಟ್ಟರಂತೆ [ಬೆಕ್ಕಸಂ]ಬೆಜಗಾಗೆ (ಕಪಾಸಾಮ್ರ. ೨-೩೯); ಬೆಕ್ಕಸಂಬೆಜಗಾಗಿ ಭೈರವಪಕ್ಕ ತಾನಿವಳಾಗಬೇಕೆನುತಿಕ್ಕಿಲಸನಾರ್ಧ್ಯವ್ರತಂಜುತ ನೋಡಿದನು ಹನುಮ (ತೊಕಣಾ. ೩-೨-೩೨) ; ದೆಸದೆಸೆಗಳಂ ಕಕ್ಕರಿಸಿ ನೋಡುತ್ತ ಸ್ಮರಿದು ಬರುತಿರಲ್ ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿನೊಳಿರ್ದ ರಕ್ಕಸರ್ ಕಾಣುತ್ತ ಬೆಕ್ಕಸಂಬೆಜಗಾದರು (ಜಾಪ್ರ. ೧೨-೯). **ಬೆಕ್ಕಸಂಬೆರಗು** : ಗಯ ಪುರೆಪೊಕ್ಕನೆಂದೇ ಕೈವಿಡಿದು ಪರಿ ಕೇಳ ಕಳುಹಿದರೆ ಚಕ್ರವಾತಂಗಳಂಡ ಚಕ್ರಕೆ ಬೆಕ್ಕಸುಬೆರಗಾಗಿಯಗ್ರಜನೆಕ್ಕತುಳದಲಿ ತೀದು ಬಾಯನೆ ಬಂದ ನಿಮ್ಮೆಡೆಗೆ (ತೋಗಣಾ. ೧೧-೩೪). **ಬೆಕ್ಕಸಬೆರಗು** : ಧಾತ್ರಿಮ್ಮ ಬೆಕ್ಕಸ ಬೆರಗಾಗಿ ಕೇಳದಳು (ಹಂಗಪೋ. ೩೭) ; ಮಹಾವಾಯೆ ಕ್ಷಣಕಾಲ ಬೆಕ್ಕಸ ಬೆರಗಾಗಿ ನಿಂತಳು (ಜಾಣಾ. ೦೦೩). **ಬೆಕ್ಕಸಬೆಱಗು** : ಹೇಳದಿರು ಮಿಕ್ಕಿಯದ್ದುಗಿಂದ್ರರ ತೋಳ್ ಸತ್ವವನರಸ ಕೇಳವನೊಳಗವ ಹೇಳದರೆ ಬೆಕ್ಕಸಬೆಱಗು ವಿಮರ್ಗೆ (ತೊಕಣಾ. ೬-೩೬-೦೮); ಇಕ್ಕೇರಿಯ ಭೂಪ ತುರುಕರ ದಾಳಿಗೆ ಬೆಕ್ಕಸಬೆಜಗಾಗುತಾಗ ಹೊಕ್ಕನು ಮಲೆಯನು (ಕಂಪಾ. ೦೦-೩). [ಬೆಕ್ಕಸ + ಬೆಜಗು೧]

ಬೆಕ್ಕಸಗೊಳ್ ' ಬೆಕ್ಕಸಂಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಬೆಕ್ಕಸಬಡು ' ಬೆಕ್ಕಸಂಬಡು ' ನೋ.

ಬೆಕ್ಕಸಬೆರಗು ' ಬೆಕ್ಕಸಂಬೆಜಗು ' ನೋ.

ಬೆಕ್ಕಸಬೆಜಗು ' ಬೆಕ್ಕಸಂಬೆಜಗು ' ನೋ.

ಬೆಕ್ಕಸಮಾಡು (ಕ್ರಿ). = ಬೆಕ್ಕಸಂಗೊಳ್: ಕೌರವ್ಯರಂ ತಿಂದ ರಕ್ಕಸನೋ ಈತನೊ ಭೀಮಸೇನನೆನಿಸುತ್ತುಂ ಗಾಂಧಾರಿ ಬಳ್ಕುತ್ತೆ ಬೆಕ್ಕಸಮಾಡ್ಪಳ್ ಬರೆ ಕಂಡುಂ ಪಾಂಡವಬಲಪ್ರಾಕಾರನಾಕಾರಮಂ (ಸಣಾಯು. ೬-೩೩) ; ತನ್ವಂಗಿಯ ಸಾಹಸಕ್ಕೆ ಬೆಕ್ಕಸಮಾಡ್ಪಿರ್ದಂ (ಕಃಮಪು. ೬-೩೨ ಪ) ; ಕನ್ನಡಗಬ್ಬ ಮನೊಲ್ದು ಕೋವಿದರ್ ಬೆಕ್ಕಸಮಾಡ್ತು ಮಜ್ಜಿ ಪೊಗಳುತ್ತಿರೆ (ಪಂಕಂ. ೩-೬೨). [ಬೆಕ್ಕಸ + ಆಡು]

ಬೆಕ್ಕಸವಡು ' ಬೆಕ್ಕಸಂಬಡು ' ನೋ.

ಬೆಕ್ಕು ' ಬೆರ್ಕು ' ನೋ.

ಬೆಳ್ಕಗಣ್ಣು (ನಾ). (ಬೆಕ್ಕಿನ ಕಣ್ಣಿನಂತೆ) ಬಣ್ಣವಿಲ್ಲದ ಕಣ್ಣು: ಅಳ್ಕಳಿಸಿದ ಹೊಟ್ಟೆ ಬೆಳ್ಕಗಣ್ಣಿನ ಬೋಜ್ ಅಳ್ಕಳಿಯುಂ ತುಂಬ ಕೆಡುಗೋಪಿ ವುರುವನು ಚಿತ್ರಿಸಿಗೆ ಮೀಳ (ಹರಿಶ್ಚ. ೦೬೭೪) ; ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಯ ಕರಿಯ ಭಾಗ ಬೂದುಬಣ್ಣವಾಗಿರುವ ಕಣ್ಣು: ಬೂದುಗಣ್ಣು. ಬೆಳ್ಕಗಣ್ಣು (Grey-eye. ೧೯೫೨). [ಬೆಳ್ಕು (< ಬೆರ್ಕು) + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಬೆಳ್ಕುಮಾಳಿಗೆ ' ಬೆಳಕುಮಾಳಿಗೆ ' ನೋ.

ಬೆಗಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೆದರಿಸು ; ಭಯಪಡಿಸು ; ಅಂಜಿಸು: ಬೆಗಡಿಸಿ ತತ್ಪವಿದರ ನಿಷ್ಕಾರದಿಂ (ಹರಿಣಾಂಕ. ೨-೨೨). [ಬೆಗಡು$_1$ + —ಇಸು$_5$]

ಬೆಗಡು$_1$, ಬೆಗಳ್$_1$, ಬೆಗಟ್$_1$ (ಕ್ರಿ)- ೧. ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡು ; ಬೆರಗುಗೊಳ್ಳು ; ವಿಸ್ಮಯವನ್ನು ಹೊಂದು : (ಕ). ೨. ಅಂಜು ; ಅಳುಕು ; ಬೆದರು : ಹರಿ ಬೇಡ ಕವಚಮಂ ವೀನಿರದಿಶ್ಚ್ಯ ಕೊಂತಿ ಬೇಡ ಬೆಗಡದೆ ಕೊಟ್ಟ್ಯ ಪುರಂಗಜಯಮಂ (ಗಣಾಮು. ೩-೨೨). **ಬೆಗಳ್$_1$: ೨.** ಖಿಲರಳವಂ ಕಳಕ್ಷ(ಲ್ಲಿ) ವೆಱ್ ಕಳ್ಪರ ಕೊಲ್ಲಿಯ ಬಾಧೆಯಂ[ಬಿ] ಬಿ(ಬೆ)ಗಳ್ದಳಱ್ ತೆರಳ್ದಿ . . . ನಿರ್ಮ್ಮಳತರೀರ್ತ್ಯಯಂ ಪಡೆವಳ್ (ಕಪ್ರ. IV. ೦-೫೪ ; 1204). **ಬೆಗಟ್ಟು$_1$: ೨.** ಬರಿಪದ ದೇವಚಿತ್ರಮುಮನು ನಿ'ಕ್ಷಿಸಿ . . . ಬೆಗಟ್ಟ ಕಣ್ಗಳಂ ಬರಿತೆಗೆದಂ ಪೃಥಮ ತವಗೆ ತಾಂ ಗಡ ಲಜ್ಜಿಸಿ (ಅಭಿಚಿ. ೩-೨೪); ಕನಲೊನಲ್ದು ಬೆಗಟುತ್ತು ಬೆಗಟ್ಟುವಿಂಗೆ ಮತ್ತ [ಮಂತೆ ಸಾರಿರ್ದು] . . . ವಿಪ್ರಳಾಪಂಗೆಯ್ದತ್ತಂ (ಪಂಚಪಾ. ೦೮-೨೩).

ಬೆಗಟ್ಟಂ = ಹೆದರಿದವನು; ಭಯಪಟ್ಟವನು : "ಬೆಗಟ್ಟನೆ ಭೀತಿಯುಕ್ತನೊಳ್" (ಶಾಸಾರ. ೨೨).

[ದೇ.ಪ ತುಳು. ಬೆಗಡು; ತೆಲು. ಬೆಗಡು, ಬೆಗ್ಗಡು, ಬೆಗ್ಗಿಲು]

ಬೆಗಡು$_2$, ಬೆಗಳ್$_2$, ಬೆಗಟ್$_2$ (ನಾ). ೧. ಆಶ್ಚರ್ಯ; ಬೆರಗು; ವಿಸ್ಮಯ : ಬೆಗಡು ಮುಸುಕಿದ ಮುಖದ . . . ಹುಯ್ಯಲುಗಾಱ ಬಹಳೋಲಗಕೆ ಬಂದನು (ಭುಜ್ಜ. ೩-೬). ೨. ಭಯ; ಅಂಜಿಕೆ ; ಅಳುಕು : "ಬೆಗಡು=ಭಯಂ" (ಪಾಪು. ಪಂ. ೨); ಇವರ ವೀಲಾಲಾಸ್ಯದಲಿ ವೆಲೆಯ ಕಾಣದೆಯೆ ನಸ್ಸ ಮತಿ ಬೆಗಡಾಗಿ ತೊಳಲುತಿಹುದು (ಒಂಪ. ೨೪-೦೬). 'ಬೆಗಡುಗೊಳ್' ಪರಾ. **ಬೆಗಳ್$_2$: ೨.** 'ಬೆಗಳ್ಳಿಸು' ಪರಾ. **ಬೆಗಟ್ಟು$_2$: ೧.** "ಬಕ್ಕುಡಿ ಬಿಗುರ್ವಗುರ್ವು ಬಿಬ್ಬಳ ಬೆಗಟ್ಟು ತಲ್ಲಣಂ ತಳವೆಳಗು ಮುಲ್ಲುಟಿಯನಲ್ಕೆ ದೆಱಗಪ್ಪ ಭಾವಂ" (ಕಪ್ರ. ೨. ೦೦). ೨. ಕನಲೊನಲ್ದು ಬೆಗಟುತ್ತು ಬೆಗಟ್ಟು ವಿಗೆ ಮತ್ತ [ಮಂತೆ ಸಾರಿರ್ದು] . . . ವಿಪ್ರಳಾಪಂಗೆಯ್ದತ್ತಂ (ಪಂಚಪಾ. ೦೮-೨೩).

[<ಬೆಗಡು. / ತೆಲು. ಬೆಗಡು]

ಬೆಗಡುಗೊಳ್, ಬೆಗಡುಂಗೊಳು, ಬೆಗಡುಗೊಳ್ಳು, ಬೆಗಟ್ಟುಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡು ; ಬೆರಗುಗೊಳ್ಳು ; ವಿಸ್ಮಯಪಡು : ಪೆಗದು ರಿವೊರ್ವಾಳಪರ್ಬುಗಳವಲುಂ ನೆಗದುವಹಿಮಹಿಮಕರಬಿಂಬಂ ಅಂತವಂ ಕಂಡು ಬೆಚ್ಚ ಬೆಗಡುಗೊಂಡ ಭೋಗಭೂಮಿಜರಂ . . . ಸಂತಯಿಸಿದಂ (ಅಪ್ರ. ೬-೩೨ ಪ). ೨. ಅಂಜು : ಭಯಪಡು ; ಹೆದರು : ಆಗಳದಂ ಕಂಡುತ್ತರನೊತ್ತರಮೊತ್ತಿದಂತೆ ಬೆಚ್ಚ ಬೆಗಡುಗೊಂಡು (ಹರಿಶ್ಚ. ೬-೧೧ ಪ); ನಿದ್ರೆ ತಿಳಿದು ಕಣ್ದೆಱೆದು ಕೆಲಬಲಪಂ ನೋಡಿ ಬೆಚ್ಚ ಬೆಗಡುಗೊಂಡು ಅಸುಶಾಪವೇಜ್ (ಜಪ. ೨-೨೨); ಮಂಗಳ ಮಾಱಿಗೆ ಬೆಗಡುಗೊಂಡನು . . . ಬೆದಱ್ದನಸುರ (ಸಂಭವ. ೬-೪೭). **ಬೆಗಡುಗೊಳು : ೨.** ತೊಗೆಯ ಬೆನ್ನಿಂದಲಗುರಕ್ಕೆ ಮೂಡಿರ ಕಂಡು ಬೆಗಡುಗೊಳುತಲ್ಲರುಂ ಮಜುಗು ಮುಮ್ಮಳಿಗ್ಗೊಂಡು (ಸಭಪ. ೧೬-೩೩-೦೩): ಪುರದೊಳು ದಶ ಮುಖ ಕಾಣುತ ಬೆಗಡುಗೊಳುತಲಿ (ಅಶ್ವ. ೦೪-೨೪); ಬೆಗಡುಗೊಳುವು ತಡವುಮಾಡದೆ ಮಿಥನನು ಕೊಲುತ್ತೆದು ಬೇಗನೆ (ಕೃಷಾರ. ೨-೪೨). **ಬೆಗಡುಗೊಳ್ಳು : ೧.** ರಕ್ಕಾಜಿಯಂಥ ಸುರಲೋಕಸುಂದರಿಯರ ಅವಯವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಬೆಗಡುಗೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ (ಪಂಚಾಪ. ೦೦೦) ; ಅಮ್ಮು ಆರ್ಭಟ, ಅಮ್ಮು ಗದ್ದಲ. ಅಮ್ಮು ಉಪಚಾರದಿಂದ ಕೋಣನಾದರೂ ಬೆಗಡುಗೊಳ್ಳದೆ ಇರುಬಹುದೆ (ಸಂ.ಕ. VI. ೦೦). **ಬೆಗಟ್ಟುಳ್ : ೨.** ಅಂತು ಸತ್ಯಭಾಮಗಗ್ಗಳಮಾದ ವಿರಹವಿರತಾಪಮಂ ಕಂಡು ಬೆಗಟ್ಟುಂಡು . . . ಇಂತೆಂದಳ್ (ಹರಿ. ೦೦-೨೦ ಪ)-

[ಬೆಗಡು$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಬೆಗಡುಗೊಳಿಸು. ಬೆಗಳ್ಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಯಪಡಿಸು; ಹೆದರಿಸು; ಅಂಜುವಂತೆ ಮಾಡು : ನೆಕ್ಕಿಯ ಬಗಿದು ಕೂರಂಕುಶದಲಾನೆಯ ಬೆಗಡುಗೊಳಿಸಲು ಬೀದಿವರಿವುದು ಸುಘಟರೆದೆಯೊಡೆಯೆ (ಭುಜ್ಜಕ್ರಿ. ೬-೦೬): ಪುಗಳ ಮವ ಮಗಡಿಸಿತು ನಾಲ್ವರು ಬೆಗಡುಗೊಳಿಸಿದರು (ಪಪ್ರ. ೬-೬೩). ೨. (ಆಲಂ) ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸು : ನೋಟದಿಂದದೆಗೆ ಪುಟ್ಟಿಪರು ಕಳ್ಳಂದವ ಬೇಟದಿಂ ಬೆಗಡುಗೊಳಿಪರು . . . ಕುಲಟಾಜನ (ಶಾಶಾಪ. ೨೨-೬೦). **ಬೆಗಳ್ಗೊಳಿಸು : ೧.** ಮಹಾದಂತಿಗಳಂ ಬೆಗಳ್ಗೊಳಿಪ ಸಿಂಹಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮಮೆ ಪುಲ್ಲಿಗಂ (ಪಾಪ. ೩-೦೬೦).

[ಬೆಗಡುಗೊಳ್ + — ಇಸು$_5$]

ಬೆಗಡುಗೊಳು 'ಬೆಗಡುಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೆಗಡುಗೊಳ್ಳು 'ಬೆಗಡುಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೆಗತುವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಬೆಗಡುಗೊಳಿಸು ೧ : ರಾಜರಾಜಂ ಜೈತ್ರಯಾತ್ರೆಯೊಳ್ . . . ತಗಡೂರಂ ಬೆಗಡುವಡಿಸಿ ತಾಯೂರಂ ಬಾಯ್ವಿಡಿಸಿ . . . ಮಂಡಲಾಧಿಪತ್ಯದೊಳಿರೆ (ಪಪ್ರ. ೨-೨೯). [ಬೆಗಡು$_2$ + ಪಡಿಸು]

ಬೆಗಡೊಂದು (ಕ್ರಿ). = ಬೆಗಡುಗೊಳ್ ೨ : ಬಲನೆಯುಂಜುರಿಸಲಿಬದಿಂ ಚಪ್ಪಳಿಸುತಂ ಬೆನ್ನೊಳು ತಿರಿಸಿವೆಳ್ ಜಲವನೊತ್ತುವಳಾತ್ಮಜಗೆ ಬೆಗಡೊಂದದಂತೋವಿ (ಪಪ್ರ. ೦೪-೯) ; ಭ್ರಮೆಯಿಂದಂ ಬೆಗಡೊಂದಿ ಬಲ್ಬಡುಗಿ ಬೇಗಂ ಹಮ್ಮದಬೋದುದಯ್ದಂ ಮುದೇಭಾಶ್ವನರಾದಿ ಜೀವನಿವಹಂ (ಕ್ರಿಪ್ರ. ೦೬-೦೭) ; ಇವಳ ವಿವಾಹವಿಷಯವಾಗಿ ಎಷ್ಟೋ ಬೆಗಡೊಂದುತ್ತಿದ್ದನೆ. ಆ ಬೆಗಡ್ಲಲ್ಲವೂ ತೀರಿಹೋಗುತ್ತಿದೆ (ಅಕ್ಕಿಕ್ರ. ೩೭).

[ಬೆಗಡು$_2$ + ಒಂದು$_1$]

ಬೆಗಸಿಲ್ 'ಬೆಲಗಸೆ' ನೋ.

ಬೆಗಸಿಲೆ 'ಬೆಲಗಸೆ' ನೋ.

ಬೆಗಳ್$_1$ 'ಬೆಗಡು$_1$' ನೋ.

ಬೆಗಳ್$_2$ 'ಬೆಗಡು$_2$' ನೋ.

ಬೆಗಳ್ಗೊಳಿಸು 'ಬೆಗಡುಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಬೆಗಟ್ಟು$_1$ 'ಬೆಗಡು$_1$' ನೋ.

ಬೆಗಟ್ಟು$_2$ 'ಬೆಗಡು$_2$' ನೋ.

ಬೆಗಟ್ಟುಡೆ (ಕ್ರಿ) = ಬೆಗಡುಗೊಳ್ ೨: ಪುಗರ್ವೇಜುಗಿ ವೊಗಂ ಬೆಗಟ್ಟುಡೆ ದೊಡಂ ಮೆಯ್ಯುಂ ಮುರಂ ಬರ್ದೊಡಂ ಬಿಗುರುತ್ಪೇನಳವೊಂದಿನಿಂದ ಳಪಜಾರಂ ಬರ್ಪುದೆಂದಾರ್ಪಿನಿ (ಪಪ್ರ. ೬-೨೬೦).

[ಬೆಗಟ್$_2$ (< ಬೆಗಡು$_2$) + ಕೆಡೆ$_1$]

ಬೆಗಟ್ಟುಳ್ಳಾ ' ಬೆಗಡುಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಬೆಗಟ್ಟು (ನಾ). ಆಶ್ಚರ್ಯ ; ಬೆರಗು ; ವಿಸ್ಮಯ : "ಬೆಗ್ಟು ಬೆಗಡಾಯ್ತು" (ಪಂಚಪಾ. ೨೧) ; ಅಂತಾ ಪುರದಹಿತರ್ಗ ಬೆಗ್ಟನೀಯುತ್ತ ಗಟ್ಟಿಸಿದಿರ್ದುಂ (ಅಪ್ರ. ೦-೨೩).

[ಬೆಗಟ್$_2$ (< ಬೆಗಡು$_2$) + —ಪ್ಪ$_3$]

ಬೆಗುಸೆ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೆರ : ದೀಪ ಬೆಲ್ಲವತ್ತ ಅರಿಂ ಅಲ ಬೆಗುಸೆಸೊಪ್ಪಗಳಂ ನೀರೊಳು ಹಾಕಿಶಿವಂಗೆ ಮಿಯಲೆಱೆವುದು (ಪಾಂಪ. ೦೩೦-೦೯). [?]

ಬೆಗ್ಗಾಡು 'ಬೆಂಗಾಡು' ನೋ.

ಬೆಚ್ಚ$_1$ 'ಬಿಸು$_1$' ಪರಾ.

ಬೆಚ್ಚ$_2$ 'ಬಿಸು$_2$' ನೋ.

ಬೆಚ್ಚಂಬಿಲ (ನಾ). ಬಿಸಿಯಾವ ಗಂಜಿ; ಬೆಚ್ಚಗಿರುವ ಅಂಬಲಿ: ನಡನಡನೆ ನಡುಗಿ ಬೆಚ್ಚಂಬಿಲಮುಮಂ ಪೊಯ್ದು ಮಿಡಮಿಡನೆ ಮಿಡುಕೆ ಪೊಸ್ಕಳ ಬಳ್ಳಿಯಂ ಕೊಯ್ದು (ಶಿಂತಿಪು. ೫. ೫೦೦-೨೬); ಬೆಚ್ಚಂಬಿಲವ ಕಂಡುಗೋಲ ಕಪ್ಪಡವನರಳೆಯಂ ತೈಲವಂ ತಾ (ಶಿಕ್ಷಣಾ. ೨-೨೨).

[ಬೆಚ್ಚ$_2$ (< ಬಿಸು) + ಅಂಬಲ (< ಅಂಬಲಿ$_1$)]

ಬೆಚ್ಚಗುಟುಪ್ (ನಾ). ಬಿಸಿಯಾದ ಅಗುಳು; ಬೆಚ್ಚಗಿರುವ ಅನ್ನ: ಕೆಚ್ಚಾನೆ. ಬೆಚ್ಚಗುಟುಪ್ (ಕಬ್ಬಾಶ. ೬೫೩ ಪ್ರಯೋ).

[ಬೆಚ್ಚ$_2$ (< ಬಿಸು) + ಅಗುಟುಪ್$_1$]

ಬೆಚ್ಚಗೆ (ಅ). ಬಿಸಿಯಾಗಿ; ಶಾಖವಾಗಿ: ಮೊಗಂ ಮೊಗದಲ್ಲ ಸಾರ್ದು ಬೆಚ್ಚಗೆ ನಿಡುಸುಯ್ದು ಪಲ್ಲಳ ಮುಖಾಂಬುಜಾರಧದೊಳ್ ಪೊದಮ್ಬಿ (ಹರಿಚಾ. ೪-೧೦೬); ಬಲದಣ್ಣಾಗ್ಳ್ಯಂದು ಜಾವಗಳಾ ಬಚ್ಚೆಸಿ ಪಿಡಿವಾಗ ಬೆಚ್ಚಗಿದ್ದುವು ಹಸ್ತ ತಣ್ಣಗಿದ್ದುವು ಚರಣಗಳು (ಭರತ. ೦೨-೦೩೦); ಮೈಯನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಬೆಚ್ಚಗೆ ಇಡಬೇಕು (ಪುಟಾಂಜಾ. ೪-೨೩).

[ಬೆಚ್ಚ$_2$ (< ಬಿಸಿದು) + —ಅಗ್ಗೆ]

ಬೆಚ್ಚನೆ (ಅ). = ಬೆಚ್ಚಗೆ: ಏಂರೊಳ್ ಮುಬುಗಿದರಂತು ಮ್ಮನೆ ಬೆಮರುತ್ಪುಮ್ಮಳಿಕೆವಂದು ಬೆಚ್ಚನೆ ಸುಯ್ದೊಡೆ (ಹರಿಚಾ. ೪-೬೪ ಬಿ); ಕಿರಾತಂ ಬೆಸತ್ತು ಬೆಚ್ಚನೆ ಸುಯ್ದು ಬಿದಿಯಂ ಬಯ್ದು ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಮಗುಚ್ಚಿಂ (ಹಂಪಚಂ. ೨೧೦-೦೩); ಬಿಟ್ಟಮೊಲೆಯುಟ್ಟಿಡಲೊತ್ತನೆ ಪಕ್ಕಸಾದುಗ ಬೆಚ್ಚನೆ ಬಿಗಿದಪ್ಪಿಕೊಂಡು (ಜಾಪಳ. ೪-೬೪).

[ಬೆಚ್ಚ$_2$ (< ಬಿಸಿದು) + —ಅನ್ನೆ$_1$]

ಬೆಚ್ಚರ್$_1$, **ಬೆಚ್ಚಳ**, **ಬೆಜ್ಜರ** (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತುವಿಕೆ: ಧ್ರಮಣ: ದೇಡೊಡೆಯಂ ದೇಕೆಂಬುವ ತುಂಬಿಯು ಬೆಚ್ಚರಂ, ವೀಡೊಡೆಯಂ ಸಾಕೆಂಬುವ ಕಾವರೆಯೆಚ್ಚರಂ (ನೀಪಂ. ೧೦-೦೧೦), **ಬೆಚ್ಚಳ**: ೨. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬು: ಬಚ್ಚಳ, ಪುಚ್ಚಳ, ಬೆಚ್ಚಳ (ಕಬ್ಬಾಶ. ೬೬೯ ಪ್ರಯೋ). 'ಬೆಚ್ಚಳಿಸು' ಪರಾ. **ಬೆಜ್ಜರ**: ೩. ಹೆದರಿಕೆ; ಭಯ; ಅಂಜಿಕೆ: ನರಕದೊಳು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಒರಿದು ನಿರ್ವಾಡಿಸುವುದು ಕರ್ಮಂ ಭವಭವಕ್ಕೆಯ ಬೆಜ್ಜರದುಮಮಂ ನೋಡದಂತಿರ್ಪುದವಗಂಗಜನ ಗೊಡ್ಡವೈಸಲ್ಲದೆ (ಪಜ್ಜ್ವಲ. ೩-೨೩); ಪುಸಿ ನುಸುಳಿ ವೈರಮಟ್ಟುಳಿ ತೆಱಹು ಬೆದಱು ಬೆಜ್ಜರ ಕಷ್ಟ ನಿಷ್ಠುರಂ . . . . ಸೊಳೆದೋಱುವ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೪-೩); ಬೆಜ್ಜ ಗಜ್ಜಂಗೆಯ್ದನೀ ನಿನ್ನ ಬೆಜ್ಜರಿಕೆ (ಶಿಣಾಪಾ. ೪೩೦-೦೩೨).

ಬೆಚ್ಚರಾಗು = ಸುತ್ತು; ತಿರುಗು: ವಾಯಸದಂತೆ ಮೋಡು ಬಕದಂತಿರ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೆಟ್ಟು ಕಚ್ಚಪೋಪಾಯವಡಗಿ ನಿಲ್ ಭ್ರಮರಿಯೊಳ್ ಭ್ರಮಿಯಂತಿರೆ ಬೆಚ್ಚರಾಗು (ಜಾಪ್ಪ. ೧೦೨). **ಬೆಜ್ಜರಬೀಳು** = ಅಂಜು; ಹೆದರು: ಆ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳಿದವರೆಲ್ಲರೂ ಬೆಜ್ಜರಬಿದ್ದು ಹೊರಗೆ ಬಂದು ಅಪೂರ್ವವಾದ ಆ ಪೊಟವನ್ನು ನೋಡಿ ತಾವು ಧ್ಯಾಂತಿಗೊಂಡು (ಕಬ್ಬಾಶ. ೨. ೦೬೦).

ಬೆಚ್ಚರ$_2$ (ನಾ). ೧. ಶೀಘ್ರತೆ; ತ್ವರಿತತೆ: 'ಬೆಜ್ಜರಿಕೆ' ಪರಾ. ೨. ಎಚ್ಚರಿಕೆ; ಜಾಗರೂಕತೆ: ಬೆಚ್ಚರದಿಂ ಪುಟನೆಗೆದಪೊಲಚ್ಚಿಗೆ ಸೊಬಗಿಕ್ಕುವ ದಮರ್ ಕೆಂದೆನೆಗೊಂಬಲ್ (ಅಜ್ಜಿಪ. ೩-೦೬); ನಿನ್ನೆ ಹೋಗದಿರೆಚ್ಚರ; ಸೂರೆ ಹೋದೀತೆಚ್ಚ! ನೀನೇ ಸರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕೇ ಬೆಚ್ಚರ! (ಹುಳ್ಳಿ. ೬೯ ೪). 'ಬೆಚ್ಚರ' ಪರಾ. [<ಜಚ್ಚರ]

ಬೆಚ್ಚರಂ (ಅ). ಬೇಗನೆ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ: "ಬೆಚ್ಚರಂ ಗಟಗಟನೆ ಬೆಚ್ಚರಂ . . . ಶೀಘ್ರಾರ್ಥಮತ್ಯಂ" (ಕ್ರಿಕ್ರಿ. ೪೮); ಆ ಮಹಾದೇವಿಯರುದರ ದೊಳಂ ಬರ್ಪ ಲೋಕೇಶನಂ ಬೆಚ್ಚರಮಾ ವಿಶ್ಲೇಷನಂ ಪೇಱ್ದುದು ಮೊಸಿದಱುದಿಂಗಳ್ವಶಂ (ಜಾಪಪ್ಪ. ೪-೦೬); ಬೆಚ್ಚರಮುದ್ಭಟನ್ಯಪ ವಾರ್ದಚ್ಚಂಬುಗಳ್ . . . ಪಂದೇಕ್ಷಗಂ ಮುಚ್ಚಿ ಮುಸುಂಕಿದುವು (ಕಾಕ್ಕಪಿ. ೪-೧೦). 'ಬೆಚ್ಚರಂ' ಪರಾ. [< ಜಚ್ಚರಂ]

ಬೆಚ್ಚರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಶೀಘ್ರತೆ; ತ್ವರಿತತೆ: ಜಾಳಾಂದ್ರಗೈದಾಗ ಖಿತಿಮಹಗಿ ಕೈಗ್ಗದವೆಂ ಜಯಸಿರಿಯನೆನಮೊರ್ವರೊರ್ವರೆಚ್ಚರೇ ಬೆಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ (ಕೋಣಾ. ೬-೪೪-೨೦). ೨. ಜಪ್ಪರಿಸುವುದು; ತಟ್ಟುವುದು: ಅದೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ತೇಜಾದ ಕುದುರೆಯೇ. ಸ್ವಲ್ಪ ಬೆಚ್ಚರಿಕೆ ಮಾತ್ರ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಹಂಗಳ್ಳ. ೪೬). [ಬೆಚ್ಚರ$_2$ + — ಇಕೆ]

ಬೆಚ್ಚರು (ಕ್ರಿ). ಬೆಚ್ಚು; ಬೆವರು; ಹೆದರು: ಅಮರರಿಸಿದೆನೋ ಅತಿಥಿದೇವನಂ ಎಂದು ಬೆಚ್ಚರುತ ನಾನೊಳಪೋಗಿ ಮೋದುಪೊಡಲ್ಲವು ಸಜ್ಜತವಾಗಿ ಹುಬ್ಬುಲಿರೆ (ಪಡಕ. ೦೨-೪೦೩).

ಬೆಚ್ಚಲ್ (ನಾ). ಬೆದರುಗೊಂಬೆ; ಬೆಚ್ಚು: ರಕ್ಕಸರ್ ಕಳೆನ ಕಳಮೆಯ ಪೊಲದ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಮುಂದೊಡ್ಡಿಕೊಂಡು ಸುಗ್ಗುತ್ಪಿರ್ಪ ಈ ಕೃಷ್ಣನ ಬೆಚ್ಚಲ್ಗಳಿಂತಿ ಪಲಾಯನಪಟುಗಳಾಗುವಿರ ಮೂಢಧ್ಯಗಪಕ್ಷಿಗಳಪೋರ್! (ಕ್ರಿಚಾಪಾ. ೬೪೪-೦೬೦). [ಬೆಚ್ಚು$_1$ (<ಬೆಚ್ಚು$_2$) + —ಅಲ್$_2$]

ಬೆಚ್ಚಳ 'ಬೆಚ್ಚರ್$_1$' ನೋ.

ಬೆಚ್ಚಳಿಸು, ಬೆಜ್ಜರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ದಿಕ್ಕು ತೋರದಂತಾಗು; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ ಗೊಳ್ಳು: "ಬೆಚ್ಚಳಿಸು—ವಿಮೋಹಿತ (ದಿಕ್ಕುತೋರದಂತಾಗು)"(ಪಜಾಗ); ದಿಕ್ಕಾಳಂ ಬೆಜ್ಜರಿಸಿ ಕಾಣದವಾನಂದದಿಂ ಬೇವರಾಡುಂ (ಪಡಕ. ೦೨-೩೬); ಕಳ್ಳನಿವಂ ಕಡುಧೂರ್ತನೆಂದು ಶಂಕಿಸಿ ಭಯದಿಂದೆ ಬೆಚ್ಚಳಿಸಿ ಪೂಸರಂ ಮೂದಲಾಗೆ ಪೊರ್ದಿ (ಪಜಾಗ. ೬-೨೦). ಬೆಜ್ಜರಿಸು: ೨. ಅಂಜಿಸು; ಹೆದರಿಸು; ಭಯಪಡಿಸು: ರಂಭಾದಿ ಪಣ್ಣಾಂಗನಾವರವಾಟಿಯಂ ಪೊಕ್ಕು ಸತಿಯರಂ ಬೆಜ್ಜರಿಸಿ ವೆಱ್ ಸನಿವುವಾ ಗೋತ್ರದಾನವಗಳ್ (ಪಂಂಪಚಂ. ೫೦-೦೬); ನಿರ್ಜರರ ಸುದತಿಯರ ಗರ್ಜಿಸುತೆ ಘನರಜದಿ ಬೆಜ್ಜರಿಸಿ ಪುತ್ತೆಯರನುಳಿದು ತೆಱಳು (ಶಮುಚಿ. ೫೫-೪೨).

[ಬೆಚ್ಚಳ (<ಬೆಚ್ಚರ್$_1$) + —ಇಸು$_2$]

ಬೆಚ್ಚಿಡು (ಕ್ರಿ). ಬೆದರುಬೊಂಬೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸು; ಬೆಕ್ಕು ನಿಲ್ಲಿಸು: ದಂಡಿಯ ಮುಂದಾಸ ಜಂಡ್ಯಾವಿನ ತುರುಮಿ ದುಂದಿಣ ದೊರ ಮಲಸಜ್ಜ ಬರುವಾಗ ಬೆಚ್ಚಿಟ್ಟಾರ ಬಾಳಿಬನದಾಗ (ಕೃಚಿಗಾ. ೨೦೮).

[ಬೆಚ್ಚು$_2$ (<ಬೆಚ್ಚು$_2$) + ಇಡು$_1$]

ಬೆಚ್ಚಿಸು 'ಬೆಚ್ಚಿಸು' ನೋ.

ಬೆಚ್ಚು$_1$ 'ಬೆಚ್ಚು$_2$' ನೋ.

ಬೆಚ್ಚು$_2$ 'ಬೆಚ್ಚು$_2$' ನೋ.

ಬೆಚ್ಚು$_3$ 'ಬಿಸು$_3$' ನೋ.

ಬೆಚ್ಚುಗೊರಳು (ನಾ). (?): ಸಣ್ಣಗಳ ನುಣ್ಣೊರಳು ಸುಗಳ್ ಬಣ್ಣಗಳಪೋ ಕಂಬುಕಂಠವೊ: ಬೆಣ್ಣೆಗಳೊ ಬೆಚ್ಚುಗೊರಳಿನ ಚೆಲುವೊ ಸುಗಳವೊ (ಜಾಪಪ್ಪ. ೦೭-೩೦). [?+ಕೊರಳು (<ಕೊರಲ್)]

ಬೆಚ್ಚುನೀರ್, ಬೆಚ್ಚುನೀರು (ನಾ). ಮಗುವು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಅಥವಾ ಹೆದರಿ ಕೊಂಡಾಗ ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನು ಹೋಗಿಸಲು ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಎರಚುವ (ಮಂತ್ರಿದ) ನೀರು: ಮುದದ ನೀರೊಳೆ ಲೋಕವಾರ್ತೆಗೆ ಬೆಚ್ಚುನೀರ್ದಳಿವು . . . ಮುದಮಂತಿದಂತದೊಳೆ ಕಟ್ಟಿದ ತೊಟ್ಟಿಲಂ ನಯು ದೀದಮೇಱಿಸೆ ಬಾಳಕಾಲದೊಳೆ ತೊಟ್ಟಿಲಿಗಂ ಗಜಪ್ರಿಯನಪ್ಪುದಂ ಸಲೆ ತೋಱುದಂ (ಹಂಪಚಂ. ೦-೨೩); ಮಱಿಯದೆ ಬೆಚ್ಚುನೀರೆಱೆದು ತೊಟ್ಟಿಲೊಳಿಟ್ಟು . . . ತಮಿರ್ಪುವ ಸೈವೆನೆಂದು ಸಾರ್ಗರ್ಮೋ (ಕಂವ್ರತ್ತಿ. ೬-೨೩); ಕರುಣಾಗೆ ಬೆಚ್ಚುನೀರ್ಗಳಿಱೆದರು ಸರಸರುಜುಲಲಿತನೇತ್ರಿಯರು

(ಶ್ರೀಪಾಲ. ೨-೬೮). **ಬೆಚ್ಚನೀರು** : ಮಾಣದಟ್ಟಿಯೊಳು ಮಗುಮಿಟ್ಟು ಮುಖೆ ಸಹಿತಂ ಬೆಚ್ಚನೀರಿಟ್ಟೊದೋತು ಲಿಂಗವ ಧರಿಸಿ ಶಿಕುವಿಗೆ (ಪುಣ್ಯಕ. ೦೬-೦೬): ಬೆಚ್ಚನೀರೆಂದೆನೆ, ಮಕ್ಕಳ ಮೇಲೆ ಪರಿಣಮಿಸಬಹುದಾದ ರೋಕದ ದೃಷ್ಟಿಬಾಧೆ ಶಿಕಾಚೀಪಡೆ ವಚನದೋಷಗಳನ್ನು ಬೆಚ್ಚಿಸಿ ಹೋಗಾಡಿಸಲೆಂದು . . . ಎರಚುವ ಅದೊಂದು ಮಂತ್ರಪೂರಿತವಾದ ಬೇಳಂಬದ ನೀರು(ಜಾತಕಕರ್ಣ. ೪೬). [ಬೆಚ್ಚು + ನೀರ್]

ಬೆಚ್ಚುನೀರು 'ಬೆಚ್ಚನೀರ್' ನೋ.

ಬೆಚ್ಚುರಿ 'ಬೆನ್ನುರಿ' ನೋ.

ಬೆಚ್ಚೊಡ್ಡು 'ಬೆನ್ನೊಡ್ಡು' ನೋ.

ಬೆದಯಿತ್ತ 'ಬಿದಯಿತ' ನೋ.

ಬೆದಲು 'ಬೆದ್ದಲ್' ನೋ.

ಬೆಜ್ಜ$_1$ (ನಾ). ರೋಗದ ಮೂಲವನ್ನು ತಿಳಿದು ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವವನು; ವೈದ್ಯ : "ಬೆಜ್ಜನೆಂದು ವೈದ್ಯಂ" (ಶಬ್ದ. ೬೦-೬೫೦); ತನ್ನಿಚ್ಛೆಯಿಂದೆ ಕಜ್ಜಂದೇಳ್ದಂ ಭಜಿಸಲಿಸಲಾಜಾರ್ತ ತೀಜನಜಯದೆ ಮರ್ದುವೇಳ್ದ ಬೆಜ್ಜನ ತೆಱದಿಂ (ಶಬ್ದ. ೩-೦೫೨) : ನೊಂದ ತಮ್ಮಣ್ಣಾಳ್ಗಳ ಕೋಡಾಟ ದಾನೆಗಳ ನಚ್ಚಿನ ಕುದುರೆಗಳ ಪುಣ್ಣಳನುಡಿಯಲುಮೋವಲುಂ ಮರ್ದು ಬೆಜ್ಜರುಮಟ್ಟುತ್ತುಂ (ಶಂಚಂ. ೦೦-೪ ಪ): ಹಿತವಿದುಹಿತನೆಂದು ತಿಳಿಯದ ಶಿಕುಮ್ಮಾಧಿಗಿತರವ ದವಳ್ಳೆ ಬೆಜ್ಜನೊಲು ಮತಿಹೀನನೆಮಗೆ ಸಂಸಾರ ದಾಮಯಕೆ ನೀಂ ಹಿತವೈದ್ಯ ವೀರಜಿನೇಂದ್ರ (ಜಗ್ಗ. ೮೨-೦೦೦). [<ಹಾ. ಬೆಜ್ಜ/ಸಂ. ವೈದ್ಯ]

ಬೆಜ್ಜ$_2$ 'ಬಿಜ್ಜ' ನೋ.

ಬೆಜ್ಜಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ವೈದ್ಯನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡು : ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡು : ಒಡವಿದನಿತು ಧನಮುಮಂ ಕೊಟ್ಟು ಬೆಜ್ಜಂಗೆಯ್ವುದು (ಕ್ಷತ್ರ. ೦೦-೨೫ ಪ). [ಬೆಜ್ಜ$_1$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಬೆಜ್ಜಗಜ್ಜ (ನಾಪ). ವೈದ್ಯನ ಕೆಲಸ : ಚಿಕಿತ್ಸೆ : ಬೆಜ್ಜಗಜ್ಜಂಗೆಯ್ವೆನೀ ನಿನ್ನ ಬೆಜ್ಜರಿಕೆ (ಶ್ರೀಪಾಪು. ೪೫೦-೦೬೦). [ಬೆಜ್ಜ$_1$ + ಕಜ್ಜ$_1$]

ಬೆಜ್ಜತನ (ನಾ). ವೈದ್ಯನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವಿಕೆ; ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವಿಕೆ: ಕೋಶಮುಮಂ ಬೆಜ್ಜತನದೆಡೆಯುಮಂ ಪೆಱತುಜ್ಜುಗಮಂ ಕೂರ್ತು ವಧುಗೆ ಕೊಟ್ಟಂ ಕಿಟ್ಟಂ (ಜಿನ್ನ. ೪-೦೦೬; ಕುಪಾ. ೬-೩೯ ನೋ). [ಬೆಜ್ಜ$_{11}$ + ತನ]

ಬೆಜ್ಜರ 'ಬೆಚ್ಚರ್$_1$' ನೋ.

ಬೆಜ್ಜರವಡು (ಕ್ರಿ). ಅಂಜು ; ಹೆದರು ; ಭಯಪಡು : ಆಮ್ಮ ಮಾತಿಗೆ ಬೆದರಿ ಬೆಜ್ಜರವಟ್ಟು ಬೇಗದಿ ಬಂದು ಹುತ್ತದ ಹೊಟ್ಟೆಯಲಿ ಹೊಗುತ (ಅಜಾಪ. ೦೬-೪೯). [ಬೆಜ್ಜರ (< ಬೆಚ್ಚರ್$_1$) + ಪಡು$_1$]

ಬೆಜ್ಜರವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಭಯಪಡು : ಬಿರಿರೂ ರ್ದೂರೆ . . . ಇದಿರೊಳ್ನಿಂತೆಡಬಲದೊಳಿವಿದೆ ಚಕದೇವೆಂದ್ರನೆಂದು ಬೆಜ್ಜರವಡೆವಂ (ಅಕ್ಕತ. ೧೨-೬) ; ಗರ್ಜನೆಯಾಕಾಜಮಂಡಲ ತುಂಬಿತು ದಿಗ್ವಾಲವೆಲ್ಲವ ವ್ಯಾಪಿಸಿತು ಬೆಜ್ಜರವಡೆದನು ಕಂಸನು (ಕೃಷ್ಣ. ೬೦-೩). [ಬೆಜ್ಜರ (< ಬೆಚ್ಚರ್$_1$) + ಪಡೆ$_1$]

ಬೆಜ್ಜರಿಕೆ (ನಾ). ಹೆದರಿಕೆ ; ಭಯ ; ಅಂಜಿಕೆ : ಹಜ್ಜೆ ಹೆಜ್ಜೆಗೆ ಶತಾಸಂತ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಬೆಜ್ಜರಿಕೆಯಲ್ಲದಲೆ ಅರ್ಜಿಸದೆನೊ (ಶೋಭಾಜಿ. ೦೫-೦). [ಬೆಜ್ಜರ (< ಬೆಚ್ಚರ್$_1$) + -ಇಕೆ]

ಬೆಜ್ಜರಿಸು 'ಬೆಚ್ಚಳಿಸು' ನೋ.

ಬೆಜ್ಜಲು$_1$, **ಬೆಜ್ಜೆಲು** (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಪಾಂಡುರ – ಲೊಕ್ಕಿ, ಕೊಡಸಗೆ, ಅತ್ತಿ, ಬೆಜ್ಜಲು" (ಓಷಧಿ. ೧೪) ; ತುವ್ವೆಯ ಹೊಡದು ಕರಿಯೊಳಗಪ್ಪುದ ಬಿಡಾ ಜನಧಾರೆ ಬೆಜ್ಜಲು ಅಡಿಸವೊಪ್ಪುತ ಹಿಕ್ಕೆಯ ಕರಿಯಂ ತಪ್ಪದೆ ಬಿಡು ಬೆಮ್ಮ ಪುಣ್ಣು ಬೇಗಂ ತೀರ್ಗುಂ (ಅಷ್ಟಕ್ಷ. ೦೬-೫೬); ಸಂಪಗೆ ಬೆಜ್ಜಲು ಬೆಳವ ಬಿದಿರ್ದೇವರಿಟಣ . . . ಸು ವೇಷಜುವಳಿಗಿಗೆ ವೆಜ್ಜ ಗೊಡದೆ ಬಳೆದಿರಲು (ಜಿಯಾಸಾ. ೦೫-೨೨). **ಬೆಜ್ಜಿಲು** : "ಶಕಟಾಕ್ಷಃ— ಬೆಜ್ಜಿಲು" (ಓಷಧಿ. ೦೬೦) ; ಹಾಲೆ ಪಲಸು ಅತ್ತಿ ಬೇಲ ಬೆಜ್ಜಲು . . . ಅಲದ ಮರಗಳ ಸಾಲೆಸಿದಿಹವು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಶಾಪರಿಚಾ. ೦-೫೦).

ಬೆಜ್ಜಲು$_2$ 'ಬೆದ್ದಲ್' ನೋ.

ಬೆಜ್ಜಿಲು 'ಬೆಜ್ಜಲು$_1$' ನೋ.

ಬೆಜ್ಜು (ನಾ). ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ವೈದ್ಯ : "ಬೆಜ್ಜಿಂದು ವೈದ್ಯಂ" (ಕ್ಯಾಕ್ಷ. ೫೫) ; . ದುಬ್ಬಲಲಂಗಂ ಅಸಹಾಯಂಗಂ ಪ್ರತಿಕೂಲಂ ಗೆಯ್ದನಪ್ಪವಗಮಾವ ಕಜ್ಜಮುಂ ಬೆಜ್ಜಿಯಿಲ್ಲದ{ಬೆಜ್ಜಿಲ್ಲದ} [ಶಾಕಾಸಾ. ಬಿಜ್ಜಲ್ಲದ] ದೇನೆಮುಂತಿ ತೀರಲರಿಯದು (ಪಂಚಮಿ. ೦೬-೦) : ಬೆಜ್ಜುಂ ಕಜ್ಜಮುಮಾಯಿಗೆ ನೆರಮಲ್ಲದೆ ತಾಮೆ ಬಾರಿಸಲ್ ನೆಜಿಗುಮೆ (ಜಾಪಸಂ. ೪೬-೦೯) : ದೇನೆಯು ಬೆಜ್ಜಿಲ್ಲದುಬ್ಬವಡೊಲ್ಲದರೊಳರೇ (ಜಾಜಾಕ. ೮೬-೨೫೬). [ಬೆಜ್ಜ$_1$ + -ಉ$_4$]

ಬೆಜ್ಜುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡು ; ವೈದ್ಯಮಾಡು : ಸಾಧ್ಯಮಸಾಧ್ಯ ವೆಂಬೆರಡಱೊಳಂ ಅಸಾಧ್ಯಮಂ ಬಿಸುಟ್ಟು ಸಾಧ್ಯಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು ಬೆಜ್ಜುಗೆಯ್ವ ಕುತ್ಸಂ ಪೋಕುಂ (ಜಾಪಸಂ. ೦೬೦-೬). [ಬೆಜ್ಜು + ಕೆಯ್$_1$]

ಬೆಜ್ಜುಮಡೆ (ಕ್ರಿ). ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ವೈದ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು : ಕುತ್ಸವಡದಂ ಬೆಜ್ಜುವಡದು ಕೈವೆಗಂಜ ಮರ್ದಂ ಕುಡಿಯದೊಡಂ . . . ಅತ್ತನ ಕುತ್ಸಮುಮಿಾತನ ಕರ್ಮಮುಂ ಪತ್ತುವಿಡಮು (ಜಾಪಸಂ. ೫೦-೦೦). [ಬೆಜ್ಜು + ಪಡೆ$_1$]

ಬೆಜ್ಜುವೇಟ್ (ಕ್ರಿ). ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳು ; ವೈದ್ಯ ಮಾಡು : ಕುತ್ಸ ಮುಳ್ಳಂ ಮರ್ದುವಡದವಳ್ಗಿಯೆಯೊಳ್ ನೆಗಟ್ಟೊಡಂ ಕರ್ಮಮುಳ್ಳಂ ಮನುಷ್ಯಭವಬಡೆದು ಧರ್ಮಮುಂ ಮಱಿದು ನೆಗಟ್ಟೊಡಂ ಬೆಜ್ಜು ವೇಟಲ್ ಬಲ್ಲವರುಂ ಧರ್ಮಾಜೇಟಲ್ ಬಲ್ಲವರುಮಃಗಯ್ದರ್ (ಜಾಪಸಂ. ೬೨-೦೯). [ಬೆಜ್ಜು + ವೇಟು]

ಬೆಜ್ಜೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). (?) : ಜುಂಡುಗುದಗರ್ವದಿಂದಂ ಗಂಡಂ ಮುಂದಿಟ್ಟು ಬೆಜ್ಜಗೆಯ್ದೆನ್ನರುಮಾ ಪೆಂಡಿರನೀಗೆಂದಟ್ಟಿದ ಕೊಂಡಂ ಮುನ್ನಾವ ಕಥೆಯೊಳಂ ಕೇಳ್ದಿಲ್ಲೆಯಂ (ಪರಾಪಾ. ೨-೦೯). [? + ಕೆಯ್$_1$]

ಬೆಟ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಉಪಾನ್ಯಾಸದ ವಿನ್ಯಾಸಂ ಬಲಂ ಬೆತ್ತೆಸೆಯೆ ನ್ಯಪಕ್ಷಾಮಧ್ಯದೊಳ್ ಪೆರ್ಚಿ ವಾಗ್ಜುಂಫದೊಳಾಗಳ್ ಬೆಟ್ಟನೆಲ್ಪಿಟ್ಟಿನಲೆಡೆಗುಡದಾಶ್ಚರ್ಯಮಂ ತಾಳ್ದಿ ನಿಂದಂ(ಶಂಕಾಪ. ೨-೦೩).

ಬೆಟ್ಟ$_1$, **ಬೆಟ್ಟು**$_{12}$, **ಬೆಟ್ಟಿ** (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತುಮುತ್ತಿನ ಭೂವಿಯ ಮೇಲೆ ಎತ್ತರವಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶ ; ಗಿರಿ ; ಮಲೆ : "ಧರ ಮದ್ರಿಶುದ್ಧರಮದಹಾರ್ಯಂ ನಗಂ . . . ಗೋತ್ರಮೆನಲು ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ನಾವಮಂ" (ಶಂಗಣಾ. ೫೯-೦) ; ಅನ್ನೆ ಬಮ್ಮ ಬೆಟ್ಟದಾ ಮೂಡಾಯ್ (ಪ್ರಜ್ಞಾ. ೦೯೬೬. ೬೬-೨೯ ; ೫೬೦); ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಗಣಿಂ ಪಾಯ್ತಪ್ಪ ನಿರ್ಝರ ಶೀತರಂಗಳಿಂ ಮೆಯ್ಗೂಪ್ಯಾಯನಮಾಗಿ (ಪಜ್ಜಾಶಾ. ೦೦೫-೫) ; ಬಡಪಟ್ಟು ಬೆಟ್ಟದೊಳ್ ಪೋಗಿ ತೊಬಲ್ದು . . . ಮಾಡಲಾರ್ತನಿರ್ವಾಗಳೆ ಕೋಪಮಂ ನಿನಗೆ ಸಂಚಿತಶೌರ್ಯಧನಂ ಧನಂಜಯಂ (ಶಂಕಾಜ. ೬-೪೬) ; ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೊಂದು ಮವೆಯ ಮಾಡಿ ಮೃಗಂಗಳಗಂಜದೊಡಂತಯ್ಯ (ಪಜಾಪಪ್ರ. ೩. ೪೫-೦೦೬) ; ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲು ಹೊತ್ತ ಹಾಗೆ (ಗಾಪ). ೨. (ಆಲಂ) ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಾದುದು ; ದುಸ್ತರವಾದುದು : ವಾಡಿಯಂಗುತ್ತಮವಿದ್ದೆ ಬೆಟ್ಟಿ ಕುರುಡಂಗಂ ಮಾರ್ಗವೇ ಬೆಟ್ಟ ಕೀಳ್ ಬಡವಂ ಗೆಲ್ಲರ ವೈರ ಬೆಟ್ಟ (ಹೋಮುಸ. ೫೩). **ಬೆಟ್ಟು**$_{12}$: ೧. "ಆಚಳಿ... ಅದ್ರಿ, ಕುಧ್ರ— ಈ ೦೪ ಬೆಟ್ಟು" (ಶಬ್ದಮ. ೫೬-೦೦) ; ಕರಮುಚ್ಚಮಪ್ಪ

ಬೆಟ್ಟಗಳ ತುದಿಗಳಿಂ ಸುರಿವ ನಿರ್ಝರಮುಂ (ಶಾಂಭ. ೦-೦೨೪) ; ಬೆಟ್ಟುಗಳ್ಕಾರ್ದವಿಗುಡೆ (ಗದಂಪ್ರ. ೦೩೦). **ಬೆಟ್ಟ** : ೧. ಶ್ರೀಮಾಸೇನರ್ಮರಮ ಪ್ರಭಾವ ರಿಷಿಯರ್ಕ್ಟ್ಟಪ್ಪಿನಾ ಮೆಟ್ಟಿದುಳ್ ಶ್ರೀಸಜ್ಜಿಗ್ಗಳ ಪೇಟ್ಟಿ ಸಿದ್ಧಸಮಾಯನ್ಪಪ್ಪಾದೆ ನೋನ್ಪು (ಜಿ. II, ೩೭-೦ ; ಸು. ೧೦೦).

ಬೆಟ್ಟತಚ್ಚಿಯ = ಬಿರುಸಾದ ತಡೆ ; ಕಠಿಣವಾದ ಅಡ್ಡಿ (?) : ಆಶುಧಸ್ಯ ಕಾಲಹರಣ ಏಂದು ದಿವಮಂ ನೂಂಕುವಂದಯ್ಸೆನೆ ನಿನ್ನದೊಂದು ಪರಿಯಂಬುವನ ಬೆಟ್ಟತೆಚ್ಚಿಯ[ಜಾಮಾ. ಬೆಟ್ಟತಚ್ಚಿಯ] ಪೂತಿಗೆಂದವೆಲೆ ನೃಪತಿ ನಾನಾವ ತೆಱದಿಂ ವಿಚಾರಿಸಲರ್ಮಿಕ್ಕಿತಿಲ್ಲಾ ಎವೆ (ಕಬ್ಬು ೪೨.೨ -೩೦). **ಬೆಟ್ಟದ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ, ಬೆಟ್ಟದ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ** = ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಬಿಡುವ ನೆಲ್ಲಿ ಕಾಯಿ ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಮಲಕ : ಗಟ್ಟಿದುಪ್ಪು ಬೆಟ್ಟದ ನೆಲ್ಲಿ ಕಾಯ್ಗೆ ಸುಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಂತೆ ಸುಗುಣಾವಾರುದ್ದಗೆ ಕಪ್ಪುರಗಂಧಿ ಸೇರಿದಳು (ಕವಚಕ. ೧೦-೧೩) ; ಬೆಟ್ಟದ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು ಎತ್ತಗಂದತ್ತ ಸಂಬಂಧವಯ್ಯ (ಅಚಕ್ಷ. ೦೫-೩೯) ; ಘಟ್ಟದ ಉಪ್ಪು, ಬೆಟ್ಟದ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ (ಗಾಡ). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ವಿಟವ್, ಮಿಣ್ಯ ; ಕೊಡ. ಬೆಟ್ಟ ; ಬ್ರಾಹುಈ. ಬಿಟ್, ಬುಟ್]

ಬೆಟ್ಟಕುಂಬಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಂಬಳ : "ಕೂಷ್ಮಾಂಡಕ ..... ನೆಲಕುಂಬಳ, ಬೆಟ್ಟಕುಂಬಳ, ಕರಿಕುಂಬಳ—ಈ ಜಾತಿಗಳಿಗೂ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಿಷ್ಟಾಂ. ೦೫೬). [ಬೆಟ್ಟ+ಕುಂಬಳ]

ಬೆಟ್ಟಗೆದಲು, ಬೆಟ್ಟಗೆದ್ದಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ : "ಪುಚ್ಚಲೋಪಮೆಃ—ಬೆಟ್ಟಗೆದಲು" (ಬಿಪ್ರ. ೦೪೦). **ಬೆಟ್ಟಗೆದ್ದಲು** : "ಬಿಲೇಶಯಃ—ಎಯ್ಕಮ್ಮಗ, ಬೆಟ್ಟಗೆದ್ದಲು, ಸರ್ಪ" (ಬಿಪ್ರ. ೦೦೬). [?]

ಬೆಟ್ಟಗೆದ್ದಲು 'ಬೆಟ್ಟಗೆದಲು' ನೋ.

ಬೆಟ್ಟಗೊರಜಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಜಾಜಿಚ್ಚೆ, ಬೆಟ್ಟಗೊರಜಲು, ಹಿರೇಮದ್ದು . . . ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಶ್ವಾಸಕಾಸಗಳು, ಉದರರೋಗಗಳು . . . ಗುಣ ಹೊಂದುವುವು (ಶಕ್ಯ. ಪು. ೪೬).

[ಬೆಟ್ಟ + ಗೊರಜಲು ?]

ಬೆಟ್ಟಗೋಂಟೆ (ನಾ). ದುರ್ಗತ್ರಯಂಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿರುವ ಕೋಟೆ ; ಗಿರಿದುರ್ಗ : ಈ 'ದುರ್ಗತ್ರಯ'ವನ್ನು 'ಬೆಟ್ಟಗೋಂಟೆ', 'ಕಡಲ್‌ಗೋಂಟೆ', 'ಪಳುಗೋಂಟೆ' ಅಥವಾ 'ಪೆಲಕೋಟೆ' ಎಂದು ಹೇಳುವರು (ಶಬ್ದಕ. ೧). [ಬೆಟ್ಟ + ಕೋಂಟೆ]

ಬೆಟ್ಟಜೆ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು ; ಪಾರ್ವತಿ ; ಗಿರಿಜೆ : 'ಬೆಟ್ಟಜೆಪತಿ' ಪರಾ. [ಬೆಟ್ಟ+—ಜೆ. / ಪ್ರ ಇಲ್ಲಿ 'ಗಿರಿಜಾ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಂತೆ ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಜಾ' ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿದೆ]

ಬೆಟ್ಟಜೆಪತಿ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿಯ ಗಂಡ ; ಈಶ್ವರ ; ಗಿರಿಜಾಪತಿ : ಎಲೆ ಮಱೆಯ ನೀರ ಸುಟ್ಟ ಬೂದಿಯಂದಂ ಪೂಯಿಸಿ ಸಿದ್ಧಿಗಳ ಗಂದ್ದಾಟ ಕ್ಕೊಳಗಾದವರ ಕಡೆಮೆಟ್ಟಿ ಬೆಟ್ಟವ್ವನೆ ಬೆಟ್ಟಜೆಪತಿ (ಸಿದ್ಧ. ೧೦-೩೧೦).

[ಬೆಟ್ಟಜೆ + ಪತಿ]

ಬೆಟ್ಟಣುಗಿ (ನಾ). = ಬೆಟ್ಟಜೆ : ಬೆಟ್ಟಣುಗಿಯಗ್ಗಳದ ಪೂಜೆ . . . ತಾರಕನರೆವ ಮೊಱೆ ಕೂಡಿ ಮುಪ್ಪುರಿಯೋಲ್‌ಶನಂ ನೋಂಕೆ (ಪಚ್ಚ. ೨-೧-೨೬); ಬೆಟ್ಟಣುಗಿಮುಂಪ್ಪುಯುಗಳಾ ಬಿಸರುಹಾಂಗಳಿಗೆ ನೊಸಲ್ ಸಾರ್ಚಿ ವಂದಿಸಲು (ಪಚ್ಚಮಾ. ೨೪-೧೪). [ಬೆಟ್ಟ + ಅಣುಗಿ (<ಅಣುಂಗಿ)]

ಬೆಟ್ಟಣುಗಿಯೆಱೆಯ (ನಾ). = ಬೆಟ್ಟಜೆಪತಿ : ತುಂಬಿದೆಳಜವ್ವನದ ಬೆಟ್ಟಣುಗಿಯೆಱೆಯ ಪೊರೆ ನಂಬಿದಂ ಭೋಗಮಲ್ಲಿ (ಕೀಪು. ೪-೭೦).

[ಬೆಟ್ಟಣುಗಿ + ಎಱೆಯ]

ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು ; ಕೊಸಗು : "ಕೊಸಗೆಂದುಂ ಬೆಟ್ಟದಾವರೆಯೆಂದುಂ ಕರ್ನಿಕಾರಂ" (ಶಮಾ ೨೦-೭೦) ; ' ಬೆಟ್ಟದಾವ[ಜಾಮಾ. ವು]ರೆಯ ಹೂವಂ ತಂದು ನೆಳಲೊಳೊಣಗಿಟ್ಟು ಚೂರ್ಣಂ ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಜಾಪಾಣ. ೨-೨೦) ; ' ಬೆಟ್ಟದವ್ವನೆಯೊರ್ವಗಡಿಯಿಟ್ಟು ಕಾಣ್ಕೆಗೆ ಬೆಟ್ಟದಾವರೆಯ ತಂದಿತ್ತು (ಶಪಚ. ೩-೩೩).

[ಬೆಟ್ಟ + ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ)]

ಬೆಟ್ಟದುದಿ (ನಾ). ಗಿರಿಯ ತಿಮಿರ : ಬೆಟ್ಟದುದಿಗಳನಡರಿ ಕಂಡರು . . . ನಡೆದು ಬಹ ಪಾರ್ಥನ ಪತಾಕನಿದುನು (ಕ್ಷಣಾ. ೦೩-೩೨). [ಬೆಟ್ಟ+ತುದಿ]

ಬೆಟ್ಟನೆ (ಅ). ೧. ಬಿರುಸಾಗಿ ; ಒರಟಾಗಿ : ಅಜೆದೆಂ ನೆಟ್ಟನೆ ಬೆಟ್ಟನೆ ನಿಂತು ನುಡಿವೈ ನೀಂ ಕಂದ ಪೋಗಿಂದೆ ಕೆಟ್ಟಬೆದಕ್ಕಾಗದೆ ನೋಮುವಂಶಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೩೭) ; ಎನ್ನ ಮಗಳ್ಗಾದ ಸುತರ್ ನಿನಗೆ ಕಿಂಕರರಕ್ಕುಮಂದು ಬೆಟ್ಟನೆ ನುಡಿಯ (ತಿಬಿಪ್ರ. ೪-೨೬ ಕ). ೨. ರಭಸವಾಗಿ ; ವೇಗವಾಗಿ : 'ಬೆಟ್ಟನೆವೋಗು' ಪರಾ.

ಬೆಟ್ಟಪೆಟ್ಟೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪಲವಂ ಪ್ರಲಾಪಿಸುತ್ತುಂ . . . ಆಡಿ ಗಡಿಗೆ ಕಾಲ ಮೇಲೆ ಬೀಳ್ದುದುಮಂ ಬೆಟ್ಟಪೆಟ್ಟನಿಂತೆಂದಂ (ಶಾಪಂಚಾ.೬೧೩); ದುರಂತನಂದಂಚಿತಕಂಪಾಗಿ ಬೆಟ್ಟಪ್ಪದೆ ಬೆಟ್ಟಪೆಟ್ಟನುಸಿರ್ದಟ್ಟಿದೊಡಿರ್ದಪುದಲ್ತೆ ಕಾರಿಗಂ (ಪಂಚಪಾ. ೦೦-೨೬).

[ಬೆಟ್ಟ್ಟ (<ಬೆಟ್ಟತು) + —ಅನೆ]

ಬೆಟ್ಟಪೆಲ್ಲಿ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಬಿಡುವ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಮಲಕ : ಬಾಳೇಹೂವು . . . ಪುಳ್ಕಂವುರುಚಿಯು ಸೊಪ್ಪು, ಬೆಟ್ಟಪೆಲ್ಲೀ ಸೊಪ್ಪು, ಈ ಸೊಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಒಂದು ಮುದಕೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ. . .ಪುಟವಿಕ್ಕಿ ತೆಗೆದು ಆ ಸೊಪ್ಪುಗಳ ರಸವ ಹಿಂಡಿಕೊಂಡು ಜೀರಮುತುಪ್ಪವೆರಸಿ ಕುಡಿಯ ಕೊಡೆ ಶಿಶುಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಾತಿಸಾರ ಹರ (ಕ್ಷೇಪ್ರಾ. I, ೪೬೯).

[ಬೆಟ್ಟ + ಪೆಲ್ಲಿ]

ಬೆಟ್ಟನೆವೋಗು (ಕ್ರಿ). ರಭಸವಾಗಿ ಹೋಗು ; ವೇಗವಾಗಿ ಸಾಗು : ತೊಟ್ಟನೆ ಬೆಳ್ಕುತ್ತ ಬೆಟ್ಟನೆವೋಗಿ ತನ್ನ ಕೆಯ್ಯಂ ಬೇಗಮುಡುಗಿಕೊಂಡು ಇದು ನಿಮಗೆನಿತು ಪೈಕ್ಕಿಕಜ್ವರಮಾದೊಡಮಿಂತೆನಲಕ್ಕುಮೆ ಎನೆ (ಅಷಪ. ೪-೩೯ ಕ). [ಬೆಟ್ಟನೆ + ಪೋಗು (<ಪೋ)]

ಬೆಟ್ಟಬೂರುಗ (ನಾ). ಬೂರುಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : "ರೋಚನಃ, ಕೂಟಶಾಲ್ಮಲೀ—೨ ಕಚ್ಚನೆ ಎಲವದ ಪೆಸರು. ಬೆಟ್ಟಬೂರುಗ. ಕೆಪ್ಪು ಬೂರುಗ" (ಶಿಷ್ಟಾಂ. ೦೩೬) [ಬೆಟ್ಟ + ಬೂರುಗ (<ಬೂರ)]

ಬೆಟ್ಟಬೇಸಗೆ 'ಬೇಸಗೆ' ಪರಾ.

ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಮಲ್ಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಗೆ ; ಕೊಡಸಿಗೆ : "ಕುಟಜಃ, ಶಕ್ರಃ, ವತ್ಸಕಃ. ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಕಾ—ಕೊಡಿಸಿಗ ಪೆಸರುಗಳು, ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ ವಿಶೇಷಗಳು" (ಶಿಷ್ಟಾಂ. ೦೩೬); ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಪೊಚ್ಚಪೂವಿನೆಡೆ ಕಾಲ ನೀರ ನೀಡಿ (ಪಾಕಶಾ. ೨-೪); ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ ಹೂವಿನಿಂದ ಮಾಚ್ಚಹೋಗಿದೆ (ಶಿಷ್ಟಾ. II, ೦೬೪).

[ಬೆಟ್ಟ + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಬೆಟ್ಟವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಮಲೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಹಕ್ಕಿ : ಮುತ್ತು ಹುಟ್ಟುವ ಕಣಿ ಬೆಟ್ಟವಕ್ಕಿಗಳ ಗೂಡೆಳನೇಸಱಿ ತೊಟ್ಟಿಲ್ . . . ಮಹಾರ್ಣವಂ (ಸೂಪ್ರಸು. ೨-೨೮). [ಬೆಟ್ಟ + ಪಕ್ಕಿ]

ಬೆಟ್ಟವಗೆಯ, ಬೆಟ್ಟುವಗೆಯ (ನಾ). ಮಲೆಯ ಶತ್ರು ; ಇಂದ್ರ : "ಬೆಟ್ಟವಗೆಯನೆನಲ್ಕೆ . . . ಅಮರೇಂದ್ರಸಭಿಧಾನವಕ್ಕುಂ" (ಶಪ. ೩೨). **ಬೆಟ್ಟುವಗೆಯ** : "ಬರ್ದಿಲಾಣ್ಮ . . . ಸಾಸಿರಗಣ್ಣ ಬೆಟ್ಟುವಗೆಯನೆನಲ್ಕೆ ಸುರಪತಿ ನಾಮುಮಕ್ಕುಂ" (ಕ್ಷಾಮಾ. ೦೦); ಬೆಟ್ಟುವಗೆಯಂ ಪಗೆಯಿನಟ್ಟ ಕುಳಿಸದ ಕಡಿವಿಂಡದಂತೊಪ್ಪುವಚ್ಚವಳಿನ ಗಂಡಶ್ಯೆಲದಿಂ (ಶಾಪಾಕ್ಷ. ೬೨-೨೩). 'ಆದ್ರಿಶತ್ರು' ಪರಾ. [ಬೆಟ್ಟು+ಪಗೆಯ]

ಬೆಟ್ಟವಳಿ (ನಾ). ಮಲೆಯ ಪಕ್ಕ್ತಿರ್ಕ—ಸಮೀಪ : ಕೆದೆವ ಕರಗಳ

ಬೆಟ್ಟವಳಿಯ ಗುಂಡುಗಳೊಳಗೆ ಮಡಿದ ಕುದುರೆಗಳ ಪೊಡೆಗಲ್ಲ ಪೊರಳಿಗಳೊಳಗೆ . . . ಬಡದೆ ರುಧಿರವ್ಯವಾಹು ಪರಯೆ (ಕೃಬಾಣ. ೨೨-೨೩).

[ಬೆಟ್ಟ + ಬೈ$_{೨}$ (<ಬಲೈ)]

ಬೆಟ್ಟವಾಟ್[3] (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ : "ಗುದುರಂಭಾ—ಬೆಟ್ಟವಾಟ್" (ಓಪಂ. ೪೪). [ಬೆಟ್ಟ + ವಾಟ್[1]]

ಬೆಟ್ಟವೇಸಗೆ 'ಬೇಸಗೆ' ಪರಾ.

ಬೆಟ್ಟಸಜ್ಜಿ (ನಾ). ಪರ್ವತದ ಕಲ್ಲು : ಬಂಡೆ : ಏಕೆ ನಾನ್ ಈಗಳುಂ ನನ್ನನೀ ಬೆಟ್ಟಸಜ್ಜಿಯತ್ರನೆನ್ ತೊಳ್ದೆಸುಕೊಳಿಬಾರದಯ್ (ಅಕ್ಕಕ. ೪೯-೫೦೦). [ಬೆಟ್ಟ + ಸಜ್ಜಿ$_{೨}$]

ಬೆಟ್ಟಸಾಲು (ನಾ). ಪರ್ವತಗಳ ಪಂಕ್ತಿ ; ಪರ್ವತಶ್ರೇಣಿ : ಈ ಬೆಟ್ಟಸಾಲು ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಹಬ್ಬಿ ಭೋಟಾನಗವುರ ಪ್ರಸ್ಥಭೂಮಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ (ಕೂಂಪ. ೩೫೭). [ಬೆಟ್ಟ + ಸಾಲು$_{೨}$ (< ಸಾಲ್$_{೨}$)]

ಬೆಟ್ಟಸೀಮೆ (ನಾ). ಪರ್ವತಪ್ರದೇಶ ; ಮಲೆನಾಡು : ಪೂರ್ವಘಟ್ಟಗಳ ಬೆಟ್ಟಸೀಮೆಯ ಕಾಡುಪ್ರದೇಶ (ಕೂಂಪ. ೩೩೮). [ಬೆಟ್ಟ + ಸೀಮೆ]

ಬೆಟ್ಟು$_{೧}$ 'ಭೇಟಿ' ನೋ.

ಬೆಟ್ಟು$_{೨}$ (ನಾ). (?) : ಗಗನವಾರಣಗಳುತ್ಸವದೊಗುವಿಗೆಯೊ . . . ಸೊಗಸಿನಲಿ ಹಾರಾಡದುಬಿಕೆ ಜಗದ ಕಂಗಳಿಗಿಟ್ಟ ಬೆಟ್ಟಿಯೊ ಹಗಲು ಘಟ್ಟಿಸಿ ಬೆಟ್ಟು ಮಸಿಯೋ ಎನಿಸಿತಧಿಕತಮ (ಕಬ್ಬಕ. ೭-೧೩) ; "ಕಾಡಿಗೆ" (ಕಬ್ಬಕ. ೫೫೮). [?]

ಬೆಟ್ಟು. ಬೆಟ್ಟತ್ತು (ನಾ). ೧. ಬಿರುಸಾದುದು ; ಗಟ್ಟಿಯಾದುದು : "ಬೀಜುವೆಂದು ಬೆಟ್ಟತ್ತು" (ಕಬಾ. ೭೮-೩೩೬) ; ಬೆಟ್ಟತಿದು ಪಾಡಿಯುಂ ಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮತಳಂ (ಕಾಪಂಪು. ೧೩) ; ಕಲ್ಲೆನ್ನಳ್ ಮುಳ್ಳೆನ್ನಳ್ ಪೆಲ್ಲಿತ್ತಿದು ಬೆಟ್ಟತೆನ್ನಳ್ (ನಿಕಿ. ೬-೦೦೦). ೨. ಕಠಿಣವಾದುದು ; ಕಠೋರವಾದುದು : ತನಿನೋಟಮಂ ನೋಡಿ ಬೆಟ್ಟತೆಂದಂಜುತಂ ನೆನೆದುಂ ಮನಂ ಕಠಿಣವೆಂದು ಮತ್ಕಂಜುತಂ (ಕುಪ್ರಕ. ೫೬. ೨೦೯-೦೦) ; ಮುರಾರಿಯ ಹೃದಯ ಬೆಟ್ಟತೆನುತ್ತ ಛಲುಗುಣ ತೂಗಿದನು ಶಿರವ (ಭಾಷ್ಕರ. ೫-೨೪). ೩. ಗಾಢತ್ವವಾದುದು ; ದಪ್ಪವಾದುದು : ಮಳೆಲೊಟ್ಟಿಲಂತೆ ಬೆಟ್ಟತಪ್ಪ ಪೊಜವಾಜುಂ (ಶಾಸ್ಕತ. ೬-೨೨). ೪. ಕರ್ಕಶವಾದುದು : ಸಮಂತು ಡಕಾರಾಶ್ರಿತಮಾದ ಜಟಿಮಂಗೀಕೃತ ಪದಲತ್ಯಕ್ಕೆ ಬೆಟ್ಟತನಿಸಿದ ಕುಳನುಂ (ಕಜಿಪ. ೦೮). ೫. ಉಗ್ರವಾದುದು ; ಘೋರವಾದುದು : ಸಿಟ್ಟಿ ನೀನೆಮಗೆ ಕೊಟ್ಟ ದುಷಾಪದಕು ಕರಂ ಬೆಟ್ಟತಪ್ಪ ಭಾನಯಾದುದು (ಧಪುಕ. ೦೦-೦೮). ೬. ಕಷ್ಟಕರವಾದುದು ; ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದುದು : ಕಾಲುಂ ಬಲಿಯುವು ನಡೆಯಲ್ ಬೆಟ್ಟತು (ಕಾದಂಪು. ೦೫೧) ; ಅರಸರೋಲಗಂ ಲೇಸು ಕಾಳೆಗಂ ಬೆಟ್ಟತೆಂಬಂತೆ (ಧಪುಕಾಪ್ರ. ೯-೨೯) ; ಇಂದು ನೀನಾ ಪಾಂಡುಪುತ್ರರನಂದಗಡಿಸದ ಬೆಟ್ಟಯಾದೊಡೆ ಮುಂದೆ ಬೆಟ್ಟತು ರಾಜಕಾರಿಯಂದೆಂದನಾ ಶಕುನಿ (ಭಾಷ್ಕ. ೬-೨೦). ಬೆಟ್ಟತ್ತು : ೧. "ಪರುಷ, ಅಸ್ಪಗ್ಧಂ—ಈ ೨ ಬೆಟ್ಟತ್ತು" (ಹಣಾಮು. ೦೨೯-೯೪) ; ಬಿಸುಮಂ ಬೆಟ್ಟತ್ತುಮುಸಿರದೆಂ ತೀರ್ದ ಪುದೇ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೦) ; ಕಳಾಧರೆ ಮನೆವಾದುವಾದ ಪೀಠಂ ಬೆಟ್ಟತ್ತಿಂ ಬಂತಿರಗನೆ ಪೂಡಿ (ಅರ್ಷಕೀ. ೦-೦೦೦ ಪ). 'ಕಡುವೆಟ್ಟತ್ತು' ಪರಾ.

ಬೆಟ್ಟಾಗು. ಬೆಟ್ಟಾಗು= ೧. ಬಿರುಸಾಗು ; ಕಠಿಣವಾಗು ; ಒರಟಾಗು : ಒಳಗಂ ಭೇದಿಸದನ್ನಂ ಬಳಬುದ್ದಿಗ ಪೊಣಗುಂ ಬೆಟ್ಟಾಗಿರ್ಕುಂ . . . ಜಿನವಚನಂ (ಸಮಪ. ೫-೨೬) ; ಬೆಟ್ಟತ್ತಾದ ಪುರುಳಂ ಮೆಲ್ನುಡಿಯಿಂದೊರೆಯೆ ಸೌಕುಮಾರ್ಯಮೆನಿಪುದು (ಅತ್ಯತ. ೦೭-೪). ೨. ಕರ್ಕಶವಾಗು : ಅವಳ ಬೆಟ್ಟತನ್ನ ಬಟ್ಟೆಯೊಲೆಯಿಟ್ಟಿಡೆಯೊಳ್ ಕೊಟ್ಟನೆ ಸಿಲ್ಕಿದ ಕಣ್ (ಕಬ್ಬಗಾ. ೬೬). ೩. ಬಲವಾಗು; ದೃಢವಾಗು : ಡಕಾರಂ ಪುಟ್ಟುವ ಕಾಣಮಂ ಬೆಟ್ಟಾತ್ತಾಗುಚ್ಚರಿಸೆ ಉಟಂ ಪುಟ್ಟುಗುಂ (ಕಜಿಪ. ೦೪ ಕ್ಕ). ೪. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗು; ಉಗ್ರವಾಗು : ಅತಿ ಬೆಟ್ಟಾತ್ರಾದ ಬಾಯ ಕುತ್ಸವೆಂದು ಹೊಟ್ಟೆಯಂ ಹೊಸೆದು (ಧಪುಕಾಪ್ರ. ೯-೦೬೫). ಬೆಟ್ಟಿದ= ಕಠಿಣವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು: ಕ್ರೂರಿ : ಬೆಟ್ಟಿದನಾಗಿ ತಾನೆ ವಿಧಿ ಕೊಂದಪವಾಗಳೆ ಸಾಯದಿರ್ದೊಡಂ (ಕಾದಂಪು. ೦೧೭) ; ದಿಟ್ಟತವದೊಳ್ಳಿರ ನಲಿಯಟ್ಟುವ ಬೆಟ್ಟದ ಮೋಹಾಸುರನೆ ಪಟ್ಟಣವಲ್ಲವ ಸುಟ್ಟಮರರ ಮೆಟ್ಟಿ ಕುಟ್ಟಿಯಾಳ್ದೆ ಮಾಳೆನೆಂದ (ಕೃತ್ತಿಣಾ. ೯-೦೦೯).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಬೆಟ್ಟು, ಬೆಟ್ಟು; ತೆಲು. ಬಿಟ್ಟಿ, ಬಿಟ್ಟಿದ, ಬಿಟ್ಟು]

ಬೆಟ್ಟಿತ್ತು 'ಬೆಟ್ಟತ್ತು' ನೋ.

ಬೆಟ್ಟಿಬೆನಕ (ನಾ). (ಉಸ) (ಮುಂಗಾರಿನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ) ಅನೇಕ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ, ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುದುರಿಕೊಳ್ಳುವ, ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು : ಕಪ್ಪರಬಟ್ಟೆ ; ಒನಕೆಬಂಡೆಹುಳು : ಬೆಟ್ಟಿಬೆನಕವು ಸಮಸ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಿತು (ಪೇಸ್ಕ. ೭೪). [?]

ಬೆಟ್ಟಿರ್ (ಕ್ರಿ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿರು ; ಉಗ್ರವಾಗಿರು : ಬೆಟ್ಟಿಹ ಬಿಸಿಲೊಳ್ ಬೇಂಟೆಯ ಪಟ್ಟಡವಿಯೊಳಾಡಿ ಬರುತ ಬಳಲಿದ ಬೇಡಂ ತುಟ್ಟಿಸಿ ನೀರಂ ನೆಳಲಂ . . . ನೋಡುತಿರಲ್ (ಪಪ್ಪಾ. ೩-೧೪).

[ಬೆಟ್ಟು$_{೪}$ (<ಬೆಟ್ಟತು) + ಇರ್$_{೨}$]

ಬೆಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಾಟಿಸು ; ಹೊಡೆಯಿಸು : ಇಜಮುಜಾದಿಕ್ಕುತ್ಪೇ ಕಟ್ಟಿಸೆಯುಂ ಬರೆಯಿ[ದ್ದಿ]ಸಯುವುಮಳಿಯೊಳ್ ಬೆಟ್ಟಿಸೆಯುಂ (ಅಷಪ. ೦೦-೪ ಗದ್ಯ) ; ಪಿಂತಣ ಮುಂತಣ ಕಾಲ್ಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟಿಸಿ ದುಃಯಂ (ಪ:ಪಟಕ. ೩-೬೯). [ಬೆಟ್ಟು$_{೫}$ + — ಇಸು$_{೨}$]

ಬೆಟ್ಟು$_{೫}$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಡಿ; ಕತ್ತರಿಸು; ಸವರು: 'ಬೆಟ್ಟುಂಗಾಡು', 'ಬೆಟ್ಟುಗತ್ತಿ' ಪರಾ. ೨. (ಕೈ, ದೊಣ್ಣೆ, ಸುತ್ತಿಗೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮೊಳೆ, ದಸಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು) ಹೊಡೆ; ಬಡಿ : ವಜ್ರಘಟಾಂಗಳ್ ಕರ್ಣಪೆರಡುಂ ತೊಡೆಯುಮನುಳಿಯನೊಱೆ ಕೊಡಂತಿಯೊಳ್ ಬೆಟ್ಟಿದಂ ತತ್ಪಥಿತ್ರಮುರ್ಚ್ ಪೋಗೆಯುಂ (ಹಂಪಭಾ. ೦-೦೦೪ ಪ); ಧಾತ್ರಂ ಬಲ್ಮಿಂದೆಳಪಡೆ ಬೆಟ್ಟದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಮೊಳೆಗಳೆನಲ್ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗಿದುವು ತಾರಗೆಗಳ್ (ಜಗಂ. ೦೬-೧೯); ಒಡೆದ ದೂಹತ್ರಿಗೆಗೆ ಕೀಲ್ಗಳೆನಡಸಿ ಬೆಟ್ಟಿದ ಗಾಲಿಗಚ್ಚನು ತೊಡಿಸುತಿರಲು (ಭಾಷ್ಕರ. ೩-೩೭). ೩. ಇರಿ; ನಾಟುವಂತೆ ಮಾಡು: "ಬೆಟ್ಟು—ಗಾಢಪ್ರವೇಶೇ, ಪರ್ವತೇ ಚ" (ಶಬ್ದಾ); ಕಾಯ್ದ ಕರ್ಬೋಷ್ಣ ಸೂಜಿಗಳಂ ಬೆರಲ್ಗಳೊಳ್ ಬೆಟ್ಟುವರುಂ (ಅಷ. ೩-೮೫ ಪ); ಕೀಲಂ ಬೆಟ್ಟರ್ದ ಮರನಂ ಕಂಡು (ಹಂಪಭಾ. ೩೦-೩); ವಂಗಭೂಪನ ಬಾಯೊಳಗೆ ಬೆಟ್ಟಿದನು ಗದೆಯನುನ (ಭಾಷ್ಕಕ್ರೀ. ೨-೩೨). ೪. ನಾಣ್ಯವನ್ನು ಪಂಡಿತಿಸು: ಹೇಮ ರಜತಾದಿ ಕರ್ಷದಿಂ ಬೆಟ್ಟಿದ ನಾಣ್ಯ—ಶಾರ್ಙಾಮ, ಶಾರ್ಙಕ (ಜಾಣಾ. ೪). ೫. ತಳ್ಳು; ದಬ್ಬು ; ಗರಮಂ ದಾನವರೂಡಿದರ್ ಬಿಗಿದು ಪಾರಾವಾರದೊಳ್ ಬೆಟ್ಟಿದರ್ (ಕಬ್ಬಕೃ. ೦-೪-೨೨೩). 'ಬೆಟ್ಟು$_{೬}$' ಪರಾ.[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಬೆಟ್ಟು; ತುಳು. ಬಿಟ್ಟು; ಕೋಡ. ಬೆರ್]

ಬೆಟ್ಟು$_{೬}$ 'ಬೆಟ್ಟ' ನೋ.

ಬೆಟ್ಟು$_{೭}$ 'ಬೊಟ್ಟು$_{೧}$' ನೋ.

ಬೆಟ್ಟು$_{೮}$ 'ಬಿಟ್ಟು$_{೩}$' ನೋ.

ಬೆಟ್ಟುಂಗಾಡು. ಬೆಟ್ಟುಗಾಡು (ನಾ). ಕಾಡನ್ನು ಕಡಿದು ಬೇಸಾಯಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿದ ಪ್ರದೇಶ—ಭೂಮಿಯ: ಬೆಟ್ಟುಂಗಾಡು, ಬೆಟ್ಟುಗಾಡು (ಕಾಪ್ರಮ. ೩೭೯ ಕ್ರಿಯೋ). ಬೆಟ್ಟುಗಾಡು : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. 'ಬೆಟ್ಟುಗದ್ದೆ' ಪರಾ.

[ಬೆಟ್ಟು$_{೫}$ + ಕಾಡು$_{೨}$. / ತಮಿ. ವೆಟ್ಟುಕ್ಕಾಟು]

ಬೆಟ್ಟುಂಬೊಟ್[3], ಬೆಟ್ಟುವೇಟ್[3] (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನಿಂದ ಹರಿಯುವ

ಪ್ರವಾಹ.—ಹೊಳಲು : ಬೆಟ್ಟುಂಬೊಟೆಯೆಂಬುದು ಕೃತ್ರಿಮದಲ್ಲಿಯುಂ ಸಂದುದು (ಹುಡ. ೫- ೦೫೦ ಕ್ರಮೋ). ಬೆಟ್ಟುವೊಟೆ : ಬೆಟ್ಟುಂಬೊಟೆ, ಬೆಟ್ಟುವೊಟೆ (ಹ್ಯಾ.ಪು- ೪೭೯ ಕ್ರಮೋ).

[ಬೆಟ್ಟು$_{೨}$ (<ಬೆಟ್ಟ) + ಪೊಟೆ^{೨}]

ಬೆಟ್ಟುಕಚ್ಚು 'ಬೊಟ್ಟುಕಚ್ಚು' ನೋ.

ಬೆಟ್ಟುಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಆತನ ತಮ್ಮ ಬೆಟ್ಟುಗ ತುಮು ಗಳೊಳ್ಕತ್ತು (ಎಳ- ೪೫೫. ೬೭೫೫. ೨೨-೭; ೨೮೩). [?]

ಬೆಟ್ಟುಗತ್ತಿ (ನಾ). (ಮರ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಕತ್ತರಿಸುವ ಚಾಕು. ಕತ್ತಿ. ಮಚ್ಚು ಮುಂತಾದ ಸಾಧನ.—ಉಪಕರಣ : ಬೆಟ್ಟುಗತ್ತಿಯಿಂದ ಮರದ ಕೊಂಬೆಯನ್ನು ಕಡಿ (೬೮೨).

[ಬೆಟ್ಟು$_{೧೫}$ + ಕತ್ತಿ- / ತಮಿ. ವೆಟ್ಟುಕ್ಕತ್ತಿ]

ಬೆಟ್ಟುಗದ್ದೆ (ನಾ). ಮರಗಳನ್ನು ಕಡಿದು ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಅಣಿ ಮಾಡಿದ ಗದ್ದೆ : ಮನೆಗಳ ಸುತ್ತುವುತ್ತು ಬೆಟ್ಟುಗದ್ದೆಗಳಿರುವುದೂ ಉಂಟು. ಬೆಟ್ಟುಗದ್ದೆಗಳನ್ನು ದಾಟಿದರೆ ಕುರಿಚಲುಗಿಡಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಗುಡ್ಡಗಳು (ಜಾಗ. ೨); ಬೈಲುಗದ್ದೆ—ಬೆಟ್ಟುಗದ್ದೆಗಳಿಂದಲೂ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿರುವುದು (೬೩೮೫೫- ೩). 'ಬೆಟ್ಟುಂಗಾಡು' ಪರಾ. [ಬೆಟ್ಟು$_{೧೫}$ + ಗದ್ದೆ (<ಗಟ್ಟ್$_{೨}$)]

ಬೆಟ್ಟುಗಾಡು 'ಬೆಟ್ಟುಂಗಾಡು' ನೋ.

ಬೆಟ್ಟುಗೊಂಟು (ನಾ). ನೆಡುವ ಗೊಂಟು : ಹೊಸೆಯುವ ಬೆತ್ತಗಳ್ವ ವಲೆಯಂ ಸವಂಟುವ ಬೆಟ್ಟುಗೊಂಟುಮಂ ಬಿಸಿವ ಪೊಂದಸಂಕುಳದ ವೆರ್ಗಣಿಂದೆಸೆ ದಪ್ಪು ಪಕ್ಕಣಂ (೬೦೪೬. ೩-೩೯). [ಬೆಟ್ಟು$_{೧೫}$ + ಗೊಂಟು]

ಬೆಟ್ಟುಬ್ಬಸ (ನಾ). ತೀವ್ರವಾದ ಸಂಕಟ.—ಸಂತಾಪ : ಬೆಟ್ಟುಬ್ಬಸದಿಂದ ಹಾಹಾಕಾರ ಮಾಡುತ್ತ ಸಿಂಹವಿಷ್ಣುರವಕ್ತಣ್ಗೆ ಧಾಮಿ (೬೪೬. ೦೦೯-೨೯). [ಬೆಟ್ಟು$_{೧೫}$ (<ಬೆಟ್ಟಿತು)+ಉಬ್ಬಸ]

ಬೆಟ್ಟುಮುರಿ 'ಬೊಟ್ಟುಮುರಿ' ನೋ.

ಬೆಟ್ಟುಮೊಳೆ (ನಾ). ಕರ್ಕಶವಾದ ಮೊಳೆ : ಬಟ್ಟಬಂದಿರಣಾಂತದಾ ಕಾಲಿಟ್ಟು ಮೃಗಮದರ್ಪುರದ ಭುದಿವಿಟ್ಟು ಚಂದನ ತುಂಡುವಿಡಿದರೆವವರ ಪಗಮೋಗಾ ಪಟ್ಟನಿಂದುವೆಯೆಂದು ಕಲುನೀರಿಟ್ಟು ಬರೆ ಪಮಾಣ ಗುಡಿದಿಕ ಭೃಬೆತ್ತುಮೊಳೆ ಬಳಲುವರವಿಬರ ಫಟ್ಟಿವೆಲ್ಲಯರು (ಹಳ್ಳಿ. ೬-೦೩). [ಬೆಟ್ಟು$_{೧೫}$ (<ಬೆಟ್ಟಿತು)+ಮೊಳೆ$_{೧}$]

ಬೆಟ್ಟುಮೊಳೆ (ನಾ). (ಎರಡು ಹಲಗೆಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಲು ಉಪ ಯೋಗಿಸುವ) ಬಡಿಯುವ ಆಣಿ : ಬೆಟ್ಟುಮೊಳೆಗಳ ಡಾಣಗಳ ದೆನ್ನಟ್ಟಿ ಮೋದುವ ಮದುಳುತಂಡದ . . . ಬಲು ಬೊಮ್ಮರಕ್ಕಸರಿಟ್ಟನೆಯಲೆವ ಸೀಪಪೊಲಂ ಸಂಭ್ರಮಿಸಿತಾ ದುರ್ಗ (೬೦೮೫. ೬-೭-೦೨).

[ಬೆಟ್ಟು$_{೧೫}$ + ಮೊಳೆ$_{೨}$]

ಬೆಟ್ಟುದಗೆಮ 'ಬೆಟ್ಟುಮಗೆಯ' ನೋ.

ಬೆಟ್ಟುಪೊಸಲ್ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನಿಂದ ಹರಿಯುವ ಪ್ರವಾಹ. —ಹೊಸಲು: ಇಳಿತಪ್ಪ ಬೆಟ್ಟುಪೊಸಲ್ಗಡಿಗೊಗ್ಗಿನಂ ಪೋಗಿ ತಿಳಿನೀರ ನೇಂಟಿ (೬೦೫೫. ೪-೦೬). [ಬೆಟ್ಟು$_{೧೫}$(<ಬೆಟ್ಟ) + ಪೊಸಲ್]

ಬೆಟ್ಟುವೊಟೆ 'ಬೆಟ್ಟುಂಬೊಟೆ' ನೋ.

ಬೆಟ್ಟೆ, ಬೆರುಟೆ (ನಾ). ೧. ಬಿರುಸಾದುದು ; ಕಠಿಣವಾದುದು : ಬೆಟ್ಟೆಯ ಮಾತ ನುಡಿಯಲು ಭೀಷ್ಮನಿಂತೆಂದನು (೫೮೩೫೦. ೫-೬೬). ೨. ಒರಟುತನ ; ಕಠಿನತೆ ; ಕಾಠಿಣ್ಯ : ಹಿಮಪಂತ ತಾನೆಮ್ಮಯ ಬಗೆ ಸಂತೋಷದಿಂ ಬಂದು ಕಾಣ್ಬನೆಂ ಬೆಟ್ಟೆಯ ಮುಂತೆ ತಾಗಬಸೇಕೊಯೆಂದ (೧೮೪. ೫೫-೫೬). 'ಬೆಟ್ಟೆತ' ಹೋ. ೩. ಕಠಿಣ ವ್ಯಕ್ತಿ : "ಕರ್ಕಶಂ ಕಕ್ಕಶಂ ಕಠಿಣಂ ಕಠೋರಂ ಖರಂ ಕರ ಬೆಟ್ಟೆಯವನಕ್ಕುಂ" (೫೦೧೫೦. ೬೫-೭); ಲಟ್ಟೆಯರು ವಿಂಡರ ಬೆಟ್ಟೆದುರು . . . ಮಾರವ್ಯರಂಧ್ರಿಮುರು (೫೫೪. ೪೦-೫೬); ಪಂಥದಿಂ ಮಚ್ಚರಿಪ ದಿಟ್ಟೆಯರ್ದೆ [೫೫೦೦.೬]ಟ್ಟೆಯರ್ಗ ನ್ನೆಯರ್ಬನ್ನೆಯರು(೬೬೦.೫-೫೬). ೪. ಗಟ್ಟಿಯಾದ, ಪಸನ್ನುಗೊಳಿಸದ ಕಡಮೆದರ್ಜೆಯ ಅಡಕೆ; ಕರ್ಚಅಡಕೆ : ಶೇಖರಿಸಿದ್ದ ಕದರಡಕೆ ಬರಿಯ ಬೆಟ್ಟೆ. ಗೋಟು ಎಂದು ಕರೆಯುವುದದ್ದರಿಂದ (೫೦೬೮. ೧೭೫); ತೋಟದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಅಡಕೆ ಬೆಳೆದಿದೆ. ಬೆಟ್ಟೆಯಷ್ಟು—ಪಸ ಎಷ್ಟು (೫೫೪೬. ೨೪೬) : ಬತ್ತ ಮನೆಗೆ ಬಾರದೆ ಹೋದರೂ ಬೆಟ್ಟೆಗ ಒಳ್ಳೆಯ ಕ್ರಯ ಸಿಗುವುದರಿಂದ ಬದುಕಿಕೊಂಡಿದ್ದೇವೆ (೬೪೬. ೫೭). (ಗು). ೫. ಮಧ್ಯಮದರ್ಜೆಯ; ಕಡಮೆ ದರ್ಜೆಯ: 'ಬೆಟ್ಟೆಚಿನ್ನ' ಪರಾ. ಬೆರಟೆ : ೬. ಸಾಧಾರಣ ವಾದುದು ; ಕಡಮೆ ದರ್ಜೆಯದು : ಎಷ್ಟೋ ಕನ ; ಅದರ ಮರಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಇಪತು ರನ. ಎಷ್ಟೊ ಒರಟು, ಎಷ್ಟೊ ಬೆರಟೆ ; ನಡುವೆ ಅಲ್ಲ ಸೊಲ್ಲಿ ಹಸ (೫೫೫೬. ೭೦-೭).

ಬೆಟ್ಟೆ ಮಾಡು—ಬಲಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡು; ಕಠಿಣವಾಗಿ ವರ್ತಿಸು : ನಟ್ಟಿಯ ತೆಗೆದೊಮ್ಮೆ ನೋಡಿರ್ಪೆಂದಾಗ ಜಟ್ಟಿಗಳಿಗೆ ಕೈಯ ನೀಡಿ ಬೆಟ್ಟೆ ಮಾಡದ ಕೈಯನವರೊತ್ಸಲರಸನ ಬೆಟ್ಟಿದ್ದುದಿಸು ಸುಬಲೆ ನೋಡಿ ಗುಜಿದರಾಗಮೊತ್ತಿ, ತೀವುದೆಂದು ಭೂವರನುಸುರೆ (೬೮೫. ೪೫-೦೦೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ವೆಟ್ಟಿ, ವೆಟ್ಟೈ; ಕುಳು. ಬೆಟ್ಟಿ]

ಬೆಟ್ಟೆಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಠಿಣ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸು : ಬೆಟ್ಟೆಗಾಣಿಸಲೇಕೆ ಹಿಮವಂತದೇವನು ಕಿಟ್ಟುಗ್ರವನಲ್ಲ ಸ್ವಾಮಿ (೫೫೫. ೫೫-೫೬).

[ಬೆಟ್ಟೆ + ಕಾಣಿಸು]

ಬೆಟ್ಟೆಚಿನ್ನ (ನಾ). ಕಡಮೆ ದರ್ಜೆಯ ಚಿನ್ನ: ಅಶುದ್ಧವಾದ ಬಂಗಾರ; ಕೀಳಂಲೋಹಗಳು ಬೆರೆತ ಚಿನ್ನ : ಬೆಟ್ಟೆಚಿನ್ನವಾದರೆ ಸಟ್ಟುಗ ಆಗವೇ ? (೧೫೭). [ಬೆಟ್ಟೆ + ಚಿನ್ನ$_{೧}$]

ಬೆಟ್ಟೆನುಡಿ (ನಾ). ಕಠಿಣವಾದ ಮಾತು ; ಕಠೋರವಾದ ನುಡಿ : ಅವರಿಗೆ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮತಂಗಗೆ ಸವಿಸಯದಿಂದೀವೆನೆಂದು ಅವ ರೊಳು ಬೆಟ್ಟೆನುಡಿಯ ನುಡಿದಾ ಭೂಧವನು ಕಳುಹಲುವರಯ್ದಿ (೫೬೫೬. ೨೦-೨೦). [ಬೆಟ್ಟೆ + ನುಡಿ$_{೨}$]

ಬೆಟ್ಟೆಬಂಗಾರ (ನಾ). = ಬೆಟ್ಟೆಚಿನ್ನ : ಒರೇ ಹಚ್ಚಿದರೆ ಬರೀ ಬೆಟ್ಟೆ ಬಂಗಾರದ್ದಾಗಿ ಕಾಣ್ತದೆ (೫೫೪೬. ೭೫). [ಬೆಟ್ಟೆ + ಬಂಗಾರ]

ಬೆಟ್ಟೇಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪರ್ವತವನ್ನು ಹತ್ತು : ತನ್ನೊಳ್ಗುದನು ಕರದಳ್ಕ ಬೆಟ್ಟೇಱಿ ಮಿಲ್ಲುಗರೆವಂತೀಗಳ್ (೫೦೬೪೪. ೬-೮೨); ಆಸಮಗ್ರಸ್ಥಳಿ ಜಾತ್ಯಯೋಗಿ ಧರದಿಂ ಬೆಟ್ಟೇಱಿಯುಂ ಮತ್ತೆ ಪೂಜಿಸುವರ್ (೫೫೪೪. ೯-೯); ಬೆಟ್ಟೇಱಿ ಮೃತ್ಯುವಂ ಕರೆದುಕೊಂಡಂ ಬಾಪಿ (೫೯೮೦. ೫೦೯೫-೨೨). [ಬೆಟ್ಟು$_{೧೫}$ (< ಬೆಟ್ಟ) + ಏಱು$_{೧}$ (< ಏಱ್$^{೧}_{೨}$)]

ಬೆಟ್ಟೇಱಿ$_{೨}$ 'ಬೆಟ್ಟೇಱು' ನೋ.

ಬೆಡಂಗ, ಬೆಡಗ$_{೧}$ (ನಾ). ೧. ಬೆಲುವ ; ರೂಪವಂತ : ಕನಸಾದಿತ್ಯಂ ಪಡುಗ್ಗಾಳಂತಾರಂ x ಬದ ಬೆಡಂಗಂ ಪುಡಿದು ತಪ್ಪದಂ (೬೦೫೫. ೪೭-೬; ೨೦೭); ತಳಿರೊಳ್ ನಿಃಪೆ ಬೆಡಂಗನ್ನೆ ಪನೆಗಳೊಳ್ ನೀಂ ಪೀಜ್ಞೆ (೨೦೫. ೦೦-೧೬); ಎನಸುಂ ತಾನೇಂ ಪರಿಚ್ಛೇದಿಯೊ ತವದ ಬೆಡಂಗಂ ಗುಣವ್ಯಾತತುಂಗಂ (೫೮೫. ೦-೨೬). ಬೆಡಗ್ಕ: ೨. ಚತುರ ; ನಿಪುಣ : " ಬೆಡಗನೆಂದರೆ ಚಮರಂ " (೫೫೪. ೦೦). ೩. ವಿಲಾಸಿ ; ಒನಪು ಗಾರ : (೧). [ಬೆಡಂಗು +—ಅ$_{೨}$]

ಬೆಡಂಗಡರ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆಲುವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಸುಂದರವಾಗು : ಏಂ ಬೆಡಂಗಡರ್ದರೋ ರುಚಿಮದ್ವಿಚಲ್ಲಶಾಂಗಿಯರ್ (೫೫೪೬. ೭-೨೬). ೨. ಆಶ್ಚರ್ಯವುಂಟಾಗು ; ಬೆರಗಾಗು : ಹೊಂಗಿ ತತ್ಪಸಮೇತನಾಗಿ ಬೆಡಂಗಡಿ ಮಾಹೇಶ್ವರರ ವಸ್ತ್ರಂಗಳು ರುಚಿತಾದ್ರಿಯಂದದಿ ಪೊತ್ತು ನಡವೆತ್ತ (೫೫೪. ೫೦-೯). [ಬೆಡಂಗು + ಅಡರ್]

ಬೆಡಂಗಿ. ಬೆಡಗಿ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವೆ ; ಸುಂದರಿ : ನಿಡಿಯಬರ್ಗ್ಗಿಳ ಬೆಡಂಗಿಯರ್ಕಳಿವರ್ಕಂ ನಡೆ ಪೋಡಿ ಪೋಗಲಾಜದೆ ತದೆಯೆ ಪಗಲ್ ಪಿರಿಯವಪ್ಪುವಾ ಪುದವರದೊಳ್ (ಗಜ್ಜಣ. ೦೬೬ ೩೦೨೪) ; ಬೆಳಗುವ ಲಾವಣ್ಯಮನೆಯ ಬಂದರ್ . . . ವಿಡುಗಣ್ಣಿಳ ಬೆಡಂಗಿಯರ್ ಕೋಮಲೆಯರ್ (ಜಸಂ. ೧-೦೫೨). ೨. ಒಯ್ಯಾರಿ ; ಬೆಡಗುಗಾತಿ : ಜಡಗಳ ಬೆಡಂಗಿ ಭುಜತದ ಶಾಲಲೋಜನೆ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಧದ್ರಾಂಗಿ (ಗಂಗ. ೯-೦೬ ೫) ; ಪೇಟದ ಬೆಡಂಗಿಯವರ್ಮಾಳಿಯ ಕುಸುವುಮಂ . . . ತಿಲಿದರ್ (ಗಜ್ಜಿ. ೯-೦೯). **ಬೆಡಗಿ :** ೧. ಕಡುಬೆಡಗಿ ಪೋಲಲರಿದು ಪೂಣುಗನು ಪಿಡಿಯೆ (ಜಗಕ. ೯-೯). ೨. ತರದಿರೋ ರಂಗ ಬೆಡಗಿಯ (ಜಅದ. ೦೩); ಬಂದಿದ್ದ ಹೆಣ್ಣುಗಳ ಪೈಕಿ . . . ಒಬ್ಬಿಬ್ಬರು ತಾಲೇಜು ಮಟ್ಟಿಲು ಹತ್ತಿದ್ದ ಬೆಡಗಿಯರೂ ಆಗಿದ್ದರು (ಜಾಗಕ. ೦೮೨). [ಬೆಡಂಗ + —೩]

ಬೆಡಂಗು. ಬೆಡಗು$_1$ (ನಾ). ೧. ಅಂದ ; ಸೊಬಗು ; ಸೊಗಸು : "ಬೆಡಂಗುದು ಮಹೋಹರಂ" (ಗಜಾ. ೩೯-೨೩೪) ; ಏಮ್ಮ ಕೆಲಂಗಳೊಳ್ ಮೆಱ್ಱಿಯುತಿರ್ದಪುವೀ ಶ್ರುತಿಪೂರಕ್ಕರವಂ ತಮ್ಮ ಬೆಡಂಗಂ (ಗಜ್ಜಿ. ೧೩೩ ೫೦೨೪) : ಪೊಟಲು ಬೆಡಂಗಂ ಮೆಚ್ಚಿ ಮೆಟ್ಟಿ ಪೋಡಿ (ಶಾಪಾ. ೪-೦೦ ೫೫೪). ೨. ಒಯ್ಯಾರ; ವಿಲಾಸ; ಒನಪು : ಜವ್ವನದ ವಿಲಾಸ ದಿಂದದ ಬೆಡಂಗಿನ ಪೆಂಡಿರೆ ಪೆಂಡಿರಜ್ಜಿಯಾ (ಸಂಚಿಂ. ೪-೫೩); ಮುಧ್ಯಂ ಬೆಡಂಗಿನಿಂ ಬಳ್ಕೆ ಮಾಡಿ ಪೂಗಳಿಂ ಕೆದಱ್ (ಪಚ್ಚ. ೩-೦೦). ೩. ಠೀವಿ; ಗತ್ತು ; ದಂಡೆಯಂ ವಿಲ್ಕುವ ಕೈ ನಡುಗದೆ ಗದೆಯಂ ಬೀಸುವ ಬೆಡಂಗಂ ರಂಜಿಸುತು ಧೀಮ ದುರ್ಯೋಧನರಾ (ಗಜಾಮು. ೦-೯); ನುಡಿವ ಬೆಡಂಗು ಪೊಡಮುವ ಪರಾಕ್ರಮ ಮಾಡುವ ಸಾಹಸೋಕ್ತಿ . . . ಬಿಣ್ಪಿಸಲಳವಲ್ಲೆ (ಕಾಶಿ. IX-೨. ೫೭೨-೨೯ ; ೧೨೭೫). ೪. ನೈಪುಣ್ಯ ; ಕೌಶಲ್ಯ : ಮೊದಲೊಳ್ ಕಲ್ಪಂಗಳ್ಗಿದೆ ಪದದೊಳ್ ಜಾಣಂ ಬೆಡಂಗು ಮಕ್ಕುಮೆ ಕೃತಿಯೊಳ್ (ಗಂಜಿ. ೦-೯); ಪೊಸ ದೇಸಿಯಂ ಬೆಡಂಗಂ ಧಸಭಟ್ಟಿಯಪರ್ಧದ್ಧಿಯಂ ಬಗೆವರೊ ಧಾವಿಸುವರೊ ಸಾರಣೆಯಂತಿರೆ ಕನಮಂ ಪಿಡಿವರ್ ಕೆಲರ್ ಮಹಾಪುರುಷರ್ಗಳ್ (ಅಪ್ಪ. ೦-೧೦); ಅಸುನ ದೇಸಿ ಪೊನ್ನನ ಮಹೋನ್ನತಿವೆತ್ತ ಬೆಡಂಗು . . . ಶೋಭಿಪ ನೆಲುರ್ಕೆ ಧಾರಿಣಿ ಮನಂಗೊಳೆ ಮತ್ಕೃತಿಯೊಳ್ಗಿರಂತರಂ (ಜಜಾಉ. ೦-೩೯). ೫. ಚಮತ್ಕಾರ ; ಚಾತುರ್ಯ : ಬೆಡಂಗು[ಜಾಗಂ. ಬೆಡಗು] ಬೇಱ್ಱೊಂದು ತೆಱಂ ಮಡಿಗೆಸೆ ಮಾಳ್ಕೆ ವರೆ ಈ ಮಡಿದಂ ಅರ್ಥಮದೊಂದು ತೆಱಂ (ಜಂಪೆತ್ತ. ೫-೩೨); ಸಂಗರದೊಳೀರೇಳು ಲೋಕದರಸುಗಳ ಸಮ್ಪಾಂಗಮಂ ಕೊಂಬ ವಿನ್ಯಂ ನುಡಿಯ ತೊಡಕಿನ ಬೆಡಂಗಿಂ ಸೋಲಿಸಿ (ಜಜಾ. ೦೧-೦೩). ೬. [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುವ ರೀತಿಯ ಒಂದು ಕ್ರಮ (?): ಧುನಿಕೆ ಬೆಡಂಗು ತಾಳು ಪಿಱರಂ ಗಮಕಂ . . . ಪೆಜ್ಜಣೆ ಕಳೆಯೆಂಬಿವಂ ಮೆಱ್ದು ಬಾಡಿಸಿದಂ ಮುರವ್ಯರಿ ವಾಸಮಂ (ಜಜ. ೫-೬). **ಬೆಡಗು$_1$:** ೧. "ಬೆಡಗಿನೆ ರಮ್ಯಂ" (ಕಬೇ. ೦೧೦) ; ಪೊದಳ್ದುಗುರ್ ಕುಕ್ಕೆಜದ ಬೆಡಗಿಂಗೆ ಭಂಗಮಂ ಸಂಗೆಱಿಸೆ (ಪಜ್ಜ. ೬-೨೬); ಬೆಡಗಿವ ತುಂಬು ಜವ್ವನೆ ಪಾಲ್ಬುವೀರನ ಮಿಂದಳಿಲವಿಂದ (ಪಾಗ. ೫-೨೯). ೨. ಅಳುಕೂ ಬೆಡಗು ಬಿನ್ನಾಣವೆಂಬುದೇನೋ (ಜಜ. ೭೭); ಬಿಟ್ಟ ಮುಡಿಯ ಬೆಡಗಿನ ನುಡಿ ನೋಟದ . . . ದಿಟ್ಟಿಯರಿರುತಿರಲ್ಲಿ (ಅಜಿ. ೫-೦೦೪) ; ಬಾಳಿಗೆ ಕಡಗು ನೂಳಿಗೆ ಬೆಡಗು (ಗಪ). ೪. ಕದೀಯಸ್ವಪ್ರಯೋಗದ ಬಲುಹಪೇಕ್ಷಿಸೆ ತೊಗೆ ಬೆಡಗನು ಕಲಿಸೆ ಪಾಠು ಪಕಾಸ್ಪವೆನಗಾಯ್ತಲ್ಲಿ ವಶವರ್ತಿ (ಶುಬ್ರಕ್ರೀ. ೯-೯). ೫. ಅಡಾದನಾ ಅಜನು ಕೋಡಗಾವನು ಹರಿಯು ನೋಡಿದರೆ ಶಿವನು ನರಿಯಾದನೀ ಬೆಡಗ ರಚ್ಚಿಯೊಳೆ ಬಲ್ಲ (ಪಚ್ಚ. ೫೪೯); ಒಳ್ಕೆಚ್ಚ ತಂದೆಯ ಕೈಯಚ್ಚ ಯಾಯಿತು ನಾಕೇನು ಮಾಡರಿ ಮಚ್ಚೆ ಸೊಸೆಯೆಂದ ಮಾತಿನ ಬೆಡಗರಿ ವಾಯಿತು ತಲೆದೂಗಿ ನೈದೆಂದಳತ್ತೆ (ತಂಜಾಕ. ೦೫೯-೭೬). ೬. ಚೋದ್ಯ; ಸೋಜಿಗ : ಅಡಿಯಿಲ್ಲದ ನಡುವಿಲ್ಲದ ಮುಡಿಯಿಲ್ಲದ ಬಯಲು ಎಡೆಯಿಲ್ಲದಿಪ್ಪುದು ತಾ ಜಗವನೊಡಗೂಡಿ ಹಿಡಿಯಲು ಬಿಡಲಿಲ್ಲದ ಬೆಡಗು (ತಣೀ. ೬೫-೦೫೩); ಸಾವಿರ ಪದಿಯ ಹೊನ್ನಿನ ತೂಕಂ ಕಡಿಕಡಿದು ಜಂಗಮಕೆ ಕೊಡುತಿರಲು ವಿಸ್ಮಯವಿದೆನುತತಿವೆಡಗನಾ ಜಂಗಮವು ಬಸವನ ಎಡೆಗೆ ವತತಂದಂಬ್ಬುಕಾತನ ಮುಂದೆ ಪಸರಿಸುತ . . . ಸುತಿಸೆ (೦೬೫. ೬೦-೫೦). ೮. ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ; ವಿಶಿಷ್ಟತೆ : ವಿಸೆಪ ಕರ್ನಾಟಕದ ಬೆಡಗುಗಳ ಬಲ್ಲ ಸಕ್ಕವಿಗಳೊಪ್ಪಿರ್ದರಾ . . . ವರ್ಣನೆಯುದ ಗರ್ಮುಗೆಗಳಲ್ಲಿ (೬೬೫. ೬-೦೦). ೯. ಜಂಬ ; ದರ್ಪ ; ಸೊಕ್ಕು : ಬಾಳು ವಾಗ ನಿರಿ ಬರುವಾಗ ತಂದೆ ತೇಳು ಬೆಡಗು ಬೇಡಜ್ಜಜೆ (ಶ್ರೀಂಪ. ೦-೧೦-೩). ೧೦. ಒಳಗಂಟ್ಟು ; ಮರ್ಮ ; ನಿಗೂಢತೆ ; ರಹಸ್ಯ : ಬಯಲ ಬಣ್ಣವ ಮಾಡಿ ಸ್ವಯವ ನಿಲದ ಮಾಡಿ ಸುಳಿವಾತನ ಬೆಡಗ ಬಲ್ಲವರಾರೈ ರಾಮನಾಥ (ಪೀಜಾಕ. ೩೯-೦೩೦); ಶಿವಲಿಂಗಭಕ್ತರು ಬೆಡಗವೇಕಾಂತದಲಿ ನಿಮಗೊಂಬುಡಿಸಿ ಹೇಳುವೆ (ಪ್ರಕುಲೀ. ೦೯-೩೨); ನುಡಿದ ಮಾತ್ಕೆದಲಿರದು ಧರ್ಮದ ಬೆಡಗು (ಕಾಬ್ಗ. ೫೭-೦೩). ೧೧. ಒಗಟಿನ ಮಾತು ; ಚಮತ್ಕಾರದ ನುಡಿ ; ಒಡಪು ; ಹದಿರು : ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡಿಟ್ಟು ಪಡಿಯನು ಬೆಜಗಿನ ಗಡಣದ ಕಲುವನು ಕಂಡಜ್ಞಿಯನು (ತಣೀ. ೦೫೭-೫೩); ಜವಜದದಲ್ಲಿ ಬೆಡಗು ಎಂದಾಗ ಇಂಥ ಗಂಭೀರತೆಗಿಂತ ಜಿಜ್ಞಾಗಿ ಚತುರ ನುಡಿ, ಚಮತ್ಕಾರದ ಮಾತು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಶಬೆಂ. XII. ೨೦೯) ; ಬೆಡಗು: — ಒಳಗುಟ್ಟಿನ ಒಂದು ಮಾತಿನ ರೀತಿ-ಅದಕ್ಕೊಂದು ಅನುಭವ ಸಮನುವೇ ಆಹಾರ. ಇದು ಒಂದು ರೀತಿಯ ಅಲಂಕಾರಿಕ ಸರಣಿ (ಜಾಬಿ. III. ಪಚ್ಚ). ೧೨. ಅಲಂಕಾರ ; ಜಲಮಣಿಯು ಬೆಡಗನಿಕ್ಕಬಹುದೆ ಬಯಲು ಬಂಧಿಸ ಬಹುದೆ (ಹೀಗಾಮಾ. ೦೦೦-೧೨). ೧೩. ಥಳುಕು ; ಹೊರವಿಂಚು ; ಳಳುವರ ಗೆಯ್ಮರ ಬವರಲ್ ಕೊಯ್ಮರ ತವರೂರದು ಬೆಡಗುಗಳಿರದ (ಪಕ್ಕ. ೦-೬೨) : ಹೊಸ ಬಾಳಿನ ಬೆಡಗು ಸಾಕು ಬೆಳಕು ಬೀಕು ಹಾಡಿಗೆ (ಅಚಂ. ೩೦೦-೦೦).

ಬೆಡಗಿನ ವಚನ= ವಚನಕಾರರು ತಮ್ಮ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ಅನುಭಾವದ ತಿಳಿವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಎಷ್ಟೋ ವೇಳೆ ಒಗಟಿನಂತಿರುವ ಸಂಕೇತ ದೃಷ್ಟಾಂತ ರೂಪಕಾದಿಗಳನ್ನು ಉಪ ಯೋಗಿಸಿ ರಚಿಸಿದ ವಚನಪ್ರಕಾರ : ತಾತ್ತ್ವಿಕವಿಚಾರವನ್ನು ಪರಿಗಟ್ಟಿ ಹೇಳಲು ಅನುಭಾವಿಗಳು ಈ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಸಶ್ಕವಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡರು. ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭು, ಚನ್ನಬಸವಣ್ಣ ಮುಂತಾದವರು ಅನೇಕ ಬೆಡಗಿನ ವಚನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ (ಶಬೆಂ. XII. ೨೦೯) ; ಬೆಡಗಿನ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಪ್ರಭೇದಗಳಿವೆ. ವಿರೋಧಾಭಾಸವೇ ಅವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಜೀವಾಳ (ಅಪ್ಪ. ೦೩ ೫೫೪).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ವಿಟಜ್ಞಿ ; ಮಲ. ಪಿಡವ್ವ ; ತುಳು. ಬೆಡಂಗ್ , ಬೆಡಗ್ ; ತೆಲು. ಬೆಡಂಗು, ಬೆಡಗು, ಬೆಣಂಗು, ಬೆಳಗು]

ಬೆಡಂಗುಗಂಪು (ನಾ). ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಕಂಪು ; ಅಪೂರ್ವವಾದ ಸುಗಂಧ : ಮಲ್ಲಿಕೋತ್ಕರದ ಬೆಡಂಗುಗಂಪು ಮಧುದುಂಪಿಯ ತಲ್ಪಿನಿಗಂಪು . . . ಬಳಗೊಂಡುದು ಶದ್ದಬಡೆಳ್ ನರೇಂದ್ರನಾ (ಜಾಹೀ. ೦೦-೨೯).

[ಬೆಡಂಗು + ಕಂಪು]

ಬೆಡಂಗುಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ಅಂದಗೆಡು ; ಚೆಲುವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ಪಗೆಗಣ್ ಸೋರ್ವ ಬದುಷ್ಟವಾರಿಚಯದಿಂ ಬಿಂಬಾಧರಂ ಸುಯ್ಯ ಬೇಕೆಗಳಿಂ ಪಾತೆ ಬೆಡಂಗುಗುಟ್ಟಿರವಿಂತೆಂತಾಗಣಂ (ಕಂಚಾ. ೦-೫೩).

[ಬೆಡಂಗು + ಕಿಡು (< ಕೆಡು$_1$)]

ಬೆಡಂಗುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅಂದವಾಗು : ಬೆಲುವನ್ನು ಪಡೆ : ಸೊಬಗಾಗು : ಇಂತುಟಪ್ಪ ಮೆಯ್ವಣ್ಣಕ್ಕಿಂತೀ ಪೂವಿನೋಳೀ ತುಡುಗೆಯೊಳೀ ಪುಟ್ಟಗೆಯೊಳ್ ಬೆಡಂಗುವಡೆದೆನಿದರ್ಕುಂ (ಕಂಚಣಾ. ೩-೮೩); ಸೊಡರಂ ವರ್ಚಿಸಿದಂತಿರೆ ಬೆಡಂಗುವಡೆದೆನಿವ ಮುನಿಯ ದೇಹದ್ಯುತಿಯಿಂ ಕಡುಗವಿಲಮಾಗಿ ಕಾಂತಿನದಡವಿಯನನುಕರಿಸಿ ತದ್ವನಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಕಾದಂಪು. ೬೫೯). [ಬೆಡಂಗು + ಪಡೆ$_1$]

ಬೆಡಂಗುವೆಱು (ಕ್ರಿ). =ಬೆಡಂಗುವಡೆ : ಊದುವ ತೆಂದಲರಿಂ ಬೆಡಂಗುವೆತ್ತು (ಪ. XIII. ೬೩೦-೨೯; ೩೩೦); ಭಾಸುರಚಂದ್ರಿಕಾತಿಲಕಮುಮುದುವರ ಕಾಂತಿಯುತಂ ಬೆಡಂಗುವೆತ್ತ್ರತ್ನಾಗಳ್ (ಶಪ್ರ. ೬-೩೯). [ಬೆಡಂಗು + ಪೆಱು$_1$]

ಬೆಡಂಗೊಂದು (ಕ್ರಿ). =ಬೆಡಂಗುವಡೆ : ಕಂದಮುಮಮಳಿಸವೃತ್ತಮುಂ ಪೊಂದೊಂದೆಡೆಗೊಂದು ಜಾತಿ ಜಾ(ಣಿ)ಯೆ ಬೆಡಂಗೊಂದಿಪಱೊಳಮರೆ . . . ಬೆದಂಡೆಗಬ್ಬಮದಕ್ಕುಂ (ಕಣಾ. ೦-೩೯). [ಬೆಡಂಗು + ಒಂದು$_1$]

ಬೆಡಗ$_1$ 'ಬೆಡಂಗ' ನೋ.

ಬೆಡಗ$_2$ 'ಬೆಡಗು$_2$' ನೋ.

ಬೆಡಗ$_3$ 'ಬೆಡಗು$_3$' ನೋ.

ಬೆಡಗಿ 'ಬೆಡಂಗಿ' ನೋ.

ಬೆಡಗು$_1$ 'ಬೆಡಂಗು' ನೋ.

ಬೆಡಗು$_2$, ಬೆಡಗ$_2$ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಪೊದೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಒಂದು ಸಾಧನ : ಕೃಷಿಕರಾದವರು ಹೊಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕಾದರೆ ತಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಗುದ್ದಲಿಯನ್ನಾಗಲಿ ಬೆಡಗನ್ನಾಗಲಿ ಕೊಡಲಿಯನ್ನಾಗಲಿ . . . ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕಲ್ಲದೆ ಹಾಗೇ ಹೋಗಲಾಗದು (ಕೃಕಕ್ರ. ೫೦). **ಬೆಡಗ$_2$** : ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಾಮಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂಜ, ಬಳಿ, ಕುಡ, ಪೊಳಿ, ಕೊಡ್ಲಿ, ಗುದ್ದಲಿ, ಬೆಡಗ, ದಾಚಿ, ಉಳಿ . . . ಮುಂತಾದ ಯಾವತ್ತು ಸಾಮಾನುಗಳು . . . ಕೈಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು (ಕೃಕಕ್ರ. ೫೦). [←ದುಡಾ. ಬೇಡಗ]

ಬೆಡಗು$_2$, ಬೆಡಗ$_2$ (ನಾ). ಜಾತಿಯೊಳಗಿರುವ ಒಂದು ಉಪವಿಭಾಗ ; ಪಂಗಡ ; ಬಣ ; ವರ್ಗ : "ಜಾತಿ, ಬೆಡಗು, ಬಣ, ಕುಲ, ತಳಿ, ಬಳಿ" (ಶಬಹು. ೮೪) ; ಈ ರೀತಿಯ ಗುಂಪುಗಳಿಗೆ ಬೆಡಗುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಶಬಹೊ. ೩೫) ; 'ಗಜ್ಜಲ'ವೆಂಬುದು ಬೇಡರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬೆಡಗು. ಗಜ್ಜಲ ಬೆಡಗಿನ ಹೆಂಗಸನ್ನು ಕಂಪಿಲರಾಯನು ಲಗ್ನವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಅವನೂ ಬೇಡಜಾತಿಯವನಾಗಿದ್ದು ಬೇರೊಂದು ಬೆಡಗಿನವನಾಗಿರಬೇಕು (ಕಾರಸಂ. ೨೩೬). **ಬೆಡಗ$_2$** : ರಡ್ಡೀರಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಕೂಡಿ ೩೬ ಬೆಡಗಗಳೆಂದರೆ ಮನೆತನಗಳು ಇಲ್ಲವೆ ಗೋತ್ರಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಒಂದೇ ಬೆಡಗದವರಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣು ಗಂಡು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ (ಕಣಗ. ೦೫೪). [?]

ಬೆಡಗುಗಾತಿ (ನಾ). ವಿಲಾಸಿನಿ ; ಬೆಡಗಿ : ಬೆಡಗುಗಾತಿಯರು ಯಿರುವ ಕಡೆ ನಡೆ (ತಾಸಂ. ೦೧೦-೩೦) ; ಬೆಡಗುಗಾತಿ, ಈ ಯುದ್ಧಕ್ಕೂ ವಿನಗೂ ವಿನು ಸಂಬಂಧ ? (ಬೀಂಚಾ. ೩೮೨). [ಬೆಡಗು$_1$ (< ಬೆಡಂಗು) + —ಕಾತಿ$_3$]

ಬೆಡಗುಗಾರ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವ ; ಸುಂದರ. ೨. ವಿಲಾಸಿ : ವಿಟ : "ವಿಟಃ = ಬೆಡಗುಗಾರಂ" (ಶಾಕ್ಷ. ೦೮). [ಬೆಡಗು$_1$ (< ಬೆಡಂಗು) + —ಕಾರ$_1$ (< —ಕಾಱ)]

ಬೆಡಿ (ನಾ). ೧. ತುವಾಕಿಯ ಗೋಲಿ ; —ಗುಂಡು : ಐನು ಬೆಡಿ ಹೊಡೆದು ಕರುಬನನ್ನು ಉರುಳಿಸಿದುದು ವಿನಗೆ ನೆನಪಿದೆಯಷ್ಟೆ (ಪಂಚಾ. ೩೩೮). ೨. ಪಟಾಕಿ ; ಗರ್ನಾಲು : 'ಬೆಡಿಕಂಬ' ಪರಾ. [ದೇ.ಗೆ ತುಪಾ. ವೆಟ ; ಕೂಲ. ವೆಡಿ ; ತುಳು. ಬೆಡಿ ; ಕೊಡ. ಬೊಡಿ]

ಬೆಡಿಕಂಬ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಡುಮದ್ದು : ವಮವೆಮಂ ದಿನ ಬೆಡಿಕಂಬ, ಲಂಕಾಪಟ್ಟಣ, ಬಿರುಸು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಸುಡಿಸಿ . . . ನೆಲ ನಡುಗಿಸಿಬಿಟ್ಟೇನು (ಮಹಾ. ೦೬೬). [ಬೆಡಿ + ಕಂಬ$_1$ (< ಕಂಭ)]

ಬೆಣ, ಬೇಣ (ನಾ). (ಕರಾ) ಸಮತಟ್ಟಾದ, ಗಿಡಮರಗಳಿಲ್ಲದ, ಬರಿದಾದ ನೆಲ : ಮರ ಫಲ ಬೆ[ಣ] ಬೀರು ಬೆಟು ಬಿಟೆ ಮುಂತ್ತಾಗಿ ಸರ್ವಾಂಗೋದು ಸಹಿತವಾದ ಯಂತಿವೆಲಲು (ಕಾ. III-1, ೬೦೯; 1697); ಎರಡು ಮೈಲು ದೂರ ನಡದು ಹೋದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಬೇಣವಿದೆ (ಮೂಕಕ್ಷ. ೩೩) ; ಅಲ್ಲೊಂದು ವಿಶಾಲ ಬೇಣವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲೂ, ಚಳಿಗಾಲದಲ್ಲಿ ಕರಡವೂ ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ (ಸ್ವಕ್ಷಹು. ೦೦). **ಬೇಣ** : ಸಮ್ಮ ಬೇಣವೇನೂ ಬಚ್ಚಬಯಲಿನಲ್ಲಿಲ್ಲ (ಮಾಹೀ. ೬೩); ಅವಪೊ ದುರ್ಲೇಶ ಮೂರ್ತಿಯರೊಂದಿಗೆ ಹೊಗದ್ದೆ ಬಯಲು ಬೇಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಕಳಾ. ೨೮೩). [?]

ಬೆಣಚುಂಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). (?) : ಬೆಣಚುಂಗೆಡವರ ಮಾತಂ ಕೇಳ್ದು ದಾನಾದಿಗಳೊಳಪ್ಪರ್ಥವ್ಯಯಕ್ಕೆ ಮನದೊಳ್ ಮುಜುಗು ಮಾಡವೇಡ (ಶಮಾಕ್ಕ. ೬-೨೩೦). [?]

ಬೆಣಚು 'ಬೆಳಗು$_2$' ನೋ.

ಬೆಣಚೇಱು (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಯುಂಟಾಗು : ಬೆಳಕು ಹೆಚ್ಚಾಗು : ಹಣತವಿಡಿದು ಬಿತ್ತಿಯಿಂದ ತೈಲವನುಂಡು ಬೆಣಚೇಱುವಂತಗ್ನಿದೀಪ (ಶಕ್ರ. ೬೬-೦೩೬); ಕರ್ಮಾಧೀಕಾರ ಹರವಪ್ಪೊಲು ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಧರ್ಮದ ಬೆಣಚೇಱಿದಂತ (ಪ್ರಾಕೃ. ೦೫-೭೦). [ಬೆಣಚು (<ಬೆಳಗು$_2$) + ಏಱು$_1$ (<ಏಱ್$_1$)]

ಬೆಣಚಿಕಲ್ಲು 'ಬೆಣಚುಗಲ್ಲು' ನೋ.

ಬೆಣಚುಗಲ್ಲು 'ಬೆಣಚುಗಲ್ಲು' ನೋ.

ಬೆಣಚು (ನಾ). (ಹರಳಿನ ಅಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ) ಹೊಳಪುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಕಲ್ಲು : ಅರೋಹ ಖನಿಜವಾದರೂ . . . ಅನೇಕ ದೇಗೆ ಇವು ಸಹ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತವೆ. ಉದಾ : ಫ್ಲೂರೈಟ್ ಜೇಸು (ಕ್ವಾರ್ಟ್ಸ್) ಏರೈಟ್ ಮುಂತಾದವು (ಕಲಿಸಂ. I, ೨೬೮). **ಬೆಣಚುಕಲ್ಲು** 'ಬೆಣಚುಗಲ್ಲು' ನೋ.

ಬೆಣಚುಗಲ್ಲು, ಬೆಣಚಿಕಲ್ಲು, ಬೆಣಚಿಗಲ್ಲು, ಬೆಣಚುಕಲ್ಲು (ನಾ). = ಬೆಣಚು : ಮಂಡ ಹೆಬೀಡ ಬೆಣಚುಗಲ್ಲು (ಪ. VII. ತಿಪಮಂ. ೬೨-೦೦೦ ; 1113) ; ಬೆಣಚುಗಲ್ಲಿನ ಹಾಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಪಾಂಲಿಪ್ರ. ೩-೮೩) ; ಸಮುದ್ರದ ದಡದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ಬೆಣಚುಗಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ (ಕಲಿಸಂ. I, ೩೦೦). **ಬೆಣಚಿಕಲ್ಲು** : ಅವನೆದೆಯ ಯುಮದೂತರತಿಕಠಿಣಬೇಟಂಗೆಳೊಳು ಬೆಣಚಿಕಲ್ಲುಗಳೊಳಗೆ ಎಳೆದು ತೂಲಗಳಿಂದ ತಿವಿದು (ವಿಕ್ಷಚಿ. ೫೦-೩) ; ಸ್ಪಟಿಕರೂಪದ ಬೆಣಚಿಕಲ್ಲಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಕಾಚಮಣಿ ಎಂದೆನ್ನುವರು (ಮುಂಪಾ. ೬-೨೩೬) . **ಬೆಣಚುಗಲ್ಲು** : ನಾವತರ ರಂಗವಲ್ಲಿಗಳ. . . ಬೆಣಚುಗಲ್ಲಿನ ಹಿಷ್ಟದಿಂದಾದೊಡಂ ರಚಿಪುದು (ಶಬಹು-೬-೧೨೨); ಕಾಮು . . . ಕೆಲವು ಕಾಲ ಬೆಣಚುಗಲ್ಲಿನಿಂದ ಅದನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು . (ಪಾಂಲಿಪ್ರ. ೪-೩೩೦). **ಬೆಣಚುಕಲ್ಲು** : ಹೊತ್ತಿಪು ಮಾರಡಿ ಎಂಬ ಬೆಣಚುಕಲ್ಲು ಮಾರಡಿಯನ್ನು ಬಲದಲ್ಲಿ ಹಾಯ್ಕಿಕೊಂಡು (ಪ. III, ಶ್ರೀರಂ. ೦೫೨-೩೯ ; 1453) ; ಬೆಂಕಿ ಹುಟ್ಟಬೇಕಾದರೆ ಬೆಣಚುಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ. ಬೆಣ್ಣೆಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲದಂತೆ ವ್ಯರ್ಥ (ಜಾಮ್ಕೀರಾ. ೫೦). [ಬೆಣಚು + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_2$)./ತುಳು. ಬೊಳ್ಳಲ್ಲ]

ಬೆಣತಿಗೆ 'ಬೆಳಂತಿಗೆ' ನೋ.

ಬೆಣಾಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪೆಗ್ಗಡೆ ಬೆಣಾಮ್ಮಂ ಗಜ್ಜಿ ಲಾಯೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬಂದುರೆಯಂ ಪಾಯ್ಸಿ ಸಕ್ಕೊಡೆ (ಪ. XII, ಮಧ್ವ. ೭೦-೭ ; ೨೫೦). [? + ಅಮ್ಮ$_1$]

ಬೆಣೆ (ನಾ). ಮರದ (ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಆಕಾರದ) ಗೂಟ : ಸರ್ವಪರ್ಮಂಗಳೆಂಬ ಬೆಣೆಗಳಲಿಕ್ಕೆ ಹಿಡಿವುತ್ತಿರ್ದ ಛತ್ರದ ನೆಳಲಿಲ್ಲದಂತೆ ವಿಭುಚೇಶ್ವರರಿಂಗಕ್ಕೆ ಬಿಸಿಲು ಮಳೆಗಾಳಿಗೆ ಹೊಱಗಾಗಬೇಕೆಂದು (ಪಜಾತ. ೭೦-೬೨); ಪುಟಲ ಗುಂಡಿನ ಬಲುಬಂಡಿ ಪಟಲ ಬೆಣೆಯ ಬಂಡಿ ಪೆಟಲುಬ್ಬುವ ಬಂಡಿ ಕಟಕದೊಳೆಯ್ದಿದವಳೆ (ಶಾಂತಾ. ೨೦-೬೪); ಪೆಱವಾರದಂತಪ್ಪೋಲ್ ಬೆಣೆಯುನಮರ್ಚಿ ಪೊಣ್ದವನಿದಂಬಿನಮೀಂ ಬಗೆವಂದುದಿಂದು ಸಂದಣಿಸುತೆ ಗುಂಬದಂಬವೆಯಲ್ಬಱಯಿಂ ಗಣಕಾಪದಂಬಕಂ (ಪಚಿ. ೬-೦೩೨); ಪುಟಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಮತ್ತು ಅಂಚುಗಳಲ್ಲಿ . . . ಕಬ್ಬಿಗ ಮತ್ತು ಲೋಹದ ತೆರಪು ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಬೆಣಗಳಿಂದ ಬಿಗಿಯಬೇಕು (ಶುಕ್ರ. ೫೯).

[?./ ಮರಾ. ಬೇಣೆ]

ಬೆಣ್ಣಗೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಬೆಣ್ಣಗೂರ ಕವ್ವಲೆ ಬಾಣಾಸಾಮಿ ಮಗನ್ (ಎಕೆ. X. ೪೦೦೦. ೫೩-೯ ; ೧೮೦).

[? + ಊರ್]

ಬೆಣ್ಣತ್ತೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಎಜ್ಯಯಮ್ಮರಸರಾ ಬೆಣ್ಣತ್ತೂರಾಳ್ಗೆ (ಎಕೆ. X, ಗೊಡ್ಡ. ೦೬-೬ ; ೨೦೦೨ ?). 'ಬೆಳತೂರ್' ಪರಾ. [? + ಊರ್]

ಬೆಣ್ಣಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬೆಣ್ಣಮ್ಮ ಸೋಮಯಾಜಿಗಳ ಕೊಟ್ಟ ದಾನಂ (ಇಇ. VIII. ೨೫೬-೫೯ ; ೧೫೮ ೫೪). [? + ಅಮ್ಮ]

ಬೆಣ್ಣೆ (ನಾ). ೧. ಹಾಲು, ಮೊಸರುಗಳಿಂದ ತೆಗೆದ, ಜಿಡ್ಡಾಗಿರುವ ಬಿಳಿಯಂ ಪದಾರ್ಥ ; ನವನೀತ : "ದಧಿಸಾರಃ. ಪವಮಾನಃ—ಈ ೨ ಬೆಣ್ಣೆ" (ಕಠಾತು. ೧೬-೦೦೯) ; ಬಿಸಿಲ ಬೆಣ್ಣೆಯಂತೆ ಕರಗಿ (ಪಾಂಚಾ. ೬-೧೫ ೩) : ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ತಿಂದ ಬೈನಂತೆ ಆಜ್ಯೆಯಲೀಯದೆ (ಕಂಪಾ. ೧೨-೨೦) ; ಬೆಣ್ಣೆಯ ನೇಮ ಬೆಲ್ಲದ ನೇಮ ಅಂಬಲಿಯ ಪೇಮದವರಾರನೂ ಕಾಣೆ (ಪಪ್ರ. ೨೬೨) : ಒಂದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೆಣ್ಣೆ, ಒಂದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಸುಣ್ಣ (ಗಾಣ). ೨. ಮೃದುವಾದುದು : ನಯವಾದುದು : 'ಬೆಣ್ಣೆಕಾಗದ' ಪರಾ.

ಬೆಣ್ಣೆಯ ಜಾವಡಿ = (ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಜಒಡೆಯರವರು ಏರ್ಪಡಿಸಿದ್ದ) ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ಅಧಿಕಾರಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬೆಣ್ಣೆಯ ಜಾವಡಿ—ಇದರಲ್ಲಿ ಅರಮನೆಯ ದನಕರು ಹೆಮ್ಮೆ, ಕುರಿ ಮುಂತಾದ ಜೀವರಾಸಿಗಳ ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಅದರಲ್ಲಿ ಆದ ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ಬೆಣ್ಣೆ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಅರಮನೆಗೆ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಬರುವಂತೆಯೂ, ಕೆಲವು ಕರಗಪದಿಯಾಗುವಂತೆಯೂ ಕಟ್ಟಳೆ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಕುಜಾಪಾ. I-೦೫೯).

ಬೆಣ್ಣೆ ಹಚ್ಚು = (ಅಲಂ) ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತನಾಡಿ ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಅನುನಯಿಸು ; ಪುಸಲಾಯಿಸು : ಇಷ್ಟು ಬೆಣ್ಣೆ ಹಚ್ಚಲಿಕ್ಕೇಕೆ ಇವಂಗೆ ಬಿಡು (ಕಪಾಗ. ೦೩). [ಬೆಳ್ತ + ಪೆಮ್/ತಮಿ. ವೆಣ್ಣೆಯ್, ವೆಣ್ಣೈ ; ಮಲ. ವೆಣ್ಣ ; ತುಳು. ಬೆಣ್ಣೆ, ಬೊಣ್ಣೆಯಿ ; ಕೊಡ. ಬೊಣ್ಣೆನೆಯ್ ; ತೆಲು. ವೆಣ್ಣ]

ಬೆಣ್ಣೆಅಕ್ಕಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಕಾಡುಬರಗುಹುಲ್ಲು, ಬೆಣ್ಣೆಅಕ್ಕಿಹುಲ್ಲು (ಪ್ರಾಸಿ. ೦೪-೨೧೩). [ಬೆಣ್ಣೆ + ಅಕ್ಕಿಹುಲ್ಲು]

ಬೆಣ್ಣೆಕಳ್ಳ 'ಬೆಣ್ಣೆಗಳ್ಳ' ನೋ.

ಬೆಣ್ಣೆಕಾಗದ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಕಾಗದ ; ನಯವಾದ ಕಾಗದ : ಬೆಣ್ಣೆಕಾಗದದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲು ಚೆನ್ನಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಕಾಅ). [ಬೆಣ್ಣೆ + ಕಾಗದ]

ಬೆಣ್ಣೆಗಡುಬು (ನಾ). ಬೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಡುಬು : ತಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆದಕ್ಕಿಯುಮ ಹಾಲೊಳಗೆ ಸಣ್ಣನವ್ವತರದು ಕದಡಿಯೊಲೆಯೊಳು ತೊಳಸಿ ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ಹಾಕಿಯುಂಡಲಿಗವದ ದೊಳು ಇಳುಹಿ ಹಲ್ಲೆಗಡುಬುಗಳ ಮಾಡಿ ಸುಣ್ಣನೆಸವಾ ಕಡುಬುಪೊಲೆಗಿಕ್ಕಿ ಕಾಯ್ದು ಕುದಿವಣ್ಣವಾಲೊಳು ಮುಳುಗಲಿಕ್ಕಿ ಪೇದಿಸಿ ತೆಗೆದು ಬೆಣ್ಣೆಗಡುಬೆಂದು ಹೆಸರಂ ಕೊಟ್ಟು ಸಿರಿವಚ್ಚೆ ಯಾಲಕ್ಕಿಯುಂ ತಳಿವುದು (ಸೂಪಾ. ೦-೬೨). [ಬೆಣ್ಣೆ + ಕಡುಬು (< ಕದುಂಬು)]

ಬೆಣ್ಣೆಗರಗ[1] 'ಬೆಣ್ಣೆಗರುಗ' ನೋ.

ಬೆಣ್ಣೆಗರಗ[2] (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಪೆಣ್ಣಾಗೆ ಬೆಣ್ಣೆಗರಗಂ . . . ಗಿಡುಗು ಸಿಂಚಾಮಿನಿತುಂ ಗವಾನಾಗಮನದಲ್ಲಿ ತಾಂ ಪುಗೆ ಶುಭದಂ (ಕೋಕೋಪ. ೮೨-೦೯). [?]

ಬೆಣ್ಣೆಗರುಗ, ಬೆಣ್ಣೆಗರಗ[1] (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಸ್ಯ ; ಗರುಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಭಗನಕ್ಕಂ ನಡಪೆಂತೆ ಬೆಣ್ಣೆಗರುಗಮುಂ ನೀರೊಳಕ್ಕದಂ ದುಗ್ಧದೊಳೀಂಟುಗೆ (ಕೋಕೋಪ- ೯-೦೭೬); ಹೊತ್ತರೆ ಹಾಲಂ ಮರುಗಿಯಯುತ್ತರನೆಮು ಬೆಣ್ಣೆಗರುಗವೆರಡರ ಬೇರಂ ಬಿತ್ತರದೊಳಿಕ್ಕಿ ಹೆಪ್ಪಟ್ಟಳ್ಳಿಯೊಳಂ ಕಡೆಯೆ ಬೆಣ್ಣೆ ಮೂಡವಡಿಯಕ್ಕುಂ (ಗೋಪೈದ್ಯ. ೨೦೦-೨೬). ಬೆಣ್ಣೆಗರುಗ[1] : "ಹೆತ್ತುತ್ತಿ, ಹೆತ್ತುಟ್ಟಿ . . . ಬಿಟ್ಟರಳು, ಬೆಣ್ಣೆಗರಗ. ಭೇದ" (ಪಚಿ. ೦೨೦) ; ಅವುಂಡವಳ್ಗೆ, ವಂಜರೆಹೊನ್ನೆ . . . ಬೆಣ್ಣೆಗುರಗ ಸಾಧಂ ಕಷಾಯಮಿಟ್ಟು ಸೇವಿಸಿದರೆ ವಾತಜ್ವರಂ ಕೆಡುಗುಂ (ಪಚಿ. ೬೩). [ಬೆಣ್ಣೆ + ಗರುಗ]

ಬೆಣ್ಣೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಕಲ್ಲು ; ಹಿಟ್ಟುಗಲ್ಲು : ಬೆಂಕೆ ಹುಟ್ಟಿ ಬೇಕಾದರೆ ಬೇಟಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಮಾಳ್ಪ. ಬೆಣ್ಣೆಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಬೆಂಕೆ ಇದ್ದರೂ ಇಲ್ಲದಂತೆ ವ್ಯರ್ಥ (ರಾಷ್ಟ್ರೋತ್ಥ. ೭೦). [ಬೆಣ್ಣೆ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್ಲ್)]

ಬೆಣ್ಣೆಗಳವು (ನಾ). ಬೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಕದಿಯುವಿಕೆ ; ಬೆಣ್ಣೆಯ ಕಳ್ಳತನ : ಬೆಣ್ಣೆಗಳವನು ಮಾಣಿಸುವೆನೀ ಚಿನ್ನಾನನು ಕಟ್ಟಿರಿಸಿ ತಾರಾ ಕಣ್ಣಿಗಳನೆಂದೊಬ್ಬಳೊಬ್ಬಳ್ ಪಡುವನುಜೆ ಬಿಗಿದು (ಪಾಗ. ೦೨-೩೬-೨೮).

[ಬೆಣ್ಣೆ + ಕಳವು]

ಬೆಣ್ಣೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಹಾಲು, ಮೊಸರನ್ನು ಕಡೆದು, ಬೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆ : ತುಪಾಯವನೆವ ಪಿರಿಯೊಳಗೆ ಮುಳುಗುವ ನೀರೊಳು ಬೆಣ್ಣೆಗಳೆ ಬಗ್ಗದ ವೇಶ್ಯಾಮತಿಯಂತೆನವನೀಶನೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಪಪಂಚ. ೦೬-೧೬).

[ಬೆಣ್ಣೆ + ಕಳೆ[1]]

ಬೆಣ್ಣೆಗಳ್ಳ, ಬೆಣ್ಣೆಕಳ್ಳ (ನಾ). ೧. ಬೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಕದಿಯುವವನು. ೨. ಕೃಷ್ಣ : ಬೆಣ್ಣೆಗಳ್ಳನ ಕೊಬ್ಬಿದುದರದೊಳ್ಕೊಚ್ಚಪೊಸ ಸುಣ್ಣಮಂ ಪೊಯ್ದು ನೀರಱಿದಂತೆ ದುಡಿ . . . ಕಾಳಗದೊಳ್ಬುಸುಬುಸುಬೆ ಹಣ್ಣಿದಲ್ಲದೆ ವಮನಂ (ಕೃಚಾಪಾ. ೬-೨೯). ಬೆಣ್ಣೆಕಳ್ಳ : ೨. ಬೆಣ್ಣೆಕಳ್ಳನ ಮುದ್ದು ಚಿನ್ನ ಕೃಷ್ಣಯ್ಯ (ಪ್ರಭಂದ. ೨-೯-೨)- [ಬೆಣ್ಣೆ + ಕಳ್ಳ]

ಬೆಣ್ಣೆಗಾಣಿಗೆ (ನಾ). ಬೆಣ್ಣೆ ಹಾಕಿ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಾಣಿಗೆ : ಅಣ್ಣವಾಲೊಳು ಸೊಜ್ಜಿಗಮುಂ ನನೆಹಿಕ್ಕಿ ಬಳಿಕ ಸಣ್ಣನ [ಪ್ರ]ಜಂತೆ ಕಡೆವ ಮಾಡಿಯದಱ ಸರಿ ಬೆಣ್ಣೆ ನಸುಗೆನೆಯಿಕ್ಕಿ ಗಾಣಿಗೆಯು ಮಾಡಿ ಹೊಸಪಪ್ಪದೊಳು ಬೇಯಿಸಿದೊಡೆ ಬೆಣ್ಣೆಗಾರಿ[ಣಾಣಾ. ಯಿ]ಗೆಯೆಂಬ ಹೆಸರನುಜೆ ಪಡೆದುದು (ಸೂಪಾ. ೦-೨೩). [ಬೆಣ್ಣೆ + ಗಾಣಿಗೆ[1]]

ಬೆಣ್ಣೆಗಾಸು (ಕ್ರಿ). ಬೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಕಾಯಿಸು ; ತುಪ್ಪ ಮಾಡು : ಬೆಣ್ಣೆಗಾಸಿದಾಮೋದ ಸುಗಂಧಪರಿಮಳಂ ನಾರ್ಪ ತುಪ್ಪವುಮಂ . . . ಲಡ್ಡುಗೆ ಮಂಡಗೆ ಪೊದಲಾಗೊಡೆಯ ಪದಿನೆಟುಬಗೆಪದ ಭಕ್ಷ್ಯರೂಪುಗಳುಮಂ . . . ಬಡ್ಡಿಸಿದೊಡೆ (ಪಾಂಡಾ. ೬೦-೦೩). [ಬೆಣ್ಣೆ + ಕಾಸು[1]]

ಬೆಣ್ಣೆಗೇಸಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕೇಶವಯ್ಯನುಂ ಪೊಣ್ಣೆಪೋಜರುಂ ಮಧುಕಾಮೋಜರುಂ ಬೆಣ್ಣೆಗೇಸಿಯುಂ (ಎಕೆ. VII. ೫೯೫. ೬-೦೦ ; ೧೫೦).

[?]

ಬೆಣ್ಣೆತೆಂಗು (ನಾ). ತೆಂಗಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಮೃದುವಾದ ತೆಂಗು : ಬೆಣ್ಣೆತೆಂಗಿನಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆ ಬಹಳವಿರುತ್ತದೆ (ಕಾಅ). [ಬೆಣ್ಣೆ + ತೆಂಗು]

ಬೆಣ್ಣೆದಲೆಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಕೆಲವ ಪಾವಿವ ಗುರುಸಕ್ಕಿ

ಟಟ್ಟಿಧ ಬೆಣ್ಣೆದಲೆಗಮು ಕಟುಕನಲ್ಲಿಹವು (ಕಾಡಮಾ. ೦-೬೬). ' ಬೆಣ್ಣೆಗರಗ್ಗ'. ಪರಾ. [?]

ಬೆಣ್ಣೆದಱಗು (ನಾ). ಬೆಣ್ಣೆ ಹಾಕಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ: ಎಣ್ಣೆವೂಗೆ ಸುಪೇಣಿ ಮುಸುಱೊಡೆ ಬೆಣ್ಣೆದಱಗು ಹಾಲುಂಡೆ ಸಕ್ಕರೆ ಪಂಡಗೆ . . . ಎವಿಪ್ಪವಂ . . . ಪರವೆ ಗಡುನಿಲಿದಳಾಗ (ಕಣಮು.೦೦-೨೮).

[ಬೆಣ್ಣೆ + ತಱಗು]

ಬೆಣ್ಣೆಬಳಪ (ನಾ). (ಕಪ್ಪುಹಲಗೆಯ ಮೇಲೆ ಬರೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಮೃದುವಾದ ಬಳಪ: ಬೆಣ್ಣೆಬಳಪವಿದ್ದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬರೆಯಬಹುದು (೧೮೫).

[ಬೆಣ್ಣೆ + ಬಳಪ]

ಬೆಣ್ಣೆಬದುರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು: "ವಿಕಲ್ಕಾ. ಅಗ್ನಿಶಿಖಾ . . . ಬೆಣ್ಣೆಬದುರು ಸೊಪ್ಪು. ಅಗ್ನಿಶಿಖೆ" (೩೫೩೦. ೦೧೩).

[←ತೆಲು. ವೆನ್ನವೆದುರು]

ಬೆಣ್ಣೆಮಾತು (ನಾ). (ಅಲಂ) (ಪುಸಲಾಯಿಸಂವೆದಣ್ಕಾಗಿ ಆಡುವ) ಮೃದುವಾದ ಮಾತು; ನಯವಾದ ನುಡಿ: ಎದುರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಯಾರೂ ಏನೂ ಅನ್ನೋದಿಲ್ಲ—ಬೆಣ್ಣೆಮಾತನ್ನಾಡ್ತಾರೆ (೨೦೫೫. ೨೨).

[ಬೆಣ್ಣೆ + ಮಾತು₁]

ಬೆಣ್ಣೆಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಬೆಣ್ಣೆಯೂರ ದೇವ ಗಣನುಂ ಮಳ್ಳೆವೂರದ ಪೆವರ್ಮಾಡಿಗಾಮುಂ೩ನುಂ (೫೪. ೪೧, ೫೯೮. ೬-೦೪ ; ೫೨೨ ೨).

[ಬೆಣ್ಣೆ + ಊರ್]

ಬೆಣ್ಣೆವಿಟ್ಟು (ನಾ). ಬೆಣ್ಣೆ ಬೆರಸಿದ ಹಿಟ್ಟು: ಆ ಹಲ್ಲೆಯಂ ಸಲೆ ಸುರುಳಿ ಬೆಣ್ಣೆವಿಟ್ಟಂ ತೊಡದು ಬೆರಳುದ್ದದೊಳು ಕೊಯ್ದು ಬೆಣ್ಣೆಗಾಸಿದ ತುಪ್ಪದೊಳು ವಾಕ ಮಾಡಿ ಗುಜ್ಜರಿಮೇಗಣವೆಸರಾದುದು (೩೦೫೫. ೦-೨೫).

[ಬೆಣ್ಣೆ + ಹಿಟ್ಟು]

ಬೆತಿರೇಕ (ನಾ). ವಿರೋಧ; ವ್ಯತ್ಯಾಸ: ವ್ಯತಿರೇಕಂ—ಬೆತಿರೇಕಂ, ವ್ಯಥೆ—ಬೆತೆ (೩೫೮. ೫. ೨೫೩ ಕ್ರಿಯೋ); ವ್ಯತಿರೇಕ. ಬೆತಿರೇಕ (೩೦೫೫. ೦೩೦ ಕ್ರಿಯೋ). [< ಸಂ. ವ್ಯತಿರೇಕ]

ಬೆತೆ, ಬೆಕೆ (ನಾ). ೧. ದುಃಖ; ಅಳಲು; ವ್ಯಥೆ: ವ್ಯತಿರೇಕಂ-ಬೆತಿರೇಕಂ, ವ್ಯಥೆ-ಬೆತೆ (೩೫೮. ೫. ೨೫೩ ಕ್ರಿಯೋ); ವ್ಯತಿರೇಕ. ಬೆತಿರೇಕ; ವ್ಯಥಾ. ಬೆತೆ (೩೦೫೫. ೦೩೦ ಕ್ರಿಯೋ); ನೇಹಗಡಲ ತೆರೆಗೆದ್ದು ಬೆತೆದು ಕಿಡಿಯನಳಿಸಿದಿರಲು ಜೀವಿಸೋಕವುಳಿವುದೆಂತು (೪೦೫. ೦೯-೨). ೨. ನೋವು; ಬೇನೆ: ವಿತತ ಕಷ್ಟವದಾಗೆ ಹೆರಿಗೆಯ ಬೆತೆಯ ಸೈಸದೆಯವರು (೧೩೫೫೦. ೪-೨-೦೦೯).

ಬೆತೆ: ಅವಳ ಬಾಲ್ಯ ಮುತ್ತಿ ಮುಸುಱಿರ್ದ ಕೇಡುಗಳ ಮೆಯವ್, ಅವಳಿಂದಮ ಕೇಳ್ವಂ (೨೦೭೫. ೩೩-೭೦೩). [< ಸಂ. ವ್ಯಥಾ]

ಬೆತಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ದುಃಖಿಪಡಿಸು; ವ್ಯಥೆಗೊಳಿಸು: ಗತಿರಹಿತರಿವು ತನ್ನಂ ಬೆತಗೊಳಿಸಲ್ತಾಳಲಾಜುದ್ದರಣಾರ್ಥಂ ದ್ರುತಗತಿಯಿನವರ ನೆಲೆಗೀ ಧೃತವ್ರತಂ ನಡವ ಭಂಗಿಯೇನಚ್ಚರಿಯೋ (೩೪೫೦. ೭-೩೨).

[ಬೆತೆ + ಕೊಳ್₁ + —ಇಸು₅]

ಬೆತ್ತ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಸಣ್ಣ ಬಿದಿರು; ಸತ್ತಿಗೆ ಗಗ್ಗರಂ . . . ಪಾವುಗೆ ಪಂಚಮಸ್ವನಂ ಬೆತ್ತದ ಕೋಲಿವೊಂದಿ ನಿಲೆ ಸಾಧಕಿ ಬತ್ತಲೆ ಬರ್ಪಳೊಪ್ಪಿದರ್ (೧೫೯೦. ೩೩೩ ೧೩೨೪) ; ಬೆತ್ತ ಬಿದಿರಿಂದಮಿ ಬೆಳೆದ ಮೆಳೆಗಳ ಪಡುವೆ . . . ವಿತಿ ಓಪನ್ನೆ ಮಲ್ಲಯ್ಯ ಎಂದಕ್ಕಸು (೨೮೯೦. ೨-೭೦); ಮೆತ್ತಿದವು ಶರವಿಳದ ಪೆಯ್ಕಲಿ ಬೆತ್ತ ಬೆಳೆದದ್ರಿಯವೊಲಿದ್ದುದು ಮತ್ಸಗಜ (೪೦೫೫೫೫. ೩-೩೪). ೨. (ಬಿದಿರಿನ) ಕೋಲು; ಸೆಳೆ; ಧಡಿ: " ಬೆತ್ತ—ವೇತ್ರ=ಕೋಲು" (೩೮೫೫೦. ೩೨); ದಂಡಿಗೆ ಬೆತ್ತ ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಡೆ ಮಾಟೆ ನಾಚುತ್ತಿದ್ದೆ (೪೫೦೦. ೦-೧೩-೨) ; ಚಿತ್ತವರಸಿವ ಕರದ ಬೆತ್ತ ತಾ ಮಾಡಿದಂತೆ ಕುತ್ತ ಹೋಗುವುದು ಅರಸೊರಿಯೆ ಮುನಿದರೆ ಕತ್ತು ಹೋಗುವುದು (೩೮೫೫. ೬೫೯). [< ಪ್ರಾ. ವೇತ್ತ, ವಿತ್ತ./ಪಾಲಿ. ವೇತ್ತ./ಸಂ. ವೇತ್ರ]

ಬೆತ್ತದ ಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಬೆತ್ತದ ಬಳ್ಳಿ, ಹಾಲುಬೆತ್ತ, ನಾಗಬೆತ್ತ (೪೪೫೦. ೦೫-೩೭೯). [ಬೆತ್ತ + ಬಳ್ಳಿ]

ಬೆತ್ತಲಿಗ 'ಬತ್ತಲಿಗ' ನೋ.

ಬೆತ್ತಲೆ₁ 'ಬತ್ತಲೆ₁' ನೋ.

ಬೆತ್ತಲೆ₂ 'ಬತ್ತಲೆ₂' ನೋ.

ಬೆತ್ತಲೆಗ 'ಬತ್ತಲೆಗ' ನೋ.

ಬೆತ್ತಲೆಗಣ್ಣು 'ಬತ್ತಲೆಗಣ್ಣು' ನೋ.

ಬೆತ್ತವರಿಗೆ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗುರಾಣಿ: ಹಲಗೆ ಹಕ್ಕರಿಕೆ ಕೊಪ್ಪರಿಕೆ ಬದ್ದರ ಧಂಡಿ ತಳಿ ಬೆ[ಪ್ಪಾಣಂ. ವೆ]ತ್ತವರಿಗೆ ಮಱಿಯೊಳು ಬಿಲು ಗಾಱರು ಕಯ್ಯ ಹರಣವೆರಸು ನಿಂದು ಕದಿರಾವಾನ ಕೆಣಕಿದರು .(೪೦೫೫೫. ೧೩-೦೦೩). [ಬೆತ್ತ+ಪಾಗೆ]

ಬೆತ್ತೆಬೆಟ್ಟಾಗು (ಕ್ರಿ). (?) : ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ತಿಮ್ಮರೆಲ್ಲಂ ಬೆತ್ತೆಬೆಟ್ಟಾಗೆ ಗೂಡುಗೊಂಡು ನೋಡುತಿರ್ಪುದುಂ (೪೪೫೫೫. ೦೬-೫೫). [?]

ಬೆದಂಕು 'ಬೆದಕು₂' ನೋ.

ಬೆದಂಡೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿಂ] ಕಂಧ, ವೃತ್ತಗಳು ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಚೀನಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾರ: " ಬೆದಂಡೆ = ವೈದಂಡಿಕಂ " (೩೫೮. ೫೦. ೨) ; ನುಡಿಗಟ್ಟಿಂ ಸಲ್ಲದ ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಚತ್ಪಾಣಮುಂ ಬೆದಂಡೆಯುಮೆಂದೀಗಡಿನ ನೆಗಟ್ಟೆಯ ಕಬ್ಬದೊಳೊಡಂಬಡಂ ಮಾಡಿದರ್ ಪುರಾತನಕವಿಗಳ್ (೪೫೫. ೦-೫೫); ಕೋಲು ಬೆದಂಡೆಯ ಪಗರಣದಲ್ಲಿಗಳ ಪರದೈವ ಮಾಡುವವರ್ಗಳ ಮಾತಿಂಗುಟ್ಟಿವರ ಪರಜಾತಿಯವರ್ಗಳತ್ತಾಗಳ ದೆಸೆಯೋಗಲೀಯಲಾಗದು ವಧುವಂ (೩೮೫೫. ೬-೨೯); ದೀಕ್ಷೆಯ ಕೊಯಿಲ ಬೆದಂಡೆಯ ಗಾಣರ ಬಲಿವಿಡಿದು ಸುಟ್ಟಾದು ಕುಂ[ದಿಂ] ಕಥಕಶ್ರೇಣಿ ದೊಡನೆಳಸಿ ಬಲ್ಸುವ ಪಾಣಿಲಿಗಳ್ದನೀ ಬುಧಾಳಿಯೊಳ್ ಪುಗಿಸುವುದೆ (೩೪೫೫. ೨-೨೪) ; ದಂಡದ ಬೆಳ್ಂಬಿಗರ ಬೆದಂಡೆಯು ತಳಿಗೆಯು ಮಹೇಂದ್ರಜಾಲಿಗಳ ಮಾನಗೊಂಡಿಸವ ಪೆಗ[ಬ್ಬಂ-ಕೆ]ಯ ತಂದಂಗಳಿವಾಪ ದೆಸೆಯೊಳಂ ಕಡುರಯ್ಯಂ (೪೫೫೫. ೦೦-೨೦) ; ಬೆದಂಡೆಯೊಳಾಂಡೊಡಂ ಪಾದಂಬುದಂ . . . ಸೈರಿಸಂ (೪೬೫. ೦೪೬) ; ಪಾಡುವರಲ್ಲಿ ಬೆದಂಡೆ ತೊತ್ತನೆತ್ತಱಸುವನೆಂದು ಪೋಪ ನೆವಮುಂ ಸುಸಕಟ್ಟುವರಲ್ಲಿ ಪಾಣ್ಬೆಯರ್ (೪೫೬ ೫೦. ೯-೦೬೪). [?]

ಬೆದಂಡೆಗಬ್ಬ (ನಾ). = ಬೆದಂಡೆ: ಕಂದವುಮವುಮಳಿನ ವೃತ್ತಮುಮೊದೋದೆಡೆಗೋ[ಡು] ಜಾತಿ ಜಾಣಿಸೆಯೆ ಬಡಂಗೊಂದಿವಱೊಳಿವರ ವೇಬಲ್ ಸುಂದರರೂಪಾ ಬೆದಂಡೆಗಬ್ಬಮದಕ್ಕುಂ (೪೦೫೫. ೦-೪೪) ; ಪಾಡುಗಳಿಂದಂ ತಱಿಸಲೆ ಪಾಡಿದುದಂ ಪಾಡುಗಬ್ಬಮೆಂದು ಬುಧರ್ ಕೊಂಡಾಡುವರದಱಿದಲ್ ಮೆಲ್ಲಾದುಂ ರೂಢಿಯ ಬೆದಂಡೆಗಬ್ಬಮುಮಕ್ಕುಂ (೪೫೫೫. ೧೫೪).

[ಬೆದಂಡೆ + ಕಬ್ಬ₂]

ಬೆದಕಾಟ (ನಾ). ಹುಡುಕುವುದು; ಶೋಧನೆ: ಬೆದಕಾಟ ಬದುಕಲ್ಲ; ಚಿಣಚಣವು ಹೊಸ ಹಸಿವೆ (೪೫೫೫. ೫೦೬). [ಬೆದಕು₁ + ಆಟ]

ಬೆದಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪರಿಶೋಧನೆ ಮಾಡು: ವೀರೇತ ಶರಣಾಗತವಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ನೇತ್ರಾಗ್ನಿಯಿಂ ಬೇಗ ಬೆದಕಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ರಾಗದಿಂ ಜಯರುದ್ರ ದೀಪಗಂಬೆಯ ವೀರಭದ್ರ ಲರಾಸವಮುದ್ರ (೪೫೫೫. ೦೦-೫೬).

[ಬೆದಕು₁ + — ಇಸು₅]

ಬೆದಕು₁, ಬೆದಂಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹುಡುಕು; ಶೋಧಿಸು: " ಬೆದಕು—ಅನ್ವೇಷಣೇ (ಹುಡುಕು)" (೩೫೮೫) ; ಸರೋವರಾಂಬುವನಿತಂ ತವೆ ತುಳ್ಕಿ ರಸಾತಳಂಬರೆಂ ಬೆದಕಿಯುಮೆಂತುಮಪ್ಪಳಿಸಿ ಕೊಂದವೆನೇಱ್ದುದಿದೇಂ

ಸುಯೋಧನಾ (ಕರ್ಣಾ. ೦೬-೦೨); ಬೆದಕದಿರು ಬೆದಕದಿರು ಬೆದಕಿದೊಡೆ ಹುರುಳಿಲ್ಲ (ಪಾಪ. ೨೯). ೨. ಆಯು; ಅರಿಸು : ಪಲರುಂ ಚೀಯೆಂದಿನಂ ಸೂಚಿದೆಂದಲವುಟ್ಟಗಾವಗಂ ಬೆದಕಿ ತಿಂದು (ಶಾಂತಿ. ೨-೩೬). ೩. ಎತ್ತು : ವೇಲಕ್ಕೆಬ್ಬಿಸು : ಕಲ್ಲ ಬೆದಕದೆ ಕಪ್ಪೆಯ ಸೋಂಕದೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಉದಕವ ಕುಡಿಯಬಲ್ಲಡೆ ಅದು ಯೋಗ (ಕಪಿಲ. ೦೨೬-೦೩೦). ೪. ಕೆದಕು; ಕೆದರು : ಎರಡುಕಾಲೊಳ್ ನೆಲನಂ ಬೆದಕುತ್ತುಂ ನಿಲೆ (ಕೃಪಾ. ೨-೩೦) : ಬೆಂದುದ ಬೆದಕಿ ನೋಯಿಸಬೇಡ (ಶಾಖಾ. ೨-೩೦). ೫. ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸು ; ವಿವೇಚಿಸು : ಅವನು ಅವುಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಬೆದಕತೊಡಗಿದ (ರಾಗಿ. ೦೦೨). ಬೆದಂಕು : ೧. ತನ್ನ ನಿಶಿತ ಖಾರಪರಂಪರಾಧಿಘಾತದೊಳ್ ತಗ್ಗಿ ನುರ್ಗುಮಾಜಿಯಾಗಿ ಕೆದೆ ತೇರ ಪಲಗಗಳೊಳ್ ಮೆಯ್ಗುರೆದವೆ ಗೆತ್ತು ಬೆದಂಕಿ ನೋಡಿಯುಂ (ಗದಾಯು. ೬-೨೬ ೫). [ಬೆದಕು + ಅಂ]

ಬೆದಕಿ ಕೋಡು = ಹುಡುಕು : ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡು ; ಪರಿಶೋಧಿಸು : ರಾಜಮಂದಿರದೊಳು ಬೆದಕಿ ನೋಡಿದಳು ಸರೋಜಾಕ್ಷಿ ತನ್ನ ವಲ್ಲಭನ (ಪೂಜಾಪ. ೯-೬) ; ಮಿಗೆ ಮಡಿದ ವೇತಂಡಂಗಳಂ ಸೂಂಕಿ ನೋಡಿ ರಥಸಂದೋಹದಿಡುಕಿನೊಳ್ ಬೆದಕಿ ನೋಡಿ (ಪಾಪ. ೨೦-೨೬) : ಪುಸಿದ ತನ್ನ ಹೃದಯವನ್ನು ಬೆದಕಿ ನೋಡಿದಳು (ಪೂಪಾ. ೦೦೩).

[ದೇ.ಪ್ರ ತೆಲು. ಬೆದಕು, ವೆತಕು, ವೆನಕು, ವೆದುಕು, ವೆತುಕು ; ಕುರುಖ್. ಬೆದ್ದ್ವಾ ; ಪಾಲ್ಕೊ. ಬೆದ]

ಬೆದಕು₂ (ನಾ). ೧. ಕೆರತ ; ಗೀರುವಿಕೆ : "ನಖಘಾತದಲ್ಲಿ ಬೆದಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಂ. ೦೦). ೨. ಅಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅಧಿಕಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ದ್ಯೂತದಲಿ ಮದ್ಯದಲಿ ಘನಕಂಡೂತಿಯಲಿ . . . ದುರ್ನೀತಿಯಲಿ ಪರಸತಿಯರಲಿ ಸಂಪ್ರೀತಿ ಬಲಿವುದು ಬೆದಕ ಬೆದಕಲು ರಾಯ ಕೇಳೆಂದ (ಕುಷ್ಠ. ೨-೧೩). [< ಬೆದಕು₁]

ಬೆದಗತನ (ನಾ). ಕಾಮುಕತೆ : ಸುದತಿಯನು ಕಂಡೊಡನೆ ಚಿತ್ರವೆ ಚಮರದಲ್ಲಿಯ ವೆಲಸೆ ಖಿಲಪತಿ ಬೆದಗತನದಿಂದೊಂತಿ ಧನುವಿಗೆ ಹೆದೆಯನೇರಿಸುವ (ರಾಮಾಸಂ. ೨-೪-೦೪). [< ಬೆದೆ + —ತನ]

ಬೆದಡು (ನಾ). (?) : ವೇದೋಕ್ತ ವೀರಶೈವ ಸರಣಿಯಂ ದುಷ್ಕೃತ್ಯ ದೆಂಬು ಗಿಡು ಬಲ್ಲಿ ಪುಲ್‌ಮರ ಪೊದಜು ಕಲ್ ಮುಳ್ ಬೆದಡುಗಳೊಂದದ ಪೋಲ್ ಸುಪರಮಾನಾಗಿಸುತೆ (ಕಲ್ಯಾ. ೨-೫೬). [?]

ಬೆದಪೆ (ನಾ)." ಸಂಬಂಧ, ಗೊಡವೆ" (ರಾಜ್ಞಾಪೂ. ೬೦೦) : ಇದನೆಜ್ಞರು ಭಜಿಸು ಮದವನ ಮದಹರನ ನೀವು ಕುದಿಯುದಿರು ದೈವಗಳ ಬೆದ [ಜಾಕಾ. ಗ]ಪೆಯಂ ಬಿಡು ನೀವು (ರಾಜ್ಞಾಪೂ. ೦೦-೩). [?]

ಬೆದಬೆದ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : 'ಬೆದಬೆದನೆ' ಪರಾ. ಬೆದಬೆದ ಬೀ, ಬೆದಬೆದಂ ಬೀ, ಬೆದವೆದ ಬೇ = ಅತಿಯಾಗಿ ನೋಯು, —ಸಂತಾಪಗೊಳ್ಳು : ಗುಜುಗುಮ್ಮೆಂದು ಪಸಿದರ್ದು ಬೆದಬೆದ ಬೆಂದಿನಿಪುಲ್ ಕಟ್ಟಕೊಳ್ಳ ಕಣಯೆಂ ಪೇಟಾಂ (ಅಪ್ಪ. ೯-೮೦) ; ಬೆದವೆದ ಬೇವುಸುತ್ತುಂ ತಪದೊಳ್ ನವೆದು (ಪಾಂಚಾಪ. ೯-೦೩೦) ; ನಡುವೆ ರೋಗಗಳಾಗೆ ಬೆದಬೆದಂ [ಪಾಂಚಾ. ಬೆದಬೆದನೆ]ಪೆಂದು (ಪಂಪಭಾರ. ೫-೩೦-೬) ; ಬೆದಬೆದಂ ಬೇಯ ಬೇಸತ್ತು (ಕಬ್ಬ. I. ೪೯-೩೬ ; 1493) ; ಎನಿತಂ ಬೆದವೆದ ಬಂದಪಯ್ ಯೆನಿತಂ ಸುಪ್ತಾಸುಡನೆ ಪುಗುವೆಯ್ ಜೀವನೆ . . ಎನಿತಂ ಭವಗಹನದೊಳಗೆ ಬಿಟ್ಟಸೆ ಬರ್ಪಯ್ (ಅಜಿತ. ೨-೬೨) ; ಪಾರ್ವ ಮುಲ್ಲಲನೆ ಮಜ್ಜುಗಿ . . . ಬೆದವೆದ ಬೆಂದು (ಶಾಂತಿ. ೨-೦೦).

ಬೆದಬೆದನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ ; ಅತಿಯಾಗಿ; ಬಹಳವಾಗಿ : ಹೆದಱಿ ಸಿಯಳಂ ಹೃದಯದಲಿ ಬೆದಬೆದನೆ ಕುದಿವುತ್ತ ಶೋಕಂ ಪದುಸದೆ ತಲೆವಾಗಿ ಲಜ್ಜಿಸಿಯಳಲುತಿಂತಿರಲಾ (ಪಪ್ರ. ೨೨-೩೩) ; ಮುದಮಾತ್ಸರಗಳಿಂದ ಬೆದಬೆದನೆ ಬೆಂದಪಯ್ (ಸಿದ್ಧ. ೪೫-೦೫೭). [ಬೆದಬೆದ + — 'ಅನೆ₁]

ಬೆದರಟ್ಟು ' ಬೆದಱಿಟ್ಟು ' ನೋ.

ಬೆದರಿಕೆ ' ಬೆದಱಿಕೆ ' ನೋ.

ಬೆದರಿಸು ' ಬೆದಱಿಸು ' ನೋ.

ಬೆದರು₁ " ಬೆದಱು₁ " ನೋ.

ಬೆದರು₂ " ಬೆದಱು₂ " ನೋ.

ಬೆದರುಗಣ್ಣು ' ಬೆದಱುಗಣ್ ' ನೋ.

ಬೆದರುನೋಟ ' ಬೆದಱುನೋಟ ' ನೋ.

ಬೆದರುಬೊಂಬೆ (ನಾ). = ಬೆದಗ್ಗೊಂಬೆ : ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಬೆದರುಬೊಂಬೆಗಳ್ಳಿದ್ದಾರೆ (ಕೂ). [ಬೆದರು₂ (< ಬೆದಱು₂) + ಬೊಂಬೆ]

ಬೆದರ್ಕೆ ' ಬೆದಱಿಕೆ ' ನೋ.

ಬೆದಗ್ಗೊಂಬೆ (ನಾ). ಹೊಲ ಗದ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಹೆದರಿಸಲು, ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿ ಇಡುವ ಆಕೃತಿ : ಬೆದಂಗೊಂಬೆಯಂ ಕಂಡು ಹೆದರುವ ಮಕ್ಕಳೋಲಂತೆ (ಶ್ರೀಧರಪು. ೨೪೯-೦೨೬). [< ಬೆದರು₂ + ಗೊಂಬೆ₁]

ಬೆದರ್ವಳೆ (ನಾ). ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಮಳೆ : ಭಾರಿಮಳೆ : ಬೆದರ್ವಳೆ ಬಿಸಿಲುಮಳೆ ಸರಿಸೋನೆ ಸಿಡಿಲಿನ ಘಸಣವಳೆಯಲಿ ಘಾಸಿಯಪ್ಪುದು ಜಗದ ಜನ್ಮಸಕರ (ಕಪಿಲ. ೨-೩-೬). [< ಬೆದಱು₂ + ಮಳೆ (< ಪಾಬ)]

ಬೆದರ್ವಲ್ಲೆ (ನಾ). ಹೆದರಿದ ಜಿಂಕೆ : ಬೆದರ್ವಲ್ಲಿಯನೇಳಿಪ ಬೆಳತಿಗೆಗಣ್ಬೆದಿಗೆ ವೆಱಿಯ ಬಿಂಕಂಗೆಡಿಪವರಂ (ಪಾಪಾ. ೨-೪). [< ಬೆದಱು₂ + ಪುಲ್ಲೆ₁]

ಬೆದಲ್ ' ಬೆದ್ದಲ್ ' ನೋ.

ಬೆದಲು ' ಬೆದ್ದಲ್ ' ನೋ.

ಬೆದವಟ್ಟಿ (ನಾ). (?) : ಹಡುವಣ ವೇರೆ ಬೆದವಟ್ಟಿಯ ಹೊಲ (ಶಾಪಾ. ೨೬-೦೨-೨೬ ; 2170). [?]

ಬೆದಱಿಟ್ಟು, ಬೆದರಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಹೆದರಿಸಿ ಓಡಿಸು ; ಹೆದಱಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಬೆನ್ನಟ್ಟು : ಪಾಣಮಂ ಪೊಸಮಸೆಯಂಬಿನಿಂ ಕಡಿದು ಕಟ್ಟರೆಯಂ ಬೆದಱಿಟ್ಟಿ (ಪಂಡಾಪು. ೩-೫೪) ; ಸದಾತಿವನೆಂದರೆ ಬೆದಱಟ್ಟಿ ಸುಡುವುದು ಮಾಣ್ಬುದೆ (ಪಾಪ. ೬೬೦) ; ವನಾಂತರಾಂತರದ ಕಟ್ಟರೆಯಂ ಬೆದಱಟ್ಟುತುಂ (ಪಾಪಾ. ೦೭-೦೦೦). ಬೆದರಟ್ಟು : ಆಗ ಕೊಟ್ಟಿಡಿಗು ಮೇಲುಛಾಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ಕಿಟಕಿಯಿಂದ ಕಪ್ಪಮಟ್ಟು ಒಳಗೆ ನುಗ್ಗುತ್ತಲಿರುವ ಬೆಳಕನ್ನು ಒಳಗಿನ ಕತ್ತಲೆಯು ಬೆದರಟ್ಟುತ್ತಲಿರುವಂತೆ ಅವನಿಗೆ ತೋರಿತು (ರಾಜಾಪು. ೬೬). [ಬೆದಱು₂ + ಅಟ್ಟು₂]

ಬೆದಱುವಾಡಿ (ನಾ). ಭಯದಿಂದ ಮೂತನಾಡುವವನು ; ಹೆದರಿ ನುಡಿಯುವವನು : ಕಮಲಜ ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿಲಿ ನೋಡಿ ತನ್ನವನೆಂದಱಿದು ಬೆದಱಾಡಿಗಳ ಸಂತೈಸಿ ಕಳುಹಿತ (ಕ್ರಪ್ರಾ. ೪-೨೨). [ಬೆದಱು₂ + — ಆಡಿ₁]

ಬೆದಱಿಕೆ, ಬೆದರಿಕೆ, ಬೆದರ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಭಯ ; ಭೀತಿ ; ಆಂಜಿಕೆ : ಹರುಷದನು ಬೆದಱಿಕೆಯನಹುದೋ ಹಿರಿಯನ್ಯೆ ನೀನಾತ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪರಮ ಪುರುಷನು (ಕೃಷ್ಣ. ೩-೬-೧೬). ಬೆದರಿಕೆ : ೧. ಆದಱ್ಪುವಟ್ಟಿಗೆ ಬೆದರಿಕೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಗರತಿಯರ ಗುಣನಡತೆ ಕಲಿಸಿದ್ದರೆ ಹೀಗಾಗುತ್ತಿತ್ತೆ (ಕುರು. ೮೨). ೨. ಹೆದರಿಸುವಿಕೆ : ದಿಟ್ಟರಾದ ಹುಡುಗರು ಹುಚ್ಚನ ಬೆದರಿಕೆಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯ ಕೊಡದೆ . . . ಹುರಿಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ರಾಜಾ. ೨೫). ಬೆದರ್ಕೆ : ೧. ಬಳಿಕ ಮನದೊಳ್ಬೆಳಂಜುವ ಬೆದರ್ಕೆಯಂ ಬಿಟ್ಟು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೩೬-೦೦). ಬೆದರಿಕೆ ಹಾಕು = ಹೆದರಿಸು ; ಭಯಪಡಿಸು ; ಆಂಜಿಸು : ಸುಳ್ಳೇ

ಸುಯೋಧನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧೬-೫೦); ಬೆದಕದಿರು ಬೆದಕದಿರು ಬೆದಕಿದೊಡೆ ಹುರುಳಿಲ್ಲ (ಜಸಿ. ೨೫). ೨. ಆಯು; ಅರಿಸು : ಪಲರುಂ ಚೀಯೆಂಬಿನಂ ಸೂಸಿದೆಂಬಲ್ವುಬ್ಗಳನಾವಗಂ ಬೆದಕಿ ಪಿಡಿದು (ಭುಜಬ. ೪-೪೭). ೩. ಎತ್ತು : ವೇಲಕ್ಕೆಬ್ಬಿಸು : ಕಲ್ಲ ಬೆದಕದೆ ಕಪ್ಪೆಯ ಸೋಂಕದೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಉದಕವ ಕುಡಿಯಬಲ್ಲಡೆ ಅದು ಯೋಗ (ಆಪಾಂ. ೦೨೬-೨೭೦). ೪. ಕೆದಕು; ಕೆದರು : ಎರಡುಕಾಲೊಳ್ ನೆಲನಂ ಬೆದಕುತ್ತುಂ ಏಲೆ (ಅಭಿ. ೪-೩೦) ; ಬೆಂದುದ ಬೆದಕಿ ನೋಯಿಸದೇಡ (ಭಾಗ. ೬-೩೦). ೫. ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸು ; ವಿವೇಚಿಸು : ಅವನು ಅವುಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಬೆದಕತೊಡಗಿದ (ರಾಗಿ. ೦೮೮). ಬೆದಂಕು : ೧. ತನ್ನ ಏಕಿತ ವಾರಾಚಪರಂಪರಾಧಿಘಾತದೊಳ್ ತಗ್ಗಿ ಪಗರ್ದಪಜಿಯಾಗಿ ಕೆಡೆದ ಶೇರ ಪಲಗೆಗಳೊಳ್ ಮೆಯ್ಗರೆದನೆ ಗೆತ್ತು ಬೆದಂಕಿ ನೋಡಿಪುಂ (ಗಜಾಶು. ೬-೨೮ ಪ).

ಬೆದಕಿ ನೋಡು = ಹುಡುಕು; ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮಾಡು ; ಪರಿಶೋಧಿಸು : ರಾಜಮಂದಿರದೊಳು ಬೆದಕಿ ನೋಡಿದಳು ಸರೋಜಾಕ್ಷಿ ತನ್ನ ವಲ್ಲಭನ (ಪೊಜಿಪ. ೪-೩) ; ಮಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಪೆತಂದಂಗಳಂ ನೂಂಕಿ ನೋಡಿ ರಥಸಂದೋಹದಿಡುಕಿನೊಳ್ ಬೆದಕಿ ನೋಡಿ (ಪಂಪ. ೧೨-೨೮) ; ಸುನಂದ ತನ್ನ ಹೃದಯವನ್ನು ಬೆದಕಿ ನೋಡಿದಳು (ಪೊಚಿ. ೦೦೩).

[ದೇ.ಪ್ರ ತೆಲು. ಬದಕು, ಪೆತಕು, ಪೆನಕು, ಪೆದುಕು, ಪೆತುಕು; ಕುರುಖ್. ಬೆದ್ದಾನಾ ; ಮಾಲ್ತೊ. ಬದ]

ಬೆದಕು₂ (ನಾ). ೧. ಕೆರೆತ ; ಗೀರುವಿಕೆ : "ಸಮಿಘಾತದಲ್ಲಿ ಬೆದಕಕ್ಕಂ" (ಕ್ಷತ್ರಚೂ. ೪೦). ೨. ಅಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅಧಿಕಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ದ್ಯೂತದಲಿ ಮದ್ಯದಲಿ ಘನಕಂಡೂತಿಯಲಿ . . . ದುರ್ನೀತಿಯಲಿ ಪರಸತಿಯರಲಿ ಸಂಪ್ರೀತಿ ಬಲಿವುದು ಬೆದಕ ಬೆದಕಲು ರಾಯ ಕೇಳೆಂದ (ಕುಷ್ಣಾಗ. ೪-೧೩). [< ಬೆದಕು₁]

ಬೆದಗತನ (ನಾ). ಕಾಮುಕತೆ ; ಸುದತಿಯನು ಕಂಡೊಡವೆ ಚಿತ್ತವು ಚಮರದಲ್ಲಿಯ ಪೆಲಸೆ ಖಿಲಪತಿ ಬೆದಗತನದಿಂದ್ಯೌಂಕಿ ಧನುವಿಗೆ ಪದಪುನೇರಿಸುವ (ಣಪಾಸಂ. ೦-೨-೦೬). [< ಬೆದೆ + —ತನ]

ಬೆದಡು (ನಾ). (?) : ದೇದೋಕ್ತ ವೀರಶೈವ ಸರಣಿಯಂ ದುಷ್ಕೃತ್ಯ ದುಂಬ ಗಿಡು ಬಳ್ಳಿ ಪುಲ್‌ಮರ ಪೊದಜು ಕಲ್ ಮುಳ್ ಬೆದಡುಗಳೊಂದದ ವೋಲ್ ಸುಸರಮನಾಗಿಸುತೆ (ಕಪ್ಪಣಾ. ೪-೫೩). [?]

ಬೆದಪೆ (ನಾ)." ಸಂಬಂಧ, ಗೊಡವೆ" (ಪಣ್ಣಾಪೋ. ೫೦೫) : ಇವನೆಜಿದು ಭವಿಸು ದುವನಸ ಮದಹರವ ನೀನು ಕುದಿಯುದಿರು ದೈವಗಳ ಬೆದ [ಣಾಂ- ಗ]ದೆಯಂ ಬಿಡು ನೀನು (ಅಣ್ಣಾಪೋ. ೦೦-೬). [?]

ಬೆದಬೆದ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : 'ಬೆದಬೆದನೆ' ಪರಾ. ಬೆದಬೆದ ಬೀ. ಬೆದಬೆದಂ ಬೀ. ಬೆದಬೆದ ಬೀ = ಅತಿಯಾಗಿ ನೋಯು. —ಸಂತಾಪಗೊಳ್ಳು : ಗುಜುಗುನ್ಮೆಂದು ಪುಸಿದರ್ದು ಬೆದಬೆದ ಬೆಂದಿನಿಱಲ್ ಕಟ್ಟಕೊಳ್ಳ ಕಣೆಯಂ ಪೇಲ್ದಾಂ (ಅಂಪ್ರ. ೪-೪೦) ; ಬೆದಬೆದಂ ಬೇಪುಂತ್ತುಂ ತಪದೊಳ್ ನಮೆದು (ಪಾಂಪ್ರ. ೪-೦೪೦) ; ನಡುರೋಗಗಳಾಗೆ ಬೆದಬೆದಂ [ಣಾಣಾ. ಬೆದಬೆದನೆ]ಬೆಂದು (ಬಿಂಪ್ರಸಂ. ೪-೪೦-೪) ; ಬೆದಬೆದಂ ಬೇಮು ಬೇಸತ್ತು (ಕಣ್ಣ. I. ೪೪-೪೩ ; 1433) ; ಎನಿತಂ ಬೆದವೆದ ಬಂದಪಯ್ ಯೆನಿತಂ ಸುಪುಸುದನೆ ಪುಗಃವೆಯ್ ಜೀವನೆ . . . ಎನಿತಂ ಭಗಹನದೊಳಗೆ ಬಿಟ್ಟಸೆ ಬರ್ಪಬರ್ (ಅಪ್ರ. ೫-೬೨); ಪಾರ್ವಂ ಮಲ್ಲಲನೆ ಮಜುಗಿ . . . ಬೆವೆದ ಬೆಂದು (ಭುಜಬ. ೫-೦೦).

ಬೆದಬೆದನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ ; ಅತಿಯಾಗಿ; ಬಹಳವಾಗಿ : ಹೆದಜಾ ಸಿನಿಯಾಳಂ ಹೃದಯದಲಿ ಬೆದಬೆದನೆ ಕುದಿವುತ್ತ ಶೋಕಂ ಪದುಳಿಸದೆ ತಲೆವಾಗಿ ಲಜ್ಜಿಸಿಯಳ್ಳುತಿರಲು (ಪಸಕ್ಷ. ೨೨-೨೬) : ಮುದಮತ್ಸರಗಳಿಂದ ಬೆದಬೆದನೆ ಬೇವನಪ್ಪು (ಶಿಕ್ಷಣ. ೪೫-೦೨೬).

[ಬೆದಬೆದ + — 'ಅನೆ₁]

ಬೆದರಟ್ಟು 'ಬೆದಱಟ್ಟು' ನೋ.

ಬೆದರಿಕೆ 'ಬೆದಱಿಕೆ' ನೋ.

ಬೆದರಿಸು 'ಬೆದಱಿಸು' ನೋ.

ಬೆದರು₁ 'ಬೆದಱು₁' ನೋ.

ಬೆದರು₂ 'ಬೆದಱು₂' ನೋ.

ಬೆದರುಗಣ್ಣು 'ಬೆದಱುಗಣ್' ನೋ.

ಬೆದರುನೋಟ 'ಬೆದಱುನೋಟ' ನೋ.

ಬೆದರುಬೊಂಬೆ (ನಾ). = ಬೆದರ್ಗೊಂಬೆ : ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಬೆದರುಬೊಂಬೆ ಇಟ್ಟಿದ್ದರೆ (ಸಾಪ್ರ). [ಬೆದರು₂ (< ಬೆದಱು₂) + ಬೊಂಬೆ]

ಬೆದರ್ಕೆ 'ಬೆದಱಿಕೆ' ನೋ.

ಬೆದರ್ಗೊಂಬೆ (ನಾ). ಹೊಲ ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಹೆದರಿಸಲು, ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿ ಇಡುವ ಆಕೃತಿ : ಬೆದರ್ಗೊಂಬೆಯಂ ಕಂಡು ಹೆದರುವ ಮಕ್ಕಳೋಲಂತೆ (ಶ್ರೀಣಾಪು. ೬೪೪-೦೬೬).

[< ಬೆದರು₂ + ಗೊಂಬೆ₁]

ಬೆದರ್ಮಳೆ (ನಾ). ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಮಳೆ ; ಭಾರಿಮಳೆ : ಬೆದರ್ಮಳೆ ಬಿಸಿಲುಮಳೆ ಸರಿಸೋನ ಸಿಡಿಲಿನ ಘನಬವಳಯಂಬಿ ಘಾಸಿಯಾದುದು ಜಗದ ಜನ್ಮಿಕರ (ಕೊಡಣ. ೪-೬೦೬).

[< ಬೆದಱು₂ + ಮಳೆ (< ಮೞೆ)]

ಬೆದರ್ವೂಲ್ಲೆ (ನಾ). ಹೆದರಿದ ಜಿಂಕೆ : ಬೆದರ್ವೂಲ್ಲಿಯನೇಳಿಪ ಬೆಳತಿಗೆಗಣ್ಣಿದಿಗೆ ವೆಱಿಯು ಬಂಗೆಗೆಡಿಪಧರಂ (ಜಯಣ. ೨-೮). [< ಬೆದಱು₂ + ಪುಲ್ಲೆ₂]

ಬೆದಲ್ 'ಬೆದ್ದಲ್' ನೋ.

ಬೆದಲು 'ಬೆದ್ದಲ್' ನೋ.

ಬೆದವಟ್ಟೆ (ನಾ). (?) : ಹಡುಪಣ ಮೇರೆ ಬೆದವಟ್ಟೆಯು ಹೊಲ (ಕಾಖ. ೬೬-೦೨-೨೬ ; 1170). [?]

ಬೆದಱಟ್ಟು, ಬೆದರಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಹೆದರಿಸಿ ಓಡಿಸು ; ಹೆದರಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಬೆನ್ನಟ್ಟು : ಬಾಣವಂ ಪೊಸವಾಸೆಯಂಬಿನಿಂ ಕಡಿದು ಕಟ್ಟಲೆಯಂ ಬೆದಱಟ್ಟಿ (ಪೆಂಚಾಪು. ೬-೫೪) ; ಸದಾಶಿವನೆಂದರೆ ಬೆದಱಟ್ಟಿ ಸುಡುವುದು ಮಾಣ್ಬುದೆ (ಪಾಪ. ೬೬೦) ; ವನಾಂತರಾಂತರದ ಕಟ್ಟಲೆಯಂ ಬೆದಱಟ್ಟುತುಂ (ಪಾಗಿ. ೦೬-೦೦೦). ಬೆದರಟ್ಟು : ಆಗ ಕೊಟ್ಟಿದಿರು ಮೇಲುಛಾಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ಕಿಟಕಿಯಿಂದ ಕಪ್ಪಪಟ್ಟು ಒಳಗೆ ಪುಗ್ಗುತ್ತಲಿರುವ ಬೆಳಕನ್ನು ಒಳಗಿನ ಕತ್ತಲೆಯು ಬೆದರಟ್ಟುತ್ತಲಿರುವಂತೆ ಅವನಿಗೆ ತೋರಿತು (ಣಾಣಾಪು. ೬೬).

[ಬೆದಱು₂ + ಅಟ್ಟು₂]

ಬೆದಱಾಡಿ (ನಾ). ಭಯದಿಂದ ಪಾತನಾಡುವವನು ; ಹೆದರಿ ನುಡಿಯುವವನು : ಕಮಲಜ ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿಲಿ ನೋಡಿ ತನ್ನವನೆಂದಱಿದು ಬೆದಱಾಡಿಗಳ ಸಂತೈಸಿ ಕಳುಹುತ (ಕ್ರಚಾ.ಕ. ೪-೨೨).

[ಬೆದಱು₂ + — ಆಡಿ₁]

ಬೆದಱಿಕೆ, ಬೆದರಿಕೆ, ಬೆದರ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಭಯ ; ಭೀತಿ ; ಅಂಜಿಕೆ : ಹರನೆಂದನು ಬೆದಱಿಕೆಯುನಹುದೋ ಹಿರಿಯವ್ವೆ ನೀನಾತ ಸಾಷ್ಟಾನ್ತ ಪರದು ಪುರುಷನು (ಕೊಚಾ. ೩-೬-೧೬). ಬೆದರಿಕೆ : ೧. ಅದಮ್ಮವಟ್ಟಿಗೆ ಬೆದರಿಕೆಯಲ್ಲಟ್ಟು ಗರತಿಯರ ಗುಣಾನಡತೆ ಕಲಿಸಿದ್ದರೆ ಹೀಗಾಗುತ್ತಿತ್ತೆ (ಪುಪಂ. ೪೫). ೨. ಹೆದರಿಸುವಿಕೆ : ದಿಟ್ಟರಾದ ಹಾಡುಗರು ಹುಚ್ಚನ ಬೆದರಿಕೆಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯ ಕೊಡದೆ . . . ಹುರಿಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ಣಾಣಾ. ೨೨). ಬೆದರ್ಕೆ : ೧. ಬಳಿಕ ಮನದೊಳ್ಪಳಂಬುವ ಬೆದರ್ಕೆಯಂ ಬಿಟ್ಟು (ಶ್ರೀಪಾ. ೩೬-೦೦). ಬೆದರಿಕೆ ಹಾಳು = ಹೆದರಿಸು ; ಭಯಪಡಿಸು ; ಅಂಜಿಸು : ಸುಳ್ಳೇ

ಬೆದರಿಕೆ ಹಾಕುವುದರಿಂದಲೂ . . . ಬಹಳ ಹಾನಿಯಾಗುವುದು (ತುಂಬಾ. ೪-೭೩); ಊರಿನ ಗೌಡ ಬಂದೂ ಬೆದರಿಕೆ ಹಾಕುತ್ತಾನೆ (ರಹಾ. ೭೯). [ಬೆದಱು + — ಇಕೆ. / ತುಳು. ಬೆದರಿಕೆ]

ಬೆದಱಿಸು, ಬೆದರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಯಪಡಿಸು ; ಅಂಜಿಸು : ವಾದಿನಗ ವಾದಿಗಜ ಪರವಾದಿತಮಸ್ತಮಮನೊಡವ ಬಿಡೆ ಬೆದಱಿಪ ಏರ್ಗೆದಿಪೆಡೆ ಗಶನ ಹರಿ ದಿನವೋದಯಮೆನಿಸುದು ವಿದ್ಯೆಯೊಂದುರ್ಕವರಾ (ಜಿಪ್ರ. ೭-೭೫); ಮುರಿದಿಸುತಂ ಕೈರವಮಂ ಬೆದಱಿಸುತುಂ ಕೌಶಿಕಂಗಳಂ . . . ಮೂಡಿದನಕರ್ಗಂ (ನಂಗ. ೩-೮) ; ಹೇರೊಡಲ ತೋಱಿಸಿ ಬಲವ ಬೆದಱಿಸಲಗ್ಗಳಿಕೆಯಹುದೇ (ಕುಮಾರ್ಕ್ರೀ. ೦೫-೩೩). ೨. ಬೆದರಿಸು ; ಹಾರಿಸು : ಜಿನ ಮುನಿವಾನಮಂಬ ಗಾಳಿಯಿಂ ರೋಭಮೆಂಬ ಮುಗಿಲುಂ ಬೆದಱಿಸದೆ (ರಹಾಶ್ರೀ. ೩-೧೩) ; ಮಾಗಧನಾಯುಸ್ತಮಮಂ ಬೇಗಂ ಬೆದಱಿಪ ಏವಾಂಶುರುಚ್ಚಗಳವೆನಲಂತಾಗಳೆ ಧ್ರಶನೇಂದುದ್ಯುತಿಯಾಗಲೆ ಸಭೆಯೊಳಗೆ ಕೃಷ್ಣನವರ್ಗಿಂತೆರದಂ (ಕಬಾಪ್ರ. ೦೦-೦೦೬). **ಬೆದರಿಸು** : ೧. ಘಾಡುಘಾಡಿಸಿ ಮರುತಾತ್ಮಜನ ಬೆದರಿಸಿದಳೇನೆಂಬೆ (ಕಂಗಾಣಾ. ೩-೩-೩) ; ಪಂತೊಂದು ತೋಳ್ವ ಬೆದರಿಸುತ್ತ್ ಬೊಗಳುತ್ತಾ ನಿಂತಿತು (ಕಂಗಾಳ್ಳ. ೯೧) ; ಪ್ರತಾಪ ಕುಮಾರಿಯು ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಕೈಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದು ಬೆದರಿಸಿ ಹೋಗಿದ್ದಾಳೆ (ಅಮಗ್ರ. ೨೩). [ಬೆದಱು + — ಇಸು]

ಬೆದಱು, ಬೆದರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಯದ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಕಾಣಿಸು—ತಿಳಿ : "ಬೆದಱು—ಪ್ಯಸ್ಯೇ" (ಹುಡಾ) ; ಪದ್ದೆಗನ ಕೋಣಮು ಗಂಗವ ಬೊತ್ತಮೆಲ್ಲವಂ ಬೆದಱುವಿನಂ ತೆರಳ್ದಿ (ಅಶ್ವ. ೫೬-೦೦ ; ೪೫೮) ; ಪುಗಳ್ಕನವೊಪ್ಪಿಡೆ ಮುತ್ತಮಾತಂಗಯೂಥಮಂ ಬೆದಱಿ ಬೆಂಕೊಂಡು ಕೊಲ್ವ ಸಿಂಗಂ (ಕಂಕೇ. ೦೫೯-೨೦) ; ಬೆಚ್ಚಿ ಬೆದಱುವ ಸೇನೆಗಭಯವ ಪಚ್ಚಿ ಕೊಟ್ಟನು (ಭಾಬಾ. ೭-೪೬). ೨. ಭಯಪಡುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹೆದರಿಸು : ಹರಿಪೋತಮಂ ಬೆದಱುತಂ ಕರಿಪೋತಮವುಂಡುಗರ್ಚಿ ಕೇಸರಿಣಿಯ ಕೆಚ್ಚಲಂ ತುಡುಕುತುಂ ಪರಿದತ್ತು (ಕಂಪಾ. ೭-೩೦). ೩. ಒಂದ ಕ್ಕೊಂದು ದೂರವಾಗು : ಕುಜಿಯ ತೆಜದಿರ್ಕೆಲಬೊಳ್ ಮೂಡಿ ಬೆದಱರ್ದ ಮೊಲೆಗಳ್ ಮಾಡುಗು ಮನದಟುಲನಶುಭಮಂ ದುಃಖಿಮುಮುಂ (ಅಕ್ಷಾ. ೦-೩೦). **ಬೆದರು**₁ : ೧. ಪೇರಾಳ್ಕೆವರೆ ವೆತ್ರಣಿ ಸಕ್ತಾಂಕನ್ ಉಬ್ಬುಳ್ದ ಭಟನ್ ಬೆದರೆ ಮಹೇಂದ್ರನ್ (ಪ್ಪಾ. ೦೯೨೬. ೬೨-೨; ೭೫೮ ಪಾ); ಬೆದರಿದನಗಸ್ತ್ಯಂ (ಕಂಗಾಣಾ. ೩-೦-೨೬) ; ಕರಮಿರದೆ ಬೆದರುತ್ತೆ ಸಂತಸವ ನಾನುಱ್ಕೆ (ಪುಷಾ. ೪-೫೬) ; ಮನೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೊಗೆ ಪಣಾಕೆ ಹಾವಲಂ ಬೆದರುತ್ತಿದ್ದಳು (ರಿಚರ. II. ೦೯೦). [ಕೇ.ತೆ ತಮಿ. ವಿತಱು, ವಿತಿರ್, ವೆತಿರ್; ಮಲ. ವಿತುಕ್ಕು; ತುಳು. ಬೆದರು; ತೆಲು. ಬೆದರು, ಬೆದುರು]

ಬೆದಱು₂, ಬೆದರು₃ (ನಾ). ೧. ಭಯ; ಅಂಜಿಕೆ : ಬೆದಱುಂ [ಕೆದಱುಂ] ಪುಟ್ಟುಗಂ ಕುಂದುಮನಱಿದು (ಕಂಪಾ. ೩-೪೩ ಪ) ; ಪದುಗದಿಂದೀ ಮನದ ಬೆದಱು ಮಾಣಿಸು ಸ್ವಾಮಿ (ರಿಗ್ವೇಭೋ. ೦೦೩-೬); ಬೆದಱು ತವನಿಧಿಯಾಯ್ತು ಪಟುಭಟುರೆದೆಗಳಬ್ಬಗಿಯಾಯ್ತು (ಕಾಬಾ. ೦೯. ೦೦-೦೩) ; ಕನಸು ಕಳವಳೆ ಬೆದಱು ಭ್ರಮೆ . . . ಸಂತೋಷ ಇನಿತು ಸಂಧಿಸಿದವನಿಪನ ಕಂಡು (ಕೂಕಥಾ. ೩-೦೦-೮೩). ೨.=ಬೆದರ್ಗೊಂಬೆ : ಕಪಿಗಳ ಪೆಟ್ಟು ಬೆದಱು ಟಟ್ಟುವಲ್ಲಿ ಆ ಲೆಪ್ಪಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟಲಿಂಗ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಭಸಿತ ಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟ ಎನ್ನ ಕೆಯ್ಯ ತಪ್ಪಲಲ್ಲಿ ಕಾಪ್ಪವ ಪೆಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿದ ಮತ್ತೆ ವಿಹಂಗಕುಲ ವ್ಯಾಘಾತಿ ಮುಟ್ಟಲಿಲ್ಲ (ಬಲಿಕ್ಷ. ೦೬೬) **ಬೆದರು**₃ : ೧. ಮದಸಹಿತ ರಯವಿರಲು ಬೆದರುಯಿನ್ನೇಕೆ (ಪಮಹ. ೩೮) ; ಬೆದರಂ ಮಾನ್ದೆದು ನಂಬು (ನಳಂ. ೦೨೦-೩೩). ೨. ಹಳ್ಳಿಯ ಹೆಣ್ಣು ಗಂಡುಗಳೂ ನೀಲತ್ಯಸ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹೂಲದಲ್ಲಿಯ 'ಬೆದರಿ' ಯಂತೆ ಜೀವವಿದ್ದು ಹೆಣವಾದಂತೆ ಆಕೆಗೆ ಭಾಸವಾಯಿತು (ಬಚಾ. ೦೩೪) ; ರಾಗವೆಳೆದರೆ ಭಾವದಾವೇಶವಾದರೂ ಮಾತೆಂಬುದೊಂದಿಗೂ ಅರ್ಥರೂಪದ ಬೆದರು (ಜಚಿಪ್ರ. ೦೨೦_೬); ಒಕ್ಕಲಿಗರು ತಮ್ಮ ಬೆಳೆಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹೊಲಗಳಲ್ಲಿ 'ಬೆದರು' ಎಂದು ಒಂದು ಕೋಲಿಗೆ ಗಡಿಗೆಯೊಂದನ್ನು ನೇತುಹಾಕಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸುಣ್ಣ ಬರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಜಪ್ರ. ೦೨). ೩. ಹೆದರಿಸುವಿಕೆ : ಬಡಿಗೆಯ ಬೆದರು ಕಂಡು ಕಣ್ಕೆರೆದ ಹಕ್ಕಿ ಹಾರಿ ಹೋಗಬಹುದು ; ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಬೆಕ್ಕು ಹೋಗಬಹುದೇ ? (ಜಾಪ್ರ. ೦೭೭). [< ಬೆದಱು₂. / ತಮಿ. ವೆತಿರ್, ವಿತಱು; ತುಳು. ಬೆದರ್; ತೆಲು. ಬೆದರು]

ಬೆದಱುಗಂಟೆ (ನಾ). ಬೆದರುವ ಹಸು,—ದನ : ಬೆದಗ್ಗಂಟೆ, ಬೆದಱುಗಂಟೆ (ಕಣ್ಣಪ್ಪ. ೬೩ ಕ್ರಯಾ). [ಬೆದಱು₂ + ಗಂಟೆ₁]

ಬೆದಱುಗಣ್, ಬೆದರುಗಣ್ಣು, ಬೆದಱುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಭಯಭೀತವಾದ ಕಣ್ಣು ; ಅಂಜಿಕೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಕಣ್ಣು : ಬೆದಱುಗಂಗಳ ಬಿಟ್ಟು ಮಂಡಿಸು . . . ವರಸುದತಿ ಬಂದಳು ರಾಜಸಭೆಗೆ (ಕುಣ್ಣ. ೦೪-೭೦). **ಬೆದರುಗಣ್ಣು** : ಭೂಮಿಸುತೆ ಬೆದರುಗಣ್ಣಿಂ ನೋಡಿದಳು ಜಲನಿಧಿಯ (ಶ್ರೀಚಿಪ್ರ. ೭೫-೦೭); ಮಕ್ಕಳು ಅಳುತ ನಿಂತು ಬೆದರುಗಣ್ಣಾಗಿ . . . ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುಪಡು. ೬). **ಬೆದಱುಗಣ್ಣು** : ಬೆದಱುಗಣ್ಣಾ ಬೆಳುವನಂತೆ ನಿನ್ನಬಲ್ಲಬಲ್ಲೆ ನಾನ್ (ಅಕ್ಷಾ. ೭-೦೩೦). [ಬೆದಱು₂ + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಬೆದಱುಗಣ್ಣು 'ಬೆದಱುಗಣ್' ನೋ.

ಬೆದಱುಗಾಗೆ (ನಾ). ಹೆದರಿದ ಕಾಗೆ : ಬೆದರುಗಾಗೆಯು ನೋಟ ನಾಳುವ ನೊದೆವ ಮಿಂಗಳ ರುಳಿಕೆ ಕೇಸರಿಯದುಂ . . . ಒಪ್ಪಿದವರ ಯುದ್ಧದಲಿ (ಜಿಕ್ಷಾ. ೩೨-೭೦). [ಬೆದಱು₂ + ಕಾಗೆ]

ಬೆದಱುನೋಟ, ಬೆದರುನೋಟ (ನಾ). ೧. ಹೆದರಿಸುವ ನೋಟ : ಕೆದಱುದಲೆ ಕಮ್ಮಿಸೆ ಕಿಸುಗಣು ಬೆದಱುನೋಟವು . . . ಖಿಡೆಯ ಪೊಡೆಯದೊಡವಿನಂ . . . ಬಲವಿವಿಡಿಹರು ಬೀಯದರು (ಜಾಪ್ರ. ೩-೬). **ಬೆದರುನೋಟ**: ೨. ಭಯ ತುಂಬಿದ ದೃಷ್ಟಿ : ಬೆದರುನೋಟದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯೊಬ್ಬ ಆ ಮುದುಕನ ಕಡೆಗೆ ದುರುಗುಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಪುಪಡು. ೩೭೬). [ಬೆದಱು₂ + ನೋಟ]

ಬೆದಱುಮಾತು (ನಾ). ಹೆದರಿಕೆಯ ಮಾತು; ಭಯದ ನುಡಿ : ನೆಗಹಿ ರುಳಟಿಸಿ ಲುಳಿವಡೆಯುರಿಳಿಗುಗುಳಿದುದು ಬಲುಗಿಡಿಗಳನು ನಿದ್ರೆಗಳ ನಿಬಿಡಸ್ತನೆಯರೆದ್ದುದು ಬೆದಱುಮಾತಿವಲಿ (ಕ.ಹರಿ. ೩-೨-೮೩). [ಬೆದಱು₂ + ಮಾತು₁]

ಬೆದಿಕೆರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು : ತೆಂಕಾಯ್ಲರೆಮೊಜಿಡ ಬೆದಿಕೆರೆಯ ಮೊದಳೆವಂಡುವೆ (ಪ್ಪಾ. ೦೯೨೬. ೦೦೬-೪೭; ೭೭೦). [? + ಕೆರೆ₂ (<ಕೆಱೆ)]

ಬೆದಿರೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಹೊದಳಿವಿಷಯೇ ಬೆದಿರೂರ್ ಮಯಾದತ್ರಮ್ (ಪ್ಪಾ. ೦೯೨೩. ೦೦೩-೬೮: ೬೩೦). [? + ಊರ್]

ಬೆದೆ (ನಾ). ೧. ಬೀಜ ಬಿತ್ತುವುದು : ಬಿತ್ತನೆ : (ಕ). ೨. ಬೀಜ ಬಿತ್ತಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಳೆ ಬಿದ್ದ, ಭೂಮಿಯ ಹದ: ಬೀಜವಿರೆ ಬಿತ್ತರೆ ಪೇಟ್ ಬೆದೆ[ಜಾಕಾ. ೪]ಯಾದ ಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಪುಪಡು. ೦೪-೭೦); ಬೆದೆ ಬಂದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೇಲಿಯಲ್ಲಿ ಚಲ್ಲಿದರೂ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ(ಕೃಪ್ರ. ೦೬೬); ಬೆಯಂರಿತು ಹದಮಾಡು ಹೃದಯದಿ ಹೊಲವನ್ನು (ಜಾಬಾ. ೦೬-೦); ಬೆದೆ ನೋಡಿ ಬಿತ್ತು, ಹವ ನೋಡಿ ಹರಗು (ಗಾಪ). ೩. ಬೀಜ ಬಿತ್ತಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹವಮಿರವ ಭೂಮಿ; ಬಿತ್ತನೆಗೆ ಹವ

ವಾದ ಭೂಮಿ : ಪನ್ನಿರ್ಕ್ಕಣ್ಣುವೆದೆನೆಲ್ಲಣ್ಣನ್ದನ್ದು (ಇಕ V. ೦೩೭–೦೪; ೪೧೨); ಮಣ್ಣೊರ್ಬಿಣ್ದುಗಂ ಬೆದೆ ಉತ್ತಮ ಕ್ಷೇತ್ರಂ (ಎಳ. IX (3), ಹೊಗಳಿ. ೦೫೦–೬೨; 828); ಇಕ್ಕುಳದ ಬೆದೆ ಕಾಜಿಗೊಡಿಯ ಪೋಲಬಮ್ಮಪುರ ಬಯಲಲು ಕೊಟ ಗದೆ (ಎಳ. VI. ಶ್ರವ. ೩೦–೩೭; ೨). ೪. ಪಕ್ವತೆ; ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ಥಿತಿ : ಅಕಾಶಗಂಗಾತಟಾಕತೀರದೊಳಪಂದರ್ಪಿ ಒಳಗಿನ ಬೆದೆಗೆ ಚುಕ್ಕಿ ಹೊಳೆವಂತೆ (ಅಕಳ. ೧೪-೨). ೫. ನಸೆ ; ಕಾಮೋದ್ರೇಕ : ಬೆದೆ ಬೇಟದೊಳು ಮಂದಾ ಪೆಂವುಗೊಡುರ್ದಿ (ಗಿತಗೋ. ೩೨-೦); ಬೆದೆಯನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ಬೇಗಾ ಪದಗುವ ಕೂಟಕ್ಕೆ ವಳಗಾಗಬೇಡಂಬು ಮುದಿ ಸೂಳೆಯರ ನೋಡಿದನು (ಗಿಗೋಪ. ೩-೧೬); ದನ ಸಿಂಗ ಹುರಿ ಹಕ್ಕಿ ಹಾವು ಮಿನ್‌ಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಇನಿಸುನೆಸು, ಬೆದೆ ಬೆದರು—ಅಸ್ಪೆ ಜೀವಿತಪ್ಪ (ಕುಂಳಿಳ್. ೨೮೯).

ಬೆದೆಬೆದೆಗೊಳಿಸು = ಕಾಮೋದ್ರೇಕಕ್ಕೊಳಗಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮುದುಕಿಮುದುಕರೊಮ್ಮೆ ಹೊಕ್ಕರಾ ಮನೆಗಳು ಬೆದೆಬೆದೆಗೊಳಿಸಿ ಕಾಡುವವು (ಭಿಪ. ೦೬-೨೦). **ಬೆದೆಬೆದೆಗೊಳು**=ಕಾಮೋದ್ರೇಕವನ್ನು ಹೊಂದು : ಬೆದೆಬೆದೆಗೊಳುತಿರ್ದರಬರೆಯರಂದಿಗೆ ಮದುಮೆಮಹುಜೊ ನವುಗೆಂದು (ಕಾಪ. ೬೬-೨೪). **ಬೆದೆ ಮಾಡು**=ಪದಗೊಳಿಸು; ಹಸನು ಮಾಡು : ಕಾರುಧರೆಯಂ ನಿಜೋಗ್ರಗದೆಯೇರ್ಗಳಿನುಬ್ಬು ಸಮಸ್ತವೈರಿಭೂಪರ ರುಧಿರಾಂಬುವಿಂದೆ ಬೆದೆ ಮಾಡಿ . . . ಸಿತ{ಕೇರ್ತಿ}ಯೆಂಬ ಬೆಳೆಸಂ ಬೆಳೆದಂ (ಗವಾಹು. ೦೦–೨); ನಿಮ್ಮ ಹೃದಯವನ್ನು ಬೆದೆ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ (ಗಿರುಚ. ೦೬). **ಬೆದೆಯಾಗು** = ಕಾಮೋದ್ರೇಕ ಉಂಟಾಗು : ಆಡಿನ ಬಾಱಿಗೊಳ್ ಬಂದುಮು ಪೋಂತಿನ ರೂಪು ಬಳೆಂ ಬಟಾಕ ಮದಸೋತ್ಕಂ ಬೆದೆಯಾದ ತಾಯನೇಱಿದಾದದಿಂ ಸೊರ್ಕಿದ ಗೂಳ ತಾಯಬೇಱುತ್ತಿಂದದೆ (ಕುಮಾಸ. ೬-೩೪).[ದೇ.ಪ್ರ ಮಲ. ಬಿದ; ತುಳು. ಬಿತ್ಕ; ತೆಲು. ವದ]

ಬೆದೆಕಾಱಿ 'ಬೆದೆಗಾಱಿ' ನೋ.

ಬೆದೆಗದ್ದೆ 'ಬೆದೆಗಲ್ಡಿ' ನೋ.

ಬೆದೆಗಲ್ಡಿ, ಬೆದೆಗದ್ದೆ (ನಾ). ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡಲು ಹದವಾದ ಗದ್ದೆ : ಪದಿನಯ್ದುಂ ಕೊಳಗ ಬೆದೆಗಲ್ಡಿ (ಎಳ. III (E), ಹಗ್ಗ. ೩೦–೦೬ ; 1021); ಕಲ್ಯಾಕುಟಕ ಮಾಣಿಕಾಜಾರಿಗೆ ಐಗುಳಗ ಬೆದೆಗಲ್ಡಿಯು ಬೆಟ್ಟಿಲೆ ಮತ್ತರು ಎರಡು (ಶಾಸಾ. IX-i. ೦೦೨-೩೬ ; 1063). **ಬೆದೆಗದ್ದೆ** : ಶ್ರೀಮೂರ ಚಾಮುಂಡಯ್ಯನ ಭೂಮಿಯಲು ಪತ್ತುಕೊಳಗ ಬೆದೆಗದ್ದೆಯುಂ . . . ತಲಾನ ಈಶ್ವರಮಂದಿಯಾಗ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟುದು (ಪ್ರಇಶಿ. ೦೯೪೬, ೩೬-೦೨ ; 1092) ; ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟ ಎರಡು ಸಲಗದು ಬೆದೆಗದ್ದೆ (ಪ್ರಇಶಿ. ೦೯೩೯, ೪೩ ೦೨ ; 1180). [ಬೆದೆ + ಗಲ್ಡಿ]

ಬೆದೆಗಾತಿ (ನಾ).=ಬೆದೆಗಾರ್ತಿ ೨ : ಕಳವಾಲಿಂದೆ ಬಂದರೆಂದು ಕಾತರಿಸಿ ಬೆದೆಗಾತಿಯರನು ಬಟ್ಟಗಲುವ ವಿಟರುಗಳೆದೆಗೇಡನೇನ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಪ್ರಚಪ. ೦೬–೨೩). [ಬೆದೆ + — ಕಾತಿ]

ಬೆದೆಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಕಾಮೋದ್ರೇಕವುಳ್ಳವಳು. ೨. ಹಾದರಗಿತ್ತಿ ; ಜಾರೆ : "ಸಿತ್ತಗೆ, ಜೋಡೆ, ಪಾಕ್ಯೆ, ಬೆದೆಗಾರ್ತಿ—ಈ ೪ ಜಾರೆಗೆ ವಿಸರ್" (ಕಶಾ. ೬೨-೩೩೩). ೩. ನಲ್ಲೆ ; ಪ್ರೇಯಸಿ : ಬೆಳ್ದಟ್ಟಿಯುಂ ಪೊದೆದೋಡಲಿಚ್ಚಾ ತನ್ನ ಬೆದೆಗಾರ್ತಿಯ ಬೂಳಿಪು ಸಿಂಗನಕ್ಕೆಯಂ ಸಮಿಪು ಬೈಟ್ಟು ಕುಂದಾದ ಗೊಂಡೆಯೆನೆ (ಶಾಪಪ್ರ. ೦೦೦–೨೩).

[ಬೆದಗಾಜಿ + — ತಿ (< — ಇತ್ತಿ)]

ಬೆದೆಗಾಲ (ನಾ). ೧. ಬೀಜ ಬಿತ್ತಲು ಹದವಾದ ಕಾಲ : ನಿನ್ನ ಭೂಮಿಯೊಳ್ ಬೀಜಮಂ ಬಿತ್ತಿದೊಡೆ ಬೆಳೆ ಬಾಳ್ಕೆಗೆ ಕವನಕ್ಕೆದುವ ವೇಳೆಯಲ್ಲನುವಂ ಮುಂದೆ ಬೆದೆಗಾಲಮುಂಟೆಂದೊಡೆ (ಕೃಬಾಜ. ೦೦–೦೯). ೨. ಕಾಮೋದ್ರೇಕವಾದ ಕಾಲ : ಬೆದೆಗಾಲ-ಬೆದೆಯ ಕಾಲವನ್ನು ಬಿಳ್ಳೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಗೋಗ್ರಾಸ. ೩೩) ; ಬೆದೆಗಾಲದ ಹಮ್ಮೈಸಿಕೆಯೊಳಗೆ ಬೆರ್ಬೆಯದಯಾಸಂದುತಿಯೊಳಗೆ ತನ್ನ ಹೊರಗಿರುವ ಜೀವದ ಸಿರವ ಆತ್ಮಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಕೆ ಯಾಚಿಸುತಿರುವ ಪರಿಯಿಲ್ಲ (ಗಿಪ್ರಸ. ೬೬-೩).

[ಬೆದೆ + ಕಾಲ]

ಬೆದೆಗಾಱಿ, ಬೆದೆಕಾಱಿ (ನಾ). ೧. ಕಾಮಾತುರತೆಯುಳ್ಳವನು. ೨. ಕಾಮುಕ ; ವಿಟ : 'ಬೆದೆಗಾರ್ತಿ' ಪರಾ. **ಬೆದೆಕಾಱಿ** : ೧. ಬೆದೆಕಾಱಿ ರೆರ್ದೆಯಂತೆ ಬೇಯುತಿರ್ದ ಬೆಣಾಗಳಿಂ (ಕಾಕೃಶಾ. ೩೫೯ ೬೩೨೪).

[ಬೆದೆ + — ಕಾಱಿ]

ಬೆದೆಗುದಿ (ನಾ). ಸಂತಾಪ ; ಕ್ಲೇಶ ; ಬೇಗುದಿ : ಭೂ ನರರ ಬೆದೆಗುದಿಗೆ ಪಡಗಂಡಸಂತನಕೆ (ಕ್ಷಾಕೃಸಂ. ೨-೨೪). [ಬೆದೆ + ಕುದ್ದಿ]

ಬೆದೆಗುದಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸಂತಾಪಗೊಳ್ಳು ; ಕ್ಲೇಶಪಡು : ಭವದಿ ಬೆದೆಗುದಿಗೊಂಬ ಜೀವಜಾಲಂಗಳಿಗೆ ಶಿವಮಿಯ್ಪುಬೇಕೆಂಬುದೇ ಶಂಭುಚಿತ್ತದೊಳ್ ವ್ಯಾಪಾರವಾಗಿಹುದು (ಪಶುಕೃ. ೬-೬-೦೩೦). [ಬೆದೆಗುದಿ + ಕೊಳ್]

ಬೆದೆಗೂಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೀಜ ಬಿತ್ತಲು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹದವಾಗಿಸು : ಅಂಬಿನ ಮಜಿ ರಕ್ತವಾರಿ ಬೆದೆಗೂಡಿಸೆ ಸಾಲಿಡೆ ಬೆರ್ಬೆಣಂ ರಣಾವನಿಕಳ ವಿರ್ದುದಂಕುರಿತಮಾದಪೊಲೊಕ್ಕ ಕರುಳ್ಳಣಿಲ್ಗಳಿಂ (ಕಂಪಡಾ. ೦೩-೮೯).

[ಬೆದೆ + ಕೂಡಿಸು]

ಬೆದೆಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಬೀಜ ಬಿತ್ತಲು ಹದವಾಗು.—ಯೋಗ್ಯವಾಗು : ಪಾಯ್ದೊಡೆ ಕೋಡನೂಱಿ ನಡೆ ಬಿಟ್ಟು ಮಂದೇಭದ ದಂತದಿಂ ಭರಂಗೆಯ್ದುತ್ತಯಂ ಬಿಟ್ಟು ಕಾಡನರುಣಾಂಬುಗಳಿಂ ಬೆದೆಗೂಡಿ ತಾಯ್ನೆಲಕ್ಕೆಯ್ದಿರಲೆಂದು ಬಿತ್ತಿದುದೊಂದು ಮೃಗಾರಿ ಶದುತ್ತಮಾಂಗದಿಂ ಸಯ್ದನೆ ಸೋರ್ದ ಮುಶ್ಕುಗಳೆ ಬಿತ್ತುಗಳಾಗಿರೆ ತನ್ನ ಬೀರಮಂ (ಕ್ಷತ್ರಕೃ. ೬-೩೬).

[ಬೆದೆ + ಕೂಡು]

ಬೆದೆಬೆದೆ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಬೆದೆಬೆದೆ ಬೇ=ಅತಿಪೂಸಿ ನೋಯು ; ಬಹಳ ಸಂತಾಪ ಪಡು : ಮಗನಿಲ್ಲದರ್ಥಪತಿಯಂತೆ ಬೆದೆಬೆದೆ ಬೇಯುತ್ತುಂ (ರಹಾಶ್ಯ. ೦-೦೪೪) ; ಬೆದೆಬೆದೆ ಬೆಂದು ಬಾಯೆಡೆಗಳಿಂ ಬಸುಱಿಂ ದಡೆ ಕೊಯ್ದುಕೊಂಡು (ಪುಶಾಸ್ತ್ರ. ೬-೪೦) : ಸೊದು ಮನದಲಿ ಪಾರ್ಥನಾ ಸತಿಯಂದವನು ಕಾಣುತ್ತ ಬೆದೆಬೆದೆ ಬೆಂದು ಯಾಮರಾಜನ ಕುಮಾರನ ಮೊಗವ ನೋಡಿದನು (ಕುಪಾ.ಕ್ರಾ.ಕ. ೬-೦೭).

ಬೆದೆಮಣ್ (ನಾ). ಬೀಜ ಬಿತ್ತಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹದವಿರುವ ಭೂಮಿ ; ಬಿತ್ತನೆ ನೆಲ: ನಾಲ್ಗಣ್ದುಗದ ಬೆದಮಣ್ಣನ್ ಕಾಣ್ದೆನ್ನ ಗೋತ್ರವ ದೇವದತ್ತರ್ಗ್ಗೆ ಇತ್ತಾರ್ (ಎಳ. XVI. ಶಾಪಗ. ೦೦–೨ ; 754) ; ಶ್ರೀ ಜನ್ನ ಕಲ್ಲ ನಿಜಿಸಿ ಪನ್ನಿರ್ಕ್ಕಣ್ದುಗ ಬೆದೆಮಣ್ಗೊಟ್ಟಾರ್ (ಪ್ರಇಶಿ. ೦೯೨೦, ೬-೩ ; ೩೦೬) ; ಕುಪ್ಪಂ ಮಣಲಿಯಂಳ್ ಅಯ್ದುಳ ಬೆದೆಮಣ್ಣು ಇದನಿಟ್ಟ ಸುವಗೆ ಸಲ್ಲದು (ಪ್ರಇಶಿ. ೦೯೩೬, ೦೩-೨೩ ; ೩೯೨). [ಬೆದೆ + ಮಣ್]

ಬೆದೆಮತ್ತಲು (ನಾ). ಬಿತ್ತನೆಗೆ ಹದವಾಗಿರುವ ಭೂಮಿ : ಕೋಸಿಗರಾ ಜಯಾಮೆಲ್ಲ ಎಮ್ಮೋನ್ ಗೋಸಾಸಿಮಂದಾರ್ಯಂ ಬೆದೆಮತ್ತಲುಂ ಪದಲ್ದಾನಮುಂ ಕೊಟ್ಟೋನ್ (ಎಳ. VIII. ಸೊಲೆ. ೫೦–೩ ; 910).

[ಬೆದೆ + ಮತ್ತಲು (<ಮತ್ತರ್)]

ಬೆದೆಮೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸಿಮ್ಮನಿಂಗರ ಕಳ್ಳಮ್ಮನಾ ಆಣ್ದುಗಿಯು ರಟ್ಟಗನ್ ಬೆದೆಮೆಟ್ಟಿಯಾಲಮ್ಮಾನ್ ಬಳ್ಳಿಗ್ಗಮಯು ಗಾಮುಂಡನ್ (ಎಳ. VIII. ಶಾಪಶ. ೦೦–೦೩ ; ೪೦೦). [?]

ಬೆದೆಯಾಕಳ್ (ನಾ). ಕಾಮೋದ್ರೇಕಗೊಂಡಿರುವ ಹಸು ; ಬಾರಿ ಬಂದಿರುವ ಆಕಳು : "ಪ್ರಚಂಡಿಯೆನೆ ಬೆದೆಯಾಕಳ್" (ಪಂಗಣ. ೪೪ ೪). [ಬೆದೆ + ಆಕಳ್]

ಬೆದೆಯಾವು (ನಾ). = ಬೆದೆಯೂಕಳ್ : "ಅಜಂಮೀ. ಸುರತಾ...ಕಳ ೨ ಬೆದೆಯಾವು" (ಕಂಚಮು. ೪೫-೦೦೬). [ಬೆದೆ + ಆವು]

ಬೆದೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಿತ್ತನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗು : ನಾಳೆ ಬಿತ್ತುವ ಬೆದೆವಡೆ ಕೆಯಿ ಹಾಳಹುದು (ಪಚಿ. ೭೦-೦೭). ೨. ಉತ್ಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಕೋರೇರು ನೇದಾರೊ ಕೊಡಮುಕ್ಕ ಮೂತಾರೊ ಬೆಳ್ಕಡ್ಡಿಲಿ ಬೆದೆವಡೆದು ನೇದಾರೋ ಸ್ವಾಮಿ ರೇವಪ್ಪ ಜುಜಿ ಕಂಡೆ (ಪಕ್ಕ. ೪೪).

[ಬೆದೆ + ಪಡ್ಕ್]

ಬೆದೆವಾವು (ನಾ). ತಳುಕು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವ ಹಾವು : ಎಣೆಹಾವು : ತವಕದಿನಪ್ಪಿ ತಳ್ಗಣೆ ಮುಂದಿಸಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಕೂಡಿ ತೋಡಗಲ್ಲುವ ವಿವಸಾವಸನ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಕನಲ್ದುರಿದೆಬ್ಬಿ ಸಂಜೆ ಪೊನ್ಪುವ ತಮಮತ್ಸಮಿಶ್ರ ದುಳುದಗತ್ಸಲೆ ಪೊರ್ದಿದ ಘೋಚರೊಳ್ ಮಿಡುಂಕುವ ಬೆದೆವಾವಿ [ಪಾಣಾ. ಬೆಗವಾಲ್ಗಿ ಬೆಳುಗಾವಿ] ಸಂತಗಲುಲಾಜಿವಗಲ್ಬುವ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳ್ (ಪಚಿ. ೯-೨೯ ; ೪೬೦. ೭-೭೦ ನೋ). [ಬೆದೆ + ಪಾವು]

ಬೆದೆವೆರಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಮಾತುರತೆಯಿಂದ ಕೂಡು : ಕಾಮೋದ್ರೇಕಗೊಳ್ಳು : ಎಡವಿಡದೆ ಬೆದೆವೆರಸಿದ ಕುರರಕೂಜಿತಂಗಳಂತೊಗೆವ ಸರಳ ಮೊಱೆಪದೊಳಂ ಕೂಡೆ ವಿಂಧ್ಯಾಟವಿಯೆಲ್ಲಂ ಪ್ರಚಲಿತಮದಂತಾಗೆ (ಕಾದಂಪ. ೦೬೦). [ಬೆದೆ + ವೆರಸು₁ (< ವೆರಸುವು)]

ಬೆದೆವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಕಾಮೋದ್ರೇಕಗೊಳ್ಳು : ಇರುಳೊಳೆ ಕಾಂತವಾಗಿರ್ದು ಬೆದೆವೋಗಿ [ಪಾಣಾ. ಯಾದ] ಸದಣಸಡಂಹುಳ್ಳ ಕಂತಿಯನವಚೆಂದು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೪-೧೪). [ಬೆದೆ + ಪೋಗು₁ (< ಪೋ₂)]

ಬೆದ್ದಲ್, ಬೆಜಲು, ಬೆಜ್ಜಲ್ಲು, ಬೆದಲ್, ಬೆದಲು, ಬೆದ್ದಲು, ಬೆದ್ದಲೆ, ಬೆರ್ದಲೆ, ಬೆಟ್ಟಲೆ, ಬೆಟ್ಟಿಲೆ (ನಾ). ಮಳೆಯ ನೀರಿನಿಂದ ಮಾತ್ರ ಬೆಳೆ ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ ; ಹೊಲ ; ಕಾಡಾರಂಭ : ಬೀಡಿದ ದಕ್ಷಿಣದ ಕೊಳದೊಳಗೆ ಬೆದ್ದಲ ಕಮ್ಮ ೫೦ (ಕೃ. ೪, ೦೯-೦೯ ; ೧೧೭೧). **ಬೆಜಲು** : ಬೀಜವರಿ ಪಿಂತುಗ ಬೆಜಲು (ಶಿ. IX, ೫೪೫- ೦೬೯-೦೯ ; ೧೪೮೧). **ಬೆಜ್ಜಲ್ಲು** : ಚತುಃಶೀಮೆವಳಗೆ ವುಳ್ಳ ಗದ್ದ ಬೆಜ್ಜಲು ತೋಟ ತುದಿಕೆ (ಶಿ. IV, ೫೫೮೫. ೫೬೯-೨೯ ; ೧೨೯೯) ; ಗದ್ದೆ ಬೆಜ್ಜಲು ತೋಟ ತುದಿಕೆ ಕಾಲುವಳಿ (ಕೃಷ್ಣಾ. IX–ii, ೭೦೦-೯ ; ೧೪೧೭). **ಬೆದಲ್** : ಅಲ್ಪವರಾಂ ಬೆದಲ ಧಾನ್ಯಮಂ ಧರೆ ಸುಖದಿಂದುಬ್ಬಿಪುದು ಕಾರ್ಯಾಲದೊಳಂ (ಅಭಿಷ. ೫೦. ೩-೩೬). **ಬೆದಲು** : ಕೆಱೆಯ ಕೆಳಗೆ ಬೆದಲು ನೂಱು ಕಂಬ (ಶಿ. VI, ೪೩೭೮. ೫-೨೦ ; ೧೧೧೯) ; ಗದ್ದೆ ಬೆದಲು ತೊ.ಟ ತುದಿಕೆ (ಪ್ರಾಜ. ೦೯೧೩. ೫೯-೦೦ ; ೧೪೩೦). **ಬೆದ್ದಲು** : ಆ ನಾಡು ಪಟು [illegible] ಳ್ಗುಗಳಿಂದೊಳಗಣ ಬೆದ್ದಲ್ಲ (ಶಿ. XI, ೫೪೮೨. ೦೨-೨೩ : ೧೨೫೦); ಮುಗುಟಾಯಾ ಕಟ್ಟಿಪುನು ಗದ್ದೆಯಾ ಬಟಾಯ ಬೆದ್ದಲು ಸುಷ . . . ಕೊಟ್ಟರು (ಪ್ರಾಜ. ೦೯೧೦. ೫-೯ ; ೧೩೦೬) ; ಚತುಃಸ್ಸೀಮೆಯೊಳಗಾದ ಗದ್ದೆ ಬೆದ್ದಲು ಕಟ್ಟೆ ಕಾಲುವೆ (ಶಿ. V. ೫೫೭೫. ೫-೦೭ ; ೧೪೬೫). **ಬೆದ್ದಲೆ** : ಒಮ್ಮೆಕ್ಕರ್ ಬೆದ್ದಲೆ (ಪ್ರಾಜ. ೦೯೧೩. ೭೦-೫ ; ೧೧೫೫) ; ಗಳೆಯು ಮತ್ತರ್ ೩ ಬೆದ್ದಲೆ ಮತ್ತರ್ ೫ (ಶಿ. VII, ೫೧೦೦. ೫೦-೦೫ ; ೧೦೭೭) ; ಆರೆಯ ಕೆಜೆಯುವಂ ಆ ಕೆಜೆದು ಮೂಷಣ ದೆಸೆಯಲು ಬಿಂಡುಗ ಬೆದ್ದಲೆ (ಶಿ. II, ೦೪೦-೪೯ ; ೧೧೩೮). **ಬೆರ್ದಲೆ** : ಗೊರವಂಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಗದ್ದೆ ೬ ಕೊ ಬೆರ್ದಲೆ ಮತ್ತ ೦ (ಶಿ. XI, ೫೪೪೬. ೭೫-೦೯ ; ೧೦೬೧) ; ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟ ಬೆರ್ದಲೆ ಮತ್ತ ೫ (ಕೃಷ್ಣಾ. XI–i. ೦೦೩-೦೩ ; ೧೦೫೩) ; ಬೆಕ್ಕನ ಕೆಜೆಯು ಬೆರ್ದಲೆಯುಂ (ಶಿ. II, ೪೪೨-೪೪ ; ೧೧೫೫). **ಬೆಟ್ಟಿಲೆ** : ಬರಿಯಂ ಮೂಡ ಬೆಟ್ಟಲೆ ಮತ್ತರೊನ್ದು (ಕೊಲ್ಹಾ. ೦೧೫೫. ಕಪಲಪ್ಪೂರ್. ೫೯-೦೦ ; ೧೪೫) ; ಬೆದ್ದಲೆ ಮತ್ತ ೪ (ಶಿ. XI. ಡಾಮ. ೫೦-೫೫೯ ; ೧೦೭೫) ; ದೆ:[ಗು]ಲಕ್ಕೆ ಬೆಟ್ಟಲೆ ಮತ್ತರು (ಶಿ. VI, ೫೫೮೦. ೦೬೦-೦೬ ; ೧೦೮೦). **ಬೆಟ್ಟಿಲೆ** : ಕಲುಕುಟಿಗ ಮಾಣೋಜವಾರಿಗೆ ಬಾಗಳಗ ಬೆದೆಗಬ್ಬಿಯು ಬೆಟ್ಟಿಲೆ ಮತ್ತರು ಎರಡು (ಕೃಷ್ಣಾ. IX–i, ೦೮೫-೫೬ ; ೧೦೬೦) ; ಗದ್ದೆ ಮತ್ತಲು ೨ ಬೆಟ್ಟಿಲೆ ಮತ್ತಲು ೪ (ಶಿ. VII, ೫೧೦. ೫೬-೦೦ ; ೧).

ಬೆದ್ದಲು ' ಬೆದ್ದಲ್ ' ನೋ.

ಬೆದ್ದಲುಕಂದಾಯ ' ಬೆದ್ದಲುಗಂದಾಯ ' ನೋ.

ಬೆದ್ದಲುಗಂದಾಯ, ಬೆದ್ದಲುಕಂದಾಯ (ನಾ). ಕುಷ್ಕಿಭೂಮಿಗೆ ವಿಧಿಸಿದ ತೆರಿಗೆ.—**ಕಂದಾಯ** : ಗದ್ದೆಕರ ಬೆದ್ದಲುಗಂದಾಯ ಕಾಡಾರಂಬ ಮನೆದೆರಿಗೆ (ಕಪ್ಪ. ೦೫೫-೬). **ಬೆದ್ದಲುಕಂದಾಯ** : ನಿಬಂಧನೆದು ಮೇರೆಗೆ ಅರಮನೆಗೆ ಬೆದ್ದಲುಕಂದಾಯವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆಯೂ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಕುಣಾಶಾ. I, ೦೦೯).

[ಬೆದ್ದಲು (< ಬೆದ್ದಲ್) + ಕಂದಾಯ]

ಬೆದ್ದಲುಗಳೆ, ಬೆದ್ದಲೆಗಳೆ (ನಾ). ಬೆದ್ದಲು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಅಳತೆಕೋಲು : ಹಿಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ' ಗದ್ದೆಗಳೆ ' ಮತ್ತು ಬೆದ್ದಲುಗಳೆ ಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ (ಕೃಷ್ಣ. ೪೧೩). **ಬೆದ್ದಲೆಗಳೆ** : ತಳವೃತ್ತಿ ಗದ್ದೆಗಳೆಯು ಮುತ್ತಲು ಮಾಱು ಬೆದ್ದಲೆಗಳೆಯು ಮುತ್ತಲಾಜು (ಶಿ. VII, ೫೪೮೦. ೯-೭೦ ; ೧೧೭೭).

[ಬೆದ್ದಲು (< ಬೆದ್ದಲ್) + ಗಳೆ (<ಗಜ಼್)]

ಬೆದ್ದಲುಜ್ಜೆರು (ನಾ). ಹೊಲದ ಬೆಳೆ ; ಕುಷ್ಕಿ ವೈರಂ : ನೀರು ಬಾರದ ವರ್ಷ ಆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆದ್ದಲುಜ್ಜೆರು ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ನಿಬಂಧನೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಅರಮನೆಗೆ ಬೆದ್ದಲುಕಂದಾಯವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆಯೂ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಕುಣಾಶಾ. I, ೦೦೯).

[ಬೆದ್ದಲು (< ಬೆದ್ದಲ್) + ಜ್ಜೆರು (< ಜಮಿರ್)]

ಬೆದ್ದಲುವೇಸಾಯ (ನಾ). ಕುಷ್ಕಿ ವ್ಯವಸಾಯ ; ಕಾಡಾರಂಬ : ಇನ್ನು ಅಡೇನಹಳ್ಳಿದು ವಿಚಾರ. ಅದು ಕುಗ್ರಾಮ. ಎಲ್ಲಾ ಬೆದ್ದಲುವೇಸಾಯ (ಕಪ್ಪ. ೦೫೦).

[ಬೆದ್ದಲು (< ಬೆದ್ದಲ್) + ವೇಸಾಯ (< ವೆವಸಾಯ)]

ಬೆದ್ದಲೆ 'ಬೆದ್ದಲ್' ನೋ.

ಬೆದ್ದಲೆಗಳೆ 'ಬೆದ್ದಲುಗಳೆ' ನೋ.

ಬೆದ್ದುಗೊಂದೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀವೀರನೊಳಾವ್ಯಾಧಿ ರಾಜಾಪಾಪರಮೇಶ್ವರ ಬೆದ್ದುಗೊನ್ದೆದು ಕಱೆಯ ಕಟ್ಟಿಪ್ಪನ್ದು (ಕೃಷ್ಣ. IX–i, ೦೬-೬೬ ೪೫೫ ೪೫), [? + ಗೊಂದೆ (<ಕುಂದ್ಕ)]

ಬೆದ್ದೊಜ್ಜಿಗರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ ರಕ್ಕಸ ಬೆದ್ದೊಜ್ಜಿಗರೆಯನಾಳುತ್ತಿರೆ (ಶಿ. VI, ೦೦೩-೯ ; ೧೧೨೪). [?]

ಬೆನ್, ಬೆಂ₁, ಬೆನು, ಬೆನ್ನು (ನಾ). ೧. ಕುತ್ತಿಗೆಯಿಂದ ಸೊಂಟದ ವರೆಗಿನ ಶರೀರದ ಹಿಂಭಾಗ : "ಪೃಷ್ಠಂ. ಪಶ್ಚಿಮಭಾಗ...ಕಳ ೨ ಬೆನ್" (ಕಾಶಬು. ೦೬-೨೭೨) ; ಮಱ್ಱು ಪರಿಕಲಿಸಿ ಬೆನ್ನಂ ಪಾಂಟ್ಟರೆ ಮುಡಿ (ಕಾಕ್ಕಾ. ೧೩೬ ಕೂರ್ಗ): ದೇವತೆ ಪಲವು ರೂಪಿನಿಂದತ್ತಿಕೊಂಡು ಬೆನ್ನೊಳ್ಬುಟ್ಟು . . . ಲತಾಪಾಂಟಪದೊಳಿರಿಸಿ ಪೋದೊಡೆ (ಪಜ್ಞಾ. ೦೦೬-೪); ಪಡೆಯ ಪೊಱಗಿದು ಶೇಷಂ ಪೆಡೆಗಳನುಪಡುಗುವಮುಮೇಳೆ ಬೊದಿಲ್ಲನೆ ಬಿದ್ದಶ್ವಡಿಗಿಡೆ ಕೂರ್ಮವ ಬೆನ್ನಂದೊಡೆದು ಸಿಡಿದ್ದೊಡನೆ ನುಚ್ಚುನೂರಿಪ್ಪನೆಗಂ (ಪುಪಣಾ. ೦೦-೭೦). **ಬೆಂ₂** : ೨. ಹಿಂದುಗಡೆ; ಹಿಂಧ್ವಗ: 'ಬೆಂಗಾಡಿಸಂ', 'ಬೆಂಗಾವು', 'ಬೆಂಗಾವಲ್' ಪರ್ಯಾ. **ಬೆನು**: ೧. ಸುರುಳ್ದ ತನು ನಳಿಕ ಬೆನು ಜೋಲ್ಬಪರ್ವಿಂದೆಸೆಯೆ(ಚಂಪ. ಪೀ. ೫೦-೦೬). **ಬೆನ್ನು**: ೧. ಹಲ್ಲು ಹೋಗಿ ಬೆನ್ನು ಬಾಗಿ ಅನ್ಯರಿಗೆ ಹಂಗಾಗದ ಮುನ್ನ . . . ಪೂಜಿಸು ವಮ್ಮ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವನ (ಬಸ. ೦೬೦); ಪಲುಬಿದೆಲ್ಲಂ

ಕಣ್ಣು ಬೆನ್ನೆಲ್ಲಂ ಮುಡಿ ಉರವೆಲ್ಲಂ ಮೊಲೆ (ಪಂಪರ. ೪-೫೬); ಎದೆಯಲ್ಲಾದ ಬಾಣ ಬೆನ್ನಲಿ ತುದಿಮೊನೆಯ ತೋಱಿದವು (ಭಾಷ್ಯಕ್ಕ. ೦೦-೫೪). ೨. ಪುಟದ ನಾಲ್ಕು ಪರಿಸರಗಳೂ (ಬೆನ್ನು. ಮೇಲಂಚು, ಮುನ್ನಂಚು ಮತ್ತು ಕೆಳಅಂಚು) ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಶಾಲವಾಗಿರಬೇಕು (ಮುದ್ರಣ. ೬೪).

ಬೆಂಗವರ್, ಬೆಂಗಬರ್=ಬೆನ್ನನ್ನು ಹತ್ತು : ವಿಜಯಪರ್ವತಗಡೇಂಪ್ರದ ಬೆಂಗವಂದು (ಪಾಪ. ೦೪-೬ ಪ); ನಿಜವಿಜಯಸಿಂಧುರದ ಬೆಂಗವಂದು (ಪಪು. ೪-೦೪ ಪ); ಪಟ್ಟದಾನೆಯ ಬೆಂಗೆ ಬಂದು (ಕ್ಷಾತ್ರ. ೨-೬೨ ಪ). **ಬೆಂಗವಾಯ್, ಬೆಂಗಱಾಯ್=ಬೆಂಗೆವರ್ :** ಮದಾಂಧ ಗಂಧಸಿಂಧುರಮಪ್ಪ ಪಟ್ಟಪರ್ಧನದ ಬೆಂಗೆವಾಯ್ದು . . . ಭದುವಂಜಿಯದ ಕಲಿ ಸುಯೋಧನಂ ಪೊಱಮಟ್ಟಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೨೬ ಪ); ಮಂಗಳವು ನಿಮಗೆಂದು ಹಂಸೆಯ ಬೆಂಗೆಱಾಯ್ದನು ಬಳಿಕ ನಭದೊಳಭಂಗಮುನಿಯಡಗಿದನು (ಭಾಷ್ಯಕ್ಕ. ೦೮-೪೪). **ಬೆನ್ನಂಪತ್ತಿಸು = ಹಿಂಬಾಲಿಸು ; ಅನುಸರಿಸು :** ಚೋಳೋರ್ವ್ಯಯಂ ನಿನಂತಾರೊಳಪೊಕ್ಕು ಸಾಧಿಸಿದ ರಾಪ್ಪರ್ಚಂಡೇಶನಂ ಶೌರ್ಯ್ಯದಿಂ ಬೆನಂಪತ್ತಿಸಿ ಸೋದಿದೇವಘಟಿಯಂ ಕೈಕೊಂಡರ್ (ಎಕ. VII (೩). ಶಾಗಪು. ೦೭೩-೭೦; 1229). **ಬೆನ್ನಂಪತ್ತು =ಬೆನ್ನಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು :** ವೇಞಾಪನೆಯ ಬಿಸಿಱಾತೆ ಬೆನ್ನಂ ಪತ್ತಿದ ಬಿಸಿಱುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭೩-೭). ಕುಪ್ಪಸದಂತೆ ಬೆನ್ನಂಪತ್ತಿ ಕೆತ್ತುವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೩). **ಬೆನ್ನಡಿಹೋಗು = ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಹೋಗು :** ಆ ವಾಲಿಕಾರ ಜನರು ಕಂಡು ಆ ರಾಜರ ಬೆನ್ನಡಿಹೋಗಿ ಹಿಡಿಯುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೪). **ಬೆನ್ನಾಗು=೧. ಊರೆಯಾಗು ; ಆಧಾರವಾಗು ; ಆಶ್ರಯವಾಗು :** ಮದನನ ದಿಗ್ವಿಜಯದೊಳಿಂತಿದ ಬೆನ್ನಾಗಿರ್ದುದೆಂಬ ಬೆನ್ನಂದೆ ಸೆಗುಂ ಪುದತಿದು ಸೊಬಗಿನ ಸರ್ವಸ್ವದ ಭಾಗಂಗೊಂಡ ಪೂರ್ವಭಾಗಾಭೋಗಂ (ಧರ್ಮಪ್ಪ. ೭-೩೭); ತನ್ನ ನೆಳೆದೊಯ್ಯುವಾಗ ಬೆನ್ನಾಪರ ಕಾಣೆನೋ (ಪ್ರಕೀಂದ. ೦-೦೭೭-೭). ೨. ಅಂಗಸ್ಪನಾಗಿ ಬೇಳು : ಕೈಕಾಲುಱಿ ತುಂಡಿಸಿ ನೊಂದು ಬೆನ್ನಾದ ದಂಡನಾಥನ ಬಲವನು ಮಗ ಹೊಯ್ಲಳ ಕಂಡನು ಕಲಹಭೂವಿಯೊಳು (ಕುಂಡಾಂ. ೦೭-೪೦). **ಬೆನ್ನುಚಪ್ಪರಿಸು=ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸು; ಪುರಿದುಂಬಿಸು; ಬೆನ್ನು ತಟ್ಟು :** ಬೆನ್ನು ಚಪ್ಪರಿಸಿದರೆ ಬೆಳತನಕ ಬೇಸೂರು ಹಾಡಬಲ್ಲ (ಪಂಪಭಾ. ೫೯-೦೫). **ಬೆನ್ನುತಟ್ಟು=ಬೆನ್ನುಚಪ್ಪರಿಸು :** ಅನುವಾದಕಾರ್ಯ ವಿಳಂಬವಾಗದಂತೆ ಲೇಖಕರ ಬೆನ್ನು ತಟ್ಟಿದರು (ಕ್ಷಾತ್ರಕೀರ್ತಿ. XVI. ಸಂಪಾದಕೀಯ ಪುಟಗಳು); ಸಂತೋಷದಿಂದ ಓಡಿ ಹೋಗಿ ಅವನ ಬೆನ್ನು ತಟ್ಟುವಂತಾಯಿತು (ಜಾಕಥ. ೦೭೩). **ಬೆನ್ನು ತಿರುಗಿಸು=ವಿಮುಖವಾಗು :** ನೀನು ನನ್ನ ವಿವೇಕದ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಕಿವಿಗೊಡದೆ ಹೋದೆ . . . ನನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಬೆನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿದೆ (ಹೂಸಕ್ಷ. ೦೦). **ಬೆನ್ನುತೋರಿಸು=ಬೆನ್ನು ತಿರುಗಿಸು :** ಅವರು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಬೆನ್ನುತೋರಿಸದ ಕಲಿಗಳೂ, ಅಭಿಮಾನಧನರೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆ (ಧಪಪ್ರ. ೫-೬೯). **ಬೆನ್ನುತೋರು=ಬೆನ್ನುತಿರುಗಿಸು :** ಶತ್ರುವಿಗೆ ಬೆನ್ನುತೋರಲಿಲ್ಲ (ಅಪುಗೀ. ೬೯). **ಬೆನ್ನುಹಾಕು=ಹಿಂದಿರುಗು ; ಮುರಳು :** ಹರಿದಾಸರು ಜಯಶೀಲರಾಗದೆ ಬೆನ್ನುಹಾಕಿದರು (ಜಾಕಥ. ೦೯); ವಾಗ್ದೇವಿಯು ಅವನ ಪ್ರಶ್ನೆ ಪ್ರಾಗ್ಭಾರಂಗಳಿಂದು ಬೆನ್ನು ಹಾಕಿ ನಡೆವಳು (ಜಾಗೃಚ. ೦೫೦). **ಬೆನ್ನುಹಿಡಿ=ಅನುಸರಿಸು :** ಕೋತಿಗಳು ಒಂದನ್ನೊಂದು ಬೆನ್ನು ಹಿಡಿಯುತ್ತಿವೆ. ಹೊಡೆದಾಡುತ್ತಿವೆ (ಪಕ್ಷಿ. ೦).

[ದೇಶ್ ತಮಿ. ಪೆನ್, ವೆರಿನ್; ತುಳು. ಬೆರಿ; ಕೊಡ. ಬೆನ್ನೀ; ತೆಲು. ವೆನು, ವೆನ್ನು; ಕೋತ. ಕೋಲಾ. ವೆನ್; ಇರುಳು. ವೆಂಕ]

ಬೆನಕ, ಬೆನವ (ನಾ). ೧. ಗಣಪತಿ ; ವಿನಾಯಕ : "ಪೇರಂಬಃ . . . ವಿನಾಯಕಃ, ವಿಘ್ನರಾಜಃ — ಈ ೭ ಬೆನಕನ ಪೆಸರ್" (ಪಾಪಪು. ೪-೦೪); ತಾಂ ತಿರಿವ ಗೊರವಿ ಬೆನಕನುಮಂ ತಿರಿಯಿಪಳೆಂಬ ತೆಱದೆ (ಶಾಂಪ್ರ. ೬-೦೩೦); ಸಗಣಿಯ ಬೆನಕಂಗೆ ಸಂಪಗೆಯರಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸಿದರೆ ರಂಜನೆಯಲ್ಲದೆ ಆದಱ ಗಂಜಳ ಬಿಡದಣ್ಣಾ (ಪಪಕ. ೪೩). ೨. ಗುಂಡಾದ ಕಲ್ಲು ; ದಂಡಾಡುಶಿಲೆ : "ಬೆನಕ-ಗುಂಡಕಲ್ಲುಂ.ಗಣೇಶ, ಒಂದು ಸಕ್ಕರೆಯ ತಿನಿಸು" (ಜಾಪಸೋ. ೨೩); ಹೊಳೆಗಳೊಳಗಿನ ಬೆನಕಗಳು ಹ್ಯಾಗೆ ದುಂಡಾಗಿರುತ್ತವೆ ನೋಡಿರಿ (ಪುಂಬಯಾ. ೪-೦೩೦); ತೀರದ ಬೆನಕಗಳ ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಮೃಚಾಚಿ ಒರಗಿದಳು (ಅಕ್ಷ. ೬). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ ; ಜೊಕ್ಕಟವಾದಂತ ಬೆಂಡು ಬೆನಕ ಬರ್ಫಿ ತುಕ್ಕಡಿ ಕಲ್ಯಾಣಾವಿಗಳು (ಪಪೀ. ೪೬). **ಬೆನವ :** ೧. ಪಟ್ಟಿಯ ಹೂಜಿಗೆ ಬೆನವನ ಪೂಜೆಯು ಮಾಡಿ ತಿಪ್ಪೆಯೊಳಗೆ ಬಿಟ್ಟುಂತಾಯಿತ್ತು (ತಪ್ಪಕ. ೪. ೦೦೪-೫೦); ಶ್ರೀಯಂಬಕ ದೇವರ ಹೆಮ್ಮಗನಪ್ಪ ತೊಱೆಗಲು ಬೆನವಂಗೆ ಶರಣೆಂದೆ (ಸೊಪಸೋ. ೦-೩); ಮಂದಲು ನೆನೆದವೆ ಸ್ವಾಮಿ ಲಿಂಗನ ಸನುಮತ ಶಿವಗಂಗೆ ಬೆನವನ (ಜಾಕಥ. ೬). [< ಸಂ. ವಿನಾಯಕ./ ತುಳು. ಬೆನಕೆ]

ಬೆನವ 'ಬೆನಕ' ನೋ.

ಬೆನವಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕಾದೊಡೆ ಅತನ ತಮ್ಮಂ ಬೆನವದು ಸಗ್ಗಿಯಾದಂ (ಮೃಕಂ. ೦೪೨೩, ೩೩-೪: ೨೩೮ ಪಪ). [ಬೆನವ (< ಬೆನಕ) + ಅಯ್₃ (<ಅಬ್ಬು₄೭)]

ಬೆನು 'ಬೆನ್' ನೋ.

ಬೆನೆಯಿತವೂರ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಬೆಳ್ವೊಲ ವಿಷಯಾಭ್ಯನ್ತರ(ರೇ) ಬೆನೆಯಿತವೂರಂ ಅಣ್ಣಗೆಱ್ (ಇಆ. VII, ೨೫೦-೨೯; 658). [<ಸಂ. ವಿನಯಾವಿತ್ಕಪುರ]

ಬೆನ್ನಗಲ್ಲಿ, ಬೆಂಗಲ್ಲಿ (ನಾ). (ಬೇಟೆ ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ) ಬೆನ್ನಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಚೀಲ ; ಬೆನ್ನಿನ ಚೀಲ : ಪದವಿಲ್ ಕೂರಂಬುಂ ಬೆನ್ನಲ್ಲಿ ಕೆಯ್ಪೊಡೆ ಗಾಳಂ . . . ಬಡಿಕೋಲ್ಗಳೊಪ್ಪೆ ಜವದಿಂದಲ್ಕುಂದರಾ ಧೀವರರ್ (ಪಪಕಂ. ೪-೨೬). **ಬೆಂಗಲ್ಲಿ :** ಬಡಿಕೋಲು ಜಾಯಿಲಂ . . . ಬೆಂಗಲ್ಲಿ ತೊಡಕುವಲೆ. ಕಂಬು ತಿತ್ತಿಯು ಸೋರೆಯ ಬುರುಡೆಗಳು ಬಿಲ್ಲುಗೊಂಚಿಯ ಸರಳ್ಗಳ ಪಿಡಿದು . . . ಬೇಂಟೆಯಾಡುತ್ತಿರ್ದರು (ಜಾಕಥ. ೦೭-೭೭). [ಬೆನ್ + ಕಲ್ಲಿ₁]

ಬೆನ್ನಂಟು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂದೆಹೋಗು; ಹಿಂಬಾಲಿಸು ; ಬೆನ್ನು ಹತ್ತು : ಲಕ್ಷ್ಮಣದೇವಮಾಣಾತಿಯಿತ್ತು ನಾಂ ಬೆನ್ನಂಟಿ ಹರಿಣವನು (ಜಾಪಪು. ೫-೨-೭೨); ಎನ್ನಿಂ ಧಿಕ್ಕೃತೆಯಾಗಿ ತನ್ನ ಜನಮಂ ಬೆನ್ನಟಿಲಿಟ್ಟುದ್ಕುಕ್ಕೆ ಯಪ್ಪನ್ನಂ ನಿಲ್ಪೆಲಗೇ ಎನುತ್ತೆ ಗುರುಶಿಷ್ಯಂ ಕೋಪದಿಂ ಗರ್ಜಿಸಲ್ (ಜಾಕಥ. ೮೫-೦೪೦). [ಬೆನ್ನು (< ಬೆನ್) + ಅಂಟ್ಟು]

ಬೆನ್ನಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). = ಬೆನ್ನಂಟು : "ಬೆನ್ನಟ್ಟೆನಲು ತಗುಳ್ದುದಕ್ಕುಂ" (ಕಪಕಂ. ೫೭೦); ಕಣ್ಗಡೆ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿದನಂತು ನಮ್ಮ ಹರಿಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೦೩); ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಪಾರ್ಥಕುಮಾರ ಸದೆದನು ವೈರಿಮೃಗಕುಲವ (ಭಾಷ್ಯಕ್ಕ್ರೀ. ೫-೬೪). [ಬೆನ್ + ಅಟ್ಟು₂]

ಬೆನ್ನಡಗು (ನಾ). ಬೆನ್ನಿನ ಮಾಂಸ : ಮುನ್ನ ಮಧುಕೈಟಭವಾ ಹರಿ ಭಿನ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಕೊಲ್ಲಲವದಿರ ಬೆನ್ನಡಗನೇ ನೀರಲೊರಸಲಿಕಾಯ್ದು ಮೇದಿನಿಯು (ಪಂಗಕ. ೫-೩೬). [ಬೆನ್ನು (< ಬೆನ್) + ಅಡಗ್ಗು]

ಬೆನ್ನಡರು (ಕ್ರಿ). ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಹತ್ತು; ಸವಾರಿ ಮಾಡು : ಬಂದನಾಗಸ ವಾರುವದ ಬೆನ್ನಡರಿದಾ ಗಜ ವಿಧಿಯ ವಶದಿಂದ (ಕ್ಷಾತ್ರ. ೬-೦೯). [ಬೆನ್ನು (< ಬೆನ್) + ಅಡರ್ದು (< ಅಡರ್)]

ಬೆನ್ನನೆ (ಅ). ೧. ಹಿಂದುಗಡೆ; ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ : ಗಿರಿಯಂ ಬೆನ್ನನೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಗದ್ದದ್ವನಂ ಕಂಚುಕಿ ಬಂದು ಕಂಜನನುರಾಗದಿನಾ ಮನಮೋಂದ್ರ ಚಂದ್ರನಂ (ಜಾಪಪು. ೪೭); ಪೊನ್ನೆಯ ಮೊಱಿಯಿಂ ಬೆನ್ನನೆ ಸಿನ್ದಾ

ಪೂರ್ವದೆ ಕೂಡಿತ್ತು (ಇಆ. VIII, ೨೮೯-೯೦ ; 10ನೆಯ ಶತ).
೨. ಕೊಡಲೆ; ಹಿಂದೆಯೇ : ಉನ್ನತಗುರುಶ್ರೀಪಾದಮಂ ಮರ್ಚಿ ಬೆನ್ನೆ ಪೋದಂತಿರೆ ಮೂರ್ಧವೋದನರಸಂ ವ್ಯಾಮೋಹಮೀಗೆಯ್ಯದೋ (ಕರ್ನಪೋ. ೨-೪೬).

ಬೆನ್ನೆಸರ್, ಬೆನ್ನೆಸರು = ಅನುಸರಿಸು; ಹಿಂದೆಯೇ ಬರು : ವೀಣುಮಗಲ್ಲೆಯಿನ್ನೆನಗೆ ಪೇಟ್ ವೆಱತಾರೆನಗಾನೆ ನಿನ್ನನ್ನಾನುಮಗಲ್ವನೇ ಕೆಳೆಯ ಬೆನ್ನೆ ಬಂದಪೆಂ (ಪಂಚತಾ. ೦೩-೩)॥ ಮಿಂಚಿನ ಬಳ್ಳಿಯ ಮೊಲಗೂಪೋಲ್ ಬೆನ್ನೆಸೆ ಬಂದಳ್ (ಶಾಂಚರಿ. ೭-೨೮); ಬನಕೆ ಶಂಖನು ಪೋಗುತಿರೆ ಮುತ್ತಿನ ಸರವು ಹಜ್ಜೆದೊಗಲು ತಾಂ ಬೆನ್ನೆಸೆ ಬರುತ ನಿರ್ವಾಮೀಕನು ಬಿಡದಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳುತಿರಲು (ಹಾಕ್ಷಕಾ. ೫೦-೬೨).

[ಬೆನ್ + — ಅಸ್₁]

ಬೆನ್ನಲೆ (ಕ್ರಿ). ಹಿಂಭಾಗವಲ್ಲಿ ತೂಗಾಡು. — ಒಲೆ : ಬಲಿದ ಮುಂಗೈ ಹೊರಯ ಬಿರುದಿನೊಳಾಲಿವ ಘಂಟೆಯ ಬೆನ್ನಲವ ಬತ್ತಳಿಕೆಗಳಲ್ಲಿದಿತ್ತು ಜಿಲ್ಲಾಳುಭಯಸೇನೆಯಲಿ (ಶಾಂಕಾಚ. ೯-೦೦). [ಬೆನ್ನು (< ಬೆನ್) + ಅಲೆ₂]

ಬೆನ್ನಾನ್ (ಕ್ರಿ). ಬೆನ್ನಿಗೆ ಏರಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಬೆನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಹೊರು : ನಿಜವಾಗಿ ತೆರಳಬೇಕಾಯಿತಾವಡೆ ಜೀಯ ಬಿಜಮಾಡಿ ಬೆನ್ನಾಂತುಕೊಂಬ (ಸೂಪಶ. ೩೬-೩೬). [ಬೆನ್ನು (< ಬೆನ್) + ಅನ್₂]

ಬೆನ್ನಿ (ಪಾ). [ಗಣಿತ] ಎರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಬೆ, ಬೆನ್ನಿ, ಯಮ . . . ದಂಪತಿ ಇಂತಿನಿತುಂ ಏಕ್ಕೆ ಹೆಸರು" (ವ್ಯಪಾ. ೫೫-೦೨). [?]

ಬೆನ್ನಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆನ್ನಿನ ಹಿಂದೆ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡು : ತನ್ನ ಬಲಮುಂ ಬೆನ್ನಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ನಿಂದಾಗಳ್ (ಅಷಂಪ್ರ. ೦೪-೬ ಪ); ನಿನ್ನಧಿಪನ ಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಕಲಿಪುವನೊಲವಿಂ ಕನ್ನೆ ನಡಯೆಂದು ಸತಿಯಂ ಬೆನ್ನಿಕ್ಕಿ ಬಲಿಕ್ಕಮೊರ್ಮೊದಲ್ ನಡಗೊಂಡಂ (ಪಚಂ. ೯-೦೦೦). ೨. ಬೆನ್ನು ತೋರಿಸು; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು : ಓಡದರು ರಿಪುಭಟರು . . . ಬೆನ್ನಿಕ್ಕಿ ಸುರಿಯಲಕೆ (ಪಚಾಗ. ೬-೦೦-೨೦). ೩. ವಿಮುಖವಾಗು : ಭಾರತವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕರ್ನಾಟಕವಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಬೆನ್ನಿಕ್ಕದ (ಪತ್ರಕ್ಕ. ೩ ಮುಕ್ತಾ).

[ಬೆನ್ + ಇಕ್ಕು]

ಬೆನ್ನಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಆ ಕೆಯ್ಯ ಬೆನ್ನಿರ್ಕೆಯಿಲ್ಲ ಬೆನ್ನಿರ್ಕೆಯೆಂದವಂ ಶ್ವಾನ ಗಾರ್ದಭ್ಯ ಚಾಣ್ಡಾಳ[ರ] (ಏತಿ. XIX. ೫೦೯-೬; 1817); 'ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮತ್ತರ್ಕೆಯ್ಗೆ ಬೆನ್ನಿರ್ಕೆಯಿಲ್ಲವು (ಕೆತಿ. II, ೦೦-೨೦; 1080). [?]

ಬೆನ್ನೀ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆನ್ನು ತಿರುಗಿಸು ; ಬೆನ್ನು ತೋರಿಸು ; ವಿಮುಖವಾಗು : ದಿವ್ಯಪುರುಷನ ಹಸ್ತಪ್ರಸಾರಮೆಂಬ ಮುದ್ರಾಪೀಡೆಯಿಂ ಶ್ರುತ್ಯಾಭಿಭೂಷನನಾಗಿ ಬೆನ್ನಿತ್ತೋದಿದಂ (ಕಣ್ಣಾಣಾ. ೩೭-೦). ೨. ಪಲಾಯನ ಮಾಡು ; ಸೋತು ಓಡಿಯೋಗು : ನಿನ್ನ ಶಮ್ಮನ ಕೆನ್ನೆತ್ತರ ನೀರುವಲ್ಲಿ ಭಯದಿಂದಳ್ಕುತ್ತೆ ಬೆನ್ನಿತ್ತುದಂ ನೆನೆ (ಗಣಾಚು. ೬-೩೯); ಭೀಮುಂಗಂಡ ಸುಯೋಧನಪ್ರಭೃತಿಗಳ್ ಮುನ್ನಾಂತು ಬೆನ್ನಿತ್ತವೊಲ್ (ಪಂ. XI, ೫೪೮. ೫೩-೫೫; 1124 ೯); ಬೇಡರಸು ಬೆನ್ನೀಯೆ ನೆತ್ತಿಯ ಬೀಡೆ ಬರಿಯಲು ಬಿದ್ದ ಲೌಡಗೇಡಿಜಿವವರಿಜಾತುರಂಗವ ಚಪಳಗೋಮಾಯುವಲಿ (ಶಾಣ್ಮಕ. ೦೮-೦೦). [ಬೆನ್ + ಈ₂]

ಬೆನ್ನೀರ್ 'ಬಿಸನೀರ್' ನೋ.

ಬೆನ್ನೀರು 'ಬಿಸನೀರ್' ನೋ.

ಬೆನ್ನೀಹ (ನಾ). ಬೆನ್ನು ತೋರಿಸುವಿಕೆ ; ಓಟ ; ಪಲಾಯನ : "ಪೋಜ ಮಾಜಿಂದು ಬೆನ್ನೀಹಂ" (ಕಾಪ. ಪ. ಕಾ. ೩೬೨). [ಬೆನ್ + ಈಹ₂]

ಬೆನ್ನು 'ಬೆನ್' ನೋ.

ಬೆನ್ನುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಿಂಬಾಲಿಸು ; ಅನುಸರಿಸು : ಗುಡ್ಡಗೆ ಕರಯೋವಾಗ ಒಲ್ಲೆ ಅಂತೇಕನಬೇಕೆಂದು ನಾನೂ ಅವನ ಬೆನ್ನುಕಟ್ಟಿದೆ (ಪುಣಾಸ್ಮ. ೮೩). ೨. ಪಕ್ಷವಹಿಸು ; ಬೆಂಬಲವಾಗು ; ಸಮಾರ್ಥಿಸು : ಆಕೆ ಮಗನ ಬೆನ್ನುಕಟ್ಟಿದಳು (ಕ್ರಚಮಕ್ರ. ೨೪೬); ನಾನು ಯಾವಾಗಲೂ ನಿರ್ಬಲರ ಬೆನ್ನುಕಟ್ಟುತ್ತೇನೆ (ಜಂಬಾಣ್ಮಾ. ೬೪); ನೀನು ಬೆನ್ನುಕಟ್ಟುವ ಬದಿ ಯಾವುದು ? (ಜಾಬಂ. ೬೬). [ಬೆನ್ನು (<ಬೆನ್) + ಕಟ್ಟು₂]

ಬೆನು ಕೊಡು 'ಬೆಂಗೊಡು' ನೋ.

ಬೆನ್ನುಗಾವಲು 'ಬೆಂಗಾವಲ್' ನೋ.

ಬೆನ್ನುಡಬ್ಬೆ (ನಾ). ಸೀಳಿರುವ ಬಿದಿರಿನ ಮೇಲು ಭಾಗ: (೬).

[ಬೆನ್ನು (<ಬೆನ್) + ಡಬ್ಬೆ₁ (<ದಬ್ಬೆ₁)]

ಬೆನ್ನುಫಣೆ (ನಾ). ಬೆನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಏಳುವ ಕುರು : ಶ್ರೀರಂಗರಾಯರಿಗೆ ಬೆನ್ನುಫಣೆ ಎಂಬ ವ್ರಣಜಾಡ್ಯವು ಸಂಭವಿಸಿ ಬದುಕುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತೋರಿತು (ಪ್ರಣಾಸ್ಮ. ೦೫೮). [ಬೆನ್ನು (<ಬೆನ್) + ಫಣೆ₁]

ಬೆನ್ನುಬಲ 'ಬೆಂಬಲ' ನೋ.

ಬೆನ್ನುಬೀಳು 'ಬೆಂಬೀಟ್' ನೋ.

ಬೆನ್ನುಮೂಳೆ (ನಾ). ೧. ಬೆನ್ನಿನ ಎಲುಬು ; ಕಶೇರು : "ತ್ರಿಕಂ. ಪೃಷ್ಠ ವಂಶಧರೇ, ಬೆನ್ನುಮೂಳೆಗೆ ಬುಡ, ಬೆನ್ನೆಲುವಿನ ಕೆಳಗಡೆ" (ಸಿಶ್ಮಕ. ೦೧೦). ೨. (ಅಲಂ) ಆಧಾರ : ಹಳ್ಳಿಗಳೇ ಬೆನ್ನುಮೂಳೆಯಾದ ನಮ್ಮ ರಾಷ್ಟ್ರವು ಪ್ರಗತಿಯಾಗಬೇಕಾದರೆ ಮೊದಲು ಹಳ್ಳಿಗಳು ಪ್ರಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದ ಬೇಕಲ್ಲವೇ? (ಶಪ್ರಚಾ. ೧೦). [ಬೆನ್ನು (<ಬೆನ್) + ಮೂಳೆ₁]

ಬೆನ್ನುರಿ, ಬೆಚ್ಚುರಿ (ನಾ). ಅತಿ ಬಿಸಿಯಾದ ಉರಿ : ಬೆನ್ನುರಿ, ಬೆಚ್ಚುರಿ (ಕಣ್ಣಾಶು. ೩೫೩ ಕ್ರಯೋ). **ಬೆಚ್ಚುರಿ** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಬೆಂ₃ (< ಬಿಸು) ಉರಿ₂]

ಬೆನ್ನುಹಂಚು (ನಾ). ಧಾವಣಿಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೋರಲು ಹಾಕುವ ಹಂಚು : ಸೂರಿಗೆ ಬೆನ್ನುಹಂಚು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಬೆನ್ನು (<ಬೆನ್) + ಹಂಚು₃ (<ಪೆಂಚು₂)]

ಬೆನ್ನುಹತ್ತು 'ಬೆಂಬತ್ತು' ನೋ.

ಬೆನ್ನುಹುಣ್ಣು (ನಾ). = ಬೆನ್ನುಫಣೆ : ಶಿರಮಾಲೆಗೆ, ಬೆನ್ನುಹುಣ್ಣಿಗೆ, ಲೊಳ್ಳಿಯ ಹುಣ್ಣಿಗೆ, ದಂತಬೇನೆಗೆ—ಪಚ್ಚೆತುತ್ತ, ಪಾಪಾಳ, ಏರಿಬಿತ್ತೆ, ನಿರ್ವಿಷವತ್ಸನಾಳಿ . . . ಮಂಗುವುದು (ಪಪ್ಪ. ೦೮೨).

[ಬೆನ್ನು (<ಬೆನ್) + ಹುಣ್ಣು (<ಪುಣ್)]

ಬೆನ್ನುಹುರಿ (ನಾ). ಬೆನ್ನುಮೂಳೆಯ ನಡುತ್ತ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಹುರಿಯಂತಹ ರಚನೆ : ಈ ಆಟದಿಂದ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕಪ್ಪೆಬ್ಬೆ, ಯಕೃತ್ತು, ಬೆನ್ನುಹುರಿ ಮೊದಲಾದ ಅಂಗಗಳಿಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ವ್ಯಾಯಾಮ ದೊರೆಯುವುದು (ಶಪ್ರಚಾ. ೩೯); ಅಂಗಿ ತೆಗೆಯಲು ಕೈ ಮೇಲೆ ಚಾಚುವಾಗ ಬೆನ್ನುಹುರಿಯಲ್ಲಿ ನೋವಾಯಿತು (ಪತ್ರಕ್ಕ. ೧೦).

[ಬೆನ್ನು (< ಬೆನ್) + ಹುರಿ₃ (<ಪುರಿ₂)]

ಬೆನ್ನೆತ್ತು (ನಾ). ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ನೊಗವನ್ನು ಹೊತ್ತು, ಉಳಲು ಸಿದ್ಧವಾದ ಎತ್ತು : ಕಜಿವ ಹಸುವ ಉಳುವ ಬೆನ್ನೆತ್ತ ಮೊಲೆವುಂಟ ಕಜಿವ ಕುಜಿಪಸಜ್ಜಿಯದೆ ಕಾಯಬಹುದೆ (ಕುಜಾಣಾ. ೩-೩).

[ಬೆನ್ನು (<ಬೆನ್) + ಎತ್ತು₂ (<ಎಟ್ಟು₂)]

ಬೆನ್ನೆಲುಬು 'ಬೆನ್ನೆಲುವು' ನೋ.

ಬೆನ್ನೆಲುವು, ಬೆನ್ನೆಲುಬು (ನಾ). ೧. = ಬೆನ್ನುಮೂಳೆ ೧ : "ಕಶೇರುಕಾ —ಪೃಷ್ಠಾಸ್ಥಿ, ಬೆನ್ನೆಲುವಿನ ಹೆಸರು" (ಸಿಶ್ಮಕ. ೦೬೯); ಬದಿ ಮುಂದಲೆ ಎಡಿದು ಬಾಗಿಸಿ ಕೊದ್ದುನಾತವ ಕೊರಳನೆತ್ತದಲಿ ಹೂಯ್ದು ಮುರಿದನು ಬರಿಯಲವ್ವಳಿಸದನು ಬೆನ್ನೆಲುವ (ಶಾಣ್ಮಕ್ರಿಕ. ೦೯-೨). **ಬೆನ್ನೆಲುಬು** : ೨.

=ಬೆನ್ನುಮೂಳೆ ೨ : ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ಪರ್ಧೆಯು ಬೆಳೆದು ಬಂದು ರಾಜಕೀಯ ಚಳವಳಿಯ ಬೆನ್ನೆಲುಬಾಗಿ ಬಲಿಯಿತು (ಪ್ರಾಣಿ. ೧೪). [ಬೆನ್ನು (< ಬೆನ್) + ಎಲುವೆ (<ಎಲ್ಲು)]

ಬೆನ್ನೇರು 'ಬೆನ್ನೇಱು' ನೋ.

ಬೆನ್ನೇಱು, ಬೆನ್ನೇರು (ಕ್ರ). ೧. ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಹತ್ತು : ಬೆನ್ನೇಱಿದ ಮಗುವಿನಂತೆ (ಕರ್ನಾಕ್ಯ. ೬-೦೫೬ ಅತಿಶ್ಲೋ.); ಭೃಂಗಕುಂತಲವನು ಬಾಗಿಸಿ ನಿಖಿಲಗೋಪಾಂಗನೆಯರು ಜಡವೇಣಿಯ ಶುಂಗಸ್ಪರ್ಶವ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆಯು ಕಾವ ಭುಜಂಗನಪೊಲು ಬೆನ್ನೇಱಿದುವು (ಕೋಚಕ. ೦೯-೧೨). **ಬೆನ್ನೇರು** : ೨. ಅನುಸರಿಸು ; ಹಿಂಬಾಲಿಸು : ಭೃಂಗದ ಬೆನ್ನೇರಿ ಬಂತು ಕಲ್ಪನಾವಿಲಾಸಾ (ಜಾಕಥಿ. ೪೯-೦); ಸೊಗದ ವಿನಾಸಯ ಸರಿಯ. ಮಿಗೆ ಮಾನದೈ ಸರಿಯ ಬಗಮ. ಬೆನ್ನೇರಿ. ಮೃಗೊತ್ತಿ. ಸೊಗ ವಿಹಾರಿ . . . ವೆಗುತಲಿದೆ (೪೨೨. ೪೨-೬). ೩. (ಅಲಂ) ಅಧಿಕಾರ ಸ್ಥಾಪಿಸು : ಹೀಗೆಯೇ ಸಲುಗೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಈ ಪಾದ್ರಿಯ ಮಗ ಬೆನ್ನೇರಿಯಾನು (ಕ್ರಕಥಾ. ೨೫).

[ಬೆನ್ನು (< ಬೆನ್) + ಏಱು (< ಏಱ್)]

ಬೆನ್ನೊಡು, ಬೆಬ್ಬೊಡು (ನಾ). ಬಿಸಿಯಾದ ಹೆಂಚು ; ಕಾದ ಓಡು. —ಕಾವಲಿ : ಬೆನ್ನೋಡು, ಬೆಬ್ಬೋಡು (ಕಣ್ಣಕ. ೩೪೩ ಕ್ರಿಯೋ). **ಬೆಬ್ಬೋಡು** : ಬೆಚ್ಚಡಿ. ಬೆಬ್ಬೋಡು (ಶಾಖಾಸೂ. ೦೪೩ ಟೀಕಾ).

[ಬೆಂ (< ಬಿಸಿದು) + ಓಡು]

ಬೆಪ್ಪೋದು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಪುಲ್ಕಟಿನಾಡುಸಾಸಿರಮುಂ ಬೆಪ್ಪೋದು ಸಾಸಿರಮು (ಎಕ. X, ಕೃಷ್ಣಾ. ೩೬-೬ ; ೧೧೦). [?]

ಬೆಪ್ಪ 'ಬೆಳ್ಪ' ನೋ.

ಬೆಪ್ಪಟ್ಟ (ನಾ). ಒಂದಂ ಊರಿನ ಹೆಸರು : P ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಈಗಿನ ಬ್ಯಾಹಟ್ಟಿ : ಬೆಪ್ಪಟ್ಟನುಮ ಗ್ರಾಮೇ (ಅ. IX, ೨೦೯-೬೦ ; ೭೬೦). [? + ಪಟ್ಟಿ೨]

ಬೆಪ್ಪತಕ್ಕಡಿ 'ಬೆಪ್ಪುತಕ್ಕಡಿ' ನೋ.

ಬೆಪ್ಪನೆ (ಅ). ಸುಮ್ಮನೆ ; ತೆಪ್ಪಗೆ : ರಂಗನು ಬೆಚಿಗಾಗಿ ಬೆಪ್ಪನೆ ಕುಳಿತನು (ರಾಸಾ. ೯). [ಬೆಪ್ಪು (< ಬೆಳ್ಪು೨) + –ಅನೆ೨]

ಬೆಪ್ಪಳ 'ಬೆಳ್ಪಳ' ನೋ.

ಬೆಪ್ಪಳಿಸು 'ಬೆಳ್ಪಳಿಸು' ನೋ.

ಬೆಪ್ಪಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಬೆಪ್ಪಾಲೆ. ಕುಡ. ಕೊಡ್ಪಿಗೆ. ಪಾಲೆ ಕೊಡಮುರ್ಕ್ (ಕ್ಯಕಿನಿ. ೭೮-೦೬೦೩) ; ಮರಗಳು : ಹೆಸವ . . . ಬೆಲ್ಲು, ಹೂಪರಸಿ. ಬೆಪ್ಪಾಲೆ. ಹಾಲೆ (ಶಕ್ಯುಹು. ೨೩೬). [?]

ಬೆಪ್ಪಿ (ನಾ). ದಡ್ಡ ; ತಿಳಿಗೇಡಿಯಾದವಳು : ನೋಡಾಕೆ ಬೆಪ್ಪಿ ಇದ್ದಾಗೆ ಇದ್ದೀಯ! ಏನು ಜಾಣಮಾತು ಕಲ್ತು ಬಿಟ್ಟೀಯೆ ನೀನು ? (ಪ್ರಚಂ. ೨೬೨). [ಬೆಪ್ಪು (< ಬೆಳ್ಪು) + – ಇ೨]

ಬೆಪ್ಪು 'ಬೆಳ್ಪು೨' ನೋ.

ಬೆಪ್ಪುತಕ್ಕಡಿ, ಬೆಪ್ಪತಕ್ಕಡಿ (ನಾ). ಮಂಕ ; ದಡ್ಡ ; ತಿಳಿಗೇಡಿ : P ಪ್ಯಕ್ತಿ. ವಸ್ತು ಮಾಂತಾದುವುಗಳ ಬೆಲೆಯನ್ನು ತೂಗಿ ನೋಡುವ ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದವನು : ಅವನೊಬ್ಬ ಬೆಪ್ಪುತಕ್ಕಡಿ (ಕ್ಷತ್ರು. ೬೩೨) ; ಪರಮಾಯಿಲ್ಲ. ಅಣ್ಣ ಏನೋ ಬೆಪ್ಪುತಕ್ಕಡಿ ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದೆ (ಚಾಕ್ಕಿ. ೧೩೦) ; ನಾನೇ ಕಪ್ಪುತಪ್ಪು ಊಹಿಸಿ ಬೆಪ್ಪುತಕ್ಕಡಿಯಾಗಿ ಬಾಳಿದೆ (ಜಾಪ. ೬೯). **ಬೆಪ್ಪತಕ್ಕಡಿ** : ನಿಧಾನವೆಂದು ಹೇಳುವೆಯಾ ? ಬೆಪ್ಪತಕ್ಕಡಿ. ಈಗಲೇ ಸಮಾಯ (ಪ್ರಚಾಣಿ. ೦೩೦).

[ಬೆಪ್ಪು (< ಬೆಳ್ಪು೨) + ತಕ್ಕಡಿ೨]

ಬೆಪ್ಪುತನ (ನಾ). ದಡ್ಡತನ ; ತಿಳಿಗೇಡಿತನ ; ಪೆದ್ದತ್ತ : ಮೈಸೂರು ರಾಜರ ಬೀಷಾವರೂ . . . ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೂ ಬೆಪ್ಪುತನ (ಪ್ರಬಾಸ್ಫೂ. ೨೦೦). ಇಳವರಸನ ಮುಂಬಿನ ನಗೆ ಮಾಯವಾಗಿ ಬೆಪ್ಪುತನ ಮೂಡಿತು (ಪ್ರಚಂಕೂ. ೩೦೦).

[ಬೆಪ್ಪು (< ಬೆಳ್ಪು೨) + – ತನ]

ಬೆಬಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಕಂಡೂಮೇಷಿ—ಬೆಬಡೆ, ಮಂ(ಜಿ)ಷ್ಠೆ" (೬೪೧. ೫೪) ; ರಾಮಂಜಿ . . . ಬೆಬಡೆಬೀಜ. ಮರದರಿಸಿನ. ಇವ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ೮ ತೂಕ. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ಹಾಲಲ್ಲಿ ಅರೆದು . . . ಮಂಡೆ ಗೊತ್ತಲು ಅಥವಾ ಕಟ್ಟಾ ವಾತಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮದಿಂದಾದ ಮಂಡೆಶೂಲೆ ಯೆಲ್ಲಾ ಮಾಣ್ಸುಂ (೨೮೫. ೭೪). [?]

ಬೆಬ್ಬಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : "ಜೀವಂಜೀವ—ನೌಲುರಕ್ಕೀ. ಬೆಬ್ಬಕ್ಕಿ" (೬೫೩. ೦೬೭). [? + ಹಕ್ಕಿ]

ಬೆಬ್ಬನೆ (ಅ). ಅತಿಯಾಗಿ ; ಬಹಳವಾಗಿ : ಅವರಿವರನ್ನದೆ ಚರಣಕ್ಕೆಱಗಲು ಅಯ್ಯನವೇಱಿ ಬೆಬ್ಬನೆ ಬೆಜ್ಜವೆ ನಾನು (೫೫೮. ೫೫೩) ; ಬೆಬ್ಬನೆ ಬೆಜ್ಜಿತು ಬೆಬ್ಬವೆ ಬೀಗಿ ಅಹಂಕಾರಭರಿತನಾಗಿಬ್ಬವನ ಮನೆಯ ಲಿಂಗಸುಮತರು ಹೊಗರು (ಕೇವಾದ. ೪೯-೩೦). 'ಬೆಬ್ಬನೆ' ಪರಾ. [? + –ಅನೆ೨]

ಬೆಬ್ಬರ (ನಾ). ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ ; ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತಿ : ಕಾವುರಾನನು ಆಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಬೆಬ್ಬರದಲ್ಲಿದ್ದ ಪುಮಾಯನನ ಪಾಳಯದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದನು (ಕೋಣದ. ೩೭). ಬೆಬ್ಬರ ಬೀಳು=ಬೆಚ್ಚಿ ಬೀಳು; ಮೆಟ್ಟಿ ಬೀಳು: ಶಲ್ಲಣೆಸು: ಕಮಂಡಿಯವನು ರವಪ್ಪು ತೂಕಡಿಸಿ ಬೆಬ್ಬರಬಿದ್ದು ದಿಕ್ಕುಗಳು ನೋಡುತ್ತಾನೆ (ಶಕಾಮಂ. IV, ೧೩) ; ಅಭಮಲನು ದೂರ ನಿಂತು ಬೆಬ್ಬಳುಗೊಂಡು ಬೆಬ್ಬರಬಿದ್ದಿದ್ದ ಸೈನಿಕರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ . . . ಹೇಳಿದನು (ಕೋಚಿಸಾ. ೦೪). 'ಬೆಳ್ಪಳ' ಪರಾ.

ಬೆಬ್ಬರಬೆಸೆ (ಕ್ರ). ಬಹಳವಾದ ಅಪಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಮಾನಕಪಾಯಮೆಂಬುದು ತಮ್ಮಿಂದಗ್ಗಳವಿಲ್ಲೆಂದು ಬೆಬ್ಬರಬೆಸೆದಿರ್ಪ(ಪಿರ್ದ)ರಿದೇನಾಶ್ಚರ್ಯಮೋ (ಜಾಪ್ರಸಂ. ೦೮೫-೨೬ ಪ). [ಬೆಬ್ಬರ ? + ಬೆಸೆ೨]

ಬೆಬ್ಬರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೆವರು ; ಗಾಬರಿಯಾಗು : ಕುಂಗಳನ್ನು ಸದುಮಿದವು ದೇತರ ಬರುಮ ಮುದಕೇಸರಿಗೆ ಯಾ.ಬೆಬ್ಬರಿಪ ದನುಜರ ಕೊಂದಡಹಿಯದು ವೇನು (ಜಪಂಕಾ. ೬-೨೦-೨೯) ; ಬೆರೆದಂತೆ ಮೃಮುರಿವ ಬೆಬ್ಬರಿಸಿ ಪಲ್ಗರಿವ ಮರದಂತಿರುವನೊಮ್ಮೆ (ಪಂಕಾಣಿ. ೨-೪೫-೨೬). 'ಬೆಳ್ಪಳಿಸು' ಪರಾ.

[ಬೆಬ್ಬರ + – ಇಸು೨ / ತೆಲು. ಬೆಬ್ಬರಿಲ್ಲು]

ಬೆಬ್ಬಳ 'ಬೆಳ್ಪಳ' ನೋ.

ಬೆಬ್ಬಳಂಗೊಳ್, ಬೆಬ್ಬಳಗೊಳ್, ಬೆಬ್ಬಳಗೊಳು, ಬೆಬ್ಬಳಿಗೊಳ್, ಬೆಬ್ಬಳುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಯದಿಂದ ಅಸ್ಥಿರವಾಗು.—ಚಂಚಲವಾಗು ; ಅಧೀರವಾಗು : ಇಂತು ಬೆಬ್ಬಳಂಗೊಂಡು ನಾವೆಲ್ಲರುಂ . . . ಇವರಂ ಗೆಲ್ವುದೆಮಗಸಾಧ್ಯಮೆಂದೆನಿಸಿ ನಿಲ್ಲದೆ (ಕುಡಾಪ. ೩-೧೦ ಪ). **ಬೆಬ್ಬಳಗೊಳ್** : ೧. ಕಂಡವರು ಬೆಜ್ಜಗಾಗಿ ಬೆಬ್ಬಳಗೊಂಡು ನೋಡುತಲಿರ್ದರು (ಕ್ರಕೋಲ. ೨೨-೩೦). **ಬೆಬ್ಬಳಗೊಳು** : ೧. ಅಬ್ಬರಿಸಿ ಬೊಬ್ಬೆಯಂ ಕೊಟ್ಟೆಬ್ಬಿಸಿದೊಡ ಶಾಪಮಿಗುಮಿತನೆನುತ್ತಂ ಬೆಬ್ಳ[ಬ್ಬಳ]ಗೊಳುತುಂ ಬ್ರಹ್ಮನಬ್ಬಿ ಸಲನುಮಾನಮಂ ಮನಸ್ಸಿಂ ಬಗೆದರ್ (ಕರ್ಣಕ. ೩-೬೯). **ಬೆಬ್ಬಳಗೊಳ್** : ೨. ಭ್ರಮೆ ಹೊಂದು : ಪತಿಯೊಲಿಯೆ ಉಬ್ಬರಿಸದೆ ಕದುವುಬ್ಬಿನೊಳಾಡದೆ ಬೆಬ್ಬಳಗೊಳ್[ಬ್ಬಳಂ]ದೆಳೇ ನಾಧ್ವಿ (೩೫೫. ೦೦-೬೩). **ಬೆಬ್ಬಳುಗೊಳ್ಳು** : ೧. ಅಭಮಲನು ದೂರ ನಿಂತು ಬೆಬ್ಬಳುಗೊಂಡು ಬೆಬ್ಬರಬಿದ್ದಿದ್ದ ಸೈನಿಕರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ . . . ಹೇಳಿದನು (ಕೋಚಿಸಾ. ೦೪).

[ಬೆಬ್ಬಳ (<ಬೆಳ್ಪಳ) + ಕೊಳ್೨]

ಬೆಬ್ಬಳಂಬೋಗು 'ಬೆಳ್ಪಳಂಬೋಗು' ನೋ.

ಬೆಬ್ಬಳಗೊಳ್ 'ಬೆಬ್ಬಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೆಬ್ಬಳಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಭಯಪಡಿಸು ; ಅಂಜಿಸು : ಬೊಬ್ಬೆಯಬ್ಬರ ದಿಕ್ಪಾಲಕರನು ಮಿಗೆ ಬೆಬ್ಬಳ [ಜಾಣಾ. ಬೊಬ್ಬೆ]ಗೊಳಿಸಿ ದಾನವ ಕೊಬ್ಬಿದ ಬಲವೆಯ್ದಂದು ಮುತ್ತಿತು ರಾಮನೊಬ್ಬನನಾ ಕಳದೊಳಗೆ (ಶಾಂಜಾಣಾ. ೧೩-೧೩). [ಬೆಬ್ಬಳಗೊಳ್ (<ಬೆಬ್ಬಳಗೊಳ್) + ಪ್ರಸ್ಯ]

ಬೆಬ್ಬಳಗೊಳು 'ಬೆಬ್ಬಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೆಬ್ಬಳವಾತು (ನಾ). ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ ಹಿಡಿಸುವ ಮಾತು : ನಾಮಿ ಸ್ಬುವ ಕಾಱುನ ಬೆಬ್ಬಳವಾತಿಂಗೆ ಬೆಕ್ಕಸವದದೇತರ್ಕಾಮೆಕ್ಕತಳಂಗೊಂಬುದು (ಕಸಾ. ೬-೬೭ ಪ). [ಬೆಬ್ಬಳ (<ಬೆಳ್ಪಳ್) + ಮಾತು]

ಬೆಬ್ಬಳವೋಗು 'ಬೆಳ್ಪಳಂಬೋಗು' ನೋ.

ಬೆಬ್ಬಳಿ 'ಬೆಳ್ಪಳ' ನೋ.

ಬೆಬ್ಬಳಿಗ (ನಾ). ಹೆದರಿದವನು; ಭಯಪಟ್ಟವನು : 'ಬೆಬ್ಬಳಿಗಿತಿ' ಪರಾ.

[ಬೆಬ್ಬಳಿ (<ಬೆಳ್ಪಳ) + ಗ]

ಬೆಬ್ಬಳಿಗಿತಿ (ನಾ). ಹೆದರಿದವಳು ; ಗಾಬರಿಗೊಂಡವಳು : ಅವನಿಗೆ ಕಣ್ಣೆತ್ತರೂ ಆರದ ಬೆಬ್ಬಳಿಗಿತಿಯಾಗಿ, ಅಂತಹ ಸುಸಮಾದುವನ್ನು ಹಾಳೇರಿಸಿ ವ್ಯರ್ಥವಾಡಿ ಕಳೆದೆ ! (ಹುಕ್ಕ. ೫೬-೦೪).

[ಬೆಬ್ಬಳಿಗ + ಗಿತಿ (<ಗಿತ್ತಿ)]

ಬೆಬ್ಬಳಿಗೊಳ್ 'ಬೆಬ್ಬಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೆಬ್ಬಳಿತ (ನಾ). ಅಧೀರನಾದವನು : ಒಬ್ಬಳಂ ತಲೆಯಡರ್ದೊಬ್ಬಳಂ ತೊಡೆಯಡರ್ದು ಕೊಬ್ಬುತ್ಪಲಹರೆ ಯಿನ್ನೊಬ್ಬಳಂ ಪಡಪಡಿಸಿಯೆಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕೊಬೆಯೆನಲು ಬೆಬ್ಬಳಿತನಾಗಿ ನಿಸಗೊಂದು ಲಂಚವನೀವೆ ತುಬ್ಬಿಸದಿರೀ ಮಾತ ಭಕ್ತರೊಳಗಃದನುತೆ (ಕ್ರಶಾಪು. ೪-೧೩).

[ಬೆಬ್ಬಳಿ (<ಬೆಳ್ಪಳ) + ತ]

ಬೆಬ್ಬಳಿಯೋಗು 'ಬೆಳ್ಪಳಂಬೋಗು' ನೋ.

ಬೆಬ್ಬಳವೋಗು 'ಬೆಳ್ಪಳಂಬೋಗು' ನೋ.

ಬೆಬ್ಬಳಿಸು 'ಬೆಳ್ಪಳಿಸು' ನೋ.

ಬೆಬ್ಬಳು 'ಬೆಳ್ಪಳ' ನೋ.

ಬೆಬ್ಬಳುಗೊಳ್ಳು 'ಬೆಬ್ಬಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೆಬ್ಬಳೆ 'ಬೆಳ್ಪಳ' ನೋ.

ಬೆಬ್ಬಳೆಯೋಗು 'ಬೆಳ್ಪಳಂಬೋಗು' ನೋ.

ಬೆಬ್ಬಳೆವೋಗು 'ಬೆಳ್ಪಳಂಬೋಗು' ನೋ.

ಬೆಬ್ಬಳೆವೋಗು 'ಬೆಳ್ಪಳಂಬೋಗು' ನೋ.

ಬೆಮರ್$_1$, **ಬೆಮರು**$_1$, **ಬೆವರು**$_1$, **ಬೆವೆ** (ಕ್ರಿ). ಬೆಮರ್ತು, ಬೆವತು, ಬೆವರ್ತು (ಭೂತಕೃ). ೧. ಚರ್ಮರಂಧ್ರಗಳಿಂದ ಘರ್ಮಜಲ ಹೊರಹೊಮ್ಮು; ಸ್ವೇದಗೊಳ್ಳು : "ಬೆಮರ್—ಸ್ವೇದಭಾವೇ" (ಹುಡಾ); ಮಂದರಿಯಂ ಪಾವಡರ್ದಂತಮ್ಮವೆ ಬೆಮರುತ್ತುವಿರ್ದ ಕರ್ಣಾಂದುರ್ಯೋಧನಂ ಕಂಡು (ಕಂಪಾ. ೨-೬೨ ಪ); ಆ ರಮಮಂ ನಿರ್ಜತಕಂಜೀರವರಮಮಂ ನಿರಸ್ತಘನರವಮಂ ಕೋವಾರುಣೇತ್ರಂ ಕೇಳ್ದಾ ನಿರೂಳಗಿರ್ದುಂ ಬೆಮರ್ತನುರಗಪತಾಕಂ (ಗಣಾಮು. ೬-೨೨). ೨. ಭಯಪಡು; ಹೆದರು : "ಸಿಡದಂ . . . ಬಳ್ಕಿದನೆಂದಡೆವಿಡದೆಯೆ ಬೆಮರ್ತನೆಸಲ್ಕೊಡ ನೆಯೆ ಭಯಭರಿತನಕ್ಕುಂ" (ಕಬೀ. ೦೦೯). **ಬೆಮರು**$_1$: ೧. ಮೊಗ ಬೆಮರೆ ಕೀಶುತಂ ವರಿತಂದು (ಶಪ. ೬-೬೩); ಗಾಳಿ ಬೆಮರುವುದುಂಬೆ (ಕಾಪ್ರಬೆಳ್ಳಿ. ೪-೪೦); ಬೆಮರುವಂಗ ಕಡುಗೆಂಪು ಪರಿದು ರಾಜಿಸುವಧರಗಳ ಸುರತಾಂತಶ್ರಮದಿಂದಪರಿವರ್ವು ಮಿಜಿರು (ಕಂಪಾ. ೦೦-೫೦); ಜಲದ ಒಳಗಿನ ಕಲ್ಲು ಸರಿ ಬೆಮರೆಬಲ್ಲುದೆ (ಷಡ್ಪ. ೦೬೦). **ಬೆವರು**$_1$: ೧. ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಬೆವರುತ್ಸಂ ಆನಂದಜಳಮಂ ಸೂಸುತಂ . . . ಸಂಗನ ಬಸವಂ ಶರಣರ ಸಮಾಪಕದಿರ್ದಂದು ಹರುಷದಿಂ ಪರಮಸಂಭ್ರಿಯಾಗಿರ್ದಂ (ಬಸ. ೬-೦೦೨); ಬೆವತುವು ದಿವ್ಯಲಿಂಗಗಳಳುಕಿ ಪರ್ವತದಂತೆ ಬಿದ್ದುದು ಪೀಠ ಹೊಗೆ ಮೆಸಗಿ (ಕಾಶಿಖ. ೦೯-೩); ಉರಿಯುವ ಸುಡುಬಿಸಿಲಿಗೆ ಬೆವರುತ್ತ ನಡೆದೆ (ಷಡಕ್ಷಂ. ೭). **ಬೆವೆ** : ೧. ಅಂಗೈ ಆಗಾಲುಗಳು ಬೆವೆಯುವುದು ಅಂದರೆ ಹಸಿಯಾಗುವುದು (ದ್ರಿಕ್ಷಣ. ೨೩).

ಬೆವತು ಹೋಗು = ೧. ಹೆದರಿಕೆ, ಅವಮಾನಗಳಿಂದ ಬೆವತು ಕೊಳ್ಳು. ೨. (ಬೆವರುವುದರಿಂದ) ಆಯಾಸ ಪೊಂದು: ಬಿಸಿಲ ರುಳ್ಳಕ್ಕೆ ಮಗು ಬೆವತು ಹೋಗಿದೆ (ಕಸಾ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ವೆಮರ್, ವೇರ್, ವಿಯರ್ ; ಮಲ. ವಿಯರ್ ; ತುಳು. ಬೆಗರು, ಬೆಗಪು; ಕೊಡ. ಬೆವರ್]

ಬೆಮರ್$_2$, **ಬೆಮರು**$_2$, **ಬೆವರ್, ಬೆವರು**$_2$ (ನಾ). ಸ್ವೇದಜಲ; ಘರ್ಮ : ಸುರಿಯೆ ಬೆಮರ್ ಕುರುಳ್ವಿಡದು ಮುತ್ತುಗಳಂ ಮಱೆದುಂದಿ ಕಾಣುವಂತಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೬೦); ಬೆಮರಿಂ ಮುಟುಗಿದಪೇ ಸಂಭ್ರಮದಿಂ (ಶಾಡಂಶಾ. ೩೭); ಕೆದಱಿದಳಕಪಕ್ಕಾದುವ ಬೆಮರ್ (ಹಚಾ. ೯-೨೯). **ಬೆಮರು**$_2$: ಮೈಯೆಲ್ಲಿ ಸುರಿವ ಬೆಮರಿನ ಚರಣದೆಡಹುಗಳೊತ್ಕಲ್ಲುಗಳ (ಶಾಪ್ರಾ. ೬೦೨. ೪-೦೨); ಪಣೆಯೊಳಂದಿಸೆ ಬೆಮರಾತನ ರೌದ್ರಕ ಮಣಿದಳಾಕಿದ ಗುರುನಾಥ (ಪಡಂಗಾ. ೬-೩೦). **ಬೆವರ್** : ಅಂತು ನೋಡಿ ಬೆವರೊಳ್ ಮುಟುಂಗಿ ಸಡುಗುತ್ಸಂ (ಶಾಡಂಶಾ. ೨೪೮). **ಬೆವರು**$_2$: ಬರವಾದರೆ ಹರನ ವದನಕೆ ಬೆವರ ತಡೆನು (ಶಾಪ್ರಾಕ್ರಿ. ೪-೩೬); ಮೈ ಮೇಲೆ ಹೊಲಸು ಇದ್ದರೆ ಅದು ರೋಮರಂಧ್ರಗಳ ಬಾಯಿಗೆ ಕೂತು ಬೆವರಿಗೆ ಅಡ್ಡಿಮಾಡುತ್ತದೆ (ತುಂಶಾಪ್ರ. ೪-೫೪); ನಿಮ್ಮ ಕೆನ್ನೆಯ ಬೆಸರ ಒರಸಾಳೆ (ಜಾತಪ. ೦೨೬).

ಬೆವರಾಡು = ಬೆವರು ಬರು ; ಸ್ವೇದಗೊಳ್ಳು ; ತ್ರಿಥೋಜದಲ್ಲಿ ನಾವಮನ ನಾಡಿ ಅತಿಶೈತ್ಯವಾಗಿ ತುಪ್ಪವ ತೊಡೆದ ಹಾಗೆ ಸಯವಾಗಿ ಬಂಕೆ ಬೆವರಾಡುವದು (ಕ್ಷಕ್ಷಣ. ೬. ೩). **ಬೆವರಿಳಿಸು** = ೧. ಕಷ್ಟಪಡು; ಶ್ರಮವಹಿಸು : ಬೆವರಿಳಿಸಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಹಣ ಕೈಗೆ ಹತ್ತುತ್ತದೆ (ಜಾಪ್ರ). ೨. (ಆಲಂ) ಅವಮಾನ ಮಾಡು; ತೇದೋವಧೆಗೊಳಿಸು : ಮನೆಗೆ ಬಂದ ಅವನನ್ನು ಬೆವರಿಳಿಸಿ ಕಳಿಸಿದರು (ಜಾಪ್ರ). **ಬೆವರುಸುರಿಸು** = ೧. ವೈಯಿಂದ ಬೆವರು ಇಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು. ೨. ಕಷ್ಟಪಡು ; ಶ್ರಮಿಸು : ಬೆವರುಸುರಿಸಿ ತಂದ ಅನ್ನ (ಜಾಪೂರಾ. ೦೦). **ಬೆವರೂರು** = ಬೆವರಿನಿಂದ ನೆನೆ, — ಒದ್ದೆಯಾಗು : ಬಟ್ಟೆಬರಗಳೂ ಜೊರೆಯಾದುವು; ಬೆವರೂರಿತು, ವಾಮ್ಯಗಳು ಬೆನ್ನೇರಿದುವು (ಕಾಂಖಿ. ೦೩ ಕಾಖಾಖಿ). **ಬೆವರೊಡೆ** = ಬೆವರೂರು : ರಾಮಪ್ಪನ ಮುಖ ಬೆವರೊಡೆಯಿತು (ಚ್ಕಾಣಾ. ೫೦); ಮೈತುಂಬ ಬೆವರೊಡೆದುಹೋಯ್ತು (ಚಿಕ್ಕಳ. ೨೧೭).

[< ಬೆಮರ್$_1$. / ತಮಿ. ವೆಯರ್, ವೇರ್, ವಿಯರ್ ; ಮಲ. ವಿಯರ್ಪ್ಪು, ವೇರ್; ತುಳು. ಬೆವರ್, ಬೆಗರ್ ; ಕೊಡ. ಬೆವರಿ]

ಬೆಮರಾನ್ (ಕ್ರಿ). ಬೆವರನ್ನು ಹೊಂದು : ಮಳಲೊಟ್ಟಿಲನೇಱೆ ಪಾಱುಗುಪ್ಪೆಯುನಾಡಿ ಬಳಲ್ದವಯವ ಬೆಮರಾಂತು ಕೆಳದಿಯ ಕೈದುಟ್ಟಲು ಸಾಮ್ಯಂಗಳ ತಳೆದುವನೇಕ ಪ್ರಸ್ತೋಗಳು (ಪ್ರಾಚಿಪ. ೪-೩೬).

[ಬೆಮರು$_2$ (<ಬೆಮರ್$_2$)+ಆನ್$_1$]

ಬೆಮರಿಡು, ಬೆವರಿಡು (ಕ್ರಿ). =ಬೆವರ್$_1$ ೧ : ಮೋಜಿಗಳು ಬೆವರಿಡುತ ಹೊಯ್ದಂ ತೋಱುತ (ಜಾಪ್ರ, ೩೨-೦೩); ಜಲಜಮುಖಿ ಬೆವರಿಡಲು ಕೊರಳಿನ ಲಲಿತ ಮುಕ್ತಾಹಾರವಲ್ಲಾಡಲು ಸೊಗನಳೆವಡಿಸಿ ನಿಂದಳು ಬಳಲಿ ಬಸುಸುಯ್ದು (ಜಪ್ರ. ೨-೬೯). **ಬೆವರಿಡು** : ಆ ಮಾತು ಕೇಳಿ ನಿನಗೆ ಬೆವರಿಟ್ಟಿತು (ಜಾಪ್ರ). [ಬೆವರ್$_2$ + ಇಡು$_1$]

ಬೆಮರಿಳಿ, ಬೆವರಿಳಿ (ಕ್ರಿ). ಬೆವರು ಸುರಿ : ಬೆಮರಿಳಿದು ಬೆಸುಸುಯ್ದು ಮುಡಿ ಬಿರ್ದೆ ಮುನಿಸುರ್ಕೆ (ಕಾಪ್ರಗೆ. ೩೩-೦೯೩೦). **ಬೆವರಿಳಿ** : ಬರಿಯ

ಉದ್ವೇಗದಿಂದಲೆ ಆಯಾಸಗೊಂಡಂತೆ ಅವನ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಬೆವರಿಳಿಯ ತೊಡಗಿತ್ತು (ಕುಪಾ. ೧೮೩) ; ಅವರೆದುರಿಗೆ ನನಗೆ ರೋಮಾಂಚವಾಗಿ ಬೆವರಿಳಿದು ಮಾತೇ ಮರೆತುಹೋಗುವುದು (ಕುಶಾಕ. ೨೦೩).

[ಬೆಮರ್₂ + ಇಳಿ₁ (<ಇೞಿ)]

ಬೆಮರು₂ 'ಬೆವರ್₂' ನೋ.

ಬೆಮರು₃ 'ಬೆವರ್₃' ನೋ.

ಬೆಮಚು (ಕ್ರಿ). ಬೆವರುವಂತೆ ಮಾಡು; ಬೆವರು ತರಿಸು: "ಬೆಮರ್ಚು—ಸ್ವೇದಕರಣೇ" (ಕುಪಾ). [ಬೆಮರ್₂ + —ಚು₁]

ಬೆಮವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಬೆಪುರಾನ್ : ಕಕ್ಷಸೊನೆ ಬೆಮರ್ವಡೆದ ಸೊಗದ ವಾಸಿಸುತ ಬಿಡೆಯುವಿಲ್ಲದ ಕುಚ ಬಿಗುಮೇಱಾ ರುತುಕಾಲವಡದ ಪುಟ್ಟಿಗೆಯ ರೊಪ್ಪಿದರು (ಕೂಚಕ. ೦೯-೩೨). [ಬೆಮರ್₂ + ಪಡೆ₁]

ಬೆಮವನಿ, ಬೆವರುಹನಿ (ನಾ). ಬೆವರಿನ ಹನಿ ; ಸ್ವೇದಜಲ : ಬೆಮರ್ವಾನಿ ಕೈವಿಂಗೆ ಲಜ್ಜಾನವಿತಾನನೆ . . . ನೋಡಿದಳ್ (ಕಂಗಾಪು. ೯-೦೩) ; ನುತರೋಮಾಂಚಂಗಳೇಳಲ್ ಬೆಮರ್ವನಿ ನೆಗೆಯಲ್ ಗದ್ಗದಂ ಪೊಣ್ಮೆ (ಶಾಸ. ೬೪) ; ಅಮರ್ದಪ್ಪಿ ಚುಂಬಿಸಿ ನೆರೆಯೆ ಬೆಮರ್ವನಿ ಕೊಪ್ಪಟ್ಟು ಸುಯ್ಲೆಲರುದ್ಭವಿತೆಂದಮಮ ಕೋವಿದರಾಡುಹುದೆ (ಕಚ. ೦೦-೦೮). **ಬೆವರುಹನಿ** : ಓಡಿಬಂದುದರಿಂದ ಅವನ ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಬೆವರುಹನಿ ಸಾಲುಗಟ್ಟಿದ್ದವು (ಕೂಪ). [ಬೆಮರ್₂ + ಹನಿ₂]

ಬೆಮಸಾಲೆ, ಬೆವರುಸಾಲೆ (ನಾ). ಬಿಸಿಲಿನ ಜಳದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಳ್ಳೆ ; ಬೆವರುಗುಳ್ಳೆ : (೨). **ಬೆವರುಸಾಲೆ** : ಬೆವರುಸಾಲೆಯಿಂದ ಮಗುವಿಗೆ ತೊಂದರೆಯಾಗಿದೆ (ಕೂಪ).

[ಬೆಮರ್₂ + ಸಾಲೆ₂]

ಬೆಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳ್ಳು; ಭ್ರಮಿಸು : " ಬೆಮಿಸು (ಬೆಮಿಸು)—ಭ್ರಮಿಸು " (ಕನ್ನಕೋ. ೬೨) ; ಧುಮುಕಿ ಸರಸಿಯಲಿ ಸೊಗದಿ ಮಿಂದು ಬೆಮಿಬವ (ಕೂಚಕಥಾ. ೦೦೨). [< ಭ್ರಮಿಸು]

ಬೆಮೆ (ನಾ). ಭ್ರಾಂತಿ ; ಭ್ರಮೆ : "ಬೆಮೆ (ಬೆರ್ಮೆ)—ಭ್ರಮ=ಗೆಲಿಬಿಲಿ" (ಕನ್ನಕೋ. ೬೨) : ಸೂಸಿದ ಮುಸಿಯಿಸಡಿಗಡಿಗೆ ಸೂಸುವ ಬಿಡುಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಕಂಪಿಸೊಪವರ್ಷಾಱಡಿಗಳ್ಗೆ ನಡವಳ್ಕಿಯ ಬೆಮೆಯಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿಯುಂ (ಣಾಪಾಕ್ಕ. ೫೯-೦೦) ; ಕೆಂದಾವರೆಯ ಕೊಳ್ಗಂಗಳ್ ಬೆಳ್ದಾವರೆಯ ಕೊಳ್ಗಳಗಳೆನುತ್ತ ಬೆಮೆಪೊಡವಿಸುಗುಂ (ಪುಣಾಪ. ೩-೨೯) ; ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ದಾದರೂ ನಾಡಿನ ಮಹಾರಾಣಿಯವರು ಬೀಡುಬಿಡುವರೆಂದು ನಿಮಗೆ ಯಾರಾದರೂ ಬೆಮೆ ಹುಟ್ಟಿಸಿದರೋ (ಸಚಾ. ೬೭). [< ಭ್ರಮೆ]

ಬೆಮೆಗೊಳ್, ಬಮೆಗೂಳ್, ಬೆಮಗೊಳ್ (ಕ್ರ). ೧. ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳ್ಳು ; ಭ್ರಮಿಸು : ಮಂಗಳಾಚ್ಯುತನ ಮೂರ್ತಿಯನು ಕಂಗಳಿಂದಲೆ ನೋಡಿ ಬೆಮೆಗೊಂಡು ನವ್ಯಷಷ್ಟ್ಯಂಗಳಿಂದಿಟ್ಟಿರಚ್ಯುತನ (ಕೂಚಕ. ೮೨-೭೬) ; ಸುಮಶರಂಗಳು ನಾಂಟೆ ಹೃದಯಮೊಳಮುಮ ಕಡಮಬೆಮೆಗೊಂಡ ಕಾಮಿತಯ ಕವಿಲರೋಚನೆಯೆಡೆಗೆ ಬಂದನು (ಣಾಪಾಸಂ. ೩-೪-೩೩) : ಭೂಮಿ ಬರಿದೋಣೆ ಕಣೊ ! ತಾಯಿಮಮಡಿಲೆಂದೇಕೆ ಬಂದೆ ಬೆಮೆಗೊಂಡಿರುವೆ ? (ಣಾಂಪಾ. ೩೦-೦೭). **ಬಮೆಗೊಳ್** : ೨. ಮರುಳಾಗು; ಮನೋವಿಕಲತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಶವರ ಪಿತರ್ ಏಳಿಕ್ಕಲ್ ಬಮೆಗೊಂಡ ನರಂಗೆ ಮಿಯಾಲಿಜೀವುದು ಪಾರಿಂ (ಣಪುತ. ೦೪-೭೩). **ಬೆಮೆಗೊಳು** : ೧. ಲೋಕವೆಲ್ಲವು ಛೀಳಿರೆನಲಾಕಾಶ ಕೂಗಲು ಸೂರ್ಯ ಬೆಮೆಗೊಳಲು (ಕೂಚಿಮು. ೦೦-೭೦). [ಬೆಮೆ + ಕೊಳ್₁]

ಬೆಮೆಗೊಳು 'ಬೆಮೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೆಮ್ಮರ (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟಡವ ಮೇಲಾ ವಾಣಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಮುಖ್ಯವಾದ ತೊಲೆ.—ನಡುವಿನ ತೊಲೆ : ನಂಜಿನ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಸಂದೇಹದ ಕವರ ಬೆಟ್ಟು ಮುಂಜುಳದ ಮೂಜಿಂಗದ ಮುಂಡಿಗೆಯ ನಟ್ಟು ಸರಂಗದ ಸುವಸನ ಡೊಂಕಜಿತ ಬೆಮ್ಮರನ ಹಾಕಿ (ಸಕ. ೬. ೨೩೬-೦೦೯). ೨. (?) : ಕದಿದೊಣಗಿರ್ದ ಬೆಂದುಡಿದ ಕೊಬ್ಬುಗಳಿಲ್ಲದ ಬಳ್ಳಿ ಸುತ್ತು ಗೊಂಡುದಿರ ಬೆಮ್ಮರಂಗಳೊಡನೊಂದಿದ . . . ಬಂಜೆ ಕೈಪೆಮರ ಸೋದದ ಬಾಧಗಳೊಂದುವಿಲ್ಲದಿರ್ಪಡೆಗಳ್ (ಕಸಾಕೋಚ. ೦೨-೩೩) ; ಮೂಳೆಯು ಕಂಧಮಿಲ್ಲಿ ನಿಡುಯೆಲ್ಲಿಪ ಬೆಮ್ಮರನಂತೆ ಪತ್ತಿಕೊಂಡೋಳಿಯು ನೀಳ್ದು ವಿಂದ ಬಜ್ಜಯಲ್ಲಳ್ (ಕಚಿಸಂ. ೦೩೦-೨೨). [ಬೆನ್ + ಮರ₂]

ಬೆಮ್ಮಾಡು (ನಾ). ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಾಗಿರುವ ಮಾಡು ; ಒಬ್ಬಾರು : ಇದೇ ಮನೆ ಎಡಗಡೆಯದು . . . ಬೆಮ್ಮಾಡಿನುವಂಥಾದ್ದು (ಕಚಿಸಂ. ೬).

[ಬೆನ್ + ಮಾಡು₂ (< ಮಾಡ್₂)]

ಬೆಮ್ಮಾರಲು 'ಬೆಳ್ಮಾರಲು' ನೋ.

ಬೆಯಕ್ 'ಬೇ₁' ನೋ.

ಬೆಯಂ 'ಬಿಯಂ' ನೋ.

ಬೆಯ್ಲೊಲ (ನಾ). ಸುಟ್ಟ ನೆಲ : ಬೆಂದ ನೆಲ : ಬಬ್ಬುಬಸುಬ್ಬುಯಿದೆ ಪರಿಯೆ ಕೆಯ್ಲೊಲನುಮಂ ದೆಯ್ಲೊ[ಣಾಣಾಂ. ಬೆಳ್ಳಿ]ಲನುಮಂ ಕಱುಂಬು ಮನಿಱುಬುಮಂ ತಾಗುಮಂ ಬಾಗುಮಂ (ಅಣಾಚ. ೬-೨೦ ಪ).

[ಬೆಯ್ (<ಬೇ₁) + ಪೊಲ]

ಬೆರಂಜು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು ; ಕಲೆಹಾಕು : "ಬೆರಂಜು—ಚಯನೇ (ಒಟ್ಟುಗೂಡು)" (ಪುಣಾ). [?] .

ಬೆರಕೆ 'ಬೆರಕೆ' ನೋ.

ಬೆರಕೆ, ಬೆರಕೆ, ಬೆರ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಸೇರಿರುವುದು ; ಮಿಶ್ರಣ : ಪ್ರಸಾದನಿಮ್ಮೆ ಬೆರಕೆಯಲ್ಲಿ ಬೀಯವಾಯಿತ್ತು (ಪಪ. ೪೬೩) : ಪರಿವಯ ರನ್ನಡೊಡವಿನ ಬೆರಕೆಮು ಬೆಳಗಡರೆ (ಕಬ್ಬಾಂ. ೦೩೮). ' ಕೆಲಬೆರಕೆ ' ಪರಾ. ೨. ಕೂಟ ; ಕೂಡುವುದು ; ಬೆರಕೆಗೆ ಪೇಸುವಳ್ ಬೊಜಗರವ್ವರ ನಂಟರೊಳಂಗಹೀನರುಂ ತರುವರಿ ಗಂಡರುಂ ಮನೆಗೆ ಬಂದೊಡೆ ನಾಣ್ಬುವಳ್ (ಅಣಾಪ. ೨-೬೦). ೩. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ; **ಹೊಂದಿಕೆ** ; ಸಾಮರಸ್ಯ : ಬೆರಕೆಯೇ ಬಾಳ ಸವಿ ಬೆರಕೆಯಿಲ್ಲದ ಬಾಳ್ವೆ ಹಿಂಪರಿಸ ಕೇಳು (ಜಾನ. ೭೩-೨). **ಬೆರಕೆ** : ೧. (ಉಸ್ತ) ಚುರುಕಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಚಾಲಾಕಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪುಚ್ಚೆರೇ ಆಗಲಿ . . . ' ಬೆರಕೆ 'ಗಳೇ ಆಗಲಿ ಯಾರೇ ಆದರೂ ಶ್ರಿಷ್ಟಿಗಳು ಬೇಕೇ ಬೇಕು (ಪುಣಾಕಾ. ೬) ; ಇವ ಮಾತ್ರ ಬಾಳ ಬೆರಕೆ ಆಕ್ಕಾನು (ಕಕ್ಕ. ೦೨). (ಗ್ರಾ). ೫. ಚಾಲಾಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ; ಚುರುಕಾದ : ಬಲೆ ಬೆರಕೆ ಹುಡುಗಿ ಬಾಲಿ (ಪುಣಾಕ. ೧೩). **ಬೆರ್ಕೆ** : ೪. ಏನಾ ! ಬೆರ್ಕೆ ! ನಮ್ಮನ್ನು ಕರೆಯದೆ ಶಾಲೆಗೆ ಬಂದೆಯಾ ? (ಜಾಶ. ೮೩). ೫. ಅಲ್ಲದೆ ಬೆರ್ಕದೇಸಾಯಿ ತನ್ನ ಸವಿ ಮಾತುಗಳ ಮೇಲೆ ತಣ್ಣೀರು ಸುರುವಿ ತಪ್ಪಿಸುವ ಸಂಭವವೂ ಉಂಟು (ಸಂಪಾಯಿ. ೨೪೦). [ಬೆರೆ₂ + — ಕೆ./ತುಳು. ಬೆಳಕೆ. ಬೆರ್ಕೆ, ಬಿರಕೆ./ಮರಾ. ಬೆರಕಾ, ಬೆರಕ್ಯಾ]

ಬೆರಕೆಗಂಪು (ನಾ). ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪರ್ಮಗಳ ಮಿಶ್ರಣದಿಂದುಂಟಾದ ಸುವಾಸನೆ ; ಮಿಶ್ರಗಂಧ : ಅಂಜದೆ ಪೊಕ್ಕು ನಡುನೀರೊಳಾಡುವ ವನದೇವಿಯುತ ಸೋರ್ಮಾಡಿಯಿಂ ಪರಿವರಲ ಬೆರಕೆಗಂಪಿನ ಪೊಂಪುಬೆ ರೊಳ್ (ಣಾರಂಪು. ೦೦೭) ; ಮಗುಮುಗಿಪ ಮೃಗಮದದ ಮುಡಿದಕದಂಬ ಪ್ರಸೂನದ ಬೆರಕೆಗಂಪಿಗುರವಣಿಸಿ (ಗುಸಾ. ೨-೦೦೩ ಪ). [ಬೆರಕೆ + ಕಂಪು]

ಬೆರಕೆಗೂಬ್ (ನಾ). ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಗೆಯ ಆಹಾರ : ಮಿಶ್ರಣವಾದ ಓಗರ : ನೀವು ಬರಲಕ್ಕಿ ನಜ್ಜಿಯದಾದಕ್ಕೆ ಮಿಶ್ರಕಬಮೆಯಕ್ಕಿಯಂ ಕಲಸಿ ಮಾಡಿದಹುಗೆಯ ಬೆರಕೆಗೂಬನುಂಡ ಕಾರಣವಾ ಅಗುಬ್ಬಳಂ ಬಿಸುಟುಂ (ಪುಣ್ಯಪ್ರ. ೬-೪೪ ಪ). [ಬೆರಕೆ + ಕೂಬ್₁]

ಬೆರಕೆಗೆಂಪು (ನಾ). ವಿಧವಿಧವಾದ ಬಣ್ಣಗಳು ಸೇರಿ ಆಗಿರುವ ಮೊಸ ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : ನವಮಣಿಸಂಕಾಸದೊಳಗೆಸೆಯೆ ಬೆರಕೆಗೆಂಪು (ಅಷಂಪು. ೦೦-೬೭) ; ಬೆರಕೆಗೆಂಪಿನ ಬಂಡಾರ ವರವನಸತಿಯ ಭಾವಣ್ಯರಸದ ಪೂರದಿಳೆವಾದುವಲ್ಲಿ ಕಾಸಾರ (ಕಃಂಸಂ. ೦-೬೩). [ಬೆರಕೆ + ಕೆಂಪು$_1$]

ಬೆರಕೆಜನ (ನಾ). ಜಾತಿಸಂಕರವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಸಮೂಹ : ಪರಿದರ್ನೀ ರಾರಾಲಕ್ಷವು ಬೆರಕೆಜನರಾಲಯುವು ಲೆಕ್ಕಮಸರದರಿಹವಪನೀಶ ಭತ್ರದ ನೆರಳಾಶ್ರಯಿಸಿ (ಕಬ್ಬಪು. ೬೬-೦೫). [ಬೆರಕೆ + ಜನ]

ಬೆರಕೆಬಣ್ಣ (ನಾ). ಸಂಕೀರ್ಣವಾದ ಬಣ್ಣ ; ಮಿಶ್ರವರ್ಣ : ತಳರ ಕಳೆಯೆ ಮಿಡಿಯ ಪೂಗುಡಿಯ ಜ್ಯಾ ದೋರೆವಣ್ಣ ಬೆರಕೆವಣ್ಣದೊಳ್ದೀರ ಪುದುವಿಂ ಬೆಡಂಗುವಡೆದು . . . ರತ್ನಮುಮು ಭೂಷಣಾಂಗತರುಗಳಂತಿರ್ದ ಮಾನಂದಾನೋಕಪದಗಳುಂ (ಸಂಪ್ರಕೃ. ೦-೦೦೩ ಪ).

[ಬೆರಕೆ + ಬಣ್ಣ]

ಬೆರಕೆವರಲು (ನಾ). ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ರತ್ನಗಳ ರಾಶಿ : ವರವರುತನ ಬೋಧಿಚಾರಿತ್ರವೆಂಬ ಬಂಧುರಗುಣಮಣಿಭೂಷಣವನು ಉರುಮುಂಬದಿಂ ಕೊಟ್ಟು ತಗೆದನು ಮುನ್ನಿನ ಬೆರಕೆವರಲ [ಣಾಣಂ. ಚಿರಕೇವಲ]ಭೂಷಣವನು (ಕೃಣಂ. ೦೪-೩೩) ; ಬೆರಕೆವರಲ ಮೊನ್ನ ನೇವಳ ಮೊಳೆದುದು ತರುಣಿಯ ಕುಚತಟಾಗ್ರದೊಳ್ (ಕಬ. ೧೦-೩೯). [ಬೆರಕೆ + ಪರಲು$_1$ (< ಪರಲ್)]

ಬೆರಕೆವರ್ಣ (ನಾ). = ಬೆರಕೆವಣ್ಣ : " ಸಾರಂಗಃ, ಶುಭಃ — ಈ ೨ ಬೆರಕೆವರ್ಣಾಂ" (ಕಣಾಶು. ೦೩೦-೩೦). [ಬೆರಕೆ + ವರ್ಣ]

ಬೆರಕೆವಾಸಗ (ನಾ). ನಾನಾವಿಧವಾದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ವಾಸಿರಗ.—ಮಾಲೆ : ಸುರಯಿವು ಸುರಮೊನ್ನೆವುಲರ ಬಿರಿಮುಗುಳ ಬೆರಕೆವಾಸಿಗವಂ ತಲೆಸುತ್ತಿ (ಆರಾಸಿ. ೩-೩೩ ಪ). [ಬೆರಕೆ + ವಾಸಿಗ]

ಬೆರಕೆಪೂವು (ನಾ). ನಾನಾ ಬಗೆಯ ಹೂವು ; ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಹೂವು : ಅಸಿಯಳೊರ್ವಳು ಪಿಡಿದಿತ್ತಿದ ಸಂಪಗೆಯೆಸಳ ವಾಸಿಗವಾಗಳ ವಳ ವಿಸುಪ ಕಣ್ಣಿರ್ಗಳಿಂ ಬೆರಕೆಪೂವಿನ ಹೊಚ್ಚಹೊಸಮಾಲೆಯಂತೆ ಮೆಱೆಯುದು (ಋಣಾಣಂ. ೨೫-೦೪). [ಬೆರಕೆ + ಪೂವು (< ಪೂ$_2$)]

ಬೆರಕೆವೆಳಗು (ನಾ). ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಗೆಯ ಬೆಳಕು ; ಮಿಶ್ರಕಾಂತಿ : ಸವರತ್ನಕೂಟಾಗ್ರದಿನುಣ್ಮುವ ಬೆರಕೆವೆಳಗು . . . ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಶಂಪ್ರಕೃ. ೬-೨೫) ; ಸಕಲಸೌಂದರ್ಯಮನೊಳಕೊಂಡ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟಿನ ಬೆರಕೆವೆಳಗು ಮುಖದೊಳಗಂ ಪೊಱಗಂ ತೆಳ್ಗನೆ ತೀವೆ (ಗಂಚ. ೦೦-೨೬ ಪ) ; ನಸು ನಗೆಯ ಬೆಳುದಿಂಗಳನು ಪೊಳೆಪೆಸಳುಗಂಗಳ ಬಳ್ಕಿವಿಂಚಿನು ವಿಸುಪ ತೊಡಿಗೆಯ ಬೆರಕೆವೆಳಗನು ಪಸರಿಸುತ ಬಂದು (ಜಾಕೃಣಾ. ೨೬-೨).

[ಬೆರಕೆ + ಬೆಳಗು$_2$]

ಬೆರಕೆಸೊಪ್ಪು (ನಾ). (ಒಟ್ಟಾಗಿಯೆ ಅಡಂಗೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸೊಪ್ಪು : ನೂಲೆಗಣಸು ಉಗನಿಕಾಯಿ ಬೆರಕೆಸೊಪ್ಪು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವಾಗಲೋ . . . ಆ ಅರಣ್ಯ ಪ್ರದೇಶ ಸುಪರಿಚಿತವಾದದ್ದೆ ಆಗಿತ್ತು (ಪಪಸು. ೭೭೬) ; ಬೆರಕೆಸೊಪ್ಪಿನ ಸಾರು ಚಂದ, ಸೂಳೆ ಮಕ್ಕಳು ಚಂದ (ಗಾಪ). [ಬೆರಕೆ + ಸೊಪ್ಪು$_2$]

ಬೆರಗಜ್ಜು (ಕ್ರಿ). ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿ : ಸೊಂದ ಸಿಂಗದ ಮೇಲೆ ಬೆರಗಜ್ಜಿಯದ ಬೆಳ್ಳಿಳ್ ಪಾಯ್ವಂತೆ ಕಿಬ್ಬ ಬಾಳ್ವೆರಸು ಪಾಯ್ವುದುಂ (ಪಂಕಪಾ. ೦೦-೦೦೩ ಪ). [ಬೆರಗು$_3$ + ಅಜ್ಜು]

ಬೆರಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡು ; ವಿಸ್ಮಯಪಡು ; ಬೆರಗಾಗು : ಮುನಿಪ್ರಂಗವರು . . . ಬೆಸಗಿ ದ್ವಾರದ ಪಾಲಕರು ಋಷಿವರರ ಚರಣಗಳನ್ನು ವಂದಿಸಿ ಚಲಿಸಿದರು ಗೃಹಮಧ್ಯದೊಳು ಗಿರಿವರಸಿಗರುಹುತ್ತೆ (ಜಾಪಸಂ. ೬-೩೪) ; ರಾಜನು ಬೆರಗಿದರು ಲಾವಣ್ಯಲತಿಕೆಯ ರೂಪವನು ಕಂಡು (ಕುಬಹಂ. ೬_೦೦). [<ಬೆಜಗು. / ತುಳು. ಬೆರಗು]

ಬೆರಗು$_2$ 'ಬೆಜಗು' ನೋ.

ಬೆರಗು$_3$ (ನಾ). ೧. ವೇಗ : ಶೀಘ್ರತೆ : (ಕ). ೨. ಅಧಿಕಪ್ರಸಂಗತನ : ಧೂರ್ತತೆ : ಬೆರಗಿನಿಂದ ಬೋಳನು ಹೀನಪಜನಗಳೆಂಬ ಬೇವಮಂತ್ರ ಗಳಿಂದ ಬಯ್ದು ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಫಲ ಕೊಡದಿರಲಾರೆನೆಂದು ಹಲ್ಲು ಕಚ್ಚಿದನು (ಕಾಬಸಂ. ೯ ಕಾಣಾಖ). ೩. ಉಪಾಯ ; ಜಾಲ : ಪಾತಕ ಕೊಂದರಳ್ ಬೆರಗಿಂ[ಣಾಣಂ. ಗರದಿಂ] ಗಂಡನನಾ ಸ್ತ್ರೀಚರಿತವ್ರದೆಂ ಕಳೆಯುಲರಿದು ಪೆಂಡಿರ ಕೃತಕಂ (ಪುಕೋಪ. ೬-೩೦). ೪. ಕೌರಲ ; ಚಾತುರ್ಯ : ಬೆರ [ಣಾಣಂ ಜ]ಗುಗಳಪಸರಾನ್ವಿತಂಗಳು ಬಿಜುಸುಗಳುದಾಸೀನವ್ಯಕ್ತಿಗಳಜುವು ಗಳು ಕೆಣಂಗಳಪಮಾಸ್ಯಂಗಳಚ್ಚಿಗಳು (ಶಪು. ೧೦-೩೦) ; ಬೆರಗು ಜುಂಬಿಸ ವಪ್ಪ ಸೀತ್ಯತವೆಜಿಕ ಜಾಣ್ಮುಂಡಿ ನೊ.ಟ ಬೇವುವೆ (ಕಾಕೃಣಾ. ೦೬-೩೬). ೫. ವಿವೇಕ : ಒಡನೋಡಿದೊಂದು ಬೆರ[ಣಾಣಂ. ಜ]ಗಿಂಗೆ ಕೊಲಲ್ಕೆನ ಗಾಗದು (ಪಂಕಣಾ. ೨-೩೦) ; " ಉತ್ಸಾಹ " (ಪಂಕಣಿ. ೩೬) ; "ಕಾರಣ" (ಪಂಕಣಾ. ೩೩೦೦); " ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ " (ಪಂಕಣಾ. ೪೫೭).

[ದೇ.ಶ ತಮಿ. ವಿರ್ಮೈ. ವಿಸೆಱು ; ಮಲ. ವಿರವು ; ಕೊಡ. ಬೆರಿಯು ; ತೆಲು. ವೆರಪು, ವೆರುವು]

ಬೆರಗುಗೊಳ್ 'ಬೆಜಗುಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೆರಗುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡುವಂತೆ ಮಾಡು ; ವಿಸ್ಮಯ ಪಡಿಸು : ವೈದ್ಯರನ್ನೂ ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳನ್ನೂ ಬೆರಗುಗೊಳಿಸಿತು (ಪಸಂಪ್ರ. ೨೦೦). [ಬೆರಗು$_3$ (<ಬೆಜಗು) + ಕೊಳ್$_1$ + ಇಸು$_3$]

ಬೆರಗುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡು ; ವಿಸ್ಮಯವೊಂದು : (ತುಟಿಗೆ ಕೈವೆರಳ್ಟು ಬೆರಗುಬಡದಂತಾಗಿ) (ಪಂಕ್ರಶಿ. ೩-೦೬) ; ಪೀಂಚಲು ಬೆರಗು ಒಡಿದವಳಂತೆ ಗಂಡನ ಕಣ್ಣನೇ ನೋಡತೊಡಗಿದಳು (ಪಚಿಪು. ೧೪೨).

[ಬೆರಗು$_3$ (< ಬೆಜಗು) + ಬಡಿ$_1$]

ಬೆರಗುವಡು ' ಬೆಜಗುವಡು ' ನೋ.

ಬೆರಗುವಾರ್ (ಕ್ರಿ). ಉಪಾಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸು.—ನಿರೀಕ್ಷಿಸು (?) : ಅಳವಿಗೆ ಸಾರ್ದನೇ ಬೆರಗುವಾರ್ದನೆ ಬೆಯ್ಯಬಿಯಿಂದ ಪೋರ್ದನೇ ತಿಳಿಪೊವದಿಲ್ಲ . . . ಅಪ್ಪಳಿಸಿದನೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಧರಗಿಕ್ಕಿದಂ . . . ನೆಗ್ಗುಂತಕನಂ ಮುರಾಂತಕಂ (ಜಗಪ. ೬-೨೯). [ಬೆರಗು$_3$ + ಪಾರ್$_1$]

ಬೆರಟು 'ಬಜ್ಜಟು' ನೋ.

ಬೆರಟೆ ' ಬಿಟ್ಟೆ ' ನೊ'.

ಬೆರಣಿ 'ಬಜ್ಜಿ' ನೋ.

ಬೆರಲ್, ಬೆರಲು, ಬೆರಳ್, ಬೆರಳು (ನಾ). ೧. ಕೈ ಅಥವಾ ಕಾಲಿನ ಅಂಗುಲಿ ; ಬೆಟ್ಟು : " ಅಂಗುಲೀ, ಕರಶಾಖಾ—ಈ ೨ ಬೆರಲ್ " (ಹಣಾಮು. ೬೩-೬೬); ನಾನಾಪ್ರಕಾರದ ಕಂಕಣಗಳುಮಂ ತೊಟ್ಟ ಮುಂಗೆಯ್ಯುಂ ಬೆರಲ್ಗಳುಂ . . . ಶುಭಲಕ್ಷಣಾಂಕಿತಮಾಗಿ (ಕಬ್ಬಾಚ. ೦೧೬-೦೬); ಬೆರಲು ಕೊರಲ ಕೂಟುಂ ಬೆರಲುಂ ಎಡಿಯಿಸಿದುದು (ಆಪು. ೯-೦೦೬); ಬೆರಲೆರಲೊರೞ್ಕೊರಲ್ಪರಲ್ . . . ಲಾಂತಮಿವಂ ಗ್ರಾಮ್ಯ ರಜಿಯದುಚ್ಚರಿಸುವರ್ ಕುಳಾಂತಭ್ರಮೆಯಿಂ (ಕಬುದ. ೫೬). ೨. ಒಂದು ಬೆರಲಿನ ಅಳತೆ : ಒಂದುಂ ಅಂಗುಲ : ತಾನಾ ಪೇಚರೇಂದ್ರಂ ಗಮೇಂ ಬೆರಲಿಂದಗ್ಗಳಿಸಿವ ಕಾವ ಗುಣಮಂ ಪುಗ್ಗೆಂದಭೂಪಾಳಕ (ಎ. XVII, ೬೨೦: 1114). **ಬೆರಲು** : ೧. ಕೊರಲ ಮೂರೇಜೆಯು ಮಣ್ಣೊಡೆದೊಳು ಸಣ್ಣ ಬೆರಲ ಕೈಸೇಬೆಯುಜ್ಜುವಳು (ಪೋಷಕ. ೦೭-೬೪). **ಬೆರಳ್** : ೧. ವಿರಚಿಸಿ ಸುಕುಮಾರತೆದುಂ ಪಿರಿದುಂ ಬೆರಳಿಂದಪ್ಪಟಿ ನೋಡಿದನೋ . . . ಎನಲಾ ತರುಣಿಯ ಗಂಭೀರನಾಳಿಮಂಡಲ ಮೆಸೆಗುಂ (ಕಾಪಂಚಾ. ೦೦); ಎರಡುಂ ಮಡಂಗಳಿಡೆ ವಾರ್ಬೆರಳೊಂಗುಷ್ಮಂ ಗಳಡಗಳಿರಡಜಿಪೆಯೊರ್ಗೇಣಾಗಿರೆ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೩೬); ನಿಡುಮೊಬ್ಬೆಸೆಮೆ

ದರ್ಭೆ ಕರಮತಿಶಯದಿಂ ಬೆರಳೊಳ್ ರಂಜಿಸೆ (ಭಾರತ.ಉ-೧೩). ಬೆರಳು: ೧. ಎನ್ನ ಕಾಯುವ ದಂಡಿಗೆಯ ಮಾಡಯ್ಯ . . . ಎನ್ನ ಬೆರಳ ಕಡ್ಡಿಯ ಮಾಡಯ್ಯ (ಪಸ. ೩೦೦); ಕಂಬನಿಯ ವಿಡಿದಳು ಬೆರಳಿನಲಿ (ಪಾಪ. ೩-೦೦); ಬೆರಳು ತೋರಿಸಿದರೆ ಹಸ್ತ ನುಂಗುತ್ತಾನೆ (ಗಾಣ). ೨. 'ಇಬ್ಬೆರಳು' ಪರಾ. ೩. (ಆಲಂ) ಸಹಾಯ: ಯಾವನೆನ್ನನು ದಿವ್ಯಗತಿಯ ಸೋಪಾನವನು ಜೀವಭಾವದ ಬೆರಳು ಕೊಟ್ಟು ಹತ್ತಿಸಿದನೋ (ಕ್ಷಾಕಾ. ೯-೬). ಬೆರಳಂ ಮಿಡಿಯಿಸು= (ಆಲಂ) ಸೋಜಿಗವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು: ಅಚ್ಚರಿಗೊಳಿಸು: ವಿಡಿವಂ ಬೀಣೆಯನಿವನಿವಳೊಡನೆಸೆವರ್ ಬೆರಲ ಕೊರಲ ಕೂಟಂ ಬೆರಲಂ ಮಿಡಿಯಿಸಿದುದಿನಿ (ಚಾಕ್ಷ. ೯-೦೦೬); ಬೆರಲಂ ಮಿಡಿಯಿಪ ಪುಲಕಾಂಕುರಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸುವ . . . ಅರಮನೆ ಮಾಬ್ಬುದು ಮಯಂಗತಿವಿಸ್ಮಯಮಂ (ಜೀಸಂಚ. ೦-೦೫೯). ಬೆರಲಾಸು=ಬೆರಳಿನಷ್ಟು ಆಗಲಿ : ನಿರುತಿಯ ಕಂಭದಿಂದಮನಿಳಾಸೆಯೊಳಿಕ್ಕುವ ಕಂಭಮಪ್ಪುದೊರ್ವರಲನಿತರ್ಕ ತಗ್ಗಿ ತದಜಿಂದ ಹರಾಸದೊಳಿರ್ವ ಕಂಭಮಿರ್ವರಲನಿತರ್ಕ ಮತ್ತೆ ಕಿಜಿದಪ್ಪುದದರ್ಕ ದಲುದ್ದಮಪ್ಪುದೊರ್ವರಲನಿತಂ ಹವಿರ್ಭಾಜನ ಗೊಂಪನ ಕಂಭಮದೂರ್ಜಿತಪ್ಪುದಂ (ಕೋಗಿಪಾಕ. ೩-೨೮). ಬೆರಲ ಸೇವಗೆ= ಕೈಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಹೊಸೆದು ಮಾಡುವ ಸೇವಗೆ : ಪರಡಿ ಗೌವಲೆಯಷ್ಟಿಮಣಿ ಸಣ್ಣ ಗೋಧೂಮ ಸರವಳಿಗೆ ದೊಡ್ಡಸೇವಗೆ ಕಡಾಬು ಪೂಣಿಗೆ ಬೆರಲಸೇವಗೆಯಾದಿಯಾಗಿಯಿಡವಾದ ಕಜ್ಜಾಯಗಳ ತೆಗದು ಕೊಂಡು (ಪಾಪಣ. ೩-೭). ಬೆರಳಬಿಗ=ಬೆರಳೆಣಿಕೆ ತೋರಿಸಿದರೆ ಸೇವೆಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಸೇವಕ : ಕೇಳಾಳು : ಆ ನೃಪಾಲರ ಮಗಳೂ ಮೊಮ್ಮನೂ ನಿನವರ ಬಾಂಧವನೂ ಧೃತ್ಯನೂ ನೂಸವಕ್ಷನೂ ಬೆರಳ ಬಿಡಿಗನೂ ಕುರುಳ ಕೋಮಳನೂ (ಭಾಷ್ಕ. ೨-೭೨). ಬೆರಳು ಕಚ್ಚಿಸು= (ಆಲಂ) ಸೋಜಿಗಗೊಳಿಸು; ಅಚ್ಚರಿಗೊಳಿಸು: ಗರುಡ ಗಂಧರ್ವತಿನ್ನರ ಕಿಂಪುರುಷರ ಬೆರಳು ಕ[ಚ್ಚಿಸಿ ವುಲ್ಲುವಿಡಿಸಿ ಉರಗ ದುಂದಿರವೇಜಿಸಿ ನೀರ ಪೊಗಿಸಿಯೆ ತರುವನೇಜಿಸಿ ಮೀಲ್ದಿಡುವೆ (ಕ್ರಿಶಾಕಾ. ೮೦-೦೫); ಅವನ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಬೆರಳು ಕಚ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಪಾಂಚ. ೩೩). ಬೆರಳು ಕಚ್ಚು= (ಆಲಂ) ಅಚ್ಚರಿಗೊಳ್ಳು; ಸೋಜಿಗಪಡು : ದಯಾಪತಿಯ ಪುರುಷಾರ್ಥ, ಎದೆಗಾರಿಕೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಜಲ್ಲೆಯ ಇನ್ನುಳಿದ ಜಾಗೀರುದಾರರು ಬೆರಳು ಕಚ್ಚುತ್ತಿದರು (ಪಾಪಣ್ಣ. ೦೦೩); ಪಾಂಡವರ ಅಗಿನ ದೌಲತ್ತಿಗೆ ಯಾರೂ ಬೆರಳುಕಚ್ಚುವಂತಿತ್ತು (ಶಾಕುತು. ೩).

[ಕೇ.ಪ ತಮಿ. ಮುಲ. ವಿರಲ್; ತುಳು.ಬೆರಲ್, ಬರಲ್, ಬೆರಳ್; ತೆಲು. ಪ್ರೇಲು, ವೇಲು; ಕೋತ. ವೆರ್ಲ್; ತೊದ. ವೆಳ್]

ಬೆರಲಚ್ಚು, ಬೆರಳಚ್ಚು (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟನ್ನು ಒತ್ತಿದ ಗುರುತು; ಅಂಗುಲಿಮುದ್ರೆ : ನಿಜಾನಿಜಗೊಂಡ ಗುಣಾರ್ಣವನ ತಲೆನವಿರ್ಗಳ್ ರಾಮ್ಮಾದಸಮಾನಿಡಿದಿಮು ತೀವಿದ ಕಪಾಲಾಸನನ ಬೆರಲಚ್ಚುಗಳನ್ನ ವಾದಾವು(ಪಂಚಣ. ೩-೨೫೮): ಬೆರಲಚ್ಚುಗಳಚ್ಚಿಜಿಂದಂತೆ ಕೊಂಕುಗಳ್ ತಲೆನವಿರೊಂದಿ ಮೂಡಲಿಸುವಂತೆವೊಲಿರ್ದುವು ನಮ್ಮ ವೀರಮಂ (ಪಂಚಣ. ೭-೩೭). ಬೆರಳಚ್ಚು : ೨. ಬೆಟ್ಟುಗಳನ್ನಾದಿಸಿ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಮೂಡಿಸುವ ಯಂತ್ರ; ಟೈಪ್‌ರೈಟರ್ : ಕನ್ನಡ ಬೆರಳಚ್ಚು ಈಚಿಗೆ ತುಂಬ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ (ಮೂಲ). 'ಬೆರಳಚ್ಚುಯಂತ್ರ' ಪರಾ. ೩. ಬೆರಳಚ್ಚು ಯಂತ್ರದಿಂದ ಮೂಡಿಸಿದ ಅಕ್ಷರ : ಬೆರಳಚ್ಚಿನ ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿಕೊಡು (ಮೂಲ). [ಬೆರಲ್ + ಅಚ್ಚು]

ಬೆರಲಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆಟ್ಟನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸು. ೨. (ಆಲಂ) ಕಲಕು : ಕೆದಕು : ಹಿಂದಿನ ಜೀವನದ ನೆನವು ಮೆಲ್ಲನೆ ಅವಳ ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ಬೆರಲಾಡಿಸಲಾರಂಭಿಸಿತ್ತು (ಶಾಶುಪು. ೯).

[ಬೆರಲು (< ಬೆರಲ್) + ಆಡಿಸು]

ಬೆರಲು 'ಬೆರಲ್' ನೋ.

ಬೆರಲುಂಗುರ, ಬೆರಳುಂಗುರ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಉಂಗುರ; ಅಂಗುಳೀಯಕ : ಕೈಯಂ ನೋಡಿ ಬೆರಲುಂಗುರಮಂ ಕಾಣದೆ ... ಅಂಜಿದಸೆಗಳಂ ನೋಬ್ಬನ್ನೆಗಂ (ಪಶ್ಚಾಣ. ೩-೩); ತೊಳಪ್ಪ ಬೆರಲುಂಗುರಮಿಂಚರ ಮಿಪ ನೇಪುರಂ (ಕ್ಷಾಣ. ೩೯೦). ಬೆರಳಂಗುರ : ಭಳಿಭಳಿರ ನಿಮ್ಮ ಪೊಳೆವ ಬೆರಳುಂಗುರ ಕಿಣಿಕಿಣಿನಾದ (ಪ್ರಭಾಪ. ೦-೦೪೦-೦) ; ಕಾಲರಾಯನ ಬೆರಳುಂಗುರದೊಳು ಗಾದೆ ಮಿರುಗುವ ಹೊಸ ಹೊಚ್ಚಿ ಪರಳು (ಜಾಣಾಪ. ೩೨೦-೪೯). [ಬೆರಲ್ + ಉಂಗುರ]

ಬೆರಲೆತ್ತು, ಬರಳೆತ್ತು (ಕ್ರಿ).(ಆಲಂ) ಮೇಲ್ಮೆ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಸಾರು : ದೊರೆವೆತ್ತ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದ ಪರಿಣತಿಗಂ ಪೆಗಬ್ಬ ಚಿಕ್ರವರ್ತಿಯ ಸಭೆಯೊಳ್ ಬೆರಲೆತ್ತಿದರೆಂದೊಡೆ ವಾದಿರಾಜದೇವರ ಸಮಾನಮಾರೀ ಧರೆಯೊಳ್ (ಭುಗಚಾ. ೦-೩೯); ನನೆಯುಂಬುಗಳ್ಗೆ ಬೆರಲೆತ್ತುವರಲ್ಲಿಯು ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರ್ (ಪಾಣ್ಡ. ೩-೩೯) ; ಬೆರಲೆತ್ತುತ್ತೆಬ್ಬಿ ಕೊಂಡಾಡಿದನವನ ಪ್ರಜಾವೈರ್ಯಮಂ ಪಾಂಡುಪುತ್ರಂ (ಕಜಪಂ. ೯-೧೮). ಬೆರಳೆತ್ತು : ಸಲೆ ಭೂವಲಯಕೆ ಮೈಟಿಸುವಾತನೀ ಪೊಳಲಾಣ್ಮನೊರ್ವನೆ ಸಭಾಟಕಿಯೊಳೆಂದು ಬೆರಳೆತ್ತಿ ತೋಜಿಸುವಂತೆ ನೋಟಕರ ಕಣ್ಗೆ ಕಾಣಿಸಿದುವೆಣ್ಣೆಸೆಯುದೇಕನೆಯ ಪಳಮಿಗೆಗೆಯ್ಗಳು (ಕ್ಷತ್ರಾಣ. ೦೬-೯). [ಬೆರಲ್ + ಎತ್ತು]

ಬೆರಲ್ಮಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆರಳುಗಳ ಮೂಲಕ ಅಭಿನಯಿಸು : ಕರವಿನ್ಯಾಸ ಮಾಡು : ಸಭೆಯ ಶೋಭೆಯುಮಂ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದುನ್ನತಿಯುಮುವೆಡೆ ವಿಡದೆ ಬೆರಲ್ಮಿಡಿದು ಬಿಚ್ಚಳಿಸಲ್ (ಪರ್ಮಾ. ೩-೯ ಪ). ೨. (ಆಲಂ) ಸೋಜಿಗಗೊಳ್ಳು; ಅಚ್ಚರಿಗೊಳ್ಳು : ಸೂಡಗರ್ಗಾದಿಯೊಯ್ಕಣಾಗೆ ... ಚಂದ್ರಿಕಾಪ್ರಭೆ ಮೊದಲ್ಗೊಡೆ ನಾಡೆ ವಿತರ್ಕದಿಂ ಬೆರಲ್ಮಿಡಿದು ಗುಣಾರ್ಣವಂ ನಿಜಿಯಿಂ ನಿಚ್ಚಿಸಿದಂ ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವಮಂ (ಕಂಪಣಾ. ೯-೦೦೦).

[ಬೆರಲ್ + ಮಿಡಿ]

ಬೆರಲ್ಮಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಸೋಜಿಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಅಚ್ಚರಿಗೊಳಿಸು : ಮದನನೈದಂಬಿನೊಳುಬಿಬ್ಬಿಯ ಸೌಂದರ್ಯದ ಕೈಮಿಳ್ಕೆರ ಕಾಂತೆಯಾ ಬೆರಲ್ ಬಿರಲ್ಮಿಡಿಸುಗುಂ (ಪಾಶ್ವ. ೩-೭೦).

[ಬೆರಲ್ + ಮಿಡಿಸು (< ಮಿಡಿಯಿಸು)]

ಬೆರಸು$_1$ 'ಬೆರೆಯಿಸು' ನೋ.

ಬೆರಸು$_2$ (ನಾ). ೧.ಸಂಬಂಧ; ನಂಟು : ಪರಿಚಿತ ಸಲ್ಲಿಲೆವೆರಸಿಂ ವಿಶ್ವಮಪ್ಪಿರವ ಗುಣಾರಾಮ ಸುವಿಪೆ ಕಗೂರೆದ (ಪಂಪಭಾ. ೩ ಕೂಪ). ೨. ಕೂಟ : ರತಿ : ಬೆರಸು ಬೆಲ್ಲನೆಯಿಕ್ಕಿಯಾಶಿವಾಶಯ ಬೇಶ ಚಿಕ್ಕು ಮಲುಟನ ಜಾವಡಿ . . . ಸೈಪುದೋಜುವ ಸೂಳೆಗೇರಿ ಸೊಗಸಾದುದಲ್ಲಿ (ಪಂಚವಿ. ೩೭-೦೭). [< ಬೆರಸು$_1$]

ಬೆರಸು$_3$ (ಅ). ಸಹಿತ; ಒಡನೆ; ಸಂಗಡ : ಗಂಗಪುಜಾನಾಯ್ಕಗೆ ಪೆಬ್ಬುದಂಗುನಿವೆರಸು ಮೂವತ್ತುಗಾಳ ಅಯ್ಯುಳ ಪಾಟು ಕೊಪ್ಪೋರ್ (ಎಕ. IX. ಶಿಕಸೀಗ. ೩೬—೫ ; ಸಂ-720); ಮಾಣಿಗೆಳ್ವೆರಸು ಪೋಪುವು ಲೊಳ್ ಬಟ್ಟಾದಂತಿರೆ (ಕಬಾರಾ. ೩೭-೨೬); ಪರಿಮಿತಾಪಾರೇಂದ್ರಸಮಾಜಂ ಬೆರಸು ರಾಜಭವನಮಂ ಪೊಕ್ಕ (ಪಾಪು. ೩-೦೦೬ ಪ) ; ಸ್ವಾಣುವೇಲ್ ನಿಸ್ಸಲತ್ಯಂ ಬೆರಸಾವಂ ಸೂರ್ಯಬಿಂಬಮ್ಮಭಿಮುಖನೆನಿಪೀ ಮೌನಿ ತಾನಿರ್ಪ ತಾಣಂ (ಜಾಕಾಂತ. ೦೦೩-೦೬೯). [< ಬೆರಸು$_1$]

ಬೆರಳ್ 'ಬೆರಲ್' ನೋ.

ಬೆರಳಚ್ಚು 'ಬೆರಲಚ್ಚು' ನೋ.

ಬೆರಳಚ್ಚುಮಣೆ (ನಾ). ಬೆರಳಚ್ಚು ಹೊಂದಿಸಿರುವ ಮಣೆ; ಬೆರಳಚ್ಚು ಯಂತ್ರ : ಬೆರಳೊತ್ತುಮಣೆ, ಬೆರಳಚ್ಚುಮಣೆ, ಬೆರಳುಮಣೆ (Key-board. ಪತ್ರಿ. ೯೯). [ಬೆರಳಚ್ಚು (< ಬೆರಲಚ್ಚು) + ಮಣೆ$_1$]

ಬೆರಳಚ್ಚುಯಂತ್ರ (ನಾ). ಬೆರಳಚ್ಚಿನ ಯಂತ್ರ: ಟೈಪ್‌ರೈಟರ್: ಈಗ ಕನ್ನಡ ಬೆರಳಚ್ಚುಯಂತ್ರಗಳು ಬಹಳ ಬೇಕಾಗಿವೆ (ಸಂತ).

[ಬೆರಳಚ್ಚು (< ಬೆರಳಚ್ಚು) + ಯಂತ್ರ]

ಬೆರಳಲುಕೆ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವುದು. -ಅಲುಗಿಸುವುದು: ಧರೆಯೊಳು ನಟ್ಟ ದಿಟ್ಟಿಯಲುಳಿತಧರದೆ ಪೊರೆಯುವ ತುದಿನಾಲಗೆಯ ಬೆರಳಲುಕದೊಳಾಂದೋಳಿಪ ವಸ್ತಕದರಳುಗಣ್ಣಬಲೆಯೊಪ್ಪಿದಳು (ಕಂಚಿ. ೯-೦೬೪).

[ಬೆರಳು (< ಬೆರಲ್) + ಅಲುಕ]

ಬೆರಳಾಣತಿ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಅಪ್ಪಣೆ. -ಆಜ್ಞೆ: ನನ್ನಂತೆ . . . ಎಲ್ಲರೂ ಶಾಂತಲಾದೇವಿಯವರ ಬೆರಳಾಣತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವುದು ಒಂದು ಗೌರವ ಎಂದುಕೊಂಡಿದ್ದೇವೆ (ಸಚಿ. ೦೧೬).

[ಬೆರಳು (< ಬೆರಲ್) + ಆಣತಿ$_3$ (< ಆಣತಿ$_2$)]

ಬೆರಳು (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದುದು: ಉಗುರು: ನಖ: ಬೆರಳಿದ ಕೂರ್ಮೊನೆಯ ವಿಡಿವ ಹಿಂಸೆಗೆ ಕಂತಿ ತಾಂ ಬೀಣೆಯಿಂಚವೀಯುವಂತೆ (ಕ್ರಿಪಾಪು. ೦೦೦-೬೦೫). [ಬೆರಳು (< ಬೆರಲ್) + -ಆಚ]

ಬೆರಳಿಡು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಗುರುತಿಸು: ನಿರ್ದೇಶಿಸು: ಪ್ರಾಚೀನ ಕನ್ನಡಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಜಕವಿತ್ವ ಇಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ಗದಾಯುದ್ಧ ಮತ್ತು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಕಾವ್ಯಗಳ ಖಾಟೀಯತೆಯ ಕಡೆ ಬೆರಳಿಡುವುದು ಸಂಪ್ರದಾಯ (ಕಣಕೃಸಾ. ೫೬ ೦೫೦); ಸುಂದರಕೃತಿಯೊಳು ಕುಂದಿರುವೆಡೆಯೊಳೆ ಬೆರಳಿಡುವಿನು ನೋಡು ವಿಳಿನು (ಜಂಜಾಕ. ೬೬-೬೨).

[ಬೆರಳು (< ಬೆರಲ್) + ಇಡು$_1$]

ಬೆರಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೆಟ್ಟಿನಿಂದ ಬಾಜಿಸು; ಮೀಟು; ನುಡಿಸು: ಹುರುಳಿನ ಅರಳರಳಿಸಿ ಮಾಲೆ ಮಾಡಿ ಕೊರಳಿಸಿ ಹೃದಯವೀಣೆ ಬೆರಳಿಸಿ (ಅಪಾ. ೦೯-೩೦). [ಬೆರಳು (< ಬೆರಲ್) + -ಇಸು$_3$]

ಬೆರಳು ' ಬೆರಲ್ ' ನೋ.

ಬೆರಳುಂಗುರ ' ಬೆರಲುಂಗುರ ' ನೋ.

ಬೆರಳುಕಾಪು (ನಾ). ಕೈಬೆರಳುಗಳಿಗೆ ಅಪಾಯವಾಗದಂತೆ ಹಾಕುವ ಕೈಚೀಲ: ಅರ್ಜುನನು ಚಿನ್ನದ ಕವಚವನ್ನು ತೊಟ್ಟು ಬೆರಳುಕಾಪನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು . . . ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡನು (ಕಚಾ. ೨೩).

[ಬೆರಳು (< ಬೆರಲ್) + ಕಾಪು]

ಬೆರಳುಮುರಿ ' ಬೆರಳ್ಮುರಿ ' ನೋ.

ಬೆರಳೆತ್ತು ' ಬೆರಲೆತ್ತು ' ನೋ.

ಬೆರಳ್ಮುರಿ ಬೆರಳುಮುರಿ (ಕ್ರಿ). (ಬೆಟ್ಟಿನಿಂದ) ನೆಟಿಕೆ ತೆಗೆ: ಲಟಿಕೆ ಮುರಿ: ಎಲ್ಲ ನಾರಿಯರ್ಕೈದೆ ಕಂಗೆಟ್ಟು ತಾವು ಕಾಣೆಯನುತ ಬೆರ್ಳ್ಮುರಿವುತ್ (ಕಪಪೋ. ೦೦-೨೩). **ಬೆರಳುಮುರಿ**: ಮುದುಕೆಯು ಕಣ್ಣೀರು ಒರೆಸಿಕೊಂಡು ಜಯಂತನ ಮುಖವಿದೆಯಿರು ಕೈಯಾಡಿಸಿ ಒತ್ತಿಕೊಂಡು ಬೆರಳುಮುರಿದಳು (ಕಮುಂಕ. ೬೨೩). [ಬೆರಳ್ (< ಬೆರಲ್) + ಮುರಿ$_1$]

ಬೆರಿಂಕ (ವಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೀಕೆ: ಹೊದ ಹೊದರುಗಳಲಿ ಮೊಲ ವಾಗಲಿ, ಬೆರಿಂಕವಾಗಲಿ, ಸೆಗೆದು ಅದರ ಬೆನ್ನುಹಿಡಿಯಲು ಯತ್ನಿಸುವುದೂ ಉಂಟು (ಜಾಗಿ. ೬೭). [← ತುಳು. ಬರಿಂಕ]

ಬೆರಿಗಿ (ನಾ). ಪಟೇಲ ತಾನು ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಸತ್ಕಾರ ಮುಂತಾದುದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವ್ಯಯಮಾಡಿದುದನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲು ರೈತರನ್ನು ಕೇಳಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಆವ ಪೂರ್ವಕಾಲದ ತೆರಿಗೆಗಳು: ಪನೆತೆರಿಗೆ, ಹುಲ್ಲುಪಣ. . .ಬೆರಿಗಿ (ಪಟೇಲ ತಾನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತೆತ್ತದ್ದನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲು ರೈತರನ್ನು ಕೇಳಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡದ್ದು) (ಕಕ್ಕೃಚ. ೨೯೩). [?]

ಬೆರಿಯ ' ಬೇರಿ$_3$ ' ನೋ.

ಬೆರೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡು; ಸೇರು; ಮಿಶ್ರವಾಗು: ಕೃತಭಪ್ಪೋತ್ಸವ ಮಾಘಕುದ್ದದರವಿಸಾಪೂರ್ಣಾಹುಮುಕ್ತಂ ಪ್ರಜಾಪತಿಯೋಗಂ ಬೆರೆದಂದು (ಆಪು. ೩-೨೨); ಪರಿಚಾದ್ರುತೀರ್ಥ ಸಪ್ತತೀರ್ಥವೆಂತೆಂಬ ಹೆಬ್ಬುವ ತೀರ್ಥಂಗಳ ಬೆರೆದು (ಕಂಚಿ. ೩-೦೦); ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಅಂಶ ಎಷ್ಟಿದೆಯೆಂಬುದು ಮುಖ್ಯವಲ್ಲ. ರಕ್ತದೊಡನೆ ಎಷ್ಟು ಬೆರೆಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಮುಖ್ಯ (ಆಪಾಶಾ. ೫೯). ೨. ಸಂಭೋಗಿಸು; ನೆರೆ: ಬೆರವಂಗೆ ಭೋಗವೂ ಮೊರೆಪಂಗೆ ರಾಗವೂ ಬರೆವಂಗೆ ಓವು ಬರುವಂತೆ ಸಾಧಿಪಗೆ ಪಾವರಿಹುದುಂಟೆ (ಸರ್ಕಾ. ೦೬೩೦); ಮತ್ತೊಂದು ದಿನ ರಾಯು ಅವಳಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಬೆರೆದು ಬರುವಾಗ (ಜಾಪ್ರ. ೦೬೪); ಆರೆನಿಮಿಷ ನಿನ್ನೊಡನೆ ಬೆರೆದು ಸುರವಾರಾಂಗನಾಪುರವ ಸೆನೆವೆ (ಪಂಚಾಖಂ. ೫-೬-೫೬). ೩. ಲೀನವಾಗು; ಐಕ್ಯವಾಗು: ಉದಾತ್ತಬಸವೇಶ್ವರಾದಿಗಳವಂ ಗ್ರಹಿಸಿ ತದ್ವೃತ್ತಿಯಿಂ ವೀರಶೈವಪ್ರತಿಜ್ಞಾಚಾರ್ಯರೆನಿಸಿ ಶಿವನೊಳ್ ಬೆರೆಯರೇ (ಕಪ್ರಣ. ೫-೫).

ಬೆರೆದಾಟ = ಸಂಭೋಗ; ಕೂಟ; ರತಿಕ್ರೀಡೆ: ಕಾರುಬುಗೆ ಕುಜಂಯಾಸೆ ಮಜ್ಜಿಗಳಿಗೆ ಪೊಲೆಯಾಸೆ ಸರಾಪವಿಗೆ ಮಳೆಯಾ ಬರುವಾಸೆ ಸೂಳೆಗೆ ಬೆರೆದಾಟದಾಸೆ (ಸರ್ಕಾ. ೦೯೦೩).

[ದೇ. ಕ ತಮಿ. ವಿರಚು, ವಿರಪು; ಮಲ. ವಿರಕು, ವಿರಕ್ಕು; ತುಳು. ಬಿರಾವೆ, ಬಿರಸು; ತೆಲು. ಬೆರಪು; ಕುರುಖ್. ಬಿರ್ಗಾ; ಮಾಲ್ತೊ. ಬರ್ಗ, ಬರ್ಗ್ಯ]

ಬೆರೆ$_2$ ' ಬೆಱಿ ' ನೋ.

ಬೆರೆತ (ನಾ). ಜೋಡಣೆ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆ; ಸಂಬಂಧ: ಬಗೆಬಗೆಯು ಬೆರೆತದೊಳು ತರತರೆದ ರಂಜನೆಯು ಧೀರಾನುಭೂತಿಗಳ ರಸವ ತಳೆದು (ಕುಕಥೆ. ೪೦-೬). [ಬೆರೆ$_1$ + -ತ$_3$]

ಬೆರೆಯಿಸು, ಬೆರಸು$_1$, ಬೆರೆಸಂ, ಬೆಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡಿಸು; ಮಿಶ್ರಮಾಡು: ಕುದ್ದಪ್ಪ ಪೊನ್ನೆಳ್ ದುಷ್ಟರಪ್ಪವರ್ ತಮ್ಮ ಲಾಭದಾಸೆಯಿಂ ಕಿಸುಬೆಳ್ಳಿಯೆಂಬಿವಂ ಬೆರೆಯಿಸಿ ... ಪೊನ್ನೆಂದು ತೋಱಿಸುವ ತೆರದಿಂ (ಕಪೂರ್ಕ್ಕು. ೧-೪೪); ನಿನ್ನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಈ ಸುಗಂಧವನ್ನು ಯಾರು ಬೆರೆಯಿಸಿದರು (ಶ್ರಶುಣಾ. ೬). **ಬೆರಸು$_1$**: ೧. "ಬೆರಸು–ಸಮ್ಮಿಶ್ರೇ" (ಕಪೂಧಾ); ಆಗಮಾಕೋವಿದನಿಗದಿತಮಾರ್ಗವಿದಂ ಬೆರಸಲ್ಕ ಮಾಗದೀ ಸಕ್ಕದದೊಳ್ (ಕಪಾಣ. ೦-೩೦); ಮುತ್ತು ಪವಳಂ ಬೆರಸಿದ ಪೋ[ಲಾಯ್ತು] ಚೆನ್ನೆತಪಸಿಯ ಕೆಯ್ಯೊಳ್ (ಪಂಪಾ. ೬-೦೦); ತಕ್ಕುದೆ ಬೆರಸಲ್ಕೆ ಪೃತಮುಮಾಂ ತೈಲಮುಮಾಂ (ರಶಾಗಕ್ಕೃ. ೦-೪೨). ೨. ಸೇರು; ಕೂಡು: ಆ ವರ ಚಕ್ರವಾಳಪುರದೊಳ್ ಕಳಭಾಷಿಣಿ ಮುಖ್ಯಮವ್ವ ಕಾಂತಾವಳಿಯುತರಂ ಬೆರಸಿ ತಾನಿರುತಿರ್ದ ಬಳಿಕ್ಕಂ (ಕಾಮುಚ. ೦೩-೨೪); ಭಸ್ಮವಿವೈ ಭರ್ಗನಮ ಶಾಂಭವಯಜನಸಾರಸಮಾಧಿ ಶಿವಪದರಜವ ಬೆರಸಿತ್ (ಕಾಪ್ಯಾಶಿ. ೦೦-೨೬). ೩. ಸಂಭೋಗಿಸು; ನೆರೆ: ಪೊಡಿರ್ ಪೆಂಡಿರೊಳಂತು ಬೆರಸುವರಲ್ತೇ (ಪಂಚಾ. ೦-೭೬); ಅರಸರು ಮುಚಕ್ಕೆ ಬರಿಸಿ ಎನ್ನ ಬೆರಸಿದ ಬಳಿಕ ಆನಂಜುವಳೆ (ಜಪಪ. ೬೬೦). ೪. ಐಕ್ಯವಾಗು; ಲೀನವಾಗು: ಸೇರಿಹೋಗು: ಬಿಚ್ಚು ಬೇಜಿಲ್ಲ ಬೆರಸಿ ಹೋದಲ್ಲದ ದ್ವಂದ್ವರೊಂಕ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಸೋಮೇಶ್ವರಾ ನಿನ್ನ ಶರಣ (ಸಪಪ. ೫೩-೨೩); ವಂಚನದಿಂದಪ್ಯತಾಹಾರವಾಯಿತ್ತು ಬೆರಸಪಡಿನ್ನೆಂಕೊ ಗುಹೇಶ್ವರಾ (ಅಪಪಂ. ೦೬೭-೬೫೦); ಪುಹಿಮಯಜೆಂದು ಬೆರಸುತಿರ್ಪುದೀಶ್ವರಾಂಘ್ರಿಯುಗದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಂಸೃತಿಗಳನೊದವುವುಕ್ತಮುಧರು ಪದೆದು (ಕಾಪಂಪ. ೬-೨೫೩ ೧೧೬). ೫. ತಾಗು; ಘಟ್ಟಿಸು; ಸೆಣಸು: ಎರಡು ದಳ ಗಟಟಿಕ್ಕಿದುದು ಬೆಲ ಬಿಯೆ ಬೆರಸುತು (ಕಾಣ್ಯಾ. ೯-೨೯); ಅಸುರಕುಲಮಣಿ . . . ಬೊಬ್ಬಿಜ್ಜದು ಬೆರಸಿದು ಪಾಪಿಯಿಂ ಪರಬಲವನು (ಕಾಪು. ೬೯-೪)

೫. ಹೆಬ್ಬು ; ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಹರಡು : ಬೀತ ಕೈದುಗಳಖಿಳದೆಸಂಘಾತವನು ಬಾಣಾಗ್ನಿ ಬೆರಸಿತು (ಭುಜ್ಯಕ್ರೋ. ೮೯-೪೯) ; ಹರಿದು ಬೆರಸಿತು ಬೇಡವದೆ . . . ಅಖಿಳದೆಸೆಗಳಲಿ (ಕೃಗಾ. ೩-೩-೦೩); ವಿನವೆಂಬೆಮ್ಮವಿ ಕಿಚ್ಚಿನ ಹಾನಿಯನು ಬನದೊಳಗೆ ಬೆರಸಿತು[ಪಾಠಾಂ. ಚಲಿಸುತ] ಭಾನುಮಂಡಲವಡಗೆ ಮುಸುಕಿದ ಹೊಗೆಯ ಹೊರಳಿಯಲಿ (ಕಾಪ. ೩-೩). ೬. ಗೊಂದಲಗೊಳಿಸು ; ಗೋಜುಗೊಳಿಸು : ಮುಂದೆ ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯಕ್ಷರವಾಗಿ ಲಿಪಿಸುತ ಬೆರಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸು]ಲೆಕ್ಕದ ಸರಿಗೆ ಬಂದಿರಲೋದು ವುದನಜಿಯು (ಪಾಪ. ೩೩-೩೩). ಬೆರಸು : ೨. ಪಾಪೋತ್ಕರದೊಳ್ ಬೆರಸಿದ ಜೀವೋತ್ಕರಮುಂ ನಿರ್ವ್ಯಥಿಗೆ ಪೆಱಯಲಾರ್ಕುಮೆ ಬೇಗಂ (ಕಪರ್ಕ್ಯಾ. ೯-೦೨೦); ವ್ಯಸನತೃಷ್ಣೆಯು ಕೀಳುಚಿತ್ತದ ವಿಷಯನಿಯೊಳು ಬೆರಸಿತು ಸುಬುದ್ಧಿಯ ಭಸವು ಹಾಙಿತು ಹುದಿದ ರಾಗದ್ವೇಷಮ್ಮಿಯಲಿ (ಭುಜ್ಯಕ. ೦೩-೮೮). ∆ಬೆಱಸು : ೧. ನೊಱಂಬದಡಿಗೆ ರಾಚಮಲ್ಲಂ ಮಯಿನ್ದಡಿ ಗುನ್ದೆಗೆ ಗುಳ್ಳ ಎನಿಬರು ಸಮಸ್ತಬಲ ಬೆಱಸಿ ಬಿಟ್ಟೊಡೆ ಗೊಬಗೊಟ್ಟು ಯಿಟ್ಟಱಿವಲ್ಲಿ (ಆ. XXIV. ೨೬-೬ ; ಸಂ. ೩೩೬).

[ಬೆರೆ೧ + — ಇಸು೨]

ಬೆರವೊಂದಲ್ (ನಾ). ಒಂದುಗೂಡಿದ ಶರೀರ ; ಒಂದಾದ ದೇಹ : ಏಕಲ್ಯಂಜಿ ಸಂಜುಂಡಂ . . . ಪಣೆಯ ಸದುಗಣ್ಣಿ ಕಿಚ್ಚಪುಜ್ಜಳಿಸಿ ಸಜ್ಜಿಸಿ ಬೆಂಬೂದಿಯ ಮೆಯ್ಗೆ ಪೂಸಿ ದಟ್ಟಿದೊವಲಂ ಪೊದದಗಜವೆರಸು ಬೆರವೊಂದಲೊಳೆದ್ದಂ (ಜಾಪುತ್ರ. ೦೦೮-೬). [ಬೆರೆ + ಒಡರ್]

ಬೆರಸು 'ಬೆರೆಯಿಸು' ನೋ.

ಬೆರ್ಕ 'ಬೆರಕೆ' ನೋ.

ಬೆಕ್ಕು, ಬೆಕ್ಕ (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮುದ್ದಿಗಾಗಿ ಪಳಗಿಸಿ ಸಾಕುವ, ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಮಾಂಸಾಹಾರಿ ಪ್ರಾಣಿ ; ಮಾರ್ಜಾಲ : ಒಯ್ಯನೆ ಪಾಪುಗಳಂಗೆಯ್ದವರ್... ಬೆಕ್ಕುಮೊತಿಯುಂ ಕಪ್ಪೆಯುಂ ಮುಂಗುರಿಯುಂ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ಸ್ಥಲಚರಂಗಳುಂ . . . ಆಗಿ ತಿರಿಗತಿಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿ (ಕಣ್ಣಾಣಾ. ೧೬-೬) ; ಬೆಕ್ಕುಗಳಿದಿರೊಳಗಾಡಿ ದೊಡರ್ಕೀಪಯುಸವಯುಮಪ್ಪಿನಂ ಪೋಗದೆ ಮಾನ್ದೆಕ್ಕೆ ಪಗಲಾರ್ಕಳಾದಿಪೊಡರ್ಂದಿನ ದವಸಮೊಳ್ಪನಜಿಸುವ ದುಮಜಂ (ಪೋಳೋಸ. ೦೨-೦೪). ಬೆಕ್ಕ : "ಒತುಃ, ಬಿಡಾಳಃ, ಮಾರ್ಜಾರಃ. ಹ್ರಪದಂಶಃ — ಈ ೪ ಬೆಕ್ಕ" (ಕಠಾಪು. ೧೦-೧೩) ; ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ತಿಂದ ಬೆಕ್ಕಿನಂತೆ ಅಜಾಯುಲೀಯದೆ ಮತ್ತೆಯ ಬಿದ್ದ ಮತ್ಸ್ಯಂಗಳನೀ ತಲೆದೊಳ್ ತಿಪು ತಿರ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೪೯-೨೦) ; ಗಿಳಿಯೋದಿ ಫಲವೇನು ಬೆಕ್ಕ ಬಹುದ ಹೇಳಜ್ಞಾಯುದು (ಪಾಪ. ೦೨೩); ಬೆಕ್ಕಿಗೆ ಬಿರ್ನಾಟ, ಇಲಿಗೆ ಪ್ರಾಣಸಂಕಟ (ನಾಡ).

ಬೆಕ್ಕಿನ ಕಣ್ಣು = ಬೆಕ್ಕಸ ಕಣ್ಣಿನಂತೆ ಕಂದುಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಕಣ್ಣು : ಅವಳದು ಬೆಕ್ಕಿನ ಕಣ್ಣು (ಪಾಡ).

[ದೇ.ಪ್ರ ತಮಿ. ವೆರುಕು ; ಮಲ. ವೆರುಕು. ವಿರುಕು. ಮೆರುಕು ; ತುಳು. ಬೆರು; ಕೊಡ. ಬೆಕ್ಕೇ; ಕುರುಖ್. ಬೆರ್ಪಾ; ಕುರ್ಕೂ. ಬೆರ್ಗೆ]

ಬೆರ್ಚಪ್ಪ (ನಾ). ಹೊಲ. ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಗಾಗಿ ಬರುವ ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಹೆದರಿಸಿ ಓಡಿಸಲು ಹಾಗೂ ಬೆಳೆದ ಬೆಳೆ, ಹೊಸಕಟ್ಟಿಡ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಪೃಷ್ಠನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿವ ಹುಲ್ಲು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮನುಷ್ಯಾಕಾರವ ಬೊಂಬೆ ಅಥವಾ ಬಿನ್ನಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಮುಖವಾಡ : ನಾನು ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಬೆರ್ಚಪ್ಪನನ್ನು ಮಾಡಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದರೂ ಅದು ಬರುವುದನ್ನು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಪಪಾಖ. II. ೦೦೩೬). [ಬೆರ್ಚು೧ + ಅಪ್ಪ೨]

ಬೆರ್ಚಿಸು ಬೆಚ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೆದರುವಂತೆ ಮಾಡು; ಭಯಪಡಿಸು : "ಬೆರ್ಚಿಸು—ಭಯೇ" (ಕಾಮಾ) ; ಘನಸ್ತನಿತಮುಂ ಕೇಕಿಸ್ವನಮುಂ ನೀರ ಧಾರೆಯುಂ ಮನಂ ಬೆರ್ಚಿರ್ಕುಮಿಂತೆತ್ತಂ ಘನಸ್ತನಿ · (ಕಾಮಾ. ೨-೦೨೦); ತರ್ಪೋವನವ ಮುನಿಜನದ ಪರಮಾನುರಾಗಮಂ - ಬೆರ್ಚಿಸಿ ಕಾಮಾನುರಾಗಮಂ ಬೆರ್ಚಿಸಿ ಕದಾಶ್ರಮದೊಳಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಗುರುವಾಗಿ ಪಾಂಡುರಾಜನಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಸಂಕಾ. ೦-೦೦೬ ಪ); ಭೂಪಾಲಸ ಮೇಲೆತ್ತಿ ನಡೆದಾತನಂ ಬೆರ್ಚಿಸಿ ಕುಮಾರಿಯರಂ ಪಿಡಿದು ತರ್ಪುದುಂ (ಪಾಪಾಸಂ. ೬-೦೦೮ ಪ)- ಬೆಚ್ಚಿಸು : ಕಚ್ಚುವವೆ ನಿಮ್ಮ ಚಿಪ್ಪಿನ ಹಲ್ಲುಗಳು ಬೆಚ್ಚಿಸುವವೆ ನಿಮ್ಮ ಬಚ್ಚಡೆಯ ರೂಪುಗಳು (ಪಾಪ. ೩೬.); ವಿಷದುರಿಯುಮಿ ಬೆಚ್ಚಿಸಿ ಬೆದಱಿಸಿದನತಿಬಲ ವನೇಚರರ (ಕೃಗಾ. ೬-೩೫-೨೯).

[ಬೆರ್ಚು೧ + — ಇಸು೨]

ಬೆರ್ಚು೧, ಬೆಚ್ಚು೧, ಬೆಬ್ಬು (ಕ್ರಿ)- ೧. ಹೆದರು ; ಭಯಪಡು : "ಬೆರ್ಚು—ಸಂತ್ರಾಸೇ (ಭಯಪಡು). ಕೃಣಪುರುಜೇ ಚ (ದೃಷ್ಟಿಪರಿಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಾಡಿಡುವ ಬೊಂಬೆ)" (ಕಮಾನಾ); ಪಾಪಮನೀಗಂ ಮೆಂದೆ ದಿಕ್ಕಕ್ರಮುಮಾಮಂಜ ಬೆರ್ಚಿ ಬೆಸಕೆಯ್ವುದು (ಕಃಪಾ. ೦೯-೮೩); ಬಂದಜಗುಪ ಚಿಲ್ಲಿದುಂಬಿಗೆ ಬೆರ್ಚಿ ನಿಂದು ಸೊಲ್ಲಿವ ಪೂಮಾಲೆಗಾರ್ತಿ (ಕೋಚಿ. ೩-೦೩). ಬೆಚ್ಚು೨ : ೧. ಪೆಗರ್ಂ ತೇಜಕ್ಕದೊಡಾಜಿಗ ದುಹಿತಮಹೀಪಾಳಕರ್ ಬೆಚ್ಚಿ ಬಾಯ್ಕೇಸಿ (ಆಂಪ. ೦೪-೦೯೩); ಸೊಬಪಿಪ ಕಳಕಳಿಕೆ ಕರಿ ಬೆಚ್ಚುವುದೆ (ಭುಜ್ಯಕ. ೯-೪೩); ಬೊಮ್ಮನ ಸದನಳಿಮುಖಿ ನಾದನಗ್ಗದ ತ್ರಿದಶವತಿ ಬೆಚ್ಚಿದವು ಪಟ್ಟಣವಾ ದಿಶಾವಿಪರ (ಕೃಗಾ. ೬-೩೩-೨೦). ೨. ಅಮರು ; ಕಂಪಿಸು : ಗಂಡುಹುಡುಗರಿಬ್ಬರೂ . . . ಕೋಲಿನಿಂದ ಹೊಡೆದಾಡಿದ್ದರು. ರಾಮುವಿನ ಮುಖಗಂ ಬೆಚ್ಚಿ ರಕ್ತ ಸುರಿಯಿತು (ಪಂಡಿ. ೩೬). ∆ಬೆಬ್ಬು : ೧. ಬೀಡರಬ್ಬಿಸೆ ಕುಬ್ಬುಂಬರ್ಬೆಬ್ಬಿ . . . ಧರೆಗೆ ಸನ್ದಂ ಸಿಂಹಭೂಪಾಳಕಂ (ಆ. VIII, ೩೫೮೨. ೦೮೯-೨೦; ೧೦೩೩).

ಬೆರ್ಚುಬೀಟು. ಬೆಚ್ಚುಬೀಳು. ಬೆಚ್ಚುಬೀಳು = ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ನಡುಗು: ಸಾರ್ದು ಬಂದತ್ತಿದೆ ಭೀಕರಾಕೃತಿಯದಾಂತಿರದೊಂದು ಕೃತಾಂತ ಮೂರ್ತಿಯೆಂದುತ್ಪಮರೆಲ್ಲರಳ್ಳಲುಸುರ್ದಂ ಚರನಂದುಜೆ ಬೆರ್ಚಿ ಬಿ ಬುತುಂ (ಜಾಪು. ೯-೩೦) ; ಬೆಚ್ಚಿ ಬಿದ್ದತ್ತಿದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ಮಾಣಿಪುರಿ ಧರೆ ಪರಿಯಲ್ಲರಿಯು ಶೋಕಪ್ರೇರಿತವಂ (ಪಜ್ಜಿಂಪು. ೮೮-೨೩೦) ; ಅವಪ ಕಂಡೆದೆ-ಹೊಳೆಯುವ ಕಣ್ಣು, ಕಂದುಬಣ್ಣದ ಗದ್ದ ಮಿಸಿಗಳು ಇವನ್ನೆಲ್ಲ ಕಂಡು ಅವಳು ಬೆಚ್ಚಿ ಬದ್ದು ಅವನನ್ನು ನೋಡಲಾರದೆ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಳು (ಪಪಾ. ೪); ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆಯೇ ನೈಯದ್ ಬೆಚ್ಚಿ ಬಿದ್ದ (ಪಪ್ರ. ೫೨). [ದೇ.ಪ್ರ ತಮಿ. ವೆರುವು; ಮಲ. ವೆರುಳು; ಕೊಡ. ಬೊರಡ್, ಬೊರ್ಚ್, ಬೊಚ್; ತೆಲು. ವೆಜ್ಜು; ಕೋಡ. ವೆರ್ಚ್, ಮೆರ್ಚ್]

ಬೆರ್ಚು೨, ಬೆಚ್ಚು೨ (ನಾ). ೧. ಹೆದರಿಕೆ ; ಭಯ : ನೋಡುವರೊಳ್ ಮನಂ ಬಯಸುವಂತಿರೆ ನಲ್ಕೆ ತುಳುಂಕೆ ಬಿಂಕದಿಂ ನೋಡುವುದೈದ ವಸತನೊಸೆದಾಡುವರೊಳ್ ಬಗೆ ಬೆರ್ಚುದೋಜಿ ಮಾತಾಡುವುದು (ಪಗಪ. ೦೩-೦೨೩). ೨. =ಬೆರ್ಚಪ್ಪ : "ಬೆರ್ಚು-ಸಂತ್ರಾಸೇ (ಭಯಪಡು). ಕೃಣಪುರುಜೇ ಚ (ದೃಷ್ಟಿ ಪರಿಹಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಾಡಿಡುವ ಬೊಂಬೆ) " (ಕಮಾನಾ); ಲೋಗರ ಕಣ್ಣಿಂಜಲ್ ಪಾಗದಂತು ಬೆರ್ಚನಟ್ಟು ಪಕ್ಕಿಗಳಂ ಬೆದರ್ಚಲೊಡರ್ಚಿದ ಕೋಂಟಿಗನೊಂದಾಯತಿಯಂ ಕಂಡನಕ್ಕಂ ರಾಮಾ (ರಾಪಶ್ಯ. ೩೩ ೨೬). ೧. ೨ : ಪಕ್ಕಿಗಳ ನೆರವಿಯೊಳ್ ಬಾರ್ದು ಹಕ್ಕಿಸುವ ಮಂತ್ರದೊಳ್ ಪರ್ಚು (ಪಂಸಂ. ೦-೦೯ ೫೫೪). ೩. ಬೊಂಬೆ ; ಬೊಂಬೆ : ಮುಂಜಾ ಮಹಾರಾಜರೂ ತನ್ನ ಕಯ್ಯಾಟದ ಬೆರ್ಚು ಮಾತ್ರವಾಗಿರಬೇಳು (ಜನತ. ೩೩-೦೨). **ಬೆಚ್ಚು೩** : ೨. ಬೆಚ್ಚಿನ [ಪಾಠಾಂ. ಬೆಚ್ಚವಿ]ಮಂಡಲೆಯಂತೆ ಬೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೇನಯ್ಯಾ (ಸಪಪಪ. ೪. ೩೨೦-೦೩೩೦) ; ಈತ

ಮಧ್ಯರಕೆ ಪೊಗ್ಗಿಬಹ ಕೀರಗಳ ಬೆದಂಸಲಗ್ಗಳದ ಬೆಚ್ಚಹುದು (ಪಪಣಾ. ೫೬-೬೯); ಬಳ್ಳಿಗಳ ಹುಸರುಬೆಳಿಗಳ ನಡುವೆ ನಿಂತ ಕರಿಮುಸುಂಡಿಯ ಬೆಚ್ಚಿಂದು ಇವಳೆಡೆಗೇ ನೋಡಚ್ತಿತ್ತು (ಪಾಚಂ:ರಾ. ೨೭೩).

[< ಬೆರ್ಚು, /ತಮಿ. ವೆರುಟ್ಟು]

ಬೆರ್ಚುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಹೊಲ. ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಬೆದರಿಸಿ ಓಡಿಸಲು) ಮನುಷ್ಯಾಕೃತಿಯ ಬೊಂಬೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು: ತಾಳತೆಯನುರ್ಚಿ ಪೆತ್ತಿಯ ಗಾಳಂ ಗಗನದೊಳೆಟುಳ್ಳ ಮಾರಿಯ ಬೀರರ್ ಪಾಳಯೊಳಗದರ್ ಪಾಪದ ಹೋಳ್ವ ಬೆಳಸಿಂಗೆ ಬೆರ್ಚುಗಟ್ಟಿದ ತೆಜದಿಂ (ಪಾಚಂರಾ. ೦-೫೩). [ಬೆರ್ಚು + ಕಟ್ಟು]

ಬೆರ್ಚುಗಣ್ (ನಾ). ಭಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೃಷ್ಟಿ: ಪೆಪನಿಕೆಯ ನೋಟ: ನಡನಡನೆ ನಡುಗುತಿರ್ದಾ ಬೆರ್ಚುಗಣ್ಣಿಲೆಯಂ ಹುಬ್ಬುಗಂಟಿಕ್ಕಿ ನೋಡಿದನ್ . . . ನಿಶಾಚರೇಂದ್ರಂ (ಕ್ರಿಂರಾಪು. ೨೪೬-೨೯೯). [ಬೆರ್ಚು + ಕಣ್]

ಬೆರ್ದಲೆ 'ಬೆದ್ದಲ್' ನೋ.

ಬೆಲಂಕು, ಬೆಲಂಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಎಸೆ; ಬಿಸುಡು; ಒಗೆ: "ಚೆ(ವೆ)ಲಂಕಿದಂ = ಈಡಾಡಿದಂ" (ಕಬಾ. ಪಂ. ೨). ೨. (ಸದಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಒಣಗಿಹಕ್ಕಲಿಯುಂಟಾಗು: ಅಂಗಜರಾಗಸಾಗರಂ ಬತ್ತಿ ಬೆಲಂಕೆ [ಪಾಣಾಂ. ೧] ಪೋಪುದು ಕಣ್ಗೆ ತಮಂ ಕವಿದಪ್ಪದು . . . ಏಕೆ ಕಾಡಿದವೆಯೋಪಳೆ ತೋಱು ಮುಜೇಂದುಬಿಂಬಮಂ (ಅಂರಾಕ. ೦೪-೬೬). **ಬೆಲಂಗು**: ೧. ನನೆಯುಂಬಂ . . . ಬಾಬ್ಳಿಂಪಡೊಳ್ಸಿಕ್ಕಿ ಕೇತನಮಂ ಮಿಂಗೊಳ್ದೊಳ್ ಬೆಲಂಗಿ ಮುನಿಪಾದೋಪಾಂತದೊಳ್ ಸಾಧುವೇಷಮಿಷ್ಟಾಂ ರತಿಯಂ ಮೆರ್ಪಿ ಕಳೆದಂ (ಅಪಂಕೃ. ೬-೫೦). 'ಬೆಲಂಕು' ಪರಾ. [?]

ಬೆಲಂಗಯಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಬೆಲಂಕು ೧: ಆ ಮಹಾಮದೇಭಂ . . . ಸಪ್ತಮದಾಮಸ್ಥೆಯಿಂದಾದ ಮನದ ಮಸಕದಿನಸಮಸದೆ . . . ಮಂಕಡದಂದದಿಂ ಕಟ್ಟಿದ ಲೋಹಶೃಂಖಲಮಪ್ಪ ಮುಟ್ಟುಗಳನಿತುಮಂ ತಕ್ಕೈಸಿ ಬೆಲಂಗಯಿಸಿ ಬಿಸತಂತುವಂ ಪಜಿವಂತೆ ಪಜಿದು (ಪಂಕ್ರಿ. ೯-೦೦೦ ಪ).

[ಬೆಲಂಗು (<ಬೆಲಂಕು) + -ಇಸು]

ಬೆಲಂಗು 'ಬೆಲಂಕು' ನೋ.

ಬೆಲಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಹಸುರುಗನ್ನಿ, ಬೆಲಗ, ಬೀಬೆ, ಬೆಟ್ಟದ ಹಸುರುಗೋಣಿ (ಕ್ಯಾಶಿ. ೨೬-೨೪೬). [?]

ಬೆಲಗಸೆ, ಬೆಗಸಿಲೆ, ಬೆಗಸಿಲೆ (ನಾ). ಬೊಗಸೆ; ಸೇರೆ; ಅಂಜಲಿ: ಬೆಲಗಸೆಯಿನಳಂಕೆಯೆ ಮೊಗೆಮೊಗೆದು ನೆತ್ತರಂ ಪವಸಸುತಂ ಪೆತ್ತಿ ದೊಳೆಜೆದೆಜೆದೆಜೆದಿಮು . . . ಜಡೆಗೊಂಡಿರ್ದುದ್ಭತ್ತಕುಚಮುಗೆದು ಕೇಶ ಮನೆತ್ತಂ ಪಸರಿಸಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೦೫೨); ಒಡವುಟ್ಟದರಂ ಕೊಂದಪರಡಗಂ ತಿಂಡವರ ನೆತ್ತರಂ ಬೆಲಗಸೆಯೊಳ್ ಕುಡಿವೀ ನಿಸ್ಸಂಶಯಂ ಹಿಡಿಂಬಿಯುಂ ಪೊರ್ದ್ ಕಲ್ತುನಾಗನೆ ಭೀಮಂ (ಗಣಾಯು. ೩-೨೬); ಬೆಲಗಸೆಯಿಂದಮಿವ ಪೊಸನಾರದ ಬಾಯಿನಮೆತ್ತಿ ಪೊಸ್ಸ ಬಟ್ಟಲೊಳೆಱ್ದೀವ ಕುಂಕುಮರಸಂ (ಪಂಶ್ರೀ. ೬-೮೬). **ಬೆಗಸಿಲ್, ಬೆಗಸಿಲೆ**: ಈ ಕವಿಯೆಯ ಕೊಮ ನೆತ್ತರಂ ಬೆಗಸಿಲಿಯಿಂದಾಕಂಠೋಷ್ಠಂ ಕುಡಿದವನೀ ಕವ್ವುರುವಣಮನಳವ ಮಾಡಿದ ಮನುಜಂ (ಕಾಶಾ. ೦೫-೩೩ ; 1196).

ಬೆಗಸಿಲು ದಾವಿ = ಕೈತುಂಬ ದಾನ ಮಾಡುವಮನು: ಒಂದು ಬಿರುದು: ಅವರೊಳಗೆ ನೆಗಳ್ದರಸಾಸವಾರಿಮದನೋಗ್ರಮುಮೇಶ್ವರನಾದ ಬಿಂಪಣಂ ಬೆಗಸಿಲ ದಾನಿಯಾದ ಕಡುಚಾಗಿತನಂ ಜಗದೊರ್ವ್ ಗಂಜನಾದಗಣತವಿಕ್ರಮೋರ್ಜ್ಜಿತಗುಣಾಂ . . . ಪಂಡಲಿಕ ಮಲ್ಲಿದೇವಂ (ಕಾ. I, ೨೫-೩೩ ; 1186 ?).

ಬೆಲಗು (ನಾ). ಧಾವಣಿಗೆ ಹಾಕುವ ಅಡ್ಡತೊಲೆ: ಮಲೆನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮನೆಯು ಮೇಲೆ ಪಂಚನ ತಾಟು ವಹಡುವರು. ಅದಕ್ಕೆ ಬೆಲಗುಗಳೂ ಎಳೆಗಳೂ ಗಳಗಳೂ . . . , ಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ (ಮಾಂಜಾ. ೪-೦೦೭). 'ತಲೆಬೆಲಗು' ಪರಾ. [← ತೆಲು. ಬೆಣುಗುಲು]

ಬೆಲವಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಬೆಳಪಸಕಾಸ, ಉಡಿಪಲ್ಲೆ, ಬಿಲವಕ (ಸಸ್ಯಶ. ೪೪). [?]

ಬೆಲೂನು 'ಬಲೂನು' ನೋ.

ಬೆಲೆ, ಬೆಲೆ (ನಾ). ೧. (ವಸ್ತುವಿನ) ಕ್ರಯ: ಧಾರಣೆ: ದರ; ಮೌಲ್ಯ: "ಪ್ರಕ್ರಯಃ, ಕ್ಷಿಪ್ರಕಃ—ಈ ೨ ಬೆಲೆ" (ಪಶಾಮು. ೪೪-೪೦೯); ಅವಜಿ ಬೆಲೆಯುಂ ಬೆಸಗೊಂಜೊಡೆ ಲಕ್ಷದೀನಾರಂಗಳ್ ಬೆಲೆಯೆಂಬುದೆ ಪೆಚ್ಚಿಂದೆ (ಪಶಾ.ಶಾ. ೨೬-೨೪); ನಾಕದ ಘನೋಲೋಕದಂದವ ಪೊಲ್ಲಗನೀ ಪೊಲಲೊಂದು ರಮ್ಯಹರ್ಮ್ಯದ ಬೆಲೆಗಂ ಬರಲ್ ನಿಜೀಯವೆಂಬಿಸಂ . . . ಸವೆದಂ ಪ್ರತಮಂ ಪುರಂದರರು (ಅಂಪ್ರ. ೬-೪೯); ಬೆಲೆಯಿಂಗಕ್ಕುಮೆ ಕೃತಿ ಗಾವಿಲ ಭುವನದ ಭಾಗ್ಯದಿಂದವುಕ್ಕುಂ (ಅರ್ಜು. ೦-೪೩); ಕಾಡ ಕಪಿ ಬಿಲ್ಲುಡೆ ಮಾಡಿಕದ ಬೆಲೆಯು (ಪುರಂತ. ೫-೪೪ ಪದ್ಯ೬). ೨. ಸಂಬಳ; ವೇತನ: "ಭೃತಿಃ, ಭೃತ್ಯಃ, ಕರ್ಮಣ್ಯಃ, ವೇತಾ, ಮೂಲ್ಯಂ, ವೇತನಂ —ಈ ೬ ಬೆಲೆ" (ಪಂರಾಮು. ೦೨೦-೪೨); ಕೊಟ್ಟಿಸಂತೆ ಬೆಜವ ವರಮಾಗದೆ ಕೂಲಿಯ ಬಂಟಸಂತೆ ಬೆಲೆಯುಂ ವಾರದೆ (ಪಪಾಪ್ರ. ೫-೪೪). ೩. ಮಹತ್ತ್ವ; ಹಿರಿಮೆ: ಪೊಗಟ್ಟಿನ್ನಧರವ ಸುಧೆ ತಾನಿದೆ ಬೆಲೆಯೆಲ್ಲರ್ಗನುತ್ಪೆ, ನದಪಾಧುಗಂಜೂಪವಿನಲರೇಜಿಸಿ ಕೊಮ್ಮಳ್ ಸುದತಿಮಸಗೆಯೊರ್ವಳೆಸವ ಬಕುಳದ ಪೂವಂ (ಅಂಶ್ಯಕ. ೯-೬೫); ಸತ್ಯದೇವತೆ ಬಹು ಬೆಲೆಯವಳೆಪಳನು . . . ರಕ್ಷಿಸಬೇಕು (ಪಂಪಾಪ. ೫೫-೦೬); ಈ ಕಾಗದವ ಬೆಲೆ ನನಗೆಷ್ಟಿರ ಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ನೀನೇ ಊಹಿಸಿಕೊ (ಅಪಕಂ. ೦). **ಬೆಲೆ**: ೧. 'ಬೆಲೆಕೊಳ್' ಪರಾ.

ಬೆಲೆಕಿರು = ದಂಡ ಕೊಡು; ನಷ್ಟವನ್ನು ತುಂಬಿಸು: ಆಕೆಯ ಅಮಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಆಕೆಯೇ ಬೆಲೆ ತೆರಬೇಕು (ಗಂಪಾಮು. ೨೮೨). **ಬೆಲೆ ಬಾಳು**=೧. ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗು; ಧಾರಣೆಗೆ ಅರ್ಹವಾಗು: ಕಳಿಸಿದರೆ ಕಳಿಸು ಬೆಲೆ ಬಾಳುವಂತಪ ಸರಕು ಎಲ್ಲ ಬಂದರು ಗಳಿಗೂ ಹಾದು ಬರಲಿ (ಪಂಕಃ. ೦೮-೬) : ಉದ್ದವಾದ ನಾರುಗಳಿಂದ . . . ಹುಚ್ಚು ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವರು (ಗೃಹಂ. ೬೯). ೨. ಮಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆ: ಸಾಧಾರಣಜನತೆಗೆ ರುಚಿಸಲೂ ಬೇಕು, ನಿಜವಾಗಿ ಬೆಲೆಬಾಳುವಂಥದೂ ಆಗಬೇಕು (ಸಂಗೀತ. ೪೩೨೨). **ಬೆಲೆಬೀಳು**=೧. ಕ್ರಯವು ಕಡಮೆಯಾಗು,—ತಗ್ಗು: ಬೆಲೆಬಿದ್ದ ಸರಕನ್ನಿ ಲಾಭವುಂಟೇ ? (ಗಾಡ). ೨. ಕ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆ; ಧಾರಣೆ ಹಿಡಿ: ನೀನು ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಈ ಸರಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟು ಬೆಲೆಬಿತ್ತು ? (ಸೂಡ). **ಬೆಲೆ ಮಾಡು**=ಬೆಲೆ ಕಟ್ಟು; ಧಾರಣೆಯನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸು: ದೊರೆಯೆಜಿಪ ವಸ್ತುವುರುವರ್ಪರಿಕಿಸಿ ಬೆಲೆಮಾಡೆ . . . ಅರ್ಘ್ಯ ರತ್ನಮಾದಂ ರತ್ನಂ (ಗಣಾಯು. ೦-೪೦); ಮಧ್ಯಮನ ತಾವು ಬೆಲೆಮಾಡಿದವರು (ಸಂತಚ. ೫೦. ೦-೨೩).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ವಿಲೈ; ಮಲ. ವಿಲ; ತುಳು. ಬೆಲೆ, ಬಿಲೆ; ಕೊಡ. ಬೆಲೆ; ತುಳು. ವೆಲ. ವಿಲಂಪ; ಕೋತ. ವೆಲ್; ತೊದ. ಪೀಲ್]

ಬೆಲೆ, (ನಾ). ಕರ್ನಾಟಕದ ಕೆಲವು ಊರುಗಳ ಹೆಸರಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಶಬ್ದ. ಉದಾ: 'ದೊಡ್ಡಬೆಲೆ', 'ಮಂಚನಬೆಲೆ', 'ಸೂಲಬೆಲೆ' ಇತ್ಯಾದಿ. [<ಬೇಲಿ ?]

ಬೆಲೆಕಟ್ಟು 'ಬೆಲೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಬೆಲೆಕೊಡು 'ಬೆಲೆಗೊಡು' ನೋ.

ಬೆಲೆಗಟ್ಟು, ಬೆಲೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಧಾರಣೆಯನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸು; ದರ

ವನ್ನು ಹೇಳು : ಆಣಮುತ್ತಿಗೆ ವೆಗ್ಗಳ ಬೆಲೆಗಟ್ಟುವ ವಾಣಿಜರಿರ್ದರಿಂಕ್ಕೆಲದಿ (ಹೂಆಪ. ೬-೨೬). ೨. ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸು ; ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸು : ಒಲಿದವರೊಲಿದರೆ ಅವನ ಸೌಭಾಗ್ಯಕೆ ಆಯುಂಟು ಬೆಲೆಗಟ್ಟುವವರು (ಹಂಶಾಪ. ೫೦-೬೭). **ಬೆಲೆಕಟ್ಟು** : ೧. ಕೆಲವರು ಒಂದು ತುಂಡುಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ ತಕ್ಷಣವೇ ಅವರ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಅದರ ಯೋಗ್ಯತೆ ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು ಬೆಲೆಕಟ್ಟುವರು (ಗೃಹಾ. ೬೯). ೨. ಈ ಚೆಲುವಿಗೆ ಬೆಲೆಕಟ್ಟುವುದು ಸಾಧ್ಯವೇ ? (ಹೂಆಪ್ರ. ೨೬).

[ಬೆಲೆ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಬೆಲೆಗಾಣು (ಕ್ರಿ). ಕ್ರಯ ಬರು : ಧಾರಣೆಯು ಸಿಗು : ಚಂದನದ ಕೊರಡು ಇದ್ದ ಹಾಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆಗಾಣುತ್ತದೆ (ಪುಂಅಾಪ್ರ. ೬. ೬-೬೯).

[ಬೆಲೆ$_1$ + ಕಾಣು (< ಕಾಣ್)]

ಬೆಲೆಗುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕ್ರಯವು ಸಿಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಧಾರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡಿಸು : ವ್ಯಾಧನೊಂದು ಪಕ್ಕಿಯಂ ಪಿಡಿತರಿ ಕರುಣಿಸಿ ಬೇಡಂಗೆ ಬೆಲೆಗುಡಿಸಿ ಬಿಡಿಸಿದೊಡೆ (ಹಂಶಾಪ್ರ. ೬-೩೪ ಬ).

[ಬೆಲೆ$_1$ + ಕುಡಿಸು$_2$ (< ಕೊಡಿಸು)]

ಬೆಲೆಗೆಡು 'ಬೆಲೆಗೊಡು' ನೋ.

ಬೆಲೆಗೆಯ್, ಬೆಲೆಗ್ಗೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಧಾರಣೆ ಸಿಗು ; ವಿಕ್ರಯವಾಗು : ಕರ್ಗಲ್ಲಿನಿತು ಬಳ್ಳಾದೊಡಂ ಬೆಲೆಗೆಯ್ಗುಮೇ ರತ್ನವಾದೊಡೆ ಬೆಲೆಗೆಯ್ಗುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೮೩) . **ಬೆಲೆಗೈ** : ೨. ಮಾರು ; ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಡು : ತಮ್ಮಂತೆ ಬಾಳಲೀಯಿಸುವ ಬಾಲಕಿಯ ಬೀಳುಗುವರನಿಗೆ ಬೆಲೆಗೈದರೆಯುವ ಕೇಳಿ ಕಿವಿಯ ಮುಚ್ಚುವುದು (ಹಂಅ. ೩-೦೯).

[ಬೆಲೆ$_1$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಬೆಲೆಗೇಡು (ನಾ). ಮೌಲ್ಯವಿಲ್ಲದುದು : ಹಿಂದಿನವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಇಂದು ಬೆಲೆಗೇಡಾಗಿದೆ (ಕಾಗಳಿ. ೫. ಮುಖ್ಯ೩). [ಬೆಲೆ$_1$ + ಕೇಡು]

ಬೆಲೆಗ್ಗೆ 'ಬೆಲೆಗೆಯ್' ನೋ.

ಬೆಲೆಗೊಡು, ಬೆಲೆಕೊಡು, ಬೆಲೆಗುಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕ್ರಯವನ್ನು ಕೊಡು ; ಧಾರಣೆಯನ್ನು ತೆರು : ನೋಟ್ಟಂ ಬೆಲೆಗೊಟ್ಟು ತಾರದುದುವಂ ಮಲಯಾನಿಲನಂ ಮಸೆಸಾವನಂ ಕೌಮುದಿದುಂ (ಅರ್ಧಪ್ರ. ೦-೮೩) ; ಕರದ್ವಯದ ಕಾಂತಿದು ಮೂಲೆಗಳಂ ಹೊಸಹೂವಿನ ಮೂಲೆಗತ್ತು ಬೆಲೆಗೊಟ್ಟು ಕೊಡು ನಗಿಸಿದನೆರ್ವಂ (ಗಿಂಕೃ. ೨-೬೭). **ಬೆಲೆಕೊಡು** : ೨. ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಕೊಡು ; ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ನೀಡು : ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ವಿಗಿಲಾಗಿ ಮಾಸ್ಲೋವ ಈ ಚೀವನದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬಹಳ ಬೆಲೆಕೊಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಪ್ರಹಸು. ೦೧೬). **ಬೆಲೆಗುಡು** : ೧. ಕಜ್ಜಿಯಿದೆ ಪಾಲಂ ಬಯಸುವ ಬೆಲೆಗುಡದೆ ಬಂಡಮಿಬಿಸುವ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೨-೨೧) ; ಮನುಮೇಶ್ವರನೊರ್ವಾ ವಾಜಿಯುಂ ಪೆಸ್ಕನಂರಾಗದಿ ನಡೆನೋಡುತ್ತೆನ್ನಯ ಮನವಂ ತನ್ನ ವಿಲಾಸದ ಬೆಲೆಗುಡು[ಹಾಣಾ. ಗೊಳು]ತವೆ ಮಾಜುಂಗೊಂಡಂ (ಪಪುಣಾ. ೯-೨೬).

[ಬೆಲೆ$_1$ + ಕೊಡು$_1$]

ಬೆಲೆಗೊಳ್, ಬೆಲೆಗೊಳ್ಳು, ಬೆಲೆಕೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. (ವಸ್ತುವನ್ನು ಮಾರಿ) ಹಣವನ್ನು ಪಡೆ : ತನ್ನ ಸುಲಿಪಲ್ಲ ಸಾಲ್ಗಳ ತೋಱಿ ಮಲ್ಲೆಯ ಸರವಿದೆ ಕೊಳ್ಳೆಂದು ಬೆಲೆಗೊಡು ಸಿಲ್ಲದವನ ನಾಚಿಸಿದಳು (ಕಂಪಾ. ೬-೮೯). ೨. ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳು ; ಕ್ರಯಮಾಡು : ಬೆಲೆಗೊಂಡ ತೊತ್ತಲ್ಲ ಬೆಳೆದ ಮನೆಯವಳಾಗಿ (ಹೂಆಪ್ರ. ೦೪೭). ೩. ಬೆಲೆಬಾಳು ; ಅಮೂಲ್ಯವಾಗು : ಉಸಿರು ಪರಿಮಳವಾಗೆ ಬೆಲೆಗೊಂಬು ಹೂವೇಕೆ ರಸವೆ ಸಾಫಸವಾಗೆ ಧನವೇಕೆ (ಸಿದ್ಧಹಿ. ೬-೦೨). **ಬೆಲೆಗೊಳ್ಳು** : ೨. ರೋಪದಿಂದ ಅವನು ಜಯಮಲ್ಲನ ತಲೆಯನ್ನು ಬೆಲೆಗೊಳ್ಳದೆ ಬಿಡನೆಂದು ಪಂಥ ಮಾಡಿ ಅವರಂತೆಯೇ ಅವನನ್ನು ಕೊಂದನು (ಅಮಾಕ. ೫೯). **ಬೆಲೆಕೊಳ್** : ೨. ಮಬ್ಬುಪರುಂ ದೇವೇನ್ದ್ರರು ಬೆಲೆಕೊಣ್ಡು ವಾಣಿಗತ್ತೋಟ್ಟರ ತೆನ್ಮಣ್ಡಮುಂ ವಡಕಣ್ಡಮುಂ ವಿನಿತೇಶ್ವರಕ್ಕಂ ಜೊಬ್ಬಾರ್ (ಎಳ. IV (೩). ಜಾಕಾಶಾ. ೦೪೭-೩ ; ಸು. 750). [ಬೆಲೆ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಬೆಲೆಗೊಳ್ಳು 'ಬೆಲೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೆಲೆಪಟ್ಟ (ನಾ). "ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಸಾಮಾನುಗಳ, ಅಥವಾ ಮಾಡಿರುವ ಕೆಲಸದ, ಬೆಲೆ ತೋರಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ : ಬೆಲೆಪಟ್ಟಿ" (Bill. ೨೦೪೭). [ಬೆಲೆ$_1$ + ಪಟ್ಟಿ$_2$]

ಬೆಲೆಯಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಈ ಕಲ್ಲ ಸಂದಿಗರ ಕುಲ × × × ಮುದ್ದನ್ನಿಜಾಸಿದೋ × × × ಬೆಲೆಯಮ್ಮನ ಮಗಂ (ಎಳ. VII, ೫೧೨. ೨೦೫-೩೩ ; ೨೧೫). [ಬೆಲೆ$_1$ + ಅಮ್ಮ$_2$]

ಬೆಲೆಯಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೆಲೆ ಕಟ್ಟಿಸು ; ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿಸು : ಯಜ್ಞೋಪದ್ರಾಂಬಿಕೆಯುಂ ಕಂಡು ರತ್ನಕಂಬಲಮುಂ ನಿಮಿರ್ಚಿ ತೋರ್ಪುದುಮ ಪೂರ್ವವಸ್ತುವಪ್ಪುದನಱಿದು ವಸ್ತುವುರುಷರಿಂ ಬೆಲೆಯಿಡಿಸಿ . . . ಕೊಂಡಳ್ (ಸುಳುಪ್ರ. ೦೦-೦೦೬ ಬ). [ಬೆಲೆ$_1$ + ಇಡಿಸು$_1$]

ಬೆಲೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಬೆಲೆಗಟ್ಟು ೧ : ಬೆಲೆಯಿಡಲಱಿಪೊಡೆ ಮಂಡಲಿ ಬೆಲೆಯಿಡುಗೆವು (ಅಚಕ್ಷಿ. ೦೩-೩೦); ಬೆಲೆಯಿಡಲೀ ಹಯಕ್ಕೆ ಭುವನತ್ರಯವುಮುಂ ಬೆಲೆಯಲ್ತು (ಕುಸುಪ್ರ. ೯-೩೦). ೨. =ಬೆಲೆಗಟ್ಟು ೨: ಬಾಣಾಖ್ಯ ನಾತ್ಮಜ ಕನ್ಯಾರತ್ನಕ್ಕೆ ಬೆಲೆಯಿಡುವರಂಗಾಸ್ (ಪಪಪ್ರ. ೨೪-೨೦).

[ಬೆಲೆ$_1$ + ಇಡು$_1$]

ಬೆಲೆವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೌಲ್ಯ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು : ತವೆ ಶ್ರುತಿವಿಂದ್ರ ವಿಂದೊಗೆದ ಮುಕ್ತಿಂಗೆ ತಿಗಮೊಗವಾವುದೆಂದೆಱವರೆ ಅವ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ರಂಧ್ರಗೈದು ಸರಗೊಳಿಸುತ್ತಲವನು ಬೆಲೆವಡಿಸರೆ (ಪಪಪ್ರ. ೦-೦೬).

[ಬೆಲೆ$_1$ + ಪಡಿಸು]

ಬೆಲೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆ ; ಬೆಲೆ ಬಾಳು : ಜಲಬಿಂದು ಶುಕ್ತಿಕೆಯೊಳು ಬೀಳೆ ಮುತ್ತಾಗಿ ಬೆಲೆವಡವಂತೆನ್ನ ಬಡನುಡಿ ಬೆಲೆವಡಯದೆ ಮಾಣ್ಬುದೆ ನಿಮ್ಮ ಕಿವಿ ಸೋಂಕಲು (ಕ್ರಕೃಪ. ೦-೦೯) ; ಪಲಬಗೆವಾತು ಗಳಿಂದ ಬೆಲೆವಡದಿರ್ಪೆನೆಂದೆನಿಸುವಳಲ್ಲ ನಿನ್ನೊಲವೊಂದನೆ ನಂಬಿಹನು (ಪಪಾ. ೦-೪೩). [ಬೆಲೆ$_1$ + ಪಡೆ$_1$]

ಬೆಲೆವಣೆ (ನಾ). ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ರತ್ನ ; ಬಹುಬೆಲೆಯ ರತ್ನ : 'ಬೆಲೆವಣೆಗಟ್ಟು' ಪರಾ. [ಬೆಲೆ$_1$ + ಮಣ್ಣೆ]

ಬೆಲೆವಣೆಗಟ್ಟು (ನಾ). ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ರತ್ನದಿಂದ ಮಾಡಿದುದು ; ಅನರ್ಘ್ಯರತ್ನಖಚಿತವಾದುದು : ಬಾಲಕನ ಕಣ್ಗೊಂದು ಬೆಲೆವಣೆಗಟ್ಟಿನ ದೇವಾರಂ ಕೋಜೆವರ್ಪುದುಂ . . . ಒಳಪೊಕ್ಕಂ (ಜಕಾಕ್ಕ. ೭೬-೨೬). [ಬೆಲೆವಣೆ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಬೆಲೆವೆಂಡತಿ (ನಾ). ಹಣಕ್ಕೆ ಸಿಗುವ ಹೆಣ್ಣು ; ಸೂಳೆ ; ಗಣಿಕೆ : ನಲ ಕೆಲ್ಲಮಿಟ್ಟು ಪಡಿಗು ನೆಲಕೆಲ್ಲಂ ಸಮವ ಪಚ್ಚವತಮನೆ ವಾತ್ಸಂ ನೆಲನಿನತ ನಿತಲಿ ಮಯಿಲಗೆ ಬಲ[ಲೆ]ವೆಂಡತಿ ಬಗೆವೊಂದಿಂತು ಕಿಸುಗುಳಮುಂಟೇ (ಪಾಪ. ೨೯೯). [ಬೆಲೆ$_1$ + ಪೆಂಡತಿ (< ಪೆಂಡತಿ)]

ಬೆಲೆವೆಣ್, ಬೆಲೆವೆಣ್ಣು (ನಾ). =ಬೆಲೆವೆಂಡತಿ : "ದಾರಿಕೆ ಲಂಜಕೆ ಪಣವಧು ವಾರಾಂಗನೆ ಗಣಿಕೆ ವೇಶ್ಯೆಯೆನೆ ಬೆರೆವೆಣ್" (ಕಸ್ತ. ೫೭. ೩೩-೭); ಕಡುಬಿಲ್ಲದ ಕುದುರೆ ಗಾಡಿಯಿಲ್ಲದ ಬೆಲೆವೆಣ್ . . . ಮನಕ್ಕೆದಂಬದಂ ಮಾಜ್ಯಮರ್ತಿಯಂ ಮಾಡುಗುಮೇ (ಅಪ್ರ. ೬-೧೬) ; ಕಳರುಯ್ಯಲಾಡುತಂ ಪಾಡುತಂ ನೋಡುತಂ ಬೆಲೆಮ್ಮಳೆಸಿದರ್ದರು (ಶಾಪ್ರ. ೦೦-೪೦). **ಬೆಲೆವೆಣ್ಣು** : ಕನು ಮುಟ್ಟಿ ಮನ ಮುಟ್ಟದೆ ದೂರವಾದರಯ್ಯಾ ಬೆಲೆವೆಣ್ಣನಂತೆ (ಕಪ್ರತ. ೪. ೩೯೭-೨೩೬) ; ಅರ್ತಿಯಿಂ ಬೆಲೆವೆಣ್ಣಾ ಬಿಡುವೆಣ್ಣಾ ಮನೆವೆಣ್ಣಾ . . . ಪಡಯಿಸಿದನು (ಕಬ್ಬಳಿ. ೦-೩೨) ; ಬೆಲೆವೆಣ್ಣು ಸೂಳೆಹೋದ

ಳೆಂದು ಅತ್ಯವನು ಇವನೊಬ್ಬನೆ ಮಹಾನುಭಾವ! (ಹುಣಿಕ. ೫೬).

[ಬೆಲೆ$_2$ + ವೆಣ್^{1}]

ಬೆಲೆವೆಣ್ಣು 'ಬೆಲೆವೆಣ್' ನೋ.

ಬೆಲ್ಲ (ನಾ). ೧. ಕಬ್ಬಿನ ರಸವನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ (ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಆಕಾರದ) ಸಿಹಿಯಾದ ಘನಪದಾರ್ಥ; ಗುಣ: ಅರಗು ಮೊದಲಾಗಿ ಘೃತ ಸಜ್ಜರಸಂ ಬೆಲ್ಲಂ ಸೂಂಬವೆಂಬವೆಱಂ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಸಮೆದ . . . ಅತಗಿನ ಮನೆಯಂ . . . ಪುಗಿಸೆ (ಶಂಕರಾ. ೩-೩) : ಹಾಲ ತೊಱೆಗೆ ಬೆಲ್ಲದ ಕಸಱು ಸಕ್ಕರೆಯ ಮಳಲು ತವರಾಜದ ನೊರೆತೆರೆಯಂತೆ ಅದ್ದರ (ಚಾಸ. ೩೯೦) : ಹಿಪ್ಪಲಿ. ಬೆಲ್ಲ. ಆಳಿಕಾಯಿ ಇವನ್ನು ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದ ಅರೆದು ಕುಡಿದರೆ ವಾತಜ್ವರ ಪರಿವಾರವಾಗುವುದು (ಪಥ್ಯ. ೬೩). ೨. ಮುಂತ್ತು; ಚುಂಬನ: ಜಾನಕಿಬಾಯನು . . . ಅವನೆನ್ನು ಹಿಡಿದಪ್ಪಿ ಕೊಡು ಅವನ ಗಲ್ಲಕ್ಕೂ ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು (ಸಮಾಜ. ೬೫೯). ೩. (ಆಲಂ) ಸೋಗು; ನಟನೆ; ಕಪಟ: 'ಬೆಲ್ಲಪಾತು.' 'ಬೆಲ್ಲಿಸು' ಪರಾ. ೪. ಹಿತ; ವಿಶ್ವಾಸ: ಬೆಲ್ಲವಾಗಿರಬೇಕು ಬಂಧು ಜನರೊಳಗೆ (ಪುರಂದ. ೦-೫೨-೦).

ಬೆಲ್ಲತೂಗು = ತೂಕದಿಸಂ: ಜೂಗರಿಸಂ: ಲಲಿತೆಯಾಗಲೇ ಬೆಲ್ಲತೂಗುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕೀಲಾಮ. ೨೦೯) : ಆರೆನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಬೆಲ್ಲತೂಗುತ್ತಿದ್ದ ನಂಟಿನ ನಕ್ಕನು (ಹರಿಕು. ೦೦೬). ಬೆಲ್ಲದ ಉಂಡೆ = ೧. ಉಂಡೆಯಾಕಾರದ ಬೆಲ್ಲ: ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಫಿಗೆ ಸಕ್ಕರೆಯ ಬದಲು ಬೆಲ್ಲದ ಉಂಡೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕೃಷಿ). ೨. ಅಲೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬೊದಲನೆಯ ಅಡಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಆದನ್ನು ಆಚ್ಚುಗಳಿಗೆ ಸುರಿದು ಮಾಡುವ ಉಂಡೆಯಾಕಾರದ ಬೆಲ್ಲ: ಅವರು ಅಲೆಮನೆಯನ್ನು ನೋಡಲು ಬಂದ ಅತಿಥಿಗಳಿಗೆ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆಯಿಂದ ಬಿಸಿಯಾದ ಬೆಲ್ಲದ ಉಂಡೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಹಂಚಿದರು (ಕೃಷಿ). ಬೆಲ್ಲದಚ್ಚು = ಆಚ್ಚಿನ ಆಕಾರದ ಬೆಲ್ಲ: ಹೋಜಗರು ಬಂದ ಬೆಲ್ಲದ ಭಂಡಿಗೆ ಬೆಲ್ಲದಚ್ಚು ಹದಿನಯ್ದು (ಎಸ. XIII-'೨೨-೭೬ ; ೧೨೦೬). ಬೆಲ್ಲಬೆಲಸ, ಬೆಲ್ಲವೆಲ್ಲಸ = ಅತಿಯಾದ ಸಿಹಿಯ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಕಟ್ಟರೆಯಾಗುವುದು: ಛೇಡ ಎಂದು ಬಾಯಿ ಬೆಲ್ಲಬೆಲಸ ಆಗಿತ್ತು (ಹೂಸಂಗಾ. ೦೬೬) ; ಅರುಚಿಯೇ ಅಭ್ಯಾಸವಾದ ಬಾಯಿಗೆ ಬೆಲ್ಲವೂ ಬೆಲ್ಲಬೆಲ್ಲಸಾಗಿ ಹತ್ತುವಂತೆ (ಬಂಡಿ. ೩೩).

[ದ್ರ.ಇ ತಮಿ. ಮಲ. ವೆಲ್ಲಮ್ ; ತುಳು. ಕೊಡ. ಬೆಲ್ಲ; ತೆಲು. ಬೆಲ್ಲ. ವೆಲ್ಲಮು. ಬೆಲ್ಲ]

ಬೆಲ್ಲಂಗೋಲ್ (ನಾ). ಸಿಹಿರುಚಿಯುಳ್ಳ, ಕೋಲಿನಂತಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕಬ್ಬು.

ಬೆಲ್ಲಂಗೋಲ್ವಿಲ್ಲ=ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆಯನ್ನು ಬಿಲ್ಲಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು: ವಿಶೇಷ: ಪುಣಿಯ ಬೆಲ್ಲಂಗೋಲ್ವಿಲ್ಲನ ಮಲ್ಲಿಗೆಸರಲ ಜಲ್ಲಣಿಗೆ ತಲ್ಲಣಿಗೊಂಡು (ರಾಷಟ್ಕ. ೬೩-೩). 'ಕರ್ಮವಿಲ್ಲ' ಪರಾ. [ಬೆಲ್ಲ + ಕೋಲ್$_1$]

ಬೆಲ್ಲಗನಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: "ಕಾಕಮಂಕಾ. ಕಾಕ ಮಾಚಿ ಈ ಯೆನಡುಂ ಬೆಲ್ಲಗನಕೆ" (ಚಾಸಂ. ೩೦): ಪುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲಗನಕೆಯ ಬೇರನ್ನು ತಂದು ಹಾಲಲ್ಲಿ ಕನ್ಯಕೆಯ ಕೈಯಿಂದ ಅರೆಸಿ ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕುಡಿಯು ಕೊಡಿಸಲು ಪಾಷಾಣೋತ್ಪಪಾದ ಗರ್ಭ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಕೃಪ್ರಸಾ. II, ೧೨). [ಬೆಲ್ಲ$_1$ + ಕನಕೆ$_2$]

ಬೆಲ್ಲಗಾರಿಗೆ (ನಾ). ಬೆಲ್ಲದಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಭಕ್ಷ್ಯ: ದೋಸೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಬೆಲ್ಲಗಾರಿಗೆಯು ಬಣುಪೆ ತಪೆತಪೆಯೆ ಪಾಯಸದ ಕಜ್ಜೆ (ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾ. ೬-೨೩). [ಬೆಲ್ಲ + ಗಾರಿಗೆ$_1$]

ಬೆಲ್ಲಗೂಳು (ನಾ). ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥ: ಗಂಡನಕ್ಕೆದ ಪತಿಯಸೊಲ್ಲದೆ ಬೆಲ್ಲ[ಣಾಂ. ವೆಲ್ಲು]ಗೂಳಿಗಾಸೆ ಮಾಡಿ ನೆರೆಮನೆಗೆ ಹೋಗುವ ಬಲ್ಲಾಳಗಿತ್ತಿಗೆ ಪತಿಭಕ್ತಿ ಅಳವಡುವುದೆ ಅಯ್ಯ (ಶಿಪಪ. ೫೦-೦೬). [ಬೆಲ್ಲ + ಕೂಳು$_3$ (<ಕೂಬ್^{1}$_3$)]

ಬೆಲ್ಲಗೆಡ್ಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಣಸು: ಇಬ್ಬದಿಯ ಆಹಸೊಗೆ, ನರ್ಮಲೀಗಿಡಗಳ ಬೇಲಿಗಳಿಂದ ಬೆಲ್ಲಗೆಡ್ಡೆಯ ಬಾಳಕ ಸುಟ್ಟು ವಾಸನೆ ಮೂಗಿಗೆ ಬಡಿಯಿತು (ಪುಟಕುಣಾ. ೧೦). [ಬೆಲ್ಲ+ಗೆಡ್ಡೆ (<ಗಡ್ಡೆ)]

ಬೆಲ್ಲಗೊಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ತಿಳಿಲೆ. ಬೆಲ್ಲ ಗೊಟ್ಟಿ . . . ಶ್ವೇತಗುಂಜಿ. ಗಂಧರುಗುಂಜಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ (ಹಷ್ಕ. ೧೨). [ಬೆಲ್ಲ$_1$ + ಕೊಟ್ಟಿ$_4$]

ಬೆಲ್ಲಣಿ (ನಾ). ಪೋಸು: ಮಂಚನ: ಸೋಗು: ಲಿಂಗದೊಳು ಲಲ್ಲೆ ಬೆಲ್ಲಣಿ [ಣಿ] ಬೆಲ್ಲ ಗೆಲ್ಲ ಮಹಲಿಂಗದೊಳು ಹದಿರು ಬೆದುರು ಬಿಂಕ ಪಂಕ ಮಾಲಿಂಗದೊಳು ಪದುವಿನಯ ಸೈಪುವೈಪುಗಳ್ಕೈದೆ ಪುಟ್ಟಿ ಮನಮುಟ್ಟಿರ್ದನಾ (ಪಂಂಪಭಾ. ೦೯-೬) ; ಬೆರಸು ಬೆಲ್ಲಣಿಯಿಟ್ಟಿಕ್ಕೆಯಾಶಯವಾಶಯ ದೇಶ ಚಕ್ಕು ಮಲುಕಿನ ಚಾವಡಿ . . . ಸೈಪುದೊ ಜಿವ ಸೂಳೆಗೇರಿ ಸೊಗಸುದುದಲ್ಲಿ (ಪಂಂಪಭಾ. ೫೬-೦೭). [ಬೆಲ್ಲ + ಅಣಿ$_3$]

ಬೆಲ್ಲಪತ್ರೆ 'ಬೆಲ್ಲವತ್ತ' ನೋ.

ಬೆಲ್ಲಬಿಲ್ಲ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆಯನ್ನು ಬಿಲ್ಲಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಮನ್ಮಥ: ಚಲ್ಲೆಗಂಗಳ ಪೋಟ ಬೆಲ್ಲಬಿಲ್ಲತ ಸರಳ್ಗಲ್ದುಳಿದ ಪರಿಬಿಲ್ಲ (ಅಜಪ. ೫-೭೭).

[ಬೆಲ್ಲಬಿಲ್ಲು + –ಅ$_2$]

ಬೆಲ್ಲಬಿಲ್ಲು (ನಾ). ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆಯ ಬಿಲ್ಲು: 'ಬೆಲ್ಲುಬಿಲ್ಲ' ಪರಾ.

[ಬೆಲ್ಲ + ಬಿಲ್ಲು$_2$ (<ಬಿಲ್^{1}$_2$)]

ಬೆಲ್ಲವತ್ತ, ಬಿಲ್ವತ್ರೆ, ಬಿಲ್ಲವತ್ತೆ, ಬೆಲ್ಲಪತ್ರೆ, ಬೆಲ್ವತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ : "ಮೂಲೂರಂ. ಶ್ರೀಫಲಂ. ಬಿಲ್ವ-ಈ ೩ ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ಪೆಸರ್" (ಪಣಪು. ೬೨-೧೧); ಉತ್ತರಣೆಯ ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ತೊಳಂಚಿಯ ಪತ್ರೆಯುನೊಂದನಿತ್ತು ಚಿತ್ಕರವುಮರತ್ನಮಂ ಪಡೆಯಂ (ಪಪಚ. ೬-೦೨) ; ಬೆಲ್ಲವತ್ತ ಕಪಿತ್ಥ . . . ರ್ಪೂರತೇದಳಗಲ್ಲಿ ಪೋದಿವೆ ಭೂಮಿಸುತೆ ಭೂಜಾತಸಂತತಿಯ (ಕೊಡಾ. ೬-೦-೫೯). ಬಿಲ್ವತ್ರೆ: ಶಿವಪೂಜೆಗೆ ಬಿಲ್ವತ್ರೆ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠ (ಕೃಪ್ರ). ಬಿಲ್ಲವತ್ತೆ : ಎತ್ತ ನೋಡಿದಡತ್ತ ಬಿಲ್ಲವತ್ತೆಯು ತರುಬೊಕ್ಕಸವಿಪವು (ಪಾಪಣಾಂ. ೦-೫೨). ಬೆಲ್ಲಪತ್ರೆ : ಆ ಸುತನ ಮೇಲಣ ಭಸಿತವುಂ ಬೆಲ್ಲಪತ್ರೆಯನು ಓಸರಿಸದಿಕ್ಕಿಲಕೆ ಕೂಂಕ (ಪಪಕ್ಷ. ೧೬-೨೯). ಬೆಲ್ವತ್ತ : ಬಿಳ್ಕೆ ಕಕ್ಕೆಯು ಎಕ್ಕೆ ಲೊಕ್ಕೆ ಬೆಲ್ವತ್ತ [ಣಾಣಾಂ. ಬೆಲ್ಲವತ] ನೆಲ್ಲಿ (ಪಂಂಪಭಾ. ೦೬-೦೨).

[<ಸಂ. ಬಿಲ್ವವತ್ರ./ತುಳು. ಬಿಲ್ವತ್ತೆ. ಬೆಲ್ಲವತ್ತೆ]

ಬೆಲ್ಲವಾತು (ನಾ). ಸೋಗಿನ ನುಡಿ : ನಟನೆಯ ಮಾತು : ಎಲ್ಲಿಯಾನುಂ ಬಂದ ಬೆಲ್ಲಪೊಕ್ಕನ ಬೆಲ್ಲವಾತುಗಳಂ ಕೈಕೊಂಡು ರಾಜ್ಯಮಂ ಕಿಡಿಸಬ್ಬ ಗೆದೆಯಪ್ಪೊಡವಮಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ ಬಾರದು (ಹಂಚಂ. ೦೦೩-೯) ; (ಬೆಲ್ಲವಾತಿನಿಂದ) ನಾವು ವೇಶ್ಯೆ (ಹುಂಕ್ಕಥ. ೩೦-೦೩).

[ಬೆಲ್ಲ + ಮಾತು$_1$./ತೆಲು. ಬೆರಿವಾಟಲು]

ಬೆಲ್ಲವುದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ : ಬೆಲ್ಲವುದಿ ಬೆಲ್ಲಪತ್ರ ಮಾಗುಳಿ ಬಿದಿರ ಕಳಿಲೆ ಪೊಸತದುಂಕಂಬಟೆಯ ಕಾಯ್ಗಳಿಂದ ಸಮೆದೊಪ್ಪುವಪ್ಪಿನ ಕಾಯ್ಗಳಂ ಮಾಳ್ಪುದು (ಸೂಪಶಾ. ೩-೦೩).

[?]

ಬೆಲ್ಲಾಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಬೆಲ್ಲಾಟಿ—ವಿತ್ತರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಇದರ ತೊಗೆಗಳನ್ನು ಇಮಾರತಿಗೆ ಬಹಳ ಹಾಕುವರು (ಕಾಣಿ. ೮೩).

[?]

ಬೆಲ್ಲಿಸು, ಬೆಳ್ಳಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಮುಖಸ್ತುತಿ ಮಾಡಿ) ವಂಚಿಸು ; 'ಪೋಸ ಗೊಳಿಸು : ಬೆಲ್ಲಿಸುತೆ ಸವಿಸಂದಿಗೇಂದ ಮಾಯಗಳೆಸಗಿ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಸಾರಿ

ಬಾಗರೆದು ಬರಿಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನೆರೆಯಲ್ಕೆಳಸಿ ಬಹ ಕಪಟಿಮಿಟರುಗಳ ನಿಷ್ಪಣಮೆ ನುಚ್ಚಿಮರಿದು (ಪಂಳಾ. ೩-೬-೨೩). ಬೆಲ್ಲಿಸು : ಅರಿಯದ ಹುಡುಗೀನ ಬೆಲ್ಲಿಸೋಕೆ ನೋಡಿದೆಯೂ ಸುಂದರವುರುಪ? (ಪಳಾ. ೦೭೬).

[ಬೆಲ್ಲ + —ಿಸು೨./ತೆಲು. ಬೆಲ್ಲಿಂಚು]

ಬೆಲ್ಲುಣಗಿ 'ಬೆಲ್ಲುಣಗೆ' ನೋ.

ಬೆಲ್ಲುಣಿಗೆ, ಬೆಲ್ಲುಣಗಿ (ನಾ). ಹಪ್ಪಳ, ಚಪಾತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಲಟ್ಟಿಸುವ ಸಾಧನ; ಲಟ್ಟಣಗೆ; ರತ್ನೂಡಿ : "ಬೆಲ್ಲುಣಗೆ—ಲಟ್ಟಣಗೆ" (ಪಾಪ್ರೋ. ೫೯). ಬೆಲ್ಲುಣಗಿ : ತಾಮಹರನಾಲಯದೆ ಬೆಲ್ಲುಣಗಿಯಂ ಕದ್ದು ಕೊಂಡೊಯ್ದು (ಪಾರಿಪ್ರ. ೨೬-೯).

[←ಹಿಂ. ಬೇಲನ; ಮರಾ. ಬೇಲಣೇ=ಲಟ್ಟಿಸು]

ಬೆಲ್ಲೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ತುರಗ ಪ್ರಧಾನ ನಿಷ್ಪಾದಿತ ಸೀಮಾಭ್ಯಂತರೋ ಬೆಲ್ಲೂರ್‌ನಾಮಗ್ರಾಮಃ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾಪ್ರ. ೬೬-೯೪; ೨೬೨).

[ಬೆಲ್ಲ + ಊರ್]

ಬೆಲ್ಲವತ್ತ 'ಬೆಲ್ಲವತ್ತ' ನೋ.

ಬೆವಕೂಫ್ 'ಬೇಕೂಫ್' ನೋ.

ಬೆವಟಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಾತ್ರೆ ಮುಂತಾದುವಕ್ಕೆ ಬೂದಿಯಂನ್ನು ಹಾಕಿ ತಿಕ್ಕು : ಹೊಸೆವ ಹೊಂಬೊಗರಿಗೆ ಬೆವಟಿಕ್ಕಿ ಕೈಯಾರ ಬೆಳಗಿದೊಪ್ಪು ವೆತ್ತಂತೆ ಅಳಲುವ ರತಿಯುರಸ್ಥಳದೆ ಧೂಮ್ಯಂತಿತ ಕಳಕಜಚಿಂಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕೃಚಿತ. ೬-೨೨). ೨. (ಆಲಂ) ಅನುನಯಿಸು ; ಮರ್ಜಿ ಹಿಡಿ : ಇವನಿಗೇಕಿಷ್ಟು ಬೆವಟ್ಟಬೇಕು? ಬಂದರೆ ಬರಲಿ. ಬೇಡಾದರೆ ಬಿಡಲಿ (ಜೀಪ್ರ).

[ಬೆವಟು + ಇಕ್ಕು]

ಬೆವಟು (ನಾ). ಪಾತ್ರೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಬೆಳಗಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬೂದಿ ಮುಂತಾದುವು : 'ಬೆವಟಿಕ್ಕು' ಪರಾ. [?]

ಬೆವತು 'ಬೆವರ್೧' ಪರಾ.

ಬೆವರ್ 'ಬೆವರ್೨' ನೋ.

ಬೆವರಕ್ಕಿ (ನಾ). ತೆನೆಯಂದ ತೆಗೆದು, ಸುಟ್ಟ ಕಾಳು ; ಕಾಚಕ್ಕಿ : ಬೆಳಸಿ: ಹೊಲೋಳಿಂದ ಬೆವರಕ್ಕಿ ಮಾಡಿವೆವು (ಜೀಪ್ರ). [?+ಅಕ್ಕಿ೧]

ಬೆವರಟ್ಟಿ (ನಾ). ಕಾಲನ್ನು ಹುಚ್ಚುವ ಪಾದರಕ್ಷೆಯ ಒಳಗೆ ಹಾಕುವ, ಬೆವರನ್ನು ಹೀರುವ ಅಟ್ಟಿ: (ಟಿ). [ಬೆವರು೩ (<ಬೆವರ್೨) + ಅಟ್ಟಿ೧]

ಬೆವರಿಡು 'ಬೆಮರಿಡು' ನೋ.

ಬೆವರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆವರುವಂತೆ ಮಾಡು : ಸ್ವೇದಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು: ಕಷಾಯ ಲೇಹ್ಯದಿಂದಲೂ ಧೂಮಪಾನ ಅಭ್ಯಂಗನ ಮುಷ್ಟಿಪಾದುದಿಂದಲೂ ಬೆವರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಂ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು (ಪಕ್ಕ. ೩೫೯). ೨. (ಅವಿಯ) ಶಾಖದಿಂದ ನೀರೂರುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ನೀತ ಹನಿ ಒಲೆಯ ಮೇಲೆತ್ತಿ ಕಾಸಿ ಆ ಮಡಕೆಯ ಬಾಯಿಗೆ ಪುಟ್ಟ ವಾವಡೆಯಂ ಕಟ್ಟಿ ಅದರ ಮೇಲೆ . . . ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನಿಟ್ಟು ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚಳ ಮುಚ್ಚಿ ಬೆವರಿಸಿ (ಪಕ್ಕ. ೨೦೬).

[ಬೆವರು೩ (<ಬೆವರ್೨) + —ಿಸು೨]

ಬೆವರಿಳಿ 'ಬೆಮರಿಳಿ' ನೋ.

ಬೆವರು 'ಬೆವರ್೧' ನೋ.

ಬೆವರುಗಳ್ 'ಬೆವರ್೨' ನೋ.

ಬೆವರುಗುಳ್ಳೆ (ನಾ). ಸೆಕೆಯಿಂದ ಮೈಮೇಲೆ ಏಳುವ ಬೊಕ್ಕೆ : ಸೆಕೆಗುಳ್ಳೆ : ಮಗುವಿನ ಮೈಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಬೆವರುಗುಳ್ಳೆ ಆಗಿ ಒದ್ದಾಡುತ್ತಿದೆ (ಜೀಪ್ರ). [ಬೆವರು೩ (<ಬೆವರ್೨) + ಗುಳ್ಳೆ೧ (<ಗುರುಳ್ಳೆ)]

ಬೆವರುಸಾಲೆ 'ಬೆಮರ್ಸಾಲೆ' ನೋ.

ಬೆವರುಹನಿ 'ಬೆವರ್ಹನಿ' ನೋ.

ಬೆವಸಾಯ, ಬವಸ, ಬವಸು, ಬವಸ್ಕ, ಬೇಸಾಯ, ಬ್ಯವಸಾಯ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತು, ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆ ತೆಗೆಯುವುದು ; ಆರಂಭ : ಒಕ್ಕಲುತನ ; ಕೃಷಿ : ಒಬ್ಬಳೇ ಹೊಡತಿ ಮೂಲರ್ ಪುತ್ರರ್ ಎರಡಾರ ಬೆವಸಾಯ ಹತ್ತು ಕಜ್ಜಿಹ (ಪಂಚತಂ. ೬೬-೦೯) ; ಬೆವಸಾಯವ ಮಾಡಿ ಮನೆಯ ಬೀಯಕ್ಕೆ ಬತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆ ಬೆವಸಾಯದ ಫೋರವನೇತಕಯ್ಯ (ಅವಸಂ. ೦೩-೬೩) ; ಮಗಧದೇಶದಲ್ಲೊಬ್ಬ ಶೂದ್ರನು ಬೆವಸಾಯಮಂ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬದುಕುತ್ತಿರಲು (ಕೃಚಂ. I. ೩೦೩). ೨. ಪ್ರಯತ್ನ; ಪರಿಶ್ರಮ : ಪುಣ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಬೆವಸಾಯದಿಂ ಸರಿಯಕ್ಕುಮೊಹಮಪ್ಪೊಡೆ ನೆತ್ತಿ ತಜಂಟಾಗೆ ಪುಳ್ಳಿಯನಡುಕವ ಬಡವರ್ಗಂ . . . ಸರಿಯೇಕಾಗದು (ಧರ್ಮಾಕ್ಕು. ೬-೦೬೬). ಬವಸ : ೧. "ಬವಸಂ ವ್ಯವಸಾಯ ನಾಮದೊಳ್" (ಕರ್ಣಾ. ೮೨). ಬವಸು : ೧. "ಬವಸು=ವ್ಯವಸಾಯಂ" (ಕಬಾದ. ೫೦. ೨) ; "ಬವಸೆಂದು ವ್ಯವಸಾಯಂ" (ಕರ್ಣಾ. ೬೬-೨೬೬) ; ಬವಸಿಸೊಂದು ಕಜ್ಜಮಂ ತವಿಸಿ ಬೇಸರ್ಗೆ ಕುಡಿಯರ್ . . . ಶ್ರೀರಾಮುಲೀಲಾವಿನೋದವಂ ಪಾಡುತಿರೆಯುಂ (ಜಾಪಾಕ್ಕ. ೩೨-೨೦). 'ಬವಸಿಗ' ಪರಾ. ೨. ಸಮೃದ್ಧಿ ; ಸಿದ್ಧತೆ : ಕವಿದುಗ್ಗಂ ಜಾತುರಂಗಂ ಬವಸ ದಳವುಳಂ ಧಾಳಿ ಸೂಳೆಃಆನಿಷ್ಟಾಹದೊಳ್ಳಾಳುಕ್ಕರಾದುಂ ಬೆಸೆ (ಎಕ. VII. ೨೫೦. ೦೭೬-೭೬ : ೨೦೬೦). ಬವಸೆ : ೧ "ಬವಸ (ಸು)—ವ್ಯವಸಾಯ" (ಕ್ರಿಕೋ. ೨೯). ೨. ದೇವರ್ ಬವಸಿನೊಳಾದಂ ಬವಸೆಯನೆ ಮಾಬ್ಬುದು (ಕಾದಂಕಾ. ೬೦೦); ದಾರುಣಸಂಸರಣಮೋರ್ವೀ ರುಹಮಂ ತೀವ್ರ ಬವಸೆಯಿಂದಿರ್ದಪನೀ ಧೀರಂ (ಕಂಗಾಕ್ಕು. ೫-೦೬). ೩. ಉದ್ಯೋಗ ; ಕೆಲಸ ; ವೃತ್ತಿ : ಎನಗೆ ಮನೋಭವನೆ ದೇವಂ ಬಸಮೆ ಬವಸೆ ಬಲವೆ ಕುಲಧನಂ (ಪಂಪ್ರಕೃ. ೬-೭೭ ೫). ಚೇಸಾಯ : ೧. ಘಾಟುನೆಲದೊಳ್ ಬೇಸಾಯ ವೀಚಾಶ್ರಯಂ . . . ಫಲದ ಭ್ರಾಂತಿಯಂ ತೋರ್ಪುದೆ (ಪೋಪುಡೆ. ೫೩) ; ಮಾವವರೆಲ್ಲರೂ ಕೂಡಿಯೆ ಬೇಸಾಯ ಸಾಗಿಸಕೊಡಗಿದರು (ಪತಾಪಡ. ೭೦). ಬ್ಯವಸಾಯ: ೧. ಆತನ ಬ್ಯವಸಾಯ ಬ್ಯವಹಾರವೆನ್ನೆನೆ ಭಕ್ತಿಯ ಭಂಡ ಮೊದಲ್ ನಿಜಭಕ್ತಿಯೇ ಕೋಟಾನುಕೋಟಿರಾಭಂ . . . ಕಲಿದೇವಸಿಟ್ಟಿ ನೆಗಳ್ದಂ ಧರೆಯೊಳ್ (ಪೌಪ್ರ. IX—ಎ. ೨೯೬-೯೯ ; ೨೨೨). [<ಸಂ. ವ್ಯವಸಾಯ]

ಬೆವಸಾಯಂಗೆಯ್, ಬವಸೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡು ; ಶ್ರಮಿಸು : ಬೆವಸಾಯಂಗೆಯಲಿನ್ನುಮಂಬೆಡೆ ಕೃಪಾಶ್ಚತ್ತಿಶ್ಚಿಮರುಳ್ಕಂಡ ಪಾಂಡವರಂ ಗೆಲ್ವುದಸಾಧ್ಯವಾಯ್ತ (ಪಂಕರ್ಣ. ೦೩-೩೦). ಬವಸೆಗೆಯ್ : ನಿನ್ನ ಬಿಡುಗಡೆಯ ಗಬ್ಬಿಯಿಸಲ್ ಬವಸೆಗೆಯ್ವನ್ (ಪಕ್ಕಕ್ರ. ೨೬-೩೦).

[ಬೆವಸಾಯ + ಕೆಯ್೧]

ಬೆವಹಾರ, ಬೇಹರ್೨, ಬೇಹಾರ, ಬ್ಯವಹಾರ, ಭ್ಯವಹಾರ, ವೆವಹರ, ವೆವಹಾರ (ನಾ). ೧. ಉದ್ಯೋಗ ; ಕೆಲಸ ; ವೃತ್ತಿ : ನಾನು ಬೆವಹಾರವ ಮಾಡುವೆನಯ್ಯಾ ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಗೆಂದು (ಬಸವ. ೬೦೪) ; ಬಾಲಕರ್ ಬಾಲೆಯರ್ ಕೊಯಿದು ತಿನುತಿರೆ ಮುನಿತ್ತಿ ಆರಂಭದೊಳ್ಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿಯಾಗದೆ ಮುಂಗಿ ದೂಜಿಸುತೆ ಬೆ[ಪಾಣಾ. ವ್ಯ]ವಹಾರದಲ್ಲಿ ತಿಟ್ಟಿಸೆ ತಿರುಗಿ (ಶಿಂಪೂಚಿ. ೨-೩). ೨. ವ್ಯಾಪಾರ ; ಹರದು : ಕರ್ವಾವ ಕಳೆದು ವಿರ್ಮಲ ಭಕ್ತಿ ಸುಜ್ಞಾನ ಧರ್ಮವಾರದ ವೇಟೆಯ ಬೆವಹಾರ . . . ಹಿಂದುದ್ಭವ ಕಂಡ ಪಿರಿಯ ಪ್ರಭುಸಿಟ್ಟಿಯೊಳು ಕೊಂದು ಕೊಟ್ಟಾಡುವ ಘನ ಬೆವಹಾರ (ಪಪ್ರಾ. ೦೬೯-೯೧೬) ; ಆ ಪುರದೊಳೊರ್ವ ಪರದಂ ಸಮುದ್ಯಾಂತರದ್ವೀಪಂಗಳೊಳ್ ತನ್ನ ಬೆವಹಾರಕ್ಕೆದಲ್ (ಕಂಪು. ೩೦-೩). ೩. ವ್ಯಾಪಾರದ ವಸ್ತು ; ಸರಕು : ಆಚೆಯ ಧರೆಯ ಬೆವಹಾರವ ತಂದು ಮತ್ತ ಈಚೆಯಲ್ಲಿ ಕಡನ ಕೊಡಲಾಗಿ ಕೊಂಡಪ ಸತ್ತ ಕೊಟ್ಟುವ ಕಿಟ್ಟಿ (ಪೋಆಪ್ರ. ೨೬೭-೩೦೬). ೪. ನಡತೆ ; ವರ್ತನೆ ; ನಡವಳಿಕೆ : ದಾಯ ನಿಂದಿ

ಬೆವಹಾರ ಬೆಸನಗಳಾಯತವು ಬಳಿಕುಂಟೆ ಕೇಳಾ (ಕ್ರಬೋ. ೩-೭೦). **ಬೇಹರ್₂** : ೧. ಅಕಾರಕ್ಕೆ ವಿತ್ವಂ-ವ್ಯವಹಾರ, ವೇಹಾರ, ಬೇಹರ (ಶಾಮ. ೨೭೦ ಕ್ರಮೋ). ೨. ಎನ್ನ ಬೇಹರಕೆ ದೋಸೆಯ ಹೊಯ್ವುತಿರೆ ಹಜ್ಜಿದವು ನಿನ್ನವೆಂದು ಇರದಾಡುವನಿತಕೆ ಪಜ್ಜಿಯಲುವೆಲ್ಲ ಶಂಕರನುಂಡು ಬಿಟ್ಟಿಯ ಪೋದ (ಕೋಚಕ್ಕ. ೩-೨೦). ೪. ಅವಾವ ಹರಕ್ತಿಗಳ ಕಾಣಿಕೆಗೆ ಸಂದೆ ? ಬೇಹರವೆಲ್ಲಿ ಸಲುವಗೆ ತಂದೆ ? (ಗೀಂಂ. ೨೯-೭೦). ೫. ಸಂಬಂಧ ; ಗೊಡವೆ : ಬಿಟ್ಟು ಕೆರೆ ಬನ ಬಾನು ಬಯಲೆಲ್ಲವೊಂದಿಂಗ ನನಗಿವಕು ಮುಂದದ ಬೇಹರ ತೀರಿತೀಗ (ಗಚಿಸ. ೨೪-೦೮). **ಬೇಹಾರ** : ೧. ಬೆಳಗಾದುದೇಳು ಬೇಹಾರಕೆಂದೆಬು ಕಳವಳವದೆ.ಕೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೭೨) ; ರಾಜಾಯದೊಳ್ಳಲ್ಲ ಧನಭಾಗದಿಂದರಮನೆಯ ಬೇಹಾರಮಂ ಮೊದಲಂತ ನೇಕಸುತ್ತರ ಮುಖದಿಂ ನಡೆಯಿಸುತ್ತೆ (ಪಾಣ. ೪-೭೩ ಪ); ತನ್ನ ತಾಯಿಯೊಡನೆ ಗೃಹಕೃತ್ಯದ ಬೇಹಾರ ಸಾಗಿಸಲು ಬಂದಾಗ . . . ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸ ಕೊಡಗಿದಳು (ಪುರು. ೭೯೦). ೨. ಬಣಂಜಿಗರೆತ್ತುಗಳೊಳು ಬೇಹಾರಕೋಸುಗ ಮಂಧುರೆಗಂ ಪೇಱುಕೊಂಡೂಂದು ಘೋರಕಾಂತಾರದೊಳ್ ಪೋಗುತ್ತಿರೆ ಬೀಡ ಬಿಟ್ಟರು (ಸಿದ್ಧಚ. ೨-೨೨); ಆಹಾರವುಳ್ಳಲ್ಲಿ ಬೇಹಾರ ಧನವಕ್ಕು ಆಹಾರದೊಳಗನಜ್ದಿವ್ಪ ಸೆಟ್ಟಿಗೆ ಬೇಹಾರುಮ್ಕು(ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೭೭); ಬೇಸಾಯ ಬೇಹಾರ, ನಯಿಗೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಹಲವು ಉದ್ಯಮಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಜನರು ಬಾಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಭಾಮಹ. ೬೧). **ವ್ಯವಹಾರ** : ೨. ಅತನ ವ್ಯವಸಾಯ ವ್ಯವಹಾರವೆನ್ನನೆ ಭಕ್ತಿಯ ಭಂಡ ಮೊದಲ್ ನಿಜಭಕ್ತಿಯಿ ಕೊ.ಟಾಪ ಕೋಟಲಾಭಂ ಶಿವದೃಕ್ತಿಯ ಬೆಳಸಿ . . . ಕಲಿದೇವಸೆಟ್ಟಿ ಪೆಗಳ್ದಂ ಧರೆಯೊಳ್ (ಕೌಶ. IX-i, ೫೬೦-೭೦; 1176) ; ಧನತಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗ ತೀಕಸೆಟ್ಟಿಯರು ವ್ಯವಹಾರಮಾರ್ಗ್ಗದಿಂ . . . ಕ್ರಯಸ್ವರೂಪದಿಂ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ . . . ಕೊಂಡ ಎರೆ ಮಾತ್ರರದು (ಕೌಶ. XX, ೮೯೦-೨೦; 1227). **ಭೃವಹಾರ** : ೧. ನಿಮ್ಮ ಕೆಯ್ಮ ಭಯಿರವದೇವರ ಭೃವಜಾತಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಯಿವತೆಯಂಟು ಮಾಂದಿ ಸ್ವಾನಿಕರು (ಎಳ. X (೩). ಕೋದಂರ. ೩೪೯-೩; 1680ರು ೫೫). **ವೆವಹರಿ** : ೨. 'ವೆವಹರಿಸು' ಪರಾ. **ವೆವಹಾರ** : ೧. ನರನೊಂದು ವೆವಹಾರಕೆರಡಾಯವೆಯ ಲೆಕ್ಕ ಹೊರಗಣ ನುಭೋಗಕೊಂದೊಳನೀತಿಗೊಂದು (ಪುಂಬಿಳ. ೬೬೪). ೨. ಉದ್ಯೋಗ ವೆವಹಾರ ಸ್ವಪಸೇವೆಯಾಳ್ದರು ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಗೆ ಬರ್ವನಕ ನಿದ್ದೆಗಯ್ದಂತೆ ದುಂದಿರಲೊಳು ಹಾದರವಿದ್ದಿಯಂಗವೆಗೆಯೊಪ್ಪಿದರು (ಪೋಚಕ. ೦೯-೨೯).

ಬೇಹಾರಡಾಡು = ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡು : ಹಿಡಿದ ಫಲ ದೃಢದಿಂದ ಬಿಡದ ಬೇಹಾರವಾಡಿ ಕೊಡುವುದೊಂದು ಲಕ್ಷ ಕೊಂಬುದೊಂದು ಲಾಭ (ಚಪ್ಪಗೀ. ೧೯೨-೧೩೫). 'ಬೇರ್ಕ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ವ್ಯವಹಾರ]

ವೆವಹಾರಿ, ವರ್ತಕ ; ಬೇಹರಿ, ಬೇಹಾರಿ (ನಾ)- ವ್ಯಾವಾರ ಮಾಡುವವನು; ಪರದ : ತಂಮ ಪಟ್ಟಣವಾದ ಹೆಂಮರಗಾಲ ವೆವಹಾರಿಗಳಂಗರ ಮಾಧವಸೆಟ್ಟಿಯು ಮಗ ಮಸಣಾಡಸೆಟ್ಟಿಗೆ . . . ವರಿಷ್ಕೆ ಗ ೧೮ ಬಡಗೆ ಸಿವ್ವಾಯ ಗ ೧೫ ತೆಱುವರು (ಎಳ. III(೬). ೫೦೫೫. ೬೫೯-೦೦; 1291); ಶ್ರೀ ಚಕ್ರಧರಿಹರವಾಯಪೊಜೆಯರ ಮನೆಯ ವೆವಹಾರಿಗಳು (ಎಳ. IX(೬). ಹೊಳೆಸೀ. ೦೬೬-೩; 1375). **ಬೇಹರಿ** : ವಾಣಿಜವರರಿಗೂ ಕ್ರಯವಿಕ್ರಯು ವ್ಯವಹರಣೆಯುಚಿತವದು ತರುಣಿನೆತ್ತವ ಸಲ್ಲದಾ ಬೇಹರಿದು ನೀಕ್ಷಣ ಂಡಿದು ಬಿಟ್ಟಂಬುರುಹಮುಖಿಯನು ನೆಳೆಯದಿರೆ ಹಳವಿವಗೆ ಬಪುದು (ಕೀಪಂಕ. ೯-೨೪). **ಬೇಹಾರಿ** : ಹುಸಿಯದ ಬೇಹಾರಿಯೆ. ಇಲ್ಲ ಪಾಂ ಬೇಹಾರಿಯಪ್ಪುದಜಿಂದೆಮ್ಮ ಜಾತಿಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಧರ್ಮಾಬ್ದಿ ಧಾಧರ್ಮಬುದ್ಧಿಯಾಗಿ ಧನಮಂ ಬಂಚಿಸಿಕೊಂಡೆನ್ನ ಮನೆಗುಯ್ತಂ (ಪೊಚಿಸಾ. ೦೬೭-೦೦); ಊರ ಹರದರೆ ಹಾವುವರ ಬೇಹಾರಿಗಳ ಬಲು ಸೂಳೆಯಾದುದು ಕೇರಿಕೇರಿಯಲಿ (ಕೀಪಂಕ. ೩-೯-೬); ಬಹುಬುಗೆ ರೆಕ್ಕೆಟ್ಟ ಸಕ್ಕರೆ ತುಪ್ಪಗಳ ಪೊಟ್ಟಿಗೆಯನು ಮಾಜುವ ಬೇಹಾರಿಗಳಟ್ಟಣೆಸು ತಲೈದಿದರು (ಕಂಪಾ. ೦೦-೪೦). 'ಬೇರಿ₂' ಪರಾ. [<ಸಂ. ವ್ಯವಹಾರಿನ್]

ಬೆವೆ 'ಬೆವರ್₂' ನೋ.

ಬೆಸ₁- ಬೆಸನ್, ಬೆಸನ₂, ಬೆಸನು, ವೆಸ (ನಾ). ೧. ಕೆಲಸ; ಕಾರ್ಯ : ಪಾಂಡವರ್ ಮುನ್ನಮೆ ನಿನ್ನ ಕೆಯ್ಗೆ ವಂದರೆಸಗಮಾ ಬೆಸಂ ತಪ್ಪದುದು (ಕುಚಣಾ. ೪-೧೩ ಪ); ಬೇಟ್ಟರಂ ಪುಟ್ಟಿಸುವ ಬೆಸಂ ಬಮ್ಮನದು ಸಮನ್ತವರಂ ರಕ್ಷಿಸುವ ಬೆಸಂ ತನ್ನದು ಗಡ ನಿಸದಂ (ಎಳ. VII, ೪೫೦-೦೩; 1150); ನಿನ್ನ ಅಂತಃಸತ್ವಸಾರ ಆಧಾರ ! ಉಳದೆಲ್ಲವೂ ಬೆಸಕೆ ಬರದ ಸಿಂಗಾರ ! (ಪಾಚಂಗಿ. ೪೬-೪). ೨. ಶಿಲ್ಪಿಯ ಕೆಲಸ; ಶಿಲ್ಪ ಕಾರ್ಯ; ಕೆಂದರಣೆ : ಪರಮ ಶ್ವರಭಟ್ಟರ ಲಿಖಿತಂ ಚನ್ನಾ೨ಕ್ಕೆ ಧರಾರ್ಣ್ಣವ[೦] ನಿ[ರ್ಮ್ಮ] ಣ್ಣದಗೋಟಿಯ ಬೆಸಂ (ಕೌಶ. XI-i, ೦೫-೬; ೭೨); ಮಚ್ಚರಿವಿಪ ಬಿನುಪ ರೂಪಾರಿ ಮದನಮಹೇಶ ಕೇಶವದೇ(ವ) ಮಾಡಿಸಿದ ಬೆಸ (ಎಳ. V, ಕಂಂಹಬು. ೫೫-೦; 1150). ೩. ಆಜ್ಞೆ; ಆದೇಶ : ಶ್ರೀಮತ್ ಕೊಜ್ಜಿಂಗಿ ಮುತ್ತರಸರಾ ಬೆಸದೆ ಕಾಡುವಟ್ಟ ದಣ್ಡೆಹಿದು ತೊವಳಾಲದುಳ್ ಬಿಜ್ಜಿದೋರ್ ಸಿನುವಲ್ಲವರಸ (ಎಳ. IX, ಕೊಸೀಲೇ. ೨೦-೩; ಸಂ. 750); ವಿದುರಂ . . . ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಬೆಸದೊಳ್ ವ ರಣಾವತಕ್ಕೆ ಪೋಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪ ಪ); ಅಗ್ರಜನಿತ್ತ ಬೆಸದಿಂ ನಡದೆನು (ಕುಣ್ಡಲಿ. ೬೦೩. ೭-೦೦೩). 'ಬೆಸಂಬಡೆ' ಪರಾ. ೪. ಕೇಳಂವುದು; ವಿಚಾರಿಸಂವುದು: 'ಬೆಸಗೊಳ್' ಪರಾ. **ಬೆಸನ್** : ೧. ಎಸರನಿಡುವ ಅಕ್ಕಿಗರ್ಬುವ ಬೆಸನಂ ಕಿಬ್ಬುಜಿವ ಕಂಚುಗರ್ಬುವ ಬೆಸನಂ ಜಿಸನಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೆ ನ ಬಾಣಸಗಂಗಾನಿತ್ಯರೆಲವೋ ನಿನಗೀ ಬೆಸನಂ (ಕಿರಾಪು. ೭-೩೭); ಈ ಬೆಸನಪ್ಪೊಡೆ ದೂತರ್ಗೆ ಭಟ್ಟರ್ಗೆ ಪರಿಗರ್ಗಲ್ಲದೆ ನೀಂ ಮಾಡಲ್ತಕ್ಕುದಲ್ಲ (ಕಿರಾಲಂ. ೮೨-೩). ೩. ಬೆಸನೇನೆಂದೊಡೆ ಬೇಟ್ಟಿನೆನ್ನ ಬೆಸನಂ (ಪಂಚಾ. ೦-೭೬) ; ನಿಮ್ಮನೆಮ್ಮರಸನ ಬೆಸನಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲಿಗುಂ ಪೋಗಲೀಯೆಂ (ಆಪ್ಪ. ೭-೦೨೦ ಪ); ಏಬೆಸನೆಂದು ತನು ಕರಗಿ ಮನ ಕರಗಿ ನೋಡಿ ಮಾಡುವುದು ಭಕ್ತಿಸ್ಥಲ (ಬಸವ. ೧೬೪). **ಬೆಸನ₂** : ೩. ತನ್ನ ನೊಸಲ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೆಸನಿತ್ತರೆ ನಿಲಬಲ್ಲ ಗರುವರನಾರನು ಕಾಣೆ (ನಿಷ್ಕಳ. ೪೫-೧೭೭) ; ಕಾಳರಕ್ಕಸ ನಿನ್ನ ಹಿಡಿತರೆ ಬೆಸನ ಕೊಟ್ಟಾಳನಿಟ್ಟಿದ ನೋಡು ಜೀಯ (ಪೋಚಕ. ೪೫-೨೦) . **ಬೆಸನು** : ೨. ವಿಣ್ಣಸ್ಫುಟಿತಂ ಮೊದಲಾಗಲ್ಲಾ ಬೆಸನುಮಂ ನಡೆಯಿಸುವ ರೂವಾರಿ ಮುಚ್ಚೊಣ್ಣಜಂಗೆ ಮುತ್ತರ್ಪ್ಪೆನ್ನೆರಡು (ಕೌಶ. IX-i, ೦೦೦-೫೫ ; 1045). ೩. ಅವರುಂ ಗುರುಗಳ ಬೆಸನುಮನನೇಕವ್ರತಂಗಳಂ ಕೈಕೊಣ್ಡು ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಗೆ ಪೋಗುತ್ತುಂ (ಕೌಶ. XI-i, ೬೨-೫೩ ; 1088). **ವೆಸ** : ೨. ಈ ದೇಗುಲದ ವೆಸಕ್ಕೆ ಕಲ್ಯಾಟಗಂ ರೇಪೊಜನೊಡೆಯನಾತಂಗೆ ಗಟ್ಟಿ ಮತ್ತ ೧ (ಕೌಶ. XX, ೪೯-೬೭; 1076). ೩. ದಂಡನಾಯ[ಕ] ಕೇಸಿ ಮಯ್ಯಂಗಳ ವೆಸದಿಂ ಸಿಂದವಾಡಿನಾಯಿರದ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಮಗಂ ಜೀಯಮರಸರಾ ನಾಡಾ ಪ್ರತಿವಾಳಿಸಿ (ಕೌಶ. XI-i, ೪೧೦-೦೪ ; 1143).

ಬೆಸಕುಡಿಕೆಯ ನೀರೆಜ್ = ಕೊಡದಿಂದ ನೀರು ತುಂಬುವ ಕೆಲಸ ಮಾಡು : ಅತಿಂದ್ರಿಯರೆಲ್ಲರು ಮದನನ ಮನೆಯ ಬೆಸಕುಡಿ [ಪಾಣಿ. ಡು] ಕ್ರಮ ನೀರೆಜ್ಪುಡಕ್ಕೊಳ್ಗಾದರು (ಪೊಚಿಮಂ. ೪. ೩೦-೭). **ಬೆಸದವ = ಕೆಲಸದ ಆಳು ; ಸೇವಕ** : ಬೆಸವವಂಗೆ ಅರೆ ಅಳ್ ತಜುಪೊಮು (ಪ್ರಸಂ. ೦೯೨೪. ೫೦-೦೦೩ ; 799); ಕಾಪ್ಪ ಕೂಟನೆಂಬ ಬೆಸದವಂ . . . ಪೋಲ್ಕ ಪರ್ಪೊನಂ ಕಂಡು (ಪಾಪಾ. ೩೩-೨೨) ; ಬೆಸದವರ್ ಬಸಪಲ್ಲಿದವರಂತಜ್ಜಿ ಉಜ್ಜಿಯೆ (ಧರ್ಮಾಪ್ಪ. ೨-೭೬). **ಬೆಸವಾಳ = ಬೆಸದವ** : ಕಿಱಿಯ ಪೊನ್ನಯ್ಯ ಬಲ್ಲಹನ ಬೆಸವಾಳು ಗಜಾಕುಸಚೋಚಿಸ ಮೇಗೆ ದಣ್ಡುವೋಗಲು (ಕೌಇಇ. IX-i, ೨೫-೭ ; 948). **ಬೆಸನಂ ಕಾರ್ = ಅಪ್ಪಣೆಗಾಗಿ ಕಾಯು ; ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸು** : ಬೆಸನಂ ಪಾರ್ವುವಿ ಮಂತ್ರದೇವತೆಗಳ್

(೧೦೪೨. ೦-೬೯) ; ಬೆಸಸಂ ಪಾರ್ದಿರೆ ಭೂಪತಿಪ್ರತತಿಗಳ್ (೪೦೩೫. ೨-೧೬). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ವಿಯವ್]

ಬೆಸ೨ (ನಾ). ಸರಿಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲದುದು ; ವಿಷಮಸಂಖ್ಯೆ : ಒಂದೇಡದೆ ಬೆಸ ಎರಡೆಂದೆ ಸರಿ (ಕ್ರಕೃ೪೮. ೪. ೩೦೦-೬೯) ; ಪುಡುವ ಕುದುರೆ ಬೆಸಂ ಕೊಂಡೋಡುವ ತೇರ್ಗೊಂದೆ ಗಾಲಿ ಪೊಡವಂ ಪೆಬುವಂ ಕೇಡಿಂಗಲುಂ ದೊಡಕ್ಕುಮಂ ನೋಡಿರೆ ರವಿ ಕೆಡೆದನಸ್ತಗಿರಿಮಸ್ತಕದೊಳ್ (ಕರ್ನಕೇ. ೩-೦೪) ; ಋತುಮಾನ ಬೆಸವಾಗಿ ಬಿಗುಮಾನ ಹಿರಿದಾಗೆ ಶಾಂತತೆಯ ತಳೆದಿರುವೆಯಾ? (ಆರೆಃ. ೦೮೯-೯). [<ಸಂ. ವಿಷಮ. / ತಮಿ. ವಿಯಮ್ ; ತೆಲು. ಬೇಸಿ]

ಬೆಸಒಕ್ಕಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?) : ಅಡತಜ್ ಕುಂಬಾಜು ದೆಜ್ ಬಿನುಗು ಬೆಸಒಕ್ಕಲು ತಗಡೂರ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಲುವ ಸುಂಕ (ಕ್ಯುಆ. ೦೪೫೬. ೦೬-೨೦ ; ?). [?]

ಬೆಸಂಗೆಯ್, ಬೆಸಕೆಯ್, ಬೆಸಕ್ಕೆ, ಬೆಸಗೆಯ್, ಬೆಸಗ್ಗೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಂಡರಿಸು ; ಕೆತ್ತು : ಇದಮ್ಮರೆದೊ ಚೋರದ್ಯುನ ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಪೊನ್ನಯ್ಯ ಕಲ್ಲದ್ಬೆಸಂಗೆಯೊ ದಗ್ಗಾಚಾರಿ (ಶಿಇಶಾ. IX-i. ೫೦-೦೨ ; ೧೭೫ ಚ). **ಬೆಸಕೆಯ್** : ೨. ಹೇಳಿದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸು ; ಸೇವೆಮಾಡು : "ಪರಿವಸ್ಯಾ . . . ಆರಾಧನಃ, ಉಪಚಾರಃ—ಈ ೧೧ ಬೆಸಕೆಯ್ವುದರ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಪಜಾಪು. ೫೦-೦೫); ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇದುದೊಳ್ ತನ್ನ ವಿದ್ಯೆಗಳುಂ ತನಗೆ ಬೆಸಕೆಯ್ವುದಿರೆ (೪೦೫. ೩-೦೪ ಚ); ದುರ್ಯೋಧನನಾಳ್ಗೆ ನೆಲನಂ ಅತಂಗುಟ್ಟಿದ ನಾಲ್ವರ್ಬೆಸಕೆಯುಂ ಬಾಜ್ದುರ್ (ಪಜಾಪು. ೬-೬೦ ಚ) ; ಮುನಿಗೆ ಬೆಸಕೆಯ್ಯುತಿರ್ಪಂದರಸನಲ್ಲರ್ಗೆ ಕೈಮುಗಿದನು (೫೫೫. ೯-೫೦). ೩. ಅಂಕೆಗೆ ಬರು: ಬೆಸಕೆಯ್ದತ್ತು ಸಮುದ್ರಮುದ್ರಿತ ಧರಾಚಕ್ರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೦೨೦) ; ಕುಮಾರನಾಡು ತಳಕಾಡುಗಳೆಂಬಿವು ಕಯ್ಗೆ ಸಾರ್ದ್ದುರ್ವತ್ಪಡಿಯಿಡೆ ಮುಂಚಿ ಕಂಚಿ ಬೆಸಕೆಯ್ದುದು ವಿಷ್ಣುನೃಪಂ ಕೃಪಾನಾಮಂ ಜಡಿಯದೆ ಮುಂಬೆ ಕೊಂಗನ್ಮಪರಿಶ್ರಮಿಭಂಗಳನೇಂ ಪ್ರತಾಪಿಯೋ (೫೪. ೪. ಕೀಲಹು. ೦೫೪-೫೦ ; ೨೨೨೦). **ಬೆಸಕ್ಕೆ** : ೨. ಪಗಲ್ ಬೈಗಿರುಳೆನ್ನದೆ ಸಲೆ ಬೆಸಕ್ಕೆಗುಂ ಮುನಿಗೆಳ್ಗೆ ನಗದ ಮರ್ಕಟನಿಕರಂ (ಗಿಇ. ೦-೬೩) ; ಉಳಿದ ವರ್ಣತ್ರಯಕೆ ಬೆಸಕ್ಕೆಪಳತೆಯಲಿ ಶೂದ್ರಸು ಕೃತಾರ್ಥನು (ಭುಜ್ಯಾ. ೬-೦೬) ; ಆಹಿತರೇನಂಜುವರೆ ನಿರ್ಘನಸಹಸ್ರಪಗೆಯನಂಬರಿಯರು ಬೆಸಕ್ಕೆದಿಪರೆ (೬೫೫ಣಾ. ೬-೫೬). **ಬೆಸಗೆಯ್**: ೧. ಬೆಸಗೆಯ್ದೊನ್ ಪ್ರಯೋಳಮನ್ (೫೪. IX (೪), ಹೂಸಕೋ. ೯-೦೬ ; ಸು. ೫೧೬) ; ಬಾಮುಗಿನ್ದೋಜಂ ಬೆಸಗೆಯ್ದಂ (೫೪. VIII, ೭೫೦. ೦೬೪-೬೦ ; ೧೦೫೩). ೨. ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಸಾಸ್ತವಸಪ್ತಭುವೀಂಜಯ್ದುರ್ಳಿಗೆಗೆ ಬೆಸಗೆಯ್ವಲ್ಲಿ (೫೪. VI, ಕೂಕ್ಕ. ೪೯ ೯ ; ೭೦೦) ; ಕರಮದಾಗೆ ತೊತ್ತಾಗಿ ಬೆಸಗೆಯ್ವುದು (ಕಪ್ಪಣಾ. ೯-೪೦) ; ಬೆಸಗೆಯ್ವಿ ಗೀರ್ವಾಣವ್ಯೂಹಮಂ ಮುನ್ನಿಸಿ ಕಳುಪಿ (೫೦೪೫. ೦೫-೪೬). **ಬೆಸಗ್ಗೆ**: ೨. ಶಂಗಿ ಬೆಸಗ್ಗೆದಾದರಿಸಲೀಯತಿಪ್ರತಿಮೆಯು (ಕಾಣ್ಯ. ೦೯-೫೫) ; ಅಜಭವ ಶಚಿಯರಸ ಮುಮ್ಮಿಡಿಗಳೇ ಬೆಸಗ್ಗೆ[ಪಾಣಿ]ವ ಸೇವಕರು (೬೫೫. ೬-೨೬-೫೦) ; ಭೃತ್ಯರ ಗಡಣವಿದು ಬೆಸಗ್ಗೆದು ಬದುಕಲಿ (೫೪೫ಗೆ. ೯-೦೬-೨೮). [ಬೆಸ೨ + ಕೆಯ್೨]

ಬೆಸಂಬಡು, ಬೆಸಮಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಡೆ.—ಹೊಂದು : ಕನ್ನಡದ ಅತ್ವದೊಳ್ ವಿಕಲ್ಪಬಾದುವಿಂಗೆ . . .ಬೆಸಂಬಡೆದಂ, ಬೆಸಮಡೆದಂ (೪೮೮. ೦೫೬ ಕ್ಷಡೀ). **ಬೆಸವಡೆ** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಬೆಸ೨ + ಪಡ೨]

ಬೆಸಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). = ಬೆಸಂಬಡೆ : ಪೆರ್ಮಾನಡಿಗಳ್ ಬೆಸಸಿ ಬೆಸಂಬೆತ್ತು (೫೪. XI, ೩೯೬. ೯-೨; ೪೦); ಕೆರೆವೆತ್ತಂ ಭಗಣಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸೆ ಬೆಸಂಬೆತ್ತೇಱಿ ಚಿತ್ತೋದ್ಭವಂ ಬರೆ ಲಕ್ಷ್ಮಚ್ಛಲದಿಂದಮುದ್ದಪಹೋಧೀಭಾಗದೊಳ್ (ಕುಪ್ರಶಿ. ೯-೫೩). [ಬೆಸ೨ + ಪೆಱು೧]

ಬೆಸಂಬೇಳ್ 'ಬೆಸಂಬೇಟ್ಟು' ನೋ.

ಬೆಸಂಬೇಟ್ಟು, ಬೆಸಂಬೇಳ್, ಬೆಸವೇಳ್, ಬೆಸವೇಳು, ಬೆಸವೇಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಜ್ಞಾಪಿಸು ; ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡು : ಕದಲೊಳ್ ನೀರ್ದರ್ಪದ ಧ್ಯಾಸಿಗಳವ್ವ ನೆರವಕ್ಕೆಂದು ಶಸ್ತ್ರಂ ಬೆಸಂಬೇಟ್ಟೊಡೆ ನಾನಾವರ್ಣದಭ್ರಾವಳಿ ವೆರೆದು (ಕುಸ್ತ್ರ. ೦೧-೦೩). **ಬೆಸಂಬೇಳ್**: ೧. ಸಂದಾನ್ದ್ರೀಸ ಪೋಗಗ್ಗಣೆಗೆನುತೆ ಬೆಸಂಬೇಳ್ದರ್ (ಎಳ. VII, ೪೪೮. ೩-೦೩ ; 1618). **ಬೆಸವೇಳ್** : ೧. ಪೊಸಲಲಿ ಧರಿಸುವುದು ಯುವರಾಜಪಟ್ಟವನೆಂದು ಬೆಸವೇಳ್ದು (೫೩೮ಣ. ೯-೩-೨೬) ; ಇದು ಚಿತ್ರಮಾದುದು ಬೆಸವೇಳ್ದುದೆನಲಾಗಿ (ಪೂಆಕ. ೩೦-೨೪). **ಬೆಸವೇಳು** : ೧. ಸಂತಸದೆ ಚಾರರಂ ಕರೆಸಿ ಬೆಸವೇಳಲತ್ಕಂತವಸ್ತ್ರಗಳ ವಿಸ್ತಾರದಿಂ ನಗರವನನಂತವಿಭವದೆ ಸಿಂಗರದೊಪ್ಪ ವಿಟ್ಟರು (೫೦೪. ೬-೩೦). **ಬೆಸವೇಟ್ಟು**: ೧. ಕುಬೇರಪ್ರಿಯನಂ ನೀನೆ ಕೊಲ್ಲೆಂದು ಪೃಥುವಿಂಗೆ ಬೆಸವೇಟ್ಟ (ಶಾಭುಂ. ೭೦); ಅರಸರ್ ಬೆಸವೇಟ್ಟುರ್ ಬೇಗದ ಕ್ಷುರಭಾಂಡಮನೀಯೆಂದು ಬೇಡಿದೊಡೆ (೫೫೫ಣ. ೬೯-೦೬); ಬೆಸವೇಟ್ಟಂ ಭುವನೈಕಮಲ್ಲನುದಯಾದಿತ್ಯಂಗೆ (ಶಿಇಶಾ. XX. ೪೯-೦೬; 1076). ೨. (ಯುದ್ಧದ) ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಯೋಜಿಸು.—ನೇಮಿಸು : ಇರುಳೊಳ್ ಬಲಂ ನಿಶಾಚರ ಬಲಕುಂಟು ಮಾಣದೆ ಘಟೋತ್ಕಚನಂ ಬೆಸವೇಱ್ದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೬). [ಬೆಸ೨ + ವೇಳ್]

ಬೆಸಕ (ನಾ). ಕೆಲಸದ ಆಳು ; ಸೇವಕ : ಈ ಗುಡಿಗೆ ಆರಾದರೂ ಅಳಿಪಿದವರು ರಗುಪತಿರಾಜವೊಡೆಯರ ಬೆಸಕರಿಗೆ ತಂವು ಹೆಂಡಿರ ಕೊಟ್ಟವರು (ಕ್ಯುಆ.೦೪೦೨. ೪೬-೨೫;1585). [ಬೆಸ೨ + -ಕ೨]

ಬೆಸಕಿಲ್? (ನಾ). ಅಗ್ಗಿಷ್ಟಿಕೆ (?) : " ಪಾವಕಿ (ಕೆ) ಯೆನಲ್ ಬೆಸಕಿಲಕ್ಕು [ಪಾಣಾ. ಬೆಸಕೆಯಕ್ಕು. ಬೇಸಕೆಯಕ್ಕು] " (ಪಂಗಣಾ. ೬೦-೨೦).

[P ಇದು 'ಬೆಸಗೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಪಿತವಿರಬಹುದು]

ಬೆಸಕೆಯ್ 'ಬೆಸಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಬೆಸಕೆಯ್ಸು 'ಬೆಸಗೆಯ್ಸು' ನೋ.

ಬೆಸಕೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಕೇಳು ; ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸು : ಇತ್ತ ವಿಶ್ರಾಂತಶುಂಗನುಂ ಧರ್ಮಪುತ್ರುಂಗಂ ವಾಯುಸುತಂಗಂ ಪೊಡಮಟ್ಟು ಬೆಸಕೇಳ್ದ[ಪಾಣಾ. ಕೆಯ್ದ]ನೆಂದಾಗಳ್ ಪಾಂಚಾಳರಾಜತನೂಜೆಯುಂತೆಂದಳ್ (ಪ:೪೦೫. ೩-೩೩ ಪ); ಇಂದಜಿತು ತಪೋವನಕೆ ಪೋದನ ಧೀಶವೆ ಪೋಗೆ ಮಾಣಲಾಗೆಂದೊಡವೋಗಲಿರ್ದ್ದಮದಱಿಂ ಬೆಸಕೇಳ್ದಪೆಂ (೦೩೫. ೩-೦೦೦). [ಬೆಸ೨ + ಕೇಳ್]

ಬೆಸಕ್ಕೆ 'ಬೆಸಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಬೆಸಕ್ಕೆಸು 'ಬೆಸಗೆಯ್ಸು' ನೋ.

ಬೆಸಕೋಲು 'ಬೆಸಕೋಲ್' ನೋ.

ಬೆಸಗಲಿ (ನಾ). ಆದೇಶವನ್ನು ಕೂಡಲೆ ಪಾಲಿಸುವವನು ; ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವವನು : ಆಳ್ದನ ಬೆಸನಂ ಪುರಳೆ ಕೇಳದ ಬೆಸಗಲಿಗಳುಮಂ . . . ನೋಡಿ (ಗಣಾಯು. ೯-೩೯ ಪ) ; ದಾದಿಕಾಜಮೆಸದಮರರದೇಂ ಬೆಸಗಲಿಗಳ್ ಬರ್ಪರೊ ಮಾನಸವೇಗರ್ ಪವನವೇಗರಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ (೦೩೫. ೩-೩೩). [ಬೆಸ೨ + ಕಲಿ೨]

ಬೆಸಗುಡು 'ಬೆಸಗೊಡು' ನೋ.

ಬೆಸಗೆ 'ಬೆಸಂಗೆ೧' ನೋ.

ಬೆಸಗೆಯ್ 'ಬೆಸಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಬೆಸಗೆಯ್ಸು, ಬೆಸಕೆಯ್ಸು, ಬೆಸಕ್ಕೆಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಂಡರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕೆತ್ತಿಸು : ನಿಮ್ಬಿಚ್ಚರ ಬಮ(ಮ್ಮ)ಯ್ಯ ಬೆಸಗೆಯ್ಸುದೊ ಮಾಧವಯ್ಯನ ಲಿಖಿತಂ (೫೪. XII, ೨೦೯-೨೨ ; ೪೦೪). **ಬೆಸಕೆಯ್ಸು** : ೨. ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಅಂಕೆಗೆ

ಕರು: ಬೆನ್ನರನಡಿಗೊತ್ತಿ ಮಂಡೆಕರಂ ಬೆಸಕೆಯ್ಸಿ ಕುಱಿಯಂಬರಂ ನಿರಾಕರಿಸಿ (ಹರಿವಂ. ೬-೦೪) ; ಬೆಸಕೆಯ್ಯದ ಮಣ್ಣಂ [೪] ಮಾಂ ಬೆಸಕೆಯ್ಸದನಂದದಿರ್ದಿರಿವುದುಪಕರನಂಜಿಸುದಂ (ಕಾಪ. ೪-೨-೦೦೪ ; ೧೦೮೭). ಬೆಸಕೈಸು.

ಬೆಸಕೆಯ್ಸುಕೊಳ್, ಬೆಸಕೈಸಿಕೊಳ್ = ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಸೇವೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳು : ನಿಮಗೆ ಬೆಸಕೆಯ್ವೆವೆಮ್ಮಂ ಕೃಪೆಯಿಂ ಬೆಸಕೆಯ್ಸಿಕೊಂಡು ನೆಲನಂ ಪೂರ್ವಸ್ಥಮಿದಿಂದಾಳ್ದುದು (ಗದಾಯು. ೦೦-೦೬); ಅದರದಂ ಬೆಸಕೈಸಿಕೊಳ್ವೆನೊರ್ವದಲೊಳ್ ದೇವಸಂಕುಲಮಾಂ (ಪಜ್ಜಾಕ್ಕ. ೬-೦೬೨) ; ಕಾಂತೀಸೂನುಗಳ ಬೆಸಕ್ಕೆ[ಜಾಣಂ.ಗೈ]ಸಿಕೊಂಬುದು ಸೀರದೇ ನಿನಗೆ (ಶಾಪ್ರಾಗಾ. ೦೦-೦೬). [ಬೆಸ$_1$ + ಕೆಯ್ಸು]

ಬೆಸಗೈ 'ಬೆಸಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಬೆಸಗೊಡು, ಬೆಸಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಡು ; ಆಜ್ಞಾಪಿಸು : ನಿಜವರಿವಾರಕೆ ಬೆಸಗೂ[ಜಾಣಂ. ಗು]ಡು ಮಗನೇ (ಪಚಾ. ೦೨-೨೦೧೫) : ಜುಟ್ಟಿಗರೈತ್ಯರ್ಗೆ ಬೆಸಗೊಟ್ಟು ಪಿಡಿತರಲಟ್ಟಿದ ಪಳಕುವರನನು (ಪಚಾಪ. ೦೨-೨೨) · **ಬೆಸಗುಡು :** ಬೆಸಗುಡು ದೈತ್ಯಾದೀಶ್ವರ ನೀ ನಿರೂಪಿಸಲಾನು ಮಿತಿಯ ವಿಸಾಮೆನೆ (ಪೋಚಾಪ. ೨೨-೨೦). [ಬೆಸ$_1$ + ಕೊಡು$_1$]

ಬೆಸಗೊಳ್, ಬೆಸಗೊಳು, ಬೆಸಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಕೇಳು : ವಿಚಾರಿಸು : ಪ್ರಶ್ನಿಸು : "ಪ್ರಶ್ನೆ, ಅನುಯೋಗಃ, ಪೃಚ್ಛಾ—ಈ ಮೂಱು ಬೆಸಗೊಂಬುದಱ ಪೆಸರು" (ಜಾಣಂ. ೧೩); ಕ್ರಿಯಾಶಬಲವಾರ್ತೆಯಂ ಬೆಸಗೊಡು ಸ್ಥಿರಮಿರ್ದು ಪ್ರಭು ನಾಡಿಯ (ಪಚಾ. ೨-೬) : ವಿರಾಟಂ ನಿನ್ನ ಬನ್ನಮೇನೆಂದು ಬೆಸಗೊಳೆ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೨೫) ; ವಸಚರರು . . . ಲೌಕಿಕಮಾನಿಯ ಬೆಸಗೊಂಡರು ಮಹೀಸುರಮಾರ್ಗಸಂಗತಿಯ (ಶಾಂಪ್ರ. ೦೭-೦೪). **ಬೆಸಗೊಳು :** ಪಸಯ ಮೇಲಣ ಪೂತ ಬೆಸಗೊಳಲ್ಬಪರಿ ಶಶಿಧರಕೆ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿದರೆಮ್ಮಪರು (ಪಾಣಾರ. ೫. ೨೯-೨೬) ; ದುರ್ಯೋಧನನು ತೆಗೆದಪ್ಪಿದನು ಬೆಸಗೊಳುತಿವನ ಸಂಗತಿಯು (ಸಂಭವ. ೦೯-೨೦); ಏನನೊ ಕೇಳುತಲಿರುವಳದೇನೆಂದು ಬೆಸಗೊಳು (ಜಾಪಾಕ. ೦೭೭-೨೪). **ಬೆಸಗೊಳ್ಳು :** ಆದುತ್ತ ಹಾದುತ್ತ ಭಿಕ್ಷಿಯು ಪಾಪಿಷ್ಠನಹುದು ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅದು ಜೇಡದು ಬೆಸಗೊಳ್ಳದು (ಪಸಚ. ೦೧೩) ; ಭೀಮ ಪಾರ್ಥರ್ ಬಲಾಢ್ಯ ಬೆಸಗೊಳ್ಳಾ ತದೀಯಶ್ರವಣಾರ್ಯಷ್ಟಿಗಳ (ಭಾರಾ. ೦೫. ೭೦) ; ವಸುಷೇಣನು . . . ಗೃಹಮಾಪತ್ತರರನ್ನು ಬೆಸಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವಾಗ (ಶಾಪ್ರಸ. ೭೮). [ಬೆಸ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಬೆಸಗೊಳ್ಳು 'ಬೆಸಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೆಸಗೊಳ್ಳು 'ಬೆಸಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೆಸಣಿಕೆ (ನಾ). (?) : ಅಜ್ಜು ಬೆಸಣಿಕೆ ಪೋಪರ ಸರ್ವಗತಿ ಪ್ರಾಂತ ಅಜ್ಜು ಕಂಪನ ಸಹಗುಣಿಕೆ ಪಿಟ್ಟು ತಿವಿತಿ ವಿಷಮಗಳೆಂಬ ಚೌರ್ಯರ ಸ್ಪೃತಾ ಪೃಥಿನಿ ನಾಟ್ಯಗಳು (ರಸಾಂಪ್ರ. ೫-೦೭೯). [?]

ಬೆಸದ 'ಬೆಸ್ದ' ನೋ.

ಬೆಸದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಆಜ್ಞೆಯಂನ್ನು ವಿಚಾರು ; ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸು : ಬೆಸನೆಂದು ಪೂಣ್ದು ದೇವರ ಬೆಸಂ ಸಂಸಾರತನಿಷ ರಾಜಕುಮಾರರ್ ಬೆಸಪ್ಪಿದರೆಸಗನಿತೊಂದು ಸ್ವೈಪ ಸಮಾನಿಸಿ ಬಂದೆಂ ನೃಪತೀ (ಪಚಾ. ೦೦-೬೨). [ಬೆಸ$_1$ + ತಪ್ಪು$_1$]

ಬೆಸನ್ 'ಬೆಸ$_1$' ನೋ.

ಬೆಸನ$_1$ 'ಬೆಸ$_1$' ನೋ.

ಬೆಸನ$_2$, ಬೆಸನ, ಬೆಸನ (ನಾ). ೧. ಆಳಲು ; ದುಃಖ ; ವ್ಯಥೆ : "ಬೆಸನವನೆ ವ್ಯಸನ" (ಪಚಾ. ೦೨೩) : ಬಡಂಕಿನ್ನಿ ಬೆಸ ಕುಂಬಿವಾಗ ತನ್ನ ಸೌಜತನದ ದೇಲೇ ಅವಂಗೆ ಜುಗುಪ್ಸೆ ಹುಟ್ಟಿತು (ಪಗಾ. ೨). ೨. ಆಸಕ್ತಿ ; ತತ್ಪರತೆ : ಪುಳಿಯೆರನಂತಪದ ಬೆಸನದೊಳ್ ತೊಡರ್ದು ಸಿರವಿರ್ದನೊಪ್ಪಿದೆ ಎಸ್ಸ ಕೆಳೆಯನೊಳಗನಜುಪಪಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೫೬-೩) ; ಬೆಸನಂ ವತಹಿತದಲ್ಲಿಯೆ ಬೆಸನಂ ದ್ವಿಷದೇಪಪೂಜೆಯಲ್ಲಿಯೆ ಪೆಗಟ್ಟಾ ಬೆಸನಂ ನೋಂಪಿಗಳಲ್ಲಿಯೆ ಬೆಸಸಂಗಳ್ ಪಾಂಪದೇವಿಯೊಳ್ ಪೆಜಪೋವೇ (ಪಚಾ. ೪, ಪಾಪಸ. ೦೦೬-೩೩; ೧೨೨). ೩. (ಸಪ್ತವ್ಯಸನಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಉಂಟಾಗುವ) ಅಭ್ಯಾಸ ; ಚಟ ; ಗೀಳು ; ಬೆಸನಂಗಳ್ ತನುಮಿಚ್ಚಿಗೊಯಿಪ್ಪು (ಪಾಪಂಪ್ರ. ೩೭೧) ; ಬೇಟೆಯಂ ಬೆಸನಮೆಂದಾರೞಿವರ್ ಲೋಕದೊಳ್ (ಸೂಪ್ರಸು. ೪-೦೩). ಬಸನ : ೧. ಆ ರುಚಿಯೊಳೇಂ ಬಸನಂ ತನಗಿನಿತಱ ಬೇವಸವೆಂಬಂ (ಪಚಾ. ೦-೦೨) ; ಬಸನಪಾನಂಬುಂ ಮಾದಿರು ಪಾಸ್ಯರೊಳೊಜ್ಜೆ ಪೀತಪಿಗು (ಪಂಪಾ. ೦೦-೦೯). ೨. ಬಲ್ಗೆಗಂ ಬಸಕ್ಕಂ ಸುಯಪ್ಪ ತೆಱುವೇಂಬೆಯುಂ ಜೆರ್ದೇಂಬೆಯುಂ ಮುಲ್ಲದುಬ್ಬಾದ ಬೇಂಬೆಯುಂ ಬೇಂಬೆಯೆನ್ಪೆಂ (ಪಚಾ. ೪ ೪೬ ೪);ಬಸನಮಂ ಸದ್ಧರ್ಮ್ಮದೊಳ್ ತಾಳ್ದಿದು(ಪಪ. XIX, ೨೫ ೦೩ ; ೧೦೭೫)· ೩. ಬಸನಂಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತಂ ಬಸದಪ್ಪವೊಲುಮಳಮಜ್ಜ ಜೈನಸಗಮೆಜೊಳ್ ಬಸದಾಗೆ ಮರ್ತ್ಯನೇಂ ಸಾಧಿಸೀ ನಿರ್ಮಾಣಪದವಿಯಂ ಕೃಪಂದಿಂದಂ (ಪಪಾ. ೬-೩೬) ; ತನ್ನ ಗುರುಗಳ ರೂಪನೆ ಕರುಂವಿಡಿಸುವ ಚಿಡಿಯಿಸುವ ಕಂಡರಿಯುವ ಬೆಸನೆ ಬಸನವಾಗಿ (ಅರೀಪ್ರ. ೨-೫೫ ೭). ೪. ಇಂದ್ರಿಯಾಪೇಕ್ಷೆ: ಇಂದ್ರಿಯಚಾಪಲ್ಯ ; ಬಸನದೊಡಂಬಡಿಂಗಲಸಿ ಮಾನ್ಪೊಡರಂ . . . ವೇಸವಳ್ಗೆ ಮತ್ತಮಾಟಿಸುವುದೆ (ಪಚಾಪಾ. ೪-೪೨) ; ಬಸನದ ವಸದಿಂನಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿದಂ ಜನಕನೆ (ಪಚಾ. ೪-೪೨) : ಪಜಪಿಂದಿರೆಮ್ಮ ದಿವಸದೊಳೀತಂ ಪುಟ್ಟುದೆ ಪರಿಜಾ ಪ್ರಾಯದುಮಾ ಸುಸಿಲಾಂ ಬಸನಮಾಂ ಬಱುದೊಜ್ ಯೋದುದೆನೆಯುಂ (ಅರೀಪ್ರ. ೫-೨ ೭). **ಬೆಸನ :** ೧. ಹುಟ್ಟು ಬೆಸನ ತ್ಯಪೆಯಾಲಿಸ್ಯ ಮೋಡವೆಂಬೆಸಕವುಳ್ಳುದು ಸರದೇಹ (ಪಂಪಾ ೦-೦೩); ಬೆಸದಿಂ ಕಂದಿ ಕಾರ್ಶ್ಯವನಾಂತಾ ಸಂತತಂ ಸುಖಿಲೇಶಮಂ ತೀರ್ಯದೆ . . . ಜೀವಮಾ ಧರಿಸಲು ರಸವೊಂತಹುದ್ದುನೇತ್ರೆ (ಪಂಪಾಭಾ. ೫-೮-೨) ; ಮೊಸಪಂದುಸಂಸಾರವಲಿ ವಿನೋದವ ಕಾಣ್ಬ ರಸಿಕತೆಯ ಯೋಗವು (ಪಂಪಭಾ. ೨೧೦). [< ಸಂ. ವ್ಯಸನ]

ಬೆಸನಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಡೆ; ಆನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಚ್ಯವನಂ ತನ್ನಾಶ್ರಮಮಂ ಮಿಕ್ಕುಬಂದ ಋಷಿಗಳ್ಗೊಪ್ಪಿಸಿ ಬೆಸನಂಗೊಂಡು ತಾನುಂ ಸುಕನ್ಯೆಯುಂ ವಾಯುಸುತನ ಪೆಗಲನೇಱಿ (ಪಾಪಚ್ಯ. ೭೦-೦೨). [ಬೆಸನ$_1$ (<ಬೆಸ) + ಕೊಳ್$_1$]

ಬೆಸನಭಾಷೆ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯಸಪ್ತವ್ಯಸನವನ್ನೊಂಟಿಮಾಡುವ ಮಾತು : ಸಸಿನೆ ಕಳೆವೆಡಗೈದಿ ಬಸಂಪೂಸ್ಯನಂಗನೆಗೆ ಬೆಸನಭಾಷೆಯನಿತ್ತು ಕರಕಂದು ವೀನು ಮೋಹಿಸುಹಂವೆ (ಪಪ ೫೦-೨೪-೨೦). [ಬೆಸನ$_2$ + ಭಾಷೆ]

ಬೆಸನಿ, ಬಸನಿ (ನಾ). (ಸಪ್ತವ್ಯಸನಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು) ಗೀಳಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಚಟುವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪುಸಿವವರಂ ಕೊಲ್ವವರಂ ಬೆಸನಿಗಳಂ ಕಳ್ಳರಪ್ಪರಂ ಕಂಡೊಜೆ ಸಂತಸುವಾ ಪುರುಷರ್ (ಪಚಾಪ್ರ. ೭-೨೦); ವೆ[ಜಾಣಂ. ಬ]ಸನಿಗಳ್ ಗೊಟ್ಟ ತನಗಾಗಿಸೆ ಸಂತಸಮೊವಪನಾತ್ತ ಮಾತ ಗೊಟ್ಟೆ ಕರಂ ಕಸಜ್ಞಸಿದುದೆರ್ದಪಾನೇಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಮಿ ಚೋರಂಗೆ ಚಂದ್ರಿಕಾವಿಸ್ತಾರಂ (ಪಚಾ. ೨-೪೩). ಬಸನಿ : ಬಸುಯಿ ಗೆಲ್ಲಕಾಜಿಸ ಪೆಗಲ್ಗೆಗೆ ಕೇಗಗೆ ನಾಜೆ ಗೆಂಬಿವಂ ಬೆಸಗೊಳಬೆಂಡ (ಅರೀಪ್ರ. ೦೨-೦೮); ಬಸನಿಗಳೊಳ್ಕ್ಕ ಬಸನ (ಪಪ.ಚ ೭-೪೪) ; ಬೇಟಕಾರ್ತಿಯುವಿಜಾಪೇಕ್ಷಿಗಳ್ ಬಸನಿಗಳ್ ಕಡುಬಿದ್ದೆರಸುಲ್ (ಪಂಪಾ. ೫-೨೮). [<ಸಂ. ವ್ಯಸನಿನ್]

ಬೆಸನಿಗ, ಬಸನಿಗ (ನಾ). ವಿಶೃಟಿವುಳ್ಳವನು ; ವ್ಯಸನಿ : ಅಡಗಿನ ಕಡುಬೆಸನಿಗನೊಡಲಂತಾಗೆ . . . ವದಸದೊಳು ಗಡ ಗಿವಿವರ್ (ಶ್ರಾಪಾ. ೨೦-೨೦) ; ನೀಂ ಜೂದಿನ ಬೆಸನಿಗನಾತಂ ಶಿವಪೂಜಾಬೆಸನಿ (ಶಾಪ್ರಪಾ. ೫-೭೭). ಬಸನಿಗ : ಅಡಗಿನ ಬಸನಿಗನೈ ಪಿನ್ ಒಡಿಪಿಂದವನಿಷಗನವರ

ಬಾಬೊಳ್ ನಿಡಿವರ್ (ಅಂತ್ಯ. ೩-೬೩) ; ಮಧು ಮದ್ಯದೆ ಬಸನಗ ಕುಡಿ ಮಧು ಮದ್ಯಮನೆಂದು ಸಪ್ತಧಾತುದ್ರವಮಂ ವಿಧಿಯಿಂ ತಂದೆಱೆವರ್ (ಶಾಕುಚ. ೦೦-೮೩) ; ಆಸುಕಯ ಕೆಂದಳಿರುಯ್ಯಲನೊರ್ವಗಪೂರ್ವಯವ್ವನೋನ್ಮತ್ತೆ ಬಸನಿಗನನೋಲ್ಸೆಸುವ ಬೇವಸೆಯಿಂದನವ ಮನವನೇಱು ವಂತೇಱು (ಜಾರತ್ತ. ೦೩-೬೯ ೩). [ಬೆಸ + — ಇಗ]

ಬೆಸನಿಸು (ಕ್ರಿ). ದುಃಖಿಪಡು : ಗಲ್ಲ ಹಿಡಿಯುವ ಕೆಲರು ಗಲ್ಲ ಒಂಡುವ ಕೆಲರು ಬಸನಿಸುವ ಕೆಲರು ಬೆದರಿಸುವ ಕೆಲರು (ಪಪ್ಪ. ೩-೨).

[ಬೆಸನ + — ಇಸು]

ಬೆಸನೀ (ಕ್ರಿ). ಆಜ್ಞೆಮಾಡು ; ಆದೇಶಿಸು : ಅಮಾತ್ಯರನವಿಬರಂ ಬೆಸನಿತ್ತು, ಬಸವನನುನಯದುಲೊಡಗೊಂಡು ಬರಲಿಯಟ್ಟಿಲು (ಜಸಪು. ೩-೬); ಪೋಗಿಂದ್ರಕೀಲಕ್ಕೆ ಪೆಂಪಡರ್ದುದ್ಭತ್ಪವಮಾಂಪುದೆಂದು ಬೆಸನಿತ್ತಂ ವ್ಯಾಸಂ (ಪಪಪ್ಪ. ೨-೦೦೬); ಶ್ರೀರಘುಜನೆನ್ನನಡವಿಯೊಳ್ ಬಿಸುಟ್ಟುದೆಂದು ಲಕ್ಷ್ಮಣಂಗೆ ಬೆಸನಿತ್ತು ಕಳವಿದನ್ ! (ರಾಪಪಪ್ಪ. ೪೦-೩೭).

[ಬೆಸನ್ (< ಬೆಸ್) + ಈ]

ಬೆಸನು 'ಬೆಸ್' ನೋ.

ಬೆಸಮಗ 'ಬೆಸವಗ' ನೋ.

ಬೆಸಮುಟ್ಟು (ನಾ). ಕಾರ್ಯದ ಸಾಧನ.—ಉಪಕರಣ: ಕನ್ನಡಿಯುಂ ಕಂಡಿತ್ತಡೆ ಮುನ್ನಾಕಾಶಕ್ಕೆ ನೆಲಕೆ ಬೆಸಮುಟ್ಟಿಂಗಂ ತನ್ನಯ ಕಟ್ಟಿದ ಸುತಿಗೆಗೆ ದುಷ್ಟಣಿಯಿಂ ತೋಱೆ ಬಬಾಕೆ ನೊರ್ಪರ್ಮಾರ್ಥರ್ (ಪಪಪ.೦೨-೪).

[ಬೆಸ + ಮುಟ್ಟು]

ಬೆಸಲ್, ಬೆಸಲು, ಬೆಸಲ್ [1] (ನಾ). ೧. ಹಡೆಯುವಿಕೆ ; ಹೆರಿಗೆ ; ಪ್ರಸೂತಿ: 'ಬೆಸಲಳಲ್', 'ಬೆಸಲ್ಕೆ' ಪರಾ. **ಬೆಸಲು** : ೨. ಹುಟ್ಟು; ಜನನ : ನಿಱಯ ಬೆಸಲಿಗೆ ಸುಸಿಲ್ ಮಿಸುಕುವಂತೆ (ಗೀಪಪ. ೫೬-೯). **ಬೆಸಲ್** [1] : ೨. 'ಬೆಸಲಗೊಳ್' ಪರಾ.

ಬೆಸಲಾಗು, ಬೆಸಣಾಗು=೧. ಹೆರು ; ಪ್ರಸವಿಸು : ಹೆತ್ತ ತಾಯಿ ಮಗನ ನುಂಗಿ ಶಿಶು ತಾಯ ಬೆಸಲಾಗಿ (ಜಪಪಂ. ೩-೦೬) ; ವಸುಧೆಗಱುಲ ನೊಬ್ಬು ಕಂದನ ಬೆಸಲಹೆನು (ಕ:ಜ್ಞಾ. ೪-೨೦). ೨. ಈಯುಂ ; ಕರುಹಾಕು : ಬೆಸಲಾದಾವುಗಳಂ ಪೆರ್ಮುಲಿಯಿಂ ಮುಸುಕುವ ಬಲ್ಪಿಡಿಲಿಂ . . . ದಾರುಣತರಮಪ್ಪಪಸರ್ಗಂ ಮಾಡಿದಳು (ಜಪಚಾ. ೦೬-೦೪); ಪಶುವೇದುಂ ಬೆಸಲಾಗಿ ನೋಡಿ ಕಱುವಂ ಬಾಯ್ವಿಟ್ಟು (ಶ್ರೀಪು. ೪-೬೮); ತುರಂಗದ ಮೊತ್ತಗಳು ತಮತಮಗೆ ಮೋಹಿಸುತ್ತ ಬರುಡಿಲಂತೆ ಗರ್ಜಿಸಿ ಪೃಥ್ವಿ ಬೆಸನಾದಾತೆ ಬರುತಿರೆ (ಪೀಪಕ್ಕ. ೩೪). ೩. ಬೆಳೆ ; ಫಲಬಿಡು : ನೆಲನೆಲ್ಲಂ ಬೆಸಲಾಗೆ ಧಾನ್ಯತತಿಯಂ . . . ಬಲುಭಾಗ್ಯಂ ದೊರೆಗಪ್ಪುದೈ (ಪೀಪಪಪ. ೩೩). ೪. ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗು; ಉಂಟಾಗು : ಬಾಪತ್ಕರನಿಯೋಗಂ ಬೇಱೊಂದು ಮಾಹೇಶ್ವರ ತೇಷ[ಶ್ರ]ಲಾಕೆ ಬೆಸಲಾದಂತಿರೆ (ಪಂಪ. ೯-೦೩).

[ದೇ.ನ ತುಳು. ಬಿಜಲು, ಬಜಲು ; ಗಡು. ಪಂಗ್]

ಬೆಸಲಳಲ್ (ನಾ). ಹೆರಿಗೆಯ ನೋವು; ಪ್ರಸೂತಿಯ ಬೇನೆ : ತಾಯ ಮೊಗ ನೋಡೆ ಮಗು ಬೆಸಲಳಲನೋತು ಸೈರಿಸುವಂತೆ (ಗೂಕ್ಕೂಚಾ. ೦೪-೨೧೪); ನಿನ್ನ ನೀಂದಾವರ ಬೆಸಲಳಲ ತೊಳೆದೆ ? (ಗೀಪಂ. ೨೯-೩೩).

[ಬೆಸಲ್ + ಅಳಲ್ [2] (<ಅಬಲ್[2])]

ಬೆಸಲು 'ಬೆಸಲ್' ನೋ.

ಬೆಸಲ್ [1] 'ಬೆಸಲ್' ನೋ.

ಬೆಸಲ್ [2] (ನಾ). (ಪಂಗುವನ್ನು) ಹೆತ್ತವಳು; ಬಾಣಂತಿ : ಆ ಇರುಳಿ ಳರಸಿ ಬೆಸಲೆಯಾಗಿ ಪಂಗನಂ ವೆಕ್ಕೂಳ್ (ಪಪ್ಪಾಣ. ೦೮೫-೪); ಡಿಂಡಿಭೆಗೆ ಗರ್ಭಂ ಪುಟ್ಟಿ ಪವಮಾನಂ ಪೀದಿ ಬೆಸಲೆಯಾಗಿ ಪೆಣ್ಣಾನಂ ಪಡೆದು (ರಪಗಕ. ೬-೩೦ ೪): ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಡಿಳೆಯ ಬೆಸಲೆಯೆಂಬಪೊಲೆಲ್ಲಿಯಂ ಪಸರಿಸಿದ ಸೈನ್ಯಮಂ ನೋಡುತ್ತ (ಜಕ್ಕಣ. ೨೪-೨೬).

[ಬೆಸಲ್ + — ಎ [2]]

ಬೆಸಲೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹುಟ್ಟು: ಜನಿಸು : ತ್ರಿಗ್ರಹವಲ್ಲಿಧರಲ್ ಬೆಸಲೆಗೊಂಡರ್ ಗಂಡನುಂ ಗಂಡುದೊಡ್ಡಿನಿಕುಂ (ಜಾಪಪ. ೫೦-೨೦).

[ಬೆಸಲ್ [1] (<ಬೆಸಲ್) + ಕೊಳ್ [1]]

ಬೆಸವಗ, ಬೆಸಮಗ (ನಾ). ಒಡೆಯನ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವ ವನು; ಸೇವಿಸುವವನು : ಆ ಗೊಯ್ದುಸಟ್ಟಿದು ಬೆಸವಗಂ ಅಕ್ಕಸಾಲೆ ಚಟ್ಟೋಜನ ತಂಮ್ಮಂ . . . ಕಱಿಯಂ ಕಟ್ಟಿಸಿದಂ (ಪಪ. VII. ೩೫೫. ೫೩-೪೯; 1178 ೧); ಆತನ ಬೆವಗ ತಾಳಗುಪ್ಪೆಯ ನಾಯ್ಕನ ವಗ ಚಕಪೊಡೆಯ ತಳ್ಕಱಿದು (ಪಪ. VIII, ೩೪೮೨, ೨೦೬-೪; 1843). **ಬೆಸಮಗ** : ಶ್ರೀ ಚಾಂದ ಬೆಸನುಗಂ ಕಮ್ಮಟಬಮ್ಮಂ (ಪಪ. VII, ೪೧೦. ೩೦೬-೪ ; 1016).

ಬೆಸಮಕ್ಕಳ್, ಬೆಸಮಕ್ಕಳು (ಬಹುವ) : ಇಲ್ಲಿಯ ಬೆಸಮಕ್ಕಳಾ ರೆಂದೊಡೆ (ಪಪ. III (R). ೫೦೫. ೨೦೯-೪; ೪೭೬); ಬಸಿವ ಸೊರ್ಕಿಂದಾನೆಗಳ ವಾಜಿವದನದಿಂದೊರ್ವ ಲಾರಿಜಲದಿಂದ ಬೆಸಮಕ್ಕಳೊಗುವ ವೈಬವಮಿರಿಂದಾ ಬೀದಿ ಕಸರ್ವಡದಿಹುದನವರತ (ಪಾಣಾಸಾ. ೪-೦೦೭).

[ಬೆಸ + ಮಗ]

ಬೆಸವಡೆ 'ಬೆಸಂಬಡೆ' ನೋ.

ಬೆಸವರಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಆಲಿಂಗಿಸಲು ಮುಂದುವರಿ (?) : ಬೆಸವರಿಗೆಯ್ವ ಬೇಸ[ಱಿ]ಸುವಿತ್ತುದನೆತ್ತುವ ಮೇಗುದೋಪರ್ ಕಂಟಸುವ ಕನಲ್ವ ಕಡ್ಡಯಿಸುವೇಳದನಂ ತಿಳಿವರ್ ಮನಂಗೊಳಲಿ ಬಸಯಿಸಲಿಂಬುಕೆಯ್ವುಲೊಳಪೊಯ್ವುಲೊಡಂಬಡಿಸರ್ ಪ್ರಮೋದಮಂ ಪೊಸೆಯಿಸಲಾಱಿಸರ್ ನೆರೆದುಮೊಲ್ಲದ ಚಿತ್ತವುದಾತ್ತಚಿತ್ತೆಯಾ (ಪಾಣಕ್ಷ. ೬-೦೦೭).

[< ಬೆಸ್ + ಪರಿ [2] + ಕಿಯ್ [1]]

ಬೆಸವೆಣ್, ಬೆಸವೆಣ್ಣು (ನಾ). ಊಳಿಗದವಳು ; ದಾಸಿ ; ಸಿಂಗರಿಸುವ ಬೆಲೆವೆಣ್ಣಳ್ ಬಿನದಕ್ಕಂಗಣಮಂ ಸಾರುವ ಬಿಡುವೆಣ್ಣಳ್ ತಿಂಗಳೆ ಹಣಿಗೆ ಪಡೆವ ಬೆಸವೆಣ್ಣಳ್ . . . ಸೊಗಸಿದುದು (ಜಪಚಾ. ೦೪-೦೩) ; ಬೆಲೆವೆಣ್ಣ ಳಾಡುಂದೊಲ ಬೆಸವೆಣ್ಣಳ ನೆಲದಾಣ (ಪಾಣಾಸಾ. ೪-೦೦೬). **ಬೆಸವೆಣ್ಣು** : ಬಿಡುವೆಣ್ಣು ಬೆಲೆವೆಣ್ಣು ಬೆಸವೆಣ್ಣು ಮನೆವೆಣ್ಣೊಡನೆಮ್ಮುಂದು ರಾವಣನು ಬಪದೆ ನೋಡಿದರು (ಪಾಣಾಸಾ. ೩೬-೩೪) ; ಬಿಡುವೆಣ್ಣು ಬೆಲೆವೆಣ್ಣು ಬೆಸವೆಣ್ಣುಗಳ ವಂಗಡವಾ ಪುರದೊಳೊಪ್ಪಿದವು (ರಾಪಪಂ. ೬-೪೩).

[ಬೆಸ + ಪೆಣ್]

ಬೆಸವೆಣ್ಣು 'ಬೆಸವೆಣ್' ನೋ.

ಬೆಸವೇಜು (ಕ್ರಿ). ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು ; ಕೆಲಸವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳು : ರಟ್ಟವಾಡಿಯ ಬೆಸವೆತ್ತು ಎದಿನುಮೆ × × × ತುರಗ ಸಮೂಹಮಾ ಪೊಕ್ಕು (ಪಪ. X. ೧೫೦೮. ೩೬-೪ ; ಹಂ. ೨೫೦) ; ಪಡೆ ಪಳ್ಳಂಗೆ ರಥಾಂಗಪೇತಿ ಪಡೆಯಲ್ವೇಟುಗ್ ಬೇಗಮಿಾ ನಿನ್ನ ಪೆರ್ವಡೆಯಂ ವೀನೆನೆ ನವ್ಯಮೂರ್ಜಿತ್ ಬೆಸವೆತ್ತು . . . ಪಡೆಯಂ ಕೈಸನ್ನೆಗೆಯ್ವುದ್ದತಂ ಪಡೆಪಲ್ವೇಟುಗೊಂಡ (ಜಾಅತ್ತ. ೩-೦೦೪). [ಬೆಸ + ವೇಜು]

ಬೆಸವೇಡು (ಕ್ರಿ). ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಕೇಳು : ಇಬೇಲಿದ ಕಾಳೆಗದಲು ಅಬ್ಬವ ಬೆಸವೇಡಿ ಸತ್ಕಂ ಪೊಸ್ಮಯ್ಯ (ಪಾಣಾ. IX – I. ೨೬-೪ ; ೪೭೫).

[ಬೆಸ + ಬೇಡು]

ಬೆಸವೇಳ್ 'ಬೆಸವೇಟು' ನೋ.

ಬೆಸವೇಳು 'ಬೆಸವೇಟು' ನೋ.

ಬೆಸವೇಟು 'ಬೆಸವೇಜು' ನೋ.

ಬೆಸಸು₁ (ಕ್ರಿ). ಬೆಸಗೆ ಹಾಕಿಸು : ಹೋಳಾದ ಕವಚವ ಹೊರಿಸಿದರು ಬಾಹುರಕೆ ಸವಗದ ಬರುಕ ಬೆಸಸಿದರು (ಭಾಷ್ಕರ. ೩-೩೬) ; ಸೋರುವ ಡಬ್ಬೆಯು (ಬೆಸಳು) ದುರಸ್ತ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಾಷ್ಕ. ೨೨೯).

[ಬೆಸ್ + (<ಬಿಸು₁) + — ಸು₁]

ಬೆಸಸು₂, ಬೆಸಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡು ; ನಿರ್ದೇಶಿಸು ; ವಿಧಿಸು : ಸಿಮಗೆಲ್ಲರಾ ಮನೆಮಗಕ್ಕಿತ್ತಲ್ಲಹನಾ ಬೆಸಿ ಗಜ್ಜರ ವಲ್ಲಹ ×× ಪೂನಿಱಿದು ಸತ್ತ (ಎಳ. XVI. ಕುಮಕೊ. ೮೬-೭ ; ಸು. 775) ; ಅಂ ಬೆಸಕೆಯ್ದಂ ನಿನ್ನ ಬೆಸಸಿದಂದದೊಳಿರ್ಪೆಂ (ಸಂಪಕಾ. ೮-೩೭) ; ಬೆಸಸಿ ದೂಳಿಗವನಾ ಪಡಿಪಾಱಿರಿಂದಲೊಗಿಸಿ (ಪಾಪ. ೬-೬). ೨. (ಹಿರಿಯರು, ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದಿಗೆ ಮಾತನಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ) ಹೇಳು ; ನಿರೂಪಿಸು ; ವಿವರಿಸು : ಶ್ರೀವಿದಿತಾರ್ಥಾಲಂಕಾರಾವಳಿಯಂ . . . ಭಾವಿಸಿ ಬೆಸಸಿದನಬಳಧರಾವಲ್ಲಭಂ (ಭಾಗಾ. ೩-೦) ; ಬೆಸಸಿಂ ನಿಮ್ಮೊಂದಭಿವ್ಯಾಯಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೯) ; ಈಸಸೀ ಪದನಾಗಿ ಕಂಜೆನು ದನುಜಹರ ಬೆಸಸಿದಜ ಫಲವಸು ಪನಗೆ (ಭಾಷ್ಕರ್ಕೃ. ೯-೦೦). ೩. ನೀಡು ; ದಯಪಾಲಿಸು ; ಅನುಗ್ರಹಿಸು : ದೇವ ಜಿಯಂ ಗೆಯ್ದು ಕರುಣಮುಂ ಬೆಸಸುವುದು (ಕವಿ. ೮೬. ೦೦-೦೦). **ಬೆಸಸು** : ೧. ಬಾಯ್ಮೇಳದಿರೆ ಮುನಿದು ಕೊಲ್ಲಿವಲ್ಲಪನೊಬವ್ವಂ ನೊಬವ್ವರಾದಿತ್ಯ ನನ್ ಬೆಸಲ್ ಆ ಕಾಕರಾಸುರುಮೆಬ್ಬು ಪೆಗ್ಗರ್ಂಜೆಯ ಕೊ.ಟೆಯಾನ್ ರೋಹಿಸಿವಿಟ್ಟು (ಎಳ. VIII. ೭೮೨. ೦೦-೪; ಸು. 800).

[ಬೆಸ್₁ + — ಸು₂]

ಬೆಸಳಗೆ, ಬೆಸಣಿಗೆ, ಬಿಸುಳಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಅಗ್ನಿಷ್ಟಿಕೆ : "ಅಂಗಾರಶಟೀ, ಹಸಂತೀ, ಹಸಂತಿಕಾ—ಈ ೩ ಬೆಸಳಗೆ" (ಪಠಾಹು. ೩೨-೦೫೯). ೨. ಬಾಣಲೆ, ಓಡು, ಬೋಗುಣಿ ಮುಂತಾದ ಅಗಲವಾದ ಬಾಯುಳ್ಳ (ಪುರಿಯುವ) ಸಾಧನ : ಬೆಸಳಗೆಯೊಳ್ ಕರಂಬಡೆಯೆ ಶಾತಚಯಂಗಳಿಕ್ಕಿ (ಪಳಪಂ. ೭೦೯); ಧರ್ಮವ್ಯಾಧಂ . . . ಬಸಿಯ ಹರವಿಯ ಸಾಲ ತೊರಳಿಗೆ ಬೆಸಳಗೆಯು ಕುಱಿದರೆಯು ಹಂತಿಯು ಕುಸುರಿ ದೆಲುವಿನ ಕೋಡಿ ಮಿನಂಗಡಿಯಲ್ಕೆತಂದ (ಭಾಷ್ಕ. ೦೪-೬); ಅದು ಬೆಸಳಗೆಯೊಳಿಂಸಿ ಮೆಣಸಿನ ಹುಡಿಯ ತಳಿದು (ಸೂಪಕಾ. ೪-೩೦). **ಬಿಸಣಿಗೆ** : ೨. ಎಳೆಯ ಬಾಳೆಯ ತೋಕೆಯನು ಬಿಸಣಿಗೆಯಲಿ ಅಂತರಪಟಿಕ್ಕಿ ಬೇಯಿಸುವುದು (ಅಪಾಸೂ. ೩೬). **ಬಿಸುಳಿಗೆ** : ೨. ತಿಳಿ ತುಪ್ಪಿಟ್ಟ ಬಿಸುಳಿಗೆಯೊಳಿಗೆ ತನ್ನ ನಳಲನು ಮೋಡಿದನು (ಕ್ರಸಕಾ. ೦೬-೨೬).

ಬೆಸಗೆ 'ಬಿಸುಗೆ₁' ನೋ.

ಬೆಸು 'ಬಿಸು' ನೋ.

ಬೆಸುಗಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ದಿಜಗರ ಬೆಸುಗಿ ಕೊಟ್ಟದು ಗೋಸಪ್ರ ನಾಲ್ಕು ಕೆ.ರಿಗೆ ನೆಜಿಪಿ ಗೋಸ[ಪ]ಸ್ರಂ (ಎಳ. VII. ೪೫೦, ೩೩-೩೦; ಸು. 890 ?). [?]

ಬೆಸುಗೆ 'ಬಿಸುಗೆ₁' ನೋ.

ಬೆಸುಗೆಕಾಱ (ನಾ). ಬೆಸೆಯುವವನು : ಕೂಡಿಸುವವನು : ಸುಸಿಲೆ ಬಣ್ಣಜಿದೊಬ್ಬ ನೋಡನ್ನ ಪ್ರಾಣವ ಬೆಸುಗೆಕಾಱನಾ (ಪಚ. ೦೩ ೩೦).

[ಬೆಸುಗೆ (<ಬಿಸುಗೆ₁) + — ಕಾಱ]

ಬೆಸುಗೆಗಣ್ (ನಾ). ನಟ್ಟಿದೃಷ್ಟಿ : ಶಿವಮುಖದೊಳ್ ಬೆಸುಗೆಗಣ್ಗಳ್ ಪೆಜಿತು ಕಾಣ್ಬವೇ (ಪಾಪ. ೫೦-೩). [ಬೆಸುಗೆ (<ಬಿಸುಗೆ₁) + ಕಣ್]

ಬೆಸುಗೆಗಳಚು (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಿಕೆಯು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗು ; ಬೇರೆಯಾಗು : ಬಿಸುಟಳೊದಜುತ ಶೂರ್ವನಪಿ ನಿವಡಿಸಿದ ಕಟ್ಟಭಿಮಾನವಿಳಸಿತ ಬೆಸುಗೆಗಳಚಿದ ನಾಸಿಕವನಿರಲಿ ಏರಾಸುರನ (ಕೂಪಂಗಾ. ೩-೩-೩).

[ಬೆಸುಗೆ (<ಬಿಸುಗೆ₁) + ಕಳಚು (<ಕಟಲ್ಚು₁)]

ಬೆಸುಗೆಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. =ಬೆಸುಗೆಗಳಚು. ೨. (ಆಲಂ) ಸಂಬಂಧವು ಕೆಡು. — ಹಾಳಾಗು : ಒಸದರ್ಜುನಂಗೆ ಮುಂ ಕಳಶಸಂಭವಂ [ಮೂಸ್ಯ ಪದವಿಯಂ ಮಾಡಿದೊಡಂ] ಬೆಸುಗೆಗಿಡೆ ಪಾಬಿಗಿಡೆ ತನ್ನಸುವಂ ಕೆಲ್ಲುಟಗುಡುವ ತೆಱದೊಳ್ಕೊಟ್ಟಂ (ಗದಾಯು. ೨-೦೩).

[ಬೆಸುಗೆ (<ಬಿಸುಗೆ₁) + ಕಿಡು₁ (<ಕೆಡು₁)]

ಬೆಸುಗೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಕೂಡು ; ಜೊತೆಯಾಗು; ಸೇರು : ಅವರಿಬ್ಬರ ಹೃದಯಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಬೆಸುಗೆಗೊಂಡಿದ್ದುವು (ಕ್ಷಕಾ. ೦೧೦).

[ಬೆಸುಗೆ (<ಬಿಸುಗೆ₁) + ಕೊಳ್ಳು₁ (<ಕೊಳ್₁)]

ಬೆಸುಗೆದಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). =ಬೆಸುಗೆಗೊಳ್ಳು : ಹೊಸಕರ್ಮ ಮುನ್ನಿರ್ದ ದ್ರವ್ಯ ಕರ್ಮದೊಳು ಬಂಧಿಸುವೆಡಾ ದ್ರವ್ಯಕರ್ಮವದು ಒಸರುವ ಭಾವಕರ್ಮದೊಳು ಗಂಟಿಪುದದು ಬೆಸುಗೆದಟ್ಟಿಹುದು ಜೀವನೊಳಾ (ಚಕ. ೬೫-೬೬).

[ಬೆಸುಗೆ (<ಬಿಸುಗೆ₁) + ತಟ್ಟು₂]

ಬೆಸುಗೆಬಿಡಿ (ಕ್ರಿ). = ಬೆಸುಗೆಗೊಳ್ಳು : ಬೆಸಸಿದೂಳಿಗವನಾ ಪಡಿಪಾಱಿರಿಂದಲೊದಗಿಸಿ ಕಾರ್ಯಭಾಗವಿಡಿದರಸನಿಶ್ಚಿಯನಜಿದು ಬೆಸುಗೆಬಿಡಿದಂತೆ ಹತ್ತಿಸಿ (ಪಾಪ. ೬-೬). [ಬೆಸುಗೆ (<ಬಿಸುಗೆ₁) + ಬಿಡಿ₁]

ಬೆಸುಗೆಯಾನ್ (ಕ್ರಿ). =ಬೆಸುಗೆಗೊಳ್ಳು : ಕಪಿಲಕುಟ್ಟಲದೊಳು ಬೆಸುಗೆಯಾಂತುವ ತುಂಬಿಗಳು (ಕಂಪಾ.೪-೩೯). [ಬೆಸುಗೆ (<ಬಿಸುಗೆ₁) + ಆನ್₂]

ಬೆಸುಗೆಯೊಡೆ (ಕ್ರಿ). =ಬೆಸುಗೆಗಳಚು : ಭೀಷ್ಮನ ಸರಳ ಗಾಳಿಗೆ ಬೆಸುಗೆಯೊಡೆದುದು ವೈರಿಬಲದೇಳ (ಭಾಷ್ಕ.೮೬. ೯-೨೩); ಕುಸುರಿದಱಿದವು ಜೋಡುಸೀಸಕ ಬೆಸುಗೆಯೊಡಿದುದು ಛಾಯದಲಿ ಮೈ ಬಸಿಯ ಬಿರಿದುರು ಶೌರ್ಯ ಬಿಗಿದುದು ಭೀತಿ ಭೂಪತಿಗೆ (ಭಾಷ್ಕಕ್ರೌ.೯-೦೬-೩೭).

[ಬೆಸುಗೆ (<ಬಿಸುಗೆ₁) + ಒಡೆ₁]

ಬೆಸುಗೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). =ಬೆಸುಗೆಗೊಳ್ಳು : ಕಾಲ ಸಂಕಲೆ ಮಾಜಿದುವೇ ಬಲಾ ಬಸುಗೆವಡದವು (ಪಾಗ.೦೦-೪-೦೦). [ಬೆಸುಗೆ (<ಬಿಸುಗೆ₁) + ಪಡೆ₁]

ಬೆಸೆ₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗರ್ವಿಸು; ಅಹಂಕಾರಪಡು; ಬೀಗು : "ಬೆಸೆ—ಗರ್ವೇ, ಕಾರ್ಪಾಸಚಾವೇ ಚ (ಹಷ್ಟಿ ಎಕ್ಕ್ವ ಬಿಲ್ಲು)" (ಶಬ್ದಾಣ) ; ಪಸಗಿ ಬೆ[ಸದಿರ್ದು] ವಿವರಮನಸಿಯದಜ್ಜಿಡಪೊತ್ತಿ ಪೊಕ್ಕು ಕೆಲನಂ ಕೊರ್ಬುತ್ತೆ ಸೆದು ಬಿದಿರ್ದಾರ್ದುಪೋಲ್ಗುಬ್ಗಿ ಸಮುಂಜಸನಿಕ್ಕೆ ಮಿತ್ಯನಿವಾಹನಿಯಾ (ಕಬಿಂ.೦-೩೩); ಕೆಮ್ಮಗೆ ಬೆಸಪಪ್ಪರಸದೆಂತೊ ಪಗರಣಬರಸಂ (ಪಂಪಭಾ.೦೨-೧೯); ಸೆಳೆ ಬಿಲ್ಲುಂಬೆಜಗಪ್ಪಂತು ಜರ್ವಿ . ಬೆಸೆದು ನುಡಿವುದುಂ (ಣಪಾಶ್ವ.೦೧೩-೯). ೨. ಕೋಪಿಸು ; ಸಿಟ್ಟಾಗು : ಒಸೆಯದೆ ಬೆಸೆಯದೆ ಪರಭಾವಿರುತ್ತಮಿಂತಕ್ಕಿನಾಮುಭೂತಿಗಳೆ ಗುಣಕ್ಕೆ ಸಮಾನ ಚಿತ್ತನಾಗಿಮುಮಸಮಾನಮಾನಸ್ಯನಾದಂ (ಶಳುಪಾ ೩-೩೬); ಒಸೆಯದೆಯುಂ ಪದಾನತರ್ಗೆ ಸೌಖ್ಯಸಮೃದ್ಧಿಯನೀವೆ ದೇವ ನೀಂ ಬೆಸೆದುದೆಯುಂ ಪದುವ ತರ್ಗ ದಾಃಖಸಹಸ್ರವನ.ಪಗಂ ವಿಸರ್ಜಿಸುವೆ (ಪರಮಾ.೦೩-೭೯); ಪುಸಿವ ಕುಸಿವ ಬೆಸೆಪೊಸವ ಮನುಷಂಗುಂದುವ ಮಲೆವಲೆವೊಂದುಂ ದಂದುಗದೋಳಗೆ ಸಗಲೆಲ್ಲಿಯುಂ ಮುನಿಮಾರ್ಗಂ (ಪುಪ್ರಕೃ.೦೩-೩೩). ೩. ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸು; ವಿಮುಖವಾಗು: ಪರಲೋಕಭಯಕ್ಕೆ ಬೆಸೆದು ಜಗನಕ್ಕೊಸೆದು ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತವಿವೇಕಕ್ಕೆ ಪಂತಿಗೆದು (ಕಾದಂಕಾ. ೫೬೬).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಿಕ್ಕೆ; ತುಳು. ಬೆಸ, ಬೆಸೆ]

ಬೆಸೆ₂ 'ಬಿಸು₂' ನೋ.

ಬೆಸೆ₃ (ನಾ). ಗರ್ವ; ಹೆಮ್ಮೆ : ಮುಂದುಪರಿವಗ್ಗಳಿಕೆ ಮುಳಿಸಂ ಮೂಡಲೆ ಮೋಡಿ ಬಂದಿ ಧಾರಣೆ ಬಿಂಕ ಬೆಸೆ ಚಮತ್ಕಾರಂಗಳಿಂದೆ ಸಮಮಾಗೆ ಕೈದೋಱಿದಂ ವ್ಯಪಕೇಶು ಬಭ್ರುವಾಹನನ ಮೇಲೆ (ಕೈಜಣಾ.೫೬-೦೫); ಬಗೆಬಗೆಯ ಬೆಡಗು ಬಿನ್ನಣ ಬೆಸೆ ಚಮತ್ಕಾರದೊಗುವಿಗೆಯು ತೋರಿ ನೋಡಿದರು (ಪಂಣಾ.೩-೬-೩೬). [<ಬೆಸೆ₁]

ಬೆಸ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಅರಳೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದು ಹಿಂಜುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಲ್ಲು : ಒಳ್ಳೆಯನೇಱ್ ಪಟ್ಟು ಬೆಸೆಯಂ ಬೆಸೆದೇಱಿಸಿ ಪಾಪುಗುಳ್ಳೆಯಂ ಕೊಳ್ಳಿಸಲೊತ್ತಿ ಪುದ್ಗೊರಡಿಯಾವಲೆಯೊಳ್ ಸಿಲೆಯೊದವಿತ್ತಿ ನೀಸೊಳ್ಳಿತು ಬೀಗುವ್ದೆ (ಪಱುಪು.೦೨-೨೭೦); ಇಂತು ಬಿಲ್ ಬೆಸೆಯಾಗೆ ಕಂಡು ಶತ್ರುಪಂ ವೆಜುತೂಂದು ಬಿಲ್ಲಂ ಕೊಂದು ಕಣೆಯಂ ಪೂಡಿ (ಕಾಪಾಕ್ಕ.೦೩೬-೦೨); ಬೆಸೆದು ಕಟ್ಟಿಗೆಯಾಗಿ ಕಾಲ್ಗಳು ಪಸಿಯ ತೊಗಲಿನ ಗಂಧ ದೆಂಗಸು ವಸುಧೆಯೆಳಪುಟ್ಟೀನು ಫಲವೈ (ಕಱ್ಕಾಪು. ೯-೨೨). 'ಬೆಸಕೋಲ್' ಪರಾ. ೨. ಹೊಡೆತ ; ಪೆಟ್ಟು : ಇವನೊರ್ವನಿಬೆಕೋ ಬಂದನೆಂದಿಸುವ ಬೆಸಗಳ್ಗೆ ದೆಸಗಟ್ಟು ಸೇನೆ ಗಮಬಿಸೆ ಕಂಡು (ಕೈಲಾಸಾ.೫೦-೨೩).

[<ಬೆಸ್ಕೆ]

ಬೆಸ್ಕೆ (ಪ್ರಾ). ಮೇಕೆಯ ಕರುಳಿನ ಹುರಿ : ಪ್ ಇದು ಬಹಳ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿದ್ದು ವೀಣೆ- ಸಾರಂಗಿ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯಗಳಿಗೆ ತಂತಿಗಳಂತೆ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ : ಇದು ಬೆಸೆ. ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೇ ಬೆಳ್ಳಿ ? ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕಲ್ಲ_ಅಲ್ಲಿಯ ವೀಣೆ ಸಾರಂಗಿ ಇವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಬೇಕಾಗುವ ಬೆಸೆ ನಾವೇ ಕೊಡಬೇಕಲ್ಲಾ? (ಕಂಬಿಮು. ೭೧). [?]

ಬೆಸಕೋಲ್· ಬೆಸಕೋಲು (ನಾ). ಅರಳೆಯನ್ನು ಹಿಂಜಲು ಬಳಸುವ ಪಿಂಜಾರನ ಕೋಲು : ಕುಡುಪೊಡೆ ನಿಸ್ಪಂ ಕುಡುವು ದೇಱಿಸಿದು ಬೆಸಕೋಲನೆಂದು ಪೇಟುಗ್ ಕುಡುವುದೆ ಕನ್ನೆಯಂ ದ್ವಿಜಕುಲಂಗೆ (ಕಱಕಾ. ೬-೬೬); ತಲೆಕಟ್ಟು, ಬೆಸಕೋಲ್ (ಹಱುತ. ೬೬ ಕ್ರಮೋ).

ಬೆಸಕೋಲು: ಸುರಧನುವೆಂಬ ಬೆಸಕೋಲ ತುದಿಗೆ ತಳತಳಿಪ ವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆಯ ತಿರುವನಿಟ್ಟಿಕ್ಕಿದರಲೆಯ ಪುಂಜದೆಂಬ ತೆಱದಿ ಹಂಪಳಿಯೊಳೇಳ್ದ ಘನಶತಿ . . . ವಿರಾಜಿಸಿದುದು (ಶಬ್ಕಾ. ೦-೦೯); ಒಳ್ಳೆಯನಿರದೇಱಿ ಬೆಸಕೋಲ ನೇಱಿಸಿ ಗುಳ್ಳೆಯ ಬಿಱಿ ಪೂರ್ಸಿ ಹೊಳ್ಪುದೊರಡಿಯತ್ತಿದ ಬಲ್ಲ ತೋಱುವುದೊಳ್ಳಿತೊಳ್ಳಿತು ತುಜಿಗಾಱಿಗೂ (ಕೀಱುಪಂ. ೩೦-೩೪).

[ಬೆಸ್ಕೆ + ಕೋಲ್1]

ಬೆಸಗಾರ 'ಬೆಸಗಾಱಿ' ನೋ.

ಬೆಸಗಾಱಿ, ಬೆಸಗಾರ (ನಾ). ಕೊಬ್ಬಿದವನು ; ಅಪಂಕಾವಿ : ಎನ್ನಂ ಮುನ್ನಪೂರಂದು ಕಿಜುಕುಳನಂತಂತು ಬೆಸಗೊಳ್ದ ಬೆಸಗಾಱಿ ! (ಕಾಪಾಕ್ಕ. ೦೨೪-೨೨). **ಬೆಸಗಾರ**: ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರನ ದೆಸಗಾರದ ಬೆಸಗಾರ! (ಪುಂಕ್ರಕ. ೬೦-೩). [ಬೆಸ್ಕೆ + -ಕಾಱಿ]

ಬೆಸ್ತ. ಬೆಸದ (ನಾ). ೧. ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವವನು: ಜಾಲಗಾರ : ಕಾಲ್ಗೆಳಗೆ ಹರಹಿದ ಬೆಸ್ತನ ಜಾಲಜಾಲಗಳ ದಾಟಿ ಸಮೀಪಿಸಿದೆ ಜಲಪ್ರದೇಶ (ಪಕ್ಕಪ್ಪ. ೦೦-೪); ಇವ ಬೆಸ್ತ; ಇವನ ಕೈವಿ ಜನಿವಾರ ಮಾವಿಸೋಕೆ ಆಗದು (ಪಕ್ಕಪ್ಪ. ೦೦). ೨. ಮೀನೆಯನ್ನು ಹೊರುವವನು ; ಬೋಯಿ : ಬೆಸ್ತ ಬಲ್ಲನೆ ಅಂದಳ ಪೊವಲಾವ ಅಪ್ಪಭೋಗಂಗಳ (ಕಪ್ಪಪ. ೪- ೦೩-೩೨); ಅಂದಳದ ಬೆಸ್ತನಸು ಕರಿಸಿ ಅವಗೆ ಇಂದುಧರವೆ ಪವನ ಧರಿಸಿ ಹೊಂದಿ ನಿಂಬವ್ಯೆಯನು ಬೆರಸಿ ನೀ ಬಾರೆಂದು ಕಳುಹಿವರು ಸತ್ಕರಿಸಿ (ಪಱಂ. ೨೧೩-೨). **ಬೆಸದ** : ೧. ಮಿಲ್ಲ ಬೆಸದರ ಮುಂದಿಯ ಯಾಪುಪುರವ ಪಾಳ್ಮಾಡಿ ಪುಲ್ಲಶರನಂ ಗೆಲ್ದ ಸಿದ್ಧರಾಮೇಶನೆಸಗೀಪ್ಪ ಸಂಸಿದ್ಧಿಯಂ (ಪಾಶಪ. ೪-೨). ಮನೆಪೂರು ಮಾಡಿ ನೆಮ್ಮದಿಯಾಗಿ ಬಾಳದಿಂತಲಿವನೇತಕೆ ಬೆಸದರೊಡನೆ (ಸೂಪಕ್ಕಾಕಾ. ೨-೦೬). [ದೇ.+ ತೆಲು. ಬೆಸ್ತ]

ಬೆಳ್1, ಬೆಳು2 (ಸಪೂರೂ). 'ಬಿಳಿದು' ಎಂಬ ನಾಮಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಆದೇಶರೂಪ : 'ಬೆಳ್ಮುಗಿಲ್', 'ಬೆಳ್ವಕ್ಕಿ' ಪರಾ. **ಬೆಳು2** : 'ಬೆಳುಮುಗಿಲು', 'ಬೆಳುವೆಟ್ಟ' ಪರಾ.

[ಪ್ರೋ.ದ್ರ ತಮಿ. ವೆಳ್. ವೞ್; ಮಲ. ವೆಣ್; ತುಳು. ಬೊಳ್, ಬೊಲ್; ಕೊಡ. ವೆಳ್; ಪರ್ಜ. ವಿಲ್]

ಬೆಳ್1, ಬೆಳು2, ಬೆಳ್ಳಿ3 (ನಾ). ೧. ದಡ್ಡತನ ; ಮೂರ್ಖತನ: 'ಬೆಳ್ಳು3'. 'ಬೆಳ್ಳಿ3' ಪರಾ. ೨. ಭಯ; ಅಂಜಿಕೆ : 'ಬೆಳ್ಕಿರಲೆ'. 'ಬೆಳ್ಕೋಟೆ' ಪರಾ. ೩. ತೋರಿಕೆ ; ಪುಸಿ : 'ಬೆಳ್ಕೋಕರಿಕೆ' ಪರಾ. ೪. ಕ್ರೂರವಲ್ಲದುದು ; ಸಾಧು: 'ಬೆಳ್ಳಿಗ', 'ಬೆಳ್ಳಿಗ' ಪರಾ. ೫. ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು ; ದಡ್ಡ ; ಅಜ್ಞ: ಲಲಿತಪದಂ ಪ್ರಸನ್ನಕವಿತಾಗುಣಮಿಲ್ಲದೆ ಪೞ್ದಾ ಪೇಟ್ದ ಬೆಳ್ಗಳೆ ಕೃತಿಬಂಧಮುಂ ಬರೆ[ವ]ಕಾಡರ ಕೈಗಳ ಕೇಡು (ಪಂಪಭಾ. ೦-೦೨); ಚಿಂತಿಸಿ ಕಬಿಲ್ದು ಬುಬುಲ್ದು ಕನಲ್ದೊಸಲ್ದುಂ ಬೆಳ್ಳಿನಿಸುವ ಬೆಳ್ಳಬೀರನಗುಬ್ದಾಗನಕೆತ್ತದೆ ಸೂಳೆ ಮಾಣ್ದುಮೇ (ಪಾಪಚ್ಚಿ. ೬-೧೨) ; ಒಳ್ಳೆ ಲಾಲದವರನ್ನ ಬೆಳ್ಳೆನ್ನದಿಹರೆ (ಪಚಕ ೩೯-೦). **ಬೆಳು2** : ೧. 'ಬೆಳುಮೊತ್ತು' ಪರಾ. ೫. 'ಬೆಳುಗನ್ನಡಿಗ' ಪರಾ. ೬. ಕಪಟ ; ಸೋಗು : 'ಬೆಳುವನಗೈ' ಪರಾ. **ಬೆಳ್ಳಿ3** : ೭. ಕಪಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಮುಗ್ಧತೆ : ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಬೆಳ್ಳಿಯೋ ಕುಚೋದ್ಯವೋ ಎನ್ನುವುದು ತಿಳಿದುದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಓಗ ಕರೆಯುವರು (ಪಚಂ. ೩೬). 'ಬೇಳ್3' ಹೋ.

ಬೆಳ್ಮಾಡು, ಬೆಳುಮಾಡು=೧. ಪುಂಕುಮಾಡು; ಮರುಳುಗೊಳಿಸು: ಧರೆಯಂ ಬೆಳ್ಮಾಡಿಕೊಡರೆಂಗುಂ ಲೋಕಂ (ಪಂಗಪಪಾ. ೬-೦೫೦). ೨. ಪರವಶಗೊಳಿಸು ; ಮೋಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : "ಬೆಳ್ಮಾಡೆಂದು ಮರುಳ್ಗೊಳಿಪುದು" (ಪಕಾಂ. ೭೧-೬೭) ; ಕಾಂತಿಗೆ ಕೈಗನ್ನಡಿ ತೀರ್ಥಕರ ಕುಮಾರನ ಬೆದಂಗು ಬೆಳ್ಮಾಡಿದವುದುಂಕರಿಸುವರಂ (ಕಾಂಪ್ರ. ೬-೦೦) ; ಮೆಯ್ಗಣ್ಣಾಸಂ ಪೊಸತಪ್ಪಗ್ಗದ ಗಾಡಿಯಿಂದೆ ಪಿರಿದುಂ ಬೆಳ್ಮಾಡಿ ಬೇಟ್ಟಂ ತುಱುಬ್ಬಸಮಂ ಮಾಡುವ ಬರ್ದೆಯರ್ ಪಲಬರುಂ ಕಣ್ಗಳಂ ಬೆಡಂಗಾದರೋ (ಕಬ್ಕಣ. ೦೭೪); " ಬೆಳುಮಾಡೆನಲು . . . ಮರುಳ್ಮಾಡುವ್ದಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್ " (ಪಚ.೪೨). **ಬೆಳ್ಮಾಗು**=೧. ಮೂಢತನದಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಬೆಮ್ಮಾಗು ; ಅವಿವೇಕಿಯಾಗು : ನಲ್ಲಂಬಿಂದಿಸೆ ಪುಷ್ಪಬಾಣನರ್ದೆಯಂ ದೆಂದಿಬ್ದು ಬೆಳ್ಮಾಗಿ ತಕ್ಕೆಲ್ಲಂ ಕೆಟ್ಟರ್ದಗ್ಗುಬ್ದ ಜಂಗಮಲತಾಸಲ್ಲೀಲೆಯರ್ ಬಾಲೆಯರ್ ಚಿಲ್ಲಂ ದೆಂಟಿದ ತೋಟಿಯೊಳ್ ತೊಡರೆ (ಶಾಕ್ಕಾ. ೩೩೦ ಪೂರ್ವಾ) ; ಪೋದುದು ಜೌವನಂ ಕೃಷುವಿನಾದುದು ಮುಪ್ಪಿನಿನಾದೊಡಂ ಸ್ಮರೋನ್ಮಾದದೊಳೀ ವಿಮೋಹದೊಳದೇಕೆ ಗಡಂ ಬಗೆಯಂ ತಗುಳ್ಚಿ ಬೆಳ್ಮಾ [ಜಾಪಾ. ವೇಳಾ]ದಮೆ (೦೦೪. ೨-೩೩). ೨. ಹೆದರು ; ಅಂಜು : ಪೋಗಸೆ ಪೊಪ ಬಾರೆಲಪ್ಪ ಬಾರನೆ ಜೀಯ ಹಸಾದದೆಂದು ಬೆಳ್ಮಾಗುತೆ ಬರ್ದ . . . ಸೇವೆಯ ಕಷ್ಟವೃತ್ತಿಯಂ ನೀಗಿದನಿಂದು ನಿಮ್ಮ ದಸೆಯಿಂ (ಪಂಪಕ. ೪೬).

ಬೆಳ (ನಾ). (?) : ಪೂಷಣ ಬೆಳದೊಳಾ ಗಳೆಯೊಳ್ ಅಗಲಂ ಗಳೆ ೩ ನೀಳಂಗಳೆ ೭ (ಶಾ. XIX, ೨೬೦-೬೯ ; 1054); ಘನಕುಳಂಗಳೇ ದಾರವಾಗಿ ಬೊಕ್ಕಣ ವೊಳವಸಂಚಯವಾಗಿ ಚಕ್ರಮೆ; ಬೆಳವಾಗಿ ಕೂರಸಿಯೇ ಮರಸುರಿಗೆಯಾಗೆ (ಶಾ. VII, ೩೧೦. ೦೦೬-೩೦ ; 1054). [?]

Δಬೆಳಂಗಿಸು 'ಬೆಳಗಿಸು' ನೋ.

Δಬೆಳಂಗು 'ಬೆಳಗು1' ನೋ.

ಬೆಳಂತಿಗೆ, ಬೆಣತಿಗೆ, ಬೆಳತಿಗೆ, ಬೆಳ್ತಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ; ಪ್ರಕಾಶ : ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರ ನರನಾರೀಜನಂಗಳ್ ಬೆಳಂತಿಗೆಯವ್ವಚ್ಚ ವೆಳ್ದಿಂಗಳೊಳಗಂಗರಾಗರಸದೀಪಶಾಂತರಂಗರಾಗಿ ಸಲಿಯುತ್ತಿರ್ಪನಂ (ಪರಾಪು. ೪-೧೩ ಪ); ಕುಬೇರಭಾರಾಲಸೆ ತೊಳಪ ಬೆಳ್ಪಂತಿಗೆಯೆನಿಸಿದಚ್ಚವೆಳ್ದಿಂಗಳೊಳ್ . . . ಬಾಣಯಂ ಪಾಜಿಸಿದಳ್ (ಪಾಭಾ. ೦೦-೨೪) ; ಬಸಿಲಿಂ ಬಲಿದುಕ್ಕುವ ಮೋಹಾಮೃತರಸದ ಬೆಳಂತಿಗೆ ವರಕಲಿಸಿದುದೋ (ಪಪುಚಾ. ೪-೦೬). (ಗು). ೨. ಬಿಳುಪಾದ ; ಶುಭ್ರವಾದ : ಕಾಂತಿಯೊಳೆ ಪುದಿದು ಬೆಳಪ ಬೆಳಂತಿಗೆ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್ಗಳರ್ದ ಪೊಸಜಾದಿ ದಿಶಾಕಾಂತೆಯ ಬೆಳ್ಮಸದನದ

ದಗುಂತಿಮನೇಂ ತನಗೆ ನಾಡೆಯುಂ ಮಾಡಿದುದೋ (ಅಪು. ೦೦-೯) ; ನೀಳ್ದ ಬೆಳಂತಿಗೆ ಬೆಲ್ಪಸಾಳ್ದ ತಂಕರುಹಮನಾಳಿಗೊಳ್ದ ನೆಗೆಗಣ್ (ಅಪಂಪು. ೨-೨). **ಬೆಣತಿಗೆ** : ೨. ಮುನ್ನೆದಿನ ರಾತ್ರಿ ಬೆಣತಿಗೆ ಅಕ್ಕಿಯು ನೆನೆಯಿಸ್ಕೆರಿಸಿ ಬೆಳಗಾಗಿ ಆ ಅಕ್ಕಿಯೊಂದುಹಿಡಿಯುಂ ಮೆಲ್ಲಲು ಮೂರು ದಿನಕ್ಕೆ ಬಿಳಿಸೀರೆ ಕೆಡುವ ರೋಗಂ ನಿಲ್ವುದು (ಶಶಕ್ಕ. ೦೫೬); ಒಂದಿಷ್ಟು ಬೆಣತಿಗೆಅಕ್ಕಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ನಾವೇ ಬೇಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ (ಪಂಚಾಖ್ಯಾ. ೦೯). **ಬೆಳತಿಗೆ** : ೧. ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ ಬೆಳತಿಗೆಯಂ ಪಂಸೆ ಪಾಲ್ಗೆತ್ತು ಸಾರ್ದಪ್ಪುದೊ (ಅಚಾಪ್ರ. ೨-೨೨). ೨. ನಿಮ್ಮಿಂದಗಳಿಂದಿನ ಬೆಳತಿಗೆ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳೊಳು ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ದಾ ಕನ್ನೆಯ ಮನೋರಥಮು ಮಾಳ್ಪುದು (ಪಂಂಶ. ೦೦-೨೩); ಬೆಳತಿಗ[ಣಾಂ-ಯ]ಕ್ಕಿಯ ಸಣ್ಣ ಹಿಟ್ಟ ಸೋದಿಸಿ ಹುರಿದುಕೊರುತ ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕದೊಳು ಪಾಕ ಕಲಸಿ . . . ಗಾರಿಗೆಯಡುವುದು (ಸೂಪಕಾ. ೦-೨೪). ೩. ಹೊಳೆಯುವ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ : ಇರುಳ ತಣ್ಬೆಸಿಲ್ ಬೆಳತಿಗೆ ಮಿಂಚರ್ಪಲ್ಲಿದಿಂಗಡಲ್ (ಪುಪ್ರಕ. ೬-೧೪). ೪. " ಬೆಳಿದಾದ ಅಕ್ಕಿ " (ಸಿಂಗಾಲ ೬೧೦). **ಬೆಳ್ತಿಗೆ** : ೨. ನೀನು ಉಣ್ಣುವ ಪೊತ್ತಿಗೆ ನನ್ನ ಅನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆಷ್ಟು ಹೊತ್ತು? ಬೆಳ್ತಿಗೆ ಅಕ್ಕಿ (ಕದಂಬ. ೦೦).

ಬೆಣತಕ್ಕಿ = ಥಳಿಸಿದ ಅಕ್ಕಿ ; ಬಿಳಿಯಅಕ್ಕಿ : ಬೆಣತಕ್ಕಿಯ ನನೆಯಸಿ ಸಣ್ಣವಗಿ ಅರೆದುಕೊಡು (ಪಪ್ಪಂ. ೬೨). [<ಬಿಳಿದು./ತುಳು. ಬೊಳ್ದೆ]

ಬೆಳಂತಿಗೆಗಣ್, ಬೆಳತಿಗೆಗಣ್ (ನಾ). ಹೊಳಪುಳ್ಳ ಕಣ್ಣು ; ಕಾಂತಿಯುತವಾದ ಕಣ್ಣು : ಬೆಳಗಾಯ್ಕೊಲೆಯ ಬೆಳಂತಿಗೆಗಣ್ಗಳ ಸುಳಿನಾಳಿಯ ಸುಲಲಿತಲಲಿತಾಂಗದ . . . ಲಲನೆಯುತ ವಿಲಾಸಂ ನೃಪನಜ್ಜಿತಮನೆಳಕುಳಿಗೊಳಿಸಿದುದು (ಜಯಾಖ. ೨-೨). **ಬೆಳತಿಗೆಗಣ್** : ವಿಜಯುಗುವ ಬೆಳತಿಗೆಗಣ್ಬೊರೊಜೆಯ ಜಲದೊಳಗೆ ಪೊಳೆಯೆ . . . ಎಳಮಿನ್ಗಳ್ಗೆತ್ತು (ಅಚಾಪ್ರ. ೬-೩೦); ಬೆಳತಿಗೆಗಣ್ಗಳ ಬೆಳಗಿನಬಲೆಗಿರದೊಳಗಾದುದಾ ವಿಟನಕರ (ಜಿಯಾಪ್ರ. ೦-೮೬); ಬೆಟ್ಟೈಸವಗಣ್ಣ ಬೆಳತಿಗೆಗಣ್ಣ . . . ಬಲ್ಪೊಗಸೆಗಣ್ಣಬಲೆಯರ್ . . ಬರುತಿರ್ದರ್ (ತಿಪ್ರ. ೫೭-೨೪). [ಬೆಳಂತಿಗೆ + ಕಣ್]

ಬೆಳಂದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕೆಂಪುಗಂಧಗಿರಿ . . . ಬೆಳಂದಿ ಗಂಧಗಳಿಗೆ (ಕುತಿಗಿ. ೦೯-೨೪೮). [?]

ಬೆಳಕ 'ಬೆಳಗು$_3$' ನೋ.

ಬೆಳಕಂಡಿ (ನಾ). ಬೆಳಕು ಮತ್ತು ಗಾಳಿಯು ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟಡಗಳಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸುವ ಕಂಡಿ; ಗವಾಕ್ಷ; ವಾತಾಯನ: ನೆಲಪಗಲಕ್ಕಿತೀವಿದ ಕಬ್ಬುಲಿಯಂ ಬಳಿಯಲ್ಕೆ ಗಗನತಳದೊಳ್ಪೆಲವುಂ ಬೆಳಕಂ [ಜಾಖಾ. ಎಂ]ಡಿಗಳಿಂ ಸಮಿವಂ ಜಳಜಜನೆನೆ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗಿದುವು ಭಗಣಾಗಳ್ (ಧರ್ಮಾಪ್ರ. ೨-೦೨). ಕೆಲವು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಳಗೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳಕಂಡಿಗಳನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಣಗ. ೬೦); ಜವಳಜಾತೆಯುಂ . . . ಪ್ಯಗುವರ್ಮದಿಂ ಸಮಿದ ತನ್ನ ಕೈಪಿಚ್ಚಯುಂ ತೆರೆದಯೋಧ್ಯೆಯ ಸಿರಿಗೆ ರಚಿಸಿವಳ್ ಕರಿದೊಯು ಬೆಳಕಂಡಿಯುಂ (ಶ್ರೀಚಾಪ್ರ. ೦೪೭-೩೨೯). [<ಬೆಳಗು$_3$+ ಕಂಡಿ$_1$]

ಬೆಳಕಂಡಿ (ನಾ). =ಬೆಳಕಂಡಿ : ಒಳಕೊಂಡೆಯನಿಕ್ಕಿ ಪೌಗಂಡರ ನಮ್ಮ ಬೆಳಕಂಡಿಲಿ ಸಿಲುಕಿಸಿ ಪುಡನೋಡಿದನೌ (ಕ್ರಚಾ. ೦೬-೬) : ನನ್ನ ಮಾಸದ ಬೆಳಕಂಡಿಯೊಳಗಿಂದ ಅಗೊ – ಕಂಪೆ ಕಾಣುವುದು ಬೆಳಕಿನಂದ (ಗು. ೨೪-೦೩).

[<ಬೆಳಗು$_3$ + ಕಂಡಿ]

ಬೆಳಕು$_1$ 'ಬೆಳಗು$_1$' ನೋ.

ಬೆಳಕು$_2$ 'ಬೆಳಗು$_2$' ನೋ.

ಬೆಳಕುದೋಜಲು (ಕ್ರಿ). ಬೆಳಕನ್ನು ಕಾಣಿಸು : ಪರಿಪನ ಶಶಿಸೂರ್ಯ ನೇತ್ರಂಗಳಂ ಗಿರಿಜೆ ಸರಸದೊಳ್ ಮುಚ್ಚಲ್ ತಮಂ ಪೆಚ್ಚಲಿಶಯಂದುವಿ ಗನ್ನಡಿಗೆ ಬೆಳಕುದೋಜಲು (ತಿಪ್ರ. ೨೬-೨೪).

[ಬೆಳು$_2$ (<ಬೆಳಗು$_2$) + ತೋಜು]

ಬೆಳಕುಮಾಳಿಗೆ. ಬೆಕ್ಕುಮಾಳಿಗೆ (ನಾ). ಬೆಳಕಂಡಿಯಿರುವ ಮಾಡ ; ಗವಾಕ್ಷವಿರುವ ಮಾಳಿಗೆ : " ತಳಗಡೆ ಇರುವ ಕೋಣೆ ಮೊಗಳಗ ಬೆಳಕು ಜೀಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ಎತ್ತರವಾದ ಗವಾಕ್ಷಿ : ಬೆಳಕು ಮಾಳಿಗೆ" (companion- ೩೦೬). **ಬೆಕ್ಕುಮಾಳಿಗೆ** : ಬೆಳಕು ಬರಲು ಮೇಲಿನ ಚಿಕ್ಕುಮಾಳಿಗೆಯೇ ಆಧಾರ (ಜಾಶಿ. ೩೩).

[ಬೆಳಕು$_2$ (< ಬೆಳಗು$_2$) + ಮಾಳಿಗೆ$_1$]

ಬೆಳಕ್ಕಾಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ತೆನ್ಮಣಸೀಮೆ ಬೆಳಕ್ಕಾಲ ತೆನ್ನೊಬ್ಬ್ಬ್ಬ (ಶ್ರ ೦೦. ೦೯೫೬. ೦೫೨-೩೦; ೫೦೬) [? + ಕಾಲ್$_4$]

ಬೆಳಗಲಿ (ಕ್ರಿ). ಬೆಳಕು ಇಲ್ಲದಂತಾಗು ; ಕತ್ತಲಾಗು : "ಮಸಮಸವಾದುದೇದು ಬೆಳಗುಂದುಮು" (ಶಾಖಾ. ೩೭-೨೦೭) : " ಬೆಳಗಲಿದುದು ಮಸಮಸವಾದುದು" (ಶಕ್ಕ. ೬೯). [ಬೆಳಗು$_2$ + ಅಲ್$_1$]

ಬೆಳಗಾಯ್. ಬೆಳಗಾಯಿ, ಬೆಳುಗಾಯ್ (ನಾ). ಬೆಳವಲದ ಕಾಯಿ ; ಬೆಲ್ಲಪತ್ರ : ವಾರಣ ನುಂಗಿದ ಬೆಳಗಾಯಂ[ಜಾಖಾ. ಬೆಳಲ ಪಣ್ಣಂ, ಬೇಲದ ಪಣ್ಣಂ]ತೆ (ಶಾಖಾಖಾ. ೨೬-೨) : ಜಾಣತನವು . . . ಕಾಣಸುಗೇಕು ಕಬ್ಬದೊಳು . . . ಕರಿಯುಂಡ ಬೆಳಗಾಯಂತಲ್ಲ ಕರತಳದಾಮಳಕದಂತೆ ನಿಚ್ಚಪರಿಗೆ (ಶಪ್ರ. II. ೨೬೦. ಸೂಚ್ಯಕ್ಷರಿಗಾಶಪ ಕಂಕ್ರ). **ಬೆಳಗಾಯಿ** : ತಾವರೆ ಮೊಗಕೆ ಬೆಳಗಾಯಿ ಮೊಲೆಗೆ ನೈದಿಲೆ ಕಣ್ಣ್ . . . ಸೋಲ್ದವಯವಂಗಳೊಳ್ಮೆಲುದುವ ಪೆಣ್ಗಳ್ಗೆ (ಕ್ಷಬಾಖಾ. ೩೦-೪). **ಬೆಳುಗಾಯ್** : 'ಬೆಳುಗಾಯ್ಮೊಲೆ' ಪರಾ.

[< ಬೆಳಲ್ + ಕಾಯ್$_4$]

ಬೆಳಗಾಯಿ 'ಬೆಳಗಾಯ್' ನೋ.

ಬೆಳಗಾಯಿಮೊಲೆ. ಬೆಳುಗಾಯ್ಮೊಲೆ (ನಾ). ಬೇಲವ ಕಾಯಿ ಆಕಾರದ ಮೊಲೆ : ಬೆಳಗಾಯಿಮೊಲೆಯು ಹೊಳೆವ ಪೊಂಗಳಸಮೊಲೆಯರಲ್ಲದೆ ಬೀಳು ಮೊಲೆಗಳ ಹೆಣ್ಣಲ್ಲವಲ್ಲಿ (ಕಂಪ್ರ. ೬-೦೦೦). **ಬೆಳುಗಾಯ್ಮೊಲೆ** : ಬೆಳುಗಾಯ್ಮೊಲೆಯ ಲಸದ್ಬಿಂಬಾಧರದಳಜಪ್ಪನೆ (ಜಯಾಖ. ೦೦-೦೬) ; ಸಿಂಗರದ ಮೊಲೆಯ ಬೆಳುಗಾ [ಜಾಖಾ. ಳಲ್ಲಾ]ಯ್ಮೊಲೆಯ ಬಟ್ಟಪಡಕೆಮೊಲೆಯ . . . ಬಿಣ್ಕೊಲೆಯ ಭಾವೆಯರ್ ಬರುತಿರ್ದರು (ತಿಪ್ರ. ೫೭-೨೬).

[ಬೆಳಗಾಯಿ (<ಬೆಳಗಾಯ್) + ಮೊಲೆ$_1$]

ಬೆಳಗಾರ 'ಬೆಳುಗಾರ' ನೋ.

ಬೆಳಗಿಲಿ (ನಾ). ಬೆಳಕು ಇಲ್ಲದುದು : 'ಬೆಳಗಿಲಿಗಣ್' ಪರಾ.

[ಬೆಳಗು$_2$ + — ಇಲಿ$_3$]

ಬೆಳಗಿಲಿಗಣ್ (ನಾ). ಬೆಳಕು ಇಲ್ಲವ ಕಣ್ಣು ; ಕುರುಡುಗಣ್ಣು : ಲಿಕಾರಕ್ಕೆ – ವಲ್ಲಿಲಿವಾಯ್ . . . ಬೆಳಗಿಲಿಗಣ್, ನಾಣಿಲಿವೆಣ್ (ಜಯಾಖ. ೦೫೬ ಕ್ಷದಿಷ್ಟ).

[ಬೆಳಗಿಲಿ + ಕಣ್]

ಬೆಳಗಿಸು. ಬೆಳಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆಳಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸು : ಪತ್ತುದೆಸೆಯುಂ ಬೆಳಗಿಸುವೆ ಪನ್ನೆರಡುರಾಶಿಗೊತ್ತಾಸೆಯಾಗಿರ್ದ್ . . . ಎಂದು ದಿನಮಣಿಯುನಾ ಲಮ ನುಡಿಸಿದಂ (ಕ್ಷಬಾಖಾ. ೨೦-೧೨) ; ಸೂರ್ಯ . . . ಕತ್ತಲನ್ನು ಓಡಿಸಿ, ಮನೆಯನ್ನು ಬೆಳಗಿಸಲು ಒಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ (ಪಪ್ರ. ೬). ೨. ದೀಪ, ಬೆಂಕಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸು,—ಹೊತ್ತಿಸು : ಧಡಧಡರ್ಜುನ ಹೋಗುಹೋಗಳ ಪಡದು ಸೈಂಧವಪಳಿವು ಭಾಷೆಯ ನಡಸುಬ್ಬರೆ ಬೇಗ ಬೆಳಗಿಸು ಹವ್ಯವಾಹನನ (ಕುಪಾಪ್ರೋ. ೦೯-೩೦) ; ಹೊರಗೆ ಬಂದು ಜಾವಡಿಯ ಲೈಟು ಬೆಳಗಿಸಿದಳು (ಪಕ್ಕಾಪ್ರ. ೦೦೯). ೩. ಆರತಿ ಮಾಡಿಸು : ನೀರಾಜನ ಎತ್ತಿಸು : ರಂಭಾಸ್ತ್ರೀಯ ಕೀರ್ತಿಸುವ ವಧೂನಿಕುರುಂಬಿದೆ ಮುತ್ತಿನಾರತಿಯ ಮೊಂಬಲಿಪಾಣಿಂ ಬೆಳಗಿಸಿ (ಕೋಪಪ್ರ. ೧೦-೩೩). ೪. ಶೋಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಜಗತ್ತನ್ನು ಬೆಳಗಿಸಲು ಒಬ್ಬ ಸೂರ್ಯ ಬೇಕು ; ಬದುಕನ್ನು ಬೆಳಗಿಸಲು ಒಂದು ಪುಸ್ತಕ ಸಾಲು! (ಜಯಾಖ. ೫೪) ; ಸಂಗೀತ . . . ಪುದುಜೆ

ಮುಂಜಗಳ್ದಿ ಮಂಗಳಮಂಟಪವಮ್ಮ ಬೆಳಗಿಸುವುದು (ಪಗಣ. ೬೨) · **ಬೆಳಂಗಿಸು** : ಗಿ. ಭೃಂಗಕುಲನೀಲಾಳಂಗಳ ವಧಂಗಳ ಬೆಳಂಗಿಸುವ ಮಧುರಮಹನಂಗಳೆರುಣಪ್ರವಾಳಂಗಳ ನಖಂಗಳ ಲಕಾಂಗಿಯರಿನಿಪ್ಪ ಪಣ್ಯಾಂಗನಾಜನಮೆಸೆದುದು (ಪಣಾ. ೪-೧೦) . ಪ ಇದು ಧಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ. [ಬೆಳಗು₂ + — ಇಸು]

ಬೆಳಗು₃ ಬೆಳಂಗು, ಬೆಳಕು₂ (ಕ್ರಿ). ಗಿ. ಹೊಳೆ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : "ಬೆಳಗು – ಕಾಂತೆ" (ಪಮಾ); ಜಲದದ ನೆಲಲುಂ ಪರಮುಂ ವಿಲಾಸಮುಂ ಬೆಳಗುವುದಿತ ವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆಯುಂ ನೆಲುವೆ (ಪಜಾ. ೬-೧೬) ; ಹು . . . ನುಡಿದಂ . . . ಸಭಾಸದನಂ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗೆ ದಂತಪ್ರಭೆಗಳ್ (ಪಚಕ್ಷಾ. ೯-೮೪) ; ತೊಳತೊಳಗಿ ಬೆಳಗುವ ತನುಚ್ಛವಿಯ . . . ವರಕುಮಾರನ ಕಂಡು (ಪಚಕ. ೦೪-೭೭). ೨. ದೀಪ . . ಬೆಂಕೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು) ಹೊತ್ತಿಸು ; ಪುಟ ಮಾಡು ; ಪಚ್ಚು : ಬೆಳಗುವ ಸೊಡರೊಕ್ಕೊಡದಂ ಬೆಳಗಿ ಪಲಕ್ಕೊಂಡು ಪೊಗೆದುಂ ಕುಂದದೆ ಪಜ್ವಲಿಸುವಳ್ . . . ತವದಿತ್ತು ಮೆಱ್ವನಿಱ್ವಬೆಡಂಗಂ (ಗಣಚಂ. ೦-೭೦) ; ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವದಾಗಳ್ ಸೊಡರ್ಗಳ್‌ಡಿಗಳ ಬೆಳಗಿ ಪೂಜೆಗೈದರೆ ದೀಪಾವಳಿಯೆಂಬುದು (ಪಚಕ. ೨-೮೪). ೩. (ಆರತಿ, ನೀರಾಜನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು) ಎತ್ತು ; ನಿವಾಳಿಸು : ಪೋಪಮೇ ಬೆಳಗಿದಾರತಿ ಶಂಕರಂಗಲ್ಲಿ (ಗಾಂಚ. ಪ್ರ. ೨೮೨-೭) ; ವಿಚಾರತಿಯ ನೋಡುವ ಬನ್ನಿ ಸಮ್ಮ ಲೋಕನಾಥನ ನಿರಿಪಾದಕ್ಕೆ ಬೆಳಗುವ (ಪಕಂಪ. ೨-೨೫೬ ಅರ್ಥಭಾಗ) ; ಓಲಯಿಸ್ಕೆಲದರಿ ದೊರೆಮೆಚ್ಚುಗಳು ಮುತ್ತುಮಾಣಿಕದಾರತಿ ಬೆಳಗಿ ಕಾಣಕೆಯಿತ್ತು ಕೆಯ್ಮುಗಿದರು ಹರಿನೀಲವೇನೆಯು ಮೋದಿ (ಪಚಕ. ೨೪-೦೮). ೪. ಶೋಭಿಸು ; ಪೆರೆ ; ವಿಜೃಂಭಿಸು : ಬೆಳಗು ಪುದಿಂದ್ರರೋಷದೊಳಗಯ್ಯನ ವಮ[ತಿನಲ]ಮ್ಮ ಸಾಹಸಂ ಬೆಳಗುವುದೀ ಧರಾವಳಯದೊಳ್ (ಪಚಾಂ. ೬-೦೯) ; ಪೊಸಲೊಳಿಸಿದ ವಿಭೂತಿಯ ಬೊಟ್ಟು ಬೆಳಗುತಿರೆ (ಪಚಕ. ೬೯- ೩೨-೯) ; ಮಾನವರನು ಕಾಂತಾದೆವಿ ಸಹಿತಾ ಧರಣಿಪನ ಭವನದಲಿ ಬೆಳಗಿದನಧಿಕತೇಜದರಿ (ಪಚರಾ. ೦-೩-೩೯). ೫. ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸು ; ಪ್ರಚಾರಮಾಡು : ಬೆಳಗುವೆನ್ನಿಲ್ ಲೌಕಿಕಮನಲ್ಲಿ ಜಿನಾಗಮಮಂ (ಪಚರಾ. ೦೪-೩೦); ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆ ಜಿನಶಾಸನಮಂ ಬೆಳಗುತ್ತಮಿರ್ದಳಲ್ (ಪಚಕ್ಷಾ. ೦-೩೯). ೬. (ಲೋಹ, ಗಾಜು, ಮುಂತಾದವುಗಳೀದಾದ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು) ಮೆರುಗು ಬರುವಂತೆ ತೊಳೆ ; ಹೊಳೆಯುವಂತೆ ಉಜ್ಜು : ಬೆಳಗಿದ ವಜ್ರವರ್ಣಮಂ ತೀದ ಸರೋವರಮನಿಲ್ಗಿ ನಿರ್ಮಳಮಾದ ನಿರ್ಮಳಿನತರಮಾಯ್ತು ಜಗತೀತಿಳಕನ ನೆಗಲ್ದ ಜಿತಜಿನನ ಚಿತ್ಕಮುದಾತ್ಮಂ (ಪಚಕ್ಷಾ. ೬-೮೩) : ಉವಾಧ್ಯಾಯರೊಡನಿಸ ಕೈಗನ್ನಡಿಯುಂದದಿಂ ಬೆಳಗುಗುಂದಂದಿಂಗೆ ಮಚ್ಚಿತ್ತಮಂ (ಅರಪ. ೦-೩); ಹಿತ್ತಾಳೆಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಬೆಳಗುವಾಗ ಹುಣಸೆ ಹಣ್ಣನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು (ಪಚಿ). ೭. ಶಾಪವೊಟ್ಟಾಗು ; ಬಿಸಿ ತಟ್ಟು : ಪೊಸವೇಟಕ್ಕಾರ್ತಿಯಾರ ಬಿಸುಸುಯ್ಯೊಳ್ ಬೆಳಗಿದುದೆಂದಿನಮೊಗಲೆದೇಂ ಕೊರಗಿದುದೊ ಕಮುಂದಿನೀವಿಸ್ಮಾರರು (ಪಕಂಗಾ. ೦೬೪). ೮. (ಅಲಂ) ಚುರುಕುಗೊಳಿಸು ; ತೀಕ್ಷ್ಣಗೊಳಿಸು : ಇದಿರಿಪ್ಪ ಹೊವರೆ ಮಾತಿಮ ಬೆಳಗುವರು (ಪಚಾಪ. ೬-೩೨); ಗ್ರಂಥಗಳು ಮಾನಸ್ಸಿಗೆ ಮುಚ್ಚುತ್ಪತ್ತಿ . . . ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಬೆಳಗುತ್ಪತ್ತಿ (ಗ್ರಚಾಂ. ೪); ಬೆಳಂಗು : ಗಿ. ಕಪೋಲಯುಗಂ ಬೆಳಂಗಿ ಪಣ್ಪೆಡೆ (ಪಚ್ಪ್ರಸ್ಮ. ೯-೯). ೯. ಒಪ್ಪು ; ಅಯವಾಗಿರು : ಪಲಱುಂ ಪೂಗಿಡುಗಳಿಂ ಬೆಳಂಗುವ ಧ[ರ್ಮ] ತೋಟಮುಂ . . . ಕೊಟ್ಟು (ಪಶಾಸ. IV. ೫೬೯-೧೦ ; ೧೪೧೦). ಪ ಇದು ಧಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ. **ಬೆಳಕು₁** : ಗಿ. ಳೈತವಿದ್ದಂತೆ ಉನ್ಮತ್ತದ ರಾಜ್ಯ ಬಾಜು ಬಿಡುವಂತೆ ರವಿವಿದ್ದಂತೆ ಬೆಳಗುವ ಕಾಶವ ಗೆಲಸುವನಂತೆ ಇಂತೀ ರಸಿಕವನಾರು ಬಲ್ಲರು (ಪಚಕ್ಷಾ. ೫೫-೩೨೦). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ವಿಳಙ್ಕು, ವಿಳಕ್ಕು; ಮಲ. ವೆಳಕ್ಕ, ವಿಳಕ್ಕು ; ತುಳು. ಬೆಳಗು ; ಕೊಡ. ಬೊಳೀ; ತೆಲು. ಬೆಳಗು, ಬೆಳಂಗು, ಬೆಳುಕು, ಬೆಳ್ಕು, ಮೆಲುಂಗು, ಮೆಲುಂಗು ; ಕೋಡ. ಬೆಳ್ಕ್]

ಬೆಳಗು₄ ಬೆಣಕು, ಬೆಳಕ, ಬೆಳಕ್ಕು (ನಾ). ಗಿ. ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ : "ಪ್ರಕಾಶಃ, ಆಲೋಕಃ, ಉದ್ಯೋತಃ — ಈ ೩ ಬೆಳಗು" (ಪಣಾಮು. ೦೨-೭೭); ಕೊಬ್ಬು ಮಾಣಿಕಂಗಳ ಬೆಳಗಿಟ್ಟಿಳಂ ತನಗೊಡಂಬಡೆ (ಪಚಕ್ಷಾ. ೯-೪೦). ೨. ಸೂರ್ಯೋದಯದಿಂದ ಸಾಯಂಕಾಲದ ವರೆಗಿನ ಅವಧಿ ; ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೀರುವ ಕಾಲ ; ದಿವಸ : ಬೆಳಗಿಮೊಳಂ ಕಾಣದು ನಿಶಿಯೊಳ್ ಕಾಣ್ಬುದು ಪೆಗ್ಗಣ್ಣಕ್ಕೆ (ಪಚಾಕ್ಷ. ೦-೦೦೬) ; ಜೋರಂಗೆ ಬೆಳಗು ಗುಣವಪ್ಪದೆ (ಪಚಕ್ಷ. ೫೦- ೨೬) . ೩. ಸೂರ್ಯ, ದೀಪ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಪ್ರಕಾಶ : ಅವಿತರ್ಕ ಬೆಳಗಿನಂತಿರಮಾದುದು (ಪಚ್ಚ. ೬-೪) ; ಸೊಡರು ಬೀದಿಗೆ ಸುಳಿಯಲೆಲ್ಲಿಯ ಬೆಳಗು (ಪಚಾಕ್ಷ. ೦೬-೧೬) ; ಹುಲಿಯ ಹುಲ್ಲೆಯ ಪೇಹ ಬಿಜುಗತ್ಕಲೆಯಂ ಬೆಳಗಿವ ಪ್ರಭೆ . . . ಇರ್ದುದು ಬವದೊಳಾ ಮುಖಿಯ (ಪಚಾಂ. ೦-೬-೧೩) . ೪. (ಅಲಂ) ಅರಿವು ; ಜ್ಞಾನ ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ : ಬೆಳಗಿಮೊಳಗೆ ಬೆಳಗಾಗುವ ಚಿಚ್ಛಯ (ಅಚ್ಛ. ೬-೦೦೬) ; ಬೆಳಗ ಮುಂಗಿದ ಗುರುವಿಮೊಳಗ ನುಗಾಗಿದ ಶಿಷ್ಯ (ಪಚಕ್ಷ. ೦೦೬). 'ಬೆಳಗುಮಡೆ' ಪರಾ. ಬೆಣಕು : ದಿ ' ಬೆಣಕೇಱು ' ಪರಾ. ಬೆಳಕ : ೫. ಶೋಭೆ ; ಅಂದ : ತಿಳಿಗೊಳುದಿಂ ಬೆಳೆಯ್ಯಂಗಿಳಿವಿಂದಿಂ ಪೂತ ಪುಷ್ಪವನದಿಂ ಪದಿಂ ತೊಳಪ ಕಲಿದೇವನಿಳೆಯದ ಬೆಳಕದಿನೀ ಯೋರುವಾಯಿ ಸೊಗಯಿಸುತಿರ್ಪ್ಪಂ (ಪಾಂಚ. IX-೫. ೬೨೨-೫೦ ; ೧೨೬೬). ಬೆಳಕ್ಕು : ೫. ಸಂದ ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆಳಗೂಟವೇನೆನಿಂದಕ್ಕೆ ಬೆಳಕ್ಕಿಂ ಎಪಲು (ಪಚಕ್ಷ. ೦೬-೦೦೬) ; ಅವರು . . . ತರಳವರು ಪಟ್ಟುಗುವ ಕತ್ತಲೆಯೊಳಗೆ ಕೈಗೊಳ್ಳಿಗಳ ಬೆಳಕಿನಲಿ (ಪಚಾಂ. ೬-೦೦-೪೦) ; ಜ್ಞಾನದೀಪದ ಬೆಳಕಿಲಿ ಓದಾಯಿಬೇಡು (ಪ್ರಚಂ. ೦-೦೦೮-೩). ೬. ದೀಪ ; ಪಣತೆ : "ಬೆಳಕನೆ ದೀಪಂ" (ಪಚ್ಚ. ೩).

ಬೆಳ್ಳಂಬೆಳಗು, ಬೆಳ್ಳಂಬೆಳಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮುಮ್ಮುಗತ್ಕಲೆಯೂಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡುದ ತುಂಬೆಲ್ಲ ವಿದ್ಯುದ್ದೀಪದ ಬೆಳ್ಳಂಬೆಳಗು ಪಸರಿಸಿತ್ತು (ಪುಂಗಾಕ್ಷ. ೦೦೨) ; ಇಲ್ಲದಕೆ ಅಳತ ಬೆಳ್ಳಂಬೆಳಕು ಮುಸುಕಿತ್ತು ಗುಪ್ಪವರಿಂ (ಪಚಾಂ. ೫೫೬-೦೨). ಬೆಳಕಿಗೆ ತರು = ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ತರು; ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸು : ಮಮ್ಮನು ತಂದೆ ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂದರು ಮುಂದೆ (ಪಾಂಚ. ೫೫-೧೭). ಬೆಳಕು ಬೀರು = ೧. ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೀರು. — ತುಂಬು : ಆ ದೀವಪ್ಪ ಕೋಣೆಯ ತುಂಬ ಬೆಳಕು ಬೆಲ್ಲಿದೆ (ಪಚಿ). ೨. ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸು ; ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸು : ಇಲ್ಲಿ ಕೂಡಿರುವ ಭಾವನಾವಳಿಗಳೂ ದಂತಃಭಿಗಳೂ ಈ ಸಂಗೀತರತ್ನಗಳ ಹಿಂವೆ . . . ಇವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಬೆಳಕು ಬೆಲ್ಲುತ್ತವೆ (ಪಂಗೀಚ. VII. ೫೦೯). ಬೆಳಕು ಬೀರು = ಬೆಳಕು ಬೆಲ್ಲು ೨ : ಈತನ ಕಡಿಮು ಕಾಲದ ವರೆಗಿನ ಶಾಸನಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೇವಲ ದಾನದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಿವೆಯೇ ಹೊರತು ಈತನ ರಾಜಕೀಯಚರಿತ್ರೆಯ ಮೇಲೆ ಬೆಳಕುಬೀರುವುದಿಲ್ಲ (ಪಚಾಂ. ೫೬). ಬೆಳಕು ಹರಿ = ಬೆಳಗಾಗು ; ಸೂರ್ಯೋದಯವಾಗು : ಬೆಳಕುಹರಿ ದೊಡನೆಯೇ . . . ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಹೊರಟುಬೋದರು (ಪಚಂಪ್ರ. ೬೬). ಬೆಳಗಿನ ಜಾವ = ಬೆಳಗಿನ ಸಮಯ ; ಪ್ರಾತಃಕಾಲ : ಬೆಳಗಿನ ಜಾವ ಪುರಾ ಜಳ ಅಗ್ಗದೆ (ಪಚಿ). ಬೆಳಗು ಮಾಡು = ಶುಭ್ರಗೊಳಿಸು ; ಸ್ವಚ್ಛ ಮಾಡು : ದರ್ಪಣ ನಸುಮಾಸ ಬೆಳಗಿ ಬೆಳಗುವಾಡಿ ನೇರ್ಪುವಡಿಸಿ ನೋಡುವಂತೆ ಒಪ್ಪುವ ಸುಕವಿಗಳಿವಜ್ಞೊಳಗೊಂದರೆಕ್ಕುರಿ ತಿದ್ದಿ ಮೆಜಿತ್ತುಮು (ಪಚಕ. ೦-೧೦). ಬೆಳ್ಳಂಬೆಳಗೂ = ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲಾ ;

ಬೆಳಗಾಗುವ ವರೆಗೂ : ತಲೆನೋವಿನಿಂದ ಬೆಳ್ಳಂಬೆಳಗೂ ನಿದ್ರೆಯೇ ಬರಲಿಲ್ಲ (೧೮೨). [< ಬೆಳಗು₂. / ತಮಿ. ಮಲ. ವಿಳಕ್ಕು; ಕೊಡ. ಬೊಳೀ ; ತುಳು. ಬೆಳಕು, ಬೆಳ್ಕು- ಬೆಲುಗು ; ಕೋತ. ಪೆಳ್ಕ್]

ಬೆಳಗುಂಬೊಳ್ತು, ಬೆಳಗುಪೊಳ್ತು (ನಾ). ಬೆಳಗಿನ ಕಾಲ ; ಪ್ರಾತಃಕಾಲ : ಇಂದು ಬೆಳಗುಂಬೊಳ್ತು . . . ಪನ್ನಗ್ರಜಂ ನಿನ್ನನ್ನರುಹಿದಾ ನೆನಗೆ (ಶಾ೨೦೧. ೨೪-೬೪). **ಬೆಳಗುಪೊಳ್ತು** : ಮನೋಹರಂ ಮೋಹನ ಮಯೂರಮಿಥುನಂ ಬೆಳಗುಪೊಳ್ತಿನೊಳೆ . . . ಪಾರಿದಪೆಳ್ಕೆಯೊಯ್ಯಾರದಿಂ ಗಿರಿನೆತ್ತಿಗೆ (ಶಾ೨೦೧. ೩೩-೨೩೯). [ಬೆಳಗು₂ + ಪೊಳ್ತು (< ಪೊಳ್ತು)]

ಬೆಳಗುಜಾವ (ನಾ).=ಬೆಳಗುಂಬೊಳ್ತು : ಬೆಳಗುಜಾವದ ಬಲುನಿದ್ರೆಗೆ ಮನಮಿತ್ತೆಳೆದು ಕೊಲುವರನಱಿಯದೆ (ಕಾಪ. ೧೩-೬) ; ಗುರುಸಮರ್ಚನೆಗರ್ಚ್ಯರಲೆಂದು ಕುಸುಮಕರಂಡಕಮಂ ಕೊಂಡು ಬೆಳಗುಜಾವದೊಳ್ಕುಜವದಾ ಪಡಿತರ್ಪಗಳ್ (ಪ್ರಕಾ. ೫೬-೫೫ ಪ) ; ಬೆಳಗುಜಾವ ಎದ್ದಾಗ . . . ಮನಕೊಂದು ಪ್ರಶ್ನತೆ ಬಂದಿತ್ತು ಅವಳಿಗೆ (ಪಂಚ. ೩೨). [ಬೆಳಗು₂ + ಜಾವ₂]

ಬೆಳಗುಪೊಳ್ತು 'ಬೆಳಗುಂಬೊಳ್ತು' ನೋ.

ಬೆಳಗುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆ ; ಅರಿವನ್ನು ಹೊಂದು : ಬೆಳಗುವಡೆಯಲೊಡಂ ಕಣ್ಬ ನಿರ್ವಾಲದೃಷ್ಟಿಯಂತೆ (ಪ್ರಕಾ. ೦೦೩-೬). [ಬೆಳಗು₂ + ಪಡೆ₁]

ಬೆಳಗೆಮೆ 'ಬೆಳಗೆಯೆ' ನೋ.

ಬೆಳಗ್ಗೆ 'ಬೆಳಿಗೆಯೆ' ನೋ.

ಬೆಳಗ್ಗೆ, ಬೆಳಿಗ್ಗೆ, ಬೆಳಗ್ಯೆ (ಅ). ಮುಂಜಾವಿನಲ್ಲಿ ; ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ : ಬೆಳಗ್ಗೆ ಹೊಲೆಯರೆಲ್ಲಾ ಹೊರಟು . . . ಮನೆಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ರಾಗಿ ಬತ್ತ ಪಸೂಲು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕಷ್ಟೂರು. ೬೬). **ಬೆಳಿಗ್ಗೆ** : ಒಂದು ದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ, ಒಂದು ದಿನ ಸಂಜೆಗೆ . . . ಹೀಗೆ ಅನಿಯಮಿತವಾಗಿ ಊಟ ಮಾಡಬಾರದು (ಕುಂಬಾರ. ೪-೩೩). **ಬೆಳಗ್ಯೆ** : ಆ ಬೆಳಗ್ಯೆ ಅರುಣೋದಯದ ಸಮಯವಲ್ಲಿ (ರಾಷ್ಟ್ರಕ್ರ. ೪). [<ಬೆಳಗು₂. ಕೊಡ ಶಬ್ದವು 'ಬೆಳಗಿಗೆ' ಎಂಬ ಚತುರ್ಥಿ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತ ರೂಪದಿಂದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಗೊಂಡು ಅವ್ಯಯವಾಗಿದೆ]

ಬೆಳಚವ್ವಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಅಯ ಸೆರೆ ನಾಡೊಳ್ ಬೆಳಚವ್ವಾಡಿಯ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ನೆಲ್ಲಕ್ಕಿಯ ಬಟ್ಟಿನ್ (ಎಕ. III (೩), ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೪೫-೬; 104ನೆಯ ಪಠ). [ಬೆಳಚ್ಚ + <ಪಾಡಿ₂]

ಬೆಳದಿಕಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಕುಪಾಲಿ–ಲೋಯಿಸರ. . . ಬೆಳದಿಕಿಲು". (ಬಸ೦. ೩೩). [ಬೆಳ್₁ (< ಬೀದು) + ಅಡಿಕಿಲು]

ಬೆಳತಿಗೆ 'ಬೆಳಂತಿಗೆ' ನೋ.

ಬೆಳತಿಗೆಗಣ್ 'ಬೆಳಂತಿಗಗಣ್' ನೋ.

ಬೆಳತಿಗೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹೊಳಪನ್ನು ಪಡೆ : ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಎಳವಿಜಿಸಕವಿ ಪಾಡಿವದೆಳೆವಿಜಿಯಂ ತಾಳ್ದ ಗಗನಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ತೆಜದಿಂ ತಿಳಕಾವಲಿ ಸೊಗಸಿರ್ದಳು ಬೆಳತಿಗೆವಡೆದಿರ್ದ ಪೆಯ್ಕೆ ಚಿಲುವಿಂದಾಗಳ್ (ಕುಶಾಸ್ತ್ರ. ೩-೨). [ಬೆಳತಿಗೆ (<ಬೆಳಂತಿಗೆ) + ಪಡೆ₁]

ಬೆಳತಿಗೆಬೆಳಗು (ನಾ). ಉಜ್ವಲವಾದ ಬೆಳಕು ; ಬೆಳ್ಳನೆಯ ಬೆಳಗು : ಇದೆಲ್ಲಿಯುತ್ಕಟವ ಕಂಪಿದಲ್ಲಿಯು ಬೆಳತಿಗೆವೆಳಗಿದಲ್ಲಿಯಚ್ಚರಿಯಾನಂದಂ ಬಂದು ನಿಂದಪುದು (ಪಜಿಪ. ೦೨-೦೩) ; ಶಿಂಗಳ ಬೆಳತಿಗೆಬೆಳಗಿನೊಳಿಂಗಡಲೆಳೆವಂತೆ (ಧರ್ಮಾಣ. ೧-೨೬). [ಬೆಳತಿಗೆ (<ಬೆಳಂತಿಗೆ) + ಬೆಳಗು₂]

ಬೆಳತೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಬೆಳತೂರಾ ಮಹಾಜನಮುಂ (ಎಕ. X. ಕೋಡಾಪ. ೦೦-೦೦ ; 753) ; ಕಲಿಸಾದ ಬೆಳತೂರ ಪಡುವಣದೆಸೆಯು ಮೊಜುತಿಯೊಳ್ (ಎಕ. III, ಮುಂತ್ರ. ೪೦-೦೦; ೪೦೦). [ಬೆಳತ್ತ + ಊರ್]

ಬೆಳದಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಜ್ವರಾತಿಸಾರಕ್ಕೆ ಬೆಳದಲೆಯನಕ್ಕೆ ಮೇಣಿಂದಳವಂ ನೀರಕ್ಕಿಗಟ್ಟಿನಿಂದಿರೆ ಕಳಯೊಳ್ಕಳಿಗಂ ಉಚ್ಚಟಿಪ ಜ್ವರಮಂ ಛಲಿಲನೆ ತಾನೆರೆಯಲಾಕ್ಷಣ ಉಪಶಮಸಂ (ಗೋಣ್ಕಿದ್ಯ ೦೫೪-೬).[?]

ಬೆಳದಿಂಗಳು 'ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್' ನೋ.

ಬೆಳಪ 'ಬೆಳರ್₁' ಪರಾ.

ಬೆಳಪು 'ಬೆಳ್ಪು₂' ನೋ.

ಬೆಳಬೆಂಜನ (ನಾ). (?) : ಸುದತಿಯಿನೇಗೆಯುಂ ಬಿಡಲಾಜಿದೆ ನೀಂ ಬೆಳಬೆಂಜನಾಗಿ ಭೋಗಿಸುವೆನೆಂದು ಕೊಕ್ಕಟಗುದಿವೈ (ಪಡಚಕ್ರ. ೬-೨೨೪) ; ವಿದ್ವಾನಹೀನರುಂ ದುರ್ಗತಿಭಾಜನರುಂ ಅಪ್ರಸವೇತರುಮವಿಜಾರಿಗಳು ಮಪ್ಪ ದುರ್ಮತಿಗಳಂ ಕಂಡು ಬೆಳಬೆಂಜನನಾಗಿ (ಪಡಚಕ್ರ. ೦೦-೩೩). [?]

ಬೆಳರ್₁ (ಕ್ರಿ). ಬೆಳವ (ವರ್ತಕ್ಕ). ೧. (ರಕ್ತಹೀನತೆಯಿಂದ) ಬೆಳ್ಳಗಾಗು : ಬೀಚಿಕೊಳ್ಳು : "ಬೆಳರ್—ಧಾವರ್ತೇ (ಬಿಳುಪಾಗು, ಕಾಂತಿಯುಗು)" (ಶಬ್ದಾ) ; ಸುರ್ಕುಜುಮರುಳಿಗುರುಳೆ ಸಸುಸುರ್ಕಿದ ಕೆಂಚುಮೊಚುತಂ ಬೆಳರ್ತಧರಂ (ಆದಿ. ೦೦-೦೮೩) ; ಶಶಿಕಾಂತಮುಕುರದಂತಿರೆ ಶತಮುಖಿಯ ಕದಂಪುಗಳ್ ಬೆಳರ್ತುವು (ಪಂಚಪಾ. ೪-೩); ನೀರುಣದೆ ಮುಗಿಲ್ಗಳ್ ಬೆಳರ್ತು ಬೆಂಡಾದುವು (ಅಜಿತ. ೩೩-೦೪). ೨. ಬೆಳಕು ಬೀರು ; ಪ್ರಕಾಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ದೀಪಗಳು ಕಟ್ಟಲೆಯೊಳ್ ದೀವಿಗೆಗಳ್ ಬೆಳಪ ತೆಜದೆ . . . ಬೆಳಗುತಿರ್ಪರ್ಜ್ಯೆಸರ್ (ಪಚಕ. ೬-೩೮) ; ಸುಲಲಿತಮಾಗಿ ನೀಳ್ದ ತುಱುಗಿರ್ದೆಮೆಗಳ್ ತಮುಮಂ ಬೆಳರ್ಪ ಕಣ್ಗಳರ್ಗಳೆಯುಂದಮಂ ನೆಱಿಯೆ ಪೇಳ್ದಿರೆ (ಪಡಚಕ್ರ. ೬-೨೩೭). ೩. ಬೆಳ್ಳಗಾಗಿಸು ; ಬಿಳುಪೇರಿಸು : ಮಲ್ಲಿಗವಳ್ಳಿಗಳ್ ಲಸನ್ಮಂಜರಿಯಂ ಬೆಳರ್ತಸೆಯೆ ಬಂದುದು ಚೈತ್ರಂ (ಅಂಕಿಪಿ. ೯-೩). ೪. ಹೊಳೆ; ಮಿಂಚು : ಅಲರ್ದ ಸಂಪಗೆಯಂತೆ ಬೆಳರ್ತ ಬಣ್ಣಂ ಗುಣಾಢ್ಯವಂಗೆ ಮಾಡಿದ ಬಣ್ಣದಂತೆ ಸೊಗಯಿಸಿ ಬೆಳೆದು (ಕಂಚಾ. ೦-೦೮೩ ಪ).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ವೆಳಿಪು ; ಮಲ. ವಿಳರ್ ; ತುಳು. ಬೊಳರು, ಬೊಳ್ರು ; ತೆಲು. ವೆಲರು]

ಬೆಳರ್₂ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ ; ಬಿಳುಪು : ಬೆಳರಂ ಪೊಸಕಿಸುವಂ ಕರ್ಪಂ ಪೊನ್ಬೊಳಪಂ ಪಳುಕಂ ಪಾಳಿಪ ವಿಮ್ಮಳತನುಮಿನುಗಿಂದುಜಿದೆಸುವ ಮೊಗಮ್ಮಿದುಂ (ಅಜಿತ. ೬-೩). 'ಬೆಳರ್ವಣ್ಣ' ಪರಾ. ೨. ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಕಾಶ : ಕಾರ್ಮುಗಿಲ ಸೊಂಪಡರ್ದ ಸೋರ್ಮುಡಿ . . . ಕೂರ್ಮಾಚರಣಾಗ್ರಿಮ ಬೆಳರ್ಮುಸುಂಕಿದ ಸಳ್ಳುಗುರ್ಮನೋಹರಮಾಗೆ ಪರವೆಯಿಸಿದಳು (ಕಾಂಪ್ರತ್ಯ. ೬-೦೦); ಬೆಳರ ಬೀಱುಪಿಹ ದುಂಡುಮುತ್ತಿನ ಬೌಕುಳಿ (ಪ್ರಭುಪು. ೬-೭೯).

ಬೆಳರ್ಮಾಡು=ಬೀಚಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನಿಸ್ತೇಜಗೊಳಿಸು : ವೈರಿವಾರವನಾತಾವದನಾಂಬುರುಹಂಗಳಂ ಬೆಳರ್ಮಾಡದೆ . . . ಸಂಧಿ ಮಾಡುವನೆ ಪಾಂಡವರೊಳ್ ಭೂಸರಾಜಕೇತನಂ (ಗದಾಪ. ೪-೮೪).

[< ಬೆಳರ್₁./ತಮಿ. ವೆಳಿಪು ; ತುಳು. ಬೊಳ್ಪೆರೆ; ತೆಲು. ವೆಲರು]

ಬೆಳರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಿಳುಪಾಗಿಸು ; ಬೆಳ್ಳಗೆ ಮಾಡು : ಸಿರಿವನಿತುಂ ಸೊದೆಯು ತೊಪೆಪದಿಂ ಬೆಳರಿಸಿ ಚಿಪ್ಪರಮಂ ಬೆಳ್ಳಚ್ಚಿಗಳಿಂ ಪರುಠವಿಸಿದವಚ್ಚಮುತ್ತಿನೊಳ್ಗುಚ್ಚುಗಳಿಂ (ಪಾಂ. ೪-೨೬).

[ಬೆಳರ್₂ + -ಇಸು₅]

ಬೆಳರ್ಗಣ್ (ನಾ). ಬಿಳುಪಾದ ಕಣ್ಣು ; ಶುಭ್ರವಾದ ಕಣ್ಣು : ಬೆಳರ್ಗಣ್ಕೆಂಪವರ್ಪಶ್ರುಗಳಿಳಿತರ್ಪಮೊಲೆಗಳ್ ಕಂಡು (ಪ್ರಕಾ. ೦೦-೦೦೩). [ಬೆಳರ್₂ + ಕಣ್]

ಬೆಳರ್ಗೆಂಪು (ನಾ). ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ಕೆಂಬಣ್ಣ ; ಕಡುಗೆಂಪು : ಕಣ್ಗಳೊಳ್ ಕಲಂಕಿದ ಬೆಳರ್ಗೆಂಪು ಬಿಗ್ಗೆವರೆ (ಆದಿ. ೩೨-೩೬); ಪಕ್ಕ

ಬಿಂಬಾಧರಂ ಬೆಳ್ಗೆಂಪಂ ಸ್ಮಿತಕಾಂತಿಯಿಂ ತಳೆದುದಿಲ್ಲಿ (ಪುಷ್ಪಕ. ೨-೨); ಕುಂತಳದ ಕಾಂತಿ . . . ಬೆಳ್ಗೆಂಪಿನುಗುರ್ಪಿರಲ ಕಾಂತಿಗಳ್ ತಿಂತಿಣಿಸಿ (ಕವ್ಯಾಂ. ೩-೩). [ಬೆಳ್[೨] + ಕೆಂಪು[೨]]

ಬೆಳಪು (ಕ್ರ). (ಆಲಂ) ಶೋಭೆಗೊಳಿಸು : ಈ ಜಗತಿಯನಾಳ್ದ ರಾಜನ್ಯವನೊಳ್ಪಸದಿಂ ಜಗಮಂ ಬೆಳಪಿದಂ (ಕಪಾ. ೨-೬೦). [ಬೆಳ್[೨] + —ಪು[೩]]

ಬೆಳರ್ದುಟಿ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಗಾದ ತುಟಿ ; ಬಿರಿಬಿಕೊಂಡ ತುಟಿ : ಬೆಳ [ಣಾಂ. ಳ್]ರ್ದುಟಿ . . . ಅಳವಳಿದಂಗವೆಸೆಯೆ ಸುರತಾಂತರ ವಿನಾಸ್ಥಿ ಯೊರ್ವಳೆಸವಳು (ಶಾಣಾಂ. ೨೮-೧೦). [ಬೆಳರ್[೨] + ತುಟಿ]

ಬೆಳರ್ಪು (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ ; ಬಿಳುಪು : ಪುಳಿಂದರಾಜಸುಂದರಿಯರ ನೆಲೆಮೊಲೆಯ ಸಿರಿಕಂಡದಣ್ಪಿನಿಂ ಪೊರೆದು ಬೆಳರ್ಪನಾಂತ ತೆರಗಳೊಳಂ . . . ರಂಜಿಸುವುದು (ಕಾದಂಪು. ೦೦೬); ಕುಸುಮಾಶರನ ಪೊಸವಸದ ಬೆಳರ್ಪು ಮಾಸುಂತಿದುದೋ (ಪಜಿನಾ. ೪-೦೮). [ಬೆಳರ್[೨] + —ಪು[೩]]

ಬೆಳರ್ಪೇಱು (ಕ್ರ). ಬಿಳಿಬಿಕೊಳ್ಳು ; ಮ್ಲಾನವಾಗು : ಬೆಳರ್ಪೇಱಿದಾ ಸ್ಯೋದ್ಯತ್ಪಲದ್ಮಂ . . . ತಾವದಿಂದಿರ್ಪಬಿದಾ ಬಿಂಬಾಧರಂ (ಕುಸುಬಾ. ೦೩-೭೬). [ಬೆಳರ್ಪು + ಏಱು[೨] (<ಏಱ್[೨])]

ಬೆಳರ್ಮಣ್ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಮಣ್ಣು : ಬೆಳರ್ಮಣ್ಣಿ ಪೊಸಕಡಾಯದೊಳ್ ತುಂಬಿದ ನೀಲಿಯ ತನಿರಸಮೆಂಬಂತಿರೆ ಕಳಿಂದಜೆಯ ಕರ್ಮಾಡುವಸೊಂದು ಪೊಳೆಂ . . . ಕೊಳಂ . . . ಸೊಗಯಿಸಿದತ್ತು (ಣಪಪಕ್ಕ. ೩೨-೫೦). [ಬೆಳರ್[೨] + ಮಣ್]

ಬೆಳರ್ವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಹಂಸ : ಬಾಣಾನಿನುದ್ಧರು ಸಿರಂ ಬಾಗಿ ವಂದಿಸಲು ಪಿಡಿದಿತ್ತಿ, ಪಸುಸತ್ತ, ಬೆಳರ್ವಕ್ಕಿಯುಮುಯಂದರ್ದು (ಕಪಪಾ. ೨೯-೩೬). [ಬೆಳರ್[೨] + ಪಕ್ಕಿ]

ಬೆಳರ್ವಡು (ಕ್ರ). ಬೆಳ್ಳಗಾಗು ; ಬಿಳುಪೇರು : ಅಡರೆ ಕವಿಲ್ದುದೊಂದೆಡೆ ವ್ಯಗೋದ್ಭವದಿಂ ಬೆಳರ್ವುತ್ತು ನಿಂದುದೊಂದೆಡೆ ಮಲದೊಂದ್ಭವಪ್ರಸರದಿಂ ಕಡಿದಿಂ . . . ಸರಸೀವಿಭಾಗದೊಳ್ (ಜಿಂಪು. ೯-೨೯). [ಬೆಳರ್[೨] + ಪಡು[೨]]

ಬೆಳರ್ವಣ್ಣ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ ; ಶ್ವೇತವರ್ಣ : "ಬೆಳರ್ವಣ್ಣ ಪೊದು ಧವಳಂ " (ಕಪಾ. ೦೦-೨೨೦); ಮೂವಣ್ಣಂ ಬರಿಸಿದುವರಲ್ದ ಸುರ ಪೊನ್ನೆಯ ಪೊಂಬಣ್ಣದ ಬೆಳರ್ವಣ್ಣದ ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಕೇಸರಮುಮೆಸಟ್ಟಿಳಂ ಕರ್ಪಿಕೆಯುಂ (ಪುಪ್ಪ. ೩-೦೬); ಇರದತ್ಯಂಸಂ ಕಪೋಲಂ ಕಡುಬಿತಪೆನಿಕುಂ . . . ಬೆಳರ್ವಣ್ಣಂ ಮೆಯ್ಗೆ ತೀವಿತ್ತು (ಜಾಬಾಂ. ೩೫-೬೦). ೨. ಶಿವ ; ರುದ್ರ : " ಬೆಳರ್ವಣ್ಣಂ ನೆತ್ತಿಗಣ್ಣ . . . ಸ್ಮರಹರಂಗೆ ನಾಮ " (ಕಪಾ. ೦೪). [ಬೆಳರ್[೨] + ಬಣ್ಣ]

ಬೆಳರ್ವಾಯ್ (ನಾ). ೧. = ಬೆಳರ್ದುಟಿ : ನಡು ಪೆರ್ವ ಬಾಸ ಕಾಸ್ಮೊಸೆಗೆಯನಾಂಟುಮಾಟ್ಟ ಜಘನಂ ಬೆಳರ್ವಾಯ್ ಮೊಲೆಗಳ್ ಕದಂಪು ಗುರ್ವಸಿಜನೆ ನೋಡೆ(ಜಿಪು. ೯-೭೨); ಪೀರೆ ಪೊದಟ್ಟು ಪೊಂಗಿ ಬೀಗಿದ ಬೆಳರ್ವಾಯ್ . . . ತನ್ನೊಳೊಪ್ಪೆ ಸುರತಾಂತ್ಯದೊಳ್ (ಪಪ. ೦-೨೩). ೨. (ರದನಕಾಂತಿಯಿಂದ) ಬೆಲುವಾದ ಬಾಯಿ : ನಾಸಿಕದ ನೀಜಿಗೆ ಬೆಳರ್ವಾಯ ಭಾಗ್ಯನಿಧಿಗೆ (ಣಂಪ. ೩-೧೦ ಪ). [ಬೆಳರ್[೨] + ವಾಯ್]

ಬೆಳಲ್, ಬೆಳಲ, ಬೆಳಲು, ಬೆಳವಲ್[೧], ಬೇಲ, ಬೇಳ್[೨], ಬೇಳಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಕಪಿತ್ಥ : ಅಮ್ಮಾ ಬೆಳಲಿಂಗುಳಂ ಪನಸು ನಿಂಬು (ಕಾಪ್ಪ. ೦೦೮೦ ಕೂವ್ಪ); ಗುಡದಿಂ ಬೆಳ್ಳಣ್ಣನಸರೆಗುದ್ದಿಯಿಸಿ ಬೆಳೆದಿರ್ದ ಬೆಳಲ ತಿರುಳೊಳ್ ಬಬಿಕಂತದಜಿ ಸಮಾನವ್ಯಮಂ ಕೂಡಿದೊಡದು ಲೇಸವ್ವ ತುಪ್ಪವಪ್ಪುದು ಪುಸಿಯೇ (ಪೂ ೬ ೬ ೬. ೬೨); ಬೆಳಲನೆಬರೋಳ್ಪಜಿಮಂಪೋಗಲ್ಕೆ ಸಲ್ಲ (ಸಮಪ. ೦೦-೬೮) ; ಅಡಸೇಜುಲು ಬಿಕ್ಕೆ ಬೆಳಲ್ ತಳಿತರ್ ನಾನಾ ತರು (ಬಕಾ. ೦೫-೬೨). **ಬೆಳಲ** : ಬೆಳಲ ಗರುಗಳ ಹಾರಿವಾಳ . . . ಪತ್ರೆಗಳ ನರ್ಪಿಸು ಲಿಂಗಕೆ (ಗುರುಚಾ. ೬-೦೬). **ಬೆಳಲು** : "ಕಪಿತ್ಥಮೆನ್ನೆ ಬೆಳಲುಂ" (ಪುಂಗಾಂ. ೪೫-೦೩); ಕದಸಿಗೆಯ ಸೊಕ್ಕನಬಿಗುಂ ಪೊದವಿಯ ಬೆಳಲಿಂಗೆ ತೊಳಸಿ ಗುಗ್ಗುಳು ಮರಿ(ಚ)ಗಳ್ (ಪಪುಪ. ೨-೪೭) ; ಕಿರಿಗೊಂಡ ಬೆಳಲ ಪಣ್ಣಂತೆ ಗುರುಬೋಧೆ ನೆರೆಗೊಳ್ಳಿಬೇಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೬); **ಬೆಳವಲ್[೧]** : ಬೆಳಪಲವು ವಿಜೂರ ದಾಡಿಮ ನಿಂಬೆ (ಕಪಪಾ. ೫೪-೩೦). **ಬೇಲು** : ಆಲಂ ಜಾಲ ಬೇಲಂ . . . ಬೃಹದ್ವೃಕ್ಷಂ ಕಱುಕೆ ಕಱುಯದಿಂದೊಪ್ಪುತಿರ್ದತ್ತರಣ್ಯಂ (ಗಂಪ. ೦-೬೨); ಬೇಲ ನೆಳ್ಳ . . . ವಾದರಿಯಾದಿಯಾದ ವೆರ್ಮರಗಳ ಕಾಡೊಳ್ಕೆತರುತಮಿರ್ದರು (ಕುಶಾಕ್ಕ. ೩-೬೩); ಪರಿಮಳದ ಪಣ್ಗಳನಾತು ತುಂಗದ ಬೇಲಗಳಿಪುವು (ಕಂಪಪ. ೩-೪೬). **ಬೇಳ್[೨]** : "ಗಂಧಫಲಾ—ಬೇಳ, ಬೆಲ್ಲವತ್ತ, ಸಂಪಗೆ" (ಓಪಾ. ೪೩); ಕವ್ಮಿತರಂತೆ ಬೇಳಂ ಭೂಮಿ ಪರ್ವದಂತೆ ಸೀಗೆ . . . ಮತ್ತವೆನಿಕಾನುಂ ತೆಜದ ಮರದುಬಿಗುರ್ (ಜಂಪಪ. ೫-೩೬ ಪ). **ಬೇಳಲು** : "ಕಪಿತ್ಥ—ಬೇಳಲು, ಸಿವನ್ನಿ" (ಓಪಧಿ. ೫೦). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ವಿಳವು, ವಿಳಾ, ವಿಳ್ಗಿಲ್; ಮಲ. ವಿಳಾ; ತೆಲು. ವೆಲಗ./ಸಂ. ಬಿಲ್ವ]

ಬೆಳಲ 'ಬೆಳಲ್' ನೋ.

ಬೆಳಲು 'ಬೆಳಲ್' ನೋ.

ಬೆಳವ್[೧] 'ಬೆಳುವ್[೧]' ನೋ.

ಬೆಳವ್[೨] 'ಬೆಳುವ್[೨]' ನೋ.

ಬೆಳವಡಿಚ 'ವೇಳೆವಡಿಚ' ನೋ.

ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಬೆಳವಳಿಗೆ, ಬೆಳೆವಣಿಗೆ, ಬೆಳೆವಿಗೆ (ನಾ). ೧. (ಮನುಷ್ಯ, ಪ್ರಾಣಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಅಂಗಾಂಗಗಳು ಬಲಿತು ಬೆಳೆಯುವಿಕೆ : ಗಂಡಕಕ್ಕೆ ಸರ್ತಿಗೆ ಒಂದೇ ಮರಿ ಹುಟ್ಟುವುದು . . . ಅಧರ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಪೂರ್ಣವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಐದುಪರ್ಷ ಹತ್ತುವುದು (ಪುಂಂಜಿ.೨-೧೪). ೨. ಏಳಿಗೆ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ : ಭಾಗಮ್ಮ ಮಗನ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿದ್ದಳು (ಸಂಗಶಾ.೦೭). ೩. ಹೆಚ್ಚಳ ; ವೃದ್ಧಿ : ಇಂತಹ ಕೊಳಚೆ ನೀರು ಸೊಳ್ಳೆಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಎಡೆಕೊಡುವುದು (ಕಾಪಾ. ೪೦). **ಬೆಳವಳಿಗೆ** : ೧. ನಲವಿಂದ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮೊಲೆಗಳ ಉಂಡ್ಡಲ್ದದೆ ಬೆಳವಳಿಗೆಯಿಲ್ಲ (ಪುಷುಗುಂ.೪. ೨೩೭-೪೩); ಹರಿಯಂಭ್ರಿಯುಗ್ಮತರ ಬೆಳವಳಿಗೆಗಂ ಸಪ್ತ ಗಿರಿ ಚೂರ್ಣವಾಗೆ (ಜಕಾಪ ೦೨-೩೭). **ಬೆಳವಣಿಗೆ** : ೨. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ವಿಕಾಸ, ಬೆಳವಣಿಗೆ (Development· ಕ್ರಿಪ. ೪೦). **ಬೆಳವಳಿಗೆ** : ೪. ವಿಕಾಸ : ಈ ದರ್ಶನಗಳ ಬೆಳವಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅನಂತರ ಉದಿಸಿದ ಪರಿಷ್ಕಾರಯುಗವೇ ಪ್ರಸ್ತುತ ಲೇಖನದ ವಿಷಯ (ಕಕ್ಕಾ.೧೪೨); ಆರಂಭ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಸಂಸ್ಕೃತಸಾಹಿತ್ಯ ಮಂಗಳಾತಿಶಯ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಸರಸಿಕ್ಕಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಬಗೆಯ ಬೆಳವಳಿಗೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರಬಹುದೇ? (ಕಾಪ್ಯ.೪.೪). [ಬೆಳ್[೨] + — ಪಣಿಗೆ]

ಬೆಳವಲ್[೧] 'ಬೆಳಲ್' ನೋ.

ಬೆಳವಲ್[೨] 'ಬೆಳ್ವೊಲ' ನೋ.

ಬೆಳವಳಿಗೆ 'ಬೆಳವಣಿಗೆ' ನೋ.

ಬೆಳವಾರ (ನಾ). ಜಾತಿಗೆಟ್ಟವನು : ಪಲವನ್ಯಾದುವ ಪೋಡದನ್ಯರೊಳೆ ಬೊಜ್ಜಿಲ್ಲರಂ ಬಾಧಿಪಾ ತಳವಾರಿಂ ಬೆವಾರನ್ಯೆ (ಸೂಣಪಾ.೬೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪೆಯಾರ್=ಅಪರಿಚಿತರು; ತೆಲು. ಬೆಲುರಿ=ಅವಿವೇಕಿ]

ಬೆಳವಿಗೆ (ನಾ). ಏಳಿಗೆ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ : ಬಸವಣ್ಣಾ ನೀವು ಘುರ್ಕ್ಕಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಿಂದರೆ ಭಕ್ತಿಯ ಬೆಳವಿಗೆ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆಲ್ಲ ಪಸರಿಸಿತಮ್ಮಾ (ಪಣಂ. ೩೮-೨೩); ತರುಣಿಸತಕರನ ಬೆಳವಿಗೆ ಪಿರಿದುಂ ಕುಂದಲ್ಕಿವಿತ್ತವೆಂದೇಪುದಾ

ಕುರುಶ್ರೈಷ್ಠಕುಮಾರಕ ನಿರಂತರವರ್ಧನದೆಸಕಮವ್ವ ಬೆಳವಿಗೆ ನಿಸದಂ (ಪಾಂಡವ. ೦೩-೨); **ಪಾಲಕ** ಭರತಕುಲದಲಿ ನಿನ್ನ ಬೆಳವಿಗೆ (ಕುಪ್ಪಾರ್ಜು. ೩-೦೬). [ಬೆಳವು + —ಇಗೆ]

ಬೆಳವಿನಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ, ಬಿಲ್ವ, ಬೆಳವಿನಮರ (ಪ್ರಾಣಿ. ೩-೪೭). [? + ಮರ್]

ಬೆಳವು (ನಾ). = ಬೆಳವಿಗೆ : ಭಕ್ತಿಯ ಬೆಳವಿಂಗೆ ಬಸಣ್ಣನೇ ಕಾರಣಿಕನಾದ ಅಜುವಿನ ಬೆಳವಿಂಗೆ ಚಿಮ್ಮಬಸವಣ್ಣನೇ ಕಾರಣಿಕನಾದ (ಪುಣ್ಯಪು. ೩೩-೧೩); ಮೋಕ್ಷದ ಚೆಳವಿನದಱಿಂತಳಿಯ ಪಡೆಯಲೆಂದಾರ್ಜಿಸಿ (ಶಿಶಾದ ೩-೩-೨೩). [ಬೆಳೆ$_1$ + — ವು./ತಮಿ. ವಿಳೈವು; ಮಲ. ವಿಳವು]

ಬೆಳಸಾಲು 'ಬೆಳೆಸಾಲು' ನೋ.

ಬೆಳಸಿ 'ಬೆಳುವಸೆ' ನೋ.

ಬೆಳಸು$_1$ 'ಬೆಳೆಯಿಸು' ನೋ.

ಬೆಳಸು$_2$ (ನಾ). ೧. ಬೆಳೆದುದು ; ಬೆಳೆ ; ಫಸಲು ; ಪೀಕು (ಉಕ) : "ಅಚರಂಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದುದು ಬೆಳಸನಿಕ್ಕುಂ" (ಪಂಚಪ. ೨೭); ನಾಡ ಕಾಡ ಬೆಳಸಿಂಬೆಳಸಾ ವಿಷಯಾಂತರಾಳದೊಳ್ (ಜಂಕಪು. ೦-೩೨); ಆರಾಧನೆಯ ಮಾಡಿರಿಸಿ ಅಮೃತದ ಬೆಳಸು ವಿರೋಧಿಸಿದಡೆ ವಿಷದ ಬೆಳಸು (ಶಾಕ. ೪೨೦); ಫಲಿತತರಸಾ ನಿನ್ನ ಭಾಗ್ಯದ ಬೆಳಸು (ಕುಪ್ಪಾರ್ಜು. ೦೫-೩). ೨. ಪೈರ ; ಕಾಳು : ಸಸಿಯೊಳ್ ಬೆಳಸಂ ಕೊಳ್ವಪೋಲಸಾರದೊಳ್ ಸಾರಮಂ ಮಹೀಪತಿ ಕೊಂಡಂ (ಪಾಂಡವ. ೪-೮೨೩); ಜಿನಭಕ್ತಿಯಂಬ ಬೆಳಸಿನ ರಾಶಿಯಂ ತೋರ್ಪಂತೆ ಪಾಲ ಸಮುದ್ರದ ನೀರಿಂದಭಿಷೇಕಂ ಮಾಡಿ ಪೂಜಿಸಿ (ಚಚಾಕ್ಯ. ೪-೨೬೩). [ಬೆಳೆ$_1$ + — ಸು$_3$]

ಬೆಳಸೆ 'ಬೆಳುವಸೆ' ನೋ.

ಬೆಳಹು$_1$ (ಕ್ರಿ). ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸು ; ಬೆಳಿಸು : ಮುಂದಿನ್ನು ವೀರ ಶೈವಾಗಮದ ನಡವಳಿಯ ಕುಡಿವರಿಸಿ ಜೆಳಹುವನೆನಿಪ್ಪಂತೆ ನಿಡುಗೇಸ ಕವಲಿಱದು ಬೆಳೆದುದು (ಕೌಂಡಪು. ೨-೩೦).

[ಬೆಳೆ$_1$ + — ಹು$_1$ (<— ಪು$_1$)]

ಬೆಳಹು$_2$ (ನಾ). = ಬೆಳವಣಿಗೆ : ಮುಂದಿನಲಿ ಕಶ್ಯರಿಸಿದೆಡೆಯಲಿ ಬೆಳಹಿನಲಿ ಈ ಪರಿಯ ದೋಷವು ದಂಡಿನಲಿ ತನುದೋಷ (ಶಾಳ್ಕಾ. ೦೯-೦೦).

[ಬೆಳೆ$_1$ + — ಹು$_3$ (<— ಪು$_2$)]

ಬೆಳಾಕರಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಎಜದುಕೊಟ್ಟ ಸ್ಥಳಂಗಳಿಗೆ ತೆಱು ಮುಡಗಡಿ . . . ಬೆಳಾಕರಣ . . . ವತ್ಸ್ರಗಾಯಿ ಮೊದಲಾಗಿ (ಕ್ಷ. ೨, ೫೮-೪; 1433 ಗ). [ಬೆಳ್$_2$ + ಆಕರಣ]

ಬೆಳಾಕರಣೆ (ನಾ). = ಬೆಳಾಕರಣ : ಗುತ್ತಗೆ ಕಾಣಿಕೆ. ಖಿಡ್ಡಾಯ ಬೆಳಾಕರಣೆ ಬೆಳುದಂಡ (ಪಾಣಿ. xv, ೨೮-೩೭; 1433).

[ಬೆಳ್$_2$ + ಆಕರಣೆ$_1$]

ಬೆಳಾವಡಿಚ 'ವೇಳೆವಡಿಚ' ನೋ.

ಬೆಳಿಗಾರ 'ಬೆಳುಗಾರ' ನೋ.

ಬೆಳಿಗೆ (ನಾ). ಬೆಳವಣಿಗೆ ; ವಿಕಾಸ : ಅದರಿಂದ ಬೆಳಿಗೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಪುಂಶಾಂ. ೬-೨೬); ಈಗ ನಾವು ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಬೆಳಿಗೆಯನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದೇವೆ (ಪುಕಂಬ. ೩೦). [<ಬೆಳೆ$_1$ + —ಇಗೆ$_2$]

ಬೆಳಿಗ್ಗೆ 'ಬೆಳಿಗ್ಗೆ' ನೋ.

ಬೆಳಿಗ್ಯೆ 'ಬೆಳಿಗ್ಗೆ' ನೋ.

ಬೆಳಿಯಕ್ಕಿ (ನಾ). ತಳಿಸಿದ ಅಕ್ಕಿ ; ಬಿಳಿಯಕ್ಕಿ : ××× ನ್ನಿಲ್ಕಲಗೆ ದಯೆಗಯ್ದ ಸ್ಥಿ ××× ಸೊಲ್ಲಗೆಯ ಬೆಳಿಯಕ್ಕಿಯಮ್ಬುದಿಲ್ಲ ಎಲ್ಲ ಕೂಟಾ ಆಚಕ್ಕೊಂದೆ (ಅಕ. VI (೩)- ಕ್ರಿಚಂಗ. ೪೪-೦೬ ; ಸು. ೨೫೮ ೫೫).

[ಗಾ ಇದು 'ಬಿಳಿಯಕ್ಕಿ' ಎಂಬುವರ ಅವಲಿಖಿತ]

ಬೆಳು$_1$ 'ಬೆಳ್$_1$' ನೋ.

ಬೆಳು$_2$ 'ಬೆಳ್$_2$' ನೋ.

ಬೆಳುಕ (ನಾ). ೧. ಬೆಳ್ಳಗಿರುವವನು : ಅಬ್ಭಿಕಂ, ಬೆಳುಕರ್, ತೊಳಕಂ (ಕಱಪ. ೨೦೫ ಶ್ರಡೋ). ೨. ಬಿಳಿದು ; ಬಿಳುಪಾದುದು : ಆ ಕೆಚ್ಚಿಂಗೆ ಕೆಚ್ಚನಿಕ್ಕಿ ಸುಟ್ಟು ಬೆಳು [ಣಾಣಂ: ಳ್ಳು] ಕನ ಮಾಡಿ ಬೆಳುಗಾವ ದಂತೆ ಮಾಡು (ಶಸ. ೨೫೭) : ಪಳಿಕಿನಂತೆ ಬೆಳುಕನಾಗಿ ಸಹಜೋಚಿತ ರುಚಿಯ ನಿಲೆ (ಪರಿಶಿ. ೦೦-೪೭ ಪ). ೩. (ಆಲಂ) ಸ್ಪಷ್ಟವಾದುದು : ನಿಚ್ಚಳವಾದುದು : ಶ್ರುತಿಯಬಿಳಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವತಿಬೆಳುಕನಾಗಿ ಸಂತತ ವೊತ್ತೈವರ್ಣಳಂತಿರ್ಪವೆಂದುಂ ಜಿತವುರನ ವಿದ್ಯೆ ಸಂತತವತಿವ್ರತೆಯಂತೆ ಕ್ಷಿತಿಯೊಳತಿಗೋಜ್ಯವೆಂದಾ ಸ್ಕಂದವಂ (ಶಾಹಂಕ. ೬—೨).

[ಬೆಳು$_1$ (<ಬೀದು) +— ಕ$_3$]

ಬೆಳುಕರಿಸು 'ಬೆಳ್ಕರಿಸು' ನೋ.

ಬೆಳುಕು (ಕ್ರಿ). ಮಿಟುಕಿಸು : ವಿಜನಮಪ ಶಾವಿನೊಳ್ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಬೆಳುಕ ದವೆಗಳಮುಭಯದಿಟ್ಟಿಗಳ ನಾಸಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸೆ (ಕುಣಾಡಾ. ೨-೦೦-೨೫).

[<—ತೆಲು. ಬೆಕ್ಕು=ಚಲಿಸು]

ಬೆಳುಗತ್ತೆ 'ಬೆಳ್ಗಟ್ತೆ' ನೋ.

ಬೆಳುಗದಿರ 'ಬೆಳ್ಗದಿರ' ನೋ.

ಬೆಳುಗದಿರು 'ಬೆಳ್ಗದಿರ್' ನೋ.

ಬೆಳುಗನ್ನಡ 'ಬೆಳ್ಗನ್ನಡ' ನೋ.

ಬೆಳುಗನ್ನಡಿಗ (ನಾ). ಅಜ್ಞನಾದ ಕನ್ನಡಿಗ : ಎರೆ ನಲ್ಲಳೆ ಸಕ್ಕಜವಿನಿಜಜೀವನ ಬಳಕೆಯ ಬೆಳುಗನ್ನಡಿಗನ ಹೋಲಬಲ್ಲ ಕೃತಿಯಿದು (ಸೊಂಪೋ. ೦-೩೫).

[ಬೆಳು$_2$ (< ಬೆಳ್$_2$) + ಕನ್ನಡಿಗ]

ಬೆಳುಗವತೆ (ನಾ). ಬೆಳಿದಿನಲ್ಲೇ ಮಾಡುವ ಲೂಟಿ ; ಹಗಲುದರೋಡೆ: ಬೆಳುಗವ [ಣಾಣಂ. ವಿ]ತೆಯನ್ಯಾಯ ಪರಿಭವ ಶಕ್ಯಂ . . . ನಿನೆಸ್ಮಿಲ್ಲರೆ (ಕುಪ್ಪಾಸ. ೦-೧೩) ; ಶಕ್ಯ ಪಳಿವು ಬೆಳುಗವತೆ ದುರ್ವ್ಯಸನಂ . . . ಜೆನ್ನ ಬಸವನಿಹ ರಾಜ್ಯದೊಳ್ ವಿಸುಕವೆ (ಪಂಪ. ೬—೨೦).

[ಬೆಳು$_2$ (< ಬೀದು) + ಕವತೆ$_2$ (< ಕದರ್ತಿ$_1$)]

ಬೆಳುಗಾಯ್ 'ಬೆಳಗಾಯ್' ನೋ.

ಬೆಳುಗಾಯ್ಕೊಲೆ 'ಬೆಳಗಾಯಿಮೊಲೆ' ನೋ.

ಬೆಳುಗಾರ, ಬೆಳಗಾರ, ಬೆಳಿಗಾರ (ನಾ). ಮಿನಿಜಲವಣ; ಟಿಂಕಣ ; ಪಟಿಕ : "ಟಂಕಣಂ-ಬೆಳುಗಾರ" (ಚಿಪ್ರ. ೬೪) ; ಬೆಳುಗಾರವ ಬೆರಸಿ ಬೆಚ್ಚ ಬಂಗಾರಕ್ಕೆ ಸಂದುಂಟಿ ಹೇಳಾ (ಶಪಂ. ೨೫೭-೦೦೨); ಹಿಪ್ಪಲಿ ಗುಳ್ಳ ಬೆಳುಗಾರ ಹೊಮ್ಮುಗುಳ್ಗಳ ಸಲೆಯಿವಂ ಮಧುವಿಂದೆ ಕಲಸಿ (ಶಪಂ. ೦೬-೪೬); ಅಲಂಪಿನ ಬೆಳುಗಾರಮನಿಟ್ಟುರುಪಿ ರತೋದ್ದೀಪನದುರಿಯಿಂ (ಪಯಾಶಾ. ೦-೪೭). **ಬೆಳಗಾರ :** ಆ ಕೆಚ್ಚಂಗೆ ಕೆಚ್ಚನಿಕ್ಕಿ ಸುಟ್ಟು ಬೆಳ್ಳುಕನ ಮಾಡಿ ಬೆಳ[ಣಾಣಂ.ಳು]ಗಾರದಂತೆ ಮಾಡು (ಶಸ. ೨೫೭) : ಶರಣ ನಾದಡೆ ಮುರಿದ ಬಂಗಾರವ ಬೆಳಗಾರದಲ್ಲಿ ಬೆಚ್ಚಂತಿರಬೇಕು ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ (ಅಂಯೋ. ೨೧೩ ೬೭). **ಬೆಳಿಗಾರ :** ಕಕ್ಕೆ ಹಗಿನು ಬೆಳಿಗಾರ ಜೇನುಕುಪ್ಪ ಇವಂ ಮರ್ದಿಸಿ ಲಿಂಗಲೇಪನಗೈದು ರತಿಗೈಯೆ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಸಂತೋಷ ಪಡುವರು (ಕಾಮಶಾ. ೨೭೦) ; ಕಲಬಾಗ್‌ನಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪೆಬೆಟ್ರಗಳ ಬಳಿ, ಪಟಿಕವು (ಬೆಳಿಗಾರ) ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತಯಾರಾಗುತ್ತದೆ (ಭೂಗೋಳ ೭೦). 'ಬಿಳಿಗಾರ' ಪರಾ. [ದೇ. ∥ ತಮಿ. ವೆಳ್ಳಕ್ಕಾರಮ್ ; ಮಲ. ವೆಳ್ಳಕ್ಕಾರಮ್ ; ತುಳು. ಬೆಳಕಾರ; ತೆಲು. ವೆಲಗಾರಮು]

ಬೆಳುಗಾಲ (ನಾ). ಆಕಾಶವು ಶುಭ್ರವಾಗಿರುವ ಕಾಲ ; ಶರತ್ಕಾಲ : ಮಳೆಗಾಲ ಹೋದುದು ಬೆಳುಗಾಲ ಬಂದುದಾ ದಳ ಸಡಿವುದಕಿನ್ನು ಜೆನ್ನ (ಪಪಚ. ೨೨-೬). [ಬೆಳು$_1$(<ಬೀದು) + ಕಾಲ]

ಬೆಳುಗುಳ 'ಬೆಳ್ಗೊಳ' ನೋ.

ಬೆಳುಗೊಡೆ 'ಬೆಳ್ಗೊಡೆ' ನೋ.

ಬೆಳುಗೊಳ 'ಬೆಳ್ಗೊಳ' ನೋ.

ಬೆಳುಜೊನ್ನ (ನಾ). ಶುಭ್ರವಾದ ಬೆಳುದಿಂಗಳು : ಸಂಜೆಯೊಳು ಶಶಿಯು ಬೆಳುಜೊನ್ನವಿರೆ ಸೊಡರಿಗೆಯಸರೇ (ಅಮಚಾ. ೦-೨-೦೯).

[ಬೆಳು$_1$ (<ಬೀದು)+ಜೊನ್ನ]

ಬೆಳುದಂಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆದಾಯ ; ದಂಡರೂಪದಿಂದ ಬರುವ ಆದಾಯ : ಪೊಗಹಣವೊಕ್ಕಲು ಗುತ್ತಗೆ ಕಾಣಿಕೆ ಖಿಡ್ಡಾಯ ಬೆಳಾಕರಣ ಬೆಳುದಂಡ ಎಸೆ ಒಸಗೆ (ಶಾಸಾ. XV. ೨೯೭-೨೭; 1433).

[ಬೆಳು$_2$+ದಂಡ]

ಬೆಳುದಿಂಗಳ್ 'ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್' ನೋ.

ಬೆಳುದಿಂಗಳು 'ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್' ನೋ.

ಬೆಳುದುರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಉದೀ. ಬೆಳುದುರೆ, ನೀರುದುರೆ (ಹ್ಯಸಿಗ. ೩೭-೬೦೦). [ಬೆಳು$_1$ (<ಬೀದು)+ಉದುರೆ$_2$]

ಬೆಳುನಗೆ$_1$ 'ಬೆಳ್ನಗೆ' ನೋ.

ಬೆಳುನಗೆ$_2$ (ನಾ). ಕಪಟದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಗು : ಸೋಗಿನ ನಗು : ಅಸದಳದ ಜಡಗತಿಯ ಬೆಳುನಗೆಯಾ ವಕ್ರವಾಕ್ಯಸಮೂಹದವಗುಣಂಗಳ ಸಂಗದಿಂ ಕಾಲಂ ಹಸಗಟ್ಟಿಸಾಮಿಕಯರಾದರಲ್ಲದೆ ಸಂಗವಾರ ಕುಲಮಂ ಕಡಿಸದು (ಪಚಾ. ೬-೬).

[ಬೆಳು$_2$ (<ಬೆಳ್$_2$)+ನಗೆ]

ಬೆಳುನಗೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ಮೆಲುನಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಮುಂದಹಾಸದಿಂದಿರು : ಬೆಳುನಗೆಯೆತ್ತನ್ನ ರಂಗ ಬಾರೆಂಬ ಕೋಮಳೆಯ ಕೋಜ್ಞೆದುಂದಾದವುದೊ (ಪಚಾ. ೩೨-೯). [ಬೆಳುನಗೆ$_1$ (<ಬೆಳ್ನಗೆ)+ಪಡು$_1$]

ಬೆಳುನುಡಿ 'ಬೆಳ್ನುಡಿ' ನೋ.

ಬೆಳುನೆಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೆಲ್ಲಿ : ಎಲವ ಮುತ್ತುಗ ಹಾಲೆ ಯಶವೇಜಾಲು . . . ಬೆಳುನೆಲ್ಲಿ (ಜಾಳ್ಳಾ. ೫-೬).

[ಬೆಳು$_1$ (<ಬೀದು) + ನೆಲ್ಲಿ]

ಬೆಳುನೊರೆ 'ಬೆಳ್ನೊರೆ' ನೋ.

ಬೆಳುಪು 'ಬೆಳ್ಪು$_{1,2}$' ನೋ.

ಬೆಳುಮಣ್ಣು 'ಬೆಳ್ಮಣ್' ನೋ.

ಬೆಳುಮುತ್ತಿ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಮುತ್ತಿ : ಬೆಳುಮುತ್ತಿ ಕಾರೆಳ್ಳು ಸುಪ್ರದಕ್ಷಿಣ ಐದೆ ಸುಳಿ . . . ಎಸೆವವು ಚಕ್ರಧರಗೆ (ಹರ. ೬-೭೦).

[ಬೆಳು$_1$ (<ಬೀದು) + ಮುತ್ತಿ$_1$ (<ಮುತ್ತಿ$_{1,2}$)]

ಬೆಳುಮೊತ್ತು (ನಾ). ದಡ್ಡತನದ ಮಾತು ; ಅವಿವೇಕದ ಮಾತು : ಕಲಿಪಂತರೊಳ್ಳು ಕೂಡಿದರೆನಿ ಸಾಕು . . . ಸಲೆನಡು ತೊಡೆ ತೋಳು ಮೊಗಳೊಂದಿದುವೆಂದು ಬೆಳುಮಾತವಾಡಲುದೇಕೆ (ಹರ. ೦೦-೦೫೭).

[ಬೆಳು$_2$ (<ಬೆಳ್$_2$ +) ಮಾತ್ತು$_1$]

ಬೆಳುವಿನಾವ (ನಾ). ಬೆಳಗುವ ನಕ್ಷತ್ರ ; ಮಿನುಗುವ ತಾರೆ : ವ್ಯಾರ್ಥ ಕೋಟಿ ಬೆಳುವಿನಾವ ಮಿಂಚುತಿವೆ ದಾನಿನೋಡಲಿನಲ್ಲಿ (ಕ್ಯರಸ. ೩೨-೩).

[ಬೆಳು$_1$ (<ಬೀದು) + ವಿನಾವ]

ಬೆಳುವುಗಿಲು 'ಬೆಳ್ಮುಗಿಲ್' ನೋ.

ಬೆಳುವ$_1$. ಬೆಳವ$_1$ (ನಾ). (ಅಪಶಕುನ ಸೂಚಕವೆಂದು ಭಾವಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಕಾಡುಪಾರಿವಾಳ : "ಪಿಂಗಂ ಬೆಳುವಮಿ ಸಿಕ್ಕಿ" (ತುಂಗಾಣ. ೩೨—೦೦) ; ಬೆಳುವ ಬೆಂಚಗ ಬೆಕ್ಕು ಬಕ ಮಿಸ್ಬುಲಿಗ ... ಮಡಗೊಳಲೆ ಮುಖ್ಯವಿಹಂಗನಿವೆ ಪೈದೇಸಿ ನೋಡು (ತೀಪಾ. ೩-೦+೩೩) ; ಬೆದಱುಗಣ್ಣ ಬೆಳುವವಂತೆ ನಿಪ್ಪಬಲ್ಲುಬಲ್ದೆನಾಂ (ಆ೩ಶಾ. ೩-೦೩೦). **ಬೆಳವ$_2$** : ಗೂಬೆ, ಕಾಗೆ, ಬೆಳವ (ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾರಿವಾಳ) ಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಮೂಢನಂಬಿಕೆ ಬಂದಿದೆ (ಕಂ೩ಸ. ೩೩) ; ಹಾಡುವ ಬೆಳವ ; ಹಾರುಳ ಪಾರಿವಾಳ ; ಜೊಗಳುವ ನಾಯಿ . . . ಮುಂತಾದ ದಿನದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನೆತ್ತಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಸುವಕ್ರನ್ನು ತುಂಬಿ ಸೂರೆಗೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ಹರಿಪ. ೩೩ ಕರ್ಣಾಕ್ಷಕಂಚಿದು).

[ದೇ.ಪ ತೆಲು. ಬೆಳವ]

ಬೆಳುವ$_2$. ಬೆಳವ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಬಿಳಿಧೂಪದ ಮರ : ಏಮಿತ್ತ ಲಗ್ನ ಪೂಯಾ ಮರವಳಿ ಬೆಳುವ ಮೂಲಿಕೆಯಿಂದ ಕಡೆಯೆ ನಿನ್ನ ಇರವು (ಹುರಣ. ೨೩೯-೩೭). **ಬೆಳವ$_2$** : ಮಾವು ಹಲಸು ಬೆಳವ[ಜಾತಂ.ಲ] ದಾಡಿಮವಣ್ಣಗಾದಿಯಾದಾ ವೃಕ್ಷಫಲದೊಳಗೆ ಕಲಸಿ (ಕ೩ಪಾ. ೨-೩೩) ; ಮತ್ತಿ ಮಧುಕಂ ಮಂಗಾರಿ ಪಚ್ಚಾರಿದಿಂಡಲಮಾಲಂ ಬೆಳಿಂಗಳಂ ಪೂಸೆ (ಪಾ೩ಕಿ. ೩-೩೩). [?]

ಬೆಳುವಟ್ಟೆ 'ಬೆಳ್ವಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಬೆಳುವಣ್ಣ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ : "ಬೆ[ಜಾತಂ.ಬಿ]ಳುವಣ್ಣವನೆ ಬೀದು" (ಕ್ಯಶಂ-೩೯). [ಬೆಳು$_1$ (< ಬೀದು) + ಬಣ್ಣ]

ಬೆಳುವರಿ (ಕ್ರಿ). ಬೆಳ್ಳಗಾಗು ; ನರೆ : ಜಗುಳಿದ ಪಲ್ಲುಗಳ ಬೆಳುವರಿದ ರೋಮಾವಳಿಯೊಳ್ಳತರುತಿರಲಾ ಪುರಜನ ನೋಡಿತಾ ವೃದ್ಧನನು (ಕ೩ಪಂಕ. ೦೫-೦೯). [ಬೆಳು$_1$ (<ಬೀದು) + ಪರಿ$_2$]

ಬೆಳುವಲ 'ಬೆಳ್ವೊಲ' ನೋ.

ಬೆಳುವಲು 'ಬೆಳ್ವೊಲ' ನೋ.

ಬೆಳುವಲೆ 'ಬೆಳ್ವಲೆ' ನೋ.

ಬೆಳುವಲ್ಲು 'ಬೆಳ್ವಲ್' ನೋ.

ಬೆಳುವಸದವ 'ಬೆಳ್ವಸದನ' ನೋ.

ಬೆಳುವಸದವಂಗೆಯ್ 'ಬೆಳ್ವಸದನಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಬೆಳುವಸಿ, ಬೆಳಸಿ, ಬೆಳಸೆ (ನಾ). (ಇನ್ನೂ ಬಲಿಯದ) ಹಾಲು ತುಂಬಿ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಕಾಳು; ಸಿಹಿತೆನೆ; "ಬೆಳುವಸಿ ದುಗ್ಧಕಾಖ್ಯಮಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಣಾ-೦೦೦-೩). **ಬೆಳಸಿ** : ಸುಟ್ಟ ಬೆಳಸಿಯು ಲೇಸು ಆಟ್ಟಿ ಬೋಸವು ಲೇಸು (ಸರಣ್ಯ-೦೦೦೩); ಬೆಳಸಿಯ ಹೊರೆ ತಂದು ಇಳುವಿದವು (ಕಿಷ್ಕಿ. ೩-೩೩). **ಬೆಳಸೆ** : ಮಲ್ಲನು ಸುಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟ ಬೆಳಸೆಯುನ್ನು ತಿಂದು (ಪಚಂ. ೨೩). [ಬೆಳು$_1$ (<ಬೀದು) + ಪಸ್$_1$ (<ಪಸಿ$_2$)]

ಬೆಳುವವಲ, ಬೆಳವಾಲಿ (ನಾ) . ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ದೇವಲಾಂಗಲಿಕಾ—ಬೆಳುವಾಲ" (ಓಪಾ. ೦೦) ; ಅಣಲೆ ಬೆಳುಪಾಲಕುಪವಿಷಮೇನಿಸಲದೇಂ ಹೊನ್ನೆಗಬ್ಬನಾದಿಯೆ (ಕಾಪ-೩-೩೩). **ಬೆಳುವಾಲಿ** : "ಭೂರಿರುಕ್ಮಾ—ಬೆಳುವಾಲಿ" (ಓಪಾ. ೦೦೨). [?]

ಬೆಳುವಾಲಿ 'ಬೆಳುವಾಲ' ನೋ.

ಬೆಳುವೆ 'ಬೇಳ್ವೆ$_2$' ನೋ.

ಬೆಳುವೆಟ್ಟು 'ಬೆಳ್ವೆಟ್ಟು' ನೋ.

ಬೆಳುವೆಳಗು 'ಬೆಳ್ವೆಳಗು' ನೋ.

ಬೆಳುವೆಳ್ಳಿ (ನಾ). ಹೊಳೆಯುವ ಬೆಳ್ಳಿ; ಶುದ್ಧಬೆಳ್ಳಿ : ಕಳಪೆಯ ಕ್ಷತೆಗಳರ್ಚನೆ ಪಾಯಿಗೊಮ್ಮೆ ವಾತ್ಸಲ್ಯಮಾತ್ಸರ್ಯಕ್ಷತೆಯೊಮ್ಮೆ ತಳಿರುತಾವರೆ ಮೊಲ್ಲೆ ಮೊವಲಾದ ಪುಷ್ಪಮ್ಮೆ ಬೆಳುವೆಳ್ಳಮಿಸುನಿಪುವೊಮ್ಮೆ (ಶರಸ. ೦೯-೦೦೯). [ಬೆಳು$_1$ (<ಬೀದು) + ಬೆಳ್ಳಿ]

ಬೆಳುಸರಿ 'ಬೆಳ್ಸರಿ' ನೋ.

ಬೆಳುಹದಿಯ ಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಆ ಕೆಜ್ಯೆಯ ಕೂಡುವ ನೀರೊತ್ತಾ ಮೇರೆದು × × × ಮೇರೆಯಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಂ ಮೂಡ ಬೆಗುಹದಿಯ ಮರ (ಶಾಖಾ. IX-i, ೨೩೭-೩೩; 1147). [? + ಮರ$_1$]

ಬೆಳುಹು 'ಬೆಳ್ಪು$_{1,2}$' ನೋ.

ಬೆಳುಹೂಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಬಿಳಿಯ ಹೂಲಿ ಗಿಡ : ನೆಲ್ಲಿ ಬೆಳುಹೂಲಿಗಳ ಬೇರಿಲ್ಲಣ ಮುಳುಗುಗ್ಗಿಯೆಂಬಿನತ್ತಜ ಪುದಿಯಂ ಜೆಲ್ಲನೆ ಮೂಗಿನೊಳೂಡಿದೊಡೆಲ್ಲಾ ಪಾವಿನ ವಿಷಕ್ಕೆ ತವಿಲದೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಶಿಶುವ. ೬-೫೩). [ಬೆಳು, (< ಬಿಳಿದು) + ಹೂಲಿ, (< ಪುಲ್ಲಿ)]

ಬೆಳ್ಳಿ, ಬೆಳೆ, (ಕ್ರಿ). ೧. ಮನುಷ್ಯ, ಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿ ಮುಂತಾದುವು ಶಾರೀರಕವಾಗಿ, ಮಾನಸಿಕವಾಗಿ ಅಥವಾ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದು : ಅತಂ ಕ್ರಮಕ್ರಮದಿಂ ಸುಖದಿಂ ಬೆ[ಣಾಣ. ೬]ಳೆದು ಪವ ಯೌವನನಾಗಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪಣಾ. ೭೦-೩೯); ಹುಟ್ಟಿದ ಶ್ರೀ ಗುರುವಿನ ಹಸ್ತ ದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದನು ಅಸಂಖ್ಯಾತರ ಕರುಣದಲ್ಲಿ (ಪುಣಾರೇ. ೩. ೩೯-೦೫೬); ಅಂದಿಳೆ ಯನೆಳ್ದಾ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮನಂದಕವ್ಮಿಗಿಲಿನಲು ಬೆಳೆದನು (ಕೂಡಣ. ೪-೦೨-೨೬). ೨. ಗಿಡ, ಮರಗಳು ವೃದ್ಧಿಯಾಗು ; ಸಸ್ಯಗಳು ಬೆಳೆ : " ಬೆಳೆ— ಸಸ್ಯವೃಥ್ಧಾ " (ಶಬರಾ); ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಸೊಲಿ ಬೆಳೆದಾ ಬೆಳ್ಳಲ್ಲೊ ಜಡಿ (ಎಳ್. VII (R). ಣಾಗಮಂ. ೦೪೯-೬೦ ; ೨೨೦); ಬೆಳೆದೊಜಗಿದ ಕಬಮೆ ಗಳುಂ | ತಿಳಿಗೊಳದೊಳಗಲರ್ದ ಸರಸಿಜಪ್ರತತಿಗಳುಂ ಕಳಹಂಸೆಗಳ್ಗಿ ಕೋಮಸಪಿಳಾಸವತಿಗಳ್ಗಿ ಪಡೆಗುಮೊಗಯನಾಗಳ್ (ಕಬಾ. ೭-೦೩೬); ಬೆಳೆದು ಮುಗಮುಗಿಪ ಗಂಧಕಾಳಿಯಿಂದಲ್ಲಿ ಸುಟ್ಟವ ಗೀವಿಂಡಿಸೋಲಿಯಿಂ . . . ನಜಿಯ ಸೊಗಯಿಪ (ಪಂಚಾ. ೩-೨೨ ೪೧೪) ; ಮೆತ್ತಿದವು ಶರವಿಭವ ಮೆಯ್ಯಲಿ ಬಿತ್ತ ಬೆಳೆದಿಯ್ಯವೊಲಿದ್ದುದು ಮತ್ತಗಜ ನೊಂದಜಿಯದನಿಬರ ಬಾಣಹತಿಗಳಲಿ (ಶಾಕ್ಕೂಗೀ. ೩-೩೯). ೩. ಮೊಳೆ ; ಮೂಡು ; ಹುಟ್ಟು ; ಅಂಕುರಿಸು : ಮದವನ್ಮಾತಂಗಕಪೋಲದಿನೊಜಿದೊಜತೆ ಯೊಳೆ ಬೆಳೆದುದೆಂಬಿನಮೆತ್ತಂ ಮದಗಂಧಮೊದವೆ ಕತ್ತಲಿಪುದು ಪುದಿವೇಲಾ ಲತಾಮಪ್ಪೋದ್ಯಾನಂ (ಕಾದಂಪು. ೧೬); ಬೆಳೆದಪೋ ಕೈಕಾಲು ನೀಲಾಚಲಕೆ ಹೇಗೆನೆ ಮುಗಿಲು ತುಡುಪವ ತಲೆಯ ತೋಕೆಯು ತೋರಪತ್ರನ ಕಂಡು ಕುರುಸಿಂಹ ಕಳವಳಿಸಿದರು (ಶಾಕ್ಕೂಗೀ. ೦೩.೫೦). ೪. (ಕೊದಲು, ಉಗುರು ಮುಂತಾದುವು) ನೀಳವಾಗು ; ಉದ್ದವಾಗು : ಬೆಳೆವ ಕುವ್ವಳಿಮಿಸ ಹಳಹಳನೆ ನಳನಾಸೆ (ಜಚಂ. ಪೀ. ೩-೦೩); ಆ ವಿಮಲ ಯತಿರೂಪಮನು ಬಹಿರಾವರಣನಳಕೂತ್ತಿ ಲಯದಿವದಾ ವಿಶೂಪಾಕ್ಷಂಗೆ ಪಡಿಯನೆ ಬೆಳೆದನಾ ಹನುಮ (ಕಾಡಣ. ೪-೦-೦೬). ೫. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಚಾಚು,—ನೀಡು : ಆ ಮಹಾಗಜನಮಧ್ಯದೊಳಂಬರಪರಿಗಂ ಬೆಳೆವ ಮರದುಜುಗಲ ನಡುವೆ ನೀಳ್ದೊಪ್ಪಿ ದಿವಕ್ಕೆ ಪೋವ ಬಟ್ಟೆಗೆ ಸೋಪಾನಂ ಗಟ್ಟಿದಂತೆ ತೆಜತೆಜದಿಂ ನೆಗೆದೊಗೆವ ಪೊಗೆಯುಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೦೦೬.೩); ಬೀಗಿ ಬೆಳೆದು ನಭಕಡರ್ದೂಡೆ ದೆ.ವರ್ಷಾಕಾರೋಗಿವ ಸವಿಗಾಣರ್ ಪೋಗಿ ಮಾಡುವುದೇನೆನುತ ಲಜ್ಜಿಸಿ ತಲವಾಗಿದಂತಿಯದು ರಾಜಾನ್ನ (ಕೋಚಕ. ೨-೨೦). ೬. ಪೈರಿನಿಂದ ತುಂಬು ; ಸಸ್ಯಸಮೃದ್ಧವಾಗು : ಅಳುದದು ಕರ್ಬು ಮುಟ್ಟದು ವಿಷಾಂ ಮಪಾಸತಿಯಿರ್ದ ಮಂಡಲಂ ಬೆಳೆವುದು ಬೀಡಿದಂತೆ ಮಟ್ ಕೊಳ್ವುದು (ಅಪಭ. ೦-೭೫); ಬೆಳೆಮದು ಬಿತ್ತ ದೆಬುಂ ಭೂವಳಯಂ ದವಿ ಬಿಸುಪನುಟ್ಟಿದು ಸೊಗಯಿಸೆ ಜಗಮಂ ಬೆಳ ಗಿದನೇನೆಬುದೊ ಚಿತ್ರಳಾಂಧನನ ಪುಣ್ಯದೊದವುಮಾ ತೇಜಮುಮಂ (ಕಗಪ್ರ. ೫-೭೩). ೭. ಫಸಲನ್ನು ಕೊಡು ; ಫಲ ಬಿಡು : ಅಜು ವತ್ತುದಿತಕ್ಕೆ ಬೆಳೆವ ಪಪ್ಪಕಗದ್ದೆ ಪಾಪ್ಪಿಸ್ಯಮೆಂಬುದು (ಹರಾಹು. ೨೭-೬). ೮. ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡು ; ಒದಗಿಸು : ಜಳನಿಧಿ ಮೇರೆಯಂ ವಿಗದೆ ನ್ದಿಂದುದು ಧಾರುಣಿ ಧಾಸ್ಯವರ್ಗಮಂ ಬೆಳೆಪುದು . . . ನಿರ್ಮಳ ಗುಣ ಜೈನಯೋಗಿಗಳ ನಿಶ್ಚಳವೀರತಪಃಪ್ರಭಾವದಿಂ (ಸಮಪ. ೬-೧೪). ೯. ಮಳೆ, ಗಿಡ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬಳೆಸು : ಕುರುಧರೆಯಂ ನಿಜೋಗ್ರಗದಿಮೇರ್ಗಳಿನುತ್ತು . . . ತಾರ ಭೂಧರಿತ[ಕೀರ್ತಿ]ಯೆಂಬ ಬೆಳಸಂ ಬೆಳೆದಂ ಪರಸೈನ್ಯಭೈರವಂ (ಗದಾಪು. ೦೦-೪) : ಭಿತ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಬರೆಯಬಹುದೆ ಚಿತ್ತಾರಜ ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆಯುಹುದೆ ಧರೆಯಿಲ್ಲದೆ (ಜಪಪ. ೬೯೨) ; ಬೇಂದುದನು ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆವಂದಿರೆನು ನಾ ಕಾಣೆ ಬೆಂದುದನು ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆದುಂಬ ದಾಸೋಹಿ ಇಂದು ಧರನಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೦೦). ೧೦. ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅಧಿಕವಾಗು : ಉಕ್ಕೆ ಶೋಕದ ಕಡಲು ಪಾರ್ಥನ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿತಾ ಶೋಕಶರಧಿಯ ಹೊಕ್ಕು ಬೆಳೆದುದು ಕೋಪಶಿಖಿ ಪಡುವಾಗ್ನಿಯಂದದಲಿ (ಕುಣ್ಕಕ್ಕ್ರ. ೬-೦೩). ೧೧. ಏಳಿಗೆಹೊಂದು : ಪ್ರಗತಿಯನ್ನು ಪಡೆ: ಅಜನು ಪಾಳಿಯುಮಂ ವುದುಂಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡೀ ಭೂಮಿಯಂ ಭೂಮಿಪರ್ ನೆಜಿಯಳ್ಗೆಂದು ವಿಳಾತಳಂ ಬೆಳೆಯುತಿರ್ಕೆ (ಕಂದೋಣಾ. ೬-೨೬೬) ; ಸಕಲಮಹೀತಳಂ ಬೆಳೆಗೆ (ಜಾಪಾ. ೫೯-೮೩) ; ಶಂತನುವಿನ ಸಂತತಿ ಬೆಳೆಯಬಲ್ಲುಂಥ, ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಉಚಿತವಾದಂಥ, ಧರ್ಮವನ್ನು ನಾನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ (ಕಭಾ. ೬). ೧೨. ತಾರುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾಲಿಡು ; ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬರು : ಆವರ ಮಗಳು ಬೆಳೆದಿದ್ದಾಳೆ, ವರನನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಪೂಗ). ೧೩. (ಪ್ರಯಾಣಾದಿ) ತೊಡಗು; ಆರಂಭವಾಗು: ಕಾಶಿಗೆ ಅವರ ಪ್ರಯಾಣ ಬೆಳೆಯಿತು (ಪೂಗ). ೧೪. ಜರುಗು ; ನೆರವೇರು : ತೊಳಪ ಕಂಬೆಳಗಿಂದ ನೈದಿಲ ಬಳಗವನು ಸಾಲಿಡುತ ಪೋಳ್ವರ ಬೆಳೆದ ಕಂಗಳ ಹುಬ್ಬು ವೆಸಲಮಿಯರು ಸೊಗಯಿಪರು (ಶಾಳ್ಕಣ. ೩೨-೦೬) ; ಉಪಪಯನ ಬೆಳೆಯಿತು. ಬಂದ ನಂಟರೆಲ್ಲಾ ಅವರವರ ಊರಿಗೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಿ ದರು (ಹುಸುಗ. ೧). ೧೫. ಬಾಗು ; ಎರಗು : " ಬೆಳೆವುದಿನಲ್ಕೆಜಿಗಿವುಮ " (ಕಸ್ಸಂ. ೦). ೧೬. (ಅಲಂ) ತೀರು ; ಮುಗಿ : ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅರಿಸಿನ ಕುಂಕುಮ ಬೆಳೆದಿವೆ. ಅಂಗಡಿಯಿಂದ ತರಿಸಬೇಕು (ಪೂಗ). **ಬೆಳ್ಳಿ**, ೨. ಇವಾನ್ ಕೊಳೆ ಈರೆಬ್ಬಿತ್ತಜುಳಮ್ ಒಕ್ಕಲ್ತನಮ್ ಕಯ್ಯೊಪಾ ವಿತ್ತಿದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯಾದೆ ಕೆಡಃಗೆ (ಇಂ. XIX. ೦೮೩-೦೬ ; ೬೫೦). ೬. ನೆಲನುಂ ಬೆಳೆಗೆ ಪಾರ್ವ್ವರು[ಮ್] ಪ್ರಜೆಯುದ್ಗಾ ತಣಿಗೆ (ಇಂ. XIX. ೦೮೩-೦೬ ; ೬೫೦).

ಬೆಳೆಬೆಳೆ, ಬೆಳಿಬೆಳೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ದೇವ ನೀಂ ಕೊಟ್ಟ ಕನ್ನಿ ಬೆಳೆ ಬೆಳೆಯೆ ಪಾಯೂಯುಂ (ದಶಾಪ್ಪು. ೩-೧೨) ; ವಿಪಿನಪರಿವೃತ ವಿಪುಲ ವಿಸ್ತರದ ಗದ್ದೆಕೋಗಿನಲಿ, ಪಳದಿಯ ಪೈರು ಬೆಳೆಬೆಳೆದು ಪಬ್ಬಿಯಿರೆ (ಪಚ್ಚಾಂಡಿ. ೩೨-೦೧೩) ; ಬೆಳೆಬೆಳೆಯುಸ್ಸೆ ಮಳ್ಕಳ ಪುಣ್ಯ (ಗಪ).

[ದೇ. ॥ ತವಿ. ಎಳ್ ; ಮಲ. ವಿಳ ; ತುಳು. ಬುಲೆ, ಬುಳೆ, ಬೊಳೆ; ಕೊಡ. ಬೊಳೆ ; ತೆಲು. ಬೆಲಯು ; ಕೋತ. ವೆಳ್ ; ತೊದ. ಪೆಳ್]

ಬೆಳ್ಳೆ (ನಾ). ೧. ಬೆಳೆಮುದು; ಮನೆ, ಗಿಡ, ಪೈರು ಮುಂತಾದ ಬೆಳಸು: ಪುಟಿಯೇ ಸರ್ವಜನಾಶ್ರಯಂ . . . ಬೆಳೆಮೇ ಸರ್ವರ ಜೀವನಂ (ಕೋಪುಚ. ೦೪) ; ಎಮ್ಮ ಪುಣ್ಯದ ಬೆಳೆಗಳೊಣಗಿದವಮ್ಮಿ ಮಾಡುವುದೇನು (ಕುಣ್ಕಳ. ೦-೨೬) ; ಬೆಳೆಯ ಗುಣ ಮೊಳೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣು (ಗಪ). ೨. ಬೆಳೆಯುವಿಕೆ ; ಬೆಳವಣಿಗೆ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ : ತಿಳಿಯಲ್ಬರ್ಪುದು ಬೆಳೆ ಬಳವಿಗಳೆಂಬ ಭಾವವಚನದ್ವಯದೊಳ್ (ಕಭಾಪ್ರ. ೨೦೬) ; ಬೆಳೆಮು ನ್ನದರಿಂದಂದು ಬೆಳೆಯ ಕಂಡವರೆಲ್ಲ ಮೊಳೆಯಲ್ಲಿ ಸಸಿಯನಜುಳು ತಾಂ ಮಾಳಿಯನು ತಿಳಿವವರು ಅಜುಗು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೨) ; ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ವೃಕ್ಷದ ಬುಡಕ್ಕೆ ಪಾಶ್ಚಿಮಾತ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಕೊಡಲಿ ಪೆಟ್ಟು ಬೀಳುತ್ತಿದೆ (ಪಾಹಪ. ೩೩೪). [< ಬೆಳ್, / ತವಿ. ಎಳ್ ; ಮಲ. ವಿಳ ; ತುಳು. ಬುಲೆ, ಬುಳೆ ; ಕೊಡ. ಬೊಳೆ]

ಬೆಳಿಕಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಬೆಳೆಯು ಕೊಯ್ಲಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಾದಾಗ, ಕೊಯ್ಲು ಮಾಡಲು ಅನುಮತಿ ಪಡೆಯಲು ಗುತ್ತಿಗೆದಾರನು ಭೂಮಾಲೀಕನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವ ಹಣ್ಣು, ತರಕಾರಿ ಮೊದಲಾದ ಕಾಣಿಕೆ : (ಕೆಂಣ್ಕಾ. ೦೬).

[ಬೆಳೆ + ಕಾಣಿಕೆ (< ಕಾಣ್ಕೆ)]

ಬೆಳೆಕಜ್ಜ ' ಬೆಳ್ಳಜ್ಜ ' ನೋ.

ಬೆಳೆಗಾಡು (ನಾ). ಮರ. ಗಿಡಗಳು ದಟ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಕಾಡು : ಹೊದಱು ಬೆಳೆಗಾಡು ಗುಂಡು ಗುಗ್ಗರಿಗಲ್ಕೊರತಿಗಳ ಬಳಗವಿಂ ಮೆಱೆದುದಾ ವಿಪಿನ (ಭಾಗವ. ೪-೨). [ಬೆ $_1$ + ಕಾಡು $_2$]

ಬೆಳೆಗಾರ ' ಬೆಳೆಗಾಜಿ ' ನೋ.

ಬೆಳೆಗಾಜಿ, ಬೆಳೆಗಾರ (ನಾ). ೧. ಉಕ್ಕುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು ; ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವವನು : ಶರಧಿಯ ಬೆಳೆಗಾಜಿ ಸಿಂಧುಲ ಸಸೆಗಾಜಿ ವಿರಹ ವಹ್ನಿಬೆಗಾಜಿ ಜೊನ್ನ ಹರುಸರಿಗಾಜಿ ಕಾವಸ ಗೆಲ್ಲಗಾಜಿ ಜಂದಿರಸುಖಿಸಿದ ವಸೂದೆಸೆಯ (ಪಾಕ. ೬-೬). **ಬೆಳೆಗಾರ** : ೨. ಸಸ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುವವನು ; ವೇಸಾಯಗಾರ ; ಕೃಷಿಕ : ಕಬ್ಬಿನ ಬೆಳೆಗಾರರಿಗೆ ಈ ವರ್ಷ ಒಳ್ಳೆಯ ಆದಾಯವಾಗುವ ನಿರೀಕ್ಷೆಯಿದೆ (ಪತ್ರ).

[ಬೆ $_1$ + — ಕಾಜ]

ಬೆಳೆಗೆಯ್, ಬೆಳಗೆಯ್, ಬೆಳಗ್ಗೆ, ಬೆಳಗ್ಗೆ (ನಾ). ಪೈರು ಬೆಳೆದು ನಿಂತ ನೆಲ ; ಸಸ್ಯಸಮೃದ್ಧವಾದ ಭೂಮಿ : ಅತಿಸ್ಪಳ ಸೆಳಿಮಿದಾಯಿ ಮೋಕ್ಷದ ಬೆಳೆಗೆಯ್[ಶಾಕಾ. ೫೫] ಜಿನಧರ್ಮದಿಂದಮ ಬಿಟ್ಟೊಪುದು ಜಗಂ (ಸುಜನ. ೦೫-೨); ಬೆಳೆಗೆಯ್ಯಿಂದಸೆಗುಂ ಕಳಂಗವಿಜಮುಂ (ಕೀರ್ತಿ. ೬-೬೯) : ಪೂದೋಟಗಳಿಂ ತೋಜಿಗಳಿಂ ರಸದಾಳಿಯ ಬೆಳೆಗೆಯ್ಗಳಿಂ ಪೆಜಿವುದಾ ದೇಶ (ಶಬ್ದಮ. ೦-೪೦). **ಬೆಳಗೆಯ್** : ಬೆಳಗೆಯ್ಯಿಂ ಪೊಗಗಣಿಯೀ ಫಲತರುವಿಂದೊಳ್ಪಯಂಗಳಿಂ ಕುಸುಮಾರಜಾನಿಳನಿಂ ಪಗರೆಯು ಪರಿಯಿಂ ತಳಿರದ ಸಿರಿ ಬಲ್ಲಕುಂದಾವಳ್ಕೆಸೆದಿರ್ಕ್ಕುಂ (ಶಾಶಾ. IX-೫, ೨೪೯-೦೩ ; ೧೧೯೪) ; ಬೆಳ[ಪಾಕಾ. ಳೆ]ಗೆಯ್ಕೊಳ್ಗಂ ಫಲ ಶಾಲಿಯೆಂದೊಡೆ ಪೂಗಬ್ಬುವವೀ(ಪಾಪ. ೬೪ ಕೃಪೋ: ಕಾವ್ಯಾ. ೪೦ ನೋ). **ಬೆಳಗ್ಗೆ** : ನೆಲವಡಲಿಗಗಳೊಳ್ ನೆಲೆವಡದೆಳವಸಂವಳವಜ್ಜಿಯ ಬೆಳಗ್ಗೆಯಂತೆ ಬೆಳ್ಳಳಗಾಗಿ ಬಳ್ಳಳಂ ಬಳೆದು ಪೊಸವಳರ ಪೊಸಸಿರಿಯ ಭಾರದಿಂ ಜೋಗಂಜೋದಂತೆ ಮುಂದಗಿದ ಜಾಗಂಗಳುಮಂ (ಅಗಾಪ. ೦೦-೪೮ ಕ). **ಬೆಳೆಗ್ಗೆ** : ಪುಳಕದ ನೆವದಿಂದ ಪೂಣ್ಮಾವ ಹರ್ಷದ ಬೆಳೆಗ್ಗೆಗೆ ನೀರೆಱೆಂತೆ ತಳುಕುವ ಸೊಗದಾಲಿನೀರ್ಪೊಱೆಯನು ತಂದಿಳುವುತವನ ನಿಟ್ಟಿಪಳು (ಪಾಪು. ೬-೪೪). [ಬೆ $_2$ + ಕೆಯ್ $_2$]

ಬೆಳೆಗೆಮ್ಮೆರಿಗೆ (ನಾ). ಬೆಳೆಯುವ ಜಮಿನಾಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ತೆರಿಗೆ : ಪಸ್ಮ ರಾಜಮಹಿಯರು ಅಳುತ್ತಿದ್ದ ಆಗ—ಯಾವ ಗದ್ದೆಗೆ ನಾನು ಎಳಿಡುವರ ಪೂವನ್ನು ಬೆಳಗೆಮ್ಮೆರಿಗೆಯಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದೆನೋ, ಅದಕ್ಕೇ ನಾನು ಈಗ ಉಣ್ಣೆಯಾಗಿ ಎರಡು ದುಪ್ಪೀವರಹಗಳನ್ನು ತೆರುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ಪಗಕ. ೪೯-೬). [ಬೆಳೆಗೆಯ್ + ತೆರಿಗೆ (<ತೆಱ್ಗೆ)]

ಬೆಳೆಗೆಯ್ಮೊಲ (ನಾ). = ಬೆಳೆಗೆಯ್ : ಕನ್ನೀರ್ದಲ ಪೊಣ ಬಿತ್ತು ಪೊಣ ದೊಳೆಯಾಗೆ ರಣಭೂಮಿ ಕಾಲನ ಬೆಳೆಗೆಯ್ಮೊಲದ ಸಂದಣಿಪ್ಪಂತೆ ಕಣ್ಗೆ ವೆಜಿವಂದು (ಭಾಪುಪ. ೦೨-೬೩). [ಬೆಳ್ $_2$ + ಕೆಯ್ಮೊಲ]

ಬೆಳೆಗೇಡು (ನಾ). ಬೆಳೆಯು ಕೆಟ್ಟು ಹೋಗುವುದು ; ಫಸಲು ಸರಿಯಾಗಿ ಬಾರದೆ ಹಾನಿಯಾಗುವುದು : ಈ ಜಲ್ದೆಯೊಳಗಿನ ತೀರ ಬೆಳೆಗೇಡಾದ ಒಕ್ಕಲಿಗನನ್ನು ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆಸೊಂದಿದ ಕೊಂಕಣದೊಳಗಿನ ಒಕ್ಕಲಿಗನು ಸಂಗಟ್ಟಲಾನು (ಪಾಪಾಪು. ೫-೦೫೬) ; ಈ ವರುಷ ಬೆಗೇಡಾಗಿ ಬಹಳ ಸಹ್ಯಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿರುವೆ (ಪಮಂತ. ೪೫೩).

[ಬೆ $_2$ + ಕೇಡು]

ಬೆಳೆಗ್ಗೆ ' ಬೆಳೆಗೆಯ್ ' ನೋ.

ಬೆಳೆಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಫಲವನ್ನು ಕೊಡು; ಫಲಕಾರಿಯಾಗು : ಈ ಪರೀಕ್ಷಿತವ ಸಲುಹಿಕೊಂಡಿರ್ದವನ ಸಂತಾನಕೆ . . . ಬೆಳೆಗೊಡುಗು (ಕ.ಹಿಂ. ೧೨-೦೯).

[ಬೆ $_2$ + ಕೊಡು $_1$]

ಬೆಳೆತ (ನಾ). ಬೆಳೆಯುವೆದು ; ಬೆಳವಣಿಗೆ : ಬೆಳೆತ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ : ವೃದ್ಧಿ (Growth. ೫೦೬೩). 'ಬೆಳೆತಾಯ' ಪಠ್ಯಾ. [ಬೆಳ್ $_1$ + — ತ $_2$]

ಬೆಳೆತಾಯ (ನಾ). ವೃದ್ಧಿ ; ಹೆಚ್ಚಳ : ಈ ಅತಿರಿಕ್ತಮೂಲ್ಯವ ಕ್ರಯದ ಹಣದ ಬೆಲೆಯ ಬೆಳೆತಾಯವೂ ಆಲ್ಲ . . . ಅದೊಂದು ಸಾಮುದಾಯಿಕ ಸಾಪಾದಿಕ ಘಟನೆ (ಪಾಪಾದ. ೨೦೯). ℘ 'ಉಳಿತಾಯ', 'ಮುಗಿತಾಯ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೂಪವಿದು.

[ಬೆಳೆ $_2$ + ಆಯ್ $_2$]

ಬೆಳೆದಾಳ್ದು (ಕ್ರಿ). ಬೆಳೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಸಸ್ಯಸಮೃದ್ಧವಾಗು : ಶರದಂ ಬರಲೊಡನೆ ಮೊಳೆಪೋದತ್ತಬ್ಜಕಂದಂ ಕೊಳದೊಳೆ ಬೆರೆದಾಳ್ದತ್ತಿರಾ ಮಂತೆಯೇ (ಪಾಪಾ. ೬-೨). [ಬೆಳೆ $_2$ + ತಾಳ್ದು $_1$]

ಬೆಳೆನೀರು (ನಾ). ಬೆಳೆಗೆ ಬೇಕಾದ ನೀರು: ಪೈರಿಗೆ ಹಾಯಿಸುವ ನೀರು: ಪೆಪೆಗಳೇ ಪೇರುಗಳು ಗಂಗೆಯು ಮಡುವೆ ಬೆಳೆನೀರಂಗವೇ ತರು . . . ಎಸಲ್ಕಾ ದ್ಯುದನೆನಿಪ ಮೂಲಾತ್ಮವೃಕ್ಷಮಾತಾ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ಶ್ರಕುಲ. ೨-೦೪). [ಬೆಳೆ $_2$ + ನೀರು $_1$ (< ನೀರ್)]

ಬೆಳೆನೆಲ (ನಾ). ಬೆಳೆಯಲು ತಕ್ಕುದಾದ ಭೂಮಿ: ಸಾಗುವಳಿಜಮಿನಾನಂ: ಬೆಳೆನೆಲನೊಂದು ವೆಚ್ಚನೆವೆಯುಂ ಜಿಡರಿಲ್ಲದನೇಕಧಾನ್ಯಸಂಕುಳ ಬಹುವರ್ಣ ಪೂರ್ಣಾಕರಶಾವಳಿಯಿಂ ಪವರತ್ನರಾಶಿಯುಂ ಬೆಳವಪುಲಿರ್ಪುದು (ಶಾಂಪು. ೦-೬೬). [ಬೆಳೆ $_1$ + ನೆಲ]

ಬೆಳೆಬಡ್ಡಿ (ನಾ). ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವ ಬಡ್ಡಿ ; ಚಕ್ರಬಡ್ಡಿ : ಬೆಳಿಬಡ್ಡಿಯಲು ವರುಪಕ್ಕೆ ಗದ್ಯಾಣಂ ಮೂವತ್ತುವಸುಮಾ ಕಜಿಗೆ ಆ ಹುಬಿಂಗೆ . . . ಆ ಮಹಾಜನಂಗಳು ನಡೆಸುತೆ ಬಪುದು (ಪಕ. VI, ೪೬೫೦. ೮೨-೦೪ ; ೧೬೨೨ ೧). [ಬೆಳೆ $_2$ + ಬಡ್ಡಿ $_2$]

ಬೆಳೆಯಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕ್ಷೇತ್ರಾ ದೇವಃ, ಕರ್ಷಕಃ, ಕೃಷಿಕಃ, ಕೃಷೀವಲಃ—ಳಿ ಹೊಲಗದ್ದೆ ಮುಂತಾದ ಭೂಮಿಯ ಬೆಳೆಯಿಡಿಸಿ ಬಮಕುವವನ ಪೆಪರು (ಕಾ೨ಕ. ೨೬೩).

[ಬೆಳೆ $_2$ + ಇಡಿಸು $_1$]

ಬೆಳೆಯಿಸು, ಬೆಳಸು $_2$, ಬೆಳೆಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಿಡ ಮರಗಳು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಸಸ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಬಳೆಸು : ಅನಿಬರಂ ನಿತಂಜನಿಯರ್ . . . ಮುಂ ನೀರೆಱೆದು ನವಪಿ ಬೆಳೆ[ಪಾಪಾ. ಬಳ್] ಯಿಸಿದ ಬಾಳಶೋಕವಾದಪಾದಿಗಳ್ಗೆ ಮುಂಬಳಿತಾಂಜಲಿಯರಾಗಿ (ಶಾಪು. ೬-೦೨೦ ಕ); ಜಿತರಿಪುಸುರೇಂದ್ರಮನ್ಮಾಕ್ಷಿತಿಪತಿ ರಿಪುನೃಪಕುಳಾಂಗನಾ ಜನ ಮನೋಜ್ಞ ತಪಾವಸ್ಯಸಲಿಲಧಾರಾಪ್ರತಾನದಿಂ ಕೀರ್ತಿವಲ್ಲಿಯಂ ಬೆಳೆ [ಪಾಪಾ. ಬಳ್] ಯಿಸಿದಂ (ಪಾಂಚರಿ. ೦-೦೫೬) ; ಕುದ್ದಾಲಪತಿಯನಾಜಿ ಕಾರ್ಪೆದ್ಮನಿಸ್ಪೆಗಂ ಮುದ್ದುಗೈದೀ ವಳುಪಬೆಳೆಯಿಸಿದಳು (ಕೃಪಾಪು. ೪-೩೦). ೨. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸು ; ವಿಳಿಗೆಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡು : ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಗನ್ನಡತನವನ್ನು ಬೆಳೆಯಿಸಲು ದುಡಿದವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತ ಲೇಖಕರೊಬ್ಬರು (ಕಸ್ತೂ. ೪೪). **ಬೆಳಸು $_1$** : ೧. ಕದುಗೂರಲನೊಳು ಕಾದಲ್ಕೆ ಸ್ಮರ ತನ್ನದೊಂದು ಬಿಲ್ಲದು ಸಾಲದೆಂದು ತಂದಿಲ್ಲಿ ಬೆಳಿಪಿದನೆಂಬಂತೆ ಬೆಳ್ಳರ್ಬ್ ಸಂದಣಿಸಿತು ಬನಬನದಿ (ಪೋಪಪ. ೨-೪೭) ; ಅಲರುವಿಲ್ಲಪ್ಪ ಬಾಣಗಳತಿಪ್ಪುದುವದಳುಕದು ಜಸರೆಂದು ಚಂದ್ರ ಅಳಿಯಪ ಬಿಲ್ಲೆ ಬೆಳಸು ದಂತೆ ಧವಳೇಕ್ಷಣಗಳ ಗದ್ದೆ ರಾಜಿಸುತಿಹುವು (ಕಂಪಾ. ೫-೭೪). ೨. ಪ್ರೋಷಿಸು ; ಸಾಕು : ಮೇದಿನಿಯೊಳಮ್ಮೈ ತಾಯೋವಾದಿಯಲಿ ಮೊಲೆಯೂಡಿ ಬೆಳ [ಪಾಪಾ. ಳ್] ಸಲು ಬೆಳೆದೆ ಮಾಗನಾಗಿ (ಶಪು. ೨೫ ಬ). ೩. ಹೆಚ್ಚಿಸು; ಅಧಿಕಗೊಳಿಸು : ಪರಿಯ ಹಿಸುಣಕೆಯವರ ಚಿತ್ರವ ಬೆರಸಿ ಪೈರವ ಬೆಳಸಿ ಬಂದವು ಧರೆಯ ಭಾಗವ ವೇಡಿ ಕದನವ ಮಹೆದರಮ್ಮೊಡನೆ (ಕಾವ್ಯಾ೪. ೧ ೦೯) ; ನೀನೆಂದು ಮುಳಿದು ಮದಗೊಬ್ಬಿನಲಿ ಬೈರವ ಬೆಳಸಿ

ಕೆಣಕದೆಂಡಾ ನೃಪಾಲಕತಿಲಕ ತಕ್ಕುವನೇ (ತೆರಣ. ೩-೭-೧೦). ಜೆ. ಉಂಟು ಮಾಡು ; ಹುಟ್ಟಿಸು : ಸಲಿಸಿದವಸೋ ಮುನ್ನ ನೀನೆನ್ನವರ ನಲಿಗೆಗಳ ನಿಲಿಸಿದವನೋ ನೆಲೆಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಬೆಳ[ಪಾಠಾ. ಳೆ]ಸಿದವನೋ (ಜಪಷ. ೮೦-೮೦). ೩. ಬಾಚು; ನೀಡು; ನೀಳವಾಗಿಸು : ಪವನಾಭ್ಯಾಸಂಗಳಿಂದಳ್ಕಿಸಯೋಗಕ್ರಮಕ್ರಮಂಗಳಿಂ ಜಿಪ್ಪೆಯ ಬೆಳಸಿ ಪಠಸವಿಸ್ಮಿಶ್ರದಿಂ ಪಡಾಧಾರದ ಪಶ್ಚಿಮದ ಪಥವಿವಿದು ಪ್ರಾಣಪವನನ ಮಸ್ತಕಕ್ಕೇಱಿಸಿ . . . ದುಂಕ್ತ್ರಂಬಕೆಯೊಡಗೂಡುವುದು ಲಂಬಿಕಾಯೋಗ (ಅಪಕ. ೨೯-೩೭); ಉಜುವ ಬಾಲವ ಬೆಳಸಿ ದಾರಿಯ ತೆಜಿಪುಗೊಡದಡೆಯೊಡ್ಡಿ ಮನುಜನ ಮುಂಜಿಪವನು ತಾ ಕಾಂಬೆನ್ನೆನುತಿರ್ದನಾ ಹನುಮ (ಕುಲ್ಕಾ. ೬೦೩-೦೦-೦೪). ೫. [ಗಣಿತ] ಗುಣಾಕಾರಮಾಡು ; ಗುಣಿಸು : ತಿವಿ ಪೊಯ್ ಪೆರ್ಚಿಸು . . . ಬಳಯಿಸು . . . ಬೆಳಸೆಂದು ಇಂತಿನಿಕುಂ ಗುಣಿಗೋನಕ್ಕೆ ಪೆಸರು (ಕ್ಷಪಹಾ. ೦೦-೦೦). **ಬೆಳೆಸು :** ೧. ಮೂರಡಿ ತೂಪುಂ ದೀವಳೋಗದಿಂ ಕುಬಿ ಫಲಮಾ ಕೊಣ್ಡು ಬೆಳಿ ನಾಗೊಮ್ಮೆ ಯುಂ ನಾಲೆ ಊಳುದದು (ಎಳ. X. ಕೋಡಗ. ೦೦-೯ ; ಸು. 763) ; ಇಳೆಯೊಳದಂಕುರಿಸಿ ಹರಿತ್ಕುಳಿದೊಳ್ ವರ್ಧಿಸಿಯೆ ನೀಳ್ದು ಗಗನಸ್ಪರ್ಶಿಸಿ ಹೃತ್ಕುಳನಾರೀ[ಸಯನಾಂ]ಬುವೆ ಬೆಳಸಿದುದೆನೆ ಕೀರ್ತಿವಲ್ಲಿಯುಂ ಸತ್ಕಿಗನಾ (ಗಣಾಯ. ೦೦-೬); ತಿಳಿದ ಮಾತೆ ಜೊಳಿಸಿದಂತೆ ಎದೆಯ ಬೀಜ ಬೆಳಿಸಿದಂತೆ ಭಾವನಾಬಲದಂತೆವೋಲ್ (ಸೂಹುರಾ. ೭೦-೦೩). ೪. ಅನಗೊಂದಿ ವೆಂಕಟಪತಿರಾಯರು ಈ ರಾಜಬಿಡಾರದ ಸಂಗಡ ಸ್ನೇಹವಂ ಬೆಳಿಸ ಬೇಲು (ಕುಚರಿ. I, ೩೬). [ಬೆಳೆ$_1$ + —ಇಸು$_3$]

ಬೆಳೆವಣಿಗೆ 'ಬೆಳವಣಿಗೆ' ನೋ.

ಬೆಳೆವತ್ತರ್ (ನಾ). ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ : ಊರ್ಗಳ್ದಪ್ಪರೆ ಮಾದಾಳಂ ಬೆಳವತ್ತರಂ ಪಡಲ್ವಾಣವನಾಹಾರಮಸಾರ್ವಡೆಯುಮಮೀ ವಾರಿತಮಾರ್ತೀವರೆಂದುಮಾ ನಾಡವರ್ಗಳ್ (ಪರಣಾ. ೦೦-೬). P ಈ ಪದ್ಯದ ಅರ್ಥ ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. [ಬೆಳೆ$_1$ + ಮತ್ತರ್ (< ಮತ್ತರ)]

ಬೆಳೆವಳಿಗೆ 'ಬೆಳವಣಿಗೆ' ನೋ.

ಬೆಳೆವೊಲ, ಬೆಳೆಹೊಲ (ನಾ). ಬೆಳೆದ ಹೊಲ ; ಪೈರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಭೂಮಿ : ಬೆಳೆವಿಲನೆತ್ತಲುಂ ಕಿಱಿದೆ ಪರ್ವಿದ ಪೆರ್ಮಬ್ಬೆ (ಹರಿಪ. ೪, ೬೭ ಪ್ರಥಮ); ಅಳಿಯಸ ಪಡೆವು ನಾಲ್ಕುತ್ತೆಂಟುಗಾವುದದಳತೆಯೊಳ್ಗಿಡ್ಡಿ ರತ್ನಗಳ ಬೆಳೆವೊಲದಂತೆ ಸಿಂಗರಿಸಿರ್ದ ಕಟಕಗ್ಗದಳವ ಕಂಡತ್ತೆ ಬೀಗಿದಳು (ಶಶ. ೫೯-೬೩); ಬೆಳೆವೊಲಂ ಗೆದ್ದೆಯುಂ ಗಾಳಿಯುಂ ತೂಗುತಿರೆ ಗಿಳಿವಳಗ ಮುಲ್ಲುಂಲಿಯ ಒಸಗೆಯನೆ ಬರಲು (ಕಾಂಬಾ. ೩೭-೯೨). **ಬೆಳೆಹೊಲ :** ಕೆಳಗೆ ಬೆಳೆಹೊಲ ಕಪ್ಪು, ಮೇಲೆ ಬಾನೊಲ ಕಪ್ಪು, ಮಿಬ್ಬಗಳು ಕಪ್ಪು (ಹೊಂಗಳ. ೦೩-೦೨). [ಬೆಳೆ$_2$ + ಪೊಲ]

ಬೆಳೆಸಾಲು, ಬೆಳಸಾಲು (ನಾ). ಪೈರಿನ ಸಾಲು. **ಬೆಳಸಾಲು :** (ಅ). ಕೆಳಸಾಲ ಕುಂಟೆ. ಬೆಳಸಾಲ ಕುಂಟೆ=ಪೈರಿನ ಸಾಲುಗಳ ನಡುವೆ ಪರಗಿ, ಕಳೆಯನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ ; ಎಡಕ್ಕುಂಟೆ : (ಅ). [ಬೆಳೆ$_2$+ಸಾಲು$_2$ (<ಸಾಲ್$_2$)]

ಬೆಳೆಸು 'ಬೆಳೆಯಿಸು' ನೋ.

ಬೆಳೆಹೊಲ 'ಬೆಳೆವೊಲ' ನೋ.

ಬೆಳೊಡಕಲು 'ಬೆಳ್ಳಡಕಲ್' ನೋ.

ಬೆಳ್ಕಸೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ದಕ್ಷಿಣಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಬೆಳ್ಕಸೂರ್ ಗ್ರಾಮಃ (ಕ. VII. ೦೦೫-೨೭; ೦೦೪ಮು ಕ). [? +ಊರ್]

ಬೆಳ್ಕರಿಸು, ಬೆಳುಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಿಳುಪಾಗು; ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದು : ನೊಸಲೊಳ್ಕಿದ ಮಂದವಪ್ಪ ಬೆಂದನದ್ದೊನಿಂ ಪತ್ತಿ ಪಗಲ್ಬು ಬೆಳ್ಕರಿಸಿರ್ಕನಿಕರಮುಂ . . . ಎಸ್ಮೊಳೆಪಡೆ (ಇತಪು. ೯೯೦); ಮುರಿದ ತೊಡಂಬೆಯೊಳ್ಕೊನಸಿ ತೋರ್ಪ ಪಸುರ್ಪನೆ ಮೆಂಗೆ ಬೀಗಿ ಬೆಳ್ಕರಿಸಿದ ಮೊಗ್ಗೆ ಕೂಡೆ ಬಿಳಿದಾದ ಮುಗುಳ್ (ಪುಪ್ಪಕ. ೩-೪೭) ; ಬೆಳ್ಳಿಕಟ್ಟು ಬೆಳ್ಕರಿಪುದು ಕೆಮ್ಮನೆಂದು ರಜತಾದ್ರಿಯನಿಳಿಯೆ ಬಂದು ನಿಲ್ದಿನಂ ಗಿರಿಪತಿ ಶಂಭುಮಂದಿರಮನತ್ತಿಸಿದಂ ಗುಣಿಕೂಸಚಿಟ್ಟಿಯಂ (ಪಶಿ. V, ಶೀಲಾಕು. ೦೩೩-೯೩; 1161). **ಬೆಳುಕರಿಸು :** ೧. ನರೆ ನೆಗೆದು ಬೆಳುಕರಿಸಿ ತಲೆಗೆ ತಲೆದೋಜುತಿರೆ ಪರಕರಿಸಿ ಹಂಜಿಯುಂ ಹಂಜರಿಸಿ (ಶಿಂಪೂಚಿ. ೩-೦೦). ೨. ನಿಸ್ತೇಜವಾಗು ; ಬಿಳಿಚಿಕೊಳ್ಳು : ಹೊಳೆವ ಮೊಗ ಬೆಳುಂರಿಸದನೆ ಕೋಮಲೆ ತಳೆದ ಗರ್ಭವದು ವಸುಧಾತಳದೊಳತಿ ಸೊಜಗವ ಭಾವಿಸುವೊಡೆ ಜನಾಂಬಿಕೆಯೂ (ಶಾಕ್ಕಾ. ೩೨-೩೯).

[< ಬೆಳ್$_1$ + — ಇಸು$_3$]

ಬೆಳ್ಕಾತು 'ಬೆಂಗಾಡು' ನೋ.

ಬೆಳ್ಕು$_1$, ಬಳುಂಕು, ಬಳುಕು$_1$, ಬಳ್ಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಂಜು ; ಹೆದರು. P 'ಬೆಳ್ಕು' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದ ಪ್ರಯೋಗ ಸಿಕ್ಕಿರುವುದಿಲ್ಲ. 'ಬೆಳ್ಕುಜ್ಜು' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ನಾಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಬೆಳ್ಕು' ಎಂಬುದು ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ರಿಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇದು ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿದ್ದಿರಬಹುದು ಎಂಬ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಇದನ್ನು ಮುಖ್ಯೋಲ್ಲೇಖ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. **ಬಳುಂಕು :** ೨. ಬಾಗು; ಬಗ್ಗು : ಕೊರಲೊಳ್ ತಳ್ಪಗ್ಗಳಂ ತೊಂಗಲ ಪೊರಚಿಪುಲಿಂ ಬಾಗೆ ಬಾಲಂ ಬಳುಂಕುತ್ತಿರೆ ಗಾಶ್ಯಂ ವೆತ್ತಿಯೊಳ್ ಸಟ್ಟುಗವುಗಿಯೆ (ಅಚಾಪ. ೯-೨೪); ಉರಿಯೆ ಕಲಕಾಂಚಿ ಮುಂಡಿಯಿಂದಲರುಗೆ ಬಡನಡು ಬಳುಂಕೆ (ಕಾಕಪ. ೦೦-೭). P ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ. **ಬಳುಕು$_1$:** ೧. ಬಾಡುತಂ ಬಳುಕುತಂ ಪೆಜಪೆಟ್ಟಿ ಭೀತಿಯಿಂ ಕೆಲಸಾರ್ದು (ಪಪಪ. ೮೮. ೦೫-೫೦); ಅಳುಬತ್ತ ಬಳುಕುತ್ತ ತಂದೆ ಕರುಣಿಸು ವಿಶಾವವನೆಂದು (ಸಿತ್ಕಾ. ೦-೨೫); ದೋಸಮಂ ಕಂಡೊಡಾಂ ಬಳುಕುವೆಂ (ಕಾಪಪ. ೯-೦೦). ೨. ಲಲನೆ ಸುಂದಳು ಕುಚದ ಭಾರಕೆ ಬಳುಕಿ ನಡು . . . ಸುಳಿಗುರುಳೊಲೆಯಲಾ ಕಲಿಭೀಮ ನಿದಿರಿನಲಿ (ಕುಪಾ. ೯-೦೯); ನಡು ಬಳುಕಲ್ ಕುಚಂ ಕುಗ್ಗಲೊ. . . ರಾಜಕೀಬಿರಗೆಣ್ಣೆಯನೊಲ್ದು ಪುಸಿದಳ್ (ಕಾಕ್ಕಾ. ೬೩೦). ೩. ತೊನೆದಾಡು; ಒಲೆದಾಡು : ಭೂವನಿತೆಗೆ ದಂಡಿಸುವ ತೆಱದಿಂದ ಬಾಗಿ ಬಳುಕುವ ತೆನೆಗಳಿಂದ (ಸಿತ್ಕಾ. ೩-೨೩) **ಬಳ್ಕು$_1$:** ೧. ಧಾನುಮತಿ. . . ಲಂಬಾಣಾ ವಜ್ರಿಯೆ ಮುತ್ತಿನ ಕೆಡನೆ ಪೋಡಿ ನೋಡಿ ಬಳ್ಕುತ್ತಿರೆ (ಹಂಕಥಾ. ೯-೩೯); ಗಾಂಧಾರಿ ಮನದೊಳಳ್ಕಿ ಬಳ್ಕಿ ನನೆಪಿಪವೆಂಗಿ (ಗಣಾಯ. ೩-೭೩ ಪ). ೨. "ಬಳ್ಕು—ನಮನೇ" (ಹಪಾಂಗ); ತಮಿ[ಸದ] ಪಾರಮಾಂ ಮೊಲೆಯ ಜಿಪ್ಪೆನೊಳಂ ನಡು ಬಳ್ಕಿದವುದು (ಹಂಕಥಾ. ೩-೨೬); ಬಲೊಂಬಲೆಯುಂ ಬಳ್ಕಿತ್ತು ಕೌಂಗು (ಕಾದಂಬಾ. ೭೭೬); ದಣುಬೀಸ ಕೋವದೊಳ್ ವಾರಣವೆ ರೋಮಾಂಗಳೇಂ ಬಳ್ಕಿರಪುವೆ (ಪಪಪ. ೫೦-೭).

[ದೇ.ಪ್ರ ತಮಿ. ವೆಳ್ಕು; ತುಳು. ಬಳಕು, ಬಳುಕು, ಬೊಳಕ್ಕು; ತೆಲು. ಪಡಕು- ಪಡಚು]

ಬೆಳ್ಕು$_2$, ಬಳುಕು$_2$, ಬಳ್ಕು$_2$ (ನಾ). ೧. ಹೆದರಿಕೆ ; ಅಂಜಿಕೆ: ಭಯ : 'ಬೆಳ್ಕುಜ್ಜು$_1$' ಪರಾ. ಬಳುಕು$_2$: ೨. ಒಲ್ದಾಟ: ತೊನೆತ : ಗಿಡುಳ್ಕಿಗಳ ಬಗೆಬಗೆಯ ಬಳುಕು. . . ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೂಪರುಚಿವಿನ್ಯಾಸವಂಟುಮಾಡಿವೆ (ಹಾಂಡಚ. ೨). **ಬಳ್ಕು$_2$:** ೧. 'ಬಳ್ಕುಜ್ಜು' ಪರಾ. ೩. ಪಡುಕೆ; ಕಂಪನ : 'ಬಳ್ಕುವೋಗು' ಪರಾ.

ಬೆಳ್ಕನೆವೋಗು= ಅಂಜು ; ಹೆದರು : ನಾಕಚ್ಯುತಿಯಾಗಳ್ಜೀದು ಮನದೊಳಳ್ಕಿ ಬೆಳ್ಕನೆವೋಗಿ (ಅಪಕ. ೩-೩ ಪ). [<ಬೆಳ್ಕು$_1$]

ಬೆಳ್ಕುತ್ತ 'ಬೆಳ್ಕುಜ್ಜು' ಪರಾ.

ಬೆಳ್ಮತ್ತು 'ಬೆಳ್ಮುಱು' ಪರಾ.

ಬೆಳ್ಮರು 'ಬೆಳ್ಮುಱು' ನೋ.

ಬೆಳ್ಮುಱು$_1$, ಬಳ್ಮುಱು (ಕ್ರಿ). ಬೆಳ್ಮತ್ತ (ಭೂತಕೃ). ಬೆಳ್ಮತ್ತು (ಭೂತನ್ನೂ). ೧. ಭಯಪಡು; ಅಂಜು; ಹೆದರು : "ಬೆಳ್ಮುಱು–ಭಯೇ" (ಹುಲಾ ೪); ಮತ್ತನಯನರಸನನುಜನ ಸತ್ಪಬಲಂ ನಿನ್ನೊಳ್ ಅಸಲಿಂದಿರ್ದೂಂ ಬೆಳ್ಮುತ್ತಿರ್ದಪ್ಪೊಡೇತೊದಳಿತ್ಪಣ ದಿನನಾಥನಿತ್ತ ಮೂಡುಗುಮಲ್ತೇ (ಕಃಪಾ. ೦೨-೦೭೯); ಅಱಿಪಿದುದು ರೌದ್ರರಸಮಂ ವಿಜೃಂಭಿದ ಕಾಡುವುರ್ವ ಕರ್ಬಿದೌದುರ್ಬಿದ ಬಾಳ್ ಇಱಿಯಲನುಗೆಯ್ದ ಕೈ ಬೆಳ್ಮುಱೆ ಬಿಟ್ಟನೆ ಬಿಟ್ಟ ಕಣ್ಗಳಾರೋಹಕರಾ (ನಾಹಪು. ೯-೩೬); ಗೋಪಾಲಕರ್ ಬೆಳ್ಮುಱೆ ದೈತ್ಯರ್ ಪೊಂಗೆ ಕೃಷ್ಣಂ ರಿಪುಕರಿಗಿನಿಸಂ ಗೆಲ್ವವೀವಂತೆ ಪೋರ್ದೂಂ (ಹರಿ. ೬–೩೨). ೨. ನಡುಗು; ಕಂಪಿಸು : ತನುವಂ ತೀವ್ರಾನಿಲೋದ್ರಾಸಿ ಭೇದಿಸೆ ಬೆಳ್ಮತ್ತೆ ವಿತೀರ್ಣ ಧೈರ್ಯಕವಚರ್ (ಪರಕೃ. ೦೮-೨೦); ಅಳ್ಕದೆ ಚಿತ್ತದೊಳ್ ಬೆದಱಿ ಬೆಳ್ಮಱಿದುಗ್ರತಪೋನುಭಾವದಿಂ ಬಳ್ಕದೆ ಪೋಂಪಿಯಿಂ ಗೊಲಗೆ ಬಂದ ಶರೀರಗುಣಾನಂರೋಧದೊಳ್ ತಳ್ಕುಱಿದಿರ್ದು ಜೀವಶರಮಂ ಬಿಡೆ ಧಾರ್ಮಿಕಚಕ್ರವರ್ತಿ (ಆಪಂಪು. ೪–೩೪). ಬೆಳ್ಮುಱು : ೧. ಕಿಪುರುಷರಾವ ಭುಜಬಲದ ಸೊರ್ಕಿಂ ಪುರುಷಸಿಂಹನೊಳ್ ಪೋರ್ವನೆಮೆಂದು ಬೆಳ್ಮುಱೆಯುವಂ (ಹರಿ. ೩೩–೩೭, ೩); ಎಱಗುವ ತುಂಬಿವಿಂಡಗಿಯೆ ಬಗ್ಗಿಪ ಕೋಗಿಲೆ ಕೊಂಬುಗೊಂದು ಬೆಳ್ಮುಱೆ . . . ಪಾಂಡೊಱಿದಲಿಯಂ ಕನಲ್ದು ನಡೆತಂದು ಬಸಂತನ ಸೊರ್ಕುಸೋರ್ವಿನಂ ಮುಂದೆ ನಿಂದು (ಧರ್ಮಾ. ೩೦೦). 'ಅಳ್ಮುಱು' ಪರಾ. [ಬೆಳ್ಮು$_2$ + ಱುಱು]

ಬೆಳ್ಮುಱು$_2$, ಬೆಳ್ಮುರು (ನಾ). ಅಂಜಿಕೆ ; ಹೆದರಿಕೆ ; ಭಯ : ಕಟುಬಿನ ಬಂದಿಯೊಳಾದ ಅವಿಸಂತಿರೆ ಮುನಿಕಾಂತೆ ಬೆಳ್ಮುಱಿಂ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಡು ದೆಸೆಗೆಟ್ಟು ಬಾಯ್ದಿಟ್ಟು ಪೀದೆಸೆಯವೆ ನೋಡಿಸೋಡಿ . . . ತೀಱಿದಳ್ (ಜಜಪ್ರ. ೬೯–೭೯). ಬೆಳ್ಮುರು : ಅಳ್ಕಯನ್ನೆಲ್ಲಿಪ್ಪೆದಬ್ಬಿಳ್ಳ ಳ್ಕಿತಳಲ್ ಬೆಳ್ಮುರೇಂ ಬಡಿದಿಕ್ಕಿ ನಿಮ್ಮುದೇನೊಸಗೆ ಅಳ್ವಾರ್ಗ್ಗೆ ಮುಂದೆಲ್ಲಿ ದಾಳೆಯಿರ್ಪುದು ! ತಡೆಗೆ ! (ಕಾಂಪಾ. ೦೬೦–೦೫೫). [<ಬೆಳ್ಮುಱು$_1$]

ಬೆಳ್ಗಂಗೆ (ನಾ). ಶುಭ್ರವಾದ ಗಂಗಾನದಿ : ಸಿರಿವಾಣಿಯ ಪೆತ್ತ ಸೊದೆಗಡಲೆಯ ತಾತ್ಪರಿಯಂದಿ ನೋಡುಬಂದಂತೆ ಮುನಿಮುರಿದುರ್ವಿಯಾತಳದಲ್ಲಿ ಮುಂಕೊಂಡು ಪರಿದಳು ತುಂಗ ಬೆಳ್ಗಂಗೆ (ಪೋಪಪ. ೬–೩೭).

[ಬೆಳ್$_1$ (< ಬೀದು) + ಗಂಗೆ$_2$]

ಬೆಳ್ಗಡಿ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ಮೂಢ : ತಪೋಧನರೆಂಬ ಮಾತಾಸವಮುದ್ರಮುಮಂ ಕೋಪಿಸುವ ಕಲಿಕಾಲರಾಜನ ಮಹಾ ಪ್ರತಿಪಾಗ್ನಿ ಗೃಹಸ್ಥರೆಂಬ ಬೆಳ್ಗಂಡರುಮನುಬ್ಬುಪುಲೀಗುಮೆ (ಪೋಪಪ. ೦೦೨–೨೦). [ಬೆಳ್$_2$ + ಗಂಡ$_1$]

ಬೆಳ್ಗಡಲ್ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಕಡಲು; ಶ್ವೇತಸಮುದ್ರ: ಬಳ್ವಳ ನೀಳ್ದ ಕಣ್ಗಳಲರ ತಳ್ತೆಮೆಯಿಂ ಕರೆಗಣ್ಕೆ ಬೆಳ್ಗಡಲ್ಗಳ್ವರಿಯಲ್ಕುಮಾಱಿಸಿದೊಡೊಯ್ಯನೆ ಮಂಗಳ [ಭಂಗ]ಭೀತಿಯಂ ತಳ್ವದೆ ಮಾಡೆ ಬಾಷ್ಪಜಲಮಂ ಕಳೆದಟ್ಟಿಜನೀಯೆ (ಕಃಕಥಾ. ೬–೩೮). [ಬೆಳ್$_1$ (< ಬೀದು) + ಕಡಲ್$_2$]

ಬೆಳ್ಗತ್ತೆ 'ಬೆಳ್ಗಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಬೆಳ್ಗದಿರ್, ಬೆಳುಗದಿರು (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಬಿಳಿಯದಾದ ಕಿರಣ : ದೆಸೆಯಂ ಬಾಸಣಿಸುತ್ತ ಬೆಳ್ಗದಿರಿನಿಂ ಪಣ್ಣಾಂಗನಾವೀಥಿಯೊಳ್ . . . ಕಾರಣದೀವಂಗಳಿಂ ಹಸನಾಯಿತ್ತು ಪುರಂ ಗೃಹಾಂಗನೆಯರಿಂ ಚಂದ್ರೋದಯಸಂದಮೊಳ್? (ಸಿಪ್ರ. ೪ನೆ. ೮–೨೩೬); ಈಶ್ವರಮಾತಸುಧಾಬ್ಧಿ ವರ್ಧನೆ ಕರವೆಸೆದುದು ತನ್ಮಹೇಂದು ನಗವೆಳ್ಗದಿರಿಂ(ಕೃಕಪ-೩೬–೩೯)- **ಬೆಳುಗದಿರು**: 'ಬೆಳ್ಗದಿರ' ಪರಾ. [ಬೆಳ್$_1$ (< ಬೀದು) + ಕದಿರ್$_2$]

ಬೆಳ್ಗದಿರ, ಬೆಳುಗದಿರ (ನಾ)- ಬಿಳಿಯ ಕಿರಣಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಚಂದ್ರ : "ಜೊನ್ನೊಡಲಂ . . . ಬೆಳ್ಗದಿರಂ, ಇರುಳರಸನಂ, ಚಂದಿರಂ . . . ತಿಂಗಳ್ ಈ ೨೦ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಶಬಾ. ೪೦–೨೩); ಸಿರಿಗೆ ಮನ್ನಥ ಸರಿತ್ಪತಿಯು ದರದಲಿ ಬೆಳ್ಗದಿರ (ಹುಬಾ೨ಗಿ. ೪–೭). **ಬೆಳುಗದಿರ** : ಕಾಯಫನಕಟ ನಡಸಿದ ವಿಚಾರಣೆಯ ಕುಬ್ಜನೀತಿಗೆ ಹೆಸಿ ಬೆಳುಗದಿರನಳಿಪೋಗೆ (ಗೂಕ್ಕಾಖ. ೦–೪).

[ಬೆಳ್ಗದಿರ್ + —ಅ$_7$]

ಬೆಳ್ಗನ್ನಡ, ಬೆಳುಗನ್ನಡ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆ; ಆಚ್ಛಗನ್ನಡ: ಅಜ್ಜನ ಪೆಸರು ಕನ್ನಡಮೆಂದಜ್ಜೆ . . . ಅವನ ಪಿಂದಿನವನ್ದು ಬೆಳ್ಗನ್ನಡ ವೆಂದಾಗಿರಬಹುದಂತೆ (ಕಪಣ- ೧, ೪೮). **ಬೆಳುಗನ್ನಡ** : ಬೆಳುಗನ್ನಡ ಬೆಳುಗನ್ನಡ ಪಳೆಗನ್ನಡ ದೇಶೀಯುಂಗಳಾ ಕನ್ನಡಮುಂ ತಿಳಿ ಸಕ್ಕದಗನ್ನಡ ಮುಮನಿಳೆಯೊಳ್ಮವಿತಾಮಹಾತ್ಮೆಯಂ ಪೊಜೆವ ನರಂ (ಕಪ. ೪-೨); ವಿಜಗುಣಶಿವಯೋಗಿ ಬೆಳುಗನ್ನಡಮಾದ ವಚನರಚನೆಗಳಿಂ ವಿವೇಚಿಂತಾ ಮಣಿಯೆಂಬ ಪ್ರಕರಣಮುಂ ಪೇಳ್ದನು (ಶಪಿಚ. ೦).

[ಬೆಳ್$_1$ (<ಬಿಳಿದು) + ಕನ್ನಡ$_1$]

ಬೆಳ್ಗಬ್ಬು 'ಬೆಳ್ಗಬ್ಬು' ನೋ.

ಬೆಳ್ಗರು (ನಾ). (ಚದುರಂಗದಾಟದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಆನೆ, ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದ) ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಕಾಯಿ : ಒಬವಿದ ಕಾರಗೆಗಳ್ ನಿಲ್ಲದವೆಲ್ಲಂ ಪರಿದು ಪೋಗೆ ಬೆಳಗಪ್ಪಾಗಳ್ ಚದುರಂಗದ ಬೆಳ್ಗರುವುಜುಗಿದ ನೀಲದ ಮನಿ[ಣಿ]ಯ ಮಾಜಿಕ್ಕೆಯಾಮ್ಮಾತಾಶರ (ಸಚಕ್ಷ.ಗಿ. ೯-೬).

[ಬೆಳ್$_1$ (<ಬೀದು) + ಕರು$_2$]

ಬೆಳ್ಗರೆ (ಕ್ರಿ). (ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಯಿಂದ) ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳು; ಆಕ್ರಂದನ ಮಾಡು; ಚೀರು : "ಬಟ್ಟಗಸಿದ ಕೋಪದಿಂದ ಬಿಲ್ಲೊಳು ಶರದೊಟ್ಟಾ ವಿಗಗಳನೆಸಲು ತೊಟ್ಟನೆ ಬೆಳ್ಗರವುತ ತಮ್ಮಸುವನು ಬಿಟ್ಟು ನೆಲಕೆ ಬೀಳ್ದುದಾಗ (ಕಾಖಸಂ. ೬–೦೬); ಬೆಬ್ಬಳಿಪನು ಬೆಳ್ಗರೆವ ಕೊರಲು ಮೆಯ್ಯ ಹಬ್ಬದ ನಡುಕ ಹೊಯ್ದಳ್ಳೆ ದಬ್ಬುದಲೆಯ ಮಾತು ದುಜುದುಜುಗಣ್ಣೆಂದುಬ್ಬಸಗೊಳುತ್ತಿದ್ದನವನು (ಶ್ರೀಪಾಂ. ೬–೬೨); ಮಜ್ಜಿಗಿ ಪಾಯ್ದುಟ್ಟು ಬೆಳ್ಗರೆದು ತುಜುಗಿದ ನೋವಿನೊಳೆಗೆ ಸಾವುತಿರ್ಪನ ನೆಱೆ ಕಂಡು ಮಜುಗರಯ್ಯಯ್ಕೆ (ಜಪಚಿ. ೦೨–೦೩೬). [ಬೆಳ್$_2$ + ಕರೆ$_1$]

ಬೆಳ್ಗಬ್ಬು, ಬೆಳ್ಗಬ್ಬು (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬು: ರಸದಾಳಿ : ಬೆಳ್ಗಬ್ಬಿನ ಮೆಲ್ಬಿಲ್ಲೇವುದೊಗೆದ ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲುಳ್ಕೊಡೆನುತ್ತ ಕಂತು ಮುಯ್ಯಾಂತಿರ್ಪಂ (ಪಂಪ್ರಕೃ. ೧-೨೪); ಕಂದು ಗೊರಲನೂಳು ಕಾದಲ್ಕೆ ಸ್ಮರ ತನ್ನದೊಂದು ಬಿಲ್ಲದು ಸಾಲದೆಂದು ತಂದಿಟ್ಟಿ ಬೆಳ್ಗಬ್ಬಿನದೆಸಂತೆ ಬೆಳ್ಗಬ್ಬು ಸಂದಣಿಸಿತು ಬನಬನದಿ (ಪೋಪಪ. ೨-೪೬). **ಬೆಳ್ಗಬ್ಬು** : ಗಿಣ್ಣುಗೊಳ್ಳದ ಬೆಳ್ಗಬ್ಬಿನ ರಸದಂತೆ ಬಿಣ್ಣಸುವೆನು ಕಥಾಮ್ಯತವ (ಪೋಪಪ. ೪–೨).

[ಬೆಳ್$_1$ (<ಬೀದು) + ಕಬ್ಬು (<ಕರ್ಬು$_1$)]

ಬೆಳ್ಗಲ್ (ನಾ). ೧. ಬಿಳುಪಾದ ಕಲ್ಲು. ೨. ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಅಸ್ತೆ ಬನ್ದು ಬೆಳ್ಗಲ್ಕೊಂಡೆ ತೆಂಕಾಯ್ನೋಡಿಂ ಕೊಣ್ಣಾರಿಪುಣಾಸೆ (ಎಳ- VI (೩). ಶ್ರೀರಂಗ- ೬೬-೩೯; ಪು. ೩೦೦); ಪಂಚರಿವಳ್ಳದ ಶಿ(ಶೀ)ರಜಿ ಸನ್ದಾ ಬೆಳ್ಗಲ ಸರಡೆ ಅನವಂಗಜೆಯ ಉತ್ತರಶ್ಯಂಭಿ(ಗ)ದ ××× (ಕಇ- VIII. ೨೦೩-೩೭; ೨೦೫ಮು ೫೫). [ಬೆಳ್$_1$ (<ಬಿಳಿದು) + ಕಲ್$_2$]

ಬೆಳ್ಗಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಪೆಸರು : ಶ್ರೀವತ್ಸ ಬಂಕಯಿರಸರ(ರ್) ಬನವಾಸಿವನ್ನಿರ್ಚ್ಚಾಸಿರಮುಮಾನ್ಬೆಳ್ಗಲಿಮೂಱುಮಾಂ . . . ಆಳುತ್ತಿರೆ (ಪಾ- VII. ೨೦೩-೬: ೩೭೫); ಶ್ರೀಮತ್ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯಬ್ಬೀರ ಪೆಮ್ಮಾನಡಿಯು ಗೊಟ್ಟ ಕಲ್ನಾಟು ಬೆಳ್ಗಲಿಯ ನಿಗ್ಗುಂದ ಜಗ್ಗಿಯರಸರ್ಗ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಳ. ೪. ೨೦೪- ೭೦-೪; ೨೭೦).

[?]

ಗಳುಡಿದು ಬಿದ್ದವು ಕೇಣವಿಲ್ಲದೆ ತಱಿದವರಿಬಲವ (ಕುಮಾ.ಶ. ೯-೦೨).
[ಬೆಳ್[1] (<ಬಿಳಿದು) + ಕೊಡೆ[2]]

ಬೆಳ್ಗೊಳ, ಬೆಳುಗುಳ, ಬೆಳುಗೊಳ, ಬೆಳ್ಗುಳ, ಬೆಳ್ಳುಗೊಳ, ಮೆಳ್ಗೊಳ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ℙ ಈಗಿನ ಹಾಸನ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಗೊಮ್ಮಟೇಶ್ವರನ ಪ್ರತಿಮೆಯುಳ್ಳ, ಜೈನರ ಪವಿತ್ರಕ್ಷೇತ್ರ : ಬೆಳ್ಗೊಳನಿವಾಸಿಗಳಪ್ಪ ಶ್ರೀ ವೀರಸೇನಸಿದ್ಧಾಂತದೇವರ ಪರಶಿಷ್ಯಂ ಶ್ರೀ ಗೊಣಸೇನಪಂಡಿತ ಭಟ್ಟಾರರ ಪರಶಿಷ್ಯರ್ ಶ್ರೀಮತ್ ಅನಂತವೀರ್ಯಾಯ್ಯಂಗಳ್ ಪೇಗ್ಗಡೂರುಂ ಪೊಸವಾಡಗಮುನನಭ್ಯಂಕರಸಿದ್ಧಿಯಾಗೆ ಪಡೆದರ್ (ಇ. VI. ೦೦೩-೯ ; ೧೧೧). : ರುಣಪಾರಗಾಮುಣ್ಡರುಂ ಅನ್ವಮಾಸಲಉತ್ಪನ್ನಮಾಮುಣ್ಡರುಂ ನವಿಲೂರ ನಾಟ್ಟುಮುಣ್ಡರುಂ ಬೆಳ್ಗೊಳದ ಗೋವಿಂದಪಾಡಿಯ ಉಳ್ಳಾಳ್ಯಮಂದಂ ಬೆಳ್ಗೊಳದಾಮಟ್ಟ ಗೋವಿಂದಪಾಡಿಗೆ ಕೊಟ್ಟದು (ಎಕ. II, ೪೫-೬ ; ಶಾ. ೬೦). **ಬೆಳುಗುಳ :** ಶ್ರೀ ತಿರುಮಲೆಯ ತಾತಯ್ಯಂಗಳು ಸಮಸ್ತರಾಜ್ಯದ ಭವ್ಯಜನಂಗಳ ಅನುಮತದಿಂದ ಬೆಳುಗುಳದ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವ ಅಂಗರಕ್ಷಿಗೋಸುಕ ಸಮಸ್ತರಾಜ್ಯದೊಳಗುಸ್ಯಂತಹ ಜೈನ[ರು] ಬಾಗಿಲುಗಟ್ಟಿಳೆಯಾಗಿ ಮನೆಮಾನೆಗೆ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ೧ ಪಣಕೊಟ್ಟು (ಎಳ. II (B), ೪೭-೨೨ ; ೧೩೮) ; ಗ್ರಾಮೋತ್ತಮಂ ಬೆಳುಗುಳಾಖ್ಯಮ್ ದತ್ತಂ ದಿ:ರಃ (ಎಇ. VIII, ೫೦-೦೦೦ ; ೧೪೭೭). **ಬೆಳುಗೊಳ :** ಪಡುವಲು ಬೆರ್ಕನೆಳಗೆಜೆಯು ಮೂವಿನ ಕೆಜೆಯ ಗತ್ಯೊಳಗಾಗಿ ಬೆಳುಗೊಳಕ್ಕೆ ಹೋದ ಬಟ್ಟಿ (ಎಳ. II(B). ೪೨-೧೧ ; ೧೧೫). **ಬೆಳ್ಗುಳ :** ನಿರ್ಮಳನಿಂ ಭುವನಪ್ರಸ್ತವ್ಯಷ್ಟಿ ಬಂದೆಱಗಿದುದಭ್ರದಿಂ ಧರೆಗದಭ್ರಕರಾಮೃತ ಪರ್ಷಕೋಟಿ ಕಣ್ಣ ಜಿರಿ ಸಂದ ಬೆಳ್ಗುಳದ ಗೊಮಟನಾಥನ ಪಾದಪದ್ಮದೊಳ್ (ಎಳ. II. ೨೬೯-೭೬ ; ೧೧೮೦). **ಬೆಳ್ಳುಗೊಳ:** ಅಭಿಜಿಯು ವೀರ ವೀರಪಲ್ಲವರಾಮನ ಮಕಂ ಕೆದೆ ಸಂವಿರ ನಾಯಕಂ ಬೆಳ್ಳುಗೊಳಪ್ಪ × ಯೆಜ್ಜ ಬೆಳ ಬಡಿಗರ ಬೆಟಕೆ (ಎಳ. II, ೪೭೫-೩ ; ೧೩೪೫ ಕ). **ಬೆಳ್ಗೊಳ :** ಶ್ರೀ ಭದ್ರಮಹು ಸಚನ್ದ್ರಗಾಪ್ತಮುನೀನ್ದ್ರಯುಗ್ಮದಿನೊಪ್ಪೆ ವಲ್ ಭದ್ರಮಾಗಿದ ಧರ್ಮಮನ್ದುವರ್ಕ್ಕಮ್ದಾನಿಸಳ್ಕಲೋ ವಿಧ್ರುಮಾಧರ ಶಾನ್ತಿಸೇನ ಮುನೀಶನಾಕ್ಕಿ ಎ ಬೆಳ್ಗೊಳ ಅದ್ರಿಮೇಲಶನಾದಿ ವಿಟ್ಟಿ ಪುನರ್ಭವಕ್ಕೆಜೆ ಆಗಿ × (ಎಳ. II, ೪೦-೩ ; ಶಾ. ೪೬೦).
[ಬೆಳ್[1] (<ಬಿಳಿದು) + ಕೊಳ್[2]]

ಬೆಳ್ಳಾಯ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಛಾಯೆ ; ಬಿಳಿಚಿಕೊಂಡ ಬಣ್ಣ : ಸಂಚರಿಸಡೆ ಮರುಳಾಗಿ ಮಿತಿ ವಿಸ್ತಾರವದು ಮನ್ಮಥಪರವಶವಾಗಿ ಬೆಳ್ಳಾಯು ವೇಱೂ ವ್ಯಾನವಾಗಿದ್ದರೂ ಆಕಾರದಿಂದಲೆ ವಿರಹವೇದನೆಯು ಪೇಳುತ್ತ. . . ಇರುವ ಬಗೆಯನು ಕಂಡು (ಪಚಾ. ೩೬). [ಬೆಳ್[1] (<ಬಿಳಿದು)+ಛಾಯೆ]

ಬೆಳ್ಪಸೆ (ನಾ). ಶುಭ್ರವಾದ ಕೀರ್ತಿ ; ನಿರ್ಮಲವಾದ ಯಶಸ್ಸು : ಪುಣ್ಯದ ಪುಂಜದಂತೆ ಶಿವನ ಸದ್ಭಾವಾಶಿಯಂತೆ ಭಕ್ತರ ಬೆಳ್ಪಸದಂತೆಸವ . . . ವೃಷಭೇಶ್ವರನಂ ಕಂಡು (ಹಮ್ಮೂ. ೩-೪ ಪ) ; ಜಳಿಯಾಳ್ಗಳ್ಗೊಗ್ಗಿನೊಡನೆ ನಿನಯಂ ಹಿಮಶೈಸನ ರಥವೇರಿ ದಿಗಿಟ್ಟು ವಸುಧೆಯು ನಡುಗಿಸಿದ ಹೇಮಂತಸೈಪನ ಬೆಳ್ಪಸದಪೋಲಾಗಳ್ಸವರ್ತ್ತಡಂ ಮಂಜು ದೆಸೆದೆಸೆಯನಾ ಪರಿಸಿರ್ದುದು (ಕೇಚಾ. ೨೫-೦೦) ; ನಿನ್ನಯೆ ಪಿರಿಯರಿಂತು ಬೇಳ್ದು ಬೆಳ್ಪಸದಿಂದೆಸೆಂಡಿರ್ಗೆ ಪಸದನಂಗೈದುಂ ಬರ್ದಿಲಮೆಣ್ಣಳಂ ತೊಟ್ಟು ಗೊಂಡರ್ (ಣಪಾಕೃ. ೦೪-೨೬). [ಬೆಳ್[1](<ಬಿಳಿದು)+ಪಸ[1]]

ಬೆಳ್ವೆಳ್ತಿ (ನಾ). ಉಜ್ವಲವಾದ ಕಾಂತಿ ; ನಿರ್ಮಲವಾದ ಹೊಳಪು : ಚಾರುವ್ಯದಯಾದ್ರಿಪವಿ ನಿಟಿಲದಿ ವಿರಾಜಿಸುವ ಶ್ರೀಭೂಷ ದುನೆರೆ:ಬೆಯೊ ವಾರಿಜಾಂತದ ನಿಳಯ ಕತ್ತಲೆಯೊಳಂ ಬೆಳಪ ತೋಕ ಬೆಳ್ವೊಡಿಯೋ (ಪಪಚೋ ೦೭-೩೦). [ಬೆಳ್[1] (< ಬಿ-ದು) + ಜೋತಿ]

ಬೆಳ್ತನ (ನಾ). ೧. ದಡ್ಡತನ; ಬೆಪ್ಪುತನ; ಮೌಢ್ಯ : "ಗಾಂಪು ಱಕ್ಕುತನಮುಂ ಬೆಳ್ತನಂ" (ಸಂಚಿಪ. ೨೭); ಸಕ್ಕರೆನೆ ಸಾಯದರಿಂತೆಣೆ ಸುತ್ತುಮಿರ್ಪ್ ಬೆಳ್ತನದಿನಲ್ಲದಾ ಮರನನಾ ದವದಗ್ನಿ ಬರ್ದುಂಕ ಲೀಗುಮೇ (ಅಪ್ಪ. ೯-೩೯) ; ಶ್ರೀಭುವನವಿಜಯಿಯ ವೀರಮುಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿತ್ವನನೆಯ್ದಿದನ ವಿದ್ಯೆಯುಮುಂ ಬೆಸಗೊಂಬವನ ಬೆಳ್ತನದಂತೆ (ಪರ್ಶ್ವಪ್ಪು. ೩-೦೩೭); ಅವನ ಬೆಳ್ತಕ್ಕೆ ಬೆಕ್ಕಸಂಬಟ್ಟು ಘನಸಂಭ್ರಮಮೇನಿದು ಪೇಳ್ವನಕ ವಿಜುಂಭಿತಿಯನೆಂದು ಬೆಸಗೊಳೆ ಬಸವಂ (ಕ್ಷತ್ರ. ೩-೩೦ ಪ). ೨. ಮೋಸಗಾರಿಕೆ ; ವಂಚನೆ : "ಗಾಂಪು ಱಕ್ಕುತನಮುಂ ಬೆಳ್ತನಂ" (ಸಂಚಿಪ. ೨೭). [ಬೆಳ್[2] + – ತನ]

ಬೆಳ್ತಿಗೆ 'ಬೆಳಂತಿಗೆ' ನೋ.

ಬೆಳ್ತಿರು (ಕ್ರಿ). ಬೆಳ್ಳಗಾಗು ; ಬಿಳುಪೇರು : ಉದುರಲಿಹ ತರ ಗೆಲೆಯುಂ ಅದುರಿ ಬೆಳ್ತಿರುವಂತೆ (ಪಚಾಗ. ೩-೦೪). [ℙ 'ತಳ್ತಿರು', 'ಬೆಳರ್ತಿರು' ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ರೂಪಸಾಮ್ಯತೆಯು ಮೇಲೆ ಈ ಶಬ್ದದ ಬಳಕೆಯಾಗಿರಬಹುದು]

ಬೆಳ್ದಾವರೆ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ತಾವರೆ; ಪುಂಡರೀಕ : ಮುಂಡಱಿದತ್ತು ನಿಜಮುಚುಮಂಡಲಮಾಗಸದೊಳೆಂಬಿನಂ ಬೆಳ್ಗೊಡೆ ಕಣ್ಗೊಂಡು ಪರಿಭ್ರಮಿಸಿದುದು ಶಶಿಮಂಡಳಮಂ ಬಂದು ಕಂಡ ಬೆಳ್ದಾವರೆಯುಂ (ಪಂಚಾಮಿ. ೦೨-೨೪); ಬೆಳೆಯದೆ ಪೊಲಂಗಳಂ ಬೆಳ್ದಾವರೆಗಳಲರ್ದಳಿಯದ ಕೊಳಂಗಳಂ . . . ಮನತನವರತಸುಖಿ ಪೊಳೆಯದ ಜನಂಗಳಂ ಮುಂಳಿದಱಿಸಲಾ ಕಾಣನಾ ಮಹೀಮಂಡಲದೊಳು (ಕ್ಷತ್ರಾಚಾ. ೩-೪).
[ಬೆಳ್[1] (< ಬಿಳಿದು) + ತಾವರೆ (< ತಾಮರೆ)]

ಬೆಳ್ದಾಳೆ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ತಾಳೆ ; ಶ್ವೇತವರ್ಣದ ಕೇದಗೆ : ನೆರೆ ಮುಳ್ಳ ತುಂಟುವೆಸರ ಬಿಡುಗರಮ್ಮ ಹೊರೆಯೊಳಗಿರಿಪೆ ಡವೆಂದು ವರವನ ಪುಷ್ಪಗಳ್ಪೊಱಿಸೆ ಬೆಳ್ದಾಳೆಯರಲೊಪ್ಪಿದುವು ವನತಟಿದಿ (ಕಶಪ. ೩-೪೨). [ಬೆಳ್[1] (< ಬಿಳಿದು) + ತಾಳೆ[1] (< ತಾಟಿ)]

ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್, ಬೆಳದಿಂಗಳು, ಬೆಳುದಿಂಗಳ್, ಬೆಳುದಿಂಗಳು, ಬೆಳ್ದಿಂಗಳು (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕು.—ಕಾಂತಿ ; ಚಂದ್ರಿಕೆ : "ಚುದ್ರಿಕಾ, ಕೌಮುದೀ, ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ, ಚಂದ್ರಾತಪಃ—ಈ ೪ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ ಪೆಸರ್" (ಪರಾಯು. ೯-೮೪) ; ಅಂಗಲಕಾಲಾಲಿತ ಸಾಂದ್ರಚಂದನರಸಂ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳೆಂಬೊಂಮ ಪಂಬಲ ಬಾಬಲ್ದಿಡೆಯಾಗೆ ಬೆಳ್ಪಸದನಂ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿತಾ ಕಾಂತೆಯಾ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೦೩೭): ಚುದ್ರಕಾಂತಪೊಸರ್ವಂಕಿರ ಗೋರಿ ಕಲ್ಲೊಸರ್ಗುಮೇ. ಬೆಳ್ದಿಂಗಳೊಳ್ (ಪಪಾ. ೦-೦೩). ೨. ಬಿಳುಪಾದ ಚಂದ್ರ ; ಶೋಭಿಸುವ ಚಂದ್ರಬಿಂಬ : ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಸಂಗಭವಂ ನೀರ್ದಿರೆ ಪೊರೆಯತ್ತಿ ರತಿಯು ಮುಖಿಗಂಧಮುನೇತಾರ್ದಿರೆ ತೊಯ್ದುಪೊಲೊಳ್ಪಂ ತಾರ್ದಿದುವೀ ಸುರಭಿಕೇತಕೀಕುಸುಮಾಂಗಳ್ (ಣಕೃತಿ. ೯-೭೦). **ಬೆಳದಿಂಗಳು :** ೧. "ಚುದ್ರಿಕಾ, ಕೌಮುದೀ, ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ—೩ ಬೆಳದಿಂಗಳ ಪೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂ೦೩. ೭೦) ; ಮೇಳವೆ ಜಡೆ ಬೆಳದಿಂಗಳೇ ವಿಭೂತಿ ಪರ್ವತಂಗಳೆ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ (ಅಪಚ.೦-೬); ವೀರರಂಗವನೆತ್ತ ಬಲ್ಲರು ಹಾರುವರು ಬೆಳದಿಂಗಳಿನ ಬಿಜಾಸಾರ ಸುಡುವುದು ಕೈದು ಓಡಿದವೆ ಕಲಿಗಳೇ ದ್ವಿಜರು (ಕುಪಾ.ಪ್ರೀ.೩-೩೮) ; ನಂದಿತು ಬೆಳದಿಂಗಳ ಕಿಚ್ಚು ಪಾಪಿಷ್ಠಚಂದ್ರಮ ನಸ್ತಮಿಸಿದನು ಕಾಂದಿಶ ನಕ್ಷತ್ರಮುಬಿಕಾಂತಿ ಬೆಳಗಾಗ ಬಂದಿತು ಬೆವಜದಿರವ್ವ (ಪೋಚ. ೨೬-೬೪). **ಬೆಳುದಿಂಗಳ್ :** ೧. ದೆಸೆಯೊಳುರುಪುವ ದಾವಸಿಖಿ ಬೆಳುದಿಂಗಳಾಗಿರ್ಕು (ಜಪು. ೯-೨೩). **ಬೆಳುದಿಂಗಳು :** ೧. "ಜೊನ್ನ ಬೆಳುದಿಂಗಳಕ್ಕುಂ" (ಕ್ಯಾ.ಕೃ.೦೦) ; ಸಂಜೆದು ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ ಉರಿಯಾಯಿತ್ತಹ್ಲ ಬೆಳುದಿಂಗಳು ಬಿಸಿಲಾಯಿತ್ತು ಕೇದಿ (ಪುಪಾರೋ.ಪ. ೪೩-೦೦೦); ಬೆಳುದಿಂಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮೂರ್ತಿಯಂತದಿಂ ಬೆಳಗು ಜಿಲುವಾಕಾರವಾದಂ

ಬೆಳ್ಗವಡೆ (ನಾ). ಬಿಳಿದಾದ ಕವಡೆ : ಭಾಸುರಶಿರಃಕಂಠಕರ್ಣಾಂಗಸೊಳ್ ಶಿಖಿಗಳೊಳ್ ಪಾದಯುಗ್ಮಂಗಳ್ಗಲ್ಲಿ ಕರಮಸಿವ ಫೋಣಾಗ್ರದೊಳಿಗೆ ಬೆಳ್ಗವಡೆಗಳ ಧರಿಸಿ ಕಣ್ಣಿಡಕಂಗೆಂ ತಾಳ್ದು . . . ಒರ್ವ ಶೋಭಿಸುವ ಭೃಂಗಿಯು ತೆಜದಿ ಮಲೆಯಂತ್ತೆ ಪೊಕ್ಕಂ (ಅಣಸ. ೩-೮-೩೪).

[ಬೆಳ್[1] (<ಬೀದು)+ಕವಡ್ಡೆ]

ಬೆಳ್ಗವಿ (ನಾ). ದಡ್ಡನಾದ ಕವಿ : ಒಳ್ಗವಿ, ಬೆಳ್ಗವಿ, ಅಬಿಗವಿ (ಶಾಸನಸೂ. ೦೩೨ ಕಾದಿ). [ಬೆಳ್[1] + ಕವಿ]

ಬೆಳ್ಗಱಿ (ನಾ). ಗಿ. (ಹಕ್ಕಿಯ) ಬಿಳುಪಾದ ರೆಕ್ಕೆ.—ಪುಕ್ಕ : ಪೊಸ್ಸ ಕಡಿವಾಣದ ರನ್ನ ವೆಸಗ್ತಂದಿದ ಕವಿಯ ಜಾವಾರದ ಸುತ್ತುರುಳ್ಗಲಿದು ನೆತ್ತಿಯ ಬೆಳ್ಗಱಿಯ . . . ತುರಗಸಂಘಾತದಿಂ (ಶಾಹೇ. ೩-೦೨ ೪). ೨. ಬಾಣದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಬಿಳುಪಾದ ಗರಿ : ನಿರ್ದಿಲರ್ಗಣ್ಣಿಸುಣ್ಬೆಳಗಡರ್ಪ ಕೂರಲಗಾ ಸುಕೋಮಲಾಂಗದೆ ಶರಯಷ್ಟಿ ತೊಟ್ಟಿಲರ ಪುಷ್ಪದೆ ಬೆಳ್ಗಱಿಯಾಗೆ ಕಾಮಿನೀಸವಿತಿ ವಿರಾಜಿಸಿರ್ದುದು (ಶಾಸಚ. ೩ ೦೨೪). [ಬೆಳ್[1] (<ಬಿಳಿದು) + ಗಱಿ]

ಬೆಳ್ಗಬ್ಬೆ, ಬೆಳುಗಬ್ಬೆ, ಬೆಳ್ಗತ್ತೆ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಕತ್ತೆ : ಅದಿಷ್ಟನಸ್ತಮಾನಕ್ಕೆ ಸಲ್ವುದುವಂ . . . ಬೆಳ್ಗಬ್ಬೆ ಪೂಡಿದ ಪೊನ್ನ ರಥವಂ ಬೆಳ್ಗಬ್ಬೆಯಸರಸರ್ಕಳ್ಳೇಱುವುದುವುಂ ಇಂತೀ ಪದಿನಾಱುಂ ಕನಸುಗಳಂ . . . ಕಂಡಂ(ಕಜ್ಞಾಚಾ. ೪೫-೩೦). **ಬೆಳುಗತ್ತೆ** : ಪರಮಾಯುಷ್ಯಮುಂ . . . ಪುಟ್ಟುಕ್ಕೆ ಮೂವತ್ತೆರಡಿಷ್ಟಕ್ಕಯ್ದು ಬೆಳುಗ[ಜಾಚಾಂ. ಬೆಳ್ಗ]ತ್ತೆಗಾ ಕರಭಕ್ಕಂ (ಜಾಕಪ. ೫-೦೦) ; ಬಳಿಕ ಪುಳಿತು ನಾಕಾ ಕೊಳಿತು ಸತ್ತು . . . ಬೆಳಗುತ್ತೆಯಾಗಿ ಸಂಜನಿಸಿ (ಕಬಾಸಂ. ೩೩-೨೩). **ಬೆಳ್ಗತ್ತೆ** : ವಾಗಱ್ವರ್ಂ ಬೂದಿವೂಸಿದ ತಪೋದ್ಧನನಂತೆಯುಂ ಪುಡಿಯೊಳ್ ಪೊರ್ದಿ ಬೆಳ್ಗತ್ತೆಯಂತೆಯುಂ . . . ಮಳದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ನಿಂದ ಭಾಂದಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂ ಕಂಡು (ಜಂಚರಿ. ೦೩೬-೦೬) ; ಬಡತನದಿಂದಸಿ ಬಳಿಕಱ್ದು ಪುಟ್ಟಿತು ಸಮೆದು ಸತ್ತುವಮಾ ಕೌಶಂಬೀಪುರದೊಳ್ ಬಹುಕರ್ಮಿಯೆಂಬ ದೊಂಬನ ಮನೆಯೊಳ್ ಸ್ತ್ರೀ ವೇದದಿಂ ಬೆಳ್ಗತ್ತೆಯಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ (ಕ್ಷಕಾಚಾ. ೩-೦೨ ೪). [ಬೆಳ್[1] (< ಬಿಳಿದು) + ಕಬ್ಬೆ]

ಬೆಳ್ಗಾಡು (ನಾ). (ಆಲಂ) ಬಿಳಿಯ ಹೂವುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಕಾಡು : ನಾಡುಗಳರಸನದೆಂಬೊಂದಾಡಂಬರದಿಂದೆ ಸತ್ತಿಗೆತ್ತಿದುವನೆ ಕಣ್ಗಾಡುಂ ಬೊಲನಾದುವು ಬೆಳ್ಗಾಡಿನೊಳುದ್ದೆಸವ ಬಯಲು ಬೆಳ್ದಾವರೆಗಳ್ (ಜಂಪ್ರಶ್ನಿ. ೦-೪೬). [ಬೆಳ್[1] (< ಬಿಳಿದು) + ಕಾಡು]

ಬೆಳ್ಗುಂಜಿ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಗುಲಗಂಜಿ : ಕೇಸುವಿಯುಮಗಾಳ್ದ ಕಣ್ಗಳ . . . ಭಾಸುರದ ಬೆಳ್ಗುಂಜದೊಡವುಗಳ ಮೂಡಿಗೆ ಶರಾಸನದ ಕಿಬಿಯಂ ಕಗ್ಗಟ್ಟಿಸ ಕತಾವಿದುಂ ಮಹಾಶುರರೂಪದಿಂ ಶಂಕರಂ ಸಂಭಿದಾಂ ಸೌಂದರೇಶ್ವರನಿದಿರೊಳು (ಜೌಂಪು. ೦೮-೩೩).

[ಬೆಳ್[1] (< ಬಿಳಿದು) + ಗುಂಜಿ]

ಬೆಳ್ಗುಂದೂರು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಇದಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕಿಳ ಬೆಳ್ಗುನ್ದೂರುಂ ಕಿಬುಪೆಳ್ಗುನ್ದೂರುಂ ಸತ್ತಿಯೂರುಂ ಸಿಂಗೂರು ನಗರಲ ಪನ್ನೆರ್ವರು ಮಹಾಪರಿಷೆಯು ಎಸೆನಾಡ ಮಾವನ್ಗಾರ್ಬ್ಬುಮಾಣ್ಮಗಳುಂ ಸಕ್ಕಿ (ಎಳ. III (೫). ಪಂಚಪ. ೨೩೯-೬; ಪು. ೧೦ ಪದ್ಯ ೫೫).

[ಬೆಳ್ಗುಂದ್ಯ + ಊರು[2] (<ಊರ್)]

ಬೆಳ್ಗುಂಬಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಂಬಳ; ಬಿಳಿಯ ಕುಂಬಳ: ಬೂದಿಂಗುಂಬಳ : ನಿಂಬದ ಬಿಸಾಪಾಂಗಳನೌಮಾಬುರಪಂಚಪಾಸಂತೆ ನವನೀತಪಾಷಾಣಾಂಬಿಯಾನಸಾರತಂ ಬೆಳ್ಗುಂಬಳಮಂ ಗಿಣ್ಣಾನುಣ್ಣಾದಿರ್ಪ ದಪೋಘಂ (ಶುಸುಪಾ. ೩-೮೩); ಇವುಳೂಟಂ ಕೊಲೆಯಾಯ್ದು ಪಾಲ್ಬಾರದ ಪಣ್ಣಾಣಂದೆ ಬೆಳ್ಗುಂಬಳಂ [ಜಾಹಾಂ. ಪಣ್ಣು ಬೆಣ್ಣಿ ಗಿಣ್ಣಾಲಿದೀ, ಪಣ್ಣಾಣಂದೆ ಬೆಳಗುಂಬಳಿ] ಪೆರಡ್ಡೆವಸ್ತುತಿ ಕಳ್ಳು . . . ಜೂದಪಿಕಾಂಕ್ಷೆಯೆಂಬಿ ವಿನತಾಂ ಜೈಪಂಗೆ ಮೂಲಪ್ರತಂ (ಪಣಪ. ೩೦೯).

[ಬೆಳ್[1] (<ಬಿಳಿದು) + ಕುಂಬಳ]

ಬೆಳ್ಗುಡಾರ 'ಬೆಳ್ಗೊಡಾರ' ನೋ.

ಬೆಳ್ಗುದುರೆ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಕುದುರೆ ; ಶ್ವೇತಾಶ್ವ : ಬೆಳ್ಗುದುರೆ ಹಗಲಾ ಕಡಿಗೆದ್ದು ಬಂದಿಳೆಯೆಲ್ಲ ಬೆಲ್ವಿನರಿ ಬೆಳಗೆ (ಪಾಪು. ೦೩-೩೩೨).

[ಬೆಳ್[1] (<ಬಿಳಿದು) + ಕುದುರೆ]

ಬೆಳ್ಗುಹೆ (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ಸಾನ್ತಿವರ್ಮ ಬೆಳ್ಗುಹೆಯೆಬ್ಬತ್ತೆಡೆ ನಾಡೆಬ್ಬತ್ತು ತಂದಪೂರ ಜಸ್ನೆರಡು . . . ಸಾನ್ತಳಿಗ ಸಂಯುರಮುಮಂ ದುಷ್ಟಾಟವಿಕ ನಿರ್ಮೂಳನಂಮ್ಮಾಡಿ ಸುಖದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರ್ದಂ (ಎಳ. VIII, ೩೩೮. ೪೭೬-೦೨; ೪೮೬). [ಬೆಳ್? + ಗುಹೆ]

ಬೆಳ್ಗುಳ 'ಬೆಳ್ಗೊಳ' ನೋ.

ಬೆಳ್ಗೊಡಾರ, ಬೆಳ್ಗುಡಾರ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಗುಡಾರ; ಬಿಳುಪಾದ ಡೇರೆ : ಅಂತಹ ಒಂದು ಬೆಳ್ಗೊಡಾರದೊಳಗೆ ಸಟ್ಟಿಯ ಕೊಳ್ಳೊಡೆಪಾ ಪಾಯಕತ್ವವಿಲ್ಲದೆ ಹಸ್ಗರಿಯಂತ್ತಿರುವ ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ . . . ಬಲ್ಲಪ್ಪನೂ ಮೋರೆಯೂ ಕಿತ್ತಲಗಿನ ಕಡುಗಾವಲ್ಗುಡುತ್ತಿರುವರು (ಕಬುಗ. ೦೨-೬). **ಬೆಳ್ಗುಡಾರ** : ಮುಂಸುಕಿರ್ಪ ಮಂಜಿನಿಂ ಬೆಳ್ಗುಡಾರಂಗಳಂತಿಸೆಯೆ ಶೈಲಂಗಳಲ್ಲಲ್ಲಿ ಶೈವಲಿನಿಗಳ್ಪೊಸರಾಯುವೀಧಿಗಳ ವಾಂಗಿಂ ಕಂಗೊಳಿಸೆ (ಕೇಚಾಂ. ೨೬-೦೦).

[ಬೆಳ್[1] (< ಬಿಳಿದು) + ಗೊಡಾರ]

ಬೆಳ್ಗೊಳು (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಅನ್ನ ; ಬಿಳುಪಾದ ಅನ್ನ : ಪುಲ್ಲಿಗೆ ಯರಳಂತೆ ಬೆಳ್ಗೊಳು ಬಹುವರ್ಣದಲ್ಲಿ ರಂಜಿಪ ಬಣ್ಣಗೊಳು ಬೆಳ್ಸೊಂಬರಿವಾಣಗಳ ತುಂಬಿ ಸುಳಿಹತ್ತಿ ಚಿಲ್ಲಿಸಿದಳು ದೆಸದೆಸೆಗೆ (ಪಾಚಕ. ೩೦-೩೬).

[ಬೆಳ್[1] (<ಬೀದು) + ಕೂಳು[2] (<ಕೂಬುಳ್)]

ಬೆಳ್ಗೆಱೆ, ಬೆಳೆಕೆಱೆ, ಬೆಟ್ಗೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ರಾಚಮಲ್ಲಗಾಮುಂಡನು ಸಿಜನುಂ ಗದಗಗಾಮುಂಡನುಂ ಪೂರೆಯುನುಂ ಬೆಳ್ಗೆಱೆಯೊಡೆಯರು . . . ವೊದಭಾಗೆ ಎಬ್ಬಿದಿಂಬರುಂ ಕಾನಂಗಿಲಯ್ಯೂರ್ವರುಂ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗೆ ಕೊಟ್ಟರ್ತ್ತು (ಎಳ. XII, ಗುಬ್ಬ. ೬೪-೬೬ ; ೪೭೨). **ಬೆಳೆಕೆಱೆ** : ಅನ್ಸೆ ಬನ್ದು ನಗರೆವಳ್ಳದಿ ಫೂಡಣ ಬೇರಿಯಿಂ ಅನ್ಸೆ ಬನ್ದು ಬೆಳೆಕೆಱೆಯ ಪಡುಪಣ ಕಡೆಯುಂ (ಎಳ. III (೩). ಪಂಚಪ. ೨೦೪-೦೭ ; ೪೭೨). **ಬೆಟ್ಗೆಱೆ** : ಪಣಲ್ಕೂರ ರಜಿಪಣ್ಣುಕ ಬರಳಿಯ ಬೆಟ್ಗೆಱೆ ಎಮ್ಮಗೆ ಕೇಟ್ಟು ಯಲವರಿದು ಕಳಾಕ್ಕಿಸಿದ (ಎಳ. XII, ೩೪೮೩. ೩೩-೩ ; ೪೭೨). [ಬೆಳ್[1] (<ಬಿಳಿದು) + ಕೆಱೆ]

ಬೆಳ್ಗೊಡೆ, ಬೆಳುಗೊಡೆ (ನಾ). (ದೇವರು, ರಾಜ, ಇವರಿಗೆ ಹಿಡಿಯುವ) ಬಿಳಿಯ ಕೊಡೆ ; ಶ್ವೇತಚ್ಛತ್ರ : ಗುಡಿ ಶಮಿಂ ಜಾಮರಂ ಬೆಳ್ಗೊಡೆ (ಎಳ. XIII, ೩೩೬-೦೩ ; ೪೨೨) ; ಪೇಬುಲ್ ಮಾಗನೆ ಬೆಳ್ಗೊಜೆಯೆಲ್ಲಿ ಮದೆತ್ತ ಪೋಪುನ್ತು ಸುತ್ತಿಬಿವ ಚತುರ್ಬಲಂ ನಿನಗಮಿಯಿರವಾದುದೆ ವೈರಿಭೂಪರಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೩-೩೪) ; ಬೆಳ್ಗೊಡೆಯ ವೀರಚ್ಛಾಯೆಯೊಳ್ ವಜ್ರಪಾಂ ಪಿಡಿದ್ಯರಾವತಪೋಜಿ ನಿಂದಸವನಿಂದ್ರಂ ಕೇಳ್ ದನುಪ್ರೋದ್ಭವಾ (೧೦೪. ೩-೩೭). ; ಸೀಗುರಿಯು ಚಾಮರವ ಪೇಗಪ್ಪ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಯ ಭೋಗ ಪಡುಗರ ಪಡೆಯೆಂಬಡೆ ದಾನವನಾ ಬೇಗ ಮಾಡುವಮು (ಪಡಣ್ಣ. ೩೩೦). **ಬೆಳುಗೊಡೆ** : ಭೇರಿಯಿ ಮದ್ದಳೆಯಾಗೆ ಬೆಳುಗೊಡೆ [ನೆ]ಳಲಾಗೆ ನೆಲಂ ಕಳನಾಗೆ . . .ನರರೊಳು ತುಂಬುಲಿಗರ್ವ್ವಸಂಜಡರಾ ಪಿಸ್ವಂಭರಾಭಾಗದೊಳ್ (ಜೌಪು. XX, ೦೦೨-೩೭ ; ೧೧೪೯) ; ಸಂದಣಿಪ ಕೆಲಬಲದ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಗಳೊಪ್ಪಿರೆ ಹಿಂದೆ ವಿಸ್ಸಾಳಭೇರಿರವಂ ಸಂದಣಿಪೆ (ಜಪು. ೩-೦೩೩) : ಮುಡಿ ಮುಂಜರು ಸುನ್ಗಾಯ್ದು ರಥ ಬೆಳುಗೊಡೆ ಪಜಾಕಾದಂಡ ಚಮರಿ

ಬೆಯುಂಬೆದಂ (ಇಷ. ದೀ. ೩೨–೨೦) ; ತಿವಿಪಿವಾ ಬೆಳುದಿಂಗಳೆಲಿ ಮೈಬೆವರು ಪೊದೆ (ಕುಸ್ಯಾದಿಕ್ರೀ. ೬–೬). ಬೆಳ್ದಿಂಗಳು : ೧. ' ಒಸ್ಸಯೊಯು ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ ಹೊಂಬಾಪಲೆವಟ್ಟಲೊಳ್ ಸೋದಿಪರುಂಬೇ (ಕೂಚಕ. ೨–೨೪) ; ಬಂದಿರ ನೊಳಗೆ ಕಷ್ಟಂಟು ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ ಕಂದಿಕುಂದಿಪುದೋ ನಿರ್ಮಲೆ (ಭರತ. ೦–೦೭).

ಬೆಳುದೀಗಳ ಜಕ್ಕಿ = ಬೆಳುದಿಂಗಳನ್ನೇ ನೇಮಿಸಿ ಬದುಕುವುದೆಂದು ತಮಿಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತಿಯಿರುವ ಒಂದು ಪಕ್ಷಿ ; ಚಕೋರಪಕ್ಷಿ ; ಹೊನ್ನಪಕ್ಕಿ : ಪಡೆವಕ್ಕಿಯ ನಲ್ಮೆಯ ಪೊಣರ್ಮ್ಕಿಯ ಮಡಿಪಕ್ಕಿಯ ಬೆಳುದಿಂಗಳ ಜಕ್ಕಿಯ ವಿಡುಗ್ಗುಣ್ಮಿಪಕ್ಕಿಯ ಒಳಗಂ ಬಳಸಿದುದು ನ್ಯಮಸಿಯಾ (ಜಯಾ. ೨–೦೬). ಬೆಳುದಿಂಗಳೂಟ = ಬೆಳುದಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಊಟ : ಇನಿಯರ ಬೇಟ, ಬನದಲಿ ಬೆಳುದಿಂಗಳೂಟ (ಇಂಗಿರ.೩–೬)- [ಬೆಳ್[1] (< ಬೀದು) + ತಿಂಗಳ್]

ಬೆಳ್ದಿಂಗಳು 'ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್' ನೋ.

ಬೆಳ್ದುಗುಲ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ ; ಶ್ವೇತವರ್ಣದ ಪಟ್ಟೆಸೀರೆ : ಇಂತು ಬೆಳ್ದುಗುಲವನುಟ್ಟು ಮನಂಗೊಳಿಪ ಸೌಂದರಮತಿಗೆ ತಕ್ಕಾಂತೆ ಯಾರ್ಮಗುಮ್ಮಿ . . . ಆರತಿಯೆತ್ತಿದರ್ (ಅಜ್ಜಿ. ೯–೨೬ ಪ).

[ಬೆಳ್[1] (< ಬೀದು) + ದುಗುಲ]

ಬೆಳ್ದುಗೊಂಬೆ (ನಾ). ಒದವು ಉಡಿನ ಹೆಸರು : ಬೆಳ್ದುಗೊಂಬೆಯಾ ಗಾಮುಣ್ಣರು ಪಾರ್ವರು ತಮ್ಮ ಕಜಿಯ ಪಾಣ್ಮೂಳಿಕಣ್ಣಾಗಮಣ್ಣು ಮ್ಮಿಡಿ ಭತ್ತವುಂ . . . ಸಲ್ಮಪ್ಪ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಸಿಇಇ. IX–i, ೦೬–೦೦ : ೦೫೦).

[ಬೆಳ್[1] (<ಬೀದು) + ಕೊಂದೆ]

ಬೆಳ್ದೋಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬೆಳ್ದೋಮಂ ಬರೆದುಂ ಇಳ್ದೆಡೆ ಮಲ್ಲಾಚಾರಿ (ಎಇ. XIV. ಚಿಕ್ಕ. ೧೫–೧೪ ; ಸು. ೦೨೦).

[ಬೆಳ್[1] (< ಬೀದು) + ದೋವ]

ಬೆಳ್ಪೊಡ್ಡು (ನಾ). ಚರ್ಮವು ಬಿಳಿದಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : " ಶ್ವಿತ್ರಮೆಂಬುದು ಬೆಳ್ಪೊನ್ನು " (ಪಂಚಮು. ೧೪–೧೩೦).

[ಬೆಳ್[1] (<ಬೀದು) + ತೊನ್ನು]

ಬೆಳ್ಮಗೆ. ಬೆಳುನಗೆ[1] (ನಾ)- ಶುಭ್ರವಾದ ನಗೆ; ಪ್ರಸನ್ನವಾದ ನಗೆ : ಶಿಖರಿದಶನದ್ಯುತಿಯ ಬೆಳ್ಮಗೆಯಾ ಸೂಸಲೆನೆ ಸಖರುಚಿಯ ತೆರಳಿಕೆಯ ಮೊರಳಿಯೆನೆ . . . ಬಲ್ಲ ತಿಳಿವೀರ ತುಂತುರ್ವನಾಗಳಸದಿರ್ದುವು (ಕೈಚಾ. ೩೨–೦೦) ; ತರುಣರನ್ನೆಯರ ಬೆಳ್ಮಗೆ ನಮ್ಮ ಶುಭ್ರಕೆ ಸರಿಯಿಲ್ಲ ಬೆಂದವ ಜಜೆದು ಪಂಪಳಿಗಳ ಬೀಜುತ ದೆಸದೆಸಾಗಲರಳಾಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಳೊಷ್ಟಿದುವು (ಕಾಪ. ೩–೧೨) ; ಇಂತು ಮತ್ಕರ್ತರಾತಿರುಮ್ಮಳದಿಪುಬ್ಬಸಂ ಬಡುವ ರಾಜವರಮೇಶ್ವರಂಗೆ ಬೆಳ್ಮಗೆಯೊಳ್ ಪಿಂದಣೋಜವೋಜೆಯಿಂ . . . ಎನುತೆ ಪಡಿನುಡಿದಂ (ಜಇಮ್ಮ. ೦೪–೨). ಬೆಳುನಗೆ[1] : 'ಬೆಳುನಗೆಬೆಯ್ದು' ಪರಾ. [ಬೆಳ್[1] (< ಬೀದು) + ಪಗೆ]

ಬೆಳ್ಮಿರ್ (ನಾ). ನರೆತ ಕೂದಲು ; ಬಿಳಿ ಕೂದಲು : 'ಮೂಲೆಯಬ್ಬೆ ಅಗಿದ ಮಾಟ್ಕೆಯಿಂ ಪುಸಿವಿರ್ ಮೊದಲಿಂದೆ ಕಲಿಲ್ಲು ಬೆಳ್ಮಿರ್ ತಾಜುಗಿ ನಿರಂಶರಂ ಬಳಪಮು ತೊಡೆವಂತಿರೆ ಮೈ ಬೆಳರ್ತ ಕಯ್ ಪಜ್ಜದ ಗಜೇಂದ್ರಮಂ ನೆಱೆಯೆ ಪೋಲ್ತುದುವೇಳ್ಕಲಸೊಂದು ತಾಣದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩–೩೭). [ಬೆಳ್[1] (< ಬೀದು) + ಪಿರ್]

ಬೆಳ್ನುಡಿ. ಬೆಳುನುಡಿ (ನಾ). ೧. ಇದಿವಾದ ಮಾತು ; ಸವಿನುಡಿ : 'ಭವಹರನ ಕಿತ್ತಿ ಮಾಂಡಾಡಿ', 'ತಪ್ಪದಲೆ ಶಿವನ ಮುದ್ದಿಟ್ಟು', 'ಕಪ್ಪು ಕಾಡಿಗೆ ಮೂಡಿ ಉಪ್ಪಿ ಮಾನುವಿಗೆ ಹುಚ್ಚಿ' ಮೊದಲಾವ ಸುಧಿಗಳು ತಾಯ್ತನದ ಬೆಳ್ನುಡಿಗಳಲ್ಲವೇ ? (ಅತ್ತಾ. ೦೩೬). ೨. ತಿಳಿಯಾವ ಭಾಷೆ ; ಶುದ್ಧವಾದ ಭಾಷೆ; ಅಚ್ಚವೇಶಿ : ತಿರುಳ್ಗನ್ನಡದ ಬೆಳ್ನುಡಿಯೊಳೆ ಪರಮೊಂದೆ ಪೇಟ್ಟುದು (ಜಇಮ್ಮ. ೩–೦೩). **ಬೆಳುನುಡಿ** : ೨. ಪಳೆಯೊಳುಗನ್ನಡಂ ವಿಶದ ತದ್ಭವ ತತ್ಸಮವಮಚ್ಚಗನ್ನಡಂ ಬೆಳುನುಡಿ ದೇಶಿ ಗ್ರಾಮ್ಯ . . . ಆ ಮರಗನ್ನಡ ಸಾರಗನ್ನಡಂಗಳು ಮೊದಲಾದ ಸ್ಸಾರದ ಮೇಲೆರಳ್ಮುಜುವಿವಾದಿಯುದವಂ . . . ಅಱಿ ಕಾಂತೇ (ಕಬಾ. ೧–೪). [ಬೆಳ್[1] (< ಬೀದು) + ನುಡಿ]

ಬೆಳ್ನೇತ್ರ (ನಾ). ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ ನೇತ್ರ; ಹೊಳಪುಳ್ಳ ಕಣ್ಣು : ವಿರುಪ ಚಂಚಲನೇತ್ರೆಯರು ಚಪಲನೇತ್ರೆಯರು . . . ಸುರಾಚಿಕಚಕೋರನೇತ್ರೆಯರಾರ್ಯಾರ್ವನೇತ್ರೆಯರು ಬೆಳ್ನೇತ್ರದವರು (ಕಪಚಿ. ೨೪–೩೬).

[ಬೆಳ್[1] (< ಬೀದು) + ನೇತ್ರ]

ಬೆಳ್ನೊರೆ, ಬೆಳುನೊರೆ (ನಾ). ಬಿಳಿಯುದಾದ ನೊರೆ; ಬಿಳುಪಾದ ಬುರುಗು; ಫೇನ : ನೇತ್ರಂಗಳೊಳ್ ಬಿಂದು ಬೆಳ್ನೊರೆಯಂ ಪೋಲ್ತು ದುಮ್ಮುರ್ದಿ ಕಾರ್ಮುಗಿಲ ವೀರ್ಪೋರ್ ಕೋಪದಿಂದಂ ಮದಂ ಸುರಿಯು ತ್ತಿರ್ಪುದುಮೊಪ್ಪ ಚಕ್ರಿಯ ಮನಂಗೊಂಡತ್ತು ಮಾತ್ತದ್ವಿಪಂ (ಆಇಪು. ೮೨–೩೮); ತೆರೆಯ ನೆಳೆಮಂಚದೊಳ್ ಬಿತ್ತರಿಪಿದ ಗಳಿತಾಬ್ಜದಳದ ವಾಚ್ಯಸದಿಳೊಳ್ ಬೆಳ್ನೊರೆಯು ತೆರೆಸುತ್ತಿನೊಳ್ ಪ್ರಿಯಗಿರದೊಳ್ಪನೆ ಬಯಸಿ ಕೋಕನಾಯುತ್ತ ಸಶೋಕಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೧–೬); ತೆಳುವುದಿಯ ಮುಳಲಿದಿಯ ಲಿಕ್ಕಿದಿಯ ತಳಗಡಿಯ ಪೊಳೆನೆರೆಯುಲುಱಿ ಪೊರೆಯುಬೊಳ್ಕೊಱೆಯುಂ ಬೆಳ್ನೊರೆಯ . . . ಅತ-ಳಗಂಗೆ ಸುತರಂಗೆ ನೋಳ್ಪಂಗೆ ಸಲೆ ಱಗ್ಗೆಸದಳಿಂದು ದಿವಿಜಸಿಂಧು (ಕೈಚಾ. ೧–೨೪). **ಬೆಳುನೊರೆ** : ಏಱುಗಳು ಬುದುಬುದಿಸಿ ರಂತವ ಱಱಿ ಕಾಳಿಪ ಱಿಂದ ನೆಗ ಜಿಗಿದೋಜಿ ಬೆಳುನೊರೆ ಮಸಗಿ ನಸುಬಿಸಿರಕುತ್ತ ಹೊನಲಿದಲು . . . ಹೊಗ ಮೆವೆ ಪೇರಾಳ ದಂಜಿತು (ಕುಜ್ಯಾದಿಕ್ರೀ. ೦೦–೩).

[ಬೆಳ್[1] (< ಬೀದು) + ನೊರೆ]

ಬೆಳ್ಪ, ಬೆಪ್ಪ (ನಾ). ೧. ಮೂರ್ಖ ; ಪುಂಕ ; ದಡ್ಡ ; **ತಿಳಿಗೇಡಿ** : ಪಾದುವೆಯ ಕೂಲಂ ನಲಿ ಮನೆಯ ಧಾನ್ಯಮಂ ಸೂಱೆಗೊಡುವ ಬೆಳ್ಪನುಮಂ (ಕಬಾಕ್ಯು. ೬–೩೦). **ಬೆಪ್ಪ** : ೧. ಏನೊಬ್ಬ ಬೆಪ್ಪ-ಹುಚ್ಚ, ಅವಿವೇಕಿ (ಹೂಕ್ಷೇ. ೦೩); ನನ್ನ ಜಾಗಿರುವ ಮಂಕರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುತ್ತೇನೆ. ನೀವು ಬೆಪ್ಪರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ. ಎಲ್ಲರೂ ಒಮ್ಮತದಿಂದ ತೆಲಸ ಮಾಡೋಣ (ಕಬಾಕ. ೫೦). ೨. ಗಾಬರಿಯಿಂದ ದಿಕ್ಕು ತೋಚದವನು ; ದಿಙ್ಮೂಢ : ಸೀತಾರಾಮು ಅವಪ ಶರಟಿಕ ಕಾಲರು ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದು ಕನ್ನೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊಡೆದ. ಇತರ ಹುಡುಗರು ಬೆಪ್ಪರಾಗಿ ಸುಮ್ಮನೆ ನಿಂತರು (ದೂಚಿತ್ರ. ೬೫). [ಬೆಳ್ಪ[3]+ —ಅ[7]]

ಬೆಳ್ಪಡ[1] (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಟ್ಟೆ ; ಶ್ವೇತವಸ್ತ್ರ : ಎಲಪೋ ಮಾಡಿಪಳ ಏಸ್ಸ ತೊಸಹವು ಬೆಲುಪನಾದವು ಮಮ್ಮ ಯಮುನೆಮಲಲುಬಿ ತೊಳೆದೊಡೆ ಕಪ್ಪಡವು ಬೆಳ್ಪಡಗಳಾಗದಿವೇ ತೊಳೆದು ಕೊಡು ನಾವಟ್ಟುದನು (ಜಾಳ್ಹಾ. ೩೨–೩೯). [ಬೆಳ್[1] (<ಬೀದು) + ಪಡ]

ಬೆಳ್ಪಡ[2] ' ಬೆಳ್ಪಳ್ ' ನೋ.

ಬೆಳ್ಪಡಂಗುಡಿ (ಕ್ರಿ)- ಅತ್ಯಿಧಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ನುಡಿ.—ಮಾತನಾಡು : ಬೆಳ್ಪ [ಜಾಣಾ. ೪ಬ]ಡುನುಡಿದಂ (ಕಣ್ಣಾ. ೫೦ ಪ್ರಾಣ್ಣಾ).

[ಬೆಳ್ಪಡ[2] (<ಆ ಬೆಳ್ಪಳ್) + ಮಡಿ[1]]

ಬೆಳ್ಪಡರ್. ಬೆಳ್ಪಡರು (ಕ್ರಿ). ಬೆಳ್ಳಗಾಗು; ಬಿಳಿಯದಾಗು; ಬಿಳುಪೇರು: ಪುರಿಯೆ ಪಸುರ್ಪು ಬೆಳ್ಪಡರೆ ಬಲ್ಲಾಗುಳೊಳ್ ಪೊರಮೋಜಿ ತೆಂಬೆಲರಾ ಪೊರವೊರೆಯುಂ ಸಲಿಲ್ಲೆ ನಡು ಪೊಂಗಿರೆ ಮಲ್ಲಿಗೆಗಳ್ ಪಸಂತದೊಳ್ ಬಿರಿದೊಡೆ ನಲ್ಲರಂ ನೆನೆದು ನಲ್ಲತಿ ಮೆಲ್ಲರ್ದೆಗಳ್ ನಿರಂತರಂ ಬಿರಿವುವ ದಂತೊ ಮಲ್ಲಿಗೆಗೆ ನಲ್ಲರ ಮೆಲ್ಲರ್ದೆ ಮೇಳಗೊಂಡುದೋ(ಆಇಪು. ೦೦–೦೩೬); ಚುಂಬಿಸಿ ಬೀಗಿ ಬೆಳ್ಪಡರ್ದ ಬಾಯ್ದೆಱೆ . . . ಪೊರ್ಮಟ್ಟಾಮಂಸವಂ

ಹಂತಿದಪ್ಪ ತಾಱುಂಬುಱುಮುಂ ತೆರಳ್ದ ಕಾರುಳ್ (ಹಂಪ್ರತಿ. ೯-೭೨); ಜಡಗ್ರಾಹಿಯಾನಾದೆನೆನುತ್ತಂ ಚಿಂತೆಯಂ. ಬೆಳ್ಪಡರ್ದುದೆ ತದ್ಬುಂ ಶರನ್ಮೇಘಮಿಕಾರ್ಂ (ಶಾಪೀ. ೬-೪). **ಬೆಳ್ಪಡರು** : ನಡು ಪೊದಳ್ದವ ವರವಳಿತ್ರಯವಡಗಿದವು . . . ಬೆಳ್ಪಡರಿ[ಶಾಶಾಂ. ೩]ದವು ಮುಖ ಮರಡಲಗಳಾ ಮಾನಿನೀತ್ರಯದ (ಕೂಪಾ. ೨-೬-೩); ಶಿಶು ಗರ್ಭದೊಳ್ಕೊಳಗೆ ಕೂಡಿರ್ದ ಚುಮ್ಬಿತಪೊಲಿಂಗರುಚಿ ಬೆಳ್ಪಡರಲೊಪ್ಪಿ ನಿಂದೆಱ್ಪಿರ್ದಳುತ್ಪಲಾಕ್ಷಿ (ಕೃಪಾಶಾ. ೮೯-೩೬). [ಬೆಳ್ಪು + ಅಡರ್]

ಬೆಳ್ಪಡರು 'ಬೆಳ್ಪಡರ್' ನೋ.

ಬೆಳ್ಪಡಸು (ಕ್ರಿ). =ಬೆಳ್ಪಡರ್: ನಡು ಪೊದಳ್ದವ ವರವಳಿತ್ರಯವಡಗಿದವು . . . ಬೆಳ್ಪಡಸಿ[ಶಾಶಾಂ. ೮]ದವು ಮುಖಿಮಂಡಲಗಳಾ ಮಾನಿನೀತ್ರಯವ (ಕೂಪಾ. ೨-೬-೩). [ಬೆಳ್ಪು + ಅಡಸು]

ಬೆಳ್ಪರಿಗೆ (ನಾ). ಹೊಳೆಯುವ ಗುರಾಣಿ : ಅರ್ಗೊಸಿನ್ ಬಂದೊಪನ್. ತಲೆಯಿಂದೆ ಕಾಲ್ವರಮ್ ಮೆಯ್ ಜೋಡ ತೊಟ್ಟನನ್, ಕಯ್ಯ ಬೆಳ್ಪರಿಗೆಯನ್ ಪಿಡಿದು ಮೇಲ್ವಾಯ್ದನನ್, ಬೆನ್ನತ್ತು ಪೊಃದನನ್, ದೂಡುತ್ತುಮಟ್ಟಿದಯ್ ಕಡಿಮಾಣಮೊತ್ತಿ ನಿಟ್ಟೋಟದಿನ್ ಪರಿದೆ (ಅಂಚೆಗೂ. ೩-೧೦). [ಬೆಳ್ಪು (< ಬೀಳದು) + ಪರಿಗೆ]

ಬೆಳ್ಪಳ, ಬೆಪ್ಪಳ, ಬೆಬ್ಬಳ, ಬೆಬ್ಬಳಿ, ಬೆಬ್ಬಳಂ, ಬೆಬ್ಬಳೆ, ಬೆಳ್ಪಡ್ಡ, ಬೆಳ್ಪಳೆ (ನಾ)· ೧. ಭಯ; ಹೆದರಿಕೆ: ಗಾಬರಿ : ತೋಳ್ದಿಂದುದು ತಾಯನುಜ್ಞೆಯಪ್ಪಿ ಕೊಳಲ್ಬಗೆವಂಗ ಲೋಕದೊಳ್ಬೆಳ್ಪಳವಿಲ್ಲದಾತ ನಿಲಶಾರ್ಪಳೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿದಃಮಮಾಮಹೇಶ್ವರಾ (ಅಚಾಪ್ರ. ೪೩). ೨. ಚೆಂಬೆಲತೆ; ಸಂಚೆಲನ : "ಬೆಳ್ಪಳಂ ಸಂಚಳಂ" (ಹುಪ್ರ. ಹಂ. ೨); ಗಳೆಯಾಪ್ಪತ್ತುರು ಮಂದರಂ ಕನಕಕ್ಕಲಂ ಜಾಪ್ರಮಾದಪ್ಪು ಬೆಳ್ಪಳಂ ತಾಳ್ದಿದುದೆಯ್ದೆ ರೌಪ್ಯಸಗಂ (ಜಗಿಕ. ೨-೭). **ಬೆಪ್ಪಳ** : ೧. 'ಬೆಪ್ಪಳಿಸು' ಪರಾ. **ಬೆಬ್ಬಳ** : ೧. " ಅಗಾರ್ವ್ . . . ಬೆಬ್ಬಳಂ, ಅಳಜು, ಪೆಳಜು, ಮಲ್ಲಬೆ, ತಲ್ಲಬಂ, ಆದಿರ್ಪು—ಈ ೧೦ ಭಯಂ" (ಶಬ್ದಾ. ೩೩-೨೨೩). ೩. ಬೆರಗು; ಆಶ್ಚರ್ಯ; ಸೋಜಿಗ: "ಬಕ್ಕಡಿ ಬಿಗುರ್ವಗುರ್ವ್ ಬೆಬ್ಬಳ . . . ಪುಲ್ಲಬಾಯೆನಲ್ಕೆ ಬೆಜಗಪ್ಪ ಭಾವಂ" (ಕ್ಯಾಕ್ಕ. ೧೦); "ತಲ್ಲಣಂ . . . ಬೆಬ್ಬಳಂ ತಳಮಳವೆನಲ್ಕೆ ಸೊಲ್ಲಿವುದು ಬೆಜಗಪ್ಪ ಭಾವದೊಳು" (ಕಾಪ್ರಯು. ೩೦). ೪. ದಿಕ್ಕತೋಚದಿರುವಿಕೆ; ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತಿ : "ಬೆಬ್ಬಳೆ ಮೆಂದನೆ ವಿಳಕ್ಷತ್ವಮೆಂದು ತಿಳಿಗೆ ವಿದಗ್ಧರ್" (ಜಾಪ್ರ. ೩೨); ಮೂಜಗ ದೊಬ್ಬ ವೀರನು ಕಂಡು ಬೆಜಗಿಪ ಬೆಬ್ಬಳದೇಱ್ದನು ಮಾಣಮದು ದಿವ್ಯ ಪುಷ್ಪಕವ (ಕೂಪಾ. ೬-೩೬-೯); ತಬ್ಬಿಬ್ಬುವಾತಿನಿಂ ಪೆಜರ್ಗುಬ್ಬೆಗಮಂ ಪೆಗ್ಗು ಬಜಾಯ ಬೆಬ್ಬಳವಾದ್ಯೊಳ್ಗಬ್ಬಿಗರಪಾಗೊಳಿಸಿವ ಪೊಸ ಕಬ್ಬದ ಪಮಣಂತುಬ್ಬವನ ಸಬ್ಬಮನುಡಿಗಳ್ (ಜಾಪ್ರ. ೬-೦೦೯). ೫. ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ದಿಕ್ಕೆಟ್ಟವನು : ಜನಕ ನುಡಿದ ವಾತ ಕೇಳ್ದು ಕಂಗೆಟ್ಟನಾ ಹನುಜ ಬೆಬ್ಬಳನಾದ ಕೂಡ (ಜಾಗಪ್ರ. ೩೪-೦೦೯). **ಬೆಬ್ಬಳಿ**: ೧. ಅದ್ಭುತವಾದ ಕನಸ ಕಂಡು ರಾಜನು ಉಬ್ಬಿ ಪಜಜ್ಞ ಕಣ್ಣ ತೆಱೆದು ಬೆಬ್ಬಳಿಯಾಗಿ ನೋಡಲು ನಾಲ್ಕುದೆಯುನು (ಜಾಶಾಂ. ೫೯-೨೦). **ಬೆಬ್ಬಳು** : ೧. 'ಬೆಬ್ಬಳುಗೊಳ್ಳು' ಪರಾ. **ಬೆಬ್ಬಳೆ** : ೧. ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಕೂಡಿದರ್ಚಿಸದೆ ಬೆಬ್ಬಳೆಪೂಗದೆ (ಹೊಕಾಖಂ. ೦೪೩೩, ಜಾಪೀಂ. ೩೩-೨೦; ೧೨೨೦); ಕುಮಾರಿ ರಥ ಗಜ ಪತ್ತಿ ನಿರ್ಘೋಷದಲಲಿ ಬೆಬ್ಬಳೆಪೂಯ್ದು ಬೇಳಂಬದ ವಿಘಾತಕೆ ಸಿಲುಕಿ ತೆಳ್ದುದು ಸಕಲವಸ್ತುಗಳ (ಶಾಪ್ರಕ. ೩-೩೩). **ಬೆಳ್ಪಡ್ಡ** : ೧. 'ಬೆಳ್ಪಡಂನುಡಿ' ಪರಾ. **ಬೆಳ್ಪಳೆ** : 'ಬೆಳ್ಪಳೆಪೋಗು' ಪರಾ.

ಬೆಳ್ಪಳಂಬೋಗು, ಬೆಬ್ಬಳಂಬೋಗು, ಬೆಬ್ಬಳವೋಗು, ಬೆಬ್ಬಳಂಯೋಗ್ದಂ ಬೆಬ್ಬಳಿವೋಗು, ಬೆಬ್ಬಳೆಪೋಗು, ಬೆಬ್ಬಳೆಯೋಗು, ಬೆಬ್ಬಳೆವೋಗು. ಬೆಳ್ಪಳೆವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಭಯಪಡು; ಗಾಬರಿಯೊಂದು; ಗಾಬರಿಯಿಂದ ದಿಕ್ಕುತೋಚದಂತಾಗು.—ದಿಙ್ಮೂಢನಾಗು: ಬೆಳ್ಪಳಂಬೋದಂ, ಬೆಳ್ಪದಂನುಡಿದಂ (ಕಬ್ಬಾಸು. ೨೦ ಪ್ರಾಪ್ರ). **ಬೆಬ್ಬಳಂಬೋಗು** : ತ್ರಿಜಗದ್ಭೂಷಣ ಗಜಂ ಕ್ರೋಧಿಯೆಂಬ ಮದಮೊಳ್ ಮತ್ಸರಾಗಿ . . . ಕಟ್ಟುಸಂಜದಿಂ ಪೊಜಮುಬ್ಬು ಬರುತ್ಪಬ್ಬಿರಿಸುವಾರಿಕಾರದ ಬೊಬ್ಬೆಗಳಗೆ ಬೆಬ್ಬಳಂಬೋ[ಶಾಶಾಂ. ಪೊ. ಬೊ]ಗದೆ (ಶಾಪ್ರಸ್ಥ. ೨-೬ ಪ); ಕಾಮ ದೇವಂ . . . ಉಬ್ಬಟಿಯು ಬಾಣಮಂ ತೊಟ್ಟು ತಗೆದಾಕರ್ಣಪೂರಕ್ಕೆ ಏಲಿಸಿ ಬಿಡಲು ಪಬ್ಬಿದುದು ಬಾಣ ಪರಿದರ್ಧದಾವಿಯೊಳೆ ತಾಂ ಬೆಬ್ಬಳಂಬೊಗಿ ತಿರುಗುತ್ತಿರಲ್ಕಾದ ಕಾಣಾತಬ್ಬರಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದ ಹೂಡಿದಂ (ಅಚಾ. ೧೧-೩೦). **ಬೆಬ್ಬಳವೋಗು** : ನಿಲ್ಲಾರ್ವರೆನಿಸುವ ನೋವಿಂಗೆ ಬೆಬ್ಬಳವೋಗಿ . . . ಪೊನ್ನ ಮೋಪಕ್ಕೆ ವಪಮಂ ಬಲ್ವಿಡಿದು (ಕಪಾಕಾ. ೦-೦೫೪); ಕಾಣಾತ ಮಣಿಮಯಾಂಗೋಪುರದೊಳಗಿದ್ದೇಣಾಂಕ ನಿಳವನೆಯರು ಪ್ರಾಣವಳಿದ ದೇಹದಂತೆ ಬೆಬ್ಬಳವೋಗಿ ತ್ರಾಣವಡಗಿ ಮಂಜಾಗಿದರು (ಕ್ರಿಪಾಂ. ೬-೭೭) : ಲಕ್ಷ್ಮಣನೀಗಳೆ ಉಬ್ಬಿದು ಪೊಃಪಿನಂ ಕಾವಿಂಗೆ ಕೋಳುಪೋದೆನೆಂಬೊಂದು ಭೀತಿಯಿಂ ಪೆದಱಿ ಬೆಬ್ಬಳವೋಗಿ . . . ಮಾಜುಗುತ್ತಿರ್ದಮೆ (ಶಾಪ್ರಸ್ಥ. ೧೨-೨೪). **ಬೆಬ್ಬಳಿವೋಗು** : ಭಮದೊಳಂ ತನು ಬೆಮರ್ತಳಿಂ ಬೆಬ್ಬಳಿವೋಗಿ ದಯೆಗೆಟ್ಟು ವಿಂದವಂ ಸಡೆದು ಸಂಚಳನಾಗಿ (ಕಪಾ. ೫೫. ೨೧-೦೭) ; ಸಮಾರಲ್ಲಂ ಬುದ್ಧಿಗೆಟ್ಟು ಬೆಬ್ಬಳಿಯೋಗೆ [ಶಾಶಾಂ. ಬೂಗೆ] ತದತಪಗೆ ಸುಮ್ಬು ಮನವಕ್ಕೆ ನೆಜೆ ಮರುಳಾಗೆ (ಜಾಗಪ್ರ. ೫೯. ೨೩೭-೦೦) . **ಬೆಬ್ಬಳಿವೋಗು** : ಅರಸಂ. . . . ಕೆಲದೊಳಿರ್ದ ನಾನಾದೇಶೀಯ ಒಹುವಿಧವಿಚಕ್ಷಣರಾದ ಕರಣಕರಂ ಕರದ ವಂದಿರ ಕರಾಗ್ರದೋಳಿಯೊಡನಾ ಲೇಖಿನಮನವರುಮೋದಲಱಿಯದೆ ವೆಱಗಾಗಿ ಬೆಬ್ಬಳಿ[ಶಾಶಾಂ. ಳಿ]ವೋಗಿ (ಕೃಪಾ. ೩-೨೪ ಪ) **ಬೆಬ್ಬಳಿಪೋಗು** : ಭಾಮಯಪಡದನು ದ್ರುಪದನುತ ಪೂರಿಯಾಯುದೀಜನಲೋಡಿದರು ಪೂರ್ವೇಯರುಬ್ಬಟೆ ಪುಱಿಯಿಮು ಬೆಬ್ಬಳಿಪೋ[ಶಾಶಾಂ. ಪೋ]ದನವನೀಶ (ಕಾಪ್ರಕಾ. ೨-೪೯); **ಬೆಬ್ಬಳೆಯೋಗು** : ಸೌಂದರಪಂ ತಾಬ್ಬುರನಂ ದಿಗಡುಗೊಂಡು ಬೆಬ್ಬಳೆಯೋ [ಜಾಶಾಂ. ಳಿಯಾ. ಳಿಯಾ. ಳಿವೋ]ಗಿ ನಡುವದ ಮಳೆ ಕಜಿದು . . . ಕೌತುಕರಸದೊಳ್ಮಾಹವಿರ್ದ (ಹಂಪ್ರ. ೦೬-೪೩) ; ಗುರುಪಯೋಧರಿಯನೆಳೆವೆಡಿತಿಯನೊರ್ವಳಂ ಕಂಡೊರ್ವ ಶಿರನತಸನುವಿನುಸುಗೆಗೆ ಧರಿಸಿರ್ದ ಬಿಲ್ಲಾಯುಗಳ ಬಸುಬು ಹೆಪ್ಪಳಿಸಿ ಕರತಳವನೊಡ್ಡಿ ಬೆಬ್ಬಳೆಯೋದನಾ ಪದದೊಳೆ (ಹಂಪ್ರ. ೦೬-೩೦). **ಬೆಬ್ಬಳೆವೋಗು** : ಹೂಡಿ ದಂಬಿನ ತೋಳ ತೆಗಿಸಿ ಬಾಡಿದುತ್ಸಾಹದ ವಿತಾಳದ ಬೀಡಿಕೆಯಂ ಬೇಳಂಬೆಗೆ ದೆಬ್ಬಳೆವೋದನಾ ಪಾರ್ಥ (ಕುಪ್ರ. ೦೪-೦೨); ಗೃಹದೊಳಿರ್ದಕ್ಷಯನಿಧಿ ತಕ್ಷಣದೊಳಡಂಗೆ ಕಂಡು ಬೆಬ್ಬ [ಶಾಶಾಂ. ಬ್ಬ]ಳೆವೋಗಿ ತಳಮಳಗುಂಗೊಂಡು ಕಳವಳಿಪ ನಿಜಪತಿಯಂ ನೋಡಿ ದುರ್ಗಾಜೆಯಿಂತೆಂದಳ್ (ಪ್ರಪ್ರ. ೦೬-೩೬ ಪ). **ಬೆಳ್ಪಳೆವೋಗು** : ಅಗಮಿಸುತ್ತಿರಲೆಲ್ಲರ್ ಬೇಗದ ಪಡತೆಂದು ಪೆಳರ್ದು ಬೆಳ್ಪಳೆವೋಗುತ ಸಾಗಿ ವತಮೂಲಲಿಂಗದ ಸೋಗಿನ ದೇಗುಲ ವನೆಯ್ದಿದಗಿ . . . ಬೇಡಿಕೊಳೆರೊಡಂ (ಶಾಶಾಪ್ರ. ೦-೦೪-೦೬).

[ಬೆಳ್ಪಳ + ಪೋಗು, (<ಪೋ,)]

ಬೆಳ್ಪಳಿಸು. ಬೆಪ್ಪಳಿಸು· ಬೆಬ್ಬಳಿಸು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಹೆದರು : ಭಯಪಡು: ಬೆಱ್ಱಿ ಬೆಳ್ಪಳಿಸಿ ಬಂದಂ ಫಲ್ಗುಣನಲ್ಲಿ . (ಕಬುದ. ೦೦ ಪ್ರಹೋ); ಚಿತ್ತಾತುರನಾಗಿ ಬೆಳ್ಪಳಿಸಿ ವೇವಸದುಂ ತಳೆದಂ ಧನಂಜಯಂ (ಕಜಂ. ೪-೦೦೩). **ಬೆಪ್ಪಳಿಸು** : ೧. ಬೆಪ್ಪಳಿದಿರು ತಾತ ತೆಪ್ಪಗಿಜೆ ನಾ ನೋಡ (ಪಕ್ಕಳ. ೩೫-೦೮೦); ತಪ್ಪತ್ತು ತಲೆಮಿತ್ತಿ ಹೊತ್ತಿಕ್ಕಿ ಜೊಂಗಾಳಿಗೆ ಬೆಪ್ಪಳಿಸುವಾಸರಿಂ ಬೆಳ್ಳಿ ಬರುತಿಹಳು (ಕಾಂಬಿಪ. ೦೩೩-೩೭೩). **ಬೆಬ್ಬಳಿಸಂ** : ೧. ಅಳವಳಸಂ ಬೆಬ್ಬಳಿಸಂ ಕಳವಳಸಂ . . . ತಳವಳಿಸಂ ಬೇಸಱಿಯ್ದು ಬೆಳ್ಕೊಗದಿನಿರಂ

೬—೬

(ಕಾಪ್ರ. ೩-೧೦). ೨. ದಿಕ್ಕುಕೋಚದಂತಾಗು : ಕಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳ್ಳು : "ಬೆಬ್ಬಳಿಸು ವೆಮೋಹೇ (ದಿಕ್ಕುತೋರದಂತಾಗು)" (ಕಾಭಾ); ಮುನಿಪಾಳಕಂ ವಿಷವೇಷ ಸತ್ಪರಸುವುತ್ಪನಂ ಬಳೀಳು ಲೋಹಿತಾಕ್ಷಾಂಕ ವೆ ಬೆಬ್ಬಳಿಸು ತೆದ್ದನು (ಪಜಾ. ೦೯-೩); ಮದನನಿದೆ ಬಂದನೇಳೇಳೆಂದು ಕ್ಕೊಟ್ಟು ಬೆದೞ್ ಕೈಕಾಲ್ಗೆಟ್ಟು ಕಳವಳಿಸಿ ಬೆಬ್ಬಳಿಸಿ ಕುದಿದೋಡಿದರ್ ತಾಪಸರ್ (ಪಚ. ೩೬-೦೩). ೨. ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳ್ಳು; ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಅರಸಿಯರಾತ್ಮವಲ್ಲಭನ ಮೇಲೆ ತುಳುಂಕೆ ಕದಂಬು ಮೇದಿನೀಶ್ವರನತ ಜಾದಪಂಕಜನ ಪುಸಿದ ಚಂದನಪಂಕದೊಳ್ ಸಮಸ್ತರೊಡಗೂಡಿ ಬೆಲ್ಲುಕಡೆದೊಪ್ಪುವುದದ್ಭುತಮಾಗೆ ಮೌಕ್ತಿಕಾಭರಣಮಿದೆಂದು ಬೆಬ್ಬಳಿಸೋಡುವ ನೋಟ್ಕರುಂ ನರೇಂದ್ರರುಂ (ಭರಾಕ್ಯು. ೦೯-೦೬). ೨. ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡು; ಬೆರಗಾಗು: ನೋಜಿಗಗೊಳ್ಳು: ಸಭಾಸ್ಥಾರೆಲ್ಲರು ಮಿದೇನೆಂದು ಬೆಬ್ಬಳಿಕೆ ರಘುವೀರನಚ್ಚರಿಗೊಂದದೇನದೇನೊಲ್ಲು ತಿಳಿವುವೆಂದು ಬೆಸಗೊಂದನು (ಪಚಾ. ೩-೦೦). ೫. ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳಿಸು: ಮರುಳುಗೊಳಿಸು: ಜವವಾರಾರನು ತಿಂದು ತೇಗದು ಬಲಿಯ ಸಂದೇಹದಿಂ ಬಲ್ಲೆನೆಂದವರ ಬೆಬ್ಬಳಿಸಿ ಕಾಡುತಿಹುದು (ಕಾಹೋ. ೦-೦೯). 'ಬೆಳ್ಪಳಿಸು' ಪರಾ. [ಬೆಳ್ಪಳ + — ಇಸು]

ಬೆಳ್ಪಾಲು (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ಹಾಲು : ನಿರ್ಮಲವಾದ ಕ್ಷೀರ : ಇದೊ ತಂದೆ ತನಿಗಳಿನು, ಪಸ್ಸ ಮಗನಯ್ಯಂಗೆ. ಪಿತೃಗಳಿಗೆ. ತನಿಯೆರೆಯೆ:_ಅಚ್ಚಪಸು ಕರದ ಈ ಇನಿವಾದ ಬೆಳ್ಪಾಲು, ಹೂಗೆಲಸಿ ಚಿಬ್ಬಲಿನಿಸಿದೀ ಜೊಜೀನು (ಪಾಡಿ. ೩೩೦-೦೯).

[ಬೆಳ್[1] (<ಬೆಳಿದು) + ಪಾಲು[1] (<ಪಾರ್[1])]

ಬೆಳ್ಪಲ (ನಾ). ಮೂರ್ಖತನದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ದಡ್ಡತನವುಳ್ಳದು: ಇದು ತಲೆಗೊಯ್ದಿದತ್ತು ಮಾಡಿಯಲ್ ನೆಜೆ ಕಲ್ಲದು ಬೇಱುಬೇಕೆಂದೆದ ತನುವೆಲ್ಲವಂ ಕಡಿಸಿಕೊಂದು ಮಾಡಲ್ ನೆಜೆ ಕಲ್ಲದಾಯ್ತು ಬೇಂಟೆದೊಳಿದು ಬೆಳ್ಪಲಂ ಕಱಿಯರಾವೊಳಲ್ಲದು ನೋಡ ಬಂದ ಕಾಲದ ಪರಿಮಂ ಮುಂಗುಳ್ಮೊಲೆಯ (ಪಾಲಿಲಮುಪಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಗೋಷ್ಮದಂ ?) (ಪಚ್ಚಾ. ೩-೨೨೩). [ಬೆಳ್ಪು[3] + — ಅಲ]

ಬೆಳ್ಪು[1], ಬೆಳವು, ಬೆಳುಪು, ಬೆಳುಹು (ನಾ). ೧. ಬೆಳುಪು : ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ : ಶ್ವೇತವರ್ಣ : ಧವಳತೆ: ಹಿಮಧವಳಾತಪತ್ರಮಪೆ ಪೋಲೆ ಮುಮೇಂದುವ ಬೆಳ್ಪು (ಕಂಚಾ. ೦-೦೩೦) ; ಕೆಲದುದು ಮುನಿ ಕೂಗಿದುದು ಕೋಗಿಲೆ ಪಲ್ಲಮಿಸಿತ್ತು ಮಾಮರಂ . . . ತಂಪದ ನಿಂದ ಸೆದಪಂ ಕೆದುವು ಕೂಡೆ ತಂಪಿನ ಪಸುರ್ಪಿನ ಕರ್ಪಿನ ಬೆಳ್ಪಿನಂದಮಂ (ಗಜ. ೬-೩೯); ತಂಪಿನ ವೆಸ್ಮಗಧನಕೆ ಬೆಳ್ಪು ಪಡೆಗೆಳ್ಗೆ ತಿಂಪಡರಿದುಮು (ಪಚ-೦೦-೦೦೩). ೨. ಕಾಂತಿ ; ಹೊಳಪು : ಪೊಸತಲರ್ದೊಂದು ತಾವರೆಯ ಗೆತ್ತು ಮುಖಾಬ್ಜಮನೊಂದು ತುಂಬಿ ಜುಂಬಿಸೆ ಸತಿ ಬೆರ್ಚಿ ಬೆಳ್ಪಳಿಸಿ ಸೋಲ್ವುದುಮಾಕೆಯ ಕಣ್ಣ ಬೆಳ್ಪುಗಳ್ ಪರಿಸೆ ತುಂಬಿಗಳ್ ಕುವಲಯಂಗಳರಲ್ವುವೆ ಗೆತ್ತು ಮತ್ಕೈದುವಾ, ಮುಸುಜಾಪುದುಂ (ಸಂಪಾ. ೩-೬೩); ಪೊಳೆವಲರ್ದಂಗಳಿಂ ಮಿಳಿರ್ದ ಬೆಳ್ಪು ರಜಾತ್ಮಕಮಾಗಿ ಗಂಡಮಂಡಳಕಳಲಿ:ದಮಂದಿಚಿಯುತಿರ್ದುದೆಲ್ ನ ಯ ನಾ ಃ ಮು ಲೋಚನಃಗಳಿತದಾಕ್ಕೆ (ಶಾಪುಂ. ೬೯೯) ; ತರಳ ವಿಶಾಲಲೋಚನದ ಬೆಳ್ಪು ಕಾರುಳ್ಳಳೆ ಜೆಲ್ವು ಭೂತಕೋತ್ಕರದ ಪೆಡಂಗಾ . . . ಕಣ್ಣೆ ಪಂದಿರೆ (ಪಚಾಕ್ಯು. ೩-೦೯). ೩. ಶುಭ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ನಿರ್ಮಲತೆ : ಸ್ವಚ್ಛತೆ: ಶುಭ್ರತೆ : "ಬೆಳ್ಪು-ನಿರ್ಮಳತೆ" (ಪಚಾ. ೫೦- ೩) ; "ಬೆಳ್ಪಂದು ನಿರ್ಮಲಂ" (ಕಾಭಾರಾ. ೩೬). ೪. ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ : "ಬೆಳ್ಪುಪಡೆ" ಪರಾ. ೫. [ಧಂದ] ಅಚ್ಚಾರ್ಚಣಿಗೆ ಒಂದು ಹ್ರಸ್ವಾಕ್ಷರವಷ್ಟು ಕಾಲವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಅಕ್ಷರ ; ಲಘು : ವೆಷದೊಳ್ ಛಂದದೀಯೆಡೆಯ ಲಕ್ಕೆದ ಕಿಬ್ಬುದು ವ್ಯತ್ಯಮೆಂದು ಪೇಬ್ಬುದು ಬಗೆದಂ ದೊಡಾಗಳವಜಾತಮನರ್ಥನಿ ಬೆಳ್ಪಿಬ್ಬುಕೊಳ್ವುದು ಸಮಭಾಗಮಿಯಂ ದೊಡೆ ರೂಪಯುತಾರ್ಥದೆ ಬ್ಯಾನಿಬ್ಬುಕೊಳ್ವುದಿ ಗದ ಸೂತ್ರಮಿ ತೆಜದೆ ಕಾಣ್ಬುದು ಸಪ್ಪಮಂ (ಕಾಹೋಬ್ರ. ೬-೩೬). 'ಬೆಣ್ಪು' ಪರಾ.

ಬೆಳಪು : ೨. ಒಳಗುಳ್ಕೋವಣಮಮರ್ದಿರೆ ಚಳನಂ ಪೊಜಗೆಸೆಯೆ ಬೆಳಪನೆಯುವ ಬೆಳಗಂ ಪೊಳೆವ ಸುರಿಲಲ್ಲಿ ಮಾಸುಳಿಸೆ ವಿಳಾಸದಿಂ ದರ್ಭ ಕ್ಕುಸತಳಿಗಾಸನಾದಂ (ಕಾಶ್ಯಕ. ೨೫೬) ; ಕಡಿಗಣ್ಣಾ ಪೊಳ್ಪು ಸುರಿಲಲ್ಲಿಳೆ ಪುಣಾಭರಣಾಗಣುವ ಮಂರಿಜ ಮಾಣಿಕ್ಯದುಯದಿಮ್ಮಿರವ ಸೊಡರುಗಳ ದೇದಿನ್ಯದೀಪ್ಯಾಯಮಾನದಿಂ ಶೋಭಿಸಿದವು (ಪಚಾ. ೩೦-೩). **ಬೆಳುಪು**: ೧. ಬೆಳುಪು [ಪಾಣಿ. ಬೆಳ್ಪಂ] ಬೆಳಗುವಂತಾಗಸಕ್ಕೆ ನಿಜಮಾಲಿನತೆಯಿಂ ವುಂ ಬಿಡಿಸಿ ಮುತ್ತನಂಗಸುಮಂ ಬೇಱೆ ಜನಕ್ಕೆ ತೋಱುದುದು ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್ (ಪಪ್ರಕೃ. ೩-೧೨) ; ಅಳಿಯಿಜಗದನಿಲನಲುಗದ ರವೀರಂ ಪುಗದ ಸುಳಿ ಗೊಂಡು ದಳಪೆಱಾ ಹುಸುರಳಿದು ಬೆಳುಪುಳಿದ ಸುರುಚಿರಮೆನಿಪ್ಪ ಮಿಸಲ ದೊಗ್ಗಯಂ ಕೋದು (ಪಚ. ೩-೩೦) ; ಬೆಳುಪು ನೆಜೆಯದ ಕಜುಮೆಸಳ ನೆದ್ದುಲುಗಳೀ ಮಾಡದಿಯ ಕಂಡಿತೆಗಂಗಳಿಗೆ ಪಡಿಯಲ್ಲ (ಪಪ್ರ. ೪-೨೩). ೨. ತತ್ ಕರಕ್ಕಳೆ ಸುರಿನೀರವದು ಪುದಿದರ್ದಿರೆ ಧಳಧಳಿಸಿ ಬೆಳುಪ್ಪುದಗಿ ಬೆಳ್ಮಿಯ ಬಳ್ಗಳ ಧಂದದಿ ಬೆಳದು ಮೇಲ್ಪೆಸೆಗೆ ಪರಿಸಿ ಸಲೆ ಬೆಳಗುತಿರಲು (ಪಪ್ರ. ೪೧-೩). **ಬೆಳುಹು** : ೧. ನೇಪಥೆಳದಾಯುತ್ತಾಗಿ ನೋಟ ವಿಷಳ ವಾಬುತ್ತ ಕಂಡೆ ಅಂಗದ ಒಳೆ ಕಂಗಳ್ ಮೋಹ ವಿವೆಗವ ಸೈರಿಸದು ಬೆಳಃಹಿಂ ವೇಲೆ ಕಿಂಪಡಿರಿತ್ತು (ಪಪ್ರ. ೩೦೮ ೩೦೦).[ಬೆಳ್[1] (< ಬೀದು) + — ಪ್ಪ[2]]

ಬೆಳ್ಪು[2], ಬೆಪ್ಪು (ನಾ). ೧. ದಡ್ಡತನ; ಬುದ್ಧಿಹೀನತೆ; ಮೌಢ್ಯ; ಮಂಕುತನ : ಇನಿತೆನಗಿಂಬುಕೆಯ್ದಿತಿತು ಬೆಳ್ಪಿನೆಳ್ದೊಳಿದೆನ್ನನಿನ್ನು ಪೊರ್ದಸೊಳಿವೆಂದೊಡಂಬಡುವೆಳ್ಗಿಯ ಬಾಚಿಸಗಂಬ ಪಂಬಲಿಂ ಮಾನದೊಳಲುಬ್ದ ಚಿಂತಿಸಿ ಕಲಲ್ದ ಬಲುಬ್ದ ಕನಲ್ದೊಂನಲ್ದು ಬೆಳ್ಪಿನೆಸುವ ಬೆಳ್ಪ ಬೇರಗಾಬ್ಬುಗಸಕೆಪ್ಪದೆ ಸೂಳೆ ಮಜಾಗ್ಗಮೇ: (ಗಂಚಿ. ೬-೧೬). 'ಬೆಳ್ಪ' ಪರಾ. **ಬೆಳ್ಪು** : ೧. ಬೆಪ್ಪಿನ ಲೆಪ್ಪ ಗೊಂದಂತಿದ್ದ ಕಣ್ಣಿಂ. ಆ ಮುಖಿಮಂಡಲದ ಚೆಲುವನ್ನು ಮಾಸಲು ಗೊಳಿಸಿತ್ತು (ಪಚಾಂಚಾ. ೩೬೯); ಮುಖವೆಲ್ಲ ಒಣಗಿ ವಿವರ್ಣವಾಗಿ ತುಟಿಗಳು ಅದುರುತ್ತಿರಲಿ, ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಪ್ಪು ಅಲ್ಲ, ಭಯವೂ ಅಲ್ಲ, ಏನೋ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೋಟ (ಚಚಾ. ೦೩); ಹುಚ್ಚಲ್ಲಿ, ಬೆಪ್ಪಲ್ಲಿ, ತಿವಿಲೀಲೆ (ಗಾಡ). ೨.ಬೆಪ್ಪನಾದವನು ; ದಡ್ಡ ; ಮಂಕ : ಪೂರ್ವತೆಯೊಳ್ಪರದ ಸೊಬ್ಬುಗಳಾದುವಿರ್ದ ವಿಜೃಂಭ್ರಗಳ ಬಳಿಕಯುಂ ಸುರಿದು ಬೆಪ್ಪೇ (ಕಂಗಾಡಾ. ೬-೨೬,೭೦) ; ನಾನು ಅಂಥ ಬೆಪ್ಪ ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದೀಯೇನು ! (ಪಚಾಗಾ. ೬) ; ಪೆಂಡರ್ ಹೊಡಯೋ ಭೂಪನೆಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯವೇನೋ ಬೆಪ್ಪ ? (ಪಚಾ. II. ೩೩೯). [ಬೆಳ್[3] + — ಪ್ಪ[3]]

ಬೆಳ್ಪುಗಣ್ (ನಾ)- ಬಿಳುಪಾದ ಕಣ್ಣು : ಬಿಳಿಚಿಕೊಂಡ ಕಣ್ಣು : ಕಾಣಲೊಡಮಯ್ಯನೊಡಲುಂ ತಬ್ಬಿ ಬಿಗಿಪ್ಪಿ ಬಾಳ್ಗೆ ಜೀವಂ ಸೂಸು ಪೊಪಲಿಜಂ ಬೆಳ್ಪುಗಣ್ ಬೆಳ್ಗೆಳಿ, ಬೆರ್ಚಿ ನಿಂದರ್ ಬರ್ದುಂಕೆ ಬೆಬ್ಬಳಿಸಿ (ಕ್ರಿಪಾಚಾ. ೦೦೫-೦೩೦). [ಬೆಳ್ಪು[1] /+ ಕಣ್]

ಬೆಳ್ಪುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಬಿಳುಮೇರು : ನೆಜೆ ಪಸುರಿರಲು ಮುಂಜನದು ಮುಖಿಂ ಬೆಳ್ಪುದೋಱೆ ಪೊಲ್ಲನಕ್ಕು ಕಾಲ್ಮೊಗವೆಯ್ದೆ ಬೆಳ್ಪುದೋಱೆ ಮಂಗಳಂ . . . ಸಿಲ್ಪಾವ ಕುಮರ ಸೂಳಾನೆನಿಸಕ್ಕಂ (ಪುಂಗಣಾ. ೪೫-೦೩). [ಬೆಳ್ಪು[1] + ತೋಱು]

ಬೆಳ್ಪುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಹೊಳೆ : ಅಪ್ಪವ ಸಳತೋಳ್ಗಳೆಲ್ಲಿ . . . ಬೆಳ್ಪುವಡೆದ ಸಿಳ್ಪುಗುಡಾಳ ತೋಱಿಂದು ನೆಪ್ಪ ನೋಳ್ ಬೆಪಕಿ ಪೋಡಿದಳು (ಪೋಚಪ. ೪-೦೪). [ಬೆಳ್ಪು[1] + ಪಡೆ[1]]

ಬೆಳ್ಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಿಳುಪನ್ನು ಹೊಂದು ; ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ತಿರುಗು : ತೊಂಗಲ್ಗೊಂಡಿರ್ದ ಕೆಂಪಾದುಗಳು ತಳರಂ . . . ಸೊಂಪಿನಿಂ ಬೆಳ್ಪು ವೆತ್ತಿರ್ದಿಂಗೋಲಂ ಪಣ್ಪ, ದಾಂಬಿಗಳಕೊಲವಿನಿಂ ತೋಂಟಿಗಂ ಕೊಟ್ಟು ಸೊರ್ವಾ (ಕ್ಯಾಂ. ೫೫). [ಬೆಳ್ಪು$_1$ + ಪಡಿಸು$_1$]

ಬೆಳ್ಪಿಸೆ (ಕ್ರಿ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಶೋಭಿಸು.—ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಪುರಿಸೆದುದು ಪದ್ಮಿನಿ ಬೆಳ್ಪಿಸದುದು ಕುಮುದಿನಿ ನಿಶಾಮುಖಂ ನಸು ಗರ್ಪಿಂದೆಸೆದುದು ಪಡುವಣದೆಸೆ ಕೆಂಪೆಸೆದುದು ದಿವಸಾವಸಾನಮಪ್ಪುದು ಮಾಗಳ್ (ಶಾಪಂಶಾ. ೦೩೯) ; ಪೆಲನಂ ಳಿಚ್ಚಿಸೆ ಪುದ್ದುಮುಬ್ಬರಿಪೊಡಂ ಪೇಣ್ಗಳ್ ಮಿಂಚುವೆತ್ತಿರ್ಪೊಡಂ ತಿರೆಗಳ್ ಬೆಳ್ಪಿಸಿರ್ಪೊಡಂ . . . ವಿಶ್ವಯಂ ಜಲಮಕ್ಕುಂ ಪುರುಷಪ್ರಯಪ್ರಮಿತದೊಳ್ (ಕೂಚೆಸಾಚ. ೩-೦೩). [ಬೆಳ್ಪು$_1$ + ಎಸೆ$_3$]

ಬೆಳ್ಪೀರು 'ಬೆಳ್ಪೀಜು' ನೋ.

ಬೆಳ್ಪೀಜು, ಬೆಳ್ಪೀರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಬನು : ತುಜುಗಿದಲರಿಂ ಬೆಳ್ಪೀಜಿದ ಬಕುಳಂಗಳೊಳಂ ಬಿವವಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾದ ಬನಮಂ ಪೊಡಲ್ವೇಳ್ಬು ದೇಬೆಂದೆಂಬುದುಂ (ಕ್ಯಾಂ. ೪೯). ೨. ಬಿಳಿಚಿಕೊಳ್ಳು; ಮ್ಲಾನವಾಗು: ಬುಜಿ ತೆಳ್ಪಬಿದತ್ತೆ ಮೊಗಂ ಬೆಳ್ಪೀಜಿದುದೇ . . . ಚೋದ್ಯಮಿದೆಂದು ಮಗುಬ್ಬಿ ಬಣ್ಣಿಸಿದರಿಂದ್ರವ ಕಾಂತೆಯರಂತರ್ವತ್ನಿಯವಾ ನೃಪಪತ್ನಿಯಂ (ಅಂಪ್ರ. ೬-೭೦); ಗುಣಕರು ಲೆಕ್ಕಿಸಲಾಜದೆ ಬೆಜಗಾಗೆ ಪರಸಮಯಿಗಳ ಮೊಗಂ ಬೆಳ್ಪೀಜ್ ದಿವ್ಯಳವ ಮೊಗಂ ಲಜ್ಜೆಯೀಜ್ ಶರಣರ ಮೊಗಂಗಳು ಹರುಷಮೀಜ್ (ಪಾಸ. ೪-೦೨೮). **ಬೆಳ್ಪೀರು** : ೧. ಅಳಿಗಳಂ ಪಾರುತಿರೆ ಪವಳ ಬೆಳ್ಪೀರುತಿರೆ (ಮಂಗಾಣಾ. ೫-೬-೬೦); ಸಣ್ಣದೊಂದು ನಕ್ಷತ್ರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶವಳ್ಳುದಾಗಿ ಬೆಳ್ಪೀರಿ ಮುಂಕಾಗಿರುವ ಬಾಲಪೊಂದು ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ (ಜ್ಯೋಚಂ. ೭೦). [ಬೆಳ್ಪು$_1$ + ಪಜಿ$_1$ (< ಪಜಿ$^*_1$)]

ಬೆಳ್ಮೊಡೆ (ನಾ). (ವಿಭೂತಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದರಿಂದ) ಬಿಳಿದಾದ ದೇಹ : ದಿಟ್ಟನೊಂದಾನೊಂದು ದಿನದೊಳು ಮುಟ್ಟಿಬರೆ ಯಾದವರ ಮನೆಗಳಮ್ಮಿ ಘಸ[ತ್ತ]ದ ಬೆಳ್ಮೊಡೆಯ ಕಂಚಿಡೆದು ಸುರಿವಲ್ಲಿ (ಗಾಡಚಾ. ೫೭-೬). [ಬೆಳ್$_1$ (< ಬೀದು) + ಪೊದ್ದೆ$_3$]

ಬೆಳ್ಮೊಜಸು (ನಾ). ೧. (ಅನಿಷ್ಟಕಾರಕವೆಂದು ನಂಬಲಾದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಬಿಳಿಯ ಪಾರಿವಾಳ ; ಸರಯ ಜೊಜಂಗಸುಮಾನುಂ ನೆರದಿರ್ದೊಡೆ ನೆರದು ಬಿಡದಿಂ ಪೋಬ್ಬ ಪರಿವ್ಯರಗಿಳಿಯುಂ ಬೆಳ್ಮೊಜಸುಂ ನೆರೆದುದವಮಜಿಸೊಳ್ಳರೆಳ್ಮೊಳಮೋಘಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೬-೨೦೮). ೨. (ಆಲಂ) ಅನಿಷ್ಟಕಾರಕ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಎನಿತಾನುಮಂದದಿಂ ಜೂದಾಕ್ಷಿಯುಂ ಮೃಪದಸುತೆಯನೆಬೆದುಯ್ಯುಮಿನಿತಿನಿತೊಂದಾದುದು ದುರ್ಯಾಸನನಿಂದಂ ಶಕುನಿಯೆಂಬ ಬೆಳ್ಮೊಜ[ಜಣಾಂ.ಬೆಳ್ಪರ]ನಿಂದಂ (ಕುಚೆಂ. ೬-೨೦); ಮುಜ್ಜಿಕಿಸುವ ಧರ್ಮಮೆಂದೊಡೆ ಗುಜುಗುಜಿಸುವ ಗಂಡನಿದಿರೊಳೆದ್ದಾಡುವ ಬೆಳ್ಮೊಜಸುಗಳಂ ಕಿಸುಗುಳೆದುರಜಾಪೊಡೆ ಪೋಲಿಪುದೆ ಧರ್ಮರಕ್ಷಾಕರಮುಂ (ರಚಾಗಮ್ಮ. ೦೦-೬೬). [ಬೆಳ್$_1$ (< ಬೀದು) + ಪೊಜಸು]

ಬೆಳ್ಳಳೆ 'ಬೆಳ್ಬಳ' ನೋ.

ಬೆಳ್ಳಳೆಪೋಗು 'ಬೆಳ್ಬಳಂಬೋಗು' ನೋ.

ಬೆಳ್ಮಂಜು (ನಾ). ಬಿಳಿದಾಗಿರುವ ಮಂಜು ; ಶುಭ್ರವಾದ ಹಿಮ : ಅಜುಲ ಪುಜಯುಚ್ಚಿರುಳ್ ಪೊಗುಂಗೆ ಮುಸುಕ್ಬುರಿದು ಬರ್ಕಿಂದುಂ, ಬೆಳಗಿ ಪೊಳ್ ಬೆಳ್ಮಂಜ ಕೆದಜುತೆ ನೆಸಜುಬ್ರುರ್ಕಿಂದುಂ, ಪಾರ್ದು ಪುಲಿಸಿನ ವಯ್ ನೀನ್ (ಶಬ್ಕಕ್ರ. ೫-೨೬). [ಬೆಳ್$_1$ (< ಬಿಳಿಮೆ) + ಮಂಜು$_1$]

ಬೆಳ್ಮಡಿ (ನಾ). ಶುಭ್ರವಾದ ಬಟ್ಟೆ. ವಸ್ತ್ರ. ಸೀರೆ ಮುಂತಾದುವು : ಕಂಪಿನ ಪಸವಸಮಂ ಕಳೆದು ಪಲ್ಲಂ ಸುರಿದು ಪಲಿನಾರ್ ಬಿಂದು . . . ಬೆಳ್ಮಡಿಯನುಟ್ಟು ಬಳಪದೋಲೆಯನಿಟ್ಟು ಶ್ವೇತಮಾಲೆಯನೆಬಲೆ ಬಿಟ್ಟು ಕೈಗೈಯ (ಅಚಾಶ. ೬-೩೩ ೫). [ಬೆಳ್$_1$ (< ಬೀದು) + ಮಡಿ$_3$]

ಬೆಳ್ಮಣ್, ಬೆಳುಮಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಮಣ್ಣು : ಬೆಳ್ಮಣ್ಣಿರಿಸಿದ ಮುನಿಪ್ರದೇಶಂ ನಿರಂತರಂ ಪಾಂಡುಭೂಮಿ (ಪಸ್ತುಷೋ. ೫೩-೯). ಬೆಳುಮಣ್ಣು : ೨. ಗೋಪೀಚಂದನ : ಸಣ್ಣದಂಡಿಸೆ ಪರ್ಣಕಂತೆಯು ಪಣ್ಣಗಿಹ ದೇಹದ ಪೊಸಲ ಬೆಳುಮಣ್ಣ ಮುಟ್ಟಿಯಂ ತಕ್ಕ ಮಂಡಲ ತೋರ ಜಪಮಣಿಯು . . . ಮುನಿ ರಂಜಿಸಿದ (ಶಿಪಾಗ. ೦೦-೫೯-೫೬).

[ಬೆಳ್$_1$ (< ಬಿಳಿದು) + ಮಣ್*]

ಬೆಳ್ಮನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಕುನ್ನಗೆಸೆವೆ ಕಲಿಯುಮ್ಮ ಬೆಳ್ಮನೆಯ ಪದುಮಣ್ಣನ್ ಕರ್ಬುರಸೋಮ . . . ಇನ್ನೀ ಎನೆಬರು ಶ್ರೀಕರನ ಸುತ ಬಬ್ಬುರ್ (ಪಶ. VIII, ಸೊಡ. ೦೦-೦೨ ; ಸು- ೫೦೦).

[ಬೆಳ್$_1$ + ಮನೆ$_3$]

ಬೆಳ್ಮಸೆ (ನಾ). ೧. ಬೆಳ್ಳಗಾಗುವಂತೆ ಉಜ್ಜಿದ ಸಾಣೆ; ಜೆನ್ನಾಗಿ ಪರಿತ ಮಾಡಿದ ಸಾಣೆ : ಬೆಳ್ಮಸೆಯಂಬಿನ ಸರಿಮೊನೆಯಂಬಿನ ಸೋಪೆ ಜಾರೆಯಂಬವ ತುದಲ್ ಘನಮಾದುದಲ್ಲಿ (ಹಂಹಪ್ರ. ೦೩-೦೦); ಪೊದ್ದು ಬೆಳ್ಮಸಿಮಿಲ್ ರಾಜದೇವತೆಯುಟ್ಟಿಹಾಸದಂತೊಗೆಯ . . . ಜಾಯುದ್ದವಂಬುಗಳ್ (ಪಗಂ. ೭-೭೮). ೨. ಪುಣ್ಯವಾಗಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಭಾಗ : ಕನ್ನಡಿಯರ್ದಪ್ಪೊಲ್ಕೊಳವ ಚಕ್ಕದ ಬೆಳ್ಮಸೆಯುಲ್ಲಿ ಪೊಡುವಳ್ಳನ್ನ ಮುಖಾಬ್ಜಮಂ (ಅಪಾಪ್ರ. ೦೨-೩೩). [ಬೆಳ್$_1$ (< ಬಿಳಿದು) + ಮಸೆ$_3$]

ಬೆಳ್ಮಳಲ್ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಮರಳು; ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಉಸುಕಂ : ನೀರ್ತಿಗೆಯಲ್ಕೆ ಬೆಳ್ಮಳಲ್ದೆರಗಳನಪ್ಪಿಕಿಯ್ದು ತೊಜ್ . . . ಬಂದುದತಿನಿರ್ಮಲ ನೀರವವಪ್ಪ ಶಾರದಂ (ಶಾಪಂಶಾ. ೬೩೨); ಧೃಗುದೇವತಾಪ್ರಹಾಸಮರೀಜ ಪ್ರಕರಮೆಸೆ ಬೆಳ್ಮಳಲ್ ಪುಡಿದು ಕರಂ ಕಣ್ಗಸೆದುದಸದಳಂ ಶ್ರಮಕಣ ಯೊಳ್ (ಕುಪಾಪ್ರ. ೭-೭೦). [ಬೆಳ್$_1$ (< ಬೀದು) + ಮಳಲ್ (< ಮಣಲ್*)]

ಬೆಳ್ಮಳೆ (ನಾ). ಬಿಳಿಯದಾದ ನೀರಿನ ಧಾರೆ : ನೇಸರಿದೂ ತಣ್ಪಿಸಲ ಬೆಳ್ಮಳೆಯ ಕರೆಯುತಿದೆ (ಪಪ್ಪಕ. ೭-೬೩). [ಬೆಳ್$_1$ (< ಬೀದು)+ಮಳೆ (< ಮಟ್ಟೆ)]

ಬೆಳ್ಮಾದೆಂಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪೊಜ್ಮಾನ್ದ ಬೆಳ್ಮಾದೆಜ್ಞಂ ಶ್ರೀಕಂಚಿಶಂಯಿ ನರಸಿಗವಜ್ಞಲದ ತೊಜುಗಳೊಳ್ಪತ್ತವನ್ (ಎಳ. X. ಕೌಂಪಾ. ೮೨-೬; ಸು- ೬೭೮). [ಬೆಳ್$_1$ + ಮಾದೆಂಗ (< ಮಾದಗ)]

ಬೆಳ್ಮಾನಿಸ (ನಾ). ಹೇಡಿ; ಅಂಜುಬುರುಕ : ಪುಲ್ವಿಡಿದಜ ಮುಣ್ಮುಳಿಯನು ಮೂಳ್ಬದಜ ಭೀತಾತಂಕಾಂ ಬೆಳ್ಮಾನಿಸರಪ್ಪವರ್ಗೆ ಮಜಿಪೊಳ್ಮವರ ಜಯಮು . . . ತುಳಿಲಾಳ್ಗದು ನೆಲೆವಳಗೆಯ ಲೋಕವಜಿಯ (ಕ್ರಿಚಾಂ. ೫-೬೭). [ಬೆಳ್$_2$ + ಮಾನಿಸ$_1$ (< ಮಾನಸ)]

ಬೆಳ್ಮಾರಲು, ಬೆಮ್ಮಾರಲು, ಬೊಮ್ಮರಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : ಮಜಳ್ ಪೊದೆಯ ಬೆಳ್ಮಾರಲಂ ಕಾಯ್ ತುಂಬಿ ಹ್ಮಾನಕೆ ಹಾರ್ಪೆಸುತಿರ್ದುದು ಹೊಸಮಳೆ ಹರಕೆಗಾಗಿ (ಕ್ರಿಚಾಪು. ೭೫೦-೦೦). **ಬೆಮ್ಮಾರಲು** : ದೂರದಲ್ಲಿ . . . ಬೆಮ್ಮಾರಲ ಮುಟ್ಟುಗಳೂ ಅರಮರಲ ಗಿಜರುಗಳೂ ಗಾದ್ದುವ (ಪುಪ್ರ- ೦೦೦). **ಬೊಮ್ಮರಲು** : ಬೊಮ್ಮರಲು, ಬಳಿಸುರಿಮುಳ್ಳು, ಸ್ವಾಗುರಕಿ (ಪ್ಯಕಿ. ೭೯-೨೭೦). 'ಅರಮರಲು' ಹೋ. [ಬೆಳ್$_2$ (< ಬೀದು) + ಮರಲ ೨]

ಬೆಳ್ಳಾಳ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಮಣ್ಣಿನ ಜಾಗ : ನೀರ್ದಾಣದೆಡೆಗಳೊಳ್ ಕಾಲ್ಗಳಪ್ಪೆಡೆಗಳೊಳ್ ಬೆಳ್ಳಾಳ[ಜಣಾಂ. ಬೆಳುವಾಣ]ದೆಡೆಗಳೊಳ್ ಭೀತಂಗಳಾಗಿಯುಂ (ಅಕ್ಕಜಾ. ೭-೨). [ಬೆಳ್$_1$ (< ಬೀದು) + ಮಾಳ್ಕ]

ಬೆಳ್ಳಿಂಚು (ನಾ). ೧. ಬೆಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಮಿಂಚು; ಥಳಥಳಿಸಿಂವ ಮಿಂಚು : ಬಲಾಹಕಂ ತಾಳ್ದ ಬೆಳ್ಳಿಂಚಿನೊಬ್ಬಳಿಯೊ ಪೊಸತೆನೆ ಘಟೋತ್ಕಚವದನು ಬಾಹುಬಲದಿಂದೆಡದ ಕಕ್ಷದೊಳಿಜುಂಕಿದ ಮಹಾಹಯಂ ಗಗನವರ್ತ್ಮದೊಳ್ಕೆದುತಿರೆ (ಕ್ಷತ್ರಿಣಾ. ೪-೦೬); ಬಜ್ಜೆ ಬೆಳ್ಳಿಂಚು, ಲೋಕನಾಶ್ಯೆ ಕಪ್ಪೆಯ ಚಂಡಿಕೆ, ಬಿಜುವಿಲ್ಲೆ ಕೆವ್ಳಿಂಚು (ಕಣ್ಣಿಪು. ೨೦೬ ಕ್ರಮ); ಬೆಳ್ಳಿಂಚು ಮುಂಚುತಿರೆ ಸೊಡರ ಕಣ್ಮೆಳಗಿನಂ (ಗಂಬಿಪು. ೦೨೬-೨೬). ೨. ಬೆಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಕಾಂತಿ.—ಪ್ರಕಾಶ : ಶ್ವೇತಚ್ಛತ್ರದ ಕೆಳಗೆ ಬೆಳ್ಳಿಂಚಿನ ದುಕೂಲದ ಸಜ್ಜೆ ಕವುಳಡೆ ಗಳಮ್ಮೆಳ್ಕುದೊ ಆದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಛದ್ರಾಸನವನ್ನು ಬಳಸುಗುಟ್ಟಿ (ಪಜ್ಜಿ. ೩೦-೦೩). [ಬೆಳ್ $_1$ (<ಬೀದು) + ಮಿಂಚು $_2$]

ಬೆಳ್ಳಿಗ (ನಾ). ೧. ಸಸ್ಯಾಹಾರಿಯಾದ ಸಾಧುಪ್ರಾಣಿ: ಕ್ರೂರ ವಲ್ಲದ ಪ್ರಾಣಿ : ಬೆಳ್ಳಿಗಂ ಪಜ್ಜೆ ದಲೆಂಬುದನೆರಡುಮಾಸೆಲ್ ವಾತವೆ ಬೆದುರಂ (ಪಂಚಾ. ೬-೧೨); ಕತ್ತಲಿರ್ದ ಪೇರಡವಿಯೊಳ್ ಸಲೆ ಕೋಬ್ಳಿಗ ಬೆಳ್ಳಿಗಂಗಳಂ ಮಿತ್ತುವಿನಂದದಿಂ ತವಿಸಿ (ಕಣಾ. ೨-೦೦೯). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ; ಚಿಗರೆ : "ಕೃಷ್ಣಸಾರಂ ವಾತ ಪ್ರಮಿಯೆನೆ ಬೆಳ್ಳಿಗ" (ಪಚ್ಚ. ೧೦-೬); ಎಮ್ಮ ಪಾಸಿದ ಚಿತ್ರಪಟಮೆಂಬ ಬಲೆಯೊಳ್ ನಿಮ್ಮಂತಪ್ಪ ಬೆಳ್ಳಿಗಂಗಳುಗಳೆ ತೊಡರ್ಗುಂ (ಅಪ್ಪ. ೬-೮೯ ಕ); ಬಿರಯಿಯೆಂಬ ಬೆಳ್ಳಿಗಂಗಳನಳುರ್ವ ಕಾಬ್ಳಿಚ್ಚಿನಂತೆ ಕಿಂಕ ಮಾದ ಕಂಕೇಳಕುಜಂಗಳೊಳಂ (ಪಜ್ಜಿ. ೨-೩೩). 'ಕೋಬ್ಳಿಗ' ಪರಾ.

[ಬೆಳ್ $_2$ + ಮಿಗ]

ಬೆಳ್ಳುಗಿಲ್, ಬೆಳುಮುಗಿಲು, ಬೆಳ್ಮುಗಿಲು (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಮೋಡ : ಬೆಳ್ಳುಗಿಲಿಂದಂ ಮುಸುಕಿದ ದಾಕ್ಷಾರ್ಕಪಿಯಮಿರ್ಪಂತಿರ್ದಂ (ಅಪ್ಪ. ೬-೮೨); ಮಿಸುಗುವ ಬೆಳ್ಳುಗಿಲೊಳಗುದಯಿಸುವಿನಬಿಂಬದ ಪೊಲಿಸಿವ . . . ಬಾಲನಂ ಸ್ಪರ್ಶಲಂ ಕಂಡಂ (ಶಾಸುಚ. ೬-೮೬). **ಬೆಳುಮುಗಿಲು** : ದಟ್ಟಿಸಿ ಬಳೆದ ಬೆಳುದಿಂಗಳಿಂ ಬೆಳುಮುಗಿಲ ಮುಟ್ಟಿರ್ದ ಚಂದ್ರಶಳೆಯೆಂದಂಬು ಧಾವಪಳಮಟ್ಟಿ ಬೀಯುಪ್ಪರಿಗೆಮುಗ್ಗಮೊಳಾ ನಿಂದೊರ್ವ ಸತಿ ಕಣ್ಣಿ ಸೊಗಯಿಸಿದಳು (ಪಪಾ. ೨-೨). **ಬೆಳ್ಮುಗಿಲು** : ತಾಪ ವೆಗ್ಗಳಿಪುದವನೀಕಾಂತಗೆ ಸಾ ಪರಿಹರಿಯವೆಂದು ತಾ ಪವಿನೀರ ಬೆಳ್ಮುಗಿಲು ತುಳುಕಿದಪೊಲಾ ಪರಿ ಬೆಳ್ಸರಿಯಾದುದು (ಪಪಕ. ೩-೦೦); ಕೊಳಪ ಬೆಳ್ಮುಗಿಲ ಮೊಗ್ಗರದಂತೆ . . . ತೇಜಿಯ ಬಳವೊಪ್ಪಿದುವು (ಶಂಚಂ. ೨-೨೫); ಕೆಳಗಿನ ಪ್ರದೇಶ ಮೊಸರಿನ ಸಮುದ್ರದಂತೆ ಬೆಳ್ಮುಗಿಲುಗಳಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ಅಪಾಪ. ೦೨೬).

[ಬೆಳ್ $_1$ (<ಬೀದು) + ಮುಗಿಲ್]

ಬೆಳ್ಮುಗಿಲು : 'ಬೆಳ್ಮುಗಿಲ್' ನೋ.

ಬೆಳ್ಮುಗುಳ್ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಮೊಗ್ಗು; ಬಿಳಿಮೊಗ್ಗು : ಮದನಂ ಬೆಳ್ಮುಗುಳ್ಗಳಿಂದಿಸೆ ಜಗಿರ್ದರ್ಪಬಾಗಳ್ ಚಿತ್ರದೊಳ್ ಮೂಡೆಯಂ ದೈತಪೋಲಾಗೆ (ಗಣ್ಯಪಾ. ೨೦೦ ಕಂತ್ರಿಪ); ಸಗೆಯಾ ಬೆಳ್ಮುಗುಳಿಂದು ತೊಂಡೆವಣ್ಬುಟಿಗಳಿನಿಮೊತ್ತಿನಿಂದರಳುತಿರೆ (ಪಜ್ಜಿಂಗ. ೩೩-೬೮).

[ಬೆಳ್ $_1$ (<ಬೀದು) + ಮುಗುಳ್ $_1$]

ಬೆಳ್ಮನಿಸು (ನಾ). ಹುಸಿಮುನಿಸು; ಸುಳ್ಳು ಕೋಪ : ಬೆಳುಕ್ಕೆ ಬೆಳ್ಮನಿಸು ಕೈತವಮಂ ಕನುನೊಳ್ ನೆನೆಪುವೆ (ಪಪಾ. ೬೩).

[ಬೆಳ್ $_2$ + ಮುನಿಸು $_2$]

ಬೆಳ್ಮೃಗ (ನಾ). = ಬೆಳ್ಳಿಗ ೧ : "ಬೆಳ್ಮೃಗವುಂ ಪೃಗಾಪೈ" (ಪಾಪಾ. ೬೨); ಬೆಳ್ಮೃಗಾಜಮುಂ ಪ್ರಬುರಪಕ್ಷಣಸಂತತಿಯುಂ ನಿರಂತರಂ ಬಾಳ್ವೊದಲಾಗಿ ಗಾಧ್ಯತೆಗೆ ತೋರ್ಪುದು ರಮ್ಯಕಮೆಂಬ ಕಾವನಂ (ತ್ರಿಪಾಪ್ರ. ೬-೬೪). [ಬೆಳ್ $_2$ + ಮೃಗ]

ಬೆಳ್ಮೊಗ (ನಾ). ಬಿಳಿಚಿಕೊಂಡ ಮುಖ; ವಿವರ್ಣವಾದ ಮುಖ : ಪದಂಗಳೊಳೊಗದಾ ಪುಳಕಚಯಂಗಳ್ ಕಳೆದುವು ಮುಸಸಂ ನಲ್ಲಳ್ಗೆ ಬೆಳ್ಮೊಗಂಗಿದ್ದುರೆಯುಂ (ಕಣಾ. ೬-೦೦೬); ಆತಿಬೆಳ್ಮೊಗದಿಂದವಿವ ಮುಮ್ಮಲ ಮುಱುಗುತ್ತುಮಿವ ಕಡುಲೋಭಿಕ ದಾನಗುಣಂಗಳಂ ಪಟುಚ್ಚಲೆ ದವುದಾರ್ಯ ಕೂರ್ಯ ಪಿರಿದೀವ ಗುಣಂ ಗುಣದಂಕಕಾರ್ತಿಯಾ (ಆಪು. ೬೨-೦೬); ದೀರ್ಘನಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ಬಟ್ಟು ಬೆಳ್ಮೊಗವನ್ನೆತ್ತಿ ಸುತ್ತ ನೋಡಿ ಹಣತ್ತಾಗಿ ಬಾಗಿ (ಶಂಗೂಂ. ೪-೩).

[ಬೆಳ್ $_1$ (< ಬೀದು) + ಮೊಗ]

ಬೆಳ್ಮೋರೆ (ನಾ). =ಬೆಳ್ಮೊಗ : ಬೆಳ್ವರಲ ಪಲ್ಗಳಿಂ ಬೆಳ್ಮೋರೆಯುಂದಂ . . . ಬೆಳ್ಪಿ ಬೀರ್ದಳು ಬೆಳ್ಳಿಹೂವಾರವದೊಂದು (ಗಂಬಿಪು. ೦೨೬-೨೬).

[ಬೆಳ್ $_1$ (< ಬೀದು) + ಮೋರೆ (< ಮೋಱ್)]

ಬೆಳ್ವಕ್ಕ (ನಾ). (ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ಅನಂತರ) ದಿನದಿನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾ ಪೆಚ್ಚಾಗುವ ದಿನಗಳು ಮತ್ತು ಆ ದಿವಸಗಳ ಕಾಲ; ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ : ಕ್ರಿ "ಇದು 'ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಕನ್ನಡೀಕರಣ : "ಬೆಳ್ವಕ್ಕಮೆಂದು ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷಂ" (ಕಣಾ. ೩೭-೨೫೬); ಬೆಳ್ವಕ್ಕದೊಳ್ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗುವ ಸುಧಾಸೂತಿ (ಕಬಾ. ೬೪-೩); ಮಕ್ಕಳು ಬೆಳ್ವಕ್ಕದ ಎಳವೆರಯನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ತಾಯ್ತಂದೆಯರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದರು (ಪಚಿ. ೬೦). [ಬೆಳ್ $_1$ (< ಬೀದು) + ಪಕ್ಕ]

ಬೆಳ್ವಕ್ಕಿ, ಬೆಳ್ಕಕ್ಕಿ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಚರ ಪಕ್ಷಿ; ಬಲಾಕ ಪಕ್ಷಿ; ಬಗೆಯೊಳ್ ಬೆಳ್ವಕ್ಕಿ [ಜಾಣಾ. ಬೆಳ್ಕಕ್ಕಿ]ಯು ಪಿಂಡಿಂಗ ವಂದಿರಂ ಸರಿಗಂದುಂ (ಪಂಚಾಪ್ರ. ೯-೩೬) .; ತರದೆ ಪಾಱುವುವು ಬೆಳ್ವಕ್ಕಿ ನೂಲ್ದೆಗದಂತೆ ನೆರೆದ ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲ ಬೀಯದಿರು ಬಿಗಿದಂತೆ (ಅಪ್ಪ. ೯-೦೬ ಚಗೆ); ಬೆಳ್ವಕ್ಕಿಯ ಬಗುಪಿರ್ಂ ನೀರೊಳೊಳಗೊಳಗೆ ಮೈಗರವ ವಿಾಂಗಳಿಂ . . . ಕಾಲ್ವರಿವ ತೆರೆಯುವೊಂದು ಕೊಳಂ ಪಗಲ್ದಣ್ಣಂ ಕೈಪಿಡಿಯಯಿಂತಿರೆ ಸೊಗಯಿಸಿತತ್ತು (ಪಾಪಾಕ್ಕ. ೩೨-೨೪). **ಬೆಳ್ಕಕ್ಕಿ** : ೧. "ಬಲಾಕಾ, ಬಿಸಕಂಠಿಕಾ – ಈ ೨ ಬೆಳ್ಕಕ್ಕಿ " (ಪಣಾಪು. ೨೨-೧೬); ಬಸವನಂ ಬೆಳ್ಕಕ್ಕಿಯು . . . ತುಂಬಿಯಂ ತಿಳಿಯುಲ್ ಸ್ವಪ್ನದಿ ಲೇಸ್ಸು (ಕೋಪುಚ. ೬೯) ; ಸಲೆ ಸಾಳುವನ ವೈರದಲಿ ಬೆಳ್ಕಕ್ಕಿಯ ಬಳಗ ಮಾಳ್ಪುದ್ದುಗವೇನು (ಕಂಚಿ. ೦೨-೭೦); ಜಗನ್ಮಾತೆಯ ಅತೀವಾರ್ದದ ಬಾನಕ್ಷತ ಈ ಬೆಳ್ಕಕ್ಕಿ (ಅಪಾಗೀ. ೧೬-೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಬಕ : "ಬಕೋಟಿ – ಬೆಳ್ಕಕ್ಕಿ- ಬೋದನಹಕ್ಕಿ " (ಓಪಂ. ೦೦೫); ಬೆಳ್ಕಕ್ಕಿಯಂತೆ ಮಾಯಾಮಾರ್ಗವನು ಪುಲಿಯಂತೋಜಾಬಲನುಂ . . . ಆಗಿ ಕಲವು ದಿವಸಮಿರ್ದುಂ (ಪಚಾಪ್ರ. ೬-೬೨). ೩. (ಅಲಂ) ಆಡಂಬರವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಪ್ರದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ನಾವು ಒಳ್ಳೇ ಆ್ಯಮಂತರು. ಆ್ಯಗಲ್ಲಾ ಪಾನೊಬ್ಬನೇ ಮಗ, ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ವಿದ್ಯಾವಂತ. ಸರಿ ಪೇಟೆ ಪಟ್ಟಿಣಗಳಿಂದ ಬೆಳ್ಕಕ್ಕಿಗಳು ಬಂದಿಳಿಯಲಾರಂಭಿಸಿದುವು (ಪಜ್ಜೂಂ. ೯೦). [ಬೆಳ್ $_1$ (< ಬೀದು) + ಪಕ್ಕಿ]

ಬೆಳ್ವಟ್ಟಿ, ಬೆಳುವಟ್ಟಿ, ಬೆಳ್ಪುಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರ ; ಬಿಳಿಯ ಬಟ್ಟೆ : ಬಲ್ಗೆಳಗಂ ಕಱಿವ ಬೆಳ್ವಟ್ಟೆಯು [ಜಾಣಾ. ಬೆಳ್ಪುಂ ಬಟ್ಟೆಯು] ನೀಲದ ನಿರ್ಮಲೋದಕದ . . . ಬೆರಕೆಬೆಳಗು ಮಂಟಿಪ ದೊಳಗಂ ಪೊಜಗುಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವೆ (ಗಂಪ. ೦೦-೨೮ ಕ); ವರನ್ನಾನವಂ ಮಾಡಿ ಬೆಳ್ವಟ್ಟೆಯ ಧೋತ್ರಮುಂ ತೆಗೆದುಟ್ಟು (ಉಪ್ಪಪು. ೬-೦೦೨ ಕ) ; ಬೆಳ್ವಟ್ಟೆ ಅಂಚಿದುವ್ಕಾನ ಮೇಲೆ ಸಚಿಗೂಡಿ ಪಚಾಪ್ಪ ಕಂಳಿತನುತ್ಸವದಿ (ಪಚಾಪ್ರ. ೬೬-೦೬). **ಬೆಳುವಟ್ಟೆ** : ಕಟ್ಟಿದ ಬೆಳುವಟ್ಟೆಯ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟನೊಳಂ . . . ಪರಿವಳಕ್ಕಿಯಿಂ ಮುಸುಕುವ ಮಱುದುಂದಿಯ ಬಂಬಲಿಂ (ಗಂಕಾಪ್ರ. ೬೮); ಆಟ್ಟಿ ಹೊಸ ಬೆಳುವಟ್ಟೆ ಹೊಮ್ಮಱಿ ಮುಟ್ಟ

ವಿಸೆ ಹೊಂಬಣ್ಣವಾದುದು (ಕಟಪ್ರ. ೬-೮-೬೨); ತಂದು ಕೊಟ್ಟರು ಬೆಳುಮೆಯ ಸುರಳಿಯನಂದು ರಾಯನ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ (ಹರಿ. ೬-೬೦). **ಬೆಳ್ಳಂಬಟ್ಟೆ** : ಬೆಳ್ಳಗಿಲಮಟ್ಟ ಬೆಳ್ಳಮಟ್ಟದಂತೆ ಬೆಳ್ಳಂಬಟ್ಟೆಯನುಟ್ಟು (ಕಉಪ. ೦೨-೬೬ ಪ); ಮುಳ್ಳಿವಳಗಳೆಂಬ ಬೆಳ್ಳರಿಯುಂ ಸುರಿವ ಶರದದ ಮುಗಿಲ ತೆಗಳಗೆಯಬೆನಿಜ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟಿನ ಬೆಳ್ಳಂಬಟ್ಟೆಯುರಿ (ಶಂಶ್ರಕೃ. ೦೨-೦೦ ಪ); ಳಕಾರಕ್ಕೆ : ಬೆಳ್ಳಂಬಟ್ಟೆ (ಕಪಾಡ. ಪ. ೦೬೬ ಕ್ರಿಪೂ). [ಬೆಳ್[1] (< ಬೀಳು) + ಬಟ್ಟೆ[2]]

ಬೆಳ್ವಣಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಭಟ್ಟಾರಕರಾಜ್ಯಮುತ್ತ ರೋತ್ಕರಾಭವೃದ್ಧಿ ಸಲುತ್ತಿರ [ಬೆಳ್ವ]ಣಿಗೆ ಪನ್ನೆರಡು ಮ × ಳೆಯಾಗೆಯಾಳೆ (ಸಿಇಇ. XI-i, ೨೯-೬; ೬೭೬); ಬೆಳ್ವಣಿಗೆಗೊಳೊಂದ್ದು ವಂಚವಿಜ್ಜಿ . . . ಒನ್ದು ಗದ್ಯಾಣವದಿತ್ಯಜ್ಜಿ ಕೊಟ್ಟ (ಸಿಇಇ. XI-i, ೩೫-೬; ೨೩೦). [?]

ಬೆಳ್ವಯಲ್ (ನಾ). (ಬಿಸಿಲಿನ ಝಳದಲ್ಲಿ) ಬೆಳ್ಳಗೆ ಕಾಣಿಸುವ ಬಯಲುಪ್ರದೇಶ : ಬಂದುದು ಬೇಸಗೆಕಾಲಂ . . . ತೊಜ್ಜಿಗಳ್ ಪರಿಗುಬ್ಬುವ ಬೆಳ್ವಯಲೊಳ್ ಸದಳಿಸಿವವ್ವ ಮರುಮರೀಚಿಕಾವಾಜಂಗಳ್ (ಶಂಚಾಪು. ೬-೦೬); ಬೆಳ್ಳಗಿಲ್, ಬೆಳ್ವಲ್, ಬೆಳ್ವಯಲ್ (ಕಪಾಡ. ೦೬೯ ಕ್ರಿಪೂ). [ಬೆಳ್[1] (< ಬೀಳು) + ಬಯಲ್ (< ಪಯಲ್)]

ಬೆಳ್ವಲ್, ಬೆಳುವಲ್ಲು (ನಾ). ೧. ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಹಲ್ಲು : ಬಿಳಿಯ ಹಲ್ಲು : ಬೆಳ್ಳಗಿಲ್, ಬೆಳ್ವಲ್, ಬೆಳ್ವಯಲ್ (ಕಪಾಡ. ೦೬೯ ಕ್ರಿಪೂ). **ಬೆಳುವಲ್ಲು** : ೧. ಮುಂಡೆ ಹಾರುಮಿಡುಂತೆ ಬೆಳುವಲ್ಲ ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಶಪ್ರ. ೬೬-೬೩). ೨. (ಆಲಂ) ಉಜ್ಜದ ಹಲ್ಲು (?) : ಬೆಳುವಲ್ಲ ಮಲಿಸದೇಹದ ಲೋಚುಗೆಬ್ಬು ಬೋಳ್ಳಲಿಯು . . . ಪಿಶಾಚರು ನೀಚರೆಂದೆನಿಸುವವಿಚಾರ ಜಿಗುರುಗಳೆಲ್ಲ ನೆರೆದು ಪೊಳಲನೊಳಪುಗಬಹುದೆ (ಕಾಂಡಕೃ. ೦೨-೬೮). 'ಕೇನಿವಲ್' ಪರಾ. [ಬೆಳ್[1] (< ಬೀಳು) + ಪಲ್]

ಬೆಳ್ವಲ 'ಬೆಳ್ವೊಲ' ನೋ.

ಬೆಳ್ವಲೆ, ಬೆಳುವಲೆ (ನಾ). ಮೋಸದ ಬಲೆ : ಬೆಳೆಜಿಗುವ ಗಿಳಿಗರ ಬೆದಱಿಸಲೆಂದು ತಳುವದ ನೋಳ್ಪ ಗೋಪಿಯರ ತೊಳಪ ಕಣ್ಗಿದಿರ ಬೆಳ್ವಲೆಗಳೆಂದವ್ವ ಮತಿಗಿಳಿಯಲಮ್ಮದೆ ಬಾನೊಳಿಪವ್ವ (ಶಾಣಾಂ. ೨೩-೭). **ಬೆಳುವಲೆ** : ಆರರಿತಂ ಹಾಳಾಗದು . . . ಆರಾಯತಿಗೆಡರಿಂ ನಾರಿಯ ಬೆಳುವಳ್[ಲೆ]ಗೆ ಸಿಲುಕೆ (ಪಚಾಸಾ. ೭೫೦). [ಬೆಳ್[2]+ಬಲೆ[1]]

ಬೆಳ್ವಸದನ, ಬೆಳುಮಸದನ (ನಾ). ಶುಭ್ರವಾದ ಹಾಗೂ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಉಡುಗೆ.–ತೊಡುಗೆ : ಬೀರಸಿರಿಯ ಬೆಳ್ವಸದನದ ಬೆಳಗಿನಂತೆ ದಂಕಶಾಂತಿ ಪಸರಿಸೆ (ಕಾಂಶಪ್ರ. ೦೩-೯೯ ಪ); ಸೊಗಯಿಪ ಬೆಳ್ವಸದನಮಂ ಪ್ಯಗಾಬವಿಜಾನೇಶ್ವ ಕೈಕೊಂಡಾಗಳ್ (ಜಾರಕೃ. ೬-೦೦೦); ಪೊಸಮುತ್ತುದೊಡಿಗೆಗಳಿಂ ತೋರಮಲ್ಲಿಗಮಾಲೆಯಿಂ ಸುಕಾಮಾರಿ ಬೆಳ್ವಸದನವನಾಂತಾ ವಾರಿಜಾಸನ ಸೂಳ್ಗೆವಂದಳ್ದೊಂದು ಲೀಲೆಯಿಂ (ಜಾಕೃಜಾ. ೫೬-೬). ಬೆಳುಮಸದನ : ಚಿನ್ನೆಯನು ಕಾಲೋಚಿತಕ ತಕ್ಕನ್ನವಹ ವಸ್ತ್ರಾದಿಯಿಂ ಸುರಕನ್ನೆಬುನು ಬೆಳುಮಸದನಂಗೊಳಿಸಿದರು ಸೊಬಗಾಗಿ (ಜಾಕೃಜಾ. ೩೨-೮೩). [ಬೆಳ್[1] (< ಬೀಳು) + ಪಸದನ]

ಬೆಳ್ವಸದನಂಕೊಳ್ 'ಬೆಳ್ವಸದನಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೆಳ್ವಸದನಂಗೆಯ್, ಬೆಳುಮಸದನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಶುಭ್ರವಾದ ಹಾಗೂ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಉಡುಗೆ, ತೊಡುಗೆಗಳಿಂದ ಸಿಂಗಾರಗೊಳ್ಳು : ಬಿಸಿಲಂ ಕಳೆದು ಬೆಳುದಿಂಗಳಂ ತೊಡುವ ಗಗನ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂತೆ ಕೆಂಪಿನ ಪಸದನಮಂ ಕಳೆದು ತಲೆನೀರ್ಮಿಂದು ಬೆಳ್ವಸದನಂಗೆಯ್ದು (ಅರಣಿ. ೨-೦೩ ಪ). **ಬೆಳುಮಸದನಂಗೆಯ್** : ಅಂತಾ ಪಟ್ಟದರಸಿ ಪೊಸತಾಗಿಯತಿಶಯದಿಂ ಬೆಳುಮಸದನಂಗೆಯ್ದನಂತರಂ (ಜಾರಕೃ. ೬-೦೦೦ ಪ). [ಬೆಳ್ವಸದನ + ಕೆಯ್[1]]

ಬೆಳ್ವಸದನುಗೊಳ್, ಬೆಳ್ವಸದನಂಕೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಶುಭ್ರವಾದ ಹಾಗೂ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ಉಡುಗೆ, ತೊಡುಗೆಗಳಿಂದ ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ತಂದೆಯ ರಾಜಮಂದಿರದೊಳಗಣ ತನ್ನ ಕನ್ನಿಮಾಡದೋವರಿಯೊಳೊಂದು ದಿವಸಂ ಬೆಳ್ವಸದನಂಗೊಂಡು ಸುಖಿಸುವ್ಪಯಾಗಿರೆ (ಜಸಂ. ೭೭-೦೦೫ ಪ); ಮುತ್ತಿನಾಭರಣಂ ಚಂದನವಣ್ಣು ಕಂಪಲರ್ದ ಮಲ್ಲಿದಾಮಮೆಂಬೀ ಮನೋಹರವಸ್ತ್ರಾಶ್ಯರದಿಂದೆ ಬೆಳ್ವಸದನಂಗೊಂಡೊಪ್ಪಿದಳ್ ದೇವಿ (ಜಕೃ. ೦೬-೬೦). **ಬೆಳ್ವಸದನಂಕೊಳ್** : ಮತ್ತೊಂದು ದಿವಸಂ ಋತುಮತಿಯಾಗಿ ಚತುರ್ಥಸ್ನಾನಾನಂತರಂ ಬೆಳ್ವಸದನಂಕೊಂಡು ತಲ್ಪತಲದೊಳ್ ಧನಪಾಲನೊಡನೆ ಸುಖಿಸುವ್ಪೆಯಾಗೆ (ಕ್ಷತ್ರಸ್ಯ. ೦೨-೬೬ ಪ).

[ಬೆಳ್ವಸದನ + ಕೊಳ್[1]]

ಬೆಳ್ವಳಿ (ನಾ). ನಿರ್ಮಲವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಸ್ವಚ್ಛತೆ ; ಶುಭ್ರತೆ : "ಬೆಳ್ವಳಿಯಿನಲ್ಕೆ ನಿರ್ಮಲಮಪ್ಪಂ" (ಕಚ. ೬೩).

[ಬೆಳ್[1] (< ಬೀಳು) + – ಳ್[3]]

ಬೆಳ್ವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆಳ್ಳಗೆ ಹೊಳೆ ; ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರು : ತೊನೆಯುತ್ತಿರೆ ತಾರಹಾರಮುಜ್ವಳಿಸೆ ಮೊಗಂ ವಿಳಾಸಮನೆ ತೋಱೆ ವಿಲೋಚನಕಾಂತಿ ನೀಳ್ದು ಬೆಳ್ವಳಿಸೆ ... ಉಯ್ಯಲಾಡಿದಳ್ (ಕಾಂಚಿಕೃ. ೦೦-೫೬). ೨. (?) : ಸಕಳಜಳಚರಮನೊಳಕೊಣ್ಡು ಕರಂ ಬೆಳ್ವಳಿಸಿಡಗಳ ಮೂರ್ತ್ಯಿಯಳಕ್ಕ ಕುಳಮುಮೊವ್ವಲ್ ಅತಿಭುಂಭುತಕೆಮನಿಸಿದ ಕೋಷ್ಟಕೋಟವಿಧದಿಂದೆಸಗುಂ (ಎಆ. XIII. ೫೫೦-೫೬ : ೨೫೦); ಎತ್ತಲುಂ ವಿಳರ್ದ ಕೇತನರಾಜಿ ಕರಂ ವಿರಾಜಿಸಲ್ ಬಳಸಿದ ದೇವಾಲಯಮುಂ . . . ಬೆಳ್ವಳಿಸಿಬ್ಬ ಶಾಸ್ತ್ರ ದಾನಮುಮಳಮಟ್ಟುವೊ ಕಾಡಿಯೂಳೊಳಾರನ್ನೋಡುವಡೆ (ಎಆ. XIII, ೫೫೨-೯೦ ; ೨೫೦). [ಬೆಳ್ವಳಿ + – ಇಸು[3]]

ಬೆಳ್ವಾಗಲ್ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಹಾಗಲಕಾಯಿ : ಮಂಜುಮಾರಿ ಸುವಾರುಣ ಮಂಡಿತಮೆಂದನಿ ತೋರ್ಪ ಬೆಳ್ವಾಗಲಿವಂ ಕೊಂಡರೆದು ಪೂಸೆ ಕಾಡಿಸ್ಸುಂಡ ಲೆವುದ ಕೊಟ್ಟಿತ ಪಾವಿನುಗ್ರೋಗ್ರವಿಷಂ (ಜಪುಪ. ೦೦-೭೨).

[ಬೆಳ್[1] (< ಬೀದು) + ಪಾಗಲ್[1]]

ಬೆಳ್ವಾಯ್ (ನಾ). ಬಿಳಚಿಕೊಂಡ ತುಟಿಯುಳ್ಳ ಬಾಯಿ ; ಬಣ್ಣಗುಂದಿದ ಬಾಯಿ : ಎತ್ತಂ ಬಿಸುಸುಯ್ವ ಬೆಂಕಿಯಲೆಪಿಂ ಪಳ್ಳಿರ್ದ ಬೆಳ್ವಾಯ ದರ್ಪಾಜುಮೇಂ ಮಾಣ್ದುದೆ (ಅಚಾಪ್ರ. ೫-೬೩).

[ಬೆಳ್[1] (< ಬೀದು) + ಪಾಯ್[1]]

ಬೆಳ್ವಾಳ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ರಾಮಂಚ : ಕರಮೆಸದವ್ವ ಲತೆಗಳನೆಬ್ಬರದಿಂ ಪಚ್ಚೆಲೆಯ ಹೊದಕೆ ಬೆಳ್ವಾಳದ ದೇರ್ ಸಿರಿಯಿಂಡದ ವಳಯುಂ (ಸೂಕ್ಷ್ಮಸು. ೦೦-೭೦). [ಬೆಳ್[1] (< ಬೀದು) + ಬಾಳ್[3]]

ಬೆಳ್ವಿಟ್ಟು (ನಾ). ಬಿಳಿಯದಾದ ಧೂಳು.–ಪುಡಿ : ಪಿಟ್ಟಿಂಬ ಪೆಸರ್ ಕಳವೆಯ ಪಿಟ್ಟಿಂಗಂ ಧೂತಳಾಗ್ರದೊಳ್ಳಾವಿಸೆ ಬೆಳ್ವಿಟ್ಟಿಂಗಮಕ್ಕುಮಾದೊಡೆ ಪಿಟ್ಟಿನೊಳಿರ್ಪೊಂದು ರುಚಿಯನುಸದು ತಳೆದಪುದೇ (ಕಪಾಡಾಮ್ಯ. ೦-೦೫೯); ಪರದನ ಪೆರ್ಮನೆಯೊಳ್ ರಪ್ಪುರಮಂ ಬೆಳ್ವಿ[ಳ್ವಿ]ಟ್ಟಿದೆಂದು ಚೀಟಕೆಯರ್ ಕತ್ತುರಿಯಂ ಹರಿನೀಲ ಮನೋಹರ ಕುಟ್ಟಿಮರಜಮಿದೆಂದು ಪೊಜಗುಗುತಿರ್ವರ್ (ಕಪಾಡಿ. ೬-೮೬).

[ಬೆಳ್[1] (< ಬೀದು) + ಪಿಟ್ಟು]

ಬೆಳ್ವಿತ್ತು (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಬೀಜ : ಕಾವಬೇವಿನ ಜಸವಳ್ಳಿಯ ಬೆಳ್ವಿತ್ತುಗಳ ವಿಸರಮೊ ಮೇಣವಲೆಸಿದವ್ವ ಕರ್ಪೂರಮಸರಗಳಾ ಪುತದೊಳಗೆ (ಕಾಣಾಂ. ೩-೮೨). [ಬೆಳ್[1] (< ಬೀದು) + ವಿತ್ತು[2] (< ಬಿತ್ತು)]

ಬೆಳ್ವೆಟ್ಟಿ, ಬೆಳುವೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟ ; ರಜತಗಿರಿ ; ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತ : ಏವೆನ್ನ ಬಟ್ಟು ಬೆಳ್ವೆಟ್ಟಕೆಯ್ದುವೆವೆಂಬ ಮಾತ ಬಿಟ್ಟೆನ್ನ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ತೆಗೆದೆತ್ತಿ ಕಟ್ಟಕ್ಕರಿಂದಪ್ಪಿಕೊಂಡ (ಜಕೃ. ೧೩-೩೩)

ಬೆಳುಮೆಟ್ಟಿ : ಬೆಳುಮೆಟ್ಟಿದೊಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಿ ಸೌಂದರಿಯರೆ ಪಕ್ಕದೊಳು ತೀಪಾಯ್ತೆಂದರೆಮಗೆ (ಪಪ್ಪ. ೩೨-೬೦). 'ಬೆಳ್ಳಿಮೆಟ್ಟಿ' ಪರಾ.

[ಬೆಳ್[1] (< ಬೀದು) + ಮೆಟ್ಟಿ]

ಬೆಳ್ಳಗು, ಬೆಳುವೆಳಗು (ನಾ)· ಹೊಳೆಯುವ ಬೆಳಕು; ಧವಳಕಾಂತಿ : ದೆಸೆಯಲ್ಲಂ ಚಂದನಾಸಾರದಿಂ ಮುಸುಕಿತ್ತೆಂಬನಮೊಂದು ದಿವ್ಯಕ್ಕೆಯ್ದು ರೋದೋಂತಮಂ (ಶಾಪಂಗಾ. ೦೦೩) ; ಹೊಳಗುವ ಮುತ್ತಿಮೋರೆಗಳ ಬೆಳ್ಳಗಿಂ ಸುರಿವಲ್ಲ ಮಿಂಚಿನಂ . . . ಬಣ್ಣೊಳಿಪಡಳಾತಿ ಪಾಲ್ಬುಡಲ ಪೆರ್ದೆರೆಯೊಳ್ ಸಿರಿ ನಿಂದಳೆಂಬಿನಂ (ಜ್ಞಾಶಾ. ೬೯). ಪಿರಿಯ ಬೆಳ್ಳದು ನನಗೆ, ಅರಮನೆಗೆ, ಕಾರಿರುಳನಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಗಂ (ಜಾಪಪು. ೦೩-೩೦೯). **ಬೆಳುವೆಳಗು** : ಹೊಳೆವ ನಿಡುನಿಗ್ಗವದ ಬೆಳುವೆಳಗು ಕುಡಿಮಿಂಚುಗಳ ಬಳಗ (ಸಾಂದಪು. ೩-೦೯); ಲೋಚನ ದೀಧಿತಿಯ ಬೆಳುವೆಳಗು . . . ತನುವೆಳಗೆಯ ಬೆಳಗಿನ ದೇವಿಯೆನಿಸಿದಳು (ಜಾಲ್ಕಣಾ. ೩೨-೪೪). [ಬೆಳ್[1] (<ಬೀದು:) + ಬೆಳ್ಗು[2]]

ಬೆಳ್ಕೊಗರ್ (ನಾ)· = ಬೆಳ್ಳಗಂ : ಬೆಳ್ಕೊಗರ್ ಕೆಂಪಮಲಾಂಗದೊಳ್ ಬಿಡದೆ ಪಸರಿಸೆ ಚಂದ್ರಕಾಂತದಿಂ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪುತ್ಥಳಿಪೊಲವಳೆಸಿದಳು (ಕೃಪಣಾ. ೦೦-೦೦). [ಬೆಳ್[1] (<ಬೀದು) + ಕೊಗರ್]

ಬೆಳ್ಕೊಸಲ್ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಗೆ ಹೊಳೆಯುವ ಪ್ರಮಾಪ.—ಹರಿವು : ಪಡುಮಣಿ ಕಡಲ್ಬುಗೆ ಪರಿವ ಬೆಳ್ಕಿಂಗಳ ಬೆಳ್ಕೊಸರೊಳಿರ್ದ ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆಗಳಂತೆ ತಾರೆಗಳ್ ತಲೆಗರೆಯೆ (ಶಾಪಂಗಾ. ೪೨೯) ; ಸುತತಮೊ ಸುರಾಪಗೆಯು ಬೆಳ್ಕೊಸಲಂ ಪಡೆಪಿಂದುಗುಳ್ದ ಹೇಮಾಂತಗೇಂದ್ರಮುಂ ವೆಸಕ್ಕಿಸುತ್ತುಮುದಂಚಿತ ದಂತಧಾಮಮೋರಂತೊಗೆಯುತ್ತಿರಲ್ (ಶಾಪಪು. ೦೩-೨೦); ಅನ್ನೆಗಂ ಜಾನಕಿಯ ಬಣ್ಣ ತೋಲಾತು . . . ಪೆಂಪ್ಪೊವಿ ಪರಿವ ಬೆಳ್ಕೊಸಲ್ ದಿವಿಜವದಿಯ (ಕೃಪಣಾ. ೦೨-೨).

[ಬೆಳ್[1] (<ಬೀದು) + ಪೊಸಲ್]

ಬೆಳ್ಕೊಲ, ಬೆಳ್ವಲ[1], ಬೆಳುವಲ, ಬೆಳುವಲು, ಬೆಳ್ವಲ, ಬೆಬ್ವಲ (ನಾ)· ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು ; ಪ್ ಈಗಿನ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸುತ್ತ ಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶ : ಶ್ರೀ ಬೆಳ್ಕೊಲ ವಿಷಯಾಧ್ಯಸ್ಥರ(ರೇ) (ಇಆ·VII, ೨೨೦-೨೫ ; ೦೨೦) ; ದೇವಣ್ಣಯ್ಯ[೦] ಬೆಳ್ಕೊಲ ಮೂಸೂಱು ವಂಸಾಳುತ್ತುಮನ್ನಿಣ್ಣಿ (?) ಗೆಱಿಯಳ್(ಲ್)ಅರೆ (ಇಆ· XII, ೨೦೯-೦೬; ೩೦೪); ಶ್ರೀವಲ್ಲಭನ್ಮಹಾನವಿಗಳ್ . . . ಬೆಳ್ಕೊಲ ಮೂಸೂಱುಮಂ ಕಸುಕಾಡಿಪ್ಪತ್ತುಮಂ [ಬಾಗಡ]ಬ್ಬತ್ತುಮಂ ವಿರಾಕಾಳಮಾಳುತ್ತಿರೆ (ಜಾಇ. XI-i, ೪೦-೪ ; ೩೩೨). **ಬೆಳವಲ[2]** : ಜೋಳದ ಬೋನಕ್ಕೆ ಬೇಳೆದು ತೊಗೆಯಾಗಿ ಕಾಳೆಮ್ಮೆ ಕರದ ಪಡುನಾಗಿ ಬೆಳವಲ ಮೇಳ ಪೋದೊಂದ (ಸಪಣ್ಣ·೦೬೦೩) ; ಈ ಸೀಮೆಗೆ ಒರಿನಾಡು ಎಂತಲೂ ಬೆಳವಲ ಎಂತಲೂ ಅನ್ನುವುದುಂಟು (ಇಪಗಾ. ೪) · **ಬೆಳುವಲ** : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಬೆಳುವಲ × × [ನಾ]ಗಿದುಮ್ಮ (ಜಾಇ·XI-i, ೦೪-೪೬ ; ೩೩೬); ಆವಧಿದ್ಯತೋರ್ವಿಗೆ ಮುಖಮೆನಿಸಿದ ಬೆಳುವಲವಾಜ್ಗೆ ತಿಲಕವಂದತ ನೆಱುಗುಂದದ ವಿಪ್ರ ಕುಲೋತ್ತಮನಭ್ಯುದಿತಯಶಂ ಶ್ರೀಧರಂ (ಜಾಪಪು. ೦-೪); ಪಲಸಿಗೆ ಬೆಳುವಲಮೊಪ್ಪುವ ಹುರಿಗೆಜ್ಜೆಯಾ ಲೊಕ್ಕಿಗುಂಡಿ ಪದ್ಮೊರೆವರೆಗಂ ಕಲಿಗಳನೆ ತಗುಳ್ದು ವಿಕ್ರಮಬಲದಿಂ ಕೈಕೊಂಡ ವಿಷ್ಣು ಭೂಮಂಡಲಮಂ (ಜಪ. XVI. ಕೃಪಣಾ. ೬೨೦೪ ; ೧೬೧೬) ; ಆಕೆ ಬೆಳುವಲ ಪಾತಿವ್ರತೆ (ಕಪಣಾ. ೦೧೬). **ಬೆಳುವಲು** : ಅವರೂ ಚಿಕ್ಕೋಡಿಯ ಶಾಲೂಕಿನೊಳಗಿನ ಪೂರ್ವದ ಅರ್ಧಭಾಗವು ಬೆಳುವಲೆಂದು ಹೇಳುವರು (ಪುಣಾಪು. ೩-೦೯೦); ಬೈಲುಸೀಮೆ ಅಥವಾ ಬೆಳುವಲು (ಕಣಾಗ. ೧). **ಬೆಳ್ವಲ** : ವಿಜಯಾದಿತ್ಯ ಶಾಸನಾತ್ ಬೆಳ್ವಲವಿಷಯೇ (ಜಶಾ. II, ೩-೨೦; ೭೬೪); ಪಾರಸ[೦]ಗ್ಯ(ಳ್ಳ)ದೇವ[೦] . . . ಪರಿಗೆಜ್ ಮಾಸೂಱು(೮೦)ಮಾ ಬೆಳ್ವಲ ಮಾತಿಸೂಱುಮಂ ಸುಖದಱಿನಾಳುತ್ತಮಿರೆ (ಇಆ· XII· ೨೩೬-೦೨ ; ೪೧೧) ; ಕುಬ್ಜಳದೇಸಕ್ಕಳಮಪ್ಪ ಚೆನ್ನಪುಮೆ ಬೆಳಗಿದುದೊಳ್ಳಲೆಸೆವ್ಪ ಬೆಳ್ವಲದೇಶಂ (ಕಾ. I, ೨೪-೪; ೧೧೪೦). **ಬೆಬ್ವಲ** : ಮಾರೆಯುಂಬುದೇಸದಂ ಬೆಬ್ವಲಮಾಗೆ ಮುಂಕುಳಿದಪ್ಪವೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೆಂಬ ರಾಮಣಾ (ಎಕ· VII. ೨೧೦· ೦೩೬-೩೮; ೧೦೮೨)· [ಬೆಳ್[1](< ಬೀದು) + ಪೊಲ]

ಬೆಳ್ಕೊಳೆ (ನಾ)· ಶುಭ್ರವಾದ ನೀರಿನ ನದಿ ; ಧವಳವರ್ಣದ ಹೊರೆ : ಬೆಳ್ಕೊಳೆಯ ಕದ್ದೊಳೆಯ ಕೆಯೊಳೆಯು ಕೂಡಲ ತೆಱದಿ ಬೆರಕೆವೆಗ ಒಳ ಕೊಂಡು ದಿಟ್ಟಗತಿವಿಸ್ಮಯವನೀವುತಿರಲು (ಜಾಂಂಪು. ೬-೩೦).

[ಬೆಳ್[1] (< ಬೀದು) + ಪುಳ್[3] (< ಪೊಳೆ)]

ಬೆಳ್ಕೊಬಲ್ (ನಾ)· ಒಂದು ಲಾಂಛನ ಹೆಸರು : ಸವಳಜ್ಜದ ಮೆಣ್ಕೆಗಾವುಣ್ಣನು ಬೆಳ್ಕೊಬಲು ಬಿನಮ್ಮನು ಬಿಕ್ಕುಮಟ್ಟ ಕೆಜಿಗೆ ಕೊಡಜ್ಜಿಪುಮಾಬ್ಗೆ ಸಮ್ಮಮಂ (ಎಕ. ೧. ಕಪ್ಪಣಾ. ೨೩೦-೦೯; ೫೨. ೨೭೩). [ಬೆಳ್[1] (<ಬೀದು) + ಪೊಬಲ್]

ಬೆಳ್ಕರಿ, ಬೆಳುಸರಿ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಧಾರೆಯಂತಿರುವ ಮಳೆ; ಧವಳವರ್ಣದ ವೃಷ್ಟಿ: ಸುರಿದವುದು ಮುಗಿಲ ದುಮ್ಮಿನ ಸರಿಗನದಿನಿಸಾ ಪೊಳಿವುಳೆಮಿಲೊಳ್ ಬೆಳ್ಕರಿ (ಇಆಪ್ರ. ೦೦-೬); ಸೌಧಗಳ ಬೆಳ್ಪು ಪರ್ದುವು ಬೆಳ್ಪವ ಬೆಳ್ಕರಿಯಿಂ ಸುಧಾಂಶುವಾ (ಜಇಪಪ್ರ. ೩-೨೦); ಸೋನೆಯು ಕೆಸರ್ಗಳಲರ್ದಲರ ಬೆಳ್ಕರಿ (ಪಮಪ್ರ. ೬೬ ಪ್ರಪೂ). **ಬೆಳುಸರಿ** : ಹಂಸಕುಳವಾ ಪ್ರೀತಿಮಾನಂದಾಂಶುವೆಂಬುತೆ ಬೆಳುಸರಿಯು ಭೂತಳಕೆ ಭೂರ್ಗರೆಯೆ (ಜಾಲ್ಕಣಾ. ೩೬-೨೨). [ಬೆಳ್[1] (<ಬೀದು) + ಸುರಿ[4]]

ಬೆಳ್ಳುಬಿ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಸುಳಿಯೆಲೆ : ಬೆಳ್ಳುಬಿ ಪುಚ್ಚೆ ಪುಚ್ಚೆ ಕೇವಗೆಗಳ ಸೊರ್ವ ಜೇತಿರಿಕೆ ಜಾದಗೆಗಂ ಚಿರಮಾಗೆ ರಾಗಮಂಜಿಗೆ . . . ತೀಡಿದುದು ಕಣ್ಣವೆ ಪೆಣ್ಣವೆ ಮೈಮನಿಲಂ (ಜಂಪಪು. ೬-೦೩೯). ೨. ನೀರಿನ ಸುಳಿ; ಜಲಾವರ್ತ: ತೋಳ್ಗೆ ದಂತದ ಬಳೆಯಂತಿರಲ್ ಸುಳಿದು ಸುತ್ತುವ ಬೆಳ್ಳುಬಿಯೆಂಬ ಚಂದ್ರಬಿಂಬದ ಕರೆಯಂತೆ ತೋಱುದುದು ಕುಂತಳವಾಗಳನಂತನಾಥನಾ (ಇಪಪ್ರ. ೯-೨೩).

[ಬೆಳ್[1] (<ಬೀದು) + ಸುಳ್[3]]

ಬೆಳ್ಳೆಲೆ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಕಲ್ಲು : ಎಸದಿರೆ ನಾಯುತ್ಪಿಯಾ ಸಂಧಿಸಿ ಸರ್ವಸಾಗೃಹಮುಮಾಗೆ ಪಡುವಣದೆಸೆಯೊಳ್ ನಿಸದಂ ಪುರುಷಪ್ರಮಾ ದೊಳಿಂಸರ್ಗಂ ಜಲಮಲ್ಲಿ ಕೂಡೆ ಬೆಳ್ಳೆಲೆ ನೆಗಳಾ (ದಜಪ್ರಪ. ೩-೨೦).

[ಬೆಳ್[1] (<ಬೀದು) + ಸೆಲ್ಲೆ (< ಸಿಲ್ಲೆ)]

ಬೆಳ್ಳ[1] (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ ; ಧವಳವರ್ಣ : 'ಬೆಳ್ಳಂಗೆಡೆ' ಪರಾ. ೨. (ಸದಿಯ) ನೆರೆ; ಪ್ರವಾಹ; ಪೂರ : ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ ಬೆಳ್ಳದೊಳಗೆ ಬಿನದಲಿ ತೇಂಕುವ ಕುಸುಮಾಯುಧನೋ (ಜಾಪಂ· ೦೦-೬೨); ಜೋಕೆ, ಬೆಳ್ಳ ಆಳ ಇದ್ದೀತು ! ಮಿನು ಕಡಿಯುವ ಹುಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಮಡುವಿನ ಆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯದಿರಿ (ಕಪಣಾ. II, ೦೦೫೩). ೩. ನೊರೆ; ಫೇನ (?) : ಉದಿದ್ದೀ ಲೋಕವಿಯತ್ಪಮಾಳದಲಪ್ಪೊಲ್ ವೀರೋಡಿ ಬಾಡಲ್ಕೆ ಬಂದುದು ನಕ್ಷತ್ರದ ಬಣ್ಣಪಟ್ಟಬಾಯದೊಲ್ವಾಸಂದದಿಂ ಪೀರ್ದು ತೀವಿದ ಬೆಳ್ಳಂ ತಿಂದಿರೆ ಸಾರ್ದ ಚಕೋರೀಚಂದ್ರಿಕಾವಾಪಪಾತ್ರದಪ್ಪೊಲ್ಕಾಂತಿ ಕಬುಬ್ಬು ಸಾರ್ವಸಪರಾಶಾದ್ರೀಂದ್ರಮಂ ಚಾದ್ರುಮಂ (ಜಂಪಪು. ೪-೬೦).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮಲ. ಬೆಳ್ಳ; ತುಳು. ಬೊಳ್ಳ, ಬೊಳ್ಳೊ; ತೆಲು. ಬೆಲ್ಲಿ, ವೆಲ್ಲಿ, ವೆಲ್ಲುಕ, ವೆಲ್ಲಾವ]

ಬೆಳ್ಳ (ನಾ)· ೧. ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು ; ದಡ್ಡ ; ಮೂರ್ಖ: ಸತ್ತು ಹೊತ್ತ ಕಣ್ಣುಜ್ಜಾಯದ ಬೆಳ್ಳನಲ್ಲೆನಳ ದಿಂ ಧವಳಾಕ್ಷಿಯ ಮೋಟುದಂದವಂ (ಕಂಪಣಾ. ೧-೩೩). ೨. ಏನೂ ಅರಿಯದವನು ; ನಿರಪಾಯಕರವಾದ ಮನುಷ್ಯ ಮುಗ್ಧ : ಹಾದಿಯ ಬೆಳ್ಳನ ಕಳ್ಳರು ತಾಗಿದಡೆ ಇನ್ನಾರಿಗೆ ಮೊರೆಗೊಡುವ (ಸಪಣ. ೩೩-೦೩೨); ಕಳ್ಳಮಂ ಲರುಣಾಕಟಾಕ್ಷದಿ ಬೆಳ್ಳರಾಗಿರ

ನೋಡಿ ಬಸವಂ ಸಲ್ಲಲಿತಕಾಮಿತಫಲಂಗಳನಿತ್ತವರ್ಗಳನು ಪಲ್ಲು ಭಕ್ತರನೊಡಿ ಮಾಡಿದನೆಲ್ಲರುಂ ಕೊಂಡಾಡುತಿರಲ್ (ಬಸವ. ೯-೦೯); ಕಳ್ಳನ ಬಾಧೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಬೆಳ್ಳವೊಲು ಹುಲವ ಹಲುಬಿ ಹಂಬಲಿಸುತ್ತಂ (ಹರಿಶ. ೫೯). 3. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಇದಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕಿ ಮುಂದಿರೆ ಜೂವಯ್ಯ ಬೆಳ್ಳನ ಕರಕುಡಿಬಾರದರೆಜ್ಞೆಯುವ್ಮ ಕೆದಜೆಯಾ ರಯ್ಯನ (ಎಕ. IV. ಹುಣಸೂ. ೧೨-೦೦ ; ಸಂ. ೪೫೫). [ಬೆಳ್ + ಅ./ತಮಿ. ವೆಳ್ಳೈ ಮುಗ್ಧರು; ತೆಲು. ವೇಲು. ವೇಲು. /ಸಂ. ಭೀಲ]

ಬೆಳ್ಗಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರು (?) : ಕಮ್ಮೋಗೆವಡೆಯ ಬೆಳ್ಗುರ ದಸವಯ್ಯಗಾಯಿಗ ತಾಗರತಿಯು ಮಾಹಾಜಪ್ಪೆ ಸುವರ್ಣ್ಣದಸ ಮುಂಜ್ಯೊಟ್ಟು (ಎಕ. VIII. ಶಿಕಾ. ೩೬-೦೦; ೦೩). 'ಬೆಳ್ಳ'ಪರಾ [?]

ಬೆಳ್ಗಂಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆಳ್ಳಗೆ ಹರಡು: ಧವಳವರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸು : ಇಂಗಡಲೆ ಬಡಲ್ಗಳ್. . . ಗಂಗೆಯಿ ತೊಜಿಗಿನಿಲ್ ಬೆಳ್ಗಂಗೆಡದುಮು ಕಮುಂದವನದ ಸಿರಿ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್ (ದಶಕು. ೬-೧೨); ಜಗದ ಧೀವರೆಯರ್ಕಳ ಕಣ್ಣ ಬೆಳ್ಪು ಬೆಳ್ಗಂಗೆಡದೊ ಪೇಜಿಮಾನೆ ವಿರ್ಮಲಮಾದುದು ನೀರಜಾಕರಂ (ಆರಣೇ. ೩-೦೦೦). ೨. ಪ್ರವಾಹವಾಗಿ ಸುರಿ-ಬೀಳು: ಅಂತು ವೀರರುದ ತೊಜೆದುಂ ವೆತ್ತರ ತೊಲೆಯುಮೊಡನೊಡನೆ ಬೆಳ್ಗಂಗೆಡುದು ಪರಿಯೆ (ಹಂತಿ.೦೨-೦೭ ೫); ಇಂತು ಮುಂಗಾರ್ ತಲೆದೋಜ್ ತಿರವೆಣ್ಗ ಮುಂಗಿಲ್ಕೊಂದಿಯೊಳ್ ಬಳ್ಪರಿವ ನೇಹದಿಂ ಬೆಳ್ಗಂಗೆಡ ಸೊಗದಾಲಿಸೀರನೆ ಪೊಜ್ಜಂ ಪೆರ್ಜೆ ಪರಿದುದು (ಶಾಪಸ್ಮೃ. ೩-೦೧) ; ಪೆಗುದು ಬೆಳ್ಗಂಗೆಡುವ ನೀರ ಬೀಳ ಬೆಳ್ಪು (ಹೂಗಳು. ೦೩-೩). [ಬೆಳ್ + ಕೆಡೆ]

ಬೆಳ್ಗಂಬರ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಟ್ಟೆ ; ಶ್ವೇತಾಂಬರ : ಸಂಪೂರ್ಣರಾಜಿತ ವದನೆ ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿವೀಚಿ ಬೆಳ್ಗಂಬರದ ದಿವ್ಯಾಂಗಿ (ಕಬಪೋ. ೮೯-೩೭). [ಬೆಳ್ (<ಬೀದು) + ಅಂಬರ]

ಬೆಳ್ಗಂಬರಿ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರವಾಹವಾಗಿ ಹರಿ; ಕೋಡಿ ಹರಿ: ಕಂಡದುಃ ಈ ಕಬ್ಬುಬಿನ ಬೇಸಗೆಯು ಬೇಗಮೊಳಂ ಬತ್ತದೆ ತಾಂದಿ ಬೆಳ್ಗಂಬರಿವ ಬೆಂಚೆಯುಂ (ಇಷಾಪ್ರ. ೫೪-೩೦). [ಬೆಳ್ + ಪರಿ]

ಬೆಳ್ಗಂಬೆಳಕು 'ಬೆಳಗು' ಪರಾ.

ಬೆಳ್ಗಂಬೆಳಗು 'ಬೆಳಗು' ಪರಾ.

ಬೆಳ್ಗಂವಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಬೆಳ್ಗಂವ್ವಾಡಿಯ ಗೊಟ್ಟ ವಾಡಿಯ . . . ಖಾಜ್ಞಾಮುಂಣ್ಣುಗಳ್ಗಂ ತಂಭುಲಶ್ರಾವಣಗೆಯ್ದು ಒಡಂಬಡಿಸಿ ಕೊಣ್ಣುದು (ಎಕ. III (೩). ಹೊಸ. ೧೦೫-೧೬ ; ೩೦೫). [ಬೆಳ್ ? + ವಾಡಿ (<ವಾಡಿ)]

ಬೆಳ್ಗಕ್ಕರಿಗ (ನಾ). ವ್ಯವಹಾರಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ ಸಂಡಿತ ; ಅಕ್ಷರಜ್ಞಾನವಾದ ಮೂರ್ಖಿ: "ಕಾಲುರಿಚಸೆಂದುಂ, ಬೆಳ್ಗಕ್ಕರಿಗನೆಂದುಂ ಗ್ರಾಮ್ಯಂ" (ಕವಾ. ೬೦-೩೩೭); ಇರು ಪುರುಳೆ ಶಾಸ್ತ್ರವೈಯಾಕರಣಂಗಂ ಶಾಸ್ತ್ರ ತಾರ್ಕಿಕಂಗಂ ಬೆಳ್ಗಕ್ಕರಿಗಂಗಂ ವಿಷಯಮೆ ಜಾವ್ಯರತ್ನಪ್ರತಿಪತ್ತಾರಪವಿ ಕದಲ್ಚಕವಿಷಯಂ (ಅಭಿ. ೬-೨೪); ಗಟಬೊಡದೊಣಗುವಿನಂ ಬಾಯ್ಮುಚ್ಚ ರೇಕೆ ಬೆಳ್ಗಕ್ಕರಿಗರ್ (ಶಬಾಕ. ೧-೦೬) ; ಅಬುಗ್ಗುಂ ಬೆಳ್ಗಕ್ಕರಿಗರೊಳ್ ಪಬುಗಜ್ಜಂ ಪಟ್ಟಸಾಲಿಗರೊಳ್ . . . ಪಾವರಿ ಬನಮೊಳಲ್ದಿರ್ದಿಲ್ಲಂ (ಜಾಬಾಪ್ರ. ೬-೨೪). [ಬೆಳ್ + ಅಕ್ಕರಿಗ]

ಬೆಳ್ಗಕ್ಕಿ 'ಬೆಳ್ದಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಬೆಳ್ಗಕ್ಕೆ (ನಾ). ಹುಸಿ ಅಳು; ಕಳ್ಳಳು: ಮುಂಜುಂ ಬೆಳ್ಗಕ್ಕೆ ವೈಸಿ:ಮುಂ ಪುಜ್ಜೆ ಮಾಡಾದೆ . . . ಎಂಬವು ಗಡಣಂಗಳ್ ಬಳಗಮೆನುತ್ತಮಿರೆ ತರಳೆಗೋದಿಸುತಿರ್ದಳ್ (ಅಚಂಪ್ರ. ೬-೦೩೬) ; ಮುಂಜಿನು ಬೆಳ್ಗಕ್ಕೆ ಪುಸಿ ದೊಲುಮೆ ನಸುವೇಟ್ಟು ಲಲ್ಲೆಗಳೆಂಬವು ಪಿರಿಮೆಯ್ದುಗಳಗತುಳಬಲವ (ಗುಪ್ರ. ೬-೩೪). [ಬೆಳ್ + ಅಕ್ಕೆ (<ಅಬ್ಬೆ)]

ಬೆಳ್ಗಗೆ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಅಗಸೆ ಮರ : ಬೆಳ್ಗಾಸೆ. ಬೆಳ್ಗಸ (ಕಬ್ಬಾಪ್ರ. ೬೩೬ ಕ್ರಿಯೋ). [ಬೆಳ್ (< ಬೀದು)+ಅಗಸೆ]

ಬೆಳ್ಗಗೆ (ಅ). ಬಿಳುಪಾಗಿ: ಬೆಳ್ಗಗಾಗಿ : ಗಲ್ಲ ಬೆಳ್ಗಗೆ ಹುಡುಗಿ ಬೀಜೂವ ಮುಟ್ಟಿಸಿದ ನನ್ನ ತುಟಿಗೆ (ಜಾಅಂ. ೩೨-೯) ; ಬೆಣ್ಣೆ ಬೆಳ್ಗಗಾದವವ ನೆರಸು ಬೆಳ್ಗಗೆಯೇ ? (ಗಾಪ).

ಬೆಳ್ಗಂಬೆಳ್ಗೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಕೇಳಿದ ಮಾತುಗಳಾದ ಒಂದು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ : ಪಾವು ಎಲ್ಲ ಬೆಳ್ಗಂಬೆಳ್ಗೆಗೆ ಎಂದು ನಂಬಿದಲ್ಲೂ ಏನೋ ಕಷ್ಟ ಇದೆ ಎನ್ನುವುದು (ಹುಣಸೂಣಾ. ೦೩೪).

[ಬೆಳ್ (< ಬೀದು) + —ಅಗೆ]

ಬೆಳ್ಗಚ್ಚರಿ (ನಾ). ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ತರುವ ಆಶ್ಚರ್ಯ : ಉರಿಯು ಊರ್ವಶಿಯಿಲ್ಲಾ ಕಾಡುಗಿರ್ಜಿಸೆಯು. ನಿಟ್ಟಿಸಿದರಾ ಜಿಲ್ಲ್ಯನೆಳಮಕ್ಕಳೋಲಂತೆ ಬಾಯ್ದಿರೆದ ಬೆಳ್ಗಚ್ಚರಿಗೆ ಮನಂ ಮೂರ್ಛೋದಮೋಲ್ ! (ಕ್ರಿಶಾಪ್ರ. ೦೪೬-೦೪೯). [ಬೆಳ್ + ಅಚ್ಚರಿ]

ಬೆಳ್ಗಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಸಾಲಬಾಗೆ. ಬೆಳ್ಗಟ್ಟೆ. ಬಕುಲ್ (ಪ್ರಶಿಂ. ೧-೬೬). [ಬೆಳ್ (< ಬೀದು) + ಅಟ್ಟೆ]

ಬೆಳ್ಗಡಕೆಲ್, ಬೆಳ್ಗೊಡಕೆಲು, ಬೆಳ್ಗಡಕಿಲು, ಬೆಳ್ಗಡಿಕಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವೈಶಾಖವಂದ—ಗಣಜಲಿ. ಮೂಕೊರಟೆ. ಬೆಳ್ಗಡಕೆಲ್" (ಲಿಪ್ರ. ೦೫೬) ; ವಿಡುವೆಯ್ಯಂ, ಬೆಳ್ಗಡಕೆಲ್ (ಕಬ್ಬಾಪ್ರ. ೫೬ ಕ್ರಿಯೋ). **ಬೆಳ್ಗೊಡಕೆಲು:** ಬಹುಮೂಲ್ಯವಾಗಿ - ಇರುವಂಥವರುಗಳಿಗೆ . . . ಕೊಡುವಂಥಾ ಮೇಲೋಗರಗಳು—ಗಣಜಲಿಸೊಪ್ಪು, ಬೆಳ್ಗೊಡಕೆಲಸೊಪ್ಪು, ಮುಳ್ಳಿಯ ಸೊಪ್ಪು, ಪಂಜ್ಜಿಗೆ (ಕಬ್ಬಾಪ್ರ. ೦೫೬). **ಬೆಳ್ಗಡಕೆಲು :** "ಬೆಳ್ಗಡಕೆಲು ವಿಕಾಲಂ ಕಲ್ಲಾಕಮಿಷ್ಟಂ" (ಮುಗಾಪ್ರ. ೧೦-೩೦) ; ಬೆಳ್ಗಡಕಿಲ ಬೇರಂ ಅಕ್ಕಿಯನುಂ ಕೂಡ ಕುಟ್ಟಿ ಹಿಟ್ಟು ತೊಳಸಿ ಸಪ್ಪೆ ತುಪ್ಪದಿಂದುಣಲು ಪೆಸ್ಕರ್ರು ಪರಿಹರ (ಕಬ್ಬಾ. ೧೫೬). **ಬೆಳ್ಗಡಿಕೆಲು :** "ದ್ವಿಪುನರ್ನವಾ-ಗಜಪಿಪ್ಪಲಿ. ಬೆಳ್ಗಡಿಕೆಲು" (ಲಿಪ್ರ. ೫೬).

[ಬೆಳ್ (<ಬೀದು) + ಅಡಕೆಲ್]

ಬೆಳ್ಗಡಕೆಲು 'ಬೆಳ್ಗಡಕೆಲ್' ನೋ.

ಬೆಳ್ಗಡಿ (ನಾ). ೧. ಬೂದಿ ಬಳಿದ ಪಾದ : ಬೆಳ್ಗಡಿಯ ಬೆಳ್ಗಡಿಗೆ ವಿಸುನಿವಾವುಗೆಯನೊಪ್ಪಿಸಿ . . . ಕಳಪುವುದುಂ (ಜಾಪ್ರ. ೦೩೦-೦೩). ೨. ಬೆಳ್ಗಿರುವ ಪಾದವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಶಿವ : "ಬೆಳ್ಗಡಿಯೆಂದು ಗೊರವಂ" (ಗದಾ. ೩೮-೧೩೬) ; ಬಲ್ಲಿದನಪ್ಪೆನೆ ರಣಕೆ ಬಂದನೆ ಬೆಳ್ಗಡಿಯಾಂದು ಹಾಸ್ಯದಿಂ ಸೊಲ್ಲಿಸಿದಂ (ಪಂಚಾ. ೦೦-೨೪). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಗೊರವ. ೨. ೩ : ಸುರಮಿಯ ಬೆಳ್ಗಡಿಯ ರಥಚರಣದ ಪಾವಕನ ಮಾಣಿಯಾ . . . ಪೆಸರ ಮಿಗಿಸುಳಂ ಕರಮೆಸಗುಂ (ಜಾಪ್ರೇ. ೬-೩೦).

[ಬೆಳ್ (<ಬೀದು) + ಅಡಿ]

ಬೆಳ್ಗಡಿಕೆಲು 'ಬೆಳ್ಗಡಕೆಲ್' ನೋ.

ಬೆಳ್ಗಡಿಯ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಪಾದವುಳ್ಳವನು ; ಬಿಳುಪಾದ ಪಾದವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಶಿವ : "ಜಟಿತಿನಿಯಾಣ್ಮ . . . ಸಾಂಕ ಬೆಳ್ಗಡಿಯನೆನೆ ಶಿವಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಬ್ಬಾಕ್ಕ. ೩). [ಬೆಳ್ಗಡಿ + —ಅ]

ಬೆಳ್ಗನೆ (ಗು). ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ; ಬಿಳುಪಾಗಿರುವ : ಅಲ್ಲದ ರಸಮೆಯ್ಯ ಕಾಯಿಯ ರಸ ಬೆಳ್ಪವೀರುಳ್ಳಿಯ ರಸವು (ಶಾಳ್ಳಾಂ. ೦೬) ; ನಡದೆಳಾಹವ ದೆಡೆಗೆ ಕವಚಮಿಷಂ ಕತ್ತಿಗಿತ್ತಿಗಳನೊಂದುಮಂ ಕೈಕೊಳ್ಳದೆ ..ಕೊರಳ ಜವಪ್ರಾಣಿಮಾಲೆ ವೇಣುಚ್ಚ ನಾರು ಬೆಳ್ಗನೆ ಸೀರೆಯಲಿ ! (ಜಾಬಾಂ. ೬೫-೨೩೦) ; ಕನ್ನೆ ದಿಲರೆಯನು ಬಂದನು ಕನ್ನೆಯ ಕನ್ನೆಯ ಬೆಳ್ಗನೆಯವನು (ಜಂಬಾಪ್ರ. ೦೦೦-೬೪).

[ಬೆಳ್ (< ಬೀದು) + — ಅನೆ (< — ಅನೆಯ್)]

ಬೆಳ್ಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಹುಸಿಯ ಆರ್ಭಟ ; ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹೆದರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕೂಗಾಟ.—ಕಿರುಬಾಟ : ದೀಪದ ಗಿಡಗ ಹುಲಿ ಕೂಳಿಗಾಣಗಳ ಮಂತಣಗಳಿಂದ ಬೆಳ್ಪಟ್ಟೆಯನಿಸಗಿ ಮಬ್ಬಿಸ ಭೃತ್ಯಂಗಳಂದದ (ಜಿಕ್ಕಭಾ. ೯-೩); ತರದೆ ಬೆಳ್ಪಟ್ಟೆಯು ಗೈದು ಬಲಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಹರಿಯ . . . ಬೇಂಟೆಯಾಡುತ್ತಿರ್ದನಾ ವನದೊಳಗೆ ಮದನಮರದಲ್ಲಣಾ (ಜಿಕ್ಕಭಾ. ೫೨-೪). [ಬೆಳ್ + ಆಟ್ಟಿಕೆ]

ಬೆಳ್ಪಲರ್ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಹೂವು ; ಬಿಳುಪಾದ ಪುಷ್ಪ : ಬೆಳ್ಪಲರಾಗಿರ್ದಳೆಂದು ಗಿರಿರಾಜತನೂಭವೆ (ಜಾಹರಿ. ೭೬).

[ಬೆಳ್ + ಅಲರ್]

ಬೆಳ್ಪವರೆ (ನಾ). (?) ; ಬೆಳ್ಪವರೆ ಕದಿರ್ಮೊಱು ಮೊಗಮಿಂಬೆಂಬವನರ್ಸಿ ಕೂಡೆ ದೈವಮಂ ವಿರಚಿಸಿ ಪೇಟ್ಟು ನಾಡ ರುಜುದುಂಜಿಯರೆಂದುದ ನೆಂದವಂದಿರೊಳ್ ಪೆಱ್ದೊಡಗೂಡಿ ಕಳ್ಗುಡಿಪ ಪಯಿಗಿಮೊತ್ತಿರನಾರು ಬಾರಿವರ್ (ಪಾಸಂ. ೪೬೬). [?]

ಬೆಳ್ಪಾವ (ನಾ). [ಜೈನ] ಬಳಗಾಲದಲ್ಲಿ ಮೊಳಕಾಲುದ್ದದ ಪ್ರವಾಹದ ನೀರಿನ ನಡುವೆ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವುದು ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ನಿಂತು ಮಾಡುವ ತಪಸ್ಸು : ತನು ಪಂಚಮೇರು ಬೆಳರ್ಪಾವಿನೆಗಂ ಹಿಮದೆಳ್ಕಿದರಲೆಪೋಲ್ ಪುದಿದಿರೆಯುಂ ತನು ತನಗಲ್ತೆಂದೆಣಾಂತ ನವಾಸದೊಳಂತು ಬೆಳ್ಪವಾಸದೊಳಿರ್ದಂ (ಜಂಪು. ೬-೨೩): ದೋಗ ವಶೀಕೃತಾಂ[ಗ]ಕಂ ಬೆಳ್ಪವಾಸದೊಳ್ ಮೇಳಿರಭವುಸೇಂದ್ರಂ ನಿಂದುಂ (ಜಾಂಪು. ೯-೧೦೭): ದಳ್ಳುರಿಪೊಲೇಟ್ಟ ಬಿಸಿಲ್ ಹಿಮವುಂಜಮಂ ಮುಸುಂಕಿದ ತೆಱನಾಗೆ ತನ್ನುನಗೆ ಕಲ್ಮಿಲಿಯಲ್ದಿದು ಬೆಳ್ಪವಾಸಮೆಂಬುದ ಪಸಗಿತ್ತು ಬೇಸಗೆಯ ಬೆಟ್ಟದ ಕಲ್ಮಿಲಿ ನಿಂದ ಗೌರವಂ (ಪಾಪು. ೪-೧೯).

[ಬೆಳ್ + ವಾಸ]

ಬೆಳ್ಪೋಗು (ಕ್ರ). ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಕೊಚ್ಚಿ ಹೋಗು.—ತೇಲಿ ಹೋಗು : ತ್ಯಾಜಣ್ಣನು ಆ ಹೊಳೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಪೋದನು (ಅಗಡ. ೩೫).

[ಬೆಳ್ + ಹೋಗು (<ಪೋ)]

ಬೆಳ್ಪಾನೆ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಆನೆ; ಐರಾವತ : ಅಂತು ಬೆಳ್ಪಾನೆ ಬೆಳೆಗೆಮ್ಮಂ ಪೊಣ್ಮಂತಿರಾಂತ ಬಲುಮಂ ಪಡಲ್ವುದಿನೆ (ಪಜಿಪು. ೦೪-೩೩೮); ಇಂದಿರನ ಬೆಳ್ಪಾನೆಯುಂ ಬಿದಿಯು ಹಂಸೆಗಳ ವೃಂದಮಂ . . . ಏಂದು ಗಳೆವಮಳಧವಲಾಂಗದಿಂ ಸೊಗಯಿಸುವಜನಂ ದಿವ್ಯಧರ್ಮಸ್ವರೂಪನಂ ಭವಿಸುದಂ (ಣಾಪು. ೦-೦೦) ; ತುಂಬು ಬೆಳ್ಪಾನೆಯು ಸುರಾಧಿಪನೆಂಬ ಪೊತ್ತಿಗೆ ತಂದು ಪೊಱಮಡಿಸಲು (ಜಾಳ್ಪಾ. ೫-೦೨).

[ಬೆಳ್ + ಆನೆ]

ಬೆಳ್ಪಾಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆಂಗಿನ.—ಸಂಜ್ಞ : ಕುಮರಿಯು ಪೆಣ್ಣಿಂಕಿದಲು × × × ಪಡ್ಡರಾವಳಿಯಲು ಬಿ × × × ಜ್ಞಿಂಕದ ಬೆಳ್ಪಾಯಲು × × × ದ್ರಮ್ಮಂ ೧ (ಕೌಪ್ರ. XX, ೬೬-೪; ೨೧೬); ವೆಜ್ರಾಂಕದ ಬೆಳ್ಪಾಯಲು ದ್ರಮ್ಮಂ ೧ (ಕೊಆಶಾ. ೦೧೩೮. ೭೭೨. ೨-೬: ೨).

[ಬೆಳ್? + ಆಯ್ಕ]

ಬೆಳ್ಪಾರ್, ಬೆಳ್ಪಾಲ್ (ನಾ). (ಪಕ್ಷಿ, ಪ್ರಾಣಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಬಳಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ.—ಜಾಲ : "ವ್ಯಗ ಜಾಲಿಕಂ ಪಾಗರುದು ಬೆಳ್ಪಾರವೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಪುಗಣಾ. ೦೨೨-೬) ; ಬೆಳ್ಪಾರ ಬಿಗಿ ಮೊದಲು ಹೊರ್ದಿಸುವ್ದವನೇಱು ಸನ್ನದೋಜು . . . ಎಂದೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ನಾಡುವಬ್ಬರವ ಬೊಬ್ಬೆ ಪಬ್ಬಿತ್ತಡಿಪು (ಪಪಾ. ೫-೨೫); ಮುಮನ ಪಕಿಪ ಹೂಱು ಮುಮುಮೃಗದ ಬೆಳ್ಪಾರವಮಂದು ಮುಮ ಹರಿಣಿಗಳ್ಕೆವ ಬೆಟ್ಟಿದು (ಪಾಸಂತ. ೦-೪೨); ತರಳಾಪಾಂಗಮುಮೀಚಿಗಳ್ ಕಳಮಕೇದಾರಕ್ಕೆ ಬೆಳ್ಪಾರದೋಲಿರೆ . . . ಪಾಂತರ್ ಬಲುವಂದು ಬೆಳ್ಪಾಗಿಪುದೊ ಲ್ ಸಾರ್ತಂದು ಬೆಳ್ಗಾಗೆ ಪಾಮನಿಯಿಂ ಕಾಮುಪ ವೇಂಚಿಗಾರ್ತಿಯನಿಪ್ಪಾ ಶಂಕೆಯುಂ ಮಾಡುವರ್ (ಜಾಕ್ಕಭಾ. ೯-೭೩). **ಬೆಳ್ಪಾಲ್**₂ : ಬೆಳ್ಪಾಲಂ ಗಾಳದ ಕಟ್ಟಗೆ ಕೀಳೇದುಕದಿತಕಿ ಸೆಡು ಕೋಲಸಿ ಚಕ್ರಂ ಮತ್ತುಂ ಪಲವು ಚಂದದ ಬಲೆಗಳ್ಗೆರಸು ಬೇಂಟೆಗೆ . . . ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಜಾಕ್ಕಭಾ. ೦೪-೭೩).

ಬೆಳ್ಪಾರ್₂ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ (ಮುತ್ತಿನ) ಹಾರ ; ಅರೆಗಳಂಬೆಸಳುಂಬುವ ಬೀರಮನೇ ಜಗಮನಾಪಗಂ ಸುತ್ತಿದ ಮುನ್ನೀರಂಬುಮು ಬಿರುದಿನ ಬೆಳ್ಪಾರಿನೊಂದುವರುರಾಯ್ ಕೋಳಾಹಳನಾ (ಪುಪಾಚ. ೦-೦೩).

[ಬೆಳ್₁ (<ಬಿಳಿದು) + ಆರ್₂]

ಬೆಳ್ಪಾರವಲೆ 'ಬೆಳ್ಪಾರವಲೆ' ನೋ.

ಬೆಳ್ಪಾರವಲೆ. ಬೆಳ್ಪಾರಲೆ, ಬೆಳ್ಪಾಲವಲೆ (ನಾ). = ಬೆಳ್ಪಾರ್₁ : ಪ್ರಮುಖಮೃಗ ಕಾಲವುರುಜಿ ಬಿದ್ದುದು ಧಳ್ಪಾರಿಯು ಬೆಳ್ಪಾರವಲೆಗಳಲಿ (ಶಾಪ್ರ. ೨೦-೨೦) ; ಹೇಳು ಬೇಳೇನಿಲಮೊ ತೆಗೆ ಬೆಳ್ಪಾರವರೆಯನ್ನು ಹಂದೆಯಾಪೆ ಪಾನಾಳುತಪಪೆಪಗಿಲ್ಲ (ಪಪಾ. ೨-೪-೦) ; ಮಾನಿಪ್ಪುಗಾ ವಳಯ ಜಂಗುಳಿಗೊಡ್ಡಿದ ಬೆಳ್ಪಾರವಲೆಯಿನೆ ಕಂಗೊಳಿಸಿತು ಸೂಳಿಗೇರಿ (ಕಾಪಾ. ೬-೧೧). **ಬೆಳ್ಪಾರಲೆ** : ಬೆಳ್ಪಾರಲೆಗಳ ಪರಪಿ ಸೊಪ್ಪಿನ ತೋಪಿನಲಿ ಸಿಲುಕಿಸಿದರಾ ಪ್ಯಗವ (ಶಾಪ್ರಾ. ೨೬-೦೦) ; ಪರಿವರಿವ ಕಾಳ್ಕಿಚ್ಚು ಮುಂದುಗಡೆ ಕಾಳ್ಪಾರಿನೆ ಕಪ್ಪ ಬಲಗಡೆ ಬಿಟ್ಟು ಬೆಳ್ಪಾರುಲೆ ದೆಂದಗಡೆ (ಕಬ್ಯಾ. ೨-೪೭): ಬೆಳ್ಪಾರುಲೆಯ ಗುದಿಯ ಸುಬಳದ ಕವಲ್ಕೊಲ ಅಡಿಕಿಲ್ಲೂಡಿಯಾ ನೇಣ ಕಡಗತ್ತಿಯ ಬಲ್ಲಂಬುಗಳ ಬಲ್ಪೊಜ್ಜಿಪ್ಪುತ್ತು . . . ಬೇವರ್ ಕಾಡುಂ ಮುತ್ತಿಯುಂ (ಜಾಪ್ರ. ೩೬-೨೩). **ಬೆಳ್ಪಾಲವಲೆ** : ಕಾಲುಗಣ್ಣಿಯ ಹುಬ್ಬುಲೆಯ ಬೆಳ್ಪಾಲವಲೆಗಳ [ಜಾಣಿ. ಹೊಱಗಳ] . . . ಬೇಟಿಗಾಜನು ಬಳಸಿದನು ತಿವನ (ಶಾಪ್ರಾ. ೩-೨೩). [ಬೆಳ್ಪಾರ್₁ + ಬಲೆ]

ಬೆಳ್ಪಾರ್ಪಟ (ನಾ). = ಬೆಳ್ಪಾರ ೧ : ಬೆಳ್ಪಾರ್ಪಟಮೆಂಬರಿಬೆಗಳ್ . . . ದೀಪದ ಪುಲಿ ಸಿಬಿಂಸ್ಯಂಗಳಾಗ್ರಹ್ಯಮು ಸಂಗಡಿಸಂತ್ತಿರ್ದೊಪ್ಪೆ ವಿಧ್ಯಾಟವಿಗೆ ಪಡೆದುದುವ್ಯತ್ಕಿರಾತಪ್ರಜಾತಂ (ಗಿಳಿ. ೦-೭೯); ತಡಿಕೆ ಗಳ ಬಲೆ ಗಾಣ ಕೂಳಿ ಪುಲಿ ಸರಳು ಸಾಮರ್ ಗಿಡುಗ ನೆರಿಮಾಡ್ದಿ ಬೆಳ್ಪಾರ್ಪಟಂ ತೋಱಿತ್ತು . . . ಪ್ರಕರವೆರಸಿ ಜೇಡರು ಸಡಿದರು (ಪಪಾ. ೩-೯) ; ಪಿಡಿಯೆರೆ ಬೆಳ್ಪಾರ್ಪಟಂಗಳಂ ಸದಳಿಸ ಮೂಡಿಗೆಗಳೆಯ್ದುತಾ ನೃಪನಿದಿರೊಳ್ (ಪಪ್ರಾ. ೪-೨೨). [ಬೆಳ್ಪಾರ್₁ + ಪಟ]

ಬೆಳ್ಪಾಲ್₁ (ನಾ). ಬಿಳಿ ಆಲವ ಮರ : ಮಾವರಲೆ ಬೆಳ್ಪಾಲ ಸಂಪಗೆ . . . ಪೊನ್ನೆಯವ ಮರನಾ ವನದೊಳಾವೆಡೆಯೊಳಾವಗ ತೀವಿಕೊಂಡಿಪುವು (ಪಪ್ರಾ. ೬-೩೦); ಬದರಿ ಬಂಗರಳಿ ತಂಪಸ ತಡಸು ಬೆಳ್ಪಾಲ ಜಾಪತ್ರಗಳಿಂದ (ಪ್ರಭಾ. ೦-೨೬). [ಬೆಳ್₁ (<ಬಿಳಿದು) + ಆಲ್₂]

ಬೆಳ್ಪಾಲ್₂ 'ಬೆಳ್ಪಾರ್₂' ನೋ.

ಬೆಳ್ಪಾಲವಲೆ 'ಬೆಳ್ಪಾರವಲೆ' ನೋ.

ಬೆಳ್ಪಾಲೆ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಹಾಲೆಮರ : ಕೆಲವು ಕಜಿಗಳ್ಗೆ ತೇಗ, ಸಂದಿ . . . ಬೆಳ್ಪಾಲೆ . . . ಗಾಧರಗೆ ಮುಂತಾದ ಗಗನಸುಯಿತ ವೃಕ್ಷಗಳು (ಪಜಿಪು. ೨). [ಬೆಳ್₁ (<ಬಿಳಿದು) + ಆಲೆ₂ (<ಜಾಲೆ)]

ಬೆಳ್ಪಾಳ್, ಬೆಳ್ಪಾಳು (ನಾ). ೧. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು; ಅವಿವೇಕಿ ; ಮೂರ್ಖ : ಪೆದ್ದ : ಕೈಪ್ಪೊರಗನು ಪಿಡಿದ ಬೆಳ್ಪಾಳಂತಾಯ್ತಿ ಪೆಮರುತ್ತಿಮಿರ್ದ ದುಶ್ಶಾಸನನುಮಂ . . . ಕಂಡು (ಪಂಭಾ. ೭-೭ ಪ); ಧರಣೀಸಾಪ್ಯಾಜ್ಞಪಿರ್ದಂತೆ ಬಂದಾಳಾಗಿರ್ದ ವಿಭೂತಿಯಂ ಬಿಸುಟ್ಟು ಕೈಕ್ಷ್ವಾಗೊಂಡು ತಾನುಣ್ಣು ಬೆಳ್ಪಾಳಂ ಪೋಲಿನೆ ದುಃಶ್ಶಾವೈದ್ಯದಳಿಪಿ ಕೆಡಯಿಪಂ ಧರ್ಮಮಂ (ಪರ್ಮಾಕ್ಕು. ೭-೨೮); ಬೆಳ್ಳಾಳೆಗೊಂಡನೊದಜಂ ಭೃಸನೊಳೊವಮಂ (ಪಮಾ. ೦೫೦ ಪ್ರಥೋ). ೨. ಪೇಡಿ ; ಅಂಜು ಮುರುಕ; ಹೆಳ್ಕಲ : ಬೆಳ್ಳಿಳ್ಳಿ ಪೆಳೆಪುಮೋಜುವುಪೊಳ್ಳಿಳ್ಳಿ ಪೊಡರ್ಪ

ದೋರ್ವದು (ಕಂಪಣಾ. ೦೩-೦೨); ಒಳ್ಳಾಸಗೋಡಲರಿಯದ ಬೆಳ್ಳಾಳ ವೊಲಗಿದು ಕಂಡು ಲಾವಣ್ಯರಸಂ ತಳ್ಳಕುಗುಚ್ಚ ಮಿಳ್ಸಿ ದಳ್ಳಿಜಾದಾಡುವ ಜನೇಂದ್ರಶಿಶುವಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೦೦-೪); ನೀಂ ಕಳ್ಳರಂ ಕಂಡ ಬೆಳ್ಳಾಳಂತೆ ಬೆದಱಿಯನಗಂ ಪೋಬುದೆ ಪೆಱಗಂ ನೋಡದೋಡಿ ಬಂದೆಯದೇಂ ಕಾರಣಮೆನೆ (ಹಂಪಕಂ. ೫೩೨-೩೩). **ಬೆಳ್ಳಾಳು** : ೨. ಕುದುರೆಯ ಚದುರೆಯ ಹಿದಿರೆರಡು ಒಂದೆಯ್ಕೆ ಚದುರನೇಱಿದರೆ ಕಾಣಿಯುಮದು ಬೆಳ್ಳಾಳ ಬಿದಿರಿ ಹಾಕುಮದು (ಸರಸ್ವ. ೦೬೭೭). [ಬೆಳ್ಳ್ + ಆಳ್]

ಬೆಳ್ಳಾಳು 'ಬೆಳ್ಳಾಳ' ನೋ.

ಬೆಳ್ಳಾಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪಂಗಡದ ಹೆಸರು : ಬೆಳ್ಳಾಟ ಕುಲ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಶ್ಚ (ಆಶ್ವ. XIII, ೧೫-೦೨; ೪೦೭). [ದೇ.? ತಮಿ. ವೆಳ್ಳಾಳ, ವೆಳ್ಳಾಟ, ವೇಳಾಳ; ಮಲ. ವೆಳ್ಳಾಳ]

ಬೆಳ್ಳಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೊಳೆಯುವ ಬಿಳಿಯ ಲೋಹ: ರಜತ : "ರಜತಂ. ಕಳಧೌತಂ- ರೂಪ್ಯಂ, ತಾರಂ —— ಶುಳ್ಳಿ ಬೆಳ್ಳಿ" (ಪಣಾಮು. ೨೮-೦೪); ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಾಲ್ಕು ಗೋಪುರಂಗಳಿಂದೊಪ್ಪಿ ದಳಯಾಕೃತಿಯಾಗಿ ಬೆಳಸಿದ . . . ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶಮುಮಾಂ (ಆದಿ. ೦೦-೩೩ ಪ); ಸಾಸಿವಮ್ ಕವಿಲೆಯ ಕೋಡುಮ್ ಕೊಗಗ(ಗುಮುಮ್) ಪೊಸ್ಮಂ ಬೆಳ್ಳಿಯುಮುಂ ಕಟ್ಟಿ ಸಾಯಿ(ಸಿ)ರ್ಬರ್‌ಜ್ಜರ್ವರ್ಗ್ಗಿ ದಾನಂಗೊಟ್ಟ ಫಲಂ (ಸೌಷ. XI-i, ೪೯-೦೬ ; ೪೬೫); ಪೊಸರೀಡಿನೆಸಳ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಸಿಂಪಿಂ ಪರಿಮಳದ ರಸಮನೆಱೆದು ಪರಾಗದ ತಿಲಕಮನಿಕ್ಕಿ (ಗಿಂಕ. ೩-೭೦ ಪ). ೨. ಬೆಳ್ಳಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ (ಮೂರಾಣಿಯ ಬೆಲೆಯ) ನಾಣ್ಯ.—ಹಣ : ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಗಂಡಿನ ಕಡಿಯುವರೂ ಹೆಣ್ಣಿನ ಕಡೆಯವರೂ ಬೆಳ್ಳಿ (ಮೂರಾಣಿ) ಹಂಚಿದರು (ಶ್ರಾ.ಕಥಾ. ೦೩). ೩. ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಶುಕ್ರ : ಉಷೆಯ ಭಾಳದಲಿ 'ಬೆಳ್ಳಿ' ಯೊಂದೆಯೆ ಮಿರುಗುವಂದದಲಿ . . . ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಚೆಂದ್ರ ಕುಜಕುಮ ಬಿಂದುವಿನಿಟ್ಟು (ಶಾಕಾ. ೦೯-೩೦೨); ಉಷೆಯ ಹಣೆಗೆ ಬೆಳ್ಳಿ ಶುಕ್ರ ತಿಲಕವಿಡಲಿ (ಸೂರ್ಯಾ. ೨೯-೨೦). ೧, ೩ : ಗಗನವಂತು ಬೆಳ್ಳಿಯುಂ ಮೆಜ್ದುಂ, ಕಯ್ಯೊಲದಂತು ಕರ್ಪುನ್ನಿಂ ರಂಜಿಸಿಯುಂ . . . ದಿಟ್ಟಿಯ ಬಟ್ಟಿಗೈತರ್ಪ ಲೋಹಕಾರರ ಮನಮುಂ (ಶಾಕುಶ. ೦೦೩-೦೦). ೪. ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬಣ್ಣ; ಬಿಳುಪು; ಶ್ವೇತವರ್ಣ : "ಬೆಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿಯುಂ ಶ್ವೇತಮೆಂಬುದು" (ಪಂಚಮು. ೦೩೦-೩); ಮುಗಿಲ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಪೊದೆಯ ಹೊದೆಮ ಸೊಗಸು ಕನಸನು ಕಾಣುವಂದದಿ ನಗುವ ಚಂಪ್ರನ ಬೆಳಕಿನೊಳಗೆ ಕಂಡೆ ತಬ್ಬಲಿ ಮರಿಯನು (ಗಪಚ. ೦೦-೦೩). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ನೀಲವಲ್ಲಿಕಃ—ಬೆಳ್ಳಿ, ಬೆಳ್ಳಪತ್ರ." (ಬಿಷಧಿ. ೬೯).

ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕಟ್ಟು = ರಜತದ ಚೌಕಟ್ಟು.—ಅಣಸು : ಚಿನ್ನದ ಪರದೆ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬಟ್ಟು ಮಾತ್ರಾಗಳಷ್ಟತ ಕಾಚ್ಚಿನಟ್ಟಗಳ್ ಸನ್ನಾಹದ ಬಲುಘಟಿರು ಕೋಟೆಯನತ್ಯುನ್ನತದಲಿ ಕಾದಿಹರು (ಕಂಪಾ. ೦೦-೦೫೩). **ಬೆಳ್ಳಿಯ ಪಾಣ್ಯ** = ಬೆಳ್ಳಿನಾಣ್ಯ : ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಾಣ್ಯ ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ಉಳದುಕೊಂಡು ಚಿನ್ನದ ಪಾಣ್ಯ ಮಾಯವಾಗುವುದು (ಹೂಪ್ರ. ೨೯). **ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟ**=ರಜತದ ಬೆಟ್ಟ ; ಕೈಲಾಸಪರ್ವತ: ಗಗನದಿಂ ನವಲೋಹಿತಪ್ಪಿಗಳ್ ವಲುಮ್ಮೆನೆ ಕೋಳ್ ನಾಂದು ಕೆಂಪಿಸದು ತೊಟ್ಟನೆ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಕ ಜಾದಿನ ಪಗಮಂಬು ಶಂಕೆಯಾಸೆ ಮಾಡಿದುದಾ ವಿಜಯಾರ್ಧಪರ್ವತಂ (ಪಾಂತಿಪು. ೪-೭೩); ಪ್ಪುಗಾದ ಸಹಾಪೆ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟಂಗಳನೀಕಪ ಜೈಸನಳಯಂಗಳಾ ಶಿಷ್ಟಜೊಳೆ ಕೂಡ ಮಾಡಿದ ರಟ್ಟಂ ಶಂಖಾವನೀಶನನೆಪೆ ಪೊಗಳದರಾರ್ (ಸಮುಕ-೦-೩೩); ಗಂಗೆ ಬಿಟ್ಟುಪೋಲ್ಕಲಕ್ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟದ ಬಳ್ಳಿವೆಳ್ಪು ಬೆಳ್ಳಂಗೆದೊಪ್ಪೆ (ಅರಕೇ. ೩-೩೦). **ಬೆಳ್ಳಿಯಳ್** = ಬೆಳ್ಳಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ : ನಗರೂರ ಬೆಳ್ಳಿಯನುಂ ಪುರಪೊರ ಮಾಣ್ಡಾಕರುಂ (ಕ್ಷಸಂ. ೦೯೩೭, ೧೦೯-೪೫ ; ೫೭೦); ಬೆಳ್ಳಿಯರ ಕುಲತಿಲಕ ಧನ್ಯಗವುಡುಗೆಯುಂ ಬೊಂಮ್ಮಗವುಂಡಿಗೆಯುಂ ವುಟ್ಟಿದ ಸುಪ್ರಶ್ರ ಕುಲದ್ದೀಪಕ ಚಿಟಿಗವುಂಡ (ಆ. VI(R). ಕೃಕ್ಷಾ. ೩೯-೦೨; ೧೭೭೨) . **ಬೆಳ್ಳಿಯ ಹಬ್ಬ** = ಯಾವುದಾದರೂ ಸಂಘ, ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವರ್ಷ ತುಂಬಿದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಸಮಾರಂಭ ; ರಜತಮಹೋತ್ಸವ : "ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ವಾರ್ಷಿಕೋತ್ಸವ, ರಜತಮಹೋತ್ಸವ, ಪಂಚವಿಂಶತಿ ಪೂರ್ತಿ ; ಬೆಳ್ಳಿಯ ಹಬ್ಬ" (Silver Jubilee. ೩೦೪೩) ; ಶಿಕ್ಷಣಪ್ರಕ್ರಿಯೋ ವರ್ಷವೆನಿಗಿದು ಬೆಳ್ಳಿಯ ಹಬ್ಬದ ವರ್ಷ (ಶಾಪಕ. ೫೬-೩೦). **ಬೆಳ್ಳಿಯುತ್ತರಿಗೆ**=ಬೆಳ್ಳಿಯ ದರಿಯ ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ.— ಉತ್ತರೀಯ : ವರಕಮಂಡಲಮೊಪ್ಪೆ ಹಸ್ತ ದೊಳೋಜೆಪೆತ್ತಿರ ಬೆಳ್ಳಿಯುತ್ತರಿಗೆ ಜನ್ನಿವರಂ ಪೆಡಂಗಳಪಟ್ಟು ಬಾಲ ದಿವೇಶನಂತಿರೆ (ರಪಾಕ್ಕು. ೩-೨೦೬). **ಬೆಳ್ಳಿಹೊಸಗೆ** = ಬೆಳ್ಳಿಯ ಹಬ್ಬ : ಬೆಳ್ಳಿಪಟ್ಟದೊಡತಿ, ಗೌರಿ, ಬೆಳ್ಳಿಯೊಸಗೆಗೊಸಗೆ ಬೀರಿ ಕಾಯಿ ಕೃಷ್ಣನ (ಕೂಗಳಾ. ೯-೯). [ದೇ.? ತಮಿ. ಮಲ. ವೆಳ್ಳಿ ; ಕೊಡ. ತುಳು. ಬೊಳ್ಳಿ ; ಕೆಲು. ವೆಂಡಿ]

ಬೆಳ್ಳಿಂದ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿ ಮಜ್ಜಳ ಬೆಳ್ಳಿಂದ ಗುಷ್ಡನೂರತ್ಕಜಿಪ್ಪಾಜ್ಞಪ್ತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಗ್ರಾಮಾಃ (ಇಕ. XII, ೦೬-೯; ೩೭೩). [?]

ಬೆಳ್ಳಿಗೆ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಹಸು : ಬೆಳ್ಳಿಗೆಮಾಕಳವೆಂದರ ಬಳ್ಳಾಲ ಕಱಿಮೇ ಮರುಳೆ (ಅಕಪ. ೩೫೬-೦೦೦೦) ; ಬೆಳ್ಳಿಗೆಮಾವಿನ ಕಜುಮೆದೊಡೆ ಬಳ್ಳಾಲ ಕಱಿವುದೆ (ಪಸಕ. ೩೩೬) ; ಕಾಳಯ ಕಡಿಗಣ್ಣಿ ಕಿತ್ತು ಪಿಡಿಯ ಸರ್ವಾಂಗವ ಸೀಳಿ ಅಚ್ಚ ಬೆಳ್ಳಿಗೆಯ ಹಾಲ ನಿಶ್ಚಯದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದು ತೃಪ್ತಿಯಾಗಿ ಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲಡೆ ಅತನೆ ಸದಾಶಿವಮೂರ್ತಿಲಿಂಗವು (ಕಕವ. I, ೦೩೦-೦೩೬). [ಬೆಳ್ಳಿ + ಗೆ./ಕೊಡ. ಬೊಳ್ಳಿಗೆ = ಹಸು]

ಬೆಳ್ಳಿಗೊಡೆ (ನಾ). ರಜತದ ಛತ್ರಿ ; ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕೊಡೆ : ಸಂಗಡಿಸೆ ತನ್ನೊಳರುಣ ಪಿಶುಗ ಸಿತದ್ಯುತಿಗಳೆಂಬಿನುಸ್ಪಮರುಚಿ ಶಕ್ರಂಗೆತ್ತಿದ ಮಾಣಿಕಗೊಡೆ ಪೊಂಗೊಡೆ ಬೆಳ್ಳಿಗೊಡೆಯೆನಿಸಿದುದು ವಿಧುಬಿಂಬಂ (ಜಗಪ. ೦೩-೦೦೬). [ಬೆಳ್ಳಿ + ಕೊಡೆ]

ಬೆಳ್ಳಿನಾಣ್ಯ (ನಾ). ಚಲಾವಣೆಗಾಗಿ ಅಡಳಿತದ ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತಿ ಪ್ರಯಾರಿಸಿದ ರಜತದ ಬಿಲ್ಲೆ ; ಬೆಳ್ಳಿಯ ಹಣ : ಹೊರದೇಶಗಳಿಂದ ಅಮದಾಗುವ ಮುತ್ತುಗಳಾವುವೆಂದರೆ : ಮಾದಕ ಪಾಣಿಯ . . . ಚಿನ್ನ ಪಾತ್ರು ಬೆಳ್ಳಿನಾಣ್ಯ (ಶ್ರಕಾಾ. I, ೮೩) ; ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿನಾಣ್ಯಮನ್ನು ಕರಗಿಸಿದರೆ ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಲೋಹದ ಬೆಲೆಯಷ್ಟು ಮೂಲ್ಯ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ (ಪಣಕ್ರ. ೫೭). [ಬೆಳ್ಳಿ + ಪಾಣ್ಯ (<ಪಾಣಯ)]

ಬೆಳ್ಳಿಬೆಟ್ಟ 'ಬೆಳ್ಳಿಬೆಟ್ಟ' ನೋ.

ಬೆಳ್ಳಿಮಲೆ (ನಾ). ರಜತಗಿರಿ ; ಕೈಲಾಸಪರ್ವತ : ಗಂಗೆಯುಂ ಬೆಳ್ಳಿ ಮಲೆಯುಂ . . . ಹಿಂದುಗಳೆವಮಳ ಧವಳಾಂಗದಿಂ ಸೊಗಯಿಸುವನಂ ದಿವ್ಯಧರ್ಮಸ್ವರೂಪಂ ಭವಿಸುವೆಂ (ಶಾಸ್ಕಥೆ. ೦-೦೦). [ಬೆಳ್ಳಿ + ಮಲೆ]

ಬೆಳ್ಳಿಮಾಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಭೀಮಗಾಮುಂಡ್ರುಂ ಬೇ ಮಾಣಿಯು ಶ್ರೀಯ ಗಾಮುಂಡ್ರುಂ . . . ರಿವುರಾಮಗಾಮುಂಡ್ರುನುಂ ಎಸಬ್ಬರುಂ ಸರಸಾಕ್ಷಿಯಾಗೆ ಪಡೆದಾಮ್ (ಆ. VI(R). ಕ್ರಿಅಂಗ. ೬೭-೦೯; ಪು. ೪೦೦). [?]

ಬೆಳ್ಳಿಯುಗ (ನಾ). 'ಬೆಳ್ಳಿಯುಗ (ಮನುಷ್ಯನ ಇಳಗತಿಯಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ, ಹಿತ್ತಾಳೆ, ಕಬ್ಬಿಣ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು)" (The Silver age. ೨೦೪೩). [ಬೆಳ್ಳಿ + ಯುಗ]

ಬೆಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಿ ; ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಅಲಿ ; ಬಿಳಿಯ ಅಲಿ : "ಉದುರು: –ಬೆಳ್ಳಿ " (೬೩೧. ೧೩); ಬೆಳ್ಳಿಯಾ ಬಲದೊಳ್ ನೀರ್ಪೊಕ್ಕಂತೆ (ಯಶೋಧ. ೩-೩೦); ಬಿಸಿನೀರ ಹೊಕ್ಕ ಬೆಳ್ಳಿಯಿಂದುಂ ಬೆದರ್ವಂತೆ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೩೦-೦೫); ನಲ್ಲ ದೇವಾಲೆ ಪುಲ್ಲೆಗೊಂಬುತ್ತು ಮುಖ ಬೆಳ್ಳಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ತಿಗುರೋದು ಮೂಡಿದ್ದವಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡೆ (ಯಶ್ಚ. ೨೦೭೯). [ಬೆಳ್ಳ್ ೧ (<ಬೀದು) + ಅಲಿ ೨-/ತಮಿ. ವೆಳ್ಳಿ; ತೆಲು. ವೆಲ್ಲಲು]

ಬೆಳ್ಳಿವಕ್ಕಣಿಕೆ (ನಾ). ಕುದುರೆ, ಆನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಹಾಕುವ ಬೆಳ್ಳಿಯ ರಕ್ಷಾಕವಚ. –ಮೈಜೋಡು : ಬಳಿದ ಬೆಳ್ಳಿವಕ್ಕಣಿಕೆಯು ಕುದುರೆಗಳು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೬-೭೬). [ಬೆಳ್ಳಿ + ಪಕ್ಕಣಿಕೆ]

ಬೆಳ್ಳಿವಕ್ಕರೆ (ನಾ). = ಬೆಳ್ಳಿವಕ್ಕಣಿಕೆ : ಬೆಳ್ಳಿವಕ್ಕರೆಯು ತೇಜಿಯುವ ನಾರಿವಳೆಬೆಳ್ಳಿಯಂತಿಸಿವ ಮೆಯ್ಯವನು (ಶಾಂಪು. ೨೦-೮೨).

[ಬೆಳ್ಳಿ + ಪಕ್ಕರೆ ೧]

ಬೆಳ್ಳಿಮಟ್ಟಲ್ (ನಾ). ರಜತದ ಸಣ್ಣ ಪಾತ್ರೆ ; ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬಟ್ಟಲು : ಕಳ್ಳ ಬೆಳ್ಳಿಮಟ್ಟಲ್ ದಾಯೊಳ್ ಪೆಚ್ಚಂತಿರೆ ಸತಿ ಶಶಿಯಂ ಕಚ್ಚಿ ನೆಲಕ್ಕಿಳಿದ ರಾಹುವಂ ನೆಜ್ ಪೊಲ್ಲಳ್ (ಶಾಕ್ಯ. ೪೭೬ ಷಷ್ಠ); ಕರತಳಕಳಕೋದಕದೊಳ್ ಸುರುಚಿರ ಚಂದ್ರಮನ ಪೆಳಲಾವಂ ತೋಱುತ್ತಿರೆ ಬೆಳ್ಳಿಮಟ್ಟಲಿಂದಾ ತರುಣಿ ಕರಂ ತೆಗೆದು ತೆಗೆದು ಬೆಱಗಾಗಿರ್ದಳ್ (ನಿಶ. ೪-೦೨೪).

[ಬೆಳ್ಳಿ + ಬಟ್ಟಲ್]

ಬೆಳ್ಳಿವಾಡ (ನಾ). ರಜತದ ಸೌಧ ; ಬೆಳ್ಳಿಯ ಉಪ್ಪರಿಗೆ : ಬೆಳ್ಳಿವಾಡಂಗಳೊಳೊಲ್ದು ಸತ್ಕವಿಗೂಡಿ ಸುಧರ್ಮನರೇಂದ್ರನೊಪ್ಪಿದಂ (ಶಾಪ್ರ. ೬-೬೪). [ಬೆಳ್ಳಿ + ಮಾಡ ೧]

ಬೆಳ್ಳಿವೆಟ್ಟು, ಬೆಳ್ಳಿವೆಟ್ಟಿ, ಬೆಳ್ಳಿವೆಟ್ಟು (ನಾ). ರಜತಾಚಲ : ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತ : "ಪೊಜರಿಪೆಟ್ಟೆಂದು ಬೆಳ್ಳಿವೆಟ್ಟಂ " (ಶಾಂ. ೪೪-೮೨); ಬೆಳ್ಳಿಗಿಲನುಟ್ಟ ಬೆಳ್ಳಿವೆಟ್ಟದಂತೆ ಬೆಳ್ಳಂಬೆಳ್ಳಿಯಮಿಟ್ಟು (ಶಾಪ್ರ. ೦೨-೦೭ ಷ); ಬೆಳ್ಳಿವೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ನಿಚ್ಚಂ ಪಡಿಯನಿಸುವುದಕ್ಕಂ ರತ್ನಗಲ್ಲೆಂಬ ಬೆಟ್ಟಂ (ಶ್ರೀಧ. ೩೩೩). **ಬೆಳ್ಳಿವೆಟ್ಟ** : ಬೆಳ್ಳಿವೆಟ್ಟದೊಡತಿ, ಗೌರಿ. ಬೆಳ್ಳಿಯೊಳಗೊಳಗೆ ಬೀರಿ ಕಾಯ್ದ ಕೃಷ್ಣಜೆ (ಕೀಚಕ. ೧-೪). **ಬೆಳ್ಳಿವೆಟ್ಟು** : "ಬೆಳ್ಳಿಮುಪ್ಪಿರಿವೆಟ್ಟು ಪೊಗರಪ್ಪ ರಜತಾದ್ರಿಗಲ್ಕಂ " (ಪಾ.ಕಾಂ. ೦೦); ಬೆಳ್ಳಿವೆಟ್ಟಿಂಗ ವರನನಾಚ್ಛಿಯನೆಳ್ಕಿಸಿ ಪೋಗದೊಯ್ದಂ . . . ಸದ್ಯಕ್ಕವಶ್ಯಲನಲ್ಲವೆ (ಪಾಪು. ೬-೩) ; ಇದ ಕೊಳಾ ತೋರ್ಪುದಾತೋಪ್ಪುದೊಂದು ದೇಗುಲಂ ಬೆಳ್ಳಿವೆಟ್ಟಿನ ಪಾಂಗಿಂ (ಪಾಪ್ರ. ೫೫-೨). [ಬೆಳ್ಳಿ + ಬೆಟ್ಟ]

ಬೆಳ್ಳಿವೆಟ್ಟು ' ಬೆಳ್ಳಿವೆಟ್ಟ ' ನೋ.

ಬೆಳ್ಳಿವೆಸ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕೆಲಸ. ೨. ಬೆಳ್ಳಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದುದು– ತಯಾರಿಸಿದುದು : ಭೂಪಾಲನ ಸಚ್ಚರಣಾಗ್ರದೊಳಿರ್ದುದು ಧೀರಮೆನಿಸುವ ಬೆಳ್ಳಿವೆಸದ ಸಂಕಲೆಯಾಗಳ್ (ಪಾಪು. ೭-೩೩).

[ಬೆಳ್ಳಿ + ಪೆಸ ೧]

ಬೆಳ್ಳಿಸು 'ಬೆಳ್ಳಿಸು' ನೋ.

ಬೆಳ್ಳಿಹಬ್ಬ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೂ ಸಂಘ, ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವರ್ಷ ತುಂಬಿದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಸಮಾರಂಭ ; ರಜತ ಮಹೋತ್ಸವ : ಕನ್ನಡಸಾಹಿತ್ಯಪರಿಷತ್ತಿನ ಬೆಳ್ಳಿಹಬ್ಬ ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ನಡೆಯಿತು (ಪತ್ರ). [ಬೆಳ್ಳಿ + ಹಬ್ಬ (< ಪರ್ವ)]

ಬೆಳ್ಳುಚಟ್ಟಿ 'ಬೆಳ್ವಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಬೆಳ್ಳುಗೊಳ್ 'ಬೆಳ್ಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೆಳ್ಳುಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಗೂಡೆ ಬೆಳ್ಳುಚಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ಯರ್ಕಿಯವಾಯವೆ ಕರಿವೇವು" (ಮಂಗಾ. ೧೦-೩೨). [?]

ಬೆಳ್ಳುಚ್ಚಿ 'ಬೆಳ್ಳುಚ್ಚಿ' ನೋ.

ಬೆಳ್ಳುಡೆ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಉಡುಪು : ಬಿಳುಪಾದ ವಸ್ತ್ರ : ಪೊಸವಸ್ತ್ರ ಉಡುವಲ್ಲಿ ಪರಿಯ ಬೆಳ್ಳುಡೆಯನ್ನು (ಶ್ರೀಂಪ್ರ. ೦-೭೦-೨) ; ಉಡಲವು ಪೊರೆಯಲು ಕಳಚುವುದಾವಗ ಉಗವ್ವ ಪೊರೆ ಬಿಡುವ ಪಾಗೆ ಬೆಳ್ಳುಡೆಯಾಗುತಲಿದ್ದವು ಸತಿಯರ ಪೀರಾಟವಾಡುವ ಪ್ಯೆಗೆ (ಪಾಂಗತ. ೦೧೪-೬). [ಬೆಳ್ ೧ (< ಬೀದು) + ಉಡ್ ೩]

ಬೆಳ್ಳುಪ್ಪರಿಗೆ (ನಾ). ಅಮೃತಶಿಲೆಯ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಅಥವಾ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಸೌಧ : ಮಿಸುಪ ಬೆಳ್ಳುಪ್ಪರಿಗೆಗಳೊಳು ಪಚ್ಚೆಯ ಪೂಸಕಾದ ಮಾಗಳೊಪ್ಪಿರಲು (ಶಂಪ. ೭-೩); ವರ ಮುನಿಪ ನೋಡಿದಾ ಸ್ಫಟಿಕಮಯ ಭಿತ್ತಿಯೊಳು ಸ್ಫುರಿಸುತೊಪ್ಪರ್ಪ ಬೆಳ್ಳುಪ್ಪರಿಗೆಗಳನು (ಶಾಪ್ರ. ೭-೬೯). [ಬೆಳ್ ೧ (< ಬೀದು) + ಉಪ್ಪರಿಗೆ]

ಬೆಳ್ಳುರ್ಚಿ, ಬೆಳ್ಳುಚ್ಚಿ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು ; ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿ (?) : ಸಚ್ಚುವ್ರತೀಯರುಸನಸುಮ್ಮುಚ್ಚಂ ಮಿಗಿಲಂಜಿ ತಸುಜನಂ ಪಟಿಗಿಯೊಳೆಂದಚ್ಚರಿಯಾಗಿಕ್ಕಿದ ಬೆಳ್ಳುರ್ಚಿಜುನಿವರಿರೆ ಹರಿಯ ಸುರಿ ಬೆಳೆಯದುದೇಂ (ಶಾಪು. ೦೦-೦೦೨). **ಬೆಳ್ಳುಚ್ಚಿ** : ಜರ್ಜರಿಸಿ ಪೆಂಡಿರರ್ಚನೆಯುನಾಡಿಸಲಾದರೊಡರ್ಮುತಿರ್ಮ ಬೆಳ್ಳುಚ್ಚಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಜೈನತನಮೇವುದವಂ ಜಿನಧರ್ಮವೊಪ್ಪಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೪೭೬). [< ಬೆಳ್ ೧ ?]

ಬೆಳ್ಳೆಳ್ಳಿ (ನಾ). (ಸಂಭಾರಪದಾರ್ಥವಾಗಿ ಅಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ) ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿವ, ಈರುಳ್ಳಿಯ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಡ್ಡೆ : ಲಶುನ : "ಮುಸ್ತಾಪಧಂ, ಲಶುನಂ . . . ರಸೋನಃ —ಱ ಒ ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ" (ಶಾಪ್ರ. ೦೦೩) ; ನೋಡಿ ಕನಲ್ವ ಕೆಂದವ ಮೇಲೆ ಪಟ್ಟೆಯು ಬೇವಿನೆಣ್ಣೆಯೊಳ್ ತೊಯ್ದುಕ್ಕಿದ ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಯ ಕಂಪಿನಂತೆ (ಪಂಪಾ. ೦೩-೭೦ ಪ); ಅಲ್ಲವಿನಿಸಂ ಶುಣ್ಠಿ ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ . . . ಎಂದಿವು ಮೊದಲಾಗಿ ತೊಗಿ ಮಾಜುವ ಧೂಮ್ರಂಗಳ್ಗೆ ಹೇಜಾಂಗದುಲ್ಬಣಂ (ಶಾ. XIX. ೩೩-೪೯ ; 1128) ; ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಯನ್ನು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಒಗ್ಗರಣೆ ಚುಟ್ಟುಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪಥ್ಯ. ೩೩).

[ಬೆಳ್ ೨ (< ಬೀದು) + ಉಳ್ಳಿ ೧-/ ತಮಿ. ವೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ ; ತುಳು. ಬೊಳ್ಳುಳ್ಳಿ ; ತೆಲು. ವೆಲ್ಲುಳ್ಳಿ]

ಬೆಳ್ಳೆ ೧ (ನಾ). ದನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ರಾಸು : ಎದಗೋರಿನಲ್ಲಿ ಕಾರಿಯ ಹೂಡಿ ಬಲಗೋರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳೆ [ಪಾಠಾಂ. ಳ್ಳಿ]ಯ ಹೂಡಿ ಅಡಿಗೆತ್ತುವಂತೆ ಧಾಮಂದು ಹೊಡೆಮರಾಗಿ ಧೂಮಿಯೊಡಗೂಡಿ ಸುಯಿತ್ತು (ಪಥ್ಯ. ೦೦೨-೦೩೬); ಬೆಳ್ಳೆಯಿಂದು [ಪಾಠಾಂ. ಬೆಳ್ಳಿಯಿಂದು] ಗಳಂದ್ರದೇಶದಿಂ ಹೇಜಾ ಬಂದಳ್ಳ ರಾಸುಗಳ ತಳ್ಳಿಗರೊಯ್ದು ಗಾಣವಾ ಡೊಳ್ಕಿತಿಸಿದ ತೈಲ ಶುಂಭೋಟಿಗಳ ತಟದರು (ಶಿವ್ಪ. ೬-೩೦) ; ಮಲೆವ ವುಲ್ಲೂರಿ ಬೆಟ್ಟುವ ಬೆಳ್ಳೆ ಬೆದಜಾಸುವ ಜೆಲುವ ಪೈರೊಲ್ದೂರಿ . . . ಪಾಸಾಪಯಿದು ಕಬ್ಬಿಸಿಗಳೊಳಗಾವ ಪಲವು ಪರಿಯತ್ತು ತೊಂಭತ್ತಾಜು ಲಕ್ಷ ಮೇಳ್ಕೆಸಿ ಪಿಡಿದುವು ಗಲ್ಲಿಕೆ (ಸಂಗಾ. ೩೫-೬) ; ಬಟ್ಟಗಡಸು ಕೆಂಡ ಹುರಿಗ ಕಾರಿಯು ಬೆಳ್ಳೆ . . . ಎಸೆದವು ಪಟ್ಟೆಯ ಸೀರಯಂದದರಿ (ಪಾದಃಪೂ. ೦-೨೦).

[ಬೆಳ್ ೧ (<ಬೀದು) +–ಎ೩-/ ತಮಿ. ವೆಳ್ಳೈ ೪ ; ತುಳು. ಬೊಳ್ಳೆ]

ಬೆಳ್ಳೆ ೨ 'ಬೆಳ್ ೨' ನೋ.

ಬೆಳ್ಳೆ ೩ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವಳು ; ದಡ್ಡಹೆಣ್ಣು : ಸಿತಗೆ, ಚಮರಿ . . . ಕಳ್ಳಿ, ಬೆಳ್ಳೆ, ಹೆಡ್ಡೆ, ಎಗ್ಗೆ (ಪಾಪ್ರಬ. ೦೧೬ ಕ್ರಮ). [ಬೆಳ್ ೨ +–ಎ೩]

ಬೆಳ್ಳೆದೆ (ನಾ). ಅಂಜುವ ಹೃದಯ ; ಪೆದರುವ ಹೃದಯ : ಪಡೆಯಿಲರ್ . . . ದಡಿಗಳಂ ಬರಲು ಬೆಳ್ಳೆದೆಯಳ್ಳಾಡೆ (ಶಾಂಗತ. ೦೩೭-೩೧೬). [ಬೆಳ್ ೩ + ಎದೆ (< ಎರ್ದೆ)]

ಬೆಳ್ಮಮೆಯೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಬಾಣಗುಮ್ಮರಾ ದೇವಡಿಗಳುಂ ಕುನ್ದಡಿಗಳುಂ . . . ಗಣಿಗೂರಾ ಪಮೆವರುಂ ಬೆಳ್ಮಮೆಯರುಂ ಸುಬ್ಬಗಾಲಾ ಪುಟ್ಟರುಂ ಬಳ್ಳವರುಂ ಪುಂಗಾಯ ಕಬ್ಬುತರು ಬಿರದರುಂ ೧ ಪೊಲಪಂ ನಡಯಸಿದೋರ್ (ಪ್ರ. XVI, ಸಂ. ೬೨-೫೧; ೧೩). [?]

ಬೆಳ್ಳರಲೆ, ಬೆಳ್ಳರಳೆ (ನಾ). ೧. ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಿಂಕೆ: ಹೆದರಿದ ಮೃಗ: ರಾಜಸುತಸಂದೋಹಂ ಗಜಿ ಸೋಂಕದೆ ಬೆಳ್ಳರಲೆಗೆ ಗಜಿಮೂಡಿದ ಕೆಜದಿಪೋಡಿ ಪೋದತ್ತಾಗಳ್ (ಕಂಂಪ. ೩-೫೬); ಪರದೇಶಾಧೀಶ್ವರರೆಮ್ಮರಸ ಪೆಸರ್ಗೂಂಡೊಡಲ್ಕ ಭಯದಿಂದಂ ಬೆಳ್ಳರಲೆವೊರೋದುವರ್ (ಪಚಾಕ್ಷ. ೨-೨೦೨); ಜಿಲತಾಸುತ್ತಂ ಪೊಜಮುಟ್ಟುಬ್ಬೆಗದಿಂ ಬೆಳ್ಳರಲೆಗೆ ಗಜಿಮೂಡಿದಂತಪೋಡಿದನಾಗಳ್ (ಪುಣ್ಯಕ್ಷ. ೩-೨೩). **ಬೆಳ್ಳರಳೆ:** ೧. ಪೊಜದ್ದೂಂದಿ ಬಿಲ್ಲ ಸಲೆ ಕೊಂಚಣಗರು ಬೆಳ್ಳರಳೆಯುಂತೆ ಬೀಜುಮೋಡಲು (ಶಾ. I. ೨೫-೩೭ : ೧೧೩೮); ಕಡುಗರ್ಪುವೆತ್ತು ಬಿತ್ತರಿಪ ದೀವದರಳೆಗಳಂ ಬೆಳ್ಳರಳೆಗಳಿಸಿಯುಂ . . . ಪಳಚ್ಚನೆ ಪಜ್ಜಳಿಪ ಸಾಂಪ್ರಚಂದ್ರಾತಪಾದಂಬರದೊಳ್ (ಪಂಚಪ್ರ. ೦೦-೪೩ ಪ). ೨. (ಅಲಂ) ಪೇಡಿ: ಅಂದುಬುರುಕ: ಬೆಳ್ಳರಳೆಗಳಪ್ಪ ಲೋಕದ ಜಡಾತ್ಮರನಂಬಿಪನೆಂದು ಧಾರಿಣೀವರವದ್ದು ಕಾಮನಂ ಪಗುವ ಭಂಗಿ ಯೊಳಿರ್ದುವು ವಾರಿಜಾತನಂ (ಪಚಾಕ್ಷ. ೦೩-೨೫). [ಬೆಳ್ + ಎರಲೆ]

ಬೆಳ್ಳರಳೆ 'ಬೆಳ್ಳರಲೆ' ನೋ.

ಬೆಳ್ಳಿರ್ದೆ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಎದೆ– ವಕ್ಷ: ಬೆಳ್ಳಿರ್ದೆಯ ರಾಜಿಯುಂ ಮಣಾಂ ಪಳ್ಳಿಸಿತ ಪಾಂಡುರಗಳಂ . . . ಇದುವೆಯಲ್ಲು ಧವಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೯-೦೦-೦೩). [ಬೆಳ್ + ಎರ್ದೆ]

ಬೆಳ್ಳಿಲೆ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಎಲೆ: ಬಿಳುಪಾದ ಎಲೆ: ವಲ್ಲಲದಿಂ ಸುಂದರಿಯ ತನು ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯ ಪೊರೆಯದು ಬೆಳ್ಳಿಲೆಯ ಮೂರೆಯು ಕುಸುಮದ ತೆರದಿಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೯-೦೯). ೨. (ಉತ್ತಮ ದರ್ಜೆಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳುಪಾದ ವೀಳೆಯದಲೆ; ಬಿಳಿಯೆಲೆ: ಕುಂದನಗಡಿನಂತಿರ್ಪ ಬೆಳ್ಳಿಲೆಗಳನೋದಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕೇವಣಿಸಿ ಹೊಂದಾವರೆಯಂತೆ ಪಾದುಹ್ಮದೊಳಾಂತ ಜಿಂದವಪೇವ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಪ್ರಗಚ. ೦೭-೩೦); ಬೆಳ್ಳಿಲೆಯಂ ಮುದಿದೀವ ದಿವ್ಯ ಜಾವುರಮನೆ ಬೀಸುವಗ್ಗದ ವಿದಗ್ಧಯರೊಪ್ಪಿರೆ ದೇವಿ ರಂಜಿಪಳ್ (ಪಾಪಚ. ೪-೮೦); ಎಲೆಗೆ ಬೆರೆಗಯ್ವುದದು ಬೆಳ್ಳಿಲೆಯೇ ಮಾಣಾಳಮೆಣ್ಣ ಮಾಣ್ಯಮಸಿಂತಾ (ಚಪ್ರ. ೬-೩೪). [ಬೆಳ್ + ಎಲೆ/ಲ. ಪೆಳ್ಳೆಲೆ]

ಬೆಳ್ಳಿಲೆಗ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಬಿಳಿಯ ವೀಳೆಯದಲೆಯನ್ನು ಮಾರುವವನು. — ವಿಕ್ರಯಿಸುವವನು: ಪಿಗಾಜನಜಿಜಂಕೆಯಿಕ್ಕಲಿದಿ ಕೊಟ್ಟಗೆ ಕಾಮಾಟಕ್ಕಮುಕ್ಕ ಬೆಳ್ಳಿಲೆಗರು ಜಟ್ಟಿಗ ಗೀತಪಾಠವು ಸಟ್ಟಿಗ ಬಲು ಚಿನ್ನವರದರು ಕಟ್ಟಿಪ ಕಟ್ಟಿಗೆಣ್ಣಾಜರೇಜುದವು (ಪ್ರಚಚ. ೩೩-೪೩). [ಬೆಳ್ಳಿಲೆ + ಗ]

ಬೆಳ್ಳಿಲೆಗವಳ (ನಾ). ಬಿಳಿಯೆಲೆಯ ತಾಂಬೂಲ: ಪವಡಿಸಿ ಮುಹೂರ್ತಕ್ಕಿ ಕೈನೀಡಿ ಬೆಳ್ಳಿಲೆಗವಳವ ಕೊಡುತಿಂತು ನುಡಿದ (ಪಚ. ೦೦-೧೩).

[ಬೆಳ್ಳಿಲೆ+ಕವಳ (= ಕವಲು)]

ಬೆಳ್ಳೀಡಿ (ನಾ). ಎಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಆ ಗೊಮ್ಮುಗಳು ಗಾಗಕ್ಕ ಕೂಡಿದ್ದ ಪಾಸರಯಿಂದಲೆ ಹೊರಟಿದ್ದುವು. ಬೆಳ್ಳೀಡಿ ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ! (ಪುಡಿಪು. ೩೩೬). [ಬೆಳ್ + ಎಡಿ]

ಬೆಳ್ಳೊಡಲ (ನಾ). (ವಿಭೂತಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದುದರಿಂದ) ಬಿಳುಪಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು; ಶಿವ: ಬೆಳ್ಳೊಡಲ ಸದ್ಯಕ್ಕ ಪತ್ಸಲನಲ್ಲವೆ (ಪುಚಕ್ಷ. ೭-೩); ಪರಿಯರ್ದಾಲದೆ ಬೆಳ್ಳೊಡಲನಲ್ಲವೆ ಕೇಳೊಡಂಬಿಸುವೆ ಶ್ರುತಿಗಳಂದ (ಶಂಗಾ. ೦೦-೩೪). [ಬೆಳ್ (<ಬಿಳಿದು) + ಒಡಲ್ + —ಅ್]

ಬೆಳ್ಳೊರೆ (ನಾ). ಮೌಢ್ಯದ ಮಾತು: ಇರುಳಿನೊಟಂ ಜೀನು ಮಾಂಸಂ ಸುರೆ ಪರಾಂಗನೆಯಾಜೆ ಕೊಲೆ ಬೆಳ್ಳೊರೆ ಮಹಾಮಿಥ್ಯಾಪದಂ ಪರಪೀಡೆ ಜೂಜು . . . ಗಿಣ್ಣುತ್ಕರದ ದಾನಂ ಬೇಂಟೆ ಪುನಿವ ಪಾಕ ಮೂಲವ್ರತಂ (ಶಂಗಾ. ೦೩-೩೦). [ಬೆಳ್ + ಒರೆ]

ಬೆಳ್ಳೊಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಬೆಳ್ಳೊಲೆಯು ಬಟ್ಟೆದು ಪೇರಾಜ್ಞೆ ಪಳ್ಳಂಬಿದುಮು ಪೋಗಿ ಪಿರಿಯ ಪಳ್ಳದಳ್ಳೂಡಿ (ಪ್ರಾಚ. IX-I, ೪೯-೨ ; ೧೦೫ಪು ೫೪). [?]

ಬೆಳ್ಳೋಗರಿಕೆ (ನಾ). (ಬಸಿರಿಯರಿಗೆ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ತೋರುವ) ಹುಸಿಯ ಓಕರಿಕೆಯ ಅನುಭವ: ಭುವನದ ವಿಜಾರಕ್ಕೆ ತೋಳ್ಕರಿಸುವ ಮಹಾದೇವಿಯನು ಬಸುಱೊಳ್ವವೆ ತಳೆದ ದೂಪಱೊಳು ಬೆಳ್ಳೋಗರಿಕೆ ತೋಱುದುದು (ಪುದಕ್ಷ. ೦೩-೬). [ಬೆಳ್ + ಓಗರಿಕೆ]

ಬೆಳ್ಳೋಟ (ನಾ). ಅಂಜಿಕೆಯಿಂದ ಓಡುವ ಓಟ: ಅಂತು ಬಿಜುತು ಬೆಳ್ಳೋಟಮೋಡುವತಿಘೋಷ ಭಯತಪದುಂ (ಪಾಂಪ. ೩-೧೦ ಪ); ಅಳ್ಳಾಡೆ ನರನ ಕೂಗಗಡೆಯಿಳ್ಳಂಗಳ್ಕ ಬಳ್ಳಿ ಕರುಬಲುಮೆಲ್ಲಂ ಬೆಳ್ಳೋಟುಮೋಡೆ (ಶಾಣ್ಮ. ೩೫೪). [ಬೆಳ್ + ಓಟ]

ಬೆಱಂಬು 'ಬಱುಬಿಬು' ನೋ.

ಬೆಱಗಾಗುಹ (ನಾ). ೧. ವಿಸ್ಮಯವಾಗುವಿಕೆ; ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗುವುದು: "ತಳಮಳಗು–ಬೆಜಗಾಗುಹಂ" (ಪುಚ. ಪಂ. ೨). ೨. ದಿಗಿಲು; ತಳಮಳ: "ತಳವಳವನಲ್ಕ ತಾಂ ಬೆಜಗಾಗುಹಂ" (ಪ್ರಾಕ್ಷ. ೭೭).

[ಬೆಜಗು + ಆಗುಹ]

ಬೆಱಗಾಡು (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡು; ಬೆರಗಾಗು: ಸುರರು ಬೆಜಗಿಡೆ ದಾಟಿಪಲ್ಲಿಂ ಬೀಲೆ ಮೆಲ್ಲಪೆ ಜೀವಮಾ ಬಿಳವ (ಕಂಪಾ. ೭-೬-೦೯).

[ಬೆಜಗು + ಆಡು]

ಬೆಱಗು. **ಬೆರಗು**$_2$ (ನಾ). ೧. ಬಿಗಿದುಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ; ಸೆಡೆತ: ಸುರಭಿಯ ಕೊರೆದ ಕುಚಂಗಳ ಬೆಜಗಂ ಬೆರಲಿಂದೆ ಪರಮಹಸ್ಪಪ್ರಜಾಂತರ ದೊಳಮ್ಮತಮನೆ ಕಜ್ದಾ ವರವದು ಪುತ್ರಾರ್ಥಿ ಪಾತ್ರಪೇಷಮುಮಣ್ಣಳ್ (ಕ್ಷತ್ರ. ೭-೦೦೯). ೨. ದೇಹವು ಸುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ಮೂರ್ಧರೋಗ: ಕುಷ್ಠ, ಅಮ್ಮಾರ, ಬೆಜಗು, ಮಹೋದರ, ಕಾಮಿಲೆ, ಇವಕ್ಕೆ ಅರಿಯಲ್ಲಿ ದಿನಮಾಮ್ಮವಿಲ್ಲದ ತೀವ್ರ ದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡುವದು (ಕೈದ್ಯ. I. ೨೬). ೩. ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟತೆ; ಸ್ತಂಭನ: 'ಬೆಜಗುಮಡು' ಪರಾ. ೪. ಆಶ್ಚರ್ಯ; ವಿಸ್ಮಯ: "ವಿಸ್ಮಯಃ, ಅದ್ಭುತಂ, ಆಶ್ಚರ್ಯಂ, ಚಿತ್ರಂ–ತೀ ೪ ಬೆಜಗಿನ ಪೆಸರು" (ಪಾಪಾ. ೧೭); ಬೆಜಿದೆ . . . ಬೊಗಳುವ ಕಾನ್ನಿಗಳ ಪೋದಿ ವಿಸ್ಮ ಮಿಸ ಬೆಜಗು ವಿಚ್ಛೆಜಾಯ ಅಯಾಶ್ಚರ್ಯ (ಪುಚಾಕ್ಷ. ೫- ೧೪-೨೨೩); ಜೋದರ ಧುರಪೆಮತ್ಕ್ಷತಿ ಬೆಜಗುಟ್ಟುದು ದೇವಾತತಿಗೆ (ಶಾಣ್ಮ. ೧. ೨-೩೩). ೫. (ಮನಸ್ಸಿನ) ಗಲಿಬಿಲಿ: ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ: ಗಾಬರಿ: ಆತನ ಪ್ರಾಣಶ್ಯಂ ಪ್ರಮೋಷಿ . . . ಪಿತಾಮಹಧೀಪಮಂ ಕಟ್ಟು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟಿ ಬೆ[ಅ]ಗಲ್ಲದಾತನ ಬೆನ್ನಂ ಜಿನ್ನಿಪರಮ್ಮಿದಂತಿರೆ ಪೊಯ್ದ (ಪಾಂಪ. ೪-೧೩೮) ; ದೇಹದೊಳು ಕೋಪಮಂ ನೆಪಿಹೊಳ್ ಬೆಜಗುಮುಂ ತನುವಿಮೊಳ್ಪಿಸುವುಮಂ ಬಯ್ವುದುತ ಬಂದು (ಶಪ್ರ. ೬೬. ೬-೦೦); ಮೋನದೊಳಿರದಿರಿವ್ಮಾಣೆಯಲು ಬೆಜಗಿನ ಗರದ ಗಾಹಿನಲದ್ದು ದೋಷ ದೊಳಿದ್ದನಾ ಪಾರ್ಥ (ಶಾಣ್ಮ. ೦೬ ಪ). ೬. ಅಂಜಿಕೆ; ತಲ್ಲಣ; ಭೀತಿ; ತಳಮಳ: ಹೊತ್ತ ದುಗುಡದ ಬಿಡುಮುಸುಂಗಳ ಬಿಗಿದ ಬೆಜಗಿನ ಬಟ್ಟ ಕಣ್ಣುಗಳ ಒಡಯನಿದಿರಲಿ . . . ಮಿಡುಕದಿರ್ದುದು ರಾಮಮೋಲಗದೊಳಗೆ ಪರಿವಾರ (ಶಾಣ್ಮ. ೨-೦೯); ತಲ್ಲಣಂ ತಳವೆಳಗು . . . ತಳಮಂಚವೆಲ್ಲ್ಕ ಸೊಲ್ಲಿಪೆದಾ ಬೆಜಗಪ್ಪ ಭಾವದೊಳು

(ಹಕ್ಕಯ. ೫೦). **ಬೆರಗು**₂ ೨. ಅಪಸ್ಮಾರ, ಬೆರಗು, ಮುಹೋದರ, ಕಾಮಾರೆ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳು ಕಾಣಿಸಿದಲ್ಲಿಯೇ . . . ಪ್ರತೀಕಾರವಂ ಮಾಡಬೇಕು (ಶಶ್ರ. ೨೨). ೪. "ಸೋಜಿಗ, ಬೆರಗು, ಬೆಕ್ಕಸ. . . ಚೋದ್ಯ" (ಶಂಖಾಮ. ೧೦); ಈ ಸಮಿಪಸ್ಥ ಪದ್ಯಗಳ ಪಡುವೆ ಎಯ್ದೋದು ದೂರವಿದೆಯಲ್ಲ ಎಂಬ ಬೆರಗು ನನಗೆ ಅಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೭).

ಬೆಜಗಾಗು. ಬೆರಗಾಗು = ೧. ವಿಸ್ಮಯಪಡು; ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು : ತಾರವಿಂ ಮೊಗಮಾನಿತ್ತಿನುತುಂ ಬೆಜಗಾಗೆ ಕೂಡಿದಳ್ (ಆಸ್ಮಜಾ. ೧೧೪ ೫೩೨೪); ಬ್ರಹ್ಮಯ್ಯಂಗೆ ಮಹಾದೇವಿ ಬಡ್ಡಿಸಿದೊಡೆ ದೇಸಗಂ ಕಂಡು ಬೆಜಗಾಗಿ (ಪಜ್ಜಾಜಾ. ೭೯-೦೯); ಭೋರರಕ್ಕಸರೂಪ ವಿಚ್ಚಸುತ ಬೆರಗಾದಮ (ಪೋಗಂ. ೪-೦-೫೩); ಮಾಣಪುರದ ಸಿರಿಗೆ ಬೆರಗಾಗಿ ಕೇಳದನಂದಾ ಪಂಸಧ್ವಜನ ಕಾರಿತ ನಾಡಿನರಸಾರೆಂದು (ಪಜ್ಜಾಜಾ. ೭೨-೦೫೭). ೨. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಯಾಗು : . ಪೋದಿದೊರೆ ಪೂರ್ಗಿದೆವಂ; ಬೆಜಗಾದಾ ಬೇಂಬೆ ಮಾತ್ತಿದೆವ್ (ಅಜಗೊ. ೨೦-೨೦೬). **ಬೆಜಗಿನ ರೋಗ** = ದೇಹವು ಸೆಡೆಯುವ ರೋಗ ; ಮೂರ್ಛೆ : ಆಪ್ಪಮದಿಂದಲಿ ಬೆಜ್ಜಿರುಮಗೆ ಬೆಜಗಿನ ರೋಗ ಬಟ್ಟೆದುರಿ ಮುಳ್ಳು ಹಾಕಿದಡೆ ನೇತ್ರವ್ಯಾಧಿ (ಶಶ್ರ. ೦೮೨-೨).

[<ಬೆಜ್./ಶಮಿ. ವಿಜ್ಞಪ್ತಿ, ವಿಜುಮ್ಭೆ, ಬೆರುವು, ಬೆಜುಪ್ಪೆ; ತುಳು. ಬೆರಗು; ತಿಬು. ಬೆಜಂಗು, ಬೆರಂಗು, ಬೆರಗು, ಬೆರಪು; ಕುಗಾ. ಬ್ರಾ]

ಬೆಜಗುಗೊಳ್, ಬೆರಗುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ವಿಸ್ಮಯಪಡು; ಆಶ್ಚರ್ಯ ಹೊಂದು; ಬೆರಗಾಗು ; ಆಯಲಿಕ್ಕಿದ ಕೈಗಳ್ಗಳವ ತಜ್ಜಿದು ಬಿಸುಟನು ಮರಳಿ ಹುಟ್ಟಲು ಬೆಜಗುಗೊಂಡನು ರಾಮ (ಶಾಂಪಾ. ೮೨-೩); ಗಂಡಭು ಬೆಜಗುಗೊಳೆ ಮೊಱೆಯಿಡುತ ಬಾಲಕರು ಬದಬುಬ ಕೇರಿಕೇರಿಯುರಿ (ಪಜ್ಜಾಜಾ. ೩೦-೩೭). **ಬೆರಗುಗೊಳ್** : ವೀರಪಲ್ಲ್ಗತಿಕ್ಕೆಸೆದ ಬಭ್ರುವಾಹನನ ಕಂಡು, ಪೋಲ್ಕೆಗೆ ಬೆರಗುಗೊಂಡರು ಸೇನೆಯಲಿ ಪಳುರಾದ ದಿಕ್ಪಾಲರಂ (ಪಜ್ಜಾಜಾ. ೮೦-೨೦೬). [ಬೆಜಗು + ಕೊಳ್₂]

ಬೆಜಗುವಡು, ಬೆರಗುವಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಸ್ತಂಭಿತವಾಗು: ಮುಪಮಂ ಕಲೆಯಂ ತಪಸಮಸಿನಿಯನ ರಾಮ್ಮಮೂರ್ತಿಯೊಳ್ಪೆಚ್ಚು ತದಂಗವೆ ಬೆಜಗುವಮ್ಮು ನಿಲ್ಪಪೆಳೆ ರುಚಿರಸ್ಮಂಭೈಭವಮಂ ಕಂಡಾಗಳ್ (ಶಾಕ್ಕಶ. ೬-೧೬); ಹಾಂತರಸದೆರಂದಿಂ ಸಮೆದ ಪ್ರಶ್ನೆಯೆಸಲ್ಪ ಬೆಜಗುವಮ್ಮಿಂತಮರ್ಮಾಖ್ಯಿಮುಗದಿಂ ಮೀರರ್ಮ ಶಿವಮೋಗಿಯಂ ಕಂಡು (ಪಜ್ಜಾ. ೪-೩೦). ೨. = ಬೆಜಗುಗೊಳ್ : ತನುವಿನೊಳಿಂಗುವ ಪ್ಪಾರ್ವವಿಯಂ ಕಂಡಾಳಿಯರ್ಬೆಜಗುಮ್ಮು ... ಶಿತೋಪಚಾರಮಂ ವಿರಚಿಪಿದರ್ (ಶಾಕ್ಕಶ. ೬-೧೪); ಅನುಮತ್ಯಬಂಧುವ ಪೋಂದಿ ಬೆಜಗುಮಮ್ಮೇ ನೆಂದಜ್ಞಾಯದ (ಪಜ್ಜಾ. ೦೦-೬೯); ಬೆಜಗುವಮ್ಮಳು ನೀನುದಾರೆಲ್ಲ ಕಿಜುಮಗಳೆಯೆನೆ (ಪಾಶ್ವ. ೬೦-೪೪). **ಬೆರಗುವಡು** : ೨. ಒಂದು ಮಟ್ಟಿನ ಓದುಗರು ಈ ಬೃಹದಾಕಾರದ ಕೃತಿಯು ಕಲ್ಪನಾತೀತವು ವೈಪುಣ್ಯದಿಂದ ಬೆರಗುವಟ್ಟು ಪದಪಲಾಗುತ್ತಾರೆ (ಪಂಕಾ. XXIV. ಮುಖ್ಯಾ); ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಪೊದ್ರುಕನು ಬೆರಗುವಟ್ಟು ತನ್ನವ್ವಕ್ಕೆ ಅಂದನು (ಪಜ್ಞ. ೧೭).

[ಬೆಜಗು + ಪಡು]

ಬೆಜಗುವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಬೆಜಗುಗೊಳ್ : ಬೆಜಗುವಡೆದರು ಪ್ರಾಯವಾದಿಗಳ್ಳರುಮುದಮಾರ ತಳೆದು (ಪಶ್ವ. ೫೬-೭೩). [ಬೆಜಗು + ಪಡೆ]

ಬೆಜಗುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡು; ವಿಸ್ಮಯ ಹೊಂದು : ಭೂವಲಯವಧಿಪಂ ಬೆಜಗುವೆತ್ತು ಮುದಂ ಪೆಜಪಿಂಗಿ ಪಂದೆಯಾ ಪಾವರ್ದಾಂತೆ ತೊಟ್ಟಿಸೆ ಕಟಬ್ದಿ (ಪಾಂ. ೦೦-೦೦೨); ಅರ್ಜುನಾ ಬೆಜಗುವೆತ್ತೊರ್ದಪಡದ ಮುವಿಸಂತಿರ್ದನಿಪವರೊಳು (ಕೃಪಾ. ೦೩-೦೮). [ಬೆಜಗು + ಪೆಱು]

ಬೆಜಗೊಂದು (ಕ್ರಿ). = ಬೆಜಗುಗೊಳ್ ; ಸಾಂಗದಿಂ ಪಡಿದ ನಿಪು ಪದಾರ್ಥಂಗಳಂ ಹಿರಿಯೋಗರಂಗಳ ಪಾಂಗೆ ಸವೆಯಲು ಗೌರಿಯಚ್ಚರಿಯಬ್ಬಿ ಬೆಜಗೊಂದಿ (ಪಚಪ್ಪ. ೪-೨೨). [ಬೆಜಗು + ಒಂದು₁]

ಬೆಜಟಿ 'ಬಜಟಿ' ನೋ.

ಬೆಜಟ್ಟು₁ 'ಬಜ್ಜಿಂಟು' ನೋ.

ಬೆಜಟ್ಟು₂ (ನಾ). ಬೆರಳಿನಿಂದ ಕೆದಕಿ ನೋಡುವಿಕೆ : ಕೈಯೊಳಗಣ ಬೆಜುವ ನಿಲ್ಲದನ್ನಕ್ಕ ಹೃದಯದ ಕಾವು ಆಡುಗದನ್ನಕ್ಕ ವಿರಕ್ತಿಕೆ ವಿಳುರಿಗೆಲ್ಲಿ ದುರೋ (ಪಜಾಕಥೆ. ೩. ೦೩೫-೭೦೬). [<ಬಜಂಟು]

ಬೆಜಟುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಬೆರಳಿನಿಂದ ಕೆದಕು : ಗೋರಿಕಲ್ಲೊಳಗೆ ಚಾಜಾ ಮಣಿಯನಜಿಸಿ ಬೆಜಟುಗೊಂಡವನಂತೆ (ಆಪ್ರ. ತು. ೪೪-೦೩೬).

[ಬೆಜಟು₁ (< ಬಜಂಟು) + ಕೊಳ್₁]

ಬೆಜಣಿ ' ಬಜಟಿ ' ನೋ.

ಬೆಜಣೆ ' ಬಜಟಿ ' ನೋ.

ಬೆಜತ ' ಬೆಜ್ ' ಪರಾ.

△ಬೆಜಸು ' ಬೆರೆಯಿಸು ' ನೋ.

ಬೆಜಳಿ ' ಬಜಟಿ ' ನೋ.

ಬೆಜಳಿದಲ್ (ನಾ). (ಆಲಂ) (ಬೆರಸಯಂತೆ) ಆಗಲುವಾದ ಪಲ್ಲು : ದೊಡ್ಡ ಪಲ್ಲು : ಬಿಡುವಾಯ್ ಮೀಱ್ಕಂದ್ದ ಪೂಗಿರ್ಪುಸದು ಬೆಜಳಿದಲ್ ಕೊಂಕುಮೊಗಟ್ಟ ಕಣ್ಗಳ್ . . . ಅಸಿದು ಕುಬಿಪೊಸಲ್ ಕಂದ ನರ್ಘಾಗ್ಯೆಯಕ್ಕುಂ (ಪೋಪಚಿಪ. ೦೦-೩೬). [ಬೆಜಗ (<ಬಜಟು) + ಪಲ್]

ಬೆಜ್, ಬಜ್ಜು, ಬೆರೆ₂ (ಕ್ರಿ). ಬೆಜತ (ಭೂತಕೃ) ಬೆಜಿತು, ಬೆಜುತು, ಬೆಜುಂತ್ತು, ಬೆಜ್ತು (ಭೂತನಾ) ೧. (ಜೆಲ್, ಗಾಳಿ, ಮಳೆ, ಸಾವು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ದೇಹವು) ಸೆಡೆದುಕೊಳ್ಳು; ಮರಗಟ್ಟು; ಬಿಗಿದು ಕೊಳ್ಳು : ದಕ್ಕ ಮುಂಗಿದುತ ಬೆಜಿತುಕೊಂಡಿರಬೇಡ (ಪಚಪ. ೦೦೯); ದೇವಾಲಯದೊಳಗೆ ಬಡತಮ್ಮಯ ಬೆಜತ ಪೆಣವದೆ ಕೆಡದು ಬಾತಿದ್ದುದು (ಪಚಪ. ೩೫-೩೨); ತಾಪಸಂ ಬೆಜಿತು ಬಿದ್ದಿಹ ತಂದೆ ಮ್ಮಳ್ಳಂ ಕಂಡು ಹಮ್ಮೈಸಿ ವಿಸ್ಮಿತವಾದನು (ಕೃಪಾಖ. ೩೦-೬೩). ೨. ಕಂಗಾಲಾಗು ; ಕಂಗೆಡು : ಬೆಜಿತುಬೆವಾಗಿಯುಂ ತನು ಕಿಜಿದಾಗಿಯುಂ ಮತ್ತಮಾಯುಂ ಮುಂಬಾಗಿಯುಂ ಮೋಣಜಿದುಂ ಕಾಣಂ ಕಂದೆಯ ಗಜಬೊಳಗಿರ್ದ ಮನೆನ್ನ[ಪಂದು ಪ್ರಹಸಂ] (ಶಾಪಚಕ್ಷ. ೦೦೩); ಬೆಜಿತು ಬಿಬ್ಬೆಜಾದ ಕೈಯುಂ ಕಾಲುಮನನುಡುಂಗಿ ಕುನಾಂಗಿ ತಿಳ್ಳಿರ್ದ ಕರಾತನನಾ ಮಾರ ದೊಳಿರ್ದ ಕಳೇತಪಿಪಾವಾಣಿ ಕಂಡು (ಕೃಪಾಂ. ೨೯-೦೩). ೩. ಜಂಬ ಪಡು ; ಸೊಕ್ಕು ; ಗರ್ವಿಸು : "ಬೆಜ್_ಅಹಂಕಾರಧಾವೇ (ಗರ್ವಪಡು)" (ಪಾಂಗ); ಜಂಗಮವ ಮುಂಬೆ ದಿಟ್ಟತನದಲ್ಲಿ ಬೆಜಿತು ನಿಂದಿರಲಬ್ಬೆನು (ಪಚಪ. ೩೫೩); ತಾಗಾದಟ್ಟಿನ ದಾಮುಪಜ್ಞಾಯದೆ ನಿಷ್ಠ ಕಲಿದರ ಕೃಷ್ಣ ಬೆಜತೆಯಾಲ (ಕೃಷ್ಣಾಕ. ೬ ೩೩); ಇಂತು ರನ್ನಬಂಡಾರಿಯನ ಆಯ್ದೊಜ್ಜಾ ಬೆರೆದು ಬೆಜಿದಿರ್ದ ವೀರವೆಣ್ಣ ಕಡುಜಾಣ್ಕೆಗೆ ಸೋಜಗಂಗೊಂಡು (ಜಾಬಾಕೃ. ೦೦-೫೫). ಬಿಜ್ಜು : ೨. ಎರ್ದಗಟ್ಟುರಣ್ಯದೊಳ್ ತಿರಿ ತರುತಿರ್ದ ಕಣ್ಬಡಿಗರಿನ್ ಮಗುಚ್ಚುಂ ಬಿಜುತೋಡಿ ಬೇಡರೊಳ್ ವೆರೆದಿವಲ್ಲದೊಡ್ಡಯಿಸಿ ರಾಜ್ಯದೊಳೇಂ ವೆರೆಯಲ್ಕೆ ತೀರ್ಗುಮೇ (ಪಚಪ. ೪-೫೭); ಕೆಲವು ಪಾಪಸಂಗಳ್ ಬಿಜ್ತೋಡಿ ಕಾಣಿಸಳ್ಕುಡಿರ್ದುವೆಲ್ಲಂ ಬಂದು (ಪಂಪಚಂ. ೨೦೬-೦೭) ; ಪಾಪಮಂ ಪಾಜುಗಳಪ್ಪ ಭೂಪರಂದೆಪ್ಪುತೆ . . . ನೆತ್ತರಂ ಕಾಜ್ ಬಿಜುತ್ತು ಪೋಗೆ (ಪಚಪ್ಪ. ೬-೧೭) ; ಜಗಜ್ಜನದ ಜಾಡ್ಯತಮಂ ಬೀಜ್ತೋಡೆ . . . ಉದಯ ಶೈಲಮಸೇಜಾವಸಬುವಪ್ರಿಯಂ (ಪಚಪ. ೬-೦೦೬). **ಬೆರೆ**₂ : ೫. ಸೀಳು ದಾರಿಯು ಶಾಸ್ತ್ರವಿಷಯದ ಬೇಳುವೆಗೆ ಬೆರಮಾದೆ . . , ಪುಟ್ಟಮಾಧಿಮು

ನೈದಿ ಬದುಕು (ಗಗಣಾ. ೦೩-೬); ಎಲೆ ಕಾಲುವಿಜೆ ಬೆರೆಯದಿರು (ಶಿಸಂಶಾ. ೦೯-೨). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ವಿಱ್ಱು; ಮಲ. ವಿಱು]

ಬೆಱ್ತು ' ಬೆಱ್ ' ಪರಾ.

ಬೆಱ್ಪು (ನಾ). ಸೆಡತ : ತೊರೆದುಗುವ ಬಾಷ್ಪವಾರಿಯಪೆಜಂಕೆಗಳ್ ವಾಂದು ಮುಗುಬ್ ವಿರಹಾನಲನಂ ನೆಱ್ ಬೆಱ್ಪು ಪಾಱ್ ಪಡನೇಸಱ್ಱೊಳಿರ್ದು ದಗಲ್ದು ಚಕ್ರವಾಕದ್ವಂದ್ವಂ (ಶಾಕಾಸು. ೦೫೦ ಶ್ರಹೋ).

[ಬೆಱ್ + -ಪ್ಪು/ತಮಿ. ವಿಱ್ಪ್ಪು]

ಬೆಬಂಬಳ್ಳಿ (ನಾ)- ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪುತ್ತೂತ ಕೊಜ್ಜಗಣಿ ಸಾಮಿದುಗೆ ಬೆಬಮ್ಬಳ್ಳಿಯೊಳ್ ರಾಜಮಾನ ಮೂಗಣ್ಣುಗಂ (ಎಳ. ೩. ಪುಳಿಂ. ೦೦೨-೬; ಸು. ೩೫೦). [? + ಬಳ್ಳಿ$_1$]

ಬೆಬಱು (ಕ್ರಿ). (?) : ಕೆಪೆ ಬೆಬಱುವೇಬ್ರೊಂರುಂ ಕಿಡಿಸಿದೋನುಕ್ಕೊಂಟು × × ಬಾರಣಾಸಿಯುಂಬ್ಸಿಸಿರ್ವ್ರಪಾರ್ವರುಂ ಸಾ × × × ಕವಿಲಿಯುಂ ಕೊನ್ದ ಕೊಲೆಪಬ್ಬುಗೆ (ಎಳ. VI. ಶಜಸಂ. ೦೪೩-೬ ; ಸು. ೭೫೦). [?]

Δ**ಬೆಬ್ಗಿಱಿ** 'ಬೆಳ್ಗಿಱಿ' ನೋ.

Δ**ಬೆಬ್ಬು** 'ಬೆರ್ಬು$_1$' ನೋ.

ಬೆಬ್ಬು (ನಾ). (?) : ಬೆಬ್ಬುಯ ಳೆತ್ತದೊಳ್ ನೂಱುಳತ್ತಮುಮಂ ... ಬಟ್ಟರ್ (ಎಳ. I (೩), ೧೭-೬ ; ಸು. ೩೫೦).

[ಈ ಇದು 'ಬೆಳ್ಗೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪರಿಪಿತವಿಭಜಿಪದೆ ?]

Δ**ಬೆಬ್ಡಿಲೆ** 'ಬೆದ್ದಲ್' ನೋ.

Δ**ಬೆಬ್ಡಿಲೆ** 'ಬೆದ್ದಲ್' ನೋ.

ಬೆಬ್ಬು (ನಾ). ವಂಶ; ಕುಲ : ತಳ್ಪಿಱಾದಸುಂಗೊಳ್ವನ್ನೆಗಂ ಕಾದಿ ತಾಂ ಬೆಬ್ಬುಂ ಕಿಡ್ಪಿಂ ಸಸ್ಪದಕ್ಕೆ ರಣದೊಳ್ಪಿಸಿರ್ವ್ರರು ಕೊಂಗನಾದಬ್ಬಿತ್ತುಂ ದಯಗೆಯ್ದುಂ (ಎಳ.V(೩), ೬೪೬. ೦೮-೯ ; ಸು. (೬೦೮೦ ೫೫).

[←ತಮಿ. ವಿಱುಪ್ಪು]

Δ**ಬೆಬ್ಬೆಲ** 'ಬೆಳ್ಳೂಲ' ನೋ.

ಬೇ$_1$, ಬೆಯ್, ಬೇಯು (ಕ್ರಿ). ಬೆಂದ (ಭೂತಕೃ), ಬೇವ (ವರ್ತಕೃ). ಬೆಂದು (ಭೂತಸ್ಯೂ). ೧. ಸುಡು ; ದಹಿಸು : "ಬೇ – ದಾಹೇ (ಸುಟ್ಟುಹೋಗು)" (ಶಬ್ದಾ) ; ಬೇವ ಶಮಸಂಘಾತಂಗಳಂ ಚಕ್ಕಮ್ ಮೊಕ್ಕಿಂದಾಗಳ್ ಕಡಿದುಗ್ರಭೂತನಿಕರಂ ಕೆಯ್ ಬೇಯೆ ಬಾಯ್ ಬೇಯೆ ತಿಂಬುದಂ ತನ್ನ ಪುಸಕ್ಕಗುರ್ವಿಸುವಿನಂ ದುರ್ಯೋಧನಂ ಮೋಡಿದಂ (ಕುಚಣ. ೦೩-೭೦) ; ಬೆಂದ [ಣಾಣಂ. ಹುರಿದು ಬಿತ್ತಿದ] ಬೀಜಂ ಪುಟ್ಟುದು (ಜಂಚಂ. ೬೩-೯). ೨. ಕುದಿದು ಪಕ್ವವಾಗು : ಅಕ್ಕಿಗಜ್ಜಂ ಬಸಿದು ತಿರಿನೀರನೊಗ್ಗೆಕ್ಕಿ, ಕಾಸಿಯಕ್ಕಿಯ ಹಾಕಿ ಬೇವಾಗ ಕಳಿಯನೆಜ್ದು ಬಳಿಕ ದೇವಾ ಗಂದುದು ಬಾಯಿಬಿಡುಂ ಬುಸುಬ್ಬುಳಿಕ್ಕಿ . . . ಜೊಂಗಿಸಿ ಕೊಂಡು ವ್ಯದುವಾಗಿ ಬೂವಿಮದು ತಾ ಶುದ್ಧಪುಷ್ಪೋದನಂ (ಕೂಆಚಾ. ೬-೨). ೩. (ಆಲಂ) ಸಂಕಟಪಡು ; ಯಾತನೆಪಡು ; ನರಳು : ಮರ ಮಟ್ಟು ಕಾಡದೆ ಕಲ್ಪಮೀಜಂ ಪೆದ.ವ್ವ ಜಠರಾನಲನಿಂ ಬೆಂದುವ್ವ ತಮ್ ಬಾಬ್ವುಬಾಯಮಾಪುದು ದೇವಾ (ಶಾಪ್ರ. ೬-೬೪); ಅಳುರುತ್ತು ಮಿರ್ಪ ಮುದನಾಪಳಿನಿಂದೆತಂತು ಬೇವುದನಿತಂತತಿನಿರ್ಮಳಮಪ್ಪುದು ಲಾವಣ್ಯಂ (ಗಾಪಂಣಾ. ೬೩೭); ರಾಜೆಯೊಳ್ಬೇವಂಗೆ ದಿವ್ಯೌಷಧಂ . . . ಗತ ಕ್ಕೆಸಾರ್ದೊಡೆ ಭಾವಿಪಂದವಪೆ ಧನ್ವಂ (ಶಜಸಂ. ೬-೦೬); ಬೆಂದೊಡಲ ಹೊರಪುದಕ್ಕೆ ನಾನಾಜ್ (ಜಾಹರಿ. ೨. ೦೩-೦೬). ೪. ನಾಶವಾಗು ; ಹಾಳಾಗು ; ಅಳಿವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಅಳಿ : ನೆನಹು ಸಕ್ತಿತ್ತು ಧ್ಯಾನಂತು ಬೆಂದಿತ್ತು (ಶಚಂ. ೬೬-೨೯) ; ಬೆಂದುದೊಳತೋಟಯಲಿ ಕಾರವ್ಯೆದ (ಶಬ್ದಾಕ್ರಿ. ೦೩-೦೨); ಇಂದು ನಿಮ್ಮಂಧ್ರಿಯ ಕಂಡು ಮದ್ಭವಪೀಜ ಬೆಂದುದೆಂದರು ದ್ವಿಜೋತ್ತಮರು (ಪೋಚಪ. ೧೦-೬೦).

ಬೆಮೞ್ ೧. ವಿರಹಾನಲನಳುರೆ . . . ಕಾಯ್ದುಂದುರಿಯುತ್ತುಂ ಬೆಯ್ದು ಶ್ಮಲಮಿರ್ಪಂತಿರ್ದಳಾ (ಶಜಸಂ. ೬-೩೨). ೩. ದಿವದೊಳ್ ಭೋಗಿಪೊಡಂ ಮಹಾನರಕದೊಳ್ ದುಃಖಾಗ್ನಿಯಿಂ ಬೆಯ್ವೊಡೆಂ . . . ಒರ್ವನೆ ಬೆಮ್ಮುಮಂಜು ಜಿನರ ಶ್ರೀವಾಕ್ಯಮಂ ನಂಬಿದೆಂ (ಶಜಸಂ. ೬-೦೦). **ಬೇಯು** : ೧. ಉರಿಯೊಳಗೆ ಪತ್ರಂಗಳಂ ಹಾಯ್ಕಿ ಕರವನೆಪ್ಪದ ಮುನ್ನ ಬೆಂದಿತ್ತು (ಶಚಕ್ರ. ೫೦-೬೬); ವಿದಾಘಸಮಯದ ಬಿಲ ಬೇಗೆ ಬೆಂದು ನೆಲಮುಷ್ಣಿಸಿತಲ್ಲೆ ಕಡುಗಾದ ಕಾವಲಿಯಂತೆ (ಕೂಆಣಾ. ೫-೪-೦೩). ೨. ಪಾತ್ರೆ ತುಂಬ ನೀರಿಟ್ಟು ಅಕ್ಕಿ ಪಾತ್ರೆ ದಿಂದ ಅನಂತರ ನೀರನ್ನೆಲ್ಲ ಬಸಿದು ತೆಗೆಯುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅನ್ನ ತಯಾರಿಸುವ ವಿಧಾನವಾಗಿದೆ (ಆಚಾಗೌ. ೬೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ವೇ ; ತುಳು. ವೇಯು ; ಕೊಡ. ವೆಯ್ ; ಕೋಲಾ. ವೆಗು ; ಕೋಡ. ವೆಯ್ ; ಕೊಡ. ಪೊಯ್ ; ಇರುಳ. ವೀ ; ಪರ್ಜಿ. ವೆಪ್ ; ಕುಗಿ. ವೇಪ ; ಕುರುಖ್. ವೀಯಾನಾ]

ಬೇ$_2$ (ಕ್ರಿ). ಬೇತು$_1$ (ಭೂತನ್ಯೂ). ದೈನ್ಯದಿಂದ ಅಥವಾ ಆರ್ತತೆಯಿಂದ ಬೇಡು: ಕೀಳುವನಿಯಲಿ, ಬೇತು, ಬಿಸುಸುಯ್ಯುತ್ತ, ಇನ್ನೊಬ್ಬ ನೊಲುಮೆಯನು ಪಾನು ಪಾವಿದ ಬಗೆಯ ನಪ್ಪೊಲುಮೆಬೇಗೆಯನು ತರೆದರುಹಿತ್ತಾ (ಜಂಗಿಣ. ೮೫-೦೦).

ಬೇತುಕೊಳ್ಳು—ದೈನ್ಯದಿಂದ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳು : "ಸ್ವಾಮಿ, ಸ್ವಾಮಿ, ದಿನಾಲೂ ಒಂದು ಗಂಟೆಯಾದರೂ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳೋ" ಎಂದು ರಾಜಂ ಅವನನ್ನು ಬೇತುಕೊಂಡ (ಕ್ಯಾಖ್ಯಾ. ೦೩೭). [?]

ಬೇ$_3$— (ಉಪ). ಇಲ್ಲದುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಉಪಸರ್ಗ : 'ಬೇದಿರಸು' ಪರಾ. [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಬೇ]

ಬೇಅಬರು (ನಾ). ಅವಮರ್ಯಾದೆ ; ತಿರಸ್ಕಾರ : "ಅಮಮಾನೆ" (ಜಾಪಾಸಂ. ೫೮) : ಕಾಮಿಪ್ಪನವರ ಒಬ್ಬ ಸಭ್ಯಗೃಹಸ್ಥನ ಬೇಅಬರು ಮಾಡ್ತಾ ಇದ್ದೀರಿ ನೀವು (ಜಾಣಾಹಾ. ೬೪).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಬೇಆಬರೂ; ದುರಾ. ಬೇಅಬರೂ, ಬೇಆಬ್ರೂ]

ಬೇಆಸಲ್ (ನಾ). ಆಧಾರವಿಲ್ಲದುದು ; ಸುಳ್ಳು : ಇಂಗ್ಲೇಜಸರಕಾರದ ಸೀಮೆ, ಮೈಸೂರುಅರಸಿನ ಸೀಮೆ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಇದ್ದು, ನಿಮ್ಮ ಸೀಮೆಗೆ ಸಮೂಪವಾಗಿ ಇದ್ದರೆ, ತಮ್ಮ ಪುನಸ್ಸಿನ ಅಂದೇಶ ಭಾವನೆ ಬೇಆಸಲ್ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು (ಜಾಕೋಪ್ರ. ೦೫೨) ; ಮೈಸೂರುಅರಸಿನ ಸೀಮೆ ಜಾಗಾದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲೇಜುಪಾದ್ದುರಕುಂಪನಿಸರಕಾರದ ಸೀಮೆ ಆಗಿ ಇದ್ದರೆ, ತಮ್ಮ ಯೋಚನೆಗೆ ಬೇಆಸಲ್ ಆಗುತ್ತಿತ್ತಪ್ಪೆ (ಜಾಕೋಪ್ರ. ೦೫೩).

[←ಹಿಂ. ಬೇಆಸಲ್]

ಬೇಆಮನಿ, ಬೇಮಾನ (ನಾ)- ಸಂಬಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲದುವನು ; ಅವ್ಯವಹಾರಿಕ : ಕಾಲಗತಿಯಿಂದ ಸಂಭಾಜಯು ವಧಯು ಸಂತರ ಸೂರ್ಯಾಜಿ ಬೇಆಮನಿನಾವ (ಪಂಣಾ. ೦೦). **ಬೇಮಾನ** : ನೀವಾದರೆ ಮುಸಲ್ಮಾನಪಾದುಷಹರು ಹೀಗೆ ಹಿಂದೂ ಬೇಮಾನನೊಂದಿಗೆ ಸೇರುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ (ಐಕ್ಯಸು. ೯).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಬೇಈಮಾನ್ ; ಪುರಾ. ಬೇಇಮಾನ್]

ಬೇಂಕು 'ಬ್ಯಾಂಕು' ನೋ.

ಬೇಂಗಪಲ್ಲಿ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡಹುಲಿ : ಒಳೆದ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಆಡ್ಡಬಲಿಪ್ಪನೋ, ಬೇಂಗವಲ್ಲಿದೋ ಒಬ್ಬ ಗೌಡನ ತೋಳನ್ನು ಕಚ್ಚಿ ಹರಿದುಬಿಟ್ಟಲ್ಲಿ (ಪ್ರಬ. ೩೨). ಈ ಇದು ತಮಿಳಿನ 'ವೇಙ್ಕೈ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಪುಲಿ' ಎಂಬುದು (ಒಂದೇ ಅರ್ಥದ ಎರಡು ರೂಪಗಳು ಸೇರಿ ಉಂಟಾದ ಶಬ್ದರೂಪವಿರಬಹುದು.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ವೇಙ್ಕೈ ; ಮಲ. ವೇಙ್ಙ ; ತೆಲು. ವೇಗಿ./ಸಂ. ವ್ಯಾಘ್ರ]

ಬೇಂಟಿ, ಬೇಟ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುಗಂಡುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಉಂಟಾಗುವ ಮೋಹ; ಪ್ರಣಯ : ಪ್ರೀತಿ : ಆ ಸ್ವಯಂವ್ಯಭಿ ಲಲಿತಾಂಗನಳ್ಗೆದ್ದೆಗ ತೊಟ್ಟಪೆ ಬೇಂಟಮೆ [ಪಾಣಿ. ಬೇಟಮೆ] ಪುಟ್ಟಿ ಪುಟ್ಟದಳ್(ಅಷ್ಟ.೨-೬೬); ಜವ್ವನೆಯ ಮೊಲೆಯಂತೆ ಬೇಂಟದ ಕೊಂಡಾಟದಂತೆ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದರ್ಕ ನಂತೆ . . . ಕಡಯೊಳ್ ಪೇಸುವ್ರಥಮುಮಮತೋಭಯುಮಾಗದೆ ಪೋಗದು (ಶಬರಾಶ್ವ. ೬-೧೨೨) ; ರೂಪಂ ಕರು ಮೆಚ್ಚಿಯುಂ ತಲೆದುಂ ತೊಗದ ಪಾಂಥರೀಂಟೆ ವಿಜಸ್ಪೃಷ್ಟಾತುರರ್ ಚಿತ್ರಭೂತಲದೊಳ್ ಪಾಂಟಿದ ಬೇಂಟಮೇಂ ಬಗೆ ನೀರ್ಪೊಯ್ಂತೆ ಧೃಡಾರಶೀತಲಲೋಯಂ ಗಳಪಾಂತು ಪಾಣಿಹಳದೊಳ್ ಪೊಯ್ದರ್ ಪ್ರಪಾಕಾಂತೆಯರ್ (೧೦೩೪. ೬-೦೨೫). **ಬೇಟ** : ೧. ಬಗೆಯೋಳ್ಪೇಟದ ಬೀಜಮಂ ತಳೆದು ನೀರ್ಪೊಯ್ವಂದದಿಂ ತೋಳ ಸುಣ್ಕೊಗರ್ಗಳ್ಕೊರ್ವಸಮಿತ್ತಿ ಕಣ್ಣಳಸಮಂ ನೀರ್ಪೊಯ್ವುದುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೫-೨೯) ; ಪೋಟ ದಕ್ಕಲು ಮನದ ಬೆಸುಗೆಯ ಬೇಟಮಿಕ್ಕಲು . . . ಪೋಟಕರಿಗರಿದಾದ್ದು ಧಾವಿಸೆ ಬಿಡಗು ಮಾಯಂಯಲಿ (ಪ್ರಭಾ. ೬-೨೪) ; ತೆಲವ ಬೇಟವ ಬಸುಟು ಜೀವದಲುಳಿದು ತೊಲಗೆನೆ ಪವನಸುತ ಕಳಿಂಕಿ ವಗುತವೆ ಕಾರವೇಂದ್ರಂಗೆಂದನುತ್ತರವ (ಶಾಂತೀ. ೩-೦೨). ೨. ಆಕರ್ಷಣೆ; ಸೆಳೆತ : ಬೇಟವಿಲ್ಲದ ಬೆಲೆಮ್ಣಿಳಿಲ್ಲ (ಕೃಷ್ಣ. ೫೬); ನೋಟದರಿ ಮಾಕಾಮಿ ಪುರ್ದಾಣ ದೇಟದರಿ ಬಳ್ಳಾಡಿ . . . ಸರ್ವಸ್ವವಮು ವೆಜ್ ಕವರಿ ಗೋಟು ಗೊಳಿಸುವ . . . ಬೇಟಕಾತಿರುರೊಪ್ಪಿದರು (ಪೊಲಿ. ೦-೩-೦೦) ; ಕಡಗಣ್ಣಾ ಸವಿಮಡಿ ನಿಡುಹುಬ್ಬಿನ ಬೇಟ ಬಡನಡು ಕಡುನಿಸಂಗಳೆ . . . ದುಮ್ದುವುದರಿವೆಯಬ್ಬೆದಿರು (ಕಂಪಿ. ೨೦-೬೩). ೩. ಆಸೆ ; ಬಯಕೆ: ಬೇಟಂ ಲೇಸು ಕುಡುವುದರಿದೆಂಬಂತೆ ಕೊಲೆ ಲೇಸು ಕಾವುದರಿದೇಬಂತೆ . . . ಸಂಸಾರದ ಸುಖಂ ಲೇಸು ಮೇಗಣ ನರಕದುಃಖಿಗಳರಿಯುವು (ಪಡಾಕ್ಷ. ೪-೦೦). [ಪೇ.ಕ ತಮಿ. ವೇಟ, ವೇಟ್ಟೈ, ಪೆಟ್ಟ; ಮಲ. ವೇಳ್]

ಬೇಂಟಂಗೊಳ್, ಬೇಟುಗೊಳ್ (ಕ್ರ). ಹೆಣ್ಣುಗಂಡು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಪ್ರಣಯಪರಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ಹೊಂದು : ಆನೋರ್ವಳ್ಗೆ ಬೇಂಟಂಗೊಂದಿರ್ದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೩೦-೦೦). **ಬೇಟುಗೊಳ್** : ಸ್ಮರಿಸಿ ಹಲವುಕಾಲ ಬೇಟುಗೊಂಡಳಲುಮೊಂದಿದುಳ ಭೋಗ ದೊಳು ತೀರ್ದಿದು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೧೦-೦೬) ; ತಳೆದುತ್ಸಳಿತಮಾದಂ ಬೆಳರ್ತು ಈಯಬೇಟುಗೊಂಡಳಂತಿಸಿದ್ದಾಪಲತೆಯನೀಕ್ಷಿಸಿ ಪಾಂ ಪಾಟಲರ್ಣಾಂಗೈತೆ ನಿಂದು ದೇವಿಯ ಮೊಗಮಂ (ಕೃಷ್ಣಾ೬೦. ೫೬). [ಬೇಟ+ಕೊಳ್,]

ಬೇಂಟಿಗಾಱ, ಬೇಟಕಾಱ, ಬೇಟಕಾಱ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಣಯಾಸಕ್ತನಾದವನು ; ಪ್ರಣಯಿ. ೨. ಕಾಮುಕ : ಜಾರದು ಮಾತಂ ನಂಬಿ ತನ್ನ ಪೆಂಡತಿಯಂ ಬಿಡುವ ಬೇಂಟಿಗಾಱನುಮಂ (ಪಡಾಕ್ಷ. ೬ ೫೦). **ಬೇಟಕಾರ** : ೧. ಬೇಟಗಾರ ಬಂದ ಮಾದ, ಪಪ್ಪ! ಒಮ ಬೇಟಪೋ ! (ಜಂಗಿ. ೪೯-೦). **ಬೇಟಕಾಱ** : ೧. ಇದಂ ಪುಗುಂ ಬಡಮೆಂದು ಬೇಟಕಾಱನಿರದೊಜ್ ಸಾಜ್ ಜಡಿದಂತೆಸೆಗುಂ ಸಹಕಾರಕೋಮಳಾಂಕುರ ವರಿತುಷ್ಟಪುಷ್ಪ ಪರಪುಷ್ಟಗಳಧ್ವನಿ ವಿಂದನಂಗಳೊಳ್ (ಜಂಪಂ. ೩-೦೩) ; ಕರುಣಿಸದೆ ಬೇಟಕಾಱರ ಶರಮಂ ಕೊಳ್ಳೆಂದು ಕಾತು ಮಧುವಿಂಗಟ್ಟಿಲ್ ವರಿದಲೆಗೊತ್ತಿರ್ದುಂಡಿಗೆದುರಗಪೆ ಪೋಲ್ದತ್ತು ಶೀತಕರನ ಕಳಂಕಂ (ಸಿ೨೬ಸಾ. ೫-೨೨೦). [ಬೇಂಟ + —ಕಾಱ]

ಬೇಂಟಗ (ನಾ). ಬೇಟೆಯಾಡುವವನು ; ಬೇಡ; ಶಬರ : ಇಡುಪಲೆ ಸಿಡಿವರೆ . . . ಬಿಡುಪಲೆಗಳೆನಿಪ್ಪ ವಿಸಮಪಾ ಬೇಂಟಗರೊಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೬-೨೯). [ಬೇಂಟೆ + —ಆಗ]

ಬೇಂಟೆ, ಬೇಟೆ (ನಾ). ೧. ಕಾಡುಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕ್ರೀಡೆಗಾಗಿಯೋ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿಯೋ ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹಿಡಿಯುವುದು ಅಥವಾ ಕೊಲ್ಲುವುದು; ಶಿಕಾರಿ; ॥ ಸಪ್ತವ್ಯಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ಆಟ್ಟೋಟಂ. ಮೃಗಯಾ. ಮೃಗವ್ಯಂ. ಪಾರ್ಧಿಃ, ಆಖೇಟಕಃ—ಈ ೫ ಬೇಂಟೆ" (ಹಾಯು. ೭೦-೨೦೦); ಆವರ ತಪೋಮಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂ ಲಲಿತಪುಟಿಗೊಂದುಮಿಗ ಮುಪ್ಪಿಡಂ ದೇಂಟೆ ಸಮನಿಸದೆ (ಪಜ್ಜಾ. ೧೫-೨೬); ಪಾಮಿದನಜೀಯದಂತು ಬೇಂಟೆಯು ನವದೊಳ್ ಬಟ್ಟೆಗಳಂ ನೋದಿಸುವಂ (ಪಂಚಾ. ೬-೪ ೪); ಜವ್ವನದಿ ಬೇಂಟೆಗುಮತಾಕೆ ಕಾಡೊಳಗಲೆಯುತಿರಲೊರ್ವ ಗೈರಿಕಮಸನೇಷಿ ಸುರಪುರುಷನ್ಯೆತರಲ್ (ಜಾ೨ಗೆ. ೬೬-೦೧೫). ೨. ಬೇಟೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಬೀಳುವ ಪ್ರಾಣಿ ; ಈಡುಮ್ಯೃಗ : ಬೇಮವ ಧರ್ಮದೊಳೊಂದು ಬೇಂಟೆ ದೊರೆ ಕೊಂಡರೆ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಂಗರ್ಪಿತವ ಮಾಡುವೆ(ಪಪ. ೧೦೭). ೩. (ಆಲಂ) ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ದೊರಕಿದುದು ;ಲಭ್ಯವಾದುದು : ಬೇಧಾವಿನಿಯ ಪುಣ್ಯದಿಂದೆಂತಪ್ಪ ಬೇಂಟೆ ದೊರೆತುದಿಂದು ! (ಪಪ್ರಸ. ೪೯-೨೩). **ಬೇಟೆ** : ೧. ಪೀಳಮೇಳದ ಬೇಟೆಗಳ ಪೈಪಾಳಿಗಳ ಪೂಜೆಗಳ ಸಮಂಜಸಲೀಲೆಗಳ ಕೇಳಿಯಲಿ ಕಳೆದರು ಪಂಡವರ್ಷಗಳ (ಸಭಪ. ೪೫-೦); ಗಾನವೆಲ್ಲಕೆ ಹಿತವಪುದದು . . . ಪುಣ್ಯಹೀನಸತಿಯರಾಟ ಬೇಟೆ ಕಾಳಗ ಬಾದರೇನೆನ್ನಬಹುದದು ಪಾಪ (ಪಪ. ೦-೪೯) ; ಎಮ್ಮೆದು ಬೇಟೆಯನ್ನೇ ಇಚ್ಛಿಸುವ ಅವರು ನಮಗೆ ಕಷ್ಟ ಕೊಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಜಂಗಿ೫.೩೦). ೨. ಸಿಕ್ಕ ಬೇಟೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಮುಂಡಿ. ೧-೦೦); ಬಡದಿರು ನೀನಿಂದು ಹಿಡಿದೊಂದು ಬೇಟೆಯ ಕೈಯೊಳಗಿರು ಪೊಂದು ಮೊಲವ (ಜಂಗಿ೫. ೦೫೫-೦೯). ೩. ಬೇಟೆ ಬಲೆಯೊಳಗಿಂದ ಪಾರಾಗಿ ಹೋದುದಕ್ಕೆನೆಂ ಬಲ್ಲಳು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೬೮). ೪. ಹುಡುಕಾಟ ; ಅರಸುವಿಕೆ : ವಿರಹನೆಯ ಹೆಂಡತಿ ತೀರಿಕೊಂಡು ಆರೇಳು ತಿಂಗಳಾಗಿದ್ದು ವಂತೆ. ಅಜ್ಜ! ಈಗ ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕಾಗಿ ಬೇಟೆಯಂತೆ (ಪಪ್ರಸ. ೪೬).

ಬೇಂಟೆಯರ್=ಬೇಟೆಗಾರ ; ಬೇಡ ; ಶಬರ : ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕಲಿಡಂ ಮರವಿಲ್ ಕಟ್ಟಿದ ಪಾಕಟ್ಟು . . . ಪಮ್ಮೆಳಮರೆ ಬೇಂಟೆಯರುಸೊರ್ವಂ ಬಂದು ಪೊಡವಟ್ಟು ಕರಿಂತಂದಂ (ಪಂಪಾ. ೩-೦೩).

[ಪೇ.ಕ ತಮಿ. ವೇಟ್ಟಿ, ವೇಟ್ಟುವ, ವೇಟ್ಟೈರು ; ಮಲ. ವೇಟ್ಟ; ತುಳು. ಬೇಂಟಿ, ಬೇಟೆ. ದೊಂಟೆ ; ಕೊಡ. ಬೋಟೆ ; ತೆಲು. ವೇಂಟ, ವೇಟ ; ಕೋತ.ವೆಟ್ ; ಕೊಡ. ಪೆಟ್ ; ಪಾಲ್ಕು. ವೇಟ]

ಬೇಂಟೆಕಾಱ 'ಬೇಂಟೆಗಾಱ' ನೋ.

ಬೇಂಟೆಗ, ಬೇಟೆಗ (ನಾ). ಶಿಕಾರಿಯಾಡುವವನು : ಬೇಡ ; ಶಬರ; ವ್ಯಾಧ : ಒಂದೆ ಪಲ್ಲೆ ಬೇಂಟೆಗರ ಕೆಯ್ಕೊಳಾದಂತೆ (ಪಪ್ರಸ. ೦೪-೩೬ ೫); ಪಸಿವಿಂದಂ ಬೇಂಟೆಗಂ ನಟ್ಟಡವಿಗೆ ನಡೆತಂದು (ಪಂಚಾ. ೦೫) ; ದೀವದ ಹೋರಿಯಂ ಕಟ್ಟಿ ಬೇಂಟೆಗಂ ಮರಸು ಕುಳಿತಿರೆ ಮರದ ತುದಿಮಂಚಿಗೆಯು ಮೇಲೆ (ಭೃಂಗಸಾ. ೩೦೦-೩೦೦). **ಬೇಟೆಗೆ** : ಬೇಸಿನ ಸಿಂಗ ಬೆದರ ಬೆಮ್ಮು ಬೇಟೆಗ[ಪಾಣಿ. ಬೆಟ್ಟೆಗ. ಬೇಟೆಮು]ಜೋಪದ ಹರಿಗೆಯು ಲಿಂಗ ಸೋಪಿನ ಪನ್ನಸದ ಕಳಾಪಿವಂದಾ ಹುಬ್ಬುಲಿಗೆ (ಪಜಾಪಾ. ೦೯-೯೯).

[ಬೇಂಟೆ + — ಗ]

ಬೇಂಟೆಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಬೇಡಿತಿ : ಶಬರಿ : ಪಾಂಥರ್ ಬಲುವಂದು ವೆಳ್ಳಗವಪ್ಪುಲ್ ಸಾರ್ತಂದು ಬೆಳ್ಳಾಗೆ ಪಾಸುರಿಮುರ್ ಕಾಮನ ಬೇಂಟಿಗಾರ್ತಿಯರೆನಿಪ್ಪಾ ಶಂಕೆಯಾ ಮಾಡುವರ್ (ಪಪ್ರಸ. ೪-೭೬) ; ಯುಂಪೋಸ್ಯ್ಗವಂ ಕಜ.ತ್ತು ಕೋಲೆತ್ತುವ ಬೇಂಟಿಗಾ [ಪಾಣಿ. ಕಾ]ರ್ತಿ ಯುತಪೋಲೆಸಿದರ್ ಮಿಗೆ ಮಾಲೆಕಾರ್ತಿಯರ್ (ಗಿಪ. ೩-೦೪).

[ಬೇಂಟೆಗಾಱ+— ತಿ (<—ಇತ್ತಿ)]

ಬೇಂಟೆಗಾಱ, ಬೇಂಟೆಕಾಱ, ಬೇಟೆಕಾಱ, ಬೇಟೆಗಾರ, ಬೇಟೆಗಾಱ (ನಾ). ಶಿಕಾರಿಯಾಡುವವನು : ಬೇಡ ; ಶಬರ : ಕೂರಂಬರಪ್ಪ ಬೇಂಟೆಗಾಱ ರೊಳ್ಕೂಡಿ . . . ಬೇಂಟೆಗೆ ಪೋಪ ರೌದ್ರಾತ್ಮರ ನೆಗಲ್ತೆಯೆ ನರಕಗಮನ

ಮನಜಿಪುಗುಂ (ಧರೋಕ್ಕು. ೬-೬೩) ; ಅಂತೊರ್ವ ಬೇಂಟೆಗಾಱಂ ಬಂದು ರಾಜಹಂಸಂಗೆ ಪೊಡಮಟ್ಟು ಇಂತೆಂದಂ (ಧಶಾ. ೨-೦೮೫ ಕ). **ಬೇಂಟೆಕಾಱ** : ನೋಡಿದ ಪೆಂದಿರ್ಪುಂ ಕಾಮದೇವನೆಂಬ ಬೇಂಟೆಕಾಱಂಗೊಡ್ಡಿದ ಪುಲ್ಲ ಗಳಂತರಲಂಬಿನ ಮೊನೆಗೆ ಪೂಣ್ ಪೊಕ್ಕು ಪಕ್ಕಾಗಿರೆ (ಕಾಪಾ. ೪-೬೯ ಕ) ; ಬೇಂಟೆಕಾಱನಂತೆ ಅಡವಜ್ಜೆಯನಱಿಯುಂ (ಗಣಾಯು. ೬-೨೬ ಕ); ಪೋರಿಟ್ಟ . . . ಕವಲಂಬುಸಹಿತಂ ಭೋರನೆ ವೆರವತ್ತು ಬೇಂಟೆಕಾಱರ ತಂದಂ (ಪಶಪು. ೬೯). **ಬೇಟೆಕಾಱ** : ಬೇಟೆಕಾಱನು ಮೃಗವನಟ್ಟಿ ಮೃಗ ಗೋರಿ ಗೊಳಗಾಗದಮ್ಮಾ (ಬಸಪು. ೬೩೬) ; ಚರರು ವಲ್ಲರು ಬೇಟೆಕಾಱ[ಪಾಪಾ. ಬೇಂಟೆಗಾಱ]ರು ಪರಿಜನಾವಳಿಯುತ . . . ಪಯಣದಲರಸನೈತಂದ (ಶಾಪಾ. ೦೬-೬೨). **ಬೇಟೆಗಾರ** : ಲಕ್ಕೂರಿಗೆ ಮೂವಲ ಅಗ್ನೇದಿ ವಿದಿಕ್ಕೆನಲ್ಲಿ ಬೇಟೆಗಾರನ ಆಲದ ತಾಳೆನಲ್ಲಿ ಪಿಟ್ಟಿ ೧೮ಲ್ಲು ೧ (೦೪. ೧೫೧. ಕ್ಯಸೊಡ. ೦೦೬-೦೮ ; ೧೦೮೬) ; ಬೇಟೆಗಾರನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡುವ ಮೃಗಗಳು ವೇಗದಿಂದ ಪೊದೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುವಂತೆ ಇವು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತವೆ (ಪುಣ್ಯ. ೫೦೦). **ಬೇಟೆಗಾಱ** : ಬಿಟ್ಟಿದ ಸವಿಲಿಗೆ ಕಣ್ಣೀರು ಬಂದರೆ ಬೇಟೆಗಾಱಗೆ ದಯ ಪುಟ್ಟಿಕೆ (ಪ್ರಬುದ್ಧ. ೦-೦೩೬-೨).

ಬೇಟೆಗಾರನ ಹಕ್ಕಿ = ತನ್ನ ಆಹಾರವನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡಿ ದೊರಕಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಹಕ್ಕಿ; ವಿಸಾಚುಳ್ಳಿ: (೨). **ಬೇಟೆಯ ದಾಯ** = ಒಂದು ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಸಲಲಜಪರಿಷ್ಕಾರ್ಥವನೆಯುತ ಭೂತ ವತ್ಸಲನು ತಾನಾಗಿ ಆಳ್ದೀಮೂರ್ತಿ ಬೇಟೆಯ ದಾಯವಾ ಗಿರಿಶಿಖರ ದೊಳಗೆ ನೆಲಸಿದನು (ಶಂಪಾ. ೩-೮). [ಬೇಂಟೆ + — ದಾಯ]

ಬೇಂಟೆಗೊಳವಿ (ನಾ). ಶಿಕಾರಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ತುಪಾಕಿ.– ಬಂದೂಕು : ತಮ್ಮ ವೇಷಿಗರ್ವತನು ಬೇಂಟೆಗೊಳವಿಗಳಂ ತಳೆದು ಪೊಜಮಟ್ಟು ದೇಗುಲದ ಗೋಪುರಪ್ರಾಕಾರ ಮಂಟಪ ವಿಮಾನಂಗಳೊಳ್ ನೆಲಸಿರ್ಪ ಕಿಱುದಕ್ಕೆಗಳನೊವಿ ಮಿಂಟೆಗಳಿಂದಿಟ್ಟು ಕಡಿ (ಪಪಪು. ೬-೯). [ಬೇಂಟೆ + ಕೊಳವಿ (< ಕೊಬವಿ)]

ಬೇಂಟೆಗೋಲ್ (ನಾ). ಶಿಕಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಕೋಲು. – ಬಡಿಗೆ : ಪುಂಡರ ಬೇಂಟೆಗೋಲ್ಗಳಂ ಬಡಿಯೆಂಬರ್ . . . ಅಡಿಯೆಂಬರಂಜ್ಯ ಗಳನಲ್ಲದೀ ನುಡಿಗಳಂ ಪಡಿಪುಂಟಾ ಜಪಪದದೊಳು (ಶಿಪ್ರ. ೬-೮೪). [ಬೇಂಟೆ + ಕೋಲ್]

ಬೇಂಟೆನಾಯ್, ಬೇಟೆನಾಯಿ (ನಾ). ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಶಿಕಾರಿ ಯಾಡುವ ನಾಯಿ ; ಶಿಕಾರಿಯ ತರವೇತು ಹೊಂದಿರುವ ನಾಯಿ : ಕಂಪುವಿಡಿದಿತ್ತು ಬರ್ಮಂ ದಿಡದೆ ಬೇಂಟೆನಾಯ್ (ಅಪ್ರಾ. ೦-೫೦). **ಬೇಟೆನಾಯಿ** : ಕ್ರಮೇಣ ಬೈಗಾಗು ಸೊಗಸಾದ ದೇಟಿನಾಯಿಯಾಯಿತು (ಇಷಪು. ೦೬೪); ಬೇಟೆಯಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಕಲಿತ ಮಲ್ಲ ಬೇಟೆನಾಯಿಯ ಬೊಂಕ ಮಾರಿದ (ಗಪ). [ಬೇಂಟೆ + ನಾಯ್]

ಬೇಂಟೆಪಜ್ 'ಬೇಂಟೆವಜ್' ನೋ.

ಬೇಂಟೆಪುಲಿ (ನಾ). ೧. (ಅಲಂ) ಮೃಗಗಳನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪಳಗಿಸಿದ ನಾಯಿ. ೨. ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಹುಲಿಯಂತಿರುವವನು ; ಕಲಿ; ಪರಾಕ್ರಮಿ; p ಬೇಟೆಯಾಡುವ ನಾಯಿಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಪರಾಕ್ರಮಿಗಳಿಗೆ, ಅವರ ಶಕ್ತಿಯ ಹೆಚ್ಚಳದ ಗುರುತನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಬಳಸುವ ಪದ: ಬೇಂಟಿವುಲಿಗಳಿವ, ಕಳೆಯುರಿ, ಏಮ್ಮೊಳ, ಅವಹೊಳ, ಈ ಅಬ್ಬುಜಾಜ ಪೊಜಿಮನ್ ಇಬ್ಬನ್ (ಅಪ್ರಾ. ೨೬-೧೬೦). [ಬೇಂಟೆ + ಪುಲಿ]

ಬೇಂಟೆಯಾಡು, ಬೇಟೆಯಾಡು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹಿಡಿ ಅಥವಾ ಕೊಲ್ಲು ; ಶಿಕಾರಿಯಾಡು: ಬೇಂಟೆಯಾಡುವಲ್ಲಂ ಪುಧು ವಾನ್ಯಮಾಸಂಗಳಂ ಸವಿಸಲ್ಲಮಾಂ . . . ಸಾರಕಲಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ . . . ದುಃಖಿಂಗಳನನುಭವಿಸುವರ್ (ಕಾಪಾ. ೧೬-೨೦); ನೀನುಂ ತಾನುಮೊರ್ವಂ ಗಂಗಾನದೀತೀರದೊಳ್ ಬೇಂಟೆಯಾಡುವಲ್ಲಿ . . . ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನಿಗಳಂ ಕಂಡು ಪೊಡಮಟ್ಟು (ಶಂಪಾ. ೪-೬೬ ಕ); ದುಷ್ಟಮೃಗಗಳ ಬೇಂಟೆಯಾಡಿ . . . ಸುಜನರಿಷ್ಟವನು ಪರಿಪಾಲಿಸುತ್ತಿರ್ದನು ಸುಖಾಗದಲಿ (ಶಾಪಾ. ೦-೦೦). **ಬೇಟೆಯಾಡು** : ತುಱುಪಳ್ಳಿಗಳ ಪೋಡಿ ಪನಾಳ ತಪ್ಪದೆ ಬೇ[ಪಾಪಾ. ಬೇಂ]ಟೆಯಾಡಿ ಸಮಸ್ತಬಲಸಹಿತ . . . ನೃಪ ಬಿಡಿಸಿದನು ಪಾಳಯವ (ಶಾಪಾ. ೦೪-೦) ; ಬೇಟೆಯಾಡುತ ಬಂದ ಸ್ವಾಮಿ ದಿಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ವಿಂದ (ಪ್ರಬುದ್ಧ. ೦-೬೬-೨); ಅಂದು ಬೇರೆ ಬೇಟೆಯು ಸಿಕ್ಕಲೂ ಇಲ್ಲ . . . ಬೇಟೆಯಾಡುವ ಮನಸ್ಸೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕ್ರಿಡಾಯು. ೫೬). [ಬೇಂಟೆ + ಆಡು]

ಬೇಂಟೆಮದನಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಶಿಕಾರಿಯು ಬೇಟೆಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು.– ತೊಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು: ಬೇಂಟೆಮದವಂಗೊಂಡು [ಕ]ಂಡಿಯ ಬಾಗಿಲೊಳು ದುಶ್ಶಾಸನಾಯಮಣನುಂ ಜಾರಾಯಣನುಮಿರ್ದು ಪುಗಲ ಪುಲ್ಲೆದು ಪೊದಲು ರಮುಮುಂ . . . ಎಚ್ಚು ಬಿಲ್ಲ ಬಲ್ಲೆಯುಂ ಮೆಱೆದು (ಸಂಪಾ. ೩.೧೬ ಕ). [ಬೇಂಟೆ + ಪದನ + ಕೊಳ್]

ಬೇಂಟೆವಜ್, ಬೇಂಟೆಪಜ್ (ನಾ). ಶಿಕಾರಿಯ ತಮಟೆ.– ಡೋಲ್ಲು.– ಪರೆ : ಕೊಬ್ಬೆಕ್ಕಮಂ ಮಾರವಿಲ್ ಕಟ್ಟಿದ ಪಣೆಟ್ಟು ಬೇಂಟೆವಜ್ . . . ತಮ್ಮೊಳಮರೆ ಬೇಂಟೆಯನೊರ್ಮಂ ಬಂದು ಪೊಡಮ್ಮು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೨೬); ದರಪೊತ್ತಜ್ಜೊಳಿದ್ದು ಬೇಂಟೆವಜ್ಯಂ ಪೊಯ್ದುರ್ (ಸುಬ್ರ. ಆಮಾಂ. ೨. ೨೮೨-೮೪); ಅಬ್ಬರಿಸಿದುದು ದೇ[ಪಾಪಾ. ದೇ]ಟೆವಜ್ (ಪಾಪಾ.೦-೬-೦೦); ದೇಟೆವಜ್ಯಬ್ಬರಮುಣ್ಮೆತು ತದ್ವನಾಂತರದೊಳ್ (ಕೃಷ್ಣ. ೫೬-೮೮). **ಬೇಂಟೆಪಜ್**: ಪ್ರಚಮಘಾತಕ್ಕುಮುನ್ನೊಲ್ಲದೆ ಬೇಟೆಪಜ್ಯಂ ಪೊಯ್ಸು (ಧರೋಕ್ಕು. ೬-೬೩); [ಬೇಂಟೆ + ಪಜ್]

ಬೇಂಟೆಪೋಗು (ಕ್ರಿ). ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಹೋಗು : ಶಿಕಾರಿ ಮಾಡಲು ಹೋಗು : ಬೇಂಟೆಯ ವೆವಮೊಳ್ ಬಿಚ್ಚೆಗಳಂ ಸೋದಿಸುವ ಮುಂದು ನಿಚ್ಚಂ ಬೇಂಟೆಪೋಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪ ಕ); ಆತನೊಂದು ದಿವಸಂ ಬೇಂಟೆಪೋಗಿ ಪಯೋಧಿತಪವ್ವದೊಂದು ಪುಲಿಯಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಪು. ೦೦೬-೦೪). [ಬೇಂಟೆ + ಪೋಗು (< ಪೋ)]

ಬೇಂಟೆಸೋವು (ನಾ). ಬೇಟೆಯನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು: ಅಟ್ಟಿದುದು ಸಲಿಪುಡಗಿರೀ ಬೇಂಟೆಸೋವು ನೆಟ್ಟಗಾಗದೆ ಪೋಯ್ತು, ಬಜ್ದು ಮಯ್ಯೋವು (ಅಪ್ರಾ. ೩೬-೬೩). [ಬೇಂಟೆ + ಸೋವು (< ಸೋ)]

ಬೇಕ (ನಾ). ೧. ಕಪ್ಪೆ. ೨. (ಅಲಂ) ಪುಳ್ಳಲುಮನುಷ್ಯ ; ಭೀರು ; ಹೇಡಿ : ನೀರೆ ತಮಿಯರಿ ಕಾಲಯವಗಂಜಿ ಗುಹ್ಯಹೊಗುವುದು ಹೊಗಳದಿರಿ ಬಜ್ಜದೊಜಿವುದು ಕೀಳುಬೇಂರೆ ಬಜ್ಜಸುವುದಿದ್ಯ ನಿನ್ನ ಪೌರುಷವೆಮತ ತೆಗಜ್ಜಿ (ಕ್ರಪ್ರಾ.ಕ. ೦೫-೬೬). [<ಸಂ. ಭೇಕ]

ಬೇಕರಿ (ನಾ). ರೊಟ್ಟಿ, ಬಿಸ್ಕತ್ತು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಮಾರುವ ಅಂಗಡಿ : ಪ್ರತಿದಿನ ಬೆಳಗಾದೊಡನೆ 'ಬೇಕರಿ'ಗೆ ಹೋಗಿ ಬ್ರೆಡ್ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು . . . ' ಸಾಹೇಬರುಗಳಿಗೆ ' ಮೋಟಾರುಗಳ ಪೂಲಿಕ ಬಿಸುವುದೂ ಅವುಗಳೆಲ್ಲಂದು ಕೆಲಸ (ಜಪ್ರಾಲ. ೦೩೬). [← ಇಂ. bakery]

ಬೇಕರಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಬೆಂದು ಕರಿಕಾಗು ; ಸೀದು ಹೋಗು ; ಸೀಯು : ಎಲ್ಲಿ ಆಡಾಗಿದೆ ಎಲ್ಲಿ ಬೆಂದೆ ಎಲ್ಲಿ ಬೇಕರಿಗೊಂಡೆ ನೀನು ಎಲ್ಲಿ ಹೋದೆ (ಧಪ್ರ. ೪- ೩೩, ೫೬-೫೯). [ಬೇ + ಕರಿಗೊಳ್]

ಬೇಕರಿಪೋಗು (ಕ್ರಿ). = ಬೇಕರಿಗೊಳ್ : ಬರಿಯಲ್ಬೇಜ್ಜಿ ಕಂಕಾಳಕ್ಕೆ ಕೆಪಲೆಲೆಮೊಳ್ ಪೊಸ್ಕ ಕಣ್ಕೋರ್ಪ ಕೆಯ್ಯಾಲ್ಬೆರೆ ಪಾಕಾಳಕ್ಕೆ ಪತ್ತಿರ್ದೊಣ

ಮಜುಡುಗಿರ್ದೊಂದುರಂ ಪುಟ್ಟ ಬಾಯ್ಬೇರಿ [ಶಾಶಂ. ದೊಂಬಿ. ಬೆಕ್ಕಿ]
ಪೋದಂತಿರ್ದ ಬಾನಂಗುಂ ಗಿಟುಗಿಟುಪಂತ್ರಂಗಳೊಲಾಗಿರ್ದ ಮೆಯ್ ಮೆಯ್ಗುರಿ ಚದ್ರೂಪಕ್ಕೆ ವಕ್ಕಾಗಿರೆ ಚಿರಿಗೆಗಾಣ್ಬುದನೊರ್ವಂ ಮುನಿಂದ್ರುಂ (ಅರಿಷ. ೬-೨; ಚಚ. ೪-೨೦೨ ನೋ); ವಾದಿಗಳೆರ್ದಗಳಂತಾ ಬೆಂದು ಬೇಕರಿ ಪೋಗದಿರವೆಂದು ಕೋರ್ಪಂತೆ ಕಂದ ವಿತಾನಾಂಬರಂದೋಱಿ ಕತ್ತಲಪನ ಮೆಲ್ಲಮ ವಿಜ್ಞಾಪಿಸೆ (ಶತ್ಕಾ. ೩-೦೬). [ಬೇ೧ + ಕರಿಪೋಗು]

ಬೇಕಾಯದೆಶೀರ, ಬೇಕಾಯಿದೇಶೀರ, ಬೇಕಾಯ್ದೆಶೀರ (ಗು). ೧. ಕಾನೂನುಬಾಹಿರವಾದ; ಅಕ್ರಮವಾದ : ನನ್ನಗೂಡ ಬೇಕಾಯದೆಶೀರ ಸಂಬಂಧ ಇಟ್ಟುಗೊಂಡಿದಿ ಅಂತ. ಅದನ್ನು ಮುಚ್ಚಗೊಳ್ಳಾಗ ವಸ್ತಾ ಪಡವಿ ಅಂಟಸಿತಿ (ಪಕ್ಕ. ೦೨೦)¡ ಆದರೆ . . . ಬೇಕಾಯದೆಶೀರ ಮಗನು. ಅಂದರೆ ಒಂದು ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗುವುದು (ಪುಟ್ಟ. ೧೩). (ನಾ). ೨. ಕಾನೂನುಬಾಹಿರವಾದುದು; ಅಕ್ರಮ. **ಬೇಕಾಯಿದೇಶೀರ** : ೨. ಧರ್ಮ ಶಾಲೆಯ ಕೋಣೆಯನ್ನು ದಾಡಿಗೆಯಿಲ್ಲದೇ ಆರು ತಿಂಗಳಗಟ್ಟಲೆ ಒಬ್ಬ ಲಫಂಗ ಹುಡುಗನಿಗೆ ಇರಲು ಕೊಟ್ಟುದು 'ಬೇಕಾಯಿದೇಶೀರ' ಆಗುವುದೆಂದೂ . . . ಅಪರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದರು (ಗಂಗಾಜಾ. ೦೦೪). **ಬೇಕಾಯ್ದೆಶೀರ** : ೨. ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಕಮಿಟಿಗಳು ಬೇಕಾಯ್ದೆಶೀರ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (ಕಾಂಗ್ರೆಸ. ೫೬). [← ಮರಾ. ಬೇಕಾಯದೇಶೀರ್]

ಬೇಕಾಯಿದೇಶೀರ 'ಬೇಕಾಯದೆಶೀರ' ನೋ.

ಬೇಕಾಯ್ದೆಶೀರ 'ಬೇಕಾಯದೆಶೀರ' ನೋ.

ಬೇಕೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣು ಕಪ್ಪೆ. ೨. ಕಪ್ಪೆಯ ಮರಿ ; ಸಣ್ಣ ಕಪ್ಪೆ : ಈ ಕಥೆ ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ಕರ್ಣಾಮೃತ ಕಾಕುಪುರುಷರ್ಗತಿವಿಷವು ಬೇಕ ಕಾವರೆಯೊಳು ಬಿದ್ದ ರೀತಿಯೊಳು ಮತ್ತಾ ಕುಜನರು ದೂಷಿಪರು (ಪ್ರಸ್ತಾ. ೦-೩೬) [<ಸಂ. ಭೇಕೀ]

ಬೇಕು₁ (ನಾ). ಅವಶ್ಯಕತೆ; ಅಗತ್ಯ : ತೇಗದ ಉಪಯೋಗ ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು; ಜನದ ಬೇಕುಗಳೂ ಅಧಿಕರಿಸಿದವು (ಪುಟಾಂ. ೨೯೦) : ಹೊಸ ಹೊಸ ರುಚಿಗಳೂ ಬೇಕುಗಳೂ ಕೊಸರಿದಂತೆಲ್ಲ ಸಸ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ ಉದ್ಯಮಗಳೂ ಕಸುಬುಗಳೂ ವಿರ್ವಡುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಯಿತು (ಪಾಚಿ. ೭೦). [<ಬೇಕು೨]

ಬೇಕು₂ (ಅ). ಇಷ್ಟವನ್ನಾಗಲೀ ಅಗತ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ : ಇಷ್ಟುದನೆ ಕೊಡು ತನಯದೆ ಮತ್ತಿನ್ನುಂ ಬೇಕುಮೆಂದು ಪಾಯ್ದಮೂರ್ಧರ್ (ಪಟುತ. ೮೪೦೦- ೨, ೬೮೦-೨೬); ಬೇಕು ತನಗೊಂದ ಪಳಯಂದಳು ನೋಡಿ ಸುರಗಣವ (ಸಂಶಪ: ೦೩-೬೬); ಪತ್ರಿಬೆಳೆಗೆ ಉಷ್ಣ ಹವೆ ಬೇಕು (ಪುಂಲಾಬಾ. ೪-೨೬); ತಾಯಿ ಬೇಕು ಇಲ್ಲವೆ ಬಾಯಿ ಬೇಕು (ಗಾಪ).

ಬೇಕಾದಷ್ಟು ೧. ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ; ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದೆ : ಅಂಥ ಬೇಕಾಬಿಟ್ಟಿ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿದವಳೂ ಅಲ್ಲ (ಕಂಪತೋ. ೫೫೯) ; ಅವನು ಏನೋ ಬೇಕಾಬಿಟ್ಟಿ ಪಾಠ ಹೇಳುವ ವಿಧಾನವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಜಾನಿ. ೫೩). ೨. ಸುಲಭವಾಗಿ ; ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ : ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಬಂದುಬಿಡುತ್ತೆ ಅಂದುಕೊಂಡಿದ್ದಿಯೇನು? ಕಷ್ಟಪಟ್ಟರೆ ಫಲವುಂಟು (ಜ್ಯೋಬಸ್ಕೇ. ೦೭೯). [< ಬೇಡು೧]

ಬೇಕೂಪ 'ಬೇಕೂಫ್' ನೋ.

ಬೇಕೂಫ್, ಬೆವಕೂಫ್, ಬೇಕೂಪ, ಬೇಕೂಫ, ಬೇವ್‌ಕೂಫ್ (ನಾ). ಅವಿವೇಕಿ; ತಿಳಿಗೇಡಿ; ಮೂರ್ಖ; ರೊಕ್ಕವಿಲ್ಲದಿದ್ರ ಮೋಟಾರ ತರುಂತ ಯಾವ ಬೇಳಿದ್ನೋ ನಿನಗೆ ಬೇಕೂಫ್ (ಪುಗಸು. ೪). **ಬೆವಕೂಫ್** : ಬೆವಕೂಫ್ ಲಂಚಗುಂಡಿ ಚ್ಯಾರರು ಬಪಳ ಜನಯಿದ್ದಾರೆ (ಕೈಶ. ೫೦). **ಬೇಕೂಪ** : ಇವನೂ, ಈ ಬೇಕೂಪ ನಮ್ಮ ಟ್ರಾನ್ಸ್‌ಪೋರ್ಟ್‌ಗಾಗಿ ಹೆಂಗೆಂಗೆ ಕಾಲಿಕ್ಕಿದ . . . ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲಾ (ಸಂಗಾ. ೨೬)- **ಬೇಕೂಪ** : ನೀನೆ ಕೆತ್ತು ನಿನ್ನ ಜುಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡಮೇನೋ ಬೇಕೂಫ (ಪುಗಸು. ೨೦೬)- **ಬೇವ್‌ಕೂಫ್**: ಯಲೋ ಬೇವ್‌ಕೂಫ್ ಅನಾವಶ್ಯಕ ತಲೆಬೆಲ್ಲಾ ಹರಬೇಡ (ಕಾಪು. ೦೯). [←ಪಾರ. ಬೇವಕೂಫ್; ಹಿಂ. ಬೇಕೂಫ್, ಬೇವಕೂಫ್; ಮರಾ. ಬೇಕೂಬ್, ಬೇವಕೂಫ್, ಬೇವಕೂಬ್]

ಬೇಕೂಫ 'ಬೇಕೂಫ್' ನೋ.

ಬೇಕೊಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಬೇಕೊಂಡಿಯು ಸೊಪ್ಪಂ ಪಳೇಎಣ್ಣೆಬುಲ್ಲಿ ಕಾಸಿ ಬಿಡಲು ಕುಬರವ್ರಿ ಮಣ್ಣುಂ (ಪಕ್ಕ. ೬). [?]

ಬೇಕೋಲು (ನಾ). (ಉಕ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೋಲು; ಕವಗೋಲು (?) : ಹೊಲ ಮಾಡುವವರು ಸಹ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಈಟಿ ಬೇಕೋಲು ಮುಂತಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅವರಿಗೆ ಬೆನ್ನಾಸರೆಯಾಗಿ ಬಂದರು (ಇಂಗ್ಲಂತ. ೨೩). [? + ಕೋಲು೧ (< ಕೋಲ್)]

ಬೇಗ₁ (ನಾ). ೧. ತ್ವರೆ; ತೀವ್ರತೆ ; ರಭಸ : ಬುಬುವತಿ ಹಿಮೋಪಲ ಪ್ರತಿಮೆಯಂ ಸಳಿತೋಳ್ಗಳಿನಾಗಳಾಗಳಪ್ಪುವ . . . ಶಶಿಕಾಂತ ಪುತ್ರಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಜಾಂಘ್ರಿಯನಾಗಳಾಗಳ್ಕವ ಪಿರಿದಪ್ಪ ಬೇವಸದೊಳು ತಡಿದಿರ್ದಳೊಂದು ಬೇಗಮಂ (ಕಾಪಂಗಾ. ೩೩೬); ಗರ್ವ ಪರ್ವತಾರೂಢನಾಗಿ ಪರ್ವತಮಂ ತಾಗೆ ಬೇಗದೊಳ್ ಕೆಡಪ ಕೋಡುಂ ಗಲ್ಗಳಂ ಕೋದೊಳಾಂತು (ಪಂಪಕಂ. ೧೩-೦೨) ; ಬೇಗದಿಂ ಬಿರಿಯು ನೀಂ ಪೋಪೋಗು (ಕಬ್ಬಿಗ. ೫೫); ಕಂಪನನಿಬರ ಕಾಲ ಬೇಗಮಂ ಕರುಣದಿಂದಂಡಲೆಯಬಾರದೆಂದನುತೆ (ಪಂಪ. ೩೨-೧೩). ೨. ವೇಳೆ; ಸಮಯ; ಹೊತ್ತು : ಗೋವರ್ಧನಭಟ್ಟಾರರ್ ಪಿರಿಯಂ ಬೇಗಂ ನೋಡುತ್ತಿರ್ದಿಂ ತೆಂದುದ್ವೇಜಂಗೆಯ್ದೊರ್ (ಪಜ್ಞಾಚಾ. ೬೯-೬) ; ಆ ಮದವುಪರ್ಗಂತೇ ನೇತಱೋಳಾದ್ವುದನಿನಿಸಾನುಂ ಬೇಗದೊಳ್ ಕಳೆದು ತೋಜಿನೆ ರಣದೊಳ್ (ಅಪಪ. ೦೮-೨೫); ಕಱಿದಾನುಂ ಬೇಗಕ್ಕೆ ಭೋಜನೆ ಪೊಣ್ಮಿದ ಭಯಂಕರಧ್ವಾನಮಂ ಕೇಳ್ದು (ಪಂಪಕಂ. ೧೦-೬). [< ಸಂ. ವೇಗ]

ಬೇಗ₂ 'ಬೇಗಂ೧' ನೋ.

ಬೇಗಂ₁, **ಬೇಗ**₂ (ಅ). ತ್ವರೆಯುಳ್ಳ ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ; ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ : ಸುರಜಾಪದೋಲೆ ವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆಗಳ ತೆಜಪೋಲ್ಮಂಜುಪೋಲ್ಕೋಜಿ ಬೇಗಂ ಒರಿಗುಂ (ಅಶ. II (೩). ೯೨-೨; ೧೫೮ ೫೫); ವಿಷಧರ ನೀಂ ವಿಷಧರನಾಗದೆ ಬೇಗಂ ವಿಷಯಾಮಿಷವಿಷಮನುಗುಬ್ಬು ನಿರ್ವಿಷನಾಗಾ (ಅಪಪ. ೨-೦೬); ಮನವಲ್ಲದ ಮನದೊಳಗ್ಗಮಣಿಹೂಗಳಂ ಬೇಗಂ ತಂದಂತಂತೆ ಪೂಜೆಗೆಯ್ದಾರೂಗಗಗಿತ್ತ (ಪಪ. ೧-೧೦). **ಬೇಗ್ಗೆ**: ತಾಯ್ಗುಳುಮ್ಮಳಿನ ತಾಗದು ಕಱುಗಳಂ ಬಿರಿದೆ ಬೇಗ ಮೊಲೆತೊರೆದು ಮಱುಗುವವ್ವ ಕಱುವುಂ ಬಿರಿದೆ (ಪಪ. ೧-೦೦೬); ಉದಯವಾಗದ ಮುನ್ನ ಕಳಸೊಳು ಹೊದಜಾಗಟ್ಟಿದರೀ ಪ್ರಿಗರ್ತರು ಕವಕಕ್ಕೊಳಗಳಧಿಗೊಡುವುದು ಬೇಗ ಬಪುದೆಂದು (ಕ್ರಾಜ್ಞಕ್ರೌ. ೨-೦೨); ಕಡಿದು ರಿಪುಗಳ ಶಿರವನಾನೆಕುದುರೆಯ ಗಡಣಗಳನು ಬೇಗ ಪಿಡಿದು . . . ಒಬ್ಬಿಸುವೆವೆಂಬ ಮನ್ನೆಯರೆಡಿಸಿದ ದೆಸೆದರಂ (ಪಂಪ. ೯-೨೯).

ಬೇಗಬೇಗಂ, ಬೇಗಬೇಗ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಕೈಪು ಕುಂಬಿಮಂ ಬೇಗಬೇಗಂ ಬೀಸಲೊಡನೆ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೨೬೪); ಬೇಗ ಬೇಗ ಅರ್ಚನೆ ಪೂಜನೆಯ ಮಾಡುವುದು (ಪಪ. ೦೭೩). [<ಬೇಗ೧]

ಬೇಗಂ₂ (ನಾ). ನವಾಬನ ಹೆಂಡತಿ; ದೊರೆಸಾನಿ; ರಾಣಿ : ನೀನೇ "ಬೇಗಂ" ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಧಾರಣೆಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೇಕೆ ? ಕುಮಾರ ನಿರೀಮನು ನಿನ್ನನ್ನು ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪಾಸಾಬೇಗಮಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವನೆಂದು ಕೇಳಿದೆನು (ಕಾಪಾಂ. ೭೩).

[←ತುರ್ಕಿ . ಹಿಂ. ಮರಾ. ಬೇಗಮ್]

ಬೇಗಡ₁ (ನಾ)· [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಷಾಗಧ್ವನಿಯೆಂಬವುಗಳು ಉಪಾಂಗಗಳು; ಪಂತರ ಧಾಷಾಂಗಲಕ್ಷಣದವುಗಳು (ಪುನಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ): ಬಿಲಾಹರೀ, ಬೇಗಡ, ಪಂತರ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಿಕಾರಾಗ (ಕಬ್ರ. ೬೭೦). 'ಬೇಗಡೆ₁' ಪರಾ. [ಸಂ. ಬೇಗಡಾ]

ಬೇಗಡ₂, ಬಿಗಡ₁, ಬೇಗಡೆ₂ (ನಾ)· (ವಜ್ರ, ರತ್ನ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ) ತೂತು; ರಂಧ್ರ : "ಬೇಗಡಮೆವೆ [ಜಾಣಾ. ಡದುನೆ] ಬಿಜ್ಜಮೆಂದು ತಿಗೆ ವಿದಗ್ಧರ್" (ಜಾಪಾ. ೦೬) ; ರತ್ನದ ಪುಂಜವ ಬೇ[ಜಾಣಾ. ಬಿ]ಗಡವನಿಕ್ಕುವಲ್ಲಿ ಮೊನೆ ಮುಂದೆ ಸವದ ಮತ್ತೆ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಉತ್ಪರವಲ್ಲ (ಸಭಪ.ಕ. II. ೧೭೦-೦೧೦೦). **ಬಿಗಡ₁** : ರತ್ನ ಮುಕ್ಕು ಬಿಗಡವ ನಿಕ್ಕಿದಲ್ಲಿ ಉದುರಿದ ಚೂರ್ಣದಲ್ಲಿ ಕಳೆ ಕಾಂತಿ ಇಲ್ಲ (ಪೋಚಾ. ೦೮೨-೬೬). **ಬೇಗಡೆ₂** : ಈಗಲೀ ಕದವದರಿ ವಜ್ರಕೆ ಬೇಗಡೆಯ ಮಾತಿದನದಾವನು (ಶಾಣ್ಮಠ೬.ಕ. ೦-೦೦); ಪರ್ವತದ ಬೇಗಡೆಯ ಕಳೆಯಲು ಸಾರ್ಪ ತೆಱದಿ ಪಿಪೀಲಿಕಂಗಳಾ ಗರ್ವಿತಾಧಿಕಕರಗಳೆಷ್ಟಿದವಿಧದ ಕಾಯದಲಿ (ಪಜ್ಯ.ಕ. ೨-೬೬). [? ~ ಹಿಂ. ಬೇಗಡೀ=ರತ್ನದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು]

ಬೇಗಡಮೆ, ಬೇಗಡೆಮೆ (ನಾ)· (ವಜ್ರ ಅಥವಾ ರತ್ನಗಳಿಗೆ) ವೆಜ್ಜ ಮಾಡುವ ಆಥವಾ ರಂಧ್ರ ಕೊರೆಯುವ ಕೆಲಸ : ಕದಪದ ಕಂದರಣೆಯ ಬೇಗಡಮೆಸದ ಬೆಡಂಗು . . . ಜಡದಜಿಮಯ ಸುರವರ್ಧತಿಗೊಡರಿಸುವುವ ಕರ್ಮಕಾಶಲದ ಕೌಶಲಮಂ (ಪ:ಜಾಪಾ. ೦-೧೩) ; ಕದಪದ ಕಂದರಣೆಯ ಬೇಗಡಮೆಸದ ವಿಚಿತ್ರಮಪ್ಪ ಕೆಲಸದಗತಿಯಂ ನಡೆ ನೋಡಿ(ಜಾಪಾ. ೦-೦೩೬). **ಬೇಗಡಮೆಸ** : ಕದಪದ ಕಾಂತಿ ಕಂದರಣೆಯುನ್ನತಿ ಚಿತ್ರದ ಚಿತ್ರವೃತ್ತಿ ಬೇಗಡಮೆಸದೇಱ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಪೂಸಕಾದುದು (ಸಂವೃತ್ತಿ. ೦-೦೧೧). [ಬೇಗಡ₂ + ಮೆಸ₁]

ಬೇಗಡಿಸು (ಕ್ರಿ)· (ವಜ್ರ, ರತ್ನ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ) ವೆಜ್ಜ ಮಾಡು; ರಂಧ್ರಮಾಡು ; ತೂತುಕೊರೆ : ಪುಂಜವ ಬೇ[ಜಾಣಾ. ಬಿ]ಗಡಿಸುವ ವಜ್ರದ ಮೊನೆಯಂತೆ ಲಿಂಗದ ಭೀದಗೂಡಿಯೆ ಅಂಗ ವಿರಿಯಾಣವಾದಲ್ಲಿ ಅದು ಲಿಂಗಾಂಗಿಯ ಸ್ಥಲ (ಸಭ.ಕ. II. ೦೦-೫೦). [ಬೇಗಡ₂ + —ಇಸು]

ಬೇಗಡೆ₁ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ೨೯ನೇ ಮೇಳಕರ್ತ. ಧೀರಶಂಕರಾಭರಣದಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ . . . ವೀರರಸಪ್ರಧಾನರಾಗ (ಸಂಸಂಪ್ರ. ೦೧೩); ಬೇಗಡರಾಗದ 'ತ್ಯಾಗರಾಜಾಯ ನಮಸ್ತೆ' . . . ಗರುಡಧ್ವನಿ ರಾಗದ 'ಆನಂದಸಾಗರಮಾ'—ಈ ಕೆಲವು ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅವರು ಕಮ್ಮ ಕಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಂಗೀಪ. ೪). [ಸಂ. ಬೇಗಡಾ]

ಬೇಗಡೆ₂ (ನಾ)· ೧. (ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ) ಹೊಳಪಿನ ತೆಗೆದು: ತಪ್ಪರದ ರೇಕು : ಮಾಣಿಕ್ಯಮಿರ್ದಾಡೆ ಗಾಜಂ ಕಟ್ಟುವರೆ ಬಂಗಾರ ಮಿರ್ದಂತೆ ಬೇಗಡಯಂ ತೊಡುವರೆ (ಕ್ರಿತಿ. ೫೯-೨೦ ಕ); ಆ ಕಂಧಗಳಿಗೆ ಸುತ್ತಿದ್ದ ಕೆಂಪು ಬಿಳಿಯ ಬಟ್ಟೆಯ ಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನೂ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಬೇಗಡೆಯ ಕಾಗದದ ಹೂವು ಮೊದಲಾದ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನೂ . . . ನೋಡಿದರು (ಪಾಕಾ. ೬೭೬). ೨. (ಅಲಂ) ಡೌಲು ; ಆಡಂಬರ ; ವೈಭವ : ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್‌ನಗರದ ಯಾವ ವಿಲಾಸ ವಿಭ್ರಮಗಳೂ ಬೆಡಗು ಬೇಗಡೆಗಳೂ ಆವರ ಬಳಿಗೆ ಬರಲಾರದಾಗಿದ್ದುವು (ಜಾಚ. ೨೯); ಮುಂಬರುವ ವಿಶಾಪದಲ್ಲಿ ತಾಯಿಗರುಳಿನ ಸಹಜವಾದ ಮೊರೆಯಿದೆ. ಅಲಂಕಾರಗಳ ಬೇಗಡೆಯಿಲ್ಲ (ಶಾಸ. ೪೫೦). [←ಮರಾ. ಬೇಗಡ, ಬೇಂಗಡ./ತೆಲು. ವೇಗಡ=ಕಾಗೆಬಂಗಾರ]

ಬೇಗಡೆ₃ 'ಬೇಗಡ₂' ನೋ.

ಬೇಗಡೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ)· ೧. = ಬೇಗಡಿಸು: ಬೇಗಡಗಳೆದುದ ರತ್ನವೃಷ್ಟಿಯ ವೀತರಾಗದಾ ವೃವನಸಗಧನು (ಕಾಪ. ೬೬-೬೦). ೨. ತೂತು ಕೊರೆ ; ಭಿದ್ರಿಸು : ಪಳಚ್ಚದಪು ದಳಪತಿಯನವನಿಪತಿಲಕನೆಚ್ಚನು ನೂಱು ಶರದಲಿ ಕಳಚಿ ಕದ್ದೊಡನಿಚ್ಚು ಬೇಗಡೆಗಳೆದನವನಿಪ (ಶಾಣ್ಮಠ. ೨-೪೦). [ಬೇಗಡ₂ (< ಬೇಗಡ₁) + ಕಳೆ₁]

ಬೇಗಡೆಮೆ 'ಬೇಗಡಮೆಸ' ನೋ.

ಬೇಗನೆ (ಅ)· ಕ್ಷರೆಯಾಗಿ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ : ರಾಮುರು ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಇತ್ತು ಬೇಗನೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿಬಿಡುವರೆಂದು ನಾನು ಕನಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಊಹಿಸಿರಲಿಲ್ಲ (ಜಾಹಾ. ೩೨); ಬೇಗನೆ ಆಗಲೆಂದು ಹಾರೈಸುವುದರ ಹೊರತಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಕ್ರಾಪ್ರ. ೭೬). [ಬೇಗ್ಗ + — ಅನೆ₁]

ಬೇಗಯ್ಕೆ (ನಾ)· ವೇಗ : ಶೀಘ್ರತೆ (?) : ಕಡುಗೆಯ್ಮನಾಗಿ ಶೀಘ್ರ ಸಂಧಾನವಿಸುಪಜ್ಯಗ್ರೀವನ ತಕ್ಕಂ ಬೇಗಯ್ಕೆಯುಂ ಕಿಡೆ (ಪಾಪಕ್ಕ. ೩-೬೦ ಕ). [< ಬೇಗ₂]

ಬೇಗವಣತು (ನಾ)· [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಮುಖ್ಯಾಯ ; ಏರುವ ಇಳಿಯುವ ಸ್ವರಗಳ ಬೆರಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಕಂಪಿಸುವುದು (?) : ವಿಸ್ತರಿಪ ರಂಗರಕ್ತಿ ಬೇಗವಣತು ತರಹರಂ ಸುಖಮೊಪ್ಪುವ ದಾಳವಾಳಂ ಪದಿಪೊಜೆ ಕೊಂಕು ಕಮ್ಮನೆಮಸರಂ ಬೆಡಂಗುಮೆಯೆ ಬಾದಾತ್ತಿರಯಾಂ (ಜಾಂತಿಕ್ಷೆ. ೦೬-೬೬ ಕ). [?]

ಬೇಗಾರ್, ಬೇಗಾರ, ಬೇಗಾರಿ (ನಾ)· ೧. (ಸರ್ಕಾರದವರು) ಕೂಲಿಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕೆಲಸ ; ಬಿಟ್ಟಿಕೆಲಸ : ಬೇಗಾರ್ ಮುಕ್ತ ಅದೇ ರೂಪದ ಇತರ ಬಲಾತ್ಕಾರ ದುಡಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷೇಧಿಸಲಾಗಿದೆ (ಜಾಂಕಾ. ೦೬). **ಬೇಗಾರ** : ೨. ಬಿಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ಬಿಟ್ಟಿಚಾಕರ : ಯಾ ಗ್ರಾಮದ ಪಣಕುಟ್ಟು ಅಮಾಗಾರು ಶಾನಭೋಗ ಪುಟರಂಗಪ ತಳವಾರಪೋಪಾ ಬೇಗಾರ ದಾನ ತಿಮ್ಮ (ಎಳ. XI. ಹಿರಿಯೂ. ೩೬-೦೯; 15339) ; ಗ್ರಾಮದ ಬೇಗಾರರು (ಮಾದಿಗರು) ಖಾಸಾಕುದುರೆಗೆ ದಿನ ೧ಕ್ಕೆ ಹುಪ್ಪಾಲು ೧೦ ಹೊರೆ ಪ್ರಕಾರ ಸರದೀ ಪೋಲ್ತರಬೇಕು (ಕ್ರಪ್ರ. ೨೪); ಒಂದೆರಡು ಸಲ ಬೇಗಾರರಿಗೆ ಕಷ್ಟವಾಗಿದ್ದಾಗ ನಾವೆಷ ಆದಿ ಓದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟಿವೆ (ಪುಚಾ. ೬೩). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಹೊನ್ನ ಕೆತ್ತಲ್ಲದೆ ಹೊಲ ಮಾಡಬಾರದು ಬಿಟ್ಟ ಬೇಗಾರವಿಲ್ಲದೆ ಊರೊಳಗಿರಬಾರದು (ಪಪಸಂ. ೭೦-೬೦); ಆ ಪೊಲ ಕಯಲೂ ಮನೆದೆಱೆ ಬಿಟ ಬೇಗಾರ ಕಾಣಿಕೆ ಕಡಾಯ ಏನನೂ ನಾವು ಕೊಳ್ಳ ಸಲ್ಲದು (ಎಳ. X. ಮುಳಬಾ. ೦೬೨-೦೯; 1498). **ಬೇಗಾರಿ**: ೨. ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಬೇಗಾರಿಗಳು ಎಂಬ ಸಂಸ್ಥೆ ಇದೆ (ಜಾಕಾ. ೫೬). ೩. ಯಾ ಗ್ರಾಮದ ರೈತರಿಗೆ ಕಾಲ್ಕೆಕೆಲಸ ಹೊತ್ತಾ ಕಡಮೆ ಬಿಟ್ಟಿ ಬೇಗಾರಿ ಮುಂತಾದ ವುಪದ್ರವವಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ನಮ್ಮ ವಂತೆಯೂ (ಕ್ರಜಾ. ೧೮೫, ೧೨-೦೦೬; 1825); ಆದವಾನಿಯಂಥಾ ಬಸಾಲತ್ ಜಂಗಮ ರಾಜಧಾನಿಯಲ್ಲೂ ತಹಸೀಲಿನ ಬಿಟ್ಟಿಬೇಗಾರಿಗಳಿಗೆ ವಿಮೋಚನೆಯಿಲ್ಲ (ಕಪ. ೪೭೩). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಬೇಗ್ಹಾರ್, ಬೇಗಾರಿ ; ಮರಾ.ಬಿಗಾರ್, ಬಿಗಾರೀ, ಬೇಗಾರ್, ಬೇಗಾರೀ]

ಬೇಗಾರ 'ಬೇಗಾರ್' ನೋ.

ಬೇಗಾರಿ 'ಬೇಗಾರ್' ನೋ.

ಬೇಗು (ಕ್ರಿ)· ಅತಿ ಆಸೆಪಡು ; ದುರಾಸೆಪಡು : ಪಭೀ ನಿನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆ ಕಡಿಮೊ! ವಿನು ಬೇಗ್ಗದೋ ಪಪಹೇಗ್ಟುಬ್ಬದ್ದು! (ಪುಂಕಾ. ೨೦). [?]

ಬೇಗುದಿ₁ (ಕ್ರಿ)· ೧. ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕುದಿ : ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯು. ೨. (ಅಲಂ) ಸಂತಾಪಗೊಳ್ಳು: ತಪಿಸು : ಆ ದೈತ್ಯನು ತಾಗಿ ಹೊದಕುಳಿಗೊಂಡು ಬೇಗುದಿದುದ್ದೆ ಪ್ಪೋಮಗಾಮಿಗಳ ಮೇಣ್ ಕಾಮರೂಪಿಗಳ ಕತಬಲಿಯ ಭೀಮಸೇನಾದ್ಯಿ (ಶ್ರೀಪಾಪು. ೬೮೨-೦೬). [ಬೇ₁ + ಕುದಿ₁]

ಬೆಗುದಿ₂ (ನಾ). ೧. ತೀವ್ರವಾದ ಬೇಗೆ; ಅತ್ಯುಷ್ಣ: ಇಂತಪ್ಪ ಬೇಸಗೆಯೊಳ್ ಬೇಗುದಿಯಪ್ಪ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದೊಳ್ (ಕಬಸಾ. ೯-೧೭ ಪ). ೨. (ಆಲಂ) ಸಂತಾಪ; ದುಃಖ; ತಳಮಳ: 'ಬೇಗುದಿ, ಅಚ್ಚರಿಗಂ, ಅದಮಲ್—ಈ ೩ ಸಂತಾಪಂ' (ಕಚಾ. ೩೬-೨೨೬); ಪೈರಾನುಬಂಧದ ಬೇಗುದಿಯು ದುರ್ಮಾಸ ದಳವೇಱಿದುದು ಪೇಱಿಶತ ಭೀತಿ ಭೂಪತಿಗೆ (ಕುಶಾ. ೦-೩೨); ಯಾರ ಶಾಪಚರ್ಮದಿಂದಲೂ ಅವನ ಬೇಗುದಿ ಆರುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ (ಕೂಚಿ. ೩೦೯). [< ಬೇಗುದಿ₁]

ಬೇಗುದಿಗೊಳ್, ಬೇಗುದಿಗೊಳು, ಬೇಗುದಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಬಿಸಿಲಿನ ತಾಪ ಅಥವಾ ದುಃಖದಿಂದ) ಬೇಗೆ ಹೊಂದು; ಬಳಲು: ಬಿಸಿಲೊಳ್ ಬೇಗುದಿಗೊಂಡವಂ ತಣ್ಣೊಳನಂ ಪೊಕ್ಕಂತೆಯುಂ . . . ಪಿರಿದಪ್ಪ ಸಂತಸಮನೆಯ್ದಿ (ಕ್ಯಾಗಾ. ೩೨೦). ೨. ಸಂತಾಪವನ್ನು ಹೊಂದು; ತಳಮಳಿಸು: ಸಹೋದರನದೇನೆಂದಪನೊ ಹಾಯೆಂದು ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ಬೆಂದು ಬೇಗುದಿಗೊಡಸು (ತ್ರಿಜಾ. ೦೯-೦೩). **ಬೇಗುದಿಗೊಳು**: ೨. ಓ ರುದ್ರಸ್ತೋದರ್ಯವೇ! ಇಳೆಯೊಗ್ಗ ಕಳವಳಿಸಿ ಕಾದಿದು ಬೇಗುದಿಗೊಳುವ ಸಪ್ಪ ಜೀವದ ಧೈರ್ಯವೇ! (ಕಮುಚ. ೩೦-೩). **ಬೇಗುದಿಗೊಳ್ಳು**: ೨. ದಾಸರು ಅತ್ಯೀಯತೆಯು ತೀವ್ರ ಸಲಿತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ ತೊಳಲಾಡುತ್ತಾ ಪೇಗೆ ಮುಂದುವರಿಯಲೆ ಬೇಕೆಂದರಿಯದೆ ಬೇಗುದಿಗೊಂಡರು (ಜಪಾಚ. ೦೨೪); ಅಪರಿಚಿತ ದುಲ್ಲನೊಬ್ಬನಿಂದ ತದಂಗೆ ಪರಿಭವ ಒದಗಿತ್ತು ಎಂದು ಅವರ ಚಿತ್ತ ಬೇಗುದಿಗೊಂಡಿತು (ಜಬಾಶಾ. ೨೫೩). [ಬೇಗುದಿ₂ + ಕೊಳ್₁]

ಬೇಗುದಿಗೊಳು 'ಬೇಗುದಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೇಗುದಿಗೊಳ್ಳು 'ಬೇಗುದಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೇಗುದಿಯು (ಕ್ರಿ). ಬೇಯುವಂತೆ ತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಸುಡುವ ಬೇಗೆಗಳಲ್ಲಿ ತುಡಿದಿಯುವೆ ಕೊರೆವ ಚಳನಡುಗಿನಲಿ ಬೇಗುದಿಸುವ (ಜ್ಯಾಚಾ. ೯-೨೨). [ಬೇ₁ + ಕುದಿಸು (<ಕುದಿಯಿಸು)]

ಬೇಗುರಿಕ (ನಾ). ಬೇಗುದಿಗೊಂಡವನು; ಅಸೂಯೆ ಹೊಂದಿದವನು: 'ಬೇಗುರಿಕತನ' ಪರಾ. [ಬೇಗು + ಉರಿಕ]

ಬೇಗುರಿಕತನ (ನಾ). ಬೇಗುದಿಗೊಳ್ಳುವುದು; ಅಸೂಯೆಪಡುವಿಕೆ: ಅಸುರಾನಾತಿ ಅರಸನ ಬೇಗುರಿಕತನವಱಿದು ಶೀಘ್ರದಿನಾಗಲಾಸ್ಥಾನದೊಂದು ಭೀಮನ ರೂಪದನು ರಚಿಸಿ ಸಾಗಿ ಬಂದಾಯೋಧನ್ಯಪನೆಮುರಾಗಿ ಪೊಕಲ್ಕೆ (ಹಚ್ಚಿಸ್ಪ. ೨-೪೭). [ಬೇಗುರಿಕ + —ತನ]

ಬೇಗೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: 'ತುಯ್ಯಲಬೇಗೂರ್' ಪರಾ. [? + ಊರ್]

ಬೇಗೆ (ನಾ). ೧. ಬೆಂಕಿ; ಕಿಚ್ಚು: ಘೋರಕಾಂತಾರಮನೊಂದು ಬೇಗ ಪಾವಂತು ರಥಂ ಪರಿದತ್ತು (ಕಂಚಾ. ೬-೧೪); ಕಾನನವಂಜುವುದು ಬೇಗೆಗಯ್ಯಾ (ಬಸ. ೬೩); ಶ್ರೀಗಂಧ ಧೂಪಾರ್ತಿ ಪಾಪಾರ್ಜಿತ ದೇಗುಲ್ ಪೊಗೆ ಮುಸುಕಿದುದು (ಕೀಚಾ. ೧೨-೩೦). ೨. ಉರಿ; ಜ್ವಾಲೆ: ಮನ್ಮಥಾನಳಶಿಖಿ ಬೇಗೆಯಾಗೆ ಪುದಪಾಟವಿಯಂತೆವೊಲೊಪ್ಪಿ ತೋಱಿದಳ್ (ಜಜ್ಞಾ. ೬೦೨ ಕಬ್ರಶ); ಅಧ್ವರುಗಳರ ಬೇಗೆಯೊಳಗಣ ವಿಷಮಚಿಗಳ ತೆಱದಿ ವಕ್ಕ ಉರಿದೇ ಹೋಪಿರಿ (ಬಪ್ರ. ೩೩-೨೪). ೩. ಕಾವು; ತಾಪ; ಶಾಖ: ವಿಳಯಕಾಳದ ಕಾಲ್ಕಿರ್ಚಿನ ಬೇಗೆ ಸಾರ್ವಂತರ್ವಲದಳವುಂ ಕಿಱುಂ ಕಿಡಿಯುಮಾಗೆ ತಾಗಿದಾಗಳ್ (ಕಂತಾ. ೦೨-೭೩ ಪ); ಕೆಚ್ಚೆದ್ದ ಬೇಗೆಯಲಿ ಬೆಂದೆನವ್ವ (ಜಪಾತೀ. ೩. ೩೫-೭೯); ವಿರಹತಾಪದ ಬೇಗೆ ಭೂಮಿಶ್ವರನ ಮುಸುಕಿತು (ಸಂಭಕ. ೦೩-೨೪). ೪. (ಆಲಂ) ಸಂಕಟ; ತಳಮಳ; ದುಃಖ: ತಂದೆ ಕಲಿದಲಿ ಬೇಗೆಯೊಳಂ ದೂರದೆ ಬಿರ್ದದೊಂದು ಕಡುಸೇದೆಯೊಳಂ ಬೆಂದೆನ್ನಂ ಪರಮಪತಿಯೊಳೊಂದಿಸದಿರ್ಪಾಗಳಾ ಪಿಪಾಸೋದ್ರೇಕಂ (ಕಾದಂಪು. ೦೮೯); ಎಂತಹಂಗೆ ಬೇಗಮಂ ಪ್ರಭುಗೆ ರಾಗಮುಪಾಗಿಸುಗುಂ ಜನಂಗಳೊಳ್ ಮೊರೆವ ಮದಾಳಿ . . . ಕೂಡುವ ತುರಂಗಮಂ' ಭೂಮ್ಯನುಕರ್ಷ ವಾಯಿವಂ (ಕೂಕ್ಷಾ. ೧-೦೦); ತಪ್ಪ ಒಡಲ ಬೇಗೆಯನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಬೇಕೆಂದು ಅರ್ಜುನನು ಅವನನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಹೋಗಿ . . . ಎಳೆದು ತಂದನು (ಜಗಚ್ಚಾ. ೩೦). [ಬೇ₁ + —ಗೆ]

ಬೇಗೆಗಣ್ (ನಾ). ಕೆಂಡಗಣ್ಣು; ಅಗ್ನಿನೇತ್ರ; ತನ್ನ ಬೇಗೆಗಣ್ಣಿಂದ ರಹಸಿದ ಬಿಡನು (ಜಪಾಚ. ೯-೩೦). [ಬೇಗೆ + ಕಣ್]

ಬೇಗೆಗಿಚ್ಚು, ಬೇಗೆಗಿರ್ಚು (ನಾ). ಬೆಂಕಿಯ ಜ್ವಾಲೆ: ವಿಮಲತೆವತ್ತ ನೀರ್ಪೋಲ್ತಿಯ ತೀರದೆ ಜಾತಸಕಾಂಜಪತಕ್ರಿದೊಳ್ ಸಮನಿಸಿ ಬೇಗೆಗಿಚ್ಚ ಳಾರ್ವ ಕೇಸುರಿಯಾಸುರನಾಗೆ (ಧಪ. ೫೦. ೦-೦೦೯). **ಬೇಗೆಗಿರ್ಚು**: ಬೇಗೆಗಿರ್ಚಿನೊಳ್ ಬೇವಪೊರಿರ್ದವಿವಿಧಲವ ಬಿಲ್ಲುಗಳಳ್ ರಣರಂಗಭೂಮಿ ದೊಳ್ (ಕಂಶಾ. ೦೬-೨೩); ಬಿಟ್ಟುವೇಸಗೆಯ ಬೇಗೆಗಿರ್ಚಿನ ಬಳಸಿಂಗೊಳಗಾದ ಸಿಂಗದ ಸಂಗಡದಂತೆಯುಂ (ಕೆಸ್ಕ. ೬-೦೨೬ ಪ). [ಬೇಗೆ + ಕಿಚ್ಚು]

ಬೇಗೆಗಿರ್ಚು 'ಬೇಗೆಗಿಚ್ಚು' ನೋ.

ಬೇಗೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಬೇಯಲು; ಸುಡು: ಅಂಬುಜರಮಲ್ಲಿಂ ಬೇಗ ಗೊಂಡತ್ತು ಬಾಂದೊಳೆ ಬತ್ತಿತ್ತು ಪಯಿಣಿ ಪೊನ್ಕದುದರ್ಕಂ ಬೆಂದುದಾ ಗ್ರೀಷ್ಮದೊಳ್ (ಇಪ್ರಾ. ೪-೪೬). [ಬೇಗೆ + ಕೊಳ್₁]

ಬೇಗೆಪತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಬೆಂಕಿಯುಂಟಾಗು; ಕಿಚ್ಚು ಹತ್ತು: ಬೇಗೆಪತ್ತಿದ ಬಿಟ್ಟಿಂ ಪೊಣ್ಮಂತೆ ಪೋರ್ದುವ ಗಜಪ್ಪುಂದಂ ಗಜಪ್ಪುಪದೊಳ್ (ಅಪಂಪ. ೦೯-೩). [ಬೇಗೆ + ಪತ್ತು₂]

ಬೇಗೆಯಾಱು (ಕ್ರಿ). ಕಿಚ್ಚು ಇಲ್ಲದಂತಾಗು; ಬೆಂಕಿ ಆರು: ಬೇಗೆಯಾಱುಪೊದಾಱು ತಿಂಗಳು ತಡವುಂಟು ಹೋಗಬಹುದು ಮುಂದೆ ಮತ್ತೆ ಈಗ ನೀವೆರಡುಬೀಡದ' ಬೆಣ್ಣೆಕ್ಕದವರುಕ್ಕನೀಗಾಡಿ ಪಡೆದಿದ್ದಿಗೆ (ಹಡ. ೩೦-೩). [ಬೇಗೆ + ಆಱು₁]

ಬೇಗೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ತಾಪವನ್ನು ಹೊಂದು; ಸುಡು: ಸುಡುವ ಕ್ಷುಧೆಯೊಳ್ ದೊರೆಡೆ ನಿಜಾತ್ಮಂ ಬೇಗೆವಡೆಯದು (ಅಪಾಚ. ೩-೬-೩). [ಬೇಗೆ + ಪಡೆ₂]

ಬೇಗೆವರಿ (ನಾ). ತಾಪವು ಪೆಚ್ಚಾಗುವಿಕೆ: ಶಾಖವು ಹರಡುವಿಕೆ: ಬೇಗೆವರಿ ಬೆಳುದಿಂಗಳಲಿ ನವಂಗೀಗ ತೋಱತಿರಾ (ಕುಶಾಕ. ೦೦-೨೬). [ಬೇಗೆ + ಪರಿ₂]

ಬೇಗೆವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಸುಟ್ಟುಹೋಗು; ದಹಿಸಿಹೋಗು: ಬೇಗೆ ಪೋದ ಬಿಟ್ಟಿನಂತೆ ಪುಯ್ ಬಿಸುಪಿನಾಗೆ (ಧಪಾಚ್ಚ. ೦೦-೩೩); ಪಟು ಬೇಗವೋಗೆ . . . ಬಸಪಟ್ಟಿದುವು ಬೇಸಗೆಯ ಬಿಸಿಲೊಳೊಂದಿಧಕಳಧಂ (ಕಂಧ್ವಕ. ೯-೭೨). [ಬೇಗೆ + ಪೋಗು₁ (<ಪೋ₁)]

ಬೇಚರಾಕ 'ಬೇಚಿರಾಮಿ' ನೋ.

ಬೇಚರಾಕು 'ಬೇಚಿರಾಮಿ' ನೋ.

ಬೇಚರಾಮಿ 'ಬೇಚಿರಾಮಿ' ನೋ.

ಬೇಚಿರಾಕ 'ಬೇಚಿರಾಮಿ' ನೋ.

ಬೇಚಿರಾಕು 'ಬೇಚಿರಾಮಿ' ನೋ.

ಬೇಚಿರಾಮಿ

ಬೇಚರಾಮಿ, ಬೇಚರಾಕ, ಬೇಚರಾಕು, ಬೇಚಿರಾಮಿ, ಬೇಚಿರಾಕ, ಬೇಚಿರಾಕು, ಬೇಚಿರಾಮಿ (ನಾ). ನಿರ್ಜನವಾದ ಭೂಮಿ; ಪಾಳು ಭೂಮಿ; ಬೀಳು: ಒಂದು ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಜನವಸತಿಯು ಉಳಿಯದಂತೆ ಬೇಚರಾಮಿ ಮಾಡಿದರು (ಕಸ್ಕ. ೦೦೬). **ಬೇಚರಾಕ**: ಆ ಹಳ್ಳಿ ಬೇಚರಾವಾಗಬೇಕೆ? (ಜಸ್ಕ. ೦೦೫). **ಬೇಚರಾಕು**: ಅನಾದಿ ಬಂಜರುಭೂಮಿಯು ಬೇಚರಾಕಾಗಿರುವ ಭೂಮಿ ಸಹ ಎಷ್ಟು ಇದೆಯೋ

ಬನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿ . . . ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡಬೇಕು (ಜಯಾಕು. II, ೬೦); ಜೋಗಿಪುರ ಆಗಲೇ ಬೇಜರಾಕು ಆಗುತ್ತಾ ಬಂದಿತ್ತು (ಪಪ್ಪಾಕು. ೦೫೦). **ಬೇಜರಾಮಿ** : ಕಸವಗಟ್ಟಿಯೆಂಬ ದಿನ್ನೆ . . . ಬೇಜರಾಮಿ ಬದ್ದು ಇದೆ (ಜಯಾಕಂ. II, ೬೯). **ಬೇಜರಾಕ** : ವಾಡೇ ಮತ್ತು ಮಠ ಇವೆರಡೂ ಹೀಂಗ ಹಾಳಾದರ, ಪಾದಲ್ಲಿ ಬೇಜರಾಕ ಆದ್ಹಾಂಗ (ಗ್ರಾಕಾಯ. ೬೯). **ಬೇಜರಾಕು** : ಹಳೇಜಲೂರು ಒಂದು ಬೇಜರಾಕುಗ್ರಾಮ (ಶ್ಯಾಶಾಬ್ದ. ೬). **ಬೇಜರಾಮಿ** : ಗ್ರಾಮಗಳು ಇವಾಮೀ ಬೇಜರಾಮಿ ಸೊಂತ (ಕಾಗಾ. ೨).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಬೇಜರ್‌ಗ್; ಮರಾ. ಬೆಜರಾಪ್, ಬೆಜರಾಗ್]

ಬೇಜಮಿ, ಬೇಜಮೆ (ನಾ). ಆಗತ್ಯದ ಪೂರೈಕೆ.—ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ಇಪ್ಪತ್ತಿನ ಬೇಜಮಿ ಇವತ್ತು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ (ಖಂಚಾಖ. ೫೫); ಪಗಾರ ಬರೂತನಕ ನಾ ಹೆಂಗರ ಬೇಜಮಿ ಮಾಡತೀನಿ (ಅಪ್ಪ. ೦೨೦). **ಬೇಜಿಮೆ** : ಕ್ಷೀರ-ದಧಿ ಸುಪ್ಪತ್ತಿದ ಬೇಜಿಮೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಲಂಚಪ್ರ. I, ೭೦); ಅಮೇರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಕೂಲಿ ಮಾಡಿ ದುಡಿದು ವರ್ಷದ ಬಿರ್ತಿನ ಬೇಜಿಮೆ ಮಾಡಿಡುವರು (ಕಮೋಗ. ೦೨).

[← ಮರಾ. ಬೇಜಮಾ, ಬೇಗಮಾ]

ಬೇಜವಾಬುದಾರಿ, ಬೇಜವಾಬ್ದಾರಿ (ಗು). ೧. ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಇಲ್ಲದ; ಹೊಣೆಗೇಡಿತನದ : ಈ ರೀತಿ ಬೇಜವಾಬುದಾರಿ ಮಾತನಾಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ (ಪಪ್ರಾಕ. ೦೫೪); ನೀವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಬೇಜವಾಬುದಾರಿ ಕೆಲಸದ ಬಗ್ಗೆ ಊರಲ್ಲಿ ಈಗಾಗಲೇ ಗುಲ್ಲು ಎದ್ದಿದೆ (ಕಂಗೂಕ. ೬೯). (ನಾ). ೨. ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಹೊಣೆಗೇಡಿತನ : ಬೇಜವಾಬುದಾರಿಯಿಂದ ಇಂಥ ಕೃತಿಯನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುವುದೂ . . . ಅಥವಾ. . .ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಅಕ್ಷಪ್ಯ ಸುಖದೊಳಗೆ ತನ್ಮಯನಾಗಿರುವುದು (ಕ್ರಸಂಕ. ೦೪). **ಬೇದವಾಬ್ದಾರಿ** : ೧. ಬೊಂಬಾಯಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬೇಜಬಾಬ್ದಾರಿ ಬೇರ್ಮಿಯ ಹಾಗೆ ಅಲೆದು 'ಫ್ಲೂ' ತಂದುಕೊಂಡ ನನಗೆ ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ಬಿರಿಗ್ರಾಂ ಬಂತು (ಹೂಸಕ್ಷ. ೦೨೯).

[← ಮರಾ. ಬೇಜಬಾದ್‌ದಾರ್]

ಬೇಜವಾಬ್ದಾರಿ 'ಬೇಜವಾಬುದಾರಿ' ನೋ.

ಬೇಜಾರು (ನಾ)· ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿರುತ್ಸಾಹ ; ಬೇಸರ : ಅವನನ್ನು ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಹಾಜರುಪಡಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಬೇಜಾರು ಬೇಡ (ಕೂಕುಬಾ. ೯೪); ಬಲದೇವನಿಗೆ ಶಾಲೆಗೆ ಹೋಗಲು ಬೇಜಾರು (ಶಲಾಗಾ. ೨೭). 'ಬೇಸಱಿಂ' ಪರಾ.

ಬೇಜಾರುಗೊಳ್ಳು = ನಿರುತ್ಸಾಹಪಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು ; ಬೇಸರಿಸು : ಕೊನೆಗೊಮ್ಮೆ ಬೇಜಾರುಗೊಂಡು ವಿನೋದ ತನ್ನ ಪಾಯಿಗೆ ಹೇಳಿಯೇ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ (ಶಾಕಟ. ೦). **ಬೇಜಾರುಪಡು** = ಬೇಜಾರುಗೊಳ್ಳು : ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ಯಾರು ಬಂದರೂ ನಮ್ಮ ಕಡೆ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ದಿನವಿರಲು ಬೇಜಾರುಪಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಕಪಪಂ. ೦೬).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಬೇಜಾರ್. / ತಮಿ. ವೇಜಾಱು; ತುಳು. ಬೇಜಾರ್; ಕೊಡ. ಬೇಜಾರ]

ಬೇಜಿಮೆ 'ಬೇಜಮಿ' ನೋ.

ಬೇಜ್ಯಾ (ನಾ). ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದುದು; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದು: ಹಾಲಪ್ಪನಾಯ್ಕನ ಮಾತಿನ ಬೇಲೆ ಬಂದವ್ನು ಬೇಜ್ಯಾ ಆಯತ್ತು. ಇನ್ನಾಮೇಲೆ ನಾವು ಪಾಪುಪು ಇದ್ದರೆ ಪರಿಣಾಮ ಆಗೋದಿಲ್ಲ (ಕುರಪ. ೦೬-೯). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಬೇಜಾನ್=ಸತ್ವವಿಲ್ಲದುದು]

ಬೇಟ 'ಬೇಂಟ' ನೋ.

ಬೇಟಕಾರ 'ಬೇಂಟಿಗಾಜಿ' ನೋ.

ಬೇಟಕಾರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಣಯಲೀಲಾಲಸೆಯುಳ್ಳ ಪಳು. ೨. ವೇಶ್ಯೆ, ಗಣಿಕೆ : ಮತ್ತೊರ್ವ ಬೇಟಕಾರ್ತಿ ತಾಯಿ ಕಣ್ಣಿಂ ಬೀಚಿಸಿ ತನ್ನ ಮೋಪ ವಾಕೆಯ ಮನೆಗೆ ಪೋಪ ಬೇಟದಾಣ್ಮನಂ ಪಿಡಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೮ ಪ); ಬೇಟಕಾರ್ತಿಯರಿವರೀಕಗಳ್ ಬಸನಿಗಳ್ ಕಡುಬಿದ್ದೆಯರೆಂದುಮಿ ಲತಾಂಗಿ ಯರೆನಿರ್ದಂ ನಯದ ನೋಡಿದನವ್ರತಿವೈಶ್ಯಸಂಭವಂ (ಲಂಕಾ. ೬-೪೫); ಸರ್ವಸ್ವವನು ನೆಱೆ ಕವರಿ ಗೋಟುಗೊಳಿಸುವ ಬಲ್ಕೆಗಳ ಬಲ್ಲಾಟವಿಗ ಬಹುವಿಧದ ಮಾಯೆಯ ಬೇಟಕಾರ್ತಿ[ಜಾಣಾ. ೫]ಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಕೂಡಾ. ೦-೫-೩೦). [ಬೇಟಾಜಿ$_1$ (< ಬೇಂಟಿಗಾಜಿ) + -ತಿ$_1$ (<-ಇತ್ತಿ$_5$)]

ಬೇಟಕಾಜಿ$_1$ 'ಬೇಂಟಿಗಾಜಿ' ನೋ.

ಬೇಟಕಾಜಿ$_2$ (ನಾ). ಬೇಟೆಯಾಡುವವನು (?) : ಕೊಂಕಣಗ ಬೇಟುಕಾಜಿ ಮಲೆಯ ತಾಕಳತು × × × ಮಚಿತಿಸುವರಮಂ ತಳಸಾಲ ಹೆಸುವ ಗಂಟಿಲು ಗಾಳ (ಚಳ. VIII, ಕಾಗು. ೭೭-೦೦; 1107).

[ಫ ಇದು 'ಬೇಟಕಾಜಿ' ಎಂಬುವರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಬೇಟಗೊಳ್ 'ಬೇಂಟಿಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೇಟಮರುಳು (ನಾ). ಪ್ರಣಯಲೀಲಾಲಸೆ.

ಬೇಟಮರುಳಾಗು = ಪ್ರಣಯಲೀಲಾಲಸೆಯಿಂದ ಮರುಳಾಗು : ನಿನ್ನನು ಬಡಪೆ ನೋಡಿದ ಜವ್ವನಿಗರು ಬಡವಾಗವೆ ಬೇಟಮ [ಕಾಣಾ. ಮೈರುಳಾಗದಿರ್ಪರೆ ಬಡನಡುವಿನ ಬಿಂಕಕಾರ್ತಿ (ಶಾಣಾಂ. ೨೯-೩೬). [ಬೇಟ (< ಬೇಂಟ) + ಮರುಳು (< ಮರುಳ್$_3$)]

ಬೇಟವಾತು (ನಾ). ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು ; ಲಲ್ಲೆಯ ನುಡಿ : ನಲ್ಲಳ ಬೇಟವಾತೋ ಶುಚಾರುನಿನಾದಮೊ . . . ವಿಬುಧಾನು ರಾಗಮೊ (ಉತ್ಪಪ್ರ. ೦-೩೩). [ಬೇಟ (< ಬೇಂಟ) + ಮಾತು$_1$]

ಬೇಟವೆಣ್ (ನಾ). ಪ್ರಣಯಲೀಲಾಲಸೆಯುಳ್ಳವಳು ; ನಲ್ಲೆ : ವಿರಹದಿಂ ಪ್ರಿಯತಮಸಮಾಗಮಪ್ರಶ್ನಾಶೆ ಹೃದಯಮಂ ಬೇಯಿಸಲ್ಕಾ ಬೇಟವೆಣ್ ನೋಗೆ ನವಿಲುಕ್ಷಿಗೆ ಮರಳಿ ಬಂದು ಬರೆವುದು ಕೇಗಿ ತನ್ನೆರೆಯನಂ (ಶಶ್ಯಾಂಗ. ೩೫-೦೩೦). [ಬೇಟ (< ಬೇಂಟ) + ವೆಣ್]

ಬೇಟವೆಳಸು (ನಾ). ಪ್ರಣಯದ ವೃದ್ಧಿ ; ಪ್ರೇಮದ ಅಧಿಕ್ಯ,-ಹೆಚ್ಚಳ : ಕಾಮಿನಿ ಹುಲಿಸಾದ ಬೇಟವೆಳಸಂ[ಸಿಂ] ಕಡುಸಂತಸದಂತ ಮೆಯ್ದುದಳ್ (ಹೂಶ್ರಿಪು. ೦೧-೮೪). [ಬೇಟ (< ಬೇಂಟ) + ಬೆಳಸು$_4$]

ಬೇಟಹೂಡು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಣಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗು : ಇನಿಯಳೊಡನೆ ಪಾರಿವಾಳ ಬೇಟಹೂಡಿದೆ (ಮೂಂಪ್ರ. ೦೦-೪).

[ಬೇಟ (< ಬೇಂಟ) + ಹೂಡು$_1$ (< ಪೂಡು$_1$)]

ಬೇಟೆ 'ಬೇಂಟೆ' ನೋ.

ಬೇಟೆಕಾತಿ (ನಾ). = ಬೇಂಟೆಗಾರ್ತಿ : ಜಾಳವನೆಗಳ ಬಲೆಯ ಕಕ್ಕಿನ ಕೋಳಗಳ ತೊಹುಗಳ ನಗೆಗಳ ಮೇಲುಮುದ್ದಿನ ಬೇಟೆಕಾತಿಯರೈದಿದರು ವನದ (ಕೂಪಂ. ೦-೫-೩೯); ವಿಟರಕ್ಷಿಮೃಗಂಗಳ . . . ತುಂಗಕುಚಗಳಿಲು ಬಿಸಲಿ ಸಿಲುಕಿಪರನಂಗನ ಬೇಟೆಕಾತಿಯರು (ಶಾಪಂ. ೨೦-೭೬).

[ಬೇಟೆ (< ಬೇಂಟೆ) + -ಕಾತಿ$_5$]

ಬೇಟೆಕಾಜಿ 'ಬೇಂಟಿಗಾಜಿ' ನೋ.

ಬೇಟೆಗ 'ಬೇಂಟಿಗ' ನೋ.

ಬೇಟೆಗಾರ 'ಬೇಂಟಿಗಾಜಿ' ನೋ.

ಬೇಟೆಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಬೇಟೆಯಾಡುವಿಕೆ ; ಶಿಕಾರಿ : ಮಂದಿನ ಬೇಟೆಗಾರಿಕೆ ದನಕಾರಿಕೆಗಳು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಪುವು ಎಂದಲ್ಲ (ಶಾಚ. ೦೩೨).

[ಬೇಟೆಗಾರ (< ಬೇಂಟಿಗಾಜಿ) + -ಇಕೆ]

ಬೇಟೆಗಾಜಿ 'ಬೇಂಟಿಗಾಜಿ' ನೋ.

ಬೇಟೆನಾಯಿ 'ಬೇಂಟಿನಾಯ್' ನೋ.

ಬೇಟೆಯಾಡು ' ಬೇಂಟೆಯಾಡು ' ನೋ.

ಬೇಟೆರಾಯ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ₱ ಹಿಂದೆ ಬೇಟೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಜನರು, ಮೊದಲು ಈ ದೇವತೆಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದಿರಬಹುದು : ನಗರದ ತಿರುಮಲೇಶ್ವರ ಬೇಟೆರಾಯರು ಮಿಗ ಕಾದಿಪರು ಪಟ್ಟಣವ (ಕಂಪ. ೭-೦೧೨).

[ಬೇಟೆ (< ಬೇಂಟೆ) + ರಾಯ]

ಬೇಟೆವೆಸ (ನಾ). ಶಿಕಾರಿಯ ಪವ್ಯಾಸ.—ಉದ್ಯೋಗ : ಪೊಗಸಿಯೊಳ್ ಮೊಗಂ ಪೈಗುವರಿಗಂ ಬೇಟೆವೆಸದಿನಸುವರೆಯಾಗಿ . . . ಬೇಸಱಸುವ ಪಳಿಂದಿನಿಯರ ಮುನಿದೊಳೊಂದಿನಿಸು ಸಂದಿಸಿಯುಂ (ಪಂಪ್ರಪು. ೬-೧೪).

[ಬೇಟೆ (< ಬೇಂಟೆ) + ವೆಸ]

ಬೇಡ$_1$ (ನಾ). ೧. ಬೇಟೆಯನ್ನು ವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಬಾಳ್ವವನು : ಬಿಲ್ಲರ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವನು ; ಶಬರ : "ವನಚರ ಕಿರಾತ ಧಾನುಷ್ಕ ನಿಷಾದ ಪುಲಿಂದ ಶಬರ ಭಿಲ್ಲಾಖ್ಯಂ ಬೇಡನಪಂ" (ಪಜ್ಞಾಪಾ. ೩೩-೧೮) ; ಕಾಮೋಲ್ ಬೇಡರಂತೆ ತೊಟಲ್ವ ದಾಬಿಂಗರ ಕಂದಿ ಕುಂದಿದ ಮೊಗಂಗಳಂ ನೋಡುವುದುಂ (ಕಾಪಾ. ೩-೪೨ ಪ) ; ಗಿರುಳು ಹಗಲೆನ್ನದ ಪ್ರಾಣಘಾತಕರ ಪಾಡಿದ ಬೇಡ ಕೈಲಾಸಕೊಬ್ಬಿಯಯ್ಯಾ (ಪಪಪ. ೩೩); ಮಿಱುಗುಗಳ ಕರಣಮೆಂಬ ಮಿಗವಿಂಡನುಱಿ ಬಂಧಿಸುವ ಮುಗ್ಗುಳಂಬು ವೇಡನ ಜಾಲ ದೊಲ್ ಸೂಳೆಘಾತಗಳತಗೃಹಗಳೊಪ್ಪಿಹುವು (ಕಂಪಪ. ೨-೧೮).

[ದೇಸಿ. ತಮಿ. ವೇಟನ್. ವೆಟ್ಟುವನ್; ಮಲ. ವೆಟವನ್; ತುಳು. ಬೇಡ್ದ]

ಬೇಡ$_2$ (ನಾ). ಹೆದರುವವನು ; ಭೀರು ; ಜೇಡಿ : " ಬೇಡನೆನೆ ಘೀಕಚಕ್ಕಂ " (ಪಪಾ. ೧೫೩); ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಬೇಡರೆಂದು ಭೀತರೆಗೆ ಪೆಸರ್ (ಅಕ್ಕ. ೦೫೯-೩). ' ಬೇಡ ' ನೋ.

[< ತ್ರಾ. ಭೇಡ./ಪುರಾ. ಭೇಡ್ = ಭಯ]

ಬೇಡ$_3$ (ಅ). ಸಲ್ಲದು, ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ, ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲ ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ನಿಷೇಧಾರ್ಥಕ ಅವ್ಯಯ : ಬೇಡ ವಿರೋಧಮೆಂಶುಮರೀಕೇಸರಿಯೊಳ್ ಸಮಸಂದು ಸಂಧಿಯುಂ ಮಾಡು (ಪಂಕಥಾ. ೦೬-೪೪); ಒಲೆಯ ಬೂದಿಯು ದಿಲಿಯಲು ಬೇಡ (ಪಪಪ. ೦೦೪); ರಾಜದಲಿ ಶೂಲಿಯಚ್ಚೈಸಿದರೆ ಹಿಡಿಪನು ಬೀಕ ಬೇಡಿಪಕೆ (ಭಾಮ್ಯೋ. ೪-೪).

ಬೇಡಹೇಡ, ಬೇಡಬೇಡ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಅಪುರಾಪಾನಾಂತ ಕೃಪ ದ್ರೋಣಾದಿಗಳ್ ಬೇಡಪೇಡೆನೆಯುಂ ಪಾಡದೆ . . . ದಾರ್ಢ್ಯಸಂ . . . ತೆಗೆದಂ ಧನ್ವಿಕ್ಷಪಾಂ ಕೃಷ್ಣನುಂ (ಪಂಪಾ. ೬-೩) ; ಇದೇಕೆ ಬೇಡ ಬೇಡೆನೆಯುಂ ಕಿವಿಯೊಳ್ ತೂಗರ್ಚಿ ಪೋದಳೀ ಕಾಸುವಾಪುಂಜುಳುಂ (ಗಾಂಭಾ. ೬೬೦); ನಾವಿಗನಿನರಿಸಲಾಗದು ಬೇಪುಮೇಪಾದಂದರಿಯಿ ಬೀಡಿನಲಿ ಹೊಳಪಡಿಸುವತ್ತಲೆ ತಗುಳುವುದಾ ಮಿತಪು (ಶಾಕೃ. ೪೨ ೩೨) : ಬೇಡಬೇಡಾ ಸಾಮಸಂ. ದೇವಿ ; ಬೇಡುಬೆನು (ಪಶ್ರಾಗಿ. ೩೬ ೦೪೯). **ಬೇಡನ್** = ಬೇಡವಾದವನು ; ಅನರ್ಹನಾದವನು : ಘೂಪೈಶ್ವರ್ಯವಂ ಬಿಸುಟ್ಟಿರದೆ ನಿಮ್ಮೊಳೆ ಪೂಕ್ಕೊಡೆ ಬೇಡನಪ್ಪನೇ (ಪಂಪಾ. ೧-೬೯) : "ಬೇಡನಪ್ಪನೇ—ಯಾರಿಗೂ ಬೇಡವಾದವನಪ್ಪನೇ, ಅಥವಾ ಕಿರಾತನಾಗುವೆನೆ ನಪ್ಪನೇ ?" (ಪಂಪೀ. ೩೫೯). [ದೇ.ನಿ ತಮಿ. ವೇಣ್ಡಾಮೈ: ತುಳು. ಬೇಣ್ಡಾ]

ಬೇಡಕೊಟ್ಟ ' ಬೇಡಗೊಟ್ಟ ' ನೋ.

ಬೇಡಗೊಟ್ಟ, ಬೇಡಕೊಟ್ಟ (ನಾ). ಶಬರರ ವಾಸಸ್ಥಾನ : ಬೇಡರ ಪಳ್ಳಿ : ಬೇಡಗೊಟ್ಟ ಮಾಸಾಗಿಯುಂ ಪುಲ್ಲಾಮಾಗದಂತೆ . . . ದೂರ ಭವ್ಯಾರಾವಭವ್ಯರಂ ಜ್ಞಾಪಕರಾಗಿಯುಂ ಸುಷುಮಾಂತಾಗಿಯುಂ ಪೊಂಕ್ಷ ಣಾವಿಗಳಳ್ಳರ್ (ಪಜ್ಞಾಪಾ. ೦೦-೦೬೩). **ಬೇಡಕೊಟ್ಟ** : ಘನ್ಯಂತರಿಯುಂ ಮಂತ್ರೆ ನಾಲ್ವರಂ ಕರೆದು ನೀಮೀ ಬೇಡಕೊಟ್ಟರೊಳ್ ಪೊಸಮಾಂ ಕನ್ನ ದೊಂದಮ್ಮನಿವುಂ (ಪಜ್ಞಾಪಾ. ೩-೦೫೯). [ಬೇಡ$_1$ + ಕೊಟ್ಟ$_2$]

ಬೇಡತಿ ' ಬೇಡಿತಿ ' ನೋ.

ಬೇಡಪಡೆ ' ಬೇಡವಡೆ ' ನೋ.

ಬೇಡಬಲಿ (ನಾ). ಶಬರರು ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ' ಬಲಿ.— ಜಾಲ : ಬೆಕ್ಕಸಗಳ್ ನುಂಗಿದುವೊ ಮೇಣ್ ಬೇಡಬಲಿಗಳೊಳ್ ಸಿಕ್ಕಿದುದೊ . . . ಕಕ್ಕಿಗೊಳಗಾದವೋ (ತಿಪ್ರ. ೧೬-೩). [ಬೇಡ$_1$ + ಬಲಿ$_1$]

ಬೇಡರಸ (ನಾ). ಶಬರರ ಮುಖಂಡ : ಕಿರಾತರ ಒಡೆಯ ; ಬೇಡರ ನಾಯಕ : ನಾಡರಸಂ ಕಗುಳ್ದು . . . ಖಾಡನವಂ ಕಡಿದಿಕ್ಕಿ ಮೆಚ್ಚಿದಂ ಬೇಡರಸಂ ಶರಂಗತಮಾನಾರೆ ಬೇಡರಸೆಂಬ ಗರ್ವದಿಂ (ಪಂಗಾಪು. ೪-೩೪): ತಮ್ಮಾರ್ದನಪ್ಪ ಬೇಡರಸಂಗೆ ದೀವತೆ ಬಂದು ಭೀಮುವನದೊರ್ವಳ್ಳಿಗೆ ಪೋಗಿ ನಿಮ್ಮ ಬೇಬ್ಬ ಪರಮಂ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಿಮೆಂದು ವಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ದುದುಂ (ಪಪಾಪ್ಪ. ೬-೧೪). [ಬೇಡ$_1$ + ಅರಸ$_1$]

ಬೇಡಮಚ್ಚು (ನಾ). ಶಬರರ ನಾಡು.—ಬೂರು : ಆನಂತೆ ಪೋಗಪೋಗ ಪುಲಿನ ಗಂಧಮುಂ ಪೊತ್ತು ಕಜುಕವ್ವರೆಗೊಳ್ವ ಕೌರ ಪುಗೆಯನಜಿಪ್ಪಿದುಲಾದ ಬೇಡಮಚ್ಚಮಂ ಕಂಡುಂ (ಕಂಕಾಪು. ೬೮೩). [ಬೇಡ$_1$ + ಮಚ್ಚ$_3$]

ಬೇಡಮಚ್ಚು (ನಾ). = ಬೇಡಮಚ್ಚು : ಆ ಪಕ್ಷಿಯಾಪಶಮಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕುಗೊಚ್ಚು ಸುವುಂ ಬುಚ್ಚು ಬೇಡಮಚ್ಚುಗೊಡೆಮಾನಾದುದು (ಪಂಗಾಪು. ೬-೩೪ ಪ) ; ಅಗುರ್ವುಚೆಕ್ಕಳಿಕೆಯ ಬೇಡಮಚ್ಚುಗಳ . . . ಕಡಿಸುಂತದ ಮುನ್ನಿನ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ್ ಪೆಜರಳವಲ್ಲುದು ಕಡಿಸಿತೊಚ್ಚಿ ತ್ಕಲಮಕ್ಕರ್ದರ್ಗಮೂ (ಗಾಪ್ರಾ. ೫೦೨); ಒಡದ ಬೇಡಮಚ್ಚು ಪೋಗದ ಕಲಿಗೋಂಟಿ ಸಿಲ್ಕುದ ವಿರೋಧಿಗುಮುಂಬುಮಿಜುಮುಗೊಡಡಂಜದ ಬಿಳರನ್ಮಪುಂಡಳದೊಳ್ಳ (ಪುಕ್ಕಪು. ೬-೩೩). [ಬೇಡ$_1$ + ಮಚ್ಚ$_3$]

ಬೇಡವಡೆ, ಬೇಡಪಡೆ (ನಾ). ಶಬರರ ದಳ : ಕಿರಾತರ ಸೈನ್ಯ : ಬೇಡಪಡೆ ಮುನುಜುಳೊಂಡೇನಾಡೆ ಸುರುಳ್ದಗಿದು ಕೊಡೆಯ ಚಮರ್ಗದ ಮಜಲೊಳ್ ಗೂಡುಗೊಳುತಿರ್ದರ್ . ತೌರ್ಜುರ್ಕೀಡೆಯ ದಿಗ್ವಿಜಯ ಪೆಸರದುಮ (ಪಂಪ. ೧೪-೬೨); ಅಂತಶ್ಚಾತವೇತಾಳವಡೆಯುಂತೆ ಭಯಂಕರಾಕಾರಮುದ ಬೇಡವಡೆಯು ನಡುವೆ . . . ಬಂದಂ ಪ್ರಳಿಂವಪ್ರಕರುಜಿಪುಳ ಸೇನಾಪರೀತಂ ಕಿರಾತಂ (ಗಾಂಭಾ. ೦೬೩) ; ತಡಿಕೆದಲೆ ತಪ್ಪಿಪಲೆ . . . ಮುಪಿಪಲೆ ಮಂದಸಿನವಲೆಯು ಹೊಜೆಗಳ ಬೇಡವಡೆ ನೆರೆದುದು (ಪಪಾ. ೩-೬). **ಬೇಡಪಡೆ** : ಒರ್ವ ಬೇಡಪಡೆಯೊಡೆಯನೊಂದು ಕಡೆಯೊಳ್ಳೇಂಟೆ ದುಪಾತ್ಪಪೆಸದಿರ್ದಂ (ಅಕ್ಕಶಿ. ೨-೪೩ ಪ); ಪುರೆ ಲುಲಾಯ . . . ಕಂ ಕಳ್ಳ ವಿಬ್ಬಿಪ್ರತಾನದ ಮೇಡುಗಾಡಿನಲಿ ಹರಿದು ಬೆರಸಿತು ಬೇಡವಡೆ (ಪಪಂಪ. ೬-೪-೦೩). [ಬೇಪ್ಪ + ಪಡೆ$_2$]

ಬೇಡವಣ್ಣ (ನಾ). ಕಿರಾತನ ಬಣ್ಣ ; ಕಪ್ಪುವರ್ಣ : ಬೇಡಪೆಂದರು ಬೇಡ ಕಳುವರ ಬಿಜುವನೆ ಬೇಡವಣ್ಣದ ತುಂಬಿಯಿಂದು ಬೇಡಪೆಂದರು ಬರಂತರ್ದಾದು ತ್ಯಾಗಿದು ಬೇಡುವ ದೂಚಕರಂತೆ (ಪಪ. ೬-೦೩).

[ಬೇಡ$_1$ + ಬಣ್ಣ]

ಬೇಡವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಶಬರರು ವಾಸಿಸುವ ಪಳ್ಳಿ ; ಕಿರಾತರು ನೆಲಸಿರುವ ಗ್ರಾಮ : ಉಪಶ್ರೇಣಿಯ ಬೇಂಟೆಯಾಡಲ್ತೊಗಿ . . . ವಿಂಧ್ಯಾಟವಿಯ ಸಪ್ಪನಡವಿ ಸುಲಪ್ಪುವೆಂಬ ಬೇಡವಳ್ಳಿಯ ಸಾರೆ (ಪಪ್ರಾಪಾ. ೦೬೨-೦೯) : ಕಾಲಾರ್ಜ್ ಮೇಟಸು ಬೆಲ್ಲಮೆಂಬಂತೆ ಬೇಪವಳ್ಳಿಗೆ ಪಂದಿ ಮದ್ದಾನೆಯೆಂಬಂತೆ (ಪಪಾಪ್ಪ. ೬-೨೫೯) : ಒಲೆದೊಡುವುವ ವಿಲ್ಲನೊಜೆದಂಬುದಿರ್ದುವ ಗೊರೆಗುಬ್ಬಿದ . . . ಬೇಪವಳ್ಳಿಯಂಸಲುಳುವಿನ್ನೆಮಿ ಕಂಪನಾಗ (ಶ್ರೀಪಾಂ. ೬-೩೨).

[ಬೇಡ$_1$ + ಪಳ್ಳಿ$_1$]

ಬೇಡವೆಣ್ (ನಾ). ಶಬರಸ್ತ್ರೀ ; ಕಿರಾತೆ ; ಬೇಡಿತಿ : ಬಿಲ್ಲೊರ್ಬಾಣಮುಂ ವಿಂದುಮು ಬೇಡವೆಣ್ಗಳು ಕಣ್ಗೆ ವಲಿಸಿ (ಪಪಾಪ್ಪ. ೦೯-೩೦) : ಬೋಡು ದಾಯಂ ಕೆಜಿಬೇಡಿಪ ಕೊಂತಗಂಗಳಂ ನೀಡುಂ ನೋಡಿ ಸೆಗಪಡೆಯೋ

ಲಾದುವ ಬೇಡಮ್ಮಿಂ ; . . . ವಿಜ್ಯಂಭಿಸಿ (ಜಾಪಕೇ. ೩-೫೫ ಶ).

ಬೇಡವೆಂದಿಲ್ (ಬಹುವ) : ನಿಷ್ಪಮುಂ ಭೃಜ್ಞೆ ಮುಳಿದು ತಿಂಪೆ ತಿಳಿದು ನೆರವ ಬೇಡವೆಂದಿರಿಂ (ಕ್ಯಾಗಾ. ೨೦೬). [ಬೇಡ್ + ಮೆಲ್]

ಬೇಡಾಧಿಪತಿ (ನಾ). = ಬೇಡರಸ : ಹರಣ್ಯಧನ್ವನೆಂಬ ಬೇಡಾಧಿಪತಿಯ ಮಗನಾದ ಏಕಲವ್ಯನೆಂಬವನು (ಕೃಪಾಕ. ೨೫೭). [ಬೇಡ್₁ + ಅಧಿಪತಿ]

ಬೇಡಿ (ನಾ). ಕಾನೂನಿನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಅಪರಾಧಿಗಳನ್ನು ಬಂಧಿಸಿ ಅವರ ಕೈಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಹಾಕುವ ಲೋಹದ ಸಂಕೋಲೆ ; ಕೋಳ : ಅಡಿಯ ಬೇಡಿ ಒಡೆಯಲಿಲ್ಲ ; ದುಡಿವ ದಾಸ್ಯ ಬಿಡಲೆ ಇಲ್ಲ ! (ಜಾಂತಪ. ೪೯-೦೦) : ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಕೈಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೇಡಿಗಳು ಬಿದ್ದವು ! (ಕೃಜಾಕ. ೪೯).

ಬೇಡಿ ಹಾಕಿಸು = ಸಂಕೋಲೆಯನ್ನು ತೊಡಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಬಂಧಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಒಂದು ದಿವಸ ಆ ತುಂಬನು ಸರಹದ್ದಿನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಹಿಡಿದು . . . ಅವನ ಕಾಲಿಗೆ ಬೇಡಿ ಹಾಕಿಸಿ (ರಾಕೇಂಪ್ರ. ೨೦೭) ; ನಿನ್ನ ಕೈಗೆ ಬೇಡಿ ಹಾಕಿಸ್ಕೊಣಿ (ತುಗಲಾಖಾ. ೫೬).

[← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಬೇಡೀ]

ಬೇಡಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಯಾಚನೆ ; ಕೋರಿಕೆ : ಇಳೆದು ರಾಮನಿಗಾದುದ್ದು ಬೇಡಿಕೆ ವಿಪ್ರರಂವದಲಿ (ಸಂಚಿಹ. ೩೬-೦೦) ; ಅವಳ ಕಣ್ಣನಲ್ಲಿ ಬೇಡಿಕೆಯಿತ್ತು (ಕುಚಿ. ೦೩೨). ೨. ಬೇಕಾದುದು ; ಅಗತ್ಯವಾದುದು : ಇವರಿಗೆ ಬೇಳೆದು ಅಭಾವದಿಂದಾಗಲಿ, ಇತರ ಕಾರ್ಪಣದಿಂದಾಗಲಿ, ತಮ್ಮ ಬೇಡಿಕೆಗಳನ್ನು ತಾವೆ ಕೊಂಡು ತರಲಿಕ್ಕೆ ಸುಜ ವೆನಿಸುವದಿಲ್ಲ (ಕಕ್ಕಿ. ೫೬).

ಬೇಡಿಕೆ ಬೀಡಿಕೆ = ಅಗತ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಪೂರೈಕೆ : ಪ್ರಪಂಚದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳೂ ಸಹ 'ಬೇಡಿಕೆ—ಸೀಡಿಕೆ' (Demand–Supply)ಗಳ ತಾಕಲಾಟದಿಂದ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಒಂದೇ ಆರ್ಥಿಕಕ್ಷೇತ್ರವಾಯಿತು (ಆಂಪ್ರ. ೭). [ಬೇಡು₁ + —ಇಕೆ]

ಬೇಡಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ.— ಸಂಕೆ : ೪(೦)ಮ್ಮಟೀಸ್ವರ ದೇವರ ಸಂದಾದೀವಿಗೆಗೆ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ ಬೇಡಿಗೆದು ಕಮ್ಮಟದಲು ದಳಕ ವಿ.ಸ ಒಂದು (ಸಿಇಇ. IX–i, ೫೬–೦೭ : ಸಂ. ೧೨೬೦) ; [ಆವತಿ] ಕಾಣಿಕೆ ಬೇಡಿಗೆ ಯೆನೂ ಬಿಟ್ಟು ದೇವರ ಗ್ರಾಮದಲಿ ಬಿಟ್ಟೆವಾಗಿಯೆಂನನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ಸಿಇಇ. IX–ii, ೫೭೦–೭೫ ; ೧೨೫೬). 'ಬೇಡ್ಕು' ಪರಾ.

[ಬೇಡು₂ + —ಇಗೆ./ ತೆಲು. ವೇಡಿಗ]

ಬೇಡಿತಿ, ಬೇಡತಿ (ನಾ). ಬೇಡರ ಹೆಂಗಸು ; ಕಿರಾತೆ : ಸೂರ್ಯೋಸ್ತ ವಿಯ್ಯಲೊಳ್ ಪಾರ್ವತನೊಡಿ ನಿಷಾದಿತಿಯೆಂಬ ಬೇಡಿತಿಗಮ್ಮಿರ್ ಮಗುದಿರ್ಗಮುಣಲಿಕ್ಕೊಡೆ ತಣಮುಂಡು ಬೆಂಡುಮರಲ್ದು ಮಣ್ಣುಂದಿದರ್ (ಪಂಚಾ. ೪-೮೫) ; ಕ್ಷೌರೀಪತಿಯು ಬಿಸನಕ್ಕೆ ಭೂಭೃತ್ಸುತೆ ಬೇಡಿತಿಯಾದ ತೆಱನನಮುಕರಿಸಿರ್ದಳ್ (ಗಾಪಂಕಾ. ೪೦) ; ಆಲರ್ಗಣ್ ಪೊಂಗಿದ ಬೋಳವಾಯ್ ನಗೆಮೊಗಂ . . . ಬಿಲ್ಲಾಗಿರೆ ನಿಂದ ಬೇಡಿತಿಯಾರಂ ಕಂಡಂ ಮಹೀವಲ್ಲಭಂ (ಗಾಣ್ಯಕ. ೨೦೬). • **ಬೇಡತಿ** : ಭತ್ರ(ಕ್ಷತ್ರಿ) ಪುರದೊಳ್ ದಾರುಣನೆಂಬ ಬೇಡಂಗಂ ಮಾಂಗಿ (ಮಾಂಗಿಲಿ) ಯೆಂಬ ವೇಷ [ಭಾಷಂ. ಡಿ]ತಿಗಂ ಅವಿವಾರುಣನೆಂಬ ಮಗನಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿರ್ದಿನಂ (ಕಾಪುಂಕಿ. ೦೬೦) ; ವಾಗುರೆಯೊಡನಾಡುವ ಬೇಡತಿಯರ್ಮೆಗಳಿಗೆದೆಮ ಕಂಡುಂ ನೀನುಂ ನಿನ್ನ ಗಂಡನುಂ ಪುಲಿಯಂತಿರ್ದು ಪಲಿಯಂತಿರೀಕಿರ್ದಪಿರೆನೆ (ಅರಣ್ಯ. ೪-೭೬ ಶ); ಪಂಚಪುತ್ರಿಕೆಯೆಂದು ಬೇಡತಿಯೊಬ್ಬಳಿದ್ದಳು ಸಂತತರು ಸಹಿತಲಿ (ಭಾಮ್ಯಂ. ೬-೩೭). [ಬೇಡ್ + —ಇತಿ₂ (< —ಇತಿ₁)]

ಬೇಡಿತು, ಬೇಡಿತ್ತು, ಬೇಡ್ದಿದು (ನಾ). ಯಾಚಿಸಿದುದು ; ಕೇಳಿದುದು ; ಬೇಡಿದುದು : ಬೇಡಿದಗೆ ಬೇಡಿತಂ ಕೊಟ್ಟು ಬಂದಿಜ್ಜಿದ ಕಪವರಿಗಲಿಗೆಂದುಂ . . . ಸೋಡಿ ರುದ್ರಾವತಾರಂ . . . ಹಿಜುವತ್ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಪೋಪುದುಂ (ಗದಾಯು. ೯-೩೪ ಶ) ; ತುಡಿಸುವುದೇಕೆ ನಿಲ್ಲಿ ಪಲಪ್ಪಂ ಒಳೆಯಂ ಬಳಿಗಾಜ ನಿನ್ನ ಕಾಲ್ದಿಡದಜಿನತ್ವಮೆಂ ನಿನಗೆ ಬೇಡಿತಂ (ಆಚಾಪ. ೨-೬೦) ; ಬೇಡಿತನೀಯದಾತ್ರಮಿಸಿ ಚಿಕ್ಕರಂಗಿದಿರಾಂಪರಾರ್ (ಪಾಪ್ರಗ್ರಾ. ೦೦-೭೩). **ಬೇಡಿತ್ತು** : ಈ ಕುದೂರನನೆತ್ತಿದಂಗೆ ಬೇಡಿತ್ತಂ ಕೊಡುವಂ (ಕಂಪಕಂ. ೦೦೩-೦೩); ಧರೆಗಿಷ್ಟವಗೆಯೂಡನೆಯು ನಾಮಧಿನೆಸಿದು ಶರಣರ್ಗ ಬೇಡಿತ್ತನಿಲ್ಲೆನ್ನದಂತೊಸೆದು ಕೊಡುತಲಿಪ್ಪಂ (ಇಚಂ. ಪಿ. ೨೮-೦೦) ; ಬೇಡಿತ್ತನೀವೆನೆಂದೆಂಬ ಪರಿವಿನಮಲಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಪಚಾಂ. ೦೦-೦೨). **ಬೇಡಿದುದು** : ಬೇಡಿದನೀವ ಭುಜಸೋದ್ದಂಡದೈವದ ದೃಷ್ಟಿ ಪಥಕವಿರಾಗಿ ವೈನತೇಯ ತಂಡತಂಡವಲೆದ್ದುವಿಸುರರ ತೆದ (ಪಾರಾಗ-೨-೪-೦೬).

ಬೇಡಿದಂ = ಯಾಚಿಸಿದವನು ; ಯಾಚಕ : ಶ್ರೀವಿಜಯಂ ವಿವಾಹವನೊಡಂಬಡೆ ತಂಗೆಗೆ ಮಾಡಿ ಬೇಡಿದಂಗೀವುದವಿತ್ತು . . . ಮೆಚ್ಚಿನಂ ಪಿರಿವನ್ವಯುದೊಂದು ಬೈಮೆಯುಂ (ಕಾಂಚಿ. ೬-೦೯); ಬೇಡಿದ ನಿಷ್ಪಮುಂ ಸಲಿಪುದುಂ ಕರ್ಣಂಗೆ ಜನ್ಮದ್ರುತಂ (ಕಚಿದ. ೬೨ ಕ್ರಿಯೋ). **ಬೇಡಿದರ್** (ಬಹುವ) : ಬೇಡಿದರ್ಗಿಗಾಯೆದೆ ಮುಜಿಗೆ ವಂದರಂ ಕಾಯದೆ ನೀಳ್ದೊಡವಿದ ಪಸದುಸುವಾರ್ಜಿಸದಧಮನದೇತರ್ಕ ಬಾರ್ತೆ ಜೀವಸ್ಪೃತಕಂ (ಆಂಪ್ರ. ೦೫-೪೬) ; ಬೇಡಿದರ್ಗಿರ್ಲ್ಲೆಯುಮುಂ ಕಾದಿ ಸೋಲ್ವುದುಂ ಪೆಜವೆನ್ನಂ ಪೀಡಿಸುವುದುಂ ಕನಸಿನೊಳಪ್ಪುದಮಿಲ್ಲಂ (ಗದಾಯು. ೨-೬ ಶ).

[< ಬೇಡು₁]

ಬೇಡಿತ್ತು 'ಬೇಡಿತು' ನೋ.

ಬೇಡಿದು 'ಬೇಡಿತು' ನೋ.

ಬೇಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಯಾಚಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬಯಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಬೇಡಿಸುವಪ್ಪುಗಳೊಲ್ಲರಿವ ಲಲ್ಲೆದು ಪೊಲ್ಲುಡಿಗಳ್ಗೆ ಕೂಡೆ ನಾಣುಗೆಡಿದ ಕೆಂದುಗಳ್ಗೆ ಬಗೆಗೊಂಡಿನಿಸಂ ತಲೆದೂಗುವಂತೆಪೋಲ್ . . . ಅಳ್ಳಾದುವ್ವ ದಾದುಂ . . . ತತ್ಸುರತಮಂದಿರದುಜ್ಜ್ವಳದೀಪಕಾಂಕುರಂ (ಪಂಚಾ. ೩-೮೩). [ಬೇಡು₁ + —ಇಸು₂]

ಬೇಡು₂ (ಕ್ರಿ). ಬೇಪ, ಬೇರ್ಪ, ಬೇಪು, ಬೇಳ್ಪು₁, ಬೇಳ್ವು₂, ಬೇಟ್ಪು (ಭೂತಕೃ). ೧. ಬಯಸು ; ಇಚ್ಛಿಸಿದು ; ಆಶಿಸು : ಬೇಪು—ಯಾಚ್ಞಾಯಾಂ, ಕುರಸಮೂಹೇ ಚ" (ಪಾಣಿ) ; ೨. ಮ ಪಕಾಳ ಸಮದೇರ್ಪ್ಪಕ್ಕೆ ದುರ್ಯೋಧನನ ತಮ್ಮನಪ್ಪ ಯುಯುಂತ್ಸು ಗಮವರ್ ಬೇಡಿದ ನಾಡುಗಳನೆ ಕಾಡಿಸಿ ಸಂತಸಯಿಸಿ (ಕಂಪಾಂ. ೦೪-೫೬ ಶ); ಬಗೆಯುಂ ಬೇರ್ಪರ್ತ್ಥಮುಂ ವಾಂಛೈಯುಂ (ಪಣ. VII. ೬೭ಪೂ. ೬೪-೯೦ ; ೧೧೭) ; ಬೇಡ ವರವನು ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳು (ಕೃಜಾಂ. ೦೪-೫೬) ; ಈ ಪಾರಿಯೊಳು ಸುಗ್ಗರಾಜಿಗೆ ಬೇಪನಿತು ಮೋಧಿಸಲು (ಪಚಪ್ರ. ೫೬-೨) ; ತಲೆಗೆ ಎಣ್ಣೆ ಇಲ್ಲ, ತನು ಮ್ಯಗನಾಭಿ ಬೇಡಿತು (ನಾಡ). ೨. ಕೇಳು : ಯಾಚಿಸು : ಬೇಡುವೆನರ್ಥಸಂಚಯಮಂ (ಕಂಪಾ. ೨-೦೦೨) ; ನೀಂ ಬಾ ಪೋಪಮೆಂದೆಂಗೆ ಮೆಲ್ಲಗೆ ತತ್ಕನ್ಯಕೆ ಪಾಣ್ಯೆ ಬೇಡುವೊಡೆ ನೀವೆಪ್ಪುಯ್ಯನಂ ಬೇಡಿರೇ ಎಂಬುದುಂ (ತಿಪಂಕಾ. ೦-೭೦) ; ಅಶೇಷ ಭೂಭುವನಮಂಡಲವಲ್ಲಭನಾದ ದೇವನೊಗಾವಾವೆಮ್ಮ ಬೇಬ್ಬ ವರ ದುನ್ನತಿಯಂ ಸುವೀರ್ಯಪ್ಪಭುಂ (ಕುದೋಂಪ್ರ. ೦-೦) ; ಬೇಳ್ಪರ್ತ್ಥಿಜನಕ್ಕೆ ವಾಸವನೆ (ಪಣ. VIII, ೫೪ಪೂ. ೦೦-೦೨ : ೧೦೫೨) ; ಜನಮಂ ಬೇಳ್ವ ಸದುಂ . . . ಬಿಟ್ಟು ನಿಮ್ಮಂ ನೆನೆಯುವಿರ್ಪಂತೆ ಪಂಪಾಪುರದರಸ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದೆನ್ನಂ (ಕಣ್ಣಕ. ೫೦).

ಬೇಡಿಕೊಳ್, ಬೇಡಿಕೊಳು, ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳು = ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳು ; ಯಾಚಿಸು: ನಿಸಗೊಸದೆಂ ಬೇಡಿಕೊಳ್ ನಿನ್ನ ಬೇಡಿದುದೆಲ್ಲಮುಂ ಕಾಡುವೆಂ

(ಶ್ಯಾಶಾ. ೦೨೪-೩) ; ಧರಿತ್ರಿಯಂ ಜೀಯನೆ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ವಿರೋಧಿ ನರೇಂದ್ರರನೊತ್ತಿಕೊಂಡುಂ (ಹಂಕಪಾ. ೦–೧); ಎನ್ನನೊಡಗೊಂಡು ಮುದದೆ ಪೋಪಂತನುಗ್ರಹಿಸೆಂದೆಂ ಬೇಡಿಕೊಳಲೊಪ್ಪಿದಂ (ಕೃಬಾಣ. ೪-೬೩); ಸ್ವಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯ ಮತ್ತು ಆತ್ಮಸ್ತುತಿಯ ಒಂದು ಶುದ್ಧವೂ ನನ್ನ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಹೊರಬೀಳದಿರಲೆಂದು ದೇವರನ್ನು ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ಜ್ಞಮಚಾ. ೩). **ಬೇಹವಳು, ಬೇಹಳು** = ಇಷ್ಟವಾದವಳು ; ಬೇಕಾದವಳು : ಕಮಲ ಮುಖಿಯಪ್ಪ ಬೇಹವಳನೊಯ್ದು ಮಳಗುಣನಿಧಿ ಕೂಡಲೆಂದರು (ಜಾಗ. ೦೨-೦೦೨-೨೭) ; ದೇಹವೆರಡಕೊಂದುಸುವೆಂಬಂದದಿ ಬೇಹಳ ಮಾಡಿಕೊಂಡರ್ದ ಆ ಹೂಗಣೆಯ ನೃಪವರನರ್ದಂತೆಲೆ ಭಾವಕಿ ಕಟ್ಟಿಸೆ.ವರೆ (ಕೃಕೀಚಾ. ೨-೩೭) ; ಬೇಹಳಂ[ಜಾಕಾಂ.ರಂ] ಮನ್ನಿಪಂತುಜವನಲಬಿಸುತುಮಿ.ನನು ದಯ್ಯಗಿರಿಯನಡರ್ದಂ (ಜಾಹರಿ. ೬-೭೯). **ಬೇಹುದು-ಬೇಳ್ಕುದು, ಬೇಟ್ಕುದು**=ಇ. ಬೇಕಾಗಿರುವುದು ; ಅಗತ್ಯವಾದುದು : ಶಿವಗಾದ್ರೋಪದ ವಚನಮದು ತಿವಿಗೆ ಸಿಲುಕಿದ ಮೂತ್ರದಲಿ ಹಗಯ.ದ ನನವಿಹಾರದೊಳಿರಿಸಲ್ ಬೇಹುದು (ಜಷ್ಠಿ. ೬೦–೦೪); ಸತಿಯ ಗೆ ಧೈರ್ಯಂ ಬೇಳ್ಕುದು (ಪಂಚಿ. ೦೬-೩೬) ; ಅನೆ ರಿಪುಸೇನೆಗೆ ಸಾಲ್ವೆನವುಂ ಪೇಡಿ ಪಾಡಿಗಟ್ಟಬೆಡಗ್ಯೆಯ ಕೈಯಂಗುರೆ ಸಾಲದೆ ಪಚ್ಚಿನ ಕೈದುವೇಟ್ಕುದೇ (ಶಾಸ್ತಿಶಾ. ೧೦೦ ಪೂರ್ವಾ). ೨. ಬೇಡಿದುದು ; ಬಯಸಿದುದು : ಬೇಟ್ಕುದಂ ಪೂಟ್ಟಿ ಕಲ್ಪದ್ರುವಿಶಾನಂ . . . ಪ್ರೋಮವಿಧಂಗವ್ಯಾಪ್ತಿಯಾ ಪ್ಪುನ್ನತತನುವಿನಿತುಂ ನಿಶ್ಚಯಂ ವ್ಯರ್ಥಮುಲ್ಲೇ (ಪಂಪ್ರಕೃ. ಸಂ-೧೦). **ಬೇಹೊಡೆಯ**=ಬೇಕಾದ ಒಡೆಯ ; ಇಷ್ಟವಾದ ಸ್ವಾಮಿ : ಬೇಹೊಡೆಯ ನಖನಿಲ್ಲಾ ಮಾಜುದವನಂ ಕೇಳ್ದ ಸಾಮಜ ಸೋಡು (ಜಚಾ. ೦೦–೦೦). **ಬೇಟ್ಪಂ**=ಬೇಡುವವನು ; ಯಾಚಿಸುವವನು ; ಯಾಚಕ : " ಬೇಡುವಂ ಬೇಟ್ಪಂ " (ಸಂಸಾಚ. ೨೦) : ಬೇಟ್ಪನ ಬೇಟ್ಪ ವಸ್ತು ಕಾಂಚನಗಿರಿಯಿಂದಮಗ್ಗಳಂ (ಪಂಕಪಾ. ೩-೬೬). **ಬೇಟ್ಪರ್, ಬೇಹುಗರು, ಬೇಹವಳು, ಬೇಳ್ಪರ್, ಬೇಳ್ಪವರ್** (ಬಹುವ) : ೧. ಬೇಕಾದವರು ; ಆತ್ಮೀಯರು : ಅರಸಿಯರವರಾಗರಂ ಬೇಟ್ಪರುಮಂ ಮೊನೆಗಾಜಿರು . . . ಚೌವಳಗೆಗಳೊಳ್ ಬಳ್ಳಿರಿಸಿದರ್ (ಪಂಕಪಾ. ೨-೬೭); ಸುಸುಳು ಗಂಡಿಯೊಳಾರವಣಿಸಿದರು ಕರ್ಣಕ್ಕಪ ಮೊದಲಾದ ಬೇಹವರು (ಕರ್ಣಕ್ಕಪ್ರೀ. ೯-೩೬). ೨. ಬೇಡುವವರು ; ಯಾಚಕರು : ಬೇರ್ಪರಿಗಾತ್ರೀವ . . . ಪರಹಿತಕಾರ್ಯೈಕತ್ಪರನುದಾರಗುಣಾನ್ವಿತಂ (ಪಾಪು. XI-ii, ೦೩೮-೫೪; 1093) ; ಪದನಱಿದಾನೆದಪ್ಪಸದೆ ಬೇಳ್ಪರ ಬೇಳ್ಪುದನಿತ್ತು ಸದ್ಗುಣಾಸ್ಪದನೆನಿಸಲ್ಕೆ ನಿನ್ನ ಪುರೇಂ ಗಳ ಹೊಯ್ಸಳಗೊಂಡನೆಮ್ಮುದೇ (ಎಳ. VI. ೪೩೩ಮು. ೪೯-೫೩; 1160); ಬೇಳ್ಪವರ್ಗ ಬೇಡಿದ ಪಯಿಲೀವುತ ಪಾಪಿ ಕೋವಿದ ಹೋಮಿಸಿದನಂದು (ಜಕೃಪಾ. ೦೬-೦೯).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ವೇಣ್ಬು; ತುಳು. ಬೇಡು; ತೆಲು. ವೇದು]

ಬೇಡು₃ 'ಬೇಳ್₂' ನೋ.

ಬೇಡು₃ (ನಾ). ಬೇಡರ ಸಮೂಹ ; ತಬರರ ಗುಂಪು : "ಬೇಡು—ಯಚ್ಚಾಯುಂ, ತಬರ ಸಮೂಹೇ ಚ" (ಪಪಾಣ). [<ಬೇಡ₂]

ಬೇಡು₄ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಬೇಡು ಬಿಟ್ಟು . . . ಸುಂಕ ಸಾದಿಲ × × × ಮೊ[ದ]ಲಾಗಿ ಅವುದೊಂದುಮಿಲ್ಲದೆ (ಶಾಶಾ. IX–ii. ೪೦೬–೩೦; 1384); ಯಿಂ ಕ್ಷೇತ್ರಶ್ರಕ್ಕೆ ತೆಱು ದೇವಸ್ಯ ಆಯಾಯ ನಟ್ಟೂ ಬೇಡು ಆಳುದೂ ಯಿಲ್ಲಾ (ಶಾಶಾ. IX–ii. ೪೨೬–೩೭; 1402); ತುಳುವದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ತೆರುವಣಗಳು :— ತೆರು . . . ಅರವಸ್ತು, ಬೇಡು, ಅಪ್ಪಣೆ (ತುಶಾಸ. ೨೭೦). 'ಬೇಡು₂', 'ಬೇಡಿಗೆ' ಪರಾ. [?]

ಬೇಡುಂಗೊಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಸುಂಕದ ಬೇಡುಂಗೊಳು ನಲ್ಲೆತ್ತು ಪರಿಹಾರ ಹಗ್ಗಜೆ ಗದ್ಯಾಸ (ಎಳ. XI. ೬೩೮ಮು. ೩೩–೯; 1115 ?);

ವಿತ್ತಿ(ವೃತ್ತಿ)ಗಳನ್ನು ನಿಧಿನಿಕ್ಷೇಪಸಹಿತವಾಗಿ ಸಿದ್ದಾಯ ಬೆ (ಒ)ಸಗೆ ಕಾಣಿಕೆ ಬೇಡುಂಗೊಳು ಅಕರ ಸರ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾ[ಹ್ಯ]ವಾಗಿ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಎಳ. XXVII. ೦೬೨-೩೫; 1256).

[<ಬೇಡು₄]

ಬೇಡುಗ (ನಾ). ಯಾಚಿಸುವವನು; ಬೇಡುವವನು : ತಾ ಮಾಡಿದನೆಂದಡೆ ತನ್ನ ಕೆಳಗಣವೆ ಆಣವ ಮಾಯಿಕ ಕಾರ್ಮಿಕಮಲಂಗಳು ಇವ ಕೊಂದನೆಂದು ಮನಕ್ಕೆ ತೋಱದಡೆ ತನ್ನ ಕೆಳಗಣ ಬೇಡುಗರೆ ಈ ಮೂವರು (ಮೀಗಪ್ರ. ೩೩-೦೩೬); ರಾಮರಾಯರು . . . ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಬಂದ ಬಡ ಬೇಡುಗರನ್ನು ಬರಿಗೈಯಿಂದ ಎಂದೆಂದೂ ಮರಳಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಸಂಶಕ್ರ. ೨೩).

[ಬೇಡು₁ + —ಗ₂]

ಬೇಡುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಯಾಚಿಸುವಿಕೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಕಣ್ಣು; ಬೇಡುವ ನೋಟ : ಭಾವತಿ ಗಂಡನ ಕಡೆ ಬೇಡುಗಣ್ಣುಗಳಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪಚಿಪ್ರ. ೩೦). [ಬೇಡು₁ + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್ಣ್)]

ಬೇಡುಹ (ನಾ). ಯಾಚಿಸುವಿಕೆ; ಯಾಚನೆ : " ಅರ್ಥಿಪಡಾ . . . ಅರ್ಥನಾ—ಈ ಒ ಬೇಡುಹ" (ಪಶಾಪು. ೪೯–೫೦೩).

[ಬೇಡು₁ + —ಹ₂ (< —ಪ₂)]

ಬೇಣ 'ಜೆಣ' ನೋ.

ಬೇತಾಳ (ನಾ). ಭೂತ; ಪಿಶಾಚಿ : ತಾಳತರುವಿತತಿಯೊಳ್ ಬೇತಾಳಂಗಳ್ ಮೊಱೆಯಿಡುಮು. . . ತಳತಾಳಲಯಕ್ರಮದೆ ಕುನೆಯೆ ಭಯಮಯಮಾದೆಂ (ಕಬಾ. ೩–೦೪೩); ಆ ಜಿನಭವನಮೊಳ್ ವಸಿಯಿಸುವ ದೇವತೆಗಳ್ಳಿ ವಿಂವರಲ್ಲದುದುಂ ನೆಗ್ಬಬ್ಬರೆಂದಗಂರ್ವಗೆ ಬೇತಾಳರೂಪುಗಳಂ ವಿಗುರ್ವಿಸಿ ಪರಿತಂದು (ಪಂಗಾಪು. ೦೪-೪೦ ೩); ಬೆನ್ನು ಹತ್ತಿದ ಬೇತಾಳ (ಗಾಪ).

[< ಸಂ. ವೇತಾಲ]

ಬೇತು₁ 'ಬೇ₂' ಪರಾ.

ಬೇತು₂ (ನಾ). ೧. ಹಂಚಿಕೆ; ಯುಕ್ತಿ ; ಉಪಾಯ. ೨. ಉದ್ದೇಶ ; ಧ್ಯೇಯ : ಕಟ್ಟಿಗೆ ಮಗಳಾ ಕೊಟ್ಟು ಅವನ್ನ ದತ್ತಕ ತೊಗೊಳ್ಳೂ ಬೇತು ಇದ್ದ ಹಂಗ ಕಾಣಸತದ (ಸಂಪಾಯು. ೦೦೩). ೩. ಸಿದ್ಧತೆ ; ತಯಾರಿ : ಜನರೆಲ್ಲ ದಿಕ್ಕುಗೆಟ್ಟು ಕಣ್ಣು ತಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಜೆಲ್ಲಾಪಲ್ಲಿಯಾಗಿದ ಬೇತಿನಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ (ಪಚಿಪ್ರ. ೫೦೭); ಈ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಅವಳಿಗೆ ಬೇಸರ ವನಿಸಲೇಕು. ಕಾಲು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡು ಪಲಾಯನ ಬೆಳಸುವ ಬೇತಿನಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕು (ಗಾಪ್ರ. ೩೩). ೪. (ಆಲಂ) ಅಂದಾಜು ; ಊಹೆ: ಮುಂದೆ ಯಾವ ಕಡೆಯಿಂದಲೂ ಹರಗಿದರೆ ಬರುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ ಬೇತಿನ ಮೇಲೆ ಯಾಸಿಯಾಗದೆ ಯಾವ ಕಡೆಗೆ ನೋಡಿದರೂ ಸಾಲುಗಳೇ ಕಾಣುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ (ಕೃಚಿಕ್ರ. ೭೦).

ಬೇತು ತೋಡು=ಅಂದಾಜು ಮಾಡು : ಮುಂದೆ ಆ ಗಿಡಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಕುಡಗೋಲಿಂದ ಎತಿಯ ಹರಗುವುದಕ್ಕೆ ಅಡಚಣೆಯು ಆಗದ ಹಾಗೆ ಮೊದಲೇ ಬೇತು ನೋಡಿ. . . ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂರ್ತಿಸುವೆ ಕಾ (ಕೃಚಿಕ್ರ. ೭೦). **ಬೇತು ಹಾಳು**=ಯೋಜನೆ ಹಾಳು : ಇನ್ನ ಪೋಲಿಸರ ಕೈಯೊಳಗ ಕೊಡೋದು ಅಂತ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಬೇತು ಹಾಕಿದ್ದರು (ಪಚಿಪ್ರ. ೦೨೪).

[←ಮರಾ. ಬೇತ್]

ಬೇದ (ನಾ). ವೇದ ; ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ನುಡಿ : "ಓದು, ಪಲವಾತು, ಬೇದಂ, ಸುತಿ—ಈ ೪ ವೇದಂ" (ಕಚಾ. ೫೬–೨೦೨). 'ಬೇದಕ್ಕರಿಗ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ವೇದ]

ಬೇದಕ್ಕರಿಗ (ನಾ). ವೇದಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು; ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು : ಬೆ ದಕ್ಕರಿಗರ ಜಪಶಾಲೆ ಸೊಕ್ಕಾನೆಕಃದುರೆಯ ವೈಹಾಳಿಯಂ ಕಣದಿಕ್ಕೆ ಕಣ್ಮನಕೆ ರಂಜಿಸಿತು (ಪೀಚಪ್ರ. ೨–೩೩). [ಬೇದ + ಅಕ್ಕರಿಗ]

ಬೇದನೆ (ನಾ)· ಸಂಕಟ ; ವೇದನೆ: "ಬೇದನೆಯಿ ಬೇವಪೆವು" (ಕರ್ಣಾ. ೬) ; ವತ್ತಕ್ಕೆ ಬತ್ತಂ . . . ವೇದನಾ—ಬೇದನೆ (ಹುಡ.೨೫೮ ಕ್ರಮ೭೮).
[<ಸಂ. ವೇದನಾ]

ಬೇದಬಿಜ್ಜೆ (ನಾ)· ವೇದವಿದ್ಯೆ : 'ಬೇದಬಿಜ್ಜೆಗ' ಪರಾ.
[<ಸಂ. ವೇದವಿದ್ಯಾ]

ಬೇದಬಿಜ್ಜೆಗ (ನಾ)· ವೇದವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಟ್ಟವನು : ಬ್ರಾಹ್ಮ : "ಪೊಂಬಸಿಜಾ ನುಡಿವೆಣ್ಣಾಣ್ಮಂ ಬೊಮ್ಮಂ ಬೇದಬಿಜ್ಜೆಗಂ. . . ನಾಲ್ಕೊಗವೆ ನಲಜನೆಂಬ ಪೆಸರ್" (ಪಜಿ. ೩) ; ಗಾರ್ಗಂ ಬೇದಬಿಜ್ಜೆಗರಿಗೆ ಸರಿಮಿಗಿಲೆನಪರ್ (ಕಬ್ಬಿ. ೦೦-೦೩). [ಬೇದಬಿಜ್ಜೆ + -ಗ]

ಬೇದಮ್ಮ (ನಾ)· ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಇಂತಿದಕ್ಕೆ ಕಾಸಂಬಾಬು ಕಂಧಯ್ಯನುಂ ಆ ಸಾಗೊರಕ ಕನ್ನಸುಂ ಪೊಪ್ಪೂರ ಬೇದಮ್ಮನುಂ ಕನ್ನರಮುಂ. . . ಸಾಕ್ಷಿ (೨೪. XI. ಕ್ರಶಾ. ೬೨-೬೬; ೬೮೩). [ಬೇದ + ಅಮ್ಮ]

ಬೇದಾದ (ಗು)· ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಲ್ಲದ; ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ: ಸಜ್ರಿಜಸ್ಸಾರ ಅಥವಾ ನೋಂದಣಿಜೇರಿಯೆಂದರೆ ಮೊಗರಾಯುವು ಒಂದು ಬೇದಾದ ಜೇರಿಯೇ ಎಂದೆನ್ನಲು ಏನೂ ಅಡ್ಡಿ ತೋನುವುದಿಲ್ಲ (೦೩.೦೦).
[←ಹಾರ. ಹಿಂ. ಬೇದಾದ್ = ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯ, ಅಕ್ರಮಾಚಾರ]

ಬೇದಿರುಸು. ಬೇದಿರ್ಸು (ನಾ)· ಅಧಿಕಾರದ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿ ಧರಿಸಬೇಕಾದ ಉಡುಪನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರರಂತೆ ಧರಿಸುವ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಉಡುಪು : "(ಅಧಿಕಾರದ ಉಡುಪು ಧರಿಸಲುಳ್ಳವರು ತೊಡುವ) ಸಾದಾ ಉಡುಪು; ಬೇದಿರುಸು" (Madhl. ೨೦೪೭). **ಬೇದಿರ್ಸು** : ಒಬ್ಬ ಸಿವಿಲ್ ಬೇದಿರ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಂದು ವಿಜಯಸಂಗ್ರಹ ಮಾಡಲೆಷ್ಟಿಸಿದ (ಹುಬ್ಬಾ. ೯೯).
[ಬೇ₂— + ದಿರುಸು (<ದಿಸು)]

ಬೇದಿರ್ಸು 'ಬೇದಿರುಸು' ನೋ.

ಬೇನು (ನಾ)· ಶಾಖಿ ಬರುವಂತೆ ಕಟ್ಟುವ ಕಟ್ಟು: ಪೋಲ್ಬೀಸು (?): ಹುರಿಗಿಲು ಹುಣಿಸೆಯ ಸೊಪ್ಪೊಂದಿಲಗಂ ಧೂತಾಂತ್ರಿ ಚರನೆಯಿಂದಿನಿತ ಜೊಳೆಂದಲಸದೆ ಬೆರಸಂತೋರೆಯುಸೊಲವಿಂದಂ ಬೇದುಗಟ್ಟಲಬಿಲವಿಪಪ್ಪಂ (ಕಪುದ. ೦೦-೫೩); ಪೆನ್ಗಿರ್ ತಗಚಿ ನಿದ್ಗಿಕೆ ತಗ್ಗಿಯುಪಾಮಾರ್ಗದೊಡನೆ ಬೆರಸಿದುಂದಂ ತಾಂ ಕೊಗ್ಗಿ ಕಾಮಾರಿಗಳಂ ಕುಡಿಸೊಗ್ಗಿಸಿದಂಬಿಲದೆ ಬೇದುಗಟ್ಟು ಪಿಷ್ಟಂ (ಕಪುದ. ೫೩-೫೪). [< ಬೇ₁]

ಬೇನಾಮಿ, ಬಿನಾಮಿ, ಬಿನಾಮಿ, ಬಿನಾಮೆ (ಗು)· ೧. ಹೆಸರಿಲ್ಲದ; ಅನಾಮಧೇಯವಾದ : (ಕ್ರಗಪ. ೩೪, ೫೬೯). ೨. ತನ್ನ ಹೆಸರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಬೇರೆಯವರ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. (ನಾ). ೩. ಹೆಸರಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಅನಾಮಧೇಯವಾದುದು : ಇಂದಿನ ಹಗರಣಕ್ಕೆಲ್ಲ ಕಾರಣವಾದ ಪತ್ರ ಬೇನಾಮಿಯಾದುದು (ಡ.ಆ). ೪. ತನ್ನ ಹೆಸರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯವರ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು. **ಬಿನಾಮಿ** : ೧. "ಓದಿ ನೋಡಿ" ಎಂದು ಆ ಬಿನಾಮಿ ಅರ್ಜಿಯನ್ನು ಅವಪ ಕೈಗೆ ಕೊಟ್ಟರು (ಜುಗಹು. ೫೬೬). ೨. ಜಮೀನನ್ನು ಪೂಜೆಗೆ ತಂದು, ಹರಾಜಿನಲ್ಲಿ ಬಿನಾಮಿಯಾಗಿ ಕೊಗಿಸಿ ಅನಂತರ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಶಾನುಭೋಗರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಿತ್ತು (ಕಪ್ಪೂರ. ೦೮೮). **ಬಿನಾಮಿ** : ೧. ಈ ಬಿನಾಮಿ ಹುಂಡಿಯನ್ನು ಈತ ಲಪಟಾಯಿಸಲೆಂದು ನಮ್ಮ ಅಂಗಡಿಗೆ ತಂದಿರುತ್ತಾನೆ (ಕೋಡೂಸ. ೧೩). **ಬಿನಾಮೆ** : ೨. ತನ್ನ ಮತ್ತು ಭಾವ ಕೃಷ್ಣರಾಯನ ಅನ್ಯೋನ್ಯತೆ ವೃದ್ಧಿಯಾಲವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಅತನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಬಿನಾಮೆ ಪ್ರೋಸೋಡೊಂದನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದೆನು (ಕಶಾಂಆ. ೦೨). [←ಹಿಂ. ಬೇನಾಮ್; ಪಾರಾ. ಬಿನಾಮಿ]

ಬೇಪೆ (ನಾ)· ೧. ರೋಗ ; ಪಾಯಿಲೆ ; ವ್ಯಾಧಿ : ಉಬ್ಬುದಂ ಕಳೆಯದಿರಿಂ ಬೇಪೆ ಕೀರ್ದಪ್ಪುದು (ಕಾಶ್ಯಾ. ೧೧೪ ಉತ್ತರ) ; ದುರ್ಬಲಲಂಗಂ ಅಸಹಾಯಂಗಂ ಪ್ರತಿಕೂಲಂಗೆಯ್ದನಪ್ಪವಂಗಮಾವ ಕಜ್ಜಮುಂ ಬೆಜ್ಜಯಿಭುದ ಬೇನೆಯಂತೆ ತೀರಲರಿಯದುಮು (ಕಂಚಂ. ೪೬-೨) : ಅವಳ ಪರಕಯು ನೋಂಪಿಯೆಂದು ಪಡಪಬ್ಬಿಗೆ ಪರ್ಬದಿ ಬೇನೆಯೆಂದು . . . ಒರೆಯುತ್ತ (ಪಪ. ೬-೮೨). ೨. ನೋವು ; ಯಾತನೆ ; ಅಚ್ಚಕಬ್ಬು ದುಗ್ಗಾಣ—ಬಣ್ಣ ಬೀಜ ಬೇನೆಗಳುಮೆಂದಿವು ಮೊದಲಾಗೊದೆಯ (ಪಜಿ. ೦೦-೬-೭); ಬೇನೆಗಳೊಳ್ ಮೊಗಂಗಳಂ ಬಿನ್ನಗೆ ಮಾಡದಿರ್ದರಳಪ್ಪರಿಯಾಗೆ ಕೆಲರ್ ಮಹಾರಥರ್ (ಕಂಚಂ. ೦೦-೭) ; ರೋಮರೋಮಂದಪ್ಪದೆ ಸರ್ವಾಂಗಮುಂ ವೃಶ್ಚಿಕಸಪ್ತಗಳೊಡನೆ ವಿಷದಿಂದಂತಪ್ಪ ಬೇನೆಗಮನಂತ ಗುಣಮೆನಿಪ ದೇಪವ್ಯಥೆಯನೊದವಿಸುತ್ತುಂ (ಪರ್ಪಕ್ಷ. ೦೦-೦೩ ಪ). ೩. (ಹೆರಿಗೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ) ನೋವು : ಶೂಲೆ : ಪಂಜೆ ಬೇನೆದುನಜಾವಲೆ (ಜುಪಾರ್ಶ. ೦- ೦೧೦-೩೦೯) ; ಬೇನೆಯುವತ್ತಿಗಳ್ ನಸು ಮುಗುಳ್ಳಿರೆ . . . ತಟಪೂಜದೊಳೊಂದು ಕರೇಣಾ ಸೂಲಿಸುತ್ಕ್ರೇಸಣವಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದುಮೊ ಬೇಡರೊಳಂ ಕರುಣಾನುಭಾವಮುಂ (ಕ್ರಪ್ರ. ೩-೮೩) ; ಸುಖಪ್ರಸೂತಿಯೊಪ್ಪರೆ ಪಡವಳ್ ಭವುಂ ಗಡ ನಸುಂ ಗಡ ಬೇನೆಯು ಸೂಚುಗೆಯೆಂದು ತತ್ಪುರದ ಪುರಂಧ್ರಿಯರ್ ಸತಿಗೆ ಕೂಪಿಜಿರಿದಂ ಸ್ವಗೃಹಾಂತರುಂಗದೊಳ್ (ಸಚಪ್ರ. ೩-೮೪). ೪. ಆಡಚಣೆ; ಕಷ್ಟ ; ತೊಂದರೆ : "ವೇದನಾಯಾಂ. ಬೇನೆಯೊಳ್" (ಶಬ್ಧ. ೦೩); ಕಾನನದೊಳು ಕಡುಕಷ್ಟಪಡದು ನೋವು ಬೇನೆಗಳಿಗೆ ಬೇಸಱದೆ ಸಾನುರಾಗದೊಳನುಸರಿಸಿ ತನ್ನನಿದುನ ಜಾಸಕ ಜನಪ ಪಡೆದಳು (ಪಪಾ. ೩-೮೭) ; ಪರರ ಬೇನೆಯಲ್ಲಿ ಮಪ ಹಿಗ್ಗುವಾತನೆ ಹೊಲೆಯ (ನೀಪಂ. ೦೩-೫).

ಬೇನೆಬೀಳು=ರೋಗಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗು. – ಈಡಾಗು ; ಪಾಯಿಲೆ ಬೀಳು : ಬೇಪೆ ಬಿದ್ದರೆ ಪೇಸದೆ ಬೇಸಱದೆ ಸನ್ಮಾನದೊಳುಪಚರಿಸುವುದು (ಪಾಂ. ೧-೦೪) ; ಅವಳು ಬೇಪೆ ಬಿದ್ದು ಬಹಳ ದಿನಗಳಾದವು (ಪಂಚಾ. ೦).

ಬೇನೆಗುದಿ (ಕ್ರಿ)· ಪ್ರಸೂತಿಯ ಮೋವಿನಂತಹ ನೋವನ್ನು ಅನುಭವಿಸು : ಬಾಳ್ಗಬ್ಬದೊಳ್ ಕರುಣೆ ತಾಂ ಬೇನೆಗುದಿದೊಡಮಲ್ತೆ ಪೆರೆದವುದು ಪುರಪೊಣ್ಮುತಾ ಮಹಾಕಾವ್ಯಶಿಶು ತಾಂ (ಶ್ರೀಪಾತ. ೨-೦೦).
[ಬೇನೆ + ಕುದಿ₁]

ಬೇನೆಬಡಿಸು (ಕ್ರಿ)· ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಯಾತನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯ ದರ್ಶನಾವರಣೀಯ ಬೇನೆ ಬಡಿವ ವೇದನೀಯಾ ಹೀನದ ಮೋಹನೀಯಾಯುನ್ನಾಮಗೋತ್ರಾನುಗದಂತರಾಯಗಳು ಇವು ಕರ್ಮವೆಟಂ (ಕಪಪ್ರ. ೩೩–೦೩೭).
[ಬೇನೆ + ಪಡಿಸು]

ಬೇನೆಯ? (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ಕೌಂಡ್ಲ್ಯಗೋತ್ರ ಕನ್ನಮೇಜಿನ ಮಗಂ ಬೇನೆಯ ಸೋಮೇಜಿ ಬೇನೆಯ ಸೋಮೇಜಿಯ ಮಗ[ಂ] ಮಾ[ರಾಮಳ್]ಪ್ಪರ ಮಗಂ ಗೋಲೆಯಳ್ಳಿಮಂ ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣ ದೊಳ್ಕೊಲಾಪುರುಷವಿಪ್ರ್ [ಶ]ತ್ಕಾಲದೊಳ್ಪಾನಗ್ರಾಹಣ[ಂ]ಗಯ್ದು (ಶಾಇಇ. XI – i. ೯-೪ ; ೬೬೨). [?]

ಬೇನೆಯಱಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆರಿಗೆಯ ನೋವನ್ನು (ಅನುಭವದಿಂದ) ತಿಳಿ– ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಬಂಜೆ ಬೇನೆಯಱಿಯದವೊಲೀ ನುಡಿಯುಂಟೆ (ಕಪ್ರ. ೯-೦೫೦). ೨. (ಕಾವ್ಯರಚನೆಯ) ಕಷ್ಟವನ್ನು ತಿಳಿ. – ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಬೇನೆಯಱಿಯದ ವೀರಯರವೇಕೆ ಪುಟ್ಟಿಸದಮುಜ ಭವನು (ಪಪಾ. ೦-೨೩). [ಬೇನೆ + ಅಱಿ]

ಬೇನೆಯಟಿ (ಕ್ರಿ). ರೋಗವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸು ; ಪಾಯಿಲೆಯನ್ನು ಮಾಸಿಮಾಡು: ಕೊಲುತಿರ್ಪಯ್ಯಗಳೋದು ಬೇನೆಯಟುವಾ ತೀಕ್ಷ್ಣೌಷಧಂ . . . ಬೇಪಾರಮಿಂತೆಲ್ಲ ಮುಂ ಪುಲಕಷ್ಕಂ ಒಡಗೊಳ್ಕಿಕೈ (ಪಪಪಾಚ. ೧೩).
[ಬೇನೆ + ಅಟ್ಟು]

ಬೇನೆಯೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಹೆರಿಗೆಯ ನೋವನ್ನು ಅನುಭವಿಸು. –ತಿನ್ನು : ಮಂದಿಗೆ ನವಮಾಸ ತುಂಬಿತು ಶಿವಯೋಗದಡಿಯೊಳು ಬೇನೆಯೆತ್ತಿದಳು (ಶ್ಯೀಶಿ. ೩–೧೦). [ಬೇನೆ + ಎತ್ತು.]

ಬೇಪ 'ಬೇಡು' ಪರಾ.

ಬೇಪತ್ತೆ (ನಾ). ಸುಳಿವು ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ನಾಪತ್ತೆ : ನಿನ್ನೆ ರಾತ್ರಿ ಕೇಬ್ನಿಗೆ ಯಾವಾಗ ತಿರುಗಿ ಬಂದಳೋ ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಮುಂಜಾನೆಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಬೇಪತ್ತೆ (ಹೋಳಿ. ೦೮೦) ; ಬೇಪತ್ತೆಯಾದ ನಮ್ಮ ಖಾದೇರಾಯ ಇನ್ನೂ ಮನೆಗೆ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ (ಹುಳಿಯಾ. ೬೮). 'ನಾಪತ್ತೆ' ಪರಾ. [ಬೇ + ಪತ್ತೆ.]

ಬೇಪರವಾಯಿ, ಬೇಪರ್ವಾ (ನಾ). ೧. ಪರಿವೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯ : ಹೀಗೆ ತಿಳಿಸುವದು ಕಲಕಲವಿಗೆ ಬೇಪರವಾಯಿಯು ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಕಂಡುಬಂದಾಗ್ಯೂ, ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ . . . ಫಾಯದೆಯ ಸಂಗತಿಯೆಂದು ಕಂಡುಬರದೀತು (ಪುಂಲಕ್ಷ್ಮಿ. ೫೦೧). **ಬೇಪರ್ವಾ** : ೨. ಲಕ್ಷ್ಯವಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರಿ : ಅಂತೂ ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ, ತಾಯಿ ಹಾಂಗ ಮಗಳು ಬೇಪರ್ವಾಯಿನ್ನ (ಪುಂಶಾಕು. ೩೬). [←ಹಾಕ. ಬೇಜರವಾ, ಬೇಪರವಾಹ್, ಬೇಪರವಾಹೀ, ಬೇಪರ್ವಾ; ಹಿಂ. ಬೇಪರವಾ, ಬೇಪರವಾಈ, ಬೇಪರವಾಹ್, ಬೇಪರವಾಹೀ; ಮರಾ. ಬೇಪರವಾ, ಬೇಪರವಾಈ, ಬೇಪರ್ವಾ, ಬೇಪರ್ವಾಈ]

ಬೇಪರವಾಯಿ 'ಬೇಪರವಾಯಿ' ನೋ.

ಬೇಪಾರ (ನಾ). ಕೊಳ್ಳುವ ಮಾರುವ ವ್ಯವಹಾರ ; ವ್ಯಾಪಾರ : "ಬೇಪಾರ–ವ್ಯಾಪಾರ".(ಕಸ್ತೂಲ. ೩೨); ಆ ಪರಮವೀರಂಗೆಯ ಸುಜ್ಞಾನದ ಬೇಪಾರದ ಬೆಳವಿಗೆಗಂಡೆಜ್ಞಿನ್ನೇಪರಿಯುಪಮೋಧಗಳೇಕೆಂದು ಪೊಗಳ್ತಶಮ ತಮಗೆ (ಪುಚಾಕೃ. ೫೮–೫೬); ಪಾವ್ ಸುಜ್ಞಿ ಬೇಪಾರ ಮಾಡತಾವ್ (ಪೂಚಾಕಾ. ೨೦). 'ಬೇರ್' ಪರಾ.

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಬೇಪಾರ್. / ತೂ. ವ್ಯಾಪಾರ]

ಬೇಪಾರಿ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ; ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥ ; ವ್ಯಾಪಾರಿ : ಕರಿ ತುರಗದ ಬೇಪಾರಿಗಳಾಶ್ರಯದಿರವ . . . ಸಿರಿಯು ಪಣ್ಣಗಳ ವಿಕ್ರಯಿಪರ ರನ್ನದೋವಂಗಳ ನೋಡುತ್ಕೈಳ್ತಂದ (ಪುಚಾಕೃ. ೫೦–೦೬). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಬೇಪಾರೀ./ತೂ. ವ್ಯಾಪಾರಿನ್]

ಬೇಫಾಮು (ನಾ). ಎಚ್ಚರಿಕೆ ತಪ್ಪುವಿಕೆ ; ಆಲಕ್ಷ್ಯ ; ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯ : ಗದ್ದೆ ಮೈರೆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿ ಮುಂಡಾದ್ದರಲ್ಲಿ ದಮಸಿಟ್ಟು ಬೇಫಾಮಿನಿಂದ ನೋಡದೆ ದವಸವನ್ನು ಕಡಿಮಿದರೂ . . . ಅದರ ಜವಾಬು ಅಮಿಲನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾದೀತು (ಪುಚಾಕೃ.II. ೬೩) [←ಹಾಕ. ಬೇಫಾಮ್]

ಬೇಫಿಕರ್ 'ಬೇಫಿಕೀರ' ನೋ.

ಬೇಫಿಕೀರ, ಬೇಫಿಕರ್, ಬೇಫೀಕೀರ (ಗು). ೧. ಯೋಚನೆಯಿಲ್ಲದ : ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಬೇಫೀಕೀರ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೋಣೆಯ ದಾಗಲು ದೂಡಿ . . . ವಿಶ್ವಾನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕತ್ತಲೆ ಬರುವ ಧರ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಎದುರು ನಿಂತ (ಪುಚಾಕೃ. II. ೩೩೩). (ನಾ). ೨. ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವದು : ಯೋಚನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವದು : ವಿಧೀ ಅನ್ನಂ. ದೈವ ಅನ್ನಂ . . . ಅಮ್ಮು ಬೇಫೀಕೀರ ಆದ ' ಮೋಡ್ರೀ (ಪುಚಾಕೃ. I. ೬೩). ೩. ನಿಶ್ಚಿಂತೆ : **ಆರ.ಮೆ. ಬೇಫಿಕರ್** : ೩. ನನ್ನ ಜೀವನದಲ್ಲಿದ್ದ ಏಸ್ತೂಲನ್ನು ನೆನೆದು ನನಗೆ ಎಷ್ಟೋ ಬೇಫಿಕರ್ ಆಯಿತು (ಕಾಪ. ೦೦೩). **ಬೇಫೀಕೀರ**: ೧. ಮಾಂಜೆ ಒಮ್ಮೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಳೆಮಾಕೊಂಡುದಕ್ಕಾಗಿ ಈಗ ಬೇರೆ ಉಪಾಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬುವಕ್ಕಾಗಿ ಈ 'ಬೇಫೀಕೀರ' ವ್ಯಕ್ತಿಯೆ ? (ಕುಚಾ. ೦೩೩). [←ಹಾಕ. ಬೇಫಿಕ್ರ್; ಹಿಂ. ಬೇಫಿಕರಾ, ಬೇಫಿಕ್ರ್; ಮರಾ. ಬೇಫಿಕರ್, ಬೇಫೀಕೀರ್]

ಬೇಫೀಕೀರ 'ಬೇಫಿಕೀರ' ನೋ.

ಬೇಬುಂದಶಾಹಿ (ಗು). ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಕ್ರಮ ತಪ್ಪಿದ; ಗೊಂದಲಮಯವಾದ : ಏನು ಬೇಬುಂದಶಾಹೀರಾಜ್ಯವಿದು ? (ಕುಚಾ.೫. ೬೩). [← ಮರಾ. ಬೇಬುಂದಶಾಹೀ, ಬೇಬುಂದಶಾಈ]

ಬೇಬುಂದು (ನಾ). ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದುದು; ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಲ್ಲದುದು; ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ : (ಆ). [←ಹಾಕ. ಮರಾ. ಬೇಬುಂದಾ]

ಬೇಬಾಕ್ 'ಬೇಬಾಕಿ' ನೋ.

ಬೇಬಾಕಿ, ಬೇಬಾಕ್, ಬೇಬಾಕು (ನಾ). ಬಾಕಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ತೀರ್ವೆ : ರಾಮಕೃಷ್ಣಗೌಡನು . . . ಕಂದಾಯ, ಕೌಳಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಎಲ್ಲವೂ ಬೇಬಾಕಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಹಿಂತಿರುಗಬಹುದು (ಶಾಕಾಮು. ೩). **ಬೇಬಾಕ್** : ಕುಳಿತ ಜಾಗದಲ್ಲಿಯೇ ನನ್ನ ದರ್ಪದಿಂದ ಕಂದಾಯ ಬೇಬಾಕ್ (ಪಕ್ಕ. ೩೫). **ಬೇಬಾಕು** : ನಾಳೆ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ನೋಡಿ ಎಲ್ಲಾ ಬೇಬಾಕು ಮಾಡ್ತೀನಿ (ಪಚಿಾ. ೧೭೩); ಏನು ಲೆಕ್ಕ ಆದರೂ ಈ ಸುಗ್ಗಿಗೆ ಅದಷ್ಟು ಮಾಡಿ ಬೇಬಾಕ ಆಗೋ ಹಾಗ ಮಾಡತೀನಿ (ಕಣಾ. ೩೩). [←ಹಾಕ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಬೇಬಾಕೀ, ಬೇಬಾಕ್]

ಬೇಬಾಕು 'ಬೇಬಾಕಿ' ನೋ.

ಬೇಮನಸ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ನಿರಾಸಕ್ತಿ; ನಿರುತ್ಸಾಹ : ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಯೊಳಗೆ ಕಾವಿಗಳಿಂದು ಕಾಪದೀಂದುಗಡಿಗೆ ಚಂಸೆ ಬೇಮನದಿ (ಶಾಕಂಗ. ೪). [←ಹಿಂ. ಬೇಮನ್]

ಬೇಮನಸ 'ಬೇಇಮನ' ನೋ.

ಬೇಮಾಲುಮ್ 'ಬೇಮಾಲೂಮ್' ನೋ.

ಬೇಮಾಲೂಮ್, ಬೇಮಾಲುಮ್ (ನಾ). ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತಿರುವುದು; ಗುಟ್ಟು; ರಹಸ್ಯ : ಬೇಮಾಲೂಮ್ ಮಾತ್ ಆಗಿದಾವ್ (ಪುಚಾಕೃ. ೪೮). **ಬೇಮಾಲುಮ್** : ನಾನೀ ಕೊಲೆಗಳನ್ನು ಇಷ್ಟು ಬೇಮಾಲುಮ್ ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವನೆಂಬುದು ನನ್ನ ಹೊರತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅಂತಃಸಾಗಾದರೂ ಗೊತ್ತಿದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಹೇಳಕಾರನು (ಪುಂಲಕ್ಷ್ಮಿ. ೨೪). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಬೇಮಾಲೂಮ್]

ಬೇಯಿತಬಾರಿ (ಗು). ನಂಬಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹವಲ್ಲದ; ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ : ಪ್ರಾಕಿನ ಬಾಕೀದಾರ ನಾದಾರ್ ಬೇಯಿತಬಾರಿ ಜನಕ್ಕೆ ಸಹಯಿಸಾರೆ ಕೊಡ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲ (ಪುಚಾಕಂ.II, ೬೦). [←ಹಾಕ. ಹಿಂ. ಬೇಯಿತಬಾರೀ]

ಬೇಯಿಸು, ಬೇಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ನೀರು ಅಥವಾ ನೀರಿನ ಅಂಶದೊಂದಿಗೆ ಆಹಾರವಸ್ತುಗಳನ್ನು) ಕುದಿಸು; ಪಕ್ವಮಾಡು; ಅಡುಗೆ ಮಾಡು : ಮೂರು ಕಬ್ಬಿಯಿಂದ ತಂದ ತರಕಾರಿಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ಕೊಳೆದು, ಆನಂತರ ಅವುಗಳನ್ನು ಬೇಕಾದಂತೆ ಕತ್ತರಿಸಿ, ಕೊನೆಗೆ ಬೇಯಿಸುವುದಷ್ಟೆ (ಅಡುಚಾ. ೦೨); ತರಕಾರಿ ಕೊಡಿ ಮೊದಲು; ಬಯ್ದಾದರೂ ಬೇಯಿಸ್ಕೊಣೆ (ಪಮ್ಮಂಚ. ೫೦). ೨. (ಬೆಂಕಿಯ ಮೇಲೆ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೇರವಾಗಿ) ಸುಡು; ಕಾಯಿಸು : ಹೊತ್ತದಂದದೊಳು ಕೆಂಡದೊಳಿರಿಸಿ ಮೊಜದಿಂದ ಮತ್ತದಂ ಬೀಸಿ ಬೇಯಿಸಿ ತೆಗೆದುತಂದಾಜಿಸುತ್ತ ತಿಳಿದುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆಯ ಕಲಸಿ ಮುಚ್ಚುಳರೊಳ್ಕೊಮ್ಮೆಪರ್ಯಂ ಪಡೆದುಪು (ಪುಚಾಕಾ. ೦–೦೦); ಕುಬೇರಾರ ಮಡೆ ಹುಬ್ಬಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಹೊಸ ಮಡಕೆಗಳನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ಬನೆಮಿಣ ಅನ್ನುವಂತೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾಪೆ (ಪಮ್ಮಂಚ. ೨೪). ೩. (ಆಲಂ) ನೋಯಿಸು; ಹಿಂಸಿಸು; ಶಾಪಕ್ಕೆ ಒಳಗು ಮಾಡು : ಕಂದರ್ಪನ ಸುಟ್ಟ ಪಣ್ಣಗಣ್ಣು ಮುಚ್ಚ ದೆಂದಾದೊಡೆ ಮತ್ತ ತೆಜಿದು ಬೆಂದ ಪಾಪಿಯ ಬೇಯಿಸಬೇಡವೆಂದು ಸುಗಂಧಾಕ್ಷತೆಯ ಪೆತ್ತಿದನು (ಪುಚಾಕ. ೨೦–೨೪); ಬಿಟ್ಟುವೆನೆವಕ್ಕಿಗಳ ಹೃದಯಮಂ ಬೇಯಿಸುವ ಪೊಚ್ಚಪೊಸ ಕೆಂಡಂಗಳಿನೆ . . . ಸಂಜೆದಾರೆ

ಗಳಿಸದುವೆ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೬-೧೭); ನಿನ್ನಿಂದಲ್ಲವೆ ಎನಗೀ ಪಾಪವು ಹೃದಯವ ಬೇಯಿಪ ಸಂಕಟವು ! (ಗದಾಪ. ೫೦-೦೮). **ಬೇಸು** : ೧. ಹಿರಿಮದ್ದಿಸ ಬೇರು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಬೇಸಿ ನೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ . . . ಕೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುವುದು (ಶಾಮಾ. ೨೬೨). ೨. ತಿನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಬಿಸಿಸಿ ರೊಟ್ಟಿ ಗಳನ್ನು ಬೇಡುತ್ತಿ: ಬೇಸುವುದಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ ಯಾಕೆ ? (ಹುಂಚಾಪ್ರ. ೬-೦೮೬). ೪. ಉರಿದು ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ದಹಿಸು : ಬೀಜದು ಬಿಜುಸುಗಾಳಿ ಬಿಸಿಯು ಬಿಸಿಲವಯಂ ತಾಸದು ದಮ್ಮಿಗೆ ಪುಲ್ಲುಲೊ ಳೊಂದನಾದೊಡಂ ಬೇಸದು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೮೫-೦೭). [ಬೇ೧ + — ಇಸ್೫]

ಬೇಯು 'ಬೇ೧' ನೋ.

ಬೇರ್೧, ಬೇರು, ವೇರ್ (ವಾ). ೧. ಸಸ್ಯವನ್ನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೆ ಭೂಮಿಯಿಂದ ಪೋಷಣೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸಲ್ಪುದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾದ, ಭೂಮಿಯ ಕೆಳಗಡೆಯಿರುವ ಸಸ್ಯದ ಭಾಗ ; ಮರ, ಗಿಡ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಅಡಿಭಾಗ, —ಮೂಲ : " ಪಾದಮವೆ ಮೂಲಮವೆ ಪಸರಿಪ ಬೇರಕ್ಕುಂ" (ಪಾಂಗಣ. ೩೫-೨); ಭೀಮನುಮೊತ್ತಿ ಕಿಟ್ಟು ಬೇರೊಡನೆ ಮಹೀಜಮೊಂದನಿಡಯುಂ (ಪಂಚಾ. ೩-೦೪); ಬೇರನಜಿ ದವರ್ಗಳೆಯಂ ತೋಱುದರಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೨೪). ೨. ಬುಡ; ತಳಭಾಗ: 'ಬೇರೇಟು'. 'ಬೇರ್ಬಿಡಿಸು' ಪರಾ. ೩. (ಆಲಂ) ಮೂಲ ಸತ್ವ; ನೆಲೆ : ತನ್ನ ಸುಪಟಲೊಳಜ್ಜನವೆನ್ನುದಯಮನೆಯ್ದೆ ಪಾರ್ದಜಗವರ ಬೇರೊಳ್ ಬೆನ್ನೀರನೆಱೆಯದಿರಂ (ಪಂಚಾ. ೦೦-೦೩೨); ಕರ್ಮಾದ ಬೇರ್ಗಳಂ ಪಱಿವುಲ್ ನೀರಾಳ ಮಾಲಾವಿರಾಗಿಗಳಂ ಕೇಕಸಮೂಹಮಂ ಪಱಿವುದುಂ (ಅಷ್ಟ. ೬-೦೫೪); ಮೂಲದ್ಯಾರದ ಬೇರೆ ಮುಟ್ಟಿ ಭೂಮಂಡಲ ದನೇಱಿದೆ ಆಚಾರದ ಬೇರ ಹಿಡಿದು ಐಕ್ಯದ ತುದಿಯನೇಱಿದೆ (ಪುಣಾಚ. ೩. ೦೦೬-೫೪೪). ೪. (?) : ಸವಿ ಸಮನಾಗೆ ಸುತ್ತಿಟ್ಟಿದ ತೋಳ್ ಸಹ ವಾದೆರ್ದಯಿಂಪಲುಂಪನಪ್ಪುವ ಬಗೆ ಬೀಗಿ ಬಾಯೊಳಗೆ ಸಿಲ್ಕಿದ ಬಾದಾಂ ಬೆಣ್ಣಾದ ಬೇರ್ಗ ನೋಡುವ ಜವಪ್ಪೋಡಿದಚ್ಚ ರತದಬ್ಬುಡಿದಂತಿರೆ ತಾವು ಸೌಖ್ಯದಿಂ ಸವೆದಪ್ಪೊರ್ಪುವಲ್ಲಿ ಗಗನೇಚರದಂಪತಿಗಳ್ ರತಾಂತದೊಳ್ (ಅಜಿತ. ೯-೦೬). **ಬೇರು** : ೧. ಪನ್ನಿರಡುವರ್ಷಂ ಬೆದರಂತಡವಿಯೊಳ್ ನಾರ ಸೀರೆಯನುಟ್ಟು ಬೇರುಮಂ ಬಿಕ್ಕೆಯುಮಂ ತಿಂದು ಕಂದಿ ಕುಂದಿ (ಪಂಚಪಿ. ೫೦೯-೦೩); ನೀರಿಲ್ಲದ ನೆಳಲಿಲ್ಲದ ಬೇರಿಲ್ಲದ ಗಿಡು ಹುಟ್ಟಿತ್ತು (ಅಪಪಂ. ೦೨೬-೪೭೦); ಬೇರು ಹೋದ ಮೇಲೆ ಮರದ ಯೋಚನೆ ಯಾಕೆ? (ಗಾಥ). ೨. ಕೋಪಮನುಜಿ ಜಜ್‌ದಾ ಮೋಹಮಂ ದಾಂಟಿ ಲೋಭತ್ಕದ ಬೇರಂ ಕಿಳ್ದು (ಶಾಸ. ೬೪). ಆತ್ಮಕೇಶಾಳಿಗಳನಘದ ಬೇರಂ ತೀರೆ ಕೀಜ್ಜಂತೆ ಕಿಟ್ಟುಂ (ಪ್ರಶ್ನ. ೦೩-೦೦೦); ಹುರಿದುದು ಭವಬೀಜದುಷ್ಕರ್ಮದಂಕುರ ಪಱಿದುದು ಕಪಟದ ಬೇರು ಸುರಿದುದಾನಂದಾಶ್ರು-ಶ್ಲಿಷ್ಟನಪ್ಪುರಯ ಕಡು ಪುರದವರ್ ಪುಗ್ಳೊಂದಿದರು (ಪೋಜಚ. ೮೨-೪೦). ೫. ಕೆಳಭಾಗದ ತುದಿ.—ಕೊನೆ: ನೀರಿನಲಿ ಮುಟ್ಟಿಯನು ಕಲಿಸಿ ಬರೆಯುತ ಮೂಗ ಬೇರನ್ನು ಪಿಡಿದು ಮಾಸುಕಿಕ್ಕಲೇನುಂಟು (ಭಗೀಚ. ೦-೫೪-೦). **ವೇರ್**: ೨. ಪಾಣ್ಟ್ಯಸಂ ಮಿಣ್ಣಿಸಲ್ ಚೋಳನ ವೇರಂ ಕಿತ್ತ್ರ್ ನೀರೊಳ್ಗಲ್ಲುಗಲ ಸಲೆಯಲ್ಬಂದನಾ ಬಂದನಾ ಬಂದನೇ ತಾನೆಂಬಂತೆ ಬಂದಂ ವಿಜಯಿಯಭ × × ಸೊಳಬನೊಳಂ (ಕೌಷಾ. XX. ೪೪-೨೦; ೨೧೧೫). ಬೇರುಮುಟ್ಟು ಕೀಳು = ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನ ಮಾಡು; ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಕೀಳು : ಆ ಕೆಟ್ಟ ಜೂಳಿಯನ್ನು ಬೇರುಮುಟ್ಟು ಕೀಳುವುದು ಕಷ್ಟ (ಕೃಪಪು.೨೨೪). ಬೇರೊಳ್ಪೆಸಿರಂ ಪೊಯ್ = (ಆಲಂ) ನಾಶಮಾಡು; ಹಾಳುಮಾಡು: ಚಲದಿಂ ಮಣ್ಣಿಕೆಸರ್ಗ್ಗೆ ಬೇರೊಳ್ಪೆಸಿರಂ ಪೊಯ್ದಂ (ಅ. XI, ೫೨೫. ೪೨-೩; ಕು. ೧೧೬೦). [ದೇಶ್ಯ. ತಮಿ. ಮಲ. ಪಾಯ್ಯ. ಗಡಬ. ವೇರ್; ತುಳು. ಬೇರು; ತೆಲು. ಪೇರು]

ಬೇರ್೨ 'ಬೇಱು' ನೋ.

ಬೇರ್೩, ವಯಿರ(ನಾ)- ೧. ಹಗೆತನ; ವೈರ; ಶತ್ರುತ್ವ: ಒಟ್ಟಿಸಿದುವೀಶರ ಬೇರಂ ಬೇರದಿಂ ಕಿತ್ತ್ರ್ಲೆನನನುಪಮಂ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯದೇವಂ (ಪಾ. XVI. ೪೬-೦೦; ೧೧೭೧) ; ಕೂರಸಿಯೀದಿವನ ತಲೆಯನರಿಯಿಂದೊರ್ಬಂ ಕ್ರೂರಾತ್ಮನ ಕಯ್ಗೆನ್ನಂ ಬೇರದೊಳಿತ್ಪವರ್ಗಳತ್ತ ಪೋದರ್ (ಪಚಳಾ. ೯-೪೭); ಪಿಂಕಣ ಬೇರಮನೆನಸದೆ ಸಂತತಮುಂ ಮಜುಕವೆರಸಿ ಮನ್ನಿಪುದೆನ್ನಂ (ಪಾಪ. ೫-೨೮). **ವಯಿರ**: ೧. ಶ್ರೀ ವಲ್ಲವಕುಲತಿಲಕನ್ ವಯಿರಮ ಕಟ್ಟಿ ಎಜಿದು ಸಗ್ಗಾಲಯಕ್ಕೇರಿದನ್ (ಪ್ರಭಾ. ೦೯೩೪, ೪೬-೩: ೪)· ೨. ಹಗೆಯಾದವನು ; ಶತ್ರು; ವೈರಿ : ತನಗಯಿದಿರಾದ ವಯಿರರಯಿಜ್ಞದು ರಣಖಂಡಿತವಂ ಮಾಡಿ (ಕಾ. I. ೩೬-೦೪ ; ೧೪೩೮).

[< ಸಂ. ವೈರ]

ಬೇರ್೪, ಬ್ಯಾರ (ನಾ). = ವೇಪಾರ: "ಬೇರ—೧ ವ್ಯಾಪಾರ, ೨ ವೈರ" (ಕನ್ನಕಥೆ. ೩೨) ; ತಾರವನು ನೀನಿತ್ತು ಬೇರವನು ಬಿಟ್ಟಿಹುದು ನೀಜಿ ಯವಳೆಂದು ಪರವಧುವ ಸಾರಿದರೆ ಮಾರಿ ಬರದಿಹುದು (ಸರಿಕ್ಕ. ೦೬೧೩) ; ಬೇರದಮರದಿಂ ಮೆಯ್ದುಗದು ಬಣಂಜಿಗರ ಸೆವಿ ತವುತವುಗೆ ಪೊಸ ವರದಿನೇಱಿಯೊಳಿರೆಯುಂ (ರಾಮಾಕ್ಷ. ೨೨-೦೪). **ಬ್ಯಾರ** : ಕೆಲವು ಬ್ಯಾಟಿ ಗಳೊಳ್ ಬಗೆಬಗೆಯಾದ ವೈರುಗಳಂ ತಂದು ತುಂಬಿ ಬ್ಯಾರವಂ ಮಾಡುವ ಬೆರಿಯರು ಬಾಣಜಿಗರು . . . ಪಾಸಾಜಾತಿಯವರಿಗೆ ಬೆರ್ಬೇರೆ ಬೀದಿಗಳಂ ಪಡಿ (ಪ್ರಗಂಧಿ. ೦೩೫-೫). [< ಸಂ. ವ್ಯಾಪಾರ]

ಬೇರ್೫ (ನಾ). ೧. ಶರೀರ: 'ಉಜ್ಜ್ವಳಬೇರ', 'ಕುಂಕುವಬೇರ' ಪರಾ. ೨. ವಿಗ್ರಹ: ಪ್ರತಿಮೆ : ರುಕ್ಮಿಣೀಸತ್ಯಭಾಮಾಸಮೇತ ಪ್ರಸನ್ನ ಕೃಷ್ಣಸ್ವಾಮಿಯವನಂ ಪಂಚಬೇರಯುಳ್ಳವಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಂ ಗೈದು (ಅ. XIV. ಪ್ರಸಪು. ೬೦-೩೬; ೧೨೨೦). 'ಮೂಲಬೇರ' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ವೇರ]

ಬೇರಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೇರೆಯಾಗಿಸು ; ಬದಲಾಯಿಸು : ಬೇರಯಿಸಿ ನಿಮಿಷನಿಮಿಷಕೊಂದಲ ಬಣ್ಣಗಳ ತೋರಿಪ ಪೂಸರಳ್ಳಿಯಂತೇನು ಬೊಮ್ಮಂ ? (ಪಂಳುಳೆ. ೫೫). [ಬೇರ್೧ (<ಬೇಱ್೧) + — ಇಸು]

ಬೇರಾಗ (ನಾ). ಸರಿಯಾದ ರಾಗವಲ್ಲದುದು; ಅಪಸ್ವರದಿಂದ ಕೂಡಿ ದುದು : ನಿಸ್ಸ ದನಿಯ ಸವಿರಾಗದಲ್ಲಿ ಬೇರಾಗ ಮರಸಿ ಮರಜಿ (ಪಾಶ್ವಕಂ. ೨೪-೮). [ಬೇ೩—+ ರಾಗ]

ಬೇರಿ೧, ಬೆರಿಯ. ಬ್ಯಾರಿ (ನಾ). ೧. ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು; ವರ್ತಕ : ವೈಶ್ಯ : ಊರಸ್ಥ . . . ಭೂಮಿಸ್ಪೃಕ್, ವಿಟ್-೬ ವೈಶ್ಯರ ಹೆಸರುಗಳು, ಬೇರಿಯವರು, ನಗರ್ತರು, ಕೋಮಟಿಗಳು ಮಾಂತಾಗಿ (ಕರ್ಣಾ೦೮. ೫೬). **ಬೆರಿಯ** : ೧. ಕೆಲವು ಬ್ಯಾಟಿಗಳೊಳ್ ಬಗೆಬಗೆಯಾದ ವೈರುಗಳಂ ತಂದು ತುಂಬಿ ಬ್ಯಾರವಂ ಮಾಡುವ ಬೆರಿಯರು ಬಾಣಜಿಗರು . . . ಪಾಸಾಜಾತಿಯವರಿಗೆ ಬೇರ್ಬೇರೆ ಬೀದಿಗಳಂ ಪಡಿ (ಪ್ರಗಂಧಿ. ೦೩೫-೫). **ಬ್ಯಾರಿ** : ೨. ಕೇರಳದಲ್ಲಿರುವ ಮಹಮ್ಮ ದೀಯರ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನು ; ಮಾಪಿಳ್ಳೆ : ಇಬ್ಬರೂ ಮಾಪಿಳ್ಳೆ, ಲಬ್ಬೆ. ಬ್ಯಾರಿ ಮೊದಲಾದ ಮಲೆಯಾಳಿಗಳು ಉಡುವಂತೆ . . . ಅಡ್ಡಪಂಚೆ ಸುತ್ತಿ ಉದ್ದುದ್ದ ಬಾಣಿನ ಪಾಕಿದ್ದರು (ಪುರಿಯ. ೧೩೨) : ಬ್ಯಾರಿಗಳೆಲ್ಲ ಬರಿ ಸೈಕಲ್ಲಿನಲ್ಲೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದರು (ಪೂಪ್ರ. ೧೪).

[< ಸಂ. ವ್ಯಾಪಾರಿನ್. / ತುಳು. ಬ್ಯಾರಿ]

ಬೇರಿ೨ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: ಭೇರಿ; ನಗಾರಿ : "ಬೇರಿ — ಭೇರಿ = ನಗಾರಿ" (ಕನ್ನಕಥೆ. ೩೦); ಭಕಾರಕ್ಕೆ ಬಹಾರಂ— ಅರಂಭ—ಅರಂಬ . . . ಭೇರಿ—ಬೇರಿ (ಕಪುಪ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ).

[< ಸಂ. ಭೇರಿ]

ಬೇರಿಗ್₁ (ನಾ). ಹಗೆ; ವೈರಿ; ಶತ್ರು : ಅರಮಗಂ . . . ಈ ಶೇರೇವ ದೆಂದು ನೆಲಕಟ್ಟಾತಂದು ಬೇರಿಗನನಪ್ಪಳಿಸುವೆನೆಂದು ಕೋಲ್ಗಳಂ ತಿರುವಾಯ್ಗೆ ಪೂಡಿ ಕಾವಿದಂ (ಜಾಪಾಕ್ಷ. ೦೨೯-೨೪). [ಬೇರ್₂ + — ಇಗ]

ಬೇರಿಗ್₂ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರ ಪಡಾಡುವವನು ; ವರ್ತಕ; ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥ : ಸಂದ ಭಕ್ತಿಯೊಳ್ ಬೀರವನುಳಿದ ಬೇರಿಗರ ವೃಂದಂ . . . . ಅಂದು ಕಾಣಿಸಿತು ರಕ್ಷಸಮಯಗೆ (ಕ್ರಿಣಾಪು. ೨-೫೭).

[ಬೇರ್₂ + —ಇಗ]

ಬೇರೀಜ್ 'ಬೇರೀಜು' ನೋ.

ಬೇರೀಜು, ಬೇರೀಜ್ (ನಾ). ೧. ಕೂಡುವಿಕೆ; ಸಂಕಲನ : ಗಣಿತದ ಚತುರೋಪಾಯಗಳಾದ ಬೇರೀಜು. ಪಡಾಬಾಕಿ. ಗುಣಾಕಾರ. ಭಾಗಾಕಾರ ಗಳನ್ನು ನಾನು ಸರೀಸಾಗಿ ಕೈಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲನಾದರೂ ಕ್ರಿಯೆ ಸದೋಷವಾಗುತ್ತದೆ (ಗಣಿತ. ೦೭೪); ಮೊದಲು ಬೇರೀಜು. ಮುಂದೆ ಪಡಾಬಾಕಿ. ಆಮೇಲೆ ಗುಣಾಕಾರ ಮತ್ತು ಕಡೆಗೆ ಭಾಗಾಕಾರ ಹೀಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪದ್ಧತಿಯಿರುವುದು (ಕ್ರಿಕ್ಷೇ. ೬೩). ೨. ಒಟ್ಟು; ಮೊತ್ತ : ಅಕ್ಷರುವ ಒಟ್ಟು ಮನೆಗಳ ಬೇರೀಜು ಮೂಮತ್ತಕ್ಕೆ ಮಿಕ್ಕುವುದು ಕಷ್ಟ (ಪಾಪಾ. ೦೭); ಎಲ್ಲದರ ಬೇರೀಜು ಶೂನ್ಯ (ಜುಟ್ಟ. ೦೪೨). ೩. ಒಟ್ಟು; ಕಂದಾಯದ ಮೊಬಲಗು : ಗ್ರಾಮದ ಬೇರೀಜು ಸಾಗವೇ ಬರದಂಬ್ಗೆ ಪರಾಂಮರಿಸಿ ಸರ್ವಮಾಂಬ್ಯವಾಗಿ ಅವ್ಗಣೆ ಕೊಟ್ಟರುವ ವಿಪರಾ (ಬ್ಯಾಚಿ. ೦೯೯೯. ೪೨-೪೨; ೬೫೭) ; ಈ ವರ್ಷಾದಿಯಿಂದ ಜನಗಳಿಗೆ ಸೌಲಭ್ಯವು ಹುಟ್ಟಿ, ಆ ರಾಜ್ಯದ ಬೇರೀಜು ಒಂದಕ್ಕೆ ಎರಡಾಯಿತು (ಪಾಪಾಚಂ. ೬೬೯) ; ಕಂದಾಯು ಮಾಫೀ ಮಜಾ ಜಾತಾ ಜಮು ಬೇರೀಜು ಎಮ್ಮ ಅಂತ ಹಾಲುವುದಕ್ಕೆ ಕೈಬರುತ್ತರೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕರ್ನಾಚಂ. ೦೩೩). **ಬೇರೀಜ್** : ೧. ನಮ್ಮ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ತೀರ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಹೋದ ಮತ್ತು ಅನ್ಯದೇಶೀಯವೆಂದು ಗುರುತಿಸರಾಗದ ಜ್ಞಾಗಳೆಂದರೆ—ಕಚೇರಿ (ಕಚ್ಚರಿ) . . . ದರಮಾಹೆ, ಬೇರೀಜ್, ಮುಜರೆ (ಪಾಪಾಚಂ. ೦೩೩).

[<—ಪಾರ್ಶ. ಬರೀಜ್ ; ಹಿಂ. ಬೇರಿಜ್ ; ಮರಾ. ಬೇರೀಜ್]

ಬೇರು 'ಬೇರ್₁' ನೋ.

ಬೇರುಂಗಾಲ್ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕಾಲುವೆ : ಬಳಿಕಂ ಕೀಲೇರಿಯ ಬೇರುಂಗಾಲಮೊಕ್ಕೆಲೊಳೊನ್ದು ಪೊಱೆಯಂ ಕಯುಂ ಪದಿಕ್ಕೊರ್ಮಳಮ್ ಮತಮುಂ ಮಿಸಲುಂ ಬಳವತ್ತಮುಂ ಸಲ್ದುದು (ಪಪ್ರ. III, ೫೦೫. ೧೫೬-೫೦ ; ೪೧೧). [ಪ್ರ ಇದು 'ಬೇರುಂಗಾಲ್' ಎಂಬುದರ ಅವಲಿಖಿತವೆರ ಬಹುದು. / ತಮಿ. ಪೆರುಙ್ಕಾಲ್]

ಬೇರುಗ (ನಾ). ವಿವಿಧದ ಗಿಡಮೂಲಿಕೆಗಳ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು; ವಿವಿಧದ ಬೇರುಗಳನ್ನು ಮಾರುವವನು : ಆಗ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ— ಕಾರುಗಂ. ಬೇರುಗಂ. ಊರುಗಂ (ಪಾಪಾ. ೨೦೪ ಕ್ರಿಪಾ).

[ಬೇರ್₁ + — ಉಗ]

ಬೇರುಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳು : ಭಂಡಾರ ದೊಕ್ಕಸ ಮನೆಗಳ ನೋಳ್ಪನಾ ಭಂಡಾರಿಗಳು ನೋಡುಮತ ಕಂಡವರ್ಗಳೀ ನೃಪನವೆಂಬರು ಬೇರುಗಂಡಿಸುವನು ತಾನೊಳಗೆ (ಪಪಾ. ೬೬-೬೫). [ಬೇರು (<ಬೇರ್₂) + ಕಾಣ್]

ಬೇರುಗಿ (ನಾ) ವಿವಿಧದ ಗಿಡಮೂಲಿಕೆಗಳ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವಳು : ಪಾರುಗಿ. ನಾರುಗಿತಿ ; ಬೇರುಗಿ. ಬೇರುಗಿತಿ (ಪಾಪಾ. ೦೪೩ ಕ್ರಿಪಾ).

[ಬೇರುಗ + — ಇ]

ಬೇರುಗಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬುಡ ಅಥವಾ ಮೂಲವನ್ನು ಕೆಡಿಸು.—ಹಾಳು ಮಾಡು : ಈ ಮಹಾರಾಜನಿಗೂ ಇವನ ಹಿಂದಣವರಿಗೂ ಅವರಿಸಿಕೊಂಡು ಬೇರುಗಿಡಿಸಲೇಬೇಕಾಗಿವ್ದ ಕರುಡಶಸವನ್ನು . . . ತಪ್ಪಿಸಿ ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತ . . . ಪಾವನರಾಗಿರುವ ಶೂರರ ಮನೆತನದವರು ನೀವು (ಪುಂಕ್ಷ. ೫೦-೦೫). [ಬೇರು₁ (<ಬೆಂರ್) + ಕಿಡಿಸು (<ಕಿಡಿಸು₁)]

ಬೇರುಗಿತಿ (ನಾ). = ಬೇರುಗಿ : ನಾರುಗಿ. ನಾರುಗಿತಿ. ಬೇರುಗಿ; ಬೇರುಗಿತಿ (ಪಾಪಾ. ೦೪೩ ಕ್ರಿಪಾ).

[ಬೇರುಗ + — ಇತಿ₁(< — ಇತಿ₂)]

ಬೇರುಗೊಲೆ 'ಬೇರ್ಗೊಲೆ' ನೋ.

ಬೇರುಡಿ (ಕ್ರಿ). ಬೇರುಸಹಿತ ಮುರಿದು ಕೊಳ್ಳು; ಬುಡ ಕಿತ್ತುಬರು : ತೀರ ಗಿರಿ ಮುಟ್ಟಿ ಸೆ ಭುಜದಲಿ ಬೇರುಡಿದೆಂ ಬೆಳಲಕ್ಷಿ . . . ಹುಟಿನೆ ನಾನಾ ಭೂರಿಭೂಜಗಳಿಂದ ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು ಸರಸದಲಿ (ಕೂಪಾ. ೨-೨-೨೬). [ಬೇರು₁ (< ಬೇರ್) + ಉಡಿ₁]

ಬೇರುಬಿಡು 'ಬೇರ್ಬಿಡು' ನೋ.

ಬೇರುವರಿ 'ಬೇರ್ವರಿ' ನೋ.

ಬೇರೂರಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಸ್ಥಿರಪಡಿಸು ; ನೆಲೆಗೊಳಿಸು : ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಚಾರಿತ್ರಿಕತ್ವವನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಲಿ, ಅತ್ಯಪಭಾಗವನ್ನು ಆ ಕಾಳದವನೇ ಬರೆದಿರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಬೇರೂರಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಲಿ ನಾವು ಪಡೆಸುವುದಿಲ್ಲ (ಜಾಪಾಚಂ. ೪೮೪).

[ಬೇರೂರು (< ಬೇರೂಜು) + — ಇಸು₂]

ಬೇರೂರು 'ಬೇರೂಜು' ನೋ.

ಬೇರೂಜು, ಬೇರೂರು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಸಸ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ) ಭೂಮಿಯ ತಳಗಿರುವ ಮೂಲದ ಬೇರೆಬೇರೆ ತುದಿಗಳು ಇಷ್ಟೂ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಹೋಗು.- ಭದ್ರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು ; ಬೇರು ಬಿಡು : ಜಾರುವ ಭಕ್ತಿ ಓಡಿಮೊಳಗಗಳು ಹೊಯಿದಂತೆ ಕಳಯುಂಕಿ ಬೇರೂಜುದು ಮೇಲೆ ಫಲವಾಗದು (ಬಸ. ೪೧೬). ೨. (ಆಲಂ) ನೆಲೆನಿಲ್ಲು; ತಳವೂರು : ನಭೋಭಾಗದಿನಿಂದ್ರ ಜಾವಮನಿತುಂ ಭೂಭಾಗದೊಳ್ ಬಂದು ತೊಟ್ಟಿನೆ ಬೇರೂಜಿದವೋ . . . ಎಂಬನಮೇಂ ಪಾಡ ಬಿಡಂಗವಾಳ್ದುದೊ ವಿಯದ್ವಿಗ್ಯೂವಿಭೂಮಂಡಲಂ (ಜಾಪು. ೬-೨೪) ; ಇಂತು ತಪೋಬೀಜಂ ಚಿತ್ತಭೂವಿಯೊಳ್ ಬೇರೂಜಿಬಹುದಾಕಾರದೂ ಳಂಕುರಿಸಿ (ಗಿಪ್ರ. ೬-೦೩ ಕ) ; ಬೆಸಜಿಕೆ ಬೇರೂಜಿದುದು ಜಯದಾಸೆ ಜಾಜಿಸಿತು (ಪುಣ್ಯಾ. ೨-೦೦೮). **ಬೇರೂರು** : ೨. ಈ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಮಹಮ್ಮದೀಯಮತವು ಬೇರೂರಿ ಬೆಳೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದೀತು (ಜಾಪಾ. ೪೬); ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ದೈವೀಭಾವನೆಗಳು ಬೇರೂರುವುದು ಈ ಕಾಲದಲ್ಲೇ (ಶ್ರಪ. ೦೦೫). [ಬೇರ್₁ + ಊಜು₁]

ಬೇರ್₁ 'ಬೇಜ್₁' ನೋ.

ಬೇರ್₂ 'ಬೇಜ್₂' ನೋ.

ಬೇರೆಲಿಜ್ (ಕ್ರಿ). ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತು ಬರು : ಭೂತಳಂ ನಡುಗೆ ಶೈಲಶ್ರೇಣಿ ಬೇರೆಲಿಜ್ ವಿಶ್ವಜಗತ್ಕ್ಷೋಭಕರಸ್ವಭಾವಗತಿಯಿಂ ಬಂದಂ ವಿಹಂಗಾಧಿಪಂ (ಪಪ್ರ. ೦೪-೪೬). [ಬೇರ್₁ + ಏಲ್₂]

ಬೇರೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಬೇರು ಹರಡು ; ಮೂಲ ವಿಸ್ತರಿಸು : ವಿಳು ಫಲುಗುಣ ಹರಿ ಪರೂಢದ ಮೇಲೆ ವಿಜಯಂಗೈವ ಬಹಳ ಫಲಾಯಿದೆಲಾ ನಿನ್ನ ಪುಣ್ಯಾದ್ರುಮದ ಬೇರೊಡದು (ಪುಣ್ಯಾ. ೬-೦೩). [ಬೇರ್₂ + ಒಡೆ₂]

ಬೇರ್ಕ್₁ (ನಾ). ಬೇರೆಬೇರೆ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ಬೇರ್ಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ವಿಂಗಡಣೆ : 'ಬೇರ್ಕೆಗೆಯರ್' ಪರಾ.

[ಬೇಜ್ (< ಬೇಜ್₂) + —ಕ್]

ಬೇರ್ಕ್₂ (ನಾ). (?) : ಪುರಿ ವಾಣಲೊಳಂ ಪೂಸಿದ ಗಾಣದೊಳಂ ಬರ್ಪ ಬೇರ್ಕೆಯೊಳಂ . . . ಮೊನೆಯುಂ ಪುಣಿದ ಕೊಂಕದೊಳಂ ಕೈಗೆಯ್ವ (ಪಪುಪು. ೦೦-೬೫ ಕ). [?]

ಬೇರ್ಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಬೇರ್ಪಡಿಸು ; ವಿಂಗಡಿಸು ; ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸು : ಆರ್ಗರೀತಿಗೆ ರಾಜ್ಯವಿರಲೆಂದು ಮಂತ್ರಿಗೆ ತೋರ್ಗೊಟ್ಟ್ರೆದರೊ ತವಕ ಮರ್ಗವವ್ಯರಾಗ್ಯವೆಂಬುದು ಜಗಮೆಂದು ಬೇರ್ಗೆಯೊ[ಜಾಣಾ. ೧೯ಗೈದೊ] ಳಗೆ ಜಿಂತಿಸುವ (ಚಿಪ. ೩೨-೨೮೮). [ಬೇರ್ + ಕೆಯ್]

ಬೇರ್ಗೆಯ್, ಬೇರ್ಕ್ಯ, ಬೇಯುಕೆಯ್ (ಕ್ರಿ). =ಬೇರ್ಗೆಗೆಯ್ : ಮನೋವಾಕ್ಕಾಯವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂ ಪೆರಿದ ಕರ್ಮಮಂ ಬೇರ್ಗೆಯ್ಯರೆನಗಂತಕ್ಕುಮೆಂಬ ಸಂಕಲ್ಪಂ ಪ್ರಥಮಧರ್ಮಂ (ಕಾಪ್ರ. ೧-೨೫ ಪ); ವಿನಗೆ ಕರ್ಮಬಂಧಮುವ್ವ ಜೀವಮೆನೆಂತು ಬೇರ್ಗೆಯ್ದು ತೋಜಲ್ಬಲ್ಲುದು (ಚಾಪಾಕ್ಕ. ೧-೦೫೦); ತನ್ನಂ ಬೇರ್ಗೆಯ್ದು ಪೆದ್ದುಂ ಪಾಗಲಿದಿರುಳದೆಂದೀ ವಿಭೇದಂ ದಲೇನುಂ ಕಿನ್ನಂ ಮೆಯ್ಯೋಜಿಸಿಲ್ಲಂ (ಜಾಪ್ರ. ೩-೧೩). **ಬೇರ್ಕ್ಯ** : ಅರ್ಜನಂಪ್ರಸಿವಾತ್ಮ ಯೋಗವಿಂತಿಹುದೆಂದು ಬೇರ್ಕ್ಯದು ಪಬನಿಸಲಂದಂ (ಚಿಪ. ೩-೧೮); ಖಿಡ್ಡಿಂ ಮತ್ತಮವರಿದು ಬೇರ್ಕ್ಯದಲಂ [ಜಾಣಾ. ಬೇರ್ಕೆಯ್ದಂ] ಮುಂಡಮಂ ಸೀಳ್ದು (ಕ್ಷಕಥ. ೦೯-೧೮); ಗಂಗೆಯಲಿ ಬಂದು ತಾನಾಗಿ ಹರಿದಿಪವು ಪತ್ತು ನೀರು ಬೇರ್ಕ್ಕಿವುದೆಂತು ಬುಲಲ್ಲಿ ಬೆರೆತ ತಮದೊಂದು ಬರುಪೇರು ? (ಪುಣ್ಯಕ. ೦೬-೦೦). **ಬೇಯುಕೆಯ್** : ಇಂತಪ ಪ್ರಳಯ ಪದಿವೆಟು ಕೂಡಿ ಮಹಾಂಧಕಾರ ಸಂದಿತ್ತು ಇಂತಪ ಅಂಧಕಾರ ಸಂದಿಪ್ಪದೆ ತಿರುಗುವಲ್ಲಿ ಬಯಲು ಜೀಜುಕೆಯ್ಕತ್ತು (ಕೋಗಪ್ರ. ೩-೦೪).

[ಬೇಱ್ (< ಬೇಱ್$_1$) + ಕೆಯ್$_1$]

ಬೇರ್ಕ್ಯ ' ಬೇರ್ಕೆಯ್ ' ನೋ.

ಬೆರಗೊಳೆ. ಬೇರುಗೊಳೆ (ನಾ). ೧. ಮೂಲಪನ್ನು ಕಿತ್ತು ನಾಶಮಾಡುವುದು. ೨. (ಅಲಂ) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಇಲ್ಲವಂತೆ ಮಾಡುವುದು : ಅರಿನ್ನು ಗತಿ ನಿಮಗೆ ಸಂಬಂಧಿ ಬಾಣಪಂ ಹಾರ್ಪೆಸುವೊಡೆ ನಿಪ್ಪ ಬೆಗೊರಲಿಗೆ ತಿವಿಪ್ಪ ಕಾರಣಮನಂಗಕ್ಕಮೇ ಪ್ರಾಪ್ತಮೆಂದು ಹರಿ ಕಪ್ಪ ಸುತನಂ ಜಱೆದಮ (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೬-೨೦). **ಬೇರುಗೊಳೆ** : ೨. ಸಾರಿಯರು ಮಱುಗಿದರಟ್ಟ ಮುದಿಪಾರುವನ ತವೆಂಟಿ ವಮ್ಮಯ ಬೇರುಗೊಳೆ ಯಾಗಿರ್ದುದೇ ಹಾಯಮತ ದಿಸುಸುಯ್ದು (ಕಾಪ್ರ. ೪-೨೬); ದುರಾತ್ಮರು ಬೇರುಗೊಳೆಗಂಗ್ಕೈವರು ಕುರುವಂಶಪುರಕುಜದ (ಜಾಗ. ೬-೬-೦೦).

[ಬೇರ್$_1$ + ಕೊಳೆ$_3$]

ಬೆಗೊರಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೇರುಬಿಡು. ೨. ಬೇರಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸು : ಬೆಗೊರ್ದಂದು ಪಣ್ಣ ಪಲಸೆಳಸಾರ್ಗಾಯಂ ತಳೆದ ತೆಂಗು . . . ಸೆಗಿರ್ಜಿಯವ್ವ ಕಲ್ಪತರುಗೆ ಸಿವಿಯಂದನಿಪಂ (ಕಬ್ಬಕೃ. ೦೩-೨೩).

[ಬೇರ್$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಬೇನುಗಿ (ನಾ). ಅನ್ಯಮಾತು ; ಬೇರೆಯ ನುಡಿ : ಸಿದ್ಧನ್ನಪ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಮಿರೆ ಬೇನುಗಿಯೆಂತೆ (ಚಿಪ. ೦೯).

[ಬೇಱು (< ಬೇಱ್$_1$) + ನುಡಿ$_3$]

ಬೇಱೆಲೆವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಬೇರೆಯ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗು ; ಅನ್ಯಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ನಡೆ : ಕಾಯಾಂತರದ ಬೇರ್ನೆಲೆವೋದ ನಲ್ಲನ ಪಿಂಬಿಡಿಯೊಳ್ ಪಂಬಲಿ ಸುತಿರ್ದ ಬಿಂಬಫಲದಶನಮನಿ (ಚಿಪ್ರ. ೩-೨೦ ಪ).

[ಬೇಱು (< ಬೇಱ್$_1$) + ನೆಲೆ$_1$ + ಪೋಗು$_1$ (< ಪೋ$_1$)]

ಬೇಱ್ ' ಬೇಡು$_1$ ' ಪರಾ.

ಬೇಱಱಿ (ನಾ). ಬೇರೆಯಾದ ಭೋಜನಸಾಮಗ್ರಿ.—ಎಡೆ : ಹುಬಿ ಬಿಂಡವದವ ನಿಟ್ಟಿಸುವನು ಪುಣ್ಯ ಸಂಗಡಿಸೆ ಜಾತ್ರೆಯ ಮೋಡುವಂತೆ ಆಡುಗೂಲಿಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಂದುಂಬುವಂತೆ ಬೇಱಱಿ ನೋಡಿ ಭೋಗಿಸುತಿರ್ದ (ಚಿಪ. ೩೩-೩೪). [ಬೇಱು (< ಬೇಱ್$_1$) + ಪಱಿ$_1$]

ಬೇಱ್ಪಡಿಕೆ (ನಾ). ಬೇರೆಯಾಗಿ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವಿಕೆ ; ವಿಂಗಡಣೆ : ಅನೇಕ ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ಮಪನ್ನು 'ವಿಯೋಗ' ಎಂದೂ ಕರೆಯುವುದುಂಟು. ಎಂದರೆ, ಬೇರ್ಪಡಿಕೆಯು ಕೆಲಸ ಎಂದು (ಕಬ್ಬಜ್ಯ. ೩೬೪). [ಬೇರ್ಪಡು + — ಇಕೆ]

ಬೇರ್ಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೇರೆಯಾಗಿಸು ; ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸು : ಒಡಲ ಬಳ ನೆಲಲಿಂಗೆ ಗತಿ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿಹುದೆ (ಕುಮ್ಮಾ. ೦-೪) ; ಕುಂದಣವನು ರಸಗೆಯ್ದೊಡಾಕ್ಷಣ ಕರುವಿಂದೆ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಪುತ್ಥಳಿಯ ತಂದಡಱೆದರು (ಕೀಚಕ. ೫೭-೫೮) ; ಜೊಮೆಜೊವನ್ನು ಸುಲಿದು ಬೀಜ ಮತ್ತು ತಿರುಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ (ಅಪಾಗ. ೦೦೩). [ಬೇರ್ಪಡು + —ಇಸು$_5$]

ಬೇರ್ಪಡಿಸುಹ (ನಾ). ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ : "ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ=ಭೇದ. ಅಂತರ" (ಜಪಾಗ. ೪).

[ಬೇರ್ಪಡಿಸು + —ಹ$_5$ (< —ವ$_5$)]

ಬೇರ್ಪಡು, ಬೇಱುಪಡು (ಕ್ರಿ). ಬೇರೆಯಾಗು ; ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗು : "ಬೇರ್ಪಡು —ವಿವಿಕ್ತ. ವಿದರೇ ಬೆ" (ಕಪಾಗ. ೪) ; ಕೊರಲೊಳ್ ದುಷ್ಕೋವಮೀತಂ ಪೊಳೆವು ಬರಿಗಳೊಳ್ ತೋಜಾತಿರ್ಪಲ್ಲಿಗೊಳ್ ಪಲಪುರಿರ್ದಂತೆಯ್ದೆ ಬೇರ್ಪಟ್ಟರೆ ತರದುಜಾಗಲ್ ಗಾಳಿಯಿಂದಾಡ ಯೋಗೀಶ್ವರಂ . . . ಎನವ ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹುಮೊಲಿರ್ದಂ. (ಕಾಪಂಪು. ೫೦೦); ಉಮ್ಮೋಡಂ ಶ್ವೇತಕೃಷ್ಣಂಗಳನಜಾಪ್ರವಮೊಲ್ಬುನ್ಯಾಪಾಂಗಳಂ ಸ್ಯಾದ್ವಿದ್ಯಾವಾದಂಗಳಿಂ ಭವ್ಯರ ಬಗೆವುಗುವನ್ನಂ ದುಷ್ಟಮತಮೂಲಮಂ ಸಾವದ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರಮಂ ಬೇರ್ಪಡೆ . ತೀರ್ಥಪ್ರವಾರ್ತ್ಯಾಯರಾರ್ಧೇಯರೆಮ್ಮೊಳ್ (ಪುಕೃ. ೦-೪). ೨. ಹರಡಿದು ; ಬಿಚ್ಚಿರು : "ಬೇರ್ಪಡು —ವಿವಿಕ್ತ. ವಿದರೇ ಬೆ" (ಕಪಾಗ. ೪). ೩. ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗು; ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಳ್ಳು : (೪). **ಬೇಱುಪಡು** : ೧. ಬೆಳಗೆಯಾದಂತಿದ್ದು ಬೇಱು ಪಟ್ಟಿಪಪಾತ್ಮ (ಕಪ್ರ. ೩-೦೪). [ಬೇಱ್$_1$ (<ಬೇಱ್) + ಪಡು$_1$]

ಬೇಱ್ಪಾಟು 'ಬೇರ್ಪಾಡು' ನೋ.

ಬೇರ್ಪಾಡು, ಬೇರ್ಪಾಟು (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯಾಗುವುದು ; ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಳ್ಳುವುದು. ೨. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ಅಂತರ : ಇಲ್ಲಿ ಪಿರಿ ಪುಂತಗಳೆಂಬ ಬೇರ್ಪಾಡಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿರುವುದು ಒಂದೇ ಜಾತಿ – ನಿತ್ಯಪಡುವೆಗೆ (ಜಪಾಗ. ೫೫). **ಬೇರ್ಪಾಟು** : ೨. ಮನುಷ್ಯನ ಬೇರ್ಪಾಟುವಂದರೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಲಹವುಂಟಾಗುವುದು (ಜ್ಞಪ್ರ. ೦೦೦). [< ಬೇರ್ಪಡು]

ಬೇರ್ಬಡಪ (ನಾ). ಬೇರೆಯಾವ ಮಳೆ.—ಧಾರಾವರ್ಷ : ಎರೆ ಗಳಿಜುಂಬಿನೊಳ್ ಮುರದ ತೂಜಿಬುಗೊಂಬಿನ ನೀರುನಡದೊಳ್ ತೊಲಗದೆ ನಿಂದಣಂ ನಡುಗುತುಂ ತನು ಕೂತೆ ಕುನುಂಗೆ ಕಂಪಕಂದು ಭರಮಟ್ಟ ಪೋಲ್ ಕುಡಿದು ಪಕ್ಷಿಗಳರ್ದುವೆಜಂಕದುಗ್ರದಿ ಜಲಲವಿಂದುಗಳ್ ಸುರಿಯ ಬೇರ್ಪ[ಬ್ಬ]ಡಪಂ ಬಿಡೆ ಸೋರ್ವಗುವಿನೊಳ್ (ಕುಮುಪ್ರ. ೬-೪೬). [ಬೇಱು (<ಬೇಱ್$_1$) + ಬಡಪ]

ಬೇರ್ಬಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬುಡವು ಕೆತ್ತುಬರುವಂತೆ ಮಾಡು : ರಜತ ಕ್ಷೇಲಮಾ. ತಿವ ತಿಮಾಗಿಮಾರೊಡನೆ, ಬೇರ್ಬಿಡಿಸುತಕ್ಕಾಡಿ ನಗಹೀ ದ್ಯಕ್ಕರ ಬೊರೆಯ ತೋಳ್ ಸ್ಥಿರಾತ್ಮಜೆಯ ಹೃದಯದುದ್ಯಾವದೊಳ್ ಉದಿರ್ದೊಂದು ಪೂವೆಸಳ ಪೊರೆಗುರಳ್ದುದು (ಕ್ರಿಣಪ್ರ. ೬೦೯-೬೯).

[ಬೇರ್$_1$ + ಬಿಡಿಸು]

ಬೇರ್ಬಿಡು. ಬೇರುಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮರಗಿಡಗಳ ಬೇರು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಹೋಗು.—ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡು : ತಾಪಾರ್ಜಜನಕ ನೆರಳಾಗಿ ನೀಡಿ ಪಟುವೃಕ್ಷವಾದ ಜೀವ ; ಶಕ್ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಬೇರ್ಬಿಟ್ಟು ಇಂದ ಅಶ್ವತ್ಥದಂಥಭಾವ (ಕ್ಷಕಥ. ೦೩-೦೪). **ಬೇರುಬಿಡು** : ೧. ಬೀಜಗಳು ಹೊಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮೊಳೆತು ಜನಸಂಚಾರದೊಂದಿಗೆ ಕಲೆತು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬೇರುಬ್ಬುವ (ಜಪಾಗ. ೪೯). ೨. (ಅಲಂ) ತಳವೂರು ; ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು ; ಬೇರೂರು : ಆ ತಂತ್ರಗಳು ಪುರಾತನಕಾಲದಿಂದ

ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಬೇರುಬಿಟ್ಟಿವೆ (ಕೃಮು. ೨೧೬); ವೈದಿಕಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಬೇರುಬಿಟ್ಟು ಅಪ್ಪ ಯಾಕೆ ಹೀಗೆ ಬದಲಾದ ? (ಹೂಕ್ಷ. ೨೫೦).

ಬೇರುಬಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು=ಶಕ್ತಿಯುತವಾಗು; ಪ್ರಬಲವಾಗು; ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು : ಪಾಂಡವರು ಇನ್ನೂ ಬೇರುಬಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಅವರನ್ನು ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಅದುಮಿಬಿಡಬೇಕು (ಪಜಾ. ೬೬).

[ಬೇರ್$_1$ + ಬಿಡು$_1$]

ಬೇರ್ಮನೆ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಯ ಮನೆ; ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗೃಹ. ೨. ಮದುವೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವರನ ಕಡೆಯಂವರನ್ನು ಇಳಿಸುವ ಮನೆ; ಬಿಡದಿಮನೆ : ಹೋಗಿ ಬಡಬಡ ಬೇರ್ಮನೆ (ವರನಿರುವ ಮನೆ)ಯಿಂದ ಮದಲಿಂಗನನ್ನು ಕರಕೊಂಬರ್ರಿ . . . ಬೇರ್ಮನೆಯಿಂದ ಮೆರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮದಲಿಂಗಸನ್ನು ನೋಡುವುದಕ್ಕೂ ಪುಣ್ಯ ಬೇಕು (ತುಪಚಂ. ೩೨). ೩. ಮದುವೆಯ ನಂತರ ವಧೂವರರಿಗೆ ಏರ್ಪಡಿಸುವ ಮನೆ: ಪ್ರಸ್ಥದ ಕೋಣೆ : ಮದುವೆಯ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೆಲ್ಲ ಮುಗಿದು ಮದುಮಕ್ಕಳನ್ನು ಬೇರ್ಮನೆಗೆ ಕಳುಹಿಸುವ ವೇಳೆಗೆ ತುಂಬ ಹದವಾಯಿತು (ಕಟಿ).

[ಬೇರ್$_2$ (<ಬೇಜ್$_1$) + ಮನೆ]

ಬೇರ್ಮೆಯ್ (ನಾ). ಅನ್ಯಶರೀರ : ಅನ್ಯದೇಪ : 'ಬೇರ್ಮೆಯ್ಯೊಗು' ಪರಾ.

[ಬೇಱ್ (<ಬೇಜ್$_1$) + ಮೆಯ್$_2$]

ಬೇರ್ಮೆಯ್ಯೊಗು (ಕ್ರಿ). ಅನ್ಯಶರೀರವನ್ನು ಹೊಗು.— ಪ್ರವೇಶಿಸು: ಪರಕಾಯಪ್ರವೇಶ ಮಾಡು : ಆದು ಬೇರ್ಮೆಯ್ಯೊಕ್ಕ ಯೋಗೀಂದ್ರನ ತನುವಿನವೊಲ್ ಮುನ್ನಿನಂತಿರ್ದುದು (ಕಾಪಂಉ. ೬೦೫).

[ಬೇರ್ಮೆಯ್ + ಪೊಗು]

ಬೇರ್ದರಿ, ಬೇರುವರಿ (ಕ್ರಿ). ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಹುಟ್ಟು.— ಹರಡು : ಅಳಂಕರಣವಿಳಾಸಮಂ ಮೆಱೆವ ಮೇಳಸುದಂದಿನ ರೂಪ ಶಾಸನಂಬರೆದುದು ಬಿಚ್ಚಿಸಿತ್ತಮದುರ್ದಲ್ಲಂಕೆದುದರ್ಚಿ ಪೊಕ್ಕು ಬೇರ್ದಾದುದು ಬೆಟ್ಟುದಟ್ಟಿ ಜಿದುದೆನ್ನೆರ್ದೆಯೊಳ್ ಲಲಿತಾಂಗದೇವನಾ (ಆಡಿ. ೩-೧೩) ; ಶಿವನಿಷ್ಠೆ ಚಿತ್ತದೊಳು ಬೇರ್ದಾರಿದವರ್ಕಿಲರು (ತುಪ. ೮೬. ೦೪-೦೬). **ಬೇರುವರಿ** : ಊರೋಳ್ ಕಪಿವರ್ತ್ಯಯಾಗಲಕ್ಕ ಬೇರುವರಿದುದು (ಕೂಚಂ. ೩-೩-೦); ಜಾರುತರ ಪರಿಮೂರ್ತಿಯಲಿ ಮನ ಬೇರುವರಿದಡಿಗಡಿಗೆ ಒರಗುತ . . . ಪರಮಭಕ್ತಿಯ ಸಾರಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲಿ ಮೆಱೆವುದು (ಪಾಗ. ೩-೦೩-೧೩). [ಬೇರ್$_1$ + ಪರಿ$_3$]

ಬೇರ್ದೆ (ಕ್ರಿ).—ಬೇರ್ದರಿ : ಶಿವತತ್ತ್ವಮದು ಬೇರ್ದೆಯಲಜ್ಞಾನ ಕೂಪೆ ನೆಲೆಗೆಟ್ಟುದೆನೆ ನಾಭಿ ನಿಮ್ನವನುಳಿದುಮ (ಪಪ್ರ. ೯-೦೩).

[ಬೇರ್$_1$ + ಪರ್$_1$]

ಬೇರ್ದೆರಸು (ಅ). ೧. ಬೇರು ಸಹಿತವಾಗಿ; ಬುಡ ಸಮೇತ : ಅರ್ಜುನನಾಗಳ್ ಬೇರ್ದೆರಸು ಕಿಬ್ಬೆ ಬಗೆಯೆ ಸುರಕಿಡಪ್ಪೊರ್ಕೆ (ಪಂಪಾ. ೦೦-೩೬); ಬೇರ್ದೆರಸು ಕಿಬ್ಬು ಬಲವುಂ ನಿರ್ಘಾಗಳನೊಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಬರ್ಪ ಗಜೇಂದ್ರಂ . . . ಸುರಕರೀಂದ್ರಮನಿಸಿದುದಾಗಳ್ (ಶಾಕ್ಯಶ. ೬೦). ೨. ಬುಡದಿಂದ ಹಿಡಿದು : ಬೇರ್ದೆರಸಿ ತುದಿವರಂ ಕಾಯ್ದು ಪನಸಂಗಳಳನೀರ್ವೊನಲುಮಂ ಕರೆವ ತೆಂಗು ಕಸುವಣ್ ಪುಸುಕಿ ತೋರ್ವ ಪಾರಂಗ ಜಂಪೀರಮಿನಿತುಂ ನಾಡೆ ಸಾರ್ವಕಾಲಂ ಕುಂದವೆ (ತಪ್ರ. ೦೦-೨೨).

[ಬೇರ್$_1$ + ಬೆರಸು$_3$]

ಬೇಲ 'ಬೆಳಲ್' ನೋ.

ಬೇಲಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ತುಳುವಾ ಭವಾನಿ ಬೆಲ್ಲದ ಬೇಲಾಯಿ . . . ಎಲ್ಲ ನಾನಾಕದಾ ಕಳ್ಳದೇವತೆಗಳ ನಿಲ್ಲದ ಒಲಿಸಿದರು (ತಣಕು. ೩೬-೨). 'ಜೋಗಾಯಿ' ಪರಾ.

[? + ಆಯಿ$_3$]

ಬೇಲಾಶಕ್, ಬೇಲಾಷಕ್ (ಅ). ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ; ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ; ಖಾತ್ರಿಯಾಗಿ : ಬೇಲಾಶಕ್ ! ದೇಶದಾಗಿನ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ಸೇವಾ ಮಾಡೋದು ಕಾಂಗ್ರೆಸ್‌ಭಕ್ತನ ಧರ್ಮ ಅದ (ಜಾಣಾ. ೦೫); ಬಾಜಾರದಾಗ ಬೇಕಾದ ಹೊತ್ತಿನಾಗ ಬೇಕಾದ ಮಾಲು ಬೇಕಾದಟು ಕೀಳಿ, ಬೇಲಾಶಕ್ ಸಿಗತದ (ಆಕ್ಷ. ೨೫೭). **ಬೇಲಾಷಕ್** : ಬೇಲಾಷಕ್ ಹೋಗರಿ (ಜಾಣಾಹು. ೫೫); ಬೇಲಾಷಕ್ ನೀ ಹೇಳಿದ ಕಮ್ಮತ್ತ್ ಕೊಡತಾವ್ (ಕೃಚಾ. ೭೮). [← ಅರ. ಬುರಾ. ಬೇಲಾಶಕ್]

ಬೇಲಾಷಕ್ 'ಬೇಲಾಶಕ್' ನೋ.

ಬೇಲಿ, ವೇಲಿ (ನಾ). ೧. ಹೊಲ, ತೋಟ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಸುತ್ತಲೂ ಹಾಕುವ ಪೊದೆ, ಮುಳ್ಳು, ಮುಳ್ಳುತಂತಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಆವರಣ. — ಸುತ್ತುಗೋಡೆ : "ಅವೇಷ್ಟನಂ. ವೃತಿಃ — 'ಈ ೨ ಬೇಲಿ" (ಶಬ್ದಾಮ. ೫೮-೦೫೬) ; ಪನಿಯಾಲ ಕಾಲ ಬಿಡ (ಗ)ಣ ಬೇಲಿಯಿಂ ಅನ್ಯ ಬಸ್ಸು (ಎಳ. III, ಕೂಚಂ. ೦೫೯-೦೬; ೧೫೨); ಕಾವ ಬೇಲಿ ಎದ್ದು ಪೊಲವ ಮೇದ ಮೇಲಿಶ್ಚೇನಿಸ್ಸೇನು (ಪ್ರದೂಡ. ೨-೫೬-೨). ೨. ವನ್ಯವ್ಯಗಳನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡಲು ದೀಪದ ನೆರವಿನಿಂದ ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಸ್ಥಳ : "ಬೇಲಿ ತೋಪಕ್ಕೆ" (ಪುಣಾ. ೦೦೨-೩); ಆ ನಾರಾಯಣನುಂ ತಾನುಮಂತಃಪುರಪರಿವಾರಂಬೆರಸು ಬೇಂಟೆಗೆ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಪರಿದು ತಾಣಕ್ಕೆ ವಂದು ಬೇಲಿಯ ಕೆಲದೊಳಲ್ಲದ ಬೆಱಗಾಲಿಪಿಂಗದುಳ್ಳೊಳ್ಕಂ ಗೆಂಟಾಗಿ ಬೀಡ್ಡಿ ಬಿಡಿಸಿ (ಪುಕಥಾ. ೩-೪೭ ೩). ೩. ಭೂಮಿಯ ಒಂದು ಅಳತೆ : ಭರಶುರಾಮದೇವರ್ಗೆ ನಿವೇದ್ಯಕಂ ಒಸ್ದು ನನ್ನಾದೀವಿಗೆಗಂ ಬಿಟ್ಟು ಭೂವಿ ದೇವಮುನಿವ್ದ ಮೂಡಲು ಒಸ್ದು ಬೇಲಿ (ಎಳ. III (೩). ಕೂಚಂ. ೩೨-೦೭; ೧೧೫); ಆ ಭೂಮಿಯೊಳಿಗೆ ಅಲ್ಲಿದು ಮೂಲಸ್ಥಾನದೇವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಮಣ್ಣು ಬೇಲಿಯೊಂದು (ಎಳ. III (೩). ಗುಂಡ್ಕಶಿ. ೪೭-೦೬; ೧೧೧). ೪. ಎಲ್ಲೆ; ಸೀಮೆ : ಕಾಡ ಬೇಲಿಯಿಂ ಮಾರ್ತಾಡನಜಿಯಲುಂ . . . ಪಡೆ ಪುಚ್ಚೆ ನೀಂ ಬಲ್ಲೆ ನೀಂ ಮೆಚ್ಚೆ ಹರಿಗ ಕೇಳಾನೆ ಬಲ್ಲೆಂ (ಕಂಕಣ. ೩-೪೦). **ಬೇಲಿ** : ೧. ಬಡಗಲು ವೇಲಿವಿದಿರಂ ಈಶಾನ್ಯದೊಳ್ ಕಪಾಳೇಶ್ವರಂ ಕಲಿಕ್ಕೂಟ ಪೊಲದ ಸೀಮೆ (ಕಾಇತಿ. IX-೫. ೦೫೦-೫೯; ೧೦೬೭).

[ದೇ.ಟಿ ತಮಿ. ಮಲ. ವೇಲಿ ; ತುಳು. ಬೇಲಿ; ಕೊಡ. ಬೆಲಿ; ತೆಲು. ವೆಲುಗು ; ಗೊಂಡಿ. ವೆಲುಮ್]

ಬೇಲಿಫ, ಬೇಲೀಫ (ನಾ). ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನದ ಆಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರುವ, ಸ್ವತ್ತು ಜಪ್ತಿ ಮಾಡುವ, ತಕ್ಷೀರುದಾರನನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳ, ಜಮೀನುದಾರನ ಕಂದಾಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ವಸೂಲುಮಾಡುವ ಕೋರ್ಟಿನ ಅಮಾನ ; ಬೇಲಿಫರು ನಿನ್ನ ಚರ-ಸ್ಥಿರ ಆಸ್ತಿಗಳ ಜಪ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವಾಗ್ಗೆ ನೀನು ನಿನ್ನ ಮಾತಕ್ಕೆ ಹ್ಯಾಗೆ ಹೆದರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ ? (ಕೃಚಾ. ೦೩೦). **ಬೇಲೀಫ** : ಬೇಲೀಫ ತಲೆಬಾಗಿಲಿಗೆ ಬಂದು ನಿಂತಾಗ ಗಂಡ ಘಾಬರ್ಯಾಗಿ ಕೂತ (ಗಂಚಿತಾ. ೫೯); ನಾಲ್ಕಾರುಜನ ಬೇಲೀಫರು ಆತನ ಹಾದಿಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತ ನಿಂತಿದ್ದರು (ಆಪ್ರ. ೦೭).

[← ಇಂ. Bailiff]

ಬೇಲಿಮುಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಹೊಲ, ತೋಟ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಪೊದೆ, ಮುಳ್ಳು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಆವರಣವನ್ನು ಹಾಕು: ಬೇಲಿ ಹಾಕು : ಕಿಬ್ಬಿಲ್ಲದೆ ಬೇಲಿಮುಳ್ಳುವೆನೆಂಬ ಜಾಗಿಲ್ಲಿದ್ದ ಪೊಗುವೆನೆಂಬ . . . ಪಚ್ಚೆಪಸಿಯೆಗ್ಗನಂ ಪೋಲ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೩೬). [ಬೇಲಿ + ಇಕ್ಕು]

ಬೇಲಿವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಸುತ್ತಲೂ ಬೇಲಿಯಿರುವ ಚಿಕ್ಕಹಳ್ಳಿ : ದಿಳ್ಳಿಯ ಕೊಳ್ಳಿಗೊಂಡವೆಮಗಿಲ್ಲಿದಿರೆಲ್ಲಿಯುಮೆಂದು ಬಂದೆವೀ ಕಳ್ಳಿಯ ಬೇಲಿವಳ್ಳಿ ಯೊಳಗೆಳ್ಕಜಾವಾಡುತೆ ಜಳ್ಳುಪೋದೆವ್ಮ (ಆಪ್ರ. ೦೯-೦೦). [ಬೇಲಿ+ವಳ್ಳಿ$_1$]

ಬೇಲಿವೀಡು (ನಾ). ಬೇಲಿಯಿರುವ ಸ್ಥಳ : ಬೇಲಿವೀಡಂ ಪೋಲ್ದು ಸಮೀಪವರ್ತಿಗಳಾಗಿ ಪೊರ್ದಿಯೋಲಗಿಪುಮೆ ಪಾರಿಷತ್ಕುಯಸುರರು (ಹರಿಶ. ೦೪೬). [ಬೇಲಿ + ವೀಡು]

ಬೇಲಿಸೌತೆ (ನಾ). ಬೇಲಿಯ ಮೇಲೆ ಹಬ್ಬುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೌತೆ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ : "ಮೃಗೋರ್ವಾರುಃ ... ಬೇಲಿಸೌತೆ" (ಭಾಸ. ೦೨೬); "ಮೃಗಾದಿನೀ-ಪಾವುಮೆಕ್ಕೆ, ಬೇಲಿಸೌತೆ" (ಭಾಲ. ೦೨೬). [ಬೇಲಿ + ಸೌತೆ (< ಸವತೆ)]

ಬೇಲೀಫ 'ಬೇಲಿಫ' ನೋ.

ಬೇಲು$_1$ (ನಾ). ಕಟ್ಟು : ಹೊರೆ ; ಪಿಂಡಿ : ಯಾವುದೋ ರೈಲ್ವೇ ರಕ್ಷಿದಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕಾಗದದ 'ಬೇಲು' ಗಳನ್ನು ತರಲು ರೈಲ್ವೇಸ್ಟೇಷನ್ನಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದರೆಂದು ತೀರಿತು (ಶಪಂ. ೦೩೭). [← ಇಂ. bale]

ಬೇಲು$_2$ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳ ಸುತ್ತ ಇರುವ ಅಲಂಕಾರಪಟ್ಟಿಕೆ (?) : ರುನ್ಮದಲಿ ತಿದ್ದಿದ ಲೋಚನಿಗಳು ರಜತದಲಿ ಮೂಡಿದ ಹಂಸೆಗಳು ಲಸುಮ ಗಳಿಂದಲೊಪ್ಪುವ ಬೇಲುಗಳು (ಶಶಿ. ೬೬೩) : ಗೂಡುಗಳಿಗೆ ಬಾದಣಿಂದ ಆನೆ. ರಾವುತರು. ಗೋಪುರಗಳುಳ್ಳ ಕಂಬಗಳು, ಜೊಂಪೆಗಳುಳ್ಳ ಬೇಲು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಚಿತ್ರದ ಸಾಲುಗಳಿವೆ (ಕ್ಯಾಶ್ಮ. ೦೦೦). [?]

ಬೇಲೂರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಬೇಲೂರರಾ ಮಗ ಮಾಧ × × × ಸತ್ಸನ್ (ಎಕ್ಷ. I, ೫೩೦ಮು. ೦೩೬-೦೮ ; ಪು. ೦೦೦ ೬). [?]

ಬೇಲೆ (ನಾ). (ಸಮುದ್ರದ) ತೀರ ; ದಡ : ಪಡುವಲು ಸಮುದ್ರದ ಬೇಲೆ ಬಿಡಗಲು ಆ ಗದ್ದೆ ಒತ್ತಿಲು ಇಂತೀ ನಾಲ್ಕು ಗಡಿ (ಶಾ. I, ೫೫-೦೨ ; ೧೪೫೫). [< ಸಂ. ವೇಲಾ]

ಬೇವ್‌ಕೂಫ್ 'ಬೇಕೂಫ್' ನೋ.

ಬೇವ 'ಬೇ$_1$' ಪರಾ.

ಬೇವರ್ಸಿ 'ಬೇವಾರ್ಸಿ' ನೋ.

ಬೇವಸ (ನಾ). ೧. ಚಿಂತೆ ; ದುರ್ಮಾನ : ಉಮ್ಮಳ : "ಬೇವಸಂ ದುರ್ಮಾನಂ ಉಮ್ಮಳಂ—ಈ ೩ ಚಿಂತೆ" (ಶಬ್ದ. ೩೩-೨೩೩) ; ತನಗಿನಿತಱ ಬೇವಸಮೇಂ ಕವರ್ದವರುಮೊಳರೆ ಕವಿಯಲ್ಲದರಂ (ಶಬ್ದ. ೦-೧೨) ; ಮಕ್ಕಳ್ಪಾಗ್ದನ್ಮಕಥಾಪಳಿಯಿಲ್ಲಮಂ ಬಗೆದು ನೋವೆನಗಾದುದು ನೋವಂ ತಂತೆನಗಾವುದು ಬೇವಸಂ (೦೩೫. ೩-೩೩) ; ವಿಜಯನು ಬೇವಸದ ಬೇಳಂಬದಲಿ ಬೆಸಲುತಪಪ ಮಾತರಥವ (ಕೌಥಾ. ೩-೩-೩೦). ೨. ಅತಿಯಾದ ಇಚ್ಛೆ ; ಉತ್ಕಟವಾದ ಬಯಕೆ : ಆಪ ಕಾರ್ಯವು ಎನಗಿಲ್ಲ ನಿಮ್ಮನು ಕಾಣ್ಬ ಬೇವಸದಿಂ ಬಂದೆನು (ಅಂಚಿ. ೯-೦೩). [<ಬೇ$_1$./ತಮಿ. ವೇವನೆ]

ಬೇವಸಂಗೊಳ್, ಬೇವಸಗೊಳ್, ಬೇವಸಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಚಿಂತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ದುರ್ಮಾನಗೊಳ್ಳು : ಅನೇಕಕಾಲಂ ವ್ಯಥೋರಗಾ ನರ್ದಾರಂಗಳಂ ಪೊತ್ತು ತಿರುಗಿ ಬೇವಸಂಗೊಂಡೊಂದಿವಸಂ ತನ್ನಿರ್ದ ಪ್ರತ್ಯಂಗೆ ಬರ್ಪುದುಂ (ಕಂತಂ. ೬೦-೦೮). **ಬೇವಸಗೊಳ್** : ಭೂತಳದ ನೆಕ್ಕದಱೊಳಿರ್ಪ ಮಾನುಷ್ಯಸಂಘಾತಮಂ ಕಂಡು ಬೇವಸಗೊಂಡು ತಿರುಗಿದೆಂ (ಜೈಭಾ. ೦-೦೯). **ಬೇವಸಗೊಳು** : ತಳವಳಗೊಂಬ ಪಾತರು ಬಲುಬೇವಸಗೊಳುವ ಬಂಧುಗಳು ... ಈವಿವುದಾ ಪೊಳಲೊಳಗೆ (ಕ್ರಿಚಾಂ. ೯-೨೬) ; ಪಿಂದು ಮುಂದನ್ನಾರಯ್ದುವೆ ಬಿಡೞ್ ಬೇವಸಗೊಂಬೆ ಮುಂದು ನಿನಿದಿನಂಜನೊರು ಮೋಪುವೆದು (ಜಸಹರ. ೦೯-೯). [ಬೇವಸ + ಕೊಳ್$_1$]

ಬೇವಸಬಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ವ್ಯಥೆಗೊಳಿಸು ; ದುಃಖಿಪಡಿಸು : ಬಿಜಱಸಿ ಬೇವಸಬಡಿಸಿ ಬೆಬಿಹವೆಯ್ದೆ ವಿಡಂಬಿಸುತ್ತ ಸುತ್ತಿನ ಫಲಪಾಶಮಂ ಪಱಿದು (ಪಂಭಾ. XVI ೬೦೮). [ಬೇವಸಂಬಡಿಸು + —ಇಸ್$_2$]

ಬೇವಸಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ದುಃಖವನ್ನು ಹೊಂದು ; ತಳವಳಗೊಳ್ಳು : ಪ್ರಚಂಡತರಣಾತಾಪಪರ್ಯಂಗಳುಮಂ ಸೈರಿಯದ ಸರಸಿಜಂಗಳುಮಾಕೆಯ ಮೆಯ್ ಸೋಂಕಿದನಿತಱೊಳೆ ಕಱಂಗಿ ಕರಿಯುಪ್ಪೆವದುಕಾರಣದಿನಕಾರಣ ದಾರುಣವ್ಯ ಮನ್ಮಥನಿಸಿಪಿಸಿದ ಬೇವಸಂಬಡುತಿರ್ದಳ್ (ಆದಿಪು. ೩೫೯). [ಬೇವಸ + ಪಡು$_1$]

ಬೇವಸಂಬಡೆ. ಬೇವಸವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಬೇವಸಂಬಡು : ಅಲರ್ಗೊಂಚಲುಂ ಬೆಂಬರೀಲಪಾಟಕಂ ಕಾಣದುದ್ವೇಗಕ್ಕೆ ಬಭುಲೊಳಿಲ್ಲಿಗಿ ಬಜುದ ಬೇವಸಂಬಡೆಯುಮುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೬-೮೪ ೭) ; ಬೇವಸಂಬಡದು ಕಂಗೆಡುತ ಮುಂದೇಗೈಯಲೆಂದೆಣಿಸುತಿರಲು (ಭಾಬಾ. ೪೬-೭). **ಬೇವಸವಡೆ** : ರಸಿಕರೆಲೋಮಣಿಯಿಂತಂ ... ತಾಸನುವಂ ಬಿಟ್ಟುದರಿಂ ಬೇವಸವಡೆ ದುದರಾರ್ಗುರ್ಣಜ್ವರಾಗಿಪ ವಿಯೋಧರ್ (ಜಗ್ಗಿಕ. ೨೨ ೪೦೫೨ಮಾಗಳು). [ಬೇವಸ + ಪಡೆ$_1$]

ಬೇವಸಗೊಳ್ 'ಬೇವಸಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೇವಸಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಬೇವಸಂಬಡಿಸು : ಶುಧರಂ ಜಂಗಮಾಕಾರದಿಂ ಬಂದು ಸಂತಸದೆ ಕಪ್ಪರವಿಟ್ಟದೃಶ್ಯಮಂ ಮಾಡಿ ಬೇವಸಗೊಳಿಸಲ್ ... ದಿಮುಪ ಕೊಳದೊಳ್ಮುಳುಗಿ ಪೊಸಪೆಳುಮಂ ತಾಳ್ದನಪಮ ಪಿರುನೀಲಕಂಠನೆನಿಪ್ಪ ಶರಣಮ (ಜಾಬಾಪ್ರ. ೦೩-೩೭). [ಬೇವಸಗೊಳ್ (< ಬೇವಸಂಗೊಳ್) + —ಇಸು$_2$]

ಬೇವಸಗೊಳು 'ಬೇವಸಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೇವಸವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಬೇವಸಂಬಡೆ : ಭೂಮರಣಿಸವ ಮುಸುಕಿತು ಬಲವೆಲ್ಲ ಬೇವಸವಡೆ ಸಜ್ಜನರು (ಶಸಂಪಾ. ೩-೪೨). [ಬೇವಸ + ಪಡೆ$_1$ (< ಪಡೆ$_1$)]

ಬೇವಾರಸಿ 'ಬೇವಾರ್ಸಿ' ನೋ.

ಬೇವಾರಸಿಮಾಲು, ಬೇವಾರಸುಮಾಲು (ನಾ). ಒಡೆಯರಿಲ್ಲದ ಮನ್ಸು; ವಾರಸುದಾರರಿಲ್ಲದ ಪದಾರ್ಥ : ಬೇವಾರಸಿ (ಮಾಲು). ಅಸ್ವಾಮಿತ್ವ (ಮನ್ಸು) (wealf. ೨೦೪೩). **ಬೇವಾರಸುಮಾಲುಃ** (೧೨) ಬೇವಾರಸುಮಾಲಿನ ವಿವೆವಾರಿ . . . (೧೫) ನಾದಾರುಕಾಲಕ್ಕೆ ಶಕಾವಿ ಕೊಡುವುದು (ಪಾಚಾಪಂ. II, ೩೮); ಪರೇಕ್ಷನ ಪಾತ್ರೆ ಪರಟಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಬೇವಾರಸು ಮಾಲೆಂದು ಮಜಬಿಸಿಕೊಂಡನು (೨೦೪೩. ೦೦೬). [ಬೇವಾರಸಿ (<ಬೇವಾರ್ಸಿ) + ಮಾಲು$_2$]

ಬೇವಾರಸು 'ಬೇವಾರ್ಸಿ' ನೋ.

ಬೇವಾರಸುಮಾಲು 'ಬೇವಾರಸಿಮಾಲು' ನೋ.

ಬೇವಾರ್ಸಿ, ಬೇವರ್ಸಿ, ಬೇವಾರಸಿ, ಬೇವಾರಸು (ಗು). ೧. ಯಾರೂ ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದ ; ವಾರಸುದಾರರಿಲ್ಲದ ; ಅನಾಥವಾದ : ಬೇವರ್ಸಿ ಹೆಣಕ್ಕೆ ರಣಹದ್ದು ಮುಕ್ತಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾಸ. ೨೬) ; ಬೇವರ್ಸಿ ಹೆಣನ ಹೊತ್ತರು (ಶಿಮೂಕಾ. ೨). (ನಾ). ೨. ಯಾರೂ ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಅನಾಥ ವ್ಯಕ್ತಿ : ನಾನು ನಿನ್ನ ಬೇವಾರ್ಸಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದೆ! (ಮುಸ್ಕಾ. ೦೨) ; ಏಪು ಸಂಸಾರವದಿಗಲು. ಸಪ್ಪಂಥ ಬೇವಾರ್ಸಿಗಳಲ್ಲ (ಜಾಕ. ೦೩೨). ೩. ಕೆಟ್ಟವನು, ಕೆಟ್ಟವ್ಯಕ್ತಿ ಎಂಬ ಹೀನಾರ್ಥವಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಾಗುವ ಒಂದು ಬಯ್ಗುಳ : ಸಮ್ಮ ಪಾಡಿಗೆ ನಾವು ರಾಜ್ಯ ಆಳೋಕೆ ಬಿಡೋಲ್ಲ ಬೇವಾರ್ಸಿ (ಪೃಪ್ರ. ೩೪); ಬೇವರ್ಸಿ . . . ಈ ಮನೆಗೆ ಕಾಲಿಟ್ಟರೆ ಜೋಕೆ (ಬಾಕೃ. ೨೩೦). **ಬೇವರ್ಸಿ** : ೨. ಸಂಬಳದ ವಾಕ ಇಟ್ಕೊಂಡಿರೋದಲ್ಲೆ ಬೇರ್ಯೊಗಳ ಘಾಗೊ ಇದ್ಯಾಪ್ಪ ನೋಡೊ ಈ ಗುರುಸಿದ್ದೇತ ನಾಟಕದುಂಡಲಿಗೆ ಸಲೋನ್ನಪುಜ (ಪಾಚಾಪಂ. ೨೩). **ಬೇವಾರಸಿ** : ೧. 'ಬೇವಾರಸಿಮಾಲು' ಪರಾ. **ಬೇವಾರಸು** : ೧. 'ಬೇವಾರಸು

ಮೂಲು ' ಪರಾ. ವಿ. ಹರೇಕೃಷ್ಣನು ಬೇವಾರನು ಅಲ್ಲ, ಕಲ್ಕತ್ತೆಯುಲ್ಲಿ ಅವನ ಮಗಳಿದ್ದಾಳೆ (೨೦೯೮. ೧೦೬).

[← ಮರಾ. ಬೇವಾರೀ. ಬೇವಾರಸಾ, ಬೇವಾರೀಸ್]

ಬೇವಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಬೇವಿಗೆ ಮುಕ್ತರಸರ ಮಗನು ಪೊಲೆಯಮ್ಮನ್ನವಕರಿರಿಲ್ಲನಾಳುತ್ತುಮ್ (೧೪. XI. ೪೪೬. ೫೫-೫೦ ; ಸು. ೩೦೬). [?]

ಬೇವು₁ (ನಾ). ಔಷಧೀಯಗುಣವುಳ್ಳ, ಕಹಿರುಚಿಯ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ನಿಂಬ ; ಅರಿಷ್ಟ : " ನೀಲ ಪುರಿಷ್ಟಂ ಪಿಚುಮಂದಂ ಬೇವು " (ಶಬ್ದಮ. ೩೪-೦೦); ಬೇವಿನ ಗೊಟ್ಟೆ ಯೊಳಿನಿದನರ್ಕನೊಳ್ ತಂಪು . . . ಅಸಿ ತೋಲುವಾತನೆ ಗಾಂಪಂ (ಕವಿಕಾಮ. ೬-೦೬೨) ; ಬೇವಂ ಮೆಚ್ಚಿದ ಕಾಗೆಗೆ ಮಾವಿಟಾಪವ್ಪಂತೆ ಪತಿಯೊಳ್‌ಬೆದಾಯ್ತು ಮನಂ (ಚಿಕೋಪ. ೨-೪೩); ಬೇಪ ಪಾ ಪರಿಪಕ್ವ ವಾದರೆ ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿ (ಕಾಣಾ. ೦೬-೦೨). ಬೇವಿನಕ್ಕ = ಪಿಚುಮಂದದ ಬೀಜದಿಂದ ತೆಗೆಯಲಾದ (ಔಷಧಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಎಣ್ಣೆ ; ಕನಲ್ವ ಕಂಡದ ಮೇಲೆ ಪಟ್ಟಿಯ ಬೇವಿನೆಣ್ಣೆಯೊಳ್ ತೊಯ್ದುಕ್ಕಿದ ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಯ ಕಂಪಿನಂತೆ . . . ಬೇವ ಪೋಗಳ ಕ[ಂ]ಪು ನಾಜುವುದಕ್ಕೆ ಸೈರಿಸಲಾಜದೆ (೩೦೭೫. ೦೩-೭೦ ಪ). ಬೇವು ಇಸಿ ಕೊಳ್ಳು = ದೇಹಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗಿರುವ ವಿಷಪೂರಿತವಾದ ರೋಗಗಳನ್ನು ಬೇವಿನಿಂದ ನಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ℘ ಅರೆದ ಬೇವಿನ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ನೀರಿನೊಡನೆ ಮಿಶ್ರಮಾಡಿ ದೇವರ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ವಿಶೇಷಿಸಿ ರೋಗಪರಿಹಾರಕ್ಕೆಂದು ಆ ನೀರನ್ನು ಮೈಮೇಲೆ ಹಾಕಿ ಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ಮೈಮೇಲೆ ದೇವರು ಬಂದಿರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದೇವರನ್ನು ಶಾಂತಗೊಳಿಸಲೆಂದು ಬೇವಿನ ಸೊಪ್ಪಿನಿಂದ ನಿವಾಳಿಸುವಿಕೆ ಮುಂತಾದುವು ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ನಂಬಿಕೆ ಮತ್ತು ಪದ್ಧತಿ : ಆ ಖಾದದಲ್ಲಿ ಮೈದಿರೆತ ಅವರಿಗೆ . . . ಪಟ್ಟಿದ ಲ್ಲಿನ ಜನಸಮೂಹ ' ಬೇವು ' ಇಗಾಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಜೋಗಿತಿ ' ಯ ದನಿ ಕೇಳಿದಾಗಲೇ ಅವರಿಗೆ ಈ ಲೋಕದ ಸ್ಮೃತಿ ಬಂದುದು (೨೭೫. ೬೫). ಬೇವು ಬೆಲ್ಲ = ಬೇವು ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲ ; ℘ ಬೇವಿನ ಹೂವು, ಚಿಗುರುಗಳನ್ನು ಬೆಲ್ಲದ ಜೊತೆಗೆ ಮಿಶ್ರ ಮಾಡಿ ಸೇವಿಸುವುದು ಯುಗಾದಿ ಹಬ್ಬದ ಒಂದು ಆಚರಣೆ. ಬೇವು ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲಗಳ ಕಹಿ ಸಿಹಿಗಳಂತೆ ಬದುಕಿನ ಸುಖದುಃಖಗಳಲ್ಲಿ - ಸಮಾನಭಾಗಿಗಳಾಗಬೇಕೆಂಬ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಈ ಆಚರಣೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ : ಬೈತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬೇವುಬೆಲ್ಲ, ಮುಖದಿಗಳ ಮೇಲೆ ಅದರ ಪ್ರಭಾವ, ಇವೆಲ್ಲ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದುವು (ಜಾಕೂ. ೪೩); ಬೇವು ಬೆಲ್ಲದ ಯುಗಾದಿಯ ಹಬ್ಬದ ಬಾಷ್ಯಾಚರಣೆಗಳವು (ಕಾಪ್ರಾ. ೬೦). [ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮಲ. ವೇಮ್ಬು ; ತುಳು. ವೇವು ; ತೆಲು. ಪ್ರಚ. ವೇಮು ; ಕೋತ. ವೆಪ್ ; ಕುವಿ. ವೇಪ]

ಬೇವು₂ ' ಬೇಯು ' ನೋ.

ಬೇಶ್, ಬೇಷ್, ಭೇಷ್ (ನಾ). ಲೇಸು, ಒಳಿತು, ಸರಿಯಾಮದು, ಒಳ್ಳೆಯದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಒಂದು ಕೊಂಡಾಟದ ಮಾತು : ಅದನು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಬೇಶ್ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯಿಂದ ಈ ಸಾರಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಓದುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (೬೩೨). ಬೇಷ್ : ಆ ಚಿಕ್ಕ ಮಾಹುಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಂದಲೂ ಬೇಷ್ ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಳು (೬೩೨). ಭೇಷ್ : ಪರಿಪುರಿಂದಾಗಲಿ ಕಕ್ಷಗಾರರಿಂದಾಗಲಿ ಒಂದು ದಾರಿಯಾದರೂ ಭೇಷ್ ಎನಿಸಿಕೊಂಡುದಿಲ್ಲ (೨೦೫೮. ೫೭); ಹುಡುಗರು ಗಳು ಚಪ್ಪಾಳೆಗಳನ್ನು ತಟ್ಟಿ . . . ಭೇಷ್ ಬಲದೇವ್ ಭೇಷ್" ಎಂದೂ ಕೂಗಿದರು (೪೦೫೩. ೪೫). [←ಪಾರ್ಸ. ಮರಾ. ಬೇಶ್]

ಬೇಷ್ ' ಬೇಶ್ ' ನೋ.

ಬೇಸಗೆ. ಬೇಸಿಗೆ, ವಬೆಸಾಖ. ವೈಶಾಗ (ನಾ). ೧. ಸೆಕೆಗಾಲ ; ಬಿಸಿಲುಕಾಲ : "ನಿದಾಘಃ. ಗ್ರೀಷ್ಮಃ—ಈ ೨ ಬೇಸಗೆ" (ಶಬ್ದಮ. ೨೦-೦೩೬); ವಿದ್ಯೆಗಳಿಂದಮೆ ಬೇಸಗೆಯಂ ಪಾಯಲಂ ಮಾಡಿ . . . ಪೊಲಂ ಪೊಜಮಟ್ಟು (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೦೩೯-೩); ವರಪಾರಾಯಣರಿರ್ವರುಂ ... ಬೇಂಟೆಯನಾಡಿ ಬಿಬಿಲ್ದು ಬೇಸಗೆಯ ಸಡುವಗಲೊಳ್ ವನಕ್ರೀಡಗಂ ಜಲ ಕ್ರೀಡಗಮಾಸಕ್ತರಾಗಿ ಯಮುನಾನದೀತಟನಿಕಟವರ್ತಿಗಳಾದರ್ (೪೦೬೫. ೩-೩೦ ಪ). ಬೇಸಿಗೆ : ೧. ಜವನಕೆಯಾಗಳೋಪನಿಸೆ ಬೇಸಗೆಯಂತೆ ವಯೋಧರಂ ಸಭೋವಿಪರಮವೆಯ್ದೆ ತೀವೆ. . .ನರ್ತಕಿ ನೀಡುಮೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೨-೨೪) ; ಉಗುಳ್ವುದು ಕೆಂಗಿಡಿಯುಂ ಬೇಸಗೆ ಬಿಸಿಟ್ಟಿಲುಸರ್ಕ ದವಣಿಗಣಮಾಗಲ್ (ಶಾಶಿ. ೧-೮೩) : ಧ್ವನಿಯುಂ ಸಣ್ಣಿದಾಗಿತ್ತು . . . ಬೇಸಗೆಯ ನದಿಯಂತೆ ಕೃಶವಾಗಿದ್ದರೂ ನಿರ್ಮಲವಾಗಿತ್ತು (ಶಾಖಾ. ೧೪). ವಬೆಸಾಖ : ೨. ಒಂದು ತಿಂಗಳಿನ ಹೆಸರು ; ವೈಶಾಖಮಾಸ : ಸಕಮಸಾಜ ೧೨೯೦ನೆಯ ಕೀಲಕಸಂವತ್ಸರದ ವಬೆಸಾಖ ಬ ೩೦ ನೋದುವಾರ . . . ದೇವರ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಾನೂ ಪಡಿ (ಶ್ರಾಂ. ೧೧೫೧. ೧೦೬-೦೦ ; ೧೨೮೮). ವೈಶಾಗ : ೧. ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ಗಕಾರ : ಮಬಿ-ಮೊಗ; ವೈಶಾಖಿ-ವೈಶಾಗ (ಪಾಪ. ೨೫೩ ಕ್ರಿಯೋ).

ಬೆಬ್ಬೆಸಗೆ. ಬೆಬ್ಬೆಸಗೆ = ೧. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಸೆಕೆಗಾಲ ; ಉಗ್ರವಾದ ಬೇಸಗೆ : ಬೆಬ್ಬೆಸಗೆಯ ಬಿಸಿಲ್ಗೆ ತೀಡಿದುದು ತಣ್ಣನೆ ಪಣ್ಣನೆ ಪಬ್ಬಿದಾಳಿಯ (ಪಂಚಾಮ. ೬-೦೩೯) ; ಒದವಿದ ಬೆಬ್ಬೆಸಗೆಯ ಕೂರ್ಮಿಸಿಲಬಿಸಿ ಬೆಟ್ಟಿ ಬಾಯುಬೇಜಿದ ಪರಿಣಾ ಸಮುತ್ಪನ್ನತಿ ನಿಬಂಬಬಿಬುವ ಮೋಡಿ ಪೊಕ್ಕು . . . ನೆಲಸರ್ಮದು (ಶಾಧ್ರ. ೯-೩೬); ಕಾಸನಮುರಿಮದು ರವಿಕಾಂತಾಸನಂ ನಗದ ಬಿಬರಮೊಡಿದುದು . . . ಬೆಬ್ಬೆಸಗೆ ಬಿಸಿಲೊಳ್ (೩೩೪. ೦೦-೦೪). ೨. ಸೆಕೆಗಾಲದ ಅತಿಯಾದ ತಾಪ : ಬೆಬ್ಬೆದೊಂದುರಿಗಳ ಬೆಬ್ಬೆಸಗೆ ಸುರಾಗರಸಂಗಳ ಕಾರ ಮಾಂಬು ತತ್ಪುರವರದಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕದ ಮೈಸಡುಂಗಳ ಪೊಗಿಬೂಗಳಂ (೦೮೫೫. ೦-೩೮).

[<ಸಂ. ವೈಶಾವಿ. / ತುಳು. ಬೇಸಿಗೆ; ತೆಲು. ವೇಸಂಗಿ, ವೇಸಗಿ]

ಬೇಸಗೆಗಾಲ, ಬೇಸಿಗೆಕಾಲ (ನಾ). ಸೆಕೆಯ ಕಾಲ ; ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು : ನೀಡುವಾಗೆ ಬಳ್ಕಿಗಿಡು ಪೆರ್ಮಾರಗಳ್ ಕರಮಂತ್ರಸಾರದಿಂ ಭೂರಸಮಿಲ್ಲದುಂ ತೃಣ ಭಾನು . . . ಬಂಬುದು ಬೇಸಗೆಗಾಲಂ (ಜಿಣಾಮ. ೬-೩೩); ಬೇಸಗೆಗಾ[ಣಾಂ- ಕಾ]ಲವೆಂಬುವಿಕೆ ಪೆಟ್ಟುಗೆಯೊಳಿಲ್ಲಗಳ್ಳಿ . . . ದೋಸೆಯಮಟ್ಟುವೋಲ್ ಮಳಲುರಾಶಿಗಳೊಪ್ಪಮನಾಳ್ದುವ(ಜಾಪ್ರ.೪-೭೦); ಧರದ ಬೇಸಗೆಗಾ[ಣಾಂ- ಕಾ]ಲದೊಣಗಿಲುಮಂರನ ವಿಪಿನದೊಳೆದ್ದ ವೈಶ್ವಾನರಪ್ರಭಾವಂ ಕೋವದಲಿ ಕಿಡಿಕಿದುಯೋಗಿ ಕಲಿತನುಮಂ ಧರೆಗೆ ಧೂಮ್ಮಿಕ್ಕಿದನು (ಪೊರಣ. ೪-೬-೦೪). ಬೇಸಿಗೆಕಾಲ : ಕಳೆದ ಸಲದ ಬೇಸಗೆಕಾಲ ಬಹಳ ತಾಪದಿಂದ ಕೂಡಿತ್ತು (೮೨೨).

[ಬೇಸಗೆ + ಕಾಲ]

ಬೇಸಗೆರಜ, ಬೇಸಿಗೆರಜ, ಬೇಸಿಗೆರಜೆ (ನಾ). ಶಾಲೆ, ಕಾಲೇಜು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಸೆಕೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಬಿಡುವು. — ರಜೆ : ಕಂಡನು ಪರಿಯರಸೊಮ್ಮೆ ಪಾ ಮೊದಲಿಗೆ ಹೋದಾಗ ಬೇಸಗೆರಜಕೆ (ಜಂಗಾಕ. ೦೬-೪೯). ಬೇಸಿಗೆರಜ : ಈಗ ಶಾಲೆಗಳಿಗೆ ಬೇಸಿಗೆರಜ ಬಂದಿದೆ (೮೨೨). ಬೇಸಿಗೆರಜೆ : ಅವನು. . . ಮಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸಾರಿ ಬೇಸಿಗೆರಜೆಗೆ ಮನೆಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ (ನಂಜಾ. ೬೨). [ಬೇಸಗೆ + ರಜ್ಜ (< ರಜಸ್)]

ಬೇಸತ್ತ ' ಬೇಸಟ್ಟು ' ಪರಾ.

ಬೇಸತ್ತು ' ಬೇಸಟ್ಟು ' ಪರಾ.

ಬೇಸನ್. ಬೇಸಿನ್ (ನಾ). ಕಡಲೆಯ ಹಿಟ್ಟು. **ಬೇಸಿಗ್**.

ಬೇಸನ್ ಉಂಡೆ = ಕಡಲೆಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿ ತಿಂಡಿ.—**ಉಂಡೆ** : ಮೆಲ್ಲನೆ ಒಂದರಡು ಬೇಸನ್ ಉಂಡೆಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಬಾಯಾಡಿಸಿದರೆ ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ (ಕ್ಷ. ೦೦)-**ಬೇಸನ್‌ಲಾಡು, ಬೇಸಿನ್ ಲಾಡು = ಬೇಸನ್‌ಉಂಡೆ** : ಏನು ಕೊಡರಿ ಸಾರ್, ಜಾಮೂನ್, ಜಿಲೇಬಿ, ದಂರೋಟ್, ಬಾದಾಮಿಹಲ್ವ, ಬೇಸನ್ ಲಾಡು (ಕುತಾಂ. ೧೩); ಅವನ ಹೆಂಡತಿ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ತೇಂಗೊಳಲು, ಚಟ್ಟುಲಿ ಹುಕ್ಕು ಬೇಸಿನ್‌ಲಾಡುಗಳು ಅದರಲ್ಲಿದ್ದುವು (ರಂಜಿ. ೬೦).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಬೇಸನ್]

ಬೇಸದ ‘ಬೇಸಱು೨’ ನೋ.

ಬೇಸರಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ)- ಬೇಜಾರುಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಜುಗುಪ್ಸೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸು : ನಿಮ್ಮನ್ನು ಬೇಸರಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡುವ ಅಧ್ಯಾಪಕ ನನಗೆ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಎದೆ ತಟ್ಟಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ (ಡಾಹು. ೪೭).

[ಬೇಸರ (<ಬೇಸಱು೨)+ಕೊಳ್ + — ಇಸು]

ಬೇಸರಗೊಳ್ಳು ‘ಬೇಸಱುಗೊಳ್’ ನೋ.

ಬೇಸರಿ. ಬೇಸ್ರಿ (ನಾ). ಹೆಂಗಸರು ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ. ಅನೇಕ ಹರಳುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ತಿಮಿಯ ಓಲೆ ಮೂಗಿನ ಬೇಸರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಮೈಮೇಲೆ ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ ಯಾವ ಒಡವೆಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕರ್ಪೂ. ೫೯); ಮೂರುಹರಳಿನ ಬೇಸರಿ ಫಳಾ, ಫಳಾ ಎಂದು ಮಿಂಚುಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅವಳ ವಾಸಿಕದಲ್ಲಿ (ಕುಂದಾಕ. ೦೩). **ಬೇಸ್ರಿ**: ಎಳಸಾದ ಮೂಗಿಗೆ ಒಪ್ಪೋಂಥ ಸೀದೆಕಮಲದ ಬೇಸ್ರಿ (ಜಾಸಾ. ೦).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಬೇಸರ್. / ತಮಿ. ಬೇಸರಿ ; ತೆಲು. ಬೇಸರಿ]

ಬೇಸರಿಕೆ ‘ಬೇಸಱಿಕೆ’ ನೋ.

ಬೇಸರಿಸು ‘ಬೇಸಱಿಸು’ ನೋ.

ಬೇಸರು೧ ‘ಬೇಸಱು೧’ ನೋ.

ಬೇಸರು೨ ‘ಬೇಸಱು೨’ ನೋ.

ಬೇಸರುಗೊಳ್ಳು ‘ಬೇಸಱುಗೊಳ್’ ನೋ.

ಬೇಸರ್ನುಡಿ (ನಾ). ಬೇಜಾರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಥವಾ ಬೇಜಾರನ್ನು ತರುವ ಮಾತು.—**ನುಡಿ** : ರೇಫಳ್ಕೆ-ತಿಸರ್ಮಳ್ಗಿಗೆ, ಸೇಸರ್ಮಯಣಾ, ಬೇಸರ್ನುಡಿ (ಕಬಾಪ. ೦೩೩ ಕ್ರಿಯೋ); ಬೇಸಱು+ನುಡಿ. ಬೇಸರ್ನುಡಿ (ಕಬಾಪ. ೮೩ ಕ್ರಿಯೋ). [ಬೇಸಱು (<ಬೇಸಱು೨)+ನುಡಿ೩]

ಬೇಸಱ್ (ಸಪೂರೂ). ‘ಬೇಸಱು’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಆದೇಶರೂಪ : ‘ಬೇಸರ್ನುಡಿ’ ಪರಾ. [<ಬೇಸಱು೨]

ಬೇಸಱು ‘ಬೇಸಱು೨’ ನೋ.

ಬೇಸಱು೧. ಬೇಸರು (ನಾ). ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಜುಗುಪ್ಸೆ ; ಬೇಜಾರು : ಎಷ್ಟ ಚಿತ್ತದ ಬೇಸಱಿಕೆ ಬಯಲಾಯ್ತು (ಕಾಬಾ. ೪-೪೪); ದೇವಾರ್ಚನೆಯ ವಷಾದಿನನ್ನು ಸಾಕೆಂದೆನುತ ಬೇಸಱಿಕೆಯಲಿ ನುಡಿದಳು ವಿಮಳೆಗಾ ಮಾಯೆ (ಕ್ರಕೂಲೀ. ೬-೦೪) ; ಭಾಸಿಯಾದರು ಬಂದ ಬಟ್ಟೆಯು ದೈಸಿರಿಯು ಪಥವಱಿಯದಗ್ಗದ ಬೇಸಱಿಕೆಯರಿ (ಕೊಡಣಾ. ೪-೦೦-೪೪). **ಬೇಸರಿಕೆ** : ಮುಂಕುಮಾದಿಂದ ಕಲಸಮಾಡಿ ಬೇಸರಿಕೆ ಮತ್ತು ಆಯಾಸದಿಂದ ಮನೆಗೆ ಹೊರಡಲುದ್ದೇಶಿಸಿ . . . ಗ್ರಾಮಾಭಿಮುಖವಾಗುವುದು ಸಹಜ (ಕೂಟಾಂ. ೫೯) ; ಹಾಳುಸುರಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಬೇಸರಿಕೆಯನ್ನು ವೀಣೆಯ ಸಲುವಾಗಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಅಕ್ರಮಗಳು ನಡೆದಾವೆಯೆಂದು ಜಾಗರೂಕರಾಗಿದ್ದರು (ಕಪಾ. ೦೬೨).

[ಬೇಸಱು೨ + — ಇಕೆ]

ಬೇಸಱಿಸು. ಬೇಸರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಬೇಜಾರು ಪಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು ; ಬೇಸರಪಡು : ಧಾರದ ಶವಥಮೊ ಳರ್ಜುನವ ಸಂಗರಕೆ ಬೇಸಱಿಸಿದ ಪರಾಕ್ರಮಪರಿಗತರು ಪವಡಿಸಿದರಂದು ಧರಣಿಪಾಪ್ತದಲಿ (ಕುಣ್ಡಿಪ. ೨-೨೦) ; ಮೆಲ್ಲನೆ ಒತ್ತಿದಂತಾಯ್ತು ಪಗೆ ಕನವರಿಸುತ್ತ ಖಳ ಸುಮಸುಪ್ತವಾದಮ ಸೇನೆ ಬೇಸಱಿಸೆ (ಕಾಶಾ. ೫೪-೩). ೨. ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸು ; ಜುಗುಪ್ಸೆಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬೇಸರಪಡಿಸು ; ತನ್ನತನ ಕಟಕಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯಕ್ಷಯವ್ಯಯ ಪ್ರತ್ಯವಾಯಂಗಳಂ ಮಾಡಿ ಬೇಸಱಿಸಿ ನೆಲದಿಂ ತೆರಳ್ಚುವಂ (ಪಾಪ್ತ. ೦೩-೫೬ ಪ) ; ಪಿರಿದುಂ ಬೇಸಱಿಸಿದುಪ್ಪ ಬಿರಯಿಯಂ ಜಳದಂಗಳ್ (ಕುಪ್ರಕೃ. ೯-೨೪). ೩. ದಣಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬಳಲಿಸು ; ಆಯಾಸಪಡಿಸು : ಬಜಱಿದಾಗಿ ಪೊಯ್ದ . . . ಕಬ್ಬಲೆಯಾಗಿ ಮುಸುಕ್ಕಿ ಬೇಸಱಿಸುಮಗುರ್ವ ಪರ್ವ ಕವಿದರ್ಜುನಾಜ್ಞಾಂಗತರ್ಕ್ಕವಿಕ್ರಮಾರ್ (ಅಸಕೃ. ೦೮-೯); ಬಿದ್ದ ವರನೊಡೆ ತುಂದು ಮೇಲುಬ್ಬೆದ್ದು ಕವಿಕವಿದಾಳು ಕುದುರೆಯ ಬಿದ್ದಿಸಲಿ ಬೇಸಱಿಸಿದನು ಪಿತೃಪತಿಯು ಪರಿಜನವ (ಕುಶ್ಯಕೃ. ೦೦-೭೦). **ಬೇಸರಿಸು** : ೧. ಸುಂದರರಾಯರು ಇನ್ನೂ ಮಲಗಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬೇಸರಿಸಿಕೊಂಡು ತಾನೇನು ಮಾಡಲೂ ತೋರದೆ ಬಚ್ಚಲುಮನೆಗೆ ಹೊರಟಳು (ಅಮಕೃ. ೬). ೪. ವ್ಯಸನಹೊಂದು ; ಕನಿಕರಪಡು : ನೀನು ಕ್ಷೀಣಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಬೇಸರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಶಕಾಂ. ೦೬). [ಬೇಸಱು೧ + — ಇಸು೩]

ಬೇಸಱು೨. ಬೇಸರು೨ (ಕ್ರಿ). ಬೇಸತ್ತ (ಭೂತಕೃ). ಬೇಸತ್ತು (ಭೂತತ್ನೊ). ೧. ಬೇಜಾರುಪಡು; ಜುಗುಪ್ಸೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ದೋಸಮಿನಿತೆಂದು ಬಗೆದುದ್ಯಾಸಿ ತಜಿಸಂದು ಕನ್ನಡಂಗಳೊಳಿಂದುಂ ವಾಸುಗಿಯುಮಜಿಯಲಾಜದೆ ಬೇಸಱುಗುಂ ದೇಶಿ ಬೇಜಿವೇಜಪ್ಪದೆಜಿಂ (ಕಣಾ. ೨-೧೩) ; ಅವರುಂ ತಮ್ಮ ಕಂಡುದಂ ಬೇಱ್ಕೊಂಡೆ ಬೇಸಱದೆ ದಿವಸಕ್ಕಂ ಚರಿಗೆಯೊಗವುದೆಂದು ಭಟ್ಟಾರರ್ ಕಲ್ಪಿಸಿದೊಡೆ (ಕಣಾ. ೮೯-೦೦) ; ಲಲಿತಾಂಗಿಯ ಶಂಕೆಯಂ ಭಯಂಜೆರಸದ ನಾಣಾಮಂ ಕ್ರಮದೆ ಪಿಂಗಿಸು ಬೇಸಱದಿರ್ ಗುಣಾರ್ಣವಾ (ಶಂಪಾ. ೩-೩೬) ; ಕೊರೆಗೆ ಬೇಸಱಿರವರು ಇವುದುಳುಕದವದಿರು (ಕುಶ್ಯಕೃ. ೯-೦೭). ೨. ಆಲಸ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು ; ದಣಿ ; ಬಳಲು : “ ಬೇಸಱು — ಆಲಸ್ಯೇ ” (ಕಪಾಠ); ವಿಬುದಿವಸಮುಂ ದಿಡದಡವಿಗೆ ಬೇಂಟೆಯಾದಲ್ ಪೋಗಿ ಒಂದು ಮೃಗಮಪ್ಪೊಡಂ ಸಮನಿಸದೆ ಬೇಸತ್ತಬಲ್ಲು ಪೊಬಲ್ಗೆವೋಗಿ (ಕಣ್ಣಾ. ೧೩-೨೩) ; ಕಲಹದೊಳ್ ಕರಿಘಟೆಯಂ ಹೊಯ್ ಹೊಯ್ದಲಸಿ ಕೌರವನನುಜನನು ಮುಂಕೊಳಿಸಿ ಕೊಳ್ಳದೆ ಕಳುಹಿ ಬೇಸಱಾತನಿಲುಸುತ ಮಸಗಿ (ಕುಶ್ಯಕೃ. ೫-೬). **ಬೇಸರು**೨ : ೧. ಉರುತರಶ್ರಮದಿಂದ ನಿತೆಯೋ ನಗರಿಯೊಳ್ ತಿರುತಿರುಗಿ ಬೇಸರದೆ ನೋಡಿ ನಿಷ್ಪಲಮಾಯ್ತು (ಪಾಣಾ. ೫-೬-೪) ; ಅಪೇಕ್ಷಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುತ್ತಿರುವ ಸ್ನೇಹಿತನಿಗೆ ಬೇಸರದೆ ಮತ್ತು ಮತ್ತು ವಿವೇಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತ (ಕೃಪಾಣಾ. ೨೨೨) ; ಈ ಮಗಳ ಮಾಂಗಲ್ಯತನಕ್ಕೆ ನಾನು ಬೇಸತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ಪಾಪಾಪ್ರಾ. ೦೩೯).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಬೇಚಱು ; ತೆಲು. ಬೇಸರು]

ಬೇಸಱು೩. ಬೇಸರ. ಬೇಸರು೩, ಬೇಸಱಿ (ನಾ). ೧. ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಬೇಜಾರು ; ಜುಗುಪ್ಸೆ : ಒಂದೆಡೆಯೊಳ್ . . . ಅಬ್ಬು ವೆತ್ತ ಪೊಳೆವುಲ್ಲೆಯಾಳ್ಕೆಯಾದ ಮಾತಂ ತನ್ನ ಸೂಳೆಯ ಬೇಸಱಿಂ ಕಳೆಯಂ ಗಿಂತೆಂದಂ (ಅಂತ್ಯ. ೦೨-೫೮ ಪ); ನಿಮ್ಮಡಿಗಳಂ ಕಾಣದಿಪ್ಪ ಕಡುಬೇಸಱಿಂದಿರೆ ಹರಂ ಮಾಹೇಶ್ವರಜ್ವರವನಬ್ಬದಂ (ಪಂಪ. ೧೬-೦೦೯); ಘನಸಂಗರಕೆ ಬೇಸಱ ತೋಱೆ ತನ್ನಾಣೆ ಹೇಳು (ಕುಶ್ಯಕೃ. ೩-೬೩). ೨. ಆಯಾಸ ; ಬಳಲಿಕೆ : ದಣಿವು : ಆ ಸುದತಿಯ ಮೃದುಪದವಿನ್ಯಾಸವಾಂಮಂ

ಶೇಷನಾಸರಾಜದೆ ಸುಯ್ವಂ ಬೇಸಱಿಸೆಂದೊಡೆ ಗರ್ಭಾವ ಕೂಸಿನ ಬಳಿದಳವಿಯಳವನಳವರುಮೊಳರೇ (ಹಂಕಥಾ. ೦-೦೩೬). **ಬೇಸರೆ** : ೧. ಪೊಲೆ ಪೊರ್ದ್ದಲ್ ಪೇಸಿ ಬೇಸರದಿವಳದ ಮಹೀಕಾಂತೆಯುಂ ರಕ್ಷಿಸಲ್ (ಶಿ. VII, ೫೪೫. ೩-೯ ; 1215) ; ಮಂಡಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದವರಿಗೆಲ್ಲರಿಗೂ ಅವನನ್ನು ಕಂಡರೆ ಬೇಸರ (ಜಾಣಾ. ೩೦೪) ; ಮನಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅವಳಿಗೆ ಬೇಸರವಿಲ್ಲ (ಪುಷ್ಪಾಣ್ಣಾ. ೩೦). ೩. ವ್ಯಸನ ; ಕನಿಕರ : ಅವಳ ದೀನಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ತುಂಬ ಬೇಸರವಾಯಿತು (ಕೂಡ). **ಬೇಸರು**₂ : ೧. ಏಮಗೆ ಬೇಸರಾಗುವ ಕೆಲಸಾ ನಾವು ಜೇಳಲಾರೆವು (ಪುಂಜಯ. ೩-೦೩೪); ಈ ಜನರಿಗೆ ನೌಕರಿಯು ಬೇಸರಾಯಿತು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೩೨೬) ; ಬೇಸರಿಗೆಂತ ಜೇಸರಕತ್ತೆ ಆಡಿಸಿದ (ಗಾಣಿ). **ಬೇಸಱಿ** : ೧. ಪಸಜವಮುಖಿ. . . ಸತಿಯರ ಮನ್ನಣೆಗೆ ಬೈಗೊಡಳು ಬಲುಬೇಸಱಿ ಬಳಲುವಳು (ಪಕ್ಷ. ೦-೩೦). 'ಬೇಜಾರು' ಪರಾ. [<ಬೇಸಱು₂ / ತುಳು. ಬೇಸರ್]

ಬೇಸಱುಗೊಳ್, ಬೇಸರಗೊಳ್ಳು. ಬೇಸರುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ)-ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಬೇಜಾರುಪಡು ; ಜುಗುಪ್ಸೆಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಬೇಸಱುಗೊಂಬ ತಕ್ಕುಪರಿಯ ಮನದೊಳಗಾಪಜಱ ಬಹಳ ವೆಗ್ಗಳಿಸಿ ಈಸಱಿಂದಿನ್ನು ಕಾಡುವುದೊಳ್ಳಿತಲ್ಲೆಂದು ನೇಸಱು ತಲೆಯೆ ತೋಱಿಸಿತು (ಪೋಷಕ. ೫೭-೬೩). **ಬೇಸರಗೊಳ್ಳು** : ಅವಳು ಎಷ್ಟೇ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರೂ ಕೆಲಸ ಸಿಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಬಹಳ ಬೇಸರಗೊಂಡಿದ್ದಳು (ಪೂಜ್ಯ).**ಬೇಸರುಗೊಳ್ಳು**: ತನ್ನ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಸಿದ್ಧಿಗೆ ಒಯ್ಯಬೇಕಾದರೆ ಎಷ್ಟೋ ಸಂಕಟಗಳು ತಟ್ಟಿದರೂ ಬೇಸರುಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಪುಂಜಯ. ೩-೨೦೬). [ಬೇಸಱು₂ + ಕೊಳ್₁]

ಬೇಸಱಿಯ್ದು (ಕ್ರಿ)-=ಬೇಸಱುಗೊಳ್: ಆ ರಾಜಯುತಂ. . . ಅಳವಿಸಂ ಬೆಬ್ಬಳಿಸಂ ಕಳವಳಿಸಂ . . . ಬೇಸಱಿಯ್ದು ಬೆಳ್ಕೊಗದಿನಿರಂ (೦೩೫. ೩.೧೦). [ಬೇಸಱು₂ + ಎಯ್ದು]

ಬೇಸಾಯ 'ಬೆವಸಾಯ' ನೋ.

ಬೇಸಾಯಗಾರ (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು : ರೈತ; ಒಕ್ಕಲಿಗ : ಅರಸುಕುಲದವನಿಗೆ ಬೇಸಾಯಗಾರನ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ತರುವುದೇ? (ಜಾಪುತ್ರ. ೬೭); ಆ ಊರಿನ ಮುಖ್ಯ ಮನೆಯೇ ತನ್ನ ಮೂರುಜೋಕ ಗಳೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಕೊರಗು ಎಂಬ ಬೇಸಾಯಗಾರನಿದ್ದನು (ಗಾಜಾಪ್ರ. ೨ ಕಥಾಗಂ೮). [ಬೇಸಾಯ (< ಬೆಸಾಅಯ) + — ಗಾರ (<—ಕಾಱ)]

ಬೇಸಿಗೆ 'ಬೇಸಗೆ' ನೋ.

ಬೇಸಿಗೆಕಾಲ 'ಬೇಸಗೆಗಾಲ' ನೋ.

ಬೇಸಿಗೆರಜ 'ಬೇಸಗೆರಜ' ನೋ.

ಬೇಸಿಗೆರಜೆ 'ಬೇಸಗೆರಜ' ನೋ.

ಬೇಸಿನ್ 'ಬೇಸನ್' ನೋ.

ಬೇಸುಸ್ತು (ನಾ). ಶಿಸ್ತು ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಬಹಾಳ ಬೇಸುಸ್ತ ಮಾಡಿದಳವಾ ಇದೊಂದು ರುಚ್ಚಿನಬಾಂಬಿ (ಪಜುಮ. ೬೭). [←ಹಾರ. ಪರಾ. ಬೇಶಿಸ್ತ್]

ಬೇಸು 'ಬೇಯಿಸು' ನೋ.

ಬೇಸುಕೆ, ಬೇಸೂರ, ಬೇಸೊರು (ನಾ)- ೧. [ಸಂಗೀತ] ಅಪಸ್ವರ. ೨. (ಆಲಂ) ಅಸಂಬದ್ಧವಾದುದು : ಪ್ರಳಯ ಪೂರ್ವವ ರೌದ್ರ. ಸದ್ದಿಲ್ಲದೀ ಸಂಚು ಯುದ್ಧಬಡಕರ ಶುದ್ಧಶಾಂತಕಾ ವಾದದೊಲು ಪರಿಣಾಮ ಬೇಸುರವಲಾ (ತೂರ್ಣಾ. ೦೦೦-೦೦). **ಬೇಸೂರ** : ೧. ಬೇಸೂರ ಹಾಡಿಕೊಂತ ತೇಲಗಣ್ಣು, ಮೇಲಗಣ್ಣು ಹಾಕತಾವೆ (ಗ್ರಾಪಾಡು. ೦೭೩). **ಬೇಸೊರು** : ೧. ಬೆನ್ನು ಚಪ್ಪರಿಸಿದರೆ ಬೆಳತನಕ ಬೇಸೂರು ಹಾಡಬಲ್ಲ (ತೆಕಾಮು. ೨೬-೦೩). [←ಹಿಂ. ಬೇಸುರ್; ದ್ರಾ. ಬೇಸೂರ್]

ಬೇಸುರಿ (ನಾ). ತೀವ್ರವಾದ ತಾಪ : ಬೇಸುರಿ. ಬೇಸೋಡು (ಕಣ್ಣಪು. ೩೫೭ ಪ್ರಯೋ) ; ನಿಟ್ಟುಸುರಿನ ಬೇಸುರಿಯಲಿ ಜೀವ ವಿಡುಕುತಿರುವುದು (ಜಾಠಂಗ. ೩೨-೬). [< ಬಸಿದು + ಉರಿ₂] '

ಬೇಸೂರ 'ಬೇಸುರ' ನೋ.

ಬೇಸೂರು 'ಬೇಸುರ' ನೋ.

ಬೇಸೋಡು (ನಾ). ಬೆಚ್ಚಗಿರುವ ಕಾವಲಿ ; ಕಾಯ್ದ ಹೆಂಚು : ಬೇಸುರಿ. ಬೇಸೋಡು (ಕಣ್ಣಪು. ೩೫೭ ಪ್ರಯೋ). [< ಬಸಿದು + ಓಡು₂]

ಬೇಸ್ತು (ನಾ). ೧. "ಒಂದು ತೆರವ ಇಸ್ಪೀಟಾಟ : 'ಬೇಸ್ತು' ಆಟ" (Baste- ೫೦೫೩). ೨. ಇಪ್ಪತ್ತೈಂಟರ ಇಸ್ಪೀಟಾಟದ ಮೂರು ಹಂತ ಗಳಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಸೋಲು : ಇದು ಮೂರನೇ ಬೇಸ್ತು. ಕಡೆಯ ಆಟ (ಜಾಣಗ. ೦೦). ೩. (ಆಲಂ) ಮೋಸ : 'ಬೇಸ್ತುಬೀಳು' ಪರಾ. [← ಇಂ. Baste]

ಬೇಸ್ತುಬೀಳಿಸು (ಕ್ರಿ)- ಮೋಸಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಪೆಚ್ಚು ಬೀಳಿಸು : ಅದಕ್ಕೇ ಮತ್ತೆ ನಮ್ಮ ಮುಳ್ಳುಮುಬಿದ ಸಂಪತ್ತು ಅವರಿಗೆ ಹಾಗೆ ಬೇಸ್ತು ಬೀಳಿಸಿದ್ದು (ಅಂಹೂ. ೫೮). [ಬೇಸ್ತು+ಬೀಳು + —ಇಸು]

ಬೇಸ್ತುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಹೋಗು ; ಪೆಚ್ಚುಬೀಳು : 'ಬೇಸ್ತು ಬಿದ್ದ' ಗಂಡನನ್ನು ಕಂಡು ಜಂದಾವತಿಗೆ ಮೋಜೆನಿಸಿತು (ಕಂಗಪ. ೨೬೮); ಎಂದೂ ತಂತ್ರಿಯವರು ಅಷ್ಟು ಬೇಸ್ತು ಬಿದ್ದಿರಲಿಲ್ಲ (ಪಕ್ಷ. ೨೩೪). [ಬೇಸ್ತು + ಬೀಳು₂ (< ಬೀಟ್₂)]

ಬೇಸ್ರಿ 'ಬೇಸರಿ' ನೋ.

ಬೇಹ 'ಬೇಹ್ಯ' ಪರಾ.

ಬೇಹಕ್ಕುದಾರ (ನಾ). ಹಕ್ಕುಬಾಧ್ಯತೆಗಳಿಲ್ಲದವನು ; ಹಕ್ಕುದಾರನಲ್ಲದವನು : ಇಂತಹ ಬೇಹಕ್ಕುದಾರರಿಂದ ಪಟೇಲರು ಶಾಸನಭೋಗರುಗಳು ಕಂದಾಯದ ಹಣಗಳನ್ನು ಕೆಗೆದುಕ್ಕೊಳ್ಳಕೂಡದು (ಗ್ರಾಪಾಕಾ. ೬೯). [← ಅರ. ಬೇಹಕ್ದಾರ್]

ಬೇಹಣ (ನಾ). ಬೇಯುವಿಕೆ ; ಬೆಂದುಹೋಗುವಿಕೆ : ಲೋಪಕುಂಭ ದೊಳಿಕ್ಕಿಯಂ ಪೊಯ್ದು ಪಾಪಿಗಳನೋಪೋ ತುಂಬುತ್ತ ಮುಚ್ಚಳ ವನಿಟ್ಟೆಳಿಗಿಚ್ಚನಾ ಹದಂತಪ್ಪದಂದದೆ ಬೆಳಗಿ ಬೇಯಿಸಲು ನೂಱುಸಾವಿರ ವತ್ಸರಂ ಬೇಹಣಲ್ಲದೆ ಸಾಯಲಿಲ್ಲ (೦೭೫. ೩-೦೯-೧೦). [< ಬೇ₁ + — ಅಣ]

ಬೇಹಣಗಾಣ (ನಾ). ಗಾಯಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗ (?) : ಆರಯ್ದು ಕೊಟ್ಟ ಶ್ರುತಿಯ ಹವಣಂ ತೊಟ್ಟು ಕೈಕೊಂಡೆಡಬಲನ ಬೇಹಣಗಾಣರ್ ಮಿಸುಕಿಸೆವ ಮಿಸುನಿಯಂ ಸರಿಗೆದೆಗೆದಂತೆ ಮಾಜಿದುಬಿಗಳ ಶುಣ್ಣರಮಂ ಸೂಜಿಗೊಂಡಂತೆ ಶಾರವಿಸುತಿರೆಯುಂ (ಜಾಣಕ್ಕ. ೭-೧೩೫). [ಬೇಹಣ್ಣ + ಗಾಣ್₃]

ಬೇಹರ₁ 'ಬೇಹುರ' ನೋ.

ಬೇಹರ₂ 'ಬೆವಹಾರ' ನೋ.

ಬೇಹರದರ (ನಾ). (?) : ಬೆಲ್ಲ ಹುಣುಸೇಹಣ್ಣು ಬೆಂಪಿನ ಫಲವ ಎಲ್ಲ ಬೇಹರದರವ ಬಲ್ಲನೊಬ್ಬ ಜಾಣ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಸಟ್ಟಿ ಮನದೊಡೆಯ (ಶಿಪಾ. ೦೧೦-೧೩೨). [?]

ಬೇಹರಿ 'ಬೆವಹಾರಿ' ನೋ.

ಬೇಹರಿಸು, ಬೆವಹರಿಸು (ಕ್ರಿ). ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡು : ಆ ಸಿಟ್ಟಿ ಬೇ [ಜಾಣಾ. ಬ್ಯವ]ಹರಿಸಿ ಬಹುಧನಮಂ ಪಡೆದು (ತಮಾಗಿ. ೦೦-೩೮ ಕ) ; ಕಡಲೊಳ್ಕಣ್ಕೊಳಿಸುವ ಪೆರ್ಮಜಗುಗಳಂ ಬಂದ ದೀವದೀವದ ಮೇಲಾ

ದೊಡಮೆಗಳಂ ಬೇಪರಿಸಲ್ಗಡಿಪ ವೀರಪುರುಷವಿಭ್ರಮಮಂ ಪೇಗುಂ (ಪುಣಾಪ. ೬-೨೫). **ಬೆವಹರಿಸು** : ಇವನೆಸ್ಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಪೋಪಪಾಲ್ಲ ನಾನಾವಾವದೇಶಕ್ಕ ಬೆವಹರಿಸಲ್ ಪೋದಪಿವನೆನ್ನ ಕಡಿಯ ಬಾಗಿಲ ಕಾಪಾಗಿಪ್ಪಂ (ಕಬ್ಬಾಪ. ೬-೬೫). [ಬೇಹರ್ + (< ಬೆವಹಾರ) + — ಇಪ್ಪು]

ಬೇಹಾಗ್, ಬೇಹಾಗು (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಅವರು ಬೇಹಾಗ್‌ರಾಗದಲ್ಲಿ ಹಾಡಿದ ತಿಲ್ಲಾನ ತುಂಬ ಸೊಗಸಾಗಿತ್ತು (ರಸ). **ಬೇಹಾಗು** : ಯಮುನಾಕಲ್ಯಾಣ, ಹುಸೇನಿ- ಬೇಹಾಗು, ಹಮೀರು, ನವರೋಜು ಮುಂತಾದ ರಾಗಗಳು ಹಲವು ಪಟ್ಟಿಲ್ಲಿ ನಲಿಗೊಂಡು ಕರ್ನಾಟಕ ಗೌರವವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದು ಈ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ (ಗಾಚಕ. ೫೫).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಬಿಹಾಗ್./ಸಂ. ಬಿಹಾಗ್]

ಬೇಹಾಗು 'ಬೇಹಾಗ್' ನೋ.

ಬೇಹಾರ 'ಬೆವಹಾರ' ನೋ.

ಬೇಹಾರಿ 'ಬೆವಹಾರಿ' ನೋ.

ಬೇಹಾರಿಗ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು ; ವ್ಯಾಪಾರಿ ; ವರ್ತಕ : ಅಂಗಡಿಯೊಳು ಮಾಜುತಿಹ ಬೇಹಾರಿ [ಶಾಕಾಂ- ವ್ಯವಹಾರಿ]ಗಳ್ ಕಂಗೊಳಿಸಿದರು ಒಂದೆಸೆಯ (ಪಾಭಾಕ. ೬-೬೬) ; ಸಂಜಶಟ್ಟಿ-ಮಹೀಕೂರಪುರದ ಬೇಹಾರಿಗ (ಪಟುಗಂ. ೦೦-೨). [ಬೇಹಾರ (< ಬೆವಹಾರ) + — ಇಗ]

ಬೇಹಿಗ (ನಾ). ಗೂಢಚಾರ ; ಬೇಹುಗಾರ : ಹೊತ್ತಿಳಿಯೆ ಪಂದಿದಪದಂತೆ ಕಣ್ಣಂ ಪರತಂ ಕಾಣಿಪಂತಿ, ನಿನ್ನಸನುಮೇಂ ಶೋರದಂತೆ ? ನಿನ್ನ ಬೇಹಿಗನೇನಿದು ? (ಗಿಶಾಂ. ೬೫-೬೯). [ಬೇಹು + — ಇಗ]

ಬೇಹು, ಬೇವು₂ (ನಾ). ಗುಪ್ತಚರ್ಯೆ : ಗೂಢಚರ್ಯೆ: ಬಿಟ್ಟಿಯ ಬಡಿದ ಕಳ್ಳಂಗೆ ಬೇಹುಸಂದು ಕಳವು ದೊರಕದಂತಾಯಿತ್ತು (ಆಪಾಂ- ೨೦೯-೧೧೦) ; ವನಚರರು ದೇಹಿನಲಿ ಭೂಸುರಜನವ ಬೆಂಬತ್ತಿದರು (ಶಾಣಾ. ೦೬-೦೯) ; ಕಟ್ಟಿತು ನನ್ನನು ಮುಕ್ತಯ ರಾಹು ಬಾಳನ ಬೆನ್ನೊಳೆ ಸಾವಿಪ ಬೇಹು ! (ಶಾಂಗಣ. ೫೯-೨೬). **ಬೇವ್ಕು**: ಕಲವು ಬೇವಿನ ಜನರನ್ನು ಟೀಪುಸಲ್ತಾನರ ಸೀಮೆ ವಳಗೆ ಕಳುಹಿಸಿ (ಆಚೀಂತ್ರ. ೬೮).

ಬೇವು ಸೋವು = ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಹುಡುಕಿ ತೆಗೆಯುವಿಕೆ ; ಗೂಢಚರ್ಯೆಯಿಂದ ಶೋಧಿಸುವಿಕೆ : ಜಮೇದಾರ ಬಿಡೂರ ಬೈರೆಗೌಡ ಸಹಾ . . . ಆ ಕಳ್ಳನನ್ನು ಬೇವುಸೋವಿನಿಂದಾ ಭೃತ್ಯ ಹತ್ಸಿಸಿ ಹಿಡಿಯುವಂತೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟ್ರೂ ಗರವಲೆಗೆ ಬಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟರು (ಶಾಕೀಂಪ್ರ. ೨೬೬). **ಬೇಹಿನ ಚಾವಡಿ** = (ಮೈಸೂರುಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಜಒಡೆಯರು ವಿಜೃಂಡಿಸಿದ್ದ ಎಂಭತ್ತ ನಾಲ್ಕು ಜಿಲ್ಲೆಗಳ) ಗುಪ್ತಚರ್ಯೆಯ ಕೆಲಸದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಇಲಾಖೆ : ಬೇಹಿನ ಚಾವಡಿ—ಇದರಲ್ಲಿ . . . ಅರಮನೆಯಿಂದ ಗಡಿಗಳಿಗೆ ಬರೆಸಿದ ನಿರೂಪವನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವಂತೆಯೂ ಕಟ್ಟಳೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು (ಶುಚಾಪಂ. I, ೦೯೯). **ಬೇಹಿನ ಜನ** = ಗೂಢಚರ್ಯೆಯ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ನೇಮಿಸಲಾದ ಜನ; ಗೂಢಚಾರರು ; ಗುಪ್ತಚಾರರು : ಘನತನಯನು ಗಜಬೇಂಟೆಯೊಳು ಬಹುದಿನದು ಬಂದಪ ಸಮಯಮನ್ನುತ ಕ್ಷಣದಿ ಬೇಹಿನ ಜನ [ಶಾಕಾಂ. ಚರ]ರು ಪೇಳಲು (ಜಾಗಾ. ೦೦-೬೯). **ಬೇಹಿನವ** = ಗೂಢಚಾರ; ಗುಪ್ತಚಾರ ; ಬೇಹುಗಾರ : "ಪೇರಿಗಂ = ಬೇಹಿನವಂ" (ಶಪಾಪ. ಪಂ. ೨): ಕೃಷ್ಣನು . . . ದ್ವಾರಕಾಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಹೋದ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನೂ ಪಾಂಡವರ ಸಮಾಚಾರವನ್ನೂ ಬೇಹಿನವರ ದೆಸೆಯಿಂದ ಕೇಳಿ (ಕೃಪಾಲಾ. ೬) : ವಿವಾಹಸನ್ನಾಹಂ ಮೆರೆಯುತ್ತಿರ್ದಾ ಮಾರನಾಯಕಂ ಬೇಹಿನವರಿಂ . . . ಸುದ್ದಿಯಂ ಕೇಳ್ದು (ಪಾಣಕ. ೦-೬೬).

[ವೇ. ॥ ತಮಿ. ವೇ, ವೇವು ; ಮಲ. ವೇವು ; ತುಳು. ವೇವು ; ತೆಲು. ವೇಗು]

ಬೇಹುಕಾತಿ (ನಾ). ಗುಪ್ತಚರ್ಯೆ ಮಾಡುವವಳು ; ಗೂಢಚಾರಿಣಿ : ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಬೇಹುಕಾತಿಯಾದ ರಂಭೆಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೂ ಭೂಮಿಗೂ ನಿಕಟಸಂಬಂಧಪೊದಗುತ್ತದೆ (ಆಕಥ. XI, ಕ್ರಿಸ್ತಾಸ).

[ಬೇಹು + — ಕಾತಿ]

ಬೇಹುಕಾರ 'ಬೇಹುಗಾಱ' ನೋ.

ಬೇಹುಕಾಱ 'ಬೇಹುಗಾಱ' ನೋ.

ಬೇಹುಗಡಿ (ನಾ). ಗೂಢಚರ್ಯೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವ ಸೀಮಾ ಪ್ರದೇಶ ; ಬೇಹಿನ ಎಲ್ಲೆ : ಇರ್ದುದು ಮಹೇಂದ್ರಾಚಲಂ ದಕ್ಷಿಣಾಂಬುಧಿಗೆ ಬೇಹುಗಡಿಯಂ ಕಟ್ಟಿ (ಕ್ರಿಣಾಪು. ೫೬೬-೬೦). [ಬೇಹು + ಗಡಿ₁]

ಬೇಹುಗಾರ 'ಬೇಹುಗಾಱ' ನೋ.

ಬೇಹುಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಗೂಢಚಾರನ ಕೆಲಸ ; ಗೂಢಚರ್ಯೆ : ಅಗ್ರಚಾರ . . . ಬೇಹುಗಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಪಡೆದ ಕಾರಣ ಆತನನ್ನು ಶತ್ರುವಿನ ಸಮಾಚಾರ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಆಯ್ದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಪಪಾಕ. I, ೦೬೬).

[ಬೇಹುಗಾರ (<ಬೇಹುಗಾಱ) + — ಇಕೆ]

ಬೇಹುಗಾಱ, ಬೇಹುಕಾರ, ಬೇಹುಕಾಱ, ಬೇಹುಗಾರ (ನಾ). ಗೂಢಚರ್ಯೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವನು ; ಗೂಢಚಾರ : ಜೂಜುಗಾಱಂ ಬೇಹುಗಾಱಂ (ಶಾಕಾಪು. ೦೯೨ ಪ್ರಮೋ); ಬೇಹುಗಾಱರ ಮೊಗದಿಂದರಿ ರಾಯರ ಗಾಹುಗದುಂಗಳನಜಾತಾ (ಶಂಚಾಸಾ. ೬೦-೬೫). **ಬೇಹುಕಾರ** : ಬೇಹುಕಾರನ ತೆರದಿ ಬೆಳ್ಳಂ ಮೂಡಿದುದು (ಶಾಕಂಗ. ೬೨); ಬೇಹುಕಾರರು ಬಂದು ಹಿಂದಿನ ಪೊಕ್ಕಾವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಆಶಿಷ್ಯದ ಇದ್ದತಿಯನ್ನು ಸೇನಾಪತಿಗಳಿಗೆ ಅರಿಕೆ ಮಾಡಿದರು (ಚಾಂಚಾ. ೫೫). **ಬೇಹುಕಾಱ** : ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂದೆಯೆಂಬರೊ ಕೊಲ್ಲಿವನಂ ಬೇಹುಕಾಱನೆಂಬರೊ . . . ಎಂದು ಚಿಂತಿಸುತಿರ್ದಂ (ದಪಚ. ೨-೦೬೬); ನಳನಮಿತ್ರನ ಬೇಹುಕಾಱರ ಸುಳಿವು ತಿಪ್ಪಿರದ ಪ್ರಳಯಪ್ರಭೆಯಂತೆ ನಿಳಯನಿಳಯದ ಸೂಡರು ತಳತುದು ಕೂಡೆ ಪಗರಿದುಲಿ (ಸಂಪಚ. ೬೨-೦೬). **ಬೇಹುಗಾರ** : ಸುಮತಿಯಂ ಬೇಹುಗಾರರ ಗೊತ್ತುಗಾರನಂ ನೋಡಿ (ಪಾಗಂಭಾ. ೦೬೬-೪) ; ಛಾತುರರನ್ನೂ ಬೇಹುಗಾರರನ್ನೂ ಒಳಗೇ ಸಂಭ್ರಮಮಾಡಿ ಕಳುಹಿಸಿರಿಸಕ್ಕದ್ದೂ . . . ಗೊತ್ತಾಗಿತ್ತು (ಪುಗಿಚ. ೦೬೬). [ಬೇಹು + — ಕಾಱ]

ಬೇಹುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು,— ಹೇಳು : ಜನಾನ್ವಿತರಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯಾಧಿಪತಿಗೆ ಕ್ಷೀಣಸ್ವರದಿಂದ ಬೇಹುಗುಟ್ಟಿ, ವೀರವನ್ನನ ಮಾಡಿ ಹೊರಟುಹೋಗುವನು (ಜಚಂಂ. ೫೬.೬). [ಬೇಹು + ಕುಟ್ಟು₂]

ಬೇಹುಬರ್ (ಕ್ರಿ). ಬೇಹುಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ನಡೆಸಲು ಬರು : ಪೂಲಾಪಿ ನವರ್ ಕಾಣಾತೆ ಪಲರುಂ ಪರಿತಂದು ಬೇಹು ಬಂದವನಿವನಂ ಕೊಲೆಗೆಯ್ದು ವಿನ್ನಂದೊಡೆ (ಜಚಕಂ. ೫೬-೬೯) ; ಏವ್ ತೊಲಗಿ ಛೀಪಾಪ ಬೇಹು ಬಹುದಿವಪೇಡ ಏಪಿಂದ (ಕಾಣಾಗೆ. ೨-೦೦). [ಬೇಹು + ಬರ್ (< ವರ್)]

ಬೇಹುರ, ಬೇಹರ₂ (ನಾ). ೧. ಗುಪ್ತಚಾರ ಜನ ; ಗೂಢಚಾರಮಂದಿ : ಏನು ಮಜುಗಿಡೊಡೇನು ಪಾಂಡವವಾನನಿಧಿಗಳ ಪುಣ್ಯದನುಸಂಧಾನ ದೇಪುರದಲ್ಲಿ ಬೈಚಿಡು ದೇವಲೋಕದಲಿ (ಸಂಪಚ.೦೬-೦೦೬). **ಬೇಹರ**₁ : ೧. ಹರಣದಾಸೆಯುಸುಳಿದು ಹರಿದೋಡುಮಹಿತಮೋಹರದೊಳಗೆ ಬೇಹ ಬೇಹರ ರೈದ ಸೆಣಸಿ ಸಂಹರಣಕಾಲದ ಕಾಲಹರನ ಕೋಪದೊಳಿಂವ ಹರಹನೇಂ ಬಣ್ಣಿಸುವೆನು (ಪಂಕ್ಷ.೫೫-೦೦). ೨. ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದವನು,— ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ : "ಪೇಹರಮ್ ಬುದ್ಧಿನೆ ಪೂರಿ ಬುದ್ಧಿಬಲಯುತನಕ್ಕುಂ" (ಶಾಮಂ. ೫೦). [< ಬೇಹು]

ಬೇಹುವಳ (ನಾ). ಗೂಢಚರ್ಯೆಗಾಗಿ ನಿಯಮಿತನಾದವನು,—ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು : ಏಮ್ಮ ದ್ರೋಹದ ಗೆಯ್ಮೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿಚಾರಿಸಿ ವಿವರ

ಗಳನ್ನು ಮಹಾಸ್ವಾಮಿಯವರೆ ಒಳಿಲಗದ ಪರಿಚಿಲಕ್ಕೊಪ್ಪಿಸಲು ಶ್ರೀಮನ್ನರು ಅಧಿಕಾರಗೊಟ್ಟರುವ ಹೊಸ ಬೇಹುವಳ (ಪಟ್ಟಿ. ೫೦-೦೪).

[ಬೇಹು + — ವಳ]

ಬೇಹುಷಾರಿ 'ಬೇಹುಷಾರು' ನೋ.

ಬೇಹುಷಾರು, ಬೇಹುಷಾರಿ (ಗು). ೧. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ; ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯ ತನದ. (ನಾ). ೨. ಜಾಗರೂಕತೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಎಚ್ಚರಗೇಡಿತನ ; ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯ : ಅವನ ಕೂಡ ಹರಟುತ್ತ ಪರಟುತ್ತ ಪಾನು ಬೇಹುಷಾರಾದೆ (ಸಂಗಸಂ. ೪೨). **ಬೇಹುಷಾರಿ** ; ೧. ಬೇಹುಷಾರಿ ಪೋಲೀಸಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕಳ್ಳತನದ ನಷ್ಟವನ್ನು ನಷ್ಟ ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ತಪ್ಪಿತಸ್ಥರಿಂದ ವಸೂಲುಮಾಡಿ ಕೊಡುತ್ತೇವೆ (ಶಾಶಾಪ್ರ. ೪೩). ೨. ಪಾಪೇನು ಅಮ್ಮ ಬೇಹುಷಾರಿ ಮಾತನಾಡಿದ್ಲಾ (ಕಮ್ಮಕ್ಕಿ. ೨೬).

[← ಪಾಕ. ಮರಾ. ಬೇಹುಶಾರ್. ಬೇಹುಶಾರೀ]

ಬೇಹ್ಯೆಸು (ಕ್ರಿ). ಬೇಕೆನಿಸು; ಬಯಸು; ಅಪೇಕ್ಷಿಸು : ತಾಪದಲವಡೆ ಬಳಲುತ್ತ ಬೇಹ್ಯಸಿಯಂದುದುಮಂ ಕಂಡಿಯಲು (ಸಿಪ್ಪ. ೯-೨೯).

[<ಬೇದು$_1$ + — ಇಸು$_3$]

ಬೇಳ್$_1$, ಬೇದು$_3$, ಬೇಳು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಬೇಳ್ದ (ಭೂತಕೃ). ಬೇಳ್ದು (ಭೂತನ್ನೂ). ಬೇಳ್ವ$_2$ (ವರ್ತಕೃ). ಬೇಳ್ಪ$_2$ (ಭವಿಕೃ). ೧. ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡು ; ಪಮಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸು: ಯಜ್ಞ ಮಾಡು : "ಬೇಳ್—ಹವಿಃಪ್ರಧಾನೇ (ಅಮರ ಕೊಡು). ನಿವ್ಯದ್ಯೊ ಜ (ಬೇವದಂಗೆ ಇಲ್ಲದಿರು)" (ಶಕುಂತ): ಮಹಾಸವಮಲಸರ್ಪಕೃತುಗಳನುವಾಗ [ತ]ರಮಾಗೆ ಬೇ[ಳ್ದ] ವಿಪ್ರೋತ್ತಮರಂ ಕರೆಯಿಸಿ (ಕೌಭಾ. XI–i.೦೪-೦೬; ೪೧೩) ; ರಾಜಸೂಯಮೆಂಬ ಯಾಗಮಂ ಬೇಳ್ಪಂತಿ ಮಾಡಿ ಬಿನ್ನಿಂ (ಸಂಪಕಾ. ೬-೦೭ ಪ) ; ಹೋಮಸ್ಫೋವಧೂಮಂ ನೆಗೆದುದು ಮುಸುಗಳ್ ಬೇಳ್ದ ಮಂತ್ರಾಗ್ನಿಯಿಂದಂ (ಗಿಂಕ. ೦-೬೬) . ೨. ಆಹುತಿಯಾಗು ; ಆಹುತಿಗೊಳ್ಳು : ಮಾರಿ ಹೊಡದುಗ್ಗೆ ಕನ್ನೆ ಕುಮಾರಿಗೆ ಕುಜಿಯಾಗಿ ಬೇಳ್ಗೆ ಸಿದಿಲೆಱಗೆ . . . ಮುದುಗುಂಟಣೆಯಂ (ಸಿಚಕ್ಕಸು. ೦-೬೦) ; ಸಯ್ದರಗಿನಿಂ ಬೋಳೆನೆಳೆದು ಕದುಳ್ ಸುಗಿದಂ ಬಯ್ದು ಹವಸುಗಳಿಂದ ಬೇಳ್ದ ಬಗೆ ದಳ್ಳಿಸಲ್ (ಶಾಂಪಸ. ೦೩೦-೩೬). **ಬೇದು$_3$** : ೧. ಜಗದಾಶ್ಚರ್ಯವಾದ ರಾಜಸೂಯಮಖವಿಧಿಯಂ ಬೇಡಲ್ಬಹರ್ತ್ಥಾಫಲವಾಗಮೆಮ್ಬು × × × ವಿಭೀಷಣನ ಮೇಗಾಕ್ಷೇಪದಿಂ ಪೋಗಿ ವಸ್ತುಗಳಂ ಕವ್ಪಮವಸ್ಸೆ ಕೊಣ್ಮಾ (ಪಂ. VII. ೪೫೦. ೦೫-೩ ; ೧೦೫೬). **ಬೇಳ್ವು$_1$** : ೧. ಬೇಡಿತಂ ಕೊಡುಬ್ಲು ಕೂಲಿ ಬಂದಿರೆ ಬಗೆದುದಕಟಟಟಿ ಬೂದಿದೊಳು ಬೇಳುವಂತ ಧಮಿದ್ಯೆವ ಮಾಡಿದಪರೆಂದು ಹೊಜಿವಂಟು ನಿಜಗೃಹವಸು(ಸಿಗ್ಗ. ೩-೩೫); ಏನೆಯೆನಾ ಹೋಮವ ಬೇಳುವೆಡೆಯೊಳು ಸಾಮಾರಾಗದೆ ಲಾಜೆಯುಸು ಭೂಸುತವೆನೆ ಬೇಳುತಿರೆ ಚಟಚಟೆರಂಬ ಧ್ವಾನವೆಸೆವುದು (ಶಂಪಾ. ೩-೨೨೬); ಬೇಳುತಿರ್ಪಾಹುತಿಯಿಟ್ಟು ಪಟ್ಟುರ್ಮಮಂ ಬಿಟ್ಟು ನೆಜೆ ವೆಜಗಾನಿಟ್ಟು (ಪಾಪ. ೫೦-೨೪). ೩. ಸುಟ್ಟುಹಾಕು ; ಸುಟ್ಟಪಡಿಸು ; ನಾಶಮಾಡು : ಒಂದುಮುಖದಲಿ ಜಗವ ಹೂಡುವನೊಂದುಮುಖದಲಿ ಜಗವ ಸಲಹುವನೊಂದುಮುಖದಲಿ ಬೇಳುವನು ಸಜನಾಗ್ನಿಯಲಿ ಜಗವ (ಕುಪಾ. ೪೮. ೩-೩೨) ; ಮುಕ್ಕಿ ರಾಹು ಪ್ರೌಮಜ್ವಾಲೆ ಪೃಕ್ಕಿರು ಸೃಕ್ಕಿಗೆ ಬೇಳುವ ಲೀಲೆ (ಪಾಂಚಿ. ೫೫ ೦೪). ೪. ಆಹುತಿಯಾಗಿ ಪಡೆ ; ಆಹುತಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು : ಹರಿಯ ಬಾಣವು . . . ತ್ರಿಪುರದೂಷುರ ಪರನ ತಲೆಗಳ ಬೇಳದುದು (ಕಾಶಿಖ. ೦೪-೩೩).

[ಪೇ.ಗೌ ತಮಿ. ವೇಳ್; ತುಲು. ವೇಲು]

ಬೇಳ್$_2$, ಬೇಳ್ವು$_2$ (ನಾ)- ೧. ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತಿ; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ : (೪). ೨. ಮೋಹ; ಮರುಳು : 'ಬೇಳ್ಕೆ', 'ಬೇಳ್ವೆ$_2$' ಪರಾ- ೩. ಬೆಪ್ಪುತನ; ದಡ್ಡತನ. ೪. ಮೂರ್ಖನಾದವನು: ಅವಿವೇಕಿ ; ದಡ್ಡ : ಅವು ರೆಂದೋನ್ನತಿ ವಿಚಿರೇಂದ್ರವಿಭವಂ ಭೋಗೇಂದ್ರಭೋಗಂ ಪುಷೇಂದ್ರ ಪುಷ್ಕೆಶ್ವರ್ಯಸಿಂವೆಲ್ಲಮಧ್ರುವವಿಭವಂ ಬೇಜ್ಬಂತಾ- ಬೇಳ್ಪೆಸುತ್ತವಂ ದೀಕ್ಷಾವಿಧಿಯುಂ ಸಮಾಧಿಪರಣಂ ಕರ್ಮಕ್ಷಯಂ ಮೋಧಿಳಾಧಮೋಘಂ ದೊರೆಕೊಳ್ವುದಕ್ಕುಂ (ಜಾಷ್ಟ. ೦೦-೬೦); ಬೇಳಿನಿ ನೆಗಟ್ಕೆಗೆ ಬೆಂದುಬದೆ ತಲ್ಲಗೆಸದಾತರ್ಮ್ ಕೂರ್ತವಯವದಿಂ ಕೇಳ ಪ್ರಭಾವಪಾಂಗಮನೇಳಸ ದುಚ್ಚರ್ತಾ ತಾಪ್ಪವೇಬ್ಬುದು ಭವ್ಯಂ (ಪಜಾಕ್ಕು. ೯-೦೬). ೫. ದಂಬಿ : ಕಳವಳ : 'ಬೇಳ್ಕರೆ' ಪರಾ. **ಬೇಳ್ಕು$_2$** : ೨. "ಬೇಳೆಂದೆನೆ ಮರುಳು" (ಸಭಾಂ. ೨೫೪). ೫. 'ಬೇಳುಗೊಳ್' ಪರಾ. 'ಬೆಳ್$_2$' ನೋ.

ಬೇಳಾಗು—೧. ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗು; ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು : ಪರಿವರಜ್ಯಾದಿಗಳ್ ಬೇಳಾದಂತ್ಯರನ ನಿಲವನಜಿಯದೆ (೦೬೫೦. ೦೩-೦೦). ೨. ಹುಚ್ಚಾಗು; ಮರುಳಾಗು; ಮೋಹಗೊಳ್ಳು : ಆ ಕಾಂತೆ ಬೇಳಾದಳವನ ಚಿದ್ಭಿಕೆಗಂದು (ಕೃಪುಪ. ೫೦-೪೦); ಕುಮಾರರಾಜಗೆ ರತ್ನಿ ಬೇಳಾದಳು (ಕ.ರಾಜಾಂ. ೫೦-೦೩). ೩. ಮೂರ್ಖನಾಗು ; ಅವಿವೇಕಿಯಾಗು : ಪರಿದೊಂದಜ್ಞಾನದಿಂ ಭವೌದನವಿಳಕ್ಕೆ ಮೈದೋಱಿ ಕಾಂತಾನಿಪಾಸಾಂತರ ದೊಳ್ ಶಾಶ್ವತೆಂಗೆ ಹೀಪದಿಗೆ ಕಡಿಗೇಱುವಾಗಿರ್ದು ಬೇಳಾ[ಜಾಗಾ. ಬೆಳ್ಕಾ] ಗುತುಂ (ಕಗ್ಗ. ೪) : ಗುಣದ ಕಣೆ ದೇವೇಂದ್ರಚಿತಾಮಣಿಯೆನಿತ ಕಾಲ್ಕೆಡದು ಬೇಳಾದೆಡೆ ಸಾಕೆಂದನಳಬಲಿತೆಯನುಸುರಲೊಡರಿಸಿದೆ (ಪಾಕ್ಷಾ. ೦-೪೦) ; ಈಶಭಕ್ತಿಲಗತ್ಸಾರಸುಖಾಬ್ಧಿಯಂ ತೊಜಿದು ದರ್ಭೇಳಾಗದಿ ರ್ಸಾಱದೆಂ (ಕ್ಷಕ. ೫೬-೪೩). ೪. ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು ; ಕಳವಳಿಸು ; ಪಾಂಚಾಳನಂದನೆಯಂ ಕಾಣದೆ . . . ನರಂ ಧೈರ್ಯಮನೊಳ್ಕು ಪಜ್ಜ ಹೃದಯಂ ಬೇಳದಂ (ಪಂಪಾ. ೦೦-೪೨) ; ಎಸಪ ಪುರಜನವಲ್ಲ ಗೋ ಳಿಡುತ ಬೇಳಾಗಿ (ಪಜಾತ. ೫೬. ೬೫-೫೦) ; ಶರಣಾಜನವಿಯೋಗವ್ಯಥೆಗೆ ಬೆಂದಿಳ್ದು ಬೇಳಾಗಿ ಪಂಬರಿಸಿ ಪುರಪಾ ವಿಶ್ವನಾಥಾಮಿನುತ್ತಾಂ (ಪಜ್ಞಾ. ೬-೦೦); ಈ ದುರಂತದ ಚಿಂತೆಯುರಿ ಬೇಳಾದುದೆನ್ನದು ಚಿತ್ತವದ್ದೆನು ಖೇದ ಪಂಕದೊಳು (ಕಂಜಾ. ೦೦.೭). ಬೇಳ್ಮಾಡು. ಬೇಳುಮಾಡು = ಪುರಿಳಾಗಿಸು ; ಮರುಳುಮಾಡು: ಎಡಗಾಲೊಳ್ ತೊಡರಿಂ ತೊಡರ್ದು ಪತಿಯುಂ ಬೇಳ್ಮಾಡಿ ನಿನ್ನೊಂದು ಪಿಂಡುಡಿಸೊಳ್ ನಿಲ್ಲ್ವಳಲ್ಲೆಪೆಂದು . . . ಆನ್ಯ ಕಾಮಿನಿಯರಂ ಅೋಡಾಡುವಂತಿಕ್ಕಿದಳ್ ತೊಡರಂ ಸುಗ್ಗಲವೇದಿ (ಪಜ. ೪, ೪೦೩೫. ೦೦೨-೦೦; ಸಾ- ೧೪೫೦); ದೇವ ನೀಮಲ್ಲಿಗೆ ಪದೆಂ ಬರಲ್ ತೋರ್ಪೆನೆಂದಂತವಳ್ ತಾಪಸನಂ ಬೇಳ್ಮಾಡಿ ವೇಗಂ ನಲವಿನೊಳೊಡ ಗೊಂಡುಯ್ದಳ್ (ದಶಕು. ೯-೩೬); ಜಾಲೆಗಾರನ ಕೈದು ಮಾಣಿಕ್ಯ ಸಿಕ್ಕಿದೆ ಆಳಿಗೆಂದಿತು ಜಗವ ಬೇಳು ಮಾಡಿ (ಸರಗ. ೪೪-೪೦೩).

[ಪೇ.ಗೌ ತುಲು. ಬೇಲ, ಬೇಲು./ಸಂ. ಭೇಲ]

ಬೇಳ್$_1$ 'ಬೆಳಲ್' ನೋ.

ಬೇಳ್$_2$ (ನಾ)- ೧. ಸ್ಪರ್ಶ ; ಸೋಂಕು : ಚಂಡಾಳಿಗನ ಬೇಳಮಾಂತರೆಯಂ ಗಳೆದೊಡ ಪಾಣಮದಲ್ಲು ಸುರಧಿಯುಂತಮಾಗಿಸಾಪಿದಲಾತ್ರವು ಮಲ್ಲದೆನೆ ರಂಜಿಸಿತ್ತು ತತ್ಪರಸ (ಪಚಕ್ಕಿ. ೦೩-೪೦). ೨. (?) : ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯರ್ಕ್ಕಳಿಣಾಗೆಯುಂ ಚಿತ್ರಪೆ ಬೇಳಮಾಗೆಯುಂ ಪದ್ಮ ಕಪಟಮೆ ಕಂಚುಳಿತೆಯಾಗೆಯುಂ . . . ಬಸರ್ಬಾ[ರು]ಸ್ತಾವಿಗಳ್ಗೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗಮರಗಿ ಪೊಡಮಟ್ಟು (ಕ್ಷ. ೨೯. ೫೫-೦೩ ; ೧೦೦೦ ?). [?]

ಬೇಳ್$_3$ 'ಬೇಳ್ಮು' ನೋ.

ಬೇಳಂಬ (ನಾ). ೧. ವಿಡಂಬನೆ ; ಅಣಕ : 'ಬೇಳಂಬಿಗ' ಪರಾ. ೨. ಕೇಡು ; ವಿಪತ್ತು : ಒಗೆನುದೀ ಬೇಳಂಬ ಹಸ್ತಿಸಸಗಂದುಲಿ ಶತ್ವಾರಿಜನ ಮನವುಗದು ಬಿದ್ದುದು ಶೋಕಮಯಾಸಾಗರವ ಮಧ್ಯದಲಿ (ಕಾಪ್ಪ. ೬-೧೦) ; ಕೇಳು ಧೃತರಾಜ್ಯಾಪೇಜ ನೀ ಕೋರು

ಪೋಪರೆ ಕೋಡದುಱುಬೆಗೆ . . . ಬೇಳುವೆಯ ಬೇಳಂಬಮದ ನೞಾದಾಳು (ಹಱ್ಕಿ೨೯. ೦-೨೪), ಬಿಳುನೆಲೆ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯುತ್ತೀ ಕೀಳುದಿಪ್ಪೆಯಿದೆತ್ತ ಕರ್ಮವು ಮೇಳಿಸಿದ ಬೇಳಂಬವ್ವಲ್ಲದೆ ಬೇಱೆ ಪೆಜತಳ್ಳ (ಹಳ್ಳಿ. ೦೭-೭೯). ಪಿ. ಗೊಂದಲ ; ಗಲಿಬಿಲಿ : ಒಚ್ಚತ ಮಾಡಿ ಮಾಳ್ಪೆವ ಱಾಯಂ ಮತ್ತಾ ಪುರಂ ಚೆಲ್ಮವಾ ಪುರಮೊಂದಾ ಪುರಮೊಳ್ಮಿತಾ ಪುರಮದಂ ತೀತಂಬ ಬೇಳಂಬಮಾಂ (ಅಪಂಕ. ೦-೦೫೦). ೪. ಮರುಳು; ಆಕರ್ಷಣೆ; ಮೋಹ : ಧರೆ ವನಿತೆಯರ ಬೇಳಂಬಕೊಳಗಾಗದ ಜಾರ್ದಪವ ನಪೆಯ ಬೇಡಿದನೀವ (ಕ್ರಮ್ಮಿ. ೬-೭೭). ಪಿ. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ : ಪಾಡುವ ರಾಗದಂತೆ ಬೇಳಂಬದ ಪದಗಂತೆ . . . ಕಡೆಯೊಳ್ ಪೆಸುಪಥಮುಮ ಶೋಧಿಯುಮಾಗದೆ ಪೋಗದು (ಅಬರಹ್ಮ. ೭-೦೭೨); ಸೋಲದ ಗೆಲ್ದದ ಪಡಮಾತುಗಳುಮಂ ಬೇಳಂವಾದಿ ಪುಸಿಗಳುಮಂ ರಾಗಿಸಿ ತಾಂ ಕೇಳ್ದುದು ಪರಗೆ ಪೇಱ್ದುದು ಮೊದಲಾದುವೆಲ್ಲಂ ದುಃಶ್ರವಿದೆಂಬ ಪಾಲ್ಮನೆಯರ್ಥದಂಡಮಳ್ಮಂ (ಕ್ರಕಾ. ೦೭೦). 'ಬೇಳ್' ಸೋ.

[<ಪ್ರಾ. ವೇಲಂಬ. / ಸಂ. ವಿಡಂಬ]

ಬೇಳಂಬಿಗ (ನಾ). (ಹಾಸ್ಯಪರವಾದ) ಚಮತ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು : ವಿದೂಷಕ : ದಂಡದ ಬೇಳಂಬಿಗರ ಬೆದಂಡೆಯ ತಳೆಗೆಯ ದುಃಶೇಂದ್ರಜಾಲಿಗಳ ಮುನಂಗೊಂಡೆಸೆವ ವೆಗ[ಬ್ಬಚಿ]ಯ ತಂಡಂಗಳವಾದ ದಸೆಯೊಳಂ ಕದುರಲ್ಕುಂ (ಹರಶಪ. ೦೦-೨೦).

[< ಪ್ರಾ. ವೇಲಂಬಗ. / ಸಂ. ವಿಡಂಬಕ]

ಬೇಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಮೂಲಂತಃ—ವಿಶಾಖಾಲುಕ. ಬೇಳೆ. ಪಲ್ಲವತ್ಕ" (ಬಹು. ೨೨೪). [?]

ಬೇಳಲು 'ಬೆಳಲ್' ನೋ.

ಬೇಳಾವನ (ನಾ). ಸಮುದ್ರತೀರದಲ್ಲಿ ಳಿಯ ಅರಣ್ಯ.—ಕಾಡು : ಬೇಳಾವನಪರಿವೃತಶಶಾರದಧೀವಳಯವಳಯತಪಲಂಬಿಂದ್ವೀಪದ ಭರತ ಕ್ಷೇತ್ರದ ದಿಸೀತಾಖಿಂಡದೊಳ್ ಮಗಧೆಯೆಂಬುದು ವಿಷಯಂ (ಅಂಚಪ್ರ. ೦-೦೬ ಕ). [<ಸಂ. ವೇಲಾವನ]

ಬೇಳಿ 'ಬೇಬಿ' ನೋ.

ಬೇಳಿಡು (ಕ್ರಿ). (ಹಸು ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು) ಅರಚು : ಕೂಗು: ಳೀಡುತುರುಳ್ವ ಮೃಗರಾಜಯಿಂ ವಾಪಯಿಂ ಬೇಳಿಡುತೆ ಬೀಳ್ವ ಕಾರ್ಪಸುಗಳಿಂ ಮುಸುಗಳಿಂ . . . ಪಾಳಾದ ಸಕಲಶೋಣಗಳಿಂ ಕಂಗಳಿಂ ಪೋಡಲುರಿ ಭಪಮಾದುದು (ಕಬ್ಬ. ೧೬-೨೬). [ಬೇಳ್ + ಇಡು]

ಬೇಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೋಮ ನಾಡು : ಯಜ್ಞ ಮಾಡು : ಅಮಪತಿ ತಾಪ್ಪದಿಂ ಸಾಸಿವೆಯಂ ಪಾಲ್ಮರನ ಸಮಿಧೆಯಿಂ ಹುತವಹಮಂತ್ರ ವಿಧಾನದ ಬೇಂಗಿ ತಾಡ ಸುರ್ಮಾಮಂ ದ್ವಿಜರ್ಗ (ಧರ್ಮಕಿಪ. ೯-೧೬). ೨. ಸುಡು : ಪಗೆಯ ಬಿಳುವೆನದುರಂ ಸೀಳಿಸುವೆನಂಗಮಂ ಬೇಳಿಸುವೆನ್ನಿಯೊಳ್ ತಾಳಿ ಸುರರೆಂದು . . . ಪರಿ ನವದಮ (ಪಾಪ. ೩೦-೩೩). ಪಿ. (ಆಲಂ) ಪಡೆಸಿಕೊಳ್ಳು : ಅಂತಿತಗೊಳಿಸು : ತಾಜಮು ದೊರೆ ವೇದೋಜ್ಜಯುಮುಂ ಜಗದೊಳ್ ತನಗೆ ಸಾಟ್ರಯಿಲ್ಲಂಬಾರ್ಪಾ ತಂಜಾವೂರಂ ಮಧುರೆಯುನಂಜಿವ ದಾಮರ್ಲದೊರೆಯುಮುಂ ಬೇಳಿಸಿದಂ (ಕಪಂ. ೩-೩೮).

[ಬೇಳ್೧ + —ಇಸು]

ಬೇಳು೧ 'ಬೇಳ್೧' ನೋ.

ಬೇಳು೨ 'ಬೇಳ್೨' ನೋ.

ಬೇಳ್ಕು೩, **ಬೇಳ್ಕೆ** (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಕಃ—ಬೇಳ್ಕು, ನವುಲು" (ಬಹು. ೩೦). ಬೇಳ್ಕ೪ : "ಬೇಳ ಪುಂಗಳ ತಿಳುವಮಯುನಿಳ್ಕ" (ಪುಂಗಣಾ. ೪೨-೩೦). [?]

ಬೇಳುಗೆ 'ಬೇಳ್ಗೆ' ನೋ.

ಬೇಳುಗೊಳ್, **ಬೇಳುಗೊಳ್ಳು** (ಕ್ರಿ). ತಾಪಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗು : ಸಂಕಟಪಡು : ವ್ಯಸನಪಡು : ಮಡದಿ ಕಾರುಣ್ಯದೆ ಮೇಳಸಹಿತ ಬಂದೆನ್ನ ಪಾಳದೆ ತಕ್ಕಸಲುಳವೆನ್ನಲ್ಲದೊಡಾಮ ಬೇಳುಗೊಂಡಳವೆ ನಿಶ್ಚಯವು (ಅಪಂಕ. ೦೩-೦೦೦). ಬೇಳುಗೊಳ್ಳು : ಈ ನಡುಗೋಳವಲಿ ನೀ ಸಿಲುಕಿ ಬಜೆದೇ ಬೇಳುಗೊಳ್ಳದಿರೆಂದು ಬೋಧಿಸಿದಳು ನಿಜಾತ್ಮಜನ (ಹರಾಪ. ೯-೦೪-೦೨).

[ಬೇಳು೨ (< ಬೇಳ್೨) + ಕೊಳ್೧]

ಬೇಳುಗೊಳ್ಳು 'ಬೇಳುಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೇಳುನುಡಿ (ನಾ). ಮರುಳು ಮಾಡುವ ಮಾತು : ಆ ಬೇಳುನುಡಿಗೇಳ್ದು ಕಮ್ಮವೆ ಬೇಳಲ್ ನಿಮಗಂತು ರಾಜಸೂಯಂ ಬೊಗ್ಗೇ (ಹರಪಾ. ೬-೨೪).

[ಬೇಳು೨ (< ಬೇಳ್೨) + ನುಡಿ೨]

ಬೇಳುಮಾತು (ನಾ).=ಬೇಳುನುಡಿ : ಬೇಳುಮಾತಿದು ಕುವರಿಯ ಜಿನಗೀವುದು ಕಾಲಹರಣ ದೇಸೆಂದು (ಅಸಂಕ. ೬-೭೪).

[ಬೇಳು೨ (< ಬೇಳ್೨) + ಮಾತು೨]

ಬೇಳುರಿ (ನಾ). ಹೋಮದ ಉರಿ.—ಜ್ವಾಲೆ : ಜನ್ಮಗೊಂಡದ ಬೇಳುರಿ ಚುಬುಚುಬು ಕಿಡಿಕಿಡಿವೋವುದುಂ (ಅಪಪ್ರ. ೪೩-೨).

[ಬೇಳು೨ (< ಬೇಳ್೧) + ಉರಿ೨]

ಬೇಳುವಡು (ಕ್ರಿ). ಕಳವಳ ಪಡು ; ತಳಮಳ ಹೊಂದು : ನೃಪತಿ ವಿಸ್ಮಯವಟ್ಟು ಮಾರಮ್ಟು ಬೇಳುವಟ್ಟತಿಶಯ ಭಯವಟ್ಟು ಕೇಳಲದಱ ವೃತ್ತಾಂತವನು (ಕೃಭಾ. ೫೬-೦೪). [ಬೇಳು೨ (<ಬೇಳ್೨) + ಪಡು೧]

ಬೇಳುವಡೆ (ಕ್ರಿ).=ಬೇಳುವಡು : ಹೇಗಿದಾ ಕಪ್ಪವನು ತೆತ್ತೀ ತಲೆಯನುಳಿಸಿಹೊಳು ಬೇಳುವಡೆಯದಿರೆಂದು ದೂತನು ಹೇಳೆ (ಹಳ್ಳಿ. ೦೯-೦೦). [ಬೇಳು೨ (< ಬೇಳ್೨)+ಪಡೆ೧]

ಬೇಳುವೆ 'ಬೇಳ್ವೆ೧' ನೋ.

ಬೇಳುವೆ 'ಬೇಳ್ವೆ೨' ನೋ.

ಬೇಳುವೆಗೊಳ್, **ಬೇಳುವೆಗೊಳ್ಳು** (ಕ್ರಿ). ಕಳವಳಪಡು ; ತಳಮಳಿಸು: ಱಾಗದಂಗರಕ್ಷಕರು ಪಾಳದೆ ತಲೆನಮಿರ್ದಜ್ ಗೋಳಿಡುತಂದು ಬೇಳುವೆಗೊಂಡಯ್ದಂದರು (ಅಪಂಕ. ೦೩-೧೩). ಬೇಳುವೆಗೊಳ್ಳು: ಕಾಲಕಾಲನ ಬಲೆಯೊಳಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಬೇಳುವೆಗೊಳ್ಳುತಿದ ಜಗವೆಲ್ಲ (ಪಪ್ರ. ೪೩).

[ಬೇಳುವೆ೨ (< ಬೇಳ್೨೨)+ಕೊಳ್೧]

ಬೇಳುವೆಗೊಳ್ಳು 'ಬೇಳುವೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಬೇಳುವೆಳೆ (ಕ್ರಿ). = ಬೇಳುವೆಗೊಳ್ : ಕಳೆದು ಕಲಹೊತ್ತಿನ್ನು ನಿದ್ರಾಲಲವ ಬೇಳುವೆದಳೆಯಲದ ಪದಗೊಳಿಸಲಾರದೆ (ಪಪಾಂ. ೨೩-೭೦).

[ಬೇಳುವೆ೨ (<ಬೇಳ್೨೨) + ತಳೆ೧]

ಬೇಳುಮೆಬೂದಿ (ನಾ). ಮಂತ್ರಿಸಿದ ಬೂದಿ ; ಮರುಳು ಮಾಡುವ ಬೂದಿ ; ಮಂಕುಬೂದಿ : ಹಾಲ ಚಲ್ಲಿದ ಚಂದದೊಳು ಪುಷ್ಪಬಾಣವ ಬೇಳುಮೆಬೂದಿಯ ತೆರದಿ . . . ತೋರಿತು ಮೇರಾದ ಬೆಳುದಿಂಗಳಾಗ (ಪೌಗಂಚ. ೩-೪೩). [ಬೇಳುವೆ೨ (< ಬೇಳ್೨೨) + ಬೂದಿ]

ಬೇಳುವೆಮಾತು 'ಬೇಳ್ವೆಮಾತು' ನೋ.

ಬೇಳೆ೧ (ನಾ). ೧. (ಕಡಲೆ. ಹೆಸರು, ಉದ್ದು ಇತ್ಯಾದಿ) ದ್ವಿದಳ ಧಾನ್ಯದ ಹೋಳು.—ಭಾಗ : ಕಾಳಾಗ್ನಿರುದ್ರನ ಮೇಃಕಾಪವನಜೀಯ ದವರು ಕಾಳು ಬೇಳೆಯೆನುತಿಪ್ಪರಯ್ಯಾ (ಪಪ್ರ. ೨೩೭) ; ಬಂದಿಸಿದ ಕಣಕ ದುಂಡೆಗಳನೊಂದೊಂದ ತೆಗೆದೊಂದಕ್ಕೆ ಬೆಂದ ಕಡಲೆಯ ಬೇಳೆಗಳನು ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ ಸೊಜ್ಜಗೆಯನು . . . ಇಕ್ಕಿ (ಸೂಪಾ. ೦-೪೦) ; ದ್ವಿದಳ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಇಡಿಯಾಗಿ ಅಥವಾ ಬೇಳೆ ಮಾಡಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು (ಅಪಾಶಾ. ೭೩). ೨. ತೊಗರಿಬೇಳೆ : ಆ ವೇಳೆಗೆ ಬೇಳೆ ಮಣ್ಣಾಗಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ತೆಳಗಿಳಿಸಿ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಎಸರಿಟ್ಟಳು (ಪುಟ್ಟಕ. ೨೩). ಪಿ. ಭಾಗ ;

ಹಿಳುಕು : ಆಗಳುಮುಂ . . . ನಾರಂಬೇಳೆಯ ಬೇರು· ಬೆಳ್ಳುಳಿ ದುಸುಲಿದ ಬೇಳೆ ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ೧೦ ಹುಲವು ನಾಗಳ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ. ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ (ಶಸ್ತ್ರ. ೨೫೪). ೪. (ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವ· ಸುಮಾರು ಅರ್ಧ ಸೇರುಗಳ) ಒಂದು ಅಳತೆ.—ಪ್ರಮಾಣ : ಒಳೆಯ ಒಂದು ಬೇಳೆ ತೆಂಗಿನೆಣ್ಣೆಯಿದೆ. ಕೊಟ್ಟು ಹೋಗುವ ಎಂದು ಬಂದೆ (ಕುಂಞ್ಞ. ೩೫). ೫. ಒಂದು ನಾಣ್ಯ; ಹಾಗದ ಅರ್ಧಭಾಗ : "ಸಿಕ್ಕಿಸಲ್ಬೇಳೆಯೆರಡನೊಂದು ಪಾಗಂ" (ಪಂಗಣ. ೦೮೪-೦೧); ಅಯ್ದುದಿಂ ಬರು ಸಾಸಿರ್ವರು(೦) ವಿದುರ್ ಜವರಿಕೇಬೆಂಗೆ ಕೊಟ್ಟರು [ಪೊ] ಕೈಲಲಾಂ ಹಾಗ ತಲೆವೊಂಜಿಗೆ ಬೇಳೆ (ಕಾಶಿ. IX-೬೦ ೩೩-೨೫; ೨೮೧); ಹಣವಿಗೊಂದೀಸವಿಪ್ಪಣಕೊಂದು ಬೇಳೆಯನು ಕ್ರಿಣಯನ ಮಕುಟವಾದರೂ ಅಕಸಾಲೆ ಬೊಣೆಯದೆ ಬಿಡನು (ಸರಣ್ಯ. ೦೮೦೦)· ೬. (ಆಲಂ) ಉಪಾಯ; ಯುಕ್ತಿ; ತಂತ್ರ : ಲೇ ನಿನ್ನ ಕನವೆ ಕಳಗಿಪ ಬೇಳೆ ಇಲ್ಲಿ ಬೇಯೊಲ್ಲವೇ ! (ಪಡಾ. I, ೩೦೬).

ಬೇಳೆಬೇಯಿಸು=೧. ತೊಗರಿಬೇಳೆಯನ್ನು ಪಕ್ವವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಬೇಳೆಬೇಯಿಸುವಾಗ ಅವು ಬೇಗ ಬೇಯಲೆಂದು ಅಡುಗೆ ಸೋಡವನ್ನು ಬೇಳೆ ಎಸರಿಗೆ ಹಾಕುವರು (ಗೃಪ್ರ. ೩೦). ೨. (ಆಲಂ) ಯುಕ್ತಿ ಸಫಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ತಂಗ ನಿನ್ನ ಮಾತೊಂದು ನಡೆಯುಲಿಲ್ಲ. ಅವಳು ತನ್ನದೇ ಬೇಳೆ ಬೇಯಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದಳು (ಕೂಂಬಾ. ೬೪). ಬೇಳೆ ಬೇಯುಂ = (ಆಲಂ) ಯುಕ್ತಿ ಸಫಲವಾಗು ; ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಯಾಗು : ಪೋರ್ಚುಗಲ್‌ನವರು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಬೇಳೆ ಬೇಯದೆ ಹೋದ್ದರಿಂದ ಈ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಾಗಿ ಹೊರಟು ಹೋದರು (ಕ್ರಪ್ರಾ. II- ೩೩೩); ಅವನ ಮುಂದೆ ಅವರ ಬೇಳೆ ಬೇಯುಲಿಲ್ಲ (ಪಮಾಕ. ೦೯). ಬೇಳೆಯು ಕಾಳು=ಎರಡು ಭಾಗವಾಗುವ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಕಾಳು; ದ್ವಿದಳಧಾನ್ಯ : ಬೇಳೆಯ ಕಾಳುಗಳು : ಕಡಲೆ, ಬಟ್ಟಾಗಡಲೆ, ತೊಗರಿ, ಹೆಸ್ಸಂಗಿ, ಉದ್ದು, ಹೆಸರು, ಅಲಸಂದಿ, ಅವರೆ (ಸ್ಯಶಾ. ೦೨೬). ಬೇಳೆಯ ಮಣೆ = ಬೇಳೆಮಣ್ಣೆ : ನಿನ್ನ ಬೇಳೆಯ ಮಣೆಯೊಳಗಿನ ಬಂಗಾರವಲ್ಲವೆ ನೀನು ? (ಶಾಮ್ಯಾಕ. ೧೪-೬).

[ಹೇ.॥ ಕೊಡ. ತುಳು. ಬೇಳೆ; ತೆಲು. ಬೇಡಲು]

ಬೇಳೆ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ಬೇಳೆಯಿಪೆ ಮಜಿಪ ನಾಜಿಪವುಜಧ" (ಪಮಾಕ. ೦೫೪) ; ಬೇಳೆಯ ಪತ್ರಂಗಳೊಳಂ ಬೇಳೆ [ಪಾಣಂ. ಬಾಳೆ]ಯ ಗೆಡ್ಡೆಯನೆ ಕೂಡಿ ಮರ್ದಿಸಿ ಕುಡಲೇಂ ಪೇಬುಲರಿ ದೆಂಬ ಕೊಳಕನ ಚೇಟಿಸ ಪಾವರಣಿಮುಗ್ರನಿಪವಿಪದುಬ್ಬಿಗುಂ (ಪಮಾದ. ೦೦-೬೪). 'ನಾಯಿಂಬೇಳೆ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ವೇಳೈ; ಮಲ. ವೇಳ]

ಬೇಳೆಕಾಳು (ನಾ). ೧. ತೊಗರಿ ಮುಂತಾದ ದ್ವಿದಳಧಾನ್ಯಗಳ ಹೋಳು—ಭಾಗ. ೨. (ಆಲಂ) ಶಕ್ತಿ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : "ವಾಳೆ ಗೊತ್ತಾಯ್ತದೆ ನಿನ್ನ ಬೇಳಕಾಳು" ಎಂದು . . . ಹೇಳಿ, ತಮ್ಮ ಮನೆಯ ಕಡೆ ತಿರುಗಿ ಆ ಮಬ್ಬುಗತ್ತಲಲ್ಲಿ ಕರಗಿ ಹೋದರು ಪಟೇಲರು (ಪಗಪಾಂ. ೫೬). [ಬೇಳೆ₁ + ಕಾಳು₂ (< ಕಾಟು₂)]

ಬೇಳೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಒಡೆದು ಭಾಗ ಮಾಡು.—ಜೊರು ಮಾಡು : ಒಗುಮಿಗೆ ಬೇಳೆಗೆದ್ದು ಮೆಳಸೂ ತಳಿವಲ್ಲದ ಚಿಲ್ಲುಮುಂ ಪವಣ್ಬುಗೆ ಕಲಸಿರ್ದ ಶಣ್ಣಲಸುಗೂಬುನಿಳಾವಪತಿಗಿಕ್ಕಪಟ್ಟುದಿಂ (೦೯೫೫. ೫-೬೨).

[ಬೇಳೆ₂ + ಕೆಯ್₂]

ಬೇಳೆಮಣೆ (ನಾ). ತಾಳಿಯ ಜೊತೆಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಬೇಳೆಯಾಕಾರದ ಚಿನ್ನದ ಮಣಿ: ತಾಳದೋಲೆಯನಿಟ್ಟು ಬೇಳೆಮಣಿಯನು ಕಟ್ಟ ಬೇಳೆಯನು ಅಜಿತು ನಡವಳು ದೊರಕುವುದು ಶೂಲಿಯ ಕರುಣ (ಪಪಾ. ೦೪೭೭).

[ಬೇಳೆ₂ + ಮಣೆ₂]

ಬೇಳ್ಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಬಲಿಪೀಠ ; ಪರುವನ್ನು ಬಲಿಕೊಡಲು ರಚಿಸಿರುವ ಜಗಲಿ : ಬರ್‌ಬೆಂಕೆಯುರಿವ ಬೇಳ್‌ಕಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಪರಿಕಿಸಲ್ ಬೇಳ್ವೆಯಾನ್, ಕೊಟ್ಟ ಬಲಿಯಿಂದ ಬೆಳಗಿದನ್ನಲ್ಲ ಕಾನ್ ಅಗ್ನಿದೇವನ್ (ಕಂತಿಪು. ೪೨-೧೫೬) ; ಅದುವರಂ ಶೂನ್ಯಾರ್ಥಮಾಗಿರ್ದ್ ಬೇಳ್‌ಕಟ್ಟೆಯುರಿಗಳ್ಗೆ ಸೂಪ್ಯಾರ್ಥಂಗಳನ್ ಸುಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸಿದನ್ ಅವರ್ಗೆ (ಇತ್ಪ್ರ. ೨೩-೧೩೬).

[ಬೇಳ್₂ + ಕಟ್ಟೆ₂]

ಬೇಳ್ಕೆ (ನಾ). ಬೇಡುವಿಕೆ ; ಕೋರಿಕೆ (?) : ದ್ಯುಡನುಡುರಾಜ ಪನ್ನಗ ವಿರಾಜ . . . ಸುರಾಸುರ ಕದಂಬಕಸಂವ್ಯಪದಾಬ್ಜುಜದ್ವಯಂ ಅಡರೆ ವೃಡಾನಿಗನ್ಯಕುಳಶೈಲಕುಳಂಗಳ್ ಪಾಡಿರಯ್ಯಮವೆಬೆಗಳನೆಲ್ಲಪಂ ನೆಜಿಯಿ ತೋರ್ಪುದು ಬೇಳ್ಕೆಯಿ ಬಂದನೀಶ್ವರಂ (ಕಾಡ್ಯಕ. ೪೩೬) ; ಕೇಳುವರ ಗೊಂದಣಕೆ ಶಿಷ್ಯನ ಮೇಲುವಾಕಿನ ಬೇಳ್ಕೆಗೊಡನನುಕೂಲವಾದುತ್ತರವಿಗೆ ಗುರುಸೂಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರೆ (ಜಕಸ. ೩-೦೩). [< ಬೇಡು₁ + —ಕೆ]

ಬೇಳ್ಗರಿಕೆ. ಬೇಳುಗರೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅರಚುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಆಕ್ರಂದನ ಮಾಡಿಸು (?) : ನೆರೆದು ಪಾಲ್ದೆಸಯಂಬುಮಯ ದುಯುಗರೆದು ಬತ್ತಿಸೀ ನಾಯುಧದ್ದಿ ಬೇಳ್ಗರೆದು ಮುತ್ತಿದರದಸ ಚಕ್ರಿ ಸಾಗ ಬರ್ಬರನ (ಪಮಾಕಾ. ೪-೧೧). ಬೇಳುಗರೆ : ೨. ಆಕ್ರಂದನ ಮಾಡು : ಬೋಳೆಯಂಬಿನ ಗಾಯದ ಬಾಯ್ದೆಜೆಯಿಂದ ಬೀಳುತ ಗೋಣ್ಮಾರಿಗೊಂಡು ಬೇಳುಗರೆವ ಹುಳಿಯ ನಕ್ಕುವ ಹುಲ್ಲೆಯೋಲಿಯಿದವರೊಳಗೆ (ಪಪಾಸಂ. ೨-೩೩) ; ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಒಂದೊಂದು ಹುಲ್ಲೆಮರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಬಂದರು. ಅವುಗಳು . . . ತಮ್ಮ ತಾಯಿಗಳನ್ನು ಕಾಣದೆ ಬೇಳುಗನೆಯುತ್ತಿದ್ದವು (ಪಂಗಳ್ಳ. ೪೫೩). [ಬೇಳ್₂ + ಕರೆ₂]

ಬೇಳ್ಪು₁ 'ಬೇಡು₁' ಪರಾ.

ಬೇಳ್ಪು₂ 'ಬೇಳ್₂' ಪರಾ.

ಬೇಳ್ಪೊಲ (ನಾ). (?) : ಈಶಂಗೆ ಬೇಳ್ಪೊಲನಾವಂ ಶಿವಭಕ್ತನಾತನೆಲೆ ಸದ್ಭಕ್ತಂ (ಪಂಚಾ. ೩೪). 'ಬೆಳ್ಪೊಲ' ಹೋ. [? + ಪೊಲ]

ಬೇಳ್ಮೆ (ನಾ). ಮರುಳುಮಾಡುವಿಕೆ ; ಮೋಸಗೊಳಿಸುವಿಕೆ : 'ಬೇಳ್ಮೆ ಮಾತು' ಪರಾ. [ಬೇಳ್₂ + —ಮೆ₃]

ಬೇಳ್ಮೆಮಾತು (ನಾ). ಮರುಳುಮಾಡುವ ನುಡಿ : ನೀಚರ ಬೇಳ್ಮೆ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಕಿಡತಕ್ಕದ್ದೇ ಹೆಂಗಸರ ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದೆ (ಶಪಾಚ. ೦೬೩). [ಬೇಳ್ಮೆ + ಮಾತು₁]

ಬೇಳ್ವು₁ 'ಬೇಡು₁' ಪರಾ.

ಬೇಳ್ವು₂ 'ಬೇಳ್₂' ಪರಾ.

ಬೇಳ್ವೆ₂. ಬೇಳುವೆ, ಬೇಳುವೆ (ನಾ). ೧. ಹೋಮ ; ಯಜ್ಞ : ಸೊಗಯಿಸುವ ಗಂಗಾದ್ವಾರದೊಳ್ ಮುನಿಜನಂಗಳ ಬೇಳ್ವೆಗಳ್ಗಪದ್ರವಂಗೆಯ್ವ ನಿಸಾಟ ಕೋಟಿಯಂ ನಿಶಿತಶರಕೋಟಿಯಿಂದಮುಚ್ಚಾಟಿಸಿ (ಕಂಪಾ. ೪-೮೩ ಪ). ೨. ಆಹುತಿ ; ಬಲಿ : ಪೊಲಬ ಬೇಳ್‌ಕಟ್ಟಿಗಳ್ ಮನೆಯಂ ಬೇಳ್‌ಕಟ್ಟಿಗಳ್, ಎಲ್ಲಮುಮ್ ಪೊಲೆಗಲಸಿಯಿರ್ದತ್ತು . . . ದೇವತೆಗಳದಱಿಂದಮಿನ್ ಕೊಳ್ಳರೆವಿಲ್ಲೆತ್ತ ಬೇಳ್ವೆಯನ್ (ಕಂತಿಪು. ೪೩-೧೧೦). ಬೇಳುವೆ₁ : ೧. ಬೇಳುವೆಯ ನೋವೆನುತ ಮುನಿಗಳತಿಕೋಪದಿಂ ಸರ್ವಹೋಮವನು ಮಾಡೆ (ಅಪಾ. ೨೦-೬) ; ಅಶ್ವಮೇಧದ ಬೇಳುವೆಯ ಸಂಭ್ರಮದ ಧಾಳಿ ಧೂಳೆಯಂ ಶಿವಿದಾಡವಪ್ಪ ಜೆಸ್ತೆಗಳು ಪುಶವಹನ (ತೊಡಾ. ೦-೬-೪೪); ಬೇಳುವೆಗಳ ಭಸ್ಮದ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆಯ ಸಾಲೊಟ್ಟಿದುವು ದುರ್ಗದೊಳಗೆ (ಕಂಪಾ. ೦೦-೦೩೪). [ಬೇಳ್₂ + —ವೆ]

ಬೇಳ್ವೆ₂. ಬೆಳುವೆ· ಬೇಳುವೆ₂ (ನಾ). ೧. ಮೆರುಳು ; ಮಾಯೆ ; ಮಾಟ : ಶಲೆಪೂಗಿ ಕೈರವಶ್ಯಾಮಳಂ ಬೇಳ್ವೆಯಿಂದಳವ್ದುದೋರದೆ ಮತ್ತ ನವ್ಮನೇ ನುಡಿಗೈದು ಸಳೆದು ತಳ್ಳೈಸುತ್ತ ಮಾತ್ರವೇ ಮರಸಿದಂ (ಪಪಾ. ೦೯-೨೦).

ಬೆಳುವೆ : ೧. ವಿಲಾಸದ ನಿವಾಸವು ಬೆಳುವೆಯ ಬೆಳಸಿರಿ . . . ಎಸವ ಬೆರವೆಣ್ಗಳ್ಕೆತಂದರು (ಕಾಂದಪ್ರ. ೬-೩೦). ‖ ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ. **ಬೇಳುವೆ**ಃ ಪಿ. ವಶೀಕರಣಮಾಡುವ ಉಪಾಯ,–ಸಾಧನ : ವೀಳೆಯದೊಳಗೆ ಮದ್ದುಂಟೊ ನಿನ್ನರಸೂ ತೋಳೊಳುಂಟೊ ಮತ್ತಯಂತ್ರ ಬೇಳುವೆಯುಂಟೊ ತಿಲಕದೊಳ್ಗಲ್ದರಿಂಚು ಬೇಳಾಗಿ ನೀನು ಸಿಕ್ಕುವೆಯು (ಪಪ್ರ. ೯-೦೦೦) ; ತಾಳಿ ಹೊನ್ನುಂಗುರದವ ಬರೆ ಮೋಹದ ಬೇಳುವೆಯಮು ಏ ತಳೆದು ಮೇಣಾದೊಡಪ್ಪಿಯ ಸಳಿ ಕೊಂಡಾತನ ಬಾಳಿಸಿ ಬಿಡು ವೀ ಮಗಳೆ (ಕಂದಿ. ೬-೦೦೭). ೪. ದಡ್ಡತನ; ಬೆಪ್ಪುತನ ; ಮೂರ್ಖತನ : ಸದ್ಗುರುಮುಖವಿನಜಯದಿಹ ಬೇಳುವೆಯ ಬುದ್ಧಿಯಲಿ . . . ಏಳ ತಮ್ಮೊಲಗಕೆ ಪಡೆತಂದು ಮಂತ್ರಿ ಪ್ರಕರಣಿತ್ತಂದ (ಅಕ್ಕ. ೬-೬). ೫. ಮೋಸ; ವಂಚನೆ : ಹೇಳುವೆನು ಕರ್ಣಂಗೆ ಶಲ್ಯನ ಬೇಳುವೆಗೆ ಸಿಲುಕದ ಪರಿಯನೆಂದಾಲಿಸುತ ರವಿಯದ್ದ ನಿತ್ಯಲು (ಭಾಷ್ಯ. ೬೩. ೫೬-೨); ಬಲಿಭೂಪತಿಯಾಳುವ ನಾಡೊಳೆಲ್ಲಿಯುಂ . . . ಬೇಳುವೆ ಕೈತವಂ ಕಳವು ಹಾದರವಿಲ್ಲನೃತಂಗಳಲ್ಲ (ದಾಶಿ. ೬-೮೬); ಪುಲಿಕೇಶಿಯು . . . ಲಾಟರ ಆಟವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಮಾಳವರ ಬೇಳುವೆಯನ್ನ ಮುರಿದು ಗುರ್ಜರರನ್ನು ಜರ್ಝರ ಮಾಡಿದನು (ಕರ್ನಾ. ೦೨೨) ೬. ವೈಪರೀತ್ಯ : ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ಅವುಗಿದೇವಮ್ಮನರಸಿ ರುದ್ರಮ್ಮಗೆ ಕವಿಮುದು ನಿದ್ರೆ ಬೇಳುವೆಯು (ಪಾಬುಚಾ. ೪-೩೬). ೭. ಕಳವಳ ; ಸಂತಾಪ ; 'ಬೇಳುವೆಗೊಳ್' ಪರಾ. ೮. ಹಿಂಸೆ ; ಕಾಟ ; ಪೀಡೆ: ಕಾವನ ಬೇಳುವೆಗೆ ಬಂಡಾದುದಿಬ್ಬರ ಧೈರ್ಯವಡಗಿದಗೆ (ಭಾಷ್ಯ. ೪-೩೬)- **ಬೇಳುವೆಮಾಡು**=ಮಾಟಮಾಡು : ತೋಳ ಮೇಲೆಸೆವ ನರ್ತಕಿ ಸಹಸ್ರ ಗಳಾಗೆ ಬೇಳುವೆ ಮಾಡಿ ನೋಟೀರ ತಾಳದಾಡಿದನಾ ಶಕ್ರನ ವಿಕ್ರಿಯದಾ ಳಾಪನೇನ ಬೇಳುವೆಯು (ಅಪಂಪ. ೬-೦೩೭). **ಬೇಳ್ವೆಯ ಬೂದಿ** = ಬೇಳುವೆ ಬೂದಿ : ಅರಲು-ಪರಾಗಮೆಂಬ ಪೊಸ ಬೇಳ್ವೆಯ ಬೂದಿಯನುಟ್ಟು ಪುಲ್ಲಿತಾ ತರುಣಿಯ ಭೃಂಗನೀಲಮಣಿಮಾಲೆಯಪೊಯ್ಲರೆಂಬ ಜೋರನು ಪರ ಭೃತನಂದು ಕಂಡಾ (ಭಾಷಿ. ೦೦-೨೩). [ಬೇಳ್ + –ವೆ]

ಬೇಳ್ವೆಮಾತು, ಬೇಳುವೆಮಾತು (ನಾ). ಮರುಳು ಮಾಡುವ ಮಾತು; ಬಣ್ಣದ ಮಾತು : ಅವರ ಬೇಳ್ವೆಮಾತಿಗೆ ಮರುಳಾಗಿಬಿಟ್ಟು. ಆ ಹೆಳವನೇ ಹೆಂಡತೀಂದುಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟರೆ. ಸ್ವಸ್ಥ ಮನೆ ಹಾಳಾಗಿಹೋಗಿ ಬಿಡುತ್ತಲ್ಲಯ್ಯಾ! (ಅಂಚಾಚ. ೬೨) ; ಸಾವಿತ್ರಮ್ಮ ವಿನೂ ಅರಿಯದವರು. ಬೇಳ್ವೆಮಾತಿಗೆ ಬಹಳ ಬೇಗ ಮೋಸಹೋಗುತ್ತಾರೆ (ಪಾಅಗೌ. ೪೨). **ಬೇಳುವೆಮಾತು** : ಈ ಬೇಳುವೆಮಾತಿಗೇನಂತೆ ? ನೀನು ಪಾರ್ಟು ಮಾಡಿದರೆ ಅವಳಿಗೆ ಸೊಸ್ಪೆ ಬಿದ್ದರೆ? (ಪಾಣಾಚ. ೬).

[ಬೇಳ್ವೆ + ಮಾತು]

ಬೇಳ್ವೊಲ (ನಾ). (ಯಪ್ಪಭೂಮಿಯಂತಿರುವ) ಮಟ್ಟಸವಾದ ಭೂಮಿ (?) : ಅಳ್ವಲಮುಳ್ಕೊಹತ್ಪಬಲಮಿಲ್ಲ ಭಟಾಶ್ವಬಲಂಗಳು ಳ್ಕೊಡಂ ತೋಳ್ವಲಮಿಲ್ಲ . . . ಅಳ್ವಿಸಗೆದ್ಮುದೇಕೆ ಬಲಿವರ್ ಮಲೆಪರ್ ವಾಲೆಯೆಂಬುದೇನದಂ ಬೇಳ್ವೊಲಮಾಗೆ ಮುಂ ತುಲುವನ್ನಲನ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೆಂಬ ರಾವಣಾ (ಪಂ. VII. ೫೧೦. ೦೩೬-೩೭; ೧; ಶಾಸಮಾ. ೫೬ ನೋ). 'ಬೇಳ್ವೊಲ' ಜೋ. [ಬೇಳ್[1] + ಪೊಲ]

ಬೇಱ್, ಬೇರ್[2], ಬೇಱು (ಸಪ್ತಮೂರ್ತಿ). 'ಬೇಱು' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸ ಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಆದೇಶರೂಪ : 'ಬೇಱೂರ್', 'ಬೇರ್ಕೆಯ್' ಪರಾ. **ಬೇರ್[2]** : 'ಬೇರ್ಮನೆ' ಪರಾ. **ಬೇಱು** : ಒಂದಱಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಿಟ್ಟಿ ಬೇಱುಮಾಡಬಾರದೆಂದಾಗಿ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗ ಒಂದೆ ಈಪದೇಶಪೊಂದ ಕ್ರಿಯಾಕರ್ಮ ಒಂದೆ ನೀವಿನ್ನಾವುವ ಬೇಱುಮಾಡಿ ನುಡಿವಿರಯ್ಯಾ (ಶಿಶ. ೪. ೨೦-೧೬); ಕುವಲಯವೈರಿ ಪಂಕರುಹವಿತ್ರನ ಶೇಷರನಾಪಹರ್ತರ್ ವೆಂದವನಿಜನಂ ಪಿಸುಗ್ಗೆಜೆದೆದೇ ಜಗದಂಬಿಕೆ ಬೇಱುಮಾಡಿದರ್ (ಅಪಂಪ್ರ. ೪-೦೦೬). 'ಬೇಱುದೋಱು', 'ಬೇಱುಪಡು' ಪರಾ.

[< ಬೇಱ್[1]. / ತಮಿ. ಮಲ. ವೇಱು: ತೆಲು. ವೇರು. ವೇಱು; ಕೋತ. ವೆರ್]

ಬೇಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಇರಿಸು ; ಬೇರೆಯಾಗಿರಿಸು : ವ್ರತಹೀನರನಬುರುಮಂ ಕ್ಷಿತಿಪತಿ ಬೇಱಿಸಿ ಮಾನ್ಯರಂ ಮನ್ನಿಸ (ಅಜಿ. ೦೬-೦೩); ಕರಗಿ ಕಾಸಿದ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬೇಱಿಸಿ ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮವನು ಕಂಡರಿಸಿದಂತಿರಲೆನವ ಶಿವನನು ಕಂಡನಬುಜಭವ (ಭಾಜ್ಞ. ೬-೦೬); ಸರ್ವಜ್ಞ ನರಸಿಜೋದರ ಕಂಠಾರತಿಗೆ ಗಾಂಧರ್ವವಿವಾಹವ ಮಾಡಿ ನಿರ್ವಾಣಗೊಟ್ಟು ಬೇಱಿಸಿಂದು ಮುನಿ ಗರ್ವದಿಂ ಬಿನ್ನಯಿಸಿದನು (ಕೋಚಪ. ೦೭-೬೨). [ಬೇಱ್[2] + ಇರಿಸು]

ಬೇಱು 'ಬೇಱ್' ನೋ.

ಬೇಱುಕೆಯ್ 'ಬೇರ್ಕೆಯ್' ನೋ.

ಬೇಱುಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕಾಣು ; ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಗಣಿಸು : ಛಂದಾರ ಜೊಕ್ಕಸ ಮನೆಗಳ ನೋಳ್ಪನಾ ಛಂದಾರಿಗಳು ಪೋಡುವಂತೆ ಕಂಡವರೆಲ್ಲರೀ ನೃಪನದೆಂಬರು ಬೇಱುಗಂಡಿಗಸುವನು ತಾನೊಳಗೆ (ಪಪ್ರ. ೬೨-೩೬). [ಬೇಱು (< ಬೇಱ್[1]) + ಕಾಣ್]

ಬೇಱುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಬೇರೆಯಾಗಿ ತೋರು.— ಕಾಣಿಸು ; ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು : ಗುರುಮಹಾತ್ಮೆಯೊಳಗೆ ಶಿಷ್ಯ ಬೆರಸಿ ಬೇಱುದೋಱದೆ ಗುರುವೆ ಶಿಷ್ಯ ಶಿಷ್ಯನೆ ಗುರುವಾದ ನಿತ್ಯಸೇವ್ಯನು (ಶಿಪುರ. ೧೬-೧೬೭). [ಬೇಱು (< ಬೇಱ್[1]) + ತೋಱು]

ಬೇಱುನುಡಿ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳು ; ಬೇರೆಯಾಗಿ ಹೇಳು : ಬೇಱುನುಡಿವೆಡೆಯೊಳಾ ವ್ಯತಿಪ್ಪಥಗ್ಗಿನಾಂತರಮೆಂಬ ಪೆಸರ್ಗಳಕ್ಕುಂ (ಶಂಗಣ. ೦೩೩-೬೦). [ಬೇಱು (< ಬೇಱ್[1]) + ನುಡಿ[1]]

ಬೇಱುಪಡು 'ಬೇರ್ಪಡು' ನೋ.

ಬೇಱುವೊಗು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರು ; ಬೇಱುಮನವಾದೀತಂದು ಬೇಱುವೋದಳು ನೋಡಾ ಅವ್ವಾ ಕಮ್ಮುರವಱುವಳು ನೋಡಾ ಅವ್ವಾ (ಸಕ. II. ೨೦೨-೩೬). [ಬೇಱು (<ಬೇಱ್[1])+ಪೋಗು[1] (< ಪೋ[1])]

ಬೇಱೂರ್ (ನಾ). ಅನ್ಯಸ್ಥಳ; ಪರವೂರು : ನೋಂಬನಂ ಮೆಚ್ಚಿ ಬೇಱೂರ್ಗೆ ಪೋದ ಸೂಳೆಮಾತುಯ್ಕಂಡಾಡುವ ರಂಡದೇವತೆಯರಿಂ (ಶಾಕ್ಷಾ. ೩೨೯ ಓದ್ಯ.೪) ; ಬೇಱೂರ್ಗೆ ಪೋದ ನಲ್ಲರ ನೆಪದು ದೂಱಾಸುದ್ದ ನೀಱೆಯರ ನಿಡುಸುಯ್ಯ ಗದಗಾದಿಂ (ಅ.ಸಾ. ೩೪); ಮಗಳ್ಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳ್ದು ನಿಜರಮಣನೆಪರಸಿ ಬೇಱೂರ್ಗವಂ ಪೋದಾಗಳ್ (ಕ್ಷತ್ರ. ೯-೨೩ ಷ). [ಬೇಱ್ + ಊರ್]

ಬೇಱ್[1], ಬೇರ್[1] (ನಾ). ೧. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದುದು : ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದುದು: ದೂಱಲಱ್ದೆಸಿಪ್ಪ ಸುಭಟರಿಂಗೆ ಮುನ ಬೇಱ್ ನುಡಿ ಬೇಱಾಯ್ತು ಸಮರದೊಳು (ಭಾಷ್ಯ. ೬-೩). ೨. ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು : ಆ ಕಾಂತಗಂದು ನಯಂ ಬೇಱ್ ಬೆದಂಗು ಬೇಱ್ ಪೊಳೆವಂಗಱ್ಪಾಯೆಯುಂ ಬೇಱ್ ತೊಟ್ಟನೆ ಮೆಯ್ದೋಱ್ (ಅಂಪ್ರ. ೭-೨೩) : ಸಿರಿ ಗಿರಿಜಾತೆ ಶಾರದೆ ರಮೆಮುಖ್ಯರು ಸರಿಯಲ್ಲವಿವಳ್ಚು ಬೇಱ್ (ಕೋಚಪ. ೦೦-೩). ೩. ಇನ್ನೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಅನ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ : ನೀಂ ಬೇಱ್‌ಮಗೆ ಸುಯೋಧನನೇಂ ವೇಱಿಯೆ (ಕಂಪಾ. ೭-೩೩) ; ಇವಳೆನ್ನ ಶರೀರದಿಂ ಬೇಱಿಲ್ಲಳ್ (ಶಾರಂಭಿ. ೦೦೭) ; ನೀಂ ಬೇಱುಂ ಬೇಱ್‌ಂಬ ಭಿನ್ನಬುದ್ಧಿ ನಿನಗಂ ನಮಗೇಂ ಬೇಡ (ಕಂಪಕೃ. ೦೨೩-೪). (ಗು)- ೪. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ : ಮರಕತಮಣಿವಿರಚಿತ ವಿಮಲಭಿತ್ತಿ ಪೊಗಬಲ್ಮರಸಂರಿಡುವ ಬೇಱ್ ಭಿತ್ತಿ (ಅಂಪ್ರ. ೯-೩೦ ಪದ್ಯ) ; ಬೆವಂಗಂಗಳ ಬೇಱ್ ಭಂಗಿಗಳ ಲ.೪ ಗ ೪.ದೆ ೦ ಕಡುಜಾಣನೆ

(ಶಿ. II· ೦೬೩-೦೭೭; ೧೮೩); ಆನು ಚಿನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಂಗೆ ಮದುವಳಿಗೆ ಎನಗೆ ಬೇಱ್ ಶೃಂಗಾರವೇಕೆ (ಶಾಶಿ. ೮. ೩೭-೭೮) ; ದೇಹಮ್ಮಾಯೆ ಗುಂಟೇ ಬೇಱ್ ಬೆಚ್ಚ (ಶಾಬ್ಯ. ೦೨-೧೪)· ಬೇರೆ₁ : ೫. ಮಹತ್ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿಂದಲೂ ಮೆರಯುತ್ತಿರ್ದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಗ ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಡೆಗೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಿತು ! (ಪ್ರಾಲಿ. ೩೭೭) ; ನೋಟಗಳ ಕಗ್ಗಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟಿದಂತಾಗಿ ಮೇಣ್ ಆಟವಾಡುತಲಿಹುದು ಬೇರೆಡೆಯ ಬಿದು (ಶಾಬಿಚ. ೧೩-೩೫).

ಬೇಱ್‌ಬೇಱ್, ಬೇರೆಬೇರೆ, ಬೇಱ್‌ಬೇಱ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪಾಸುಗಿಯು ಮಱಿಯಲಾಜದ ಬೇಸಱುಗಂ ಬೇಱೆ ಬೇಱ್‌ಬೇಱ್ವುದಱಿಂ (ಶಾಪಾ. ೦-೧೩); ದ್ವಾರವತಿಯಲ್ಲೂ ಹೋದಿದೇವಾಲಯಗಳು ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟನ್ತಿ. ಆದರೆ ವೇಲಾಪುರಿಯಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿರದೆ, ಒಂದನ್ನೊಂದು ಅಂಟಿ ಇದ್ದವು (ಪಾಂಕಾ. ೦೩೮) : ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯವೃತ್ತಿಗಳ ಬೇಱ್‌ಬೇಱ್ ರೂಪಂದಳೆದುಮೆಪಂಗುಳಗಂ ಮನಂಗೊಳಿಸುವ ಕರಕಮಲಂಗಳ್- ಇಂದ್ರಾಚೇದಂ ನೀಡೆ (ಶಾಸಂಶಾ. ೩೮).

[ದೇ.ಪ ಕೊಡ. ಬೋರೆ ; ತುಲು. ವೇರೆ]

ಬೇಱ್₂, ಬೇರೆ₂ (ಅ). ೧. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ : ಪದಿನೆಂಟುತೋಟರಥಂ ಬೆಸಸು ಬೇಱ್‌ಬಿಡ್ಡಿ ನಿಂದರ್ (ಪಂಪಾಂ. ೦೦-೩೭ ೩) : ಎನಗೆ ಭೀಮಾರ್ಜುನರಪೊಲು ಜೀನಪಾಜನಲ್ಲದೆ ಬೇಱ್ ನಿನ್ನಲಿ ಮನವಿಭೇದವ ಬರ್ಪನೇ (ಶಾಶಾ. ೫-೦೯); ಕಟ್ಟೆಂಬ ಪಾಡಿ ಮಾರೆಗಾತಿಯರೆಲ್ಲಾ . . . ಕುಟ್ಟಿಯ ಪಾಡಿ ವ್ರೀಹಿಯೊಳಲ್ಲದೆ ಬೇಱ್ ದಿಟ್ಟಸರಾ ಪಾಡೊಳಿಲ್ಲ (ಶಾಚಿ. ೩-೦೩)· ಬೇರೆ₂ : ೨. ಕೂಡ ; ಜೊತೆಗೆ : ಆರ್ಯಾ :— ಆಯುಧಪಾಣಿಗಳಾ ಬೇರೆ (ಆರಾಗ. ೦೩). [<ಬೇಱ್₁]

ಬೇಟು ? (ನಾ)· (?) : ಸಸಗಪಳ್ಳಿಯಾಯ್ದಯ್ದಗಾವುಣ್ಣಾ ಗೋಸಾಸ ವಿಟ್ಟಂ ಅಮಿತ್ರರಿಗೆ ಬೇಟಂ ಕಾಲ ಕಬ್ಬಿ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಪ್ರಾಲಿ. ೦೯೮೨. ೩೦-೦೩ ; ೧೦೭೨). [?]

ಬೇಟೆ, ದೇಳಿ (ನಾ). ೧. ಹೇಡಿ ; ಅಂಜುಪುರುಷ : ಕಾಳಾಂತಪಂತೆ ಸಾಡೆ ಪಳಯುಂ ಪರಿಯುಂ ಕಡುಕಯ್ದು ಪಾಯ್ದು ಮುಟ್ಟಾಂತಿಱ್ ದಲ್ಲಿ ಬೇಱ್ ಭಯದಿಂ ದಿಙ್ಮೋಢ[ನೆ] ನಿನ್ನಧೀಶ[ನುಂ](ಪಾಪಾ. ೯-೫೯). **ಬೇಳಿ** : ೨. ನಪುಂಸಕ ; ಷಂಡ : ತೊಳನಂ ಮೂಳನಂ ಬೋಟನಂ ಮುಕ್ಕನಂ ಕೀಳುಜಾತಿಯನುಂ ಪುರುಳಿಂದ ಮೆಯ್ಯಾದೊಡಂ ಬೇಳಿ ಬೆರೆಯುತ್ತೊಡವನಂ ಕಾಮನೆಂಬ ದುಶ್ಕೀರ್ತಿಯರು ಕಣ್ಗೆಸದರು (ಪಾಪಾ. ೯-೫೪).

[<ಬೇಡ₁]

ಬೇಟೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಬೇಲೂರಾ ಮಗಂ ದೂವಪ್ಪನ್ ಪ್ರಭುಗೌಡಿ ಬೇಟೂರಾ ಎಮ್ಮೆಯ ತೊಳಕೊಳಿ ಗುದ್ದಿ ಅನ್ನಾಬದು ಸತ್ಯವ್ (ಶಿ. X· ೩೩೮೫. ೨೫೩-೨ ; ಮು. ೮೫೦೯).

[? + ಊರ್]

ಬೇಟ್ಟ 'ಬೇಡು₁' ಪರಾ.

ಬೈ₁ 'ಬಯ್₁' ನೋ.

ಬೈ₂ 'ಬಯ್₂' ನೋ.

ಬೈ₃ 'ಬಯ್₃' ನೋ.

ಬೈ₄ (ನಾ). (ಬತ್ತದ) ಒಣಹುಲ್ಲು : 'ಬೈಸೂಡಿ', 'ಬೈಹುಲ್ಲು' ಪರಾ. [←ತುಳು. ಬೈ. ಬಯಿ]

ಬೈಂಡು (ನಾ). ಪುಸ್ತಕಕ್ಕೆ ಹೊದಿಸಿದ ರಟ್ಟು,— ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ : ಬಣಾರವಂಡು ಮೊರೊಕೊ ಬೈಂಡು (ಅಬೋ. ೩೩). [← ಇಂ. binding]

ಬೈಂದವ (ಗು). ೧. ಬಿಂದುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. [ಶೈವ] ನಿರ್ಮಲತೆ ; ಶುದ್ಧತೆ : ಪಡಧ್ವಾತೀತವಾದ ಪಮಚಕ್ರೋರ್ಧ್ವಭಾಗದ ಪರಿಗ್ರಹಶಕ್ತಿಯ ಮಸ್ತಕಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಲ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಪರಪ್ರಕಾಶಮಹಾ ಶಕ್ತ್ಯವಿನಾಭೂತ ನಿಜವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಬೈಂದವಾನಂದಾದಿ ವಿಲಕ್ಷಣತೆಯಿಂದಾದ ನಿಜತಿರೋಧಿತ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದಾದ (ಷಣ್ಮ. ೦-೨); ಪರಮಾದ್ವಾತ್ಪರದಿ ವಿಕಲಸ್ವರಗಳಳಿಗೆ ಕರ ಕಂಜಸದಯಿರ್ಪ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂ ಬೈಂದವಂ ಪರಬಿಂದುವಾವಧ್ಯದೊಳಿರ್ದಂಗವಂದದಿ (ಶಪಾಷ. ೦೬-೧೩). 'ಬೈಂದವ ಶರೀರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಬೈಂದವಶರೀರ (ನಾ). [ಶೈವ] ಮಲರಹಿತವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು ; ನಿರ್ಮಲದೇಹಿ : ಒಂದಾಣವ ಮಲವನುಳ್ಳ ವಿಜ್ಞಾನಕಲರೆಂದೆರಡು ಮಲದಿನಾ ಪ್ರಳಯಾಕಲರು ತೀಳ ಕಂದಾ ತ್ರಿಮಲದ ಸಕಲಾಕಲರು ಮೂವರಿಂಪರೊಳಗೆ ವಿಜ್ಞಾನಕಲರೂ ಬೈಂದವಶರೀರರುಮಾವಾದಿಮುಕ್ತರು ತಿವನೊಳೊಂದಿ ತಿದಸಮದ ಸಾಯುಜ್ಯಪದವಂ ಪಡೆವುತೇಂದೆಂದು ದುಃಕರ್ಮದೂರವಾಗಿರ್ಪರ್ಕೆ (ಶಪ್ರಕ. ೬-೬-೩೦) ; ಪೃಥಮಮರ್ದಲ್ಲಿ ರುವವರು ಪರಿಪಕ್ವಮಲರಾದರೆ ಬೈಂದವಶರೀರವೆಂಬ ಶುದ್ಧಸ್ಫಟಿಕಶರೀರವನ್ನು ಕೆಲವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು . . . ಪಂಚಕೃತ್ಯಾಧಿಕಾರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವನು (ಶಂಪಾ. ೩೯೮). [ಸಂ.]

ಬೈಕ (ನಾ). ತಿರುಪೆ ; ಯಾಚನೆ ; ಭಿಕ್ಷೆ : "ಭೈಕ್ಷಮೊಳ್ ಬೈಕಂ" (ಶಾಸಾ. ೩೮); ಅವಜ್ಞೆಗೆಯ್ದು ಪಾಯ್ವುಗದಯೆಯಲ್ಲದಂ ಪುಗಿಸಿ ಬಯ್ಕ[ಬೈಕ]ದ ಧಾಜನಮಾಗೆ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟುಗೆ ವಿಧು ಪಾಯ ಪೊಯ್ದು ತಿವಿಯಂ ಪಿಡಿದೊಡರೊಡರ್ದು ಬಂದನೇ (ಪುಳುಚಾ. ೫-೬೩). 'ಬೈಕಂಗಳಿ'. 'ಬೈಕಂದಿರಿ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಭೈಕ್ಷ]

ಬೈಕಂಗಳಿ (ನಾ). ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವುದೇ ವೃತ್ತಿಯಾಗುಳ್ಳವನು; ತಿರುಕ; ಯಾಚಕ : ಈಡಂ. . . ಬೈಕಂಗಳಿ ಬೇಡಿ ಪೊಬರೆಲ್ಲವಂ ತೊಟ್ಟು ಬಿಸುಟಾ ಪೊರೆವೊಂ (ಕಾಶಾ ೫೬-೬); ತಿಸುಗುಳ್ಳಪ್ಪ ಬೈಕಂಗಳಿ [ಪಾಪಾ. ಬಯ್ಕಂಗಳಿ, ಬಿಸನಂಗಳಿ, ಬೈಸಂಗಳಿ]ಯುಮಾಂ ಕಟ್ಟಪಟ್ಟ ಕಳ್ಳನುಮಾ ಕಂಡಿದು ಮುನ್ನಿಪ ಪಾವದ ಫಲಮಿದೀಗಳಿನ ದೋಷದ ಫಲಮೆಂದು ಬಗೆದಱಿದು ಪೆಗಟ್ಟುದು ಗತನಮೆ (ಪಾಪಾ. ೫೬-೬).

[ಬೈಕ + —ಕಾರಿ₂]

ಬೈಕಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ)· ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ಮುಂದಿಟ್ಟು ಚಿತ್ರವಾಂ ತಿರಿಂದುದುಮಂ ಪಾಳಮಿರ್ದಾ ಬೈಕಂಗೊಳ್ಕೊಂದಡದೆ ಕೊಂಡುದು ಮನದೇನೆಂದುನ್ನತಿ ಮಾಡಿ ಪೊಗಟ್ಟ್ (ಆಂಕ್ಷ. ೦೪-೬೬); ತಿರಿವುದು ಬೈಕಂಗೊಳ್ಳದು ಮೊರೆವುದು ಮಱುದಾಂದಿಯಲ್ಲಾ (ಶಾಪಾ. ೩೮೩). [ಬೈಕ + ಕೊಳ್₁]

ಬೈಕಂದಿರಿ (ಕ್ರಿ)· ತಿರುಪೆಗಾಗಿ ಸುತ್ತು ; ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಅಲೆದಾಡು : ಸರ್ವರುಂ. . . ಕಪ್ಪತಮಾಟ್ಟು ಬೈಕಂದಿರಿದಿನ್ನಪ್ಪುದೆಮೋದುವಮೆಂದು ಪಾಪ್ಪಿಗ ನುಡಿದೊಡಂ (ಷಣ್ಮಾ. ೬-೦). [ಬೈಕ + ತಿರಿ₁]

ಬೈಕಬೇಡು (ಕ್ರಿ)· ಭಿಕ್ಷಕೇಳು; ಯಾಚಿಸು : ಓದಿದ ಶಾಳಂ ತಿವಿದಿದಾದಿದ ಚೋಳಂ ವಿಸಪ್ಪರಾಜ್ಯಂ ಬೈಕಬೇಡಿದ ಕಳಂಗಂ (ಶಿ. VII· ೩೪೦. ೦೩೭-೫೦; 1114); ಕೆಲರ್ . . . ಪೆಱರ ಮನೆಗಳಂ ಪೊಕ್ಕಯ್ನೋಬೊಂದು ಬಯ್ಕಂ [ಬೈಕಂ] ಬೇಡಿ ಇಕ್ಕದ ಮನೆಯಂ ಬಯ್ದು . . .ಸತ್ತು ದುರ್ಗತಿಗಳ್ಗೆ ಸಲುವರ್ (ಷಣ್ಮ. ೦೩೨). [ಬೈಕ + ಬೇಡು₁]

ಬೈಕೆ 'ಬಯ್ಕೆ₁' ನೋ.

ಬೈಕೆಗೊಡು (ಕ್ರಿ)· ನಿಕ್ಷೇಪವಾಗಿಡು; ನ್ಯಾಸವಾಗಿರಿಸು : ನ್ಯಾಸಾಪಹಾರ ಬೈಕೆಗೊಟ್ಟರ್ಥಪ್ರಮಾಣಮಂ ಮಱೆದು ತಿಱಿದಂ ಪೇಟ್ದಡನತೆಯೆಂಬುದು (ಶಪ್ರಕ್ಷ. ೨೩೬) ; ಏನಂ ಬೇಡುವೆನೆಂದಬ್ಬಾನಕೆ ಬಗೆ ಬೆವಱ್ ಬಗೆಗೆ ಬಂದೊಡಮಯಮೊಲ್ಲಾ ಪೆರೆದಾಗಳೆ ಕುಡಿಮಂದಾ ನೃಪತಿಗ ಕೈಕೆ ಬೈಕೆ ಗೊಟ್ಟಳ್ ಮೆಚ್ಚಂ (ಪಂಪಾಪು. ೬-೬೭). [ಬೈಕೆ (<ಬಯ್ಕೆ₁) + ಕೊಡು₁]

ಬೈಗಳು 'ಬಯ್ಗುಳ್' ನೋ.

ಬೈಗು 'ಬಯ್ಗು' ನೋ.

ಬೈಗುಬೊಬ್ಬು 'ಬಯ್ಗುಬೊಬ್ಬು' ನೋ.

ಬೈಗುಗಣ್ಣಿ (ನಾ). ಸಾಯಂಕಾಲದ ಮಬ್ಬುಗತ್ತಲೆ; ಸಂಜೆಗತ್ತಲು: ಮತ್ತೊರ್ದಿವಂ, ಬೈಗುಗಣ್ಣಿಯಿಮ್ಮಿರೆ ಸೀತೆ ಮುರಿಸೊಳ್ ಕಂಡಳಾ ರನೊ ಕಲ್ಲ ನೆತ್ತಿಯೊಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೨೧೫-೦೦೬); ಆ ವೇಳೆಗಾಗಲೆ ಬೈಗುಗಣ್ಣ ಪಾಸುಪೈಸ್ಪು (ಪುಷ್ಪ. ೪. ೧೦).

[ಬೈಗು (< ಬಯ್ಗು) + ಕಣ್ಣಿ (<ಕಣ್ಣು)]

ಬೈಗುನೆಯ್ಪು 'ಬಯ್ಗುನೆಯ್ಪು' ನೋ.

ಬೈಗುದಂಬು : (ನಾ). ಸಂಜೆಯ ತಂಪು.— ಶೈತ್ಯ ; ಬೈಗುದಂಬಲ ಗೊಳು ಸೊಗು, ಮಲಿವಲಿಗೊಡಿಸೊಂದರೆಯು ತುದಿಗೇರಿ ಕುಳಿತು ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತಿರ್ದೊರ್ಮಿಗಳಾಕ್ಷ್ಯದುಂ ಪಿರಿಗಾದಪೊಂದಲ್ಬೈತನನು ಧವಿಸಿ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೨೦೯-೨೬೭).

[ಬೈಗು (<ಬಯ್ಗು) + ತಂಪು (<ತಣ್ಪು)]

ಬೈಗುದುಂಬೂ (ನಾ). = ಬೈಗುಗಣ್ಣಿ : ದಿಕ್ಕಕ್ಕುಮು . . . ನೋಡುತಿರೆಯರೆ ಬೈಗುದುಂಬೂ ತೀಪ್ತುಕ್ಕಿರ್ದ ದಿಕ್ಕೆವಿಸ್ತೀರ್ಣಾವಾಂ. ಕಂಡು ದೀನನೋ ! (ಶ್ರೀರಾಮ. ೨೧೬-೧೭).

[ಬೈಗು (<ಬಯ್ಗು) + ದುಂಬೂ (< ದುಮ್ಮೆ)]

ಬೈಗುದುಮ್ಮಿಗೆ (ನಾ). ಸಂಜೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅರಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದುಂಡಿಗೆ ; ಸಂಜೆದುಮ್ಮಿಗೆ : ಕಾಂತಾಜನಂ . . . ಅಲರ್ದ ಬೈಗು ದುಮ್ಮಿಗೆಯ ಜೊಲ್ಲಿಪುವಂತೆ ತುಟಿಯಂ ಕಣ್ಗೆಡ್ಪುಮಾದುದು (ಶಾಕುಂ. ೬-೦೦).

[ಬೈಗು (<ಬಯ್ಗು) + ದುಮ್ಮಿಗೆ./ಕನ್ನ. ದೈಯದುಮ್ಮಿಗೆ]

ಬೈಗುದೊಳ್ಳು 'ಬಯ್ಗುಬೊಬ್ಬು' ನೋ.

ಬೈಗುಳ್ 'ಬಯ್ಗುಳ್' ನೋ.

ಬೈಗುಳ 'ಬಯ್ಗುಳ್' ನೋ.

ಬೈಗುಳು 'ಬಯ್ಗುಳ್' ನೋ.

ಬೈಗೆ 'ಬಯ್ಗು' ನೋ.

ಬೈಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿಸನು : ಮಾರ್ಕ್ಕಟಿಸಲ್ಲಿ ಪದಿಯ ಮಿಸಂ ಅಲ್ಲದೆ ಸಮುದ್ರದ ಆಣೆ, ಕುಚ್ಚಿ, ಬೈಗೆ, ಬೂತಾಯಿ ಎಲ್ಲಿ. . . ತಂದಿದ್ದರು (ಪೂರ್ಣ. ೩೫). [?]

ಬೈಜರು (ನಾ). (?) : ಗಂಧದ ಮಾಮಮಿಶ್ರೊಳ್ಳಿ ಕೈ ಹಗರು ಸೊಳ್ಳಂಧಿಸಿ ತಾಂಬೂಲಚಿತೆಂದ ಕಂದು ದಾಂಬಿಗಳಿಕ್ಕಿ ಕುಬಿಗರಿಗೊಯ್ದಾಗ ನಿಂದು ಬೈಜರಿಗೆ ಸೂಕಾವರು (ಶಾಮುಣಿ. ೬-೦೮). [?]

ಬೈಜಿಕ (ಗು). ಬೀಜದಿಂದ ಆಯಿತಾದ ; ರೇತಸ್ಸಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ : 'ಬೈಜಿಕದೋಷ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಬೈಜಿಕದೋಷ (ನಾ). "ಗರ್ಭಾಧಾನಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಗರ್ಭ ಮತ್ತು ಬೀಜಸಂಬಂಧವಾದ ದೋಷಗಳ ನಿವಾರಣವಾಗಿ ಜೀವನು ಪಾಪವಿಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಬೀಜವೆಂದರೆ ಶುಕ್ಲ ಶೋಣಿತಗಳು; ತತ್ಸಂಬಂಧವಾದ ನಿಷಿದ್ಧಕಾಲಮೈಥುನಾದಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ದೋಷವೇ ಬೈಜಿಕದೋಷ" (ಶಾಕಶ. ೩೫) : ಕಾಲೀನಮನೆಸಿದ ಹೆಣ್ಣಾಮಕ್ಕಳ ಜೀವನವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ತಂದೆಯು ನಿಷ್ಣಾತನು . . . ಈ ಬೈಜಿಕದೋಷದ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ನಾವು ಪಡೆಯಲೇ ಬೇಕು (ಸಂಶಾ. ೩೫).

[ಸಂ.]

ಬೈಟಿಕ್ಕ 'ಬೈಠಕು' ನೋ.

ಬೈಠಕ್ 'ಬೈಠಕು' ನೋ.

ಬೈಠಕ್‌ಕೋಣೆ 'ಬೈಠಕ್‌ಕೋಣೆ' ನೋ.

ಬೈಠಕ್‌ಖಾನೆ 'ಬೈಠಕುಖಾನೆ' ನೋ.

ಬೈಠಕ್‌ಮುಷ್ಕರ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕೋರಿಕೆಯ ಪೂರ್ಯಕೆಗಾಗಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಪಟ್ಟುಹಿಡಿದು ಕುಳಿತು ಮಾಡುವ ಸಂಪು : "ಧರಣಿಸಿಪ್ಪ, ಬೈಠಕ್‌ಮುಷ್ಕರ" (stay-in-strike. ಪ್ರಿ.ಕ. ೬೬).

[ಬೈಠಕ್ (< ಬೈಠಕು) + ಮುಷ್ಕರ]

ಬೈಠಕ 'ಬೈಠಕು' ನೋ.

ಬೈಠಕ್‌ಕೋಣೆ. ಬೈಠಕ್‌ಕೋಣೆ (ನಾ). ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಥಿಗಳನ್ನು ಕೂರಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ದಿವಾನಖಾನೆ : ಪನ್ನಸ್ಸು ಬೈಠಕ್‌ಕೋಣೆಗೆ ಪುನಃ ಎಳೆದುತಂದು ಹೋದಳು (ಸಂಪಾ. ೦೨೦). ಬೈಠಕ್‌ಕೋಣೆ : ಬೈಠಕ್‌ಕೋಣೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಲಾಸವಿಷಿಗಳೂ ಪಳಗಳೂ ಇಟ್ಟಿವೆ (ಕ್ಯಾಂ. ೦೦೬).

[ಬೈಠಕ್ (< ಬೈಠಕು) + ಕೋಣೆ (<ಕೋಣ್)]

ಬೈಠಕುಖಾನೆ 'ಬೈಠಕುಖಾನೆ' ನೋ.

ಬೈಠಕೆ 'ಬೈಠಕು' ನೋ.

ಬೈಠಕು. ಬೈಟಿಕ್ಕು, ಬೈಠಕ್, ಬೈಠಕ, ಬೈಠಕೆ (ನಾ). ೧. ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಕೂರುವಿಕೆ : ಅರಸುಗಳ ಬೈಠಕಗೆ, ಇಮ್ಮೊಂದು ಎತ್ತರವಾದ ಮಂಚವಿಡುತ್ತಾರೆ (ಪಜ್ಞಾ. ೬೯). ೨. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಜಾಗ.— ಸ್ಥಳ. ೩. (ಸಂಘ, ಸಮಿತಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಸದಸ್ಯರು ಸೇರುವ) ಸಭೆ; ಅಧಿವೇಶನ : ಗಜೇಂದ್ರಸಿಂಹನ ಬೈಠಕನಲ್ಲಿ ಇಂದು ಮುಂಜಾನೆಯಿಂದ ಯುದ್ಧಸಮಿತಿಯ ಬೈಠಕು ಪಡೆದಿದೆ (ಪಜಾಪ್ರ. ೦೧೦). ೪. (ಸಂಗೀತ, ನೃತ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಕಚೇರಿ ; ಗೋಷ್ಠಿ : ಸುಂದ್ರಾಸಾಮಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಬೈಠಕು ಕೂಡ ಆಗಿ ಪಸಂತನು . . . ಐದಾರೂಪಾಯಿಸೋಟನ್ನು ಆಕೆಯ ಕೈಗೆ ಹೊಡೆದನು (ಸಂಪಾಪ್ರ. ೨೦೬); ಆಕೆ ಅವೇಶ ಕಡೆ ಸಂಗೀತಬೈಠಕುಗಳಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು, (ಪಾಪ್ರ. ೨೯). ಬೈಟಿಕ್ಕು : ೪. ವೇಷ ಭೂಷಣಗಳ್ಳದೆ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಒಂದೊಂದು ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿ ಬಂಳಿತ ಬದಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ವಾಚನ ಮಾಡಬಹುದು . . . ಇದಕ್ಕೆ 'ಬೈಟಿಕ್ಕು' ಎಂದೂ ಹೆಸರಿದೆ (ಪಜ್ಞಾ. ೩೬); ನಮ್ಮ ಸಂಸಮವಾಗಿ ಪಾಡುಬ್ಲಿವನು ವಿದ್ಯುಲ್ಲಿ ಯಾರಿದ್ದಾರೆ . . . ಎಂದು ಗಂಭೀರವಾಗಿ ಹೇಳಿ ಅಲ್ಲೇ ಬೈಟಿಕ್ಕಿಗೆ ಕುಳಿತ (ಪಜ್ಞಾ. ೨, ೨೦೦). ಬೈಠಕ್ : ೪. ಅನೇಕ ಉತ್ತರಾಧಿಗಾಯಕರು, ತಮ್ಮ 'ಬೈಠಕ್' (ಕಚೇರಿ)ವಲ್ಲಿ, ತ್ಯಾಗರಾಜರ ಮತ್ತು ಪುರಂದರದಾಸರ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಹಾಡಲು ಮೊದಲುಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಗೀಪ. ೦೩೩); ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು . . . ಪಾವಾಸಾಹೇಬರು ಬೈಠಕಿನ ರಂತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಬಾರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು (ಪಂಶಾ. ೮೯). ಬೈಠಕ್ : ೩. ಅ.ಭಾ.ರಾಷ್ಟ್ರೀಯಸಮಿತಿಯು ೧೯೨೦ ರ ಪಪ್ಪಂ ಬರವಣ್ಣಿ ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿದ ಬೈಠಕ್‌ದಲ್ಲಿ . . . ಬಾರ್ಡೋಲಿ ಇದು ಒಂದು ವಿಷಪ್ಪ ತಾಲೂಕ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ಕಾಗ್ರೆಸ್. ೫೬). ೪. ಅದು . . . ಹಾಡುವ ಸಮಾರಂಭಕ್ಕೆ ಬೈಠಕಯೆಂದುಕ್ತಾರೆ (ಕಜಾಗೀ. ೦೧೬) : ಅವಳ ಒಂದು ಬೈಠಕನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಕೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಪಾಶಕ್ಕ. II. ೦೦೦೬). ೫. ಬಿಡಾರ ; ವಿಕಾಣಿ; ಮೊಕ್ಕಾಂ : ಶಾಮಂಣಿಯು ಊರಿಗೆ ಬಂದು ಮಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಬೈಠಕ ಹಾಕಿದ ದಿನವೇ, ರಂಭಪ್ಪ ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು . . . ಸ್ಥಳಾಂತರಿಸಿದ (ಪಾಶಕ್ಕ. II. ೫೬). ಬೈಠಕೆ : ೩. ಇದಿಪ ಬೈಠಕಯಲ್ಲಿ ಇದೇ ವಿಷಯದ ಚರ್ಚೆಗೆ ಆರಂಭವಾಗಿತ್ತು (ಪಾಪ್ರ. ೨). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಬೈಠಕ್]

ಬೈಠಕುಖಾನೆ, ಬೈಠಕ್‌ಖಾನೆ, ಬೈಠಕಖಾನೆ (ನಾ). ಸಮಾರಂಭ, ಸಭೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ನಡೆಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವ

ವಿಶಾಲವಾದ ಹಜಾರ.– ಪಡಸಾಲೆ ; ದಿವಾನಖಾನೆ : ಕೆಂಪರ ಉನ್ನೀಸಯು ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಬೈತಕಖಾನೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಚಿತ್ರಪಟಗಳನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತ ತಾಂಬೂಲಚರ್ವಣವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕಾಸಂ. ೬೭). **ಬೈತಕ್‌ಖಾನೆ:** ತಮ್ಮ ಬೈತಕ್‌ಖಾನೆಯಾದ ಮಹಮಂಟಪದೊಳಗೆ ಆದರದಿಂದ ಕರೆದೊಯ್ದು ದಿವ್ಯಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು (ಕ್ರೀಡಾಭಿ. ೫೯); ಅತಿಥಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಬೈತಕ್‌ಖಾನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದಾಗ ಆ ಬೇಹೂಗ್ ಹಾಡನ್ನು ಹಾಡುವಂತೆ ನಿಷ್ಕನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪಾಂಡ. II. ೬೩). **ಬೈತಕಖಾನೆ :** ಎರಡು ಅಂತಸ್ತಿನ ಬೈತಕಖಾನೆ ; ದೊಡ್ಡ ದೇವರ ಮನೆ (ಕಂಪಾಕಾ. ೯) ; ಡಾಕ್ಟರ ರಂಗಣ್ಣನ ಮನೆಯ ಬೈತಕಖಾನೆ (ಸೂಸಂಜಾ. ೧೧೦).

[ಬೈತಕು + ಖಾನೆ. / ಹಿಂ. ಬೈತಕ್‌ಖಾನಾ]

ಬೈತ ' ಬಯ್ತ್ ' ಪರಾ.

ಬೈತಲಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಬೈತಲೆ ತೆಗೆ : ಬೈತಲಿಕ್ಕಿದೆನು ನಾನೆ. ಪಸ್ಸ ಕೈಯಾರ (ಪಕಗು. ೨೬೨–೬). [ಬೈತಲೆ (< ಬಯ್ತಲೆ) + ಇಕ್ಕು]

ಬೈತಲೆ ' ಬಯ್ತಲೆ ' ನೋ.

ಬೈತಲೆದೆಗೆ ' ಬಯ್ತಲೆದೆಗೆ ' ನೋ.

ಬೈತಲೆಬಟ್ಟು, ಬೈತಲೆಮೊಟ್ಟು (ನಾ). ಬೈತಲೆಗೆ ಧರಿಸುವ ಆಭರಣ ; ಬೈತಲೆಮಣಿ : ಜಡೆಬಿಲ್ಲೆ ಬೈತಲೆಬಟ್ಟು (ಸಿಕ್ಕಾ. ೦೦–೦೩). **ಬೈತಲೆಬೊಟ್ಟು :** ಮುಂದಗಮನಿಗೆ ಮುಂದಾರದ ಬೈತಲೆಬೊಟ್ಟಂ . . . ಸಹುದು ಸಿಂಗರಿಸಲೊಡಂ (ಶಾಕಾಕ್ಕ. ೦೫೦–೦೦).

[ಬೈತಲೆ (< ಬಯ್ತಲೆ) + ಬಟ್ಟು]

ಬೈತಲೆಬಟ್ಟೆ ' ಬೈತಲೆವಟ್ಟೆ ' ನೋ.

ಬೈತಲೆಬೊಟ್ಟು ' ಬೈತಲೆಬಟ್ಟು ' ನೋ.

ಬೈತಲೆಮಾವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾವು : ಪುಂಮಾವು ಭಾಮಿಸ ಲಡಿಕಮಾವು ಗಿಳಿಮಾವು ಬೈತಲೆಮಾವು (ಹಪಪೋ. ೫೯–೨೪).

[ಬೈತಲೆ ? + ಮಾವು]

ಬೈತಲೆವಟ್ಟೆ, ಬೈತಲೆಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ಬೈತಲೆ ತೆಗೆದಿರುವ ಸ್ಥಳ : ಪ್ರಸರಿಸಿದುನ್ನತತಿಮಿರಪ್ರಸರದೊಳೆದೆಲ್ಲಿ ವಿಜೃಂಭಿಸಿ ಕಸುಸಂಚಯವೊಲ್ ದಿಸುಗುವ ಬೈತಲೆವಟ್ಟೆಯೊಲೆಸೆದುದು ಸಿಂದೂರರೇಖೆ ತಮ್ಮಾಲಿಕೆಯಾ (ಅಜ್ಜಕಿ. ೩–೨೬). **ಬೈತಲೆಬಟ್ಟೆ :** ತೊಲಗದ ಕತ್ತಲೆಯಂ ಪೊಕ್ಕಲೆವಿಂದು ಮರೀಚಿಯಂತೆ ತಕ್ಕಾಂತೆಯಾ, ಬೈತಲೆಬಟ್ಟೆಯೊಳೆಸೆದುದು ಕೋಮಲೆ ಯೊರ್ಮೆಮರ್ಜಿದೆಳೆಯ ಮುತ್ತುಮಣಿಯ ಸಾಲ್ (ಅಜ್ಜಕಿ. ೬–೨೬).

[ಬೈತಲೆ (< ಬಯ್ತಲೆ) + ಬಟ್ಟೆ]

ಬೈತಲೆವಣೆ ' ಬಯ್ತಲೆವಣೆ ' ನೋ.

ಬೈತು ' ಬಯ್ತ್ ' ಪರಾ.

ಬೈತ್ರ 'ಬಹಿತ್ರ' ನೋ.

ಬೈದಿತಿ (ನಾ). ಗಿಡಮೂಲಿಕೆಯ ಔಷಧಿಯನ್ನು ಕೊಡುವವಳು : ದೇಯಿಬೈದಿತಿಯು ಕೂಡಲೆ ಎದ್ದು ತಾನು ತಂದಿದ್ದ ಔಷಧದ ಪೊಟ್ಟಣವನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ಅವ್ಮಣ್ಣನು ಮೊದಲು ಹಚ್ಚಿದ್ದ ಮದ್ದನ್ನು ತೊಳೆದು ತೆಗೆದಳು (ಕೂಪಪ. ೬). [< ಬೈದ್ಯ + –ಇತಿ$_2$ (<–ಇತಿ$_1$)]

ಬೈದೆ ' ಬೈದ್ಯ ' ನೋ.

ಬೈದ್ಯ, ಬೈದೆ, ವಯಿದ್ಯ (ನಾ). ೧. ವೈದ್ಯ; ಡಾಕ್ಟರು : ವೈದ್ಯ ವೆಂಬುದರ ರೂಪವೇ ಬೈದ್ಯ (ಪಾಣಿ. ೨೨೨); ತಿಮ್ಮಣ್ಣ ಬೈದ್ಯನ ಮನೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಹೋದನು (ಕಾಪ್ರ. ೬೩). ೨. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹೆಸರು; ಮತ್ತು ಆ ಪಂಗಡದವರು ತಮ್ಮ ಹೆಸರಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಶಬ್ದ : ಬಿಲ್ಲವರನ್ನು ಬೈದ್ಯ ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕುಳಾಜಾ. ೨೨೨); ಅವಳಿಗೆ ಏಳು ವರ್ಷ ಮಮಸ್ಸು ಎಂದಾಗ ಪಂಜದಲ್ಲಿನ ಪದ್ಮ ಬೈದ್ಯನಿಗೆ ಕೈ ಹಿಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟುಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ (ಕೂಪಪ. ೩). **ಬೈದೆ :** ೧. ಇವರು . . . ಗಿಡಮೂಲಿಕೆಯ ಔಷಧಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಬೈದ್ಯ(ಬೈದೆ) ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟರು (ಕುಳಾಜಾ. ೨೨೨). **ವಯಿದ್ಯ :** ೨. ವಾಸ್ತೇವಯಿದ್ಯ ನಾರನವಯಿದ್ಯ . . . ಯಿಂತಿನಿಬರು . . . ಕೊಟ ಶಾಸನದ ಕ್ರಮ ವೆಂತೆಂದರೆ (ಕ್ಷಾವ. IX–II, ೧೩೦–೦೭ ; 1406); ನಾರಣಮಯಿದ್ಯನ ಹಾಳೆಯ × × × (ಎಕ. VIII, ೨೯೫ಸ. ೦೭೭–೦೦ ; 1424).

[< ಸಂ. ವೈದ್ಯ. / ತುಳು. ಬೈದ್ಯ]

ಬೈನಾಡು (ನಾ). ಬಯಲುಸೀಮೆ —ಪ್ರದೇಶ ; ಪಾಂಡಿ. ಕೊಂಗು, ವಯನಾಡು, ತುಳು ಮತ್ತು ಪುನ್ನಾಡು ಎಂಬ ಕೇರಳದ ಐದು ಸೀಮಾಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಈಗಿನ ವೈನಾಡು : ಬೈನಾಡ ಸೀಮೆ ತಮ್ಮ ಅಧೀನ ಎಂದು, ತಾವು ಧರಿಯಾದಿ ಪಾಡಿದ್ದು ನಾವು ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರಲ್ಲಿ. . . ನಕಲು ನಡುಗೆ ಬಂದು ಸೇರಿತು (ಶಾಸಂಪ್ರ. ೦೬೦). [←ತುಳು. ವಮುನಾಡು]

ಬೈನಿ 'ಬಯಿನೆ' ನೋ.

ಬೈಸೆ ' ಬಯಿನೆ' ನೋ.

ಬೈಪಣೆ (ನಾ). ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ದನಕರುಗಳಿಗೆ ಮೇವು ಹಾಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ತೊಟ್ಟಿ; ಗೋದಲಿ; ಗೊಂತು : ದನಗಳ ಮೇಲೆ ವಜಕುವಲ್ಲಿ ನೆಲವನ್ನು ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಏರಿಸಿ ಬೈಹುಲ್ಲು-ಹಾರಲು ಬೈಪಣೆ ಮಾಡಿರುವರು (ಪಾಗಿ. ೨೨). [←ತುಳು. ಬೈಪಣೆ]

ಬೈಬಲ್ 'ಬೈಬಲ್ಲು' ನೋ.

ಬೈಬಲ್ಲು, ಬೈಬಲ್ (ನಾ). ಕ್ರೈಸ್ತರ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥ : ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಮಿಮಾಂಸೆಗಳೆರಡೂ. . . ಬೈಬಲ್ಲಿನ ಓಲ್ಡ್ ಟೆಸ್ಟ್‌ಮೆಂಟ್ ಮತ್ತು ನ್ಯೂ ಟೆಸ್ಟ್‌ಮೆಂಟ್ ಇದ್ದ ಹಾಗೆ (ಶಾಡಪ ೦೬೦) ; 'ಶತ್ರುವು ಬಲದ ಗಲ್ಲದ ಮೇಲೆ ಹೊಡೆದರೆ ಎಡಗಲ್ಲವನ್ನೂ ಮುಂದು ಮಾಡಿ'ಯೆಂದು ಬೈಬ್ಲು ಹೇಳುತ್ತದೆ (ಪಮಗಾ. ೦೫೮). **ಬೈಬಲ್ :** ಕ್ರೈಸ್ತರ ಒಂದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯ . . . ಬೈಬಲ್‌ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ತೋರಿಸಿ ಸ್ವೀಯರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯ ವಿಲ್ಲವೆಂದು ವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕಾಣಕ್ಕ. ೦೮೩). [←ಇಂ. Bible]

ಬೈದೂತು (ನಾ). ಬಯ್ಯುವ ಮಾತು; ತೆಗಳಿಕೆ; ನಿಂದೆ ; ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿರುವ ನಮ್ಮ ಬೈಮಾತುಗಳನ್ನು ಸೊಡು. ತೀರಾ ಏಮು, ಸಪ್ಪೆ, ನೀರಸ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ (ಪಪಾ. II. ೦೬೩). [ಬೈ$_3$ (<ಬಯ್$_3$) + ಮಾತು$_1$]

ಬೈಮೂಗ 'ಭೈಮೂಗು' ನೋ.

ಬೆಯೆ 'ಬಯ್$_3$' ನೋ.

ಬೈಯು 'ಬಯ್$_3$' ನೋ.

ಬೈರ 'ಬೈರವ' ನೋ.

ಬೈರಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಆ ಪಸಂಗಳೊಳು ಶಾಕ. . . ಬೈರಗ . . . ವಾಸಕ ಮೊದಲಾದ ಚಿತ್ರರೂಪಶಕ್ಕಿಗಳಳ್ಳ ಪಕ್ಷಿಕುಲಂಗಳುಂ (ಪಪೀ. ೨೦೨). 'ಭೈರಿ' ಪರಾ. [?]

ಬೈರಗಿ 'ಬೈರಿಗೆ' ನೋ.

ಬೈರಗಿಬೀಟ್ (ಕ್ರಿ). (ರಂಧ್ರಮಾಡುವ ಸಾಧನದಿಂದ ಕೊರೆದಂತೆ) ತೂತು ಬೀಳು ; ರಂಧ್ರವಾಗು: ಧಾರಾಮದದಿಂದೆ ನೆಲಂ ಬೈರಗಿ ಬೀಟ್ಟುದೆದಿಂದೆ ಬಿಡುತಪ್ಪ ಮಹಾವಾರಣಘಟೆಯಿಂ ನಿಚ್ಚಂ ಕಾರಂ ಕೈಕೊಂಡು ಮೆಱೆವುವಾತನ ರಾಜ್ಯಂ (ಸೂಕ್ತಿ. ೩–೬).

[ಬೈರಗಿ (<ಬೈರಿಗೆ) + ಬೀಟ್$_1$]

ಬೈರವ. ಬೈರ (ನಾ). ೧. ಶಿವ; ಈಶ್ವರ: ಭಣಾಕ್ಕೆ ಬಣಾರಂ. . . ಭೈರವ ಬೈರವ, ಭೋಗ—ಭೋಗ (ಹಯ. ೩೫೫ ಕೃಷ್ಣ). ಬೈರ: ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಕಿಬ್ಬಂ ಬನ್ನವ ಬೈರನಯ್ದೆ ಜಯಮಂ...ಮಾಬ್ಬಂ (ಪಾ. IV (೩). ೪೬೪. ೪೦–೬: ೪೮೭). 'ಬೈರವೋಜ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಭೈರವ]

ಬೈರವಾಸ 'ಬೈರಾಸು' ನೋ.

ಬೈರವೋಜ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಗೋಪಾಲದೇವನ ಮಗ ಗಯಂಣನು ಬೈರವೋಜಂಗೆ . . . ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿಯ ಕ್ರಮ (ಪಾ. VII. ೫೪೫೦. ೪೦–೩: ?). [ಬೈರ (<ಬೈರವ) +ಓಜ (<ಓವರ್ಳು)]

ಬೈರಾಗಿ (ನಾ). ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಅಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು; ವಿರಕ್ತ; ವಿರಾಗಿ: "ಬೈರಾಗಿ—ವೈರಾಗಿನ್" (ಕ್ಯ.ಕೋ. ೩೨): ಕೆಲ ಬೈರಾಗಿಗಳೂ ಮಾಂತ್ರಿಕರೂ ನಾವು ಚಿನ್ನವನ್ನು ಮಾಡಬಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಕುಂಬಾಯಿ. ೪-೨೦೬); ಬೈರಾಗಿಯು ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಯೋಗಪಟ್ಟವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದನು (ಶ್ರೀಪಾಂಡು. ೧೨). [<ಸಂ. ವೈರಾಗಿನ್]

ಬೈರಾಗಿಣಿ (ನಾ). ವಿರಕ್ತೆ; ವಿರಾಗಿಣಿ: ಬೈರಾಗಿಣಿಯೂ ನಾನೂ ನಾಳೆ ನಗರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತೇವೆ (ಬೀಂಚ್. ೧೦೦). [< ಸಂ. ವೈರಾಗಿನೀ]

ಬೈರಾಗಿತನ (ನಾ). ವಿರಕ್ತಿ; ವೈರಾಗ್ಯ: ಬೈರಾಗಿತನಕ್ಕೆ ಮರುಳಾದವಂಗೆ ಮನೆಯ ಹೆಂಗಸಿನ ಹಂಗೆ ? (ಶಾಸ. ೪೪). [ಬೈರಾಗಿ + — ತನ]

ಬೈರಾವಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ: ಕೊಡಗು ಮಳಲಕಂಚಿ ಹರಿಸಿನ ದುಣ್ಣಗಳೂಡನೊಪ್ಪುತಿಹ ಬೈರಾವಳಿಯು ಕಡುಸೊಬಗಾಂತಿಹ ಚಂದ್ರೋದಯಶಾಲಿಯೆಂಡಿವಿಡದೆಸೆವರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂಚಿ. ೩-೭೦). [?]

ಬೈರಾಸ 'ಬೈರಾಸಂ' ನೋ.

ಬೈರಾಸು, ಬೈರವಾಸ, ಬೈರಾಸ, ಬೈರ್ವಾಸ (ನಾ). ೧. ಮೈಮೇಲೆ ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ; ಉತ್ತರೀಯ: ಕಚ್ಚಿ, ಎಲೆಅಡಿಕೆ ಚೀಲ, ಒಂದು ಬೈರಾಸು. ಇಷ್ಟನ್ನು ತಾನೇ ಹುಡುಕಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಗುಡಿಸಲಿನಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದ (ಕುಚಕ್ರ. ೨೫೬). ೨. ನೀರು ಹೀರಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಂತೆ ಜಾಳುಜಾಳಾಗಿ ಹೆಣೆದ ವಸ್ತ್ರ: ವಾಣಿಪಂಚೆ : ತಲೆಯೊರಸಲು ಬೈರಾಸನ್ನು ಹುಡುಕಿ ತಂದಿಟ್ಟು . . . ಕರೆಯುವಾಗ ಪಂಡಿತರು ಗಚ್ಚಲು ಮನೆಯೊಳಗೆ ಬಂದಿದ್ದರು (ಕಟು. ೪೧); ಕೊಳ್ಳಿವರೆಗೆ ಒಂದು ಅಂಗಿ. ಅರೇಳು ಮೊಳದ ಒಂದು ಜುಂಗು ಪಂಚೆ . . . ಹೆಗಲ ಮೇಲೊಂದು ಬೈರಾಸು (ಟಾವೆಲ್) (ಕ್ಯ.ಕೋ. ೦೫). ಬೈರವಾಸ : ೧. ಬಿದ್ದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನೂ ಬೈರವಾಸವನ್ನೂ ಎತ್ತಬೇಕು (ಶಡ. ೬೬). ಬೈರಾಸ : ೧. ಪಪ್ಪ ವೈಯನನ್ನು ಒಂದು ಬೈರಾಸದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡ (ಪಟ್ಟಿ. ೬೮); ಸೇವಕರುಪಂಚೆ ಮತ್ತು ಬೈರಾಸಗಳನ್ನು ತಂದು ಪ್ರಭುಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ (ಹುಂಜಾ. ೭೯). ಬೈರ್ವಾಸ : ೨. ಹಚ್ಚಡ ಚಿಂದಿಕುಪ್ಪಸಗಳನಿಂಬಿಟ್ಟು ಸ್ವಚ್ಛದ ಬೈರ್ವಾಸದೊಡನೆ ಬೆಚ್ಚದೆ ವಿಂದರು (ಹೋಪ್ರ. ೩-೧೩).

[< ಸಂ. ಓವರ್ವಾಸ್ . / ತುಳು. ಬೈರಾಸ್, ಬಯಿರಾಸ್; ತೆಲು. ಬೈರವಾಸ, ಬಯಿರವಾಸ]

ಬೈರಿ, ಭೈರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಅಜ್ಜಪ ಪಚ್ಚೆ, ಅರಂಜೆ, ಬೈರಿ, ಜಾಗುರಿ, ವಿಜಯಪ್ಪಕ್ಷ (ಪ್ಯಾಕಿ. ೬-೦೨೫). ಭೈರಿ : "ಅಜ್ಜಸ ಪಚ್ಚೆ, ಅರಣ್ಯಪಚ್ಚೆ, ಅರಣ್ಯೆ, ಅರುಜೆ, ಭೈರಿ . . . ವಿಜಯಪ್ಪಕ್ಷೆ" (ಪ್ಯಕ್ಷ. ೦೬). [?]

ಬೈರಿಗೆ, ಬೈರಗಿ (ನಾ). ೧. (ಭೂಮಿ, ಮರ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು) ತೂತು ಕೊರೆಯಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪಕರಣ : ಬೈರಿಗೆ . . . ಮರದ ಒಳಕ್ಕೆ. ಹೋಗುವ ಆಯುಧ (ಪ್ರಮಾ. ೦೧೫); ಇದನ್ನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಾವಿರಾರು ಅಡಿಗಳ ಆಳಕ್ಕೆ ಕಂಡಿಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಯಾರು ಮಾಡುವ ಬೈರಿಗೆಗಳಿಗೆ ಉದಯೋಗಿಸುವರು (ಪಾಶ್ಚಾ. ೫೩). ೨. (ಆಲಂ) ಬೇಸರ ತರಿಸುವುದು; ತಲೆಚಿಟ್ಟು ಹಿಡಿಸುವುದು : ಅವನ ಬೈರಿಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಆಗಲೇ ತುಂಬಾ ಹೊತ್ತಾಯಿತು (ರೂಪ). ೩. ತಲೆಚಿಟ್ಟು ಹಿಡಿಸುವಮನು ; ಬೇಸರವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಮನು : ಅವನೊಬ್ಬ ಬೈರಿಗೆ. ಅವನ ಸಹವಾಸ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಾಕಾಗಿದೆ (ರೂಪ). **ಬೈರಗಿ** : ೧. ಚುಂಬುಲ ನುಗ್ಗಾಯ್ದು ಬಲ ಮುಂಕೊಂಡು ಬರೆ ಬೈರಗಿಯಿನರೆದಂತಾಯ್ತು (ಸಂಚಹ. ೬-೪೭). 'ಬೈರಗಿಬೀಟು' ಪರಾ.

[ದೇ. ತುಳು. ಬೈರಿಗೆ, ಬೈರಯಿ, ಬೈರವು]

ಬೈರಿಗೆಕೊರೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ರಂಧ್ರಮಾಡುವ ಸಾಧನದಿಂದ ತೂತು ಕೊರೆ : ಅವನು ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಬೈರಿಗಕೊರೆದು ಅಗುಳಿಯನ್ನು ಆಳವಡಿಸಿದನು (ರೂಪ). ೨. (ಆಲಂ) ಇರಿ ; ಚುಚ್ಚು : ಬಾಲಕರೆಲ್ಲರ ಮನದಲ್ಲೂ ಭೀತಿ ಬೈರಿಗೆ ಕೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಹೂಡ. ೦೬). [ಬೈರಿಗೆ + ಕೊರೆ (< ಕೊಱ್ಱು)]

ಬೈರೂಪ (ನಾ). ೧. ನಾನಾ ಬಗೆಯ ರೂಪ,—ವೇಷ,—ಸೋಗು ; ಬಹುರೂಪ : ಗದ್ದ ಜಡೆ ಕಂಥೆ ಲಾಂಛನವ ತೊಟ್ಟಿರುವ ಬೈರೂಪದಂತೆ (ಗಣಾ. ೩೬೦-೩) ; ಬಹುಬಗೆಯಿಂದ್ರಜಾಲಿಗಳ್ಬೈರೂಪದವರು ತಾಳವುದ್ದಳಗಂಗಳೆವ ಪಡಿಯ ರತ್ನಕೀಶಗೃಹಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂಚಿ. ೨೦-೪೮) ; ತಮ್ಮ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿನ ಉತ್ತಮಾಂಶಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿ ತೆಗೆಯುವುದಕ್ಕೂ ಅದರ ಅಹ್ಯ ಬೈರೂಪಗಳನ್ನು ಬಿಸುಡುವುದಕ್ಕೂ ಇದು ಹಿಂದುಗಳನ್ನು ಉತ್ತೇಜಿಸಿತು (ಕ್ಯಕ್ರಾ. ೩೭೬). ೨. ಸೋಗು ಪಾಹುಮನು ; ವೇಷಧಾರಿ : ಉಟ್ಟರೆ ತೊಟ್ಟರೇನಯ್ಯ ನಟ್ಟುವರಂತೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಕೊಂಡರೇನಯ್ಯ ವೇಷಿಯರಂತೆ ಬಿಟ್ಟರೆ ಕಚ್ಚಿದರೇನಯ್ಯ ಬೈರೂಪನಂತೆ (ಪಡಕಂ. ೨೪೯–೪೯).

ಬೈರೂಪದಾಟ = ಬಗೆಬಗೆಯ ವೇಷಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಮಾಡುವ ಪ್ರದರ್ಶನ: ವೇಷದಾಟ : ಒಂದು ದೆಸೆಯೊಳಿಂದ್ರಜಾಲವ ತೋಱುವ ಮಂದಿ ಬೈರೂಪದಾಟಗಳ ಸಂದಣಿ ಹಾಸ್ಯರಸಗಳಿಂದ ಬೆಱೆ ದುದಂದಿನ ಸಭೆಯಾರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂಚಿ. ೨೦-೦೦೬). [<ಸಂ. ಬಹುರೂಪ]

ಬೈರ್ವಾಸ 'ಬೈರಾಸು' ನೋ.

ಬೈಲ, ಬಯಿಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ: "ಸಿತಶಾಲಿ ಕೆಂಗಬವೆ ಕೆಂಬುತ್ತಿರಾಜಾನ್ನಮವು ಬೈಲಮೆಂದಿವು ನೆಲ್ಲ ಭೇದಂಗಳಕ್ಕು" (ಹುಂಗಾ. ೦೦೦-೪). ಬಯಿಲು: (ತ).

ಬೈಲಾಟ 'ಬಯಲಾಟ' ನೋ.

ಬೈಲು 'ಬಯಲ್' ನೋ.

ಬೈಲುಕಡೆ 'ಬಯಲ್ಮಡೆ' ನೋ.

ಬೈಲುಗಂಬಾರ 'ಬೈಲುಗಮ್ಮಾರ' ನೋ.

ಬೈಲುಗದ್ದೆ (ನಾ). ಸಮತಟ್ಟಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಗದ್ದೆ ; ಬಯಲು. ನಾಡಿವಲ್ಲಿರುವ ಗದ್ದೆ : ಬೈಲುಗದ್ದೆ, ಬೆಟ್ಟುಗದ್ದೆ, ಕಾಡು ಬೀಡು ಎಲ್ಲ ಕೂಡಿ ಅಷ್ಟಾಗುತ್ತದೆಮೂ ? (ಪಾಗ. ೦೩).

[ಬೈಲು (<ವಯಲ್) + ಗದ್ದೆ (<ಗಱ್ದೆ)]

ಬೈಲುಗಮ್ಮಾರ, ಬೈಲುಗಂಬಾರ (ನಾ). (ಜೀವನನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಊರಿಂದೂರಿಗೆ ಅಲೆಯುತ್ತ) ಊರಿನ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೀಡು ಬಿಡುವ ಕಮ್ಮಾರರ ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಆ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಆ ಪರಿಯು ತಿರುಗಾಡುತ್ತ ಊರ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಬೈಲುಗಮ್ಮಾರನ ಗುಡಿಸಲೊಳಗೆ ಹೊಕ್ಕಿತು (ಕುಂಬಾಯಿ. ೩-೦೮). **ಬೈಲುಗಂಬಾರ** : ಬೈಲುಗಂಬಾರರು ಹೋರೆ ಹುಡುಬುತ್ತ ಊರಿಂದೂರಿಗೆ ತಿರುಗುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೋದಲ್ಲಿ ಊರ ಹೊರಗೆ ಗುಡಾರ ಹೊಡಕೊಂಡು ಹೋರೆ ದೊರೆಯುವ ವರೆಗೆ ನಿಲ್ಲುವರು (ಕಾಗ. ೦೩:).

[ಬೈಲು (<ವಯಲ್) + ಕಮ್ಮಾರ(<ಕಮ್ಮಱ)]

ಬೈಲುಭೂಮಿ (ನಾ). ಬಯಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ : ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಸವ್ಯಾಪಸವ್ಯವಾಗಿ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಾ ನವೀನತುಂಗಳಂ ಪಾರುತ್ತಾ ಬೈಲುಭೂಮಿಯೊಳು ಘೋಷಮಂತೆ ಧ್ವನಿಯುಂಗೈಯುತ್ತ (ಶಾಹಂ. ೩೦೬–೬).

[ಬೈಲು (< ಮಯಲ್) + ಭೂಮಿ]

ಬೈತಣಿಗೆ 'ಬಯಿಸಣಿಗೆ' ನೋ.

ಬೈಸ (ನಾ). ೧. ಚತುರ್ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವೈಶ್ಯ: 'ಬೈಸಕುಳ'. 'ಬೈಸಾನ್ವಯ' ಪರಾ. ೨. ವೈಶ್ಯ ಮತ್ತು ಕುಡಿಯರ ಸಂಬಂಧದಿಂದಾದ ವಂಶ.—ಮನೆತನ : ವರವೈಶ್ಯರೊಳೊವ್ವರಿಂ ಕುಡಿಯುರ ಕೂಸು ಮದುವೆನಲ್ಕೊಡಾ ದಂಪತಿಗಳಾದರದಿಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಸುತರಂ ಧರೆ ಬೈಸರೆನಲ್ಕೆ ಬೈಸರೆಮಿದರವರ್ಗಳು (ಶಾ. ೧, ೫೫–೮೭; ೧೧೫೬).

[< ಸಂ. ವೈಶ್ಯ-/ಹಿಂ. ಬೈಸ]

ಬೈಸಕುಳ (ನಾ). ವೈಶ್ಯರ ವಂಶ : ವೈಶ್ಯಕುಲ : ಬೈಸಃಕುಲಮಳ ಮಾರ್ಕಣ್ಣಾರು ಬೈಸಕುಳಾನ್ವಯಸುರಭ್ಯ ತೊಱಗಲೆಯು ಭೂತರಸರಂ ಮಲ್ಲ ರೆಃಪರಸರುಮಿವರ್ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮಂ (ಶಾಹಾ. XI–೫೫. ೦೮೯–೯೬; ೧೧೦೫).

[ಬೈಸ + ಕುಲ್ (= ಕುಲ)]

ಬೈಸಗೆ¹ (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] ವೀಣೆಯ ಬುರುಡೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಂತಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿಟ್ಟಿರುವ (ಸೇತುವೆಯಂಥ) ಎತ್ತರವಾದ ಭಾಗ : ದಂಡ ಜಾತಿ ಮುಖ್ಯ ಬೈಸಗಾಗಿ ಮುಂತಾವುದು ಪ್ರಮಾಣಿಸಿ . . . ತಂತ್ರಿಗಳಂ ಕಳಿಪೋಜಿಸಿ (ಅಭಿ. ೨೩೬) ; ಅದಱಲ್ಲಿ ದಂಡ ಜಾತಿ ಮುಖ ಬೈಸಗೆಗೆ ಮುಂತಾದುದು ಪ್ರಮಾಣಿಸಿ ಅಮಾರಾಗಿಸುಗುಣ್ಮಮಾಗಿ ಮೆಟ್ಟಿಸಿ (ಶ್ರಿಕ್ಷ. ೩–೩ ಕ). ೨. ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು (?) : ಇವಱ ಜಾಯವ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಮಾರಡೊಳು ಹುಟ್ಟುವುದೇ ಧ್ಯಾಮಕಂ ಗೀತದಾಣತಿಯು ಸಂಭವದೀರ್ಘತಾಳದೊಳು ಲಲಿತವಾಣಿ ಗುರುತ್ವಂ ಸುದಿದ ಬೈಸಗೆಯುಂ (ಶಿಕ್ಷ. ೩–೩–೩೩).

(←ತೆಲು. ಬೈಸಣ, ಬಯಿಸಣ)

ಬೈಸಗೆ² 'ಬಯಿಸಣಿಗೆ' ನೋ.

ಬೈಸನಿಗೆ 'ಬಯಿಸಣಿಗೆ' ನೋ.

ಬೈಸರು, ಬೈಸಾರಿ, ಬೈಸಾರು, ಬೈಸಾರೆ (ನಾ). ಸಂಜೆಯ ಸಮಯ ; ಸಾಯಂಕಾಲ ; ಇಳಿಹೊತ್ತು : ಎನ್ನೆ ಸಾಯಂಕಾಲ ಬೈಸರಾಗ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಹತ್ತ ಇರೋ ಊರಿಗೆ ತವಾಲುಬಾಸ್ಗಾಗ ಬಂದೆ (ಶಿಕಾಂ. ೬) ; ಬೈಸಾರಿ : ಸೂತಕ ವಿವಾಹಮೊದಾಗುವವರೆಗೂ ಪರ ಊರಲಿರಲಿಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದೆ ಅವನು ಬೈಸಾರಿ ಸಮಯ ಗುರುದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಹೊರಟನು (ಬಾಗ್ಯಚಂ. ೬೯). ಬೈಸರು : ಈಗ ಮಂಗಳೂರಿಗೆ ಬೆಃಬಾರಿವಲ್ಲಿ ಹೊರಿಬ್ಬೇ ಆದರೆ ಬೈಸಾರಿಗೆ ಕಾಂಚನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಬೇಃಬಾರು ಸಿಕ್ಕಃತು (ಮೊಸ್ತ್ರಿ. ೬೩). ಬೈಸಾರೆ : ಹೊತ್ತಾರೆ ಹೋದಮೇಃತಕೆ ಬಾರದು ಬೈಸಾರೆಯಾದರು ಇವರು (ಹಂಪ್ರಚ. ೦೦೯–೩೩). [?]

ಬೈಸಾನ್ವಯ (ನಾ). = ಬೈಸಕುಳ : ತತ್ಪಾದಪದ್ಮೋಪಜೀವಿ ಸಮಧಿಗತ ಪಂಚಮಮಾಹಾಬ್ದ ಮಯಾಸಾಮನ್ತಂ ಸಮರವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರಸಾದೈಕ ಬೈಸಾನ್ವಯಸರೋಜವನಸಮಾರ್ತ್ತಾಂಡಂ (ಶಾಇಇ. XX. ೦೬–೩ : ೫೫೦).

[ಬೈಸ + ಅನ್ವಯ]

ಬೈಸಾರಿ 'ಬೈಸರು' ನೋ.

ಬೈಸಾರು 'ಬೈಸರು' ನೋ.

ಬೈಸಾರೆ 'ಬೈಸರು' ನೋ.

ಬೈಸಿಕಲ್ಲು, ಬೈಸ್ಕಲ್ಲು (ನಾ). ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಪೆಡಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಒತ್ತಿ ನಡೆಸುವ ಎರಡು ಚಕ್ರಗಳ ವಾಹನ: ಸೈಕಲ್ಲು ; ರಂಗ್ಣಾ ಬೈಸಿಕಲ್ಲಿಂದ ಇಳಿದು ಸಭಿಜಂಕೊಂಡು ಹೋರುಸು (ಕಂಗ. ೫೬). ಬೈಸ್ಕಲ್ಲು : ಬಾಯಿಬ್ಬ ಗಳನ್ನು ಎತ್ತಗೈಯುದ್ದಿ ಹಿಡಿದಿಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಬಲಗೈಯಿಂದ ಬೈಸ್ಕಲ್ಲನ್ನು ತಳ್ಳಿಕೊಂಡು ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ರಂಗಣ್ಣ ಇಳಿದನು (ಕಂಗ. ೫೬).

[← ಇಂ. Bicycle]

ಬೈಸಿಕೆ. ಬಯ್ಸಿಕೆ. ಬಸಿಗೆ. ಬಸ್ಕಿ. ಬೈಸಿಗೆ (ನಾ). ೧. ವಂಡಿಯೊರಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು : ಅಳದೊಡಯನಾ ಕಂಡಾಜೆ ಬೈಸಿಕೆಯಿಂದ ತೋಳಿಕ್ಕಿ ಕೊಡುತ ಸಲ್ಲಾಮ (ಕೊಂಗಾ. ೩–೩). ೨. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಭಂಗಿ—ರೀತಿ : ಬುಮನಿಜುಮು ನಿಪ್ಪಿಜುಂ ಬೈಸಿಕೆ ತಮಾಲಸಂಜ್ಞಕ ವೆನಲು ಪವನ್ಯಮವನಳವಡಿಸದುಂ ಮೂಱು ತದಂಗವಿಧಿಗಳಲಿ (ಸಾಚಂ. ೯–೩೩–೧೦). ೩. ಎರಡು ಕಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಭಾರ ಬಿಟ್ಟು ಕುಳಿತು. ನಿಂತು ಮಾಡುವುದು: ಉಟ್ಟುಬೈಸು : (೧). ೪. ಕುದುರೆ ಸವಾರಿಯಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ; ಸವಾರಿಯಲ್ಲಿ ಎದ್ದು . ಕುಳಿತು ಮಾಡುವುದು : ಹಯಶಿಕ್ಷಾಕ್ರೀಡೆಯುಂ ತೋಱುವ ಪರಿಸಾತನೋ ತಾನೆನಿಪ್ಪಂದಮಿಂ ಪನ್ನಿಯ ಸೋಂಕುಂ ಬಿಂಕಮುಂ ಬೈಸಿಕೆಯು ನಿಱಿಗೆದುಂ ನಿಶ್ಚಲ ತ್ಯಾಗವುಂ . . . ಭುವಿಖ್ಯಾಪ್ತಿ ದಲ್ ನಾವೆಯುಮಾ ಕಂದರ್ಪದೇವ ಸುತಂಜರ ತುರಗಾರೂಢಿಯೋಳ್ ಪ್ರೌಢಿಸಾದು (ಕಾಸಂಪು. ೬–೩೩). ೫. ವ್ಯಾಪಾರುವ ಎಡೆ : ಆ ನೆಲದೋಳ್ಗೆಂಬುಸಾವಿರದ ಯೋಜನದಾದಾ ನಿರಂತರವು ಸುರಗಿಯು ಬೈಸಿಕೆಯಾಯ್ತು (ಅಜಾ. ೨೬–೩೭). ೬. ದೃಢತೆ ಅಚಲತೆ : ತೂಜಾದರೆ ಪಾಪೊಟ್ಟು ಗಾಳಿಗೆ ಪಾಜುಪ್ಪದು ಬಲುಗಿರಿಯು ಬೈಸಿಕೆ ಜಾಜುವುದೆ (ಶಾಹಾ೦೬೬. ೦೬–೩೨) ; ಕಳಚರಸನ ನಾನದ ದೈರ್ಯಾಬಲದ ಬೈಸಿಕೆ (ಕಾಪಂ. ೦–೦೬–೬). ೭. [ನಾಟ್ಯ] (ನೃತ್ಯ. ಅಭಿನಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಂತೆ ನಟಿಸಿ ಮುಂದೆ ಸಾಗುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಂಗಿ : ಸುತ್ತುವಳಯಂ ತಿರುಪು ಜಾರಿ ಬೈಸಿಕೆ ಪುಮಮೊತ್ತಿ ತೋಱುವ ಪಜ್ಜೆಯುನಿಸ್ಯ (ಪಾಂಗಣ. ೨೫–೯). ೮. [ಸಂಗೀತ] ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುವ ಅಥವಾ ರಾಗಗಳನ್ನು ಹಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆ : ಕಾಳಿಗೆ ಬೈಸಿಕೆ ಪಟ್ಟ ಕಾಂತಿ . . . ಪೆಲ್ಲಿನ ಕಳೆಯುಂದಿಮಂ ಮೆಱೆದು ಬಾಜಿಸುವಂ ಮುನಿಪ್ಪರಿ ಹಾಸಮುಂ (ಚಾಪ. ೩–೩) ; ಕಬ್ಬದ ನಿರ್ವಾಹದ ಮೇಲೆ ಬೈಸಿಕೆ ಬದಲಂಗಂ ಬೀಜ್ ನಿಂದೊರ್ಮೆಳೋದಿದ ಳಾಂದೋಳದ ಪಲ್ಲವಾಧರೆ ಮಂತೋತ್ಪಲ್ಯಮಂ ಗನ್ಯಮಂ (ಚಾಂಪ್ರ. ೬–೩೦) ; ಬೈಸಿಕೆ ಸ್ಥಾಯಿ ಭಸಸಂಚಾರಿ ಮುಂತಾದಲ್ಲ ಭಾವಗಳನ್ನು ತೋರುವುದೆ . . . ಬಾಜಿಪಾರರು ರುತ್ಪವನಿತೆ (ಪಾಗ. ೨೨–೨೩). ಬಯ್ಸಿಕೆ : ೧. ಪಾಪರಾಜಪ್ರಿಯತಸೂಜಾತ ರೂಪುರೇಪ ಛಾಪನೆ ಬಯ್ಸಿಕೆ ತೊವೆ ಮಂಡ ಕಯ್ವುನಿದೆಂಬ ಬಡಾವಂತೆಗಳುಯತೆವಡದಾ ರೂಢವಿದ್ಯಾವಿಳಾಸ (ಶಾಇಇ. IX–೬. ೩೪–೨೦ ; ೧೬೫). ೨. ಪಾಯ ದೊಳಂ ನಿರ್ಮಿಸಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿ ಬಯ್ಸಿಕೆ [ಪಾಗ. ಬಯಿಸಿಕೆ] ಮಾಹಾ ಜಾಳೆಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ತಿಪಡೆದುದು ರಾಗಂ (ಶುಸಂಗ. ೩–೩೪). ಬಸಿಗೆ : ೩. ಸ್ಥರಬುದ್ಧಿಯೆಂದೆಲ್ಲ ಸಮಾನಾದ ನೆಲದೊಳು ಗುರುತೋಧಯುಂಬು ದಂಡೆಗಳನೊತ್ತಿ ಪರತತ್ತ್ವ ವಿವರದ ಬಸಿಗಳನೆ ಪಾಯಾಜಬೆಂಬು ಕೊಣಾಪಸೊತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿ (ಕೃಷ. ೯–೩೦–೩). ಬಸ್ಕಿ : ೩. ಪೆಜಟಿಪರಮಾಣ ದಾಸರು . . . ವಿಷಾ ತಪ್ಪದೆ ಬಸ್ಕಿಗಳನ್ನೂ ದಂಡೆಗಳನ್ನೂ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಕೃಗಣ. ೩೩). ಬೈಸಿಗೆ : ೮. ಅಪರ್ಣ ಲಾಲಿತಾಪ್ಯಪ್ತಿಯಂ ಕೂಡುವಾಸಮಸಿಸಿವ ಜಾರಿಯಂ ಬೈಸಿಗೆಯಾಸಿತ್ತಿ ಜಾಜಿಸುವ ಮುದ್ದಳಗಾಂ ಪುಸ್ಸಸುತ್ತುಂ (ಪಶ್ವ. ೬–೩೦).

ಬೈಸಿಗೆ ಒತ್ತು = ಬಾಯಿಬೈಸು ಹಾಕು : ರಾಮಲಿಂಗಾಜುನಿಯಂ ಗುರುವಿ ಮಾಸಮಪ್ಪಿ ದಂಡೆಹೊಡೆಯುಃವುದು. ಬೈಸಿಗೆಯತ್ತುವುದು, ಬಸ್ಕಿಯಾಡು ವುದು ಮುಂತಾದ. . .ವ್ಯಾಯಾಮದಾದಸ್ಸು ಮಾಡಿಸುವನು (ಹಂಗಣ್ಣ. ೧೨). ಬೈಸ್ಕಿ ಹೊಡೆ. ಬಸಿಗೆ ಹೊಡೆ ಬೈಸಿಗೆ ಒತ್ತು : ನೋಡಮಾ ಬೈಸ್ಕಿ

ಹೊಡೆಯಬೇಣಾಗುತ್ತದೆ (ಹೊಲೇ. ೧, ೬೦೬): ಬೆಳ್ಗೆ ಬಾಲ್ಕಳ್ಕೆ ಎದ್ದರೆ ಸಾವಿರಕ್ಕೆ ಕಡಿಮೆ ಳ್ಳಾದಮ್ಮ ದಂಡೆ, ಬಿಸಿಗೆ ಹೊಡೆಯುದೇಳು (ಅಚೀಲಾ. ೫೦). [← ಹಾಲಿ. ಬೈಸ್, ಬೈಸಣಿ]

ಬೈಸಿಗೆ 'ಬೈಸಿಕೆ' ನೋ.

ಬೈಸಿಗೆದಿಗೆ (ಕ್ರಿ). ಮಂಡಿಯೂರು; ವೀರಮಂಡಿ ಹಾಕು: ಹೂಡಿದ ಸರಳ ತಿವಿದರಿಗಾಗಿದು ಬೈಸಿಗೆದಿಗೆದು [ಹಾಲಿ. ಗಿಯ್ಯಾ. ಗ್ಯೆದು] ಆಗಾದರೆ ಪರಿವಿಡಿಯುವಾರ್ಕೆದು ಗದುಗಿಮು ಗುರುವ ಪೆದವು (ಉಪ್ಪಳ. ೨೦-೦೨). [ಬೈಸಿಗೆ (<ಬೈಸಿಕೆ) + ಕ್ಕೆ]

ಬೈಸು₁ 'ಬಯ್ಸಿಸು' ನೋ.

ಬೈಸು₂ (ನಾ). ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ.

ಬೈಸು ಮಾಡು = ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು; ಕುಳ್ಳಿರಿಸು: ಸಂದರ್ಶಕರಿಗಳನ್ನು ದಾಸಾವುದಕ್ಕೊಸ್ಕರ ಅಗಳನ್ನು ಬೈಸು ಮಾಡುತಲಿರುವ ಮಾಧುರ ಹದರಿ ಮಾತುಗಳು (ಕ್ಷಾಹಾ. ೦೦೮).

[←ಹಾಲಿ. ಬೈಸ್ = ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳು; ಹೊ. ಬೈಸಣಾ=ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳು]

ಬೈಸೂಡಿ (ನಾ). ಒಣಹುಲ್ಲಿನ ಕಂತೆ.—ಹೊರೆ.—ಕಟ್ಟು: ಗಾಡಿಯ ಮೇಲೆ ಇರಿಸಿದ್ದ ಬೈಸೂಡಿಗಳನ್ನು ಎಳೆದು ತಂದು, ಬಿಚ್ಚಿ, ಅವುಗಳ ಮುಂದೆ ಹರಡಿದ (ಕ್ಷಒಾ. ೨).

[ಬೈ₄ + ಸೂಡಿ₂ (< ಸೂಡು)]

ಬೈಸ್ಕಲ್ಲು 'ಬೈಸಿಕಲ್ಲು' ನೋ.

ಬೈಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಣಗಿದ ಹುಲ್ಲು: ದನಗಳ ಮೇರೆ ಎಷ್ಟುದಲ್ಲಿ ಸೆಲವನ್ನು ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಬರಿಸಿ ಬೈಹುಲ್ಲು ಹಾಕಲು ಬೈಹಣ ಮಾಡಿರುವುದು (ಹಾಗಿ.೧೨): ಎರಡರಷ್ಟು ಸೂಡಿ ಬೈಹುಲ್ಲನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಹಾಕಿ. ಅವುಗಳ ಮನ್ನು ಚಪ್ಪರಿಸಿದರು (ಒ.ಗಾ. ೭೬). [ಬೈ₄ + ಹುಲ್ಲು (< ಫುಲ್)]

ಬೊಂಕ 'ಬಂಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಬೊಂಕಲು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ನಂಳ್ಳಾಡು; ನುಳ್ಳುಹೇಳು: ಇದುವು ಹೋದಿ ಕೊಂದು ನಂದಿಕೆ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಬೊಂಕಿ ಎಷ್ಟುಲೆಸ ಸಾಧ್ಯವು ಅಷ್ಟು ಮಾಡಿ ಕೊಂದು ಬರಬೇಕು (ಚಾಂ. ೬೨೦) : ಈ ನಿಜಾಂತವನ್ನು ಬಿಸ್ಮಂಕೋಚವಾಗಿ ಹೇಳದ ಮೋಹವೆಯು ಹಸ್ಮಿಹ ಬೊಂಕುತ್ಪಿರುದಲೇಂತಲೂ ರೀರಾವತಿಯ ಮುನ್ನುಗೆ ತೋರಿತು (ಇಂಡ. ೧೩). ೨. ಹೇಳು ; ಪುರಿ : ರೋಷದ ಕೊಂಡನು ಬೊಂಕಿವು-ಥರ ರೋಷದ ಕೊಂಡನು ಬೊಂಕದರೆ ಪಾರೇಶಾಂತ ಮೈಳದ ಸಗುಮೆಪ (ಗಿಜಾಂಜ. ೪೯-೨೦). ೩. ಜಾಬಿದಿದ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳು; ಜಂಬ ಕೊಚ್ಚು: ಈ ಯುಗದೊಳಿನಗಾದು ಸರಿಸಾಜ ರಾಮರುಂಟು ಬೊಂಕ ನುಡಿದ ವಿಜಾಯನೆಬುದನರಿಯ ಪಾಂಡವರಿಂದ ಮುಂಚೆನು (ಪಜಾ. ೬೬-೮೦) : ಅದರು ಬೊಂಕುದಂತೆ ಮದುವೆಗೆ ಮುಂಚೆ ಅವನನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದರೂ ಅವನನ್ನು ಅವಳು ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಬಂಡು. ೨೫೬).

[ಹೋ.ಪ ಹಾಲಿ. ತೆಲು. ಬೊಂಕು]

ಬೊಂಕು₂ (ನಾ). ೧. ಬಡಾಯಿ ; ಜಂಭ : ಅವರು ನಿಜಕ್ಕೂ ಅಂತ ಇವರ ಬೊಂಕು ಹುಟ್ಟು. ಇವರು ಬೊಂಕಿದರು ಅಂತ ಅವರ ಪಗು ಹುಟ್ಟು (ಪಜಾ. ೬೦೦). ೨. ಭ್ರಾಂತಿ ; ಭ್ರಮೆ : 'ಬೊಂಕುದೀವಿಗೆ ' ಪರಾ. [<ಬೊಂಕು₁/ಹಮಿ. ಪೂಸ್ಮಮ್ ; ತೆಲು. ಬೊಂಕು]

ಬೊಂಕುದೀವಿಗೆ (ನಾ). ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ದೀಪ ; ಸಂಪೂರ್ಣ ಬೆಳಕು ಹರಡದ ದೀಪ : ಕಂಸನೆಬುಂದರು ಕತ್ತಲೆಯು ದಾಗದನು ಕವಿಯ ಬೊಂಕುದೀವಿಗೆ ತಂತೆ (ಪುಂಚಿ. ೮೨).

[ಬೊಂಕು₂ + ದೀವಿಗೆ]

ಬೊಂಕೆ 'ಬಂಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಬೊಂಡಮಣ್ಣು (ನಾ). ಜಗುಟುಮಣ್ಣು ; ಜೇಡಿಮಣ್ಣು : "ಮತ್ತಾ ಮೃತ್ತಾ--ತಿ ... ಕಮ್ಮಣ್ಣು, ಬೊಂಡಮಣ್ಣು" (ಶಿಪ್ರಾ.೬೨, ೮೨). [ಬೊಂಡ (< ಬಂಕ್ಕೆ) + ಮಣ್ಣು (< ಮನ್ನ್)]

ಬೊಂಡ (ನಾ). ೧. ಎಳೆಯ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ ; ಸೀಯಾಳ : ಕವಲ್ಮು ಸವರೂಪವೆ ಮಾತಾಡಿ ಅದಂಗೆ ಬೊಂಡ ಕೊಚ್ಚಿಲ್ಲ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಕಾದಿಸ್ಕಕ್ಕೆ ಬಂದ (ಪಜಾ. ೦೦೬) ; ಮರ ಹತ್ತಿ ಬೊಂಡ ಇಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಜನವಿದೆ (ಕಜಾ. ೦೩೦). ೨. ಎಳೆಯ ಕಾಯಿ : 'ಹನಬೊಂಡ' ಪರಾ. [ಪೆ.ಪ ತುಳು. ಬೊಂಡ; ತೆಲು. ಬೊಂಡ, ಬೊಂಡಾ, ಬೊಂಡಲು, ಬೊಂಡ್ಲ]

ಬೊಂಡುಲು, ಬೊಂಡಂಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಬೊಂಡುಲು ಗಿಡ (ಕ್ಯಾಸಿ. ೨೦-೨೫೦); ಬೊಂಡುಲ ಗಿಡ (ಸಸ್ಯ. ೦೦೩). ಬೊಂಡುಳೆ: (೨). [←ತುಳು. ಬೊಂಡುಲ, ಬೊಂಡುಲಿ]

ಬೊಂಡುಳೆ 'ಬೊಂಡುಲು' ನೋ.

ಬೊಂಡೆ, ಬೊಂದು (ನಾ). ೧. ಚಿಂದಿಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಹೊಲಿದು ಮಾಡಿದ ಹಚ್ಚಡ : ಕಪ್ಪದಿ : ಲಂಡೆ ಬೊಂಡೆಯು ಜಂಗಮ ಬಂದರೆ ಹೀಗಮದೆಂದು ಕರಮಾದರ ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕ (ಪಸ. ೧೦೦); ಬೊಂಡೆಯೂ ಕುಟ್ಟುವಮಾತನು ಮಾಂತೆ ಜೇದಲು ಮುನ್ನ ಮಾಡಿದ ಬೊಂಡೆಯಂ ಕುಟ್ಟುವಮಾಯಿಯು ಕಾಣದುಮ್ಮಳಿ (ಜಪ್ಪ. ೨೭-೨೩); ಬೊಂಡಾದ.ವಿ ಬೊಂಡೆಯಂ ತೊಡಮಾಲಬೇಕ ಹೊನ್ನಳಾದಯೇ (ಕ್ರಿಪು. ೭-೨೨). ೨. ಗುಂಡಾದುದು ; ಗೋಜಾದುದು : ಕಾಯಿ ಬಲಿತು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಚಪ್ಪೆನ ಗಾತ್ರ ತಿರಿದು . . . ಗಟ್ಟದ ದಾಮಿಯಂತೆ ಕಾರಿಣ್ಣ ಬೊಂಡೆ (ಪಜಾ. ೨೦೭). 'ಬೊಂಡೆಕಟ್ಟು' ಪರಾ. ೩. ಗುಚ್ಚ; ಕಟ್ಟು : ಹೂವನ್ನು . . . ತೆಂಟೇ ಒಂದು ಬೊಂಡೆ ಕೊದಲು ಎತ್ತಿ ಅದರೊಳಗೆ ಭದ್ರವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡಳು (ಪಜಾ.೫. ೨೦೯); ತೆಲೆಯ ತಂತಿಗಳು. ಹಳೆಯ ವರ್ತಮಾನ ಪತ್ರಿಕೆಗಳ ಬೊಂಡೆಗಳು (ಪಜಾ. ೨೦೦); ತಂತಿಗೆ ತಕ್ಕ ಬೊಂಡೆ (ಗಿಪ). ಬೊಂದು : ೧. 'ಬೊಂದುಡೆ' ಪರಾ. [ಪೆ.ಪ ತುಳು. ಪೂಸ್ಮ; ತೆಲು. ಬೊಂಡೆ]

ಬೊಂಡೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಜಡಗಟ್ಟು; ಗಂಟಾಗು : ಗೋಜಲಾಗು : ಬೊಂಡೆ ಕಟ್ಟಿ ಹೋಗಿದ್ದ ನಿನ್ನ ತಲೆ. ಮಾಸಲು ಬಿಂದಿಯ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹೇಡು ತಿದ್ದಾಗಲ್ಲ ಪನ್ನ ಹಟ್ಟಿ ಉಂದು ಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು (ಪಜಾ. ೨೦). [ಬೊಂಡೆ + ಕಟ್ಟು₂]

ಬೊಂಡೆಕಳ್ಳಿ 'ಬೊಂಡೆಗಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಬೊಂಡೆಗ (ನಾ). ಕೊದಿಯನ್ನು ಹೊದ್ದಿರುವವನು : ಗ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ: ಮಾಸಿಗಂ, ಬಟ್ಟಿಗಂ, ಕಂಬಿಗಂ, ಬೊಂಡೆ[ಪಜಾ. ದಿ]ಗಂ (ಪಜಾ. ೯. ೨೦೨ ಕ್ಕೆ ಹೋ). [ಬೊಂಡೆ + — ಗ]

ಬೊಂಡೆಗಳ್ಳಿ, ಬೊಂಡೆಕಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಿ ಗಿಡ : ಬೊಂಡೆಗಳ್ಳಿ, ಚದರಗಳ್ಳಿ (ಕ್ಯಾಸಿ. ೫೫-೨೧೦). ಬೊಂಡೆಕಳ್ಳಿ : "ಬೊಂಡೆಕಳ್ಳಿ, ಚದರಗಳ್ಳಿ, ಪಡಿಗಳ್ಳಿ, ಮುಂದುಗಳ್ಳಿ" (ಸಸ್ಯ. ೫೬). [ಬೊಂಡೆ + ಕಳ್ಳಿ₂]

ಬೊಂಡೆಮಿಸೆ (ನಾ). ಗುಂಪುಮಿಸೆ : ದುಂಗುದುಂಗಾದ ಮಿಸೆ : ವಿಜ್ಞಾವದವದ ಬೊಂಡೆಮಿಸೆಯ . . . ಸೇವಕನೊಬ್ಬನು ಮುಂದಿರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು (ಪಜಾ. ೫೦). [ಬೊಂಡೆ + ಮಿಸೆ]

ಬೊಂದಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಬೊಂದಬಾಳೆ(ಪದವಳ) — ಮಧ್ಯಮ ಆಕಾರದ್ದು. ಕುಟ್ಟಿಗೆ ಇಮಾರತಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ (ಕಜಾ, ೫೬). [?]

ಬೊಂದರಿಗೆ (ನಾ). ಗೌಸು ; ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ : ಇಕ್ಕಿದ ಪಟ್ಟಾಯ ಸುಖಾಸನಂಗಳಿಂಳು ಕಟ್ಟಿದ ಜಿಲ್ಲದ ಬೊಂದರಿಗೆಯೊಳಮೆನಿದರ್ ಪೂಜೆಯಂಬೀಳದೊಳಿಪದೇಂ (ಕೃಪಾ. ೯-೨೬ ಪ) : ಸಿಂಪಾಸನ

ದೆರಚೋಳಿಯೊಳಂ ಸಾರ್ದಿದ ಲೋಹಾಸವದೊಳ್ ಕಟ್ಟಿದ ದೇವಾಂಗದ ಬೊಂದರಿಗೆಯೊಳಮಿಟ್ಟ ನೇರಾನೆಯ ಪಡಿಗಂಗಳೊಳಂ (ಶಾಂಕಪು. ೬-೫೦೨).

[?]

ಬೊಂದಿ₁ (ನಾ). ದೇಹ; ಶರೀರ : "ಬೊಂದಿ=ಶರೀರಂ" (ಶಮಕ. ಪಂ-೨); ತನ್ನ ಬೊಂದಿಯೊಳಿರ್ದ ಹಂಸನ ನೋಡುತಿರಲವನೆಂದಂದು ಸುಖಿ (ಶಕ. ೬೨-೬೭) ; ದೆಸೆದೆಸೆಯ ಕಟ್ಟಲೆಯ ಬಿಂದಮೊದುಗೂತಿ ಗುಂಡು ಗೊಂಡು ತವ್ಮ ಪಗೆಯ ಬೆಂಗದಿರನ ಬೊಂದಿಯಂ ಬಂದಿವಿಡಿಪೆಂದು ರವಣಿಯಿಂ ಬಾಂದಳಪುನೇಱಿ ಪೋಪುವನೆ . . . ನೀಲಪರ್ವತಂ . . . ವಿರಾಜಿಸುದತ್ತು (ಶಾತಾಕ್ಷ. ೬೨-೦೩). 'ಗೊಂದೆಬೊಂದಿ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪೊನ್ರು; ತುಳು. ಬೊಂದಿ./ಪ್ರಾ. ಬೋಂದಿ]

ಬೊಂದಿ₂ (ನಾ). ಕಾತಿ, ನಾರು, ಹಗ್ಗ. ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪೆಂಡಿ.—ಕಟ್ಟು : (೫). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಬೊಂದು]

ಬೊಂದಿಗೆ (ನಾ). ಬೀಗ ; ಕೀಲಿ (?) : ಮಜಿಹೊಕ್ಕರೆ ಕಾವ ತೊಡರ್ದರ ಡೊಂಕಿ ಬಿಂದರ ದಾಯ ಬೊಂದಿಗೆ ಮಿಸೆಯರ ಗೆಂಡರ ಗಂಡ ಮಾದಿಗದೇವ (ಪ್ರ. IX. ಶಾಕಾಶಾ. ೦೦೬-೬; ೧೨೧೨). [?]

ಬೊಂದಿಗೆವಾಯ್ (ನಾ). (?) : ಬಿದಿರಿಂದ ಮುತ್ತುವಲ್ಲ ಮುಂಜಾ -ವೂಗಿನ ಬೊಂದಿಗೆವಾಯ ಪೊಗುಗಲ್ಲದ ಪಸುರ್ಗಣ್ಣ ಕೆಂದಲೆಯ ಕಾಳಿಗವರ್ಣದ ಬೀಡಾಲ . . . ಪೇರುರದ ಲುಬ್ಧಕರಿರ್ದರಲಬ್ಬಿ ಮಾರ್ದವರ್ (ಶ್ರೀಪ್ರ. ೬-೦೯). 'ಬಂದುಗೆವಾಯೆ' ಹೋ.

[ಬೊಂದಿಗೆ? + ಬಾಯ್]

ಬೊಂದು 'ಬೊಂತೆ' ನೋ.

ಬೊಂದುಕ₁ (ನಾ). ಚಿಂದಿಯಾದ ಕೊಳಕುಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ತೊಡುವವನು ; ಬೊಂತೆಯನ್ನು ಧರಿಸುವವನು : ಈಚ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ . . . ಬೊಂದುಕಂ, ದಿಂಡುಕಂ (ಕವಿಪ್ರ. ೫೦೬ ಕ್ರಿಯೋ) ; ಸಣ್ಣಿಕಂ. ಬೋದುಕಂ. ದಿಂಡುಕಂ (ಪಣ್ಣಿಪು. ೪೫೦ ಕ್ರಿಯೋ).

[ಬೊಂದು (< ಬೊಂತೆ) + — ಉಕ (< —ಉಗ)]

ಬೊಂದುಕ₂ 'ಬಂದುಕ' ನೋ.

ಬೊಂದುಗೆ (ನಾ). (?) : ಕಂದಳದೊಳಮರ್ಜಿ ಜಾರಿಸುತೆ ಬೊಂದುಗೆಯಂ ಕುಜುಟಂಗೆ ಪೋದಳವ್ವಳಿಸುತಮಾಗಳೊರ್ವಳಧಿಸಾರಿತೆ ವೀರವಿಡಂಬ ಯಾಸದಿಂ (ಸೊಟ್ಟಸು. ೯-೦೪೨). [?]

ಬೊಂದೆ (ನಾ). ಕುಣಿ ; ಕುಳಿ : ಶಿಶುವಳಿಯೆ ಬೊಂದೆಯೊಳಗಿಕ್ಕಿ ಮಣ್ಣಂ ಮುಚ್ಚಿ ಬಂದಯ್ಯಗೆಜಗೆ ದಂಪತಿಗೆಂದನು ಕಂದನಂ ಬಿಟ್ಟು ಬರುವರೆ ಬೇಗ ತಾ ಹೋಗಿರಿ (ನಾರಾಣ. ೦೯-೪೯).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪೊನ್ರು=ಬಿಲ ; ತುಳು. ಬೊಂದ]

ಬೊಂಪು₁ 'ಬಂಪ್₂' ನೋ.

ಬೊಂಪು₂ 'ಬಂಪ್₂' ನೋ.

ಬೊಂಬಡ 'ಬೊವ್ಮಾಡಿ' ನೋ.

ಬೊಂಬಲ್ 'ಬಂಬಲ್₂' ನೋ.

ಬೊಂಬಲಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಬೊಂಬುಲಮರವ ಪೆರಲೊಳು ಕುಳಿತಂತೆ ಮರ್ಚಟಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರಿತನ ಕೊಟ್ಟಂತೆ (ಶಾಕ್ಕೃಕ್ಷ. ೬-೪೨-೩). [ಬೊಂಬುಲಂ + ಮರ₁]

ಬೊಂಬಳ 'ಬೊಂಬಾಳ್₂' ನೋ.

ಬೊಂಬಾಳ್₁, ಬಾಂಬೋಳ, ಬೊಂಬಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ನಾಲ್ಕು ಧ್ವನಿಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತಾಳಲಯ ಬೊಂಬಾಳ ವಿಶ್ರುತ ಮೇಳವದು ತಾ ರಾಗಮುದ್ದದ ಸಾಳಾದ ಸಂಕೀರ್ಣ ದೇಸಿಯ ವಿವಿಧ ರಚನೆಗಳ . . . ಲಯಮಾಸವಜ್ಜಿವಪನೆ ಗಾಯಕಕುಲ (ಶಾಬ್ಮಸಿ- ೬೦೩-೦೯): ಕಾಪಳಳ ಬೊಂಬಾಳ [ಶಾಕಾಂ. ಬಬ್ಬೋಳಿ]ನಾರಾಟ ವಿಸ್ರುತವೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧಸ್ವರಂಗಳಂ ಪರುಠವಿಸಿ (ಪಚೀ. ೦೫೯). **ಬಾಂಬೋಳ :** ಅನೇಕ ರಾಗಗಳಿಂದೆ ಸವಿಯಿಂಪು ಸೊಂಪು ಬಾಂಬೋಳ ಮಧುರಂ ಮುಂದ್ರ ವಿವಿಧ ಸುಸ್ವಾನಮಾನಂಗಳಿಂ ಪಾಡಲಾಗ್ಯಮಿಸಿದರು ಕಾಳಜ್ಞರು (ಕ್ರಶುಪು. ೨-೬೬). **ಬೊಂಬಳ :** ಪಾವುಳ ಬೊಂಬಳ ನಾರಾಟ ವಿಸ್ರುತವೆಂಬ ನಾಲ್ಕುಂ ಧ್ವನಿಯ ಭೇದಮನೆಜಿದು . . . ಬಾಜಿಸುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂಕಚ್ಕ. ೦೬-೬೭ ಪ).

[?]

ಬೊಂಬಾಳ್₂ 'ಬಂಬಾಳ' ನೋ.

ಬೊಂಬಾಳ್₃ (ಪ್ರಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂದಣ : 'ಚವರಬೊಂಬಾಳ' ಪರಾ.

[?]

ಬೊಂಬಾಳದೀಪ (ನಾ). ಪ್ರಖರವಾಗಿ ಉರಿಯುವ ಪಂಜು.—ಹಿಲಾಲು : "ಪಸಂದನಸು ಬೊಂಬಾಳದೀಪದ ಸಂಪಣಿಗಳಲಿ . . . ಕುರುಭೂಮಿಗೈತಂದ (ಶಾಪ್ಮಕ್ರೀ. ೦-೦೯); ಬೆಳಗಿದುವು ಬೊಂಬಾಳ ದೀಪಾವಳಿಗಳದ್ದೆಸೆಗಳಲಿ (ಕಿಪಣಾ. ೩-೪-೭೦).

[ಬೊಂಬಾಳ್₂ (<ಬಂಬಾಳ) + ದೀಪ]

ಬೊಂಬಾಳದೀಪ್ತಿ (ನಾ). ಪ್ರಖರವಾದ ಕಾಂತಿ.— ಪ್ರಕಾಶ: ತೋಱುತಿಹ ಬೊಂಬಾಳದೀಪ್ತಿಯ ಚಾರುಶಸ್ತ್ರಪ್ರಭೆಯಲಾ ಮುದವೈರಿ ಯೋಲಗಸಾಲೆ ನೆಜಿ ರಂಜಿಸುತು ಪೋಲ್ಪರಿಗೆ (ಕೂಗಡು. ೪-೪೭).

[ಬೊಂಬಾಳ್₂ (<ಬಂಬಾಳ) + ದೀಪ್ತಿ]

ಬೊಂಬಾಳದೀವಟಿಗೆ (ನಾ). = ಬೊಂಬಾಳದೀಪ : ತವೆಣಿಮುರುಗಳ ಹುಲ್ಲವಲಿ ಮಿಱುವ ಮಿಸುನಿಯ ಬೊಂಬಾಳದೀವಟಿಗೆಗಳ್ವರಚಿರಪ್ರಭೆಯು ಸೂಸಿದುವು (ಕಂಪಾ. ೯-೨೩). [ಬೊಂಬಾಳ್₂(<ಬಂಬಾಳ) + ದೀವಟಿಗೆ]

ಬೊಂಬಾಳದೀವಿಗೆ 'ಬಂಬಾಳದೀವಿಗೆ' ನೋ.

ಬೊಂಬಾಳಿಸು 'ಬಂಬಲಿಸು' ನೋ.

ಬೊಂಬಿಡು 'ಬೊಬ್ಬಿಡು' ನೋ.

ಬೊಂಬು₁, ಬಂಬು₁ (ನಾ.) ಪೊಳ್ಳಾದ ದಪ್ಪನೆಯ ಬಿದಿರು.—ಗಳು : ಹೇಗೆ ಒಂದು ವಂಶ ಅಥವಾ ಬೊಂಬಿನಲ್ಲಿ ಹಲವು ಪರ್ವಗಳಿರುತ್ತವೋ ಹಾಗೇ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟು ಪರ್ವಗಳಿವೆ (ಶಾಪರ್ವ. ೧೩); ಬೊಂಬುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟು ಕಟ್ಟುವಂತೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದರು (ಶಾಯುಳ್. ೦೯). **ಬಂಬು₁ :** ಮೊದಲು ಮೊದಲು ಜೊಂಡು ಬಂಬುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ಮರದಿಂದ ಕಟ್ಟಡಗಳು ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟವಂಬೀಕು (ಕ್ಯಾಣಸ್ತ. ೫೫); ಬಂಬು ಹೊರುವವನ ಸಂಗಡ ಹಂಬಲಿಸಿದರೆ ಇಂಬು ಸಿಕ್ಕೀತೆ (ಗಪ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ವಮ್ಬು; ಮಲ. ವಮ್ಬು; ತುಳು. ಬಂಬು]

ಬೊಂಬು₂ 'ಬಂಬು₂' ನೋ.

ಬೊಂಬುಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಬೊಂಬುಜದ ವಾಯುಜದ ಡೋಳಿನ ಬೆಂಬಳಿಯಲಿಪೀನಾಗಸರದಿಂಪೆಂಬ ನಾನಾವಾದ್ಯರಸ ತುಂದಿತು ದಿಶಾವಳಯ (ಕೂಗಡು.೩-೦೯). 'ಬೊಂಬುಳಿ₂' ಹೋ. [?]

ಬೊಂಬುಳಿ₁ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಳ; ಆಧಿಕ್ಯ : ಚದುರ ಪೊದಬ್ಕೆ ಸಂಪದದ ಬೊಂಬುಳಿ ಸತ್ಕದ ಬಿತ್ತರಂ. . . ವಿಳಾಸದ ದೇಸೆ ಕೂಡೆ ಭೋಗದ ಕಪ್ಪಯಾಯ್ತು ತಾ ತಹೆಗೆ ಪಾರಜಸಂ (ಪಣ. ೯-೦೦೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪುಮ್ಮಲ್; ತುಳು. ಬೊಂಬುಳಿ]

ಬೊಂಬುಳಿ₂, ಬೊಮ್ಬಳಿ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : "ಪಣವ-ಬೊಂಬುಳಿಯ ಮೆರವು" (ಶಾಪರ್ವ. ೧೭); ಕೋಪೆಹೆಗ್ಗಳಿಗಳು ಚನ್ನತಿತ್ತಿರಿ ಬೊಂಬುಳಿ ಬಡಿಸಿಕೊಂಡವು (ಹಪರ್ವ. ೩-೦೯): ಕೊಂಬು ಡಮರುಗ ಡೌಡೆ ಸೆಂಬಕ ಕಮಳೆ ಘಕ್ಕೆ ಬೊಂ[ಶಾಕಾಂ.ಟೊಂ]ಬುಳಿ ಲರುತೆ

ಜಗ್ಗುವೆ ಜರ್ಝರಂಗಳಿಂ (ಶಾಂತಿ. ೬-೩೬). ಬೊಬ್ಬುಳ್ಳಿ : ಪುಟಿದ ಧಕ್ಕೆಯ ಧವಳಶಂಖದ ಜವಳಿಗಾಳೆಯ ಪಿತ್ತಿರಿಯ ಕಿನ್ನರಿಯ ಹೊನ್ನ ಬೊಬ್ಬುಳಿ[ಪಾಣಿಂ. ಬೊಂಬುಳಿ]ಯ . . . ಕೋಳಾಪಳಂ ಮೆಗಳೆ (ನಿಶ. ೬-೬೬ ಪ) ; ಬೊಬ್ಬುಳಿ ಘಂಟೆ ರಣಜಯಿಪೊಜಲುತಿರಲಂದು ಮಱುಗಿ ಲಂಕಾನಗರಿ ಗೋಳಿಟ್ಟೊಡಲುವಂತಿರೆ ತಿರುಗಿ ನೋಡಿದ ಸಿರಿಯ ಹಿಂದಕೆ ಬೀಳುಗೊಟ್ಟನೊಯೆಂಬ ತೆಱನಾಯ್ತು (ಶಾಂತಿ. ೧೦-೦೭) [?]

ಬೊಂಬೆ, ಬೊಮ್ಮೆ (ನಾ). ೧. ಗೊಂಬೆ; ಮೂರ್ತಿ; ಪ್ರತಿಮೆ : ನೆಲದ ಬೊಂಬೆಯ ಮಾಡಿ ಜಲದ ಬ್ಯಾಮಮಂಡಿಸಿ . . . ಆಡಿಸುವ ಯಂತ್ರದಾಹಕನಾರೋ (ಅಮೃ. ೩-೦೩); ಪಾಱುದರ್ ಪೆಳೆದು ಪೇಚಿ ಮಿಂಚಿನ ಬೊಂಬೆಯೊಂದಿನಂ (ಶಾಂತಿ. ೩-೦೬); ಮಾಯೆಯಾಡಿಸುವ ಮಣ್ಣ ರೂಪು ಕಪ್ಪತದ ಹಾಹೆ ಕಲ್ಲ ಜಂತ್ರ ಹುಲ್ಲ ಬೊಂಬೆ (೨೪೮. ೯-೦೩೯); ನಾನಾ ಜನ್ಮದಿ ಬಂದ ವಾಟಕದ ಬೊಂಬೆ ಯಿದು (೪೫೪. ೦೩೨-೩). ೨. ಕಣ್ಣಿಗೊಂಬೆ ; ಕನೀನಿಕೆ : ಅಂಜನ ವಧೂಟಿಗಾ ಪಾಪುರಿಯಲರ್ಗಣ್ಣ ಬೊಂಬೆಗಳ್ ಮುಪಮೊಸೆದು ಪಾಗುಡ ಪಸಟ್ಟಿದಸಿಶಾಂಬರವದೇಬುತೆ ತತ್ಕಳಪೆಗಳ ತೆನೆಯ ಪಾಲುಣರ್ಗೆಂದೆಱಗುವಾ ಕೆಂಬಲ್ಲ ಪಕ್ಕಿಗಳ್ಗಮಂ ನೋವುತ (ಹಬ್ಬಳಿ. ೦-೩೯) ; ಅಲರ್ಗಣ್ಣಳ್ ಬೊಂಬೆಯ ಪಡಿಪೆಳಲೆಂಬಾ ಜಾರುವಿಚಿತ್ರಾಂಬರಮಂ ಪೊದೞಿಸಿ . . . ಮನೋರಮಣನಸಮಪಚರಿಸಿದಳಂಗನೆಯಾ ನವಸುರತಪೂಳು (ಜಯಾಖ. ೬-೩೬). ೩. ಆಕೃತಿ ; ರೂಪು : ಚಿತ್ರದ ಬೊಂಬೆಗಳಿದ್ದ ಮನೆ ಬಚ್ಚೆದ್ದು ಬೇವಲ್ಲಿ ಬೊಂಬೆಯ ಹೊತ್ತಿವ ಕೆಟ್ಟು ಚಿತ್ರವಾಗಿ ಉಂಟಪ್ಪುದ (೪೪೪ ೪. ೨. ೧೦೦-೧೧) ; ಛಿತ್ರಿಛಿತ್ರಿದೊಳ್ ಬರೆದ ನಾನಾ ತೆಱದೊಳಿಸಿವ ಬೊಂಬೆಗಳಿಂದೆ . . . ಕರಂ ಚಿಲ್ಲಾದುದು (೩೦೪. ೩-೨೨). 'ಗೊಂಬೆ' ಪರಾ. **ಬೊಮ್ಮೆ** : ೩. ಆ ಬೊಮ್ಮೆಯಂತೆ ಈ ಬೊಮ್ಮೆ (೪೦೭೫. ೦೪).

ಬೊಂಬೆಯ ಬಣ್ಣ = (ಬೊಂಬೆಯ) ಚಿತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಸೀರೆ : ಹಳದಿ ಪೊಪ್ಪಳಿ ಚಂದ್ರಗಾವಿ ಬೊಂಬೆಯ ಬಣ್ಣ ಸುಲಿವಲ್ಲು ಹೊನ್ನ ತಗಡಿನ ಬಿಳುಮಿಱಿ ವಾನಾವರ್ಣದ ಜವಳಿಯ ಮಳಿಗೆಗಳಸದುವು (ಕಂಚಿ. ೬-೬೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪೊಮ್ಮೈ, ಪೊಮ್ಮಲ್ ; ಮಲ. ಬೊಮ್ಮ ; ತುಳು. ಬೊಂಬೆ ; ತೆಲು. ಬೊಮ್ಮ. ಬೊಮ ; ಕೋಲಾ. ಕುವಿ. ಭೂಮ್ಮ]

ಬೊಂಬೆಗಣ್ಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ : ಜಾಪಗಂಟಿಯು ದೊಂಬೆಗಣ್ಣಿ ಚಿತ್ರಾವಳಿಯು . . . ವಿರುವ ನೇತ್ರಾವಳಿಯು ಮುಖ್ಯ ನಾನಾ ವಿಧವ ಸೀರೆಗಳ ಚಿನ್ನವೆಳಬೊಗ್ಗ ಕಾಚ್ಚುಕವ ಬೇಪಸಿತ ತಗದು (೪೪೪೫. ೦೭-೭೦). [ಬೊಂಬೆ + ?]

ಬೊಂಬೆಯಾಟ (ನಾ). ೧. ನಿಂಕ್ಕಳು ಸೊಂಬೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಡಿಸು ಆಡುವ ಆಟ : ಮಗುವಿತನದಲಿ ಬೊಂಬೆಯಾಟಕೆ ಮಗುವನೇ ತಹೆನೆಂದು ಬಿಜಲು (ಕುಣ್ಣಿ. ೩-೦೭). ೨. ಸೂತ್ರದಿಂದ ಗೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಕುಣಿಸಿ ತೋರಿಸುವ ಆಟ. 'ಗೊಂಬೆಯಾಟ' ಪರಾ.

[ಬೊಂಬೆ + ಆಟ]

ಬೊಕಸ 'ಬೊಕ್ಕಸ' ನೋ.

ಬೊಕ್ಕ 'ಬಕ್ಕ' ನೋ.

ಬೊಕ್ಕಣ$_1$, ಬಂಕಣ, ಬಕ್ಕಣ$_1$ (ನಾ). ೧. ಚೀಲ ; ಸಂಚಿ : ಘನ ಕಾಳಂಗಳೇ ದಾರವಾಗಿ ಬೊಕ್ಕಣವೊಗಸುವಂತೆಯಾಗಿ (ಪಂ. Vii. ೬೫೨. ೦೦೬-೩೦ ; ೧೦೨೫) ; ಪಿಸುಣಂ ಪೇಟ್ಟೊಡದೇಪುದೊ ಪಿಸುಜಿಮುಂ ಬೂದಿ ಕಜ್ಜಟ ಬೊಕ್ಕಣಮುಂ . . . ಪಿಸುಣನ ದೇಪಗೆ ನಾರದಂಗಮ ಸಮಮಂ (೪೫೦. ೩-೩೩) ; ಬೊಕ್ಕಣದ ಬೂದಿಯಿಸುಳಿಪೆಂತೊದಿ ಮುಗಿ ನೊಳ್ ಪೊಕ್ಕೊಡೆ ಸೀಂತು . . . ಪರ್ದಿಕ್ಕುವ ಪಾರ್ಶಮಂ ನಗದ ತಾಪ ಸರಂ ನಗಿಸುತ್ತಲ್ಯಾದೊಳ್ (ಗಾಕ್ಷಿ. ೦೦೦೬). ೨. ಕುದುರೆಯ ಬಾಯಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಚೀಲ : ತೋಬರಿ : ಮಾತ್ಸೂರದೆಲೆಯನಿಕ್ಕಿಯು ಕಟ್ಟುತ ಯಿರದೀಕ್ಷಮು ವಶದಿನಮಂತರಿಸದೆ ಬೊಕ್ಕಣಮನಿಕ್ಕೆ (೪೬೫. ೦೮-೩೦); ಜ್ಞಾನವೆಂಬುದು ಬೀದಿಯ ಪಸಾರವೆ ? ಬೊಕ್ಕಣದೊಳಗಣ ಹುರುಳಿಯೆ ? (೫೫೫-೧೭). ೩. ಜೇಬು ; ಕಿಸೆ : ಲೆಕ್ಕದ ಪಟ್ಟಿ ಅವನ ಬೊಕ್ಕಣದಲ್ಲಿ ಸದಾ ಹುದು ಬಾಯ್ದೆರೆದಿತ್ತು (೫೦೬೫. ೩೩೩); ಲೆಕ್ಕದ ಪುಸ್ತಃದೊಳಗೆ ಅಂತೆ ಬಿದ್ದಷ್ಟು ರೊಕ್ಕ ಆ ಬ್ಯಾರಿಸ್ಟರಿಜ ಬೊಕ್ಕಣದಲ್ಲಿ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ (೩೬೪. ೧೦೦). ಬಂಕಣ : ೩. ತನ್ನ ಹೊಲಸಾದ 'ಬಂಕಣ'ದೊಳಗೆ ಕೈಯಿಕ್ಕಿ ಎರೆ–ಅವಿಕೆ–ತಂದಾಕುಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆ ತೆಗೆದು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಹಾತಿಕೊಂಡ (೫೦೩೧೧. ೮೯). ಬಕ್ಕಣ$_1$: ೨. ಕುಮಾರ ಒಡಲಿಯನು ಸಲೆ ಪಿಂದು ಬಕ್ಕಣವನೊದಱಿ ಬಿಟ್ಟುಂತೆ (೪೪೫೬. ೦೪೨೪). ೩. ತಮ್ಮ ಬಕ್ಕಣದಲ್ಲಿ ಕಾಸು ಕವರ್ದಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಬ್ಯಾಳ ಮಾಡಿದ್ದರೆ ಸಾಕೆಂಬ ಸಂತೋಷದಿಂದ, ಜನರು ಕಾಲು ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಪ್ರಚಂ. ೬೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಪೊಕ್ಕಣ ; ತುಳು. ಬೊಕ್ಕಣ ; ತೆಲು. ದೊಂಣ. ಬೊಂಪ. ಬೊಕ್ಕಣ. ಬೊಕ್ಕಸ. /ಸಂ. ಭೋಕ್ಕಾಣ]

ಬೊಕ್ಕಣ$_2$ 'ಬಕ್ಕಣ$_2$' ನೋ.

ಬೊಕ್ಕಣಕೆ. ಬೊಕ್ಕಂಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ನೆಲ್ಲಿಮಿಟ್ಟು, ಬೊಕ್ಕಣಕಿಕಾಯಿ. ಶಾಂಠಿ . . . ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಅರೆದು ಕೊಡಲು ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ ಬಿಡುವುದು (೪೪೬. ೭೬). **ಬೊಕ್ಕಳಿಕೆ** : ಹುರಿಗಿಲುಂ ಕುರುಚೆನೆಲಾವ ಬೊಕ್ಕಳಿಕಯಿಂತಿವಿಕಂ ತುಳಿದಿಟ್ಟು (೪೪೬. ೯-೩೬). [?]

ಬೊಕ್ಕತಲೆ 'ಬಕ್ಕದಲೆ' ನೋ.

ಬೊಕ್ಕದಲೆ 'ಬಕ್ಕದಲೆ' ನೋ.

ಬೊಕ್ಕನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ; ಒಮ್ಮೆಲೇ; ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ: ದಿಕ್ಕೆಲ್ಲದ ಪಶು ಕೆಸಱೊಳು ಬೊಕ್ಕನೆ ಬಿದ್ದಂತೆ ಬಿದ್ದೆ ನಾ ದಂದುಗದೊಳು ಹೊಕ್ಕು ತೆಗವವರ ಕಾಣೆಂ ಅಕ್ಕಟ ಶಿವನೇ (೫೦೪೬. ೭೩).

[ಬೊಕ್ಕ + — ಅನೆ$_1$]

ಬೊಕ್ಕನೆತ್ತಿ 'ಬಕ್ಕನೆತ್ತಿ' ನೋ.

ಬೊಕ್ಕಬಾಯಿ (ನಾ). ಬೋಡುಬಾಯಿ ; ಹಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಬಾಯಿ ; ಬಚ್ಚಬಾಯಿ : (ಆ). [ಬೊಕ್ಕ (<ಬಕ್ಕ$_1$)+ಬಾಯಿ (<ಬಾಯ್)]

ಬೊಕ್ಕಬೋರಲು 'ಬಕ್ಕಬೋರಲು' ನೋ.

ಬೊಕ್ಕರಿಸು (ಕ್ರ). ಮಗುಚಿಹಾಕು ; ಎತ್ತಿಹಾಕು (?) : ಮುದಜಳದ ಕದಡಂ ಕದರಿ ಕೆದಱುವ ಕರ್ಣಚಾಮರದ ಕತ್ತಲೆ ಸಿರ್ಪಿಗೆ ಬಾಹರಕ್ಕೆಯುಂ ಬೊಕ್ಕರಿಸಿದ ತೋರಹಕ್ಕದಿನವನೀತಳಪಮಂ ಕವಳಮಂ ಕೊಳಲೆಂದ್ಯ (೪೫೫೪. ೦೯-೬ ಪ) ; ಕೈಯಿಂದಮಚುತ್ತ ಗಿರಿಯಂ ಬೊಕ್ಕರಿಸಿ ಹೂಕರಿದು ಪಿತ್ತಲು ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದ ಲೋಗಳು ಗಡಗಡನೆ ಉರುಳುತಿರೆ (೫೯೫೫. ೩-೨೪).

[? + — ಅಸ್ಯ]

ಬೊಕ್ಕಸ. ಬೊಕಸ, ಬೊಕ್ಕ (ನಾ). ಹಣವ ಭಂಡಾರ ; ಕೋಶ ; ಖಜಾನೆ : ವ್ಯಕಸ್ತನಾಗಿ ಭವಿಗಳ ಕೆಳಗೆ ಬೊಕ್ಕಸ ಭಂಡಾರ ಆಸ ಕೃಷಿ ವಾಣಿಜ್ಯ ಮುಂತಾದ ಕಾಯಕವ ಬಿಟ್ಟು ತನ್ನ ಸ್ವಕಾಯದಿಂದ ಬಂದ್ಯ ಒದಗಿದ ದ್ರವ್ಯವ ಒಡೆಬುಂ ಮುಂಬಿಟ್ಟು (೪೪೫. ೩. ೪೩೯-೪೭) ; ಬೊಕ್ಕಸದ ಸೇಪಸೋವ ಜನ್ಮಯ್ಯನ ವರಸಿಂಹ್ಮದೇವನ ಬರಹ (೫೪೦. ೦೬೫೯. ೯-೦೯ ; ೧೩೮೦). **ಬೊಕಸ** : ಹೈದರಲ್ಲಿ ಒಹವರನು ಬೊಕಸಕೆ ದಪ್ಪಿಸ್ಪನಾದ (೩೧೭೫- ೦೯೩೨. ೫೦೦. ೦೫೫-೦೯; ೧೭೬೨). **ಬೊಕ್ಕಸ** : ಅವರಿಗೆ ಸಲು ಸಾಲಾವ್ಯಾಜ್ಯವಾಗಬೇಕೆಂದು ಅವರ ಬೊಕ್ಕಸದ ೯ವಾಣ ತಿಂಪಪ್ಪನು ಕನ್ನೆರ ಸೆಟ್ಟಿಯು ನಿಲಿಸಿದನು (೬೪. XI. ಹೊಳಕ್ಕೆ. ೦೩೦-೩೦; ೧೬೭೩); ದೇವರ ಬೊಕ್ಕಸಕೆ ಮಾಲಾ ೧ (೫೧೭೩. IX-ii. ೨೦೭-೯ ; ೧೫೭೨).

ಬೊಕ್ಕಸೊಲ್ಲ=ಬಿಡಾಸೆಯ ಕಾವಲುಗಾರ : (ಅಷ್ಟ. xx. ಎ).
[ಮೇ.॥ ಪಮ. ಪುಕ್ಕಸಮ್ : ತುಳು. ತೆಲು. ಬೊಕ್ಕಸ]

ಬೊಕ್ಕೆಲೆ 'ಬೊಕ್ಕಣೆ' ನೋ.

ಬೊಕ್ಕೆ (ನಾ). ಬೋಡುಬಾಯಿಯವಳು ; ಹಲ್ಲಿಲ್ಲದವಳು ; ಬಚ್ಚಬಾಯಿಯವಳು : (ಕ). [ಬೊಕ್ಕ (<ಬಕ್ಕ₂₂)+—ಳ್]

ಬೊಕ್ಕುಬೋರಲು 'ಬಕ್ಕಬೋರಲು' ನೋ.

ಬೊಕ್ಕೈ₁ (ನಾ). ೧. (ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಏಳುವ, ಕೀವಿರುವ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲದಿರುವ) ಸಣ್ಣ ಉಷ್ಣ,—ಉಬ್ಬು; ಗಂಧ : ಪಲವು ಪರಕೊಪ್ಪ ಬೊಕ್ಕೆಗಳು ಮೂಡಿ ಪಡಗಟ್ಟು ಪೆಚ್ಚಗಿಯು ವೀಜವಾಕೆಯಂ ಕೋವಿ (ಪಜಾ. ೬-೨೯); ಕಾಲುಗಯ ಮೇಲೆ ಬೊಕ್ಕೆಗಳದ್ದು ಹಳದಿಮಿಶ್ರಾವಾಗಿ ಕಜ್ಜಗಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಅಸಾಧ್ಯವೆಂದುಪುದು (ಪಜ್ಞ. ೦೪); ರಾತ್ರಿಯವರು ಕುಕ್ಕೆಯ ಮೇಲೆ ಬರೆಯೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಮಜಾಪ. ೦೦೬). ೨. (ನುಡುವುದು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾಗುವ) ಗುಳ್ಳೆ; ಬೊಬ್ಬೆ: ಪಡಪಾಸಳುಯಿಂದ[ಲ್ಲಿ]ಅಂಡೊಡಲೆಲ್ಲ ಬೆಂದು ಬೊಕ್ಕೆ ಕೆರೆದುಪೋಲಂಗಿಂ ದಡಕೊಕ್ಕಿ ಮುಕ್ಕುಗಳ ಕೆರೆದೊಡವುಪೋಲಾ ಕಡಲ ಬಾದ್ಯುದಂ ಕಣ್ಣಸೆಗಂಾ (ಪಜ್ಞಸು. ೨-೬); ಕರಿಯಪ ದಸ್ಯದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಬೆಂಕಯು ಕಿಡಿ ಪಾರಿ ತೊಪು ಬಿದ್ದಿತ್ತು. ಅವನ ಎರಪು ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಬೊಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿತ್ತು (ಕ್ಷಕ. ೬೬).
[ಮೇ.॥ ತುಳು. ಪುಕ್ಕೆ. ಪೊಕ್ಕೆ. ಬೊಕ್ಕೆ ; ತೆಲು. ಪೊಕ್ಕು]

ಬೊಕ್ಕೈ₂ (ನಾ). ಬಿಲ; ಕುಳಿ; ಹೋರು : ಮೊಗಸದಾವು ಪಾಪದಿಂದಲಿ ಪೊಗಲಿ ಬೊಕ್ಕೆಯುಮು (ಅಕ್ಷ. ೮೨-೦೯); ಈಗಪಮ್ಮ ಬಲಿದು ಬೊಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಾರದೇಕೆಂದಿದ್ದಾನೆ (ಒಂಡಿ. ೨೦); ಲೋಕಕ್ಕಾದರೋ, ಹಲವಲ್ಲಿ ಬೊಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ತೋಡಿ ಅಲ್ಲೇ ಪಾಪವಪುವ ಸುಂದಿರಿಗಳಂತೆ, ಅಲಾದರೂ ಪುಟ್ಟಿದರೆ ಸಾಪು . . . ಆದರಲ್ಲೇ ತಣಿವೆ ! (ಕ್ಷಚಿಕ. ೦೨).
[ಮೇ.॥ ಪಮ. ಪುಕ್ಕ ; ತೆಲು. ಬೊಕ್ಕ ; ಕೋಲಾ. ಪುಕ್ಕ, ಬೊಕ್ಕ; ಕಾಲ್ಯ. ಪುಕ್ಕ]

ಬೊಕ್ಕೆಯೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗುಳ್ಳೆಯೇಳು ; ಬೊಬ್ಬೆಯೇಳು : ಬೊಕ್ಕ ಹೊಱಗಂದ ಪಿಕ್ಕಿ ಕೋಲೆಯು ಪರಕೊಕ್ಕಿ ಪಾದವು ಬೊಕ್ಕೆಯೊಡೆದು ಪಪ್ಪಕ ದಾವಪಿಯಲ್ಲಿದಂದಿವರಾಗ ಮಪ್ಪ ಬಂದಿಪೆಂ ಮಾವಸಿ (ಅಮಾಪ. ೬-೭).
[ಬೊಕ್ಕೈ₁ + ಒಡೆ₂]

ಬೊಕ್ಕೈ 'ಬೊಕ್ಕೆಸ' ನೋ.

ಬೊಗದೆ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಕೊರೆದ ಸುರಂಗಮಾರ್ಗ: ಪ್ರಭಾ . . . ಮಿಂಡಃಳೆಪ್ಪುದ ಆ ಬೊಗದೆಗಳನ್ನು ಸಾರಿಸಾರಿ ತೋರಿಸಿದಳು (ಪಜಾಪ. ೦೦೪). [←ಮರಾ. ಬೋಗದಾ]

ಬೊಗರಿ 'ಬವರಿ' ನೋ.

ಬೊಗರಿಗಡ್ಡ 'ಬವರಿಗಡ್ಡ' ನೋ.

ಬೊಗರಿದಿರುಗು 'ಬವರಿದಿರುಗು' ನೋ.

ಬೊಗರಿಮೊಲೆ, ಬಗುರಿಮೊಲೆ (ನಾ). (ಆಕಾರದಲ್ಲಿ) ಬಗುರಿಯಂತೆ ಇರುವ ಮೊಲೆ : ಬೊಗರಿಯಂತೊರೆದಾವುವಳು ಪಲುವಳು ಹೊಪ್ಪ ಬೊಗರಿಮೊಲೆಯ ಪೋಹಣಾಂಗಿ (ಪಜ. ೩೫-೩೮); ಬೊಗರಿಮೊಲೆಯ ಚೆಲ್ಲ ಗಾಡಿಸಾತಿಯರ್ಕ್ಕಿದರು (ಇಷ. ೬-೦೨); ಬೊಗರಿಮೊಲೆಗಳಿಗೆ ಕೊರಗುರು ಕಾಣಿದವು (ಇಗ. ೫೫-೬)· ಬಗುರಿಮೊಲೆ: ಪಗಮೊಗದ ಪೊಂಡೊಗರ ವಿಂಚಿನ ಬಗುರಿಮೊಲೆ[ಪಾಪ. ಬೊಗರಿಪಂ]ಗಳ ಸೆಗಮುವ ಸೆಳ್ಳಗುರ ಬಯಗಿನ ಕಾಂತಿ ರಂಜಿಸುತಿರ್ಪಾ ಪೆರದಿ (ಪಪ. ೨-೨೪).
[ಬೊಗರಿ (<ಬವರಿ) + ಮೊಲೆ₁]

ಬೊಗರೆ 'ಬವರಿ' ನೋ.

ಬೊಗಸೆ₁ 'ಬಗಸೆ' ನೋ.

ಬೊಗಸೆ₂ (ನಾ). ಕೆಲಸ; ಉದ್ಯೋಗ : ಸೊಗಸುಬಾಳ್ವೆಯ ಲೇಸು ಬೊ[ಪಾಪ. ಬ]ಗುಸೆಯುಳ್ಳವರ ಕಲಿ ಲೇಸು (ಪಪಗ. ೦೦೨). [?]

ಬೊಗಸೆಗಣ್ 'ಬಗಸೆಗಣ್' ನೋ.

ಬೊಗಸೆಗಣ್ಣಾ 'ಬಗಸೆಗಣ್' ನೋ.

ಬೊಗಳಿ, ಬಗಳಿ (ನಾ). ಕಪ್ಪ; ತೊಂದರೆ ; ಬವಣೆ : 'ಬಿಪ್ಪಾ ಬೊಗಳಿ ಬಂತವಾ' ಎಂದು ಸುಂದರಕ್ಕ . . . ಕಣ್ಣೀರು ಒರಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದುದು (ಕ್ಷಒ. ೪೫). **ಬಗಳಿ** : ಪುಣ್ಯ ಬಗಳಿ ಏನಗ್ಯಾಕ ? (ಭಾಪಾ. ೭೫). [?]

ಬೊಗಳು 'ಬಗುಳ್₁' ನೋ.

ಬೊಗಳೆ 'ಬಗುಳೆ' ನೋ.

ಬೊಗಾಟಬುಗರಿ, ಬಗಾಟಬುಗರಿ (ನಾ). ಇಬ್ಬರು ಎದುರುಬದುರಾಗಿ ನಿಂತು ಕೈಹಿಡಿದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಾಗಿ ದುಂಡಗೆ ಸುತ್ತುವ ಪೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ; ಗಿರಿಗಟ್ಟಲೆ ಆಟ : ಸಾದಯು ಬೊಗಾಟಬುಗರಿ ಆಡುವಾಗ ಕಣ್ಣ ಒದಾಡಿಯನ್ನು ತಿರುಗಣ ಮಾಡುವಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕ ತೊಪ್ಪಲ ದಂಡೆ ತಿರುಪುವದನ್ನು ಆವಳೆ ಪಾಯುಯು . . . ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಇಷಮ. ೨). **ಬಗಾಟಬುಗರಿ** : ಇಬ್ಬರು ಪ್ರಬಿಪ್ಪರ್ಧಿಗಳು ಕೈಕ್ಕಹಿದು ಪಾದಕ್ಕೆ ಪಾದ ಹಾಗಿ ಗಡಗಡ ತಿರುಗುವುದುಮು . . . ಆದು ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳಾದುವ 'ಬಗಾಟಬುಗರಿ' ಲೀಲೆಯಂತೆ ತೋರಿಪ್ಪು (ಪಜ್ಞ. ೦೦೯).
[ಬೊಗಟು ? + ಬುಗರಿ (< ಬವರಿ)]

ಬೊಗುಳ್ 'ಬಗುಳು₂' ನೋ.

ಬೊಗುಳಾಟ 'ಬಗುಳಾಟ' ನೋ.

ಬೊಗುಳಿಸು 'ಬಗುಳಿಸು' ನೋ.

ಬೊಗುಳ್ಳು 'ಬಗುಳ್₁' ನೋ.

ಬೊಗುಳ್ಳು 'ಬಗುಳ್₂' ನೋ.

ಬೊಗುಳ್ಳುವನ್ನು 'ಬಗುಳುವನ್ನು' ನೋ.

ಬೊಗ್ಗದ 'ಬಗ್ಗದ' ನೋ.

ಬೊಗ್ಗಲಿ (ಅ). ಒಮ್ಮೆಲೆ ; ಕೂಡಲೆ : ಪೆಗ್ಗಳ ಬಲದ ಪೇದೋಜ ಬೊಗ್ಗಲ್ಕೆಪ್ಪುದು ಭಂಗಿಕೆ ಬಂದು ಮುಪಮೊಂದು ಸಿಗ್ಗಾಗೆ ತಲೆದಪಾಗ (ಕಷಂ. ೩೩-೩೮); ಮಾಯಿದು ಈಡುಪಾಮುಳಯದಿಂ ಬೊ[ಪಾಪ. ಬ]ಗ್ಗನೋಡುವ ಮುಪಿಪುಮುಳೆ ಪ್ರಭು ಪ್ರಭ್ಯಕ್ಷ ಪೆಗ್ಗಳದೊಳಾದಂತೆ ಸಲ ಕರ್ಮಾಂಗಳಂ ಮುಗ್ಗುಮಾಡಿ (ಕಷಂ. ೨-೦೬). 'ಬಗ್ಗನೆ' ಪರಾ.

ಬೊಗ್ಗು (ನಾ). ೧. (ಕಪಳೆಯುಂತಪ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಣವಾದ್ಯ : ವೀರದೊಂಬುಳಿಯ ಬೊಗ್ಗಿಸೊಗ್ಗುಗಳ ವೆಜ್ ಕುಂಬಪುವೆ ಕೊಂಬುಗಳೆ. . . ಲಗ್ಗವಜ್ಞಗಳೆ ರಭಸವಾಗೆ (ಕಂಪಾಪ. ೫-೨೨); ಬಗ್ಗೆ ಮಸಗುತು ಸೂಳು-ಪುಯಿಲಿಪ ಬೊಗ್ಗನಲಿ (ಕಾಪ್ಪ. ೮೮. ೪-೯); ಗಗ್ಗರವಜ್ ಗಿಡಿಮಿ ತೂಳು ಪಜ್ ಚೆಪ್ಪ ಬೊಗ್ಗಿಸ ಪಜ್ ಜಗಪುಳೆ (ಕಾಪಾಪ. ೧೦-೨೦). ೨. (ಆಲು) (ಜಾತಕನಿಗೆ ವಕ್ರನಾದ) ಶನಿಗ್ರಹ; ಶನಿ : ಪಮ್ಮ ಗ್ರಹಚಾರ ಬಂದಾಗ ಬೊಗ್ಗು ಎದುರಾದ (ಪಾಗ. ೫೮). [?]

ಬೊಗ್ಗೆಳೆ (ಕ್ರಿ). ಉಬ್ಬು ; ಊದು (?) : ಹುಗ್ಗಿ . . .ಸೊಲುಬುಂಡಲಿಗೆ ಬೊಗ್ಗದ್ದ ರೊಟ್ಟಿಯಾದ್ದಲಿಗೆ ದೋಸೆಯಾ ಸಬ್ಬಲಗ್ಗೆಯಪಾವಂತೆಯೊಪ್ಪಳಲ್ಲಿ (ಪಪ. ೫೦-೫೬). [ಬೊಗ್ಗು + ಏಳು₁ (<ಏಬ್ಬು₁)]

ಬೊಬ್ಬು₂ (ನಾ). (ಕೂದಲಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಪಿದಂತೆ) ದಟ್ಟವಾದುದು : ಬಪುರಿಗೆ ಎಂಟಪೆದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ದೆಯ್ಯ ಕೂದಲುಗಳು ಬೊಬ್ಬುಗಿ ಉದ್ದವಾಗಿ ಆತಪುವುವು (ಅಷ್ಟ. ೩೨-೨).
[ಮೇ.॥ ಪಮ. ಪುಬ್ಬು = ಸೂದಲಿನ ರಾಶಿ ; ತೆಲು. ಬೊಬ್ಬು = ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಕೂದಲು]

ಬೊಚ್ಚೆ₂ 'ಬಚ್ಚೆ₂' ನೋ.

ಬೊಚ್ಚೆಬಾಯಿ 'ಬಚ್ಚೆಬಾಯಿ' ನೋ.

ಬೊಜಂಗ. ಬೊಜಗ (ನಾ). ೧. ವಿಟಪುರುಷ; ಜಾರ: ಪುರುಡಿಯುಕ್ಕಿಸೆ ದುಮುದೋಳಿ ಪೊಂದದಂ ಬೊಜಂಗನೇ (ಅಷ್ಟ. ೮೨-೫೬); ಮುದುವ ಬೊಜಂಗನಂ ಕಂಡ ಬೆಸಱ್ಗಣ್ಣಂತೊಳಸಾರುತ್ತುಂ (ಜಾಬಾ. ೪-೬೬) ; ಗ್ಗಲಿದ ಕೆವಮ್ಮಿಗರಿ ಬೊಜಂಗನ ಕಲ್ಲೆದೆ ಮೆಲ್ಲೆದೆಮಾಡೊಳಗಂ ತಿಳಿ (ಜಯಾ. ೮೪-೫೬). ೨. ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಸಂಘ(?): 'ಏಲೆಯಬೊಜಂಗ' ಪರಾ. **ಬೊಜಗ** : ೧. "ವೇಷ್ಯಾಪತಿ, ಭುಜಂಗಃ. ವಿಟ್ಟ. ಪಲ್ಲವಿಃ ~ ಈ ೪ ದೊಜಗಂ" (ಹಾಷಾ. ೬೬-೨೫೬); ಈ ಭುವನೋಳ್ ಸುರದೇವ ನೇಮೊಂ ಬೊಜಗಜನಂ . . . ಸಾಲ್ವರ್ ಭಾರ್ಯಾಮರ್ (ಜಭಿಪ. ೬೦); ಪಡು ಹುಟ್ಟುಮಾನಕೊಲ್ಲನಹುತ್ತಿಗೊಡಮಬಡುತ್ತುಂ ಬೊಜಗರ್ಗೆ ರನಾಱಡಿಗುರುಳ್ಗಳ ಧಾರೆಯರ್ಗಳೊಪ್ಪಿದರಾಗಳ್ (ಜಾಪು. ೮೨-೬೬) ; ಗಣಕಾಸದುಪಪತಿಲಿದರ್ ಬೊಜಗರುಂತೆ ಜೋಗಿಗೆಯಂತೆ ಪಾದುಡೂತಿ ಗೆಳಸಿದರ್ ಬಲ್ಲ ಬಿನ್ನಗರೆದೆ ಪೋಗಮಂ ತಾಡುಂದರ್ (ಪಾಷ. ೮೨-೧೦). [< ಸಂ. ಭುಜಂಗ]

ಬೊಜಂಗತನ. ಬೊಜಗತನ (ನಾ). ವಿಟನ ವರ್ತನೆ,-ಸ್ವಭಾವ : ವಿಟವೃತ್ತಿ: ಸದ್ರಮುಲ್ಲಿ ಮೆಲ್ಲಗೆ ತೊಡೆ ಮೀರೆ ಬೀಬ್ ಮದಾಮಿ ಬೊಜಂಗತನಕ್ಕೆ ಪೋದೆ ಸೂಳೆಗೆ ಕೊಡದೇಱ್ಪಿರೀ ಪಲುಬಾರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಸದೊರ್ ನೊತ್ತೆಯಂ (ಪಚ್ಚ. ೬-೧೪೬). **ಬೊಜಗತನ** : ಪೊಸ ಪುಡು ದುದೀಪು ವಿಳದುವನೀಗಳ್ ನೆಜ್ ಬೊಜಗತನದಲಂಪಂ ರುಜ್ ದುತ್ತೊರ್ದಳೊಳ್ ದಿಜುವಪನ್ನತ್ಕತೆಯಂ (ಪ್ರಕಾ. ೨೮-೨೩).

[ಬೊಜಂಗ + – ತನ]

ಬೊಜಗ 'ಬೊಜಂಗ' ನೋ.

ಬೊಜಗತನ 'ಬೊಜಂಗತನ' ನೋ.

ಬೊಜ್ಜ (ನಾ). (ಕರಾ) ಉತ್ಪರಕ್ರಿಯೆಯ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ದಿನದ ಕರ್ಮ ; ತಿಥಿ : ಶ್ರಾದ್ಧ : ಸ್ವರ್ಗಾಮಯ ಬೊಜ್ಜವಾಗಿ ತೀರ್ಗಳೊಂದು ಕಳೆಯಿತು (ಜಾಹಿ. ೬೬೯); ಬೊಜ್ಜಕ್ಕೆ ಪಾಸಣ್ಣರುರೂಪಾಯಿ ಪೆಜ್ಜ ದಾಡುವುದಾಗಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದರು (ಪಾಂಗಾಮು. ೧೦). [←ತುಳು. ಬೊಜ್ಜ]

ಬೊಜ್ಜಗೆಜ್ (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಪೆಸರು: ದೂಪದಗೆಜ್ಎ ಬೊಜ್ಜ ಗೆಜ್ಎಯ ಒಳಗೆಜ್ಎ ಕೂಡಿತ್ತು, ಸೀಮೆ (ಪಶ್. ೨೪. ೬,೧೦೫೫. ೧೬೦-೨೫; ಷ. ೧೦೦).

[ಬೊಜ್ಜ ? + ಕೆಜ್]

ಬೊಜ್ಜು, ಬೊಜ್ಜೆ (ನಾ). ೧. ಉಬ್ಬಿದ ಶರೀರ: ಜಳ್ಳುಮ್ಮೆ : ಹೇಗೆ ಬೆಳ್ಗುತಾ ಬೊಜ್ಜು ನಿನಗೆ, ಎಮ್ಮೆನ್ನ; ಏನುಂಡೆ ? (ಗಣ ೬೬-೬); ಕತ್ತಪಡದೆ ಬೊಜ್ಜು ಬೆಳಿಸಿಕೊಂಡು ಸುಖವಾಗಿ ದಾಳದೇಕೆಂದು ವಿಜಗಿಚ್ಛೆ ಇದ್ದರೆ ನೀನೊ. . . ಕಳ್ಳತ್ವವಹಾರದಲ್ಲಿ ಕೈಹಾಕುಬಹುದು (ಜಂಪಂ. ೦೨೦). ೨. ಹೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆ: (ಕ್ರಿ. ಬೊಜ್ಜೆ) : ೧. ಸಣ್ಣ ಕೊಡಿಗೆ ಬಂದ ಗೆಜ್ಜೆ ಕಾಣಿಕ್ಕೆ ಬಂದ ಬೊಜ್ಜೆ ಪುಡಾರಿಗೆ ಬಂದ (ಜಾಶಾ. ೪೨-೫೬). ೩. ಹೊಟ್ಟೆ ; ಉದರ : ಸಾಲುತ್ತಿವಲೆ ಹೊಳ್ಳು ತೆಜ್ಜಿ ಬೊಜ್ಜೆ ತಳಬಾಳಿ ಮೇಲಾದ ತೆಂಡಿಗೆ ಕಾಂಚ್ಗಾಣಮಂ ಕಂಡೆ (ತೀಚಾಮು. ೦೦೪).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಪೆಜ್ಜೈ; ತೆಲು. ಬೊಜ್ಜ]

ಬೊಜ್ಜುಗ (ನಾ). ಉಬ್ಬಿದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು; ಜಳ್ಳುಮ್ಮೆಯವನು: "ತೀವಿಃ, ತೀವನಃ—ಈ ೨ ಬೊಜ್ಜುಗಂ" (ಗಾಶಬ್ದ. ೩೩); ದೊಡ್ಡ ಬೊಜ್ಜುಗ ಪೂಪೇಶನ್ ಪೇರ್ದಾಡಿಕೊಂಬುವ (ಜಾಬಾ. ೪-೬-೬).

[ಬೊಜ್ಜು + – ಗ]

ಬೊಜ್ಜುಮೆಯ್. ಬೊಜ್ಜುಮ್ಮೆ (ನಾ). ಬೊಜ್ಜು ಬೆಳೆದ ದೇಹ ; ಜಳ್ಳುಮ್ಮೆ : ಮೀಸೆ (ಎಂದರೆ ಬೊಜ್ಜುಮೆಯ್ದು ಅದೇ ಗುರುತು ಮಾಸ್ಪೆನಿಸೋವ್)ದುಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಲೋಪದೋಷಗಳಿರಬಹುದು (ಪ್ರಥಾ. ೫೦೧). ಬೊಜ್ಜುಮ್ಮೆ : ಪುಟ್ಟುವಾದ ಪಗುವಿಗೆ ದೊಜ್ಜುಮ್ಮೆ ತಾಳಿಪುಃಕೆತ್ತು (ಅಷ್ಟ. ೫೪). [ಬೊಜ್ಜು + ಮೆಯ್]

ಬೊಜ್ಜುಮ್ಮೆ 'ಬೊಜ್ಜುಮೆಯ್' ನೋ.

ಬೊಜ್ಜೆ 'ಬೊಜ್ಜು' ನೋ.

ಬೊಟ್ಟಂಬು (ನಾ). ಧೋತ್ರ. ಸೀರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಬೆರಳ ಗಲದ ಸಾದಾಅಂಚು : ದುಂಡಂಬು : (ಆ). [ಬೊಟ್ಟು₂ + ಅಂಬು]

ಬೊಟ್ಟಗ (ನಾ). (ಬೀಜ ಸಹಿತವಾದ) ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣಿನ ಅಥವಾ ಕಾಯಿಯ ಚಿಕ್ಕತುಂಡು : (ಆ). [<ಬೊಟ್ಟು₂-/ದುಣಾ. ಬೋಟುಕ]

ಬೊಟ್ಟಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಸೊಪ್ಪು : ಬೊಟ್ಟಸೊಪ್ಪು ಒಂದು ಹಿಡಿ. ತೀಟಕುಂಧದೇರಿನ ನಾರು ಒಂದು ಹಿಡಿ. . . ವಜ್ರಗೆಯೊಂದಿಗೆ ಅರೆದು. . . ಕುಡಿಯಲು ಬಪ್ಪ ದೂಕ್ಕ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಚ್ಕ. ೩೦. ೩೦೦). [ಬೊಟ್ಟು₂ + ಸೊಪ್ಪು]

ಬೊಟ್ಟಳ, ಬೊಟ್ಟಾಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗತ್ತು: ಅಳಗಂ ಸುಬಾಯಳಗಂ ಬೊಟ್ಟಳಮೋಕತ್ಕರವುಮೆನೆವ ಪೊಱಕತ್ಕರವುಗ್ಗಳಿರೆ ಪಾನಾಭೇದಂಗಳ ಪಹರಣಂ ತಾಡುಳು ಜಾಂಗಿ [ಜಾಂಚಂ. ವೇಣಿ]ಯಂ ಬಾಡಿಸಿದಂ (ದಶ:ಕ. ೨-೨೬). ಬೊಟ್ಟಾಳಿಃ ಅಮುಹಗಾವಜಮುಸಳವಮಿಸಿಕೊಂಮು ರುಂಗಾರವಂ ಪೊಮ್ಮುಳಗ ಸುಬಾ ದುಳಗ ಬೊಟ್ಟಾಳಂ ಒಳಕತ್ಕರ ಪೊಱಕತ್ಕರ ವಿಷಮಕತ್ಕರಮೆಂಬ ವಿಚಿತ್ರ ದಾವನದ ಬಹುರಿತಿಯೊಳ್ಕೊಲವೆಸಿ. . . ಬಾಜಿಸುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಜಾಬಾಕ್ಕ. ೦೬-೬೬ ಪ). [?]

ಬೊಟ್ಟಳಗ (ಶಾ). ಚುಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ಪವಳದ ಬಣ್ಣದ ಪಸು : ಕ್ಕೀಕ ಪೀಕ ಪಂಕ ಪೊಂಕ. . . ಅಳಗ ಬೊಟ್ಟಳಗ ಇಂತೀ ದಶವರ್ಣದ ಪಸು ಜಾಮದ ಅನುವನಜೀತು (ಶಾಜಾಮ. ೩-೦೨)

[ಬೊಟ್ಟು₂(<ಬುಟ್ಟು) + ಅಳಗ್]

ಬೊಟ್ಟಾಡು 'ಬುಟ್ಟಾಡು' ನೋ.

ಬೊಟ್ಟಾಳ 'ಬೊಟ್ಟಳ' ನೋ.

ಬೊಟ್ಟಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹನುಹನಿಯಾಗಿ ಬೀಳಿಸು ; ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕಿಸು : ಅಬ್ಬ ಬಾತದ ತೈಲವಂ ತಾಂ ಬೊಟ್ಟಿಡಿಸಲೆಸಗುತ ಪಥ್ಯಂಗೆಯ್ದೊಡಕ ಶಕ್ತನಲು ಜೋಪಾಸವವಸಾಜರಿಂ (ಜಷ್ಟ. ೦೬-೨).

[ಬೊಟ್ಟಿಡು (< ಬುಟ್ಟಿಡು) + — ಇಸು]

ಬೊಟ್ಟಿಡು ' ಬುಟ್ಟಿಡು ' ನೋ.

ಬೊಟ್ಟು₁, ಬೆಟ್ಟು₂ (ನಾ). ೧. ಬೆರಳು : ಅಂಗುಲಿ : ನೀವಿದ ಬೆರಲಂ ನಾರಾಯಣಂ ತಪ್ಪ ಬಲದ ಕೆಮ್ಮೊಳ್ ಪಿಡಿದೊತ್ತಿದೊಡೆ ಬೊಟ್ಟುಪೊತ್ತಿ ದಂತಾದುದಿಲ್ಲ (ಜಾಹಿ. ೦೩-೨೪ ಪ) ; ಚತುರ್ದಶಿಯಪರಾಹ್ಣದೋಳ್ ದುಂದ್ರಿಕೆಯಂ ಬೊ[ಣಾಣಾ. ವೆ]ಟ್ಟಸೋಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಪೋಗಿ . . . ಕಮೇರಮ್ಮಯನ ರೂಪಾ ಸ್ಮರಿಯಿಸಿ ಬೆರಳಿಂಗುರಮಂ ತಿರಿಪರುತನ ರೂಪಕ್ಕು (ಕಣ್ಣ. ೩-೦೦ ಪ) ; ಬೊಟ್ಟಿಗೆ ಆಗುರುವ ಮಾಡಿ ಎನ್ನ ಸೇವಿಸೋ (ಪ್ರಭಾ. ೨-೨೪-೬) ; ಬೊಟ್ಟು ಸೀಪಿದರೆ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿತೇ? (ಗಣ). ೨. ಕಾಲಿನ ತುದಿಬೆರಳು ; ತುದಿಗಾಲು : ಭೀತಿಯಿಂದೆ ಬೊಟ್ಟನಿಂ ನದೆದು ಮನಂ ಮುಟ್ಟಿ ನೆರೆದುಪಪತಿಯಬ್ಬಿ ಬಂದೊಡಗು ಪಳೆ ದಾತಿಜಾರೆ (ಜಾಪ. ೦೨-೬೬). ೩. (ಬೀಜ ಸಹಿತವಾದ) ಹುಣಿಸೆ ಮೊದ್ದಿನ ಚಿಕ್ಕ ತುಂಡು : 'ಬೊಟ್ಟಗೆ', 'ಬೋಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಬೆಟ್ಟು₂** : ೧. ಪಾದುಶರ್ಕರೆಯೆತರೆವೆರಿರ್ಪ ಬೆಟ್ಟು ಸೀಪಿಸಿದರರ್ಭಕರೆ (ಕೋಚಿ. ೫೫ ೫೪) ; ಈಬೈದುಂಗುರವಳ್ಳ ಬೆಟ್ಟು (ಜಾಬಾಕ್ಕ. ೨೦೬-೬); ನಾಲ್ಕುಬೆಟ್ಟು ಆಗಲ ಜರಜಾರಿಯು . . . ಕುಪ್ಪಸ (ಜಾಷಾ. ೪೦).

ಬೊಟ್ಟು ಕಟ್ಟು, ಬೊಟ್ಟುಹುಟ್ಟು = (ಆಲಂ) ಆಶ್ಚರ್ಯವಪಡು ; ಬೆರೆಗಾಗು ; ವಿಸ್ಮಯವನ್ನು ಹೊಂದು : ಕಟ್ಟದ ಮನೆಯಿರ್ದು ಹುಟ್ಟಗೆಯರೆ ಬಟ್ಟು ಹುಟ್ಟದ ಶಿಖುಗಳನುಳಿದು ಕಟ್ಟಪಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಬಟ್ಟಯಾಳುಗಳೆಂದು ಬೊಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿದರು ಕಾಯಮತ (ಅಮುಚಾ. ೩-೭೦); ಇದನ್ನು ಕಂಡು ಬೇರೆ ಕಲವು ರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ಬೆಟ್ಟುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವಿಲ್ಲ (ಇಷಪ್ರ. ೬೩).

ಬೊಟ್ಟು೨ 'ಬಟ್ಟು೨' ನೋ.

ಬೊಟ್ಟು೩ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಮದ್ದಳೆ ಬಾರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿ (?): ಅಚ್ಚು ವೈಶಿಕ ನೇಮ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಬೊಟ್ಟು ಮೋಹರ ಅರಿದೆಂಬ ಪಂತದಿರಾ ಎಂಬ ಕೂಟು ತಪ್ಪದೆ ಶುದ್ಧಭಾರಿಭಪಣೆಯೆಂಬ ಮದ್ದಳೆಗಳಂ ಬಾರಿಸುವ ಮದ್ದಳೆಗಾರಂ (ಪಣಚ. ೨-೦೦ ಪ).

[← ತೆಲು. ಬೊಟ್ಟು = ಗಾನವಿಶೇಷ]

ಬೊಟ್ಟುಗ (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಚುಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿ ; ಚಿರತೆ : ಪೂಣುವರ್ಣದ ಬೊಟ್ಟುಗ ಅಜುವರ್ಣದ ಅಳಗ ಐದುವರ್ಣದ ಸಂಜಿಗ ಇವಜೊಳಿಗಾದ ಪಾನುವರ್ಣದ ಅಜಕುಲ ಕುಜಿವರ್ಗ ಕೊಲುವ ತೋಳನ ಕುಲ ಮುಂತಾದ ತ್ರಿವಿಧದ ಬಟ್ಟಿಯ ಮೆಟ್ಟದೆ (ಸಪ್ರಕ. ೪೨-೧೫೫).

[ಬೊಟ್ಟು೩ (< ಬಟ್ಟು) + − ಗ್ಗ]

ಬೊಟ್ಟುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ದುಂಡಾಗು ; ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗು : ಮೊಳೆತುವ ಬೊಟ್ಟುಗೆಂಡುವು ಪೊಗರದ್ದುವ ನಳಿಪಕುಟ್ಮಲಗೆಂಬಂತೆ ಬೆಳೆವುತಿರ್ದುವು ಬೊರಗಳು ಪೊಂಗಳಸವ ಗೆಲುವಂತಾ ಕೋಮಲೆಯ (ಶಾಗಾ. ೦೨-೨).

[ಬೊಟ್ಟು೩ (< ಬಟ್ಟು) + ಕೊಳ್೨]

ಬೊಟ್ಟುತೋರಿಸು 'ಬೊಟ್ಟುದೋಜಿಸು' ನೋ.

ಬೊಟ್ಟುದೋಜಿಸು, ಬೊಟ್ಟುತೋರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆರಳಿನಿಂದ ತೋರಿಸು ; ಬೆರಳು ಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ಪರ್ಧೆಗಾಗಿ ಬೆರಳೆತ್ತು,—ತೋರಿಸು : ಏನೆ ಬಲ್ಲಿದನೆಂಬರ್ ನೇಮಿಶುವಮಾರಂ ಬೊಟ್ಟುದೋಜಿಪಂ ಬಾ (ಶಾಂಪ. ೦೩-೦೯ ಪ). **ಬೊಟ್ಟುತೋರಿಸು** : ೧. ಹುಡುಗ ಓದುತ್ತಲಿ ತನ್ನ ಕುಂಗಳತ್ತ ಬೊಟ್ಟುತೋರಿಸಿ . . . ಹೊರಟುಹೋದನು (ಮಾರ್ಜಾ. ೩೬). [ಬೊಟ್ಟು೩ + ತೋರಿಸು]

ಬೊಟ್ಟುಮುರಿ, ಬೆಟ್ಟುಮುರಿ (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) (ಬೆರಳು ಮುರಿದು) ಶಪಿಸು ; (ನೆಟಿಗೆ ಮುರಿದು) ಶಾಪಹಾಕು : ನೀವು ಮನಗೆ ಬೊಟ್ಟು ಮುರಿದು ಶಾಪಳಿಸುತ್ತ ನನ್ನನ್ನು ಮನಸೋತ್ತ ಬೈಯುಬಹುದು (ಪೋಜಾಪ. ೦೩೬) ; ಏನಾಗೇದ ವಸಂತಗ, ನೀವೆಲ್ಲ ಇಮ್ಮು ಬೊಟ್ಟುಮುರಿಯುವಿಕ್ಕೆ ? (ಪಣ. ೨). **ಬೆಟ್ಟುಮುರಿ** : ಅವರನ್ನು ಕಂಡರೆ ಆಗವರು ಲಟ ಲಟನೆ ಬೆಟ್ಟುಮುರಿದು ತೃಪ್ತಿಪಟ್ಟುಕೊಂಡರು (ಕ.ಚ)

[ಬೊಟ್ಟು೩ + ಮುರಿ೧]

ಬೊಟ್ಟುಪೋರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ಆಡು (?) : ತಿಱಿಕಲ್ಲಾಡುವ ಬೊಟ್ಟುಪೋರಿಸುವ ಸೆಂಡಂ ಪೊಯ್ವ ಬಾದಿಂಗೆ ಕೈನಿಜಿದೆರ್ದಾಡುವ . . . ನಾನಾಕ್ರೀಡೆಯಿಂದಿರ್ವರುಂ ತಜಿಸಿಂದುದ್ದತ ಧಾವದುಬ್ಬರದಿನೇಮುದ್ಯತ್ಕರಾಗಿರ್ದರೋ (ಶಾಕುಪ್ರ. ೨-೩). ೨. ಸ್ಪರ್ಧೆಗೆ ಆಹ್ವಾನಿಸು ; ಪಂಥಾಹ್ವಾನ ನೀಡು (?) : ಪೆಱರೊಳು ಪೋರ್ಪಿಳಿಯಿಕ್ಕುತ್ತಂ ಮೆಯ್ಯೊರಿಸುತ್ತ ಬೊಟ್ಟುಪೋ[ಪೋ]ರಿಸುತ್ತುಮಿವು ಮೊದಲಾದ ಪಱವುಂ ರಾಗದ್ವೇಷಹೇತುಗಳಪ್ಪವಂ ಮಾಡುತ್ತಿರ್ಪುದುಂ ವಂಚನೆ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷುದ್ರಿತಿಗಳಮಪದೇಶಂಗಯ್ದುದಾರಂಭಕೋಪದೇಶ ಮಕ್ಕುಂ (ಪಣಚ. ೪೦೩). 'ಬೊಟ್ಟುದೋಜಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಬೊಟ್ಟೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಬೆರಳೆತ್ತಿ ಹೇಳು ; ಕೈಯೆತ್ತಿ ಸೂಚಿಸು, ಪಡಿಸು. − ನಿರ್ದೇಶಿಸು : ಧರಣೀಪಾಲಕರ್ಕಳಿಂ ಮಂತ್ರಿಗಳು ವಿತರಿಲ್ಲೆಂದು ಬೊಟ್ಟೆತ್ತಿದೆಂ ರಾಮುರೊಳ್ಂತಾ ನಾರಸಿಂಹಂ ಸಚಿವ ರೊಳಿಸಕಂವೆತ್ತ ಪೊಃರಾಳ್ವನೀಯಿರ್ಬರೆ . . . ಹೊಯ್ಸಳನ ಸಕಳ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮಂ ಕಾದರಿತ್ತರ್ (ಶಿ. XI. ಚಾಸಂ: ೨೫-೫೬ ; ೧೭೨೪) ; ಉತ್ತಮದೇವಿ ನೀನೆ ಮೊರೆವೊತ್ತರೊಳೆಂದು ಜಗತ್ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಬೊಟ್ಟೆತ್ತಿದ ಮಾಟ್ಕೆಯಿಂದೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ . . . ಉನ್ಮತ್ತಗಜೇಂದ್ರಮಿರ್ದೊಡೆ ಗಜೇಂದ್ರ ಮದಾಲಸಯಾನೆ ಪೋಡಿದರ್ (ಶಪು. ೯-೦೦೦) ; ಭಟ್ಟರೆ ಗುರು ಗಳೆಂದಮಿ ಕುಮಾರನ ಬೊಟ್ಟೆತ್ತಿ ಪೊಗಳ್ದ ಲುಬ್ಧಕರು ಕೊಟ್ಟರೊಂ ದೊಂದು ಕೂರ್ಗಣಿಗಳು ಬಿದ್ದು ಪೆರ್ಟ್ಟಕ್ಕಿ ಏಗಿಲಾದುದಮಿ (ಕೋಚಕ. ೦೯-೩೮). [ಬೊಟ್ಟು೩ + ಎತ್ತು೨]

ಬೊಡ್ಡಣ (ನಾ). ಸೋಪಾನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಾಡುವ ಪುಷ್ಕರಿಣಿ,—ಕೊಳ : ಬಾ ನಾಮಿ ಬಾವಿಯೊಳ್ ಜಲಕ್ರೀಡೆ ಯಾಡುಮಂ ಎಂದೊಡಗೊಂಡೊಯ್ದಾತನಂ ಬೊಡ್ಡಣದ ಬಾವಿಯೊಳಗೆ ಪುಗುವಂತೆ ಗೆಯ್ದು (ಜಾಪ್ರ. ೦೯೫-೦೬). 'ಬೊಡ್ಡಣವಾವಿ' ಪರಾ. [?]

ಬೊಡ್ಡಣಬಾವಿ 'ಬೊಡ್ಡಣವಾವಿ' ನೋ.

ಬೊಡ್ಡಣವಾವಿ, ಬೊಡ್ಡಣಬಾವಿ (ನಾ). = ಬೊಡ್ಡಣ : ಅಲ್ಲಿಯ ಕೆಱಗಳೆಲ್ಲಂ ಬೆಳೆಗಯ್ಗಳೆ ಕೊಳಂಗಳೆಲ್ಲಂ ಪೂಗೊಳಂಗಳೆ ಬಾವಿಗಳೆಲ್ಲಂ ಬೊಡ್ಡಣವಾವಿಗಳೆ (ಜಂಪು. ೨-೨೦ ಪ) ; "ವರ್ಧನವಾಪಿ. ತುಂಬಿದ ಬಾವಿ" (ಜಂಪು. ಕೋಟಿ). **ಬೊಡ್ಡಣಬಾವಿ** : ಸುವರ್ಣಮುಖ್ಯದುಣ ಕಟ್ಟುವುಮುಳ್ಳ ಬೊಡ್ಡಣವಾವಿಯೊಳ್ . . . ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಂ ಮನಕ್ಕೆ ಪಂವರಿಸಿರ್ಪರ್ಕೊಡನೆ ನೀಡುಂ ಬೇಗಮಾಡುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಕಣ್ಣಾ. ೦೩೬-೩೨) ; "ಬೊಡ್ಡಣವಾವಿಯೊಳ್–ಬೊಡ್ಡಬಾವಿಯುಳ್ಳಿ. ಕೊಳದಲ್ಲಿ (?). (ಸಂ) ವರ್ಧನವಾಪಿ (?) . . . ಇಂಥ ಬಾವಿಗೆ ನೀರನ್ನು ತುಬುಹುದು, ಕೆಳಗಿರುವ ತೂಬಿನಿಂದ ನೀರನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿಡಬಹುದು, ಇದನ್ನು ಜಲಕ್ರೀಡೆಗೂ ವಿಹಾರುವುದಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು" (ಪಕ್ಷಾ. ಕೋಟಿ) ; ರತ್ನಮಂ ಪೊಳ್ದ ಲಾಕ್ಷೀದ್ರವದೊಳು ಬೊಡ್ಡಣ ಬಾವಿಯಂ ತೀವಿದೊಡದಱೊಳೋಲಾಡಿ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಪೋಡಿ ಕೃತಕ ರುಧಿರಮಪ್ಪುದನಱದು (ಜಿಪುಂ. ೦೪) ; ತುಂಬಿದ ಬೊಡ್ಡಣವಾವಿಯು ತೂಂಬಂ ತಡವರಿಸಿ ಕಂಡದಂ ಕಳೆದಲ್ಲಿಂದಂ ವೇಗಂ ಪೊಱಮಡೆ (ಕಾಪು. ೦೧೯-೩೪) ; ಅರಸನೊಸದು ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಾಡಲ್ ಬಗೆದು . . . ಪಂಚವರ್ಣ ಶಿಳಾಖಚಿತಮಪ್ಪ ಬೊಡ್ಡಣವಾವಿಯಂ ವನಿತಾಜನಸಹಿತಂ ಪೊಕ್ಕಾಗಳ್ (ಜಂಪು. ೦೩-೩ ಪ). [ಬೊಡ್ಡಣ + ಬಾವಿ./ ತೆಲು. ಬೊಡ್ಡನಬಾವಿ]

ಬೊಡ್ಡಿ 'ಪೊಡ್ಡಿ' ನೋ.

ಬೊಡ್ಡಿತನ (ನಾ). ಸೂಳೆತನ ; ಜಾರತನ : ಪುನುಕುಲದ ಪುಟ್ಟ ನಿಟ್ಟುರದ ಬೊಡ್ಡಿತನಮಿಂತೇಂ ಸೂಬನನಾಯ್ದು ದಾಟ್ದೆ ನೀಂ ಮಗಳೇ ! (ಇಷಪ್ರ. ೬೦-೩). [ಬೊಡ್ಡಿ (<ಪೊಡ್ಡಿ) + −ತನ]

ಬೊಡ್ಡಿಮಗ 'ಪೊಡ್ಡಿ' ಪರಾ.

ಬೊಡ್ಮ 'ಬಡ್ಡು' ನೋ.

ಬೊದೆ (ನಾ). ೧. (ಗಿಡ, ಮರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಬುಡ ; ತಳ ; ಕೆಳಭಾಗ : ಆ ಬೇವಿನ ಮರದ ಬೊಡ್ಡೆಯು ಅವನಿಗೊಂದು ಆಸರವಪ್ಪ (ಜಾಪ್ರ. ೦೦); ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಬಂಡೆಯ ಬೊಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಎದುರ್ವ ಮಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಬಾಹುಬಲಿಯತ್ತ ನೋಡಿದರು (ಸಪ್ರ. ೦೦೪). ೨. ಮೊದಲು ; ಆರಂಭ : ಬೊಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅವನೊಂದು ದೊಡ್ಡ ತಪ್ಪನ್ನು ಮಾಡಿರುವನು (ಹುಬುಣಾ. ೧೩). 'ಬುಡ' ಪರಾ.

ಬೊದೆಡೆ ಬೋದೆಡೆ (ನಾ). ದಪ್ಪ ಹಾಗೂ ಒರಟಾದ ಹಚ್ಚೆಡದಂತಹ ಹೊದಿಕೆ : ಬೋಳು ಜಡೆಮುಡಿ ಲೋಚುಮಂಡೆಗಳ್ ಸಿತಭಸಿತಭಾಳ. ಭಸ್ಮಾಂಗಮುದ್ಯೋತಿತಂ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಮಾಲೆ ಕಂಬಳಿ ಜಾಡಿ ದೊಂತ

ಬೊವಡೆಯು ಕೌಪು ನಿರ್ವಾಣ ಶಾಶಾಂಬರ (ಗುಣಭ. ೩-೫೩); ಶಾವಿ ಕಾಷಾಯಾಂಬರವು ಕಂತೆ ಜಾಡಿಯು ಬೊದಡೆ ತೀವಿ ಮೈಯೊಳು ಭೂತ ದೇವಗಣ ನಡೆಯೆ (ಹರ. ೦೩೯-೩). **ಬೋದಡೆ** : ತಳೆದ ಒಡಲ ಬೂದಿಯ ಕಟ್ಟುವ ಕೈದಡಿಯ ವೆತ್ತಿಯ ಜಡೆಯ ಬೋದಡೆಯು ವತವುರೆತ್ತ ಮಣಿಮಯೂಸನವೆತ್ತ ನೋಡು (ಹರಿಪ. ೭-೫೭).

[←ತುಳು. ಬೋಜಡ, ಬೋದಡ]

ಬೊದಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಸೂತನೆಂಬುವಂ ಕಂಡು . . . ಬೊದಿಲ್ಲೆನೆ ವಾಮ್ಮು ನೀರೊಳಾ ಬಾಳನಾದಮಾದರದೆ ಕಂಚೊಸದಂ ನಿಧಿಗಂಡಸಂತೆವೋಲ್ (ಹಂಕಣ. ೦-೧೩) ; ಎಳೆ ಬೊದಿಲ್ಲೆನೆ ಬಿಬ್ಬತ್ತು (ಹಂಕಣಾ. ೦೦-೭೦).

ಬೊಸಗಾರೆ 'ಬೋನಂಗಾರೆ' ನೋ.

ಬೊಪ್ಪ 'ಬಪ್ಪ' ನೋ.

ಬೊಪ್ಪಡೆ (ನಾ). ಒಂಬು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಸಂಕರದಾನಿವಿ ಕೊಟ್ಟುದಾಸಿಗ ಸುಂದ ಪೆಗ್ಗಡೆ ಬೊಪ್ಪಡೆ ಒಳಗಾಗಿ ಸುಂಕ ಆಮದಾಯ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವಕ ಮಾಡಿ ಭಟ್ಟನು (ಎಕೆ. V(೩). ಕ್ಯಸಂಪು. ೨೦೭-೦೯; 1175).

[?]

ಬೊಪ್ಪಯ (ನಾ). ತಂದೆ ; ಜನಕ : ಬೊಪ್ಪಯ. ಮುಚ್ಚುವಿರೆ ನನಗೆ ನಿಮ್ಮೊತ್ಪದುಂ ಸುದುತ್ಪರ್ವಕಲ ಬೇಗೆಯುಂ (ಕ್ರಿಶಾಪು. ೪೨-೧೨೩).

[ಬೊಪ್ಪ (<ಬಪ್ಪ) + ಆದು$_3$ (<ಅದು$_{31}$)]

ಬೊಪ್ಪ (ನಾ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಶೂದ್ರವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ) ಗ್ರಾಮ ದೇವತೆಯ ಅರ್ಚಕ : (ಪ). [← ತುಳು. ಭೋಪೀ, ಭೋಪ್ಪಾ]

ಬೊಪ್ಪಬೋಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬೊಪ್ಪಬೋಯನ್ಯ ಕಾಶ್ಯಾ(ಶ್ಯ)ಪಗೋತ್ರ ತಮಾರಕರ್ವಣ (ಎಇ.VII. ೦೮೮-೨೨ ; ೪೦೩).

[ಬೊಪ್ಪ$_{೨}$ + ಬೋಯ]

ಬೊಬ್ಬರೆ 'ಬಬ್ಬರೆ' ನೋ.

ಬೊಬ್ಬರ್ಯ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಏದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಜಟ್ಟಿಗ, ಬೊಬ್ಬರ್ಯ ಬಂದ ಹಾಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದು (ಸ್ವಕ್ಷಹೊ. ೬) ; ಆ ಬೊಬ್ಬರ್ಯ ನಿಮಗೆ ಕಾಣುತ್ತೆ ? (ರಚಹೊ. ೩೩).

[← ತುಳು. ಬಬ್ಬರ್ಯೆ]

ಬೊಬ್ಬಾಟ, ಬಬ್ಬಾಟ (ನಾ). ೧. (ಆನಂದ, ಆವೇಶ, ರೋಷ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ) ಕೂಗಾಟ ; ಚೀರಾಟ ; ಅರಚುವಿಕೆ : ಬೊಬ್ಬಿಜಿದಾರುವೀ ಬೊಬ್ಬಾಟವೇತಕ್ಕೆ (ಪಚಪು. ೩೩-೦೬); ನಿಜಪದಾತಿಯ ಬೊಬ್ಬಾಟ . . . ತ್ರಿಜಗತ್ಕೆ ಭಯದ ಬೀಜವುಪ್ಪ (ಶಾಪಂ. ೦೫-೫೦). ೨. ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ ; ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಧ್ವನಿ : ವಿವಿಧರ ಭಟ್ಟಸಲಿ ಬೊಬ್ಬಾಟವಾಯ್ತು ಗಭೀರಭೇರಿಗಳು (ಶಾಪ್ರಾ. ೦೨-೫೫) ; ಆಸುರದ ಬೊಬ್ಬಾಟ ಹಯಮರುಜೇಷಿತಧ್ವನಿ ಕರಿಯ ಬೃಂಹಿತ ಘೋಷ . . . ಆಸುರದಿ ಬೆದಜಟ್ಟಿತು ರಾಮಸುವಾಸಿನಿಯನು (ತೆಚರಾ. ೬-೬-೨೫). ೩. ಅಬ್ಬರ ; ಆರ್ಭಟ : ಆಟವಾರಂಭಸದು ಬಜೆ ಬೊಬ್ಬಾಟವೇತಕೆ ವಿಜಯಸಿರಿ ವಾಜಾಟರಿಗೆ ಮೆಚ್ಚುವಳೆ (ಶಾಪ್ರಾ. ೦೩-೧೭); ಭಂಡ ಬೊಬ್ಬಾಟವನು ಬಿಡು ಕೈಕೊಂಡು ನೋಡಿದನುಂದಿ ಗೋಪರ ತಂಡವನು ಬಳಿಕಾಹುತಿಯ ಮಾಡಾಪಡೆ (ಪಪಾಗ-೦೦-೬೨-೦೩); ತನ್ನ ಗಂದನ ಬೊಬ್ಬಾಟ ರಾಧಾಬಾಯಗೂ ತುಸು ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿಯೇ ತೋರಿರಬೇಕು (ಪಾಶ್ವಲ್ಯ. ೭೩). ೪. ಗಲಾಟೆ; ಗಲಿಬಿಲಿ; ಗೊಂದಲ : ಅರಮನೆಯಲಾ ಬೊಬ್ಬೆ ಹುನ್ನಿಮರದಲೀ ಬೊಬ್ಬಾಟವಿನ್ನುಳದರಸುಗಳ ಪಾಡಾವುದು (ಶಾಪ್ರಾ. ೩-೩) ; ಇರುಳು ಬೊಬ್ಬಾಟದಲಿ ಬಿದ್ದ ಗಟ್ಟಿ ನೆರೆಯವರಾಸರಿ ಹಸರೊಂದನಟ್ಟ (ಪಪಾ. ೩. ೦೮೨). ೫. ತಕರಾರು ; ತಗಾದೆ ; ವರಾತ : ಈ ಪ್ರಕಾರದ ಬೊಬ್ಬಾಟಗಳು ಪತ್ರದ್ವಾರದಿಂದ ನೇಮಿ ನಡದಿರುತ್ತವೆ (ಪುಂಜಾಶಾ.೩ ಶ್ರಸಾ.೫೫). ೬. ಗುಲ್ಲು; ಪುಕಾರು: ನೀ ಅದು ಮಾಡುತೀ ಇದು ಮಾಡುತೀ ಅಂತ ಊರೆಲ್ಲಾ ಬೊಬ್ಬಾಟ ಆಗೈಶವ್ವಾ (ಕಾಚ್ಚಿ.೦೦೦): ರಾಚಪ್ಪ ನಿನ್ನ ಕೈಪಿಡಿದು ಕೇಳಿದಾ ಅನ್ನೂದರ ಬೊಬ್ಬಾಟ ಮಾಡಿದವ ಶ್ಯಾಮರಾವು (ಬೀಚಪ್ರ. ೩೬, ೦೩೬). **ಬಬ್ಬಾಟಿ** : ೫. ಸ್ವಲ್ಪದರ ಮಾತು. ಜಾತಕ್ಕ ಬಬ್ಬಾಟಿ ಮಾಡೋದು (ಪಪಂಚ. ೩೯); ಈಗ ಗ್ಲಳದ ಬಬ್ಬಾಟಿ ಮಾಡೂ ಪಂಗಿಲ್ಲ. ಯಾರೆದುರೂ ಹೇಳದ ಪುಮಾಳ ಇರೂದ ಪಾಪ (ಗೃಪಾದು. ೨೬).

[ಬೊಪ್ಪೆ$_{೩}$ + ಆಟ./ತುಳು. ತೆಲು. ಬೊಬ್ಬಾಟ]

ಬೊಬ್ಬಿ 'ಬೊಪ್ಪೆ$_{೩}$' ನೋ.

ಬೊಬ್ಬಿಕ್ಕು, ಬೊಬ್ಬಿಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಗು ; ಅರಚು ; ಲಂಘಿಸುತ ಕಾಡೆಮ್ಮೆಗಳ ತೆಕ್ಕೆಯೊಳು ಕೋಣನಿರೆ ಕಂಡು ಶಬರಿಯರು ಬೊಬ್ಬಿಕ್ಕಿ ಮಗುಳ್ದಾಲಿಸಿದರು(ಪಚಾ.೩-೩೯). ೨. ಗರ್ಜಿಸು; ಅಬ್ಬರಿಸು: ರಕ್ಕಸಿಯು ಕೊಂದತುಳಸರುಷದ ಹರವರಿಯಬುಜಿ ಬೊಬ್ಬಿಕ್ಕಿ ದಾಹಪ್ಪ ೧೩ ಪಟಸೆಗೆದಂಬರಸ್ಥಕೆ . . . ಪ್ರಾಜುವನು (ಕೂಚಾ. ೩-೦-೩೪); ತಿವ ನಿಣಾದ ಕಾರಣದಿಂದ ಬಂದಾಪವದೊಳು ಬೊಬ್ಬಿಕ್ಕಬಹುದು (ಕೂಚಪ. ೩೯-೩೬). **ಬೊಬ್ಬೆಯಿಕ್ಕು** : ೧. ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಯಾಗದೆ ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ಳದೆ ಬೊಬ್ಬೆಯಿಕ್ಕದೆ ಜೋಕೆಯಜಾದು ಒಬ್ಬರಿಬ್ಬರು ಮೂವರೊಂದೊಂದು ಕಲೆಯು ವೈಯುಬ್ಬಿವೊಲು ಕೇಳಿಸಿದರು (ಕಪಪ. ೦-೭೦). [ಬೊಬ್ಬೆ$_{೩}$ + ಇಕ್ಕು]

ಬೊಬ್ಬಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಹಳ ಶಬ್ದಮಾಡಿಸು : ಮೂಗಿನಲಿ ಹಲವು ಕುಜು ಕೋಣಗಳ ಹೊಗಿಸುವುದುಲಿವ ಜೆಬ್ಬುಜೆಗಳನು ಕಿವಿಗಳ ಬಳಿಯು ಬೊಬ್ಬಿಡಿಸುವುದು (ಕೂಚಪ. ೩-೨೬-೨೩). [ಬೊಬ್ಬಿಡು + — ಇಸ್ಕು]

ಬೊಬ್ಬಿಡು, ಬೊಂಬಿಡು, ಬೊಬ್ಬೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಆನಂದ, ರೋಷ, ಆವೇಶ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ಕೂಗು ; ಅರಚು : ಭಲ್ಲಿಕ್ಕುಕರದುಧಸಿ ಕೂರ್ನಾಮ್ಗಳಂ ಬಿಟ್ಟು ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟು (ನಂಕ. ೦-೦೦೦); ಸ್ವಸ್ಯಂ ಪದಯರ್ ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟು ಕೋಲಂ ತುಡುಕೆ (ದಚಕು. ೭-೭೦); ಬೀಳುಬೀಳ್ಳಭಮಹ್ಯವಿವ ವಧೆ ಬಾಳೀಲಿವುದೆ ನಿಷ್ಕಸೆನುತುಬ್ಬಾಳುತನದಲಿ ಪಾರ್ಥ ಬೊಬ್ಬಿಡೆ (ಶಾಪ್ರಾಕ್ಕೂ. ೦೪-೦೦). ೨. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳು ; ಧ್ವನಿಮಾಡಿ ಹೇಳು; ಉದ್ಘೋಷಿಸು : ಬೇಡಿ ಕರುಣವನೀಯೆನುತ್ತಂ ಕೂಡೆ ಬೊಬ್ಬಿಡುತಾದು ತಾಣತಿಗೂಡಿ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಸುತ್ತಂ . . . ತಾಂಡವಮಣಾಡುವೆನು (ಪಗಕ್ಷ. ೦೭-೨೦); ಶ್ರೀ ರುದ್ರವೇದ ಬೊಬ್ಬಿಡುತ್ತಿದೆ (ಗಣಾ. ೨೮೫-೦) ; ಕಟ್ಟಿಗೆ ಗಾಜರನೇಕವುಗ್ಗಡ ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟುದು ರಾಯನೇಳ್ಗೆಯುಲಿ (ಕೂಚಪ. ೨೦-೨೬). ೩. ಆಕ್ರಂದನ ಮಾಡು ; ಮೊರೆಯಿಡು : ಚಂದ್ರಂಗ್ಗ ರಾಜ್ಯ ಅಡ್ಡ ಬಂದಲ್ಲಿ ಅಂಬುಧಿ ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟತ್ತೆ (ಜಪಚ. ೨೩) ; ಹಮ್ದಿ ಕಾಗಯ ಮನೆಗೆ ಬಾಣಸಮಿದ್ದೂ ಗಜಮೆನುತ ಬೊಬ್ಬಿಡುತಿದ್ದುದರಿಬಲ (ಶಾಪ್ರಾಕ್ಕೂ.೩, ೩-೧೩); ಬಾಲೆಯರುಗಳು ಬೊಬ್ಬಿಡಲು ಗೋಪುರದಗ್ರಶಾಲೆಯ ರೋದನ ಗೇಳಿ ವೀರೆಗಾಜಿಸ ಕೊಲ್ವುದಿಲ್ಲೆಂದು ದುಃಖಿದ ತೀಲಿಗೆ ಮಾತನಟ್ಟಿದನು (ಪೂಚಪ. ೩೫-೩೨). ೪. ಅಧಿಕವಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು,— ಶಬ್ದಮಾಡು : ಪಡೆಪೆಡೆಯೊಳಗುರ್ಬಿಂ ಬೊಬ್ಬಿಡುವಂದುಗೆ ಗೆಜ್ಜೆ ಸಜ್ಜಸೆಗೆ ತೊಗಯಿಸುಗುಂ (ನಂಕ. ೩-೮೯); ಕುಡಿಕುಡಿದು ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟಾಡುತಿರ್ದವು ಸಾಂದ್ರ ಚಂದ್ರಿಕೆಯಲಿ ಚಕೋರಿಗಳು (ಶಾಪ್ರಾಕ್ಕೂ. ೦೭-೦೪). **ಬೊಂಬಿಡು** : ೪. ಶಂಖಿಗಳ್ ಬೊಂಬಿಡರ್ . . . ನಡದಂ ಮರುಳುಸಿದ್ಧಾಂತ ವೃದ್ಧಂ (ಕಪು. ೩-೦-೩). **ಬೊಬ್ಬೆಯಿಡು** : ೧. ಮಾಧವನು ತನ್ನ ಜನರನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಬೊಬ್ಬೆಯಿಡುವಂತೆ ಹೇಳಿದನು (ಬಂಪು. ೩೪).

[ಬೊಪ್ಪೆ$_{೩}$ + ಇಸ್ಕು]

ಬೊಬ್ಬಿರಿ 'ಬೊಬ್ಬಿಜಿ' ನೋ.

ಬೊಬ್ಬಿಲಿ (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀಯರು ಕಾಲಿನ ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಮುತ್ತಿನ ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂ ಕೂಡಿದ ವೀರಮುದ್ರಿಕೆ ಕರುಪಿಲ್ಲಿ ಬೊಬ್ಬಿಲಿಗಳನಿಟ್ಟು (ಕಾಗಂಪ್ರ. ೨೦೨-೬).

[— ತೆಲು. ಬೊಬ್ಬಿಲಿ]

ಬೊಬ್ಬೆ೧, **ಬೊಬ್ಬರಿ** (ಕ್ರಿ). ೧. (ಆನಂದ, ರೋಷ, ಆವೇಶ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ) ಕೂಗು ; ಆರಚು : ಪಾಸಂ ಓಡಿಂಬೆದುಂ . . . ಕೆನ್ನೆತ್ತ ರೊಳೊರ್ವರೊರ್ವರಂ ತಳ್ಕಿಜ್ಜಿದುಂ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದುಂ . . . ಅಡುವಾಗಳ್ (ಕಂಕಣಾ. ೮೨-೦೫೪ ಕ); ಬೇಡವಡೆ ಬೊಬ್ಬಿಳಿದಾಡಿದುದು (ಪಚಳ. ೫-೦೦೪); ಆಯೆನುತ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ಏಪ್ಪನಿಕಾಯ ಕುಣಿದುದು . . . ದರಂಪದವಿ (ಶಾಣ್ಮಿ. ೦೫-೪೦). ೨. ದೊಡ್ಡ ಧ್ವನಿ ಮಾಡು ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಧ್ವನಿ ಮಾಡು ; ಉದ್ಘೋಷಿಸು : "ಬೊಬ್ಬಿಱಿ (ಬೊಬ್ಬೆ + ಇಱಿ) — ಮಹಾರವೇ" (ಪಣಾ); ಸೂಳಮಿಸಿ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದನೆರಂನಿಸ್ಸಾಳಚಯಪ್ರಿಗಳ ಪೆಡತಲೆ ಒಡಿಲೇಳಗೆಯುಲೆದ್ದಪ್ಪು ವಿವಿಧವಾದ್ಯರವ (ಶಾಣ್ಮಿಕ್ರೀ. ೦-೧೪) ; ಬೊಬ್ಬಿಱಿಪುದು ಕಃಕೆಂಡಿಂದಿಮಮುಯಿಂ ಜಗದೊಳು ವಿಜಯ ಕ್ಷಿತೀಂದ್ರನಿ (೮೪. ೫೯. ೩೨೬ಬ. ೩-೭; ೨) ; ನಿಮ್ಮ ಸುಗಳು ಶರೀರವ ನೀಗಿ ಒಳೆಯುಲಿ ಎಂದು ಬೊಬ್ಬಿಱಿದೆಟ್ಟನತಿರಥರ (ಶಾಣ್ಮಿಕ್ರೀ. ೦೫-೪೩). ೩. ಆಕ್ರಂದನಮಾಡು ; ಮೊರೆಯಿಡು : ಬೊಬ್ಬಿಱಿವಿನಮಾಂತಿಱಿಂದ ಸೊರ್ವ ಭುನರಿಭುರಂ (ಪರ್ಶು. ೯-೩೦); ರಥ ಒಡಿಪಡುವಿನ್ನೆಂತೊದಗುವನೊ ಸುಕಾದಾರ ತಾನಿನುತ ಪಡೆ ಬಿಡದೆ ಬೊಬ್ಬಿಱಿವು (ಶಾಣ್ಮಿಕ್ರೀ. ೬-೪೬). **ಬೊಬ್ಬಿರಿ** : ೧. ಬಗ್ಗಾ ಹುಬ್ಬಿದವಮ ಚಿತ್ರಕಾರ, ಬೊಬ್ಬಿರಿದವ ಗವಾಯಿ. ಕಾಗದ ಕಿಪ್ಪ ಮಾಡಿದವ ಕವಿ ಏಂಬ ದೈಷ್ಟಿಯೋ ? (೬೦೫. ೬೬); "ಇಡಿಯೆ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಗಂಡಸುತನ ?" ಎಂದು ಬಲವಾಗಿ ಬೊಬ್ಬಿರಿದು ಕೇಳಿದಳು (ಹಳ್ಳಿಹ. ೦೦೬). ೨. ಕಬ್ಬಿಲರು ಕಬ್ಬಿಗರು ತಾವೆನುತಬ್ಬರಿ ಬೊಬ್ಬೆರಿಯ ಕಬ್ಬವಾದುದೆ ? (೮೫೧೮. ೦೬-೬೯).

[ಬೊಬ್ಬೆ೩ + ಇಱಿ]

ಬೊಬ್ಬಿಱಿತ (ನಾ). ಅಬ್ಬರ; ಆರ್ಭಟ; ಗರ್ಜನೆ : ಇಱಿತ ಮುನ್ನೆಪೊ ಸುಭಟರಿಗೆ ಬೊಬ್ಬಿಱಿತ ದುನ್ನೆಪೊ (ಶಾಣ್ಮಿ.೦೦-೧೬); ಬಲು ಬೊಬ್ಬಿಱಿತ ಕಸುರನ ಧೈರ್ಯ ಕಾಲನ ಮಜ್ಜಿದು ಹೊಕ್ಕುದು ಹೊರಳ್ದೊತೆದುದು ವಿಸ್ಮಯ ರಕ್ಕಸರ (೬೪೦೫. ೩-೬-೩೦). [ಬೊಬ್ಬೆಱಿ + —ತ್ತ]

ಬೊಬ್ಬುಲಿ 'ಬಬ್ಬುಲಿ' ನೋ.

ಬೊಬ್ಬುಳಿ೧ 'ಬಬ್ಬುಲಿ' ನೋ.

ಬೊಬ್ಬುಳಿ೨ (ನಾ). ೧. (ನೀರಿನ) ಗುಳ್ಳೆ ; ಬುದ್ಬುದ : ಇಬ್ಬರು ಗಳೊಂಱಾಗಿ ಕೂಡಿಯೆ ಬೊಬ್ಬುಳಿಯುನೊಡೆವಂತೆ ಕೊಂಬರು ಹಲವು ಮಲ್ಲರನು (ಶಾಣ್ಮಿ. ೬೦೩. ೪-೦೦) ; ಬೊಬ್ಬುಳಿಯು ಬೆಳುನೊರೆಗಳೊಬ್ಬಲಿಸೊಬ್ಬಳುವಾಪ್ಪರಿಸುತುರಪಟಗೊಬ್ಬಿಸಲಿ ಮದವೇಱಿ ಮಲ್ಲಗಡಲೆಸೆದುದಿದಿರಿಸಲಿ (೬೪೦೫. ೦-೬-೨೩); ನೀರ ಬೊಬ್ಬುಳಮಂತೆ ತೋಜುತಿಪ ದೇಹದ ಸಾರವಱಿಯದಲೆ ಸುಖಿಪುದಜ್ಞಾನದ ದಾರಿಯಮಾಯಿ (೪೦೫೬. ೧೦೬). ೨. (ಗರ್ಭಾಶಯದಲ್ಲಿರುವ) ಐದನೆಯ ದಿವಸದ ಗರ್ಭಪಿಂಡ : ಪೃಥವಾದಿನ ಕಲಲಮೆಸರಂ ಪಡೆವನವನ್ಮೆದಾದಿನಕೆ ಬೊಬ್ಬುಳಿಯೆನಿಸಿದವನೇಳುದಿನದಮಂ ಜವನಿಗರ್ಭದ ಮಾಂಸಪೇಸಿಯೆಂದೆನವಂ (ಜಾವಂತ್ರ. ೪-೪೬).

[<ಸಂ. ಬುಬ್ಬುದ./ಪ್ರಾ. ಬುಬ್ಬುಱ./ತೆಲು.ಬೊಬ್ಬಳಿ]

ಬೊಬ್ಬುಳಿ೩ 'ಬೊಂಬುಳಿ' ನೋ.

ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ಬೊಬ್ಬುಳಿ೨ ೧ : ಬೆಗುವ ತಾರಕಾನಿಕರಮಾ ಕಿದರೊಳ್ ಪಸುತೇಂಕುದೆಂಕೆ ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆಗಳಂತೆ ತೋಜಿದುವು (೦೮೪. ೩-೧೬); ಕಣಪಪ್ಪೊಡೆ ನಿಲ್ಲದು ಜವ್ವನವಪ್ಪೊಡೆ ನೀರ ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆ (೦೮೦೫೨. ೪-೩೬೫) ; ನೀರ ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆಗೆ ಕರ್ಬುನದ ಬಬ್ಬ ಕೊಟ್ಟು ಸುರಕ್ಷಿತವ ಮಾಡುವ ಪರವ ಮೋಡಾ (೪೫೫. ೦೬). ೨. = ಬೊಬ್ಬುಳಿ೨ ೨: ಪಿಂಡಮಯುವಾದ ಪುರುಷನ ವೀರ್ಯ ಸ್ತ್ರೀರಕ್ತದೊಡಪೆರೆದೊಡಾದು ದಿನಕ್ಕೆ ಕಲಲಪಪುದು ಐದುದಿನಕ್ಕೆ ಬೊ[ಪಣಾ.ಬ]ಬ್ಬುಳಿಕೆಯಹುದು (೪೫೫. ೨೫೫) ; ಮಾತೆಯ ರಜಸ್ಸು ಪಿತೃವೀರ್ಯಂಗಳೊಂದಾಗಿ ಸಾತಿಶಯದಿಂ ಪೃಥವಾದಿನದಲ್ಲಿ ಕಲಲಮಪುದಿಂ ತೆಜಮೊಳ್ಕೆದುರಾತ್ಮಿಗೆ ಬೊ[ಪಣಾ. ಯೊ]ಬ್ಬುಳಿಕೆ (೪೦೫. ೩೯-೩). [ಬೊಬ್ಬುಳಿ೨ + —ಇಕೆ]

ಬೊಬ್ಬುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಳ್ಳೆ ಯೇಳು ; ಬುದ್ಬುದವುಂಟಾಗು : ಕೆನ ಉಬ್ಬುರ್ಚೇಱಿ ನೀರ್ಗೊಬ್ಬುಳಿಸಿ ಬಾಳುಬುಳ್ಳಾಂದೇಂಕೆ ವಂದಬ್ದಿ ಕಲಪಂ ದುಸಗುತ್ತುಂ ಬತ್ತೆ (೪೫೦. ೦೬-೬೪). [ಬೊಬ್ಬುಳಿ೨ + —ಇಸು]

ಬೊಬ್ಬೆ೧ (ನಾ.) ಸುಡುವುದರಿಂದ ಚರ್ಮದ ಮೇಲೇಳುವ ಗುಳ್ಳೆ ಬೊಕ್ಕೆ : ವೇಷದ ಮೇಲೆ ಏಳುವ ಬೊಬ್ಬೆಗಳು ದೊಡ್ಡವಾಗಿ ಅಥವಾ ಸಣ್ಣವಾಗಿ ಇರುವುದುಂಟು (೪೫೦. ೩೦) ; ಅಡವಿಯಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಾಗಿ ದುರೂ ಅಳಲಿಲ್ಲ. ಗೋಳಾಡಿ ಅತ್ತವರೆಂದರೆ ನನ್ನ ಕಾಲ ಬೊಬ್ಬಗಳು (ರಾಜಗಾ. ೦೦೬) ; ಬೊಬ್ಬೆ ಬಂದು ಕೈ ನೋಯುಲಾರಂಭಿಸಿತು (ಪಕೈಶ. ೦೫).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಬೊಬ್ಬು]

ಬೊಬ್ಬೆ೨ (ನಾ). ೧. (ಆನಂದ, ರೋಷ, ಆವೇಶ, ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ) ಅರ್ಭಟ ; ಕೂಗಾಟ ; ಆರಚುವಿಕೆ : "ಬೊಬ್ಬೆಯಿಸಲ್ ಭುಗರ್ಜನೆ" (೪೫೫. ೩೨) ; ಹೇಡಿಗ ಬೊಬ್ಬೆಯಿಂದಡವಿ ಗೋಳಿಟ್ಟುವುದು (೪೪೫. ೩-೨೬) ; ಕಳವಳಿತರಿಸೇನೆ ಬೊಬ್ಬೆಯೊಳಲಿದುದೀ ಸಮ್ಮವರು (ಶಾಣ್ಮಿ. ೫೦-೫೪) ; ಇಮ್ಮು ಪೌರುಷದ ಬೊಬ್ಬೆಯು ಕೇಳ್ದು . . . ಮೂದಲಿಂ ತಜುವಿದರ್ (೪೫೫೪. ೩೯-೦೩). ೨. ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ ; ಮಹಾಧ್ವನಿ : "ಕೋಲಾಹಲಃ, ಕಲಕಲಃ — ಈ ೨ ಬೊಬ್ಬೆಯ ಪೆಸರು" (೪೫೫೪. ೧೩) ; ಅಬ್ಬರಿನಿ ಬೊಬ್ಬೆಯಂ ಕೂಟ್ಟಬ್ಬಿಸಿದೊಡೆ ಕಾಪ ವಿಸಗುವಿಸಿತು (೪೪೫೪. ೩-೭೪); ಮೆಲುನುಡಿಗೆ ಗಱೆ ಹೊದ್ದಿದವು ಸರದುಲಿಗೆ ಕೋಗಿಲೆಯೌತಿದಪ್ಪ . . . ನೇವರದ ಬೊಬ್ಬೆಗೆ ಸಿಲುತಿದಪ್ಪ ಹಂಸೆಗಳು ಕಮಲಾನಸಮು ಕಳದಿಯರ (ಶಾಣ್ಮಿ. ೬-೦೦). ೩. ಆಕ್ರಂದನ ; ಪ್ರಲಾಪ : ಅರಮನೆಯಲಾ ಬೊಬ್ಬೆ ಹುನ್ನಪಪುರದಲೀ ಬೊಬ್ಬಾಟ ವಿಸ್ಮಳಿದರಸುಗಳ ಪಾಡಾವುದು (ಶಾಣ್ಮಿ. ೦-೬) ; 'ಬೊಬ್ಬೆಯಾದುದು ಬಳಿಕ ಸುಮನಸರೊಬ್ಬುಳಿಯ ಜೂಡುಮುರಿ ಮುನಿಗಳು ಬೆಬ್ಬಳಿದರು (೪೦೦೫. ೦-೦೦-೯). ೪. ಗುಲ್ಲು ; ಪುಕಾರು : ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪಾಮರೋರರ ಗ್ಯಾಂಗು . . . ಬಿಸ್ಸಾ ಕಳವುಗಳನ್ನು ನಡುಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಬೊಬ್ಬೆ ಎದ್ದು (೪೪೫೪. ೧೧. ೪೪೮).

ಬೊಬ್ಬೆಕಾಯಿಸ = ಮುಳ್ಳುಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಂತು, ಬೈಗೆ ಕತ್ತಿ ತಿವಿದುಕೊಂಡು, ಗದ್ದಲಪಬ್ಬಿಸಿ ಭಿಕ್ಷೆಯೆತ್ತುವ ಕಾಯಿಸಿ. (೬). **ಬೊಬ್ಬೆಹಾಕು** = ಕೂಗಾಡು ; ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಅರಚು; ಕಸ್ಕ. ಅಟಿಂಸಿ ಎಂದು ಬಾಯಲ್ಲಿ ಬೊಬ್ಬೆಹಾಕುತ್ತಾಳೆ (ಶಾಣಾ. ೬೩) ; ಪುಡುಗರು ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಬೊಬ್ಬೆಪಾಕುತ್ತಾಳೆ (ಗಾಪಚ. ೫೨). **ಬೊಬ್ಬೆ ಹೊಡೆ** = ಬೊಬ್ಬೆ ಹಾಕು : ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿಂದು ಬೊಬ್ಬೆಹೊಡದರ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಶಬರಾ.೦೫೦). [ದೇ.॥ ತಳು. ಬೊಬ್ಬೆ ; ತೆಲು. ಬೊಬ್ಬ]

ಬೊಬ್ಬೆ೩, **ಬೊಬ್ಬಿ** (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೊನ್ನೆಮರ; ಕಲ್ಕೊನ್ನೆ ; ಮೋಳೆಹೊನ್ನೆ. ಶ್ರೀಹೊನ್ನೆ. ಕೊಬೆ, ಬೊಬ್ಬೆ (ಪ್ರಾಣಿ. ೦೪-೨೬೫). **ಬೊಬ್ಬಿ**: ಬೊಬ್ಬಿ (ಇಂಡಿ) — ನೀರಿನ ಆದರಕ್ಕೆ ಎಕ್ಷರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದೆ (ಪಣಾಗ. ೮೩) ; ಮರಗಳು . . . ಮಬ್ಬಾಳಿ. .ಕೊಬೆ. ಬೊಬ್ಬಿ. ದೇದ ದಾರು. ಅಡವಿಗೋರಂಟಿ (ಪ್ರಾಹ. ೨೫೩).

ಬೊಬ್ಬೆಯ ಪಿಂಡಾಗ = ಹೊನ್ನೆಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆಳೆಯುವ

ಸಾಧನದಿಂದ ಅಳತೆಮಾಡಿದ ಧಾನ್ಯದ ಖಂಡುಗಪ್ರಮಾಣ (?) : ಅಮೃತಪಡಿಗೆ ಭತ್ತ ಬೊಬ್ಬೆಯ ಖಂಡುಗ × × ಮಧ್ಯಾಂನದ ಪೂಜೆಗೆ ಬತ್ತ ಬೊಬ್ಬೆಯ ಖಂಡುಗ ೦೫ ದಿನ ೧೬ ಅಕ್ಕ ಹಾ ಲೆಕ್ಕದಲು ಅಕ್ಷತೆಗೆ ವರುಷಕ್ಕೆ ಬೊಬ್ಬೆಯ ಖಂಡುಗ ೩೫ (ಎಕ. VIII, ಶಿಗ. ೦೬೬–೬೯ : 1488).

ಬೊಬ್ಬೆಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಕೂಗಾಡು : ಗದ್ದಲಮೆಬ್ಬಿಸು : ದುಗ್ಗಕ್ಕಡರಡ ರಂದೊದಱು ಬೊಬ್ಬೆಗುಟ್ಟಿವರದಟಿಂ (ತಖಾ೨ಕ. ೩–೬).

[ಬೊಬ್ಬೆ೩ + ಕುಟ್ಟು]

ಬೊಬ್ಬೆಗುಡು ' ಬೊಬ್ಬೆಗೊಡು ' ನೋ.

ಬೊಬ್ಬೆಗೊಡು, ಬೊಬ್ಬೆಗುಡು (ಕ್ರಿ). ದೊಡ್ಡ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಗು; ಅರಚು : ಒದಱು ನೋಡಿದಳು ಬೊಬ್ಬೆಗೊಟ್ಟುರಿ ನೋಡಿದಳಾಪ ತೆಱದಿ ನೋಡಿದಡೇಂ ವಿಚಾರಿಸದೆ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಪೋಗುತಿರೆ ಕಂಡಿವಂ ಹೆದಱನೇಗುವೆನೆಂದಳು (೬೬೫೫. ೬–೨); ಅಡುಗುಬ್ಬಗಳಗುರಿ ಹಬ್ಬಿಸುತ ಕೈದೀವಿಗೆಗಳಂತೆಬ್ಬಿಸಲು ಪ್ರಭೆ ದೆಸೆಯೊಳಾವರಿಸಲ್ಕೆ ನಿರ್ಘರವ ಬೊಬ್ಬೆಗೊಟ್ಟಾಲುತ್ತ. . .ಬರುತಿರಲು (೬೬೫. ೦೬–೨೦) ; ಬಲುಮೆರಡಾಗಿ ಪೆರ್ಮೆಯಡೆದೊಡ್ಡಿ ವಿಳಾಸದೆ ನಿಂದು ಬೊಬ್ಬೆಗೊಟ್ಟು . . . ಪಳಜಿದುದು (೦೬೫೬. ೦೭–೧೩). **ಬೊಬ್ಬೆಗುಡು** : ಬೊಬ್ಬೆಗುಡುತುಂ ಬಂದರ್ ಪಲರ್ ಧೀಪರ್ (೬೬೭. ೨–೨೦); ತಡೆ ವಿಲ್ಲು ಜಡಿ ಬೊಬ್ಬೆಗುಡು ಪೊದ ಜೊಳಡಗು (೪೬೫೫. ೨೬–೨೩). [ಬೊಬ್ಬೆ೩ + ಕೊಮ್ಮ೧]

ಬೊಬ್ಬೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗರ್ಜಿಸು : ಅಬ್ಬರಿಸು; ಆರ್ಭಟಿಸು : ಬೊಬ್ಬೆಗೊಂಡಿರ್ದರುಲ್ಲ ತಗುಳ್ದೊಂದಱು ಸಾರ್ದುರ್ (೬೬೫೪. ೩–೦೭).

[ಬೊಬ್ಬೆ೩ + ಕೊಳ್೧]

ಬೊಬ್ಬೆಯಿಕ್ಕು ' ಬೊಬ್ಬಿಕ್ಕು ' ನೋ.

ಬೊಬ್ಬೆಯಿಡು ' ಬೊಬ್ಬಿಡು ' ನೋ.

ಬೊಮಟಿ ' ಬೊಮ್ಮಟಿ ' ನೋ.

ಬೊಮ್ಮ, ಬಮ್ಮ, ಬರಮ, ಬರುಮ, ಬರ್ಮ, ಬೊರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಪರಾತ್ಪರವಸ್ತು ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ : ದೇಟದರಿ ಮೂಮಣ್ಣ ದಾಬೆಯ ಕೂಟದರಿ ಕಾಜುಪಾಗಿ ಮಿಗೆ ನಿರ್ಲೋಟಿಸುವ ನಿಜ ದಿಟ್ಟಿ ಬೊಮ್ಮವಿದು (೪೬೫೫. ೯–೦೬) ; ಬಳಸುವರವ ಬಜಾಯ ಬೊಮ್ಮದ ಪೊಳಪು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿ ನಜಿ ನಿರ್ಮಲತೆಪ್ಪಾ ರುದ್ರನಿರುತಿರ್ದನು ನಿನೋದದರಿ (೪೬೫೫. ೩–೯); ಬೊಮ್ಮವನು ಅಱಿದಿರೆ ಸುಮ್ಮನಿದ್ದಿರ ವೇಕು ಬೊಮ್ಮವನಱಿದು ಅಱುದಿರೆ ಕಳಮೋಗಿ ಕಿಮ್ಮಿ ಸತ್ಯಂತೆ (೪೬೫೫. ೬೬೭). ೨. ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮ : "ಅಜಂ [ಬೊಮ್ಮಂ]" (೪೬೫೫. ೬) : ಒಡಗೂಡುಜಾಂಡ ವಿಷ್ಣುನಸು ಜೇಪೊಡವಾಗಳೆ ಬೊಮ್ಮನುಂ ಮಾನಂಗಿಡುಗುಂ (೪೦೬೫. ೫–೬೩) ; ಬೊಮ್ಮದೇವನ ಬೊಮ್ಮಂ ಶ್ರುತಿವಿಹಿತ ಕರ್ಮಾನುಜ್ಞಾನ ನಿಷ್ಠನಪ್ಪ ರಾವಣಂ (೪೦೬೫. ೦೬೪–೦೬) ; ಕಯ್ಯ ಬೊಮ್ಮನ ಪರದ ಪರಬೊಮ್ಮನೊಕ್ಕಿದಂ (೪೦೧೮. ೫೫. ೨೪೦–೦೯). ೩. ಧರ್ಮಪೂರ್ಧ ; ವೇದಾಂತ: ಕೇಳುತಿರ್ದೆರ್ ಕರ್ಣ ಬೊಮ್ಮನ ಕೇಳ ಬಂದನೆ ನಾವ ನಾಳಿನ ಕಾಳಿಗದ ಜಯಮುಂಬಿದ ಬೆಸಗೊಳ ಬಂದೆವು (೪೦೬೫೨. ೯–೩೪). ೪. ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ; ವಿಶ್ವ : ತಾಂಡವಗೈಯುವ ಭೈರವ ನಾನು! ಬೊಮ್ಮನೊಡೆಯುವ ಬರಸಿಡಿಲಾಮ (೪೦೬೫. ೦೬–೦೦). ೫. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಕಮ್ಮನೆ ತುಪ್ಪ ಕಜ್ಜಾಯ ಪಾಯಸದಿಂದೆ ದಮ್ಮನೆ ತಣಿದೆನೆಂದಸಾತ ಬೊಮ್ಮರ ಸಂತತಿ ನುಡಿಯುತೆ ಸಾರ್ದರು (೪೦೬೫. ೩–೨೯). ☞ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದವು ಈ ಅರ್ಥವಲ್ಲಿ ವಿಕಮಸನವಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿಲ್ಲ. **ಬಮ್ಮ** : ೬. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಬಮ್ಮ (೪೪. II. ೯೦ ; ಹು. 900) ; ಪುರಿಕರಸಗರದ ಬಮ್ಮಂ ಸರಸ್ವತೀಗಣದ ದಾಸಿ ಕ [ಣ.]× × × ನಿರುತಯತಿ [ಸಟಂ] ಖಿಣ್ಣರಿಸದಂ ನಾಗವರ್ಮ್ಮನ ಚ್ಯಾತ್ರ[ಂ] (೪೦೬೫. XI–೫. ೫೬–೨೬ ; 1062). **ಬರಮ** : ೨. ಕರುಣೆಯನೊಂದನೆ ಅದಕುಪಕರಣಂಗೊಂಡೊಡನೆ ತನ್ನ ಪೊಡವಂ ಲರ್ವಡಿಯಿಂ ಬರಮನನೊಗೆಯಿಸಿಯಪನೊಳೆ ಪುರುಳ್ಗಳಂತೊರೆದ ನೊಸೆದು ನಿಗಮದ ಪೆಲೆಯಂ (೪೪. ೦–೬೦). **ಬರುಮ** : ೬. ಪಲ್ಲೆ ವರಸ ದೇವಯ ಮೂಡಲ ಗೋವನ್ ಬರುಮನಪ್ಪಿದ × × × ಆಗಳು ಪಾನ್ಮೆಯನ ಮೇಗೆಬ್ಬು ಪುಜೆಯಜೂಜುಲ್ಲೊಡೊ (೪೪. X. ೬೧೩. ೪೦–೬ ; ಹು. 800 ?). **ಬರ್ಮ** : ೧. ನಾಲ್ಕೊಗಂದನಾದ ಖಳದಕ್ಷನ ಮೇಳದ ಕಿಬ್ಬಿಸಗಳೀ ಕಲ್ಮಷರ್ವಾವಂ ಬಳಿಕ ಬರ್ಮನೆನುತ್ಮವೆಯುದ್ಧ ರಾಂತಕಾ (೪೦೬. ೦೨–೩೬). ೨. ಮಾನ್ಮೆರಿದವನೇಂ ಚತುರ್ಭುಜನೆ ಮಚ್ಚರಿಸಣ್ಣಲೆ ಬರ್ಮನೊಳ್ ಬರಂಬಿಡಿವನೆ ಮಿಸಿ ಭಾಳ್ಳಡವನೇಂ ಪವನೇ . . . ಕಲಿ ಗೋನಭೂವನೊಳ್ (೪೪. VIII, ೫೫೦. ೦೦೯–೪೬ : 1042) ; ಬರ್ಮನುಮಾ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನುಂ ಶೋಭೆಯಂ ನಿರ್ಮಿಸಲೆಂದು ವಧೂವರರೂಪಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದಂತೆ ವಿಸುಗಿತ್ತು (೪೦೫೫. ೦೦–೩೨). **ಬೊರ್ಮ್** : ೭. ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆ : ಗಾಳಿಗನುಂ ನೆಲಮುಕ್ಕ ಜಕ್ಕಿಯುಂ ಬೊರ್ಮನುನೆಂದು ಜೀವವಧ್ಗೆದರೆ. . .ಪಾರಕದುಃಖಮನ್ಕೆದಿರ್ಪರೇ (ಶ್ರೀ೫೫೬೦. ೫೦೬೫೫. ೬. ೦೨೬೯).

ಬೊಮ್ಮಜಟ್ಟಿಗ = ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆ : ತಾವ್ಮಾಡಿ ಬೇಡಿ ಹೆಮ್ಮರಂಗಳ್ ಪಿಡಿದು ಬಾಧಿಸುವುದ ಕಂಡು ಬೊಮ್ಮಜಟ್ಟಿಗಪ್ಪ ಶಿರವರಿ ದಂತರಾತ್ಮ (೪೫೫. ೦೫೯–೨). **ಬೊಮ್ಮಜಟ್ಟಿ** = ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆ : ಬೊಮ್ಮಜಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದವಮ್ಮ ಒಮ್ಮೆಗಿಷ್ಟಲ್ಲವಾಯಿತಮ್ಮ (೪೦೫೫. ೧೬–೬). **ಬೊಮ್ಮನ ಸತಿ** = ಬ್ರಹ್ಮನ ಪತ್ನಿ ; ಸರಸ್ವತಿ : ರತಿಯು ಚೆಲುವಕತಿರಲಿ ನಿಂ ಪಾರ್ವತಿಯು ರೂಪಂತಿರಲಿ ಬೊಮ್ಮನ ಸತಿಯ ಸೊಬಗಂತಿರಲಿಯಾ ಬಾಲತಿಯ ರೂಪಿಂಗೆ ಪ್ರತಿಯು ಕಾಣೆಮು (೪೦೬೫. ೩–೦೯); ಬೊಮ್ಮ ನಿರ್ಮಿಪನೆಲ್ಲು ದುರ್ಮತಿಯೆ ನೀ ಕೇಳು ಬೊಮ್ಮನ ಸತಿಗೆ ಮೂಗಿಲ್ಲವಾ ಮೂಗ ನಿರ್ಮಿಸನದೇಕೆ (೪೦೬೫. ೩೦೦). [<ಪ್ರಾ.ಬಮ್ಮ-/ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮನ್]

ಬೊಮ್ಮಚರಿ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು ; ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಪೊಡವಿಪಯ ಭೋಗಾತಿ ರಾಘವ ಹಿಡಿವನ್ನೆ ಬಲು ಬೊಮ್ಮಚರಿಯವ ಕೊಡುವರಿಲ್ಲದಱಿಂದ ನೀ ಹೊಸ ಭೊಮ್ಮಚರಿಯಾದೆ (೪೦೬೫. ೨೨–೦೪). [< ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿನ್]

ಬೊಮ್ಮಚರಿಯ, ಬೊಮ್ಮಚರಿಯೆ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ ; ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ : ಜಡೆಯ ಮುಡಿಯೇ ಪುಕಟು . . . ಸೊಪ್ಪು ಸೆಳೆಮಂಚ ಮಡದಿಯಿಲ್ಲದೆ ಬೊಮ್ಮಚರಿಯವು (೪೦೬೫. ೩೨–೨೪); ಬಲನೆಯೊಬ್ಬಳ ವ್ರತವಮೆಗೆ ಗಡ ಹರುವದಿರವಿಗೆ ಬೊಮ್ಮಚರಿಯಾದ ಬಳಿಕೆ ಗಡ ನಿಮಗೆಲೆ ನಪ್ಪುಸಕರೆಂದಳಾ ಕಾಂತೆ (೪೦೬೫. ೩–೪–೨೦). **ಬೊಮ್ಮಚರಿಯೆ** : ನಿಲ್ಲಿಸುತ ಪುಣ್ಯಾಬಿಗಳರದನು ಬಲ್ಲವನು ಗುಮುಖವನಳ್ಳಿಸಿ ನೊಲ್ಲಿಸಲಧರ್ಮಾಯಮೊಪ್ಪಿದ ಬೊಮ್ಮಚರಿಯಮುಲಿ (೪೦೬೫. ೨–೪–೨೪).

[< ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ]

ಬೊಮ್ಮಚರಿಯೆ 'ಬೊಮ್ಮಚರಿಯ' ನೋ.

ಬೊಮ್ಮಟಿ, ಬೊಮಟಿ (ನಾ). ೧. ಎಳೆಯ ಮಗು; ಪಸುಗೂಸು : ಆ ತಿಂಗಳ ಬೊಮ್ಮಟೆಯನ್ನು ಮುತ್ತಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಡದಿಯ ಕೈಗೆ ಕೊಟ್ಟು (೪೦೬. ೦೬); "ನಿನ್ನ ಮಾವನನ್ನು ನೋಡು ಪಾಪ" ಎಂದು ಮೊದಲ್ಗೆ ಮಲಗಿದ್ದ . . . ತನ್ನ ಎಳಯ ಬೊಮ್ಮಟಿಗೆ ಹೇಳಿದಳು (೪೪೬೫೨. ೦೬೬). ೨. ಕೋಮಲವಾದುದು ; ಎಳೆಯದು : ರಾಜಪ್ಪ ಎಮ್ಮ ಮಗುವಿನ ಬೊಮ್ಮಟೆಯಾವ ಕೆನ್ನೆಗೆ ನಯವಾಗಿ

ಮುದ್ದಿಟ್ಟಿಗಂ (೨೬೩೫. ೨೩೯). **ಬೊಮಬೆ** : ೧. ಬೊಮಬೆಯ ಅಳಿವಿನ ಧ್ವನಿ ಕೇಳಿಸಿತು (೧೧೨೫. ೦೦೨); ಗೌಡನ ಹೆಂಡತಿಯು ಆ ಬೊಮಬೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಕೊಂಡು . . . ಕಾಯಿಲೆಲ್ಲ ಅಲೆದಳು (೫೧೦೯. ೮೦).

ಬೊಮ್ಮಡ 'ಬೊಮ್ಮಡಿ' ನೋ.

ಬೊಮ್ಮಡಿ, ಬಮ್ಮಡಿ, ಬೊಂಬಡ, ಬೊಮ್ಮಡ (ನಾ). ೧. ಬೊಬ್ಬೆ : ಕೂಗಾಟ : ಸಂಭ್ರಮಾದುತ್ತಿದ್ದವರ ಬೊಮ್ಮಡಿ ಜೋರಾಯಿತು (೬೦೩). **ಬಮ್ಮಡಿ, ಬೊಂಬಡ** : ೨. ಸದ್ದು ; ಶಬ್ದ : 'ಜರ-ಜರೋ', ಹುಯ್ಯುವ ಮಳೆ . . . ಕವಿ ಕರಗುವ ಬೊಂಬಡವನ್ನು ಪ್ರತಿಪ್ರತಿ ಧ್ವನಿಸಿ ಸುಗ್ಗುಮಗ್ಗಲಾದ ಮಲಿನಾಮಿಷ ಮಿಟ್ಟಿಗಳು! (೨೩೫೪. ೮೬). **ಬೊಮ್ಮಡ.** ಬಮ್ಮಡಿ ಬಜಾಯಿಸು, ಬೊಂಬಡ ಬಜಾಯಿಸು = ಬೊಬ್ಬೆಹಾಕು : ಕೂಗಾಡು : ಅದವಾನು ಕಂಬಿಸಿಯವರು ಬಮ್ಮಡಿ ಬಜಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (೨೨೭೫. ೦೩) ; ಅದೇಕೆ ಬೊಂಬಡ ಬಜಾಯಿಸುತ್ತಿರುವೆ ? ಸ್ವಲ್ಪ ಇರು (೬೦೩). ಬೊಮ್ಮಡಿಹೊಡೆ. ಬೊಮ್ಮಡಹೊಡೆ = ಬಮ್ಮಡಿ ಬಜಾಯಿಸು : ಧೈತರೆಲ್ಲಾ ಬೊಮ್ಮಡಿ ಹೊಡೆಮಾಕೊಳ್ತಾ ಆಪರೆ (೬೧೧೫೯. ೨೩೭) ; ಗಿರಾತಿಗಳು ಬೊಮ್ಮಡ ಹೊಡೆದಾರು (೨೪೫. ೨೨). [ದೇ.ತೆ ತೆಲು. ಬೊಮ್ಮಿಡಿ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ. / ಮರಾ. ಬೋಂಬ್ = (ದುಃಖ, ಸಂಕಟ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ) ಬಾಯಿ ಬಿಡಿಯುಕೊಳ್ಳುವುದು. ಶಂಬವಾದ್ಯ]

ಬೊಮ್ಮತಿ 'ಬೊಮ್ಮತಿ' ನೋ.

ಬೊಮ್ಮದಂಡೆ 'ಬ್ರಹ್ಮದಂಡೆ' ನೋ.

ಬೊಮ್ಮಪಾಸ, ಬೊಮ್ಮಹಾಸ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅಧಿದೇವತೆಯಾಗಿ ಪಡೆದ ಅಸ್ತ್ರ; ಬ್ರಹ್ಮಶಕ್ತಿಯ ಪಾಶ ; ಬ್ರಹ್ಮಪಾಶ. ೨. (ಆಲಂ) ಸುಲಭವಾಗಿ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದಂತಹ ಬಂಧನ.—ಆಟ್ಟಿ : ಆಕೆಯು ಪಾಸವೊ ಬೊಮ್ಮಪಾಸವೋ ತರುಣಿದು ತೋಳೊ ಬಾಳೊ ಸುದು ಸೂಸೆಮ ಕೂಟಮೊ ಕಾಳಕೂಟವೋ (೧೧೦೩೮. ೩-೦೦೨). **ಬೊಮ್ಮಹಾಸ** : ೧. ತರತರದ ಸಪುರವಕ್ಕಂಗಳು ಮೇಲಿರಿಸಿ ಬೊಮ್ಮಹಾಸದ ಕೆಲದ ಕೊಂಡಿಗಳೊಳಗೆ ಬಿಗಿದು ಅಮ್ಮುವ ಪಾಶಮಂ ಕೈಕೊಳಿಸಿ ಬರಿತೆನೆದು. . . ಕೊರಬೊಳವತರಿಸಿಕೊಂಡಂ ಬೊಮ್ಮಹಾಸಮಂ (೯೩೧೫೮. ೭೬. ೦೩೬-೭). [<ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮಪಾಶ]

ಬೊಮ್ಮಬರಿಹ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಲಿಖಿತ ; ವಿಧಿಲಿಖಿತ ; ಪಣೆಬರಹ: ಬೊಮ್ಮಬರಿ[ಹಾಗೂ. ೮]ಪ ಚಿತ್ರದ ವಿಷಮದವಾರಮ್ಮ ಲೋಕದೊಳು (೫೧೨. ೩-೧೮). [ಬೊಮ್ಮ + ಬರಿಹ (< ಬರಿಪ)]

ಬೊಮ್ಮಮೋಧೆ (ನಾ). ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ಬಗೆಗಿನ ಜ್ಞಾನ.—ತಿಳಿಪಳಿಕೆ : ಬೊಮ್ಮಮೋಧೆಯ ಹೇಳಿ ಕೇಳದು ಸುಮ್ಮನಿಪ ಸ್ವಪತಸವು ಬಂದಿರೆ ಪೆಮ್ಮೆಯಲಿ ಒರಿವಾಗಿ ಕಿಡುಪರು ಪಿತರು ಹೇಳಿದರೆ ಒಮ್ಮೆ ಕೇಳರು (೫೦೩೫. ೩-೦೨). [ಬೊಮ್ಮ + ಮೋಧ]

ಬೊಮ್ಮಯ್ಯ, ಬಮ್ಮಯ್ಯ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆ : ಲಡ್ಡುಗೆಯುಂ ಬೆಸಿಂಗೆ ಹೆಡಮಂ ಮಾಂಗೆ ಬೊಮ್ಮಪುಂಗೆ ಜಿರುಮ್ಮವದೆತ್ತುಮೆಂ (೪೦೬೫. ೩-೮೪). **ಬಮ್ಮಯ್ಯ** : ೨. ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರು : ನಿಮ್ಮಿಚ್ಚರ ಬಮ್ಮಯ್ಯ ವೆಸಗಿಯ್ಸಿದೊ (೫೦. XII. ೨೦೯-೨೨; ೩೧೪). [ಬೊಮ್ಮ + ಅಯ್ಯ (< ಅಪ್ಪ)]

ಬೊಮ್ಮರಕ್ಕಸ (ನಾ). ೧. ಧರ್ಮಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಧನ, ಪರಪತ್ನಿಯರನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದ ನೀಚಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಮರಣಾನಂತರ ಬರುವ ಪಿಶಾಚಜನ್ಮ ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ಜನ್ಮತಾಳಿದವನು : ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸ : ಮಹಾಕಾಯದೊಳಗೆ ಬರ್ಪಸನೊರ್ವ ಬೊಮ್ಮರಕ್ಕಸಂ ಕಡು ಪಿಡಿದು ತಿಸಲೆಮು ಕೆಗೆವುದುಂ (೬೦೩೫. ೦೩೩-೩) ; ಇಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ನಿನ್ನೊಡನಂದಿರ್ದಂ ಬೊಮ್ಮರಕ್ಕಸಂ ಮತ್ಕಾರಂ ಕಂಡೆಱೆದು ನೋಡಲೀಸಂ (೨೫೬೦. ೪-೨೦೦) ; ಪೊಕ್ಕೊಪ್ಪದ ಕೊಡದ ಕಾದಿರಿ ! . . ಬೊಮ್ಮರಕ್ಕಸ ಗೀವರೇಬಿಸಿ ಹೆಮ್ಮಗನ (೫೦೫೫. ೨೩-೧೪). ೨. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ತಂದೆ ಮತ್ತು ರಾಕ್ಷಸ ತಾಯಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ದುರಭರಾಮಂ . . . ರಾವಣ ಕುಂಭಕರ್ಣರ್ ಮುಂತಪ್ಪ ಬೊಮ್ಮರಕ್ಕಸರಂ ಕೊಂದು ಬಂದೊಂದು ಬೊಮ್ಮೇತಿಯು ಶಾಪಿಗೆಂದು ಮುನಿಮುಜ್ಜಿಯಿಂ ಜನ್ಮಮಂ ಕೈಕೊಂಡು (೧೩೦೫೬. ೦೨೪-೨೦). [< ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸ]

ಬೊಮ್ಮರಲು 'ಬೆಳ್ಳಾರಲ' ನೋ.

ಬೊಮ್ಮರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರು : ಬೊಂಮರಸಗೌಡರ ಮಕ್ಕಳು (೨೯. VII. ೬೫೬-೦೦೯-೦೬ : ೭೨೦). ೨. 'ಚತುರಾಸ್ಯನಿಘಂಟು' ಎಂಬ ಕೋಷವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಕನ್ನಡಕವಿಯ ಹೆಸರು : ಕರ್ನಾಟಕಸದಸ ಕವೀಂದ್ರರ್ಕಳೊಳ್ ತಾಮರೆನಿಸ್ ಬಿತ್ತರಿಸಿನೊಲವಿಂ ಕವಿ ಬೊಮ್ಮರಸಂ (೬೦೨೫. ೦೩೭). [ಬೊಮ್ಮ + ಅರಸ್]

ಬೊಮ್ಮವಿದ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ವೇದಾಂತರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿ : ಈ ಪೃಥ್ವೀಪತಿ ಬೊಮ್ಮವಿದನಿಗಾಂಟೆ ತಪಗಾ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆದುನಿಪ್ಪು ರಕ್ಷಿಸುವುದು (೬೫೧೫. ೯-೦೯-೩೬). [<ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್]

ಬೊಮ್ಮವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ವೇದಾಂತರಹಸ್ಯ ; ಬ್ರಹ್ಮಶಕ್ತ್ಯ : ದಕ್ಷ ಪಡಪೂಪು ತಪ್ಪ ಬಾಲವಾಸು ಮುನಿದನೋ ಹರಿಯಶ್ವ ಸಭಳಾಶ್ವರೊಳೊಬ್ಬರನುಳಿಯಲೀಸದೆ ಬೊಮ್ಮವಿದ್ಯೆಯಾನು ತಿನುಕುಳಿಗಳನು ಮಾಡಿದನಲಾ ಗೊರವನಾ ತನ್ನಂತೆ ಘಾಪನ್ನರನುಪುಕ್ಕಳನೀವೆನಾನಿವಕೆಂದು ಪಸುಳುವ್ಯು (೬೫೧೫. ೬-೬-೨೩). [< ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ]

ಬೊಮ್ಮವೊಲಿಯ (ನಾ). ಆಚಾರಗಟ್ಟಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಮ: ನೀರಾಬಲಂ . . . ಪಬುಸುಡಿಯಂ ಪಬುದು ವಿಷ ಜಾನಂಗಳನುಬುದ ಬೊಮ್ಮಪೊಲೆಯಂಗೆ ಪೆಸರಾದ ದುಡಧಿಯುಂ ಬಡಿವ ಮಾಹರಕ್ಕಸಂಗೆ ಕಣ್ಣ ಕಾಣರ್ಬಾರದೊಂದು ಮೈಮೆಪೆಕ್ಕು ನಿಂದಿಕುಗಾ (೫೫೩೫. ೬೨-೧). [ಬೊಮ್ಮ + ಪೊಲೆಯು]

ಬೊಮ್ಮಶಿರೋಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರ : ಸಲಿಸು ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರಮಂ ಮೆಗ್ಗಳದ ಬೊಮ್ಮಶಿರೋಸ್ತ್ರಮಂ ಕೈಗೊಳಿಸುವುದು ಕೃಪಮುಳ್ಳೊಡೆ (೪೨೫. ೬-೧೭). [< ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮಶಿರೋಸ್ತ್ರ]

ಬೊಮ್ಮಹತಿ, ಬಮ್ಮೇತಿ, ಬೊಮ್ಮತಿ, ಬೊಮ್ಮೇತಿ, ಬ್ರಮ್ಮಾತಿ, ಬ್ರಮ್ಮತಿ, ಬ್ರಹ್ಮಾತಿ, ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಕೊಲೆ: ಪಂಚಮಮಹಾಪಾತಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆ: ಹೇಳಲೇನದ ಹೇಸುವುದು ಮನ ಬೊಮ್ಮಹತಿನಾಗಿ (೯೩೧೫. ೫೬-೦೨). **ಬಮ್ಮೇತಿ**: ೧. ಕೊಡಿಸನುಂ . ಕೊಲಿಸಿದವರುಂ ಬಮ್ಮೇತಿದುನೆಸಗಿದಂಘಾ ಮಹಾಪಾತಕಗಳಿಂಸುವರು (೨೨೭೫. ೩೩-೦೧). ೨. ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ದೋಷ.—ಪಾಪ : ಭೀತನುಮಂ ಖಳ ಕೃಪಣ ಕಪ್ಪುತನುಮಂ ಪಡೆದು ಲೋಕಮುಂ ತಿಡಿಸಿದ ಬಮ್ಮೇತಿಯೆಯೆಡೆ ಮೊಗದೊಳಗೇತರ್ಕ ಪಿತಾಮಹಂ ಚತುರ್ಮುಖನಾದಂ (೯೩೧೫. ೦-೨೩) : ನಿನಗೆ ಬಮ್ಮೇತಿಯಾಗೆ ಸಾಪೆನೆಂದು ಆವರ ಕಾಲ್ಗಳಿದೊಂದು ಪುರದೊಳ್ ಬಳ್ಳಿಯಂ ಕಟ್ಟಿ ಕೊರೆಲೋಳ್ ಸುತ್ತಿ ನೇಲ್ದು ಸತ್ತಳ್ (೫೦೫೫. ೦೫೦-೦೦). **ಬೊಮ್ಮತಿ** : ೨. ಧರ್ಮವೆಂಬೆಸರಿನ ಪಸುಕರ್ಮ ಬೊಮ್ಮತಿಮಾಯ್ತು (೫೨೫೫. ೯-೨೬೦) **ಬೊಮ್ಮೇತಿ** : ೨. ಕೇಡಾವುದ ಬೊಮ್ಮೇತಿಯ ನೆಗಳ ಪೇರಾಳ ಪಾತಕಭೂಧುವನ ತೋಳದವಿದು ತಜ್ಞರ್ಬೊಚ್ಚಿದೆಲಾ ಮುಂದಿ ಪಾಳದ ತೋಜಿ ತನ್ನೊಡನೆ (೬೦೫೫. ೧೦-೨೪) : ರಾವಣ ಕುಂಭಕರ್ಣರ್

ಮುಂತಹ್ಮ ಬೊಮ್ಮರಕ್ಕಸರಂ ಕೊಂದು ಬಂದೊಂದು ಬೊಮ್ಮೇತಿಯು ಶಾಂತಿಗೆಂದು ಮುನಿಯಜ್ಞಯಂ ಜನ್ಮಮಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಜೈಮಿ. ಭಾ-೩೨). **ಬ್ರಮಣಿ** : ನಿ. ಧರ್ಮ್ಯಾಪನಾವಾನುಮಳಿವರೆವ್ವ ಡೆ ಗಂಗೆದು ಬಾವುಳುದೊರೆ ಅಂದ ಬ್ರಮಣಿ (ಪೆ. XIV. ೨೯೦೫- ೬೪-೦೪; ೧೦೭೧). **ಬ್ರಹ್ಮತಿ** : ನಿ. (ಅಲಂ)ಕಪ್ಪ : ಸಂಕಟ: ತ್ರೇತೆಯಲಿ ರಘುರಾಮನಾಮದಿ ಸೀತೆಯಂ ಹೋಗಾದಿ ದಶಶಿರದಾತನಿಂ ಬ್ರಹ್ಮತಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ತೊಳಲ್ದಜಾತಿರನೇ (೦೪೪. ೪೪-೪೯). **ಬ್ರಹ್ಮಾತಿ** : ನಿ. ಸಾಸ್ಮರ್ಯರು[ರಿ]ವಾರ್ವ್ಯರನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾತಿಯ (೨೦. XII. ೪೫೦-೦೬; ೦೦೦). ಸಾಸಿರವೇದಪಾರಗರುಮನಳದ ಬ್ರಹ್ಮಾತಿಯಕ್ಕು (೪೦೦. ೦೨೬-೪೪-೪೦; ೧೦೭೦). **ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ** : ನಿ. ಕುಬೆರ್ಲಿ ಪಾರುವನು ಬ್ರಹ್ಮೇತಿಗೆ ಸಾರುವನು (೦೪೪. ೪೦೪). ನಿ. ದೇವ ನಿನ್ನಾಜ್ಞೆಯಿಂ ನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮರಂ ಪಲವು ಸಾವಿರವಸೊಮೊಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ವೆನೆನಗಾವ ಶ್ರುತಿವದಿಂ ಬ್ರಮ್ಮೇತಿಯಿಲ್ಲ ಗಡ (೦೪೪ ಕೃ. ೨-೨-೨೩): ಕಾಳ್ಬುಧವ ದುಡುಹುವೆ ಬರಲೆನ್ನ ಗಾತ್ರಕಂದೀಗಳುಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ (೪೪೦. ೪೪-೦೨): ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ . . . ಅಶ್ವಮೇಧಮಾಗ ಮಾಡಿಸಲು ಅವನಿಗೆ ಹಿಡಿದಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಹೋಯಿತು (೪೪೦. ೨೪೦). (ಗು). ನಿ. (ಅಲಂ) ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ : ಅಗಾಧವಾದ : ಜಾನಕಿವಾಯಿಯುವರಿಗೆ ಬ್ರಮ್ಮೇತಿ ಸಿಟ್ಟು ಬಂದಿತು (೪೦೦. ೨೨). : ವೇದವೆಂದಿದ್ದರೂ ನೀರಿಗೆ ಹೋದಳೆಂದು ಅವಳ ಮೇಲೆ ಅವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಸಿಟ್ಟು ಬಂದಿತ್ತು (೪೪೦. ೨೭). 'ಬ್ರಹ್ಮಹತಿ' ಹೋ. [< ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾ]

ಬೊಮ್ಮಹಾಸ 'ಬೊಮ್ಮಪಾಸ' ನೋ.

ಬೊಮ್ಮಾಂಡ (ನಾ). ವಿಶ್ವ : ಜಗತ್ತು: ಜಾನು ವೆಳೆದೊತೆ . . . ಬೊಮ್ಮಾಂಡ ಕವಿಯುವುದು (೪೪೦. ೧೦-೨). ಅರು ಸರಿ ನಿನಗೆ ಬೊಮ್ಮಾಂಡದೊಳಗೆ (೪೦೦. ೨-೨೨ ೪೬೨) : ಬೊಮ್ಮಾಂಡವಾ ಬಾಣನ ಪುರವನೆ ಕಾಯ್ದು ಕೊಂಡಿಹವು (೦೪೪೪. ೨೦-೨೦). [<ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ]

ಬೊಮ್ಮಾರ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಅಗ್ರಹಾರ : ದೇವಾರ ಬೊಮ್ಮಾರಮಂ ನೆಗಪುತ್ತುಂ ಪೆಜ್ಜಿರಪ್ರತೀಪ ಬರುದರ್ ಸದ್ಧರ್ಮಸತ್ಕಾನ್ವಿತರ್ (೪೪೦೪೦. ೬-೨೦೪). [ಬೊಮ್ಮ + < ಅಗ್ರಹಾರ]

ಬೊಮ್ಮಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಬ್ರಾಮ್ಮಿ : ಸುರವಾರುಣಿ ಲೊಳ್ಳ ಬೊಮ್ಮಿ ಬೇವಿಂಗು ವಿಳಂಗ . . . ತಕ್ರ ಲವಣಾಗಳುಮಂ ತುಲಿದೊಂದುಮಾಡಿ ಸುಸ್ನಂಗಜಿದಿಕ್ಕೆ ಪೊರ್ದವುದಾಂ ರುಜಿಗಳ್ (೪೪೦೪೦. ೯-೨೨೦); ಬೊಮ್ಮಿದು ಸೊಪ್ಪನೊಪ್ಪದಿಂ ಗಜುಜೆಯಿಲ್ಲ ದಂಪರೆದು ತದ್ರಸದಿಂದುಜ್ ಮಾಡಿ ಸಸ್ಯಮಂ ಪ್ರಜಿಸುವರಂ ವಿಜಪ್ಪಂ (೨೪೦೮. ೬-೦೬). [< ಸಂ. ಬ್ರಾಹ್ಮೀ]

ಬೊಮ್ಮೆ 'ಬೊಂಬೆ' ನೋ.

ಬೊಮ್ಮೇತಿ 'ಬೊಮ್ಮಹತಿ' ನೋ.

ಬೊಮ್ಮೇತಿಕಾಜ, ಬ್ರಹ್ಮತಿಕಾಜ, ಬ್ರಹ್ಮೇತಿಕಾಜಿ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಧೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಯ ದೋಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : ಈತಂ ಮುನ್ನಮೊರ್ವಂ ಪಾರ್ಪನಂ ಕೊಂದ ಬೊಮ್ಮೇತಿಗಾಜಾ ಈಗಳಿದೆ ಎರೆಯೂದಂ (೨೪೪೪. ೦೦೬-೨೬). **ಬ್ರಹ್ಮತಿಕಾಜ** : ೧. ಇವನಾವಪಲಿಬಿವಲಿಬಿದಮ ಕೆಜ್ಜಿಯುವಾರವೆಯಂದ ವಾರಣ್ಯಾಸಿಯುಂ ಕವಿರೆಯುವಲಿಬಿದ ಬ್ರಹ್ಮತಿಕಾಜಂ (೨೪. IV. ೨೪೦೦೨. ೪೦-೨- ೨೦೨). **ಬ್ರಹ್ಮೇತಿಕಾಜಿ**: ನಿ. (ಅಲಂ) ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಯ ದೋಷವ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು : ಈ ವೃದ್ಧಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಮುಪ್ಪಿನ ದುರುಳನವೀ ಗೌಪುವ ಗೋವೀ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿಕಾಜನಾರ್ ಪೆಗಿಸಿದರ್ಗಾರ್ ಕಂದನ್ (೪೦೪. ೬-೨೨).

[ಬೊಮ್ಮೇತಿ (<ಬೊಮ್ಮಹತಿ)+ —ಕಾಜ]

ಬೊಮ್ಮೋಪದೇಶ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವುದು; ವೇದಾಂತರಹಸ್ಯದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುವುದು : ಇಪಪರವ ಕಡಿಸಿದನು ಸುತರಿಗೆ ವಿಹಿತಕರ್ಮವ ಮಾಡಲಿಸದೆ ಕುಪಿತಮುನಿ ಬೊಮ್ಮೋಪದೇಶವ ಮಾಡಿವಡದಹುದೇ (೪೦೦೧. ೬-೨-೪೬). ೨. ಉಪನಯನ ; ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶ. [< ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶ]

ಬೊರಗೆ (ನಾ). ಬಿಲ ; ಹೊರು : ಕರುಡಿ ಕಳವಳಿಸಿ ಗೋಮಾಯು ಗೊಂದಿಯೊಳಗಿಗೆ ಬೊರಗದು ಮೊಲಂಯೊಗುತ್ತಿರಲು . . . ಲುಬ್ಧಕ ಸಮೂಹ ಪಡಕಿಯು ಘೋರಾರಣ್ಯವ (೪೦೪೦. ೦೨-೪೨). [<ಪೋರ್ಕೆ]

ಬೊರ್ಮ 'ಬೊಮ್ಮ' ನೋ.

—ಬೊಲ್ ' —ವೊಲ್' ನೋ.

ಬೊಳ್ಳ೧ (ನಾ). ಮುಖವು ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ : "ಮುಂಖಿ ಬೆಳ್ಳುದೋಜಿರೆ ಬೊಳ್ಳನಕ್ಕುಂ" (೪೦೦೦. ೪೨-೦೨) ; ಚೆನ್ನ ಜೀರಮರ ಬಂಟ ನಾಸಯ್ಯ ವಿಷ್ಣ ಜಾಗು ಬೊಳ್ಳಸ ಕಾಪ ಗೋಪನೆಬುರು (೪೪೦. ೪೪೬) ; ತನ್ನ ಬೊಳ್ಳಸ ಕೊತೆ ಪಂಗಳನಂ . . . ಪಾಪಕರಿರಾ ಸೀವ್ (೪೪೪. ೪೯-೪೦) : ಫಳಫಳಿಸಿ ಪೊರೆದು ಮುಖದೊಳ್ ತೊಳಗುವ ಬೆಳ್ಪಸೆಯಿ ಬೊಳ್ಳಂ[ಪಾಂ. ಬೋಗುಂ] (೪೪೦. ೪-೦೨).

[ದೇ.-ಕ ತೆಲು. ಬೊಲ್ಲಮು]

ಬೊಳ್ಳ೨. ಬೊಳ್ಳು (ಅ). ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಭಾವ ಸೂಚಕಾವ್ಯಯ : ಸಭೆಯೊಳಗಣ್ಮಿ ಪೊನ್ನೆತ್ತು ಜಾಂಗು ಬೊಳ್ಳ ಶುಭ ಬೊಳ್ಳ ವಾಂಗಳಿಕೆ ಬೊಳ್ಳಿಮೆಂದೀ ರವಂ (೪೪೦. ೦೦-೬೦); ನೆರೆದ ಜನ ವೆಲ್ಲುಳೇ ಜಾಂಗು ಬೊಲ್ಲೆನುತಿರಲು (೪೦೪. ೨-೨೨). **ಬೊಳ್ಳು** : ಸೊಲ್ಲಿಸಿದರು ಜಾಗು ಬೊಳ್ಳು ಶಬ್ದವ ಕೆಂಬಲ್ಲ ತಳಗೆಗಾರ್ತಿಯರು (೪೦೪೪. ೦೨-೪೬).

ಬೊಳ್ಳವಣೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಯಾವುದಾದರೂ ಪದ್ಯವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನುಡಿಸುವ ಪಾಟವಿನ್ಯಾಸ; P 'ಬೊಲ್ಲವಣೆ' ಎಂದರೆ ಒಂದು ಪಾಟವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಅದರ ಮೊದಲು, ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ಕೊನೆಗಳಲ್ಲಿ ಹುಡುಕ್ಕಾ, ಪಟಹ, ಮೃದಂಗ, ಧಕ್ಕಾ, ಕರಟಾ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾದ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಪಾಟಾಕ್ಷರವನ್ನು ಬಹುವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು : ಇಂತಪ ಖಂಡವನ್ನು ಎರಡು ಸಲ ನುಡಿಸುವುದು ಎಂದು ಸಂಗೀತವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ : ಬಹುರೇಖೆಯ ಚಾರಣೆಯ ಧಿಕ್ಕವಣೆಯ ಸೇವಕೆ ಬೊಲ್ಲವಣೆಯ ಬೆಡಂಗು ಬಿತ್ತರಿಕೆಯಂ ಬೀಜ್ ಬಾಜಿಸುತ್ತಿರೆಯುಂ (೪೦೪೪೬. ೬-೧೨ ೪).

[?. / ತೆಲು. ಬೊಲ್ಲಾವಣೆ=ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಟ್ಯಬಂಧ]

ಬೊಲ್ಲಿ (ನಾ). ಕಥೆ ; ಹೇಳಿಕೆ ; ಉಕ್ತಿ : ಘಾತಕಥೆಯ ಟೀಕು ಸಹಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಪ ಜಿನನಾಮಕನ ಬೊಲ್ಲಿ (೪೪೦೪೦-೧. ೨೨೦) ; ಇವನ ಗ್ರಂಥ : ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳ ಬೊಲ್ಲಿ (೪೪೦. ೧-೧೨೪) ; ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳ ಬೊಲ್ಲಿಯನ್ನು ಬರೆದು . . . ಗತಿಸಿದ ಬಾಳಚಂದ್ರಪಂಡಿತನು ಮುಖ ಣಂದಿಯ ಶಿಷ್ಯರ ಶಿಷ್ಯ (೪೪೦. ೦೪೨). [<ಪ್ರಾ. ಬೋಲ್ಲಿಅ]

ಬೊಲ್ಲು 'ಬೊಳ್ಳ೨' ನೋ.

ಬೊಲ್ಲೆ (ನಾ). ಅಸತ್ಯ ; ಸುಳ್ಳು : ಬಲ್ಲಿದ ವಾಜಾಳಿ ನಾರದಮುನಿ ನಿಷ್ಠ ಬೊಲ್ಲೆಯ ಮಾತದಾತಿರಲಿ ಎದ್ದಿಂದ ಬಂದೆ ಸುದ್ದಿಯ ಹೇಳ್ವುದು (೪೪೪೪. ೪೬-೦೪). [←ತೆಲು. ಬೊಲ್ಲು]

ಬೊಲ್ಲ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕೋಗಬಿಯ ಒಕ್ಕರ್ ಶ್ರೀ ಎರ್ಮೈಯರ ಮಗ ಬೊಲ್ಲ ಗರಗಾನಾಮಣ್ಣಾನಿಜಿದು ಬಿಲ್ದನ್ (೪೪. X. ೨೦೦೧೦- ೦೪-೪; ೫೦- ೨೦೦). [?]

ಬೊಹರಿ 'ಬಹರಿ' ನೋ.

ಬೊಳ್ಳುಮರ (ನಾ). ಬೊಳ್ಳಾದ ಮರ : ಪೊಳ್ಳುಮರ : ಪೋಡಲು ಇಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಕಂಡರೂ ಒಳಗೇನಿದೆ? ಬೊಳ್ಳುಮರವಿದ್ದ ಹಾಗೆ! (ಪ್ರಾಗ. ೯೪). [? . / ತುಳು. ಬೊಳ್ಳುದಮರೆ]

ಬೊಳ್ಳಿಡು 'ಬಳ್ಳಿಡು' ನೋ.

ಬೊಳ್ಳು 'ಬಗುಳ್ಳು' ನೋ.

ಬೊಳ್ಳುಗೆ 'ಬಳ್ಳುಗರೆ' ನೋ.

ಬೊಳ್ಳೆ (ನಾ). ಹುರುಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ತಿರುಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ಹೊಳ್ಳುತನ: 'ಒಳಬೊಳ್ಳೆ' ಪರಾ. [<ಪೊಳ್ಳು]

ಬೋ (ಅ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗೌರವಾರ್ಹರಾದವರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಅವ್ಯಯ: ನಿಮಿಷದ ನಿಮಿಷಂ ಬೋ ಕ್ಷಣದೊಳಗರ್ಧಂ ಬೋ. . . ನೀ ಮಾಡಿದ ಮಾಯಂ ಬೋ ಅಭ್ಯುದ್ಯಮಂ ಬೋ (ಜೈಮಿ. ೦೬೬). [< ಭೋ]

ಬೋಂಡ (ನಾ). ಕಲಸಿದ ಕಡಲೆಹಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಪಲ್ಯವನ್ನು ಉಂಡೆಮಾಡಿ ಅದ್ದಿ, ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕರಿದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿಂಡಿ: ಕಡಲೆಬೇಳೆಯ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಬಜೆ ಮತ್ತು ಬೋಂಡಕ್ಕೆ ಅದ್ದಿಟ್ಟಾಗಿಯೂ ಸಿಹಿತಿಂಡಿಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಅಮೃತ. ೭೬); ಪಸಗೆ ಎರಡು ಬೋಂಡ, ಅವನಿಗೆ ಎರಡು ಬೋಂಡ ತಂದಿರಿಸಿದ ಹುಡುಗ (ಅಂಬಿಕಾ. ೫೬). [?. / ಹೊಸ. ಬೋಂಡ]

ಬೋಕಾಣಗಿತ್ತಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೊರಗೆ ತೋರ್ಪಡಿಸದವಳು; ಗುಮ್ಮನ ಗುಸಕ: ಏ ಬೋಕಾಣಗಿತ್ತಿ, ಸುರುವು ಆತೇನು? (ಕಪಾಣ. ೭೪): ಈ ಬೋಕಾಣಗಿತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹಾಕದಿದ್ದರೆ ಈ ಪಾರೆಯಿಂದಲೇ ತಲೆ ಜಜ್ಜಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ಹಂಪ್ರಹ. ೫೩).

[<ಬೋಕಾಣ+ —ಗಿತ್ತಿ]

ಬೋಕಾಣಿ (ನಾ). = ಬೋಕಾಣಗಿತ್ತಿ : ಏ ಬೋಕಾಣಿ ಮುಂಜಾನೆ ಹೊತ್ತು ಎಲ್ಲಿ ಹೋಗಿದ್ದಿ ? (ಪಾಂಡವ. ೩೦) ; ನನ್ನ ಲಿಯ ವಾಲಿಯ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಆ ಬೋಕಾಣಿಯೇಕೆ ಉಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮೆರೆದಾಡುವಳು? (ಶುಕ್ರ. ೮. ೪೪). [?]

ಬೋಕಿ (ನಾ). ೧. ಒಡೆದ ಮಡಕೆಯ ಚೂರು : ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಆದರಣೆ ಮಾಡದೆ ಒಡೆದ ಮಡಕೆಯ ಬೋಕಿಯಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವೂ ಗಂಜಿ ಹೊಯ್ಯುತ್ತಾ ಇದ್ದನು (ಕಥಾಮಂ. IV. ೬) ; ಆ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತುಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಹಳೆ ಮಾಡಿಕಿಯಾಗಲಿ, ಪಡತಬೋಕಿಯಾಗಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸೂಡದು (ಸ್ಮೃತಿಸಾ. ೩೬) ; ೨. (ಆಲು) ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ: ನೂಕೋನ ಮನೆ ಊಟಕ್ಕಿಂತ ಬೋಕಿಯ ಕೂಟ ಲೇಸು (ಗಾಡ). 'ಬಕ್ಕರೆ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಬೋಕಿ]

ಬೋಗ (ನಾ). ಸುಖಾನುಭವ : ಭೋಗ : ಭಕಾರಕ್ಕೆ ಬಕಾರಂ . . . ಭೋಗ–ಬೋಗ (ಸಮು. ೨೫೫ ಕ್ರ.ಪ್ರ.). 'ಮೆಯ್ವೋಗ' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ಭೋಗ]

ಬೋಗಣೆ 'ಬೋಗುಣಿ' ನೋ.

ಬೋಗಣ್‌ವಿಲ್ಲ, ಬೋಗೇನವೆಲಿಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ (ಅಲಂಕಾರ) ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : ಬೋಗಣ್‌ವಿಲ್ಲ, ಕೆಂಪುಗೊಂಡೆ (ಕ್ಯಶಿಗ. ೦೦-೨೧೦). **ಬೋಗೇನವೆಲಿಯ** : ತೊಳಗುತಿವೆ ತೋಟದಲ್ಲಿ ತರತರ ಗುಲಾಬಿ ಹೂ. ಡ್ಯಾಲಿಯಾ, ಬೋಗೇನವೆಲಿಯ (ಪುಟಸ. ೬-೬).

[←ಇಂ. Bougainvillaea]

ಬೋಗರ (ಗು). (ಆಲಂ) ನಿಜವಾದ : ದಿಟವಾದ : ನೀನು ಬರೇ ಮಾತಿನಲ್ಲೇ ಮುಗಿಸಿದೆ. ಅಮ್ಮ ಬೋಗರದುಃಖವಿದ್ದವಳು ಬಿಟ್ಟಿಲಾ ಹಿಡಿ. ನೋಡೋಣ (ಪ್ರಾಗ. ೯೭). [← ತುಳು. ಬೋಗರೆ=ಸುಳ್ಳು]

ಬೋಗಾಯ್ಯ ? (ನಾ). (?) : ಶ್ರೀಗಾಶ್ರಮವೆನೆ ತೇಜಕ್ಕಾಗರವೆನೆ ನೆಗಟ್ಟ ಗಂಗವಜ್ರನ ಲೆಂಬ್ಯೋಗಾಯ್ಯನೆಂಬರಮೊಳ್ಬೋಗೆಯ ಮಾರ್ಪ್ಪಡಿಗೊಳಿಂನಣ್ಣನ ಬಂಟ (ಪಂ. II., ೦೩೬-೨, ೦೩೦). [?]

ಬೋಗಾರ$_1$ 'ಬೋಗಾಟಿ' ನೋ.

ಬೋಗಾರ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಬೋಗಾರ ಜಾಯಿಫಲ ಸೈಂಧವ . . . ಇವನ್ನು ಸಮಾನೆಂಗೊಂಡು ಚೂರ್ಣಮಂ ಮಾಡಿ . . . ಮೆಲ್ಲಲು ವೀರ್ಯವರ್ಧನವಕ್ಕು (ಪಥ್ಯ. ೭೬). [?]

ಬೋಗಾರ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ: ಅರಸಿ ಪೋದೀಚುಮಲಿ ಹುದುಗಿದ ಪರಡೆ ಹಂಗ ಮಯೂರ ಬೆಟ್ಟಿವ ಗೊರವ ಗೀಜುಗ ಲಾವುಗೆ ಬಾಜಿಲೆ ಬೋಗಾರ . . . ಇತ್ತಲೆಯೆಂದ (ತೊಡಾ. ೩-೦-೩೨). [?]

ಬೋಗಾಜಿ, ಬೋಗಾರ$_1$ (ನಾ). ಲೋಹದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ಲೋಹಕಾರ ; ಕಂಚುಗಾರ : "ಪ್ಪೋಕಾರಿ, ಲೋಹಕಾರಿ — ಈ ೨ ಬೋಗಾಜಂ" (ಪಡಾಯು. ೪೭-೪೪೧) ; ಬೋಗಾಜ ದೇವಿಸೆಟ್ಟಿ ಗ ೧ ಬೋಗಾಜಿ ಬಾಣುಸೆಟ್ಟಿ ಗ ೧ (ಪಂ. XV, ಕೀಂಚಕು. ೪೪೩-೦೦ ; ೧೩೮) ; ಹುಸಿದು ಮಾಡುವನ ಶಿವಪೂಜೆ ಬೋಗಾಜಿ ಹರಿವಿಟ್ಟಂತೆ (ಪರಾಶ. ೦೩೦). **ಬೋಗಾರ**$_4$: ಕಂಚ್ಚುಗಾರ್ರು ಬೋಗಾರ್ರು ಸಹ ಗುಡಾರ ೧೯ ವರ್ಸುವ ೧ ಕೆಲ್ ೧ ಹಣಾಕಾರ ಸಡಶಿಕೊಡಲುಳ್ಳವರು (ಪಂ. XII, ಕುಕ್ಕ. ೦೦-೪೪; ೧೩೦೦) ; ತಾಮ್ರ ಹಿತ್ತಾಳೆಗಳ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾರುವ ಜೈಸರಿಗೆ ಕಾಸಾರರೆಂತಲೂ, ಜೋಗಾರರೆಂತಲೂ, ತಾಂಬಟಿಗಾರರೆಂತಲೂ ಅನ್ನುವರು (ಕಥಾಗ. ೦೩೩) ; ಗಂದಿಗರು, ಬೋಗಾರರು . . . ಮೊದಲಾದ ಜಾತಿಯವರೂ ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಾಪಕಾ. ೦೩೬).

[< ಸಂ. ಪ್ಪೋಕಾರ./ತುಳು. ಬೋಗರೆ]

ಬೋಗಾಜಿದೆಱಗೆ (ನಾ). ಲೋಹಕಾರರ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ತೆರಿಗೆ : ಬೆಟ್ಟದ ಕಾವಲು ಬೋಗಾಜಿದೆಱಗೆ ಗಣಾಚಾರಿದೆರಿಗೆ ಕೋಜುಗಳ ತೆಱಗೆ (ಎಕೆ. III (೩)· ಗುಂಕ್ಕು. ೦೩೬-೦೬; ೧೩೧೫). [ಬೋಗಾಜಿ + ತೆಱಗೆ]

ಬೋಗಾಜಿದೆಱೆ (ನಾ). = ಬೋಗಾಜಿದೆಱಗೆ : ಬೆಟ್ಟದ ಕಾವಲು ಬೋಗಾಜಿದೆಱೆ ಗಣಾಚಾರಿತೆಱೆಗೆ . . . ಸಲಿಯೂರವೆತ್ತನೆ ದುಂತಾದ ಸರ್ವತೆಱೆಗೆ ತಾಲುಮಳಿದು ಗ್ರಾಮಗಳು (ಎಕೆ. III (೩). ಗುಂಕ್ಕು. ೦೩೪-೦೬ ; ೧೩೧೧). [ಬೋಗಾಜಿ + ತೆಱೆ$_3$]

ಬೋಗಾಜಿಕೆ (ನಾ). = ಬೋಗಾಜಿದೆಱಗೆ: ಬೋಗಾಜಿಕೆ ಮಾದಱಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಏನುಳ್ಳ ಸುಲಿಸ್ವಾಮ್ಯವನು ಅಗುವಂಡಿ ನಂಜುಡೇಶ್ವರ ದೇವರ ಬಂಡಾರಕ್ಕೆ ಸಲಿಸುವಂತೆ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವ ಧರ್ಮಶಾಸನ (ಎಕೆ. III (೩)· ಗುಂಡು ೫೦. ೩೯-೩೩ ೧೬೦೭). [ಬೋಗಾಜಿ + —ಇಕೆ]

ಬೋಗಿ$_1$ (ನಾ). ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು ; ಸುಖಿ : ಭಕಾರಕ್ಕೆ ಬಕಾರಂ . . . ಭೋಗಿ–ಬೋಗಿ (ಕಮಾ. ೨೫೫ ಕ್ರ.ಪ್ರ.): ಏಳೆಯ ಪುಷ್ಪ ಮುಂತಾದ ಪರಿಮಳಕ ಬೋಗಿಯಮಾಗಿರುವನು (ಪ್ರಭೂ. ೩-೨೦). [<ಸಂ. ಭೋಗಿನ್]

ಬೋಗಿ$_2$ (ನಾ). ರೈಲುಗಾಡಿಯ ಬಿಡಿಗಾಡಿ. — ಡಬ್ಬಿ : ನೆಕ್ಲುದೋವನಾಗಲಿ ಇತರರಿಗಾಗಲಿ ಬೋಗಿಗಳ ಬಳಿ ಹೋಗಲು ಅವ್ಕಾಶ ದೊರೆತಿರಲಿಲ್ಲ (ಪುಕಾ. ೧೩೩). [←ಇಂ. Bogie]

ಬೋಗುಡಿಚೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀ ಸಸ್ಯ : ಮೈಲಿತುತ್ಪವಂ ಬೋಗುಡಿಚೆಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ತೇದು ಹೊರಮೊಳಗೆ ತೊಡೆಯೆ ಮೊಳೆ ಮಾಣುವುದು (ಪಥ್ಯ. ೨೧೩). [?]

ಬೋಗುಣಿ, ಬೋಗುಣಿ, ಬೋಗುನಿ, ಬೋಗೋಣಿ (ನಾ). ತಳಭಾಗವು ಗುಂಡಾಗಿದ್ದು, ಅಗಲವಾದ ಬಾಯುಳ್ಳ ಲೋಹದ ಪಾತ್ರೆ : ಏಳೆನ್ನ ಮಪಪತ್ನಿ ! ನೋಡು, ಪೋಗ್ರರೆ ಬಂದು ನಿಮಿಯ ಬೋಗುಣಿಯೊಳಕೆ

ಹೊಂಬುಗುರಿಯೆಸದು ತಾರೆಯರಳುಗಳಲ್ಲಿಂದೆ ಜೆಲ್ಲಾದಿಹನು (ಜಾಪು.೦); ಒಲೆಯು ತುಳಿ ಒಂದು ಬೋಗುಣಿಯಲ್ಲಿ ಕಳೆದ ರಾತ್ರಿ ಉಳಿದಿದ್ದ ಅನ್ನವನ್ನು ನೀರುಗಳೆಗಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸುಬ್ಬಮ್ಮ ಇಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಶಾಪು. ೫೩). ಬೋಗಣಿ : ಒಂದು ಬೋಗುಣಿಗೆ ನೀರು ಸುರಿದು ಅವನ್ನೆಲ್ಲ ಸುರುವಿದೆ (ಪ್ರಸಾ. ೬). ಅಮಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ತೊಳೆದು ನೆನೆಯಿಸಿ ಅರ್ಧ ಬೋಗಣಿ ದೊಸರಿನೊಂದಿಗೆ ಜೆನ್ನಾಗಿ ಬರೆಯಿಸಿ . . . ಉಪಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾಳಿತಿದ್ದರು (ಕೃ.ಕ.೯). ಬೋಗುಣಿ : ಈ ಸೇವಕರು ಚಿನ್ನದ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಅಂದರೆ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಬೋಗುಣಿಗಳನ್ನು . . . ಹೊತ್ತು ಬರುತ್ತಿದ್ದರು (ಕೃ.ಪಾ. ೧: ೬೬). ಬೋಗೋಣೆ : ಬೋಗೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಸವನೀರು ಕಾಯಲಿಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟು ನೀರು ಹೊಯ್ದಾಡುವಾಗ ಈ ತೊಪ್ಪಲವನ್ನು ಹಾಕಿ ಅದರ ಏಸರನ್ನು ಬಸಿದುಕೊಂಡು ಬೀಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಹಾಲನ್ನು ಹಾಕಿ ಕಡುಗುತೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಕೃ.ಚಿತ್ರ. ೨೦೦) ; ಬೋಗೋಣೆಯೊಳಗಿನ ನೀರು ಹೊರಸೂಸಿ ಪರಾತದೊಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ (ಮುಂಡಾಪ. ೪-೬೩).

[←ತುಳು. ಬೋಗನೇ, ಬೋಗಾನೇ, ದೋಪೇನೇ, ದೋಪ್ಪಾನೇ. /ಹಮಿ. ಪೋಣಿ, ಪೋಣಿ; ತುಳು. ಬೋಗಾಣಿ]

ಬೋಗುನಿ 'ಬೋಗುಣಿ' ನೋ.

ಬೋಗೆಸಪಲಿಯು 'ಬೋಗಸ'ವಿಲ್ಲ' ನೋ.

ಬೋಗೋಣೆ 'ಬೋಗುಣಿ' ನೋ.

ಬೋಚಿ (ನಾ). (ಮಕ್ಕಳ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ) ಮೊಲೆ : ಸ್ತನ : ಬಾಚಿ ಹುಟ್ಟುತಲೆನ್ನ ಪುಟ್ಟಿಯಿರುತಿರ್ಮ ಬೋಚಿಮನ್ನು ಕುಡಿಯಪ್ಪ (ಹಾಪಾ೬- ೦೩೭). 'ಪಾಚ್ಚೆ' ಪರಾ.

ಬೋಚಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಗೊಗ್ಗಿಯ ಮನೆಮಗತಿ ಬೋಚಿಗದ್ದುರ್ಮಸ್ತು ಉತ್ಪತ್ತಿಗಳ್ಕಂಕ್ಕ ?ದೊಳೆ ನಿಲೆ ಎದೆವಾ ಊರ ಮುಲೆವ [ರಿ] ಸತ್ಯಂ (ಪ್ರಾಶಾ. ೦೫೩೬. ೪೦-೨ ; ಸಂ. ೨೦೦).

[?]

ಬೋಜ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೆಂಡ : ಇವರು ಜೋಳದೊಳಗೆ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಧಂಗಿ, ತುಂಬೆ, ಅಂದರೆ ವಿಷಮುಷ್ಟಿಯು ಬಿ:ಜ, ಇವುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುದಿಸಿ ಬೋಜವೆಂಬ ಸರಾಯಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ . . . ದುಸರುದರು (ಕಾಗ. ೨೯೩). 'ಅಕ್ಕಿಬೋಜ' ಪರಾ.

[←ಹಾಡ. ಬೋಜನಾತ್; ಹಿಂ. ಬೋಜ; ತುಳು. ಬೋಜಾ. ಬೋರ್ಯೂ]

ಬೋಜಗಾರ (ನಾ). ಬೋಜವೆಂಬ ಹೆಂಡವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು : ಬೋಜಗಾರರು ಇವರು ಹಲವು ಹಿಂದೂಜಾತಿಗಳ ಪಂಕ್ತಿಪಪಕ್ತಿಯೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (ಕಾಗ. ೨೯೩). [ಬೋಜ + — ಕಾರ (<—ಕಾಜ)]

ಬೋಜಣ 'ಬೋಜೆ' ನೋ.

ಬೋಜಮಾಡ (ನಾ). ಮಮುಮಗನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಚೆಲುವ.—ಸುಂದರ : ಬೋಜಮಂಕಾರವಾದ ಕರುಂಬಯ್ಯ ಚೆಂಗುವಣಮು ಕೈಹಿಡಿದು ಶಯ್ಯಾಗೃಹದ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಕರದುಕೊಂಡು ಬಂದ (ಮುಂಡಾ. ೨೬೨).

[←ತೊಡ. ಬೋಜುಕಾರ]

ಬೋಜಮಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಮದುಮಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಚೆಲುವೆ.—ಸುಂದರಿ : ಬೂಡಳೋ ಒಬ್ಬ ಬೋಜಮಗಾರ್ತಿ ಬಾಲ್ಯಕಾರ್ತಿಯು ಕಣ್ಣೊಟದ ಗಾಳಕ್ಕೆ ಜೋಗುಮಣಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಬಿದ್ದಿರಬೇಕು (ತುಪಾ. ೨೦೩); ನಾನು ನಿನ್ನ ಬೋಜಮಗಾರ್ತಿ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ಕದಪೆಯುವೆನ್ನು ಎಂದೆಂದಿಗೂ ದುರೆಯುಲಾರಿ (ಪದಾ. ೧೧. ೦೨೯). [←ತೊಡ. ಬೋಜಕಾರ್ತಿ]

ಬೋಜೆ. ಬೋಜಾ (ನಾ). ಭಾರ ; ಹೊರೆ : ಸಕಲಿವ ಕಲಾಯಿಯು ಬೋಜೆಯನು ಸಂಪ್ಕಾಸುವ್ಯನೆ ಅವಾವಿಗಳ ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಾ.

೧೦); ಈಗ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಬೋಜೆ ಬಂದಿದ್ದು ಆ ಬೋಜೆಯನ್ನು ನೀವೇ ಸ್ವಂತ ಖುಷಿಯಿಂದ ಹೊತ್ತಿದ್ದೀರಿ (ಗಂಪತಾಜಾ. ೨೦೦). **ಬೋಜಾ :** ನಿಮ್ಮ ಮ್ಯಾಲ ಪ್ರಪಂಚದ ಬೋಜಾ ಭಾಳ ಅದ (ಸಪಾಸಾ. ೦೩೭); ನಾಳೆ ಮಂಡೀ ಬೋಜಾ ಅವರ ಮ್ಯಾಲೇ ಅಲ್ಲ (ಶಿಪಾಪ. ೪೩).

[←ಹಿಂ. ಬೋರ್ಜಾ; ಮರಾ. ಬೋಜಾ, ಬೋರ್ಜಾ]

ಬೋಟಿ 'ಬೋಟ್ಟು' ನೋ.

ಬೋಟ್ಟು$_1$ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆದಾಯ : ಸ್ವಳದ ಪೂರ್ವದ ಮಾನ್ಯ ಆದಾಯ ಸ್ವಾಮ್ಯ ಬಾಟು ಬೋಟು ಸಹ ತೋರಿಗಟ್ಟಿಕೆಯಲುವ ಉಪಗ್ರಾಮ (ಎಕ. XII. ಕುದ್ಕಿ. ೪೬-೬; ೧೦೭೪ ೨).

ಬೋಟ್ಟು$_2$ (ನಾ)- ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣಿನ ಸಿಪ್ಪೆ.—ಗೋಟು.—ಗೊಳಲೆ (?) : ಸ್ವಾತಿನೀರಿಂ ಮುತ್ತು ಜನಿಸಿ ಶೋಭಿಪುದ್ಕಸೆ ಬೋಟಿ ತೋಯದಿ ಮೌಕ್ತಿಕ ಫಲಗಳಹುದೆ (ಪಪಾಸ್ತ. ೫೨). 'ಬೊಟ್ಟು' ಪರಾ. [?]

ಬೋಟ್ಟು$_3$. ಬೋಟಿ (ನಾ). ನಾವೆ ; ಹರಿಗೋಲು : ಬಂದರಗಳಲ್ಲಿ ಅಲೆದಾಡುವ ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ಮೂಲಬೋಟುಗಳು. ಇವುಗಳ ಹೊರತು ಆ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಯಾವ ಸುಳಿದಾಟವೂ ಕಾಣುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಮಾಗ. ೬). ಬೋಟಿ : ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ಬೋಟಿನ ದೀಪಗಳು ದಾತ್ರ ಕಾಣಿಸುತ್ತವೆ (ಪ.ಪಯ. ೨೦೦); ಕಾವುಟಿಯ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವ . . . 'ಬೋಟಿ' ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ನಿಲಿತಿತ್ತು (ಪಾಪಯಂಕಾ. ೩). [←ಇಂ. Boat]

ಬೋಟೆ (ನಾ). (?): "ಕೂಟುವಾಸಿ ಬೋಟೆಮನಿಕಂ" (ಪಾಪ್ರಕೋ. ೪೬-೨೬).

[?]

ಬೋಡ. ಬೋಳ್ಕ. ಬೋಬ್ಕ (ನಾ). ೧. ಹಲ್ಲಿಲ್ಲದವನಂ: ಬೊಚ್ಚು ಬಾಯಿಯವನು : "ಅಡ್ಡಿಜು ಬೋಡನಕ್ಕರ" (ಹಂಗಣಾ. ೨೦೩-೬); ಅಡಿಗಟ್ಟುಗಬೇಕೆ ಬೋಡಂಗೆ ಕಬ್ಬಿಕೆ (ಪಪಾಸ್ತ. ೦೩೬೪). ೨. ಕೂದಲನ್ನು ತೆಗೆಸಿಕೊಂಡವನು; ಬೋಳಿಸಿಕೊಂಡವನು. ೩. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೂದಲಿಲ್ಲದವನು. ೪. ದರಿದ್ರ : ಬೋಡ . . . ಗಂಟಿಲ್ಲದವ ; ದಿವಾಳಿಖೋರ " (ಪಾಪಪಾಸ್ತ. ೨೩). ೫. (ಕರಾ). ಪೆದ್ದ; ದಡ್ಡ; ಬುದ್ಧಿಹೀನ. **ಬೋಳ್ಕ :** ೫. ಬೋಳನಿಗೇಕೆ ಜಾಜಿಗೆ (ಪಜಾಪ. ೨೮-೭೬); ೬. ಕೊಂಬುಗಳಿಲ್ಲದ ಎತ್ತು ; ನಿಲುವ ಸಂದನು ಬೋಳ ಬಟ್ಟ ಕರಿಮಾಪ ಮುಂದೊಲೆವ ನಾನಾಪರಿಯ ಕಬ್ಬಿಸಿಗಳೊಳಗಾದ ಪಲವು ಪರಿಯೆತ್ತು ತೊಭತ್ತಾಖುಲಕ್ಷ ಮೇಳ್ಕೆಸಿ ಪಿಡಿದುವು ಗೆಲ್ಲಿಕೆ (ಹಂಗಣಾ. ೨೨-೭); ಕೊರಗಪಿರ್ದನು ಜೀರಿ ಹಾತಿದ ಬೋಳನಂದವರಿ (ಪಂಪಾ. ೨೨-೧೦). ೭. (ಅಲು) ಸಂನ್ಯಾಸಿ; ವ್ರತಿ: ನಿನ್ನ ಸಂಚಿದ ಹರಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯರು . . . ಜಪಮು ಮುಡಿದು ಬೋಳರಲ್ಲಿಯರು (ಪಪಾಸ್ತ. ೬೦-೦೩೮). **ಬೋಟ್ಟು :** ೨. "ಮುಂಡಾ, ಮುಂಡಿತಃ —ಈ ೨ ಬೋಟನು" (ಪಾಪಾಂ. ೦೦೯). ೭. ನಾರಿಯಂ . . . ಸೀತೆಯಿರ್ದ ಕಣ್ಮಾಮಾದಕ್ಕೆಯ್ತಪ್ಪುದಲ್ಲಿ ವಿಳಾಸಿನಿಯಾಂ ಬೋಟನಂ ಕಾಣುತ್ತಾಳ್ಗೆಗೊಂಡು ಪೆತ್ತಿಯಂ ಹತ್ತದಿಂ ಪೊಯ್ದ (ಪಜಾ೨೬. ೩-೬೦ ೪). [ಬೋಡು + — ಅ,-/ತೆಲು. ಬೋಡ]

ಬೋಡಿ. ಬೋಳಿ (ನಾ). ೧. ಹಲ್ಲಿಲ್ಲದವಳು; ಬೊಚ್ಚು ಬಾಯಿಯವಳು: ಕುಂಟಣೆಯಜ್ಜಿ ಬೋಡಿಯಪು ನೋಡಜ್ಜಕೆ (ಪಪಾಮ. ೦೦-೬); ಮಗಳಂಗು ಸುರಿದಳು ಒಪುಯುತ್ತಿಪುಂ ಬೋಡಿ ಪುಸುಣತೆಯ ಪೂಡಿ (ಪಂಗಪ್ರ. ೨೪-೭೮). ೨. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೂದಲಿಲ್ಲದವಳು: (೪). **ಬೋಳಿ :** ೩. ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ತೆಗೆಸಿಕೊಂಡವಳು: ಕೇಶಮುಂಡನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡವಳು: ಕೂಳಿಗೆ ಬಿದ್ದಿರುವ ಬೋಳಗೆ ನಿನಗಿಮ್ಮ ಗಮ್ಯೋಕ್ತನವೇಕೆ (ಪ್ರಶಿಂತ. ೨-೫೦ ೪೭೦) ; ಬೋಳಿ ತುರುಬು ವೆನಸಿಕೊಂಡ ಹಾಗೆ (ಗಾಡ). ೪. ಒಂದು ಬಯಲ್ಗಳು.

ಬೋಳೇಮಗ = ಮುಂಡೆಯ ಮಗ ; ಒಂದು ಬಯ್ಗಳು :

ಥೂ ವಿಷ್ಣು ಪೋಕ್ಕಾಮ್ಮು ? ಎತ್ತ ಸತ್ತ ಈ ಬೋಳೀಮಗ? (ಪುರಂ. ೩೩೨). [ಬೋಡ — ೧೨./ತುಳು.ಬೋಳಿ]

ಬೋಡು, ಬೋಳು, ಬೋಟು (ನಾ). ೧. ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಬಾಯಿ ಬರಿದಾಗಿರುವಿಕೆ : (೬). ೨. (ತಲೆಯಲ್ಲಿ) ಕೂದಲಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಿತಿ; ಬೊಕ್ಕಿ. ೩. ಬರಿದಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಖಾಲಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. (ಗಣ). ೪. ಹಲ್ಲಿಲ್ಲದ ; ಬಾಯಿ ಬರಿದಾದ : 'ಬೋಡುವಾಯ್' ಪರಾ. **ಬೋಳು** : ೨. ಆತುರವು ತುಡುಬೋ ಜೆಡಿಯೋ ಬೋಳೋ ಅಂಬುಬಾರದಣ್ಣಾ (ತೋಣತ. ೨೦೯-೬೬); ಮಂಡೆ ಬೋಳನ ಕರಕಮಂಡಲ ದಂಡಭೋತ್ಸದ ಕಾಸೆ ವೇಷದ ಉಡಪಸಂನ್ಯಾಸಿಯಸು ಹರಿಯರೆನುತ್ತ ಭಕ್ಷವನು ಕೊಂಡು ನೀಡಿದರಿ (೪೬೫೦. ೬-೬೦). ೫. ಕೂದಲಿಲ್ಲದ ; ಬೊಕ್ಕಾದ: 'ಬೋಳುದಲೆ' ಪರಾ. ೬. ಬರಿದಾದ; ಖಾಲಿಯಾದ : 'ಬೋಳುಗೈ' ಪರಾ. **ಬೋಟು** : ೨. ನಾವಿದಂ ಕನ್ನೆಮ ಪುರ್ವಂ ಸೊಸಲುಮಂ ಸಮಜಿ ದಾಗಳಾ ಪುರ್ವಂ ಬೋಟಿ ಪುರ್ವಾಗೆ ಸೊಸಲುಂ ತಜುವಂತಾಗೆ (೮೬೦. ೯-೬ ೪). ೫. 'ಬೋಟುಮಂಡೆ' ಪರಾ.

ಬೋಡಾಗು, ಬೋಳಾಗು, ಬೋಟುಗು = ೧. ಹಲ್ಲಿಲ್ಲದಾಗು; ಬಿಚ್ಚು ಬಾಯಾಗು ; ಹಲ್ಲುಗಳುದುರಿ ಬಾಯಿ ಬರಿ ಬೋಡಾಗಿಹುದು (೪೬೫೦. ೮೨-೮೯). ೨. ಬರಿದಾಗು; ಖಾಲಿಯಾಗು: ಒಟಕೊಪ್ಪಲಿನಾಚೆ ಬೋಡಿದಾದ ಬೋರೆಯಂ . . . ಕುರಿತ್ಕುಲಿವ ಗತಿಯಾಯ್ತು (೪.೫೧೮. ೦೬-೬೬); ಮಂಡೆ ಬೋಳಾದರೇನೋ ಹುಟ್ಟು ಬೋಳಾಗದನ್ನಕ್ಕರ (೪೬೫. ೯-೦೫); ಹೂವಿಲ್ಲದ ಹೊರಳು, ಜಾರದಿಲ್ಲದ ಕೊರಳು, ಬರಿಗೈ, ಬೋಳಾದ ಹನೆ (೪೬೫೦. ೦೬೦). ೩. ಆಸಹಾಯಕವಾಗು ; ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವವಾಗು : ಬೀಂಡರ ಭೂಪರ ಬಾರಿಗೆ ಬಿದ್ದಾ ಬೋಡಾಗಿ ಸಾಯ್ದಾಗಿ ತೇಜಂಗೆಟ್ಟು (೪೬೫೫೫. ೬೬-೦೬೩) ; ಉದಿತಾತ್ಯುಗ್ರಭುಜಪ್ರತಾಪದ ಪೊಸಪ್ಪರಿಂ ಕಂಡು . . . ಪೊದಪ್ಪರ್ದುಗರರಾಸ್ಫೋಡಿ ಬೋಡಾಗಿ ಪೋಗದರಾರ್ (೪೫. XX. ೦೫-೬ ; ೨೧೬೭). ೪. ಕೂದಲಿಲ್ಲದಾಗು ; ಬೊಕ್ಕವಾಗು : ಮಂಡೆ ಬೋಳಾದರೇನೋ ಹುಟ್ಟು ಬೋಳಾಗದನ್ನಕ್ಕರ (೪೬೫. ೯-೦೫) ; ಲಲಿತಾಂಗಿದುರೊಳ್ ಲಾಗದೆ ಪಲಿದಾಡುವ ವಯಸಿದಂದು ಮಾಡದೆ ತಪಮಂ ಸಲೆ ಮಾಟ್ಕೆ ದೈವದಿಂದಂ ತಲೆ ಬೋಟಾಯ್ತೆನಿಪ ದುಷ್ಪಿನೊಳ್ನರನೆಂಬರ್ (೪೫೫. ೬-೨೦) ; ಬೋಟಾದ ತಲೆಯ ರೋಮಂ . . . ಬಳೆಪ ತೆಱದಿಂ ಕೋಲಾಹಲಮಿಲ್ಲದೊದವುತಿರ್ಕುಂ ಖಾಪರ (೪೬೫೫೫. ೯-೨೦). ೫. (ಉಲಂ) ಸದನ್ಯಾಸಿಯಾಗು : ಪೊನ್ನಿನ ಆಪ್ಯಾಯನಕ್ಕೆ ಬೋಳಾದವನಲ್ಲ . . . ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವರಲ್ಲಿ ಎಡಗಾರರು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಬೋಳಾದನೆನ್ನ ಪ್ರಭುದೇವರು (೪೬೫. ೪-೧೬೬-೦೦೬೦). **ಬೋಟುದಲೆ** = ಬೋಳಿಸಿದ ತಲೆ ; ಕೂದಲಿಲ್ಲದ ತಲೆ : ಕರಿಯ ಕುಟ್ಟಿಬಮನುಟ್ಟು ವೆಯ್ಯೆಲ್ಲಂ ಮಸಿಯಂ ಪೂಸಿ ಬೋಟುದಲೆವೆರಸಾ ಬಾಯೊಳ್ ಕವಡಿಕೆಗಳಂ ಪಲ್ಗಳಂತೆ ಮಾಡಿ (೪೬೫೫. ೦೦೯-೦೬). **ಬೋಟುಮಂಡೆ** = ಬೋಳುದಲೆ : ಕುಟ್ಟುಟಂ ಗುಂಡಿಗೆ ಬೋಟುಮಾಂಡೆ ಮಾಣದಂಡಮಿವೀಕ್ಷಣಸೌಖ್ಯಹೇತುವೇ (೪೦೫೪೫. ೯-೦೦) ; ತೆರಕಂ ತುಜೆಯಿಂ ಪೀಪಿದ ಕರಚರಣಾ ಬೋಟುಮಂಡೆ ಕುಗ್ಗಿದ ದೇಹಂ (೪೬೫೫೫. ೬-೨೨೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪೋಟು ; ತುಳು. ಬೋಳು, ಬೋರು ; ಕೊಡ. ಕೋತ. ಬೋಳ್; ತೆಲು. ಬೋಡು]

ಬೋಡುಕಡಲೆಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಮೂತುಗುನ್ನಿನ ಗಿಡ, ಬೋಡುಕಡಲೆಸೊಪ್ಪು, ಕರಂಜೆ, ಮುಂದಿಗಿಡ (೪೬೫೧. ೬೬-೦೫೬೦) ; ಮೂಡುಗುಜ್ಜಿನ ಸೊಪ್ಪು, ಬೋಡುಕಡಲೆಸೊಪ್ಪು, ಗರುಗಲು (೪೬೫೫. ೫೬೯). 'ಬೋಟಿಗಡಲೆ' ಪರಾ.

[ಬೋಡು ? + ಕಡಲೆ + ಸೊಪ್ಪು ೨]

ಬೋಡುಗೈ (ಕ್ರಿ). ಬರಿದುಗೊಳಿಸು ; ಬೋಳಿಮಾಡು : ಜಂತಿ ವೃಗವತಿಯ ದಾಡೆಯ ಬೋಡುಗೈವುದೆ ಶಕುಂತೇಶನಂ ದಂದಶೂಕನುಂಗುವುದೆ (೪೬೫೫. ೬೯-೦೩). [ಬೋಡು + ಕೈ೧೧ (< ಕೆಮ್೨)]

ಬೋಡುಬಾಯ್ 'ಬೋಡುವಾಯ್' ನೋ.

ಬೋಡುಬಾಯಿ 'ಬೋಡುವಾಯ್' ನೋ.

ಬೋಡುವಾಯ್, ಬೋಡುಬಾಯ್, ಬೋಡುಬಾಯಿ (ನಾ). ಹಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಬಾಯಿ ; ಬೊಚ್ಚು ಬಾಯಿ : ಆನೆದಲೆಯ ನೆತ್ತರ್ ಪುದಿದ ಮುತ್ತಂ ದಾಳಿಂಬದೀಜಂಗೆತ್ತಿಶ್ರಿ ಕಳ್ಳನೆ ಮುಕ್ಕಳೆಯೊಡನೆ ಜಲ್ಗಳ್ ಮುಕ್ಕುವೋಗೆ ನೋಡಿಮೆಂಬಂತೆ ಬೋಡುವಾಯಂ ತೆಱೆದಿಪ್ಪ ಕೋಡಗಂಗಳಂ ನೀಡುಂ ನೋಡಿ (೧೩೫. ೬-೫೫ ೪) ; ಶೈಲವ್ಯದ್ದನ ಬೋಡುವಾಯಂತ ಗವಿ ಪೆರಿದಾದು (೪೬೫೫. ೯-೦೯೯). **ಬೋಡುಬಾಯ್** : ನೆರೆದಲೆಗೆ ಪುಸಿರೊದದು ತೆರಗೊಂಡೊಡಲನು ಕತ್ತಲೆಯ ಪಾಜಿಗೆಯ್ದು ಬೋಡು[೧೩೫. ಬೊಗದು]ಬಾಯಿಂದಲೂಳುತ್ತೆ . . . ಪಣ್ಣು ಮುಂಮಿ ಸೂಳೆಯರೆಸದರು (೪೬೫. ೦೦-೬೬). **ಬೋಡುಬಾಯಿ** : ಒತ್ತುಗಲ್ಲದ ಬೋಡುಬಾಯಿಗಳ ನೆತ್ತಿ ತರಳನ ಸೂಳೆಯರು ಮನದರ್ತಿಯಲಿ ತಿರುಗಿದರು ಕತವ್ಯದ್ದ ರಸಮೇಳದೊಳು (೪೦೫೫. ೨೦೯).

[ಬೋಡು + ಬಾಯ್]

ಬೋಣಿ$_1$ (ನಾ). ಚೆಲುವು ; ಸೌಂದರ್ಯ : 'ಚಗುರುಬೋಣಿ' ಪರಾ. [← ತೆಲು. ಪೋಡಿ, ಪೋಣಿ]

ಬೋಣಿ$_2$ (ನಾ). (ವ್ಯಾಪಾರಿಯು ಮಾಡುವ) ದಿನದ ಮೊದಲನೆಯ ನಗದುವ್ಯಾಪಾರ. — **ಬೋಣಿವ್ಯಾಪಾರ** : ಪನ್ನಿ ಸಮಸ್ತ ಖುದುವೇ ಬೋಣಿ ಕೊಯಿವ್ವ ಭಟರ ತಲೆ ಕೆಣೆ (೪.೪೫೫. ೬-೫೬); ಆ ಬಜಪ್ಪಟ್ಟಿಗೆ ನವ್ಯ ಬೋಣಿ ಅಗ್ಲಿ (೪೬೫. ೯೨). **ಬೋಣಿ ಮಾಡು** = ನಗದಾಗಿ ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡು : ಬೋಣಿಮಾಡೀ ತಾಯಿ (೪.೪.೬. ೦೫೪) ; ಕೊಸರಾಡದೆ ಬೋಣಿ ಮಾಡಿ (೪೫೫. ೧೧. ೧೨೨). **ಬೋಣಿಯಾಗು** = ನಗದಾಗಿ ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯಾಪಾರವಾಗು : ಬೋಣಿಯಾಗದೆ ಕಡ ಕೊಡುವುದು ಹ್ಯಾಗೆ (೪೪.೬೫. ೦೬೩); ಮಾಣಿ ಬೋಣಿಯಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ತಕರಾರು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಹೋಟಲ್ಲಿ ಜಗಳ ಕಾಯಬೇಕಾಯಿತು (೪೦೫೬. ೯೮).

[← ಮರಾ. ಬೋಣಿ, ಬೋಹಣಿ, ಬೋಹನಿ; ಹಿ. ಬೋಹನೀ. ತಮಿ. ಪೋಣಿ ; ತುಳು. ಬೋಣಿ, ಬೋಣಿ; ತೆಲು. ಬೋಣಿ]

ಬೋದ$_1$ (ನಾ). ಉಬ್ಬಿರುವುದು ; ಊದಿರುವುದು ; ಬಾತಿರುವುದು. **ಬೋದಬೋಚೆಯಾಗು** = ಉಬ್ಬು ; ಉಬ್ಬರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಊದಿಕೊಳ್ಳು : ಹೊಟ್ಟೆಯಂಬ್ಬರಿಸುವೆದೇ ವಿಷ್ಯಂಭವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ದಿನದಿನದಲ್ಲಿಯೂ ಬೋದಬೋಚೆಯಾಗಿ ಹೊಟ್ಟೆಹೋಗುತ್ತ ಇರುವುದೇ ವಿಷ್ಯಂಭವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (೪೪೬. ೫೫೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪೋನ್ರಿ ; ತುಳು. ಬೋದೆ ; ಬೋಂದೆ = ಸ್ಥೂಲಕಾಯದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ತೆಲು. ಬೋದ, ಬೋದೆ]

ಬೋದ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : "ಬಕೋಟಃ —ದೆಳ್ಳಕ್ಕಿ, ಬೋದನ ಹಕ್ಕಿ" (೪೫೦. ೦೦೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪೋತಾ ; ತೆಲು. ಪೋದ = ಹಕ್ಕಿಯ ಮರಿ]

ಬೋದ$_3$ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಕೊಡುವುದು ; ಉಪದೇಶ ; ಬೋಧನೆ : ಪಡೆಯದೆ ಮುಂತಿಂದ ಶಿರಂ ಪಡೆಗುಟ್ಟಲ್ಕಾರದೆಂದು ಬೋಟ್ಟಿಸಿ ಬೋಸಂ ಕುತೆ ಕೊಂಡನವಂ ಕಪಪಂ ಗೆಡಗೊಂಡರೆ

ದಂಡು ಬಂದಿ ಸೊರೆ ರುದ್ರಾಕ್ಷಂ (ಕ್ಯಾಚ. ೦೨೦ ೫೯೫). ೨. (?) : ಬೋದಂ ಬೋದಗೊಂಡುದೆಂಬ ಸಗೆಯಂ ನೀಂ ಮಾಡದಿರ್ ಜೀವನೇ (ಜಾಪು. ೦೭೦-೮೫). [< ಸಂ. ಬೋಧ]

ಬೋದಿಸಿ ' ಬೊವಡೆ ' ನೋ.

ಬೋದಿಸಿಗೆ (ನಾ). (?) : ಮೊದಲೊಳ್ ತಂದೆಲರ್ಗಾನೆ ಬೋದಣಿಗೆಗಂಮಂ ಬೀಣ್‌ದಿಂ ಸುಗ್ಗಿ ಬರ್ಪುದನೀ ಪಂದವಣಾನೆ ಮುಂಡುಮದಿಗೆದಂ (ಜಾಸಂ. ೮೯-೭೭). [?]

ಬೋದಿಸ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ℘ ಪಂಪನಿಗೆ ಆಶ್ರಯದಾತನಾಗಿದ್ದ ಅರಿಕೇಸರಿಯ ರಾಜಧಾನಿ. ಈಗಿನ ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶ ಕರೀಂನಗರ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಬೋಧನಃ ಅಂತಾ ಸ್ಪತಿ ನಿಜ್ಜಲಯುಜ್ಞ ಜಾನೆಯನಪಗಾಹವಿಂಗಿಸುವಂ ಬೋದಸದೊಳ್ (ಕಂಕಾ. ೦-೦೭) ; ಬೋದಪ ೭೦೦ಱಿ ಬಳಿಯು ಕಂಮಾ ೨೪ಱಿ ಪೊದಲು ಬಾಡಂ (ಪಾಂಡೇಶ್. ೮೮-೮ ; ೩೧೭). [?-/ ℘ ಮಹಾಧಾರತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ' ಪೌದನ್ಯ ' ಎಂಬ ನಗರದ ಹೆಸರಿನ ಸಾಮ್ಯವಿರುವುದು ಪರಿಶೀಲನಾರ್ಹವಾದುದು]

ಬೋದಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತು ಬೋಜಯ್ಯ ಗ್ಗಾಗೋವ ಪುಟರ ತೂಲ (ಎಳ. VIII. ೩೦೫. ೪೦೩-೪ : ೪೦೮).

[ಬೋದ? + ಅಯ್ಯ$_{11}$]

ಬೋದಿಗೆ, ಬೋದ್ದು$_1$, ಬೋದುಗೆ (ನಾ). ಕಂಬದ ಮೇಲೆ ತೊಲೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ (ಮರದಿಂದ ಅಥವಾ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ) ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಸಾಧನ : ಪವಳದ ಜಂತೆಯೊಳಂ ಪದ್ಮರಾಗದ ಬೋದಿಗೆಯೊಳಂ . . . ಒಪ್ಪುವ ವಿವಾಹೋಹಮಂ ಸಮಯಿಸಿ (ಕಂಚಾ. ೬-೬೪ ೬) ; ತೆಸುಗಲ್ಲ ಬೋದಿಗೆ ಸವಮರಕತರತ್ನತೋರಣಂ ಪ್ರಕಾರಂ (ಪಾಂಪು. ೦೦-೧೩) ; ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಬೋದಿಗೆಗಳಂ ಇಂದ್ರನೀಲದ ಜಾಗವಟ್ಟಿಗೆಯುಂ. . .ಮಾಣಿಕದ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿಂದೊಪ್ಪುವ ಕೃತ್ರಿಮ ಜೈತ್ಯಾಲಯಂಗಳಂ ಕಣ್ಗಾಱಿವಿನಂ ಪೋಗುತ್ತುಂ (ರತ್ನಾಕ. ೫-೦೫೩). **ಬೋದ್ದು$_1$** : ರತ್ನರಾಜಿಯ ಕೆಲಸದಿಂದ ರಾಜಿಪ ಕಂಬ ಬೋದು ತೊಲೆ ಪಲಗೆ ಸೂಸಕ ಲೋಪೆಯಿಂದೊಪ್ಪೆ (ಜ್ಞಾಕಾ. ೦೯-೩೨) ; ಪಜ್ಜಣ ಬೋದು ರತ್ನದೊಲೆ ಕಟ್ಟಮನೀಲದ ಕೋಟಿಪಟ್ಟಿಯ ಪೆಜ್ಜಳಿಪಿಂದುಜ್ಞಾಂತ ಫಲಕಂ (ಕೃಷ್ಣ. ೦-೬೬). **ಬೋದುಗೆ** : ಇಂದ್ರನೀಲದ ಕಂಭ ಪಜ್ಜರ ಬೋದುಗೆ ಇಂದುಜ್ಞಾಂತದ ಭಿತ್ತಿಯೊಳ್ . . . ಸುಂದರವಡೆಯ ಚಪ್ಪರವು (ಜಾಪುಸಂ. ೦೬-೦೫) ; ಲಲಿತಪಚ್ಚೆಗಳ ತೊಲೆ ರತ್ನ ಬೋದುಗೆಗಳ ಪ್ರವಾಳಗಳಿಂದ ಮೇಲೆಸವ ಜಂತೆಗಳ್ . . . ಪೊಂಗದಂಗಳಿಂ ಪೇಳಲ್ಪಡ್ಡರಿಯಪುದರಮನೆ (ಪಾಪು. ೩-೨೪). [ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಪೋತಿಕ್ಕ ; ಮಲ. ಪೋತಿಕ ; ತುಳು. ಬೋದಿಗೆ ; ತೆಲು. ಬೋದಿಯ, ಬೋದ]

ಬೋದು$_1$ ' ಬೋದಿಗೆ' ನೋ.

ಬೋದು$_2$ 'ಪೋದೆ' ನೋ.

ಬೋದು$_3$, ಬೋದೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಪುಲ್ಲು : ಬೋದು ಬೆಳೆದ ಹೊಲ ಹಾದೀಲಿದ್ದರೇನು, ಬೀದೀಲಿದ್ದರೇನು? (ಗಾಪ). **ಬೋದೆ** : 'ಬೋದುಸರ' ಪರಾ. [?]

ಬೋದುಗೆ ' ಬೋದಿಗೆ' ನೋ.

ಬೋದೆ 'ಬೋದು$_3$' ನೋ.

ಬೋದೆಸರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೊಂಡು : ಅಂಟುಕಾಮಿಸಿಗಿಡ, ಬೋದೆಸರ (ಕ್ಯಾಶಿ. ೭೫-೦೫೬). [<- ತೆಲು. ಬೋದುಸರ, ಬೊದ್ದಸರ]

ಬೋಧ (ನಾ). ೧. ಕಲಿಸುವಿಕೆ ; ಬೋಧಿಸುವಿಕೆ. ೨. ವಿದ್ವತ್ತರ : ಸ್ಪತಿ : ಮುದುಕನನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ತಂಪು ಮಾಡಿರಿ. ಅಂದರೆ ಬೋಧ ಬರುತ್ತದೆ (ಜಾಕ. ೦೫೬) ; ಶಾತ್ರಯಾಗುವಾಗ ಮತ್ತೆ ಬೋಧ ತಪ್ಪಿತು (ರಗಪ. ೦೫೯). ೩. ಅರಿವು : ಜ್ಞಾನ ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ : ಸರ್ವಾರ್ಥ ಸಿದ್ಧಿಯೊಳ್ ತೊಡರ್ದು ಬೋಧಂ ಭವ್ಯಸಂಸೇವ್ಯಮಾಯ್ತು (ತ್ರಿಪು. ೦-೫೪): ಭರದಿಂದ ದೇಶಾವಧಿ ಬೋಧ ಪುಟ್ಟಿತು ಭರತೇಶ್ವರನ ಪುಣ್ಯ ಕಣಯ (ಪಾಯಾಸೇ. ೦೩-೫೯). ೪. ವಿಚಾರ ; ಆಲೋಚನೆ. ೫. ಅರಳುವಿಕೆ ; ವಿಕಾಸ. ೬. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮತಿ ಲಜ್ಜೆ . . . ಬೋಧ . . . ಅಪಸ್ಮಾರಗಳೆಂಬ ಎಂಟತ್ತುಮೂಱು ಸಂಚಾರೀಭಾವಗಳಂ ಪರಿವರ್ಧಿಸಿ (ಅಪೇ. ೩೨೭). ೭. [ಛಂದ] ಒಂದು ಗಣದ ಹೆಸರು : ಮೂರು ಗುರು (— — —)ಗಳಿರುವ ಗಣ; ಮಗಣ: ಗುರುವೆರಡಾಗಿರೆ ದರ್ಶನ ಮೂಱುಗಳ್ ಬೋಧ ಪಾಲ್ಮತಿಗಳು ಚರಿತಂ (ರಂಪ್ರಾ. ೩-೦೦.) [ಸಂ.]

ಬೋಧಕ (ನಾ). ಕಲಿಸುವವನು ; ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ನೀಡುವವನು ; ಶಿಕ್ಷಕ : ಮೊದ್ದ ಸಂಗತಿ ಸಲ್ಲ ಸದ್ದು ಧ್ಯಾನಕೆ ಸಲ್ಲ ಪದ್ದು ಬೋಧಕನಿಗೆ ಸಲ್ಲ (ಜಾಪುಪ್ರ. ೦೭೦-೧೩). [ಸಂ.]

ಬೋಧದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿ : ಜಗಮೆಲ್ಲಂ ನಿಜ ಬೋಧದೃಷ್ಟಿಯೊಳೆ ಕಾಣಲ್ ಬಂದುದು (ಪಾಪು. ೦-೬೩). [ಸಂ.]

ಬೋಧನೆ(ನಾ). ೧. ಕಲಿಸುವುದು : ಹೇಳಿ ಕೊಡುವುದು : ಆ ಹಿರಿಯರ ಬೋಧನ ಮಕ್ಕಳ ಮೇಲೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಣಾಮ ಬೀರಿತು (೧೮೨). ೨. (ಅಲಂ) ದುಷ್ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಚಿತಾವಣೆ ಮಾಡುವಿಕೆ : ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವಿಕೆ : ಆ ದುಷ್ಟನ ಬೋಧನೆಯಿಂದ ಅರಿಯದ ಹುಡುಗರು ದುರ್ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಇಳಿದರು (೧೮೨). [ಸಂ. ಬೋಧನ]

ಬೋಧಾಳ (ನಾ). (ಕರಾ) ಏನೂ ತಿಳಿಯದವನು ; ಮುಗ್ಧ : ಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯನು ; ಮಕ್ಕಳಂತೆ ಬೋಧಾಳನು (ಕೋಡೂಸ. ೪೩); ಒಬ್ಬ ಮಗನಿದ್ದಾನೆ ಅವನಿಗೆ — ಬೋಧಾಳ ಶಂಕರ (ಕಾಪು. ೫೩).

[ಬೋಧ + ಹಾಳು (< ಪಾಬು') + – $_{\text{ಅ}}$]

ಬೋಧಾಳು (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಮಂತ : ಪಾಡ ಮತ್ಸ್ಯಮಿ ನಿನ್ನೊಳತಿಪ್ರೇಮ ಮನುಷ್ಯಕೆಯ್ವನದೞಂದಾನಂಯ್ದಿನಾ [ತಾಣೀ]ಗಳಿನುತ್ತುಂ ನುಡಿದಂ ಮನಂಬುಗುವಿವಂ ಬೋಧಾಳು ಮೇಧಾವಿಳಂ (ಶುಸುಪ್ರ. ೦೩-೬೬).

[ಸಂ. ಬೋಧಾಲು]

ಬೋಧಿ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅರಿವು ; ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನ : ಉತ್ತಮ ದೀಕ್ಷಾವಿಧಿಯುಂ ಸಮಾಧಿಮರಣಂ ಕರ್ಮಕ್ಷಯಂ ಬೋಧಿರಾಭಮಮೀಗಂ ದೊರೆಕೊಳ್ವುದಕ್ಕಮಗೆ (ಅಂಪ್ರ. ೦೦-೬೦) ; ಕಪದೊಳ್ ತನುವಂ ನಿಃಸಲಿಧಿಸುವಳ್‌ತಮೆ ಪೆಜಿತಲ್ಲದುಮಲ್ತೆ ತಾನೆ ಬೋಧಿಯುವಂ [ಜಾಣಿ. ಮೆಯ]ಕ್ಕುಂ (ಅಪ್ರ. ೬-೬೦) ; ದೀಕ್ಷೆಗೆ ಸುತಪಂ ಫಲಮೆನೆ ನೆಗಟ್ಟುದದೆ ಬೋಧಿ ವಲಂ (ಭಕ್ತ. ೦೬-೩೪). ೨. ಗೌತಮಬುದ್ಧನಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಜ್ಞಾನೋದಯ : ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನು ಬೋಧಿಯನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು . . . ರಾಜಗೃಹಕ್ಕೆ ಬಂದನು (ಪಚ್ಚು. ೬೪) ; ಬೋಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಬುದ್ಧನ ಕನ್ನೆಗೆ ಮನುಷ್ಯಜೀವಿತವೂ ಮನೋಹರವಾಗೇ ಕಂಡಿತು (ಜಾಂಪ್ರ. ೦೩೦) : ಬೋಧಿಯಾದ ನಂತರ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನು ವೃಕ್ಷದಡಿಯಲ್ಲಿ ಏಳುದಿವಸ ಚಲಿಸದೆ ಕುಳಿತಿದ್ದನು (ಕ್ರಪಾತ್ರ. ೨. ೨೩೩). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಅರಳಿ ; ಅಶ್ವತ್ಥ ; ℘ ಈಗಿನ ಪಾಟ್ನಾನಗರದ ಬಳಿಯಿರುವ 'ಬುದ್ಧಗಯಾ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ವೃಕ್ಷ. ಗೌತಮಬುದ್ಧನು ಇದರ ಕೆಳಗೆ ಜ್ಞಾನೋದಯವನ್ನು ಪಡೆದನೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ : "ಶ್ರೀವೃಕ್ಷಃ, ಪಿಪ್ಪಲಃ, ಅಶ್ವತ್ಥಃ, ಬೋಧಿ — ಈ ೪ ಆದಳ" (ಜಂಅಮಾ. ೩೩-೧೩) ; ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನು ಈ ಮರವಡಿಯಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿಯಲ್ಲವೇ ಬುದ್ಧನಾದದ್ದು ? ಮರಕ್ಕೂ ಬೋಧಿಯೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದದ್ದು ? (ಜಾಪಾ. ೪೨). 'ಬೋಧಿವೃಕ್ಷ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಬೋಧಿದುರ್ಲಭಾನುಪ್ರೇಕ್ಷೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆಯ ಅನುಪ್ರೇಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ದುರ್ಲಭಬೋಧಿಯನೆಱಿದು ದೃಢಧರ್ಮರಾಗಿರೆವೇಱ್ಕುಮೆಂಬ ಚಿಂತೆ ಬೋಧಿದುರ್ಲಭಾನುಪ್ರೇಕ್ಷೆ (ಶ್ರುತಾ. ೧೭೬-೭೬). 'ದ್ವಾದಶಾನುಪ್ರೇಕ್ಷೆ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಬೋಧಿದುರ್ಲಭಾನುಪ್ರೇಕ್ಷಾ]

ಬೋಧಿವೃಕ್ಷ (ನಾ). = ಬೋಧಿ ೩ : ರಾಜನು. . .ಬೋಧಿವೃಕ್ಷದ ಬಳಗೆ ಆಗಾಗ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ತನ್ನ ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ಪುಷ್ಪಾಪ ಪಡುತ್ತಿದ್ದ (ಕ್ರಕಾಸಾ. I. ೦೭೭). [ಸಂ.]

ಬೋಧಿಸತ್ತ್ವ (ನಾ). ೧. ಬುದ್ಧ. ೨. [ಬೌದ್ಧ] ''ಅರ್ಹತನು ನಡೆಸಬೇಕಾದ ಶೀಲಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡು, ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧನಾಗುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಬುದ್ಧನಾಗುವ ಸತ್ತ್ವವುಳ್ಳವನು'' (ಬಾಧ್ಮ. ೬೫೬-೬೦೯) : ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬೋಧಿಸತ್ತ್ವನು ಅವನಿಗೆ ಧರ್ಮ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಬಾಧ್ಮ ೪-೭೭); ಅರ್ಹತರಾಗುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಲಭವಲ್ಲ. ಆದರೆ ಬೋಧಿಸತ್ತ್ವನಾಗುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಲಭ. ಬೋಧಿಸತ್ತ್ವನಾಗಿ ಲೋಕದ ದುಃಖವನ್ನು ತಾನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲರೂ ಯತ್ನಿಸುವುದು (ಬಾಧ್ಮ. ೨೦೩).

[ಸಂ.]

ಬೋಧಿಸತ್ವ (ನಾ). = ಬೋಧಿಸತ್ತ್ವ ೨ : ಜೈತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸೊಗಸಾದ ಬುದ್ಧನ ಮತ್ತು ಬೋಧಿಸತ್ತ್ವನ ಪ್ರತಿಮೆಗಳವೆ (ಪಾಧ. ೧೧೭) : ರಥದ ಪಾಲ್ಮಾ ಕವಿಯೂ ಪಾಲ್ಮಾ ಗೂಡುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬೋಧಿಸತ್ವನಿಂದ ಸೇವೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಕುಳಿತಿರುವಂತಹ ಬುದ್ಧನ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಇಡುತ್ತಾರೆ (ಕ್ರಕಾಸಾ. I. ೦೬೨).

[<ಸಂ. ಬೋಧಿಸತ್ತ್ವ. / ಪಾಲಿ. ಪ್ರಾ. ಬೋಧಿಸತ್ತ]

ಬೋಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಲಿಸು ; ಹೇಳಿಕೊಡು : ಸರ್ವಗಾಪ್ತಮುನಿಗಳಂ ಕಂಡು . . . ಸಂಸಾರಶರೀರಭೋಗನಿರ್ವೇಗಮಂ ಬೋಧಿಸೆ (ಶಾಂಶಾಪು. ೯-೬೬ ಪ); ಸನ್ಮಾರ್ಗದಿಂ ಸಲ್ವ ಸಾಧುಗಳೆಮ್ಮಂ ದಯೆಯಿಂದೆ ಬೋಧಿಸು ತಮಿರ್ಕಿಂದುಂ ಜನೇಂದ್ರೋತ್ಪತ್ತಿಯಂ (ಸುಚಾಚ. ೦-೨); ಹಡೆದುಂಬ ಸೂಳೆಮಂತೆ ಧನವುಳ್ಳವರನಜಸಿಯಜ್ಜಿ ಬೋಧಿಪಲು ಮುನ್ನ ನಾನಜ್ಜಿಯೆನಯ್ಯಾ (ಪಾಚ. ೧೦೨). [ಬೋಧೆ + —ಇಸು]

ಬೋಧೆ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿಯುವಿಕೆ ; ಅರಿಯುವಿಕೆ. ೨. ಜ್ಞಾನ ; ಅರಿವು ; ತಿಳಿವು : ನಿಮ್ಮ ತ್ರಗಾದಿಯೊಳಗಿಹರಿಂಗೆ ಮೇಲಿನಾದಿಗಗಜಾನಂದ ಬೋಧೆಯಿವ (ಗುಣಾ. ೩-೨). ೩. ಬುದ್ಧಿ ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ. ೪. ಆಲೋಚನೆ. ೫. ಅರಳುವಿಕೆ ; ವಿಕಸನ. ೬. ಎಚ್ಚರ ; ಸ್ಮೃತಿ ; ಜಾಗೃತಿ : ಸಂಕಣ್ಣನಿಗೆ . . . ಒಂದೆರಡು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ವರ ಬರತೊಡಗಿತು. ಬೋಧೆಯೇ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವಷ್ಟು ಜ್ವರ (ಚುಚಾ. ೦೧). ೭. ಚೈತನ್ಯ. ೮. ಕಲಿಸುವಿಕೆ ; ಶಿಕ್ಷಣ ; ಬೋಧನೆ : 'ಬೋಧಿಸು' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಬೋಧ]

ಬೋನ$_{೧}$, **ಬೋಹಣ** (ನಾ). ೧. ಅನ್ನ ; ಆಹಾರ : ಪೊಸ್ನ ಮಡಕೆಯೊಳ್ ಬೋನಮನೊಪ್ಪಿ (ಪಚಾ. ೫೮-೦೩) ; ಎತ್ತಿದ ಬೋಸದೊಳ್ ಕಲ್ಯಾಣಾಮೃತಾಪಾರಮನಾರೋಗಿಸಿ (ಸಿಚಾ. ೩-೭೯ ಪ) ; ನಿಸ್ಸ ಪಾಚಿಂಡಲು ನೆತ್ತರ್ ಪಿರಿತಿನಿವೆಗೆ ಪಗಲ ಬೋಸದೊಂದು ಕಟು ಕ್ಕಂ (ಧಾಪಾಕ್ಕ. ೮೩-೩೦)· ೨. ಅಡುಗೆ ಮಾಡುವಿಕೆ : 'ಬೋನಗಾಱಿ' ಪರಾ. ೩. ನೈವೇದ್ಯ ; ಎಡೆ : ಉಂಬ ಜಂಗಮ ಬಂಧವೆ ನವೆದುಂಬರು ಉಣದ ದಿಂಗಳ್ಕೆ ಬೋನವ ಹಿಡಿಯೆಂಬರಯ್ಯ (ಪಾಪ. ೦೧೪); ಪೇಲಾಪುರಿಯ ಶ್ರೀಚೆನ್ನಿಯನ ಬೋನವ ಅಪ್ಪರದ ಹರಿವಾಣದ ನಯನೇದ್ಯಕೆ (ಕ್ಯಕಾ. ೧೯೩೨. ೯-೯; ೧೩೨). ೪. ಮಿದ್ದೆ ; ಮುದ್ದೆ : ಅಸ್ಸ ಬೇಡದ್ದು ಪೆಱ್ಱಾಗಿ ಬೋನವಾಗದೆ (ಕುಚಿ. ೩೩). ೫. ರಾಶಿ ; ಸಮೂಹ ; ಸಣ್ಣಸೇದಗೆಯ ಮೆದೆ ಎರೆಯಬ್ಬದಡಕಲಿಡ್ಡಲಿಗೆಗಳ ಬೋನ ದೋಸೆಯುಲಗ್ಗೆ (ಹುಳಿ. ೬-೨೩). ೬. (ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಾದಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ತಿಬಲ ಅಥವಾ ಮದ್ದಳೆಯ ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ದುಂಡಾಗಿ ಬಳಿಯುವ ಸರಿ : ಎರಡು ಕಡೆಗೂ ಚರ್ಮದ ಪೊರೆಗಳನ್ನು . . . ಬಿಗಿದು, ಎಡಕ್ಕೆ ಬೋನವನ್ನೂ, ಬಲಕ್ಕೆ ಕರಣಿಮನ್ನೂ ಹಾಕಿ ನುಡಿಸುತ್ತಾರೆ (ಸಂಗೀಚಿ. ೦೨೨) ; ಯಕ್ಷಗಾನದ ಮದ್ದಲೆಯು ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಚಿಕ್ಕದು. ಇದರ ತೊಗಲಿಗೆ ನಿತ್ಯವೂ ನಿತ್ಯ 'ಬೋನ' ವನ್ನು ಹಚ್ಚಬೇಕು (ಹುಚಿ. ೦೦೦). **ಬೋಹಣ** : ೬. ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ ಕಳಂಕಮನುದ್ದು ವಂತ ಬೋಹ ಚಕ್ರದಿಂ ಮಬಿಯು ಬೋ[ಜಾಣಂ. ಬಾ]ಹಣಮನುದ್ದಿ ಭಾರತಿಯ ಮುಖಕಮಲದೊಳ್ ಕತ್ತುರಿಯ ಬೊಟ್ಟನಿಡುವಂತ ಪೊಸ ಬೋಹಣವಂ ಪತ್ತಿಸಿ (ರಚಾಸ. ೨-೨೬ ಪ) ; ಮಣೆದೆತ್ತಿ ನೋಡಿ ಬಾರಿಯು ಕಣ್ಣಿನೆಡಕೆ ಬೋಹಣದ ಪದನಜಂದಿಕ್ಕೆ (ಕಿಲಿಮ. ೦೦-೬೬). [<ಸಂ. ಭೋಜನ./ತಮಿ. ಪೋಣಮ್, ವೋಣಮ್; ತುಳು. ಬಪಸ. ಬೋನ : ತೆಲು. ಬೋನ./ ಮರಾ. ಬೋನ, ಬೋಹಣ, ಬೋಹಣ]

ಬೋನ$_{೨}$ (ನಾ). ಅಡುಗೆ ಮಾಡಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾತ್ರೆ : (ಕೆ). 'ಬೋಸಿ' ಪರಾ. [?]

ಬೋನಂಗಾರೆ, ಬೊನೆಗಾರೆ, ಬೋನಗಾರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾರೆಗಿಡ : ಭವಣಂ ಪಿಪ್ಪಲಿ ಬಸೆ ಸಾಸಿವೆ ಬವ(ಬೋ)ಸಂಗಾರೆ ಶುಂಠಿ . . . ಎನಿಪ್ಪ ವಜ್ರಿಂದಂ ಸ್ಯವನಕ್ಷಾವಳಿಗೆ ಮಾಡಿ (ಕೈಚಿಸಂಚಿ. ೯-೨೨೮). **ಬೊನೆಗಾರೆ** : "ಮಂಗ್ಗೆ, ಬೊನೆಗಾರೆ, ಬೂದುಂಕಾರೆ" (ಕೃಕ. ೬೪) ; ಬೊನೆಗಾರೆ, ಬುಡುಂಕಾರೆ, ಮಂಗ್ಗೆ (ಪ್ರಶಿಗ. ೪೪-೭೬೪). **ಬೋನಗಾರೆ** : ಉಪ್ಪಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಬಜೆ, ಸಾಸಿವೆ, ಬೋನಗಾರೆಯ ಕಾಯ್, ಶುಂಠಿ. . . ಇವಂ ಚೂರ್ಣಮಂ ಮಾಡಿ . . . ಕಲಸಿ ನಸ್ಯಂ ಮಾಡುವುದು (ಕೀಚಿಸಂಚಿ. ೯-೨೨೬ ಬಳಿ) ; ಬೋನಗಾರೆಬೇರಂ ತಾಪ್ಪದಿಂದ ಅರೆದು ಸುಂಗಲು ಮುಟ್ಟುಕಟ್ಟು ಗುಣವಾಗುವುದು (ಪಪ್ರಚಿ. ೦೦೬). [ಬೋನ್ಸ + ಕಾರೆ$_{೧}$]

ಬೋನಗಾರ 'ಬೋನಗಾಱಿ' ನೋ.

ಬೋನಗಾರೆ 'ಬೋನಂಗಾರೆ' ನೋ.

ಬೋನಗಾಱಿ, ಬೋನಗಾರ (ನಾ). ಅಡುಗೆ ಮಾಡುವವನು; ಬಾಣಸಿಗ : 'ಬೋನಗಾರ್ತಿ' ಪರಾ. **ಬೋನಗಾರ** : ದೇಸಾಯರ ಅಡುಗೆಗಾಗಿ ಒಬ್ಬ ಬೋಸಗಾರನೂ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ (ಪಪ್ರಚ. ೦೪೨).

[ಬೋನ್ಸ + —ಕಾಱಿ]

ಬೋನಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಅಡುಗೆ ಮಾಡುವವಳು; ಬಾಣಸಗಿತ್ತಿ : ಸಾನಾಳಕ್ಕೆ ಭೋಜ್ಯಂಗಳಧಿಕವಾಗಿ ಬೋನಗಾರ್ತಿಯರ ಕೈಯಿಂದೆ ಭೂನಾಥಗನುಜುಡಿಸಿ (ಪಚಾಪ. ೦೦-೨೪) ; ಮಾರುವದು ನಿನ್ನ ಬೋನಗಾರ್ತಿಯರಿಗೆ ಮಾರುವದು ನಿನ್ನ ನೀರ ಪೊತ್ತವರಿಗೆ (ಕೀಚಿಸಂ. ೬೦-೬). [ಬೋನಗಾಱಿ + —ತಿ$_{೩}$ (<—ಗಿತ್ತಿ)]

ಬೋನಗಿತ್ತಿ, ಬಾನಗಿತ್ತಿ (ನಾ). = ಬೋನಗಾರ್ತಿ : ಭರದ ಜವ್ವನದತಿ ವಿಲಾಸದ ಬೋನಗಿತ್ತಿಯರು ವರಕಟೂಕ್ಷದ್ಯುತಿಯ ಪಸರಿಸುತ್ತುರುದುವದಿ ಸಲ್ಲೋಳ್ಪತವನಭಿಗರಿಸುತಿರ್ದನಂ (ಸಚಾಸ. ೦೪ ಬ) ; ಕಿಕ್ಕಿದ ರತ್ನಾಭರಣ ಭೂಷಿತ ಬೋನಗಿತ್ತಿಯರ್ಸುವ್ವಾರಿಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಧಿಕಾರದಿ ನೀನೆರ್ವುದು (ಪಚಾಪ. ೦೦-೪೨): ಅಪ್ಪರಕ್ಷೆ ಬೋನಗಿತ್ತಿ ಮಗಕೊಪಾಕೆ ಬಂಗಾರದ ಹರಿವಾಣವನ್ನು ಇಟ್ಟು ಸುತ್ತಲು ಪಾಲ್ಮಾ ಬಂಗಾರದ ಬಟ್ಟಲುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಳು (ಹುಚಿಂ. ೦೧೪). **ಬಾನಗಿತ್ತಿ** : ಲಗ್ನ ಅದಾಗಿನಿಂದ ಬಾನಗಿತ್ತಿ ಪಾಂಗ ದುಪದು ದುಪದು ಸತ್ತೆ (ಪಾಂಚಾಚಿ. ೩); ಫಲರೇ ಬಾನಗಿತ್ತಿ ಯಿಪರೆ ಬೈಯೆಲ್ಲಾ ವಸಿವಮಾತಿಕೊಂಪಳು (ಗಾಪ). [ಬೋನ್ಸ + —ಗಿತ್ತಿ]

ಬೋನಗುಡಿಕೆ (ನಾ). ಆಹಾರವನ್ನು ತುಂಬಿದ ಪಾತ್ರೆ : ಬೋನ ಗುಡಿಕೆಗಳಾ ಮುದ್ರೆಯಿಕ್ಕಿದ ಜೀರಗಟ್ಟುಗಳ . . . ಹೊಯ್ಯನು ಹೆಗಲೊಳಗಿಕ್ಕಿ ನಡೆವರೊಪ್ಪಿದರು (ಶ್ರೀಪಾ. ೦೩-೬೯) : ಮದವನ್ಯಪಗೆಂದು ಸೇರಿಸಿ ಬಯ್ಕ ಬೋನಗುಡಿಕೆಯು ತೆಜದಿ ಸಾಲ್ವಿಡಿದ ವನಸತತಿ ಮೆಱೆದವು (ತೀರಾ. ೭-೦೦) ; ಮಾನಿನಿಯಂಗಾತನನುಜನ ಸತಿಯರ್ಗೆ ಬೋನಗುಡಿಕೆಗಳೆಬ್ಬಿದುವು (ಶಕ. ೧೦-೨೩). [ಬೋನ$_1$+ಕುಡಿಕೆ$_1$]

ಬೋನಗೋಂಟಿಗೆ (ನಾ). ಅಡುಗೆಯ ಕೋಣೆ : ವೀಗುತ್ತಮಾಗಿದಣದ ಭಾರದೋಲಚ್ಚೆ ಸಾಗಿಸಿದ ಬೋನಗೋಂಟಿಗೊಗ ರಣದೇವಿಗಾಗುತಿಹ ಭಕ್ಷರಸಾಧಿರಸ್ಕಂಡಕಂ ತಲೆಗಳೊಲೆಗುಂಡುಗಳನು (ಚಚಮು. ೦೨-೨೦). [ಬೋನ$_1$+<ಗೊಂಟು]

ಬೋನಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ಊಟವನ್ನು ಬಡಿಸು : ಪುಟ್ಟಂ ಸಟ್ಟುಗಮಂ ಕೊಂಡಬ್ಬಾಱಿಸಿ ಬೋಸಮಿಟ್ಟು ಬಂದಯೊ (ಗದಾಯು. ೬-೩೬). [ಬೋನ$_1$+ಇಡು$_1$]

ಬೋನವಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಊಟಕ್ಕೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಮಣೆ...ಪೀಠ (?): ಒಡನೆ ವಾಕರಡತ್ತು ಕುದುರೆಯ ಮುಡಕೆ ಚರುಮಿಗೆ ಬೋನವಟ್ಟಿಗೆ ವಿಡಿಯ ಹರಿವಾಣಗಳ (ಕಣ್ಣಾ. ೫೦೬). [ಬೋನ$_1$+ಪಟ್ಟಿಗೆ]

ಬೋನವೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಆಹಾರವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು ; ಊಟವನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸು : ಮಾಡದಿಗೆ ಬೋನವೆತ್ತುವೆಡೆಯಾಡುವ ಬ್ಬಿವ . . . ವೀಳೆಯಮಂ ತೆಗೆದೀವ ದಂದುಗಂ ತೊಡರೆ ಮನಂಗೊಳ್ಲ್ ನೆರದರಿಂದ್ರ ಲೋಕಾಂಗಿಯರನ್ನವಾಸದೊಳ್ (ಕ್ಷತ್ರ. ೯-೩೭). [ಬೋನ$_1$+ಎತ್ತು$_1$]

ಬೋನವೇಳಿಗೆ (ನಾ). ಅಡುಗೆಮಾಡುವ ಪದಾರ್ಥಗಳು ತುಂಬಿರುವ ಬುಟ್ಟಿ : ಅನ್ನಗಂ ಭೀಮಸೇನನುಂ ಬೋನವೇಳಿಗೆಯುಂ ಸಟ್ಟುಗಮು ದುಸೊರ್ ಪರಿಚಾರಕನಿಂ ಪಿಡಿಯಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು (ಪಂಚಾ. ೯-೩೩ ೪). [ಬೋನ$_1$+ವೇಳಿಗೆ (<ಪಟ್ಟಿಗೆ)]

ಬೋನಸ್ಸು (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೈಗಾರಿಕೋದ್ಯಮಗಳಲ್ಲಿ ಲಾಭದ ಗಳಿಕೆ ಹೆಚ್ಚಾದಾಗ ಕೆಲಸಗಾರರಿಗೂ ಶ್ರಮಜೀವಿಗಳಿಗೂ ವೇತನದ ಜೊತೆಗೆ ಉಚಿತವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಲಾಭದ ಒಂದು ಭಾಗ.– ಆಶ : ಆತನು ಸತ್ಕುಹೋಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಂಥಾ ಬೋನಸ್ಸಿಗೆ ಬಾಧ್ಯರೆಂದು ಆತನು ಹೇಮಿಸಿದವಾಗೆ . . . ಸಂದ ಯಾವುದಾದರೂ ಬೋನಸ್ ಮೊಬಲಗು (ಗ್ರಾಕಾಶ. ೩೩) ; ಮೂರು ತಿಂಗಳ ಬೋಮಸ್ಸು ಸಿಗಲೇಬೇಕು (ಕೃಷಾಶ. ೦೮). [← ಇಂ. Bonus]

ಬೋನಾಶಿ 'ಬವನಾಶಿ' ನೋ.

ಬೋನಾಸಿ 'ಬವನಾಶಿ' ನೋ.

ಬೋನಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಸಾಧನವನ್ನು ಒಡ್ಡು : ಮಂಗ ಹೌದಲ್ಲ, ಒಡಯರೆ, ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಬರದೇ ಇದ್ದರೆ ಬೋನಿಕ್ಕೋದು (ಪಣಾ. ೫೬೮). [ಬೋನು+ಇಕ್ಕು]

ಬೋನಿಗ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಸಾಧನವನ್ನು ಒಡ್ಡುವವನು : ಪರಿಯನೆಂದಗ ಬಲ್ಲ ಬಲೆಯ ಬೋನಿಗ ಬಲ್ಲ (ಸಣಾ. ೦೧೦). [ಬೋನು + —ಇಗ]

ಬೋನು (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿಡುವ ಸಾಧನ: ಪಂಜರ; ಗೂಡು : ಬಸ್ಸೂರಿವ್ಯಗಂಗಳಂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಪಿಡಿದು ಬೋನುಗಳಂ ಕೂಡುತ (ಕಾಗಂ. ೫೫-೦೩); ಅನೇಕ ನಮೂನೆಯ ಇಲಿ ಹಿಡಿಯುವ ಬೋನುಗಳನ್ನೆ (ಅಮಾ. ೧೩). ೨. (ಅಲಂ) ಇತರರನ್ನು ಪೇಚಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸುವ ಉಪಾಯ : ತಾನು ಒಡ್ಡಿದ ಬೋನಿಗೆ ಸುನಂದ ಬಿದ್ದಾಳೆ (ಹೂಪ್ರ. ೦೦೭).

[ದೇ.|| ತಮಿ. ಪೋನ್; ತುಳು. ಬೋಣ. ದೋನು; ತೆಲು. ಬೋಸು]

ಬೋಬಾಟ 'ಬೋಭಾಟೆ' ನೋ.

ಬೋಭಾಟೆ, ಬೋಬಾಟ (ನಾ). ತಕರಾರು ; ಬೊಬ್ಬಾಟ : ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಇಂಥಾ ಪ್ರಕಾರದ ಬೋಭಾಟೆಗಳು ಒರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲವೆಂದು ನಾವು ಬಹಳ ಹವಣಿಸುತ್ತೇವೆ (ಮುಂಪ್ರಾ. ೬೭). **ಬೋಬಾಟ** : ನಮ ಮುನಿಗ ಬಂದ್ರ ಬೋಬಾಟ ಆಗುಮ ತುರ್ತ (ಶಕಾಶಾ. ೯೫). 'ಬೊಬ್ಬಾಟ'ನೋ.

[←ದುರಾ. ಬೋಭಾಟ. ಬೋಭಾಟಾ]

ಬೋಯ, ಬೋಯಿ, ಬೋವ, ಬೋವಿ$_1$, ಬೋವ್ವೆ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಇತರರಿಗಾಗಿ ಅಡುಗೆ ಮಾಡುವುದು, ಸಾರಥ್ಯಮಾಡುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ) ಸೇವೆ ಮಾಡುವವನು ; ಸೇವಕ ; ಪರಿಚಾರಕ : ಅಲ್ಲಿ ಬಸದಿಯ ಜಿನಂಗೆ(ಗ)ಳೆವ ಬೋಯ[ಪ]ದ್ದಂಗೆ ವಾಗವೊಂದು (ಜಾ. IX, ೨೬೫-೦೦೨; ೧೧೧೨). 'ಬಂಡಿ$_1$' ಪರಾ. ೨. ಬೆಸ್ತ ; ಮೀನುಗಾರ : ಬೆಸ್ತ, ಭಾರಲ, ಬೋಯ (ಹೋಜಾ. ೦೬೭); ಬಲೆಯನ್ನು ಬೀಸಿ ಮೀನು ಹಿಡಿದರೆ "ಲೊ ಬೆಸ್ತ, ಲೊ ಬೋಯಿ" ಎಂದು ಅವನನ್ನು ಅವಮಾನ ಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ತುಭೃತ. ೫೦). ೩. ಕೆಲವು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಹೆಸರಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಶಬ್ದ; ☞ ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಭೋಜಕ' ದಿಂದ ಬಂದಿದ್ದು. 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದೆಯೆಂದು ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದ್ದು, ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಸೂಚನೆಯೂ ಇದೆ : ಸಿಂಗಬೋಯಂ ಮಾಡಿದ ಅಗ್ರಂ ಒಮ್ಮ (ಕೆ. III-೫, ೦-೬; ಕು. ೧೩೦೦). 'ಬೊಪ್ಪಿದೇವಯ', 'ಮಂದುಬೋಯ' ಪರಾ. ೪. ಕಲ್ಲುಕುಟುಕರ ಹೆಸರಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಶಬ್ದ : (೧). **ಬೋಯಿ** : ೫. ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಹೊರುವವನು : ಧರತಚಕ್ರಿಯ ಪೊತ್ತ ದೋಯಿಗಳಗೆ ಸ್ವರ್ಗ (ಶಕ. ೭೭-೦೩೫); ವಿವಗೆ ಪಾಲ್ಕಿ, ಬೋಯಿಗಳನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹುಮೆನು (ಕೀಪಾಶಾ. ೦೩೭). **ಬೋವ** : ೧. ಲಂಚಮಿಕ್ಕುಂ ಪಿಂದುಂಬರು ಬೆಸದ ಬೋವರಬ್ಬಡುಗೆಗಳಂ (ಸಮಾ. ೦೫೦೦. I, ೦೪-೨೪); ದಃವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ[ಸೀವು]ಸರ್ವಮಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬೋವಂಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಮುಕ್ತ ೨ (ಸಿಇಇ. XX, ೩೬-೦೯; ೧೧೦೭) ೨. ದೋರ್ಪರ್ಯಂದಿವರ ಮುದವ ಮುಱಿಸುವೆವೆಂದು ಅಪೂರ ನೆರೆಹೊರೆಯ ಬಿಬ್ಬಿಲರನೊಡಗೂಡಿ. . . ಕಳುಹಿದ ರಧಮರು (ಸಿಕ್ಕ. ೩-೦೫). 'ಬಂಡಿ$_1$' ಪರಾ. **ಬೋವಿ** : ೫. ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಹೊರುವ ಆದ್ಯೋಗದಿಂದ ದೋವಿ ಎಂಬುದಾಗಿಯೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ (ಮುಬಾ. ೫೫೯); ಈ ಒಡ ಬೋವಿಗಳು ಬಿಟ್ಟಿಯ ಹಿಡಿದು ದಮ್ಮು ಹತ್ತುವಂತೆ ಓಡಿಸುತ್ತಿರಲು (ಶಾಮ್ಮ. ೦೮೩). ೫. ಹರಿಗೋಲನ್ನು ನಡೆಸುವವನು; ಅಂಬಿಗ : ಹರುಗೋಲು ಹಾಸಿವ ಬೋವಿಗಳಗೆ (ಜಾ. VIII, ೫೮೯೫. ೦೩೭-೨೦೦; ೧೭೦೭). **ಬೋವ್ವೆ$_1$** : ೧. ತಿಱುವಂಗಡಿ ೧ ಮತ್ಸ್ಯವಂಗಡಿಗಳೊಳ್ಪಣ ೧ . . . ಜಗತಿಯ ಬೋವ್ವಗಳೊಳ್ಪಣ ೧ (ಜಾ. V. ೩೫೭-೬೨; ೧೦೦೨).

[ದೇ.|| ತಮಿ. ಪೋಯ, ಪೋಕಿ; ಮಲ. ಬೋಯ್; ತುಳು. ಬೋಯಿ, ಬೋವಿ; ತೆಲು. ಬೋಯಿ./ದುರಾ. ಭೋಕ್ತ]

ಬೋಯಿ 'ಬೋಯ' ನೋ.

ಬೋಯಿಕೆ (ನಾ). (ಸಾರಥ್ಯ ಮಾಡುವುದು ಮುಂತಾದ) ಸೇವೆ ಮಾಡುವಿಕೆ; ಪರಿಚಾರಿಕೆ. 'ಬಂಡಿ$_1$' ಪರಾ. [ಬೋಯ +—ಇಕೆ]

ಬೋಯಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕೋಣಿಯ ಗಂಗನ ಪೊತ್ತ ಮಲ್ಲಮಂ ಬೆದಱುವಿನಂ ಕೆರಳ್ದಿ ತ.ಬಾಲಾಳ್ಗಳನಿಕ್ಕಿ . . . ಅದಟಿ ನಳರ್ಕ್ಕೆಯಂ ಮೆಱೆದು ಸಾವುದು ಬೋಯಿಗನನ್ತಾಳಾಗ್ರದೊಳ್ (ಜಾ. II, ೦೩೬-೦೪ : ಸು. ೫೫೦). [7]

ಬೋಯಿತಿ. ಬೋವಿತಿ (ನಾ). ಅಂಬಿಗರ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವಳು: ವ್ಯಾಸ ಬೋಯಿತಿಯ ಮಗ (ಶಾಪ. ೪೧೦). **ಬೋವಿತಿ :** ಜಮದಗ್ನಿ ಬೋವಿತಿಯಲ್ಲಿಯಾ ವ್ಯಾಸನಾಮದಿಂದ (ಅಕ್ಕಭ. ೬-೦೦-೬೪).

[ಬೋಯ + –ಇತಿ$_1$ (<–ಇತ್ರಿ)]

ಬೋಯ್ಗವರ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಮದಾಳು ವರ[ಪ್ರ]ರ್ ಬೋಯ್ಗವರ್ಮರ ನಾಮಂ ಮುಂದಿಮದುಂ[೪೯] . . . ಸುಂಕಮರ್ದಾನ ಕಾದರ್ (ಎಇ. IX. ೫೦-೩; ೫೦೦).

[ಬೋಯ್ಗ ? + ವರ್ಮ$_1$]

ಬೋರ್ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : 'ಬೋರಾಡು' ಪರಾ.

ಬೋರೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಮಾಸಲುಗೆಂಪು ಬಣ್ಣ : 'ಬೋರೆಗುದುರೆ' ಪರಾ. ೨. ಮಾಸಲುಗೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ : " ಕುರಗವರ್ಣಂ . . . ಬಳಿದುವಾಗೂರೆದ ಕೆಂಪಿರೆ ಜನ್ನಿಸಿದು ಮೂಸೆ ಬೋರಸರಣಂ ದೂಸೆ ಬೀರನಕ್ಕುಂ " (ಹುಂಗಣ. ೬೮-೦೪) ; ತನ್ನ ಬೆಲ್ಲದ ಕೂಪೆ ಮಂಗಳನನಿರದೆ ಕೊಂಗನನಸಮಸಂ ಶಶ್ವ ಬೋರನನಿಸದಿರಿ ವ್ಯಾಪರಿಸಿ ನೀವು (ಜಸ್ತ. ೫೯-೪೦); ಸಮಸ್ತಶರೀರದ ರೋಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಂಪುವರ್ಣವುಳ್ಳ ಶುಭ್ರ ರಕ್ತವರ್ಣಗಳು ವಿಶ್ರವಾಗಿ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಕಾಲು ಬಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಂಪುವರ್ಣವುಳ್ಳ ಕುದುರೆಯು ಬೋರನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು (ಕೌಟಿಂ. ೬೦೦-೪). 'ಬೋರೆ$_2$' ಪರಾ. [ದೇ.ಕ/ಮರಾ. ಬೋರ]

ಬೋರೆ$_2$. ಬೋರೆ$_3$ (ನಾ). ದಿವಾಳಿಯಾದವನು : ಇಂಥ ಅಮೋಘತನಗೆ ಕೆಲಸ ಕೊಟ್ಟು ತಾವು ಬೋರನಾಗುವುದನ್ನೂ ಬಯಸಲಿಲ್ಲ (ಜಾಂಂ. ೯೪). **ಬೋರೆ$_3$:** ತಾವು -ಪೂರ್ಣ ದೋರೆಯಾಗಿ ದಾನ ಮಾಡುವುದು ದುಃಖಮೂಲ (ಶಿಗಿ. ೦೬೬). [←ಮರಾ. ಬೋರಾ]

ಬೋರಂಗಿ. ಭೋರಂಗಿ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು; ಜೀರುಂಡಿಬಿ; ಜೀರುಂಡೆ : ಗುಲಾಬಿ ಗಿಡಕ್ಕೆ ಮುತ್ತುವ ಹಸುರು ಬಣ್ಣದ ಅಥವಾ ತ್ರಿಮಪರ್ಣದ ಜೀರುಂಡೆ: ಗುಲಾಬಿಜೀರುಂಡೆ :—ಬೋರಂಗಿ (Rose-chafer. ೩೦೪) ; ವಿರುವಾರದ ಗುಡ್ಡ ಹ್ಯಾಂಗೇರಿದಿ ಬಸವಣ್ಣ ಬೋರಂಗಿ ಪಕ್ಕ ಸರಜಂಗು ಕಿಟ್ಟಿಗೊಂಡು (ಜಹೀ. ೦೬). ೨. (ಆಲಂ) ಒಯ್ಯಾರಿ; ಬೆಡಗಿ : ಏ ಬೋರಂಗಿ. ಮೈ ತೊಳಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲೇನಿನ್ನು ? (ಬಾಂಜಾಜು. ೪೪). **ಭೋರಂಗಿ :** ೧. ಮಳೆ ಬಂದು ನಿಂತಾಗ . . . ಗಿಡದಿಂದ ಗಿಡಕ್ಕೆ ಭೋರಂಗಿಗಾಗಿ ಅಲೆದಾಡುವುದು (ಸುತ್ತುಮು. ೬); ಭೋರಂಗಿಯ ಒಂದು ಪಸಿರುವಕ್ಕ ಶಾಪಗ್ರಸ್ತದೇವತೆಯಂತೆ ಇವನ ಸೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದೆ (ಗಾಅಶ. ೭೪). [<ಬೋರ್]

ಬೋರಂಗಿ. ಭೋರಂಗ (ನಾ). ಹಾರುವಾಗ ಶಬ್ದ ಮಾಡುವ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಆಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಾಳಿಪಟ : ಆ ಹುಡುಗನು ಬೋರಂಗಿ ಹಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಕೃಷ). **ಭೋರಂಗ :** ಭೋರಂಗ ಆಡಿಸಲು ಬೇಕಷ್ಟು ? ನೂಲಿನ ಎಳೆಯೊಂದು ಸಾಕಲ್ಲವೇ ? (ಪಚಂಗ. ೨೪-೩೨). [< ಬೋರ್ ?]

ಬೋರಗುದುರೆ (ನಾ). ಮಾಸಲುಗೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ : ವಾರುವದ ಬೋರಗುದುರೆಗಳೊಳ್ ಪೊಡಿದ ಪಸುರ್ಪೊನ್ನ ರಥಮನೇಱ್ (ಕುಪಣ. ೦೨-೩೨ ಕ). [ಬೋರ್$_1$ + ಕುದುರೆ]

ಬೋರಮಾಳ. ಬೋರಮಾಳು (ನಾ). (ಎಲಚಿಹಣ್ಣಿನ ಆಕಾರದ ಚಿನ್ನದ ಗುಂಡುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸರ : ಸನ್ನ ಕೊರಳೊಳಗೆ ಬೋರಮಾಳ ಇಲ್ಲ. ಕೈಯೊಳಗೆ ಬಿಲುವಾಪ ಇಲ್ಲ ! (ಇಂಮಾಚ. ೩೨). **ಬೋರಮಾಳು :** ಕಾಸಿನ ಸರ, ಗುಂಡಿನ ಸರ . . . ಬೋರಮಾಳು, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿಸರ, ಗೋಧಿಸರ (ಸಚಿಸಂ. I. ೩೨೦).

[←ಮರಾ. ಬೋರ್‌ಮಾಳ್]

ಬೋರಮಾಳು 'ಬೋರಮಾಳ' ನೋ.

ಬೋರಲಿಡು (ಕ್ರ). ಮಗುಚಿ ಹಾಕು: ತಳ ಮೇಲುಮಾಡು : ಬೋರಲ್ಚಿ ಬುಟ್ಟಲಿನಂತಿರುವ ಏಲದಿಗಂತ (ಪಚಸಂ. ೨೮೮). [ಬೋರಲು + ಇಡು$_1$]

ಬೋರಲು (ನಾ). ತಲೆಕೆಳಗು : ಬುಡಮೇಲು : ಆ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು . . . ಅಲ್ಲೇ ಬೋರಲು ಹಾಕಿ (ಅಚಸಂ. ೫೩) ; ತಂಬಿಯು ದೀಪ ಬೋರಲಾಗಿ ಅಪಾರ ಬಿದ್ದಿದ್ದ (ಇಂಮಾ. ೦೬೪). 'ಬೋರಲಿಡು' ಪರಾ.

[ದೇ.ಕ ತೆಲು. ಬೋರ್ಲ]

ಬೋರಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಭ್ರಮಗೊಳ್ಳು : ಸಡಗರಪಡು : ಬೋರಾಡಿ ಸಾಲವನು ಹಾಜಿಗಾಡಿ ಒಮ್ಮುವನು (ಸಚಸ್ಥ. ೦೪೫) ; ಎಕ್ಕೆಯು ಗಿಡವಾಗ ಹಕ್ಕಿ ಬೋರಾಡಿದಂಗೆ (ಕೋಗಿ. ೩೦) ; ಹಕ್ಕಿಬಾಲ್ಗಿ ಕಸ ಮಾಡಿನ ನಾಲ್ಕು ಹೋರೆಗಳೂ. ಬೋರಾಡಿ ಹಿಂಡುವ ಮೂರು ಆಕಳುಗಳೂ. ಎರಡು ಎಮ್ಮೆಗಳೂ ಮಾಸಮಗುಚ್ಚುತ್ತವೆ (ಶಾಪ. ೨). ೨. ಧ್ವನಿಯೇರಿಸು : **ದೊಡ್ಡ ಧ್ವನಿ ಮಾಡು :** ಮಗು ಅನ್ನ ಪೂರ್ಣಯರೂ ಬೋರಾಡಿಕೊಂಡು ಅಳತೊಡಗಿದರು (ಪಚಸ. ೦೨೨) : ಇವನು ಮರಣ ಹೊಂದಲು ಆಕಾಶವನು ಬೋರಾಡಿ ಅತ್ತವು (ಬಂಮುಚ. ೦೦೪). 'ಭೋರಾಡು' ಪರಾ. [ಬೋರ್ + ಆಡು$_1$]

ಬೋರಿ 'ಬೋರೆ$_1$' ನೋ.

ಬೋರಿಗೆ 'ಬೋಪರಿಗೆ' ನೋ.

ಬೋರಿಯ (ನಾ). ರಂಗುರಂಗಿನ ಚಿತ್ರಗಳುಳ್ಳ, ನೆಲಕ್ಕೆ ಹಾಸುವ ಹಾಸು ; ಜಾಜಮು : ಪೊಬಟ್ಟೆಯ ಬೋರಿ[ಜಾಜಾ. ೮]ಯದೊಳ್ ತುಂಬಿದ ಬಿಡುಮುತ್ತಿನಕ್ಕಿಯಂ ಮೆಟ್ಟದಂದೇಂ ಬಗೆವುಗುಮದುದೋ ಪೇಮಾಂಬುಜದ ಮರಾಳಮಿಥುನಮಂ ತನುಮಿಥುನಂ (ಅಕಂಪ್ರ. ೬-೩೩).

[?./ಮರಾ. ಬೋರಿಯಾ]

ಬೋರಿಸರ (ನಾ).=ಬೋರಮಾಳ : ಕಾಕ್ಷಿಗೆದುಳ್ಳಿರುವ 'ಬೋರಿಸರ' ಕೂಡಾ ಗುಂಡುಗುಂಡಾದ ಮಣಿಗಳಿರುವ ಹಳ್ಳಿದು ಮಾದರಿದುದು (ಪಚ. ೦೩). [ಬೋರಿ (<ಬೋರೆ$_2$) + ಸರ$_2$]

ಬೋರು$_1$ 'ಪೋರೆ' ನೋ.

ಬೋರು$_2$ (ನಾ). (?) : ಆಣಲೊಳು ಗುಡಿ[ಜಾಜಾ. ಮಡು]ಗಟ್ಟಿದ ಬೋರು ಕೊಬ್ಬಿದ ಪೆಣ ಬಾಯೊಳು ಪೊಜಮಡುವ ಹೆಣದಿನ ದಡಿಗ ಬೈತೇಯರು ಹೊಗ್ಗಂಡು ಹೊಣ ಹಾದುಗುಡದೆ ನುಂಗುವರು (ಪಚಚಸ. ೨೨-೩). [?]

ಬೋರೆ$_1$ 'ಪೋರೆ' ನೋ.

ಬೋರೆ$_2$. ಬಾರೆ, ಬೋರಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಎಲಚಿ : "ಬುದರೀ. ಕಾಪರೀ. ಕರ್ಕಂಧೂ — ಈ ೩ ಬೋರೆಗಿಡದ ಪೆಸರ್" (ಜಾಪಾಮು. ೩೨-೨೦) ; ಕಾರೆ ಬೋರೆ ಗುಳವೆ ತುಂಬುರು ನಗರೆ ಮುಂತಾದ ಪಣ್ಣಳ ತಂದರಾರ್ದನ ಬಳಗೆ (ಕೋಚಪ. ೦೯-೩೩) ; ಗೇರು ಹಾರೆ ಬೋರೆಗಳೆಸದವು (ಕಂಪಾಮ. ೦೩-೦೩). ೨. ಎಲಚಿ ಹಣ್ಣಿನ ಬಣ್ಣ ; ಮಾಸಲುಗೆಂಪುಬಣ್ಣ : (೪). **ಬಾರೆ :** ೧. ಧರೆ ದೊಳೆಸವುದಾ ಕಾಪ್ಪುರ್ಶ್ವರನೆನಿಪ್ಪೊಂದು ಪೆಸರಾಂತ ಭೂಮಿಧರಮು ದರಲ್ಲಿ . . . ಮಾಪುಬಟೆಯು ದಾರೆ ನಲ್ಲಿ . . . ದಲ್ಲಾದಿ ಬಹುವೃಕ್ಷಂಗಳಿಂದೆ ತುಂಬಿ ಘೋರತರ ಕಾಂತಾರಮಿಪುದು (ಕುಜಾಂ. ೬-೦೮). **ಬೋರಿ :** ೧. 'ಬೋರಿಸರ' ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಬೋರ್- ಬೋರೀ. / ಸಂ. ಬದರೀ./ಹಿಂ. ಬೇರ್, ಬೋರ್; ಮರಾ. ಬೋರ್, ಬೋರೀ]

ಬೋರೆ$_3$ 'ಬೋರೆ$_2$' ನೋ.

ಬೋರ್ಗರೆ (ಕ್ರಿ). 'ಬೋರ್' ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : 'ಬೋರ್ಗರೆಯಿಸು' ಪರಾ. [ಬೋರ್ + ಕರೆ$_1$]

ಬೋರ್ಗರೆಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೋರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಅಬ್ಬರಿಸು : ಪ್ರಳಯದ ದಾವಾಗ್ನಿಯ ಕುಡಿನಾಲಗೆಯಂತೆವೆ ಬೋರ್ಗರೆಯಿಸುತ ಮುಳಿದು ಬಾಣವ ಸುಭಟರು ಮುಂದುವರಿದಾಗ ಸಲೆ ತುರುಕರಮಟ್ಟಿದರ್ (ಕಂಪ. ೦೯-೬೩). [ಬೋರ್ಗರೆ + — ಇಸು$_5$]

ಬೋರ್ಗಲ್ಲು (ನಾ). (ಉಕ) ಒರಟಾಗಿ, ಉಬ್ಬಿರುವ ಕಲ್ಲು : ಅವಸ ಈ ಎಲ್ಲ ಉಪಾಯಗಳೂ ಬೋರ್ಗಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಮಳೆಗರೆದಂತಾದುವು (ಕಂಪ. ೦೪) ; ಫೋರ ಹೇಳಿಕೊಂಡುದೆಲ್ಲ ಬೋರ್ಗಲ್ಲ ಮೇಲೆ ವೀರು ಸುರುವಿದಂತಾಯಿತು (ಪಾಪು. ೮೨). 'ಗೋರ್ಕಲ್ಲು' ಪರಾ.

[< ಬೋರೆ$_1$ (<ಫೋರ) + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್$_1$)]

ಬೋರ್ಡು (ನಾ). ೧. ಸೀಮೆಸಂಣ್ಣಿಂದ ಬರೆಯಲು ಬರುವಂತೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಕರಿಯ ಚಿಪ್ಪಿನ ಫಲಕ ; ಕಪ್ಪುಹಲಗೆ : ರಂಗಣ್ಣನು ಮೋರ್ಡಿನ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗಿ 'ಶತ್ರು' ಎಂದು ಸರಿಯಾಗಿ ಬರೆದು (ರಂಗಣ. ೧೫೯). ೨. ಹೆಸರು, ವಿಳಾಸ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಫಲಕ ; ನಾಮಫಲಕ : ರಾಮರ ಮನೆಯ ಮುಂದಿರುವ ಒದು ಮೋರ್ಡಿನ ಜೊತೆಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ಬೋರ್ಡು ಇಳಿಬೇಕೆಂಬ ರಾಮಮ್ಮನವರ ಹಬ್ಬುಗೆ (ರಾಮಾಶ್ರ. ೮೫). ೩. ಸಮಿತಿ; ಮಂಡಲಿ : ಪರೀಕ್ಷಾಬೋರ್ಡುಗಳು ಪ್ರಾದೇಶಿಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಅನರ್ಥ ಕಡಿಮೆ (ಶಿಇ ೩೬೨). [← ಇಂ. Board]

—ಹೋಲ್ '— ಪೋಲ್' ನೋ.

ಬೋಲಬಗರಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಕೊಬ್ಬರಿಬಟ್ಟಲಿನಲ್ಲಿ ತೂತುಕೊರೆದು ದಾರ ಸೇರಿಸಿ, ತಿರುಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟಿಕೆ : ಕಾರಹುಣ್ಣೆವ ಕರಿ ಹುದು ಮಗ್ಗತ್ತು ನೀರನು ಕುಡಿದುವು. ಏಂತು ಪಂಚಮಿ ಬೋಲುಬಗರಿಗೆ, ಹೆಣ್ಣು ತವರಿಗೆ ಮಿಡಿವವು (ಪಂಚು. ೦೩-೪). [?]

ಬೋಲಿಯಕ್ಕ (ನಾ). ಒಪ್ಪಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಐಬಿಯಕ್ಕಂ ಬೋಲಿಯಕ್ಕಂ ಪುತ್ರಾಣಕ್ಕೆಯ್ಯಂದಿರ್ಕ್ಕಂಡುಗ ಐನ್ನುವುದಂ ಕೊಟ್ಟಳ್ (ಎಳ. ೪೧೮. ಹರಿ. ೧೫-೦೨ ; ೩೨೦). [? + ಅಕ್ಕ$_1$]

ಬೋಲು (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳವಾದ್ಯಗಳ ಲಯಬದ್ಧವಾದ ನುಡಿತ : ಸ್ವರಪಾಠ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ನಾಗಪ್ಪ ಮೃದಂಗವನ್ನು ಕೈಗೆತ್ತಿ ಕೊಂಡು . . . ಆದಿತಾಳದ ಕೆಲವು ಬೋಲುಗಳನ್ನು ಸಾಂಬನಿಗೆ ಅರ್ಥಾಸ ದಾಡಿಸಿದ (ಪುಟ್ಟಾ. ೭೩); ಅದರ ಪಜ್ಜೆ, ವಿನ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ, ತಬಲ ಮೃದಂಗಗಳ ಬೋಲಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಡಲು ಬರುವಂತಿಲ್ಲ (ನಾಕ್ರ. ೧೧, ೧೩೦). [← ಹಿಂ. ಬೋಲ್]

ಬೋವ 'ಬೋಯ' ನೋ.

ಬೋವಗಾಣಿ (ನಾ). ಪರಿಚಾರಕರ ಮುಖಂಡ : 'ಬೋವಗಾಣಿಕೆ' ಪರಾ. [ಬೋವ (< ಬೋಯ) + —ಕಾಣಿ]

ಬೋವಗಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಪರಿಚಾರಕರ ಮುಖಂಡತ್ವ,—ನಾಯಕತ್ವ : 'ಬೋವಗಾಣಿಕೆತನ' ಪರಾ. [ಬೋವಗಾಣಿ + —ಇಕೆ]

ಬೋವಗಾಣಿಕೆತನ (ನಾ). =ಬೋವಗಾಣಿಕೆ : ಮಾಯ . . . ಬಳಿಕರಿಸಿ ಕೊಟಳಾ ನಾಗವಾಸದ ಪೆರವಿ ಪಿಂದವ ಬೋವಗಾಣಿಕೆತನವಲ್ಲಮಸ (ಕ್ರಪುರಾ. ೩-೦೭). [ಬೋವಗಾಣಿಕೆ + —ತನ]

ಬೋವಿ$_1$ 'ಬೋಯ' ನೋ.

ಬೋವಿ$_2$ 'ಬೋವ್ವೆ$_2$' ನೋ.

ಬೋವಿತಿ 'ಬೋಯಿತಿ' ನೋ.

ಬೋವ್ವೆ$_1$ 'ಬೋಯು' ನೋ.

ಬೋವ್ವೆ$_2$, ಬೋವಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕಿರಲ್‌ಬೋಗಿ, ಪೋವುಮರ, ಪಿರಿಬೋಗಿ, ಕರ್ಮಲ, ಕಲ್‌ಪಾಸಿ, ಕಮಿಲಿಬೋಗಿ, ಸಣ್ಣಲೆಬೋಗಿ (ಮೃಶಾ. ೫೯-೬೭). ಬೋವಿ$_2$: ಬಿಳಿಬಸರಿ, ಬೋವಿಯ ಮರ (ಮೃಶಾ. ೩೭-೬೦); ಹೆಬ್ಬಲಸಿನ, ಬೋವಿಸ, ಸಾಗವಾನಿಯ ಮತ್ತು ಅನೇಕತರದ ಮರಗಳು (ಹಾಗಕ. ೩೩). [← ತುಳು. ಬೋವ]

ಬೋಸ$_1$ (ನಾ). ೧. ಹಲ್ಲಿಲ್ಲದವನು : "ಬೋಡ — ಬೋಸ" (ಶಾಕಟ. ೫೩೦). ೨. (ಕರಾ) ಬೆಪ್ಪ; ಪೆದ್ದ [ಬೋಸು + —ಅ$_1$]

ಬೋಸ$_2$ (ನಾ). ಒಡವೆ ; ಆಭರಣ : ಅಲಂಕಾರ : ಕೈಲಿ ಕಾಸಿಲ್ಲ ಮೈಲಿ ಬೋಸಿಲ್ಲ (ಬೋಸ = ಭೂಷಣ) ಹೋಗೂ ಸೂಳೆ ಕಂಡು ಪಮ್ಮೈಸಿ ಬಿದ್ದಸಂತೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೦೬೨). [< ಸಂ. ಭೂಷಾ]

ಬೋಸಡಿ 'ಭೋಸಡಿ' ನೋ.

ಬೋಸರ (ನಾ). ವಂಚನೆ ; ಕಪಟ : "ಬೋಸರಂ ಕಪಟಾದರಂ" (ಕಾಗಸ. ೮೪) : ನಿನ್ನ ಬೋಸರದ ಗರುಡ ವಂಚುತನ ಹೆಚ್ಚ ಬೆಳೆವ ಬಲು ನೆಲನು (ರಾಮಾ. ೩-೮೬) ; ಬೋಸರದಿಂದ ಕಮುಗ್ಗದು (ಪಟ್ಟಿ. ೦೪೦-೩೦).

ಬೋಸರಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ವಂಚಕಿ : ಮೋಸಗಾತಿ : ಒಬ್ಬರ ಕೈಪಿಡಿದು ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಮಾತುಗೊಟ್ಟು ಪುತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ಸನ್ನೆಜು ಮಾಡುವ ಬೋಸರ [ಜಾಪಾ. ಪಾದರ]ಗಿತ್ತಿಯಂತೆ . . . ಕೋಟಲೆಗೊಳಲೇತಕ್ಕೆ (ಕಸ್ಕಿ. ೪. ೦೦೦-೨೩೨) ; ವಂಚಕಿ ಬೋಸರಗಿತ್ತಿ ವಿಂಶವಚಿತೆ . . . ತೇಜಿಯೊಡ ನಾಡಿದ ಮೆಡತಿಗುಂಬೆ ಸಜ್ಜಸಂ (ಹುಕ್ಕ. ೦೪-೬). [ಬೋಸರ + —ಗಿತ್ತಿ]

ಬೋಸರಣಿ (ನಾ). ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ : ಶಕ್ಯ ಧಾಳಕತನ ಬಜು ಬೋಸರಣಿ ಬೇಳಕ್ಕೆ ವೈಶಿಕಗಳೆಂಬಿವಕೆ ಸಿಕ್ಕುವರೇ ಕೋವಿದರು (ಭಾಜಾಗಂ. ೨೬-೭೦) : ಬಾಳಿವ ಬೀರರ್ಪ ಬುದ್ಧಿ ಬೂತಾಟವುಂ ಬೇಳಿಗೆಬ್ಬೆಗಳ ಬೋಸರಣಿ ಚಾಲಿವೆತ್ತರ ಭೃತ್ಯರೆಂದು ಬಚ್ಚಿಸಿ ಬರ್ಪುದೇಳಿಗೆಯುಂತೊ (ಭಪಾಂ. ೬೬-೯೦). [ಬೋಸರ + — ಅಣಿ$_4$]

ಬೋಸರಿಗ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ : ಕಾಮುದೇವಂಗೆ ಬೊಸರಿಗಂ ನಿದಮುಬ್ಬಿಯೆಂಬುದಾ ಪುರದ ವೇಶ್ಯಾವಾಟದೊಳ್ ಬೇಟಿಯರ್ (ಸೂಕ್ತಿ. ೪-೦೩೩) ; ನೀನೆಲ್ಲದೆಮ್ಮನ್ನಿಗರೆನ್ನ ತಾಯ ಸಮಾನವೆನುತ ಭಾಷೆಯು ಮಾಡಿ ಮಾಣಿಸಿಗೊರ್ವ ಬೋಸರಿಗನಾಣೆಯುನಿತ್ತು ತಾನೇದು ಪೊಜಮಟ್ಟನಾಗ (ಕ್ರೀಪಾಂ. ೦೩-೬೦) ; ಕೊಡದೆ ಬೂಟಕವಾತಿನಲಿ ಮನ್ಮಥ ಕೀಳಿಗೊಡ್ಡೆವುವ ಬೋಸರಿಗವ ಪಡೆ ನಾಳೆ ಕರವೆನೆಂದಬ್ಬಿಸಿ ಪೊನ್ನೀವ ಕಡುದಾತನ ಕರೆ ಮಾಗಳೆ (ಕಂಪಾ. ೬-೦೫೬). [ಬೋಸರ + —ಇಗ]

ಬೋಸರಿಗತನ (ನಾ). ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ : ಬೋಸರಿಗತನದಿಂದ ಒಡಲು ಹೊರವಳಂತೆ ವಾಗಾದ್ವೈತದಿಂದ ಒಡಲು ಹೊರಪ ಶುದ್ಧಬೋಧಕರಿಗೆ ನಿಜಗುರುಭೋಗೇಶ್ವರರರಣರ ಪದವೆಂತು ದೊರಕೊಂಬುದೊ (ಸಿಸ. ೧೧೫. ೨೦೨-೪೬) ; ಮತ್ತೀ ದುಷ್ಟತನವ ಬೋಸರಿಗತನವೇಕೆ (ಪಚಾ. ೬-೨) ; ನಸಗೆ ಬೋಸರಿಗತನಮಂ ಸುಡಿದು . . . ನಿನಗೆದೇಹಾರಮಂ ಮಾಡಿದಳಿಗೆ ಶಕ್ಯಪಾಯೆಪಂ ಬಲ್ಲೆ ನಾನು (ಕಬ್ಬಿಳ್. ೩-೨೩).

[ಬೋಸರಿಗ + — ತನ]

ಬೋಸರಿಗೆ (ನಾ). = ಬೋಸರಿಗತನ : ಹಾಸ್ಯರಸವ ಬಲ್ಲವಗರಸಿಚ್ಛೆಯು ಬೋಸರಿಗೆಯುಪಮಾನ ದಾಸಿಯು ಬಿಟ್ಟು ಕತಿತನವಾತಂಗೆ ಲೇಸು ಸೇವೆ (ಕಳಗಳ್. ೦೩-೨೪). [< ಬೋಸರ]

ಬೋಸರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಂಚಿಸು ; ಮೋಸಗೊಳಿಸು : ವಿಕಟೆಲೆ ದಜು ಪಾವಿ ಕಕ್ಕಸ ಮಾತಿನಲಿ ಬೋಸರಿಸಿ ನಮ್ಮನು ಬೂತು ಮಾಡದೆ ಹೋಗು (ಅಕ್ಕ. ೪-೮೦) ; ಸವಿನುಡಿಯಿಂ ಬೋಸರಿಸಿ ಮಾಮಗ್ಗೆವರ್ (ಜಾಪಾಶ್ರ. ೪೦-೦೩). ೨. ಸುಳ್ಳು ಆದರವನ್ನು ತೋರಿಸು ; ಪ್ರೀತಿಸಂಪದತೆ ನಟಿಸು : " ಬೋಸರಿಸು – ವಿಶ್ವಾಸದೇ (ಕಪಟಮರ್ಯಾದೆ ಮಾಡು) "

(ಪಮಣಾ);ನೆರೆವ ಮಂಡರೊಳಧಿಕವೆಂದೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಬೋಸರಿಸಿಕೊಳ್ಳೊತ್ತೆಮಾಂ (ಪಮಣಾ. ೪-೨೦). ಪಿ. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸು ; ಉಬ್ಬಿಸು : ಪರ ಹುಳ್ಕಂದ್ರ ಸತ್ಕಂಗಡಿದರೆಂದು ಬೋಸರಿಸುವಂತಾಗಿ (ಪಪಣಾ. ೨-೩೦) ; ಅಸುರದೆವೆ ದೊಳಿರಿಸಬಾರದು ಬೋಸರಿಸಿ ನಂಬಿಸಿ ನಮಿಸಿ ಕೊಂಡಾಡಿ ಮುಂಡಾಡಿ (ಪಸಕ್ಕ. ೦೪-೬); ಮಾಯೆ ನಿನ್ನನಗಲಿರುಬ್ಬಳೇ ಎಂದು ಬೋಸರಿಸುತಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೪೪). [ಬೋಸರ + — ಘುಂ$_2$]

ಬೋಸಿ$_1$ (ನಾ). ಪಲ್ಲಿಲ್ಲದವಳು : "ಬೋಡೀ = ಬೋಸಿ" (ಗಾಪ್ರಕ್ರ. ೨೩೦). [ಬೋಸು$_3$ + — ಇ$_2$]

ಬೋಸಿ$_2$ (ನಾ). ಅಗಲವಾದ ಬಾಯುಳ್ಳ ಲೋಹದ ಗುಂಡನೆಯ ಪಾತ್ರೆ : ಬಚ್ಚಲಿನ ಜಗಲಿಯ ಮೇಲೆ ತಾಮ್ರದ ಬೋಸಿ, ಹಾರದ ಮೊರಗೆಯಲ್ಲಿ ನೀರು ಬೆರಸಿದ ಸೀಗೇಪುಡಿ (ಜಾಳಪಿ. ೦೦೫); ಗಡಿಗೆ, ಬೋಸಿ . . . ಬಾನದ ಸಾಲು ಇವುಗಳನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಪತ್ತು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತಾಳೆ (ಪಹೃಕು. ೦೦೦). [?]

ಬೋಸು (ನಾ). ಹಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : "ಬೋಡುಃ = ಬೋಸು" (ಗಾಪ್ರಕ್ರ. ೨೩೦). 'ಬೋಸುಬಾಯ್' ಪರಾ.

[ದೇ.ಪ ತೆಲು. ಬೋಸಿ = ಹಲ್ಲಿಲ್ಲದ]

ಬೋಸುಡಿ 'ಭೋಸಡಿ' ನೋ.

ಬೋಸುಬಾಯ್ (ನಾ). ಹಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಬಾಯಿ ; ಬೋಡುಬಾಯಿ : ಪಲ್ಲುಳುದುರಿದ ಬೋಸುಬಾಯಿಂದರಮನೆಯ ಮುಂಬಾಗಿಲೊಳು ನಿಂದ (ಪಲೆಪಾ. ೬-೭೫). [ಬೋಸು$_3$ + ಬಾಯ್]

ಬೋಹಣ 'ಬೋಣ$_1$' ನೋ.

ಬೋಹಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸರಿಯನ್ನು ಬಳಿದು ಮದ್ದಳೆಯನ್ನು ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸು : ಬೋಹಣಿಸಿ ಮದ್ದಳೆಗಳಂ ಕ್ಯುತಿಮೋಹಿ ನಂಧಿಸಿಕೊಂಡು ನಿಲ್ದಿರೆ ಬೇಹವರು ನೀವಿದಕೆ ಗುಡ್ಡಾದೇವಿ ಮಾದೇವಿ (ಜಚಕ್ಕ. ೦೨-೨೦). [ಬೋಹಣ (< ಬೋಣ$_1$) + — ಘುಂ$_2$]

ಬೋಹರಿಗೆ, ಬೋರಿಗೆ (ನಾ). ಕಸಬರಿಗೆ ; ಪೊರಕೆ : ಕೈಯಿ ಬೋಹರಿಗೆ ಮಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಸಿಂದಿ (ಜಚಕ. ೭೫೧) ; ಒಂದು ಬೋಹರಿಗೆಯಂ ಕೊಂಡು ಬೋಹರಿಸಿ ತಂದು ಗೋಮಯದಿಂದೆ ಹೇವರಿಸಿ ಸಾರ್ಸಿ (ಕಾ೩ಕ. ಡೀ. ೦೪೪-೬) ; ಸಂತಸದಿಂ ಬೋಹರಿಗೆಯಾಂತು ಮಾಥಮಂ . . . ನಿರ್ಮಳವ ಮಾಡುತ್ತೆ (ಜಾಶಪ. ೦೯-೦೦೩). **ಬೋರಿಗೆ** : ಕಸಬುವ್ಪೇರು ತಿಪ್ಪ ತಿಪ್ಪೆ ಬೋರಿಗೆಯಿಂದ ಕೊಡುವನು (ಪಣಸು. ೬೩-೪) ; ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬೋರಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು . . . ಕಸವ ಬಳಿಯಂದಿಕ್ಕೆ ಹುಟ್ಟುವನು (ಕೃಚಿತ್ರ. ೨೪೬). [ದೇ.ಪ ತೆಲು. ಬೋರಿಗ. / ಪ್ರಾ. ಬೋಹಾರೀ]

ಬೋಹರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಡಿಸು ; ಕಸತೆಗೆ ; ಸ್ವಚ್ಛ ಮಾಡು : ದೇವ ರಾಜ ನಿನ್ನ ಸಕ್ಕಿಗೆಯ ಪಿಡಿವ ವಾಯು ನಿನ್ನ ಅಂಗಳವ ಬೋಹರಿಸುವ (ಪದಗೋ. ೦೪೦-೦೦) ; ಒಂದು ಬೋಹರಿಗೆಯಂ ಕೊಂಡು ಬೋಹರಿಸಿ ತಂದು ಗೋಮಯದಿಂದೆ ಹೇವರಿಸಿ ಸಾರ್ಸಿ (ಕಾ೩ಕ.ಡೀ. ೦೪೪-೬) ; ರಾಜಾಂಗಳವ ಬೋಹರಿಸುವ ದಾಸಿಗಳಿಬ್ಬಮ್ಮಾಪ್ಪಿ (ಪ.ಪ. ೪೮. ೪೩೩೫-೪೪; ೧೨೫೫). [< ಬೋಹರಿಗೆ + — ಘುಂ$_3$]

ಬೋಳ$_1$ 'ಬೋಬ್ಬಿ' ನೋ.

ಬೋಳ$_2$ 'ಮೋಡ' ನೋ.

ಬೋಳ$_3$ 'ಬೋಬ್ಬಿ' ನೋ.

ಬೋಳಂಗಡಲೆ 'ಬೋಬಗಡಲೆ' ನೋ.

ಬೋಳಂದರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ನಂದಿ. ಬೋಳಂದರು ಬೆಲ್ಲಶ್ಚಿ (ಪ್ರಚಿಗಾ. ೪೪-೪೬೪). [? + ತರು$_2$]

ಬೋಳಕ 'ಬೋಳುಕ' ನೋ.

ಬೋಳಕ್ಕಾರು (ನಾ). (ಕರಾ) ಪಟ್ಟಣದ ಪ್ರಾರಂಭದ ಸ್ಥಿತಿ ; ದೋರೆ : ನಿನ್ನೆ ನೋಡಿದಾಗ ಕಾಯಿ ಬೋಳ್ಕಾರು ಆಗಿತ್ತು. ತೆಗೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಹೇಳ ಬೇಕಂತ ಇದ್ದೆ (ಪಸಮಗು. ೬೬). [<- ತುಳು. ಬೊಳಕರ್]

ಬೋಳಗಡಲೆ 'ಬೋಬಗಡಲೆ' ನೋ.

ಬೋಳತರ 'ಬೋಬತರ' ನೋ.

ಬೋಳತರಗ 'ಬೋಳದರಗ' ನೋ.

ಬೋಳದರಗ. ಬೋಳತರಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಗುಡಪಾಲೆ ಒಡಯಬೇಕಾದರೆ ಬೋಳದರಗನ ಬೇರ ನೀರಿಂದ ಅರೆದು ಲೇಪಿಸಲು ಅವಶ್ಯ ಒಡೆವದು (ಕೃಕ್ಷಾ. ೧೧. ೦೭೨); ಕೊತ್ತುಂಬರಿ. ಬೋಳ ದರಗನ ಬೇರು. ಸೂರ್ಯಭಕ್ತನ ಬೇರು . . . ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ೧ ೪ ತೂಕದಂ ಸೇವಿಸುವುದು (ಸಚಿ. ೨೦೦). **ಬೋಳತರಗ :** ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಬೋಳತರಗ, ಹಾವುಮೆಣಸಿ ಬೇರು ಇವಿಷ್ಟನೂ ಸಮಾನವಾಗಿ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ನಿಂಬೇಹಣ್ಣಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಸಲು ಮಿಸು ಕಚ್ಚಿದ ವಿಷ ಶಮನವಪ್ಪುದು (ಕೃಕೃಚಾ. II. ೨೨೦). 'ಬೋಟಿತರ' ಪರಾ. [?]

ಬೋಳಮಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಅರಸೆಲ್ಲಿ . . . ಗೊದ್ದನ ಮರ. ಬೋಳಮಟಿ. ಹಾಲಬುಲಿಗೆ. ಗಾಂಗೇರುತ. ಕಾಷ್ಟನೆಲ್ಲಿ. ದಾಲಿಗೆ" (ಸಕ್ಕ. ೬೪); ಗೊದ್ದನ ಮರ. ಹಾಲಬುಲಗೆ. ಬೋಳಮಟಿ (ಪ್ರಚಿಗಾ. ೪೪-೬೬೫). [ಬೋಳ್$_3$ + ಅಮಟ್ಟಿ (< ಅಂಬಟಿ)]

ಬೋಳಯಿಸು, ಬೋಳಯ್ಸು, ಬೋಳವಿಸು, ಬೋಳ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ) ಪೂರೈಯಿಸು ; ಉತ್ಪೇಜಿಸು ; ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡು ; ಸಂತೈಸು : ಸಜ್ಜವನೆಗಯುಂ ಪಜ್ಜನಸ್ಪೇಪದಿಂ ಸಾಗಿಸಿ ನೋಡಿ ಭೋಗದೊಳ್ ಮೋಳಯಿಸಿ ರಾಗದಿಂ ಮೇಳಯಿಸಿ (ಗಚಿ. ೨-೦೦೩ ಪ) ; ಬೋಳಯಿ ಸುತ್ತುಮಾ ತುರಗಮಂ . . . ಉರ್ವ್ವರತ್ನಕಾಂಡವಾಂದೋಳಪೋಲಭಿತ್ತಿ ಯುಗನಿಂತಿಪದಂ ಬರುತ್ತುಂ ಧರಾಧಿಪಂ (ಶಯಚಾ. ೩-೨೩) ; ತುರಗವನು ಬೋಳಯಿಸಿ ವಾಪೆಯಂ ತಿರುಪಿ . . . ಕೃಷ್ಣ ಪಾರ್ಥನ ರಥದ ಲುಳಿವಡೆದ (ಶಾಪ್ಪಂ. ೩-೨). **ಬೋಳಯ್ಸು :** ಹರುಷ ಮಿಗೆ ಪಲುಮ್ಮಾಡಿ ಬೋಳಯ್ಸುದ ನಿಜಾರ್ಥವನ (ಶಾಭಾ. ೩-೩೭). **ಬೋಳವಿಸು :** ವೇಗದೊಳಾದಂ ಪುನವಿಸಾಯಿ ಬೋಳವಿಸುತುಂ (ಶಯಚಾ. ೨-೭೦); ಹೋಳ ಹಿಡಿದೆಳೆದಪ್ಪಿ ಪಾರ್ಥನ ಬೋಳವಿಸಿದನು . . . ಅರಸ ಮುಂಡಾಡಿದನು ಫಲುಗಣನ (ಕುಪ್ಪಾಕ. ೦೦-೩೨) ; ಬೋಳವಿಸಿದನು ಸಕಲಪುರ ಘಟಾಳಿಗಳ ಸನ್ಮಾನದಲಿ (ತೆಅರಾ. ೩-೨೦-೨೩) ; **ಬೋಳ್ಪಿಸು :** ವಾರ್ಪತೀಪತಿ ಪರಿಶ್ಚಂದ್ರನಂ ತಲೆದಡವಿ ಬೋಳ್ಪಿಸಿ ಕೌಶಿಲಂಗಿಂತೆಂದನು (ಪಹಣಾ. ೦೫-೦೦); ನಂಬುಗೆಯ ಮಡಿಯಲಿ ಭಾನುಮತಿಯಾರ ಬಗೆಯ ಸಂತೈಸಲಿಂದು ಬೋಳ್ಪಿಸಿದನು ಸಂಜಯನ (ಕುಪ್ಪಾಗ. ೩-೩೬); ಆ ನೃಪಾಲಕಂ ಸೋದರಮೆಹರನಿ ಮುನಿವರನ ಪದಕೆಱಗಿದೊಡೆ ಮನಿದತ್ತಿ ಬೋಳ್ಪಿಸಿ ಪರಸಿ ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆಯನಿತ್ತು (ಕೃಬಾಣಾ. ೨-೦೪).

[? + — ಘುಂ$_3$ / ತುಳು. ಬೋಳ್ಪೆಸು]

ಬೋಳಯ್ಸು 'ಬೋಳಯಿಸು' ನೋ.

ಬೋಳರೆ (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಕಲ್ಲು : ತಮಟಗಲ್ಲು ತೋರುವ ಬಾಣ ಗಲ್ಲುಗಳು ಪೋರಂತೆ ದೊಡ್ಡ ಬೋಳರೆ ಹಿಂಡುಗಲ್ಲೆಂದು ಸಾರುತಿಪರು ಬಲ್ಲವರು (ಪಚಿತ್ರ. ೦-೭೫).

[ಬೋಳು (< ಬೋಡು) + ಅರೆ$_3$ (<ಆಱ್$_3$)]

ಬೋಳವಿಸು 'ಬೋಳಯಿಸು' ನೋ.

ಬೋಳಹ (ಅ). 'ಹೋಗು' ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಒಂದು ಕೂಗು : ತೊಟ್ಟಿ ಲೋರ್ವರ್ಪಕ್ಕ ಕಿಬ್ಬಾಗಸು ಬೋಳಹ ಬೋಳಹ ಘಟ್ಟಾರಾ ಎಂದತ್ತಾ

ಗಳ್ (ಕಬ್ಬಾಇ. ೫೫–೦೪) ; "ಬೋಳಹಬೋಳಹ-ಗಚ್ಚಗಚ್ಚ. ಹೋಗಂ ಹೋಗು <ಪ್ರಾ. ವೋಲ" (ಕಬ್ಬಾಇ. ೫೬೬. ೫೭೬). 'ದೇಹ್ಮಿ' ಹೋ. [<ಪ್ರಾ. ವೋಲ, ವೋಲಿಅ]

ಬೋಳಾಮುಸ್ತಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕುಷ್ಮಕ್ಕೆ :—ಬೋಳಾಮುಸ್ತಕಿ, ಬಂಗಾಳಪಚ್ಚೆ. ಪಚ್ಚತುತ್ತ ಇಪ್ಪು ವರಪ ಕೂಕ . . . ತೊಡಿಪು ಗುಣ (ಪಚ್ಚ. ೦೦೧). [?]

ಬೋಳಿ 'ಬೋಡಿ' ನೋ.

ಬೋಳಿಸು 'ಬೋಟಿಸು' ನೋ.

ಬೋಳು 'ಬೋಡು' ನೋ.

ಬೋಳುಕ, ಬೋಳಕ (ನಾ). ೧. ಉಳಿಗದವೆಸು ; **ಸೇವಕ**: ಚನ್ನದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಹಾಸದ ಪಿರುದಿನ ಕುನ್ನಿಗಳನು ಬೋಳು[ಕಾಕಾ. ೪]ಕರು ಮನ್ನೆಯ ಮಿಗವೇಟಕಾಱ ಕಂಪಿಲನ ಕೈಸನ್ನೆಮಱುವ ನಲಿಸಿದರು (ಕಾಕಾ. ೨೬–೨೦); ಮುಟ್ಟಾಳಿಗನ ಬೋಳುಚರವೆಲ್ಲರ ಬೀಳುತೊಟ್ಟೂಳ ಪೊಕ್ಕಸುತ್ತವದಿ (ಹೋಚ. ೨೦–೬೩). **ಬೋಳಕ** : ೧. ಮಿಸಿ ಬೋಳಕರ ಕಟ್ಟಗಾಣರೇಂವುಗ್ಗಡ ಬೊಬ್ಬಟ್ಟುದು ರಾಯನೇಳ್ದೆಯಲಿ (ಹೋಚ. ೨೦–೬೩). ೨. ಕಲ್ಬುರ್ಗಿಯ ಸುರವುರ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಕೊಡೆಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮುಸಲ್ಮಾನ್‌ಗೋರಿಗೆ ಪೂಜೆಮಾಡುವ, ಜಾಡರ ಜಾತಿಯ, ಹಿಂದೂವ್ಯಕ್ತಿ: ಈ ಜಾಡರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕುಟುಂಬದವನು ಇದರ ಪೂಜಾರಿ. ಈ ಕುಟುಂಬದವರಿಗೆ ಬೋಳಕವಂದು ಹೆಸರು (ಕಾಗಾಸಂ. ೦೪೦). [?]

ಬೋಳುಗರೆ 'ಬಳ್ಳುಗರೆ' ನೋ.

ಬೋಳುಗ್ಗೆ (ನಾ). (ಬಳೆಗಳು ಮುಂತಾದ ಆಭರಣ, ಅಲಂಕಾರ ಗಳಿಲ್ಲದ) ಬರಿದಾದ ಕೈ;—ಪಾಲಿಯಾದ ಕೈ : ಬಳೆಯೊಡದ ಬೋಳುಗ್ಗೆ! ತೈಲಮಿಲ್ಲದ ಪೇಣ ಪೊದರಾಗಿಹುದು ಹೇಗೊ೦ಡು! (ಶ್ರೀಗಾಇಸಾ. ೬೬೦–೬೬೬). [ಬೋಳು (<ಬೋಡು) + ಕೈ೩ (<ಕಪ್ಪೈ)]

ಬೋಳುತಲೆ 'ಬೋಳುದಲೆ' ನೋ.

ಬೋಳುದಲೆ, ಬೋಳುತಲೆ (ನಾ). ಕೂದಲಿಲ್ಲದ ತಲೆ ; ಬೊಕ್ಕತಲೆ : ಸಿತಿಲು ಹೊಡೆದಂತಹುರುಸಭೆ ಒಂಗಡಲು ಮೀಲಿದುವು ಬೋಳುದಲೆಗಳು (ಶಾಇಾ. ೦೬–೪೬); ಬೋಳುದಲೆಯ ಬಂದಿಯೊಡನೆ ಅವನು ಹುಬ್ಬಾಬಿಟ್ಟೆ ಕೂಗಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಕೃಚಂ. ೦೪೬). **ಬೋಳುತಲೆ** : ಒಂದು ತುಟಿನ ತುಂಬ ಬೋಳುತಲೆಯು ಜಾರ್ಜರಾಜನ ರೂಪಾಯಿಗಳು (ಕಂಬಾಚ. ೫೦); ಬೋಳು ತಲೆಯನ್ನು ನಿಧಾನವಾಗಿ ಒರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ . . . ಕಣ್ಣನ್ನು ಅರಳಿಸಿದರು (ಶಾಳಮೂ. ೨). [ಬೋಳು (<ಬೋಡು) + ತಲೆ]

ಬೋಳುಮಂಡೆ 'ಬೋಬ್ಬುಮಂಡೆ' ನೋ.

ಬೋಳೆ$_1$ 'ಬೋಲೆ' ನೋ.

ಬೋಳೆ$_2$ (ನಾ). (ಕರಾ) ಗಿಡ, ಪುರಗಳಲ್ಲಿಯ ಬೋರೆ; ಬೋಳುಗುಡ್ಡ : ಪುಲ್ಲುಬೋರೆ : ದನಕರುಗಳೆಲ್ಲ ಬೋಳಿಗೆ ಮೇಯುಲು ಹೋಗುತ್ತವೆ (ಕಾಂ). 'ಬೊರೆ' ಪರಾ. [<ಬೋಡು]

ಬೋಳೆ$_3$ 'ಭೋಳೆ' ನೋ.

ಬೋಳೆಯ$_1$ 'ಬೋಬ್ಬಿಯ' ನೋ.

ಬೋಳೆಯ$_2$ 'ಭೋಳೆ' ನೋ.

ಬೋಳೆಯತನ 'ಭೋಳೆತನ' ನೋ.

ಬೋಳೈಸು 'ಬೋಳೆಯಿಸು' ನೋ.

ಬೋಬ್ಬು, ಬೋಳ$_1$ (ನಾ). ೧. ಸಾವು ; ಮೃತ್ಯು : "ಬೋಳಂ—ವಿಬ್ಬು; ಮುಂಡಂ; ಒಂಪೌಪಥಂ" (ಪಪಾಪ. ಪಬ.೦). **ಬೋಳ**$_1$: ೧. "ಬೋಳಯೆನರ್ ಮೃತ್ಯು" (ಜಾತಪ. ೫೭). ೨. ಅಪಾಯ ; ಗಂಡಾಂತರ; ವಿಪತ್ತು: ಒಜಮ ಬೋಳಕ್ಕೆ ಬವಂತಿಕೆ ತಂದೆ ಸಾಲ್ಯಯ್ಯ (ತುಃಕ್ರಕ ೫೦–೦೪); ಹರಪರ ಮಜಾದೇವೊಂದು ಬೋಳಕೆ ಬದುಕಿದೆನು (ಶುಣ್ಣಪ. ೬–೨೯); ಶಿರವ ತಡವರಿಸುತ ಮಹಾದೇವರಿಯು ಬವರದ ಬೋಳಕೊಮ್ಮೆಗೆ ಹರಣವಳಿದುದೆಯೆನುತ ರವಿಸುತನೇಱಿದನು ಗಿರಿಯ (ತೆಂಪಾ. ೨–೬–೦೬).

ಬೋಬ್ರ=ಸಾಯುವವರು; ಮರ್ತ್ಯರು : ಈ ಬಾಸ ಬನ್ನದ ಕುನ್ನಿ ಮೂಬರ್ ಬೋಬರ್! (ಇಜಾಪ್ರ. ೦೩೩–೨).

ಬೋಬ್ಬಿ 'ಬೋಡ' ನೋ.

ಬೋಬ್ಬಿ, ಬೋಳ್ಳ (ನಾ.). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ಬೋಟಂ=ವಿಬ್ಬು; ಮುಂಡಂ; ಒಂಪೌಪಥಂ" (ಪಪಾಪ. ಪಂ. ೦). ಸಕಜಾಯ ಕುಪಂಗಳ ದಂತಕಾಷ್ಠದೊಳ್ ಬೋಟ ಕೌಂಗು . . . ತೊಪ್ಪುದಿಕೊಂಡು ಪಲ್ಲುಲಿಯ ದಂತ ಬಳಮಂ ಪಡೆಗುಂ (ಕೋಚಿಪಾಪ. ೬–೪) ; ಉಚ್ಚಂ ಬೋಟಮುಮಮಂ ಸಮಾನಪ್ಪಂತಿರೆ ಕೂಡಿ ಪ್ರುರಿದು. . . ಪೂಸುವುದು ಕಜ್ಜ ದುಷ್ಪವ್ರಣದೊಳ್ (ಅಕ್ಕಜಾ. ೦೨–೦೯). **ಬೋಳ್ಳ** : "ಇಕ್ಷುಪತ್ರಕಂ—ಬೋ(ಬು)ಳ್" (ಲಿಪಾ. ೦೯) ; ವಿಷಪುಜ್ವರಕ್ಕೆ ಕಷಾಯ :—ಬೇವಿನ ಬಳ ನಾರು, ಅಮಟದಪಳ್ಳಿ, ಬೋಳ, ಕಟಪಡವಲ ಇವ ಕಷಾಯವ ಮಾಡಿ . . . ಕುಡಿಯಲು ಬಪುದಿನಗಳಿಂದ ಇರುವ ವಿಷಪುಜ್ವರ ಮಾಣುವುದು (ಅಕ್ಕಿ. ೦೩೯). 'ಬಾಳ್ಳ' ಪರಾ.

[ದೇ.ಕ ತುಳು. ಬೋಳ; ತುಳು. ಬೋಳ, ಬೋಲು./ ದುರಾ. ಬೋಳ]

ಬೋಬ್ಬುಗಡಲೆ ಬೋಳಂಗಡಲೆ, ಬೋಳಗಡಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ಅದ್ಭುತ—ಬೋಬ್ಬುಗಡಲೆ, ಹಂದಿಗಡ್ಡೆ" (ಲಿಪಾ. ೪), **ಬೋಳಂಗಡಲೆ** : ಕುಂಭಿ . . . ಬೋಳಂಗಡಲೆಬೇರು ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮ ಭಾಗವಾಗಿ ಚಪಾಯಮಿಕ್ಕೆ ಕೊಡಲು ಶೀತಜ್ವರಂ ಗುಣಮಕ್ಕು (ಅಕ್ಕಿ. ೬೬). **ಬೋಳಗಡಲೆ** : "ದ್ವಿಬಲಾ—ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ, ಬೋಳಗಡಲೆ" (ಜಾಪಚೀ. ೨–೨–೬ ಪ) ; ಬೋಳಗಡಲೆಯ ರಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಳಿಗೆಯ ಕೊಡಲು ಸರ್ವಜ್ವರ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಅಕ್ಕಿ. ೦೫). 'ಬೋಬ್ಬುತರ' ಪರಾ.

[ಬೋಬ್ಬಿ + ಒಡಲೆ]

ಬೋಬ್ಬುತರ, ಬೋಳತರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: "ಬೋಬ್ಬುತರಮುದು ಪತಂ ಮುಂಡಿ ಭಿಕ್ಷುಮೆಂದಿನಿಕ್ಕು" (ಕುಂಗಣಾ. ೬೪–೨೬); ಆಳಿಯೊಳ್ ಬೋಬ್ಬುತರಂ ಸಿತಾಜ್ಯದೊಳಮಂಗುರ್ ಬೆಲ್ಲದೊಳ್ ನಾಗರಂ . . . ಅಮುಷ್ಯಕರಂ (ಹೋಚಿಪಾಪ. ೬–೨೩); ಜೀರಿಗೆಯುಬ್ಬು ದೋಬ್ಬು ತರಂ . . . ಇವ್ಮಾವುದು ವಾಜಿಗೆ ಸರ್ವರುಜಾಪಹಾರಿಂ (ಅಕ್ಕಜಾ. ೬–೪೦). **ಬೋಳತರ** : "ಮುಂಡಿ=ಬೋಳತರಂ" (ಜಾಪಚೀ. ೨೬); ಬೆಲ್ಲಪತ್ಯಂ . . . ಬನ್ನಿ ಗೌರೀಧರ್ಭ ಬೋಳತರ ನೇತ್ರಪೋಹನವಡವಿವಪನ ಗರುಗಂ ಪಾರಿವಾಳ ನೇಱೂಲಪಲ್ಲವಾ ಇವ್ ಪತ್ಯಗಳೊಳಿತ್ತಮಂ(ಅಕ್ಕಿಕ. ೬–೦೦–೪೬), ಇಂಗು. ಸೈಂಧವ, ಶುಂಠಿ. . . ಬೋಳತರಂ, ವಾಮುವಿಳಂಗ ಇವಂ ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲರೆದು ಕುಡಿಯು ಕೊಡಲು ಪ್ಲೀಹೋಗಂ ಕೆಡುಗುಂ (ಅಕ್ಕಿ. ೫೬೬). 'ಬೋಳದರಗೆ' ಪರಾ. [ದೇ.ಕ ತೆಲು. ಬೋಡತರ]

ಬೋಬ್ಬುಸು, ಬೋಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೊದಲನ್ನು ತೆಗೆ; ಕ್ಷೌರ ಮಾಡು : ತಲೆ ಬೋಬ್ಬುಸಿ ಹೋತಂ ಮಿಡಿದರೆಗುಡುವರ್ (ಸಮಕ. ೯–೦೨೦) ; ಕಿಡೆ ಮಂಗೋಱಂ ಬೋಬ್ಬುಸಿ ನಡುದಲೆಯೊಳ್ ಮಬಸನೊಡೆದು (ಪಚಂತ. ೦೫೯ ಕೃಪೋ); ಜಡಗಟ್ಟಿಲ್ಲಾರದೆಂದು ಬೋಬ್ಬುಸಿ (ಪಪಾಪ. ೦೨೦ ಕೃಪೋ). **ಬೋಳಿಸು** : ೧. ಆನು ನಿಮ್ಮ ಶರಣರಿಗೆ ಮಂಡೆಯು ಬೋಳಿಸಿಕೊಂಡು ಗಂಡುದೊತ್ತಾಬುಯ್ಯ (ಬಸವ. ೫೫೬) : ಮಂಡೆಯಂ ಪುಸ್ಪೇಳೆ ಬೋಳಿಸಿ (ಬಸಕೃ. ೪೯–೦೪); ದೀರ್ಘಕುಂತಳವ ಬೋಳಿಸುವಾಗ ಕುಡು ಕುಬುದೋರ್ವನರು ಗೋಳಿಡರೆ (ಪರಿ. ೬೬–೦೫೩). ೨. (ಅಲಂ) ನಿಶ್ಶೇಷವಾಗಿಸು ; ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು; ನಷ್ಟ ಮಾಡು : ಹಣ್ಣು ಕಾಯಿಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬೋಳಿಸಿದರು (ಹಾಪಚೀ. ೫೧೦).

ಬೋಳಿಕೊಳ್ಳು=(ಆಲು)ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಪಜ್ಜಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳು : ಒಂದೆರಡು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಬೋಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಒಬ್ಬ ನಿರ್ಮಾಪಕ ಸಿಕ್ಕರೆ ಇಂತಹ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು . . . ತಯಾರಿಸಬಹುದು (ಚಿತರಂಗ. ೩೮). [ಬೋಳು (< ಬೋಡು) + —ಇಸು]

ಬೋಚಿಸುಹ (ನಾ). ಕೂದಲು ತೆಗೆಯುವಿಕೆ; ಕ್ಷೌರ : "ಕ್ಷೌರಂ. ಭದ್ರಾಕರಣಂ, ಮುಂಡನಂ, ವಪನಂ — ಈ ೪ ಬೋಚಿಸುಹ" (ಪಣಾಯು. ೦೦೯-೩೬). [ಬೋಚಿಸು + —ಹ (<—ಪ)]

ಬೋಟು 'ಬೋಡು' ನೋ.

ಬೋಟುಮಂಡೆ, ಬೋಳುಮಂಡೆ (ನಾ). = ಬೋಳುದಲೆ : ಕರದ ಕಮಂಡಲಂ ಕಚ್ಚಿಯ ಚಂದಿಕೆ ಮಿಂಚುವ ಬೋಟುಮಂಡೆ (ಪಾಂಚಕ್ಷ. ೭-೮೩). ಬೋಳುಮಂಡೆ: ಒಬ್ಬರು ಬೋಳುಮಂಡೆ ಅರಸರಿದ್ದರಂ ಸಮಗೆ (ಕೃಕ್ರಹೊ. ೦೩). [ಬೋಟು (< ಬೋಡು) + ಮಂಡೆ]

ಬೋಟಿ, ಬೋಳೆ, (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹರಿತವಾದ ಬಾಣ : "ಬೋಟಿ — ಒಂದಂಬಿನ ಭೇದಂ" (ಕಖಾಡ. ೫೦. ೦); ಬೋಟಿಯಂಬಿನ ಸೂಟ್ಸರಿ. ನಿಟುಗಲ್ಲ ಬೆಲ್ಸರಿ. ಬಡಿಗೋಲು ಜಡಿ (ಅಜಪ್ರ. ೦೧೩-೫೯). **ಬೋಳೆ**, : "ಬೋಳೆಯಿನಲ್ ಶರಭೇದಂ" (ಶಾಪ. ೨೬); ಹಿಳಿಯ ಕವಲಂಬು ಬೋಳೆವಿದಿರೆಲೆ . . . ಸವಿವಾಯನೆಂಬ ನಾನಾ ಸರಳನು ಸೆಳೆದು (ಸಿಪಮಾ. ೩-೨೩) ; ಗಜಾಯೊಡದರಲು ಸರಲಳ ಮಸೆದ ಮುಮ್ಮೊನೆಯ ಬೋಳೆಯೋ . . . ಎನಿಸಿ ಕಣ್ಗೆಡ್ತಮಾಗೆ (ಪಂಭಾ. ೩-೩೨); ವಂಚಿಯೋಧನನ ಮಮ್ಮುಲಿ ಮೆತ್ತಿದನು ಮುಮ್ಮೊನೆಯ ಬೋಳೆಗಳ (ಭಾಷ್ಕಾರ್ಜು. ೦೯-೩೦).

ಬೋಟಿಯ, ಬೋಳೆಯ, (ನಾ). ದೇವತೆ : ಅಮರ : "ಅಮರ್ಮಣಿಗಳ್, ಕನಸಿಲ್ಲುವರ್ . . . ಬೋಟಿಯರ್—ಈ ೯ ದೇವರ್ಕಳ ಪೆಸರ್" (ಶಪಾ. ೨೩-೦೯); ಇಂಪುನೀತನೆ ಮತ್ತಮಿವರ್ ದಿಕ್ಪಾಲರೆ ಬೋಟಿಯರ್ ಚಂದ್ರಪಕ್ಷ್ಮ ಯರಗ್ಗದ ದೇವಸ್ತ್ರೀಯರೆ . . . ಎಂದಿಂದ್ರ ಜಾಲಮನೀಕ್ಷಿಸಿ ಚೋದ್ಯಂಬಟ್ಟುದು ಭೂಪಸಭಾಜನಂ (ಶಂಂಕ. ೯-೦೩೩); ದೇಸಗರಂ ದೇವರ್ಕಳ್ಗೊಡೆಯರ್ ಮಾಬ್ಬರೆ ನೀಬ್ಬರಿಸದ ನಿಮ್ಮ ದೊರಗೆ ಬೋಟಿಯರೊಳರೇ (ಕಖಾಡ. ೫೮ ಕ್ರಡ೯); ಪೊಯಿಬ್ಬಂ. . . ಬೋಟಿಯರ್ಗೆ ಮೇಳದಡಯುವಮಿನಿಸಿ ಕಣ್ಗೊಳಿಕಂ (ಜಾಸಾಕ್ಷ. ೬-೩). **ಬೋಳೆಯ,** : ವಾಳದಂಡದ ಬೋಳೆಯಂಗೆ ಬಿಸಮ್ಮಂ ಪೆಯ್ಯಿಕ್ಕೆ ಕಾಳ್ಕಿರ್ದು (ಪಸಕ. ೪-೭೦); ನೀನಲ್ಲದೆ ಕೂರ್ತು ಪಾಲಿಸಿದ ಬೋಳೆಯರಾರ್ (ಪಂಗಿ. ೬೮).

ಬೋಳೆಯರಸ=ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ : ದೇವಸಾಗಳರಸ . . . ದೇವ ಬೋಳೆಯರರಸ (ಸಂಪೋಚ. ಪ. ೩೦೯-೦೦); ನೆನೆವಂಗೆ ಪಜ್ಜನು ಕೆತ್ತು ಬಿದುಕಾವೆನೆಂಬ ಬೋಳೆಯರರಸ ಸಹಿತಾಯ (ಅಜಾಕಾ. ೨೦-೩೨). ಬೋಳೆಯರೆಜೆಯ=ಬೋಳೆಯರರಸ : ಸುಶಕ್ತಂಗಳಿತ್ತಿ ಪರ್ಷದಿಂದ ಬೋಳೆಯರೆಜೆಯಿಂ (ಸಚಕ. ೦೨-೦೨೦). ಬೋಬೆಯರೋಜ. ಬೋಳೆಯರೋಜ=ದೇವತೆಗಳ ಗುರು : ಬೃಹಸ್ಪತಿ : "ಗುರುವೆನಿಸಲ್ ದೊಬೆಯರೋಜನೆಂದು" (ಪಾಪು. ೦೬); ಬೋಬೆಯರೋಜಂ ಜಾಣ್ಮೆ . . . ತನ್ನೊಳೊದವೆ ಮನುವಿನ ಮಾರ್ಗದಿ ನಡೆಯುತೆ (ಶಾಪಾಪ್ರ. ೦೦೯-೦೮); "ಬೃಹಸ್ಪತಿಗೆ ಪೊರೊರೆಗು ಬೋಳೆಯರೋಜನೆಂದು" (ಶಪ. ೮೯).

ಬೌಂಡರಿ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲೆ : ಮೇರೆ : ಸರಪಣ್ಣ. ೨. ಕ್ರಿಕೆಟ್ ಆಟದಲ್ಲಿ ಚೆಂಡನ್ನು ಹೊಡೆದಾಗ ಅದು ಮೈದಾನದ ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ದಾಟಿ ಹೋಗುವುದು: ೪ ಇವಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಓಟಗಳ ಬೆಲೆಯಿದೆ : ಒಂದು ಮ್ಯಾಚಿನಲ್ಲಿ ರಾಂ ಮುಂದರು ಬಾಲನ್ನು ಬೌಂಡರಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದರು. ಆವರೆ ಆದು ಬೌಂಡರಿ ಗೆರೆ ದಾಟಲಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಂಪೈರ್ ಅದನ್ನು ಬೌಂಡರಿ ಅಂತ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ (ಜಾಗೇ. ೦೩೦).

[←ಇಂ. Boundary]

ಬೌದ್ಧ (ಗು). ೧. ಬುದ್ಧಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಬೌದ್ಧಿಕವಾದ. ೨. ಬುದ್ಧನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : 'ಬೌದ್ಧಮತ' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಶಾವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯದು : "ಆ ಮತ್ಸ್ಯನಾ ಕೂರ್ಮ... ಬೌದ್ಧನಾ ಕೃಷ್ಣನೆಂದಾತನವತಾರ ಪತ್ತೆನಿಸ್ಕಂ" (ಪುಂಗೀ. ೬-೦೯); ರಾವಣಾದಿ ರಕ್ಷಹಾರ ದೊರಕಶು ಎನಗೆ . . . ಬೌದ್ಧನೆಂದೋ ಅತಳಗಳ ಬಿಗಿದಿತ್ತು ಬಾಯ ಬಗದಂತಿತ್ತು (ಪ್ರಬಂ. ೫-೭೪-೩); ಬೌದ್ಧ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಅವತಾರ (ನಗಣಾ. ೦೯-೨೩). ೪. ಬುದ್ಧನ ಮತಾನುಯಾಯಿ ; ಬುದ್ಧನಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿತವಾದ ಮತದ ಅನುಯಾಯಿ : ಸರಪತಿಯ ಹೊರಿಗಾ ಸಮಯದಲಿ ನೆರೆದು ಸೈಸರು ಬೌದ್ಧರುಂ ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ಬಂದಿಂತೆಂದು ಹೇಳದರಾ ಮಹೀಶಂಗೆ (ರಪಕ್ಷ. ೫೦-೨೦). [ಸಂ.]

ಬೌದ್ಧಮತ (ನಾ). ಬುದ್ಧನಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿತವಾದ ಮತ : ಬೌದ್ಧ ಮತದ ಪಾಠದೊಂದಿಗೆ ಬೌದ್ಧಗ್ರಂಥಸಾಶವೂ ಆಯತು (ಶಪಾ. ೦೩೬); ಬೌದ್ಧಮತವೆಲ್ಲಾ ಒಂದೆಂದು ತಿಳಿದು ಶೂನ್ಯವಾದವೂ ಮಹ್ಮವಾದವೆಂದು ಭ್ರಾಂತಿಗೆ ಅವಕಾಶವಾಗುವುದು (ಸಂದಾಗ. ೧೫). [ಸಂ.]

ಬೌದ್ಧಾವತಾರ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಅವತಾರ : ಬತ್ತಲೆ ನಿಂತಗೆ ಬೌದ್ಧಾವತಾರಗೆ . . . ಮುತ್ತೈದೆಯುರಾರತಿಯೆತ್ತಿರೆ (ಪ್ರಹಿಂಪ. ೯-೨೦೩-೩). [ಸಂ.]

ಬೌದ್ಧಿಕ (ಗು). ಬುದ್ಧಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಮುಕ್ತಾಯಕ್ಕ . . . ಬೌದ್ಧಿಕಜ್ಞಾನವನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲೂ ಕಂಡುಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ (ಕಾಕ್ಕಳ. ೦೦೯) ; ಎಶ್ವದ ಸಮಸ್ಯ ಬೌದ್ಧಿಕ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೆಲ್ಲ ಮನುಷ್ಯನೇ ಕೇಂದ್ರಬಿಂದು (ಗ್ರಂಜಾಂ. ೦). [ಸಂ.]

ಬೌದ್ಧಿಕತೆ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಯ ಪ್ರಧಾನತೆ : ಪಾತ್ರರಚನೆಯು ದೃಷ್ಟಿಯುದ ಎದ್ದಿಶ್ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಕತಮು ಬೌದ್ಧಿಕತೆಯನ್ನು ತೂಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ನಿರ್ದಿಷ್ಟತೆ ಇಲ್ಲ (ಪಾಪ್ರ. ೫೦೦). [ಸಂ. ಬೌದ್ಧಿಕತಾ]

ಬೌಬೌ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬೌಬೌ ಎಂದು ನಾಯಿ ಬೊಗಳುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು (ರಾಪ್ರ).

ಬೌಲಿ, ಬೌಳಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಘನರಾಗಗಳು: ಖಾಟಿ. ಗೌಲ. ಪರಾಲೀ ಅಂತೆಯೇ ಬೌಲಿ, ಶ್ರೀರಾಗ (ಪಪಾಪ್ರ. ೦೩೦). ಬೌಳಿ : ಬೌಳಿ — ರಿಸನೇ ಮೇಳಕರ್ತ ಮಾಯಾಮಾಳವಗೌಳದಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ . . . ಬೆಳಗಿನ ಜಾವದಲ್ಲಿ ಹಾಡಬೇಕಾದ ರಾಗ (ಸಂಗಸಂ. ೦೩೯). 'ಭೌಳಿ'ಪರಾ [<ಸಂ. ಬೌಲೀ]

ಬೌಳಿ 'ಬೌಲಿ' ನೋ.

ಬ್ಯತಿಪಾತ 'ಬ್ಯತೀಪಾತ' ನೋ.

ಬ್ಯತೀಪಾತ, ಬ್ಯತಿಪಾತ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೈಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಪದಿನೇಳನೆಯದು : ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣ ಸಂಕ್ರಾಂತಿ ಬ್ಯತೀಪಾತಗಳೆಯ ಸಳಪ್ಪುಂದಿನಂ ದೊರೆಕೊಂಡಂದು (ಪಪ. ೩೭೯, ಗುಜ್ಞ. ೦೦-೮೩ ; ೧೨೫೦). ಬ್ಯತಿಪಾತ ; ಉತ್ತರಾಯಣ ಸಂಕ್ರಾನ್ತಿ ಬ್ಯತಿಪಾತದಂದು . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟ ಗದ್ದೆ (ಎಕ. VI. ಕವಚಿ. ೦೩-೭೪; ೧೧೭೨). [<ಸಂ. ವ್ಯತಿಪಾತ, ವ್ಯತೀಪಾತ]

ಬ್ಯವಸಾಯ 'ವೆಸಾಯ' ನೋ.

ಬ್ಯವಹಾರ 'ವೆಪಹಾರ' ನೋ.

ಬ್ಯಾಂಕ್ 'ಬ್ಯಾಂಕು' ನೋ.

ಬ್ಯಾಂಕು, ಬೇಂಕು, ಬ್ಯಾಂಕ್ (ನಾ). ಹಣಕಾಸಿನ ವ್ಯವಹಾರದ ಒಂದು ಸಂಸ್ಥೆ ; ಖಾತೆದಾರರ ಹಣವನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬೇಕಾದಾಗ ಹಿಂದಿರುಗಿಸುವುದು, ಅದರ ಮೇಲೆ ಬಡ್ಡಿ ಕೊಡುವುದು ಮತ್ತು, ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ತನ್ನಲ್ಲಿರಿದ ಹಣವನ್ನು ಸಾಲಕೊಟ್ಟು ಲಾಭ ಸಂಪಾದಿಸುವುದೂ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ವಿಧಾಡುಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಸಂಸ್ಥೆ : ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಮೂಲಕ ಹಣಕಾಸಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುವುದೂ ಮಾಡಿಸುವುದೂ ಅನುಕೂಲವೆಂದು ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ (ಪಶಕ್ರ. ೬೬) ; ಮಗನಿನಗೋಲೆಯ ಬರೆದರೆ ಬೇಕಿಸರ್ಥಕೆ ಬ್ಯಾಂಕಿನ ನಂಟು (ಪಣಾಪ. ೦೬-೬೨). **ಬೇಂಕು** : ಬೇಂಕಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟ ಹಣಬೆಲ್ಲ ವೆಚ್ಚವಾಗುತ್ತ ಬಂತು (ಪಧಕೃ. ೦೬೬). **ಬ್ಯಾಂಕ್** : ಅಂದು ಬ್ಯಾಂಕ್ ಇದ್ದುದರಿಂದ . . . ಬೇಸರ ಮರೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು (ಪಾಯಾಗ. ೦೦೦). [←ಇಂ. Bank]

ಬ್ಯಾಂಡು (ನಾ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯವದ್ಧತಿಯ) ವಾದ್ಯ ಮೇಳ : ಒಂದು ಜೋಡು ಕರಡೀಮಜಲು, ಒಂದು ಜೋಡಿ ಬ್ಯಾಂಡು (ಪಮಗು ೩೪) ; ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮುಂದೆ ಬ್ಯಾಂಡು _ ಬಜಂತ್ರಿಯವರು (ಪಾಯಾ ೧). [←ಇಂ. Band]

ಬ್ಯಾಂಡೇಜ್ 'ಬ್ಯಾಂಡೇಜು' ನೋ.

ಬ್ಯಾಂಡೇಜು, ಬ್ಯಾಂಡೇಜ್ (ನಾ). (ಔಷಧಿ ಹಾಕಿ ಗಾಯಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ) ಬಟ್ಟೆಯ ಪಟ್ಟಿ, -ಕಟ್ಟು : ಕಂಪೌಂಡರರು ಬಂದು ಗಾಯ ತೊಳೆದು ಬ್ಯಾಂಡೇಜು ಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುಂಜಾಪು. ೦೦೩) ; ಬ್ಯಾಂಡೇಜನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ಮಾಯುತ್ತಿದ್ದ ಗಾಯಗಳಿಗೆ ಮುಲಾಮು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪೆಂಗಂ. ೩೩೬). **ಬ್ಯಾಂಡೇಜ್** : ಹೊಸ್ಮುಳದ ಮೇಲೆ ಬಿಗಿಯಲು ಬ್ಯಾಂಡೇಜ್ . . . ಇವುಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಗೃಹಾ. ೦೦೨). [←ಇಂ. Bandage]

ಬ್ಯಾಕೀರ್ಣ (ಗು). ಪರಡಿದ; ಬೆಲ್ಲಿದ : ದಿವಿಜದನುಜನಾಗೇಂದ್ರಭಾಸ್ವತ್ಕಿರೀಟಸ್ಫೋಮದ್ಯಾಕೀರ್ಣ ನಾನಾಮಣಿಕಿರಣಸಮೂವೇಷ್ಯಪಾದಾರವಿಂದಂ (ಗಣ. ೩೩-೦೩-೩೮ ; ೧೧೭೦). [< ಸಂ. ವ್ಯಾಕೀರ್ಣ]

ಬ್ಯಾಕ್ಟೀರಿಯಾ (ನಾ). "ಕೊಳೆಯುವ ಸಸ್ಯಜನ್ಯ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಜನ್ಯ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಿ, ರೋಗಜನಕವೂ ಜೀವಿಸಹಾಯಕವೂ ಆಗಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮದರ್ಶಕೀಯವೂ ವಿವಿಧಾಕಾರವೂ ಆದ ವಿಕಾಣುಜೀವಿಗಳ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಿಕಾಣುಜೀವಿ" (Bacterium. ೦೦೪೭) : ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದೆ ಮಮ್ಮ ಸುತ್ತಲು ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದಷ್ಟು ಅಣುಜೀವಿಗಳು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಬ್ಯಾಕ್ಟೀರಿಯಾ (Bacteria) . . . ಮೈಕ್ರೋಬ್ಸ್ (Microbes) ಎಂಬ ಅನೇಕ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಪೃಜ್ಞಾ. ೦೪೬) ; ರೋಗರುಜಿನಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದಂಥ ಜೀವಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಬ್ಯಾಕ್ಟೀರಿಯಾ ವೈರಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದರೆ, ಇವು . . . ನಮ್ಮ ಮನೆಯನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ಮಂಚಿಪ ಮಾಡುವವು (ಗೃಹಾ. ೦೦೨). [← ಇಂ. Bacteria. / ℙ ಇಂಗ್ಲಿಷ್‌ನಲ್ಲಿ ಇದು 'Bacterium' ಎಂಬುದರ ಬಹುವಚನರೂಪ]

ಬ್ಯಾಖ್ಯಾನ (ನಾ). ವಿಸ್ತಾರವಾದ ನಿರೂಪಣೆ : ಭುಜಶ್ರವ್ಯಕಾವ್ಯ ನಾಟಕಾಖ್ಯಾಯಿಕಾಖ್ಯಾನಾದಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವ್ಯಾವಾರಾಮ್ಯಪತಪ್ಯ ಶ್ರೀಹರ್ಷ ಶರಸಶ್ರುತೀಶ್ವರಶ್ರವಣ ಪುಟಪೇಯಗೇಯಾಮ್ಯಕರಸಾಸ್ವಾದಸಂಪನಿತ ಸಂತ ಕೋದ್ಧಷ್ಟ (ಪಶ್ರ. XI. ಪಾಶ್ವ. ೮೦-೬೬; ೧೧೫೦). [<ಸಂ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ]

ಬ್ಯಾಗು (ನಾ). ಜೇಲು; ಸಂಚಿ : ಇದೋ ನಿಮ್ಮ ಬ್ಯಾಗು. ನಿಮ್ಮ ಹಣ (ಪಧೀಃ. ೦೨). [← ಇಂ. Bag]

ಬ್ಯಾಟರಿ (ನಾ). ೧. ಒಣ ವಿದ್ಯುತ್‌ಕೋಶಗಳಿಂದ ಬೆಳಗಿಸಬಲ್ಲ ಸಣ್ಣ ಬಲ್ಬಿನ ದೀಪ; ಟಾರ್ಚು: ಅಲ್ಲೊಬ್ಬರು ಇಲ್ಲೊಬ್ಬರು ತಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ 'ಬ್ಯಾಟರಿ'ಯನ್ನು ಹುಡುಗಿಯರ ಕಡೆ ತಿರುಗಿಸಿ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲಿದರು (ಪಾಕಷ. ೦೦); ಉಪಮೆ ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕತ್ತಲಿದ್ದಲ್ಲಿ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲುವ ಬ್ಯಾಟರಿ (ಪಣಪಾಂ. ೦೪೭). ೨. ಒಣ ವಿದ್ಯುತ್‌ಕೋಶಗಳ ಶ್ರೇಣಿ : ಇನ್ನೆರಡು ವಿದ್ಯುತ್ಕನ್ನು ಸ್ಪಷಿಸುವ ಬ್ಯಾಟರಿ ಎಂಬ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಗೆ ಹೊಗಿವೆ (ಪಾಪಕ. ೬೭). ೩. ತುಪಾಕಿದಳ; ತುಪಾಕಿ ಸೈನಿಕರ ತುಕಡಿ : ನಮ್ಮ ಬ್ಯಾಟರಿಯು ಸರದಿ ಬಂದಾಗ ರಣಭೂಮಿಗೆ ಹೋಗಲೇ ಬೇಕಲ್ಲ ? (ಪ್ರಾಸ. ೫೯). 'ಬತೇರಿ' ಹೋ. [← ಇಂ. Battery]

ಬ್ಯಾವ, ಬಿಯದ, ಬಿಯ್ಯದ, ಬೀಯದ (ನಾ). ಬೇಡ ; ಶಬರ : ಶೃಗಾಳ ಮಾತಪೆಂದೊಂ ಬ್ಯಾದರಾಜಂ ಧನಮಿತ್ರನುಂ ಸೆಟ್ಟಿಗೆ ತಂದು ಕೊಟ್ಟೊಡೆ (ಪಾಪುಂಕ್ತಿ. ೦೫೬). ಬಿಯದ : "ಬಿಯದರೆಂದುಂ. ಬಿಲ್ಲರೆಂದುಂ ವ್ಯಾಧರ್" (ಪಚಂ. ೩೨-೦೦೩) ; ಬೇಡಿದೊಡೀಯುದ್ಯದೆ ಬಿಯದರ್ ಮೃಗಮಾಂಸವ (ಪಾರಂಪು. ೦೬೩) ; ಮುನ್ನೋರ್ವ ಬಿಯದ ಪುಲ್ಲೆರು ಬಿಡಲು ಮುಖ ಗುನಿಸಿ ಮರಳಿ ತಾ ಬರಲಿಲ್ಲವೇ (ಶ್ರಾಕಣ. ೬-೧೩). ಬಿಯ್ಯದ : ಪಂಚಿತ್ತಗಮನು ಮಾಡಿದರು ವ್ಯಗಂಗಳ ಮೊಕ್ಕವನಲ್ಲಿ ಬಿಯ್ಯದರು (ಪಾಣಪಾಂ. ೫೭-೭೦). ಬೀಯದ : ಸಿಂಗಮಿಧಕಾಂಧಂಗೊಯ್ದುದಂ ಕಾಣುತ್ತಂ ಸಡುಕಂ ಕಮ್ಮಿಗೆ ಬೀಯದುಂ ಧರದ ನೋಡುತ್ತೊಂದು ಪಾಬ್ಬಿಯೊಳ್ ಕೆದಿದಾಗಳ್ (ಪಚಂ. ೪-೨೨೬) ; ಬೆದಱ್ ಪುರಿಯ ರಟ್ಟಿದರು ಬೀಯದರನರೆಬರು ಮಾರನನೇಱದರು (ಪಾಕ್ಷಣ. ೩-೬೨). ℙ ಬಿಯ್ಯದ, ಬೀಯದ—ಇವು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪಗಳಿರಬಹುದು. [< ಸಂ. ವ್ಯಾಧ]

ಬ್ಯಾದಿ, ಬಿಯದಿ, ಬೀಯದಿ (ನಾ). ರೋಗ ; ವ್ಯಾಧಿ : ಸೊಡರಂ ನೋಡಿದಾಗಳ್ ಕಣ್ಗೇರ್ಗಳ್ ಸುಂವುದುಮುಂ ಕಂಡೀಗಳೇತರಿಗೆ ಬ್ಯಾದಿಗಳೆಂದು ಬಗೆದಿರ್ಪನಂ (ಪಣ್ಣಾ. ೫೬-೦೭). ಬಿಯದಿ : ವ್ಯಾಧಿ—ಬಿಯದಿ (ಪಮಪ. ೨೫೪ ಕೃಪಾಠ) ; ವ್ಯಾಧಿ, ಬಿಯದಿ (ಪಣ್ಣಾಸಂ. ೦೬೦ ಕೃಪಾಠ) ; ಗೋವಾ ಪಾತ್ಕೈಯುಂ ಬಿನ್ನೆಪೊಡಸಗಮಳವೆ ! . . . ಶೃಂಗಂಗಳೆಡೆಯುಂ ತುಜ್ಜ, ಮನುಜಂಗೆ ಬಂವೆ ಬಿಯದಿ ತಪ್ಪುಗುಂ (ಪಣಪಾಕೃ. ೦೦೩-೦೩). [<ಸಂ. ವ್ಯಾಧಿ]

ಬ್ಯಾಪ್ತ (ಗು). ಆವರಿಸಿದ ; ತುಂಬಿದ ; ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ : ಕೀರ್ತಿರ್ಬ್ಯಾಪ್ತ ದಿಶಂ ನವಗತಿನ್ಯಪಾಳನಿಂದುದಯಿಸಿದಂ (ಪಶ್ರ. XI. ಪಾಪಶ. ೪೨-೪೪ ; ೧೧೭೧). [< ಸಂ. ವ್ಯಾಪ್ತ]

ಬ್ಯಾಪ್ತಿ (ನಾ). ವಿಸ್ತಾರ; ಹರಹು : ಇಂದ್ರತ್ವಮಂ ಪಡ್ಕಿಗೆ ದಿವಸರಂಗಾ ದಿನವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಕೊಟ್ಟು (ಪಾತಾ. XX. ೦೦೩-೦ ; ೧೧೭೦). [< ಸಂ. ವ್ಯಾಪ್ತಿ]

ಬ್ಯಾಬ್ಯಾ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಕಳ್ಳ ಕೊದಾರಿ ಜೊಂಪ ಮುಂಪುಮುಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು . . . 'ಬ್ಯಾ ಬ್ಯಾ' ಎನ್ನುತ್ತಾ ರೂಪ್ಪದ ಕೆಲ ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಓಡಿ ಬರುವುದನ್ನು ಕೇಳಬಹುದು (ಪಪ್ಪಾಕು. ೦೬). **ಬ್ಯಾಮೋಹ** (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಆಕರ್ಷಣೆ : ಕಾಮಬ್ಯಾಮೋಹ ವಿಸರ್ಮ್ಯಾಕ್ಷರು . . . ಮುಕ್ತಾ ಬ್ಜಿನಾರಾಧಕರ್ (ಪಶ್ರ. XI. ಪಾಪಶ. ೦೩೦-೪೦ ; ೧೧೦೧). [<ಸಂ. ವ್ಯಾಮೋಹ]

ಬ್ಯಾರ 'ಬೇರ್' ನೋ.

ಬ್ಯಾರಿ 'ಬೇರಿ' ನೋ.

ಬ್ಯಾಲ, ಬಿಯಳ (ನಾ). ೧. ಪಳಗದಿರುವ ಆನೆ ; ಕಾಡಾನೆ ; ಉಗ್ರವಾದ ಆನೆ : ಭುಳಲೋಚನ ವಾಹನೋಗ್ರಬ್ಯಾಳನಂ ತನ್ನ ಪ್ರಬಲ ಕುಂಡಾಲಪಥಮಂ ತನ್ನ (ಪಪಪ್ರ. ೪೯-೪೩). ಬಿಯಳ : ೧. ವ್ಯಾಳ—ಬಿಯಳ (ಪಪಪ. ೨೫೪ ಕೃಪಾಠ.). ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ನಾಬ್ಯಾಗಮುಣ್ಣ ಬಿರ್ಯಾಸುಂ ಪಲಿಮ ಮುಗುಂಯ ಕೊಮಾರಯ್ಯನುಂ

(ಎಕೆ. VI. ೫೯ಮು. ೩-೦೩ ; ೨೦೦ ?) : ಜಕ್ಕಣಿಯ ಮಗಂ ಬಿಮಳ (ಶ್ರವ. ೦೯೭ಸಂ. ೫೩-೬; 1019). [<ಸಂ. ವ್ಯಾಲ]

ಬ್ಯಾಲೆ (ನಾ). ಮಾತುಗಳಿಲ್ಲದೆ, ಕೇವಲ ನರ್ತನದಿಂದಲೆ ಅಭಿನಯಿಸುವ ನಾಟಕ ; ನೃತ್ಯನಾಟಕ : ಶ್ರೀ ಉದಯಶಂಕರರು . . . 'ಬ್ಯಾಲೆ' ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಆಚರಣೆಗೆ ತರಲು ಮುನ್ನುಡಿ ಕೈಕೊಂಡರು (ಪ್ರಕಿ. ೫೩೨); ತಮ್ಮ ಗೆಲುವನ್ನು ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ರೂಪಿಸುತ್ತ, ಬ್ಯಾಲೆ ಹುಡುಗಿಯರ ಹಾಗೆ ಹಗುರವಾಗಿ ತೇಲುತ್ತ . . . ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದ ಎಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ಎಮ್ವಿನ್ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಟ್ಟ (ಮೂಸ್ಸಿ. ೫೬೭). [← ಇಂ. Ballet]

ಬ್ಯಾಮರ್ನೆಸು (ಕ್ರಿ). ಬಣ್ಣಿಸು ; ವರ್ಣಿಸು : ಸಮಸ್ತಸಾರಸೌಖಿಫಲಮನೆಲ [ಫು]ವಾಕ್ಯಂಗಳಿಂ ಬ್ಯಾವರ್ನಿಸಿ ದತ್ಪಚಿತ್ರೆಯಾಗಿ (ಕೌಶಿ. XX. ೨೦೬-೨೬: 1247). [<ವ್ಯಾವರ್ಣಿಸು]

ಬ್ಯೋಮ (ನಾ). ಆಕಾಶ ; ಗಗನ : ಸೋಮಸುತಾ ಗೌಜಾಬಲ ಬ್ಯೋಮಾಂತರ ಸೂರನನ್ನೆ ವರ್ತಿಸುತಿಪ್ಪರಿಂ (ಎಕೆ. XI. ಚಾಕಿ. ೦೩-೫೩: 1271). [< ಸಂ. ವ್ಯೋಮನ್]

ಬ್ರಜ (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮುದಾಯ ; ಸಮೂಹ : ಪರಸಾಮಸ್ತ ಕುರುಬ್ರಜೋಗ್ರ ನಿಧನಪ್ರೋದ್ಯೀಮನಂ . . . ಧರೆ ತೀರ್ತ್ರಿಪ್ಪುದೆ (ಎಕೆ. XI, ೫೬ಕು. ೫೭-೫೦; 1199). [< ಸಂ. ವ್ರಜ]

ಬ್ರಣ, ರಣ$_1$ (ನಾ). ಹುಣ್ಣು ; ವ್ರಣ : ನೋಸನೊಲ್ಲದೆ ಚಂದನಮಂ ಬ್ರಣದೊಳ್ಕಗ್ನತೆಯನುಳಿಗುಮೆ ಮುಱಿದೆಂದುಂ (ಅಜಿತ. ೫೬). ರಣ$_1$: "ರಣ-ವ್ರಣ = ಹುಣ್ಣು" (ಕಬ್ಬಕೋ. ೫೭). [< ಸಂ. ವ್ರಣ]

ಬ್ರತ, ಬತ್ಸ (ನಾ). ನೇಂಪು; ನಿಯಮ ; ವ್ರತ : ಧಾರಿಣಿಮಹಾದೇವಿ . . . ಗುರುಭಕ್ತಿಗೆಯ್ದು ಬಂದಿಸಿ ಶ್ರಾವಕಬ್ರತಂಗಳನೇಜಱಿಕೊಂಡು ಬಟ್ಟಿತಿಂತೆಂದರ್ (ಪಪ್ಪಣಾ. ೫೦-೦೫); ತನುಮಂ ತೆಯ್ದಪ್ಪಳಕ್ಕ ಬ್ರತದೂಳಿನುತೆ ಕನ್ಯಾಬ್ರತಕ್ಕಂತೆ ಪೂರ್ದೆರ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೭೯); ಬಾರದು ಬಾರದು ವಿಷಯಿಗೆ ಪಶುಪತಿಯ ಬ್ರತವು (ಶಿಪ. ೭೭೦). ಬತ್ಸ : ಇಂತಿದೇ ಬತಮಿದೇ ಮತವಿಂತಿದೆ ಕಜ್ಜದುಜ್ಜುಗಂ (ಪ್ರಸಂ. ೫೭-೭೦). [< ಸಂ. ವ್ರತ]

ಬ್ರತಿ (ನಾ). ವ್ರತನಿಷ್ಠನಾದವನು ; ಮುನಿ ; ಯತಿ : ಇದು ವಿದ್ಯಾದಾನಂ ದೇವಾರಂಗೆಯ್ವ ಬ್ರತಿಗಳುಣ್ಬಿನ್ (ಎಕೆ. III. ಸಂಸಿ. ೦೫೫-೦; ಸು. ೪೧೦ ?); ಶ್ರೀಪುತ್ಪೂರೇಶ್ವರಬ್ರತಿ ಸೋಮೇಶ್ವರಚರಣಯುಗಳಸರಸಿಜ ಭೃಂಗಂ (ಎಕೆ. XXVIII, ೫-೬; 1068) ; ಬ್ರತಿಗಳರ್ಪ ಮನೆ ಮಕವೆಂಬುದು (ಪಶಾಮು. ೫೦-೦೫೬). [<ಸಂ. ವ್ರತಿನ್]

ಬ್ರಹ್ಮ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯ. ೨. ಮರದ ಬೇರು. ೩. ದಿನ; ದಿವಸ. ೪. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. ೫. ಸೀಸ. ೬. ಕುಮರೆ. ೭. ಶಿವ. ೮. ಬ್ರಹ್ಮ. ೯. ಬಾಣದ ಮೊನೆ. ೧೦. ಒಂದು ರೋಗದ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ಬ್ರಮಯತಿ 'ಬೊಮ್ಮಪತಿ' ನೋ.

ಬ್ರಯ 'ಬಿಯ' ನೋ.

ಬ್ರಶ್ಕು, ಬ್ರಷ್ಟು (ನಾ). (ಹಲ್ಲುಜ್ಜಲು, ಬಣ್ಣ ಬಳಿಯಲು, ದೂಳು ಹೊಡೆಯಲು, ಚಿತ್ರಬರೆಯಲು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಅನೇಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಬಿರುಗೂದಲು, ಸಣ್ಣ ತಂತಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕುಂಚ : ಹುಲ್ಲುಜ್ಜುವ ಬ್ರಶ್ಕು ಮತ್ತು ಸಾಬೂನಿನ ಪಟ್ಟಿಗೆ ಕೈಸೇರಿತು (ಬಣಾಂ. ೦೦೦). ಬ್ರಷ್ಟು : ಬ್ರಷ್ಟಿಗೆ ಪೇಸ್ಟ್ ಅಂಟಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆ . . . ಹೊತ್ತಲ್ಲದ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಮಸಕು ಮಸಕು ಏನು ಅಸ್ಪಷ್ಟನಾಗಿ ಆಡಿತು ಎಂದು ಪುಡುಕತೊಡಗಿದ (ಪ್ರಕೃ. ೨). [←ಇಂ. Brush]

ಬ್ರಷ್ಟು 'ಬ್ರಶ್ಕು' ನೋ.

ಬ್ರಹ್ಮ (ನಾ). ೧. ಸಕಲಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಮೂಲಕಾರಣವಾದ, ಗುಣಾತೀತವಾದ ಪರಾತ್ಪರ ತತ್ತ್ವ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಬ್ರಹ್ಮವೆನಲದ ಜಂದಧಿಕವೇನಿಲ್ಲವದು ತನ್ನಿಂದ ತಾನೆ ತೋಜುತಿರ್ಪುದು (ಆಮ್ಮ. ೦-೦೪); ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ವಸ್ತು ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಅಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ (ಓಂಣಾ. ೨೦೦); ಸತ್ಯವೆಂದರೂ ಜ್ಞಾನವೆಂದರೂ ಅನಂತ ವೆಂದರೂ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದರೂ ಒಂದೆ (ಆಕಕ. ೦೦೬). ೨. ವೇದಮಂತ್ರ. ೩. ವೇದಗಳು. ೪. ಆಗಮಂಗ್ರಂಥ ಸಮೂಹ. ೫. ಓಂಕಾರ; ಪ್ರಣವ. ೬. ಚತುರ್ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವರ್ಣ. ೭. ವ್ರತಯೋಗ ; ತಪಸ್ಸು. ೮. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ. ೯. ಮೋಕ್ಷ ; ಮೌಕ್ತಿ : "ಕೈವಲ್ಯವಪ್ಪನರ್ಘವಂ ಬ್ರಹ್ಮವಕ್ಷರಂ . . . ಎನೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪೆಸರೆನಿಸ್ಕುಂ" (ಶುಂಗೂಂ. ೯-೩೬). ೧೦. ವೇದವೇದಾಂತ ಜ್ಞಾನ ; ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ. ೧೧. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆರಿತವನು ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಬ್ರಹ್ಮನಿದಮಾದಪನೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಲ್ಲವನೇ ಬ್ರಹ್ಮನಾಗುತ್ತಾನೆ (ಜಾಡಿ. ೦೦೦). ೧೨. ಆತ್ಮ. ೧೩. ಗಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರ. ೧೪. ಸೋಮಯಾಗದ ಹೋತೃ, ಉದ್ಗಾತೃ, ಬ್ರಾಹ್ಮ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ನಾಲ್ವರು ಋತ್ವಿಜರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಅಗಸ್ತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮನಿರ್ದಂ . . . ಋಷಿಗಳ್ ಅಧ್ವರ್ಯುಾದ್ಗಾತೃ ಹೋತಾರರುಂ ಋತ್ವಿಜರುಂ ಸಾಮಾಜಿಕರುಮಾಗೆಸೆದರ್ (ರಾಪಾಪ್ರ. ೫೬-೨೬) ; ಯಾಗದಲ್ಲಿ ವಾಲ್ಮಿ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿರಬೇಕು. ಹೋತನೆಂಬವನು ಋಗ್ವೇದವನ್ನು ಪೇಳುತ್ತಾನೆ . . . ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬವನು ಅಥರ್ವಣವೇದವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿ . . . ತಪ್ಪಿದುದನ್ನು ತಿದ್ದುತ್ತ ಯಾಗವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪೂರ್ತಿಮಾಡಿಸುವವನು (ಓಂಣಾ. ೦೭೭). ೧೫. ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ ; ಪಿತಾಮಹ : "ಬ್ರಹ್ಮಾ, ಸೃಷ್ಟಾ, ಧಾತಾ . . . ಕವಯೋಪಸಃ — ಈ ೨೦ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪೆಸರ್" (ಶಿಪುಮು. ೫-೬) ; ವಿಷ್ಣುಗೆಜಗಿ ಪುಡಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮಂ (ಪಗಂ. ೦-೫೪). ೧೬. ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ : ಆತ್ಮದ ಬಯಕೆವಳ್ಳಿ ದಾಂಗುಡಿ ದಾಂಟಿ ಕಾಲದೇಶಾದುವ ನೊಡೆದು ಮಿಂಟಿ ಬ್ರಹ್ಮಮಂ ಪಟ್ಟುವುದು (ಪಪ್ರೌಂಗ. ೬೫-೦೭೬೬). ೧೭. ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರ. ೧೮. ಐಶ್ವರ್ಯ ; ಸಂಪತ್ತು. ೧೯. ಆಹಾರ. ೨೦. ದಿಟ ; ಸತ್ಯ. ೨೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವ. ೨೨. ಬೃಹಸ್ಪತಿ. ೨೩. ಸೂರ್ಯ. ೨೪. ಏಳುಜನ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳು. ೨೫. ರುದ್ರ. ೨೬. ಇಂದ್ರ. ೨೭. ಚಂದ್ರ. ೨೮. ಅಗ್ನಿ. ೨೯. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೩೦. ಬುದ್ಧೀಜೀವಿ. ೩೧.ಒಂದು ಭೂತ : ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆ : ಅಂದಿನ ಮಲೆನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಭೂತ, ಪ್ರೇತ, ಪಿಶಾಚಿ . . . ಜಟಿಗ, ಬ್ರಹ್ಮ, ಕಲ್ಲುಕುಟಿಗ ಮುಂತಾದ ಹಲವು ಪಸರಿನ ಹಲವು ಜಾತಿಯ ದೆವ್ವಗಳ್ದವು (ಕಂಶಪಂ. ೨). ೩೨. [ಛಂದ] ಅಂಶಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಎರಡು ಅಂಶಗಳ ಗಣ : 'ಬ್ರಹ್ಮಗಣ' ಪರಾ. ೩೩. [ಜ್ಯೋಷ]ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಿಷ್ಕಂಭ . . . ಬ್ರಹ್ಮ . . . ವೈಧೃತಿಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳುಯೋಗಂಗಳುಂ (ಜಯೇ. ೫೬೨).

ಬ್ರಹ್ಮತೌಚ=(ಆಲಂ) ಅತಿವಿಳಂಬವಾಗುವ ಶೌಚಕ್ರಿಯೆ : ಅವನ ಬ್ರಹ್ಮತೌಚ ಮುಗಿಯುವವರೆಗೆ ಸನಗೆ ಅವನನ್ನು ಕಾಯುವ ತಾಳ್ಮೆಯಿಲ್ಲ (ಕೂಪ). [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮನ್]

ಬ್ರಹ್ಮಕಂಬಿ "ಬ್ರಹ್ಮಗಂಬಿ' ನೋ.

ಬ್ರಹ್ಮಕರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಜನಾದ 'ಬ್ರಹ್ಮ'ನು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ : ಬುನ್ನತವಂ ಬ್ರಹ್ಮಕರ್ಮಂ ಬೆಳೆವ ಪುಣ್ಯ

ಪೊಳಗಾದದಂ ತೊಜೆವು ಕಳೆವು . . . ತೆಂಕಮುಖಿನಾಗಿ ಹೋಪೆಂ (ಪಕಣಾ. ೨-೨೨). ೨. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಮಾಡುವ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ರಿಯಾಚರಣೆ. [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮಕರ್ಮನ್]

ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪ, ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮನ ಪರಮಾಯುಷ್ಯ.—ಅಯುಃಕಾಲ. ೨. [ದ್ವೈತ] ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದ ಒಂದು ಭಾಗ : ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾಕಲ್ಪ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪವೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ . . . ಪ್ರತಿಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪದಲ್ಲೂ ಸೀಲ ಬದ್ಧಜೀವರುಗಳಿಗೂ ಸೃಷ್ಟಿಯುಂಟು (ಹಿಂದಾ. ೨೫೮). ೩. [ಜೈನ] ಪದಿನಾರು ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಸ್ವರ್ಗ" (ಕೃಕೋ. ೦೪೭) : ದೀಕ್ಷೆಗೊಂಡು ಗ್ರೈಗ್ರತಪಂಗೆಯ್ದು ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಪೋಗಿ ಬಂದೀಗಳ್ ರಾವಮದೇವ ನಾದಂ (ಪಂಚಪು. ೦೩-೩೭ ಪ). **ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪ** : ೨. ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪ ನಿಳಯರಾದಿತ್ಯಾದಿಗಳವ್ವ ಲೋಕಾಂತಿಕರ್ . . . ಬಂದು (ಜಾಬಾಪ್ರ. ೯-೧೦೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಕವಿ (ನಾ). "ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕವಿ : ಸಕಳಕಳಾಬ್ರಹ್ಮಂ ಶಬ್ದಕತಿಳಕಂ ಬ್ರಹ್ಮಕವಿಜೊಡಾಮಣಿ . . . [ಸಂ]ಧಿವಿಗ್ರಹಿ ಪದ್ಮರಸಂ ಸಿವಪಾದರೇಖಿರಂ (ಪೌಪು. XI-i, ೫೦-೨ ; 1005). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪ 'ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪ' ನೋ.

ಬ್ರಹ್ಮಕಾಂತ (ನಾ). [ವಾಸ್ತು] ಕಂಬದ ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಕಾಂತ, ವಿಷ್ಣುಕಾಂತ, ರುದ್ರಕಾಂತ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತಂಭಪ್ರಭೇದಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ (ಹೊಮ್ಮಣ. ೨೬). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಗಂಟು (ನಾ). ೧. ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ಧರಿಸುವಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾದ ಗಂಟು.—ಪವಿತ್ರದ ಗಂಟು ; ಪೇದೋಕ್ತದಿಂ ಬ್ರಹ್ಮಗಂಟಿಕ್ಕಿ ಪರಸುತಲಿ (ಪಪಪೋ. ೪೪-೨೦) : ನಾನು ಜನಿವಾರದ ಬ್ರಹ್ಮಗಂಟನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲಗೈಮುಲ್ಲಿ ಹಿಡದುಕೊಂಡು ಗಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಿಸುತ್ತ ಓಡಿ ಬಂದ (ಪಪಪೋ. ೨೬). ೨. (ಆಲಂ) ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸಂಬಂಧ : ಪುದಿವಿ ಅಂದ ಮ್ಯಾಲೆ ಬ್ರಹ್ಮಗಂಟದು (ಪ್ರಕಿ. ೦೭೩). ೩. ಬಿಡಿಸಲಾಗದ ಸಮಸ್ಯೆ : ಆ ಸಂಸಾರದ ಸಮಸ್ಯೆ ಒಂದು ಬ್ರಹ್ಮಗಂಟು (ಕೂಪ). [ಬ್ರಹ್ಮ + ಗಂಟು]

ಬ್ರಹ್ಮಗಂಬಿ, ಬ್ರಹ್ಮಕಂಬಿ (ನಾ). ೧. ಧೋತ್ರದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಜುಂಗುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಗಂಟುಗಳಾಗಿ ಮಾಡಿ ಬಟ್ಟೆ ಪರಿಯದಂತೆ ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ್ಲಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಅನೂಚಾನವಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದ ಬಿಡತನವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಪದ : ℙ ಇದು ಅವನ ಪರುಕಲ್ಲುಬಿಟ್ಟಿ ಹೊಲಿದಿರುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ : ಈ ಬ್ರಹ್ಮಗಂಬಿಯನ್ನು ಹೊದೆದು ದೊಡ್ಡವರ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗಬೇಕೆಂದರೆ ನಾಚಿಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಕೂಪ). **ಬ್ರಹ್ಮಕಂಬಿ** : ೨. ಹೊದಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಕಂಬಿಯ ಪತಕುಬಿಟ್ಟಿ ಹೊರತು ಬೇರೆಯಿಲ್ಲ (ಅಮಪೆ. ೩೬). [ಬ್ರಹ್ಮ + ಕಂಬಿ]

ಬ್ರಹ್ಮಗಣ (ನಾ). [ಛಂದ]ಎರಡು ಅಂಶಗಳಿಂದಾದ ಗಣ : ಅಮಜೊಳಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಗಣಮೆಂತೆಂದೊಡೆ ಬ್ರಹ್ಮಂ ದುರ್ಜಿಣಂ ಧಾತ್ರ ಸುರವ (ಕಂದೋಂಪ್ರ. ೨-೨೪೦ ಪ) : ಬ್ರಹ್ಮಗಣ ೪ ಬಗೆ, ವಿಷ್ಣುಗಣ ೮ ; ರುದ್ರಗಣ ೧೬ (ಕೃಪ್ರ. ೦೦೯); ಬ್ರಹ್ಮಗಣ ೩ ರಿಂದ ೪ ರವರೆಗೆ ಮಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಪಿಗೆ ಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಕಂದೋಪ್ರ. ೨೩). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಗ್ರಂಥಿ (ನಾ). = ಬ್ರಹ್ಮಗಂಟು ೧. [ಕಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಚಕ್ರ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ. ೨. ಮಂತ್ರವಾದಿಗಳು ಹಾಕುವ ಒಂದು ರೇಖಾವಿನ್ಯಾಸ.—ಮಂಡಲ. ೩. [ಯೋಗ] ಸ್ಥೂಲಶರೀರದ ಮಧ್ಯದ ಸ್ಥಾನ : ಸ್ಥೂಲದ ತನುವಿದು . . . ಅನುವಿಂದಿಹುದದರ ಮಧ್ಯದಪನೆ ತ್ರಿಕೋಣಾಕಾರದಿಂದಲ್ಲಿರುವುದದುವೆ ಬ್ರಹ್ಮಚಕ್ರವು ಬೋಗಿ ಕನುಮಧ್ಯ (ಗಗಣ. ೯-೩). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ : ತಪಂ ಭುವಂಕಿಂಚನ್ಯಂ ನಯುಂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಮೆ ಮನೋನ್ನತಿ ವರ್ಧಮಾನಮುನಿಗಲ್ಕಂ ಪೆಜರ್ಗಕ್ಕುಮೇ (ಪಾಚಾಪು. ೦-೨೩) ; ಹೃದಯ ವಾಕ್ಕು ನೇತ್ರ ರೇತಸ್ಸು ಅಂಗಗಳು ಪರಮ್ಮೆಷಿಪುದೊಯಂ ಸ್ವಸ್ತ್ರೀ ವಿಷಯದೊಳಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ವಾಗಿಯುಂ ಚರಿಸದಂತೆ ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದೇ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವೆನಿಸುವುದು (ಪಪೀಕ. ೦೪೭) : ಬದುಕಿಂದ ಹೊಲಗೆ ನೀ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದ ಧರ್ಮ ಖುದ್ದಿಸದ ಪುನ್ನ (ಶ್ರಣಾ. ೬-೦೪). ೨. ಚತುರಾಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆ ಯದು : ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನವರೆಗೆ ಇರುವ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾದ ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹದ ಕಾಲ : ಮೊದಲಲ ಮಳಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವ್ವ ವಂದುವೆಯಾದುದು ಬಳಿಕ ಪೆವಾಸವಲಿ ವಾನಪ್ರಸ್ಥ ವೆಂಬಾಶ್ರಮಮಪೆವಳವಯಿ ತುದಿಗೆ ತಾ ಸಂನ್ಯಾಸವನು ಮಾಡಿದನು (ಶಾಕ್ಕಾ. ೨-೩೯). ೩. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾದ ಶಿಷ್ಯ. [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ (ನಾ). ೧. = ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ೧. ೨. = ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ೨. ೩. [ಜೈನ] ಆಯ್ವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಜೈನಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ಮಾಡುವ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾನುಷ್ಠಾನ : ಬ್ರಹ್ಮ[ಚರ್ಯ]ವ್ರತ ವ್ರತಾವತರಣಮುಂ . . . . ಅಪ್ಪತ್ತುಮೂಱುಮಾಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಯೊಳ್ (ಜಾಪುಂಪ್ರ. ೨೦೨) : ಏಳನೆಯ ನೆಲೆಯ ಶಾಮನು ವಿವಾಹಿತಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಮವಾಸನೆ ಯುಮ್ಮ ತ್ಯಜಿಸಿ ಪೂರ್ಣಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತಾನೆ (ಜಾಪ್ರ. ೦೬೪). [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ]

ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು: ಸ್ತ್ರೀನಿಕರ ಸರ್ವಾಂಗರಾಗಿಯುಂ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು (ಪಕಣಾ. ೬-೩೨); ಮನಃಪವನಕ್ರಾಯ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಸಂಗವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದವನೇ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ (ಜಾಪ್ರ. ೦೬೪). ೨. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವವನು : ಚತುರಾ ಶ್ರಮಶುದ್ಧಿಯೆಂಬುದಾರ್ಹತದೊಳು . . . ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯುಂ ಗೃಹಸ್ಥನುಂ ವಾನಪ್ರಸ್ಥಯಂ ಭಿಕ್ಷುಕರುಮೆಂದು ನಾಲ್ವರಪ್ಪರ್ (ಜಾಪುಂಪ್ರ. ೨೩೬). ೩. ಮದುವೆಯಾಗದವನು ; ಅವಿವಾಹಿತ ಪುರುಷ : ಇಬ್ಬರೂ ಧೀರರು ಸುಂದರರು : ಇಬ್ಬರೂ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು (ಹುರಣಾ. ೦೧೪). ೪. ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ. ೫. ಸ್ಕಂದ ; ಷಣ್ಮುಖ. [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿನ್]

ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಣಿ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವಳು : ನಲ್ಲನಿಗಾಗಿ ಆಕೆ ಆಜನ್ಮಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಣಿಯಾಗಿಯೇ ಉಳಿದಳು (ಕಾಬಣಾ. ೦೦೬). ೨. ದುರ್ಗಾದೇವತೆ. [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಣಿ]

ಬ್ರಹ್ಮಜಾತಿ (ನಾ). (ರತ್ನಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ) ಅತ್ಯುತ್ತಮ ವರ್ಗ; ℙ ರತ್ನಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಜ್ರದ ಬೆಲೆಕಟ್ಟುವಾಗ ಈ ಜಾತಿಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುತ್ತಾರೆ : ಅರುಂಧತಿಯು . . . ಬ್ರಹ್ಮಜಾತಿಯು ವಜ್ರದ ಓಲೆಗಳ್ನಿಟ್ಟು . . . ಮೆರೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ಹುಜಾಪ್ರ. ೮೨). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಬಯಕೆ ; ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದ ಕುತೂಹಲ : ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೂ ಮೊದಲೇ ಯಾವುದು ಆಗಬೇಕೆಂದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವುದೋ ಅದನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಯಿತು (ಬ್ರಸೂಶಾ. ೦೦) ; ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಿರು ವವರಿಗೆ ಅಶ್ವತ್ಥವೃ ಸತ್ಯವನ್ನು ಅರಿಯುವ ಸಂಕೇತವೂ ಸಾಧನವೂ ಆಗಿರುವಂತೆಯೇ ಜನಾಮಾವಸ್ಯಕ್ಕೆ ಜನ್ಮಸಾರ್ಥಕ್ಯದ ಕಾರುಹಾಗಿದೆ (ಕನುತೂ. ೫೬೮). [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ]

ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವನು; ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಅರಿತವನು: ಸರ್ವಸಮರ್ ವಿನೋದಿವರವರ್ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞರೆಲ್ಲಲ್ಲಿಯುಂ (ಶ್ರೀಸಂ. ೩-೦೮೬); ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞನಾದ ಆತನಿಗೆ ವ್ಯಥೆಯೆಲ್ಲಿಂದ ಬರಬೇಕು? (ಭುಜಾಬ. ೦೦೯). ೨. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ; ಸ್ಕಂದ. ೩. ವಿಷ್ಣು. [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮತತ್ತ್ವದ ಜ್ಞಾನ; ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ಅರಿವು: ಎಲೆ ಮನವೇ ನಿನ್ನ ನಿಜವಱಿಯಬಲ್ಲಡೆ ಅದೇ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ಅದೇ ಕೇವಲ ಮುಕ್ತಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೩೬-೦೦೮); ಬ್ರಹ್ಮನಾದವನಿಗೇ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ, ಬ್ರಾಹ್ಮೀಪ್ರಜ್ಞೆ ಅಳವಡುತ್ತದೆ (ಪಾಡಿ. ೦೦೦). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದವನು; ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವನು: ಈ ನಿಮಿತ್ತಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳ ನಳಲಿಸದು (ಗಗಾಚಾ. ೦೩-೩೨). [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿನ್]

ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಯೋತಿ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರಕಾಶ—ತೇಜಸ್ಸು: ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತವಾದಂಥಾ ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಯೋತಿವುಂಟೋ, ತತ್—ಆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಯೋತಿಯು, ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ—ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ (ಶಾಕ್ತ. ೩೬-೦೦). ೨. ಶಿವ; ಈಶ್ವರ. [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಯೋತಿಸ್]

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣು; ನಾರಾಯಣ: ವಾಕ್ಪತಿಯು ಕೃಪೆ ಮಾಡಲಿ. ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿಯು ದಯೆ ಮಾಡಲಿ (ಭುಜಾಬ. ೦೦೨). ೨. ಬೃಹಸ್ಪತಿ. [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ (ಗು). ೧. ಬ್ರಹ್ಮತತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೩. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೪. ವೇದಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. ೫. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪ್ರಿಯನಾದವನು: ವಿನಯಪ್ರನಿಧಿಯಂ ವಿವೇಕನಿಧಿಯುಂ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯನಂ ಪೂರ್ಣಸ್ಫುಟಸನುದ್ದಾಮಪುಣ್ಯಕೋತ್ಪತ್ತಿಯುಂ . . . ಮನುಜೇಶರ್ ಮಲೆರಾಜರಾಜನನದೇಂ ಬಲ್ಲಾಳನು ಪೊಲ್ಲರೇ (ಪ್ರಭು. ೪. ೪೮೫. ೦-೦೩; ೨೨೦೨). ೬. ವಿಷ್ಣು. ೭. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ. ೮. ಹೂವರಿಸೆ ಮರ: "ತೂದಃ, ಪೂಗಃ, ಕ್ರಮುಕಃ, ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಃ, ಬ್ರಹ್ಮದಾರು, ತೂಲಂ – ೬ ಹುವ್ವರಿಸೆ ಗಿಡ . . . ಕಾಡಡಿಕೇಮರವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಶಿಶಾಂಶಿ. ೬೫೦). ೯. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು; ಮುಂಜಹುಲ್ಲು. ೧೦. ತಾಡವೃಕ್ಷ. ೧೧. ಪತ್ನಿಗಿಡ. ೧೨. ಒಪ್ಪನೇರಳೆ ಗಿಡ. ೧೩. ಶನಿಗ್ರಹ. ೧೪. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಹಿತಕಾರಿಯಾದುದು: "ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಹಿತಂ – ಈ ೨ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ್ಗೆ ಒಳ್ಳಿಕೆಯುಂದು" (ಹಲಾಯು. ೩೭-೨೩೨). 'ಬ್ರಹ್ಮದಾರು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮತತ್ತ್ವ (ನಾ). ಪರಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ; ಮೋಕ್ಷತತ್ತ್ವ: ಬ್ರಹ್ಮಸಭೆ ನೆಜೆದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತುಗಳು ಬ್ರಹ್ಮತತ್ತ್ವಪಡದು ತಮ್ಮ ಪಜೆನಬ್ರಹ್ಮರನ್ನು ಕೊಂಡು ನೆಮ್ಮುವರು ವಿಷ್ಣುವನು (ಭಾಷ. ೩೬೩). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮತಿ 'ಬೊಮ್ಮಹತಿ' ನೋ.

ಬ್ರಹ್ಮತಿಕಾಣಿ 'ಬೊಮ್ಮೇತಿಗಾಣಿ' ನೋ.

ಬ್ರಹ್ಮತೇಜ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವದ ತೇಜಸ್ಸು. – ಕಾಂತಿ: ವಿಮಲ ಕ್ಷತ್ರದೊಳು ತಾ ವಿದಿತವಿಮಲಬ್ರಹ್ಮತೇಜವಿದೆಂದನರ್ಜುನಗೆ (ಸಂಭಾ ೨೯-೩೬); ಬ್ರಹ್ಮತೇಜ ಆ ಮೊಗದಲ್ಲಿ ಉಕ್ಕುಕ್ಕಿರುವುದನ್ನು ಅವರು ಹಾಗೆಯೇ ನೋಡನೋಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಅವಪೇ ನುಡಿದಿದ್ದ (ಕೂಸಿ. ೩೩). [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮತೇಜಸ್]

ಬ್ರಹ್ಮತೇಜಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮನ ತೇಜಸ್ಸು. – ಕಾಂತಿ. ೨. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಇರುವ ದೇಹಕಾಂತಿ: ಇರ್ದಂ ಜಗತ್ಪತಿಯೊಡ್ಡೋಲಗದೊಳ್ ಚತುರ್ಮುಖಸತರ್ಕಬ್ರಹ್ಮತೇಜಸ್ಕಿಯಿ (ಜಗನಾ. ೦-೩೬): ಬ್ರಹ್ಮತೇಜಸ್ಸು ಎಲ್ಲ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಗಿಂತ ಹಿರಿಯದು (ಭುಜಾಬ. ೧೩). [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮತೇಜಸ್]

ಬ್ರಹ್ಮತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅತ್ತಿಮರ: ಅಲವ ಅತ್ತಿ ಹೊರತ್ತಿ ಕಲ್ಲತ್ತಿ ವೇದಿನಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ತಿ ಮತ್ತಿ (ಶಿಣಾಂಪು. ೯-೩೬೦). [ಬ್ರಹ್ಮ + ಅತ್ತಿ]

ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ (ನಾ). ೧. ಪರಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುವಿಕೆ; ಮೋಕ್ಷ: "ಬ್ರಹ್ಮಭೂಯಂ, ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ, ಬ್ರಹ್ಮಸಾಯುಜ್ಯಂ – ೨ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವಾಗುವಿಕೆ, ಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯಸ್ವರೂಪಾದ ಸ್ಥಿತಿ . . . ಮೋಕ್ಷ" (ಟಿಣ್ಣಂಕಿ. ೨೩೦). ೨. ಬ್ರಹ್ಮಪದವಿ. ೩. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿರುವಿಕೆ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವ. ೪. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಋತ್ವಿಜನಾಗಿರುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮದಂಡ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಶಾಪ; ಮಹಾಶಾಪ. ೨. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಆರ್ಜಿಸುವ ಧನರೂಪವಾದ ಗೌರವ. ೩. ಶಿವ; ಈಶ್ವರ. ೪. ಋತುಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಯೋಗದಂಡ: ಆ ವಿವಿಧ ದುಂತ್ಕಾಸ್ತ್ರವನು ಶತಸಾವಿರವನಾ ಬ್ರಹ್ಮದಂಡದ ಧಾವರದಲೇ ಗೆಲಿದ ಸೊಬ್ಬ ಪಸಿಷ್ಠಮುನಿ (ಕುಣ್ಯಕ. ೦೦-೪೩); ಆಕೆಯು . . . ಆಥರ್ವಣದಲ್ಲಿರುವ ಕೆಲವು ಹುಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ಸಾಮವಾಗಿ ಹಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮದಂಡವನ್ನು ಉಪಬ್ಯಂಹಣ ಮಾಡಿದಳು (ಭುಜಾಬ. ೧೩). ೫. ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರ. ೬. ಬೆನ್ನೆಲುಬು: ದೇಹದ ಹಿಂಭಾಗವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುವ ಯಾವ ಅಸ್ಥಿ ಉಂಟೋ ಆ ಅಸ್ಥಿಯು, ಬ್ರಹ್ಮದಂಡೇತಿ ಬ್ರಹ್ಮ ದಂಡವೆಂದು, ಕಥ್ಯತೇ– ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಶಾಕ್ತ. ೩೬. ೩೩-೩). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮದಂಡಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ; ಅಜದಂಡಿ: ಬ್ರಹ್ಮದಂಡಿಯು ವೀರನು ಅಕ್ಕಗಚ್ಚಿನಿಂದ ಅರವು ಗಂಡಮಾರಿಗೆ ಲೇಪಿಸಲು ತತ್ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಒಡೆವದು (ಕ್ಕರ್ಣಾ. ೩೩. ೦೭೨). ೨. ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು: ಬ್ರಹ್ಮೈಕಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮದಂಡಿಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಶಾಕ್ತ. ೩೬. ೩೩-೩). 'ಬ್ರಹ್ಮನಾಡಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮದಂಡೀ]

ಬ್ರಹ್ಮದಂಡೆ, ಬೊಮ್ಮದಂಡೆ (ನಾ). = ಬ್ರಹ್ಮದಂಡಿ ೧: ಬ್ರಹ್ಮದಂಡಿ—ಬ್ರಹ್ಮದಂಡೆ (ಓಷ. ೦೦೩); ಪದನಱಿಮು ಪುರಿದು ತಿಲತೈಲದೆ ನಿಶೆ ಪೆಡಿಮುಕ್ಕಿಯಂಬಮಂ ಮೇಣ್ ಗೋಮೂತ್ರದೆ ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆಯಂ ಬ್ರಹ್ಮದಂಡೆಯುಮನರೆದು ಪೂಸೆ ಪುಣ್ಗಳ್ ಕಿಡುಗುಂ (ಕೋಕೋಪ. ೯-೩೨); ಬ್ರಹ್ಮದಂಡೆಯ ಬೇರಂ ಆ ಕಾಲಲ್ಲಿಕ್ಕಿ ಅಱಿಸಿ ಕೊಂಡರೆ ಗುರುಗುರು ಪರ × × × ಹುಣಸೇಗೊಟ್ಟಿಯಮ್ಮ ಬಾಯಲ್ಲಿರಲು ಉರಿಕೆಯು ಹರ (ಅಕ್ಕ. ೦೧೩). **ಬೊಮ್ಮದಂಡೆ**: ಮುಂಗುರು ಬೊಮ್ಮದಂಡೆ [ಪಾಣಿ. ದೋಷಗಾರಿ] ಭಾಸ್ಕರ. . . ಎನಿಪ್ಪವೆಲ್ಲಮಂ ಬೆರಸಿರೆ (ಪಜಿವ. ೦೪-೦೩೪); ಬೇವು ಕನ್ನೆ ಕಾಮಾರಿಯಾಶ್ವರಿ ಬೊಮ್ಮದಂಡೆ ನಿಶಾಯುತಂ (ಪಾಕ್ಕಾಂ. ೩೬). [<ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮದಂಡೀ]

ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಭೆ (ನಾ). ಅಜವಾನ; ಓಮ: "ಅಜಮೋದಾ, ಉಗ್ರಗಂಧಾ, ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಭಾ, ಯವಾನಿಕಾ — ೪ ಅಜವಮೋದದ ಹೆಸರುಗಳು, ಓಮಃಕಾಳು" (ಶಿಣಾಂಶಿ. ೦೧೩). [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಭಾ]

ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶಿ (ನಾ). = ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿ: ಅಪ. ವಿನು ಲೆ ನಿನ್ನದಯಂ: ವಿಶ್ವತಾಸಂಸ್ಪರ್ಶಿ, ಮೇಣ್ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶಿ! (ಅಗ್ನಿಪು.೩೮-೦). [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶಿನ್]

ಬ್ರಹ್ಮದಾಯ (ನಾ). ೧. ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಬಂದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ. ೨. ವೇದಾಧ್ಯಯನವು ಪೂರ್ಣವಾದ ನಂತರ ರಾಜನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಧನ ಮತ್ತು ಭೂರೂಪ

ವಾದ ಆಸ್ತಿ : ದೇವದಾಯ ಬ್ರಹ್ಮದಾಯ ಸೀಮೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೇವರುಗಳ ಮಸ್ತಾಭರಣಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಆ ದೇವರುಗಳ ಅಂಗಭಂಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಗುಡಿಗೋಪುರ . . . ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನು (ಕ:ಚಾಸಂ. I. ೨೩೫). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮದಾರು (ನಾ). ೧. ಹೂವರಿಸೆ ಮರ : " ತೂದಃ, ಭೂಗಃ, ಕ್ರಮುಕಃ, ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಃ, ಬ್ರಹ್ಮದಾರು, ತೂಲಾ —ಓ ಹುವ್ವರಿಸೆ ಗಿಡ" (ಶಿಶ್ಯಾ. ೦೨. ೦೫೦). ೨. ಅಡಿಕೆಮರ : ಅಡಕೆ ಬಹುಕಾಲದಿಂದಲೂ ನಮಗೆ ಪರಿಚಿತವಾಗಿರುವ ಸಾಮಗ್ರಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಾಗಿರುವ ಹೆಸರುಗಳು ಅನೇಕ : ಕ್ರಮುಕ . . . ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯ, ಬ್ರಹ್ಮದಾರು ಇತ್ಯಾದಿ (ಪುಷೂ. ೪೧೦). ೩. ಹಿಪ್ಪನೇರಳೆ. ೪. ಅರಳಿಮರ; ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ: (೬). ☞ ಈ ಪದದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಲ್ಲಿ ಕೋಶಕಾರರಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲವಿರುವಂತಿದೆ. [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮದೇಯ (ನಾ). ೧. = ಬ್ರಹ್ಮದಾಯ ೨: ಬ್ರಹ್ಮದೇಯ ಕೊಟ್ಟಮ್ ಅಪ್ಪೆರ್ಬಿ ಒಡೆಯ ಕೌಶಿಕಗೋತ್ರಂ ಪೆಣ್ಣಿಗೆ (೦೪. VI(೩). ಶ್ರೀಕಂ. ೦೬೬-೦೩ ; ಸು. ೩೦೨) : ಅದಮ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮದೇಯದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆ ಭೂಮಿಯ ಮೇರೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ವಿವರ ಹೀಗಿದೆ (ಪಾಡಿ. ೬). ೨. ಬ್ರಾಹ್ಮ, ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯ, ಆರ್ಷ, ದೈವ, ಗಾಂಧರ್ವ, ಆಸುರ, ರಾಕ್ಷಸ ಮತ್ತು ಪೈಶಾಚಗಳೆಂಬ ಎಂಟು ವಿವಾಹ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೀತಿಯ ವಿವಾಹ. [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮದ್ವೇಷ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವುದು : ಕಾಲಪ್ರೇರಿತರಾಗಿ ಜನರು ಬ್ರಹ್ಮದ್ವೇಷವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ತಾವೂ ಕೆಟ್ಟು ಇತರರನ್ನೂ ಕೆಡಿಸುತ್ತಿರುವರು (ಪುಪಾಣ. ೪೪). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮದ್ವೇಷಿ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವನು : ಖಿರಮು ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮದ್ವೇಷಿಯೂ ಮಾಂಸಾಹಾರಿಯೂ ಆಗಿ ಸಿದ್ಧರಿಗೆ ವಿಘ್ನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಪಪಾಣ. ೧೦೬). [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮದ್ವೇಷಿನ್]

ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವಭಾವ; ಬ್ರಹ್ಮನ ಗುಣ; ಅವಿಮರ್ಶನೀಯ ಮಹತ್ತುಗಳು ಸತ್ಯಾಸ್ವರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅರೋಪಿತ, ಕಲ್ಪಿತ, ಅಧ್ಯಸ್ತವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮವಾಗಿ ತೋರಿ ಬರುವ ಸತ್ಕೃವೇ ಗವಾದಿಮುಖ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಸತ್ಯಾದಾತ್ಮ್ಯವೆಂಬ ಜ್ಞಾನಬೋಧದಿಂದ ಇರುವುದು (ಪಂಪಾ. ೦೧೨). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮನಂದನ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗ; ನಾರದ : ಬ್ರಹ್ಮನಂದನನಾನಂದದಿ ನಾಡೆಯುಂ ನೆಗಬ್ದುದಂದಾ ಭೂಮ ಕೃಷ್ಣಾವತಾರ (ಪಾಪಾ. ೦೩-೩೯). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮನಾಡಿ (ನಾ). ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿಯ ಮಧ್ಯಭಾಗ : ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿಯ ಹಿಂಭಾಗಕ್ಕೆ ' ವಜ್ರಿಕೆ ' ಎಂದು ಹೆಸರು. ಎಡಭಾಗಕ್ಕೆ 'ಆರ್ಯೆ' ಎಂದು ಹೆಸರು. ಮುಂಭಾಗಕ್ಕೆ ' ಪ್ರಕಾಶಿನೀ ' ಬಲಭಾಗಕ್ಕೆ ' ವೈದ್ಯುತಾ ' ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು. ಮಧ್ಯಭಾಗಕ್ಕೆ ' ಬ್ರಹ್ಮನಾಡೀ ' ಎಂದು ಹೆಸರು (ಕಪಾಚ. ೪-೩ ಟೀಗಳು). [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮನಾಡೀ]

ಬ್ರಹ್ಮನಾರಾಯಣ (ನಾ). ಶತೋಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಬ್ರಹ್ಮನಾರಾಯಣ ಹಂಸ . . . ಮುಂಡಕವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದವೇ ಶತೋಪನಿಷತ್ತುಗಳು (ಪಪೀಗೀ. ೩). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮನಾಳ (ನಾ). = ಬ್ರಹ್ಮನಾಡಿ : ಬ್ರಹ್ಮನಾಳದ ಗೊಕ್ಕು ಒಮ್ಮೆಲೇ ದೊರೆಯುವುದು (ಕರಾಕೃ. ೩೬೭). [ಬ್ರಹ್ಮ + ನಾಳ (= ನಾಲ)]]

ಬ್ರಹ್ಮಪಟ್ಟ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮನ ಪದವಿ,—ಅಧಿಕಾರ : ಆನಂದವರ್ಧನ ಕವಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪಟ್ಟವನ್ನೇ ಕಟ್ಟಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಜಾಕವ. ೧೧೩). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಪಾಶ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರ : ಬ್ರಹ್ಮಪಾಶ ವಿಷ್ಣುಮಾಯವನತಿಗಳೆದ ಛಲದಲ್ಲಿ ಏನೆಂದಜಿಯದಿದ್ದೆನಾನು (ಆಪಾಂ. ೨೩೨-೦೦೬). ೨. (ಅಲಂ) ದೊಡ್ಡ ಬಂಧನ : ಇವರ ಹೇಳಿಕೆ ಪ್ರೇಮಶಂಕರರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪಾಶವಾಗುತ್ತದೆಂದು ನಂಬಿದ್ದರು ಫೋಲೀಸರು (ಕ್ರಚಾತ್ರ. ೦೩೬). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಪಿಶಾಚಿ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿದ್ದವನ ಪಿಶಾಚಿ ; ☞ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದವನನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಕೊಂದರೆ ಕೊಂದ ನಂತರ ಅವನು ವ್ಯಂತರನಾಗಿ ಕೊಂದವರನ್ನು ಹಿಂಸೆಪಡಿಸುವನೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ : ಆ ದೊಡ್ಡಮರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪಿಶಾಚಿಯಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಕೃಚ). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗ; ನಾರದ : ತರ್ದನಫಲತಾದಾತ್ರನಾ ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರಂ (ಜಾಪಾ. ೫-೨೪). ೨. ಬ್ರಹ್ಮನ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಮಾನಸಪುತ್ರರು. ೩. ರುದ್ರ. ೪. ಭಾರತದ ಈಶಾನ್ಯದಿಂದ ಹರಿದು ಬಂದು ಬಾಂಗ್ಲಾ ಉಪಸಾಗರವನ್ನು ಸೇರುವ ಒಂದು ಹೊಳೆ : ☞ 'ಗಂಡುಹೊಳೆ.' 'ನದ' ಎಂದು ಹೆಸರಾಗಿರುವ ಹೊಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷ : 'ತಾಕೋಲ, ಕಾಲಕೂಟ, ಹಾರಾಹಲ, ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಕ, ಶೌಕ್ಲಿಕೇಯ, ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರ, ಪ್ರದೀಪನ, ದಾರದ, ವತ್ಸನಾಭ — ೯ ವಿಷಭೇದಗಳು ಅಂದರೆ ಒಂಭತ್ತು ಬಗೆ ವಿಷಗಳು " (ಶಿಶ್ಯಾ. ೦೬. ೬೬). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಪುರ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮನ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನ. ೨. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಕೇರಿ; ಅಗ್ರಹಾರ : ಎಳಸದು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಂಗಳಿಂ ವಿವಿಧ ಕೂಟೋತ್ಸಂಗ ದೇವಾಲಯಂಗಳಿನತ್ಯಾದ್ಭುತರಮ್ಯಮಹರ್ಮ್ಯತತಿಯಿಂ ... ಅಮರಂ ನೊಗಯಿ[ಸಿರ್ಪಂ] ತತ್ಪುರಾಭ್ಯಂತರಂ (ಪಾಭಾ. IV. ೭೫೨-೦೪ ; ೧೨೦೬). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣ (ನಾ). ಪದಿನೆಂಟು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣ, ಪದ್ಮಪುರಾಣ, ವೈಷ್ಣವಪುರಾಣ . . . ಗಾರುಡಪುರಾಣ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣವೆಂಬೀ . . . ಪದಿನೆಂಟು ಮೂಲ ಪುರಾಣಂಗಳು (ಪಪೀ. ೬). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವಲ್ಲಿಯ ಬ್ರಹ್ಮನ ನಿವಾಸಸ್ಥಳ : ಆ ಸೌಂದರ್ಯ . . . ಈ ದೇಹವನ್ನು ಪಾಪದೇಹವನ್ನಾಗಿಸದ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿ'ಯನ್ನಾಗಿಸುತ್ತದೆ (ಪೌಂಡಿ. ೦೦೩). ೨. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಮೀಸಲಾದ ಕೇರಿ; ಅಗ್ರಹಾರ : ಪುಲಿಗೆಱೆಯ ಬದ್ದಿಗ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯೆಂದು ಪೆಸರ್ (ಆಪು. XV. ೭೫-೯; ಸು. ೦೦೦); ಪ್ರತಿಪತ್ತಿವೆರಸು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗೆ ಕೇರಿಯುಂ [ಕೆ]ಮ್ಮುಮಂ ಶ್ರೀ[ಗು]ಣದಬ್ಬೇಶ್ವರಂ ಶ್ರೀಸೋಭನೇಶ್ವರಮನ್ನೆರಡುಂ [ಪುರದ] ಹಾರ್ವರ್ರುಂ ಪುರಸ್ಸರರಾಗಿ ಪಡಿದು (ಪೌಷಾ. XI-i. ೬೪-೦೯; ೧೦೨೨); ವಿಪ್ರಪುರೋಪಮಿಸರದ್ವೇದಸ್ವರದಿಂದಸೆದಿರ್ಕುಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ಸೌಧಸಮೂಹಂ (ಜಾಪಾ. ೯-೦೦೪). [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮಪುರೀ]

ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವ ಗಳಿಕೆ ; ಪರಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವಾಗುವಿಕೆ : ನಾನು ಆ ಸಾಧನವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಿರುವೆನು (ಕ:ಚಾಸಂ. ೬೬). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಬಂಧು (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಚಿತವಾದ ಆಚಾರವಿಲ್ಲದೆ, ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿರುವವನು : ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಧಮ : "ಬ್ರಹ್ಮಬಂಧುಃ, ದ್ವಿಜಾಧಮಃ —ಈ ೨ ದ್ವಿಜಾಧಮಂ" (ಪಕಾಯು. ೬೬-೨೩೦); ಇಂತು ತಮ್ಮೊಂದಿರವಂ ಕೇಳಿದ ಬ್ರಹ್ಮಬಂಧುವಂ ರನ್ನಗೊರಲಂ ಮತ್ಸ್ಯಪುದೊರ್ಮ ಲೇಸುರೇಸಯ್ . . . ಆ ಕ್ಷೇತ್ರಮನೆಮಗಂ ತೋೞಿ ಎಂಬುವುಂ (ಜಾಕವ್ಯ. ೬೬-೨೬). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಬಿಂದು (ನಾ). ೧. ಶತೋಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬ್ರಹ್ಮಬಿಂದು ಅರುಣ . . . ಮುಂಡಕವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದವೇ ಶತೋಪನಿಷತ್ತುಗಳು (ಪಪೀ. ೩). ೨. (ಅಲಂ) ವೇದಪಾಠ ಮಾಡುವಾಗ

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಸೂಸಂವ ಉಗುಳಿನ ಬಿಂದು.—ಹನಿ : "ಬ್ರಹ್ಮಬಿಂದುಃ— ವೇದವಾತ್ಸಮುಖದಲ್ಲಿ ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಡುವ ಕುಂತುರುಗಳ ಹೆಸರು" (ಶಿಕ್ಷಾಶಿ. ೨೩೬). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಬ್ರುವ (ನಾ). ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿರುವನು; ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : "ಬ್ರಹ್ಮಬ್ರುವಂ ಪಾರ್ವನೆನೆ ತನ್ನ ಜಾತಿಯಂ ತೋಱಿ ಬಾಬ್ವಂಗೆ ಪಾಮಂ" (ಪುಂಗಾಶಾ. ೬೩-೭). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗ; ಅಧ್ಯಾತ್ಮಮಾರ್ಗ : ಬ್ರಹ್ಮಮಾರ್ಗಕೆ ನಡಿಸಿದನು ವಾದುವ ವರಬ್ರಹ್ಮವ ಕಂಡ ತನ್ನೊಳಗೆ (ಭರತ. ೩-೧೦೩); ಹಾದಿಗಳನಾರೈದು ಯಾತ್ರೆಯನೈದುವರ ಮಳ್ಳೆಯಲಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಸಾಧನದೊಳಲ್ಲದೊಡೆ ಮೆರೆಯುದು ಬ್ರಹ್ಮಮಾರ್ಗವಿದು (ಗೂಢಾ. ೦೩-೨೬); ಯೋಗಪ್ರಶ್ನನಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಮಾರ್ಗವಲ್ಲಿ (ಪಾದಿ) ತಪ್ಪಿದವನು . . . ಉಭಯಪ್ರಶ್ನನಾಗಿ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವೆ ? (ಅಣಾಸ. ೪೦). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸೆ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕುರಿತು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಮಾಡುವ ಬಾದರಾಯಣಸೂತ್ರ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ; ವೇದಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರ; ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸೆ : ಜೈಮಿನಿಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆ. ಧರ್ಮಮೀಮಾಂಸೆಯೆಂದೂ. ಬಾದರಾಯಣಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸೆ. ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸೆಯೆಂದೂ ವ್ಯವಹಾರ (ಹಿಂದಾ. ೦೫೪). [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ]

ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ (ನಾ). ೧. ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಮಾಡುವ ವೇದಪಠಣ.— ವೇದಾಧ್ಯಯನ : ವೇದಾಧ್ಯಯನರೂಪ ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರರೂಪ ದೇವಯಜ್ಞ ಅತಿಥಿಪೂಜಾರೂಪ ಮನುಷ್ಯಯಜ್ಞ ಪಿತೃತರ್ಪಣರೂಪ ಪಿತೃಯಜ್ಞ ಭೂತಬಲಿರೂಪ ಭೂತಯಜ್ಞ ಎಂಬೀ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಂಗಳಂ ನವೆಸುತ್ತೆ (ಪಚಿಕ. ೦೫೦); ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ, ಪಿತೃಯಜ್ಞ, ದೈವಯಜ್ಞ, ಭೂತಯಜ್ಞ, ಮನುಷ್ಯಯಜ್ಞ—ಈ ೫ ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು, ವೇದಾಧ್ಯಯನವು ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞವು (ಅಮೃಗ. ೦೯೬). ೨. ವೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವಿಕೆ ; ವೇದಾಧ್ಯಾಪನ. [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಯೋಗ (ನಾ). ೧. ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಯ ಉದ್ಯೋಗ. — ಪ್ರಯತ್ನ : ಬ್ರಹ್ಮಯೋಗದೆಂಬ ಮುದೊರ್ತ ಸ್ನಿಧಿಯದು ಬ್ರಹ್ಮಯೋಗಕೆ ತಕ್ಕ ಕಾಲ (ಭರತ. ೦೩-೦೦೩). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬರೆ ಚೈತ್ರಂ . . . ಅತಿಶುಭದಂ ಬ್ರಹ್ಮಯೋಗಂ ಮನಂಗೊಂಡಿರೆ ಭಾಸ್ವನ್ನಾಭರಾಜಾಂಗನೆ ವಿಜಯಯಶೋಭಾಗಿಯಂ . . . ಪುಟ್ಟುವಂ ಪೆಕ್ಕಳ್ (ಕಾವ್ಯ. ೭-೩೬) ; ಬ್ರಹ್ಮಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಾಲ ೩೭ ಗಳಿಗೆ ಮೇಲೆ ತ್ಯಾಡ್ಯಾ (ಜಾತ್ಕ. ೭೦-೭). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರ (ನಾ). ೧. ನೆತ್ತಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ರಂಧ್ರ ; ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶರೀರ ರಚನೆಯೆಲ್ಲ ಆದ ಮೇಲೆ ಜೀವನ್ಮವು ಈ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದೆಂದೂ ಸಾಯುವಾಗ ಈ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಜೀವ ಹೋದವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂದೂ ಐತರೇಯ ಮತ್ತು ಕಠಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ : ಬುಟ್ಟ ಕಣ್ಣು ಬಿಗಿದ ಹುಬ್ಬು ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟು ಗುತಿದು (ಪಪಪು. ೩೦೯) ; ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರದ ಗೊತ್ತು ಒಮ್ಮೆಲೇ ತೀಪುವೇ (ಸರಣ್ಯ. ೩೩೯) ; ಯೋಗ ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ಮತ್ತು ಕಾಂತ್ರಿಸರ ಸಮ್ಮತಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿಯೂ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರವಿದೆ (ಶಾಶಕ್ತಿ. ೦೩೩). ೨. ನಡುನೆತ್ತಿ : ಪುಣೆಸುಚಿಕ್ಕೆ ಬೂದಿಮನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರದ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟು ನಿಮಿಷಾರ್ಧಮನ್ನು ಹಿಂಡುವುದು (ಸಶಕ್ತ. ೨೨೮ ಹಿ) : ಕಟ್ಟಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮಾದುಮಿಳಿತವಾದ ಹುರಿ (ಹಸುಪೂ. ೩೦೭). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮರಶ್ಮಿ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ತೇಜಸ್ಸು : ಕುಂತೀ ನಂದನರು ಸೂಕ್ಷಾತ್ಮತೇಜೋವ್ಯಂದವನು ಪುಸುಕಿದರು ವಿಮಲಬ್ರಹ್ಮರಶ್ಮಿಯರಿ (ಭಾಗ್ಯಾ. ೦೨-೨). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸ (ನಾ). ಧರ್ಮಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಧನವನ್ನೂ ಪರಪತ್ನಿಯರನ್ನೂ ಅಪಹರಿಸಿದ ನೀಚಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಮರಣಾನಂತರ ಬರುವುದೆನ್ನಲಾದ ಪಿಶಾಚಿಜನ್ಮ ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ಜನ್ಮತಾಳಿದವನು : ಸಂಗಾರ್ಜನಂ ಸಿದ್ಧನಂತಾ ಸಿದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರಮಂ ಪುಗುತಂದನ ದೆಂತಪ್ಪ ದೆಂದೊಡೆ . . . , ನಾರಾಯಣನಂತೆ ಬಲಿಯಂ ಬೇಡುವ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸಂ . . . ಅತಿಭಯಂಕರಾಕಾರಮಪ್ಪುದು (ಕಾದ್ಯಾಣ. ೩೦೯ ೩೦೨೪); ಮೇದೋಹೋತನೆಂಬುದಂ ದಾನವೇಂದ್ರಂಗೆ ಪೌರೋಹಿತ್ಯಮಾ ಮಾಡುವಂ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸಂ ಕಂಡು ಪಾರ್ಥನ ಪಯಣವನು ಖಂಡಿಸಿದನು (ಕೃಪಾಶಾ.೦೩-೨೩) ; ಯಾರೋ ಅನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ—ಕವ್ವಿಯುವರ ಮಗ ಸತ್ತ ಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು (ಪಚಪ್ರ. ೦೦೬). 'ಬೊಮ್ಮರಕ್ಕಸ' , 'ಬ್ರಹ್ಮಪಿಶಾಚಿ' ಹೋ. [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಅರಿತು ಆ ತಿಳಿವಿನಿಂದ ಋಷಿಯಾದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞನಾದವನು : ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ ಗುರುವಸಿಷ್ಠಂ ಬಂದು ತಾಮ್ಮನಕೆ ಪೇಳ್ದನಿಂತೆಂದು ಸಂತೈಕಮುಂ (ಕ್ಷತ್ರಾಪ್ರ. ೦೫-೧೭೬) ; ಇವೊತ್ತು ನಾವು ಸೇರಿರುವುದು ತಪೋಬಲದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯ ಸಾಧಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಯಾಗಿರುವ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ (ಪಾಪಾಶ. ೫೫೦). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿತ್ವ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಪದವಿ : ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿತ್ವವ ಒಬ್ಬರ ಇಬ್ಬರ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಬರುವ ಪದವಿಯಲ್ಲ (ಪಪಾಶ. ೫೫೦). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಲಿಖಿತ (ನಾ). ಹಣೆಯ ಬರೆಹ ; ವಿಧಿಲಿಖಿತ ; ಪ್ರ ಮಾನವರ ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ವಿಧಿಯು ಬರೆದಿರುವುದು ಮತ್ತು ಯಾರಿಂದಲೂ ಅದನ್ನು ಅಳಿಸಲು, ಬದಲಾಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ, ಹಾಗೆಯೇ ನಡೆಯುವುದು ಎಂದು ನಂಬಲಾದ ಲೇಖ.—ಬರೆಹ : ಬ್ರಹ್ಮಲಿಖಿತವ ಮಿಟ್ಟು ಬಾಳ್ವರುಂಟು ನಿರ್ಮಳದಿ ವೈಷ್ಣವರ ಮನಮುಟ್ಟಿ ಭಜಿಸಿ (ಶಶಕ. ೫೫ ಕ್ಷ೦); ಬರೆದದ್ದೆಲ್ಲ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಖಿತವೆಂದೂ ಸಾಹಿತಿಗಳೂ ತಿಳಿಯುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ (ಪಾಪಾಶಿ. ೭). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಲಿಪಿ (ನಾ). ೧. = ಬ್ರಹ್ಮಲಿಖಿತ : ಬ್ರಹ್ಮಲಿಪಿ ಬೇರೆಯಲ್ಲ, ಪಿಶಾಚ ಪರಿವಾರದವರ ಆದೇಶ ಬೇರೆಯಲ್ಲ (ಶಿಪಾಕ. ೦೦೨); "ನಿಮಗ ಒಂದು ಗಂಡು ಮಗ ಹುಟ್ಟಲಿ" ಅಂತ ಆವಾಗ ಅಂದೇ ಅಂವ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಪಿ ಅಂತ ತಿಳಿರಿ (ಶಮೋ. ೦೩೦). ೨. (ಆಲಂ) ಓದಲು ಬಾರದ ಲಿಪಿ : ಆ ಷಣ್ಮಾತ್ಮನ ಬರಪಣಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಪಿ (ಕೂಲ). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ (ನಾ). ೧. ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿರುವನೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಲೋಕ : ಸತ್ಯಲೋಕ : ನಾನು . . . ಇನ್ನೊಂದು ರೂಪದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೊಡನೆ ಈ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿ ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿರುವೆನು (ಪಪಾಶ. ೦೦೪). ೨. [ಜೈನ] ಹದಿನಾರು ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಲೋಕಾಂತಿಕದೇವರ ನಿವಾಸ : ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕನಿಳಯರಪ್ಪ ಲೋಕಾಂತಿಕರುಂ (ಶಾಂಪ್ರ. ೦೨-೧೩ ಪ). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮವಂತ (ನಾ). ವೇದಾಧ್ಯಯನಸಂಪನ್ನನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : "ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ . . . ಬ್ರಹ್ಮವಂತಂ ಸೋಮಪಂ ವಿಪ್ರನೆಂದೆನಲು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗೆ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಾಶಾ. ೬೩-೦). [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮವತ್]

ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ (ನಾ). ೧. ವೇದಾಧ್ಯಯನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ.—ತೇಜಸ್ಸು : "ಆಚಾರದ ಓದಿನ ನಿಜಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ

ವೆಂಬುದು" (ಪಂಡಿತು. ೬೬-೫೭); "ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸಂ ಪ್ರತ್ಯಾಕ್ಷಮುನರ್ಧಿ —ವಳ್ಳೀ ನಡತೆ, ಅಧ್ಯಯನ, ವೇದವಾಕ್ಯ ಈ ಯೆರಡರ ಶುದ್ಧಿ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಹೆಸರು" (ಕಿಡ್ಕಾಂ. ೫೫೬). ೨. ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆದವನು : "ಆಚಾರಮಾರ್ಗ ತಂತುವನೀವನಾವನಿರ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸನಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗಣಾ. ೬೨-೦). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸು (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮತೇಜಸ್ಸು; ಬ್ರಹ್ಮಬಲ : ಋಷಿಗಳು ಈ ಪವಿತ್ರ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೆಸಗುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸು, ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಕೀರ್ತಿ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರು (ಬಾಕಿ. ೫೦).

[ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್]

ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿ (ನಾ). ವೇದಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುವವನು; ವೇದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವವನು; ವೇದವಿದ : ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗಳೆಲ್ಲಿ ಹಿಂಬರುಣ್ಣಿ ಕಂಡೆಗೆಣೆಯೆನ್ನುವರು (ಭಾಷಣ. ೬). [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನ್]

ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಿ (ನಾ). ೧. ವೇದಾಂತ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವವಳು; ವೇದಾಂತಪ್ರವೀಣೆ : ದನುಜೇಂದ್ರ ಕುಜಾಂಗಿಗರ್ ಸಮವಿಲಗ್ನಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ ದಾಲ್ಕರಾಗಿ ನಿರಾಬಾಧದಿನಿರ್ದೊಡಾ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರೋಪೇತೆಯುಂ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಿಯುಂ ಖ್ಯಾತೆಯುಮಕ್ಕುಂ (ಜಾಕಿ. ೩೨-೩೩); ಸ್ತ್ರೀಯರು ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಿಗಳು, ಸದ್ಯೋದ್ವಹಗಳು ಎಂದು ಎರಡು ಬಗೆ. ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಿಗಳಿಗೆ ಉಪನಯನ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮೊದಲಾದ ನಿಯಮಗಳು . . . ಎಂದು ವಿಧಿಸುವರು (ಸಂಧಾ. ೦೫೯). ೨. ಗಾಯತ್ರೀದೇವಿ. [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನೀ]

ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತು (ನಾ). =ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿ : ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ . . . ತೀವ್ರಮುಮುಕ್ಷುಗಳಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮನಾದ ಗುರುವರ್ಯನ ಅಡಿದಾವರೆಗಳನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿ ವೇದಾಂತಶ್ರವಣ ಮಾಡುವೇಕು (ಭಾಕಥ. ೨೬೮). [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್]

ಬ್ರಹ್ಮವಿದ (ನಾ). =ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿ : ಬ್ರಹ್ಮವಿದೆನಾವವನೇ, ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಬಲ್ಲವನೇ ಬ್ರಹ್ಮನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಬ್ರಹ್ಮವಾದವನಿಗೇ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ, ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ವೃದ್ಧಿ ಆಗಬಹುತ್ತದೆ (ಭಾಕಥ. ೦೦೬). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ವೇದಾಂತ ವಿದ್ಯೆ; ಮೋಕ್ಷಸಾಧಕವಾದ ವಿದ್ಯೆ; ಮೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ : ಕೋಳುಗೊಂಡುದು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯ ಮೂಲಧನಂ ತವ ಧರಿತಿ (ಸುಣ. ೬೩-೪); ಭಕ್ತಿಯಿಂದರೆ . . . ಪರಮಪುರುಷನ ಜಾದಾರವಿಂದಗಳ ಧ್ಯಾನ, ಅರ್ಚನೆ, ಪ್ರಣಾಮ ಮೊದಲಾದುವು. ಇವೇ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ವೇದನ, ಉಪಾಸನ, ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುವು (ಬೃಭಾ. ೨೫೩) [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ]

ಬ್ರಹ್ಮವೀಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ : ವಿವಂಚಿಕೆ ಚಿತ್ರಿಕೆ . . . ಬ್ರಹ್ಮವೀಣೆ ಸಾರಂಗವೀಣೆ ಸರವೀಣೆ ಆಕಾಶವೀಣೆ ಅಂತರ್ವೀಣೆ ರುದ್ರವೀಣೆಯೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೈರಡು ತೆಱದ ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯಕ್ರಮವೆಂಬುದು (ಪಪಂ. ೦೯೦) ; ಆತನು ಬ್ರಹ್ಮವೀಣೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ತಾಳವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವೀಣನಾಗಿದ್ದನು (ಕಾಮಂ. ೧೪). [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮವೀಣಾ]

ಬ್ರಹ್ಮವೃಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಅತ್ತಿಮರ. ೨. ಮುತ್ತುಗ; ಪಲಾಶ : "ಬ್ರಹ್ಮವೃಕ್ಷಂ ಪಲಾಶಂ ಮುತ್ತುಗಂ" (ಪಂಗಣಾ. ೩೨-೦೩). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮವೇತ್ತ (ನಾ). = ಬ್ರಹ್ಮವೇತ್ತ್ರು : ಬ್ರಹ್ಮವೇತ್ತರು ದುರಿಳಕರ್ಮವನೆನೆವರೇ (ಗಗಣಾ. ೦೩-೨೦). [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮವೇತ್ತೃ]

ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ (ನಾ). ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣ ಪದ್ಮಪುರಾಣ. . .ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತವುರಾಣ . . . ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣಮೆಂಬೀ . . . ಹದಿನೆಂಟು ಮೂಲಪುರಾಣಂಗಳು (ಪಪಂಕ. ೬); ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹದಿನೆಂಟುಪುರಾಣಗಳ ಹೆಸರುಗಳು:— (೧) ಬ್ರಹ್ಮ (೨) ಪದ್ಮ (೩) ವಿಷ್ಣು. . . (೧೦) ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ . . . (೧೮) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ (ಶಾಕಥ. ೦೩೬). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮವ್ರತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ ವ್ರತ : ಪಂಚವಿಧಂ ಬ್ರಹ್ಮವ್ರತಂ ಜಿನೇಶ್ವರಮತದೊಳ್ (ಜಾಂಪು. ೬-೩೫). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಶಿರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರ ; ಈ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಕಲ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಅಸ್ತ್ರ: ದ್ರೋಣನು... ತನ್ನ ಪೆಜ್ಜಗೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಅವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಶಿರವೆಂಬ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು . . . ಅಲ್ಪಬಲಪುಳ್ಳವನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರೆ ಅದು ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೇ ಸುಟ್ಟುಹಾಕಿಬಿಡುತ್ತದೆ ಎಂದನು (ಪಪಣಾ. ೨೩). [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮಶಿರಸ್]

ಬ್ರಹ್ಮಶಿವ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬ್ರಹ್ಮಶಿವಬುಬರರು ಪುನುಗೂರ ಅಳೆ (ಎಕ. ೪. ಕಿಕ್ಕಿ. ೫೯-೬ ; ಸು. ೦೦೦). ೨. 'ಸಮಯ ಪರೀಕ್ಷೆ' ಎಂಬ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಕನ್ನಡಕವಿಯ ಹೆಸರು : ಈತನು ಹರಲೀಲೆಯೆಂಬ ಸಾವಿರ ಪದ್ಯವುಳ್ಳ ಒಂದು ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಬರೆದು ದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಿವನ ಸಮಯಪರೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ (ಕಸ. ೬. ೨೫೨). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಸಂಕಲ್ಪ (ನಾ). ವಿಧಿಯ ನಿಯಮ : ದೇಸಾಯರು ಬ್ರಹ್ಮ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಒಂದು ನಿಮಿಷವಾದರೂ ತಿದ್ದಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು (ಸಮಚಿ. ೨೦೩). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಸಭೆ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಭೆ. ೨. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಮುದಾಯ: ತೀನಪ್ಪವಮಯ್ಯರ ತೀವಿಯನ್ನು ಕಂಡೇ ಪಡುಮುನ್ಮೂರಿಪವರು ಮುಮ್ಮೂರು ಸೀಯಳೆ ಇಳಿದು, ಬ್ರಹ್ಮಸಭೆಗೆ ಕುಮಿಸಿದರು (ಶುಚಿ. ೦೩೩). ೩. ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗಳ ಸಭೆ ; ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳ ಸಭೆ : ಆ ಬ್ರಹ್ಮಸಭೆಯ ಇದಿರಿನಲ್ಲಿ, ಮಿತಪರಿವಾರದ ನಡುವೆ, ಜನಕರಾಜ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಜಿವದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ (ಪಪಂಚಾ. ೦೯೦). [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮಸಭಾ]

ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಮುದಾಯ. ೨. ಬಂಗಾಲದಲ್ಲಿ ಆರ್ಯಧರ್ಮದ ಪುನರುತ್ಥಾನಕ್ಕಾಗಿ ಕೇಶವಚಂದ್ರಸೇನರು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಒಂದು ಧರ್ಮಪಂಥ : ಚಾರುಬಾಲೆಯು ಮನೆಯವರು ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು (ಹುಡೀ. ೦೬); ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಜವು ವಿಗ್ರಹಾರಾಧನೆ, ಅವತಾರವಾದ, ಜನ್ಮಾಂತರ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಖಂಡಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಶಾಕಥ. ೬೩೨). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯ ; ಮುಕ್ತಿ ; ಮೋಕ್ಷ ; ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೇ ಪೂಸಪಜ ಜರಮಗುರಿಯಾದರೆ ಲೋಕಸೇವೆಯೇ ಅದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಸಾಧಕ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೨ ೦೯೮). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಸಾಯುಜ್ಯ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವಾಗುವಿಕೆ ; ಮುಕ್ತಿ : "ಬ್ರಹ್ಮಭೂಯಂ, ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ, ಬ್ರಹ್ಮಸಾಯುಜ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವಾಗುವಿಕೆ . . . ಮೋಕ್ಷ " (ಕಿಡ್ಕಾಂ. ೫೩೦); ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ (ಪುಣ್ಯಾ. ೨೮೨). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಸಾವರ್ಣ (ನಾ). ಪದಿನಾಲ್ಕುಜನ ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ; ಹತ್ತನೆಯ ಮನ್ವಂತರದ ಅಧಿಪತಿ : ಪದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳೊಳಗೆ ಧರ್ಮಸಾವರ್ಣಿಯೇ ವಿಷ್ಣುಸಾವರ್ಣಿಯಂತಲ್ಕೂ ದಕ್ಷಸಾವರ್ಣಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಸಾವರ್ಣಿಯೆಂತಲೂ . . . ನಾಮಾಂತರಮುಂಟಾಗಿ (ಪಪಣ. ೨೦೫). ' ಚತುರ್ದಶಮನು ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಜನಿವಾರ : ಯಜ್ಞೋಪವೀತ ; "ಜನ್ಮವಾರಂ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮುಪವೀತಮೆನಿಸಂ" (ಪಂಗಣಾ. ೬೬-೬) ; ಅವರವರ ನೆಲೆಗಳಿಂ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಭಿಧಾನ ಯಜ್ಞೋಪವೀತದಿಂ ಪವಿತ್ರಗಾತ್ರ

ರ್ಮಾದಿ (ಅಷ್ಟ. ೦೩-೦೦ ೫); ದೇವ ವನಮಾಲಾಸ್ಮರದ್ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಜಯ ನಮಸ್ತೇ (ಹರಿ. ೩-೦೦೬ ೫೫೪). ೨. ಬಾದರಾಯಣ ಮುನಿಯು ರಚಿಸಿದ ವೇದಾಂತಸೂತ್ರ : ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಕ್ಕೇ ಬಾದರಾಯಣ ಸೂತ್ರ, ವೇದಾಂತಸೂತ್ರ, ಶಾರೀರಕಮಿಮಾಂಸಾ, ಬ್ರಹ್ಮಮಿಮಾಂಸಾ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಬಂದಿವೆ (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೩೭೦). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಥಾನ (ನಾ)· ೧. ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ಥಾನ. ೨. [ವಾಸ್ತು] ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸ್ಥಳ ; ವಾಸ್ತು ಮಂಡಲದ ಮಧ್ಯಭಾಗ : ದೇವರ ಪೀಠಿಕೆ (ಪೀಠ)ಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ವಾಸ್ತುಮಂಡಲದ ಮಧ್ಯಭಾಗವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬೀಜಾವಾಪನ ಶಂಕುಸ್ಥಾಪನ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಮಾಡಿ . . . ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮುಚ್ಚಬೇಕೆಂದು ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ (ಪೂಜ್ಯಾಗ. ೦೯). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವ (ನಾ)· ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಆಸ್ತಿ.— ಸ್ವತ್ತು. [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪ (ನಾ)· ಮೋಕ್ಷ ; ಮುಕ್ತಿ : ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಡ್ಯಾವಾಪ್ತಿ ಎಂದೂ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಲಾಭ ಎಂದು ಹೆಸರುಗಳೂ(ಶಾಕ್ತ. ೬೧೫)- [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಹತಿ (ನಾ)· ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಧೆ : ರಾಘವ . . . ರಾಮಾವಧೆ ದೊಳಂದು ಬಂದಾ ಬ್ರಹ್ಮಹತಿ ತನ್ನನ್ನು ಅವಗಡಿಸಲದಕೆ ನಿಷ್ಕೃತಿ ಯಾವುದೆಂದು ಸಾರುವ ನಿಗಮವಧರ್ಮಂ ತಿಳಿದು ಹಯಮೇಧದಂ ಜವೆ ನೆಗಳ್ದ ಮಹಾನಿ ನಿಷ್ಕೃತಿ ಕರೆಸಿದಂ ವರಮಹ್ಮಾದಿಗಳನು (ಕೃಷ್ಣ·೨೦-೨); ಓನ್ನಮಶ್ಶಿವಾಯಾಯೆಂಬ ಮಂತ್ರಮನು ಸ್ಮರಿಸಿದೊಡೆ ಬ್ರಹ್ಮಹತಿ . . . ಪಾತಕಮೆನಿಪ್ಪ ಕೃಣವಾ ವುರುತಿ . . . ಸಾದುಜ್ಯಪದವಿಯ ಪದೆವರು (ಕಪಸಾ. ೨೦-೧೩). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯ (ನಾ)· = ಬ್ರಹ್ಮಹತಿ : ಎಲವೊ ಎಲವೋ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯವ ಪಡಿದಿದಪನೇ ಒಮ್ಮೆ ಶರಣೆನ್ನೆಲವೋ (ಪಸಾ. ೬೨೦); ಅವರಿಗೆ ಮೊದಲು ಅವರು ಕೇಳಿದ ವರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯವ ಪಾಲನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು (ಪಪಾ. II· ೦೪೯೩). [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾ]

ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆ (ನಾ)· = ಬ್ರಹ್ಮಹತಿ : ಇವಯ್ವರಸ್ಗೂ ಕೊಂದದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಯು ಮೆಟ್ಟಿಕೊಂಡಿತು (ಪಪಾ. ೨೭೦); ಅಂತೂ ನನ್ನ ಪಾಲಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆ ತಪ್ಪಿದುದಲ್ಲ ಇನ್ನು (ಪಪಾ. II· ೦೪೯೪). [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾ]

ಬ್ರಹ್ಮಹರಣ (ನಾ)· ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಆಸ್ತಿಯ ಅಪಹರಣ : ಆ ದುರಾತ್ಮನಾ ಮಹಾತ್ಮನ ಧನಮಂ ಕೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮಹರಣಮಂ ಸುವರ್ಣ ಹರಣಮಂ ಗೆಯ್ದು (ಪಪಾ. ೭೦-೦೪). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಾಂಜಲಿ (ನಾ)· ವೇದಪಠನದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ (ಗೌರವದಿಂದ) ಕೈ ಮುಗಿದುಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ : "ಬ್ರಹ್ಮಾಂಜಲಿ:—ವೇದಪಾಠಸಮಯದಲ್ಲಿ ದೇವರಿಗೂ ಗುರುಗಳಿಗೂ ನಮಸ್ಕಾರ ವಿನಯಭಾವಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಮುಗಿದ ಕೈಗಳ ಸೇರಿಗೆ ಹೆಸರು. ಬೊಗಸೆ ಹಿಡಿದ ಹಾಗೆ ಕೈಮುಗಿಯಃವಿಕೆ" (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೦೦. ೨೭೭). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ (ನಾ)· ೧. ವಿಶ್ವ ; ಜಗತ್ತು : ಪಾತಾಳದಿಂದತ್ಯತ್ಯ ವಿಮ್ಮ ಶ್ರೀಚರಣ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಿಂದತ್ಯತ್ಯ ನಿಮ್ಮ ಶ್ರೀಮಕುಟ (ಪಪಾ. ೭೫೬); ವಿವಿಧ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಂ ಮಾಧವ ನಿನ್ನವಕಾಶಂ (ಪಗಪ. ೩-೦೦೭); ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಶತದಲಿ ಹೊಲಬುಗೆಡೆ ಹೊಕ್ಕಳಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೀತನುಗುಳಿದನು (ಕಭಾಗ. ೯-೫೫). ೨. ಪದಿನೆಂಟು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಾಮನ ಗಾರುಡ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ . . . ಸಾಂಗದಿಂದಪ್ಪಾದಶ ಪುರಾಣಂಗಳೊಳ್ (ಪಪಪು. ೨೩-೫೭). ೩. [ದ್ವೈತ] ಇಪ್ಪತ್ತು ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪರಮಾತ್ಮ. ಲಕ್ಷ್ಮಿ . . . ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ. ಅವಿದ್ಯೆ. ಮೂರ್ತ . . . ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಎಂದು ದ್ರವ್ಯಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತು (ತಂದಾಸಾ. ೨೭೩). ೪. (ಆಲಂ) ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದು; ಅತಿಶಯವಾದುದು : ಪಾಸ್ಪೆಲಿಸಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಖರ್ಚಾಗುತ್ತೆ (ಪ:ಪಾಗ. ೨೩೩); ಪಸಂತನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಸಿಟ್ಟು ಬಂದಿತು (ಗಂಪಾದು. ೭೭). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಾನ (ನಾ). ಹದಿನಾರು ಮಹಾದಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : (೧) ತುಲಾಪುರುಷದಾನ, (೨) ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭದಾನ, (೩) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಾನ . . . (೧೬)ಮಹಾಭೂತಘಟದಾನ: ಈ ಮೇರೆಗೆ ಷೋಡಶ ಮಹಾದಾನಗಳನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸ್ಖಾನತೆ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿ ಸತ್ಕೀರ್ತಿಯಂ ಪಡೆದರು (ಪುಣಾಸಂ. ೨. ೦೦೦). [ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ? + ದಾನ]

ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣ (ನಾ). ಪದಿನೆಂಟು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣ ಪದ್ಮಪುರಾಣ ವೈಷ್ಣವಪುರಾಣ . . . ಗಾರುಡ ಪುರಾಣ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣವೆಂಬಿವೇ . . . ಪದಿನೆಂಟು ಮೂಲಪುರಾಣಂಗಳಂ (ಪಪಾಗ. ೬).

ಬ್ರಹ್ಮಾಂಧ (ನಾ).ಗೋಮೂತ್ರ: "ಬ್ರಹ್ಮಾ [ಹ್ಮಾಂ] ಭೇ–ಬ್ರಹ್ಮಾಬಂಬು? [ಬ್ರಹ್ಮಾಂಬು] . ಗೋಮೂತ್ರ" (ಪಿಪ್ರ. ೦೦೬). [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮಾಂಧಸ್]

ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮನ ಹೆಂಡತಿ ; ವಾಗ್ದೇವತೆ ; ಸರಸ್ವತಿ : ಶರಣುವೆ ವಾಣಿ ನೆರವೇ ಕಲ್ಯಾಣಿ ವಾಗೀಶ್ವರಿ ವರ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿ ಸುಂದರವೇಣಿ ಸುಚರಿತ್ರಾಣಿ (ಶ್ರೀಪಂ. ೫-೬-೦). ೨. ದುರ್ಗಾದೇವತೆ. ೩. ರೇಣುಕೆಯೆಂಬ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಿತ್ತಾಳೆ. [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮಾಣೀ]

ಬ್ರಹ್ಮಾತಿ 'ಬೊಮ್ಮಹತಿ' ನೋ.

ಬ್ರಹ್ಮಾದಾಯ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ : ಹಿಂದಿನ ಮಹಾಸ್ವಾಮಿಗಳು ಕೊಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಾದಾಯವನ್ನು ತಾವು ಈಗ ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತೀರಿ (ಕಡೆ. ೨೫೮). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಾದೇಯ (ನಾ). = ಬ್ರಹ್ಮದಾಯ ೨. : ಕೆಸುಗೊಳಮೊಡೆಯ ದಿಣಮ್ಮಜ್ಗ ಧಣ್ಣಗವಾಡಿಯಂ ಬ್ರಾಹ್ಮದೇಯಂಗೊಟ್ಟಮ್ (ಎಕ. IV. ಕೃಸ. ೯-೪ ; ಸು. ೭೫೦) : ಕೆಸುಗೊಳಮೊಡೆಯ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಪರ್ವ್ವಟ್ಟಮೂರುಂ ಮರ್ದ್ದೂರುಮುಂ ಬ್ರಾಹ್ಮದೇಯಂ ಪೊಯ್ದುಂ (ಎಕ. IV. ಕೃಸ. ೯-೨೨ ; ಸು. ೭೫೦). [ಫ ಇದು 'ಬ್ರಹ್ಮದೇಯ' ಎಂಬುವರ ಅಪಲಿಪಿತವಿರಬಹುದು]

ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ (ನಾ)· ೧. ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದ : ಕರಣೇಂದ್ರಿಯುಂಗಳಿಂದು ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಘನಸೌಖ್ಯದಲಡಗಿ ಸುತ (ಗಗಾ. ೦೬-೭೦); ಆಸ್ತಿಕನಿಗೆ ನಿರ್ಗುಣವಾದ ದೈವೀತೇಜಸ್ಸು ಸಗುಣರೂಪದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತೀಭವಿಸಿದಾಗ ಆಗುವ ಆನಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ ವೆನಿಸುವುದು (ಶಾದೆ. ೯೨). ೨. ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ವೈಮನಸ್ಯ ನಿರ್ವಿಕಾರವಾಗಿರುವ ಸುಖ : ವಿಷಯಾನಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ ಮುಖ್ಯಾನಂದ ವಾಸನಾನಂದ ನಿಜಾನಂದ ಆತ್ಮಾನಂದ ಅದ್ವೈತಾನಂದ ವಿದ್ಯಾನಂದ ವೆಂಬೀ ಆನಂದಪ್ರಭೇದಂಗಳವಜ್ಜಿ . . . ನಿದ್ರಾಸಮಯದಲ್ಲಿ ತೋರ್ಪುದೇ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವೆನಿಸುವುದು (ಪಪಗ. ೨೪); ಸುಮಸ್ಪಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯಪಂಚವೇನು ತೋರದೆ ಸುಖದಲ್ಲಿರ್ಪುದೇ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವೆನಿಸುವುದು (ಜಾಜಾನು. ೫೬-೬). ೩. (ಆಲಂ) ಅತಿಶಯವಾದ ಸಂತೋಷ : ಮುದುಕಂಗಂತೂ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವಾಯಿತು (ಕೂಗ್ಯು. ೦೬). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಾನುಸಂಧಾನ (ನಾ)· ಪರಬ್ರಹ್ಮತತ್ತ್ವದ ಧ್ಯಾನ : ಯಮಗಳಲ್ಲಿ . . . ಐದನೆಯದು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ. ಇದು ವಿಶ್ವಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವ ಬ್ರಾನುಸಂಧಾನವನ್ನು ಒಗೆಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ (ಜಾಶಿ. ೨೬೬). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಾಮ್ಲಿಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮುಗಿಮಾಪ, ಆನೆಹುಣಿಸೆ, ಬ್ರಹ್ಮಾಮ್ಲಿಕ, ವೇಯೋಬಾಬ್ [ಪ್ರ] (ಪ್ರಾಶಿ. ೩-೩೬).

[ಬ್ರಹ್ಮ + ಆಮ್ಲಿಕ್ಕ]

ಬ್ರಹ್ಮಾಯು (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಸ್ಸು : ℙ ನಾಲ್ಕುಯುಗಗಳು ಸಾವಿರ ಬಾರಿ ಬಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ದಿನದಷ್ಟು ಕಾಲವೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ. ೨. (ಅಲಂ) ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸು : ಜೀಯ ಶತ್ರು ಪ್ರತತಿಸಂಹಾರಕ ಸಮಸ್ತಕ್ಷಿತಿಪತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಯುರಸ್ತುವೆನುತ್ತ ಕೈ ವೆಗಹಿ ನುತಗುಣನ ಬಿರುದಾವಳಿಯ ಸಂಗತಿಮಷಭರ್ಮಸುವ ಸಮಯೋಚಿತದ ಮನ್ನಣೆವಡದು ಮೆಱೆದುದು ಭಟ್ಟಸಂದೋಹ (ಕಾಶ್ಯಾ. ೬-೩೯).

[ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮಾಯುಸ್]

ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯ ಬೋಧನೆ. ೨. ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವುದು. ೩. ಪರಬ್ರಹ್ಮ ವಸ್ತುವಿಗೆ ತನ್ನನ್ನೇ ಅರ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೪. ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸು. ೫. ಒಮ್ಮು ಬಗೆಯ ಮಂತ್ರ. ೬. ಹಿಂಡ ಪ್ರದಾನವಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ ಶ್ರಾದ್ಧ. ೭. ಶ್ರಾದ್ಧದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಎಲ್ಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗಲಿ ಎಂಬರ್ಥದ ಮಂತ್ರ. [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಾವರ್ತ (ನಾ). ಹಸ್ತಿನಾವುರದ ವಾಯವ್ಯಕ್ಕೆ ಇದ್ದ ಸರಸ್ವತೀ ಹಾಗೂ ದೃಷದ್ವತೀ ಎಂಬೆರಡು ನದಿಗಳ ನಡುವಿನ ಪ್ರದೇಶ : ಸರಸ್ವತೀ ದೃಷದ್ವತೀ ನದಿಗಳ ನಡುವೆ ಇದ್ದ ತಪೋವನಗಳ ಪ್ರದೇಶವು ಅತಿಪವಿತ್ರವೆನಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಾವರ್ತವೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದಿತ್ತು (ಪಾಅಭ. ೩೩); ಬ್ರಹ್ಮಾವರ್ತದಲ್ಲಿ ನೆಲಸುತ್ತಿದ್ದ ಅವನ ದತ್ತಕಮಗ ನಾನಾಸಾಹೇಬನಿಗೆ . . . ಪಾರ್ಷಿಕವೆನ್ನಿಸಿ ೮ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಬ್ರಿಟಿಷರು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ಕೃಪಂಚ. ೩೩). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಧ್ಯಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಯೋಗಾಸನ: "ಬ್ರಹ್ಮಾಸನಂ_ಧ್ಯಾನಯೋಗಾಸನೇ—ಸ್ವಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಗಲೀ. ಉಪಾಸ್ಯದೇವತಾಮೂರ್ತಿಯನ್ನಾಗಲಿ ಧಾಮಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸ್ವಸ್ತಿಕ, ಪದ್ಮ ಮುಂತಾದ ಯೋಗಾಸನಗಳ ಹೆಸರು" (ಶಿಶ್ಯಂಚಿ. ೨೩೩).

[ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮನಂ ಅಧಿದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರ : ಇಂದ್ರಜಿತುವಿನಿಂದು ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರದಂಕೆಯಿಂ ನಿಂದು . . . ಬಂದೊಸಗೆಯೇಳ್ದನಿಲಜನನುಸಾರಿ ಮನ್ನಿಸಿದನು (ಕೃಜಾಭಾ. ೦೬-೩); ಅರ್ಜುನನು ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಬಿಟ್ಟನು (ಪರ್ವಾ. ೫೯೦). ೨. (ಅಲಂ)ಮಹಾ ಉಪಾಯ; ಅತ್ಯಂತ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಉಪಾಯ; ವಿಜ್ಞಾನವ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಅವಳು ಆಡಿದಾಗಲೇ ಒಳಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ ಎಂದು ಅಂದುಕೊಂಡ (ಮುಚಾಸ. ೦೭೭). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮಿ₁ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಹೊನ್ನಗನ್ನೆ : " ಮತ್ಸ್ಯಾಕ್ಷೀ—ಬ್ರಹ್ಮಿ, ಹೊನ್ನಗನ್ನೆ " (ಓಪಾ. ೦೦೩); ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ಕಾರೆಕಾಯಿ . . .ಬ್ರಹ್ಮಿ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರಸಿ ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪ, ಜೇನುತುಪ್ಪದಿಂದ ಕಲಸಿ ಸೇವಿಸಲು ಸ್ವರಭಂಗ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ವಾಗುವುದು (ಶಿಪ್ರ. ೦೨೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಮಾನ.

[ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮೀ]

ಬ್ರಹ್ಮಿ₂ (ಗು). ೧. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ವಿಷ್ಣು. ೩. ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿ : ಋತ್ವಿಕ್ಕಿಯೆಬ್ರ ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಲಿಯಲ್ಲಿ ಸಲಂತಿ ಮುಳುಗಿದರು ಬಲ್ಲಿವೆಬ ಬ್ರಹ್ಮಿಗಳು (ಶೀಗೀಪ್ರ. ೦೮೦-೭೦೦).

[ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮಿನ್]

ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ 'ಬೊಮ್ಮಪತಿ' ನೋ.

ಬ್ರಹ್ಮೇತಿಕಾಖಿ 'ಬೊಮ್ಮೇತಿಗಾಖಿ' ನೋ.

ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷ ; ಮುಕ್ತಿ ; ಅವಿರಳವ ನಿಜವೇದತೇದಾಂತಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಗುರುಕರುಣಾಕಟಾಕ್ಷವಳೆದು ತಾವಾಗಿರುವರಿಗೆ ತಾನವಿರಳ ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯಪದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯದು (ಗಪಾ. ೯-೩೭). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯತೆ (ನಾ). = ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯ : ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯತೆಯ ಸದಾ ಪ್ರಭರಿತರ ಪದವನುಸುರುವೊಡೆ ಶಕ್ಯಮೆಂತು (ಗಪಾ. ೦೪-೩೦). [ಸಂ. ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯತಾ]

ಬ್ರಹ್ಮೋತ್ತರ (ನಾ).[ಜೈನ]ಪವಿನಾರು ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಮುಂದೇಬ್ ದುಯ್ದಂ . . . ಆಯುಷ್ಯದಂತ್ಯದೊಳ್ ಕೊಲಿಗೆ ಮೊಗಂ ಮುರಿಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಬ್ರಹ್ಮೋತ್ತರಕಲ್ಪಾಮರರನೇಂ ಜಪಂ ಜಿಟ್ಟಗನೋ (ಪ್ರಭಾಕ. ೦೩-೦೦೩). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮೋತ್ಸವ (ನಾ). ತಿರುಪತಿ, ಮೇಲುಕೋಟೆ ಮುಂತಾದ ಪವಿತ್ರ ಸ್ಥಳಗಳ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ಆಚರಿಸುವ ಸಕಲಪೂಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೇವೆ : ಮೇಲುಕೋಟೆ ಚಲುವರಾಯ ಸ್ವಾಮಿಯವನಿಗೆ . . . ಬ್ರಹ್ಮೋತ್ಸವಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಯಿತಮುಡಿಯುಂ ಧರಿಸಿ ತೆಗೆದ ಪಂತರ (ಶುಚಾಚ. I, ೪೦) ; ಗೋಪಾಲದಾಸರು . . . ಪ್ರತಿವರ್ಷವೂ ಬ್ರಹ್ಮೋತ್ಸವಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಿರುಪತಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬರುವುದರ ವಿನಾ ಮತ್ತೆಲ್ಲೂ ವಿಹೇಷಕುಂಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಚಿ. ೪೩೬). [ಸಂ.]

ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶ (ನಾ). ೧. ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವುದು ; ವೇದಾಧ್ಯಾಪನ. ೨. ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವುದು; ಬ್ರಹ್ಮತತ್ತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವುದು : ಅವರಿವರುಗಳ ಮುಖದಲಿದು ಸಂಭವಿಸುವುದೆ ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶದ ಹಮಣ ಬಲ್ಲವನಾವನೈ (ಕಾಶ್ಯಾ. ೯-೩). ೩. ಉಪನಯನ ಮತ್ತು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಗಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರೋಪದೇಶ : ಜಾಳಿ ಕುದರವಿಷ್ಣುವಿಜ ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶಮಹೋತ್ಸವಕ್ಕೆ ಸತಿ ಮಾಚಿಕಬ್ಬೆಯನ್ನೂ ಮಗಳು ಶಾಂತಳೆ ದುಸ್ಸೂ ತಪ್ಪದೆ ಕರತರಬೇಕು (ಶಾಂಕಣ. ೪) ; ಆ ರಾಮಭಟ್ಟರು ಅಂದೇ ಬೇಸಗೆಯೊಳು . . . ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶವನಿತ್ತರಾದರದೊಳು ವಿಧ್ಯುಕ್ತ ರೀತಿಯೊಳೆನಗೆ (ಶಾಅಚ. ೦೮ ೩೩). [ಸಂ.]

ಬ್ರಾಂದಿ (ನಾ). "(ದ್ರಾಕ್ಷಾರಸದಿಂದ ಬಟ್ಟಿಯಿಳಿಸಿ ತೆಗೆದ) ತೀಕ್ಷ್ಣ ಮದ್ಯ" (Brandy. ಇಂಗ್ಲಿ) : ನೆಕ್ಲುದೋವ್ ತನ್ನ ಚಿಕ್ಕಮ್ಮಂದಿ ರೊಡನೆ ಒಂದು ಲೋಟಿ ಬ್ರಾಂದಿಯನ್ನೂ ಸ್ವಲ್ಪ ದ್ರಾಕ್ಷಾರಸವನ್ನೂ ಸವಿದನು (ಪ್ರಹಾ. ೩೩). [← ಇಂ. Brandy]

ಬ್ರಾತ (ನಾ). ಸಮೂಹ ; ಸಮುದಾಯ : ಜಿನಪ್ರತ್ಯಬ್ರಾತವಂ ಬಂದಿಸು (ಅಷ್ಟ. ೩-೩) ; ಈತನೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿವನೆಂದೋತು ಮನುಜ ಬ್ರಾತವದುಭುತಜಾತಮಾಸರಾಗಿ ಪೊಗಳಲು (ಪಚಿ. ೩೨.೧೩).

[< ಸಂ. ವ್ರಾತ]

ಬ್ರಾಹ್ಮ (ಗು). ೧. (ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ) ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : "ಬ್ರಾಹ್ಮಂ —ಬ್ರಹ್ಮಸಂಬಂಧವಾದ ತೀರ್ಥವು" (ಶಿಪ್ರಾಚಿ. ೨೩೧). ೨. ಪರಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವಾದ. ೩. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೪. ಆಗುಮೊಗಳು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ವೇದ ಸಂಬಂಧವಾದ. ೫. ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾದ ; ವೇದೋಕ್ತವಾದ. ೬. ಪವಿತ್ರವಾದ ; ದೈವಸ್ವರೂಪದ ; ದೈವಿಕ. ೭. ಆಪ್ತ. ಮುಹೂರ್ತ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅಧಿದೇವತೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವು. ೮. ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೯. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ವಿಪ್ರ : ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮರೊಳು ಕಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದೆಂಟು ಬಲವಱು (ಪಾಂಡಾ. ೭೫-೭) ; ಗೋ ಬ್ರಾಹ್ಮರಂ ನಾಡೆ ರಕ್ಷಸದಿರ್ಪನ್ನತ

ಪಾಪಿಗೆ (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೮೮) ; ಒಮ್ಮನದಿ ದೇವ ಬ್ರಾಹ್ಮರ ಪೂಜೆ ಸಂತರ್ಪಣಾಜ್ಯ ಗೈವತ (ಪಾಪವಿ. ೨-೩೯). ೧೦. ನಾರದ. ೧೧. ಕೈ ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ಬುಡದ ಕೆಳಗಿರುವ ಭಾಗ. ೧೨. ಒಂಭ ಪುರಾಣದ ಹೆಸರು. 'ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣ' ಪರಾ. ೧೩. ಎಂಟು ಬಗೆಯ ವಿವಾಹಪದ್ಧತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವರನಿಂದ ಏನನ್ನೂ ಪಡೆಯದೆ ಸಾಲಂಕೃತ ಕನ್ಯಾದಾನಮಾಡುವ ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಿವಾಹ. ೧೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತದ ಹೆಸರು : ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವದ ಬ್ರಾಹ್ಮಮೆಂಬ ಮುಹೂರ್ತದೊಳ್ (ಜಾಂಬಿ. ೯-೩೦೫ ಪ). ೧೫. [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತು ಮೂರು ದೇಶೀಯಸ್ಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ☞ "ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಸಮನಾಗಿರಿಸಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಲನ್ನು ಕುಂಚಿತವಾಗಿ ಮೊದಲ ಕಾಲಿನ ಮೊಳಕಾಲಿಗೆ ಸಮನಾಗುವಂತೆ ಹಿಂಬಗಡೆ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತುವುದು" (ಅಕ್ಕ. ೫೫೦ ನಿರ್ಣಯಪಾಠ) : ಒಂದು ಪದಂ ಸಮದಿಂ ಮತ್ತೊಂದು ಪದಂ ನಿಂದ ಪದದ ಮೊಳಕಾಲ್ಗಂ ಸಮದಿಂವಂಬಡೆದುಂ ಮತಿಯುಂ ನಿಂದುಮ ಕುಂಚಿತವುದಾಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಮೆಂಸಿಕ್ಕುಂ (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೭-೧೫೩). [ಸಂ.]

ಬ್ರಾಹ್ಮಣ (ಗು). ೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. ೩. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಬಂದ. (ನಾ). ೪. ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅರಿತವನು ; ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿ : ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಎಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳು ಎಂದರ್ಥ (ಪಾಶಿ. ೯-೦೬ ಜಾತ್ಯರ್ಥ). ೫. ಚತುರ್ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಣ: 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣ' ಎಂಬ ವರ್ಗದ ಎಲ್ಲರೂ ಮೂಲತಃ 'ಸ್ಮಾರ್ತರೇ' (ಕರ್ಣಪಿ. ೨೩೨). ೬. ಚತುರ್ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು; ವಿಪ್ರ: "ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಬಾಡುಂ ಭೂಮಿದೇವಂ ದ್ವಿಜಂ" (ಕುಪಣ. ೭೬-೦); ಗುರುಕ್ಷೇತ್ರದೊಳು ಸಹಸ್ರಬ್ರಾಹ್ಮಣರ್ಗೆ ಸಹಸ್ರಕಪಿಲೆಯಂ ದಾನಂಗೊಟ್ಟ ಫಲ (ಕಾಶಿ. ೩೪-೧, ೦೬೨-೦೩ ; ೧೦೮೨); ಮುಳಿಯದಿರಿ ನಾವೆಂಬ ಮಾತಿಗೆ ತೀವು ಮೋಡಲು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆ ನೀವಿಳೆಯೊಳಂ (ಪಾಪ. ೨೨-೩೯). ೭. ಸಂಹಿತೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮತ್ತು ಆರಣ್ಯಕ ಎಂಬ ವೇದಗಳ ಮೂರು ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವೇದಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ರೂಪವಾದ ಗದ್ಯಭಾಗ : ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಹಿತೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಆರಣ್ಯಕವೆಂದು ಮೂರು ಭಾಗಗಳಿರುವುವು. ಪದ್ಯಗದ್ಯರೂಪಗಳಾದ ಮಂತ್ರಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಹಿತೆಯೆಂದೂ, ಅವುಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೆಂದೂ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಋಷಿಗಳು ನಿಯಮಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕಲಿಯುತ್ತಿದ್ದ ರಹಸ್ಯವಾದ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಆರಣ್ಯಕವೆಂದೂ ವ್ಯವಹಾರ (ಒಂಧಾ. ೦೬೭); ಪ್ರಜಾಪತಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನೆಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ (ಕ್ರಾಂಚ. ೦೦೬). [ಸಂ.]

ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇರಿ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ವಾಸಿಸುವ ಪ್ರದೇಶ; ಅಗ್ರಹಾರ: ಧೂರಿಭೂಪೋತ್ತಮರಲ್ಲದೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇರಿ ಕಣ್ಮನಕೆ ರಂಜಿಸಿತು (ಪಾಪಪು. ೬-೩೩). [ಬ್ರಾಹ್ಮಣ + ಕೇರಿ]

ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಧರ್ಮ: ಜ್ಞಾನ ದಯೆ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವ (ಸಿಂಪಾಪು. ೦೩೭). [ಸಂ.]

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಬುವ (ನಾ). = ಬ್ರಹ್ಮಬುವ : "ಜಾತಿಮಾತ್ರದಿಂದೆ ತೋಱೆ ಬಾಬ್ಬ ಪಾರ್ವನಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಬುವನೆಂಬುಮೆ" (ಕಣಾಪು. ೬೬-೨೩೨). [ಸಂ.]

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಯಷ್ಟಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ: ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ: "ಹೆಂಜಿಕಾ . . . ಬ್ರಾಹ್ಮಣಯಷ್ಟಿಕಾ. ಅಂಗಾರವಲ್ಲೀ. ಬಾಲೇಯಪಾಕಃ. ಬರ್ಬರಃ. ವಂಟಕಃ" ಭಾರಂಗೀ ಹೆಸರುಗಳು. ಗಂಟುಭಾರಂಗಿಃ ಎಂಬುವ ಗ್ರಂಥಿಕದ್ರವ್ಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದದ್ದು" (ಸಿಧಾ೦೬. ೦೬೨). [ಸಂ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಯಷ್ಟಿಕಾ]

ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಡ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ನೆಲೆ,– ಕೇರಿ: ಮಂತ್ರಸಾಲೆಯು ಸೀಮೆಪಳಗಣ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಾಡದ ಪೊಟ್ಲು ಸರುಹಿನ ಗ್ರಾಮು (ಎಕ್ಷ. VIII. ೫೬ಪಾಡ. ೫೬-೦೦; 1631); ಬ್ರಾಂಹ್ಮಣವಾಡದಿಂದಲು ಗದ ತ್ರೋಟು ಸಹಾ (ಪ್ರಾಇ. ೦೯೫೬. ೫೯-೩೦; 1632). [ಬ್ರಾಹ್ಮಣ + ವಾಡ]

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರ್ಥ (ನಾ). ಶ್ರಾದ್ಧದ ಕರ್ಮ ಮುಟ್ಟು ಪೂರ್ವಪಂಕ್ತಿ: ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರ್ಥದಿಂದಲೇ ಜೀವನ ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿದ್ದು, ಭೋಜನವೆಂದರೆ ಪತ್ತು ಮೈಲಿ ಎಗ್ಗಿಲ್ಲದ ತಾಲಿ ಹಿಡಿದು ನಡೆದುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ ದಾಸಾಜಿಯ್ಯ ತನ್ನ ಕಷ್ಟವನ್ನು ತೋಡಿಕೊಂಡ (ಸಿಂಪಾ. ೦೦); ಇದ್ದಿಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರ್ಥ ದವರಂತೆ ಗಡದ್ದು ತಿಂದು, ಪಾಲ್ಕು ಜೋಬಾಯಿಬೋಂಡ ಎರಡು ಚಿರೋಟಿ ಸುಂಗಿಪ್ಪರು (ಕುಪೋಪು. ೦೩೯). [ಸಂ.]

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವರ್ಣದ ಸ್ತ್ರೀ : ಮಹಾದೇವ ಜಣಂಗಿಯರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕಂಚಿಕಬ್ಬೆಗೆ [ತಂಬಿ] ಹದುಮಣ ಮಧ್ಯದ ಮನಿಯು . × × × ಬಿಟ್ಟರು (ತೌಷಾ. XX. ೪೫-೦೫ ; 1128). ೨. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಹೆಂಡತಿ : ಶ್ರೀಪತಿನಾಮಕರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿ ಜಾಮಿಕಬ್ಬೆಗಳು . . . ಶ್ರೀ ಮೂಲಸ್ಥಾನದೀಪರ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕೆ . . . ಬಿಟ್ಟ ಮತ್ತರು ೧ (ಪಾಸಪ. ೫೯). ೩. ಬ್ರಹ್ಮನ ಹೆಂಡತಿ. ೪. ಬುದ್ಧಿ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ : "ಹೆಂಜಿಕಾ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣೀ. . . ಮದಕಃ - ೯ ಭಾರಂಗೀ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿಧಾ೦೬. ೦೬೩). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಿತ್ತಾಳೆ. ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಲ್ಲಿ. ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಣಜ, – ಕವಡೀರಿಗೆ ಹುಳು. [ಸಂ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣೀ]

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಕೆ (ನಾ). = ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವ ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಕೆಗೆ ನೆಲೆಗಟ್ಟಾವುದೆಂಬುದು ಬಲ್ಲಡೆ ನೀವು ಹೇಳಿರೆ (ಉಂಪಾ. ೪. ೦೬೦-೨೦೬) ; ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸತ್ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನಾಚರಿಸಿ ಶೂದ್ರನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಕೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅಭ್ಯಂತರವಿರಲಿಲ್ಲ (ಪಾಕವಿ. ೬). [ಬ್ರಾಹ್ಮಣ + – ಇಕೆ]

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿತಿ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜಾತಿಯವಳು : ಜಾತಿ ಕಜ್ಜಾದಿತಿಃ – ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿತಿ, ಶೂದ್ರಿತಿ (ಕಕಾ.ತು. ೫೬ ಕ್ರಿಯಾ). [ಬ್ರಾಹ್ಮಣ + – ಇತಿ$_1$ (<– ಇತ್ತಿ)]

ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತರ (ಗು). ೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲದವನು : ತಮಿಳುದೇಶದ ಆಳ್ವರರು . . . ಇವರಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇತರರೂ ಇದ್ದರು (ಇಂಶಾ. ೨೫೩). [ಸಂ.]

ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವ ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿರುವಿಕೆ : ನಿಮಗೆ ತಾಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯವೆಲ್ಲಿಯದು (ಜಪು. ೫೫-೬೯); ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯವು, ಗೌರವವು, ಮಣಿಯೂ ಹೋಗಿ ಅವನ ದೇಹ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿದೆ ! (ಪಜಾ.೬೨೦); ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಕ್ಕೆ ದೇಹಾದಷ್ಟು ಗೌರವವಿದ್ದ ಕಾಲ ಅದು (ಕೃಷ್ಣ. ೬೬). ೨. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಸಮುದಾಯ : "ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಂ. ಬಾಡಭ್ಯಂ . . . ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಗುಂಪು" (ಸಿಧಾ೦೬. ೬೬೦). ೩. ಶನಿಗ್ರಹ. [ಸಂ.]

ಬ್ರಾಹ್ಮಧರ್ಮ (ನಾ). ವೈದಿಕಧರ್ಮ: ಆದ್ಯರಿಂದಲೇ ಹೇಳುತ್ತಿನೆ . . . ಬ್ರಾಹ್ಮಧರ್ಮದಿಂದಾಗಿ ಜಗತ್ತು ಭಾರತವರ್ಷಕ್ಕೆ ತುಂಬಾ ಋಣಿ ಎಂದು (ಟಾಪ. I. ೨೦). [ಸಂ.]

ಬ್ರಾಹ್ಮಮುಹೂರ್ತ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಬೆಳಗಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಬರುವ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಶುಭಮುಹೂರ್ತ : ಬ್ರಾಹ್ಮಮುಹೂರ್ತ ವೆಂದರೆ ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವ ೪ ಗಳಿಗೆಗೆ ಆರಂಭವಾಗುವ ಮುಹೂರ್ತವೆ (ಆಚಾ:೨೦. ೯೨).

ಬ್ರಾಹ್ಮಿ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮನ ಪರಾಶಕ್ತಿ ; ಆದಿಶಕ್ತಿ. ೨. ವಾಗ್ದೇವತೆ: ಸರಸ್ವತಿ : "ಬ್ರಾಹ್ಮೀ, ಭಾರತೀ, ಭಾಷಾ, ಗೀಃ, ವಾಕ್, ವಾಣೀ, ಸರಸ್ವತೀ . . . ಮಟಃ – ೧೩ ಮಾತಿನ ಹೆಸರುಗಳು . . . ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಶಬ್ದವು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಸರಸ್ವತೀ ಶಬ್ದದವರೆಗೂ ೭ ಸರಸ್ವತಿಯ ಹೆಸರುಗಳಾಗಿವೆ" (ಶಿಬ್ಕಾಚಿ. ೧೯) ; ವರವದ್ವಾಸನದೊಳ್ ಕನನ್ಮಣಿಮಯಂ ಸಿಂಹಾಸನಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಿಯೊಳ್ ಪರಮಶ್ರೀ ಗಣನಾಕ್ಷ ಸೂತ್ರಮಣಿಯೊಳ್ ರತ್ನೋಜ್ವಲಂ ಭೂಷಣಂ ದೊರೆಯಾಗಿರ್ಪಿನಂ. . . ಜಗದ್ಗುರುವಾದಂ ನಮಗೀಗ ಬೇಱ್ಪ ವರಮಂ ಶ್ರೀರಾಜಕಾಜ್ಞಾಸನಂ (ಸಣಮು.೦ ೩). ೩. ಮಾತು ; ನುಡಿ ; ವಾಕ್ಕಕ್ತಿ. ೪. ಬ್ರಾಹ್ಮರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವಾಹವಾದ ಸ್ತ್ರೀ. ೫. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಹೆಂಡತಿ. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಹೊನ್ನಗನ್ನೆ : "ಬ್ರಾಹ್ಮೀ, ಪುತ್ಕಾಕ್ಷೀ, ವಯಸ್ಯಾ, ಸೋಮವಲ್ಲರೀ – ೪ ಹೊನಗೊನೇಸೊಪ್ಪು" (ಶಿಬ್ಕಾಚಿ. ೦೧೨). ೭. ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳ ಹೆಸರು : "ಬ್ರಾಹ್ಮೀ, ಮಾಹೇಶ್ವರೀ, ಕೌಮಾರೀ, ವೈಷ್ಣವೀ, ವಾರಾಹೀ, ಮಾಯೇಂದ್ರೀ, ಚಾಮುಂಡಾ – ಈ ೭ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರ ಪೆಸರ್" (ಸಣಮು. ೯-೦೬). ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಿಂತ್ಸಾಳೆ. ೯. ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು. ೧೦. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲಿಪಿ: "ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲಿಪಿ" ಪರಾ. [ಸಂ. ಬ್ರಾಹ್ಮೀ]

ಬ್ರಾಹ್ಮೀಮುಹೂರ್ತ (ನಾ). = ಬ್ರಾಹ್ಮಮುಹೂರ್ತ : ಬ್ರಾಹ್ಮೀ [ಜಾಣಂ. ಹ್ಮ]ಮುಹೂರ್ತಮೆಂಬ ಭೂಜಾಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಒಮ ಸಂಮಿಶ್ರಾಂಬುವಿಂ ಮಜ್ಜನಮನೊಲವಿಂ ಮಾಡಿ (ಜಾಪಚೇ. ೦೨-೦ ೫) ; ಬ್ರಾಹ್ಮೀಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಶೌಚವಿಧಿ ತೀರಿಸಿಕೊಂಡು ಶುಚಿಯಾಗಿ ಸ್ವಸ್ಥಾನನಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಬುದು (ಶಶಕ್ಕ. ೨೮); ಇನ್ನೇನು ಆದುಕೋದವು ವಾಗುವುದರಲ್ಲಿದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮೀಮುಹೂರ್ತವಿದು (ಶಜಾಂ. ೪೦). [ಸಂ.]

ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲಿಪಿ (ನಾ). ಈಗ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಭಾರತದ ಅನೇಕ ಲಿಪಿಗಳಿಗೆ ಮೂಲವೆನಿಸಿದ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಲಿಪಿ ; 𑀩 ಇದು ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನವೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು, ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಯಿತೆಂದು ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರ ವಾದವಿದೆ : ಭಾರತೀಯಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಷರಸಂಜ್ಞೆಗಳಿಗೆ "ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲಿಪಿ" ಮೂಲವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗಿದೆ (ಸಂಶಾಲಿ. ೩). [ಸಂ.]

ಬ್ರಾಹ್ಮೀಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಸಮಾಧಿಸ್ಥಿತಿ : ತಾವು ಸದಾ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಕೇವಲ ಲೋಕ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಬುಮರ್ಮುಖರಾಗುವ ಮಹಾನುಭಾವರು (ಶಜಾಂ. ೩೪) ; ಬ್ರಾಹ್ಮೀಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ ಯೋಗಿ ಕೂಡ ಕರ್ಮವನ್ನಾಚರಿಸಲೇ ಬೇಕು (ಶಯೋಜಾ. ೦೩೯). ೨. (ಆಲಂ) ಮಂಕುಬಡಿದ ಸ್ಥಿತಿ : ತಿಪ್ಪನನ್ನು ರಮಿಸಿ ಅವನ ಹೃದ್ಗತವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಹೊರತು ಅವನ ಈ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಸ್ಥಿತಿಯು ರಹಸ್ಯವಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುವುದು (ಸಮಚೀ. ೧೬೩). [ಸಂ.]

ಬ್ರಾಹ್ಮ್ಯ (ಗು). ೧. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಪರಮಬ್ರಾಹ್ಮ್ಯ ಪ್ರಭಾವಾ ಮನುಜ ಪರಿವೃಢಾಕಾರಮಂ ತಾಳ್ದಿತು (ಪಕ್ಷ. ೪. ೫೦೩೮. ೭೭-೭೩ ; ೩೨೦). ೨. ಪರಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೩. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಸೇರಿದ. (ನಾ). ೪. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಕೆ ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವ : ತೋಜಮ್ಮು ಬ್ರಾಹ್ಮವೆಂಬುದು ಬೀಜ್ ದರ್ಶನವೀಶಭಕ್ತಿಯುಂ ಬೇಜ್‌ಮಿಂತಿದನೆರಡುಮಂ ನೀ ಕೂಡಿ ನುಡಿಯುದಿರಾ (ಬಸಪು. ೩-೬೨). ೫. ಈ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣ : ಪರಮ ಶಿಷ್ಯಂದ ಲ್ಕಂಗ್ಯಾ ವಿರಳ ನಾರದ . . . ಬ್ರಾಹ್ಮ, ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ ಸಾಂಗದಿಂದಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಂಗಳೊಳು (ಬಸಪು. ೧೩ ೭೬). [ಸಂ.]

ಬ್ರಿಹವಾರ, ಬೃಹವಾರ (ನಾ). ಬೃಹಸ್ಪತಿವಾರ : ಗುರುವಾರ : ಸುಭಾನುಸಂವತ್ಸರದ ಕಾರ್ತ್ತೀಶುದ್ಧ ೫ ಬ್ರಿಹವಾರದನ್ದು ಲಿಂಗ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಎಸಿ. VII, ೪೪೩.೦೪-೦೦ ; ೩೧೦೩) ; ಶುಭಾನು ಸಂವತ್ಸರದ ಪುಶ್ಯ ಸುದ್ದ ದಮವಾಸೆ ಬ್ರಿಹವಾರದಂದು . . . ಧಾರಾ ಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಎಸಿ. XI. ಚಿಕ್ಕ. ೧೩-೦೭ ; ೧೧೬೫). **ಬೃಹವಾರ** : ಶ್ರೀಜಯ ಸಂವತ್ಸರದ ಫಾಲ್ಗುಣ ಸುದ್ದ ಪಪ್ಪರ್ಣಮಿ ಬೃಹವಾರದಲಿ . . . ಧಾರೆಯ ಪೂಜೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಶಾಸನ (ಎಸಿ. IX. ೯೩೪ನು. ೭೫-೩ ; ೧೧೭೪೨). [<ಸಂ. ಬೃಹಸ್ಪತಿವಾರ]

ಬ್ರೀಡ್ಯತ್ವ (ನಾ). (?) : ಬಳವದ್ವಿದ್ವಿಷ್ಟಭೂಪಾಳಕರಡಗೆಜಿಗಿ ಶರಣಂಬೋಗೆ ದುರ್ವಾರ ಬಾಹುಬಳವಂ ಮಾಣ್ಬೆಂಧು(ದ)ದಂ ತೊತ್ಕಳಿಸಿ ಬಳಿಕ ಬ್ರೀಡ್ಯತ್ವಮಂ ಪೂರ್ಣಾ (ಪಕ್ಷ. XVI. ೭೦-೨೨ ; ೧೦೭೬). [?]

ಬ್ರೂಹಿತಾತ್ಮ (ನಾ). ಪರಮಾತ್ಮ : ಬಿಂದುಸ್ವರೂಪನೇ ಕೋಟ್ಯಂಶ ಶುದ್ಧನೇ ತಂದೆಯಾ ಬ್ರೂಹಿತಾತ್ಮನೆ . . . ಸದಾಶಿವ ಪಂಚಿಪಕ್ಕನೇ . . . ನಿನಗೆ ವಂದಿಸುವೆನುಪಿದರ್ದು (ಅಕ್ಕಿಪ್ರ. ೩-೨-೯).

[< ಸಂ. ಬೃಂಹಿತಾತ್ಮನ್]

ಬ್ರೂಸಿ (ನಾ). ಯತಿಗಳ ಪೀಠ : ಅಲ್ಲಿ ಸಂಶ್ರಿತಬ್ರೂಸಿಗಳಂ ರಿಸಿಗಳಂ (ಪಜಾಂ. ೧೦-೩೦) ; ಒಸೆದು ಕರೆದುಯ್ದುದರಂ ವಿಗೆ ಬ್ರೂಸಿದು ನೊಲಿದಿತ್ತುವಚರಿಸಿ ಲಾಲಿಸಿ (ಸಂಜಾ. ೫೦೦). [< ಸಂ. ಬೃಸೀ]

ಬ್ರೆಡ್ಡು (ನಾ). " (ಧಾನ್ಯದ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಕಲಿಸಿ, ಪಾದಿ, ಸಾ. ಉದುಗು ಹಾಕಿ, ಒಲೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಸುಟ್ಟ) ರೊಟ್ಟಿ" (Bread. ೧೮೫೨) : ಬ್ರೆಡ್ಡಿಗೆ ಬೆಣ್ಣೆಯು ಸಾಲದೆಂದಳುವಳು (ಸಂಕ್ಷಪ್ರ. ೪೯-೩೩). [← ಇಂ. Bread]

ಬ್ರೆಹವಾರ 'ಬ್ರಿಹವಾರ' ನೋ.

ಬ್ರೇಕು (ನಾ). ಚಕ್ರದ ಚಲನೆಯನ್ನು ತಡೆಮಾಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಲಕರಣೆ ; ಬಿರಿ ; ತಡೆ : ರಸ್ತೆಮರಿ ಬದಿಗೆ ನಡೆದವರ ಮೈಮೇಲೆ ಕಾರು ಹಾಯಿಸಬಲ್ಲ ; ಆವಕೆ ಬ್ರೇಕಲ್ಲಿ (ಪಂಮು. ೨೮-೬).

[← ಇಂ. Brake]

ಬ್ರೇಲ್ (ನಾ). "ಕುರುಡರು ಕೈಆಡಿಸಿ ಓದುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ರಚಿಸಿದ ಉಬ್ಬು ಬರವಣಿಗೆ ಅಥವಾ ಮುದ್ರಣ : ಬ್ರೇಲ್ ಲೇಖನ, ಮುದ್ರಣ (ಈ ಉಪಾಯವನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿದಾತನ ಹೆಸರಿನಿಂದ)" (Braille. ೧೯೫೨).

[← ಇಂ. Braille]

ಬ್ರೋಚು (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೆಂಗಸರು ತಮ್ಮ ಕತ್ತಿನ ಬಳಿಯ ಉಡುಪಿನ ಭಾಗವನ್ನು ಭದ್ರಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮತ್ತು ಹುಡುಗಿಯರು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಪಿನ್ನಿನಂತಹ ಒಂದು ಆಭರಣ : ದುಮುಸಿಗೆ ಏನಾದರೂ ರಿಬ್ಬನ್ನೋ ಬ್ರೋಚೋ ಕಂದುಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ (ಅಜಾಂ. ೪೦). [← ಇಂ. Brooch]

ಬ್ಲೇಡು (ನಾ). ೧. ಪರಿತವಾದ ಅಂಚು. — ಅಲಗು. ೨. ಚಪ್ಪಟಿಯಾಗಿರುವ ಎರಡೂ ಬದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿತವಾದ ಅಲಗುಳ್ಳ ಲೋಹದ ತೆಳುವಾದ ಒಂದು ಸಾಧನ : ಬ್ಲೇಡು ಹಿಡಿದ ಕೈಗೆ ಬೇಡಿ ಬೀಳುವುದು ತಡವೆ ? ಜೇಬು ಕತ್ತರಿಸಿದ, ಜೇಲು ಕಂಡ (ಕಂಪ್ರ. ೩೭).

[← ಇಂ. Blade]

ಬ್ಲೌಜು 'ಬ್ಲೌಸು' ನೋ.

ಬ್ಲೌಸು, ಬ್ಲೌಜು (ನಾ). (ಹೆಂಗಸರ) ಕುಪ್ಪಸ : ರವಿಕೆ : ಇವಕ್ಕೆ ಮ್ಯಾಚು ಆಗೋ ಬ್ಲೌಸುಪೀಸು ತಂದುಕೊಡಿ (ಆಜಾಪ್ರ. ೩೦). ಬ್ಲೌಜು : ತರತರದ ಬ್ಲೌಜುಗಳನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪಂಸಂ. ೨೮).

[← ಇಂ. Blouse]

ಭ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡವರ್ಣಮಾಲೆಯ ನಲವತ್ತುನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಕ್ಷರ. ೨. ನಕ್ಷತ್ರ; ತಾರೆ: "ಭಂ, ನಕ್ಷತ್ರಂ . . . ಈಯು – ಈ ೯ ನಕ್ಷತ್ರದ ಪೆಸರ್" (ಪ್ರಣಮು. ೦೦-೨೦). 'ಭಗಣ' ಪರಾ. ೩. ಶುಕ್ರಗ್ರಹ. ೪. ಪ್ರಕಾಶ; ಕಾಂತಿ. ೫. ಭ್ರಮೆ; ಭ್ರಾಂತಿ. ೬. ಸಾಮ್ಯ; ಹೋಲಿಕೆ. ೭. [ಗಣಿತ] ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಳ ಧ ಭ ಷಂ ನೆಱೆ ನಾಲ್ಕು" (ಶಬ್ದಮ. ೦೦೯-೦೦). ೮. ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ. ೯. [ಛಂದ] ಅದಿಯಲ್ಲಿ ಗುರುವೂ ಅನಂತರ ಎರಡು ಲಘುಗಳೂ (– ᴗ ᴗ) ಇರುವ ಮೂರು ಅಕ್ಷರಗಳ ಒಂದು ಗಣ: ನಭಭರಂಗಳುಮೊಂದಿರೆ ಪಾದದೊಳ್ . . . ದ್ರುತಪೂರ್ವ ವಿಲಂಬಿತಂ (ಛಂಸಾಂಶಾ. ೨-೦೨೩).

ಭಂಗ (ನಾ). ೧. ಮುರಿಯುವಿಕೆ; ಚೂರುಮಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಭಾಗ ಮಾಡುವಿಕೆ; ಪಾಲುಮಾಡುವಿಕೆ: 'ಭಂಗಂಬಡೆ' ಪರಾ. ೩. ಮುರಿದುದು; ಮುರಿದು ಬಿದ್ದುದು: ತುಂಗವನ್ಮದತುಂಗಜದಂತಾ ಘಾತನಪಾತಿತಾಲ್ಲಕೀಭಂಗಮಂ . . . ನೃಪನೆಯ್ದಿದಸುದ್ಧೃಂಗಮನಾ ಶತಶೃಂಗಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೦೦೩). 'ಭಂಗಂಬಡು' ಪರಾ. ೪. ಪುಂಡು; ಚೂರು. ೫. ಭಾಗ; ಪಾಲು. ೬. ಬಿರುಕು; ಒಡಕು; ಛಿದ್ರ. ೭. ನಾಶ; ಹಾಳು: ಈ ಪು ಕೊಲೆಗೆ ಭಂಗಕ್ಕೆ ನಿನ್ನ ಬರುದರು ಬಂದುದಿಲ್ಲ (ಶಬ್ದಾಕ್ಕ್ರಿ. ೦೬-೦೬); ಪಂಗುವಾದರೂ ಲಿಂಗಪೂಜೆ ಇದ್ದರೆ ಭಂಗವಾಗ (ಗದ). ೮. ಸೋಲು; ಪರಾಜಯ: ಭಂಗಮನಾಳ್ದುವೀಕೆಯರ ಕುಂತಳವೆಂಬುದದಿರ್ದ ತುಂಬಿಗಳ್ ಭಂಗಮನಾಳ್ದುವೀ ಮುನಿವಧೂಟಿ ಕುರುಳ್ಗಳ್ಗೆಂದು ಭಂಗಿಸಲ್ (ಜಗ. ೦೬-೮೪); ತುಂಬುರಂ ಬಂದು ಸೌಂದರನಡಿಗೆ ಬಳಲುತ್ಪಡೆಗಿದಂ ನಿಂದು ಬಿನ್ನಪಿಸಿದಂ ತನ್ನ ಭಂಗಮನದಂ (ಪಂಚಪ. ೦೫-೮೪); ಕುರುಬಲಜಾಲದಲಿ ಜಳ್ಕುಗರು ಬಿದ್ದುದು ಭಂಗ ಶರಧಿಯಲಿ (ಶಾಪ್ಕ. ೨೨-೪೬). ೯. ಮಾನಹಾನಿ; ಅಪಮಾನ; ತೇಜೋಹಾನಿ: ಭರತಾಮೀಶ್ವರಂ ಗುರು ಬಿಮುಣ್ಡಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಮಹಿಮೋದರನೀ ದೊರೆಯಸುಮಳವಲಿಯೆ ಮಾಂಧರೆಯೊಳ್ ತಂದಿಕ್ಕಿ ಭಂಗಮಂ ಮಾಡುವೆನೇ (ಆಪ್ತ. ೦೪-೦೦೨); ಅಂತೆ ಓದಿದರೆ ಕೆತ್ತಿಗಂಗೆ ಭಂಗವಮ್ಮಾ (ಪಾಪ. ೨೦೪); ಎಲೆಲೆ ದೊದ್ದೆಗರಕೆ ಕೊಬ್ಬಿದರಳ ವನಜಿಯದೆ ಸುಗ್ಗಿ ಮುಱಿದರೆ ದಳದ ದೊರೆದು ಭಂಗವೇ (ಶಬ್ದಾಕ್ಕ್ರಿ. ೦೬-೨೮). ೧೦. ತೊಂದರೆ; ಕಷ್ಟ; ಕ್ಲೇಶಕರವಾದುದು: ದೂರ ದುರ್ಜನರ ಸಂಗ ಭಂಗವಯ್ಯಾ (ಬಸವ ೦೪೮); ಸಂಗದಿಂ ಕೆರೆಯಿಲ್ಲ ಭಂಗದಿಂ ಬೆಜಱಿಯಿಲ್ಲ ಗಂಗೆಯಿಂದಧಿಕ ಸಿದಿಯಿಲ್ಲ (ಸರ್ಪಜ್ಞ. ೨೭೦); ಸಹ್ಯವಲ್ಲದ ದುರುದ್ಯಮವೆಂದೆನುವುದು ಅದು ನಮಗೆಂದಿಗು ಒದದು ಈಯೊಂದು ಭರವಸೆಯೊಳು ನಾವು ನಡೆದಂದು ನಮಗಾವ ಭಂಗವು ಇರದು (ಪಂಪಾಪ. ೦೧೦-೧೨). ೧೧. ಅಲೆ; ತೆರೆ: "ವೀಚೀ, ಭಂಗಃ, ತರಂಗಃ – ಈ ೩ ತೆರೆ" (ಪ್ರಣಮು. ೦೦೬-೭೦); ಅತಳಂಕ ರತ್ನಂಗಳೋಳಿಯಿಂದೆತಪ್ಪ ಸಲಭಂಗ [ಪಾಪಾ. ಭೋಗದ್ಗಾಸುಳಿಯ ಸವ್ವಳಿಗಳಿಂದೆ . . . ಕಡಲ್ ಕಣ್ಗೆಸದುದು (ಪಾಪ. ೨-೬); ಭೃಂಗದ ಸಂಗೀತದ ಭಂಗಂಗಳು ಸುಳಿವುವು ಸುಳಿಗಾಳಿಯನೇರಿ (ಶಬ್ದಾ. ೨೪-೨೬). ೧೨. ಕುಂದು; ದೋಷ. ೧೩, ೧೪: ಕಾತ್ಮಮನಿಸಿದುರ್ ವಿಮುಧಸುಸೇವ್ಯಂ ಘನರಸ ವಿದನಿಸಿ ಭಂಗವಿರಹಿತಂ . . . ಮತ್ಕೃತಿ ಚಮತ್ಕೃತಿಪ್ರದಮಲ್ರೀ (ಪಾಪಪ. ೦-೧೦). 'ಭಂಗಸಮಿತಿ' ಪರಾ. ೧೫. ನಿರಾಶೆ. ೧೪. ಬಾಗು; ತಿರುವು. ೧೫. ಬಾಗುವಿಕೆ; ಸಂಕೋಚಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೧೬. ಹಾರುವಿಕೆ. ೧೭. ಚಲನೆ; ಅಲುಗಾಟ: 'ಭಂಗಂಬಿಜು' ಪರಾ. ೧೮. ಕೊಂಕು; ವಕ್ರತೆ: ಮಂಗಳ : ಭಂಗಮನಾಳ್ದುವೀಕೆಯರ ಕುಂತಳವೆಂಬುದದಿರ್ದ ತುಂಬಿಗಳ್ ಭಂಗಮನಾಳ್ದುವೀ ಮುನಿವಧೂಟಿ ಕುರುಳ್ಗಳ್ಗೆಂದು ಭಂಗಿಸಲ್ (ಜಗ. ೦೬-೮೪); ಭಂಗಮನುಂತುಂ ತಳೆದ ಲತಾಂಗಮನಿಂ ನಿನ್ನ ಕೋಮಳಾಂಗದ ಬೆಲ್ಮಂ ಗೆಲ್ದು (ಕಂಶ್ರೀ. ೭-೭೩). 'ಭ್ರೂಭಂಗ' ಪರಾ. ೧೯. ಬಟ್ಟೆಯ ಮಡಿಕೆ. ೨೦. ಕಪಟ; ಮೋಸ: 'ಭೃಂಗಗಾಜಿ' ಪರಾ. ೨೧. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಣಿತ; ವಿಕಲ್ಪಗಣಿತ: "ವಿಕಲ್ಪ" ಅಥವಾ "ಭಂಗ" ಎಂಬ ಗಣಿತಶಾಖೆಯು ವಿಷಯವಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ (ಗಸಚ. ೨೦೬). ೨೨. [ನಾಟ್ಯ] ದೇಹವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ರೀತಿ; ಭಂಗಿ: "ಭಂಗ" ಎಂದರೆ ಶರೀರವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ರೀತಿ. ಶರೀರವ ಸಮರೇಪೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೆ ಸಮಭಂಗವೆನಿಸುವುದು (ಶಾಶ್ರ. II, ೪೫೨). 'ತ್ರಿಭಂಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭಂಗಂಬಡು, ಭಂಗಪಡು, ಭಂಗಬಡು, ಭಂಗವಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅವಮಾನಕ್ಕೊಳಗಾಗು; ಅಪಮಾನ ಹೊಂದು: ತಾರಕನಿಂದ ಭಂಗಾಬಟ್ಟು ದೇವೇಂದ್ರತ್ವವೇಕೆಮಗೆ (ಪಾಪ್ತ. ೦೬-೨೨). **ಭಂಗಪಡು**: ೧. ತುಂಗಬಲಸೌವಿತ್ರಿಯಿಂದುಱಿ ಭಂಗಪ[ಪಾಪ್ತ. ಬ]ಟ್ಟ ಮಹೋಗ್ರರಜನಿ ಚರಾಂಗನೆಯ ದೂಱಿನಲಿ ಬರನ್ಮೈತಂದನಾಹವಕೆ (ಕುಸೌಕಾ. ೩-೬ ಸಂಪಾ). ೨. ಅವರು ಗಂಡನ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಬಾರದೇಕೆ? ಇಷ್ಟೊಂದು ಭಂಗಪಟ್ಟುಕೊಂಡೂ ಇಲ್ಲೇ ಇರಬೇಕೆಂದೇನು? (ಭಾಸಂಪ್ರ. ೧೩). ೨. ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗು; ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗು: ಅಂಗಭೋಗಕೆ ಮುಟ್ಟಿ ಲಿಂಗಭಕ್ತಿಯ ಪಾಜ್ದೆ ಭಂಗಪಡುತಿಹನು (ಸರ್ಪಜ್ಞ. ೨೦೩); ಭ್ರಮರ ಭ್ರಮಿಸಿ ಬೇಗೂ ಭಂಗಪಟ್ಟು ಹಾಗೆ (ಗದ). **ಭಂಗಬಡು**: ೧. ಪಂಗಿವರವಂಸನಯಿಂದ ಮೀಗಡದ ಗುಡಿ ಲೇಸು ಭಂಗಬಟ್ಟುಂಬ ಬಿಸಿಯನ್ನ ಕ್ಕಂತಲಾ ತಂಗುಳವೆ ಲೇಸು (ಸರ್ಪಜ್ಞ. ೦೬೮). ೨. ಮುರಿದು ಹೋಗು; ಚೂರಾಗು: ಲೋಕದೊಳು ಮುಂಗೈಯ ಕಂಕಣಕೇಕೆ ಕನ್ನಡಿ ಭಂಗಬಟ್ಟು ಜಿನಾಲೆಯೆ ತಾಂ ಸಾಕ್ಷಿಯಲ್ಲಾ (ಶಬ್ದ. ೩೦-೬೬). **ಭಂಗವಡು**: ೨. ವಿಷ್ಣು ಬಲ್ಲಿದನೆಂಬೆನೆ ದಶಾವತಾರದಲ್ಲಿ ಭಂಗವ [ಪಾಪಂ. ಬ]ಟ್ಟುದಕ್ಕೆ ಕಡೆಯಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೪೩೨). [ಭಂಗ + ಪಡು-1]

ಭಂಗಂಬಡೆ, ಭಂಗವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೋಲು; ಪರಾಜಯಗೊಳ್ಳು: ಯಮತಿಂಕರರು ಭಂಗಂಬಡಮು ಹರಿತಿಂಕರರ ಕೈಯಲಿ ಬಸುಟಿಪಾಮಿಳನನು ವಿಷಾದದಲಿ ವಾರಳಿ ಹೋದವರೇನನೆಂದರು (ಪಾಪಾ. ೬-೬-೦). **ಭಂಗವಡೆ**: ೧. ಲೋಕಮಾನ್ಯನು ಕರ್ಣ ಕುರುಬಲದ್ದಾತವಳನು ಭಂಗವಡದುದೆ ಸಾಕು ನೀ ಸಾರೆಂದು ಭೀಮನ ಪೂಕಿದನು ಶಲ್ಯ (ಭಾಷ್ಕಾ. ೦೨-೩೦); ಏಂಗಾಡಿಯಂದಿನ ಮಳೆಯುಱುಬಿಗೆ ಬಿಲು ಕಂಗಟ್ಟು ದೆನ್ನದಳಿಗೋಡಿ ಭಂಗವಡೆಯೆ (ಕಂಪಾ. ೦೦-೭೦). ೨. ವಿಭಾಗ ಹೊಂದು; ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗು: ಭಂಗವಡದೆಸಗುಮುವರ ಗೃಹಂಗಳ್ ಮಾಣಿಕದ ಸಂಜೆಯುಂ ನೀಲದ ಕರ್ದಂಗಳಿನೆಳಮುತ್ತಿನ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಿನುಜ್ವಲಿಸಿ ಪೊಳೆವ ಪಸ್ರದ ಬಿಸಿರಿಂ (ಸಚಿತ್ತ. ೪-೦೭೦). [ಭಂಗ + ಪಡೆ-1]

ಭಂಗಬೆಜು (ಕ್ರಿ). ಅಲುಗಾಡು : ಜಂಚಲತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಸ್ಥಿರತೆಯಿಲ್ಲದಾಗು : ಪಿರಿದುಮರ್ದಿಪವಕಿ ಮಾಜಿಸುತಿರೆ ಭಂಗಂಬೆತ್ತು ಹಾರಲತೆ ಘನಕುಚದೊಳ್ ಕರವಿಕ್ಷೇವರೆ ವರ್ತಿಸೆ ನರೇಂದ್ರನಂದನನ ನೆಲ್ಲು ನೋಡಿದಳೊರ್ವಳ್ (ಕಾಂಪ್ರ. ೪೦೦). [ಭಂಗ + ಪೆಜ್ಜು]

ಭಂಗಗಾಜ (ನಾ). ನಂಬಿಕೆಗೆ ದ್ರೋಹ ಬಗೆಯುವವನು : ವಿಶ್ವಾಸ ಘಾತುಕ ; ವಂಚಕ : ಲಿಂಗವ ತೋಜ್ ಉದರವ ಹೊರವ ಭಂ[ಜಗಾಂ. ಬಂ]ಗಗಾಜ ನಾವು ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ (ಬಸವ. ೪೦೬) ; ಹಿಂದಾದ ಮುಕ್ಕದು ಮಾಜಿಕೊಂಡುಂಬ ಭಂಗಗಾಜರ ತೋಜದಿರಾ (ಜಕ್ಕಣ. ೪. ೦೨೦–೨೬೦). [ಭಂಗ + —ಕಾಜ]

ಭಂಗಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗು ; ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗು : ಕೆಡಕು ಕೂಡುಪದೆಂದು ಅಡವಿಗೋಡಲು ಬೇಡ ಕಡುಭಯದಿ ಭಂಗಗೊಳ್ಳಬೇಡ ವಿಧಿಯಜ್ಞೆಯದವವಿಮೊದುಂಬೆ (ಜಕ್ಕಣ. ೪೭೬). [ಭಂಗ + ಕೊಳು (<ಕೊಳ್೧)]

ಭಂಗಚಿಕಿತ್ಸೆ (ನಾ). ಅವಮಾನವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಮಾಡುವ ಪರಿಹಾರೋಪಾಯ : ಭಂಗಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆಯ್ದುವುವಸರ್ ದುರಿತಾಪಹಮಪ್ಪ ಹೋಮಧೂಮಂಗಳ ಕಂಪನಾಂಬ್ಯವೀರಾಜಗಳಾ ಮುನಿಗೇಹರಾಜಿಯೊಳ್ (ಕಾಪ. ೦೭-೪೪). [ಭಂಗ + ಚಿಕಿತ್ಸೆ]

ಭಂಗತಾಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ : ಭಂಗತಾಳ ಉಪಭಂಗತಾಳ ವಿಭಂಗತಾಳ ವಿತಾಳ ಶುದ್ಧತಾಳ ಅನುಪಾಳ ವೆಂಬಾಜು ವರ್ಗಸಂಖ್ಯಾಭೇದಮಾಗಿಹುವೆಂದು ಪೇಳ್ದ ಭರತಾಸ್ಯ ಪ್ರವೀಣರಪ್ಪ ತಾಳಧಾರಿಗಳಂ (ಕರ್ನ. ೫೫೬). [ಸಂ. ಭಂಗತಾಲ]

ಭಂಗಪಡಿಸು 'ಭಂಗವಡಿಸು' ನೋ.

ಭಂಗಪಡು 'ಭಂಗಂಬಡು' ನೋ.

ಭಂಗಬಡಿಸು 'ಭಂಗವಡಿಸು' ನೋ.

ಭಂಗಬಡು 'ಭಂಗಂಬಡು' ನೋ.

ಭಂಗವಡಿಸು, ಭಂಗಪಡಿಸು, ಭಂಗಬಡಿಸಂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೋಲಿಸು; ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸು : ಹಿಂಗದೆ ಕಾದಿದ ಕೆಂಗ ಹನುಮನನು ಭಂಗವಡಿಸಿ ಸಜ್ಜವಿಡಿದು (ಕಂಪ. ೦೬-೨೯). **ಭಂಗವಡಿಸು** : ೨. ಉಲ್ಲಂಘಿಸು; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು : ಉಲ್ಲಂಘಿಸು ; ಭಂಗವಡಿಸು (violate. ಕ್ರಿಶಿ. ೬೭). **ಭಂಗಬಡಿಸು**: ೩. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸು: ಹೆಂಗುಸಿವಾವಳಶುವನನುಚ್ಚುವ ದಂಗವೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಂಗೆ . . . ಭಂಗಬಡಿಸಿಯೆ ಬಿಡುವುದೇ ಭುಜಂಗ (ಕೂಡಾ. ೦-೦೦-೯). [ಭಂಗವಡು (<ಭಂಗಂಬಡು) + —ಇಸು೨]

ಭಂಗಪಡು 'ಭಂಗಂಬಡು' ನೋ.

ಭಂಗವಡೆ 'ಭಂಗಂಬಡೆ' ನೋ.

ಭಂಗವಾದ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೈನ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಧಾನತತ್ತ್ವ; ವಿಳುಬಗೆಯ ಭಂಗವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ತತ್ತ್ವ; ಸಪ್ತಭಂಗಿ ; ಸ್ಯಾದ್ವಾದ : ಸ್ಯಾದ್ವಾದವು ಅನೇಕ ವಿರೋಧಿವಾದಗಳನ್ನು ಸಮಸ್ಯಯ ಮಾಡುವಾಗ ಅದರಲ್ಲಿ ನಮುವಾವ ಭಂಗವಾದಗಳು ತನ್ನಿಂದ ತಾನೇ ರೂಪಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಕ್ರಿಪ. ೨೨೨). [ಸಂ.]

ಭಂಗವ್ಯಾಕುಳಿತ (ನಾ), ೧. ನಾಶದಿಂದ ಕಳವಳಗೊಂಡಿರುವುದು. ೨. ಅಲೆಗಳಿಂದ ಅಸ್ವವ್ಯಸ್ತವಾಗಿರುವುದು. ೧, ೨: ಆ ಮಹಾರ್ಣವಂ ಸಮುದ್ರಮಾಗಿಯುಂ ಅಪಾರವಿಸ್ತಾರಿಯುಂ ಭಂಗವ್ಯಾಕುಳಿತಮಾಗಿಯು ಮಜ್ಜುತಪ್ರಭಾವಭಾಸುರಮುಂ . . . ಎನಿಸಿರ್ದುದು (ಪಪಪ. ೦-೦೨ ಪ). [ಸಂ. ಭಂಗವ್ಯಾಕುಲಿತ]

ಭಂಗಶ್ಲೇಷ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ; ಒಂದು ಪದವನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿದರೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವು ಹೊರಡುವ ಪದಸಂಯೋಜನೆ: ಪದವರ್ಣ ವಿಭಕ್ತಿವಿಭಾಗದಿಂ ದ್ವಿಧಾರೂಪಮಿಪ್ಪುವಂತಿಪ್ಪಂ ಶಬ್ದದೊಳಾಗಿ ತೊಂಬು ವಂದಂತದು ಭಂಗಶ್ಲೇಷಮೆಂದು ಪೇಬ್ಲಡೆಗುಂ (ಕಾಶ್ಯಾ. ೬೬೪). ಉದಾ: 'ಕಡಲಂ ಮಿಗೆವಂದಮರಗವೇಂದ್ರಂ ಸೊಗಯಿಸುವ್ವುದು ದಾನವಾರಿಲೇಖಾನುಗತಂ' ಈ ಪದ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ 'ಅಮರಗವೇಂದ್ರವ್ವ (ಐರಾವತ) ಕಡಲಂ ಮಿಗೆವಂದು ಸೊಗಯಿಸುವುದು' ಎಂದು ಕಡಲಿಗೂ ಐರಾವತಕ್ಕೂ ಹೋಲಿಸುವಾಗ 'ದಾನವಾರಿಲೇಖಾನುಗತಂ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು 'ದಾನ+ವಾರಿ+ಲೇಖಾ+ಅನುಗತಂ' ಎಂದು ಒಡೆದರೆ, 'ಮದೋದಕದ ಗೆರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ' ಎಂದು ಐರಾವತಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದೇ ಪದವನ್ನು 'ದಾನವ+ಅರಿ+ಲೇಖಾ+ಅನುಗತಂ' ಎಂದು ಒಡೆದರೆ 'ರಾಕ್ಷಸರ ಶತ್ರುಗಳಾದ . ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು' ಎಂದು ಕಡಲಿಗೆ ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಭಂಗಶ್ಲೇಷವೆಂದು ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ಭಂಗಸಮಿತಿ (ನಾ). ೧. ಅಲೆಗಳ ಸಮೂಹ. ೨. ಕುಂದುಗಳ ಸಮೂಹ. ೧, ೨: ಕುಮುದದಿಂ ಪ್ರತಿಕೂಲದಿಂ ವಿಜಾತಿಗಳ ಸಂಗಮದಿಂದ ಜಡಜೀವನೋಪಾಯದಿಂ ಭಂಗಸಮಿತಿಯಿಂದರ್ಪ ತಾವರೆಗೊಳಂ (ಕಾಪಪಂ. ೬-೨೨). [ಸಂ.]

ಭಂಗಾರ 'ಬಂಗಾರ' ನೋ.

Δಭಂಗಾಜ 'ಬಂಗಾರ' ನೋ.

ಭಂಗಿ೧, ಬಂಗಿ (ನಾ). ೧. ಸೇವಿಸಿದರೆ ಅಮಲೇರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ; ಗಾಂಜಾ : ಎಲ್ಲಾ ಬಟ್ಟು ಭಂಗೀ ನಟ್ಟು (ಗಾಡ). ೨. ಗಾಂಜಾದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಮಾದಕವಸ್ತು: ಅಡಗ ತಿಂಬರು ಕಣಕದಡಿಗೆ ಇರಲ್ಕೆ ಸುರೆಯ ಕುಡಿವರು ಹಾಲಿರಲ್ಕೆ ಮುಕ್ಕುವರು ಭಂಗಿಯ ಪಕ್ಕರೆ ಇರಲ್ಕೆ (ಕೀಡಾಕ. ೫೫-೫೬); ಇದುವೆ ಪಿತ್ಥದ ವಿಕಲಪೋ ಮದ್ಯದ ವಿಕಾರವಿಂ ಭಂಗಿ ತಲೆಗೇಱ್ದುದೂ (ಕುಪ್ರಾ. ೩-೬೦); ಭಂಗಿಯನು ಸೇದುವನ ಭಂಗವಮಾ ವನೆಂದೆ ಭಂಗಿಯ ಗುಂಗು ತಲೆಗೇಱಲಾಡುತಿಹ ಮಂಗನಂತಿಹನು (ಜಕ್ಕಣ. ೦೪೦೩). **ಬಂಗಿ** : ೧. "ವಿಜಯಿಯೆನೆ ಬಂ[ಜಗಾಂ.ಭಂ]ಗಿ" (ಪುಂಗಣ. ೪೫–೦೫) ; ೨. ಒಳ್ಳೆ ಬಂಗಿ ನುಗ್ಗೆ ಉಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದ ಇವನೆಲ್ಲವ ಬಿಸುಡೇಱ (ಜಡಕ್ಕ. ೬೯) ; ಹೇಸರಗತ್ತೆಯ ಮೇಲೆ ಬಂಗಿಯ ಹೇಱು ಸಾಸಿರ ಗಂಗ ಸಾರಗಳ ಸೂಸುವ ಸಾರಾಯದ ಪೀಪಗಳ ಲೆಕ್ಕವೀಸೆಂದು ಪೇಳ್ದರಾರದಸು (ಶಂಪ. ೦೦-೪೬); ಅಂಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಬಂಗಿ ಸೇದಿ ಮಂಗನಾದ (ಗಾಡ). ೩. ಗಾಂಜಾಸೊಪ್ಪಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಪಾನೀಯ,—ಮದ್ಯ : (೫). ೪. ಗಾಂಜಾ ಸೇದುವ ಚಟಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದವನು ; ಗಾಂಜಾ ಕುಡಿಯುವವನು : ಶುದ್ಧ ಬಂಗಿಯ ಹಾಗೆ ಆಡುತ್ತೀಯಲ್ಲ (ಕಾಗ).

ಭಂಗಿಪುಡಿ = ಗಾಂಜಾ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಪುಡಿ.—**ಚೂರ್ಣ** : ಅರಳಂ ಸೂಸಲುಮಂ ಸಮಂತಕಮಿಯಮಂ ಭಂಗೀಪುಡೀ ಬೆಲ್ಲಮುಂ ಬೆರಸಿರ್ದಾ ತಿಲಪಿಷ್ಟಮಂ . . . ಮಾಡುವರ್ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಮುದ್ಯಕ್ತಿಗಳ್ ಸಂತತಂ (ದಾಶಿ. ೫-೬೨). **ಭಂಗಿಸೊಪ್ಪು, ಬಂಗಿಸೊಪ್ಪು** = ಗಾಂಜಾಗಿಡದ ಸೊಪ್ಪು : ಉಮ್ಮತ್ತದ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮದ್ದನ್ನೆ. ಭಂಗಿಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾವನೆ (ಪಪ್ಪಿ. ೨೭); ತಂಬಕೋಲಗಳು, ತಪಸಿ, ಕೊಮ್ಮೆ . . . ಗುಗ್ಗುಳ, ವಿಜಯಾ (ಭಂಗಿಸೊಪ್ಪು) . . . ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಶಾಸ್ತ್ರಸಾಸಗಳು . . . ಗುಣಾಢ್ಯಂದುವವು (ಕಣ್ಯ. ಪಂ- ೧೭೮); ಬಂಗಿಸೊಪ್ಪಿನಿಂದ ವಂದ್ಯ ಶಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕಾಗ). [<ಹ್ರಾ. ಭಂಗೀ, ಭಂಗಾ./ ಸಂ. ಭಂಗಾ-/ ತೆಲು. ಭಂಗಿ, ಬಂಗಿ./ ಹಿಂ. ಮರಾ. ಭಾಂಗ್]

ಭಂಗಿ೩ (ನಾ)- ೧. ಮುರಿಯುವುದು ; ಸೀಳುವುದು. ೨. ಒಡೆತ ; ಸೀಳು ; ಬಿರುಕು. ೩. ಬಾಗು ; ತಿರುವು : ನೆಲೆಪೆಲೆ ಭಂಗಿ ಭಂಗಿ ಪದವಣ್ ಬೆಳ್ವಾಯ್ ವೆಜತಲ್ಲಿದೆಂತೊ ಕೋಮಲಲತೆ ಬೇಱೆ ಮೆನ್ನಿನಿಯಳಂ ಮಱೆಗೊಂಡುದೊ ಸೂಱೆಗೊಂಡುದೋ (ಪಂಪಾ.೩-೦೨). ೪. ಅಸ್ಥಿರತೆ ; ಭಂಗುರತೆ. ೫. ಡೊಂಕಾದ ದಾರಿ.—ಹಾದಿ. ೬. ಅಲೆ ; ತೆರೆ. ೭. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ. ೮. ನೆಪ ; ವ್ಯಾಜ. ೯. ಬಗೆ ; ವಿಧಾನ ; ರೀತಿ : "ವ್ಯಾಕೂ(ಕೃ)ತಿಃ, ಭಂಗಿಃ —ಈ ೨ ಪರಿ" (ಶಬ್ದಮ. ೦೫೩-೭೭) ; ಅವ ಭಂಗಿಯಿಂ ನೋಡುವೊಡೆನ್ನೊಳ್ಳ ಗುಣಲೇಶಮುಮಿಲ್ಲ ತೆಱದಿನವನುಗ್ರಹಮಾಡುವುದರ್ಕ ದೇವಿಯರೆದೊಂದು ಋಜುತ್ವಮೆ ಮುಖ್ಯಕಾರಣಂ (ಕಾದಂಬ. ೦೫೦) ; ಪೋಲ್ದುಗುವ ಕಾರುಳಂ ತಿರ್ದುತ್ತುಮಿಂತೆಂದಳಿಂದಿನ ಭಂಗಿಯುಂ (ದಮಕೋಪ. ೨-೭೦). ೧೧. ದೇಹದ ನಿಲುವು.—ವಿನ್ಯಾಸ : ಅಂಗೋಪಾಂಗದೊಳ್ ಸಂಗಳಿಸುವ ಪಲವುಂ ಭಂಗಿಯಿಂ . . . ಎಸೆಪುದು ಭರತಾಂತಃಪುರಸ್ತ್ರೀಸಮೂಹಂ (ಅಪು. ೦೦ ೦೫೩) ; ಪೊಸಪಿನಸಂಯ್ಯಂ ಪಾಡುಱದ ಮೆಯ್ಯ ಕದಂಪಿನ ಕೆಯ್ಯ ಭಂಗಿ ಕಣ್ಗಸೆಯೆ (ಜಾಂಬಪು. ೯-೮೯) ; ಮುರಿಮುರಿದು ನೋಟ್ಟ ಭಂಗಿಯಿಂ ತಮ್ಮ ಕೊನೆಗಣ್ಗಳ ಕಾಂತಿಯಿಂ ದೆಸೆಯನೆತ್ತಂ ಬೆಳಗಿಯುಂ (ಶಾಪಾಕ್ಷ. ೩೯-೦೪). ೧೧. ಚರ್ಯೆ ; ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ : ನಿಲುವಿನಲಿ ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲಿ ಕೈಚಳದಲಿ ಭಂಗಿಯಲಿ ಭರದಲಿ . . . ಶ್ರಮವನು ತೋಜಿದನು ಪಾರ್ಥ (ಕ:ಪ್ರಾ.೦. ೬-೪೦) ; ಕಾಗದ ಕತ್ತರಿಸುವ ಚಾಕನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತ, ಒಗೆ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಭಂಗಿಭಾಕ್ತೆಗಳಿಂದ ಮಾತಿನ ವೈಖರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಕ್ಷಣ. ೩೭). ೧೨. ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಹೇಳುವ ಮಾತು ; ಉಕ್ತಿವೈಚಿತ್ರ್ಯ ; ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮಾತುಗಾರಿಕೆಗಳನ್ನೂ ಮಾತಿನ ಭಂಗಿಗಳನ್ನೂ ವಿದಗ್ಧರ ಗೋಷ್ಠಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತ ನೋಡಿಲ್ಲವೇ ? (ಕ್ಷಣ್ಣಾಕೋ. ೫೦೪). ೧೩. ಬೆಡಗು ; ಒಪ್ಪ ; ಒಯ್ಯಾರ : ನಿಲ್ವುವ ರಸಂಗಳಿಲ್ಲಿ ಮಡಲ್ಗನೆ ಭಂಗಿಯೊಳನಂಗಸಂಗಮಲತೆಪುಲ್ ನಿಲ್ವು (ಆಪು. ೯-೨೦) ; ಸೊತ್ತುವ ಸೋಗೆಯು ಸುತ್ತಿನೊಳಾಡುವ ಕೇಕಿಯು ಭಂಗಿ ಲೋಕಮಂ ಸೋಲಿಸುಗುಂ (ಹುಚೋಪ. ೬-೩೬). ೧೪. ಪ್ರೀತಿ ; ಗೆತ್ತು ; ಭಂಗಿ ಮನಸಿಜನ ಗಾಡಿಗೆ ಭಂಗಮನೊಡರಿಸೆ . . . ವಿದ್ಯುದಂಗಂ ಬಂದಂ (ಪಜಿಣಪು. ೬-೩೪). ೧೫. (?) : ಸ್ವಯಂಭುದೇವರ ಸ್ಥಾನಾಧಿಪರಪ್ಪ ದೇವರಾಸಿಜೇಯ್ಯರ ಸಿದ್ಧಂ ವಾಮ ದೇವ ಭಂಗಿಯಿನ್ದೊಳಿಗುಳ್ಕಂಗನೆಮರ ಪುತ್ರುಂ (ಪೌಚಾ. XX. ೨೯-೨೩ ; ೨೦೩೬). [ಸಂ.]

ಭಂಗಿ೪ (ನಾ)- ಬೀದಿಯ ಕಸ ಗುಡಿಸುವ ವೃತ್ತಿಯವನು; ಜಲಗಾರ ; ಜಾಡಮಾಲಿ : ಭಂಗಿಗಳು ಅಥವಾ ಹಲಾಲ್ಕರೋರರು . . . ಪಾಯಖಾನೆಗಳ್ಳಿಯಂ ಮಲಪಸ್ಸಂ ತೆಗಿದು ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡುವರು (ಕಾಗಿ. ೨೨೦) ; ಮ್ಯುನಿಸಿಪಾಲಿಟಿಯ ಭಂಗಿಗಳು ಅದೇ ರಸ್ತೆಯನ್ನು ಗುಡಿಸಿ ಹೋಗಿದ್ದರು (ಪುಗಟಾ. ೦೩೬) ; ಈ ಇದೂರತಿಯನ್ನು ಒಬ್ಬ ಭಂಗಿಯು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಸಂತಲೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಬಪಾ. ೨೨).

[← ಹಿಂ. ಮಾಠಾ. ಭಂಗೀ]

ಭಂಗಿಗ (ನಾ)- ಗಾಂಜಾ ಸೇದುವ ಚಟವುಳ್ಳ ವನು : ಜಪ್ಪಳಿಗ ಭಂಗಿಗ ಕಳುಗುಂ ಜೂಜಿಗ ಸುಂಕಿಗ ತಲೆಬೋಳಿಸಿ ಭಾಜಿಮಾಡೆ ನಿರ್ಧರಪಿಲ್ಲ (ಕಾಳ. ೦೦೯-೦೦). [ಭಂಗಿ೧ + —ಗ೨]

ಭಂಗಿತ (ನಾ)- ೧. ಅವಮಾನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಒಲ್ಲೆನಾ . . . ಸಂಗನ ಶರಣರನಱಿಯದ ಉಳಿದ ಭಂಗಿತರ (ಶಿಪ. ೬೩) ; ಅಂಗ ದಾಪ್ಯಾಯನಕ್ಕೆ ಲಿಂಗವನಱಿಸುವ ಭಂಗಿತರನೇಂ ಪೆಱೆ (ಕವಪಂ. ೩೩-೦೨೨) ; ವಾದದಲಿ ತಲೆವಾಗಿ ಭಂಗಿತರಾದ ಜೈನರು ಮತ್ತೆಯುಂ ಸಂವಾದಿಸಿ ದರೀಯೂಲವೊಂದಿದ್ದಿಹುದು . . . ಎಪಲು (ಜಪ್ರ. ೩೦-೩೭). ೨. ಸೋತು ಹೋದವನು ; ಪರಾಜಿತ : ಇನ್ನು ಪುಟ್ಟದೆಯಿರಲಿ ನಾರಿಯರೆಷ್ಟ ಪೆಲು ಭಂಗಿತರು ಭುವನದೊಳಿನ್ನು ಜನಿಸಲು ಬೇಡ ಗಂಡರು ಭೀಮ ಸ್ಪರ್ಶರು (ಭಾಷ್ಯ. ೩-೩೭). [ಸಂ.]

ಭಂಗಿಪಟ್ಟಿ (ನಾ)- ಭಂಗಿಗಳಿಗೆ ವೇತನ ನೀಡಲು ವಸೂಲು ಮಾಡುವ ಸುಂಕ.—ತೆರಿಗೆ : ಜಕಾತಿ, ಭಂಗೀಪಟ್ಟಿ, ಮಾರ್ಕೇಟ್ ಫೀ, ಭಕಡೀಪಟ್ಟಿ ಇವೇ ಆದಾಯದ ಮುಖ್ಯಬಾಬುಗಳು (ಕಣಗೆ. ೪೯೩).

[ಭಂಗಿ೩ + ಪಟ್ಟಿ೩]

ಭಂಗಿಭಾಷಿತ (ನಾ)- ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಹೇಳುವ ಮಾತು ; ಉಕ್ತಿವೈಚಿತ್ರ್ಯ : ಭಂಗಿಭಾಷಿತದಿವಾತ್ಮನಂ ಪ್ರೀತನಂ ಮಾಡಿ (ಕ್ಷತ್ರ. ೬-೪೪ ಪ).

[ಸಂ.]

ಭಂಗಿಮುಕ್ಕ- ಬಂಗಿಮುಂಕ್ಕ (ನಾ).= ಭಂಗಿಗ : ಲಿಂಗಲಿಂಗದೊಳಗಿರುವ ಚಿನ್ಮಯವ ತಿಳಿಯದೆ . . . ಜಂಗಮ ಸ್ಥಾವರದ ಭಾವವನು ತಿಳಿಯದೆ ಭಂಗಿಮುಂಕ್ಕಗಳೆಲ್ಲ ಲಿಂಗಪಾತರರಪರೆ (ಶಪ. ೦೨೬-೭). ಬಂಗಿಮುಕ್ಕ : ನಾವು ಹೇಳಿ ಕೇಳಿ ನೆರೆಗೆಡುಕರು.ಬಂಗಿಮುಂಕ್ಕರು ! (ಶಂಪಾ. ೦೩).

[ಭಂಗಿ೧ + ಮುಕ್ಕ೧]

ಭಂಗಿವಡೆ (ಕ್ರಿ)- ಬೆಡಗನ್ನು ಹೊಂದು ; ವಿಲಾಸವನ್ನು ಪಡೆ : ಲತಾಂಗಿ ಭಂಗಿವಡೆದಿರ್ದಳ್ ಬೇಂಟೆವೇಡೊಂದು ಬಳ್ಗೆಗೆ ಪೊಯ್ನಾರಜಿ ವಂದದಿಂ (ಜಗಿ. ೦೦-೦೦) ; ಭಂಗಿವಡವಿನೆಗವೋದಿನ ಪಾಂಗಿನವಾರ ಪಟಿಯಲ್ಲಿ . . . ಪುಂಗಳಪಾಪ್ತರತೆಪಿಪ್ಪರರಿಬರಮರ್ಕ್ಕಿರ್ (ಕರ್ಣ. ೦೪-೯).

[ಭಂಗಿ೩ + ಪಡೆ೧]

ಭಂಗಿವೆಱು (ಕ್ರಿ).=ಭಂಗಿವಡೆ : ಸುಳಿಗುರುಳಿನೋಳಿ ಕಣ್ಗಳವರೆ ನೀಳ್ದಲರ್ಗಣ್ಣಿಯರುಯ್ಯಲಾಗೆ ಕೋಮಳತನು ಭಂಗಿವೆತ್ತಿರೆಸೆಯೆ (ರಚಾಗಜ್ಞ. ೬-೦೬೯) ; ದೇವಗಜದಂಗಮಾರಿಚ್ಛಿಯ ಭಂಗಿವತ್ತಿರಲ್ ಬಗೆಗೊಳಿಸುತ್ತು ಚಂದನ ರಸಂದೊಡದುದವೆ ಪೂರ್ವದಿಬ್ಬಿಖಂ (ಜಗಿ. ೦೬-೦೦೩).

[ಭಂಗಿ೩ + ಪೆಱು]

ಭಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ)- ೧. ಮುರಿ; ಒಡೆ : ಬಂಡಿಯಂ ಭಂಗಿಸಿದ ಬಲ್ವಿಂದೆ . . . ಬೆಱಿದಿರ್ದೊಡೆ ಸಂಗರದೊಳಾಳಹನೆ (ಕ್ಷಣಾ. ೬-೩೯). ೨. ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸು ; ಹಾಳುಮಾಡು : ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಪರಾಕ್ರಮವನು ಬೇಗ ಭಂಗಿಸಿ ಬಿಡುವೆನು (ಕಂಪ್ರ. ೦೦-೩೬) ; ಭಂಗಿಸಿತು ಭರತನಳವ ಸುಮ್ಮುಸಿರೊಂದೆ ಆ ವಸ್ತ್ರನೀರವತೆಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೬೨-೩೧೦). ೩. ಸೋಲಿಸು ; ಪರಾಭವಗೊಳಿಸು : ಸಂದ ಕಾಮದೇವನಮಂ ರೂಪು ನೊಳಾದಂ ಭಂಗಿಸಿ (ಶಪ್ರಗಜ್ಞ. ೪-೨೦೬) ; ಇಂತು ಸಕಲಭುವನಮಂ ಭಂಗಿಸುವ ಚತುರಂಗಸೇನೆಯ ನಡುವೆ ಕಡುಪಿಂ ಸಡಿತಂದು (ಗಂಗ. ೬-೪ ಪ); ಕದನದೊಳಿವನ ಭಂಗಿಸಿ ಬಿಡುವೆನು (ಕಾಪ್ರಕ್ರಿ. ೩-೨೬). ೪. ತಡೆಗಟ್ಟು ; ನಿಗ್ರಹಿಸು : ಭಂಗಿಪೊಡೆಪೊಗೆದು ಸೂಸುವ ಶೃಂಗಾರ ರಸಕ್ಕೆ ಸೇತುಗಟ್ಟಿಪ್ಪವೋಲ್ ಚಿತ್ರಂಗೊಳಿಪ ರತ್ನಕಾಂಚಿಯನೆಂಗನೆಯ ನಿತಂಬದೊಳ್ ಪೊಪರ್ಚದಳೊರ್ವಳ್ (ಶಾಂಶಾಕ್ಷ. ೪-೨೬). ೫. ಅಭ್ಯಮೋನಗೊಳಿಸು : ನೀನೇಸು ಪರಿಯಲಿ ಬಯ್ದು ಭಂಗಿಸಿ ನಮ್ಮ ಪೂಜೆಗೆಡಿಸಿ ಆ ಸಿತಾತ್ಮನ ಬಲ್ಲನೊದೆದಾಕಾಶವ್ಯಳಿಸುವ ಶರಾಘಕೆ ಮಿಸಲಿಯೊ ಕರ್ಣ ನಿನ್ನೊಡಲು (ಕುಪಾ. ೯-೩೪) ; ಜನಕನ ನಂದನೆಯ ಪಮಿಲಸು ಬಿಟ್ಟರು ವೆರೆದಿಳಾಮಂಡಲದ ರಾಮರು ಬೈದು ಭಂಗಿಸುತಾ ವಿದೇಷಜನ (ತೊಪರ್ಣ. ೦-೦೫-೨೯) ; ಸಲೆ ನಾಚಿಕೆಯನು ತೊಱೆದು ಬಲಗ್ಗೈ ಬೆರಳನೊರ್ವನಗಿತ್ತೆ ಪೊಣ್ಣೆಯೆಂದುಲಿದು ಭಂಗಿಸರೆ ಕಂಡವರು (ಕಂಸಾ. ೬-೦೬೪). ೬. ಕಾಡು; ಹಿಂಸಿಸು : ಬಲುಬಿಸಿಲೊಂದು ಜಡಾಳಿಕೆ ಜಗವ

ಭಂಗಿಸಿತು (ಪೋಚಿಕ. ೦೯–೬೬) ; ವಿಸೊಂದು ಸಜಗರವಿಂದಲೆತ್ತರುವಳ್ ಹೊಸಸುಗ್ಗಿ ವಧುವಿನ ಹಾಗೆ ಎಜ್ಜೊಂದು ವಿಧವಿಂಬಲವಳ ಭಂಗಿಯುಳ್ ಮಳೆಗಾಲ ಅತ್ತೆಯ ಹಾಗೆ (ಜಾಣಾಚ. ೨೨೦–೧೦). [ಭಂಗ + –ಇಸು]

ಭಂಗುರ (ಗು). ೧. ಸುಲಭವಾಗಿ ಮುರಿದುಹೋಗುವ.– ಒಡೆದು ಹೋಗುವ : ಚಿಳದನಳಾಹತಕ್ಷುಭಿತಭಂಗುರತುಂಗತರಂಗಮಾಳಿಕಾವಳನ ಸಮುಚ್ಚಳನ್ನಿಗಣಾತ್ಮ . . . ಜಳಮಂ ಮನಂ ಬಯಸಿ ನೋಡಿದನರ್ಣವಮಂ ಗುಣಾರ್ಣವಂ (ಕಂಚಾ. ೪–೨೩). ೨. ಕ್ಷಣಿಕವಾದ; ಚಂಚಲವಾದ ; ಸ್ಥಿರವಲ್ಲದ ; ಭಂಗುರಮಿಘ್ನಾಜ್ಞಾನಂ ಪಿಂಗಲೊಡಂ ಹೃದಯದಮಳಸಮ್ಯಗ್‌ಜ್ಞಾನಂ ಕಂಗೊಳಿಸುವಂತಿರ್ದರ್ . . . ವೀರಸಳ ಭೂಪಾಲಂ (ವಕಂ. ೧೪೪) ; ಮಾಯೆಯೆಂಬುದು ಅಥವಾ ಪ್ರಭುವಿನ ಭಂಗುರಲೀಲೆಯೆಂಬುದು ಈ ಜಗತ್ತನ್ನು ಅವ ' ಅಲ್ಲಗಳೆದುಬ್ಬುವ (ಪಾಣಾಪೋ. ೨೩೧). ೩. ಕೊಂಕಿದ ; ಬಾಗಿದ :ಭಂಗುರ ಕರಾಳದಂಷ್ಟ್ರಂ ಪಿಂಗಳನಯನಂ ಮತಂಗಜುಂಗಳ ಮಿದುಳಂ ಸುರಿಗಿ ನಲಿಗೆಜ್ಜೆ ಶಿಖರಿಗೆ ಲಂಘಿಸುತಿರೆ ಸಿಂಗಮಂ ಜಿವಾಂಬಿಕೆ ಕಂಡಳ್ (ಸಚಿತ್ರ. ೬–೬೬). ೪. ಗಂಟುಹಾಕಿದ ; ಗಂಟಿಕ್ಕಿದ ; ಭಂಗುರಭೀಷಣಭ್ರುಕುಟಿದಂಷ್ಟ್ರಂ . . . ಪಿಂಗಳಂ ಮೃಗೇಂದ್ರನೊಸೆದಿರ್ಪುದತಕ್ಕ್ಯವರಾಕ್ರಮಾಕ್ರಮಂ (ಕಂಚಾ. ೨೬–೦೩). ೫. ಮೋಸದ ; ವಂಚನೆಯ. (ನಾ). ೬. ಚಂಚಲವಾದುದು: ಇಂದ್ರಿಯಸಂಗದುರುಳಂಗಳು ಭಂಗುರಂಗಳಸಂಗನೊಳಾಪತ್ಸಂಗಳು . . . ಪೆಣ್ಗಳ್ ಕಂಗಳವು ಮತ್ತೆ (ಪಚ. ೪೦–೬೯). ೭. ಕ್ಷಣಿಕವಾದುದು; ನಶ್ವರವಾದುದು : ಕರ್ಮಂಗಳ್ಗತ್ಕಣಂ ದೊರೆಕೊಳ್ವ ಸುಖಂ ಭಂಗುರ; ಮಲ್ಲೆ (ಜಾಪಾತ್ಮ. ೦೪೦–೪). ೮. ಕತ್ತರಿಸುವುದು; ನಾಶಮಾಡುವುದು : ಸಂಗತನಿಜಪಸ್ಯ ಕನಿಷ್ಠಾಂಗುಲಿದ್ಯುತಮಂ ಪ್ರಯಾಮನಃವೇದುಬಾ ಭಂಗುರಮಂ ರವಿಮಂಡಳದಂಗುರಮಂ ರಘುಜನಿತ್ಪನಾಪನ ಕೆಯ್ಯೊಳ್ (ಗಾಣ್ಮಕ. ೧೪೬). ೯. ಸದಿಯು ಬಾಗ್ಗು—ತಿರುವು. ೧೦. ಬಾಗಿದುದು : "ವಕ್ರಂ, ಪೃಥನಂ, ಭಂಗುರಂ . . . ಕುರ್ಮಿಮಾತ್—ಈ ೧೨ ಕೊಂಕುದುದು" (ಶಕಾಥು. ೦೦೬–೦೦). [ಸಂ.]

ಭಂಗುರಕೇಶಿ (ನಾ). ಗುಂಗುರು ಗುಂಗುರಾದ ಕೂದಲುಳ್ಳವಳು : ಭಂಗುರಕೇಶಿ ನಲ್ಲಪ ತಳಂಗಳೊಳೊಯ್ಯನೆ ಮೆಯ್ಮಸಿಕ್ಕಿ (ಜಾಣ್ಮಕ. ೧೧೩). [ಸಂ. ಭಂಗುರಕೇಶೀ

ಭಂಗುರವೇಣಿ (ನಾ). ಕೊಂಕಿದ ಕೂದಲು ; ಗುಂಗುರು ಕೂದಲು : ಭಂಗುರವೇಣಿಯೆಂಬ ಬಂಧುರನದಿ ರಂಜಿಸಿತ್ತು ಮುಖಾಂತೆಯು ಭಂಗುರವೇಣಿಯೆಂಬಿನಂ (ಪ್ರಕೃತಿ. ೬–೯). [ಸಂ.]

ಭಂಗುವಳಲ್ಲು ? (ನಾ). (?) : ಜೋಗಗ್ಗು ಕೆಲವಂತೆ ಅಧ್ಯಂತರ ಸಿದ್ಧಿ ಆಗುತ್ತಿರೆ ಜೋರಯ್ಯನ ಮೆದಿ ಭಂಗುವಳಲ್ಲು ಈ ಕಲ್ಲ ಮಜ್‌ಪೊಸ್ಸರ ಕೊಲಬಾಗದು (ಪ್ರಳ. ೦೮೨೮, ೩೩–೪ ೧೦೦). [?]

ಭಂಗ್ಯ (ನಾ). ಗಾಂಜಾ ಅಥವಾ ಸೆಣಬಿನ ಗಿಡಗಳು ಬೆಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ : "ಭಂಗ್ಯಂ, ಭಾಂಗೀನಂ – ಈ ೨ ಸೆಣಬಿನ ಕಮ್" (ಶಕಾಥು. ೩೬–೬). [ಸಂ.]

ಭಂಜಕ (ನಾ). ೧. ಮುರಿಯುವಂತಹುದು. ೨. ಮುರಿಯುವವಿಕೆ. ೩. ನಾಶಪಡಿಸುವಂತಹುದು : ಅವರ ವಾದನೇ ಅವರ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಭಂಜಕ (ಜಾಪಾತ್ಮ. ೧೨೩). ೪. ನಾಶಪಡಿಸುವವನು : ಸಾಂಧಿಗಳೊಳಗೆನಿಸಿದನು ಭೂಭಾರಭಂಜಕನಸುರಹರನು (ಶಾಣ್ಮಗ. ೯–೨೪). [ಸಂ.]

ಭಂಜಣಗೆ (ನಾ). [ಅಶ್ವಶಾ] ಕುದುರೆಯ ನಡಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ ; ಮಂದಗತಿ ; ಪೆಲುನಡೆ : ಭಂಜಣಗೆಯಲಿ ಮೆಲ್ಲಡಿಯ ವರಮರಾಳವ ಪೋಲ್ತುದೋಯೆನೆ . . . ಜಾತ್ಯಶ್ವಸಂಕುಳಮೆದು ಪೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಪಚಂತ. ೨–೩೦). [←ತೆಲು. ಭಂಜಕ]

ಭಂಜನ (ಗು). ೧. ಮುರಿಯುವ. ೨. ತಡೆಯುವ ; ನಿಗ್ರಹಿಸುವ. ೩. ಹಿಂಸಿಸುವ ; ಬಾಧಿಸುವ. (ನಾ). ೪. ಹಾಳುಮಾಡುವುದು ; ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. ೫. ಹಾಳು ; ನಾಶ : ಆರ ಸೆವಡೆಯೊಂದ್ರಕಾರದ ಭಾರವನು ರವಿ ಗಲುವ ನಿನ್ನೀ ವೈರಿಬಲಭಂಜನಕೆ ಗುರು ಹಂಗಪನೆ (ಶಾಣ್ಮಕ್ರಿ. ೦೬–೨೬). ೬. ದೂರಮಾಡುವುದು. ೭. ಪೀಡಿಸುವುದು. ೮. ನಾಶಪಡಿಸುವವನು : ಅಂತು ಸಮುದಕುಂಜರಘಟಾಪ್ರಭಂಜನಂ ಮೃಗಾಧಿರಾಜಂ ಕೈನೀಡಿ ... ಬಚ್ಚಿಕ್ಕಿಂತೆಂದಂ (ಕಂಚಾ. ೩೬–೨೫) ; ಪದಿಮೂಱುಂ ಪ್ರಕೃತಿಗಳುಬೊರ್ಮೆಯ ನಿರ್ಮೂಲಮಾಗೆ ಸಕಲಸಂಸಾರ ಭಾರದುಃಖಭಾರಭಂಜನನುಂ ನಿರಂಜನನುಮಾಗಿ (ಕಂಚಾಪೂ. ೦೭–೯೦ ಪ); ಜೈಸಮಗ್ರಗ್ರಾದ್ಯಾಂತಪಯೋಧಿಗಳ್ ವಿಷಮುಮೈರಿಗಳುದ್ಧತಮತ್ಯರ್ಘ್ಯಾಸರ್ . . . ಶುಭಚಿಂಪ್ರದೇವಸಿದ್ಧಾಂತಮುನೀಂದ್ರನಂ ಪೊಗಳ್ದುದು (ಎಳ್. II. ೦೦೬–೦೦೯ ; 1121). [ಸಂ.]

ಭಂಜನಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆ ; ಬೇರೆಯವರನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ : ಅವಿಹತತೇಜಪಾಂ . . . ಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿ ಕಾಮರೂಪಿಣಿ . . . ಭಂಜನಿ . . . ಅಘೋಗಿನಿಯೆಂಬವು ಮೊದಲಾಗೆ ಕುಲವಿದ್ಯೆ ಜಾತಿವಿದ್ಯೆ ಸಾಧಿತವಿದ್ಯೆಗಳೊಳ್ ಸಂಪನ್ನನಾಗಿರ್ದು (ಪಾಪುಂ. ೦೬೩). [ಸಂ. ಭಂಜನೀ]

ಭಂಜಸಿ$_1$ (ಪಾ). ೧. ಸೋಲಿಸುವಿಕೆ ; ಅಡಗಿಸುವಿಕೆ : ಭಂಜಸೆಗೆ ಬಲುಹಾಳ್ಕಡೆಯು ವಿಮಗಂಜುವರು ಗುರುಭೀಷ್ಮರಾ ಪರಿರಂಜರು ತಾವಲ್ಲನುಕ ತಾಗಿದನು ಭೂಪತಿಯ (ಶಾಣ್ಮಕ. ೦೦–೨೨). ೨. ನಾಶ ; ಧ್ವಂಸ ; ವಂಜಿಸಂತಪ ರೋಷಕಂಟಕರ ಭಂಜನೆಯ ನಾಮೊಲಿದ ಕರ್ತವ್ಯ (ಪಣ್ಣಂ. ೦೩–೩೩೬). [ಸಂ. ಭಾಜನ]

ಭಂಜಸಿ$_2$ (ನಾ). ವಿವರಣೆ : ಬಸುರ ಭಂಜನೆ ಬೇಡ ದೂತರೊಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ದುರ್ಜಾಸಂ ನಿಷ್ಠ ಮುಂದೆ ಸೈರಿಸುವುದು (ಕೃಬಾ. ೦೩–೨೯). [ಸಂ. ಭಂಜನಾ]

ಭಂಜವಣೆ (ನಾ). ೧. ಬಾಗು ; ವಕ್ರತೆ: ಕಂಗಳಲಿ ಕುಡಿಮೀಳ ಹಬ್ಬಿನ ಹೊಂಗಿನಲಿ ಭಂಜವಣೆ ಭಾವದ ಭಂಗಿಯುಲಿ ಪತಿಕರಣ . . . ದ್ರೌಪದಿಯ (ಶಾಣ್ಮಂ. ೦೩–೨೩). ೨. ತಿರಸ್ಕಾರ ; ಹೀಯಾಳಿಕೆ : ಅಂಜುವರೆ ನಿಲು ಜೂಜುಗಾಱರ ಭಂಜವೇಗೊಳಗಪರೆ ಬಾ ನೃಪರೆಂಜಲಿಸಿ ಬಿಡಬಹುದೆ ಪರಾಮರ್ಶತರಸುಧಯು (ಶಾಣ್ಮ. ೦೬–೩೦). [ಭಂಜಿಸು + – ಅಣ್ಕೆ]

ಭಂಜಳಿ (ನಾ). = ಭಂಜವಣೆ : ಭಂಜಳಿ ಮುರಳಿ ರುಳಂಬಿ ಪಾಟಿಗೆ ರೂಪು ರಂಜಿಪ ರೇಬೆಯೆಂದೆಂಬು ಮಂಜುಳವಾದ ಪಡಂಗಬೊಳಾ ಹಯ ರಂಜನೆಪಡೆದುದು (ಕ್ರಿಚಾಂ. ೪–೦೩). [←ತೆಲು. ಭಂಜಳಿ]

ಭಂಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ತತ್ಕಾಲೀ – ಸಬುವಲು, ಭಂಜಿ. ಕುಂಬಳೆ" (ಬಸಂ. ೬೩). [?]

ಭಂಜಿಕೆ (ನಾ). ಮೂರ್ತಿ ; ವಿಗ್ರಹ : ಆ ತುರಂಗದ ಪುರಂ ಕೀಲಿಸಿತು . . . ನಿಜತನುವಿನ ಲೀಲೆಯುಡಗಿರ್ದುದಾಕೃತಿಪು ಭಂಜಿಕೆ ಬಿಸಲ್ (ಕೃಬಾ. ೦೦–೦೦). [ಸಂ. ಭಂಜಿಕಾ]

ಭಂಜಿತ (ಗು). ೧. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ; ಕೀಳುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ; ತರ್ಜಿತವೀಣಾತಿಂಚಿತಂ ಭಂಜಿತರತತಿರದಾನೀರತ್ನಕಾಂಚೀಪ್ರಣಾದಂ . . . ಅ ಕನ್ನಿಕೆಯ ಪಧುರಸಪ್ತಸ್ವರೋತ್ಪತ್ತಿಗಾನಂ (ಕಂಚಾಪೂ. ೦೦–೦೦೦); ವಿಕ್ರಿಯಾಬಳದಿಂ ತಾಂ ಬಳಯುಲ್ಕೆ ಭಂಜಿತವಂಪಾಮಂತ್ರಿಶ್ರಯಂ ಶ್ರಿಕ್ರಯಂ (ಆಪಾಪು. ೬–೨೮). (ನಾ). ೨. ಅವಮಾನಕ್ಕೊಳಗಾದವನು ; ಶರಣಾಗತ ; ಆ ನೃಪತಿ ಭಂಜಿ [ಪಾಣಂ.ಗಿ]ಕನಾಗಿ ಬರುತೆ ನಾರದಮುನಿಪನಂ ಕಂಡನು (ಕೃಬಾಣ. ೩–೨೫). ೩. ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದುದು; ಭಗ್ನವಾದುದು ;

ಇನ್ನೊಂದಿದೋ ! ಬುಧನ ಜೊತೆಗೆ ದಾಳ-ಲ್ಲ ಗ್ರಹವು ! ಅದರ ಶ್ರುತಿಯೊಳೆಂಥ ಜಲುವಮೂರ್ತಿಯು_ಭಂಜಿತವು (ಪಂಚಾ. ೩೨-೦೨). [ಸಂ.]

ಭಂಜಿಸು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಒಡೆ ; ಮುರಿ : (೫)· ೨. ಕೀಳುಮಾಡು: ಅವ ಮಾನಗೊಳಿಸು: "ಭಂಜಿಸು_ಅಪಮಾನೇ"(ಕಾಯಿ); ಕೋಟಿಶಶಿಕಾಂತಿಯಂ ರಂಜಿಸುತ್ತ ಭಂಜಿಸುತೆ (ಇಷಲ. ಕ್ಷ. ೪೪-೦೦). ೩. ದಂಡಿಸು ; ಶಿಕ್ಷಿಸು: ಜಂಗಮಪ್ರಾಸಾದದೂಷರ ಭಂಜಿಸುತ (ಏಸಕೃ. ೫೬-೨೨) ; ಕರೆದುವನ ಮಿಗನನು ಭಂಜಿಸುವುದಿಲ್ಲಕಟ ಭೀಮಧನಂಜಯರು ಕೊಟ್ಟಪಯ ವೆಂದನು ಪಗಿತ ಪುರಪ್ಪೈರಿ (ಶಾಕ್ಕಸ. ೩-೩೨೨). ೪. ಸೋಲಿಸು ; ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸು: ಸಜಾಯರ್ ರುಗಣರ್ಭುಗಣರನೆ ಬಳಸಿ ಭಂಜಿಸುವ ಐರಾವತಂ ಪಲ್ಲಪೇಜದೊಳವಿರಾದೊಡಂ . . . ಪೊಕ್ಕರಿಸಿ ಪಿಡಿವರಿಬರೆದಿಪ ಕಲ್ಲ ಮಾನಸರಂತಿರ್ಪ ಪಲ್ಲರ ಪೆರಮಿಗಳೊಳಂ (ಗಿಕೆ. ೩-೦೦೫೫); ಶಿಷ್ಟರುಗಳಂ ಕೃಪೆಮಾಡಿ ಸಲಹಲು ದುಷ್ಟರುಗಳಂ ಕಾದಿ ಭಂಜಿಸಲು (ಏಸಪು. ೫೬-೧೩); ನಿನಗಾಂತ ರಿಪುಗಳ ಭಂಜಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದನುವನು ಕಳೆದು ರಂಜಿಸುವ ಅಂಜನಾಸ್ಮವನಿತ್ತೆ (ಶಾಕ್ಕಶ. ೬-೦೦೫). ೫. ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸು ; ನಾಶಮಾಡು ; ರಂಜಕದ ಮಾತಲ್ಲ ನಿನ್ನನು ಭಂಜಿಸಲು ಬಂದವನೆನ್ನುವೆ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಿಸುವೆ (ಕೂಗಡು. ೦೦-೫೬) ; ಅಂಜದಿರಿ ಚಕ್ರದಲ ಅಸುರರ ಭಂಜಿಸುವೆನು (ಶಾಕ್ಕಳ. ೩-೭೬). ೬. ತುಂಡರಿಸು ; ಕತ್ತರಿಸು : ಕರ್ಣಕುಮಾರನತಹಾಯಿದನು ಭೀಮನ ಭೂರಿಬಾಣದ ಪಂಜರದ ಭಂಜಿ [ಶಾಕಾಂ. ಪಿಂಡಿ] ಸುತ ವಜಿಬಲದಲಿ (ಶಾಪ್ಕಳ. ೦೦-೦೬). [ಭಂಜಿಪ + —ಇಸು]

ಭಂಟ 'ಬಂಟ್ಟ' ನೋ·

ಭಂಟಾಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಟನೆಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ: ಮುಳ್ಳುಗಾಯಿ ; ಮುಳ್ಳುಬದನೆ : "ವಾರ್ತಾಕೀ, ಹಿಂಗುಳೀ, ಸಂಹೀ, ಭಂಟಾಕೀ, ದುಷ್ಪ್ರಧರ್ಷಣೀ_ಸಿ ಬದನೇಗಿಡವಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಳುಜಾತಿ. ಗುಳ್ಳ, ಪಾದಿರಾಜಗುಳ್ಳ" (ಕಡಾಂಕ ೦೬೬). [ಸಂ. ಭಂಟಾಕೀ]

ಭಂಡ$_1$ (ನಾ). ಕ್ಷೌರಿಕ ; ನಾಪಿತ : ಕವಚಮಂ ಪಿಡಿಕರಿಸಿ ಭಂಡರಿಂ ಮುಂಡಮ ಕೀಲಿಸಿ ಕತ್ತಿಯಂಸೇಱಿಸಿ . . . ಪುರಮಂ ಪೊಱಮಡಿಸಿ (ಕಾಸ್ಕ್ರ. ೯-೧೦ ೫). [< ಪ್ರಾ. ಭಂಡ=ಮೋಸಗುವಿಕೆ, ಮೋಸಗಾರ ಕತ್ತಿ]

ಭಂಡ$_2$ (ನಾ). ೧. ಮಾರುವ ವಸ್ತು ; ಸರಕು ; ಸಾಮಾನು : ಧನದೇವಂ ಪರದೀಗೆಂದು ಪಿರಿಮಂ ಸಾರಮಪ್ಪ ಭಂಡಮಂ ತೀವಿಕೊಂಡು. . . ದಕ್ಷಿಣಮಧುರೆಗೆ ಪೋದೊಡೆ (ಕಪ್ಪಾಣ. ೬೦-೦೫); ಮಂಜಿಸ ಮಡಕೆಯೊಳಗೆ ರಂಜನೆಯ ಭಂಡದ ತುಂಬ ಅಂಜದೆ ಪಾಕವ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಭಂಡವ ಮಾಜುವಿಪ್ಪರು ನೋಡಾ (ಕಪಮಂ. ೦೦೩-೪೬೬); ಮಾಜುದ ತಲೆಯ ಭಂಡವ ಹೊತ್ತಿರದ ಕೈಕೋಳಿ ಕರ್ಣಾದಿಗಳು (ಶಾಪ್ಕಕ್ರೀ. ೫-೯). ೨. ಆಸಲು ; ಮೂಲಧನ ; ಭಂಡವಾಳ : "ಭಂಡ (ಬಂಡ) -ಭಾಂಡ=ಭಂಡವಾಳ" (ಕದ್ಯಕೋ. ೫೫); ಭಕ್ತಿಯ ಭಂಡ ಮೊದಲ್ ನಿಜಭಕ್ತಿಯೆ ಕೋಜಾಪು ಕೋಟಿ ರಾಭಂ (ಶಾಂಇ- IX-೨, ೨೯೭-೯೦: ೨೨೧೦). ೩. ಪ್ರಯೋಜನ ; ಲಾಭ : 'ಏಭಂಡೆ' ಪರಾ. ೪. ವಿದೂಷಕ ; ಪಾಸ್ಯನಟ. ೫. ನಾಚಿಕೆ ; ಲಜ್ಜೆ : 'ಭಂಡಗೇಡು', 'ಭಂಡತನ' ಪರಾ. ೬. ಮಾನವಿಲ್ಲದವನು ; ನಾಚಿಕೆಗೆಟ್ಟವನು ; ಲಜ್ಜೆಗೇಡಿ : ವಿಕ್ಕತ ವೇಷ ಧರಿಸುವನು ಭಂಡನು ಲಜ್ಜೆಭಂಡನು (ಏಸಕ. ೫೫೨); ಭಂಡರ ಬೈದು ಫಲವೇನು (ಶಾಬ್ಕಕ್ರೀ. ೫-೫೯) ; ಭಂಡನಾದೆನು ನಾನು ಸಂಸಾರದಿ ಕಂಡು ಕಾಣವ ಹಾಗೆ ಇರಬಹುದೆ ಹಿರಿಯ (ಕ್ಷೇಂಕ. ೦-೫೬-೦). ೭. ಮೊಂಡುವಾದ ಮಾಡುವವನು : ಕೊಂಚಿನೀರೊಳಗಾಳುತೇಳುತ ಜಲಧಿ ಕಾಲ್ಕೊಳೆಯುಂಬ ಭಂಡರ ಮುಂದು ಮಾಡುವೆವೇನು (ಶಾಬ್ಕಕ್ರೀ. ೫-೮೪). ೮. ಯಾವ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಹೇಸದವನು ; ನೀಚ; ಅನ್ಯಾಯವ ಮಾಡುವವನು : ಊರಿಗೆ ದ್ರೋಹ ಬಗೆದ ಈ ಭಂಡಾಗೆ ನೆಪಪ್ಪಳಿಯಾ ವಂತೆ. ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಊರ ಒಕ್ಕಟ್ಟಿಗೆ ಕೊಡಲಿ ಮಿಟು ಹಾಕವಂತೆ, ಮೂಡಿರಿ (ಕುಕೆ. ೦೦೫). [ಸಂ.]

ಭಂಡಗೇಡು (ನಾ). ನಾಚಿಕೆಗೇಡು ; ಲಜ್ಜೆಗೇಡು: ಕಂಡಕಂಡಲ್ಲಿ ಎನ್ನ ಗಂಡವಂದದಲಿ ನೋಡಿ ಭಂಡಗೇಡು ಮಾಡಿದನು ಪುಂಡ ನಿನ್ನ ಮಗನಮ್ಮ (ಕ್ಷೇಂದ. ೬-೦೫೬-೪). [ಭಂಡ$_2$ + ಕೇಡು]

ಭಂಡಣ 'ಬಂಡಣ' ನೋ·

ಭಂಡಣಾಜಿರ (ನಾ). ಯುದ್ಧರಂಗ ; ರಣಭೂಮಿ: ಭರದಿಂ ರಾವಣಸೇನೆಯಂ ತಮಿಸಿ ಗೆಲ್ದಾ ಗಣ್ಣರುಂ ಧಣ್ಣಾಜಿರದೊಳ್ ಕಾರವ ಸೇನೆಯಂ ತುಂದು ಗೆಲ್ದಾ ಗ್ಗಾರುಂ (ಕಾಇಪ- XI-೨, ೩೨-೦೨; 1008). [< ಸಂ. ಭಂಡನಾಜಿರ]

ಭಂಡತನ (ನಾ)· ೧. ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿರ್ಲಜ್ಜೆ ; ಉಂಡು ಮೇಣುಟ್ಟೊಲಿದು ಬದುಕುವ ಭಂಡತನವನೆನಗಿಲ್ಲ (ಶಾಕ್ಕಪ. ೬-೨೩); ಕೆಡು ಸೈರಿಸಿ ಬಿಡುವುದಕಟಾ ಭಂಡತನ ಬಲುವೀರರಿಗೆ (ಕೂಕರಾ. ೫-೬-೫೩) ; ಇದು ಭಂಡತನವ ಮಗ್ಗುಲೊಳಿದ್ದವನ ಕೂಟಕೊದಗರಾಜದೆ ನಿದ್ದೆಗರೆದು ಪದನಕ್ಕೆ ಮಸಿ ಸುಣ್ಣವ ಬರೆಯಿಸಿಕೊಂದ ಚದುರೆಮೆಣ್ಣಲ್ಲವೆ ನೀನು (ಕಂಪಾ. ೬-೦೫೬). ೨. ಅನ್ಯಾಯ ; ನೀವು ವಂಚನೆಯಿಂದ ಅಪಹರಿಸಿದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡದೇ ಭಂಡತನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಿರಿ (ಕೃಗಾಣ. ೮೨). ೩. ಬೂಟಾಟಿಕೆ ; ಮೋಸ ; ಕಪಟ ; ರಾಜ್ಯಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಾಗಿಸಬೇಕೆಂಬ ಬಗೆಗೆ ಭಂಡತನದ ಉದ್ದೀಪನೆಲೇಖನಗಳನ್ನು ಬರೆಯಲಾಗುತ್ತಿದೆ (ಕ್ರಬಾ. ೫೫). ೪. ಪಟಮಾಯಿತನ ; ನಮ್ಮೊಡನೆ ಭಂಡತನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಡ. ನಮ್ಮ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ನೀನರಿಯೆ (ಕಾಸಕ. ೦೯). ೫. ಕೆಟ್ಟನಡತೆ ; ಅಸಂಗತಿ : ಈ ಗಂಡಸರ ಭಂಡತನದಿಂದಾಗಿ ಮಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಓಡಾಡಲೂ ಆಸ್ಪದವಿರಲಿಲ್ಲ (ಕೂಚಂಗ. ೫೭). [ಭಂಡ$_2$ + —ತನ]

ಭಂಡನ (ನಾ). ೧. ಕಾಳಗ ; ಯುದ್ಧ : ಸುರರಾಜ ಕಳುಹಿರ್ದ ಶರ ಚಾಪಧರಗಳಂ ದಯದಿಂದ ಕೈಕೊಂಡು ಭಂಡನವನೆಸಗಲು ಜಿಯ್ಯಾ (ಕಂಗಾಣ. ೬-೫೫-೫೬) ; ಚಂಡಭಂಡನಕೆಂದರಿರಾಜರೊಳಿತ್ತಿ ಸಜಿವ ಗಂಡುಗಲಿಯಂ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಕೊಂಡುಯ್ವ ಸೈಪಳ್ಳಂಗೆ ನಿನಗಿಂದು ಪೆಣ್ಣಂ ಪೆಣ್ಣೊಲೆಗೆಂತಂತವನೆ ಕೊಡುಯೆಸಿದಾಯ್ತೇ ? (ಕಾಪಪ್ಕ. ೫೫-೫೦). ೨. ಕವಚ ; ಚಿಲುಖಿತ್ತು. ೩. ತುಂಟತನ ; ದುಷ್ಟತನ. [ಸಂ.]

ಭಂಡಬಾಳು (ನಾ). ಹೀನವಾದ ಬದುಕು ; ಕೀಳುಮಟ್ಟದ ಜೀವನ ; ಅವರ ಕೃಪಾಪುಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಹಲವು ಜೀವಗಳು ಭಂಡಬಾಳು ಬಾಳುತ್ತಿರುವ ನಿದರ್ಶನಗಳು ಅನೇಕವಿವೆ (ಪಾಸಂಗ. ೦. ಕುಂಹೊ) ; ಭಂಡಬಾಳು ಬಾಳೊಂತೀಯಾ ? (ಕಪಾ. II, ೦೦೭೦). [ಭಂಡ$_2$ + ಬಾಳು$_2$ (<ಬಾಳ್$_1$)]

ಭಂಡವಲ 'ಬಂಡವಾಳ' ನೋ·

ಭಂಡವಲು 'ಬಂಡವಾಳ' ನೋ·

ಭಂಡವಾನೆ ? (ನಾ)· ಸರಕು ; ಸಾಮಾನು ; ದೂರಾಟವ ವಸ್ತು (?) : ನಕರಂಗಳ್ ಪತ್ತಿ ಪಂಣ್ಯಾರ್ಜ್ಯ ಸಮಸ್ತಭಂಡವಾನ ಮಾಗೆಪ್ಪುಳಗಾಗಿ ತಾವು ಮಾಜುಗೊಂಡಂತಪ್ಪ ಭಂಡಕ್ಕೆ ಹೊಗರ ವೀಸಮಂ ಕೊಟ್ಟರು (ಎಇ. ೪. ೦೯-೬೫ ; ೧೧೬೬). [?]

ಭಂಡವಾಳ 'ಬಂಡವಾಳ' ನೋ·

ಭಂಡವಾಳಗಾರ 'ಬಂಡವಾಳಗಾರ' ನೋ·

ಭಂಡವಾಳಶಾಹಿ 'ಬಂಡವಾಳಶಾಹಿ' ನೋ·

ಭಂಡವಾಳಿಗ 'ಬಂಡವಾಳಿಗ' ನೋ·

ಭಂಡವಾಳು 'ಬಂಡವಾಳ' ನೋ·

ಭಂಡವಾಳುಗಾರ 'ಬಂಡವಾಳಗಾರ' ನೋ.

ಭಂಡವಿಕ್ರಯ (ನಾ). ಸರಕಿನ ಮಾರಾಟ : ಜಾರುದತ್ತಂ . . . ಹುರ ಶಿಬಿರದೊಳ್ ಕಾಚಮುಮು ಭಂಡವಿಕ್ರಯಮುಂ ಮಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೩ ಪ). [ಸಂ.]

ಭಂಡವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ವಂಚನೆ ; ಕಪಟ : ತಾನೆ ತನ್ನಸೆ ಹೊಗಳಿಕೊಂಬರೆ ಮಾನನಿಧಿಯಾದವರು ಸಾಕೀ ದಾನವರ ಗರುವಾಯಿ ಭಾರಿಯ ಭಂಡವಿದ್ಯೆಗಳು (ಕುಮಾಪ್ರೊ. ೦೬-೩೩). [ಸಂ. ಭಂಡವಿದ್ಯಾ]

ಭಂಡಸಾಲೆ (ನಾ). ಮಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಡುವ ಸ್ಥಳ : ಉಗ್ರಾಣ ; ಕೋಠಿ : ಪುರಿವರದ ಭಂಡಸಾಲೆಯ ಮಲ್ಲಿಸೆಟ್ಟಿ (ಶಾಸಾ. XX. ೦೦೦-೩೯ : ೧೧೨೨); ಭಂಡಸಾಲೆಯಲುಂ ನಾಗಂಡುಗದಲುಂ ಭತ್ತಮೂತೆಯೆಪ್ಪತ್ತು ಆಳಗೆ × × × ಅಸಿ ಕೊಂಡಲ್ಲಿ (ಶಾಸಾ. IX-ii. ೪೦೬-೦೮; ೧೨೮೧) ; ಆಗ್ನಿಪಮನ . . . ಭಂಡಸಾಲೆಗಳ ಸುತ್ತು ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದರು (ಪಾಚಕ್ರ. III. ೦೩೩೨). [<ಸಂ. ಭಂಡಶಾಲಾ]

ಭಂಡಾಟ (ನಾ). ೧. ಜಗಳ; ಕಿಚ್ಚಿಗೇಡು : ಭಂಡಾಟದಿ ಮೈಗೊಟ್ಟ ಗೋಪಿಯರು ಪಾಪನ ನಿನ್ನಿಂದೆ (ಕೃರಂಪ. ೦-೦೩೩-೦) ; ದೊಡ್ಡಪನಾದಿದ್ದೇ ಅಟ ಜಡವನಾದಿದ್ದೇ ಭಂಡಾಟ (ನಾಗ). ೨. ಬೂಟಾಟಿಕೆ ; ಆಡಂಬರ : ಬೂಟಕದ ಮಾತುಗಳನುದಿದೇ ನಾಟಕವ ಪಟಿಸುವೆ ಕಣಾ ಭಂಡಾಟವಿದು ಗುಣವಲ್ಲ (ಕೀಗಾಪು. ೨೨-೧೦). ೩. ಕಷ್ಟ ; ತೊಂದರೆ : ತಾವತ್ಕಾರ್ಯ : ಶಿವಪಥದ ಶ್ರಿಪುಂಡ್ರವಂ ಬಿಟ್ಟು ಪುಣ್ಣೆಟ್ಟು ಕೆಟ್ಟು ಕೊಂಡಾಡುತಿರೆ ಜಗದ ಭಂಡಾಟವಂ ಮನಂಗೊಂಡ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪೌರಾಣಾದಿಯಂ (ಕಾಸಂಪ. ೩-೦೩೭); ವೃಥಾ ಸಂಭ್ರಮಿತರಿರ ಭಂಡಾಟವೇತಕೆ ರಣಕೆ ಹೆಜ್ಜೆಗಯ್ದು (ಭಾಕ್ಕೃಪ್ರೀ. ೦-೭೦) ; ಉಂಡು ಕೆಂಡದ ಕಾಸಿ ಉಂಡು ಶತಪದ ನಡೆದು ಉಂಡೆತ್ತದ ಮಗ್ಗುಲಲಿ ಮಲಗೆ ವೈದ್ಯನ ಭಂಡಾಟವಿಲ್ಲ (ಶರ್ಮಾ. ೫೦೦೪). [ಭಂಡು + ಆಟ]

ಭಂಡಾರ, ಬಂಡಾರ, ಬಂಡಾಜಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಲೆಬಾಳುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಬೊಕ್ಕಸ ; ಖಜಾನೆ : "ಭಂಡಾರವೆಂದು ಕೋತಗೃಹಂ" (ಶಬ್ದಾ. ೭೦-೪೦೬); ಮೇರು[ವ]ಪ್ಪೊನ್ . . . ಪರುಸಮೇರಿಯ ಕಣೆ ಭಂಡಾರದೊಳುಂಟಿನೆ ಕಾಡುವನಿವಾರಿತದಾನಕ್ಕೆ ಪೋಲ್ವರಾರ್ ಬಿದ್ದೆಗನಂ (ಪಂಚಾ. ೦-೨೮); ವಾಗ್ದೇವಿಯ ಭಂಡಾರದ ಮುದ್ರೆಯು ನೊಡವಂ ಸಾರಸ್ವತಮೆನಿಪ ಕವಿತೆಯೊಳ್ ಕವಿರತ್ನಂ (ಗುಪಾಮು. ೦-೪೦); ಶೂರಸೇನನ ಸದದು ಸಿಜ್ ಭಂಡಾರವೆನ್ನಿವ ಕೊಂಡು . . . ಮುಂದೆ ನಡೆದನು (ಕುಮ್ಮಕ. ೬-೨). ೨. ಖಂಡೋಪಾ. ಎಲ್ಲಮ್ಮ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳ ಪೂಜೆಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಸಾದರೂಪವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ಅರಿಸಿನ, ಕುಂಕುಮ ಮುಂತಾದುವು : "ಭಂಡಾರಂ=ಹೊನ್ನ ಸಂಜ್ಞೆಯುಂ, ಅರಿಸಿನದ ಪುಡಿಯುಂ" (ಶಾಶ್ಕ. ೨೭೦); ಧೂಳಿಯ ಭಂಡಾರ ಹಣೆಯೊಳಗಿತ್ತೋ (ಪಾಪಕಾ. ೪೬-೦೬) ; ಆವರ ಹಣೆಗೆ ಭಂಡಾರ, ಆಂದರೆ ಕುಂಕುಮ ಪಟ್ಟಿ, ತೀರ್ಥವನ್ನು ಮುಖಕ್ಕೆ ಮೂರುಸಲ ಎರಚುತ್ತಿವ್ರ (ಕಮ್ಮಕಾ. ೪೨). **ಬಂಡಾರ** : ೧. "ಬಂಡಾರಮೆನೆ ಕೋತಪಂಕ್ತಿ" (ಶಪ. ೭೩); ಜಪಾನೆ ಕುಮರೆ ಪೆತ್ತೆರ್ ಬಣ್ಣಾರಮಮ್ಮ ಕೊಣ್ಣಾ (ಪ್ರಕಾ. ೦೬೨೦, ೩೦-೩; ೧೦೫೦): ಅರಸನುಂ ಸಕಲಪರಿಜನಂ ಬೆರಸು ಪೂಜಿಸಿ ಬಂಡಾರವ ಪೊನ್ನಲ್ಲಿಯುಂ ಮುಂದೆ ರಾಸಿಮಾಡುವುದುಂ (ರಪಾಕೃ. ೩-೨೦೩) ; ಬಂಡಾರ ತುಂಬಿ ನೀ ಬಂದಿಯಲೆ ಹೇಜುಪರೆ ಮಂಡಲಮನಾಳಿ ಮೆಜೆಯುವರೆ ಒಕ್ಕಲನು ಕೊಂಡಾಡುವೇಕು (ಸರ್ಮಾ. ೭೨೦). ೨. (ಜಪಕ್ಕು. XIX. ೪). ೩. ಮೊಟ್ಟೆಯ ಒಳಗಿರುವ ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಲೋಳೆ; ಅಂಡಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆಯ ಪಕ್ಕದ ಪೋಷಣ ಜೀವಕಣಗಳು ಬಂಡಾರವನ್ನು (Yolk) ಸ್ರವಿಸುವುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ (ಪಜೀವಿ. ೬೨). △ **ಬಂಡಾಜಿ** : ೧. 'ಬಂಡಾಜಿಕಾಱು' ಪರಾ.

ಭಂಡಾರ ಒಡೆ = ಭೀಮನ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯಂದು ಪೂಜೆಯ ನಂತರ ಹೊಸ್ತಿಲ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿ ಹೂರಣದೊಂದಿಗೆ ನಾಣ್ಯವನ್ನಿಟ್ಟು ಕರಿದ ಪೂರಿಯಂತಹ ಭಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಮೊಳಕ್ಕೈಯಿಂದ ಒಡೆ. — ಮುರಿ : ನನ್ನ ತಪ್ಪು ಈ ಸಾರಿ ಭಂಡಾರ ಒಡಿಯಲು ಊರಿನಿಂದ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ (ದಾಪ). ಭಂಡಾರದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ = ಅರಿಸಿನ ಪುಡಿ, ಕೋಲು, ಗಂಟೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಪುಂಬಿದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ (ಜಪಕ್ಕು. IX. ೦೦). ಭಂಡಾರದಾಟ = ಅರಿಸಿನ ವನ್ನು ಎರಚುತ್ತಾ ಸ್ವಾಗತಿಸುವುದು : ಸುರಭಯಭಿಷೇದಲಿ ದೇವಿಯ ವರಮಸಂತಸುಡಿಸಿ ಭಂಡಾರದಾಟವಿದು ಸುರರು ಕಣ್ತುಂಬಿದರು (ಜಪಂಕಾ. ೧೫ ಸಂಪ್ರ). [< ಪ್ರಾ. ಭಂಡಾರ, ಭಂಡಾಅರ, ಭಂಡಾಗ್ಗಾರ. / ಸಂ. ಭಾಂಡಾಗಾರ]

ಭಂಡಾರಕ (ನಾ). ಬೊಕ್ಕಸದ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ : ತಪಃಕ್ಷೀರಾಯನ ಭಂಡಾರಕ ಶ್ರೀಮನ್ ಮಹಾನಾಯಕಾಚಾರ್ಯ್ಯ ಬಯಲ ಹುಲಿ ಅವರಗೆಜಿಯ ಗಿರಿಯಂಣನಾಯಕರ ಮಕ್ಕಳು ವಿರುಪಣನಾಯಕರು ಕೊಟ್ಟ ಧರ್ಮಶಾಸನವ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಎಪಿ. VII (R). ಸಾಗರ:೦. ೧೫೨-೨: ೧೨೮೨). [ಭಂಡಾರ + — ಕ]

ಭಂಡಾರಗರಣತನ (ನಾ). ಬೊಕ್ಕಸದ ಅಧಿಕಾರ ; ವಿಜಾನೆಯ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯ ಹುದ್ದೆ. — ಪದವಿ : ಜಯಸಿಂಹಭೂಪನನ್ ತನ್ನಯದೊಂಮಪ್ರಧಾವಿಶುದ್ಧಿಯಿಂ ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ತದ್ದಯೆಯಿಂ ಪಡದೊನೆಗಟ್ಟ್ಯಕ್ಷದುನಿಧಿಭಂಡಾರಗರಣತನದಾಸ್ಪದಮಂ (ಎಇ. XII. ೨೦೦-೦೪೬; ೧೦೭೭). [ಭಂಡಾರ + ಕರಣ + —ತನ]

ಭಂಡಾರಗವಿಟ್ಟಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಭೀಮರಕ್ಷೀನದ್ಮುತ್ತರ ತಟಸ್ಥ ಭಂಡಾರಗವಿಟ್ಟಗೆನಾಮಗ್ರಾಮಂ (ಎಇ. V, ೨೦೧-೬೭; ಸಂ. ೧೭೨). [?]

ಭಂಡಾರಸದನ (ನಾ). ನಿಧಿಯನ್ನಿಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಭಂಡಾರ ; ಖಜಾನೆ : ಧನಪತಿಯೆನಿಪ ಪ್ರದೇಶದ ಧರಣಿಸುರರಿಂಗಿತ್ತು ಸಂತತವಿರಿಸುವನು ಬಜ್ಜಿಗೈಯಲಾ ಭಂಡಾರಸದನವನು (ಸಂಚಿ. ೨೫-೬೮). [ಭಂಡಾರ + ಸದನ]

ಭಂಡಾರಾಲಯ (ನಾ). = ಭಂಡಾರಸದನ : ನಾನಾಪ್ರಕಾರ ರತ್ನವಿಜಾನಂಗಳ ಬಿಹಳಿರಾಶಿಯು ತುಂಬಿ ಕರಂ ಭೂಸುತಭಂಡಾರಾಲಯವಾ ಪರಪ ನಿವಾಸದಲ್ಲಿ ರಂಜ್ರಾಂತಿಕರ್ಮಂ (ಪಾಪಕ್ಷ. ೦-೦೬೪):ಭಂಡಾರಾಲಯದೊಳುಳ್ಳ ಮಳವಾಕ್ಕಿಕಜಾಗೆಯು ಪಟ್ಟಿಗೆಯೊಳಾಯಿರು ವರಸುವರ್ಣಗಳ (ಕುಮ್ಮಂ. ೬-೦೬). [ಭಂಡಾರ + ಆಲಯ]

ಭಂಡಾರಿ, ಬಂಡಾರಿ (ನಾ). ೧. ವಿಜಾನೆಯ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ; ವಿಜಾಂಚಿ; ಕೋಶಾಧಿಕಾರಿ : ಕೂಡಲಸಂಗನ ಪಾಪಾನೆಯೊಳು ಧರ್ಮಸಂತಾನ ಭಂಡಾರಿ ಬಸವಣ್ಣಮ (ಬಸ. ೪೧೬); ಶಿವಪಾದಪಂಕಜಭಕ್ತಿಯುಕ್ತನು ವೇಂದಿನಃಶ್ವರ ವಿಜ್ಞಳನ ಭಂಡಾರಿ ಬಲದೇವ (ಬಸಕ್ಕ. ೬-೮೩); ವಿಜ್ಞರಿಗು ಸುಗುತ ಬರುವ ಭಂಡಾರಿಯು ಸೊಲ್ಲ ಕೇಳಿದ ಬಸವಣ್ಣ (ಸಚಾಸಾ. ೦೩-೦೩೫). ೨. (ಕೊಪ್ಪಿಯ ರಾಜರ ಮತ್ತು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳ) ಕೆಳದರ್ಜೆಯ ಸೇವಕವರ್ಗ . ಒಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಊಳಿಗ ನಡಿಸುವ ಭಂಡಾರಿಗಳ ಜನ ೨ ಕ . . . ಆಕ್ಕಿ ಮು ೨೦ (ಇಂ. III-i. ೦೩.೭೦; ೧೮೮೦). **ಬಂಡಾರಿ** : ೧. ಇಂತಪ್ಪ ದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಗಳು ಆತಿಶಿವಿ ಕಾಂತಸೆಟ್ಟಿ . . . ಬಂಡಾರಿ ಬೆಸಸಾವಾಣೆ (ಎಇ. XX. ೪ ೭೦; ೧೨೨೦). [< ಪ್ರಾ. ಭಂಡಾರಿ, ಭಂಡಾಗಾರಿ./ ಸಂ. ಭಾಂಡಾಗಾರಿನ್]

ಭಂಡಾರಿಗ, ಬಂಡಾರಿಗ (ನಾ). = ಭಂಡಾರಿ ೧ : ಕಾಮಪ್ಪಣ್ಣಿಯೆಂಬ ಭಂಡಾರಿಗಮಂ . . . ಪದಿನೆಣ್ಭಾಸಿರಪ್ಪೆಲ್ಲಚ್ಚರಾಜರುಮಾತ್ಮೀಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ

ಪರಿಚ್ಛೇದಮಾಗೆ (ಜಯಪ್ರ. ೦೨–೬ ಪ); ಭಂಡಾರಿಗರ್ ವಿವಿಧಮುಖಕಂಗಳೊಳ್ ತಂದು ಮುಂದಿಟ್ಟಿದ ಸುಗಂಧಾನುಲೇಪನಕುಸುಮವಸನಭೂಷಣಾಂಗಳಿನರಸಿಯುಂ ತಾನುಂ ಶೃಂಗಾರಿಂಗೆಯ್ದು (ಕಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೦೪೯ ಪ); ಬಾಗಿಲಿಗಂ, ದ್ವಾರಿಗಂ, ಭಂಡಾರಿಗಂ (ಕಬ್ಬಾಕು. ೧೦೬ ಕ್ರಮೋ). ಬಂಡಾರಿಗೆ : ಬಂಡಾರಿಗರ್ಪೊನ್ನಂ ಪೋಕ್ಷಿಸುವಂತೆ (ರಚಾಪ್ರ. ೬-೬೩). [ಭಂಡಾರ + —ಆಗ]

ಭಂಡಾರಿಸು. ಬಂಡಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಯುಧವನ್ನು ಒರೆ. ಕೋಶ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಒಳಗಿಡು.–ಮುಚ್ಚಿಡು.–ಸೇರಿಸು: ಕಡುಮುನಿವು ಕೂರಲಗ ಭಂಡಾರಿಸಿ ಸಮಾಜೆಂದಿನಂತೆ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣವನು ನೆನೆದು ಬರುತಿರ್ಪ ಸಿದ್ಧನ ಪದಾಬ್ಜದ ಮೇಲೆ . . . ಕೃಷ್ಣರುಸಕಂ ಬರ್ದುದು (ಕಬ್ಬಾಕ. ೬-೨೩); ಧುರವಿಲ್ಲಿದನು ಮಹಾರತಿ ಭಂಡಾರಿಸೆ ಭರದಿನೆಸಗಿತ ಜಯಜಾಯೆ ಅರಗಿನ ಮುದ್ರೆಯಿಟ್ಟಂತಾ ಗದೆಯೊಳು ಪೊರೆವ ರಕ್ತಾಯುಧಪ್ರಭಾವದು (ಪಂಪಾಂಭ. ೩೦-೦೨೩). ೨. ಆಯುಧವ ಒರೆ. ಕೋಶ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಒಳಗಿರು,–ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದಾಗು : ವಿಮಲಕಲಾಜ್ಞೆಪ ಚಿತ್ರ ಭಂ[ಡಾರಿಸಿತು ಭಂ]ಡಾರಿಸಿತು ಭುಸ್ಸನೆ ಜಪ್ಪನದ ಬಲ ಪುಸುರ್ಕೆತು (ಕಬ್ಬಾಣ. ೦–೩೯): ಎನ್ನುದಯವಿಡಿದಿರಿತನಕ ಸಮಬುಲರ ಕಾಣದೆ ಕಲಹ ಸೆಜೆ ಭಂಡಾರಿಸಿರ್ದುದು (ಕೊಡಣ. ೬-೬-೩೯). ೩. ಮುದುರೆ; ಸಂಕೋಚಗೊಳಿಸು: ಕಾಯ್ದೊಂದು ದಂತಾವಳ ತೋರುದೆರೆ ಮುಜಿಜಿಂ ಪ್ರಮಿತಾಪ ವಾರಣಮಂ ಪೋಲ್ತುದಡಿಂ ನಿಡುಗಯ್ಯಂ ಭಂಡಾರಿಸಿ ಪೊಡಜಿದ ತಲ್ಲಯಂ ಬಾರಿಮುಮಂ ಮುಜಿಯೆ ಪೈಯ್ದು ಪೊಜಿಪಡುವಿಧಮಾ (ಶಾಗಡೆ. ೩-೦೦೩). ಬಂಡಾರಿಸು : ೧. ತನ್ನೆಡಗೆಯ್ಯನೆಡೆಗೊಂಡ ಬ್ರಹ್ಮನ ಶಿರಃಕಪಾಲವನ್ನಿ ಬಂಡಾ[ಡಾರಿಸಿ ಡಿ]ರಿಸಿ (ಪಶ್ವಾ. ೩-೦೯).

[ಭಂಡಾರ + — ಇಸು]

ಭಂಡಿ$_1$ 'ಬಂಡಿ' ನೋ.

ಭಂಡಿ$_2$ (ನಾ). ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದವಳು: ನಾಚಿಕೆಗೇಡಿ: ಗಂಡನಂ ವಂಚಿಸುವ ವಿಂಡಿಯೊಳು . . . ಉಣಲಿಕ್ಕಿ ಪಂಗಿಸುವ ಭಂಡಿಯೊಳು ಸವತಿಯುಂ ಮಲಮಕ್ಕಳಿ ಬಳಲಲಂಡಲಿಪಳೊಳು ಕುಚರೆಯೊಳ್ಕುಟಿಲೆಯೊಳ್ಪುಟ್ಟಲಾಟಿ ವಿಗೆ ಕಾರುಣ್ಯವ (ಪಜ್ಞಪ. ೩-೩೬); ನೀನು ಭಂಡಿ, ಜಗಭಂಡಿ (ಪುಕಥ. ೩೬೦). [ಭಂಡ್$_2$ + —ಇ. /ಪ್ರಾ. ಭಂಡೀ = ಕುಲಟೆ]

ಭಂಡಿಕಾರ 'ಬಂಡಿಕಾರ' ನೋ.

ಭಂಡಿಕಾಱ 'ಬಂಡಿಕಾಱ' ನೋ.

ಭಂಡಿತೆ (ನಾ). ತುಚ್ಛಳಾವ ಹೆಂಗಸು ; ಮಾನಗೇಡಿ : ಶತದಿಕ್ಕೈದುರು ಭಂಡಿತಿ[ತೆ] [ಪಾಣಾ. ಬಂಡಿತಿ]ಯರಾಗಳು ಕೊಂಡೊಗಿತ್ತಿಯರು (ಪಸಂ. ೪೦-೩೨). [ಸಂ. ಭಂಡಿತಾ]

ಭಂಡಿದೆಜೆ (ನಾ). ಗಾಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ : ಕುಂಬಾಜದೆಜೆ ಅಸಗದೆಜೆ ತೊಕ್ಕುದೆಜೆ ಭಂಡಿದೆಜೆ . . . ಇನ್ನಿವಜ ತೆಱೆಯಪು ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಎಇ. IV (೩), ಕುಣಸಂ. ೫೨-೪೦; ೧೧೮೨). [ಭಂಡಿ$_1$ (< ಬಂಡಿ$_1$) + ಕೆಜೆ$_3$]

ಭಂಡಿಲ (ನಾ). ೧. ಅವೃಷ್ಟ. ೨. ದೂತ ; ಜಾರ. ೩. ಶಿಲ್ಪಿ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಬಾಗೆ; ಶಿರೀಷ. [ಸಂ.]

ಭಂಡಿವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಗಾಡಿಗಳು ಹೋಗಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವ ದಾರಿ; ಗಾಡಿರಸ್ತೆ : ಮನೆಮೆರೆಯಿಂ ಪಡುವಲಡ್ಡಮಿಱಾವಸ ಕೆಜೆಯಿಂ ಬಡಗ ಬರೆ ನೀರ್ಗುಂದದ ಭಂಡಿವಟ್ಟೆಯಿಂದಾನೆದೊಜೆವಿದಿಂತೆ ನಾರೇಕೋಸ್ಪುರ ಕೆಜೆಯು ಪುಸಿಡಣ ಕೋಡಿಮಂ ಕೂಡಿತ್ತು. (ಶಾಸಾ. IX-i, ೮೦-೩೦:೧೩೩). [ಭಂಡಿ$_1$ (< ಬಂಡಿ$_1$) + ಬಟ್ಟೆ$_1$]

ಭಂಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅವಮಾನಪಡಿಸು ; ಹೀಗಳೆ : ಭಂಡಿಸಿ ಬೈದ ಬೈಗುಳನೆ ಲಾಲಿಸಿ (ಜಾವಪು. ೩೫-೪೭); ಗೃಹ ಹೊದೆದ ಕೋತಿಯಂತೆ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಪಿರುಗಿ ಭಂಡಿಸುವಸ್ಮಮೊಳಮಾನಿಸರೊಳಾಡಿ ಸ್ನೇಹಮುಂ ಮಾಪ್ಪೆನು (ಕಂಪ್ರ. ೦-೨೩). ೨. ನಾಚಿಕೆಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕಂಡು ಸಜ್ಜಾರ್ಜಿತೆ ತಾಂಬೂಲಖಂಡವ ಕೊಂಡು ಸುಗಂಧವಿದೆಂದು ಉಂಡೆಮುರೊರೆಸಲುವೇಂದ್ರನು ಹಾಸ್ಯದಿ ಭಂಡಿಸುತ ಸುಡಿದನು ಸಕ್ಕು (ಶಾಮಗ. ೦-೩೪). ೩. ಬಯ್ಯು: ತೆಗಳು : ಮಿಂದಮೆಗಳನಗಲಿದ ಚದುರರು ತಮ್ಮ ದಂಡಿಪ ಸ್ಮರಜಾಪವೆಂದು ಭಂಡಿರ್ದ[ಪ]ರ್ಗುಡುಗೋಲುಗಳಿಂದ ಲಪೆಳ್ಕೆ ಬಿಂಡಿಸುವರು ಕಬ್ಬುಗಳನು (ಕೋಕಶ. ೩-೪೧). 'ಬಂಡಿಸು' ಪರಾ.

[ಭಂಡ್$_3$ + — ಇಸು$_3$]

ಭಂಡೀರ (ನಾ). ೧. ಅಲವ ಮರ; ಪಟವೃಕ್ಷ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಮಂಜಿಷ್ಠೆ : "ಭಂಡೀರಃ–ಮಂಡೂಕಪರ್ಣಿ" (ಓಷಧಿ. ೦೦೦). [ಸಂ.]

ಭಂಡೀರಿ (ನಾ). = ಭಂಡೀರ ೨ : "ಮಂಜಿಷ್ಠಾ . . . ಭಂಡೀರೀ, ಭಾಂಡೀ, ದೋಜನವಲ್ಲಿ–ಕೆ ಮಂಜಿಷ್ಠೀ ಪೆಸರುಗಳು. ಇದು ಗ್ರಂಥಿಕ ದ್ರವ್ಯವು" (ಕಬ್ಬಾಂಚಿ. ೦೬೨). [ಸಂ. ಭಂಡೀರೀ]

ಭಂಡೀಲ (ನಾ). = ಭಂಡಿಲ ೪ : "ಶಿರೀಷಃ, ಕಟೀತನಃ, ಭಂಡೀಲಃ–ಸಿ ಬಾಗೇಮರದ ಪೆಸರು" (ಕಬ್ಬಾಂಚಿ. ೦೫೬). [ಸಂ.]

ಭಂಡು (ನಾ). ೧. ಅವಮಾನ : ಸಿಗ್ಗು : ಎಲೆ ಹೆಣ್ಣೆ . . . ದಂಡಿಗೆಯು ತರಿಸಿ ಕೊಂಡೊಯ್ವೆ ಸವ್ಮರವನಸಗೆ ಭಂಡು ಜನದೊಳು ಬೇಡ ಬೇಗ ಸಪೆ (ಜೈಕಥ. ೦೬-೦೬). ೨. ಅವಮಾನಕರವಾದ ಕೆಲಸ; ನಾಚಿಕೆಗೇಡಿನ ಕೆಲಸ : ಪೆಂಡಿರ ಪಿದಿವನಿರ್ಗೊಂಡು ಕೊಲಲಣ್ಣದಂಡಿಸಿ ಪುಜಿದೊಳು ಕೊಲುವ ಭಂಡು ಬೇಡಸಗೆ (ಭಾಪಾಂಭ. ೩೫-೨೮). ೩. ಬೂಟಾಟಿಕೆ; 'ಭಂಡಾಟ' ಪರಾ. (ಗು). ೪. ಅಶ್ಲೀಲವಾದ : ಭಂಡು–ಕವನಗಳನ್ನು ಹಾಡುವ ಹವ್ಯಾಸ ಅವಗಿರುವುದೇನೂ ನಿಜ (ಪಚಾ. II, ೩೬೩).

ಭಂಡಾಗು=ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರು ; ಲಜ್ಜಾಹೀನವಾಗು : ಸನ್ನೆಯ ಪೆಮಾನಜುಮುದೆ ತೊಡಬೆ ನೀ ಭಂಡಾದೆ ರೋಸದಲಿ (ಶಾಖಾ. ೪೨-೬). ಭಂಡುಮಾಡು = ಅವಹೇಳನ ಮಾಡು ; ನಾಚಿಕೆಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ನಿಜದನವ ಮುಂಕೊಂಡಿಡಮನು ತೂಲಗಿಸಿಯೆ ಭಂಡುಮಾಡಿ ಧೃಮೆಗೊಳಿಸುವೆ (ಕೃಕಣಾ. ೦೩–೦೬೯) ; ಭಂಡುಮಾಡಿದೆ ಪನ್ನಿನಿತು ನಿಮ್ಮಯ ಬಿರಿವು ಹೆಂಡತಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದಂ (ಪಶ್ವಕಾ. ೫೩-೦೦).

[ಭಂಡ್$_3$ + — ಉ$_4$]

ಭಂಡುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಅವಮಾನ ಮಾಡು : ಅವಹೇಳನ ಮಾಡು : ಎಮ್ಮ ಮನೆಯರ . . . ಲಜ್ಜೆಯು ಬಿಡಿಸಿ ಭಂಡುಗೆಯ್ವವನಾಕ್ಕುವೆವು (ಪಾಸಿಕಾ. ೦೨-೦೩೬). [ಭಂಡು + ಕೆಯ್$_1$]

ಭಂಡೆ$_1$ 'ಬಂಡೆ' ನೋ.

ಭಂಡೆ$_2$ (ನಾ). = ಭಂಡಿ$_2$: ಭಂಡೆಯುತಂ(ದು)ಡಯಿಂಡರುಧಿರಾದಿಗಳಂ ಬೆರಸಿಕ್ಕೆ ಭೋಜ್ಯದೊಳ್ ಕೊಂಡಿರದಾಗಳಂತೆ ತಲೆಗೇಜಿದೊಡಂ . . . ನೀರಿಯ ರಸಂಗಳನೊತ್ತುವುದು (ಪಪಾಂ.೦೪-೬೬); ಭಂಡೆ, ಪುಂಡೆ, ತುಂಟೆ (ಶಬ್ದಮ. ೦೧೭ ಕ್ರಮೋ); ಒರ್ವನ ಒರೆದಿರ್ವಗೆ ಕದನವ ಬಜಿದೆ ಗಂಟಿಕ್ಕಿದ ಭಂಡೆ (ಶಂಪಾ. ೩-೦೧೩). [ಭಂಡ್$_3$ + — ಎ$_3$]

ಭಂಭಾ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಭೇರಿ ; ನಗಾರಿ : ಮುಮುಱಿಪ ತೂಣವ ಭಂಭಾ ಮರ್ದಳೆ ಝಲ್ಲರಿ ಮುಕುಂದ ತಾಳ ಕಾಹಳ ಶಂಖ ವಂಶವೀಣಾಸ್ವರಂಗಳೆಸೆಯೆ (ಕಬ್ಬಾಣ. ೩೩-೨೬). [ಸಂ.]

ಭಂಭಾರವ (ನಾ). ನಗಾರಿಯ ಸದ್ದು ; ಭೇರಿಯ ಶಬ್ದ : ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರುಂ ಪೊಕ್ಕರಬೋಧ್ಯರುಂ ಪುದಿವಿನಂ ಗಿಂಭೀರಭಂಭಾರವಂ (ಪಂಡಾಪು. ೦೫-೨೮) ; ಭುವರ ಭಾಷಾರವಂ ದಶದ ಭಂಭಾರವಂ ರಣಕೆಲ ಕಲಾರವಂ . . . ಕವಿಗತಿ ಕಠೋರವಂ ತೀವಿತಂದು (ಕೃಪಾಣ ೨೨-೪).

[ಸಂ.]

ಭಂಳಿ ? (ನಾ). (?) : ಬಾಡದ ಮಹಾಜನಂ ಪಿರಿಯ ಕೆಱಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮ ಮೆನ್ದಂದಡೆ ಗ್ರಾಮದ ಅವುದೊಂದು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ದಣ್ಡದೋಷ ತವಕುವಿ ತವುದಾಯ ಸ ತಿವ್ಪೆಸುಂಕವಿನಿತುಂ ಕೆರೆಯ ಭಂಳಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮ (೨೪೦ XI. ೧೧೫೦. ೦೮೨-೦೨ ; ೯). [?]

ಭಕಾರ (ನಾ). 'ಭ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಭಕಾರಕ್ಕೆ ಬಕಾರಂ—ಆರಂಭ—ಅದಂಬ (೪೩೦೮. ೨೫೫ ಕ್ರಮೋ). [ಸಂ.]

ಭಕ್ಕರಿ, ಬಕ್ಕರಿ, ಭಾಕರಿ (ನಾ). (ಉತ್ತ) ಜೋಳ. ಸೆಜ್ಜೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ರೊಟ್ಟಿ : ಬೆಣ್ಕ ಭಕ್ಕರಿ ಮಾಡ್ದುದ ಕಂಡೆ (೪೫೦೮. ೭-೦೨೬-೦); ಅಕ್ಕಿಯ ಭಕ್ಕರಿ ಮಾಡುವುದು ನನಗೆ ಅದೇ ಮೊದಲ ಪ್ರಸಂಗ (೧೯೭೫. ೫೦). **ಬಕ್ಕರಿ** : ಉಣ್ಣುವಾಗ ಬರೀ ಅನ್ನವಾಗಲಿ ಬರೀ ಬಕ್ಕರಿಯನ್ನಾಗಲಿ ಮೊದಲಿನಂದ ಕಡೆಯ ತನಕ ತಿಂದರೆ ನಮಗೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಕುಟಿಂಚಿ. ೫-೨೪೬); ಬಕ್ಕರಿಗಳನ್ನು ಸುಡುವ ಕೆಲಸ ಸಾಮಿತ್ರಿಯದು (೬೫೦. ೦೬). **ಭಾಕರಿ** : ಎರಡು ಭಾಕರಿಗಳನ್ನು ಸುಡುತ್ತೇನೆ (೭೦೪. ೦). [← ಮರಾ. ಭಾಕರೀ. ಭಾಕರ]

ಭಕ್ತ₁ (ಗು). ೧. ಹಂಚಿಕೊಟ್ಟ ; ಭಾಗಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ. ೨. ಪಾಲು ಮಾಡಿದ ; ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೩. ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ. ೪. ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ; ಮಗ್ನವಾದ. (ನಾ). ೫. ಪೂಜಿಸುವವನು ; ಆರಾಧಕ : ತಂದೆಯ ಭಕ್ತಂ [ಬುಧಜನ]ವ್ಯಂದಾರಕನಿವ ನಾವೊನಾತನ ತಮ್ಮಂ . . . ವೆಗಟ್ಟಂ (೫೦೬೫೮. ೦೨-೬೨) ; ಕಂಡ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಕೈಮುಗಿವಾತನೇ ಭಕ್ತ (೭೪೮. ೨೮೮); ಕೆಲವೆ ದಿನಂಗಳಲಿ ಮನವಲರಿ ಬಸವನದೊಂದು ಗೀತವನೊಲಿದು ಬೆಸಸಲು ಕಲಿತು ಭಕ್ತರು ತಮ್ಮಡೆಗೆ ಬಂದು (೭೪೮. ೨೭-೨೬) ; ಪಕ್ಕನು ಪೆಂಧು ಭಕ್ತಪ ಮನದ ಧೃತಿಯನು . . . ಭಾರ್ಮತಿಗೆ ತೋಱಿಸುತ (೪೦೫೩. ೬-೨). ೬. ಅಕ್ಕಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅನ್ನ : "ಅಂಧಃ. ಕೂನಂ. ಭಕ್ತಂ. . . . ಆಹಾರಃ —ಱ್ ಕೂಬ್ " (೪೦೫೩೮. ೫೬-೦೬೯) ; "ಭಸ್ಸಾ. ಭಕ್ತಂ. ಅಂಧಃ. ಅನ್ನಂ. ಓದನಃ. ದೀದಿವಿಃ—ಓ ಅನ್ನದ ಹೆಸರು. ಜೋನ " (೪೦೫೩೮. ೫೫೮). ೭. [ವಿಶೇ೯] ಮುಕ್ತಿಸಾಧಕವಾದ ಆರುಸ್ಥಲಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾದ ಭಕ್ತಿಸ್ಥಲವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದವನು : ಆಚಾರಲಿಂಗಭಕ್ತನಾದೊಡೆ ಸ್ವಕಾಯದಲ್ಲಿರಬೇಕು (೪೫೫. ೭-೦೨) ; ಭವಿ ಭಕ್ತರೊಳಗೆ ಕೂಡುಕೊಳಿಯುಂಟೆ (೪೨೪೫೦. ೦೩-೦೦) ; ಶುದ್ಧಾಂತಕರಣವಾದ ಜೀವನು ಶಿವನ ಉಪಾಸನೆ ಮತ್ತು ಧಾರಣೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಭಕ್ತನೆನಿಸುವನು (೫೯೭. ೬೨). [ಸಂ.]

ಭಕ್ತ₂ (ನಾ). ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ ; ನೆಲ್ಲು : ಎರಡುಗದ್ಯಾಣಂ ಪೊನ್ನು ಇಪ್ಪತ್ತುಗಣ್ಣುಗಂ ಭಕ್ತಮುಂ ಇರ್ಪೋದಿ ಕೆಱಗೋಡು ಪುಟ್ಟಿಗೆಯುಂ ಪಸ ಸೀಮಾನ್ತರಂ (೫೪. XVII. ೫೫೩. ೭೭-೮೮ ; ೭೫೫); ಮೂಳ್ಕಣ್ಣುಗ ಭಕ್ತ ಪೋಲಿದು ಕೊಣ್ಡುಬ್ಬಪೊನ್ ಈ ಧರ್ಮ್ಮ (೫೪. X. ೪೦೯೫೮. ೬-೮ ; ೭೫೫); ಎಡೆವಾವಿಗೆ :—ಕಿಱುಕುಸಾಲೆ, ಭಕ್ತಕಾಳು, ಅಂದಿಲದೊಳಗಣ ಅಕ್ಕಿ. ಹೊಸ ಪೆಂಡು ಇವನ್ಕರೆದು ಪೂಸಲು ಎಡೆವಾವು ಮಾಣ್ಗುಂ (೭೬೬. ೭೭).

[ಶ್ರ ಇದು 'ಭಕ್ತ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಪಿತ]

ಭಕ್ತಕವಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಕಾವ್ಯದ ಮೂಲಕ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸುವವನು ; ಸಂತಕವಿ : ಭಕ್ತಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲನೆಯವನು ಕಬೀರ್ (೨೫೮೮. ೪೫೬). [ಸಂ.]

ಭಕ್ತಕುಟುಂಬಕ (ನಾ). ತನ್ನ ಭಕ್ತರನ್ನೇ ಸಂಸಾರವಾಗುಳ್ಳವನು : ಪರಮಭಕ್ತಕುಟುಂಬಕನು ನೀ ಕರುಣಯಿಲ್ಲದೊಡೀ ಕುಟುಂಬಕೆ ಶರಣಾರ್ಯೆ ಕೃಷ್ಣ (೪೦೫೩೮. ೦೮-೦೩೦). [ಸಂ.]

ಭಕ್ತಕುಟುಂಬಿ (ನಾ). = ಭಕ್ತಕುಟುಂಬಕ : ನಂಬಿದವರಿಗೆ ತನ್ನ ತೆತ್ತಿಪ ವೆಯ ಬಿರುದನು ಮೆಱೆದು ಭಕ್ತಕುಟುಂಬಿ ಸಾರಥಿಯಾದನೊಲಿದರ್ಜುನಗೆ ಮುರುಪ್ಪನಿ (೪೦೫೩೮. ೦ ೫೦೫೫); ಭಕ್ತಕುಟುಂಬಿ' ಭಕ್ತಜನವತ್ಸಲ . . . ಪೊರೆ (೪೦೫೦. ೫-೦೬). [ಸಂ. ಭಕ್ತಕುಟುಂಬಿನ್]

ಭಕ್ತತೆ (ನಾ). ಭಕ್ತಿ ; ಶ್ರದ್ಧೆ : ಭುವನದೊಳ್ನಿಯುಂ ಭವಿಗೆ ಭಕ್ತತೆಯಿಲ್ಲ ಬಿದಾ (೪೫೫. ೮೪). [ಸಂ. ಭಕ್ತಕಾ]

ಭಕ್ತಪರಾಧೀನ (ನಾ). ಭಕ್ತರಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿರುವವನು ; ಭಕ್ತರ ವಶವರ್ತಿ : ಭಕ್ತಪರಾಧೀನನಾದ ಕಾವೆ ಭಕ್ತರ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ಸರ್ವಮನ್ನೂ ಮಾಡುವೆನು (೪೪೯೫೫. ೭೬) ; ದೈವವನ್ನು ಭಕ್ತಪರಾಧೀನ ಎಂದು ಹೊಗಳಿದ ಮೇಲೆ ಕಂಡ ಮೇಲೆ ಅವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ತೋರಿಸಬೇಡವೆ ಭಕ್ತನಾದವನು (೫೫೮೮. ೨೫೨). [ಸಂ.]

ಭಕ್ತವತ್ಸಲ, ಭಕ್ತವತ್ಸಳ (ನಾ). ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ವಾತ್ಸಲ್ಯವುಳ್ಳವನು : ಓಹಿಲನ ಮೆಱೆದ ಸ್ಪಾಪ್ಪನೆಂಬ ಮಂಡಪದಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ ಭಕ್ತವತ್ಸಲನಾಗಿ (೫೫೮. ೬೭೫); ದೈತ್ಯಪ್ರಳಯಮಾವಕ ಭಕ್ತವತ್ಸಲ ಭಕ್ತಸುರಧೇನು. . . ಕೇಶವ ಕರುಣಿಸೆನಗೆ (೪೦೫೩೮. ೫-೬೯); ಭಕ್ತವತ್ಸಲ ಕೃಪಾಕರ ಮಹಾಭಯನಿವಾರಣ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕಾಪಾಹಿ (೪೬೫೦. ೦೦-೫೬). **ಭಕ್ತವತ್ಸಳ** : ಭಕ್ತವತ್ಸಳಂ [೪೦೫೩೮. ಭಕ್ತಜನವತ್ಸಳಂ] ಮಗನ ಮಾತಂ ಮನ್ನಿಸಿ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯೊಂದು ಗುಪ್ತವೇಷಮಂ ಕೈಕೊಂಡಧ್ವರಕ್ಕೆ ನಡೆತಪ್ಪಾಗಳ್ (೪೦೫೮. ೦೬-೦೬೨). [ಸಂ.]

ಭಕ್ತವತ್ಸಲತೆ (ನಾ). ಭಕ್ತರ ಮೇಲಿರುವ ಪ್ರೀತಿ.—ವಾತ್ಸಲ್ಯ : ಆತನ ಪೋಜವಮಂ ನೆನೆಯುದಾದಂ ಕೀರ್ತಿಸುತ್ತಿರ್ದಗಿನೀಶ್ವರಿಯೊಳ್ ಶಂಭುಗೆ ಭಕ್ತವತ್ಸಲತೆ ಸಲ್ಲುಂ ಮೇಣ್ ಪೆಜರ್ಗಕ್ಕುಮೇ (೪೫೬೫. ೯-೬೦). [ಸಂ. ಭಕ್ತವತ್ಸಲತಾ]

ಭಕ್ತವತ್ಸಲೆ (ನಾ). ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ವಾತ್ಸಲ್ಯವುಳ್ಳವಳು : ಎಲೆ ಮಾತೆ ! ನೀಂ ಭಕ್ತವತ್ಸಲೆ ಸಾಜಂ ! (೪೪೫೬. ೬೨-೦೦). [ಸಂ. ಭಕ್ತವತ್ಸಲಾ]

ಭಕ್ತವತ್ಸಳ 'ಭಕ್ತವತ್ಸಲ' ನೋ.

ಭಕ್ತವಾತ್ಸಲ್ಯ (ನಾ). = ಭಕ್ತವತ್ಸಲತೆ : ಒಂದು ವೇಳೆಯಾದರು ಮಾತನಾಡು. ನಿನ್ನ ಭಕ್ತವಾತ್ಸಲ್ಯವನ್ನು ತೋರು (೪೪೫೫. ೬೬). [ಸಂ.]

ಭಕ್ತವ್ಯಸನ (ನಾ). ಭಕ್ತರ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟಿರುವ ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿ.—ಮಮತೆ : ಕುಲರನ್ನಿಬರು ಜೀಯ ಭಕ್ತವ್ಯಸನಭಾರವು ನಿಮ್ಮಲಿರೆ ಜೀವಿಸುವುದರಿದೇ ಪಾಂಡುವಂದನರು (೪೫೫೬. ೦೦-೬೦). [ಸಂ.]

ಭಕ್ತವ್ಯಸನಿ (ನಾ). ಭಕ್ತರ ಮೇಲೆ ಬಹಳ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು.—ಮಮತೆಯುಳ್ಳವನು : ವನಜನಾಭ ಮುಕುಂದ 'ವಾಂಗಳನಿಳಯ ಭಕ್ತವ್ಯಸನಿ. . . ಕರುಣಿಸೆಗೆ (೪೪೫೩೮. ೬-೬೯). [ಸಂ. ಭಕ್ತವ್ಯಸನಿನ್]

ಭಕ್ತಸ್ಥಲ (ನಾ). [ವಿಶೇ೯] ಷಟ್ಸ್ಥಲಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ; ಮುಕ್ತಿಸಾಧನೆಯ ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು : ಗುರುಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಆಚಾರಲಿಂಗದುದಯವಾದುದು ಅದಱ ಉಪಾಸನೆಗಾಗಿ ಭಕ್ತಸ್ಥಲವುಂಟಾದುದು (೪೫೫೬. ೮೪-೭೨); ಪಿಂಡಸ್ಥಲ ಪಿಂಡಜ್ಞಾನಸ್ಥಲ . . . ಸಹಜಮುಖಸ್ಥಲ ಈ ೧೫ ಭಕ್ತಸ್ಥಲಂಗಳು (೪೦೦೫೮. ೨೫೦-೦೦೨); ಭಕ್ತಸ್ಥಲದಿಂದ ಐಕ್ಯಸ್ಥಲಕ್ಕೆ ದ್ವೈತಭಾವನೆಯಿಂದ ಅದ್ವೈತವೃದ್ಧಿಗೆ ಮುಂದುವರಿಯುವುದೇ ಸಾಧನೆ (೬೬೪೪. ೭ ೬೬೬).

[ಸಾ.]

ಭಕ್ತಾದಾಯ (ನಾ). ಭರ್ತೃದ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ : ಸಕಲ ಸುವರ್ಣಾದಾಯ ಭಕ್ತಾದಾಯಯೇನಂಟಾದ ಸಾಮ್ಯವನು ಆಗುಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ತೆಱುವ ಗುತ್ತಿಗೆಯ ಹೊಂಮ ಗ ೩೦ (೪೪. III (R). ೫೫೫೫. ೬೮೯-೦೦; ೧೫೫೫). [ಭಕ್ತ + ಆದಾಯ]

ಭಕ್ತಾನುಕಂಪಿ (ನಾ). ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಕನಿಕರವುಳ್ಳವನು,– ದಯೆಯಿರುವವನು : ಭಕ್ತಾನುಕಂಪಿ[ಪಾಠಾಂ. ಭಕ್ತಾನುಕಂಪ] . . . ವರವೆಯರೆ ಮುನಿಸ ತಿಳಿವುತ್ತಿರ್ದಂ (ಪಂಪ. ೦೬ ೩೦೬).

[ಸಂ. ಭಕ್ತಾನುಕಂಪಿನ್]

ಭಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಭಾಗಮಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಪಾಲು ; ಪಿಸ್ಸೆ : ಭಾಗ. ೩. ದೇವರು, ತಾಯಿ, ತಂದೆ, ಗುರು ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ ತೋರುವ ನಿಷ್ಠೆ, -ಶ್ರದ್ಧೆ.—ಪೂಜ್ಯಭಾವನೆ : ಸಿದ್ಧ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕಂ ಶ್ರಿಜಗದ್ಗುರು ವೆನಿಸಿದಸ್ಮದ್ಗುರುವೇ ಗುರುವೆಂದು ತತ್ಪದಸರೋಜಧ್ಯಾನಪರಾಯಣನಾಗಿ (ಶಂಭ. ೧೬-೬೨ ಪ); ದೇವರೊಳಂ ಗುರುಗಳೊಳಮಾಗಮದೊಳಂ ನಂಬುಗೆಯುಂ ನಲ್ಮೆಯುಂ ಭಕ್ತಿಯುಮಾನೂನಮಾಗೆ ಘೋರವೀರತಪೋ ನಿಯಮನಿಷ್ಠಿತನಾಗಿ (ಕುಳಾಚಾ. ೩-೧೭ ಪ); ಭಕ್ತಿಯೆಂಬುದ ಮಾಡುವಾರದು ಕರಗಸದಂತೆ ಹೋಗುತ್ತ ಕೊಯ್ಯುವುದು ಬರುತ್ತ ಕೊಯ್ವುದಕು (ಪಾಪ. ೨೦೨). ೪. ಸೇವೆ: ಉಪಚಾರ : "ಪರಿಷ್ಕಾ. . . ಭಕ್ತಿ: . . . ಉಪಚಾರಃ – ಈ ೧೧ ವಿಸಕಯ್ವುದರ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಪಾಣಾಮು. ೨೦-೦೨೯). ೫. [ತತ್ಪ್ರಜಾ] ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಹೇಳಬೇಕಾದುದನ್ನು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ ಹೇಳುವುದು: ಔಪಚಾರಿಕ ಪ್ರಯೋಗ; ಗೌಣ ಮತ್ತು ಲಾಕ್ಷಣಿಕ ಪ್ರಯೋಗ; ಅಲಂಕಾರಿಕ ಪ್ರಯೋಗ ; ಪ್ರ 'ಊಟ ಮಾಡಿಲ್ಲವೆಯಿದನ್ನು ನಿನ್ನ ವಂಖಿವೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಹೇಳುತ್ತದೆ' ಎಂಬ ಪದವಿದೆ. 'ನಸ್ಮ ಮನ ಸ್ಸನ್ನು ಸೂರೆಗೊಂಡಿರುವೆ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವೆ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಸೂರೆಗೊಂಡಿರುವೆ' ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು : "ಭಕ್ತಿ"ಯೇ ಧ್ವನಿಯೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಳಗಿನ ಕಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ (ಕೃಷ್ಣಕೋ. ೪೦) : ಪದಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಂಬಂಧ ಶಕ್ತಿ. ಭಕ್ತಿಯೆಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ. ಶಕ್ತಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಸಂಬಂಧ. ಭಕ್ತಿ ಪರಂಪರಾಸಂಬಂಧ. ಭಕ್ತಿಯೆಂದರೆ ಭಾಗವೆಂಬ ವಿಕಲ್ಪಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ದೆಂದರ್ಥ (ಪಂಚಾಸಾ. ೨೪೪). ೬. [ಜೈನ] ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವದ ಎಂಟು ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. [ಸಂ.]

ಭಕ್ತಿಕ (ಗು). ಭಕ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಆಗ ಸಂಗಮದೇವರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬಸವನಸಮಭ[ಪಾಠಾಂ. ಭಾ]ಕ್ತಿಕವೋಗನಂ ಕಾಣುತ ಪದಿಸಿ ಬಿನ್ನೈಸಿದರು ಮುಂದೆ (ಬಸಪು. ೫-೬). [ಸಂ.]

ಭಕ್ತಿಕಂಪಿತ (ನಾ). ಭಕ್ತರ ಭಕ್ತಿಗೆ ಮಾರುಹೋಗುವವನು,–ಪರವಶನಾಗುವವನು : ಭಕ್ತಿಕಂಪಿತ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೨೦೯). [ಸಂ.]

ಭಕ್ತಿಕಾಂಡ (ನಾ). ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೈಗೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಘಟ್ಟ. — ಸ್ಮೃತಿ : ಕರ್ಮಕಾಂಡ ಭಕ್ತಿಕಾಂಡ ಜ್ಞಾನಕಾಂಡ ಇಂತೀ ತ್ರಿವಿಧವಲ್ಲಿ ಮುಂಚಣಾದರೆ ಈಸು ವಿಧದೊಳಗೆ ಅಂಗವಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೬೮೬) ; ಕರ್ತೃತ್ವ ಸಾಕ್ಷಿತ್ವಾಭಿಮಾನಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರುವುದೇ ಭಕ್ತಿಕಾಂಡವು (ಶಿಣಸೂ. ೦೨೯ ೦೩೮).

[ಸಂ.]

ಭಕ್ತಿಕಾಂಡಿ (ನಾ). ಭಕ್ತಿಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದವನು : ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಿತಿ ಭೋಗ ಭಕ್ತಕಾಮ ವುಳ್ಳನ್ನಕ್ಕ ಭಕ್ತಿಕಾಂಡಿಯಲ್ಲ (ಬಸವ. ೪೮೦) ; ಸಕಲಕ್ರಿಯೆಗಳನೀಶ್ವರಾರ್ಪಣಂಗೈವಾತನೇ ಭಕ್ತಿಕಾಂಡಿಯೆನಿಸುವನು (ಬಸೇ. ೦೩).

[ಸಂ. ಭಕ್ತಿಕಾಂಡಿನ್]

ಭಕ್ತಿಗೀತ (ನಾ). ಭಕ್ತಿಭಾವವೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಹಾಡು ; ಭಗವಂತನ ಮಹಿಮೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುವ ಹಾಡು : ದೇವರ ನಾಮ : ಎಂದಿನಂತೆ ಇಂದಾದರೂ ಆಕೆ ಕಟ್ಟಳೆ ಪ್ರಕಾರ ತನ್ನ ಭಕ್ತಿ ಗೀತವನ್ನು ಹಾಡಿದ್ದಳು (ಹಕ್ಕಜಾ. ೮೪) ; 'ಗೀತಾಂಜಲಿ'ಯು ಭಕ್ತಿಗೀತಗಳ ಸಂಗ್ರಹ (ರಜೋಜಾ. ೩೪). [ಸಂ.]

ಭಕ್ತಿತ್ರಯ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಗುರು, ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಜಂಗಮರಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಲಾಗುವ ಭಕ್ತಿ : ಲೋಪೋಪಶಮಿಲ ಭಕ್ತಿತ್ರಯವಿಲೋಲ ವಿಧೂಕಭವಜಾಲ (ಚಕ್ಕಿ. ೨೦-೨). [ಸಂ.]

ಭಕ್ತಿದಾಸೋಹ (ನಾ). ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಸೇವೆ : ಭಕ್ತ ನಾಪುತ್ತೆ ಭಕ್ತಿದಾಸೋಹಮುಕ್ತನಾಯಿತ್ತೆ ಯುಕ್ತಿದಾಸೋಹ . . . ಈ ದಾಸೋಹದ ಅಮಲ ಕೂಡಲಸಂಗಮ್ಮ ತಾನೇ ಬಲ್ಲ (ಬಸವ. ೧೩೩).

[ಭಕ್ತಿ + ದಾಸೋಹ]

ಭಕ್ತಿಪಂಥ (ನಾ). ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಿಯೇ ಮುಖ್ಯ ಸಾಧನವೆಂದು ಸಂಬಿರುವ ಸಂಪ್ರದಾಯ ; ರಾಮದಾಸ, ತುಕಾರಾಮ ಮೊದಲಾದ ಸಂತರಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿತವಾದ ಸಂಪ್ರದಾಯ : ಭಕ್ತಿಪಂಥ ಬಹಳ ಹಳೆಯದು. ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಅದರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆ (ಪಪಾಂ. ೬೨) ; ಸುಸಂಸ್ಕೃತರು ಆತ್ಮಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮರತು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದೈವವನ್ನೇ ನಂಬಬೇಕಾಯಿತು. ಈ ಸ್ಪೂರ್ತಿಯೇ ಭಕ್ತಿಪಂಥಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕವಾಯಿತು (ಪುಣ್ಯಕ. ೦೦೦ ೦೦೦). [ಸಂ. ಭಕ್ತಿ+ಪಂಥಾ]

ಭಕ್ತಿಪಥ (ನಾ). ಪರಲೋಕಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಹೇಳಿರುವ ಕರ್ಮಮಾರ್ಗ, ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗ, ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗಗಳೆಂಬ ಮೂರುಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಭಗವಂತನ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಆತ್ಮಕಲ್ಯಾಣವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ರೀತಿ : ಅಂಗದ ಮೇಲಣ ಲಿಂಗವ ಹಿಂಗಿ ಬಂದ ಸುಖವನಾರಿಗರ್ಪಿಸುವೆ ಹಿಂಗಲಾಗದು ಭಕ್ತಿಪಥಕ್ಕೆ ಸ್ಥಲದಾಗಿ (ಬಸವ. ೭೫೬). [ಸಂ.]

ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕ (ನಾ). ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು ; ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾದುದು : ತತ್ಸುರಾಧೀಶಂ ದೃಢ(ಧೃತ)ಸೇನಂ ನಿರಿಸಿ (ನಿರ್ಜಸಿ) ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕದಿಂದಮಾಹಾರಂಗುಡೆ (ಕಾಸಪು. ೯-೨೦ ಪ) ; ಅವರಿಗೆ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ (ಸಂಕಾಪ್ರ. ೪. ೦೦೯). [ಸಂ.]

ಭಕ್ತಿಭಂಡಾರ (ನಾ). ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಭಕ್ತಿ ; ನಿರತಿಶಯವಾದ ಭಕ್ತಿ : ಸಂಗನ ಶರಣರ ಭಕ್ತಿಭಂಡಾರವ ಎಷಗೆಂತು ಸಾಧ್ಯವಪ್ಪುದು ಹೇಳೆನ್ನ ತಂದೆ (ಬಸವ. ೩೦೨). [ಭಕ್ತಿ + ಭಂಡಾರ]

ಭಕ್ತಿಭಾವ (ನಾ). ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನೋವೃತ್ತಿ ; ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಮನಸ್ಸು : ಮನಸುಚ್ಚಿಗಿ ವಿನಿರ್ಮಲ ಭಕ್ತಿಭಾವದಿಂ ಜಾಂಜಲಿಪುಟಿಲಂ ನಿಗಮವಂದ್ಯನಂ ಕೀರ್ತಿಸಿದಂ (ಕಂಪಂ. ೪-೦೦೦); ಅವರ್ಯಾರೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಬಗೆಗೆ ಉತ್ಕಟವಾದ ಭಕ್ತಿಭಾವವನ್ನು ತಳೆದಿದ್ದರು (ಹರ. ೬). [ಸಂ.]

ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗ (ನಾ). = ಭಕ್ತಿಪಥ : ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗವಿದೆಮ್ಮ ಸೊಮ್ಮು ದುಃಕ್ಕವಂ ತಾನಿನ್ನು ಪರೌನತ್ಯಕ್ಕನಾಗಿದು ಒತವೆವಂಗೆ (ಬಸಪು. ೪೩-೫೬); ಪೂಜ್ಯರಂ ಪಿರಸ್ಕರಿಸದೆ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗದೊಳೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ (ಅಮಪ್ರ. ೬); ಎಲ್ಲ ಸಂಪ್ರದಾಯಿಗಳೂ ಇಂಥ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಜ್ಞಾನದವೆಗೇ ನಮ್ಮನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದವು ಮೂರು : ಜ್ಞಾನ ಮಾರ್ಗ, ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗ, ಕರ್ಮಮಾರ್ಗ (ಪಪಾಂ. ೫೦). [ಸಂ.]

ಭಕ್ತಿಯುಗ (ನಾ). ಭಕ್ತಿಯೇ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಯುಗ : ವಿದೇಶೀಯರ ಆಕ್ರಮಣದಿಂದ ಭಾರತಜನತೆಗೆ ಇಂಥ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯುಂಟಾದಾಗಲೇ " ಭಕ್ತಿಯುಗ " ಆರಂಭವಾಯಿತು (ಭಾರಪ್ರ. ೪೫೬). [ಸಂ.]

ಭಕ್ತಿಯೋಗ (ನಾ). ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಎಡೆಬಿಡದೆ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು : ವಸ್ತಿಪ್ರಪಸನು ನಂದನಗೆ ಕರಾಗ್ರವೆತ್ತಿಯೆ ಹೇಳ್ದ ವೇದಾಗ್ರ

ದೊಳಗಿಹ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನೊರಿದು ಹಣ್ಮುಖಿಗೆ (ಶಾಕಪಿಂ. ೦೬ ಸಂಚಿ); ನವವಿಧವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗಮಾರ್ಗವ ಬೋಧಿಸಿದನಾ ಗಗನಸದ್ಯೋರು (ಗಣಾ. ೬ ಸಂಚಿ) ; ಗೀತೆಯಲ್ಲಿಯ ಮೊದಲಿನ ಆರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಕರ್ಮಯೋಗ, ನಡುವಣ ಆರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಭಕ್ತಿಯೋಗ . . . ಹೀಗೆ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು (ಶಬ್ದಾಶಾ. ೦೦೩). [ಸಂ.]

ಭಕ್ತಿಯೋಗಿ (ನಾ). ಭಕ್ತಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು; ಭಕ್ತಿಯೋಗ ಸಾಧಕ : ಸತ್ಯಲೋಕಾಧಿಪನವಿಡಿದು ಶಕ್ರಾದೇವಗಣಾಂತ ಎಲ್ಲರು ಭಕ್ತಿಯೋಗಿಗಳೆಂದು ಕರೆಸುವರಾವ ಕಾಲದಲಿ (ಪಾಪ. ೨೬-೦೦).

[ಸಂ. ಭಕ್ತಿಯೋಗಿನ್]

ಭಕ್ತಿರತಿ (ನಾ). ಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಆಸಕ್ತಿ. _ ವ್ಯಾಮೋಹ : ಭಕ್ತಿರತಿಯ ವಿಕಳತೆಯ ಯುಕ್ತಿಯನೇವ ಜಿಸಗೊಂಬರಯ್ಯಾ ಕಾಮಿಗುಂಟಿ ಲಜ್ಜೆ ನಾಚಿಕೆ (ಬಸಪು. ೫೦೬); ಮಾಟಕೂಟವಿದರಡಾಮುಮತದಿಂದವೆ ಭಕ್ತಿರತಿಯಯ್ಯಾ ಕೂಡಲಚೆನ್ನಸಂಗಮದೇವಾ (ಚನ್ನಬ. ೦೬-೩). [ಸಂ.]

ಭಕ್ತಿರಸ (ನಾ). = ಭಕ್ತಿಭಾವ : ವಿಷಯಾವಹಿತನ ಮಾಡಿ ಭಕ್ತಿರಸವ ದಯೆಯಿಮೇಣಿಸಿ ಸುಬುದ್ಧಿಯೆಂಬುದಕವನೆಱೆದು ನೋಡಿ ಸಲಹಯ್ಯಾ (ಬಸಪು ೫೦); ಭಕ್ತಿರಸಂ ಮುಸುಕುವುದನಾರಕ್ತಿರಸಿ ಮುಗಿವರ್ಪುದೇತಱಿದಿರ್ಪಂ (ಪಾಪ. ೬-೨೧೮). [ಸಂ.]

ಭಕ್ತಿಸಾರಾಯ (ನಾ). ೧. ಭಕ್ತಿಯ ಸಾರಾಂಶ, _ ತತ್ತ್ವ : ಎಸೆಗೆ ನಿನ್ನ ರೂಪು ನಿರೂಪಾದ ಬಳಿಕ ಭಕ್ತಿಸಾರಾಯದ ಪಥವಮೊಲ್ಲೆನಯ್ಯಾ (ಪಟಿಪ. ೬೪-೬೪). ೨. ಭಕ್ತಿಯ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವವನು : ಭಕ್ತಿತತ್ತ್ವವನ್ನು ಆಳವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿರುವವನು : ಭಾವ ಸಾರಾಯರ ಭಕ್ತಿಸಾರಾದರ ತೋಜಯ್ಯಾ ನಿಮ್ಮ ಧರ್ಮ (ಬಸಪು. ೫೦೬). [ಭಕ್ತಿ + ಸಾರಾಯ]

ಭಕ್ತಿಸ್ಥಲ (ನಾ). = ಭಕ್ತಸ್ಥಲ : ಭಕ್ತಿಯ ಮಹಿಮೆಯೆಂದು ಜಂಗಮ ನಡಿಮಾಬಂದಲ್ಲಿ . . . ತನು ಕರಗಿ ಮಿಸ ಕರಗಿ ನೋಡಿ ಮಾಡುವುದು ಭಕ್ತಿಸ್ಥಲ (ಬಸಪು. ೫೬೪); ಗುರುವಿಂಗೆ ತನು ಲಿಂಗಕ್ಕಿ ಮನ ಜಂಗಮಕ್ಕೆ ಧನವ ಕೊಟ್ಟೆನೆಂಬನ್ನಕ್ಕ ಭಕ್ತಿಸ್ಥಲ (ಪಡಗೂ. ೨-೦೦೮). [ಸಂ.]

ಭಕ್ತಿಹೀನ (ನಾ). ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು : ಭಕ್ತಿಹೀನನ ದಾಸೋಹವ ಸದ್ಭಕ್ತರು ಸವಿಯರು (ಬಸಪು. ೬೦೬) ; ದೇವ ಇಂತಹ ಭಕ್ತಿಹೀನನ ಬಸುಱೊಳಿನ್ನುವನು ನೀವು ಹುಟ್ಟಿಸಲಹುದೆ (ಬಸಪು. ೫೦-೬೨). [ಸಂ.]

ಭಕ್ತಿಹೀನತೆ (ನಾ). ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಅಕ್ಕಟಾ ಮೆಚ್ಚುವನ ಇಂತಹ ಅಕ್ಕರಿಗೆ ಕಲಿನಾಥನಿದನೆಂತಕ್ಕೆ ಕೇಳ್ದೆವೆ ಭಕ್ತಿಹೀನತೆಯಾದ ವಾರ್ತೆಯನು (ಬಸಪು. ೬೬-೦೬). [ಸಂ. ಭಕ್ತಿಹೀನತಾ]

ಭಕ್ತೆ (ನಾ). ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವಳು ; ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವವಳು : ಗಂಡ ಶಿವಲಿಂಗದೇವರ ಭಕ್ತ ಹೆಂಡತಿ ಮಾರಿಮಸಣಿಯ ಭಕ್ತೆ (ಬಸಪು. ೦೦೪); ಅವಳು ಭಕ್ತೆ (ಬಸಪು. ೪೦-೪). 'ಪತಿಭಕ್ತೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಭಕ್ತಾ]

ಭಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ತಿಂಡಿ ; ಭಕ್ಷ್ಯ : "ತೈಲಾದಿ ತುಪ್ಪದೊಳ್ ತಾಳಿಸಿದು ವೈದೆ ಭಕ್ಷಮೆನಿಕ್ಕು" (ಜುಂಗಂ. ೬೪-೬); ಹಜಿದ ಭಕ್ಷವನುಂಡು ಕೇರಿಗೆ ಮಣ್ಣನು ಪೂಜುವರ ಕಾಡಿ ಕರಿತಾಲಚೋಳ ಭರದಲ್ಲಿ ಪೊಯ್ಯಲು ಹರಿದಾಡಿದಂದದಿ ಕರುಣದಿ ಕುಣಿ ನೀ (ಕೇತಪ್ರ. ೨೫೨೦. ೫೦-೦೦೦); ಪಕ್ಷವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಭಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಡಿಮೆಯೆ ? (ಗಾದೆ). ೨. ಆಹಾರ; ಊಟಿಸು : ನಡಿಯರ್ ಬಲ್ಲಿದರ ಬಲ್ಲುಡಿಗರ್ ವಂದಿರ್ದರಯ್ಯರಾಲದ ಕೆಲಗಿಂ ಕೊಡರ್ದನ್ ನಮ್ಮಯ ಭಕ್ಷದೂಳ್ (ಪಂಪಾ. ೬-೦೨); ಕೂಳಿಗಾಗಿಯ ರೆಡೆಯಸಾಸಿರದಾಳು ಗೈವರು ಭಕ್ಷಗಳನಾ ಕೂಳ ಬಡಿಸುವಳೋರ್ವಳ್ (ಜಿಪು. ೬೪-೦೬). [ಸಂ.]

ಭಕ್ಷಕ (ಗು). ೧. ತಿನ್ನುವ; ಕಬಳಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ತಿನ್ನುವವನು ; ಕಬಳಿಸುವವನು : 'ನರಭಕ್ಷಕ' ಪರಾ. ೩. ಹೆಚ್ಚು ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವದವನು ; ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ : "ಭಕ್ಷಃ, ಘಸ್ಮರಃ, ಅದ್ಮರಃ—ಈ ೩ ತಿನ್ನಾಳಿ" (ಪಾಶಾಮು. ೫೦-೦೬೩). [ಸಂ.]

ಭಕ್ಷಕಾರಿ (ನಾ). = ಭಕ್ಷಕ ೩ : "ಅದ್ಮರಂ ಘಸ್ಮರಃ ಭಕ್ಷಕಾರಿ ತಿನ್ನಾಳಿಯಕ್ಕುಂ" (ಪೂಜಗಣ. ೬೪-೦೦). [ಸಂ. ಭಕ್ಷಕಾರಿನ್]

ಭಕ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ತಿನ್ನುವುದು. ೨. ಆಹಾರ : "ಪಲ್ಯನಂ . . . ಭಕ್ಷಣಂ . . . ಸ್ವದನಂ—ಈ ೧೧ ಊಟಂ" (ಪೂಜಾಮು. ೫೪-೦೬೦). ೩. ಲಾಡು ಮೊದಲಾದ ಭಕ್ಷ್ಯ—ತಿಂಡಿ. [ಸಂ.]

ಭಕ್ಷಣೆ (ನಾ). ೧. = ಭಕ್ಷಣ ೨ : ಎಲ್ಲಿಗಲ್ಲೂ ಹೋಗದಿರು ಕಪಿಸಲ್ಲು ಬಂದವಳಾವಕಂಬುದ ಬಲ್ಲುವೀಯಲಿ ನೋಡು ಭಕ್ಷಣೆಗಾದೆ ನೀನೆನಗೆ (ಕೊಡಣ. ೩-೦-೨); ಹಸಿನಾಡ ರಾಕ್ಷಸಿಯ ಭಕ್ಷಣೆಗೆ ಹೊರಗಾಗಿ ತೃಪ್ತಿಯಲಿ ಕಳೆದಿರುವೆಯಾ ? (ಜಪಟ. ೧೧೨-೦೦); ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಂತನು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಭಕ್ಷಣೆ ಸಿಕ್ಕೀತೇ ? (ಗಾದೆ). ೨. ಆಹಾರವನ್ನು ರುಚಿಕರವಾಗಿ ಮಾಡುವ ವ್ಯಂಜನ : "ಉಪದಂಶಃ, ಅವದಂಶಃ, ಭಕ್ಷಣಂ—ಈ ೩ ಕುಡಿವುತ್ತ ಬಾಡಿಸುವುದು" (ಪೂಜಾಮು. ೫೪-೦೬೩). [ಸಂ. ಭಕ್ಷಣ]

ಭಕ್ಷಿ 'ಬಕ್ಷಿ' ನೋ.

ಭಕ್ಷಿತ (ಗು). ೧. ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ ; ನುಂಗಿದ : ದಕ್ಷಮಖಿಕ್ಷಯಕ್ಷಮ ಭಕ್ಷಿತಕ್ಷೀಡ . . . ಅಕ್ಷಯ ರಕ್ಷಿಸೆಮ್ಮುವಮ (ಪಟಿಪ್ರ. ೬೦-೧೩). (ನಾ). ೨. ತಿಂದುದು : "ಭಕ್ಷಿತಂ, ಜರ್ಜಿತಂ . . . ಭುಕ್ತಂ—೧೪ ಭುಜಸ್ಪಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು" (ಶಬ್ದಾಶಾ. ೬೬೩). [ಸಂ.]

ಭಕ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿನ್ನು; ಕಬಳಿಸು; ಸೇವಿಸು : ನೀವು ಮಾಡಿದ ಬಯಲು ಭಕ್ಷಿಸಿತ್ತು ಅನಂತ ಹಿರಿಯರನು (ಬಸಪು. ೬೬೭); ತಾನೇಂ ಮನುಜವರನು ಭಕ್ಷಿಸಲು ರಾಕ್ಷಸನೇ (ಪಟಿಪ್ರ. ೨೫-೦೬); ರಕ್ತಬೀಜಾಸುರನಂ ಭಕ್ಷಿಸುವಡೆ ಬಾಯ್ದೆಱೆದಿರ್ದಾ ವರದುರ್ಗೆಯು ಪಲ್ಲಳವೊಲ್ ಪಿರಿದಾಪ್ಪರಗೆಂಟೆನೆಗಳೊಳ್ಪಿದವೊಲ್ (ಪಾಪ್ರ. ೦-೬೦). [ಭಕ್ಷಣ + — ಇಸು]

ಭಕ್ಷೀಸ್ 'ಬಕ್ಷೀಸು' ನೋ.

ಭಕ್ಷೀಸು 'ಬಕ್ಷೀಸು' ನೋ.

ಭಕ್ಷ್ಯ (ಗು). ೧. ತಿನ್ನಬಹುದಾದ ; ತಿನ್ನತಕ್ಕ. (ನಾ). ೨. ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ತಿನ್ನತಕ್ಕುದು : ಗುರುಶಿಷ್ಯ ಪಾತ್ರಾಪಾತ್ರ ಪೇಯಾಪೇಯ ಭಕ್ಷಾಭಕ್ಷ್ಯ ಗಮ್ಯಾಗಮ್ಯ ವಧ್ಯವಧಾದಿ ವಿಧಾನ ವಿಚಾರಮನೊಡಂಬಡದೆ (ಪಾಶಾ. ೦೦೦). ೩. ತಿಂಡಿ; ತಿನಿಸು; P "ಭಕ್ಷ್ಯ—ಶೀ : (ಅ) ಭಕ್ಷ್ಯ, ಭೋಜ್ಯ, ಲೇಹ್ಯ, ಚೋಷ್ಯ, ಪಾನೀಯ (ವಿದ್ಯಾಕ. ೫೦). (ಅ) ಅತಿರಸ, ಹೋಳಿಗೆ, ಲಡ್ಡು, ಜಿಲೇಬಿ, ಅಪೂಪ (ಅಪ್ಪಂ) (ಸಾಂಖ್ಯ. ೪೫೫)" (ಕ್ರಿಚಕ್ಯ. ೬೦೦): ಪದಿನೆಂಟುಂ ತೆಱದಿ ಭಕ್ಷ್ಯರೂಪಂಗಳುಮಂ ಪಾನಾಪ್ಯಕಾರದ ಪಾನಂಗಳುಮಂ ಭಿಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ ಬಡ್ಡಿಸಿ (ಪಾಶಾ. ೬೬-೦೬) ; ಭಕ್ಷ್ಯಾದಿಗಳಂ ಬೇಡುವ ಮಕ್ಕಳ ಬಾಳ ಕ್ರೀಡೆಗಳಂ ನೋಡುತಿರ್ಪುದೊಂದಿರವಲ್ತೇ (ಪಳುಮು. ೫-೦೦೦); ಪಲನಳಿಪ ಬಹುವಿಧದ ಭಕ್ಷ್ಯಾವಳಿಯ ಹೆತ್ತಿಗೆಗಳೋರಣಿ ಮಂಡಳಿಸಿ (ಶಾಬ್ದಾ ೦೦-೨೩). ೪. ಲಾಡು, ಹೋಳಿಗೆ ಮುಂತಾವ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ : ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದೇವರ ಸಮಾರಾಧನೆಯಂದು ಭಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಳಿಗೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ (ಜೂಪ). [ಸಂ.]

ಭಕ್ಷ್ಯಕಾರ (ನಾ). ಸಿಹಿತಿಂಡಿಯನ್ನು ಮಾಡುವವನು ; ಭಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು : "ಅಪೂಪಿಕಃ, ಕಾಂದವಿಕಃ, ಭಕ್ಷ್ಯಕಾರಃ—೩ ಬಜ್ಜಾಯ ಮುಂತಾದ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನಿಗೂ ಹೆಸರುಗಳು"(ಶಬ್ದಾಂ. ೨೬೨).

[ಸಂ.]

ಭಗ (ನಾ)- ೧. ಸೂರ್ಯ : "ಆದಿತ್ಯ . . . ಭಗಃ . . . ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶತ್ತು— ಈ ೪೭ ಆದಿತ್ಯನ ಹೆಸರ್" (ಹರಿವಂ. ೬-೩೭); ದೆಳ್ಳಕರಗಿ ದೆಳಗಾಯ್ತು ಏಳು ಹಗಲಾಗಿ ಭಗವೆ ಸುಡಿಸೆ ? (ಶಾಂ. ೨೦೦-೪). ೨. ದ್ವಾದಿಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಅವಲಸ ಭುಜಬಲದೊಳು ಜಿಷ್ಣುಯಂ ಕೊಯ್ದು ಪೂಷನ ಪಲ್ಗಳನುದಿರ್ದ್ ಭಗನ ಕಣ್ಣಂ ಕಡಿದು . . . . ನೋಯಿಸಿ (ಕರ್ಣಾ. ೦೦-೨೪೦) ; ಭಗನ ಕಣ್ಣಂ ತಿರ್ಪನೆಂದು ಪೇಳ್ದಂ ಮತ್ತೆ ಭಗನೇತ್ರ ಎನುತುಂ (ಶಾಕಾ. ೬-೦೬_೦೪). 'ಭಗಳ್ಳ್' ಪರಾ. ೩. ಕೀರ್ತಿ; ಯಶಸ್ಸು : ಪೊಗಬ್ ಜಗತೀಚಕ್ರಂ ದಿಕ್ಕಕ್ರದೊಳ್ [ಭ]ಗಮಾವಾಗಂ ಪೊಗಬ್ ವಿಜಯೋದ್ಯೋಗವ್ಯಾಘಸಮಾನಮಹೋದಯಂ ಮಗುಬ್ಬು (ಪಾರ್ಶ. ೨-೩೦). ೪. ಸ್ತ್ರೀಯ ಗುಹ್ಯ; ಯೋನಿ : "ಭಗಃ, ಯೋನಿಃ, ಉಪಸ್ಥಃ, ವರಾಂಗಂ, ಸ್ಮರಮಂದಿರಂ—ಈ ೫ ಉಪಸ್ಥಂ" (ಪಾಶಬ್ದ. ೦೩-೭೬೦); ಭಗಮಲರ್ದುರ್ ಕೆತ್ತುಗುಂ ಗುದಮಗಿಗುಂ ಕೊಡೆ ನಡುಗುಗುಂ ಲತಾಂಗಿಗೆ (ಪಂಡಿ. ೦೦-೩೭) ; ಬಿಸುನೀರಿಂ ಪೂಸುಗೆ ತಾಂ ಕಿಸುಗುಳಿಯಪ್ಪವಳ ಭಗದ ಗಂಧಂ ಕಿಡುಗುಂ (ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರ. ೯-೭೬) . ೫. ಜನ್ಮಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಡಿರುವ ಪಾಪ ಮತ್ತು ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಗಳ ಪರಿಣಾಮ.— ಫಲು. ೬. ಭಾಗ್ಯ; ಅದೃಷ್ಟ. ೭. ಸಂಪತ್ತು; ಐಶ್ವರ್ಯ. ೮. ಏಳಿಗೆ; ಅಭ್ಯುದಯ. ೯. ಘನತೆ; ಹಿರಿಮೆ. ೧೦. ಉತ್ಕೃಷ್ಟತೆ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. ೧೧. ಬಲ; ಶಕ್ತಿ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. ೧೨. ಮಹಾತ್ಮೆ. ೧೩. ಪ್ರಯತ್ನ; ಸಾಹಸ. ೧೪. ತೇಜಸ್ಸು; ಕಾಂತಿ. ೧೫. ಒಲುಮೆ ; ಪ್ರೀತಿ. ೧೬. ಪವಿತ್ರತೆ ; ಪರಿಶುದ್ಧತೆ. ೧೭. ಅಂವು ; ಜ್ಞಾನ. ೧೮. ಧರ್ಮ. ೧೯. ವಿರಕ್ತಿ; ವೈರಾಗ್ಯ. ೨೦. ಸಂಯಮಿ; ಯತಿ. ೨೧. ಮುಕ್ತಿ; ಮೋಕ್ಷ. ೨೨. ಜಪ; ಸ್ತುತಿ. ೨೩. ಭವಿಷವ್ಯ. ೨೪. ದೇವತೆ : "ಸೂರ್ಯನೊಳು ಧರ್ಮದೊಳು ಯೋಗಿಯೊಳು ಮುಕ್ತಿಯೊಳು ಜ್ಞಾನದೊಳು ವೈರಾಗ್ಯದೊಳು ದೇವವೀರ್ಯದೊಳು ಮುಕ್ತಿಯೊಳು ಶ್ರೀಯೊಳು ಮಹಾತ್ಮೆಯೊಳು ಭರ್ಗನೊಳು ಭಗಮೆನಿಸ್ಕಂ" (ಪುಂಗಣ. ೦೩೦-೭೦); "ತಪಂ ಸಂಯಮಿ ಧರ್ಮ ಕೀರ್ತಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಜ್ಞಾನಮೈಶ್ವರ್ಯ ಯೋನಿ ಪವಿತ್ರಂ ಭವಿತವ್ಯ ಶಕ್ತಿ ಕಿರಣಂ ಗೀರ್ವಾಣರುಂ ಮುಕ್ತಿಯುಂ ಜಪ ಮಹಾತ್ಮ್ಯಂಗಳುಂ ಭಗಾಖ್ಯಂ". (ಜಾಪಾಶ. ೩೩). [ಸಂ.]

ಭಗಂದರ (ನಾ). ೧. ಗುಹ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ರಣರೋಗ : "ಭಗಂದರಃ—ಶಿಶ್ನೋತ್ಥಸ್ಥಗಳ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಹುಣ್ಣು" (ಶಿವಾ.೩೨. ೦೮೪) ; ಪಿಟಿಕಂ ಪೊಲ ಭಗಂದರಂ ಕುಷ್ಠ ಕ್ಷಯ ಗಂಡಶಿರೋವೇದನ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯವೇಟುಸೊಱುವ್ಯಾಧಿಗಳೊರ್ಮೊದಲೆ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟದೊಡೆ (ಹಸ್ತಾ. ೬೯-೭೦) ; ಸತಿಯಂ ವಿಚಾರಿಪಾಗಳು ಧೃತಿಗಂಗೆಯೊಳವನಿಪತಿ -ಭಗಂದರದೊಳು ಮುಂ ಪ್ರತಿದಿನಮಿಟ್ಟನ್ನಮನುಂಡ ತೆಱಂ ತಪಗಕ್ಕುಂ (ಪುರಾ. ೬-೨೦) ; ಬಾಯಿಂದ ಬಂತು ಭಗಂದರ (ಗಾಡ). ೨. ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ಭಗಳ್ಳಿ (ನಾ)- ಭಗನೆಂಬ ಆದಿತ್ಯನನ್ನು ಅಡಗಿಸಿದವನು ; ವೀರಭದ್ರ : ರತ್ನಮಯದಂಡಮಂಡಪದನೆಯ್ದಿ ಪಿಡಿದು ಬರಲಾ ಭಗಳ್ಳಿಂ . . . ನಡದ ಸಭವಂ (ವೀಕೃತ. ೨-೪-೧೨). [ಸಂ.]

ಭಗಣ (ನಾ)- ೧. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು. — ಸಮೂಹ : ಭಗಣದ ಲೆಕ್ಕಮಂ ಮಱಿಯ ನೀರ್ವಿನಿಯಂ . . . ಪಮಹೇಸರ್ ಬಗೆದರ್ಪನೆ ಗಾಂಪನಾಗನೇ (ಶ್ರೀಪಾಪು. ೦೩-೦೦); ನೆಗಟ್ಟುದ್ವೀಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಲಶಂ ಚಂಡಪ್ರಭಂ ಪಂಜರಂ ಭಗಣಂ . . . ಗಗನಸ್ಪೃತ್ರದ ಹೇಮದಂಡಮೆನಿಸಲ್ ಸಾಲ್ದತ್ತು ಹೇಮಾಚಲಂ (ಜಗಪ. ೦-೨೩) ; ಮುತ್ತಿನ ಬಿಂಬದ ಜಾರದೆ ಮುತ್ತಿನ ವಿಧ್ಯಮಂದಿನೆಸವ ಬೆಳ್ಗೊಡೆ ಭಗಣಂ ಸುತ್ತಿರೆ ಮಿಸುಗುವ ಶಶಿಯೆನಿಸುತ್ತಿರೆ (ಕಪ್ಪ. ೦೦-೨೬). ೨. [ಧಂದ] ಮೊಪಲನೆಯ ಅಕ್ಷರ ಗುರುವು ಉಳಿದೆರಡು ಲಘುಗಳೂ ಆಗಿರುವ (⏑–⏑) ಒಂದು ಅಕ್ಷರಗಣ : ಆದಿ ಗುರುವಾಗೆ ಭಗಣಂ (ಕಂದೋಬ್ರ. ೦-೪೪ ೦೩೫೬). [ಸಂ.]

ಭಗಣಮಂಡಲ (ನಾ)- ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು : ತಾರಾಮಂಡಲ : ಒಡಿದು ಸರ್ವನೆ ತಿರುಹುಲುಮರರು ನಡುಗಿ ಕಂಗೆಟ್ಟೋಡಿತತ್ಕಲು ಬಿಡದೆ ಸುಂಟರಗಾಳಿಯುಬ್ಬತು ಭಗಣಮಂಡಲಕೆ (ಶಾಂಪು. ೨೬-೪೩). [ಸಂ.]

ಭಗದಾಳ, ಬಗದಳ, ಬಗದಾಳ (ನಾ)- ೧ ಭಗಂದರ ೧ : ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು ತೊಕ ೭, ಲಿಯಉಮ್ಮತ್ತಿಯ ಎಲೆ ತೊಕ ೭, ಕುಪ್ಪ ತೊಕ ೭ ಇವ ಅರೆದು ಪೂಸೆ ಭಗದಾಳ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಪಥ್ಯ. ೬೩). ಬಗದಳ : ಕರಸ್ಥಲವೆಂಬುದು ಕೈಕಟ್ಟ ಪುಣ್ಣು ಅಮುಳೋಕ್ಕವೆಂಬುದು ಬಾಯಿ ಬಗದಳ ಅಂಗಸೋಂಕೆಂಬುದು ಪಾಪದ ತವರ್ಮನೆ (ಶರಪ. ೦೦೪-೨೭೪) ; ಬಾಯೊಳಗಣ ಬಗದಳಕ್ಕೆ ಎನ್ನ ಕೇಳಬೇಡ (ಪಸಪ. III. ೬೫-೦೬೫) ; ಶರಣ್ಗೆ ಸರಿ ಸುರಸರರೊಳಿಲ್ಲೆನಲು . . . ಸರಿಯೆಂಬ ಬಾಯ್ಗು ಬಗದಳ ವಾಗದಿರ್ಪುದೇ (ಪಂಪಪ. ೦೬-೦೯೨). ಬಗದಾಳ : ಬಾಯಿಗೆ ಬಂತು ಬಗದಾಳ ಬೆನ್ನಿಗೆ ಬಂತು ಭೇತಾಳ (ಗಾಡ).

[←ಮರಾ. ಭಗದಳ. ಭಗದಡ, ಭಗದಾಡ. /ಹಾ. ಭಗಂದಲ]

ಭಗಭಗ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಅವರು ಮಾಡಿದ ಅನ್ಯಾಯ ನೆನೆಸಿಕೊಂಡರೆ ಹೊಟ್ಟೆ ಭಗಭಗ ಎಂದು ಉರಿದುಹೋಗುತ್ತೆ (ಪಾಡ).

ಭಗವ (ನಾ)- (ಉಪವಾಸದ ದಿನ ಅಲ್ಪಾಹಾರಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೃಣಧಾನ್ಯ : ಅಳಯುಳ ೮ ಭರ್ಜಾದ ಖಂಡಿಗದ ಮೇಲೆ ಧಾರಣೆ. ಇರತಕ್ಕ ಜೀನಸುಗಳು ೧. ಹವೀಜ ; ೨. ಅವಲಕ್ಕಿ; ೩. ಭಗರ (ವರಯದ ಅಕ್ಕಿ) (ಜೀಲಂಪ್ರಾ. ೦೩೦). [←ಮರಾ. ಭಗರ]

ಭಗರಿ 'ಬವರಿ' ನೋ.

ಭಗವ (ನಾ)- ವೈಷ್ಣವ ಸಂನ್ಯಾಸಿ : ಭಗವರೊಳಂ ಗೊರವರೊಳಂ ಸುಗತರೊಳಂ ಭುವಿಯರೊಳವುದೆಂದುಂ ಪಾಪಂಡಿಗಳಿಂದೆ ವಿಜ್ಞರುಂ ನಲ್ಕೆಗಳವರಾದನೆಂದುಮಿಲ್ಲ ಪಾರ್ವರಿಗೆಂದುಂ (ಪಪ:ಕ. ೦೩೦೫- I. ೦೦-೪೪). [<ಸಂ. ಭಗವತ್?]

ಭಗವಂತ (ನಾ)- ೧. ದೇವರು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಭಗವಂತನೆ ಕವಿ ಸಹೃದಯ ನಾಂ (ಅಷ್ಟ. ೩೦-೨) ; ಈ ಈಶ್ವರನು ಮಹದೈಶ್ವರ್ಯಗುಣ ಪೂರ್ಣವಾದ ಭಗವಂತಮು ; ಏಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಮು (ಪಾಶಭ. ೦೫೭) ; ಆರ್ಜವನನು ಮಪಾಸಂಗ್ರಿಮಕ್ಕೆ ಅಣಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಭಗವಂತನ ಕಾರ್ಯ ಫಲಿಸುತ್ತದೆ (ಪಭಾಗ. ೦೫೩). ೨. ವಿಷ್ಣು. ೩. ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ. ೪. ಜಿನ ; ಅರ್ಹಂತ. ೫. ಗೌತಮ ; ಬುದ್ಧ ; ಆನಂದನವರನೆಬ್ಬಿಸುತೊಡನೆ ಮರಳಿ ಬರೆ, ಭಗವಂತ ಮೆಲ್ಲನಿಂತೆಂದ (ಕ್ಷಣ. ೬೬-೩); ಭಗವಂತಮು ಒಂದು ಸಲ ಶ್ರಾವಸ್ತಿಯ ಜೇತವನದಲ್ಲಿ ಅನಾಥಪಿಂಡಿಕವ ಆರಾಮದಲ್ಲಿ ತಂಗಿದ್ದಪು (ಪಾಶ್ವ. ೦೫೫). ೬. ಪೂಜ್ಯರನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ : ಆಸ್ಥಾನಾಚಾರ್ಯ ಭಗವನ್ಮರಾಸ್ಥಾನಮಾನ್ ದೇವಾಚಾರ್ಯಭಗವನ್ಮಗ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಪಶ. I. ೦೫೬-೩; ೨೫೫). [ಸಂ. ಭಗವತ್]

ಭಗವತಿ (ನಾ). ೧. ಗೌರಿ ; ವಾರ್ವತಿ : "ರುದ್ರಾಣೀ . . . ಭಗವತೀ, ದುರ್ಗಾ' . . . ಮೇನಕಾತ್ಮಜಾ—ಈ ೨೧ ಗೌರೀದೇವಿಯ ಪೆಸರ್" (ಪಾಶಬ್ದ. ೯-೦೫); ಮರಿಯಸೆಯೊಳ್ ಭಗವತಿಯಂ ಪದಿಪ್ಪೆಗೆಯ್ದುಡಿಪ (ಪ್ರಾಚ. ೦೬೫, ೭೯-೩; ೭೫೮ ೫೫) ; ಆ ಭಗವತಿ ಕೊರ್ಕು ಬೀರುವಿಯಾಗೆ ಭೂಜಾಸಿಗೆ ನಾಗವರ್ಮಾವಾ (ಕಂದೋಬ್ರ. ೦-೮). ೨. ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಸರಸ್ವತಿ ಮೊದಲಾದ ಸ್ತ್ರೀದೇವತೆ. ೩. ತಪಸ್ವಿನಿ, ಋಷಿಪತ್ನಿ, ಮೊದಲಾದ ಪೂಜ್ಯಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವಾಗ ಬಳಸುವ ಪದ : ಎಲೌ

ಭಗವತಿಯರಿಂ, ಮಹಾದೇವಿಯರಿಂ ಇತ್ತ ಕಡೆಗೆ ಬರಬೇಕು (ಅಣಿಮ. ೯-೩ ಪ).

ಭಗವತಿಅಂಕಣಾಜಿ = ದೇವಿಯ ಭಕ್ತನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು: ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಮನುಮಹಾಮಂಡಳೇಸ್ವರಂ ಜೋಳರ ಭೀಮ ಚೋಳನಾರಾಯಣ ಭಗವತಿಅಂಕಕಾಜಿ ನಾಗರಸನ ಕುಮಾರವೀರ ಬೊಮ್ಮಸಂಗೆ ಬಸುರುಕೊಡನು . . . ಕೊಟ್ಟನು (ಕೌಇ. IX-i, ಪಟ್ಟಿ-೧೨; 1278). **ಭಗವತಿಯೇಱು** = ದುರ್ಗೆಯ ಯುದ್ಧ : ದೇವೀ ಸಂಗರ : ' ಭಗವತಿಯೇಱುವೇಳ್ವ ಕೆಜಿದಿಂ ಕಥೆಯಾಯ್ತುವೇಱು (ಪಂಚಾ. ೦೦-೦೬)ಃ ಗಣ್ಡಪ್ರತಾಪಗಿಬಗಿ ಕೀರ್ತ್ಯಿಕುವ್ಪ ಬಿಜಿಘಾತ್ತರಂ ಮೂದಲೆ ಪೆಂಪು ವಿಕ್ರಮಂ ಭಗವತಿಯೇಱು ಕೌಜಗುಣಮತ್ತಿಯ ಪಣ್ಣನಿಪೇಳ ಪುಣ್ಡರಂ ತೆಗಳ್ದುದಾದಾರಚಾರುಚರಿತಪ್ರಭೆಯಿಂ ಪಡೆವಳ್ಕೆ ಕೈಲಾ (ಕೌಇ. XI-i, ೩೩-೩೯; ಪು. 1807); ಕ್ಷ 'ಭಗವತಿ'ಯು ಪರಾಶಕ್ತಿಯ ಒಂದು ಸ್ವರೂಪ. ಪಾರ್ವತಿಯಾಗಿ, ದುರ್ಗೆಯಾಗಿ ಅವಳು ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದ ಕಥೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧ. ಅದುದರಿಂದ ದೇವಿಯ ಯುದ್ಧ, ದೇವೀಸಂಗರ, ಭಗವತಿಯೇಱು ಎಂಬ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಈ ದೇವಿಯು ಮಾಡಿದ ಯುದ್ಧದ ಕಥೆ ಅಥವಾ ಪುರಾಣದ ಕಥೆ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. [ಸಂ. ಭಗವತೀ]

ಭಗವತ್ಪಾದ (ನಾ). ಶುತಾಚಾರ್ಯರೇ ಮೊದಲಾದ ಪೂಜ್ಯರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಹೇಳುವ ಒಂದು ಗೌರವಾರ್ಥಕಶಬ್ದ : ಶಂಕರಭಗವತ್ಪಾದರು ಜಗನ್ಮಿಥ್ಯಾವಾದಿಗಳಾದರೂ ಅವರ 'ವಿಘ್ನಾ' ಪದ ಪ್ರಯೋಗದ ಅರ್ಥವೇ ಬೇರೆ (ಶಾಸಂ. ೦೨೨ ಆಪಿ). [ಸಂ.]

ಭಗವತ್ಪಾದಿ (ನಾ). (ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದೆಂದು ಹೇಳುವ) ಗಂಗಾನದಿ : ಸುತ್ತ ಬಳಗದ ಕೂಡೆ ಕುಳಿತು ಭಗವತ್ಪಾದಿ ಪೆತ್ತ ದೇವನ ಸ್ಮರಣೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ (ಅಣಿಕ್ಷೇ. ೩೫-೦). [< ಸಂ. ಭಗವತ್ಪದೀ]

ಭಗವದಿಚ್ಛೆ (ನಾ). ದೈವೇಚ್ಛೆ ; ಈಶ್ವರಸಂಕಲ್ಪ : ಪ್ರಕಟಣೆಗಾಗಿ ಒಂದೆರಡು ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ನಡೆದುವಾದರೂ ಪ್ರಕಟವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಭಗವದಿಚ್ಛೆ ಹಾಗಿತ್ತು (ಕಜಾ. XV-೬೬೨ಪಟ); ಭಗವದಿಚ್ಛೆಯಿದ್ದರೆ ಶಿಕ್ಷೆ ರದ್ದಾಗುತ್ತದೆ (ಕುಚಂ. ೨೩೬). [ಸಂ. ಭಗವದಿಚ್ಛಾ]

ಭಗವದ್ಗೀತೆ (ನಾ). ಹಿಂದುಗಳ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥ: ಮಹಾಭಾರತದ ಭೀಷ್ಮಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಹದಿನೆಂಟು ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಗ್ರಂಥಭಾಗ : ವೇದಗಳ ಸಾರಸರ್ವಸ್ವ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಾದರೆ, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಸಾರಸರ್ವಸ್ವ ಭಗವದ್ಗೀತೆ (ಶಾಪಿ. ೦೦೯); ಉತ್ತಮಸಂದೇಶವನ್ನು ನೀಡುವ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಮಹಾಭಾರತವು ಪಂಚಮವೇದವೆನ್ನಿಸಿಕೊಂಡಿತು (ಪಣ್ಣಿ. ೦೦೨ ಪಂ೫೪). [ಸಂ. ಭಗವದ್ಗೀತಾ]

ಭಗವನ್ 'ಭಗವಾನ್' ನೋ.

ಭಗವಾ (ಗ). ಕಾವಿ ಬಣ್ಣದ : ತಿರುಮಲೆಯ ಕಾದುಕಕ್ಕೂ. ವೇದಾಂತ ಮಾರ್ಗದ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಗುಂಪುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ತಿರುಗುವ ಭಗವಾ ವೆಷ ಧೂಜಣವಲ್ಲಿರುವ ಗಾಂಜಾಮೇಳದವರಿಗೂ ಹೇರುಕ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಪಂಚಾ. ೬೩ ಕೊಗತ್ಯಕಂಚಿಯ) ; ದುಡ್ಡಿನ ಜಾಡಮಿದ ಬಳಕರು ಭಗವಾಕವಿ ಧರಿಸಿ ಹಕ್ಕಿದರು (ಕ್ಷ ೦೫- ೧೩೩) ; ಭಗವಾ ರೆಂಡಾ ಸುಟ್ಟು ಬೂದಿಮಾಯಿತು (ಶಾಸಂ. ೨೦). [←ಹಿಂ. ದೇಶಾ. ಭಗವಾ]

ಭಗವಾನ್, ಭಗವನ್ (ನಾ). ೧. ಗುರುಹಿರಿಯರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಗೌರವಸೂಚಕವಾದ ಒಂದು ಶಬ್ದ : " ತತ್ಪ್ರಭಾವ್, ಭಗವಾನ್—(ಇವರಿಂದು) ಈ ೨ ಪೂಜಾವಚನಂ" (ಕಜಾಯು. ೨೬-೦೩). ೨. ಬುದ್ಧ : "ಸರ್ವಜ್ಞಸ್ಸುಗತಃ, ಬುದ್ಧಃ, ಧರ್ಮರಾಜಃ, ತಥಾಗತಃ, ಸಮಂತಭದ್ರಃ. ಭಗವಾನ್. . . ಮುನಿಃ—ಇರೆ ಬುದ್ಧದೇವರ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿಶ್ಯಾಂ. ೦೬). **ಭಗವನ್**. ೧. ಭಗವನ್, ನಾನು ವಿಜಾರ (ಪಪ್ರಾಚಾ. ೨೨). [<ಸಂ. ಭಗವತ್]

ಭಗಾಂಕುರ (ನಾ). "ಗಂಡಸಿನ ಶಿಶ್ನಕ್ಕೆ ಸರಿಹೋಲುವ ಹೆಂಗಸಿನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ ಭಾಗ; ಭಗಾಂಕುರ" (clitoris. ೨೦೪೨). [ಸಂ.]

ಭಗಿನಿ (ನಾ). ೧. ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು; ಸಹೋದರಿ : "ಭಗಿನೀ, ಜಾಮಿಃ, ಸ್ವಸಾ—ಈ ೩ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳ್" (ಪಣಾಪ್ರ. ೫೨-೪೩೬) ; ತಿನೆಯು ಮಾಧವನು ಅಶ್ವಮೇಧಯಜ್ಞಮಾಡಿ ಕದಂಬಕೃಷ್ಣವರ್ಮನ ಭಗಿನಿಯನ್ನು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಕಚ್ಚಾರ. ೫೦). ೨. ಮಹಿಳೆಯರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ: ಭಗಿನಿಯರೆ, ನಿಮ್ಮ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ನನ್ನನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿ ಗೌರವಿಸಿದುದಕ್ಕೆ ನಾನು ಕೃತಜ್ಞನಾಗಿದ್ದೇನೆ (ಜಜ). ೩. ಪುಣ್ಯವಂತೆ: ಭಾಗ್ಯವಂತೆ. [ಸಂ. ಭಗಿನೀ]

ಭಗಿನಿಜ (ನಾ). ಸೋದರಿಯ ಮಗ ; ಸೋದರಳಿಯ : "ಭಗಿನಿಜಂ ಸ್ವಸ್ರೀಯಂ ಸೋದರಳಿಯಂ" (ಪಂಗಣ. ೧೩-೦೪). [<ಸಂ. ಭಗಿನೀಜ]

ಭಗಿನೀಪತಿ (ನಾ). ಸೋದರಿಯ ಗಂಡ; ಅಕ್ಕ ಅಥವಾ ತಂಗಿಯ ಗಂಡ. [ಸಂ.]

ಭಗೀರಥ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಅಸಾಧಾರಣ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ತಂದನೆಂದು ಪಂಬಲಾದ ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ಚಕ್ರವರ್ತಿ: ದೀಕ್ಷಾಗ್ರಹಣಮನೋರಥಂ ಮಹಾರಥಂ ಭಗೀರಥಂಗೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪದವಿಯಂ ದಯೆಗೆಯ್ದು (ಅಕ್ಕ. ೦೦-೦ ಪ); ಇದು ಭಗೀರಥರಥವ ಬೆಂಕೊಂಡು ಪರಿವ ಸುರನದಿಯ ಪ್ರವಾಹಮೆಸಲ್ . . . ಬಿತಪ್ಪ ಚತುರಂಗದ ಪದಪತಿಗೆ ಧರೆ ನಡುಗುತಿರೆ (ಕೃಬಾಪಾ. ೪-೨೮).

ಭಗೀರಥಪ್ರಯತ್ನ = ವಿಶೇಷವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ : ಗಾವಯೋಗದಾಧ್ಯಂತಮಾಂ ಆಹಂಕೃತಿಗೊಡರ್ವದಲ್ಲಂ. . . ಭೀಗೀರಥಪ್ರಯತ್ನಕವೊಳಗಾಗದು (ಅಭ್ಯಾ. ೨೯-೦೩); ಆ ಹುಡುಗಿಗೆ ಗಂಡು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಭಗೀರಥಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಬೇಕಾದಿತು (ಕಜಾ). [ಸಂ.]

ಭಗ್ನನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ ; ಕೂಡಲೆ ; ತಟ್ಟನೆ : ಒಗ್ಗೊಡೆಯದೊತ್ತಿ ಪಡತಪನು ಭಟರಿದಿಸಲುಗಿ ರುಗಿದರು ಹಿಂದೆ ಹಿಂದೆ ನಿಂದೆ ಸೈನ್ಯ ಭಗ್ನನೊಡೆದುದು (ಪಾಂಪ. ೦೦-೦೬). [ಭಗ್+—ಅನ್ನೆ]

ಭಗ್ನ (ಗು). ೧. ಮುರಿದ; ಒಡೆದ : ಈ ಭಗ್ನಜೋಪಾಯವು ನಿನ್ನದೇ (ಪಚ್ಚಕ್ಷ. ೩೩). ೨. ಸೋತ; ಸೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೩. ಹಾಳುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ; ನಾಶಗೊಂಡ. ೪. ಎದೆಗುಂದಿದ ; ನಿರಾಶೆಗೊಂಡ. (ನಾ). ೫. ಮುರಿದಿರುವುದು : ನಂಬಿಗೋಪಂ ಪ್ರಜಿಪ್ಪುಬಲಿಂ ಬಂದು ಭಗ್ನವಾಗಿರ್ದಾ ಪಾಷಾಸ್ಕಂಧಶಾಖಾರ್ಜುನವಿಟಪಿಯನುಮಂ. . . ಕಂಡು (ಕಗಾ. ೩-೪೯ ಪ); ೬. ಎರಡಾಗಿ ಒಡೆದುದು ; ಹೋಳಾದುದು : "ಭಗ್ನಂ ಭಂಗುರ ಭಗ್ನಂ . . . ಛಿತವಾಚ್ಯಂ" (ಪಚ್ಚಕ್ಷ. ೦೩೬-೪೬); ಭಗ್ನವಾದ ಮೂರ್ತಿಗೆ ಭಂಗವೆದ ಗುಡಿಯಿಂದೇಪು ? (ಪಚ್ಚಕ್ಷ. ೨೩೬). [ಸಂ.]

ಭಗ್ನಪಾಠ (ನಾ). ಪ್ರಾಚೀನಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ತ್ರುಟಿತ ಭಾಗ ; ನಷ್ಟಪಾಠ : ಭಗ್ನವಾಕ್ಯಂತ ತಾತ್ಕಾಲಿಕಪೂರ್ಣವಿರಾಮ (stop gap) ಉತ್ತಮ ಎಂಬುದು ಅವರ ನೀತಿ (ಶಾಸಂ. ೧೯). [ಸಂ]

ಭಗ್ನಮಂದಿರ (ನಾ). ಮುರಿದು ಬಿದ್ದ ಮನೆ ; ನೆಲಸಮವಾದ ಮನೆ : ಆ ಭಗ್ನಮಂದಿರವನ್ನು ಜೀವಪೂರ್ಣದೇಗುಲವನ್ನಾಗಿಸುವ ಕೆಲಸ ಹರಿಯಕ್ಕೆ ಬಂದ ಪಾಗ ಈರನದಾಗಿತ್ತು (ಪುಂಗಣಮು. ೬೯). [ಸಂ.]

ಭಗ್ನಮನ (ನಾ). ನಿರಾಶೆಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸು : ಭಗ್ನಮನಮಲ್ಲದಚಲಿತಲಗ್ನಪ್ರತಿಯಾಗಿ . . . ಪಂಡಾಗ್ನಿಯ ನಡುವಾಜಿ ವಿಪುಳತಪಮೊಳ್ ನಿಂದಳ್ (ಗಿಶಿ. ೯-೯). [ಸಂ. ಭಗ್ನಮನಸ್]

ಭಗ್ನಮನೋರಥ (ನಾ). ಕೈಗೂಡದ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು ; ನಿರಾಶನಾದವನು : ಭಗ್ನಮನೋರಥಂ ರತಿಸುಪ್ತಾಸವೇವೆಗೆ ಪಂಚಬಾಣ ಪಂಚಾಗ್ನಿತಪಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲ ವಿರಹಾತುರನಂತಿರೆ (ಅಭಿನ. ೪-೦೨೬) ; ಅರಮನೆಗೆ ಪಡೆಯೆನಲು ತಂದೆಯು ಪರಮವಜ್ರವಲಂಘ್ಯಮೆವೆ ಕಾತರಿಸಿ ಭಗ್ನಮನೋರಥನು ಮರಳಿದನು ಮಂದಿರಕೆ (ಕುಮ್ಮಿ. ೨-೨೫). [ಸಂ.]

ಭಗ್ನಲತಾವೇಷ್ಟನ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಆಲಿಂಗನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ: ನಿಂದಿರ್ದ ಪುರುಷನ ಮುಂದಲೆಯ ಹೆಡಗಯ್ಯಂ ಬರತೆಗೆದು ಅತ್ಯಂತ ಬಾಗಿಸಿ ಆತನ ಕೊರಳು ದೆನ್ನಂ ತೊಡಗಳಿಂದಾಲಿಂಗಿಸಿ ಆತನ ಶಿಕದಲ್ಲಿ ಕಪೋಲಗಳನ್ನಿಕ್ಕಿಕೊಡುಯಿಂತಿಪ್ಪಳು. ಆತನ ಕೈಗಳಿರಡುತೊಡೆಗಳಂ ಪಿಡಿದು ಇರುತಿರ್ಪನು. ಇದು ಭಗ್ನಲತಾವೇಷ್ಟನವೆಂಬುವರಿದು (ಕಾಪುಶಾ. ೩೫೬). [ಸಂ.]

ಭಗ್ನಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಮುರಿದ ಅವಯವ. ೨. ಅಂಗವಿಕಲನಾದವನು : ರಿಕ್ತಕುಂಭಂ ವಿಲಾಪಿಜ ಭಗ್ನಾಂಗನ ಕೃತ್ಯಯಂ ವಿಧಿಯಂ ಕೊಂದಿತಮಂ ಧೂಮಮಂ ನಿಷ್ಕಾರ್ ಕಂಡರೆ ಪೋಗರ್ಕೆ (ಸೋಮೇಶ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಭಗ್ನಾವಶೇಷ (ನಾ). ಬಹು ಭಾಗ ಹಾಳಾಗಿ, ಉಳಿದಿರುವ ಅಂಶ : ನಮ್ಮ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿರ್ಪಾ ಹಳೇ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಭಗ್ನಾವಶೇಷವನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ (ಶಾಕಪ. ೩೩೪). [ಸಂ.]

ಭಗ್ನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುರಿ ; ಛೇದಿಸು : ಭಗ್ನಿಸಿ ಜೀವವಱವು ಬೆಳೆನೆ ಮೂಱು ನಗ್ನಾತ್ಮನೆಂಬಾಗಳೊಂದೆ (ಪಪಪ. ೩೬-೩೮). [ಭಗ್ನ + —ಇಸು]

ಭಗ್ನೋತ್ಸಾಹ (ನಾ). ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು : ನಿರುತ್ಸಾಹಿ : ಕ್ಷತಿಪ್ರಮಾಣತೀತಾಪ ಪ್ರಮುಖವಿರೀಜಹಂಗಳಂ ಸೈರಿಸಲಾಱದೆ ಭಗ್ನೋತ್ಸಾಹರುಂ ದೂರೋತ್ಸಾರಿತಾಭಮಾನಿಗಳುಮಾಗಿ (ಅಂಪ್ರ. ೯-೧೪೫). [ಸಂ.]

ಭಚಕ್ರ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಮಂಡಲ : ಗ್ರಹಗಳ ಚಾರವನ್ನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಅವು ಭೂಮಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವ ಹಾಗೆ ಕಾಣುವ ಭಚಕ್ರವನ್ನು (Zodiac) ಹನ್ನೆರಡುರಾಶಿಗಳಾಗಿ (ಮೇಷ, ವೃಷಭ ಇತ್ಯಾದಿ) ವಿಂಗಡಿಸಿದರು (ಕಂಪ್ರಾ. ೧೦). [ಸಂ.]

ಭಚಲ (ನಾ). (?) : ತುಡುಕೂರ ಭಚಲ ದೋರಯ್ಯನ ಮಗಂ ಮಾರಯ್ಯಂ ಬೆನವಾರನೊ × × × ರ್ದಿಯ ಪೆಳ್ಮಿಯೂರಬಾಮಿನೊಳ್ನಿತ್ತಾ (ಎಕ. IV. ಕುಣಿಗ. ೫೦-೨; ೧೧೧). [?]

ಭಜಕ (ನಾ). ಪೂಜಿಸುವವನು ; ಭಕ್ತ ; ಉಪಾಸಕ : ಭಜಕಂ ದೈವದ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳೊಡೆ ಭಟಂ ನಿರ್ಭೀತ ತಾನಾದವಂ (ಕೀರ್ತಿಶೇ. ೯); ಹೊಲಬು ಗೆಡಿಸಿದನಖಿಲನಿಗಮಾಂಗಳನು ತನ್ನಜಿಕೆಯಲಿ ಭಜಕಂಗೊಲಿದು ತಾನೈತರಲು ಕರುಣದ ಭನತೆಯನೆ ರೋಕ (ಕುಶ್ಯಾ. ೩-೦೨). [ಸಂ.]

ಭಜನ (ನಾ). ೧. ಭಾಗ ಮಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಆರಾಧನೆ ; ಉಪಾಸನೆ ; ಪೂಜೆ. ೩. ಭಕ್ತಿ. ೪. ಸೇವೆ ; ಉಪಚಾರ ; ಶುಶ್ರೂಷೆ. ೫. ಹೊಂದುವುದು ; ಪಡೆಯುವುದು. ೬. =ಭಜನೆ ೨. ೭. [ಗಣಿತ] ಭಾಗಹಾರ : (೬). [ಸಂ.]

ಭಜನೆ (ನಾ). ೧. ಪೂಜೆ ; ಆರಾಧನೆ : ಅಹುದಹುದು ಭಕ್ತಿಭಾವದ ಭಜನೆ ಎಂತಂತಹುದೊ (ಅಪಾಪ. ೨೦೬-೧೧೬) ; ಪರಶಿವನ ಭುಜನೆಯಿಲ್ಲದನಾಮಿ ಕರುಣಿಗಳಾ (ಏಸಾಕೃ. ೩೦-೧೪) ; ಕಣ್ಬೆಟವೇ ಕಂಜಾಕ್ಷ ಕಾಮಾರಿಗಳ ಭಜನೆಯಲಿ (ತೊಣಾ. ೦-೩-೧೨). ೨. ಸೇವೆ; ಉಪಚಾರ; ಶುಶ್ರೂಷೆ : ದುರುಳ ಮದಕರಿಗಾತು ಮಡಿವೆನೊ ಗುರುಭಜನೆಯಿಲ್ಲದಕೆ ಶಾಂತಿಯ ದಾವುದವಧರಿಸಿ (ಪಪಪ್ರ. ೬೦-೩೮). ೩. ದೇವರ ನಾಮ, ಸ್ತೋತ್ರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಾಳ, ಮದ್ದಳೆ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಂಗಡಿಗರೊಂದಿಗೆ ಹಾಡುವುದು : ಭಜನೆಯ ಮಾಡಿ ಬಾಗಿಲ ಬಂದು ಕಾದಿಹ ದ್ವಿಜರನುಮತವ ತೀರಿಸದ ನಿಜಲೋಭಿತವೆಂಬುದಿ ನಾಲ್ಗಟ್ಟಿ ಕುಜವಿರ್ದುದಾ ಬನಬನವಿ (ಪಾಪ. ೫೪-೧೬). ೪. ಸ್ತೋತ್ರ ರೂಪವಾದ ಹಾಡು: ಭೋಜನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಭಜನೆ ಇರಬೇಕು (ಗಾಪ). ೫. ಆಶ್ರಯ ; ಆಸರೆ: 'ಭಜನೆಗೆಡಿಸು', 'ಭಜಿಸು' ಪದಾ.

ಭಜನೆಮನೆ=ಅನೇಕರು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿ ದೇವರ ಭಜನೆ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ : ರಾಮನವಮಿಯಾದುದರಿಂದ ಅಂದು ಭಜನೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಜನ ಸೇರಿದ್ದರು (ಪಾಪ). ಭಜನೆಮಾಡು=ದೇವರನ್ನು ಕುರಿತು (ಗುಂಪಾಗಿ) ಹಾಡು.—ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡು ; (ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ) ಸ್ತುತಿಸು : ಊರ ಹುಡುಗರು ಮತ್ತು ಹೆಂಗಸರು ಗುಂಪಸರು ಅದಮ್ಮು ಹೊತ್ತು ಭಜನೆಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಪಪ್ರಕ. ೮೩). [ಸಂ. ಭಜನ]

ಭಜನೆಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು ; ನೆಲೆಗೆಡಿಸು : ಭಜನೆಗೆಡಿಸಿದನಧುರನು ಸೂರ್ಯಜನ ಸರಿಭುವನಾವನಿಲ್ಲಿಂದಜಸುರರು ಕೊಂಡಾಡೆ (ಕೋಗಪ್ರ. ೨೨-೮೨). [ಭಜನೆ + ಕೆಡಿಸು]

ಭಜನೆವಂತ (ನಾ). ದೇವರ ಭಜನೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದವನು: ತ್ರಿಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದ ಭಜನೆವಂತರೆಲ್ಲರು ಪುರಾಣದ ಪುಣ್ಯವಂತರು(ಕೋಗಪ್ರ. ೦೦೬-೪೫). [ಭಜನೆ + —ವಂತ]

ಭಜಾವಳಿ (ನಾ). "ಹೆಚ್ಚು ದೀರ್ಘಸ್ವರಗಳಿಂದಲೂ ಕೆಲವೇ ಹ್ರಸ್ವಸ್ವರಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ, ಪ್ರತಿಸ್ಥಾಯಿಯಲ್ಲೂ ತಾನ ಪ್ರಾರಂಭವುತ್ತು ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುವಿಕೆ" (ಸಂಗೀಮಂ. ೮೬). [?]

ಭಜೆ. ಬಜ್ಜೆ. ಬಜ್ಜೆ (ನಾ). ಕಲಸಿದ ಕಡಲೆಹಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ತರಕಾರಿ ಬಿಲ್ಲೆಗಳನ್ನು ಅದ್ದಿ ಕರಿದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ : ಕರಿದ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿಯೆ ಕರಿದರೂ ದಾಯಿಗೆ ನವೋನವವಾದ ರುಚಿಕೊಡುವ ಆ ಭಜೆ . . . ಸವಿಯಬೇಕೆಂಬ ಲವಲವಿಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಹುಬಾಗಾ. ೩೭). **ಬಜ್ಜೆ** : ಕಡಲೆಬೇಳೆಯ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಬಜೆ ಮತ್ತು ಬೋಂಡಕ್ಕೆ ಅದ್ದಿಟ್ಟಾಗಿಯೂ . . . ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕಬಾಗೌ. ೭೬); ಆ ದಿನದ ಬಜೆ ದಿವ್ಯವಾಗಿತ್ತು (ಕೀಪಪ್ರ. ೫೪) **ಬಜ್ಜೆ**: ಏನು ಕೊಡಲಿ ಸಾರ್, ಜಾಮೂನ್ . . . ದೋಂಡಾ. ಬಜ್ಜೆ (ಪಾಚಾಲ ೪೭). [←ಮರಾ. ಭಜೇ]

ಭಜೆಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : "ಭಜನಕಾ—ಧಾರಂಗಿ" (ಓಪಂ. ೦೦೦). [?]

ಭಜೆಯಿಸು 'ಭಜಿಸು' ನೋ.

ಭಜಿಸು. ಭಜಿಯಿಸಂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪೂಜಿಸು ; ಆರಾಧಿಸು : ತಂದೆ ಕೇಳೀಲೆಲ್ಲ ಲೋಕದ ತಂದೆಯಂ ಭಜಿಸದೆ ರತೀಶನ ತಂದೆಯಂ ಬಿದಿ ರವಿ ಶಿಖಿಗಳಂ ಭಜಿಸಿ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ತಂದೆ (ಪಪಪ್ರ. ೬-೩೦); ಮಹಿಮಾನ್ವಾನನೇಸು ಭವಂಗಳಲಿ ಭಜಿಸದೊ ನಿನ್ನವರು (ಕುಶ್ಯಾ. ೦೬-೩೦); ಇಭಮುಖಿಂಗೆ ಗುಣಾವಕ್ಕವಂ ಕೊಟ್ಟು ನಿನ್ನ ಭಜಿಸಿದರಿಷ್ಟಮಹುದೆಂದು ವರವನಿತ್ತು . . . ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಮೊಪ್ಪಿದಂ (ಪಪಪ್ರ. ೫೪-೪೬). ೨. ಸೇವಿಸು ; ಆಶ್ರಯಿಸು: ಹಾಸ್ಯ ಘನವೆಂಬೆನೆ ಕರ್ಮವ ಭಜಿಸುತ್ತಿದೆ (ಪಪಪ್ರ. ೨೦೬); ಆಗಣಿತ ಧುರವಿಜಯ ದೋರ್ಬಲರು ಮಣಿಮಯಮಕುಟವರ್ಧನರು ಚರಣಾವತರಾಗಿ ನಳ ಭೂವರನ ಭಜಿಸುತಿರ್ದರು (ಪಪಪ್ರ. ೦-೨೬); ಪತಿಯನೆ ಪರದೇವತೆಯೆಂದು ಭಜಿಸುವ ಸತಿಯರ ಸನ್ನುತಿಸುವೆನು (ಪಾಪ. ೨-೪). ೩. ಧ್ಯಾನಿಸು ; ಚಿಂತಿಸು : ಭಜಿಸು ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯಮನ್ನುವ ವಿಜಯನಹೆ ಇಹಪರಕೆ ತತ್ವದ ವಿಜವಿದೆರೆ (ಕುಶ್ಯಾ. ೧-೦೬) ; ಆ ಯದುಳುಲೇಂದ್ರನಂ

ಭಜಿಸುವೆಂ ಚತ್ರಶುದ್ಧಿಯೊಳರಣ್ಮದೊಳು (ಕ್ಷತ್ರಿಚಾ. ೨-೦೯). **ಭಜಿಯಿಸು**: ೧. ಭಜಿಯಿಪವೆನ್ನ ಸತ್ಯತಿಗೆ ಸತ್ಯತೆಸಾಧನಮೆಂದು ನಾಂದಿಯೊಳ್ ನಿಜಕವಿತಾನುಕೂಲಗುಣಭದ್ರನಂ (ಕರ್ಣಾ. ೦-೨೦) ; ಕದಿರ ರೇಮನಾ ಗುರುಪದಮಂ ಭಜಿಯಿಸುತಿಳಂ ದಿನಮಿರ್ದುರ್ (ಕ್ಷತ್ರ. ೩೭-೨೫) ; ಮಂತ್ರಪದವಂಗಳಿಂದೆ ಸಂಭಾವಿಪರಾವನಂ ಭಜಿಯಿಪುರ್ ಮುನಿಗಳ್ ಮಮಗಳ್ (ಶಾಂತ. ೨-೦೦೩). ೨. ಅಭಜಿಜೊಳಿ ತಂಬಿಡಕ್ರನಳ್ಳೀಗದಿಗಳ್ ತೊಡರ್ದರಂತೆ ಸೌಷ್ಮದಂ ಭಜಿಯಿಸಿದತ್ತು (ಶಾಂತ. ೩-೬೬). ೪. ಹೊಗಳು ; ಸ್ತುತಿಸು : ಭಜಿಯಿಸುವ ಪುಣ್ಯಜಾತಕರ ಪರಕ್ಷಗಳೊಳಗೆ ಬರುತಿರ್ದನಪ್ರತಿಮಸುಕುಮಾರಶೀಖರಂ (ಶಾಂತ. ೩-೦೦). ೫. ಅನುಸರಿಸು; ಪಾಲಿಸು : ಅದಿಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ್ ಭಜಿಯಿಸಿದೀ ಪದಂ ಮಾಸುಳ್ಗುಂ (ಶಾಂತಿ. ೦೦-೬೬). [ಭಜನ + — ಇಸು]

ಭಜ್ಜಿಸು, ಬಜ್ಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾಳು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹುರಿ. ೨. ನಾಶಮಾಡು ; ತಲೆಯೆತ್ತದಂತೆ ಮಾಡು : ಸಜ್ಜಿಸಿದಮ ಸಕಲರು ಈಕ್ಷಿಸುತಿರೆ ಭಜ್ಜಿಸಿದಮ ಎರಡು ತುಂಡುಮಾಡಿ (ಕ್ಷತ್ರಿ. ೬೦-೪). **ಬಜ್ಜಿಸು** : ೨. ಗುಜ್ಜುಹೊಗುವುದು ಹಂಗಳಿದಿರಲಿ ಬಜ್ಜಿದೂರಿವುದು ತೀಳುದೇಕರ ಬಜ್ಜಿಸುವುದಿದು ಏನ್ನ ಪಾರುಷಮೆನುತ ತೆಗೆದಜ್ಜಿ (ಕ್ಷತ್ರಿ. ೦೫-೬೦).

[ಭ್ರಜ್ಜ್ (P ← ಶಾ. ಭಜ್ಜತಿ. / ಸಂ. ಭರ್ಜನ)+—ಇಸು]

ಭಟ್ಟ 'ಬಂಟ್ಟ' ನೋ.

ಭಟ್ಟ (ನಾ). ೧. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಾದುವವನು ; ಸೈನಿಕ ; ಬಂಟ ; ವಿರ್ಧರದ ಭಟ ಜೀವಗಳ್ಗನ್ನಲ್ಲಿ ಅದ್ದಲಿಸಿಕೊಂಬರೇ (ಪಾರ್ಶ. ೦೨೦-೬೨೦) ; ಭಟರಶ್ವಮನಶ್ವಂ ಗಜಭಟಿಯಂ ಗಜಘಟೆ ತೆರಳ್ದು ರಥಮಂ ರಥಮುತ್ಕಟ ಭಯದಿಂದೋಡಿ ದಿಜಾತಟಮಂ ಮಱಗೊಳೆ ಹರಾಯುಧಂ ತಳ್ಕಿಱದಂ (ಪಾರ್ಶ. ೬-೭೦); ರುಳಪಿಸಿ ಪೊಯ್ದ ಖಡ್ಗಲತೆ ಮಿಂಚು ಭಟರ್ಗಳ ಮೊಬ್ಬೆಯಬ್ಬರಂ ಮೋಹಗಂ (ಪಾರ್ಶ. ೫-೨೨). ೨. ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿ; ಶೂರ : " ವೀರಃ, ಶೂರಃ, ವಿಕ್ರಾಂತಃ, ಭಟಃ, ಜಾರುಭಟಃ — ಈ ೫ ಕಲಿ" (ಪರಾಶಬ್ದ. ೫೦-೬೧೧) ; ಭಟನಲ್ಲದಿರ್ದಡೆ ಬಾಣನಂದನೆಯುಲಾಬುತೊರ್ವನಂಪೈಸುವರೆ (ಪೂರ್ವಪ. ೬೫-೬೨). ೩. ಬೇಡ ; ಕಿರಾತ : "ಕಿರಾತಃ, ಶಬರಃ . . . ಭಟಃ, ಮೂಳಿ, ಮ್ಲೇಚ್ಛಃ—ಈ ೮ ಬೇಡ ಮೊದಲಾಗುಳ್ಳಂತ್ಯಜಾತಿಗಳ್" (ಪರಾಶಬ್ದ. ೨೮-೨೨೨). ೪. ಸೇವಕ ; ದೂತ : 'ಭಟಾಳಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭಟಕ (ನಾ). ಸೇವಕ ; ಆಳು : ಬಡಿಮುಖಲಜರ ನಿನ್ನಯ ಭಟಕರುಗಳು ಬಡಿಸೆಂದು ತವುವೈತಂದು (ಕ್ಷತ್ರಿ. ೬೮-೬೩). [ಸಂ.]

ಭಟಕಟಾಜ (ನಾ). ಸೈನಿಕರ ಗುಂಪು.— ಸಮೂಹ : ಸೈಕಿರು ನೀವಾಗೆಗಂದು ತನ್ನಂ ನುಡಿದು ಭಟಕಟಾಜಕ್ಕೆ ಟಣ್ಣೆಂದೆ ಸೂಸುತ್ತುರಿಯಂ ಕಲ್ಪಾಂತದುಗ್ರಾಂತಕನ ಮಸಕಮಂ ತಳರ್ದಿದಂ ರಾಜಪತ್ರಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೬-೦೦೩). [ಸಂ.]

ಭಟಗುತಿಗೆ (ನಾ). ಸೈನಿಕರಿಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ದವಸ ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದುವು : ನಾಳು ತೆಱುಮತಾ ಭಟಗುತಿಗೆದು ಸುಂಕವನೂ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿಂ (ಶಿ. XI. ೬೦೮೫. ೪೮-೮೯ ; ೧). [ಭಟ + <ಗುತ್ತಿಗೆ]

ಭಟಮಾನ್ಯ, ಬಟಮಾನ್ಯ (ನಾ). ವಿದ್ವಾಂಸನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ರಾಜನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ತೆರಿಗೆ ಇಲ್ಲದ ಭೂಮಿ ; ಉಂಬಳಿ : ಮಹಾಮಹೋಶ್ರೀಯುವರು ಕೊಟ್ಟ ಆನಂದೂರು ಭಟಮಾನ್ಯ ೧ ವೃತಿ ೧ ಸಜ ಆಮಭಮಿಕೊಂಡುಯಿರುವರ್ಗೆ (ಶಿ. V (೩)- ಕ್ಷತ್ರಿ. ೩-೯; ೧೨೬೨) ; ಧರ್ಮಾದೀಕ್ಷಿತರ ಭಟಮಾನ್ಯದ ಹೊಲ (ಶಿ. IX. ೫೦೧೫. ೬-೫ ; ೧೨೬೦); ಅನೇಕ ದೇವಾದಾಯ ಬ್ರಹ್ಮಾದಾಯ ಭಟಮಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಬಹಲ್‌ಮಾಡಿ (ಶಾಂತಿ. II. ೬೬). **ಬಟಮಾನ್ಯ** : ಆದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಬಟಮಾನ್ಯವೆಂದು ಬೆಳೆದದ್ದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಧದಿಷ್ಟಿಯು ವ್ಯಕ್ತಿವಂತರಿಗೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಪುಟ್ಟಸ. ೬). [< ಭಟ್ಟಮಾನ್ಯ]

ಭಟರಾಜು (ನಾ). (ಹಿಂದೆ ಮೈಸೂರುಮಹಾರಾಜರ ದರ್ಬಾರು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ) ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಹೊಗಳುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಜನವರ್ಗ : ಭಟರಾಜು ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವರ ವಂಶಸ್ಥರು ಇಂದಿಗೂ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾರೆ (ಮೈಸೂ).

[ಭಟ್ಟ (< ಬಂಟ್ಟ) + ರಾಜು. / ತೆಲು. ಭಟ್ರಾಜು]

ಭಟರಿ 'ಭಟಾರಿ' ನೋ.

ಭಟಸಂಘ (ನಾ). = ಭಟಕಟಾಜ : ಭಟಸಂಘ್ಮದಟಿಂತಟುಂತುಟಿ . . . ದರ್ಪನಂ ಸರಲಧರ್ಮಕ್ಕಂ (ಪರಾಶಬ್ದ. ೬-೬೨). [ಸಂ.]

ಭಟಜ (ನಾ). (?) : ಪರಿದಾವಿ[ಳೆ]ನಾಡುಳ್ ಪ್ರಗೇಶನಗೆನ್ನಾಂಭೀಳ ಭೈಟಹರಪ್ಪೊರ್ ಶ್ರೀಮಗೇಶವಾಗಾಹ್ವಯರಿರ್ವ್ವರ್ (ಪ್ರಾಶಾ. ೧೪೬, ೦೬-೯; ೧೬೦). [?]

ಭಟಾಂಗ (ನಾ). ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಪ್ರಶಂಸೆ : ಆಬಳವೀರರೊಳಿಲ್ಲ ನರಿದೊರ ನಿನಗೆ ಬಾಯಲಿ ಬಲ್ಲದನು ವೀನತೆ ಭಟಾಂಗದ ಮಾತದಂತಿರಲಿ (ಶಾಬ್ದಿಕ್ಕ್ರಿ. ೬-೬೬); ಹಿಂದೆ ಹಿಂದೆ ಪೀಡು; ತಿಂಮಪ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಾದುರ, ಬಾಯಲ್ಲಿ ಭಟಾಂಗ (ಪಡ್ಡಿಂಪ. ೬೬). 'ಭಟ್ಟಂಗಿ' ಪರಾ.

[ಭಟ್ಟ (< ಬಂಟ್ಟ) + ಅಂಗ್]

ಭಟಾಗ್ರಣಿ (ನಾ). ಬಹಳ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವನು; ಶೂರಾಗ್ರೇಸರ : ಅರರೆ ಧಾಪುರ ಕರ್ಣ . . . ಭಟಾಗ್ರಣಿ ನಿನ್ನ ಸರಿದೊರೆಯೆರಡಾಯುಗದಲಿ ಕಾಣಿನು (ಶಾಬ್ದಿಳ. ೫೬-೨೦). [ಸಂ.]

ಭಟಾರ, ಬಟಾರ್, ಬಳಾರ, ಭಟ್ಟೋರ, ಭಳಾರ, ಭಟಾರಿ (ನಾ). ೧. ಪೂಜ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ; ಗೌರವಾನ್ವಿತ ; ಮಾನ್ಯ. ೨. ಯತಿ; ಗುರು : ಗಾಮುಣ್ಣ ಪ್ರಜರ್ ಸಕ್ಷಿಪೂವ ಕಾರಾಳಗಭಟಾರರ್ ಪಟೆದೋರ್ ಮಣ್ಣಿಮ್ (ಶಿ. XI. ೬೯೫೩. ೨೯-೨; ೩೦. ೬೦೦೧); ಎನ್ನಂ ಜ್ಯೋತಿಷಮಂ ಕಲ್ಪಿಪ್ಪುದೆಂದೊಡೆ ಭಟಾರರೆಂದರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೫-೩೬). ೩. ಒಡೆಯ ; ರಾಜ : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀವಿಜಯಾವರ್ಮ್ಮ[ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ ಶ್ರೀಪೃಥ್ವಿವಲ್ಲಭ] ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜ ಪರಮೇಶ್ವರಭಟಾರರ ರಾಜ್ಯಮೊಂದುತ್ತರಮುಧಿ ವೃದ್ಧಿಸಲ್ (ಶಿ. XXI. ೬೯-೬; ೭೬೧); ಶ್ರೀಅಕಾಲವರಿಪಭಟಾರರ್ ಪೃಥುವಿರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯೆ (ಶಿ. VI. ೬೬೦-೦; ೧೦೬) ; ಅಮೋಘವರ್ಷ ಶ್ರೀಪೃಥಿವಲ್ಲಭಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರಭಟಾರರ್ (ಶಿ. VII. ೨೦೬-೨ ; ೫೨-೭೫). **ಬಟಾರ್** : ೩. ತ್ರಿಭುವನೈಕಶ್ವಾರ ಬಟಾರರ್ಕ್ಕಳರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಶಿ. X (೨). ೫೦೪೫. ೩೦೬-೨ ; ೫೨. ೮೫೧). **ಬಳಾರ**: ೧. ಉರಗನ ಜೊಂಪದಂತೆ ಸುರಿಯುತ್ತಿರೆ ಮೆರ್ಮಾಬ್ . . . ಕಲ್ಲ-ಬಳಾರನಪ್ಪೊರ್ ತಪೋಧನಂ ಮರಮೊದಲಿರ್ದವೆನ್ನದೊತಲೆನ್ನದೊಡಂಬಡೆ ಮೇಘಾಲದೊಳ್ (ಶಿಪಾಪು. ೪-೦೯). **ಭಟ್ಟೋರ** : ೩. ಶ್ರೀಮತ್ಕದಂಬಮನ್ಯಾಗ್ಯಂಪನ್ನಸ್ಥಲ ಭೋರ[ನಾ]ಅರಿ ಕಱುಸ್ಕಭಟ್ಟೋರನಾಳಿ (ಶಿ. ೦೦. ೦೯೩೬. ೦೩ –೩ ; ೫೦. ೫೦೦). **ಭಳಾರ** : ೨. ಕೇಶವನನ್ನಿ ಆಚ್ಚಿಪವಾಸಿ ಭಳಾರರ ಬಸದಿಗೆ ಪೂಜಾನಿಮಿತ್ತದಿ (ಶಿ. IV. ೦೮೦-೦೯ ; ೧೦೩೩) ; ಧಾವಶಿವಭಳಾರರ ಕಾಲಂ ಕೆಲ್ಸ್ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕ ಸ್ಥಾನಮಸ್ಕರಮಾಗಿ . . . ಕೊಟ್ಟ ಗದ್ದೆ (ಶಿ. ೦೮. ೦೮೨. ೪೯-೬೨; ೫೦. ೧೦೭೦). **ಭಟಾರ** : ೨. ಅವರ ಪೊಲೀ ಅಮ್ಮಯ್ಯಂ ದೇಗುಲದಮಂ ಮಾಡಿಸಿ ಭಟಾರರ್ಗ್ಗೆ ಊರಮ್ಮೊಡಣ ಕೆಳಾರ ಕೆಯ್ಯೊಳ್ . . . ಐ ×× ಟ್ಟು (ಶಿ. VIII. ೬೬೫೫. ೫೬-೬೨; ೧೨೨); ಧುವಪತ್ರ ಭಟಾರರ್ (ಶಿ. IX (೬). ಕ್ಷತ್ರಿ. ೨೬೨–೬; ೧೦೬೦ ೬೬).

[< ಸಂ. ಭಟ್ಟಾರ]

ಭಟಾರಕ (ನಾ). = ಭಟಾರ ೨: ದೋಕಾಮ್ಮಿಳರಸರ್ಕ್ಕಮ್ಮಿ ಮರ್ನಕ್ಕಾತ್ತಿಗೆ ಕವುರಿಕ್ಕುಱುಂತೆ ಭಟಾರಕ ಪೆಯ್ದ ಪೆನ್ನೂಱುಗದ್ಯಾಣಮೆ (ಶಿ. ೩. ೫೩೦ಱ. ೦೦-೮; ಸು. ೭೫೫). [< ಸಂ. ಭಟ್ಟಾರಕ]

ಭಟಾರಿ, ಬಟರಿ, ಬಟಾರಿ, ಬಲಾರಿ, ಬಳರಿ, ಬಳಹರಿ, ಬಳಾರಿ, ಭಟರಿ, ಭಲಾರಿ, ಭಳಾರಿ, ಭಟರಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು: ಮಾರಱ್ಪೆ ಭಟಾರಿಗೆ ಮತ್ಪರ್ಪ್ಪೈರಮು ಮನೆಯೊಂದು ನ್ಯಾಸಂ (ಶಿ. XX. ೩-೨೩; ೧೦೧೨); ಮಾಯಮಾನತ್ತ ಮಱಮಟಿದ ಮುಱುಳ ದುನಾ ಕುಮಾರಿ ಮುಡಿಯೊಳಿಟ್ಟು ಭಟಾರಿ [ಶಾಣಾ. ಭಟ್ಟಿತ್ತಿ, ಭಟ್ಟರಿ]ಗೆ ಪೊಡಮಟ್ಟು (ಅರಗೆ. ೩-೦೬ ಬಿ); ಈಶಾನ್ಯಾಂದಿಶಿ ಭಟಾರಿಕ್ಷೇತ್ರಂ (ಶಿ೩ಇ. XX. ೩-೦೦; ?). ಬಟರಿ: ೨. ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರು (?): ಬಟರಿಕುಲಾವಮಲ್ಲೋಪಮ ತಾರಾದಿನಾಥನ್ (ಪ್ರಾಅ. ೦೪೩೩. ೦೩-೩ ; ಸು. ೫೫೦). ಬಟಾರಿ: ೨. ಬಟ್ಟಾರಿಕುಲದೊಳ್ ಕದಮ್ಬನ್ಗಳ್ಗೊನಿನ್ ಮಹಾಪಾತಕನ್ (ಪ್ರಾಅ. ೦೪೩೩. ೦೩-೦೩; ಸು. ೫೫೦). ಬಲಾರಿ: ೧. ಬೆಸಕ ಕಾರ್ತಿಕೇಯ ಭಗವತಿ ಬಲಾರಿ ಕಾಳಿ ಮಹಾಕಾಳಿ (ಕ್ರಿಶಾಕ್ಕಮಾಲೆ. ೦೨೫೯ ೫೩೪೫೮). ಬಳರಿ: ೧. "ಬಳರಿಯ ಮಹಾಕಾಳಿ" (ಕಮಾಸಂ. ೦೦೩); ಬಳರಿಯು ನೋಂಪಿಗೆ ಬೀದಿಗೆ ಮುಳಿವರ ಮನೆಗಳ್ಗೆ ಮದ್ಮತಿಗಳಲ್ಲಿಗೆ ಕೋಮಳೆಯಂ ಪೋಗಲ್ಕಿತ್ತಡೆ ಬಳರಿಗೆ ಪೂಯಿವಿಡ ಹೋದ ಕಾಱುಯಂತಕ್ಕುಂ (ಕುದಪ. ೯-೨೮) ; ಕೂಸಿಂಗೆ ಕತ್ತ್ಯವಾದೊಡೆ ದೇಶದ ಬಳರಿಯರ್ಗೇ ಕಾಡುವರೊಳ್ಳಿರ್ದನೆಯುಂ (ಸಚಪ. ೫-೦೦೦); ಬಳರಿಯ ಬನದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟಂ ಚಂಡಕರ್ಮನೆಂಬ ತಳಾರಂ (ಪಚರಿಪ. ೦-೦೩). ಬಳಹರಿ: ೧. ದಿಟ್ಟಿ ಬಳಹರಿ ಮಾರಿ ಬತ್ತಪ ಕೊಟ್ಟುಗಂಗುಟ್ಟಲು (ಪತ್ಕ. ೫೬-೦೯); ತಮ್ಮಯ ಬಲ್ಲತನವನೇ ಮೆಱ್ದಣ್ಣಂಗಳ್ ಬಲ್ಲತನದ ಬಾಯೊಳು ಬಳಹರಿ ಬಲ್ಲುಸಱುದಳೆದು ಹೊಗಲಿ (ಪಚಾಗಾ. ೦-೦೬). ಬಳಾರಿ: ೧. ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿ ತನ್ನ ತಂದೆಯುಂ . . . ಬಳಾರಿಯ ವಾನೆಯುಂ ಪರಕೆದು ಕಾಱುಯುಂ ಪುಗುವಂತೆ . . . ಪುಗಿ (ಪಚಪಂ. ೦೪೫-೦೦) : ಕರೆಮುದೆ ಕಾಡಿ ಕಂಬುಸುವ ಕೂರುಬೆಯಂ ನೋಗಜ್ಜ ತಿಂಗೆ ದೆಂಗುನುಟಿ ಬಳಾರಿ ಬಾಡಿಸುಗೆ ಚಂಡಿತೆ ನುಂಗುಗೆ (ಅಚಪಪ. ೫-೦೦೩); ಬಳಾರಿ ನೀನಿತ್ತ ಕೂಸಂ ನಿನಗೆ ರಕ್ಕಸಂ ಕೊಲಲೆಂದಿರ್ದಪಂ (ಅಚಪಂ. ೪೯-೨೪ ಬಿ). ಭಟರಿ: ೧. ಭಟರಿಯ ದೇಗುಲ ವಿನಕನ ದೇಗುಲ ಮಟುವಮ [ದೇ]ರ ದೇಗುಲವ ಕೆಲವಾದಿಶ್ವರ ದೇಗುಲ (ಕಾಇ. XI-I. ೩೫-೬; ೧೦೬). ೨. ಶೌಕ್ಲೋದ್ಗಮಭರಿತೋ[ನ್ಮಾನ]ಪಭಪತಿಯೆನ್ದು ಪೊಗಟ್ಪೆಟ್ಟುಗಾ ಪಶುಪತಿಪಾಮಭೀಯನಾಸರಕ್ಕೆಲ್ಲ ಭಟರಿಯಾ ಪ್ರಮೂಲಯ ಸುತನ್ಗೆ (ಪ್ರಾಅ. ೦೪೩೩. ೦೩-೮; ೫೫೦). ಭಲಾರಿ: ೧. ಭಲಾರಿ ಭುವಿಗದ್ದೆ ೫೦೦ (ಶಾ. VIII. ೧೩ ; ೫೫೬); ಭಲಾರೀ ಭೂವಿ ೨೦೦ (ಶಾ. XIV. ೦೪೦-೨೯; ೧೨೫೦ ೫೬). ಭಳಾರಿ: ೧. ತೆಂಕಣಕೋಡಿಯಮಿರ್ಪಗಣಾ ಭಳಾರಿಯಾಲ ವಂತೆ ಪಡುವಲು ನಡದು (ಶಿ. VI. ೫೯೮. ೦೩೦-೨೩; ೧೧೭). ಭಟರಿ: ೧. ಅರಸಂ ಬನ್ದು ಪೋಡಿ ಭಟರಿಗೆ ದಿಟ್ಟಿ ಕಿಮ್ಮುತ್ತರೆರಡು (ಶಿ. VIII. ೬೪೩. ೧೨-೦೦; ೧೧). [< ಸಂ. ಭಟ್ಟಾರಿಕಾ]

ಭಟಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಯೋಧರ ಗುಂಪು. — ಸಮೂಹ: ಸ್ವಮಿ ಕಾರ್ಯದ ಪೊಱಗೆಯುಳ್ಳ ಸವಾಯ ಬರುದಿನ ಮುಱುವಳ್ಳ ಭಟಾಳಿ ನಿಲುವುದು ಕಡೆವರಿಭಟರ (ಕಾಜ್ಞಾ. ೩೨-೩೩). ೨. ಊಳಿಗಮವರ ಗುಂಪು; ಸೇವಕರ ಸಮೂಹ: ಸಲ್ಲ ಭಟಾಳಿ ತಂದುತೊಡೆ ಧೂಪಮ ನೊಲ್ದೆಮಗಿತ್ತು (ಕಾಪ್ರಥ. ೦೦-೭೦). [ಸಂ. ಭಟಾಲಿ]

ಭಟಿತ್ರ (ನಾ). ಸಲಾಕೆಯ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಚುಚ್ಚಿ ಸುಟ್ಟ ಮಾಂಸ: "ಶೂಲ್ಯಂ, ಭಟಿತ್ರಂ _ ಈ ೨ ನುಂಟಗೆ" (ಪಣಾಮು. ೪೪-೦೩೬); "ಶೂಲಾಕೃತಂ, ಭಟಿತ್ರಂ. ಶೂಲ್ಯಂ _ ೩ ಬಾಯಗೋಲಿಗೆ ಚುಚ್ಚಿ ಪಕ್ವ ಮಾಡುವ ಭಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೂ, ಸುಟ್ಟು ನಂಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಪೆಸರು ಗಳು" (ಕಾಣಂ. ೨೩೭). [ಸಂ.]

ಭಟ್ಟ (ನಾ). ೧. ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತನಾದವನು; ವಿದ್ವಾಂಸ: ಚಾಣಾಕ್ಯನೆಂಬ ಭಟ್ಟನಂ ನಂದಂ ವರಿಭವಿಸಿ (ಕಾಜ್ಞಾ. ೩೫-೬); ಆ ಭಟ್ಟನೇ ದುಷ್ಟಂಗೆ ಮಱುಮಾತುಗೊಟ್ಟೊಡೇನಪ್ಪುದೆಂದು ಸಿರದೆ ನಡವುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೧೬-೦೩); ವೇದಶಾಸ್ತ್ರದ ನಿಷ್ಣನೇ ಭಟ್ಟನೈ (ಜಜ್ಞಿತ. ೬-೨-೦೮). ೨. ವೈದಿಕಬ್ರಾಹ್ಮಣ: ಸಂಪ್ರದಾಯಂಸ್ಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ: ಕರಿಮರಿನಾಯಿ ಕುಂಯಿಗುಡುತಿತ್ತು ಭಟ್ಟರ ಬಾಯಿ ಒಟ ಗುಡುತಿತ್ತು (ಪಂ. ೧೧-೭); ಪಟ್ಟೀವೀಳ್ಕವಾದರೆ ಭಟ್ಟರಿಗಾಗದೇ? (ಗಡ). ೩. ರಾಜರು ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಹೊಗಳುವ ಊಳಿಗದವನು; ಸ್ತುತಿವಾಠಕ; ಭಟ್ಟಂಗಿ: ಗಾಣರ ಭಟ್ಟರ ಗೃಹವೀಧಿಗಳಿನಾ ಪುರಂ ರಂಜಿಸುಗುಂ (ಕಾವ್ಯಶಿ. ೦-೦೦); ಕೈನೆಗಹಿ ಪುತಗುಣನ ಬಿರುದಾವಳಿಯ ಸಂಗತಿಮಿಸಳಿರ್ಪಸುವ ಸಮಯೋಚಿತದ ಪುನ್ನಗೆವಡೆಮ ಮೆಱಿದುದು ಭಟ್ಟಸಂದೋಹ (ಶಾಪ್ರಾಂ. ೯-೩೯); ಭಟ್ಟರೊಂಬರಿಗಿತ್ತು ಕೆಟ್ಟು ಹೋಗಲಿಬೇಡ ಸೃಷ್ಟಿಗೀಶ್ವರನ ಶರಣರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಪರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವದಮ್ಮ (ಸಪಾಕ್ಷ. ೬೩೦). ೪. ವಾರ್ತಾವಾಹಕ; ದೂತ: ಕೌರವರಾಯನಲ್ಲಿಗೆ ಜಾಳಿಗದ ಜಾವರಿಗರಿವರಟ್ಟಿದರು ಭಟ್ಟರನು (ಶಾಪ್ರಾ. ೦-೦); ಬರಡೇಳೆಂದು ಭಟ್ಟರನಟ್ಟಿದನು ಪಾಂಡವರ ಪಾಳಯಕೆ (ಶಾಪ್ರಾಕ್ರೌ. ೬-೫೫). ೫. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಪೂಜಾರಿ,—ಅರ್ಚಕ: ಭಟ್ಟರು ದೇವಂಗೆ ಮಂಗಳಾರತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು (ಕೂಪ). ೬. ಅಡುಗೆ ಮಾಡುವ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವವನು; ಬಾಣಸಿಗ: ಪುಳ್ಕಾತ್ಮ ಅಡಿಗೆಭಟ್ಟನಿಮ್ಮೂ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ (ಅಚಪ. ೩೬); ಕಾಳಿಹೋಟಲಿನಲ್ಲಿ ಗಿರಾಕಿಯಂತೂ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದಾಗ ಭಟ್ಟರು "ಏನ್ ಹೇಗಿದ್ದೀಯಾ?" ಎಂದರು (ಪಚಕ್ಷ. ೫೫); ಭಟ್ಟರು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬಡಿಸಿ ಹೊರಟು ಹೋದರು (ಕೂಚಕ್ಷಿ. ೦೬). ೭. ಕೆಲವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ತಮ್ಮ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪರಂಪರಾಗತವಾದ ಉಪಪದ: ಕೂಸುಗಳ್ ಸೋಮಶರ್ಮಭಟ್ಟಂಗೆ ವಿಮ್ಮ ದಾಗಳ್ ರಿಸಿಯರ ಪಕ್ಕದ ಶ್ರಾವಕಬ್ಬತಂಗಳಂ ಕೈಕೊಂಡು ಬಂದಳೆನೆ (ಕಾಜ್ಞಾ. ೦೬-೦೭); ಈ ಪರಿಯಲಾ ಹುಲ್ಲಭಟ್ಟರು ತಾ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿಯವರ ಶಿಷ್ಯಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ ವರತತ್ತ್ವಬೋಧೆಯನುಸಾರದುನ್ನತಿಯು (ಸಂಚಿ. ೦-೨೪); ಜೈಮಿನೀಯ ಮಿಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರಚಾರಕನು ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟ (ಕಾಪ್ರ. ೦೫೪). ೮. ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮಿಮಾಂಸಕನ ಹೆಸರು: 'ಭಟ್ಟದರ್ಶನ', 'ಭಟ್ಟಮತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭಟ್ಟಂಗಿ (ನಾ). ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ; ಸ್ತುತಿವಾಠಕ: ಈ ಭಟ್ಟಂಗಿಗಳ ಬಳಗದಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆಗಬೇಕಾದುದಾದರೂ ಏನು (ಕುತ್ಕು. ೫೬೬); 'ಭಟ್ಟಂಗಿಗಳು ನಾವೂ' ಎಂದುಕೊಂಡು ಹೊಗಳಿ ಹೊಗಳಿ ಭಕ್ಷವತ್ತುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷುಕರು 'ಮಂತ್ರ ಹೇಳದ ಹಾಗೆ' ನುಡಿಯುವ ಪದಗಳು ಹಲವು (ಜಾಪದ. ೦೩೩). [<ಭಟ್ಟ]

ಭಟ್ಟಂಗಿತನ (ನಾ). ಹೊಗಳುವ ಕೆಲಸ: ನಾಕು ವಿಮ್ಮ ಈ ಬಡತನದ ಭಟ್ಟಂಗಿತನ (ಕೂಸಂಶಾ. ೪). [ಭಟ್ಟಂಗಿ + —ತನ]

ಭಟ್ಟಗುತ್ತ (ನಾ). (?): ಮುನಿದೊಡೆ ಭಟ್ಟಗುತ್ತನ ಕಟಾರದ ಪೊಲ್ ವೆಱ್ ತನ್ನ ಕಯ್ದು ತನ್ನಪೆ ತಱಿದೊಟ್ಟು ದಾನವಧಂತಳೆವಲ್ಲಭನಂ ಚತುರ್ಭುಜಂ (ಅಚಪು. ೫೪-೨೦); ಮುದ್ರೆಯ ಪೋಲಗಕ್ಕೆ ಗದ್ಯಾಣಂ ಹನ್ನೆರಡು ಭಂಡಾರದೋಲಗಕ್ಕೆ ಗದ್ಯಾಣಂ ಹನ್ನೆರಡು ಭಟ್ಟಗುತ್ತರು ಎರಡಕ್ಕಂ ಗದ್ಯಾಣಂ ೫೪ತ್ತು, ಕಪ್ಪೂರದಾರತಿಯವರು ಎರಡಕ್ಕಂ ಗದ್ಯಾಣಂ ಪದಿನಾಱು (ಶಿ. III. ೫೮:೫೫. ೧೭-೮೨; ೧೨೫). [?]

ಭಟ್ಟಗುತ್ತಿಕೆ (ನಾ)· = ಭಟ್ಟಗುತ್ತಿಗೆ : ಆ ಮಾಹಪಾನಂಗಳು ಆ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ದಂಡ್ನಾಯ್ಕರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ದೇವರ ಭಟ್ಟಗುತ್ತಿಕೆಯ ನಿಯೋಗ ೧ ಕೆ ಜೀವಿತ ಗ ೫ (ಎಕ. VII (೩). ೫೧೮೩. ೬೬–೬೯ ; 1884).

[< ಭಟ್ಟಗುತ್ತಿಗೆ]

ಭಟ್ಟಗೆಯ (ನಾ). ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ : ಭಂಡಾರಿಗೆ ಮತ್ತ ೬ ಭಟ್ಟಗೆಯ ೬ ಚಟ್ಟಗೆಯ ಮತ್ತ ೭ (ಕೌಶಾ. IX-i. ೨೯–೬; ೧೮೬).

[ಭಟ್ಟ + ಕೆಯ (< ಕೆಯ್)]

ಭಟ್ಟಗ್ರಾಮ (ನಾ). ಅನಾಮು ಗ್ರಾಮ; ಜಾಗೀರು : ಬಾಳ್ಗೆಳ ಕಾಂಟ್ಯಗೆ ಮೊದಲಾಗೆ ಪಲವು ಭಟ್ಟಗ್ರಾಮಗಳುಮಂ (ಎಕ. XV. ೫೮–೨೦; 1660).

[ಫ ಇದು 'ಭತ್ತಗ್ರಾಮ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಭಟ್ಟತನ (ನಾ). (?) : ಇಷ್ಟಲಿಂಗ ನಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳಿ ಸ್ಥಿಕ್ಯೆಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಹೊರಳುವಾಗ ನಿಷ್ಠೆವಂತರೆಂತಾದಿರೋ . . . ಹೀಗಲ್ಲದೆ ಭಟ್ಟತನಕ್ಕೆ ಹೋರುವ ಭ್ರಷ್ಟಭಂಡರನೇನೆಂಬೆ (ಪೌಕಾಪ್ರಾ. ೦೮–೨೦); "ಶ್ರೇಷ್ಠತನ, ಗೆಲುವು" (ಪೌಕಾಪ್ರಾ. ೪೩೮).

[ಭಟ್ಟ + –ತನ]

ಭಟ್ಟದರ್ಶನ (ನಾ)· ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟನೆಂಬ ವಿದ್ವಾಂಸನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವ ತತ್ತ್ವ : ಭಾಟ್ಟಮತ : ಭಟ್ಟದರ್ಶನವನ್ನ [ಸ] ಪ್ರಭಾಕರವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃಗಳ್ಕೂಮಗ್ಗಳಂ . . . ಸರ್ವಜ್ಞನವಸ್ಯಮಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಕೆಯ್ (ಕೌಶಾ. ೬–೨–೦೧೬; 1668).

[ಸಂ.]

ಭಟ್ಟಬಾಣ· 'ಬಟ್ಟಬಾಣ' ನೋ.

ಭಟ್ಟಮಂಡಪ (ನಾ)· ವಿದ್ವಾಂಸರು ಸಭೆ ಸೇರುವ ಮಂಟಪ : ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥಮಂ ಮನದೊಳ್ ಬಗೆದು ಸಮಾಯನು ಪೆತ್ತನಂದೊಸೆದುಮಾತನ ಬುದ್ಧಿಯಂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಕೈದಿ ಭಟ್ಟ[ಶಾಣಾ.ಟ್ಟ]ಮಂಡಪದೊಳೀ ಶ್ಲೋಕಮಂ ಬರೆದು ಪೋದಂ (ಪಾಶಾ. ೦೮೧–೪) ; "ರಾಜನ ಸಭಾಮಂದಿರ" (ಪಾಶಾ. ಬಿಶ್ವ. ೨೮೦).

[ಸಂ.]

ಭಟ್ಟಮತ (ನಾ)· = ಭಟ್ಟದರ್ಶನ : "ವ್ಯವಹಾರೇ ಭಟ್ಟನಯಃ" ಎಂದು ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ . . . ಭಟ್ಟಮತಪ್ರಕಾರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೆ. ಅನುಮಾನ. ಉಪಮಾನ. ಶಬ್ದ. ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ. ಅನುಪಲಬ್ಧಿಯೆಂದು ಆರು ಪ್ರಮಾಣಗಳು (ಕೀಪಾ. ೨೦೦).

[ಸಂ.]

ಭಟ್ಟಮಾನ್ಯ (ನಾ)· = ಭಟ್ಟಮಾನ್ಯ : ಹಳೆಲಗೂಡುಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಭಟ್ಟಮಾನ್ಯದ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ ಹೊಲ ೧ (ಎಕ. V (೩). ೫೮೩. ೦೪೦–೪೫; 1655) ; ಪೂರ್ವದಿಂದ ಪಡದು ಬರುತ್ತಿರುವ ದೇವದಾಯ ಬ್ರಹ್ಮದಾಯ ಧರ್ಮದಾಯ . . . ಸರ್ವಮಾನ್ಯ ಭಟ್ಟಮಾನ್ಯ ಉಂಬಳಿ ರಕ್ಷ ಕೊಡುಗೆ ಮುಂತಾದುವೇನೂ ಹೆಮ್ಮು ಕಡಮೆಯಾಗದಂತೆಯೂ. . . . ವಿಷ್ಣುತ್ತಿರುವೇಕು (ಕಉಗಂ. ೩೬–೨೦).

[ಸಂ.]

ಭಟ್ಟಮಹತ್ತ (ನಾ)· (?) : ದುರ್ವಿನೀತಲರಸರಾ ದಣ್ಣಾನಾಯಕರು ಭಟ್ಟಮಹತ್ತರ್ ಸಾಸಿರ್ವರ್ಗಳು ಒಲೆಯ ಅಯ್ನೂರ್ವರ್ಗಳು ಬೆಯ ಮುಸೂರ್ವರುಂ ಮಿ× × × ತಣ್ಣೆಯ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಧರ್ಮನಿಮಿತ್ತ ಕೊಟ್ಟು ಸ್ಥಿತಿಯ ಕ್ರಮ ನಿಲುವಿನ್ದಡೆ (ಎಕ. XVI. ಕುಮಾಶಾ. ೦೦–೮; ೮೮೦).

[?]

ಭಟ್ಟವೃತ್ತಿ (ನಾ)· = ಭಟವಮಾನ್ಯ : ಮಾರಕಬ್ಬೆ ಭಟಾರಿಗೆ ಮತ್ತರ್ಪನ್ನೆರಡು ಮನೆಯೊಂದು ನ್ಯಾಸಂ ಪ್ರಭಾಕರವೃಮಂ ವಕ್ಕಾಣಿಸಿ ಗುಣಶಾಸನವದಿ ಮಣ್ಣ ಭಟ್ಟವೃತ್ತಿ ಮತ್ತರ್ಕೈಮತ್ತು (ಎಕ. XX. ೬–೫೯; 1892); ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಗಾನ್ಯಾಸದ ವಕ್ಕಾಣಿಕ್ಕಂ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ಬಟ್ಟ ಭಟ್ಟವೃತ್ತಿಯೊಂದು (ಪೌಶಾ. XX. ೪೬–೬೦ ೫); ಪೌಢ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ದಾನವನ್ನು ಭಟ್ಟವೃತ್ತಿ ಎಂದು ಕರೆವರೆ, ಪೌಢ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ದಾನವನ್ನು ಚಟ್ಟವೃತ್ತಿ ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ (ಕಾಶಾ. ೨೫೯).

[ಸಂ.]

ಭಟ್ಟವೃತ್ತಿ (ನಾ). = ಭಟಮಾನ್ಯ : ಎಬ್ಬತ್ತು ಗುಳಿ ಗಟ್ಟಿ ಭಟ್ಟವೃತ್ತಿ ಬಾವಯ್ಯ × × × ಇದನಟಾವೆನ್ದವ ವಾರಣಸಿಯುವ ಕವಿಲೆಯುಂವ ವಟಾದೊ (ಎಕ. V (೩). ೫೮೩. ೪೬–೪; ಸಂ. ೨೫೮ ೫೫).

[ಭಟ್ಟ + ವೃತ್ತಿ]

ಭಟ್ಟಾರ (ನಾ)·—ಭಟಾರ ೩ : ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ ಶ್ರೀಪೃಥ್ವೀವಲ್ಲಭ ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರಭಟ್ಟಾರರ್ (ಎಕ. III. ೩೬೦–೩ ; ೨೩೦); ಸ್ವಸ್ತ್ಯಮೋಘವರ್ಷಪ್ರಭುವೀವಲ್ಲಭ ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜಪರಮೇಶ್ವರಭಟ್ಟಾರರ್ ರಾಜ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಯೊನ್ದುತ್ತರಂ ಸಲೆ (ಎಕ. XXVI. ೨–೬ ; ೪೦೬); ನಾಗಶ್ರೀಯುಂ ... ತನ್ನ ಮುನ್ನಿನ ಪೊಲತಿಯಾಗಿ ಭಟ್ಟಿದ ಭವಮನಱದು ಭಟ್ಟಾರರ ಕಾಲ್ಗೆಱಗಿ ಪೊಡವಟ್ಟು ಕಾಳ್ಗೆದಾರ್ಗಳ್ (ಪಣ್ಣಾ. ೦೨–೨೮).

[ಸಂ.]

ಭಟ್ಟಾರಕ (ನಾ)· ೧. ರಾಜ. ಗುರು. ಹರಿಯರ ಹೆಸರುಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಸೇರಿಸುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ : "ಪಾವಃ. ದೇವಃ. ಭಟ್ಟಾರಕಃ—ಈ ಮೂಱುಂ ಪೆಸರ ಕಡೆಯೊಳ್ ಪೂಜಾವ(ಚ)ನಂ" (ಪಣ್ಣಾಮು. ೨೮–೦೭೪); ಶಿವಗುಪ್ತಭಟ್ಟಾರಕಗಾಂ ವಾರಣಯುಂ ಮಾಡುವೆಂ (ಪಣ್ಣಾ. ೬೮–೬); ತನ್ನಂಶವಮಾಕೆಯ ಗರ್ಭದೊಳಮತರಿಸಿ ಯಮಭಟ್ಟಾರಕನಂತರ್ಧಾನಕ್ಕೆ ನಂದಂ (ಕಂಚಾ. ೦–೦೦೯ ಪ); ವಿಜಯಾಂಬಿಕೆ ಪಡೆದಳ್ಜಿತ ಭಟ್ಟಾರಕರಂ (ಕಂಶಾಮು. ೦೦–೭೪). ೨. ಬಾಲುಕ್ಯರ ಬಿರುದುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿ ಬರುವ ವಿಶೇಷಣ : ಸ್ವಸ್ತಿ ನಿತ್ಯವಱ ದೇವ ಶ್ರೀಪೃಥುವೀವಲ್ಲಭ ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜ ಪರಮೇಸ್ವರ ಪರಮಭಟ್ಟಾರಕ (ಕೌಶಾ. IX-i. ೩೭–೨; ೦೩೨).

[ಸಂ.]

ಭಟ್ಟಿ₁ 'ಬಟ್ಟಿ₂' ನೋ.

ಭಟ್ಟಿ₂, **ಬಟ್ಟಿ**₂ (ನಾ). ೧. ಮದ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಆರ್ಕವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಟ್ಟಿಯ ಸಾಧನ : ನೀರು ಹಾಕಿದ್ದರಿಂದ ಭಟ್ಟಿಯೊಳಗಿಂದ ಆ ಪರಳನಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಗುಪ್ತವಾಗಿದ್ದ ಅನನುಭೂತೋಷ್ಣತೆಯ ಅನುಭವವಾಯಿತು (ಪುಂಶಾಮು. ೩–೦೪೬) ; ಈ ಪೀಡಾಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಭಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ತೆಗೆದು. ಒಂದು ಪ್ರಬ್ಬಿಡಾಲ್ ಮಾಡಬೇಕು (ಪಣ್ಣ. ೩೦). ೨. ಕಡಲೆ. ಪುರಿ. ಅವಲಕ್ಕಿ ಮುಂತಾದು ವುಗಳನ್ನು ಹುರಿಯಲು ಸ್ಥಳ : ಚಪರದಂಗಡಿ. ವೀಣಾಭಟ್ಟಿರ ಜುರುದುರಿಯ ಭಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ಅವಪ . . . ಸಂಕಮನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿದ್ದ (ಪುಂಶಾಮು. ೧೦). ೩. ಹುರಿಯ ಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸಿ ತೆಗೆದ ದ್ರವ ವಸ್ತು.—ಸಾರ : ವಿವಿಧರಸಗಳ ಭಟ್ಟಿ. ಸೌಂದರ್ಯಾತಿಶಯ್ಕೆ ಕವಿ ಜಗತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯದು (ಪುಂಶಾಳ. ೪೭೦) ; ಒಡಲು ಸರಕದ ಭಾಂಡ ಕುದಿಸಿ ಭಟ್ಟಿಯ ತೆಗೆದ ಮೋಹನಿಯ ಬಣ್ಣೀರ ಗುಟಿಸಿಕನೆಮ್ಮೋ ಕುಡಿದೆ (ಪಂಮು. ೬೬–೦). ೪. (ಆಲಂ) ಹದ ; ರೀತಿ ; ರಚನಾಕ್ರಮ : ನಿನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಇದು ಹೊತ್ತಲ್ಲ. ಸಮ್ಮ ಕೆಲಸದ ಭಟ್ಟಿ ಕೆಟ್ಟೀತು (ಅಣಾ. ೦೦) ; ಭಟ್ಟಿ ಕೆಟ್ಟಿದ್ದವೆಂದು ಅವರ ಆಸೆ ಚಿಗುರಿತು (ಶ್ರೀಚಾಶ್ರೀ. ೨೦೬) ; ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಭಟ್ಟಿ ಕೆಟ್ಟಿದ್ದೆ ಅಲ್ಲಿ (ಗಾಪಾ. ೦೬೨). **ಬಟ್ಟಿ**₂ : ೧. ಸುಣ್ಣದ ಪರಳುಗಳನ್ನು ತಂದು ಬಟ್ಟಿಗೆ ಹಾಕಿ, ಅವನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಸುಣ್ಣ ಮಾಡಿದೆಂ (ಪುಂಶಾಮು. ೪–೦೪೬) ; ಒಬ್ಬ ರೊಟ್ಟಿಗಾರನ ಬಟ್ಟಿಯು ಮಿತಿಮೀರಿ ಕಾದಿದ್ದೇ ಈ ಅಗ್ನಿಸಪ್ಪಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು (ಶಾಗೃಂಚ. ೦೬೪) ; ಬಟ್ಟಿ ಸುಟ್ಟು ಹೋಯಿತೆಂದರೆ ನೆಟ್ಟಿ ಬಿಟ್ಟಾನೇ ? (ಗಾಪ). ೨. ಅಲ್ಲಿ ಅವಪ ಅವಲಕ್ಕಿಯ ಬಟ್ಟಿಯಿದ್ದಿತು (ಕಳಾ. ೨).

ಭಟ್ಟಿಯಿಳಿಸು : ಬಟ್ಟಿಯಿಳಿಸು = ೧. (ಬೇರು. ಎಲೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ಸಾರವನ್ನು ತೆಗೆ : ಜೀವನು ಒಂದು ರಾತಿ ಅದು ಇದು ಬೇರುಗಳನ್ನು ತಂದು ಭಟ್ಟಿಯಿಳಿಸಿ . . . ಔಷಧವನ್ನು ಪಥ್ಯಮಾಡಿದನು

(ತಕ್ಕಸು. ೦೦೩) : ಬಿತ್ತಬಿತ್ತದ ರಸವ ಸವಿದು ಸವಿದಾಕ್ಷಣದಿ ಆಮುಷ್ಮ ಸಾರವನು ಬಟ್ಟಯಿಳಸುವ ತೆರದಿ . . . ಅವರ್ತಿ ಟೋದಿಸಿತು ? (ಸೌಂದ. ೩೩). ೨. (ಅಲಂ) ನಕಲುಮಾಡು ; ಕಾಪಿಹೊಡೆ : ಆ ಕನೂಲಗ್ರಂಥವನ್ನೇ ಇವರು ಭಟ್ಟಯಂಗಸಿದ್ದಾರೆ (೮೩೨).

[← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಭಟ್ಟಿ. / ಸಂ. ಭೃಷ್ಟಿ=ಹುರಿಯುವಿಕೆ]

ಭಟ್ಟಗೆ (ನಾ). (?) : ಇಟ್ಟ ಕಲ್ಲದೆ ಬಿಟ್ಟಯಮು ಮಾಡುವಾಗಾದೆ ಭಟ್ಟಗೆ ಬಜಾಬ[ಜಾಂಂ. ಬಟ್ಟಿಗರುಬನು] ನಾನಾದೆ ಕೊಟ್ಟಣಮ ಇನ್ನು ಬಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ನನಗಿಟ್ಟಕೆ ಭಮಣೆ ಬರುವದು (ಕಮಾಂಂ. ೩-೮೪). ಬಟ್ಟಿಗೆ ಪರಾ. [?]

ಭಟ್ಟಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಭಟ್ಟಿ ಇಳಿಸು ; ಕರಗಿಸಿ ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸು : ಮಜ ಮೂಜೆಯೊಳ್ಕೆ ಭಟ್ಟಗೆಯ್ದಂತೂದಿ ಬರಿಪ್ಪದುಂ (ಜಾಂಂಚಿ. ೯-೦೦೦ ಪ).

[ಭಟ್ಟಿ + ಕಿಯ್]

ಭಟ್ಟನಿ (ನಾ). ೧. ಒಡತಿ ; ಯಜಮಾನಿತಿ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮಿತಾ] ನಾಟಕಾದಿ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಚೇಟಿ ಮೊದಲಾದವರು ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ರಾಜಪತ್ನಿಯರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ : "ಕೃತಾಭಿಷೇಕಾ. ಮಹಿಷೀ—ಈ ೨ ಪಟ್ಟದರಸಿಯರ್. ಭಟ್ಟನೀಯೆಂಬುದುಚಿದರಸಿಯರ್" (ಶಾಹಮು. ೩೪-೩೩). ೩. ಪೂಜಾರಿಯು ಹೆಂಡತಿ : ಇದು ತನ್ನ ಧಂದೆಗೆ ಸುಖಿಕರವಲ್ಲವೆಂದು ತೀರ್ಮಾನೋ ಏನೋ, ಆಂತೂ ಈ ಭಟ್ಟನಿಯು ತಳ್ಳಿ ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟು (ಶುಶಾಮಾ. ೦೩೨).

[ಸಂ. ಭಟ್ಟಿನೀ]

ಭಟ್ಟಿಸುಂಕ, ಬಟ್ಟಿಸುಂಕ (ನಾ). ಭಟ್ಟಿಯಿಳಿಸುವ ಸಾರಾಯಿ ಮೊದಲಾದ ಮಾದಕಪದಾರ್ಥಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ : ಅಬ್ಕಾರಿ : (ಕೃಶಗೆ. II, ೩೮೪). ಬಟ್ಟಿಸುಂಕ: (೮೯೦೫. ೦೩೦). [ಭಟ್ಟಿ + ಸುಂಕ]

ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯ (ನಾ). ವಿದ್ವಾಂಸನಾದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ಸೇರುವ ಒಂದು ಉಪಪದ: ಜನ್ನಿಯಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರ್ಗೆ ಕಾಲ ಮತ್ತರು ೫೧ (೪೨೦. ೧೩-೩೦೯ ; ೧೦೮೨) : ಮನೆಗ್ಗಾಡೆ ದನ್ನಿ ನಾಯಕ ಭಾಸ್ಕರಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಲಾಳ ಮೂಳವ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಗೌಡ ವಿಪ್ರಯಂ ಮೊದಲಾಗಿಯುತ್ತರದಿಶಾವರದರಸುವಕ್ಕಳ್ಳರುಮಾ ಶ್ರೀ ವಮ್ಮುವನ್ಯೆಕವಲ್ಲದೇವರ ಶ್ರೀಪಾದಾಂಧನದೀಕ್ಷೆಯ ಕೈಕೊಳ್ದಿಸ (೫೦೭೩. XX, ೪೬-೫೬; ೧೦೧೩). [ಸಂ.]

ಭಟ್ಟೋರ 'ಭಟಾರ' ನೋ.

ಭಡಕ್ಕನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ ; ತಟ್ಟನೆ ; ಕೂಡಲೆ : ಅವನ ಬಗ್ಗಲಿರುವ ಕಣ್ಣು ಮುಂದೆ ನಿಂತಂತಾಗಿ ಬೆಚ್ಚಿಬಿದ್ದು ಭಡಕ್ಕನೆ ಬಂಡಿಲ್ಲಿಂದ ಎದ್ದು ನಿಂತ (ಮಾಕುಶಾ. ೦೩೨) ; ಅಂದ್ರು ಏನಂತಿ ಒಮ್ಮೆ ಭಡಕ್ಕನೆ ಹೇಳಬಿಡು (ಕಮಸಾಂ. ೦೩೨). [ಭಡಕ್+—ಅಕ್ಕೆ]

ಭಡವ (ನಾ). ೧. ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ಗಂಡು ಹೆಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವವನು ; ತಲೆಹಿಡುಕ ; ಕುಂಟಿನಿಗ. ೨. ಒಂದು ಬೈಗುಳು : ಆ ಭಡವ ತುಂಬ ಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (೮೩೨).

[← ಹಿಂ. ಭಡುಆ ; ಮರಾ. ಭಡವಾ, ಭಡುವಾ]

ಭಡಾಭಡಾ (ಅ). ವೇಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಏ ಸುಮ್ಕಾ, ದವ್ಕಿ ಏಳೇ ಭಡಾಭಡಾ (ಅಮಾ. ೭೯); ಭಡಾಭಡಾ ಬ್ಲಾರು ಬಿಡಬೇಕ (ಮಜಾಭ. ೦೩).

ಭಣಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಬಿಕೋ ಎನ್ನು : ಬರಿದಾಗಿ ಕಾಣು : ಅವರೆಲ್ಲ ತೆರಳಿದ ಮೇಲಂತೂ ಇಡೀ ಮನೆಯೇ ಭಣಗುಟ್ಟುತ್ತಿರುವಂತೆ ಅವರಿಗೆ ಭಾಸವಾದುದಿದೆ (ಜಾತ್ಕ. ೦೩೦); ಆಕೆಗೆ . . . ಮಾನೆ ಬರಿದಾಗಿ ಭಣಗುಟ್ಟುವಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (೮೮೫. ೪೯). [ಭಣ್ಣ + ಕುಟ್ಟು]

ಭಣಗುಡು (ಕ್ರಿ). =ಭಣಗುಟ್ಟು : ಒಂದು ದಿನ ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಕುಮಾರಿ ಪಂತಿಕಳು ಕಾಣದೆ ಹೋದರೆ ಅಂದು ಇಡೀ ದಿನವೆಲ್ಲ ಅವನ ಮನಸ್ಸು ಭಣಗುಡುತ್ತಿತ್ತು (೭೮೫೫. ೪೨೯); ನಮ್ಮನ್ನಿಳಿಸಿದ ಮನೆ ಭಣಗುಡುತ್ತಿರ ಬಹುದು (೪೭೦. ೪೦). [ಭಣ್ಣ + ಕುಡು (<ಕೊಡ್ಡು)]

ಭಣಭಣ (ನಾ). ಬೇಸರ, ಉತ್ಸಾಹ ಹೊರಟಾದ ಭಾವಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ : ಇಂದು ಏತಿ ಭಣಭಣ ? (೪೮೦. ೩೦೭); ಅವರಿಗೊಂದು ಚಟುವಟಿಕೆ ಇಲ್ಲವಾಗಿ ಭಣಭಣ ಎನಿಸಬಹುದು (ದೇಚಿ. ೨೨).

ಭಣಭಣವಿಸು=ಶೂನ್ಯವಾವೆಂತಾಗು: ಬಿಕೋ ಎನ್ನು : ಮಂಟಪ, ಅವಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದ ಬಾಡಿದ ತೋರಣಗಳಲ್ಲ ಈಗ ಭಣಭಣವೆನಿಸತೊಡಗಿದುವು (೮೭೫೫. ೦೮). ಭಣಭಣಸುರಿ=ಹಾಳು ಸುರಿ; ಶೂನ್ಯವಾಗು : ಅವರಿಲ್ಲದ ಸಾಲೆ ಭಣಭಣ ಸುರಿಯುವಕ್ಕಿತ್ತು (೮೦೮೫. ೦೩೯) : ಬಾನಾಡಿಗಳು ಭಣ ಭಣ ಸುರಿಯುತ್ತಿತ್ತು (೪೪೦೬. ೦೦೪).

ಭಣಭಣಗುಡು (ಕ್ರಿ). =ಭಣಗುಟ್ಟು : ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದೆ ಭಣಭಣಗುಡುತ್ತಿದ್ದ ಪಾರ್ಶ್ವಮ್ಮನ ಮನೆಯನ್ನು ಸೊ ಡಿದ್ದ ಜಕ್ಕಿಯು ಇತರ ಮೆಂಗಸರೂ. . . ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (೪೪೮೫. ೯). [ಭಣಭಣ+ಕುಡು (<ಕೊಡ್ಡು)]

ಭಣಿತ (ಗು). ೧. ಉಚ್ಚರಿಸಿದ ; ಹೇಳಿದ ; ಮಾತನಾಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಹೇಳಿಕೆ ; ಮಾತು; ವಚನ : ಪ್ರಸಸ್ತಕರ್ಮಂಗಳ್ಗೆ ಚತುಸ್ಸ್ಥಾನ ಭಾಗಮನಂತಗುಣಿತವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಗುಂ ಇಂತಸುಭಾಗಬಂಧಂ ಭಣಿತವಮಾಯ್ತು (೪೭೦. ೩-೦೩) ; ಕಣ್ಮುಣಿತಕೆ ಮೆಗೆ ಭಣಿತಕೆ ಮನೆ ಹೋದುತು ನಡುಗಿ (೮೮೫. ೩೩೬-೦೯). [ಸಂ.]

ಭಣಿತಿ (ನಾ). ೧. ಮಾತು; ವಚನ : ಸುಡಿದ ವಕ್ಕಭಣಿತಿಗಳಾತ್ಮರ್ಯಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸೆ (೪೧೦. ೬-೦೦೭ ಪ) ; ದಣಿಯೆ ಭೂಸುರರನ್ನ ಪಾನದಿಂ ದಾನದಿಂ . . . ಭಣಿತಿಗಳ ಮೃದುಮಧುರಗಾನಸನ್ಮಾನದಿಂ ಭೂಭುಜರ್ ಸಂಭ್ರಮಿಸಲಾ (೪೦೩೦. ೦-೬. ೦೯) ; ಭಣಿತಿ ಭಂಗಿಗಳ್ಗಿ ಮುಗಿದು ಕುಂಭಿತ ಪಾತಿಯುಂ ಮತ್ತೆ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಂತಿಪುದು ದಿತಿಸಂತತಿಯು (೪೪೮೫೫. ೪೪-೦೩). ೨. ವಾಕ್ಯರಚನೆ ; ವಾಗ್ಬಂಧ : ಸಾಂಗತ್ಯದ ಇತರ ಕೃತಿಗಳ್ಗಿ ಚಿದವರಿಚಿತವಾದ ಗಾದೆಗಳು, ಮಾತಿನ ಭಣಿತಿಗಳು ಧಾರಾಳವಾಗಿ . . .ವಾಸವದವ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿಕಟವಾಗಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುತಿವೆ (೪೮೦೫. ೦೦೭).

[ಸಂ.]

ಭಣಿತೆ (ನಾ). ೧. ಮಾತು ; ವಚನ : ಸಕಲಸುರಾಳಿ ಭಣಿತೆಯಿಂ ಜಯ ಜಯ ಸ್ವಾಮಿಯಪಹಾರೆಂಬುದೆಸಲೇನದಜನೀಶಂಗಜಹರಿಮುಖಾಖಿಲಂ ಮರ್ತ್ಯಳಾಟದುತೆ (೪೪೦೫. ೦೦-೩೦) ; ರಣಮುಖದಿಂದೋ ಕ್ಷತ್ರಧರ್ಮದ ಬಾಣಿತೆ ತಪ್ಪದೆ ವೇದವಾಸ್ಯದ ಭಣಿತೆ ನೋಜುದೆ ವೀರವೃತ್ತಿಯು ಪದದ ಪಾತಜಿದು . . . ಜೀವದಾಸೆಗೆ ಮನೆಯದಳೆದುವಲ್ಲ ಬಲ್ಲರು (೪೦೩೦. ೪-೪೦); ಪ್ರಣುತಿಸಿದುವಲ್ಲಿದು ಯಥಾರ್ಥದ ಭಣಿತೆದುಪುದು (೪೮೦೫. ೦೦-೩೬). ೨. ಚಮತ್ಕಾರವಾದ ಮಾತು ; ಪಕ್ಕೊಕ್ಕಿ : ಲಾಳಿಪಮು ರಪಸೇಮು ರಂಗಳ ಸೂಳುಸುಡಿಗಳ ಸಡಗನಂಗಳ್ ಸಾಲ ಭಣಿತೆಯ ಬಂಧದೋಜೆಯ ಚಿಪೆದು ಪ್ರಥುಲತೆದು . . . ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (೪೦೩೦. ೦-೩); ಹಲವು ಜನ ಸಾಧಕರನ್ನೂ ಸಿದ್ಧಂಮನ್ಯರನ್ನೂ ತನ್ನ ಬೆಳಕಿನ ತಾಣುತಪ ಭಣತೆಗಳಿಂದ ಉದ್ದೀಪಿಸಿ . . . ಚಿತ್ರಿಸಿರುವ ಅಪೂರ್ವ ಕೃತಿಯಿದು (೪೪೦೦. ೦೯ ೪೮೫೫). ೩. ರೀತಿ ; ಭಂಗಿ : ದೇವ ನೀನೀ ಪರಿಯ ಜಂಗಮಭಾವಭಣತೆಯ ಧರಿಸಿ ಬಂದರೆ ಗಾಮಿಲರು ಸಾವೆತ್ತ ಬಿಲ್ಲೆತ್ತ ನಿಮ್ಮ ಪಂಚೆಯೆಪುಸು (೪೮೦೫. ೦೩-೧೦) ; ಜಗದಾಸದ ಭೈರವನ ಭಣತೆಗಳಲ್ಲಿರ್ದನು ಭಯರಸದ ಸೋನೆಗಳ ಸೂಸುತ ನಿಮ್ಮ ರಘುವಾಜೇಂದ್ರ ಸೇನೆಯಲಿ (೪.೮೦೩.೬-೪೪-೬); ಆಪರಿಮಿತ ಬಲ ಭೂಸುರ

ಮಪಾವಾರ್ಧಿ ಭಣಿತೆಯಲಿ ಕುಣಕುಣಿಪ ಜಗೆಗಾಕ್ಷಣದೊಳೆಚ್ಚರಿಪ್ಪುದೈ (೬೬೧೫ು. ೦೭-೬೭). ೪. ಬೆಟ್ಟುಮಟಿಕೆ; ಕೈಚಳಕ : ಹೊಣಕೆಯಿಂ ಘನಮಲ್ಲರಂತೆಳ್ದು ಧನಗಳಂ ಭಣಿತೆಯಿಂದಾತು ಜೇಮಿಪ ರಭಸ್ಕರರೆ ಜೆನದ ಪೋಲ್ ಜೀವಿಗಳ್ ನಿರ್ಜೀವಮಾಗೆ (೫೩ು. ೪-೨-೬). ೫. ಸ್ಪಷ್ಟತೆ : ಭಣಿತೆಯ ನುಡಿಯಿಂದ ಗುಣಮಣಿ ಪೇೞ್ದಂ ಮಣಿಮೂಗುತಿಯದೆಲ್ಲಿಯೆಂದ (೫೩೧೫ು. ೫೨-೦೦೬). ೬. [ಸಂಗೀತ] ವಾದನ ಗಾಯನಗಳಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ರೀತಿ (?) : ಭಣಿತೆ ಬೆಡಂಗು ಆಕು ಖಿಚರಂ ಗಮಕಂ . . . ದೇಸಿ ಪೆಣ್ಣಕೆ ಕಳೆಯೆಂಬವಂ ಮೆಱೆದು ದಾಜ್ಞಿಪಂ ಮುರವೈರಿ ವಾಸಮಂ (೩೧ು. ೩-೬) ; ಪೊಸ ಭಣಿತೆ ಬೆಡಗು ಪದುರಂ ನಯಂಗಳೊಳ್ ಕೊಸಱಿಸುವ ತಾನಂಗಳಿಂಗಳ್ ಸಕಲರಾಗಂಗಳಿಂದೊಸೆದು ತುಂಬುರ ನಾರದರ್ ಪಾಡುತಿರ್ದರೊಂದೆಸೆಯೊಳತಿವಿಭವದಿಂದೆ (೩೦೪ು. ೩-೭೬). [ಸಂ. ಭಣಿತ]

ಭತ್ತ₁ 'ಬತ್ತ' ನೋ.

ಭತ್ತ₂ 'ಬತ್ತಾಯ' ನೋ.

ಭತ್ತಗಾವೆ (ನಾ). ಇನಾಮುಗ್ರಾಮ ; ಜಹಗೀರು : ಮದನಾವ ತಾರಮಂ ಕನಕದಂಡ ಚಾಮರದುಂ . . . ಭತ್ತಗಾವೆಯುಂ ಪಟ್ಟದುದಾತ್ತ ಕವಿತಿಲಕನೆನಿಸಿದಂ ಕವಿರತ್ನಂ (೮೩ು. ೦೨-೩೦) ; ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಸಾಹಣಾಧಿಪತಿ[ಸೌ]ಚಯನಾಯಕರ್ ಬೆಳ್ವೊಲ ಮೂನೂಱುಗೊಳಗಣ ಭತ್ತಗಾವೆ ಎಲೆಯ ಪಸುಣ್ಣಿಯುಂ ಮಾಪ್ಪನಿಗ್ರಹ ವಿಷ್ಪ್ರಪ್ರತಿಪಾಳನದಿನಾಳ್ದು ಸುಖದಿನಿರೆ (೩೯೫. XI-i, ೬೬-೯; ಸು: 1026) ; ದಣ್ಣಾಯಕ ಲಕ್ಕರಸಂ ಕಾತ್ಪಪ್ಪಿತ್ತಿ ಭತ್ತಗಾವೆಯೊಳಗಾಗಿ ಬೆಟ್ಟಲವೆರಡಱುಪೂಜುಮಮರ್. . . ಆಳುತ್ತಮಿರ್ದುರ್ (೮೫. XVIII. ೦೯೦-೩; 1104).

[ಭತ್ತ₂ (<ಬತ್ತಾಯ) + ಗಾವೆ (<ಗಾಮ)]

ಭತ್ತಗ್ರಾಮ (ನಾ). =ಭತ್ತಗಾವೆ : ಜಯಮುಂಜದೇವರು. . .ಮಣ್ಣಿಳಿಸಾಗಿ ರಮುಮಂ ಪದಿನೆಂಟ್ಟು ಭತ್ತಗ್ರಾಮಗಳಂ ಬೆಳ್ವಲಮೂನೂಱು [ಪ್ರ]ಲಿಗೆಜೆ ಮೂನೂಱುಮಂ. . .ಅರಸು[ಗ]ಯುತ್ತಮಿರೆ (೬೫೮ು. ೦೪೭೦. ೭೩-೯ ; 1080). [ಭತ್ತ₂ (<ಬತ್ತಾಯ) + ಗ್ರಾಮ]

ಭತ್ತದಚ್ಚಿ (ನಾ). (?) : ಮತ್ತಂ ಭತ್ತದಚ್ಚಮುಂ ಗಡಿಯ ಸುರೀರಂಗಳು ತಮ್ಮಂಗಡಿಯಲು ದರ್ಪಂಪ್ರಭೆ ಚೈತ್ರಕ್ಕೆ ಹಾಗೆ ಮಾಕ್ಷಂ ಪೈತ್ರಕ್ಕೆ ಹಾಗೆಮಂ ಬಿಟ್ಟುರ್ (೫೯೫. XV. ೦೪೫-೪೮; 1179). [?]

ಭತ್ತಾದಾಯ (ನಾ). ಬತ್ತದ ಬೆಳೆಯಿಂದ ಬರುವ ಆದಾಯಂ : ಉತ್ಪನ್ನ: ಕೆಱೆಯ ತೆಂಕಣ ಕೋಡಿಮೊ[ಳ]ಗಣ ಭತ್ತಾದಾಯ (೬೪. IX. ೪೦೫ು. ೩೭-೨೫;1374); ಸಕಲ ಭತ್ತಾದಾಯ ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪ ಜಲಪಾಷಾಣ. . . ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟ ಧರ್ಮ (೬೪. XI. ೫೯ರು. ೪೫-೦೯; 1538). 'ಬತ್ತಾಯ' ಪರಾ. [ಭತ್ತ₂ (<ಬತ್ತ) + ಆದಾಯ]

ಭತ್ತಾಯ 'ಬತ್ತಾಯ' ನೋ.

ಭತ್ತೆ 'ಬತ್ತಾಯ' ನೋ.

ಭತ್ಯ 'ಬತ್ತಾಯ' ನೋ.

ಭತ್ಯ (ನಾ). 'ಭ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ: "ಭತ್ಯಕ್ಕೆ ಪ ಪ ಪಮಬ್ಬಂ" (೬೮೨೮. ೪೬೨). [ಸಂ.]

ಭದಂತ (ನಾ). ೧. ಪೂಜ್ಯ; ಶ್ರೇಷ್ಠ. ೨. ಗೌತಮ ಬುದ್ಧ. ೩. ಬೌದ್ಧ ಭಿಕ್ಷುಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ : ಭದಂತನು ದುಸವಾರೆ ಮಾತನಾತಲಿ (೫೪೬ು. ೩೮ ೬೦೦೦). [ಸಂ.]

ಭದ್ರ (ಗು). ೧. ಮಂಗಳಕರವಾದ ; ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದ. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ; ಉತ್ತಮವಾದ : ದ್ವಿಜವರ್ಗ ರಚಿಸಿದ ತಕರ ಗುಡಿಗಳ ಪರ್ಣಶಾಲೆಯ ಭದ್ರಭವನಿಕೆಯ . . . ಓಲಗಶಾಲೆ ಮೆಱೆದುಮು ಧರ್ಮಸಂಪನ್ನ (೪೦೫೫. ೦-೩೩) ; ಕ್ಷಮೆಯಲ್ಲಿ, ಸತ್ಯವಲಿ, ಶಾಂತಗಾಂಭೀರ್ಯದಲಿ, ಭದ್ರರೂಪದಲಿ, ತನುಕಾಂತಿಯಲಿ ಮೆರೆದನಾ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರಂ (೬೯೦೫ು. ೫೬-೬೮). ೩. ಅಂದವಾದ; ಚೆನ್ನಾದ. (ನಾ). ೪. ಕ್ಷೇಮ; ಸುಖ ; ಶ್ರೇಯಸ್ಸು : "ಶ್ರ:(ಸ್ರ)ಶ್ರೇಯಸಂ . . . ಭದ್ರಂ. ಮಂಗಳಂ ಈ ೧೧ ಒಕ್ಕಿತರ್ಕ ಪೆಸರ್" (೪೦೫೫ು. ೫೦-೦೩೨) ; ಮತ್ಕಾಷ್ಮಮಂ ಮೆಚ್ಚಿ ಕೇಳ್ದ ಗುಣಂಗೊಳ್ದ ಜನಕ್ಕಮಕ್ಕ ವಿಭವಂ ಭದ್ರಂ ಶುಭಂ ಮಂಗಳಂ (೦೩೫. ೦೨-೨೬) ; ಸಮಸಂದಿಷ್ಟಾರ್ಥಮಂ ಮಾಜ್ಕೆ ಕಾಂತನ್ಯಲೋಕಸ್ಪುತನಿಸ್ನೊಳಿಂದು ವಿಜಯಂ ಭದ್ರಂ ಶುಭಂ ಮಂಗಳಂ (೬೯೬೫. ೯-೬೪) ; ಎಲ್ಲೆ ಭೂಮಿಪಡೆಯ ನಿಜಗೆ ಭದ್ರಮಾಗಲಿ (೧೪೫ು. ೪-೨೬). ೫. ಜೋಪಾನ ; ಸುರಕ್ಷಿತ ; ಅಭೇದ್ಯ : ಭದ್ರಮೆನಿಸಿರ್ದ ಕಮಮಲಸದ್ಮಸಮಂ ಪೀರ್ಪ ಪದವೊಳೊಪ್ಪಿತು . . . ಅಳಿನಿಃಸರುಂಬಂ (೧೩೪. ೨-೬೩); ಉಮ್ಮತ್ತೂರಿನ ಐಶ್ವರ್ಯಾಧಿ ಭಂಡಾರಗಳು ಭದ್ರವಾಗಿವೆ (೬೯೦೫ು. ೦೬೯); ಭದ್ರಾ ಮಾಡಿ ಪಪ್ಪೂ ನಿದ್ರೆ ಬಿತುವುದಿಲ್ಲ (೧೩೮). ೬. ದೃಢ ; ಗಟ್ಟಿ : ಎಳೆಗಳನ್ನು ಸುಲಿದು ಭದ್ರವಾದ ದಾರಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (೬೪೫. ೬೨); ಕೇಶವ ರಾಮನಿಗೆ ಸೆರೆಕುಡಿಯಲು ಕಲಿಸಿದುದು ಈ ಸೂರಪ್ಪನೇ ಎಂಬುದು ನಿಷ್ಣನ್ನ ಭದ್ರವಾದ ನಂಬಿಕೆ (೨೦೧೫. ೬). ೭. ಶುಭಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಆನೆ : "ಭದ್ರ: , ಮಂದ:, ಮೃಗ: —ಎಂದಿಂತು ಆನೆಗಳ್ ಮೂಜು ತೆಱನಕ್ಕುಂ" (೫೦೩ು. ೩೬-೬೨) ; ನಯನಿವುಣಸೂತ್ರಧಾರರ್ ನಿಯಮಿಸುವರ್ ಭದ್ರಮಂದಮೃಗಸಂಕೀರ್ಣಾನ್ವಯದ ನೃಪರಿಗಳು (೬೪೬ು. ೨-೩೬). ೪. ೭: ಉನ್ನತವಂಶಪುಣ್ಯಪವಿತ್ರೋತ್ಪನ್ನ ಭದ್ರಗುಣಾಶ್ಚಿತಂ ಜಗತ್ಪುನ್ನತದಾನದುಜ್ಜ್ವಲವಿಭವಂ . . . ಎನಗೀತನೆ ನಚ್ಚಿನ ಪ್ರಿಯನೆಯೆಂದೇಂ ಪೇೞ್ ಸುಜ್ಞ ಪೂತಿವಸೊ ವಿಷ್ಣುನ್ಯಪಂ ಧೃಜನೀಪತಿತ್ಪಮಂ (೦೪. VI. ೫೯೬ು. ೦೩೦-೪೩; 1103 ?) ; ಕರಿಯಂ ಭದ್ರಯುತಂ ಸರೋಜದೆ ಗುಣಾಧಾರಂ ವೃಷಾಧೀಶನಂ ಹರಭಕ್ತಂ . . . ಕುಮಾರಂ ಪುಟ್ಟುಮ ನಿಶ್ಚಯಂ (೧೪೫ು. ೪-೨೪). ೮. ದೊಡ್ಡದು : "ಬೃಹತ್ . . . ವಿಪುಳಂ, ಭವ್ಯಂ, ಪರಿಷ್ಕಂ—ಈ ೧೨ ಪಿರಿದು" (೪೦೫೫ು. ೦೦೬-೦೯). ೯. ಬಿಂಗಾರ ; ಚೆನ್ನ. ೧೦. ಉಪ್ಪರಿಗೆ ; ಮಹಡಿ : ಆಗಳ್ ದ್ರುಪದಂ ಪಟ್ಟಿದು ನೆಲಗಟ್ಟಿಸೊಳಂ . . . ಇಂದ್ರನೀಲದ ಭದ್ರದೊಳಂ . . . ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಚಾಂದ್ರಶಾಲೆಯೊಳ್ಮೊವ್ವಪ ವಿವಾಹಗೇಷಮಂ ಸವೆಯಿಸಿ (೪೦೫೫ು. ೫-೬೯ ೫); ಕಾಂತೆ ಮಾಳಿಗೆಯ ಭದ್ರದ ಬದುಲೊಳಂದಿದಳು ಪೊಸೆಸೆಂದನು (೪೪೫ು. ೪-೦೫) ; ಪೇಲುಗುಡಿಗಳ ಭದ್ರದುಪ್ಪರಾಲೆಗಳ . . . ರಾಜಾಲಯವನಸುಂಕರಿಸಿದರು ಕುಂತೀ ಬಮಾದರಿಗೆ (೪೦೫೫ು. ೦೦ ೪೪). ೧೧. ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿರುವ ಐದು ಪ್ರಕಾರದ ಮನುಷ್ಯಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪರಾಪವಿಪಿರನು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಶರೀರದ ಆಳತೆ ಆಕಾರದ ಮೇಲೆ ಐದು ಜಾತಿಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸುತ್ತಾನೆ : ಹಂಸ, ಶಶ, ರುಚಿಕ, ಭದ್ರ, ಮಾಲವ್ಯ ಎಂಬುವೇ ಈ ಐದು ಜಾತಿಗಳು (೫೫೮. ೩೦೭). ೧೨. ಎತ್ತು; ಗೂಳಿ ; ಪೃಷಭ : "ಉಕ್ಷಾನ್, ಭದ್ರ: . . . ಗೌ: — ೯ ಎತ್ತುಗಳ ಹೆಸರು" (೬೦೫.೫೬. ೩೧೦). ೧೩. ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು: ಬಳಿಕ ಸುಗಂಧಶಿಖರಿ . . . ಭದ್ರ. . . ಪಾರಿಜಾತವೆಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಕುಲಾಚಲಂಗಳೇ ಘನೋನ್ನತವಿಪುಳವೆಂಬ ಕೀಲಕಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಹವು (೦೪೫. ೨೦೩). ೧೪. ಉತ್ತಮವಾದ ಪೀಠ; ಸಿಂಹಾಸನ: ವಿದುರ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರರು ಸಹಿತ ಸುರನದಿಯು ಮಗನೈತಂದು ನವಭದ್ರದಲಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದನು ವಸಾಯಿತ ಸಚಿವಸಹಿತ (೫೦೫೫. ೬-೦೭). ೧೫. [ಜ್ಯೋತಿ] ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯದು : ಏವ ಬಾಲವ ಕಾಲವ ತೈತುಲ ಗರಜ ವಣಜ ಭದ್ರಂಗಳೆಂಬೇಳು ಚರಕರಣಾಂಗಳುಂ (೭೫೫ ೩೫೦). ೧೬. ಕತ್ತರಿಸುವುದು ; ಛೇದನ :

"ಅಬುಳು ಮುದೇಭ ಪುಂಗವ ಸುಮಂಗಳ ಭೀದನ ಭದ್ರವಾಚೆಕಂ" (ಣಾಚಾ. ೦೦೦). [ಸಂ.]

ಭದ್ರಕ (ಗು). ೧. ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದ ; ಮಂಗಳಕರವಾದ. ೨. ಅಂದವಾದ ; ಚೆನ್ನಾದ. ೩. ಪುಣ್ಯಕರವಾದ. (ನಾ). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಂಠ; ದೇವದಾರು. ೫. [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ದಾದ ಬೃಹತಿ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಕಾವ್ಯಮಿಸುರಪಾವಕಂ ಕ್ಷುದ್ರಮಲ್ಲದಿರೆ ನಾವುದಂ ಭದ್ರಕಂ ಸರಸಜಾಪಸೇ ಸದ್ರಸಂ ಲಬುಪದ ಕ್ರಮಂ (ರಂದೋಂಬು. ೨-೦೦೬).

ಭದ್ರಕವಿದ್ಯಾವಣ = ಚಾಳುಕ್ಯರಾಜನಾದ ಆಹವಮಲ್ಲನ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಮಸ್ತಭುವನಾಶ್ರಯಂ . . .ಭದ್ರಕವಿದ್ಯಾವಣಂ ಕೊರಣ ಭಯಂಕರಂ ಉಭಯಬಲದಲ್ಲಣಂ (ಗಡಾಯು. ೬-೭ ಪ).

ಭದ್ರಕಾಲಿ, ಭದ್ರಕಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಶಕ್ತಿದೇವತೆ; ದುರ್ಗೆ. ಭದ್ರಕಾಳಿ: ೧. ನೋಡು ಬರುತಲಿರುವಳದೋ ರುದ್ರಭದ್ರಕಾಳಿಯು ! ದೇವಿ. ಚಂಡಿ. ಚಾಮುಂಡಿ, ರಕ್ತರುಂಡಮಾಲಿಯು ! (ಣಾಂಚ.೯-೨). ೨. ದಕ್ಷನ ಯಾಗ ಮನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಲು ಪರಮೇಶ್ವರನು ವೀರಭದ್ರನ ಸಹಾಯ ಕ್ಕಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಸ್ತ್ರೀದೇವತೆ : ಹುಸ್ಸದ ಹುಗೆ ಖಿಂಜಿಮುವಾಸರದೆ ರುಳಿಪುತೆ ತೇರಿಂದಿಳಿದು ಸಲೆ ಭದ್ರಕಾಳಿ ಸಹಿತೆ ಗಂಡುಗಲಿವೀರಂ . . . ಬರುತಿರ್ದಂ (ಪಂಪ. ೩೨-೮೩). [ಸಂ. ಭದ್ರಕಾಲೀ]

ಭದ್ರಕಾಳಿ 'ಭದ್ರಕಾಲಿ' ನೋ. =

ಭದ್ರಕುಂಭ (ನಾ). ಮಂಗಳಕಲಶ ; ಪೂರ್ಣಕುಂಭ : "ಭದ್ರಕುಂಭಃ. ಪೂರ್ಣಕುಂಭಃ.—೨ ಆರಮನೆಯ ಬಾಗಿಲು ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಂಗಳ ಕರವಾಗಿ ಇರಿಸಲಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣ ಜಲಶಗಳ ಹೆಸರುಗಳು" (ಚಿಶ್ಯಂಕೋ. ೨೧೩). [ಸಂ.]

ಭದ್ರಗಜ (ನಾ). = ಭದ್ರ ೭ : ಅಂತಿರ್ದ ಸಕಲಶುಭಲಕ್ಷಣಾಕಾರಮುಮತ್ಯಾ ಯತಕರಮುಮಿಂದ್ರನೀಲಚ್ಛಾಯಮುಂ ಮಹಾಕಾಯಮುಮಪ್ಪ ಭದ್ರ ಗಜಮಂ ಕಂಡು (ಪಂಂಚತಂ. ೦೦-೦೫೯ ಪ) ; ಭದ್ರಗಜ ಅಜಕುಲದಲ್ಲಿ ಘರ್ಜಿಸಿ ಕೊಬ್ಬುದೇ (ಸದಕ. ೬೨೦) ; ಅಳದುದ್ಯೆ ಸೂಜರಸುಗಳು . . . ಸುಗ್ಗಿದು ದೊಂಬೈಸೂಜು ಭದ್ರಗಜ (ಶುಕ್ಲಾಕ್ಷಿ. ೦೦-೨೦).

ಭದ್ರತಂತ್ರ (ನಾ). ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವೀರಾಗಮದ ಪದಿಮೂರು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪ್ರಸ್ತರತಂತ್ರ . . . ಭದ್ರ ತಂತ್ರ ವೀರತಂತ್ರವೆಂದು ವೀರಾಗಮದ ಪದಿಮೂಜು ಭೇದಂಗಳ (ಪಡೀ. ೭೦).

ಭದ್ರತಾಮಂಡಲಿ (ನಾ). [ರಾಜನೀ] ವ್ಯಪಂಚದ ವಿವಿಧರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ನಡುವೆ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಯುದ್ಧಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿಯು ನೆಲಸುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿರುವ ವಿಶ್ವ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಒಂದು ಅಂಗಸಂಸ್ಥೆ ; ದೇಶದೇಶಗಳ ವಿವಾದಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಿ ನಿರ್ಣಯ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳ ಸಮಿತಿ : (Security council. ಶತ್ರಿ.೬-೬೩); ಭದ್ರತಾಮಂಡಲಿಯಲ್ಲಿ ತಪ್ಪ ಬಾಯಾ ಸದಸ್ಯರಾಷ್ಟ್ರವಾಗಿದೆ (ಪ್ರಚಿ). [ಸಂ. ಭದ್ರತಾಮಂಡಲೀ]

ಭದ್ರತಾಸಮಿತಿ (ನಾ). = ಭದ್ರತಾಮಂಡಲಿ : ಸಾರ್ವತ್ರಿಕಸಭೆ (General Assembly) ಭದ್ರತಾಸಮಿತಿ (Security Council) . . . ಇವು ವಿಶ್ವಸಂಸ್ಥೆಯ ಆರು ಪ್ರಧಾನಶಕಂಗಗಳಾಗಿವೆ (ಅಂಚಿಸಂ. ೦೭).

[ಸಂ.]

ಭದ್ರತೆ (ನಾ). ಈತಿಬಾಧೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಸಂರಕ್ಷತೆ; ಕ್ಷೇಮ : ಅನೇಕ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಭವಿಷ್ಯ ಆರ್ಥಿಕ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹಾಗು ಭದ್ರತೆಯು ಇಂತಹ ಆರ್ಥಿಕ ಒಕ್ಕೂಟಗಳ ಸ್ಥಾಪನೆಯನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿವುದೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಅಂಚಿಸಂ. ೨೪೦). [ಸಂ. ಭದ್ರತಾ]

ಭದ್ರದಂತಿ (ನಾ). = ಭದ್ರ ೭ : ಎಣಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕುಂಭಕರ್ಣನು ರಣಕ ನೂತಿದ . . . ಭದ್ರದಂತಿಯನೆಂಟುಕೋಟಿಯನು (ಕಾಚಾ. ೨೩-೪).

[ಸಂ. ಭದ್ರದಂತಿನ್]

ಭದ್ರದಾರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ದೇವದಾರು : "ಚಿಕ್ಕ ಪಾದಪಃ, ಪರಿಭದ್ರಕಃ, ಭದ್ರದಾರುಃ, ದ್ರುಕಲಿವುಂ, ಪೀತದಾರು, ದಾರು, ಪೂತಿಕಾಷ್ಠಂ–೭ ದೇವದಾರುವೃಕ್ಷದ ಹೆಸರು" (ಸಿಚಾ.೦೩. ೦೨೪).

[ಸಂ.]

ಭದ್ರಪದೆ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವಂತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ; ಪೂರ್ವಾ ಭಾದ್ರೆ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರೆ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. [ಸಂ. ಭದ್ರಪದಾ]

ಭದ್ರಪರ್ಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಗಂಭಾರೀ, ಸರ್ವತೋ ಭದ್ರಾ, ಕಾಶ್ಮರೀ, ಮಧುಪರ್ಣಿಕಾ, ಶ್ರೀಪರ್ಣೀ, ಭದ್ರಪರ್ಣೀ, ಕಾಶ್ಮರ್ಯಾ—೭ ಶೀವನೆಯ ಮರದ ಹೆಸರು" (ಸಿಚಾ.೦೨. ೦೫೦); "ಭದ್ರಪರ್ಣೀಗಳ್ಳ (ಗೂಳ?)" (ಬಿಚಂ. ೦೦೦). [ಸಂ. ಭದ್ರಪರ್ಣೀ]

ಭದ್ರಪೀಠ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪೀಠ ; ಸಿಂಹಾಸನ ; "ಸಿಂಹಾಸನಂ ಭದ್ರಪೀಠಂ" (ಪುರಾ. ೬೦-೦). ೨. (ಪ್ರತಿಮೆಗಳ ಸ್ಥಾಪನೆಯಲ್ಲಿ) ಒಂದು ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯ ಪೀಠ.–ಆಸನ : ಆ ಶಿವಾರ್ಚನೆಗೆಯುಪಯುಕ್ತವಾಗಿ ಆಸಂತಪೀಠ ಕಮಠಪೀಠ . . . ಭದ್ರಪೀಠ ಭಾವನೆಯೆಂದುಪಕಲ್ಪಿಸಮಾದ ದಿವ್ಯದಿಂಬಪದುಧ್ಯಗತ ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ (ಶಪೀ. ೦೦೪) : 'ಮಯಮತ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಪೀಠಗಳು ಅನೇಕ ವಿಧವೆಂದೂ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುವು ಭದ್ರಪೀಠ, ಪದ್ಮಪೀಠ . . . ಶ್ರೀಕಾಮ್ಯವೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ (ಣಾವಿ. ೩೦೭). [ಸಂ.]

ಭದ್ರಬಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಸಾರಣೆ ಗಿಡ : "ಸಾರಣೇ, ಪ್ರಸಾರಣೇ, ಕಟುಂಭರಾ, ರಾಜಬಲಾ, ಭದ್ರಬಲಾ — ೫ ಕಿರಿಯ ಪಸಾರಣೆ ಗಿಡ, ಸಾರಣೇಗಿಡ" (ಸಿಚಾ.೦೩. ೦೪೭). [ಸಂ. ಭದ್ರಬಲಾ]

ಭದ್ರಬಾಹು (ನಾ). [ಜೈನ] ಐದನೆಯ ಶ್ರುತಕೇವಲಿ; ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಭಾರತದಿಂದ ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳಕ್ಕೆ ಬಂದ ನೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಜೈನಮುನಿ : ಗೋವರ್ದ್ಧನ ಭದ್ರಬಾಹು ವಿಜಾವಿ ಪ್ರೋಷ್ಠಿಲ ಕೃತ್ತಿಕಾರ್ಯ್ಯ . . . ಮಹಾಪುರುಷಸನ್ಮತಿಸಮವದ್ಯೋತಿ ತಾನ್ವಯ ಭದ್ರಬಾಹುಸ್ವಾಮಿನಾ (ಜಿಶ. ೩೨. ೦–೨; ಸು. ೬೦೦) ; ಇಂತು ಪದಿನಾಜುಂ ಕಂಡ ಕಸಸುಗಳ ಫಲಂಗಳಂ ಸಂಪ್ರತಿ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತಮಹಾ ರಾಜಂಗೆ ಭದ್ರಬಾಹುಭಟ್ಟಾರಂ ಪೇಜ್ದು (ಪಚಾ.೦೦. ೩೭–೦೮). [ಸಂ.]

ಭದ್ರಮಂಟಪ (ನಾ). ೧. ಮದುವೆ ಮುಂತಾದ ಮಂಗಳಕಾರ್ಯ ಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಮಂಟಪ; ಶುಭಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಮಂಟಪ: ಪಾಂಚಾಲಿ ಪೊಕ್ಕಳು ಭದ್ರಮಂಟಪಶಾಲೆಯನು (ಕಾಚಾ. ೦೯–೦); ದಂಡಿಗೆದುನಿಳಿವಾರತಿಗಳ ನಿವಾಳಿಯಂ ಚಂದ್ರಹಾಸಂ ಭದ್ರಮಂಟಪ ದೊಳು (ಕೃಂಚಾ. ೩೦–೦೯); ಆಸಂತರಮವಂಚೆರಸಲ್ಲಿಂ ಸಲ್ಲೀಲೆಯಿಂದೇ ಳ್ದಂ ಭದ್ರಮಂಟಪದ ಮುಂದಣ ಮುತ್ತಿನ ಮೊಗಸಾಲೆಯೊಳ್ . . . ಓಲಗಂಗೊಟ್ಟು (ಣಾಪು. ೦೩–೩೦ ಪ). ೨. ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಗೃಹ : ಕರುವೂಡ ಭದ್ರಮಂಟಪ ರಮ್ಯಭವನದೊಳಿರುತಿರನಾಟ್ಯ ಶಾಲೆಗಳು . . . ಎಸೆಗು (ಪಡೀ. ೦-೨೩). [< ಸಂ. ಭದ್ರಮಂಡಪ]

ಭದ್ರಮುಸ್ತಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಮೂಲಿಕೆ ; ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ : " ಭದ್ರಮುಸ್ತಕಃ, ಗುಂದ್ರಾ — ೨ ಕೇಪುಧಾಯೇ ಭದ್ರಮುಸ್ತ ಗಳು. ದೊಪ್ಪಾನೇ ಭದ್ರಮುಸ್ತಗಳು" (ಸಿಚಾ.೦೩. ೦೧೬). [ಸಂ.]

ಭದ್ರಮುಸ್ಕೆ (ನಾ). = ಭದ್ರಮುಸ್ಕಕ : "ಮುಸ್ಕಕಂ, ಕುರುವಿಂದಂ, ಭದ್ರಾ, ಜಳದಂ–ಈ ೪ ಭದ್ರಮುಸ್ಕೆ" (ಶಬ್ದಮ. ೧೦೨–೧೭೬); ಭದ್ರಮುಸ್ಕೆ . . . ತಾವರೆಬಳ್ಳಿ ಇವಿಷ್ಟನ್ನು ಆಡಿನ ಹಾಲಿಂದ ಆರೆದು ಕುಡಿಯ ಕೊಡಿಸಲು ಕಕ್ಕೆ, ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವಿಷ ಪರಿಹರವಹುದು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೩೫. ೨೦೩) ; ಕೋಷ್ಟಂ ಪದ್ಮಕಂ ಕರ್ಪೂರ ಬಾಳದ ಬೇರು ಪುಷ್ಕರಂ ಭದ್ರಮುಸ್ಕೆ ಯಿವಂ ಸರಿಗೊಂಡು (ಕಾಶೀಖಂ. ೨೭೬). [ಸಂ. ಭದ್ರಮುಸ್ತಾ]

ಭದ್ರಯವ (ನಾ). ಕೊಡಸಿಗೆಯ ಹಣ್ಣು : "ಕಳಿಂಗಂ, ಇಂದ್ರಯವಂ, ಭದ್ರಯವಂ . . . ಕೊಡಸಿನ ಹಣ್ಣಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೦೩೭). [ಸಂ.]

ಭದ್ರಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮತ್ತಲೆರಡು ಸ್ಥಾನಮಗೊಟ್ಟ ಗಡಿಯ ಭದ್ರಯ್ಯನ ಕಲ ಕನ್ನಯ್ಯ ಕಲ್ತಿದ (ಎಕ್. VIII. ೩೨೮. ೪೪–೨೦; ೪೭). [ಭದ್ರ + ಅಯ್ಯ೩]

ಭದ್ರಲಕ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ಮಂಗಳಕರವಾದ ಗುರುತು,– ಚಿಹ್ನೆ : ಶೂದ್ರರೆಸಿರಿ ವೇಶಿಯರುಮಿಹ ಭದ್ರಲಕ್ಷಣವರ ಕೇರಿಲಿ ವಿದ್ರುಮದ್ವಾರಾಯಂಗಳು (ಪಜ್ಞ. ೫೦–೨೪). ೨. ಭವ್ಯವೆಂಬ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆನೆಯ ಗುರುತು. – ಚಿಹ್ನೆ. ೧. ೨ : ದಾನದಿಂ ದೊಡಂಬಟ್ಟಿರೆ ಭದ್ರ ಲಕ್ಷಣಗುಣಾನ್ವಿತನಮ್ಮನ ಗಂಧವಾರಣಂ ಪುಟ್ಟಿ ನರೇಂದ್ರ ರಾಜ್ಯಮಂದಿತೋದಿತಮಾಪದಮಲ್ಲದೇವನಾ (ಗಣಿತ ೦–೦೦); ವರದಾನೋನ್ನತ ಭದ್ರಲಕ್ಷಣಪದಂ ಪದ್ಮಾನುಷಂಗಿತ್ವಮಾಗಿರೆ ಕೆಂಜಟ್ಟರಿಯಾದ ದೇವಗಣಪಂ ರಕ್ಷಿಕ್ಕೆ ಭೂಚಕ್ರಮಂ (ಪಜ್ಞ. ೦–೩). ೩. ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಯಂ ಮನೆಯ ಲಕ್ಷಣ. – ಸ್ವರೂಪ. ೧. ೩ : ಅದು ಬೀರುನಿಯ ಕರುಮಾಡದ ತೆಱದಿಂ 'ಭದ್ರಲಕ್ಷಣೋಪೇತಂ (ಶಂಪ್ರತಿ. ೯–೦೦೦). [ಸಂ.]

ಭದ್ರವಾಹು (ನಾ).=ಭದ್ರಬಾಹು : ಶ್ರೀ ಭದ್ರವಾಯುಸಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಮುನೀಶ್ವರಮುಗ್ಗದಿಸೊಪ್ಪೆ (ಎಕ್.II. ೪೦–೦: ಸಾ. ೬೫೦). [<ಭದ್ರಬಾಹು]

ಭದ್ರಶಾಲ, ಭದ್ರಶಾಳ (ನಾ). ೧. ಅರಮನೆ ಮೊದಲಾದ ದೊಡ್ಡ ಭವನಗಳಲ್ಲಿರುವ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಭಾಗ ; ತೊಟ್ಟಿ. ೨. [ಜೈನ] ಮೇರುಪರ್ವತದ ತಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಭದ್ರಶಾಲ. ನಂದನೆ. ಸೌಮನಸ ವನ್ತು ಪಾಂಡುಕವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನಿಜವರಿಜನಕಲ್ಲುಂ ಪೊಱಬುತ್ತಂ ಭದ್ರಶಾಲವಿಂ ತಗುನ್ದು ಪಾಂಡುಕವನಂಬ ರಮುವಜ ಸಿರಿಯೊಳರ್ದ ಕೃತ್ರಿಮುಜ್ಜೈತ್ಯಾಲಯಂಗಳಂ . . . ಅರ್ಚಿಸಿ (ಪಂಪ. ೨–೩೨ ಪ); ಮಂದರಶೈಲಮಂ ನಿವಿಡನಾಮಕನಯ್ಯರೆ ಭದ್ರಶಾಲದಿಂ . . . ಆ ಗಿರಿರಾಜವಿಲಾಸಮೆಲ್ಲಮುಂ ತಂದುಮು (ಪಾಂಡವ. ೫–೨). **ಭದ್ರಶಾಳ** : ೨. ಘನತರಭದ್ರಶಾಳದಿನಿತ್ತೆಮಾಡೆ ನಂದನಕ್ಕೆ ನಂದನ ದಿನದೊಂದು ವೇಗದೊಳೆ ಸೌಮನಸಕ್ಕೆ ತಗುಂಬ್ದು (ಶಂಪ್ರತಿ. ೦೨–೦೦೯). [ಸಂ. ಭದ್ರಶಾಲಾ]

ಭದ್ರಶಾಲೆ (ನಾ).=ಭದ್ರಶಾಲ ೧ : ಜಿನಪೂಜೆಗೈದಾತ್ಮಯೋಗವ ಮಾಡಿ ಮೋಹನದ ಶೃಂಗಾರಾಂಗನಾಗಿ ಮನೆಯೊಳಗಣ ಭದ್ರಶಾಲೆಯ ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತನೆಯ್ದುಂದು (ಪಜ್ಞ. ೪೨–೩). [ಸಂ. ಭದ್ರಶಾಲಾ]

ಭದ್ರಶಾಳ 'ಭದ್ರಶಾಲ' ನೋ.

ಭದ್ರಶಿಶ್ರಿ (ನಾ) .ಗಂಧವ ಮರ: ಚಂದನವೃಕ್ಷ: 'ಗಂಧಸಾರಃ, ಮಲಯಜಃ, ಭದ್ರಶ್ರೀಃ, ಚಂದನಃ –ಳಿ ಚಂದನದ ಗಿಡ " (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೨೦೬). [ಸಂ.]

ಭದ್ರಹಸ್ತಿ (ನಾ). ಶುಭಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಆನೆ : ಎಂಭತ್ತುನಾಲ್ಕುಲಕ್ಕೆ ಗಂಧಸಿಂಧುರಂಗಳಪ್ಪ ಭದ್ರಹಸ್ತಿಗಳುಂ (ಪಂಪ. ೦೩–೩ ಪ). [ಸಂ. ಭದ್ರಹಸ್ತಿನ್]

ಭದ್ರಾಂಗಿ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವಳು ; ಮಂಗಳಾಂಗಿ : ರುದಾಕ್ಷಿಯು ಭದ್ರಾಂಗಿಗೆ ವಿಭೂತಿಯ ವಿಳಾಸವಿಧಿಗೆ . . . ಪಶುಪತಿಯು ಪಟ್ಟದ ಪುಪಾದೇವಿಗೆ (ಗಂಗ. ೩–೨೦ ಪ). [ಸಂ. ಭದ್ರಾಂಗೀ]

ಭದ್ರಾಕರಣ (ನಾ). ಕ್ಷೌರ ; ಮುಂಡನ : "ಕ್ಷೌರಂ, ಭದ್ರಾಕರಣಂ, ಮುಂಡನಂ, ವಪನಂ–ಈ ೪ ಬೋಚಿಸುಹ" (ಶಬ್ದಮ. ೦೧೮–೩೬); ಭದ್ರಾಕರಣ ಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಭವ್ಯವಾದೀತೇ ? (ಗಾಪ). [ಸಂ.]

ಭದ್ರಾಕಾರ (ನಾ). ೧. ಭವ್ಯವಾದ ಆಕಾರ,–ಸ್ವರೂಪ. ೨. ಭವ್ಯವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳವನು : ಭದ್ರಾಕಾರನುಂ ಕಾಂತಿಮಂತನುಮಧಿರೂಪನುಮಾದ ನೀತಂಗಿನಿತು ವಿಭವಮುಮೆಂತಾದುದು (ಪಾಂಡವ. ೯–೩೩ ಪ); ಭದ್ರಾಕಾರನಾತಂಗಳುಂಪುದು ಧನು (ಭುಜ್ಜ. ೦೩–೦೪). ೩. 'ಭದ್ರ' ಎಂಬ ಆನೆಯ ಲಕ್ಷಣ. ೧.೩ : ಬಾಂಭಳಚದಿಂದೆ ಜವ್ವನದ ಮದದಿಂದೆ ಭದ್ರಾಕಾರದಿಂದೆ . . .ಎಸೆವ ಪೆಣ್ಗಳಾನೆಗಳ ಮೇಲ್ಕೈತಂದರವರಾಯಕ್ಕುಗಳಂದ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೦೩–೩). [ಸಂ.]

ಭದ್ರಾಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಮರದ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ರುದ್ರಾಕ್ಷ ಭದ್ರಾಕ್ಷ . . . ವಿರೇಚಾದಿ ಲತಾಗ್ರಹಂಗಳುಂ (ವೈದ್ಯ. ೩೦೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ತಮಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ : ಸತ್ವಯುತಂ . . . ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠಸರಪ್ರಾಸಿಕಂ ಪಮಂ ಭದ್ರಾಕ್ಷಂ (ಅಕ್ಷಜ. ೩–೨೦). [ಸಂ.]

ಭದ್ರಾಕ್ಷಿ (ನಾ). =ಭದ್ರಾಕ್ಷ ೧. ಭದ್ರಾಕ್ಷಿಮರ. ಜೇನುಮರ, ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಮರ (ಕೃತಿಗಿ. ೧೦–೩೦೦) ; ಸುಟ್ಟಗದ ಬೀಜವನ್ನು ಕೆಲವರು ಭದ್ರಾಕ್ಷಿಯೆಂದೂ ಕರೆಯುವುದುಂಟು (ಶಸುಪ್ರ. ೩೨). [< ಸಂ. ಭದ್ರಾಕ್ಷ]

ಭದ್ರಾತಕ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ ; ಭವ್ಯಮುಸ್ತೆ : "ಮುಸ್ತಕಂ ಪುಸ್ತೆ ಭದ್ರಾತಕಂ" (ಶುಂಗಣ. ೪೦–೩೩). [?]

ಭದ್ರಾರಮಣ (ನಾ)- ಗೋವುಗಳ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು : ಕೃಷ್ಣ : ನಿದ್ರಾರಹಿತ ಭದ್ರಾರಮಣ ನಿರ್ವಿಕಾರ ಚಿನ್ಮೇಷ ಸರ್ವಕಾಲ ಸುಂದರಸಾರ (ಅಜಾಕೃ. ೦೯ ೦). [ಸಂ.]

ಭದ್ರಾಸನ (ನಾ). ೧. =ಭದ್ರಪೀಠ ೧ : "ಸಿಂಹಾಸನಂ.ಭದ್ರಾಸನಂ–ಈ ೨ ಸಿಂಹಾಸನಂ"(ಶಬ್ದಮ. ೩೦–೩೩); ಸ್ಫುರೇಂದ್ರಂ ಭದ್ರಾಸನದಾನಕ್ಕೆಶ್ವೀಬಳಿಗ್ಗುರ್ ವಿಜಯಾರ್ಧಕುಮಾರಾ(ಅಜಿತ.೦೩–೦೧೩); ಗಿರಿಪತಿಯುಂ ಸತಿಯುಂ ವರಸುಖಾನಗತಿವಿಜಕರಾಗಿ ಭದ್ರಾಸನದೊಳ್ ಧರದಿಂ ಕುಳ್ಳಿರಿಸುತ್ತುಂ (ಗಂಗ. ೯–೩೯); ಕುಳ್ಳಿರ್ದಪಸಂದುರು ಭವ್ಯಾಸನದೊಳಗಾದರದಿಂ ಮನುರಾಜನತುಳಪತಸುರಭೂಜಂ (ಪಜ್ಞ. ೫–೨೮). ೨. ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಭಂಗಿ : (೪). [ಸಂ.]

ಭದ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ).೧. ಕ್ಷೌರಮಾಡು ; ಮುಂಡನ ಮಾಡು : "ಭದ್ರಿಸು–ಮುಂಡನಕ್ರಿಯಾಯಾಮಾ " (ಕಲಾಪಾ). ೨. ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡು : ವಸವಾಸದಲ್ಲಿ ಪಿಂದೈತಂದ ಸಕಲಋಷಿಜನವ ದೀಕ್ಷಿತರ . . . ಆನುವಿನಿಂದಿಸಿ ಭದ್ರಿಸಿ (ರಕ್ಷಾ. ೦–೪). ೩. (ಆಲಂ) ಹೋಗಲಾಡಿಸು; ನಿವಾರಿಸು ; ಮುದ್ರಿಸೋ ಮಂದರವಸಹಿಯಲಿ ಭದ್ರಿಸೋ ಭುವರಸದ ನೆನಹುಮ್ಮೈದ್ದುದವ್ಯತಸಿಂಹನಾದದಲಲುಭಯಬಲನೀರ (ಪಾಣಾ. ೪–೩–೦೩). [ಭದ್ರ + – ಇಸು]

ಭದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಮಂಗಳರೂಪಳಾದವಳು ; ಮಂಗಳಾಂಗಿ : ಭದ್ರೆ ಬೀನು ಭಯಾವೃತಳಾಗಿದ್ದೀಯೆ (ಪಾಂಪಣ. ೦೮೩). ೨. ಹಸು; ಆವು: 'ಭದ್ರಾರಮಣ ' ಪರಾ. ೩. ದೇವಗಂಗೆ. ೪. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು : ಪರಾಪರ್ವತದ ಗಂಗಾಮೂಲದಲ್ಲಿ ಉಗಮಿಸುವ ತುಂಗಾ ಮತ್ತು ಭದ್ರಾ ನದಿಗಳು . . . ಕೂಡಲಿಯ ಬಳಿ ಒಂದಾಗುತ್ತವೆ (ಇಂಡಿಯ. IX. ೩೦೩). ೫. = ಭದ್ರಮುಸ್ಕಕ : "ಮುಸ್ತಕಂ, ಕುರುವಿಂದಂ, ಭದ್ರಾ, ಜಳದಂ – ಈ ೪ ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ " (ಶಬ್ದಮ. ೦೦೩–೧೭೬). ೬. [ಜ್ಯೋತಿ] ಹನ್ನೊಂದು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಳನೆಯದು : ಕರಣವೇಕಾದಶಗಳಲಿ ಚರಕರಣ ಶಕುನಿ ಚತುಷ್ಪ . . .

ಭದ್ರೆಯೆನಿಸುವ ಕರಣವಾರು ಶುಭಂಗಳು (ಗಣಿ. ೪-೭೦). ೭. ಚಾಂದ್ರ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉಭಯಪಕ್ಷಗಳ ಎರಡು, ಏಳು ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ತಿಥಿಗಳು ; ಬಿದಿಗೆ, ಸಪ್ತಮಿ ಮತ್ತು ದ್ವಾದಶಿತಿಥಿಗಳು : ನಂದಯನು ಭದ್ರೆಯನು ಒಂದಾಗಿ ಅರ್ಥಿಸಲು ಅಂದಿನ ತಿಥಿಗೆ ಸವನಾಗ್ನಿ ಗ್ರಹಣ ತಾ ಮುಂದೆ ಬಂದಕ್ಕು (ಪರಕ್ಕ. ೦೫೦); ೩೨ ತಿಥಿಗಳಲ್ಲಿ ನಂದಾ, ಭದ್ರಾ, ಜಯಾ, ರಿಕ್ತಾ, ಪೂರ್ಣಾ ಎಂಬ ಸಂಕೇತವು ಮಾಡ್ಯ ಮೊದಲು ಪಂಚಮೀವರೆಗೂ ಆಗುವುವು (ಪೂಗಣ. ೬-೨೮ ಟೀಗಳು). ☞ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯಗಳಿಗೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಈ ಹೆಸರುಂಟು. [ಸಂ. ಭದ್ರಾ]

ಭಪ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಅಧಿಪತಿ ; ಚಂದ್ರ : ಗಗನ ಮಂದಿರವಲ್ಲಿಯಿ ರೌಪ್ಯಕಂಬೆಯೋ ದುಗ್ಧಶಿಲಾಮಯಪ್ರಕೃತಿಯಂದೇಪಾಗಣಚಾಮರೋ ಭವಂ (ಪಪ್ಪಸ್ವ. ೨-೭೭). [ಸಂ.]

ಭಪ್ಪರೆ ' ಬಾಪ್ಪುರೆ ' ನೋ.

ಭಬ್ಬ (ಗು). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ : ಭಬ್ಬ ಶಾಶ್ವತ ಕಾಬ್ಬ ನಾಬಭಮ್ಮಾಯಿ ಕಾಬ್ಬನಾದಿ ಬ್ಯಾದ್ಯಾನ ವ್ಯಾಪಾರಾ ×××ಜನ್ಮ ಶ್ರೀಪಾರ್ (ಅಕ್ಷ. XI, ಧಾಪಾ. ೪೦-೭೭; ೧೧೭೭). [<ಸಂ. ಭವ್ಯ]

ಭಮ್ಮನ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಉಲ್ಲಾಯಿ ಬಂದೆವು ಕಿಮ್ಮನ್ ಪಂಹರಿಸಲ್ಕು ಭ[ಜಾಗಾ. ಭಿ]ಮ್ಮನ್ (ಶ್ರೀಂಶಾ. ೨-೭೭ ಪಠಾ). ' ಕಿಮ್ಮನ್ ' ಪರಾ.

ಭಯ (ನಾ). ೧. ಹೆದರಿಕೆ ; ಆಂಜಿಕೆ ; ಭೀತಿ : " ಆತಂಕಃ . ಭಯಂ . . . ಸಾಧ್ವಸಂ ೭ ಈ ೬ ಭಯಂ " (ಹಡಾಮು. ೦೩೦-೭೦) ; ಭಯ ಮಱುಬಿದ ಕಲಿಯುಂ ಜಾಗಿಯುಮೆನಿಸದೆ ನಾಡೆ ಲೋಭಿಯು ಬಂದೆ ದುಮ್ಮಾಗುದೆ ಬಾಟ್ಟಂಗಳ್ದದ ಸೂಳೆಮ ಕಣ್ ಪಾಸಗೆಯ ಕಣ್ಣಾಪೀಸು ಱಗುಗುಂವೇ (ಪಂಪಾ. ೬-೬೩) ; ಅನ್ಯತಂ ಲೋಭಂ ಭಯಮೆಂಬಿವಿತುಂ ನೀನರ್ದ ನಾಡೊಳಿರ್ಕುಮೆ ರವಿನಂದನ ನನ್ನ ಜಾಗವನ್ಕೆಂಜನಿತರ್ಕಂ ನೀನೆ ಮೊತ್ತಮೊದಲಿಗನಾವಯ್ (ಗಜಾಮು. ೫-೦೭); ಭಯದಿಂದ ಭಕ್ತಿ, ನಯದಿಂದ ಯುಕ್ತಿ (ಗಪ). ೨. ಭೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತಹುದು ; ಭಯಾನಕವಾದುದು : ಮನ್ನಿಸವರು ಹೋದ ದಾರಿ ಭಯ ಕಾಂತರಣ್ಯಾ (ಬಪಪ. ೧೧೭). ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಭಯಾನಕ ರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ : "ರತಿಃ . . . ಭಯಂ, ಜುಗುಪ್ಸಾ, ವಿಸ್ಮಯಃ, ಶಮಃ_ಈ ೯ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಾಂಗಳ್" (ಹಡಾಮು ೦೬-೧೦); ರತಿವಿಘಾತಾದಿ . . . ವಿಸ್ಮಯಾಪಯತ್ವಂ ಪ್ರತಿವಿಯುತ ಸ್ಥಾಯಿ ಭಾವವಿನ್ನು ಶಾಮಕ್ಕುಂ (ಕಾಸ್ವ. ೬೧೪); ರತಿ ಮಾಸ . . . ಭಯ . . . ಶೃಂಗಾರಾದಿ ನವರಸಂಗಳಿಗೆ ಬೀಜಭೂತಂಗಳಾದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಂಗಳು: (ಬಪಪ. ೨೨೭) ; ಈ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳು ಎಂಟು (ಅಥವಾ ಒಂಭತ್ತು) ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ:_ ರತಿ . . . ಭಯ, ಜುಗುಪ್ಸೆ (ಅಸಹ್ಯತೆ). ವಿಸ್ಮಯ (ಆಶ್ಚರ್ಯ), ಶಮ (ಶಾಂತಿ) (ಕೃಬಿ. ೦೭೭). ೪. [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತಾರು ದೃಷ್ಟಿಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಭಯಾನಕರಸಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವವಾದ ಅಂಜಿಕೆಯನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವ ದೃಷ್ಟಿ : ಅತಿಗಡಿಗೆಯುಲರ್ವ ಮುಗುಳ್ವಾ ಸಡಗರದಿಂ ಭೀತಿಸುತ್ತೆ ಚಲನಂಬೆತ್ತುಂ ಬಿಡದಾಲಿ ಬೀಳ್ವ ತೆಱನಿಂ ಗಡಣಿಸಿಮೊಡೆ ಭಯಮೆನಿಪ್ಪ ನೋಟಮದಕ್ಕುಂ (ಅಸ್ಯಸಂ. ೪-೨೬).

ಭಯ ಭಕ್ತಿ=೧. ಹೆದರಿಕೆ ಮತ್ತು ಶ್ರದ್ಧೆ : ಅವಳು ಸೋಮವಾರ ವ್ರತವನ್ನು ಭಯ ಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ಪೂಪ). ೨. ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶ್ರದ್ಧೆ : ಭಯಭಕ್ತಿಯಿಂದ ತೋಜಾಮೆ ಮನದಣ್ಣೆ ಮಂಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಭಾವಶುದ್ಧಪೂಜೆಯ ಮಾಡುವೆ (ಬಸಪ ೬೬೪) ; ಅಂಭೋಜಾಯತಾಕ್ಷನ ಪಾತಿಮನು ಗಾಂಗೇಯ ಭಯಭಕ್ತಿಯರಿ ಗೆರಿದನು ವರಸುವರ್ಜನವ (ಕುಪಾ.೬೯. ೬ ೫೫೪). [ಸಂ.]

ಭಯಂಕರ (ಗು). ೧. ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ; ಉಗ್ರವಾದ ; ಘೋರವಾದ : ಕುಮುದಮಾಭರಾಮೆ ವರಚಕ್ರಭಯಂಕರಶೀಲೆ ವಾಹಿನೀರಮಣಸಮ್ಮದ್ದಿಸಲ್ಲಲಿತೆ ರಾಜ್ಯರಮಾವಧು ವಂದು ಲೀಲೆಯಿಂ (ಕೃಕೃ. ೪-೦೬); ಭೀಕರ ಕಾಡು, ಭಯಂಕರ ಗರ್ಜನೆ (ಮಾಕ್ರಪ. ೨೦-೦೪). ೨. ಅತಿಶಯವಾದ ; ಮೇಲುಬಟ್ಟಿದ ; ಹೆಚ್ಚಾದ : ಭಯಂಕರ ಧೃಮಗೊಂಡಿತ್ತು ಮಂತ್ರತಂತ್ರ (ಪಸಾ. ೦೨); ಭಯಂಕರ ಸಂತೋಷಭೊಂದು ಅವರ ಮಾನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನರ್ತಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಕುಪಾಣಿ. ೦೬). (ನಾ). ೩. ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತಹುದು ; ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತಹುದು : ಬವರದೊಳು ಹರಿಪಾಂಚುವನ್ಮದ ರವ ಭಯಂಕರವಾಯ್ತು (ಕುಪಾ.ಕರ್ಣ. ೦೦-೦) ; ಒಂದು ಸ್ಟೇಷನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಪೋಸ್ಟ್‌ಮಾಸ್ಟರು ಅದೇ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಆಗತಾನೇ ನಡೆದಿದ್ದ ಭಯಂಕರವಾದ ಕೊಲೆ ಒಂದನ್ನು ಬಿರಿತು ಪೇಳಿದನು (ಕುಣಾ. ೦೭); ಹುಲಿಯು. . . ಪಗಲಿರ್ವಾದ ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಗಣ್ಣುಗಳೂ ಮೊನೆಯಾದ ಕೋರೆಹಲ್ಲುಗಳೂ ಭಯಂಕರವಾಗಿ ತೋರುವವು (ಮುಂಚಮು. ೪-೭೬). ೪. ಬಹಳ ಸಮರ್ಥನಾದವನು ; ಸಾಹಸಿ : ಶರ್ಮ ಕಡಿಮಿ ಆಸಾಮಿ ಅಂತ ತಿಳಿದೀರೇನು ನೀವು ? ಭಯಂಕರ ಆದಾರ್ರೀ ಆವರು. ಭಯಂಕರ ಅದಾರ (ಹೂಹ. ೧೩). ೫. = ಭಯಂಕಾರಿ : "ವೀರಂ ಭಯಂಕರಂ [ಜಾಗಾ. ಕಾರಂ] ದಕ್ಷಾರಿ ಶರಭನೆನೆ ವೀರಭದ್ರನೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಣ. ೩-೦೫). [ಸಂ.]

ಭಯಂಕಾರಿ (ನಾ). (ದಕ್ಷನಿಗೆ) ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದವನು ; ವೀರಭದ್ರ : "ವೀರಂ ಭಯಂಕಾರಿ [ಜಾಗಾ. ಕರಂ] ದಕ್ಷಾರಿ ಶರಭನೆನೆ ವೀರಭದ್ರನೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಪಾಗಣ. ೩-೦೫). [ಸಂ. ಭಯಂಕಾರಿನ್]

ಭಯಂಕೃತಿ (ನಾ). ಭಯ : ಅಂಜಿಕೆ : ' ಭಯಂಕೃತಿಗೆಯ್ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭಯಂಕೃತಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ದಿಗಿಲನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಹೆದರಿಸು : ಶರನಿಕರ ಮಹಾಘೋಂಕೃತಿ ಘೋಳ್ಕಪುದರ್ಗೆ ಭಯಂಕೃತಿಗೆಯ್ದುದು (ಪಾಪಕೇ. ೩-೭೩). [ಭಯಂಕೃತಿ + ಕೆಯ್]

ಭಯಂಗೊಳ್, ಭಯಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಅಂಜು ; ಹೆದರು : ಪೊಗಿಂ ಕತಂಗಿ ಬೀರಡೊಳೆ ಬೀಗುವ ವಿನ್ನಣುಗಾಳೆ ಪೋದೆ ವಿನ್ನಂಗವೆಯರ್ ತೊವಲ್ಕೊಳೆ ಭಯಂಗೊಳೆ ಕೋಡಗಗಟ್ಟುಗಟ್ಟಿ ಚಿತ್ರಾಂಗದನಯ್ಯ (ಪಂಪಾ. ೯-೩೪); ಸರ್ವಸಂ ಮೆಟ್ಟಿದರಂತೆ ಭಯಂಗೊಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೦೬೮); ಗಜಜಿನೆಲಿ ಗಿರಿ ಬಿರಿಯೆ ದಿವಿಜವ್ರಜ ಭಯಂಗೊಳೆ (ಕುಪಾ.ಕರ್ಣ. ೦೬-೦೬). ಭಯಗೊಳ್ : ಪಾಣ್ಣಂ ಭಯಗೊಣ್ಣನಕ್ಕ ಸಮುದ್ರಂ ಬುಗಿಲೆಂದು ತಲ್ಲಳಿಸಿದಂ ಜೋಳಂ ಭಯಭ್ರಾನ್ತಿಯಂ (ಪಾಭಾ. XX. ೪೯-೦೬; ೬೦೫ ೯); ಬಲವಲ್ಲಲ್ಲಿ ಭಯಾಗೊಳೆ ದ್ರೋಣ ಹೊಕ್ಕನು ರಾಯ ಪೋಪಾವ (ಕುಪಾ.ಕರ್ಣ. ೨-೪೪) : ಸಂತೈಸಿದರು ಭಯಗೊಂಡಿಹ ಸೃಪಾಲಕನ (ಪಕ್ಷ. ೬-೪೬). [ಭಯ + ಕೊಳ್]

ಭಯಂಗೊಳಿಸು, ಭಯಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಭಯಪಡಿಸು : ತೊಳಗುವ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಮಮರ್ದ ಕೋದಂಡಮನುಂ ಗೊಳಿಸೆ ಮನಂಗೊಳಿಸೆ ಭಯಂಗೊಳಿಸೆ ಸಧಾಸದರನುಱಿದೆ ಕರ್ಣಂ ಬಂದಂ (ಪಂಪಾ. ೨-೭೬) ; ಮುಧುಮಾಸೇಸರಾ ವಿಯೋಗಿಗಳಿರ್ಪು ವೈಗಂಗಳಂ ಭಯಂಗೊಳಿಸಿದುದುತ್ಕೀರ್ತಮದಕೋಕಿಲಗರ್ಜಿತತರ್ಜಿತಂಗಳಿಂ (ಪಪ್ಪ. ೬-೨೬). ಭಯಗೊಳಿಸು : ಮುರಿತ ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನನು ಭಯಗೊಳಿಸಿ ಸೋಮಕ ಸೈಂಜಯಾದನಪ್ಪಳಿಸಿದನು (ಕುಪಾ.ಕ- ೬-೩೭).

[ಭಯಂಗೊಳ್ + — ಇಸು]

ಭಯಂದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಪೆದರಿಸು ; ಅಂಜಿಸು: ಪೆಜ್ಜಯಂತೆ ವಕ್ರನಾಗದೆ ಸಿಡಿಲಂತೆ ಭಯಂದೋಱದೆ[ಪಾಣಾ. ಮೇದನಂತೆ ಸೀಳೆತ್ತದೆ] (ಶಬಾಸ್ಕಾ. ೦-೦೬೫). [ಭಯ + ತೋಱು]

ಭಯಂಬಡು. ಭಯಪಡು (ಕ್ರಿ). = ಭಯಂಗೊಳ್ : ಈ ಸಂಜೀವಕನೆಂಬುದು ಕೆರೆದೊಡಾ ಧ್ವನಿಗೊಂದಂ ಭಾಮಿಸದೆ ನೀಂ ಭಯಂಬಟ್ಟೀ ವನಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಪೋಪೆನೆಂಬುದುಂ (ಪಂತಕು. ೧೨-೬); ಮೃತಮುಖ್ಯಾಮುರರುಂ ಭಯಂಬಡ್ಡುವಿನಂ . . . ಅರಭಟೆಯಿಂದಿರ್ದಂ ನಿಕುಂಭಾಸುರಂ (ಜಗಂ. ೦೬-೩೨). **ಭಯಪಡು** : ಬಲವಿದ್ದದ್ದು ಲಯವಾದ ಮೇಲೆ ಭಯಪಡುವುದೇ ಸರಿ (ಗಪ). [ಭಯ + ಪಡು1]

ಭಯಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಭಯಂಗೊಳ್ : ಕಡಗಣ್ಣಾ ಕುವಿದೆಳಗೆಂಬ ಬಳ್ಳಿ ಮಿಂಚಿಂಗೆ ಭಯಂಬಡದು ಪೆಡಂಬಟ್ಟುವ ರಾಜಹಂಸಸಮಾಜಮನೋಜಮಿಯಿಂ ಕರೆದು (ಜಾಪು. ೩-೦೯ ಪ). [ಭಯಂ + ಪಡೆ1]

ಭಯಂಬೆರಸು1 (ಕ್ರಿ). ಭಯದಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಪೆದರು : ಲಲಿತಾಂಗಿಯು ಶಂಕೆಯಂ ಭಯಂ ಬೆರಸಿದ ನಾಣುಮಂ ಕ್ರಮದೆ ಪಿಂಗಿಸು ಬೀಸಜಿದಿರ್ ಗುಣಾರ್ಣವಾ (ಕಂಪಾ. ೩-೭೭).

[ಭಯಂ + ಬೆರಸು1 (< ಬೆರೆಯಿಸು)]

ಭಯಂಬೆರಸು2 (ಅ). ಪೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ : ಪೊದಲೊಳೆ ಕಿತ್ತಿದತ್ತು ಬಲಗಣ್ಣೆನಗೇನನೊರ್ವರಿರ್ದುರೋ ವಿಧಿಯನುತುಂ ಭಯಂಬೆರಸುಮುಸ್ಸಮೆ ಶಂಕಿಸುತಿರ್ದಂ (ಗಾಪಂಭಾ. ೮೯೯). [ಭಯ + ಬೆರಸು2]

ಭಯಂಗೊಳ್ ' ಭಯಂಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಭಯಗೊಳಿಸು ' ಭಯಂಗೊಳಿಸು ' ನೋ.

ಭಯಗ್ರಸ್ತ (ನಾ). ಪೆದರಿದವನು ; ಭೀತ : ಚಿಟ್ಟಿಪುವರಲು ಭಯಗ್ರಸ್ತರಾಗಿ ಕುಸ್ಕರಿಸಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಪಟಿಸಾ. ೬೩೫).

ಭಯಗ್ರಹಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಹೊಂಗೆತೊಕ್ಕು, ತಪಸಿತೊಕ್ಕು . . . ಸೇಮಸಲು ವಾತಗ್ರಹಣಿ, ಪಿತ್ತಗ್ರಹಣಿ, ಕ್ಷೀಷ್ಮಗ್ರಹಣಿ, ಭಯಗ್ರಹಣಿ, ಶೋಕಗ್ರಹಣಿ . . . ಮುಂತಾದ ಸಕಲರೋಗಗಳಂ ಗಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಪ್ಪ. ೪೮೦). [ಸಂ.]

ಭಯಚಕಿತ (ಗು). ೧. ಪೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಚಕಿತಗೊಂಡ,–ಬೆರಗಾದ : ಮಾಸ್ಪೋವಾ ಸರ್ಕಾರಿವಕೀಲನ ಕಡೆಗೆ ಭಯಚಕಿತನೇತ್ರೆಯಾಗಿ ಎಮಿಲಿಕ್ಕಿವೆ ನೋಡಿದಳು (ತಕಡು. ೮೪). (ನಾ). ೨. ಪೆದರಿದವನು ; ಗಾಬರಿಗೊಂಡವನು : ಶ್ರೀಪತಿದಣ್ಡಾಧಿನಾಥನಿದಂ ಧರದೊಳ್ . . . ಬಂದು ಮಾರ್ಕೊಳ್ಗರಿಭೂಪ್ಪೆ[ಪ್ಪೆದಜ್ಜೆಡ]ಗಭಯಚಕಿತರ್ಕಳ್ಗಿ ಪೆಸ್ಪಟ್ಟಿ ಕೊಲ್ಲುಂ ಕಿರೀಗಂ (ಕಾಶಿ. XX, ೬೮-೬; ೧೧೭). [ಸಂ.]

ಭಯಜ್ವರ (ನಾ). ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ ಪೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಬರುವ ಜ್ವರ : ಅಪದೊಳೊರ್ವಾತಿಸೇನೆಗೆ ಭಯಜ್ವರಮೊರ್ಮೆಯಿ ಪುಟ್ಟ ತೋರ್ಪಿಂ (ಕಾಶಿ. XX, ೬೬-೬೨; ೨); ಹಿಂದಿನ ದಿನ ತಾನು ಮಾಡಿದ್ದೆಲ್ಲವನ್ನು ನೆನಸಿಕೊಂಡಾಗ, ಅವನು ಭಯಜ್ವರಪೀಡಿತನಾದನು (ಕತೆ. ೨೨೨). [ಸಂ.]

ಭಯಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪೆದರಿಸು : ಗಾಬರಿಗೊಳಿಸು : ಸುಮ್ಮನೆ ಭಯಪಡಿಸಿದರೆ ಕೆಲಸವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಕೂ).

[ಭಯಪಡು (<ಭಯಂಬಡು) + —ಇಸು]

ಭಯಪಡು 'ಭಯಂಬಡು' ನೋ.

ಭಯರಸ (ನಾ). ೧. ಪೆದರಿಕೆ ; ಭೀತಿ : ಅಂತು ವಿಜಿತು ಬೆಳ್ಳಿಸಿ ಮೋಡುವಶನಿಘೋಷದ ಭಯರಸಮುಂ ಕರುತ್ತು ನಟ್ಟು ಬೆನ್ನಟ್ಟುವ ಗಗನಚರೇಂದ್ರನ ರೌದ್ರರಸಮುಂ . . . ಮಾಣ್ಪುದುಂ (ಪಾಪಚ. ೬-೪೦ ಪ); ಪಾರ್ವತೀದೇವಿಗೆ ಕೌತುಕರಸದೊಳಾನಂದಂ ಪುಟ್ಟಿ ಭಯರಸದೊಳ್ ಭಕ್ತಿಯುಂಟ್ಟೆ (ಗಿಸಂ. ೩-೪೨ ಪ). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನವರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಭಯಾನಕ ರಸ : ಒಮ್ಮೆ ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ಕೂಡಿ ಒಲ್ಮೆಯಿಂ ಸೊಗಸು ಪುಟ್ಟುವವರಿಂ ಭಯರಸಮುಪ್ಪದು. ಅದರಿಂ ಭೀತಿಭಾವಮುಪ್ಪದು (ಕಾಪಾಚಾ. ೫೩). [ಸಂ.]

ಭಯರಸಕ (ನಾ). = ಭಯರಸ ೧ : ಕನವರವ ಸವಿಯುಮುಂ ಭಯರಸದ ಸವಿಯುಮನದೆಂತುಮಾನಱಿಯದುದಾ ಮನುವಂತಿಯಱಿವುದು (ಪಂಕಣಾ. ೦೨-೦೬೦). [ಸಂ.]

ಭಯವಿಹೀನ (ನಾ). ಪೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದುವು ; ಭಯವಿಲ್ಲದುವು ; ನಿರ್ಭಯ : ಕೌರವರೊಳಗೆ ಹಗೆಯಾಗಿಹನು ಕೀರ್ತಿಶ ಬಲ ವಿರಾಟನಿಗವನ .ದೆಯಿಂ ಭಯವಿಹೀನವದು (ಶಾಸ್ಕಾ. ೦-೪). [ಸಂ.]

ಭಯವಿಹ್ವಲ, ಭಯವಿಹ್ವಳ (ಗು). ಪೆದರಿದ ; ಗಾಬರಿಗೊಂಡ : ಲಯಾಂತಕಘೋಷಘೀಷಣಾ ಪ್ರಭವೊಳಗುನ್ಮದತ್ತು ಭಯವಿಹ್ವಲವಾರಿ ಕೃತಂ ಮಹಾರುತಂ (ಪಂಪ್ರಪು. ೯-೮೪). **ಭಯವಿಹ್ವಳ** : ಭಯವಿಹ್ವಳ ಸಿಂಹಳನಾ ಕೊಳುಗುಳದಿಳೆಯಂ ಬೆಂಗೊಟ್ಟು ಜಗುಳ್ವತೆಜದಿಂದಂ (ಜಾಹರಿ. ೬-೦೦೦). [ಸಂ.]

ಭಯವಿಹ್ವಳ 'ಭಯವಿಹ್ವಲ' ನೋ.

ಭಯವ್ಹೊಂದು (ಕ್ರಿ). = ಭಯಂಗೊಳ್: ಶತ್ರುವಕರು ಭಯವ್ಹೊಂದಿ ಯಭಯವನೀವುದಿಸುತಡಿಗಡಿಗೆ ಹೊಡಪಡಲು (ಪಪು. ೫೦-೬೬). [ಭಯ + ಪೊಂದು1]

ಭಯಸ್ಥ (ನಾ). ಭೀರು; ಭಯಪ್ರಕೃತಿಯವನು: "ಭೀರು ಕರಂ ಕಾತರಂ ಭಯಸ್ಥಂ ತ್ರಸ್ತಂ" (ಪಬ್ಬಕಾಚ. ೦೦೩-೦೨); ಆ ಹುಡುಗ ಬಹಳ ಭಯಸ್ಥ (ಪ್ರಾ). [ಸಂ.]

ಭಯಸ್ಥೆ (ನಾ). ಭಯಗೊಂಡವಳು ; ಪೆದರಿದವಳು : ಆ ದುರ್ನಯಕ್ಕೆ ಸೀತೆ ಭಯಸ್ಥೆಯಾಗಿ ಗೃಹಮಹತ್ಪರನಂ ಕರೆದಾರೇನಂ ಬೇಡಿದೊಡವರ್ಗದಂ ಕೂಡಾವುದೆಂದು ಪೇಟ್ದು (ಪಂರಾಪು. ೦೩-೬೬ ಪ). [ಸಂ. ಭಯಸ್ಥಾ]

ಭಯಾಕುಳ (ಗು) ಪೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಅಂಜಿವ ; ಇನ್ನದಱ ಮೇಲೆ ಭಯಾಕುಳಶೋಲಪೇತ್ರ ನಿಃಕಾಬುಡುಬ್ಬಿಯಂ ಕದಱೆ ಮಾಣವ ಕಾಣಗೆ ಮಾಯ್ದು ಕುಂಬಿಗಳ್ (ಪಂಂಕಿಪ. ೯-೬೬). [ಸಂ. ಭಯಾಕುಲ]

ಭಯಾನಕ (ಗು). ೧. ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ; ಭಯಂಕರವಾದ : ವಿಜ್ಞೋ ಜನ ಶ್ರದ್ಧಾಪಂಕರು . . . ಜೀವನದ ಅತಿದುರ್ಗರಣಪ್ಪಗಳನ್ನೂ ಭಯಾನಕ ಹಿಂಸೆಗಳನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಪಠಡೋ. ೦೭). (ನಾ). ೨. ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು ; ಭಯಂಕರವಾದುದು ; ಘೋರ : ಅಂತೆ ಮೇಣ್ ಇದುಳಿಯಂ ಘೀಷಾಂಧಮದ್ಭಮಾ ಪೀರ್ದು ಪಾಪರ್ಗೆಗೆ ಸಂದ ಮೌನಮತಿಸಿಷ್ಟುರಂ, ಕಠಿನಂ, ಭಯಾನಕಂ (ಶ್ರೀಣಾಪು. ೪೯-೨೯೩); ಈ ಎರಡನೆಯ ವಿಚಾರವು ರಾಘಪ್ಪನಿಗೆ ಭಯಾನಕವಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು (ಗುಪಾಹಾ. ೨೦೩). ೩. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ದಹನ . . . ಮಹಾಸಂವರ್ತಕವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿವರಕಂಗಳೊಡಗೂಡಿ ಭಯಾನಕವೆಂಬರಸುವರಕವಿಹುದು (ಪಪೇ. ೧೪೦). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನವರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಭಯವೆಂಬ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ರಸ : "ಶೃಂಗಾರವೀ . . . ಭಯಾನಕಾ, ಬೀಭತ್ಸಃ, ಅದ್ಭುತಃ, ಶಾಂತಃ — ಈ ೯ ರಸಂಗಳ್" (ಪಂಡಿಯು. ೦೬-೧೨) : ಸತತಂ ಭಯಾನಕೋದ್ಭತ್ಸರಸಂ ಕರಂ ವಿಷಮುಂಧಸದಿಂ . . . ಊರ್ಜಿತೋತ್ಕಿಗಳನಕ್ಕತಿ ರೌದ್ರರಸಂ ರಸಾಮಯಂ (ಕಣಾ. ೨-೦೦೦) : ನಿಗ್ರಹಶಂಕಾಭರಾತಂಕತ ಹೃದಯರಾದ ಅಂಗ ವಂಗಕಳಿಂಗ . . . ಮರುಪ್ರಭೃತಿಭೂಪಾಲಕರಿಂ ಭಯಾನಕರಸಮಂ . . . ನೆಗಟುತ್ತುಮಿರೆಯಿರೆ (ಜಗಂ. ೨-೪೯ ಪ) ; ಪಱಿದ ಹೊಟ್ಟೆಯಃ ಹೊಡೆಮರಳಿದಾಲಿಗಳ ತೋಳಿನ ಕಡಿಕುಗಳ ರಣಮಹಿ ಭಯಾನಕರವಕೆ ಗುಣಿಯಾಯಿಸ್ತು (ಕಃಪಾ. ೮ ೦೮). [ಸಂ.]

ಭಯಾರ್ತಿ (ನಾ). ಪೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕಷ್ಟ. —ನೋವು : 'ಭಯಾರ್ತಿಗೊಳ್' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭಯಾರ್ತಿಗೊಳ್ (ಕ್ರ). ಪೆದರು: ಅಂಜು : ಮುಂದಿನ ಪುಂಜದೊತ್ತಿನಿ ಮುತ್ತಿ ಮುಸುಂಕೆ ಭಯಾರ್ತಿಗೊಳ್ವನೇ ಕಂಜಸಖಂ (ಕಾಪಂ. ೪-೧೪). [ಭಯಾರ್ತಿ + ಕೊಳ್]

ಭಯಾವಹ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದುದು ; ಘೋರವಾವುದು : "ಘೋರಂ, ಪ್ರತಿಭಯಂ, ಭೀಮಂ, ದಾರುಣಂ, ಭಯಾ(ಸಕಂ)ವಹಂ . . . ಭಯಾ(ವಹಂ)ಸಕಂ – ಈ ೧೦ ಭಯಂಕರಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೭-೨೦). [ಸಂ.]

ಭಯಿದೂಗ 'ಭೈಮೂಗ' ನೋ.

ಭಯೋತ್ಕಟ (ನಾ). ೧. ಭೀತಿಯ ಆಧಿಕ್ಯ.—ಅತಿಶಯ. ೨. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ನಿರುಚ್ಛ್ವಾಸ ಸುದೀರ್ಘ ಕೂಟಶಾಲ್ಮಲಿ ಅರಿಷ್ಟ ಸುನಸನವೆಂಬೈದು ಪುಂತ್ರಿಸರಕಂಗಳೊಡನೆ ಭಯೋತ್ಕಟವೆಂಬಯಸುರಕ ವಿಹುದು (ಜೀವಿ. ೦೬೦). [ಸಂ.]

ಭಯ್ಯಾ (ನಾ). ೧. ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಸಹೋದರ. ೨. ಅಳು : ಸೇವಕ : ಅವರು ಶಾಪಶಪ ಮೊಲಕಾಡಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ನೀರಿನ ಭಯ್ಯಾ ಬಂದು ಎರಡು ಗ್ಲಾಸುಗಳನ್ನು ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಇಟ್ಟು (ಜಪ. ೫೫). ೩. ಚಿಕ್ಕವರು ಪೆತ್ತು ಸರೀಕರನ್ನು ಕರೆಯುವ ಒಂದು ರೀತಿ. [← ಹಿಂ. ಭಯ್ಯಾ, ಭೈಯಾ ; ಮರಾ. ಭಯ್ಯಾ]

ಭರ್ (ನಾ). ವೇಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಗಾಳಿ ಭರ್ ಎಂದು ಬೀಸುತ್ತಿದೆ (ಡೂಪ).

ಭರ (ಗ). ೧. ಹೊರುವ ; ನಿರ್ವಹಿಸುವ. ೨. ಪೋಷಿಸುವ : ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಕೊಡುವ ; ಬೆಂಬಲವನ್ನು ನೀಡುವ. (ನಾ). ೧. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೨. ಕಳ್ಳತನ ; ಕಳವು ; ಅಪಹರಣ. ೩. ಹೊರೆ ; ಧಾರ ; ತೂಕ : ಅಸುಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಾಣಿ ಅಸುಮನೆ ಕಲಿತು ಪುಣ್ಯವದಮಿಯು ಬಯಸಿದರೆ ಭವಾಬ್ಧಿಯೆದ್ದು ಭರವು ತಪ್ಪದು (ಶಸಿ. ೦೭೮). ೪. ಹೊಣೆ : ಜವಾಬ್ದಾರಿ : ನಗರೇಶ್ವರದೀ ಮಾಪೆಯ್ದಿ ತೋಜುಗುಂ ನರಲೋಕಮೊಳಿಂಸಲ್ಲಿದುಂ ಭರವಂ ಪೊತ್ತಿಂತು ಪೆಱೆ ಗುಮುಃಳತಿಕಳಂ ಪರಮಗುರು ಬೆಸಸೆ (ಪಾಭಾ. XI–i. ೪೭ ೫೮ ; ೨೦೮೬) ; ಸೇನೆಯು ಸುತ್ತುವರೆದುದು ಭರವ ಕೈಕೊಂಡೊಡ್ಡ ಮಜಿದನು ಗರುಡಿಯಾಚಾರ್ಯ (ಭಾಷ್ಕೃಭೀ. ೪-೦೮); ಧರಿಸು ಲೋಕದ ಭರವ ಪರಮಾರ್ಥವನು ಬಿಡದೆ ಹೊರಡಾ ಕರೆ ಬರಲ್ ಅಳದೆ (ಕಂಗಿಳ. ೬೦೨). ೫. ಹೆಚ್ಚಳ ; ಅತಿಶಯ ; ಆಧಿಕ್ಯ : "ಅತಿಶಯಂ. ಭರಃ . . . ದೃಢಃ — ನಿಳಿ ಅತಿಶಯದ ಪೆಸರುಗಳು" (ಕಾಶಿ. ೫೫); ಸಿರಿಯ ಭರವುಳ್ಳಿಗ ಮಜಿಮವಿರುವಿದ ಜಾಣ ಕೊಱೆಯಾದಾಗಿ ಕೊಡಲಾ ತನುಜ್ಞೆಯಂ ಮಱುಗುವಪಸಿಗ್ಗ (ಸಕ್ಕ. ೬೮೬) : ಕಡುಮುಗ್ಗಿಪ ಭರಕೆ ಕೈವಂದು ಕೊನೆಸೆರ್ದಿದ ದಾಪುರನಂತ . . . ತುವರೇ . . . ಸೊಗಬುಸಿವನಪ್ಪೆದುಂ (ಣಾಮ್ಯ. ೦೦೬-೬). ೮. ಆಸ್ತಿ ; ತತ್ಪರತೆ : ನೀರ ಬೊಮ್ಮಳಿಕೆಗೆ ಕಬ್ಬುನದ ಕಟ್ಟೆ ಕೊಟ್ಟು ಸುರಕ್ಷಿತವ ಮಾಡುವ ಭರವ ನೋಡಾ (ಬಸ. ೦೬೨) ; ಎರಡು ಬಲದನು ಮಸೆದು ಕೊರಿಸುವ ಭರವಿಯಾವವಸರು (ಭಾಷ್ಕೃಭೀ. ೬-೧೧) ; ೯. ಉದ್ರೇಕ ; ಆವೇಶ ; ಆವೇಗ : ತಪಹರಪ ಪಾ ಕಾಣೋ ಮೋಪುರಕ ಗತಿಯೀನೆಸಿನುತ ಭರವಲಿ ಕಜ್ಜಿಯ ತೋಱಿದನಾ ಕೃಪಾಚಾರ್ಯಂಗೆ ಕಲಿ ದ್ರೋಣ (ಕುಪಾ.ಕ್ಷೀ. ೫–೪೫) ; ಸಿಟ್ಟಿನ ಭರದಲ್ಲಿ ಏನೇನನ್ನೋ ಮಾತಾ ಡಿದ್ದರು (ಅಕ್ಷ. ೪೭). ೧೦. ರಭಸ ; ಜುರುಕು ; ವೇಗ : ಭರದಿಂದಂ ತಂಳಿಕಿದ ನೀರುವರೆಯೊಳ್ ತುರಾಂಶುಸಂಜೆಯನಿರ್ಪಿಗೊಳೆ (೧೮ಪು. ೦೪-೦೦೬) : ತಿರುನೀಲಕಂಠಾ ಎಂದ ಸಮಸೋಗಿರ್ದ ನಾಯಕಿ ಕೇಳಿ ಭರದಿಂದ ಎದ್ದು (ತಿರು. ಪೀ. ೬-೦೪) ; ರಾಜಂ.ಚಿತ್ರಾಂಬರಮುಕ್ಕನಾಗಿ ಬಂದಂ ಭರದಿಂ (ಪಾಭಾ. ೬-೦೬) : ಭರದಿಂದ ಹೋಗುವವನ ಸಂಗಡ ಹೊರ ಹೊಕ್ಕಿಯಾ ಅಂದ (ಗಾಪ). ೧೧. ಭರಾಟೆ ; ಪರಿಕೆ : ೩ ರಿಂದ ೫ನೇ ವರ್ಷದ ವರೆಗೆ ಬಳ್ಳಿಯ ಭರವು ಇರುತ್ತದೆ ; ಆರನೆ ವರ್ಷ ಆ ಭರ ಟಂದಾವುದು (ಕಣಂಡಿಯ. ೩-೨೦೬). ೧೨. ನೆರೆ ; ಘರ್ತಿ : ನಿನಿ ಬಂದ ಕಾಲದೊಳಗದು ಉಬ್ಬುವುದೆಕ್ಕತಂದುದಳಿವುದು ಕೊನೆಗೆ ಭರ ಬಂದ ಕಾಲಕೆ ಬಂದಿಪುದಲ್ಲವು ಸೋಗುಪುದೀತದ ಜೊಕೆ (ಜಾಜಾಕ. ೨೦೬-೨೨). ೧೩. ಹೊಂದಿಸ ಇಪ್ಪತ್ತು ತೊಲೆಯಮ್ಮು ತೂಕ. [ಸಂ.]

ಭರಂಗೆಯ್, ಭರಗ್ಗೆ (ಕ್ರ). ೧. ತಪಕಿಸು : ಆಂತೊಂದು ಪರ್ಣಂಬರಂ ಭರಂಗೆಯ್ದು ನೋಂತಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೦೩೬). ೨. (ಕಾರ್ಯಭಾರವನ್ನು) ಏಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಹೊಣೆಹೊರು : ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಂ ನುಡಿದಾತರ್ಕನೇ ಪರಿ ಭರಂಗೆಯ್ದಾರ್ತನೇ ನೀಂ ಪ್ರತ್ಯಾಸುತರಂ ನೋಯಿಸಲಾಗದೆಂದು ನುಡಿದೆನಾ ದಾತರ್ಕನೇ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೦೦). ೩. ಆರ್ಭಟಿಸು ; ಜೋರುಮಾಡು : ಎನ್ನನುಜನಾ ಪಾಂಚಾಲಿಯುಂ ಪಂಚವಲ್ಲಭೆಯುಂಬೋದೆಯುಮಾಲ್ಲಿ ಮಿಳ್ಳಿ ಳನೋಡುತ್ತಿರ್ದ ಬಲ್ಲಾಳ್ಗಳಲ್ಲಿ ಭರಂಗೆಯ್ದರ್ (ಗಾಪಾಃ. ೩-೩೬). ೪. ಧಾಳಿಮಾಡು ; ಆಕ್ರಮಿಸು ; ಮೇಲೆ ಬೀಳು : ಭೋಂಕನೆ ಸಿಂಹಧ್ವನಿಯಿಂದೆ ಗರ್ಜ್ಜಿವ ಸಭಾಸೂರ್ಯರಂಗೆಯ್ದುದಯಾದಿತ್ಯಂಗೆ ಬಯಲ್ಗೆ ಪರ್ಜ್ಜರಿಕೋಳರೇ ವಿಸ್ಮಯಭರಾಜ್ಯದೊಳ್ (ಪಪ-XI. ೨೪೬ ೫೪-೨೦: ೧೧೨೨) ; ಈ ವೀರನೊಳ್ . . . ಜುಬೆ ಮುಳೆವರಿಸ್ಸಾರ್ ಭರಂಗೆಯ್ದು ರಿಸ್ಸಾರ್ . . . ಎಂಬೊಂದೆಸಕನೆಸಮೆ ಬಂದಂ ಜರಾಸಂಧಭೂಪಂ (ಜಭಂ. ೬-೮೨). **ಭರಗ್ಗೆ** : ೧. ತೊಳಪ ವಿಡುಗದ ಕೊಂತ ಸುಳ ಗದೆ ಶಕ್ತಿಗಳ ಮಸಕದಲಿ ಭರಗ್ಗೆದರ್ಪ (ಪಾಕ್ಷಾ. ೨೫-೦೬). [ಭರ + ಕೆಯ್]

ಭರಂಗೊಳ್ (ಕ್ರ.) ಜುರುಕಾಗು : ಪೊಳೆವಲ್ಲುಂ ಮೇಣು ಪ್ರಾಧ್ಯಂದಿನದ ಬಿಜುಮಿಳ್ಳಾಗೆ ಜೆನ್ನಂ ಭರಂಗೊಂಡಳಸುತ್ತುಂ . . . ಕಾಣೊಳೊಪ್ಪಂದಳೆ ದಿರ್ವತ್ಪಪ್ರಕಾಮಂ ವೃಷುಮಂಜಿಸಕಾಮಂ (ಪಾಪ. ೫-೭೮). [ಭರ + ಕೊಳ್]

ಭರಂಬಡು (ಕ್ರ). = ಭರಂಗೊಳ್ : ಒಂದುದೆವಸಂ ಮಧ್ಯಾಹ್ನಸಮಯ ಮಪ್ಪನ್ನೆಗರ ಭರಂಬಟ್ಟು ಕೆಲಸಂಗೈದು (ಪಂಪಾ. ೫೪ ೦೯). [ಭರ + ಪಡು]

ಭರಕತ್ತು 'ಬರಕತ್ತು' ನೋ.

ಭರಕಾಸು 'ಬರವಾಸ್ತು' ನೋ.

ಭರಪಾಸ್ತು 'ಬರವಾಸ್ತು' ನೋ.

ಭರಗುಬ್ಬಿ (ವಾ). ಯಶೋಜ್ಞೆ ; ಹೇರಳ ; ಪುರೆ. ಶ್ರೀಖಂಡ. . . ಒಂದೆರಡು ಪಲ್ಲ, ಇತ್ಯಾದಿಯಿಂದ ಮೊತ್ತ ಬಾಳೆಯೆಲೆ ಭರಗುಬ್ಬಿಗಿ ತುಂಬಿದ್ದವು (ಅಕ್ಷ. ೨೫೬). [← ಮರಾ. ಭರಗುಬ್ಬಾ]

ಭರಗೆಡು (ಕ್ರ). ತಡಮಾಡು ; ವಿಳಂಬಮಾಡು ; ಭರಗೆಡದೆ ನೀನೊಂದು ಗುಂಡನು ಏರಿದು ಬಳ್ಳಿಗೆ ಸೇದಿ ಕೊಡು (ಪಾಕ್ಷಾ. ೦೭-೭೫). [ಭರ + ಕೆಡು]

ಭರಗ್ಗೆ 'ಭರಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಭರಡಾ 'ಬರವಾ' ನೋ.

ಭರಡಿ (ನಾ). ೧. ನೆಯ್ಗೆ ; ತರಿ. (ಗ). ೨. (ಆಲಂ) ಅಲ್ಪ ; ಶೂನ್ಯ : ಹುರುಡಿಗೆ ಮಾಡುವ ಹುರುಳ್ಳಿದ ದಾಸ . . . ಎರಡು ಕಡೆ ಕಟ್ಟಿ ಭರಡಿ ದಾಸನು ನಾನು (ಕಾಗ್ಗವೀ. ೫೫-೪). [← ಮರಾ. ಭರಡೀ]

ಭರಣ್ (ನಾ). ೧. ಹೊರುವುದು ; ಧರಿಸುವುದು ; ವಹಿಸುವುದು. ೨. ಪೋಷಣೆ ; ರಕ್ಷಣೆ : ಪರಿಪಾಲನೆ : ಮಾತ್ಯಯ್ಯನು ನಾರಣೋಜರು ಯಿಂತೀ ಮುಂಪತ್ತಿವ್ವರೆ ಭರಣಾ (ಪಾಭಾ. IX–i. ೨೪ ೦೦ ; ೪೮೪);

ಕೋಣ್ತ್ಸವಮಾದೆ ಹರಣಭರಣಜಾತುರ್ಯಮಂ ಜಾತುರಂಗಂ (ಹಂಪ್ರಕೃ. ೦೦-೭೦) ; ಮರನವೇಱಿದರೊಳಗೆ ಪಾಂಡವರಿಂ ಹೋದುಳಿ ಕೈದುಗಳ ಮಿಗೆ ಹರಣಭರಣಕ್ಷಮೆಗಳಲಿ ನೀನೆನಗೆ ನೀಡನಲು (ಕುಣ್ಡಾ. ೩- ೬-೩೨). ೩. ಜೀವನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಗ್ರಾಸ ; ಜೀವಿಸಲು ಬೇಕಾದ ಅನ್ನಾಹಾರ : ವಿಶಾಲಾಕ್ಷಿಯೆಂಬವಳು ಪುರುಷನಿಲ್ಲದೆ ಪೃಥಮ ಭುತಂಗಾಣೆ ಪಿತಮಾತೆ ಮಱುಗಿ ಭರಣವನಿಟ್ಟು ಕಾಳಹ್ಮೇಶ್ವರನ ವದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟುಬರಲು (ಕ್ರಿಕಣಾ. ೦೦-೭). ೪. ಸಂಬಳ ; ಕೂಲಿ ; ವೇತನ : "ಕರ್ಮಣ್ಯಾ . . . ಭರಣಂ, ಮೂಲ್ಯಂ, ನಿರ್ದೇಶಃ, ಪಣಾ – ೧೧ ಕೂಲಿಯ ಪೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂ೦ಕಿ. ೩೦೬). ೫. (ತೆರವಾದ ಸ್ಥಳವನ್ನು) ತುಂಬುವುದು ; ಭರ್ತಿಮಾಡುವುದು. ೬. ತುಂಬುವ ವಸ್ತು.—ವದಾರ್ಥ. ೭. ಭೂಮಿಯ ಒಂದು ಅಳತೆ (?) : ತೋಟದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲು ಭರಣ ೬೦೫ ಹತಿದ ಅಡಕೆವಾಡ ೧೪೫೦೦೫ ಗ ೨೫೩ (ಶ್ರಿಶಾ. ೦೯೩೩. ೬೬-೦೯; 1670).

ಭರಣದ ಕೋಲ್ = ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಕೋಲು (?) : ಗೋವಣ ಮೆಲದೊಳಗೆ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾತಿ ಭರಣದ ಕೋಲೊಳ್ ಸರ್ವ್ವ ನಮಸ್ಯಂ ಬಿಟ್ಟ ನೆಲ ಮತ್ತರು ೬೦ (ಶಾಸಾ. XX. ೦೯-೬೯ ; 1015); ಭರಣದ ಕೋಲ ಪರಿಸಂತಿನ ಮತ್ತರು ೩ (ಕೀಶಾ೫. ೦೯-೯೬ ; 1170). [ಸಂ.]

ಭರಣ್ಯ (ನಾ). (?) : ಕೆಡವಡೆಮೇಳ್ಪಡಂ ಪಡುವಡಂ ಭರಣಂ ತಿಣುತ್ತಮಿಪ್ಪಡಂ ಚರಮವನಾವಗಂ ಬಡಿಪಡಂ ಪೆಜತಿನಿತು ಕೂಲಿ ತೋಜ್ ತೆಂದಜಱದು (ಅಕ್ಕ. ೦೬-೭೬). [?]

ಭರಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕಾಪಾಡುಂ ; ರಕ್ಷಿಸುಂ : ಕವಿ ವಿತ್ತಾಯೂರಿನಾ ಶ್ರೀಧರಭಟ್ಟರ್ ನೂಜಿನಾಲ್ವರ್ಮ್ಮಹಾಜನಕೆ ಭರಣಂಗೆಯ್ದು ತಮಗಂ ಮಹಾಜನಕ್ಕಂ ಪ್ರಜೆಗಂ ಮಾಡಿದ ಸ್ಥವಸ್ಥಮುಂ(ಅಶ. XX. ೬೬-೦೯; 1012); ಜಗದೊಲ್ಲಮುಮಾ ವಿಷ್ಣುವೆ ನಿಗೆ ಭರಣಂಗೆಯ್ಯುತಿರ್ಪಂ (ಅಕ್ಕ೫. ೦೬-೭೬). [ಭರಣ್ಯ + ಕೆಯ್$_1$]

ಭರಣಿ (ನಾ). ೧. (ಒಡಪೆ. ಪಸ್ತು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಇಡುವ. ಮುಚ್ಚಳವಿರುವ) ಸಂಪುಟ ; ಕರಂಡ; ಡಬ್ಬಿ : ಮಾಣಿಜನಸರ್ಜ್ಜಿ ಸಂಮೋಹನದ ಮದ್ದಂ ಮಾಣಿಯ ಭರಣಿಯೊಳ್ ತೀವಿಯಿ ನಚ್ಚಿನ ನಿಧಿಯಂ ಮೊಗದೊಳಿರಿಸಿದನೆನಲ್ಕೆ ಮಧುರಾಧರಂ ಮಾನೋಹರಮವಳಾ (ಶಕ್ತಿ. ೩-೭೬); ತರಿಸಿದನು ಚಂದನದ ಸಾದಿನ ಭರಣಿಗಳ (ಕುಣ್ಡಾ. ೩-೨೦); ಕಪ್ಪರೆ ಲೋಕವನು ಮುಸುಕಿದುದು ಭರಣಿಯು ಮುಚ್ಚುಪಂದಪರಿ (ಪಣ್ಣ. ೩-೦೪). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಯಮನು ಅಧಿದೇವತೆಯಾಗಿರುವ. ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು: ಭರಣಿ ಪಾಳಿ ಭೂರ್ಮೆ ಕೃತ್ತಿಗೆ . . . ವೈಶ್ವಾನರಮಂಡಳಮೆಂಬ ನಾಮಮಂ ತಳೆದಿರ್ಕುಂ (ಕೀಚಿಪಾಚಿ. ೩-೬೦) ; ಭರಣಿ ಯಮಮ್ಯಭ ಯಾಮ್ಯಂ. ಅಂತಕಂ ಯಮಪಂತಾರಕಂ ಈ ೩ ಭರಣಿನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೆ ಪೆಸರು (ಜಾಸ್ಕ. ೬೨-೪) ; ವೀಳೆಯದಲೆಯು ಬಿದಲೆಯಂ ಭರಣಿನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ತಂಪು ಕೈಗೆ ಕಬ್ಬುವುದು (ಸಸ್ಕ. ೦೩೦) ; ಭರಣಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಭರಣಿ ಅಳುವನು (ಗಾಡಿ). ೩. ಭರಣಿನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಳೆ : ಮಂರೆಯ ಬೇಪದಂತೆ ಭರಣಿಯಾ ರಪಂತೆ ಆರಿವೆ ರತುಪ ಧಾಣಿ ಸ್ವರ್ಗವ್ಹ ಸ್ಥಿರವಿ ಕಾಣೋವಂತೆ (ತಿರಾಕೋ. ೩-೯). ಭರಣಿಯ ಮಳೆ = ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಏಪ್ರಿಲ್ ಕೊನೆ, ಮೇ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ. ಸೂರ್ಯನು ಭರಣಿನಕ್ಷತ್ರವಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಬರುವ ಮಳೆ: ಭರಣಿಯ ಮಳೆ. ಭರಣಿಯ ಬೆಳೆ (ಗಾಡಿ). [ಸಂ. ಭರಣಿ]

ಭರಣಿಗೆ (ನಾ). ಸಾಗುವಳಿದಾರ : ಕೆರಿಯ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದ್ದ ಸಮಿಯುಮಿಸ್ತೆಸೆ ಇಲ್ಲಿಯು ಕಿಯುಂ ಪುನಿಯುಂ ಜೇಷ್ಠಸೊರ್ವ್ವಸೊದವೆ ಮಿಕ್ಕುದೆಲ್ಲಂ ಮೂವತ್ತಿರ್ವ್ವಾಸಿರ ಸಮಿಯಂ ಪೂರ್ವದ ಭರಣಿಗರ ಸಸ್ಕತಿಯಲ್ಲದೆ ಪೆಜಗ್ಗೆ ಕಿಯ್ಯನೆಯುಂ ಮಾಜಿಲಾಗದು (ಶಾಸಾ. XI-೫. ೬೨-೭೪ ; 1038). [ಭರಣ್ಯ + -ಇಗ]

ಭರಣಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನಪ್ಪಲಾದಿ. ಪ್ಯಿರೊಳೆ, ಭರಣಿಗೆ (ಪ್ರಸಿಗ. ೭೬-೦೫೬). [?]

ಭರಣ್ಯ (ನಾ). = ಭರಣ್ಯ$_1$ ೪ : "ಕರ್ಮಣ್ಯಾ . . . ಭರಣ್ಯಂ, ಭರಣಂ, ಮೂಲ್ಯಂ, ನಿರ್ದೇಶಃ, ಪಣಾ –೧೧ ಕೂಲಿಯ ಪೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂ೦ಕಿ. ೩೦೬). [ಸಂ.]

ಭರತ$_1$ (ನಾ). ೧. ಅಭಿನಯವಿಸಮವಸು: ನಟಿ: "ಶೈಲಾಲೀ . . . ಭರತಃ, ನಟಿಃ — ಈ ೬ ಸ್ಪಿವಿಗಂ" (ಹಂಂಡು). ೧೬-೨೬೬) ; 'ನಟ' ಎಂದರೆ ಕಾವ್ಯೋಪಮವು ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇವರಿಗೆ ಭರತರು, ಶೈಲೂಷರು ಮುಂತಾದ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು (ಸಂಗಿ. ೫೪). ೨. ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ; ಅಭಿನಯ ಕಲೆ : ಭರತಂಗೆ ಭರತಮುಮಪ್ಪರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಮುಮಂ . . . ಉಪದೇಶಂಗೆಯ್ದು (ಆದಿಪು. ೯-೩೦ ೪) ; ಭರತ ಛಂದೋವ್ಯಾಕರಣ ಸಂಗೀತ ಸಾಹಿತ್ಯ . . ಸ್ಮರಿಸಲೊಡನೆ ಸುಮೋದ್ಗಮಂ ಬಸದಂಗೆ (ಆಪು. ೩-೪೫); ಕಮಮಾಗಮ . . . ಸಂಗೀತ ಭರತ ಆತೋದ್ಯವೆಂದು ಪ್ಪೊಂದ್ಗೀ ತಾಗಮವ ಪೋಡಪಭೇದಂಗಳು (ಪಪೀ. ೭೦). ೩. ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬರೆದ ಮುನಿಯ ಹೆಸರು : ಆ ಮುನಿಪ ಭರತನೊಲವಿಂ . . . ಗಂಧರ್ವಾಮಾರತತಿಗಿತ್ತನೊಲ್ದು ಸಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಮಿದಂ (ಶಾಸ್ಕಂ. ೦-೦೦); ಭರತ ಮುನಿಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಭರತನಾಟ್ಯವನ್ನು ಸಂಪ್ರದಾಯಾನುಶಾಸ್ತ್ರವಾಗಿ ಕಾವಾಡಿ ಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವ ನಾಟ್ಯವೆನ್ನತಿಗೆ ಭರತನಾಟ್ಯ ಎಂದು ಹೆಸರುಬಂದಿದೆ (ಶಾಕೆ೩. ೫೫೬). ೪. ಭಾರತವನ್ನಾಳಿದ ಒಬ್ಬ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಚಕ್ರವರ್ತಿ : ಭರತನ ವಂಶದೊಳ್ ಪೆಗ್ಗು ಪಾಂಡುಗೆವ್ಮಯುಂ . . . ನೀಮುಮಿಂ ಮುರದತಿಯೊಳ್ ಶಿವಾಚಿವಸಮಂಗಳನೆಬ್ಬಜುಮಿತಃಪಾದುದೇ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೦೦) ; ಬಾಳಿವುನನುಜನಿಂದೆಂಡಗೂಡಿ ಧರ್ಮಜಂ ಕಾಳಂ ಭರತ ನಳ ನಹುಷಾದಿ ರಾಜರುಂ ಪೋಲುಪೊಡರ್ಮಿನಿತು ಗುಣವಿಲ್ಲಿಜಂದು ಭೂಮಂಡಲಂ ಕೊಂಡಾಡಲು (ಕೃಬಭಾ. ೩-೪) ; ನಿನ್ನೀ ಕುಮಾರಂ ನೃಪೋತ್ತಮ ಭೂಲಕ್ಷಣದತ್ತಣಿಂ ಭರತನಾಮಂದಾಳ್ದು ತಾಂ ಬಾಳುವಂ (ಪಾಕುಂಚ ೦೦೪-೦೫೬). ೫. ದಶರಥನ ನಾಲ್ಕು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ರಾಮನ ತಮ್ಮ : ಶುಭದಿವ ಮುಂಪೂರ್ತದೊಳ್ ಸುಮಿತ್ರೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಂ ಕೈಕೆ ಭರತನಂ ಸುಪ್ರಭೆ ಶತ್ರುಘ್ನನಂ ಪಡೆಪುದುಂ (ಪಂರಾಮ. ೩-೦೩೩ ೪) ; ಆರಯುತಸಕೊಡುಪಡದೆ . . . ನೇಮಪ ಧರಿಸಿ ಮಾರಳಿದು ಭರತ ನಂದಿಗ್ರಾಮಕ್ಕೈತಂದ (ತೆಂರಾ. ೩-೬ ೩೫೭೫) ; ತೊಳೆದು ಜನನಿಯ ಜಠರವಂ ಜನಿಸಿ ಭವಸದೊಳ್ಪಳೆದು ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಭರತ ಶತ್ರುಘ್ನರೊಡಗೂಡಿ (ಕೃಬಾಭಾ. ೦೫-೩). ೬. ಪರಮಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ ; ಜಡಭರತ : ಋತ್ವಪಾಧ್ವಿಜಕುಲದಲುದಿಸಿ ದಲುತ್ತಮೋತ್ತಮವಾತ್ಮ ವಿದ್ಯೆಯ ಪುತ ಳಿವುಪೊಬಳಿಕಮಾವುವಿದತನಾ ಭರತ (ಪಜಾಗ. ೩-೩ ೩೩೫). ೭. ಭಾರತದೇಶ ; ಇಂಡಿಯಾ ; P ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಭರತ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಆಳಿದುವರಿಂದ ಈ ನಾಡಿಗೆ ಭರತವೆಂಬ ಹೆಸರಂ ಬಂದಿತೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ : ಆ ತಿರ್ಯಗ್ಲೋಕದ ನಟ್ಟನಡುವೆ ಲವಣಜಲಧಿಪರಿವೃತಮಾಗಿ ಭರತ ಪೈಮವತ . . . ದಾವತಂಗಳೆಂಬೆಱುಂ ಜನಪದಂಗಳಿಂದಂ . . . ಎಸೆದುಂ(ಆದಿಪು. ೦-೧೪ ೪); ನಾನಾಕ್ಷೇತ್ರಮೊಳಗುತ್ತಮಂ ಭರತಮಾ ಭೂಭಾಗದೊಳ್ (ಶಾಸಾ. XX. ೪೭-೦೩; 1074); ಭರತಾರ್ಧಕ್ಕಧಿರಾಜನವ್ವ ಸುನಂದ ಪೆತ್ತವ್ವೆ ತ್ಯಂಗಿ (ಕೀಶಾಪಾ. ೦೦-೦೫೦). ೮. [ಜೈನ] ಆದಿತೀರ್ಥಂಕರನಾದ ವೃಷಭ

ದೇವನ ಹಿರಿಯ ಮಗ; ಪ್ರಥಮಚಕ್ರವರ್ತಿ : ಪುರುಪರಮೇಶ್ವರ ಪುತ್ರಂ ಚರಮಾಂಗಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯೆಂದೊಡೆ ಪೇಱಲ್ ದೊರೆ ಮೆಱ್ಚಾರ್ ಭರತನೊಳೆವೆ (ಆದಿ. ೦೯-೦೦೯); ಭರತಂ ಮುನ್ನಾದಿತೀರ್ಥಂಕರನ ಚರಣಮಂ . . . ಪೂಜಿಪಂ (ಆದಿ. ೯-೨೩); ಭರತನನಿಳ್ಕೆ ಬಾಹುಬಲಿ ತುಳ್ಕೆ ಮರಳ್ದಿದ ಪೂಗೊಳಂ (ಆದಿ. ೦೦-೦೯). [ಸಂ.]

ಭರತ್ಯ 'ಭರತಿ' ನೋ.

ಭರತಶಟ್ಟಿಕೆ (ನಾ). ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ನಿಯಮ : ಪಲ ಪಟಹಮಂ ರುಂಕಟ ರುಂಕಕಂದು ಬಾಜಿಸಲು . . . ಭರತಶಟ್ಟಿಕೆಗೆ ಕುಂದದೀಶರಾ (ಗದಾಯು. ೦-೦೯). [ಭರತ್ಯ + ಕಟ್ಟಿಕೆ]

ಭರತಶಳಾವಿದ (ನಾ). ಭರತನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವನು : ನೆರೆದೇಳ್ದಂದಿರ್ದುದಾಸ್ಥಾನದೊಳಮಮ . . . ಭರತಶಳಾವಿತ್ಕಳೆಂ (ಶಾಶಕಿ. ೦೨-೧೩). [ಸಂ. ಭರತಕಲಾವಿದ್]

ಭರತಶುಲ, ಭರತಶುಳ (ನಾ). ೧. ಭರತಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ವಂಶ: ಪಾಂಡವ, ಕೌರವರು ಪುಟ್ಟಿದ ರಾಜವಂಶ : ಭರತಕುಲಾಗಗನ ದಿನೇರಂ . . . ಗರ್ಭೋದಯಮಿಂದಾದುವಯಿದು (ಪಂಚಾ. ೦-೧೩); ಭರತುಲೇಂದುವಲಂಕರಂ. . . ಕುರುಕೇತುವಲ್ಲಿದಂ (ಗದಾಯು. ೬-೩೦). ೨. ಭರತಖಂಡದ ಜನತೆ.—ಪ್ರಜಾವರ್ಗ : ಶಿವನ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಭಂಗ ಬಂದರು ಸರ್ವಮಮುರನ ಸಂಭವ ತಾರಕಾಸುರವಧೆಯು ಕಾದಿದೆ ಭರತಕುಲ ವಿಜಯೋದಯ (ಪಂಚಮು. ೧೬-೦೨). **ಭರತಶುಳ** : ೧. ಭರತಕುಳ ತಿಳಿದಿರ್. . . ನೆರೆದಿನಿಬರುಮಿ ಲಕ್ಷ್ಮಮನಿರದಕ್ಕಟ ಸರದೆ ತೆಗೆಯುದಾ ತೀರುಮಿಲ್ಲಾ (ಪಂಚಾ. ೨-೩೨). [ಸಂ.]

ಭರತಶುಳ 'ಭರತಕುಲ' ನೋ.

ಭರತಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ಭಾರತವರ್ಷ; ಭರತಭೂಮಿ : ಜಿನೇಂದ್ರಪದನಾ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ಪೋದಲ್ಲಿ ಭರತಕ್ಷೇತ್ರದೊಳೀ ಯುಗದೊಳ್ ತೀರ್ಥಂಕರರಿಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳುಮಪ್ಪರೆಂದು ಸರ್ವಜ್ಞರ್ ಪೇಸೆ (ಆದಿ. ೦೪-೦೦೩ ಚ); ಮನೋಹರಮುಮೆನಿಪ ಭರತಕ್ಷೇತ್ರದ ಮಧ್ಯದೊಳ್ ಮಧ್ಯದೇಶಮುಂಟು (ಶಾಸ. ೨-೦ ಚ). [ಸಂ.]

ಭರತಖಂಡ (ನಾ).= ಭರತಕ್ಷೇತ್ರ : ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಈ ದೇಶಕ್ಕೆ ಭರತಖಂಡ ಇಲ್ಲವೆ ಭರತವರ್ಷ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಪಾಂಡವ. ೧-೦೦೦). [ಸಂ.]

ಭರತಜ (ನಾ). ಭರತವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ಭರತುರೊಳ್ಕನ್ನಿಲ್ಲದ ಪರಿಭಾವಮನುಂಟುಮಾಡಿ ಪೆಜಗಡಿಯಿಟ್ಟಂ ಕುರುರಾಜಂ (ಗದಾಯು. ೬-೧೯). [ಸಂ.]

ಭರತಜ್ಞ (ನಾ). ಭರತಪ್ರಣೀತವಾದ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ನಾಟ್ಯವಿದ್ವಾಂಸ : ಸ್ವರಮಾಱಿಗೆ ತಾಂ ಭರತಜ್ಞನಂದದಿಂದಾನ ಮನಱಿಗೆ ಡಾತ್ಮಶ್ವದಂತೆ (ಪಾಪು. ೦೦-೭೬); ಲಲಿತತತವಿತತಾದಿ ವಾದ್ಯಾ ಕಲಿತ ಭರತಜ್ಞರಿಗೆ . . . ಭಂಡಾರಿಗಳೆಱೆದು (ಪಚಕ. ೫೯-೨೯); ಭರತಜ್ಞರ್ ಭುವನಾಖ ಸರ್ವಕ ಮಿರ್ . . . ಒಪ್ಪಿಗುಂ (ಶಾಸ್ತ್ರಿ. ೦-೩೩). [ಸಂ.]

ಭರತನಾಟ್ಯ (ನಾ). ಭರತಮುನಿಯಿಂದ ನಿರೂಪಿತವಾದ ನಾಟ್ಯ : ಭರತಮುನಿಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಭರತನಾಟ್ಯವನ್ನು ಸಂಪ್ರದಾಯಶುದ್ಧವಾಗಿ ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವ ನಾಟ್ಯಪದ್ಧತಿಗೆ ಭರತನಾಟ್ಯ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಜಾನಪ. ೩೫೧). [ಸಂ.]

ಭರತನಿಪುಣ (ನಾ).=ಭರತಜ್ಞ : ಸರಸವಿಗಳು ತಾರ್ಕಿಕರು ವರಭರತ ನಿಪುಣರು ಗಾಯಕರು . . . ವೈತಾಳಿಕರುರಂಜಿಸುತು (ಶಾಸ್ತ್ರಿ. ೨-೩೬). [ಸಂ.]

ಭರತಪಕ್ಷಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ನೀರುಕಾಗೆ: "ದಾತ್ಯೂಹ: ಕಾಲಲಂಬಕ:-೨ ಭರತಪಕ್ಷಿಯ ಹೆಸರು" (ಕಾಸ್ಕ. ೦೩೯). [ಭರತ್ಯ+ಪಕ್ಷಿ]

ಭರತಪತಿ (ನಾ).=ಭರತ ೮ : ಭರತಪತಿಯ ಶೋಣಾವೇಗಮಂ ವೈಭವ ಸೇನಗಣಾಗ್ರಸಂಗಳಿಂತೆಂದಾಜಿಸಿದರ್ (ಆದಿ. ೦೬-೭೪ ಚ). [ಸಂ.]

ಭರತಭೂಮಿ (ನಾ).=ಭರತಕ್ಷೇತ್ರ : ಭರತಭೂಮಿ ನಮ್ಮ ತಾಯಿ, ನಮ್ಮ ಪೊರೆವ ತೊಟ್ಟಿಲು (ಕ.ಸಾಹಿ. ೭೯-೦). [ಸಂ.]

ಭರತಮಂಡಲ (ನಾ).=ಭರತಕ್ಷೇತ್ರ : ಅಂತು ಭರತಂ ಭರತಮಂಡಲ [ಪಾಂಡವ. ೪]ಪನೇಕಚ್ಛತ್ರಚ್ಛಾಯೆಯಿಂದಂ ಪ್ರತಿಪಾಲಿಸುತ್ತಮಿರೆಯಿರೆ (ಆದಿ. ೦೩-೧೩). [ಸಂ.]

ಭರತಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಭರತಯ್ಯನ ದಿವ್ಯಲಿಪಿತ (ಪಿ. VIII. ಸೊರಬ. ೨೦೬-೦೯ ; ೦೦೩). [ಭರತ್ಯ + ಅಯ್ಯ]

ಭರತಶೂರ್ 'ಬರತರಘು' ನೋ.

ಭರತವರ್ಷ (ನಾ).=ಭರತಕ್ಷೇತ್ರ : ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಈ ದೇಶಕ್ಕೆ ಭರತಖಂಡ ಇಲ್ಲವೆ ಭರತವರ್ಷ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಪಾಂಡವ. ೧-೦೦೦). [ಸಂ.]

ಭರತವಾಕ್ಯ (ನಾ). ೧. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ನಾಟಕವೇ ಮೊದಲಾದ ರೂಪಕಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನಟನು ಬಂದು ಮಾಡುವ ಮಂಗಳಾ ಶಂಸನೆಯ ಶ್ಲೋಕ.—ಪ್ರಭುದ ಕೋರಿಕೆ : ಪೂಜ್ಯರು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಾದರೆ ಈ ಭರತವಾಕ್ಯವ ಪೊರೇಲಿಸಲ್ಪಡಲಿ (ಜಗನ್ನಾ. ೦೦೫-೨೮) ; ಭರತವಾಕ್ಯಮಿ ಪಿಂದ ನಾಟಕಕೆ ತಾನಾದೊಡಂ ಮೃತ್ಯು ತಾಂ ನಾಂದಿಯೆನಿಸಲಿ (ಕ್ರಿಶಾಪ್ರ. ೦೦೯-೨೦೪) ; ಭರತವಾಕ್ಯದೊಂದಿಗೆ ನಾಟಕ ಮುಗಿಯುತ್ತದೆ (ಪಶಾಸಾ. ೬೩). ೨. (ಅಲಂ) ಕೊನೆಯ ಮಾತು : ಅವರು ಈ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ಭರತವಾಕ್ಯ ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟರು (೬೩೫). [ಸಂ.]

ಭರತವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ನಾಟ್ಯವಿದ್ಯೆ ; ನಾಟ್ಯಕಲೆ : ಆತನ ಮಹಿಮೆಯುಂ ಪೇೞ್ದಡೆ . . . ಸಕಳಭರತವಿದ್ಯಾಹೃದ್ಯ ಗಂಭೀರಭಾವೋನವಿಳಿವಿಜಯ ಲಕ್ಷ್ಮೀವಲ್ಲಭೋ ವಿಷ್ಣುದೇವಃ (ಎಳ. V (೩).೬೮೫. ೪೦-೦೦ : ೧೧೯೦); ಭರತವಿದ್ಯಾವಿಷಯದಲಿ ಪರಿಚಯಿಯತನ ಪಮಗಳ್ದಲೀ ಸಂಗರದ ಸಾರಥಿತನವ ಮಜಿದೆವು ಹಲವು ಕಾಲದಲಿ (ಕುಬ್ಜ. ೩-೨೦). [ಸಂ. ಭರತವಿದ್ಯಾ]

ಭರತಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ).=ಭರತವಿದ್ಯೆ : ಭಾವಂ ವಿಭಾವಮೆನಿವನುಭಾವಂ . . . ಅಱಿಗೆ ಭರತಶಾಸ್ತ್ರಮದಿಂ (ಕಾಶ್ಯ. ೬೫೮) ; ಭರತಶಾಸ್ತ್ರಾಂಭೋಧಿ ಚಂದ್ರಂ . . . ಎನೆದಂ (ಎಳ. II (೩). ೪೮೫-೪೦ ; ೧೧೩೧) ; ಭರತಶಾಸ್ತ್ರದೊಳು ನಾಟಕದೊಳು . . . ನುಡಿದರು (ಪಚಕ. ೦೩-೭೮). [ಸಂ.]

ಭರತಾಗಮ (ನಾ).=ಭರತವಿದ್ಯೆ : ಭರತಾಗಮದೊಳ್ ಪೞವಡ್ಕರಡನೆ ನೆಗಟ್ಟಂಗಹಾರಮುಂ (ಆದಿ. ೯-೨೯) ; ಭರತಾಗಮಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ನಿಜಕರಣ ಮಳಂಬರಣಮಂಗಹಾರಂ ಹಾರಂ (ಪಂಪ್ರಕೃ. ೦೩-೦೭೯) ; ಪರಮಭರತಾಗ ಮೋಚಿತಪರಿವರ್ತನೆಯಿಂದೆ ನಾಟ್ಯದಂತರ್ಭೇದವೆ ಪಯಂ ಪೇಳು (ಜಾಸ್ಕಂ. ೨-೩೪). [ಸಂ.]

ಭರತಾತ್ಮಜ (ನಾ). ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಭಾರತೀಯ : ಸೋದರರೆಯಾ ಭುವನ ಸರ್ವರೊಳಾಸು. ಭರತಾತ್ಮಜನೆನ್ನಿಸು, ಕಂದಾ ! (ಕಂಪ್ರ. ೪-೪). [ಸಂ.]

ಭರತಾನ್ವಯ (ನಾ). ಭರತವಂಶ : ಸತ್ಯಸಂಭವಂಗೆ ಭರತನೆಯವನಾದಂ ಆತನಿಂ ಬಳಿಕ ಭರತಾನ್ವಯಮೆಂಬುದಾದುದು (ಗದಾಯು. ೩-೮೪ ಚ). [ಸಂ.]

ಭರತಾನ್ವಾಯ (ನಾ). = ಭರತಾನ್ವಯ : ಭರತಾನ್ವಾಯದೊಳಂದಿನಂ ದುವರಿಂ ಸಾವತ್ಸರೊಳ್ ಬದ್ಧಮತ್ಸರದಿಂದೆಮ್ಮನಕಾರಣಂ ಕದಡಿದೈ (ಗದಾಯು. ೬-೪). [<ಸಂ. ಭರತಾನ್ವಯ]

ಭರತಿ, ಬರತ್ತ, ಭರತ್ತ, ಭರತೆ, ಭರ್ತಿ(ಗು)- ೧. ತುಂಬಿದ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ: ಅಲ್ಲಿ ತೊಗಲ ಬಾವಲೀ ಜೀರತಾವ ಭರತಿ ಹಗಲಿಸೊಳಗ (ಗಂಗಾಕ. ೩೭-೦೭). ೨. ಅಧಿಕವಾದ; ಹೆಚ್ಚಾದ: ಒಂದುಸಲ ಆಕಿಗೆ ಭರತಿ ನೆಗಡಿ ಬಂದು ಬಿಟ್ಟಿತು (ಪಂಚ್ಯ. ೦೪). ೩. ಇಡಿಯಾದ; ಪೂರಾ. ೪. ಮಜಬೂತಾದ; ಕಟ್ಟುಮಸ್ತಾದ. (ನಾ)- ೫. ಸಮುದ್ರ ಅಥವಾ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಏಳುವ ಅಲೆಗಳ ಅಬ್ಬರ: ಭರತಿ ಅಂದರ ಏರುವುದು ಅಥವಾ ಉಕ್ಕುವುದು; ಓಹೋಟಿ ಅಂದರ ಇಳಿಯುವುದು (ಪುಂಲಾಖ್ಯಾ. ೬-೩೬೨) ; ಚಿನ್ನಿಸಕ್ಕರೆಯು ಬೆರೆಯೆ ಭರತಿ ಉಕ್ಕುವುದು ಕ್ಷೀರಸಿಂಧು (ಸೂರ್ಯಶಾ. ೩೪-೦೦) ; ನಮ್ಮ ಸಾಹೇಬುದಂಪತಿಗಳಿಗೆ ಯಾರೋ ಭರತಿ ಬರುವುದು ಎರಡು ಗಂಟೆಗೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಅದನ್ನೇ ನೆಚ್ಚಿಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಸ್ವ.ಚ. ೧೬೨). ೬. ಹೆಚ್ಚಳ; ಅತಿಶಯ; ಆಧಿಕ್ಯ: ದುಃಖದ ಭರತಿ ಇಳಿಯುತ್ತ ಬಂತು (ಆಮೃ. ೦೧೭). ೭. ಜೋರು; ಭರಾಟೆ: ಸದಾಶಿವ ಸಮಾಜವು ಹೋಗುವ ಶಿದ್ಧಾಗ ಜಾತ್ರೆಯು ಪೂರೈತಾಗಿ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು ; ಆದರೆ ಈಗ ಅದರ ಭರತಿಯು ಮೊದಲಿನಷ್ಟು ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಕಣಾಗಿ. ೭೦೬) ; ಜಾತ್ರೆ ಮುಗಿದು ಶಿವರಾತ್ರಿಯಾಯಿತು, ಶ್ರಾವಣಕ್ಕೆ ತುಂಬು ಭರತಿ (ಪಂಮು. ೩೫-೨೮). ೮. (ತೆರವಾದ ಸ್ಥಳವನ್ನು) ತುಂಬುವುದು : ಸ್ಥಳಗಳ ಭರತಿಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅವಳು ನನಗೆ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಯಾಗಿ ಬರುವಳೆಂದು ನಾನು ವಿಚಾರಿಲ್ಲ (ಪುಚಾಂಕ. ೫೬) ; ನಾನು ನಮ್ಮ ಶಾಲೆಯು ಭರತಿಗಾಗಿಯೇ ಎಂದು ನಾಲ್ಕಾರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಮಾಡಿ ತಂದದ್ದುಂಟು (ಸ್ವಸ್ಮೃ. ೬). **ಬರತ್ತ** : ೫. ನೀರು ಅಷ್ಟೊಂದು ಇದಿರಲಿಲ್ಲ . . . ಬರತದ ನೀರೂ ಸೇರಿರಬೇಕು (ಪುಚಾ. ೩೨) : ಈ ಜಾಲಿಯು ಮುನ್ನೂರು ನಾನ್ನೂರು ಗಜ ಉದ್ದಗಲವಾದ ಹರಹು. ಬರತದ ನೀರಿಗೆ ತುಂಬಿದ ಜಲಾತಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಪಾಉಗಾ. ೭೦). **ಭರತ್ತ** : ೫. ಓಟ ಭರತದ ಭರವಸದ ಹೊಯ್ದಾಟದುರು ಉಡರಿಗಳ. . .ರೌಪ್ರದಿಂದ ಸಮುದ್ರ ರಂಜಿಸಿತು (ಕೃಚಂಗಾ. ೯-೦೨-೨) ; ನಾವಿಕರು ದಿಗ್ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಲಸ ದಾರ್ಥರಾಗಿ ಭರತವನ್ನು (tide) ಬಿಟ್ಟು ಬಪಳ ದೂರ ಹೊರಟು ಹೋಗಿದ್ದರು (ಪಾಳಂ. ೦). **ಭರತೆ** : ೫. ಒಂದೊಂದು ಕ್ಯಾತಿಯು ಕಾವ್ಯೋದಧಿಯಲ್ಲಿಯ ಭರತೆಯಿವ್ವಂತೆ (ಪಚ್ಯಾ. ೫೬)- **ಭರ್ತಿ** : ೫. ಅದ್ಯಾ ಚಂದಿಯೇ ! ಭರ್ತಿ ಒಂದು ತೆಂಗಿನಮರವಷ್ಟು ಎತ್ತರವಿರುವ ಹಾಗೆ ಕಾಣಿಸಿದಳು (ಸ್ವಸ್ಮೃ. ೨೩). ೪. ಏನು ಗುಚ್ಚಿಮುಚ್ಚಾಗಿದ್ದಾನೆ! ತುಂಬು ಗಲ್ಲ, ಬಾರೀಕ ಮೀಸೆ, ಭರ್ತಿ ಆಳು. ನನಗಂತೂ ಸುಬ್ಬನೇ ಬಂದಂತಾಯಿತು (ಪಸಾಕ್ಷಿ. ೭೨). ೮. ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಭರ್ತಿಯ ಕೆಲಸ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು (ಕಾಆ). ೯. ರಂಗು ; ವಿರಿಕೆ ; ಆಟ ಒಳ್ಳೆ ಭರ್ತಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಅಳಲಿಕ್ಕೆ ಪುರ್ಸದಿ (ಆಮಾ. ೬೩)

ಭರತ ಇಳತ = ಸಮುದ್ರದ ಉಬ್ಬರ ಮತ್ತು ಇಳತ : (೫). **ಭರತವೇಳು** = ಸಮುದ್ರವು ಉಬ್ಬರಗೊಳ್ಳು. — ಉಕ್ಕೇರು : ಭರತಚಕ್ರಯ ಪುತ್ರರಲ್ಲವೆ ನುಡಿದರು ಭರತವೆದ್ದಂತೆ ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿ (ಶಕ. ೪೬-೭೬). **ಭರತಿ ಆಗು, ಭರ್ತಿಯಾಗು** = ಪೂರ್ಣವಾಗು ; ತುಂಬು : ಒಂದು ಗೋಡಿಗೆ ಹಚ್ಚಟ್ಟದ್ದ ಭಾರಿ ಸೆಲ್ಯೂ ಫಲಾಹಾರದ ಪಚ್ಚೆಗಳಿಂದ ಭರತಿ ಆಗಿತ್ತು . (ಕೃಶಿ. ೦೦) ; ಉತ್ತರಕಡೆ – ಘೋಲರ – ಎಂಬ ಬಂದರುಪಟ್ಟದಿಂದ ಪಡಗುನಗರಿಗೆ ವಿದೇಶವಾಣಿ ಹತ್ತಿಯು ಭರ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಭಗೂಚ. ೩೮) ; ರಾಮರ ಮನೆಯು ದೊಡ್ಡ ಹಾಲೆಲ್ಲಾ ಜನರಿಂದ ಭರ್ತಿಯಾಗಿತ್ತು (ಕಾಪುಗ. ೩೨). **ಭರತಿ ಓಹಟ, ಭರತಿಓಹೋಟಿ** = ಭರತ ಇಳತ : ಭರತಿ ಓಹಟಿಯು ಕ್ಷಯವಾ ವೃದ್ಧಿಯನು ಅರಿಯುವೆನ್ನ ಹಿಗ್ಗು (ಶರಾ. ೩೮೨-೦೩) ; ಸಮುದ್ರದ ನೀರು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲ. ಸರ್ವಕಾಲವೂ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೊಯಿವಾಡುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಭರತಿ ಓಹೋಟಿಗಳೆಂತಲೂ ವಿರೀತ ಗಳೆಂತಲೂ ಅನ್ನುವರು (ಪುಂಲಾಖ್ಯಾ. ೬-೩೬೨). **ಭರತಿ ಮಾಡು, ಭರ್ತಿ ಮಾಡು**=ತುಂಬು ; ಪೂರ್ಣಮಾಡು: ಹುಂಡಿಗಳು ತೋರಿಸಿ ಅಗು ಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಭರತಿ ಮಾಡುವುದು (ಪುಂಲಾಖ್ಯಾ. ೫೬೪); ಹೀಗೆ ಹೊರ ಹೋದ ನೀರಿನ ಬದಲಿಗೆ ಬೇರೆ ನೀರನ್ನು ಆಗಾಗ ಭರ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು (ಆಮಾ. ೬೬); ರಾಜಾದಾಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ಬರಿದಾಗಿದ್ದ ಬೊಕ್ಕಸವನ್ನು ಭರ್ತಿ ಮಾಡಿದನು (ಕೃಶಿ. ೦೨). **ಭರತಿ ಹಾಕು**=ತುಂಬು; ಭರ್ತಿ ಮಾಡು : ನಮಗೂ ನಿಮಗೂ ನಡುವೆ ಬಿದ್ದಿರುವ ಈ ಕೊರಕಲಕ್ಕೆ ಭರತಿ ಹಾಕುವಂತಾಗಬಹುದು (ಸಂಕಾ.ಕ. ೨ ೬೪೩೩). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಭರತೀ]

ಭರತೆ 'ಭರತಿ' ನೋ.

ಭರತೋರ್ವಿ (ನಾ)- = ಭರತಕ್ಷೇತ್ರ: ಅಮ್ಮನೆಯಂ ತಜ್ಜೆಸುಕೃಪರ್ವಿ ಜೆನಾಥಂ ಪೋಪಶಂ ಧರ್ಮಚಕ್ರನಿಮುಕ್ತಂ ಭರತೋರ್ವಿಗಿಂತು ಸಲೆ ನೋಂತಂ ಶಾಂತಿತೀರ್ಥೇಶ್ವರಂ (ಶಾಂಪು. ೦-೦೩). [ಸಂ. ಭರತೋರ್ವೀ]

ಭರದಂಡು, ಬರ್ದಂಡು, ಭರದಾಂಡ್, ಭರದಾಂಡು, ಭರ್ದಾಂಡು (ಗು)- ೧. ಭರದಿಂದ ; ಪೂರ್ಣವೇಗದಿಂದ. ೨. (ಆಲಂ) ಅತಿಶಯವಾದ. (ನಾ)- ೩. ಬಹಳ ವೇಗದ ಓಟ ; ರಭಸವಾದ ಓಟ; ರಶ್ಮಿ . . . ಭರದಂಡು ಕಾದುರೆ (ಪಡ್ಡಾಕಾ. ೨೫೦). **ಬರ್ದಂಡು** : ೨. ಎಂಥಾ ಆಳು ಅಂತೀರೀ ? ಬರ್ದಂಡಾಳು ! ಅವನ್ನ ಕಂಡ್ರೇ ಹುಲಿ ಸಡುಗುವೇಕು (ಪುಕಪು. ೪೦೦). ೩. ಗುಡ್ಡವೀದು ದೊಳ್ಳನೇನೂ ಬರ್ದಂಡು ಓಡಿದನು (ಪುಕಪು. ೨೧೩). **ಭರದಾಂಡ್**: ೩. "ಧೋರಿತಕ್ಕಾ —ಬಿರು ನಡೆ. ಭರದಾಂಡ್" (ಪಡ್ಡಾಕಾ. ೨೫೦). **ಭರದಾಂಡು**: ೩. ಆ ಗುಂಪು ಭರದಾಂಡು ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹೊರಟುಹೋಯಿತು (ಪಚಂಗಾ. II. ೫೩೫). **ಭರ್ದಾಂಡು**: ೩. ಭರ್ದಾಂಡು ಹೋಗಿ ಬಂದುಬಿಡ್ತೀನಿ. ಒಂದು ಎರೆಡೆ ಹಾಕೋ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ! (ಪುಕಪು. ೬೬೬). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಭರದವಡ, ಭರದ್ದಾಡ]

ಭರದಾಂಡ್ 'ಭರದಂಡು' ನೋ.

ಭರದಾಂಡು 'ಭರದಂಡು' ನೋ.

ಭರದ್ವಾಜ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ; ಪೆಗ್ಗಾರೆ: "ಪೆಗ್ಗಾರಂ ಭರದ್ವಾಜಮೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಣಾ. ೫೦-೪); ನಿಡಗಂ ಚೆಕೋರ ಸರಸ ಭರದ್ವಾಜಾಳಿಗಳ್ . . . ಜಾತಕಮವಿರ್ಕುಂ ತತ್ಕರುಣ್ಯಾತದೊಳ್ (ಪಾಪು. ೪-೧೬); ಮರುದಿನಂ ಕೋಕಿಲ ಭರದ್ವಾಜ ಬರ್ಹಿಕೇಕಾ ಧ್ವನಿಗಳೊಡನೆ ಮೊಗದೋರುತಿರೆ. . . ಗುಹಂ ತರಿಪಿದನು ನಾವೆಯಂ (ಕೃಚಿಣಾ. ೪೮-೩೪೯). ೨. ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು: ಭರದ್ವಾಜಂ ದ್ರೋಣಂಗೆ ಕೃಪ ತಂಗೆಯುಜ್ಜ ಶಾಶ್ವತೆಯಂ ತಂದು ಮದುವೆಯಂ ಮಾಡಿದೊಡೆ (ಪಂಗಣಾ. ೫-೪೩ ಪ) : ಆ ಭರದ್ವಾಜನು ನಿಜೋನ್ನತವೈಭವ ದಿನಾ. . . ಸುರರ ಸುಪಾಭಿಷೇಮ ಬಿಡಿಸುವನು ವಿವಿಧೋಪಚಾರದಲಿ (ಕೃಚಿಣಾ. ೨-೩-೦೩); ವಿದ್ವತ್ಸ್ಥಾವಲಯಮಂಜೆಯೆ ವಿರಚಿಪಿದಂ ಭರದ್ವಾಜ ಗೋತ್ರಭವರಣ್ಣಮಾಂಕನ ಸುತಂ (ಕೃಬಣಾ. ೦-೦೦). [ಸಂ.]

ಭರಪೂರ (ಅ)- ೧. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ; ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ : ಒಬ್ಬರ ಕಂಡರ ಒಬ್ಬರ ಮಾಮರು ಅಬ್ಬರ ತುಬ್ಬರ ಆಗೈತಿ ಇಬ್ಬರ ಕೂಡಿ ಬಡುಷಿನ ಹಬ್ಬ ಮಾಡಿಲ್ಲ ಭರಪೂರಾ (ಆಮೃ. ೨೫೦ ೯): ಕರಡಿಗಳು ಚಂಗಾಲದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಭರಪೂರ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಗವಿಯೊಳಗೆ ಹೋಗಿ ಬಿದ್ದವೆಂದರೆ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ಸ್ಥಳ ಬಿಟ್ಟು ಕದಲುವುದಿಲ್ಲ (ಪುಚಾಜಾ. ೩-೦೩೬). ೨. ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ; ಬೇಕಾದಷ್ಟು: ಸುರೇಶ, ಸತೀಶ್ ಕಿರೋರಾಗೆ ಭರಪೂರ ಅವಿವೆ-ಅಂಚಡಿ ಇದ್ದವೆ (ಬೀಪ್ರ. II. ೩೦೪). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಭರ್‌ಪೂರ್]

ಭರಭರ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಅವ್ವಾ ಭರಭರ ಬಡಿಸು. ನಾನು ಪೋಲೀಸ ಕಚೇರಿಗೆ ಜೋಗಸೆಕು (ಕಕ್ಕಯ್ಯ. ೨೫೦).

ಭರಭರನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ; ಬಹಳ ವೇಗವಾಗಿ; ಬಹುಚುರುಕಾಗಿ : ಭರಭರನೆ ಹೋಗಿ ಭೈರವದೇವರ ಸಂಗಡ ಭೈರವಾಸ ಕೇಳಿದ (ಗಂಡ). [ಭರಭರ + — ಅನ್ನೆ]

ಭರಭರಾಟಿ, ಭರಭರಾಟೆ (ನಾ). ೧. ಏರಾಟ ; ಏರಿಕೆ ; ಜೋರು : ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ, ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮುಂಚಿನಿಂದಲೂ ಭರಭರಾಟಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತ ಬಂದ ಅನೇಕ ಉದ್ಯೋಗಗಳು ವಾಶವಾದವು (ಜುಜಾಹೋ. ೦೦); ವ್ಯವಸಾಯವು ಭರಭರಾಟಿಯಿಂದ ಬೆಳೆಯಿತು (ಕರ್ನಾ. ೭೦). ೨. ಸಡಗರ ; ಕೃಷ್ಣಪ್ಪ ಭರಭರಾಟಿಯಿಂದ ಪೂರ್ತಿ ಸೂಟಿಪಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು (ಕೆಂಜಾಕ. ೩೬). ೩. ಆಧಿಕ್ಯ; ಹೆಚ್ಚಳ : ಹವೆಯ ಭರಭರಾಟಿಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗತೊಡಗಿತು (ಗಾಳಿ. ೩೮). **ಭರಭರಾಟೆ** : ೧. "ಭರಭಂಟೆ = ಏರಿಕೆ" (ಜಾವಳಿಪ. ೨೫). [← ಮರಾ. ಭರಭರಾಟ]

ಭರಭರಾಟೆ 'ಭರಭರಾಟಿ' ನೋ.

ಭರಭರಿ (ನಾ). = ಭರಭರಾಟಿ ೧ : ಇಲ್ಲಿಯ ವ್ಯಾಪಾರವು ಒಳ್ಳೇ ಭರಭರಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ . . . ಇದೇ ಮೊದಲನೇ ಪಟ್ಟಾವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಪುಣಾಜಾ. ೬-೦೩೬). [← ಮರಾ. ಭರಭರ]

ಭರಭಾರ (ನಾ). ರಕ್ಷಣೆಯ ಹೊರೆ; ಕಾಪಾಡುವ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ : ತಂಗಿವರ ಭರಭಾರಕ್ಕೆಮುದಸಿದ ಬಡತನಕ್ಕೆಮೆಡರ್ಗಮಕ್ಕೆದೆ ನೀಂ ಪೊತ್ತು ನಿತ್ತರಿಸುತ್ತುವಿರೆ (ಪಾಂಪ್ರ. ೪-೬೬ ಪ); ಗುರುವೆ ಭರಭಾರವನು ಹೊಜಿಸಲು ಕರುಣವಿಲ್ಲವೆ ನಿನಗೆ (ಕ್ರಪುಚೋ. ೦೬-೬); ಎನ್ನ ಭರಭಾರ ನಿಮ್ಮದು ಪಾನಿದ್ದಿದ್ದಿಯು ನಿಮ್ಮದು (ಸಿಕ್ಕಪ್ರ. ೨೦-೬)- [ಸಂ.]

ಭರಭಾರಿ (ನಾ). ಪೋಷಣೆಯ ಭಾರವೆನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವುದು : ಬೆಳೆಸಿರಿಯ ಭರಭಾರಿ ಕಾಶ್ಯಮಸಂಭವ್ಯರಿ . . . ಕಾವೇರಿ ಭೋಗರ್ತರೆದಸಿಮದು (ಕಾಪಕಾ. ೨-೬). [ಸಂ. ಭರಭಾರಿನ್]

ಭರಮ್ 'ಭರಮು' ನೋ.

ಭರಮು, ಭರಮ್, ಭರಾಮು (ನಾ). ೧. ಮನ್ನಣೆ; ಗೌರವ : ನಮ್ಮ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಅಜ್ಜನ 'ಭರಮು' ದಿನೇ ದಿನೇ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿದ್ದುದೂ ತಂದೆಯು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕೆರವಾಗಿರಬೇಲು (ಜಾತ. ೪); ಮಾಮುಂಜಿ ತನ್ನ ಮಾತಿಗೆ ಭರಮು ಬಾರದೆಂದು ತಿಳಿದು, ಜತೆಗೆ ಬೇರೆ ಯಾರೋ ಗುರುತದವರನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ (ಕುಗಿಮು. ೨೧). **ಭರಮ್** : ೧. ಸರಕಾರದವರು ಆಯಾಯ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ 'ಭರಮ್' ಉಳ್ಳವರನ್ನು ಆರಿಸಿ ಅವರ ಮುಖೇನ ಕೊರತೆಯ (ಹಸುಗೆದು) ಸಾಮಾಸುಗಳ ಬಟವಾಡೆ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಜಾಜಂಶ್ರ. ೯). **ಭರಾಮು** : ೧. ಆ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಕಪಶೀಲದಾರರ ಭರಾಮನ್ನು ನಾನು ಗಳಿಸಿಕೊಂಡೆ (ಶ್ಯಚಮ. ೩೦); ನನ್ನ ವಜಾತಿಗೊಂದು ಭರಾಮು ಬಂದೀತೆ ? (ಗಾಚ. ೪೪). ೨. ಯೋಗ್ಯತೆ : ಭಟ್ಟರ ಭೊಮಿಗೆ ಒಂದು ಹೊಲೆಯರ ಬಾಯಿಂಬಸನ್ನು ಅನ್ನ ಪಾತಿ ಸಾಕಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾತಾಗಿತ್ತು (ಪಂಬಾ. ೦೦).

ಭರಾಮಿಸವರು = ಗೌರವಸ್ಥರು; ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯರು : ಅಧ್ಯಕ್ಷರು ಬೇಕು. ನಿಜ, ಭರಾಮಿಸವರು ಬೇಕೆಂಬುದೂ ನಿಜ (ಮುಗಿಮು. ೬೭).

[← ಮರಾ. ಭರಮ್]

ಭರವಶ (ನಾ). ೧. ಬಹಳ ಜೋರುಕು ; ಅತಿ ವೇಗ : ಸುಂದರಂ ಗಾಂಪನ ಬೆಳ್ಳಿರಬೆಗೆ ಗಜಮುಖವಿವೋಲ್ ಭರವಶದಿಂ ಪೊಕ್ಕನೋಡಿ ಲಂಕಾಪುರಮಂ (ಪಣಾಮಾ. ೯-೦೧೦) ; ಪುಣ್ಯದೇವತೆಯುರುತರದಿ ಕರ್ತವ್ಯಕ್ಕೆ ವೇಷದಿ ಬಸಲು ಕಂಡುಬಲೆ ಭರವಶದಿ ಕೊಡುಮ್ಮು ತಪಪಾಯುವ ಮುನಿಗಳ ಸನ್ನಿಧಿಯೊಳ್ಕೊಲಿದಿರಿಸಿ (ಪಣಾಮಾ. ೩-೨೩). ೨. ಸ್ವಪ್ನ; ಮಿಟಿತ : ಪರಸಮಾಪ್ತ ಹೊನ್ನಿಗರ್ಗಂ ಭರವಶದಿಂ ಮೂಡದಂ ಬಿದು ಖಂಡುಗ ಮಾಗಲಂ ಇರದೆ ಶಂಖಾದ್ರಿ ಪುನ್ನಿಗೆ ಭರವಶದಿಂ ತಿಳಿಯು ಪೇಳು ಗಣಿತ ವಿನಾಸ (ಜಾಕ್ಕ. ೦೯-೦). [ಸಂ.]

ಭರವಸ, ಬರವಸ, ಭರವಸೆ, ಭರೋಸ(ನಾ). ೧. ನಂಬಿಕೆ; ವಿಶ್ವಾಸ : ಕಂಬಿಸುಂ ಪೊತ್ತುನ್ನತೋತ್ಸುಕವೆತ್ತು ಭರವಸದಿಂ ನಡೆತರಲು (ಜಪಪು. ೪೨-೫೭); ಕರುಣಾಕರ ನೀನೆಂಬುವೆದೇತಕೂ ಭರವಸವಿಲ್ಲೆನಗೆ (ಕ್ಷಕಂಡ. ೨-೭೦ ೬೭೦) ; ಭರವಸವಿಲ್ಲದ ಮಾತು ಕೇಳಿ ಬಂಡವಾಳ ಕಳಕೊಂಡ (ಗಾಎ). ೨. ಅಪೇಕ್ಷೆ; ಆಕಾಂಕ್ಷೆ : ಅದುಂ ನಿಮ್ಮಂ ಪಿರಿದರ್ತಿ ಪೆರಸು ನೋಡುವ ಭರವಸದಿಂ ಪಾಂಡ್ಯದೇಶದಿಂದಂ ಬಂದೆಂ (ಭಪಾಕಾಕ್ಯ. ೪-೦೭೦); ಪರಮಸಾಪ್ತಸನಾಗಿದೊಂತಿಪ ಗಿರಿಯೊಳೆಮ್ಮಂ ನೋಡ ಲೆಂಸ್ಕೆ ಭರವಸದೊಳ್ಕೆಯ್ದಂದಿರಿ (ಜಪಪು. ೫೦-೬). ೩. ಆಸರೆ : ಆಪ ಲಂಬಿನೆ : ಅರಸನ ಸಭೆಯೊಳಗೆ ಕುಜಾತು ಆಡಲು ಬೇಡ ಸರಸ ನುಡಿದು ಇರಬೇಡ ಒರ್ವರಲಿ ಭರವಸವು ಬೇಡ (ಸರಾಕ್ಕ. ೬೧೬). ೪. ರಭಸ ; ವೇಗ ; ಚುರುಕು : ಉಸುರ್ದ ಪಡಿಯಂ ಬೇಡಲೊಲ್ಲದೆ ಸೂಸೆ ತನ್ನೊಡತಿಯು ಮನೆಗೆ ಭರವಸದೊಳಿಯ್ದಂದಿಯುಮುಬಿಗಿತೆಂದಳಾ ದಾಸಿ (ಜಪಪು. ೦೦-೫೦); ಗುರುಸುತನನೊಟ್ಟೈಸಿ ಶಲ್ಯನ ಭರವಸವ ಬಿಲಿಸಿವನು (ಕರ್ಣಾಕ್ರೋ. ೩-೨೬); ಅಸುಬುಲು ವಾನರರ ಕುಸುರಿದೆಜ್ಜೆಯುಲುಂ ಭರವಸದಿಂದ ಸಂಜೀವಿನಿಯ ತಂದು (ಕ್ಷಕಂಡ. ೨-೬೩-೬)-ಬರವಸ: ೪. ದುರುಳಂ ಪ್ರಹಾರವರ್ಮಂ ಪರನೃಪತಿಯ ಕೆಯ್ಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದಂ ರಾಜ್ಯಕ್ಕಾಸರಸೆಂದು ವಿಕಟಪರ್ಮಾಂ ಬರವಸದಿಂ ಪಟ್ಟಬದ್ಧನಾದಂ (ಪಚಕು. ೨-೦೩೦). ೫. ಉದ್ದೇಶ : ಸಂಕಲ್ಪ : ಭರವಶ್ಯೆತಂದು ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು ಕಾಣುತಿರಲಬರುಮತಿಥಿಪೂಜೆಯ ಮಾಡಿ ನೀ ಬಂದ ಬರವಸವದೇನೆಂದು ಕೇಳಲ್ಕೆ (ಕುಕಂಗ. ೬-೦೦). **ಭರವಸೆ** : ೧. ಈ ಒಂದು ಭರವಸೆಯೊಳು ನಾವು ನಡೆದಂದು ನಮಗಾವ ಭಂಗವು ಇರದು (ಜಂಶಾಪ. ೦೪೦-೪೨); ನನ್ನ ದುಃಖಿಕ್ಕೆ ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು ಮರುಗಿದ್ದೀರಿ ಎಂಬ ಭರವಸೆಯಿಂದಲೇ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ಶಾಪ. ೨೪೦). ೨. ಆಶ್ವಾಸನೆ : ನಿಮ್ಮಿಂದ ಸಹಾಯದ ಭರವಸೆ ಬೇಕು (ಕುಪ್ರ. ೩೩). ೩. (?) : ಭೂಮಿಯ ಹೊಜ್ಜದುನಿಳುಹುವೆನೆಂದು ಬಂದವನಱಸಿ ಕಾಯುವುದಿದಾವ ಭರವಸೆ ಕಾದ ಬರಪೇಳು (ಕ್ಷಾಣಾ. ೨೭-೬). **ಭರೋಸ** : ೧. ನಾಯಕರಿಗೆ ನಿಮ್ಮ ಮಾತಿನ ಮ್ಯಾಲ ಸಂಪೂರ್ಣ ಭರೋಸಾ ಅದ (ಕಾಗ್ಕಶ್ಚೀ. ೨೫); ಅವಂದ್ಯಾನ ನನಗ ಭರೋಸ ಇಲ್ಲ ತಗೀರಿ (ಕಡಣ I. ೨೫೨).

ಭರವಸೆ ಕೊಡು = ಆಶ್ವಾಸನೆ ನೀಡು; ಮಾತು ಕೊಡು : ತಂದೆ ಭರವಸೆ ಕೊಟ್ಟರು (ಕಪಣಾ. II. ೦೦೦೯); ಮಂಜೂರು ಮಾಡಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತೇನೆ ಎಮು ಭರವಸೆ ಕೊಟ್ಟು ಹೋದ (ಪಸುಚೂ. ೬೨೦). ಭರವಸೆ ನೀಡು = ಭರವಸೆ ಕೊಡು : ಆಗಾಗ ಸರ್ಕಾರದವರು ಶಕ್ಯ. . . ಭರವಸೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಸಮಸ್ಯೆ ಮಾತ್ರ ಎಂದಿನಂತೆ ಬಗೆಹರಿಯದೆ ನಿಂತಿದೆ (ಕ್ಷಕ. ೬೬೬). ಭರವಸೆಯಿಡು = ನಂಬು; ವಿಶ್ವಾಸವಿಡು : ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಭರವಸೆಯಿಟ್ಟು ಒಂದು ಮಾತು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ (ಕಕಣ. ೬).

[← ಹಿಂ. ಭರೋಸಾ; ಮರಾ. ಭರವಸಾ, ಭರೋಸಾ]

ಭರವಸೆ (ನಾ). ೧. ನಂಬಿಕೆ : ಗಿನಿಯ ತಜಾವರೆ ಶಕ್ಯನಲ್ಲದೆ ನೆರೆದ ದಿವಿಜಸಮೂಹ ಮಾಡುವ ಭರವಸೆ ಶಾಸೇನು (ಕರ್ಣಾಕ್ರೋ. ೬-೨೨); ಅಂತರದಿ ಭಯವನು ಕಾಣದಾನ್ನ ಭರವಸೆ ಪಾನೆಲ್ಲಿಗೆ (ಕೊರಾ. ೬-೮-೬೬). ೨. ಅಪೇಕ್ಷೆ; ಆಸೆ; ಧುರದ ಭರವಸೆಯೊಳ್ನಾನಿಸೆನು (ಕುಧಗೆ. ೫೫-೨೦). ೩. ಚುರುಕು ; ವೇಗ : ಅರಿ ಶಿಬಿಂಬಿಯು ಕ್ರೌಜಕ ಶಾಸುರವೇ

ಲೇಸಾಯ್ತು ಬಿಟ್ಟೆಸ ಭರವಸಿಕೆಯುಮುದೆಯಿತ ಕೈಕೊಂಡೆನ್ನೆನಾ ದ್ರೋಣ (ಕುಮಾ೨ಕ್ರೀ. ೩-೪೦). [ಭರವಸ + — ಇಕೆ]

ಭರವಸಿಗ. ಬರವಸಿಗೆ (ನಾ)· ೧. ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವಮನು : ದೇವರೊಳ್ ಭರವಸಿಗನಂತೆ! ಕಾಂಜೆವು ದೇವೋತಸಂ ರಕ್ಷಿಸಲಿ! (ಗೋಪ್ಪಾ. ೮೨-೩೦೩). ೨ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವವನು : ಕೆಲಸಗಾರ : "ಕೈಯಾವಾನ್, ಉದ್ಯುಕ್ತ —ಈ ೨ ಭರವಸಿಗಂ" (ಶಬ್ದಮ. ೬೬-೨೨೮); "ಭರವಸಿಗನಮ್ಮುಕ್ಕನಕ್ಕು" (ಪಂಗಾಶಾ. ೬೮-೯). **ಬರವಸಿಗ** : ೧. ಬರವಸಿಗರಿಂ ಪಮ್ಮನ್ನು ಸಾರ್ಥಕವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವೆವು (ಪಂಕ್ರಿ. ೦೨೩-೨೩). [ಭರವಸ + — ಇಗ]

ಭರವಸೆ 'ಭರವಸ' ನೋ.

ಭರವಹನ (ನಾ). ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವಿಕೆ : ಸಪರ್ಯಮಾಯ್ತು. . . ಭರವಹನಕ್ಕೆ ಮುಂದುಪರಿವೀಯುಭಯವುಪ್ರದಹ್ಯವೊಂದು (ಪಜ್ಞಬಂ. ೦ ೩). [ಸಂ.]

ಭರಷಣ. ಬರಷಣ. ಬರ್ಷಣ (ನಾ). ಅಪಿತ: ಅಪಪ್ಪೆ : ಅವರು–ಶುಪ್ರ ನಾಸ್ಕಿರಂ. ಹಳೆಯ ದೇವರೆಂದರೆ ಅವರಿಗೆ ಭರಷಣ (ಬಿಗಪ.೩೩).**ಬರಷಣ** : ಇದಲ್ಲ ಶ್ಯಾವಾಯಿನಿಗೆ ಬರಷಣವೇ ಆಗಿತ್ತು (ರಷಣ. II. ೦೦೦); ಅವರಿಗೆ ಈತನ ಹೊಸಮಾತುಗಳು ಬರಷಾವಾಗಿ ಅವರಿಂದ ಇವನ ಮೇಲೆ ಬಹಳ ಅತ್ಯಾಚಾರಗಳು ನಡೆಯುಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತಿತ್ತು (ಶಾಕಾಂ. ೨೦). **ಬರ್ಷಣ** : ಲೋಕತ್ರಯ ಕೇಶವನಿಗೆ ಬರ್ಷಣವಾಗಿತ್ತು (ಸಮಾಚಾ. ೬೩೦).

[←ಹಿಂ. ಫರ್‌ಷ್. / ಸಂ. ಘರ್ಷನ]

ಭರಸಹ (ನಾ). ಹೊರೆಯನ್ನು ತಾಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳದು : ಆರದೆಂ ಮತ್ತವೇಂ ಭರಸಹಂಗಳೊ ಜಂಘೆಗಳಂತಂಎೀ ಕಟ್ಟೀಧಾರಮಂ (ತಂಪ್ರಕೃ. ೩-೦೦೮). [ಸಂ.]

ಭರಾಟ. ಭರಾಟೆ (ನಾ). ೧. ವೇಗ; ರಭಸ; ಆತುರ : ಇನ್ನು ಗ್ರಂಥ ಕರ್ತೃವಲ್ಲಿರಡು ಜಾತಿ . . . ತಮಗಾನಿಸಿದ್ದನ್ನು ಬರೆಯುವ ಭರಾಟೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಬಗ್ಗೆ ಇತರರಿಗೇನು ಎನಿಸುತ್ತದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯುವ ಇನ್ನೊಂದು (ಪುಟ್ಟಾಪು. ೬೩); ಓದಿನ ಭರಾಟೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಡುವಿಲ್ಲದೆ ಬರೆಯುದಿರಬಹುದು. ಅಷ್ಟಕ್ಕೇ ನೀವು ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ಆಲೋಚಿಸುತ್ತೀರಲ್ಲ ! (ಶಾಸಾಂ ೦೫೬). ೨. ಹೆಚ್ಚಳ; ಆತಿಶಯ; ಸಮೃದ್ಧಿ : ಅವುಗಳ ದೃಶ್ಯ. ಸ್ಪರ್ಶ. ಗಂಧಗಳ ಭರಾಟೆಯಿಂದ ಪರವಶನಾದ ನನ್ನ ಅಡಿಗೆಯವನು (ಕಡಂ. ೦೭೬); ಆಗ ನಮ್ಮ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಸೊಪ್ಪಿನ ಕಡ್ಡೆ ಬಹಳ ಭರಾಟೆಯಾಗಿ ಬೆಳೆದಿತ್ತು (ಕೃಷಿ. ೭೭). ಭರಾಟೆ: ೧. ಸನ್ನ ತಂಗಿಯರಿಗೆ ಓದಿಸ ಭರಾಟೆಯಲ್ಲಿ ಮನೆಗೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಿಡುವಾಗಲೊಲ್ಲದು (ಅಶಾಬು. ೦೯); ಸೂಜಿಮೆಲ್ಲ ಭಂಟಿಯಿಂದ ಅಡಿದ ಮೇಲೆ ದನಿವಾಗದೆ ಇರುತ್ತದೆಯೇ ? (ಪಾಬೃಚಿ. ೦೯೫). ೩. ಜೋರು : ಜರಬು : ದೆವ್ವಿಟ ಕಮಿಷನರ್ ಗಾರ್ಡನ್ನನ ಅವಳತವು ಭರಾಟೆಯಿಂದ ಸಾಗಿತು (ಮಣಾತ. ೦೬೬); ಪ್ರೌದಯ್ಯ ಮಿತ್ರ ನನ್ನ ಭರಾಟೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ನೀನು ನೋಡಲಿಲ್ಲ (ಜಜಾ. ೬೯); ಏಂದಿನ ಕೆಲಸದ ಭರಾಟೆ ಈಗಿಲ್ಲ (ತಾಣಮು. ೦೦). [← ತಾ. ಭರಾಟಾ]

ಭರಾಟೆ 'ಭರಾಟ' ನೋ.

ಭರಾಣ್ಮೊಲಿ (ನಾ)· ಚಂದ್ರಶೇಖರ ; ಶಿವ : ಚಕ್ರಧರನೆಂತ್ಯವನಪಿತ್ಯಮಂ ಭರಾಣ್ಮೊಲಿ . . . ಪರಮನ್ನವೀರೇಶ ರಕ್ಷಿಸುಗಮಾ (ಪಾರೇಕ್ಷ. ೨೩ ೦). [ಸಂ.]

ಭರಾಭರಿ 'ಬರಾಬರಿ' ನೋ.

ಭರಾಭರಿಗೊಡು (ಕ್ರಿ)· ಏರಿಣವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು ಮೆಜರೆ ಪೂಡು : ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ನಿಲ್ಲು ಗೌರವ ಸೂಚಿಸು : ಸೇತುಗಟ್ಟಾಗಿ ಭರಾಭರಿಗೊಟ್ಟ ಪದಾತಿಯ ಪಥ ಗಜ ರಥವಾ ಭೂತನಾಥನು ನೋಡುತ (ಕಬಿ. ೨೩-೨೬); ಪಟ್ಟಗದ್ದಾಗಿಗಳ ಕೊಂಡಿಸಿ ಕುಳ್ಳಿರಲರ್ತಿಪಟ್ಟು ಚಕ್ರೇಶನೊತ್ತಿ ಸೊಳು ನಿಟ್ಟಸಿ ಕೈಮುಗಿದೊಡವೆ ಭರಾಭರಿಗೊಟ್ಟು ನಿಂದುದು ಸುರಸೇನೆ (ಕಬಿ. ೬೪-೨೬). 'ಭಾರಿ ಮಾಡು' ಪರಾ.

[ಭರಾಭರಿ (< ಬರಾಬರಿ) + ಕೊಡು]

ಭರಾಮು 'ಭರಮು' ನೋ.

ಭರಾಯಿಸು, ಬರಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಭರ್ತಿಮಾಡು; ತುಂಬು : ಪರೀಕ್ಷಾ ಬಂದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಾ ಗೋಳೇ ಮಾಡಿ ಪೇಪರಿನವಾಗ ಭರಾಯಿಸಿರಿ ! (ಸಮಾಚ. ೦೩೩). ಬರಾಯಿಸು : ಅವರ ಹೇಳಿಕೆಯಂತೆ ಅರ್ಜಿ ಬರಾಯಿಸಿ ಅವರ ಮೂಲಕವೇ ತಪಾಲಿದ್ದಾರರಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು (ಪಚಿ. ೭೦).

[ಭರ್ತಿ (p ← ಹಿಂ. ಭರಾಈ) + — ಇಸು]

ಭರಿ (ನಾ). ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು : ಲೀಗಮ್ಯಾಣ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗವಾದ ನಿರಂಗಸಿರಪ್ಪ ಹೇಗಿರಬೇಕಂದಡೆ ಉಡಿಯೊಳಗಣ ಮಣಿಸರದಂತೆ . . . ಕರಿಯೊಳಗಣ ಭರಿಯಂತೆ ಮಣಿಯೊಳಗಣ ವಿಷ್ಣರಂತೆ (ಕೋಗಪ್ರ. ೦೭೫ ೭೦೭). [?]

ಭರಿಕರ (ನಾ)· ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು : ಭರಿಕರ ಭರಿಕರದೊಳು ಕೊಂಡು . . . ಕೊಂಡಿಲಿ ಶಿರ ಶಿರದೊಳು ತಾಗೆ ವೈರಿಬಲಿಗಳು ಪೊಣರ್ದವು ಮಾಮಟಗರು ಮೇಲೆ ಕರವಾಳುಗಳೊಳು ಪೊಯ್ದಾಡೆ (ಪಚಕ. ೬-೦೦೬).[ಭರಿ + ಕರ್ಕ]

ಭರಿಕೆಯ್. ಬರಿಕೆಯ್. ಬರಿಕ್ಕೈ. ಭರಿಕ್ಕೈ (ನಾ). = ಭರಿಕರ : ನೀರಡಿಕೆ ನೆರೆದೊಳಗುದೋಜ್ ಬಾಯೊಳ್ ಭರಿಕೆಯ್ನಿಟ್ಟೊಡಲೊಳಗೆ ಪುಗಿ ಪಾಜ್ ಬೆಂದ ಪುಕ್ಕರಮಂ ಭೋಂಕನೆ ತೆಗೆದು (ನಿಂಗ. ೯-೩೭ ಕ); ನಿಡಿದಪ್ಪೆ ಕದಳಿಯ ಕಂಬ ಪೊಡವಿಯನಿಡಿದಿಜ್ಜಿದಾನೆಯು ಭರಿಕೆ[ಪಾಣಾ. ಕ]ಮ್ಮ ಪಡಿಯೆನೆ ರಂಜಿಸಿತು (ಕೃಷಾಂ. ೭-೨೨); ಭರಿಕೆಯೊಳ್ಕೆಳಸಿ ಕುದುರೆಯು ಹಿಂಡುಮಿಂದಣಿಟ್ಟೊಂಬಿ . . . ಹೊಡೆಬೆಂಡಾಡುತಿರ್ದಂ ಗಜಾಸುರಂ ಸಂಗರದೊಳು (ಪಾಪ್ರ. ೨೬-೨೩); ಇತಿದು ಭ [ಪಾಣಾ. ಬ] ರಿಕೆಯ್ಕಾಸನದ ಮಹಾಗಜದಾನವನೋ . . . ಪೇಬೆಸೆ ತೋಜಿದುದಾ ವರಾಹಕಂ (ಪಂಗಂ. ೪-೩). **ಬರಿಕೆಯ್** : ಬರಿಕೆಯ್ಗು [ಪಾಣಾ. ಬರಿಕ್ಕೆಗ]ಳಿಂ ವೀರಿ ಪಣ್ಯಾಯು ಲರ್ಗಳಿಂ ದಂತಿಗಳ್ಕೆಡುತಿರ್ಪುವ್ . . . ತಪೋವನದೊಳಾವಾಸಮಾಗಿರ್ಪ ವರ್ಗ (ತ್ರಿಪಾಣಾ ೦೫ ೩೦).**ಬರಿಕ್ಕೈ** : ವಿಲಪು ಸಾತ್ಯಕಿ . . . ಹೋಗೆನುತ ಪೆತಕಲೆಯನೊಡೆದನು ನಿಂದು ಬರಿಕ್ಕೈ ಮುಜಿದ ಗಜವಂತೆ (ಶಾಕ್ಕಾರ್ತ್ರೀ. ೦೯-೨೦); ಇದರೆ ಕಿರಾತರಂದಿಗುವಿನಂ ಬರಿಕ್ಕೈ ಪರಿದಾರ್ಕನಿಂದೆ ಸಂಚರಿಸುವ ದಾತ್ರವಾರಣಸಮೂಹವೊ (ಪಂಡಂ. ೪-೮೪). **ಭರಿಕ್ಕೈ** : ಸದಮದ ಭರಿಕ್ಕೈಯೊಳಗೆ ಈರೇಳುಭುವನವನು ಒದಜ್ ಮಾಡ್ಕಿ ತಾನೆ ನಿಂದುದಲ್ಲಾ (ಪಜ್ಞಪ. ೪. ೩೮೬-೦೩೨); ಕಳುಪಿದನು ದಾಡೆಗಳ ಭರಿಕ್ಕೈಗಳನು ತುಂಡಿಸಿ ವಾಲಧಿಯ ಒರಸಳೆದು ಕೊಂಡೊಂದಾನೆಗಳ (ಶಾಬ್ಭಾಗ. ೦-೩೩); ನೆಗಪಿ ಭರಿಕ್ಕೈಯಿಪ್ಪಾಯಿಂಗಳಂ ಬರೆ ಟೀರ್ದು ಕರ್ಣಚಾಲನದಿಸಮಂ ವಿಗೆ ಪರಿಯಿಪ ಮದಕರಿಂಗಳ್ಗಗೆಗೊಂಡೊಡನೆಸೊಡ್ತಿ ನಿಂದುವೆರಮುಂ ಬಲದೊಳ್ (ರಾಷಣ. ೬-೨೦). [ಭರಿ + ಕೆಯ್]

ಭರಿಕೆಯ್ವಲ (ನಾ). ಸೊಂಡಿಲಿನ ತೂತು.– ರಂಧ್ರ : ನೀಡಿದ ಭರಿಕೆಯ್ವಲದೊಳ್ ಕಾದೊಡೆಯುಂ ಪೊಡೆದ ಬಾಣವಿಳಪುಸ್ಕರದೊಳ್ ಮೂಡಿಮುದು (ಪಾಂಪ. ೩-೩೮). [ಭರಿಕೆಯ್ + ವಲ]

ಭರಿಕ್ಕೈ 'ಭರಿಕೆಯ್' ನೋ.

ಭರಿತ (ಗು·) ೧. ತುಂಬಿರುವ ; ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವ : ಸ್ಫುರಿಯಿಸದ ದಸಪದಸನಾತರಂ . . . ಭರಿತಳ್ಳೊಕುಟಿಕಲುಮಾಗಿರದೆ ಮುಂಬಿಗೆ ಬ್ದಂಬಿಂತಮಾನ್ಯಪಜಲಮಂ (ಕಬಿ. ೩-೦೩೨); ಭರಿತ ಸಪಯೋವಸಶ್ರೀ ತರಾಣಿಯ ಕೀಳಿದಿರಾಳ್ಕಳ್ಳವ್ಯಯಂವೆರೆದಿರೆ . . . ಎಳೆವತ್ತು ಕೋಮಳೆಯು ಕುಪೆಯಂಗಳಂ (ಶಾಕಂಶ್ರೀ. ೧೩-೦೧೨) : ಭರಿತಸರಸಾನಂದಲೋಚ್ಚಸತರಂಧಿ

ಮೇಲ್ಮರಿದೊತ್ತಿ ಪಸರಿಸೆ (ಪಕ್ಷ. ೬೦–೬೦). ೨. ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ : ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೩. ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ. ೪. ಹಸುರಾದ. (ನಾ). ೫. ತುಂಬಿರುವುದು ; ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದು : "ಆಚಿತಂ . . . ಭರಿತಂ, ಪೂರ್ಣಂ — ಈ ೯ ಸಂಜ್ಞೆ" (ತಜಾಮು. ೦೧೬-೦೭) ; ಬಲ್ಸರಿಗಳ ಭರಿತಂ ಸರಿಗಳ ಕಲ್ಪೋಲಕುಲಂ ಸರಿಗಳ ಘೂರ್ಣಿತದಿಂದಂ ಶರಾಧಿ ಕವಿಯಂತೆ ಕಜ್ಜಿದುದಿಳೆಯೊಳ್ ವರ್ಷಂ (ಗಜೆ. ೯-೩೦); ಧನಧಾನ್ಯ ಗೋಧನ ಸಂಪದಾದಿಗಳ್ ಭರಿತವಾಗಿಹವಾ ಮುನಿವನಿಹ ಧರಣಿಯಲಿ (ಕೃತಾ. ೦-೩-೭೦). ೬. ಹಸುರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು: ಭರಿತವಹ ವೆರ್ಗಾನು . . . ನೋಟಕೆ ಪರಧಿ ತಾನೆಂಬಂತೆ ವೆರ್ಗಾನೆಸವುದು (ಪುಹಾಪ. ೦೬-೬). [ಸಂ.]

ಭರಿತಭೋಜನ (ನಾ)- ದೇವತಾಪ್ರಸಾದವೆಂದು ಸೇವಿಸುವ ಆಹಾರ,–ಪ್ರಸಾದ : ಭರಿತಭೋಜನ ಭರಿತಭೋಜನವೆಂದು ಭುಜಿಗೊಂಡು ಭೂಮಿತ ರಾದಿರಿ ಲೋಕವಲ್ಲ ಭರಿತಭೋಜನವೆ ದಿಟವಾದರೆ ಪರ್ತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೋಯಲುಂಟೆ (ಅಪಚಂ. ೨೪೮-೦೦೦). [ಭರಿತ + ಭೋಜನ]

ಭರಿತಾರ್ಪಣ (ನಾ). ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಸಮರ್ಪಣೆ: ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ದೇವರಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವುದು : ಇಂತೀ ಭರಿತಾರ್ಪಣಸಂಗೀಕರಿಸಿದ ಸರ್ವವ್ಯಪಧಾನಿಯ ಎಚ್ಚಲ್ಕೆಯ ಮುಟ್ಟು (ಸಚಂಪ. ೦೩೦- ೩೫೬); ಬಂದುದ ಸಾಕೆನ್ನದೆ ಬಾರದು ತಾಯೆನ್ನದೆ . . . ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸಂದುದ ಅನಂದದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ನಿಂದುದೆ ಭರಿತಾರ್ಪಣ (ಏಕಕ್ಕ. ೦೮೨). [ಸಂ.]

ಭರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಳು ; ಸಹಿಸು ; ಪೌವನದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಭರಿಸಲಾರದ ಕಾರ್ಖಾನೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಗುವ ಸಮ ಕೂಲಿಗೆ ಆಸೆಪಟ್ಟು ನಗರಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದರು (ಕಾಸ್ವತಂ. ೦೧) ; ಆ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಭರಿಸಲಾಗದೆ. ಆ ಭಾವವನ್ನು ಭರಿಸಲಾಗದೆ . . . ಬಳಿಕುತ್ತಿವೆ (ಪಕಂಪಾ. ೬೦). ೨. ಹೊರು ; ವಹಿಸು ; ನಿರ್ವಹಿಸು: ವಿಶ್ವಶಕ್ತ್ಯದ ಲಘು ಜಮ್ಮ ಹೊತಗೊಳಗುಗಳಿ ಸಂತತ ನೆರೆದು ಹರಿಯುಕ್ತ ಭರಿಸುತಿರುವುದು ಬಾಳ (ಪಂಕಳಿ. ೨೫೩). ೩. ಹೊಂದು ; ಪಡೆ : ನೂರಿಂಥ ಕಾಯ ಭರಿಸಿದರು ನಿನ್ನಂಥ ಕಾಯಿ ಸಿಕ್ಕಾಳೇ ? (ಆಯು. ೪೩೯-೦೫). [<ಭರಣ್ + — ಇಸು]

ಭರೂಟಕ (ನಾ). ಕರಿದ ಮಾಂಸ :" ತಾಳಿಸಿದಷ್ಟು ಭರೂಟಕಮೆಂಬುವು" (ಪಣಾಯು. ೪೪-೦೬೪). [ಸಂ.]

ಭರೋಸ 'ಭರವಸ' ನೋ.

ಭರ್ಗ (ನಾ). ೧. ಕಾಂತಿ; ಶೋಭೆ. ೨. ಶಿವ; ಪರಮೇಶ್ವರ : "ಈಶಾನಃ . . . ಭರ್ಗಃ, ಕೃತ್ತಿವಾಸಾಃ . . . ನೀಲಲೋಹಿತಃ—ಈ ೪೫ ಮಹಾದೇವರ ಪೆಸರ್" (ಪಂಚಮು. ೬-೦೨); ಅನೊಂದು ಯಾಗದುಸೊಡರ್ಚಿದಪೆನಲ್ಲಿಯಗ್ರಪೂಜೆಗೆ ಭರ್ಗನಂ ವಿಜಯಂಗೆಯ್ವಿ ಕೊಡಲ್ಕೇಳ್ವುದು (ಪಂಪಕ. ೦೬-೦೨೦); ಪೂಜಾಗಾರದೊಳಿ ಪೂಜಿಸಿದವನುಮು ಸರ್ವಜ್ಞಿಯಿಂ ಭರ್ಗನು (ಣಾಪ್ರ. ೦೨-೦೦೬). [ಸಂ.]

ಭರ್ಚಿ 'ಬರ್ಚಿ' ನೋ.

ಭರ್ಜಕ (ನಾ). ವಡ್ಡ ; ಚಕ್ಕುಲಿ, ಮಾಂಸ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕರಿಯು, ಮಾರಿ ಜೀವಿಸುವವನು : ಕೈಲಿಕರು ಹಂಚುರಿಯ ಮೂಲದಿ ಜೀವಿಸುವ ಭರ್ಜಕರು ಕಟುಕರು (ಪಪಣ. ೪-೬೪). [ಸಂ.]

ಭರ್ಜನ (ನಾ). ೧. ಹುರಿಯುವುದು; ಬಾಡಿಸುವುದು. ೨. ಕರಿಯುವುದು: ಕ್ಷಾತಾಪ್ಯತ್ಯೈಲಾಮಸೇಜಿನಾಯುಃಸಂಧೀವಾಕಾಜುರೀಷಭರ್ಜನ [ವೈತರಣೀ ಮುನ್ನುನ] ದುಃಶ್ರುನಿಷ್ಪೀಡನಾದಿಗಳಿಂ ನಾನಕರ್ಗೆ ಸಂಕ್ಲಿಷ್ಟಾಸುರರ್ ದುಃಖಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿದೊಡಂ (ಕಕ್ಷಕ್ಕ. ೦೨೬). ೩. ಹುರಿಯುವ ಓಡು.–ಹಂಚು. ೪. ನಾರಮನಾಡುವುದು ; 'ಭರ್ಜಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭರ್ಜರಿ (ನಾ). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜರಿಯೀಂದ ಕೂಡಿದ : ಸರಸಿಜಾಸನೆ ಕುಚಭರದಿಂ ಜಾರುವ ಭರ್ಜರಿ ಶಿರಗಂ ಕೇರಿಸಿ ತಪ್ಪ ವರಜಾಣತನವ ತೋರಿ (ಕಾಗಂ. ೬೬-೬). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ; ಭಾರಿ : ರಾಮಮಂದಿರ ದಲ್ಲಂತೂ ಭರ್ಜರಿ ಕಜೇರಿಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದವು (ಜಾಗಕ, ೬೬); ಭರ್ಜರಿ ವಸ್ತ್ರ ಗಳನ್ನು ಉಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬಂದ ಹುಡುಗಿಯರು ಆ ದಿನ ಅಪೂರ್ವವಾಗಿ ಶೋಭಿಸಿದರು (ಕಂಗಚೋ. ೦೦೯). (ನಾ). ೩. ಅದ್ದೂರಿ; ಆಡಂಬರ; ಜೋರು : ಭರ್ಜರಿಯಾಗಿ ಮುಗಿದ ಮದುವೆ ಬೀಗರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು (ಹುಕ್ಕಪ. ೦೩); ಯಾರು ಯಾರಲ್ಲಿಗೇ ಹೋಗಲಿ–ಆತಿಥಿದೇವರಿಗೆ ಆಗತಕ್ಕ ಅನನ್ಯ ಉಪಚಾರಗಳು ಭರ್ಜರಿಯಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಂಪಾಮು. ೨). [←ದುರಾ. ಭರ್ಜರೀ]

ಭರ್ಜಿ 'ಬರ್ಚಿ' ನೋ.

ಭರ್ಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಾಶಪಡಿಸು; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸು : ದುಷ್ಕಾರಕನಂ ಭರ್ಜಿಸಿದೀಶ್ವರನ ಕುಮಾರಕನಂ . . . ತುತಿಪೆಂ (ಕಾಕ್ಕರೀ. ೦-೦೦). [ಭರ್ಜನ + — ಇಸು]

ಭರ್ತೃ$_1$ (ನಾ). ನಾಟ್ಯ: ಅಭಿನಯ: 'ಭರ್ತಶಾಸ್ತ್ರ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಭರತ]

ಭರ್ತೃ$_2$ (ನಾ). ೧. ಗಂಡ; ಪತಿ : "ಕಾಂತಃ . . . ಭರ್ತಾ . . . ಅಪತಿಃ — ಈ ೧೪ ಗಂಡಂ" (ಪಣಾಮು. ೩೨-೨೧೬); ಭರ್ತನ್ಯೆ [ಪಾಣಿ. ಕರ್ಮಪ್ರ] ತರೆ ಕಾಣಂತಾ ಸತಿ ಕೂರ್ತುದಿಗಳಂ ಕರ್ಚಿ (ಏಸಪ್ರ. ೪೦-೦೫); ವದ್ಧುಗಳಗೆ ಅಂದು ಪ್ರಾಣವಜ್ಜೆ ಪ್ರಿಯರಾದ ಭರ್ತೃ- ಭ್ರಾತೃ ಇಬ್ಬರೂ ದೊರಕಿಪರು (ಪಾಂಚಾ. ೦೦೦). ೨. ಒಡೆಯ; ಪಾಲಕ; ಪೋಷಕ : "ಭರ್ತಾ (ಭರ್ತಾ)_ ಭರ್ತೃ – ರಕ್ಷಕ" (ಪಕ್ಕಕೋ. ೬೬); ಸರ್ವಕ್ಕೆ ಭರ್ತನಾ ಹರ್ತನಾಂ ಪರಮೇಶಪಸ್ಸದೆ ಭರ್ತ ಬೇಱುಂಟೇ (ಪಚಪು. ೪೫-೪). [ಸಂ. ಭರ್ತೃ]

ಭರ್ತಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ನಾಟ್ಯವಿದ್ಯೆ: ನಾಟ್ಯಕಲೆ : ನರ್ತಕಿಯರು ನಾಟ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರಕ ಗಾಮಣ ಭರ್ತಶಾಸ್ತ್ರದಿ ಪರಿಣತರು (ಆ್ಯರಿ.೬-೦೫೬).

[ಭರ್ತೃ$_1$ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ಭರ್ತಾರ (ನಾ). ೧. ಗೆದಡ; ಪತಿ: ಆಂ ಪುಣ್ಣಿನ ಜನ್ಮದೊಳ್ ಪುನೋ ವೇಗದೆನೆಂಬ ವಿದ್ಯಾಧರ ವನ್ನಂದಿನ ಭರ್ತಾರಂ ಮಣಿಚೂಳವೆಂಬೊಂ ವಿದ್ಯಾಧರಂ (ಪಜ್ಜಾಣ. ೬೨–೨); ಅಕಿಯು ಭರ್ತಾರಂ ನಿಜಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು (ಪಂಂಚಮು. ೬-೦೫೫ ೪); ಸಾರಿದಳು ಸರಸಿಜಮಪನೆ ಭರ್ತಾರನನು (ಕಾವ್ಯಾ. ೦೯-೭೪). ೨. ಒಡೆಯ ; ಯಜಮಾನ : ಭರ್ತಾರಂ ನೀನೆ ವಂಜಾಪುರವರಸ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ರಕ್ಷಿಪ್ಪೆದಜ್ಜಂ (ಕಕ್ಷಾ. ೪೪). [ಸಂ. ಭರ್ತೃ]

ಭರ್ತಾರಿ (ನಾ). ಹೆಂಡತಿ: ಎನ್ನ ಭರ್ತಾರಿಯುಂ ಮಾವಿನ ಪ್ಲಾನೇಕೆ ಬಯಸಿದಳ್ (ಕಮಾಖ್ಯ. ೬-೪೫). [ಭರ್ತಾರ + —ಇ]

ಭರ್ತಿ 'ಭರತಿ' ನೋ.

ಭರ್ತೃ (ನಾ). ೧. ಗಂಡ; ಪತಿ: ಪ್ರಮುದೋತ್ಕಮೆಗಾಣ್ಮನ 'ದೆಯ್ವಮೆ ದೆಯ್ವಂ...ಭರ್ತೃವ ತತ್ಪಮೆ ತತ್ಪಂ(ಪಾಂಚಪ್ರ. ೬-೦೯): ಆವಿರೆಯರೆ ಭರ್ತೃ ತಪಃಶ್ರೀಪಧುಗೆಳಸಿರ್ದಂ (ಪುಕ್ಕ. ೦೩-೯೪); ಪಲತೆಱದ ಭರ್ತೃದೈನ್ಯವ ನೋಡಿ ಪೆಣ್ಮಾಡಿಮದೂ (ಪ್ರೌಭಾ. ೪-೩೭). ೨. ಒಡೆಯ; ಸ್ವಾಮಿ ; ಯಜಮಾನ : 'ಭರ್ತೃನಿಂಡಕ' ಪರಾ. ೩. ರಕ್ಷಕ ; ಪಾಲಕ. [ಸಂ.]

ಭರ್ತೃದಾರಕ (ನಾ). ೧. ದೊರೆಯ ಮಗ ; ರಾಜಪುತ್ರ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ನಾಟಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜಸೇವಕರು ರಾಜಪುತ್ರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ : "ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿಯರಸಿಯರಂ ದೇವಿ ಯೆಂಬುದು ಕುವರನಂ ಭರ್ತೃದಾರಕನೆಂಬುದು" (ಪಣಾಮು. ೦೬-೧೬): "ನರ್ತನವ ಸತಿ ದೇವಿಯಕ್ಕುಮಾ ವಂದನಂ ಭರ್ತೃದಾರಕನಕ್ಕುಂ" (ಪಾಗಣ. ೨೬-೦೦). [ಸಂ.]

ಭರ್ತೃದಾರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಅರಸನ ಮಗಳು ; ರಾಜಪುತ್ರಿ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ನಾಟಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೇವಕರು ರಾಜನ ಮಗಳನ್ನು

ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ : "ನಂದನಂ ಭರ್ತ್ಸದಾರಕನಕ್ಕುಮ್ಬಿಯ ಸಹೋದರಿ ಭರ್ತ್ಸದಾರಿಕೆಯಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಣ. ೩೫-೦೦); "ಭರ್ತ್ಸದಾರಿಕಾ, ತತ್ಪುತಾ ಅಂಜಾ ಅರಸಿನ ಮಗಳ ಹೆಸರು"(ಲಿಪ್ಯಾ. ೫೦). [ಸಂ. ಭರ್ತ್ಸದಾರಿಕಾ]

ಭರ್ತ್ಸನಿಂದಕ(ನಾ). ಒಡೆಯಂನನ್ನು ದೂಷಿಸುವವನು: ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹಿ: ದಳಿತಮರ್ಯಾದನ ಕೃತಘ್ನನ ಭರ್ತ್ಸನಿಂದನ . . . ವಿಳವ್ರತನ ಲೋಕಾವಳಿಗಳಾಗಲಿ ಕೊಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಾಳೆ ಸೈಂಧವನ (ಕುಣ್ಡ.೮೬.೬- ೪-೩೮). [ಸಂ.]

ಭರ್ತ್ಸನ (ನಾ). ೧. ಹೆದರಿಸುವುದು ; ಬೆದರಿಸುವುದು. ೨. ಹೆದರಿಕೆ ; ಭಯ ೩. ತೆಗಳಿಕೆ; ನಿಂದೆ; ಬಯ್ಗುಳ : "ಭರ್ತ್ಸನಂ, ಅಪಚಾರಗೀಃ--ಪನಿಗೆ ಅಂಜಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅಪಕಾರವಾಕ್ಯದ ಹೆಸರು. ಬೆದರಿಕೆ ಸೊಲ್ಲು" (ಲಿಪ್ಯಾ.೫೫. ೩೭); ಭರ್ತ್ಸನ . . . ದುರ್ಭೋಗ್ಯ ನಾನಾ ವಿಧಾಸಮ್ಪಾತಪೀಡ್ಯ ವೇದನಾರೂಪಂಗಳಾಗಿ ಶಿವದ್ರೋಹಿಗಳಿಗೆ ನಿಷ್ಕಾರುಣ್ಯದಿಂ ಮಾಳ್ಪ ಶಿಕ್ಷಣಲೇಶವೆಂದಮಿ (೩೮೮. ೦೦೦). 'ಭರ್ತ್ಸನಂಗೆಯ್' ಪರಾ. ೪. ಶಾಪ. [ಸಂ.]

ಭರ್ತ್ಸನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಹೆದರಿಸು ; ಬೆದರಿಸು : ನೆಗ್ಗಿವಳ ಕೌಲುವಿದು ತನಗೆ ತಕ್ಕುದಂ ನೆಗಳ್ದೊಡೆ ತಾನೆ ತೋಱುವೆಂದು ರಯದಿಂದೆ ಭುಗಿಲೆನುತ್ತಾ ವಿಪ್ರರುಂತೆ ಸೂರಾಂಬಿಕೆಯು ಭರ್ತ್ಸನಂಗೆಯ್ದುರೆದ್ದೆಂ (೩೧೫. ೦-೬-೩೪). [ಭರ್ತ್ಸನ + ಕಿಮ್ಯ್]

ಭರ್ತ್ಸನೆ (ನಾ). ತೆಗಳಿಕೆ; ನಿಂದೆ : ಶ್ರೋತ್ರಿಯರ ಮೂತಿನಲ್ಲಿ ಭರ್ತ್ಸನೆಯು ಧ್ವನಿಯಿರಲ್ಲಿ (೩೭೫. ೦೫೨) ; ಆ ದನಿಯಲ್ಲಿ ನೋವ ತುಂಬಿತ್ತು, ಭರ್ತ್ಸನೆಯಿರಲಿಲ್ಲ (೪೮೫೫. ೬೨). [ಸಂ. ಭರ್ತ್ಸನ]

ಭರ್ದಂಡು 'ಭರದಂಡು' ನೋ.

ಭರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಆಧಾರ ; ಬೆಂಬಲ. ೨. ಚೇತನ ; ಕೂಲಿ; ಸಂಬಳ. ೩. ಬಂಗಾರ; ಚಿನ್ನ : "ಹೇಮ, ಸ್ವರ್ಣಂ, ಜಾತರೂಪಂ, ಸುವರ್ಣಂ, ಭರ್ಮಂ . . . ತಪನೀಯಂ--ಈ ೨೫ ಹೊನ್ (ಪೊನ್)" (ತಣಕು. ೨೯-೦೯); ಜನಪ್ರಶಸ್ತಿಯುಂತ ಭರ್ಮಚತುರ್ಮುಖಾಭಿಷಾಸನಂಬೊಲಿಂಜ್ಜಳಿಪುದು . . . ಪೂರ್ವಮಂದರಂ (೫೦೨೪. ೦-೭೯). 'ಭರ್ಮಾಜಿರ' ಪರಾ. ೪. ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ. ೫. ಹೊಕ್ಕುಳು. ೬. ಹೊರೆ; ಭಾರ. ೭. ಮನೆ. [ಸಂ. ಭರ್ಮನ್]

ಭರ್ಮಕರ್ಮ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸ : ಭರ್ಮಕರ್ಮದ . . . ಪಾನಾಯುಧಂಗಳ ಕನತ್ಕನಕಾಂತಿಯಿಂ, ದಿವಿಜದೃಷ್ಟಿಗುಮೊದು ಪರ್ವಮಾಯಂದು (೩೫೨೫. ೫೦-೩೫೪). [ಸಂ. ಭರ್ಮಕರ್ಮನ್]

ಭರ್ಮಹರ್ಮ್ಯ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮನೆ: ಆ ಪುರಭರ್ಮ ಹರ್ಮ್ಯರುಚಿ ಪೊಂಬಿಲಾತಿರೆ (೫೩೫೫. ೩-೫೯). [ಸಂ.]

ಭರ್ಮಾಂಬರ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನದ ಜರಿಯುಳ್ಳ ವಸ್ತ್ರ ; ಪೀತಾಂಬರ ; ಜರಿಬಟ್ಟೆ. ೨. ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವನು; ಕೃಷ್ಣ : ನಿರ್ಮತ್ಸರದೋಳ್ ಕೃತಿಯು ಕೇಳ್ದವರಿಗೆ ಭರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಮೋಕ್ಷಗಳ ಭರ್ಮಾಂಬರನೀವ (೩೫೫೫. ೮೨-೭೬). [ಸಂ.]

ಭರ್ಮ್ಯ (ಗು). ೧. ಚಿನ್ನದಿಂದ ಮಾಡಿದ : ಆ ದಿವ್ಯ ಭರ್ಮ್ಯಹರ್ಮ್ಯದೊಳು ಸುರಸತಿಗೆ ಸಮವಾದ ಶ್ರೀಮರ ಸುರತಕೇಳಿಯೊಳು ಸೈತಿರ್ಪ ನೊಂದರಳ ಶಿವಗರ್ಪಿಸೆ (೩೫೫೫. ೬-೦೮); ಪುಟುವೆತ್ತು ಕಾಯ್ದ ಭರ್ಮೋದಕದ ಭರ್ಮ್ಯತಂಬುಗೆಗಳಲಿ ಪೊಗೆದೆರೆವುತೆ (೩೫೫೫. ೦೩-೭೨). (ನಾ). ೨. ಚಿನ್ನ ; "ಭಂಗಾರ" (೩೫೫. ೫. ೨- ೫೭). [ಸಂ.]

ಭರ್ಸನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ; ವೇಗವಾಗಿ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ : ಸರ್ರನೆ ಹೋಗವ್ವಾ ಭರ್ರನೆ ಬಾರವ್ವಾ (೯೪೫೫. ೫೦). [ಭರ್ + — ಆನೆ]

ಭಲ 'ಭಲಾ' ನೋ.

ಭಲರೆ (ಅ). ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಭಾವಸೂಚಕಾವ್ಯಯ : ಅಮ್ಮ ಬಾವ್ಬೆ ಭಲರೇ ಎನೆ ಸಂದನಿಳಾತಳಾಗ್ರದೊಳ್ (೨೫. ೪೪. ೬೨೦-೨೬; ೧೧೫); ಭಲರೆ ಸೈವೇಂದ್ರಾ ದಯೆಯೊಳ್ ನಲಿಗೊಳಿದ ಮನಪಂ (೪೫೫೫. ೦-೬೯); ಎಲೆಲೆ ಕವಿಕವಿ ಬೆರಸು ಬೆರಸಿಬ್ಬರಿಸು ತಿವಿತಿವಿ ಭಲರೆ. . . ಹೊಯ್ ಹೊಯ್ ಚೂಗೆರನು (೪೫೫೫. ೯-೭). ಭಲಭಲರೆ, ಭಲಭಲಕೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಭಲರೆಭಲರೇ ತ್ಯಾಗಿ ಯಾಚಕ ಕುಲಕೆ ನೀಮೊಬ್ಬನೆಯಲಾ (೩೭೫. ೨೨-೩೯); ಭಲಭಲರೆ ಗುರುಭಕ್ತಿ ತಿಲಕ (೩೭೫. ೪೫-೩೦). [<ಭಲಾ]

ಭಲಾ, ಭಲ, ಭಲೆ (ಅ). = ಭಲರೆ : ಹೊಲೆಯ ಮಾದಿಗ ಭ್ರಷ್ಟನಾದಡೆ ಆತನ ಮನೆಯ ಸೋಗಂಗೆಗೆ ಪಂಚಮಹಾವಾದ್ಯವಲ್ಲಿ ಸನ್ಮಾನವ ಮಾಡಿಸೆ ನೆಲನನುಗ್ಗಡಿಸಿ ಉಳೇ ಚಾಂಗು ಭಲಾ ಎಂದು (೨೫೫. ೪. ೩೫೩) ; ಭೇ ! ಉಳೇ ! ಭಲಾ ! ಬಾವ್ಬರೇ ! (೫೦೨೪. ೪೫-೦೬); ಭಲಾ ಜಿಟ್ಟಿ ಅಂದರೆ ಕಮ್ಮಣ್ಣು ಮುಕ್ಕಿದ (೧೫೮). ಭಲ : "ಭಲ-ಆಭಂಡನೇ, ಮೆಚ್ಚಿನೊಳ್" (೨೫೫೪. ೫೬); ಭಲ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಮುಂಚೇನೇ ಬಂದೆನಲ್ಲ (೪೫೫೫. ೬). ಭಲೆ : ಉಳೆ ಚಾಂಗು ಭಲೆಯಂ[೩೫೫೫. ೮ 'ಎಂ]ದು ನೆಗೆವ ರಭಸಂಗಳೊಳು . . . ಶ್ರೀಗಂದು ಪೃಥು ಬಂದ ಪುಣ್ಯದಿಂ (೦೫೫೫೫. ೫೫-೦೦೫೬). ಭಲೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಇನ್ನೇನು ಕೇಳಿದರು ? (೫೦೪೦೫. ೬) ; ಈ ಚಪ್ಪರದ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಕಂಡು ಮುಂದಾಳುಗಳು 'ಭಲೆ' ಎಂದರು (೪೦೨. ೪೯). [← ಪೂರ್ತಾ. ಭಲ್ಲಾ-/ತೆಲು. ಭಲಾ]

ಭಲಾರಿ 'ಭಟಾರಿ' ನೋ.

ಭಲೆ 'ಭಲಾ' ನೋ.

ಭಲ್ಕ 'ಬಲ್ಲಿದ' ನೋ.

ಭಲ್ಲ (ನಾ). ೧. ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರವಾದ ಪದಿಯಂಚುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ : ಭಲ್ಲದಿನೆಚ್ಚುಱಿ ಖಿಂಡಿಸಿ ಬಿಲ್ಲಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಂಶ ಕಾಂಡಲತೋರೋರ್ವಲ್ಲಿತರಥಿತಿರಂಗಳನೆಲ್ಲವಮೊರ್ವದಲೆ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ ವಜೀವಿನಮೆಚ್ಚಂ (೩೫೦. ೦೩-೩೬); ಕರಯುಗ್ಮದಿಂ ಕಜಿದ ಭಲ್ಲದ ಸಲ್ಲದ ಪಿಂಡಿಮಾಳದಿಟ್ಟುಮು . . . ಸರಿಯಂ ಶರಾವಳಿಘಾತದೆ ತೊಳ್ದಿದನಾಗಳ ಚ್ಯುತಂ (೩೮೫೪. ೬-೩೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ ; ಈಟಿ; ಭರ್ಜಿ : ಮುಸುಂಡಿ ಭಿಂಡಿವಾಳ ಶೂಲ ಭಲ್ಲ ಪತಾಕ (೩೫೫೫೦. ೬-೭ ೪); ಗಜಪಮವರೂಢಾದಿ ರೋಷಕರ ಸಂದಣಿಯ ಬಾಯ ಭಲ್ಲಗಳ ಪಿಡಿದಿರ್ಪವರನಿಂಗ್ಲೀಷು ಮಾಡ್ದವರ (೩೫೫೪. ೬-೭೭). ೩. ಕರಡಿ ; ಭಲ್ಲೂಕ : "ಋಕ್ಷಃ, ಅಚ್ಛಃ, ಭಲ್ಲಃ, ಧಾಲ್ಲೂಕಃ, ಭಲ್ಲೂಕಃ -- ಈ ೫ (ಕರಡಿ)" (೩೫೦೪೫. ೪೪-೬೩; ಆಳಿ ನಿಷಾಸ್ಯದಿಂ ನಿಮಿರೆ ಪುತ್ತಿನ ಬಾಯ್ದಲೆಯೊಳ್ ಪಿಟಿರಿಕಾಮಳೆಗೆ ಪಾಸಿ ಪಾಲಗೆಯ ನೊಂದು ಭಯಂಕರ ಭಲ್ಲಮುಲ್ಲಸದ್ಯಾತಮಾಳಗುಲ್ಮದೊಳಗಿಪ್ಪುದುಂ (೪೭೫೫. ೬-೬೨) ; ಕೋರಾಟವಿಯೊಳ್ ಭಲ್ಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಕ್ಕೊಟಿ ಒಲ್ಲದೆಯುಂ ಪನ್ನಸುಬ್ಬಾದು ಪೋಪುದು ಗುಣವೇ (೩೪೫೦. ೫೫೮). [ಸಂ.]

ಭಲ್ಲಾತ (ನಾ)- = ಭಲ್ಲಾತಕ : "ಭಲ್ಲಾತಮರುಷ್ಕಂ" (೩೫೫೫೫. ೪೪ ೮). [ಸಂ.]

ಭಲ್ಲಾತಕ (ನಾ). ಗೇರುಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಫಲ ; "ಭಲ್ಲಾತಕಂ ಗೇರು" (ಪುಂಗಣ. ೩೫. ೦೩); ತಿಲ ಭಲ್ಲಾತಕಮಂ ಮೇಣ್ ಪೆಲದಾಬು ಮಸಲ್ಲದಂದು ಚಿತ್ರಕಮಂ ಗೋಜಲದೊಳ್ ಕಾಡಿದಳಿಗೊಬ್ಬಾಕೆ ಕೆಲವಂ ದೆಮಸ್ಕಿ ತಿಡುಗುಮರುಳೆದು ಪೊಳೆಗಳ್ (೩೫೫೪೫೫. ೯-೦೫೩); ತಿಲಂ ಮಾಷಮುಂ ಪರಭಲ್ಲಾತಕದಿಂದೆ ತೋದರಿ ಕಜ್ಜುಕಯ್ದೊಡಮಂ . . .

ಬೆಳೆಯುಕುಂ ಜೋಳಂ ಮಹೀಧಾಗದೊಳ್ (ಅಪ್ಪಣ. ೯-೦೦). [ಸಂ.]

ಭಲ್ಲಾತಕಿ (ನಾ). = ಭಲ್ಲಾತಕ : "ವೀರಪ್ಪಕ್ಷಃ . ಅರುಷ್ಕರಃ, ಅಗ್ನಿಮುಖೀ, ಭಲ್ಲಾತಕೀ _ ೪ ಗೇರುಮರದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಕಬ್ಬಿಹಿ. ೦೨೦); ಒಳಪುಗದರಿವಿನೊಳೊಂದಿ ಭಲ್ಲಾತಕಿಫಳಬೀಜದಂದದಿಂದೆವನು (ಪಜಿತೋ. ೬-೭-೦); ನೆಲ್ಲಿ ಪೇರಿಲು ಮಾವು ಬದರಿ ಬಸರೀಗಿತಂ ಭಲ್ಲಾತಕೀ ಪೂಗ ಕ್ಕಾಗ (ಸಿದ್ಧಣ. ೬-೦೭). [ಸಂ. ಭಲ್ಲಾತಕೀ]

ಭಲ್ಲಾಸನ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲು: ಪಂಚಿಸಪ್ತತ್ಯುತ್ತರಚಟುಶತಭಲ್ಲಾಸನೋತ್ಸೇಧಸುಂ ಪದ್ಮಾಂಗಪ್ರಮಿತಜೀವಿತನುಮುಪ್ಪ ಎಂಟನೆದು ಮನು ಪುಟ್ಟಿ (ಅಜಿ. ೪-೬೮ ಪ). [ಸಂ.]

ಭಲ್ಲುಂಕಿದಂಡ (ನಾ). ನರಿಯ ಚಿಪ್ಪೆಯುಳ್ಳ ದಂಡ (?) : ಕರಡಿಯ ಕೂದಲನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ ದಂಡ (?): P ಇದು ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ವರ್ತಕಶ್ರೇಣಿಯು ತಮ್ಮ ಗುರುತಿಗಾಗಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತಿದ್ದ ದಂಡವಿರಬಹುದೇ? : ವೀರಭಲ್ಲಾಂಜುಧಮ್ಮರುಂ . . . ಭಲ್ಲುಂಕಿದಂಡಹಸ್ತರುಮಪ್ಪ . . . ಜಯಪತಿಸಿಟ್ಟಿ ಮುಖ್ಯಮಾಗಿ (ಅಪ. XIII, ೫೦-೧೪ : ೧೦೭೬); ಭಗವತೀದೇವಿಲುಬ್ಧವರಪ್ರಸಾದರುಂ ಸಮಸ್ತಭಲ್ಲುಂಕದಣ್ಡಹಸ್ತರಪ್ಪ ತಿಂಕಣಂಜಿಪಡಗ ಹಿಮಸೇತುವಾದಿಯಾಗಿ ಸಮಸ್ತನಾನಾದೇಸಿಗರನುಂ ಸೆಟ್ಟಿಯರುಂ ಸೆಟ್ಟಿಗುತ್ತರು(ರ) (ಕೌಇ. IX-೮ ೨೨೬-೧೨; ೧೧೭). [ಭಲ್ಲುಂಕಿ (P ← ಪ್ರಾ. ಭಲ್ಲುಂಕಃ) + ದಂಡ]

ಭಲ್ಲುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಪ್ರಾಣಿ : ಕರಡಿ : "ಭಲ್ಲುಕಃ . . . ಧಾಲ್ಲೂಕಃ _ ೪ ಕರಡಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಕಬ್ಬಿಹಿ. ೦೭೬); ಒಳ್ಳೆ ಹೆದ್ದಾದಹುದೆ ರಾತ್ರಿಯ ಕಳ್ಳ ವೀರನೆ ಗಡ್ಡ ಬೆಳೆದರೆ ಭಲ್ಲುಕನು ಪಂಡಿತನೆ (ಗೀತಾ. ೨೨-೨೦); ತೃಪ್ತಜಠರದ ಧೀಮುಖೀಭಲ್ಲುಕಮೊಂದು ಚರಿಯುತ್ತೆತಂದು (ಪಜ್ಯಂಗಿ. ೦೬-೪೧೨). [ಸಂ.]

ಭಲ್ಲೂಕ (ನಾ). = ಭಲ್ಲುಕ : "ಋಕ್ಷಃ . ಅಚ್ಛಃ . ಭಲ್ಲಃ . ಧಾಲ್ಲೂಕಃ, ಭಲ್ಲೂಕಃ _ ೫ (ಕರಡಿ)" (ಪಣಾಮು. ೨೬-೨೩); ಕಾಳ್ಕೊಣ ಕಂಟಿಕನೆಂಬ ಭಲ್ಲೂಕಮಲ್ಲನೆಂಬ . . . ಪರಿಪಥಿಯ ಬಿರುದುಗಿವ ಬಾವುಲಿಯ ಕುನ್ನಿಗಳು ಪೆರೆದವಂದವನೀಶಮೋಲಗದೊಳು (ಪಚಂ. ೫-೬); ಉಗ್ರಭಲ್ಲೂಕವ್ಯಕಾದಿ ದುಷ್ಪಮೃಗಸಂಕುಲದಿಂ . . . ಪುದಿದಣ್ಮ ವನೆಯ್ದುದನುರ್ವರಾಧಿಪಂ (ಪಚಂ. ೩೨೦); ಎತ್ತಲುಂ ಮೊಱೆವ ಸಿಂಹ ಶಾರ್ದೂಲ ಭಲ್ಲೂಕ ವ್ಯಕ ಸೂಕರಾದಿ ದುಷ್ಪಮೃಗಂಗಳ ನಿಮ್ಮರಿದ್ದನಿಗೆ ಅಳ್ಳವೆನಯ್ ! (ಪಜ್ಯಂಗಿ. ೨೯-೭). [ಸಂ.]

ಭಲ್ಲೆ (ನಾ). ೧. ಈಟಿ ; ಭರ್ಜಿ : ಆನೆ . . . ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವವನಿಗೆ ಪೆಟ್ಟು ಬೀಳದಿರಲೆಂದು ಶತ್ರುವು ಎಸೆದ ಭಲ್ಲೆಗದುರಾಗಿ ತನ್ನ ಪಾದವನ್ನು ಒಡ್ಡಿ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವವನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ (ಪ್ರಣಾ. II, ೦೩೦) ; ಬಿಲ್ಲ ಬಾಗಿಸಲಹುದು ಭಲ್ಲೆ ದಾಗಿಪುಹುದೆ ? (ಪಪ್ರ. ೩-೭೦). ೨. ಭಲ್ಲೆಯಂತೆ ನೀಳವಾದ ಜೋಳದ ಕಡ್ಡಿ . — ಕಾಂಡ : ಮುಂಪಾವಿನಿಂದಲೂ ಮತ್ಸರ್ದಲ್ಲಿ ಭಲ್ಲೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಮೇರಾಟ ನಡೆದಿದೆ. ಒಬ್ಬರಿಗಿಂತಲೂ ಒಬ್ಬರು ದೊಡ್ಡ ಭಲ್ಲೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಹೊಲಗಳಿಂದ ತರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಕಣ. ೦೮). [ಸಂ. ಭಲ್ಲ]

ಭಲ್ಲೆಯ 'ಬಲ್ಲೆಯ' ನೋ.

ಭಲ್ಲೆಹ 'ಬಲ್ಲೆಯ' ನೋ.

ಭವ (ನಾ). ೧. ಇರುವಿಕೆ ; ಇರವು ; ಅಸ್ತಿತ್ವ. ೨. ಹುಟ್ಟು : ಉತ್ಪತ್ತಿ : "ಭವಮೆನೆ ಪುಟ್ಟುವುದು" (ನಡಿ. ೨೬) ; ಅಜ್ಜಿಯದೆ ಜನನಿಯ ಜಠರದಲ್ಲಿ ಬಾರದ ಭವಂಗಳಲ್ಲಿ ಬರಿಸಿದ ತಂದೆ (ಅಪ. ೨೦). ೩. ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಸಾವಿನ ವರೆಗಿನವು ಅವಧಿ ; ಜೀವಿತಕಾಲ : ಎನಿತೆನಿತು ಕಲ್ಪದ ಭವಮಂ ನೆನೆದಪೆಯೆನಿತೆನಿತು ಭವದ ಬಂಧುಗಳಂ ನೀಂ ನೆನೆದಪೆ (ಆಪ್ತ. ೨-೭೦) ; ಪೋದ ಭವಂಗಳೊಳ್ ನೆರಪಿದೊಂದು ತಮಂ ಪುಮಾಯ್ದು (ಪಪ. ೯-೬೪) ; ಬಂದ ಭವದ ಬವಣೆಯೊಂದದಂತು ಮುಂದಣ ಭವದ ಭಾವಂ ಬಾರದಂತು ತಡೆಗೆಯ್ದುದೇ ಮೇಲ್ (ಪಚಾಸ್ತ. ೭೫-೨). ೪. ಸಂಸಾರ ; ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ವ್ಯವಹಾರ : ಕೂಡು ಸಂಗನ ಶರಣರ ಅನುಭಾವದಿಂದ ಎನ್ನ ಭವದ ಕೇಡು ನೋಡಯ್ಯಾ (ಪಪ. ೪. ೧೧೦) ; ಪಶ್ಚಧಾರಾಪರಮತೀರ್ಥಸ್ನಾನ ತೊಳೆವುದು ಭವದ ಕಿಲ್ಬಿಷವ (ಕಬ್ಬಾರ್ಕ್ರಿ. ೦೫-೩೦) ; ಸಮತೆ ಸಂಯಮಶಮಗಳಿಂ ಭವಸನೋಲಗಿಸೆ ಸಮಾನಿಪುದು ಮತಿಯು ಪದವಾಕ್ಯಾಸುಭಣಿತೆ (ಪ:೦೫೫. ೭೦೯). ೫. ಪ್ರಪಂಚದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನಾದವನು; ಶಿವ; ಪರಮೇಶ್ವರ : "ಈಶಾನಃ . . . ಭವಃ- ಭೂತೇಶಃ . . . ನೀಲಲೋಹಿತಃ — ಈ ೪೫ ಮಹಾದೇವರ ಪೆಸರ್" (ಕಾಮು. ೩-೦೩) : ಭವಲಾಲಾಮವಿಲೋಚನಾಗ್ನಿವಿಲಯಿಂ ಬೆಂದಳ್ಳಿ ಮತ್ತಂ ಮನೋಭವನೆಬ್ಬಿಕ್ಕೊಡೆ (ಪಚಾಪ್ರ. ೩-೨೪) ; ಚಂಡಾಂಶು ಶುಭ್ರಾಂಶುಗಳ್ ಭವನೇತ್ರಂ (ಸೋಪಾಪ್ರ. ೩೩) : ಭವನ ಶಕ್ತಿಗೆ ಮಿಗಿಲು ರಾವಣನೆನುತ ನಡತಂದ (ಲಾಚಾ. ೨೨-೦೯). ೬. ಸಂಸಾರವುಳ್ಳವನು : ಪರಪರಾ ಭವಸಭವಂ . . . ಕ್ಷರನಕ್ಷರನೆನಿಪಗಣಿತವಿರುದ್ಧಗುಣ ನಿನ್ನ ನಿಜವದೇಂ ಕೀರ್ತಿಸಲಮೇ (ಪಚಂ. ೩-೧೩). ೭. ಮರುಹುಟ್ಟು ; ಪುನರ್ಜನ್ಮ : "ಮರಳಿ ಹುಟ್ಟುವುದಜ್ಜಿ ಭವಮೆಂಬುದಕ್ಕುಂ" (ಪಗಣಾ. ೦೪೦-೦೨) ; "ಪನರ್ಭವದೊಳ್ ಶಿವನೊಳ್ ಭವಾಹ್ವಯಂ" (ಪಣಾಕ. ೦೦೩). ೮. ಕ್ಷೇಮ ; ಸೌಖ್ಯ : "ಆ ಭವಂ ಭವ್ಯಮೆಂಬುದು" (ಪಾಗಣಾ. ೦೩೮-೩). ೯. [ಜೈನ] ಜಿನ ; ತೀರ್ಥಂಕರ : ಭವನ ತನು ಭಾಳ ಮಂಡಿಪ ನವಪಂಡಿಪದಿಂದಮೊಪ್ಪೆ (ಪಾಂಚಕ್ಷ. ೦೦-೭೦). ೧೦. ೧೦೫ ವಿಧ ಸಂಸಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಜಿಯೊಳ್ ದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕಾಲ ಭವ ಭಾವಭೇದದಿಂ ಪಂಚವಿಧಂ ಸಂಸಾರಂ (ಅಧ್ಯ. ೦೦-೬೬ ಪ). ೧೧. [ಛಂದ] ಗುರುವಿನ ನಿರ್ದೇಶ ; ನವ ಭವಮುತದಿಂ ದನರುಹಪದನೇ . . . ಜಸಸುತ ಸುಲಭಂ (ಛಂದೋಜಂ. ೨-೦೦); ದಿವಿಜಪುರಯುಗಯುಗದ ನಿಲಲನಿಲಂ ಶಿತಕರತ್ರಿತಮುಂ ಕಡೆಯೊಳ್ ಭವನಿರೆ ಕರಿಗಿರಿ ಗಣನೆಗಳೊಳಂ ಕುರ್ವೆಸಗುಂ ಪದವಿಶ್ರಮಣಂ ಭುವನವಿಳಿತಶಿಖಿತುರಗಮಿದು . . . ಹಂಸಪದಂ (ಛಂದೋಜಂ. ೨-೦೧೩). [ಸಂ.]

ಭವಂಗಬೀಜ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಲಿಂಗೊಪ್ಪೆ. ಭವಂಗ ಬೀಜ. ಗಂಗುಂಗಪಂಬು. ಕಂಗೊಂದಿಯಿಳ್. ಗವಸಗೊಂಗೆ (ಕ್ಯಶಿಗ. ೦೪-೪೦೦). [? + ಬೀಜ]

ಭವಂಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಸಂಸಾರವನ್ನು ಪರಿಪರಿಸು. — ನೀಗು : ಎನ್ನಯ ಮಿಂದನೆಚ್ಚಜಿನಿ ಕರುಣದಿಂ ಮುಂದಣ ಭವಂಗಳೆವ ತಂದೆ ನೀನಿರಲಾವ ದಂದುಗಮದಿಲ್ಲ (ಪಂಪ್ರ. ೬-೨). [ಭವ + ಕಳೆ]

ಭವಂಗಿಡಿಸು 'ಭವಗೆಡಿಸು' ನೋ.

ಭವಂತಿ, ಬಾವಂತಿ (ನಾ). ಮನೆಯ ನಡುವೆ ಇರುವ ಅಂಗಳ ; ಜೊಟ್ಟಿ : ಸಡುಮಣ ಭವಂತಿಗಂ ಪಚ್ಚಿಯರಕೆಲೆಸಾಲನೊಡರಿಚ್ಚುಮು (ಪಪ್ರ. ೫೦-೦೬); ವೇಣುಪುರದರಮನೆಯಿಂ ಕಾಣ್ಬನ ಭವಂತಿ ಹೊಸಭವಂತಿ ಪ್ರದಂತೀಮಪ್ಪರಿಗೆ ಪ್ರಸಂತವಿಪ್ರಪ್ ಚಿಂದ್ರವಪಹಲ್ಲಂಳೆಂಜೀ ಸ್ಥಾನಗಳಿಂ ವಿನ್ಯಾರಂಗೆಯ್ವ (ಕಶ್ಯ. ೦೦-೧೩). ಬಾವಂತಿ : ನಾಯಕರ ಮಾನೆಯ ದಿನಗಳನ್ನು ಕಾದುದಕ್ಕೆ . . . ಅವರ ಬಾವಂತಿಮನೆಯ ಒಂದು ಮೂಲೆ ಯಾದರೂ ಆಸರೆಯಾಗಿತ್ತು ಇವನಿಗೆ (ಕಃಚಾ. ೨).

[←ತೆಲು. ಭವಂತಿ, ಬವಂತಿ]

ಭವಕರ್ಮ (ನಾ). ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಕರ್ಮ : ನಿಮ್ಮ ಮಾಣದ ನೆನೆವಂಗೆ ಭವಕರ್ಮವೆಲ್ಲಿಯದೊ ಕೂಡಲಸಂಗಮ್ಮಾ (ಬಸ. ೪೬೦).

[ಸಂ. ಭವಕರ್ಮನ್]

ಭವಕ್ಷಯ (ನಾ). ೧. ಸಂಸಾರದ ನಾಶ. ೨. ಸಂಸಾರವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವವನು : ದಕ್ಷಪುಂಖಿಕ್ಷಯಾಯು ಭವಕ್ಷಯಾಯು ಸಮೋ (ಶಿಪು. ೬೦-೧೭). [ಸಂ.]

ಭವಗೆಡಿಸು, ಭವಂಗಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡು.–ಮಂಕ್ಕಗೊಳಿಸು : ಸಮ್ಯಜ್ಞಾನಮೆಂಬ ದಳ್ಳುರಿ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಸೋಮೇಶ್ವರನ ತೋಱಿ ಭವಗೆಡಿಸಿತ್ತು (ಕಬಿ. ೩೩-೧೩). ೨. ಹಾಳುಮಾಡು ; ನಾಶಗೊಳಿಸು : ತಾಯೆ ಪಡೆದೌ ಮಕ್ಕಳನು ಭವಗಡಿಸಲೆಂದೇ ನಿಜಿಳಗೋಕುಲವ (ಕಣಗ. ೦೦-೦-೨೩). **ಭವಂಗಿಡಿಸು** : ೧. ಭವಂಗಿಡಿಸುಪೋಲಗಕ್ಕಭವ ಬೇಸಱೀಂ ಪೋಕ ಪೋ ಭವಂ ಭವಮುಪಾಂತದಲ್ಲಿಯೆ ಮನೋಭವದ್ವಂಸಕಾ (ಅಭಿ. ೦೩-೩೩). [ಭವ + ಕೆಡಿಸು]

ಭವಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಸಾರಬಂಧನದಿಂದ ಮುಕ್ತವಾಗು : ಹುಟ್ಟು ಸಾವುಗಳಿಂದ ಪಾರಾಗು : ಗುಹೇಶ್ವರನೆಂಬ ಲಿಂಗವ ಪೂಜಿಸಿ ಭವಗೆಟ್ಟೆ ನಾನಮ್ಮ (ಅವಚ. ೪೯-೪೧೨); ಸೋಂಕದ ಮುನ್ನವೆ ಸುಬುಧಾನಪ್ರಸಾದಿ ಅರ್ಪಿಸವ ಮುನ್ನವೆ ಅವಧಾನಪ್ರಸಾದಿ ಆಜ್ಞಿವಜ್ಞತು ಭವಗೆಟ್ಟ ಪರಿಣಾಮ ಪ್ರಸಾದಿ (ಅಪ್ರ. ೫೪-೩೩). ೨. ಸಾಂಸಾರಿಕಕ್ಲೇಶಗಳಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಕಾದುವ ಕರದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವ ಪಿಡಿದು ಬಾಯೊಳು ಭವಗೆಟ್ಟು ನಾನಾಗೆಟ್ಟು ನಾನಾರೆಂಬುದನಱಿಯದೆ . . . ಜೀವನ ಬೇಡುವ ಜಾರಿಗೆಲ್ಲಿಯದೋ ನಿಕಳಂಕಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಾ (ಶೂಸಂಪ. ೫೪-೧೩); ಭವಗೆಟ್ಟು ಬಂದ ಮಗನೆಂದು ಕರುಣದಿಂ ತೆಗೆದು ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿದರೆ ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದೆನು (ಶುಶಾದೀ. ಪಿ. ೬೬-೦೧೨) ; ಕುಲಗೆಟ್ಟೆನು ಛಲಗೆಟ್ಟೆನು ಸಂಗಾ ನಿನ್ನ ಪೂಜಿಸಿ ಭವಗೆಟ್ಟೆನು ನಾನಯ್ಯಾ (ಬಸ. ೩೨೨).

[ಭವ + ಕೆಡು]

ಭವಗೇಡಿ (ನಾ). ೧. ಸಂಸಾರದಿಂದ ನಿವೃತ್ತನಾದವನು; ಸಂಸಾರವನ್ನು ತೊರೆದವನು : ಭಕ್ತನಾಗಿ ಭವಗೇಡಿಯಾಗಬೇಕು ಇದು ಗುಱಿ ಭವಗೇಡಿ ಯಾಗದವ ಒಬ್ಬಿಗೇಡಿ (ಪಪಸ. ೪೭೫). ೨. ಸಂಸಾರಬಂಧನವನ್ನು ಹಾಳು ಮಾಡುವವನು ; ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವವನು : ಬೇಡಿಕೊಂಡುಣಹೋದೆ ನಿನಗಾವೂಡಿ ಮಾಡಿದುದೆಯ್ದದೇ ಭವಗೇಡಿ ಮಂಗನೇ (ಪಪಪ. ೦೬-೫೯). [ಭವ + ಕೇಡಿ]

ಭವಜಾತುಷ್ಕಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ದೇವ, ಮನುಷ್ಯ, ತಿರ್ಯಕ್ ಮತ್ತು ನರಕಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕುಬಗೆಯ ಗತಿ–ಸಂಸಾರ : ಕಷ್ಟತರಮಂ ಕಱ್ಪಾದುಜಭವತುಷ್ಕಯದೆಡೆಗಿಡಿಸಿ ದೇವ ಕಿಡಿಸಿದೆಂ ಭವಜಾತುಷ್ಕಯಮುಂ (ಅಪ್ರ. ೬-೭೫). [ಸಂ.]

ಭವತಾರಿಣಿ (ನಾ). ಸಂಸಾರದಿಂದ ಪಾರು ಮಾಡುವವಳು : ವರಮೋಕ್ಷದಿ : ತಪಸ್ಸಿನ ಕಡಲಿನಲ್ಲಿ ಜಡವಾಗಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಸಮಾಜ ಪುರುಷನನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸಲು ಭವತಾರಿಣಿಯೀ ಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಶಾಕೃಗದ. ೧೮). [ಸಂ. ಭವತಾರಿಣೀ]

ಭವತಿ (ನಾ). ಗೌರವಾನ್ವಿತಳಾದ ಮಹಿಳೆ ; ಪೂಜ್ಯೆ : ಭುಜಗಪತ್ನಿ ಪ್ರಭಗಣಬ್ರಜದೊಳಾಜಿಯೊಳೆಪ್ಪುದುಜಗಣೇಳೆ ಭವತೀ (ಕಪಪಂಭಾ. ೪ ೩-೩೦೬); " ಭವತಿ ಭಿಕ್ಷಾಂದೇಹಿ " ಎಂಬುದಿದುವೆ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸಿದ ಪೆರ್ಮೆಯ ಸಪ್ತಾಕ್ಷರೀಮಂತ್ರಂ (ಶಾಪಾಶ್ರ. ೦೦೩-೦೯). [ಸಂ. ಭವತೀ]

ಭವತ್ಕಾಲ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಕಾಲ : ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲ : ಭಾವಿ ಭವತ್ಕಾಲಂಗಳೊಳಾ ವಿಹಿತವಿಘಕೃತುವಿಗಳೊಳಾಗಮಿದ್ದಿ ತಾಪೊಳ್ಮರ್ ಕೆಲಬರ್ ಘಾಜಾವಿದರುದ್ಧಾದಿಯಬ್ಯಮದುವುಂ ಪ್ರಾಪ್ತುಂ (ಶಾಪಾಶ್ರ. ೬೧೦). [ಸಂ.]

ಭವದೀಯ (ಗು). ನಿನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ನಿನ್ನ : ಭವದೀಯ ವದನಮಹಲೋಲವಿರೋಜಸವಂದಿತರಾಗಮಾಣಿಪಲಿತಪಮಂ . . . ಪೋಲ್ಕುಂ (ಶಪಾಶ್ರ. ೬-೬೩) ; ಬಂದು ತಂದೆಯಂತಿರೆ ಪದೆದಾ ಮಹಾಪ್ರಭುವನಾಜ್ಞಿಸಿದಂ ಭವದೀಯ ತೋಕಮಂ (ಶಾದಂಭಾ. ೧೧೪); ಭವದೀಯ ಮನೋಹರಬಾಲ್ಯ ವಿನೋದಾವ್ಯತಿರೇಕವೆಲ್ಲಿ ತೀವಿದ ಮತ್ತಾಂತಪನಿಂತೀ ವಿಷದಿಂ ತೀವುವುದೇ (ಜಪಂ. ೬-೧೬). [ಸಂ.]

ಭವದೂರ (ನಾ). ೧. ಸಂಸಾರದಿಂದ ದೂರವಾಗಿರುವವನು; ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ತೊರೆದಿರುವವನು ; ವಿರಕ್ತ : ಪೊರೆವುದೆಮ್ಮನು ದುರಮ್ಮುಮಾಗಾರ ಬಸವಕುಮಾರ ಭವದೂರ (ಬಸಪು. ೦-೭). ೨. ಶಿವ : ಸೋಮಾಧರ . . . ಅನತಕಲ್ಪಭೂಮಿರುತ ಭವದೂರ(ಬ್ರಿಕಥ ೬-೦). [ಸಂ.]

ಭವನ (ನಾ). ೧. ಇರುವಿಕೆ ; ಅಸ್ತಿತ್ವ. ೨. ಹುಟ್ಟು ; ಜನನ. ೩. ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಮನೆ ; ಗೃಹ : " ಅವಾಸಃ , [ಅ]ಪಸಧಂ, ಗೃಹಂ, ಭವನಂ . . . ಆಲಯಃ — ಈ ೩೧ ಮನೆ " (ಪಣಾಮು. ೪೪-೦೩೮). ೪. ದೊಡ್ಡಮನೆ ; ಪ್ರಾಸಾದ ; ಬೌದ್ಧ : ಧನದ ಭವನ ಮೆನಪ ಸಿರಿಯ ಬಿಚ್ಚಿರಾಪಣಂಗಳಿಂ (ಹಂಕಥಾ. ೦-೩೫ ೬೫೫); ಮಸುಧೆಗೆ ಗುಡಿ ಕವಿದಂತೆಸ್ಪೆಸೆಯುಂ ಬಾಸಣಿಸಿ . . . ಎಸೆವುದು ಭುವನೈಕಭವನದಂತಾ ಭೂಜಂ (ಪಗೂ. ೪-೧೩); ಒರಿಯ ಭವನದ ಸುತ್ತುವಳಯದ ಮುರುಬಿನಲಿ ಮನೆಮನೆಗಳು (ಭಾವ್ಯಂ. ೬-೭೦). ೫. ಸ್ಥಳ ; ಜಾಗ. ೬. ಹೊಲ ; ಕ್ಷೇತ್ರ. ೭ [ಜ್ಯೋತಿ] ಗ್ರಹಗಳಿರುವ ಮೇಷ ಮೊದಲಾದ ದ್ವಾದಶ ರಾಶಿ : ಭವಮಂ ದ್ವಾದಶಭಾಗಂ ಸವಾಂಶಂ . . . ಇನಿತುಂ ಷಡ್ವರ್ಗವೆಂಬ ಪೆಸರಿಂ ಪ್ರಸರ್ದಿಸುಂ (ಜಾಸಂ. ೦-೪೩). [ಸಂ.]

ಭವನಮಹತ್ತರದೇವ (ನಾ). = ಭವನವಾಸಿ : ವಿವಿಧಾರ್ಘ್ಯಕರೋಕಾಣ್ಣುಜ್ಜಾಗದಿಂ ಭವನಮಹತ್ತರದೇವರ್ ಕ್ರಮದಿಂ ಬರೆ (ಶಂತ್ರಶ್ರ. ೪-೬೬ ೬೫೯). [ಸಂ.]

ಭವನವಾಸಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ದೇವತೆಗಳ ಒಂದು ಪಂಗಡ ; ಇವರಲ್ಲಿ ಅಸುರಕುಮಾರರು, ನಾಗಕುಮಾರರು, ಸುಪರ್ಣಕುಮಾರರು, ದ್ವೀಪಕುಮಾರರು, ಉದಧಿಕುಮಾರರು, ವಿದ್ಯುತ್ಕುಮಾರರು, ಸ್ತನಿತಕುಮಾರರು, ದಿಕ್ಕುಮಾರರು, ಅಗ್ನಿಕುಮಾರರು ಮತ್ತು ವಾತ ಕುಮಾರರು ಎಂಬ ಹತ್ತು ವರ್ಗಗಳಿವೆ : ದೇವಾಃ — ದೇವರ್ಕಳ್, ಚತುರ್ನಿಕಾಯಾಃ — ಭವನವಾಸಿ ವ್ಯಂತರ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ ವೈಮಾನಿಕ ಭೇದದಿಂ ಚತುರ್ನಿಕಾಯಾತ್ಮಮನುಳ್ಳರವರ್ (ಕಕ್ಕ. ೦೭೯). [ಸಂ. ಭವನವಾಸಿನ್]

ಭವನವಾಸಿಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಭವನವಾಸಿ ದೇವತೆಗಳು ವಾಸಿಸುವ ಲೋಕ : ಸುರನಳವುವ ಮೇಲೆ ಮನುಜರುಮಧ್ಯದಿ ಉರಗರು ಭವನವಾಸಿಕ [ಇಂಗ]ದಿ ಉರು ದುಃಖಿಪಡುವಸಾರಕರು ಕಳೆಗೆಯೆಂದು ಪರಮಾಗಮದಿ ಪೇಳುವದು (ಅಪಂಕ. ೦-೩೨). [ಸಂ. ಭವನವಾಸಿಕ]

ಭವನವಾಸಿಗ (ನಾ). = ಭವನವಾಸಿ : ಅಲ್ಲಿ ದೇವಗತಿ ನಾಲ್ಕಕ್ಕುಮೆಂತನೆ ಭವನವಾಸಿಗ ವಾನವ್ಯಂತರ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ ಕಲ್ಪವಾಸಿ ಭೇದಭಿನ್ನತ್ವದಿಂ (ಜಾಂತಿ. ೦೩-೬ ೪) ; ಅಸುರ ನಾಗ ವಿದ್ಯುತ್ ಸುಪರ್ಣ ಅಗ್ನಿ ವಾತ ಸ್ತನಿತ ಉದಧಿ ದ್ವೀಪ ದಿಕ್ಕುಮಾರ ದಶವಿಧ ಭವನವಾಸಿಗರುಂ (ಕ್ರಕ್ಕಾ. ೬-೪). [ಭವನವಾಸಿ + –ಗ]

ಭವನಾಂಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮನೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ವೃಕ್ಷ : ಭವನಾಂಗಂ ಕಲ್ಪಭೂಜಂ ಸಮೆದ ಬಹುವಿಧೋತ್ಸಂಗಹರ್ಮ್ಯಾವಳೀ ಗರ್ಭವಿಲಾಸಾವಾಸದೊಳ್ (ಶಂತ್ರಶ್ರ. ೬-೬೯). [ಸಂ]

ಭವನಾಂಗಭೂಜ (ನಾ). = ಭವನಾಂಗ : ಸ್ಪುಟಮಾದ ಭೋಗ ಭೂಮಿಯು ಭವನಾಂಗಭೂಜದ ವಿಗುರ್ವಣೆ ಸಂಶಯಮೇವುದೆಂಬ ನಿಶ್ಚಯಮಾನೊಡರ್ಚಿ (ಪಪ್ರಶ್ರ. ೩-೬೩) [ಸಂ]

ಭವನಾಮರ (ನಾ)- = ಭವನವಾಸಿ : ವಿಮಾನಾರೂಢಕಲ್ಪಜಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ ವಾನವ್ಯಂತರ ಭವನಾಮರನಿಕಾಯಪರಿವೇಷ್ಟಿತಕೋಭಕಮತಿರುಚಿರ ನಿದಾಂಗರುಚಿಗಳೊಳಂ (ಅಷ್ಟ- ೦೦-೦೬ ಪ) ; ಚಮರೇಂದ್ರರೋಚನಪ್ರಮುಖ ರಪ್ಪ ಭವನಾಮರರುಮಂ . . . ಬರವಿಸಿ (ಶಾಂಪ್ರ. ೦೨-೦೦೩ ಪ). [ಸಂ.]

ಭವನಾಶಿ 'ಭವನಾಶಿ' ನೋ.

ಭವನಿಕೆ (ನಾ)- ಆರಮನೆ ; ಪ್ರಾಸಾದ : ಅವನಿಪತಿ ಮಱುದಿವಸ ಬೀಡಿತ್ತುವ ನಿಧಾನವನಱಿದು ರಾಯನ ಭವನಿಕೆಯ ಹೊಱಮಾಹೆಯಲಿ ದಂಡಿಗೆಯನವಳಿದ (ಕುಪ್ರ. ೦೩-೩೬). [ಸಂ. ಭವನಿಕಾ]

ಭವನಿರ್ವೇಷ (ನಾ)- ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು ; ವಿರಕ್ತ : ತಾಪಸರು ಬಳಿವಿಡಿದು ಬರೆ ಬಳಿಕಾ ವುರವ ಹೊಱಮಂಟು ಭವನಿರ್ವೇಷ ಭೀಷ್ಮ ದ್ರೋಣರನು ಕಳುಹಿಸಿದನು ಮನೆಗಳಿಗೆ (ಕುಪ್ರ. ೦೩-೨). [ಸಂ.]

ಭವನಿವಾರಣ (ಗು)- ೧. ಸಂಸಾರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ; ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ : ಭವನಿವಾರಣ ಭಾವನೋಪನ ಭಾವಪ ಭೂಷಣ ರಾಮಕಥೆಯಿಂದ ಕವಿಸಲೋತ್ತಮ ಹೊಗಳಿದನು ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮುನಿರಾಯ (ಶ್ರೀರಾ. ೦-೧೪). (ನಾ). ೨. ಸಂಸಾರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವಂಥದು : ನೈಜವಪ್ಪನುಸಾರವೀಪವು ಭವನಿವಾರಣವು (೦೩ಪ್ರ. ೬-೬೮)- [ಸಂ.]

ಭವಪರಿಣತಿ (ನಾ)- ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ (ರೂಪಾಂತರದಿಂದ) ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಜನ್ಮಪರಿವರ್ತನೆ : ದಯಿತಾಸಂಬಂಧುಬಂಧಂ ಭವಪರಿಣತಿ ತನ್ಮೂಲಮಿ ದೇವಸಂ ನಿಶ್ಚಯಂ (ಶಾಂಪ್ರ. ೯-೦೪). [ಸಂ.]

ಭವಪರಿಣಾಮ (ನಾ)- = ಭವಪರಿಣತಿ : ಸಂಜಯನೆಂದೊಂ . . . ಕಾದಿ ಸತ್ತು ಭವಪರಿಣಾಮಪರಾವರ್ತನದಿಂ ಬಂದು (ಶಾಂಪ್ರ. ೯-೮೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಭವಪರಿವರ್ತನ (ನಾ)- = ಭವಪರಿಣತಿ : ಚತುರ್ಗತಿಗಳೊಳಂ ಸರ್ವ ಜಘನ್ಯಮಪ್ಪಾಯುಷ್ಯದೊಳ್ ತೊಡಗಿ ಸಮಯಾಧಿಕಾನುಕ್ರಮದಿಂದನೇಕ ಭವಪರ್ಯಾಯಪರಿಭ್ರಮಣದಿಂ ಬಂದು ಪುಟ್ಟುತ್ತುಂ ಕಡೆಯೊಳುತ್ಕೃಷ್ಟಾ ಯುಷ್ಯಮನೆಯ್ದಿ ಪೆಱಿಯುವ ವೆಱವಿ ಭವಪರಿವರ್ತನಮೆಂಬುದು (ಸ.ಸಿ.ಚರಿ. ೬-೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಭವಪಾಶ (ನಾ)- ಸಂಸಾರ ಬಂಧನ ; ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಬಂಧನ : ಭವ ಬಂಧನ ಭವಪಾಶವಾದ ಕಾರಣವೇನಯ್ಯಾ (೦೫ಪ್ರ. ೬) : ಬಿಡಿಸಿ ಮಹಾ ಜನವನೊಡಂಬಡಿಸಿ ಪಿತೃದ್ವಯವನಪಜಳವಿಷಯಸುಖಕ್ಕೋಗಡಿಸಿ ಭವ ಪಾಶಮಂ ಪಱಿವಡಿಸಿ (ಶ್ರೀಪ್ರ. ೦೬-೬೩) ; ವಿರೋಧಿ ಪಡ್ವಗದ ವಿಕಾರವ್ಯಾಧಿಯಲಿ ದೆಂಡಾಗಿ ಭವಪಾಶದಲಿ ಬಿಗುವಡೆದು (ಕುಪ್ರ. ೬-೦೯). [ಸಂ.]

ಭವಪ್ರತ್ಯಯಜ್ಞಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] "ಕಾಲ ದೇಶಗಳು ಎಷ್ಟೇ ದೂರವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿನ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ; ಹಿಂದೆ ನಡೆದ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು ; ದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ ಕಾಲಭವಗಳನ್ನು ಅವಧಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಅಗೋಚರವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನ. ಇದು ದೇವ ನಾರಕರಿಗೆ ಸಹಜವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸಹಜವಾಗಿ ಬರುವ ಅವಧಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ 'ಭವಪ್ರತ್ಯಯಜ್ಞಾನ' ಎಂದೂ ಹೆಸರು" (ಕ್ರಿಕೋ. ೨೫) : ಭವಪ್ರತ್ಯಯಜ್ಞಾನಂ ತೊಟ್ಟನೆ ಪುಟ್ಟಿ ಪೂರ್ವಭವದೊಳ್ ತೊಟ್ಟೊಂದು ವೃತ್ತಾಂತಮಂ ಪೆಜಿಯಜಿದು (೦೦ಪ್ರ. ೨-೬೬) ; ಪುಟ್ಟಿತ್ತಾ ವಾಕೇಂದ್ರಂಗೆ ನಿರ್ಮಾಕುಲಮಪ್ಪಭವ ಪ್ರತ್ಯಯಜ್ಞಾನಮಾಗಳ್ (೮೦೦೫. ೯-೨೩) ; ಅಂತು ಪಲಕಾಲ ಮೀನಾನುಮುಂ ಮಾಡಿ ಮಱಿದವಂಗೆ ನೆವಿ ಪುಟ್ಟುವಂತೆ ಪುಟ್ಟಿದ ಭವಪ್ರತ್ಯಯಜ್ಞಾನಪ್ರಭಾವದಿಂದಂ (ಸಂಧ್ರಕ್ಷ. ೪-೬೩ ಪ). [ಸಂ.]

ಭವಬಂಧ (ನಾ)-=ಭವಪಾಶ : ಪೂರ್ವಜನ್ಮನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಗುರುಕರುಣ ವಿಡಿದಂಗೆ ಬಾಭವವೆಲ್ಲಿಯದೊ ಭವಬಂಧ[ಣಾಣಾ.' ಬಂಧನ]ವೆಲ್ಲಿಯದೊ (೦೫ಪ. ೪೦) ; ಎನ್ನದಾನೆಂಬೆರಡಱಿಂದವೆ ಬನ್ನಬಡುವನು ಜೀವನೆಲ್ಲದ ಮುನ್ನವಿನ್ನೆಂದೆಂದಿಗಾತ್ಮಂಗಿಲ್ಲ ಭವಬಂಧ (ಕುಪ್ರ.೦೬.೫. ೬-೨೮). [ಸಂ.]

ಭವಬಂಧನ (ನಾ)- ೧. = ಭವಪಾಶ ; ಭವಬಂಧನ ಭವಪಾಶವಾದ ಕಾರಣವೇನಯ್ಯಾ (೦೫ಪ್ರ. ೬) : ಲಿಂಗವರಾಙ್ಮುಖರಿರನಾಗಳು ಭಜಿಸಿ ಭವ ಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗಾದಂತಿಪರು (೦೫ಪ್ರ. ೬೦-೩೦) ; ಕರ್ಮದಿಂದಲ್ಲದೇ ಜೀವಿಯು ಬದ್ಧನಾಗಿ ಭವಬಂಧನದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಒದ್ದಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ? (ಜಾಕ್ರ. ೦೦೫). ೨. ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಬಿದ್ದವನು : ಆಶೆಯೆಂಬ ಪಾಶದಲ್ಲಿ ಭವಬಂಧನನಾಗಿರ್ದನಯ್ಯಾ (೦೫ಪ್ರ. ೬೯). [ಸಂ.]

ಭವಬಡು (ಕ್ರಿ)- ಹುಟ್ಟು ಸಾವುಗಳ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಅನುಭವಿಸು : ಅಶುಭಕರ್ಮಕೆ ಶುಭಕರ್ಮಕೆ ಸರ್ವರು ವಶರಾಗಿ ಭವಬಡುತಿಪರು (೦೫ಪ್ರ. ೬೦-೦೦೨). [ಭವ + ಪಡು]

ಭವಬದ್ಧವೈರ (ನಾ)- ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಮತ್ಸರ ; ಜನ್ಮಾಂತರೀಯ ದ್ವೇಷ : ಪುಟ್ಟಲೊಡಮಱಿದು ಮೊದಲೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ಭವಬದ್ಧ ವೈರದಿಂ ದಿಸಿಸುತನಣ್ಣುಟ್ಟಾಗೆ (ಶಾಂಪ್ರ. ೯-೬೯); ಭವಬದ್ಧವೈರಮಂ ತಿಳಿದು ವಿಭೀಗಜ್ಞಾನದಿಂದೆ . . . ಸಮಖಿಡಮಾಗೆ ಮಾಬ್ಬರ್ ನವನಾರಕರಂ ಪುರಾಣಸಾರಕರಾಗಳ್ (ಪುದ್ಧ. ೦೬-೦೬೩)- [ಸಂ.]

ಭವಬಾಧೆ (ನಾ)- ಸಂಸಾರದ ತೊಂದರೆ.–ತಾಪತ್ರಯ : ಬೋಧ ನಿರಾಕೃತಿಯಿಂ ಭವಬಾಧಾಪೀಡಿತತರೀರಿಯಾದ್ಯೆ (ಸುಕಚ. ೩-೨೬). [ಸಂ. ಭವಬಾಧಾ]

ಭವಭೋಗ (ನಾ)- ಸಂಸಾರಸುಖ ; ಇಹಲೋಕದ ಸುಖ : ಅವಾರ ಭವಭೋಗಮನಿಂತಿರೆ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟು ಕಾನನದೊಳ್ ನಟ್ಟು ನಿಂದು (ಶಾಂಪ್ರ. ೯೦). [ಸಂ.]

ಭವಭ್ರಮಣ (ನಾ)- ಜನ್ಮಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುವುದು ; ಮತ್ತೆಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟಿ ಸಾಯುವುದು : ಇವನಾದಿಸ್ವಭವಂ ಭವಭ್ರಮಣದುಃಖೋದ್ಯಾಗ್ನಿಯೊಳ್ ಮಗ್ನಿದಪ್ಪುದು ಜೀವಂಗಳನೆಂದಿನಂ (೦೦ಪ್ರ. ೦೩-೦೯). [ಸಂ.]

ಭವಮಥನ (ನಾ)- ಜನ್ಮಕರ್ಮವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು; ಮುಕ್ತಿದಾಯಕ : ಭಗಹನದುಪದ್ರವಮಂ ಕಿಡಿಸು ಭವಾಂತಕಭವನಕ್ಯಯ ತಥಯದನ್ನ ನೀಂ ಭವಮಥನ (೦೦ಪ್ರ. ೦೦-೩೬). [ಸಂ.]

ಭವಮಾಲೆ (ನಾ)- ಹುಟ್ಟು ಸಾವುಗಳ ಪರಂಪರೆ; ಜನ್ಮಚಕ್ರ : ಅನೆಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಾಣಿ ಆಸೆಯನೆ ಕಲಿತು ಪ್ರೌಢವಯ ಬಯ್ದುದರೆ ಭವ ಮಾಲೆಯ ಭಾವ ತಪ್ಪದು (೦೫ಪ್ರ. ೦೫೯); ವಿನೇಕಕೊನ್ಮನು ತಿರುಗುವನು ಭವಮಾಲೆಯಲಿ ಮೋಕ್ಷವನಪೇಕ್ಷಿಸದೆ (ಅಮ್ಮ. ೦-೩೯) ; ಭವಮಾಲೆ ಸೂಸದು ಸುಖಿಸುವೊಡೆ ಆವ ಸದಾಶಿವನು ತಾನಕ್ಕು (ಸರ್ಪಕ್ಕ. ೩೦೩). [ಸಂ. ಭವಮಾಲಾ]

ಭವಮುಕ್ತ (ನಾ)- ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದವನು : ಶಿವ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳಾತ ಭವಮುಕ್ತನಾದಾತ (ಸರ್ಪಕ್ಕ. ೫೬೯). [ಸಂ.]

ಭವರಮ್ಮ (ನಾ)- ಪಾರ್ವತಿಯ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಭ್ರಮರಾಂಬ : ಅವ್ವ ಅವ್ವ ಎಂದು ಭವರಮ್ಮನ ಕರೆವನು ಯಾವ ನೆವ ಎನಗೆ ಹೇಳದಿರು ನಿಮ್ಮಗಲಿ ಜೀವ ಬೇಸರಾಯ್ತು ಪಡದವ್ವ (ವಿಧ್ಯ. ೬-೦೬). [< ಸಂ. ಭ್ರಮರಾಂಬಾ]

ಭವರಾಟಳ 'ಭವಜಾಟಣ' ನೋ.

ಭವರಿಪು (ನಾ)- ೧. ಸಂಸಾರಕ್ಲೇಶವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ. ೨. [ಜೈನ] ಆರ್ಹಂತ ; ಜಿನ : ಇಂದ್ರ ಭವರಿಪುವಂ

ಸ್ಮೃತಿಯಿಸಿ ಮುಕುಟವಿಘಟ್ಟಿತವಾದನಾದನನುನಯದಿಂದಂ (ಕೃಷ್ಣ-೦೦-೩೮). [ಸಂ.]

ಭವರುಜೆ (ನಾ). ರೋಗದಂತೆ ಕ್ಲೇಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸಂಸಾರ; ಐಹಿಕವ್ಯಾಪಾರ: ನಾನಾಭವರುಜೆಯೊಳು ಬಿದ್ದಂ ತೊಳಲ್ದಂ ಬಳಲ್ದಂ (ಸಂಗಿ. XVII. ೬೫೯). [ಸಂ. ಭವರುಜಾ]

ಭವರೋಗ (ನಾ). = ಭವರುಜೆ: ಭವರೋಗವ ಗೆಲುವ ಪರಿಯ ನೋಡಾ (ಪಸಿ- ೬೫೫); ಭವರೋಗಕ್ಕಿದು ಭೇಷಜಂ (ಕ್ಷಸಂ. ೫೭-೨೩). [ಸಂ.]

ಭವರೋಗವೈದ್ಯ (ನಾ). ಸಂಸಾರದ ತಾಪತ್ರಯಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವವನು; ಪರಮೇಶ್ವರ: ಭವರೋಗವೈದ್ಯನೆಂದು ನಾ ನಿಮ್ಮ ಮಜ್ಜಿಹೊಕ್ಕೆ (ಪಸಿ. ೧೭೨); ಪವಡಿಸು ಪರಮಾತ್ಮನೆ ನೀನು ಭವರೋಗ ವೈದ್ಯ ಭಕ್ತರ ನಿಧಿಯೆ (ಶ್ರೀಧ- ೬-೦೬೦ ಕಗ್ಗ); ಮುಂದೇನು ತೋಚದೆ ದೈವವೆ ಶರಣೆಂದೆ ಭವರೋಗವೈದ್ಯನ ನೆನೆದೆ (ಶಾಬಾಚ. ೧೯-೩೪). [ಸಂ.]

ಭವರೋಗಿ (ನಾ). ಸಾಂಸಾರಿಕ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವವನು: ರಾಗದಿಂದುರಿದೇಳುತಿಹ ಭವರೋಗಿ ನಿನ್ನಲಿ ಮಾತನಾಡಲಿಕಾಗದು (ಕೃಕ:೦೬. ೬೩-೩೪). [ಸಂ. ಭವರೋಗಿನ್]

ಭವಸ್ಮರಣೆ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದ ನೆನಪು; ಜನ್ಮಾಂತರದ ಸ್ಮೃತಿ: ಮಜ್ಜಿಯುಂಟಿಯು ಮುದ್ದುಗೆಯ್ತುಮುನುನೆಂಬೆವಾಳತಿಯಾ ಮಜ್ಜಿಯೊಳಾ ದೆಜಕಮುಮಂ ಕಂಡನಗೆ ತೋಜುತ್ತುಂ ಭವಸ್ಮರಣೆ ತೊಟ್ಟನೆ ಪುಟ್ಟಿ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೪-೨೩). [ಸಂ. ಭವಸ್ಮರಣ]

ಭವಸ್ಮೃತಿ (ನಾ). = ಭವಸ್ಮರಣೆ: ವೇದನಿವಹಸ್ಮೃತಿಶಾಸ್ತ್ರ ಕಳಾಕಲಾಪಸಂಪನ್ನತೆಯಿಂತು ಬಂದುದು ಭವಸ್ಮೃತಿ ಪುಟ್ಟಿತೊ ಮೇಣ್ ವರಪ್ರಸಾದೋನ್ನತಿಯಾಪುದೋ (ಕಾರಂಪು. ೧೦). [ಸಂ.]

ಭವಹರ (ನಾ). ಸಂಸಾರದ ದುಃಖಿವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು: ನತವಿನೇಯವ್ರತ ಚೇತಸ್ತಮೋಹರನಾಗಿರ್ದುದೆಂ ಹರಂ ಭವಹರಂ ದೂಣ್ಮೆದೇದಂ (ಪಜಿ. ೦೬-೬); ಭವಹರ ನಿರೀಕ್ಷಿಸು ರಕ್ಷಿಸೆನ್ನನೆನಾತ್ತ ಹೊರಳಿದನು (ಭಾಷ್ಕೀ. ೩-೭೬). [ಸಂ.]

ಭವಹರೆ (ನಾ). ಸಂಸಾರದ ದುಃಖಿವನ್ನು ದೂರಮಾಡುವವಳು: ಮುಕ್ತಿದಾಯಿನಿ: ಶ್ರೀಮತ್ಪಾರ್ವತೀಯಕ್ಕೆರೋದ್ಭವೆ ಶಿವೆ . . . ಭವಹರೆ ಶರ್ವಾಣಿ (ಣಪಸಿ. ೩-೦೩೬). [ಸಂ. ಭವಹರಾ]

ಭವಜಾಟಣ, ಭವರಾಟಳ, ಭವಜಾಟಳ, ಭವಜಾಟಾಳ (ನಾ). ಪುನಃಪುನಃ ಹುಟ್ಟುವುದು; ಜನ್ಮಚಕ್ರ: ಭವಭವದಲ್ಲಿನ್ನ ಮನಸಿಲುಕದೆ ಭವಜಾಟಣ [ಜಾಣಾ-ಟಿಳೆ, ಟಾಳ್]ದೊಳು ಶುಂಬದೆ (ಪಸಿ. ೬೬). **ಭವರಾಟಳ**: ಬೋಧಿವರೆದ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಭವರಾಟಳದ ಕಾರಣಗಳ ಕುಗೆಪಿಯನ್ನು ಕಂದುಕೊಂಡನು (ಜಾಣಾಕಾ. ೦೦೨). **ಭವಜಾಟಳ**: ಮೇಲಿನ 'ಬಸವ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಭವಜಾಟಾಳ**: ಅಜುಹು ಆಚಾರೋನವಾದ ಗುರುಲಿಂಗಜಂಗಮವ ದೇವರೆಂದು ಪೂಜಿಸುವ ಭಕ್ತಂಗೆ ಭವಜಾಟಾಳದಲ್ಲಿ ಸತ್ಕುಸತ್ಕು ಹುಟ್ಟಿ ಬಪ್ಪುದು ತಪ್ಪದದ್ಯ (ಅಪಂಪ್ರ. ೦೩೭-೦೦೬). [ಭವ + ಜಾಟಣ]

ಭವಜಾಟಳ 'ಭವಜಾಟಣ' ನೋ.

ಭವಜಾಟಾಳ 'ಭವಜಾಟಣ' ನೋ.

ಭವಾಂತಕ (ನಾ). ಸಂಸಾರದ ಕೋಟಲೆಗಳಿಗೆ ಯಮಸ್ವರೂಪನಾದವನು; ದೇವರು: ಅಂತರ್ಮಹಿತೇನವಪ್ರಮೇಯನನಂತರೂಪನನಂಘ್ರಿ ಭಜಂಭವಾಂತಕನನುದ್ದಂಡದೈವವ ಕಂಡನಮುಜಭವ (ಕಾಣ್ಯ. ೬-೦೬). [ಸಂ.]

ಭವಾಂತರ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಹುಟ್ಟು: ಜನ್ಮಾಂತರ: ಪೆಸದಂ ವಿಹಂಗದಿನತೀತಭವಾಂತರಭೂರಿವೈಭವಂ (ಜಾಂಪು. ೭-೦೩೬); ಈಗಳಾಗಿಯುಂ ನೆನೆದು ನಿರಾಕುಳಿಂ ಬಗೆದು ಭಾಮಿನಿ ನಿನ್ನ ಭವಾಂತರಂಗಳಂ (ಭುಚಂಪ್ರ. ೫-೨೪); ಪ್ರಥಮ ಭವಾಂತರದಲ್ಲಿ ಶಿಲಾದನೆಂಬ ಗಣೇಶ್ವರನ ಮಾಡಿ ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಕರೆದು ನಿನ್ನ ಭೃತ್ಯನ ಮಾಡಿಯನ್ನನಿರಿಸಿಕೊಂಡಿರ್ದಿರಯ್ಯಾ (ಪಸಿ. ೪); ಕಣ್ಣುಳಿಯದೊಡಂ ಕರುಳುಳಿಯದೆ ಮಜ್ಜುಗುದಿರ್ಪುದೆ ಭವಾಂತರವ್ಯಾಮೋಹಂ (ಪುಷೋಚ. ೫-೨೪). [ಸಂ.]

ಭವಾದ್ರಿ (ನಾ). ಶಿವನು ವಾಸಮಾಡುವ ಬೆಟ್ಟ; ಕೈಲಾಸಪರ್ವತ: ಮನುಜನನೆನ್ನನೀಕ್ಷಿಸಿ ಭವಾದ್ರಿಯನೇಱದೆ . . . ಸಭಕ್ಕೊಗೆದಾಗಳೆ ಪೋಗದಿರ್ದೊಡೊಯ್ಯನೆ ಬೆಸಗೊಳ್ವಂ (ಕಾಪಂಪು. ೬೮೩). [ಸಂ.]

ಭವಾನಿ (ನಾ). ಶಿವನ ಹೆಂಡತಿ; ಪಾರ್ವತಿ: "ರುದ್ರಾಣೀ, ಶರ್ವಾಣೀ, ಕಾಳೀ, ಕಾತ್ಯಾಯನೀ, ಭವಾನೀ . . . ಮೇಣಕಾತ್ಮಜಾ—ಈ ೨೧ ಗೌರೀದೇವಿಯ ಪೆಸರ್" (ಪಜಿಪು. ೪-೦೩); ಎಲ್ಲಿ ಪದೀನದಾಳಿ ಕಾನಲ್ಲಿ ಭವಾನಿ ಭಕ್ತ ವಿಗೆ ಭಾವಿಸಿ ಭರ್ಗನನೊಲ್ದು ಪೂಜಿಪಳ್ (ನಿಗಿ. ೬-೮೨); ಪಾಲಿಸೆನ್ನಂ ಧೀಪೂಳಭವರ್ದಿನಿ ಭವಾರ್ದಿನಿ ಏಂ ಭವಾನೀ (ಜಾಚಂ ೯-೦೩೬). [ಸಂ. ಭವಾನೀ]

ಭವಾನೀಧವ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿಯ ಪತಿ; ಪರಮೇಶ್ವರ: "ಭವನೀಶಂ . . . ಭವಾನೀಧವನುಗ್ರಂ . . . ವಾಮದೇವಂ ವ್ಯಪಾಂಕಂ" (ಪಜಿ ೬೫. ೬-೦೬); ಇದು ಕೈಲಾಸಂ ಭವಾನೀಧವನ ನೆಲೆ (ಪಂಪಾ. ೬-೭೪). [ಸಂ.]

ಭವಾರಿ (ನಾ). ೧. ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಶತ್ರುವಾದವನು; ಸಾಂಸಾರಿಕ ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವವನು; ಶಿವ: ಭದ್ರಾರೂಢ ಭವಾರಿ ಭರ್ಗ ವ್ಯಾಹನಂ . . . ವಾಡೆ ನೆನೆದಂ (ಪಪ್ರೀತ. ೫-೬). ೨. ಶಿವನ[೨] ಶತ್ರು; ಮನ್ಮಥ: ಮುರಜನ್ಮಾರಾಯಣಗರ್ಂ ಸಿರಿಗಂ ಶ್ರೀರಾಮೆಗಮತನುಗಂ ಭವಾರಿಗಮ್ಮೆಕ್ಕಂ (ಕಾಣ್ಯ. ೧೦೬). [ಸಂ.]

ಭವಾರ್ದಿನಿ (ನಾ). ಜನನಮರಣರೂಪವಾದ ಸಂಸಾರಬಂಧವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವವಳು; ಪಾರ್ವತಿ: ಪಾರ್ವತಿ ಪಾಲಿಸೆನ್ನಂ ಧೀಮಾಳ ವರ್ದಿನಿ ಭವಾರ್ದಿನಿ ನೀಂ ಭವಾನೀ (ಜಾಚಂ. ೯-೦೩೬). [ಸಂ. ಭವಾರ್ದಿನೀ]

ಭವಾವಳಿ (ನಾ). = ಭವಮಾಲೆ: ಅರಸಂ . . . ಪಾಲ್ವರ ಭವಾವಳಿಯುಂ ಬೆಸಗೊಳೆ (ಜಾಪು. ೫-೨ ಕ); ಕತೆ ಕಡದೆಯುಂ ಭವಾವಳಿ ತಡಮಾಗದೆಯುಂ . . . ಆ ಜಿನಚಂದ್ರಂ ಇಂತೆಂದಂ (ಜಾಚಪ್ರ. ೫-೦೦); ಹಸ್ತಿಯ ತನ್ನ ಮುನ್ನಿನ ಭವಾವಳಿಯಲ್ಲಿವನೆಯ್ದೆ ಬೇಟ್ (ಪಂಚಾಮಿ. ೦೫-೩೩).

[ಸಂ. ಭವಾವಲಿ]

ಭವಾಳಿ (ನಾ). = ಭವಮಾಲೆ: ಅದು ನಮ್ಮಿವಿಬರ ಭವಾಳಿಯುಂದೆ ನವಾಗನು ಭೂತಪೂರ್ವಿ (ಅಪ್ರ. ೦೬-೩೭ ಕ); ಅಂತು ಭವಾಳಿಯನೋಳಿಯೆ ಪೂರ್ವಾಪರಪರಾಮರ್ಶಂಗೆಯ್ದು (ಜಾಂಪ್ರ. ೫-೬ ಕ). [ಸಂ. ಭವಾಲೀ]

ಭವಿ (ಗು). ೧. ಬದುಕಿರುವ; ಜೀವದಿಂದಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಸಂಸಾರ ಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗಾದವನು. ೩. [ವೀಶೈ] ವೀರಶೈವದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಪಡೆಯದವನು: ತನು ಭೃತ್ಯನಾಯ್ತು ಎನ್ನ ಮನ ಭವಿ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವಾ (ಬಸ. ೨೫೨); ಭವಿ ಮುಟ್ಟಬೇಡ ಬೇಡೆಂದು ಮೂಸುತ ಮಿರೆ (ಜಾಸಂ- ೫. ೨೭೦-೬); ಅದಿಶಿವಭಕ್ತಂಗೆ ಮದುವೆಯವಾದರದಿ ಪಾಮ್ಪೆನಲ್ಲದೆ ಈ ದುಹಿತೆಯಂ ಭವಿಗೆ ಕೊಡೆನು (ಬಸ. ೬-೮೬); ಭಕ್ತರಿಗೆ ಭವಗಳಿಗೆ ಯನಿತ್ಯಯಾತರವಕ್ಕು ಭಕ್ತ ತಾ ಮುಕ್ತನಾಹರೆ ಭವಿ ಭವವ ಸುತ್ತುತ್ತಲಿಹನು (ಸರಾಕ್ಕ. ೨೬೦). [ಸಂ. ಭವಿನ್]

ಭವಿಕ (ಗು). ೧. ಹಿತಕರವಾದ. ೨. ಯುಕ್ತ; ಯೋಗ್ಯ. ೩. ಸವೃದ್ಧ. (ನಾ). ೪. ಒಳ್ಳೆಯದು: "ಶ್ರ(ಸ್ರ)ಶ್ರೇಯಸಂ . . . ಭವಿಕಂ, ಭಾವುಕಂ, ಶ್ರೇಯಃ, ಭವ್ಯಂ, ಭದ್ರಂ, ಮಂಗಳಂ—ಈ ೧೧ ಒಳ್ಳಿತರ್ಥವಹ" (ಪಂಪಾ. ೨೮-೦೨೨). ೫. ಶುಭ; ಮಂಗಳ. ೬. ಏಳಿಗೆ;

ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. ೭. ಸುಖ ; ಸಂತೋಷ ; ಏಳಿಗೆಯಕ್ಕ ತವೇದಿಂದಲ್ಲಮಗೆ ವಸ್ಕದ ಸುಮರ್ದಿಕ್ಕಿ ಭವೀದಿಂದವ ನಿನ್ನ ತಕ್ಕಜೋಗಿರುವ ಮಾಳ್ಕೆಮ ಮಾಳ್ಪೆನು (ಪ್ರಕಟ. ೩-೯೦); ೮. ಪಿತಪ್ರಿಯನಾಚಿಯಿಂದೆಂಬ ಗಣಕಾಂಗನೆಯು ಶಿವನ ವಾರಂ ಕುಲಶೈರಿಯರಂ ಕರೆವುತು ಭವಿಷದಿಂ ರತಿಸೆನಲಾ (ಪ್ರಕಟ. ೩-೦೫೪). ೯. ಐಶ್ವರ್ಯ ; ಸುಪತ್ತು : ಅವರೆಮ್ಮ ಧನವಂತರ್. ಇವರೆಮ್ಮ ಬಲವಂತರ್. ಅವರೆಮ್ಮ ಯುವಂತರ್ ಎಮಿವ ಕರುಬಿನರಿ ಭವಿಕ ನಿಸ್ಪೆಮ್ಮ ಮೆಂತು ನೀಂ ಕೊರಗುವುದು ಶಿವನಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತೆಮೆ ? (ಮುಳುಕ. ೬೩೬). [ಸಂ.]

ಭವಿತನ (ನಾ). ಭವಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಬಿಡುಭಕ್ತನಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ : ಭವಿತನಕ್ಕೆ ಹೇಸಿ ಭಕ್ತನಾದ ಬಳಿಕ ಆ ಭವಿಸಂಗ ಭಂಗವೆಂದಱಿಪುದು ನೋಡಾ (ಪ್ರಸಾ. ೩-೦) ; ಭವಿತನಂ ತೊಲಗಿ ಸದ್ಭಕ್ತಿಯುಂಬಾಗಿ ಇರೆ (ಬಸವ. ೯-೬೬). [ಭವಿ + —ತನ]

ಭವಿತವ್ಯ (ನಾ). ೧. ಮುಂದೆ ಆಗಬೇಕಾದುದು.— ನಡೆಯಬೇಕ್ಕುದು. ೨. ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ಪಾಪಪುಣ್ಯಗಳ ಫಲ.—ಪರಿಣಾಮ : "ಧರ್ಮಮೆನೆ ಪುಣ್ಯಮಕ್ಕು ಭವಿತವ್ಯಮೆನಲು ಆ ವಿಪಾಕಂ" (ಪಂಚಣಿ. ೯-೨೯); ಎನ್ನ ಭಾಗ್ಯಕ್ಕಂ ಭವಿತವ್ಯಕ್ಕಂ ಅನುಸಾರಿಗಳೆ ಸಹಾಯರಾದುವರ ನೀಲೆ ದೋಷಮಿಲ್ಲಂ (ಪಂಚಣಿ. ೧೧೦-೨೦) ; ಅಂಡಜ ಸ್ವೇದಜ ಉದ್ಭಿಜ ಜರಾಯುಜರೆಂಬ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಭವಿತವ್ಯವ ಕೊಟ್ಟವರಾರೋ (ಬಸವ. ೩೩೩). ೩. ಉತ್ತರಕಾಲ ; ಭವಿಷ್ಯ : ಈಗಲೂ ಹಿಂಮೊಸಮಾಜವು ಎಷ್ಟೆತ್ತು ಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಭವಿತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೂ ಎಂಬುದು ಕೇವಲ ಐತಿಹಾಸಿಕಅಂಶವಾಗಿ ಉಳಿದೀತೇ ವಿನಾ ಜೀವಂತವಾಗಿ ಬದುಕುವ ಜನಾಂಗವಾಗಿ ಮುನ್ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ (ಕರ್ಸಾಬ್ರ. ೩೩೬) ; ಭವಿತವ್ಯದ ತೆರೆಯನ್ನು ಒಸರಿಸಿ ನೋಡುವೆವೇನು ? (ಜಾಜಾಶ. ೩೦). [ಸಂ.]

ಭವಿತವ್ಯತೆ (ನಾ). ೧. = ಭವಿತವ್ಯ ೨ : "ಭಾಗ್ಯಭೋಗಂ. ಭಾಗ್ಯಂ. ವಿಧಾತೃ. ಭವಿತವ್ಯತಾ—ಈ ೪ ಭಾಗ್ಯದ ಪೆಸರ್" (ಶಬ್ದಮ. ೫೦-೦೫೬); ನಿಶ್ಚಲವಾದಂಥ ಭವಿತವ್ಯತೆಯನುಂತೆ ಓಡಿ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿದು (ಜಾಜಾಶ. ೦೦೩-೦೩). ೨. = ಭವಿತವ್ಯ ೩ : ದುರ್ಲಕ್ಷಣ ಮಾತ ಬಿಡದೇ . . . ಜನತೆಯ ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರವಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಭವಿತವ್ಯತೆಯು ಗುರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ದಾರಿಯನ್ನು ತೆರೆಯುತ್ತಿದ್ದುದು (ಚಿಣಾಚ. ೦೬೦). [ಸಂ. ಭವಿತವ್ಯತಾ]

ಭವಿಷಿಯ (ನಾ). = ಭವಿಷ್ಯ ೧ : ದಿವಸದಿಂ ದಿವಸಕ್ಕಂ. ನಿಮಿಷದಿಂ ನಿಮಿಷಕ್ಕಂ. ಭವಿಷಿಯವ ಚಿಂತಿಸದೆ ಬದುಕ ಸೂಂತಿರು (ಪ.೦೪೨೪. ೬೬೨). [< ಸಂ. ಭವಿಷ್ಯ]

ಭವಿಷ್ಯ (ನಾ). ೧. ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವುದು ; ಮುಂದಿನ ಸ್ಥಿತಿಗತಿ : ಎನ್ನಾಯುಷ್ಯ ಭವಿಷ್ಯ ಎನ್ನ ಭಕ್ತರು ಕಂಡಯ್ಯಾ ಎನ್ನಾಯುಷ್ಯ ಭವಿಷ್ಯ ಎನ್ನಾ ಪ್ರಮಥರು ಕಂಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೦೯), ಗೊತ್ತಿಪುದೆಲ್ಲರಿಗೆಮ್ಮಾ ಭವಿಷ್ಯವ ನಾಳೆಗೆ ಮಾಣ್ಣಾಗಲಿವೆಪ (ಪಂಚಣಿ. ೦೫೫-೬೫); ತಮ್ಮ ಪಾಪಿಯ ಭವಿಷ್ಯವೇನು ? (ಪಕ್ಕಿ. ೨೦೦). ೨. ಮುಂದೆ ಬರುವ ಕಾಲ; ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲ: ಭೂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿಜಯಗಳು ನಮ್ಮ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬಂದಿವೆ. ವರ್ತಮಾನಕಾಲದಲ್ಲೂ ಬರುತ್ತಿವೆ; ಭವಿಷ್ಯದಲ್ಲೂ ಬರತಕ್ಕವಿವೆ (ಶಿಪ್ರಂ. ೩೩೬). ೩. ಜೋಯಿಸರು ಜಾತಕ ಅಥವಾ ಪ್ರಶ್ನಲಗ್ನಕಾಲ ಮೊದಲಾದ ಆಧಾರದಿಂದ ಹೇಳುವ. ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ ವಿಷಯ : ನಮ್ಮ ಜೋಯಿಸರು ಹೇಳಿದ್ದ ಭವಿಷ್ಯ ಅಕ್ಷರಶಃ ಸತ್ಯವಾಯಿತು (ಪಾಡಿ) [ಸಂ.]

ಭವಿಷ್ಯಂತಿ (ನಾ).[ವ್ಯಾಕ]ಮೂರು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲ: ಭೂತಪತಿ ವರ್ತಮಾನಂ ಖ್ಯಾತ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಸರ್ವಸಾಧನಿಯಂಬಾಖ್ಯಾತ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಕ್ಕುಮತೀತ ಭವದ್ಭಾವಿಕಾಲ ವಿಧ್ಯಾದಿಗಳೊಳ್ (ಶಾಬ್ಧಿ. ೩೩೯); ಪ್ರಥಮಾಪುರುಷದ ವರ್ತಮಾನ ಭವಿಷ್ಯಂತಿಗಾದ 'ಗುಂ' ಎಂಬುದು ಪರಮಾದೊಡಂ ಕ್ರಿಯಾಪದದೊಳ್ ಶಿಥಿಲತ್ವಮುಂಟು (ಶಬ್ದ. ೪೪ ಪ್ರಕ).

[ಸಂ. ಭವಿಷ್ಯಂತೀ]

ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲ (ನಾ). =ಭವಿಷ್ಯತ್ತು ೩: ಭೂತ=ಭೂತಕಾಲದ, ಭವಿಷ್ಯತ್=ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲದ. ಕ್ರಿಯೆಗಳ್=ಕ್ರಿಯಾಪದಂಗಳ್ (ಶಬ್ದ. ೬೩ ಪೀಠಿ); ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲವಲ್ಲಿ : (i) ಈ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪ ಆಗಿರುತ್ತದೆ (ಕ್ರಿಪ್ರ. ೩೩) ; 'ಹೊಡುಮನು' ಎಂಬುದು ಮುಂದೆ ಬರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆ ಪಡೆಯುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ (ಶಬ್ದಮ. ೬೨).

[ಸಂ.]

ಭವಿಷ್ಯತ್ತು (ಗು-)- ೧. ಮುಂದೆ ಆಗಲಿರುವ.—ಜರುಗುವ ; ಅಂತು ಭವಿಷ್ಯದ್ದಿಷ್ಟಸ್ಯವರ್ಣಾರ್ಘ್ಯಯಜ್ಞಾಧ್ಯಾಪನ ದಾನವ್ರತಿಗ್ರಹಯಜನಯಾಜನ ವಿಶಿಷ್ಟವೃತ್ತಿಯುಮಂ . . . ನಿಱಿಸಿ (ಅಷ್ಟ. ೩-೬೬ ಪ). (ನಾ.) ೨. ಬರಲಿರುವ ಕಾಲ ; ಮುಂದಿನ ಕಾಲ : ಭವಿಷ್ಯತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಏನಾಗುವುದೋ ಯಾರಿಗೆ ಗೊತ್ತು ? (ಕೃಷ್ಣ). ೩. [ವ್ಯಾಕ] ವರ್ತಮಾನ, ಭೂತ ಮತ್ತು ಭವಿಷ್ಯತ್ತು ಎಂಬ ಮೂರುಂಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಭವಿಷ್ಯತ್ತಾಲ : ದವಪವಕಾರಂಗಳ್ ವಾಲಲದೊಳ್ಕುಂ ಭೂತವರ್ತಮಾನ ಭವಿಷ್ಯದ್ವಿವಿಧ ವಿಭಕ್ತಿ ಕ್ರಿತಯಕ್ಕಳೆದಲ್ಲ ವಚನಂಗಳೊಳವಿವಾಗಮವಾಕ್ಕುಂ (ಶಾಬ್ಧಿ. ೩೩೬); ಸವನಾಗಿ ಭೂತದೊಳ್ ಲಿಂಗವಚನದೊಳ್ ತಳ್ತು ವರ್ತಮಾನ ಭವಿಷ್ಯದ್ವ್ಯವಪ್ಯತಿಗಳ ಗುಂ ಕುಂ ಸಲ್ವುವ ತಾವಪ್ಯೆಕವಚನದೊಳ್ ನೆಲಸರ್ಮರಾ (ಶಬ್ದ. ೩೩೬). [ಸಂ. ಭವಿಷ್ಯತ್]

ಭವಿಷ್ಯತ್ಪುರಾಣ (ನಾ). ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಇದರಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕುಸಾವಿರದ ಏಸೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳವೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ : ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣ . . . ಭವಿಷ್ಯತ್ಪುರಾಣ. . . ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣಮೆಂಬಿವೇ ಪಲ್ಕುಲಕ್ಷಗ್ರಂಥಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಹದಿನೆಂಟು ಮೂಲಪುರಾಣಂಗಳ್ (ಪಪಂಚ. ೬). [ಸಂ.]

ಭವಿಷ್ಯನಿಧಿ (ನಾ). ಉದ್ಯೋಗಸ್ಥರಿಗೆ ಮುಂದೆ ಸಹಾಯವಾಗಲೆಂಬ ದೂರದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳ ಸಂಬಳದಲ್ಲೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಣ ಹಿಡಿದು ಅಡಳಿತದವರೂ ತಮ್ಮ ವಂತಿಗೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನಿವೃತ್ತರಾದ ಮೇಲೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೊಡಲು ಕೂಡಿಡುವ ಹಣ : "ಕ್ಷೇಮ ನಿಧಿ" (Provident Fund. ಕ್ಷೇಪ್ರ. ೬೩): ನಿವೃತ್ತಿವೇತನ . . . ಅವರಲ್ಲಿ ಪಾಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಸೇವಾನಿವೃತ್ತಿವೇತನವೂ ಪಾಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಉಪದಾನವೂ ಮತ್ತು ಭವಿಷ್ಯನಿಧಿಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ . . . ಪೊತ್ತಗಳೂ ಸೇರಿರುತ್ತವೆ (ಪಾಜಾಶ. ೨೨೦). [ಸಂ.]

ಭವಿಷ್ಯಪುರಾಣ (ನಾ)-=ಭವಿಷ್ಯತ್ಪುರಾಣ : ಪದ್ಮ. ಸ್ಕಾಂದ ಮತ್ತು ಭವಿಷ್ಯಪುರಾಣಗಳು . . . ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಒಂದು ಸಂಪುಟವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿವೆ (ಪಾಕಥ. ೦೩೬). [ಭವಿಷ್ಯ + ಪುರಾಣ]

ಭವಿಷ್ಯತ್ಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಗ್ರಹಗತಿ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಮುಂದೆ ಆಗುವ ಫಲವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಒಂದು ಭಾಗ : ಪ್ರಶ್ನಭಾಗ : ಭವಿಷ್ಯತ್ಶಾಸ್ತ್ರವು ಅವರಿಗೆ ಮುಖಪಾಠವಾದಂತೆಯೂಗಿತ್ತು (ತಃಕುಂತ. ೧). [ಸಂ.]

ಭವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪುಟ್ಟು ; ಜನಿಸು : ಜನಪದಯದೊಳ್ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ಭವಿಸಿದುದು ಸದಚೇತನಂ (ಕೆಂಪ್ರಕ. ೬೦-೬); ರಾಮನಾಲ್ಕೈಸಿದನು ಲೋಕರೋಮಾಂಚಕತ್ವವಾಣಿಯಿಂ ಭವಿಸಿದಾ ಧರ್ಮದಾಮೋದಮಂ ! (ಕ್ರಿಣಾಪ. ೦೬೯ ೩೭೯). [ಭವ + — ಇಸು]

ಭವೋತ್ತಾರಣ (ಗು). ಸಂಸಾರದಿಂದ ಪಾರುಗಾಣಿಸುವ : ಭವೋತ್ತಾರಣ ಪಂಚಪ್ರಸೆಸದಂ ಕಾಕಾದ್ರಿಯೊಳ್ರಿಜಾಸ್ಥೆತಂ (ಚಾಚಪ್ರ. ೬-೦೦೩). [ಸಂ.]

ಭವ್ಯ (ಗು)· ೧. ಮುಂದೆ ಆಗುವ ; ಆಗಲಿರುವ. ೨. ಸರಿಯಾದ ; ಯೋಗ್ಯವಾದ: ಅರ್ಹವಾದ. ೩. ಮಂಗಳಕರವಾದ: ಶುಭವಾದ. ೪. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ; ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ : ಭವ್ಯಗುಡಿಯೊಳಗಿಪ ದಿವ್ಯಲಿಂಗದ ಮುಂದೆ ಅವ್ಯ ಕರದೊಯ್ದು ತೋರಿದರು (ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ. ೩-೬೭): ಜಗದೀಶ್ವರನ ಪೂಜೆಯ ಸಂದೇಶವಹುದಿಲ್ಲಿ ಭವ್ಯಸೌಂದರ್ಯಶೀಲದ ವನ್ಯ ಶಾಂತಿಯಲಿ (ಕ್ಷೀಣಪಾ. ೬೬-೦೦೬). (ನಾ)· ೫. ಮುಂದೆ ಆಗಬೇಕಾದುದು ; ಆಗಲಿರುವುದು : ವಸ್ತುವನ್ನು ಭೂತ, ಭವ್ಯ (ಆಗುವುದು, ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಆಗಬೇಕಾದ್ದು) ಎಂದು ಎರಡು ಬಗೆದಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬರು. ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳು ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಆಗತಕ್ಕವುಗಳಾದ್ದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಭವ್ಯವೆನಿಸುವುವು (ಶ್ರಕ್ಷಾ. ೩೨ ೨೦೩). ೬. ಒಳ್ಳೆದು ; ಮಂಗಳ ; ಶುಭ : "ಸ್ವಃ(ಸ್ವ)ಶ್ರೇಯಸಂ· ಕಲ್ಯಾಣಂ· ಶ್ರೋಷೀಯಂ· ಶಿವಂ· ಶುಭಂ· ಭವಿಷ್ಕಂ· ಭಾವುಕಂ· ಶ್ರೇಯಃ· ಭವ್ಯಂ· ಭದ್ರಂ· ಮಂಗಳಂ – ಈ ೧೧ ಒಳ್ಳಿತರ್ಥ ಪೆಸರ್" (ಸಣಾಹು. ೨೦-೬೨೨) : ಭವ್ಯಕ್ಕೆ ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ ಸಿದ್ಧನಾಗೆಲ್ಲಕಂ (ಜೂಳುಶ. ೭೬೬). ೭. ದೊಡ್ಡದು : ವಿಶಾಲವಾದುದು : ಗ್ರಂಥಗಳು ವಾಸವಾಗಿರಬೇಕಾದ ಭವನವು ಭವ್ಯವು ಭದ್ರವೂ, ಮನೋಹರವೂ ಆಗಿರಬೇಕು (ಗ್ರಂಚಾಂ. ೩). ೮. ಅಮೃತ : ಸೌಂದರ್ಯಮಿಮಾಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಚರ್ಚೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಚಾರವೆಂದರೆ . . . ಭವ್ಯ ಮತ್ತು ಕ್ಷುದ್ರಗಳ (Rediculous) ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ವಿವರಣೆ (ಸೌಂಪ್ರ. ೫೪). ೯. ವಿದ್ವಾಂಸ ; ಪ್ರಾಜ್ಞ : ಭವ್ಯರ್ ಸತ್ಯಪಿವೇಶ್ವರ್ ಕಾವ್ಯಾಲಾವಂಶ್ಚ ವರ್ಜಯೇದೆಂಬುದಸತ್ಕಾವ್ಯನಿಬಂಧನ (ಜಾಪ್ರ. ೦-೩೮). ೧೦. ಅತರ್ಕ್ಯವಾದುದು; ಗೆಲಲಾರದುದು : "ಕಲ್ಯಾಣಮತರ್ಕ್ಯ ಮೋಕ್ಷಗತಜೀವಿಗಳಂತಿವ ಭವ್ಯವಾಚಕಂ" (ಜಾಗಪ್ರ. ೪೦). ೧೧. [ಜೈನ]ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸಂಸಾರಿಯಾದ ಜೀವ; ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ ಮೊದಲಾದ ಭಾವಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳವನು : ಆಮೇನೊ ಭವ್ಯರೆಮೊ ಅಭವ್ಯರೆಮೊ ಎಂದು ಬೆಸಗೊಂಡೊಡೆ (ಜಕ್ಕಣ. ೦೦೬-೩೪); ನೀಂ ಭವ್ಯನೆಯಜ್ಞಾನಿಯಪೆಯ್ ಬಿನ್ನಂ ಮಱೆದೇನೀ ವಿಷಯವ ಸುಬಿಕ್ಕೆ ಲಂಜಟುಸಪ್ಪೋ (ಜಪಕ್ಷ. ೬-೭೬) ; ಈ ಶುಭಕಥನದುಸತ್ಕಾನಂದದಿಂ ಕೇಳ್ದ ಭವ್ಯಪ್ರಭುಸಭೆಯೆಸಿಕ್ಕಾಂ ದುಂಗಳ ಶ್ರೀವಿಲಾಸಂ (ಪಾಪಾಕ. ೦-೭೨).

ಭವ್ಯಚಿಂತಾಮಣಿ = ಭವ್ಯರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವಮನು. ಗುಣವೆಂಬುಂ ಬಂದು ತನ್ನೊಳ್ ವೆಸೆದಿರೆ . . . ಭವ್ಯಚಿಂತಾಮಣಿಯುಂ ಪೊಸಾಗಿ (ಜಲತಿ. ೦೬-೩೦): ಭವ್ಯಚಿಂತಾವನಿಯೆ ಸಕಳಕಲಾಕೋವಿದಂ ಕಾವ್ಯಕಳಾಶಾಸನನೆನ್ದಾಪನ್ದಂದಿಂದಂ ಪೊಗಳೆ ಪೆಗಳ್ದನೀ ಗೋಪಮ್ಮಿ ಬ್ರತೀಂದ್ರಂ (ಎಳ. ೧೬, ೬೯-೭೩; ಸು. 2100). [ಸಂ.]

ಭವ್ಯಜನ (ನಾ)· [ಜೈನ] ಮುಮುಕ್ಷುಗಳ ಸಮೂಹ : ಲಸದ್ರತ್ನತ್ರಯಂಗಳ್‌ಸುಖೋಪಾದಂಗಳ್ ಗಡಮೆಂದು ಭವ್ಯಜನಂ ಕರ್ಣಾಜಿ ಕಲ್ಪಿಸ್ಪ ಪಾಥ್ಯಮಮ್ಮೋರ್ತಿಸುಗೆಮ್ಮ ಚಿತ್ರಗೃಹದೊಳ್ರತ್ನತ್ರಯಜ್ಯೋತಿಯಂ (ಜಪ್ರ. ೦-೨): ಭವ್ಯಜನಹೃದಯಾನಂದರುಂ ಕೊಣ ಕುಂದಾನ್ವಯಾಗಣ ಮಾರ್ತ್ತಾಂಡರುಂ (ಎಕ. ೧೧, ೬೬-೬೩ ; ೧೨೨೦). [ಸಂ.]

ಭವ್ಯಜೀವ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಜೀವ : ಭವ್ಯಾರಾ ಅದೆಂ ಭವ್ಯಜೀವನೊ ಅಭವ್ಯಜೀವನೊ ಎಂದು ಬೆಸಗೊಂಡೊಡೆ (ಪಜಾ.೦೦-೯).

[ಸಂ.]

ಭವ್ಯತೆ (ನಾ)· ೧. ಹಿರಿಮೆ ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ : ಶೂನ್ಯಸಂವಾದನೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಭುವಿಂಗಲೀಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅಲ್ಲಮನ ಚಿತ್ರ ಮೆಚ್ಚು ಕಾಣಿಸೆ ಒಂದೇ ಅದೇ ಭವ್ಯತೆ. ಅದೇ ದಿವ್ಯತ್ವ ವಿವರಲ್ಲೂ (ಕೂಪ್ರ. ೦೬೯); ಆ ತಿವಸ ಸ್ಪಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಭವ್ಯತೆ. ವಿಷ್ಣು ಇರುವುದೋ ವೈವಿಧ್ಯತೆಯೂ ಅಷ್ಟೇ ಇರುವುದು (ಪಂಗೂ. ೨೦). ೨. [ಜೈನ] ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವಿಕೆ; ರತ್ನತ್ರಯಾಪ್ತಿಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಯೋಗ್ಯತೆ : ಇಂತು ಭವ್ಯತೆ ಜಗಕ್ಕಾರ್ಜ್ಜರ್ದುರ್ಮಾರ್ಗಾಶ್ರಿತನಾ (ಅರಿಪು. ೦೬-೬೬) ; ಆಮರೇಂದ್ರನುಂ ಶಚಿಯುಮಿಂ ಮರಣಾ ವಮಾಗಾಡೊಡಲ್ಕೆ ಭವ್ಯತೆ ಬಳಿರ್ಕುಮೆಂದು ಬಯಸುತ್ತಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೦) ; ಆ ಮುನೀಂದ್ರರ್ ನಾಗಶರ್ಮನ ಭವ್ಯತೆಯ ಕಾಲಲಬ್ಧಿಯುಮಾಸನ್ನಭವ್ಯತೆಯಾ ವಿನೇಯಜನಂಗಳ್ಗೆಮಿಂತಲ್ಲದೆ ಸಪ್ಪರ್ಮಕ್ಕೆ ಪಾತರೆಂಬ ಮಾರ್ಗಪ್ರಭಾವಮುಮಂ ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮುಪಲಕ್ಷಿಸಿ (ಸುಳುಪು. ೬-೪೯ ಪ). [ಸಂ. ಭವ್ಯತಾ]

ಭವ್ಯತ್ವ (ನಾ)· ೧. ಹಿರಿಮೆ; ಔನ್ನತ್ಯ. ೨. =ಭವ್ಯತೆ ೨ : ಜಡ್ಡಿದಲೇಶ್ಯಮುಂ ದ್ವಿವಿಧ ಭವ್ಯತ್ವಮುಂ . . . ದ್ವಾದಶವಿಧೋಪಯೋಗಮುಂ ಎಂಬಿಪ್ಪತ್ತು ಪ್ರರೂಪಣೆಗಳುಮಂ . . . ಪೇಳ್ದು (ಜಾಳುಪು. ೪೯); ಜೀವತ್ವಮುಂ ಭವ್ಯತ್ವದುಂ ಅಭವ್ಯತ್ವಮುಂ ಎಂಬ ಪಾರಿಣಾಮಿಕ ಭಾವತ್ರಯಂ ಜೀವಸ್ವಭಾವಮಕ್ಕುಂ (ಕಕ್ಕ್ರ. ೬೯). [ಸಂ.]

ಭವ್ಯಪ್ರಬೋಧಬೋಧಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ದ್ವಾದಶಾನುಪ್ರೇಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬೋಧಿದುರ್ಲಭ : ಅಭಿನುತಧರ್ಮರತಿಯು ಸ್ವಭಾವ ವೈರಾಗ್ಯಭಾವಮುಂ ಸರ್ವಭವಾನುಭವವಿರಕ್ತತೆಯುಂ ದುರ್ಲಭಮಾದು ಭವ್ಯಪ್ರಬೋಧಮೀಯಿನಕ್ಕುಂ (ಜಗಃಪು. ೦೨ ೭೬). 'ದ್ವಾದಶಾನುಪ್ರೇಕ್ಷೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭವ್ಯಮಾರ್ಗಣೆ (ನಾ)· [ಜೈನ] ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಾರ್ಗಣಾಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಭವ್ಯಜೀವರನ್ನು ಹುಡುಕುವುದು : ಗತೀಂದ್ರಿಯ ಕಾಯ ಯೋಗ ವೇದ ಕಷಾಯ ಜ್ಞಾನ ಸಂಯಮ ದರ್ಶನ ಲೇಶ್ಯಾ ಭವ್ಯ ಸಮ್ಯಕ್ [ಕ್ವ] ಸಂಜ್ಞಾಹಾರಿಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ದಶಮಾರ್ಗಣೆಗಳೊಳಂ . . . ಚತುರ್ಗತಿಗಳೊಳಂ ಸುಲಭ ಜೀವಂಗಳೆಲ್ಲಂ ಸಂಸಾರಿಜೀವಂಗಳೆಂಬುದುಮ್ಮಂ (ಜಕತಂ. ೬-೭ ಪ) : ಭವ್ಯಮಾರ್ಗಣೆಯೊಳು ಬಂದ ಜೋಗ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಗಳು ೧೦೭ ವಿಷ್ಠಾದ್ಯಷ್ಟಿಗುಣಸ್ಥಾನ ನಿಯಮದಿಂದಮೊದಯಿಪ್ಪುಂ (ಗೊಮ್ಮ. ಜೀ-೬). 'ಚತುರ್ದಶ ಮಾರ್ಗಣೆ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಭವ್ಯಮಾರ್ಗಣಾ]

ಭವ್ಯಾವಲಿ, ಭವ್ಯಾವಳಿ (ನಾ)· [ಜೈನ] ಭವ್ಯರ ಸಮೂಹ.–ಗುಂಪು : ತ್ರಿದಶಸ್ತುತ್ಯಮಿದಾವಿದೇವಚರಿತಂ ಕರ್ಣಾಮೃತಾಖ್ಯಂದಿಯಿಕ್ಕಿದು ಭವ್ಯಾವಲಿ [ಪಾಣಂ. ೪] ಗೆಂದು ಪೇಟಿಸೆ ಬುಧರ್ . . . ಪೇಳ್ದಂ . . . ಸಂಸಾರ ಸಾರೋದಯಂ (ಅಪ್ಪ. ೦೬-೭೬). **ಭವ್ಯಾವಳಿ** : ಜಿನಪತಿಗಳ್ಗವ್ಯಾವಳಿಗೆ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ದೇವರ್ಪಯೆಗೆಯ್ದಿ ವಿದುರತ್ನತ್ರಯಮಂ (ಜಾಳುಪು. ೦) ; ಅಂತೇವಾಸಿ ಭವ್ಯಾವಳಿಗತುರತಪಃಶೀಲಮಂ ಮಾಡಿ ಲೋಕೋತ್ತರ ದಾಚಾರ್ಯರೆಮ್ಮಂ ನಿಯಮಿಸುಗೆ (ಜಕ್ಕ್ರ. ೦-೩). [ಸಂ.]

ಭವ್ಯಾವಳಿ 'ಭವ್ಯಾವಲಿ' ನೋ.

ಭವ್ಯಾಳಿ (ನಾ)· = ಭವ್ಯಾವಲಿ : ಪೆಗಬ್ದಜಿತನಜೇಯುಂ . . . ಜಿನಶ್ರೀ ಸೇವ್ಯನಪ್ಪಂದು ಭವ್ಯಾಳಿಗೆ ಹಿತಕರನಾದಂ (ಅಪ್ಪ. ೦-೦೦) ; ಅನವದ್ಯರ್ ದಯೆಗೆಯ್ದರಕ್ಕಿ ದಯೆಯಿಂ ಭವ್ಯಾಳಿಗೆ (ಕಂಗಾಪು. ೦-೩). [ಸಂ. ಭವ್ಯಾಲೀ]

ಭವ್ಯೋತ್ಸವ (ನಾ). ೧. ಅತ್ಯುತ್ಸವವಾದ ಸಂತೋಷ ; ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ ಆನಂದ. ೨. [ಜೈನ] ಮುಮುಕ್ಷುಗಳ ಸಂತೋಷ.–ಆನಂದ. ೧ . ೨ : ಆಚಾರ್ಯಪರಂಪರೆಯು ಕಂಡುಗೆ ಭವ್ಯೋತ್ಸವಮುಂ (ಆಪ್ರ. ೦-೦೨) ; ಶ್ರೀಯಂ ತಳೆದಂ ಶ್ರೀಜಗಜ್ಜಾಯಂ . . . ಭವ್ಯೋತ್ಸವ ದಾಯಿನಿಯಂ ಜೈನಸಮಾಸೋಹರಚರಿತಂ (ಪಂಪ್ರ. ೦೬–೦). [ಸಂ.]

ಭಜಕ (ನಾ). ಬೊಗಳುವ ಪ್ರಾಣಿ ; ನಾಯಿ : "ಕೌಲೇಯಃ, ಸಾರಮೇಯಃ, ತೌನಪಃ, ಶ್ವಾ, ಔರ್ವರೇಃ, ಭದ್ರಃ, ವ್ಯಗದಂಶಃ, ಶಾಲಾ

ವೈಕಃ—ಈ ರಿ ನಾಯಿ°(ಯಿ)" (ಜೂಡಾಮು. ೪೬-೬೫);ಬಳಿಕೆಯ್ಯರ್ದುಪಲ್ಲಿ [ಲ್ಗಿ]ಱಾದೊಳವಾಲಂಗೊಂಡು ಮೊಱೆವ ಭಷಕನ ತೆಱದಿಂದೊಳಪೊ ಗೃದುರ್ಗಮಾ ಸಂಚಳಚಿತ್ತ ನುಡಿಗುಮೆವಗೆ ಬಲ್ಗಂಡಿಕೆಯಾ (ಶಾಶ್ಮ.೨-೨೫೪); ವಿಜವಮೃತವಾಗದಿಹುದೇ ಶಿವನ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಭಷಕನಂ ಕರೆತಂದು ವೇದವೇದಿ ಸರೆ (ಅಚಾಂ.೪೬-೨೬); ಕರಿ ಮೆಕರಂ ಮಹಿಲಮಾಮೆ ಭಷಂ . . . ಪಂಚ ಪಖಿಂಗಳ್ (ಶಬ್ದಮ. ೨-೦-೨೦೦). [ಸಂ.]

ಭಷಣ (ನಾ). ೧.ನಾಯಿಯಂ ಬೊಗಳುವಿಕೆ. ೨. ನಾಯಿ; ಶ್ವಾನ. [ಸಂ.]

ಭಸಣಿಗೆ 'ಬಯಿಸಣ್ಣಿಗೆ' ನೋ.

ಭಸಿತ (ನಾ). ೧. ಬೂದಿ; ಭಸ್ಮ: "ಭೂತಿಃ, ಭಸಿತಂ, ಭಸ್ಮ, ಕ್ಷಾರಂ, ರಕ್ಷಾ – ಈ ೫ ಬೂದಿ" (ಹಜಾಮು. ೦೩-೬೯) ; ನಾಮೊಮ್ಮೆ ಬೇಂಟೆಯ ಪೋದರೆ ಭಸಿತಕ್ಕಾಹುತಿಯನಿಕ್ಕಿಹೆನೆಂದು ಸಾಸಿರವೇಳಾನೂಱುವರುಷ ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಕೊಂದೆನು (ಪಪಪ. ೧೩). ೨. ಗೋವಿನ ಸಗಣಿಯನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಶಿವಭಕ್ತರು ಹಣೆ ಮೊದಲಾದ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಭಸ್ಮ: ವಿಭೂತಿ : ಅಂಗಸಂಗತಲಸದ್ಭಸಿತಂ . . . ಫಣಿವಿಭೂಷಣಮಾಗೆ . . . ಸೆಗಟ್ಟುದಾರಮಹೇಶ್ವರಂಗೆ ಭೋಗಮಂ (ಹಂಪಾ. ೦-೨); ಆದ ಖರೋಧದ ನಿಂದೆಯನಾದರಿಸದೆ ಭಸಿತದಿಂದೆ ವಿಪ್ರನಿವಹೆ ತಾಂ ಪೋದುದು ಪಟು ವೇಷಂ (೧೦೪. ೯-೦೦೭) ; ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಶಿವನಿಂದೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಮನಸ್ಸು ನೊಂದಿತು . . . ಭಸಿತದಿಂದ ಈ ವಿಪ್ರನನ್ನು ಹೊಡೆದಳು (೨೪೫. ೦೭). [ಸಂ.]

ಭಸಿತಧರ (ನಾ). ವಿಭೂತಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು ; ಪರಮೇಶ್ವರ : ಕರಗೊರಲನು ಬಂದ ಭಸಿತಧರನು ಬಂದ ರಕ್ತಜಟಾಜೂಟ ಬಂದ (೩೦೫೩. ೨೪೪-೦೦). [ಸಂ.]

ಭಸಿತವಿಲೇಪನ (ನಾ). ವಿಭೂತಿಯನ್ನು ಬಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು : ಭಸ್ಮವನ್ನು ಧರಿಸುವುದು ; ಭಸ್ಮಧಾರಣೆ : ಭಸಿತವಿಲೇಪವಪ್ರಮುಖ ದೆಂತು ಮೃಗೋದ್ಭವಪಂಕಮಾಪು (೪೩೩. ೨೦-೪೦). [ಸಂ.]

ಭಸಿತಾಂಗ (ನಾ). ೧. ವಿಭೂತಿಯ ಲೇಪನವುಳ್ಳ ಶರೀರ ; ಭಸ್ಮವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ದೇಹ : ಸಂಗಮೇಶ್ವರಂ ಬಸವನ ಚಿತ್ತಮಂ ಪರೀಕ್ಷಿಪನೆಂದು ಕೆಜಿಡೆ ಕಂಡಲಂ . . . ಪುರಿದೊವಲು ಭಸಿತಾಂಗಂ ಸಮುದಾಯಮಾಗಿ ಗಳಗಳನೆ ನಡತಂದು (೨೫೫. ೦೩-೨೦). ೨. ವಿಭೂತಿಯನ್ನು ಮೈಗೆ ಲೇಪಿಸಿಕೊಂಡವನು ; ಶಿವ : ಪಂಪಾಪುರದ ಲಿಂಗ ಭಪಭಸಿತಾಂಗ ಸಂಪ್ರಲ್ಲೇಕ್ಷಣನ ತೋರೋ ಭಕ್ತಕ್ಕಪಾಂಗ (೨೦೫೯. ೬೪ ೪೨೩). [ಸಂ.]

ಭಸಿತೋದ್ಧೂಳಿತ (ಗು). ವಿಭೂತಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ : ಭಸಿತೋದ್ಧೂಳಿತ ತನುವಿಂ . . . ವಿಶ್ವಾಧಿನಾಥನಿರದೇಳ್ದಂದಂ (೬೪೫. ೨೭-೨೦) ; ಮಾಗೆಯ ದಿಳ್ಳುಗಿಲಾಗಪದಂತಿರೆ ಭಸಿತೋದ್ಧೂಳಿತಲಸಿತಲಲಾಟಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಸ (೧೩೭೬. ೧೦-೦೪). [ಸಂ. ಭಸಿತೋದ್ಧೂಳಿತ]

ಭಸ್ಮ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಚೀಲ: ನೆಲದೊಳ್ ಬರ್ದಾಕ್ಷಣದೊಳ್ ಭಸ್ಮಮಾ ಕೊಯ್ದು ಪೊಱಮಟ್ಟೊಂದು ಕಾಸಾರದೊಳ್ ತರಿಸಪ್ರಕ್ಷಾಲನವಂ ಮಾಡಿ . . . ಚಾರಣಮುಖೀಂದ್ರರಂ ಕಂಡಾ (೩೩೩೫. ೨-೦೩೨ ಪ). [ಸಂ. ಭಸ್ಮಾ]

ಭಸ್ಮಿ (ನಾ). ೧. ಚರ್ಮದ ತಿದಿ: ಭಸ್ಮಿಯ ತೆಱನಂತಲಸದೆ ಕಪಳೆಯ ಮೊತ್ತುವ ಜಾವದ ಹೊಲೆಯನ ಪರಿಯಂ ತೊತ್ತಿಸಿ (೪೫೩೫. ೫೮). ೨. ಚರ್ಮದ ಚೀಲ. [ಸಂ.]

ಭಸ್ಮಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಚರ್ಮದ ಚೀಲ: ಜಪಳಕವಿ ವನಮದಾನೇಕಪಕ್ಕೆ ವಕ್ಕಾಗೆ ಪೊಳ್ಕು ತಾಂ ಭಸ್ಮಿಕಮಂದಪಸ್ತವಿಱಿಯ ಕೈಪಿಡಿಗೆ ಪೊಸ್ತ ಗುಬ್ಬಿವೊಲುರುಳ್ದು ನಗಿವುದು ನಗದೊಳ್ (೫೩೭೪. ೫-೦೦೦). ೨. ಚರ್ಮದ ತಿದಿ ; ತಿಪ್ಪಿ. ಹಿ. ಚರ್ಮದ ಜಲವಾತ್ರೆ. [ಸಂ. ಭಸ್ಮಿಕಾ]

ಭಸ್ಮಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ಭಸ್ಮಿಕ ೨ : ಈ ಭವನುಬಂಬಮಂ ಲೀಲಾಭಸ್ಮಿಕೆಯಂದು ಪೊಯ್ವೊಲ್ ವಿಳ್ಸುವ ಪಸ್ಮಾಭೋಗದಿಪೆರೆದತ್ಯಚರಾಭಂ ತಾನೆನಪ ಕುದಲಿಯಾಪೀಡೆಂ (೫೫೩. ೬-೫೯). ೨. [ಯೋಗ] ಅಷ್ಟವಿಧವಾದ ಕುಂಭಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸೂರ್ಯಭೇದನ ಉಜ್ಜಾಯಿ ಸೀತ್ಕಾರಿ ಸೀತಳ ಭಸ್ತ್ರಿಕೆ ಭ್ರಮರಿ ಮೂರ್ಛೆ ಕೇವಲವೆಂಬ ಅಷ್ಟಕುಂಭಕಪ್ರಕಾರಂಗಳಂ (೩೫೫೪. ೦೩೦). [ಸಂ. ಭಸ್ತ್ರಿಕಾ]

ಭಸ್ಮೆ (ನಾ). ೧. ತಿದಿ ; ತಿಪ್ಪಿ : "ಭಸ್ತ್ರಾ, ಜರ್ಮಪ್ರಸೇವಿಕಾ – ೨ ತಿದಿಯ ಪೆಸರು" (ಸಿಂಕ್ಷ.೩೩. ೩೦೩). ೨. ಚರ್ಮದ ಚೀಲ. [ಸಂ. ಭಸ್ತ್ರಾ]

ಭಸ್ಮ (ನಾ).೧.=ಭಸಿತ ೧: "ಭೂತಿಃ, ಭಸಿತಂ, ಭಸ್ಮ, ಕ್ಷಾರಂ, ರಕ್ಷಾ–ಈ ೫ ಬೂದಿ" (ಹಜಾಮು. ೦೩-೬೯); ಅಯ್ದುಂದೇ ಕಾವಣ ಸುಟ್ಟ ಭಸ್ಮ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಮುಖಿವುದಲೆ ವಿಕಯ್ಯಾ (೨೫೫. ೫೩೮). ೨.=ಭಸಿತ ೨: ಭಸ್ಮ ಪುತ್ಥ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಒಂದು ಆನಂದ (೬೫೫). ೩. [ವೈದ್ಯಶಾ] ಸುವರ್ಣ ಮೊದಲಾದ ಧಾತುಗಳನ್ನು ಪುಟಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ ತಯಾರು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಸಾಯನಿಕ ಪುಡಿ.—ಔಷಧ: ಹತ್ತಿಕಾಯಿರಸ ಅರ್ಧಸೇರಿನಲ್ಲಿ ಬೀಗಾರದ ಭಸ್ಮ ಗದ್ಯಾಣ ೩ ತೊಕ, ಸೌಶೀಜೀಜ ಗ ೨ ತೊಕ, ಸಹ ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಡಲು ಮೂತ್ರವಿಸರ್ಜನೆಯಾಗುವುದು (೪೪೬. ೫೫. ೪೭೫); ಆಗ ಒಗ್ಗಾಲಿ ಒಂದು ಭಸ್ಮವನ್ನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಂದೊಂದು ಸಾಸಿವೆಯ ಕಾಳಿನಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸಂಗಡಿಗರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು . . . ಹೇಳಿದ್ದು–ಆ ಮಾದಿಕನ ತಿವಿಗೆ ಬಾಣದಂತೆ ಹೋಗಿ ಸುಟ್ಟಿತು (೪೦೩೫. ೦೭).

ಭಸ್ಮವಾಗು=ಸುಟ್ಟು ಬೂದಿಯಾಗು ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸುಟ್ಟು ಹೋಗು ; ನಾಶವಾಗು : ಇದ್ದಿದ್ದದೃಶ್ಯವಾಗೆಸೆ ಭಸ್ಮವಾಗೆನೇ, ಇದ್ದ ನೆಲನೊಳಕೊಳ್ಳದೆ ಜೀರ್ಣವಾಗೆನೇ (೬೫೫. ೫೮. ೨೦-೩) ; ಉರಿ ಪತ್ತಿತಂ ಯಮಭಟ್ಟರನ್ನೆಣ್ಣಗಳ್ ಮಯಿಯುಂ ಭಸ್ಮವಾಯಿತ್ತು. (೨೫೪೫.೫೬-೨೪); ಸುಟ್ಟ ಸಗಣಿ ಕುದ್ದವಾಗಿ ಭಸ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ (೪೦೫.೦೦. ೦೬-೦). [ಸಂ. ಭಸ್ಮನ್]

ಭಸ್ಮಕ (ನಾ). ೧. ಜಠರಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ತೀವ್ರವಾಗುವುದರಿಂದ ತಿಂದು ದೆಲ್ಲ ಭಸ್ಮವಾಗಿ, ಯಾವಾಗಲೂ ಅತಿಯಾದ ಹಸಿವಾಗುವ ಮತ್ತು ತಿಂದ ಆಹಾರ ಮೈಗೆ ಹತ್ತದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಾಧಿ: ಭಸ್ಮಕರೋಗ ಮಂನಿಗಾವರಿಸೆ ಕವಟದ ತಪಸ ಸಾಡುಸುವಶೆಂದು ಬಿಸುಸುಯ್ದ (೫೮೦೫. ೨-೨೦); ಅಂತವಗೆ ದುಃಕರ್ಮೋದಯದಿಂದ ಎರಿತಂದು ಭಸ್ಮಕವ್ಯಾಧಿ ಭರದಿಂದಡಸಲು ನಾಲ್ಕುವರ್ಣದೊಳಂಡು ತಿರುಗುತಿರ್ದನು ಲೋಕದಲಿ (೫೮೦೦೦. ೬-೨೬). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಣ್ಣಿನ ವ್ಯಾಧಿ. [ಸಂ.]

ಭಸ್ಮಗಂಟಿಕೆ (ನಾ). ವಿಭೂತಿಯಿರುವ ಜೋಳಿಗೆ (?): ಶಿರದಲ್ಲಿ ಜಟಾಬಂಧವಿಲ್ಲ ಕಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಭಸ್ಮಗಂಟಿಕೆ [ಜಾಂಪ. ಗುಂಡಿಗೆ] ಇಲ್ಲ (೫೫೪೫೫. ೦೫೫-೬೬೫). [<ಸಂ. ಭಸ್ಮಗ್ರಂಥಿಕಾ]

ಭಸ್ಮಗಂಧಿನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ : "ದ್ವಿಜಾ . . . ಭಸ್ಮಗಂಧಿನಿ–ಓ ರೇಣುಕ ಎಂಬುವ ಗ್ರಂಥಿದ್ರವ್ಯದ ಹೆಸರು" (ಸಿಂಕ್ಷ.೩೩. ೦೩೦). [ಸಂ. ಭಸ್ಮಗಂಧಿನೀ]

ಭಸ್ಮಧಾರಿ (ನಾ). ವಿಭೂತಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು: ಕೂಡಲಸಂಗಮ ದೇವ ಭಸ್ಮಧಾರಿಯಾದ (೪೪೦. ೬೩೦). [ಸಂ. ಭಸ್ಮಧಾರಿನ್]

ಭಸ್ಮಪುಟ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಸುವರ್ಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಭಸ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆಳವಡಿಸುವುದು: ವೈದ್ಯರು ಸುವರ್ಣಭಸ್ಮವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಭಸ್ಮಪುಟ ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (೬೫೫). [ಸಂ.]

ಭಸ್ಮರಸ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಪಾದರಸದ ಭಸ್ಮ.—ಪುಡಿ (?): ಪೊಸತಪ್ಪ ಸುಣ್ಣಮಂ ಸೋದಿಸಿ ಕಿಱಿದಂ ಕೊಂಡು ಭಸ್ಮರಸದೊಳಿದಂ ಯೋಜಿಸಿ (೩೫೫. ೦೫-೬). 'ರಸಭಸ್ಮ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭಸ್ಮಸ್ನಾನ (ನಾ). ವಿಭೂತಿಯು ಲೇಪನ : ಲಿಂಗಧ್ಯಾನದಿಂದಲಿ ಭಸ್ಮಸ್ನಾನವ ಮಾಡುವುದು ಜ್ಞಾನಪಾದೋದಕವು (ಪ್ರಾಣ. ೬೭-೩೬). 'ಆಗ್ನೇಯ ಸ್ನಾನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭಸ್ಮಾಭ್ಯಂಗ (ನಾ). ವಿಭೂತಿಯನ್ನು ಲೇಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು; ಶಿವ: ಭಸ್ಮಾಭ್ಯಂಗ ಅರಿಲಿಂಗ ಸುಜನಸಂಗ . . . ಪಾರ್ವತೀಶ ಪಾಲಿಪುದನ್ನ (ತ್ರಿಕಣ.೦೬-೦). [ಸಂ.]

ಭಸ್ಮಾವಶೇಷ (ನಾ). ೧. ಉಳಿದಿರುವ ಬೂದಿ: ಮೇಣನ್ನ ಭುಜವಿಕ್ರಮ ತೀರ್ಥದಲಿ ನಿನ್ನ ಭಸ್ಮಾವಶೇಷಮಂ ತೂಳೆಯಲೆಂದಿರ್ದನ್ನನಾ ದೋಳ್ಬಲದಳ್ ತಿಯ! (ಕಬ್ರಾಅ. ೭೯-೨೦೩). ೨. ಭಸ್ಮವಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿರುವುದು: ಮಹಾತ್ಮರ ದೇಹ ಭಸ್ಮಾವಶೇಷವಾಯಿತು (ಕೂಡ). [ಸಂ.]

ಭಸ್ಮೀಕರಣ (ನಾ). ಬೂದಿ ಮಾಡುವುದು ; ಸುಟ್ಟು ಹಾಳುಮಾಡುವುದು: ಮನುಷ್ಯರ ಮಾಡಲಿ, ದೇಶದ ಆಸ್ತಿಯಾದ ವಾಹನಗಳ ಭಸ್ಮೀಕರಣ ಮಾಡಬಹುದು? (ಕೂಡ). [ಸಂ.]

ಭಸ್ಮೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುಟ್ಟುಹಾಕು ; ನಾಶ ಮಾಡು : ಹಿಂದಣ ಹಿತತನದಿಂದೀ ವಿರಹದೊಳೊಂದಿದ ಬಲ್ಗಿಚ್ಚಿಗೆ ವೇದನೆಯಂ ತಂದಿಪ್ಪಂ ಭಸ್ಮೀಕರಿಸದೆ ತಾಂ ನಿರ್ವೆರವಿಮಹುದಲ್ಲ (ಜಯಾಕಾ. ೯-೩೦). [ಭಸ್ಮೀಕರಣ+—ಇಸು]

ಭಸ್ಮೋದಕ (ನಾ). ಭಸ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಉದಕಃ ವಿಭೂತಿಯನ್ನು ಕದಡಿರುವ ನೀರು,-ಜಲ; ವಲಿದು ಭಸ್ಮೋದಕವ ಮಂತ್ರವಾರಿದು . . . ಶಾಂತಿಯಪ್ಪವರಿಯೂ ಜಲದ ಪೋಪಾತ್ರೆಯಿಂ (ಪಪಪೋ. ೦೯-೧೦). [ಸಂ.]

ಭಸ್ಮೋದ್ಧೂಳ (ನಾ). ವಿಭೂತಿಲೇಪನ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು : ಭಸ್ಮಧಾರಿ : ಮಹಾವೀರಭಟರು ಭಸ್ಮೋದ್ಧೂಳರಸವ ಜಡಿಯರ್ಭರ್ಗಳು (ಪಚ್ಚಪ್ಪ. ೯-೬-೦೦). [ಸಂ. ಭಸ್ಮೋದ್ಧೂಲ]

ಭಸ್ಮೋದ್ಧೂಳಿತ (ಗು). ವಿಭೂತಿಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡ,—ಲೇಪನ ಮಾಡಿಕೊಂಡ : ಪಾದಪ್ರಕ್ಷಾಳನಂಗೆಯ್ದು ಭಸ್ಮೋದ್ಧೂಳಿತಗಾತ್ರನಾಗಿ ದೇವತಾಸಮಾರಾಧನೆಗೆ ಕಳ್ಪಿರ್ದ್ (ಹಂಕಕಾ. ೭೦-೩). [ಸಂ. ಭಸ್ಮೋದ್ಧೂಲಿತ]

ಭಸ್ಸುಟಿ (ನಾ). (?) : ಕಡುಭಯಂಕರವೆಸರು ಭಸ್ಸುಟಿ[ಪಾಣಾಂ. ದೊಸರಿ, ಭಸ್ಮಟ, ಭಸ್ಸುಟಿ] ಕಡೆಗೆ ರಕ್ಕಸಿವದಿರುಂ ಕಳುಗುಡುಪಿಂಗಳಾಯನುತ ತಿವಿದನು ಮಾತ್ಸ್ಯ ರಕ್ಕಸನ (ತೊಡಾ. ೬-೩೭-೨೨). [?]

ಭಳರಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಅಸ್ಮಾತ್ಸದೃಮಂ ಭಳರಿಯೂರಂ ಬನ್ದಪಿಳಕಿದ್ಪಾಯಂ ಚಿಕ್ಕೆಃಶ್ವತ್ಥಕ್ಕೆ ಈಶಾನ್ಯದ ಪೊಳಲುಂ ಪದಿಕ್ಕೋಳಂ ಭಕ್ತವುಂ ವಿಸಲುಂ ಬಳಿವಕ್ತಮುಂ ಸಲ್ವದು (ಎಶ. III, ಕಂಚಿ. ೦೩೩-೪: ೪೧೨). [? +ಊರ್]

ಭಳಾರ 'ಭಟಾರ' ನೋ.

ಭಳಾರಿ 'ಭಟಾರಿ' ನೋ.

ಭಳಿರೆ (ಅ). ಮೆಚ್ಚಿಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಭಾವಸೂಚಕ ಕಾವ್ಯಲಯ : "ಅರರೆ ಧಣಾ ಭಾವು ಭಳಿರೇ ಧರುರೇ . . . ಸುಂಪುರೆಯೆನೆ ಕೊಂಡಾಟದ ನುಡಿ" (ಜಾಕಥ. ೫೬); ಗಾಯರೀರು ಪಾಪಕರಿಗೊಡವೆಯು ಬೀಯಮಾಡಿದು ಭಳಿರೆ ಭಾಮೆಂದಾಯತಿಕೆ ರಾಪವೆನ್ನುತುಜುಬಿದನು ಕಲಿ ಭೀಮ (ಕುಡ್ಮಕ್ರೀ. ೫೦. ೨೮೩) ; ಧರಣಿಪಾಲಕ ಕಂಡು ಮೆಚ್ಚುತ ಪರವ ನೀವೆನು ಭಳಿರೆ ಮೆಚ್ಚಿದೆನರುಸಿ ವೇಷನಲುಂ (ಶಾಣಾ. ೦-೨೬). 'ಭಲರೆ' ಪರಾ.

ಭಳಿಭಳಿರೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಫಳಿಲುಫಳಿಲುಫಳಿಲಂ ಗೆಜ್ಜೆಯ ನಾದ ಭಳಭಳಿರೆ ನಿಮ್ಮ ಹೊಳೆವ ಬೆರಳುಂಗುರ ಕಿಣಕಿಣಿನಾದ (ಪ್ರಕಂ. ೦-೦೧೦-೦). [?]

ಭಳಿರಿ 'ಭಟಾರಿ' ನೋ.

ಭಳೂರ 'ಭಟಾರ' ನೋ.

ಭಾಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಭಾಂ, ಭಾಂ ಎಂಬ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಳಿಡು : ಗದ್ದಲ ಮಾಡು ; ಕೋಲಾಹಲ ಮಾಡು : ಸನಗೆ ನೆಗಡಿ ಹಿಡಿದಾಗ ಭಾಂಕರಿಸುವ ಸೀನುಗಳ ಲೆಕ್ಕ ಇದು ! (ಕಂಡು. ೬೬). [ಭಾಂಕರಣ್ + — ಇಸು]

ಭಾಂಕಾರ (ನಾ). ಭಾಂ, ಭಾಂ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ ; ಗದಾಟಿ ; ಗದ್ದಲ; ಕೋಲಾಹಲ : ಆ ಪ್ರಯಾಣಭೇರೀಭಾಂಕಾರಮೆಂಬ ಹೂಂಕಾರದೊಳೆ . . . ಪುರಬಹಿರ್ವಣದ ಪರಿಸರಪ್ರದೇಶದೊಳ್ ಎಡದೊಳ್ಬಿಂಗಲಿ ಮುಟ್ಟು ಮೇಲ್ದುಬ್ಬದುದು (ಅಕಂಪ್ರ. ೦೩-೭೩ ಪ); ಆಗಳ್ ಶಕ್ರುಹನ ಸೇನೆಯೊಳ್ ಹಾಹಾಕಾರಂ ಪರಬಲದೊಳ್ ಭಾಂಕಾರಮುಂ ಪೆರ್ಚಲೊದಂ (ಕಾಪಪ್ರ. ೧೩೦-೫೩). [ಸಂ.]

ಭಾಂಕಾರಂಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಭಾಂಕಾರ ಮಾಡು; ಅರ್ಭಟಿಸು; ಕೋಲಾಹಲ ಮಾಡು : ಸಂಗರಾರ್ಜುನಂ ಸಿದ್ಧನಂತಾ ಸಿದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರಮಂ ಪುಗುಕಂದಪದೆಂ ತಪ್ಪದೆಂದೊಡೆ . . . ಭೈರಪನಂತೆ ಭಾಂಕಾರಂಗುಡುತಿರ್ಪ್ ಸಾಧಕರಿಂ ಗೋದಾಮಯಂತೆ ಬೆಗೆದ ಬ್ಬಣ್ಣಮಪ್ಪ ರಣಚಿಚ್ಚಗರಿಂ . . . ಅತಿ ಭಯಂಕರಾಕಾರಮಪ್ಪುದು (ಅಕ್ಷಾ. ೩೫೯ ಕೂಡ್ಲ೪). [ಭಾಂಕಾರ + ಕುಡು, (<ಕೊಡು,)]

ಭಾಂಕಿ (ನಾ). ಕಹಳೆಯಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ನಗಾರಿ ಭಾಂಕಿ ತುತ್ತೂರಿ ತಂಬಿ ಜಾಗಟೆ ಇವುಗಳ ವಾದ್ಯಗಳೊಡನೆ ಐದಣೆ (ಐದು ಕಲಶಗಳು) ಮೆರವಣಿಗೆಯಾಗುತ್ತವೆ (ಪ್ರಾಚಾ. ೩೩); ದಾಸನ ಸರಕುಗಳು . . . ಕಡಾಸು, ಬಸವಾಸಿ, ತುತ್ತೂರಿ, ಭಾಂಕಿ, ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆಂಜನೇಯನ ವಿಗ್ರಹ (ಗರುಚಾ. ೦೫ ಬೀಚಿ); ದಾಸಯ್ಯನೂ ಅವನ ನಾಯ್ಕಾರು ಜನ ಅನುಚರರೂ ನಗಾರಿ, ಭಾಂಕಿ, ತುತ್ತೂರಿ, ಶಂಖ, ಜಾಗಟೆ ಧ್ವನಿಗಳಿಂದ . . . ಧ್ವನಿಮಾಡುತ್ತಾ ಬರುವರು (ಪ್ರಾಕ. ೯). [←ಹಿಂ. ಬಾಂಕಿಯಾ ; ಮರಾ. ಬಾಂಕಾ]

ಭಾಂಗಣ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಇರುವ ಸ್ಥಳ.— ಪ್ರದೇಶ ; ಆಕಾಶ : ಮಂಗಲಾಕ್ಷತೆಯನಣ್ಣನಿಗಿಟ್ಟು . . . ಭಾಂಗಣದೊಳು ಪೋದರಣ್ಣಾರೊಡನೆ ಸಿಂಧುಗಂಗಾದೇವಿಯರತ್ತ (ಪಚ. ೧೪-೨೯). [ಸಂ.]

ಭಾಂಗಿ, ಬಾಂಗಿ (ನಾ). ೧. ಅಂಚೆಯ ಮೂಲಕ ಕಳುಹಿಸುವ ಗಂಟು : ಪಾರ್ಸಲ್ಲು : ಒಂದು ದಿನ ಆ ಜಾಲಿಕೆಗೆ ಅಂಚೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಂಗಿ ಬಂದಿತು (ಪಚಿತ್ರ. II, ೬೫); ಕರುಣಾಕರತ್ನಮ್ಮನವರ ವಿಳಾಸಕ್ಕೆ ಒಂದು ರಿಜಿಸ್ಟರ್ ಭಾಂಗಿ ಬಂದಿತು (ಹಂಚಿ. ೬೦) ; ಯುದ್ಧಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಬರತಕ್ಕ ಭದ್ರವಾಗಿರುವ ಭಾಂಗಿಗಳೊಳಗೆ ಅಪಾಯಕರವಾದ ಸಿಡಿಮದ್ದಿನ ಗುಂಡುಗಳು . . . ಇರುವವೋ ಎಂಬುದನ್ನೂ ಎಕ್ಸರೇ ಮೂಲಕ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡುವರು (ಅಕ್ಷಕ. ೩೩). ೨. ಮೂಟೆ ; ಹೊರೆ : ಇಷ್ಟು ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನೂ . . . ಕಟ್ಟಿದಾಗ ಸುಮಾರು ನೂರು ದೊಡ್ಡ ಭಾಂಗಿಗಳಾದುವು (ಪಚಿತ್ರ. ೦೩೩). ಬಾಂಗಿ : ೧. ಈಗ ಹಾನಿ ಅಡ್ಡಕ್ಕಸ ಕಡೆಯಿಂದ ಪುಟ್ಟದೊಂದು ಬಾಂಗಿ ಬಂತು (ಪಚಿತ್ರ. ೧೩). [←ಹಿಂ. ಬಂಗೀ ; ಮರಾ. ಬಂಗೀ, ಬಹಂಗೀ]

ಭಾಂಗೀನ (ನಾ). ಸೆಣಬಿನ ಹೊಲ : "ಭಂಗ್ಯಂ. ಭಾಂಗೀನಂ — ಈ ೨ ಸೆಣಬಿನ ಕಿಯ್" (ಮಣಮು. ೩೭-೪). [ಸಂ.]

ಭಾಂಡ (ನಾ). ೧. ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತುಂಬಲು ಮತ್ತು ಅಡಿಗೆ, ಊಟ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯ ಕೆಲಸಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮಣ್ಣಾ, ಲೋಹ, ಮರ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಪಾತ್ರೆ,— ಭಾಜನ : "ಸ್ಥಾಲಿ ಭಾಂಡಂ ಮಾಡಕೆಯೆಂದನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗಣಾ. ೬೨-೩೨) ; ಚಂಡಾಲ

ಭಾಂಡದಿಂ ಭೂಮಿವತಿತಮಾದಂಬುವುಂ ಪವಿತ್ರಮೆಂಬುದುಂಟು (ಕಾದಂಬ. ೬೫೩); ಪಾಕಮಾಡುವ ಭಾಂಡ ಸೊಣಗನ ಹೊವಿಗೆಯಯ್ಯಾ (ಚಾಸ. ೬೮೪); ಭಾಂಡ ತುಂಬಿತು ಮತ್ತೆ ನದಿಯುತ ಚಂಡಹೃದಯನ ನುಡಿಯ ವಿಷವನು ಏಂಡಿಸಿದೆಲಾಯೆನುತ ಕೊಂಡಾಡಿದನು ಕೋವಲೆಯ (ಕರ್ಣಾ. ೬೦೬ · ೦೭-೧೦). ೨. ಸಲಕರಣೆ ; ಉಪಕರಣ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ. ೪. ಕುದುರೆಯ ಸಜ್ಜು.—ಅಲಂಕಾರ : "ಭಾಂಡಂ — ೧ ಕುದುರೆಗೆ ಅಲಂಕರಿಸುವ ವಡಿವೆ" (ನಿಘಂ೦೩. ೭೮೫). ೫. ಒಡವೆ ; ಆಭರಣ. ೬. ಆಸಲು ; ಮೂಲಧನ. ೭. ನದಿಯ ಪಾತ್ರ. ೮. ಸಾಮಾನು, ಸರಂಜಾಮು ಮೊದಲಾದ ಸಾಮಗ್ರಿ. ೯. ಸರಕುಗಳ ಗಂಟು,—ಮೂಟೆ. ೧೦. ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಸರಕು,—ದಾಸ್ತಾನು. ೧೧. ಭಂಡಾರ; ನಿಧಿ. ೧೨. ಹಾಸ್ಯ; ನಕಲಿ.

ಭಾಂಡ ಭಾಜನ = ಪಾತ್ರೆಪರಟೆ : ಭಾಂಡಭಾಜನ ಶುದ್ಧವಲ್ಲಿದವರ ಭಕ್ತಿ ಹೊದ ಮಡಕೆಯ ಹೊಜ್ಜೆ ತೊಳೆದುತ ಕೂತಲಸೆಂಗಮದೇವಾ (ಬಸವ. ೦೦೪). [ಸಂ.]

ಭಾಂಡಕ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಪಾತ್ರೆ. ೨. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಒಂದು ಭಂಗಿ (?) : ಭರತಮಾತಂಗದ ತಿರುಪು ಭಾಂಡ [ಜಾನಂ. ಡು]ಕ ಕಾಹಳರ [ದ್ಧ]ಪರಿಯಿಂದಾಡುತಿರಲು . . . ಸುರಿದರ್ಪುಮಳೆಯ ನಿರ್ಜರರು (ಕೃಷ್ಣ. ೦-೬೮೩). [ಸಂ. ?]

ಭಾಂಡಕರ್ಪೂರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕರ್ಪೂರ : ವಿಪ್ರನು ರಾಯನು ದೊರೆಯ ಪೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸುಳ್ಳುರಾಜಸವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಆದರ ಬಲದಿಂದ ದಳವಾಯಿಯನ್ನು ಬಂಧಿಸಿ, ಅವನಿಗೆ ಭಾಂಡಕರ್ಪೂರದ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸುವನು (ಸಂಗ್ರ. ೦೦೯); ರಾಜನು . . . ಅವರನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಭಾಂಡಕರ್ಪೂರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಕೀಳಿಸಿ . . . ಕಠೋರವಾಗಿ ವಂಡಿಸಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಚತ್ರ. ೪೮). [ಭಾಂಡ್ + ಕರ್ಪೂರ]

ಭಾಂಡವಲ 'ಬಂಡವಾಳ' ನೋ.

ಭಾಂಡವಲದಾರ 'ಬುಡವಾಳದಾರ' ನೋ.

ಭಾಂಡವಲಶಾಹಿ 'ಬಂಡವಾಳಶಾಹಿ' ನೋ.

ಭಾಂಡವಲು 'ಬಂಡವಾಳ' ನೋ.

ಭಾಂಡವಳು 'ಬಂಡವಾಳ' ನೋ.

ಭಾಂಡಸಂಕರ (ನಾ). ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಅಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವುದು; ಮಡಿ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮೈಲಿಗೆ ಮಾಡುವುದು : ಅದು ಗಂಡು ನೆರೆದುಕೊಂಡು ತುಡುಗುಣಿಯಾಗಿ ಭಾಂಡಸಂಕರಂಗೆಯ್ಯಾತ್ಮಿರ್ಪದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೬೦-೨೦). [ಸಂ.]

ಭಾಂಡಾಗಾರ (ನಾ). ಉಗ್ರಾಣ; ಭಂಡಾರ; ಕೋಶ : ಶ್ರೀಗಂ ರಾಜ್ಯ ವಿಭೂತಿಗಂ ವೆರೆಯನಿಪ್ಪುತ್ಪಿತ್ಪೀಯಮಾಣಕ್ಕಭಾಂಡಾಗಾರಂ ಮೊದಲಾಗೆ ಮಿಕ್ಕ ಬೆಸನಂ ತೈ ಳೋಕ್ಯವಲ್ಲಂ ಜಯಶ್ರೀಗೇಪಂ ಕಡೆ (ಪಾಂಡೀಕ. ೩-೦೨; 1047). [ಸಂ.]

ಭಾಂಡಾರ (ನಾ).=ಭಾಂಡಾಗಾರ : ಜಾರು ತನ್ನ ಸೆರಗಿನ ತುದಿಯಿಂದ ಭಾಂಡಾರದ ಕೀಲಿಯ ಕೈಗೊಂಬಲನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ. . . ಒಗೆದು ಬಿಚ್ಚಳು (ಇತ್ಯ. ೫೬೩); ಮಹಾನುಭಾವರಾದ ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಜರೂ, ಪುರಾಣದ ವಿಭೂತಿಗಳೂ ಯಾವ ಕಕ್ಷಸಾರದ ಭಾಂಡಾರವಾಗಿದ್ದರೋ, ಅದರ ಲವಲೇಶವನ್ನಾದರೂ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರದ ಅವಿವೇಕಿಗಳೆಂದು ನಮ್ಮನ್ನು ತೆಗಳುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಪ್ರವಚನಕಾರನೂ ಸಮಯ ಸೋಡುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ (ಪಲ್ಲಕ್ಕ. ೧೦). [ಸಂ.]

ಭಾಂಡಿ 'ಭಾಂಡೆ' ನೋ.

ಭಾಂಡಿಕ್ಕ₁ (ಗು). ನಗೆಗೀಡಾದ ; ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವಾದ : ಸುರಪಗಾ ಮುನೀಂದನ ಪಕ್ಷಿಗಳುವೆ ಭಾಂಡಿಕದೇಹಮಾಯಿತು (ಭಾಷಾಂ. ೬-೦೪); P ಇಂದ್ರನು ಗೌತಮಮುನಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ವೃಷಣರಹಿತನಾದ ನೆಂದು ಪುರಾಣಕಥೆಯಿದೆ. [<ಸಂ. ಭಂಡ]

ಭಾಂಡಿಕ್ಕ₂ (ನಾ). ಕ್ಷೌರಿಕ ; ನಾಯಿಂದ ; ನಾಪಿತ. [ಸಂ.]

ಭಾಂಡೀರ (ನಾ).೧. ಆಲ, ಗೋಣಿ ಮುಂತಾದ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಪಣ್ಣಳ ಕೆಂಪಿಂ ಸೊಗಯಿಸಿತುದ್ದಂಡಕಾಂಡಭಾಂಡೀರ ವಟಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೧-೧೩); ಆ ಭಾಂಡೀರಮೆಂಬ ಮಹಾವಟವಿಟಪಿಯೊಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೧-೧೩ ಟಿ). ೨. ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾಷೆ : ಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರಾಕೃತ ವೈಶಾಚಿಕ ಮಾಗಧ ಶೌರಸೇನ ಭಾಂಡೀರ ಅವಭ್ರಂಶ ವೈಕೃತ ಶುದ್ಧ ಮಿಶ್ರಾದಿ ಭಾಷಾಭಿದಗಳಿಂ ಪೇಳ್ದ ಲಾಕ್ಷಣಿಕರಪ್ಪ ಕವಿಗಳಿಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೨೯). [ಸಂ.]

ಭಾಂಡು (ನಾ). (ಉಕ) (ಕಡಮೆ ಬೆಲೆಯ) ನೂಲಿನ ಸೀರೆ : ಬರಿಯು 'ಭಾಂಡು' ಗಳೇ ನಿತ್ಯದ ಉಡಿಗೆಯಾಗಿದ್ದ ಅವರು ಅಂದು ಪೈಸೂರು ಮಾದರಿಯ ಸೀರೆಯೊಂದನ್ನುಟ್ಟು ಅದಕ್ಕನುರೂಪವಾದ ಕುಪ್ಪಸವನ್ನು ತೊಟ್ಟರು (ಸಮಾ. ೨೫೬); ಬೆಳೆದ ದಂಗಳು ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಕಾಣಬೇಕೆಂದು ಭಾಗೀರಥಿ ತನ್ನ ಜೀವವನ್ನೇ ಒತ್ತೆ ಇಟ್ಟು ಒಳ್ಳೆಯ ಭಾಂಡನ್ನು ಉಡಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೊಂದು ಬೇರೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನೇ ಬರೆಯುತ್ತಿತ್ತು ಸಮಾಜದ ಜನ (ಕಾಡ. ೦೦೬); ನಮ್ಮ ಅವ್ವನಿಗೆ ಇರಲೆಂದು. ರಂಗಕ್ಕ ಎರಡು ಭಾಂಡು ಕೊಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಪಾಸಕ. II, ೪೩). [← ಮರಾ. ಭಾಂಡ್]

ಭಾಂಡೆ, ಭಾಂಡಿ(ನಾ). (ಉಕ) ಪಾತ್ರೆ ; ಭಾಜನ : ಭಾಂಡೆಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುವಂತಹ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗಾತ್ರದವು ಇರಬೇಕು (ಅಮಾ. ೫೩). **ಭಾಂಡಿ** : ಬಾಯಿಯು ಒಮ್ಮೆ ಪಾತ್ರೆ ತಿಕ್ಕಿ ಹೋದಳು. ಎರಡನೆಯ ಸಲ ಬಂದು ಭಾಂಡಿ ತಿಕ್ಕಲು ಬರಲಾರೆ ಎಂದು ಪೇಳಿ ಹೋದಳು (ಕ್ಷ೦೫. ೨೫೬) ; ಹತ್ತು ಹೊಡೆದರೂ ಭಾಂಡಿ ತಿಕ್ಕಾಕ ಬರೂ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ಕಾಳಮು. ೦೪) ; ಸತ್ಯನಾರಾಯಣನನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಎರಡೂ ಕಡೆಗೆ ತುಪ್ಪದ ದೀಪಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಿದ್ದಾರೆ. ಬೆಳ್ಳಿಯ ಭಾಂಡಿಗಳು ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೆ ಲಟಲಟಿಸುತ್ತವೆ (ಇತ್ಯ. ೪೫). [←ದುರಾ. ಭಾಂಡೇ. / ಸಂ. ಭಾಂಡ]

ಭಾಕರಿ 'ಭಕ್ಕರಿ' ನೋ.

ಭಾಕ್ಕ (ಗು). ೧. ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ತಿನ್ನತಕ್ಕ. ೨. ಆಶ್ರಿತವಾದ ; ಪರಾಧೀನವಾದ. ೩. ಗೌಣವಾದ ; ಅಪ್ರಧಾನವಾದ : ಮುಕ್ತಿಸುಖವಾಂತರೀಯದು ನಿರವಧಿಸುಖ ಭಾಕ್ತಪ್ರಪಂಚ ಸುಖವೆಂ ತವರಿಮಿತವಹುದು (ಪುಂಗಳ. ೧೫೩). (ನಾ). ೧. ಅನ್ನ ; ಆಹಾರ : ಭಾಕ್ತವಾರಾರ ದುಡಿತದಿನೊ ನಿಸರ್ಗಾಗಿಹುದು ಗುಪ್ತಗಾಮಿನಿಯೊ ಭುಗ್ನ (ಪುಂಗಳ. ೧೩೨). ೫. ಆಶ್ರಿತವಾದುದು ; ಪರಾಧೀನವಾದುದು. ೬. ಪುನುಕ್ತವಲ್ಲದುದು ; ಅಪ್ರಧಾನವಾದುದು. ೭. [ಕಾವ್ಯವಿ] ಗೌಣವಾದುದು ; ಲಾಕ್ಷಣಿಕ ; ಔಪಚಾರಿಕ ; P ಯಾವುದಾದ ರೊಂದು ಪದವು ತನ್ನ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಅದು ಭಾಕ್ತವೆನಿಸುವುದು. " ಬಿಸಿನೀಪತ್ರದ ಶಯ್ಯೆ ತಾನೆ ತರುಣೀ ಸಂತಾಪಮಂ ಪೇಳುಗುಂ " ಎಂಬಲ್ಲಿ ' ಪೇಳುಗುಂ ' ಎಂಬುದು ಭಾಕ್ತಪದ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಚೇತನವಾದ ಶಯ್ಯೆಯು ಮಾತನಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ 'ಪೇಳುಗುಂ' ಎಂದರೆ 'ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ' ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. 'ಧ್ವನಿ' ಯೆಂದು ಕಾವ್ಯದ ಆತ್ಮವನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದ್ದರಷ್ಟೆ . . . ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಅದನ್ನು ' ಭಾಕ್ತ ' (= ಲಾಕ್ಷಣಿಕ) ವೆಂದರು (ಧ್ವಕೋ. ೧). [ಸಂ.]

ಭಾಕ್ತಿಕ (ಗು). ೧. ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಶ್ರದ್ಧಾವಂತನಾದ: ಇದಮೋದುವ ಕೇಳ್ದ ಕಲ್ದ ಭಾಕ್ತಿಕಜನಕಾಗಳಂ ಸಮಾನಿಸರ್ಕೆ ಮನೋರಥ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ (ಜಾತಕ. ೨೪-೪೩). (ನಾ). ೨. ಭಕ್ತ; ಆಶ್ರಿತ: ಭಾಕ್ತಿಕನ ಪೊಲ್ ಬಲವಂದುದು ವಹ್ನಿ (ಪಪಚತಿ. ೩-೬). [ಸಂ.]

ಭಾಗ (ನಾ). ೧. ಪೂರ್ಣವಾದ ಒಂದು ವದಾರ್ಥದ ಭಿನ್ನಭಿನ್ನವಾದ ಅಂಶ.—ಪಾಲು: ಕ್ರಮದಿಂ ದ್ವಾದಶಭಾಗವೊಂದು ಗೃಹಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೦-೩೬); ಎನ್ನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಸಾಸವೆಯ ಪಡ್ಯಾಗದನಿತಿಲ್ಲ (ಪಪಚ. ೬೫೩). ೨. ಹಂಚಿಕೆ; ವಿಭಾಗೆ; ಹಿಸ್ಸೆ: ಅವರು ತಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಭಾಗ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು (೬೮೨). ೩. ಕರ್ತವ್ಯ; ಹೊಣೆ: ಅಪಾಯಕರವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನೇ ನಿನ್ನ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಅರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಿಯೇ (೪೮೫. II, ೯೦೩). ೪. ದಿಸೆ; ದಿಕ್ಕು: ಪೌರ್ವಭಾಗಮಾಗ್ನಾಮ ಪಶ್ಚಿಮಭಾಗ ಕೃತಾಕೃತಕ್ಷೇತ್ರಂ (೪೪. XI. ೫೦೮೮. ೬೬-೩೦; ೬೩೬); ದಕ್ಷಿಣದಿಶಾಭಾಗದೊಳ್ಕೋನಸಮುದ್ರದ ಕೃತ್ರಿಮಪರ್ಬತಮನಿಪಿದರಿ (೪೪. VIII, ೩೫೫. ೦೦೯-೬೦; ೧೦೭೦). ೫. ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳ ಗುಂಪು; ಪ್ರಾಂತ; ಆಡಳಿತಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ನಾಡಿನ ವಲಯ: ವನವಾಸಿ ವಾಣ್ಣಲೇ ಎಡವೊಳಲ್ಗಾಗೆ ಕಿಱುಕಾಗಾನಮಾಸಿ ನಾಮಗ್ರಾಮ (೪೪.XI. ೫೫೫. ೬೬-೨೬; ೬೬೬). ೬. ಅದೃಷ್ಟ; ಭಾಗ್ಯ; ಸುದೈವ. ೭. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಅಂಶ; ಪಾವಾಂಶ; ಕಾಲುಭಾಗ. ೮. ಸ್ಥಳ; ಅವಕಾಶ; ಸ್ಥಾನ. ೯. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಅಪೂರ್ಣ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಅಂಶ. ೧೦. ಭಾಗಲಬ್ಧ. ೧೧. [ರೇಖಾಗ] ಒಂದು ವೃತ್ತದ ಸುತ್ತಳತೆಯಲ್ಲಿ ಮುನ್ನೂರ ಅರವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ($\frac{1}{360}$); ಅಂಶ ಒಂದು: ಡಿಗ್ರಿ. ೧೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಒಂದು ರಾಶಿಯ ಮೂವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ($\frac{1}{30}$) ಅಂಶ. [ಸಂ.]

ಭಾಗಂಗೊಳ್, ಭಾಗಂಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಭಾಗವಹಿಡು; ವಿಭಾಗಿಸು: ಮಧ್ಯಮಪದಾಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯಂ ಆ ನಿಲಿಶುತ್ರಾಕ್ಷರಂಗಳಂ ಭಾಗಂಗೊಂಡೊಡಂಗಪೂರ್ವಮವಂಗಳವ್ವುವ (ಕಬ್ಬ ಕ್ರ. ೬೬); ಭಾಗಃ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪೆಸರು_ತವಿಸು, ಭಾಗಿಸು, ಉಗಿ, ಎತ್ತ್ರ . . . ಭಾಗಂಗೊಂಬುದಕ್ಕೆ (ಕ್ರಕಣಾ. ೦೫-೦೫). ಭಾಗಂಗೊಳು: "ಭಾಗಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪೆಸರು _ ತವಿಸು ಭಾಗಿಸು. . . ಭಾಗಂಗೊಳು ಸೆಳೆ. . . ಇಂತಿವಿತಂ ಭಾಗಂಗೊಂಬುದಕ್ಕೆ ಪೆಸರು" (ಕ್ರಕಣಾ. ೦೫-೦೫). [ಭಾಗ + ಕೊಳ್]

ಭಾಗಂಗೊಳು 'ಭಾಗಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಭಾಗಂಬೋಗು (ಕ್ರಿ). ಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದು: ಭಾಗಂಬೋಗದ ಉಳಿದಕ್ಕರಂಗಳೆಲ್ಲಂ ಪ್ರಕೀರ್ಣಕಪ್ರಮಾಣಮಕ್ಕುಂ (ಕಬ್ಬ ಕ್ರ. ೬೬).

[ಭಾಗ + ಪೋಗ್ (< ಪೋ)]

ಭಾಗಧೇಯ (ನಾ). ೧. ಪಾಲು; ಅಂಶ; ಭಾಗ. ೨. ಭಾಗ್ಯ; ಅದೃಷ್ಟ: "ಭಾಗಧೇಯಂ. ಭಾಗ್ಯಂ, ವಿಧಾನಃ, ಭವಿತವ್ಯತಾ_ಈ ೪ ಭಾಗ್ಯದ ಪೆಸರ್" (ಪಪಪು. ೨೦-೦೨); ಅಗಣಿತ ಭಾಗಧೇಯಕ್ಕತ ಮೂಲಗುಣಂಗಳನೆಂದಣು ಬ್ರತಾದಿಗಳನನಾಕುಲಂ ಬೆಸಸಿದಂ ಮುನಿವುಂಗಪಂ (ಸುಚಮಾ. ೩-೪೬); ಭರತಕುಲದಲಿ ಭಾಗಧೇಯಸ್ಫುರಣಿಸಲರನೆಮ್ಮನುಜ್ ಧಿಕ್ಕರಿಸಿದಾದಡಿ ಮುನಿದು ಮಾಡುವುದೇನು ವಿಧಿಯೊಡನೆ (ಕುಪ್ಪಾ. ೪೬-೪೦); ಭವ್ಯವಿದ್ವನ್ನಿ ಮಹಕ್ಕಾನಂದದಿಂದಂ ಮಸುಮನಸಮಣಿಕ್ರೀಣಯಂ ಮಾಡಿದೀವ್ರತ್ರವಾರ್ದ್ಧಂ . . . ಭಾರತೀಭಾಗಧೇಯಂ (ಜಾಪಪು. ೭-೦೦೩); ತೆಮ್ಮ ಭಾಗಧೇಯಮೇ ತಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು (ಜಾಪಪು. ೦೩೨). ೩. ಆಸ್ತಿ; ಐಶ್ವರ್ಯ. ೪. ಸುಖ; ಸೌಖ್ಯ. ೫. ತೆರಿಗೆ; ಸುಂಕ: "ಆರ್ಥಾಗಮಃ, ಅದಾಃ, ಭಾಗಧೇಯಂ, ಕರಃ, ಬಲಿ_ಈ ೫ ಸಿದ್ಧಾಯಂ" (ಪಣಾಮು. ೭೦-೨೭೯). ೬. ಹಕ್ಕುದಾರ; ಬಾಧ್ಯಸ್ಥ. ೭. ಅದೃಷ್ಟವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಭಾಗ್ಯವಂತ: ಕುಮಾರಿಗುಚಿತೋದ್ಯಾಹವೈಭವದ ಸ್ವಯಂವರಕೆ ಭೂರಿ ಭುವನದ ಭಾಗಧೇಯರ ಭೂರಮಣರನು ಬರಿಸಿದನು (ಕೊಡಣ. ೦-೦೨-೨೪)

[ಸಂ.]

ಭಾಗಲಬ್ಧ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಭಾಗಿಸಿದರೆ ಉತ್ತರರೂಪವಾಗಿ ಬರುವ ಸಂಖ್ಯೆ: ಭಾಜ್ಯವೆ ಭಾಜಕದಿಂದ ಕಡಮೆಯಾದಲ್ಲಿ, ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗಲಬ್ಧವನ್ನು ಎಂದು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಗಪಪ. ೨೧೭). [ಸಂ.]

ಭಾಗಲಾಂಬಿಕೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಕಾರ್ಕ್ಕವೀರ್ಯಾರ್ಗ್ಗ ಕಾನ್ತಯಾಶ್ರೀ ಭಾಗಲಾಂಬಿಯಾ ದೇವ್ಯಾ (೧) ನಮಸ್ಕೃ ಕೃತಮಳ್ಳಸಾ (ಪಾಪಚ. XII. ೦೩-೨೦; ೪೭೬). [<ಬಗಲೆ ? + ಅಂಬಿಕೆ]

ಭಾಗವಂತ (ನಾ). ಪಾಲುದಾರ; ಪಿಸ್ಸೆದಾರ: ಎನ್ನ ಸುವಿದುಃವಿಕ್ಕೆ ಭಾಗವಂತರು ನೀವಲಾ (೨೬೬೫. ೬-೨೦-೨೦). [ಸು. ಭಾಗವತ್]

ಭಾಗವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಬೇರ್ಪಡು; ಬೇರೆಯಾಗು: ಆ ನಿರಿಯಂಬ ದೇವನ ಪಚ್ಚೆಯಂತೆರಡಾಗಿ ಕಾ ನದಿಯಿಂದ ಭಾಗವಡೆದು ಪೂರ್ವವಿದೇಹವಿಹುದಾ ಶ್ರೀಗೆ ನಿವಾಸವೆಂದನಿ (ಕೃಚಾಣ. ೦-೨೮). [ಭಾಗ + ಪಡ್]

ಭಾಗವತ (ಗು). ೧. ಭಗವಂತನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ; ದೇವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ದೇವ ಭಕ್ತ; ಹರಿದಾಸ; ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತ: ಕೌರವಭವನವನು ಹೊಱಪಡಟು ವರಭಾಗವತಮಸ್ಕರಕ್ಕ ವಿದುರನ ಮನೆಗೆ ನಡತಂದ (ಕುಪಾ. ೧. ೬-೪); ಪೋಗದಿರೆಂ ರಂಗ ಬಾಗಿಲಿಂದಾಚೆಗೆ ಭಾಗವತರು ಕಂಡರೆತ್ತಿಕೊಂಡೊಯ್ಯರೊ (ಪ್ರಹಂಪ. ೨-೦೦೦ ಅಷಷ್ಠಪ); ಯವ್ವಜ್ಞಾವದರಣಿ ಭಾಗವತ ಮಸ್ತಕಮದ ಬ್ಯಂದಾರಕೋಪಮಂ ಸತ್ಯಸಂಧಂ ಭೀಷ್ಮಂ (ಕೃಪಣ. ೪-೩೦). ೪. ಪುರಾಣದ ಕತೆಗಳನ್ನು ಯಕ್ಷಗಾನ, ಬಯಲಾಟ ಮೊದಲಾದ ನಾಟಕರೂಪಗಳಿಗೆ ಅಳವಡಿಸಿ ಅಡಿಸುವವನು ಮತ್ತು ಹಿಮ್ಮೇಳವನ್ನು ಹಾಡುವವನು: ಹಳೇಕಾಲದಿಂದ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಟ ಕಲಿಸುವ ಯಜಮಾನಿಗೆ ಭಾಗವತನೆಂದು ಹೆಸರು (ಹುಳ್ಳಿ. ೬೩); ರಂಗಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬರುವವರೆಲ್ಲರೂ ಭಾಗವತರನ್ನೂ ರಂಗಸ್ಥಳವನ್ನೂ ವಂದಿಸಿ ಕಾಲನ್ನಿರಿಸಬೇಕು (ಹುಳ್ಳಿ. ೫೧); ಯಕ್ಷಗಾನದಲ್ಲಿ . . . ಭಾಗವತನು (ಹಾಡುಗಾರನು) ಅದನ್ನು . . . ಎಲ್ಲ ತಾಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂದರ್ಭಪರತು ಹಾಡುತ್ತಾನೆ (ಸಂಪ್ರದ. ೦೩೬). ೫. ಕೆಲವರು ಕೀರ್ತನಕಾರರು, ಸಂಗೀತಗಾರರು ತಮ್ಮ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪದ: ಅನಂತರಾಮಭಾಗವತರಿಗೆ ಮಧುರವಾದ ಮನಮುಟ್ಟುವಂತಹ ಶಾರೀರಸಂಪತ್ತು ದೈವದತ್ತವಾಗಿ ಬಂದಿತ್ತು (ಸಂಗೀ. ೬೦); ಇವನು ಸಂಗೀತ ಕಲಿತಿದ್ದು ಯಾವ ಭಾಗವತರಲ್ಲಿ ? (ಜಾಪಚ. ೦೩೨). ೬. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಭಾಗವತ ಪುರಾಣ . . . ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣ ಮೆಂದಿವೇ . . . ಹದಿನೆಂಟು ಮೂಲ ಪುರಾಣಂಗಳು (ಪಪಚ. ೬); ವಿಷ್ಣು, ಭಾಗವತ, ನಾರದ, ಗಾರುಡ ಈ ನಾಲ್ಕು ಪುರಾಣಗಳು ವೈಷ್ಣವಗಳು (ಜಾರಿ. ೦೩೬).

ಭಾಗವತರ ಆಟ = ಯಕ್ಷಗಾನ, ಬಯಲಾಟ ಮೊದಲಾದ ನಾಟಿಕ ರೂಪ: ಕರ್ನಾಟಕದ ಬಯಲಾಟ ಇಲ್ಲವೆ ಭಾಗವತರ ಆಟಗಳೂ ತಿದ್ದಿದ ನರ್ತನೇಲಗಳೇ (ಜಾಂಕ್ರ. II, ೯೨೦). [ಸಂ.]

ಭಾಗವತಧರ್ಮ (ನಾ). ಭಗವಂತನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪರದೈವ ಮತ್ತು ಅವನಲ್ಲಿಡುವ ನಿರತಿಶಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯೇ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ವೆಂದು ಬೋಧಿಸುವ ಮತ; ವೈಷ್ಣವಮತ: ಇದೇ ಭಗವದ್ಗೀತೆ ಮೊದಲಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಭಾಗವತಧರ್ಮ. ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತ (ಸಂಪಪ್ರಾ. ೨೩೯) ; ಈ ನಾರಾಯಣನ ಆರಾಧಕರ ಒಂದು ಪಂಥವೇ ಬೆಳೆದು

ಮುಂದೆ ಅದು ಭಾಗವತಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿ ಬೆರೆತಿರುವುದು ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ (ಶಾಕಟ. ೫೯೩). [ಸಂ.]

ಭಾಗವತ ಸಂಪ್ರದಾಯ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲು ಹೊರಟ ವೈಖಾನಸ, ಪಾಂಚರಾತ್ರ, ಭಾಗವತಸಂಪ್ರದಾಯವೆಂಬ ಮೂರು ಆಗಮಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು; ಈ 'ಶಕ್ತಿಭಾಗವತ', 'ಶಿವಭಾಗವತ' ಮುಂತಾದ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳೂ ಇವೆ: ಶ್ರೀಶುಕಭಾಷ್ಯಾನುಸಾರಿಯಾದ ದರ್ಶನದ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾಗಿ ಶ್ರೀಗೋಪಚಂದನದಿಂದ ಊರ್ಧ್ವಪುಂಡ್ರಾದಿಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿ ಉಪಾಸಿಸುವ ವೈದೀಸಂಪ್ರದಾಯವು "ಭಾಗವತಸಂಪ್ರದಾಯ"ವೆಂದೂ . . . ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿದೆ (ಶಾಕಟ. ೬೬); ಅವರ ಮನೆತನದವರೆಲ್ಲ ಭಾಗವತಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಒಲಿಸಿದ್ದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನವಿದ್ದೇ ಇತ್ತು (ಸಂಗೀತ. ೧೬). [ಸಂ.]

ಭಾಗವತಿಕೆ (ನಾ). ಯಕ್ಷಗಾನ, ಬಯಲಾಟ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುವಿಕೆ: ಸಂಯ್ಯಭಾಗವತರೆಂಬುವರು . . . ಭಾಗವತಿಕೆಗೂ ಅಸಮರ್ಥರಾಗಿ ಆ ಉದರಶೂಲೆಯಿಂದಲೇ ಪರಲೋಕವಾಸಿಗಳಾದರು (ಶಾಕಟ. ೬). [ಭಾಗವತ+—ಇಕೆ]

ಭಾಗವಹಿಸು (ಕ್ರಿ) ಸೇರು; ಭಾಗಿಯಾಗು; ಪಾಲುಗೊಳ್ಳು: ಇಂದಿನ ಕವಿಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ನಾಡಿನ ಹಿರಿಯಾಂತ ಕವಿಗಳು ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದರು (ಪ್ರಜಾ). [ಭಾಗ+ವಹಿಸು]

ಭಾಗಶಃ (ಅ). ಕೆಲವು ಭಾಗ ಮಾತ್ರ; ಭಾಗಭಾಗವಾಗಿ; ಅಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ: ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮಾನವಕೋಟಿಯ ಜೀವನವೂ ಜೀವನವ್ಯವಹಾರಗಳೂ ಭಾಗಶಃ ಸ್ವಂತ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಂದಲೂ ಭಾಗಶಃ ಪರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಂದಲೂ ರೂಪುಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಕ್ರಮ. ೧೯೨). [ಸಂ.]

ಭಾಗು (ನಾ). ಹಣ; ಧನ; ದ್ರವ್ಯ: ನಿನಗಾನಾಟಿಸಿದನೆನಗೆ ನೆಲೆಯಂ ತಾಡುಗೆಯಂ ಮಾಡಿಸಲ್ ಭಾಗಸ[ಜಾತಿಂ. ಭಾಗವಸ]ಮುಳ್ಳೊಡೆ ನಿನಗಾಂ ಪೆಂಡತಿಯಂ (ಕಣ್ಣಾ. ೮೬-೦೪); ಕೋವಣಕ್ಕಳ್ಪೆಡಂ ಭಾಗಸ ಮಿಲ್ಲದೂಂ (ಕಬ್ಬಾ. ೧೬-೬). [<ಸಂ. ಭಾಗಸ್ವ ?]

ಭಾಗುಸ್ತ (ನಾ). = ಭಾಗಸ್ಥ ೧: ಆ ನಿಮ್ಮ ಭಾಗುಸ್ತರೇನಾದರು? (ಜಾಪಾಕ್ಕೆ. ೦೩೦). [<ಸಂ. ಭಾಗಸ್ಥ]

ಭಾಗಸ್ಥ (ನಾ). ೧. (ಪಿತ್ರೋಪಾರ್ಜಿತ ಉದ್ಯಮ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಂಡವಾಳವನ್ನು ಹಾಕಿ) ಲಾಭನಷ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನಾಧಿಕಾರವುಳ್ಳವನು; ಪಾಲುಗಾರ: ಆ ಇಬ್ಬರು ಕಿಟ್ಟಿರೂ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಭಾಗಸ್ಥರು (ಕೃಷಿ). ೨. ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಗ. ಸಹೋದರ ಮೊದಲಾಗಿ ಪಾಲಿಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು; ದಾಯಾದ: "ದಾಯಾದಃ—ಸಿ ಮಗನು, ಬಂಧು, ಭಾಗಸ್ಥ" (ಕಣ್ಣಂತಿ. ೪೯೬). [ಸಂ.]

ಭಾಗಹಾರ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಭಾಗ ಮಾಡುವುದು,—ಭಾಗಿಸುವುದು: ಈ ಮಾರ್ಗದಿಂ . . . ಭಾಗಹಾರಂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟುದು (ಕ್ಷೇತ್ರಾ. ೦೨-೨೪); ಭಾರತೀಯವಿಧಾನಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಗುಣಕಾರ ಭಾಗಹಾರಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಇದ್ದು, ಹೈಸ್ಕೂಲು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯ (ಗಣಿ. ೨೧೩). [ಸಂ.]

ಭಾಗಾಹಾರ 'ಭಾಗಹಾರ' ನೋ.

ಭಾಗಾದಿ (ನಾ). ೧. ಪಾಲುಗಾರ; ಭಾಗಸ್ಥ: ಅವನ ಗೊಡವೆಯೇಕೆ ಅವಾರು ನೀನಾರು ಅವನ ಪಾಪಕ್ಕೆ ನೀ ಭಾಗಾದಿಯೆ (ಪಾಕ್ಕೆ. ೩೭-೦). ೨. ದಾಯಾದಿ: ಭಾಗಾದಿ ಬಲಿತರಲಿ ವೈರಿ ತಾ ಪಿಡಿತರಲಿ . . . ಬಲ ಭೀಮುದೇವ ನಿನ ದ್ಯೂಲ ದಮಯಿತರಲಿ (ಗುಪ. ೦೦೩); ಮುಲಸಂಬಂಧವ ಭಾಗಾದಿ ಹಬ್ಬಿಗೆ ಹಳೆಹಾದಿ (ಜಾಪೀ. ೫೯-೦೭). ೩. (ಆಲಂ) ಶತ್ರು; ದ್ವೇಷಿ: ಯಾರೋ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ನಮ್ಮ ಭಾಗಾದಿಗಳು (ಜಾಪೀಲೀ. ೨೦೬); ಹುಟ್ಟುತ್ತಾ ಬಂದು ಬೆಳೆಯುತ್ತ ಭಾಗಾದಿ (ಪುಂರಚ. II, ೩೨). [ಸಂ. ಭಾಗಾದಿನ್]

ಭಾಗಾರ 'ಭಾಗಾಹಾರ' ನೋ.

ಭಾಗಾರ್ಹ (ನಾ). ೧.ಭಾಗವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹನಾದವನು; ವಾರಸುದಾರ; ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿ. ೨. ಪಂಚಬೇಕಾದುದು; ಭಾಗ ಮಾಡಬೇಕಾದುದು. [ಸಂ.]

ಭಾಗಾವಳಿ (ನಾ). ಪಾಲು; ಭಾಗ: ಮಂಚಿಗಾವುಂಡನ ಕುಲಸ್ತ್ರೀ ಸಾನ್ತಿಅಬ್ಬೆಗಾಡಿ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥೆಯಾಣಾಗಳುಂ ನಲ್ಲೂರ ಭೂಮಿ ಆಕಲ ಗೌಸೋಮಯನ ಭಾಗಾವಳಿ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಕೆಳಗುಂದಣಿ ಭೀಮಯ್ಯ ಹರಿಆಸೆ (ಶಿ. VIII, ೩೭೮. ೪೨-೦೦ ; ೧೨೬೮). [<ಭಾಗ + — ವಳಿ]

ಭಾಗಾಹಾರ, ಭಾಗಾರ, ಭಾಗಾಕಾರ, ಭಾಗಾರ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಭಾಗಿಸುವುದು; ಭಾಗಹಾರ: ಶಾಲೆಯಿಲ್ಲಿ ಇಂದು ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ಭಾಗಾಹಾರದ ಲೆಕ್ಕಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು (ಪ್ರಜಾ). **ಭಾಗಾರ**: ಗಣಿತ ಭಾಗಾರಗಳ ಲೆಸ್ಸವ ಗುಣಿಸಿ ಭಾಗಿಸಿ ಹೇಳಿದರೆ ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆಯನು ಪಿಡಿದಜನ ತಂದೆಯು ರೂಪವನು ಬರದು ಮಣಮು (ಕ್ರಕ್ಕಾ. ೭೨). **ಭಾಗಾಕಾರ**: ಪ್ರತಿವಿನ್ಯಾಸವನ್ನೂ ಬರೆಯುತ್ತ ಹೋಗಿ ಉತ್ತರ ಪಡೆಯುವ ಭಾಗಾಕಾರ; ದೀರ್ಘಭಾಗಾಕಾರ (Long-division. ೧೯೫); ಭಾಗಾಕಾರ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೂ ಹಾಗದ ಲಕ್ಷಣ ತಿಳಿಯದೆ? (ಗಣಿ). **ಭಾಗಾರ**: ಆಳು ಭಾಗಾರ ವಿಷಮಭಾಗಾರ . . . ಇವು ಮೊದಲಾದ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರಗಳು (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೦-೬). [< ಸಂ. ಭಾಗಹಾರ]

ಭಾಗಿ (ನಾ). ೧. ಭಾಗಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು; ಪಾಲುದಾರ; ಹಿಸ್ಸೆದಾರ. ೨. ಯಾವುದಾದರೂ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯಂಬವನು: ಅಕ್ಷಯತೀರ್ತ್ರ ತುನ್ನಕದ ವಾರ್ದ್ಧಿಯ ಮೇಲದು ನೋನ್ಪ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ಲಕ್ಷಿಮಣಕ್ಕೆ ರಮ್ಯಪುರಲೋಕಸುಕಕ್ಕೆ ಭಾಗಿ (ಅ, II, ೨೦-೪; ಸು. ೭೦೦). ೩. ಪುಣ್ಯವಂತ; ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ; ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿ. ೪. ಸಮಾನವಾದ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರವುಳ್ಳವನು; ಸಮಭಾಗಿ; ದಾಯಾದ. ೫. ಸ್ವಾಮ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದವನು; ಮಾಲೀಕ; ಒಡೆಯ. ೬. ಯಾವುದಾದರೂ ಕಾರ್ಯಭಾರ, ಸಮಾರಂಭ, ಸಾರ್ವಜನಿಕಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವವನು,—ಮಿಳಿತಭಾಗುವವನು: ಆ ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ನಾನೂ ಭಾಗಿಯಾಗಿದ್ದೆನು (ಪ್ರಜಾ). [ಸಂ. ಭಾಗಿನ್]

ಭಾಗಿತ್ವ (ನಾ). ಭಾಗಿಯಾಗುವಿಕೆ; ಭಾಗವಹಿಸುವುದು; ಪಾಲುಗೊಳ್ಳುವುದು: ಒಂದು ಅಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವುದು; ಭಾಗಿಯಾಗುವುದು. ಭಾಗಿತ್ವ (complicity. ೬೦೪೭). [ಸಂ.]

ಭಾಗಿನೇಯ (ನಾ). ೧. ಅಕ್ಕ ಅಥವಾ ತಂಗಿಯ ಮಗ; ಸಹೋದರಿಯ ಪುತ್ರ; ಸೋದರಳಿಯ: "ಸ್ವಸ್ರೀಯಃ, ಜಾಮೇಯಃ, ಭಾಗಿನೇಯಃ—ಈ ೩ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳ ಮಗಂ" (ಶಬ್ದಮ. ೯೪-೩೩೬); ನಿನ್ನ ನಲ್ಲನೆ ಗಡಂ ಮದ್ಭಾಗಿನೇಯಂ (ಅಜಿ. ೩-೦೪); ಕ್ಯದೀಯ ಭಾಗಿನೇಯಂ ಮುನ್ನ ಮುಳ್ಳ ಭಾಗಾಂಶಮೆಲ್ಲಮಂ ತ್ಯಾಗಭೋಗೋಪಭೋಗಾದಿ ವ್ಯಸನಕ್ಕ ಸದ್ವ್ಯಯಂ ಮಾಡಿ ಕಿಡಿಸಿಯುಂ (ಪುಪಪ್ರ. ೨-೩೨ ಪ). ೨. ದಾಯಾದಿ (?): ಶತಕ್ರತು ಮುಕುಳಿತಾಂಜಲಿಪುಟನಾಗಿ ಜನ್ನಪಂ ಜಗನ್ನಾಥ ಪಾಂಡವ ಮಧ್ಯಮಸಹರ್ಜುನನೆಂಬನಿನಗತಿಪ್ರಿಯತನಯಂ ದುರ್ಯೋಧನಂಗೆ ಭಾಗಿನೇಯಂ ನಿಮಗೆ ಮೈದುನನುಮಪ್ಪಂ . . . ಎನೆ (ಪಾಡಿ. ೪-೦೦೬ ಪ).

[ಸಂ.]

ಭಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಾಲುಮಾಡು ; ಭಾಗಮಾಡು ; ವಿಭಾಗಿಸು : ಭಾಮಿಸಿದಂ, ಭಂಗಿಸಿದಂ, ಭಾಗಿಸಿದಂ (ಕಮಾ. ೭೨ ಕ್ರಿಯೆ). ೨. [ಗಣಿತ] ಭಾಗಾಹಾರ ಮಾಡು: ಭಾಗಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪೆಸರು—ತವಿಸು, ಭಾಗಿಸು, ಈಗೆ (ಕ್ರಿಪಣಾ- ೮೨-೦೨) ; ಧನದೆ ಗುಣಕಾವ ಭಾಗಹಾರಂಗಳವವರ್ತಿಸಿ ಭಾಗಿಸಿ (ನೂಪ್ರು.ಶಾ. ೧೬-೦೦) ; ೧೨೦ನ್ನು ಎರಡರಿಂದ ಭಾಗಿಸಬೇಕು (ಶಾಕಪು. ೦೦೩).

ಭಾಗಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳು ; ಪಾಲು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ಹೊಟ್ಟೆಯ ರಕ್ತಮಾಂಸಗಳನ್ನು ಭಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬೆಳೆದವರಾಗಿರುವಾಗ ಪ್ರೇಮಾತಿಶಯವು ಅವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ತೋರದೆ ಮತ್ತೆಲ್ಲಿ ತೋರೀತು ! (ಜಗಚ್ಚಿ. ೦೨). [ಭಾಗ + -ಇಸು]

ಭಾಗಿಸುಹ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಭಾಗಿಸುವುದು ; ಭಾಗಾಹಾರ : ಎತ್ತು ಪೆಗೆಯನಲು ಭಾಗಿಸುಹಮಕ್ಕುಂ (ಪುಂಗಣ. ೦೦೯-೦೦).

[ಭಾಗಿಸು + — ಪ್ಪ (< — ಪ್ಪ)]

ಭಾಗೀದಾರ, ಭಾಗೇದಾರ (ನಾ). ಪಾಲುಗಾರ; ಭಾಗಸ್ಥ . ಈ ಕಂಪನಿಗಳು ಭಾಗೀದಾರರಿಗೆ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಶೇ.೦೦ ೬ ರೂಪಾಯಿಯಂತೆ ಲಾಭವನ್ನು ಸಾಮರೀವಾನದಿಂದ ಕೊಡುತ್ತವೆ (ಕಾಗ. ೩೦೬) ; ಭಾಗೀದಾರರು ಪ್ರಾರಂಭದ ಬಂಡವಲಕ್ಕೆ (Paid-up Capital) ಹಣವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಸಿದವರು (ಜ್ಯೋಕ್ಕೆ. ೬). **ಭಾಗೇದಾರ** : "ಭಾಗೇದಾರ—ಪಾಲುಗಾರ" (ಜಾಪಕೋ. ೨೫). [← ಮರಾ. ಭಾಗೀದಾರ]

ಭಾಗೀರಥಿ (ನಾ). ಭಗೀರಥನೆಂಬ ಮಹಾರಾಜನಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಇಳಿದು ಬಂದುದೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ನದಿ ; ಗಂಗಾನದಿ : "ಭಾಗೀರಥೀ, ಸುರ ಸರಿತ್, ವಿಷ್ಣುಪದೀ, ಜಾಹ್ನವೀ, ಗಂಗಾ—ಈ ೫ ಗಂಗೆ" (ಪಣಾಮು. ೦೦೦-೨೦) ; ಬಾರಪ್ಪ ಭಾಗೀರಥಿ ತೋಜವ್ಪ ಜನರಿಗೆ ನಾ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದು ತೋಜವ್ಪ ಜನರಿಗೆ (ಕೃಕಂದ. ೪-೨೨ ಕ್ಷಂ); ಕೆರಳ್ದು ಭಾಗೀರಥಿ ಸಮಸ್ತನ್ಯಪಮ್ಮಂದಮೊಳ್ಕನ್ನ ದುಗನುದ್ದಾಮನಾಗಿರ್ಪನೆಂದುಮಾಳಿವ ನಲ್ಲವು. . . ನೀನೆನೆಗೆ ಸುತರಿಲ್ಲೆನಲ್ಬಹುದೆ ಪೋಗೆಂದೊಡೆ (ಕೃಬಾಣ. ೯-೩೦); ಭಗೀರಥ ಯತ್ನ ಮಾಡಿ ಭಾಗೀರಥಿ ತಂದ. ನಗರದವ ಯತ್ನ ಮಾಡಿ ನಗಾ ಕಳಕೊಂಡ (ಗಾಡ).

ಭಾಗೀರಥೀನಂದನ = ಗಂಗೆಯ ಮಗ: ಗಾಂಗೇಯಂ; ಭೀಷ್ಮ : ಸಾರಿದನು ಶರಮಂಚವನು ಭಾಗೀರಥೀನಂದನನು (ಭಾಷ್ಯರತ್ನಾ. ೦೬-೩೬).

[ಸಂ. ಭಾಗೀರಥೀ]

ಭಾಗುರೆ (ಅ). ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿಂವ ಒಂದು ನಿಪಾತಾವ್ಯಯ: ಜಯ ಮರ್ಧಿಯು ಭಾವರರೆ ಭಾಗುರೆ ರಾಜುತೊ ರಾಜುತೊ. . . ಕಲು ಸಿಂಗ ಬೋಳೆಯನಾದುಂ (ಎಕ. VIII. ಇಗಳ- ೩೨-೦೩ ; ೧೩೮). [?]

ಭಾಗೆ (ನಾ). ೧. ಪಾಲು; ಭಾಗ: ಅಂಶ: ಹೋದ ಮೃಗಮಂ ಕಂಡೊಡೆ ನಗೆ ನೀನೊಳ್ಳಿದಂ ಆದಲ್ಲಿ ಭಾಗೆಯಂ ವಂಚಿಸೆಂ ಕೊಳ್ಳದಂ (ಕ್ಷತ್ರ. ಚೆ. ೦೩೦-೯); ಅಕ್ಷರಂ ಧರೆಯೊಳೊಬ್ಬರ ಭಾಗೆಗೆ ಬಂದುದಲ್ತು· (ಪಳಮೂ. ೭); ಇನಿತುವಂ ಮೂಜುಭಾಗೆಯಂ ಮಾಡಿ ಕುಡುವುದು (ಕಾಂದಪು. ೦೯-೩). ೨. ಹಂಚಿಕೆ ; ವಿಭಾಗಿಸುವಿಕೆ ; ವಿಂಗಡಣೆ : ಮೂಪಿಗಿಂತು ನಾಲ್ಕಜ ಪರಿಗಣಿತ ಪದಮಾನ್ಯ ಸಂಘಟಿಸಿದುದು ಭಾಗೆಯಲಿ (ಕೂಕಣ. ೦-೭-೩೮). ೩. ಐಶ್ವರ್ಯ; ಸಂಪತ್ತು: ಭಾಗೆ ಈಕ್ಷ್ವರ ಪುನಿಯಾಗ ಶುಭಕಾರ್ಯ ಆಗ ಹುಟ್ಟಿ ಆಗ ಬೆಳದಾವ (ಕ್ಷತ್ರ.೩೩). ೪. ಎಡೆ; ಸ್ಥಳ: ವಂಭಾಗ ಯೆಂಬುತ್ತುನಾಲ್ಕುಸಾಸಿರಪೋಜನಂ ಬಾಹುಲ್ಯಮುಪಪತ್ಯಂ (ಜಾತ್ಕ್ರ.ಜೀ. ೨೨-೦೦) ; ಗುರುರವಿಗಳೆತ್ತುಂಗಭಾಗೆಯಲಿರಲು . . . ಪುತೆಸ್ರೀದಹು ಗಳಾದವು ಭೂಪ ದಶರಥಗೆ (ಕೌಶಾ. ೦-೩೩).

ಭಾಗೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ = ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳು: ಅವ್ಯತಮಥನಮಂ ಮಾಡುತೀ ತ್ರಿದಶಾಳಿಗಳ್ ನುಡಿದಂತೆ ಪುಟ್ಟಿದ ವಸ್ತು ಮೊದಲಾದುದನು ಭಾಗೆ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡರ್ ತಮ್ಮೊಳಗೆ ತಾವೆ ನಿಮಗೆನ್ನದೆ (ಅಕೂಪು. ೦೨-೦೨). [ಸಂ. ಭಾಗ]

ಭಾಗೆಗಾಱ (ನಾ). ಭಾಗವಹಿಸುವವನು; ಪಾಲುಗೊಳ್ಳುವವನು; ಭಾಗಿ: ಆಗದಿರದೀಯಬ್ಬರವ್ವ ಕವಿಮೂಗು ಮುಸುಳಿಸಿದವಳ ಬವರದ ಭಾಗೆಗಾಱರ ಬವ್ವ ಭರತಾವತಿಜ ನೋಡೆನಲು (ಕೂಕಣ. ೬-೫-೦೦). [ಭಾಗೆ+—ಗಾಱ]

ಭಾಗೆಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಡು ; ಪಾಲುಕೊಡು: ಪಿತನಲಿದೊಡ ನುಜಂಗೆ ಭಾಗೆಗೊಟ್ಟುರ್ದರ್ಧತತಿಯೊಳನುಜೆಯ ಜಂಗಮಾರ್ಜನೆವು ಮಾಡೆಂದು ಸಿತಗಳನ ವಶಕಿತ್ತು ಪಡಗೊಜುತಗ್ರಜಂ ಶರಧಿಯೊಳು ಮಿಂದಿಯ (ಣಾಪಾ. ೬-೬). [ಭಾಗೆ + ಕೊಡು]

ಭಾಗೇದಾರ 'ಭಾಗೀದಾರ' ನೋ.

ಭಾಗ್ಯ (ನಾ). ೧. ಶುಭಃಶುಭಕರ್ಮಗಳ ಫಲ ; ವಿಧಿ ; ಹಣೆಬರಹ : "ಭಾಗಧೇಯಂ, ಭಾಗ್ಯಂ, ವಿಧಾತೃ, ಭವಿತವ್ಯತಾ—ಈ ೪ ಭಾಗ್ಯದ ಪೆಸರ್" (ಪಣಾಮು. ೨೦-೦೩); ಎಮಗೆ ತಂದೆಯುತ್ಪನ್ನತಳಂ ಪುರೆಯುಂಟೆ ತವಗೆ ಭಾಗ್ಯಾನುರೂಪದಿಂ ಬಾಬ್ಬಿಮೆಜಗಮೆಂಬಿತಿ ಮವದಿಂ ನಿಸ್ಸನಜರನಿಬರುಂ ಮಾನೋನ್ನತರೆಂಮೆಜಗರ್ (ಜಪು. ೦೪-೦೩) ; ಬಗೆದೆಗೆಯದೆ ತನ್ನ ಭಾಗ್ಯದ ಫಲವೆಂದು ಬಗೆದು ಭಕ್ತಿಯೊಳೆಸಗುವುದು (ಪಂಂ. ೩-೯); ಪಳೆಯುಂತೆ ನಿಜಭಾಗ್ಯವನಾ ಯೆಳೆದುಳ್ ತೋಳೆತ್ತಿ ಗೋಡಲ್ಬುಜ್ಜುಗಿಸಲ್ (ಜಪಾಂಚ. ೬೪-೦೩೦). ೨. ಅದೃಷ್ಟ ; ಸುದೈವ : ವಾರಿಯುರಿವ ಪುರುಷ ಭಾಗ್ಯದೇವತೆಯೊಲಿವ ಕಾಲವಸು . . . ವಿಚಿಸುವೊಡೆ ವಿಧಾತೃಗಳವಲ್ಲ (ಭಾಬ್ಯಾಗ. ೩-೩೩); ಇದು ಭಾಗ್ಯವಿದು ಭಾಗ್ಯವಿದು ಭಾಗ್ಯವಮ್ಮ ಪದುಮನಾಭನ ಪಾವಳಜನೆ ಸುಖವಯ್ಯ (ಕೃಕಂದ. ೦-೦೩೨ ಕ್ಷಂ); ನಮ್ಮ ಭಾಗ್ಯವಶದಿಂದ ನೀನು ಬಂದು ಮಾನ ಉಳಿಸಿದೆ (ಪಣಾ. ೫೪). 'ಭಾಗ್ಯವಂತ' ಪರಾ. ೩. ಸುಖ; ಶ್ರೇಯಸ್ಸು. ೪. ಸಿರಿ ; ಐಶ್ವರ್ಯ ; ಸಂಪತ್ತು : ಈತಿಯಿಂ ಸೌಂದರ್ಯಸೌಭಾಗ್ಯಮನೊಸಗೆ[ಯ] ಪೌಲೋಮಿಯಿಂ ಭಾಗ್ಯವಂ ಭಾರತಿಯಿಂ ನಾನಾಕಲಾಕೌಶಲಮನತಿಶಯಂಬೆತ್ತಿರಲ್ . . . ದುಹಾರೇವಿ ಕಣ್ಗಡ್ಡಮಾದಳ್ (ಪುಸ್ತ. ೬-೦೩); ಭಾಗ್ಯದ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಬಾರಮ್ಮ ನಮ್ಮಮ್ಮ ನೀ ಸೌಭಾಗ್ಯದ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಬಾರಮ್ಮ (ಕೃಕಂದ. ೦-೨೦೦ ಕ್ಷಂ); ಯೋಗ್ಯತೆವಜಸೆಡೆಸುವೊಡೆ ನಿಜವೈರಾಗ್ಯದಿಂದಾಧಿಕ್ಯಮನಿಸುವ ಭಾಗ್ಯ ಮಿರದ್ದೆ ಕಂದ (ಸಣಾ. ೦೬-೩೬); ಭಾಗ್ಯ ಬರುವಂಪಾದ್ದು ಭಾಗಮ್ಮ ತಪ್ಪದಾಳೇ ? (ಗಾಡ). [ಸಂ.]

ಭಾಗ್ಯದೈವ (ನಾ). ಅದೃಷ್ಟವನ್ನು ಕೊಡುವ ದೈವ; ಭಾಗ್ಯದೇವತೆ : ಕಾಯೆ ವಳೆಯ ಭಾಗ್ಯದೈವ ಗೆಲುವ ಸಿರಿಯ ಪಡೆಯನು (ಜಾಚಿ. ೬-೦೩೦). [ಸಂ.]

ಭಾಗ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ೧. ಭಾಗ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವ ದೇವತೆ ; ಧನಲಕ್ಷ್ಮಿ. ೨. ಐಶ್ವರ್ಯ ; ಸಿರಿ; ಸಂಪತ್ತು : ಸೇರಲ್ ಬರೆ ಭಾಗ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಬಿಡುವನೆ ಬಡವಂ (ಜಾಸಂಚ. ೩೬-೩೩). [ಸಂ. ಭಾಗ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀ]

ಭಾಗ್ಯವಂತ (ನಾ). ೧. ಪುಣ್ಯವಂತ; ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ : ಯೋಗ್ಯರಾಗಿ ಭೋಗ್ಯರಾಗಿ ಭಾಗ್ಯವಂತರಾಗಿ ನೀವು (ಕೃಕಂದ. ೦-೭೯ ಕಸುಪದ್ಯ); ಅವರು ತುಬ ಭಾಗ್ಯವಂತರು, ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸ ಸಿಕ್ಕಿದೆ (ಮಾಂ). ೨. ಸಿರಿವಂತ ; ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ : ಇವಳು ಭಾಗ್ಯವಂತರ ಮಗಳೆ? (ಜಾಸಂಚ. ೬). [ಸಂ. ಭಾಗ್ಯವತ್]

ಭಾಗ್ಯವಂತೆ (ನಾ). ೧. ಪುಣ್ಯವಂತೆ; ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿನಿ : ಅನ್ನೆನಿಸಿದಾಚ ಭೂಪನ ಕಾನ್ತೆ ದಯಾವಂತೆ ಭಾಗ್ಯವಂತೆ ನಿತಾಂತಂ ಶಾನ್ತೆ . . . ಮಹಾ ದೇವಿಯೆಂಬ ಪೆಸರಿಂದಸೆವಳ್ (ಎಕ. XX. ೦೨-೦೩; ೧೧೯೨); ಆ ಗುಣ ಶಾಲಿಯ ಕೈಹಿಡಿಯಬ ಪುಜಂಗಿ ತಂಬು ಭಾಗ್ಯವಂತೆ (ಪಣಾ). ೨.

ಸಿರಿವಂತೆ; ಧನವಂತೆ : ಆ ಬಡಹುಡುಗಿ ಸಿರಿವಂತರ ಮನೆಗೆ ಸೇರಿ ಭಾಗ್ಯವಂತೆಯಾದಳು (ಪೂರ್ಣ). [ಭಾಗ್ಯವಂತ + — ಎ]

ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿ (ನಾ). = ಭಾಗ್ಯವಂತ ೧ : ಎಲೆಲೆ ಬಕುತರ ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿಯ ಬೆಳಗಿಂವೆಲಾ ಶಿವಯನುತ ಪದನಳನಯುಗಳದಲೊಡಲನೀಡಾಡಿದನು ಹರುಷದಲಿ (ತೀರ್ಥಾ. ೯-೦೦). [ಸಂ. ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿನ್]

ಭಾಗ್ಯಹೀನ (ನಾ). ಅದೃಷ್ಟವಿಲ್ಲದವನು; ದುರದೃಷ್ಟಶಾಲಿ; ನಿರ್ಭಾಗ್ಯ: ಅವನು ದೂರ ಪ್ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಗಳೂ ಇಲ್ಲದ ಒಬ್ಬ ಭಾಗ್ಯಹೀನ (ಕೂಡ). [ಸಂ.]

ಭಾಗ್ಯಾಧೀನ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದ ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು : ದೈವೇಚ್ಛೆ; ದೈವಾಯತ್ತ : ಪಂಡಿರೊಳ್ ಸರಿಗಂ ದೀಕೆಯ ನೀಂ ಬರ್ದುಂಬಿಪುದು ಭಾಗ್ಯಾಧೀನಂ (ಜಾತಿತ. ೩೬-೧೩). [ಸಂ.]

ಭಾಗ್ಯೋದಯ (ನಾ). ಅದೃಷ್ಟ; ಸುದೈವ : ಭಾಗ್ಯೋದಯವಿಹೀನನು ತಾನೆನುತ ಕುರುರಾಯ ವಿಷಸುಯ್ದ (ಕರ್ಣಾ. ೦-೨೮). [ಸಂ.]

ಭಾಜಕ (ಗು). ೧. ಭಾಗ ಮಾಡುವ; ವಿಭಾಗಿಸುವ : 'ಸಮಭಾಜಕ ವೃತ್ತ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಭಾಗಮಾಡುವವನು. ೩. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಯಾವುದರಿಂದ ಭಾಗಿಸಬೇಕೋ ಆ ಸಂಖ್ಯೆ : ಮೇಲಿನ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ ೧೦೦ ಭಾಜ್ಯವೆಂದೂ ೬೩ ಭಾಜಕವೆಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಗಣಿ. ೨೧೭). [ಸಂ.]

ಭಾಜನ (ನಾ). ೧. ಭಾಗಿಸುವುದು; ವಿಭಾಗ ಮಾಡುವುದು. ೨. ಶಬ್ದ, ಬಟ್ಟಲು ಮುಂತಾದ ಯಾವುದೇ ಪಾತ್ರೆ; ಭಾಂಡ : " ಅಮತ್ರಂ, ಭಾಜನಂ, ಪಾತ್ರಂ, ಸ್ಥಾಲಂ — ಈ ೪ ತಳಿಗೆ " (ಅಭಿಧಾ. ೪೪-೦೬೨) ; ಇದಿರೊಳ್ ಸೂಸುವ ಹೆಮಭಾಜನಚಯಕ್ಕತ್ಯಂತ ದಸ್ಯಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚದನರ್ಘ್ಯಭರಣಕ್ಕಿ ಲೆಕ್ಕಮಣಮಿಲ್ಲ (ಅಜಿತ. ೯-೩೩) ; ಮುಂಜಗದೆಯಿಯವ ಕಾಲ್ದೊಳೆದಳು ಹೊನ್ನ ಭಾಜನ ಗಂಧವಾರಿಯಲಿ (ಪೊಟಾಚ. ೯-೨೮) ; ಪರಿಮಳಪತ್ರಕರಪರಿಮಿತಭಾಜನಂಗಳನೋಜೆಯಿಂ ತಿದಿದು . . . ಬರ್ಪ ಮಂದಿಯರಿಂದತಿಸಂಭ್ರಮಂ ಪೆಗಳೆ (ಜಾನಕೀ. ೪-೩೩ ಪ). ೩. ಪಾತ್ರನಾದವನು ; ಅರ್ಹ : ಮನುಜಂ ವಜ್ರಸಮುದ್ಭವಂ ಶಿಶುತೆಯೊಳ್ ವೃದ್ಧತ್ವದೊಳ್ ಸೌಖ್ಯಭಾಜನಕ್ಕುಂ . . . ಸ್ವಲ್ಪಸೌಖ್ಯಕ್ಕೆ ಭಾಜನಕ್ಕುಂ ಬಹುಯೋಗದೊಳ್ ವೆಗ್ಗವಾಪಯೋಗದೊಳ್ ಪುಟ್ಟದಂ (ಜಾತಿತ. ೦೩-೦೭) ; ಪುಣ್ಯಾತ್ಮರಿರ್ಪತಿಗಂ ರಾಜ್ಯಕ್ಕಮೆಷ್ಟೆ ಭಾಜನಮಾದರು (ಪಾ. ೪. ಆದಿ. ೦೦೬-೦೦ ; ೧೬೨) ; ಅನಾಕುಲೋಜ್ವಲಭೋಗ್ಯಸಂಗ್ರಹಂ ಗೃಹಮಖಿಲಸುಖಿಭಾಜನಂ ಜನಂ ತದ್ದೇಶದ (ಪದ್ಮಪು. ೬-೦೬) ; ಭರತಂ ಮಹಾತ್ಮನೆನಿಪನು . . . ಬಾಲ ಋಷಿಯೆಂಬುತೆ ಭಾಜನನಾಗಿ ರಾಮಗೌರವಕೆ (ತ್ರಿಪುರಾ. ೫೬-೬೮೦).

ಭಾಜನವಾಗು = ಈಡಾಗು ; ಗುರಿಯಾಗು ; ಪಕ್ಕಾಗು : ನರನ ಪಾತಿಗೆ ದ್ರೌಪದಿಯ ತೊತ್ತಿರುಗಳುಪಹಾಸ್ಯಕ್ಕೆ . . . ಭಾಜನವಾದನ್ಯೆ (ಭಾರತ. ೦೨-೯). [ಸಂ.]

ಭಾಜನಾಂಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪತ್ರುಬಗೆಯ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆತ್ಯವೆಂಬೊಲ್ಯವಾದ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಮರ : ಭಾಜನಾಂಗ ತರುವಂ ಪೋಲ್ವಂ ಸುರಾಧೀಶ್ವರಂ (ಅಜಿತ. ೬-೩೬) ; ಬಹುಭಾಜನಂಗಳಂ ನಿರ್ಪಹಿಸುವುದವರವರ್ಗೆ ಭಾಜನಾಂಗಮಹೀಜಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೦೦೪) ; ಭಾಜನಾಂಗಮೆಂಬುದು ಕನತ್ಕನಕಮಣಿಖಚಿತ ವಿವಿಧಭಾಜನವಿಶೇಷಂಗಳ ನೀವುದು (ಜಿನಪಂಚ. ೯). [ಸಂ.]

ಭಾಜ್ಯ (ನಾ). ೧. ಭಾಗಮಾಡಬೇಕಾದುದು ; ಭಾಗ ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದು ; ಹಂಚಲ್ಪಡುವುದು : ವಿಕಪ್ರದೇಶಾದಿಷು ಲೋಕಾಕಾಶಕ ಪ್ರದೇಶಾದಿಗಳೊಳ್ ಭಾಜ್ಯಃ ಪರಿಸಲ್ಪಡುವುದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೩೩). ೨. (ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಪಾಲು : ಭಾಗ. ೩. [ಗಣಿತ] ಭಾಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಂಕಿ, — ಸಂಖ್ಯೆ : ಮೇಲಿನ ಉದಾಹರಣೆಯಲ್ಲಿ ೧೦೦ ಭಾಜ್ಯವೆಂದೂ ೬೩ ಭಾಜಕವೆಂದೂ ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಭಾಜ್ಯವು ಭಾಜಕದಿಂದ ಕಡಮೆಯಾದಲ್ಲಿ, ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗಲಬ್ಧವನ್ನು ೦ ಎಂದು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಗಣಿ. ೨೧೭). [ಸಂ.]

ಭಾಟ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕೂಲಿ ; ಮಜೂರಿ. ೨. ಮನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಬಾಡಿಗೆ. [ಸಂ.]

ಭಾಟ$_2$ (ನಾ). ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ ; ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ : ವೈಭವವು . . . ಉತ್ಸಾಹಿಯ, ಉದ್ಯೋಗಿಯ ಮುಂದೆ, ಭಾಟನಂತೆ ಸ್ತುತಿಪಾಠವನ್ನು ಹಾಡುತ್ತ ಸಿಂಹಾಸನದ ಹಾದಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವವಲ್ಲವೇ? (ಅಜಿತ್. ೭೩) ; ಈ ಭಾಟನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ದಿಙ್ಮೂಢರಂತೆ ತನ್ನ ಪಕ್ಷದವರು ಕೇಳುತ್ತ ಕುಳಿತದ್ದು ವೇಣೂಬಾಯಿಗೆ ಸಹನವಾಗಿಲ್ಲ (ಗಂಜಿಹಾ. ೦೦೩).

[← ಹಿಂ. ಭಾಟ್ ; ಕುಡಾ. ಭಾಟ./ಸಂ. ಭಟ್ಟ./ಪ್ರಾ. ಭಟ್ಟ]

ಭಾಟಕ (ನಾ). ಬಾಡಿಗೆ : "ಭಾಟಕಃ, ಆವಕ್ರಯಃ — ಈ ೨ ಬಾಡಿಗೆ" (ಅಭಿಧಾ. ೧೪-೨೦೯). [ಸಂ.]

ಭಾಟಾ, ಬಾಟಾ, ಬಾಟೆ, ಭಾಟಿ (ನಾ). ದಾರಿ ; ಮಾರ್ಗ ; ರಸ್ತೆ : 'ಭಾಟಾಮಾರ್ಗ' ಪರಾ. **ಬಾಟಾ** : 'ಬಾಟಾಮಾರ್ಗ' ಪರಾ. **ಬಾಟೆ** : ಆ ಭಾರಕ್ಕೆ ಮುರಿಯದಂತಹ ಬಲವಾದ ಶಕ್ತವಾಗಬೇಕು. ಹಳ್ಳ ತಿಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಚಕ್ರಗಳೂ ಆಚ್ಚುಗಳೂ ಮುರಿಯದಂಥಹದ್ಧೃಢವಾದ ಬಾಟೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುವುದು (ಕಾಂಚಿ. ೩೦೬). **ಭಾಟಿ** : 'ಭಾಟಿಮಾರ್ಗ' ಪರಾ. [← ತೆಲು. ಬಾಟ./ಸಂ. ಬಾಟ./ಹಿಂ. ಬಾಟ್]

ಭಾಟಾಮಾರ್ಗ, ಬಾಟಾಮಾರ್ಗ, ಭಾಟಿಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಹೆದ್ದಾರಿ; " (ದೇಶದ) ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ ; ಭಾಟಾಮಾರ್ಗ " (Trunk-Road ೨೦೪೬): ಕುಡುಕನಿಗಿರುವ ಲೈಸನ್ಸ್ ಯಾರಿಗಿದೆ ? . . . ಬಟ್ಟೆಯ ಪರಿವಿಲ್ಲದೆ ಭಾಟಾಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಲೆಯುತ್ತಾನೆ (ಕಣ್ಣಿ. ೦೩); ಸಂಚಾರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಭಾಟಾಮಾರ್ಗವಾದ್ದರಿಂದ. . . ಚತ್ರವನ್ನೂ ವಿಸರ್ಜಿಸಿದರು (ಪುಜಾಕ. II, ೦೩೪). **ಬಾಟಾಮಾರ್ಗ** : ದಾರೀನು ಬಾಟಾ ಮಾರ್ಗವ್ವಾ ? ಕಾಡುದಾರಿ (ಕಂಗಳ್ಳ. ೩೩೦); ಜಾನುಭೋಗರು . . . ಬಾಟುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅವರ ಊರಾದ ತಳ್ಳೂರಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಜ್ಜೂರು. ೦೩೦). **ಭಾಟಿಮಾರ್ಗ** : ಭಾಟಿಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ದುರ್ಗಾದಾಸನು ಮಾರ್ಗಾಯಾಸದಿಂದ ಕ್ಷಾಂತನಾಗಿ ಮಲಗಿಕೊಂಡು ನಿದ್ರೆಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು (ಕೋಟಿವಿ. ೩೩). [ಭಾಟಾ + ಮಾರ್ಗ]

ಭಾಟಿ (ನಾ). ೧. ಕೂಲಿ ; ಮಜೂರಿ. ೨. ಬಾಡಿಗೆ. ೩. ವೇಶ್ಯೆಯು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಹಣ. [ಸಂ.]

ಭಾಟಿಗೆ 'ಭಾಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಭಾಟೆ 'ಭಾಟಾ' ನೋ.

ಭಾಟೆಮಾರ್ಗ 'ಭಾಟಾಮಾರ್ಗ' ನೋ.

ಭಾಟ್ಟ (ಗು). ೧. ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : 'ಭಾಟ್ಟಮತ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟನ ಅನುಯಾಯಿ. [ಸಂ.]

ಭಾಟ್ಟದರ್ಶನ (ನಾ). ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಮಿಮಾಂಸಾ ತತ್ತ್ವ : ಆ [ಹೊ]ಲಂ ನಾಗವಾಯಿಯ [ದಿ]ಗ್ಭಾಗೆಯ ಅಜಿಲೂರ ಎಡವಾ ಅನದ [ಕ][ಳ]ಗೆ ಭಾಟ್ಟದರ್ಶನವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃಗೆ ಮತ್ತರು ೩೫ (ಕಣ್ಣ. ೬-೨-೨೦೪ ; ೧೦೬೦). [ಸಂ.]

ಭಾಟ್ಟಮತ (ನಾ). ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟನೆಂಬ ಮಹಾವಿದ್ವಾಂಸನಿಂದ ಪ್ರಚುರವಾದ ಮತ ; ಪೂರ್ವಮಿಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದ ಒಂದು ಅವಾಂತರಭೇದ : ಶಿವನಿಗೆ ಕರ್ಮಾಧಿಕಾರಂ ಭಾವಮೆಂಬುದು ಭಾಟ್ಟ

ಘತವು (ಪಪಚ. ೯-೬); ಜೈಮಿನೀಯಮಿಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರಚಾರಕನು ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟ . . . ಇವನ ಮತಕ್ಕೇ ಭಾಟ್ಟಮತವೆಂದು ಹೆಸರು (ಜಾಪ್ರ. ೦೫೯). [ಸಂ.]

ಭಾಡಿಗೆ 'ಬಾಡಗ' ನೋ.

ಭಾಣ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿಶಾ]ದಶರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವಿಕಟಾತ್ಮಾ ಭಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ವಿಟನಿಂದ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವ ಧೂರ್ತ ಚರಿತ್ರೆ.—ವಿಶ್ವಾಂಕರೂಪಕ : ವ್ಯಾಕರಣಕ್ಕೆ ಭಾಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಹಸನಕೆ ನವರಸಗಳಿಗೆ ತನ್ನೊಳು ಧಿಕ್ಕರಿಪ ಕವಿಯಿಲ್ಲದಿರೆ ನೋಡಿ ಮತ್ಕರ್ತೃಲೋಕಕ್ಕಿವನ ಕವಿಶರಭಭೇರುಂಡನೆಂದು ಪೆಸರಿಕ್ಕಿ ಕರೆವುದು ಕವಿನಿಕರವು (ಶಾಶಕ. ೩-೩೬); ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಟಕ, ಪ್ರಕರಣ, ಭಾಣ, ಪ್ರಹಸನ, ಡಿಮ, ವ್ಯಾಯೋಗ, ಸಮವಕಾರ, ವೀಥಿ, ಅಂಕ, ಈಹಾಮೃಗ—ಎಂಬ ಹತ್ತು ವಿಧಗಳವೆ (ಜಾಂಕ್ರ. I, ೩೫೬); ಭಾಣ—ಕಲ್ಪಿತ; ಕಳ್ಳಕಾಕರ ಧೂರ್ತಚರಿತ್ರೆ (ಕೃಚಿ. ೨೦೯). [ಸಂ.]

ಭಾಣಸವೆರ್ಗಡೆ 'ಬಾಣಸವೆರ್ಗಡೆ' ನೋ.

ಭಾಣಸಿಗೆ 'ಬಾಣಸಿಗೆ' ನೋ.

ಭಾಣಸುವೆರ್ಗಡೆ 'ಬಾಣಸವೆರ್ಗಡೆ' ನೋ.

ಭಾತಿ (ನಾ). ಬೆಳಕು ; ಪ್ರಕಾಶ; ಕಾಂತಿ : ಭಾತಿ ಮಿಗೆ ಉತ್ತುಂಗವೃಷಭ ಸಮೇತವಾಗಿಸೆವ ಕೇತನಾನೀಕಪ್ರಕೀರ್ಣದೊಳು . . . ರಾಜಿಸಲು (ಜಪಚ. ೩-೨೦) ; ಜ್ಯೋತಿ ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಭಾತಿಯಿಂದುದಿಸಿದಂತೆ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದೆಸವ ಶಿವಯೋಗಿ ಜಗಕೆಲ್ಲ ಜ್ಯೋತಿ ತಾನಕ್ಕು (ಪಪಗ. ೩೨೦); ಬಸವ ಶರಣನೆ ಪಾಪವಳಿವುದು . . . ಬಸವ ಶರಣನೆ ಪರಮಪಾವನಭಾತಿ ಸಂದಿಸುಗು (ಜಪಚ. ೩-೦). [ಸಂ.]

ಭಾತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶೋಭಿಸು; ಪ್ರಕಾಶಿಸು: ಈ ತೆರದೊಳಾ ಕಾಶಿ ಸಾತಿಶಯದಿಂದ ಭಾತಿಸುತಲಿರುತಿರಲು (ತಪುಚ. ೭೬). [ಭಾತಿ + —ಇಸು]

ಭಾತು (ನಾ). ೧. ಭತ್ತ; ನೆಲ್ಲು : (೪). ೨. ಕುದುಪಲಕ್ಕಿ; ಕುಸುಬಲಕ್ಕಿ : (೪). ೩. ಅನ್ನ; ಬೋನ; ಆಹಾರ. ೪. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕೇಸರಿಭಾತು, ವಾಂಗೀಭಾತು ಮುಂತಾಗಿ ತುಪ್ಪ, ಸಕ್ಕರೆ ಅಥವಾ ತರಕಾರಿ, ಮಸಾಲೆ ಮುಂತಾದ ರುಚಿಕರವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕರಿಸಿದ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಕಲಸನ್ನಗಳ ಹೆಸರಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಪದ : ಇಂದು ಊಟಕ್ಕೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಭಾತು ಮಾಡಬೇಕು (ಡಿಜ). 'ಭತ್ತ' ಪರಾ. [← ಹಿಂ. ತುರಾ. ಭಾತ್. /ಸಂ. ಭತ್ತ./ಪ್ರಾ. ಭತ್ತ]

ಭಾತ್ಕೃತಿ (ನಾ). ಭಾ ಭಾ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ ; ಭಯಂಕರ ಧ್ವನಿ ; ಗರ್ಜನೆ: ಜರದಜಗರಭೂತ್ಕೃತಿ ಕೇಸರಿಭಾತ್ಕೃತಿ . . . ವಿಹಗಸಮುತ್ಕರಚೀತ್ಕೃತಿ ತಿದಿ ವಿಪಿನದೊಳ್ ಬಿಡದೆಸೆಗುಂ (ಜಾಪಚ.೩-೬೨). [ಸಂ.]

ಭಾದು (ನಾ).=ಭಾದ್ರಪದ : "ನಭಸ್ಯಃ, ಪ್ರೌಷ್ಠಪದಃ, ಭಾದ್ರಃ, ಭಾದ್ರಪದಃ – ಈ ೪ ಭಾದ್ರಪದಮಾಸದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿಶ್ಲೋ. ೧೦). [ಸಂ.]

ಭಾದ್ರಪದ (ನಾ). ಚಾಂದ್ರಮಾನದ ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳುಗಳಲ್ಲಿ ಆರನೆಯದು : "ಭಾದ್ರಪದಮಾಸಮಂ ಷಷ್ಠಮೆಂಬುದು" (ಕಣಾಮು. ೦೯-೦೦೪) ; ಸ್ಥಿರಭಾದ್ರಪದಸಿತಾಷ್ಟಮಿಗಿರದೊಪ್ಪಿರೆ . . . ಪುಷ್ಪದಂತ ಜಿನಪತಿ ಪರಮಶ್ರೀಮುಕ್ಕಿಲಕ್ಷ್ಯಿಯಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡಂ (ಶಿಪ್ರ. ೦೯-೩೬); ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯವಿಯರಿರುಮಿಳಪಾತ್ರಗಳ ಜಪ . . . ಸ್ತುತಿ ಸುಡುವುದು ಭಾದ್ರಪದದರಿ (ಗಗಾ. ೯-೬೯); ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ 'ಚೈತ್ರ. . . ಭಾದ್ರಪದ . . . ಫಾಲ್ಗುಣ' ಎಂದು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರನ್ನಾಗಿ ತೋರಿಸಿದರು (ಕಂಚಿ. ೩೨). [ಸಂ.]

ಭಾದ್ರಪದೆ (ನಾ). ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರಪದೆ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರಪದೆ ಗಳೆರಡನ್ನೂ ಕುರಿತಂತೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳುವ ಶಬ್ದ : ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಮತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. [ಸಂ. ಭಾದ್ರಪದಾ]

ಭಾನ (ನಾ). ೧. ಕಾಣಿಸುವುದು ; ಗೋಚರಿಸುವುದು ; ಭಾಸವಾಗುವುದು : ಭಾಳದೊಳೆಮಳಭೂತಿಯ ಭಾನಾ ಪೊಲಗೆಯೊಳು ನಾಮಾಮೃತಪಾನಾ (ಆಪರೂ. ೬೬); ಮಾನಸವ ಚಿಂತಿವಿಡಿದಂದೊರ್ವನೆರಡಾಗಿ ತಾನದಾರೊಳು ವಾದಿಸುವನಂತೆ ಬಾಯಿಂದೇನನೋ ನುಡಿಯುತ್ತ ಕೈಸನ್ನೆ ಗೈಯುವನು ಭಾನಪೊಂದರೊಳೆರಡು (ಪುಂಚಾಶ. ೩೩). ೨. ಅರಿವು ; ಜ್ಞಾನ ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ. ೩. ಪರಿವೆ; ಪ್ರಜ್ಞೆ : ಸೂನುಗಳ ಗಾನವನು ಕೇಳುತ . . . ಸಭೆಯರು ಭಾನವನು ಮರೆತಂದದಿಂ ಕಣ್ಣೀರ ಸುರಿಸಿದರು (ತಪುಚ. ೦೩-೩೩); ಜೋಶಿಯವರು ಹುಟ್ಟಿನ ಭರದಲ್ಲಿ ಮೈಮೇಲಿನ ಭಾನವನ್ನೇ ಮರೆತಂತಿತ್ತು (ಪುಚರಿತ. ೪೦); ದಾದಲ್ಯಾ . . . ಭಾನರಹಿತಶಿಲಾಪ್ರತಿಮೆಯಾಗಿದ್ದ (ಲಚಪ್ರ. II. ೨೮೨). ೪. ನೆನಪು: ಜ್ಞಾಪಕ; ಸ್ಮರಣೆ: ಕಾಸದೆ ತಮಗಾದ ದುಃಖದ ಭಾನವನು ಮಾನಿನಿಗೆ ಮೇಣಾ ಜ್ಞಾನವರನಿಗೆ ಪರಮ ಪರುಷವೆ ಯುಂಟು ಮಾಡಿಹುದು (ಶಕುಚ. ೦೩-೨೩). ೫. ಹೊಳಪು ; ಪ್ರಕಾಶ.

ಭಾನತಪ್ಪು = ಜ್ಞಾನತಪ್ಪು: ಪ್ರಜ್ಞಾಹೀನನಾಗು ; ಮೈಮರೆ : ಅವನ ತಂದೆ ಅಜ್ಜ ಎಲ್ಲ ಕಳ್ಳು ಕುಡಿಯುವುದರಲ್ಲಿ ಭಾರೀ ಹೆಸರು ಹೋದವರು. ಎಷ್ಟು ಕುಡಿದರೂ ಭಾನತಪ್ಪುವರಲ್ಲ (ತಾಯ. ೧೩). [ಸಂ.]

ಭಾನಗಡಿ. ಬಾನಗಡಿ (ನಾ). ೧. ತೊಡಕು ; ಗೊಂದಲ ; ಜಟಿಲತೆ : ಆಕ್ಷಿಂದ ಪತ್ರಗಳು ಯಾವಾಗ ಬರತೊಡಗಿದವೋ ಆಗ ನಮಗೆ ಈ ಭಾನಗಡಿ ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂತು .(ಸ್ವ.ಚಿ. ೦೪೨). ೨. ಆಚಾತುರ್ಯ ; ಮಾಡಬಾರದ ಕಾರ್ಯ ; ದುರ್ಘಟನೆ : ಬೆಳೆದ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬಳಿತರು. ನಾಳೆ ಏನಾದರೂ ಏನ್ತರಿಸಲು ಬಾರದ ಭಾನಗಡಿಯಾದರೆ ? (ರಚಪ್ರ. ೦೬); ಮತ್ತೇನರೆ ಭಾನಗಡಿ ಮಾಡಿರುವರೇನು ? (ಕಾಗಿ. ೭೬); ಯಾಕಪ್ಪಾ ಸುರುಮಾಡಿದೆ ಭಾನಗಡಿ .. ಕಾಮಿಣಿಯ ಜೊತೆಗೆ ? (ಹುಚ್ಚಿ. ೬). **ಬಾನಗಡಿ** : ೩. ಕುತ್ಕಂತ್ರ ; ಕಿತಾಪತಿ : ನೀಲೀದೇ ಏನಾದ್ರೂ ಬಾನಗಡಿ ಇದ್ದಿರಬೇಕು (ಕಮ್ಮ.೩. ೦೬); ಅವನು ದಂಯನನ್ನು ತಪ್ಪಿ ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿಸಲು ನಡಸಿರುವಂಥ 'ಬಾನಗಡಿ'ಗಳೆಲ್ಲ ಭಟ್ಟರಿಗೆ ಹೊಸವಲ್ಲ (ಕಂಬಾಣ. ೩೦).

[←ಮರಾ. ಭಾನಗಡ]

ಭಾನಗೇಡಿ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿ ಇಲ್ಲದವನು ; ಅವಿವೇಕಿ : 'ಭಾನಗೇಡಿತನ' ಪರಾ. [ಭಾನ + ಕೇಡಿ]

ಭಾನಗೇಡಿತನ (ನಾ). ವ್ಯವಹಾರಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಅವಿವೇಕ : ಪೆಟ್ಟಿನ ಕೈಚಳಕ ಉಮೇಶನಿಗೆ ಬಾರದಿದ್ದರೂ ನ್ಯಾಯಾನ್ಯಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಹುಮಾನಿಯಾಗಿ ಸತ್ಯವನ್ನೇ ಸಾಧಿಸಲು ಮಾತ್ರ ಕಲಿತಿದ್ದನು. ಇವನ ಈ ಭಾನಗೇಡಿತನವೇ ಭಟ್ಟರಿಗೆ ಗಂಟಲ ಗಾಣವಾಗಿದ್ದಿತು (ಬಾಕಪ್ರ. ೩೬). [ಭಾನಗೇಡಿ + — ತನ]

ಭಾನವ (ಗು). ೧. ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೩. ಶನಿ : ಭಾನವನುಂ ಮಾಹೇಯನುಂ ತವೋಗ್ರಹವೆನಿವರ್ (ಜಾಪಚ. ೯-೦). [ಸಂ.]

ಭಾನವಿ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೨. ಶನಿ : ಆದಿತ್ಯನಿಪ್ಪತ್ತು ಭಾನವಿಯಯ್ವತ್ತು ನಿಸರ್ಗಭಾವದ ದಶಾಸಂವತ್ಸರಕ್ಕೀಶರಪ್ಪವರ್ (ಜಾಪಚ. ೯-೦೪). [ಸಂ.]

ಭಾನಾಳಿ (ನಾ). ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿರುವವನು ; ತೇಜೋನಿಧಿ : ನಮುನಂ ವೀಲಸರೋಜಮಂ ಸೊಸುಗುಂ . . . ಊನಮ್ಮಾಡುಗುಂ ಡಾಪು ಬಾಬಿಯ ಕಂಭಂಗಳನೆಂದೊಡೆಂಪೊಗಟ್ವಿನೋ ಭಾನಾಭಿಯುಂ ನಾಭಮುಂ (ಕಂಣಮಾ. ೦-೧೩). [ಸಂ.]

ಭಾನಾಮತಿ (ನಾ). ಯಕ್ಷಿಣಿ, ಮಾಟ ಮೊದಲಾದ ತಾಂತ್ರಿಕವಿದ್ಯೆ : ಜಾದೂಗಾರಿಕೆ : ಗುಲ್ಬರ್ಗಜಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಭಾನಾಮತಿ ತಾಂತ್ರಿಕವಿದ್ಯೆ ಅಷ್ಟೇನೂ ಹೊಸವಿಷಯವಲ್ಲ (ಪ್ರಜ್ಞೆ). ¶ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯರಾಜನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ 'ಭಾನುಮತಿ' ಎಂಬುವಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಜಾದೂಗಾರಿಣಿ ಯಾಗಿದ್ದಳೆಂಬ ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ.

[← ಹಿಂ. ಭಾನಮತೀ, ಭಾನುಮತೀ = ಜಾದೂಗಾರಿಣಿ ; ದುರ್ಗಾ. ಭಾನಾಮತೀ, ಭಾನುಮತೀ]

ಭಾನು (ನಾ). ೧. ಹೊಳಪು ; ಪ್ರಕಾಶ. ೨. ರಶ್ಮಿ ; ಕಿರಣ : "ಉಸ್ರಃ . . . ಭಾನುಃ, ಕರಃ, ಪಾದಃ, ವಿರೋಚಃ, ಗೌಃ – ಈ ೩೨ ರಶ್ಮಿಗಳ ಪೆಸರ್" (ಶಾಂಶಾ. ೬-೭೯); ಮಡದೀ ನೀಂ ಪಡೆವಾ ಸುತಂ . . . ಬಿಡಿಸುಂ ತನ್ನಯ ತೇಜದಿಂದೆ ಮಿಗುವುದ್ಯಾಸಾಪಂ ಭಾನುವಂ (ಜಜ. ೨-೮೩). ೩. ಸೂರ್ಯ ; ಆದಿತ್ಯ : "ಆದಿತ್ಯಃ, ಸವಿತಾ . . . ಭಾನುಃ, ಬ್ರಧ್ನಃ . . . ತ್ರಯಾತನುಃ – ಈ ೪೭ ಆದ್ಯಿತನ ಪೆಸರ್" (ಶಾಂಶಾ. ೭-೩೬); ಚಿಕೋರಂಗೆ ಚಂದ್ರಮನ ಬೆಳಗಿನ ಚಿಂತೆ ಅಂಬುಜಕ ಭಾನುವಿನುದಯದ ಚಿಂತೆ (ಜಜ. ೩೬೪); ಭಾನು ಶಶಿಕೋಟಿತೇಜೋಗಾತ್ರ ತ್ರೈನೇತ್ರ (ಕ್ರಿಕಾ. ೨-೧೩); ಪೊಡವಿಗೆ ಮಂಗಳಂ, ದಾಂಗೆ ಭಾನು ಪುಟ್ಟಿ ದಂತಿರೆ ದಶರಥಂ ಪುಟ್ಟಿ (ರಾಪಾಕ್ಷ. ೭-೦೦). ೪. ರಾಜ ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ. ೫. [ಗಣಿತ] ಹನ್ನೆರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಭಾನು ಲಭಗಳೆನೆವ ಚರಣ ತಾಮರೆದಱಕ್ಕು . . . ಭೋಗನಾಮ ಸಾನುರಾಗ ಮಪ್ಪದಿಂದು (ಕಂದಪದ್ಯಾ. ೪- ೩-೩೭); ಆ ವಿಕೇತನ ಸುತ್ತ ದ್ವಾರವು ಭಾನುಸಂಖೆಯೊಳಿಹವು (ಜ್ಞಾಕ್ಷ. ೨-೩೭). ೬. [ಛಂದ] ಎರಡು ಲಘುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಒಂದು ಗುರುವಿರುವ ಗಣ ; ಜಗಣ (ು ಾ ು) : ಪ್ಯೋನಮದ್ಯಯಂ ಭಾನುಕಪರ್ದಿಯುಗ್ಮಂ ತಾಮಾಗಿರಲ್ಕೆ (ಕಂದಪದ್ಯಾ. ೨-೦೦೩). [ಸಂ.]

ಭಾನುಜ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೨. ಶನಿ. ೩. ಯಮ : ಆ ಭಾನುಜನೊಳು ಈಪೇಶನೊಳು ಲಿದುಱೊಳು ಮೃತ್ಯುವಿನೊಳಂ ಕಾಲ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ (ಪಂಗಣಾ. ೦೫೬-೩೮). ೪. ಸಂಗ್ರೀವ. ೫. ಕರ್ಣ : ವೀರರಿನಿಬರು ಪೆರ್ದು ರಿಪುವಿಗಂ ಭಾನುಜನ ಸೂರೆಗೊಟ್ಟರು (ಪಜ್ಞಗ. ೬೬-೦೩). [ಸಂ.]

ಭಾನುಜೆ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಮಗಳು ; ಯಮುನೆ : ಜಿತಭಾನುಜೆ ಗೋಮತಿ ಧೂತಪಾಪೆ ಭಾಸುರತರ ಲೋಕಪಾವನೆ . . . ಕವೇರಜೆ (ರಾಪಕ್ಷ. ೫-೬). [ಸಂ. ಭಾಪುಜಾ]

ಭಾನುತನುಜ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೨. ಕರ್ಣ. ೩. ಸಂಗ್ರೀವ. [ಸಂ.]

ಭಾನುತನೂಜ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೨. ಕರ್ಣ : ನೀನು ಳ್ಕೊಡುಂಟು ಬೆಳ್ಕೊಡ ನೀನಿಲ್ಲದಿರ್ಪೆಲ್ಲಮೊಳವೆ ಭಾನುತನೂಜಾ (ಕಪುದ. ೦೫೬ ಕೃಡೀ). [ಸಂ.]

ಭಾನುದಾಸ (ನಾ). ಓಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಆಳು ಎಱಿದು ಸಱೊನ್ ಭಾನು ದಾಸನ್ ಜಯಮಿತ್ರುವ್ (ಕ್ರಿಪು. ೦೯೩೯,೨೨-೩ ; ಸು. ೭೬೦). [ಸಂ.]

ಭಾನುನಂದನ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೨. ಸಂಗ್ರೀವ : ಆ ಭಾನು ನಂದನ ಕವಿದು ಹಳಚಿದ ದಾನವರ ಪಡೆಯಾ (ಕಾಚಾ. ೩೭-೨೩). ೩. ಶನಿ : ಭಾನುನಂದನ ಬುಧ ಮಂಗಳರಾ ಬಲವ್ ತಪ್ಪಿದರೇನು ದೀನನಾಥ ಶ್ರೀ ಪತಿಂದರವಿತಲನ ಧ್ಯಾನವೆಳ್ಕ ಪರಿದಾಸರಿಗೆ (ಪ್ರಥಿಪ. ೦-೦೩೯-೩). [ಸಂ.]

ಭಾನುಬಿಂಬ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಮಂಡಲ : ಉದ್ಗತಭಾನುಬಿಂಬಮಂ . . . ನಿಜಮುಖದೊಳ್ ಪಗುವ ಮತಂಗಜಪತಿವೆರಸಿಂತು ಕನಸು ಪದಿನಾಱು ಮನಂಬುಜವದನೆ ಕಂಡಳ್ (ತೀತ್ಥ. ೯-೧೯); ಭಾನುಬಿಂಬವ ಮೊಗೆವ ಲೊಡೆಯು ಮಾನಸದ ಧಕ್ಕಡರು ಕಲಿ ಪವಮಾನತನಯನ ಮುಂತ್ತಿಕೊಂಡರು ರಾಯರಾವುತರು (ಶಾಂಪ. ೦೯-೦೩). [ಸಂ.]

ಭಾನುಮಂತ (ನಾ). ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಮಾನವಮಾನಸ ಕಂದ ಭಾನುವ[ಮ]ತ್ಪ್ರಭೆಯನೋತ್ಪಲೇಂದುಕಿರಣಪ್ರಭೆಯುಪ್ಪುದು ತಪ್ಪದೊಪ್ಪಗುಂ (ಪಾಂಪು. ೩-೦೭). [ಸಂ. ಭಾನುಮತ್]

ಭಾನುಮತಿ (ನಾ). ೧. ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವಳು ; ಕಾಂತಿವಂತೆ. ೨. ದುರ್ಯೋಧನನ ಹೆಂಡತಿ.—ರಾಣಿ : ಪೆತ್ತಮನಾಡಿ ಭಾನುಮತಿ ನೋಲ್ಪೊಡೆ ನೋಲವಾನೀವುದೆಂದು ಕಾಡುತ್ತಿರೆ ಲಂಬಣಂ ಪಱಿಯೆ (ಕೃಶಾ. ೯-೩೪); ನೀನೊಲಿದು ಸಲಹೆಂದು ಮುದದಲಿ ಭಾನುಮತಿ ಮೈಯಿತ್ತಿದಳು ಮುರಹರನ ಚರಣದಲಿ (ಶಾಣ್ಮಾ. ೯-೭೭).

[ಸಂ. ಭಾನುಮತೀ]

ಭಾನುಮೊಮ್ಮ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಮೊಮ್ಮಗ ; ಕರ್ಣನ ಮಗನಾದ ವೃಷಸೇನ : ಪುರುಹೂತಸುತ ಭಾನುಮೊಮ್ಮನ ತರುಬಿ ನಿಲ್ಲರಾಗು ಸುರಿದಂ ವೃಷಸೇನನು (ಹರಿಪ. ೬೬-೦೩). [ಭಾನು + ಮೊಮ್ಮ]

ಭಾನುರಿಪು (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಶತ್ರು ; ರಾಹು : " ಭಾನುರಿಪು ಸಿಂಹಿಕಾಪ್ರಿಯಸೂನು ತಮಂ ರಾಹು ಗಗನಚರಭುಜಗಂ ಸ್ವರ್ಭಾನು ವಿಧುಂತುದನಂತದು ತಾನಲ್ಕಂ" (ಪಪು ಕೋ. ೦೬-೬೬). [ಸಂ.]

ಭಾನುರೋಚಿ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶ.— ಕಾಂತಿ : ಭಾನು ರೋಚಿಯಿಂ ಬಸವಳಿದೀ ಧರಾಂಗನೆಗೆ ಚಂದನಲೇಪನದಾದುದು . . . ಕಾಂತಿ ಸುಧಾಮಯಾಕೃತಿನಾ (ರಾಚಕೇ. ೦೦-೬೬). [ಸಂ.]

ಭಾನುವಂಶ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಒಂದು ರಾಜಮನೆತನ.— ರಾಜಕುಲ; ರಾಮನು ಅವತರಿಸಿದ ವಂಶ : ಪರಭಾನುವಂಶಲಲಾಮ ನೀ ರಾಮಂಗೆ ಸರಿಯೆಂದ (ಶಾಣ್ಮಾ. ೦೦-೪).

[ಸಂ.]

ಭಾನುವಾರ (ನಾ). ಒಂದು ವಾರದ ಏಳು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ ; ಸೂರ್ಯನು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ವಾರ; ಆದಿತ್ಯವಾರ : ದೇವರಾಜನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಮುಂದಿನ ಭಾನುವಾರ ಧಾತುಪುರಿಗೆ ಹೋಗಬೇಡಾ (ಪಂಗಾಕ್ಷ. ೬). [ಸಂ.]

ಭಾನುಸುತ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೨. ಕರ್ಣ : ಪೃಥಿವಿಪತಿ ಮಾದ್ರೇಶನನು ಸಾರಥಿಯು ಮಾಡಿದನೊಲವು ಮಿಗಲುತಿರಥಭಯಂಕರ ಭಾನುಸುತನಾಹವಕೆ ನಡತಂದ (ಶಾಣ್ಮಾ. ೯ ೩೩೪೪). [ಸಂ.]

ಭಾನೆ 'ಬಾನ್ಕಿ' ನೋ.

ಭಾಪು 'ಬಾಪ್ಪು' ನೋ.

ಭಾಪುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ಕವಿಯುಂ ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ಭಾಪುಗೊಳಲೆ ಬಾಳ್ದಂ (ಪಂಗಸಾ. ೩೬-೦೦).

[ಭಾಪು (<ಬಾಪ್ಪು) + ಕೊಳ್$_1$]

ಭಾಪುರೆ 'ಬಾಪ್ಪುರೆ' ನೋ.

ಭಾಪ್ಪು 'ಬಾಪ್ಪು' ನೋ.

ಭಾಮ (ನಾ). ೧. ಹೊಳಪು; ಪ್ರಕಾಶ. ೨. ಸೂರ್ಯ; ರವಿ. ೩. ಸಿಟ್ಟು; ಕೋಪ; ಭಾವೋದ್ರೇಕ. ೪. ಸಹೋದರಿಯ ಗಂಡು ; ಭಾವ. [ಸಂ.]

ಭಾಮಂಡಲ, ಭಾಮಂಡಳ (ನಾ). ೧. ಬೆಳಕಿನ ವಲಯ; ತೇಜೋಮಂಡಲ. ೨. [ಜೈನ] ಅರ್ಹಂತನಿಗಿರುವ ಅಪ್ರಪ್ರಾತಿಹಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪ್ರಭಾವಲಯ : ಇರೆ ಭಾಮಂಡಲದೀಪ್ತಿಯ ಪರೆಪುಂ . . . ದಿವಾಕರಹಿಮಾಕರಕರನಿಕರಪ್ರಚುರರುಚಿಗಳಂ ಮಸುಳಿಸುಗುಂ (ಆಂಪು. ೦೦-೩೯) ; ಪೂಮಟ್ಟೆ ಕೇಸರಿಪೀಠಂ ಭಾಮಂಡಲ [ಪಾಕಾಂ. ೪]

ಮೆಸೆಯೆ ನೆಗಟ್ಟಮೊಸೆದಾದಿಜನಂ (ಜಾತಿಂತ. ೨) ; ಭೂಮಂಡಲದೊಳ್ ನಿನ್ನಿಂ ಭಾಮಂಡಲಮೆಸೆದು ಪೊರಿಸಿರೆ (ಪಾಶ್ವ. ೬-೦೨). ಭಾಮಂಡಳ : ೨. ಸುರಭೇರೀಧ್ವನಿ ಭಾಮಂಡಳಸ್ಫೋಟಮಂ ಭಾಸ್ವದನಂತಪೋಧ ಬಳ ದ್ಯತ್ಸೌಖ್ಯಕ್ಕಿತ್ತ ಲಕ್ಷ್ಮೀಸಮುದ್ಭಾವಂ ಮಾಟ್ಕೆಮಗಟ್ಟುಯಿಂ ಶುಭಮಂ ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನಂ ಜಿನಂ(ಪರ್ಶ್ವ. ೦-೦). 'ಪ್ರಾತಿಹಾರ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭಾಮಂಡಳ 'ಭಾಮಂಡಲ' ನೋ.

ಭಾಮಟ್ಟ 'ಭಾಮಟ್ಟಾ' ನೋ.

ಭಾಮಟ್ಟಾ ಭಾವಂಟ್ಟ (ನಾ). (ಉಕೆ) ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ; ಧೂರ್ತ : ಇವನು ಯಾವಮೋ ಪರಿಚಯವ ಭಾಮಟ್ಟಾ ಇರಬೇಕು (ಕೃಷ್ಣ. ೨೬೬). ಭಾಮಟ್ಟ : ನೀ ಒಬ್ಬನ ಸಭ್ಯಗ್ಯಹಸ್ಥ.. ಕಾಣೆಯಿ ಭಾಮಟ್ಟಿಂದ್ನೀನೆಂ ! (ದಾಂಪಾಯ. ೬೦). [←ಮರಾ. ಭಾಮಟ್ಯಾ]

ಭಾಮಿನಿ (ನಾ). ೧. (ಕೋಪಸ್ವಭಾವದ) ಸುಂದರ ಸ್ತ್ರೀ : "ಕೋಪ ವೆಸಸಿರ್ದ ಸ್ತ್ರೀ ಭಾಮಿನಿಯೆನಿಸುವಳು". (ಜಾತಕ. ೦೦೬) ; ಜಯಿಸುವಿದು ಜಾಣಿಗೆ ಭಾಳತಳದ ಭಾಮಿನಿಗೆ ಶ್ರೀರೋಚನದ ಲಲನೆಗೆ . . . ರತ್ನಾರ್ಥಂ ತಂದೆ ನಿಮ್ಮಾಮಿಸಿಕೊಟ್ಟ . . . ಜೋಡಶಾಪ್ಸರವಿಳಾಸಿನಿಯರ್ಮೆಯು ಪಡ ತಂದು (ಗಿಳಿ. ೬-೪೦ ೪) ; ಭಾಮಿನಿ ಕೇಳ್ಸೌರಾಜ್ಯದ ಸೋಮೇಶ ಭೃತ್ಯ ನಿರ್ಪಮೋಹಿಲನು (ಕೃಷ್ಣ. ೫೯-೬೯) ; ತಿಂಗಳಾರಕೆ ಮರಳಿ ಬಹೆನೆಂಬ ಭಾಷೆಯಂ ಭಾಮಿನಿತ ಭಾಮಿನಿ ಸಮಾಧಾನಮುದ್ದಿಯಿಂ ಮೇಣೇಳುತ್ತಲಿಂ ಪಡದು (ಜಾತ್ರಿಗ. ೫೬-೦೬೪೪). ೨. ಹೆಂಗಸು ; ಸ್ತ್ರೀ ; ಮಹಿಳೆ : "ರಾಮಾ, ವಾಮಾ . . . ಭಾಮಿನಿ, ಕಾಮಿನೀ . . . ಯುವತಿ:—ಈ ೨೮ ಸ್ತ್ರೀಯರ್" (ಪಣಾಮು. ೬೯-೬೫). ೩. = ಭಾಮಿನೀಷಟ್ಪದಿ : ಶರ ಕುಸುಮ ಭೋಗ ಭಾಮಿನಿ ಪರಿವರ್ಧಿನಿ ವಾರ್ಧಕಗಳೆಂದಾಯು ತೆಜಾ. . . ಷಟ್ಪದಿ ಪಡಿಗುಂ (ಕಂದೋಅಂ. ೩-೬೯ ಹಂ೮) ; ಭೂವಿಸುತ ಜೀವಂಧರನ ಚರಿತವನು ವೇದಿಸುವೆನಿರು ಭಾಮಿನಿಯ ಷಟ್ಪದಿಂ ಕನ್ನಡದೊಳೊಲಿದು (ಜೀವಂತ. ೦-೬೪) ; ಇದು ಶರ, ಬಾಸುಮ, ಭೋಗ, ಭಾಮಿನಿ, ಪರಿವರ್ಧಿನಿ, ವಾರ್ಧಕ ಎಂದಾರು ವಿಧವ (ಕೃಷ್ಣ. ೧೩). [ಸಂ. ಭಾಮಿನೀ]

ಭಾಮಿನಿವೃತ್ತ (ನಾ). = ಭಾಮಿನೀಷಟ್ಪದಿ : ಈ ತೆಜದೊಳ್ಚುತ್ತಿಸನ ನಾಮವ ಸೂತನದಿ ವಸುಧಾತಳದ ವಿಖ್ಯಾತಿ ಬಯಸದೆ ಬಣ್ಣಿಸಿದ ಭಾಮಿನಿ ವೃತ್ತದಲಿ ನಾನು (ಪಾಣ. ೦೦೬). [<ಸಂ. ಭಾಮಿನೀವೃತ್ತ]

ಭಾಮಿನೀದೀರ್ಘದ್ವಿಪದಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ಭಾಮಿನೀಷಟ್ಪದಿಯ ಲಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ರಚಿಸುವ ಎರಡು ಸಾಲಿನ ಪದ್ಯ : ಭಾಮಿನೀ ದೀರ್ಘದ್ವಿಪದಿಯ ಬಂಧ ಸಾಧ್ಯ (ಛಂಪೋಂ. ೫೬೬). [ಸಂ]

ಭಾಮಿನೀವೇದ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪುರುಷವೇದ, ಸ್ತ್ರೀವೇದ ಮತ್ತು ನಪುಂಸಕವೇದವೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸ್ತ್ರೀವೇದ ; . ಚಾರಿತ್ರ್ಯಮೋಹನೀಯಕರ್ಮವಿಶೇಷ : ಅಭಿಧಮಿಸಿ ನಪುಂಸಕವೇದ ಭಾಮಿನೀವೇದಮುಗಳದೊಡನೊಡನೆ ಜಗದ್ವಿಭು ಹಾಸ್ಯ ರತ್ಯರತಿಶೋಕಭಯಮುಗುಪ್ಸೆಗಳನಾಜುಮಂ ದಂಕಿಂದಂ (ಕ್ಷತ್ರಿ. ೦೯-೬೪) [ಸಂ.]

ಭಾಮಿನೀಷಟ್ಪದಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ಆರು ಬಗೆಯ ಷಟ್ಪದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಾತ್ರೆಗಳಿರುವ ಆರು ಸಾಲಿನ ಮಾತ್ರಾ ಗಣ ಛಂದಸ್ಸು ; ಪ್ರ "ಮೂರು ಮಾತ್ರೆಯ ಗಣವ ಮುಂದೆ ನಾಲ್ಕು ಮಾತ್ರೆಯ ಗಣವು ಬರುವ ಹಾಗೆ ಈ ಗಣಗಳು ಒಂದೆರಡು ನಾಲ್ಕೆ ೃದನೆಯ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡೆರಡೂ ಮೂರಾರನೆಯ ಪಾದ ಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮೂರೂ ಒಂದು ಗುರುವೂ ಇರುವುದು ಭಾಮಿನೀ ಷಟ್ಪದಿ ಎನಿಸುವುದು" (ಕೃಷ್ಣ. ೧೬) : ಸಾಜಕವಿ ಕರ್ಣಾಟಲಕ್ಷಣ ದೊಜಿಗನು ಕವಿಸಾರ್ವನಿಂ ಕಿನರಾಜಚರಿತೆಯ ಭಾಮಿನೀಷಟ್ಪದಿಮಯಿಸು ರೆಂದು . . . ಬೆಸಸಿದನು (ಜಾಕೃಣಾ. ೦-೬೪) ; ಕುಮಾರವ್ಯಾಸಭಾರತ ಮತ್ತು ತೊರವೆರಾಮಾಯಣಗಳು ಭಾಮಿನೀಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿವೆ (ಕೃಷ್ಣ). [ಸಂ. ಭಾಮಿನೀಷಟ್ಪದೀ]

ಭಾಮೆ (ನಾ). ೧. ಕೋಪಸ್ವಭಾವದ ಹೆಂಗಸು. ೨. ಹೆಂಗಸು ; ಮಹಿಳೆ : "ಭಾಮಾ, ಭಾಮಿನೀ, ಈ ೨ ಪೆಣ್". (ಜಾಪ್ರ. ೦೦೬). ೩. ಸುಂದರಿಯಾವ ಸ್ತ್ರೀ : ಸ್ವಾಮಿ ಸದ್ಗುರು ಸಾಂಪ್ರದಾಯದ ಭಾಮೆಯರು ಶ್ರೀಪರ್ವತಂ ಮೊದಲೀ ಮಹಿಯೊಳೊಳಗು (ಜಿಪು. ೦೪-೬೫) ; ಜೋಳಧೂಭಾಮಾಧಿಪತಿ ಮನೋಜ್ಞಶ್ರೀಮಹಿತಂ ಪೃಥುಳ ಭಾಗ್ಯಮಂ ಪದೆದಿತ್ತಂ (ಜಾಪು. ೬-೨೬) ; ಬೆರಗು ಹೊದದರ್ಜುನಂ ನೋಡುತಿರಲಾ ಭಾಮೆ ಬಂದವ್ಗೊಲೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಏಬಡಕಾಂತಾದಲಿ ತರುಗುಲ್ಮಪಣ್ಗಗರ್ಭಂಬೊಕ್ಕ . . . ಮಾರೆಯಾದಳಿರದೆ (ಜಾತ್ರಿಗ. ೬೪-೧೦೬). ೪. ಹೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ : ಈ ಭೂಮಿ ಈ ಭಾಮೆ ಈ ಭೋಗ ಈ ರಾಗ ಬಾರವು ಜತೆಯೊಳು ಬಲ್ಲೆ (ಪಂಪಾಕ. ೪೪೨-೦೦೦). ೫. ಕೃಷ್ಣನ ಪತ್ನಿಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು ; ಸತ್ಯಭಾಮೆ : ಇಂತಾ ಭಾಮೆಯಾ ದುಃಖಿಪನಾಂತರೆ ಕಂಡು . . . ಪೇಳ್ದಳು (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. ೬). [ಸಂ. ಭಾಮಾ]

ಭಾಯಿ (ನಾ).ಭ್ರಾತೃಭಾವನೆಯಿಂದ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಶಬ್ದ : ಸಮಾಜವಾದಿಗಳು ತಮಗೆ 'ಭಾಯಿ' ಎಂದು ಕರೆದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಜಾಪಂ. ೪) ; ಭಾಯಿಃ ಇಂದೋ ಪಾಳೆಯೋ ನಿಮ್ಮ ದಿಡುಗಡೆಯಾಗಬಹುದು (ಜಾಸ್ವ. ೦೧೦).

[← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಭಾಈ./ಪ್ರಾ. ಭಾಇ./ಸಂ. ಭ್ರಾತೃ]

ಭಾರ (ನಾ). ೧. ಹೊರೆ ; ಹೊಕ್ಕ : "ತಿನ್ನಾಮೆವಲ್ಯಾರು" (ಪಚಂ. ೩೦); ಮಾತಿಂದ ಬರ್ದು ಭವಭಾರಭೋರ (ಪಚಂ. ೦೨೪); ಭೂಭಾರಚ್ಛೇದವಿನೋದಿ ಕೃಷ್ಣನೆವಮಿಗಿಗಾನಂದಸಂದೋಹಮಂ (ಪಾಪು. ೦-೦) ; ಆ ಹೊಹಗರು ಏಸುವಿದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ಗಿರಿಭಾರವಾಗಿ ಬರೆ (ಶ್ರೀಆಪು. ೦೪-೪೬) ; ಇರುವೆ ಭಾರ ಇರುವಗೆ, ಆನೆ ಭಾರ ಆನೆಗೆ (ಗಾಪ). ೨. ತಲೆ, ಹೆಗಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಮೇಲೆ ಹೊರುವ ಹೊರೆ ; ಮೂಟೆ ಮೊದಲಾದುವು: "ವಿವಿಧಃ , ವೀವಧಃ , ಭಾರಃ , ಪರ್ಯಾಹಾರಃ— ಈ ೪ ತಲೆಹೊಜೆ" (ಪಣಾಮು. ೦೨೬-೬೨). ೩.ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ: ಜವಾಬ್ದಾರಿ; ಕರ್ತವ್ಯ ; ಅಂಜದಿನು ಅಳುಕದಿರು ಪರದೈವಕ್ಕೆಱಗದಿರು ಕೂಡಲಸಂಗನ ಕೈಯಲು ಈಸುವುದೆನ್ನ ಭಾರ (ಬಸ. ೬೨೨); ಮನೆ ಬಿಡಕವಾಗಿ ಕೆಜ್ ತುಂಬಿ ಪೊತವರು ಎಂದೆಂದೂ ಕೆಜ್ ವಿಂದು ಭಾರವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಮಾನ್ಯಗದ್ದ ಯನೂ ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆದುಕೊಯ್ದುದು (ಪಪ್ರ. ೩(೩), ಕೋಗಾಸ್ಥ. ೩೦೬-೦೪ ; ೧೨೬೫ ೫೫); ರಕ್ಕಾವಳೀನಾಟಕದ ಅಭಿನಯದ ಭಾರ ನನ್ನ ಮೆ ಲೆ ಬಿತ್ತು (ಜಾಪಾ. ೬೮೬). ೪. ಕಷ್ಟಕರವಾದುದು ; ಕಠಿಣವಾದುದು : ಈ ತೀರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಕೋಟಿ ಉಪವಾಸಗಳು ಪರಿಹರಿಯುವದು ಯೇನು ಭಾರವಾದೀತು (ಅಕಾಪ. ೫೫). ೫. ಮಹತ್ವ ; ಗುರುತ್ವ ; ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ : ಧೀರ ಬಿನ್ನವಿಸಿದನು ಕಾರ್ಯದ ಭಾರವನು (ಕಾಪ್ರ. ೪-೩೦). ೬. ಅಧಿಕವಾದುದು ; ಹೆಚ್ಚಾದುದು ; ಗುರುತರವಾದುದು : ಕದಱುದಲಿಗಳ ತೋರಭಾರದ ಮದದ ಮೈಯುಬ್ಬುಗಳ ಬಳಿಂದ್ದುದು (ತೊಪಾ. ೬-೬-೪) ; ಭಾರವಾದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಘೋರವಾದ ನರಕ (ಗಾಪ). 'ಭಾರಸಂಖ್ಯೆ' ಪರಾ. ೭. ಪ್ರಭಾವ ; ವರ್ಚಸ್ಸು. ೮. ಪಂಗು ; ಋಣ. ೯. ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊರಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೋಲು.— ಆಡ್ನೆ. ೧೧. [ಗಣಿತ] ಇಪ್ಪತ್ತು ತೊಲೆಗಳ ತೂಕ : " ತೊಲೆಯುಂತಿವಿಪ್ಪತ್ತಿರಲ್ಕೆ ಭಾರಂ" (ಶುಂಗಣ. ೦೮೪-೦೦); ಭಾರಕ್ಕೆ ಪತ್ತು ತೊಲೆಮುಂ ಭಾರಕ್ಕಂ ಸೂಱುಸಂಪೆ ಬೀಸಗರುಬಕ್ಕುಂ

ಭಾರಕ್ಕೆ ಮಣವು ಹತ್ತುಂ ಭಾರಕ್ಕಂತಾಗ ದಡಿಯು ತಪ್ಪದು ಗಣಕ ಭಾರಕ್ಕರ್ಥಸಿರ ತೊಲೆಯುಂ ಭಾರಕ್ಕಂ ಕರುಷಮೆಂಟುಸಾಸಿನಮಕ್ಕುಂ ಭಾರಕೆ ಕಾಲ್ಕರುಷ ಬತ್ತಿಸಾವಿರ ಭಾರಕ್ಕಂ ಮೂವತೆರಡು ಸಹಸ್ರಪ್ಪಿನ ತೂಕಂ ಭಾರಕ್ಕೆ ತೊಲೆಯು ವಿಂಶತಿ (ಕ್ಕಕಣಾ. ೩-೦೦); ☞ 'ವ್ಯವಹಾರ ಗಣಿತ'ದ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ 'ಭಾರ'ಕ್ಕೆ ಆಸ್ಪಪ್ಪವಾದ ಅನೇಕ ತೂಕದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ : ಇಪ್ಪತ್ತು ತೊಲೆಗಕ್ಕುಂ ಭಾರಂ (ಕ್ಕಕಣಾ. ೩-೨೫); ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರಲು ದಿನದಿನದಲೆಂಟೆಂಟು ಭಾರದ ಕನಕವನು ಮನೆ ಕೊಡುವುದು (ಬಣಾಗ. ೦೦-೬೬-೬); ಆ ವಿಪ್ರರನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ . . . ಒಂದೊಂದು ಭಾರ ಹೊನ್ನನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು (ಜಮಿ. ೯). ೧೧. ಒಂದು ರೂಪಾಯಿಯ ತೂಕ ; ಒಂದು ತೊಲ : (೬).

ಭಾರ ಬರು = (ಉಕ) ದೆವ್ವಹಿಡಿ ; ಭೂತಾವೇಶವಾಗು : ತುಸ ಹೊತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ನನ್ನ ಮಾತು ಪೂರ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೊದಲೇ ಭಾರ ಬಂದವರ ಹಾಗೆ . . . ಒದರಾದಿದರಂತೀ (ಜಮಿಯಣಾ. ೭೩). ಭಾರವಾಗು = ಹೊರೆಯಾಗು ; ಒಜ್ಜೆಯಾಗು : ಮಕ್ಕಳು ದುರಿಗಳು ಚಿಕ್ಕ ವರಿರುವಂದು ಸೊಟಕೆ ಭಾರವಾಗುವರು (ಜಣಕ. ೩೪೯-೬) ; ಪಾನಾ ಬಗೆಯ ವಾಸನೆಗಳು ಹುಟ್ಟಿದ ಜಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಭಾರವಾಗಿ ಕುಳಿತವು (ಕಸುಹೂ. ೭೦೦). ಭಾರಹಾಕು = ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಹೊರಿಸು ; ಹೊಣೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸು : ದೇವರ ಮೇಲೆ ಭಾರಹಾಕಿ ನಿಶ್ಚಿಂತೆ ಯಿಂದಿರುವುದು ಆವರ ಸ್ವಭಾವ (ಕೂಅ). [ಸಂ.]

ಭಾರಂಕ (ನಾ). ೧. ಘೋರವಾದ ಯುದ್ಧ ; ಭಯಂಕರವಾದ ಕಾಳಗ : "ಭಾರಂಕಮೆನಲ್ಕೆ ದಂಡಿ" (ಶಾಕಿ. ೫೯) ; ಕದನವಿದ ಭಾರಂಕವಾರಧ್ಯದಯ ತಲೆದೋಱುವುದೊ ನಮಗೇಕದಱ ಚಿಂತೆ ಮುಂದಾಲಿ ಬ್ಲನು (ಶಾಕ್ಕಾಂ. ೩-೨೦) ; ಜರಡನ್ನೆ ಭಾರಂಗದಾಳಿವ ತರಳನೇ ಸುರ ಗಿರಿಯನಾನುವ ಕೊರಳೆ ಸತ್ಯವೆ' ತಿಮಿದೆಂದುದು ಮೇಲೆ ಸುರಕಟಕ (ಶಾಕ್ಕಳ. ೫೦-೩೩). ೨. ವೀರಯೋಧ,— ಸೈನಿಕ : ವೀರ ರಾವಣ ಕುಂಭ ತಿಶ್ರಿರನು . . . ಜೂರಿಸುವ ಖಡ್ಗಯುದ ಕಡುಹಿನ ಭಾರಂಕನು ಭಾರಂಗರಿದ್ದುದು ಭೂರಿಭೂಷಾಭರಿತ ವೀರಾವೇಶದುನ್ನಿನಲಿ (ಕೂಅಣಾ. ೬-೦೦-೬). [<ಸಂ. ಭಾರಾಂಕ]

ಭಾರಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗ್ರಂಥಿಕದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವ ವನಸ್ಪತಿ : "ಹಂಜಿಕಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೀ, ಪದ್ಮಾ, ಭಾರ್ಗೀ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಯಷ್ಟಿಕಾ, ಅಂಗಾರವಲ್ಲೀ, ಬಾರೇಯತಾರಕಃ, ಬರ್ಬರಃ, ಪಂದಕಃ— ☞ ಭಾರಂಗೀ ಹೆಸರುಗಳು, ಗಂಟುಭಾರಂಗೀ ಎಂಬುವ ಗ್ರಂಥಿಕದ್ರವ್ಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದದ್ದು, ಕಿರುದೇಗುಗಿಡವೆಂದು ಕೆಲವರೆನ್ನುವರು. ಖಾಯಿ ಖ್ಯಾಗದ ಮರ" (ಕಣ್ಣಂಕ. ೦೬೩) ; ಪಲಾಶಾಲಂ . . . ಭಾರಂಗಿ ನೇಳಲೆರಂ ಪಾದರಿ ತಾಜಿತಂಡಮು (ಜಕ್ಕರಣ. ೦೨-೩೬).

ಭಾರಂಗ್ಯಾದಿ ಕಷಾಯ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಷಾಯ: ಭಾರಂಗ್ಯಾದಿ ಕಷಾಯ, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ . . . ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಷಾಯ ವಿಕ್ಕಿ ಅಷ್ಟಾವಶೇಷವಾಗಿ ಕಷಿ ಬಂಡಿಯೆ ತಾಂಡ್ರಿಕಸನ್ನು ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ವಕ್ಕ. ೦೩೭). [ಸಂ. ಭಾರಂಗಿ]

ಭಾರಕ (ನಾ). ೧. ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಕಲರು ಚತುರ್ವೇದ ಭಾರಕರಾದರು (ಅಪಕ. ಭು. ೧-೦೬); ಮನುಜಾಯಕನಾ ನಿಧಾನದ ಕನಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲವನು ಭಾರಸಜನದ ಶಿರವಲಿ ಹೊಜ್ಜಿಸಿ ಪಡುಬಸದನವನು ರಕ್ಷಿಸುತ (ತಮ್ಮಕ್ಕ. ೪-೨೪). ೨. ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತವನು ; ಹೊಣೆಗಾರ : ಧರ್ಮಪನ ವರಮುಖದನು ನಂದು ಮಾಡಿಸುವ ಭಾರಕ ನುರಹರನಾ ಮುಕಂಬವಂ ಕಾಣ್ಬುದುಗ್ರೊಡೆ ತಪ್ಪ ಕೂಡೆ ನೀಂ ಬಂದು ಸೇವಿಪುದು (ಕ್ಕಜಣಾ. ೪-೬೪). ೩. ಹೊರೆ ; ಭಾರ. ೪. ಭಾರವಾದವನು ; ಹೊರೆಯಾದವನು : ನಿನ್ನ ಮರೆದಜ್ಞತೆಯಿಂ ಚರಿಸುತ್ತ ಗರ್ವಾಂತಾ ಮಹಿತಾತ್ಮರಂ ಜರಿದು ಭೂಮಿಗೆ ಭಾರಕನಾದೆನಕ್ಕಟ (ಅಪಕ. ೭೦). ೫. ಸೈನಿಕ ; ಯೋಧ : ಊರೊಳೀ ಕಪಿವಾರ್ತೆಯಗಲಕ ಬೇರುವರಿದುದು ಬೆಜಗುಬಂಕದ ಭಾರಕರು ಭಾರಿಸಿತು ಕೋಟಾವಳಯದ ಗ್ರುದಲಿ (ಕೂಅ. ೩-೩-೦). [ಸಂ.]

ಭಾರಕರ್ತ (ನಾ). (ಜಗತ್ತಿನ) ಹೊಣೆಯನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವನು ; ದೇವರು ; ಭಗವಂತ : ಭಾರಕರ್ತನು ನೀನು ಬಹುಸಂಸಾರಿಯೆಂಬುದ ನಿಗಮತತಿ ಕೈವಾರಿಸುತ್ತಿದೆ (ಹಂಪಾ. ೩೩). [ಸಂ. ಭಾರಕರ್ತೃ]

ಭಾರಕಾರಕ (ಗು). ತೂಕವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ; ಭಾರವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ : ಈ ಸಾಂದ್ರತೆಯು ನೀರಿನ ಸಾಂದ್ರತೆಯನ್ನು ತುಸು ಮಿಗುವ ತನಕ, ನೀರು ಭಾರಕಾರಕ ಕುಂಡಿಗಳ ಒಳಗೆ ಬರುತ್ತಲೇ ಇರುವುದು (ಜಣ್ಣಾ. ೦೦೩). [ಸಂ.]

ಭಾರಕ್ಷಮ (ಪಾ)- ಭಾರವನ್ನು ಹೊರಲು ಶಕ್ತವಾದುದು.— ಸಮರ್ಥವಾದುದು : "ಧೂರ್ವಹಃ, ಧುರ್ಯಃ, ಧೌರೇಯಃ ಧುರೀಣಃ, ಧುರಂಧರಃ— ಭಾರಕ್ಷಮಗಳಿಗಾಗಿ ಹೇಜುವ ಎತ್ತು" (ಣಕಣಾ. ೬). [ಸಂ.]

ಭಾರಣಿ₁ 'ಭಾರವಣಿ' ನೋ.

ಭಾರಣಿ₂ (ನಾ). ಮಾಟ ; ಮೋಡಿ ; ಮಶೀಕರಣವಿದ್ಯೆ : ನೀವೇ ಲಿಂಗಜಂಗಮವಾಗಬಲ್ಲಡೆ ನಿಮಗಾರೆಂಬುದ ವಿಚಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳಿರಣ್ಣಾ . . . ಪೂಜೆಯ ಮಾಡುವ ಭಕ್ತಂಗೆ ಭಾರಣೆಯು ವಿದ್ಯವ ಹೊತ್ತ ವಿಧಾತನಂತಿರ ಬೇಡ (ಕೂಅಕಾ. ೦೮೩-೭೫); ಭಾರಣೆ ವರನಾಳಿ ಕಡಲೋಟ ಮುಂತಾದ ಜಾದುಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ವಿದೆಗಳ . . . ಪೇರ್ಪೇರಾಜಾರ್ಯರ ಜಾರುಚರಣ ಶರಣನಗ (ಜಣಗು. ೦-೦೪); ಚಾರಣೆಯು ವಿದ್ಯಮಾಂ ಸಮರದೊಳ್ ತೋಱಿದೊಡೆ ಧೀರರೇಂ ಮೆಚ್ಚುವರೆ (ಕಂಪ್ರ. ೫೫-೨೮). ☞ 'ಭಾನುಮತಿ' ಪರಾ.

[← ಪೂಜ್ಯ. ಭಾರಣೇ=ಮಶೀಕರಣವಿದ್ಯೆ ; ಭಾರಣೇ=ಮಾಟ್ರಮಾಟ ಗಳಿಂದ ವಶವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು]

ಭಾರತ (ನಾ). ೧. ಭರತವಂಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಟ್ಟಿದ್ದು : ಚಾರುಚರಿತ್ರಂ ಭರತನವಾರಗುಣಂ ತನ್ನ ಪೆಸರೊಳವರ್ದಿಸಲೆಂ ಪುಜೋಭಾರಂ ಬಲಮುಂ ಕಥೆಯುಂ ಭಾರತಮೆನೆ ಪೆಗಟ್ಟಿಂ (ಹಂಚಾ.೦-೬೬). ೨. ಭರತ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. ೩. ಹಿಂದೂದೇಶ ; ಭರತಖಂಡ ; ಭಾರತವರ್ಷ : ಭಾರತಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸ್ವಪ್ನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವಿದೆ ; ತನ್ನದೇ ಎನ್ನುವ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇದೆ (ಕ್ಕಕಪ. ೬) : ಭಾರತದ ರೈಲುದಾರಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ಅಳತೆಯವು (ಕೂಅಕ. ೨೦೩). ೪. ಭರತವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಪಾಂಡವ ಕೌರವರ ಚರಿತ್ರೆ ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇತಿಹಾಸಮಹಾಕಾವ್ಯ ; ಮಹಾಭಾರತ : ಒಳಪೊಕ್ಕು ನೋಡ ಭಾರತ ದೊಳಗಣ ಕಥೆಯಲ್ಲವಿಂ ಗವಾಯುದ್ಧದೊಳಂತೊಳಕೊಂಡತ್ಯಪೆ ಸಿಂಹಾ ವಳೋಕನಕ್ರಮದಿನೆಱಿದಂ ಕವಿರನ್ನಂ (ಗಣಯು. ೦-೧೩) ; ಭಾರತ ವನ್ನು ಬರೆಯಬೇಕೆಂದು ವ್ಯಾಸರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗಣೇಶನು . . . ನಿಬಂಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು (ಶಾಕಪ. ೧೩). ೫. ಹಳಗನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪಂಪಕವಿಯು ರಚಿಸಿದ 'ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನವಿಜಯ'ವೆಂಬ ಚಂಪೂ ಕಾವ್ಯ ; ಪಂಪಭಾರತ : ಚಲದೊಳ್ ದುರ್ಯೋಧನಂ ನನ್ನಿಯೋಳ ತನಯಂ . . . ಧರ್ಮದೊಳ್ ನಿರ್ಮಲಚಿತ್ರಂ ಧರ್ಮಪುತ್ರಂ ಮಿಗಿಲಿ ವರ್ಗಳೇ ಭಾರತಂ ಲೋಕಪೂಜ್ಯಂ (ಪಂಕಣ. ೦೪-೬೪). ೬. ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಗದುಗಿನ ನಾರಣಪ್ಪನೆಂಬ ಕವಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ, ಮಹಾಭಾರತದ ಕಥೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹಳ್ಳಿದೀ ಕಾವ್ಯ; ಕರ್ಣಾಟಭಾರತಕಥಾಮಂಜರಿ : ಕಾವ್ಯಕೆ ಗುರುವೆನಲು ರಚಿಸಿದ

ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಭಾರತವ (ಕುಚ್ಕಾ.೨-೦-೦೯). ೭. ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೌರವ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ನಡೆದ ಯುದ್ಧ ; ಮಹಾಭಾರ ತಯುದ್ಧ : ಮಿಕ್ಕ ತೋಳ್ವಲದ ಪೊಡವಿ ಕರ್ಣ ನಿನಗುಳ್ಳನಿತೇನೆನಗುಂಟಿ ಭಾರತಂ ಕಲಹಮಿದಿರ್ಪುವಂ ಹರಿಗನಪ್ಪೊಡೆ ಮೋಳ್ಕೆಯೇಕ ನೀಂ ಪಳಂಚಲೆದಪೆಯಣ್ಣ (ಸಂಚಿಹಾ. ೦೦-೨೩) ; ಮಾನಿಗೌಶಣವಾಯ್ತು ಪಾಳಿನ ಭಾರತವ್ವ . . . ರಣದಲಿ ಸುಭಟಕೋಟಿಯಮ ತೀರಿಸಿಯು ವತಿಯವಸರಕ್ಕೆ ಪೋರವನು ಮೊಳಪೆನು (ಕುಚ್ಕಾ. ೦೦-೨೦). ೮. ಮಹಾಭಾರತಯುದ್ಧವು ನಡೆದ ಪ್ರದೇಶ ; ಭರತಕ್ಷೇತ್ರ ; ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ : ಅಂತು ಭಾರತಂ ಸಮರಭಾರಾವತಾರಮಾಗೆ (ಸಂಚಿಹಾ. ೯-೩೭ ಪ). ೯. ಭರತಮುನಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ. ೧೦. ನಟ : " ಶೈಲಾಲೀ, ಶೈಲೂಷಃ . . . ಭಾರತಃ, ನಟಃ — ಒ ನಟ್ಟುವನ ಹೆಸರು" (ಕಿಶಾ.೦೬. ೬೦೦) ; ಭಾರತನಿಯೋಗಾಳಿ ಜನಪದಪಾರವಿಭವಗಳಿಂದ ಜಾರಾವಾರ ಗಂಭೀರಗಳಿಸಿವ ನೃಪಸಭೆ ಮೆಚ್ಚುತಿರಲು (ಜಷ. ೬೦-೨೯). ೧೧. [ದ್ವೈತ] ವಾಯು : ಭ—ಅಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮ, ಅವನಲ್ಲಿ ರತರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಾರತಯೆಂದು ವಾಯುದೇವರಿಗೆ ಹೆಸರು (ಪಣಿ. ೬-೬ ತಾತ್ಪರ್ಯ).

ಭಾರತದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ = ಭಾರತಹುಣ್ಣಿಮೆ : ಈ ಅಳ್ಳಿಕೆಯುಳ್ಳಿ ಅದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಭಾರತದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಲು ಆರಂಭ ಮಾಡಿದರು (ಪ್ರಕಾ. ೨೬). [ಸಂ.]

ಭಾರತವರುಷ (ನಾ). = ಭಾರತವರ್ಷ : ಹಿಮದ ಹೊಯ್ದಿನ ಸರಿಜಕ ರವಿಯಂತೆ . . . ಸುರವಿಮಾನಶ್ರೇಣಿಗಳ ನಭಪರಿಮಳದ ಪೂರದಲಿ ಭಾರತ ವರುಷಕೀಂದನು ಪಾರ್ಥ ಬಂದನು ಧರ್ಮಜನ ಪೊರೆಗೆ(ಕುಚ್ಕಾ. ೦೦-೦೬). [<ಸಂ. ಭಾರತವರ್ಷ]

ಭಾರತವರ್ಷ (ಪಾ). ಹಿಮಾಲಯದಿಂದ ಕನ್ಯಾಕುಮಾರಿಯವರೆಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಹಿಂದೂದೇಶ ; ಭಾರತ ; ಇಂಡಿಯಾ : ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಂಸಿತವಾಗಿರುವ 'ಭಾರತವರ್ಷ'ದ ಪ್ರಭಾವ ಕಾಂಭೋಜಾದಿ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೂ ಪ್ರಸರಿಸಿತು (ಪುಶಾ.೪- ೦೦೮ ಪಾಟ್ಟಿ). [ಸಂ.]

ಭಾರತಹುಣ್ಣಿಮೆ, ಭಾರತಹುಣ್ಣಿವೆ (ನಾ)·ಮಾಘಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ; ವ್ಯಾಸಪೌರ್ಣಮೆ: ಆದಿಮ ಭಾರತಹುಣ್ಣಿಮೆ.ಇನ್ನು ಫಾಲ್ಗುಣದ ಆರಂಭ ಆಗಲಿದೆ (ಜಷ್ಟ. ೧೦೨). **ಭಾರತಹುಣ್ಣಿವೆ** : ಭಾರತಹುಣ್ಣಿವೆ ಓರಣದಲಿ ವಿಂದು ಹೊರಣದ್ಹಾರತಿ ಮನೆಯೊಳಗೆ (ತೆಕೆಂ.ರಾ- ೩-೦೫೭-೪); ಸಿಕ್ಕಾಗ ಶಿವರಾತ್ರಿ ಇದ್ದಾಗ ಯುಗಾದಿ ಬಂದಾಗ ಭಾರತಹುಣ್ಣಿವೆ (ಕೃಚಾ. ೪೬); ಮಾಘಶುದ್ಧ ಗಿಸಿನೆಯ ದಿವಸ ಭಾರತಹುಣ್ಣಿವೆ. ವ್ಯಾಸರಚಿತವಾದ ಮಹಾಭಾರತವ ಪೂಜಾ–ಪಠನಗಳೂ ವ್ಯಾಸಪೂರ್ಣಿಮೆಯಂದೂ ಈ ದಿವಸ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಡೆಯುತ್ತವೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಇದು ಭಾರತಹುಣ್ಣಿವೆ (ಕಾಚಾ. ೦೬೩).

[ಭಾರತ + ಹುಣ್ಣಿಮೆ (<ಪೂರ್ಣಿಮೆ)]

ಭಾರತಹುಣ್ಣಿವೆ 'ಭಾರತಹುಣ್ಣಿಮೆ' ನೋ.

ಭಾರತಾಹವ (ನಾ)· ಮಹಾಭಾರತದ ಯುದ್ಧ : ವಾರಣದ ಕುಂಭ ಸ್ಥಳಂಗಳ ಚಾರುಮೌಕ್ತಿಕನಿಕರವೋ ಮೇಣ್ ಭಾರತಾಹವ ಕೌತುಕೋದಯರಸಕೆ ನೆಲೆಯಾಯ್ತೊ (ಕುಚ್ಕಾ.೧೮. ೨-೮೬). [ಸಂ.]

ಭಾರತಿ (ನಾ)· ೧. ಭಾಷೆ ; ಮಾತು ; ನುಡಿ. ೨. ವಾಣಿ; ಸರಸ್ವತಿ : "ವಾಕ್(ಗ್), ವಾಣೀ, ಭಾರತೀ, ಭಾಷಾ, ಗೌಃ,ಗೀಃ, ಬ್ರಾಹ್ಮೀ,ಸರಸ್ವತೀ ಈ ೮ ಸರಸ್ವತಿಯ ಹೆಸರ್" (ಪಣಿಯ. ೩-೪) ; ರತಿಯಂ ಕಳೆಗುಂದಿಪ ಭಾರತಿಯಂ ಜಾನಿಪೆದೆ ಪಟ್ಟವ . . . ಆಗ್ಗದ ಸತಿಯರ್ (ಪಗಂ. ೨-೩೦); ಪೌಲೋಮಿಯಾಂ ಭಾಗ್ಯವಂ ಭಾರತಿಯಂ ನಾನಾರಣಾಶೌಲಮಸಶಿಲಾ. ಬೆಸ್ಕಿರಲ್ . . . ಮಹಾದೇವಿ ಕಣ್ಗಡ್ಡ ಮಾದಳ್ (ತೆಕೃತಿ. ೩-೨೪) ; ಭಾರತಿಯ ಪದ್ಮಪೀಠದೊಲ್ ಮುಖಕಮಲಮೊಪ್ಪರೆ . . . ವಾಲ್ಮೀಕಿ ತಾನಾ ಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಬರುತುಮಿರ್ದಂ (ರಾಪತ್ಕೃ. ೦೦-೨೩೬). ೩. ಪಂಡಿತ; ವಿದ್ವಾಂಸ : "ಭಾರತಿಯನಲ್ಕೆ ವಿದ್ವಾಂಸನೆಮಿಸಿಕ್ಕು" (ಹುಂಗಾ. ೩೩-೨). ೪. ಆದಿಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಪರಂಪರೆಗೆ ಸೇರಿದ ಕೆಲವು ಜಗದ್ಗುರುಗಳು ತಮ್ಮ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಉಪಪದ: ಶೃಂಗೇರಿಯ ರಾಮಚಂದ್ರಭಾರತಿ ೧೫೦೮ ರಿಂದ ೧೫೬೦ ವರೆಗೆ ಪಟ್ಟದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ . . . ತೋರುತ್ತದೆ (ಶಚಿ. ೫೫. ೨೦೦). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಪ್ಪ ; ಒಂದೆಲಗ ; ಬ್ರಾಹ್ಮೀ. ೬. [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾ] ನಾಟಕಲಕ್ಷಣ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ನಾಲ್ಕು ವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಭಾರತಿ ಸಾತ್ವತಿ ಕೈಶಿಕಯಾರಭಟಿಯುಮೆಂಬ ವೃತ್ತಿಯೊಳ್ ರಸಮಂ ಸಜೀವಿಸುವ ಭಾವಮಂ ವಿಸ್ತಾರಿಸುವ ಬೆಡಂಗು ಬೇಱ್ ನೀರಾಂಜನೆಯೂ (ಕಾಪ್ರ. ೯-೩೬); ಭಾರತಿ ಸಾತ್ವತಿ ಕೈಶಿಕಿಯಾರಭಟಿಯೆಂಬಪ್ಪ ವೃತ್ತಿಗಳ್ ವಾಲ್ಮಕ್ಕುಂ (ಕಾಪ್ರ. ೬೬) ; ವೃತ್ತಿ ಎಂದರೆ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಿಸತಕ್ಕ ವಿಷಯುಗಳ ಸ್ವರೂಪ ವಿಶೇಷ ; ಇದು ಕೈಶಿಕೀ, ಸಾತ್ವತೀ, ಆರಭಟೀ, ಭಾರತೀ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ (ಸಂಚಿಹಾ. ೦೬). ೭. [ಸಂಗೀತ] ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯಂಗಳು :—ಬೀಣ ವಿಪಂಚಿಕೆ . . ., ಬ್ರಹ್ಮ ವೀಣೆ ಸ್ವರವೀಣೆ ಭಾರತಿ ಅಲಾಬುವಲ್ಲಕಿ ಆಕಾಶವೀಣೆ . . . ಎಂಬ ಮೂವತ್ತಾಮೂರು ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯಂಗಳಲ್ಲಿ (ಅಚಗ. ೨೩೬). ೮. [ದ್ವೈತ] ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣದೇವರ ಪತ್ನಿ ; ವಾಯುದೇವರ ಪತ್ನಿ : ಶರಣು ಭಾರತಿದೇವಿಗೆ ಶರಣು ವಾಯುರಮಾಣಿಗೆ (ಪ್ರಸೂ. ೦-೦೦೮ ಪ್ರಸ್ತಾ) ; ಭಾರತಿ ವಾಣಿ ಶಚಿಮಾರಿಗೆ ಮರುತ ಬ್ರಹ್ಮರು ಉತ್ಸವಮರು (ಪಚಿದ. ೨೬-೦೨).

ಭಾರತೀಕಣ್ಣಾಪುರ = ೧. ಸರಸ್ವತಿಯ ಓಲೆ. — ಕಾಟುಂಕ. ೨. ಕವಿ ನಾಗಚಂದ್ರನ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಆನಂದಾಶ್ಚರ್ಯಮಂ ಕುಂದಿದವ ವಿಲಾಸಂ ಭಾರತೀಕಣ್ಣಾಪುರಂ (ಪಣಿಕಾ. ೨-೩೬). **ಭಾರತೀಭಾಗ್ಯದೇವಿ** = ಸರಸ್ವತಿಯಂ ಭಾಗ್ಯದಂತಿರುವವನು ; ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸುವವನಂ ; ವಿದ್ವಾಂಸ : ದಾನೋತ್ಕರದೊಳ್ಕಂದಾತ ಮೆಂತಂತಸದನಭವಂ ಭಾರತೀಭಾಗದೇಯಂ (ರಾಪತ್ಕೃ. ೨-೦೨೪). **ಭಾರತೀಭಾಳೇಶ್ವ**= ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರನಂತಿರುವವನು ; ಉದ್ದಾಮ ಪಂಡಿತ : ಪಂದನಂ ತದ್ಭರಣೀಶಾವಾಸದೊಳ್ ಶೋಭಿಸುತಿರೆ ಒರ್ವಂ ಭಾರತೀಭಾಳನೇತ್ರಂ (ಪಂಪ್ರಪು. ೪-೦೦೨). [ಸಂ. ಭಾರತೀ]

ಭಾರತಿಕ (ಗು). ೧. ಭರತಮುನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ; ಭರತಮುನಿಯಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ : 'ಭಾರತಿಕವಿದ್ಯೆ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ನಾಟ್ಯಕಲಾವಿದ ; ನಟ : ಪೆಸಸಿಂ ಭಾರತಿಕಂಗೆ ನಾಟ್ಯಘಟನ ವ್ಯಸ್ತಾವಧಾನೋಪಮಂ (ಆಪ್ರ. ೯-೦೨) ; ನೀವಾಣವಂಗಳಾಯ್ತರೆ ಸಂಗೀತಗಾಮೋರಾಗೆ ನೀಂಪ ಭಾರತಿಕರೆ ಪಟ್ಟುವರಾಗೆ ಸನ್ಮಾರ್ಗನಾಟಕಾರಂಭಪ್ರಸ್ತುತಪವಿತ್ರಸೂತ್ರಧಾರನೆ ಮುಂದೆ ನಿಂದು ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಯಂ ಕೆದಱ್ (ಶಾಂಶಕೃ. ೦೦-೬೦ ಪ) ; ಭಾರತಿಕನಾಗೆ ಮಂದಸಮೀರಂ ಕೈನೀಡುವುತ್ಸವಧ್ವಜತತಿಗಳ್ (ಪಣಿಕಾ. ೯-೨೬). [ಸಂ.]

ಭಾರತಿಕವಿದ್ಯೆ (ನಾ)· ಭರತಮುನಿಯಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದುದೆನ್ನಲಾದ ವಿದ್ಯೆ ; ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ; ನಾಟ್ಯಕಲೆ : ಭಾರತಿಕವಿದ್ಯೆಯೊಳ್ ತೂರ್ಯಶ್ರಿತರುಮಾಧರ್ಯಮಾನಭಾವಭಂಗಿಯುವಂ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರದೊಳ್ ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮೋಪಲಬ್ಧಿತಾತ್ಪರ್ಯಮುಮಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಮಾಧಿವ್ಯಂಜನಮುಮಂ ಮುಟ್ಟುಂ (ಆಪಂಪ್ರ. ೬-೯ ಪ). [ಸಂ. ಭಾರತಿಕವಿದ್ಯಾ]

ಭಾರತೀಪತಿ (ನಾ)· ಸರಸ್ವತಿಯ ಗಂಡ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಭಾರತೀಪತಿ ಚತುರವರಿಮಿತೋದಾರ ಗಂಭೀರಭಾವಿತಕಂಗಳಿಂ ವಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ಯ (ಜಗಪ. ೨-೬೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಭಾರತೀಯ (ಗು). ೧. ಭಾರತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ; ಭಾರತದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ : 'ಭಾರತೀಯ ಸಂಪ್ರದಾಯ' ವರಾ. (ನಾ). ೨. ಭರತ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಭಾರತರಾಷ್ಟ್ರದ ಪ್ರಜೆ : ಭಾರತವೆಲ್ಲ ಒಂದೇ ದೇಶ, ಭಾರತೀಯರೆಲ್ಲ ಒಂದೇ ಜನಾಂಗವೆಂಬುದು ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಈ ಜನದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸಂದೇಹವೇ ಇಲ್ಲ (ಪಾರಥ. ೪); ಪ್ರಾಜ್ಞಭಾರತೀಯರ ತತ್ತ್ವವಿಚಾರಗಳ ಭಾಷಾಂತರ ಅಥವಾ ಸಂಗ್ರಹವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಒಹು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿರಬಹುದು (ಡಾಕಶ್ರೀ. ೦೦ ಪುಟ್ಟು೩). [ಸಂ.]

ಭಾರತೀಯತೆ (ನಾ). ಭಾರತೀಯನಾಗಿರುವಿಕೆ; ಭಾರತೀಯತ್ವ : ಈ ತೆರನಾದ ದೇಶಪ್ರೇಮ ಮತ್ತು ಭಾರತೀಯತೆ ಆತನ ವೇಷಭೂಷಣದಲ್ಲಿಯೂ . . . ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದವು (ಸ್ವಕೃ. ೦೩೦).

[ಸಂ. ಭಾರತೀಯತಾ]

ಭಾರತೀಯತ್ವ (ನಾ). = ಭಾರತೀಯತೆ : ಒಮ್ಮೊಗೇ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯ, ಉದ್ದೀಪನ, ಮೃದುತ್ವ – ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಅಜಂತಾ ಹೆಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಭಾರತೀಯತ್ವವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು (ಚಾರಚಿ. ೩೨೬). [ಸಂ.]

ಭಾರತೀಯಸಂಪ್ರದಾಯ (ನಾ). ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಅನೂಚಾನವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವ ಪದ್ಧತಿ. – ಪದ್ಧತಿ. – ಆಚಾರ : ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹಿಮವತ್ಸೇತುವರ್ಯಂತ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಭಾರತೀಯಸಂಪ್ರದಾಯ ಸ್ಥಿರವಾಯಿತು (ಪುಣ್ಯಾ. ೦೦೮ ಪೀಠಿ). [ಸಂ.]

ಭಾರತೀಯಸಂಸ್ಕೃತಿ (ನಾ). ಭರತಖಂಡದ ಜನತೆಯ ಮಾನಸಿಕ ಸಾಧನೆ ; ಭಾರತೀಯರ ಬೌದ್ಧಿಕಸಿದ್ಧಿ : ಭಾರತೀಯಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ವೈದಿಕಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಔಚಿತ್ಯವಿದೆ (ಪುಣ್ಯಾ. ೧೩ ಪೀಠಿ). [ಸಂ.]

ಭಾರತೇಯ (ನಾ). = ಭಾರತೀಯ ೨ : ಪ್ರಾಣಿವಧಾಶ್ರದಲ್ಲಿ ಜೀವವನ್ನು ಆದಿಯಿಂದ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವವರು ಭಾರತೇಯರು (ಜಡಾಕ್ಷ. ೦೯೦). [ಸಂ.]

ಭಾರದಡಿ (ನಾ). (ಉಕ) ದೊಡ್ಡತನ; ಗೌರವ : ಸಾಮಂತನು ಏನಾದರೂ ಕೃಷ್ಣತನಯನ ಮೇಲೆ ಅವಸಂಬಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಮನುಷ್ಯನೇ ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ಮೇಲಾಗಿ ಅವರ ತಾಯಿಯು 'ಭಾರದಡಿ 'ಯ ಹೆಣ್ಣುಮಗಳು (ಶಿಪಣಾ. ೨೦೨).

[←ಪುರಾ. ಭಾರಧಡೀ = ಭಾರವಾದ ಮಣ್ಣು; ದೊಡ್ಡಸಾಮಾನು]

ಭಾರದ್ವಾಜ (ನಾ). ೧. ಭರದ್ವಾಜನೆಂಬ ಮಹರ್ಷಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು: ಭಾರದ್ವಾಜಿಕಾಲಗೋತ್ರಮನುದಂಚದನ್ಯಾರತಕ್ಷೇತ್ರವಂ . . . ಸಾರಚಿ ಕೈಶವಂತಲಂತರಿಸಿತೆಂಬಾಗಳ್ (ಕಬೀಚಾ. ೨–೦೦). ೨. ಭರದ್ವಾಜ ಮುನಿಯಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. ೩. ಭರದ್ವಾಜನ ಮಗ; ದ್ರೋಣ : ಅಂತು ಭಾರದ್ವಾಜನಾಗಾಮಿಕ ಸಂಗ್ರಾಮರಂಗಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರಂಗಳಂ ಸಮಯಿಸುವ ಸೂತ್ರಧಾರನಂತೆ ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯಾಧ್ಯಾಸಂಗಮುತ್ತಿರೆ (ಪಂಚಾ. ೨–೨೯ ಪ); ಓದಂ ಗಡ ಜಿಃ ಭಾರದ್ವಾಜಂ ಗಡ ಬಿಲ್ಲ ಬಿಲ್ಲೆಯುಂ ಕುಲಮುಂ ವಿದ್ಯಾಜಂ ಮಸುಟ್ಟುವ್ವ ಪಾಂಡುತನೂಜರ ಪಕ್ಕಮೊಳೆ ಪಾಲ್ಗೊಡೆ ಪೇಗಟ್ಟುದಱಿಂ (ಗಣಾಯು. ೨–೦೬); ನೃಪಾಲಶ್ರೇಣಿಯನು ಶ್ಯಾಸ್ತ್ರ ಕಳೆಯಲಿ ಜಾಣರನು ಮಾಡಿದನು ಭಾರದ್ವಾಜಮುನಿಯಂದು (ಕುಪ್ರಾ. ೬–೩೨). ೪. ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ; ಭರದ್ವಾಜ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ; ಹೆಗ್ಗಾರ : ವಲಿಯ ಭಾರದ್ವಾಜ ಪಿಕ ಪಿಂಗಲಿ . . . ಶಿಖಿ ಮದ ಗೊಳಲೆ ಮುಖ್ಯವಿಹಂಗವಿವೆ ವೈದೇಹಿ ನೋಡೆಂದ (ಕೊಡಣಾ. ೩–೦–೩೩); ಹರಿಣ ಭಾರದ್ವಾಜ ಪಿಂಗಂಗಳು ಕಡಿಯ ವರಿ ನವಿಲು ನಕುಳ ವಾಯಸಂಗಳು ತಿರ್ದಿ ಶುಭಶಕುನಂಗಳು (ಜಡಗಿ ೦೨೩); ಕಂಗೊಳಿಪ ಕೊಂಚೆ ಭಾರದ್ವಾಜ ಜೀಮೋತ . . . ಪಿಂಗಳಕ ಸಾಲ್ವ 'ನರಳಿಗನಸುಗಮ್ಮಿಗಳ ಸಂಗಮೊಪ್ಪಿರ್ದವಲ್ಲಿ (ಹುಣ್ಯಾಗ. ೦೦–೩). ೪. ಹೆ: ಬಂಧುರ ಭಾರದ್ವಾಜ ಶಾಂಡಿಲ್ಯಕ ಶುಕ ವಿಮದಾಗಸ್ತ್ಯಕಂ ತಾಮಸಪ್ರೋತ್ಕರಮಂ ಸೋಮಾರ್ಕ ರುಕ್ಷಾಂಚಿತಮದು ನಭಮಂ ಪೋಲ್ತು ಬೆರ್ಮಾಯ್ತುರಣ್ಯಂ (ಜಾಹೀ. ೫–೭೩). ೬. ಅಗಸ್ತ್ಯ. ೭. ಅಂಗಾರಕಗ್ರಹ. [ಸಂ.]

ಭಾರದ್ವಾಜತನೂಜ (ನಾ). ಭಾರದ್ವಾಜಋಷಿಯ ಮಗ; ದ್ರೋಣ : ಭಾರದ್ವಾಜತನೂಜಂ ಜಾತುಗುಣಂ ದ್ರೋಣನೆಂಬಂ. . . ಜನವಿನುತ ಜಾಮದಿಗ್ಯಾಧಾರಂ (ಪಂಪಾಂ. ೦೦–೩೩). [ಸಂ.]

ಭಾರದ್ವಾಜಿ (ನಾ). ಕಾಡುಹಕ್ಕಿಗಿಡ : "ಆ ಹಕ್ಕಿಯು ಗಿಡು ಅಡವಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದರೆ ಭಾರದ್ವಾಜಿಯೆನಿಸುಗು" (ಪಾಜಾಹಾ. ೦೦೦). [ಸಂ. ಭಾರದ್ವಾಜೀ]

ಭಾರಯಷ್ಟಿ (ನಾ). ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ ಕಂಬಿ.–ಆಡ್ಜ : "ಭಾರ ಯಷ್ಟಿಃ. ವಿಹಂಗಿಕಾ—ಈ ೨ ಕಾ(ಜಿ)ಸಿನ ಕಂಬಿ" (ಪಠಾಯಾಂ. ೦೨೩–೬೬). [ಸಂ.]

ಭಾರಯಿಸು 'ಭಾರಿಸು' ನೋ.

ಭಾರವಡ್ಡಿಗೆ 'ಬಾರವಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಭಾರವಣೆ. ಭಾರಣ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಹೊರೆ; ತೂಕ; ಭಾರ. ೨. ಹೆಚ್ಚಳ; ಆಧಿಕ್ಯ; ಅತಿಶಯ: ಶಿವನರ್ಚನೆಯು ಹರಿವರಿಯು ಶರಣರ ತಿರಿತಿನಿಯು ಭಾರವಣೆಯ ಮೇಲೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಸರ್ತನದ ನಟನೆ ಮೈ ಸಂದು ಕೈವೀಸಿ ನಡೆದು ಬರೆ (ಕಚಿಪ. ೦೦೦–೦); ಘುಂಘಿಷ್ಕರ ವೀರನಂದಿವಿಕ್ರಮಿಯ ನೇಜದ ಭಾರ ಮಣೆ ತೋಱುವಿದೇನೆ ಕರ್ಣನಾರೆಂದ (ಕುಣ್ಯ. ೫೬–೨೮) ; ಬರುತ ಕಂಡನು ತೊಳಗಿ ತೋಱುವ ಶಿರದ ಸಿರಿವಾದುಱಿಯ ಪೊಳಕಾಂಬರದ ಭಾರ ಮಣಿಯುರಿ ಬಳುಕುವ ಭದ್ರಕಾಯನನು (ಜಪಾಪ. ೬–೦–೬೬). ೩. ಹಿರಿಮೆ; ಪೆಂಪು; ಘನತೆ; ಔಚಿ : ಕಡುವಾಪದ ಕಲಿ ರಾಜಪುತ್ರರ ಪಡುವಣೆ ಮೈ ಪರಿಯಳದಿ ದೆಸೆ ಕಂಪಡಲು ಭಾರವಣೆಯಲಿ ಬಂದನು ಕರ್ಣನೋಲಗಕೆ (ಕುಣ್ಯಕ್ರೀ. ೦–೦೪). ೪. ಆಡಂಬರ; ಅಟ್ಟಾಟೋಪ; ಕೋಲಾಹಲ : ಬವರಿಯಲಿ ಜಯವಾಡಿನಲಿ ಮೈಲುಮನೆಯಲಿ ಬಿನ್ನಾಣದಲಿ ಭಾರವಣೆಯಲಿ. . . ಕೌರವಮಹೀಪತಿ ತೋಱಿದನು ಶ್ರವಣನು ಕಥಾರಿಯಲಿ (ಪಂಪಕ. ೦೬–೨೯); ಪ್ರತಿಭಟನಭಾರವಣೆ ಲೇಸ್ಯೆ ಕರ್ಣ (ಕುವ್ಯಾ. ೫–೦೩). ಭಾರಣೆ, : ೧. "ಭಾರಣೆಯನೆ ಬಲುಭಾರಂ" (ಶಾಪಾ. ೫೪); ಸಾರಪರಿವಾಳ ಮಣ್ಣುಗಳ ಬಲುಭಾರಣೆಯ ಪಿಟ್ಟಿಗೆಗಳೊಟ್ಟಿತು (ಕುಬ್ಯಾ. ೦೬–೨೮); ಜಗತಿ ಜರಿದುದು ತಣದ ಹೊಮಟ್ಟಿಗಳ ಭಾರಣಿಗೆ (ಕೊಪಣಾ. ೬–೦೬–೨); ಭಾರಣೆಯ ಗಂಡಶೈಲಗಳೆಲ್ಲ ಗಮನದುರು ಮಾರುತನ ಗತಿವಿಡಿದು ಪಡಿಬಲವ ಪುಗುಂಕೊಂಡು ಧಾರಿಣೇಶನ ಸುತ್ತಿ ಪೋವಂತದೇಂ ಬೆಡಗ ತೋರುವುದೊ ತತ್ಸಮಯದು (ಪಂಗಾಣಾ. ೬–೦–೨೦). ೨. ಕುಣವ ಕುಮರೆಯ ಮದದ ಬಲುಭಾರಣೆಯಲೊಲೆವಾನೆಗಳ. . . ತಿವಿದಗಿವ ಭುಟೆಯೊಡ್ಡಣೆ ಸಘಾಡಿಸಿತೆರಡು ಬಲದಲಿ (ಕುಬ್ಯಾ. ೫–೬); ಅಧಿಕಭೀತಿಯ ಭಾರಣೆಯಲಿರಲುರಿ ಧಡಾಲಿಸಿ ಭೋರೆಮತ ಹಬ್ಬಿದುದು (ಕೊಪಣಾ. ೬–೬೬–೦೦); ಭಾರಣೆಯ ಬಲದೊಡನೆ ಕುದುರೆಗಾವಲೊಳರ್ದ ವೀರತಾಮ್ರಧ್ವಜನ ಮಂತ್ರಿ ನಕುಲದ್ವಜಂ ದೂರದೊಳ್ ಕಂಡನು (ಕೃಬಾಣಾ. ೨೫–೧). ೩. ಅದಟಿನೊಳ್ವೀರದೊಕ್ಕಾರಣೆಯೊಳು . . . ಕಾಣನ ವರಿರ್ಗ್ಗೆ ಸಮಾದ ಕಲಿಗಳಂ (ಕೃಬಾಣಾ. ೨೨–೦೨); ವಿಚಾರವಳಿದಾರೂಢ ಯೋಗಿಯ ಭಾರಣೆಯಲಕ್ಕೂರವೆಸೆದನು ಭಕ್ತಕೇಳಿಯಲಿ (ಕಚಿಪ್ರ. ೨–೩೬). ೪. ಭೈರವನ ಭಾರಣೆ ರಸ್ಸಸಮರ್ಜ್ಯ ವಿಜ್ರು ಮೊತ್ತಂ ಗಣನಾತಿರೇಕವೆನ ಲೊಪ್ಪವವೋರ್ ಪೆರೆದಿರ್ದುದಾಕ್ಷಣಂ ಸಂಗರದಮ್ಮುಗಕ್ಕೆ ಚತುರಂಗಬಲಂ

(ಪಚಳು. ೬-೧೯); ಕಾಳಗದೊಳಿದಿರಾರು ಭೀಮಾರ್ಜುನರ ಭಾರಕ್ಕೆ (ಭಾಗ್ಯಸ. ೩-೨೦) ; ಆರು ಮುರಹರನಲ್ಲದಸುವನು ಹೀರುವರು ಪೂತನಿಯ ಶಕಟನನಾರೊದೆದು ಹುಡಿಹುಡಿಯು ಮಾಳ್ಪರು ಮಾರುತಾಸುರನ ಭಾರಕೆಯ ಬಿಜ್ಗೆವ ವೀರರದಾರು (ಪಣಾ. ೨-೩-೦೭). ೫. ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ ; ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಣೆಯ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ;. ತಿಳಿಯಲಟ್ಟಿದ ಸಾತ್ಯಕಿಗೆ ಕೊಳುಗುಳದ ಭಾರಣೆಯಾಯ್ತು (ಭಾಗ್ಯಕ್ರೀ. ೦೨-೩) ; ಈರ ನೇಣುಗಳು ದರವೇಷ್ಯನಧಾರಕಿಗೆ ಬಾರದುದನೊಂದೇ ಸೇರಿದುದನರ್ಜುನ ಮಹಾ ವಿಟ್ಟಿಗನೇ ಧರಿಗೆ ಬೇರುಸುಹಿಡಗೆಡಹುವುದ . . . ನೆಟ್ ಕಂಡೆ ನಾನೆಂದ (ಕಣಾಗ. ೦೦-೬೨-೨೮).

[<ಸಂ. ಧಾತ. /ತುಣಾ. ಭಾರಾವಣೇ=ಬಹಳ ಭಾರವಾಗು]

ಭಾರವಹ (ನಾ). ೧. ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊರುವವನಂ. ೨. ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊರುವವನು ; ಹೊಣೆಗಾರ : ತುರಗವಾರಗಜಶಿಕ್ಷಾಭಾರವಹಂ ವಿಳದಬಾರಧನರಿಂ ಭೂಜಿಗುಮಾ ರುಚಿರಪ್ಪುಣಮಿಳಾರಮಣಯುಕ್ತಂ (ಕಾಹರಿ. ೩-೧೨). [ಸಂ.]

ಭಾರವಾಸಿ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಭಾರ ; ಅಧಿಕವಾದ ತೂಕ : ಪಾರಜಾಗೀರು ಹೊನ್ನಿನ ಜೀಲಜೀಲುಗಳು ಭಾರವಾಸಿಯ ಸ್ವರ್ಣರಜತದಿಂ ಅಂಬಾರಿಸಹ ಅಶ್ವಗಜಸಮೂಹ . . . ಧವಳಧಶ್ರಗಳನಾರಾರಿಗೀವುದೀವುತ್ತಿರಲು ರಾಜ ಚೂಡಾಮಣಿಯ ಸಭೆಯೊಳಾಲವಿಂ (ಶ್ರಕ್ರ. ೩-೩೩). [ಭಾರ + ವಾಸಿ]

ಭಾರವಾಹ (ನಾ). ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವವನು ; ಹೊರೆಯಾಳು : "ಭಾರವಾಹಃ ಭಾರಿಕಃ—೨ ಹೊರೆ ಹೊರುವವನ ಪಾರು" (ಸಿಶ್ರಾ. ೩೩. ೩೮). [ಸಂ.]

ಭಾರವಾಹಕ (ನಾ). = ಭಾರವಾಹ : ಯುವರಾಜಂಗರಸಂ ರಾಜ್ಯವಿಳಾಸ ಮನಿತ್ತು . . . ಭಾರವಾಹಕಂ ಭೋಜ್ಯಯಾನಿಟ್ಟಿಳಿದಂತೆಪೊಲಾದಂ (ಜೂಭ್ಯ. ೯-೦೩೦). [ಸಂ.]

ಭಾರವಾಹಿ (ನಾ). = ಭಾರವಾಹ : ಕರ್ತೃಶಾಲಿಯಾದ ಪುರುಷನು. "ಯಃಕ್ರಿಯಾವಾನ್ ಸ ಪಂಡಿತಃ", ಈಳದವರೆಲ್ಲರೂ ಭಾರವಾಹಿಗಳು (ಶ್ರಕ್ರ. ೦೨೬). [ಸಂ. ಭಾರವಾಹಿನ್]

ಭಾರವಿಸು 'ಭಾರಿಸು' ನೋ.

ಭಾರಸಂಖ್ಯೆ (ನಾ). ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆ ; ಬಹುಸಂಖ್ಯೆ : ಮಾರಕತದ ಮಧುಪಾತ್ರೆ ನೀಲದ ಕರಗ ವೈಡೂರಿಯದ ಪಡಿಗವ ಚರರು ತಂದೊಟ್ಟಿದರು ಬಂಡಿಗೆ ಭಾರಸಂಖ್ಯೆಯಲಿ (ಭಾಗ್ಯ. ೪-೦೩) ; ತಂದು ಬಳಿಕೊಟ್ಟಿದರು ಪರಿಮಳಚಂದನದ ನೀರಸಕಾಜಂಗಳನಂದಮಿಗೆ ಮಾಧ್ಯದಲಿ ಸುರಿದನು ಭಾರಸಂಖ್ಯೆಯಲಿ ಒಂದು ಕಾಳುಖ್ಯೇಧದಲಿ ಹಳುಕೊಂದಿದುತ್ತಮಕರ್ಪೂರವನು (ತೂಣಾ. ೩-೩೩-೨೬). [ಸಂ. ಭಾರಸಂಖ್ಯಾ]

ಭಾರಾಂಕ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಯುದ್ಧ, -ಕದನ : ಬಾರದೊಳು ಹರಿಪಾಂಚಜನ್ಯದ ಶಬ ಭಯಂಕರವಾಯ್ತು ಬಹಳಾಹವದೊಳಗೆ ಪಾರ್ಥಂಗೆ ಬಿದ್ದುದು ಭಟರ ಭಾರಾಂಕ (ಭಾಗ್ಯಕ್ರೀ. ೦೦-೦). ೨. ಯೋಧ ; ಪರಾಕ್ರಮಿ: ನೀರಜಭವನ ಮಾನಸಪುತ್ರ ನೀನಲ್ಲದಾರಾದೊಡೀ ಮಾತುಗಳ ಭಾರಾಂಕವಾಗಿಯೊಪ್ಪೊಡನೆ ಪೋಕ್ಕೊಡೆ ಸೀಳಿ ತೋರಣಗಟ್ಟಪೆನೆಂದ (ಕೋಚಕ. ೦೨-೩೦). [ಸಂ.]

ಭಾರಾಮಾರ್ಗ 'ಬಾರಾಮಾರ್ಗ' ನೋ.

ಭಾರಾವತಾರ (ನಾ). ಹೊರೆಯನ್ನು ಇಳಿಸುವಿಕೆ ; ಕಷ್ಟವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವಿಕೆ : ಪುಣ್ಯಂ ಕೃತಯುಗದೊಳ್ . . . ನೆಗಟ್ಟಿಯ ದೈತ್ಯರೆಲ್ಲರ ಮೆನ್ನ ಚಕ್ರಘಾತದೊಳಟ್ಟಿ ಮಲ್ಗಿದಂತಾದರದೊಂದು ಧರಾವನ[ತ]ಯ ಭಾರಾವತಾರದೊಳೆನಿಶಾನಂ ಘಸಣೆ ಪೋದುದು (ಹಂಹಾಕ. ೬-೨೦ ಕ)-

[ಸಂ.]

ಭಾರಾಳಸ (ನಾ). ಭಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅಲಸ್ಯ; ತೂಕದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜಡತ್ವ : ತನ್ನ ಸಡಿಯಿಂ ನಡೆಗಡ್ಡೊಡವರ್ಪ ಕೀಳ ಹಂಸಾಳಿಯ ದೆನ್ನೊಳ್ಕೆದೆ ಮತಿಯಲ್ ಬಸವಲ್ಲದೆ ಏಂದು . . . ಭಾರಾಳಸದಿಂದವಾದ ಗಮನಾಲಸವ್ಯತ್ಕಿಯನೇನನೆಂದಪೆಂ (ಜಗಣ. ೨-೪೭).

[ಸಂ. ಭಾರಾಲಸ]

ಭಾರಿ$_1$ (ಗು). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ ; ಅತಿಶಯವಾದ ; ಅಧಿಕವಾದ : ಭಾರಿ ಧನವನು ತಂದು ಧರೆಗಳುಪಿದರು (ಭಾಗ್ಯ. ೦೯-೬); ನನಗೆ ಬಲು ಭಾರಿ ದಾನ ಮಾಡಿದಿ (ಹುಚರಾ. ೫೪). ೨. ದೊಡ್ಡದಾದ ; ಗಾತ್ರವಾದ : ಜಾಲಿ ಜೇನೊಡವಿಪ್ಪ ಹಿಪ್ಪಲಮಾದಿಯವ ನೋಡಬಲೆ ಲತೆಗಳ ಮೇಲು ಹೊದಕೆಯ ಬಂದಣಿಗಳ ಭಾರಿವೊಜ್ಜಿಗಳಲಿ (ತೂಣಾ. ೩-೨-೨೪). ೩. ಕಟ್ಟುಮಸ್ತಾದ; ಸ್ಥೂಲವಾದ : ಅವರು ಭಾರಿ ಆಳುಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಜೀಪಣಾ. ೨೦). ೪. ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ ; ಅತಿ ಬೆಲೆಯ : ಆಕೆ ದಿನವೂ ಭಾರಿ ಸೀರೆಯನ್ನೇ ಉಡುತ್ತಾಳೆ (ಹೊಣ). ೫. ತೀಪ್ರವಾದ; ಅತಿಯಾದ : ಮೈಯಲ್ಲಿ ಭಾರಿ ಜ್ವರ. ಪೂರಾ ನಿಶ್ಯಕ್ತಿ (ಜಪ್ರಚೀಣ. ೦೦೩). ೬. ಭಯಂಕರವಾದ; ಭೀಕರವಾದ: ಭಾರಿಯಾಹವವಾದೆಡಗೆ ನಿವ್ಮನಿದಾರು ಬಿಟ್ಟಿರುವಾಯದಲಿ (ಭಾಗ್ಯ.೪-೦೦). ೭. ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾಗುವಷ್ಟು; ಸಿರಿಯುಳ್ಳ: ಆತ ಹಲವಾರು ಜನರನ್ನು ತನ್ನ ಕೈಕೆಳಗೆ ಸಂಬಳಕ್ಕಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದು ಎನ್ನುವಷ್ಟು ಭಾರಿ ಮನುಷ್ಯ (ಹೊಣ). (ನಾ). ೮. ಭಾರವಾದುದು; ತೂಕವಾದುದು. ೯. ದೊಡ್ಡದಾದುದು ; ಗಾತ್ರವಾದುದು : ಭಾರಿಯ ತಲೆವರಿಗೆಗಳೊತ್ತಿದರು ಹೊಗಿಸಿದರು ದುರ್ಗವನು (ಭಾಗ್ಯ. ೬-೩೦); ಭಾರಿಯ ದಂತಿ ಮಹದಾಹವದೊಳಿದುದು (ಭಾಗ್ಯಕ್ರೀ. ೬-೦೦), ೧೦. ಹೆಚ್ಚಾದುದು ; ಅತಿಶಯವಾದುದು : ಭಾರಿಯ ಭಟರ ಗಡಣದಲಿ ಭಾರಣಮುಲ್ಕೆತಪ್ಪ ನಿಜಪರಿವಾರವನು ಬೋಳ್ಕೆಸಿ (ಭಾಗ್ಯಕ್ರೀ. ೦೦-೯); ಬಳೀಲಾ ದಮಯಂತಿ ಭಾರಿಯ ಬಳಲಿಕೆಯನನುಭವಿಸಿ ತಂದೆಯ ನಿಳಯವನು ಭಾರಿದಳು (ತೂಣಾ. ೩-೨-೦೩). ೧೧. ದಷ್ಟವಾದುದು ; ಸ್ಥೂಲವಾದುದು : ಕರವ ಸೊಸಲಲಿ ಜಾಜಿ ಭಾರಿಯ ಭುಜವನೊದೆಜಜಿಸುತ ಅರಸಗಭವಂದಿಸುತ (ಭಾಗ್ಯಕ್ರೀ. ೪-೩೦). ೧೨. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು : ಇತ್ತ ಭೂರಿಶ್ರವನು ಭಾರಿಯ ಹಕ್ಕುಸಾವಿರರಥ ಸಹಿತ ಕೈಗುತ್ತಿದವು ರಣವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಲಲಿತಬಲಿಯಲಿ (ಭಾಗ್ಯಕ್ರೀ. ೪೦-೦); ಈರೇಳುಲೋಕದ ವರಗಂಡನೆಂದೆಂಬ ಭಾರಿಯ ಬಿರುದಿನ ಕಡಿಯ ವೀರದಾನವಪೆಜಾಲಿನೊಳಗೆ . . . ಒಪ್ಪುತಿಹುದು (ಪ್ರತೆಣಾ. ೬-೬೩).

ಭಾರಿಯಾಳು=ಮಹಾಶೂರ; ಅತಿ ಪರಾಕ್ರಮಿ; ಶ್ರೇಷ್ಠ ಯೋಧ: ಭಾರಿಯಾಳ್ಕೆ ದ್ರೋಣನಾತನು ತೀರಿದನು (ಭಾಗ್ಯಕ್ರೀ. ೦೩-೩೩); ವೀರ ವಿಸ್ಮಯ ಶೌರ್ಯದಾಗರ ಭಾರಿಯಾಳಧಟುಗಳ ಬಂಟಂ . . . ಮಾರಿಮುಖಿ ವೆಜವನು ಬಂದವ ರಾವಣನ ಮಂತ್ರಿ (ಶಾಚಂ. ೩೩-೦೦).

[< ಸಂ. ಭಾರ. / ತೆಲು. ಭಾರೀ. / ಹಿಂ. ತುಣಾ. ಭಾರೀ]

ಭಾರಿ$_2$ (ನಾ). ಸಿಂಹ.

ಭಾರಿನಿಗಳಾಂಕ=ಸಿಂಹಕ್ಕೆ ಬೇಡಿಯನ್ನು ಹಾಕಿದವನು ; ಮಂಚಕರಿನಾಯಕನ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಆಗ ಭಟರು "ಮಹಾರಾಜ ಭಕ್ತಪತಿ ಖಡ್ಗಮಲ್ಲ ಭಾರಿನಿಗಳಾಂಕ ಜಯ ಜಯ" ಎಂದು ಹೊಗಳಿದರು (ಜಕ್ಕಣ. ೧೮). [ಸಂ.]

ಭಾರಿಕ (ನಾ). ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊರುವವನು : "ಭಾರವಾಹಃ. ಭಾರಿಕಃ—೨ ಹೊರೆ ಹೊರುವವನ ಪೆಸರು " (ಸಿಶ್ರಾ. ೩೦೨.) [ಸಂ.]

ಭಾರಿಮಾಡು (ಕ್ರಿ). (ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ನಿಂತು) ಮುಜರೆ ಮಾಡು ; ಗೌರವ ಸೂಚಿಸು : ಕರಿಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳಕುಂಚಕಗಳನೊತ್ತಿ ಭರದಲಿ ವಮಿಸಿ ತಂದಾಗ ಪರಸೇಂದ್ರನಂಚ್ಯಗೆ ನವಿಸಿ ಜೋದರ್ಬಗಳು ಪರುಷದ

ಭಾರಿಮಾಡಿದರು (ಕೃಷ್ಣ. ೨೦.೩೩); ತುರಗಾರೋಹಕರ್ಕೈತಂದು ಕುದುರೆಯ ಬಿರುದಿನೇಱುವ ತೋಱಿ ದೊರೆರಾಯ ಕಂಠೀರವಗೆ ಕೈಮುಗಿದಾಗ ಹರುಷದ ಭಾರಿಮಾಡಿದರು (ಕಂಪ. ೨೦–೩೬). 'ಬರಾಬರಿ', 'ಭರಾಭರಿ ಗೊಡು' ಪರಾ. [ಭಾರಿ ? + ಮಾಡು]

ಭಾರಿಸು, ಭಾರಯಿಸು, ಭಾರವಿಸು, ಭಾರ್ಯೆಸು (ಕ್ರಿ)- ೧. ಭಾರವಾಗು; ಹೊರೆಯಾಗು; ತೂಕವಾಗು. ೨. ಜಡವಾಗು; ಚೈತನ್ಯಹೀನವಾಗು; ಚುರುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದಾಗು : ಭಾರಿಸಿತು ಮೈ ಮುಕ್ಕಿಯಲಿ ಲಂಘಿ ಜರತರ ಲಂಬಿಸಿತು (ಕಾಡ್ಯಕ್ರೀ. ೦೦೨೬). ೩. ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೇರು; ಭಾರವನ್ನು ತುಂಬು : ಭಾ[ಜಾಣಂ. ಬಾ]ರಿಸಿದ ಬಲುಜೊಱೆಯ ಭಂಡಿಗಳೋರಣಿಸಿದವು ಪಯಾಣದಲಿ (ಕೃಷ್ಣ. ೦–೬–೬). ೪. ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಅಧಿಕವಾಗು: ನಮಗೀಯರಿಯ ಭಯ ಭಾರಿಸಿತಿದೇನು ವಿಮಿಶ್ರವಿದಕೆನಲು (ಕಾಡ್ಯಗ.೯–೩೦); ಪುಡುಪುಡಿವ ಕೋವದಲಿ ದುರ್ಗದ ಹಡಪರಿಯಂತೇಱಿ ಪುರ ಗದುಬಡಿಸಿ ಬೆಚ್ಚಿತು ಭಾ[ಜಾಣಂ. ಬಾ]ರಿತು ಭಯವಿನತನೂಜಂಗೆ (ಕೃಷ್ಣ. ೯–೬–೨೦) ; ಕೌರವಂ ಮುನ್ನಿರ್ದ ಸರಸ್ಯೈತಂದು . . . ಭಾರಿಸಿದ ಬೳಲಿಕೆಯ ನೀಗಿ ಸರಸಿಯಲಿ (ಕುಪೌಗ. ೬೬–೨೦). ೫. ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಸೇರು ; ನೆರೆ : ಊರೋಳೀ ಕಪಿವಾರ್ತೆಯಗಲಕೆ ಬೇರುವರಿದುದು ದೇಗುಬುಂಡದ ಭಾರಕರು ಭಾರಿಸಿತು ಕೋಟಾವಳಿಯದಗ್ಗದಲಿ (ಕೃಷ್ಣ. ೩–೩–೨); ಭಾರಿಸಿದುದೆಡಬಲಕೆ ಸಾಂಬಾಕ್ಯೂರ ಸಾತ್ಯಕಿ . . . ಪ್ರವೀರಕರು (ಕರ್ಣ. ೦೦–೮೦–೨೬). ೬. ಹರಡು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ತಿವಿಶೆಂದುದು ನಿಱಿಳಜಗ ಕೌರವರು ಕಂಪಿಸಿ ಛಿಟ್ಟುಗೆದರು ಧುವನವಲಿ ಭಾರಿಸಿತು ಜಯಜಯ ಜಯೆ ಮಹಾಧ್ವನಿ (ಕುಕ್ಕಾಲ. ೬–೩೬) ; ಫಲುಗುಣಂ ಬಿದ್ದನೆಂದು ಭಾರಿಸಿತು ವಾರ್ತೆಗಳ್ಪರದೊಳಗೆ ದಳದೊಳಗೆ (ಕುಪೌಗ. ೮೨–೨೯). ಭಾರಯಿಸು : ೨. ಕುರುಬಲದ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಸದಿದಂತೆಲ್ಲ ಕುಮಾರನಿಗೆ ತನು ಭಾರಯಿಸಿತು (ಕರ್ಣ. ೮೪) ; ಹೃದಯ ಸರ್ವಸುವುದಿಲ್ಲ –ಭಾರಯಿಸದೆ. ಇನ್ನೂ ಭಾರಯಿಸುತ್ತದೆ (ಪಂಪಭ-II, ೦೬೮). ೭. ತೀವ್ರವಾಗು; ಅತಿಶಯವಾಗು: ಇದೆತ್ತಣವಾದ್ಯ ಇದೆತ್ತಣಗಾನ ಎಮ್ಮ ವಂತೆ ಸೈತ್ಯರಸಾನುಭವ ಭಾರಯಿಸಿತು (ಜಾಪುಪ. ೦೦೨). ಭಾರವಿಸು: ೧. ನೆಲ ಭಾರವಿಸಿತಹಿಪನ ಶಿರಕೆ (ಕೃಷ್ಣ. ೬–೬೯–೦೯). ೨. ಅವನಯಿಡೆಗಡೆ ಭಂಡಿಗಳು ಭಾರವಿಸಿ ನೂಕಿತು (ಪಣಪ. ೦೦–೪೪–೦೪). ೮. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು; ಸೇರಿಸು : ಕ್ರೂರಕರ್ಮರು ತುದುಕಿ ದ್ರೌಪದಿಯನಾ ಪೆಣೆ ಭಾರವಿಸಿ ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಿದರಾಗಲು (ಕರ್ಣ. ೪೫–೬೨). ಭಾರ್ಯೆಸು : ೨. ಪರನ ಕರುಣಕ್ಕೆ ಪಾರ್ಯೆಸಿ ಭಕ್ತಿಭರದಿಂ ಭಾರ್ಯೆಸಿ ಪುನದ ಮೊಲೆಯಂ ಕೋರ್ಯೆಸಿ (ಜೈಮ. ೯–೬೦); ಮೂರವಿಜಯನ ಕಾಣುತ ಭಕ್ತಿ ತಲೆಗೇಱಿ ಭಾರ್ಯೆಸಿ ಬೇಳುವಂದದೊಳು ಧಾರುಣಿಯೊಳು ಸಾಷ್ಟಾಂಗನಮಿತನಾದನಾ ರಾಯರ ದೇವನಂದು (ಕೃಷ್ಣಾಶ್ವ. ೬–೬೨). ೪. ಮೇರೆಯಿಲ್ಲದ ರಾಜ್ಯ ಮಗನೆ ನಿನಗೆ ವ್ಯತಭೂರವಗ್ಗಳವೆಂಬ ಜಿಂತೆ ಭಾರ್ಯೆಸಿ ಪವಗಿದ್ದುದಿಂದು ಹೋಯ್ತೆಂದು ಕುಮಾರನ ಕೂಡೆ ನುಡಿದಳು (ಕರ್ಣ. ೦೯–೦೦೪); ಮಡಿ ಮೆಲ್ಲನಾಗೆ ಬಡನಡು ದೊಡ್ಡಿತಾಗೆ ತವೆ ಬಿಡುವ ಏಟ್ಟುಸಿರು ಭಾರ್ಯೆಸೆ (ಕ್ರಾಶಂ. ೯–೦೫); ತನ್ನ ಕೆಲಸವೆ ತನಗೆ ಭಾರ್ಯೆಸಿ. ಆಕಳಿಕೆ ಮೈಮುರಿತವೆಡೆಗೊಳಲು (ಜಾಪುಕು. ೪೫). ೯. ದೊಡ್ಡದಾಗು; ದಪ್ಪವಾಗು : ಸಾರಿ ಸಂಸರ್ಗಪೂಜೆಯ ನನುಗೊಳಿಸೆ ಪಾತ್ರಾ ರಾಯ ಕೈಕೊಳುತಿರ್ದ ಭಾರ್ಯೆಸಿ ಬೆಳೆದೊಂದು ಕುರುವನತ್ಯಿತ್ತೊತ್ತಿ ಧೀರಪೊಬ್ಬನು ಸೋರಿವಂತೆ (ಪಪ. ೩೩–೩೬).

[ಭಾರ + — ಇಸು]

ಭಾರುಂಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಲ್ಬನಿಕ ಪಕ್ಷಿ; ಎರಡು ತಲೆಯುಳ್ಳ ಹಕ್ಕಿ ; ಗಂಡಭೇರುಂಡ : 'ಭಾರುಂಡವನ', 'ಭೇರುಂಡ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಭಾರುಂಡವನ (ನಾ). ೧. ಭಾರುಂಡ ಪಕ್ಷಿಗಳ- ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಾಸಿಸುವ ಕಾಡು.–ಅರಣ್ಯ. ೨. ಒಂದು ಅರಣ್ಯದ ಹೆಸರು : ಗಂಗಾಸರಸ್ವತಿಗಳ ಪೊಲಬಂಟುತುತ್ಕರದ ವೀರಮಹ್ಮಾದಿಗಳ ಚೆಲುವ ಭಾರುಂಡವನ ವಸುಮತಿಯ ಕುಳಿಂಗಾಖ್ಯ ವಲಿತಹ್ಲಾದಿನೀಶೈಲಯುತಮಾದ ಕಾಳಿಂದಿಯಡಿಗ್ಯೆ ತಂದನು (ಪಂಗಾಣ. ೨–೨೦–೦೪). [ಸಂ.]

ಭಾರ್ಯೆಸು 'ಭಾರಿಸು' ನೋ.

ಭಾರೋಪಜೀವಿ (ನಾ). ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತು ಜೀವಿಸುವವನು ; ಭಾರವಾಹಿ : " ಭಾರೋಪಜೀವಿ = ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತು ಜೀವಿಸುವವನು". (ಪಾಶಾಶ. ೩೭ ಬೀಗಿ). [ಸಂ. ಭಾರೋಪಜೀವಿನ್]

ಭಾರ್ಗವ (ನಾ). ೧. ಭೃಗುವಂಶಜರ್ಷಿಯ ಮಗ; ಚ್ಯವನಮಹರ್ಷಿ : ಭಾರ್ಗವನು ನಾನು. ಚ್ಯವನನೆಂದು ಕರೆಯುವರು (ಪಪಾ. II, ೦೧೧೩). ೨. ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯ : "ಉಶನಾ, ಶುಕ್ರಃ, ಕಾವ್ಯಃ, ದೈತ್ಯಗುರುಃ, ಭಾರ್ಗವಃ, ಕವಿಃ, ಧಿಷ್ಣ್ಯಃ — ಈ ೭ ಶುಕ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಪಂಚಮು. ೯–೮೮); ಪೋದುದು ಬೊಮ್ಮಂಗೆ ಶಿರಸ್ಸು ಭಾರ್ಗವನು ಕಣ್ಣಾಗಿಂ . . . ವಿಧಿಯಂ ಮೀಱುವನಾವನೆ (ಪೋಪೋಪ. ೫೬). ೩. ಶುಕ್ರಗ್ರಹ : ದಿವಸಕರಂಗೆ ಭಾರ್ಗವ ದಿನೇಶಸುತರ್ . . . ಪೆರವರ್ ನಿರಂತರಂ (ಪಾಪಪ. ೫–೦೩). ೪. ಭೃಗುವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಪರಶುರಾಮ : ವಾಯುಪಥದೊಳ್ ಶಿಕಾಸ್ಯಂಗಳ್ ಪೋ[ಕ]ಂಗಿಸಿ ಸುಗಿದಂ ಭಾರ್ಗವಂ (ಕಂಪಾ. ೦–೦೦): ಕಲಿವೀರವೈರಿಭಟ ಭಾರ್ಗ್ಗವನೀ ನರಸಿಂಹನೆಂದು ಕಾದದೆ ಸರಣೆಂದು ಬಂದಮಿತವರ್ಗ್ಗಮ ಜೇಳದೆ ವೀರದೇರ್ಕ್ಕಯಂ (ಪಪ. XII. ಕಪಟಿ. ೦೨೬–೨೬; ೧೨೫೦); 'ಮುನ್ನಂ ಭಾರ್ಗವಂ ತಂದೆಯ ನನ್ನಿಗೆ ಮಾತ ರೇಣುಕೆಯಂ ಕೊಲ್ಲನೆ! (ಜಾಪಪ್ರ. ೫೬–೦೯). ೫. ಬಿಲ್ಲುಗಾರ; ಧನುರ್ಧರ : ಅಂತು ಕಲ್ತು ಮುನ್ನಮೆ ಜಾಪವಿದ್ಯೆಯೊಳಿರಿಂದಮಿತನೆ ಭಾರ್ಗವನೆನಿಸಿದ ಭಾರ್ಗವಂಗೆ ತಾನೆ ಭಾರ್ಗವನಾಗಿ (ಪಂಪಾ. ೦–೬೮ ಬ); ಸಿಡಿಲ ಬಳಗವಿದೆಂಬಿನೆಗಂ ತಾಗಿದತ್ತು ಭಾರ್ಗವಸೈನ್ಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೬–೦೪) ; ಬಿಲ್ಲ ಬಲ್ಲಣೆಯ ತೆರಳ್ಕೆ ಭಾರ್ಗವರ ಮೊಗ್ಗರದೊಬ್ಬುಳಿ ಕುಂತದಾಳ್ ತಿಂತಿಣಿ ಪೆಱೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ದಿರುದಂ . . . ಇಳಾವಳಯಕ್ಕಱ ಪ್ರತ್ಯುರ್ವಿಸಿದಂ (ಕಪ್ರತಿ. ೫–೦೨). ೬. ಶಿವ ; ಪರಮೇಶ್ವರ. ೭. ಗಜ ; ಆನೆ. ೮. ಕುಂಬಾರ ; ಕುಲಾಲ. ೯. ಬಾಣ ; ಶರ : ಬಾಳ್ಗಡಿಯಂ ಸಿಡಿಲ್ವ ಕಿಡಿಯುಂ ವೆಸ್ಟಿಸೆ ನೋಟ್ಟಂಬರೇಚರರಂ ತಾಗಿದುದುಗ್ರಭಾರ್ಗವಶಯಂ ವಿತ್ರಸ್ತಲೋಕತ್ರಯಂ (ಪರಪ್ರ. ೦–೧೬). [ಸಂ.]

ಭಾರ್ಗವಪುರಾಣ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಭೃಗುಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಪುರಾಣ: ಸನತ್ಕುಮಾರಪುರಾಣ ನಾರಸಿಂಹಪುರಾಣ . . . ಭಾರ್ಗವಪುರಾಣವೆಂಬುವೇ ಆಯು ನಾಮಧೇಯ ಮುಳ್ಪದಿಂ ವಿರೂಪಿತಮಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಂಗಳು (ಪಪಗೀ. ೬).

[ಸಂ.]

ಭಾರ್ಗವಿ (ನಾ). ೧. ಲಕ್ಷ್ಮಿ : "ಇಂದಿರಾ, ಲೋಕಮಾತಾ, ಮಾ, ರಮಾ, ಮಂಗಳದೇವತಾ, ಭಾರ್ಗವೀ, ಲೋಕಜನನೀ, ಕ್ಷೀರಸಾಗರಕನ್ಯಕಾ –ರ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಹೆಸರುಗಳೆಂತಲೂ ಅಧಿಕಪಾಠ ಹೇಳುವರು" (ಸಿಶಾ ೦೬. ೦೮). ೨. ಪಾರ್ವತಿ. ೩. ಗರಿಕೆ. [ಸಂ. ಭಾರ್ಗವೀ]

ಭಾರ್ಗವೀಪತಿ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ ; ವಿಷ್ಣು : ಭಾರ್ಗವೀಪತಿಗಮಳ ಸತ್ವಾಂತರ್ಗತಮದಾಗಿಹುದು (ಕಂಪಾ. ೦೨–೪೨). [ಸಂ.]

ಭಾರ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದುದು ; ಆಶ್ರಯ ನೀಡಬೇಕಾದುದು. ೨. ಸೈನಿಕ ; ಯೋಧ. ೩. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಅಳತೆ : ದ್ರೋಣದಿ ಪೋಡಶಭಾಗವ ಕಾಣುತಲಂ

ಭಾರ್ಯಮೆನ್ನುತದು . . . ದ್ರೋಣದಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕುಳಿಗೆಗೆ ವಂದು ಭಾಗೆ ಭಾರ್ಯವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಜೈಕ. ೬೯-೦). [ಸಂ.]

ಭಾರ್ಯಾದೂತಿ (ನಾ). ನಾಯಕ-ನಾಯಿಕೆಯರ ಸಮಾಗಮಕ್ಕೆ ಸಾಧಕರಾದ ದೂತಿಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು : ದೂತಿಯ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ನಾಯಕನ ಹೆಂಡತಿಯಂ ವಂದಿಸಿ ಆ ಗಂಡನ ಅರಿಕೆಯಿಂದಲೆ ಮೊದಲಲ್ಲಿ ಅಭಲಾಮೆಯ ಕರುಹಾದರೆ ಆ ಬಟ್ಟೆಯಿಂ ನಾಯಕಿಯ ಜಾದರಕ್ಕೆ ಪಡಿಸುವಳು. ಅವಳು ಭಾರ್ಯಾದೂತಿಯನಿಸಿಕೊಂಬಳು (ಶಾಕುಶಾ. ೨೫೯). [ಸಂ. ಭಾರ್ಯಾದೂತೀ]

ಭಾರ್ಯೆ (ನಾ). ಹೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ : "ದಾರಾಃ, ಕ್ಷೇತ್ರಂ. ಕಳತ್ರಂ. ಭಾರ್ಯಾ . . . ಗೃಹಾಃ _ ಈ ೧೩ ಹೆಂಡತಿ" (ಪಣಾಶು. ೩೦-೬೪೦): ಆರ್ಯಮನ ಬಳಿಗ್ಕೆದಿದನು ಭಗವರ್ದುನೆಂದಾದರಿಸಿ ನಿನ್ನಯ ಭಾರ್ಯೆ ಸುಡಿಯಲು ನಿಂದೋ ವನದಲ್ಲಿ ಪಾನೀಗ (ತಿಪು.ಚಾಂ. ೦೦-೬೪); ನಿನ್ನ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಏನು ಮೆಚ್ಚಿಕೊಂಡರೆ, ನಿನ್ನ ಭಾರ್ಯೆಯು ಸುಮ್ಮನಿರುವು ದಕ್ಕಾದೀತೆ ? (ಅರ್ಜು. ೩೨). [ಸಂ. ಭಾರ್ಯಾ]

ಭಾಲ, ಭಾಳ (ನಾ). ಹಣೆ ; ನೊಸಲು : ತನ್ನ ದೈವರೇಜೆ ಬರೆಯುವಂತೆ ಕಾನೆ ಭಾಲಾ (ಜಾಪರ. ೫೫-೦೦). 'ಭಾಲ', 'ಭಾಲಪಟ್ಟ' ಪರಾ. **ಭಾಳ** : "ಏಟಳಂ ಭಾಳಪಳಿಕಮಜ್ಜಗೆ ಲಲಾಟಂ" (ಪಜ್ಜಕೋ. ೭೦-೦೫); ಅಗಣಿತಶೋಭೆವೆತ್ತ ಪುರಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಭಾಳದ ಲೋಚನಾಂಶುಮಾಲೆಗಳಿಂ ಕಾಂತಿಸಂತತಿ ದಿಶಾವಳಿಯೊಳ್ ಕುದಿಯಿಟ್ಟು . . . ಅಗ್ಗಳಿಸಿ ತೋರ್ಪುದು ತತ್ಪುರವೀಧಿವೀಧಿಯೊಳ್ (ಕುಚಪ್ರ. ೨-೦೦೦) ; ಸರಸಿಜಾರಿಯ ಕಿರಣ ದೋಳಿಯ ವಿರಚಿಸಿವ ಸಿಂಧೂರಭಾಳದಿ ಕುಣಿವ ಕುಂತಳವ . . . ಗಣಪತಿ ಮಾಡಿಮಗೆ ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಯಕವ (ಕುಣ್ಯ. ೦-೩) : ಭಸ್ಮತ್ರಿಪುಂಡ್ರಂ ಕೊಳಪುದ್ಯಾಳಂ . . ವಿನುಗೆ ಚರಿಯಿಪುಲ್ ಪಪ್ಪಲೊಳ್ ತಾಪಸೇಂದ್ರರ್ (ಕಾಚೇ. ೦-೦೩). [ಸಂ.]

ಭಾಲಪಟ್ಟಿ, ಭಾಳಪಟ್ಟ (ನಾ). ೧. ಹಣೆ ; ನೊಸಲು ; ನೆತ್ತಿ : ರಾಜ್ಯ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕವಿಯ ಕಾರ್ಯವಿದೆ. ವಿಶ್ವದ ಭಾಲಪಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಅವನ ಸಾಲುಗಳೂ ಇವೆ (ಜಾಸಂ. ೩೬). **ಭಾಳಪಟ್ಟ** : ೧. ಅವರ ಭಾಳಪಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಮೂಡಿ ನಿಂತ ಗೆರೆಗಳು ಇದನ್ನು ತುಂಬಾ ಸೂಚಿಸುವು (ತುಗಸು. ೬). ೨. (ಸಂಚಾರದ ಬಗೆಗೆ ವಿವರಣೆಯಿರುವ) ಯಜ್ಞಾಶ್ವದ ಹಣೆಪಟ್ಟಿ.—ಲಲಾಟಪಟ್ಟಿ : ಕುದುರೆ ತನ್ನಿಚ್ಛೆಯಿಂದೈದೆ ಕಂಡು ಭಾಳಪಟ್ಟದ ಲೇಖನವನೋದಿಕೊಂಡು ಏಲಾಳಕಯರಾಗಿ ಸಡಿತಂದು . . . ಸಂಭ್ರಮದೊಳಿಂತೆಂದರು (ಕೃಪುಕಾ. ೦೬-೦). [ಸಂ.]

ಭಾಲಾಂಬಕ, ಭಾಳಾಂಬಕ (ನಾ). ೧. ಹಣೆಗಣ್ಣು. ೨. ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು ; ಹಣೆಗಣ್ಣ; ಶಿವ : ಭಾಲಾಂಬಕ ದುಷ್ಪಕಾಲಾಖಿಡ್ಡಾದಿ ಶೂಲಾಯುಧ ತ್ರಿಪುರಕೋಲಾಹಲ (ಜಿಕೃತಿ. ೯-೦೬-೦). **ಭಾಳಾಂಬಕ** : ೨. ವಿಕಳಬಲನಿವನೇನು ಭಾಳಾಂಬಕನೊ ಬಲಿಬಂಧನೊ ಸುರಪಾಲಕನೊ ಫಡಫಡ ಎನುತ ಕವಿದುದು ಕರ್ಣನಿದಿರವಲಿ (ಕುಣ್ಯ. ೦೨-೩); ತರಣಿಯುಜ್ಜುಗೆ ಧರಣಿ ಕಲ್ಪದ ಹರನ ಭಾಳಾಂಬಕದ ತ್ರಿಣಿ ಸೀವರಿಸಿದಂತಾಯ್ತೇನೆಂಬೆನು ಪವಗ್ರಹಾಗಮವ (ಕೊಡಾ. ೦-೩-೦೫); ಬೂಟಕದಿಂದ ಭಾಳಾಂಬಕವ ಭಜಿಸಿಯಾಡಂಬರಂ ಮೆಱೆವರೊಳು ಕೂಡದಿರು (ಸಮಂ. ೩-೨೪). [ಸಂ.]

ಭಾಲಾಕ್ಷ, ಭಾಳಾಕ್ಷ (ನಾ). ೧.=ಭಾಲಾಂಬಕ ೧. ೨.=ಭಾಲಾಂಬಕ ೨ : ಆಲಿಸೈ ಸಿದ್ಧರಾಮೇಶ ಕಪಿಕಾಂಬಕಂ ಭಾಲಾ[ಕಾಂ. ಕಾ]ಕ್ಷನಂ ಕುಱಿತು ಪುತ್ರನಂ ಬೇಡಿ ಬಹುಕಾಲಮಖಿಯಂತರಂ ತಪಮನಾಚರಿಸಲು (ಕಂಪ್ರ. ೧೭-೨). **ಭಾಳಾಕ್ಷ** : ೦. ಮೃಡನ ಭಾಳಾಕ್ಷದಸಲಮೊಳಿಟ್ಟು ಕಾಸಿ ಗಿರಿಯಡಿಗಲ್ಲ ಮೇಲಿಟ್ಟ ಕೆಂಡಗೆದಱಿನ ಬಟ್ಟೆದೆ ದಿವಸನಿಸ್ತುಂದನು (ಪಚಂಪ. ೪-೩೭); ಹೆಱಿದುಱುಬಿನಿಂದೆ ಶೃಂಗಾರ . . . ತಡಿಗದಱುವ ಭಾಳಾಕ್ಷದಿಂ ರೌದ್ರ . . . ಕ್ಷಮತ್ವದಿ ಶಾಂತ ಮೆಱೆಯೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ನಿದಿರಿನಲಿ ನವರಸಭರಿತನಾಗಿರ್ದನಗಜೇಶನು (ಕಣ್ಣಕ. ೬-೮೨). ೨. ಭಿಕ್ಷಾನ್ನಮಮಂಡಾ ಭಾಳಾಕ್ಷಂ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರವತಿಗತುಳಗೆಗುಗ್ಗಳಮಂ ಸುಕ್ಷವಾಯಿಂರ್ಮಸುತೊಳ್ದಕ್ಷಯಸುಖದೊಳ್ಪನೋಱಲಂ ಪಡೆದಿರ್ದಂ (ಉಪ್ರಕ. ೦೦-೧೦); ಭದ್ರಾರೂಢ ಭಸಾರಿ ಭರ್ಗ ಮೃಡನಂ ಭಾಳಾಕ್ಷ ಪಾದಾಕ್ಷನಂ . . . ಹೃದ್ರಾಜೀವದೊಳಿಟ್ಟು ನಾಡೆ ನೆನೆದಂ ಮದ್ರಾಜನುರ್ವೀಶ್ವರಂ (ಪಜ್ಜಕೋ. ೨-೭); ಭಾಳಾಕ್ಷನ ಮೂಲಮಂತ್ರವೊಂದೇ ಸಾಲದೆ (ಆಕಾಂಡೇ. ೩೦-೭). [ಸಂ. (ಭಾಲ + ಅಕ್ಷಿ +-)]

ಭಾಳೆ 'ಬಲ್ಲೆಯ' ನೋ.

ಭಾಲ್ಲೂಕ (ನಾ). = ಭಾಲ್ಲೂಕೆ : "ಭಲ್ಲೂಕಮಚ್ಛಭಲ್ಲ[ಮೆನೆ ಕರಡಿ] ಭಾಲ್ಲೂಕಮಕ್ಕುಂ" (ಪಜ್ಜಕೋ. ೪೦-೭). [ಸಂ.]

ಭಾಲ್ಲೂಕ (ನಾ). ಕರಡಿ : ಭಲ್ಲೂಕೆ : "ಋಕ್ಷಃ, ಅಚ್ಛಃ. ಭಲ್ಲಃ, ಭಾಲ್ಲೂಕಃ, ಭಲ್ಲೂಕಃ – ಈ ೫ ಕರಡಿ" (ಪಣಾಶು. ೩೮-೭೩). [ಸಂ.]

ಭಾವ, ಬಾವ (ನಾ). ೧. ಸೋದರಿಯ ಗಂಡ ; ಅಕ್ಕ ಅಥವಾ ತಂಗಿಯ ಪತಿ : ನಿಮ್ಮ ಭಾವಂ ಕುಬೇರಪ್ರಿಯಯು ಉಪವಾಸಪೂರ್ವಕಂ ರಾತ್ರಿ ಪ್ರತಿಮೆ ನಿಲೆ (ಜಾಪುಕ. ೬೯); ಭಾವನೀಗಳೆ ಹೋಗಿ ಬೇಡಿದಡಿದ ನಾಗಳೆ ಬಸವರಾಜಮ (ಚಾಪ್ರ. ೦೦-೨೬); ಓತಳ್ಳೆ ಶ್ರೀದೇವಿ ಹರಿಯಲ್ಲೋತು ತೊತ್ತಾಗಿಹಳಧಿನಲಿಕ್ಕಾತವಂದತ್ಯಧಿಕಸಮಬಲರಿಲ್ಲ. . . ದಿನಕರ ಶೀತಕರರಿಗೆ ಭಾವ ವರುಣಾನಿಗಳೆಯ ಕೇಳೆಂದ (ಸಂಭಕ. ೬-೧೬). ೨. ಗಂಡನ ಅಣ್ಣ : ಅವ ಚೆನ್ನಿಗನೀತನಾವನೀ ಜಾಣನಿವನಾವನೀ ಗಾಡಿಕಾಱಿ ಶಿವಾಯೆಂದಜ್ಜೆ ಮಾವ ಮೈದುನ ಭಾವ ಗಂಡರಿರೆ ಮನೆಗಳಂ ಬಿಟ್ಟು. . . ಪರಿತಂದದೇವೇಳ್ವೆನಜ್ಞಾಕ್ಷಿಯರ್ ಮುದಸಲಕ್ಷ್ಮಿಯರ್ ನಿಟ್ಟಿಸಿದರೀಕ್ಷಣರವ (ಕಣ್ಣ. ೫೦-೦೬). ೩. ಸೋದರಮಾವನ ಮಗ : ಸುದಾಮೆಯೆಂಬ ಕತ್ತೆ. . . [ಗ]ಂಗೆಯಂ ವಿವಾಗಳ್ ನೆಗಟ್ಟ್ ಬುದು ಕಾಲಂ ಪಿಡಿದೊಡೆ . . . ತಮ್ಮ ಭಾವನಂ ಧನದೇವನಂ ಕರೆದೀ ನೆಗಚಂ ಬಿಸಿಪೆಂಬುದುಂ (ಸುಚಾಪ್ರ. ೬-೦೬ ಬಿ). ೪. ಹೆಂಡತಿಯ ಅಣ್ಣ : ತಮ್ಮ ಭಾವಂ ಕೃಪನ ಮನೆದೊಳಗತಕರಿಶ್ರಮನಾಗಿರ್ದೊಂದು ದಿವಸಂ ಪಾಂಡವರುಂ ಕೌರವರುಂ ಪೂಜಿಪೊಟಲೊಳ್ ನೆರೆದಿಸುತಿರೆ. . . ಕಂಡು ಸಕ್ಕಂ ದ್ರೋಣಂ (ಕಃಚಣ. ೨೩-೦ ಬಿ); ರಾವು ಫಲುಗುಣಯೆನುತ ಪಾರ್ಥನ ಭಾವ ಕುಡಿ ಮಮ್ಮಟಗಮುಲಿ ತುರಗಾವಳಿಯನದುಹಿದನು ಸುಳಿಸಿದನಾಹವಕೆ ರಥವ (ಕುಣ್ಯಕ್ರೋ. ೯-೩೬). ೫. ಸೋದರತ್ತೆಯರ ಮಗ : ಅವನು ನಮ್ಮ ಸೋದರತ್ತೆಯ ಮಗ, ನನಗೆ ಭಾವನೇ ಆಗಬೇಕು (ಜಾಪ್ರ). ೬. ಬಂಧುತ್ವ ವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಆತ್ಮೀಯತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ : ಆ ಜಂಬುಕನೋದುದೆವಂ. . . ವಾಯಸನರ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಬರ್ಪುದುವು ವಾಯಸು ಇದಿರ್ವಂದು ಎಲೆ ಭಾವ ಏಂ ಬಡವಾದಿರೆನೆ (ಕಂಪಂ. ೪೦-೩೦); ಭಾವಿತ್ರ ತೆಗೆಯುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಭಾವಂದಿರು ಅವರನ್ನು ಸುತ್ತುಮುದಿದ್ದರು (ದೇಚದೂ. ೨೦೬). **ಬಾವ** : ೧. ಪುನುವಲಳ್ಳಿಯ ಗಾವುಣ್ಣಸ್ಯಸೆರ್ ಎಳವರಿ ತಮ್ಮ ಬಾವಂಗೆ ಪರೋಕ್ಷವಿನಯಂಗೆಯ್ದು ಕೊಲ್ಲಾ ನಿಜುಸಿದಂ (ಎಕ್. VIII, ಶಿಂದಿ. ೩೩೦-೦೦; ೪೨೨).

ಬಾವಕ ಬಂಟ = ಒಂದು ಬಿರುದು ; ಭಾವನಾದ ರಾಜನಿಗೆ ನೆಚ್ಚಿನ ಸಹಾಯಕ : ಪರನಾರೀಪುತ್ರಕ . . . ಬಾವನ ಬಣ್ಣ ಗುಣ್ಣ ಚಕ್ಕಜಿಮ್ಮುಗಿ (ಎಕ್. II, ೩೦೬; ಸಂ. ೨೬೦). **ಭಾವನ ಕೇಸರಿ** = ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸತ್ಯಯುಧಿಷ್ಠಿರಂ ಪ್ರತಿಪನ್ನಮೇರು ಭಾವನ ಕೇಸರಿ ನಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಸಸ್ತಿ (ಕೃ. IV. ೩೦-೦೦; ಸಂ. ೧೨೫ು ೫೪). **ಭಾವನ ಗೇಧವಾರಣ** = ಚಾಲುಕ್ಯ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲದೇವನ ಕಾಲದ

ಒಬ್ಬ ಮಾಂಡಲಿಕನ ಬಿರುದು : ದಿಶಾಗಜವ್ರಜಾ ಬೆದಱೆ ವಿರೋಧಿಯಂ ಕುಳಿದು ಕೊಲ್ವುದು ಭಾವನ ಗನ್ನವಾರಣಾ (ಕಾಇ-ಪಾ-೫, ೦೦೬-೫; ೨). ಭಾವಕ ಸಿಂಗ = ಭಾವನ ಕೇಸರಿ : ಶ್ರೀಸೋಮೇಸ್ವ[ರ] ದೇವ ಪಾದಾರವಿಂದ × ×××ಣ ಕಮಳಳ್ಳಿಂಗಂ ಭಾವಕ ಸಿಂಗಂ ಶ್ರೀಮತ್ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಜಿಂಗದೇವಯ್ಯ (ಶಾಇ. ೪೪, ೬೨-೦೨; ೧೦೬೬).

[< ಸಂ. ಭಾವ]

ಭಾವ್ಯ (ನಾ). ೧. ಇರುವಿಕೆ ; ಇರುವುದು; ಅಸ್ತಿತ್ವ; ಸತ್ತೆ : ಮತ್ತು ಸತ್ಯವೇ ಭಾವವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು (ಕಾಪ್ರಸೂ. ೧೩); ಅಭಾವದಿಂದ ಭಾವ ಹೊರಡದು (ಕುಲ್ಲಾ. ೯ ೫೬೪); ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತುಗಳು ಭಾವ, ಅಭಾವ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ (ಜಂದಾಪು. ೦೩೦). ೨. ಆಗುವುದು; ಸಂಭವಿಸುವುದು; ಉಂಟಾಗುವಿಕೆ. ೩. ಹುಟ್ಟು; ಜನ್ಮ. ೪. ನಿಜಸ್ಥಿತಿ ; ಸತ್ಯ. ೫. ಪರಮಾತ್ಮ : ದೇವನಾರೆಂದೆಲು ಬುದ್ಧಿಯ ಭಾವದಲಿ ಭಾವಿಪನೀವ ಸದ್ಭಾವರೂಪನು (೪೩೬. ೩-೦೩೬). ೬. ಮನಸ್ಸು; ಅಂತರಂಗ ; ಚಿತ್ತ : "ಬಗೆಯೊಳಾತ್ಮನೊಳು ಘೋರ ಜನ್ಮದೊಳು ಜೀಪ್ಸೆಯೊಳು ಭಾವಮೆನಲ್ಕಂ" (ಪಾಂಚಾ. ೦೧೨-೭೦); ಭಾವಶುದ್ಧವಿಲ್ಲದವಂಗೆ ಭಕ್ತಿ ಫಲಗೊಳ್ಳದು ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯನೊಲಿದಂಗಲ್ಲದೆ (೦೪೫ ೬೫೬); ಅವ ಪರಿಯ ದೇಸಿಯಣ್ಣಂಗೆ ಬಗೆವರ್ಪುದಾ ವಿಧಗಳ ನಾರೈದು. . . ಭಾವವ ಬಂದಿಗೊಳುವುದು (ಪಾಂಚ. ೩-೦೬). ೭. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸ್ವಭಾವ.—ಪ್ರಕೃತಿ; ಜೀವಿಗಳ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಗುಣ.—ಪ್ರವೃತ್ತಿ. ೮. ಮನೋಧರ್ಮ; ಭಾವನೆ; ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ; ಸಂವೇದನೆ : ಮರುಳು ತಲೆ ಹುರುಳುತಲೆ -ನೀನೇ ದೇವಾ. . . ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ ಭ್ರಾಂತಳೆದು ಭಾವ ನಿಂದುದಾಗಿ (೦೪೫. ೧೦೬); ಭಾವಂ ಭಾಸುರತತ್ಪ್ರಗರ್ಭಮಯವೆಂ ಚಾರಿತ್ರಗರ್ಭಂ (ಜಂಪ್ರತಿ. ೦-೨೪); ಭಾವದಿಂ ತಲ್ಲಣಿಸಿತೆದೆಯುರ್ವಿ ಕಣ್ ತೊಯ್ದುದಿಳ್ಗಾಂ (ಪಾಜಿಂ. ೭೮-೦೦೩೦). ೯. ಅಭಿಪ್ರಾಯ ; ಆಶಯ ; ಇಂಗಿತ : ಭಾವಮೆಂಬುದಕ್ಕುಂ ಕವಿಗಳಾ ಧಾಮಿಸಿ ಮನದ ಬಗೆಯೊಂದಿದರ್ಥಂ (ಕಜಾ. ೬-೨೦೮) ; ಪದಮೆ ಪದಂ . . . ಭಾವಂ ಪೊಣ್ಮಿದ ಸದ್ಯಾವಂ ದನಿಯಿಂಪೊದವಿದ ದನಿಯೆನಿಪೆ ಪೇಳ್ದಪಂ ಕವಿತಿಲಕಂ (ಕುತ್ರಿ. ೦-೩೨) ; ಈ ಸಹದೇವನೀ ಸಾತ್ಯಕಿಯುಭಾವಮನ್ಕೃಷ್ಣಮೌಜ್ಞಸರ ಭಾವಮೆಮ್ಮದು (ಕಾಪ್ಪಾ. ೬-೦). ೧೦. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರಿಸುವ ವಸ್ತು ; ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವಿಷಯವಾಗುವ ಪದಾರ್ಥ : ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಮತ್ತುಗಳು ಭಾವ, ಅಭಾವ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಭಾವಗಳಾದ ಘಟಪಟಾದಿಗಳು ಹೇಗೆ ಪದಾರ್ಥಗಳೋ ಅವುಗಳ ಅಭಾವಗಳೂ ಪದಾರ್ಥಗಳು (ಜಂದಾಪು. ೦೩೦). ೧೧. ಸ್ವರೂಪ ; ಚರ್ಯೆ ; ತೋರಿಕೆ : ಆ ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ, ಹುಡುಗಿಯ ಮುಖದ ಭಾವ ತುಂಬ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮೂಡಿಬಂದಿದೆ (೬೦೨). ೧೨. ಅಂಗಿಕ ಚಲನೆ. —ಕ್ರಿಯೆ : ಅವರ ಮುಖದ ಭಾವದಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಕೋಪ ಬಂದಿರುವುದು ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತಿದೆ (೬೦೨). ೧೩. ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯದು : ಮತ್ತಮಾ ಮನುಷೇ ಪ್ರಭವ ವಿಭವ ಶುಕ್ಲ ಪ್ರಮೋದೂತ ಪ್ರಜೋತ್ಪತ್ತಿ ಆಂಗಿರಸ ಶ್ರೀಮುಖ ಭಾವ . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದಿಪತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಪುದು (೦೪೫. ೬೨೦); ಶಾಲಿವಾಹನ ಶಕ ೧೨೫೩ನೆಯ ಭಾವಸಂವತ್ಸರ ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸ. ಅಂದು ಪೂರ್ಣಿಮೆಯ ಸಂಜೆ (ಶ್ರೀಚಾ. ೦). ೧೪. [ವ್ಯಾಕ] ಕ್ರಿಯೆ ನಡೆದುಬರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸ್ಥಿತಿ : ತನಮಿಕೆಯುಮೆಂದಿವುಂ ಚೇತನಭಾವದೊಳ್ಕುಂ (ಕಾದ್ಯಪ. ೧೧೩). ೧೫. ಭಾವನಾಮ : ಜಡಮಕ್ಕುತ್ತದ ವಿಧಿಯುಂ ಧಾತುಗೆ ಭಾವದೊಳ್ಕುಂ ಧಾತು ನಿಜದೆ ಭಾವಮವಕ್ಕುಂ (ಕಬುದ. ೨೦೩). ೧೬. [ಗಣಿತ] ಒಬ್ಬತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಪಸುಧಾ ಭಾವಂ ಕೇಶವದಿಶವಂಕಂ ಭಾವರಂಧ್ರ . . . ಏಧಿ ರತ್ನ ನವಮವೆಂಭತ್ತೆನಿಸಂ (ಕ್ಷಣಾ. ೯-೪). ೧೭. [ನಾಟ್ಯ] ಸೂತ್ರಧಾರನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಶಬ್ದ : "ಸೂತ್ರಧಾರಂ ಭಾವ ಎಂಬುದು" (ಕಣಾಚು. ೬೭-೧೪) ; "ಶಿಕ್ಷಕಂ ಭಾವನಕ್ಕುಂ" (ಕುಂಗಣಾ. ೫೫-೪). ೧೮. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಶೃಂಗಾರ ಮೊದಲಾದ ರಸಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ರತಿ, ಶೋಕ ಮೊದಲಾದ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ ; ವಿಶೇಷ ರಸ ನಿಷ್ಪಾದನೆಗೆ ಕಾರಣಗಳಾದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ ಮತ್ತು ಸಂಚಾರಿಭಾವ : "ಬಾಹ್ಯಮಪ್ಪರ್ಥವಂ ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಪುಟ್ಟುವ ಮಾನಸ ವಿಕಾರಮಂ ಭಾವಮೆಂಬುದು" (ಪಣಾಚು. ೧೩-೧೦) ; ಭಾವಿಸಲನುಬಾಧ ದೆನಿವ ವಿಭಾವದ ಪಸುಗೆಗಳೊಳೊಸರ್ವ ರಸದಭಿನವಮುಮಂ ಭಾವಿಸುವುದಾದಿದೇವನ ದೇವೇಂದ್ರನ ಬಗೆಗಮಸದಳಂ ಸರ್ವಜ್ಞಯಾ (೦೦೪. ೯-೨೬) ; ರಸಭಾವವಿಳಾಸದಿಂ . . . ಸರಸ್ವತಿ ದಯೆಗೆಯ್ದು (ಕಾರಂಚಿ. ೨) ; ಹಾದಭಾವವಿಲಾಸವಿಪ್ರಮವಿಲಾಸನಿಯರಾ ವಿಚ ವಿದೂಷಕಂ ಪಾಗರಿಕಪೀಠಮರ್ದಾವಳಯವೆಂದು . . . ಬರಿಸಿದಂ (ಪಚಾ. ೨೦೬. ೫೨). ೧೯. (ಪ್ರಾಚೀನರ ಮತದಂತೆ) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಬ್ಬರು ಹೇಳಿದ ಮಾತಿಗೆ ಸಂದರ್ಭ ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆಯಿಂದ ಬೇರೊಂದರ್ಥವು ತೋರುವುದು : ವಿತರ್ಕ್ಯಮಾದಿಂದರ್ಥಾಂತರಮಂ ಸವಾನಿಸುವೊಂದುಕ್ತಿ ಭಾವಮೆಸೆ ಪೆರ್ವಡೆಗುಂ (ಕಾಕ್ಕಾಪ. ೬೦೬). ೨೦. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜಾತಕನಿಗೆ ಸಂಭವಿಸುವ ಫಲ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸ್ಥಾನ : ಕ್ರಮದಿಂ ತನು ಧನ ಸಹಜಾತ ಮಿತ್ರಪುತ್ರಾರಿ ಯುವತಿ ನೈಧನ ಧರ್ಮೋದ್ಯಮ ಲಾಭವ್ಯಯಮೆಂದಿಂತಾ ಮಿವಕ್ಕುಂ ಲಗ್ನಭಾವನಾಮಫಲಂಗಳ್ (ಜಸಂ. ೦-೩೩) ; ಲಗ್ನದಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ತನು, ಧನ, ಸಹಜ (ಸಹೋದರ), ಮಿತ್ರ, ಪುತ್ರ, ಅರಿ (ಶತ್ರು), ಯುವತಿ (ಕಳತ್ರ), ನೈಧನ (ಮೃತ್ಯು), ಧರ್ಮ, ಉದ್ಯಮ (ಉದ್ಯೋಗ), ಲಾಭ, ವ್ಯಯ (ಖರ್ಚು) ಇವು ಹನ್ನೆರಡು ಭಾವಗಳ ಹೆಸರು ; ಈ ವಿಚಾರಗಳ ಫಲವನ್ನು ಅರುಹಾ ಭಾವಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ (ಜಾತಿ. ೦-೩೩ ೫೯೯). ೨೧. [ಜೈನ] ಜೀವನ ಪರಿಣಾಮ ; ಔಪಶಮಿಕ, ಕ್ಷಾಯಿಕ, ಕ್ಷಯೋಪಶಮಿಕ, ಔದಯಿಕ ಮತ್ತು ಪಾರಿಣಾಮಿಕ ಎಂಬ ಮುಖ್ಯವಾದ ಐದು ಭೇದಗಳುಳ್ಳುದು : ಭಾವಮೆಂಬುದು ಕರ್ಮಂಗಳ ಕ್ಷಯದಿಮುಪಶಮದಿಂ ಕ್ಷಾಯೋಪಶಮದಿನಪ್ಪಾತ್ಮನ ಪರ್ಯಾಯಂ (ಜಾಕೃಪ್ರ. ೬). [ಸಂ.]

ಭಾವಂಜೆ 'ಬಾಗುಜೆ' ನೋ.

ಭಾವಕ (ಗು)- ೧. ಆಗಲು ಕಾರಣವಾಡೆ ; ಉಂಟುಮಾಡುವ. ೨. ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ; ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದ. ೩. ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುವ ; ಊಹಿಸುವ. ೪. ಸೌಂದರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನುಹೊಂದಿರುವ;ಸುಂದರವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಅಭಿಲಾಷಿಸುವ. ೫. ರಸಾಸ್ವಾದನೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿಯುಳ್ಳ. (ನಾ). ೧. ಮನೋಭಾವ ; ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ. ೨. ಸೊಗಸಾದುದರಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿಯುಳ್ಳವನು ; ಕಲಾಭಿರುಚಿಯುಳ್ಳವನು ; ರಸಿಕ ; ಸಹೃದಯ : ಭಾವಕ ನೆಂದೊಡಂ ಚದುರನೆಂದೊಡಮಾರ್ ಪೆಜ್ಜಾರೊ ನೀನೆ (ಜಂಪಕ್ಷಾ. ೪-೧೬) ; ಈವ ಗುಣಂ ಬೇಡಲೆಂದಂ ಕಾವ ಗುಣಂ ಭೀತಿಯಿಂದ ಮಜ್ಜಿವುಗಲೆನಿಸುಂ ಭೂವಿನುತಮಾಗಿ ತೋರ್ಪ್ಪವ್ ಭಾವಕನಿಧಿ ನಾರಸಿಂಹಗೊಂಡನೊಳನಿಸುಂ (ಎಳ್. ೪. ೦೦೫. ೬೨-೭೭ ; ೧೧೧೨) ; ತೀವಿದರು ಹೊರವಳಯದಲಿ ನಾನಾ ವಿಧದ ನಾಟಕದ ವರ್ತನ ಭಾವಕ. . .ಮಲ್ಲಚಿತ್ರಕರು (ಕಾಣ್ಯ. ೦೨-೨೦) ; ಭಾವಕರ ಕವಿದೊಡವಿಗೊಮವಿದ ಪಿರಣ್ಮಮಿದುಭೂತಳದೊಳೆನೆ ವಿರಾಜಿಪುದು ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯ ಕಾವ್ಯರಚನೆ (ಕ್ಷಚಾ. ೬೪-೧೬) [ಸಂ.]

ಭಾವಕತ್ವ (ನಾ). ೧. ಭಾವಕನ ಧರ್ಮ; ಭಾವಕತೆಯ ೨. [ಕಾವ್ಯಮಿಮಾ] ಸಹೃದಯರು ರಸಾಸ್ವಾದನೆ ಮಾಡಲು ಸಹಾಯಕವಾದ ಒಂದು ವ್ಯಾಪಾರ್ಯ—ಕ್ರಿಯೆ; ☞ ಕಾವ್ಯಾರ್ಥಬೋಧೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಸೀತೆಯೆಂಬ ರಮಣಿಯು ರಾವಣನೆಂಬ ರಮಣನಲ್ಲಿ ಪ್ರಣಯವುಳ್ಳವಳು ಎಂಬ ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಸೀತಾಂಶವನ್ನೂ ರಾಮಾಂಶವನ್ನೂ ನಿವಾರಿಸಿ ಕೇವಲ ಕಾಮಿನೀತ್ವ—ಕಾಮುಕತ್ವ ಭಾವನೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಕಾಮಿನಿಯು ಕಾಮುಕನಲ್ಲಿ ಪ್ರಣಯವುಳ್ಳವಳೆಂಬ ಭಾವನೆಯುಂಟು ಮಾಡುವ ಸಾಧಾರಣೀಕರಣ; ಇದು ಭಟ್ಟನಾಯಕನ ಮತ: ಕಾವ್ಯ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ ವಿಭಾವಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಾಧಾರಣತ್ವವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿ ಅವು ರಸವಿಷಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಭಾವಕತ್ವ (ಶಾಕುಂ. ೭೭); ಕಾವ್ಯನಾಟಕದಲ್ಲಿ . . . 'ಭಾವಕತ್ವ', 'ಭೋಜಕತ್ವ' ಎಂಬ ಮುಕ್ತರಡು ಶಕ್ತಿಗಳವೆ (ಕ್ರಿಪ. ೧೯). [ಸಂ.]

ಭಾವಕಿ (ನಾ). ೧. ಜೆಲುವೆಯಾದ ಸ್ತ್ರೀ; ಸುಂದರಿ: ಗೀಯೊಡನೋದಿ ಯೋದಿ ನುಡಿಗಲ್ತು . . . ಕಳಾಗುಣಂ ಪೊದಬ್ಬಳವಡೆ ಬಾಲಭಾವಕಿಯೊ ಭಾವಕಿಯರು ಬಳೆವರ್ ನಿರಂತರಂ (ಹರಿ. ೧೧೩ ಕ್ರಿಯೋ); ಭಾವಕಿಯೆನ್ನನೊರ್ವೋದಲೆ ಕಾಣಲೊಡಂ ಜೆಮರುಣ್ಮೆ ವಿಸ್ಮಯಂ ಪೀವಿ . . . ಮರಪಟ್ಟಪೊರಿದರ್ಗಳ್ (ರಣ. ೦೦-೭೪); ಸುರಿಯೆ ಮುತ್ತುಗಳರರೆ ಮುಂಬರಿದಿ ಪರಿಪರಿಯು ಚಾರಿಗಳ ತಂದಚ್ಚರಿಯೆನಿಸಿ ನಟಿಸಿದಳು ಭಾವಕಿ ನಾಟ್ಯರಂಗವಲಿ (ಕಪಟ್ಯ. ೪-೦೪). ೨. ರಸಿಕಳಾದ ಸ್ತ್ರೀ: ಪಾಂಥರಿರಪಜಾ ದೀಯುಕುಂ ಜರಾಭೀರುಪಂ ಕಾಣಿಸಿ ೭೪ವೃತಪೆದರೇಂ ಜಾತಿಭಾವಕಿಯರೋ (ಕನ್ನಣ. ೬-೦೩); ಮುಂದುಮೊಗದ ಭಾವಕಿಯರ ಬಲ್ಲೆಸುಡಿಯೆಂಬ ನಯಗಿತ್ತಿ ಎಲ್ಲರ ಹೃದಯವ ಕೊಜ್ಜಿವ್ವತ್ತಿದ ನೋಡಾ (ಸಿಪ್ರಚಿ. ೧೦-೦೩೬); ಭಾವಕಿಯರ್ ತೊಡಗಿದರತಿಕೋವಿವಿಯರ್ . . . ಜಲಕೇಳಿಗೆ (ಕಬ್ಬಾಕ. ೪-೨೨). [ಭಾವಕ + ಇ]

ಭಾವಕೃದಂತ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಧಾತುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಭಾವನಾಮ; ಕೃದಂತಭಾವನಾಮ; ಕೆಲವು ಧಾತುಗಳು ನಿಜರೂಪದಿಂದಲೇ ಭಾವ ಕೃದಂತಗಳಾಗುವುವು. ಉದಾ:—ಆಗು, ಉರ್ಮೆ, ಓದು (ಕ್ರಿಪ. ೦೭). [ಸಂ].

ಭಾವಗಮ್ಯ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಗೋಚರಿಸುವುದು; ಊಹೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯತಕ್ಕುದು: ವಿಚಿತ್ರರತಪ್ರಾಪ್ತಿತೆ ಭಾವಗಮ್ಯಮೆನಿಕುಂ ಶ್ರೀರೂಪ ಕಂದರ್ಪನಾ (ಶಾಕ್ಯಾಂ. ೬೩೩). [ಸಂ.]

ಭಾವಗರ್ಭಿತ (ನಾ). ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು; ಇಂಗಿತದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು: ಹುಡುಗಿಯರು ಒಬ್ಬರನೊಬ್ಬರು ಭಾವಗರ್ಭಿತವಾಗಿ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಗುಸುಗುಸುಮಬ್ಬುಕೊಂಡರು (ಹುಚಕ. ೨೧೮). [ಸಂ.]

ಭಾವಗೀತ (ನಾ). ಕವಿಯ ಆತ್ಮೀಯವಾದ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವ ಹ್ರಸ್ವವಾದ ಕವನ; ☞ ಹಾಡಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಿದ್ದು, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಂದು ಭಾವಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಭಾವನೆ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'Lyric' ಎನ್ನುವ ಪದದ ಅನುವಾದ: ಭಾವಗೀತ, ಅಷ್ಟಪಟ್ಟದಿ . . . ಎಲ್ಲವೂ ಇಂದು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿವೆ (ಕಕ್ಕಾ. ೫೯); ನಿಬ್ಬಣಿಗೆ ಹೊರಟಂತೆ ಹಾಡುಗಬ್ಬುಗಳ ಕೊಲ್ಲಾರಿ ಬಂದಿ. ಭಾವಗೀತ ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಚಂದ ವಧೂವರ ಜೋಡಿ (ಕೆಲಮು. ೩೩-೪); ಭೃಂಗದ ಬೆನ್ನೇರಿ ಬಂತು ಕಲ್ಪನಾವಿಲಾಸಾ ಮಾತು ಮಾತು ಮುಗಿಸಿ ಬಂದ ನಾವದ ನಮೀತಾ . . . ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ ಸ್ವಾರ್ಥವಿಲ್ಲ ಬರಿಯ ಭಾವಗೀತಾ (ಜಾಕಂಜ. ೩೩-೦೦). [ಸಂ.]

ಭಾವಗೀತೆ (ನಾ). = ಭಾವಗೀತ: ಭಾವಗೀತೆಯ ಹಾಗೆ ಹ್ರಸ್ವಯ ಜೀವನ ದೇವನೆ ಈ ಗೀತಕಾರ (ಜಾಜಾಕ. ೦೨೦-೨೪); ಕವಿಯು ಭಾವಪ್ರಧಾನವಾದ ಕಾವ್ಯ ಭಾವಗೀತೆ ಎಂದೆವು (ಜಾಕಂಗ. ೦೩); ಭಾವಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ರಸ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ (ಜಾಕಜ. ೧೬೯). [ಸಂ. ಭಾವಗೀತಾ]

ಭಾವಚಿತ್ರ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಆಕಾರವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಚಿತ್ರ: ಪ್ರತಿಕೃತಿ: ಮನದಿ ಯೋಚಿಸುತ [ಯ್ತ] ವನ ಭಾವಚಿತ್ರ ಮನೊಲಿದು ಫವಪ್ರಚುರವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿಕೊಂಡು (ಜಜಮೋ. ೨೬-೨೮); ನನ್ನ ಕೈಯ್ಯಿಂದ ಬರೆದ ಪೂಜ್ಯಳಾದ ಶಕುಂತಳೆಯ ಭಾವಚಿತ್ರವನ್ನು ತೆಗದು ಕೊಂಡು ಬಾ (ಶಾಕುಂತ. ೪೪-೩); ಪ್ರೀತಿಯಿಂದೈತಂದು ನೀನಂದು ನನಗಿತ್ತ ನಿನ್ನ ಆ ಭಾವಚಿತ್ರವನು ನೋಡುತ್ತ (ಕಂಪ್ರಸೀ. ೦೦೯-೦೬). ೨. ಕ್ಯಾಮರಾ ಎಂಬ ಯಂತ್ರದ ಮೂಲಕ ಗ್ರಹಿಸಿದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ; ಛಾಯಾಚಿತ್ರ: ಫೋಟೊ: ಮೇಜಿನ ಮೇಲಿದ್ದ ಭಾವಚಿತ್ರ ತನ್ನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಂಡಿತ್ತು (ಮೂಸಕ್ಕ. ೦೩೮). [ಸಂ.]

ಭಾವಜೀಷ್ಮೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಭಾವಗಳ ನಿರೂಪಣೆಗೆ ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ತೋರುವ ಶಾರೀರಿಕಕ್ರಿಯೆ; ಶೃಂಗಾರಜೀಷ್ಮೆ: ಆತನಿನಾದ ಬೇಟಮಭಿಜಾತಿಯಿಂ ಪೆಗಬ್ಗೊಂದು ಧೈರ್ಯವಂತು . . . . ಜೀತದೊಳಗ್ಗಿಸಿ ಕನ್ನೆ ತಳೆದಳ್ ಕಲಿಕಿಂಚಿತ ಭಾವಜೀಷ್ಮೆಯಂ (ಕ-ಕ್ರಿತ. ೩-೦೨೨). [ಸಂ. ಭಾವಜೀಷ್ಮಾ]

ಭಾವಜ (ನಾ). ೧. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದು. ೨. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು; ಮನ್ಮಥ; ಕಾಮ: ಮೂವತ್ತಾಱುಂ ಗಾಣದಿಂ ಭಾವ ಜನಂ ಕಟ್ಟಿ ಪೆಟ್ಟವಬದರ್ ವ್ಯವದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೨೦); ಭಾವತಪದಿಂದೆ ಬೆದಱಿಸಿ ಭುವಜನಂ ಪರಮಸಂಯಮೋಪಾಯವನುಜ್ಜೀವಿಸಿದ ವಾಸು ಪೂಜ್ಯತ್ರೈ ವಿದ್ಯಪದಂಗಳೆಲ್ತ ಲೋಕನುತಂಗಳ್ (ಜಾಕ್ಕಗಿ. ೦-೭೦); ಜಾತಿ ಜಾನ್ಪದೆಯ ಭಾಮ ಭಾವಜವ ಹೂವಿನಂಬಿನಂತೆ ಮನಮಂ ವಾಂಟೆ (ಜಾಪಜೀ. ೩-೦೯ ೫).

ಭಾವಜನಯ್ಯ = ಮನ್ಮಥನ ತಂದೆ; ವಿಷ್ಣು: ಭಾವಜವಯ್ಯನ ದಿನದಿ ಉಂಡವರನು ಕೀವಿನೊಳಗೆ ಹಾಕಿ ಕುದಿಸುವ ಯಮನು (ಕ್ಷೇಂಪ. ೦-೦೩೪-೦); ಬಾರೊ ಬಾರಯ್ಯ ಮನೆಗೆ ಭಾವಜನಯ್ಯ (ಶಿಪ. ೧೩ ಕ್ಷೇ೩). ಭಾವಜವರಸಿ = ಮನ್ಮಥನ ರಾಣಿ; ರತಿ: ಅಂಗಲತೆಯು ಅತಿ ಬೆಂದು ಭಾವಜವರಸಿ ಬರಬರಲು ತದ್ಮನಂ ಕಂಗೊಳಿಸಿತ್ತೀವೇಳ್ದೆನೊ (ಜಜಮೋ. ೪-೨೮). [ಸಂ.]

ಭಾವಜಜನಕ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನ ತಂದೆ; ವಿಷ್ಣು: ದ್ವಾವಾರದಲಿ ಭಾವಜಜನಕನಾಗುವಮಿದನು ತ್ರಿಜಗವಜಯಲು ಬಾದರಾಯಣನೆಂಬ ನಾಮದಲಿ (ಬಸಪು. ೫೫-೬೨). [ಸಂ.]

ಭಾವಜಾಂತಕ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನನ್ನು ನಾಶವಡಿಸಿದವನು; ಶಿವ: ಭಾವಜಾಂತಕ ಜಯವೆಮತ . . . ಪೊಂದೊಟ್ಟಲಂ ತವಿಗಿ ತಿಶುವನಿತ್ತಿ ಪಿಡಿದು (ಕ್ರಿಶಾ. ೭-೧೭). [ಸಂ.]

ಭಾವಜಾರಿ (ನಾ). = ಭಾವಜಾಂತಕ: ಭಾವಜಾರಿಯು ಹರಿಯು ಕಮಲಜರಾಮರಾದರು ಪೂಜಿಸಲುಮೇಕೇ ಮಹಾಗಣಪತಿಯ (ಪಗಣ. ೩-೦೦). [ಸಂ.]

ಭಾವಜೀವಿ (ನಾ). ಮಾನಸಿಕ ಕಲ್ಪನೆಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ಮಯತೆಯನ್ನನುಭವಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ವಾಸ್ತವತೆಗಿಂತಲೂ ಕಾಲ್ಪನಿಕಭಾವನೆಗಳಿಗೇ ಹೆಚ್ಚು ಮೂರುಹೋಗುವ, ಕಾವ್ಯ ನಾಟಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಿ ಬರುವ ಉದಾತ್ತಧ್ಯೇಯಗಳನ್ನು ಆದರ್ಶವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಹೀಗೆ ಮನದಲ್ಲಿಯೇ ಎಣಿಕೆ ಪಾಕುತ್ತಿದ್ದರು ಆ ಭಾವಜೀವಿಯಾಗಿದ್ದ ಬಾಲಕಿ (ಹಕ. ೦೪); ಬುದ್ಧಿನಿಷ್ಠನು ಭಾವಜೀವಿಯನ್ನು ಬೈದು ಪುಚ್ಚುತ್ತಾನೆ (ಪತ್ರಾ. ೦೪); ಕನ್ನಡಿಗರು ಭಾವಜೀವಿಗಳು, ಬುದ್ಧಿಜೀವಿಗಳಲ್ಲ (ಜಾಪಾ. ೦೦). [ಸಂ. ಭಾವಜೀವಿನ್]

ಭಾವಜ್ಞ (ನಾ). ಇತರರ ಮನಸ್ಸಿನ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬಲ್ಲವನು: ರಸಿಕ ; ಸಹೃದಯ : ಬಲ್ಲಿಂದುಬ್ಬು ಅದೆಲ್ಲಿದ್ದರು ತನ್ನ ವೇದನೆಯ ಬಿಡದು ಭಾವಜ್ಞರ ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸ್ವಜಾತಿಯ ಗುಣವಲ್ಲದೆ ನೀತಿಯ ಗುಣವಿಲ್ಲ (ಕೋಗಪ್ರ. ೫೫-೨೨೬); ಭೂಪಾಲನನು ಸಾಮದಲಿ ಮುರರಿವು ದೋಳವಿಸಿ ಭಾವಜ್ಞ ವಂದಿಸಿದನು ಮನೋವ್ಯಥೆಯ (ಕಾಣ್ಮಕ. ೦೯-೦); ಸೋತಡೆಯು ಸುಖಿಪ್ಪದಲಿ ಧೈರ್ಯಾತಿಶಯದಲಿ ಕಾಡಿ ಕೀರ್ತಿಯ ಬೈತಲೆಯನಪ್ಪುವುದೆ ಭಾವಜ್ಞರಿಗೆ ಗುಣ (ಕೃಕರಾ. ೬-೪೪-೦೩). [ಸಂ.]

ಭಾವತೀವ್ರತೆ (ನಾ). ಆಲೋಚನೆಯ ಗಾಢತೆ; ಭಾವನೆಯ ತೀವ್ರತೆ: ಆವನ ಭಾವನಾವಿವೇಕಶಕ್ತಿಯು ಭವಿತವ್ಯ ಕರಾಕೃತಿಯ ರಪಡುಕೂರಡಿಗೆ ಬಣ್ಣವಿಡುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಭಾವತೀವ್ರತೆಯನ್ನೊದವಿಸುತ್ತದೆ (ಕವ್ಕಾ ೦೫೦). [ಸಂ. ಭಾವತೀವ್ರತಾ]

ಭಾವತ್ರಯ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಭಾವ. ಸದ್ಭಾವ ಮತ್ತು ನಿರ್ಭಾವ ಎಂಬ ಮೂರು ಭಾವಗಳು : ಭಾವತ್ರಯಾಂಗಳು ತಾಪತ್ರಯಾಂಗಳು ಪುಷ್ಕರಣಾಂಗಳು ಇಂತಿವು ಆದಿಯಾಗಿ ತೋಱುವ ತೋಱಿಕೆಯ ನಾಸಲ್ಲ ಎಸ್ಸವೆ ಅಲ್ಲ (ಪಚಾರೀ. ೨. ೦೦೦-೨೩೫) ; ಭಾವಸದ್ಭಾವ ನಿರ್ಭಾವ ಎಂಬ ಭಾವತ್ರಯಾಂಗಳುಳ್ಳವರ ದೇವರೆಂದನ್ನೆ (ಒಕ್ಕೀಪ್ರ. ೯-೩೩) : ಭಾವತ್ರಯಾಂಗಳ ಬಣ್ಣಗೆಡಿಸಿ ದುರ್ಭಾವತ್ರಯಾಂಗಳ ದೂರಮಾಡಿ ಮನತ್ರಯಾಂಗಳ ಮರ್ದನ ಮಾಡಿ (ಕಾಂಪೀ. ೦೯೨-೦೪). [ಸಂ.]

ಭಾವದ್ಯೋತಕ (ನಾ). ಭಾವದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಬಿರಗೊಳಿಸುವುದು : ಮುದ್ರೆಗಳು ಭಾವದ್ಯೋತಕ ; ಆನನಗಳು ರಾಮಾಯಣಕ (ಕಾಕಥ. ೩೦೩). [ಸಂ.]

ಭಾವಧ್ವನಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ದೇವತೆ. ಗುರು ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ರತಿಯೂ ಮತ್ತು ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಭಾವಗಳೂ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ತೋರುವುದು ; ಭಾವವೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿರುವುದು : 'ಉದ್ರಿಕ್ತಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ತಳೆದ ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಭಾವವು ಚಮತ್ಕಾರಕಾರಿಯಾದಾಗ 'ಭಾವಧ್ವನಿ' (ಧ್ವಶ್ಯಾರೂ. ೫೬). [ಸಂ.]

ಭಾಷನ (ನಾ). [ಜೈನ] ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ದೇವಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ದೇವತೆ ; ಭವನವಾಸಿದೇವ : ನಿಮತಂ ಭಾವನರುಂ ವ್ಯಾವಸಥರುಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕರುಂ ಕಲ್ಪವಾಸನುಮಾಗಿರ್ಪ ಚತುರ್ನಿಧಾಮರರು ದಾರರ್ ಸ್ತೋಮದೊಳ್ ಕೂಡೆ (ಪ್ರಶ್ನ್ತಿ. ೦೦-೦೩). [ಸಂ.]

ಭಾವನಾಜೀವಿ (ನಾ). = ಭಾವಜೀವಿ : ನಿನ್ನ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ನೀನು ಭಾವನಾಜೀವಿಯೆಂದು ಕಂಡುಬರುವುದು (ಪಚಾಂತ. ೨೫೦). [ಸಂ. ಭಾವನಾಜೀವಿನ್]

ಭಾವನಾಮ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ನಾಮಪದ : ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆ ಪಡೆಯುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನಾಗಲಿ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ಥಿತಿ ಸ್ವಭಾವಗಳನ್ನಾಗಲಿ ತಿಳಿಸುವ ನಾಮಮಾತಕ್ಕೆ ಭಾವ ನಾಮವೆಂದು ಹೆಸರು (ಪುಕ್ಕಕು. ೫೬). [ಸಂ.]

ಭಾವನಾಮಯ (ನಾ). ೧. ವಾಸ್ತವತೆಯ ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಕಲ್ಪನಾಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅಕಿ ತುಂಬ ಭಾವನಾಮಯಿ (ಕೂಲ). ೨. [ಬೌದ್ಧ] ಸಂಸಾರನಿವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಪಾರಮಿತಾ ಎಂಬ ಸದಾಚಾರದ ಮೂರು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಈ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಮೆಂಬ ಭಾವನೆಯು ಮೇದಾತಿಗಳ ಶ್ರಮಣ ಮನಸ ನಿದಿಧ್ಯಾಸಗಳಂತೆ ಶ್ರುತಿಮಯಿಯಾ, ಚಿಂತಾಮಯಿಯಾ, ಭಾವನಾಮಯಿಯಾ ಎಂಬ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಾರಮಿತಾ ಎಂಬ ನಾಮಧೇಯದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿಂಗಿರುವುದು (ಪಂರಹಾ. ೪೦). [ಸಂ. ಭಾವನಾಮಯಿನ್]

ಭಾವನಾಲವಣ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ : ಔಷಧಿದ್ರವ್ಯಗಳೊಡನೆ ಭಾವನೆ ನೀಡಿದ ಉಪ್ಪು : ಭಾವನಾಲವಣ– ಅಡುಸೋಗೆ, ಎಲಚುರಿ . . . ಲೋಳಸದ – ಈ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿ ಕೇರಿದ ಚೊಕ್ಕಟವಾದ ಲವಣ ಸೇರು ಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಒಂದೊಂದು ದಿನ ಭಾವನೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು ನೆಳಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಸೇವಿಸಲು ಹುಟ್ಟುಗೂರಲು, ಪುಟ್ಟುಶ್ವಾಸವು ಪರಿಹರವಹುದು (ಸಕವೈ. ೩೭೬). [ಸಂ.]

ಭಾವನಾಲೋಕ (ನಾ). ಭಾವನಾಪ್ರಪಂಚ : ಮಾನಸಿಕ ಕಲ್ಪನೆ : ಆವಳ ಮಾತು ಭಾವನಾಲೋಕಕ್ಕೆ ಇಳಿಯತೊಡಗಿತು (ಕ್ಕಾಣಾ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಭಾವನಾವಾದಕ್ಕ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ ; ಭಾವನೆ ಕೊಟ್ಟ ಓಮ. – ಅಜಮೋದ : ಭಾವನಾವಾದಕ್ಕ – ಕಳು ಮೂಡಿದ ವಾದಕ್ಕ ಸೇರು ಳನ್ನು ಆಡಿನ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಾವನೆಯಂ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು . . . ಸೇವಿಸೆ ಪ್ರಾಸರೋಗಶ್ವಾಸ . . . ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳು ಪಹ . . . ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೩೭೬). [(ಸಂ. ಭಾವನಾ) + ವಾದಕ್ಕ]

ಭಾವನಾಶಕ್ತಿ (ನಾ). ಊಹಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ನಮಗೆ ಭಾವನಾಶಕ್ತಿ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಇಲ್ಲ (ಪಸಂಪ್ರ. ೭೭). [ಸಂ.]

ಭಾವನಿರ್ದ್ವಂದ್ವ (ನಾ). ೧. ಪ್ರೀತಿಯ ಅಭೇದ ; ಅಭಿನ್ನ ಪ್ರೀತಿ : ಆತ್ಮೀಯತೆಯಲ್ಲಿ ಏಕರೂಪತೆ. ೨. ಸಮಭಾವನೆಯುಳ್ಳವನು ; ಸಮಾನಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು : ತನಯಂ ಪೆತ್ತಳ್ ಗಡಂ ನಿನ್ನ ಪತ್ನಿಯಶೋದಾವಧು ತತ್ತನೂಜನೊಡನಿಂದಿಂ ಭಾವನಿರ್ದ್ವಂದ್ವನಾಗಿಯೆ ನೀಂ ರಕ್ಷಿಸು ರೌಹಿಣೇಯನೆನಿಪಸ್ಮತ್ಪುತ್ರನಂ (ಪಗಿ. ೬-೨೩). [ಸಂ.]

ಭಾವನಿಷ್ಠ (ಗು). ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಭಾವವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ; ಭಾವಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾದ ; ಭಾವಪ್ರಧಾನವಾದ : ಮಾನಸ್ಸಿನ ಮತ್ತು ಭಾವನೆಯ ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನು ದರ್ಶಿಸುವ ಭಾವನಿಷ್ಠಕಲ್ಪನೆ (subjective imagination) ಹೀಗೆ ಇವೆಲ್ಲ ಕವಿಯ ಕಾವ್ಯಸೃಷ್ಟಿಯ ಉಪಕರಣಗಳು ಮಾತ್ರ (ಕ್ಕಾಂಪ್ರ. ೩೦). 'ಭಾವನಿಷ್ಠಕಾವ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭಾವನಿಷ್ಠಕಾವ್ಯ (ನಾ). ಆಧುನಿಕ ಸಾಹಿತ್ಯವಿಮರ್ಶಕರು ಸೂಚಿಸಿರುವ ವಸ್ತುನಿಷ್ಠಕಾವ್ಯ, ಭಾವನಿಷ್ಠಕಾವ್ಯ ಎಂಬ ಕಾವ್ಯಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಭಾವವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವ ಕಾವ್ಯ ; ಕವಿಪ್ರಜ್ಞೆ ತನ್ನ ಕಾವ್ಯವಸ್ತುವಿಗಾಗಿ ಬಾಹ್ಯಜಗತ್ತಿನ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸದೆ, ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೂ ನಿರ್ವಾರ್ಯವಾದ ಉಪಲಂಬನವನ್ನಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ತನ್ನ ಅಂತರಂಗದ ಆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದು, ತನ್ನ ಅನುಭವ, ಆಲೋಚನೆ, ಭಾವ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡುವುದು. ಇದನ್ನು 'ಭಾವನಿಷ್ಠ' ಕಾವ್ಯ ಎಂದು ಕರೆಯಬಹುದು (ಕಾಕಗೀ. ೦). 'ವಸ್ತುನಿಷ್ಠ ಕಾವ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭಾವನಿಷ್ಠುರ (ನಾ). ಕ್ರೂರವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದು : ಮುರ ಮಥನ ಚಿತ್ತಸ್ಥಿದೈ ತರುವರಿಯ ಸಾಭಿಪ್ರಾಯವಾಕ್ಯಸ್ಫುರಣವನು ಸಭ್ಯಾಂಗಭಾಷಿತಭಾವನಿಷ್ಠುರವ (ಕಾಣ್ಮಕ. ೨೦-೨೬). [ಸಂ.]

ಭಾವನೆ (ನಾ). ೧. ಮನಸ್ಸಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.–ಆಶಯ ; ಅಂತರಂಗದ ಆಲೋಚನೆ. – ಅನಿಸಿಕೆ : ವರಗುಣಾಂಗಳನೊಂದನೊಂದಂ ಪರಿಪಿಡಿ ಮೋೀಶ್ವರನೊಳರ್ಚಿಸಿ ವರಿಪೆಡೆ ಕಾನೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಲ್ಲದೆ (ಪಸಪ್ರ. ೬೫-೨೦) ; ಈ ಪೂಜ್ಯಭಾವನೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಪುರಾಣಗಳೂ ಕಥೆಗಳೂ ಪುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸಹಜವಷ್ಟೆ (ಪಕಥ. ೯) ; ಅವರ ಮುಖಗಳಲ್ಲಿ . . . ಇನ್ನಾವ ಭಾವನೆಯೂ ಬೆಳಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಪಹಣಿಕ್ಕಾ. ೦೫೦).

೨. ಧ್ಯಾನ ; ಪದೇಪದೇ ಮಾಡುವ ಅನುಸಂಧಾನ : ತನು ತನುವಾಗೆ ನೋಂತು ಪರಮಾಗಮಭಾವನೆಯೊಳ್ ನಿರಂತರಂ ಮನಮಿರೆ (ಶಾಪ. ೬-೨) ; ನಿನ್ನ ರೂಪುಭಾವನೆಯೊಳೆ ಕೂಡಿ ನಿನ್ನತುಳನಾಮಜಪಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ನಿಟ್ಟಿವಟ್ಟು (ಕಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೮೬). ೩. ಅಲೋತ್ಪರ ; ಅಭಿಲಾಷೆ : ಉಮೆಯ ಭಾವನೆಯನೊಡಗೂಡಿಸುವ. . . ದೇವ ಗಂಗಾಧರಂ ಪೊರೆಗೆ ನಿಚ್ಚಂ ನಮ್ಮನು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೦-೨). ೪. [ವೈದ್ಯಶಾ] ಯಾವುದಾದರೂ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ದ್ರವದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಒಣಗಿಸುವುದು : ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟುವುದು : ಲೋಹದ ಅರಹುತಿಯನ್ನು . . . ಮೂಲಲಿಂಗರದಿಂದ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ . . . ಚೂರ್ಣಮಾಡಲು ಶುದ್ಧಸಿಂಧೂರವಾಗುವುದು (ಸಕ್ಕ. ೧೩) ; ಜೇನುಮೇಣಮಿಕ್ಕದ ಹಾಲು ಮುಂಡಗಳೈದಾಲುಗಳಿಂದ ಏಳು ಬಾರಿ ಭಾವನೆಮ ಮಾಡಿ ಕಾಸಿ ವೃಶ್ಚಿದಂಶಕ್ಕೆ ಕಾಸಿ ಮತ್ತಲು ವಿಷಹರ (ಪಸ. ೩೬-೦) ; ವಿಲಚಿಮರದ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಹಾಲಿನಿಂದ ಅನೇಕಸಾರಿ ಭಾವನೆ ಮಾಡಬೇಕು (ಚೂರ್ಣವನ್ನು ದ್ರವದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಒಣಗಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಭಾವನೆಯೆಂದು ಹೆಸರು) (ಲಿಪಸಾ. ೬ ೪೩೮). 'ಭಾವನೆಗೆಯ್' ಪರಾ. ೫. [ದ್ವೈತ] ಜೀವರುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ : ಸರ್ವಜೀವರಿಗೂ ಸಂಸ್ಕಾರವೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿರುವುದು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕಾರವು ಧಾರಣಾ, ವೇಗ, ಪಕಾಖ್ಯಯೋಗ್ಯಕಾಸ್ಥಿತಸ್ಥಾಪಕಗಳೆಂದು ನಿಲುಕ್ಕ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಮನಃಪರಿಣಾಮವು . . . ಭಾವನೆ ಅನುಭವದಿಂದುಂಟಾಗಿ ಸ್ಮೃತಿಹೇತುವಾಗಿರುವುದು (ಶಿಂಶಾ. ೨೯೯).

[ಸಂ. ಭಾವನಾ]

ಭಾವನೆಗೆಯ್, ಭಾವನೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ೧. ನೆನೆಯಿಸು ; ದ್ರವಪದಾರ್ಥದೊಂದಿಗೆ ವಿಶ್ರಮಾಡು : ತಾವಾಲಿಸೊಗೆ ಭಾವನೆಗೆಯ್ದು ಸೊಜ್ಜಿಗೆಯನಿಸು ಕೆನೆವರಿ ಬೆಣ್ಣೆಯನಿಕ್ಕಿ ಪುತ್ತ ಕಿವುಚನುಗೆದ್ದು ಹಂಚಿನೊಳು ನಸುತುಪ್ಪವೇರಿದು ಬೆಯಿಸಲುದುವೆ ಕಿವುಚುರೊಟ್ಟಿ (ಸೂಪಶಾ. ೦-೦೮). ೨. ದ್ರವದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿ ಒಣಗಿಸು ; ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟು : ಲಸದ್ದಿವ್ಯದ ರುಚಿಯನೊತ್ತಿ ಬರುವಿಂದದ ರಂಗಂ ಭಾವನೆಗೆಯ್ವರ್ಲಂಬಿಸ ಶೇಜಡೊಳಿದ್ದ ಕರಂ ಹರಿಸದಿ ಬಿದಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದಂದದಿನೊಪ್ಪಿದುವವಳಂಘ್ರಿಗಳ್ಗು (ಸಚಾಗಾ. ೩-೨೬). **ಭಾವನೆಗೈ** : ೨. ಭಾಮಿಯಿಲ್ಲದ ಮಾಣಿಕ್ಯಮಾದಳೆರಸದಿ ಪ್ರಯದೀದಲಕಿಗೆಮ ರಸದಿ ಭಾವನೆಗೆಯ್ಯಲಾಯತದಿ ಗಜನಿಂಬೆ ಮುಳಿಯುಲೇಳುಂವೇಳೆ ಭಾಷನೆಗೈಮಲದವಂ (ಪಕ್ಷಾ. ೨೩-೦).

[ಭಾವನೆ + ಕೆಯ್]

ಭಾವನೆಗೈ 'ಭಾವನೆಗೆಯ್' ನೋ.

ಭಾವಪರವಶ (ನಾ). ಭಾವೋದ್ರೇಕದಿಂದ ಮೈಮರೆತವನು ; ಭಾವಾವೇಶಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನು : ಪ್ರತಿಸಾರಿಯೂ ಭಾಷಣ ಮಾಡುವಾಗ ಪ್ರಕೃತಪಟ್ಟ ತಲುಪಿದ ಕೂಡಲೆ ಅವನು ಭಾವಪರವಶನಾಗುತ್ತಿದ್ದನು (ಕಪಸು. ೩೫೬). [ಸಂ.]

ಭಾವಪರವಶತೆ (ನಾ). ಭಾವೋದ್ರೇಕದಿಂದ ಮೈಮರೆಯುವಿಕೆ : ವ್ಯಕ್ತಿನಿಷ್ಠವಾದ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದ ಮೂಲಕ ಬಂದ ಭಾವಪರವಶತೆಯಿಂದ . . . ಮುಳುಗೇಳುವ ಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಲೆಕ್ಕವೇ ಇಲ್ಲ (ಕೃಚಿ. ೨೬೦).

[ಸಂ. ಭಾವಪರವಶತಾ]

ಭಾವಪರಿವರ್ತನ (ನಾ). ೧. ಅಭಿವ್ಯಾಯವು ಪ್ರತ್ಯಾಸವಾಗುವುದು. ೨. [ಜೈನ] ಜೀವಗಳ ಭಾವವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬದಲಾವಣೆಯಾಗುವಿಕೆ; P ಇದರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಸ್ಥಾನ, ಕಷಾಯಾಧ್ಯವಸಾಯಸ್ಥಾನ, ಅನುಭಾಗಾಧ್ಯವಸಾಯಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಯೋಗಸ್ಥಾನ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರಗಳಿವೆ : ಮೂಲೋತ್ತರಪ್ರಕೃತಿಗಳೊಳ್ ಸರ್ವಜಘನ್ಯ ಸ್ಥಿತಿಯಂ ಮೊದಲ್ಗುಟ್ಟಿ ತತ್ಸಾನ್ಯಶ್ರ ಸಂಪರಾಯ ಪ್ರಸ್ಥಾಯ ಯೋಗದಿಂ ಪ್ರಪ್ರದೇಶಾನುಭಾಗ ಬಂದಸ್ಥಾನಂಗಳೊಳಗಲಿಸಿ ಸಮಯೋತ್ಕರಾನುಕ್ರಮದಿನುತ್ಕೃಷ್ಟಸ್ಥಿತಿವರಂ ಪರಿವಡಿದಪ್ಪದೆ ಜಿಜ್ಞುವುದಂ ಭಾವಪರಿವರ್ತನಮೆಂಬುದು (ತುಗಾವಾ. ೬-೩ ಪ್ರ) ; ಇವೀ ಸರ್ವಸಮುದಾಯಂ ಭಾವಪರಿವರ್ತನಂ . . . ಭಾವಪರಿವರ್ತನಕಾಲಂ ಅನಂತಗುಣಂ ಅತೀತಕಾಲದೊಳ್ ಭಾವಪರಿವರ್ತನವಾರಂಗಳನಂತಂ (ಕಕ್ಷ್ಕ್ರಿ. ೧೦). [ಸಂ.]

ಭಾವಪುಷ್ಪ (ನಾ). ಭಾವನೆಯ ಅಧಿಕ್ಯ ; ಆಳವಾದ ಭಾವನೆ : 'ಅತ್ತತ್ತಾಮನ್' ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಭಾವಪುಷ್ಪ, 'ಪಾರಿಜಾತ' ನಾಟಕದಲ್ಲಿಲ್ಲ (ಕೃಚಿ). [ಸಂ.]

ಭಾವಪೂರ್ಣ (ಗು). ೧. ಭಾವನೆಯಿಂದ ತುಂಬಿದ; ರಸಭರಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಭಾವನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ರಸಭರಿತವಾದುದು : ಅವರ ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ ಭಾವಪೂರ್ಣವಾಗಿತ್ತು (ಕೃಚಿ). ೩. ಅಸ್ತಿತ್ವದಿಂದ ತುಂಬಿರುವುದು ; ಸತ್ಪಾಭರಿತವಾದುದು ; ಸ್ಥಿರವಾದುದು : ಅಲೋಕನ ಪರಮತಪರಿಜ್ಞಾತಯ ಸೇತಿ ಅಭಾವಸೂಚಕವಾದುದಲ್ಲ. ಭಾವಪೂರ್ಣವಾದುದು (positive) (ಜಾಲಿ. ೩೭೦). [ಸಂ.]

ಭಾವಪ್ರಧಾನ (ಗು). ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ, ಅಥವಾ ಮನೋಧರ್ಮಗಳ ನಿರೂಪಣೆಯನ್ನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗುಳ್ಳ : ನವೋದಯಕವಿಗಳು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಭಾವಪ್ರಧಾನ ಕವನಗಳನ್ನು ಬರೆದರು (ಕೃಚಿ). [ಸಂ.]

ಭಾವಫಲ (ನಾ). ೧. ಮನಃಕಲ್ಪನೆಯ ಪರಿಣಾಮ ; ಮನೋವೃತ್ತಿಯ ಪರಿಣಾಮ. ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನವೇ ಮೊದಲಾದ ಏಳೆರಡು ಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಾಶುಭಗ್ರಹಗಳಿದ್ದಾಗ ಅವು ಜಾತಕನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಫಲ : ಮಿತ್ರಾರಿ ಪರೋಪ್ಯ ಸ್ವಕ್ಷೇತ್ರಸ್ಥಿತರಾಗೆ ಶುಭ ಶುಭಾನ್ವಿತ್ ಲಗ್ನಕ್ಷೇತ್ರಾದಿ ಭಾವಫಲಮಂ . . . ಅಱಿವುದು (ಜಾತಕ. ೦೪-೦೬) ; ಯಾವ ಭಾವಫಲವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕಾದರೂ ಆ ಭಾವವನ್ನೇ ಲಗ್ನವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅಯಾ ಭಾವದ ಫಲವನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು (ಜಾತಕ. ೦೪-೦೬ ಪ್ರಿ). [ಸಂ.]

ಭಾವಬಿದಿಗೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಕಾರ್ತಿಕ ಶುದ್ಧ ಬಿದಿಗೆಯಂದು ಸೋದರಿಯರು ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸತ್ಕರಿಸುವ ಹಬ್ಬ ; ಸೋದರಬಿದಿಗೆ ; ಯಮದ್ವಿತೀಯೆ ; P ಯಮನು ತನ್ನ ತಂಗಿಯಾದ ಯಮುನೆಯ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಬಂದನೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಈ ದಿನ ಸಹೋದರರು, ಸಹೋದರಿಯರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಮಂಗಳದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಊಟಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬರುವ ಪದ್ಧತಿಯಿದೆ : ಕಾರ್ತಿಕಶುದ್ಧದ್ವಿತೀಯೆಗೆ ಭಗಿನಿಯರು ತಮ್ಮ ಸೋದರರನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅರತಿ ಅಕ್ಷತೆಗಳಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ, ಸವಿಯೂಟವಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಂಧುಗಳು ತಮ್ಮ ಅಕ್ಕ-ತಂಗಿಯರಿಗೆ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಜಾಡುಗರೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ರೂಢಿಯುದೆ . . . ಈ ಹಬ್ಬ ಭಾವಬಿದಿಗೆಯಾಗಿದೆ (ಜಾಪಕ್ಷಿ. ೦೫೦) ; ಪಾನು ಅವನಿಗೆ ಭಾವಬಿದಿಗೆಯ ದಿನ ಬಂಧುತಿಲಕವನ್ನು ಸಹ ಮಂದಿಯ ಮುಖಾಂತರ ಕಳಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ (ಇಪ್ರ. ೧೧೨).

[ಭಾವ್ಯ (P ← ಮರಾ. ಭಾವ = ಭ್ರಾತೃ) + ಬಿದಿಗೆ]

ಭಾವಭವ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವವನು ; ಮನಸಿಜ ; ಕಾಮ ; ಮನ್ಮಥ : ಭಾವಭವಧ್ವಂಸನಾಭೂವಿಶ್ರುತ ಭೂಧರೇಂದ್ರದಗ್ರದ ಸದ್ವೇಶಾವನಿಜದಧ್ವಮಂಗಳ್ಯಾವದ ಯೋಗಚರಯೋಗದಿಂದಂ ನಿಂದಂ (ಪಚಾಪ್ರ. ೦೬-೬೯) ; ಭಾವಭವನೆನಗೆ ಮುಳಿದು ನಿಶಿತಾಕಾಸುಮ ಬಾಣಾವಳಿಗಳನೆಸುತಿರ್ದಪಂ ನಿರ್ದಯಂ (ಶಃಚುಶಾ. ೨೪-೬೦) ; ಬುಧಾಪಾಸ್ಯ ಪತಭವಜನ್ಯ ನಿರ್ಜಿತಭಾವಭವಸ್ಯೆನ್ಯ (ಜಾಪ್ರ. ೪೬-೬೦).

[ಸಂ.]

ಭಾವಮೈದ ' ಭಾವಮೈದುನ ' ನೋ.

ಭಾವಮೈದುನ. ಭಾವಮೈದ (ನಾ). ಗಂಡನ ಅಥವಾ ಹೆಂಡತಿಯ ಅಣ್ಣ ಅಥವಾ ತಮ್ಮ. – ಸಹೋದರ : ಭಾವಮೈದುನನಣ್ಣನೀತೆನೆ ಭಾವನಿಗೆ ನೀನಂಜುವೇಡಂದೋವಿ ಕರುಣಾಸಿಂಧು ಸಂತೈಸಿದನು ಧರ್ಮಜನ (ಕುಸ್ಮಾಕ. ೬೭೩. ೭–೧೭). ಭಾವಮೈದ : ಕೊಡತಿಯು ದಾಗಿಲನ್ನು ತೆರೆದು ಕೊಂಡು ಅವನ ಭಾವಮೈದ ರಘು ಒಳಗೆ ಬಂದು . . . ಹೇಳಿದನು (ಕುಚಾಗ. ೦೫). [ಭಾವ + ಮೈದುನ (< ಮೆಯ್ದುನ)]

ಭಾವಮೋಕ್ಷ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸರ್ವಕರ್ಮನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಆತ್ಮನ ಶುದ್ಧಸ್ವರೂಪ ; " ಮೋಕ್ಷಭೇದ – ಘಾತಿಕರ್ಮ ಕ್ಷಯ : ಅರ್ಹಂತಾವಸ್ಥೆ : ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಾಗಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಕರ್ಮಗಳ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಆತ್ಮನ ಪರಿಣಾಮ " (ಕ್ರಿಪ್ರಟೀ. ೦೮೨) : ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿ ಭಾವನೆಗಳಾ ಸಹ್ಯವಾಗುವುದೇ ಭಾವಮೋಕ್ಷವು (ಕ್ರಿಪ್ರ. ೩೦೦). [ಸಂ.]

ಭಾವಯಿತ್ರೀ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯದ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಹೃದಯನಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಪ್ರತಿಭೆ : ಸಹೃದಯನಿಗೆ ಆವಶ್ಯಕವಾದ ಪ್ರತಿಭೆಗೆ ರಾಜಶೇಖರನು " ಭಾವಯಿತ್ರೀ " ಎಂದು ಹೆಸರು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ (ಕಾರಮೀ. ೩೨೨). ' ಕಾರಯಿತ್ರೀ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭಾವಯೋಗ (ನಾ). ೧. [ಜೈನ] " ಮನೋವಚನಕಾಯವರ್ಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವ ಸಂಸಾರಿಜೀವಿಗೆ ಪ್ರಿಕರಣಗಳಿಂದ ಬೇರೆ ಕರ್ಮಾಣುಗಳನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಭಾವಯೋಗ ಎನಿಸುವುದು " (ಕ್ರಿಪ್ರ. ೨೯೬). ೨. [ಯೋಗ] ನಿದಿಧ್ಯಾಸಯೋಗದ ಒಂದು ಬಗೆ : ಸ್ವರ್ಗವೇ ದೂರ್ಧ್ವ ದಿಕ್ಕೇ ಶ್ರೋತ್ರ ಚಂದ್ರಾರ್ಕರೇ ನೇತ್ರ ಅಗ್ನಿಯೇ ಮುಖ ಅಂತರಿಕ್ಷವೇ ನಾಭಿ ಭೂಮಿಯೇ ಪಾದಂಗಳಾದೀಶ್ವರನ ವಿರಾಡ್ರೂಪವಂ ನೆನೆದು ಅಲ್ಲದೆ ಭುಜಾಸ್ಫಾಭರಣಾದಿಸಹಿತನಾದೀಶ್ವರನ ದಿವ್ಯಮೂರ್ತಿಯಂ ಪರಿಭಾವಿಸಿ ಬಳಿಕ್ಕಜಜಮುವಂಗಳೊಂದೊಂದಂ ಬಿಬ್ಬುಗೆ ಅವಯವ ಮಾತ್ರಮಾದ ಸದ್ರೂಪುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಮನೋಲಯಮಪ್ಪಂತೆ ಭಾವಯೋಗ ಮೆನಿಸುವುದು (ಚಚಿಸಾ. ೩೩). [ಸಂ.]

ಭಾವರತಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಪ್ರೀತಿ ; ಮನಃಪ್ರೀತಿ : ಮೃಡನ ನಿಡುದೋಳ ಬಾಳನ ಕಡುಮೊಗದಿನ ಪೊಳಪನುರಗಿಗೆತ್ತುರಗೇಂದ್ರಂ ತೊಡರ್ದಲ್ಲಿ ಭಾವರತಿಯಿಂದೊತನೊಗೆದಂ ಸಿನ್ನಸುಳಿಭುವನವನಂದು (ಪಜೈ. XIV, ೨೭೦–೨೭ ; 1173). [ಸಂ.]

ಭಾವಲಹರಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೊಳೆಯುವ ಭಾವನೆಗಳ ಪ್ರವಾಹ ; ಒಂದರ ಮೇಲೆ ಒಂದಾಗಿ ಬರುವ ಭಾವನೆ : ಅವರು ತಮ್ಮ ಆಲೋಚನೆಗಳನ್ನು, ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಚಿಂತನೆಗಳನ್ನು, ಭಾವಲಹರಿಗಳನ್ನು ವಚನರೂಪಕ್ಕಳಿಸುವಾಗ...ಉಪಮೆಗಳನ್ನೂ ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ (ಶಾಸಾಂ. ೯). [ಸಂ.]

ಭಾವಲಿಂಗ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಮಾನಸಿಕಪೂಜೆಗಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಸುವ ಲಿಂಗ ; ಕ್ರಿಯೆಯಂತೆ ಭಾವವೂ ಕೂಡ ಯಾವ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದೋ ಅದು : ಭಾವ ಸದ್ಭಾವ ನಿರ್ಭಾವ ವೆಂಬ ಭಾವತ್ರಯಂಗಳಲ್ಲಿ ಘನತವಾಗಿ ಭಾವಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಸನ್ನಿಹಿತಭಾವದಿಂದಿರ್ಪ್ಪುದೆ ಭಾವಲಿಂಗ (ಶರಪ. ಪು. ೦೫೯-೨೭೨); ಲಿಂಗ ಸ್ಥಲವು ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವುದು. ಎಂದರೆ — ಒಂದನೆಯದು ಭಾವಲಿಂಗವು . . . ಭಾವಲಿಂಗವು ನಿಷ್ಕಳವು. ಅದು ಭಾವದಿಂದ ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕುದಾಗಿ ಭಾವಗ್ರಾಹ್ಯ ಮೆನಿಸುವುದು (ಶಾಸಾಂ. ೩೯–೩ ೫೯); ಭಾವ ಲಿಂಗವು ನಿಷ್ಕಳವು ವರಕ್ಕೆ ಪರವು. ಇದು ಸದ್ಭಾವದಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು (ಶಾಸಾಂ. ೨). [ಸಂ].

ಭಾವಲಿಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲಿಪಿ. – ಅಕ್ಷರ : " ವಸ್ತುವಿನ ಹೆಸರನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸದೆ ಕೇವಲ ಭಾವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೂಚಿಸುವ ಲಿಪಿ: ಭಾವಲಿಪಿ (ಉದಾ. ಜೀನಾಲಿಪಿ) " (Ideograph. ೨೦೫೩). [ಸಂ.]

ಭಾವಲೇಶ್ಯೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕಷಾಯದಿಂದ ಅನುರಂಜಿತವಾದ ಮನಸ್ಸು, ವಚನ, ಕಾಯಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿ: ಕಷಾಯಗಳ ಉದಯದಿಂದ ಅನುರಂಜಿತವಾಗುವ ಮನೋವಾಕ್ಕಾಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿ; ℙ ಇದರಿಂದಲೇ ಸಂಸಾರಿಯಾದ ಜೀವವು ಪಾಪಪುಣ್ಯಗಳಿಂದ ಬಂಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ.– ಲೇವನಹೊಂದುತ್ತದೆ : ಭಾವಲೇಶ್ಯೆಯು ಕಲ್ಪನೆಯು ಪ್ರಾಜೀವವಾಗಿದ್ದು ಆದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಿಂದ ದ್ರವ್ಯಲೇಶ್ಯೆಯು ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಜೋಡಿಸಲಾಗಿದೆ (ಕ್ರಿಪ್ರ. ೩೧೦). [ಸಂ.ಭಾವಲೇಶ್ಯಾ]

ಭಾವವಚಿಪ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಅಥವಾ ಧಾತ್ವರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪದ: ಭಾವವನ್ನು ಅಥವಾ ಕ್ರಿಯೆಯ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪದ : ಭಾವನಾಮ : ವಿನುತ ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕಂಗಳುಮೆನಿಸುವ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಭಾವವಚಿಪಂಗಳನಾಯ್ದನಿತರ್ಕ ಮಿಸುಪ್ರತ್ಯಯವನೆ ಪತ್ಕೃತಿ ನಿಜಸೆ ಬರ್ಕುಮಾ ಕೃದ್ಲಿಂಗಂ (ಕುಪ. ೬೪); ಬೆಳೆಯೆಂಬ ಧಾತುವಿನ ಭಾವವಚನಂ ಬೆಳೆಯೆಂದುಂ ಬೆಳೆಸೆಂದುಮಿರ್ಪುದು (ಕುಪ. ೨೦೫ ಕೃತ್ರಿ). [ಸಂ.]

ಭಾವವಾಚಿ (ನಾ). = ಭಾವವಚನ : ಸಂಸ್ಕೃತದ–ಸ್ಕ್ಯದ, ಭಾವವಚನಂಗಳು = ಭಾವದಾಚಿಗಳು, ಅಯ್ದುಂ=ಅಯ್ದುಕೊಂಡು (ಕುಪ. ೬೪ ೬೭೫). [ಸಂ. ಭಾವವಾಚಿನ್]

ಭಾವವಿದ (ನಾ). = ಭಾವಜ್ಞ : ವಿವಿಧಕಳಾಭಿಜ್ಞಂ ಭಾವವಿದಂ ರಸರಸಿಕಂ . . . ಸೃಪತಿಮಹಿತಂ (ಕ್ಷತ್ರ. ೦–೭೫). [ಸಂ. ಭಾವವಿದ್]

ಭಾವಶಬಲತೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅನೇಕ ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು ; ℙ ಈ ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳ ಮೇಳನವು ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ವ್ಯಂಗ್ಯವಾದರೆ ' ಧ್ವನಿ ' ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು: ಆಸ್ವಾದ್ಯವಾಗುವ ಭಾವದಲ್ಲಿ ಅಲಂಕಾರಿಕರು ಭಾವೋದಯ, ಭಾವಶಾಂತಿ, ಭಾವಸಂಧಿ ಭಾವಶಬಲತೆ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ದತೆಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸುತ್ತಾರೆ. . .ಒಂದನ್ನು ಒತ್ತರಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದರಂತೆ ಅನೇಕ ಭಾವಗಳು ಒದಗುವುದು ಭಾವಶಬಲತೆ (ಜಾಅಚಾ. ೪೨೯); ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ಒಂದೊಂದು ಭಾವವನ್ನು ಹೊಸಹೊಸದಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮತ್ತೊಂದೊಂದು ಭಾವವು ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ನಾನಾಭಾವಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ 'ಭಾವಶಬಲತೆ' ಯೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಕ್ರಿಪ್ರ. ೨೦೪); ℙ 'ಎಲ್ಲಿಯ ಕಾರ್ಯಮೆಲ್ಲಿ ಶಶಿಯಾ ಸಕುಲಂ ಪ್ರಿಯೆ ಮತ್ತೆ ಕಾಂಬಳೇ! ಪೊಲ್ಲದ ನೊತ್ತಲಲ್ತೆ, ತಿಳಿವೀ ವೆಗಳೇಂ ಮುನಿದುಂ ಮನೋಹರಂ । ಬಲ್ಲರಕಲ್ಕಷರ್ ನುಡಿವರೇಂ ಕನಸಲ್ಲಿಯುಮಿಂತಿ ಕಾಣಳಿ!ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಸುಧೀರನಾಗು ಮನವೇ ಮಿಗೆ ಜುಂಬಿಪ ಧನ್ಯನಾವನೋ' (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೭೦). ವಿಕ್ರಮೋರ್ವಶೀಯದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಕದ ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಊರ್ವಶಿಯನ್ನು ಮೋಹಿಸಿ ಕಾಮವಶವಶನಾದ ಪುರೂರವಸ್ಸಿನ ಸ್ಥಿತಿಯ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿಂದ ವಿಜರ್ಕ–ವಿತ್ಸುಕ್ಯ, ಮತಿ–ಸ್ಮೃತಿ, ಶಂಕೆ–ದೈನ್ಯ, ಧೃತಿ–ಚಿಂತೆ ಈ ಸಂಚಾರಿ ಭಾವಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹಿಂದಿನದನ್ನು ಮುಂದಿನ ಭಾವವು ಬಾಧಿಸುತ್ತಾ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಚಮತ್ಕಾರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಇದು ಧ್ವನಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ. [ಸಂ. ಭಾವಶಬಲತಾ]

ಭಾವತಬಲತ್ವ. ಭಾವತಬಲತ್ವ (ನಾ). = ಭಾವಶಬಲತೆ: ಇಲ್ಲಿ ಜೈತಜಿಯ ವೃತ್ತಾಂತಮು ಕೇಳ್ದವಂಗೌತ್ಸುಕ್ಯ ಧೈರ್ಯ ನಿರ್ವೇದಾಸಂದಭಾವಂಗಳ್

ತಱುವಾಯಿಂದೊಂದಱ ಮೇಲೊಂದು ಉದಿಸುವದು ಭಾವಶಬಲತ್ವಂ (ಅಕ್ಕಕ. ೦೪೭-೦೦). **ಭಾವಶಬಳತ್ವ** : ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಭಾವಂಗಳನುತ್ತರೋತ್ತರಭಾವಂಗಳುಪಮರ್ದಿಸೆಯದು ಭಾವಶಬಳತ್ವಂ (ಅಕ್ಕಕ. ೦೪೭-೦೪). [ಸಂ.]

ಭಾವಶಬಲಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿಮಾ] ಒಂದನ್ನೊಂದು ಉಪಮರ್ದಿಸುತ್ತಾ ಸೇರಿರುವ ಅನೇಕ ಭಾವಗಳು ವ್ಯಂಗ್ಯವಾದರೂ ಪ್ರಧಾನತೆಯನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಮತ್ತೊಂದು ರಸ ಅಥವಾ ಭಾವಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗಿರುವುದು: ಇಲ್ಲಿ ಜೈತಜಿಯ ವೃತ್ತಾಂತಮಂ ಕೇಳ್ದವಂಗೌತ್ಸುಕ್ಯ ಧೈರ್ಯನಿರ್ವೇದಾನಂದಭಾವಂಗಳ್ ತಱುವಾಯಿಂದೊಂದಱ ಮೇಲೊಂದು ಉದಿಸುವದು ಭಾವಶಬಲತ್ವಂ ಇಮ ಕವೀಶ್ವರರ ಪ್ರಭುವಿಷಯಮಾದ ಪ್ರೀತಿಭಾವಕ್ಕಂಗಮಾಗಿರ್ಪುದಱಿಂದಿಮ ಭಾವಶಬಲಾಲಂಕಾರಂ (ಅಕ್ಕಕ. ೦೪೭-೦೪). [ಸಂ.]

ಭಾವಶಬಳತ್ವ 'ಭಾವಶಬಲತ್ವ' ನೋ.

ಭಾವಶಬಳತ್ವಾಲಂಕಾರ (ನಾ). = ಭಾವಶಬಲಾಲಂಕಾರ : ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಭಾವಂಗಳನುತ್ತರೋತ್ತರ ಭಾವಂಗಳುಪಮರ್ದಿಸೆಯದು ಭಾವಶಬಳತ್ವಂ ಒಂದು ರಸಕ್ಕಾದೊಡಂ ಭಾವಕ್ಕಾದೊಡಮಂಗಮಾಗೆಯದು ಭಾವಶಬಳತ್ವಾಲಂಕಾರಂ (ಅಕ್ಕಕ. ೦೪೭-೦೪). [ಸಂ. ಭಾವಶಬಲತ್ವಾಲಂಕಾರ]

ಭಾವಶಾಂತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿಮಾ] ಒಂದು ಧ್ವನಿಪ್ರಭೇದ : ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿದ್ದ ಒಂದು ಭಾವವು ಶಾಂತವಾದಂತೆ ವರ್ಣಿಸುವುದು; ℙ ಉದಾ: ಕಾಂತನು ವಿಲಂಬ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಮುಟ್ಟುಗೋಲು ಹಾಕಿದ್ದ ಕಾಂತೆಯು, ನಾಯಕನು ಬಂದು ಕಾಲಿಗೆರಗಿದ ಕೂಡಲೆ ಮಂದಹಾಸದನ್ನು ಬೀರುವಳು. ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಕೋಪ (ಅಮರ್ಷ) ವೆಂಬ ಭಾವವಿದ್ದು ಅದು ಶಾಂತವಾಯಿತೆಂದು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ಭಾವಶಾಂತಿಯಾಗುತ್ತದೆ : ಒಂದು ಭಾವವು ಶಾಂತ (ಅದೃಶ್ಯ) ಪಾಯಿತು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ 'ಭಾವಶಾಂತಿ'ಯೆಂದೂ . . . ಹೆಸರು (ಕೃಬಿ. ೫೦೪); ಆಸ್ವಾದ್ಯವಾಗುವ ಭಾವದಲ್ಲಿ ಆಲಂಕಾರಿಕರು ಭಾವೋದಯ, ಭಾವಶಾಂತಿ, ಭಾವಸಂಧಿ, ಭಾವಶಬಲತೆ ಎಂಬ ಪಾಲ್ಕು ದಶೆಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸುತ್ತಾರೆ. . . ಏರಿದ್ದ ಭಾವಲಯ ಹೊಂದುವುದು ಭಾವಶಾಂತಿ (ಶಾಕಬಾ. ೮೨೩). [ಸಂ.]

ಭಾವಶುದ್ಧ (ನಾ) = ಭಾವಶುದ್ಧಿ ೧ : ಭಾವಶುದ್ಧವಿಲ್ಲದವರಲ್ಲಿ ಭೂತವಸೊಳ್ಳೆಯಯ್ಯ ನೀನು (ಬಾಬಾಚೀ. ೨- ೦೨-೯). [ಸಂ.]

ಭಾವಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಮನಸ್ಸಿನ ಸ್ವಚ್ಛತೆ : ಹೃದಯಚೈರ್ಮಲ್ಯ : ಚಿತ್ಶುದ್ಧಿ : ಸ್ಕಂದನು ರಾಘವನು ಹನುಮನ ಭೀಮಸೇನ ವಿನತ ದೂತ್ಯದನಿಂತಿದ್ದೆವರ ಭಾವಶುದ್ಧಿಯಲಿ ನೆನೆದವರ ದುರಿತಂಗಳೋಡುವವು (ಕುಲ್ಕಾಂ. ೬-೦೬೨); ಬಸವಣ್ಣನರ ಭಕ್ತಿಭಂಡಾರಕ್ಕೆ ಭಾವಶುದ್ಧಿಯೇ ದಾಗಿಲು (ಬಾಬಸಂ. ೨). ೨. [ಜೈನ] "ಅಷ್ಟಶುದ್ಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು: ದೇಹ ಭೋಗದಲ್ಲಿ ವೀತರಾಗನಾದಾಗ ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿ ಮಲಗಳು ನಿರ್ಮೂಲವಾಗಿ ಮನಸ್ಸು ಶುದ್ಧವಾಗುವುದು" (ಕ್ರಿಕಚಿಸಾ. ೦೪೨) : ಭಾವಶುದ್ಧಿ ವಿಶೇಷದಿಂದಮನಿಂದಿತೆಯುಮಾರ್ಯನಾಗೆ ಸತ್ಯಭಾಮೆ ತದಾರ್ಯದೂದಾದಳ್ (ಕಾಂಶಾಪ್ರ. ೬-೦೨೯ ಪ); ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಂಸಾರ, ದೇಹಗಳ ಭೋಗದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದಂಥ ವೀತರಾಗತ್ವವೇ ಸಂಪೂರ್ಣರಾಗ-ದ್ವೇಷಾದಿ ಮಲಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನಿರ್ಮಲಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ನಿರ್ಮಲತೆಗೇನೇ ಭಾವಶುದ್ಧಿ ಎನ್ನುವರು (ಶ್ರಪಣಾ. ೧೦೦). 'ಶುದ್ಧಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭಾವಶುದ್ಧಿಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಚಿತ್ಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಮನಸ್ಸಿನ ನಿರ್ಮಲಿನತೆಯೆಂನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ಗುರೂಪದೇಶಂಗೊಳ್ದದೆ. . . ಆನುಮೀತೆ ತಪಂಗೆಬ್ಬಿಸೆಂದು ಪಂಪಾಗ್ನಿಶಾಪತಪ್ತನಾಗಿ ಭಾವಶುದ್ಧಿಗೆಟ್ಟು ಕೋಪಾಗ್ನಿ ಪೆರ್ಚಿ (ಪಂಕಥಂ. ೬೦-೦೨). [ಭಾವಶುದ್ಧಿ + ಕೆಡು,]

ಭಾವಸಂಧಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿಮಾ] ಧ್ವನಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ; ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಥವಾ ಅಲ್ಲದ ಎರಡು ಭಾವಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವುದು; ℙ ಹರ್ಷವಿಷಾದಗಳು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬರುವುದುಂಟು. ಅವು ಪ್ರಾಧಾನ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಂಗ್ಯವಾದರೆ ಭಾವಸಂಧಿ ಎನಿಸಂತ್ತದೆ : ಭಿನ್ನಕಾರಣಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಎರಡು ಭಾವಗಳ ಮಿಲನ ಭಾವಸಂಧಿ (ಶಾರಬಾ. ೨೨೪); ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಎರಡು ಭಾವಗಳು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುವು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಭಾವಸಂಧಿಯೆಂದೂ. . . ಹೆಸರು (ಕೃಬಿ. ೫೦೪). [ಸಂ.]

ಭಾವಸಂಧ್ಯಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿಮಾ] ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ; ಎರಡು ಭಾವಗಳ ಮೇಳನವು ತನ್ನ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗಿರುವುದು : ಪೆಜಪೆಱತಪ್ಪ ಭಾವಂಗಳ ಸಂಧಿ ಒಂದು ರಸಕ್ಕಾದೊಡಂ ಭಾವಕ್ಕಾದೊಡಮಂಗವಾಗೆಯದು ಭಾವಸಂಧ್ಯಲಂಕಾರಂ (ಅಕ್ಕಕ. ೦೪೩-೦೪). [ಸಂ.]

ಭಾವಸಂವರೆ (ನಾ). [ಜೈನ]ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಭಾವಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವುದು; ಸಂಸಾರವನ್ನು ಪರ್ಧಿಸುವ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವುದು : ಕರ್ಮಸ್ಕಂದ ಪರಿಣಾಮಂ ಶಗರಕ್ಕೆ ಕಾರಣಮಪ್ಪಂ ಪರಿಣಾಮಂ ಭಾವಸಂವರೆಯೆಂಬುದು (ಜಸ್ಕಪೀ. ೦೪೨-೦). [ಸಂ. ಭಾವಸಂವರ]

ಭಾವಸಮಾಧಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಕಾಗ್ರತೆ ; ವಿಕಾಗ್ರಚಿತ್ತದಿಂದ ಮಾಡುವ ಧ್ಯಾನ : ಕಾಯಸಮಾಧಿ ಕರಣಸಮಾಧಿ ಭಾವಸಮಾಧಿಯಾದ ಬಳಿಕ ಗೊಹೇಶ್ವರಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಬಯಲುಭ್ರಮೆಯಳಿದು ಜ್ಞಾನಶಸಮಾಧಿಯನೆಯ್ದಬಲ್ಲಡೆ ಅದೇ ನಿಜಸಮಾಧಿ (ಅಪಮಂ. ೦೬೨-೬೬). [ಸಂ.]

ಭಾವಸಾರಾಯ (ನಾ). ೧. ಭಾವದ ತಿರುಳು. ೨. (ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ) ಚಿತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಭಾವಸಾರಾಯರ ಭಕ್ತಿಸಾರಾಯರ ತೋಜಯ್ಯಾ ನಿಮ್ಮ ಧರ್ಮ (ಜಷಪ. ೫೦೬). [ಭಾವ್ಯ + ಸಾರಾಯ್ಯ]

ಭಾವಸೂಚಕಾವ್ಯಯ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸುಖ, ದುಃಖ, ಸಂತೋಷ ಮೊದಲಾದ ಭಾವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅವ್ಯಯ ; ಅಹುದ, ಅಯ್ಯೋ, ಛಲಾ ಮೊದಲಾದ ಉದ್ಗಾರ : ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಸಂಭ್ರಮ, ಪ್ರಶ್ನೆ, ಸಂಶಯ ಮೊದಲಾದ ಮನಸ್ಸಿನ ಭಾವಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಅವ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಭಾವಸೂಚಿಕಾವ್ಯಯಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಶುಕ್ಲಶ. ೦೪೬). [ಸಂ.]

ಭಾವಸೂತಕ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಭಾವಲಿಂಗೋಪಾಸನೆಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಚುಂಚಲುಚಿತ್ತತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ ಮೈಲಿಗೆ.—ಅಡ್ಡಿ ; ಮನಸ್ಸಿನ ಅನಧಿಕಾರತ್ವ : ಎನ್ನ ತನುಸೂತಕವ ಕಳೆದ ಬಸವಣ್ಣ. . . ಭಾವಸೂತಕವ ಕಳೆದ ಬಸವಣ್ಣ (ಪಚಸಂ. ೫೮೨-೨೬). [ಸಂ.]

ಭಾವಳಯ (ನಾ). ಕಾಂತಿಯ ವಲಯ,—ವರ್ತುಲ : ಭಾವಳಯ ವಿಲಸಿತಾಕೋಕಮಂದಾರ ವರ್ಷಾಭ್ಯುಪಚ್ಛನ್ನಾಂಗನಾದ್ಯಂ ತ್ರಿಭುವನ ವಿಭುತಂ ನೇಮಿ ರಕ್ಷಿಕ್ಕೆ ವಮ್ಮಂ (ಅರಪ್ರ. ೦-೦). [ಸಂ. ಭಾವಲಯ]

ಭಾವಾಜಿ (ನಾ). ಭಾವನನ್ನು ಗೌರವದಿಂದ ಕರೆಯುವಾಗ ಅಥವಾ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮಾತು : ಅಕ್ಕ ಭಾವಾಜಿಯಿಂದಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಹೊಕ್ಕಾಗ ಗಿಳಿಯಿಂದ ಪಾನು ಮಿಕ್ಕು ಸಱು ಪಾಡಿಸುವೆನೇಗ ಜಾಣ್ನುಡಿ ಲೆಕ್ಕದೋಜುವೆನು (ಕಚಿ. ೯-೫೬); ನಮ್ಮ ಭಾವಾಜಿಯಮ್ಮೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಜೈನಸಂಪ್ರದಾಯದವರು (ತೀಂಗಾಕೃ. ೬). 'ಅಕ್ಕಾಜಿ', 'ಅಕ್ಕಾಜಿ' ಪರಾ. [< ಭಾವ + -ಜಿ]

ಭಾವಾತಿರೇಕ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಉದ್ರೇಕ; ಉದ್ವೇಗ; ಭಾವಗಳ ಉಜ್ಜ್ವಲತೆ: ಭಾವಾತಿರೇಕದಿಂದ ಅವರು ಬಿರುಸಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿದರು (ಕೂಡಿ). [ಸಂ.]

ಭಾವಾತ್ಮ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು; ತತ್ತ್ವಜ್ಞ: ಜೀವಂ ಬೇಱೆ ಶರೀರಂ [ಭಾವಿ]ಸೆ ಬೇಱೆಂಬ ಪರಮತತ್ಪಾರ್ಥವ ಸದ್ಭಾವ ವಿಚಾರಮನಱಿವಾ ಭಾವಾತ್ಮಂ ಮೆಯ್ಯನೋವನೇನಱಿವಪನೇ (ಶಬರಶಾ. ೬೫-೫೬). [ಸಂ. ಭಾವಾತ್ಮನ್]

ಭಾವಾತ್ಮಕ (ನಾ). ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿರೂಪವಾದುದು; ಭಾವಪ್ರಧಾನವಾದುದು: ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವೆಂದರೆ ಭಾವಾತ್ಮಕ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪನಾತ್ಮಕ ಎಂದು ನಮ್ಮ ಅರ್ಥ (ಜಾಶಿಪ್ರ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಭಾವಾನುಗುಣ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿರುವುದು: ಅವರವರ ನಂಬಿಕೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿರುವುದು; ಭಾವನೆಗೆ ತಕ್ಕಂತಿರುವುದು: ದೈವವು ಮಂತ್ರವು ತೀರ್ಥವು ವೈದ್ಯನ ದ್ವಿಜನು ದೈವಜ್ಞನು ಗುರುವು ಲೋಗರಿಗಿವು ದಿಟ ಸಿದ್ಧಿಯನೀವುವ ಆ ಸಿದ್ಧಿ ಭಾವಾನುಗುಣವ (ಜಂಜಾಕ. ೬೬-೬೬). [ಸಂ.]

ಭಾವಾನುವಾದ (ನಾ). ೧. ಕಾವ್ಯ ಅಥವಾ ಹಿಂದಿನ ಗ್ರಂಥದ ಭಾವವನ್ನು ಆಧುನಿಕ ಸರಳಗದ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವುದು: ಗದ್ಯಾನುವಾದ: ಪರಿಷತ್ತು ಅನೇಕ ಹಳಗನ್ನಡಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಭಾವಾನುವಾದದ ಸಮೇತ ಪ್ರಕಟಿಸಿದೆ (ಕೂಡಿ). ೨. ಒಂದು ಭಾಷೆಯ ಕಾವ್ಯ ಅಥವಾ ಯಾವುದೇ ಗ್ರಂಥದ ಭಾವವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವುದು: ಈ ರೀತಿಯ ಭಾವಾನುವಾದ ಮಾಡುವಲ್ಲ ಮೂಲದ ಮನ್ನಿನ ರಸ, ಗುರಿ ಇವುಗಳಿಗೆ ಧಕ್ಕೆಯುಂಟಾಗದಿರುವುದು ಮುಖ್ಯ (ಟೀಶಿಪೋ. xii, ೫೬೫); ಸಂಸ್ಕೃತಸಾಹಿತ್ಯದ ಅನೇಕ ಕೃತಿಗಳ ಭಾವಾನುವಾದ, ಭಾಯಾನುವಾದ ಮತ್ತು ಅನುವಾದಗಳೂ ಬಂದವು (ಕಾಚರ. ೪೭೭). [ಸಂ.]

ಭಾವಾನುಸಾರ (ನಾ). ಭಾವನೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾದುದು: ಅವಿದ್ಯೆಯು ದಿಟ್ಟಿಪರ ಭಾವಾನುಸಾರದಿ ತೋರುತಿಹಳು (ಪಗಣಾ. ೦೪-೦೪). [ಸಂ.]

ಭಾವಾಭಾಸ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಉಚಿತವಲ್ಲದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವ ಸಂಚಾರಿಭಾವ; ಪ ಮುನಿಪತ್ನಿ, ಗುರುಪತ್ನಿಯರನ್ನು ಅಥವಾ ಒಲ್ಲದ ತರುಣಿಯರನ್ನು ಕಾಮಿಸಿ ಚಿಂತೆ. ದೈನ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ತಳೆಯುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸುವುದು. ಸಾತ್ವಿಕರಾದ ಹಾಗೂ ಶಾಂತರಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಬಲಪ್ರದರ್ಶನೋತ್ಸುಕ್ಯ, ಗುರುಗಳ ಮೇಲೆ ಉಗ್ರತೆ ಇವುಗಳು ಭಾವಾಭಾಸವೆನಿಸುತ್ತವೆ; ರಾವಣನು ಸೀತೆಗಾಗಿ ಸಂತಾಪಗೊಂಡಂತೆ ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಭಾವಾಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಭಾವಾಭಾಸವು ಪ್ರಾಧಾನ್ಯದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದರೆ ಭಾವಾಭಾಸಧ್ವನಿಯಾಗುತ್ತದೆ: ಭಾವವು ಅನೌಚಿತ್ಯದಿಂದ 'ಭಾವಾಭಾಸ' ವಾಗಬಹುದು (ಕೃಶಾ. ೨೦೪); ರಸ, ಭಾವ, ರಸಾಭಾಸ, ಭಾವಾಭಾಸ, ಭಾವಶಾಂತಿ ಇವು ಎಂದೂ ವಾಚ್ಯವೇ ಅಲ್ಲ (ಕೃಜ್ಞಾ೧೦೦. ೦೬); ಭಕ್ತಿಯೆಂಬುದೊಂದು ಉಚ್ಚತರಗತಿಯ ಭಾವಾಭಾಸ (Pathetic Fallacy)ವೆನಿದು ತಿಳಿದಿದ್ದರೋ ತಿಳಿಯದು (ಜಾಟಿಪ. ೧೭). [ಸಂ.]

ಭಾವಾಭಿನಯ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಹರ್ಷ, ವಿಷಾದ ಮೊದಲಾದ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣಿನ ಚಲನೆ, ಮುಖವಿಕಾರ ಮೊದಲಾದ ಶಾರೀರಿಕಚೇಷ್ಟೆಗಳಿಂದ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವುದು: ಮನುಷ್ಯ ಹೃದಯದಲ್ಲಿನ ಭಾವೋದ್ರೇಕಗಳನ್ನು . . . ಅಂಗವಿನ್ಯಾಸ ಭಾವಾಭಿನಯಗಳ ಮೂಲಕ ತೋರ್ಪಡಿಸುವುದನ್ನು ಕಲಿತ (ಜಾಕವ. ೫೫೮). [ಸಂ.]

ಭಾವಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿ (ನಾ). ಅಂತರಂಗದ ಆಶಯವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು: ತನ್ನ ಭಾವಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಪದ ಹೊಳೆಯದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಕೋವಾರೂಢನಾದನು (ಕಥಾಬಿ. ೪೨೬); ಶಿಲ್ಪಿಗೆ ಕಲ್ಲು, ವರ್ಣಶಿಲ್ಪಿಗೆ ಬಣ್ಣಕಾಗದ, ಕವಿಗೆ ಭಾಷೆ, ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅವನ ಭಾವಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು (ಸಾಂವಿಚ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಭಾವಾರ್ಥ (ನಾ). ೧. ಕಾವ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯ; ಯಾವ ಉದ್ದೇಶವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕವಿಯು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದಾನೋ ಆ ಉದ್ದೇಶ.—ಆಶಯ: ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಾದಿ ಗುಣಾಧಾರ ನಿಜಶುದ್ಧಾತ್ಮಂ ಉಪಾದೇಯಮೆಂಬುದು ಭಾವಾರ್ಥಂ (ಕಬ್ಬ ಕ್ರಿ. ೬); ಮುನ್ನ ತಾಂ ಬರೆಸಿ ಕಳುಹಿವ ಪತ್ರಮಂ ತರಿಸಿ ನೋಡಿಕೊಂಡ ದಬ್ಬೊಳಿರ್ದ ಭಿನ್ನಿಸಿದ ಭಾವಾರ್ಥಮಂ ತಿಳಿದು (ಕೃಬಾಚಾ. ೩೦-೩೩). ೨. [ವ್ಯಾಕ]ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಭಾವವನ್ನಾಗಲಿ, ಧಾತ್ವರ್ಥವನ್ನಾಗಲಿ ತಿಳಿಸುವ ಅರ್ಥ: ಈ ಸಾಪೇಕ್ಷಕ್ರಿಯಾರೂಪಗಳಿಗೆ ಕಾಲಭೇದ ಅರ್ಥ ಭೇದಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಂಟು. . . 'ಹೊರಟರೆ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪಕ್ಷಾರ್ಥದ ರೂಪವೆಂದೂ, 'ಹೊರಡಲಿ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಭಾವಾರ್ಥದ ರೂಪವೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಹಾಕೃಪ್ರ. ೬೬). [ಸಂ.]

ಭಾವಾರ್ಪಿತ (ನಾ). [ವೀಶೈ]ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಶಿವನಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದು: ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅವುವಾಸೊಂದು ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವಾದ ಶಿವಂಗೋಸುಗ ಮೊದಲಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿಹುದು ಅದು ಭಾವಾರ್ಪಿತವೆಂದು ಇಚ್ಛೈಸಲ್ಪಡುತ್ತಿಹುದು (ಕೃಕಣ. ೧೫). [ಸಂ.]

ಭಾವಾವಿಷ್ಟ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಹರ್ಷ, ಶೋಕ ಮೊದಲಾದ ಭಾವಗಳಿಂದ ಪರವಶನಾದವನು; ಭಾವಪರವಶ: ಅವರು ಭಾವಾವಿಷ್ಟರಾಗಿ ಕೋಡುಗಲ್ಲಿನ ಬಳಿ ವಿಂತುಕೋಡು ನೋಡಿದರು (ಜಾಕ್ಕೃಚಿ. ೦೬೩); ಆಶುಬಾಯುಗಳು ಇದಕ್ಕೇನುತ್ತರ ಕೊಟ್ಟಾರು? ಅವರು ಭಾವಾವಿಷ್ಟರಾಗಿ ಕುಳಿತುಬಿಟ್ಟರು (ಪಕ್ಷಕ್ಷ. ೨೬೦). [ಸಂ.]

ಭಾವಾವೇಗ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಭಾವಗಳ ಉತ್ಕಟತೆ.—ತೀವ್ರತೆ: ಆ ಭಾವಾವೇಗದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಅವನ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ನಗು ಹಸರಿಸಿತ್ತು (ಕೃಪಠ. ೨೦೦). [ಸಂ.]

ಭಾವಾವೇಶ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಭಾವದ ಉದ್ವೇಗ. —ಉದ್ರೇಕ: ಹ್ಲು ವೇಶ ಅಂಥ ಭಾವಾವೇಶವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಹಾಗೂ ಆಗಬಹುದು ಎಂದು ಸಮಾಧಾನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಟೀಶಿಪೋ. VIII, ೫೫೬); ಭಾವಾವೇಶದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದ ಅವನಿಗೆ ಬಾಹ್ಯಪ್ರಪಂಚದ ಅರಿವೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಪಕ್ಷಕ್ಷ. ೨೬೦); ವಿರ್ವಾಟಿಲ್ಲ ನಸಿಗರಲಿ ಎಂದು ಜಾಮುಂಡರಾಯ ಭಾವಾವೇಶದಿಂದ ಮಾತಾಡಿದನು (ಜಾಪಚಂ. ೨೩). [ಸಂ.]

ಭಾವಾಶ್ರಿತ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ]ಸಾಂಖ್ಯಮತದಂತೆ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಇರುವ ಎಂಟುಭಾವಗಳು: ಬುದ್ಧಿಗೇ ಸುಖ ದುಃಖ ಜ್ಞಾನ ಇಚ್ಛಾರಾಗ ದ್ವೇಷ ಮೊದಲಾರುವೆ; ಅದಕ್ಕೇನೆ ಪುಣ್ಯ ಪಾಪ ಸ್ವರ್ಗ ನರಕ ಬಂಧ ಮೋಕ್ಷ; ಇದರಲ್ಲೇ ಧರ್ಮ ಅಧರ್ಮ ಜ್ಞಾನ ಅಜ್ಞಾನ ಐಶ್ವರ್ಯ ಅನೈಶ್ವರ್ಯ ವೈರಾಗ್ಯ ಅವೈರಾಗ್ಯವೆಂಬ ಭಾವಾಶ್ರಿತವಿರುವುದು (ಹಿಂದಾ. ೫೯). [ಸಂ.]

ಭಾವಿ 'ಭಾವಿ' ನೋ.

ಭಾವಿ (ಗು). ೧. ಮುಂದೆ ಆಗುವ; ಅನಂತರ ಉಂಟಾಗುವ; ಮುಂದಿನ ಕಾಲದ: ಭಾವಿಭರತೇಶರಪದಮುಮಿಳಾವಿಳುಪ್ಪೇಮಭರಮುಂ ಪೆರ್ದಗೊಂಡಿರೆ ಸದ್ಭಾವದಿನಿಟ್ಟುದು ಬಂಧುಜನಾವಳಿ ಕೂಸಿಂಗೆ ಭರತ ನೆಬೀ ಪೆಸರಂ (ಆಂಪ. ೬-೩೭); ಆದಿಜನೇಶ್ವರಂ ಮೊದಲ ಚಕ್ರಿಗೆ ಭಾವಿಜನೇಂದ್ರನಾಮತೀರ್ಥೋದಯಮಾಳಿಯಂ ಪೆಸಸೆ (ಣಂಚರಿ. ೦೨-೭೯); ಭಾವಿ ಉಷ್ಣತೆಗಾಗಿ ಶುಭಪ್ರಸಂಗಕ್ಕಾಗಿ . . . ಒಂದು ಮಾತು ಕೇಳ

ಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಕೇಳಿದೆವು ಅಷ್ಟೆ (ಕುಟಾ. ೦೫೩). (ನಾ). ೨. (ಕರ್ಮವಶದಿಂದ ಅಥವಾ ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ) ಆಗಿಯೇ ತೀರಬೇಕಾದುದು.—ನಡೆಯಲಿರುವುದು : ಭಾವಿಯಿನಿರ್ದ ಭೋಗದೊಳಾವುದು ನಿಶ್ಚಯಮತೀತಮದತೀತಮೆನರ್ (ಶಂಕ್ರತ. ೨-೫೬); ಭಾವಿಯೆನಿರ್ದುದು ಪರಿಭಾವಿಸಿ ಕಳಿಯಲ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯಮಾಗದು ಜಗದೊಳ್ (ನಾಕಾ. ೦೭-೦೦). ೩. ಭಾವನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಭಾವನೆಯುಳ್ಳವನು; ಭಾವಿಸುವವನು : ನಿನಗೆ ಮುಜ್ಜನವ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ನಾನು ಮಲದೇಹಿ ನೀನು ನಿರ್ಮಲದೇಹಿ . . . ನಿನಗೆ ಧೂಪವನಿಕ್ಕುವಲ್ಲಿ ನಾ ಭಾವಿ ನೀ ನಿರ್ಭಾವಿ (ಪೋಗಚಂ. ೩೬-೦೩೦); ಶ್ರವರೊಳು ಲಿಂಗಾವಧಾನದ ಭಾವಿಯಾದಡೆ ಹೊಲುಬುಗೆಟ್ಟ ಮನೋವಿಕಾರವ ಮಾತುಗಳನಾಡಲಿಕುಚಿತವಹುದ (೦೫ಪು. ೪೦-೨೬). ೪. [ವ್ಯಾಕ] ಮುಂದೆ ಬರುವ ಕಾಲ: ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲ: ನೆಗಬ್ಗುಂ ಸಂಪ್ರತಿಗಂ ಭಾವಿಗಮನ್ನೆಗಮನ್ನಮಿನೆಗಮಿನಮೆಂಬಿವು ಸೂರಿಗಳಿಂ (ಕವಿಪ. ೨೫೭). [ಸಂ. ಭಾವಿನ್]

ಭಾವಿಕ (ಗು)- ೧. ನೈಜವಾದ ; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ; ವಾಸ್ತವವಾದ. ೨. ಭಾವಾತಿರೇಕವುಳ್ಳ ; ಭಾವಪೂರ್ಣವಾದ ; ಭಾವಪ್ರಧಾನವಾದ. (ನಾ). ೩. ಒಳ್ಳೆಯದು; ಶುಭವಾದುದು; ಮಂಗಳಕರವಾದುದು : "ಶ್ರೋಪೇಯಂ ಶಿವಂ ಶ್ವಶ್ರೇಯಸಂ ಶುಭಂ ಭಾವಿಕಂ ಮಂಗಳಂ ಭವ್ಯವಾ ಭದ್ರಂ . . . ಕಲ್ಯಾಣಮೆಂದಿನಲ್ಕೊಳ್ಳಿತಕೆ ಪೆಸರಿನಕ್ಕುಂ" (ಶುಂಗಣ. ೦-೩೬). ೪. ಅರಿತವನು; ತಿಳಿದವನು; ಬಲ್ಲವನು : ರಾವಣನ ಮಗವಿವನು . . . ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ತದಲಿ ಪರಿಣತನು ಭಾವಿಕನು ಕವಿ ತುರಗರಥದಲಿ (ಅಣಿಗ. ೫೬-೦೩); ಭಾವಿಕನೇ ಅವರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬಲ್ಲನು, 'ಭಾವಿಕ ಬಲ್ಲನು ಅವರ ಪುಟಿಲಾ ! ಎಂದು ಕವಿಯು ಹೇಳುವನು (೫೫೫. ೩೫೦). ೫. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಪ್ರಬಂಧವನ್ನೆಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಿಸುವ. ಹಿಂದಿನ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕಣ್ಣಿದುರಿಗೆ ಈಗ ನಡೆಯುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸುವ ಒಂದು ಗುಣ : ಭಾವಮೆಂಬುದಕ್ಕುಂ ಕವಿಗಳಾ ಭಾವಿಸಿ ಮನದ ಬಗೆಯೊಂದಿದರ್ಥಂ ಕೇವಲಮದಱೊಳ್[ಳ]ರಂಕ್ಷತಿ ಭಾವಿಕಮೆಂಬುದಕ್ಕುಂ ನೃತುಂಗದೇವಮತದಿಂ (ಕಣಾ. ೩-೨೦೯) : ಭಾವಿಕದೆಂದರೆಬರ್ ಕವಿ ಭಾವಗತಾರ್ಥಮವೆ ತಾಮಲಂಕೃತಿಗಳೊಳುದ್ಭಾವಿಸಿ ಪೇಬ್ದರ್ ಶಕ್ತಿಸಮಾವಿರ್ಭೂತ ಪ್ರಬಂಧವಿಷಯಮದಕ್ಕುಂ (ಕಾಶ್ಯಾತ. ೬೬೬); ಭಾವಿಕಮೆನಿಕುಂ ಸತ್ಕವಿಭಾವಗತಾರ್ಥಂ . . . ಕವಿಗಳ್ ತಾವ್ ಭಾವನೆಯೆ ಭಾವಿಕಮೆಂಬುದದುಂ ಪ್ರಬಂಧವಾಸ್ತವವಿಷಯಂ (ಕಾಲಂಚಾ. ೬೪). ೬. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಹಿಂದೆ ಅನುಭವಿಸಿದ ಅಥವಾ ಮುಂದೆ ನಡೆಯಬಹುದಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟುವಂತೆ ವಿವರಿಸುವುದು : ಹಿಂದೆ ಪೋದುದಂ ಮುಂತೆ ಬರ್ಪುದನಾವುದನಾದೊಪೊಂದು ರಸಾವೇಶದಿಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಂತೆ ಕಾಣ್ಬುದು ಭಾವಿಕಮೆನಿಪುದು (ಅತ್ಯತಿ. ೦೬೬-೨೬). 'ಭಾವಿಕಾಲಂಕಾರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭಾವಿಕತನ (ನಾ)- ಆಸ್ತಿಕತನ ; ಭಾವನೆಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಪರಲೋಕವಿದೆಯೆಂಬ ನಂಬಿಕೆ : ವೈಜ್ಞಾನಿಕಯುಗ ಉದಿಸುವ ಮುನ್ನ ಜನತಾಯುಗದಲ್ಲಿಯೇ ಮನುಷ್ಯನ ಭಾವಿಕತನ ಕೊನೆಗೊಂಡಿತ್ತು (ಕಾಲಚಾ. ೦೦೨). [ಭಾವಿಕ + —ತನ]

ಭಾವಿಕತೆ (ನಾ)- = ಭಾವಿಕತನ : ತೀರ್ಥಪ್ರಸಾದರು ಮೊಗ್ಗಾವಿಗೆ ಬಂದಂದಿನಿಂದ ಅವರ ಭಾವಿಕತೆಗೆ ಸೀಮೆಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕಪುಚ. ೦೦). [ಸಂ. ಭಾವಿಕತಾ]

ಭಾವಿಕಾಲ (ನಾ)- ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲ ; ಮುಂದೆ ಬರುವ ಕಾಲ : ಭೂತವರ್ತಿ . . . ಅವ್ಯಾತವಿಭಕ್ತಿಗಳಕ್ಕುಮತೀತಭವದ್ಭಾವಿಕಾಲವಿವ್ಯಾದಿಗಳೊಳ್ (ಕಾಬ್ಯಸ. ೬೬೪). [ಸಂ.]

ಭಾವಿಕಾಲಂಕಾರ (ನಾ)- = ಭಾವಿಕ ೬ : ಭೂತಭವ್ಯಾರ್ಥಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಪೇಳ್ ಭಾವಿಕಾಲಂಕಾರ . . . ಭೂತ ಭಾವಿಕವಾದರ್ಥವನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಪೇಳಲ್ಕೆ ಭಾವಿಕಾಲಂಕಾರ (ಕಜಲಂ. ೦೬೯-೦.) ; ಪೀದೆ ನಡೆದ ವೃತ್ತಾಂತವನಾದೊಡಂ ಮುಂದಾಗುವ ವೃತ್ತಾಂತವನಾದೊಡಂ ಈಗಳ್ ವೃತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಪೇಳ್ವುದೇ ಭಾವಿಕಾಲಂಕಾರಮಪ್ಪುದು (ಚಚಂ. ೩೦೯ ಪ್ರತಿ). [ಸಂ.]

ಭಾವಿಕೇವಲಿ (ನಾ)- [ಜೈನ] ಮುಂದೆ ಕೇವಲಿಯಾಗಲಿರುವವನು : ಸುಧರ್ಮಶ್ರುತಕೇವಳಿಗಳು ಜಂಬೂನಾಮ ಭಾವಿಕೇವಲಿ[ಜಾಹಂ. ೪] ಗ್ಳ್ಗೆ ಪೇಬ್ದ ತ್ರಿಷಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣಮಹಾಪುರಾಣಮೊಳಾದಿಪುರಾಣಕಥಾನಿಬಂಧಂ (ಕಾತ್ರಂಕ. ೪). [ಸಂ. ಭಾವಿಕೇವಲಿನ್]

ಭಾವಿತ (ಗು)- ೧. ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ; ಉಂಟುಮಾಡಿದ ; ಉತ್ಪಾದಿಸಿದ. ೨. ಪಡೆದ ; ಹೊಂದಿದ ; ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ. ೩. ತೋರ್ಪಡಿಸಿದ ; ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದ. ೪. ಊಹಿಸಿದ; ಕಲ್ಪಿಸಿದ. ೫. ಒಪ್ಪಿರುವ ; ಅಂಗೀಕೃತ. ೬. ಚಿಂತಿಸಿದ; ವಿಚಾರಮಾಡಿದ; ಧ್ಯಾನಮಾಡಿದ. ೭. ಸ್ಫೂರ್ತಿಗೊಂಡ; ಉತ್ತೇಜಿತವಾದ. ೮. (ದೃವದಲ್ಲಿ) ನೆನೆಯಿಸಿದ; ನೆನಪಾಡಿದ. ೯. ಮಿಶ್ರಿತವಾದ; ಬೆರೆತ. ೧೦. ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟಿದ; ಸುವಾಸಿತ. (ನಾ). ೧೧. ಪಡೆಮದು ; ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದು : "ಲಬ್ಧಂ, ಪ್ರಾಪ್ತಂ, ವಿನ್ನಂ, ಭಾವಿತಂ, ಆಸಾದಿತಂ, ಭೂತಾ – ಈ ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು, ಆಗಿ ಬಂದಿರುವುದು" (ಕಣ್ಣಂಚಿ. ೫೫೦). ೧೨. ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟಿದುದು ; ಸುವಾಸನೆ ಗೊಳಿಸಿದುದು: "ಭಾವಿತಂ, ವಾಸಿತಾ – ೨ ವಾಸನೇ ಕಟ್ಟಿದ ಮನ್ಮುವಿನ ಪೆಸರುಗಳು" (ಕಣ್ಣಂಚಿ. ೫೦೯). ೧೩. [ಗಣಿತ] ಗುಣಾಕಾರ ಮಾಡಿ ಪಡೆದ ಸಂಖ್ಯೆ; ಗುಣಲಬ್ಧ. [ಸಂ.]

ಭಾವಿತಾತ್ಮ (ನಾ)- ಸ್ಫೂರ್ತಿಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ಪರಿಪಕ್ವವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ವಿಚಾರಶೀಲ : ಅಂತು ಭಾವಿತಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾತ್ಮವಿಚಾರದನಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನೊಳ್ ಕೂಡಿದಂ (ಶಂಕಥಾ. ೦೨-೫೯ ಪ) ; ರಾಜರಾಜಂ ನದೀತನೂಜನಂ ಮಾಣಿಸಿ ನೀವಪ್ಪೊಡೆ ವಿದಿತವೇದಿತಜ್ಞರುಂ ಭಾವಿತಾತ್ಮರುಮಾಗಿರ್ದ ಜ್ಞಾನಿಗಳ್ ಅಂತೆ ನಗಬಲಾಗದೆಂದು ಅಜ್ಞಪಿದೊಡೆ (ಗಾಹಮು. ೩-೪೪ ಪ) ; ದೃಢಚಿತ್ತನಾಗಿ ಭಾವಿಸಿದನೊ ಭಾವಿತಾತ್ಮನೆನೆ ಪೋಡಶಭಾವನೆಯಿಂ ಮುನೀಶ್ವರಂ (ಕುಶಿ. ೦೦-೫೬). [ಸಂ. ಭಾವಿತಾತ್ಮನ್]

ಭಾವಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಿಳಿ ; ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಕಾವೇರಿಯಿಂದಮಾ ಗೋದಾವರಿವರಮಿರ್ಪ ನಾಡದಾ ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಭಾವಿಸಿದ ಜನಪದಂ ವಸುಧಾವಳಯವಿಲೀನವಿಶದವಿಷಯವಿಶೇಷಂ (ಕಜಾ. ೦-೫೬) ; ತನ್ನ ಮನಮುಮನರ್ದೆಯುಮನುಜೆ ನೆಜ್ಜಿವಿಡಿದಿರ್ದಪೂರ್ವರೂಪೆಯು ರೂಪುಮಂ ಮನದೊಳೆ ಬಗೆದು ಭಾವಿಸಿ ಮತ್ತಮಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಕಥಾ. ೪-೬೦ ಪ) ; ಡನ್ಯೆಯದೊಂದು ಭಕ್ತಿಯಂ ಭಾವಿಸಿ ವೀನಿದಂ ಸ್ವಪತಿ ಕೈಕೊಳವೇಬ್ದುದು ರಾಜಕೀರಮಂ (ಕಾಜಂಥಾ. ೫೬). ೨. ಆಲೋಚಿಸು : ವಿಚಾರಮಾಡು : ಮಹಾಹಾರಂಬೋಲ್ ಸೊಗಯಿಸುವ ಮಹಸವಿರಚನೆ ವೆಗಬ್ಗುಂ ಭಾವಿಸುವೊಡದಱ ಪೆಂಪತಿಸಾಲಭಂ (ಕಜಾ. ೦-೦೩) ; ಆಗಮಮಂ ಪವಿವಿಡಿಗೆಯ್ಯುತ್ತುವರ್ಥಮಂ ಭಾವಿಸುತ್ತಂ (ಪತ್ಯಾಂ. ೫೬-೩) ; ಸೆಟ್ಟಿನೆ ಮನದೊಳ್ ಭಾವಿಪೊಡಸಾರಮಿ ಸಂಸಾರಂ (೦೩೪. ೨-೫೬). ೩. ನೆನಪು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಸ್ಮರಿಸು : ನಭೋಮಧ್ಯದೊಳಿರ್ದಾನಂದೆ ಪೇಬ್ದನ್ನಯ ನುಡಿಯನದು ಭಾವಿಪಂಧೋಜನೇತ್ರೇ (ಕಾಜಂಯಾ. ೬೯೦) ; ತಿಂಗಳಾರಕೆ ಬಹನೆಂಬ ಭಾವೆಯುಂ ಭಾವಿಸುತೆ (ಕಾಶ್ಯಾಪ. ೫೫-೦೫೬೪). ೪. ಧ್ಯಾನಿಸು ;

ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡು : ಪುಣ್ಯೋತ್ಪಿಂದಮೋರಂತೆ ಭಾವಿಸಿ ಕಾಂತನ್ಮಯನಾಗಿ ಶಚ್ಚರಿತಮಂ ಕಾವ್ಯಂಗಳೊಳ್ಮಾಡೆ ಬಣ್ಣಿಸಿ ವೇಲ್ಮಾತಿನ ಕರ್ಮನಿರ್ದರೆಯನಂತಿಂತುತನೆಲ್ಬರ್ಕುಮೇ (ಅಂತ. ೦-೭೬) ; ಧರೆಯಂ ನೋಯಿಸದಿರ್ ಜಿನೇಶ್ವರಪದಾಂಭೋಜಾತಮಂ ಭಾವಿಸುತ್ತಿರು (ಪಮಾಕ್ಕು. ೪-೩೭) ; ಜೌತಿಯ ದಿನದೊಳು ಬೆನಕನ ಭಾವಿಸೆ ನನ್ನ ಬಳಿಗೊಂದು ಮೂಷಿಕ ಧಾವಿಸೆ (ಗಣೇಶ. ೦-೦೭). ೫. ಗಮನಿಸಿದು ; ಲಕ್ಷ್ಯಕೊಡು ; ಆಸಕ್ತಿಯಿಡು : ಧೂವಲ್ಲಭಸೋತ್ಕ್ಷೇಪಭೂವಿಲಸಿತದತ್ಪತಾಚಿನಾ ದೇಶಮಿದಂ ಭಾವಿಸಮಂದತ್ರಿಮಧುರೋದ್ಭಾವಿಪಗಂಭೀರನಾದದಿಂ ಬಾಜಿಸಿದಂ (ಆದಿ. ೦೪-೭೬) ; ಕೊಳ್ ನಿನ್ನ ನಜ್ಜನ ಪಾಂಡವರ ಕಲಿಗಳವೆಯೆಂದು ದುರ್ಯೋಧನನ ಮುಂದಿಕ್ಕಿದೊಡಾ ಮಹಾಸುಭಾವನಾ ಕರಿಗಳಂ ನೀಡುಂ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡಿ (ಗಣಾಮು. ೯-೩೨ ಪ) ; ಇರದದಸಬ್ಬರಿಂದಡರೆ ಭಾವಿಸಿ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ಚಿಚ್ಚರಮವನೀತಳಂ ತಸಗೆ ಸಾರ್ದಪೊಲೊರ್ವೋದಲುಂಕ್ಕೆ ಪೋಗ್ಕಿದಂ (ಪಮಾಕ್ಕು. ೩-೦೦). ೬. ಗೌರವಿಸು ; ಆದರಿಸು : ಕರ್ಪೂರಿಕೆಯು . . . ಪರವಾಪನದತ್ರಸನ್ನು ಸ್ನಾನಾದಿ ಉಪಚಾರಗಳಿಂದ ಭಾವಿಸಿದನು (ಕಸಂ. ೦೪೨). ೭. ಮಾಡು; ರಚಿಸು; ನಿರ್ಮಿಸು : ಕರಿಯ ನೆಯ್ದುಲ ಕವಿನೊಳ್ ಭಾವಿಪ ನೂಪುರಮುಮುಂ . . . ಕೊಟ್ಟು (ಕಂಚಣ. ೩-೬ ಪ) ; ಬೆಗುವ ಕವ್ಮಡಿಯ ತೀವುವ ಕಳಶದ ಭಾವಿಸುವ ಬ್ಬಾವುರದ . . . ಕೋಳಾಹಳಮೆಸೆದು (ಅಪಂಪ. ೪-೫೯ ಪ). ೮. ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟು ; ಭಾವನೆ ಕೊಡು : ವಿಲಾಸೀವೀಚರಿಕಾ ಬಂಧಂಗಳಂ ಪೊಸತ್ತು ಮಲ್ಲಿಗೆಯೊಳ್ ಭಾವಿಸಿ ಧೂಪದೊಳ್ ಪೊರೆದು (ಕಂಚಣ. ೪-೦೦) ; ಹಿಮರೋಚಿಃ–ಕಳಿಕಾಕದಂಬಕಮನಿಂದಂ ಶಿರ್ದಿ ನೇಳ್ಪಿಸಿ ಕುಂಕುಮದಿಂ ಭಾವಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೪-೦೪). ೯. ನೆನೆಯಿಸು ; ನೆನೆಹಾಕು ; ಅರಿದಪಮೂತ್ರದೊಳೊಂದಿರೆ ಸುರಧಾರಮನೆಚ್ಚದಂದು ವೀಗಳೆಯುದಿನಂ ಸುರಭಿಯಾ ಜಳದೊಳ್ ಭಾವಿಸಿ ಪರೀಕಕಿಯನೆಪ್ಪಿ ಧದಂಡಂಗಳ್ ಕಿಡುಗುಂ (ಮೋಕಮಾಪ. ೪-೬೫) ; ಮಾವಿನ ಬಿತ್ತಳೆಯ ಕರಿಕರ್ಕರೆಯಿನಿತಂ ಭಾವಿಸುವುದಕ್ಕಿಗಚ್ಚಿಂ (ಕಜ್ಜಾ. ೩-೦೩).

[(ಸಂ. ಭಾವನಾ) + — ಇಸು]

ಭಾವಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಬಂಧು ; ಭ್ರಾತೃ ; ಅಣ್ಣ ಅಥವಾ ತಮ್ಮ : ಭಾವಿ, ಭಾವೂರಾಯ ರಾಮಾ ! ಏಕೆ ಓಗೊಡಲಾರೆಯೋ ? (ಜಾಮಣಾ. ೫೫-೦೩). 'ಭಾವೂರಾಯ' ಪರಾ.

[← ಮರಾ. ಭಾಉ, ಭಾವು./ಸಂ. ಭ್ರಾತೃ./ಪ್ರಾ. ಭಾಉ]

ಭಾವುಕ (ಗು). ೧. ಆಗುವ ; ಇರುವ. ೨. ರಸಾಸ್ವಾದನೆ ಮಾಡಬಲ್ಲ ; ರಸಿಕನಾದ ; ಸಹೃದಯನಾದ ; ರಸಜ್ಞನಾದ. ೩. ಆತ್ಮೀಯವಾದ ; ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕವಾದ ; ಹಾರ್ದಿಕವಾದ: ಅಂತಹ ಒಂದು ಭಾವುಕಪ್ರೇಮ ತನ್ನ ಮತ್ತು ಇಂದುಮತಿಯಲ್ಲಿ ಇದೆ (ಅಪಜ. ೨೧೩). ೪. ಸುಖಿಕರವಾದ ; ಒಳ್ಳೆಯ ; ಮಂಗಳಕರವಾದ. (ನಾ). ೫. ಮಂಗಳ ; ಶುಭ ; ಶ್ರೇಯಸ್ಸು : "ಶ್ವಃ(ಸ್ವ)ಶ್ರೇಯಸಂ, ಕಲ್ಯಾಣಂ, ಶ್ರೈವತೀಯಂ, ಶಿವಂ, ಶುಭಂ, ಭವಿಕಂ, ಭಾವುಕಂ, ಶ್ರೇಯಃ, ಭವ್ಯಂ ಭದ್ರಂ, ಮಂಗಳಂ—ಈ ೧೧ ಒಳ್ಳಿತರ್ಕ ಪೆಸರ್" (ಅಚಾಮು. ೫೦-೦೩೨); "ಶ್ವಶ್ರೇಯಸಂ . . . ಭಾವುಕಂ, ಭವುಕಂ, ಭವ್ಯಂ, ಶುಭಲಂ, ಕ್ಷೇಮಂ, ಶಸ್ಯಂ—ಈ ೧೨ ಶುಭದ ಪೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂ. ೦೪. ೪೫). ೬. ರಸಿಕ; ಸಹೃದಯ; ರಸಜ್ಞ : ಪ್ರಕಟಶರಂ ಶಬ್ದಂ ಶಾಬ್ದಿಕಸಮ್ಮತಮರ್ಥದೃಷ್ಟಿ ಮನಃಕೌತುಕಜನಕಂ ಭಾವಂ ಭಾವುಕಭಾವ್ಯಂ ಕಾವ್ಯತತಿಯೊಳ್ಗಗ್ಗಳ ನಿನ್ನಾ (ಕಂದ್ರಕೃ. ೦-೫೩); ಬಲ್ಲವರು ಭಾವುಕರು ಭಕ್ತಿಯು ಬಲ್ಲಿದರು ಲಾಲಿಸುವುದೀ ಪ್ರಭುಲಿಂಗಲೀಲೆಯಲಿ (ಕ್ರಕುಚ. ೦-೪). ೭. ಸಂಪ್ರದಾಯ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಆಳಿಲಿನ ದೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಮೂರು ಗೆರೆಗಳು ಬಂದಿವೆಯೆಂದು ಭಾವುಕರು ನಂಬುತ್ತಾರೆ (ಕಂಚಚ. I. ೬-೪೪); ಭಾವುಕರ ಜಾಲಿಗೆ ದುಷ್ಟರು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ರಾಕ್ಷಸಸಂತಾನವೇ ಆಗಿದ್ದರು (ಜಾಕ್ಕೋಚ. ೨); ತುಂಬ ಭಕ್ತರೂ ಭಾವುಕರೂ ಇರುವ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಒಂಟಿಒಂಟಿಯಾಗಿ ಯಾತ್ರ ಮಾಡಲಾರದ ಜನರು . . . ಯಾತ್ರಾಸ್ಪೆಶಲ್ ಬಂಡಿಗಳನ್ನು ನುಗ್ಗುಕ್ತಾರೆ (ಆಚಾ. ೨). ೮. ಅಕ್ಕ ಅಥವಾ ತಂಗಿಯ ಗಂಡ ; ಭಾವ : "ಒಡಹುಟ್ಟಿದಳ ಮದವನಂ ಭಾವಕನೆಂಬುದು" (ಕಬಾಮು. ೦೬-೧೯). [ಸಂ.]

ಭಾವುಕತೆ (ನಾ). ಭಾವನಾಮಯತೆ : ಪುತ್ರಿನ್ನೇನು ? ಭಾವುಕತೆಗೂ ಮಿಶಾರಕ್ಕೂ ನಡೆಯುವ ಸಂಘರ್ಷ (ಕಚಸಿ. ೨೬); ರೂಪುಹೊದನು . . . ಭಾವುಕತೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ (ಕಾಮಾಗ್ರ. ೦೩೦).

[ಸಂ. ಭಾವುಕತಾ]

ಭಾವುಕಸಾಹಿತ್ಯ (ನಾ). ರಸಪ್ರಧಾನವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯ ; ಕೇವಲ ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸಾಹಿತ್ಯ : ಮಾಪಾಯುದ್ಧದಿಂದಾದ . . . ರಾಷ್ಟ್ರೀಯಜಾಗೃತಿಗಳಿಂದಾಗಿ ಭಾವುಕಸಾಹಿತ್ಯಸೃಷ್ಟಿಗಿಂತ ಜನಜಾಗೃತಿಯುಂಟುಮಾಡುವ ಸಾಹಿತ್ಯಸೃಷ್ಟಿ ಅಗತ್ಯವೆಂಬ ಮನೋಭಾವ ಸಾಹಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಯಿತು (ಜಾಚರ. ೧೬೦). [ಸಂ.]

ಭಾವುಕಿ (ನಾ). ಸಹೃದಯವುಳ್ಳವಳು; ರಸಜ್ಞೆ : ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಹಡೆದ ವಸುದೇವನ ದೇವಕಿ ಭಗವಂತನ ಲೀಲೆಗಾಗಿ ದೇಹಮೆತ್ತ ಭಾವುಕಿ (ಕಗೀಮ. ೨೧೬-೬). [ಭಾವುಕ + —ಇ]

ಭಾವೂಕಿ (ನಾ). = ಭಾವುಕಿ : ಭಾವಕಿ ನೀಂ ಪೇಳ್ದುದಿನಾ ವನದೊಳಗಿರ್ದಂ ತದುರ್ವಿಪಚಿತಂ ಜಾವಜಚರಿತಂ ಬರಲೆಲ್ಲಾ ವಿವರಮನಳ್ದಂ (ಕಾಕೃಶಿ. ೭-೩೨). [ಭಾವುಕ + —ಇ]

ಭಾವೂರಾಯ (ನಾ). (ಉಕ) ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕರೆಯುವಾಗ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ : ಬಂಧು ; ಅಣ್ಣ ಅಥವಾ ತಮ್ಮ : ಭಾವಿ ಭಾವೂರಾಯ ! ಏಕೆ ಓಗೊಡಲಾರೆಯೋ ? (ಜಾಮಣಾ. ೫೫-೦೩). [< ಭಾವು + ರಾಯ]

ಭಾವೆ (ನಾ). ೧. ಬೆಲುವೆಯಾದ ಹೆಣ್ಣು ; ಸುಂದರಸ್ತ್ರೀ : ಭಾವ ಭಾವಿತನೂಭವಾನುಕ್ರಮ ಪ್ರಭವಭಾವಂಗಳಂ ಭಾವಿಸಿ ಪಲುಂಬ ಪಂಬಲಿಯುಮಂ (ಸಂದ್ರಕೃ. ೩-೩೦ ಪ); ಭಾವೆ ನೂಕದಿರೆನ್ನ ವರರಾಜೀವಮುಖಿ ಕೃಪೆಮಾಡು (ಕುಣ್ಮಾ. ೫-೩೬); ಬಿಟ್ಟ ಬಲ್ಮೊಲೆಯ ಭಾವೆಯರಾಯತಿ ಮತ್ತು ಪುಟ್ಟಣದಿಂ ಪೊಜಿಮಟ್ಟು (ಮೋಕಕ. ೫-೩೯); ದೇವದುಂದುಭಿ ಮೊಳಗೆ ಸ್ವರ್ಗದ ಭಾವೆಯರು ನರ್ತಿಸಲು (ಕಾಗಗಯ. ೫೭-೧೬). ೨. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಪ್ರಹೇಳಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಭಾವೆಯುಂ ಸುಸುಳಂ . . . ಕೇವಲಮವಜ ಭೇದಮಂ ಸುಸಮಸ್ತಮಂ . . . ಅವಯವದೇಕೆ ಕಳೆಯಿವೇಬ್ದಿಂ ಪ್ರಿಯಮುಂ (ಕಂಚಣ. ೩-೦೧೪).

[< ಸಂ. ಭಾಮಾ]

ಭಾವೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ದ್ರವ್ಯೇಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಭಾವೇಂದ್ರಿಯ ಎಂಬ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ☞ ಇವರಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧ: "ಲಬ್ಧಿ ಮತ್ತು ಉಪಯೋಗ (ಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯಕರ್ಮದ ಕ್ಷಯೋಪಶಮವಿಶೇಷ ಮತ್ತು ಆತ್ಮನು ದ್ರವ್ಯೇಂದ್ರಿಯದಿಂದಾಗಿರುವ ನಿರ್ವೃತ್ತಿಯ ಕಡೆಗೆ ಪ್ರವರ್ತಿತನಾದಾಗ ಅದರಿಂದಾಗುವ ಆತ್ಮನ ಪರಿಣಾಮ)" (ಕ್ಷಕಚೂ. ೦೧೩) : ದ್ರವ್ಯೇಂದ್ರಿಯಮುಂ ಭಾವೇಂದ್ರಿಯಮುಂ ಎಂದಿಂತು ಇಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ಕೈಜಂ (ಕಕ್ಷಕ್ಷ. ೧೩) ; ಮತಿಜ್ಞಾನಾವರಣಕರ್ಮವು ಕಡಿಮೆ ಆದಂತೆ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಶುದ್ಧಿಗೆ ಈ ವಿಶೆ ಹಶುದ್ಧಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಉಪಯೋಗಾತ್ಮಕ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಭಾವೇಂದ್ರಿಯವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ (ಕ್ಷಕಚೂ. ೨೧೩). [ಸಂ.]

ಭಾವೋದಯ (ನಾ). ೧. ಸುಖ, ದುಃಖ ಮೊದಲಾದ ಭಾವಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ.–ಮುಟ್ಟು. ೨. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ ;

ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಸಂಚಾರಿಭಾವವು ಹೊಸದಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಅದು ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿ ತೋರುವುದು : ಆಸ್ವಾದ್ಯವಾಗುವ ಭಾವದಲ್ಲಿ ಆಲಂಕಾರಿಕರು—ಭಾವೋದಯ, ಭಾವಶಾಂತಿ ಭಾವಸಂಧಿ, ಭಾವಶಬಲತೆ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ದಶೆಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸುತ್ತಾರೆ . . . ಹೊಸದಾಗಿ ಒಂದು ಭಾವ ಉದಿಸುವುದೇ ಭಾವೋದಯ (ಶಾಕುಚಾ. ೪೫); ಒಂದು ಭಾವವು . . . ಹೊಸದಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿತು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ 'ಭಾವೋದಯ'ವೆಂದೂ . . . ಪೆಸರು (ಕೃಚಂ. ೨೦೯). ೩. ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ : ಹೊಸದಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಭಾವವು ರಸಕ್ಕಾಗಲಿ, ಭಾವಕ್ಕಾಗಲಿ ಅಂಗವಾಗುವುದು : ಒಂದು ರಸಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಭಾವಕ್ಕಾದೊಡಂ ಭಾವೋದಯಮಂಗಮಾಗೆಯದು ಭಾವೋದಯಾಲಂಕಾರಮೆನಿಪುದು (ಅಕ್ಷತಿ. ೦೮೨-೫೦). [ಸಂ.]

ಭಾವೋದ್ದೀಪನ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಉಜ್ವಲಗೊಳಿಸುವುದು.—ಶೀಘ್ರಗೊಳಿಸುವುದು : ಇಲ್ಲಿ 'ಭಾವ' ಐಷ್ಟಪಟ್ಟಾಗಿಯೂ ಲೋಕಭಾವದ ಅತಿಶಯದ ರೂಪವಲ್ಲದಿದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಹೃದಯಸ್ಥ ಭಾವೋದ್ದೀಪನಕ್ಕೆ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಶಾಂಪ್ರ. ೭೪). [ಸಂ.]

ಭಾವೋದ್ಭವ (ನಾ). ೧. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಮನಸಿಜ ; ಕಾಮ ; ಮನ್ಮಥ : ಸಪಯೌವನದೊಳ್ಗುಣದೋಷವಿಚಾರಮಾನಿತು ಮಾಡಲೀಯದ ಭಾವೋದ್ಭವನಿಂ ಪರವಶೆಯಾದೆಂ (ಶಾದಂಪು. ೭೧೬); ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರಾವಳಿಯಿಂದೋಲ್ಕೆಸಿದ ಭಾವೋದ್ಭವನೀಗೆ ಸಮಗೆ ಸುಖ ಸಂಪದಮಂ (ಕುಪಡಿ ೦-೦); ಅವಗ್ಗೆಗ್ಗಸೂನು ಭಾವೋದ್ಭವಮೂರ್ತಿ ಸುಧಾಂಶುವಿಶದತೀರ್ತಿ ಜಯಶ್ರೀದೇವಂ. . . ಸಗರಮಾರ್ಪ್ಪಣ್ಣಿನ್ನಿಪಂ (ಶಾಇಪ. XX. ೧೭-೦೧ ; ೨೦೧೨). ೨. ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿರುವವನು ; ಸ್ವಯಂಭೂ ; ಬ್ರಹ್ಮ ; ವಿಧಿ : ಮರಣಂ ಲಗ್ನಭವಂಗೆ ಸಂಭವಿಸುಗುಂ ಭಾವೋದ್ಭವಂ ಕಾವುದಂ (ಶಾಕಪ. ೦-೦೨). [ಸಂ.]

ಭಾವೋದ್ವಿಗ್ನತೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಕಳವಳ ; –ವ್ಯಾಕುಲತೆ : ಮುಪ್ಪೋವ ಅವನ ಭಾವೋದ್ವಿಗ್ನತೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿ, ಅವನನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದಳು (ಕ್ಷಚಂ. ೦೧೦). [ಸಂ. ಭಾವೋದ್ವಿಗ್ನತಾ]

ಭಾವೋನ್ಮತ್ತ (ನಾ). ಭಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಪರವಶನಾದವನು: ಕವಿ ಉನ್ಮತ್ತ। ಭಾವೋನ್ಮತ್ತ ! (ಶಾಚಿ. ೧೯-೦೦). [ಸಂ.]

ಭಾವೋನ್ಮೇಷ (ನಾ). ಭಾವನೆಗಳು ಹೊರಹೊಮ್ಮುವಿಕೆ : ಮನುಷ್ಯ ಹೃದಯವಲ್ಲಿನ ಭಾವೋನ್ಮೇಷಗಳನ್ನು . . . ಅಂಗವಿನ್ಯಾಸ ಭಾವಾಭಿನಯಗಳ ಮೂಲಕ ತೋರ್ಪಡಿಸುವುದನ್ನು ಕಲಿತ (ಶಾಪ್ರ. ೨೨೮). [ಸಂ.]

ಭಾವ್ಯ (ಗು). ೧. ಜರುಗಲಿರುವ ; ನಡೆಯಲಿರುವ. ೨. ಯೋಚಿಸಲು ತಕ್ಕುದಾದ ; ಊಹಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೩. ಆಗತಕ್ಕುದು ; ಆಗಬೇಕಾದುದು : ಸುಸ್ಥಿರಂ ಶ್ರೀವಿಭವಂ ಜೀವಕ್ಕೆ ಸಮನಿಸುಂ ದುದ್ಭಾವ್ಯಂ ಶದ್ಭವಿತೆಯೆಂಬ ಸುದಿಯುಳ್ಳುದಱಿಂ (ಶಾಕೃತಿ. ೬-೨). ೪. ಸವಿಯಲ್ಬಡತಕ್ಕುದು ; ಆಸ್ವಾದ್ಯವಾದುದು : ಭಾವಂ ಭಾವಕ ಭಾವ್ಯಂ ಕಾವ್ಯತತಿಯೊಳಗ್ಗಳ ನಿನ್ನಾ (ಶಂತ್ರತಿ. ೦-೫೮) ; ರಾಮಾಯಣ ಕಾವ್ಯವು ಅಜರ ಅಮರ ಧರಯೊಳು ಬಹುಭಾವ್ಯನೆ! (ಶ್ರೀಂಕಕೃ. ೫೪-೦೯). ೫. [ಕಾವ್ಯವಿ] ಪ್ರಹೇಳಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ : ಸುಸುರೊಸರ್ಸುದಿ ಭಾವ್ಯ [ಶಾಣಿ. ಪೆ] ಮನಕ್ಕೆಸೆವ ಸ್ವಪ್ನಾರ್ಥಮುಬ್ಬುವ ನಾಮಾಂತರಿತಂ ಕುಸುರಿಯ ನುಡಿಯೆಂಬಿವ ಭಾವಿಸೆ ಬೇಳಕೆಗಳೊಳ್ ಪೇಳ್ದ ಭೇದಮಾಪತ್ಯಂ (ಕಾವ್ಯಸ. ೫೧೧). [ಸಂ.]

ಭಾಷಣ (ನಾ). ೧. (ಸಭೆ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ) ಮಾತನಾಡುವುದು ; ಉಪನ್ಯಾಸ : ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ಭಾಷಣ ಮಾಡಲು ನನಗೆ ಸುಸಮಯ ಕೊಟ್ಟದ್ದಕ್ಕಾಗಿ . . . ವಂದನೆಗಳನ್ನರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ (ಶಾಹುಳ. ೧೩) ; "ಶ್ರೀ" ಯವರನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಭಾಷಣದ ಸ್ವರೂಪ . . . ಬೇರೆಯಾಗಿ, ನನ್ನ ಸಂದೇಶ ಶಿಥಿಲವಾಗುತ್ತದೆ (ಕಬಾಸಾ. XIV, ೨೦೦೪). ೨. ಮಾತು ; ಉಕ್ತಿ ; ಸಲ್ಲಾಪ ; ಸಂಭಾಷಣೆ : "ಮಿಥಃ, ಭಾಷಣಂ—ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು" (ಶಬ್ದಂಚಿ. ೫೪). [ಸಂ.]

ಭಾಷಣಕಲೆ (ವಾ). (ಸಭೆ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ) ಮಾತನಾಡುವ ಚಾತುರ್ಯ : ಭಾಷಣಕಲೆ ಎಲ್ಲ ಭಾಷಣಕಾರರಿಗೂ ಸಿದ್ಧಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಸಂಪ್ರ). [ಸಂ. ಭಾಷಣಕಲಾ]

ಭಾಷಣಕಾರ (ನಾ). ಭಾಷಣ ಮಾಡುವವನು ; ಉಪನ್ಯಾಸಕ : ಸಭಾಂಗಣದ ಮಧ್ಯ ಭಾಷಣಕಾರರಿಗಾಗಿ ತೋಳುಳ್ಳ ಕುರ್ಚಿಯೊಂದನ್ನಿರಿಸಲಾಗಿತ್ತು (ಕ್ಷಚಂ. ೭೧೩) ; ಅವನು ಭಾಷಣಕಾರರಂತೆ ಒಂದೇ ರಾಗದಲ್ಲಿ ದೀಸದ ಬರುವಂತೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ (ಶಾಕಚಿ. ೮೨). [ಸಂ.]

ಭಾಷಾಂಗ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ : ಲಿಂಗವ ನೋಂಪಿದ ಮನಕ್ಕೆ ಲಿಂಗಾಭಿಮಾನವಾವುದೆಂದಡೆ ಶೇಷವ ಅದಸಾನ ದಂತಿರಬೇಕು ಶ್ವಾಸನ ವಾಸದ ಭಾಷಾಂಗದಂತಿರಬೇಕು (ಷಡಸ್ಥಲ. ೦೫೫-೭೦೫) ; ಸರಸಭಾಷಾಂಗಕ್ರಿಯಾನೋತ್ಕರದ ನಾಟಕ ಗದ್ಯ ಪದ್ಯ ವಿಸರ ಮಧುರಗೀತೋಕ್ತಿಯಂ . . . ಸವಿಯಾಳ್ದರಿತೆಯುಮೊರೆದೊರೆದು ವಿರಚಿಪರು ಭಕ್ತಸಭಾಂತರಂಗಗಳೊಳು (ಪಷ್ಟ. ೫೫-೫೦) ; ಭಾಷಾಂಗರಾಗ — ಜನಕರಾಗಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಅನ್ಯಸ್ವರಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಆರೋಹಣದಲ್ಲಾಗಲೀ, ಅವರೋಹಣದಲ್ಲಾಗಲೀ ಅಥವಾ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ಹೊಂದುವ ರಾಗಗಳು (ಸಂಗೀಶ. ೭೬). [ಸಂ.]

ಭಾಷಾಂಗರಾಪಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀಶ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಕರ್ನಾಟಕಸಂಗೀತದ ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಕಾಪಿರಾಗಗಳಿವೆ . . . ಮೂರನೆಯದು ಭಾಷಾಂಗಕಾಪಿರಾಗ (ಸಂಗೀಶ. ೩೦).

[ಭಾಷಾಂಗ + ಕಾಪಿ]

ಭಾಷಾಂಗಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಶ್ರುತಿಯ ಹೆಸರು : ಧೈವತದ ಎರಡನೆಯ ಶ್ರುತಿ : ಸ್ವರದಿಂ ಶ್ರುತಿ ಸಮುತ್ಪತ್ತಿ . . . ಭಾಷಾಂಗಿ ವರ್ತಕಿ ಸಂಪೂರ್ಣೆಯೆಂಬ ಮೂಱು ಶ್ರುತಿಗಳೇ ಧೈವತಸ್ವರದಿಂದುದ್ಭವಿಸಿದವು (ಕಪಾಶ. ೦೬೬). [ಸಂ. ಭಾಷಾಂಗೀ]

ಭಾಷಾಂತರ (ನಾ). ೧. ಭಾಷೆಗಳ ನಡುವಿನ ಅಂತರ, –ವ್ಯತ್ಯಾಸ: ಉಭಯ ಭಾಷಾಂತರವ ತೆಱಿದು ಪ್ರಸಿದ್ಧದಿಂದಭನವನಿಭೃಂಟನಭನವಮಂಗನುಸಿರ್ದನು (ಪುಂಗಣ. ೨-೩). ೨. ಬೇರೆ ಭಾಷೆ ; ಪರಭಾಷೆ ; ಅನ್ಯಭಾಷೆ. ೩. ಒಂದು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಬೇರೆಭಾಷೆಗೆ ಮಾಡುವ ತರ್ಜುಮೆ.—ಅನುವಾದ : ದುರ್ಗೇಶನಂದಿನಿಯು 'ಏವನ್‌ಹೋ' ವಿನ ಭಾಷಾಂತರವೆಂದಾಗಲಿ ಭಾವಾಂತರವೆಂದಾಗಲಿ ಯಾರೂ ಹೇಳುವಂತಿಲ್ಲ (ಪಂಕಾಮು. ೦೫೦). ೪. ಬೇರೆಯ ಶಬ್ದ ; ಪ್ರತಿಶಬ್ದ : ಭಾರತದೊಳ್ಪಿನ ನುಡಿಯಂ ಜಾರು ಸುದೇಶೀಯವೆಂಬ ಭಾಷಾಂತರಮಂ ಸೂರಿಜನ ವೆಚ್ಚೆ ಪೇಳ್ದಂ (ಶಾಪ್ರ. ೨).

ಭಾಷಾಂತರ ಮಾಡು = ಬೇರೆ ಭಾಷೆಗೆ ತರ್ಜುಮೆ ಮಾಡು,—ಅನುವಾದ ಮಾಡು : ಗುರುಗಳು ಪಂಚತಂತ್ರದೊಳಗಿನದೊಂದು ಕಥೆಯನ್ನು ಭಾಷಾಂತರ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಪುಂತಮು. ೪-೦೩೨).

[ಸಂ.]

ಭಾಷಾಂತರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೇರೆಭಾಷೆಗೆ ಪರಿವರ್ತಿಸು. — ಅನುವಾದ ಮಾಡು : ಅವರು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ ಕೆಲವು ಕವನಗಳನ್ನು ಭಾಷಾಂತರಿಸಿದ್ದಾರೆ

(ಸಮಾಪೋ. ೦೦); ಸಕಾಶಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಅವರು ಹಲವು ಹೆಯು ಲೇಖನಗಳನ್ನು ಭಾಷಾಂತರಿಸಿದರು (ಕ್ಯಗೋ. ೦೦).

[ಭಾಷಾಂತರ + — ಇಸು]

ಭಾಷಾಧೀಶ (ನಾ). ಸರಸ್ವತಿಯ ಗಂಡ ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಶ್ರೀಶ ಭಾಷಾಧೀಶರುಂ . . . ದೇವೇಶಮುಖ್ಯಾಧೀಶರುಂ ನೆನೆದೋಲಯಿಸುತಿರಲು (ಪಸಕ್ಕಿ. ೨೪-೧೬). [ಸಂ.]

ಭಾಷಾಪತ್ರ (ನಾ). ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿದುದನ್ನು ನಡಸಿಕೊಡುವುದಾಗಿ ಬರೆದುಕೊಟ್ಟ ಪತ್ರ ; ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಪತ್ರ : ಮಜ್ಜಸಕ್ಕೆಜೆಳ್ದುದು ಲಿಂಗ ಅದು ಲಿಂಗಕರಸ್ಥಲದ ದಿವ್ಯ ಗುರುವಚನ ಭಾಷಾಪತ್ರ ಶಿವಕರದಲ್ಲಿ (ಪಸಕ. ೬೪೪) ; ಈ ಅರ್ಥದ ಅತನ ಸ್ವಹಸ್ತಾಕ್ಷರದ ಭಾಷಾಪತ್ರಕ್ಕೆ . . . ಕಯ್ಯರೆಹದ ಸಾಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನೂ . . . ತೋರುವಪನಾಗು (ಪಚಗಂ. ೩೬-೦). [ಸಂ.]

ಭಾಷಾಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ). = ಭಾಷಾಪತ್ರ : ಮೊದಲು ತೊಡಗಿನ ಮಹಾರಾಜರ ಕಡೆಯಿಂದ ಮಿಶ್ರತ್ವವಾಂಧಲ್ಯವಿಟ್ಟು ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನಡಪು ಬರಬೇಲಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಭಾಷಾಪತ್ರಿಕೆ ಬರೆಸಿ (ಜಶಂಲ್ರ. ೪೪). [ಸಂ. ಭಾಷಾಪತ್ರಿಕಾ]

ಭಾಷಾಪರ್ಯಾಪ್ತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಆರಂಭಗೆಯ್ದ ಪರ್ಯಾಪ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಚನರೂಪವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಲು ಕಾರಣವಾದ ಜೀವನ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ ; ಪ್ರ ಸ್ವರವೆಂಬ ಕರ್ಮದ ಉದಯದಿಂದ ಭಾಷಾವರ್ಗಣಾರೂಪವಾದ ಪುದ್ಗಲಸ್ಕಂಧಗಳಿಗೆ ಸತ್ಯ, ಅಸತ್ಯ, ಉಭಯ, ಅನುಭಯ ಎಂಬ ಭಾಷಾರೂಪವಾದ ಪರಿಣಾಮದ ಶಕ್ತಿಯ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ : ಯದುದಯಾದಾಹಾರಾದಿ ಪರ್ಯಾಪ್ತಿ ವಿವೃತ್ತಿ ಸತ್ಪರ್ಯಾಪ್ತಿನಾಮ ತತ್ ಪಟ್ಟಿಧಮಾಹಾರಪರ್ಯಾಪ್ತಿನಾಮ . . . ಭಾಷಾಪರ್ಯಾಪ್ತಿನಾಮ ಮನಃಪರ್ಯಾಪ್ತಿನಾಮ ಚೇತಿ (ಗೊಕ್ಕಾ. ೬-೨). 'ಪರ್ಯಾಪ್ತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭಾಷಾಪ್ರೌಢಿ (ನಾ). ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯ ಪಾಂಡಿತ್ಯ, — ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನ, — ಪಾರಂಗತತ್ವ : ಅವುಗಳ ವರ್ಣಪಯಲ್ಲಿ ಭಾಷಾಪ್ರೌಢಿಯೂ, ಕಾವ್ಯಮಯವಿವೇಚನೆಯೂ . . . ಪರಿತು (ಜಸಚ. ೧). [ಸಂ.]

ಭಾಷಾಮರ್ಯಾದೆ (ನಾ). ಭಾಷೆಯ ರೀತಿ. — ಸ್ಥಿತಿ : ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಹೇಳಿರುವುದು ಕೇವಲ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ (ಪ್ರಾಪ್ರ. ೨೦೬). [ಸಂ. ಭಾಷಾಮರ್ಯಾದಾ]

ಭಾಷಾರೂಢಿ (ನಾ). ಭಾಷೆಯ ಬಳಕೆ. — ಪ್ರಯೋಗ : ಇವುಗಳ ಪ್ರಯೋಗವು ತೊಡಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಾಷಾರೂಢಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಪುಕ್ಕಪ್ರ. ೩೦). [ಸಂ.]

ಭಾಷಾವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಭಾಷೆಯ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರ : ಭಾಷಾವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಲೇಖನಗಳು ಕನ್ನಡಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಬೆಳಕು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದರೂ ಈವರೆಗೆ ಪ್ರಕಟವಾಗಿರುವ ಗ್ರಂಥಗಳು ಕೇವಲ ಮೂರೇ ಮೂರು (ಪ್ರಾಪ್ರ. IV, ಪುಕ್ಕಪ್ರ). [ಸಂ.]

ಭಾಷಾವಿಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ಭಾಷಾವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರಪಂಡಿತ : ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಭಾಷಾವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ ವೆನ್ನಲು ಕೊಡುವ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಕೆಳಗಿನಂತೆ ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸಬಹುದು (ಸಂಕೋಲ. ೩೨). [ಸಂ. ಭಾಷಾವಿಜ್ಞಾನಿನ್]

ಭಾಷಾವಿದ (ನಾ). ಭಾಷೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ವುಳ್ಳವನು ; ದೋಷಗುಣಂಗಳಂತು ಮಿಗೆ ಸಂಕ್ಷೇಪಮೊಳಾದಂದು ಸಲಲವಿದ್ವ ತ್ಸ್ಪಭೆಯೊಳ್ ದೂಷಿಸುಗುಂ ಕೃತಿವಧುವಂ ಭಾಷಾವಿದರ್ (ಕಜಾ ೦ ೦೦೦); ಭಾಷಾವಿದರ್ಕವಿತ್ವವಿಶೇಷಜ್ಞರ್ನಿಕಷರಪ್ಪೆಡಪ್ಪದು ಸುಪಿಯೊಳ್ (ಕಾಪ್ರ. ೦-೨೦) ; ಇಂಥ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಲಗ್ರಂಥಗಳ ಭಾವವು ದೇಶಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಭಾಷಾವಿದರು ತುಲನಾತ್ಮಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅರಿಯಬೇಕು (ಪಮಾಶಾ. ೦೦೬). [ಸಂ. ಭಾಷಾವಿದ್]

ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ಭಾಷಾವಿಜ್ಞಾನ : ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ . . . ಅದರೀ ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದರು (ಪ್ರಾಸಂ. ೩. ಪುಮ್ಮಂ) ; ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಪ್ತಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಾಹಜಿಕವಾಗಿ ವಿವೇಚಿಸುವ ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಳಕ್ಕಿಗಳ ವಿವರಣವು ಅವಿವಾರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಸಂಕೋಲ. ೩೬). [ಸಂ.]

ಭಾಷಾಸುಸ್ಥರಣ (ನಾ). ಭಾಷೆಯುಲ್ಲಿರುವ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿ ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವಿಕೆ ; ಭಾಷೆಯ ಪರಿಷ್ಕಾರ : ಭಾಷಾಸಂಸ್ಕರಣಪ್ರಮಾಣ ಸಮನಿಕ್ಷೇಪರ್ ಜನೇಂದ್ರಾಗಮಾಲೀಪಜ್ಞರ್ ವಿಪಜ್ಞರ್ವ್ಯದುಚಿತಂ ವಿದ್ವತ್ಸಭಾಮಧ್ಯದೊಳ್ (ಕ.ಶಾಸಂ. ೦-೪೬). [ಸಂ.]

ಭಾಷಾಸಮಿತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಾಧುಗಳು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಐದು ಸಮಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಪ "ದೂಷಿತ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ ಸದಾ ಸತ್ಯಪ್ರಿಯಕಲ್ಯಾಣಕಾರಿಯಾದ ವಾಣಿಯನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ; ದುರ್ಭಾಷಣ ರಹಿತನಾಗಿರುವುದು" (ಕ್ರಿಕೋ. ೦೦೨); ಕರ್ಮಕ್ಷಯನಿಮಿತ್ತಂ ಅನರ್ಥಕ ಬಹುಪ್ರಲಾಪವಿರಹಿತಮುಂ ಸ್ಪುಟಾರ್ಥಮುಂ ವ್ಯಕ್ತಾಕ್ಷರಮುಮಾಗಿ ಮಾತ್ಸರ್ಯಾನೃತಭ್ರಾಂತಿ ರಹಿತಾಯೋಪಾಸ್ಯಾಸಭ್ಯನಿಷ್ಠುರಧರ್ಮವಿರೋಧೀ ದೇಶಕುಲವಿರೋಧ ಕೃತಿ ಸಂಸ್ತವಾದಿ ವಾಗ್ದೋಷವಿವರ್ಜಿತಮಾಪ್ತ ನುಡಿ ಭಾಷಾಸಮಿತಿ (ಕಲ್ಪಕ್ಕಿ. ೬೫); ನಿರ್ಗ್ರಂಥಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲಿ ಭಾಷಾಸಮಿತಿಗೆ ಬಹಳ ಮಹತ್ತ್ವದ ಸ್ಥಾನವಿದೆ (ಕ್ರಿಪ್ರ. ೫೭೭). 'ಪಂಚಸಮಿತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭಾಷಿಕ (ಗು). ೧. ಭಾಷೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಮಾತನಾಡುವವನು; ಹೇಳುವವನು : ಭಾಷೆಯೊಳಗಿನ ಪದಗಳಿಗೆ ಐತಿಹ್ಯವಾದ ಅರ್ಥ–ಭಾವಗಳಿಂದ ಆಯಾ ಭಾಷಿಕರ ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಸ್ಕಾರ—ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತಿರುತ್ತದೆ (ಕರ್ಗಿ. ೦೩). [ಸಂ.]

ಭಾಷಿತ (ನಾ). ೧. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟುದ್ದು; ಮಾತು ; ವಚನ : "ಉಕ್ತಂ, ಭಾಷಿತಂ, ಆದಿತಂ . . . ಲಪಿತಂ – ೭ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ನುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು" (ಜಾಗ್ರಂ. ೬೩) ; ತಜ್ಜನಭಾಷಿತಮಾತ್ಮಚಿತ್ತಮಂ ಭೇದಿಸಿದಂತ ಲೋಕಪತಿಗಿಟ್ಟುಂ . . . ಪರಿ ಶಾತಿಪಾಮುಮಂ (ಜಾಂಶಾಪು. ೦೦-೬೯); ತದೀಯ ಪರುಷಭಾಷಿತಂ ತನಗೆ ಕರ್ಣಶೂಲಮಾಗೆ . . . ನೀಡುಂ ನೋಡುತ್ತುಮಿರೆ (ಪಗೂ. ೬-೦೪ ಪ). ೨. ಭಾಷೆ : "ಬ್ರಾಹ್ಮೀ, ಭಾರತೀ, ಭಾಷಾ . . . ಭಾಷಿತಂ, ವಚನಂ, ವಚಃ – ೧೫ ಮಾತಿನ ಪರುಗಳು, ಅಂದರೆ ನುಡಿಯ ಪರು" (ಸಿಂಶಾಪ. ೪೪). [ಸಂ.]

ಭಾಷಿಪು (ಕ್ರಿ). ಮಾತನಾಡು; ನುಡಿ ; ಹೇಳು : ತಾ ಮುಸುಡನೆತ್ತೀಗ ಭಾಷಿಪನೋ (ಪಸಕ್ಕಿ. ೩೭-೦೨). [ಭಾಷಣ + —ಇಸು]

ಭಾಷೆ (ನಾ). ೧. ಮಾತು ; ನುಡಿ ; ಜನರು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ತಿಳಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಾಧನ; ಪದಪ್ರಯೋಗ : ತಿಳಿವಪನ ಮತಿವಿದನ ಭಾಷಾವಳಿ ಲಿಪಿಜ್ಞನ ಸಾಕ್ಷರನ . . . ಸುಂದರಾಕ್ಷರ ತಿಳಿದ ಹೃದಯನ ಸಂಧಿಗ್ರಪರಿನಿಸಬೇಕೆಂದ (ಕಾಣ್ಯಾ. ೬-೮೯) ; ಭಾಷೆದುಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳು ಹಲವು ; ವರ್ಣಗಳು ಕೆಲವು (ಪುಕ್ಕಪ್ರ. ೦೦); ಅಕ್ಷರರೂಪದಿಂ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ ಮನೋಭಾವನೆಯೇ ಭಾಷೆ (ಸಂಕೋಪ್ರ. ೦). ೨. ಕನ್ನಡ, ತಮಿಳು, ಸಂಸ್ಕೃತ ಮೊದಲಾದ ಬೇರೆಬೇರೆಯ ಮಾತು.–ವಾಚ್ಯಯ : ಸಂಸ್ಕೃತಂ ಪ್ರಾಕೃತಂ ಅಪಭ್ರಂಶಿಕಂ ಪೈಶಾಚಿಕ ಮೆಂಬ ಪೂರ್ವಿದರೆ ಭಾಷೆಗಳೊಳ್ ಪುಟ್ಟುವ ದ್ರವಿಡಾಂಧ್ರ ಕರ್ಣಾಟಕಾದಿ ಪುಟ್ಟುಜಾತಕ್ ಸರ್ವವಿಷಯಭಾಷಾಜಾತಿಗಳಕ್ಕುಂ (ಕಂಗೋಂಪ್ರ. ೦-೨೬ ಪ):

ಕನ್ನಡದೊಳ್=ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ (ಪುರು. ೯. ೪೯). ೩. ವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ದೇವತೆ: ಸರಸ್ವತಿ; ವಾಣಿ: "ವಾಕ್(ಗ್), ವಾಣಿ, ಭಾರತೀ, ಭಾಷಾ. . .ಸರಸ್ವತೀ–ಈ ೮ ಸರಸ್ವತಿಯ ಪೆಸರ್" (ಪಾಣಿನಿ. ೬-೮); ಶ್ರುತದೇವಿ ವಾಣಿ ವಾಗ್ಭಾರತಿ ವಚನಂ ಭಾಷೆ ಮಾತೆ ಗೀರ್ ಬ್ರಾಹ್ಮಿ ಸರಸ್ವತಿ ವರದೆಯಾಗಿ . . . ತಿರ್ದುಗೆ ದಯೆಯಿಂ (ಪಂಪ.೪೯. ೨-೬); ದೂಷಿಸಿದೊಡಾ ವೀರಭದ್ರನು ಪೂಷನೆಂಬನ ಹಲ್ಲನುದುರ್ಚನೆ ಭಾಷೆ ಮುಖಿಕೆಯತಂದಡಾಕೆಯು ನಾಸಿಕವನರಿದ (ಪಂಪ. ೪೪-೪೨). ೪. ಆಣೆ; ಶಪಥ; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ: ಹಣ ಬಂಗಾರವಸ್ತ್ರ ಕವ್ವಡ ಬಟ್ಟೆಮುಲ್ಲಿ ಪೆಟ್ಟನೆ ಬಿದ್ದಿರಲು ಕಂಡು ಕಾತರಿಸಿ ಕೈಮುಟ್ಟಿ ಎಪ್ಪದ ಭಾಷೆ (ಆದಿ. ೨೦-೪೨); ವಿಪ್ರರ ಕರಸಿ ವೈದಿಕದಿಂದ ಧರಿಸಿದರಗ್ನಿಯನು ಮಾಡಿದರು ಭಾಷೆಗಳ (ಕುಮಾ.೬೪. ೨-೩); ಪರಾವಣನು ಕಂಟಕವೆತ್ತಿ ಬಂದರೆ ತನ್ನ ನೆನೆಯೆಂದಿತ್ತ ಭಾಷೆಯ ನೆನಪು ಬಂದುದನಜಿತು ಚಿಂತಿಸಿದ (ಕಾಶಿಖ. ೪೯-೨೦); ತಿಂಗಳಾರಕೆ ಮರಳಿ ಬಹೆನೆಂಬ ಭಾಷೆಯಂ ಭಾಮಿನಿತ್ತೆ ಭಾಮಿನಿ ಸಮಾಧಾನಬುದ್ಧಿಯಿಂ. . . ಪಡೆದಳ್ ಪಿರಿದರಿವೆಱಗೆ (ಕಬ್ಬಾಲ. ೩೩-೦೫೫). ೫. [ಜೈನ] ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಸೂತ್ರಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಭಾಷೆಯೆಂಬುದು ಪರಮಭಾಷಾಸುಂದರ ಪದನಾರವಿಂದನಪ್ಪ ಜಿನಪತಿಯಾರಾಧಿಸಿ ವಾಕ್‌ಸಮಿತಿಯಿಂ ತಪದೊಳ್ ನೆಗೞ್ದೊಡೆ ದಿವ್ಯಾದಿ ಭಾಷೆಗಳು ಪಡೆಗುಂ (ಜಾಪಪು. ೩೬).

ಭಾಷಾ ಚತುರ್ಭುಜ=ವಾಲ್ಮೀಕಿಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತನಾದವನು: ಒಂದು ಬಿರುದು: ದಿಗ್ವಾಸಾಯಸಿಖಾಮಣಿ ಭಾಷಾ ಚತುರ್ಭುಜಂ ಸುಜನಮಖಿರಧ್ವಜಂ [ಶಾ]ನ್ತಾಕೌನ್ತೇಯಂ . . . ಶ್ರೀಮದ್ದಿಗ್ವಾಸಾಯಕ ದಾವುಪಯಂ ಉಱಂಗಿ ಮೂವತ್ಮುಮನಾಲುತ್ಸವಿಟ್ಟು (ಶಾಂಭ. ೪೭. ೩೭೦-೭೩; ೧೦೮೦). **ಭಾಷಾದಾರು**=ಭಾಷೆಗೆ ಅನುಸಾರವಾದ; ಭಾಷೆಯನ್ನು ಆಧಾರವಾಗಿ ಪಡಿಗನೆಸಿದ: ನಾವು ಈಗ ತಾನೆ ಭಾಷಾವಾರು ಪ್ರಾಂತರಚನೆಯು ಫಲವಾಗಿ ವಿಶಾಲಮೈಸೂರುಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೇವೆ (ಗೃತಾ. iii, ಮುಖ್ಯಾ). **ಭಾಷೆಗಳನ್ನೊದಗಿಸು**=ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸು; ಶಪಥಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸು: ಭಾಷೆಗಳನೊದಗಿಸಲಸಮಭಕ್ತಿಯನು ನೇದಿಸಲು . . . ಈ ಮಣಿಪವಾಗಿಳೆಗೆ ಬಂದ ಮುಮಾ ಮಹಿಮ ಹರಮೂರ್ತಿ. . . ಮಾಚಯ್ಯ (ಪಪ್ರ. ೩೬-೨೨). **ಭಾಷೆ ತಪ್ಪು**= ಆಡಿದ ಮಾತನ್ನು ನಡೆಸದಿರು; ಕೊಟ್ಟ ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪು: ಅವರ ಎಂದೂ ಭಾಷೆಗೆ ತಪ್ಪುವದರಲ್ಲ (ಮಾಪ). **ಭಾಷೆಗೆ ತಪ್ಪುವ ರಾಯರ ಗಂಡ**= ವಚನಭ್ರಷ್ಟರಾದ ರಾಜರನ್ನು ದಂಡಿಸಿಂವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರಂ ಅರಿರಾಯವಿಭಾಡ [ಭಾಷೆಗೆ ತಪ್ಪುವ ರಾ]ಮರ ಗಂಡ ಶ್ರೀ ವೀರಬುಕಣಾಪೊಡೆಮರ ರಾಜ್ಯಾ[ಭ್ಯು]ದಯದಲೂ (ಶಾಂಭ. IX–ii, ೪೦೬–೭; ೧೨೭೨); ಭಾಷೆಗೆ ತಪ್ಪುವ ರಾಯರ ಗಂಡಃ ದೋಷಕ್ಕದರ್ಥಿಜನಯೋ ರಣಚಂಡಃ (ಅಳ. VII, ೩೮೫. ೦-೭೩; ೧೫೧೬). **ಭಾಷೆ ಮುಟ್ಟಿಸು**=ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸು; ವಾಗ್ದಾನವನ್ನು ನಡೆಸು: ಅವಸು ಭಾಷೆ ಮುಟ್ಟಿಸಿ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಭರಾ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಂಡ (ಕೂಡ). **ಭಾಷೆಯಂ ಕೊಡು**= ಮಾತು ಕೊಡು; ವಚನ ನೀಡು: ಭಾಷೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು ತಪ್ಪುವನಲ್ಲ ನೀವಾ ವಿಶೇಷಮಂ ಕಂಡು ಬಲ್ಲವ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೨-೭೦). **ಭಾಷೆಯಂ ನೀಗು**=ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕೆಳೆ; ಶಪಥಕ್ಕೆ ಭಂಗವನ್ನು ತರು; ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪು: ಆದರ ನಿಮಿತ್ತಕೆ ಭಾಷೆಯಂ ನೀಗಿ (ಪಪ್ರ. ೩೯-೦೭). **ಭಾಷೆಯಂ ಪ್ರತಿಪಾಲಿಸು**= ಕೊಟ್ಟ ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆ; ಕೊಟ್ಟ ಮಾತನ್ನು ನಡೆಸು: ಜಿನಸಮಯ ದುರುತಿರವನರಿಪೆನು ಭಾಷೆಯಂ ಪ್ರತಿಪಾಲಿಸುವೆನು (ಪಪ್ರ. ೨೯-೦೩). **ಭಾಷೆಯಂ ಸಲಿಸು**= ಕೊಟ್ಟ ಮಾತನ್ನು ಉಳಿಸು; ಶಪಥವನ್ನು ನಡೆಸು.– ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸು: ನಿನ್ನ ಅಂದಿನ ಭಾಷೆಯಂ ಸಲಿಸಿನ್ನು ತದ್ರೋಹಿಯನಪಹರಿಸಿ ನನ್ನಿಯಂ ಮೆಱೆ [illegible] (ಪಪ್ರ. ೬೦-೭). **ಭಾಷೆಯಾನುಳಿ**=ಭಾಷೆಗೆ ತಪ್ಪು: ನಾಂ ಬೇಡಿಂಮ ನಿಲಿಸಲು ದುರಿಸಿ ಭಾಷೆಯನುಳಿದು ಕೈದುವಪೆನ್ನ ಮೇಲುರ್ಚ ಗದಱಿದನ ತರೆಯಂ ಜಱಿದು ಹಾಯ್ದಿದನು (ಪಪ್ರ. ೨೯-೧೩). **ಭಾಷೆಯುಸೊದಮಿಸು** = ಭಾಷೆಯಂ ಕೊಡು: ಎನ್ನ ಸ್ವಾಮಿ ಸಂಗಯ್ಯ. . .ಜಿಕ್ಕದ ಮಲಿನಮಂ ಕಳೆದು ಭಾಷೆಯನೊದಮಿಸಿದನೆನಗೆಮತ ಪ್ರಾಣವನಂತು ಬಿಡಲು (ಪಪ್ರ. ೪೭-೨೦). **ಭಾಷೆಯ ಬಟ್ಟು**=ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗೆ ದಾಸನಾಗಿರುವವನು; ಶಪಥವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಶ್ರಮಿಸುವವನು: ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವೀರ ಧೀರ ರಣದಲ್ಲಿ ಒಸರಿಸದ ಮತ್ತೆ ಭಾಷೆಯು ಬಂಟನಲ್ಲ (ಪೃಥ್ವಿರಾ. ೨೪೨-೪೬). **ಭಾಷೆ ಯಾಡು**=ಮಾತನಾಡು: ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಷೆಯಾಡುವ ಜನವಿದ್ದಾರೆ (ಕೂಡ). **ಭಾಷೆಯಿಡು**=ಆಣೆಯಿಡು; ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡು; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡು: ಭಾಷೆಯಿಟ್ಟು ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ ಕೇಳು, ನಿನ್ನನ್ನು ಮನೆಗೆ ಸೇರಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಕೂಡ). **ಭಾಷೆಯೋರು**= ಕೊಟ್ಟ ಮಾತಿಗೆ ಬದ್ಧನಾಗಿರು; ಆಡಿದ ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪದಿರು: ತ್ಸುದಿರೊಳಾದಪ್ಯಶ್ಚಪನು ಜಸರುಗೊಂಡವನಂ ಕೊಲುಮೆನೆಂಬಸಮ ಭಾಷೆಯೊಳಿರುತಿರಲು ಭಾಂದುಸನದೊರ್ಜುನ . . . ಮನೆಗೆಯ್ದರಲು (ಪಪ್ರ. ೩೩-೭೯). [ಸಂ. ಭಾಷಾ]

ಭಾಷೆಕಾಱ (ನಾ). ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದವನು; ಆಣೆಯಿಟ್ಟುಕೊಂಡವನು: ತೆಜಪ ಕೊಡು ಕೊಡು ಭಾಷೆಕಾಱನು ಮೆಱೆದು ಹೋಗಲಿ ದೃಷ್ಟಕಂಡ ದೊಳೊಱಗುವುದ ಕೋಡುವವೆನುತ ತನಿಗೆದಱಿಕೊಡಿಸಿದನೆ (ಕುಮಾ.೬೪. ೦೪-೭೯). [ಭಾಷೆ + — ಕಾಱ]

ಭಾಷೆಕೊಡು 'ಭಾಷೆಗೊಡು' ನೋ.

ಭಾಷೆಗಳ್ಕ (ನಾ). ಕೊಟ್ಟ ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪುವವನು: ಕೆಲವೆಡೆಯೊಳಂ ಪುಗಲರುರುಭಾಷೆಗಳ್ಕರಂ ಕೆಲವೆಡೆಯೊಳಂ ಸದಾ ಪರವಧೂಸಂಗದಲಿ ಹೃನ್ಮಗ್ನರಾಗಿರ್ಪರು (ಪುರು. ೨-೦೨). [ಭಾಷೆ + ಕಳ್ಕ]

ಭಾಷೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಕೊಟ್ಟ ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪು: ಭಾಷೆಗೆಟ್ಟರ್ದನ ಸಭೆಯಲಿ ದೋಷವಲ್ಲಾ ಕುಳ್ಳಿತಿದ್ದಡೆ ಶೇಷಭೂಷಣಭಕ್ತರಿದ್ದಂಹರವರೆ ಸಾತಿನ್ನು (ಪಪ್ರ. ೪೭-೦೨). [ಭಾಷೆ + ಕೆಡು]

ಭಾಷೆಗೊಡು, ಭಾಷೆಕೊಡು (ಕ್ರಿ)- ಮಾತುಕೊಡು; ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡು: ಏಂದಱುತೆ ಭಾಷೆಗೊಟ್ಟವಚಂಮೀರಂ (ಪಂಪ. ೬-೨೩). **ಭಾಷೆಕೊಡು**: ಭಾಷೆಕೊಟ್ಟವನು ಪೋದಣೆ ಮಾಡನೆ ? (ಗದ). [ಭಾಷೆ + ಕೊಡು]

ಭಾಷೆತಪ್ಪುಕ (ನಾ). = ಭಾಷೆಗಳ್ಕ: ಆತ ದ್ರೋಹಿ ಭಾಷೆತಪ್ಪುಕ ನವಮ ಭವದಲ್ಲಿ ಬಳಲುವನು (ಪೀಠಾಕ್ಷ. ೦೨೨-೦೦೩). [ಭಾಷೆ + ತಪ್ಪುಕ]

ಭಾಷೆವಂತ (ನಾ). ಕೊಟ್ಟ ಮಾತನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು; ಆಡಿದ ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪದಿರುವವನು; ಲೇಸಾದ ಪಾಲಂಕಲು೪ವಂ ಭಾಷೆವಂತನು ಬಂಕಿದೇವನು (ಪಪ್ರ. ೯-೩೮). [ಭಾಷೆ + —ವಂತ]

ಭಾಷ್ಪಿಗೆ, ಬಷ್ಪಿಗೆ, ಭಾಟಿಗೆ (ನಾ)- (ಉಕ) ನಿಷ್ಟ್ರಯೋಜನ: ಅದೇ ಮುಂಜಾವ ಪಾಲ್ಮನಾಲ್ಕ ಸಾರೆ ಎಡತಾಕಿದರೂ ಭಾಷ್ಪಿಗೆಗೆ ಸೆಟ್ಟಿಯೂ ಇಲ್ಲ ಮಗದುಮವೂ ಇಲ್ಲ (ಚಿಕಿಗೆ. ೨). **ಬಷ್ಪಿಗೆ**: ಬಷ್ಪಿಗೆದು ಹಾಕಿ ಕನ್ನಡಿಯನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ವೇದೋಕ್ತ ಸಮ್ಮತ ಪ್ರಕಾರ ಲಗ್ನವಾಯಿತೇ ಹ್ಯಾಗೇ ? (ಗೃಪ್ರ. ೬೬೦). **ಭಾಟಿಗೆ**: ಪೆಗಿಯಾಣೆ ಒರಕೊಡದು ಪಾಲವ ಭಾಟಿಗ್ಗೆ ಒರಬೇಕ (ಪುಗೆ. ೫೦) ; ಆ ಕಾಲದ ನೈಮಿತ್ತಿಕಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಭಾಟಿಗೆ ಅಥವಾ ಭಾಷ್ಪಿಗೆ ಹಾಕುವುದು ಎನ್ನುವರು (ಪುಗೆ. ೦೨೭ ಪೀಠಿ). 'ಭಾಸದಿ' ಪರಾ. [?]

ಭಾಷ್ಯ (ನಾ): ೧. ವ್ಯಾಕರಣ, ವೇದಾಂತ ಮೊದಲಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಸೂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಗ್ರಂಥ; ಸೂತ್ರಾನುಸಾರವಾದ ಪದಗಳಿಂದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಹಾಗೂ ವಿವರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಪದಗಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ: ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸರು ಒಂದು ಸೂತ್ರವನ್ನು ಸಿದ್ಧಾಂತರೂಪಕವಾಗಿ ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ . . . ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ಶಂಕರರ ಭಾಷ್ಯವು ವಿಚಾರಣೀಯವಾಗಿದೆ (ಪ್ರಣಾಕ್ಕ. ೩೪); ಪೂರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದು ಭಾಷ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಹೊರಟಿರುವ ವಾರ್ತಿಕವೆಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಅರ್ಥದಿಂದಲೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ (ಕೀಂಪ್ರಾ. ೧೫೬)- ೨. ತತ್ತ್ವವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಉಪನಿಷತ್ತು, ಗೀತೆ ಮೊದಲಾದ ಉದ್ಗ್ರಂಥಗಳ ಪ್ರೌಢವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನೆ ಯಾವುದೇ ಗಹನವಾದ ಮೂಲಗ್ರಂಥದ ವಿವರಣ ಗ್ರಂಥ: ಪಟಗಾಂಪರ ಮಡಿ ಮುತ್ತುಂಮಟಸುಂಗೋದಂದದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯಮನೊರ್ಮಂ ತಟಿಯೋದಿದಾತನಲ್ಲದೆ ಬಚಿವಚಿಯಂ ಬಂದು ಬರೆಯಲಾಗದಗ್ಗುಂ (ಜಾಂಬಪು. ೦೦-೦೦೦); ಭಗವತ್ಪಾದರಾದ ಶ್ರೀ ಶಂಕರರೇ ಭಗವದ್ಗೀತೆಗೆ ಭಾಷ್ಯ ಬರೆದವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಾತನರು (ಶಾಕಂ. ೦೦೯). ೩. ಪಾಣಿನಿಯ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಪತಂಜಲಿಯು ಬರೆದಿರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. [ಸಂ.]

ಭಾಷ್ಯಕಾರ (ನಾ). ೧. ಯಾವುದೇ ಸೂತ್ರಗ್ರಂಥದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ರಚಿಸಿದವನು.—ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದವನು: ತಮ್ಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ವಾರ್ತಿಕಕಾರರು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಆದರಿಸದಾರದೆಂದು ಬರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕೀಂಪ್ರಾ. ೬೫೦); ನಿರುಕ್ತಕಾರರಾದ ಯಾಸ್ಕರೂ, ನಿರುಕ್ತದ ಭಾಷ್ಯಕಾರರಾದ ಸ್ಕಂದಸ್ವಾಮಿ ಮತ್ತು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರೂ . . . ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಶಾಕಿ. ೪೬). ೨. ಪಾಣಿನಿಯ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದ ಪತಂಜಲಿ. ೩. ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ಬರೆದ ಶಂಕರ, ರಾಮಾನುಜ ಮತ್ತು ಮಧ್ವ ಆಚಾರ್ಯರು: ಪಾಣಿ ರಾಮಾನುಜರ್ಗಿಂತಿರದತಿಸಾನಂಗೆಯ್ದು . . . ತಳ್ಕೈಸಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವಿಮಗಿಂ ಶ್ರೀ ಭಾಷ್ಯಕಾರಾಶ್ರಯಂ ಸವಸ್ಕೆಂದತಿಹೃಷ್ಟೆಯಾದಳ್ (ಪಜ್ಞ.೮೬-೩೩೮); ದ್ವೈತವೇದಾಂತಮತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರೆನಿಸಿದ ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರವರು ಭರತಖಂಡದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ತಮ್ಮ ಮತವನ್ನು ಪ್ರಚುರಗೊಳಿಸಿ ಪ್ರಸ್ಥಾತರಾದರು (ಈಂ. ೦೦) [ಸಂ.]

ಭಾಷ್ಯ (ನಾ). ವಿವರಣೆ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ: ನಿನಗೆ ಸೂಚನೆ ಮಾತ್ರ ಬೇಕಾಗಿತ್ತಲ್ಲವೆ? ಸೂಚನೆ ಕೊಟ್ಟರುವೆ. ಅದರ ಭಾಷ್ಯ ಹೇಳಲು ನಮಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಚುಸ್ತ. ೨೦೬). [ಸಂ. ಭಾಷ್ಯ]

ಭಾಸ (ನಾ). ೧. ಹೊಳಪು; ಪ್ರಕಾಶ; ಕಾಂತಿ. ೨. (ಮನಸ್ಸಿಗೆ) ತೋರಂವುದು; ಹೊಳೆಯುವುದು: ಇಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಧಿಷ್ಠಿಕ್ಕಿಂತ ಅನ್ಯಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಅದು ಕಾಣದು. ತನ್ನ ಅನುಭವಗಳಲ್ಲದ ಅನ್ಯಾನುಭವಭಾಸಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಎಡೆಯಿಲ್ಲ (ಪಾಕೀ. ೩). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಹಾಲಕ್ಕಿ: "ಶಕುಂತಃ, ಭಾಸಃ—ಈ ೨ ಪಿಂಗಲಿ" (ಪಾಕಶು. ೪೦-೧೪); ದ್ರೋಣನು . . . ಶಿಲ್ಪಿಯಿಂದ ಒಂದು ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಭಾಸಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಅದನ್ನು ಅವಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಒಂದು ಮರದ ತುದಿಗೂದಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಪಪಕಾ. ೨೦)- ೪. ಹದ್ದು; ಗೃಧ್ರ: ಈಸು ದೊಡ್ಡಿತು ಮಾಡಲೇನಾ ಭಾಸನು ಸಾಕಂದು ವಾಲಿ ಹುಕಾಪನರ ನಂದವರು ಕದಬ್ದರುರುಪಾಕ್ಯಮವ (ಕೂಕಾ. ೬೯-೨೬). ೫. ಹುಂಜ; ಕುಕ್ಕುಟ. ೬. ದಾನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ; ಗೋಪ್ಯ. ೭. ಒಬ್ಬ ಸಂಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಕಾರ: ವಿದ್ವಾಂಸರು ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳನ್ನು . . . ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಲು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತವನ್ನು ಬೆಂಕಿ ಸುಡಲಿಲ್ಲ (ಸಮಾ. ೭೦).

ಭಾಸವಾಗು = ಕಾಣು; ತೋರು: ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಅಮೃತದಂತೆ ಕಂಡದ್ದು ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ವಿಷದಂತೆ ಭಾಸವಾಗಬಹುದು (ಸುಚಸಂ. ೩); ಬಾಡ ಮೊದಲಿನಿಂದ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ರೀಲಿಯಂತೆ ಭಾಸವಾಗ ಬೇಕು (ಕಿಪ್ರದ. ೨೪೯). [ಸಂ.]

ಭಾಸಕ (ಗು). ೧. ಬೆಳಕು ಬೀರುವ; ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ. ೨. ತೋರಿಸುವ: ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವ. ೩. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ; ತಿಳಿಯಲಾಗುವ; ಸುಗಮವಾದ; ಸರಳವಾದ. (ನಾ). ೧. ತೋರಿಸುವುದು; ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು: ಇದೇ ರೀತಿ ಪದವ್ಯಂಗ್ಯವೆಂಬ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಯಾದರೂ ಅನ್ಯನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ ಪದವೇ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ತನಗೆ ತಾನೆ ಕರುವ ಮೂಲಕ ರಸಾನುಭವಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಭಾಸಕವಾಗಬಹುದು (ಧ್ವಕಾ.ಲೋ. ೨೩೫ ಚಾಪ). [ಸಂ.]

ಭಾಸದಿ (ನಾ). (?): ಅರಸನನುಮತಿಯಿಂದ ದೃಢರಥಿ ತನುಜೆಗೆಣ್ಣೆಯನೆನ್ನಿತ್ತಿಸಿದ ಬಂಧುರವಿ ವಿಷ್ಣಾಸ್ಪನಿಗೆ ಭಾಸದಿಯಿಕ್ಕುವೆದಲಿ ಸುರಸತಿಗೆ ನವದಿವ್ಯವಸ್ತ್ರವನೆರೆವ ಸುರಕಾಂತೆಯರ ತೆರದೊಳಾ ಹರುಷದೊಳು ಮಜ್ಜನವ ವಿರಚಿಸಲಾಳರನ್ನೆಯರು (ಕಾಪು. ೦೯-೨). 'ಭಾಷ್ಟಿಗೆ' ಪರಾ. [?]

ಭಾಸಾಧಿಪ (ನಾ). ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾದವನು; ಸೂರ್ಯ: ದಾಶರಥಿಗಳ್ ಸ್ನಾನಮಂ ಮಾಡಿ ಬೇಗದಿಂ ಭಾಸಾಧಿಪಂಗರ್ಘ್ಯಮಿತ್ತಾಹ್ನಿಕ ಕ್ರಿಯೆಯ ರಚಿಸಿ (ಪಂಆಣಾ. ೦-೦೨-೨). [ಸಂ.]

ಭಾಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಳೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು. ೨. ಶೋಭಿಸು; ಕಂಗೊಳಿಸು: ಭಾಸಿಸುವ ಪಿಜ್ಞೇಂದ್ರಿಯದೊಳೆ ಗುರುವಿಂಗೆ ಕಂಭೋ ಮುಖದ ರಸವಿತ್ತು (ಪಜ್ಞ. ೦೨-೩೩); ಭಾಸಿಪ ರಂಭಯೂರ್ವತಿ ತಿರೋತ್ಥಮೆ . . . ಈ ಸಂದರಿಗೇನು ಸಾಟಿ (ಪೂಚಕ. ೦೦-೯); ಕಾಪ ಗಲ್ಲದನವರತ ಭಾಸಿಸುವ ಮುನಿಜನೋಪಾಸಿತದಲಿಂದತೆಜೋರಾಶಿ . . . ಬೆರಗಿತಾ ಮುನಿಯ ಕಣ್ಸಿ (ಪಂಆಣಾ. ೦-೨-೩೯).

[(ಸಂ. ಭಾಸನ) + — ಇಸು]

ಭಾಸುರ (ಗು). ೧. ಹೊಳೆಯುವ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. ೨. ಅಂದವಾದ; ಶೋಭಿಸುವ; ಭವ್ಯವಾದ: ಆಣುವಂ ಕಂಡಂ ಪರಮಾನುಭಾವಭಾಸುರ ಸುರಂಜೋಪಮಿತ ವಿವಿಧವಿಧೋದಯನಂ (ಪಪಾ. ೨-೪೨); ಪ್ರಾಸಾಭಾಸಂ ಮೂಱುಂ ಭಾಸುರಕಜ್ಜಾಯತಾಕ್ಷಿ ಕೇಳದ ನೊರೆಂ (ಪಂರಾಂಪಾ. ೦-೪೬ ಆಚಪ್ರ); ಭಾಸುರ ವಾರಣಾಸಿಯಂ ಪೊಕ್ಕನುತ್ಸವಮನ್ಯಪಂ (ಪಪಾ. ೦೦-೪೬); ಭಾಸುರಕುಸುಮಗಳಂದೆ ಹರನಂ ಯಜಿಪಂ (ಪಾಪ್ರೀ. ೨-೩೦). (ನಾ). ೫. ಅಂದ; ಶೋಭೆ; ಸೌಂದರ್ಯ: ಪಜ್ಜಳನ್ಮಪಿಯಲ್ಲಾಸದಿಂ ಭಂಡಾರಿ ಬಸವೇಶನಂ ನಮರತ್ನಮಯಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಭಾಸುರಂ ನಿಗೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ಪಪ್ರ. ೪೯-೩೭). ೪. ಶೂರ; ಕಲಿ. [ಸಂ.]

ಭಾಸೆ 'ಬಾಸ್ಕೆ' ನೋ.

ಭಾಸ್ಕರ (ಗು). ೧. ಬೆಳಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ; ಹೊಳೆಯುವ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಕೇಸರು; ರವಿ; ಸೂರ್ಯ: "ಆದಿತ್ಯಃ, ಸವಿತಾ . . . ಭಾಸ್ಕರಃ, ತಿಗ್ಮಾಂಶುಃ, ದ್ವಾದಶಾತ್ಮಾ, ತ್ರಯೀತನುಃ _ ಈ ೧೭ ಆದಿತ್ಯನ ಪೆಸರ್" (ಪಣಾಮು. ೭-೪೫); ಸಿತಮಂ ಭಾಸ್ಕರನಂ ನಿಲೆ ಚತುರ್ಥದೊಳ್. . . ಜನಪತಿಯಕ್ಕುಂ (ಜಾತಿ. ೮೨-೨೩); ಮನದೊಳ್ ಭಾಸ್ಕರನಂ ಬೇಡಿ ಮತ್ಸಂ ಪ್ರಕಾಶದೊಳ್

ಇದೆ ರಥಂ ಸಿದ್ಧಮಡಲಿಮೆನೆ (ಜಾಪಕ್ಕ. ೫೯-೩೨). ೫. 'ಜೀವಂಧರ ಚರಿತೆ' ಎಂಬ ಪದ್ಯದಿ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಕನ್ನಡದ ಒಬ್ಬ ಕವಿಯ ಹೆಸರು: ಈ ಕೃತಿರಚಿತ ಕವಿವರನು ವಿತತ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಗೋತ್ರಾನ್ವಿತ ಸರಸಿಸವಾಂಕಸುತವಿಶ್ರುತನು ಭಾಸ್ಕರನು (ಜೀಚಂಕ. ೦-೫೬); ಭಾಸ್ಕರನು ಕಾಮರಾಮ್ಯಾಹಾರತದಿಂದ ಕಾವ್ಯಭಾಗಗಳನ್ನು ಒಂದೆರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಎರವಲಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಂತಿದೆ (ಕಾಸಾ. ೨೫೬). ೪. 'ಬೇಹಾರಗಣಿತ' ವೆಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಕನ್ನಡದ ಒಬ್ಬ ಕವಿಯ ಹೆಸರು: ಭಾಸ್ಕರ. ಸು. ೧೬೫೦– ಈತನು ಬೇಹಾರಗಣಿತವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ (ಕವ. II. ೨೭೦). ೫. [ಗಣಿತ] ಹನ್ನೆರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: ಇಂದುಗಣಂ ಶರಸಂಖ್ಯೆ ಯೊಳೊಂದಿರೆ ಜಾದ್ರಧರಂ ಬಂದು ಪದಾಂತದೊಳಿರ್ದೊಡೆ ಭಾಸ್ಕರಮೊಳ್ ಯತಿಯುಂ ನಿಂದು ವಿರಾಜಿಸೆ ಪಾಕಗನಿಂ ಪಡದತ್ತು ಜಗದ್ವಂದಿತಂ (ಜಿಸಂಚಂ. ೨-೦೬೦). ೬. [ಧಂದ] ಎರಡು ಲಘುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಒಂದು ಗುರುವಿರುವ ಗಣ; ಜಗಣ (ು–ು): ಉರ್ವೀಮಾರುತ ಭಾಸ್ಕರಾ ನಿಲವಿಯದ್ವಂದ್ವಂ ಪದಾಂತಂಗಳೊಳ್. . . ಪಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತಂ (ರಂಮೋಅಂ. ೨-೦೭೩). [ಸಂ.]

ಭಾಸ್ಕರನಂದನ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೨. ಕರ್ಣ: ಹಿಂದಣಿಗೆ ತಿರುಗಿದನು ಭಾಸ್ಕರನಂದನನು ಬಲವಂಕದಲಿ (ಕಾಹ್ಯಕ್ರಿ.೮. ೬-೩೦). ೩. ಯಮ. ೪. ಶನಿ. ೫. ಸುಗ್ರೀವ. [ಸಂ.]

ಭಾಸ್ಕರವಾರ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನು ಅಧಿದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ವಾರ; ಭಾನುವಾರ; ಆದಿತ್ಯವಾರ: ಕೃಷ್ಣಸಪ್ತಮಿಯೊಳ್ ಭಾಸ್ಕರವಾರದಂದು (ಶಿ.VI. ಕಚಸಂ. ೫೦-೫೯; ೧೧೮೦). [ಸಂ.]

ಭಾಸ್ಕರಸುತ (ನಾ). =ಭಾಸ್ಕರನಂದನ ೨: ಭಾಸ್ಕರಸುತನಂ ಪಾಲ್ವುದಿ ಮುರಹರನಿಂದೈವಡಿ ಪೆಗಬ್ಬಿಯದುಚಿರ ಭೀಮುಂ (ಕಮಾ. ೬೭ ಕ್ರ.ಮೂ೮). [ಸಂ.]

ಭಾಸ್ಕರಸ್ವರ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಸ್ವರ; (ಮನುಷ್ಯನ) ಬಲಭಾಗದ ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆಯಿಂದ ಹೊರಡುವ ವಾಯು: ಒಂದು ದಿನ ತಮ ವಿನಲಿ ನಡವುದು ಇಂದುಭಾಸ್ಕರಸ್ವರಗಳಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಸಾವಿರದಾಱನೂಱುಮ ಯೇಳುಭಾಗದಲಿ ಬಂದುದನು . . . ತಂದು (ಹಂಪ. ೧೪); ಇಂದು ಭಾಸ್ಕರ=ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರ, ಸ್ವರ=ಶ್ವಾಸಗಳು. (ಒಳಹೊರಶ್ವಾಸಗಳು) (ಹಂಪ. ೧೪ ೩೮). [ಸಂ.]

ಭಾಸ್ಕರಾಪತ್ಯ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಶನಿಗ್ರಹ: ಭಾಸ್ಕರಾಪತ್ಯನುಮಂಗಾರಕನುಂ ಬೇಣ್ ಕೂಡಿರೆ ದಾರಕಬ್ಬುದ್ಧಯಕ್ಕಿ ಲಯಮಾಗದಿರಂ (ಜಾಪಪ. ೬-೦೯). [ಸಂ]

ಭಾಸ್ಕರಿ (ನಾ). =ಭಾಸ್ಕರಾಪತ್ಯ: ಇರೆ ನೀಚಾಂಶಕದೊಳ್ ಹಿಮಾಂಶು ಮೃಗಕುಂಭಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ ನೋಡೆ ಭಾಸ್ಕರಿ (ಜಾಪ. ೯-೩೬). [ಸಂ.]

ಭಾಸ್ವರ (ಗು). ೧. ಹೊಳೆಯುವಂಥ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. ೨. ಭವ್ಯವಾದ; ಉಜ್ಜ್ವಲವಾದ: ಭಾಸ್ವರಭಕ್ತಿಯಿಂದೆಱಗಿ ದೇವಗಣಂ (ಶ್ರೀಪ್ರ. ೦೦-೦೯). (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಮೂಲಧಾತು: ರಂಜಕ: "ಸಾಮಾನ್ಯ ಶಾಖದ ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಜನಕದೊಡನೆ ಸಂಯೋಗ ಹೊಂದಿ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಸುಡುತ್ತ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯುವ ಹಳದಿ ಛಾಯೆಯ, ಮೇಣದಂಥ, ಒಂದು ಅಲೋಹವಮೂಲಧಾತು: ರಂಜಕ; ಭಾಸ್ವರ" (Phosphorus. ೫೦೫೩). [ಸಂ.]

ಭಾಸ್ವರಜ್ಞೋಧ (ನಾ). ೧. ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನ. ೨. ಭವ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು; ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನಿ: ಭಾಸ್ವರಜ್ಞೋಧ ನೀನಱಿಪಿದೈ ನುಡಿಯೊಳ್ ನೃಪನೀತಿಸಾರಸರ್ವಸ್ವಮಾ (ಜಾಅಕ್ಷ. ೨-೩೪). [ಸಂ.]

ಭಾಸ್ವರರೂಪ (ನಾ). ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಆಕಾರ; ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ಸ್ವರೂಪ: ಶುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರಜತಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವ ಕ್ರಮ ಹೇಗೆಂದರೆ—ಇಂದ್ರಿಯಸಂಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಶುಕ್ತಿಯು ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ಭಾಸ್ವರ ರೂಪದಿಂದ ಸಹಜವಾಗಿ ಗೃಹೀತವಾಗುವುದು (ಜಾಪಕ್ಕ. ೬೮೯). [ಸಂ.]

ಭಾಹದರು 'ಬಹಾದುರ್' ನೋ.

ಭಾಹೂ (ಅ). ಮೆಚ್ಚುಗೆ, ಹರ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಭಾವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ: ದಕ್ಕೀಶ ಚಲದಂಕಮಲ್ಲ . . . ಭಾಹೂಯೆಂಬ ವಕ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಬರುತಿರ್ದ (ಹಸ. ೫೦-೩೭).

ಭಾಳ 'ಭಾಲ' ನೋ.

ಭಾಳನಯನ (ನಾ). ಹಣೆಯಲ್ಲಿ-ಕಣ್ಣಿಳ್ಳವನು; ಹಣೆಗಣ್ಣ: ಶಿವ: ಭಾಳನಯನಪ್ರತಿಮರುಣಾಲೋಲಮಾನಸ (ಪಚ್ಚ. ೨೨-೩೨).

[ಸಂ. ಭಾಲನಯನ]

ಭಾಳನೇತ್ರ (ನಾ). ೧. (ಶಿವನ) ಹಣೆಗಣ್ಣು: ಆ ಗಣಂಗಳ ನಡುವೆ ಮೆಱೆಮಿಂದನೊಪ್ಪಿದಂ . . . ಭರ್ಗನ ಭಾಳನೇತ್ರದಂತೊಪ್ಪಿದಂ (ಪಂಶಿ. ಚಿ. ೬೨-೦೦); ಮುಚ್ಚಿದಭದವ ಭಾಳನೇತ್ರದ ಪಂಚ್ಚಳದ ತೆಱದಿರವಿ ಕಿಜ್ಜನು ಬಿಚ್ಚಿ ಬೀಸಿದ ತೆಱದಬುಜ ಅಚ್ಚರಿದನು ಮರ್ಕಟರ (ಶಾಜಾ. ೫೦-೬೯). ೨. = ಭಾಳನಯನ: ಭಾಳನೇತ್ರಂಗೆ ತಾಂ ಸದೃಶನೀ ಲೌಕಿಕಂ (ತ್ರಿಜಾಪ್ರಾ. ೪೦-೭೦). [ಸಂ. ಭಾಲನೇತ್ರ]

ಭಾಳಪಟ್ಟಿ 'ಭಾಲಪಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಭಾಳಲಾಂಛನ (ನಾ). ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ವಿಭೂತಿ ಮೊದಲಾದ ಗುರುತು.–ಚಿಹ್ನೆ: ಬೀರಯ ಕೆಲವರು 'ಭಸಿತ–ಗಂಧಾಕ್ಷತೆ'ಗಳನ್ನೂ 'ಭಾಳಲಾಂಛನ'ವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು (ಕಾಬಸ. ೧೭).

[ಸಂ. ಭಾಲಲಾಂಛನ]

ಭಾಳಲಿಪಿ (ನಾ). ಹೀಗೆ ಹೀಗೆ ಆಗಬೇಕೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮನು ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವನೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಅಕ್ಷರ.— ಬರವಣಿಗೆ; ಹಣೆಯ ಬರಹ; ವಿಧಿಬರಹ: ಕಾಳಗದಲಿಂದಮಿತರಾಯರ ಭಾಳಲಿಪಿಗಳ ನೊರಸುವೆನು (ಕುಶ್ಯಕ. ೫೦-೨); ತೊಡೆಮೇ ತೋರ್ಪೀ ವಿಶಾಚರಪಡೆಯು ಭಾಗ್ಯದ ಭಾಳಲಿಪಿಯನು (ಕೂಪಂ. ೬-೬-೨). [ಸಂ. ಭಾಲಲಿಪಿ]

ಭಾಳಲೋಚನ (ನಾ).=ಭಾಳನಯನ: ಭಾಳಲೋಚನನಾದೊಡಂ ಕಾದಿ ತಂದಪೆವು (ಜಾಪ. ೫೬. ೩೬-೬); ಬರಹೇಳಲಾಪರೆ ಕರೆ ಸಹಾಯಕೆ ಭಾಳಲೋಚನನ (ಕಾಬ್ಯಕ್ರಿ.೨. ೨-೦೩); ಅಂಗದನು ತಿರುಗಲು ಭಾಳಲೋಚನ ಮೆಚ್ಚು ತಿರೆ ಭೂಪಾಲ ರಾಘವನಂಗಚಿಹ್ನವನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿದ (ಶಾಜಾ. ೫೦-೩೯); ಕೋಳಿ ಕೂಗದ ಮುನ್ನ ಏಳುವದು ವಿಕ್ಕದಲಿ ಭಾಳಲೋಚನನ ಭಕ್ತಿಯುಂ ನವೆದರೆ ಅಳನುಳಯ್ಯ (ಸಕಾಕ್ಕ. ೨೧೩). [ಸಂ. ಭಾಲಲೋಚನ]

ಭಾಳವಿಲೋಚನ (ನಾ). = ಭಾಳನಯನ: ಸನ್ನುತಕಾಮಳಸುಚರಿತಂ ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಭಾಳವಿಲೋಚನನು (ಪಚ್ಚ. ೫೦-೨). [ಸಂ. ಭಾಲವಿಲೋಚನ]

ಭಾಳಾಂತರ (ನಾ). ಹಣೆಯ ಮಧ್ಯಭಾಗ.–ಮಧ್ಯ: ಬರೆಯಬಲ್ಲನು ಬರೆದ ಬರಹವನೊರಸಲಱಿಯೆನು ಜಗದ ಭಾಳಾಂತರದಲೀ ಸುಕೃತಾಚರದ ಶತ್ಕರ್ಮಫಲವಿದು (ಕೂಪಂ. ೦-೮-೩೦); ಶಿಶುವಿನ ಭಾಳಾಂತರ ದೊಳ್ಬಳ್ಳು ಮಂತ್ರಿಸಿದ ವಿಭೂತಿಯ ಬೊಟ್ಟು (ಜೀಚಚಕ. ೪-೩೬).

[ಸಂ. ಭಾಲಾಂತರ]

ಭಾಳಾಂಬಕ 'ಭಾಲಾಂಬಕ' ನೋ.

ಭಾಳಾಕ್ಷ 'ಭಾಲಾಕ್ಷ' ನೋ.

ಭಾಳಾಕ್ಷರ (ನಾ). = ಭಾಳಲಿಪಿ: ಬರೆಯಬಲ್ಲೆನು ಬರೆದ ಬರಹವ ನೊರಸಲಱಿಯೆನು ಜಗದ ಭಾಳಾಂತರದಲಿ . . . ನಿಧಾರದ ಭಾಳಾಕ್ಷರದ ವಿಧಿಗೆ ವಿಧಾತ್ರ ನೇನೆಂದ (ಕೂಪಂ. ೦-೮-೩೦). [ಸಂ. ಭಾಲಾಕ್ಷರ]

ಭಾಳಾಕ್ಷಿ (ನಾ)· [ಜೈನ] ಪಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವಳು; ಜ್ವಾಲಾಮಾಲಿನಿ: ಚಳದ್ಭಾಳಾಕ್ಷಿ ಸಂಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಹ್ವಾಳಾಮಾಳಿನಿ ಮಾಬ್ಕೆ ಮತ್ಕೃತಿಗೆ ನಿರ್ವಿಘ್ನಕ್ರಿವರ್ವಾಹಮಂ (ಶಂಪ್ರಕ್ರಿ. ೦-೯).

[ಸಂ. ಭಾಲಾಕ್ಷೀ (ಭಾಲ + ಅಕ್ಷಿ + —)]

ಭಾಳೇಕ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ಹಣೆಗಣ್ಣು : ಶಿವನಿಂತೇಳ್ದಂದು ಭಾಳೇಕ್ಷಣಜಮು ನೆರೆಯೆ ತಾಂ ಕೊಟ್ಟು ಪನ್ಮಾಯಯಂ ತೂಳ್ದು . . . ಗೆಲ್ದೊಪ್ಪಿದಂ (ಕ್ರಕಂ. ೬-೭೭). ೨. = ಭಾಳನಯನ : ಬಿನ್ನೈಸಿದಳು ಭಾಳೇಕ್ಷಣಂಗಾ ವಾಸುದೇವಸ್ತುತಿಪಾಯಣಕ್ಕೆ ಗೆರಿದಿವಿಯರು ಭಾಸುರಾನುಗ್ರಹ ರಹಸ್ಯವಱಬುಪಬೇಕೆಂದು (ತ.ಸಂಧಾ. ೦-೨-೬). [ಸಂ. ಭಾಲೇಕ್ಷಣ]

ಭಿಂಗಾರಿ 'ಬಿಂಗಾರ' ನೋ.

ಭಿಂಡಿಮಾಲ (ನಾ). = ಭಿಂಡಿವಾಲ. [ಸಂ.]

ಭಿಂಡಿವಾಲ, ಭಿಂಡಿವಾಳ (ನಪು). ಕೈಯಿಂದ ಎಸೆಯುವ ಸಣ್ಣ ಭಲ್ಲೆಯಂತಹ ಆಯುಧ: ಶಕ್ತಿ, ಪ್ರಾಸ, ಪಾಟಿಕ, ಭಿಂಡಿವಾಲ, ಶೂಲ . . . ಮೊದಲಾದ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ತಂದಿರುವ ಈ ಸಮಂತಪಟಚಕವು ಎಷ್ಟು ಭಯಂಕರವಾಗಿರುವುದು ! (ಶಾಪಾ. ೦೦೨) ; ತೋಮರ ಭಿಂಡಿವಾಲ ಗಳ್ ಯುದ್ಧ ಗಜಗಜಗಳ ಪೋರಾಟ . . ಅನಂತಾನಂತವಾಗಿ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದುವ (ಚಾಂಪಾ. ೦೯೦). **ಭಿಂಡಿವಾಳ** : ತೋಮರಮುಸಲ ಮುಸುಂಡಿಭಿಂಡಿವಾಳವುದ್ದಂಡದಂಡಿವಿಧಾಯುಧಾಂಗಳೊಳಮಿತಪ್ರವೀಣ [ನು]ಂ . . . ಆಗಿ (ಶಂಪಾ. ೨-೩೪ ಪ) ; ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಬಿಲ್ಲರಸು ಸೂಲಿಗೆ ತೀರಿತ್ತಿ ಭಿನ್ನೈವಾಳಮತ್ತಿದ ಕರಮಾಳು (ಪ್ರ. VII. ೨೫೦. ೦೩೬-೩೯ ; ೨೦೦೨) ; ಪರಿಘಚಕ್ರಮುಸುಂಡಿತೋಮರಭಿಂಡಿವಾಳಚಯ . . . ವರಧನುರ್ದಂಡಾದಿ ಶಸ್ತ್ರೋತ್ಕರದಲಸಿಬರು ಕುಶಲರಾದರು ಪುನಿಯ ಗರುಡಿಯಲಿ (ಸಂಪಪ. ೦೭-೦೦೪). [ಸಂ.]

ಭಿಂಡಿವಾಳ 'ಭಿಂಡಿವಾಲ' ನೋ.

ಭಿಂದಪಾಲ (ನಾ). = ಭಿಂಡಿವಾಲ. [ಸಂ.]

ಭಿಂದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಭೇದಿಸು ; ಪೇಧೆಯನ್ನೆಱಟುವಾಡು : ಸೋಲ್ತುದು ಗೆಲ್ದುದು ಮಗುಟ್ಟುಂ ಸೋಲ್ತುದು ಭಿಂದಿಸಿದುದು . . . ಗ್ರಹಂಗಳೆಂದಲಿ ಮುನ್ನಂ (ಅಶ್ವಕ ೭-೫೯). 'ಭೇದಿಸು' ಪರಾ. [ಭಿಂದು + —ಇಸು]

ಭಿಂದು (ನಾ). ೧. ಮುರಿಯುವಿಕೆ ; ಹುಳುಮಾಡುವಿಕೆ ; ನಾಶ ಪಡಿಸುವಿಕೆ : 'ಭಿಂದಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಹಾಳುಮಾಡುವವನು ; ನಾಶಪಡಿಸುವವನು. ೩. ಗರ್ಭದಲ್ಲೇ ಸತ್ತ ಮಗುವನ್ನು ಪಡೆಯುವವಳು ; ಮೃತಜಾತ ಶಿಶುವಿನ ಜನನಿ : "ಪಶ್ಚಪ್ಪಸೂತಿ, ಭಿಂದುಃ — ಈ ೨ ಮಕ್ಕಳ್ ಬಾಜದವಳ್" (ಶಂಆಮು. ೩೦-೩೪೪) ; "ಮಕ್ಕಳುಱ್ ನಾವ ಸತಿ ಭಿಂದುವಕ್ಕುಂ" (ಪುಗಾಂ. ೫೯-೩). [ಸಂ.]

ಭಿಕಾರಿ 'ಬಿಕಾರಿ' ನೋ.

ಭಿಕ್ಕನೆ (ಅ)· ರೆಪ್ಪೆ ಮೊವಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಸಜಿಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಸರಸರಿಯಪರ್ಚಾಂಡ ಭಿಕ್ಕನೆ ಬಿಯಿ ಪ್ರಳಯಾಂತಕನ ಕೋಪಮಸ್ಫುರಣಕಿಂ ಮಿಗಿಲೆಂದನೆಲಂ ಬೀಸುವುದು ಬಿರುಘೋಷ (ಅಸಂಗಾ. ೦-೬-೩೩). [ಭಿಕ್ಕ್ + —ಅನೆ]

ಭಿಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನು ಬೇಡುವುದು ; ತಿರುವೆ ; ಯಾಚನೆ : ಮೃಡದೇವಾ ಶರಣೆಂದು ಭಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಅಲ್ಲಿ ನಡೆ ದೇವಾ ಎಂದೆನಿಸು ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ (ಬಸವ. ೧೩೭) ; ಆಕಾರಮೆಂತಪ್ಪುದು ಆಕಾರಮುಮಾಮಾರ್ಪ — ಗ್ರೀವಾ. ಭಿಕ್ಷಾ—ಎಂಬೆರಡು ಶಬ್ದಂಗಳ್ಗೆ ಗ್ರೀವ. ಗ್ರೀವೆ ; ಭಿಕ್ಷ, ಭಿಕ್ಷೆ — ಎಂದು ನಿಱುಪುವುದು (ಕಪುತ. ೪೫ ಕ್ರಿಯಾ) ; ದ್ವಾರಾವತಿಯ ಪೊಱ್ಮ . . . ಭಿಕ್ಷವ ಬೇಮುತೆಯ್ದಿ ಮುವನಾರಿಯಪ್ಪಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನರಮನೆಯ ಪೋಡುವೆನೆಂದು ನಡೆತಂದನು (ಭಕ್ತಿ. ೨ ಸಂಪ). ೨. ಬೇಡಿದಾಗ ಕೊಡುವ ಅನ್ನ, ಆಹಾರ ಇತ್ಯಾದಿ : ಅಕ್ಷಯುವ ಭಕ್ಷಗೆ ಒಕ್ಕೈ ಭಿಕ್ಷಮಂ ತಂದಿಕ್ಕಿದು ತ್ಪಮನಕ್ಷಯುದ ಫಲಕೇಂ ಸಮವಹುದೇ (ಬಸಪು. ೭೦ ಸಂ) ; ರಾಗಿ ತಂದಿರ್ಯಾ ಭಿಕ್ಷಕೆ ರಾಗಿ ತಂದಿರ್ಯಾ (ಶಿಸಂಚ. ೦-೭೯ ಪ್ರಾಂ) ; ರಾವಣನು ಸನ್ಯಾಸಿಯ ವೇಷವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಈ ವರ್ಣಶಾಲೆಗೆ ಬಂದು ಭಿಕ್ಷವನ್ನು ಕೇಳಿದನು. ಈ ತಂತ್ರವನ್ನರಿಯದ ಸೀತೆ ಭಿಕ್ಷವನ್ನು ನೀಡಿದಳು (ವೀಪಾ. IV. ೨೩). ೩. ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ನೀಡುವ ಭೋಜನ, — ಊಟ: ಸ್ವಾಮಿಗಳನ್ನು ಈ ದಿನ ಭಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕರೆದಿದ್ದೆವೆ (ಕ.ಚ).

[ಸಂ. ಭಿಕ್ಷಾ]

ಭಿಕ್ಷಾಂದೇಹಿ (ಅ). ೧. 'ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಡಿ' ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುವ ಸಂಸ್ಕೃತದ ವಾಕ್ಯ : 'ಭವತಿ ಭಿಕ್ಷಾಂದೇಹಿ' ಎಂಬುದಿದಾವೆ ಕಬ್ಬಿಗರ್ಗೂ ಸಿದ್ಧಿಸದ ಪೆರ್ಮೆಯ ಸಪ್ತಾಕ್ಷರೀಮಂತ್ರಂ (ಜಾಪಾಕ್ಕ. ೦೦೫-೦೯). ೨. (ಆಲಂ) ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಡಿ ಎಂದು ಬೇಡುವಮನು ; ತಿರುಕ ; ಭಿಕ್ಷುಕ : ಅತನ ದೊರೆದಡೆ ಉಪವಾಸಿ ತಾನೆಂದೆಂದು . . . ದೆನೆ ದೆನೆಗಳು ತಿರುಗಿ ಭಿಕ್ಷಾಂದೇಹಿಯಾದ ಸಂದೇಹಿಗಳ ಶಿವನೊಲ್ಲಮು (ಚಪ್ರಗೀ. ೫೫-೫೬) ; ಪನಗೆ ಭಾಮೈದನಾಗಿ ಭಿಕ್ಷಾಂದೇಹಿಯಾಗದಾರದೆಂದು ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕೊಡಿಸಿದರೆ ಹೀಗೆ ಹೀನಪನಾಶ್ರಿತನಾಗಿ ಉಭಯಭ್ರಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಪೊಂದಿದನೆ (ಜೈಕೃ. ೬ ಜಾಸಂ). 'ದೇಹಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭಿಕ್ಷಾಟನ (ನಾ). ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ತಿರುಗಾಡುವುದು ; ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವುದು : ನಿಮ್ಮ ಮನೆ ಜಜ್ಜಿದೆನರಿದ ತಲೆಯು ಬಾಯೊಳಗೆ ರಕ್ತವನೆ ಬರೆಯಿಸುವಂದದಿಂದ ಭಿಕ್ಷಾಟನವನೆಸಗುವೇಕಭವ (ಜೈಕೃ. ೫-೨-೩೬); ದೇವನುತ್ಸವದಿಂದ ಭಿಕ್ಷಾಟನಕ್ಕೆ ನಡೆದ ಶಿವಯವದೇವೊಗಳ್ವೆನು (ಜಾಪಾ. ೦-೦೨). [ಸಂ.]

ಭಿಕ್ಷಾಟನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ತಿರುಗು; ಯಾಚನೆಗಾಗಿ ಮನೆಮನೆಗೆ ಹೋಗು ; ತಿರುವೆ ಬೇಡು : ಭಿಕ್ಷಾಟನಂಗೆಯ್ಯಬೇಕೆಂದು ಮನಸಂದು ಗುಹ ಗಣಪರುಗಳಯ್ಯ ಸಿಂಗರವಾದವರ (ಭಕ್ತಿ. ೦-೦೨).

[ಭಿಕ್ಷಾಟನ + ಕೆಯ್]

ಭಿಕ್ಷಾಟನೆ (ನಾ).= ಭಿಕ್ಷಾಟನೆ : ಐಶ್ವರ್ಯ ಕಳೆದುಕೊಂಡವರಿಗೆ, ನಿರ್ಗತಿಕರಾದವರಿಗೆ ಈ ಭಿಕ್ಷಾಟನೆಯೇ ಆಶ್ರಯ (ಜೈಸಾ. ೨ ಕ್ರಮಾ.೫೫).

[ಸಂ. ಭಿಕ್ಷಾಟನ]

ಭಿಕ್ಷಾನ್ನ (ನಾ). ೧. ಭಿಕ್ಷೆಯಿಂದ ದೊರಕುವ ಅನ್ನ ; ಮನೆಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಬೇಡಿ ತರುವ ಅನ್ನ.—ಆಹಾರ: ಭಿಕ್ಷಾನ್ನಮನುಂಡಾ ಭಾಳಾಕ್ಷಂ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಗತುಃಗಃಗ್ಗಳಮಂ ಸುಕ್ಷಮೆಯಿಂದರ್ಪಿಸುತೊಳ್ಳಕ್ಷಯಸುಖ ದೊಳ್ಪನೋಹಿಲಂ ಪಡೆದಿರ್ದಂ (ಅಕ್ಕಪ. ೦೦-೯೦) ; ಇವಂಗೆ ಭಿಕ್ಷೆಯನಿಕ್ಕ ದೊಡೆ ಪಾವೆ ಪೂಜಮಟ್ಟು ಪೇಪನೆಂದು ಭಿಕ್ಷಾನ್ನಂ ಪುಟ್ಟದಂತೆಸಗಲು (ಕ್ರಪು. ೨೯-೬೬ ಪ) ; ಈ ಪಜ್ರವನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಂಡರೆ ನನಗೆ ಮುಂದೆ ಭಿಕ್ಷಾನ್ನವೇ ಗತಿ (ಪುಪಪ. ೩೬). ೨. ಬೇಡಿದವರಿಗೆ ನೀಡುವ ಅನ್ನ,— ಆಹಾರ : ನಿಜವೆಂಬೊರ್ವಳಪುರಾಗದಿಂ ಭಿಕ್ಷಾನ್ನಮಂ ತಂದು ನಿಂದಾರ್ (ಜಾಸಾ. ೨-೩೬); ಅಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಜನ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಇರಬೇಕಲ್ಲವೆ ಭಿಕ್ಷಾನ್ನ ಹಾಬುವುದಕ್ಕೆ ? (ಪೂಸಾಕ್ಷ. ೩೯). [ಸಂ.]

ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರ (ನಾ). ೧. = ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ. ೨. ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದವನು: ಶಿವ : ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂದನೋ ಈ ಮೋಹಸದ ಸಿದ್ಧಂ . . . ಪಾನೆಲ್ಲಿಂದ ಬಂದನೋ ವಿಸ್ಮಯಾಕಾರ ಕಾರುಣಿಕ ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರನು (ಜಾಸಾ. ೨ ೩೬). [ಸಂ.]

ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ (ನಾ)· ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ ; ತಿರುವೆಗಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಪಾತ್ರೆ : ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ ಹಿಡಿಯುವ ಜನ ಇನ್ನೂ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಇಡಮೆಯಾಗಿಲ್ಲ (ಕ.ಚ). [ಸಂ. ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರ]

ಭಿಕ್ಷಾಶನ (ನಾ). = ಭಿಕ್ಷಾನ್ನ ೧: ತಂದ ಭಿಕ್ಷಾಶನವನ್ನೆಲರು ನಂದನರು ತಾಯಿಗೆ ವಿವೇದಿಸಲು (ಶಂಬ್ಯಾಕ. ೦೦-೪): [ಸಂ.]

ಭಿಕ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿರುಪೆ ಬೇಡುಂ; ಯಾಚಿಸು: ಭಿಕ್ಷೆಬೇಡು: ಆಜನ ಕಪಾಲವಂ ಪಿಡಿದಸಮನೇಶ್ವನು ಭಿಕ್ಷಿಸುವನೆಂದುಸುರ್ವನು (ಬಸಪ್ರ. ೩೭-೩೨).

[ಭಿಕ್ಷ + -ಇಸು]

ಭಿಕ್ಷು (ನಾ). ೧. ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವವನು; ಯಾಚಕ; ಭಿಕ್ಷುಕ: ಮಿಱುಪ ಪಳಂಚಿನ ಕುಂಡಲದ ಕಿವಿಯೊಳಿಂಬಿಟ್ಟು . . . ಮೆಱೆಯೆ ಭಿಕ್ಷುವೊಳು ತ್ರಿರೇಖೆಯ ಬೊಟ್ಟು ಭಿಕ್ಷುವೇಷದ ತಾಳ್ದನಳ್ಳಿಪಟ್ಟು (ಶಶಾಸ. ೧-೦೦). ೨. ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತನಾಗಿ ಭಿಕ್ಷೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವ ಸಂನ್ಯಾಸಿ; ನಾಲ್ಕನೆಯ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುವ ತಪಸ್ವಿ: "ಪರಾಶರೀ, ಬ್ರಹೀ, ಭಿಕ್ಷುಃ . . . ತಾಪಸಃ—ಈ ೯ ತಪಸ್ವಿ" (ಪಂಚಮು. ೬೮-೨೩೨). ೩. ಬೌದ್ಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿ: ನಾವು ತಂದೆಯ ಬಲಾತ್ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಭಿಕ್ಷು ಆಗಿಲ್ಲ (ಕ್ರಚಾಳ. ೩. ೦೩೭); ಆನಂದ ಬೀಳ್ಮ ಭಿಕ್ಷುಗಳನೆಚ್ಚರಿಸು (ಕ್ರಚಾಸ. ೬೩-೦); ಸ್ತೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷುಗಳು . . . ಮೆರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಶಿಲಾಶಿಲ್ಪಗಳು ದೀಣವಪ್ಪ ದೊರೆತಿವೆ (ಇಷಸಂ. ೪೪). ೪. ಜೈನ ಸಂನ್ಯಾಸಿ: ಪ್ರ "ಸನ್ಯಾಸಿ. ಇವರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ:— ೧. ಅನಗಾರ. ೨. ಯತಿ. ೩. ಮುನಿ. ೪. ಋಷಿ" (ಕ್ರತತಪ್ರ. ೦೮೪). [ಸಂ.]

ಭಿಕ್ಷುಕ (ನಾ). ೧. ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಬೇಡಿ ಜೀವಿಸುವವನು; ತಿರುಕ; ದೀನಚಕ: ಪುರಹರನು ಭಿಕ್ಷುಕನಾಗಿ ದ್ವಾರಾವತಿಗೆ ಬಂದ ಪರಿಯಂತದ ವರ್ತಸುವನಾ (ಶಭ್ಯಸ. ೦ ೫೫೭). ೨. ವಿರಕ್ತ; ಸಂನ್ಯಾಸಿ: ಈ ದೇಗುಲಮಮೊಳಪುಗಲ್ಲೇಡ ನೀನೆಂದೊಡಂ ಗರ್ವಂ ಪಕ್ಕಾಮೆಂದುದಂ ಲೆಕ್ಕಿಸದೊಳಪುಗುವಂ ಭಿಕ್ಷುಕಂಗೇಕವಂಗೀ ಪಂತಂ (ಕ್ರಚಸ. ೨೯-೮೩). ೩. ಜೈನಯತಿ; ಸಂನ್ಯಾಸಿ; ಶ್ರಮಣ: ಆರ್ಹತದೊಳ್. . . ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯುಂ ಗೃಹಸ್ಥನುಂ ವಾನಪ್ರಸ್ಥನುಂ ಭಿಕ್ಷುಕನುಮೆಂದು ನಾಲ್ವರಪ್ಪರ್ (ಜಾತ್ಕಂತ್ಯ. ೨೨೭): ತದಾಶ್ರಮಿಯಪ್ಪ ಲೋಹಿತಾಶ್ವನೆಂಬ ಭಿಕ್ಷುಕಂ ಬಂದು ಜಾರುದತ್ತನ ಸಮಕ್ಷದೊಳಿರ್ದೆತ್ತಣಂ ಬಂದಿರಿತ್ತ ಪೋದಪ್ಪಿರ್ ಎಂಬುದುಂ (ಕಬುತ್ತಿ. ೪-೮೪ ೪). [ಸಂ.]

ಭಿಕ್ಷುಕಿ (ನಾ). ೧. ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಬೇಡಿ ಜೀವಿಸುವವಳು; ಯಾಚಕಿ: ತೆಗೆದುಕೋ! ಭಿಕ್ಷುಕಿ! (ಬೀಬಿಕ್ ೨೨೬.); ತಿಂಮನ ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷುಕಿಯೊಬ್ಬಳು ಕೂಗುತ್ತಿದ್ದಳು (ತಿಂಮ್ಮಕ ೦೦೬). ೨. ಜೈನ ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ: ಕಂತಿ: "ಶ್ರವಣಾ. ಭಿಕ್ಷುಕೀ. ಮುಂಡಾ—ಈ ೩ ಕಂತಿ" (ಪಣಾಪ್ರ. ೦೦-೪೩೩). [ಸಂ. ಭಿಕ್ಷುಕೀ]

ಭಿಕ್ಷುಣಿ (ನಾ). ಬೌದ್ಧಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ: ಇಂತ ದಿವ್ಯವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯ ಭಗವಂತ ಪಾನು ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರ ಸಂಗವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಪ ಬಹುಕಾಲಕ್ಕಾದರೂ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಭಿಕ್ಷುಣಿಯರನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿರಲಿಲ್ಲ (ಇಷಮಾ. ೦೬); ಬುದ್ಧ, ಧರ್ಮ, ಸಂಘಗಳಿಗೆ ಶರಣಾಗುವುದರಿಂದ ಭಿಕ್ಷುಗಳೂ ಭಿಕ್ಷುಣಿಯರೂ ಮುಕ್ತಿ ಪಡೆಯಬಹುದೇ ಹೊರತು ಅದನ ಸ್ತ್ರೀವಮ್ಮ ಪಡೆಯುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವವೆ (ಕ್ಯಾಕ್ರಾ. ೦೬೩); ಪ್ರಾಯಶಃ ಇದು ಭಿಕ್ಷುಣಿ ಮತ್ತು ದೇವದಾಸಿಪದ್ಧತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿರಬಹುದು (ಇತಿಹಾಕ. ೬೦).

[ಸಂ. ಭಿಕ್ಷುಣೀ]

ಭಿಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ತಿರಿಯುವುದು; ಬೇಡುವುದು; ತಿರುಪೆ; ಯಾಚನೆ: "ಯಾಚ್ನಾ, ಭಿಕ್ಷಾ. ಅರ್ಥನಾ. ಆರ್ದನಾ—೪ ಬೇಡುವಿಕೆ. ಕೇಳುವಿಕೆ. ತಿರಿದಾಡುವಿಕೆ" (ಶಿಕ್ಕಾಂಕ. ೩೩೩); ಗ್ರೀವಾ. ಭಿಕ್ಷಾ—ಎಂಬೆರಡು ಶ್ಲುಂಗಗಳ್ಗ ಗ್ರೀವ. ಗ್ರೀವೆ. ಭಿಕ್ಷೆ. ಭಿಕ್ಷೆ ಎಂದು ನಿಜಿಸುವುದು (ಶಮಾವ. ೩೨ ಕ್ರಟೀ). ೨. ಬೇಡಲು ಬಂದವರಿಗೆ ಕೊಡುವ ದಾನ.—ಅನ್ನ. ವಸ್ತ್ರ. ಹಣ ಮೊದಲಾದುವು: ಕರೆದು ಭಿಕ್ಷೆಯ ನೀಡ ಗೋಪ್ಯಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ತವಳ ಗೋವಾಲನಿಗೆ (ಕ್ಷಸಂಪ. ೩-೦೩೨ ಪದ್ಯ). ಇವಂಗೆ ಭಿಕ್ಷೆಯನಿಕ್ಕದೊಡೆ ತಾನ ಪೊಡಮಟ್ಟು ಪೋಪನೆಂದು ಭಿಕ್ಷಾನ್ನಂ ಪುಟ್ಟದಂತೆಸಗಲು (ಕ್ಷಕಂ. ೨೯-೩೩ ಸ). ೩. ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು ಮತ್ತು ಮಹಾಧಿಪತಿಗಳಿಗೆ ನೀಡುವ ಭೋಜನ: ಇಂದು ಸ್ವಾಮಿಗಳನ್ನು ಮಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಭಿಕ್ಷೆಗೆ ಕರೆದಿದ್ದವ್ವ (ಪಾಸ್ವ).

ಭಿಕ್ಷೆನೀಡು=ಬೇಡಲು ಬಂದವರಿಗೆ ಏನನ್ನಾದರೂ ಕೊಡು; ತನ್ನ ಹೃದಯವನ್ನೇ ತಂಡುಲರೂಪವಾಗಿ ಭಿಕ್ಷೆನೀಡಿದಳು (ಪಣಂಪಾ. ೦೦೬). **ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡು**=ಯಾಚನೆ ಮಾಡು; ತಿರಿ: ಮುಂದಿನ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಭಿಕ್ಷೆಬೇಡು (ಜ್ಞಪ್ರ. ೨೭). [ಸಂ. ಭಿಕ್ಷಾ]

ಭಿಡಿಯ 'ಬಿಡಯ್ಯ' ನೋ.

ಭಿಡೆಯ 'ಬಿಡೆಯ್ಯ' ನೋ.

ಭಿತ್ತ (ನಾ). ಜೊರು; ಪಿಂಡ: "ಭಿತ್ತಂ. ಶಕಲಂ. ಖಿಂಡಂ. ಅರ್ಧ—೪ ಮುರುಕು ಜೊರುಗಳ ಹೆಸರು" (ಶಿಕ್ಕಾಂಕ. ೨೯). [ಸಂ.]

ಭಿತ್ತರಿ (ನಾ). ಖಿಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ: ಬಂಡಿಕೋಲಿನ ಕೆಳಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಬಂಡಿಕೋಲಿನಿಂದ ಮುಟ್ಟಿಸಿ ಭ್ರಮಣವನ್ನು ಮಾಡಿ ತೊಡೆಯಲ್ಲಿ ಏಟು ಆವದು ಅದು ಭಿತ್ತರಿಯೆಂದು ಸವ್ಯತವ್ಯ (ಪಕ್ಕಥ. ೪-೬೦). 'ತಳಭಿತ್ತರಿ' ಪರಾ. [?]

ಭಿತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಮುರಿಯುವುದು; ಒಡೆಯುವುದು; ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು. ೨. ಜೊರು; ಮುರುಕು; ತುಂಡು. ೩. ಒಡೆದು ಹೋಗಿರುವ ಅಥವಾ ಭಾಗವಾಗಿರುವ ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತು. ೪. ಬಿರುಕು: ಸೀಳು; ಛಿದ್ರ. ೫. ಗೋಡೆ; ಕುಡ್ಯ: "ಭಿತ್ತಿ. ಕುಡ್ಯಂ—೨ ಗೋಡೆಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಿಕ್ಕಾಂಕ. ೧೯); ಇದಿರೊಳ್ ಪೊಳೆವ ಪಳುಕಿನ ಭಿತ್ತಿಯಂತೆ ಸುತ್ತಿದ ನೇತ್ರದುಕೂಲದೊಳಂ (ಕಾಪಂಪು. ೬೯); ಭಿತ್ತಿ ಮೂಜಿ ಮೇಲೆ ಚಿತ್ರ ಬರೆಯಿತ್ತು (ಇಷಸಂ. ೪೨-೧೦೯). ೬. ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವ ಮೂಲ ಆಧಾರ; ಹಲಗೆ. ಬಟ್ಟೆ. ಗೋಡೆ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನ: "ಭಿತ್ತಿಯನೆ ಪುಸ್ತಕಂ" (ಜುಂಗಾ. ೦೩೬-೦೩); ಭಿತ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಬರೆಯಬಹುದ ಚಿತ್ರಾರವ ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆಯಬಹುದೆ ಧರೆಯಿಲ್ಲದೆ (ಇಷಸಂ. ೪೧೬): ಭಿತ್ತಿಯೊಂದಿಲ್ಲದಿರೆ ಚಿತ್ರದೆಂತಿರಲಹುದು ? ಚಿತ್ರವಿಲ್ಲದೆ ಭಿತ್ತಿ ಸೊಗಸಹುದೊತು ? (ಜುಂಗಾಸ. ೦೦೩). ೭. ಮೂಲ; ತಳ: ಆರ್ಚನೆಯಾವನರ್ಚಿಸಿದಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯದ ಫಲ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ದ್ರವ್ಯವ ಕೊಡುವುದು ಪಯಿಕ್ಕಿರೋಕದೊಳಗು ಈ ಉಭಯದ ಭಿತ್ತಿಯನಱಿದು ನಿತ್ಯವ ತಿಂದವಂಗೆ ಏಱೂ ಎವರಿಲ್ಲ (ಜಿಸಂಕಾ. ೦೬-೩೦). ೮. ಜೀವನ ನಡೆಸಲು ಅಥವಾ ದೇವಕೋತ್ಸವಾದಿಗಳು ನಡೆಯಲು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಶಾಸನವುಳ್ಳ ಭೂಮಿ. ಇಡುಗಂಟು ಮೊದಲಾದುವು: ಆಶ್ರಯನಿಧಿ: ಉತ್ಸವಗಳು ನಡೆಯತ್ಕ್ಕ ಬಗೆ ನಮ್ಮ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಒಪ್ಪಿ ಭಿತ್ತಿ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದೆ:ನೆಂದರೆ (ಎಸ್. IX (೩), ೦೩೫. ೦೦೬ ಬಿ: ೧೯೦೭). ೯. ಹಿನ್ನೆಲೆ: "ಮುಂದುಗಡೆ ಇರುವ ಮುಖ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಕೊಡುವಂಥ ದೃಶ್ಯ. . . . ಹಿನ್ನೆಲೆ; ಭಿತ್ತಿ; ಮೆರೆ; ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಿ" (Back-ground—ಇಂಗ್ಲಿ). [ಸಂ.]

ಭಿತ್ತಿಚಿತ್ರ (ನಾ). ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಬರೆದಿರುವ ಚಿತ್ರ: ಭಿತ್ತಿ ಚಿತ್ರಾಕೋಕೇವಿನೋದದಿಂ. . . ರಯ್ಯಮೆನಿಸ್ಪುರ್ವಿ(ಶಶಯ್ಯಾಗೃಹಂ (ಕ್ಷತ್ರಕ. ೯-೪೬); ಪ್ರಕೃತ ಅವಲೋಕನದಲ್ಲಿ . . . ಚೋಳರ ಕಾಲಗಳ ವರೆಗೆ. ಆ ಮೇಲೆ ತಿರುವಾಂಕೂರು—ಕೊಚ್ಚಿ ಭಿತ್ತಿಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಲೇಖಾಕ್ಷರಕೆಯ ವರೆಗೆ. . . ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಡಲು ಉದ್ದೇಶಿಸಲಾಗಿದೆ (ಭಾಶದ. ೩೨೨): ಅಜಂತಗುಹಾಲಯದಲ್ಲಿ ಭಿತ್ತಿಚಿತ್ರಗಳಿರುವ ಸಂಗತಿ ಅನೇಕರಿಗೆ ತಿಳಿದದ್ದೇ (ಇಷಸಂ. ೦೨). [ಸಂ.]

ಭಿತ್ತಿದೋಷ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯದೋಷ ; ಸಂಧಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದು; ವಿಸಂಧಿ : ಮುನ್ನಂ ಪೇಳ್ದುರ್ದರ್ಥಂ ಭಿನ್ನಪ್ರಸ್ತಾರ ಭಿತ್ತಿದೋಷವಿವಾ ಗತಂ (ಕಾಣಾ. ೦-೯೭). ℙ "ಜನಪತಿಗೆ ಒಸಗೆಯಂ ಪುರಜನಮೆಲ್ಲಂ ಬೀಡುತಿರ್ಪರಾಗಳ್ ತಾಮುಂ" ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಜನಪತಿಗೊಸಗೆಯಂ' ಎಂಬುದನ್ನು, ಒಂದು ಮಾತ್ರೆ ಕಡಮೆ ಬೀಳುವುದೆಂದು ಕವಿ 'ಜನಪತಿಗೆ ಒಸಗೆಯಂ' ಎಂದು ಬಿಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ಒಡೆಯ ಬಾರದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಒಡೆದರೆ ಭಿತ್ತಿದೋಷ. [ಸಂ.]

ಭಿತ್ತಿಪತ್ರ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜನರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಲೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಗೋಡೆಗಳಿಗೆ ಅಂಟಿಸುವ ಪತ್ರ; ಪ್ರಚಾರಪತ್ರ : ಆಕಾಶದ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಭಿತ್ತಿಪತ್ರ ಓದಿದೆ (ಅಚಿಸಂ. ೦೯); ಸಾಂಡರ್ಸ್ ಕೊಲೆ ಸಂಬಂಧದ ಭಿತ್ತಿಪತ್ರಗಳನ್ನು ಭಗತ್‌ಸಿಂಗ್ ಬರೆದುದೂ ತಿಳಿಯಬಂತು (ಆತ್ಮಚ. ೦೦೪); ಈ ಕಾಯಿಲೆಯ ವಿಚಾರವನ್ನು ಭಿತ್ತಿಪತ್ರಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಲಿ. . . ನಾಗರಿಕರಿಗೆ ಅರಿವಾಗುವಂತೆ ವಿವರಿಸೇಳು (ಕಂಬಿಚ. ೫೦). ℙ ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'Wall Poster' ಎಂಬುದರ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ. [ಸಂ.]

ಭಿದುರ (ಗು). ೧. ಮುರಿಯುವ; ಒಡೆಯುವ : ಸೀಳುವ. (ನಾ). ೨. ಮುರಿಯುವವನು ; ಒಡೆಯುವವನು : ಮದವದರಿಂಹ್ಯಮಸ್ತಕಭಿದುರಂ [ಭಯ]ವಿಧುರನನ್ಯಬಾಣಚ್ಛಿದುರಂ. . . ವೃಷಸೇನಂ (ಗದಾಯು. ೯-೬೬). ೩. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ; ಅಶನಿ : "ಪವಿಃ, ಅಶನಿಃ. . . ಗೌಃ, ಭಿದುರಂ. . . ಭೂಮಿಃ —ಈ ೧೨ ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧದ ಪೆಸರ್" (ಹೇಚಂಮು. ೦೦-೬೩) ; ಅರಿಭೂಭೃದ್ದಿಗಿದುರ್ಗ್ಗಸಂಭಿದುರ ಜ್ಯಾಳಾಸಳಂ . . . ಬಲ್ಲಾಳನ್ಮಪಾಲ ಧೈರವತರಪ್ರೌದ್ಯತ್ಪ್ರತಾಪಾನಳಂ (ಎಳ. ೪೭, ೪೬೩೬. ೦೫೯-೨೨ ; ೧೨೫೬) ; ಕಾವು ಗೋಚರಮಾಗದಿರೆ ಕೋಪ ಪೆಗ್ಗಳಿಸೀವಿ ಭಿದುರರೂಪಮಿತಶಬ್ದವೇಧಿಯ ತೆಗೆದು ಕಾವನ್ನರಿದು ಕೊಂದಪೆ ನೆನಲು (ಪಂಡಾಣ. ೦-೦೨-೧೨). ೪. ವಜ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಳ್ಳವನು; ಇಂದ್ರ; ದೇವೇಂದ್ರ: ಅರಿರಾಯಗರ್ವಪರ್ವತದಳನಭಿದುರನುರುತರವಿಪಕ್ಷ ಪ್ರಬಲಸೇನಾಬ್ಧಿಬಾಡುಂ (ಆಣಾ. ೦-೦-೧೪). ೫. ಸುಲಭವಾಗಿ ಒಡೆಯುವಂತಹುದು; ಭಂಗುರವಾದುದು. ೬. ಬೆರಕೆಯಾದುದು ; ಮಿಶ್ರವಾದುದು. ೭. ಆನೆಯ ಕಾಲಿನ ಸರಪಳಿ. ೮. ಸಿಡಿಲು. [ಸಂ.]

ಭಿದೆ (ನಾ). ೧. ಒಡೆಯುವುದು; ಮುರಿಯುವುದು : "ಭಿದೆ ಸ್ಫುಟ ನಮಕ್ಕುಂ" (ಪಜ್ಜಳಚ. ೦೦೪-೨೨). ೨. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ಭೇದ : ರೂಪಮಾದುಪಿಡಿದು ಭಿದೆಯಂ ಸ್ಥಾಪಿಸಲು (ಪಪಂಪ. ೦೫-೧೦). ೩. ರೀತಿ; ವಿಧ; ಬಗೆ. [ಸಂ. ಭಿದಾ]

ಭಿದ್ಯ (ನಾ). ದಂಡೆಯನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ರಭಸದಿಂದ ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆ ; ಗಂಡುಹೊಳೆ ; ನದ : "ಭಿದ್ಯಃ, ಉದ್ಯಃ, ನದಃ —ಈ ೩ ಗಂಡುದೊಜೆ" (ಪಪಂಮು. ೦೦೦ ೪೪). [ಸಂ.]

ಭಿನ್ನ (ಗು). ೧. ಒಡೆದ ; ಮುರಿದ. ೨. ವಿಭಾಗಿಸಿದ ; ಬೇರ್ಪಡಿಸಿದ. ೩. ಬಿಡಿಸಿದ ; ತೆರೆದ. ೪. ಅರಳಿದ ; ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ. ೫. ಬೇರುಬೇರೆಯಾದ ; ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ : ಭಿನ್ನ ಅಂಕಿ ಅಂಕಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸುವಾಗ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ತುಂಬಾ ಸಹಾಯವಾಗುತ್ತವೆ (ಶಿಶಿ. ೩೬೯). ೬. ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಂಡ ; ವ್ಯತ್ಯಯಹೊಂದಿದ. (ನಾ). ೭. ಒಡೆದಂಹೋದುದು ; ಸೀಳಿಹೋದುದು ; ಹಾಳಾದುದು : "ಭಗ್ನಮೆನೆ ರುಗ್ಣಮೆನೆ ತಿನ್ನಮೆನೆ . . . ಭಿನ್ನಮೆನೆ ಕೆಟ್ಟುದು" (ಸಂಗೀಶಾ. ೦೩೨-೨೬) ; ಜಲಭ ನುಂಗಿತ್ಯಯ್ಯಾ ಎನ್ನ ಕರವು ಪತ್ರೆಯ ಮುಂಗಿತ್ಯಯ್ಯಾ ಶಿವಿ ಎನ್ನಯ ಮಂತ್ರ ಭಿನ್ನವಾಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೧೫೬) ; ಭಿನ್ನವಾದ ಗಡಿಗೆ ಹೊನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಸುನಾದೀತೆ ? (ಗಪ). ೮. ತುಂಡು ; ಚೂರು ; ಶಕಲು. ೯. ಬೇರೆಯಾದುದು ; ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದುದು ; ಅನ್ಯ : ನೀನೆ ಸರ್ವೇಶ ಸರ್ವಗುಪರ್ವಾತ್ಮಕ ಸರ್ವಭೂತಮಯ ನಿನ್ನಿಂ ಭಿನ್ನಹಾಗಿರ್ಪ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲ (ಪಪಂ. ೩-೨೯) ; ಅಭವನೊಳ್ಪೆರೆದಾ ಮನವುಂ ವೆನಹುಂ ವಾಂಛೆಯುಮನ ವರತಂ ಭಿನ್ನಮಿಲ್ಲದಿರ್ಪುಂ ನಿಜದಿಂ (ಹಬಾಕ. ೩-೩೯). ೧೦. ಅರ್ಧಭಾಗ : "ಖಂಡಃ, ಅರ್ಧಃ (ರ್ಧಂ). ನೇಮಃ, ಶಕಲಂ, ಭಿನ್ನಂ, ಸಾಮಿ—ಈ ೬ ಅರ್ಧಂ" (ಪಕಾಪಮು. ೦೦೦-೨೪) ; "ಶಕಲಮೆನೆ ನೇಮಮೆನೆ ಭಿನ್ನಮೆನೆ ಖಂಡಮೆಂಬರ್ಧಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಕುಂಪಾ. ೦೫೯-೦೪). ೧೧. ಕುಂದು ; ಕೊರತೆ ; ದೋಷ : ತನ್ನ ಭಿನ್ನವನಱಿಯದೆ ಅನ್ಯರವೆಂಬ ಕುನ್ನಿಯನೇನೆಂದೆ . . . ದೇವಾ (ಬಸವ. ೦೦೩) ; ದೇವಗೊಂದಿಷ್ಟೂ ಭಿನ್ನವಾದರೆ ಭಾಮಿಸರು (ಪಜ್ಞಕ. ೭೫-೧೦). ೧೨. ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ; ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು ; ನಾಶವಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು : ನಿನ್ನಿಂ ಭಿನ್ನವಾಗಿರ್ಪ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲೀ ರಿವು ಭಿನ್ನನಾದವನಿದು ಚಿತ್ರಂ ಪದ್ಮಪತ್ರಾಂಬಕಾ (ಪಪಂ. ೩-೨೯). ೧೩. ಬೇರೆಯಾದವನು ; ಬೇರೆಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಭಿನ್ನಸಂತಿಸೆ ತೋಜು ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನವಹಿಯೆ ಪೊಜವಿ ತಿಳಿಯಲುಭಿನ್ನಸ್ಯೆ ಮುಂದಮ್ಮೆರಿ (ಭಾಜ್ಞಾಗ. ೯-೭೦). ೧೪. [ಗಣಿತ] ಭಾಗಿಸುವುದು ; ಭಾಗಾಹಾರ ; ಸತ್ತು ತಗೆಯಂ ಸಂಖ್ಯಾತಂ ತವೆ ಭಕ್ತಿ ಭಿನ್ನ ಜಿನ್ನದಿತಂ ದಾಪ್ತಭಾಷೆಗಳ್ ಭಾಗಿ ಸೂವೆಂದಜ್ ನೀನವಂ ಬುಧಾ ? (ಕ್ಷಕಣಾ. ೦೫-೦೫). ೧೫. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ರಾಗಜಾತಿಗಳು ಶುದ್ಧ ಭಿನ್ನ ಗೌಡ ಅಚ್ಚ ಸಾಧಾರಣ ಸಪ್ತಸಾಧಾರಣ ಪುಟ್ಟಿರವೆಂಬಾಱುಜಾತಿಗಳು (ಶಪಾಗೀ. ೭೭). [ಸಂ.]

ಭಿನ್ನಂಗೆಯ್. ಭಿನ್ನಗೈ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೀಳು ; ನಾಶಮಾಡು : ಲೋಕಾಳಿ ಸಂತಾಪಮಂ ಭಿನ್ನಂಗೆಯ್ಯಲೊಡರ್ಚಿ ಪಾಲ್ಗಡಲನೆಯ್ದಾಲೋಡನಂಗೆಯ್ದು (ಪಪಂಕ. ೩-೦೯). **ಭಿನ್ನಗೈ** : ೨. ಭೇದಮಾಡು : ಪಕ್ಷಪಾತವನ್ನು ಮಾಡು : ತನ್ನಿನಿಯಳ ತನ್ನೊಡವೆ ಮೈ ಬಳಗವೆ ಭಿನ್ನಗೈಯದೆ ಬೆರಸುವುದು (ಪಪಂ. ೬-೧೩). [ಭಿನ್ನ + ಕೆಯ್]

ಭಿನ್ನಕರ್ತೃ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಕ್ರಿಯಾಪದ ವಾಚ್ಯವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯಂನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವವನು ; ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಪ್ರಯೋಜಕ ಕರ್ತೃ ; ಪ್ರೇರಕ ಕರ್ತೃ : ಭಿನ್ನಕರ್ತೃವಿನೊಳಸುವಿಲ್ಲ (ಕಾಪ. ೨೬೦. ಕ್ರಿಪ್ರ). [ಸಂ.]

ಭಿನ್ನಕರ್ತೃಕ (ನಾ). ೧. = ಭಿನ್ನಕರ್ತೃ : ಅಥ ಭಿನ್ನಕರ್ತೃಕ ಪ್ರಯೋಗೇ _ ಪರ್ಚಿಸು _ ವರ್ಧವೇ. ಬರ್ಚಿಸು – ಭಯೇ (ಕಾಪಾ. ೪). ೨. ಪ್ರಧಾನ ಕ್ರಿಯೆಯ ಕರ್ತೃವಿನಿಂದ ಭಿನ್ನವಾವ ಕರ್ತೃವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಪೂರ್ಣಕ್ರಿಯಾಪದ : ಅಪೂರ್ಣಕ್ರಿಯಾವದಗಳು . . . ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಏಕಕರ್ತೃಕ, ಭಿನ್ನಕರ್ತೃಕ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧಗಳವೆ . . . ಕಡೆದೊಡೆ ಪಾಲ್ಗಡಲ್ ವಿವಿಧ ಮನ್ಮವನೀಯವೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕಡೆವ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಈವ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಒಂದೇ ಕರ್ತೃವಿನಿಂದ ಆದುವಲ್ಲ ; ಭಿನ್ನಕರ್ತೃಕವಾದುವು (ಕ್ರಿವಿ. ೧೯). [ಸಂ.]

ಭಿನ್ನಕುಂಭ (ನಾ). ಒಡೆದ ಗಡಿಗೆ,– ಮಡಕೆ : ಭಿನ್ನಕುಂಭದೊಳಿಜ್ದುದಕದಂತೆ ನೆಲ್ಲುಗೆಟ್ಟು ಮಹೀಜದಂತೆ (ಪಪಪು. ೬೦-೪೦). [ಸಂ.]

ಭಿನ್ನಕೌಶಿಕ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಭಿನ್ನಷಡ್ಜ ಭಿನ್ನಕಾವ ಭಿನ್ನಕೌಶಿಕ ಮಧ್ಯಭಿನ್ನವೆಂದು ನಾಲ್ಕು ರಾಗಂಗಳು ಗೌಡ ಜಾತೀಯಂಗಳು (ಶಪಾಗೀ. ೨೩೩). [ಸಂ. ಭಿನ್ನಕೌಶಿಕೀ]

ಭಿನ್ನಗಣ್ಣು (ನಾ). ಕಪ್ಪುದೃಷ್ಟಿ ; ಸರಿಯಲ್ಲದ ನೋಟ : ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾ ಸುವಿಧಾನಿಯಾಗಿ ನೋಡಲಱಯದೆ ಭಿನ್ನಗಣ್ಣಿಲಿ ನೋಡಿಪೆನೆಂದು ತಮ್ಮ

ಮಟ್ಟಿದು ಇನ್ನುಳಿದುಂ ಅಜುವ ಅಣ್ಣಗೀರಾ ನೀವ್ ಕೇಳಲೋ (ಅಂಗಕ. ೦೭-೩೨). [ಭಿನ್ನ + ಕಣ್ಣ (< ಕರ್ಣ)]

ಭಿನ್ನಗ್ಗೈ 'ಭಿನ್ನಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಭಿನ್ನತಾನ (ನಾ)- [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಭಿನ್ನಷಡ್ಜ ಭಿನ್ನತಾನ ಭಿನ್ನಕೌಶಿಕ ಮಧ್ಯಭಿನ್ನವೆಂದು ನಾಲ್ಕು ರಾಗಂಗಳು ಗೌಡ ಜಾತೀಯಂಗಳು (ಅಕೇ. ೨೫೬). [ಸಂ.]

ಭಿನ್ನತೆ (ನಾ)- ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ವ್ಯತ್ಯಾಸ : ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಸಾಹಸ, ಪೇಡಿತನ ಮುಂತಾದುವು ಸ್ವಾಯುಸಂಸ್ಥಾನದ ಭಿನ್ನತೆ ಯಿಂದುಂಟಾಗುತ್ತವೆ (ಕಾಣಾಕ್ಷ. ೩೭) ; ಕಲಿಯುವ ಭಾಷೆಗೂ ಆಡುವ ಭಾಷೆಗೂ ತುಂಬ ಭಿನ್ನತೆ ಇದೆ (ಬೃಸ. ೦೫೯). [ಸಂ. ಭಿನ್ನತಾ]

ಭಿನ್ನಪಂಚಮ (ನಾ)- [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಗಾನ ಸಾಮವರಾಲಿಯು ಮೇಳದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವವಂಶಿ(ಕಾ). ಭಿನ್ನಪಂಚಮರಾಗ ಹೀಗೆ ಎರಡು ರಾಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ (ಕಮಾಶ್ರ. ೦೫೯). [ಸಂ.]

ಭಿನ್ನಪದ (ನಾ)- [ವ್ಯಾಕ] ಸಮಾಸವಾಗದೆ ಇರುವ ಬೇರೆಬೇರೆ ಪದ : ವ್ಯಸ್ತಪದ : ಭಿನ್ನಪದದೊಳಂ ಸಮಾಸಪದದೊಳಂ ಣಕಾರಕ್ಕೆ ಪರಮಾದ ನಕಾರಂ ಣಕಾರಮನೆಯ್ದುಗುಂ (ಕಶಾ. ೦೫೮ ಕ್ಕಿ). [ಸಂ.]

ಭಿನ್ನಪಾಠ (ನಾ). ಸಂಪಾದಿತ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿರುವ ಬೇರೆ ಪಾಠ : ಪಾಠಾಂತರ : ಇಲ್ಲಿ ನವುಗೆ ಎರಡು ಪಾಠಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಆಯುವ ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಭಿನ್ನಪಾಠಗಳು (variants) ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಪಾರಿಚ. ೩೬). [ಸಂ.]

ಭಿನ್ನಪಾಠವಾಹಕ (ನಾ). ಒಂದು ಮೂಲಪ್ರತಿಯಿಂದ ಜನ್ಯವಾಗಿರ ಬಹುದಾದ ಪಾಠಾಂತರಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಇವರೆಡರಲ್ಲಿ ಒಂದು 'x' ಪಾಠವಾಗಿರಬಹುದು. ಇಂಥ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ 'X', 'Y' ಮತ್ತು 'A' ಗಳನ್ನು 'x' ಮೂಲಪ್ರತಿಯ ಭಿನ್ನಪಾಠವಾಹಕಗಳು (variant bearers) ಎಂದು ಕರೆಯಬಹುದು (ಪಾಪಾ. ೩೬). [ಸಂ.]

ಭಿನ್ನಭಾಷನ (ನಾ)- ೧. ಮಡಕೆಯ ಚೂರು ; ಓಡು ; ಬೋಕೆ : ಎಷ್ಟಾನವಾತ್ಮಮ ತತ್ಪ್ರಮಾತ್ಮಾದಿ ತತ್ಪ್ರಮಿಲ್ಲೆಂಬ ನಿನ್ನ ಮಾತು ಭಿನ್ನಭಾಷನಮುಮಾನವೆಂದು ಸಂಭಿನ್ನಮತಿಗಂ ಪ್ರತಿಭಾಭಂಗವಂ ಮಾಡಿ (ಪಾಪ್ರ. ೩-೦೦ ಪ). ೨. (ಆಲಂ) ಅಪ್ರಯೋಜಕ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪೃತದಾಂ ಕೈಕೊಡೆಡೆಯೊಳ್ ಬಿಟ್ಟವನೆ ಭಿನ್ನಭಾಜನಮಲ್ತೆ (ಪಂಚಾಮೃ. ೦೦-೦೭೦). [ಸಂ.]

ಭಿನ್ನಭಾವ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಭಾವನೆ ; ಅನ್ಯಭಾವ : ಅಮುಂಧಿಯೊಳಗೆ ಬಿದ್ದ ಆಲಿಕಲ್ಲಂತೆ ಭಿನ್ನಭಾವವಱಿದುದೆ ಶಿವಾಶಿವಾ ಎನುತಿರ್ದನು ನಾನು (ಬಸವ. ೧೪೦) ; ಭಿನ್ನಭಾವವ್ಯಕ್ತಿಕೃತೋತ್ಪನ್ನಘೂತಂಗಳು . . . ಪಾರಸಿತಿಯರ ಪ್ರಾಸಪುಗಳು ಮತ್ತೆ (ಪಪ್ರ. ೧೦-೭೨) ; ಭಿನ್ನಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾನುಭೂತಿ ಇದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಸರ್ವತೋಮುಖವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಿತು (ಭಾರತ. ೨೫೪). [ಸಂ.]

ಭಿನ್ನಮುಖ (ನಾ). ವಿರೋಧ : ತನ್ನ ಚಿಂತನೆಯೊಂದು ದೈವವ ಗನ್ನಗತಕವದೆರಡು ಭಾವವ ಮನ್ನಣೆಯು ಬಗೆ ಮೂಱು ದೈವದ ಭಿನ್ನಮುಖ ನಾಲ್ಕು (ಕಾಣಾಳು. ೨-೩). 'ಅಭಿಮುಖ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭಿನ್ನಮುಹೂರ್ತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತ ಅಥವಾ ಎರಡು ಘಳಿಗೆಯಿಂದ ಅತ್ಯಲ್ಪ ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವ ಕಾಲ : ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಮಯದವ್ಕೆ ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವ ಕಾಲ : ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತದೊಳಗಿಂದ ಒಂದು ಸಮಯವು ಕಡಿಮೆಯಾದರೆ. ಅದು ಭಿನ್ನಮುಹೂರ್ತಮೆನಿಸುವುದು (ಕೃಕಾ. ೨೦೬). [ಸಂ.]

ಭಿನ್ನಯಿಸು 'ಭಿನ್ನಿಸು' ನೋ.

ಭಿನ್ನರಾಶಿ (ನಾ). ೧. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಪೂರ್ಣಾಂಕವನ್ನು ಒಡೆದರೆ ಬರುವ ಭಾಗ ; ಒಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಗಿಂತ ಕಡಮೆಯಾದ ಭಾಗ: ಕಾಲು. ಅರ್ಧ ಮೊದಲಾದುವು ; ಅಪೂರ್ಣಾಂಕ ; ಭಿನ್ನಾಂಶ : ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೨೪೦೦ಕ್ಕೆ ಸೇರುವ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಅಳತೆ, ತೂಕ ಮುಂತಾದುವುಗಳೂ, ಬಡ್ಡಿಯ ವ್ಯವಹಾರವೂ ೪, ೫, ೬ ಎಂಬ ಭಿನ್ನರಾಶಿಗಳೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ (ಗಚಿತ. ೫). ೨. ಅಪೂರ್ಣಾಂಕ ಲೆಕ್ಕ : ಭಿನ್ನರಾಶಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಂಕಲನ, ವ್ಯವಕಲನ ಮೊದಲಾದ ಲೆಕ್ಕಗಳು : ಸ್ವಾಮಿನಾಥ ಅರ್ಧಗುಟಿಹೊತ್ತು ಕುಂತು ಭಿನ್ನರಾಶಿ ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡಿದ (ಸ್ವಾಜಾಕ್ಷೇ. ೩೪). [ಸಂ.]

ಭಿನ್ನರುಚಿ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆಬೇರೆ ರೀತಿಯ ರುಚಿ – ಸ್ವಾದ : ಸ್ವಕೃತ ಉಪ್ಪು ಎರಡೂ ಭಿನ್ನರುಚಿಯ ಪದಾರ್ಥಗಳು (ಕಾಪ). ೨. ಬೇರೆಬೇರೆ ರೀತಿಯ ಅಭಿರುಚಿ. – ಆಸಕ್ತಿ. – ಅಪೇಕ್ಷೆ : ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರಾದರೂ ಭಿನ್ನರುಚಿಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು (ಕಾಪ). ೩. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೀತಿಯ ಅಭಿರುಚಿಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಭಿನ್ನರುಚಿಗಳಾಗಿ ತಂತಮ್ಮ ಮೆಚ್ಚಿನಚ್ಚಿಯ ಪೂಗಳನ್ನ ಪೂಗಳ್ (ಅಭಿ. ೦೦-೦೫೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಭಿನ್ನಲಿಂಗ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಬೇರೆಬೇರೆಯ ಲಿಂಗ : ಭಿನ್ನಲಿಂಗದ ಅನೇಕ ಕರ್ತೃಪದಗಳಿರುವಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಪದಕ್ಕೆ ಕಡೆಯ ಕರ್ತೃಪದದ ಲಿಂಗವು ಬರುವುದು. ಉದಾ :—ಅನೆಯುಮಾರಸುಮಾರಸಿಯುಂ ಬಂದರ್ (ಕ್ರಿವಿ. ೨೪). [ಸಂ.]

ಭಿನ್ನವಿದ್ಯ (ನಾ)- ವಿದ್ಯಾಬಲವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವನು : ಬಹು ರೂಪದಿಂ ಕಾಡುತ್ತಿರ್ದಪುದಂ ದೀನಜನಪಕಾಲ್ಯಾಂಭ್ರಪನಿಂ ಭಿನ್ನವಿದ್ಯ ನುಮಭಿನ್ನಸನ್ನಾಹಮುಮಾಗಿ ಪೋಗಿ (ಜಾಂತಿಪು. ೬-೪೬ ಪ).

[ಸಂ. (ಭಿನ್ನ + ವಿದ್ಯಾ + –)]

ಭಿನ್ನವಿಸು 'ಭಿನ್ನಿಸು' ನೋ.

ಭಿನ್ನವೃತ್ತ (ನಾ)- [ಛಂದ] ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾಕ್ಯದೋಷ ; ಒಂದು ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿತವಾಗಿರುವ ಗುರು ಲಘುಗಳು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ಅಕ್ಷರವಾಗಲಿ ಮಾತ್ರೆಯಾಗಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಾಗುವಿಕೆ : ಛಂದೋಭಂಗ : ಸುವಿದಿತ ಯತಿಭಂಗಂ ಭಿನ್ನವೃತ್ತಮೆಂದಿಂತು ವಾಕ್ಯದೋಷಮಿದಕ್ಕುಂ (ಕಾಜ್ಞಾಕ. ೧೩೩) ; ಗುರು ಲಘುರಚನೆಗೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟರೂಪಹೀನಾಧಿಕಾಕ್ಷರಂ ಛಂದದೊಳೊಂದಿರೆ ಭಿನ್ನ ವೃತ್ತಮೆಂಬುದು ಮಿರುತ್ತಮತ್ಯಂತ ದೋಷಮಕ್ಕುಂ ಕೃತಿಯೊಳ್ (ಕಾಜ್ಞಾಕ. ೧೩೮). [ಸಂ.]

ಭಿನ್ನಷಡ್ಜ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಭಿನ್ನಷಡ್ಜ ಭಿನ್ನತಾನ ಭಿನ್ನಕೌಶಿಕ ಮಧ್ಯಭಿನ್ನವೆಂದು ನಾಲ್ಕು ರಾಗಂಗಳುಂ ಗೌಡ ಜಾತೀಯಂಗಳು (ಅಕೇ. ೨೫೬) ; ಭಿನ್ನಷಡ್ಜವೆಂಬ ರಾಗವು ಭೂಪಾಲ ಮೇಳದಿಂದ ಪುಟ್ಟಿದೆ (ಕಮಾಶ್ರ. ೬೦). [ಸಂ.]

ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯ (ನಾ). ವಿರುದ್ಧಾಭಿಪ್ರಾಯ ; ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದ : ಈ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯ ಬಂದು ಕೊನೆಗೆ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಮಾತು ಕೊಡ ನಿಂತುಹೋಗಿತ್ತು (ಸಂಗಚ. ೦೬) ; ಈ ಬಗೆಯ ಉಚ್ಚ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಯಾವದೇ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದು ಕಠಿಣ ವಾಗುವುದು (ರಘಾಣಾ. ೦೫೯). [ಸಂ.]

ಭಿನ್ನಿಸು, ಭಿನ್ನಯಿಸು, ಭಿನ್ನವಿಸು (ಕ್ರಿ)- ೧. ಬೇರ್ಪಡು; ಸಡಿಲವಾಗು: ವಿಪ್ರನುನ್ನತತಪೋಬಲದೊಳಂಭ್ರಯಂ ಬಿದಿರಲ್ಕೆ ಭಿನ್ನಿಸದೆ ಬಾಗಿದರ್ ಬಲ್ಕೆಗಳ ದಂತಂಗಳುಧಿದಂವದನೇಸೆಂದಮ (ಕೃಬಣಾ. ೦೫-೩೮) ; ಶೋಯದದ ಕಪ್ಪಸೊಳು ವಿದ್ಯುತ್ತು ಭಾಯಿ ಭಿನ್ನಿಸಿ ತೋರುವೋಲ:

(ಜಾಗಸ. ೦೨-೬೨). ೨. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗು; ಬದಲಾಗು; ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗು; ಭಿನ್ನವಾಗು: ಮುನ್ನ ತಾಂ ಬರಿಸಿ ಕಳುಹಿದ ಪತ್ರಮಂ ತೆರಸಿ ನೋಡಿಕೊಂಡದಱಿಂದ ಭಿನ್ನಿಸಿದ ಭಾವಾರ್ಥಮಂ ತಿಳಿದು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೭೦-೭೫); ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಭಿನ್ನಿಸುತ್ತದೆ (ಪಡೀಶಾ. ೦೦೯). ೩. ಭಗ್ನವಾಗು; ಜೊರಾಗು: ಭಿನ್ನಿಸದೆ ಕಟ್ಟಿದೆಯು ಸತಿಯರಾಸುವಿಡಿದವೆ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೫೩-೫೯). ೪. ಜೊರುಮಾಡು: ತೆಂಗಾಯ ಬಲುಹಿಂದ ಭಿನ್ನ ಕೃಸ್ನೆಯೀರ ಸೇವಿಸಬೇಕು (ಪಜ್ಜೋಷ. ೫೬-೬). ೫. ಮುರಿದು ಹಾಕು: ಹಾಳುಮಾಡು; ನಾಶಮಾಡು: ಮನ್ನಿಸಲಿ ವಿಧಿ ನಿನ್ನ ಬೇಡಿಕೆಯ, ಭಿನ್ನಿಸಲಿ. ನಿನ್ನ ಬಲವನು ಮೆರಸೊ (ಪುಂಚಾಕ. ೫೫೦). ಭಿನ್ನಯಿಸು: ೨. ಒಂದೇ ಮರದಲ್ಲಿ ಅಮ್ಲಾಭೇದದಿಂದ ಬರುವ ರಸವೈವಿಧ್ಯ. ಗುಣವೈವಿಧ್ಯಗಳನ್ನು ಬೀಜವೂ ಕ್ಷೇತ್ರಬಲದಿಂದ ರಸ, ಪಾಕ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭಿನ್ನಯಿಸುವುದನ್ನೂ ಗಮನಿಸಿ (ಪುಜಾಂ. ೭೦೪ ಸಂಜ್ಞಾಖಂಡ). ೬. ಬೇರೆಮಾಡು; ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸು: 'ಪಾಪು ಇದ್ದೇನೆ' ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿಕ್ಕಾರಾಗಲಿ ನನ್ನ ಸ್ವರೂಪದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಯಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪಣಾಕ್ಕ. ೦೬). ಭಿನ್ನವಿಸು: ೨. ಮನುಷ್ಯನು ಕರ್ಮಯೋನಿ ಭೋಗಯೋನಿ ಎರಡೂ ಆಗಿರುವುದಾದರೆ ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ಭೋಗಗಳ ಅನುಪಾತವು ಒಂದೇ ಆಗಿರದೆ ಭಿನ್ನವಿಸುತ್ತದೆ (ಪಣಾಕ್ಕ. ೨೬೫).

[ಭಿನ್ನ + — ಆಮ್ಮ]

ಭಿನ್ನೋದರ (ನಾ). ಮಲತಾಯಿಯ ಮಗ; ಮಲಅಣ್ಣ ಅಥವಾ ಮಲತಮ್ಮ: ರಾಜಒಡೆಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಕಾಂತಯ್ಯನವೆಂಬಾತನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ ಭಿನ್ನೋದರರಾದ ತನ್ನ ಸಹೋದರರನ್ನು ಸೋಸಿಸುತ್ತಿದ್ದನು(ಚಚ. ೦೯). 'ಏಕೋದರ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಭಿನ್ನೋಪಪಾಠ (ನಾ). ಗ್ರಂಥಸಂಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೆರಡು ಮಾತ್ರಕೆಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಿರುವ ಪೂರಕ ಪಾಠಾಂತರ: ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮತವಿಲ್ಲದಾಗ ಈ ಭಿನ್ನೋಪಪಾಠ (Sub-Variant) ಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಪಾಪ. ೩೩); ಈ ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಭಿನ್ನೋಪಪಾಠವಾಹಕಗಳೆಂದು (Sub-Variant Carriers) ಉಪವೃಧಾವಮಾತ್ಯತೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕರೆಯಬಹುದು (ಕನ್ನಸಂ. ೦೩೩). [ಸಂ.]

ಭಿಮ್ಮಿನು (ಕ್ರಿ). ಶಬ್ದದಿಂದ ತುಂಬು; ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸು: ಜಿನಪೂಜೆಗೆಂದು ಮುನ್ನವೆ ಬುಜಮತ್ತರ ಹುನೆಯಿಂದ ಬಂದಿರ್ದಾರ್ತ್ತೆ ಅನುಪಮ ಪೂಜೆಗೈದರು ಪಾನ್ಕಕೋಟಿ ಭೋರೆನೆ ದಶದಿಕ್ಕು ಭಿಮ್ಮಿನಲು (ಪಚಕ. ೫೯-೬೦). [ಭಿಂ + ಎಮ್ಮ (< ಎಸ್ಸ್)]

ಭಿಮ್ಮಿಸ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಅಯ್ಯದೆ ಬಂದವು ಕಿಮ್ಮಿಸ್ ಪರಿಹರಿಸಯ್ಯ ಭಿ [ಪಾಣಿ. ಭ] ಮ್ಮಿಸ್ (ಪ್ರಂಚ. ೨-೩೩ ಪದ್ಯ); ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರಗೆ ಕಿಮ್ಮಿಸ್ ಕೂರ್ಮಾವತಾರಗೆ ಭಿ [ಪಾಣಿ. ಭ] ಮ್ಮಿಸ್ (ಪ್ರಂಚ. ೩-೩೭-೦). ☞ ಮಹಮ್ಮದೀಯರು ತಮ್ಮ ಮತದ ಉತ್ಸವಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಯಾ ಹುಸೇನ್, ಬಾ ಹುಸೇನ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದನ್ನು ಮೋಡಿ ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಪದಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿಕೊಂಡಿರಬಹುದೆಂದು ಕೆಲವರು ಊಹಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ಕಿಮ್ಮಿನ್' ಪರಾ. [?]

ಭಿರಂಗನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ; ಕಟ್ಟನೆ; ಕೂಡಲೆ; ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ; ಧಿಡೀರನೆ: ಸಿಟ್ಟಿಗೆದ್ದು ಭಿರಂಗನೆ ಇನ್ನೊಂದು ಮಾತಿಗೆ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೊಗಿ ಕೂಡುವಳು (ಕಾಮ. ೬೭).

[? + — ಅನ್ನೆ]

ಭಿರ್ಕಾ$_1$ (ನಾ). ಬುರುಡೆಮಾತು; ಪೊಳ್ಳುಮಾತು: ಅದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಏನು ಹೇಳಬೇಕೋ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ. ಅದರೂ ಅವ್ಲಿಗೇ ಬಿಟ್ಟರೆ ತಪಗೆ ಅವಮಾನ ಎಂದು, ಏನೋ ಒಂದು ಭಿರ್ಕಾ ಹೊಡೆದ (ಹುಣ್ಣಿ. ೦೦೪).

[← ಮರಾ. ಭರಕಾ]

ಭಿರ್ಕಾ$_2$, ಬೈಗ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ರಾಗಾಲಾಪನೆಯಲ್ಲಿ ದ್ರುತ (ಕಾಲ)ದಲ್ಲಿ ಹಾಡುವಿಕೆ: ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ ೨ ಸ್ಥಾಯಿಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳ ಬೈಗಳನ್ನು (ಭಿರ್ಕಾ) ಅದ್ಭುತವಾದ ವೇಗ ಮತ್ತು ಸುಲಭ ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಂಗೀಶ. ೩). ಬೈಗ: ಕೇಳುವವರಿಗೆ ದೀಪಾವಳಿಯ ಮದ್ದು ಮತಾಪುಗಳ, ಬಾಣಬಿರುಸುಗಳ ಮಿಣುಕು ದೆಸೆಯ ಕಣ್ಣು ಕೋರೈಸುವ ಸೌಂದರ್ಯ ಸೊಗಸುಗಳು ಈ ಬೈಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದವು (ಸಂಗೀಶ. ೩). [?]

ಭಿರ್ರನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ; ವೇಗದ; ಜರುಕಾಗಿ: ಭಿರ್ರನೆ ಸಮಸ್ತ ಕುರುಸೇನೆಗಳ್ಳೆಲ್ಲ ಗಜ ಕರ್ಮೆಸರ್ (ಕುಪ್ರ. ೩೦-೩೦).

[? + — ಅನ್ನೆ]

ಭಿಲ್ಲ (ನಾ). ಬೇಡ; ವ್ಯಾಧ: "ಬಿಯುದರ್ ಭಿಲ್ಲರ್ ವ್ಯಾಧರ್ ಪಯುದಿಂ" (ಶಾಕಾ. ೩೦); ಒಂದೊಂದೆಡೆಯ ಮುಳ್ಳಿಡುಗಳೊಳ್ ತೊಡರ್ದ ಮೆಯ್ಮನಿರ್ ಪಱಿಗುಮೆಂದು ಮಿಡುಕಲೊಲ್ಲದಲ್ಲಿಯು ನಿಂದು ಬಿಲ್ಲಭಿಲ್ಲರ್ಗೆ ತಮ್ಮಿಂ ತಾಮೆ ಪಡುಮಿಗಂಗಳುದುವ ಚಮರೀಮೃಗಂಗಳಂ (ಪಂಪ್ರಭ. ೪-೬೬ ಪ); ಭಿಲ್ಲಗಾದುದೇ ಗೋಪುರಂ (ಕೋಪು(ಕ. ೩೦).

[ಸಂ.]

ಭಿಲ್ಲಜಕರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಸಾಳಗ ನಾಟ ಭಿಲ್ಲಜಕರಮುಂಬಿರಡುಂ ರಾಮಕ್ರಿಯಾರಾಗಕ್ಕೆ ಉಪಾಂಗಗಳು (ಪಡೀಶ. ೨೩೮).

[?]

ಭಿಲ್ಲಪಲ್ಲಿ (ನಾ). ಬೇಡರು ವಾಸಿಸುವ ಗ್ರಾಮ: ಬೇಡರ ಹಳ್ಳಿ; ಸೊಗಯಿಪುದೀ ಕಾನನೋದ್ದೇಶಮೋರಂತಿರೆ ನಾನಾಭಿಲ್ಲಪಲ್ಲೀಪಥಿಗಮ್ಯಗಲತಿಕಾವ್ಯಕ್ಷೆಗುಲ್ಮಾವಕಾಶಂ (ಕೃಪ್ರ. ೩-೬೯). [ಸಂ. ಭಿಲ್ಲವಲ್ಲೀ]

ಭಿಲ್ಲಪಳ್ಳಿ (ನಾ). = ಭಿಲ್ಲಪಲ್ಲಿ: ದರಿಸರಿಯಾನೆಗಳ್ ಗಜ್ಜಿಕೆ ಮೇವ ಮುಂಗಿಲ್ ದೊಣೆ ಭಿಲ್ಲಪಳ್ಳಿ ಕನ್ನರವಿಷ್ಠಾನಾಳಿಗಳ್ ವಿಷಯವಾಗಿರೆ ತೀರ್ವುದು ಶೈಲವರ್ಣನಂ (ಕೃಪ್ರಸಂ. ೩-೦). [ಭಿಲ್ಲ + ಪಳ್ಳಿ$_1$]

ಭಿಲ್ಲಿ (ನಾ). ಬೇಡರ ಹೆಂಗಸು; ಬೇಡಿತಿ: ವನವನದಿ ಬನದಿವ ಭಿಲ್ಲಿಯರ ಬಸ್ಮಣವ ತೋಱಿದುದು (ಪುಪ್ರಚ. ೩-೩); ಭಿಲ್ಲಿಮಿ ವಿಳಾಸ ಮನಾಳ್ದೆಸೆದಂದು ಸರ್ವಮಂಗಳೆ ನಿಜಕಾಳಂತಾಪ್ತಿಯೆಸರಂ ಮಿಗೆ ಸಾರ್ಥಕಮಂ ನೆಗಳ್ದುದಳ್ (ಪಂಪ. ೩-೬); ಆ ಶಿವದೀಕ್ಷಾಪರಾಯಣೆಯು ಯಾರಿರ ಬೇಱಂ? ಭಿಲ್ಲಿಯ ವೇಷಧಾರಿಯಾದ ದಾಕ್ಷಾಯಣಿಯಾಗಿರಬೇಕು (ಕೃಣಾಮು. ೩೭). [ಸಂ. ಭಿಲ್ಲೀ]

ಭಿವೊಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?): ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಭಿವೊಮ್ಮ ಕೂರಾಳಿಗದ ಅಲರೊಳೆ ಕೊಣವಿರುಗಂಗ ದುರದುಳ್ ದುಗ್ಗಮಾರರ ಪಡೆಒಟ್ಟಿ ಎಱಿದು ಬ್ದು (ಎಕ. IX, ಚಿಕಪ. ೩೬-೦; ಶಾ. ೭೫೦).

[? + ಅಮ್ಮ$_1$]

ಭಿಷಗ್ವನ (ನಾ). ವೈದ್ಯರ ಗುಂಪು: ಶರೀರರಕ್ಷಣೆಗಂ ಪರಿಚರ್ಯೆಗಂ ಸಮಯೋಚಿತಕುಶಲರಪ್ಪ ಗುರುಜನ ಭಿಷಗ್ವನ ಗಣಜನ ಗಣಿಕಾಜನ ಧಾತ್ರೀಜನ ಬಲಮಿತ್ರವರ್ಗಾಜನಮಂ ಸಮರ್ಪಿಸುವುದುಂ (ಪುಪ್ರಚ. ೯-೧೩). [ಸಂ.]

ಭಿಷಗ್ದೋಷ (ನಾ). ವೈದ್ಯನ ತಪ್ಪು: ಮತ್ತಮಾತುರವೌಷಧಭೀರು ವಾದೊಡಂ ಭಿಷಗ್ದೋಷಮಾಗದಂತೆ ನಿಮ್ಮ ಬೇಟ್ಟುದನುಪೇಕ್ಷಿಸಿದೊಡೆನ್ನ ದೋಷಂ (ಪಾಂಚಾಖ್ಯ. ೯-೨೦೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಭಷಗ್ವರ (ನಾ)· ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವೈದ್ಯ. ೨. ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಮದ್ದು.— ಔಷಧ : ಮಮೋರೋಗಣಾ ಶ್ರೇಷ್ಠಮೇ ಭಷಗ್ವರಂ (ಕೃಷ್ಣಚ. ೩೭-೪೦೬)· [ಸಂ.]

ಭಷಜ (ನಾ)· ವೈದ್ಯ : "ದೋಷಜಿತ್ ಭಿಷಜಂ ಚಿಕಿತ್ಸಕಂ ವೈದ್ಯನಕ್ಕು" (ಶುಂಗಣ. ೦೦೫-೬); ಶಾಕುಬಡನವಮಿಯಿ ನರಳುವಾತನ ಮನೆಗೆ ಜೋಯಿಂ ನಧಿ ತಾನೆ ಬಂದಮೇಲ್ ರಂಜಿಸುರೆ ನೋಕರಳುವನ ಮನೆ ಗಾರ್ಯೆದು ಭಿಷಜ್(ಜ)ನಂದೆಯ್ತುಂದ ಮೇಲ್ಕೆಯಂತೆ . . . ಶಿವಮಂತ್ರ ಮೆನಗೀಗ ದೊರೆಕೊಂಡುದು (೫೬೫೫. ೬-೦೦)· [ಸಂ. ಭಷಜ್]

ಭಸ್ಮಟೆ (ನಾ)· ಸೀದುಹೋದ ಅನ್ನ : "ಭಸ್ಮಟ, ದಗ್ಧಾನ್ನ-ನಿ ಅನ್ನದ ಸೀಕು; ಸೀದುಹೋದ ಅನ್ನ" (ಕಣ್ಣಿ. ೨೬೦)· [ಸಂ. ಭಸ್ಮಟಾ]

ಭಸ್ಮೆ (ನಾ)· ಬೋನ; ಅನ್ನ : "ಅಂಧಃ, ಕೂರಂ, ಭಕ್ತಂ· ದೀದಿವಿಃ, ಅನ್ನಂ· ಓದನಂ, ಭಸ್ಮಾ· ಅಶನಂ· ಆಹಾರಃ _ ಈ ೯ ಕೂಬು" (ಶಣಮು. ೩೩-೩೪೨)· [ಸಂ. ಭಸ್ಮಾ]

ಭೀ (ನಾ)· ಹೆದರಿಕೆ; ಭಯಂ; ಭೀತಿ : ವರ್ಣಾಕ್ಷರಕ್ಕೆ _ ಜ್ಞಾ· ಮಾ· ವ್ಯಾ· ಶ್ರೀ· ಸ್ಮೀ· ಭೀ· ಭ್ರೂ· ಕೃ _ ಎಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ವರ್ಣಾಕ್ಷರ ಶಬ್ದಂಗಳರ್ದ ತೆಜದಿಂ ವಿಧಕ್ಕೆಯಂ ಪಡೆವುದು (ಕವಿಚ. ೩೩ ಕೃಮೊ); ಆನೇಕ ಸ್ವರಸ್ಯೇತಿ ಕಿಂ? ಶ್ರೀ· ಹ್ರೀ· ಭೀ· ಧೀ (ಶಬ್ದಾಮ. ೦೦೫ ಕೃಕೋ); ಕೋಡಿ ಖರದೂಷಣರ ಭೀಯಿಂದೋಡಿ ಪೋದಂಥೆಲ್ಲ ಮುನಿಗಳು ಕೂಡಿ ಪುನರಪಿ ಬಂದು . . . ಸೌಖ್ಯದಿಂದಾವಾಸ ಮಾಡಿಪರು (ಶಭಃಸಂ. ೦೩-೩೪)· [ಸಂ.]

ಭೀಂಕೃತ (ನಾ)· ಬಾಣದ ಧ್ವನಿ : ಭೀಂಕೃತಂ ಬಾಣದೊಳು ಫೀತ್ಕೃತಂ ಕಲಭದೊಳು ಬ್ಯುಂಹಿತಂ ಮದಗಜದೊಳು (ಶುಂಗಣ. ೫೬-೬)· [ಸಂ.]

ಭೀಂಕೃತಿ (ನಾ)· = ಭೀಂಕೃತ : ಕುಗಿವುತಿರೆ ರಣಭೂತ ರಾಮನ ಕಣೆಯು ಭೀಂ[ಣಾಂ. ರೆಭೀಂ]ಕೃತಿರವಕ್ಕೆ ಪಧರಲಿ (ಕವಿಚಂ ೩-೬-೩೬); ಬಿಲ್ಲಾಜರ ಗುಣಕಂಕೃತಿ ಜಾವಪ್ರಯುಕ್ತ ಶರವಿಕರ ಮಹಾಭೀಂಕೃತಿ ನೋಳ್ಪವರರ್ಗೆ ಭಯಂಕೃತಿಗಳಯ್ದುದು (ಜಾಹಃ. ೬-೦೩)· [ಸಂ.]

ಭೀಕರ (ಗು)· ೧. ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ; ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ : ಭೀಕರಕರಿಮಕರನಿಕರಭಿನ್ನತರಂಗಾನೀಕಲವಣಾಂಬು ರಾಶಿವೃತಾಕೃತಿ ಕವನೀಯಮುಂಟು ಜಂಬೂದ್ವೀಪಂ (ಜಾಂತ್ರಿ. ೦-೫೫); ಪೃಥರಂ ಪೊಡಯೆ ತೋಳ್ಬೆಳೆದ ಭೀಕರಗಜಾಸುರಮೊ . . . ಎಂದೆಂಬ ಸಂದೇಹಕಡೆಯಾದ ಸೊಕ್ಕಿದೆಕ್ಕಲನನೊಂದಂ ಕಂದಂ (ಕಶಾಂ. ೬-೨೦); ಉರವಣಿಸಿ ನಾವೆಸುವ ಭೀಕರ ಸರಕ್ಕಳಿಂ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳುತ (ಜಸಪ್ರ. ೪೪-೫೭). (ನಾ)· ೨. ಭಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಂಥದು ; ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥದು : ಭೀಕರಮಪ್ಪ ತೂಲಿಯಬಲಾಹಿಯೊಳ: ತಪವಾತನೇಕ ವೀನೇಕೆ ಕೃಪಾಣವೇಕೆ . . . ಸಿರೀಕ ಮರಾಳನದೇಕೆ ಲೋಕದೊಳ್ (ಗಣಿ. ೯-೦೦೩); ಕುಸುಮಾಧವರೋಮಂಥವೇನಂ ಕರಂ ಭೀಕರಮಾಗಲೊಷ್ಟಗುಂ ಕಾಪನದೊಳಭಿಮಾವಕ ಬಲಾಯಪ್ರತಾಪಂ (ಜಕಃ. ೯-೨೯); ತರಳನ ಕೂರ್ಗಣಿಯಿಂದೆ . . . ಕೊರಲರಗಡಿದು ಕತ್ತರಿಸಲು ತಲೆ ಬಿದ್ದು ಹೊರಳಲು ಭೀರವಾಯ್ತು (ಜೀಚಕ. ೪೫-೦೪). ೩. ಭಯಾನಕತೆ : ಸರಹರಿಯು ವೇಷಂದರೆದು ಭೀಕರದೊಳಂದು ಓರಣ್ಯಕನ ಸಂಹರಿಸಿದನು (ಜಸಪ್ರ. ೫೬-೨೫). [ಸಂ.]

ಭೀಕರವಡೆ (ಕ್ರಿ)· ಭಯಂಕರತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಭಯಂಕರವಾಗು: ಹೊಡೆದರೆ ಹೊಡೆದು ದೊಕ್ಕರಿಸಿ . . . ಭೀಕರವಡೆದು ಹೊಯ್ದಾಡಿದು ವೆರಡು (ಜೀಚಕ. ೪೯-೨೬). [ಭೀಕರ + ಪಡೆ]

ಭೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಹೆದರಿಸು : ಬಿಡದೆ ಭುಸ್ಸನೆ ಫೂತ್ಕರಿಸುತಡಿಗಡಿಗೆ ಕೋಪಾಟೋಪದಲಿ ಭೀಕರಿಸು[ಸಿ]ತಾ ಶಯ್ಯೆ (ಜಾಕೃಚ. ೩೨-೨೪); ಅಕಾಶದೊಳು ಭಣಾ ಚುಮ್ಮು ಭೋಚುರ್ಯೆಂದು ಭೀಕರಿಸುತ ಹೋದುದತ್ತ (ಕಥಸ. ೨೪-೪೪); ರಣವಂದು ಭೀಕರಿಸಿದುದು ಸುರಪನ್ನಪಾಲ ಕೇಳೆಂದ (ಕಃಚಿಮು. ೬-೨೩).

[ಭೀಕರ + — ಇಸು]

ಭೀತ (ಗು)· ೧. ಭಯಗೊಂಡ ; ಹೆದರಿದ. (ನಾ)· ೨. ಅಂಜು ಬುರುಕ; ಹೇಡಿ ; ಪುಕ್ಕ : " ದರಿತಃ· ಚಕಿತಃ, ಭೀತಃ . . . ತಂಕಿತಃ ಈ ೮ ಪ(ಹ)ಂದ " (ಶಣಮು. ೫೮-೦೫೪) ; ಭೀತನೆನಲಿಸಿದನಂ ಕಾರ್ಯಾತುರಂ ಮಿಸದನಂ . . . ಅಜಿದೊಳ್ದು ಬಿನ್ನವಿಪ್ಪಂ ಗಾಂಜಂ (ತಂಚಂ. ೨೭-೦೨)· ಭೀತಂ ಲೋಡಂ ತರಂ ನಿರ್ಗುಣಿ ಕ್ಷಮಗುಳಿಗಂ ನಿರ್ಲಜ್ಜಂ ಪಾಪಿ ಕಳ್ಳಂ (ಪಚಂ· ೬-೦೧). ೩. [ಸಂಗೀತ] ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಹಾಡುವವನು : ಭೀತ/ = ಭಯದಿಂದ ಹಾಡುವವನು (ಸಂಗೀಚಂ. ೦೦೫). [ಸಂ.]

ಭೀತಿ (ನಾ)· ೧. ಹೆದರಿಕೆ ; ಅಂಜಿಕೆ ; ಭಯ ; ಜಗತ್ಕಯ ರಕ್ಷಾಪ್ರಯತ್ನಪ್ರಕೃತ್ಯನ ಚಿತ್ರಂ ಭೀತಿಯಂ ಮಾಟ್ಟುಮೇ (ಜಗಃ. ೬-೬೯); ಭೀತಿಯನುಂಟುಮಾಡುಗುಮಿವಕ್ಕೆ ಶರಾಸನ ಬಾಣಜಾಲಂ (ಶಃಚಚಾ· ೦೦-೩೦); ಕರುಣದಲಿ ಬಿಟ್ಟಾತನು ಮುಂದರುಣಪಟ್ಟಧರಿಧಾಪ ಶ್ರೌರ್ಯ ಭರಣ ಧಾಳಯನಿಕ್ಕಲೋಡಿದನನಿಲ ಭೀತಿದುರಿ (ಕಃಚಿಂ. ೦-೦-೩೬). ೨. ಅಪಾಯ. ೩. ನಡುಕ; ಕಂಪನ. [ಸಂ.]

ಭೀತಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಅಂಜಿಸು; ಹೆದರಿಸು : ದ್ವಿತಯ ಕಾರ್ಮುಗ ನಿಮ್ಮುರದಿಂದಬಳದೇವತಿಗಳ್ಳಿರ ಭೀತಿಗೊಳಿಸಿ (ಕೀಚಚಿ. ೨೨-೩೪); ಪಾತಾಳಗಡಿಯದಗಳು ದಿಟ್ಟಿಗೆ ಬೆಜ್ ಭೀತಿಗೊಳಿಸುವ ಕೊಳ್ಳವು (ಕಃಚಿ· ೦೦-೨೩). [ಭೀತಿಗೊಳು + — ಇಸು]

ಭೀತಿಗೊಳು (ಕ್ರಿ)· ಹೆದರು; ಅಂಜು; ಗಾಬರಿಯಾಗು; ಭಯಗೊಳ್ಳು: ಮಾಂದಿಸ್ಮಿತಮುಖಾಂಬುಜನಾಗಿ ಭೀತಿಗೊಳುತ್ತಮಿತ್ರವರ ವಿತತಭುಯಮಂ ಪರಿಹರಿಸಿ (ಜಸಪ್ರ. ೨-೨೬) ; ಭೀತಿಗೊಂಡನು ದ್ರೋಣ ಸೂಲಕೆ ಕೇತ್ರವಾದನು ಶಬ್ದ (ಕಬ್ಬಾಕ್ರಾ· ೦೬-೦೬); ಪದ್ಧಿಯ ಹುರ್ಮೊಳಡಗಿ ಭೀತಿಗೊಂದಾಗ ನಿಲ್ಲದೆ ದೆಸೆಯಂ ನಿಟ್ಟಿಸುತ (ಕಂಚಂ. ೦೫-೧೦).

[ಭೀತಿ + ಕೊಳು (<ಕೊಳ್)]

ಭೀತಿಯುಕ್ತ (ನಾ)· ಹೆದರಿದವನು ; ಅಂಜಿದವನು : ಭೀತಿಯುಕ್ತನಾಗಿ ಆತ ಯೋಚಿಸಿದ (ಅಕ್ಷಚ. ೦೩೧). [ಸಂ.]

ಭೀತಿವಡಿಸು (ಕ್ರಿ)· = ಭೀತಿಗೊಳಿಸು : ವರ ದುರ್ಗಾದ್ವಿಂಧ್ಯ ಮಹನದಿಂ ತುಮುಮಾತ್ರ ಗರಳವ ಬಿಡಲಾಕ್ಷಣದಿ ಸುರಮುಖ್ಯರ ಭೀತಿವಡಿಸಿದ ಧರಣೀಧರ ಭೀಕರಾಜ ರಕ್ಷಿಪುದು (ಜಃಚಚ. ೦-೦೪). [ಭೀತಿವಡು + — ಇಸು]

ಭೀತಿವಡು (ಕ್ರಿ)· = ಭೀತಿಗೊಳು : ಪೂಸಿದ ಸಿರಿಗಂಧ ಕರಿಕಾದುದು ಸದ್ವಿಳಾಸಿನಿಯರು ಭೀತಿವಡಲು (ಜೀಚಚ. ೨೮-೦೬); ರಣದೊಳ್ ಕಲಿಬಾಳ್ದಂ ಭೀತಿವಟ್ಟು ದೆನ್ನೊಟ್ಟಪನೇ (ಕಚಚಂ· ೦-೬೮). [ಭೀತಿ + ಪಡು]

ಭೀತಿಸು (ಕ್ರಿ)· = ಭೀತಿಗೊಳು : ನೆಲೆಯನಿಷದನಗೆ ಶಿವಾಂಶ್ರಯೆಂದು ಭೀತಿಸಿ ಬೇಡಿಕೊಳುವೆ (ಕೃಚಂ· ೦೩-೦); ಮದ್ದಾನೆಗೆ ಸಿಂಹ ಮಲಿತಂತೆ ಸುಭಟಾನಿರುದ್ಧ ನಿಂದಿರ್ದ ಭೀತಿಸಿದೆ (ಜೀಚಚ. ೩೫-೦೮).

[ಭೀತಿ + — ಇಸು]

ಭೀತೆ (ನಾ)· ಹೆದರಿದ ಹೆಂಗಸು : ವಿವಾಹಭೀತೆ ಸುಚರಿತ್ರ ಗುಣವತಿ ಮಾನಿನಿ ಜಾಪವಾದವಿರಹಿತೆಯೆನಿಪ ವಾರಿ ನನ್ನಜನಾರ್ದನಾವಿನಿರ್ಜರ ವರ್ಯವಿನುತೆಯಾಪಳು (ಕೃಚಾಂ. ೩-೩೦). [ಸಂ. ಭೀತಾ]

ಭೀಮ (ಗು)· ೧. ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ; ಅಂಜಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ; ಭೀಕರವಾದ : ಜವಂ ಕೊಲ್ವವೊಲೆಯ್ದೆ ಬಂದು ಜವನಿ

ಗಂಧಾಂಧನಾ ಭೀಮಸಾಮಜಮುಂ ವಿಸ್ಮಯವುಟ್ಟಿಪಂ ಭರತನಂ ಕಂಡಾಯ್ತು ಜಾತಿಸ್ಮರಂ (ಸಂಪಾಮು. ೦೩-೩೦). (ನಾ). ೨. ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು; ಭಯಂಕರವಾದುದು; ಭೀಕರವಾದುದು: "ಘೋರಂ. ಪ್ರುತಿಭಯಂ. ಭೀಮಂ . . . ಭಯಾನಕಂ—ಈ ೧೦ ಭಯಂಕರಂ" (ಪಾಪಾಮು. ೦೭೬-೨೨); ಭೀಮಂ ಭಯಂಕರಂ ಬೆಜೇ ಮಾತೀ ಕೂಸಿನಂದಮಿತನ ಮೆಸರುಂ ಭೀಮವೆ (ಸಂಪಾಪಾ. ೭-೦೨೬). ೩. ಶಿವ; ಶಂಭು; ಈಶ್ವರ: "ಈಶಾನಃ . . . ಭೀಮಃ, ಭರ್ಗಃ, ಕೃತ್ತಿವಾಸಾಃ. : . ಮಹಾದೇವಃ, ಮೃಡಃ (ಸ್ಯಾತ್). ಏಲಲೋಹಿತಃ—ಈ ೪೫ ಮಹಾದೇವರ ಪೆಸರ್" (ಪಾಪಾಮು. ೩-೦೨); ಭಿಮ . . . ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಕರುಣಿಸುವುದೆಮಗೆ (ಪಾಪಾ. ೫-೩). ೪. ಪಾಂಡುರಾಜನ ಮಗ; ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ತಮ್ಮ: "ಕುರುವೈರಿ ವಾಯುಪುತ್ರಂ ವ್ಯಕೋದರನೆಲು ಭೀಮನಕ್ಕುಂ" (ಪಾಪಾ. ೭೫-೩); ಆಗಳ್ತತ್ಕಾಮಂ ಜೀಮಪುಂಜಾಂತಿತ ಭೀಮಸಾಯಕನಿರ್ಘಾತದಿಂದಬಿಯೆ ನೊಂದು (ಪಾಪಾ. ೦೨-೭೪ ೪); ಕುರುಮಂಕಾಧೀಶನಂ ಪ್ರುಂದಲಿಪಿದನದಟಿಂ ಭೀಮನಾದ್ಯಾಮಭೀಮಂ (ಗಜಾಮು. ೩-೦೪). ೧. ೪: ಮತ್ತಮಾ ಮಹಾವನಂ . . . ಪಾಂಡವಪ್ರಕರದಂಕಾತ್ಮಭೀಮನಕುಲದ್ರುಪದಮುಂ ಅರ್ಜುನೋರ್ಜಿತಮುಂ (ಪಂಪ್ರತಿ. ೫-೩೨ ೫). ೫. ಯಮ. ೬. ೪. ೫: ಭೀಮ ಬಲವದಂತಿಸೇನಾಭೀಮ ಕುರುಕುಲಕುಸುಮ ಮಾರ್ಗಣಾಭೀಮ ಮಜ್ಜಿದ್ಯ ಮಾನಿನಿಯ ಮಾನಾಪಮಾನಗಳ (ಭಾಪ್ರಾ.ಗಾ. ೩-೨೬). ೬. ವಿದರ್ಭದೇಶವನ್ನು ಆಳಿದ ಒಬ್ಬ ರಾಜ; ದಮಯಂತಿಯ ತಂದೆ: ಭೀಮನ್ಯಪಾಲಕಂ ಪೆರೆದ ವಿಬ್ಬಣಿಗರ್ಗ್ ವಿಚಿತ್ರವಸ್ತ್ರ ಮುಖ್ಯಾಮಯಭೂಷಣಂಗಳವಶೇಷವನಿತ್ತು (ಪಾಪಾ. ೨೩೨) ; ಎಸೆದುದ್ದಿ ವಿದರ್ಭನಗರವದು . . . ಅಲ್ಲಿಗಧಿಪತಿ ಭೀಮನೃಪ (ಪಾಪಾ. ೦-೨೦). ೭. 'ಭವಪುರಾಣ' ಎಂಬ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಕನ್ನಡದ ಒಬ್ಬ ಕವಿಯ ಹೆಸರು: ಒದವಿದಬಿಳಕಳಾಪ್ರಸೂರಿತಹೃದಯ ಭೀಮಕವಿ ಪ್ರಣೀತಾಭ್ಯುದಯ ಬಸವಪುರಾಣಾಖ್ಯಯೊಳು (ಪಾಪಾ. ೭೦-೧೭). ೮. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಧಾತುಪಾಠವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ವೈಯಾಕರಣನ ಹೆಸರು: ವೇದಸಮಾನಾಗಿ ಭೀಮನಿಪಾದುದು ಸಂಸ್ಕೃತದ ಧಾತು (ಕಾಪಾ. ೬-೦). ೯. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ಘೃತಿವಕ್ತ್ರ ರಕ್ತಪೂತಿ ಧ್ಮಾಕ್ಷಿಕ ಕಣಧೂಮವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನೆರಕಂಗಳಿಂ ಸುತ್ತಿ ಭೀಮವೆಂಬರಸುನರಕ ವಿಹುದು (ಪಾಪಾ. ೦೮೨). ೧೦. (ಅಲಂ) ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಊಟಮಾಡುವವನು: ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ: ಭೀಮನಿಗೆ ಧಾನುವಾರವಾದರೇನು? ಭೌವಾರವಾದರೇನ: ? ಭೋಜನ ಕ್ಕಿದರೆ ಸೈ. (ಗಾಪ).

ಭೀಮಗದೆ = ಭೀಕರವಾದ ಗದೆ: ದುರ್ಯೋಧನಾಮಜ ದುಶ್ಶಾಸನ ಭೀಮ ಭೀಮಗದೆಯಿಂ ಪಂಚತ್ವಮಂ ಪೊರ್ದಿದ್ದೆ (ಗಜಾಮು. ೩-೩); ಪಂದಿ ಪೋಟ್ಟು ಸುಳ ಭೀಮಗದೆ ಕೊಂಕ ಮುಂದುಗಡಿಸುವ ಕೈದುಗಳ ಸಂದಣಿ ಖಂಡಿಬಲೆ (ಕಾಪಾಪಾ. ೦೦-೪೨). ಭೀಮನ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ = ಆಷಾಢಮಾಸ ವುಗಿದು ಶ್ರಾವಣಮಾಸ ಆರುಭವಾಗುವಾಗ ಬರುವ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ: ಇಂದು ಭೀಮನ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಶಾಲೆಗೆ ರಜ (ಮಾಪ್ರ). ಭೀಮನ ಬಿಲ್ಲು = ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲು: ರಾಮನು ಹೊರಗೆ ಬಂದು ಪಡುವಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಭೀಮನ ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಕಂಡು 'ಅಮ್ಮ, ಅಮ್ಮ, ಇಲ್ಲಿ ಪೋಡು!' ಎಂದು ಕೂಗಿ ಹೇಳಿದನು (ಮಪಾಪ್ರ. ೧೨೨). [ಸಂ.]

ಭೀಮಕಾಯ (ನಾ). ದಪ್ಪವಾಗಿಯೂ ಎತ್ತರವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ದೇಹವುಳ್ಳವನು: ಒಪ್ಪುವ ಸಾರಾಯಜ್ಞಚರ್ಮಾಸನಂ ಭೀಮಕಾಯನುಂ (ಪಾಪಾ. ೫-೨-೨೦); ಭೀಮಕಾಯನಾದರೂ ಕೌಶಿಕನು ಆ ರುದ್ರ ಮೂರ್ತಿಯ ಮುಂದೆ ಮಗುವಿನಂತಿದ್ದಾನೆ (ಪಾಪಾಪಾ. ೭೪). [ಸಂ.]

ಭೀಮಗಾಮುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಮರವ್ಪುರೆ ಉಕ್ಕಗಾಕ ಗಾಮುಣ್ಡರುಂ ಭೀಮಗಾಮುಣ್ಡರುಂ . . . ಎನೆಬ್ಬರುಂ ನರಸಾತ್ಮಿಯಾಗೆ ಪಡೆದಾವ್ (ಪಾ. VI (೩), ಕ್ರಿಚೆಂಗ. ೩೩-೦೯ ; ಸಂ. ೩೦೦).

[ಭೀಮ + ಗಾಮುಂಡ]

ಭೀಮನಕಡ್ಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ವಿಷಬೊದ್ದಿ, ವಿಷಕಡ್ಡಿ, ಭೀಮನಕಡ್ಡಿ (ಪ್ರ್ಯಾಸಿ. ೭೦-೦೪೨೬). [? + ಕಡ್ಡಿ]

ಭೀಮನಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು: (ಪ್ರ್ಯಾಸಿ. ೩೫-೦೩೩೩). [? + ಸೊಪ್ಪು]

ಭೀಮನಹಂಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: ಬೆಟ್ಟಂಚಿಹುಲ್ಲು. ಭೀಮನ ಹಂಚಿ. . . . ಗಂಟುಕಾಚಿ (ಪ್ರ್ಯಾಸಿ. ೭೪-೦೩೦೪). [? + ಹಂಚಿ]

ಭೀಮಪರಾಕ್ರಮ (ನಾ). ೧. (ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ) ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ೨. ಭೀಮನಂತೆ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು: ಊರ್ಜಿತತೇಜಂ ಭೀಮಪರಾಕ್ರಮವೆನಿಪಂಗೀ ಮಹಿಯೊಳ್ ಪೃಥ್ವೀರಾಮನಸುಮಮರೂಪಂ (ಕಾಶಾ. XX. ೦೪-೦೦ ; ೦೫೦). [ಸಂ.]

ಭೀಮಭಾಕ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಅತ್ಯಂತ ರುಚಿಕರವಾದ ಅಡುಗೆ; ℙ ಭೀಮನು ರುಚಿಕರವಾದ ಅಡುಗೆ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ: ಹಪ್ಪಸಗಳಮ್ಮ ಸೇರಿಸಿ ನಳಪಾಕ ಭೀಮಪಾಕಗಳನ್ನು ಇಳಿಸುವುದರೇ ಪಾಕಕಲಾನಿಪುಣರು (ಕಣಾಕ್ಕ.೦೬೨). 'ನಳಪಾಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭೀಮಬಲ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಅತಿಶಯವಾದ ಬಲ.-ಶಕ್ತಿ: ಭೀಮಬಲದಿಂದ ತನ್ನ ಮುಂದಿರುವ ಒಂದು ವಿದ್ಯುತ್ ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಕವಚ ಹೊದ್ದುಕೊಂಡದ್ದನ್ನು ಹಿಡಿದು ಬಿಳಿದಳು (ಪ್ರ್ಯಾಪಾ. ೦೨೦). [ಸಂ.]

ಭೀಮಭೀಷಣ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ತುಷಾಗ್ನಿ ಕ್ರಿಮಿ ಸಂಘ ಅಮೇಧ್ಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮೂತ್ರಕೂಪ ದುರ್ಗಂಧವಾಸಗಳೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿವರಕಂಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿ ಭೀಮಭೀಷಣವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ಪಾಪಾ. ೦೩೦).

ಭೀಮಯ್ಯ (ವಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಭೀಮಯ್ಯನ ಮಗಂ ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಬೇಳಯ್ಯಂ ಗಂಗರಾವಯ ಕುಮ್ಮಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಕುದುರೆಯಂ ಪಾಯ್ಚಿ ಸತ್ತೊಡೆ (ಪಾ. XII, ಹಾಸ್ಯ. ೭೦-೭ ; ಸಂ. ೦೫೦); ದಿಟ್ಟಿಗನ ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ದಾಸಯ್ಯನ ಮಗಂ ಭೀಮಯ್ಯಂ ಬರೆದ (ಪಾ. VIII. ಸೊಡ್ಡ. ೩೭೦-೬ ; ೦೭೨).

[ಭೀಮ + ಅಯ್ಯ]

ಭೀಮರ (ನಾ). ಕಾಳಗ; ಯುದ್ಧ. [ಸಂ.]

ಭೀಮರಕ್ಷೆ (ನಾ). ಯಾವ ಭೀತಿಯೂ ತಟ್ಟದಿರಲೆಂದು ದೇಹದಲ್ಲಿ ಲೇಪಿಸುವ ಕಾಡಿಗೆ. ಕಟ್ಟುವ ಯಂತ್ರ ಮೊದಲಾದುವು: ರೋಮ ರೋಮಗಳಲ್ಲಿ ಭೀಮರಕ್ಷೆಯ ಬಲ ಕೊರಳಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರಿ ಒಂದಾವ (ಸೊಡುಗಾ. ೫೯-೦೩). [ಸಂ. ಭೀಮರಕ್ಷಾ]

ಭೀಮರಥಿ (ನಾ.) ೧. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಒಂದು ನದಿ; ಕೃಷ್ಣಾನದಿಯ ಉಪನದಿ; ಭೀಮಾನದಿ. ೨. ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವಮಾನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ದುಷ್ಕಾಲ: ಎಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯಂ ವರ್ಷದ ವಸನೆಯ ತಿಂಗಳ ವಿಳನೆಯ ದಿನದ ರಾತ್ರಿ; ℙ ಇದು ಬಹಳ ಅನಿಷ್ಟಪ್ರದವಾದ ಕಾಲವಾದುದರಿಂದ ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆ ಶಾಂತಿಗೆ ಭೀಮರಥಿಶಾಂತಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. [ಸಂ. ಭೀಮರಥೀ]

ಭೀಮರಾಜ (ನಾ). ಪಶ್ಚಿಮಸಮುದ್ರತೀರದ ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ, ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ 'ನೀಳವಾದ ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ' ಮಧುರವಾದ ಕಂಠಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ: (೫). [ಸಂ. ?]

ಭೀಮಸೇನ (ನಾ). ೧. = ಭೀಮ ೪ : ಭೀಮಸೇನಚರಣಪ್ರಹರಣಗಳತಶೋಣಿತಾರ್ದ್ರಮಾಳೆಯುಮಾಗಿ (ಕುಷ್ಣ. ೦೭-೦೦ ೫); ಭೂಮಿಪತಿ ಹೇಳುವೆನದೇನನು ಭೀಮಸೇನನ ಜನನದದ್ಭುತವ (ಕುಮ್ಮಾ. ೪-೨೯). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕರ್ಪೂರ. [ಸಂ.]

ಭೀಮಸೇನಕ (ನಾ). =ಭೀಮಸೇನ ೨ : ಅಡುಗಿದ ಪಾರಿಜಾತಕದ ಕಪ್ಪುರ ವಳ್ಳಿಯ ವೇಲವತ್ತಿಯಾಪ್ಪುಡಕೆಯಾ ಭೀಮಸೇನಕದ ಪುಲುಬಲದಿಂ (ಜಾಂಬ. ೦೦-೧೩). [ಸಂ.]

ಭೀಮಾಟವಿ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದ ಕಾಡು ; ಮಹಾರಣ್ಯ : ಆ ಭೀಮಾಟವೀಪರ್ಯ್ಯಂತದೊಳಿರಿಸಿ ಪೋವುದುಂ ನಾಮಲ್ಲಿ ಧೈರ್ಯಮನೆ ಮನದೊಳವಲಂಬಿಸಿ ಚತುರ್ವಿಧಾಹಾರ ಶರೀರಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನಪೂರ್ವಕಂ ಸನ್ಯಸನದಿಂ ಮುಡಿಪಿ (ಜಾಂಬ. ೪-೧೬ ಪ); ರಾಮಂ ಕಲಿಪಿದ ತೆಱದಿಂ ರಾಮೆಗೆ ಪುಸಿ ನುಡಿದು ರಥಮನೇಱಿಕೊಂಡಾ ಭೀಮಾಟವಿಯಂ ಕರಿಹಂ ಭೀಮಾಟವಮಂ ಕೃತಾಂತಮುಎನೆಸ್ಸುಂದಂ (ಪಂಚಾಖ್ಯಾ. ೦೫-೭೫)- [ಸಂ.]

ಭೀಮಿ (ನಾ). ೧. ದುರ್ಗೆಯ ಒಂದು ಹೆಸರು. ೨. ಭೀಮಾನದಿ: ಸೋಪಾನ ಕಟ್ಟಿ ಭೀಮೆಯೊಳು ಇಳಿಯುವಡೆ ಸೋಪಾನಮಾಪೆ ವತನಿತ್ತ (ಕಪ್ಪಣ. ೩೦೬). [ಸಂ. ಭೀಮಾ]

ಭೀರು (ನಾ). ೧. ಅಂಜಿಕೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : "ಜರಿತಃ, ಜಕಿತಃ, ಭೀತಃ, ತ್ರಸ್ತಃ, ಭೀರುಃ, ಕಾತರಃ, ಕ್ಷುಭಿತಃ, ಶಂಕಿತಃ—ಈ ೮ ಪ(ಹ)ಂದೆ" (ಶಬ್ದಮ. ೫೮-೦೧೪); ಭೀರುಗಳಂ ಶರಣ್ಯಾಗುವರಂ. . . ಆಜಿಯಲ್ಲಿ ವೇಸಿ (೩೪· ೪೭· ೦೩-೨೩ ; ೧೨೮೧) ; ನೀನಿರಿಯಳ್ ವಿಷಮಾತಂ . . . ನೀನುರುತರ ಭೀರು ಸರ್ವಭೂಷಣನಾತಂ (೧೦೪. ೯-೦೦೩). ೨. ನರಿ. ೩. ಹುಲಿ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬು. ೫. ಬೆಳ್ಳಿ. ೬. ಅಡು. ೭. ನೆರಳು ; ಛಾಯೆ. ೮. ಸಾವಿರಕಾಲಿನ ಹುಳು ; ಜರಿ. [ಸಂ.]

ಭೀರುಕ (ಗು). ೧. ಅಂಜುವ ; ಹೆದರುವ. (ನಾ). ೨. =ಭೀರು ೧: "ತ್ರಸ್ನುಃ, ಭೀರುಃ, ಭೀರುಕಃ, ಭೀಲುಕಃ—೪ ಹೆದರುವವನ ಹೆಸರು. ಭಯಪಡುವ ಪರಿಕಿ" (ಕಬ್ಬಾ. ೬೫). ೩. ಹುಲಿ. ೪. ನರಿ. ೫. ಕರಡಿ. ೬. ಗೂಬೆ. ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬು. [ಸಂ.]

ಭೀರುತನ (ನಾ). ಹೆದರಿಕೆ; ಹೇಡಿತನ : ಆರು ಕಲಿಸಿದರೆಲವೊ ಸಂಗರ ಭೀರುತನವನು ನಿನಗೆ ಯಾದವವೀರರಲಿ ಮುನ್ನಿಲ್ಲವಯಶವಾಯ್ತು (ತಣಾ. ೦೦-೪೦-೩೪). [ಭೀರು + —ತನ]

ಭೀರುತೆ (ನಾ). = ಭೀರುತನ : ಕೈವಾಲವಾವರಿಸಿದೆಳೆಯ ತಾವರೆಯಂತೆ ಜಾರುಭೀರುತೆ ಮೆರೆಯೆ ನಾರಿಯ ದುಕೂಲಮುಂ ತಳೆದು (ಕಬ್ಬಾಂಗ. ೦೪-೩೦೦). [ಸಂ. ಭೀರುತಾ]

ಭೀರುತ್ವ (ನಾ).=ಭೀರುತನ : ಭೀರುತ್ವಮೇಗೆಯ್ಯದೋ (ಜಾಂಖ್ಯ. ೬-೩೮); ಅಂತುಪತಪಭಾವಮುಂ ಪಾಪಭೀರುತ್ವಮುಂ ತನಗೆ ತೊಟ್ಟನೆ ಪುಟ್ಟಿ (ತಣಾಪು. ೪-೦೪ ಪ). [ಸಂ.]

ಭೀರುತ್ವಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸತ್ಯವ್ರತದ ಐದು ವಿಧವಾದ ಭಾವನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಭಯವನ್ನು ಬಿಡುವುದು: ಕ್ರೋಧಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಲೋಭಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಭೀರುತ್ವಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಹಾಸ್ಯಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಅನವೀಚಿಭಾಷಣ—ಇವು ಸತ್ಯವ್ರತದ ಐದು ಭಾವನೆಗಳು: ಭೀರುತ್ವಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನ—ಭಯಮುಂ ತೊಱೆವುದು . . . ಈಯಯ್ದುಂ ಸತ್ಯವ್ರತದ ಭಾವನೆಗಳಪ್ಪುವು (ಕಪ್ಪ್ರಕ್ರ. ೩೭೦). [ಸಂ.]

ಭೀಲುಕ (ನಾ).=ಭೀರು ೧: "ತ್ರಸ್ನುಃ, ಭೀರುಃ, ಭೀರುಕಃ, ಭೀಲುಕಃ—೪ ಹೆದರುವವನ ಹೆಸರು. ಭಯಪಡುವ ಪರಿಕಿ" (ಕಬ್ಬಾ. ೬೫). [ಸಂ.]

ಭೀಷಣ (ಗು). ೧. ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ; ಭಯಂಕರವಾದ : ಪ್ರಳುಪ್ತಿತ ವ್ಯಗಪತಿ ಶಿಶುಸನ್ನಿಕಾಶ ರತಿವಿಕಟಿ ಭೀಷಣಭ್ರೂಭಂಗರ್ ನಕುಲ ಸಹದೇವರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೪); ಭೀಷಣಬಲರಸ್ಪೃಹ್ಯದ್ಬಲಕೋಷಣ ದಕ್ಷರ್. . . ಕುಂಭಕರ್ಣ ವಿಭೀಷಣರೆಂಬರ್ (ಪಂಚಾಖ್ಯಾ. ೦೦-೨೨೫); ಅದರ ಭೀಷಣ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು . . . ಕಾಣಲು ನಾವು ಐದನೆಯ ಅಂಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕು (ಕುಮಾಣಾ. ೭೦). (ನಾ). ೨. ಭಯಂಕರವಾದುದು: ದಾರುಣವಾದುದು : "ಘೋರಂ. . . ಭೀಷಣಾ, ಭೀಷ್ಮಂ, ಭೈರವಂ, ಭಯಾ(ಭಹ)ನಕಂ—ಈ ೧೦ ಭಯಂಕರಂ" (ಪಣಾಮು. ೦೦೬-೨೦). ೩. ಭಯಂಕರನಾದವನು : ಸಂಸ್ಫಾಳಿತೋದ್ದತ ಚಪಲಘಾಪಕಕಾಳಮೌರ್ವೀನಾದಭೀಷಣನಾದನಾ ಭೀಮ (ಕುಮ್ಮ. ೦೩-೦೩). ೪. ರುದ್ರ; ಶಿವ.ಜಿ. 'ತಾಸೆ' ಎಂಬ ಒಂದು ವಾದ್ಯ: ಭದ್ರಕವೆಂಬ ಕರಾಡಿ ಶಾಸಕವೆಂಬ ಪನಾರಿ ಭೀಷಣವೆಂಬ ತ್ರಾಸಾ . . . ಘೋರಘೀಟಿಕೆಯಂಬ ಘಂಟೆ ಇತ್ಯಾದಿ ದಶವಾದ್ಯಂಗಳಂ ಬಾರಿಸಲುಳ್ಳ ವಿಚಕ್ಷಣರಿಂ ವಿನುತರಾಗಿ (ಪಣಿಕ. ೫೩೬). 'ಪಂಚಮಹಾವಾದ್ಯ' ಪರಾ. ೫. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಎಂಟುರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಭಯಾನಕರಸ : ಬಳಿಕ ಹಸಿತವ್ಯ ಕೋಷ್ಯ ದ್ವೇಷ್ಯ ಪ್ರತಿಭು ಭೀಷಣ ಜುಗುಪ್ಸನೀಯ ಅಶ್ಲಾರ್ಯ ಸಾಮ್ಯಸ್ಪದಂಗಳೆಂಬ ರಸಾಷ್ಟಕರೂಪವಾಗಿ ತತ್ಪದ್ಯಾಭ್ಯಮಹುದು (ಪಣಿಕ. ೨೧೨). [ಸಂ.]

ಭೀಷ್ಮ (ಗು). ೧. ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ; ಭಯಂಕರವಾದ : ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನಾವರಾಭ್ಯರ್ಣಸ್ಥಂ ಬಹುಬಂಧನಂಬಡೆದು ಭೀಷ್ಮಧ್ವಾನರ್ದಂಬರಂ (ಹರಿವಂ. ೦೨-೪) ; ಕೃಷ್ಣಜಠರದ ಭೀಮಭೀಷ್ಮಬಲ್ಲುಕವೊಂದು ಜಠಿಸುತ್ಪತಂದು (ಕಬ್ಬಾಂಗ. ೦೪-೬೧೪). (ನಾ). ೨. ಭೀಕರವಾದುದು; ಭಯಂಕರವಾದುದು : "ಘೋರಂ . . . ಭೀಷ್ಮಂ, ಭೈರವಂ ಭಯಾ(ಭಹ)ನಕಂ—ಈ ೧೦ ಭಯಂಕರಂ" (ಪಣಾಮು. ೦೦೬-೨೦) ; ಮುತ್ತುಗಳ್ ಸುತ್ತಲುಂ ಸಿಡಿಯಂತಿರ್ಪಸಮಿರ್ದುಮೊಂದತಿಮಂದೇಭಂ ಭೀಷ್ಮದೊಳ್ ಗ್ರೀಷ್ಮದೊಳ್ (೧೦೪. ೯-೨೪); ಮೇಘಮುಂದಿತ ಗಿರಿಯೆ ಜೂಡಿದಿಂದಾರ್ಭಟಿಸಿ ದುಷ್ಕಿಳ್ಕುವರ್ಬಿಯಾಘಾತದಿಂ ಭೀಷ್ಮವಜ್ರ ಜಲಪಾತವ್ಯಾತಂಗಳಿಂ ಭೀರಮರಣ್ಯಂ! (ಕ್ರಿಣಾಪು. ೦೪-೨೧೦). ೩. ಭಯ ; ಭೀತಿ : ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ ಯಾಮಿನೀ ಸ್ವಾಮಿಯಿನೊಗೆದ ದುಹಾರಿಷ್ಟ ಭೀಷ್ಮ [ಪಣಾಂ. ಭೀಷ್ಟ· ಭೀಷ್ಮ]ಕ್ಕಭಂಗಂ (ಪಾಕ. ೬-೦೦). ೪. 'ಶಂತನು' ಎಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಗಂಗಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಪಾಂಡವ, ಕೌರವರ ಅಜ್ಜ ; ಗಾಂಗೇಯ : "ಗಾಂಗೇಯನೆನೆ ಭೀಷ್ಮನಕ್ಕುಂ" (ಪೊಗಣಾ. ೭೫-೨); ತಂದನಂದಂಬೆಯಂಬಿಕೆಯಂಬಾಲೆಯರೆಂಬ ಬಾಲೆಯ[ರನೇಂ] ಭೀಷ್ಮಂ ಯಶೋಭಾಗಿಯೇ (ಪಂಚಾ. ೦-೭೪) ; ಕೌರವೇಂದ್ರನ ಮೋಹರದ ಗುರುಭಾರ ಭೀಷ್ಮಂಗಾಯ್ತು (ಕುಮ್ಮಭ. ೦-೪೩); ಯದೃಚ್ಛಾಮಾತ್ರದೆ ಭಾಗವತಮಸ್ತಕಮಣಿ ಬೃಂದಾರ ಕೋವಿದಮಂ ಸತ್ಕಸಂಧಂ ಭೀಷ್ಮಂ (ಕೃಷ್ಣ. ೧-೩೦). ೫. (ಅಲಂ) (ಒಂದು ಮನೆತನ ಅಥವಾ ಒಂದು ಊರು ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ) ಬಹಳ ವಯಸ್ಸಾದವನು ; ಹಿರಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿ : ರಾಜಮಾತ್ಯಯವರ ಕರ್ಮಾಂತರಗಳಾ ಮುಂಗಿಯಾತ್ಪಿದ್ದಂತೆಯೆ ಭೀಷ್ಮರ ಆರೋಗ್ಯ ಕೆಟ್ಟಿತು (ಜಾಂಖಾ. ೦೫೬). [ಸಂ.]

ಭೀಷ್ಮತೆ (ನಾ). ಭಯಂಕರತೆ : ಭೀಕರತೆ : ಬಲಶಾಲಿಗಳ್ ತಿನಿಕಂದಿಟ್ಟ ಕಾರ್ಮುಗದ ಭೀಮ ಭೀಷ್ಮತೆಯುಜ್ಜಲಿಸಿದತ್ತು (ಕ್ರಿಣಾಪು. ೪೬-೧೧೨). [ಸಂ.]

ಭೀಷ್ಮಪ್ರತಿಜ್ಞೆ (ನಾ). (ಅಲಂ) (ಮಹಾಭಾರತದ ಭೀಷ್ಮನು ಮಾಡಿದ ದೃಢ) ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ : ಅಚಲವಾದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ : ದೃಢಪ್ರತಿಜ್ಞೆ : ಗೌರು ಈ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಭೀಮಪ್ಪನಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆಮಾಡಿಸುವ ಭೀಷ್ಮಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿ ನಿಂಕರು (ಕುಚ. ೬). [ಸಂ. ಭೀಷ್ಮಪ್ರತಿಜ್ಞಾ]

ಭೀಷ್ಮಪ್ರಯತ್ನ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಅಚಲವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ : ವಿಷ್ಣೋ ಕಷ್ಟ ಬಂದರೂ ಬಿಡದೆ ಸಾಧಿಸಂವಿಕೆ : ಹುಟದಿಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಂವಿಕೆ : ಸರ್ವಾವರಾಧವನ್ನು ಸನ್ನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸಿ ಅವಳನ್ನು ಏರವರಾಧಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಈ ನಿನ್ನ ಭೀಷ್ಮ ಪ್ರಯತ್ನವೇಕೆ ? (ಕ್ಷತ್ರ. ೨೬). [ಸಂ.]

ಭೀಷ್ಮಾರಿ (ನಾ). ಭೀಷ್ಮನ ವೈರಿ : ಶಿಖಂಡಿ : ಬೊಬ್ಬಿರಿವುತಂ ಬಂದು ಭೀಷ್ಮಾರಿಯಂ ಮನೆಯನೊಳಪೊಕ್ಕನು ಧಡಯಿಸುತಲರಿದನು ಶಿಖಂಡಿಯುಂ (ಕುಟು೪. ೭೭-೧೭). [ಸಂ.]

ಭೀಷ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉಗ್ರವಾಗು : ಉರ್ದಂ ಮಸುದೇವಂ ಭೀಷ್ಮಿಸ ಕೋಪಾರಕ್ತನೇತ್ರನವಿಬಳಜ್ಯತ್ರಂ (ಕೀಮುಕ್ತ. ೩-೩೪) ; ಇಸೆ ಪರಿಯ ರಥ ಹರಿಗಳ್ ಮಿಸುಗುವ ಸಂಕಲೆಯು ಕಣ್ಣಿಗಳ್ ಭೋಂಕನೆ ಭೀಷ್ಮಿಸೆ ದೆಸೆಗೆ ಹರಿಗಳೋಡರ್ ಪೊಸಥಮುಮಪೇಱು ಮತ್ತೆ ಏಲೆ ಸೀಪರಥಂ (ಕೀಮುಕ್ತ. ೫-೮೬). [ಭೀಷ್ಮ + — ಇಸು]

ಭು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಶಂಖ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ಧ್ವನಿಯಂನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ : ಭು ಭೂ ಭೂ ಎಂದು ಪೂರಯಿಸಿದುದು ಶಂಖಂ (ಕಮಿ. ೦೦ ೪ ಪದ್ಯ).

ಭುಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭುಂ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು. ೨. ಸಶಬ್ದವಾಗಿ ಬಂಧಿಸು : ಸಂಕಲೆಯಸಳವಡಿಸಿಯುಗಳಮು ಭುಂಕರಿಸಿದನು (ಕ್ಷತ್ರಚೂ. ೬-೧೦). [ಭುಂಕರಣ + — ಇಸು]

ಭುಂಕಾರ (ನಾ). ಭುಂ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ : ಭೋರಂಗಿಗಳ ಭುಂಕಾರ (ಕೀಪರ್ವ. ೬೦-೦೦). .[?]

ಭುಂಗಾ 'ಭೋಂಗಾ' ನೋ.

ಭುಂಜನ (ನಾ). ತಿನ್ನುವವನು ; ಉಣ್ಣುವವನು ; ಭಕ್ಷಿಸುವವನು : ಆತ ಪ್ರಸಾದವಿಡಿದು ಭುಂಜಿಸುವ ಭುಂಜಕನಾಗಿ ವೇಶವಿಡಿದು ರಂಜಿಸುವ ರಂಜಕನಲ್ಲ (ಕವಗೋ. ೦೦೬-೧೭); ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ಚಾರ ಚೋರಕರ ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿಕಾರರ ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ಸುರೆಯ ಭುಂಜಕರ (೧೮೦೫. ೦೫೦-೧೨). [<ಸಾ. ಭುಂಜಗ. / ಸಂ. ಭೋಜಕ]

ಭುಂಜನ (ನಾ). ತಿನ್ನುವುದು: 'ಭುಂಜಿಸು' ಪರಾ.

[< ಸಾ. ಭುಂಜಣ. / ಸಂ. ಭೋಜನ]

ಭುಂಜಿಸು, ಭುಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸು ; ತಿನ್ನು; ಊಟ ಮಾಡು : ವಿಕೃತದ ಭೂಸುರರು ಬಿಣಾಂತನಿಳಯದೊಳೇಕವಾಗಿರೆ ಸ್ವಯಂಪಾಕವ ಮಾಡಿ ಭುಂಜಿಪರು (ಕೀಪರ್ವ. ೬-೩೩); ಭುವನಜನವಂದದಿ ನೋಟಕರ್ ಭು[ಜಾಂ. ಭೋ]ಜಿಸುವೀ ಕಾಳಕೂಟಮಂ ನಾನೆನುತೆ ಶರಮೆತ್ತಿ ಬಾರನೆಲ್ಲ (ಪಂಪ. ೨೨-೦೧) ; ಸ್ವಾದುವಾದ ಫಲವಂ ಭುಂಜಿಸಿ (ಹಾಗಚಿ. ೨೮೩-೪). ೨. ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸು ; ಸವಿ : ನನೆಯುಮಿರದ ಪೊಸ ಕಮ್ಮಂಗಳೆವೆಯ ಕೆನೆಯ ಕುದಿಯ ತನಿಗಂಪಂ ಭುಜಿಸಲೆಸುತನುರಾಗ ದಿನವಜೊಳ್ಳುಳ್ಳಿರ್ದಾಜಿವಸುಳಿಗಳು (ಜಜಿಪು. ೦-೭೯) ; ಜಗದುದರ ಕೊಟ್ಟುದನು ಭುಂಜಿಪು (ಕಗಪಾ. ೦೧೩) ; ಹಾನಿ ವೃದ್ಧಿ ಜಯಾಪ ಜಯಗಳು ಏನು ಕೊಟ್ಟುವ ಭುಂಜಿಸುತ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಿವಾಸನ ಕರುಣವನೆ ಸಂಪಾದಿಸಸುದಿನು (ಕುಪಾಂ. ೦೦೯). **ಭುಜಿಸು:** ೧. ಮುಡಿಯಿಕ್ಕಿ ರಾಘವನ ಚರಣದೆಡೆ ಕಾಣಿಕೆಯ ನೀಡಿದಮು ಶರತರದ ಪಣ್ಣಂ, ಪೂಗಳಂ ಮಾಂಸಾನ್ನಮಂ ಭುಜಿಸಿ ಸರ್ವರುಂ ತಣಿಯುತಂ . . . ಕಳೆದರಾ ರಾತ್ರಿಯಂ ಸುಖಿತ ನಿದ್ರೆಯಲಿ (ಕ್ರಿರಾಪಾ. ೪೭-೩೭೬). 'ಭೋಜಿಸು' ಪರಾ.

[ಭುಂಜನ + — ಇಸು. / ತೆಲು. ಭುಜಿಂಚು]

ಭುಂಭುಕ 'ಬುಂಭುಕ' ನೋ.

ಭುಕ್ತ (ಗು). ೧. ತಿಂದ ; ಊಟಮಾಡಿದ. ೨. ಅನುಭವಿಸಿದ.

(ನಾ). ೩. ತಿಂದುದು ; ಊಟಮಾಡಿದುದು : "ಭಕ್ಷಿತಂ, ಚರ್ವಿತಂ . . . ಅಶಿತಂ, ಭುಕ್ತಂ–೦೪ ಭುಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಅಗಿಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ದೊಡ್ಡದ್ದು" (ನಿಘಂ೦೪. ೩೩೩). ೪. ತಿನ್ನುವಿಕೆ ; ಊಟಮಾಡುವುದು : "ಭುಕ್ತಿಃ, ಭುಕ್ತಂ . . . ಭೋಜನೀಯಂ–ಈ ೭ ಹೊರೆತವೂ, ಊಟವೂ" (ಶಾಕ್ಷ. ೨೩೫). ೫. ಅನ್ನ ; ಆಹಾರ : "ಕೂರವನ್ನಂ ಭುಕ್ತವೋ[ಜಾಂ. ಭಕ್ತವೋ]ದನಂ ಭಕ್ತಮಾಹಾರಮಶನಂ ಬಲಿಯೆನಲ್ಕೆ ಪೋಗರಮಕ್ಕುಂ" (ಸುಗಣಾ. ೬೭-೮). ೬. (ಆಲಂ) ಸಾಂಸಾರಿಕ ಸುಖಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು ; ವಿಷಯಲಂಪಟ : ತವಭಕ್ತಿಯಂದಿ ಭುಕ್ತಂಗೆ ಎಂದೆಂದು ಭವಮುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ (ಪಜಿಶ. ೨೬೯). [ಸಂ.]

ಭುಕ್ತಶಾಲೆ (ನಾ). ೧. ಊಟದ ಮನೆ ; ಭೋಜನಗೃಹ. ೨. ಪ್ರಯಾಣಿಕರಿಗೆ ಧರ್ಮಾರ್ಥವಾಗಿ ಊಟಕ್ಕೆ ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡುವ ಮನೆ ; ಅನ್ನಸತ್ರ : ಮಱ ಭುಕ್ತಶಾಲೆ ಕಂಪೆಸೆವ ಘಟಪೂರಿತ ಗಂಧ ಶೈತ್ಯೋದಕದಿಟಗೆಯು ಮನೆಗಳೊಪ್ಪಿಸುವುದು (ಕೀಚಕ. ೨-೨೬). [ಸಂ. ಭುಕ್ತಶಾಲಾ]

ಭುಕ್ತಶೇಷ (ನಾ). ಉಂಡು ಮಿಕ್ಕ ಅನ್ನ; ಎಂಜಲು ; ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ; "ವಿಘಸಃ, ಭುಕ್ತಶೇಷಃ–ಈ ೨ ಉಂಡು ಮಿಕ್ಕುದು" (ಪಲಾಮು.೫೪-೦೭೦); ಕೊಳೆತ ಬೆರಳನು ಭುಕ್ತಶೇಷದೊಳಿಳುಹಿದರೆ ಕಂದಿಕೆ ಚಿತ್ತದೊಳಿಳುಹದುಪ ಭೋಗಿನಿ (ಭಾಷ್ಯ. ೦೦-೧೩). [ಸಂ.]

ಭುಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಊಟ ಮಾಡುವುದು; ಊಟ ; ಭೋಜನ : "ಭುಕ್ತಿಃ, ಭುಕ್ತಂ . . . ಭೋಜನೀಯಂ–ಈ ೭ ಹೊರೆತವೂ ಊಟವೂ" (ಶಾಕ್ಷ ೨೩೫); ಕೃಷ್ಣಿಯರಿಯದ ವಾಂಛೆ ಜೀರ್ಣಸದ ಭುಕ್ತಿಯೊಲು ಗುಪ್ತದಲಿ ಕೊಳೆಯುತ್ತೆ ವಿಷಬೀಜವಾಗಿ (ಕ್ಷುತ್ರಸಾ. ೫೬೯); ಪುರುಷನ ಒಕ್ಕಲು ಮದುವೆಯಲ್ಲೂ ಅದ ಮೇಲೆ ಜಾತಿವದ್ದತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಊಟಪಾಕಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದಕ್ಕೆ 'ಭುಕ್ತಿ' ಎಂದು ಹೆಸರು (ಪಾಶ್ಮಕ. ೦೮). ೨. ಸುಖಾನುಭವ : ಭೋಗ ;"ಕಾಮದೊಳು ಭುಕ್ತಿಯೊಳು ಸಂಭೋಗಮೆಂದನಿಸು" (ಪುಗಣಾ. ೦೪೬-೨೦); ಕರ್ಣನನಜಿಯದವನು ವಿಪ್ರನಾದರೇನು ಚತುರ್ವೇದಿಯಾದವ ರೇನು ಭುಕ್ತಿಕಾರಣ ಲೋಕದ ಇಚ್ಛೆಗೆ ನುಡಿದು ನಡೆದರಯ್ಯಾ (ಜಪಪ. ೬೫೪); ಮಲಕ್ರಯಂಗಳಿಗೆ ತಲೆಗೊಡು ಭೋಗಮಂ ನೀಗಿ ಭುಕ್ತಿಯಂ ತೊಕ್ಕಳ ದುಳಿದು (ಶಪಪ. ೨೬-೨೨). ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳು ಯಾವುದಾದರೂ ರಾಶಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದ ಕಾಲ : ಆಯುದನು . . . ರಿವುಭಟನಾಯುಷದ ಉಡಗಲು ಭುಕ್ತಿಯ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಂ ಸ್ಮರಿಪ (ಕಾಪ್ರಾ. ೪-೬೩). ೪. ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಜೀವಮಾನದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಫಲ ನಡೆಯುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲು ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ನಿರ್ಣಯಿಸಿರುವ ಸೂರ್ಯಾದಿಗ್ರಹಗಳು ಫಲಕೊಡುವ ಕಾಲ ವಿಶೇಷ : ℙ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ೧೨೦ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಬದುಕುವುದಾದರೆ ಅತನ ಜೀವಮಾನದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಗ್ರಹಗಳ ದೆಶೆಗಳೂ ನಡೆಯಬೆತ್ತವೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ದೆಶೆಯಲ್ಲೂ ಒಂಭತ್ತು ಗ್ರಹಗಳ ಭುಕ್ತಿಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಭುಕ್ತಿಯಲ್ಲೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಫಲಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಈ ದೆಶೆ ಮತ್ತು ಭುಕ್ತಿಗಳ ಕಾಲನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಗಣಿತವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕೃತ್ತಿಕಾನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಜನಿಸಿದರೆ ಅವನಿಗೆ ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ರವಿದಶೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಳಿಕ ಚಂದ್ರದಶೆ ಇತ್ಯಾದಿ. ರವಿದಶೆಯು ಆರುವರ್ಷಗಳು ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಆಗ ರವಿ, ಚಂದ್ರ, ಕುಜ, ರಾಹು, ಗುರು, ಶನಿ, ಬುಧ, ಕೇತು, ಶುಕ್ರ

ಗ್ರಹಗಳ ಭುಕ್ತಿಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರದಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತವೆ ; ಯುಕ್ತಿವಂತನು ಕುಕ್ಕನ ಭುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿ ಪಡೆದನಂತೆ (ಗಾಡಿ): ಮಾಘಮಾಸದ ಹೊಕ್ತಿಗೆ ಶಕ್ರಭುಕ್ತಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಮದುವೆಮಾಗುತ್ತದೆ (ಜಾತ). [ಸಂ.]

ಭುಕ್ತಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಊಟಮಾಡು : ವರಮತಮಂ ಪುಗುತಂದಲ್ಲಿರುತಂ ಸದೆ ಭುಕ್ತಿಗೆಯ್ದು ಶಯನಂಗೊಂಡಿರೆ (ಹಾಹಾಕೃ. ೪-೦೪-೦೬).

[ಭುಕ್ತಿ + ಕೆಯ್]

ಭುಕ್ತಿಗೆಯ್ಸು (ಕ್ರಿ). ಊಟಮಾಡಿಸು ; ಭೋಜನ ಮಾಡಿಸು : ಸಡಗರದಿಂದುಪಚರಿಸುತೆ ಮಿಲ್ಲನೆ ಪಡೆದಳಾ ರತಿಯ ಚಿತ್ರವನು . . . ಮಜ್ಜನ ಭುಕ್ತಿಗೆಯ್ಸು (ಕೋಚಕ. ೦೦-೨೦). [ಭುಕ್ತಿ + ಕೆಯ್ಸು]

ಭುಕ್ತಿದ (ನಾ). ಸಂತಿವನ್ನು ಕೊಡುವವನು; ಐಹಿಕಸಂತಿವನ್ನೊಟ್ಟು ಮಾಡುವವನು : ಭುಕ್ತಿದರು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲದೆ ಮುಕ್ತಿದರು ತಾವಾಗರು (ಏಪಕಳ. ೬-೩೦). [ಸಂ.]

ಭುಕ್ತೋಚ್ಛಿಷ್ಟ (ನಾ). ಊಟಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟ ಎಂಜಲು ಅನ್ನ : "ಭುಕ್ತೋಚ್ಛಿಷ್ಟಂ. ಭೋಕ್ತಾ—ಈ ೨ ಮಡಗೂಲು" (ಹೊಯಸ. ೫೯-೦೬೦). [ಸಂ.]

ಭುಗ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.; ಬೆಂಕಿಯು ತಟ್ಟನೆ ಪತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದ : ಒಮ್ಮೆ ಹೊಗೆಗಟ್ಟುವುದೊಮ್ಮೆ ಭುಗ್ಗೆನುವುದು ಬರ್ಕರು ಕೆಟ್ಟು ಲಾಟೀನು (ಜಂಗಸ. ೨೦೦-೨೨).

ಭುಗಭುಗ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : 'ಭುಗಭುಗನೆ' ಪರಾ.

ಭುಗಭುಗನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : 'ಭುಗಭುಗ ಎಂದು ಧ್ವನಿಯಾಗುವಂತೆ : ಭುಗಭುಗನುರ್ಚಿ ಪಾಯ್ದ ಬಿಸುನೆತ್ತರ ಸುಟ್ಟುರೆಯಂ ನೆಲಕ್ಕೆ ಪರ್ವಗಳುಗಲೀಯದವ್ವಳಿಸಿ ಬೀರ್ದಿಸಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೦೦). [ಭುಗಭುಗ + —ಅನ್ನೆ]

ಭುಗಿಭುಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಭಟಿ ಭಟೀ ಭಟಿ ಭುಗಿಲು ಭುಗಿಭುಗಿ (ಅಷ್ಟ. ೫೬-೬೨) ; ಭುಗಿಲು ಭುಗಿಭುಗಿ ಧಗಿಲು ಧಗಿಲೆಂದೊಗೆದು ದಳ್ಳುರಿಯುಗುಳಲು (ಶಾಣಿ. ೫೬-೭೪).

ಭುಗಿಭುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಭುಗಿಭುಗಿ ಎಂದು ಧ್ವನಿ ಬರುವಂತೆ ಉರಿ. — ಜ್ವಲಿಸು ; ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಜ್ವಾಲೆಗಳನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸುತ್ತಾ ಜ್ವಲಿಸು ; ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉರಿ : ಭುಗಿಭುಗಿಸಿ ರಿಪುವನಾಕರದಲಿ ಸಲೆ ಬೀದಿವರಿದುದು ಭೀಮದಾವಾಗ್ನಿ (ಶಾಣ್ಮಕ್ರೌ. ೦೨-೨೪) ; ಭುಗಿಭುಗಿಸೆ ಕೋಪಾಗ್ನಿ ಪೊಂಡಿಗೆಯಂ ಕೋಲ್ಗಳಂ ತೆಗೆತೆಗೆದು . . . ಬಿಲ್ಲನಕ್ಕಡಿಗೈದು ಬೊಬ್ಬಿಱಿದನು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೦೨-೨೨). 'ಭುಗುಭುಗಿಸು' ಪರಾ.

[ಭುಗಭುಗಿ + —ಇಸು]

ಭುಗಿಲ್, ಭುಗಿಲು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯಗಳು . . . ನಟಿಲ್, ಪಠಿಲ್, ಭುಗಿಲ್, ಭೋರ್ . . . ಇತ್ಯಾದಿ (ಕೃಷ್ಣ. ೩೨). ಭುಗಿಲು : ೧. ಭಟಿ ಭಟೀ ಭಟಿ ಭುಗಿಲು ಭುಗಿಭುಗಿ (ಏಪಕ್ಷ. ೫೬-೬೨); ಭುಗಿಲು ಭುಗಭುಗಿ ಧಗಿಲು ಧಗಿಲೆಂದೊಗೆದು ದಳ್ಳುರಿಯುಗುಳಲು (ಶಾಣಿ. ೫೬-೭೪). ೨. ತಾಪ; ಝಳ : ಎರಡುಹನಿಯಾದರೂ ಕಣ್ಣೀರು ಉದುರುವಾರದೆ ? ಆ ಒಳಗಣ ಭುಗಿಲು ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಹೊರವಮ್ಮಿವಾಗಬಾರದೆ ? (ಜಾಂತೆಕಾ. ೭೦೩); ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಹುಯಿಲು ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಭುಗಿಲು (ಪಂಪ್ರಪ್ರ. ೬-೩).

ಭುಗಿಭುಗಿಲ್, ಭುಗಿಭುಗಿಲು, ಭುಗಿಲ್ಬುಗಿಲ್, ಭುಗುಭುಗಿಲ್, ಭುಗ್ಗುಗಿಲ್, ಭುರ್ಭುಗಿಲ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ದೆಸೆಗಳಂ ದೆಸೆಯಿಂ ರಸೆಯನಲ್ಲಾಡಿಸುತೆ ಭುಗಿ[ಜಾಹಾಂ. ಗು]ಭುಗಿಲ್ ಭೀಭುಲನೊಗೆದುದು ಮಹಾವಿಷಂ (ಸಂಪಿ. ೦-೦೪) ; ಉರಿಗೆ ಹವಿಯಂ ಕೊಡಲೊಡನೆ ಸಿಡಿದು ಭುಗಿಭುಗಿಲೆನುತ (ಜಷ್ಣು. ೫೬-೦೬) ; ಬಸುನೆತ್ತರ ಧಾರೆಗಳ್ ಭುಗಿಲ್ಬುಗಿಲೆ ಪಾಯ್ದುವು ಪೊಣ್ಮಿದುವು (ಪಂಜಪರ್ವ. ೦೩-೨೦) ; ಭುಗ್ಗು ಭುಗಿಲ್ ಭುಗಿಭುಗಿಲು ಧಗಧಗ ಧಗಿಧಗಿಲುಧಲೆಂದೊದಲ್ದುರಿ ಜಾಲಿಗೆ ಗಳವು ನೀಡಿದುವು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೩-೬.೨೯) ; ದಳ್ಳೆಂಬ ಭೋರೆಂಬು ಭುಗ್ಗು ಗಿಲೆಂ[ಜಾಹಾಂ. ಭುರ್ಭುಗಿಲೆಂ]ಬೇಲ್ಗುಯನಾಂತು ಕೇಸುರಿಗಳಂ ಸೂಸುತ್ತ ಗುರ್ವಪ್ಪಿನಂ (ಜಷ್ಣ. ೦೫-೨೦) ; ಮೆಗಿದುರಿ ಭುರ್ಭುಗಿಲ್ ಭುಗಿಲೆನುತು ಮಗುರ್ವಿಸಿ ಪರ್ವ (ಶುಜಾಕೇ. ೦೩-೨೬).

ಭುಗಿಲನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ ; ಭುಗಿಲ್ ಎಂದು ಧ್ವನಿಯಾಗುವಂತೆ : ಧಿಗಿಲನೆ, ಭುಗಿಲನೆ, ಭೋರನೆ ಎಂಬಿವನುಕರಣ ಪದಂಗಳ್ . . . ಅವ್ಯಯಪದಂಗಳವ್ವು (ಕಬಾ. ೭೦೦ ಕ್ಕಿ).

ಭುಗಿಭುಗಿಲನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಧಗಧಗಸ್ವನಂ ವಿಮಿರೆ ದಿಶಂ ಭುಗಿಭುಗಿಲ ಮರಿದುದು [ಜಾಹಾಂ. ಭುಗಿಲನುರಿದುದು] (ಜಾಹಾ. ೫-೭೭).

[ಭುಗಿಲ್ + —ಅನ್ನೆ]

ಭುಗಿಲಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ತಳಮಳವು ತುಂಬು. — ವ್ಯಾಪಿಸು : ರಾಗದಿಂ ಬಂಕಾರಗ್ಯೆಯ್ದ ದಹದಿಕಿ ಬೆಸುಗೆ ಬಿಚ್ಚಿತ್ತು ತನ್ನಾದಿಂ ಶ್ರೀಗರೀಕನ ಹೃದಯ ಭುಗಿಲಿಡಿದು ಭಮತಾಪನಾಗಿ ಜರ್ಝರಿಸಿ ತಲ್ಲಣಗೊಳುತಿರಲು (ಪಪಪೋ. ೬-೧೬). [ಭುಗಿಲ್ + ಇಡಿ]

ಭುಗಿಲಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉರಿ ; ಜ್ವಲಿಸು ; ಧಗಧಗಿಸು : ಹುಟ್ಟಿದುರಿ . . . ಭುಗಿಲಿಟ್ಟು ಕವಿದುದು ತುದಿಗೆ ಬಹುಶಾಖೋಪಶಾಖೆಗಳ (ಶಾಕೃ. ೫೦-೨೩) ; ಅದು ಬಳಿಕ ಭುಗಿಲಿಡುತ ದೆಯುತ್ತಿದುದು ಬಿಡದಾ ಕಾಕನನು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೨-೬-೦೦). ೨. ಬಹಳ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡು ; ಭೋರ್ಗರೆ : ಕಹಳೆಗಳ ಕಳಕಳದ ಬೊಗ್ಗುಗಳ ಮೇಳವಕ್ಕೆ ಭುಗಿಲಿಡಲು (ಶಾಣ್ಮಂ. ೬-೯). ೩. ತಟ್ಟನೆ ಹೊರಸೂಸು.—ಚಿಮ್ಮು ; ಮೇಲಕ್ಕೆ ಉಕ್ಕು : ತಗರಾಗಿ ಕಾದಿ ಪೆತ್ತರ್ ಭುಗಿಲಿಡೆ ತಲೆಯೊಡೆದು ಸತ್ತು ಗಂಗಾತಟದೊಳ್ ಸೂಗಯಿಪ ವೃಷಭಂಗಳಾಗಿಯೂ ಮಿಗೆ ಕ್ರೋಧ ಗೊಂಡು ಕಾದಿಯಬುದು (ಕೃಷ್ಣಾಕೃ. ೨-೭). ೪. ಸುಟ್ಟುಗೊಳ್ಳು ; ಕೋಪವನ್ನು ತೋರಿಸು : ಎನ್ನ ಕಂಡರೆ ಭುಗಿಲಿಡಲದೇಕಯ್ಯ ಶರಣರ ಮಿಗಿಲು ನುಡಿಗಾನವೆಮ್ಮ (ಕ್ರಶುಚ. ೦೬-೪); ತಿದಿಯೂದುಗಿಚ್ಚನ ಹೊದಱಿಸಂತಿರೆ ಬಿಡದೆ ಭುಗಿಲಿಡುತ(ಶಾಣ್ಮ. ೬-೨೬). [ಭುಗಿಲ್+ಇಡು]

ಭುಗಿಲು 'ಭುಗಿಲ್' ನೋ.

ಭುಗಿಲೆನ್(ಕ್ರಿ). ಭುಗ್ಗನೆ ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳು; ತಟ್ಟನೆ ಉರಿಯೇಳು; ಜ್ವಲಿಸು : ಕೆಣಕಿದರೆ ಭುಗಿಲೆಂದುದೀತನ ರಣಪರಾಕ್ರಮಮಮ್ಮ (ಶಾಣ್ಮ. ೬-೬); ಪಶು ಹವಿಗೆ ಭುಗಿಲೆಂದುರಿದು ಪಲಿದಾಡಿದನು ಹುತವಹನಶ್ವ ಮೇಧದಲಿ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೦-೬-೨೯); ಬುತದುರಿ ಮಸಗಿದುದು ಭುಗಿಲೆಂದು ವೀರನವರಿದು ಮನದಿ (ಶಾಣ್ಮ. ೦೨-೬೫). [ಭುಗಿಲ್+ಎನ್]

ಭುಗಿಲ್ಗರೆ (ಕ್ರಿ). ಭುಗಿಲೆಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ದನುಜಾರಿಯುಂ ದನುಜನುಂ . . . ಭುಗಲ್ಗರೆವಿನಂ ಪೊಯ್ದರ್ ಗದಾದಂಡದಿಂ (ಪಗಾ. ೯-೬೩). [ಭುಗಿಲ್ + ಕರ್]

ಭುಗುಭುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಭುಗುಭುಗು ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಸಗಾಢದ ಲುಚ್ಚಿ ಭುಗುಭುಗಿಸಿ ಉಚ್ಚಳಿಸಿದವು ಪರಪಿಲಿ ನಾಲಗೆ ಹವ್ಯವಾಹನನ (ಶಾಣ್ಮ ೦೨-೨). ರವಿಗಿರಿಯೊಳು ದಗದಗಿಸಿ . . . ಭುಗುಭುಗಿಸಿ ಬಿರುದಿನ ಮನ್ನೆಯ ಭಟರ ಪ್ರತಾಪಾಗ್ನಿ ಮೇಱೆದುದು ರಿಪುವನದೊಳಗೆ (ಕಂಪಾ. ೦೩-೩೩). 'ಭುಗಿಭುಗಿಸು' ಪರಾ. [ಭುಗುಭುಗು + —ಇಸು]

ಭುಗುಭುಗು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಭುಗುಭುಗು ಭುಭುಭು ಲೆಂದು ಲೋಚನದಿಂದೊಗೆದ ದಳ್ಳುರಿ ಸುತ್ತಿ ಸ್ಮರನ ಬಿಗಿದ ಬಳ್ಳಿಲೆ ಕರ್ವಿಲ್ಲಾಸಹಿತೆ ಸುಟ್ಟುಗಿದುದು ಉರಿ ನಭ್ಯಳಕೆ (ಪೋಚಕ. ೬-೪೪);

ಧಗಧಗಧಗಿ ಹೊತ್ತುವ ಜ್ವಾರಿಗಳ ಮೂಲೆ ಭುಗುಭುಗು . . . ಎಂಬು ಡಾವರಿಸೆ (ಕೈಲಾಸ. ೪-೪೯).

ಭುಗ್ನ (ಗು)- ೧. ಬಗ್ಗಿದ ; ಡೊಂಕಾದ : ವಕ್ರವಾದ. (ನಾ)- ೨. ಬಗ್ಗಿರುವುದು; ಡೊಂಕಾದುದು; ಬಾಗಿರುವುದು; ವಕ್ರವಾದುದು : "ವಕ್ರಂ ... ಭುಗ್ನಂ, ಅರಾಳಂ, ಕುಟಿಲಂ, ವ್ಯಾಕುಂಚಿತಂ, ಊರ್ಮಿಮತ್ — ಈ ೧೨ ಕೊಂಕಿದುದು" (ಶಬ್ದಮ. ೨೦೩-೦೦) : "ಭುಂಗುರ ದುರಾಳಂ ಭುಗ್ನಮಾವಿದ್ದಂ . . . ಪೃಜಿನಮೆನಲು ಪೊರೆದ ಕೊಂಕಕ್ಕು" (ಜಾಜಾ. ೦೩೬-೬). ೩. [ಕಾಮಶಾ] ರತಿಬಂಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ತೋರಮೊಲೆಗಳನೊತ್ತಿ, ಕೂರಿ ಕೂಡುವನೊಯ್ಯೋರಂತಿ[ರಿ] ಭುಗ್ನಕರಣ ಮೆಂಬುದು (ಕಾಶ. ೯-೨೦). ೪. [ನಾಟ್ಯ] ಮುಖದ ಒಂದು ಅಭಿನಯ : "ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಮುಖವನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಮಾಡುವುದು" (ಜಾಕ್ಕಂ. ೨೯೯ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ವ್ಯಾಭುಗ್ನ ಭುಗ್ನ ಉದ್ಭಾಹಿತ ವಿಧುತ ವಿಪ್ರತ ವಿನಿವೃತ್ತ —ಈ ಆಱು ಮದನಭೇದಂಗಳ್ (ಜಾಕ್ಕಂ. ೩-೦೦೪ ಪ). [ಸಂ.]

ಭುಜ (ನಾ). ೧. ತೋಳು; ಬಾಹು : "ದೋಃ- ಪ್ರವೇಷ್ಟ್ರಃ. ಭುಜಃ, ಬಾಹುಃ. ಭುಜಾ—ಈ ೫ ತೋಳ್" (ಶಬ್ದಾನು. ೩೬-೩೭೬); ಪ್ಪತ್ತರ ನಡುವನುಡಿಯಲ್ಕೆನ್ನ ಭುಜಾರ್ಗಳಮ ನಾಲ್ಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೬) ; ಭುಜಕೆ ಜಯವೇಜ್ ರಿಪುಭೂಭುಜಗರ್ಗಾ ಭಯವೇಜ್ (ಕೃಷ್ಣ. ೨೪-೨೪೯). ೨. ಹೆಗಲು : ಜಾನು ಎರಡು ಮೂರು ಮಜ್ಜಾದ ಎಳೆಯ ದಾಲಚಿನಿದ್ದಾಗ ನರೆಹಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಬಯಲಾಟಕ್ಕೆ ಯಾರದೋ ಭುಜವನ್ನೇರಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿದ್ದೆ (ಪೂರ್ಣ. ೦೪೦). ೩. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು. ೪. ಡೊಂಕು; ವಕ್ರತೆ. ೫. (ಅಲಂ) ಪರಾಕ್ರಮ : 'ಭುಜಾಕ್ರಾಂತ' ಪರಾ. ೬. [ರೇಖಾಗ] ಎರಡು ಕೋನಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವ ರೇಖೆ : ಆ. ಆ ಎಂಬುವುದ ತಾನು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಸರಳರೇಖೆಯಾ. ಇ ಈ ದುಂಬುವುದು ಆ ಸರಳರೇಖೆಗೆ ಭುಜಗಳಾಗಿರುತ್ತ್ (ಕೂಮೀ. ೦೬). ೭. ದೂರದ ಒಂದು ಅಳತೆ: ಹತ್ತುಯೋಜನ(?) : ದಂಡಮೆಂದೆಂಬ ಸಾವಿರದ ನೆರ ಕೂಡೆ ತೋಱುವ ಕ್ರೋಶ ಚಿತುರುಸ್ರತೆ ಯೋಜನವಪ್ಪೀರ್ದ ಕಜ್ಜ ಭುಜವ (ಜಾಕ್ಕಂ. ೩೭-೦).

ಭುಜ ತಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು = ಜಂಭ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು : ಆತ್ಮಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಊನ್ನತಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಜನ ಏಂಸಾತ್ಮಕವಾದ ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರದ ಬಗ್ಗೆ ಭುಜತಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ ನಾವು ಅಂಥದೇ ವಿಚಿತ್ರ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದಲ್ಲವೆ ? (ಕ್ಷಣ. ೦೪೭). [ಸಂ.]

ಭುಜಂಗ (ನಾ). ೧. ಹಾವು; ಸರ್ಪ : "ಭುಜಂಗಕ್ಕೆಲರೊಳ್" (೪೭೨. ೩೩೩); ಅಂತಜಾತತತ್ತು ಶತ್ರುಪಕ್ಷಕ್ಷಯಕರಕರವಾಳವಂಶ್ಯಾಳ ಭುಜಂಗ ಮೂರ್ತಿ ವಿಶ್ವವಿಶ್ವಂಭರಾಧಾರಪುಪ್ರರೋಪಮಿಯು ತೋಳ್ವಲದೊಳ್ ರಾಜ್ಯರಂಗೆಮುತಿರ್ಪನ್ನಗರ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೦೦ ಪ). ೨. ವಿಟ; ಜಾರ : "ಜಾರಃ ಪತಿ, ಭುಜಂಗಃ, ವಿಟಃ, ಪಲ್ಲವಿಕಃ —ಈ ೪ ಮೊಜಗಂ" (ಶಬ್ದಾನು. ೬೩-೬೩೬); ತಿಸುಳಿಯಂ ರೇಚಿಪುದುಮೆಶ್ಯಾಭುಜಂಗಮಂ . . . ನಾಶಿಸಿದು (ಕಾಂಡ್ರೇ. ೩-೩೦); ವೀಣಾಸದಿಂ ಸುಳಿದೊಡಿನ್ನು ಮಿವಳ್ಳುಳಿದ್ದೆ ದಳೇಯೆನುತ್ತಾಡ ಭುಜಂಗರು (ಜಾಜಿ. ೦೦-೦೦೦). ೩. ಪತಿ; ಒಡೆಯ. ೪. ಪಂಡಿತ ; ವಿದ್ವಾಂಸ : ಮೆಸರ್ವೆತ್ತಿರ್ದಾದಿರಾಜರ್ಕಳುಮನಿಟುಸಿದರ್ ರಾಜವಿದ್ಯಾಭುಜಂಗರ್ ಮಾದ್ಯಾಕ್ಷೀಭುಜಂಗ. . . ಸಹಜ ಪುಧುರ ಸಂಗೀತಗೋಷ್ಠೀಭುಜಂಗ ರುವಿದ್ಯಾಣೀಭುಜಂಗ ವೈಪಗುಣಿಳಯಂ (ಜಾಕಪಂ. ೪೯-೨೦೦ ; ೧೧೭). ೫. ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವವನು : ಋಷಿ : ಮುನಿ : " ವಿಟ ತಪೋನಿಧಿ ಭೋಗಿಗಳುಂ ಭುಜಂಗಮುಕ್ಕುಂ" (ಜಾಜಾ. ೩೭) ; . "ವಾಮನಮುನಿ ವಿಟ ಸರ್ಪಂ ತೀವಿವ ಮೂರುಂ ಭುಜಂಗಶಬ್ದಂ ಜಗದೊಳ್" (ಜಾಜಾಂ. ೩೭). [ಸಂ.]

ಭುಜಂಗತ್ರಾಸ (ನಾ)- [ನಾಟ್ಯ] ಹದಿನಾರು ವಿಧವಾದ ಮೂರ್ಗದ ಆಕಾಶಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ☞ "ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಕುಂಚಿತ [ಚರಣ ೩] ಮಾಡಿ ಹಿಮ್ಮಡಿಯನ್ನು ನಿತಂಬಕ್ಕೆದುರಾಗಿರಿಸಿ ಮೊಣಕಾಲನ್ನು ತನ್ನ ಪಾರ್ಶ್ವಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಿ ಅಂಗಾಲನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಮಾಡಿ ಸೊಂಟದಿಂದ ಮೊಳಕಾಲವರೆಗೂ ಅಡಿಯನ್ನು ಚಲಿಸುವುದು. [ಅಂಗಾಲನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಮಾಡಿ ಸೊಂಟ ಮೊಳಕಾಲು ಇವೆರಡನ್ನೂ ಚಲಿಸುವುದು. ಎಂದಂ ಭರತನಾಟ್ಯ ಮತ್ತು ಸಂಗೀತ ರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿದೆ]" (ಜಾಕ್ಕಂ. ೩೦೯ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಅತಿಕ್ರಾಂತ, ಅಪಕ್ರಾಂತ, ಪಾರ್ಶ್ವಕ್ರಾಂತ, ವ್ಯುಗವ್ಲಿತ, ಊರ್ಧ್ವಜಾನು, ಅಲಾತ, ಸೂಚೀ, ಸೊವೂರಪಾದ, ಡೋಲಪಾದ, ದಂಡಪಾದ, ವಿದ್ಯುದ್ಭ್ರಾಂತ, ಪ್ರವನಿ, ಭುಜಂಗತ್ರಾಸ, ಅಕ್ಷಿಪ್ತ, ಅವಿದ್ಧ, ಉದ್ವೃತ್ತ ಈ ಪದಿನಾಱು ಮೂರ್ಗದ ಆಕಾಶಚಾರಿಗಳು (ಜಾಕ್ಕಂ. ೬-೦೭ ಪ). [ಸಂ.]

ಭುಜಂಗತ್ರಾಸಿತ (ನಾ)- [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ☞ " ಭುಜಂಗತ್ರಾಸಿತ ಚಾರಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ. ಕುಂಚಿತ ಪಾದವನ್ನು ಎತ್ತಿ, ಸೊಂಟ ತೊಡೆ ಮತ್ತು ಮೊಳಕಾಲುಗಳಿಂದ ತ್ರಿಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ತಿರುಗಿಸಿ [ಸುತ್ತಿ] ಒಂದು ಕೈಯನ್ನು ವ್ಯಾವರ್ತ ಮತ್ತು ಪರಿವರ್ತ ಮಾಡಿ ದೋಲಹಸ್ತದಲ್ಲೂ ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಕಟಕಾಮುಖ ಹಸ್ತದಲ್ಲೂ ಹಿಡಿಯುವುದು" (ಜಾಕ್ಕಂ. ೩೦೦ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ. . . ಭುಜಂಗತ್ರಾಸಿತ. . . ಗಂಗಾವತರಣ—ಈ ಪೂರ್ಣಂಟು ಕರಣಂಗಳ್ (ಜಾಕ್ಕಂ. ೪-೦೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಭುಜಂಗನಿಲಯ (ನಾ). ೧. ಹಾವುಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ; ಹಾವಿನ ಹುತ್ತ; ಗೆದ್ದಲುಹುತ್ತ. ೨. ಪಾತಾಳಲೋಕ : ಭುಜಗನಿಲಯಂ [ಜಾಜಾ. ಭವನಂ]ಕ್ರೂರಾ ತ್ರಿಶೂಲಾಪ್ತಯಂ (ಜಾಜಾ. ೧೩). [ಸಂ.]

ಭುಜಂಗಪ್ರಯಾತ (ನಾ). [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯದಾದ ಜಗತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲೂ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಯಗಣವಿರುವ ವೃತ್ತ : ಕುಶಂ ವಾರ್ಧಿವರ್ಯಾಯಮಕ್ಕುಂ ವಿರಾಮಂ ದಿಶಾಸಂಖ್ಯೆಯಕ್ಕುಂ ಪಯೋಜಾಯತಾಕ್ಷೀ ವಿಶೇಷಂ ಕವೀಂದ್ರ ಸ್ತುತಂ ಪಾಕಿಗಂಬೋಲ್ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಸವಸ್ತ್ರಂ ಭುಜಂಗಪ್ರಯಾತಂ (ಕಂಮೋಂಪಾ. ೩-೦೩೬). [ಸಂ.]

ಭುಜಂಗಭೋಗ (ನಾ). ೧. ಹಾವಿನ ಶರೀರ. ೨. ಹಾವಿನ ಹೆಡೆ : 'ಭುಜಂಗಭೋಗಾಶ್ರಿತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭುಜಂಗಭೋಗಾಶ್ರಿತೆ (ನಾ). ೧. ಆದಿಶೇಷನ ಹೆಡೆಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವಳು; ಆದಿಶೇಷನ ಹೆಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಇರುವವಳು. ೨. ಜಾರರೊಂದಿಗೆ ಸುಖಿಸುವವಳು. ೧, ೨ : ಸತತಂ ಭುಜಂಗ ಭೋಗಾಶ್ರಿತೆ ನಿನ್ನ ಕಳತ್ರಮಿಂ ಧರಾವಧು ಮತ್ತಂತಪಿರಯದೆ ಮಹಾ ಪುರುಷಪ್ರತಮಂ ತಾಳ್ದುವೆಳಾರಚಿತತ್ರಪುದಿಂ [ಇಂತು] ವ್ಯಾಪಿಸ್ತುತ್ಯ ಲಂಕಾರಂ (ಕಬಿ- ೩-೦೩೩)- [ಸಂ. ಭುಜಂಗಭೋಗಾಶ್ರಿತಾ]

ಭುಜಂಗಮ (ನಾ). ೧.= ಭುಜಂಗ ೧: "ವಿಷಧರಃ . . . ದರ್ವೀಕರಃ, ದೃಕ್ಪ್ರತಿಃ, ಭುಜಂಗಮಃ — ಈ ೨೫ ಪಾವಿನ ಪೆಸರ್" (ಶಬ್ದಾನು. ೦೦೩-೦೬); "ಶಾರಗಂ ಸರಿಸೃಪಂ ಕುಂಭೀನಸಂ ಭೋಗಿ ಪುರುತಾಪನಂ ದಂದಶೂಕ ಭುಜಂಗಮಾ . . . ಸರ್ಪಂಗೆ ನಾಮಂ" (ಶುಂಗಣ. ೦೦೬-೦). ೨. ಪಾತಾಳವಾಸಿಯಾವ ನಾಗ : ಸಿದ್ಧ ವಿದ್ಯಾಧರರು ಮನುಗಳು ಮನುಗಳಾವಿತ್ಕರು ಭುಜಂಗಮರು . . . ಎಸೆದರು ರೋಮ ರೋಮದ ಕಾಂತಿಯ ಚೌಕದಲಿ (ಜಾಜಾ. ೯-೩೯). ೩. ರಾಹು. ೪. [ಗಣಿತ] ಎಂಟು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ. ೫. [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೈಳು ನಕ್ಷತ್ರರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯದು: ಅಶ್ಲೇಷ. [ಸಂ.]

ಭುಜಂಗಯಾಗ (ನಾ)· ಸರ್ಪಗಳನ್ನು ಹವಿಸ್ಸನ್ನಾಗಿ ಹೋಮ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಯಾಗ ; ಸರ್ಪಯಾಗ : ತಂದೆಗಂ ಸರ್ಪದಪ್ಪಮಿರ ದಾದುದೆನುತ್ತ ಭುಜಂಗಯಾಗಮಂ ಕುಂದಿನಿತಿಲ್ಲದಂತೆ ರಚಿಸುತ್ತಿರಲಾಗ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೨೮). [ಸಂ.]

ಭುಜಂಗಲೋಕ (ನಾ)· ನಾಗಲೋಕ ; ಪಾತಾಳ : ರಂಗನಾಥನ ಪದಪಹಿಗೆ ರಣರಂಗಭೀತನಾ ಬಿದ್ದನಿರದೆ ಭುಜಂಗಲೋಕಕೆ (ಪಾಶಾ. ೦೨-೩೬-೬೦). [ಸಂ.]

ಭುಜಂಗವಳಿ (ನಾ)· [ಶೈವ] ಕಾಳಾಮುಖ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಒಂದು ಶಾಖೆ ; ಸಮುದ್ರದ ಬಲಗೆನೊಪ್ಪ ಗದ್ದೆ ಬಯಿವುದನಿತುಮಂ ಕೊಟ್ಟರೀ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಭುಜಂಗವಳಿ ಕಾಳಾಮುಖಿಂ ಸೈಕ್ಯಕತಪೋಧನನೆ ಸಜೆಯಿಸುವ . . . ಈ ಧರ್ಮ್ಮಮಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸಿದವಂಗೆ ವಾರಣಾಶಿಯೊಳ್ಕೋಟಿ ಚತುರ್ವೇದಪಾರಗರ್ಗ್ಗೆ ಕವಿಲೆಯಂ ಕೊಟ್ಟ ಫಲಮಕ್ಕುಂ (ಕವಿ. ೨೨-೬-೩೭ ; ೧೦೬೩). [ಭುಜಂಗ ? + ವಳ್ಳಿ (<ಬಲ್ಲೀ)]

ಭುಜಂಗವಿಜೃಂಭಿತ (ನಾ)· [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಉತ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲೂ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಅಕ್ಷರಗಳು ಇರುವ ನಾಲ್ಕುಪಾದಗಳುಳ್ಳ ವೃತ್ತ : ಅರಿಷ್ಟಾಯುಗ್ಮಾಶಾಗ್ರಂ ಪುರಮಿತಸುರವುಯುತಂ . . . ಸ್ವನಧರ ವಿನಮಿತ ಪೆಸರಿಂ ಭುಜಂಗವಿಜೃಂಭಿತಂ (ಛಂದೋಣಾ. ೨-೦೧೭). [ಸಂ.]

ಭುಜಂಗವೀಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ : ಇವಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಗ್ರಂಥಗಳು- ತಿಮ್ಮರಿ- ಪಿಪಾಕಿ- ರುದ್ರವೀಣೆ, ಆಜಾಪವೀಣೆ, ಬ್ರಹ್ಮವೀಣೆ, ಭುಜಂಗವೀಣೆ, ರಾವಣಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾಗಿ ಜಾತಾ ರೀತಿಯ ವೀಣೆಗಳನ್ನು ನಮೂದಿಸುತ್ತವೆ (ಸಂಗೀತ. ೬೦೦). [ಸಂ. ಭುಜಂಗವೀಣಾ]

ಭುಜಂಗಶಯನ (ನಾ)· ಆದಿಶೇಷನನ್ನು ಹಾಸಿಗೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು : ವಿಷ್ಣು : ಮತಿಂಗವರದ ವಿಹಂಗಗಮನ ಭುಜಂಗಶಯನ (ಜಾಕ್ಷ. ೧೬-೦). [ಸಂ.]

ಭುಜಂಗಾಂಚಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : P "ಬಲಗಾಲಿನಿಂದ ಭುಜಂಗತ್ರಾಸಿತಚಾರಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಬಲಗೈಯಿಂದ ರೇಚಿತವನ್ನೂ ಎಡಗೈಯಿಂದ ಲತಾಕರವನ್ನೂ ಮಾಡುವುದು" (ಜಾಕ್ಷಂ. ೨೫೪ ಸೂತ್ರಾಖಂಡ) : ಭುಜಂಗಾಂಚಿತಮೊದಲು ಭುಜಂಗತ್ರಾಸಿತಮದು ಬಲಗಾಲೊಂದಿ ಮಗುಳ್ದು ಬಲಗೈ ರೇಚಿತಮೊವಲೆ ಲತಾಕರಮುಮಂ ಬಾಮುಮೊಳರೆ ಭುಜಂಗಾಂಚಿತಾಖ್ಯಕರಣಮಿನಕ್ಕುಂ (ಜಾಕ್ಷಂ. ೯-೧೨). [ಸಂ.]

ಭುಜಂಗಾಂಚಿತಕ (ನಾ)· =ಭುಜಂಗಾಂಚಿತ : ತಲಪಷ್ಟ ಪುಟ ಲೀನ. . . ಭುಜಂಗಾಂಚಿತಕ . . . ಗಂಗಾವತರಣ — ಈ ಸೂಜ್ಞಂಬು ಕರಣಂಗಳ್ (ಜಾಕ್ಷಂ. ೯-೧೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಭುಜಂಗಾಕ್ಷಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿ ಗಿಡ : "ನಾಲಿಲೀ, ಸುರಸಾ, ನಾಗಬುಗಂಧಾ, ಗಂಧನಾಕುಲೀ, ವಕುಲೇಷ್ಟಾ ಭುಜಂಗಾಕ್ಷೀ, ಛತ್ರಾಕೀ, ಸಾವಹಾ, ೮ ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಚಿಣ್ಣಂ. ೧೪೬). [ಸಂ. ಭುಜಂಗಾಕ್ಷೀ]

ಭುಜಂಗಾಧಿಪ (ನಾ)· ಹಾವುಗಳ ಒಡೆಯ : ಸರ್ಪರಾಜ ; ಆದಿಶೇಷ : ಉರುಭುಜಂಗಳ್ ಭುಜಂಗಾಧಿಪಂಗೆ ಪಡಿವನ್ನಂ ಸೋಲಮಂ . . . ಬನ್ನೆವನಶ್ರೀ ಪಡೆಗುಮು ಸ್ವವಪುತ್ಸಾಂಗದೊಳ್ ನಾಡೆ ಜೆಲ್ವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೮). [ಸಂ.]

ಭುಜಂಗಾಸ್ತ್ರ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರ : ಸರ್ಪಾಸ್ತ್ರ : ಏಗೇಂದ್ರಾಸ್ತ್ರಂ ಭುಜಂಗಾಸ್ತ್ರಮಂ ಗೆಲೆ ಗೆಲ್ದಾಸಯಿಸಂದು ಕೇಶವ ನಿಕಾಯರ್ಂ ಕಸ್ಮೊಳೆಚ್ಚಾವಿದರ್ (ಪಾಪ. ೦೮-೩೦). [ಸಂ.]

ಭುಜಂಗಿ (ನಾ)· ೧. ಹೆಣ್ಣುಹಾವು : ವೀರಶ್ರೀ ಭುಜಂಗೀಸಮಾಶ್ರಯ ಶ್ರೀಕಿಂಡಕಾಂಡಂಗಳುಮಪ್ಪ ದೋರ್ದಂಡಂಗಳಿಂದಮವನಿನಿಬಡಾಲಿಂಗನಂ ಗೆಮ್ಮು (ಪಾಪ. ೦೪-೧೬ ಪ). ೨. ನಾಗಸ್ತ್ರೀ. ೩. ಸೂಳೆ ; ವೇಶ್ಯೆ : ಇಂತನಂತಚರಿತ್ರದಿಂ ಲಂಡಣಿ ತಾಟಿತಿ ಪಾಪಪತ್ಯ ರತಿ ಭಾರತಿ ಸಾಗರ ಸುತೆಯುಮಂತೊಪ್ಪುವ ಭುಜಂಗಿಪುರಂ . . . ನೋಡಿ (ಪಾಪ್ಕ. ೨-೧೨). [ಸಂ. ಭುಜಂಗೀ]

ಭುಜಂಗೇಂದ್ರ (ನಾ)· ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸರ್ಪ. ೨. ಆದಿಶೇಷ : ತನುತೋತ್ಸಂಗ ಶಶಾಂಕಮಿಂದಮೆ ಸುಧಾಭೀಜಂ ಭುಜಂಗೇಂದ್ರನಂಕುರಂ . . . ಶಂಕರ ಕಲ್ಪದ್ರುಮನೀಗಭೀಷ್ಟಫಲಮಂ ಬಾಳುತ್ಕನಾರಾಯಣಾ (ಗದಾಮಾ. ೦-೨). [ಸಂ.]

ಭುಜಕೀರ್ತಿ (ನಾ)· ತೋಳಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ನಮ್ಮ ಕರ್ಣಾಂಡಲ- ಭುಜಕೀರ್ತಿ, ಅಲಂಕಾರಗಳ ರೀತಿ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ಹುತ್ತಲ. ೦೩೮). [ಸಂ.]

ಭುಜಕೀರ್ತಿ (ನಾ)· = ಭುಜಕೀರ್ತಿ : ಸಲತೋಳೆಂಬಹಿಗಳ ಪೆಡೆಯೊಳು ಪೊಳಪೊಸವ ರತ್ನಗಳಂತೆ ಲಸಕುಚಿಗೆ ರನ್ನದ ಭುಜಕೀರ್ತಿಯನಳವಡಿಸಿದರು ನಾರಾಯರು (ಪಾಪಪು. ೧೦-೦೪); ಮುತ್ತಿನ ದೂಗುತಿ ಮಾಂಕಮುಪ್ಪು ಭುಜಕೀರ್ತಿ ಪೃತ್ಕಕುಚದ ನಡುವೆಸೆವ ಕತ್ತೂರಿಯಗ್ಗಿನ ಕಾಂತಿಸೊಲಿಯದವ ವೃತ್ತಾಂತವನುಸುರುವಿನು (ಶಾಂಪು. ೦-೦೦೬) ; ಭುಜವಲ್ಲರಿಯು ಮಂಜರಿಯು ಸಿರಿಯಾಂ ಭುಜಕೀರ್ತಿ ಕಳೆದು ತೆರಂಬೊಳೆದು (ಪಾಪಕೇ. ೬-೦೦ ಪ). [ಭುಜ + ಕೀರ್ತಿ. / ತೆಲು. ಭುಜಕೀರ್ತಿ]

ಭುಜಗ (ನಾ)· = ಭುಜಂಗ ೧ : "ವಿಷಧರಃ . . . ಭುಜಗಃ. . . ಭುಜಂಗಮಃ -ಈ ೨೫ ಪಾವಿನ ಪೆಸರ್" (ಶಾಂಪು. ೦೦೩-೦೪) ; ಭುಜಗನ ಫಣಾಮಣಿನಿವಾಳಿ ಬೇಕೆಂದದಂ ಕೊಂಡಿದಪೆ ಕೊಂಕಿದನೆ ಕಂದಿದನೆ ಕುಂದಿದನೆ (೦೪೮. ೬-೨೪) ; ಕೊಡಹಿದರ ಕಟ್ಟಿಜುಬೆಗಳು ಬೆಂಬಿಡದೆ ಭುಜಗನ ನಳಲಿಪುವಪೋಲ್ (ಶಾಂಕ್ರೀ. ೦೬-೩). ೨. =ಭುಜಂಗ ೨ : ಪುರವ ಪೊಗುವನಿತಃಕೊಳಗಧ್ವಿಪ್ಪ ಭುಜಗ[ಜಾಣಾ. ಭುಜಂಗ]ನೀ ತೆಜವಜ್ಞಾದು ತನ್ನ ಪಾಪಿಂದು ಹುಸ್ಸವ ಪಿಡಿಯೆ (ಪ್ರೌಕಾ. ೨-೦೩). ೩. [ಗಣಿತ] ಎಂಟು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ. [ಸಂ.]

ಭುಜಗತ್ರಸ್ತ (ನಾ)· [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : P "ಭುಜಂಗತ್ರಾಸಿತಚಾರಿಯನ್ನು . . . ಮಾಡಿ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ ಎಡಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ರೇಚಿತ ಮಾಡುವುದು" (ಜಾಕ್ಷಂ. ೨೫೪ ಗದ್ಯಾಖಂಡ) : ಭುಜಗತ್ರಾಸಿತಚಾರಿಯ ಭುಜುವಿದಂ ಮಾಡುತೆರಡು ಕೈಗಳನೆಡದೊಳ್ ನಿಜದಿಂ ರೇಚಿತಮಾಗಲ್ ಭುಜಗತ್ರಸ್ತಾಖ್ಯಮೆಂಬ ಕರಣಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಜಾಕ್ಷಂ. ೯-೧೦). [ಸಂ.]

ಭುಜಗದ್ವೇಷಿ (ನಾ)· ೧. ಹಾವುಗಳ ವೈರಿ ; ಗರುಡ. ೨. ವಿಟರನ್ನು ದ್ವೇಷಮಾಡುವವಳು : ವಾರಶತ್ರು. ೧. ೨ : ವೈನತೇಯನ ಚಿತ್ರಪ್ರತಿಯಂತೆ ಭುಜಗದ್ವೇಷಿಯಾರ್ದಂ(ದ)ನಜಿದುರಗವನಿತೆಯಂತೆ ಕೋಳ್ದಪ್ಪ ಮಂಚಿದರ್ಮಳಂ (ಜಾಬಿತ್ತಿ. ೯-೬೬ ಪ). [ಸಂ. ಭುಜಗದ್ವೇಷಿಣೀ]

ಭುಜಗಧಾರಿ (ನಾ)· ೧. ಹಾವನ್ನು ಆಭರಣವನ್ನಾಗಿ ಧರಿಸಿರುವವನು; ನಾಗಭೂಷಣ ; ಶಿವ. ೨. [ಛಂದ] ರುದ್ರಗಣಪ್ರಸ್ತಾರದ ಪದಿನಾರುಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ೧. ಗಂಗಾಧೀಶಂ . . . ೧೨. ಭುಜಗಧಾರಿ (ಛಂದೋಜಾ. ೫-೩೮ ಪ). [ಸಂ. ಭುಜಗಧಾರಿನ್]

ಭುಜಗಧ್ವಜ (ನಾ)· ೧. ಹಾವಿನ ಚಿಹ್ನೆಯಿರುವ ಬಾವುಟ. — ಧ್ವಜ ; ಸರ್ಪಧ್ವಜ. ೨. ಹಾವಿನ ಚಿಹ್ನೆಯಿರುವ ಬಾವುಟವನ್ನುಳ್ಳವನು ; ದುರ್ಯೋಧನ : ಒದವಿದರುಷ್ಟತಮರ್ಕಿಗಳೊದವಿ ಗದಾಘಾತದಿಂ ಭೀಮ ಭುಜಗಧ್ವಜರಂ (ಗಜಾಪ. ೬-೬). [ಸಂ.]

ಭುಜಗನಾಯಕ (ನಾ). ೧. ಸರ್ಪಗಳ ನಾಯಕ. ೨. [ಜೈನ] ನಾಗಕುಮಾರರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯನಾದವನು : ವಂದನಾಭಕ್ತಿಗೆ ವಂದನಂ ಭುಜಗನಾಯಕನಂ ಪಡೆನೋಡಿ (ಣಂಪಪು. ೦-೩೬). [ಸಂ.]

ಭುಜಗಪುರಿ (ನಾ). ನಾಗಲೋಕದ ರಾಜಧಾನಿ : ಭೋಗವತಿ : ಭುಜಗಪುರಿಧನದ[ವ ಪುರಿ ದಿತಿಜ]ವುರಿ ಪಡೆದೊಗೞಂತಿವೆಂಬಂತಿರೆ(ಜಾಂಭೇಕ. ೧೬-೦೫೬). [ಸಂ.]

ಭುಜಗಬಂಧ (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಟ್ಟು : ನಾಗಬಂಧ : ತಳಹತ್ಥಂ ದಣುವಟ್ಟಿ . . . ಭುಜಗಬಂಧಂ ತೋರಹತ್ಥಂ ಶಿರೋವಳಯಂ ಬಾಹುತರಂ ಚಮತ್ಕರಿಸೆ ನಾನಾ ಕೌಶಲಂದೋಱಿದರ್ (ಪಜಿಂ. ೪-೭೩). [ಸಂ.]

ಭುಜಗಭೂಷ (ನಾ). ಸರ್ಪಗಳನ್ನು ಆಭರಣವಾಗಿ ಧರಿಸಿರುವವನು ; ಸರ್ಪಭೂಷಣ ; ಶಿವ ; ತಾಪತ್ರಯಾಪಹಾರಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಂ ಭುಜಗಭೂಷಂ . . . ಕಣ್ಗೞೆದಂ (೪೦೫೦. ೦-೭೩). [ಸಂ. (ಭುಜಗ + ಭೂಷಾ + –)]

ಭುಜಗಭೋಜನ (ನಾ). ಹಾವಿಗೆ ಆಹಾರವಾದುದು ; ಇಲಿ : 'ಭುಜಗ ಭೋಜನಗಮನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭುಜಗಭೋಜನಗಮನ (ನಾ). ಇಲಿಯ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸುವವನು ; ಮೂಷಕವಾಹನ ; ಗಣಪತಿ : ಚರಣಮಂ ಮಾಳ್ಕೆ ಭುಜಭೋಜನ ಗಮನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೪). [ಸಂ.]

ಭುಜಗಮರ್ದನ (ನಾ). (ಕಾಳಿಂಗ) ಸರ್ಪವನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿದವನು ; ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ; ಕಾಳಿಂಗಮರ್ದನ : ಕಡಿಕಿಯುದು ಖಾದಲೆಂದೊಡರಿಸುವಾತನೇಂ ಭುಜಗಮರ್ದ್ದನನೇ ಕಲಿಗೋನಭೂಪನೊಳ್ (ಪಾ. VIII, ಪಾಗ. ೦೦೯-೩೬ ; ೧೦೩೨). [ಸಂ.]

ಭುಜಗರ್ಬ್ಬ (ನಾ). ತೋಳಿನ ಮದ.—ಕೊಬ್ಬು.—ಗರ್ವ : ಕರಮಿದ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬ ಕೊಳನಂ ಭುಜಗರ್ಬ್ಬದೆ ಕೊಂಡನುಗ್ರಸಂಗರಜಯ ನಾಗವರ್ಮ್ಮವಿಭು (ಜಾಂಹೆಚಕ್. ೩-೦೮ ; ೧೦೭೬). [ಭುಜ + ಗರ್ಬ (< ಗರುವ)]

ಭುಜಗಲೋಕ (ನಾ). ನಾಗಲೋಕ ; ಪಾತಾಳ : ಬಿದಿ ಮನದಬ್ಬಿಯಿಂ ಭುಜಗಲೋಕದ ಮಾನವಲೋಕದಿಂದ್ರಲೋಕದ ಬಹುಸಾರವಸ್ತುಗಳ ನೊಂದಡಗೆಯ್ದಿ ತರಲ್ಕಿ ತಂದು (ಜಗಿ. ೨-೦೨). [ಸಂ.]

ಭುಜಗಶಯನ (ನಾ). ಹಾವನ್ನು ಹಾಸಿಗೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಶೇಷಶಾಯಿ ; ವಿಷ್ಣು : ಎನಗೊಬ್ಬ ದೊರೆಯು ದೊರಕಿದನು . . . ಭುಜಗಶಯನನಾದ ಶ್ರೀಜಗವಂದಿತನಾದ (ಪ್ರಭಾ. ೦-೦೪೯-೨). [ಸಂ.]

ಭುಜಗಶಿಶುಸೃತ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯದಾದ ಬೃಹತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಸೃಜಿಸಿಸೆ ನನಮುಂ ಮತ್ತಂ ಗಜಪತಿಗಮನೇ ವೃತ್ತಂ ಶ್ರೀಜಗದೊಳಿದು ಸಂಸಿದ್ಧಂ ಭುಜಗಶಿಶುಸೃತಂ ನಾಮಂ (ಕಂವಿಗುಂಜ. ೨-೦೦೪). [ಸಂ.]

ಭುಜಗಾಭರಣ (ನಾ). ಹಾವನ್ನು ಆಭರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ಶರಣಸಂಗವ್ಯಸನ ಭುಜಗಾಭರಣನವರಕಿರೀಟಮಂಡಿತಚರಣ . . . ಸಲಹುಗೆ ಭಕುತಜನರನು ಪಾರ್ವತೀರಮಣ (ಶಾಣ್ಮಾ. ೦-೨). [ಸಂ.]

ಭುಜಗಾರಿ (ನಾ). ಹಾವುಗಳ ಶತ್ರು ; ಗರುಡ : ಕಾರುಕುಲಮಂ ಬಱವಿ ಭುಜಗವ್ರಜಮಂ ಭುಜಗಾರಿ ದಾನವೇಶ್ವರಕುಲಮಂ ಮುರಾರಿ . . . ಕೊಂದ ಮೊಬ್ಕೆಯಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩೩೪-೦೩). [ಸಂ.]

ಭುಜಗೇಂದ್ರ (ನಾ). ೧. ನಾಗರುಗಳ ಒಡೆಯ ; ಹಾವುಗಳ ಒಡೆಯ; ನಾಗೇಂದ್ರ: ಘನಪರಾಕ್ರಮಿ ಭೀಮಸೇನಗೆ ವಿನುತ ಭುಜಗೇಂದ್ರಂಗೆ ದುಶ್ಶಾಸನನ ಜೀವಾನಿಳನ ಪಾರಣೆ ಸಮರಭೂಮಿಯಲಿ (ಕಾಶ್ಯಾ. ೦೯-೩೨); ಎಚ್ಚು ಕೆಡಪಿದನಾತನುರುಭುಜವನ್ಯವೆಡೆಯ ಭುಜಗೇಂದ್ರನಂದದಿಂ ಧರೆಯೊಳ್ ಪೊರಳ್ದು (ಕೃಬಾಣ. ೦೯-೦೪). ೨. = ಭುಜಗನಾಯಕ ೨ : ಭುಜಗೇಂದ್ರರ್ ಭವಪ್ರಕಾಸದಿನನೂನವ್ಯಂಕರರ್ (ಕಂವ್ರತ್ತ. ೦೩-೦೩). [ಸಂ.]

ಭುಜಪತ್ರ. ಭುವಪತ್ರೆ, ಭೋಜಪತ್ರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಭೂರ್ಜವೃಕ್ಷ : "ಭೂರ್ಜ, ಚರ್ಮೀ, ಮೃದುತ್ವಕ್—೩ ಭುಜಪತ್ರಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಾಬ್ದಾ. ೦೩೨). ಭುಜಪತ್ರೆ: "ಭೂತಪ್ಪಿ—ಭುಜಪತ್ರೆ" (ಬಿಪಾ. ೦೦೩) ; ದೇವದಾರು, ಭುಜಪತ್ರ, ರಾಸ್ನೆ . . . ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನಿಕ್ಕಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ವಾತಜ್ವರಂ ಕೆಡುಗುಂ (ಪಥ್ಯ. ೬೫). ಭೋಜಪತ್ರೆ : (ಬೃತಿಗ. ೦೩-೨೨೨).

[<ಪ್ರಾ. ಭುಜ್ಜಪತ್ರ. / ಸಂ.ಭೂರ್ಜಪತ್ರ./ಮರಾ. ಭುಜಪತ್ರ]

ಭುಜಪತ್ರೆ ' ಭುಜಪತ್ರ ' ನೋ.

ಭುಜಬಲ, ಭುಜಬಳೆ (ನಾ). ೧. ತೋಳಿನ ಕಸುವು, – ಶಕ್ತಿ : "ತೋಳ್ವಲಂ ಭುಜಬಲಂ" (ಕಬ್ಬ. ೧೫) : ಭುಜಬಲಮಂ ಘವಣ್ಣಡಿಪೊಡ ಪ್ರತಿಮಾ . . . ಮತ್ತೆ ಸಾಧಿಸಿದವಂ ಬಹುರೂಪಿನೆಯುಂ ದಾನನಂ (ಜಂಶಾಪ್ರ. ೦೯-೦೩) ; ಆ ಸುಧನ್ವಂ ತನ್ನ ಭುಜಬಲದೊಳಾರ್ದು ವಿಜಯಮುವ ಮೊದರಿಭುತರ್ದನು (ಕೃಬಾಣ. ೦೬-೧೩). ೨. ಶೂರ ; ಪರಾಕ್ರಮಿ : ಕಳಕಳವಿದೇನೆಮತ್ತಂ ಭುಜಬಲರು ದೌವಾರಿಕರು ಹೋ ಎಮತ ವಾರಿಸಲು (೦೩ಕ್ಷ. ೦-೧೧). ಭುಜಬಳೆ.

ಭುಜಬಳಮಲ್ಲ = ಪರಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಜಟ್ಟಿಯಂತಿರುವವನು ; ಶೂರ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ರಿಪುಮದನಮಹೇಶ್ವರ ರಾಯಮುರಾರಿ ಭುಜಬಳಮಲ್ಲ ಶ್ರೀಸೋವಿದೇವರಸರು (ಶಾಲ. ೬೧-೦೩-೦೧; ೧೧೧೦). [ಸಂ.]

ಭುಜಬಲಿ (ನಾ). ೧. ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿ ; ಶೂರ. ೨. [ಜೈನ] ಆದಿತೀರ್ಥಂಕರನ ಎರಡನೆಯ ಮಗ ; ಬಾಹುಬಲಿ : ಪುರುತನಯರ್ ಭುಜಬಲಿಯುಂ ಭರತವಾಮೆಪೆ ದೊರೆಗೆವಂದೊಡೆ (ಆಪ್ತ. ೦೪-೦೦). [ಸಂ. ಭುಜಬಲಿನ್]

ಭುಜಬಳೆ ' ಭುಜಬಲ ' ನೋ.

ಭುಜಭವ (ನಾ). ವರಬ್ರಹ್ಮನ ತೋಳಿನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದವನೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಕ್ಷತ್ರಿಯ : ಭುಜಭವರ್ಗುಚಿತಂ ಶಿಷ್ಟವ್ಯಜ ಪಾಲನೆ (ಪಮ್ಮ. ೬-೨-೭೦). [ಸಂ.]

ಭುಜಮಧ್ಯ (ನಾ). ತೋಳುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ ; ಎದೆ : " ಭುಜ ಮಧ್ಯಂ, ಉರಃ. ವಕ್ಷಃ, ಹೃದಯಂ, ವಕ್ಷಸ್ಸ್—ಈ ೫ ಉರಂ" (ಕಶಾಮು. ೦೬-೦೬೩). [ಸಂ.]

ಭುಜವಲಯ (ನಾ). ತೋಳುಗಳಿಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಆಭರಣ ; ತೋಳುಬಳೆ : ಲಲನೆಗೆ ಮಿಸುವ ಭುಜವಲಯ [ಜಾಣಾ. ಭುಜವಳೆಯು, ಭುಜವಳಿಯ] ಭುಜಕೀರ್ತಿಗಳವಂತಿಸಿ ಕಡಗ ಕಂಕಣ ಸೂಡಗವನಿಕ್ಕೆ (೦೩ಕ್ಷ. ೪-೪೬). [ಸಂ.]

ಭುಜವಿಕ್ರಮ (ನಾ). = ಭುಜಬಲ ೧. ಕಳಾವಿಭವದೊಳ್ ಭುಜ ವಿಕ್ರಮದೊಳ್ . . . ನಿಮಗಾರ್ ದೊರೆ ಮಾನವರೀ ಧರಿತ್ರಿಯೊಳ್ (ಕೃಕೃ. ೦-೬೬). [ಸಂ.]

ಭುಜವಿಕ್ಷೇಪ (ನಾ). ೧ ತೋಳುಗಳನ್ನು ಕೊಡಹುವಿಕೆ ; ತೋಳುಗಳನ್ನು ಒದರುವುದು. ೨. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಬಾಹುಚಲನೆ : ಈರಯ್ದೆನಿಸಿದ ಭುಜವಿಕ್ಷೇಪದಿಂ ದಿಗ್ವಿಭಾಗಂ ಪರಭಾಗಂಬೆತ್ತುಪೊಂಭತ್ತೆನಿಪ ವಯನಭೇದಗಳಿಂದಂಬಿನಂ ನಿರ್ಧರಹರ್ಷಾಯತ್ತಚಿತ್ತಂ ದಿವಿಜಪರಿವೃಢಂ ತಾಂಡವಪ್ರೌಢಿವೆತ್ತಂ (ಪುಭ್ರತಿ. ೦೩-೧೩). [ಸಂ.]

ಭುಜಪೊಯ್ (ಕ್ರಿ)· ತೋಳುಗಳನ್ನು ತಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು; ಬಾಹುಗಳನ್ನು ಅಪ್ಪಳಿಸು; ಸಡ್ಡು ಹೊಡೆ: ಬಳಿಕ್ಕೀವೇಳುವೆನು ಬರಿದಂಭ್ರಯಸಾ ಭುಜಪೊಯ್ದು ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟಿದ (ಕೊಡಗ. ೪-೦೨-೨೭). [ಭುಜ + ಪೊಯ್₁]

ಭುಜಶಿಖರ (ನಾ). ತೋಳಿನ ಮೇಲುಭಾಗ; ಹೆಗಲು: ಕುಲಶಿಖರಿ ಶಿಖರೋತ್ಪುಂಗಗಳಾದ ಭುಜಶಿಖರಂಗಳಂ . . . ಆತ್ಮೀಯಯೌವನ ವ್ಯಾದುರ್ಭಾವಮಂ ಪ್ರಕಟಂ ಮಾಡೆ (ಆಂಪ. ೩-೯ ಪ); ಭುಜಶಿಖರಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ಘನತುಂತುಮಂದಿಂ ಬರಿದಿರ್ದ ಪತ್ರಕವ್ರಜದಿಂ (ಚಾಪ್ರ. ೬-೦೦೨). [ಸಂ.]

ಭುಜಶಿರ (ನಾ)· = ಭುಜಶಿಖರ: "ಸ್ಕಂಧಃ. ಭುಜಶಿರಃ. ಅಂಸಃ— ೩ ಹೆಗಲು ಪೆರರು, ಭುಜಶಿರಸ್ಸು" (ಕರ್ಣಾ. ೦೮೨); ಹೊಯ್ದಸು ಪವಜಜನ ಭುಜಶಿರವ ಸೀಗಡಿಸವಿಜಿಜಿಯಾಗೆ ಬೀಳೆನುತಿರಸ ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟಿದ (ಭುಜ್ಞ. ೬-೩೩); ಗುರುತಂಬುಜಂ ಮುಸುಕುತಿ ಭುಜಶಿರದೊಳ್ ಕಾರು ಗಂಟನಾಂತ ಪಲ್ಮಲದಿಂ (ಜಾಸಾಚ. ೯-೦೯). [ಸಂ.]

ಭುಜಶಿರಸ್ಸು (ನಾ)· = ಭುಜಶಿಖರ: "ಸ್ಕಂಧಃ. ಭುಜಶಿರಃ. ಅಂಸಃ— ೩ ಹೆಗಲ ಪೆರರು, ಭುಜಶಿರಸ್ಸು" (ಕರ್ಣಾ. ೦೮೨). [ಸಂ. ಭುಜಶಿರಸ್]

ಭುಜಾಕ್ರಾಂತ (ಗು)· (ಆಲಂ) ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಅಧೀನ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ: ಅಜಿತಂಜಯವುಮಹಾಂಬುಧಿ ಯುಂಪರಾಮುಂಬೆರಸು ನಿಜ ಭುಜಾಕ್ರಾಂತಪ್ರತ್ಯಂತರಾಜಸಮಾಜಂಬೆರಸು . . . ಅಖಿಲಪ್ರಧಾನ ಪರಿವಾರಮಲಂಕೃತವಮಾಗಿರೆ (ಪಂಕ್ರಿ. ೩-೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಭುಜಾಗ್ರ (ನಾ). = ಭುಜಶಿಖರ: "ಭುಜಾಗ್ರಃ. ಅಲಸಂ— ೩ ಮುಯುಮ್ಬು" (ಕರ್ಣಾ. ೮೬-೩೭೮); ವಾಭಿಯಲಭವ ಪರಭುಜಾಗ್ರದೊಳಿರ್ದಿಗ್ಗಜಾಲಂಗಳಂ ರಂಜಿಸಿತು (ಭುಜ್ಞ. ೯-೩೮). [ಸಂ.]

ಭುಜಾಸ್ಫಾಲನ, ಭುಜಾಸ್ಫೋಟನ (ನಾ). ತೋಳನ್ನು ತಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವುದು: ಅಂತು ಬಿಸುಟ್ಟು ದುರ್ಜಯುದ್ಧಸನ್ನದ್ಧರಾಗರ್ದರುಂ ಭುಜಾಸ್ಫಾಲನಂ ಮಾಡಲೊಡಂ (ಪಂಕ್ರಿ. ೩-೩೩ ಪ); ಅವನ ಪ್ರದರ್ಶನಕಾರ್ಯಾವ್ಯಮುಗಿಯುತ್ತ ಬರಲು . . . ಬಾಗಿಲ ಹತ್ತಿರ ಹೊತ್ತಾಗಿ ನಿಡಿಲಿನಂಥ ಭುಜಾಸ್ಫಾಲನವು ಕೇಳಬಂತು (ಪಪಾ. ೨೪). ಭುಜಾಸ್ಫಾಲನ: ಭಟಭುಟ ಭಟಭುಟನೆ ಭುಜಾಸ್ಫಾಲನಂ ಮಾಡಿ (ಇಚ. ೮೬. ೨೦-೦೩). [ಸಂ.]

ಭುಜಾಸ್ಫಾಲನ ' ಭುಜಾಸ್ಫಾಲನ ' ನೋ.

ಭುಜಿಷ್ಯ (ನಾ). ೧. ಆಳು; ಸೇವಕ: "ಚೇಟಃ. ಭುಜಿಷ್ಯಃ. ಕಿಂಕರಃ — ಈ ೩ ಧಟಂ" (ಕರ್ಣಾ. ೬೦-೨೦೦); "ಭೃತ್ಯಃ. ದಾಸೇರಃ. ಭುಜಿಷ್ಯಃ. ಪರಿಜಾರಕಃ—ಈ ೧೧ ಬಗೆಯ ಪೆರರು, ಜುತ್ತರಿಯವನು" (ಕರ್ಣಾ. ೬೦೨). ೨. ದಾಸ್ಯದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯೊಂದಿದವನು: ಪಂಚನಿವಾರಣಗಳು ಹೋದ ಮೇಲೆ, ತಾನು ಅವ್ಯಕ್ತ, ಆರೋಳ್ಗ, ಬಂಧಮೋಕ್ಷ, ಭುಜಿಷ್ಯ, ಕ್ಷೇಮಾಶಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆ ಕಾಣುವನು (ಜಾಸ್ತ. ೦೧೩). ೩. ಜೊತೆಗಾರ. ೪. ಪಸ್ತಸೂತ್ರ; ಕಂಕಣ. ೫. ರೋಗ; ಪಾಯಿಲೆ. [ಸಂ.]

ಭುಜಿಷ್ಯ (ನಾ). ೧. ದಾಸಿ; ಸೇವಕಿ: ಕಳಿಂಗೇಶನ ಮುಂದ ನಿಜಾಸ್ವಪಕನ್ನೆಮಾನಿಂತೆಂಗುಂ ಭುಜಿಷ್ಯೆ ಮದನನ ಭೃಂಗೀಧ್ವಜ ಶಸ್ತ್ರ ದನಗೆ ಸಮ್ಮನೆನಿಸುವಸಂ (ಜಾಸಾಚ. ೩-೦೩೨). ೨. ಸೂಳೆ; ಗಣಿಕೆ. [ಸಂ.ಭುಜಿಷ್ಯಾ]

ಭುಜಿಸು ' ಭುಂಜಿಸು ' ನೋ.

ಭುಜೆ (ನಾ). ೧. ತೋಳು; ಭುಜ: "ದೋಃ. ಪ್ರದೇಷ್ಟಃ. ಭುಜಃ. ಬಾಹುಃ. ಭುಜಾ—ಈ ೫ ತೋಳ್" (ಕರ್ಣಾ. ೫೬-೩೬೨). ೨. ಹಾವಿನ ಪೆಕ್ಕೆ,-ಮಂಡಲ. ೩. ಕ್ಷೇತ್ರದ ಅಳತೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ (?): ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಕುಡಲು ಮಾರ್ಕ್ಕಂಡಯ್ಯನಾಯಕಂ ಪಡೆದು ಬಿಟ್ಟ ಸ್ಥಳಂ ಕುರವಸೆ ಕೇರಿಯಸಾದಿತ್ಯದೇವರ ಕಯ್ಯಂ ಪತ್ತಿರ ಬಾಗ ತೋರಣಗಾವುಂಡಗೆಯಿ ನವಿಲಮತ್ತರು ಹತ್ತುವ್ಯ ಳಿಲಿಜ ಭುಜೆ ಮಡುವ ೨೭ ಬಡಗ ೧ ॥ ಮೂಡ ೨೪ ॥ ತೆಂಕ ೨೭ ॥ ಮೆಕ್ಕರು (ಶಾಸಾ. IX–೫, ೦೯೬–೯೭ : ೧೧೨) ; ಪೂಜೆ ವುನಸ್ಕಾರ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕಂ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕ ಮಂದು ಬಿಟ್ಟ ಭೂಮಿಯಯ್ದುತ್ತಾಜು ಗೇಣ ಳೆಳೆಯು(೦) ನೀಳದ ಭುಜಿಯಂ ದ್ವಿಗುಣಿಸಿಯಗಲದೊಳೊಂದ ಕೂಡಿ ಗುಣಿಸುವೀ ಕ್ರಮದಳತೆಯಲು (ಶಾಸಾ. IX – ೫. ೨೯೯–೩೩ ; ೧೧೪೨) ; ಭುಜಿಗಳನಿಜಾದನಿತಜ್ಞಳಂ ಭುಜದೊಂದುಮನುಳಿದು ಕೂಡಿ ಭುಜಿಸಂಖ್ಯೆಯೊಳಂ ನಿಜದಿಂ ಪ್ರತಿಗಳ ಕೂಡಿಯೆ ಭುಜಿಸಂಖ್ಯೆಯೊಳೊಂದ ಕಳೆಯಲುಳಿದುದು ಹಾರಂ (ಕ್ಷೇತ್ರಗ. ೩೬-೦೦). [ಸಂ. ಭುಜಾ]

ಭುಜಿಂಗನೆ (ಅ)· ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ: ಫಟ್ಟನೆ; ಫಕ್ಕನೆ; ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ: 'ಕಾಪ್ಪ–ನೀರಿ'ನಲ್ಲಿ ಭುಜಿಂಗನೆ 'ಹಿಮಗಿರಿ ತಿಮಿಂಗಲ' ಬಂದು 'ತಪ್ಪೆ ಯಾರದು ?' ಎಂದು ಕೇಳುವಂತಾಗಿದೆ (ಪಂಪಾ. VIII, ಪುಟ್ಟಸ್ವ). [? + – ಅನೆ]

ಭುರ್ರನೆ (ಅ)· ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ: ಭುರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ: ಭರಭರನೆ ಹೋಗಿ ಭುರ್ರನೆ ಹಾರಿ ಬಂದ ಹಾಗೆ (ಗಪ), [ಭುರ್₈ + – ಅನೆ₁]

ಭುಲತಾಪಿ, ಭುಲತಾಪೆ (ನಾ). ಸುಳ್ಳು ಭರವಸೆ: ಮೋಸದ ಆಶ್ವಾಸನೆ: ಪಡದಪ್ಪನ ಭುಲತಾಪಿಯಿಂದ ಬಾಪೂಸಾಹೆಬ ಆವರಿಗೆ ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ವಾಡೇದ ಕುಡಾ ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಫ ಒಲ್ಲೆಂದಾಗಿ, ಆ ಹೆಣ್ಣು ಮಗಳು ಏನು ಮಾಡಬೇಕು ? (ಗ್ರಾಕಾಡು. ೩೦೪). ಭುಲಭಾಪೆ.

ಭುಲತಾಪಿ ತುಂಬು, ಭುಲತಾಪೆ ತುಂಬು = ಸಂಳ್ಳು ಭರವಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಸುಳ್ಳು ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸು: ಇಲ್ಲದ ಭುಲತಾಪಿ ತುಂಬಿ ಈ ಕೆಲಸಾಗ ನಿನ್ನ ತಂಗಿಷ್ಟ ಗಂಟು ಹಾಕಿ ಅವನ ತಲಿ ಕೆಡಿಸಿಟ್ಟಿ (ಸಚಾ. ೧೬೨) ; ಲಗ್ನ ಆಗತೀನಿ ಅಂತ ಭುಲತಾಪಿ ತುಂಬಿ (ಗ್ರಾಕಾಡು. ೦೯) ; ಯಾರಾದರೂ ಭುಲತಾಪಿ ತುಂಬಾರು ಜೋಕೆ (ಗಂಡಾಮ. ೨೦). ಭುಲತಾಪಿ ಹೊಡೆ = ಸುಳ್ಳು ಹೇಳು; ಬುರುಡೆ ಹೊಡೆ: ಅವರಿಗೆ ಭುಲತಾಪೀ ಹೊಡದು ನಿನ್ನ ಊರಿಗೆ ಕರಕೊಂಡು ಹೋಗತಾನ (ಬಸಪ್ರ. II. ೨೦೬).

[← ಮರಾ. ಭುಲತಾಪ, ಭುಲಥಾಪ, ಭೂಲತಾಪ, ಭೂಲಥಾಪ]

ಭುಲತಾಪೆ 'ಭುಲತಾಪಿ' ನೋ.

ಭುಲ್ಲಣೆ 'ಬುಲ್ಲವಣೆ' ನೋ.

ಭುಲ್ಲಯಿಸು 'ಬುಲ್ಲವಿಸು' ನೋ.

ಭುಲ್ಲವ (ನಾ). ೧. ಸಡಗರ; ಸಂಭ್ರಮ: ಎಲ್ಲಾ ಶಸ್ತ್ರಮನಾಂತತಿ ಭುಲ್ಲವದಿಂ ವೀರರಥಚಿನಂ ಪರಿಯಿಟ್ಟರ್ (ಕ್ರಿಶಂ. ೬-೬). ೨. ಅಧಿಕ್ಯ; ಅತಿಶಯ: ಎಲ್ಲಿ ಕೋಡಲು ರೋದನದ ಪೆಚ್ಚಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಡಲ್ಲಿ ಚಿಂತಾ ಭುಲ್ಲವವು ಯೆಲ್ಲಲ್ಲಿ ನೋಡಿದೊಡಲ್ಲಿ ಸಂತಾಪವು (ಕಪ್ಪಕ್ಕಿ. ೦-೦೬).

[< ಬುಲ್ಲವಣೆ / ತೆಲು. ಬುಲುವು]

ಭುಲ್ಲವಣೆ 'ಬುಲ್ಲವಣೆ' ನೋ.

ಭುಲ್ಲವಣೆ 'ಬುಲ್ಲವಣೆ' ನೋ.

ಭುಲ್ಲವಿಸು 'ಬುಲ್ಲವಿಸು' ನೋ.

ಭುಲ್ಲಿಸು 'ಬುಲ್ಲವಿಸು' ನೋ.

ಭುಲ್ಲೈಸು 'ಬುಲ್ಲವಿಸು' ನೋ.

ಭುವ (ನಾ). ೧. ಬೆಂಕಿ. ೨. ಭೂಮಿ: ಭೂರ್ಭುವಂ ಸ್ವರ್ಮಹಂ ಜನತಪಂ ಸತ್ಯಮೆಂದೇಳು ಮೇಲಣ ಲೋಕಮಲ್ಲಂ" (ಮುಂಡಣ. ೦೦-೩೨). ೩. ವಾಯುಮಂಡಲ. [ಸಂ.]

ಭುವನ (ನಾ). ೧. ಜಗತ್ತು; ಪ್ರಪಂಚ; ಲೋಕ: ಭುವನಂ, ವಿಷ್ಟಪಂ. ದೋಃ. ಜಗತ್ – ಈ ೪ ಜಗದ ಪೆರ್" (ಕರ್ಣಾಮ. ೨೨–೦೩೩);

ಭುವನಂಗಳ್ ಪದಿನಾಲ್ಕುಮಂ ನಡುಗಿಸಲ್ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮುಳ್ಳನ್ನ ಕೆಯ್ದುವಿನೊಳ್ ತೀರದುದಾವ ಕೆಯ್ದುವಿನೊಳಂ ತೀರ್ದವುದೇ (ಜಂಪಣ. ೮-೧೨); ಭುವನಂಗಳ್ ಪದಿನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಪೆಸರಿಂ ಪಾರಾಶಿಗಳ್ . . . ಎಲ್ಲಿ ಪೊಕ್ಕು ಬರ್ದುಕಲ್ಕುಕ್ಕುಂ ಭುಜಂಗಧ್ವಜಂ (ಗಣಿತು. ೬-೨೦); ಭುವನಂ ಸಹಸ್ರಶತವಾದವೆಂಬಿವು ನಿಲ್ವಾ ಹಿರಣ್ಮಗರ್ಭನಮಂ ಮಂಗುವ . . . ಹರಿಗರಿದುಂಟೇ (ಜಿಪಾ. ೪-೮೦). ೨. ಮನುಷ್ಯರು ವಾಸಮಾಡುವ ಲೋಕ; ಭೂಮಿ : ಭುವನದ ಕನ್ನತ ಸಕ್ಕದಗವಿಗಳ್ ಸರೆ ಸಾಲೆ ಸೋಲೆ (ಜಾಂಬಪ. ೦-೯); ಭುವನಜನಮೆಲ್ಲಮೊರ್ವನೆಯಿ ರವಿದುದೆಲ್ (ಶಾಂಭವ. ೪೬); ಭುವನಜನವಿಸುತಪಾದಂ ದಿಮಕರಂ . . . ದಿವಿಜಾಶಾಶಿಖರಿಶಿಖರ ಶೇಖರನಾದಂ (ಹರಿವಂ. ೬೯-೦೬೬). ೩. ಮನುಷ್ಯವರ್ಗ; ಜನತೆ : ನೀವಧಾರ್ಮಿಕರು ಮುಯ್ವುಸಾಮುವುದರ್ಗ್ ಭುವನವ ದೈವೈದ್ಯ ನಿಮ್ಮಿನುರನು(ಭುಜ್ಞಾ. ೦-೨೬). ೪. ನೀರು ; ಜಲ : "ಆಪ.(ಪ್ರ). ತೋಯಂ . . . ನೀರಂ, ಭುವನಂ, ಅಮೃತಂ, ಜೀವನಂ. ಜೀವನೀಯಂ – ಈ ೨೬ ನೀರ್" (ಹರಿಶಿ. ೦೦೬-೨೬). ೧. ೪ : ಶ್ರೀವಾರೀಜನ್ಮಗೇಹಂ ಭುವನವಿನುತ ಮುದ್ದಾಮಮತ್ಸ್ಯಪ್ರಯುಕ್ತಂ ವಾಸಾರತ್ನಪ್ರಕೀರ್ಣಂ. . . ಪೊಯ್ಸಳೋರ್ವೀಶವಂಶಂ (ಪಾ. ೪, ೫೫. ೨೦೯-೬; ೨೧೭೮); ರಭದಂತ ಜಿಹ್ವ ವಿಸ್ತಶಮುರುಜದ್ಭಾಂಡಪೊಲಾತ್ಮಲಘುವನಾಶ್ರಯಂ . . . ಕೊಳಂ (ಗಿರಿ. ೨-೮೪). ೫. ವಾಸಿಸುವ ಮನೆ, – ಗೃಹ. ೬. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವಿಕೆ ; ಏಳಿಗೆಯಾಗುವಿಕೆ. ೭. ಸಮುದ್ರ; ಸಾಗರ. ೮. ಬಾನು; ಆಕಾಶ : "ಲೋಕದೊಳು ಸಭದೊಳಂಬುಧಿಯೊಳುದಕದೊಳ್ ಭುವನಾಖ್ಯಮಕ್ಕುಂ" (ಜಿಪಾ. ೦೦೦-೨೨). ೯. ಕಾಡು; ಅರಣ್ಯ. ೧೦. ಯುದ್ಧ : "ಲೋಕಂ ರಾವಿಸಿನೋದಕವಾಕಾಶವೆಂಬುದು ಭುವನ ಶಬ್ದಂ" (ಜಾಣಕೀ. ೨೩). ೧೧. [ಗಣಿತ] ಪದಿನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಮಾಭು ಭುವನ ಪದಿನಾಲ್ಕು" (ಹುಂಗೆಂ. ೦೦೯-೪); ಪಪಪುರ ಪರಿಗಣಿತ[ಕ್ಕ]ವನಿಂ ಪದಕೊಡಿದ ಪಕ್ಷದಿಂದ ಗುಣಿಸಲು ಮಿಶ್ರಾ ಭುವನಂ ಪರ ಪಕ್ಷಿ ಕುಸುಮಂ ಪವಣಿಸಿ ಧರಯೆಂಬ ಲಬ್ಧ ತಪ್ಪದೆ ಬಕ್ಕುಂ (ಜಾಸ್ಕ. ೧೩-೦).

ಭುವನಕಮ್ಮಮಲ್ಲ = ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಶೂರನಾದವನು; ಲೋಕೈಕ ವೀರ : ಆತನ ತಮ್ಮಂ ಭುವನಮ್ಮಮಲ್ಲನೆನಿಸಿದ ದಸಮ್ಮಾದೇವ (ಶಿಇಇ. XX. ೦೯-೫೫ ; ೧೦೬). ಭುವನೈಕ ಮಾಣ್ಯ = ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮನ್ನಾರೂ ಸಮಾನರಿಲ್ಲದಂತಹ ಗೌರವಸ್ಥ : ಶಿಶಿವಾ ಭುವನೈಕ ಮಾಣ್ಯರನವಗಡಿಸಲಂಗ್ಗೆಸಿದ್ಧ ಮೋಕುದನಾ ಶಾನಿ (ಶಾಣ್ಮ. ೮೫-೦೨). ಭುವನೈಕಾಮ -ಅದ್ವಿತೀಯವಾದ ಸುಂದರ : ಆನೆಯ ಮೇಲೆಯುಂ ಅಳ ಮೇಲೆಯುಂ ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆಯುಂ ಪರಿದುದೊಂದೆ ಗಜಂ ಭುವನೈಕರಾಮನಾ (ಜಿಪಾ. ೦೫೦ ಪ್ರ.೫೬). ಭುವನೈಕವೀರ = ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸರಿಸಮಾನರಿಲ್ಲದ ಶೂರ.— ಬಲಶಾಲಿ ; ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತಿಮಸುಶೂರ; ಅಸಹಾಯಶೂರ: ಮಂಡಳಿಕಮಕುಟಘಟ್ಟಿತಪಾದಾಂಬುಜ ಶ್ರೀವಲ್ಲಭ × × × ಪೆರ್ಮಾಡಿ ಭುವನೈಕವೀರನೆಂದೆಯಾದಿತ್ಯಸಂ (ಪಾ. VII, ೫೫೦. ೨೨೦-೨೬; ೨೦೭೬). [ಸಂ.]

ಭುವನಕಂಟಕ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಆಗಿಬರದವನು. ೨. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮುಳ್ಳು; ತಾವರೆದಂಟಿನ ಮುಳ್ಳು. ೧. ೨ : ಸಕಲಂಕತ ಚಂದ್ರಮನೊಳ್ . . . ಭುವನಕಂಟಕಂ ಬಿಸದೊಳ್ಗಲಿರ್ದಾ ನಾಡೊಳ್ (ನಿಚಿ. ೨-೬). [ಸಂ.]

ಭುವನಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ೧. ನೀರನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವುದು ; ಸರೋವರ : ವನಮಾಲಿಯಂದದಿಂ ಪದ್ಮಿ ಪದ್ಮಿಯುಮೊಲ್ಲುವನ್ನಳಾಕ್ಷಿ ಭುವನಾಕ್ಷಿಯ ತೆಜದ ಹಂಸಲೋಭಪೋಪಿ. . .ವಿವೆ ರಂಜಿಸುವ ಕಾಸಾರಮಂ (ಕೃಪಾಂ. ೦೫-೦೨). ೨. ಜಗತ್ತುಗಳನ್ನು ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವವನು ; ವಿಶ್ವಂಭರ; ನಾರಾಯಣ. [ಸಂ.]

ಭುವನಖ್ಯಾತಿ (ನಾ). ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿ : ಭುವನಖ್ಯಾತಿಯ ಜಾತರೂಪಧರದಿಂ . . . ನಮೇರು ವನಿಪ್ಪಂ ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿಸನ್ನುನಿವರಂ (ಜಾಬಿಕ್ಕ. ೦-೨೪). [ಸಂ.]

ಭುವನಗರ್ಭಿತ (ನಾ). ೧. ಜಗತ್ತಿನ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು. ೨. ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು. ೧. ೨ : ಭುವನಗರ್ಭಿತವಾದುದಾ ಮಾಧವನ ಜಠರದವೋಲು ಪರಭಾಗ ವತನಂತಿರೆ ವಿಷ್ಣುಪದಸಂಸ್ಪರ್ಶನುವಾಯ್ತು (ಕುಚ್ಚಾ. ೬೬. ೬-೦೩). [ಸಂ.]

ಭುವನಜ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ತಾವರೆ ; ಕಮಲ : ಕಾಂತಿ ಜನರ ಪಾದಭುವನಜಗಳಿಗೆಱುವೆನು [ಜಾಣಿಂ. ಪಾದಕವನತನಾಗುವ ಮುದದಿ] (ಕ್ರಿತಾಂ. ೦-೭). [ಸಂ.]

ಭುವನಜನಕ (ಪಾ). ೧. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣನಾದವನು; ಬ್ರಹ್ಮ. ೨. ಜನರಿಗೆ ತಂದೆಯಂತಿರುವವನು ; ರಾಜ: ಘನರಥನರನಾಥನ ಬವನೆಯೊಳ್ ತಾವ್ಪುಟಿಳಿಯಂಗಳಾಗಿ ಪೋರುತ್ತುದುಮಿರೆ ಭುವನಜನಕಂ ಬೆಗೞೆ ನೀಂ ಪೋಬ್ (ಜಾಂಪಿ. ೯-೬೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಭುವನಜಭವ (ನಾ). (ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಭಿ)ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ.

ಭುವನಜಭಾಂಡ = ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ : ಭುವನಜಭಾಂಡಭವನಕ ಸವೆದುರು ರವಿಬಿಂಬಮೆಂಬ ಬಾದಣದೊಳಪ್ಪೊಳ್ಕೆವರೆಕಡಂದದ ಬಹಿ ಸುವರ್ಣರುಚಿ ಪರ್ದಂತೆ ಕೆಂಬುಲೆಸಗುಂ (ಜಾಬಿಕ್ಕ. ೪-೨೪). [ಸಂ.]

ಭುವನೆಜ್ಯಾಯ (ನಾ). ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೇ ಹಿರಿಯನಾದವನು.–ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ಭುವನಜ್ಯಾಯನ ತಂದೆ ತಜ್ಜಿಭುವ ತಾಯೆಂದೋದು ಸಜ್ಜುಂಗೆ ನೋಂತವರಾರ್ ನಿಮ್ಮವೊಲು (ಹಂಪ್ರಕ್ಷ. ೨೨-೦೬೪).

[ಸಂ. ಭುವನಜ್ಯಾಯಸ್]

ಭುವನತ್ರಯ (ನಾ). (ಸ್ವರ್ಗ, ಮರ್ತ್ಯ, ಪಾತಾಳವೆಂಬ) ಮೂರು ಲೋಕಗಳು : ಭುವನತ್ರಯ ದುರ್ಲಭಮುನಿಸುವ ಮನ್ನುಗಳನ್ನುಮೊಳವೆ (ಕಾಂಪಿ. ೪೫೯); ಭುವನತ್ರಯಂಗಳೊಳಗುಳ್ಳ ದೆನ್ನುಗಳ್ ದೇವ ಕರತಳಾ ಮಳಕಮಾಮವೆ ನಿಶ್ಚಯಮಾದವು (ಹುಚಿಪ್ರ. ೨-೩೦). [ಸಂ.]

ಭುವನತ್ರಿನೇತ್ರ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆ ರುದ್ರನಂತಿರುವವನು ; ಜನರಿಗೆ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು : ಭುವನತ್ರಿನೇತ್ರರುಚಿಯಂ ಕೈ ಕೊಂಡನಾ ಪಾಂಡವಂ (ಜಪಾಕ. ೨೦೦ ಪ್ರ.೦೫). [<ಸಂ. ಭುವನತ್ರಿನೇತ್ರ]

ಭುವನದೆಯಿತ (ನಾ.) ಲೋಕಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾದವನು : ಅದ್ವಯತಂಗಜತಂಗೆ ಭುವನದಯಿತಂಗಾಗಳ್ ದ್ವಿತೀಯಂದ್ರರೆಲ್ಲಮೆಜಗಿದರ್ (ಅಷ್ಟ. ೩-೩). [ಸಂ.]

ಭುವನದಲ್ಲಣ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಪಂಚದ ಭಯ ; ಜನರ ಗಾಬರಿ ; ಒಜರಿದುದು ಜನನಿವಸದೆ ಬಾಯಜಿತು ಬಸದೊದುಳಿ ಸಚರಾಚರ ನಿರೋಧ ವನೇನನೆಂಬೆನು ಭುವನದಲ್ಲಣವ (ಜಿಪಾಗ. ೩-೩-೦೪). ೨. ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು : ಸುರನರ ಭುಜಂಗಮ ಭುವನದಲ್ಲಣ ದಶವದನನುತ್ಸವದಿಮೊಡ್ಡೋಲಗದೋಳಿದ್ದನು (ಹೊಪಾ. ೩-೬೩).

[ಭುವನ + ಶಲ್ಲಣ (<ತಲ್ಲಟ)]

ಭುವನನಯನ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆ ಕಣ್ಣಾಗಿರುವವನು ; ಸೂರ್ಯ: ನಯನಹಾರಾಹಾರವಾಹನನಯನ ಭುವನೇಶಯನನ ಭುವನನಯನ (ಅಷ್ಟ. ೩೦-೩೦). [ಸಂ.]

ಭುವನನಾಥ (ನಾ). ಭೂಮಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದವನು; ಅರಸು ; ರಾಜ: ಜಗಂವಿಗೆ ಬೋಧನಿಧಿ ದಮವರಮುನಿಯಂ ಭುವನನಾಥನಿದಿರ್ಗೊಂಡು . . . ಕಂಡೆ (ಜಾಂಬಪ. ೯-೮೫). [ಸಂ.]

ಭುವನಪ್ರಾಣ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಾಣಸ್ವರೂಪನಾದವನು; ವಾಯು : ಮೂಣು ಭಯವನು ಭೀಮ ಭೂವನ ಕಾಣಾ ಹೋಗೆನೆ ಪಡುಗಿ ಭುವನ ಪ್ರಾಣನಾತ್ಮಜ ಬದ್ದನಾ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಂಪ್ಪಯಲಿ (ಕುಣ್ಮಾ. ೦೮-೧೦). [ಸಂ.]

ಭುವನಬುಂಭುಕ, ಭುವನಭುಂಭುಕ (ಗು). ೧. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೆಸರು ವಾಸಿಯಾದ ; ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ : ಭುವನಬುಂಭುಕದೇವಿ ಮಹಿದೆಯನಿವಹವಾರರುಹಕ್ಕು (ಜಜಾ. ೦-೦೬). (ನಾ). ೨. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹರಡಿರುವುದು,—ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು : ಭುವನಬುಂಭುಕವಾಗಿ ಶಿವಿ ತದ್ಭವನವೆಲ್ಲವ ದಹಿಸಲು (ಜಪಾ. ೦೩-೩೦). ೩. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು,—ಕೀರ್ತಿವಂತ : ತದನುಜನಪರಿಮಿತ ಗುಣಾಸ್ಪದ ನೆನೆವೆಂ ಭುವನಬುಂಭುಕಂ . . . ದೋಣಂ (ಪಜ. XVI. ೨೦-೦೯, ೧೮೮); ಭೀಷ್ಮನು ಭುವನಬುಂಭುಕನೈದಿ ಪೊಕ್ಕನು ಹಸ್ತಿನಾಪುರವ (ಜಪಾ. ೯-೩೯). **ಭುವನಭುಂಭುಕ** : ೧. ಏಸೂವರೆ ಧಾತ್ರಿಯೊಳು ಭುವನಭುಂಭುಕ ದಾನಿಗಳುರ್ವೀರಾಗ್ರುದೊಳು ಪೂವರೆ ರಾಜನಿಃಶಿನಿಳಯರ್ಧುರೆಯೊಳು ಸುಚರಿತ್ರಪಾತ್ರರುಂ (ಪಕ. VIII. ೫೧೫. ೦೩೯-೦೩; ೧೨೦೨); ಎಸೆದುದು ವಸುಧಾಧರನ ಭುವನಭುಂಭುಕತೇದಂ (ಕುಗಾ. ೩-೦೪); ಕವಿಜನವಿತತಿ ಕೋಕಲ ಮುಕುಂದಂಗ[ಮುಕುಂದ]ಭೂಭುವನಭುಂಭುಕ ಕೀರ್ತಿಯುತನು (ತ್ರಿಜಾಂ. ೩-೦೩). ೨. ಜಗತ್ಪ್ರಿಂತನೇ ಕೀರ್ತಿಯಂ ಭುವನಭುಂಭುಕನೆ (ಪಕ. XIII. ೩೦೯-೩೩; ೧೨೩೩) ; ಭುವನಭುಂ [ಜಾಜಾ.ಬುಂ]ಭುಕಮೊದ ತನ್ನ ಮಗಳ ವಿಚಿತ್ರಸೃತ್ಯ ವಿದ್ಯಾವಿಳಾಸಮಂ ಕಂಡು ಚಿತಶಕ್ರು ಮಹಾರಾಜಂ . . . ಬರಿಸಿ (ಅರಗೇ. ೩-೧೩ ಪ); ಅದುದೇನೋ ಭುಃಭುವನಭುಂ[ಭು]ಕಮಾದುದು[ದು]ಕೀರ್ತಿ (ಕಾಇಪು. IV. ೨೩೭-೩೨; ೧೩೦). ೩. ಉನ್ನತಕೀರ್ತಿ ಭುವನಭುಂಭುಕನೊಪ್ಪಿರದನು (ಜಜಾ. ೬-೩೦).

[ಭುವನ + ಬುಂಭುಕ]

ಭುವನಭುಂಭುಕ 'ಭುವನಬುಂಭುಕ' ನೋ.

ಭುವನವಾಸ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕೊಳಲುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಹದಿನೆಟುಂಗುಳ ಮೊದಲಾಗಿ ಒಂದೆಂಗುಳ ಪರ್ಯಂತಮಪ್ಪ ಪರಿಣಾಮಕ್ರಮವಿಡಿದು ಜಾತಿವಾಸ . . . ಭುವನವಾಸ . . . ಭುವನಾಧಿಪವಾಸವೆಂಬ ಹದಿನೆಂಟು ತೆಱದ ವಾಸಂಗಳ ಲಕ್ಷಣವಱಿತು (ಶಶಗೀ. ೫೩೭). [ಭುವನ + ವಾಸ]

ಭುವನಾಂತರ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ,—ಒಳಭಾಗ. ೨. ಭೂಮಿಯ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗ : ಕಾಂತಿಕಥೆಯಂ ಭುವನಾಂತರದೊಳ್ ನಿಮಿರ್ಚಿದೊಂದದಮನೊಂದೆ ಪಾಲಿಗಯೋಳ್ಪೊಗಬ್ಬಿಂ ಪೆಗಬ್ಬಿತ್ತಿ ಮುಚ್ಚೆಯಾ (ಜಂಚಕ್ಷ. ೦-೪ ೫೦); ಭುವನಾಂತರಮುಂ ಸಿಂಪಿಸುವವೊಲ್ . . . ನಿಜರಾಮಣ್ಯರಸದ ಪೆರ್ಮೊನಲಿಂದಂ (ಜಪಾಂಪು. ೧೮೪); ಭುವನಾಂತರಮಂ ಭೀರೀರಮಮದು ತೀವಲ್ಕೆ (ತ್ರಿಷ್ಟಿ. ೨-೨೦). ೩. ಬೇರೆಲೋಕ : ಲೋಕಾಂತರ. [ಸಂ.]

ಭುವನಾದಿತ್ಯ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಗೆ ಸೂರ್ಯನಂತಿರುವವನು. ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕಿಜಿಂಮ ರಾಚಮಲ್ಲ ಮನ್ನೆ ಬೇಡಿದೊಳರಿನೆಲನುಂ ಭಗ್ನಾರವಮಂ ಕೊಟ್ಟಾನೆನ್ದು ಬನ್ದು ಭುವನಾದಿತ್ಯಂ ಬರೆ (ಎಕ. IV. ಹೊಸ. ೦೧೬-೫; ಸು. ೦೨೦). [ಸಂ.]

ಭುವನಾಧಿಪ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ; ರಾಜ : ಭುವನಾಧಿವನಂ ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ಜವದಿಂ ಕೈಲಾಸಕೊಲ್ದು ತಳರ್ವೋಹಿಲನಂ ಸವಿಲಾಸಂಬಡೆದೀಕ್ಷಿಸಿ (ಆದಪ. ೦೩-೬). [ಸಂ.]

ಭುವನಾಧಿಪತ್ಯ (ನಾ). ೧. -ಪ್ರಪಂಚದ ಒಡೆತನ,—ಪ್ರಭುತ್ವ. ೨. ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಪರಮೇಶ್ವರ : ಶರಣ[ಸಾ]ಂಗಕ್ಕಂಗೆ ಭುವನಾಧಿಪತ್ಯಂಗೆ ಸುರಗಣಾದಿತ್ಯಂಗೆ . . . ಮಯ್ಯಿಕ್ಕಿ ನಂದಿರೆ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಲಿಂಗಕ್ಕೆ (ಪಂಚಕ. ೦೯-೦೩೯). [ಸಂ.]

ಭುವನಾಧಿವಾಸ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕೊಳಲು ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬಳಿಕ ಹದಿನೆಂಟುಂಗುಳ ಮೊದಲಾಗಿ ಒಂದೆಂಗುಳ ಪರ್ಯಂತಮಪ್ಪ ಪರಿಣಾಮಕ್ರಮವಿಡಿದು ಜಾತಿವಾಸ. . . ಭುವನಾಧಿವ ವಾಸವೆಂಬ ಹದಿನೆಂಟು ತೆಱದ ವಾಸಂಗಳ ಲಕ್ಷಣವಱಿದು (ಶಶಗೀ. ೫೩೬). [ಭುವನಾಧಿಪ + ವಾಸ]

ಭುವನಾಧೀಶ (ನಾ). ಭೂಮಿಪ; ರಾಜ : ಭುವನಾಧೀಶನನೀಕ್ಷಿಪೊಂದು ತವಕಂ ಕಿಯ್ಯುಕ್ಕೆ (ಕಭಾಗಾ. ೪-೦೬). [ಸಂ.]

ಭುವನಾಧ್ವ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಮಂತ್ರ, ಪದ, ವರ್ಣ, ಭುವನ, ತತ್ತ್ವ, ಕಲಾ ಎಂಬ ಆರು ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತತ್ತ್ವಾಧ್ವ, ಕಲಾಧ್ವ, ಭುವನಾಧ್ವ (ಇವು ಮೂರು ಅರ್ಥಾಧ್ವಗಳು) (ಶಿಆಸಂ. ೫-೦ ೦೩೫). [ಸಂ. ಭುವನಾಧ್ವನ್]

ಭುವನಾಭಿರಾಮ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೇ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರನಾಗಿರುವವನು: ರಾಮನಂ ಭುವನಾಭಿರಾಮನಂ ಗುಣರತ್ನಧಾಮನಂ. . . ನಂತತಂ ನಾ ಮುನಂದಿನಿಯೆಂ ರಮಿಸಿದೆ ಬಾಳ್ವೆನೆಂತೆಂದಳು (ಕೃಜಾಜಾ. ೮೯-೫೫). [ಸಂ].

ಭುವನಾಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ರಾಚಮಲ್ಲಂಗಲ್ಲದೆ ರಾಜ್ಯದುಂ ಗೆಯ್ಯಲೀಯಮೆನ್ದು ಭುವನಾಯ್ಯನ ಮಾಗುಣ್ಡಯೊಳ್ಕಾದಿದನ್ದು (ಎಕ. IV. ಹೊಸ. ೦೦೬-೬; ಸು. ೦೨೦). [?]

ಭುವನಾರಾಧ್ಯೆ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ಜನರಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವಳು : ಲೋಕಪೂಜ್ಯೆ : ಶ್ರೀಮತ್ಪಾಲೇಯಶೈಲೋದ್ಭವೆ ಶಿವೆ ಭುವನಾರಾಧ್ಯೆ ಕಲ್ಯಾಣಿ (ಜಜಾ. ೬-೦೬೮). [ಸಂ. ಭುವನಾರಾಧ್ಯಾ]

ಭುವನಾಲಯ (ನಾ). ನೀರಿಗೆ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದುದು ; ಸಮುದ್ರ : ಶಿವದೇವರ ವರಸದಮಂ ಭುವನಾಲಯಮಬ್ಬಗೇಹ . . . ಶರಧಿ ಮಹಿಮಾ ವಾಸಂ (ಪಜ್ಮಾ. ೦-೪೮). [ಸಂ.]

ಭುವನಾಶ್ರಯ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾಗಿರುವವನು. ೨. ನೀರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವುದು. ೧. ೨ : ಪುಂಕರುಹಭವನಂತೆ ಸಕಲ ಭುವನಾಶ್ರಯಂ ಶಕ್ರಸಂತತನಿವಿಜನಿಕರಕಾಂತನು . . . ತಾನೆಂದುದಧಿ ಪೊಜಿದುದು (ಕೃಜಾಜಾ. ೬-೩). [ಸಂ.]

ಭುವನೇಜ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವುದು; ತಾವರೆ ; ಕಮಲ : ನದುನಭುವನೇಜಾರ್ಚಿತಕ್ರಮದು ನಯನೇರ್ಣವಿಶಕ್ಷಲಕ್ಷಣ ಜಯತು ಸಿದ್ಧೇಶ (ಜಪು. ೨೦-೪೭). [ಸಂ.]

ಭುವನೇತ (ನಾ). ೧. ರಾಜ ; ಅರಸು : ಭುವನೇತಂ ಬೆಸಗೊಳೆ ವಿನಯ ವಚಃಪ್ರಸರಂಗಳೆಸೆದೊಡಂಬಡೆ ನುಡಿದಂ (ಅಂಪ್ರ. ೦೩-೫೯); ಈ ಭುವನೇಶಂ ದಾಯ್ಕೀಳೆದೊಡವಂ ತಡೆಯದೊಂ ತ್ರಿವಿಷ್ಟನಂ:ಧಿಶಯದೊಳ್ (ಜಂಚಕ್ಷ. ೩-೦೩೯). ೨. ಶಿವ; ಪರಮೇಶ್ವರ : ಭುವನೇತಂ ಭೂತಿಯುಕ್ತ ಭುಜಗಧರನಜೇಯಂ (ಕಂಚಂ. ೩-೦೮). [ಸಂ.]

ಭುವನೇಶಯನ (ನಾ). =ಭುವನೇಜ : ನಯನತರ್ಣಾಪಾರವಾಹನನಯನ ಭುವನೇಶಯನ ನಯನಾನಯನ ಭುವನಕ್ರಯನಯನ (ಶಕ್ಷ. ೨೦-೩೬). [ಸಂ.]

ಭುವನೇಶ್ವರ (ನಾ). =ಭುವನೇಶ ೧: ಹರನೊಡನೆ ಹೊಯ್ದಾಡಿದಗ್ಗದ ಸರನು ತಂದೆ ಸಮಸ್ತ ಭುವನೇಶ್ವರರಲ್ಲಿ ಮುಂಬೈರಿ ಮಾಮನ ನಿನ್ನ ತನಯನಿಗೆ (ಕುಣ್ಮಾಕ್ರೌ. ೭-೩೩). [ಸಂ.]

ಭುವನೇಶ್ವರಿ (ನಾ). ೧. ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲ ಒಡೆಯಳಾದ ಶಕ್ತಿದೇವತೆ ; ಆದಿಶಕ್ತಿ. ೨. [ವಾಸ್ತು] ದೇವಸ್ಥಾನದ ಶಿಖರಗಳ ಒಳಮೈ,—ಒಳಭಾಗ: ಫಲಕವಿಮಾನದ ಎತ್ತರದ ಪರಮಾವಧಿ : ಮನೆ

ಮನೆಯು ಮೇಲೆ ಗೋಪುರದ ಭುವನೇಶ್ವರಿಯು ಪರಿಜನಾವರಿಸಿ (ಕ್ರೀಡಾಪ್ರ. ೫೫೬-೬೦); ಈ ರೀತಿಯ ಕಟ್ಟಡಗಳಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಪೆರಗುಮಾಡುವ ಭಾಗವೆಂದರೆ ಅವುಗಳ ಭುವನೇಶ್ವರಿಗಳು (ಕ್ರಿಪ್ರ. ೮೦).

[ಸಂ. ಭುವನೇಶ್ವರೀ]

ಭುವರ್ಲೋಕ (ನಾ). ಭೂಮಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಮೇಲಿನ ಏಳು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು: ಭುವರ್ಲೋಕದ ಸ್ವಾವರಕ್ಕೆ ಸತ್ಯ ಲೋಕದ ಅಗ್ರಪಣಿಯಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜನಕ್ಕೆಳಿದು (ಅಪರಂ. ೫೬-೦೬೬). ಪರವು ಜಂಗಮದಲ್ಲಿ ಪವಿಸಾಲ್ಕು ಲೋಕಂಗಳಡಗಿರ್ಪವು . . . ಕಾಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿ ಭುವರ್ಲೋಕ (ಅಂಪೋ. ೦೮೨-೦೮೪); ಈ ಮಹಾಪುರುಷನ (ವಿರಾಟನ) . . . ಕಾಕ್ಷಿಯುಗ್ಮ ಭುವರ್ಲೋಕವಿರುವುದು (ಗಣಿತಾ. ೯-೦೩). [ಸಂ.]

ಭುಸ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಹಾವಿನ ಫೂತ್ಕಾರ. ದೀರ್ಘನಿಶ್ವಾಸ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ: ಅಲಗು ಭುಸ್ಸೆಂಬ ಘನಗಳಾಧರಣಮವು ತೊಳಗೆ . . . ವಿರೂಪಾಕ್ಷನರ್ದಂ ವಿಲಾಸದಿಂದೆ (ಪಾಷ್ಟ. ೨-೨೨); ನಪಿಮದಿ ತಡಂ ಲಕ್ಷೋಪಲಕ್ಷ ಹೆಡಗಳ್ನೆತ್ತಿ ಭುಸ್ಸೆಂಬ ಸಾಸಿರಶಿರದ ಮಹಾಫಣಿಯಂತೆ (ಶಾ೨ಗ. ೬೬-೦೦೩).

ಭುಸುಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ಮಿಸುಪ ಚಕ್ರ ಭುಸುಂಡಿ ಲಂಡಿಗಳ ಸರಳ ಸಮಕ್ಕೈದುಗಳಿಂದ ದಾನವ ಮಾಯಾಬಲನು ಬೊಬ್ಬಿಡುತ ರಿಪುಸಂಹಾರಭೈರವಮಿಯೂ (ಪೀಷಾ. ೦-೦೨). [< ಸಂ. ಭುಶುಂಡೀ]

ಭುಸುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಹಾವು) ಭುಸ್ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) (ರೋಷದಿಂದ) ವೇಗವಾಗಿ ಉಸಿರುಬಿಡು; ಉದ್ವೇಗವನ್ನು ತೋರಿಸು: ಕೆಂಪುಸೀರೆಯ ಹುಡಿಗೆ, ಹೆಡೆಯನ್ನು ತುಳಿಸಿಕೊಂಡ ನಾಗರಹಾವಿನಂತೆ ಭುಸುಗುಟ್ಟಿದಳು (ತಂಡಾತ. ೧೦); ಗೆಲುವಾದ ಗಂಡುಕುದುರೆಯು . . . ಒಂದು ಸಲ ಭುಸುಗುಟ್ಟಿ ಕತ್ತನ್ನು ಗಂಭೀರವಾಗಿ ಅಲುಗಿಸಿ, ಅನಂತರ ಚಲಿಸಿದ ಸುಮ್ಮನೆ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಪೀಕಾ. ೭೦). [< ಭುಸ್ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಭುಸುಗುಡು (ಕ್ರಿ). = ಭುಸುಗುಟ್ಟು ೨: ಅವರೂ ಗೋಪಾಲನು ಭುಸುಗುಡುತ್ತಾ ಅನಂತನ ಮೇಲೆ ಏಗಿದು ಬಿದ್ದಿದನು (ಪಾಗ. ೦೫೬); ಗೆಲುವಾದ ಮನಸ್ಸು . . . ಎಲ್ಲ ಬಿಟ್ಟು ಪೆರ್ಮನೆಯ ಪಾರ್ವತ್ಯನ ಮಾತನ್ನು ನೆನೆದು ಭುಸುಗುಡಹತ್ತಿತು (ಕುಪಾಯ. ೨೬೯).

[< ಭುಸ್ + ಕುಡು$_1$ (< ಕೊಡು$_1$)]

ಭೂ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿ; ಧರಣಿ; ನೆಲ: "ಭೂ, ಭೂಮಿ, ವಸುಧಾ, ಅವನಿ . . . ಧರಾ, ಆಧಾರಾ – ಈ ೩೭ ಭೂಮಿಯ ಪೆಸರ್" (ಪಂಡಿಪ. ೫೬-೭). ೨. ಭೂಲೋಕ: "ಬಿತ್ತರವ ಭೂರ್ಭುವಂ ಸ್ವರ್ಮಹಂ ಜನತಪಂ ಸತ್ಯಮೆಂದೇಳು ಮೇಲಣ ಲೋಕಮೆಕ್ಕು" (ಪುಗೀಗಾ. ೦೦-೬೨). ೩. ಪಂಚಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಪೃಥ್ವಿ: ಭೂ ತೋಯ ವಾಯ ಸಮೀರಣ ಆಜಬಂದಿಗಳೆಲ್ಲ ಆದಿಸುಧಾರದ ಪರಮಾತ್ಮಲಿಂಗವಲ್ಲಿ (ಬಸವ. ೧೫೧) ೪. [ಭುವ] ಮೂರುಗುರುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಗಣ: ಮಗಣ (— — —): ಬರಿದೆ ಭೂ ದುರ್ಗ್ಗಂ ಪೆಸರಿದುದಕ್ಕಂ ಜಲಜವಕ್ತ್ರಾಕ್ಷೀ ಸಂಲಲಿತವೃತ್ತಂ (ರುಪೋಂಪಾ. ೨-೦೦); ಭೂ ನಾಕಾಂತದೊಳೆರೆ ತೋಯೇಶಂ ತಾನೆಂಬುಂ ಪವನಕ ನಾಮಂ (ಕುಪೋಂಪಾ. ೨-೦೦೬). [ಸಂ.]

ಭೂಂಕೃತಿ (ನಾ). ಹಾವಿನ ಫೂತ್ಕಾರದ ಶಬ್ದ: ಅಘಳ ಭೂಂಕೃತಿ ಪೊಕ್ಕ ಮೊರೆವುತ್ತೇಳುತ ವಿಜೃಂಭಿಸುವ ಸರ್ಪಾವರ್ಪನಂ ನೋಡಿ (ಪಾಷ್ಟ. ೫೦-೫೯). [ಸಂ.]

ಭೂಕಂದಾಯ (ನಾ). ಜಮೀನಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಕಂದಾಯ.— ತೆರಿಗೆ: ಭೂಕಂದಾಯ ಕಂದಾಯವ ನಿರ್ಧಾರವೂ ವಸೂಲಿಯೂ ಭೂಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಗುತ್ತಿರುವುದೂ . . . ಕಂದಾಯದ ಪರಭಾರೆಯೂ ಸೇರಿ (ಜಾಗತ. ೨೯೦). [ಭೂ + ಕಂದಾಯ]

ಭೂಕಂಪ (ನಾ). ಭೌತಿಕಕಾರಣದಿಂದ ಆಗುವ ಭೂಮಿಯ ಕಂಪನ: ಭೂಮಿಯು ನಡುಗುವುದು: ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲಿ ಎತ್ತರವಾದ ಪರ್ವತಗಳಿವೆ . . . ಅನೇಕ ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಗಳಿವೆ. ಆಗಾಗ್ಗೆ ಭೂಕಂಪಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಭೂಗೋ. ೦೨೨); ಕಾಲಸೆಂಬುವ ಪ್ರಾಣಿ . . . ಆಹವಲ್ಲಿ ಎಂಬಿ, ಭೂಕಂಪವಲ್ಲಿ ಗದಗದ ನಡುಗಿ, ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಯೊಳಗೆ ಸಿಡಿದು ನುಚ್ಚುನೂರಾಗಿ . . . ನಮ್ಮೆದೆಯಲ್ಲಿ ತುಡಿವ ತಲಲವಾಗಿದ್ದಾನೆ (ಶಂಹುಬ. ೩೦-೩). [ಸಂ.]

ಭೂಕಂಪನ (ನಾ). = ಭೂಕಂಪ: ಇದೆ ಭೂಕಂಪನವಿದೆ ರಕುತದ ಮಳೆ . . . ಇದೆ ಧೂಮಕೇತು ಮಂಗಡಪೊಳಗಾ ರಾಮುನಿದಿರಾಗದಿರ ನೆಮುಗೆದ (ಶಾಂಶಾಂ. ೪೦-೯). [ಸಂ.]

ಭೂಕದವ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಭೂಮಿಣಾ—ಭೂಕದವ" (ಲಪೂ. ೦೦೩). [ಭೂ + ಕದವ$_1$ (< ಕಡಾಬು)]

ಭೂಕಾಂತ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಪತಿ; ರಾಜ: ಉಪವಾಸವಿನರಕ್ಕಾ ಪುಣ್ಯಾತಿಥ್ಯತ್ಕರಂ ತಾನೆಯ್ದುತ್ತಮಿಲ್ಲದೇಂ ನಿಂತರೋ ಭೂಕಾಂತನುಂ ಕಾಂತೆಯುಂ (ಪಂಪ್ರಕೃ. ೩-೮೨); ಜನಪಂಬೆಸೆದ ಹಸ್ತಿನಾಪುರವುಲ್ಲಿ ಗರುಸಸುವ ಭೂಕಾಂತ ಜನಮೇಜಯಂ (ಕೃಜಾಭಾ. ೨-೩). [ಸಂ.]

ಭೂಕಂಡ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಭಾಗ: ಭೂಖಂಡಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೂ ಅವುಗಳ ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ದ್ವೀಪಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಗರದ ನೀರಿನ ಆಳ ಕಡಮೆ (ಭೂಕಡೆ. II, ೩೩); ನಮ್ಮದು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ಭೂಖಂಡ (ಪುಗೀ. ೨). [ಸಂ.]

ಭೂಖರ್ಜೂರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಭೂಮಿಖರ್ಜೂರೀ — ಭೂಖರ್ಜೂರ" (ಲಪೂ. ೦೦೩). [ಸಂ.]

ಭೂಗತ (ಗು). ೧. ಭೂಮಿಯ ಒಳಗಿರುವ: ಯಾವುದೇ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಭೂಗತ ಬಸಿಯುಸಂಪತ್ತನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವುದು ದುಃಖ್ಕರವಾದುದು (ಕಪ್ರ). ೨. ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳದ: ಅನೇಕ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಭೂಗತನಾಯಕರು ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಕರುಂಬಳವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಕಪ್ರ). (ನಾ). ೩. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂಚ್ಚಿಹೋದುದು.— ಹೊಕ್ಕುಹೋದುದು: ಆದರೆ ಹತ್ತಿರವಲ್ಲಿದ್ದ ಊರುಗಳೆಲ್ಲವು ಭೂಗತವಾದವು (ಗಪ್ರ-೬-೦೧೬). ೪. ಹಾಳು; ನಾಶ: ಜೀವ ಹಾಳಾಯಾಮು ಕೆಡೆದು ಭೂಗತವಾಗಿ ವಾಯುಪ್ರಾಣಿಯಾಗಿ ಹೋಪಾಗ ಆಗ ಮುಕ್ಕಿಯು ಬಯಸಿದರುಂಬೆ (ಶಿಲೆ. ೩೦೬-೬೫); ಒಂದೇ ದಿನದಲ್ಲಿ ಐದುಸೂರು ಮೊಯಿಸಳಸೇನೆ ಭೂಗತವಾಯಿತು (ಶಾಂಚಿ. ೩೩೦). ೫. ನಾಪತ್ತಾವನು: ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಲೇಖಿತವಾ.ಹಿರಿಗೇಕೆ ಅಜಾತನ ಸುದ್ದಿ . . . ಇವರೆಲ್ಲರು ಈಶನ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಭೂಗತರಾದರು (ಪೋಪಾ. ೩೫-೪೪).

ಭೂಗತ ಮಾಡು = ೧. ನೆಲದೊಳಗೆ ಮುಚ್ಚಿಡು; ಹೂತಿಡು: ಅವನು ಹಣವನ್ನೆಲ್ಲ ಭೂಗತ ಮಾಡಿ ಪಕಾತ್ಮಾಗಿ ಸತ್ತುಹೋದುದರಿಂದ ಅದು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸೇರದಂತಾಯಿತು (ಕಪ್ರ). ೨. ಹಾಳುಮಾಡು: ಅವಸ್ಥಲ್ಲಿದ್ದ ಪಾಶವೀಶಕ್ತಿ . . . ಆ ದಿವ ಸುಳಿಹುದೋರಿದ್ದ ದೈವೀ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿ ತುಳಿದು ಭೂಗತಮಾಡಿತು (ಕೃಸಂ. ೭೫).

[ಸಂ.]

ಭೂಗರ್ಭ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಳಭಾಗ: ಭೂಗೋಳದ ವ್ಯಾಸವು ಅಥವಾ ಭೂಗರ್ಭದ ಪಾರಳತೆಯು ೭೯೧೨ ಮೈಲುಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ (ಭೂಗೋ. ೩); ಭೂಗರ್ಭವನ್ನು ಸೀಳಿ ನೋಡಿದರೆ ಅಲ್ಲೂ ಅದೇ ಹಾಡು (ಪಾಶ್ರ. ೧. ೦೨೦). [ಸಂ.]

ಭೂಗರ್ಭಜಲ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಳಗಿರುವ ನೀರು : ಭೂಗರ್ಭಜಲ (ಗುಪ್ತ ಜಲ) (ಕೂಪಕ. ೦೫೬). [ಸಂ.]

ಭೂಗರ್ಭಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಳಗಿರುವ ವಸ್ತುಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಭೂಮಿಯ ಚಿಪ್ಪಿನ ವಿಚಾರವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ಭೂಗರ್ಭಶಾಸ್ತ್ರ (ಕೂಪಕ. ೦೦೭); ಭೂಗರ್ಭಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಲಿಲಿ ಮತ್ತು ಅರ್ಥವಾದಿಯಾದ ಮಾಲ್ಥ್ಯೂಸ್ ಮುಂತಾದವರ ಸಂಶೋಧನೆಗಳೂ ಪರಿಣಾಮವಾದಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟುವು (ಹುಗ್ಗಾಡ. ೩೩ ಬೀಚಿ). [ಸಂ.]

ಭೂಗರ್ಭಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ (ನಾ). ಭೂಗರ್ಭ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ಭೂಗರ್ಭಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಭೂಮಿಯ ಪದರಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ . . . ನಿರ್ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಕ.ಚಾಬುಬ್ಬಿ. ೧೪). [ಸಂ.]

ಭೂಗುಗ್ಗಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಭೀಮಜಃ_ಭೂಗುಗ್ಗಳೌ" (ಓಷಧಿ. ೦೨೯). [ಸಂ. ಭೂಗುಗ್ಗುಲ]

ಭೂಗುಗ್ಗಳು (ನಾ). =ಭೂಗುಗ್ಗಳ : "ಅಸುರಸಂಭವಾ-ಭೂಗುಗ್ಗಳು" (ಓಷಧಿ. ೯). [ಸಂ. ಭೂಗುಗ್ಗುಲು]

ಭೂಗುಣ (ನಾ). ನೆಲದ ಸತ್ತ್ವ.—ಗುಣ: ಪೂರ್ವಕಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಬೆಂಗಳೂರು . . . ಇದರ ಭೂಗುಣವು ಇಂಡಿಯಾದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ತಮವಾದದ್ದು (ಕೂಗುಚಿ. ೮೯). [ಸಂ.]

ಭೂಗೃಹ (ನಾ). ನೆಲದೊಳಗೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಮನೆ ; ನೆಲಮನೆ : ನೆಲ ಮಾಳಿಗೆ : ಭೂಗೃಹದೊಳ್ ಮಾಡಿನಟ್ಟು ಮೇಣ್ ಸುದತಿರ್ಯಾಳ ರೂಪಿನೊಳಂ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ಮೇಣ್ಮಿಂಚಿಸಿ ಪಾಣ್ಯನೊಣಾಮುವಂ (ಕ.ಚಾ. ೯-೨೬). [ಸಂ.]

ಭೂಗೋಚರ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ವಾಸಮಾಡುವವನು; ಮನುಷ್ಯ : ತಕ್ಕುಗಿಡೆ ಕಿಂಕರಭಾವಂ ನಿನಗೆ ಸುಮನಸಿಸ್ತ್ರು . . . ನಿನ್ನ ಭೂಗೋಚರರೊಳ್ (ಕಂಗಪಪ. ೮೪-೦೦). [ಸಂ.]

ಭೂಗೋಲ, ಭೂಗೋಳ (ನಾ). ೧. ಗೋಲಾಕಾರವಾದ ಭೂಮಿ: ಭೂಮಂಡಲ : ಆವ ದೇವಿ ರವಿಯ ಸುತ್ತ ಭೂಗೋಲವ ತಿರುಗಿಸುತ್ತ ತನ್ನ ರುಂದ್ರಲೀಲೆಯುತ್ತ ಸಾಗುತಿರುವಳೋ (ಅಪೀ. ೮೨ ೦೦). ೨. =ಭೂಗೋಳಶಾಸ್ತ್ರ : ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ . . . ಭೂಗೋಲ, ಗಣಿತ . . . ಅನುಭವಶಾಸ್ತ್ರ, ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳ ಮೇಲಿನ ಮೂಲಭೂತತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಶ್ರಶಾಲಿ. ೯).

ಭೂಗೋಳ: ೧. ಆದಿವರಾಹರೂಪದೊಳ್ ನೀವಂದೆತ್ತಿದ್ದೆ ಗೋಮಿನೀಧವ . . . ಭೂಗೋಳಮುಂ (ಪಗಿ. ೦-೩೭) ; ಭೂಗೋಳದ ಮೇಲ್‌ಭಾಗವು ಭೂಗೋಳಪದಲ್ಲಿ . . . ಎರಡು ಗೋಳಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (ಕೂಗುಚಿ. ೦೨). ೨. ಭೂಗೋಳಶಾಸ್ತ್ರವ ಪಾಠ.— ಬೋಧೆ : ದೂರನೆಯ ಘಂಟೆ ಸಮಗೆ ಭೂಗೋಳವಿತ್ತು (ಚಾಂಹಾ. ೦೦) . [ಸಂ.]

ಭೂಗೋಳ 'ಭೂಗೋಲ' ನೋ.

ಭೂಗೋಳಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). " ಭೂಮಿಯ ಮೇಲ್ಮೈ, ಆಕಾರ, ಪ್ರಕೃತಿ ಲಕ್ಷಣಗಳು, ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯ ವಿಭಾಗಗಳು, ವಾಯುಗುಣ, ಉತ್ಪನ್ನಗಳು, ಜನಸಂಖ್ಯೆ, ಮೊ. ವಿಷಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ಭೂಗೋಳಶಾಸ್ತ್ರ : ಭೂವಿವರಣೆ" (Geography. ೦೦೬): ಭೂಮಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಭೂಗೋಳಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದು ಹೆಸರು (ಕೂಗುಚಿ. ೦); ಭೂಗೋಳಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ತೊಡಗುವ ಮೊದಲು ಭೂಮಿಯ ಆಕಾರದ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಚಿತವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರಬೇಕು (ಕೂಗುಚಿ. ೦). [ಸಂ. ಭೂಗೋಲಶಾಸ್ತ್ರ]

ಭೂಚಕ್ರ (ನಾ). ೧. ಚಕ್ರಾಕಾರವಾದ ಭೂಮಿ; ಭೂಮಂಡಲ: ಪೆಂಪಚ್ಚರಿಯಾವ ದೇವಗಣಂ ರಕ್ಷಿಕ್ಕೆ ಭೂಚಕ್ರಮಂ (ಜಗಂ. ೯-೩); ಚಕ್ರಸಹಾಯನಾಕ್ರಮಿಸಿದಂ ಭೂಚಕ್ರಮಂ ಪಾದದಿಂ (ಶ್ರೀಶ್ರೀ ೯-೨೬); ಧರ್ಮಾಜನ ಕೀರ್ತಿ ಭೂಚಕ್ರಮಂ ಮುಸುಕಿದಂತೆ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಿರೆ (ಕೃಭಾ. ೯-೨೬). ೨. ಭೂಮಧ್ಯರೇಖೆ : ಸುಮಭಾಜಕವೃತ್ತ. ೩. ಅರಸುಗಳಿಗೆ. ದೇವರುಗಳಿಗೆ ಉತ್ಸವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವ ನೀಳವಾದ ದಂಡವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಹೆಚ್ಚು ಅಗಲವಾದ ಕೊಡೆ.—ಛತ್ರಿ: ಭೂಚಕ್ರಗಳನ್ನು ಭೂಪತಿಗಳಾದ ಅರಸುಗಳು ಹಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಐಶ್ವರ್ಯವೆಂಬಾಗಿ ಪುಚ್ಛವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತ ಮಹಾಮೋಹನಕರವಾಗಿರುವುದು(ಸಚ್ಛ. ೩೩). ೪. ರಥ. ಸಿಂಹಾಸನಗಳಿಗೆ ಅಳವಡಿಸುವ ಛತ್ರಿ: ನವರತ್ನ ರಚಿಪ ಛಾವಿಗಂದ ಪೊಳೆಯುವ. . . ಭೂಚಕ್ರ ಕೊಡೆಯಿಂದ ಪೊಳೆವ ಕಂಶುಗಳ ಸೋಪಿಗದಿರುತಿರ್ಪ ರಥವು (ಜಾಪಚಂ. ೨೩). ೫. ಪತ್ತಿಸಿದಾಗ ಕಿಡಿಗಳನ್ನು ಕಾರುತ್ತಾ ಚಕ್ರವಂತೆ ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಸುತ್ತುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಟಾಕಿ: ಮಕ್ಕಳು ಭೂಚಕ್ರ, ವಿಷ್ಣುಚಕ್ರ, ಮತಾಪು ಮುಂತಾದ ಹಲವಾರು ಬಗೆಯ ಪಟಾಕಿಗಳನ್ನು ಆನಂದದಿಂದ ಸುಟ್ಟರು (ಕ.ಪ). [ಸಂ.]

ಭೂಚಕ್ರಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: ಸರಂಜುಳ್ಳಿ, ಅಸುರಾಣಿ ಬಳ್ಳಿ - ಭೂಚಕ್ರಬಳ್ಳಿ (ಪ್ರಕಿನಿ. ೨೪-೧೨೪). [ಭೂಚಕ್ರ + ಬಳ್ಳಿ]

ಭೂಚಕ್ರಿ (ನಾ). ಭೂಮಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಆಳುವವನು : ಚಕ್ರವರ್ತಿ : ನಿಜಾಯುಷ್ಯಾಂತದಿಂದಂ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಭೂಚಕ್ರಿಗೆ ಬಂದು ಪುಟ್ಟಿ ಬಲದೇವಂ ವಾಸುದೇವಂ (ಪಾಂಪಪು. ೭-೬೨). [ಸಂ. ಭೂಚಕ್ರಿನ್]

ಭೂಚರ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ನೆಡೆಯುವಿಕೆ; ಭೂಸಂಚಾರ : ಆಜಾದಿಯಿಹುದೆಂದು ಲೋಚಗುಂಡಿಗೆವಿಡಿವು ಭೂಚರದಿ ಸತ್ಯ ನವಿಲ ಗರಿ ತಿಡಿಪುವುದು ನೀಚವಲ್ಲೇನು (ಸರಾಕ್ಕ. ೦೦೦೯). 'ಭೂಚರತ್ವ' ಪರಾ. ೨. ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಚಲಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿ. ೩. ಮನುಷ್ಯ; ಮಾನವ: ಪುಟ್ಟದಳ್ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆ ಮಗಳಾಕೆ ಪಾರ್ಶ್ವಚರ ಭೂಚರ ಖೇಚರ ನೇತ್ರ ಪುತ್ರಿಕಾನಿಭೆ (ಪಾಂಪಪು. ೩-೦೭): ಈಗಳಿನ ಪೊತ್ತಪ್ಪದು ಖೇಚರನಿಪಾಚರ ದ್ಯುಚರಸಂಚಾರಮಪ್ಪುದೆ ಭೂಚರ ಗೋಚರಮಲ್ಲೆಂದು ಮಾಚ್ಛಿವರ್ಯದಂ (ಸುಚರಿತ. ೭-೦೮ ೪): ಪುರಾಜನನಾವಿಯಾಗೆ ಜನಪುಂಗವರುಂ. . . ಚಕ್ರಿಗಳು ಮೇಗಳ ಭೂಚರರಲ್ಲವಾರೊ ಖೇಚರರ್ ? (ಕಂಗಪಪು. ೩-೨೪). [ಸಂ.]

ಭೂಚರತ್ವ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಕಲೆ : ಮೂಲಿಕಾಸಿದ್ಧಿ ಭೂಚರತ್ವ ಖೇಚರತ್ವ . . . ಘಟಿಸಿದ್ದಿ ಮಂತ್ರತಂತ್ರ ಸಿದ್ಧಿ ಇವೆಲ್ಲವ ಕಲಿತವೇನೋ (ಪಾಪಪು. ೪೬-೬೦): ಭೂಚರತ್ವದಿ ಪೊರಳ್ದು ಪೊರಳ್ದು ತಿರಳ್ದ ಲಿಂಗೋತ್ಕರವನಿಲ ವೇಗದೊಳೆಡೆವಿಡದೆ ಸಡಿವ ಲಿಂಗಚಯ (ಜಪಪು. ೩೭-೧೩). [ಸಂ.]

ಭೂಚಿಕ್ಕೆಗೆಡ್ಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗೆ:—ಭೂಚಿಕ್ಕೆಗಡ್ಡೆ ಪುಡಿಮಾಡಿ ಗುಳಿಯುಸಗೆದು ಬಂದಾಗಿ ಇದಕ್ಕೆ ಕೆಂದವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವರ ಮೇಲೆ ಈ ಪುಡಿಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಆ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಅಸನಕ್ಕೆ ಹಿಡಿಸಿದರೆ ಮೊಳೆರಗಿ ಹೋಗುವುದು (ಅಕ್ಕ. ೦೬೭). 'ಭೂಮಿಚಕ್ಕಗಡ್ಡೆ' ಹೋ. [ಭೂಚಿಕ್ಕೆ + ಗೆಡ್ಡೆ (<ಗಡ್ಡೆ)]

ಭೂಚ್ಛಾಯ (ಪಾ). ೧. ಕತ್ತಲೆ ; ಇರುಳು : "ಧ್ವಾಂತಂ. ಅಂಧಕಾರಂ . . . ತಮಿಸ್ರಂ. ಭೂಚ್ಛಾಯಂ _ಈ ೭ ಕ್ಲೀಲೆ" (ಪಾಂಪಮು. ೦೮.೦೦೦). ೨. ರಾಹು. [ಸಂ.]

ಭೂಚ್ಛಾಯೆ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ನೆರಳು : ಭೂಚ್ಛಾಯೆಯು ಚಂದ್ರನ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವದರಿಂದ ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ (ಕೂಗೋಳ. ೨). [ಸಂ. ಭೂಚ್ಛಾಯಾ]

ಭೂಜ್ಯೇದಕ (ನಾ)· (ಗಾಡಿ, ರಥ ಮೊದಲಾದ ವಾಹನಗಳು ಮುಂದೆ ಹೋಗಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ) ನೆಲವನ್ನು ಕೆತ್ತುವವನು : ಎತ್ತ ನೋಡಲು ಮದ್ದುಗುಂಡಿನ ಪೇರುಗಳ್ ಎತ್ತ ನೋಡಲು ಭೂಜ್ಯೇದರು (ಜಕ್ಕಣ· ೦೫-೨೨). [ಸಂ.]

ಭೂಜ$_1$ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಭೂರ್ಜ : ದಂಡ್ಯಂಡಿಯಾ ದಂತ್ಯ ಉತ್ತರ ಇಂಡಿಯಾದಲ್ಲಿ ಜನರು ಭೂಜವೃಂದ ತೊಗಟೆಯ ಮೇಲೆ ಬರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕ್ರಣಾ· ೩, ೨೫೫).

[< ಪ್ರಾ· ಭೂಜ, ಭುಜ್ಯ·/ಸಂ. ಭೂರ್ಜ]

ಭೂಜ$_2$ (ನಾ)· ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದು : ದಂರ : ಗಿಡ : ವೃಕ್ಷ : "ಗಿಡು ಬಳ್ಳಿ ಪುಲನೆಲ್ಲ ಭೂಜಮುಲ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಣಾ· ೧೩-೨೮) : ಕಲಿಭಾ ಶೋಕ ಕದಂಬಲುಂಗಲುವರೀಭೂಜಾರ್ಜುನಾನೋಕಪಪ್ಪುರಂ (ಪಂಚಭಾ ೩-೩೨) ; ಬಳ್ಳಿತ್ತ ಮುವನನಿತವನಿ ಮಿಸಂತಜ ಬೀಡುಮೆಳಲತೆಗಳ್ಕಿ ನಾನಾಭೂಜದಾಗರಂ (ಪಚಾ· ೩-೨೬) ; ಇದು ಶೈವಶಾಸ್ತ್ರಭೂಜದ ಫಲ ಮೂಲಂ . . . ಪಡ್ಯರ್ಣಮಂತ್ರಂ (ಚಾಸಚ. ೪ ೪೨). [ಸಂ.]

ಭೂಜಟೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಗೌರಿಜಟೆ : "ಭೂಜಟೆಯೆಸಲು ಗೌರಿಜಟೆ" (ಪುಂಗಣಾ· ೪೦-೩೩). [ಸಂ. ಭೂಜಟಾ]

ಭೂಜಾಂಗವೃತ್ತಿ (ನಾ)· ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ನದಿಯ ದಡದ ಮರವಂತೆ ವರ್ತಿಸುವುದು : ℙ ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಮರವು ಪೂರ್ಣಪ್ರವಾಹ ಬಂದಾಗಲೂ ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ನಿತ ಹಾಗೆಯೆ ನಿಂತಿರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಜೋರಾಗಿ ಬೀಸಲಾಗಿ ನದಿಯ ವೇಗವಲ್ಲಿ ಕೊಚ್ಚಿಹೋಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಬಲವಾದ ಶತ್ರು ಮೇಲೇರಿಬಂದಾಗ ಸಮಯೋಚಿತವಾಗಿ ವರ್ತಿಸದೆ ಇದ್ದಂತೆಯೆ ಅವನನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವ ರಾಜನು ಸೋತು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹ ವರ್ತನೆಗೆ ಭೂಜಾಂಗವೃತ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ : ಭೂಜಾಂಗವೃತ್ತಿಯಂ ವಿಸುಟಾ ಜಗದಧಿಪಂಗೆ ವೈತಸಾವಳಿ ಪರಿವಂತಾ ಜಳಕಲ್ಲಿಗುಪ್ಪೋಲ್ ಸಮಭೂಜನ ನೆಲ್ಲಿದರಜ್ಜಿಪನೆನಿಸಿಪ ಸುಮ್ಮರ್ (ಜಾಂತಪು· ೦೦-೦೫೯). [ಸಂ.]

ಭೂಜಾತ (ನಾ)· = ಭೂಜ$_2$: ಪಲ್ಲವಿತ ಕುಸುಮಿತ ಮುಕುಲಿತ ಫಲಿತ ವಿಂಜಿರೀರಜಿತ ಜೂತ ಭೂಜಾತಂಗಳಂ . . . ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ ನಿಂದು ಮೆಲ್ಲ ದೆಲ್ಲನೆ ನೋಡುತ್ತಂ (ಪಾಂಡವ· ೯-೦೦೬ ೩) ; ಕದ್ದನಂ ಪಣ್ಣಿಂದ ಪೊಗಳಿಂ ತಳ್ಳ ಭೂಜಾತನಿಕರಂಬಸಡ್ಡಾಯದಿಂದಂ ತ್ಯಾಗಿರನಂತೆ ಸೌಮ್ಯದನೀಬುಲ್ (ಪಾಚಾ· ೮೨-೩). [ಸಂ.]

ಭೂಜಾತೆ (ನಾ)· ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವಳು : ಭೂಮಿಯ ಮಗಳು ; ಸೀತೆ : "ಏರುಸ್ಸಾತೆ ! ಭೂಜಾತೆ ! ರಾಕ್ಷಸಸ್ತ್ರೀಯುತೆ ! ಅಲುಂಕೃತೆ!" ಎನುತ್ತೆನುತೆ . . . ಕೋಮಲೆಯು ಹೃದಯವಂ ಜಗಂದ್ರ ಗೆಯ್ಯೆ ಪರಮೋಪಣನಿಸೂದನಂ (ಕ್ರಣಾಪಚ. ೯೮೨-೯೩೦).

[ಸಂ. ಭೂಜಾತಾ]

ಭೂಜಾನಿ (ನಾ)· ಭೂಪತಿ; ರಾಜ : ಆ ನಿರಿಂಭೋದ್ಭೂತ ಪರಮಾನ್ನ ವನ್ನು ಭೂಜಾನಿ ಕೊತಲತಿಮುದದಿ ಪ್ರಾತನಂಗೈದರಾ ಮಾನಿನಿಯರು (ಪಂಕಾಡಾ· ೦-೯-೩೯) ; ಮತ್ಪಮನಿತಜ್ಞಿಂಗಳ್ ಸುಗ್ರೀವಾದಿ ಮರ್ಕಟರುಂ ಸುಗುಣಭೂಜಾನಿಯುಂ ಬಂದೊದವಿದರ್ (ರಾಚಪ್ರ· ೦೩೩-೦೦).

[ಸಂ. (ಭೂ + ಜಾಯಾ +—)]

ಭೂತ (ಗಬ)· ೧. ಆದ; ಆರುವ. ೨. ಉಂಟಾದ. ೩. ನಷ್ಟವಿರುವ; ಸಂಭವಿಸಿರುವ. ೪. ಸರಿಯಾದ; ಉಚಿತವಾದ; ಯೋಗ್ಯವಾದ. ೫. ಕಳೆದ; ಅತೀತವಾದ : 'ಭೂತಕಾಲ' ಪರಾ. ೬. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ; ಕೂಡಿರುವ. ೭. ಸಮಾನವಾದ; ಸದೃಶವಾದ· (ನಾ)· ೮. ನಿಜ; ಸತ್ಯ. ೯. ಕಳೆದುಹೋದುದು : ಒಂದೆ ಆದುದು: ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಪ್ರಮಾಣವ್ಯಾಪಾರ ಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವು ಭೂತವೆನಿಸುವುವು (ಪ್ರಸ್ತಾ. ೩೨ ೩೩). ೧೦. ಪಡೆದುದು : "ಲಬ್ಧಂ. ಪ್ರಾಪ್ತಂ. ವಿನ್ನಂ. ಭಾವಿತಂ. ಆಸಾದಿತಂ. ಭೂತಂ—ಇ ಮೊದಲ್ಪಟ್ಟವೆಲ್ಲಮುಂ. ಪಡೆದುಲ್ಪಟ್ಟವೆರುವುದು. ಆಗಿ ಬಂದಿರುವುದು" (ಶಬ್ದಾ· ೦೬. ೪೩೦). ೧೧. ಶಿವ : ಪರಮೇಶ್ವರ. ೧೨. ಶಿವಗಣ ; ಪ್ರಮಥಗಣ. ೧೩. ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಾಣಿ ವರ್ಗ : ಚರಾಚರಾತ್ಮಕ ಜೀವರಾಶಿ : ಸಲಭೂತಂಗಳಲಿ ನೆಜಿ ಕೃಪೆಯು ಸವಸಲು ನೀನಾರು (ಪಂಚಾಸ, ೦೦-೬೩-೦೦) ; ಸಕಲಭೂತಂಗಳ ಪುಣ್ಯಸ್ಸನ್ನು ಪೆರದು . . . ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ ಉಪಾಯವನ್ನು ತೀರದಜನೂ ಪಂಡಿತನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು (ಕ್ರಣಾ· ೧೩); ಚರಾಚರಭೂತ ಗಳಲ್ಲಿ ಕದಾಮರುವ ಜನನಮರಣಗಳ ವ್ಯವಹಾರ ಆತ್ಮನ ವಿಚಾರವಲ್ಲಿ ಬಾಯ್ಬಿಚ್ಚಲ್ಲ : ಗೌಣ (ಜಿಣಾಕ್ಷ· ೦೬೮). ೧೪. (ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದೆ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಕಾಡಿಸುವ) ದೆವ್ವ : ಪಿಶಾಚಿ : ಲೋಕದವರನೋದು ಭೂತ ಹಿಡಿದಿತ್ತೆ ಆ ಭೂತದಿಚ್ಛೆಯಲ್ಲಿ ನುಡಿಪುತಿವ್ವರು (ಆಪಾಚ. ೦೦೬-೪೪೪) ; ಭೂತಪತಿಯೊಗವುದುಂ ತನ್ನಾತ ವಲಂ ಮಡಿದಳ್ಳುಮಲ್ಲದೊಡಾತಂ ಪ್ರೇತವಾಸದೊಳಾಡುಪ ಭೂತಂಗಳ ಕೂಡೆ ವಿಪರಣಂಗೆಯ್ಯಾಪನೆ (ಕ್ಷತ್ರ. ೯-೦೦೨) ; ಶಂಕ್ರಿಯವರು ಕೂಡ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. . . ನಾನೇ ನಾಲ್ಕು ಭೂತ ಗಳನ್ನು ಬಂಧಿಸಿ ಆ ಜಾಗಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದ್ದೇನೆ ಎಂದು (ಪಲ್ಲ· ೫೭) ; ಪ್ರೇತಕ್ಕೆ ಪೆರರುವ ಭೂತಕ್ಕೆ ಪೆರರೇ ? (ಗಾದೆ). ೧೫. ನಿಜವಾಗಿಯೂ ನಡೆದುದು: ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿ; ವಿಷಯ. ೧೬. ಜಗತ್ತು: ಪ್ರಂಪಂಚ; ಲೋಕ. ೧೭. ಕಲ್ಯಾಣ : ಕ್ಷೇಮ. ೧೮. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗ : "ಯಕ್ಷಃ, ರಾಕ್ಷಸಃ. . . ಭೂತಃ, ಪೈಶಾಚಃ. . . ದೇವ ಯೋನಿಃ—ಇಂತಿವೆಲ್ಲಂ ದೇವಜಾತಿವೆಂಬುದು" (ತಂಡಾಯು· ೦೩-೦೩). ೧೯. ಕೈವಿನಲಿ ಹೋದುದು : "ವಿಜಿಲೆದಾದಜಿಳಲು ದೇವಯೋನಿ ದೊಳು ಜಾತಿ(ಜೊಳು) ಭೂತದೊಳು ಭೂತಮಕ್ಕುಂ" (ಪುಗಣಾ. ೦೫೫-೩೦). ೨೦. ಸಮಗ್ರಪಗಳು. ೨೧. ಅರ್ಯರ್: ಪೂಜ್ಯ : "ಗ್ರಪ ಸೀರ ಮ ರು ಳ್ ಪಂಚಭೂತಾತ್ಮಮುಂ ಮಿರಿಮದುಂ ಜಾತಾ ಸದೂಹಾದ್ಯರು ಜನಿತಮಿವುಂ ಭೂತಶಬ್ದಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ" (ಜಾಚಾ ೭೯). ೨೨. ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಮೂಲವೆನಿಸಿದ ಪೃಥ್ವಿ, ಆಪ್ಪು, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು ಮತ್ತು ಆಕಾಶ ಎಂಬ ಐದು ಪದಾರ್ಥಗಳು : ಭೂತ ದೈದಜಿಂದ ಸ್ಥೂಲತನು (ಅಪಾಚ· ೯· ೨೯೨ ೦೫೩); ಭಾವಿಸಲು ಭೂಮ್ಯಾದಿ ಭೂತಜನ್ಯತೆಯೆನಿಸುವುದು (ಗಣಾ· ೬-೩೩); ಸಾಲ್ಕು ಭೂತಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಐದನೆಯ ಭೂತವಾದ ಆಕಾಶವಿದೆಯೆಂತಲೂ ಇವರ ವಾದ(ಪ್ರಪಾಚ·೩-೩೦). ೨೩. (ಆಲಂ) ದೊಡ್ಡದು ; ಗಾತ್ರವಾವುದು : 'ಭೂತಗನ್ನಡಿ'. 'ಭೂತಾಕಾರ' ಪರಾ. ೨೪. [ಗಣಿತ] ಐದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಕಾದಿರಲ್ಕತಿ ಭೂತದೊಳರ್ದಂದೋದೆ ಲಲ್ಲಮೆಲೇ ಮಾಸರುಂಗಂ (ರಂಪಚಂಪೂ. ೩-೦೦೨) ; ಪುರಪರ ವಕ್ತ್ರಂ ಪಂಚಂ ಪರಮ ಪ್ರತಭೂತ ಮಿಂದ್ರಿಯಂ. . .ವದಜ ನಾಮಂ (ಕ್ರಪಚಾ· ೯-೩) ೨೫.=ಭೂತಕಾಲ ೨ : ದವಪಚಾರಂಗಳ್ ಮೂಲದೊಳಕ್ಕುಂ ಭೂತ ವರ್ತಮಾನ ಭವಿಷ್ಯದ್ವಿದಿತವಿಳಿಕ್ರಿತವಾಕ್ಯದೆಲ್ಲ ಪಚನಂಗಳೊಳಮಿಪಾಗವಂಮಕ್ಕುಂ (ಕಾಮ್ಯಕ, ೪೫೩) ;ರೇಫಾಂತಗೆರವ್ಪನೇಕಾಕ್ಷರಧಾತುಗಳ್ಗೆ ಭೂತ ವರ್ತಮಾನ ಭವಿಷ್ಯಂತಿಗಾನ ವ, ದಪ, ವ ಎಂಬಿವು ಪರವಾಗೊಡು(ಕವಾಪ್ರ· ೪. ೩೨ ಕೃ.ಪ್ರ.).

ಭೂತ ಬಡಿ = ಪಿಶಾಚಿ ಮೆಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು : ವಿನೋ ಭೂತ ಬಡಿದವರಂತೆ ವಿದಾಸ್ಯಳಾಗಿದ್ದವಳು . . . ಬೆಳಗಾಮಿಗೆ ಬಂದು ಅಲ್ಲಿಯು ವಾತಾಪಿ—ಇ. ಘರ್ಜಯೇದ್ಯಸಂತಾದಗಳು (ಕವಾಪ್ರ· ೧೨). ಭೂತ ಹಿಡಿ :

ಭೂತ ಬಿಡಿ : ನನಗೆ ಭೂತ ಬಿಡಿದಿದೆ . . . ಎಂದು ಅವನು ಹೆದರಿದ ಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಪುಣಕ್ಕ. ೭೫).

ಭೂತಕರುಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಎಡಮುರಿ, ಮುರುಗಿ ಕಾಯಿ, ಭೂತಕರುಳು, ಕಾಮಲ್ಲಾರು, ಕೌರಿ, ಕಪರ್ಗಿ (ಕ್ಯಾಶಿ. ೪೨-೫೩). [?]

ಭೂತಕಾಲ (ನಾ). ೧. ಕಳೆದುಹೋದ ಕಾಲ : ಭವಿಷ್ಯ ಹಾಗಾದರೂ ಭೂತಕಾಲ ಹಾಗಲ್ಲವಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಅನುಭವದಿಂದ ಕೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅದು ನಡೆದಿದೆ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲ — ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿರ್ಮಾನಿಸುವುದು (ಪುಣಕ್ಕ. ೧೩೦) : ಭೂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳು ನಮ್ಮ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬಂದಿದೆ (ಶಕ್ಷಪ. ೩೨೩). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ವರ್ತಮಾನಕಾಲ, ಭೂತ ಕಾಲ, ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಹಿಂದೆ ನಡೆದುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಕಾಲ : ಕೊಳ್, ಉಣ್, ಕಾಣ್- ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಭೂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಡ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸೇರುವುದು (ಕ್ರಿಪ್ರ. ೫೩) ; ಕಳೆದುಹೋದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಭೂತಕಾಲವೆಂದೂ ಈ ಕ್ರಿಯಾಪದರೂಪಕ್ಕೆ ಭೂತಕಾಲದ ರೂಪವೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಪುಗ್ಯಾಹು. ೭೨). [ಸಂ.]

ಭೂತಕಾಲಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಭೂತಕಾಲದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕ್ರಿಯಾಪದ: ಭೂತಕಾಲಕ್ರಿಯೆಯೊಳ್ ಪ್ರತಿಷೇಧವಮುರ್ವ ಅದೆ ಎಂಬುವು ಪರಮಾದೊಡಂ ವ ಣ ಲ ದು ಈಗಳ್ಗೆ ದ್ವಿತ್ವವ್ಯತ್ಯಿನಿತ್ಯಂ (ಶಬ್ದ. ೭೦ ಪೃ೬). [ಸಂ. ಭೂತಕಾಲಕ್ರಿಯಾ]

ಭೂತಕೇಶ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ಗೋಬೋಮಿ. ಭೂತ ಕೇಶಃ — ೨ ಜಟಾಮಾಂಸಿಯ ಪರ್ಯಾಯಗಳು. ಭೂತಕೇಶವೆಂಬ ಹುಲ್ಲಿಗೆ ಪೆಸರೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಶಿಷ್ಟಾಶ. ೩೦೬). [ಸಂ.]

ಭೂತಕೇಶಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ಭೂತಕೇಶೀ = ಬೀಯಲೊಕ್ಕೆ" (ಶಿಷ್ಟಾ. ೧೦೨). [?./ಸಂ. ಭೂತಕೇಶೀ = ತುಳಸೀಗಿಡ]

ಭೂತಕೋಲ (ನಾ). (ಕರಾ) ಭೂತದ ವೇಷವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಣಿಯುವ ಒಂದು ಹಬ್ಬ : ಭೂತಕೋಲ ಮೊದಲಾದ ವರ್ಷಾವಧಿ ನಡೆಯತ್ಕ್ಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ವಂತಿಗೆ ಸಂತಿಗೆ ಮೊದಲಾದುವು ಸಲ್ಲಬೇಕು (ಕಾರುಣ. ೪೪) ; ಹರಿಜನರ ವರ್ಗವಾದ 'ಪಳಿ' ಜಾತಿಯವರು ಈ ಭೂತ ಕೋಲವನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ (ಕಷ. ೧೧೦). [ಭೂತ + ಕೋಲ್]

ಭೂತಗಣ (ನಾ). ೧. ದೆವ್ವಗಳ ಗುಂಪು ; ಪಿಶಾಚಿಗಳ ಸಮೂಹ : ಎಲವೋ ನಿನ್ನಸ್ಥಾನಸಹಿತೀ ಹೊಲ ನಾಡುವೆನು ನಿನ್ನ ಸೀಳಿದು ಬಲಿಯ ಕೊಡುವೆನು ಭೂತಗಣಕೆ (ಶಾಬ್ಯಾ. ೬-೩೩). ೨. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪರಿವಾರದೇವತೆಗಳ ಗುಂಪು ; ಪ್ರಮಥಗಣ : ಭೂತಗಣಂಗಳಿರ್ಪರ್ ಪರಿಭೂತರ್ ಪ್ರಮಥೇಂದ್ರರಿರ್ಪರಿನ್ನಂ ಕೇಳ್ ವಿಖ್ಯಾತರ್ ನಂದೀಶಾದಿಗಳ್ (ಪಾಣಕ್ಕ. ೦-೬-೫೬). [ಸಂ.]

ಭೂತಗಣೇತ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಮಥಗಣಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯ : ಶಿವ. ೨. [ಛಂದ] ಗುರು ಎಂಬುದರ ಸಂಕೇತ : ಭೂತಗಣೇಶಂ ಭೂತರಾಜಾಗಮಮೊಳ್ ಅಂತಿಗಣಮೆನಿರೆ . . . ಕ್ರಿಯಾಚಮಂ (ಕರ್ಣಾಟಕಾ. ೦-೦೫೨). [ಸಂ.]

ಭೂತಗನ್ನಡಿ (ನಾ). ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಇರುವುದಕ್ಕಿಂತ ದೊಡ್ಡದು ಮಾಡಿ ತೋರಿಸುವ ಕನ್ನಡಿ ; ರಾವುಗನ್ನಡಿ : ಆಗ ಭೂತ ಗನ್ನಡಿಯೊಳಗಿನಂದ ಹಾದು ಬರುವ ಬೆಳಕಿನ ಕಿರಣವಂತೆ, ನಿನ್ನ ಬಯಕೆಯೂ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಹೂಗೀ. ೬೬) ; ಸಾಧನವು ತನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಭೂತಗನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ರತ್ನ ಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ನಿಧಾನವಾಗಿ ಹಿರಕಣ್ಣಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಾ ನಿದ್ದನು (ಕಾವ್ಯ. ೨೯). [ಭೂತ + ಕನ್ನಡಿ]

ಭೂತಚತುಷ್ಟಯ (ನಾ). ಪೃಥ್ವಿ, ಅಪ್ಪ, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಮೂಲವಸ್ತುಗಳು : ಈ ನಿಮ್ಮ ಜೀವಮತದ ಜೀವ ಸಂಧಾನವೆಯೊಳ್ ಪೃಥಿವ್ಯಪ್ತೇಜೋವಾತಾಭಿಧಾನ ಭೂತಚತುಷ್ಟಯದಿಂದಂ ಬೇಱೆ ಜೀವತ್ಪದಾರ್ಥಾಭಿಧಾನಮಿಲ್ಲಂ (ಪಾಂಚಾ. ೬-೦೨೪ ಪ) ; ಭೂತಚತುಷ್ಟಯಯೋಗದೆ ಜೀವನನುದಯಿಸುಗುಂ (ಕರ್ಣಾ. ೫-೦೨೦). [ಸಂ.]

ಭೂತಚಿಕಿತ್ಸೆ (ನಾ). ದೆವ್ವ, ಪಿಶಾಚಿಗಳು ಹಿಡಿದಿರಬಹುದೆಂದು ನಂಬಿ ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ : ಯಂತ್ರ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು: ಇಂಡಿಯಾ ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿಷಧಿಚಿಕಿತ್ಸೆ ಎಂತು ವಿಧ : ಒಂದನೆಯದು ಹುಣ್ಣುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ . . . ಪಾಲ್ಕನೆಯದು ಭೂತಚಿಕಿತ್ಸೆ (ಕ್ರಪಾಶ. ೨, ೨೬೭).

[ಸಂ. ಭೂತಚಿಕಿತ್ಸಾ]

ಭೂತಬೇಷ್ಟೆ (ನಾ). ಪಿಶಾಚಿಗಳಿಂದಾಗುವ ತೊಂದರೆ. — ಕಾಟ : ಈ ಭೂತಬೇಷ್ಟೆ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಹಾಸ್ಯಮಯವಾಗಿತ್ತು (ಹಪಾಚ. ೯೮).

[ಸಂ. ಭೂತಬೇಷ್ಟಾ]

ಭೂತದಯೆ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಬಗೆಗೆ ಇರುವ ಕರುಣೆ. — ದಯೆ : ಸರ್ವಜೀವದಯಾಪ್ರಭಾವಿಯೆಂದು ಭೂತದಯಕ್ಕೆಯ್ವನ ಮನೆ ಸಯಿಧಾನದ ಕೇಡು (ಶಾಚ. ೨೫೩) ; ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲಾಗಲೀ ಪ್ರಾಣಿಗೆ ಹಿಂಸೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ದುಃಖಾಶಕ್ತನಾಗಿ ಅವರ ದುಃಖವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೃದಯದಲ್ಲಾಗುವ ಪ್ರೇರಣೆಯು ಭೂತದಯವು (ಅಷಾಗ. ೬೨).

[ಸಂ. ಭೂತದಯಾ]

ಭೂತದಯೆ (ನಾ). = ಭೂತದಯ : ಹರುಷದಿಂ ಶಾಂತಿ ಸತ್ಯಂ ಭೂತ ದಯೆಗಳಂ ದೊರಕುಯ್ಯೆ . . . ಮುನೀಶ್ವರರೆನಿಸಿ (ಆಪಾ. ೯-೦೬) ; ಭೂತ ದಯೆಯಿಲ್ಲದನ ಮಾತುಂ ಶಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ ತಾಪಸನ ತಪವು . . . ಭಕ್ತಿ ಪ್ರವರ್ಧಸಮಹುದೆ (ಶಸ್ತಿ. ೩೭-೩೪) ; ದುರಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದಲ್ಲಿಯೇ ವಿದಾರ್ಯ ನೆಲಸುತ್ತದೆ- ಅಲ್ಲಿಯೇ ಭೂತದಯೆ ಇದೆ (ಕಾಗಾಕ. ೪೦).

[ಸಂ. ಭೂತದಯಾ]

ಭೂತದೇಹ (ನಾ). ಪಂಚಭೂತಾತ್ಮಕವಾದ ಶರೀರವೆಳ್ಕವನು ; ಮನುಷ್ಯ : ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಲ್ಲು ತಂದು ಭೂತದೇಹಿಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟ ಕೂಲಿಯು ತೆಕ್ಕೊಂಡು ಹೊಟ್ಟೆಯ ಹೊರೆವ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಪ್ರಸಾವನ್ನಲ್ಲಿಯದೋ (ನಿಕ್ಷಪ. ೦೬೯-೧೦೬).[ಸಂ. ಭೂತದೇಹಿನ್]

ಭೂತಧಾತ್ರಿ (ನಾ). ಭೂಮಿ ; ಧರಣಿ : " ಭೂ, ಭೂಮಿಃ . . . ಭೂತಧಾತ್ರೀ, ರತ್ನಗರ್ಭಾ, ಪೃಥುಂಧರಾ, ಧರಾ, ಅಧರಾ—ಈ ೩೭ ಭೂಮಿಯ ಪೆಸರ್" (ಅಕಾಯು. ೨೬-೨) ; ಭೂ[ತ್ರ]ಧಾತ್ರಿಯೊಳೋರಂತ ಪೆಗಟ್ಟಿ . . . ಸಟ್ಟಿಯ ಬಳ್ಕಂ ಕಿಱಿದೆಂಬುದೊಂದು ಪಥಿಯಂ ನೀಂ ಪಿಕ್ಕುವಂ ಮಾಡಿದ್ಯೆ (ಸಂಕಜ. ೦೪-೦೩೨); ದಾಡೆಯಲಿ ದಾನವನ ಕೋದು ಪಾರೇ ಭೂತಧಾತ್ರಿಯು ಕಾದಿರಾ ಕಾರುಣ್ಯಸಿಂಧುವೆ (ಕಾಶ್ಯಾ. ೦೪-೦೦೩).

[ಸಂ. ಭೂತಧಾತ್ರೀ]

ಭೂತನಾಥ (ನಾ). ಪ್ರಮಥಗಣಗಳ ಅಧಿಪತಿ; ಶಿವ : ಕರ್ಣಾರ್ಜುನರೀಱುಂ ನೋಡಲ್ಕೆ ಭೂತನಾಥಂ ಬಂದಂ (ಸಂಪಾ. ೦೪-೦೪೯)) ; ವಾತಜನ ಮೂರಿಗೆ ಕಪಿಬಲ ಜೀರಿಸಿದುದು ಬೇಡ ತತ್ಪರೆ ಭೂತನಾಥನ ತತಿವನೆಂದನು ದನುಜ ರಘುಪತಿಗೆ (ಕೌಶಾ. ೩೬-೨೦). [ಸಂ.]

ಭೂತನುಜೆ (ನಾ). ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವಳು ; ಸೀತೆ : ಪೂರ್ಣಗರ್ಭಿಣಿಯಾವ ಭೂತನುಜೆಯುಂ ತಾನನಿಲ್ಲೊರಿಸಿ ಬಂದೆನಲ್ಲದ ಮುಂದಲ್ಯೆಯನೆಂದನು (ಕೃಬಾ. ೫೦-೩೫). [ಸಂ. ಭೂತನುಜಾ]

ಭೂತಸ್ಕೂನ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ಪ್ರಧಾನಕ್ರಿಯೆ ನಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ನಡೆದಿರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಅಪೂರ್ಣಕ್ರಿಯಾರೂಪ ; ಸಾಪೇಕ್ಷ ಕ್ರಿಯಾವಾಚಕರೂಪ : ಅತ್ತು

ಅತ್ತು ಅವಳ ಕಣ್ಣು ಕೆಂಪಗಾಯಿತು . . . ಹೀಗೆ ಅರ್ಥಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಕಾರ್ಯ ನಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಸಾಪೇಕ್ಷ ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಕಾರ್ಯ ನಡೆದಿರುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುವ ರೂಪಗಳಿಗೆ ಭೂತಸ್ಯೂಸರೂಪಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಪುಣ್ಯಪು. ೦೦೨).

ಭೂತಪಂಚಕ (ನಾ). ಪೃಥ್ವಿ, ಆಪ್ಪು, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು, ಆಕಾಶ ವೆಂಬ ಐದು ಪದಾರ್ಥಗಳು ; ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳು : ಧರಣಿ ಮೊದಲಪೆ ಭೂತಪಂಚಕ ಮರುತಪಂಚಕ ವಿಷಯವಿಂದ್ರಿಯ ಕರಣ ವಿಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ತಾತ್ಮಕನ ತಿರಿಸಿದ (ಭುಜ್ಞಾ. ೩-೦) ; ಭೂತಪಂಚ ಬುದ್ಧ್ಯಹಂಕೃತಿ ಸಾತಿಶಯಪ್ರಧಕ್ಕ ದಶವಿಧ ಹಾತವಾದೀಂದ್ರಿಯನಿಚರ ಪ್ರಾಣಾದಿವಾಯುಗಳು (ಅಮೃತ. ೩-೬೩) ; ಇವನ್ನು ಭೂತಪಂಚಕ, ತನ್ಮಾತ್ರಪಂಚಕ . . . ಎಂದು ಏನು ಪಂಚವಾಗಿ ವಿಭಜಿಸುವರು (ಹಿಂದಾ. ೫೩).

ಭೂತಪತಿ (ನಾ). = ಭೂತನಾಥ : ಭೂತಪತಿಗಾನಾದಮಂ ಬಿಡಮಾತೆ ಯಾಗಿ ಸಮುದ್ಧರಿಸುವೆನು (ಬಸ್ತ. ೦೩-೭). [ಸಂ.]

ಭೂತಪದಿ (ನಾ). ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ರೂಪಾಯಿ ವಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ೧. ಗಜಪತಿ . . . ೧೦. ಭೂತಪದಿ (ಕಣಗ. ೨೪೦).

[?]

ಭೂತಪುಣ್ಯ (ನಾ). ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳ ಫಲ ; ಸಂಚಿತ ಪುಣ್ಯ : ಇತ್ತ ಶ್ರೀವೇಣುಗೋಪಾಲಮೂ ಪೂರ್ವಪುಣ್ಯಂಗಳೋತ್ಪಮೆಯುರ್ಗ ಮುತ್ತಮಪಾತ್ರದಾನದ ದಾನಾನುಮೋದದ ಭೂತಪುಣ್ಯದಿಂ (ಜಾಂಭ. ೬-೧೭ ೬).

ಭೂತಪೂಜೆ (ನಾ). ೧. (ಕರಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿರುವ) ದೆವ್ವಗಳ ಆರಾಧನೆ : ಭೂತಪೂಜೆ ಎಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮತ್ತು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿಯ ವಿಶೇಷದರ್ಜನಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಸಂಭವಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲವೆ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ವ್ಯಕ್ತಿ ಗಳನ್ನು, ಏವಂಚ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ಹಾಗೂ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒತ್ತುವ ವಿಷಯ ಗಳನ್ನು, ವ್ಯಕ್ತೀಕರಿಸಿ ಹಾಗೂ ಅವನ್ನು ದೇವೀಕರಿಸಿ ಆರಾಧಿಸುವಿಕೆ (ಕಾಅಜ್ಞಾ. ೨೩೦). ೨. ಪಂಚಭೂತಗಳ ಹಾಗೂ ನದಿ, ಪರ್ವತ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕೃತಿವಸ್ತುಗಳ ಪೂಜೆ.— ಆರಾಧನೆ : ವೇದದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಭೂತಪೂಜೆ (Nature worship) ಆಯಿತು. ಭೂತ ಪೂಜೆಯಿಂದ ವಿವಿಧ ಭೂತಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕವಾದ ವಿವಿಧದೇವತೆಗಳ ಪೂಜೆ (Polytheism) ಪ್ರಸಕ್ತವಾಯಿತು (ಜಾಪ್ರ. ೩೩).

[ಸಂ. ಭೂತಪೂಜಾ]

ಭೂತಬಲಿ (ನಾ). ದೇವತೆ, ಭೂತ, ದೈವ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ತೃಪ್ತಿ ಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ಬಲಿ.— ಆಪುಜಿ :ಣಜಿಯ ಹಣಿದವ . . . ದಂಡ ಯಲಿ ಕಲಸಿದ ಕೂಳ ಮುದ್ದೆಗಳ ಹೊಜಗೆ ಬಡಿಸಿದ ಭೂತಬಲಿ ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟ ದೊಡಮದ್ದೇಳ್ಳ ಲಗ್ಗೆದು ಪಜಿಗಳ್ಳುರವಾದುವು ಟರ್ಣನ ಪಶ್ಚಪೂಜೆಯಂ (ಭುಜ್ಞಾ. ೬-೬).

ಭೂತಭಾಗ್ಯ (ನಾ). ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ ; ಭಾಗ್ಯವಂತ : ಆತಂಕೊಳ ಲಿಂದೀ ಸುಯೋಧನ ಜಾತವೂಣ್ಯನೊ ಧರ್ಮಪುತ್ರನೆ ಭೂತಭಾಗ್ಯನೊ ಕಾಣಲಹುದೈ ಶಲ್ಯ ಕೇಳೆಂದ (ಭಾಣ್ಯ. ೫೦-೦೦).

ಭೂತಯಜ್ಞ (ನಾ). (ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಆಚರಿಸಬೇಕೆಂದು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ) ಪಂಚಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವ್ಯಾಣಿಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಕೊಡುವ ಬಲಿ : ಶ್ರುತಿಪಥಣವೋ ಶರ್ಮ ಣವೋ ಮೇಣತಿಥಿಪೂಜೆಯೊ ಭೂತಯಜ್ಞವೊ ಮಹಮಾರಾಧನೆಯೊ ರಣವೀಯ್ಯರೊಳಗೇನು (ಭುಜ್ಞಾಕಪ್ರ. ೦೫-೩೬); ಬಳಿಕ ದೇವಯಜ್ಞ ಋಷಿಯಜ್ಞ ಮನುಷ್ಯಯಜ್ಞ ಭೂತಯಜ್ಞ ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞಾದಿಗಳಂ ಮಾಳ್ಪಾತಪಾಗಿ (ಪಪಳೆ. ೦೩೪); ಪ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ, ಪಿತೃಯಜ್ಞ, ದೈವಯಜ್ಞ, ಭೂತಯಜ್ಞ, ಮನುಷ್ಯಯಜ್ಞ —ಈ ಐದು ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳು . . . ಬಲಿಪರಣವು ಭೂತಯಜ್ಞವು (ಅಜಂಪ. ೦೩೭). [ಸಂ.]

ಭೂತರೂಪ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಭೂತಕಾಲದ ರೂಪ : ಬಸುಮು ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಭೂತರೂಪವಲ್ಲಿ ಬಿಸುಟ್ಟುಂ, ಬಿಸುಟು ಎಂಬ ರೂಪಗಳು ಬರುವುವು (ಕ್ರಿವಿ. ೪೭).

ಭೂತಲ, ಭೂತಳ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯ ಮೇಲ್ಮೈ : ಭೂಮಿಯ ಮೇಲುಭಾಗ. ೨. ಭೂಮಿ : ಭೂತಲಸಮಾನಾ ತರಲಾದಿದೆಂಬಾಹ ನಾದೆಂ (ಹಂಚಾ. ೦೦-೭೬) ; ಈ ಸುಂದರವಾದ ಭೂತಲದ ಮೇಲೆ ಅವನು . . . ಮಯ ಒಂದು ಕರ್ಕಶ ಪುಚ್ಚವಂತಿದ್ದ ! (ಪಳಹೊಸ. ೫೩). **ಭೂತಳ** : ೨. ರಸಿಯಿಂ ಭೂತಳದಿಂ ಕುಳಾದ್ರಿಕುಳದಿಂ . . . ಅಚಾಂಡತುದಿಂದತ್ತೆಲ್ಲ ಪೊಕ್ಕಿರ್ದಮಿಂ ವಿಸುಲ್ ತಿರ್ಗುಮೆ (ಪಂಚಾ. ೦೦-೦೦೬) : ನಿಮ್ಮಯ ಭೂತಳವನಾಳುವಿರೆ ನೀವೆಂದಿಚ್ಛಿಸಾ ಭೀತ್ಯ (ಭುಜ್ಞಾ. ೯-೩೩). ೩. ಲೋಕದ ಜನ ; ಮಾನವಸಮೂಹ : ಸೀತ ಭೂತಳವಜಿಯ ಪರಿಯದ್ದೆ (ಕೃಚಾ. ೫೦-೬೩). [ಸಂ.]

ಭೂತಲಪತಿ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ; ಅರಸು; ರಾಜ : ನಿಲಿಲೊಡ ಮನಿಮಲುಮಂ ಭೂತಲಪತಿ ಬಟ್ಟಿದುಣ್ಣಿ ಬರಿಸೆ (ಜಪಕ್ಷ. ೦೩-೦೦); ಭೂತಲಪತಿ ಬಂದವಣ್ಣಿ ತಪತಾತಪವಾರಣಪುಷ್ಪಶಾಂಬರಂ (ಪಂಪ್ರಕ್ಷ. ೩-೩೦). [ಸಂ.]

ಭೂತಲೀಲೆ (ನಾ). ೧. ದೆವ್ವದ ಆಟ. ೨. (ಅಲಂ) ಗೊತ್ತುಗುರಿ ಯಿಲ್ಲದೆ. ವಿಚಾರಶೂನ್ಯವಾದ ವ್ಯವಹಾರ : ಸುಣ್ಣಸುಣ್ಣ ಮಾತಿನ ಸಲುವಾಗಿ ವಾದವಿವಾದದ ಭೂತಲೀಲೆ ನಡೆದು ಜೀವದ ಸಂವಾದವು ಪರೆತುಮೋಗಿ ಹೃದಯವು ರಣರಂಗವಾಗುತ್ತದೆ (ಗೂಹುಗು. ೦೩೪).

[ಸಂ. ಭೂತಲೀಲಾ]

ಭೂತಲೇಶ, ಭೂತಳೇಶ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ; ಅರಸು; ರಾಜ : ಶೀತಕರಧರನೊಂದ ಭೃಸು ಭೂತಲೇ [ಜಾಣಾ. ೪೬]ರನು ನಗರೊಡನ ತಸ್ಸೇನಮುಖಿ ಮೋದಿ (ಬಸ್ತ. ೪೩-೯). **ಭೂತಳೇಶ** : ಪುತುರೆಯೆಂದು ಕೊಂಡಾಡಿ ತನ್ನಮ ತನುಜಾತರುಗಶನಾಜವಕೆ ಭೂತಳೇಶ[ಜಾಣಾ. ಧಾತ್ರೀಶ್ವರ]ನು ಬೀಳ್ಕೊಡಲು (ಕೃಕಣಾ. ೦೩.೦೮೯); ಪ್ರಾತಿಕಾಮಿಕ ಬಾ ಯುಧಿಷ್ಠಿರ ಭೂತಳೇಶನ ಏರಿದು ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ (ಭುಜ್ಞಾ. ೦೬-೨೬). [ಸಂ.]

ಭೂತವತಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಭೂತಕಾಲ : ಭೂತವತಿ ವರ್ತಮಾನಂ ಭವ್ಯತ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ 'ಸರ್ವಸಾಧನಿಯೆಂಬಾಖ್ಯಾತವಿಭಕ್ತಿಗಳಕ್ಕುಮತೀತಭವ ದ್ಭಾವೋಕಾಲ ವಿದ್ಯಾದಿಗಳೊಳ್ (ಕಾಶ್ಯಕ. ೪೭೯); ಭೂತವತಿಯ ಕೃತ್ತಿಗೆ 'ನಲಿಂ' ವಿಂಬಲ್ಲಿ ಅವರ್ ಎಂಬ ವಿಭಕ್ತಿಯಂ ಕಳೆದು, ನಲಿದ ಎಂಬ ಕೃತ್ತನಿಯಿಸಿ, ನಾಮವಿಭಕ್ತಿಯಂ ಪತ್ತಿಸಿ, ನಲಿದಂ, ನಲಿದನಂ, ನಲಿದನಿಂ ಎಂದು ಮಾಜ್ಪುದು (ಪಣಂ. ೬೩ ಕ್ರಮೋ).

[ಸಂ. ಭೂತವತೀ]

ಭೂತವಾದಿ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಭೂಮಿ, ಜಲ, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು, ಆಕಾಶವೆಂಬ ಭೂತಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಚೈತನ್ಯವನ್ನೇ ಜೀವವೆಂದು ವಾದಿಸುವವನು ; ನಾಸ್ತಿಕ ; ಚಾರ್ವಾಕ : ಪೃಥ್ವಾದಿಭೂತಂಗಳ್ ಚೈತನ್ಯವೃದ್ಧಿಯೊಳ್ ಚೈತನ್ಯವೃದ್ಧಿಯೆಂಬುದುವೃದ್ಧಿ ಯೊಳ್ ಅಂತರಪ್ಪುದ್ಧಿಯಿಂತಂತೆ ಸಪಕಾರಿಕಾರಣಮೆಂದನೇಯುಕ್ಕೊಕ್ಕ ಗಳಂ ಭೂತವಾದಿಯಪ್ಪ ಮಹಾಮತಿಯಂ ನಿರಿ.ಕರಿಸಿ (ಪಾಪ್ರ. ೩-೦೦ ೪).

[ಸಂ. ಭೂತವಾದಿನ್]

ಭೂತವಾಸ (ನಾ). ಐದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ತಾರೆ : 'ಭೂತಾವಾಸ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭೂತವೇಶಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ನಿರ್ಗುಂಡಿ : "ಶ್ವೇತಸುರಸಾ-ಭೂತವೇತಿ-ಸಿತಾಸಾ- ಬೀಳಿಹುವ್ವೆಗಳುಳ್ಳ ಲಕ್ಷಿಲಿ" (ಚಿಣ್ಮಂತಿ. ೦೫೬). [ಸಂ. ಭೂತವೇಶೀ]

ಭೂತಶಂಕೆ (ನಾ). ದೆವ್ವಗಳಿಂದಾಗುವ ಭಯ ; ದೆವ್ವ, ಪಿಶಾಚಿಗಳ ಭಯ : ಅವಳಿಗೆ ಭೂತಶಂಕೆಯಾಗಿರಬೇಕು. ಒಂದು ಪುಂಶ್ಚ ಕಟ್ಟಿಸಬೇಕು (ಜಾಪ). [ಸಂ. ಭೂತಶಂಕಾ]

ಭೂತಶುದ್ಧಿ (ನಾ). [ಶೈವ] ಶಿವೋಪಾಸನೆಯ ಅಂಗವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸಂಸ್ಕಾರ ; ಪೂಜಾದಿಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ದೇಹಾರಂಭಕವಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸುವುದು, ಬೀಜಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಎಡಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪಾಪಪುರುಷನನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಶರೀರವನ್ನು ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವುದು. ಇದರ ಕ್ರಮವು ಆಗಮಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ : ಭೂತಶುದ್ಧಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಭಾವನಾಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಮಾನಸಿಕವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಯೋಗದಿಂದ ಮಾಡುವ ಉಪಾಸನೆಯು "ಅಂತರ್ಯಾಗ" ವೆಂದೂ . . . ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ (ಶಾಸಂ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಭೂತಸಂಜ್ಞೆ (ನಾ). ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಂಕೇತ : "ಮನು ಭುವನ ಪದಿನಾಲ್ಕು . . . ದಂತ ಮೂವತ್ತೆರಡುಮಿಂತಿವೆಲ್ಲಂ ಭೂತಸಂಜ್ಞೆಯಕ್ಕುಂ" (ಕುಂಗಣಾ. ೦೮೯-೪). [ಸಂ. ಭೂತಸಂಜ್ಞಾ]

ಭೂತಸಂತುಷ್ಟಿ (ನಾ). ದೆವ್ವ, ಪಿಶಾಚಿ, ಕ್ಷುದ್ರಶಕ್ತಿಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಅಮಾನುಷಸತ್ವಗಳ ತೃಪ್ತಿ ; ಕ್ಷುದ್ರಶಕ್ತಿಗಳ ತೃಪ್ತಿ : ಭೂತಸಂತುಷ್ಟಿಯಪ್ಪಂತೆ ಕುಜಿ ಕೋಣಂಗಳಂ ಪೊಯ್ಸಿ ಬಿಣ್ಣಗೂಳಂ ಪಸರಿಸಿ (ಕೃಪುಣಾ. ೩-೬೨). [ಸಂ.]

ಭೂತಸಂಹಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಭೂತಾಂಕುಶಂ ಭೂತಸಂಹಾರಿಯಕ್ಕುಂ" (ಕುಂಗಣಾ. ೩೩-೦೫). [ಸಂ. ಭೂತಸಂಹಾರಿನ್]

ಭೂತಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯೋಗಸಿದ್ಧಿ : ಧರ ಜಲಾನಲ ಮಾರುತಾಂಬರವಿರುವ ತತ್ವಗಳಿವನು ಜಯಿಸಲು ದೊರೆಯುತಿಹುದಾ ಭೂತಸಿದ್ಧಿಯು ಪವಿ ಪವಿಪುವಲುವೆ (ಗಗಣಾ. ೯-೦೨೬). [ಸಂ.]

ಭೂತಸ್ಥಾನ (ನಾ). (ಕರಾ) ಭೂತಗಳ ಪೂಜೆ ನಡೆಯುವ ಸ್ಥಳ. — ಬೀಡು : ತುಳುರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಅನಂತರ ನೀನೇ ಮರ್ಯಾದೆಯು ಎಲ್ಲಾ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭೂತಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇವರಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ (ತುಳುಜ. ೩೦). [ಸಂ.]

ಭೂತಹಿತ (ನಾ). ಜನತೆಯ ಕ್ಷೇಮ : ಭೂತಹಿತಕಾರುಣ್ಯಸುಧೆಗದರ್ಪಾತ ದುರ್ಧರಕರ್ಪೂಕೋಟಿವಿಘಾತನಂ (ಜಾಗಪ. ೦೯-೪೦); ಒಂದಾನೊಂದು ದಿನಮುಮಾ ದೇವಿಯು . . . ತಾನೆಸಗಿದ ಭೂತಹಿತಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಆ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯೆ ಕೇಳ್ದೆನೆಂದಿನ್ನೈಯಿಂದ . . . ವಿಜ್ಞಾಪನಂಗೆಯ್ದಲ್ಲಿ (ಕಳಕೃ. ೩). [ಸಂ.]

ಭೂತಳ ' ಭೂತಲ' ನೋ.

ಭೂತಳೇಶ ' ಭೂತಲೇಶ ' ನೋ.

ಭೂತಾಂಜನ (ನಾ). ದೆವ್ವ, ಪಿಶಾಚಿ ಮೊದಲಾದ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಕಾಡಿಗೆ : (ಕಿ). [ಸಂ.]

ಭೂತಾಕಾರ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರ,—ಗಾತ್ರ : ಹೇಗುಸಾದ ಚಿಕ್ಕಿಯು ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅದು ಹೊಕ್ಕ ಮೇಲೆ ಕೇಳಬೇಕೆ ? ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಭೂತಾಕಾರವನ್ನೇ ತಾಳಿತು ಅದು ! (ಕುಚಕ. ೩೭). [ಸಂ.]

ಭೂತಾಗ್ರಣಿ (ನಾ). ೧. ಶಿವ. ೨. [ಛಂದ] ರುದ್ರಗಣಪ್ರಸ್ತಾರದ ಪದಿನಾರು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ರುದ್ರಗಣಮಮಂತೆಂದೊಡೆ :—೧. ಗಂಗಾಧೀಶಂ ... ೦೩. ಭೂತಾಗ್ರಣಿ (ಛಂದೋಂಬು.೩-೨೪೦೪). [ಸಂ. ಭೂತಾಗ್ರಣೀ]

ಭೂತಾಡನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ನೆಲವನ್ನು ಒದೆ.—ಪುಟ್ಟಿಸಲ್: ವಪ್ಪಳಣದೊಳ್ ಕೆಂದಳೆಂ ಕೆಂದಳಿರಂತೆ ತೊಳಗೆ ದೀರ್ಘಾಂಗುಳಿಯಿಂ ಪಿಡಿದು ಗರುಡ ನೊಪ್ಪಮಂ ಗಾಳಿಯು ನುಸುಳಿಮಂ ಕೈಕೊಂಡು ಕೊಂಡಾಡಿ ಮನವೆ ಮಾನಸವಾದಂತೆ ಪರಿದು ಪರಿಯೂಳ್ ಬಳಲ್ದಿ ಕುಡಂಬ ತೀರ್ಮೊಳಗಿಂ ಬೆಂಗೆ ಬಾ ಎಂಬಂತೆ ಭೂತಾಟ[ಡ]ನಗೆಯ್ದು ಗಜದ ಬೆಂಗೆ ಸಿಂಗದಂತೆ ಲಂಘಿಸಿಯಾಪೆಯ ಪೊರಜಿಯೂಗೆ ಪೂರ್ವಾಸನದೊಳ್ ಪದುಳಮಿರ್ದು (ಅರ್ಧನ�ೇ. ೩-೦೦೩ ಪೆ). [ಭೂ + ತಾಡನ + ಕೆಯ್]

ಭೂತಾತ್ಮ (ನಾ). ೧. ಪಂಚಭೂತಸ್ವರೂಪವಾದುದು ; ದೇಹ ; ಶರೀರ: 'ಭೂತಾತ್ಮ', 'ಇಂದ್ರಿಯಾತ್ಮ', ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ(ಯಾದ್ದರಿಂದ ಮುಖ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಅಚೇತನವನ್ನು ಆತ್ಮಬಲದಿಂದ ಕರೆಯಬಹುದೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ) (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ. ೧೦). ೨. ಎಲ್ಲಾ ಭೂತಗಳಲ್ಲೂ ಆತ್ಮರೂಪದಿಂದ ಇರುವವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ ; ಶಿವ : ಎನಗೆ ನೈಜಾತ್ಮನಾಗುತ್ತಾ ಸಮಸ್ತ ಭೂತಾತ್ಮನಾಗುತ್ತ ಮಿರ್ಪಾ ಅನಘಗುರುವೇ ನಿನಗೆ ವಂದಿಸುವೆ (ಅಚ್ಯಪು. ೦-೦-೦೪). ಪಿ. ವಿಷ್ಣು. ೪. ಜೀವಾತ್ಮ ; ಜೀವ. [ಸಂ. ಭೂತಾತ್ಮನ್]

ಭೂತಾಪಕಾರಿ (ನಾ). ೧. ಜಗತ್ತಿಗೆ ಧಗೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದನ್ನು—ತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು. ೨. ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಕೆಡುಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು. ೧, ೨ : ಪೊಸಲೊಳ್ ಮುಬ್ಬುಗಿಸಿ ಹಿಮಕರ ದಿನಕರರಂ ಮುಸುಳಿಸಿತ್ತು ಜನಸವನಪ್ರಯೋಂಬುನಿಕಾಯಂ ದೋಷಾಕರನೆನಿಪನ ಭೂತಾಪಕಾರಿಯೆನಿಪನ ನಿರಿಯೇಂ (ಧರ್ಮಪ್ರ. ೦೦-೩೬). [ಸಂ. ಭೂತಾಪಕಾರಿನ್ (ಭೂ + ತಾಪಕಾರಿನ್ ; ಭೂತ + ಅಪಕಾರಿನ್)]

ಭೂತಾಮರ (ನಾ). [ಜೈನ] ವ್ಯಂತರದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ,-ಭೇದ : ನೆನೆದ ಮನದಿಂ ಮುನ್ನಂ ಭೂತಾಮರರ್ ಬರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೩೦). [ಸಂ.]

ಭೂತಾರಾಧನೆ (ನಾ). = ಭೂತಪೂಜೆ ೧ : ಹೀಗೆ ಭೂತಾರಾಧನೆಯು ಕ್ರಮಬದ್ಧ ಜೀವನದ ಮೊತ್ತ ಮೊದಲಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೆಂದೂ . . . ಎಣಿಸಬಹುದು (ತುಳುಜಾ. ೫೩೦); ಇದೇನು ಭೂತಾರಾಧನೆ ? ಇದಾವ ಬಗೆಯ ಪೂಜೆ ಎಂಬುದು ಅವನಿಗೆ ಹೊಳೆಯದೆ ಹೋಯಿತು (ಕೃಕ್ಷಕೂ. ೨೮೨). [ಸಂ. ಭೂತಾರಾಧನಾ]

ಭೂತಾವಾಸ (ನಾ). ೧. ಶರೀರ. ೨. ಶಿವ. ೩. ವಿಷ್ಣು. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ತಾರೆಮರ: "ಪಥೀತಕಃ। ಅಕ್ಷಃ. ತುಷಃ, ಕರ್ಷಫಲಃ ಭೂತಾವಾಸಃ, ಕಲಿದ್ರುಮಃ- ಓ, ತಾರೇಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು " (ಚಿಣ್ಮಂತಿ. ೦೫೬). ' ಭೂತವಾಸ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭೂತಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ತಮಾಳ ಭೂತಾಳ ತಾಳ ವೃಕ್ಷವನರನೆಲ್ಲಿಯ ಕರ್ಪೂರವಾಳೆಯನೆವ ಕಂಡನಲ್ಲಿ (ಜಾಪುಪ. ೦೦-೦೦೬). [ಸಂ. ಭೂತಾಲ]

ಭೂತಾಳಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಉಪಾಂಗರಾಗದ ಹೆಸರು : ದೇವಕ್ರಿಯೆ ಶ್ರೀಕೇತ್ರಕ್ರಿಯೆ ಭೂತಾಳಕ್ರಿಯೆಯೆಂಬ ಮೂಱುಂ ಕೋಲಾಹಲರಾಗಕ್ಕುಪಾಂಗಂಗಳು (ಜಪಚಿ. ೩೬೪). [ಸಂ. ಭೂತಾಲಕ್ರಿಯಾ]

ಭೂತಾಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಭೂತಾಳಿ – ನೆಲದಾಳಿ, ನೆಲಹಾದನಿ" (ಓಷ. ೦೦೩) ; ಗೊರಟಿಹೂಗಳ ಹಳದಿಯ ನಡುವೆ . . . ಭೂತಾಳಿಯ ರಕ್ತವರ್ಣದ ಎಲೆಯ ರೂಪದ ಹೂಗಳೂ ರಂಜಿಸಿದ್ದುವು (ವಂಶಾ. ೧೬). [ಸಂ. ಭೂತಾಲೀ]

ಭೂತಾಳೆ (ನಾ). ೧. = ಭೂತಾಳ : ಭೂತಾಳೆ ಬೂರುಜೆ ವಿಟ್ಟುಲಿಯುದಿಂ ಪಾತಂಗ ಮುಗುಳ್ದು ಮರನು . . . ಅಲ್ಲಿಹುವು (ಪಜಾಂ. ೦-೫೩): ಕೆಂಪಡಸ ಭೂತಾಳೆ . . . ಜಾಲೆ ಬಿಳ್ಪಾಲೆ (ಕಾಗ್ಕಂಗ. ೦೦-೨). ೨. ಜೇಲಿ. ಸರಯದ್ದು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗಾಗಿ ಬೆಳೆಸುವ, ನಾರನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಬರುವ, ತಾಳೆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ನಪ್ಪ ತೋಟದ ಬೇಲಿಯುವ್ದಕ್ಕೂ ಭೂತಾಳೆಗಿಡಗಳೆವೆ (೮೩೨)

[ಸಂ. ಭೂತಾಲ]

ಭೂತಿ (ನಾ). ೧. ಇರುವಿಕೆ ; ಅಸ್ತಿತ್ವ. ೨. ಹುಟ್ಟು ; ಜನ್ಮ. ೩. ಏಳಿಗೆ ; ಅಭ್ಯುದಯ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. ೪. ಐಶ್ವರ್ಯ ; ಸಂಪತ್ತು : ಭೌತಮಿಜ್ಯಾಸವಾ ರಾಷ್ಟ್ರಸಂಸ್ಥೆಗಳಾ ಸೂತನವಿವೇಕಪ್ರಯೋಗ ಗಳನಾದೀತು ಭೂತಿ ಸಂಪದ ಜಗಿಕೆ (ಬಂಳಿ ೬೬೬). ೫. ಘನತೆ ; ಗೌರವ : ಬೆಳಗುವುದಿಂದ್ರಲೋಕದೊಳಗಯ್ಯನ ಭೂತಿ ದಲೆ[ಣಾಃ ಮಾತಿನೊಳ್]ಮ್ಮ ಸಾಹಸಂ ಬೆಳಗುವುದೀ ಧರಾವಳಯದೊಳಿ (ಸಂಕಣ ೬-೦೯). ೬. ಬೂದಿ ; ಭಸ್ಮ ; ವಿಭೂತಿ : "ಭೂತಿ_ನಿ. ಬೂದಿ. ಸಂಪತ್ತು ೨." (ಸಿಣ್ಕಂತಿ. ೬೧೦) ; ಸುರರಲ್ಲ ಮೇಣಾ ಸಂತ್ಯಕ್ತವಪ್ಪ ದ್ದಿಜರು ಪಿರಿಯಾಗಿ ಭೂತಿಯು ಧರಿಸಿಹರು (ಸರಗತ. ೦೬೩-೬೬೩) : ತುಂಗಭದ್ರಾನದೀತೀರದೊಳಿರ್ದುತ್ತುಂಗಸ್ಥಂ ಮುಕುರಿತನಬುನಂ ಭೂತಿ ಸರ್ವಾಂಗನಾಗಿರ್ದು (ಕರ್ಣಾ. ೬೦) : ಪಾತಕವ ಪರಿಹರಿಸಿ ಪರಮಪದವಿಯ ಕೊಡುವ ಭೂತಿಯನು ಧರಿಸದಿಪ ಮನುಜನಂ (ಚ್ರಿಕಾ. ೦೩-೬). ೭. ಆನೆಗಳ ಮೈಮೇಲೆ ಬಣ್ಣದ ಪಟ್ಟಿಗಳಂತೆ ಮಾಡುವ ಅಲಂಕಾರ. ೮. ತಪಸ್ಸು. ಯೋಗ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಪಡೆದು ಕೊಂಡ ಅತಿಮಾನುಷಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಅಣಿಮಾದಿ ಸಿದ್ಧಿಗಳು : "ವಿಭೂತಿ, ಭೂತಿ, ಐಶ್ವರ್ಯಂ – ೩. ಅಷ್ಟಧಾ . . . ಅಣಿಮಾದೀಂ ಎಂಟುಬಗೆಯಾಗಿರುವ ಅಣಿಮಾದಿ ಸಿದ್ಧಿಗಳು" (ಸಿಣ್ಕಂತಿ. ೦೯). ೯. ಸಂಭ್ರಮಾಸಕ್ತ : "ಸುಟ್ಟಡಗು ಭೂತಿಯೆಂಬುದು" (ಹಂತಮು. ೫೫-೦೬೬). ೧೦. ಶಿವ. ೧೧. ವಿಷ್ಣು. [ಸಂ.]

ಭೂತಿಕ್ಕ$_1$ (ನಾ). ೧. ದೆವ್ವ, ಭೂತಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು ; ದೆವ್ವ, ಪಿಶಾಚಿಗಳ ಉಪಾಸಕ. ೨. ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟು ವಿದ್ಯೆ ಮಾಡುವವನು ; ಇಂದ್ರಜಾಲ ಮಾಡುವವನು ; ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ : ಭೂತಿಕನ ಸೀರೆಯ ಸಾತ್ವಿಕ ನೆಱೆಪುಟ್ಟರೆ ಭೂತಿಕ ಸಾತ್ವಿಕನಾದ ಸಾತ್ವಿಕ ಭೂತಿಕನಾದ (ಪಸಪು. ೧೦೦) ; ಭೂತಿಕಗೆ ಸಾಹಸ್ರವರಪದ ಭೂತಳವನಿಪ್ಪನಗೆ ಸರಿ ದುನ್ನೀ ತಳದೊಳೆಲ್ಲಿಂದುಯಿಸದ ಪ್ರಧಾನಿ ಬಸವಣ್ಣ (ಅಸ್ಕ. ೧೨-೦೬). ೩. [ವೈಶ್ಯ] ಭೂತಿಕ, ನೈಷ್ಠಿಕ ಎಂಬ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಶಿವಧರ್ಮ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶಿವಧರ್ಮವಾ ಭೂತಿಕಂ ನೈಷ್ಠಿಕಮುಮೆನಿಪ್ಪವ ದುಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಭೂತಿಕವೆ ಸುವ್ರತ ಮೋಕ್ಷವಿವು ದುಗಳಯುಕ್ತವಾ ವ್ರತಮು (ಅಸ್ಕ. ೬-೬-೬೨). [< ಸಂ. ಭೌತಿಕ]

ಭೂತಿಕ್ಕ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ನೆಲಬೇವು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು ; ಕಾಚಿ ಹುಲ್ಲು : "ಭೂತಿಕಂ – ನೆಲಬೇವು. ಕಾಚೀ ಹುಲ್ಲು. ಪಂಚೀಹುಲ್ಲು" (ಸಿಣ್ಕಂತಿ. ೬೬೩) : "ಭೂತಿಕಂ – ಗಂಜಳಿಕೆಯ ಹುಲ್ಲು" (ಚಿಪಂ. ೦೦೨). ೩. ಕರ್ಪೂರ. ೪. ಗಂಧದ ಮರ. [ಸಂ.]

ಭೂತಿಪಟ್ಟ (ನಾ). [ವೈಶ್ಯ] "ಆಗಮೋಕ್ತಿಸ್ನಾನಂಗಳಲ್ಲಿ ಅಯಾಯ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಭಸ್ಮಧಾರಣವನ್ನು ಮಾಡುವುದೇ ಭೂತಿಪಟ್ಟ ವೆನಿಸುವುದು" (ಅಣ್ಣಾ. ೦). "ವಿಭೂತಿಪಟ್ಟ" ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭೂತೃಣ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ಗವಿದಃ – ಭೂತೃಣ" (ಚಿಪಂ. ೨೩); "ಭೂತಿಕಾ – ಭೂತೃಣ" (ಚಿಪಂ. ೦೦೨). [ಸಂ.]

ಭೂತೇಶ (ನಾ). ೧. ಜೀವಿಗಳ ಒಡೆಯ. ೨. ಬ್ರಹ್ಮ. ೩. ವಿಷ್ಣು. ೪. ಪ್ರಮಥಗಣಗಳ ಅಧಿಪತಿ; ಶಿವ : "ಈಶಾನಃ, ಶಶಿಶೇಖರಃ . . . ಭೂತೇಶಃ, ಪರಮೇಶ್ವರಃ . . . ನೀಲಲೋಹಿತಃ —ಈ ೪೫ ದಮಾ ದೇವತ ಪೆಸರ್" (ಹಾಹಾಮು. ೩-೦೦) ; ಧರೆಯೊಳಗೀ ಭಕ್ತಗಾನರ್ ದೊರೆಯೆಸಿಸುತಂ ನುಡಿವನಾಗಳಾ ಭೂತೇಶಂ (ಕ್ರಿಭಾ. ೦೬-೩೨) ; ಭೂತೇಶಗೆ ಜಗುವಪಸು ಜಾತಿಮಾದಿಗಸಲ್ಲ ಜಾತಿಯಲಿ ಪುಟ್ಟಿ ಶಿವನಿಗೆ ಶರಣೆನ್ನದಾತ ಪನಾದಿಗನು (ಶರ್ಣಾ.೧೩೩). ೫.[ಜ್ಯೋತಿ]ರುದ್ರನು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ನಕ್ಷತ್ರಃ ಆರಿದ್ರಾನಕ್ಷತ್ರ : ಸ್ವಾತಿ ಪೂ ಭರಣಿ ಶತಭಿಷ ಭೂತೇಶಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ ಮುಂಚೆ ಕಜಿದೊಡೆ ಮಬ್ ಧಾತ್ರೀತಳಕೆ ನೆಜೆಯೆ ಕಜಿಯದು (ಜಕ್ಷಕು. ೪-೦೦೩). [ಸಂ.]

ಭೂತೊಳಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತುಳಸಿ : ಕಷಾಯಗಳು— ಭೂತುಳಸಿಬೇರು, ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿ, ರುಂತಿ ಇವಂ . . . ಓಪ್ಪಲಿಪ್ರತಿ ವಾಕವಿಶ್ಕಿ ಕೊಡಲು ತೀತಪ್ಪರಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಶಕ್ಕ. ೬೪). [ಭೂ + ತೊಳಸಿ]

ಭೂತೋಚ್ಚಾಟನೆ (ನಾ). ದೆವ್ವದ ಕಾಟದಿಂದ ತೊಂದರೆಗೊಂಡಿರುವ ಸ್ಥಳ ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೆವ್ವವು ಓಡಿಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು : ಪದೂಪದಿಗೆ ಬರುವ ಭೂತೋಚ್ಚಾಟನೆ ಮುದದಿಂದ ಉದಕ ಸ್ಪರ್ಶ ಪ್ರಣವ ಮಿಗಿಲಾದ ವಿಧಿಗಳು ತಿಳಿದು (ಪಸಾಮು. ೦೦೬೪) ; ಭೂತೋಚ್ಚಾಟನೆ. ರೋಗನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಅಥರ್ವವೇದದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಮಂತ್ರಗಳು ಈ ತಾಯತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟವೆ ಎಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತವೇ ನಮಗೆ ಸೂಕ್ತವೆಂದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ಜಾಪದ. ೫೬).

[ಸಂ. ಭೂತೋಚ್ಚಾಟನ]

ಭೂದಾನ (ನಾ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡುವುದು ; ದಶದಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಭೂದಾನಂ ಧನದಾನಂ ಶ್ರೀದಾನಂಗುಡುತು ಪೊಪ್ಪಿದಂ ನಿರಿರಾಜಂ (ನಂಗ. ೩-೬೬) ; ರಾಜನು ಕೌಂಡಿನ್ಯಗೋತ್ರದ ಕೊಂಡಮಾಪನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಭೂದಾನ ಮಾಡುವಂತೆ ದುಷ್ಕಾವಲ್ಲಭ ನೆಂಬ ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಅಪ್ಪಣೆಕೊಟ್ಟನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದೆ (ಶಾಗಾಶ. ೬) ; ಭೂದಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದಾನ ಬೇರೊಂದಿಲ್ಲ (ಪಸಾಂ. ೩). 'ದಶದಾನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭೂದಾರ (ನಾ). ೧. (ಕೊನ್ನಿರಿಗೆಡ್ಡೆಗಾಗಿ ಮೂತಿಯಿಂದ) ಭೂಮಿ ಯನ್ನು ಅಗಯುವ ಪ್ರಾಣಿ ; ಹಂದಿ ; ವರಾಹ : "ಭೂದಾರಃ – ಕಾಡುಹಂದಿ" (ಸಿಣ್ಕಂತಿ. ೦೩೬); ವಾಳಗಜ ಭೂದಾರ ವ್ಯಕ ಶಾರ್ದೂಲ ಸಿಂಹಾದಿಗಳ ಭಯವಾ ತೀಳ್ ದೈತ್ಯಸ್ಪರಪಹುದೆನ್ನ ಮಣಿವೆಜುಲಿ (ಶಾಣ್ಮಂ. ೯-೪) ; ಆ ರವ ಧ್ವನಿಗೊಡುವುದನು ಭೂದಾರವೇದೇ ಬಗೆದು ಹೂಡಿದ ಕತಿರುಗಂ ಬಿಡೆ ಬಿದ್ದುದುರದಲಿ ವೈಶ್ಯಮುನಿವರನ (ತೊಣಾ. ೩-೩-೦೨). . ೨. ವರಾಹಾವತಾರವನ್ನೆತ್ತಿದ ವಿಷ್ಣು : ದಾನವಪ್ರತ ಮೇದಿನಿಯಂ ದಂಷ್ಟಾಗ್ರದೊಳಿರಿಸಿ, ಭೂದಾರಂ ಪಾತಾಳವನುಳಿದದ್ದನೊ ವನಿಸಿ ದೂರವಿಗಂಪದೊಳ್ಪಿದೆ ರವಿಮಂಡಿತಶೃಂಗಂ (ಪಜಾಂ. ೮೨-೩).

[ಸಂ.]

ಭೂದಿವಿಜ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ; ಭೂಸುರ : ಬವರಮುಖದಲಿ ವೈರಿ ರಾಜರನರ್ಗಡಿಸಿ ತಂದಾ ಧನವ ಭೂದಿವಿಜಾಂತತಿಗಿತ್ತ ಫಲವಿನಿತೆಂದು ಗಣಿಸುವಡೆ ದಿವಿಜಪತಿಗಾಗದು ಕಣಾ (ಶಾಣ್ಮಂ. ೩-೦೦). [ಸಂ.]

ಭೂದುರ್ಗ (ನಾ). ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಾಡಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದ ಕೋಟೆ ; ನೆಲಗೋಟೆ : ಪರಂಪರೆಯು ಹೇಳಿಕೆಯಂತೆ ದುರ್ಗಗಳು ಮೂರು ಬಗೆಯವಿರುವುವು ; ಗಿರಿದುರ್ಗ, ಜಲದುರ್ಗ, ವನದುರ್ಗ ಅಥವಾ ಭೂದುರ್ಗ (ಕರ್ಣಾ. ೪). [ಸಂ.]

ಭೂದೇವ (ನಾ). =ಭೂದಿವಿಜ : "ದ್ವಿಜಾತಿ, ಅಗ್ರಜನ್ಮಾ, ಭೂದೇವಃ, ವಾಮಃ, ವಿಪ್ರಃ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ – ೩ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಹೆಸರುಗಳು"

(ಕಬ್ಬಿಗ. ೨೦೩); ಭೂದೇವನಾತ್ಮಜನಂ ಹೊಯಿದವಾ ಜ್ಞಾವಾರವರಿ (ಪಾಪು. ೩೦-೬); ದೇವಪಿತೃತರ್ಪಣವನಾ ಭೂದೇವತುಷ್ಟಿಯನಾ ಯತೋದಾದೇವಿ ವಿರಚಿಸಿ (ಕಥಾಗ. ೦೦-೬-೩೩). [ಸಂ.]

ಭೂಧರ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟ; ಪರ್ವತ: ಸಕಲಗಜರಥಭೂಧರಾಧಿತ್ಯಕೆ ದೊಳಗೆ ಭುಗಿಭುಗಿಸಿ ರಿಪುವನಿಕರದಲಿ ಸಲೆ ಬೀದಿಪಾದುದು ಭೀದು ದಾವಾಗ್ನಿ (ಕುಣ್ಮಕ್ಕೋ. ೮೫-೨೪); ಮೇವ ಮುಗಿಲ್ಗಳಿಂ ಮುಸುಕಿ ಮೋಹಿಪ ಭೂಧರಮೊಂದು ಪಕ್ಕದೊಳ್ ಕಾವರೆಗ್ಗುನ್ನನಂತಿರೆ (ಪಾಪು. ೦-೦೦೬); ಭೂಧರಮೆ ಶಿರಮೆಲೆದುದೆನೆ ವಿಪಿನಾಂ ತೂಗಿದತ್ತೆತ್ತುಲಕೆ (ಪಜ್ಜಾ.೧೧. ೪೪-೦೩೦). ೨. (ವರಾಹಾವತಾರದಲ್ಲಿ ಕೋರೆದಾಡೆಗಳ ಮೇಲೆ) ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತವನು; ವಿಷ್ಣು: ಮಾಧವಮಹನೀಯ ವಾದ ಮಂದರಧರಸಾಧಿತ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಭೂಧರ ಭುವನೈಕವೀರ . . . ಸಲಹೆನ್ನ (ಪಚಾಂ. ೬೭-೪). ೩. ಕೃಷ್ಣ: ಕೂರ್ಮೆಯೆ ವಿಸ್ಮಿ ಬಂದ ಪುದಿರ್ದರ್ಗಳೆಗೆಯ್ವೆನೇನೆಂದೆನಾಂ ಮುಱಿದೆಂ ಮುನ್ನಿಸದೋಂದು ವೈರ ಮನಿಂದಿತೇಕಾರಣಂ ಭೂಧರಾ (ಪಂಚಪಾ. ೦೨-೨೦೭). ೪. ಶಿವ. ೫. [ಗಣಿತ] ಏಳು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ. ೬. [ವೈದ್ಯಶಾ] ರಾಸಾಯನಿಕ ಅಥವಾ ವೈದ್ಯಕೀಯಪ್ರಯೋಗಗಳಿಗೆ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪಕರಣ: 'ಭೂಧರಯಂತ್ರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭೂಧರಧರ (ನಾ). ಗೋವರ್ಧನಪರ್ವತವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದವನು: ಕೃಷ್ಣ: ಅಂತು ಭೂಧರವಿರೋಧಿ ಭೂಧರಧರಂಗೆ ಕ್ರುದ್ಧನಾಗಿ (ಪಸಾಂ. ೯-೮೪ ಪ). [ಸಂ.]

ಭೂಧರಯಂತ್ರ (ನಾ).. = ಭೂಧರ ೬: ಪರಾಮೆಯ ಮುಟ್ಟಿ ಸಂಧಿಲೇಪವಂ ಮಾಡಿ ಒಣಗಿಸಿ ಭೂಧರಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಾಕವ ಮಾಡುಪದು. ಭೂಧರಯಂತ್ರವೆಂತೆಂದರೆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಗೇಣು ಆರಂಗುಲ ಉದ್ದ ಚೌಕವಾಗಿ ಹಳ್ಳವ ತಗೆದು ಆ ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ಸಂಪುಟಿಸಿದ ಶಾಸ್ತ್ರವಯನಿಸಿ ಆ ಪರಾವೆ ಮುಳುಗಿಯುಂ ಮೇಲೆ ಎರಡಂಗುಲ ಪ್ರಮಾಣ ಪರ್ಯಂತ ಮಳಲ ತುಂಬಿ ಮೇಲೆ ಕಾಡ ದೆರಣಿಯ ತುಂಬಿ ಪುಟ ಹಾಕುವುದು. ಇದು ಭೂಧರಯಂತ್ರ ಮೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಕೃಕ್ರಿ. I, ೪೬). [ಸಂ.]

ಭೂಧವ (ನಾ). ಅರಸ; ರಾಜ: ಅವನಿಪತಿ ಕೇಳ್ವನ್ನ ನಿಜಭಾಗ್ಯವನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಬುದಕೆ ಭೂಧವರ ವಿಶ್ವಾಸತ್ವ ವೇಕಲ್ಲರಿಗೆ (ಕಮೃಣಾ. ೯-೨೦). [ಸಂ.]

ಭೂಧ್ರ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟ; ಪರ್ವತ: ತತ್ಕತಾಪವಲ್ಲರಿ ರವಿರೋಚಿಯೆಂಬ ವಿಪದಿಂ ದಶದಿನ್ನನ ಪರ್ಬು ಪೆತ್ತುದೋ ಖರತರವೃಷ್ಟಿಮಂ ಕನಕಭೂಧ್ರ ಬೃಹತ್ಕಳಭಂ ಮಹೀಶನಾ (ಪ.ಭಾ. ೩ ಪ). [ಸಂ.]

ಭೂನಾಗ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಹುಳು; ಎರೆಹುಳು: ಭೂನಾಗನಾಕೃತಿಯನು ವ್ಯಾಕೇಶನ ಹೋಲಿಸಿಪರೆ ವ್ಯಾಕೇಶನಾಗಲಜ್ಜೆವುದೆ (ಪಪಪ. ೩೫೯); ತಂಬೂಳಿ ಪಾತ್ರಪಾಜಿ ರಂಬಿಶುಕ್ಲ ಗಂಡುವಾಳ ಜಲೂಕ ಭೂನಾಗ ಪಾದೋದರಕ್ರಿಮ್ಯಾದಿ ದ್ವೀಂದ್ರಿಯಗಳ್ (ಕಕ್ರಕ್ರ. ೪೧). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: "ಭೂಮಿಲತಾ–ಭೂನಾಗ" (ಚಪಂ. ೦೦೩); ಬೆಟ್ಟದಾವರೆಮರಂ ಭೂನಾಗ ಜಾಜೀಯಮುಂ . . . ಇರ್ಕುಂ (ಪಮೃಕ. ೬-೧೩). ೩. ಪಾದರಸದಂತಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾತು; ಕ್ಷಿತಿನಾಗ: "ಭೂಜಂತು – ಭೂನಾಗ" (ವಚಿ. ೦೦೦).

ಭೂನಾಗಕಲ್ಕ = ಭೂನಾಗವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿರುವ ಗಚ್ಚಿನಂತಹ ಔಷಧದ್ರವ್ಯ: ಭೂನಾಗಕಲ್ಕ ಒಮ್ಮ ಪಲು, ಮೆಣಸು ನಾಲ್ಕು ಪಲ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ ವಂದು ಪಲು ಪೂರಸು ಕಲ್ಕವ ಮಾಡಿ (ಪಪಪ. ೫೦). [ಸಂ.]

ಭೂನಾಗಸತ್ವ (ನಾ). ೧. ಎರೆಹುಳುವಿನ ಸಾರ. ೨. ಪಾದರಸದಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾತುವಿನ ಸತ್ವ: ಗರುಡಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯು ಮಂತ್ರೋಚ್ಚರಣೆಯಲಿ ಭೂನಾಗಸತ್ವದ ವೆರಳ ಮುದ್ರಿಕೆಗಳಲಿ . . . ವಿಷಸಂಹರಣ ವಿವಿಧೋಪಾದುದಲಿ ಸೃಪರರು ನಿಂದುದು (ಕಾಪ್ರ. ೫೬-೨೨): P ಎರೆಹುಳುವನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಆ ಭಸ್ಮವನ್ನು ಹಾವಿನ ವಿಷದ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಔಷಧೋಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಭೂನಾಗವೆಂದರೆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಗುವ ಪಾದರಸದಂತಹ ಒಂದು ವಸ್ತು. ಇದಕ್ಕೆ ವಿಷವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಗುಣವಿದ್ದು, ಇದರ ಸತ್ವವು ನಾಗರಹಾವಿನ ವಿಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವೇರೆ ರೀತಿಯ ವಿವರಣೆಯೂ ಇದೆ. [ಸಂ.]

ಭೂನಾಥ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ; ಅರಸ; ರಾಜ: ಭೂನಾಥಂ ಮದ್ರರಾಜನನಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಕಥಾ. ೦೩-೨೮ ಪ): ಇಳೆಯ ಭೂನಾಥರೊಳು ಸತ್ಕರಾರಂದು ದೆಸಗೋಂಡಡೀ ನಾಡ ಮಾತು ಬಾಜುತ್ತರವೆ (ಪಪಾ.೨-೦೩). [ಸಂ.]

ಭೂನಿಂಬ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ನೆಲಬೇವು: "ಕಿರಾತತಿಕ್ತ:. ಭೂನಿಂಬಃ. ಆಜಾರ್ಮತಿಕ್ತಃ —ಸಿ ನೆಲಬೇವು. ಇದರಲ್ಲಿ ದೇಶವರವನ್ನೇ ಚಿರಂಯಿತವೆನ್ನುವರು" (ಕಬ್ಬಿಂಔ ೨೦೩); ಭೂನಿಂಬ . . . ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ ಕೊಡಲು . . . ವುರಾಣಜ್ವರ ಸಹ ದೂರ್ಸ್ಯಂ (ಪಕ್ಕ. ೦೨೬). [ಸಂ.]

ಭೂನೆಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ನೆಲನೆಲ್ಲಿ ಗಿಡ: "ಕಾಮಲೆಚಿ – ಭೂನೆಲ್ಲೀಗಿಡ" (ಗಣಾಪು. ೦೩೦). [ಭೂ + ನೆಲ್ಲಿ]

ಭೂಪ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವನು; ದೊರೆ; ಅರಸ: "ರಾಜಾ . . . ಭೂಪಃ. ಮಹೀಕ್ಷಿತ್ —೭ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸಲಹುವ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ಅರಸಗೂ. . . . ದಿವಾನ ಮುಂತಾದವರಿಗೂ ಹೆಸರುಗಳು" (ಕಬ್ಬಿಂಔ. ೨೪೯): ನಿಸಗವಾಯಿಂತವಾದುದೆ ವೈರಿಭೂಪರಿಂ (ಪಂಚಪಾ.೦೩-೬೯); ಭೂವನಿಗೆ ಬಡಪಾರಂಬರಿಗೆತ್ತಾನದು ಸಲಿತನವೆಂದನಾ ದ್ರುಪದ (ಕುಪ್ಪ. ೬-೬೪); ಭಾವುರೇ ಜಗದೀಶ ತಪಿಯ ರೂಪದರಿ ತಲೆಗಡಿದೆಯೆಂದಾ ಭೂಪರೆಲ್ಲರ (ಕೃಶಾ. ೪೩-೪೭). ೨. (ಆಲಂ) ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವವನು: ನಿರಂಕುಶವ್ಯಕ್ತಿ: ಅವನು ಭೂಪ. ಕುಡಕ, ಕಳ್ಳ, ಘಾಟಿ, ಬೇಟೆಗಾರ (ಪಂಕಾ. ೬೪); ಋಣ ತೆಗೆದುಕೊಂಡೇ ಬಂದಿದ್ದ ಭೂಪ (ಪಾಪುಲೀ. ೨೦೩) ೩. [ಗಣಿತ] ಹದಿನಾರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ.

ಭೂಪಮಾಧಾತ=ರಾಜರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾಂಧಾತಚಕ್ರವರ್ತಿಯಂತೆ ಹೆಸರಾಂತವನು: ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ತದಗ್ರಜಂ ಸಮಸ್ತಭುವನಜನಮಿಷ್ಟಾತಂ ಜಾಳುಕ್ಯಾನ್ವಯ ಪ್ರಸೂತಂ ಪರಿಜನಪಾರಿಜಾತಂ · ಭೂಪಮಾಧಾತಂ (ಕೀವಿಚ. XX, ೬೦-೯; 1109). [ಸಂ.]

ಭೂಪಟ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಪ್ರಕೃತಿಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು, ರಾಜಕೀಯ ವಿಭಾಗ ಮೊದಲಾದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿರುವ ನಕ್ಷೆ.—ಪಟ: ಭೂಪಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಖಂಡದ ಅಥವಾ ದೇಶದ ಆಕಾರವನ್ನು ಸಾಕಾದಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬರೆದು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಗುರುತು ಮಾಡಿ ವಿಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವಂತೆ ತೋರಿಸಬಹುದು (ಕೂಪ್ರ. II. ೫೬); ಈ ರೇಖೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿದ ಕೂಡಲೆ ಭೂಪಟವನ್ನು ನೋಡಿರುವ ದೂರಿಗಾದರೂ ಆಕ್ಷಾಂಶ ರೇಖಾಂಶಗಳ ಹೆಸರು ಬರುತ್ತದೆ (ಪಕ್ಕ್ರ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಭೂಪತಿ (ನಾ). ೧.=ಭೂಪ ೧: ಮಗನಬರೊಂದು ಭೂಪತಿಯು ತನ್ನನೊಳಾದಬರೊಂದು . . . ತನ್ನನಾವಗೆಯುಂರಿಯಬ್ಬನೋಲಳುರೆ (ಹಂಪಾ. ೦೨-೦೬೦): ಈತ ಧನುವಿಸರೀತ ವಿದ್ಯದರೀತ ಪರಿಘದರೀತ ಕುಂತದರೀತ ಒಲಬುದಂದಂಧಭೂಪತಿಗಜುಹಿದನು ವಿದುರ (ಕುಪ್ಪ.೮-೬-೨೪);

ಪುಟಿಯುವವ ಭೂಪತಿಯಾದಾನೇ ? (ಗಪ). ೨. = ಭೂಪ ೨ : ಆ ಭೂಪತಿ ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾನೆಂಬುದು ಅವನ ತಾಯಿಗೂ ಗೊತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಹುಗಳ್ಕ. ೨೦೪). ೩. ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ದೊರಕುವುದೆನ್ನಲಾದ ಗಡ್ಡೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ (ದಿವ್ಯಔಷಧೀಯಗುಣವುಳ್ಳ) ಸಸ್ಯ : 'ಭೂಪತಿಮಾತ್ರೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭೂಪತಿಮಾತ್ರೆ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಭೂಪತಿ ಎಂಬ ಸಸ್ಯದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಳಿಗೆ : ಭೂಪತಿಮಾತ್ರೆಯನು ಮೊಸರು ಚಮ್ಮ ಜೇನುತುಪ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸಲು ಮಾಣ್ದು (ನಾಭವತಾಲಕ್ಷಣ) (ಚಾಶಾಸ. ೦೩-೬).

[ಸಂ. ಭೂಪತಿಮಾತ್ರಾ]

ಭೂಪಥ (ನಾ). ಭೂಮಿಯನು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಸುತ್ತುವ ಮಾರ್ಗ : ಭೂಮಿ ಸೂರ್ಯನ ಸುತ್ತಲೂ ಸುತ್ತಿ ಬರುವ ದಾರಿಗೆ ಭೂಪಥವೆಂದು ಹೆಸರು (ಕಖಪ್ರ. ೦೩); ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಬಳಸಿನುವ ಭೂಪಥ ಒಂದೇ ಸಮತಲದಲ್ಲಿದೆ (ಆಗಸ. ೦೩).

[ಸಂ.]

ಭೂಪದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ : "ತೃಣಶೂನ್ಯಾ. ಮಲ್ಲಿಕಾ. ಭೂಪದೀ. ಶೀತಭೀರುಃ– ೪ ಮಲ್ಲಿಗೇಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂ೦೩. ೦೫೮).

[ಸಂ. ಭೂಪದೀ]

ಭೂಪಾಲ, ಭೂಪಾಳ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು : ಅರಸು ; ರಾಜ : ಜಾತಮಾತ್ರಕೆ ಜನನ ಮರಣದ ಭೀತಿ ಬೆಂಬಡದಂತೆ ಗೋತ್ರಜಭೀತಿ ಭೂಪಾಲರಿಗೆ ಪಿರಿದಹುದೆಂದನಾ ಶಕುನಿ (ಕುಪಾ.೨-೧೯). **ಭೂಪಾಳ** : ೧. ವಿಶಾಕೆಯೆ ಆಗಿ ದೇವ ರಿಪುಭೂಪಾಳ್ಗಳೊಳ್ ಕಾದುದ್ದೆ (ಕುಪಣ. ೦೩-೩೦). ೨. [ಸಂಗೀತ]ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಭೂಪಾಳಾದಿ ರಾಗಂಗಳ್ (ಚಾಗಚಂ. ೦೮೩-೦೩).

[ಸಂ.]

ಭೂಪಾಳ 'ಭೂಪಾಲ' ನೋ.

ಭೂಪಾಳಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಮನುಜರು ಭೂಪಾಳಿ ಧನ್ಯಾಸಿಗಳ ಪಾಡ ಇನ ಮೂಡಮೆಟ್ಟಿನೊಳ್ ಮೂಡೆ (ಕಚಂಪಾಂ. ೦೩-೩೪) ; ಬಳಿಕ ಸಮಸ್ತರಾಗಂಗಳೊಳಗೆ ರಾಮಕ್ರಿಯೆ ಭೂಪಾಳಿ . . . ಮಧ್ಯಮಾವತಿಯೆಂಬ ಮೂಱವತ್ತಾಱು ರಾಗಂಗಳೇ ಮುಮ್ಮಿಮಾಗಿ (ಪಪಗ. ೨೩೪) ; ಸಂಗೀತಚಯದಿಂದೊರಿದು ರತಿಮತ್ತು ಭೂಪಾಳಿಯಂ ಪಾಡೆ (ಪಪಪ್ರ. ೦೪-೩೦) .

[ಸಂ. ಭೂಪಾಲೀ]

ಭೂಪುಟ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಔಷಧಿಗಳನ್ನು ಮೆಲುವಲ್ಲಿ ಪುಟಕ್ಕೆ ಹಾಕುವುದು : ಪಾವುಮೆಕ್ಕಾಯಿಗಳನ್ನು . . . ಎಳು ದಿನ ಭೂಪುಟದಲ್ಲಿರಿಸಿ ತೆಗೆದು . . . ಒಂದೊಂದು ಹೋಳೆ ಮೆಲ್ಲಲು ಕಿಮ್ಮು ಅಚ್ಚುಸ ಪರಿಹರ (ಗಶಕ್ಕ. ೨೦೬) ; ತಾಪಸುತೆ ತಾಪಿಯಸುತೆ ಕಲುಷಿಸುತೆ ಮತುಮೈದ್ಯ ಭೂಪುಟದಿ ಜೀವರಸಗಳ ಪಚಸುವಂತೆ (ಕುಂಕುಳ. ೦೫೯).

[ಸಂ.]

ಭೂಪುತ್ರಿ (ನಾ.) ಭೂಮಿಯ ಮಗಳು ; ಸೀತಾದೇವಿ : ಭೂಪುತ್ರಿ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯೆಂದಡಿಯಿಟ್ಟುರ್ ದಶಕಂಠನುಯ್ದಿವಳನೆಂದಾಯುಷ್ಯಮಂ ನೀಗಿದಂ (ಚಾಪಾಗಚ. ೧೩).

[ಸಂ. ಭೂಪುತ್ರೀ]

ಭೂಪೇಂದ್ರ (ನಾ). ರಾಜರುಗಳ ಒಡೆಯ ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ : ಭೂಪೇಂದ್ರ ಬೆಸಸು ಬೆಸಸಮ್ಮಂ ನೀನೆಂದುದನೆ ಬಯಸಿ ತೀರ್ದರ್ ಬಂದವು (ಜಾಂಕಥ. ೯-೭೦); ಮಾತೃನಿಕಟದರ್ಭಕನಾದಂ ಸಾಂದ್ರಾನಂದವನಾ ಭೂಪೇಂದ್ರನ ಪ್ಪನ್ನಪುನಜಲರುಹಕ್ಕೊದಮಿದಂ (ಚಂಪ್ರಕ್ರ. ೩-೧೪).

[ಸಂ.]

ಭೂಪ್ರದಕ್ಷಿಣ (ನಾ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸುತ್ತು ಹಾಕುವುದು : ನೂಱಪ್ಪತ್ತು ಬೇಳೆ ಭೂಪ್ರದಕ್ಷಿಣವ ಮಾಡಿದರಿಲ್ಲ ಕಾಣರಣ್ಣ (ಸಿದ್ಧೇಶ. ೦೫-೨೪೪).

[ಸಂ.]

ಭೂಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ (ನಾ). = ಭೂಪ್ರದಕ್ಷಿಣ : ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಮೂರು ಸಲ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡಿದರೆ ಪುಣ್ಯ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಜೇಳುತ್ತಾರೆ (ಪೂಗ).

[ಸಂ. ಭೂಪ್ರದಕ್ಷಿಣ]

ಭೂಬಲ (ನಾ). ೧. ರಾಜನಿಗಿರುವ ರಾಜ್ಯದ ಬಲ, — ಶಕ್ತಿ : ಬಲಕ್ಕೆ — ಆಳ್ವಲ . . . ಭೂಜಬಲ- ಭೂಬಲ (ಪಪಪ. ೨೪೭ ಕ್ರಿಮಿ). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜಾತಕನ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಬರುವ ನಿವೇಶನ, ಜಮೀನು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಒದಗುವ ಸುಖ ಇತ್ಯಾದಿ : ಆ ಪ್ರತಾಪ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ನಿಂಹಣರಾಯನೆಂಬ ಯಾದವನಾರಾಯಣನ ಅವತಾರಕ್ಕೆ ತಾರಾಬಲಂ ಅಯಿಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆಯಾದಿತ್ಯಬಲಂ ಚತುರೋಪಾಯಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಬಲಂ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಭೂಬಲಂ ದಿಗ್ವಿಜಯೋದ್ಯೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗಿಗೇಯಲಂ (ಪೌಚಾ. XX. ೨೨೨-೦೦; 1244).

[ಸಂ.]

ಭೂಭರ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯ ಹೊರೆ. — ಭಾರ : ದಿತಿಸುತರಂ ಕಂಸಾದ್ಯರನತಿಬಲರಂ ಕೊಲ್ದೆನಿಲಿಪುವೆಂ ಭೂಭರಮಂ (ಜಗ. ೦-೭೯). ೨. ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುವ ಹೊಣೆ; ರಾಜ್ಯಭಾರ : ಸುತನೊಳಜಿತಂ ಜಯಂ ವಿಸ್ತೃತಮಂ ಭೂಭರಮನೆಯ್ದೆ ಯೋಜಿಸಿ ನಿಶ್ಚಿಂತತೆಯ ನೊಳೆಯೆಮ್ಮಂ (ಚಂಪ್ರಕ್ರ. ೭-೩).

[ಸಂ.]

ಭೂಭಾಗ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಭಾಗ,— ಪ್ರದೇಶ : ಭೂಭಾಗ ಸಭೋಮಿಭಾಗವರಮುಳ್ಕುಜಿ ಕಲ್ಪಜಾದರ್ ವಿರೋಧಿಗಳ್ (ಪಂಕಣ. ೦೦-೦೧೦); ಪ್ರುವಿಲಸದ್ಭಾಕ್ಷಿಂದರೀಕುಂಕುಮಾಂಕತಕೇಳೀಭವನಾಱಿರೋ ವಮುಮುಖಂ ಭೂಭಾಗದೊಳ್ ನಾಕಿಗಂ (ಗಾಚಾ.೪. ೬೬೪) ; ಭೂಭಾಗದ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಶೀತ (ಜಂಪ್ರ. ೨. ೨೦).

[ಸಂ.]

ಭೂಭಾರ (ನಾ). = ಭೂಭರ ೧ : ಭೂಭಾರಚ್ಛೇದವಿನೋದಿ ಕೃತ್ಸ್ನನಿವಾರೀಗಾನಂದನಂದೋಹಮಂ (ಜಗ. ೦-೦).

[ಸಂ.]

ಭೂಭಾರಕ (ನಾ). ಭೂಮಿಗೆ ಭಾರವಾಗಿರುವವನು : ಸದಾಚಾರ ಸದ್ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವರನೊಲ್ಲನೆಯಮ್ಮಾ . . . ನಿಚ್ಚನಿಚ್ಚ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತರಪೊಲ್ಲ ಕೊಡಲುಸಂಗಮದೇವ ಭೂಭಾರಕರ (ಪಗಿ. ೬೩೨).

[ಸಂ.]

ಭೂಭಾರಕತನ (ನಾ). ಭೂಮಿಗೆ ಭಾರವಾಗುವಿಕೆ : ಪೊಡವಿಪನ ರಾಘವನ ಧನುಮಿಂ ಕಡಿವಡೆದುಳಿದ ಗಂಧವಾದನದಡರುವಿಕೆ ತಾನೆನಿತು ಭೂಭಾರಕತನದ ಮಾತು (ಪಪಕ್ಷ. ೦೯-೩೦). [ಭೂಭಾರಕ + — ತನ]

ಭೂಭುಜ (ನಾ). ದೊರೆ; ಅರಸು; ರಾಜ : ಕ್ಷಿತಿಯೊಳಗುಳ್ಳ ಭೂಭುಜರ ಬಿತ್ತು ದೊದಲ್ಗಿಡೆ ಮುನ್ನಮೇಕವಿಂಶತಿ ಪರಿಸಂಖ್ಯೆಯಿಂ ತಮಿಸಿ (ಪಂಕಣ. ೫-೪೩); ಚತುರಬ್ಧಿ ಮೇಖಿರಾವಳಯಿತ ಭೂಮಿಗಾವನೆಜಿಯಂ . . . ಕೂರ್ಮಕನೆಂಬ ಭೂಭುಜಂ (ಜಾಂಕಥ. ೬); ರಾಜ್ಯಮನಾರಾಳ್ದರೊ ಪದ್ಮ ರಾಜವಮೊಲುರ್ವಿಭಾಗದೊಳ್ ಭೂಭುಜರ್ (ಪಕ್ಷ. ೫-೨೦).

[ಸಂ. ಭೂಭುಜ್]

ಭೂಭೃತ್ತು (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟ; ಪರ್ವತ : ಎತ್ತಲೆಂದಜಯದು ಮಹಾಗಜ ಮುತ್ತಿದಾ ದ್ವಿವಕರಗಳನು ಭೂಭೃತ್ತಿದ ಹೆಬ್ಬಾವುಗಳ ಹೋಲಿಕೆಯೊಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಪ್ರ. ೫-೬೬). ೨. ಅರಸು; ರಾಜ : ಅಂತು ಪಾಂಡುರಾಜನಧಿಕೇವನುಮನತವೈರಿಭೂಭೃತ್ತಮಾಜನುಮಾಗಿ ನೆಗಟ್ಟುತ್ತಿರ್ದಂ (ಕಪ್ರ. ೦-೦೦೦ ಪ). ೩. ವಿಷ್ಣು. ೪. [ಗಣಿತ] ವಿಳಿ ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ.

[ಸಂ. ಭೂಭೃತ್]

ಭೂಭೃದ್ವರ (ನಾ). ೧. ರಾಜರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾವನು; ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠ : ಅಂತಿರ್ದ ಭೂಭೃದ್ವರನೊಳ್ ಸೈಪಿನ ಬಿತ್ತಿನಂತೆ ಶ್ರೀಮತಿಯೆಂಬೊಂದು ಪೆಣ್ಣಾಣಿ ಪುಟ್ಟಿದುದು (ಅಮ್ಮ. ೭-೨೩). ೨. ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಾದುದು. ೧, ೨ : ಪದುಮದ ಸರಿದುನು ದೊರಕೊಳುತ ಮತ್ತದ ಸರಿಯನೆ ಸೋಲಿಸುತ ಭೂಭೃದ್ವರರಾ ತಲೆಯಲೆ ಮೆರೆಯುತ ಮೇಣವರರ ಶಿರಭಾಗದಲಿ ಆ ಎರಡೂ ದಿನಪನ ಪಾದಗಳು ಸೌಖ್ಯವ ತರಲೆಮಗನವರತ (ಧ್ಯಾಶ. ೧೩).

[ಸಂ.]

ಭೂಭೃನ್ನಾಥ (ನಾ)· ೧. ರಾಜರುಗಳ ಒಡೆಯ : ಚಕ್ರವರ್ತಿ. ೨. ಪರ್ವತಗಳ ಒಡೆಯ ; ಹಿಮಾಚಲ. ೧ . ೨ : ವಿಪುಳತರಕಟಕ ನುನ್ಮದ್‌ದ್ವಿಪಹ[ರಿ] ಮಹಿಷೀನಿವೇವ್ಯನುನ್ನತವಾಂ ವ್ಯಪನೀತ ಶ್ರೀಫಲದಂ ವಿವನೀತಕನಪ್ಪನಂತು ಭೂಭೃನ್ನಾಥಂ (ಕಂಪಾ. ೬-೦೦೦). [ಸಂ.]

ಭೂಭ್ರಮಣ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸುತ್ತುವುದು; ದೇಶಸಂಚಾರ ಮಾಡುವುದು. ೨. ಭೂಮಿಯು ತನ್ನ ಅಕ್ಷದ ಮೇಲೆ ತಿರುಗುವಿಕೆ: ಇದನ್ನು ಒಂದು ದಿನಕ್ಕೆ ೨೪ ಘಂಟೆಗಳು, ಒಂದು ಭೂಭ್ರಮಣದ ಕಾಲ ಇವಕ್ಕಿಂತ ಸುಮಾರು ೪ ನಿಮಿಷಗಳು ಕಡಮೆ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಡಗಿರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ (ಕ್ಷಕ್ರ. ೬೯). [ಸಂ.]

ಭೂಮಿ (ಗು). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ; ಮಹತ್ತರವಾದ : ಕೈಕೊಳ್ಳ ನೊಂದನೀ ಭೂಮಿಸಾಧನೆಗಳಲಿ ಮೇಲಾದುದಂ ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೪-೪೨೬). (ನಾ). ೨. ಹೆಚ್ಚಳ ; ಅತಿಶಯ ; ಸಮೃದ್ಧಿ : ಅಲ್ಪಮೊ ಭೂಮಿಯೊ ಹಿರಿದೋ ಕಿರಿದೋ ಸಿಹಿಯೋ ಕಹಿಯೋ (ಜಾಕೀ. ೩೦-೦): ಶ್ರೀಗುರುವಿನ ಐಹಿಕವ್ಯಾಪಾರದ ತ್ಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಭೂಮವಾದ ದರ್ಶನವನ್ನೇ ಪಡೆದಿದ ಕವಿಯ ಹೃದಯ (ಜಾಕೀ. ೬೬). ೩. ಮದುವೆಯ ದಿನದಂದು ವಧೂವರರೂ ಎರಡುಕಡೆಯ ಬೀಗರೂ ಒಂದೇ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಮಾಡುವ ಭೂರಿಭೋಜನ.–ಮೃಷ್ಟಾನ್ನದ ಊಟ : ಈರ್ವರನು ಸ್ಥಿರದಂಪತಿಗಳೆನಿಸಿ ನಿಜಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದು ಸಡ್ಗೋತ್ರ ಮುತ್ಕೃದೆಯರ್ವೆರಸಿ ಭೂಮಾದಿಗಳಮ ತೀರ್ಚ್ (ಜಕರೋ. ೩೯-೦೦); ಭೂಮ ಮಾಡುವ ಲಗ್ನದ ನೆವವ ಮುಂದೊರಿಸೆ ಕಾಮಿನಿಯರು ತಂದರು ಸಾಹಿತ್ಯಪದಗಳ ಪ್ರೇಮದಿ ಹಾಡಿ ಪರಸಿದರು (ಸಿಕೃಕಿ. ೨೦-೦೩) ; ಓಲಗ ಊಡಿಸಿ ಭೂಮ ಹಾಕಿದ್ದು ಮುಗಿದು ಹೋಯಿತು ! (ಜಂದಪ್ರ. ೧೮). ೪. ಆಹಾರ : ಹೋದು ಸಾಕು ಭೂಮು ಬೇಕು ಭೂದೇವಿಯು ಬೇಡಿಕ (ಜಕಉ. ೨೯೦-೯). ೫. ವಿರಾಟ್ಪುರುಷ ; ಪರಮಾತ್ಮ: ಪರಬ್ರಹ್ಮ: ಎಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲವೋ . . . ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಅರಿಯುವು ದಿಲ್ಲವೋ ಅದು ಭೂಮವು (ಶ್ರಷ್ಣಾ. ೦೧೨) ; ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಪವನು ತನ್ನ ಜೀವನದ ಎಲ್ಲ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲೂ ಭೂಮದರ್ಶನವ ಸಾಧಿಸ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸ ಬೇಕು (ಪುಣ್ಯಕ. ೩ ೬೦೫); ಅವರು ಭೋಗವೈಭವಗಳ ನಡುವೆ ಬಾಳಿದರೂ ಅವರ ದೃಷ್ಟಿ ಅವರಾಚಿಗಿರುವ ಭೂಮದೆತ್ತಗೆ (ಜಂಬೀ. ೬೮). ೬. ಭೂಮಿ: ಧರಣಿ.

ಭೂಮದ ಪದ=ಭೂಮದ ಊಟ ಮಾಡುವಾಗ ಎರಡು ಕಡೆಯ ಬೀಗರು ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಪರಸ್ಪರರ ಮೇಲೆ ದೋಷಾರೋಪಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಹಾಡುವ ಹಾಡು.– ಪರಿಯುವ ಹಾಡು : ಕಲ ರಸೀದವಳೆಯರು ಮರೆತಿರುವ ಊಟದ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಭೂಮದ ಪದಗಳನ್ನು ನೆನಪು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರ ಸಲುವಾಗಿ (ಪೀಜಾಚ. ೦೩೨). **ಭೂಮದ ಹಾಡು**=ಭೂಮದ ಪದ ; ☞ ಪಧೂವರರಿಗೆ ಭೂಮದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆರತಿ ಎತ್ತುವಾಗ ಕೃಷ್ಣ–ರುಕ್ಮಿಣಿ, ಶಿವ–ಪಾರ್ವತಿ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಯರಿಗೆ ಹೊಂದಿಸಿದಂತೆ ಹೇಳುವ ವಿವರಣೆ ಗಳಿವೆ. ಆಧುನಿಕಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಮದುವೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ 'ಬೀಗರಹಾಡಿ' ಗೂ 'ಭೂಮದ ಹಾಡು' ಎಂದು ಕರೆಯುವು ದ್ಕಾರೆ : ಭೋಜನ ದಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಪರಸ್ಪರರ ಮೇಲೆ ಕೋಟಗಳನ್ನು ಮುಡಿ ಭೂಮದ ಹಾಡು ಹಾಡಹತ್ತಿದರು (ತುಗಚ. ೬೨); ಸುಂದರಕ್ಕ ಇವ್ವರೆಂದೇ ಭೂಮದ ಹಾಡಿದ್ದಿಲ್ಲಿ ಗಂಡಿಸದಲ್ಲದ್ದೇ ನೇಳುಗೈ ಅಯಿತು (ಕ್ಷಿ. ೫೬). **ಭೂಮದೂಟ**= ಮದುವೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಧೂವರರೂ ಎರಡು ಕಡೆಯ ಬೀಗರೂ ಒಂದೇ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ವಿನೋದದಿಂದ ಮಾಡುವ ಊಟ.–ಭೋಜನ: ☞ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಧೂವರರ ಮುಂದೆ ಅಗ್ರದ ಬಾಳೆಯೆಲೆ ಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ರಂಗವಲ್ಲಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿ, ಎಲೆಗಳಿಗೆ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಅಡುಗೆಗಳನ್ನು ಬಡಿಸಂಕ್ತಾರೆ. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಡೆಯವರೂ ವಧೂವರರಲ್ಲಿ ಸಲಿಗೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಪರಸ್ಪರರ ಎಂಜಲು ತಿನ್ನಿಸುವ ವಿನೋದ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಆಗ ಹಾಡುವ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ 'ಬೀಗರ ಹಾಡು'ಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದೂ ಉಂಟು : ಪಾನಿನ್ನು ಬರ್ತೀನಿ ದೇವರೂ . . . 'ಉಂಟೇ, ರಾತ್ರಿ ಭೂಮ ದೂಟ ನೋದಕೊಂಡು . . . '(ಜಕರೆ. ೩೩). [ಸಂ. ಭೂಮನ್]

ಭೂಮಂಡಲ, ಭೂಮಂಡಳ (ನಾ). ೧. (ಮಂಡಲಾಕಾರವಾದ್ದ) ಭೂಮಿ : ಧರಣಿ : ಪಾಂಡುತನಯನ ಭೃತ್ಯರು ಭೂಮಂಡಲದೊಳಗೆ ಸುಳಿವ ಜನಮಮುಂಡಳಗಳು ಕರುಸಿದವು (ಜಷ್ಣ. ೯-೩); ಮಗನೆ ಸಲ ಭೂಮಂಡಲಂ ದ್ವಿಪದಲ್ಲವೆ (ಕೃಬಾಣಾ. ೨-೩೩) ; ಈ ಭೂಮಂಡಲದ ಸುತ್ಸಳತೆ ೨,೫೨,೦೦೦ ಸ್ಕೇಡಿಯಂ ಎಂದು ಅವನು ಕಂಡುಹಿಡಿದ (ಜಜಪ-೭). **ಭೂಮಂಡಳ** : ೨. ಸ್ಥಳ ; ಎಡೆ ; ಜಾಗ ; ಪ್ರದೇಶ : ಭೂನಾಥಂ ಪೊಕ್ಕಂ ಭವ್ಯನಂದನಸಮಾಪರಣಭೂಮಂಡಳಮಂ (ಕಾಂಕಪ್ರ. ೯-೦೩೩). [ಸಂ.]

ಭೂಮಂಡಳ ' ಭೂಮಂಡಲ ' ನೋ.

ಭೂಮಂಡಳಪತಿ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ ; ರಾಜ; ಭೂಮಂಡಳಪತಿ ಬುಧಚಿಂತಾಮಣಿ ಜನಚಂದ್ರನಿರೆ ಸಭಾಮಂಡಳದೊಳ್ (ಕಾಂಕಪ್ರ. ೯-೦). [ಸಂ. ಭೂಮಂಡಲಪತಿ]

ಭೂಮತೆ (ನಾ)· ಹಿರಿಮೆ ; ಉದಾತ್ತತೆ ; ಮಹತ್ತ್ವ : ನಿಸ್ಸ ಈ ದಿವ್ಯ ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯತಾಸ್ಥಿರತೆಯಂ ಭೂಮತೆಯ ಭವ್ಯತೆಯ ಬ್ರಹ್ಮಗಾಂಭೀರ್ಯಮಂ ದಯಪಾಲಿಸೆನಗೆ (ಅಗ್ನಿಹೋ.೬೬). [ಸಂ. ಭೂಮತಾ]

ಭೂಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ (ನಾ)· ಭೂಮಿಯ ಮಧ್ಯಭಾಗ : ಅಫ್ಘಾನಿಸ್ತಾನ, ನೇಪಾಳ, ಲಾವೋಸ್ ಸೆಂತಹ ಭೂಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೇ(Land Locked Countries) ಇತರ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ರೇವುಪಟ್ಟಣಗಳಿಗೆ ಹಾದು ಹೋಗುವ ಅನುಕೂಲ ಒದಗಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಇಜಾಫೆಯು ವಿಶೇಷ ಆಸಕ್ತಿ ವಹಿಸಿದೆ (ಅಇಸಂ. ೫೩). [ಸಂ.]

ಭೂಮಧ್ಯರೇಖೆ (ನಾ). ಭೂಗೋಳವನ್ನು ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮವಾಗಿ ಎರಡು ಸಮಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಭಜಿಸುವಂತೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಸಿರುವ ರೇಖೆ ; ಸಮಭಾಜಕವೃತ್ತ : " ಭೂಮಿಯ ಎರಡು ಧ್ರುವಗಳಿಗೂ ಸಮಾನಮೂರವಲ್ಲಿರುವ ಭೂಮಿಯ ದೊಡ್ಡವೃತ್ತ ; ಸಮಭಾಜಕವೃತ್ತ; ವಿಷುವದ್ವೃತ್ತ : ನಿರಕ್ಷರೇಖೆ; ಭೂಮಧ್ಯರೇಖೆ " (Equator. ೧೦೫೩) ; ಭೂಮಧ್ಯರೇಖೆಯಿಂದ ಬಡಗಕ್ಕೂ ತೆಂಕಣಕ್ಕೂ ಹೋದ ಹಾಗೆ ಗುರುತಿಸ ಬಿಕ್ಕೆಗಳು. . . ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬೀಳಹತ್ತುತ್ತವೆ (ಪುಂಂಶಾ. ೪-೬೬); ಭೂಮಿಯಂತೆ ಮೇರುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗಿಯೂ, ಭೂಮಧ್ಯರೇಖೆಯು ಸಮಿಪದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಉಬ್ಬಿಕೊಂಡೂ ಇದೆ (ಕೂಸಪ-೩). [ಸಂ. ಭೂಮಧ್ಯರೇಖಾ]

ಭೂಮಧ್ಯರೇಖೆ (ನಾ). = ಭೂಮಧ್ಯರೇಖೆ : ಭೂಮಧ್ಯರೇಖೆಯ ಮೇಲೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಹನ್ನೆರಡು ತಾಸಿನ ದಿನಮಾನವಿರುತ್ತದೆ (ಪುಂಂಶಾ. ೪-೬೬). [ಸಂ. ಭೂಮಧ್ಯರೇಖಾ]

ಭೂಮಾನ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯ ತೂಕ : ಓಜಾಯಿತರೋಜೆಯೊಲವರದ ಭೂಮಾನಕ್ಕಂ ಸಕ್ಕಸಮನಾಗಿ ತೂಗುವಂತೆ (ಅಪಂಕ್ತಿ. ೩-೩೦ ಪ). ೨. ಮಲ್ಲ ಯುದ್ಧದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಎಲ್ಲೆಯುಳ್ಳ ಸ್ಥಳ ; ಕಂಸ್ತಿಯಂ ಕಣ : ಅಖಾಡ: ಒರ್ವೊರ್ವರಂ ಮೂವರಿಸಿ ನುಡಿಯುತ್ತುಮಿರ್ವರುಂ ಭೂಮಾನದಳವಿಜೊಳ್ ಪರಿಯಲನುಗೆಯ್ವಾಗಳ್ (ಅಪಂಕ್ತಿ. ೧೦-೩೩ ಪ). [ಸಂ.]

ಭೂಮಾನುಭೂತಿ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ : ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದದ ಅನುಭವ : ಜೈಕ್ಯರವಿಯ ಸೌಂದರ್ಯವು ತಿಮ್ಮಿಯುಂತಹವಳಿಗೂ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಭೂಮಾನುಭೂತಿ ಸಂಚಾರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿತ್ತು (ಪುಕಟು.೫೭೦) ; ತನಗೆ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಭೂಮಾನುಭೂತಿಯನ್ನು ನೀಡಿದ ಶ್ರೀಗುರುವಿನ ಐಹಿಕವ್ಯಾಪಾರದ ತ್ಯಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಭೂಮವಾವ ದರ್ಶನವನ್ನೇ ಪಡೆದಿದೆ ಕವಿಯ ಹೃದಯ (ಶಾಪ್ರೀ. ೭೭). [ಸಂ.]

ಭೂಮಾಲೀಕ (ನಾ). ಜಮೀನಿನ ಪೂರ್ಣಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು : ಭೂಸ್ವಾಮ್ಯವುಳ್ಳವನು : ಭೂಮಾಲೀಕರು ಜೀತದಾಳುಗಳಿಗೆ ಈಗಲೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ನೀಡಲು ಇಷ್ಟಪಡುವುದಿಲ್ಲ (ಕೃಪ್ರ).

[ಭೂ + ಮಾಲೀಕ]

ಭೂಮಿ (ನಾ). ೧. ಮನುಷ್ಯರು ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಲೋಕ ; ಭೂಲೋಕ : ನಾನು ಭಕ್ತನಾದಡೆ ನೀನು ದೇವನಾದಡೆ . . . ಭೂಮಿಯಾಕಾಶವನೊಂದುಮಾಡಿ ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರಿಬ್ಬರ ಕಾಳವ ಮಾಡಿ ಆಡುವೆ (ಅಕಪ್ರ. ೫೪-೫೫) ; ಭೂಮಿಗೆ ಶರಸಿಧಿ ಸಱಗೆಂಬಾ ಮಾತಂತಿರ್ಕೆ (ದಶಮು. ೨-೫೭) ; ಭೂಮಿ ಒದು ದೊಡ್ಡ ಗೋಳದ ಹಾಗೆ, ಚಂಡಿನ ಹಾಗೆ ಇದೆ (ಕೂಪ್ರ. ೦). ೨. ನೆಲ : ವಿಮಾನ ಭೂಮಿಗಿಳಿಯಲು ಇನ್ನೂ ಇಪ್ಪತ್ತು ನಿಮಿಷಗಳಿವೆ (ಕೂಪ್ರ). ೩. ಹೊಲ, ಗದ್ದೆ, ತೋಟ ಮೊದಲಾದುವು; ಜಮೀನು : ಕಪ್ಪು ಮಣ್ಣಿನ ಭೂಮಿಯನ್ನು ವರ್ಷ ವರ್ಷ ಉಳುವ ಅಗತ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಕೃಪ್ರಮು. ೪) ; ಭೂಮಿ ಮಾರಿ ನಾಮ ಪಾಕ ಕೊಂಡ (ಗಾಪ್ರ). ೪. [ಛಂದ] ಮೂರು ಗುರುಗಳುಳ್ಳ ಗಣ ; ಮಗಣ (— — —) : "ಗುರು ಮೂರಾರಲ್ ಭೂಮಿಯಕ್ಕುಂ" (ಕಂಗಣ ೧೫೬-೬೦) ; ಮಗಣಂ ಭೂಮಿಯೆನಿಸ್ಕುಂ (ಕರ್ನಾಗಣ. ೦-೭೬ ಕಾಪದ್ಯ).

ಭೂಮಿಕಾಣಿ = ಹೊಲಗದ್ದೆ ಮೊದಲಾದ ಜಮೀನು. — ಆಸ್ತಿ : ಅವನನ್ನು ರಾಜ ತನ್ನ ಆಸ್ಥಾನಿಕನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಭೂಮಿ ಕಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು (ಕ್ರಪ್ರಾ. II. ೩೫೬); ನನಗೆ ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮಗಳೂ ಭೂಮಿಕಾಣಿಯೂ ದಾನವಾಗಿ ದೊರಕಿದ್ದುವು (ಕೃಪ್ರಾಪ್ರ. ೦೭). ಭೂಮಿಗಿಳಿ = (ಆಲಂ) ಬಿಂತೆ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣದಿಂದ ಕುಸಿ; ಎದೆಗುಂದು: ಈಗ ಅವನ ನಡತೆಯನ್ನು ನೋಡಿದೊಡನೆ ಸುಂದರಿ ಭೂಮಿಗಿಳಿದು ಬಿಟ್ಟಳು (ಹಳ್ಳಾ. ೩೨). ಭೂಮಿಗೆ ಭಾರ = ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಹೊರೆ; ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದು : ದೂರದಲ್ಲಿಯೆ ಸಾಲು ನಿಂತ ಪರ್ವತಶಿಬಿರ ಅಗಿಲ್ಲ ಭೂಮಿಗೆ ಭಾರ (ಪಂಚು. ೩೦-೨೦). ಭೂಮಿ ತೂಕದ ಮನುಷ್ಯ = ದೊಡ್ಡ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಉದಾತ್ತಸ್ವಭಾವವವನು: ಭೂಮಿ ತೂಕದ ಮನುಷ್ಯರಾದ ಅವರನ್ನು ಕಂಡರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೌರವ (ಕೃಪ್ರ). [ಸಂ.]

ಭೂಮಿಕಂಪ (ನಾ). ಭೂಮಿಯಲಿ ನಡುಗುವುದು : ಭೂಕಂಪ : ಕಲಿರಾಧೇಯ ಬರುತಿರೆ . . .ವಾಯಸದ ತಡೆ ಭೂಮಿಕಂಪ . . . ಗಜಾಶ್ವ ನಿಕಾಯ ರಥವಾಜಿಗಳ ಕಂಬನಿ ಕಾಣಲಾಯ್ತು (ಕಜಾಕೃ. ೯-೫೬). [ಸಂ.]

ಭೂಮಿಕಾಶ್ರಯ (ನಾ). ೧. ಉಬ್ಬರಿಗೆಯ ಮನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು. ೨. ವೇಷಾಂತರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು : ಪಾತ್ರಗಳುಳ್ಳುದು. ೧. ೨ : ಆ ಪುರಂ . . . ಅನೇಕಭೂಮಿಕಾಶ್ರಯಮಾಗಿಯುಂ ಕ್ಷಣಭಂಗಿಭೋಭಾಸಂಗತವಾಲ್ಲು (ಶಂಪ್ರಕೃ. ೦-೦೫೬). [ಸಂ.]

ಭೂಮಿಕೆ (ನಾ). ೧. ನೆಲ ; ಭೂಮಿ. ೨. ಮನೆಯ ಅಂತಸ್ತು: ಉಬ್ಬರಿಗೆ: ದಿವಿಜೇಂದ್ರಾರ್ಚಿತವುಚ್ಚಗಂ ದಶಮದೊಳ್ ನಿಂದಂದದೊಲ್ಮೂಱು ಸಾಲ್ವು ವಲಂ ಭೂಮಿಕೆಯಿಂ ಮುಚ್ಚವಕದಿಂ ಗೇಹಕ್ಕೆ (ಶಾಕಥ. ೪-೦೮); ರಾಜಮಂದಿರಮಂ ಪೊಕ್ಕು ಕರುಮಾಡದ ಮೊದಲ ಭೂಮಿಕೆಯೊಳ್ಕಿದ ವಿಶಾಲಹಂಸತೂಲದೊಳರಿಯುಂ ಪಾಪಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದುರ್ (ಶಂತ್ರಕೃ. ೬-೫೬ ಪ). ೩. ಹಂತ ; ಮಟ್ಟ ; ಮೆಟ್ಟಿಲು : ಗೀತೆಯ ಕಾರ್ಯ ಆಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವ ಭೂಮಿಕೆಗೇರಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ . . . ಭಗವಲ್ಲೀಲೆಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತರ ಕರ್ಮಯೋಗಕ್ಕೆ ಇಂಬು ಮೂಡಿಕೊಡುವುದಾಗಿದೆ (ಕುಗೀಸಾ. ೦೫); ಇಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಲಾಲಿತ್ಯದಿಂದ ಭವ್ಯತೆಯವರೆಗೆ ವಿವಿಧ ಭೂಮಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ದೇವತೆಯ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ (ಕೃಸಾದೇ. ೯೯). ೪. ಮುನ್ನುಡಿ ; ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ. ೫. ನಿಲುವು : ತನ್ನ ಭೂಮಿಕೆಯನ್ನು ಕುಮಾರಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸಿದಳು (ಸುಚಂ. ೭೪೦). ೬. ಹಿನ್ನೆಲೆ ; ತಳಹದಿ : ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಭೂಮಿಕೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಆ ವಿಚಾರವನ್ನು ರಾಜನ ಕಿವಿಯವರೆಗೆ ಹಾಕಿದರೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯಾಗಬಹುದೋ ? (ಪಚಂಕಾ. ೭೪). ೭. ಶಾಸನ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಬರೆಯುವ ಶಿಲಾಫಲಕ : ಕೀರ್ತಿ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯುಂ ಸ್ಫಟಿಕಭೂಮಿಕೆಯುಂತೆ (ಕ್ರಚಾ. ೧೦-೬೫). ೮. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಟಕಾದಿ ರೂಪಕಗಳ ಪಾತ್ರ. —ವೇಷ : ಭಕ್ತನು ಕಲ್ಪಿಸಬಹುದಾದ ತಂದೆ, ತಾಯಿ, ಬಂಧು, ಒಡೆಯ, ಸಖ, ನಲ್ಲ ಈ ಮುಂತಾದ ಯಾವ ಬೇಕಾದ ಅಥವಾ ಎಲ್ಲ ಭೂಮಿಕೆಗಳನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನು ಕೈಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುವುದು! (ಪಕಥ. ೭೦); ದೈವಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಮನ ಭೂಮಿಕೆಯು ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿದೆ (ಪಾಕಸ. ೦೬೬). ೯. [ವೇದಾಂತ] ಮೋಕ್ಷಸಾಧಕನಿಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಸುಖೇಚ್ಛೆ, ಸದಾತ್ಮವಿಚಾರ, ನಿಸ್ಸಂಗ, ವಾಸನಾಕ್ಷಯ, ಆನಂದಿನಿ, ತುರೀಯ, ತುರೀಯಾತೀತವೆಂಬ ಏಳುಸ್ಥಲಗಳು ; ' ಪೇಳುವೆ ನಿನಗೆ . . . ಭೂಮಿಕೆಗಳಭ್ಯಾಸದಿರವುಗಳ (ಅಮೃಕ. ೦-೦೬). ೧೦. ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಯ ಬಾಲಲೀಲೆ, ಅಕ್ಷರಾಭ್ಯಾಸ, ಕಾವ್ಯನಾಟಕಾದಿ ಸಾಹಿತ್ಯಾಭ್ಯಾಸ, ದರ್ಶನಾಭ್ಯಾಸ, ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ, ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾಧ್ಯಯನ, ವೇದಾಂತಾಧ್ಯಯನ, ವಿವಿಧಾ ವಿಚಾರಣಾ, ತನುಮಾನಸಾ, ಸತ್ತ್ವಾಪತ್ತಿ, ಅಸಂಸಕ್ತಿ, ಪದಾರ್ಥಭಾವಿನೀ ಮತ್ತು ತುರ್ಯಗಾ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಹಂತಗಳು: ಆಧ್ಯಾತ್ಮಸಕ್ತಿಯವರೆಗೆ ಏಳು ಭೂಮಿಕೆಗಳು ಸಾಧಾನುಷ್ಠಾನಗಳಲ್ಲಿ. ಜ್ಞಾನಭೂಮಿಕೆಗಳೇಳು ಒಟ್ಟು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಭೂಮಿಕೆಗಳು (ಜ್ಞಾಕಿ. ೨೩೬). [ಸಂ. ಭೂಮಿಕಾ]

ಭೂಮಿಗೃಹ (ನಾ). ನೆಲದೊಳಗೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಮನೆ; ನೆಲಮನೆ; ನೆಲಮಾಳಿಗೆ : ಮಹಾತನಿರಕ್ಷೋಪಾಯಮುಂ ಬೆಸಗೊಳೆ ಭೂಮಿಗೃಹ ಪ್ರವೇಶ ಮುಜೂಹಿ ಜಯಾ[ಮುಜೂಹಾಜಲಾ] ಭಗಾಹಾದಿ ರಕ್ಷೋಪಾಯಂಗಳನೇಕಂಗಳಂ ಮುಂತ್ರಿಗಣಂ ಪುಡಿದು ತೋಱೆ (ಪಾಂಕಪು. ೬-೨೫ ಪ). ' ಭೂಗೃಹ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭೂಮಿಗೋಚರ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯ ; ಮಾನವ : ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಧರ ಭೂಮಿಗೋಚರಕಿರೀಟಶಿಖಾಮಣಿ ಜಂಬಿತಕ್ರಮಾ (ಪಾಂಕಪ್ರ. ೧-೬) ; ವಿಯಚ್ಚರಪತಿಯಪ್ಪ ರಾವಣನಿರಲ್ ಕರವೇಳೀದರಪ್ಪ ಭೂಮಿಗೋಚರ ರೊಳಸೇವ್ಯರೊಳ್ ತನಗೆ ತಂಕರಭಾವಮನಪ್ಪ ಕೆಯ್ದಂ(ಪಂಗಾಪು. ೦೦-೦೦೪). 'ಭೂಗೋಚರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭೂಮಿಚ್ಛಿದ್ರನ್ಯಾಯ (ನಾ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹಂಚುವ ಬಗ್ಗೆ ರಾಜನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ನಿಯಮ. —ವಿಧಾನ : (ಕೂಆಸ. ೦೪೨). ಪ 'ಭೂಮಿಚ್ಛಿದ್ರ' ಎಂದರೆ ಕೃಷಿಗೆ ಅನರ್ಹವಾಗಿರುವ ಭೂಮಿ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ವಿಷಯವು ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದ ೨ನೆಯ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಭೂಮಿಚ್ಛಿದ್ರವಿಧಾನಂ' ಎಂಬ ೨೦ನೆಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಗೋಮಾಳ, ತಪೋವನ, ಹೂದೋಟ, ಮೃಗವನವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವ ವಿಧಾನ, ಬೇಡರ ಕಾಟದಿಂದ ನುಸುಳಿಕೊಂಡು ಬರುವ ಜಿಂಕೆಗಳಿಗಾಗಿ "ಸರ್ವಾತಿಥಿಮೃಗ" ಎಂಬ ವನವೊಂದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದು ಮೊದಲಾದ ಭೂಮಿಯಂ ಹಂಚಿಕೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ರಾಜನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ವಿಧಾನಗಳ

ವಿವರಣೆ ಇದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ 'ಭೂಮಿಚ್ಛಿದ್ರಾಪಿಧಾನನ್ಯಾಯ' ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ನ್ಯಾಯವೂ ಇದೆ. [ಸಂ.]

ಭೂಮಿಜ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವಮು ; ಮರ : ಪಾರಿಜಾತಕ್ಕೆ ಭೂಮಿಜಂಗಳು ಸಲೆ (ಶಪು. ೪೪-೩೨); ಗಿರಿಗಳಿಂ ಭೂಮಿಜಗಳಿಂ ತಳ್ಕ ಬನಂಗಳಿಂ (ಭುಜಬಲ. ೨-೪). ೨. ಭೂದೇವಿಯ ಮಗ ; ಕುಜ ; ಭೌಮ. ೩. ನರಕಾಸುರ. ೪. ಮನುಷ್ಯ. ೫. [ಅಶ್ವಶಾ] ಕುದುರೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : "ಭೂಮಿಜಂಗಳಂ ಆಜಾನೇಯಂಗಳೆಂಬುದು" (ಪಣಿಮು. ೬೨-೨೮೩). ೬. [ವಾಸ್ತು] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಿಲ್ಪಶೈಲಿ (?) : ವಿಶ್ವಕರ್ಮ ಸಭವಂಗೊಂಬಿಲಿದು ಸವ್ಯಕ್ತಿಯೊಳ್ ಭರದಿಂ ಕಂಡರಿಸಿಚ್ಚನೆಂಬಿನೆಗನೇಕ ದ್ರಾವಿಡಂ ಭೂಮಿಜಂ ಖರಿದುಂ ವಾಗಜೆಯಂ ಬಹುವಿಧದ ಭದ್ರೋ ವೇತದಿಂ ಕಣ್ಗೆಸಂದಿರೆ ಕೋಟೀಶಭವಾಲಯಂ ಸುಲಲಿತಂ ಸೌಷ್ಮಂ ಸ್ಫೋಷ್ಮವಂ (ಪಂ. VIII, ಕೀರ್ತಿ. ೨೭೫-೭೫ ೨೭೫). [ಸಂ.]

ಭೂಮಿಜಂಬುಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೇರಳೆ ; ನೆಲನೇರಿಳೆ : "ನಾದೇಯಾ- ಭೂಮಿಜಂಬುಕಾ—೨ ನೆಲನೇರಳೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಕರ್ಣಾಂ. ೦೩೯). [ಸಂ. ಭೂಮಿಜಂಬುಕಾ]

ಭೂಮಿಜೆ (ನಾ). ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವಳು; ಸೀತೆ : ಆ ಕಪಿಗ್ಳಿಗಳ್ . . . ಭೂಮಿಜೆಯಂತೆ ಕುಶಲವಾಧಿಸ್ಮಿತರುಂ . . . ಎನಿಸಿದರ್ (ಗಿರಿಕ. ೦-೩೯ ೫); ಬೆರೆಸಿದುದು ಲಜ್ಜೆ ಭೂಮಿಜೆಗಂದು (ಕೈಟಾ. ೦೯-೪೦). [ಸಂ. ಭೂಮಿಜಾ]

ಭೂಮಿತಿ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ರೇಖೆ, ಕ್ಷೇತ್ರ, ಘನಾಕೃತಿ—ಇವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣಸಂಬಂಧಗಳ ಪರಿಚಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿಕೊಡುವ ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರ ; ರೇಖಾಗಣಿತ : ಇಂದು ಕಾಮಿನಿಗೆ ಭೂಮಿತಿ ಕರಿಸುವಾಗ ಅವಳ ಕೈಯ ಮೇಲೆ ನನ್ನ ಕೈಯನ್ನಿಡಮೇಕು (ಭುಕ್ಕೆ. ೬೯); ಹೊಲಸುಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇದ್ದಲಿಯುಂದ ತಗೆದ ಭೂಮಿತಿಯ ಆಕೃತಿ ರೇಖೆಗಳು ಇನ್ನೂ ಕಾಣುತ್ತಿವೆ (ಅಪ್ರ. ೪೯೬). 'ಜ್ಯಾಮಿತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭೂಮಿದುಂದುಭಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಭೂಮಿದುಂದುಭಿ ಪಳ್ಳ ತೋಡಿ ಅದರ ಬಾಯಿಗೆ ಚರ್ಮ ಬಿಗಿದು 'ಭೂಮಿದುಂದುಭಿ' ಎಂದು ಹೆಸರು ಹೇಳಿ ಈ ವಾದ್ಯ . . . ತಾಳವಾದ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ಕೃಷ್ಣಯಜುರ್ವೇದ ಸಾಹಿತ್ಯ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ (ಸಂಗೀತ. ೬೦೯). [ಸಂ.]

ಭೂಮಿದೇವ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ; ಭೂಸುರ : ಕಾಮಧೇನು ಸಪ್ತಸ್ವಕಪಿಲೆಯ . . . ಶತಭೂಮಿದೇವರಿಗಿತ್ತ ಫಲಮಪುದೀ ಮಹಾಭಾರತ ದೊಳೊಂದಕ್ಷರವ ಕೇಳ್ದರಿಗೆ (ಭಾಗ್ಯ. ೦-೩೦); ಆ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಕೃತಕದ ಮಾಯಾ ಭೂಮಿದೇವರೆಲ್ಲರೂ ಕೂಡಿ ರಚಿಯಾಪನ ಪೊಲದ ಹಾವಿಸೊಳಗಿರಿಸಿದರು (ಪಕೃ. ೯-೩-೬). [ಸಂ.]

ಭೂಮಿಧರ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟ ; ಪರ್ವತ : ಪರಮಂಗಂಭೀರೆ ಸದ್ವಟ ಫಲಾಧರೆ ಭೂಮಿಂಧರಷ್ಠನೆ . . . ಕರುಮಿಟ್ಟಿಜ್ಜೆದ ಸುವರ್ಣದ ಬೊಂಬೆಯಂತೆ ನಂದಿರೆ ಕಂಡಪರಸನಾಗ (ಶ್ರೀಕಾಂ. ೩-೨೬). ೨. ರಾಜ; ಅರಸ. ೩. [ಗಣಿತ] ವಿಳಿ ವಿಲಿ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : 'ಭೂಧರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭೂಮಿಪ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು; ದೊರೆ; ರಾಜ : ಭೂಮಿಪಸುಸ್ಥಿತನ ಶರಸ್ಫೋಮವಿಷನಿಪೆಯಲ್ಲಿ ಕಡಿದು . . . ಪೆರ್ಬಾಡಸಸಾರಂ (ಅಂಕಿ. ೪-೧೩); ಏನಗೆ ಭೀಮಾರ್ಜುನರ ಕೊಡು ರಿಪುರವಣಿಯಿಂದ ಸೀಮಂತವಣಗಳ ನಿವಿಷವರಿ ತವಿಸುವೆನು ಪಜಿಸುವೆ ನಿಜಿತಭೂಮಿಪರ (ಭುಜ್ಜಿ. ೨-೩೨). ೨. ಕ್ಷತ್ರಿಯ : ಭೂಮಿಪರನುಜ್ಞೆ ಜಜೆದ ಭಾರ್ಗವರಾಮನು ಗೆದಿದು (ಕೀರ್ತಿ. ೦-೦೭ ೫೨೫). [ಸಂ.]

ಭೂಮಿಪತಿ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ ; ದೊರೆ : ಕೌರವ ಭೂಮಿಪತಿಯೊಡ್ಡಿದನು ಧರ್ಮಜ ಪೆಸರಿಸಿದ ಧನವ (ಭಾಗ್ಯ ೦೩-೯೯); ಭೂಮಿಪತಿ ಕೇಳ್ದಳಿಕ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದಿಂದೆ ಸುತ್ಪಾಮಸುತನು ನಡತರುಪಿರ್ದನು (ಕೃಪಾಂ. ೨೬-೦). [ಸಂ.]

ಭೂಮಿಪಾಲ (ನಾ). = ಭೂಮಿಪ ೧ : ಕನಕಶೈಲಮೆನಿಸಿ ಪೆಗಟ್ಟ ಭೂಮಿಪಾಲಭವನದಿಂ ಸಮಸ್ತವಸ್ತುಪವನದಿಂ (ಪಂಚಾ ೦-೩೯ ೧೫೧); ಕರುಣಿಸು ಭೂಮಿಪಾಲಯಿಂದಗಿಗಣಿ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ನಿಂದಳಾಪುರಿ ಯವಿರೊಳು (ಪಚಾ. ೦೦-೨೩). [ಸಂ.]

ಭೂಮಿಪಾಲಕ (ನಾ). = ಭೂಮಿಪ ೧ : ಜಿನೇಶ್ವರಂ ಬೆಸಸೆ ಕೇಳ್ದ ಜಿತಾಜಯ ಭೂಮಿಪಾಲಕಂ ... ದೀಕ್ಷೆಗೆ ಮನಂದಂದಂ (ಶಾಪ್ರಕೃ. ೭-೨೮); ಭೂಮಿಪಾಲಕ ಕೇಳು ಪೇಳ್ದೆನು (ಪಚಕ್ರ. ೩೩-೨). [ಸಂ.]

ಭೂಮಿಭೃತ್ತು (ನಾ). ೧. ದೊರೆ ; ಅರಸ; ರಾಜ : ಜೇರುವಿಂ ಭೂಮಿಭೃದ್ವರಭಾಟ್ಟಿಂತನಿಂ ಕಳಾನಿಧಿಮಾರಂ ಪುಟ್ಟುವಂ ನಿಶ್ಚಯಂ (ರಾಚಕೇ. ೪-೨೯). ೨. ಬೆಟ್ಟ ; ಪರ್ವತ. [ಸಂ. ಭೂಮಿಭೃತ್]

ಭೂಮಿರುಹ (ನಾ). ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವುದು ; ಗಿಡ, ಮರ ಮುಂತಾದುವು : ಈವ ಬೆಗಟ್ಟಿ ಕಲ್ಪಭೂಮಿರುಹದಿನಗ್ಗಳಂ (ಪಚ. II, ೦೩೩-೩೬ : ೨೩೫). [ಸಂ.]

ಭೂಮಿರೇಖೆ (ನಾ). ಲೋಹದ ಕಗಡಿನಲ್ಲಿ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಲಿಖಿಸುವಾಗ ಹಾಕುವ ಗೀರು. — ಗೆರೆ : ಗಳರೇಖಾಕೃತಿ ಭೂಮಿರೇಖೆ . . . ಕಾಮ್ಮೀರಾದಿ ಲಿಪ್ತೂ ಮನಂಗೊಳಿ ಕಂದರ್ಪನ ವಶ್ಯಯಂತ್ರವೆನಿಸಿತ್ತಾಸ್ಯಂ ಸರೋಜಾಸ್ಯೆಯಾ (ಸಾಚಿಮು. ೦-೩೩). [ಸಂ. ಭೂಮಿರೇಖಾ]

ಭೂಮಿಲಂಬ (ನಾ). ಭೂಮಿಯಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದಾದುದು : ಭೂಮಿಯ ಅಗಲವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು ; ರಾಮನೀಯಕದಲ್ಲಿ ಸುಶಕುನಸೂಚನೆಯನು ವಿವರಿಸುತ ಹೇಳಿಕ್ಕರು ಭೂಮಿಲಂಬದ ನೃಪರ ನೆರವಿಯ ದ್ಯುಮಪಟ್ಟಣವ (ಭಾಗ್ಯ. ೦೨-೦) ; ಮಗಧನೃಪಾಲನಾಪುರಿ ಭೂಮಿಲಂಬದ ಬಲಸಹಿತ ಸಂಗ್ರಾಮಧೀರನು ಬರುತ (ಪಚಾಗ. ೦೨-೨೫-೨೬). [ಸಂ.]

ಭೂಮಿವಲ್ಲಭ (ನಾ). = ಭೂಮಿಪತಿ : ಈ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಕಾನೀ ಭೂಮಿವಲ್ಲಭನಲ್ಲದೇ ಮತ್ತೀ ಮುಖವೊಳಗೆ ಮೇಳಲಿಲ್ಲೆಂದೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯದು (ಅಪ್ರ. ೩೦ ೦೭). [ಸಂ.]

ಭೂಮಿವಿಲಗ್ನ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಅಂಗಾಲಿನ ಅರು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಪಾದವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಊರಿರುವುದು : ಪತಿತಾಗ್ರ, ಉಚ್ಛ್ರಿತಾಗ್ರ, ಭೂಮಿವಿಲಗ್ನ, ಉದ್ವೃತ್ತ, ಕುಂಚಿತ್ಪಕ್ಷ, ತಿರಶ್ಚೀನ — ಈ ಆಜಾ ಅಂಗಾಲ ಭೇದಂಗಳ್ (ಅಸ್ಕಶಿ. ೩-೦೨೦ ೫). [ಸಂ.]

ಭೂಮಿಸ್ಪರ್ಶ (ನಾ). ಮಗು ಹುಟ್ಟಿ ಭೂಮಿಗೆ ತಗುಲುವುದು ; ಶಿಶುವಿನ ಜನನ : ಜಾತಕನ ಭೂಮಿಸ್ಪರ್ಶವಾದುದು ಪ್ರಾತಃಕಾಲ ಎಟು ಗಂಟೆಗೆ (ಕೃಷ). [ಸಂ.]

ಭೂಮಿಸ್ಪೃತ (ನಾ). ೧. ಮನುಷ್ಯ. ೨. ವೈಶ್ಯ : "ಆರ್ಯಾಃ, ಭೂಮಿಸ್ಪೃಶಃ, ವೈಶ್ಯಾಃ, ಊರವ್ಯಾಃ, ವಿಶಃ — ಈ ೫ ವೈಶ್ಯಂ" (ಪಣಾಮು. ೪೪೯-೦೬). ೩. ಕುರುಪ; ಅಂಧ. ೪ ಕುಂಟ ; ಹೆಳವ. [ಸಂ. ಭೂಮಿಸ್ಪೃಶ್]

ಭೂಮಿಹುಣ್ಣಿಮೆ (ನಾ). ಭಾದ್ರಪದ ಶುದ್ಧ ಹುಣ್ಣಿಮೆ : ಭೂಮಿ ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಹುಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಸೂಲೆಗೊನಸು, ಉಗನಿಕಾಯಿ, ಬಿರಕಸೊಪ್ಪು ಇತ್ಯಾದಿ

ಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವಾಗಲೋ . . . ಗುತ್ತಿಗೆ ಸಹ್ಯಾದ್ರಿಯ ಆ ಅರಣ್ಯ ಪ್ರದೇಶ ಸುಪರಿಚಿತವಾದದ್ದೆ ಆಗಿತ್ತು. (ಹಸಬು. ೩೩).

[ಭೂಮಿ + ಹುಣ್ಣಿಮೆ (< ಪೂರ್ಣಿಮೆ)]

ಭೂಮಿಜ (ನಾ)· = ಭೂಮಿಜ ೧ :ಭೂಮಿಜದಿಂ ತಣ್ಣರಿಂ ಮಾರ್ಗ . . . ಎಸೆಗುಂ ದೇಶದೊಳ್ನಿಂದಜಸ್ರಂ (ಣಾಪೇ. ೨-೩೬). [ಸಂ.]

ಭೂಮಿಧ್ರ (ನಾ)· ಬೆಟ್ಟ ; ಪರ್ವತ : ತುಹಿನಭೂಮಿಧ್ರಕ್ಕೆ ಸಾರ್ದಾ ಹರಪ್ರಿಯಮನಾವರ್ತಿಸೆ ತಳ್ದು ನಾಲ್ಕೆಸಮುಮಂ ಗ್ರೀಷ್ಮಪ್ರತಾಪೋದಯಂ (ಶಂಪ್ರಕೃ. ೯-೩೭) ; ತಾಮರಸಮಿತ್ರ ಶುಚಿ ತಾಮರಸೈರಿನಯನಾ . . . ರುಂದ್ರು ಭೂಮಿಧ್ರ ಭಿನ್ನಭಿಮರಾ ಪಾಲಿಸೆಮ್ಮುವಂ ಪ್ರೇಮದಿಂ (ಅಣಾಕ. ೦-೦-೦)· [ಸಂ.]

ಭೂಮಿನಾಥ (ನಾ). = ಭೂಮಿಪತಿ : ಈ ಸಮಂಜಸದಿಮಸದಲಿ ಸಿಂಹಾಸನದಲಭಿಷೇಕವನು ಭೂಮಿನಾಥ ವಿಸ್ತರಿಸುವೆನು (ಕುಪ್ಯಾ. ೦೦-೩೨) ; ಆ ಮಾಧವಂ . . . ಭೂಮಿನಾಥದರ್ಶನೋತ್ಸವಕ್ಕೆ ಬಿಜಯಂಗೈದನು (ಕೃಬಣಾ. ೬-೦೬)· [ಸಂ.]

ಭೂಮಿನಾಥ್ವರ (ನಾ)· = ಭೂಮಿಪತಿ : ಗುರುಶಿಕ್ಷಿತಮಚನಂಗಳಂ ಹೃದಯದೊಳ್ . . . ತಾಳ್ದಿದನುತ್ಕರೋತ್ಸರತೆಯಿಂ ಶ್ರೀವರ್ಮ ಭೂಮಿಧ್ವರಂ (ಶಂಪ್ರಕೃ. ೯-೩೫) ; ತಿರಿಪ ಹಾರುವರೊಡನೆ ಭೂಮಿನಾಥ್ವರಿಗೆತ್ತಣ ಮೈತ್ರಿ (ಕುಣ್ಯಾ. ೬-೩೦)· [ಸಂ.]

ಭೂಮಿಷ್ಠ (ಗು). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ ; ಅತಿಶಯವಾದ : ಕಷ್ಟಪುಷ್ಟ ಕನಿಷ್ಠ ದಕ್ಷವಿಳಸದ್ಯೌಯಷ್ಠ ಬ್ರುಂವಿಷ್ಠನಾದಿಷ್ಠೋತ್ಕೃಷ್ಟನೀಷ್ಟದಾದ್ಯರ ಹರಂ (ಕಬ್ಯಾ. ೬-೭). (ನಾ). ೨. ಅಧಿಕವಾದುದು ; ಪ್ರಜೆರವಾದುದು : "ಪ್ರಭೂತಂ . . . ಭೂಯಿಷ್ಠಂ. ಸ್ಫಾರಂ. ಭೂಯಃ. ಭೂರಿ – ೧೨ ಅಧಿಕವಾದದ್ದರ ಹೆಸರುಗಳು "·(ವಿಜ್ಞಾ. ೩೦೦) ; ತುಂಗ ತುರಂಗಮ ಭೂಯಿಷ್ಠಂಗಳ್ ಕೊಟ್ಟಜದ ಕೊಟ್ಟ ಕಪ್ಪದ ಭಂಡಾರಂಗಳ್ ನಿಂದುವು ರಾಜಗೃಹಾಂಗಣದೊಳ್ ' (ಜಾಬಿಪ್ರ. ೦೦-೨೬) : ತತ್ಪ ನಿರೂಪಣೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಭೂಯಿಷ್ಠವಾಗಿದ್ದರೂ ಇದು ತತ್ಪಪ್ರಧಾನ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲ (ಸಬಜ. ೩೩ ಪೀಠಿ). ೩. ಪರಿವಾರ ; ಬಳಗ : ಮಮಾ ಸ್ವಾಮಿಯು ಪಾದಸ್ಪರ್ಶದ ಐಶ್ವರ್ಯಸುಖಕ್ಕೆ ಪ್ರಸ್ತವ ಮನೆಯ ಭೂಯಿಷ್ಠನ ಪಾತ್ರವಾಗದೇ ಇರುವುದೇ ದೊಡ್ಡ ಲೋಪವಲ್ಲವೆ ಮಹಾ ಪ್ರಭು ? . . . ನಿಮ್ಮ ಮನೆಯ ಭೂಯಿಷ್ಠ ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗುವುದೆಂಬ ಮಾತು ಉಪಚಾರೋಕ್ತಿ (ಚಾಪಣಾ. ೩೩). [ಸಂ.]

ಭೂಯುಗ (ನಾ)· ಭೂಮಿಯ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸ್ವರೂಪ ಹಾಗೂ ಸ್ಥಾವರ ಜಂಗಮ ವಸ್ತುಗಳು ಬದಲಾವಣೆಯಾಗುವ ಕಾಲ : ಭೂಮಿಯ ಪರಿವರ್ತನಕಾಲ : ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಮನುಷ್ಯನು ಮೊದಲು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಸುಮಾರು ಐದುಲಕ್ಷ ವರುಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಎಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾಲವನ್ನು ಭೂಗರ್ಭಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಪ್ಲೀಸ್ಟೊಸೀನ್ ಭೂಯುಗ (Pleistocene) ವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಜಲ್ಲಾ. ೦೮)· [ಸಂ.]

ಭೂಯೋನುಗ್ರಹನ್ಯಾಯ (ನಾ)· ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವ ದೋಷಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸದೆ ಹೆಚ್ಚು ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಪುರಸ್ಕಾರವನ್ನು ಕೊಡುವ ದೃಷ್ಟಾಂತ : ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯಃ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಿಷಯವೂ ಸರಿಯಾಗಿರುವುದು ಹೆಚ್ಚು. ಕೆಟ್ಟು ಹೋಗುವುದು ಕಡಿಮೆ . . . ಹೀಗೆ ಸಕಲವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಸರಿಯಾಗಿರುವುದು ಹೆಚ್ಚು ಎಂಬುವಕ್ಕೆ ಭೂಯೋನುಗ್ರಹನ್ಯಾಯವೆಂದು ಹೆಸರು (ಸಂವಾ. ೦೩೬)· [ಸಂ.]

ಭೂಯೋಭಾಧ್ಯ (ನಾ)· ಅನೇಕ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನರಿತವನು ; ಮಹಾ ವಿದ್ವಾಂಸ : ಬಗೆಯುವನ್ಯಾಸದ ಸುಶಾಖಾಳಗಳ ಜೀಳಲು ಬೆಳೆದ ಗಡ್ಡದ ವಿಗಡಭೂಯೋಭಾಧ್ಯರಿದ್ದುದು [ಣಾಣಾ. ವಿದ್ಯರಿದ್ದರು] ರಾಜ ಸಭೆಯೊಳಗೆ (ಕುಣ್ಯಾ. ೬-೩೬). [< ಸಂ. ಭೂಯೋಭಾಧ್ಯಾಯ]

ಭೂಯೋವಿದ್ಯ (ನಾ)· = ಭೂಯೋಭಾಧ್ಯ : ಬಗೆಯುವನ್ಯಾಸದ ಸುಶಾಖಾಳಗಳ ಜೀಳಲು ಬೆಳೆದ ಗಡ್ಡದ ವಿಗಡಭೂಯೋವಿದ್ಯರಿದ್ದರು [ಣಾಣಾ. ವಿದ್ಯರಿದ್ದುದು] ಸೈವವ ಸಭೆಯೊಳಗೆ (ಕುಣ್ಯಾ. ೬೭೨. ೬-೩೬)· [ಸಂ.]

ಭೂರಣ (ನಾ)· ವಿಡ್ಡಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ (?) : ಸೈಪಂಗಿಸೆ ಕಂಡ ಭೂರಣವ ರೂಮಿಸಿದಂ ಪೊಯ್ಕೆ ಕಾಳವಟ್ಟಿದಿಂ (ಚಕಂಪ್ರ. ೦೦-೬೦)· [?]

ಭೂರಥ (ನಾ)· ಭೂಮಿಯನ್ನೇ ರಥವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು ; ಶಿವ : ಅಭಕಾಸುರಮೇಭವಮಾಸ ಭೂರಥ ಜಲಂಧ್ರಾಸುರಕುಜಕುಂಠಾರ (ಬ್ರೌಣಾ. ೦೬-೦)· [ಸಂ.]

ಭೂರಮಣ (ನಾ)·=ಭೂಮಿಪತಿ : ಭೂರಮಣೋದ್ಭಟಾಂಕ ನೃಪಕುಜರ ಸೊಯ್ಯನೆ ತುಂಬಿದಚ್ಛಕಸ್ತೂರಿಯ ಭಾರಿಯಂ ನೆನೆದು (ಕಾವ್ಯಶಿ. ೯-೦೦೪) ; ಭೂರಮಣನೈತಂದು ಪೊಕ್ಕನು ಪ್ರಸ್ತಾವರವ (ಕುಣ್ಯಾ. ೬೨-೦೦೦). [ಸಂ.]

ಭೂರಿ (ಗು). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ : ಅಧಿಕವಾದ ; ಅತಿಶಯವಾದ : ಸಮುಚ್ಚಯಜಾತಶೋಪಮುಂ ಭೂರಿವಿಕಲ್ಪದೋಷಮುಂ . . . ವಿಶಂಕಾ ರಚಿತೋರುದೋಷಮುಮನೀ ತೆಱದಿಂ ತಜಿಸರ್ಗ್ಗ ಪಂಡಿತರ್ (ಕವಿಗ. ೦-೦೦೬) ; ಇತ್ತ ವಿಶಾಖಭೂತಿಯುಂ ಭೂರಿತಪೋಭೂರಿಯಂ ನಿರ್ವಹಿಸಿ ಶತಾರಕಲ್ಪದೊಳ್ ಸಾಮಾನಿಕದೇವನಾದೊಂ (ಪಾಂಚಾ. ೭-೫೯ ಪ) ; ಪಾಂಡುನ್ಯಪಾಲಕರ ದಳ ನಡೆದು ಬಂದುದು ಭೂರಿರಭಸದಲಿ (ಕುಣ್ಯಾ. ೬೫-೦)· ೨. ಅಧಿಕ ಸಂಖ್ಯೆಯ ; ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ : ಮನುದ ಸೇಜದಲಿ ಭೂರಿವನಿಜರನೊರೆಸಿದನು ಕೈಯಾರ (ಕುಣ್ಯಾ. ೩-೨೦) ; ಭೂರಿಭೂರಿಪುಂಭಸಂಹೃತಿಶಕ್ತಿ ಶಕ್ತಿಸವನ್ವಿತೇ (ಣಾಪೇ. ೩-೦೦೪). ೩. ವಿಶಾಲವಾದ ; ವಿಸ್ತಾರವಾದ : ಅತ್ಯುದಾರತರ ನೂತಪ ಗುಣಾನ್ವಿತ ಚಂದ್ರಕೀರ್ತಿಭಟ್ಟಾರಕರಂದು ಬಣ್ಣಿಪುದು ಮಾರಿದಿವೇಷ್ಟಿತ ಭೂರಿಭೂತಳಂ (ಶುಚರಿತ. ೦-೨೨). (ನಾ). ೪. ಹೆಚ್ಚು : ಅಧಿಕ ; ಅತಿಶಯ : "ಪ್ರಾಜ್ಯಂ. ಭೂರಿ. ಪ್ರಭೂತಂ . . . ಆದಭ್ರಂ —ಈ ೧೫ ಮೊತ್ಕಳಂ"(ಪಣಾಹು. ೦೦೬-೦೭) ; ಬಸವರಸನಾಗ ಸ್ಕೇರಮುಖ ಖಾಗಾಜ್ಞ ಕೂಡಿದಪಾರಪಟುಗರಳಂಗಳ್ಗಿಂ ಭೂರಿಯಾಗಲು ಪೊಸ್ಸ ಕೊಪ್ಪರಿಗಗಳೊಳಗೆ ತೀವಿ (ಬಸಪು. ೩೮-೩೭) ; ಭೂರಿಯಲಿ ಮಿಗೆ ಭರಿತ ದಕ್ಷಿಣೆ ಮೃಷ್ಟಭೋಜನವುಂಟು ಮನುಗೆ (ಕುಣ್ಯಾ. ೦೦-೭). ೫. ವಿಷ್ಣು. ೬. ಬ್ರಹ್ಮ. ೭. ಶಿವ. ೮. ಇಂದ್ರ. ೯. ಚಿನ್ನ ; ಸುವರ್ಣ : "ಮೇದು. ಸ್ವರ್ಣ. . . . ಭೂರಿ. ಚಂದ್ರಂ . . . ತವನೀಯಂ — ಈ ೨೫ ಹೊನ್(ಪೊನ್)" (ಪಣಾಹು. ೩೯-೦೫) ; ಬೇರುಮಂ ಸೋಂಕಿದ ಡರಾ ತಮ್ಮೊರಿವರ್ಣದೋಳಹುದು ಕಾಗೆ ವಿಚಾರಿಸಲು ಲಿಂಗೈಕ್ಯಧಾವರ ಕುಲವನಱಸುವರೆ (ಜಪೃ. ೩೩-೩೮). ೧೦. ಬಹುಜನಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ದಾನ ; ಸಾಮೂಹಿಕ ದಾನ ; ಭೂರಿದಕ್ಷಿಣೆ : ಮುತ್ತುಮಾಣಿಕಂಗಳಂ ಚಿಲ್ಪಾಡಿ ಮೊಗೆಮೊಗೆದು ವಿತ್ತಪಂ ಭೂರಿಯಂ ಮಾಡಿ (ಪಚಂ. ೩೭-೦೬); ಭೂಮಿಸುರಚಯಕೆ ಭೂರಿಯನ್ನತ್ತು ಶುಭವಾದ್ಯಗಜಘಟಮಂ ಮೊಳಗಿಸುತ್ತೆ (ಪಚಂ. ೧೫-೩೩). ೧೧. ಕಟ್ಟಿಗೆ : ಕಾಷ್ಠ. ೧೨. ಅವಜ್ಞೆ ; ಉದಾಸೀನ ; ತಿರಸ್ಕಾರ : "ಕಾಷ್ಠಮನೇಕಕಾಂಚನಮುವಜ್ಞೆಯು ಭೂರಿ ಸಮಾಜ್ಞೆ" (ಜಜಕ. ೭೦). ೧೩. [ಗಣಿತ] ವಿಕಸ್ಥಾನದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಪರಾರ್ಧಮಂಬು ಪದಿನೆಂಟನೆಯ ಸಂಖ್ಯೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಹೇಳುವ ಪದ ; ಅಸಂಖ್ಯೇಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪದ ; ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ : ಕೆಲವು ಹಿಂದೂಗಳು ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ

ಶ್ರೇಣಿಯೂ ಇದೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದನ್ನು ಭೂರಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕ್ರಿಪಾಇ. I. ೩೩೬). ☞ "ಏಕಂ, ದಶಂ. ಶತಂ, ಸಹಸ್ರಂ, ಅಯುತ, ಲಕ್ಷ, ಪ್ರಯುತ, ಕೋಟಿ, ನ್ಯರ್ಬುದ, ಪದ್ಮ, ಖರ್ವ, ನಿಖರ್ವ, ಮಹಾಪದ್ಮ, ಶಂಖ, ಸಮುದ್ರ, ಮಧ್ಯ, ಅಂತ್ಯ ಮತ್ತು ಪರಾರ್ಧ" (ಪ್ರವಾಇ. I. ೩೫೭) ಎಂದು ದಶಕವ್ಯವಸ್ಥಾನಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ವ್ಯವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. [ಸಂ.]

ಭೂರಿಗುಡು (ಕ್ರಿ)- ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಂಚು.—ವಿತರಿಸು : ಕುಸುಮಶರಂಗಳ ತೋಳ್ಗಂದಿ ಮೊದಲಾದ ಪೂದೊಡವುಗಳು. ಇದನ್ನು ಹೂದಟ್ಟಿಗಳ ರಾಶಿಗಳಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಭೂರಿಗುಡುತ್ತಿರುವ . . . ಸುನ್ದರೀಚೇಟಿಯರು ಎದೆಯಾಡುತ್ತಿರುವರು (ಪಜ್ಞ. ೬೨-೬೩). [ಭೂರಿ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಭೂರಿದಕ್ಷಿಣೆ (ನಾ). ವೆರೆದಿರುವವರಿಗೆಲ್ಲ ಕೊಡುವ ದ್ರವ್ಯದಾನ : ಸಾಮೂಹಿಕದಾನ : ಕೃಪಾಚಾರ್ಯನು ಧರಾಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಭೂರಿದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಿದನು (ಕಉಕ್ಷ. ೦೦೦): ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಭೂರಿದಕ್ಷಿಣೆಗಳನ್ನು ಪಡದು ಹರಸಿದರು (ಪಚಂ. ೬೩೦) ; ಭೂಮಿ ಇದ್ದವನಾದರೆ ಭೂರಿದಕ್ಷಿಣೆ ಕೊಟ್ಟಾನೆ ? (ಗಪ). [ಸಂ. ಭೂರಿದಕ್ಷಿಣಾ]

ಭೂರಿದಕ್ಷಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕೊಡುಗೆ.—ಉಂಬಳಿ : ಆ ಬಸದಿಗೆ ಅರಮನೆಯಿಂದ ಭೂರಿದಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಸತ್ಕ ಗಂಗಂಜನ ಆತ್ಮವನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿದರು (ಪಂಂಚಂ. ೧೦೨) [ಸಂ.]

ಭೂರಿದಾನ (ನಾ). ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ವಸ್ತ್ರ, ಧನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ದಾನ : ಕರಕರದು ಗಜತುರಗಭೂಕನ್ಯಧನವಸ್ತ್ರ ಮಿರದೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ . . . ಭೂರಿದಾನ . . . ಇತ್ತು (ಪಪಚಂ. ೦೩-೩೬); ಮಧುವೆ ಮುಂಜಿಗಳಾದರೆ ಹಾರುವರಿಗೂ, ವಸ್ತ್ರಮದ್ಯ, ಆಚಾರ್ಯ ಮುಂತಾದವರಿಗೂ ಭೂರಿದಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಪ್ಪ. ೮೨೦). [ಸಂ.]

ಭೂರಿನಯನ (ನಾ). ಅನೇಕ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು : ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷ : ಇಂದ್ರ : ಭೂರಿನಯನನ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿರಲಾರಾ ತಾನೆಂದುನ್ನತನ ಖಾನಿ ಪರಿಭವಿಸಿದಳು ಗರ್ವದಲಿಂದಳುಜಾಕ್ಷಿ (ಪಪಚಂ. ೦೦-೬೦-೬೫). [ಸಂ.]

ಭೂರಿಪು (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಜನಸಮೂಹದ ವೈರಿ; ರಾಕ್ಷಸ : ಭೂರಿ ಭೂರಿಪುಂಭಸಂಪ್ಲೋಷಕ್ಕಿ ಕಕ್ಕಸವನ್ನಿತೇ (ಜಜಪಚಂ. ೩-೦೦೦). [ಸಂ.]

ಭೂರಿಭೇನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : " ಸಪ್ತಲಾ, ವಿಮಲಾ, ಸಾತಲಾ, ಭೂರಿಫೇನಾ, ಚರ್ಮಕಷಾ — ೫ ಸಮ್ಮಾರಮೆಂಬುವದು" (ಸಿಂಗಿಔ. ೦೫೩). [ಸಂ. ಭೂರಿಫೇನಾ]

ಭೂರಿಬಲ (ನಾ). ಮಹಾ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿ : ಭೂರಿಬಲ ಗುರುಸೂನು ಶಲಾವಿ ಪಾಪಾರಥಾದಿಯು ಕೂಡಿಕೊಂಡನು ಪರಪ ಸಂಗರಕೆ (ಜಾಗಿಂ. ೬-೩೬). [ಸಂ.]

ಭೂರಿಭೋಜನ (ನಾ). ಅನೇಕ ಜನರಿಗೆ ಮಾಡಿಸುವ ಸಂತರ್ಪಣೆ : ಯಾವು ಬೇಕಾದರೂ ಬಂದು ಊಟ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಸಾಮೂಹಿಕ ಸಂತರ್ಪಣೆ : ಹೀರೆ ಕುಪ್ಪಸ ಬೇಡ ಹಾರ ಓಲೆಯೂ ಬೇಡ ಭೂರಿ ಭೋಜನ ಬೇಡ ನಾವು ದಿನರಮ್ಮಾ (ಕಾಪ್ರ. ೩೩-೩); ಆ ಹದಿನೆಟ್ಟು ದಿನಗಳೂ ಭೂರಿಭೋಜನಾದಿಗಳು ಪಡದುವು (ಪಂಂಚಂ. ೨೩೭). [ಸಂ.]

ಭೂರಿಮಾಮ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಮೋಸ ಮಾಡುವ ವ್ಯಾಪಾರಿ ; ಬಳ್ಳಿ : ನರಿ : " ಗೋವಮಾಯುಃ • ಭೂರಿಮಾಯುಃ — ಈ ೨ ಬಳ್ಳಿ" (ಪಜಾಪ್ರಾಂ. ೩೯-೩೩). [ಸಂ.]

ಭೂರಿಮಸರ (ನಾ)- ಅನೇಕ ಸಾಮಾನುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಂಗಡಿ : ದೊಡ್ಡ ಅಂಗಡಿ : ಒರಂತೆ ಕಣ್ಣಿಸದುವು ರಂಜುಗಾಜಿನ ಭೂರಿಮಸರಗಳು (ಪಜಾಪ್ರಾಂ. ೩-೩೫). [ಭೂರಿ + ಮಸರ]

ಭೂರುಂಡಿ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಅನೇಕವಿ ಗಿಡ ; ಪಣ್ಣಗಿಡ : " ಶ್ರೀಹಸ್ತಿನೀ, ಭೂರುಂಡೀ—೨ ಹಣ್ಣಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು. ಗುರು ಗಲಗಿಡ " (ಸಿಂಗಿಔ. ೦೩೬). [ಸಂ. ಭೂರುಂಡೀ]

ಭೂರುಗ ' ಬುರುಗು$_3$ ' ನೋ.

ಭೂರುಹ (ನಾ)- = ಭೂಮಿರುಹ : ನಿಶ್ಚೇತವಂಗಳುಮಿರ್ದಪ್ಪುವ ವಾರ್ತ್ತೆದೊಳ್ ನಿಯುಮಮುಂ ಕಾಣ್ದಿರ್ದಪೋಲ್ ಭೂರುಹಂಗಳವೆಂದಂದು ಮುನೀಂದ್ರಮನ್ನತಿಯನುತಿಂತುಂತಿನೆಲ್ ಬರ್ಮುಮೇ (ಕಉಪ್ಪು. ೫೫೯); ಕುಬೇರನ ಗರ್ವಭೂರುಹನ ಬೇರುಳಿಯುವೆ ಕಿತ್ತು ಬಿಸುಡುವೆನು (ಕೃಪ್ರಶಾ. ೦೦-೦೫೬). [ಸಂ.]

ಭೂರೆಗ 'ಬುರುಗು$_3$' ನೋ.

ಭೂರ್ಜ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಭುಜಪತ್ರೆಮರ: "ಭೂರ್ಜಃ, ಚಿರ್ಮಿ, ಶ್ಮುದ್ಯುತ್ಕ- ೩ ಭುಜಪತ್ರೆಗಿದರ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿಂಗಿಔ. ೦೩೨); ವಿಳಾಲುಂಗುವಂಗಭೂರ್ಜಲದಲೀನಾರಂಗಜಂಬೀರಹಿಂತಾಳಾನೋಹ ಸಂಕುಲಂ ಬಳಸಿ ತಟ್ಟು (ಪಾಂಚಿಪ್ರ. ೦-೦೦೩); ಹರುರು ತಾಗಿದಾಗಿದ್ದ ಕಾಂವೌಡಿಪ ಆಚೆಗೆ ಭೂರ್ಜವೃಗಳ ತೋಪು (ಜಗಪ. ೬೬). [ಸಂ.]

ಭೂರ್ಜತ್ವಕ್ಕ (ನಾಪ್ರ). ಭೂರ್ಜವೃಕ್ಷದ ತೊಗಟೆ : ಪ್ರಾಚೀನಗ್ರಂಥವಾವುದಾದರೂ ತಾಳಪತ್ರವೋ ಭೂರ್ಜತ್ವಕ್ಕೋ ದೊರೆತ ಕೂಡಲೆ . . . ವಿಷಯವನ್ನು ಅದರಿಂದ ಹೀರಿ ಅಪಯೋಗಿಸುವರು (ಶಾಪ್ರ. ೦೦).

[ಸಂ. ಭೂರ್ಜತ್ವಚ್]

ಭೂರ್ಜಪತ್ರ (ನಾ).—ಭೂರ್ಜತ್ವಕ್ಕು : ಆಗ ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಅದರ ಹರುರು ಎರೆಗಳು ಭೂರ್ಜಪತ್ರದಂತೆ ಬಿಳಿಚಿಕೊಂಡುಹೋಗುತ್ತವೆ (ಜಂಆಕ. II. ೧೦೩); ಬುಖಾರಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಭೂರ್ಜಪತ್ರ ಹಸ್ತಪ್ರತಿ ೭" × ೪" ಅಂಗುಲಗಳ ಅಳತೆಯುದೆ (ಕಕ್ಷಿ. ೭೭). [ಸಂ.]

ಭೂರ್ಜಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಧುಕ್ತಾ—ಭೂರ್ಜಾರ" (ಓಪ್ರ. ೦೦೦). [?]

ಭೂಲೋಕ, ಭೂಳೋಕ (ನಾ)- ಮನುಷ್ಯರು ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವ ಲೋಕ; ಭೂಮಿ: ಭೂಲೋಕವದಿರಿತು ಸರ್ವಜೀವಿಗಳವನಿಗೊಜಿಗಿದವು (ಜಪ್ಪ. ೫೮-೬೦); ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋದರೂ ಭೂಲೋಕ ತಪ್ಪದು (ಗಪ). ಭೂಳೋಕ : ಭೂಳೋಕಾದನೇಕದ್ರ × × × (ಜಕ್ಷ. II. ೫೯-೪೦; ೪೫೪ ೨). [ಸಂ.]

ಭೂಲೋಲ (ನಾ). ರಾಜ : ಅರಸು : ಕಿಷ್ಕಿಂಧಕ್ಕೆಲದ ಮಹಾಮರ್ಕಟಾಧಿಪರ ಪೋಡುತ್ತ ಭೂಲೋಲನಿರಲು (ಜಕಾ. ೬-೩೦); ಭೂಲೋಲ ಕೇಳ್ಕಕ್ಕಮಾಗಿರ್ದುದಾ ಕಲ್ಮೊಳಾ ಲಲಿತವಾಜಿ (ಕೃಪ್ರಶಾ. ೦೦-೦೦): [ಸಂ.]

ಭೂವರ (ನಾ). ದೊರೆ ; ರಾಜ; ಅರಸು: ಭೂವರರೊಳ್ ತ್ಯಾಗಿಗಳ್ಳವೇ ಕವಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಮಾತೃವೇ ಬಂಜೆಯೇ: (ಜಜಪಚಂ. ೬೫); ಭೋಜ್ಯಭೋಜ್ಯವನು ತೀದು ಪರಿಹರಿಸುಲ್ಲವರುಗಳು ಘನತರದ ಸುಕೃತವನ್ಯೆದುವರು ಭೂವರರೊಳಗೆ (ಭಾಗಿ. ೩-೩೩). [ಸಂ]

ಭೂವಲಯ, ಭೂವಳಯ (ನಾ). ಭೂಮಿ: ಧರಣಿ : ಭೂವಲ [ಜಾಣ. ೪]ಯದೊಳು ಕೇಳು ಮತ್ಸ್ಯಯು ಭೂವರೇಣ್ಯಂ . . . ಅಗ್ರಹಿಸಿ (ಜಪ್ಪ. ೫೯-೮೦). ಭೂವಳಯ : ಇದೇವೆದೊ ಪಟ್ಟಂಡವಂದಿತಂ ಭೂವಳಯಂ (ಜಂಪ್ರ. ೦೯-೨೮). [ಸಂ.]

ಭೂವಲ್ಲಭ (ನಾ).= ಭೂವರ : ಭೂವಲ್ಲಭ ಸೋಪ್ಪೇಪ ಭೂವಿಲಸಿತ ದತ್ತ ವಾಚನಾದೇಶವಿಂದಂ ಧಾಮಿಮೆಂದಶಿವಮಧುರೋಧ್ಯಾವಿತಗಂಭೀರನಾದಧಿಂ ಬಾಜಿಪುದಂ (ಜಪ್ಪ. ೦೯-೮೩). [ಸಂ.]

ಭೂವಳಯ 'ಭೂವಲಯ' ನೋ.

ಭೂವಿಕ್ರಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ನಿರವದ್ಯಚರಿತಃ ಪ್ರತಿದಿನಮಭವದ್ಭೂವಿಕ್ರಮಾಭಿಧಾವೋ ಭೂವಿಕ್ರಮಾಖ್ಯಾಮಧೇಯಃ ಅಪಿ (ಶ. XII. ಸಂಚಿ. ೨೬೯-೦೩; ೪೦೫). [ಸಂ.]

ಭೂವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಸ್ತರಗಳಂ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಂಬಂಧ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಮಾರ್ಪಾಡುಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಭೂವಿಜ್ಞಾನ . . . ಭೂಮಿಯ ಜೀವನವೃತ್ತಾಂತ, ಇತಿಹಾಸಗಳ ಸಮಗ್ರಅಧ್ಯಯನ ಇದರಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ (ಕಂತೆ. XII. ೧೦೨). [ಸಂ.]

ಭೂವಿಬುಧ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ; ಭೂಸುರ : ದೈವಾಧೀನದಲಿ ಜಗವಾ ದೈವ ಮಂತ್ರಾಧೀನ ಮಂತ್ರವು ಭೂವಿಬುಧರಾಧೀನವಾಗಿಹುದಾಗಿ ಲೋಕದಲಿ ದೈವವೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು (ಕಾಪ್ರಾ. ೯-೫೦). [ಸಂ.]

ಭೂವಿಶ್ರುತ (ಗು). ೧. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ; ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ; ಕೀರ್ತಿವಂತನಾದ : ಆತಾವಾತೆಗೆ ಶಿಬಿರಮನೆ ಭೂವಿಶ್ರುತ ವಿಭವನಾದಭಿಜಪಂ (ಪಾಪ್ರ. ೩-೨) ; ಭೂವಿಶ್ರುತ ಯೋಗಿಪಾಥ ಯೋಗಾಹ್ವಾದಂ (ಶಾಕೃ. ೩-೨೪). (ನಾ). ೨. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದವನು,—ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು : ಆ ವಿಪ್ರೋತ್ತಮನ ಪಾಗಂ ಭೂವಿಶ್ರುತನೀಶ್ವರಾರ್ಯಂ (ಸಂಚಿ. ೧-೦೧) ; ಭೂವಿಶ್ರುತನೆನೆ ಸಂತೋಷಲ ಪ್ರತಿಪತಿ ತಪದಿಂ ಶ್ರುತದಿನಾರುಮಂ ಗೆದೆವಾದಂ (ಪಂಣಚಂ. ೩-೩೦). [ಸಂ.]

ಭೂವೇಷ್ಟಿ (ನಾ). ಜಾಯಿಕಾಯಿ (?) : ಒಪ್ಪುವ ಲವಂಗ ಭೂವೇಷ್ಟಿ ಜಾತಿಫಲಸಹೋದ್ಭವಕ್ಕೋಲಜಂ ಕರ್ಪೂರವುಂ ಹಿಂಗೆಯಾ ಪಂಚಸುಗಂಧಿಯಂ ಮುಖವಾಸನಂಗಳೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ (ಅಕೃ. ೬-೦೦-೦೪). [?]

ಭೂಶಯ್ಯೆ (ನಾ). ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಮಲಗುವಿಕೆ : ಸುಃಮಾತಶ್ರೀಯಂ ನಾಳ್ದಾ ವಿತಂಬಿನಿ ಭೂಶಯ್ಯೆಗೆ ಜಾಗರಕ್ಕನಶಪಕ್ಕೆ . . . ಒಡಲಂ ನಿಯೋಜಿಸಿದಳ್ (ಪಾಪ್ರ. ೩-೧೬). [ಸಂ. ಭೂಶಯ್ಯಾ]

ಭೂಶಾಯಿ (ನಾ). ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಮಲಗುವುದು ; ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಒರಗುವುದು.

ಭೂಶಾಯಿಯಾಗು := ಸತ್ತುಬೀಳು : ಕನ್ನಡ ಕಟ್ಟಾಳುಗಳು ಬೊಬ್ಬಿರಿದು ರಣಕೋಲಾಹಲಮೆಸಗಲು ಇಸ್ಸೂ ಪಾಲ್ಬು ಸಹಸ್ರ ಶತ್ರು ಪಟು ಭೂಶಾಯಿಯಾದವು (ಅಶಾ. ೩೨). [ಸಂ. ಭೂಶಾಯಿನ್]

ಭೂಶಾಯಿತ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವಂತಹುದು : ಈಗ ಅವೆಲ್ಲ ಭೂಶಾಯಿತವಾಗಿವೆ (ಸಂಚಿತ್ಕೃ. ೨೬). [ಸಂ. ಭೂಶಾಯಿತಾ]

ಭೂಶಿರ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದೊಳಗೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಭೂಭಾಗ : ಭೂಶಿರ_ಪ್ಪ್ರದೆಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿಯೂ, ಇತ್ಯಾಗಿಯೂ, ಸಮುದ್ರದೊಳಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಭೂಮಿ (ಉದಾ. ಕನ್ಯಾಕುಮಾರಿ) (ಕೋಪ. ೧, ೫೭) ; ಸಮುದ್ರದೊಳಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಭೂಭಾಗವು "ಭೂಶಿರವು ಅಥವಾ ಕೇಪ್" . . . ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಕೂಗೋಪ. ೦೮). [ಸಂ.]

ಭೂಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವಾಗ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಶಂಕುಸ್ಥಾಪನೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಬೇಕಾದ ಸ್ಥಳಪರಿಶುದ್ಧಿ ; ೨ ದೇವತಾವಿಗ್ರಹ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ, ಪೂಜೆ, ಜಪ ಮೊದಲಾದುವಕ್ಕೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಸಂದರ್ಭ, ಧ್ವಜಸ್ಥಾಪನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೂ ಭೂಶುದ್ಧಿಯು ಅವಶ್ಯಕ : ಭೂಶುದ್ಧಿಯಂ ಪಿನಾಡಿ ಪುಟ್ಟಿಯಿಂ ಪೆಗಲಿ (ಕಾಪ್ರಾ. ೨-೩೬). [ಸಂ.]

ಭೂಶೋಧನೆ (ನಾ). ನೆಲವನ್ನು ಅಗೆದು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು : ಅರಮನೆಯ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಪಡೆದ ಭೂಶೋಧನೆಯ ಫಲವಾಗಿ ಒಂದು ಶ್ರೇಷ್ಠರ ಹಜಾರವು . . . ಸಿದ್ಧಿತು (ಜಕವ. ೧೧೪) ; ಹುಷ್ಣಾಗಿ ಭೂಶೋಧನೆ ನಡೆದರೆ ಕೆಲವು ಕುರುಹುಗಳು ಕಂಡುಬರಬಹುದು (ಪೊಜ್ಞಾ. ೬). [ಸಂ. ಭೂಶೋಧನ]

ಭೂಷಣ (ನಾ). ೧. ಅಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ ; ಅಲಂಕರಣ : "ಭೂಷಣಾ, ಅಲಂಕ್ರಿಯಾ—೨ ಅಲಂಕರಿಸುವಿಕೆ, ಅಲಂಕಾರಮಾಡುವಿಕೆ" (ಕಾಪ್ರಾಕೆ. ೦೮೬). ೨. ಅಲಂಕಾರ ; ಶೃಂಗಾರ : "ಪರಿಷ್ಕಾರಃ, ಭೂಷಣಾ – ತೀ ೨ ಅಲಂಕಾರಂ" (ಹಜಾಪ್ರ. ೯೯-೬೬೩) ; ಗಣನಾಕ್ಷಿ ಸೂತ್ರಮಣಿಯೊಳ್ಪತ್ತೊಗ್ಜಲಂ ಭೂಷಣಂ (ಗಾಶಾಪ್ರ. ೦-೭) ; ಗುಣ ಗಳಿಗೆಲ್ಲಕೆ ಭೂಷಣ ರೂಪವು ಶೀಲಕೆ ಭೂಷಣ ಕುಲವು (ಜಾಣಾಕ. ೪೦-೭೩). ೩. ಒಡವೆ ; ತೊಡವು ; ಆಭರಣ : "ಭೂಷಣಃ, ಅಳಂಕಾರಃ, ನೇಪಥ್ಯಂ. ಆಭರಣಂ – ತೀ ೪ ತೊಡುಗೆ" (ಹಜಾಪ್ರ. ೯೯-೬೬೩) ; ಇದು ಕೊರಲಿಂತಿದಾರಮಿದು ಭೂಷ್ಮಮಿದರ್ಕಮು ಭೂಷಣಂ ದಲೆಂಬುದನೆನವೇಡ (ಜಾಅಕೃ. ೬-೯೦) ; ಒಂದು ಸ್ವರ್ಣವೆ ಕೃತನ ಚತುರತೆಯಿಂದ ಬಹುಭೂಷಣ ಗಳಾದಂತೆ (ಪಗಾ. ೦೯-೬). [ಸಂ.]

ಭೂಷಣಾಂಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹತ್ತು ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನಾನಾತರದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ : ಜಂಗಮ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಮಿನೆ ಕೊಟ್ಟೀ ದುಬ್ಬೆಯಿಂ ಭೂಜನಾಂಗದ ಮಾಲ್ಯಾಂಗದ ಭೂಷಣಾಂಗದಳವಂ ಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಪಾಪ್ರ. ೯-೬೬) ; ಭೂಷಣಾಂಗಮೆಂಬುದು ಕಟಿಸೂತ್ರ ಕುಂಡಲ ಕೇಯೂರ ಹಾರ ಸೂಪುರಾದಿ ಪುರುಷರ್ಯೋಗ್ಯಭೂಷಣವಿಶೇಷಂಗಳನೀವುದು (ಜಾಕೃಪ್ರ. ೯). 'ದಶಾಂಗಕಲ್ಪಕುಜ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭೂಷಿತ (ಗು). ೧. ಅಲಂಕೃತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಅಲಂಕೃತನಾದವನು : "ಮಂಡಿತಃ, ಪ್ರಸಾಧಿತಃ, ಅಲಂಕೃತಃ, ಭೂಷಿತಃ, ಪರಿಷ್ಕೃತಃ – ೫ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಕಾಪ್ರಾಕೆ. ೦೮೮) ; ದೈವ ಹೊಡೆದಂದದಲಿ ಬೆಜತು ಸುಧಾವಲಯದಲಿ ಗರ್ವವಿಧ್ವಸುಧಾವಭೂಷಿತನಾಗಿ ವೈಹಾಯಸಮಾಕ್ಷಿಸುತ (ಕಾಪ್ರಾ. ೯-೪೬). [ಸಂ.]

ಭೂಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಭೂಷಿಸುವುದು ಒಡವೆಗಳಲ್ಲ, ಗುಣಗಳು (ಜಾಪ್ರ). ೨. ಹೊಗಳು ; ಪ್ರಶಂಸಿಸು : ದೂಷಿಸಲಿ ಅಥವಾ ಭೂಷಿಸಲಿ ಧೀರರಾದವರು ನ್ಯಾಯ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಟ್ಟ ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ಜಲಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಪಾಪ್ರ. XI. ೪ ೩೩೮) ; ನೀನು ಯಾವಾಗಲೂ ನಮ್ಮನ್ನು ದೂಷಿಸಿ ನಮ್ಮ ಹಗೆಗಳನ್ನು ಭೂಷಿಸುತ್ತೀಯೆ (ಜಾಕೃ. ೦೦೬). [ಭೂಷಣ + – ಇಸು]

ಭೂಷೆ (ನಾ). ಒಡವೆ ; ಆಭರಣ : ಆರ್ಯಂತ್ಯಧರ್ಮಂ ತನಗಾರ್ಯಂ ಭೂಷೆ ರತ್ನತ್ರಯಮಾನ ನೆಗ್ಪಂ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ ಶಾಂತಿನಾಥಂ (ಸಂಚಿ. ೦-೩೩) ; ಕರ್ಣಪೂರತೆಗೆ ಕೆಂದಳೆವೈತಂದುವು ಹಾರಂ ಕಣ್ಣಿಯಿಂದಾ ದಕ್ಕುಬಾದ ಭೂಷೆಯಂ ದೂಷಿಪೆವೋ? (ಪಂಶ್ರೀ. ೩-೦೫೬).

[ಸಂ. ಭೂಷಾ]

ಭೂಷ್ಣು (ನಾ). ೧. ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದು : "ಭೂಷ್ಣುಃ, ಭವಿಷ್ಣುಃ, ಭವಿತಾ – ತೃ . . . ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಶೇಷಮಾದಿಗಳ ಹೆಸರೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಕಾಪ್ರಾಕೆ. ೭೭೦). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬದುಕಿ ಬಾಳಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಲಾಷೆ ; ಪುರೋಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಬರಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆ. ೩. ವಿಷ್ಣು ; ನಾರಾಯಣ: ಭಗವಂತ ಸಿಂಗತ ಶುದ್ಧಾತ್ಮ ಸುಶ್ರುತ ಸರ್ವದರ್ಶನ ಭಗವನ್ ಭೂಷ್ಣು ವಿಭೂಷ್ಣು (ಜಾಸ್ತ. ೧೧-೦೦೨). [ಸಂ.]

ಭೂಷ್ಯ (ಗು). ೧. ಅಲಂಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ಶೃಂಗರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ : ನೋತಿದರ್ ಘಟಕುಚಿಯರ್ ಸಮುದರುತುಮಾಕಿಜು

ಭೂಷ್ಯವಿಭೂಷಣಂಗಳಂ (ಹಂಪ್ರಕೃ. ೬-೬೬). (ನಾ). ೨. ಅಲಂಕರಿಸಬೇಕಾದುದು : ಇದು ಕೊರಲಿಂತಿದಾರವಿದು ಭೂಷ್ಯಮಿದರ್ಕದು ಭೂಷಣಂ ದರೆಂಬುದನೆನವೇಡ (ಜಾಂತಕ. ೬-೪೦). ೩. ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾದುದು ; ಸ್ತುತ್ಯವಾದುದು... ೪. ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಸ್ತುತಿ : ಜನದ ಪರಿಪರಿ ದೂಷ್ಯ ಭೂಷ್ಯವ ನೆನೆನೆನೇ ತಮ್ಮುಡಿಯ ಸಂಭಾವನದ ಬಲುಬಿರಿಲಾವ ಧಯವೇಕೆ (ಗಗಣಾ. ೦೬-೬೪). [ಸಂ.]

ಭೂಸಕ್ಕರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು (ಔಷಧಿಗೆ ಬಳಸುವ) ಅದರ ಗೆಡ್ಡೆ : ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ. ಕೋಷ್ಠ. ಭೂಸ್ಕರೆ. ತಾವರೆನಾಳ . . . ಇಷ್ಟು ಔಷಧಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಕೂಡಿ . . . ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕದಡಿಕೊಡುವುದು (ಪಥ್ಯ. ೮೪); ಚೆನ್ನೆಗ್ಗಿಲು . . . ತಾಪ್ಪ ಉಳಿದಂತೆ ಕಾಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಭೂಸಕ್ಕರೆ ಕಲ್ಲ ವಾರು . . . ಜೋರ್ಣವ ಮಾಡಿ ಹಾತೆ . . . ಜೇನುತುಪ್ಪವ ಪನಸಿ ಸೇವಿಸಲು ಅಸ್ಮಾಪ್ರಾವ ಪಮರ (ಸಕ್ಕ. ೩೦೩). [<ಸಂ. ಭೂಸರ್ಕರಾ]

ಭೂಸಪೆತ (ನಾ). ಭೂಮಿಯು ಸಪೆಮ ಹೋಗುವುದು : ಕತ್ತಾಳೆ ಗಳನ್ನು ಮಟ್ಟುವಲ್ಲದ ಭೂಮಿಯು ಬದುಗಳಲ್ಲಿವ ಭೂಸಪೆತವನ್ನು ತಡೆಯುವುದಕ್ಕೂ ಬೆಳಸುತ್ತಾರೆ (ಕರ್ಷ. ೨. ೦೬೪). [ಭೂ + ಸಪೆತ]

ಭೂಸಾರ (ನಾ). ನೆಲವಲ್ಲಿರುವ ಸಸ್ಯಗಳು ಬೆಳೆಯಲು ಕಾರಣವಾದ ರಾಸಾಯನಿಕ ವಸ್ತು ; ಗೊಬ್ಬರ. [ಸಂ.]

ಭೂಸಾರತೆ (ನಾ). ನೆಲದ ಸಾರ,–ಸತ್ತ್ವ : ತಿಳಿದ ತಜ್ಞದಿಯು ವಂಡಿಗಳ ಜಳದೊಳ್ ರಂಜಿಸುವ ಧಾನ್ಯಮಂಜರಿಯ ನೆಲಲ್ ಪೂಳೆಯ ತೆನೆನೋಮುವಿವು ಬೇರ್ಗಳಿನೆನಿಪುವು ಬೆಳೆದ ಕಬದೆ ಭೂಸಾರತೆಯಿಂ (ಹಂಪ್ರಕೃ. ೦-೮೨). [ಸಂ. ಭೂಸಾರತಾ]

ಭೂಸುತೆ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಮಗಳು ; ಸೀತೆ : ಭೂಸುತೆಯಣ್ಣಾ ನೊಲ್ದು ಬೆಸಂ ಕುಡೆ ಲಂಕೆಗೆ ಪೋಗಿ ದಾನವಾಧೀಶನ ರಾಜಮಂದಿರ ವನಂಜದೆ ಪೊಕ್ಕು (ಪಜಗಣ. ೯-೮೨). [ಸಂ. ಭೂಸುತಾ]

ಭೂಸುರ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಮಹಿಯೊಳ್ ಭೂಸುರವೇಷದಿಂದ ಕಲಿಯುರ್ ಕರ್ಣಂ ಧನುರ್ವೇದಮಂ ರಹಿಗಟ್ಟಂ (ಕೋಗುಪ. ೮೨); ನೀ ನೆನೆದುದು ಭಗೀರಥಪುತ್ರನೆಂದುದು ಭೂಸುರವ್ರಾತ (ಜಾತ್ಕಾ. ೦೩-೦೦) ; ಭೂಸುರರ್ ದಾನ ದಕ್ಷಿಣೆಗಳಿಂ . ತಣಿವರ್ (ಜಾಪತ್ಕ. ೨೦-೭೬). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರತ್ನ : ಪಳುಕನಂದದಿ ನಿರ್ಮಲತ್ವದಿಂ ತೋರಿ ಶಕ್ತಿಕೆಯಿ ತೋರುವದು ಭೂಸುರಜಾತಿಯುಕ್ತಂ (ಕಕ್ಷಾ. ೯). [ಸಂ.]

ಭೂಸ್ಪೃಣ (ನಾ). = ಭೂತೃಣ : "ಮಾಲಾತ್ಪೃಣಕಂ. ಭೂಸ್ಪೃಣಂ–೨ ಮಾವನೀ ಹುಲ್ಲಿನ ಹೆಸರು" (ಅಮ್ಮಾಚಿ. ೮೭೨). [ಸಂ.]

ಭೂಸ್ಥಾಪನೆ (ನಾ). ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೂಳಿಟ್ಟುದು ; ಭೂಮಿಯ ಒಳಗೆ ಇರುವುದು : ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೊಬ್ಬನು . . . ಭೂಸ್ಥಾಪನೆಯಾದ ನಿಧಾಸನ ವನ್ನು ಪೋಡಿ ಅಲ್ಲಿಂದ . . . ದಕ್ಷಿಣದೇಶಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಹೋದನು (ಶಾಲುಣಿ. ೦೬೫). [ಸಂ. ಭೂಸ್ಥಾಪನ]

ಭೂಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯ ಲಕ್ಷಣ,– ಸ್ಥಿತಿ : ಪಾವಿ ಪ್ರವಾಚದ ಸಮಗ್ರಭೂಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶ ಮಾಡಿದೆವು (ಜಾಂಕ್ರ. III, 1748). ೨. ಹೊಲಗದ್ದೆ ಪೊದಲಾದ ಸ್ಥಿರವಾದ ಸ್ವತ್ತು: ಸ್ಥಿರ ಆಸ್ತಿ: (೬). [ಸಂ.]

ಭೂಸ್ವಾಮ್ಯ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಡೆತನ,—ವಸಾಲೀಕತ್ವ : ಅತ್ಯಂತ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅವನು ವಾರಸುದಾರನಾಗಿದ್ದರೂ, ಭೂಸ್ವಾಮ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ ಸೈನ್ಸರ್‌ನ ಅಧಿಕಾರ್ಯಗಳು ಅವನ ಮಮ್ಮಿಯ ಮೇಲೆ ತುಂಬ ಪ್ರಭಾವಕಾರಿಯಾದವು (ಪಜಗಿ. ೫೯). [ಸಂ.]

ಭೂಳೋಕ 'ಭೂಲೋಕ' ನೋ.

ಭೃಂಗ (ನಾ). ೧. ತುಂಬಿ ; ಬಂಡುಣಿ : "ಅಳಿ ಚಿಂಚರಿಂಗಮಿಂದಿಂದಿರಂ ತುಂಬಿ ಪುಷ್ಪಲಿಹಂ ಮಧುವ್ರತಂ ಭೃಂಗಂ . . . ಮಧುಪಮಾ ಭ್ರಮರ ಮಕ್ಕುಂ" (ಶಂಗಣಾ. ೩೨-೦೦) ; ಯಾಚಕಭೃಂಗಕೋಟಿ ಕೈಕೊಂಡು ನಿನಂತರಂ ತಗಳ್ದು ಕೀರ್ತಿಸೆ . . . ಪ್ರಚಂಡಮಾರ್ತಾಂಡನಲರ್ಚುಗೆನ್ನ ಹೃದಮಾಂಬುಜಮಂ ವಿಜವಾಜ್ಞಾರೀಚಯಂ (ಹಂಚಾ. ೦-೬) ; ಪುಷ್ಪ ಮೊಂದು ಬಟಲಲ್ ಭೃಂಗಕ್ಕೆ ಪೂವಿಲ್ಲದೇ(ಹೋಹಾಚ. ೨೬); ಭೃಂಗದ ಬೆನ್ನೇರಿ ಬಂತು ಕಲ್ಪನಾವಿಲಾಸ (ಜಾದೋ. ೮೪-೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಡಜದ ಹುಳು: 'ಭೃಂಗಕೀಟನ್ಯಾಯ' ಪರಾ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : "ಕಳಿಂಗಃ, ಭೃಂಗಃ, ಧೂಮ್ರಾಟಃ — ೩. ಕುಕ್ಕುಟಿಯೆಂಬ ಹಕ್ಕಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಿಕ್ಕಾಂತಿ. ೦೫೬). ೪. ವೈಭಿಚಾರಿ ; ಸ್ವೈಚ್ಛಾಚಾರಿ. ೫. ಬಂಗಾರದ ಕಳಶ. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಗರುಂಗ: "ಗರುಂಗ ಮಂಗಾರಕಂ ಭೃಂಗಮದು" (ಶಂಗಣಾ. ೪೯-೨೪). ೭. ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಪ್ರಾಔ. ೨೦-೪೮) ೮. ಕಾಗೆಬಂಗಾರ ; ಅಭ್ರಕ : "ಭೃಂಗಮಭ್ರಕಮಕ್ಕುಂ" (ಶಂಂಗಣಾ. ೪೦-೬) ; ದಂತದ ಪಾವುಗೆ ಭೃಂಗ ದೋಲೆ ಪೆಯ್ದುತ್ತಿರೆ ರಾತ್ರಿಯೊಳು ಸುಳಿವ ಬ್ರಹ್ಮಯನೀಗಕುಗಿಪ್ಪ ಸಿದ್ಧಿಯಾ (ಎಚ. ೪, ೦೦೫. ೮೦-೨ ; ೨೨೬). ೯. ಮೋಡ ; ಮೇಘ. ೧೦. ಕಪ್ಪಲೆ : ಅಂಧಕಾರ. ೧೧. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ ; ಕೃಷ್ಣವರ್ಣ : "ಭೃಮರಾಭ್ರಂ ಗರುಗಾಭ್ರಕಂ ತಿಮಿರಮುಂ ಕೃಷ್ಣಾದಿ ಭೃಂಗಾಹ್ವಯಂ" (ಪಜಗ. ೪೬). ೧೨. [ನಾಟ್ಯ] ವೃತ್ತದ ಒಂದು ಭಂಗಿ : ಒಂದು ಕಾಲನೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಒಂದು ಕಾಲ ನೆಲದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಚಿತ್ರದೋಪಾದಿ ತಿರುಗುವಣ ಇದು "ಭೃಂಗ"ವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಪಜಗ. ೪೩). [ಸಂ.]

ಭೃಂಗಕೀಟನ್ಯಾಯ (ನಾ). ಕಡಜವು ತನ್ನ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿ ಕೀಟವೊಂದನ್ನು ತಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಗುಯ್‌ಗುಡುತ್ತ ಸುತ್ತುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಆ ಕೀಟವು ಕಡಜ ತನ್ನನ್ನು ಚುಚ್ಚಿ ತಿಯುವುದೆಂದು ಇದರತ್ತಲೇ ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದು ಕಡೆಗೆ ತಾನೂ ಕಡಜದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಪರಿವರ್ತನೆಗೊಳ್ಳುವ ದೃಷ್ಟಾಂತ : ಯುವತಿಯೊರ್ವಳ್ಳು ಳಿಮ ತೊಲ್ಗಿದಾತ್ಮೇಶ್ವರನ ತವದಿಂದಾವಗಂ ಮನಮಂಟಿ ನೆನೆಯಲ್ಕೆ ಯುವತಿತ್ವಮುಡುಗಿ ಪುರುಷತ್ವಮೆಯ್ದುಗುಮಂತೆ ಭೃಂಗಕೀಟನ್ಯಾಯದಿಂ (ಕಾಪ. ೦-೦೩.೪೭). 'ಭೃಮರಕೀಟನ್ಯಾಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭೃಂಗಕುಂತಳೆ (ನಾ). ತುಂಬಿಯಂತೆ ಕಪ್ಪಾದ ತಲೆಗೂದಲುಳ್ಳವಳು: ಚಲಮಿನೇಕ್ಷಣಯರ್ ಮೃಣಾಳಭುಜಿಯರ್ ಪದ್ಮಾಸ್ಯೆಯರ್ ಭೃಂಗ ಕುಂತಳೆಯರ್ (ಕಕ್ಷಪ್ರ. ೦೨-೦೦೨). [ಸಂ. ಭೃಂಗಕುಂತಲಾ]

ಭೃಂಗಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸಕಕಾಲಂ ಎಣ್ಬುಸೂಜಿ ಕೊಂಬತ್ತಾಸ್ಯವೆಮ ಪ್ರಜಾಪತಿಸಂವತ್ಸರಂ ಪ್ರವರ್ತಿಸೆ ಭೃಂಗಗಾವ್ಣುಂಡ ಮುರ್ಮ್ಮಂ ಗಾವ್ಣುಂಡಯ್ಯನ ಕಲ್ಲು (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೦೦-೦ ; ೪೭೨). [ಭೃಂಗ + ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ)]

ಭೃಂಗಗುಣ (ನಾ). ತುಂಬಿಗಳೇ ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಕಾಮ; ಮನ್ಮಥ ; P ಮನ್ಮಥನಿಗೆ ತುಂಬಿಗಳೇ ಹೆದೆಯೆಂಬುದು ಕವಿಸಮಯ.

ಭೃಂಗಗುಣಪರ = ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದವನು : ಶಿವ : ಭೃಂಗಗುಣಪರ [ಜಾಹಂ. ತಂಗವಿರಹರ] ಕೊಡುವನೆಂದು ಬಲುಸೊಕ್ಕಿಂದ ಪೊಂಗಳಂ ಕೊಡ ಬಂದ ಗಂಧರ್ವಧಾರಕಿಮ ಜಜ್ಞಾದು (ಪ್ರಿಕಾ. ೦೫-೨೬). [ಸಂ.]

ಭೃಂಗಗುರುಳೆ (ನಾ). =ಭೃಂಗಕುಂತಳೆ : ಅದಣವ ಕವಿಯು ಬಣ್ಣಿಸುವನ್ನೆ ಭೃಂಗಗುರುಳೇ (ಜಪಮಾ. ೬-೨೨).

[ಭೃಂಗ + ಕುರುಳ್೨ (< ಕುರುಳ್೧) + – ೨]

ಭೃಂಗಬೋದಿಗೆ (ನಾ). ಕಾಗೆಬಂಗಾರದಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ ಬೋದಿಗೆ : ಅಂಗಡಿಯ ಬೀದಿಗಳು ರಂಗಶಾಲೆಗಳು ಶೃಂಗರದೊಳ್ಪೆಸೆವ ಭೃಂಗ ಬೋದಿಗೆಯುಂ (ಪಪು. ೬೬). [ಭೃಂಗ + ಬೋದಿಗೆ]

ಭೃಂಗರಾಜ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಗರುಗೆ : "ಮಾರ್ಕವಃ. ಭೃಂಗರಾಜಃ—೨ ಗರಗದ ಸೊಪ್ಪು" (ಶಿಷ್ಯಾ. ೦೫೬); "ಭೃಂಗರಾಜಃ—ಹೊಂಗರುಗ" (ವೈಧ. ೦೦೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ದುಂಬಿ. [ಸಂ.]

ಭೃಂಗವಲ್ಲಿ (ನಾ). = ಭೃಂಗರಾಜ ೧ : "ಭೃಂಗಪರ್ಣಾ—ಗರುಗ. ಭೃಂಗವಲ್ಲಿ" (ವೈಶಂ. ೦೦೩). [ಸಂ. ಭೃಂಗವಲ್ಲೀ]

ಭೃಂಗಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಫಲ : ತೆಂಗಾಯಿ ಪಲಸು ಕಿತ್ತಳೆ ಮುಸು ಮಾದಲ ಭೃಂಗಾಯಿಮ್ಗಳು ಸೊತ ಹಿಂಗದ ಬಹುಫಲಾದಿಗಳ ತೋಂಟಿಗರು ಸಾನಂಗಪಾಣಿಗೆ ಸಾರ್ಚಿದರು (ಪ.ಚರಿತ. ೪-೬೨). [?]

ಭೃಂಗಾರ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನದ ಗಿಂಡಿ; ಸುವರ್ಣಕಲಶ: ℙ ರಾಜರ ಮುಖ್ಯ ಭಿಷೇಕದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಲಶವು ಚಿನ್ನ. ಬೆಳ್ಳಿ. ಮಣ್ಣು. ತಾಮ್ರ. ಸ್ಫಟಿಕ. ಗಂಧದ ಮರ. ಕಬ್ಬಿಣ ಮತ್ತು ಕೊಂಬು ಎಂಬ ಎಂಟು ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದ್ದು ಆಕಾರ. ಅಳತೆಗಳಲ್ಲೂ ಭೇದವಿರುತ್ತಿತ್ತೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ : "ಭೃಂಗಾರಃ. ಕನಕಾಳುಕಾ—ಈ ೨ ಬಂಗಾರಿ" (ಪಣಾಮು. ೩೪-೦೬೦); ಧ್ವಜ ದರ್ಪಣ ಚಂಚಿಟ್ಟಮರಜ ಮಣಿ ಭೃಂಗಾರ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ತಾಳವೃಜನ ಕಳಶಾತಪತ್ರಂ ತ್ರಿಜಗತ್ಪತಿ ಗಪ್ಪಮಂಗಳ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (೨೩೪. ೪-೧೦); ಹನಿಲಸ್ಪಂಭಮಂ ಜಾಗದ ಪಡಲಿಗೆಯುಂ ತುಂಗಭೃಂಗಾರಮುಂ ನಿರ್ಮಿರೆ . . . ಪಡಂಗಾದು ದುದ್ಯಾಹಗೇಹಂ (ಪಂಗಪು. ೬-೦೦೨). ೨. ಪಾತ್ರೆ; ಕಲಶ : ತುಂಗ ಕನಕಭೃಂಗಾರವಿರಾಜಿ ರಾಜನ್ಮರಕತಮಯತುಕವಿರಾಜಿ (ಅಂಪು. ೪-೪೦ ೧೧೪); ಗಂಧಧರಿಲಸಂಭೃತ ವಿಶಾಲಹಂನೀಲಭೃಂಗಾರಂಗಳಿಂ. . . ಮನಂ ಗೊಳಿಪ ದೇವಪೂಜಾಗೃಹಮುಂ ಪೊಕ್ಕು (ಪಂಗಪು. ೦೨-೨ ೪); ಪಳಿಕನ ಭೃಂಗಾರದ ಬೆಳ್ಳಗುಂ ಜಾಗಂಗಳಿಸೆವ ಪಸರ್ನೆಳಗುಂ. . . ಮಸಂಪ್ಪವ್ಪ ಸುರಪರಾಸನಶತಮುಂ (ಪಂದ್ರ. ೬-೨೦). ೩. ಚಿನ್ನ : ಬಂಗಾರ : "ಭೃಂಗಾರವನೆ" ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭೃಂಗಾರವನೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಮನೆ; ಬಂಗಾರದ ಮನೆ : ಭೃಂಗಾರವನೆಯು ಭೋಗಂ ಪುಂಗಳಕಳಂ . . . ಸಮಸ್ತರ ಕಂಗೆಸೆಯಲ್ ಪೆಜ್ಜಿದುದಾ ಸ್ವಯಂವರಗೇಹಂ (ಪಪು. ೨೭೮). [ಭೃಂಗಾರ + ಮನೆ]

ಭೃಂಗಾರಿ (ನಾ). ೧. = ಭೃಂಗಾರ ೨ : ತೋರೆಮೊಲಗಳ ಮೊಗಂಗಳ್ ರಾರಾಜಿಸೆ ಕರ್ಪುವೆತ್ತು ಮೋಹನಧೂಪೋದ್ಗಾರಿಗಳಂ ಕಾಂಚನಭೃಂಗಾರಿಗಳಂ ಪೋಲ್ತು ವರಿಗಂದೇಗಮಿಜೊಳ್ (ಪಣಾಮು. ೩-೧೩) : ಪೂಬಾಸಿಗವಂ ಬಿಸುಯತೆ ವಿಸುನಿಯು ಭೃಂಗಾರಿಗಳ ಭಟಿಂಗಳನೊಪೆವೆತ್ತ ಸಮಾದ ಕರ್ಮಮುಂ ತಾಪಸನುರು ಮುಳಿಸಿಂದೆ ಮಾಡುತಿರಲ್ (ಕೃಭಾ. ೨-೧೭). ೨. ರೆಕ್ಕೆ ಇರುವೆ ; ಜೀರುಂಡೆ : "ಭೃಂಗಾರೀ. ಜೀರಿಕಾ. ಚೀರೀ. ರಿಳಿಲ್ಲಿಕಾ—ಳಿ ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಇರುವೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳು. ಚಿಮ್ಮಾಡಿ ಹುಳ ವೆನ್ನುವರು" (ಪಣಾಮು. ೩೬). [ಸಂ. ಭೃಂಗಾರೀ]

ಭೃಂಗಾರು (ನಾ). = ಭೃಂಗಾರ ೧ : ಗೃಹೀತಚಾವರತಾಳವೃಂತ ಭೃಂಗಾರುವಾರಿಂಗನಾಸಹಸ್ರಸಂಗತವುಂ . . . ಅಪ್ಪ ರಾಜಮಂದಿರಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಶಾಪಂಗ. ೪೫೪); ಪಿರದಂಡಾಂಕುಶ ರುಷಜಮರದರ್ವಣ ಕಲಶ ಶಂಖ ಭೃಂಗಾರು ನಿಶಾಕರತಕ್ಕ ಪಿಟ್ಟಗ ಮುಸರೋತ್ಕರಮಂ ಪಾಜಿಗಳ ಪೊಡ್ರವುದನುಂಕರಿಸೆ ಶುಭಂ (ಅಪ್ಪ. ೩-೪). [ಸಂ.]

ಭೃಂಗಾರುಧಾರಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕಲಶವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ವಿಜಯ . . . ಸಂವಿವರ್ಧನೆಯೆಂಬೆರ್ವರುಂ ದಿಗ್ವನಿತೆಮುರಂ ಪರಮಜಿನ ಜನ್ಮೋತ್ಸವದೊಳ್ ಶೃಂಗಾರಂಬೆರಸು ಭೃಂಗಾರುಧಾರಿಗಳಾಗಲುಂ . . . ಬೆಸಸುವುದುಂ (ಅಂಶ. ೬-೩ ೪). [ಸಂ. ಭೃಂಗಾರುಧಾರಿನ್]

ಭೃಂಗಾರುಧಾರಿಣಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕಲಶವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವಳು : ಶಾಂಬೂಲತಾಳವೃಂತಾಂಗರಾಗ ಭೃಂಗಾರುಧಾರಿಣಿಯರಪ್ಪ ವಾರವಿಳಾಸಿನಿಯರೊಳಂ (ಶಾಂಪು. ೨೧೩); ಜನೇಂದ್ರಜನ್ಮಕಲ್ಯಾಣದೊಳ್ ಭೃಂಗಾರುಧಾರಿಣಿಯಾಗಿಂ (ತಂದ್ರಪು. ೦೦-೦೨೩ ೪). [ಸಂ. ಭೃಂಗಾರುಧಾರಿಣೀ]

ಭೃಂಗಾಲಕ, ಭೃಂಗಾಳಕ (ನಾ). ತುಂಬಿಯಂತೆ ಕಪ್ಪಾದ ಮುಂಗುರುಳು; ನೀಲಕುಂಪಲ : ಒಬ್ಬ ಉತ್ತಮ ದೇವಶಿಲ್ಪಿ ಕೊರೆದ ಕಣ್ಣು-ಮೂಗಿನ ಮಾಟ; ಕಣ್ಣನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವ ಭೃಂಗಾಲಕಗಳು (ಪಜಿಚ. ೬೫೬). ಭೃಂಗಾಳಕ : ನವಕನಕಮಣಿಬಂಧನಿಗಳಿಂಗಳಿಂ ಭೃಂಗಾಳಕಂಗಳಿಂದೆ . . . ಎಸವ ಪೆಣ್ಗಳಾಸೆಗಳ ಮೇಲ್ಕೆತಂದರು (ಕೃಪುಣಾ. ೦೬-೬): ಸುರಿಪಲ್ಕೆಂಬುವಳಂ ಬೊರೊವ್ವುವಧರಂ ಭೃಂಗಾಳಕಂ . . . ಪದಾಬ್ಜಂ ಮಂಜುಳಂ ಕಾಂತಮೂ (ಣಪಚಿ. ೪-೦೭). [ಸಂ.]

ಭೃಂಗಾಳಕ 'ಭೃಂಗಾಲಕ' ನೋ.

ಭೃಂಗಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪ್ರಮುಖರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಆವರಿಸಿರಾಗಿ ಬಹ ಭೃಂಗಿಯುಂ ಕಂಡು ನಮನಕ್ಕರಂ (ಶಿಪ್ಪಣಾ. ೦-೨೪); ಆದ್ಯರೊಳ್ದೆದ್ದು ಕೋಡಗದಾಟವಾಡುವ ಭೃಂಗಿಯೆಯ್ತಂದ (ಪಪು. ೨೯-೬). ೨. ಅಂಜೂರಪ್ಪಕ್ಷ. [ಸಂ. ಭೃಂಗಿನ್]

ಭೃಂಗಿ$_2$ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುದುಂಬಿ; ಭೃಮರಿ : ಸರಸಕಿಂಶುಕಕುಟ್ಮಳಸಂಗಿ ಭೃಂಗಿಯಂಗಳೆ (ಪಗಪ. ೨-೩೬). [ಸಂ. ಭೃಂಗೀ]

ಭೃಂಗಿನರ್ತನ (ನಾ). ೧. (ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ) ಭೃಂಗೀಶ್ವರನು ಮಾಡುವ ನರ್ತನ. ೨. [ವೀಶೈ] ವೀರಶೈವ ಮಠಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪರಂಪರಾಗತವಾದ ಒಂದು ಬಿರುದಂ (?) : (ಸಾಧಾರಣ ಬಿರುದುಗಳು)—ಉಡುಕುವಾದ್ಯ. ಭೃಂಗಿನರ್ತನ. ದುಂದುಭಿ. ಭೇರಿ. ಕಹಳೆ. ಕರ್ನಾ (ಸಚಿರ. ೦೧). [ಸಂ.]

ಭೃಂಗಿಪ (ನಾ). = ಭೃಂಗಿ$_1$ ೧ : ಗರುಡನ ಗಱಿಯು ಗಾಳಿಯೊಳ್ಸಿಕ್ಕಿ ಬೆಡಾಗಿ ತಿರುಗಿ ಬಂದಭಪಂಗೆ ಭೃಂಗಿಪಂ ಬಿನ್ನೈಸುತಿರೆ ಕೇಳ್ದು (ಕೃಪುಣಾ. ೦೪-೨೦). [ಸಂ.]

ಭೃಂಗಿರಿಟಿ (ನಾ). =ಭೃಂಗಿ$_1$ ೧ : ಭೃಂಗಿರಿಟಿಯು ಮಲ್ಲಡಿಗಳೆನ್ನಯ ಮುಖಗ ಸಕತಮಿವುತ್ಪಿರ್ಕೆ ನಿರ್ಮಳತ್ವಮಂ (ಅಂಶ. ೦-೦-೦೬). ℙ ಭೃಂಗಿಗೆ ಶಿವಗಣದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಉನ್ನತಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಭೃಂಗಿರಿಟಿ. ಭೃಂಗೇರಿಟಿ. ಭೃಂಗಿರೀಟಿ. ಭೃಂಗರಿಟಿ. ಭೃಂಗರೀಟ. ಭೃಂಗಿರೀಟಿ. ಭೃಂಗೀರಿಟಿ ಎಂಬ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇವನು ದುಂಬಿಯಂತೆ ಧ್ವನಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ (ಭೃಂಗ ಇವರಟಿತಿ ಎಂದು) ಇವನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರುಗಳು ಬಂದಿವೆ. ಪರಮೇಶ್ವರನು ಪಾರ್ವತಿಯೊಂದಿಗೆ ಬೆರೆತಾಗ ತನ್ನ ವೀರ್ಯವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟನು. ಆಗ ಅದರ ಎರಡು ಕಣಗಳು ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಸಿಡಿದು ಬಿದ್ದುವು. ಆದರಿಂದ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳು ಹುಟ್ಟಿದರು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಆ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ದುಂಬಿಯಂತೆ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಭೃಂಗೀ ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟನು. ಕಾಡಿಗೆಯಂತೆ ಬಹಳ ಕಪ್ಪಾಗಿದ್ದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಮಹಾಕಾಲನೆಂಬ ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದನು. ಪಾರ್ವತೀ ಪರಮೇಶ್ವರರು ಆ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸಲಹಿದರು. ಶಿವನು ಅವರನ್ನು ಗಣಾಧಿಪತಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು. ಅವರಿಬ್ಬರೂ

ದ್ವಾರಪಾಲಕರಾಗಿದ್ದು ಶಿವಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂ ಎಂದು ಕಾಳಿಕಾಪುರಾಣದ ೪೫ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. [ಸಂ.]

ಭೃಂಗೀಶ (ನಾ)- = ಭೃಂಗಿ ೧ : ಭೃಂಗೀಶ ವೀರಗಣೇಶರುಂ ರುದ್ರೇಶ ಯೋಗಾಚಾರ್ಯರುಂ ಪೆರ್ದೋಲಯಿಸುತಿರಲು (ಪಾಪ. ೫೯-೨೬) : ಗಗನ ವಪಡೆಯೊಳ್ ಪಿನಾಕಿ ಕಂಡಲ್ಕಿಯಿಂದಾ ತಲೆಗೆ ಕಳುಹಿದಂ ಭೃಂಗೀಶನಂ ಮುದದೊಳು (ಕೃಪುಣಾ. ೦೯-೦೫). [ಸಂ.]

ಭೃಗು (ನಾ). ೧. ಬ್ರಹ್ಮನ ಹೃದಯದಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು : ಒಬ್ಬ ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ : ಪರಮಳಯದೊಳು ಹುಗುವ ಪಂಡಿತ್ವರಸೊ . . . ಮರಮುನಿಪ ದೂರ್ವಾಸನೋ ಭೃಗುವೋ (ಪಾಪ. ೧೩-೧೦) ; ರಕ್ಷೋಘ್ನ ಮಂತ್ರದಿಂದೆಂಟುಬಾಗಿಲ್ಗಳಂ ರಕ್ಷಿಸುವರಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಭೃಗು . . . ಅಕ್ಷಯತಪೋಧನದ ವರಮುನಿಗಳೆಲ್ಲರುಂ ಲಕ್ಷಿತಪ ಪುಜೆಗೈಪನುಕಂಪಿಸಲು (ಕೃಪಾ. ೩೩-೧೦) ; ಭೃಗುವಮುನಿಯು ಶಾಪದಿಂ ಪನ್ನಗಪುಪಂ ಪತ್ನಿ ಯೋನಿಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದನು (ಕೃಪ. ೩೭-೧೦). ೨. ಪರಶುರಾಮನ ತಂದೆ: ಜಮದಗ್ನಿ: 'ಭೃಗುಸುತ' ಪರಾ. ೩. ದೈತ್ಯಗುರು ; ಶುಕ್ರ : "ರಂಗವಾನ್ ಕಾವ್ಯನಾ ಕವಿ ಭಾರ್ಗವಂ ಭೃಗು ಸಿತಾಂಗನುಶನಸುರಗುರು ಬೆಂದನಲು ಶುಕ್ರನು" (ಜೈಗಾ. ೩೨-೬) ; ಕವಿನಿಪು ಗುರು ಗುರುವಿಪ ಭೃಗುವಮರೇಜರೆಸಲ್ ಧರಿತ್ರಿ ಕವಿಗುರು ಜನತೋದ್ಭವಮೊವ ಮಂತ್ರ ಗುಣಮೊಪ್ಪುವುದು ಮಹಾದೇವರಣ್ಣನಾಹೋತ್ಪಪಂಪೊಳ್ (ಪಂ. ೪೧೧೦. ೫೫-೧೬ ; ೧೫೦೯). ೪. ಬೆಟ್ಟದ ಇಳಿಜಾರು. — ಕಡಿದಾದ ಭಾಗ : " ಸಾನುಕಟಕ ಭೃಗು ಪ್ರಸ್ಥಂ ತುಂ ವಿತಂಬಂ ಗಿರಿಯ ಹೊರಯಕ್ಕು " (ಜೀಗಣಾ. ೩೦-೨). ೫. ಶುಕ್ರವಾರ. ೬. ಶುಕ್ರನೀತಿ ಶಾಸ್ತ್ರ : ವರಸೂಪಶಾಸ್ತ್ರ ಭೃಗು ಚಿತ್ರ ರಸಾಳಂಕಾರ ಗಣಿತ ಗಜ ಹಯ ವೈದ್ಯಂ ಸ್ವರ ಶಕುನ ಕಾವ್ಯನಾಟಕ ಧರರಿ ಕಳಾವಿದನೆನಿಪ್ಪುದತಿ ಚಮತವಿಟಂ (ಜುಪ. ೦೦-೦೮). ೭. [ಜ್ಯೋತಿ] ಶುಕ್ರನು ಅಧಿದೇವತೆಯಾದ ಗ್ರಹ ; ಶುಕ್ರಗ್ರಹ. [ಸಂ.]

ಭೃಗುಜ (ನಾ). ೧. ಭೃಗುಋಷಿಯ ಮಗ : ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯ. ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಶುಕ್ರಗ್ರಹ : ಭೃಗುಜನಿಪ್ಪತ್ತೋಜಿಸೊಳ್ ನಿಂದೊಡಲ್ಲಿ ನಿಜೋಚ್ಚಾಲಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪರಮೋಚ್ಚಸ್ಥಾಯಿ ತಾನಾ ಗ್ರಹಂ (ಜಾತ. ೦-೪೦). [ಸಂ.]

ಭೃಗುಜೆ (ನಾ). ೧. ಭೃಗುಋಷಿಯ ಮಗಳು ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ ; ಭಾರ್ಗವಿ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಕಿರುದೇಗು : "ಸ್ವಸು ಭೃಗುಜೆ ಕಾಷ್ಠ ಕಿಜುಪೆಗೆನೆಯ್ಮಂ" (ಪುಗಣಾ. ೪೭ ೦೫). [ಸಂ. ಭೃಗುಜಾ]

ಭೃಗುಪತನ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಕಡಿದಾದ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದು ; ಮಹಾಪಾತಕವಾದ ಪಾಪವನ್ನು ಮಾಡಿದವರು ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ಧುಮುಕಿ ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಪಾಪಪರಿಹಾರವಾಗುವುದೆಂದು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ : ಬದುಕು ದುರ್ಭರವಾದಾಗ ಬೆಟ್ಟದ ಶಿಖರದಿಂದ ಹಾರಿ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಭೃಗುಪತನವು ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸಕಾಲಗಳ ವೀರರ ಆತ್ಮಾರ್ಪಣೆಯ ಉದಾಹರಣೆಗಳು (ಪಾಂಕಣ. ೪೧೨ ಪಕ್ಷ). [ಸಂ.]

ಭೃಗುವಾರ (ನಾ). ಶುಕ್ರವಾರ : ಅಂದಿಂದೊ ವಸಂತಪೂರ್ಣಮಿಯ ಭೃಗುವಾರದಾ ನಡುಹಗಲ ಸಿರಿ ಹೊತ್ತು (ಗೂಡ್ಕೂಕಾ. ೦೦-೩೭೦). [ಸಂ.]

ಭೃಗುವಿದ್ಯೆ (ನಾ). (?) : ಚಿತ್ರಮೆಂಬ ಭೃಗುವಿದ್ಯೆಯೊಳಾರ್ದೊರೆ ರೇಚಕೂಪನೊಳ್ (ಕುಪ. ೦-೨೦). [?]

ಭೃಗುಸುತ (ನಾ). ೧. ಜಮದಗ್ನಿಯ ಮಗ ; ಪರಶುರಾಮ : ಬಲವಂತಂ ಭೀಮನಿಂದಂ ಧರಿ ಭೃಗುಸುತನಿಂದಂ . . . ಸಮರವಿಜಯದು ವಿಖ್ಯಾಂತರಂಪಂ ವ್ಯಸಿಪಂ (ಪಂ. XI. ಜಪಪ. ೫೫-೫೭ ; ೧೨೭೫) ; ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಭತ್ತು ದಿನ ಭೃಗುಸುತನೊಡನೆ ಕಾದಿದನು ವಿರಥನ ಮಾಡಿದನು ಭೀಷ್ಮ (ಕುಣ್ಡ. ೨-೪೬). ೨. ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯ. ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಶುಕ್ರಗ್ರಹ : ನಿಶಾಪತಿಸುತನಂ ಮಲ್ಲಂ ಭೃಗುಸುತನಂ ಪರದಾರಶೀಲ ನೆನಿಕುಂ ಮಮಜಂ (ಜಾತ. ೦೮-೬). [ಸಂ.]

ಭೃಗುಸೂನು (ನಾ)- = ಭೃಗುಸುತ ೩ : ಸೋಮಸೂನು ಭೃಗುಸೂನು ಸುಧಾಕರರೇಣಾದಭದೊಳ್ ನಲೆ ಪುರಾಕ್ರಮೋನ್ನತಿಯೆನಿಪ್ಪ ಭೂಪತಿಯಕ್ಕುಂ (ಜಾತ. ೩೨-೪). [ಸಂ.]

ಭೃತ (ಗು)- ೧. ಕಾಪಾಡಿದ ; ರಕ್ಷಿಸಿದ : ಧಾರಿಣಿ ಬಚ್ಚೆಕುಂ ನಿಜ ಯಶೋವಲ್ಲೀ ಭೃತಾಂಭೋದಮರ್ಗನಾರಾಧಿತ ಭರ್ಗನುಂ ಭೃತವಿಪಕ್ಷಿದ್ವರ್ಗನಂ ದುರ್ಗನುಂ (ಪಂಕಪಂ. ೦೦-೦೬) ; ಭೃತರಿಪುಖಿಂಡ ಜಿತಸುಪಣಾಂಡ ವಿತರಣಶೌಂಡ ಭೃತಜಗದಂಡ ಪಾಲಯ . . . ಮಹೇಶ (ಜಾಳಂಕ. ೦೬೬ ೦೦೫). ೨. ತುಂಬಿರುವ ; ತುಂಬಿದ. (ನಾ)- ೩. ಕೂಲಿಯ ಆಳು: ಸೇವಕ. ೪. ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾದುದು ; ಗಜಿ ಗರ್ಜಿಸುವುದು ಮುಮ್ಮಳುಮಿ ಬೇಳ್ದೆದು ಮಾತಂ [ತ]ಮಳೆ ನುಡಿದೊಡಮ್ಮ ಗಂದ[ವಾ] ತುಮಳುಂಬಂ ಭೃತಮಕ್ಕುಮೆಂದು ಮೆಯ್ಯಂಮೆಯ್ಗಿ ಬಿಸುಂಬುದುಂ (ಪಂಪಣಾ. ೬-೫೬ ಬ) ; "ಭೃತಮಕ್ಕುಂ – ಹೀನಮಾಗುತ್ತದೆ" (ಪಂಪಪು.೨೨೨). [ಸಂ.]

ಭೃತಕ (ಗು)- ೧. ಪೊರೆದ ; ಪೋಷಿಸಿದ. ೨. ಕೂಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ; ಸಂಬಳವನ್ನು ಪಡೆಯುವ. (ನಾ)- ೩. ವೇತನವನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಸೇವೆ ಮಾಡುವವನು; ಸೇವಕ : "ಭೃತಕಃ, ಭೃತಿಭುಕ್, ಕರ್ಮಕರಃ, ವೈತನಿಕಃ – ೪ ಕೂಲಿಯವನ ಪೆಸರು" (ಕಣ್ಣಕ. ೩೦೨) ; ಭೃತಕಂ ಕೃತಕಪ್ರಣಯಮೆಂದೆಱಿಯದೆ ನೆಱೆ ಕೂರ್ತಳೆಗೆತ್ತು (ಪಂಚಪಾ. ೬-೨೮ ಪ) ; ಕೂಲಿಕಾಱರೆಱೆಯದನಂದು. . . ಭೃತ್ಯರಿರ್ದ ನೆಲೆಗೆ ಗಜಿಯ ಯಬ್ಬೆಗೆ ಭೃತಕನಿರ್ಪಯಿರ್ದೊಡಮಿರ್ವರದನಿಗೆ ಸಮಮಾದಾಗೆ ಪೂರ್ಣೆ ನಾನೆ ಕೂಲಿಯಂ ದಿಟಂ ಸಮಂತು ಎನೆ (ಜಾಣಾಕ್ಕ. ೪-೦೬-೦ ಪದ್ಯ). [ಸಂ.]

ಭೃತದಂತ (ನಾ)- ೧. ಕೊಳಲನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು. ೨. ಕುಲವನ್ನು ಪೋಷಿಸುವವನು ; ಕುಲರಕ್ಷಕ. ೧, ೨ : ಭೃತವದಶಜಾಗಿಯು.೦ ವೃಷಗತಶಾಣಾಸಕ್ಕ ಸಿಂಹವಂದ್ಯಾಚಾರ್ಯವೃತಿಪತಿ ಸಪ್ತಕ್ಷಸಮನ್ವಿತ ಜಾಗಿಯುಮಾತ್ಮತತ್ತ್ವಚಯಜಾತುರ್ಯಂ (ಪಂಪ್ರಕೃ ೦-೦೯). [ಸಂ.]

ಭೃತಿ (ನಾ)- ೧. ರಕ್ಷಣೆ; ಪೋಷಣೆ. ೨. ಕೂಲಿ; ವೇತನ; ಸಂಬಳ : "ಕರ್ಮಣ್ಯಾ, ವಿಧಾ, ಭೃತ್ಯಾ, ಭೃತಿಃ . . . ಪಣಃ – ೧೧ ಕೂಲಿಯ ಪೆಸರುಗಳು" (ಕಣ್ಣಕ. ೩೦೬). ೩. ಅಸಲು ; ಮೂಲಧನ ; ಬಂಡವಾಳ. ೪. ಆಹಾರ. ೫. ಕೂಲಿ ಪಡೆದು ಮಾಡುವ ಸೇವೆ. ೬. ಕೊಡುವುದು ; ದಾನ : " ವಿಶ್ರಾಣನಂ, ವಿಹಾಯನಂ, ಭೃತಿಃ . . . ದಾನಂ — ಈ ೧೦ ಕುಡುವುದು" (ಹಣಾಮು. ೬೯-೨೬೩). ೭. ಸಂಪಾದನೆ ; ಗಳಿಕೆ : ಶತಲಕ್ಷಧನವ ಲೆಕ್ಕವ ಬಾಯಿ ನುಡಿದೊಡೇಂ? ಭೃತಿಯೆಷ್ಟು ವೆಚ್ಚಕ್ಕೆ ? (ಜುಣಾಳ. ೭೫೩). [ಸಂ.]

ಭೃತಿಭುಜ (ನಾ). ಕೂಲಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು ; ಸೇವಕ : "ಭೃತಕಃ, ಭೃತಿಭುಕ್, ಕರ್ಮಕರಃ, ವೈತನಿಕಃ – ೪ ಕೂಲಿಯವನ ಪೆಸರು " (ಕಣ್ಣಕ. ೩೦೬). [ಸಂ. ಭೃತಿಭುಜ್]

ಭೃತ್ಯ (ನಾ). ೧. ಆಳು ; ಸೇವಕ : "ಭೃತ್ಯಃ, ದಾಸೇರಃ . . . ಪರಿಚಾರಕಃ — ೧೧ ಬಂಟನ ಪೆಸರು" (ಕಣ್ಣಕ. ೩೦೬) ; ಈ ವರ್ಣಮಿಶ್ರ ವರ್ಣಶೂನ್ಯನ ಭೃತ್ಯಂಗಳೆಂದಮಾತ್ಯರ್ ೧ (ಜಗ. ೦-೩೦) ; ಒಲಿಸಕೀರದು ಸ್ವಪರ ಸೇವೆಯು ಮಾತಿ ಭೃತ್ಯರಿಗೆ (ಕಾಕಾ. ೩೮-೩೬) ; ಬುದ್ಧಿ ಪರಾಕ್ರಮ ವಿರದೇಕು ಭೃತ್ಯಗೆ ಭಕ್ತಿಯೊಂದಿರದೇಕು ಜೊತೆಗೆ (ಜಾಣಾಕ. ೦೩೯-೦೦).

೨. ಸಚಿವ; ಮಂತ್ರಿ. ೩. ಪ್ರಜೆ.

ಭೃತ್ಯಜೀಂತಾಮಣಿ=ಸೇವಕರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸುವವನು: ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸುಭಟಚೂಡಾಮಣಿ ಭೃತ್ಯಚಿಂತಾಮಣಿ (ಶಾಆ-XX: ೦೩-೦೭: ೪೭೬). [ಸಂ.]

ಭೃತ್ಯತೆ (ನಾ)· ಆಳುತನ ; ದಾಸ್ಯ : ಎನ್ನದು ಭೃತ್ಯತೆ ಪೋದೊಡೆ ಮೆನ್ನರಸನಾಜ್ಞೆಯಲ್ಲದೊಡಲೀಂ . . . ಮಾದೇವನೊಳ್ಕೆವ್ಯವೃತ್ತಿಯೇಂ ಸಮನಿಕುಮೇ (ಕಾಪಪು· ೦೪-೫೫). [ಸಂ. ಭೃತ್ಯತಾ]

ಭೃತ್ಯತ್ವ (ನಾ)· ೧. = ಭೃತ್ಯತೆ : ದಾಸತ್ವ ವೀರದಾಸತ್ವ ಭೃತ್ಯತ್ವ ವೀರ ಭೃತ್ಯತ್ವ . . . ಎಂಬ ಪದ್ಧಿಧ ಸಜ್ಜನತ್ವಯುಕ್ತನಾಗಿ (ಬಪಚ· ೧೭). ೨. ವಿನಯ : ದಾಸಭಾವ ಇಂತೆಂದು ಖಿಳರಾಯನಧಿಕದೈನ್ಯದಲಿಯತ್ಯಂತ ಭೃತ್ಯತ್ವದಿಂ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಲು (ಚಾಪಪು· ೯-೨೬). [ಸಂ.]

ಭೃತ್ಯಭಾವ (ನಾ)· = ಭೃತ್ಯತೆ : ಅವರ ದೀಪಮಮಕಾಲಗೋಪ್ರಂಗಳಂ ನೆಱೆಯ ತಿಳಿಯ ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ದು ಭೃತ್ಯಭಾವಮಂ ಪುಗಿಸಿ (ಅಭ· ೦೩-೪೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಭೃತ್ಯಾಚಾರ (ನಾ). [ವೀಶ್ಯ] ಪಂಚಾಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಭೃತ್ಯನ ನಂತೆ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುವುದು : ಲಿಂಗ ಜಂಗಮವ ಪೂಜಿಸಿ ಭಕ್ತಸಾದ ವೆಂದರೆ ಭೃತ್ಯಾಚಾರ ಸದಾಚಾರವೆ ಮೊದಲು ನೋಡಾ (ಅಪಸ್ಥ· ೨೫೫-೦೦೨೦) ; ಭಕ್ತರೆಲ್ಲರೂ ಕೂರ್ತು ಜಪ್ತೆ ಕರೆಯುತಿರೆ ಮತ್ತೆ ಕೆಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ . . . ಭೃತ್ಯಾಚಾರದ ಪಾಡಿದು (ಪಪ· ೨೦೫) ; ಬಸವಣ್ಣನವರ ಬಾಳಿನ ಘನತೆಯು ಗುರುತು . ಅವರ ಭೃತ್ಯಾಚಾರ (ಜಚ· ೦೨೪). 'ಪಂಚಾಚಾರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭೃತ್ಯಾಚಾರಿ (ನಾ)· [ವೀಶ್ಯ] ಭೃತ್ಯಾಚಾರವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು : ಇಷ್ಟಂಳ ಕೈವಂಗಿದರೇನು ಭೃತ್ಯಾಚಾರಿಯಾಗಬಲ್ಲುದೆ (ಪಪ· ೦೫೫); ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ತೋಡಿದ ಪ್ರಸಾದಿ ಇದು ಕಾರಣ ಇಂತಪ್ಪ ಭೃತ್ಯಾಚಾರಿಗಲ್ಲದೆ ಪ್ರಸಾದವಿಲ್ಲ ಗುಪೇಶ್ವರ (ಅಪಪ· ೪೯-೦೫೬). [ಸಂ. ಭೃತ್ಯಾಚಾರಿನ್]

ಭೃತ್ಯೆ (ನಾ)· ೧. ಪೋಷಿಸುವುದು ; ಸಲಹುವುದು. ೨. ಆಧಾರ; ಬೆಂಬಲ. ೩. ಆಹಾರ. ೪. ಕೂಲಿ ; ಸಂಬಳ ; ವೇತನ : "ಭೃತಿಃ, ಭೃತ್ಯಾ . . .ವೇತನೇ—ಈ ೬ ದೆಲೆ" (ಪಾಅಮ. ೦೫೦-೧೬)· ೫. ಸೇಮೆ [ಸಂ. ಭೃತ್ಯಾ]

ಭೃಶ (ಗು). ೧. ಪ್ರಬಲವಾದ ; ಪ್ರಚಂಡವಾದ : ಭೃಶವಿಶ್ವ ಜೀವಿತ ಗಭೀರತೆಯ ದರ್ಶನದ ರಭಸದದ್ಭುತ ಮೌನ (ಪಂಗೀಕ· ೧೬). (ನಾ). ೨. ಆಧಿಕ್ಯ; ಅತಿಶಯ : "ಅತಿಶಯಃ, ಭರಃ, ಅತಿಪೇಲಂ, ಭೃಶಂ . . . ದೃಢಂ — ೦೪ ಅತಿಶಯದ ಪರುಗುಗಳು" (ಪಾಅಕಿ· ೫೫)· ೩. ದೊಡ್ಡದಾದುದು; ಅತಿಶಯವಾದುದು : "ಕಾಮಂ. ಪ್ರಕಾಮಂ. ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ. ನಿತಾಂತಂ, ಭೃಶಂ . . . ಅತಿಮೇಲಂ—ಈ ೮ ಪಿರಿದಾಗಿರ್ದುವು" (ಪಾಅಮ. ೦೫೯-೪೪). ೪. ಸಂಕಟ : "ಭೃಶದೊಳಂ ನೆಗಟ್ಟು ಸಂಬಾಧಮೆಂದನಿಸು" (ಪುಂಚಾ. ೦೩೨-೨೦). ೫. ಆಣೆ ; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ : "ಭೃಶ=ಸಂಬಾಧ, ಸೂರುಳು" (ಪಾಅಕಿ· ೦೫೫ ೪). [ಸಂ.]

ಭೃಷ್ಟ (ಗು). ಪುರಿದ; ಸುಟ್ಟ: ಸೊಗಯಿಸುವ ದೇಹಾದಿ ನಿಷಹಂಗಳೆಯ್ದು ತೊಟ್ಟಿಗೆ ದಗ್ಧಮಟಿ ಭೃಷ್ಟಬೀಜಂಗಳಂತೆ ಕೆಮ್ಮಗೆ ಕೆಟ್ಟು ಪೋಕುಂ (ಅಪಪ· ೩-೨-೩೯)· [ಸಂ.]

ಭೆಂಡವಾಡ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಪಶ್ಚಿಮತಃ ಭೆಂಡಿವಾಡೋ ನಾಮಗ್ರಾಮಃ (ಇಆ. XVI. ೨೪-೩೩ ; ೧೦೦೮). [?]

ಭೆಟ್ಟಿ 'ಭೇಟಿ' ನೋ.

ಭೇಕ (ನಾ). ೧. ಕಪ್ಪೆ; ಮಂಡೂಕ : "ಮಂಡೂಕಃ, ಪ್ಲವಗಃ, ಭೇಕಃ. . . ಪ್ಲವಂಗಃ—ಈ ೮ ಕಪ್ಪೆ" (ಪಾಅಮ. ೦೦೯-೪೦); ಕಂಕಾವೀ ಬಂದನೆನುತ್ತುಂ ಗರ್ಜಿಪಂತಾಮದು ವಿರಹಿಗಳಂ ಕೀಕ ಭೇಕಪ್ರಣಾದಂ (ಪಾಸಂ. ೪-೨೦), ಕಾಳಸರ್ಪನ ಹೆಡೆಯು ನೆಳಲಲಿ ಬಾಳಲಲಸಿದ ಭೇಕಸಂತತಿಹುದನ್ಯಸತಿ ಬೇಟ (ಶಾಆಂ. ೩೮-೪). ೨. ಪುಕ್ಕಲ ; ಭೀರು. ೩. ಮುಗಿಲು ;ಮೋಡ. [ಸಂ.]

ಭೇಕವೈರಿ (ನಾ)· ಕಪ್ಪೆಯ ಶತ್ರು : ಹಾವು : ಸೂಕರನ ತುಂಬಿಯ ಮರಾಳನ ಭೇಕವೈರಿಯ ಕಾರುರಗ ರಕ್ಷಿ ಕೋಟಿಲನ. . .ಒದು ಗುಣವಿರ ಬೇಕು ಪ್ರಭುವಿಗೆ (ಶಾಪ್ರ. ೦-೩೨). [ಸಂ. ಭೇಕವೈರಿನ್]

ಭೇಕಾಸನ (ನಾ)· [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ : ಭೇಕಾಸನ . . . ಈ ಆಸನದಲ್ಲಿಪ ಚಲುವಲನಗಳು ಕಪ್ಪೆಯನ್ನು ಹೋಲುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು (ಪೋಗಾ· ೦೦೦). 'ಮಂಡೂಕಾಸನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭೇಕಿ (ನಾ)· ಹೆಣ್ಣು ಕಪ್ಪೆ : "ಭೇಕಿ ವರ್ಷಾಧುಯೆಪೆ ಹೆಣ್ಣಾಬ್ಬೆಯಕ್ಕುಂ" (ಪಾಗಣಾ· ೦೨೨-೨). [ಸಂ. ಭೇಕೀ]

ಭೇಕಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಅಲಂ) ವಟಗುಟ್ಟುವ; ಅರಚು: ಹುಲುಗೊದ್ದು ದೋಡ ಪುಸಿಗುಡುಗಿದಾಗ ಕೆಲ ಜೀವ ಭೇಕಿಸುವುವು (ಅಚಾ. ೩೯-೬). [ಭೇಕ + — ಇಸು]

ಭೇಟ. ಬೆಟ್ಟಿ, ಭೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಸಂಧಿಸಿ ಮಾತನಾಡುವುದು ; ಸಂದರ್ಶನ : ಇನ್ನು ಕಡಯ ಭೇಟಿದುಮ್ಮ ದಸಗೊಮ್ಮೆ ಕೊಟ್ಟು ಅಮೇಲೆ ವಿಷು ಮಾಡಬೇಕಂದು ಹೇಳು (ಪುಂಅಮ. ೬-೦೬೮); ಸ್ಟಾಲಿನ್ ಟ್ರೂಮನ್ ಭೇಟಿಗೆ ಸೂರ್ಮಾಡಿ ಭುಂಪಿಂ ಭವ್ಯಂ ತವಿಗೀ ನೀರ್ಮಿಡಿ! (ಅಗೀ· ೫೫-೦೩). ಬೆಟ್ಟಿ: ಮೂರು ಕುರ್ಚಿಗಳು ಒಂದು ಮೇಜಿನ ಪಕ್ಕಿರವಿದೆ; ಮಹತ್ಕೊಂದನ್ನು ಆದರ ಮುಂದುಗಡೆ ಮುಖ್ಯೋಪಾಧ್ಯಾಯರ ಬೆಟ್ಟಿಗೆಂದು ಬಂದವರು ಕೂಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಟ್ಟಿದೆ (ಕ್ರತಿಂ· ೫೫); ಬೆಟ್ಟಿಯ ಅವಶ್ಯಕತೆಯು ತಿಳಿಯುಲಿಲ್ಲ. ಬೆಟ್ಟಿಯು ಅನುಚಿತವೆಂದೂ ತಿಳಿದನು (ಸಚಿಂ· ೦೦೦). ಭೆಟ್ಟಿ: ಒಡೆಯದೇವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲದೆ ಕೊಳ್ಳೆನೆಂಬ ಮೃಡನ ಭಕ್ತರ ಪೋಡಾ ಒಡೆದುಂಗೆ ಭಿಟ್ಟಿ ಮನೆಯೊಡೆಯಂಗೆ ಕುಪ್ಪ ಕಟ್ಟುವೆಪರು ಮ್ಯಾಪ್ಸ್ನ (ಪೂಗಕಪ· ೨೨-೦೩); ಕಬ್ಬಿಗೆ ದಯವಿಟ್ಟ. . . ಪದಯಂಗೆ ಭಿಟ್ಟಿಯವೆ ಕೊಟ್ಟ (ಕ್ರಿಳ್ಳಜಾ· ೫೫) ; ಪುನೆಯು ಒಳಗೇ ಕುಳಿತು ಕಾಶಂಬಿಪೆನು ಗೆಳೆಯರ ಭಿಟ್ಟಿಗೆ (ಕಂಮು· ೦೪-೪).

[<ಹ್ರಾ. ಭಿಟ್ಟಿ, ಭಿಟ್ಟಿಣ-/ಹಿಂ. ಭೇಂಟ್; ಮರಾ. ಭೇಟ-/ತೆಲು. ಭೇಟಿ]

ಭೇಣ (ನಾ)· ಸಮತಟ್ಟಾದ, ಗಿಡಮರಗಳಿಲ್ಲದ ಬರಿದಾದ ನೆಲ: ಹಳ್ಳಲು ಪಳಗಾದು ಭೇಣ ಭೀರು ಭಟ್ಟು ಚಟ್ಟಿ ಮುಂತಾದ ಸೀಮೆ ಸಾಮ್ಯ (ಕಾ. III-i. ೯-೨೨; ೧೮೫೬). [ಪ ಇದು 'ಬೆಣ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಭೇದ (ನಾ). ೧. ಮುರಿಯುವುದು; ಒಡೆಯುವುದು. ೨. ಹರಿಯುವುದು ; ಸೀಳುವುದು. ೩. ಭಾಗ ಮಾಡುವುದು; ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು. ೪. ಬಿರುಕು : ಛಿದ್ರ. ೫. ಗಾಯ ; ಪೆಟ್ಟು. ೬. ವಿಂಗಡಣೆ; ವಿಂಡಿಕೆ. ೭. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ಅಂತರ ; ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದು : ಕಾಯವ ಜೀವದ ಹೊರಿಗೆಯ ಅಳದ ಭೇದವ ತಿಳಿಯಬಲ್ಲಡೆ ನಮ್ಮ ಗುಪೇಶ್ವರಲಿಂಗದ ಅಜಿವ್ಯ ಸಾಧ್ಯವಪ್ಪುದು ಕಾಣಾ (ಅಪಪ· ೫೬೨-೦೫೬); ಇನ್ನದರ ಪಂಡಿಯೆಂದುಮೇಕ್ಷಿಸಲಿನ್ನು ಹಿರಿಯರಿಗಂಜಿ ನುಡಿವೆನು ಕನ್ನಡಿಯ ದರ್ಪಣವಿದಲ್ಲವೆ ಭೇದವೇನಿದಕೆ (ಅಮ್ಮಾ. ೦-೪); ಪಿರಿದು ಕಿಱಿದುಗಳ ಭೇದವನೇಗೆಸೆದೆ ನಿರಮಿಸುದನೆನಗುವುದು (ಪಣಿ. ೩-೩೩). ೮. ಬಗೆ ; ವಿಧ; ಪ್ರಕಾರ: ವೇದಾಂಗಂ ಸ್ಮೃತಿ ಭೇದಮೆಂದಿನಿತುಮಂ ಪೂರ್ವೋದಿದಂ ಸತ್ಯಲಾಭೇದಗಳ್ ಪದಿನೆಟ್ಟುಮಂ ತಿಳಿದಂ (ಪುಂಚಾ. ೩-೪೩). ೯. ಗುಟ್ಟನ್ನು ರಟ್ಟುಮಾಡುವುದು ; ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಬಹಿರಂಗ

ಪಡಿಸುವಿಕೆ. ೧೦. ಪರಿವರ್ತನೆ; ಬದಲಾವಣೆ. ೧೧. ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯ; ವಿರಸ್ಯವಿರೋಧ: ಇಂದಿರಮ್ಮನವರ ಕೈಲಿ ಭೇದದ ಬೀಡ ಬಿಕ್ಕಿಸಬೇಕೆಂದು ಹಾದಿದ್ದ ಧಾಗೀರತಮ್ಮನಿಗೆ ಸದವಕಾಶ ಸಿಕ್ಕಿತು (ಕೃಷ್ಣಕೋ. ೬೫). ೧೨. ಪಗೆ; ಶತ್ರುತ್ವ. ೧೩. ಎರಡು ಎಂಬ ಭಾವ: ದ್ವೈತ. ೧೪. ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ. ೧೫. ಕ್ಷೋಭೆ. ೧೬. ನೋವು: ಅಪಜಯ. ೧೭. (ಕೈ, ಕಾಲುಗಳಲ್ಲುಂಟಾಗುವ) ನೋವೆ. – ಬೆಳಕು. ೧೮. ಪಾರ್ಶ್ವವಾಯು: ಲಕ್ವ. ೧೯. ಕುಗ್ಗುವಿಕೆ: ಸಂಕೋಚನ. ೨೦. ಗ್ರಹಗಳ ಕೂಟ,–ಸೇರುವೆ. ೨೧. ನೀರು: ಜಲ: "ತಂತ್ರಂ ಗಜಸಂತ್ರಾಸಂ ಸಪತ್ನಾಂಬುಗಳವ ಚತುರಂ ಭೇದಮಮ್ಮಂ" (ಕಾಮಾ. ೬೩); ೨೨. [ರಾಜನೀ] ಸಾಮ, ದಾನ, ಭೇದ, ದಂಡಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ತನಗೆ ಶತ್ರುಗಳಾದವರಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಜಗಳ ತರುವುದು; ಶತ್ರುಪಕ್ಷದವರಲ್ಲಿ ಒಡಕು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಒಳಜಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು: "ಉಪಜಾಪಃ-ಭೇದಃ–ಈ ೨ ಒಳಗುಗುಡುವುದು" (ಪಾಣಿನಿ. ೦೫೪-೧೩); ಭೇದಂ ಕೃತ್ಯಮೇಕ್ಷೋಣೇತ ಭೂಪಾಲಪ್ರಾಪ್ತಂ (ಶಾಂತಿಪ. ೬-೧೩ ೪); ತನ್ನ ಪಗೆಯಾತನ ಪಿತಗುರ್ವನ್ನತಿಯಂ ಭಿನ್ನಮೆಸಗೆ ತಾನದು ಭೇದಂ (ಹರಿವಂ. ೫-೦೨೨). "ಚತುರುಪಾಯ ಪರಾ. ೨೩. [ಸಾಂಖ್ಯ]ಮೂಲಭೂತವಾದ ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಪ್ರಕೃತಿಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಮೂಲಭೂತಗಳಾದ ಪ್ರಕೃತಿಧರ್ಮಗಳು ಹತ್ತು:–ಅಸ್ತಿತ್ವ, ಒತ್ತು, ಆರ್ಥವತ್ತ್ವ, ಅನ್ಯತ್ವ, ಪರಾರ್ಥತ್ವ, ಭೇದ, ಸಂಯೋಗ, ವಿಯೋಗ, ಶಷ್ಟತ್ವ, ಅಕರ್ತೃತ್ವ-ಇವುಗಳು (ಸಿಂಪಾ. ೩೭). ೨೪. [ತತ್ತ್ವಶಾ] (ಮರಕ್ಕೂ -ಕೊಂಬೆಗೂ ಇರುವಂತೆ) ದೊಡ್ಡ ವಸ್ತುವಿಗೂ ಆದರೆ ಅಂಥವಾದ ಸಣ್ಣವಸ್ತುವಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸ: ಅಚ್ಛೇದ, ಅವಚ್ಛೇದಕ, ಅವಚ್ಛಿನ್ನವೆಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಾಗಿ . . . ಭೇದ, ಭೇದಕ, ಭೇದ್ಯ . . . ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವರು (ಸಿಂಪಾ. ೦೮೪). ೨೫. [ಜ್ಯೋಸ] ಪುಷ್ಪಲಸ್ಕಂಧಗಳು ವಿಘಾತವಾಗುವಿಕೆ: ಪುಷ್ಪಲಸ್ಕಂಧವು ಒಡೆದು ಅಣುಗಳು ಚಿದುರುವುದು 'ಭೇದ' ಪೆಸರೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಕೃಪ ೧೨೬). ೨೬. [ವೇದಾಂತ] ನಿಷ್ಕರ್ಷಿತವಾದ ವಿರುದ್ಧ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೊಂದಕ್ಕೆ ಒಂದು ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಇರುವ ಪರಸ್ಪರ ವ್ಯತಾಸ: ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಜೀವನಿಗೂ ಭೇದ. ಅಭೇದ ಭೇದಾಭೇದಗಳೆಂಬ ಮೂರರ ಪಕ್ಷಗಳು ಸಮ್ಮತವಾಗಿವೆ (ಬಂಡಾ. ೬೩). 'ಭೇದಾಭೇದ' ಪರಾ. ೨೮. [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತು ಬಗೆಯ ಕರಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಘೂಸನ . . . ಭೇದ, ಕ್ಷೋಟನ, ದೋಷಿನ, ವಿಸರ್ಜನ, ಆಸ್ಫಾಲ, ತರ್ಜನ ಈ ಇಪ್ಪತ್ತು ಕರಕರ್ಮಭೇದಂಗಳ್ (ಅಸ್ಕ. ೧-೦೩ ೭). [ಸಂ.]

ಭೇದಂಬುಡು (ಕ್ರಿ). ಬೇರೆಯಾಗು; ದೂರವಾಗು: ದುರ್ಮಾದಿಂದಿನ್ನೆಗಂ ಭೇದಂಬಟ್ಟಿರ್ದಗೆಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿನಿತುಂ ಕಾಲಂಗೇಂ ಬರ್ಮಡೋ (ಕುಶವಿ. ೩-೧೩). [ಭೇದ + ಪಡು]

ಭೇದಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಬೇರೆಬೇರೆ ವಿಧಗಳನ್ನು ಹೊಂದು: ಪಾದ ವಿಜರ್ಯಾಸದೋಳ್ ಭೇದಮಂಬಡೆದೇಕವರ್ಣಹೀನಾಧಿದಿವಾದಂದರ್ಧಸಮಂ ಪೊರಾದುಮಂ (ಲಂಪೋಜಾ. ೩-೨೦೦). [ಭೇದ + ಪಡೆ]

ಭೇದಕ (ಗು). ೧. ಮುರಿಯುವ: ಸೀಳುವ: ಒಡೆಯುವ. ೨. ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವ; ವಿಂಗಡಿಸುವ; ವೇರ್ಪಡಿಸುವ. ೩. ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವ. (ನಾ). ೪. ಮುರಿಯುವುದು: ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. ೫. ಮುರಿಯುವವನು: ನಾಶಪಡಿಸುವವನು. ೬. (ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಮಾಡುವಿಕೆ: ಪದಾರ್ಥಗಳ ಒಳಹೊಕ್ಕು ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದು: ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಲೇಪವಾದವನುವೆ ಕುಪ್ಪಪ ನಂಬಿದ ಜಕ್ಕಿಯಂತೆ ಕಾದ ಲೋಹದ ಜಲದಿರವನಂತೆ. . . ಇದಾರಿಗೆ ಭೇದಕ ಇದ ಕೋಧಿಸೇಕಾ (ಕೋಸಾ. ೯-೦೦). ೭. (ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಮಾಡಿ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವವನು.–ವಿಚಾರ ಮಾಡುವವನು: ಆ ಶರಣನು. . . ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣ ಧಂದಸ್ಸು ವಿಘಟಿಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೆ ಭೇದಕನಲ್ಲ (ಅಪಚಿ. ೨೫೦–೦೦೩). ೮. [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಬೇರೆ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಬೇಕಾದಾಗ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಗುಣ ವಿಶಿಷ್ಟ ಪದ: ℙ ಒಂದು ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣದ ಕರೆಯುವ ಹಸುಗಳಿದ್ದುವು. ಕೆಂಪುಹಸುವಿನ ಹಾಲನ್ನು ಕರೆದು ಕೊಡು ಪಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಆಗ ಕೆಂಪು ಎಂಬ ಪದವು ಭೇದಕ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಕರೆಯಬೇಕಾದ ಹಸುವನ್ನು ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಕರಿಯ ಮತ್ತು ಬಿಳಿಯ ಹಸುಗಳಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸುತ್ತದೆ: ಅಲ್ಲದೆ ಕರೆಯ ಬೇಕಾದ ಹಸುವನ್ನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ: ಭೇದ್ಯಂ ವಿಶೇಷ್ಯಂ; ಭೇದಕಂ ವಿಶೇಷಣಂ (ಕಣ್ಣಾಪ. ೦೦೦ ೬೬). ೯. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಚಿಕ್ಕದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಾಧನ: ℙ ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿ. ಇದು ಒಂದರಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ. ಇದು ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದರೆ ಜೀವವಸ್ತುವಾಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ. ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅಂತಃಕರಣವಸ್ತುವೂ ಆಗಲೇಬೇಕಷ್ಟೆ. ಆ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಜೀವ. ಈಗ ಅಂತಃಕರಣವು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿಸಿದೆ. ಇಂಥ ವಿಶಿಷ್ಟತೆಯಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ತನ್ನೊಳಗಿರುವ ಅವನಿಗೆ ಜೀವವೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿತು. ಹೀಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿದ್ದು ಆ ಅಂತಃಕರಣ. ಇದನ್ನು ಭೇದಕ ಅಥವಾ ಅವಚ್ಛೇದಕ ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ: ಅವಚ್ಛೇದಕ, ಅವಚ್ಛಿನ್ನವೆಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಾಗಿ . . . ಭೇದ, ಭೇದಕ, ಭೇದ್ಯ . . . ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವರು (ಸಿಂಪಾ. ೦೮೮). [ಸಂ.]

ಭೇದಕಾತಿಶಯೋಕ್ತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಎಂಟುಬಗೆಯ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ℙ ವರ್ಣಿಸಬೇಕಾದ ವಸ್ತುವು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ವಸ್ತುವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದು ಲೋಕಾತೀತವಾದುದು. ಅಂದರೆ ಪ್ರಪಂಚದ ವಸ್ತುಗಳಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದುದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುವುದು: ಪದ್ಯಮಾವ ವಸ್ತುದಂ ಲೋಕಮೋರ್ವ ಪುಸ್ತುಮ್ಮನಂ ಬೇಱೆಂದು ಪೇಱ್ದುರಿ ಭೇದಕಾತಿಶಯೋಕ್ತಿಯನಿಪುದು (ಅಕ್ಕ. ೩೩–೦೩); ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾಗದೆ ಇದ್ದರೂ ಬೇರೆಯೆಂದು ತೋರುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸುವುದೇ ಭೇದಕಾತಿಶಯೋಕ್ತಿ (ಕೃಬಾ. ೨೭೦). [ಸಂ.]

ಭೇದಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಇಲ್ಲವಾಗು; ಅಭೇದವುಂಟಾಗು: ಗುಹೇಶ್ವರನ ಪೆರಸಿ ಭೇದಗೆಟ್ಟು ಬಳಿಕ ಮತ್ತೆ ಸಂಗವ ಮಾಡಿಹೆನು ತವಕವೇಕವ್ಯ (ಶ್ರಕಚಿ. ೨೦೩). [ಭೇದ + ಕೆಡು]

ಭೇದತಂತ್ರ (ನಾ). ಒಡಕನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಉಪಾಯ: ಶ್ರೀರಾವಣನಿಗೆ ಭೇದತಂತ್ರವನ್ನಿಟ್ಟಿಸುವ ಹಾಗೂ ಕೈಯಿಪಿದೇವಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಮನೋವ್ಯಥೆ ಪುಟ್ಟುವ ಹಾಗೂ ಆಕೆಯನ್ನು ಕುರಿತು. . . ಮುದಿಯಳು (ಕಗಾ. ೬೬). [ಸಂ.]

ಭೇದದರ್ಶನ (ನಾ). ವಸ್ತುತಃ ಒಂದೇ ಆದರೂ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕಾಣುವುದು: ಈ ಅವಿದ್ಯೆಗೆ ಆವರಣಶಕ್ತಿ, ವಿಕ್ಷೇಪಶಕ್ತಿ ಎಂದೆರಡು ಸ್ವಭಾವಗಳು ಇರುವುವು. ಆವರಣಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪವು ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡುವುದು. ವಿಕ್ಷೇಪಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಸ್ತು ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿ ಕಾಣುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ: ಭೇದದರ್ಶನವೆಂಬ ಹೆಸರು (ಪಂಚಾ. ೨೦೯). [ಸಂ.]

ಭೇದದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಜೀವಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆ; ದ್ವೈತ: ಜೀವನು . . . ಭಕ್ತನಾದ ಮೇಲೆ . . .

ದ್ವೈತವೇದಾಂತದ ಭೇದದೃಷ್ಟಿ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾಗಿ ಬೆಲೆಸಿರುತ್ತದೆ (ಪ್ರಬ. ೦೦೦). [ಸಂ.]

ಭೇದನ (ನಾ). ೧. ಒಡೆಯುವುದು; ಮುರಿಯುವುದು; ಸೀಳುವುದು. ೨. ಬೇರೆ ಮಾಡುವುದು; ವಿಂಗಡಿಸುವುದು. ೩. ಮನಸ್ಥಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು; ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ೪. ಶಿಥಿಲಗೊಳಿಸುವುದು; ಸಡಿಲಗೊಳಿಸುವುದು. ೫. ಗುಟ್ಟನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವುದು. ೬. ಭೇದ; ಒಡಕು; ವೈಮನಸ್ಯ. ೭. ಅಂಗು. ೮. ಭೇದಿಯಾಗುವುದು. ೯. ಭೇದಿ ಮಾಡಿಸುವ ಔಷಧ; ವಿರೇಚಕ. ೧೦. ಹಂದಿ. [ಸಂ.]

ಭೇದಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬರಿಗೊಂದು, ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೊಂದು ಮಾಡುವ ಮನೋಭಾವ; ಪಕ್ಷಪಾತಭಾವನೆ: ಈ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ತಮ್ಮ ಹೊಟ್ಟೆದುಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಭೇದಬುದ್ಧಿ ಮಾಡುವುದರ ಕಾರಣವನ್ನು ದೇವರೇ ಬಲ್ಲನು (ಕುಟುಂಬು. ೪-೦೦೮). [ಸಂ.]

ಭೇದಭಾವ (ನಾ). ಬೇರೆಬೇರೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆ: ಶಿವನು ಪ್ರೇರಕನೂ. ಜೀವನು ಪ್ರೇರ್ಯನೂ ಆದ ಮೇಲೆ ಶಿವ – ಜೀವರಿಗೆ ಭೇದಭಾವ ಸಹಜವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದ್ವೈತವನ್ನು ಭಾವಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗದು (ಪ್ರಬ. ೦೦೬); ಭಾವನೆ ಸಂಕುಚಿತವಾಗಿದ್ದಾಗ ತನ್ನದು ಪರರದು ಎಂಬ ಭೇದಭಾವ ಇದ್ದದ್ದೇ (ಕೃಷ್ಣ. ೭೦). [ಸಂ.]

ಭೇದಶ್ರುತಿ (ನಾ). [ವೇದಾಂತ] "ಚಿತ್ತು, ಅಚಿತ್ತು, ನಾರಾಯಣ ಈ ಮೂರಕ್ಕೂ ಇರುವ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಾತ್ತ್ವಿಕವಾಗಿ ಬೋಧಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಹೊರಟಿರುವುದಕ್ಕೆ 'ಭೇದಶ್ರುತಿ' ಎಂದು ಹೆಸರು" (ಪ್ರತಿ. ೦). [ಸಂ.]

ಭೇದಾಭೇದ (ನಾ). [ವೇದಾಂತ] ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಎರಡು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೊಂದಕ್ಕೆ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವೂ ಮತ್ತೊಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅಭೇದವೂ ಇರುವಿಕೆ: ಈ ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಚಿನ್ನವ ಸರ ಮತ್ತು ಡಾಬು – ಈ ಎರಡು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸರವನ್ನೂ ಡಾಬನ್ನೂ ಆಕಾರದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ಸರವೇ ಬೇರೆ, ಡಾಬೇ ಬೇರೆ— ಹೀಗೆ ಭೇದವಿದೆ. ಆದರೆ ಎರಡೂ ಚಿನ್ನದಿಂದಲೇ ಆಗಿವೆ. ಕರಗಿಸಿದಾಗ ಆಕಾರ ನೋಡಿದರೆ ಎರಡೂ ಚಿನ್ನವೇ ಆಗಿಬಿಡುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೂಲದ್ರವ್ಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಎರಡಕ್ಕೂ ಅಭೇದವೇ ಇರುತ್ತದೆ: ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಜೀವನಿಗೂ ಭೇದ, ಅಭೇದ, ಭೇದಾಭೇದಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಪಕ್ಷಗಳೂ ಸಮ್ಮತವಾಗಿವೆ (ಪಂಚಮ. ೬೫); ಶಿವ ಜೀವರಿಗೆ ಭೇದಾಭೇದಗಳೆರಡೂ ಕಾಲಭೇದದಿಂದಲೂ ಅವಸ್ಥಾಭೇದದಿಂದಲೂ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತವೆ (ಪ್ರತಿ. ೨೦). [ಸಂ.]

ಭೇದಿ (ಗು). ೧. ಒಡೆಯುವ; ಸೀಳುವ; ಭಾಗ ಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಹೊಲವ ನೀರಾಗಿ ಗುದ್ದಾಡಿರದಿಂದ ಹರಿಯುವುದು: ವಿರೇಚನ; ಜುಲಾಬು: ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಅನೇಕ ಸಲ ಭೇದಿಯಾಗಲು ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹಪ. ೦೦೨).

ಭೇದಿ ಕಟ್ಟು = ಜುಲಾಬಾಗುವುದು ನಿಲ್ಲು: ಭೇದಿ ಕಟ್ಟುವದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ (ಪ್ರಾಣ). ಭೇದಿಗೆ ಕೊಡು = ೧. ಜುಲಾಬಾಗುವಂತೆ ಔಷಧಿಯನ್ನು ಕೊಡು: ವೈದ್ಯನು ಮಗುವಿಗೆ ಭೇದಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು (ಪ್ರಾಣ). ೨. (ಆಲಂ) ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಗಾಬರಿಪಡಿಸು: ಅವನಿಗೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಭೇದಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ (ಪ್ರಾಣ). ಭೇದಿಮಾತ್ರೆ = ಭೇದಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಸುವ ಜಾಪಾಳ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿರುವ ಮಾತ್ರೆ. – ಗುಳಿಗೆ: ಪಂಡಿತರು ಭೇದಿ ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸಿದರು (ಪ್ರಾಣ). [ಸಂ. ಭೇದಿನ್]

ಭೇದಿಗ (ನಾ). ಒಡಕನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವವನು; ಜಗಳ ತಂದುಹಾಕುವವನು: ಹಾದಿಯ ಮನೆ ಹೊಲ್ಲ ಬೀದಿಯ ಸುಳಿ ಹೊಲ್ಲ ಹಾದರದ ಹೆಣ್ಣ ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ಪಕ್ಕಯಂಬಿ ಭೇದಿಗನೆ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೦೦೦).

[ಭೇದ + -ಇಗ]

ಭೇದಿತ (ಗು). ೧. ಮುರಿದ; ಒಡೆದ; ಸೀಳಿದ; ಭಿನ್ನವಾದ. (ನಾ). ೨. ಒಡೆದುಹೋದುದು; ಸೀಳಿದುದು: "ದಾರಿತಃ, ಭಿನ್ನಃ, ಭೇದಿತಃ—ಮೂರು ಸೀಳುವುದಕ್ಕೆ ಬೋಗ್ಯವಾಗಿರುವುದು, ಕಡಿದುಬ್ಬಟ್ಟದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೪೩೦). [ಸಂ.]

ಭೇದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಡೆ; ಮುರಿ; ಸೀಳು; ಭಾಗ ಮಾಡು: ಬೆಸಸಿದೊಡದು ಮಾರ್ಕೊಳ್ಳದೆ ಬೆಸಸಂ ಬಲವಂದು ಬಾಹುಬಲಿಯನಣಂ ಭೇದಿಸಲಾಱದು ದೞನಿರ್ದುಮು. . .ಕೆಲದೊಳ್(೩೩೪. ೦೯-೦೦೬); ಬೆಟ್ಟತಪ್ಪ ಕಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ಬೆಟ್ಟಮಂ ಸಿಡಿಲುಂ ನೀರುಂ ಭೇದಿಸುವಪರೆ (೩೦೪೦. ೦೩೬-೨೦); ಪೊನ್ನ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯ ಭೇದಿಸಿ ತೆಗೆದು ನಾನಾ ಮಸ್ತ್ರಗಳನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡನರ್ಜುನಂ (೩೦೪೦. ೦೯-೨೦). ೨. ಸೋಲಿಸು; ಪರಿಭವವನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ರಥೌಘದಿಂ ಭೇದಿಪ ಭಿನ್ನಾನೀಕ ಪತಾಕಾಂತಕನೊಳ್ . . . ಚಿತ್ರಮಲ್ಲಪೇ (೩೦೪೦. ೯-೦೩೦). ೩. ಪರಿಹರಿಸು; ನಿವಾರಿಸು: ಕಯ್ದಿ ಏಗಳ ಬೆಳಗಿಂ ಕಾಪಿದ್ದೆಸಪ ಸಹಸ್ರಕಿರಣನಿಂ ಭೇದಿಸಲೇಗೆಯ್ದುಂ ವಾರದುದಲ್ ತವೆ ಮಾಯ್ದಾ ಜ್ವಸನದೊಳೊಡಲೊಳಿದರ್ ತಮಂ (೩೦೦೦. ೩೨). ೪. ಅಭಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಖಂಡಿಸು: ನಿರಾಕರಿಸು: ಲೋಕಾಯುಕ್ತದಿನಿಸಿದ ಜಾವಾಕೋಕ್ಕಿಯಂ . . . ಜಿನಚಂದ್ರಭೂಭುಜಂ ಭೇದಿಸಿದಂ (೩೦೦೪. ೦-೦೩೩). ೫. ಛಿದ್ರಿಸಿ ಒಳಹೊಗು: ಸೀಳಿಕೊಂಡು ಒಳನುಗ್ಗು: ಆಮಮವಜ್ರವ್ಯೂಹವನು ಭೇದಿಸುವನಾಜವನೆನಲು ಕೀಳದು ಶಿಖಾತನದಲಾಯಕೆ ಪಡದನು (೪೦೦೦೦೦. ೦-೨೨); ಭೀಮಸೇನ, ನಕುಲ, ಸಹದೇವರು ಹೂರೂ ಪದ್ಮವ್ಯೂಹವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಒಳಗೆ ನುಗ್ಗಲಾರದ ಹಿಂತಿರುಗಿದ್ದು (೩೦೦೪. ೨೦). ೬. ಗುಟ್ಟನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿ; ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿ; ಪತ್ತೆ ಮಾಡು: ಭೇದಿಸಿ ಸಹದೇವಗೆ ಮಗನಾದುದನೊರ್ದಂ ಧನಾರ್ಥ ವೆಚ್ಚಂ ಪಡವೋದಾದರದಿನಲ್ಲಿಪೆ (೩೦೦೪೦. ೨-೨೩); ಕೃಷ್ಣನ ಸೊಗಸುಮಾಡುವ ಮುದದಿ ಬಂದನು ಕೌರವೇಂದ್ರನು ದ್ವಾರಕಾಪುರಿಗೆ ಇದನು ಭೇದಿಸಿ ಬೇಸಿಸವರಜ್ಞಾಪಿಸರು ಕುಂತೀಸುತರಿಗೆ (೪೦೦೦೦. ೦-೦೭); ಅದಿದೈವವನು ತಾ ಭೇದಿಸಲಿಕಱಿಯದಲೆ ಹಾದಿಯ ಲಲ್ಲಿಗೆಯಮಾಡಿ ನಮಿಸುವ ಮಾದಿಗರ ನೋಡು (೪೦೦೦. ೦೧೪). ೭. ಭೇದೋಪಾಯಕ್ಕೆ ಒಳಗು ಮಾಡು; ಪಕ್ಷಾಂತರ ಮಾಡಿಸು: ಈ ವ್ಯೂಹದುಪ್ಪಿದಯನಪ್ಪ ಸಂಜ್ಞೀವ ಕನಂ ಭೇದಿಸುವುದಾಪ ಗದನಾ(೩೦೪೦೦. ೦೩೨-೦೪). ೮. (ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಲೋಚನೆಮಾಡು, – ವಿಚಾರಿಸು: ಇದಱೊಳಗೊಂದು ಕುಂದಿಲ್ಲ ಭೇದಿಸುವುದೀ ಕೃತಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಿಲ್ಲ (೪೦೦೦. ೦-೦೪); ಪರಗೆಟ್ಟು ತನುಸುಖಿಕೊಲಿಯದೆ ಕೆಲರು ಭೇದಿಸಿ ನಿಜಸುಖವ ಭೋಗಿಪರು (೪೪೪. ೦-೦೦೬); ವೇದದೊಳು ಮನ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದೊಳು ಭೇದಿಸಿ ಪಿರಿಯರು ಪೇಳಿದುದನೆ ಕೃತಿಗೈದನು ತಿಮಿಗೊಳಿಸಿದನು (೪೦೦. ೦-೩೦). ೯. ಪ್ರತ್ಯಾಸವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸು; ಭೇದವೆನ್ನು ಕಾಣು: ದೆಸೆಯಿದಾಗಸ ಭೂಮಿಭಾಗವೆನುತ ಭೇದಿಸದಾದವರನಕರತೆ ಮುಸೆದ ಕೂರ್ಗಣೆಯಲಿ ಭುವನವ ಕೊಡೆ ಮುದ್ರಿಸಿದರು ಕೈಚಳಕದಲಿ (೩೦೦೪. ೭-೦೫). ೧೦. ಬೇರೆಯಾಗು: ಪಾದದೆ ಹೋದಶಹೋದಶ ಮಾತ್ರೆಯು ಭೇದಿಸಿ ಮೂಜನೆಯಾಜನೆಯಾಧಿಯೊಳ್ ಲಘುವಿರ್ವತ್ತಾಱು ಸಾವರಮಿಂತಾಜಡಿಯೊಳ್ ಗುಣಿಯಿಸೆ (೦೦೦೦೦. ೫-೨೫೯ ಕ ೦೦೪೮೮).

[ಭೇದ + -ಇಸು]

ಭೇದಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). (ಭೇದಿಯಾಗುವುದಕ್ಕೆಂದು ಕಷಾಯಮಾಡಲು ಬಳಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : (ಪ್ರಾಣಿ. ೩೫-೬೨).
[ಭೇದಿ + ಸೊಪ್ಪು]

ಭೇದೋಪಾಯ (ನಾ). = ಭೇದ ೨ಬಿ : ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪುನಃ ಪಡೆಯಲು ಸಾಮ, ದಾನ ಮತ್ತು ಭೇದೋಪಾಯಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ವಿಫಲವಾದ ಮೇಲೆ . . . ಯುದ್ಧಸನ್ನಾಹವಾಗುತ್ತದೆ (ಜಾಪಂ. ೯೪). [ಸಂ.]

ಭೇದ್ಯ (ಗು). ೧. ಒಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ : ಮುರಿಯಬಹುದಾದ. ೨. ಒಳನುಗ್ಗಬಹುದಾದ ; ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 'ಅಭೇದ್ಯ' ಪರಾ. ೩. ಸುಲಭವಾಗಿ ಒಡೆಯುವ ; ಭಂಗುರವಾದ. ೪. ತಪ್ಪು ದಾರಿಗೆ ಎಳೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ ; ದುಷ್ಪ್ರೇರಣೆಗೆ ಒಳಗಾಗುವ. (ನಾ). ೫. ಭೇದಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವುದು. ೬. [ವ್ಯಾಕ] ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಹೊಂದುವ ನಾಮಪದ ; ವಿಶೇಷ್ಯ : ಭೇದ್ಯಂ ವಿಶೇಷ್ಯಂ. ಭೇದಕಂ, ವಿಶೇಷಣಂ(ಕಣ್ಣಕು. ೦೦೦ ಕ್ಕಿ). ೭. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಭೇದ, ಭೇದಕ, ಭೇದ್ಯವೆಂಬ ತ್ರಿಪುಟಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ಗುರುತಿಸಬೇಕಾದುದು ; ಈ ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕೆಂಪು ಹೂವು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೂವು ಎಂಬುದು ವಿಶೇಷ್ಯ ಅಥವಾ ಭೇದ್ಯ, ಕೆಂಪು ಎಂಬ ಪದಾರ್ಥದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಹೂವು ಬಿಳಿಹೂವು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಬೇರ್ಪಡುತ್ತದೆ : ಅಮಿಶ್ರೀದ, ಅಪಚ್ಛೇದಕ, ಅಪಚ್ಛೇದ್ಯವೆಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಾಗಿ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ, ವ್ಯಾವರ್ತಕ, ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯ. ವಿಶೇಷ, ವಿಶೇಷಣ, ವಿಶೇಷ್ಯ, ಭೇದ, ಭೇದಕ, ಭೇದ್ಯ . . . ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವರು (ಜಿಪ್ರಸಾ. ೦೯೯). [ಸಂ.]

ಭೇನ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಒಡೆಯ ; ಚಂದ್ರ : ಸೇನಾಧಿಪತಿಜನಕ ಭೇನಾನಲಾರ್ಕಾಕ್ಷಿ ಕೇನಾಶದರ್ಪಹರ (ಗುಚಾ. ೩-೪). [ಸಂ.]

ಭೇನಜೂಡ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಒಡೆಯನಾದ ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು ; ಚಂದ್ರಮೌಳಿ ; ಶಿವ : ಅನರಲು ವಿಭು ಸಂಶಯ ಬೇಡ ನಿನಗೆಂದು ಬೇ(ಭೇ)ನಜೂಡಂ ನಂದಿದ ಮಹಾನೀಶಾಮಗಣನಂಬು ಮಾಯೆಯೆಂದು ವಿಮಲಿ ಪೇಳಲು (ಕ್ರಶಾಪ್ರ. ೫-೦೭೮). [ಸಂ.]

ಭೇರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ನಗಾರಿ ; ದುಂದುಭಿ : ಗಾಳಿಪಟಕ್ಕೆ ಭೇರಬಿರಿಕಯು ಕಟ್ಟಿ ನುಡಿಸುವ ತೆಱದಂತೆ ತೇಜವಾಗಿ (ಶಾಸಂಪ. ೩೫೯-೬೯). [ಸಂ.]

ಭೇರಿ (ನಾ). = ಭೇರ : "ವಿಸ್ತರ ಭೇರಿ ದುಂದುಭಿಯೆನಿಸ್ಕಂ" (ಪಂಗಣಾ. ೪೪-೭); ಧರ ನಡುಗೆ ಪೊಡವ ಭೇರಿಯ ಘನಧ್ವನಿಯೊಳಗೆ (ಹೊಚಿ. ೭-೦೩೦); ಧರಧುರದ ನಿಸ್ಸಾಳಸೂಳಿನ ಪೊಱಿಪ ಭೇರಿಯ ರಾಯಗಿಡಿಗನ ಜಡಿವ ಚಂಬುಕನ (ಕುಣ್ಯ. ೦೯-೨೩) ; ತಂಬಟೆ ಹೋಗಿ ಭೇರಿಗೆ ದೂರು ಪೇಳಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). [ಸಂ. ಭೇರೀ]

ಭೇರುಂಡ (ಗು). ೧. ಭಯಂಕರವಾದ ; ಕ್ರೂರವಾದ; ಭೀಷಣವಾದ. (ನಾ). ೨. ಎರಡು ತಲೆಗಳುಳ್ಳ, ಭಯಂಕರವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಹಕ್ಕಿ ; ಗಂಡಭೇರುಂಡ : "ಬಿಡದಮಳ್ಳರೆಮಕ್ಕೆಯುಮೆಂದೊಡೆ ಭೇರುಂಡಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಸಮಂ. ೬೦); ಸಕಲ ಶಕುನಿಗಣಂಗಳೊಳಗೆ ಸತ್ತ್ವದೊಳಂ ಸಾಹಸದೊಳಮಧಿಕವಪ್ಪ ಭೇರುಂಡಮಾಂಡಳೆಯುಂ . . . ಆರ್ದಂತೆ (ಶಾಶಾ. ೨೨೯-೨೦); ಸವ್ಯ ದುಂದಿಗಳಂ ಸಿಂಹ ಶರಭ ಭೇರುಂಡ ಶಂಡಾಲ . . . ರೂಪಂಗಳಿಂ ಬಾಧಿಸದಂತು ಶಾಂತಿಯುಂ ಮಾಡಲ್ಕೇಱ್ದುದು (ಜಾಪ. ೪-೬೭ ಪ). [ಸಂ.]

ಭೇರುಂಡಗಳೆ (ನಾ). (ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ಭೇರುಂಡೇಶ್ವರದಂತಹ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿದ್ದ) ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಅಳತೆ ಮತ್ತು ಅಳತೆಗೋಲು (?) : ಈವಿಂ ಮೂಡಣ ಭೇರುಂಡೇಶ್ವರದ ತಳವೃತ್ತಿ ವುಲ್ಲೆಯ ಬಯಲ ಮೂಡಣಪತ್ತುಗೆಯಲೆ ಭೇರುಂಡಗಳೆಯು ರ್ಕೊಟ್ಟ ಗಬ್ದಿ (ಶಿ. VII. ೫೫೦. ೦೫೦-೦೦೬ ; 1047) ; ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ವುಲ್ಲೆಯ ಬಯಲೊಳ್ ಭೇರುಂಡಗೆಯೊಳ್ ಕೊಟ್ಟ ಗಬ್ದಿ ಮತ್ತರಯುಂ (ಶಿ. IV. ೦೫೦-೦೬; 1048). [ಭೇರುಂಡ + ಗೆಳೆ (<ಗಬ್ದಿ)]

ಭೇರುಂಡವಕ್ಕಿ (ನಾ). = ಭೇರುಂಡ ೨ : ಭೇರುಂಡವಕ್ಕಿಯಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ ಸತ್ತು (ಪಜ್ಞಾ. ೦೬೯-೨೬); ಶರಭಂ ಬೆಂಕೊಳ್ಳ ಭೇರುಂಡವಕ್ಕಗಳಂ ನೋಡಿದ ನೋಟದಾಸಱುಗಿವನ್ನಂ ಕಂಡಂ (ಹರಿಹರ. ೦೦-೬೪).
[ಭೇರುಂಡ + ಪಕ್ಕಿ]

ಭೇಲ್, ಭೇಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿಂಡಿ ; ಎರಡು ಮೂರು ತಿಂಡಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿರುವ ಮಿಶ್ರಣ; ಚೌಚೌ; ಮಿಸಳ (ಉಡು): ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಕಡಲೆಕಾಯಿ, ಭೇಲ್, ಮಿಠಾಯಿ ಮಾರುವ ಹುಡುಗರು ಬಂದು ಕೊಳ್ಳಿರೆಂದು ಎಲ್ಲರನ್ನು ಬಲವಂತ ಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಣಕುಗ ೭೦). ಭೇಳೆ : ಆರ್ದರ್ ದೊರೆಕೊಡನೆ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ಭಯ್ಯ . . . ಓಡುತ್ತ ಹೋಗಿ ಭೇಳ (ಬೌಜೌ)ನ್ನು ಎರಡು ಎಲೆಗಳಲ್ಲಿ ತಂದು ಅವರ ಮುಂದಿರಿಸಿದ (ಜಚಿ. ೨೪). [← ಪುರಾ. ಭೇಲ್. / ಪ್ರಾ. ಭೇಲ್. ಭೇಳ್]

ಭೇಶ (ನಾ). ೧. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಒಡೆಯ ; ಚಂದ್ರ : ದುರಿತವಾರಿಜಭೇಶ ಜಗದೀಶ (ಶ್ರೀಕಂ. ೯-೦). ೨. ಕಾಂತಿಯ ಒಡೆಯ ; ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದವನು : ಭೂವಂದ್ಯ ಭೇಶ ಭೈಷಜ್ಯ . . . ಎನೆ ಕಾಯ್ದೆ ಹರಿಯ (ಪಚಾಂ. ೭೭-೮೨). [ಸಂ.]

ಭೇತಜೂಡ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವವನು ; ಚಂದ್ರಜೂಡ ; ಶಿವ : ಬಸವ ಭೇಷ(ಶ)ಜೂಡನ ಧ್ಯಾನದೊಳು ರಾಜ್ಯವೈಭವದಿ ಮೋಸಹೋಗದೆ (ಕ್ರಶಾಪ್ರ. ೭-೩೦). [ಸಂ.]

ಭೇಷ್ 'ಬೇಶ್' ನೋ.

ಭೇಷಜ (ನಾ). ೧. ಮದ್ದು; ಔಷಧಿ : "ಭೈಷಜ್ಯಂ. ಭೇಷಜಂ, ಜಾಯುಃ, ಅಗದಂ, ತಂತ್ರಂ, ಔಷಧಾ— ಈ ೬ ಮದ್ದುಗ್" (ಕಲಾಮು. ೦೦೦-೪೬೯); ನಿನ್ನೀ ಸ್ರವಭೇಷಜದಿಂದಳ ಕರಗುವುದಲ್ತೆ (ಕಾಗಿ. ೫೫); ದಿವ್ಯಶಸ್ತ್ರಪ್ರಹರಣ ಭರಮನಪಹರಿಸುವ ಭೇಷಜಪ್ರಯೋಗಮನೊಡರಿಸುವಮೆಂದು ಕೋಕೋದ್ರೇಕಮನುಪಶಮಿಸುವುದುಂ (ಶಾಂಶಾ. ೦೯-೪೯ ಪ). ೨. ಪರಿಹಾರೋಪಾಯ ; ನಿವಾರಣೆ : ಕಾಮಿನಿಯರ ಕುಚಾಲಿಂಗನವನುಳಿದೊಡತ್ಯಣದು ಹಿಮತಿ ಭೇಷಜವೆಂದು ವಿರಹಿಗಳ್ಕೊರ್ಪರನಜಸುತಿರ್ದರು (ಕೃಶಾಪ್ರ. ೫೫-೬); ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳದೆ ಬೇರೆ ಭೇಷಜಂ ಪ್ರೇ ಭ್ರಾಂತಿಯಂದಿನಂ. ಕೇಳುರ್ಕೆತೆ ಮಾಡಿದಳೊ (ತ್ರಿಶಾಪ್ರ. ೩೬೯-೩೦೩). [ಸಂ.]

ಭೇಷಜನಿವಾಸ (ನಾ). ಔಷಧಗಳು ಸಿಗುವ ಸ್ಥಳ ; ಆರೋಗ್ಯಗೃಹ : "ಭೇಷಜನಿವಾಸಮೆನಲುಂ ಆರೋಗ್ಯಗೃಹಮುಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗಣಾ. ೪೯-೦೦).
[ಸಂ.]

ಭೇಳೆ 'ಭೇಲ್' ನೋ.

ಭೈ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪುರಿತ ರಣಕಂಬಿ ಗಭೀರಾರಾವಂ ದಿಸೆಯ ಕೋಣ ಕುಸುಕುಜ ಗಜಘಂಟಾರವಮನುಜಿದೆ ವೆಱಗಿಡೆ ಭೈ ದವ ಮೆಸೆದತ್ತು ಚೆರದ ಬಲಜಲನಿಧಿಯೊಳ್ (ಶಾಂಶಾ. ೩-೫೩).

ಭೈಭೈ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ದೋರ್ಗರ್ಬ್ಬದಗುರ್ವಾರ್ಭಿ ಮೆಱೆವೆಂ ಭೈಭೈ ಎನುತ್ತಾಗಳೇಱಿದ ಮತ್ತದ್ವಿಪಮಂ ನೃಸಿಂಹಮಹಿಪಂ (ಜಿ. ೪೩. ೪೯೫. ೫೦-೦೦; 1348) ; ಒದದಿರ್ದ್ದಿಕ್ಷಿತಿಸಂಧಿ ಪತ್ತುವಿಡೆ ಭೈಭೈಯೆಂಬಿನಂ ಕೆಟ್ಟು (ಕವಾದ. ೫೩ ಕ್ರಶಾ).

ಭೈಕಾರ (ನಾ). ಭೈ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಬತ್ತದ ಭೈಕಾರಕ್ಕೆ—ಬಹಿಶ್ರ—ಭೈತ್ರ (ಕವಾದ. ೩೭೩ ಕ್ರಶಾ).

ಭೈಭೈಕಾರ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಆ ಕುವಲಯಾಪೀಡಗಜಮಂ ಕಂಡು

ಗಜಾಸುರಸಂ ಕಂಡ ಖಂಡಪರಶುವಿಪಂತುದ್ಭಟಾರಭಟಿಯಿಂದಾರ್ಮೆ ಭೈಭೈ ಕಾರದಿಂದಾ ದ್ವಿರದದಿರಂ ನಡುಗು (ಪಂಪ. ೬-೫೦ ೪). [ಸಂ.]

ಭೈಕೃತ (ನಾ)· ಭೈಯೆಂಬು ಕೂಗು : ದಿಙ್ಮಾರಿಯ ಭೈಕೃತದೊಡನೆ ತಗುಳ್ದುನ್ಮೈದುಮು ಕೆಳರ್ದಿಭೇಂದ್ರದ ಗಳಬ್ಬುಂಹಿತಮುಂ . . . ಮದಗಂಧ ವಿಚಲದಳಿಯುಂಕೃತಮುಂ (ಪಂಪ. ೬-೫೦). [ಸಂ.]

ಭೈಕ್ಷ (ನಾ)· ೧. ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವುದು ; ಭಿಕ್ಷಾಟನೆ ; ತಿರುವೆ. ೨. ಭಿಕ್ಷೆಯಿಂದ ತಂದ (ಆಹಾರ) ಪದಾರ್ಥ : "ಭೈಕ್ಷಂ· ಭಿಕ್ಷಾ ಕದಂಬಕಂ — ೨ ತಿಂದು ತಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಗುಂಪಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ವಿಡ್ಕಾಂಡ. ೨೫೯). ೩. ಕರುಣೆಯಿಂದನ್ನು ಯಾಚಿಸುವುದು : ಕೈಪೆಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡುವುದು : ಸೊರ್ಕ್ಕಿಟ ಮುಕ್ಕುಪೋಗಿ ಕಡೆಯೊಳ್ ಭೈಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾದಿರೇ (ಸುಭದ್ರಾ. ೪-೨೬). ೪. ಭಿಕ್ಷಾದಾನ : 'ಪುರುಷಭೈಕ್ಷ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭೈಕ್ಷಶುದ್ಧಿ (ನಾ)· [ಜೈನ] ಆಚಾರ್ಯವ್ರತದ ಐದು ಭಾವನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಆಹಾರಶುದ್ಧಿ : ಆಚಾರಸೂತ್ರೋಕ್ತಮಾರ್ಗದಿಂ ಭೈಕ್ಷ ಶುದ್ಧಿಯುಂ . . . ಆಸ್ತೇಯವ್ರತದ ಭಾವನೆಗಳೆಪ್ಪವು (ಪಜ್ಞ ಶ್ರಾ. ೨೭೦) ; ಅನ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ಅಭಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿ ಭೋಗಾಂತರಾಯದ ಕ್ಷಯೋಪಶಮಕ್ಕನುಸರಿಸಿ ಲಭಿಸುವಂಥ ಸರಸವಾಗಿರದೆ ನೀರಸವಾಗಿರಲಿ . . . ಅದನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಭೈಕ್ಷಶುದ್ಧಿಭಾವನೆ ಎನ್ನುವರು (ಶ್ರಾಕಾಚಾ. ೬೧೪). [ಸಂ.]

ಭೈಕ್ಷಾಕ (ನಾ)· ಭಿಕ್ಷುಕರ ಗುಂಪು. — ಸಮೂಹ : ಭೈಕ್ಷಾಕ್ಕಂಜಿ ಅಟ್ಟುಂಬುವಂ ಮೂಜೇಡ (ಶಾಪಾ. ೦-೩೦ ೪). [ಸಂ.]

ಭೈಕ್ಷೆ (ನಾ)· ಯಾಚನೆ ; ಭಿಕ್ಷೆ : 'ಪುರುಷಭೈಕ್ಷೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಭೈಕ್ಷ]

ಭೈತು (ನಾ)· ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಚಿಂದು ಜಕ್ಕಡಿ ಕವಿಲು ಗಜಲು ಭೈತು ತುರಿಗೆ ಆಂದೋಳಿತ ಮೊದಲಾದ ಆಟಗಳಂ ನೋಟಕರ ದಿಟ್ಟಿಗೆ ಮಧುರಮಾಗೆ ಪೆಜ್ಜೆನಟ್ಟುತ್ತಿರ್ದಳ್ (ಪಮಾಶಾ. ೪೦). [?]

ಭೈತ್ರ 'ಬಹಿತ್ರ' ನೋ.

ಭೈತ್ರಕಾಣಿ (ನಾ)· ಹಡಗನ್ನು ನಡೆಸುವವನು ; ನಾವಿಕ : ಭೈತ್ರ ಕಾಜರಿಂ ದ್ವೀಪಗಳಂ ಜೋಯಿಸರಿಂ ಗ್ರಹಣಮುಜ್ಜೀವಂತೆ (ಪಪಾಚ. ೪-೨೬). [ಭೈತ್ರ (<ಬಹಿತ್ರ) + —ಕಾಜ]

ಭೈತ್ಯ (ನಾ)· = ಭೈಕಾರ : ಅದಿಸು ಬತ್ಯಂ ಭೈತ್ಯ ವೈತ್ಯ ವಿಧಿಯತ್ಯ ವಾತ್ಯದೊಳ್ ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ (ಪಪುರಾ. ೩೭೩).

ಭೈಮುಂಗ 'ಭೈಮೂಗು' ನೋ.

ಭೈಮುಂಗು 'ಭೈಮೂಗು' ನೋ.

ಭೈಮೂಗು, ಬೈಮೂಗ, ಭಯಿಮೂಗ, ಭೈಮುಂಗ, ಭೈಮುಂಗು (ನಾ)· (ಉಕ) ನೆಲಗಡಲೆ ; ಶೇಂಗಾ : ಇಲ್ಲಿ ಭತ್ತ, ಜೋಳ, ಸಜ್ಜೆ, ಕುಸುಬೆ, ಭೈಮೂಗು ಚನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ (ಮುಂಶಬ್ದ. ೦೩೦). **ಬೈಮೂಗ** : ಎಣ್ಣೆಯ ಪ್ರಕಾರವು . . . ಕುಸುಬಿ, ಬೈಮೂಗ, ಗೆಣಜಲ (ಪಾಂಜಾಣ್ಣ. ೦೬೨). **ಭಯಿಮೂಗ** : ಬಿಜ, ಭಯಿಮೂಗದ ಕಾಯಿ (ಶೇಂಗಾದ ಕಾಯಿ) ಈ ಮೂಲಿಸ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ಸೂರ್ತಿ ಚಪಾಳಿ ೨೦ ಮಣವ ಬಿಂಡುಗಪ ಮೇಲೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಕಾಣ್ಣ. ೦೦೩). **ಭೈಮುಂಗ** : ಭೈಮುಂಗ ಪಲಾಟಾದ ಪಣ ಬೆಳಗಾಂವಿಯ ಅಡತಿಯಲ್ಲಿತ್ತು (ರೀಪಚ. ೧೧. ೨೪೭). **ಭೈಮುಂಗು** : ಅನೇಕ ದಿನ ಬಿಟ್ಟು ಹಾಲು ಕುಡಿಯದ ಭೈಮುಂಗು ತಿಂದಿದ್ದೆ ನಾನು (ಪಮಾಚ. ೪೭೭). [← ಮರಾ. ಭುಯಿಮುಗ್]

ಭೈರವ (ಗು)· ೧. ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ; ಭಯಂಕರವಾದ : ಭೈರವನ ಭೈರವಾಡಂಬರಕ್ಕೆರ್ದೆ ಬಿರಿದು ತಾರಕಾಕ್ಷಂ ಮುನಿದಂ (ಕಾಪ್ರ. ೫೪-೪೮) ; ಗುಮಗಾತ್ರುಭವ್ಯದಿಂ ಭರ್ದತ ಸಹೋದರತೆಮಾಂತಮು ವಿದುಷ್ಮುಂಬಿ ಭೈರವಮೃಹತ್ಪರುವರಂ (ಶ್ರೀಧಪು. ೨೪೭-೨೨). ೨. ಶಿವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ಭಯಂಕರವಾದುದು : ಭೀತಿಯುನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಂತಹುದು : ಘೋರಂ, ಘೃತಿಭಯಂ . . . ಭೈರವಂ. ಭಯಾ (ವಹಂ)ನಕಂ .—ಈ ೦೦ ಭಯಂಕರಂ" (ಪಂಗಾಚಾ. ೦೪೬-೨೦) ; ಮಲೆತುದು ಮುಂಬೆ . . . ರ್ಕಶಂ ಭೈರವಂ ಜನಸಂಗಂ:ನಂ ಮಾಹದ್ಯನಂ (ಕ್ರೀಚಾಪು. ೦೨೬-೩೩). ೪. ಪರಮೇಶ್ವರನ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಘೋರಮೂರ್ತಿಯುಂ ವಿಡ್ಗಹಸ್ತಂ ದಿಗಂಬರಂ ಭೈರವನ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗೀ. ೪-೦೨) ; ಭೈರವನಂತೆ ಭಾಂಕಾರಂಗುಡುತಿರ್ಪ ಸಾಧುಗಳಿಂ . . . ಅತಿಭಯಂಕರಾಕಾರಮಪ್ಪುದು (ಕಾಕೃಚಾ. ೩೨೪ ಉದ್ಧರಣೆ) ; ಪರಸೈನ್ಯ ಭೈರವನೊಳಜೀವನೆಂಬ ಪಟುವಗೆಯೊಳ್ ಭೈರವಂದಾಯ್ದಂತೆ ಬಂದು ನಿಂದ ಪುರಂದರನಲ್ಲಿಗೆ ಸರಸಿಜಸಂಭವನ್ ಬಂದು ಮಾರ್ಕೊಂಡು (ಪಂಚಕಾ. ೪-೦೦೦೪). ೫. ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಮಥ ಗಣಃ ಎಡೆವಿಡದೆ ಕಿಕ್ಕಿರಿದು ಕುಳಿತಿರ್ಪ ಭೈರವರ ಗಡಣ ತರತರದಿ ನಿಜಿಕಾಮುಧಮನಾಂತು ಕಾಯ್ದಿಪರುಮಿತ ಜಾಗ್ರದಿಂದೇ (ಪಮಾಚ. ೨೪-೪೭). ' ಭೈರವಾಳಿ ' ಪರಾ. ೬. ಮಹಾ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಗಾಯತ್ರಿ. . . ಭೈರವಾದಿ ಮಹಾಮಂತ್ರಂಗಳಂ ...ಬೇಱೆಬೇಱೆ ವಿವೇಕಿಸಿ ಪೋಡಿ (ಪಪಚ. ೬೩) ೭. ಒಡೆಯನಿಗಾಗಿಯೇ ಬದುಕಿ ಅವನೊಡನೆಯೇ ಮಡಿಯುವುದೆಂಬ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುವ ವೀರ : ಲಂಕಾರಾಜನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಸೈನಿಕ ತಾನು 'ಭೈರವ' ನಾಗಲು ಸರ್ಧರಿಸಿ . . . ವೀಳೆಯ ಅಪ್ಪಣೆಯಾಗಬೇಕು ಎಂದ (ಪಾಂಕಾ. ೨೨೯), 'ಗರುಡ' ಪರಾ. ೮. ಭಯ; ಹೆದರಿಕೆ. ೯. ಪರ್ವತ ; ಬೆಟ್ಟ. ೧೦. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ವೇಗವಾಹಿನೀ ಮೇಳದ ಲ್ಲಾದರೋ ಧಾಷ್ಟಾಂಗ (ರಾಗ)ವಾದ ಭೈರವವ ಪುಟ್ಟಿತು (ಪಪು. ೦೨೮) ; ಕೇಶವಲಾಲನು . . . ಶುದ್ಧಸುರಂಜದಿಂದ ಭೈರವರಾಗದಲ್ಲಿ ಭಜನೆಯ ಹಾಡು ಹಾಡುತ್ತ ಮನೆಗೆ ಮರಳುತ್ತಿದ್ದನು (ಪಪ್ರ. ೦೪೬). [ಸಂ.]

ಭೈರವಾಂಜನ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಜನ : ಭೈರವಾಂಜನ-ಹಿಂಗು. ಸೈಂಧವ. ಹಿಪ್ಪಲಿ ಇವನ್ನು ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ತೇದು ಅಂಜನ ವಿಡಲು ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಗಳು ಮಾಣುವುವು (ಪಪ್ರ. ೨೨೨ ೫೦). [ಸಂ.]

ಭೈರವಾವಳಿ (ನಾ)· ಭೈರವದೇವರ ಸಮೂಹ.— ಗುಂಪು ; ಇವರು ಎಂಟು ಜನ:—ವಿದ್ಯಾರಾಜ, ಕಾಮರಾಜ, ನಾಗರಾಜ ಸ್ವಚ್ಛಂದ ರಾಜ, ಲಂಬಿತರಾಜ, ದೇವರಾಜ, ಉಗ್ರರಾಜ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುರಾಜ-ಎಂದು ವಾಮನಪುರಾಣದ ೬೭ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲೂ ಅಸಿತಾಂಗ, ರುರು, ಚಂಡ, ಕ್ರೋಧ, ಉನ್ಮತ್ತ, ಕಪಾಲ, ಭೀಷಣ ಮತ್ತು ಸಂಹಾರ-ಎಂದು ತಂತ್ರಸಾರದಲ್ಲೂ ಹೇಳಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಈ ಎಂಟು ಜನ ಭೈರವರಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ : ಆ ದಮಾವನಂ . . . ಭೈರವಾವಳಿಯುಂತೆ ರುರುವರಿಚಿತಮುಂ ಪಿತಾಮಹಾಸನದಂತೆ ಸಾಮಜ ಪವಾಭಿರಾಮವುಂ . . . ಅಲ್ತು (ಪಂಪ್ರಪು. ೪-೪೨ ೪). [ಸಂ. ಭೈರವಾವಲಿ]

ಭೈರವಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ : ಮೊದಲಂ 'ಭೈರವಾಸನ'ವನ್ನ ಅಭ್ಯಸಿಸಿ . . . 'ವಿಕಪಾದವೀರ್ಯಾಸನ'ಕ್ಕೆ ಮತ್ತೆ ಏಂದಿನುಗಬೇಕು (ಯೋಗೀ. ೨೦೭) ; ಮುಖ್ಯವಾವ ಕೆಲವು ಆಸನ ಗಳು- ಅಶ್ವವಿಜ್ಞಾನಗಳು. ೧. ಅಶ್ವಾನಾಸನ . . . ೭೯. ಭೈರವಾಸನ (ಶಾಕಾ. ೦೩೭). [ಸಂ.]

ಭೈರವಿ (ನಾ)· ೧. ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ಒಂದು ರೂಪ : " ಚಾಮುಂಡಿ ಪರ್ಕೆ ಭೈರವಿಯೆನಲು ವಸದೇವಿ " (ಪುಂಗೀ. ೪-೦೪) ; ರೋದನದಿಂ ಸುತನ ಶಿರಶ್ಛೇದನವಲಲಾಜವಾಜಿಗುಂ ರಿವುರುಧಿರಾಸ್ವಾದನದಿನೆಂದು ವಿಲಯೋತ್ಸಾವನ ಭೈರವಿಯು ಮುಸಕಮಂ ಕೈಗೊಂಡಳ್ (ಪಂಚಾಪು. ೪೩೩) :

ಈಕೆಯುಮಾವಳೊ ವ್ಯಾಕ್ತಮೆಯೊ ಮಾಹಾಳಿಯೊ ಚಂಡಿಯೋ ಮಹಾ ಭೈರವಿಯೋ (ಜಸ. ೩-೦೫). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಕಾಂಭೋದಿ ಭೈರವಿ ಮೊದಲಾದವನು ಸಾರವಡೆದು ಸವಿಧಾನಗಳಿಂ ಸುರ ನಾರಿಯರ್ಪೊಲಿವಂತೆ ಪಾಡೆ (ಕಃಚಂಸಾಂ. ೦೬-೧೭) ; ಶ್ರೀರಾಗ ಭೈರವಿ ವರಾಳಿ ಹುಸೂಸಿ ಗುಂಡಾಕ್ರೀ . . . ಮಂತರಾಗಂ ಇವಾದಿಯಾದ ರಾಗಂಗಳಂ ಪಾಡುತ್ತಿರೆ (ಹಚಾಕ. ೨-೧೦) ; ಭೈರವಿರಾಗದ . . . ಕೆಲವೆ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅವರು ತಮ್ಮ ಕಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಂಗೀಚ. ೩). [ಸಂ. ಭೈರವೀ]

ಭೈರವೇಶ್ವರ (ನಾ)- = ಭೈರವ ೪ : ಆ ಭೈರವೇಶ್ವರದೇವರ ಸಾಲ್ಮು ಸ್ಪಿಕ್ರಿಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಪ್ರೋಗಾದ ಗ್ರಿಹಕ್ಷೇತ್ರ (ಎಕ. IV. ಕೃಷ್ಣ. ೮೨-೩೬ ; 1267). [ಸಂ.]

ಭೈರಿ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಆ ಮೃಗಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಹುಲಿ, ಕರಡಿ . . . ಗಿಡಗ, ಭೈರಿ ಮುಂತಾದ ನಾನಾಬಗೆಯ ಮೃಗಗಳಿದ್ದವು (ಚಪ್ರ. ೩೫) ; ದೊರೆಗಳವರು . . . ಗೌಜಲಹಕ್ಕಿ- ಲಾವಕಸಹಕ್ಕಿ ಗಿಡಗ ಭೈರಿ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನೂ ತೆನ್ನಾಗಿ ಕಾವಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕುಚಾಹಿ. I. ೦೬೨).

[ದೇ.-I ತೆಲು. ಭೈರಿ- ಭೈರಿ- ಬಯಿರಿ- ಭೈರವಿ./ಮರಾ. ಭೈರೀ- ಬ್ಯಿರೀ]

ಭೈರಿ (ನಾ)- ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು ; ಭೈರವ : ಶಿವಜೋಗಿಗಳು . . . ಇವರು ಭೈರಿ- ವೀರೋಮ, ಪನುಮಂತ ಮುಂತಾದ ದೇವರಿಗೆ ನಡದುಕೊಳ್ಳುವರು (ಕಾಗಣ. ೨೬೯). [←ಮರಾ. ಭೈರೀ]

ಭೈರಿ ೨ ಭೈರಿ ನೋ.

ಭೈಷಜ್ಯ (ನಾ)- ೧. ವೈದ್ಯಕೀಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ; ಔಷಧೋಪಚಾರ : ಅಥರ್ವವೇದವಲ್ಲಿ ಭೈಷಜ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ (ಕಾಚಾಕಿ. ೦೩). ೨. ಮದ್ದು ; ಔಷಧ : "ಭೈಷಜ್ಯಂ- ಭೇಷಜಂ. ಜಾಯಿಃ, ಅಗದಂ. ಶಂತ್ರುಂ. ಔಷಧಂ —ಈ ೬ ಪರ್ಯಾ" (ತಂಚಿಷಾ. ೦೦೦-೧೫೯) ; ಭೈಷಜ್ಯಪ್ಪಿನವು ಮಾಡುಗುಮೆ ವೇದನಾನಿಗ್ರಹಮಂ (ಪಂತ್ರಕೃ. ೭-೨೬) ; ಆ ಜನಪದಂ . . . ಭೈಷಜ್ಯಸಂಗ್ರಹವಂಕೆ ಬಹುಧಾನ್ಯಕಧಾತ್ರೀಸಂಯುಕ್ತಮುಂ ಸಾರರಸೌ ಷಧಿಸಮೇತಮುಂ . . . ವಿನಿಸಿ ರಮಣೀಯಮಾಗಿರ್ಪುದು (ಜಾಹೇ. ೨-೨೮ ಪ). ೩. ರೋಗವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. [ಸಂ.]

ಭೈಷಜ್ಯಕ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜ್ವರ.– ಕಾಪ : ಕರ್ಮಾ . . . ನಂದಿಪ್ರಮುಖನಿಖಿಲಪ್ರಮಥಯೂಥಮನಸ್ಥಿಂ ಪೆಜಗೆ ಭೈಷಜ್ಯಕೆಂಬಿ ಜ್ವರಮುಮಂ ಪೆಸಕ (ಜಸ. ೦೬-೯ ಪ). [ಸಂ.]

ಭೈಷಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ)- ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ : ಧರೆಯೊಳ್ ಭೈಷಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಂ ಸುವಿಕರಮಪ್ಪಿಳರ್ಗೆ (ಸಕ್ಕ. ೪ ಕ್ರಿ.೫೮). [ಸಂ.]

ಭೊಂ (ನಾ)- ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಭೊಂಭೊಂ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ರಂಭೆಯುದೊರ್ಮೆಳ್ . . . ಭೊಂಭೊಂ ಭೊಂಭೊಂಬೆಂಬೀ ಶಿಂಭರ್ದ್ವನಿ ಪೊಣ್ಮೆ ಧಕ್ಕೆಯಂ ಜಾಜಿಸಿದಳ್ (ಜಾಂಭಿ. ೬-೫೯).

ಭೊಗ್ಗಸೆ (ಅ)- ಒರಿದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಕೂಡಲೆ . ಪಟ್ಟನೆ : ಕೋಟಿಯುಸು ಭೊಗ್ಗಸೆ ವಶಮಾಡಬೇಕೆಂಬಿ ನುಡಿಗಳು ಕಗ್ಗಲಿಗಳೊಳೊಪ್ಪಿದವ್ವೆ (ಪಂಶ್ರಾಕಾ. ೬-೨೦) ; ಭೊಗ್ಗನಯ್ಯನ ಕಾಣಲೊಡನೆ ರೋಮಾಂಚದ ಸಾಗ್ಗಿಪ್ಪೈಗಳಾಗೆಯ್ದುವಮ (ಪಚಿ. ೩೬-೧೪). [ಭೊಗ್ಗ್ + ಅಸೆ]

ಭೊಪ್ಪರ (ನಾ)- (?) : ಪೊರ್ವಾಚಲೆ ಪೂರ್ವಮಿಯುದೆ ಹಾಗುವ ಪೊಲೆದು ಕೋಲಿಸಲು ತೆಗವಂಥಾ ದೇವಿಯ ಭೊಪ್ಪರವನು ಪೂರ್ವಮಿಯಾದೆಯಲು ಎರಡು ಕೇರಿಯ ಹಲರು ಸುತಿಹಾಜಿಯು ಆ ದೇವ್ಯಿದೇವರಿಗೆ ಸಪಸಿ ಬಹರು(ಕ್ಕಿಶಾ. IX–ii, ೨೩೬-೦೩ ; 1453). "ಬೊಪ್ಪರ" ಪರಾ.[?]

ಭೋ (ಅ)- ೧. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗೌರವಾರ್ಹರಾದವರನ್ನು ಸಂಭೋಧಿಸುವಾಗ ಹೇಳುವ) ಒಂದು ಅವ್ಯಯ : ತೊಱೆಯ ಮಿಾವಣ್ಣಗೆರಾ . . . ಪರನಾರಿಯ ಸಂಗವ ತೊಱೆಯಿಂ ಭೋ (ಜಸಂ. ೬೨೨) ; ಗುಮೇಶ್ವರ ಲಿಂಗವ ತಮ್ಮೊಳ್ಕೂರೆನಿಂ ಮಹಾಂತಂಗೆ ಸತ್ಕ್ರಿಯಾಚರಣೆಯು ಸಾಧನೆ ಕಾಣೆ ಭೋ (ಪಚಿ. ೮೯). ೨. ಪುಃವಿ. ಗಾಬರಿ. ಅಪಘಾತ ಮುಂತಾದ ಸಂಕಟಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಉದ್ಗರಿಸುವ ಶಬ್ದ ; ಅಯ್ಯೋ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದ : ಬ್ರಹ್ಮರ್ ಭೋದುನಲುಂ ಬಲ್ಲರ್ಕೂಲೆಭೋಯೆಪಲುಂ ಬಲ್ಲರಿಱ್ಯಲುವರೆತ್ತಜ್ಪರ್(ಗಣಹು.೨-೩೬) ; ಈಯಿತೆಯುಂ ಭೋಗೆಲೆ ಪಾರ್ವಾಯನೆತಲ್ಲಣಿಸಿ ಪಾರ್ವನಬ್ಭಾರ್ಭ್ಯ ಪ್ರಹ್ಲಾಂ ಭೋಯೆಂದು ಪೞ್ಕುವಿತುತುಂ . . . ಸೈವೇಂದ್ರಸಭೆಯುಂ ಕ್ಷೋಭಂ (ಸಃಕಾಪ್ರ. ೬-೧೦) : ಭೋಯೆಂದುದಬಿಳಪುವಾರಬುಮಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಪಾ ಯೆಂದು ಮಜಗಿದ್ದುದು (ಕೃಚಾಪಾ. ೦೦-೩೪). [ಸಂ. ಭೋಸ್]

ಭೋಂಕನೆ (ಅ)- ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಕಟ್ಟನೆ; ಬೇಗನೆ : ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಂ . . ಪತ್ರಮಾಬಿಮಂ ನೋಜ್ಪಿಸಿದಾ ಭೋಂಕನೆ ನೆಲ ಮನೆಯೊಳಗಂ ಪೊಕ್ಕ ನೋಜ್ಪಸ್ಥಗಂ (ಪಪಾ. ೨೨-೨೦) ; ಸೂರ್ಯಾಜಂ . . . ಮಂಗಳಲಕ್ಷಣಿಯಾದಳು ಭೋಂಕನೆ ಕಂಡು (ಕಂಚಿಪಾ. ೯-೭೩) : ಮಾಳಿವಂ ಬಸ್ಸ ಗಿಳಿಗಳ ಮಜುಗೋಗಿರೆಗಳ ಪಸಾಯ್ದುರಿಂ ಕೂತಿ ಭೋಂಕನೆಬ್ಬು (ರಾಹಪ್ಪ. ೩೭-೦೮). [? + – ಅನ್ನೆ]

ಭೋಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ)- ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಭೋಂಕಿಸು ; ಬೊಳಗು : ಬಿರಿದುದಮುಜಭವಾಂಡವೆನೆ ಭೋಂಕರಿಸಿವ ನಿಸ್ಸಾಳತತಿ (ಕುಚಾ.೪.೦- ೦೮) ; ಭೋಂಕರಿಸುತೊಗ್ಗಿರ್ದರ್ಕವಿದಾ ಜೆಸ್ಸೊಣವಂತೆ . . . ಪುಂಭುಜಂ (ಕೃಬಣಾ-೦-೩೨). [ಭೋಂಕರಣ್ + – ಇಸು]

ಭೋಂಕಲ್ (ಅ)- = ಭೋಂಕನೆ : ನಿಮುದೋಳಿಂದಪ್ಪಿ ಭೋಂಕಲ್ ಭಯದೆ ನಡುಗುತಂ . . . ತಾನದೇನೆಂದಱಿಯದಬಲೆ ನಾವಾರಾ ಕ್ರಾಂತಯಾದಳ್ (ಕಾಪಾಣಾ. ೭೮೬) ; ದೆವಗೋಗೆತಂದುದವಧಿಯೋಧಂ ಭೋಂಕಲ್ (ಕೇಪ್ರಾ. ೦-೦೦೦) ; ಭೋಂಕನೆ ಚಿಕ್ಕನೆ ಭೋರನೆ ಭೋಂಕಲ್ . . . ಕೂಡಿರೆ ತಮ್ಮೊಳೊದಪ್ಪಗುಂ ಶೀಘ್ರಾರ್ಥಂ (ಶಮಪ. ೩೦೩). [?]

ಭೋಂಗಾ, ಭುಂಗಾ (ನಾ)- ಕಾರ್ಖಾನೆ. ಗಿರಣಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಗಾರರನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸಲು ಇರುವ ಯಂತ್ರ ಮತ್ತು ಅದರ ಮೂಲಕ ಹೊರಡಿಸುವ ಸಿಳ್ಳು : ನಿದ್ರಗುಬ್ಬು ಬಳಲಿದ್ದ ದೇಹವನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಕಚೇರಿಗೆ ಬಂದು . . . ಕೂಡುವಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಗಿರಣಿಯ ಭೋಂಗಾ ಭೋರಿಡುತ್ತಿತ್ತು (ಜಾಭೋ. ೦೯. ೧೩). ಭೊಂಗಾ : ಗಿರಣಿಯ ಭೊಂಗಾ ಜೋರಿನಿಂದ ಸೀಳುಹಾಕಿತು (ಪಜ್ಞಾಪಾ. ೧೩).

[← ಮರಾ. ಭೋಂಗಾ]

ಭೋಕು (ನಾ)- ತೂತು ; ರಂಧ್ರ : ಅವಳ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಭೋಕು ಬಿದ್ದು ರಕ್ತ ಸ್ರಾವ ಹತ್ತಿತು (ಪಚಾಪಾ. ೩೦). [←ಮರಾ. ಭೋಕ್, ಭೋಂಕ್]

ಭೋಕ್ತೃ (ನಾ)- ೧. ಅನುಭವಿಸುವವನು ; ಭೋಗಿಸುವವನು ; ನಾವು ಕರ್ತರೂ ಅಲ್ಲ ಭೋಕ್ತರೂ ಅಲ್ಲ (ಜಾಕಾಣಾ. ೧೪) ; ಪುರುಷನಿಗೆ ಕೈವಲ್ಯ ಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರಾಸ್ಯಕ ವಸ್ತುಗಳಿರಬೇಕು. ಆ ವಸ್ತುಗಳು ಭೋಗ್ಯಗಳಾದುದರಿಂದ ಭೋಕ್ತನು ಬೇಕು (ಹಂಪಾಚಾ. ೩೯). ೨. ತಿನ್ನುವವನು : ಭೋಜ್ಯ ಭೋಜನವಲ್ಲ, ಭೋಕ್ತ ಜಾನಲ್ಲ (ಜಾಸೂ. ೩೪). ೩. ಅನುಭವಿಸುವುದು ; ಭೋಗಿಸುವುದು : "ಉಪಭೋಗಮೆನಲು ನಿರ್ದೇಶಮಿಪೆ ಭೋಕ್ತಂ" (ಪಂಗಣಾ. ೦೩೫-೩೪). [ಸಂ. ಭೋಕ್ತೃ]

ಭೋಕ್ತವ್ಯ (ನಾ)- ೧. ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ತಿನ್ನಬಹುದಾದುದು. ೨. ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾದುದು ; ಭೋಗಿಸಬೇಕಾದುದು :

ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಪರನಪ ಭೂಸುರೋತ್ತಮನ ಭವ್ಯವೆಂದುಂ ವಂದನೆಯು ಭೋಕ್ತವ್ಯವಪ್ಪೋ ಜೇಡಿದಟಿಥಿಗೆ ಸೇವ್ಯಭಿಕ್ಷವನಿತ್ತುಮು ಪಡೆಯೆಂಬು ದಿಲ್ಲವಡೆ ಇಂದು ಕೊಲುವರೆ (ಧರ್ಮ. ೩೩-೪೦) ; ವಿವಾಳಿ ವಧಯಾತ್ರಗೆ ಬಂದುದು ಹೇಳಲದು ಭೋಕ್ತವ್ಯವತಿಪಾತಕದ ಫಲವೆಂದ (ಭಾಗ್ಯ. ೦೭-೦೬). [ಸಂ.]

ಭೋಕ್ತೃ (ನಾ)· ೧. ಅನುಭವಿಸುವವನು : ಭೋಗಿಸುವವನು : ಪೂಜೆ ಶ್ರಿಪುಟುಮ ರೂಪು ಶ್ರಿಪ್ರಟಿನಿಕ್ಯದುಮೇ ಜಗಜ್ಜೀವಕರಣ ನಿಕಾಯವಪ್ಪ ತೀಳ ಭೋಗ ಭೋಗ್ಯವ್ಯ ಭೋಕ್ತೃವಿನಿಸುವವ್ (ಅಷ್ಟಾ. ೪-೩); ಆತ್ಮವೆಂಬುದು ಶರೀರಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದುದು. ಅದು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃವೂ ಭೋಕ್ತೃವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ (ಜಾಣಕ್ಯ. ೦೬). ೨. ರಾಜ; ಅರಸ. ೩. ನಲ್ಲ : ಪ್ರಿಯುಂಕರ. ೪. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು : ಸುಖಿ : ಭೋಗಿ : ರವಿಯಂ . . . ಶನಿಗ್ರಹದೊಳ್ ನಿಲೆ ಮೀಷ್ಮಂ ಭೋಕ್ತೃ ಸ್ವಂ ಧನಂ (ಜಾತಕ. ೦೯-೦೦). ೫. [ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾ]ರಜೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚೇತನ : ಸ್ವಲ್ಪ ಸತ್ವ ಸಹಿತವಾದ ರಜೋಗುಣದ ರೂಪಕ್ಕೆ ಭೋಕ್ತೃ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಜಾಕಕ್ಷ. ೬೮). : ಕೋಜ ಸತ್ವಗುಣ ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚು ರಜೋಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚೇತನವು ಭೋಕ್ತೃ ಅಥವಾ ಜೀವವೆನಿಸುವುದು (ಪ್ರಕೃ. ೩೩). ೬. [ದ್ವೈತ] ವಿಷ್ಣು : ಜಯಾಪತಿಯಾದ ಸಂಕರ್ಷಣನು ಪಿತೃಗಳನ್ನು ಆವಾಹನ ಮಾಡಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿದ್ದು ಶ್ರಾದ್ಧಾನ್ನವನ್ನು ಭುಂಜಿಸಿ, ಭೋಕ್ತೃ ಎನಿಸುವನು (ಜಾತಕ. ೦೯-೦ ಜಾತ್ಪರ್ಯ). [ಸಂ.]

ಭೋಕ್ತೃತ್ವ (ನಾ). ಅನುಭವಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಆತ್ಮಮಮ್ಮಗಳಿಗೆ ಚೇತನತ್ವ ಜ್ಞಾತೃತ್ವ ಕರ್ತೃತ್ವ ಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಪಹಾರಗಳಿರುವುವು (ಬಂಡಾ. ೨೪೯); ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸುಖಮಃಖ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರವು ಹೇಗೆ ಸಂಭವಿಸುವುದು ? (ಪ್ರಸಪ್ರ. ೦೩). [ಸಂ.]

ಭೋಗ (ನಾ). ೧. ಉಣ್ಣುವುದು ; ತಿನ್ನುವುದು. ೨. ಭೋಗಿಸುವುದು ; ಅನುಭವಿಸುವುದು. ೩. ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು.—ಹೊಂದುವುದು : ಸುಖಾನುಭವ : ವಿರಸಿ ದೊಗದೆ ದುಡಿದ ಭೋಗದೆ ಮೆರಿದನೇ ಸುಖಪಾನುಜನ್ನಿ (ಕಷ್ಣ. ೪೦-೦) ; ಪ್ರತಿ ಪುರುಷನೂ ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಭೋಗದಿಂದ ವಿರಕ್ತನಾಗಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಪ್ರಕೃತಿಯು ವ್ಯಾಪಾರವು (ಸಂಖಾ. ೬೩). ೪. ಪೂರ್ವಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯ ಅಥವಾ ಪಾಪದ ಪರಿಣಾಮ ; ಕರ್ಮಫಲ : ಹುಟ್ಟಿದ ಬಳಿಕ ಕೊಟ್ಟು ಭೋಗಂಗಳ ತಪ್ಪಿಸಿದೆನೆಂದರೆ ತಪ್ಪದು ನೋಡಯ್ಯಾ (ಬಸ. ೬೮೬) ; ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವಂದಿಗೂ ಬೆಂಬಿಡದು ಬಂದ ಭೋಗವನು ತೀದು ತೀರಲೆ ಬೇಕು ನೋಂದೆನೆಸಬೇಡ (ಷಡ್ಪ. ೪೮೯). ೫. ಸೌಖ್ಯ ; ಸುಖ : ಹಿಂದೂ ಜನಪದೇನಾದೊಡಾಗಲಿ ಇಂದಿವ ಭೋಗವ ಕಯ್ದು ಮೇಲೆ (ಬಸ. ೦೬೦) : ಶಿವನ ಭೋಗಂ ರಾಗದಿಂದೆ ಬಳೆವಂದದಿ ಭವನ ಭಾಗ್ಯಂ ಪುರ್ತಿಗೊಂದು ಬಳೆವಂದದಿಂ (ಪಂಚ. ೨-೦೦೬). ೬. ಸುಖವಸ್ತುವಿನುಮಾನುವ ವಸ್ತು. —ಸಾಮಗ್ರಿ : ಅಪರಾಧಿಪಪ್ರಪಿತಸಾರತರುಪ್ರಸೂನಸ್ರಗಿತ . . . ಸುರಭಿಲೇಪನಪ್ರಮುಖಭೋಗೋಪಭೋಗಂಗಳೊಳಂ (ಪಂಪ. ೪-೪೫) ; ರಾಜ್ಯದಿನೇಂ. ಭಾಗ್ಯದಿನೇಂ ? ಆಸೊಲ್ಲೀ ಕ್ಷಣಭಂಗುರದ ಭೋಗಂಗಳಂ (ಜಾಬಾಚ. ೬ ೨೦). ೭. ಧನ; ಸಂಪತ್ತು. ೮. ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ದೇವತಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿಸುವ ಸ್ನಾನ, ಗಂಧಲೇಪನ ಮುಂತಾದ ಸೇವೆ. —ಉಪಚಾರ : ನಗರೇಶ್ವರದೇವಸ ಭೋಗಕ್ಕಂ ಪುಣ್ಯಸ್ಪುಟಕ್ಕಂ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟ ನೆಲಂ (ಕೌಷ. XX, ೫೦-೫೫ ; 1019) ; ಸಿದ್ಧಾಯದಲಿ ಸ್ವಯಂಭುದೇವರ ಭೋಗಕ್ಕೆ ವರ್ಷಂಪ್ರತಿ ಕುಡುವ ನವ್ಯಾಣ ಹತ್ತು (ಕೌಷ. XX, ೫೦-೫೬ : 1109) ; ವಿಗ್ರಹದ ದೇಹಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುವ ಭೋಗ ಎಂದರೆ ಸ್ನಾನ, ಗಂಧಲೇಪನ, ಧೂಪ, ದೀಪ, ಪುಷ್ಪ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಅಂಗಭೋಗಗಳು (ಕಷ್ಣ. ೦೩೦). 'ಅಂಗಭೋಗ', 'ರಂಗಭೋಗ' ಪರಾ. ೯. ಹಾವಿನ(ಬಿಚ್ಚಿದ) ಪೆಡೆ: ಶ್ರೀಮಾಣ್ಡಾಗೇಂದ್ರ ಭೋಗಸ್ಫುರದರುಣಮಣಿದ್ಯೋತಿಸಂಧ್ಯಾಸುಬದ್ಧಪ್ರೇಮಂ (ಶಾಂಭವ.೦); ಪೆಡೆದಳು ಕೈಡೆ ಮುಂಪರೆಮು ತೊಡೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಳಾಮಿಭೋಗದರಲಿ ಮೊಳೆದ ಪೆಡೆಮಣಿಮುಂತೆ (ಕ್ರಿಣಪಶ. ೩೬-೬೭). ೧೦. ಹಾವಿನ ಶರೀರ, ದೇಹ : "ಭೋಗಮೆಂಬುದು ಹಾವಿನ ಒಡಲ್" (ಪಾಡುಪು. ೦೩೬-೨೦). ೧೧. ವಿಷಯೇಸುಖಾನುಭವ: ಸಂಭೋಗ : 'ಭೋಗಿಸು' ಪರಾ. ೧೨. ಸೂಳೆಗೆ ಕೊಡುವ ಪಣ : ಬಿತ್ತೆ. ೧೩. ನಾಡಿನ ಒಂದು ಭಾಗ. — ಪ್ರದೇಶ : ಮುಂಡಲ : 'ಭೋಗನಾಯಂಕ' ಪರಾ. ೧೪. ರಕ್ಷಣೆ : ಪಾಲನ. ೧೫. ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ನಿಶ್ಚಿಂತೆ. ೧೬. ಸೈನ್ಯ; ಪಡೆ : ಪರಿವಾರ : " ನಿರ್ವಿಘ್ನಸಜೊಳು ಪಾಲನೆಯೊಳು ಧನದೊಳಹಿತಾಪದೊಳ್ ಪ್ರಪಹಾರದೊಳ್ ಪಣ್ಯವಿಶೆಯೊಳ್ಪದಿನೇತಿ ಸುಖದೊಳಂ ಭೋಗಮಕ್ಕು " (ಪಾಂಚಾ. ೦೬೦-೩೦). ೧೭. ಜಪ್ತಗೀರು : ಉಂಬಳಿ. ೧೮. ತೆರಿಗೆ ; ಕರ. ೧೯. ಬೆಳೆಯಿಂದಾವ ಗಳಿಕೆ : ಅಷ್ಟಕುವ ಗದಯಜಂ ಬೆಳೆದ ಭೋಗ ಪಾಲ್ಕು ಭೋಗಮಾನ್ಯವಾಗಿ (ಕೌಷ. ೦೯೩೮. ಕೋಷಪಶು. ೦೩೮-೪; 1418). ೨೦. ಭೋಗಪಟ್ಟಿದಿ: ಶರ ಕುಸುಮ ಭೋಗ ಭಾಮಿನಿ ಪರಿವರ್ಧನಿ ದಾರ್ಢಕಗಳೆಂದಾಜು ತೆಂಂ (ಧರ್ಮಪರಾಜ. ೩-೨೬೯); ಇವು ಜಪ, ಕುಸುಮ, ಭೋಗ, ಭಾಮಿನಿ, ಪರಿವರ್ಧನಿ, ದಾರ್ಢಕ ಎಂದಾರು ವಿಧವು (ಕೃಪಪ.೩೩). ೨೧. [ದ್ವೈತ] ಮುಕ್ತಿಯ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಾರೂಪ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿ : ಈ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಕರ್ಮಕ್ಷಯ. ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿ. ದೂರ್ಗ, ಭೋಗ ಎಂದು ವಿಂಗಡಿಸಿ . . . ಸಾಲೋಕ್ಯ. ಸಾಮಿಪ್ಯ. ಸಾರೂಪ್ಯ ಪ್ರಭೇದದಿಂದ ನಿರೂಪಿಸುವರು (ಜಾಪ. ೨೬೦); ಇದರಿಂದ ಬರುವ ಮೋಕ್ಷ ಕರ್ಮಕ್ಷಯ . . . ಭೋಗ ಎಂದು ಪಾಲ್ಕು ಪರ್ಯಾಯಗಳುಳ್ಳದ್ದು (ಜಾಪಾ. ೨೬೨).

ಭೋಗದ ಸೂಳೆ = ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯವಾಡಲು ನಿಯಮಿತಳಾಗಿರುವ ಸೂಳೆ : ದೇವದಾಸಿ : ಭೋಗದ ಸೂಳೆಯರ್ಗ್ಗೆ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರವಾಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಮನೆ ಪನ್ನೆರಡು (ಕೌಷ. XX, ೫೫-೦೨ ; 1053). [ಸಂ.]

ಭೋಗಕ್ಷಿತಿ (ನಾ)· = ಭೋಗಭೂಮಿ ೩ : ಹುಸಿ ಹುಸಿವಾಮುಮು ಮಾಯಿಲವಸಂರಾಮು ಕ್ರೂರಸ್ವಭಾವಿಗಳವ್ವ ವರ್ತಿಸಪನೆ ಭೋಗಕ್ಷಿತಿಗೆ ನಿಸುಂ ಸಗ್ಗಕ್ಕಮಗ್ಗಳಂ ತಾಮಪ್ಪೇ (ಪಂಧ್ರಕೃ. ೬-೪೩). [ಸಂ.]

ಭೋಗಜಾತಿ (ನಾ)· [ಛಂದ] ಭೋಗಷಟ್ಪದಿಯನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸುವ ಆಧುನಿಕ ಪದ್ಯಭೇದ: ಈ ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ೨೪ ಮಾತ್ರೆಗಳೂ ಎರಡು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ೧೯ ಮಾತ್ರೆಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ : ಭೋಗಜಾಪದಿ : ಭೋಗಷಟ್ಪದಿಯನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ವಿರ್ವಹಿಸಿದ ರೂಪವಿದು (ಛಂದೋಲ. ೩೬೦). [ಭೋಗ + ಜಾತಿ]

ಭೋಗತಲ್ಪ (ನಾ). ಹಾವಿನ ಹಾಸುಗೆ ; ಶೇಷಶಯ್ಯೆ : ಆ ಗರುವೆ ಹೊಕ್ಕಳು ಮಹಾಹಿಯ ಭೋಗತಲ್ಪದ ಹಾಯೊಳಿಪ ಶತಮೂಗಸುತನನು ಕಂಡಳಂಗನೆ ಮಂಜಿಯ ಮುಂಜವಲಿ (ಕಾಶ್ಯಾಕ. ೬-೦೯). [ಸಂ.]

ಭೋಗತೃಷ್ಣೆ (ನಾ). ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕೆಂಬ ಉತ್ಕಟೇಚ್ಛೆ : ತನ್ನ ಭೋಗತೃಷ್ಣೆಯಂ ತಾನೆ ತನ್ನ ಮನದೊಳ್ ನಿಂದಿಸುಕ್ತುಂ (ಅಪ್ಪ. ೦೬-೨೦ ಕ). [ಸಂ. ಭೋಗತೃಷ್ಣಾ.]

ಭೋಗನಾಯಕ (ನಾ). ಪ್ರದೇಶಪಾಲಕ; ಮಂಡಲಾಧಿಪ : ಭೋಗಿಗಳ್ ಭೋಗಿಗಳೆಂಬ ಭೋಗಿಗಳ್ ಭೋಗಿಗಳಲ್ಲಿಯು ಭೋಗನಾಯಕರ್ (ಹಂಪ. ೯-೦೬). [ಸಂ.]

ಭೋಗಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಹಕ್ಕಿಗಾಗಿ ಬರೆದು ಕೊಡುವ ಪತ್ರ : ಆ ಬೀಚೋಡಿಯ ಜೋಯಿಸರಿಗೆ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಈ ನಾಯಕರ ಹತ್ತಿರವಿದ್ದ ಇಬ್ಬರು ಪೂಜಾರಿಗಳ ಹುಡುಗರನ್ನು ಭೋಗ ಪಟ್ಟಿ ಬರಿಸಿಕೊಟ್ಟು ತಮ್ಮ ತರುವಾಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿಕೊಂಡರು (೪೦೫. ೧೦೬). [ಭೋಗ + ಪಟ್ಟಿ]

ಭೋಗಪಟ್ಟೆ (ನಾ). = ಭೋಗಪಟ್ಟಿ : ಬೀಚೋಡಿಯ ಜಂಜಾಂಗದ ಜೋಯಿಸರು ನಷ್ಟಸಂತಾನರಾಗಿದ್ದರಿಂದ . . . ಈ ಕುಜೋಯಿಸ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಜೋಯಿಸರಿಗೆ ಭೋಗಪಟ್ಟೆ ಬರಸಿಕೊಟ್ಟು ಅವರನ್ನು ಸ್ವಳಕ್ಕೆ ಜೋಯಿಸರನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿದರು (೪೯೫- ೨). [ಭೋಗ + ಪಟ್ಟೆ]

ಭೋಗಪಾತ್ರ (ನಾ). ದೇವಾಲಯದ ರಂಗಭೋಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ನಾಟ್ಯದ ಸೇವೆ : ನೂಱಯಿಪ್ಪತ್ತಱೊಂದು ಹೊನಮ ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಯೆತ್ತಿ ಕೊಂಡು ಯೆರಡುಹೊತಿನ ಭೋಗಪಾತ್ರದ ಜ್ಞಾಳಿಗವನೂ ನಡಸಿಕೊಂಡು ಬಪರಿ (೫೨೫. IX-ii, ೧೫೨-೦೬; 1481). [ಸಂ.]

ಭೋಗಬ್ರಹ್ಮವ್ರತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ರತ; ℗ ಬ್ರಹ್ಮ ಚರ್ಯವಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಮೂಗು, ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ ಎಂಬ ಭೋಗೇಂದ್ರಿಯ ಗಳಿಂದ ಗಂಧ, ರೂಪ, ಶಬ್ದಗಳ ಅನುಭವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಾಡ ಬಹುದು; ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಕಾಮಬ್ರಹ್ಮವ್ರತ ಅಂದರೆ ರಸ, ಸ್ಪರ್ಶ ಇವುಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸತಕ್ಕುದು : ಭೋಗ ಬ್ರಹ್ಮವ್ರತವಂ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟು ಕಾಮಬ್ರಹ್ಮವ್ರತವನಂತರ್ಕರಿಯೆಯರ್ಮಿ ನೆಗಂ ನಡಯಿಸುವುದು ವ್ಯತಾವತರಣಾಚ್ರಯೆ (ಜಾಪುಂ. ೨೦೩). 'ಕಾಮಬ್ರಹ್ಮವ್ರತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭೋಗಭಾಗ್ಯ (ನಾ). ಸುಖವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಂಪತ್ತು : ಸುಖವನ್ನು ಅನು ಭವಿಸಲು ಸಾಧಕವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯ : ಭೋಗಭಾಗ್ಯವ ಬಯಸು ವಾತ್ಮೆಯ ನೀಗಿ ವಿಷ್ಣನು ಭವಿಸಲಱಿಯದ ದೋಗಿಗಳ ಮಾಡೇನು (೫೦೫. ೦೬); ನಾನು ರಾಜನಾದಾಗ ನನ್ನ ರಾಜ್ಯವನ್ನೂ ಅದರ ಸಮಸ್ತ ಭೋಗಭಾಗ್ಯಗಳನ್ನೂ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ನಿನ್ನೊಡನೆ ಹಂಚಿಕೊಂಡು ಅನುಭವಿಸು ತ್ತೇನೆ (೪೨೫. ೦೪). [ಸಂ.]

ಭೋಗಭೂತಲ (ನಾ). = ಭೋಗಭೂಮಿ ೩ : ತಮ್ಮೊಳ್ ಸರಿದೊರೆ ಸುರರೇಂ ಭೋಗಭೂತಲಂ ಸುಖಿಸುಯುಮೋ (೪೦೨ ಶ್ರು. ೪-೩೩). [ಸಂ.]

ಭೋಗಭೂಮಿ (ನಾ). ೧. ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಟ್ಟಿ ಪುಣ್ಯವಂತನಾಗಿ ಬಾಳಿ, ಸತ್ತ ಮೇಲೆ ಪುಣ್ಯಫಲಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇರುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಲೋಕ : ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ: ಊರ್ಧ್ವ ಲೋಕ. ೨. ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಭೂಮಿ : ಫಲ ದತ್ತಾದ ಭೂಮಿ : ಸಸ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ : ಜಾಪುಣ್ಕಸಿಟ್ಟಿಯರು ಕಾರಿಗಾವುಣ್ಣ ಕಯ್ಕೊಳು ಮತ್ತಂ ಭೋಗಭೂಮಿಯಂ ಪೊಸ್ನಂ ಕೊಟ್ಟು ಪೂಜೆಗೊ(ಂ)ಣ್ಡು ಆ ಕೊಟವಂ ಪೂತಿಸಿ (೫೨೨. XI-ii, ೦೭೮-೭೭; 1108). ೩. [ಜೈನ] ಭೂಮಿಯು ಮೇಲೆಯೇ ಇರುವುದೆಂದು ಹೇಳಲಾದ, ಪುಣ್ಯವಂತರು ಹುಟ್ಟುವ ಪ್ರದೇಶ: ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಪಡೆ ಯುವ ಸ್ಥಳ : ℗ ಇಲ್ಲಿ ಕೇಳಿದುದನ್ನು ಕೊಡುವ ಹತ್ತುಬಗೆಯ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳಿದ್ದುವು. ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಊರು, ನಗರ, ಮನೆ, ಇತ್ಯಾದಿ ಯಾವುದೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಗಂಡ ಹೆಂಡಿರು ಮಾತ್ರ ಇಮ್ಮ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಪುಣ್ಯಫಲವನ್ನು ಅನು ಭವಿಸಿ, ಸತ್ತ ಮೇಲೆ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ರೋಗ ರುಜಿನ ಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಂಬಲಾಗಿದೆ : ಪುಣ್ಯಫಲದಿಂದಲೂ ಜಂಬೂ ದ್ವೀಪದ ಮಂದರಮಹೇಂದ್ರರದುತ್ತರದಿಗ್ಭಾಗದೊಳಿರ್ಪುತ್ತರಕುರುವೆಂಬು ತ್ತಮಭೋಗಭೂಮಿಯೆ ಜನ್ಮಭೂಮಿಯಾದುದು (೪೦೫. ೫-೩೭ ಪ) : ಈ ಭರತಪಾಪಭೋಗಭೂಮಿ ಭೂಭಾಗಿ ಸುಖಾಕ್ಷಿಯಂ ಪಡೆದುದು (೧೦೨೬. ೦೫-೨೪). [ಸಂ.]

ಭೋಗಮಂಟಪ (ನಾ). ಉತ್ಸವಮೂರ್ತಿಗೆ ಅಲಂಕಾರ, ಕಲ್ಯಾಣೋ ತ್ಸವ, ಶಯನೋತ್ಸವ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮಾಡುವ ದೇವಾಲಯದ ಕಟ್ಟಡ : ಕಲ್ಯಾಣಿಪಂಟಿಪ: ಸೋಮವಾರ ದಿನ ಕಲ್ಲೂರ ಕಲ್ಲಮ್ಮದೇವರ ಭೋಗಮಂಟಪ ಆಯಿತು (೧೫೭. ೧೪-೭೬). [< ಸಂ. ಭೋಗಮಂಡಪ]

ಭೋಗಮಾನ್ಯ (ನಾ). ಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೊಡುವ (ತೆರಿಗೆ ವಿನಾಯಿತಿ ಪಡೆದ) ಭೂಮಿ : ಅಚಕಟಿನ ಗದೆಮನಂ ಬೆಳೆದ ಭೋಗ ನಾಲ್ಕು ಭೋಗಮಾನ್ಯವಾಗಿ (೩೨೩-೦೯೪೪. ಕ್ರಂಗಸಚು. ೦೫೬-೯; 1419). [ಸಂ.]

ಭೋಗಯುತ (ನಾ). ೧. ಸುಖವಿರುವ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಪನು. ೨. ಆದರೆಪಡೆ ದೆಹದ ದೋಲೆ ಮಬಗಿರುವಪನು. ೧-೨ : ಧರಧಾರಕ ನೆಂ. ಭೋಗಯುತನೆಂಬುದ್ಭವಲಾಸ್ಯತನೆಯು . . . ನಿಷ್ಣುಪನೆಂಬಂ ಸಜೆ ನಿಷ್ಣುನೆಲಾ ಸೊಗಯ್ಪುಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಮನೋವಲ್ಲಭಂ (೭೪- ೪, ೪೮೫- ೪೯-೬; ೩. 1೨೦೧). [ಸಂ.]

ಭೋಗರತ್ನ (ನಾ). ನಾಗರಹಾವಿನ ಹೆಡೆಯಲ್ಲಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳ ಲಾಗುವ ಮಣಿ : ಪೆಡೆಮಣಿ: ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ವಿಜವಮ್ಮಿಯಿಂ ವಿಳಯಕಾಲ ಜ್ವಾಲೆಯಿಂ ಭೋಗರತ್ನದ ಚೆಲ್ವಿಂ ಮೃತಿಪೂರಿಯಿಂ ಮುನಕದಿಂಬಂಭೋಳಿ ಯಿಂ ಕಾಣಿಯಂ (೫೫೨. ೩-೮೪). [ಸಂ.]

ಭೋಗರಾಜ (ನಾ). ಹಾವುಗಳ ಒಡೆಯ : ಭೋಗರಾಜನ ನಗರದಂತನು ವಾಗಿ ರಾಜಿಪ ನಗರವನು ಸುತ್ತಾಗಿ ಶೋಭಿಪ ಸಲಿಲಖಾತಿಯುಂ ಮುಂಬ್ಬು ಪಿಡುವಡಿಯಾ (೩೨೪. ೫೦ ೦೪). [ಸಂ. ಭೋಗರಾಜನ್]

ಭೋಗವತಿ (ನಾ). ೧. ಪಾತಾಳಲೋಕದ ರಾಜಧಾನಿ : ಅದು ಕೊಮ್ಬು ದಳಕಿಯಳಕಮದದು ಮಿಕ್ಕುದು ಭೋಗವತಿಯ ಭೋಗಮಂ . . . ಏನಲ್ ವೀತಶೋಕಪುರಪರಮೆಸೆಗಂ (೪೨೭. ೫-೩೨); ಮುತ್ತು ಪಟ್ಟಿ ಮುಂತಾದ ರಾಶಿಗಳಿಂದಲೂ ರಾಜಬೀದಿಯು ಹೋದಿಯದು ತೇಜೋವತಿಯೊ ಅಲ್ಲದ ಭೋಗವತಿಯೊಯೆಂದು ಸಂದೇಹಪಡುತ್ತ ಬರುತಿರುವ ಸುರಸುಂದರಿ ಯುವರ ನೋಡಿ (೪೧೫೭. ೩೦೯-೦೪). ೨. ಪಾತಾಳಲೋಕದ ನದಿ ; ಪಾತಾಳಗಂಗೆ : ಪೀಳೋಪಚಾರಕ್ಕೃತ ಪೂಜೆಗಳ ನಾನಾವಿಭವದಿಂದೆಸೆವ ದಾಪಾಹಾಟಕೇಶ್ವರನೆಯು ಏವರೀಗಹರಿ ಭೋಗವತಿಯ ತಟದೊಳ್ಕಂಡು ಪೂಜಿಸಿದಂ ಮಗಧನು (೬೫೨. ೫೪-೦೪). [ಸಂ. ಭೋಗವತೀ]

ಭೋಗವಾಡಗೆ (ನಾ). ಪರಕೀಯವಾದ ಮನೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ಮಾಲೀಕನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಪ್ರತಿಫಲರೂಪವಾದ ಶುಲ್ಕ: ಬಾಡಿಗೆ : ಮನೆಯೊಂದು ಭೋಗವಾಡಗೆ ಗದ್ಯಾಣಂ ನಾಲ್ಕು (೨೫. XV. ೪೮೨-೩೦ ; 1072). [ಭೋಗ + ವಾಡಗೆ]

ಭೋಗಪಟ್ಟದಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹುಟ್ಟುದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಹೊಳೆವ ಮೊದಲಿನೆರಡಾಪದದೆ ಬಬ್ಬಾಕ ಚರಣ ದೆರಡುವೆತೆಗೆ ೭ಳೆಗಳೆರ್ಕಸಂಖ್ಯೆಯಾಱು ಮೂಜಣಾಖ್ಯರ್ಗೆ ತೀರ್ಯಲಿರ್ಪತಿರ್ಪ ತಿಂತಂ ೭ಳೆಗಳೇಬತೆಂಟಱಂದೆ ತೊಂ-ಭುವಗಳೊಪನೆ ಲಲನೆ ಭೋಗಪಟ್ಟದೀ (೦೦೫೦೫. ೫-೫೪೪ ಅಳಕ್ಕ); ಮೂರುಮಾತ್ರೆಯ ಗಣವು ಒಂದೆರಡು ನಾಲ್ಕುಎನೆಯ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕುನಾಲ್ಕು, ಮೂರಾರನೆಯ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಆರಾರೂ ಒಂದು ಗುರುವೂ ಬರಲು ಭೋಗಪಟ್ಟದಿಯಾಗುವುದು (೯೫೫. ೧೭). [ಸಂ. ಭೋಗಪಟ್ಟದೀ]

ಭೋಗಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಸುಖಾನುಭವಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಧನ : ಭೋಗಾಂಗಮಾಗಿಯುಂ ಕೃಷ್ಣಾಗರುಧೂಪಂ ಮುಸುಂಕಿ ಕೊಂದಿಕ್ಕಿದುದಾ ಭೋಗಿಗಳಂ(ಆದಿ. ೫-೨೭)- ೨. [ವೀಶೈ] ಅಂಗಸ್ಥಲದ ಮೂರು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಜೀವನು ತನ್ನ ಭೋಗವನ್ನು ಮೊದಲು ಶಿವನಿಗರ್ಪಿಸಿ ನಂತರ ಅದನ್ನು ಪ್ರಸಾದರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಗ್ರಹಿಸುವುದು: ಯೋಗಾಂಗ ತಾನೆ ಕಾರಣಶಸುವೆನ್ನದಾ ಭೋಗಾಂಗಮೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮತೆಯಾವಾಚಕಂ ಮಹಾತ್ಯಾಗಾಂಗಮೇ ಸ್ಥೂಲತನುವೆನಿಸಿ ವಿವಿಧಭೇದದೊಳಿಪ್ಪುದಂಗತ್ರಯಂ (ಶಿಸೂ. ೫೦-೭) ; ಇನ್ನು ಸ್ಥೂಲಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಅಂಗಸ್ಥಲವು (ಶುದ್ಧಜೀವನು) ಯೋಗಾಂಗ, ಭೋಗಾಂಗ, ತ್ಯಾಗಾಂಗ ವೆಂದು ಮೂರುವಿಧವಾಯಿತು (ಶಿಸೂ. ೫೭). 'ತ್ಯಾಗಾಂಗ'- ಪರಾ. ೩. ತನ್ನ ಭೋಗವನ್ನು ಮೊದಲು ಶಿವನಿಗರ್ಪಿಸಿ ನಂತರ ಅವನ್ನು ಪ್ರಸಾದರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿದ ಜೀವ : ಈ ವ್ಯಾಪಾರ ವ್ಯಾಪಾರ ಕೃತಭೇದ ಸರ್ವವನಱಿವು ತ್ಯಾಗಾಂಗನಾಗಿ ಭೋಗಾಂಗನಾಗಿ ಯೋಗಾಂಗನಾಗಿ . . . ಅತನ ಲಿಂಗವೇ ಅಂಗವಾದ ಕಾರಣ ಪೃಥಕ್ ವಿಮುಖಿಸಿ (ಪರಾಸ್ತ. ೧೬-೦೯೦). [ಸಂ.]

ಭೋಗಾಂಗಿ (ನಾ). =ಭೋಗಾಂಗ ೩ : ಜಂಗಮಲಿಂಗದ ವಿಜ್ಞಾನ ಬಲದಿಂದ . . . ಲಿಂಗಭೋಗೋಪಭೋಗಿಯಾಗಿ ಭೋಗಾಂಗಿಯಾದೆ (ಶಿಪು. ೬೯-೬೨); ಭೋಗಾಂಗಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ಭೋಗವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಶಿವನಿಗರ್ಪಿಸಿ ಶಿವಪ್ರಸಾದರೂಪದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸುವನು (ಶಾಪು. ೨೦೬).

[ಸಂ. ಭೋಗಾಂಗಿನ್]

ಭೋಗಾಂತರಾಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮೋಕ್ಷಸಾಧಕನಿಗೆ ಸಾಧನ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಐದುವಿಧದ ವಿಘ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸುಖಾನುಭವಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕರ್ಮ : ಭೋಗಾಂತರಾಯ : ಭೋಗವ ಇಚ್ಛೆ ಸಾಧನಗಳೆಲ್ಲ ಇದ್ದೂ ಭೋಗಿಸಲೊಡದ ಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿ (ಕ್ರಿಸ. ೬೭೬). 'ಅಂತರಾಯಪಂಚಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭೋಗಾಧಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಸೇರಿದ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಅನುಭವಿಸಲು ಕೊಡುವಿಕೆ; ಭೋಗ್ಯ; ಒತ್ತೆ; ಅಡವು.

ಭೋಗಾಧಿಯ ಪತ್ರ = ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಭೋಗ್ಯಮಾಡಿರುವ ಬಗ್ಗೆ ಬರೆದುಕೊಡುವ ದಾಖಲೆಪತ್ರ : ಭೋಗ್ಯಪತ್ರ : ಭೂಮಿಯ ಭೋಗಾಧಿಯ ಪತ್ರದ ಕ್ರಮ (ಚಿಪ. ೪೬. ೪೩೬; ೧೬೦೭ ೨).

ಭೋಗಾಭೋಗ (ನಾ). ಭೋಗಸಾಮಗ್ರಿಗಳಿಂದ ದೊರಕುವ ಸುಖಾನುಭವ : ವಿದ್ಯುತ್ ಕ್ಷಣಕಂ ನಿಚ್ಚಮೆ ತನುಭೃದ್ಗಣಮ್ಗೆವಸರೂಪವಿಭವಭೋಗಾಭೋಗಂ (ಆದಿ. ೯-೬೩). [ಸಂ.]

ಭೋಗಾರುಹ (ನಾ). ಸುಖಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ನಗರದ ಸುತ್ತ ಹೊಱವಳಯದಲಿ ಕಾಣಿಸಿ ಕತ್ತಲಿಸುವ ಸಮಸ್ತಭೋಗಾರುಹದ ತರುಲತೆಯ . . . ಉದ್ಯಾನವನ ಪ್ರಥಮ ಕಂಡ (ಕ್ರಿಚಂ. ೦೪-೬).

[<ಸಂ. ಭೋಗಾರ್ಹ]

ಭೋಗಾವತಿ (ನಾ). ೧. ಪಾತಾಳಲೋಕದ ರಾಜಧಾನಿ: ಭೋಗವತಿ: ಏಸುಭೋಗಗಳುಳ್ಳೊದೀಂ ಫಲಂ ವಿಷಧರನಿವಾಸಮಾ ಭೋಗಾವತೀಪುರಂ (ಶಾಪು.೦೦-೬೬). ೨. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. ೩. ಪಾತಾಳಲೋಕದ ನದಿ : ಪಾತಾಳ ಗಂಗೆ : "ನಗರಂ ನಿಲಿ ಪಾತಾಳಂ ನದಿ ಪಾಲ್ಮುಂ ಭೋಗಾವತಿಯ ನಾದುವೆನಿಸಂ ಜಗದೊಳ್" (ಶಾಪು೧೦. ೪೯); "ಇದೆ ಪಾತಾಳತರಂಗಿಣಿ ನಗರದುಂ ಭೋಗಾವತೀವಾಚಿಯಂ" (ಶಾಪು. ೨೬).

[<ಸಂ. ಭೋಗವತೀ]

ಭೋಗಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಮಕರಸಂಕ್ರಾಂತಿಯ ಹಿಂದಿನ ದಿನ (ಕೆಲವು ಕಡೆ) ಆಚರಿಸುವ ಒಂದು ಹಬ್ಬ : ಮಕರಸಂಕ್ರಮಣ ಎರಡುದಿವಸಗಳ ಹಬ್ಬ : ಭೋಗಿ, ಸಂಕ್ರಾಂತಿ. ಭೋಗಿಹಬ್ಬದ ಆಚರಣೆ ಉಪವಾಸಪ್ರಾರಂಭಕ್ಕೆ ಸಮೀಪವಾದುದೆಂದು ಹೇಳುವುದು . . . ಭೋಗಿ ಪೊಂಗಲ ಪ್ರಥಮ ದಿವಸದ ಹಬ್ಬ (ಜಾಪ್ರ. ೦೬೬). ೨. ನರಕಚತುರ್ದಶಿಯ ಹಿಂದಿನ ದಿನದ ಹಬ್ಬ : ಮಗಳು. ಅಳಿಯ ಭೋಗಿಹಬ್ಬದಂದು ಊರಿಗೆ ಬಂದರು (ಕಾಪ್ರ). [←ತಮಿ. ಪೋಕಿ./ದುರಾ. ಭೋಗಿಗ್]

ಭೋಗಿ$_2$ (ಗು). ೧. ತಿನ್ನುವ: ಉಣ್ಣುವ. ೨. ಸವಿಸುವ : ತಾಳುವ. ೩. ಉಪಯೋಗಿಸುವ : ಬಳಸುವ. ೪. ಉಪಭೋಗಿಸುವ; ಅನುಭವಿಸುವ. ೫. ಇಂದ್ರಿಯಸುಖವಿಲೋಲುಪನಾದ ; ಇಂದ್ರಿಯ ಸುಖವಿಪರವಶನಾದ. ೬. ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೭. ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು : ವಿಲಾಸಿ: ನಾಗಕನ್ನೆಯರ ರೂಪುಗಳಿಟ್ಟುಳವರಿಗೆ ಭೋಗಿಗಳ್ ಭೋಗಿಗಳೆ (ಕಾಪ್ರ. ೪-೦೬); ಜಲದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿವ ಪನ್ನಿಂ ವೆಜರ ಪೊಸ್ಮಂ ಭೋಗಿ . . . ಎನಿಸಿಂ ವಿನಾಲಯಮೊಳ್ಪೋಪ್ಪದಾ (ಜಾಪ್ರ. ೦೬-೦೨); ಭೋಗಿಗೆ ಲೋಭಗೆ ಯೋಗಂ ತ್ಯಾಗಂ ಹಿತವಾಗದೆಂದು ನುಡಿದ ಭೂಪಂ (ಕಂಬ್ರಾ. ೨-೨). ೮. ಪೆಡಗಿ: ವಿಲಾಸಪತಿ : ನತಿತಂದರ್ ಸಂತಸದೆ ಪೊನ್ನ ಕಳಸದ ದಂತದ ಸಿಬಿಗೆಗಳನೆಜ್ಜೆ ಭೋಗಿಜಾರರೆಸರ್ (ಜಂಪಾ. ೯-೦೦೦); ಪಾಶ್ಯ ಲಿಂಗಮೆಂದು ವಿಶೇಷ್ಯಾಧೀಸಲಿಂಗಕ್ಕೆ–ನೆಂದಿನವಂ, ನೇಂದೇಮಳ್, ನೇರಿತ್ತಿದು . . . ಭೋಗಿ. ಸುಬಿ. ಹೇಡಿ. ಕಲಿ, ಗರುಂ, ಲಘುಃ – ಇವು ಕೆಲವೆ ಸಲ್ಲುವ (ಜಯಾ. ೪೪ ಕ್ರಮಗೀ). ೯. ಹಾವು : ಸರ್ಪ : "ವಿಷಧರಃ . . . ಪಾಗಃ, ಭೋಗಿ. ಅಹಿಃ . . . ಭುಜಂಗಮಃ -- ಈ ೨೫ ಪಾವಿನ ಪೆಸರ್" (ಪಾಶಾಮು. ೦೦೫-೦೬); ನಾಗರ ಪಾಗಕ್ಕೆಯರ ರೂಪುಗಳಿಟ್ಟುಳವ ಮಾಗೆ ಭೋಗಿಗಳ್ ಭೋಗಿಗಳೆಂಬ ಭೋಗಿಗಳೆ ಭೋಗಿಗಳಲ್ಲಿಯು ಭೋಗವಾವುಕರ್ (ಕಾಪ್ರಾ. ೪-೦೬); ಭೋಗಿಕುಲ ಪಾತಾಳಕೆ ಪೋಗಲು (ಗುಪ್ರಾ. ೦-೩೦)- ೭. ೯ : ಇದು ಸೋದ ನಾಗಲೋಕವೊಲುನಂತಭೋಗಿಜನ ಸಂಪತ್ತಾ (ಪಾ. ೪೧೧. ೪೦೭; ೧೧೧೩; ಶಾಪುಂ.೨೦೩ ನೋ); ಭೋಗಿಯಾಗಿಯುಂ ಪ್ರವಿಗತವತ್ಸಮಾರ್ಗ೦ . . . ಅ[ದನಾ] ಸ್ವಪಂ (ಶ್ರೀಕೃ. ೦೬-೬) ; ನಾಡಿಗರೊಳ್ಳರಂ ಭೋಗಿಗಳ್ ಕುಟಿಲಗಾಮಿಗಳುಲ್ಲ (ಜಾಪ್ರಕೃ. ೭-೨೨). ೧೦. ಕಾದುಕ ; ವಿಜಯಾಸಕ್ತ. ೧೧. ದೊರೆ ; ರಾಜ. ೧೨. ಪಳ್ಳಿಯ ಮುಖಂಡ ; ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿ. ೧೩. ಜಹಗೀರುದಾರ : ಶ್ರೀಸೇಟ್ಟಿಳಂಜದೇವಃ ಕುಸ(ಸ)ರೀ ವಾಸಾಖಿಂಯವಿಷಯೇ ಮುಖಾ ಏಸಾಸಿಸ್ಯ(ಸ) ಕರಣ ಸಾಮಂತ ಭೋಗ್ಯಾದಿ ಜನಪದಾನ್ ಯಾಥಾರ್ಥಂ ಮಾನಯತಿ (ಆಪ್ರ. XXVIII. ೨೬೨-೦೨; ೧೧೫ರು ೫೫). ೧೪. ಹಜಾಮ; ಕ್ಷೌರಿಕ. ೧೫. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಹಣವನ್ನು ಕೊಡಿಸುವವನು;– ಸಂಗ್ರಹಿಸುವವನು. ೧೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪೊದೆ. ೧೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತೇಗ, ವಂದಿ, ಹೆಬ್ಬಲಸು. ಬಲಿಗೆ, ದೂಪ, ಜಂಬಿ. ಭೋಗಿ, ಪತ್ತಿ . . . ಮುಂತಾದ ಗಡಸುಂದಿಕ ವೃಕ್ಷಗಳಿದ್ದರೆ ಕೆಲವು ಕಡಗಳಲ್ಲಿ ಗುರಗಿ, ಬಿದಿರು, ಕೆಂಜಗಿ. ಬಾಜೆ . . . ಮುಂತಾದ ಗಿಡ ಬಳ್ಳಿ ಪೊದೆಗಳಿದ್ದವು (ಕಂಪಠಂ. ೨).

[ಸಂ. ಭೋಗಿನ್]

ಭೋಗಿಕಟಕ (ನಾ). ಹಾವುಗಳನ್ನು ಕಂಕಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು : ಏವ : ಭೋಗಿಕಟಕನ ಗಾಣಪತ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗವೇ ತಂತ್ರಂ ಬೆರಸಿ ಶಿವಯೋಗದಿಂದ ಕುಮಾರಪಾಲಕ ಗುರ್ಜರನು ಮನ್ನ (ದಪ್ರ. ೫೪-೭೬).

[ಸಂ.]

ಭೋಗಿತ (ನಾ). ಊಟಮಾಡಿದವನು : ಭೋಜನಮಾಡಿದವನು : ಇದುವರಾ ವಿಜಯವಿಳಾಸ್ಪದವೆನುತ್ತಂ ತತ್ಪ್ರಸಾದಸಮುದಿತ ಭೋಗಿತ ನಾಗಿ ತಪ್ಪದನಾಗಣಕ ಬಂದು (ದಪ್ರ. ೩೦-೦೨). [< ಭೋಗ]

ಭೋಗಿತಲ್ಪ (ನಾ). ಆದಿಶೇಷನನ್ನು ಹಾಸುಗೆಯಾಗುಳ್ಳವನು : ವಿಷ್ಣು. ಭೋಗಿತಲ್ಪಾತ್ಮಜ = ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಗ : ಮನ್ಮಥ : ಭೋಗಿತಲ್ಪಾತ್ಮಜನ ಪಡಕ ಸೋಲದರಾರು (ಶ್ರೀಕಾ. ೩-೪೦). [ಸಂ.]

ಭೋಗಿತ್ವ (ನಾ). ೧. ಸುಖಿಪಡುವಿಕೆ ; ಉಪಭೋಗಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಹಾವಿನ ಗುಣ. ೧. ೨ : ಅಸಿಮಳುಸೆಲರನಾಸ್ವಾದಿಸುತಧರಾಮೃತವ ನಿರಿಟಿ ಭೋಗಿತ್ವವನಾಂತಸವಕಚುಕಲುಶಾಧಿಗಾದಪೆವಂಗೆ ಭುಜಂಗ ನಾಮವೇಂ ಬಗೆವುಗದೇ (ರಾಜೇ. ೦೦-೦೬೬). [ಸಂ.]

ಭೋಗಿನಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುಹಾವು ; ನಾಗಿಣಿ : ಪೆತೆಯಂಡುಂಗಿದ ಭೋಗಿನಿಯೆಮೆಮಿಡುಕಂ ಸಂಗಳಿಸಿದಪಾರಿ . . . ಎಂದೀ ನುಡಿಗೆಯಿಗೊಟ್ಟಿಳ್ ಲತಾಂಗಿ ನವತರುಣಮದೊಳ್ (ಸಂಭ್ರಮ. ೩.೦೦೦). ೨. ಪಟ್ಟವಮಹಿಷಿಯಲ್ಲದ ರಾಣಿ : ರಾಜನ ಪಟ್ಟದಮಹಿಷಿ ಮಹಿಷೀಯೆನ್ನಲ್ಬಡುವಳು . . . ಪಿಕ್ಕ ರಾಜಸ್ತ್ರೀಯರೆಲ್ಲಾ ಭೋಗಿನಿಗಳೆನ್ನಲ್ಬಡುವರು (ಸುಜನ. ೩-೨೦೦). 'ಭಟ್ಟಿನಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಭೋಗಿನಿ]

ಭೋಗಿಪ (ನಾ). ಹಾವುಗಳ ಒಡೆಯ : ನಾಗರಾಜ : ಆದಿಶೇಷ : ಭೋಗಿಪಭೋಗತಲ್ಪತಳದೊಳ್ ಸದ್ಯೋಗನಿದ್ರಾಪರಂ ಕದುಗಾದಲ್ಲಿಭ್ಭವಿಸ್ಪಿ (ಎಕೆ. ೪೫. ೧೪೩. ೩೫-೪; ಪಂ. ೧೧೦೦) : ಪುಗುಗಿದಂ ಭೋಗಿಪ ಗದಗದಿಸಿತಾ ಸಾಯುದ ಬಿಸಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಂ (ಕೃಷ್ಣ. ೦೩-೪೭); ಕದುವನ ಕೊರಲ್ ಕಸಿಯೆ ಭೋಗಿಪನ ಭೋಗಂ ನುಯಿ . . . ಸ್ಪುಸಲ್ಬರಂ ಕದಿದಾಯ್ತು (ಧರಣಿ. ೦೩೦-೩೫). [ಸಂ.]

ಭೋಗಿಪತಿ (ನಾ). =ಭೋಗಿಪ : ಭೋಗಿಪತಿ ತನ್ನ ಸಹಸ್ರಫಣಾಮಣಿಮಯ್ಯಕ್ತಿ ವ್ಯಾಪಿಸೆ ಸುತ್ತಿ ನಿಂದನೆನೆ ಕೋಟಿದು ಪೊಂದೆನೆಗಳ ದಿರಾಜಿಸುಂ (ಶಾಂ. ೨-೦೬). [ಸಂ.]

ಭೋಗಿಭೋಗ (ನಾ). ೧. ಹಾವಿನ ಹೆಡೆ : ಸಂಸ್ಕೃತಿಭೋಗವಗಳ್ ಭೋಗಿಭೋಗದಿಂ ವಿಜಯಂಗಳ್ (ಅಂಕ್ಷ. ೩-೨೫). ೨. ಹಾವಿನ ದೇಹ : ಭೋಗವಲಿ ಬಿದ್ದಂತೆ ಜನ ನಯಿಗಾಗಿ ಪರಿತಂದಾ ಜಲಾಂತ್ಯದ ಭೋಗಿಭೋಗ ಪರೀತನಾಗಿಪ ಕೃಷ್ಣನನು ಕಂಡು (ಕಾಶಾ. ೦೦-೦೩-೨೬). [ಸಂ.]

ಭೋಗಿಮಿಪ (ನಾ). ಹಾವಿನ ನಂಜು : ಸರ್ಪದ ವಿಷ : ಆಗದುಪಯೋಜು ನ್ಯಾದು ವಿಭಾಗಕೋಷಾಲ ಭೋಜದೇಶವಿಧುದ್ಧಂ ಭೋಗಿಮಿಪಂಮೋಲ್ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗಮನಾಗಿಸುಗುಮಮುಳ್ಕತಿ ವಧುಗಿನಿತುಂ (ಕಾಶಾ. ೦-೩೦). [ಸಂ.]

ಭೋಗಿಶಯನ (ನಾ). ೧. ಹಾವಿನ ಹಾಸಿಗೆ : ಸಾಗರಪತಿಯಾಗಿ ಭೋಗಿಶಯನದಲ್ಲಿ ಭೋಗನಿದ್ರಿಯೋವ್ಪ ಆ ಕಂಡಸ. . . ತೂಗಿ ನೋಡುವ ಪ್ರಾಣಿಲ್ಲ ಪಥಲೊ (ಕ್ಷಿರಾ. ೪-೦೦೩-೨). ೨. ಹಾವಿನ ಮೇಲೆ ಮಲಗುವವನು : ಶೇಷಶಾಯಿಯು ವಿಷ್ಣುವು : ಭೋಗಿಶಯನನ ಚರಣದಲಿ ತಲೆವಾಗಿ ಪರಿತೋಷದಲಿ ಪುಳಕಕ್ಷರಾಗುತ್ತವ ಬೀಳ್ಕೊಂಡರಳೀಪುರಿಗೆ ಧನುಜರ್ಪು (ತಾಶಾ. ೦೦-೧೦-೪೬); ಭೋಗಿಶಯನ ಶ್ರೀ ಪುರಂದರ ವಿಠ್ಠಲನ ಅಗ ನೆನೆಯುವಿಲ್ಲಾ (ಪುರಂ. ೧-೪೪-೬). [ಸಂ.]

ಭೋಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಿನ್ನು ; ಸೇವಿಸು ; ಆಜ ಪರಾಭೂವಾದಪೀನು ತಾನಿದ್ದೆಡೆಗೆ ಬಂದೆಂದ ಬೀಣಾಭ್ಯಾಕ ದೂರಿ ಭೋಗಿಸುವುದೆ ಆಚಾರ (ರಸ. ೬೬೪); ರಾಜಾನ್ನವಕ್ಕಿಯಂ ಭೋಜನವ ಮಾಡಿ ಇತ್ತು ಶಲ್ಲಿಂಗ ಪ್ರಸಾದವನ್ಗಳಮು ಭೋಗಿಸಲು (ರಸ. ೩೬-೦೩). ೨. (ಸುಖ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು) ಅನುಭವಿಸು ; ಉಪಭೋಗಿಸು : ನಿಶ್ಚಲಮೂ ಪಿಂಬಾಮಾ ವಿಷೋವೆಮಾ ಪಸರಾಸಾ ಲೀಸಾರೋಳೆಡಂಬಡೆ ಭೋಗಿಸಿದಂ ಗುಣಾರ್ಣವಂ (ಪಂಚಾ. ೦೯-೩೦); ಮುಂದೆ ನೀಂ ಭೋಗಿಸುವ ಸ್ವರ್ಗ ಭಾಗ್ಯಕ್ಕೆ ಭೀಜಭೂತಮಾಗಿರಲ್ಕೆ (ಪಂಭಾ. ೯-೩೪); ಭಾಗೀರಥಿ ನಿನ್ನ ಸೋಂಕಿನ ಶಂಗಾಳ ಜಾಗಿದ ಸಾಲಜಂತುಗಳು ಯೋಗತಪಪಡೆದ ಸ್ವರ್ಗವ ಸೌಖ್ಯಂಗಳ ಭೋಗಿಸುತಿಹರು ಸಂತಸಿ (ಭೋಷ. ೬ ೪೨). ೨. ತೆರೆ ; ಕೊಡು ; ಸಂಭೋಗಿಸು : ಬಸದಿಂ ವನಿತೆಯರೊಳ್ ಭೋಗಿಸಲ್ಪಡದು ಸ್ವಚ್ಛರಿತಂಗಾಗದು (ಸುಚ. ೩-೬೩); ಪರಿಪರಿಯು ವೇಲಿಯಂದ ಮನೆಗಳೊಳಿರಪಸರ ಭೋಗಿಸುವವರು ಪನ್ನೆರಡುಪಾವಿರ ಮಿಂಡಜುಂಗಮವು (ರಸ್ತ. ೬-೩೩); ಓವರೊಳ್ನೆರೆದು ವಿರಹಗಳ್ಳಲಯಜಿದೆ ಘನಸಾರದೊಳ್ ಕಂಪುವೆತ್ತು ನಿಸ್ಪಳೆದ ಕರುವಾಡದೊಳ್ ಭೋಗಿಸಿದವರಂತು ವೈಶ್ರಾಗಮದ ಸಂಭ್ರಮದೊಳು (ಕೃಷ್ಣ. ೬-೩). [ಭೋಗ + —ಇಸು]

ಭೋಗೀಂದ್ರ (ನಾ). = ಭೋಗಿಪ : ಇಂದ್ರನೆ ಭೋಗೀಂದ್ರನೆ ಬೀಜರೇಂದ್ರನೆ ದಲೀ ಭೂಪೇಂದ್ರನೆಂಬನ್ನೆಗಂ ಮನುಜಾಧಿಪತ್ಯಮು ಬೀಡಾಪ್ಪ ತೆರದಿಂ (ಕವಿ. ೧೧-೦೫೫). [ಸಂ.]

ಭೋಗೀಶ್ವರ (ನಾ). ೧. ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯ : ಒಬಳ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು. ೨.=ಭೋಗಿಪ. ೧. ೨ : ಅಂತು ವೀರಮಹೇಂದ್ರ : ವಿಶೇಷ ಭೋಗೀಶ್ವರನಾಗಿರ್ದಂ ಶತಸಹಸ್ರವರ್ಷಂ (ಸಭಾ. ೬ ೪ ೫) [ಸಂ.]

ಭೋಗ್ಯ (ಗು) ೧ ಭೋಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಉಪಭೋಗಿಸಬೇಕಾದ ೨ ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾದ : ಸಹಿಸಬೇಕಾದ. (ನಾ.) ೩. ಸುಖಾನುಭವಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತು : ಭೋಗಪರಿಕರ ; ಭೋಗ್ಯ ಭೋಕ್ತೃಗಳೊಗೆ ಪರಿ ತಾ ಭೋಗ್ಯಭೋಕ್ತನು ಎಸು ಭೋಗ್ಯಾಭೋಗ್ಯ ರಸಗಳ ದೆಪದಾನಿದಗಳಿ ಉಣಿಸುವನು (ಪಾಶ. ೦೪-೬೨); ಪೊಚ್ಚಿದರ್ಗ ಭೋಗ್ಯಮಾಸ್ ನೀಡೆ ಮಚ್ಚಿತರೆಸೊ ದಾಕ್ಷಿನವರ್ಗಳ್ ತಪಮಂ (ಶಾಂಭ. ೦-೨೮) ; ಆ ವಸ್ತುಗಳು ಭೋಗ್ಯಗಳಾದುವುಂಜ ಭೋಕ್ತನು ಬೇರು (ತಂಪಾ. ೫೯). ೪. ಒಬ್ಬನಿಂದ ಸಾಲವನ್ನು ಪಡೆದು ಅತನಿಗೆ ಧವರೂಪವಾಗಿ ಬಿಡಿಬನ್ನು ಕೊಡುವ ಬದಲು ಆಸ್ತಿಯನ್ನೆ ಅಸಲು ತೀರುವವರೆಗೂ ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡುವುದು ; ಆಧಾರ ; ಈಡು ; ಅಡಮಾನ : ತಾನು ಭೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರೊ ಮನೆನ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಬೇಕು (ತಾಗೌ. ೪೫)-; ಕಾನೂನಿನ ಪ್ರಕಾರ ಕೆಲವನೆಯು ಆಸ್ತಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ತನ್ನ ಹೆಸರಿಗೆ ಭೋಗ್ಯವಾಡಿಸಿಕೊಂಡ (ಗಂಗಾ. ೦೪). [ಸಂ.]

ಭೋಗ್ಯಕ (ನಾ)=ಭೋಗ್ಯ ೩ : ಈ ಜಾತಿಯ ಜಾತಿದು ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ರಾಮಾಪಂಜಗೀತಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಧಾರಕ. ಪೋಷಕ. ಭೋಗ್ಯಕ ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ (ಗಾಡಿ.೨೩೨). [ಸಂ.]

ಭೋಜ್ಯಧವು (ನಾ). ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ತಾನೇ ಕಂದಾಯ ಮೊದಲಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಕೊಡುವ ಸ್ಥಿರಾಸ್ತಿಯು-ಒತ್ತೆ; ಭೋಗ್ಯರೂಪವಾಧ ಒತ್ತೆ : ಸೈರರನು ಕೋಲಾರವ್ಯಾಂತವಕ್ಕು ಮೆಚ್ಚಲಿಗೆ ಭೋಗ್ಯಧವು ಮಾಡಿಕೊಡುವೇಕು (ಸಂಪ್ರ.೦೪೨). [ಭೋಗ್ಯ + ಅಧವು (< ಆಧರ್ಮ)]

ಭೋಗ್ಯದಾರ (ನಾ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ಭೋಗ್ಯವಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು : (ಕ್ರಿಕೆ. ೩೩. ೪೧೩). [ಭೋಗ್ಯ + —ದಾರ]

ಭೋಗ್ಯಪತ್ರ (ನಾ). ಜಮೀನನ್ನು ಮನೆ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಭೋಗ್ಯ ಮಾಡಿರುವ ಬಗ್ಗೆ ಬರೆದುಕೊಡುವ ದಾಖಲೆ ಪತ್ರ.—ದಸ್ತಾವೇಜು : "ಗುತ್ತಿಗೆ ಕರಾರು ; ಗೇಣಿಚೀಟ್ಟೆ ; ಭೋಗ್ಯಪತ್ರ" (Lease. ೩೮೪೩). [ಸಂ.]

ಭೋಗ್ಯಾಧಿ (ನಾ). =ಭೋಗಾಧಿ : ಆ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಭೋಗ್ಯಾಧಿಗೆ ಪಾಕಿದ್ದಾನೆ (ಗಣ). "ಭೋಗ್ಯಾಧಿಪತ್ರ" ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭೋಗ್ಯಾಧಿಪತ್ರ (ನಾ)=ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಭೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ ಬರೆದುಕೊಡುವ ದಾಖಲೆಪತ್ರ.—ದಸ್ತಾವೇಜು : ಸಾಲ ತೀರಿದ ಮೇಲೆ ಭೋಗ್ಯಾಧಿಪತ್ರ ವನ್ನು ಪರಾ ಬರಸಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಕೆನೆಮಾಕುಳ್ಳಬೇಕು (ಗಣ). [ಸಂ.]

ಭೋಜ (ನಾ).ನಿ. (ಸಂಸ್ಕೃತಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕವಿಪೋಷಿಯೂ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹನೀಯೂ ಆದ) ಮಾಳವದೇಶದ ಮಹಾರಾಜನ ಹೆಸರು : ವಿಪುಲ ಭೋಜನ ಧಲ್ಲುಣ ಧಾರವಿಯ ಪದವ ಪೆಸರು ಬಲಗೊಂಡು ಕೊಡಗದೋ ಪುಷ್ಕಳತೆಯನು (ಜಪಾ.೦-೦೨). ೨. ಯಾದವರ ಒಂದು ಒಳಪಂಗಡ : ಜಿಂಧಕವೃಷ್ಣಿ ಭೋಜರೆನಿ ಬಿಳಿದುದಾದವಣುಲದ ಮುಂಭುಸಮಾಜಮಂ ಪ್ರದುಮ್ನ ಸೊಡನೆ ಸುರಪಸ ರಥಕ್ಕಣೊಡ್ಡಿ (ಭೂಪಾ. ೦೪–೨). ೩. ಒಂದು ರಾಜಮನೆತನದ ಹೆಸರು : ವಿಜಯ ವೃಷ್ಣಿನೆ ಮೇಟಾತ್ ಭೋಜಾನಾಂ ವೃಥಿವೀ ಮುಳುವುಮ್ಮ ಗಿಕೋ ಪವನಾತ್ ದೇತೇ ಕುಮಲ[ಪ]ಟಾಹಾರೇ ಗ್ಯಾಸೋ ಘಗಲಪರಿ[ಧ್ಲಿ]ಕಾಯಾಂದತ್ಕರ್ಮಾಣ ಭವಿಷ್ಯದ್ ಭೋಜನಾಯುಕ[ಕ್ಕ]ಸ್ಯಾಭ್ಯುದಯೋ [ವಕ್ಕವ್ಯಾಃ] (ಪಾ. XXXIII. ೬೨-೦ : ಗಡಂ ೪೪ ?). ೪. ಭರತಖಂಡದ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : " ಭೋಜಃ . ಕಾಂಭೋಜಾ—ಈ ೨ ದೇಶಂ " (ಗಾಪ್ಕ .೨೨೨). 'ಕಾಂಭೋಜ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭೋಜಕ (ನಾ). ನಿ. ಭೋಜನಮಾಡುವವನು : ತಿಮ್ಮವಮನು. ೨. ಅಭೋಜ ೨ : ಭೋಜನು ಅಥವಾ ಭೋಜಕರುಗಳ ನೆಲೆವೀಡು ವಿದರ್ಭವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ (ಗಜಾ೦೦೦೬). ೩. ಜಮೀರುದಾರ : ಭಾಗಲಪರಿ[ಧ್ಲಿ]ಕಾಯಾಂವರ್ತ್ಮಾನ ಭವಿಷ್ಯದ್ ಭೋಜನಾಯುಕ [ಕ್ಕ]ಸ್ಯಾದುಮ್ಮವಯೋ [ದಕ್ಕವ್ಯಾಃ] (ಪಾ. XXXIII. ೬೨-೦ ; ಗಡಂ ೪೪ ?): ಒಂದು ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ಗ್ರಾಮಗಳ ಮೇಲೆ ನಿರಾಧಾರ್ಥಾದ್ಯುಪಳ್ಳರೇ ಭೋಜಕರು (ಕಾಗಾ. ೧೦). [ಸಂ.]

ಭೋಜಕತ್ವ (ನಾ). ನಿ. ಊಟಮಾಡುವಿಕೆ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮಿಮಾ] ಸಹೃದಯರಿಗೆ ಕಾವ್ಯನಾಟಕಗಳಿಂದ ರಸಾಸ್ವಾದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಕಾರ್ಯವಿಶೇಷ : ಕಾವ್ಯ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿ, ಅಥವಾ 'ಶಕ್ತಿ' ಇವಂತೆ 'ಭಾವಕತ್ವ', 'ಭೋಜಕತ್ವ' ವೆಂಬ ಮತ್ತೆರಡು ಶಕ್ತಿಗಳವೆ . . . ಎಂತಪೆಂಬ 'ಭೋಜಕತ್ವ' ವೆಂಬ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಈ ಸಾಧಾರಣೀಕರಣವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ರತ್ಯಾದಿಗಳು ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸುಖಗೋಚರವಾಗುವವೆ (ಕಾವಾ. ೦೧೩): ಆದ್ದಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ "ಭೋಜಕತ್ವ" . . . ವೆಂಬ ಮಾತಿನಿಂದು ವ್ಯಾಪಾರವು ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತದೆ. ರಸವು ಇದರ ಬಲದಿಂದ ಸಾಮಾಜಿಕರಿಗೆ ಭೋಗವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಕಾವಾ. ೦೩೭). [ಸಂ.]

ಭೋಜನ (ನಾ). ನಿ. ಆಹಾರಸೇವನೆ : ತಿನ್ನುವುದು : ಶಬ್ದಾನ್ವಯವು. ೨. ಅನುಭವಿಸುವುದು: ಭೋಗಿಸುವುದು. ೩. ಊಟ: ಆಹಾರ ; "ಮಜ್ಜನ . . . ಆಹಾರ, ಭೋಜನಂ, ಕ್ಷದನಂ–ಈ ನಿನ ಇಮಿಂ" (ಸಂಅಮು. ೫೫-೦೭೦) : ರಕ್ಷಸಿಯು ಮನೆಮಕ್ಕಳು ಭೋಜನವುಂಡು ತೃಪ್ತಿಯಾದುದಿತ್ತೆಂದು ಬೆಸಗೊಂಡಡೆ ಹೇಳಪೆನು (ಜಪಾ. ೧೨೦) ; ಮುಷ್ಟಿಸ ಭೋಜನಾದಿ ವಿಷಯವ್ಯಾಪಾರಂಗಳಂ ತೀರ್ದಿಸಿ (ಕುಸ್ತ. ೧-೮೬ ಪ). ೪. ಊಟವನ್ನು ನೀಡುವುದು; ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. [ಸಂ.]

ಭೋಜನಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಊಟವನ್ನು ಪಡೆ.– ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ರಾಜಕುಮಾರರ್ ಭೋಜನಂಬಡೆದುದನಂತಿ ಮಜವಾಗೆ (ಗಜಾಕ್ಕು. ೫-೭೯). [ಭೋಜನ + ಪಡೆ]

ಭೋಜನಕೂಟ (ನಾ). ಯಾಪ್ತರುದಾವರೂ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನೀಡುವ ಸವಿಯಾದ ಊಟ; ಔತಣಕೂಟ : ಸಿದ್ಧಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಕಂಡ್ಯಾ ಅಪರಿತಿಷು ಭೋಜನಕೂಟದಲ್ಲಿ ಸಮ್ಮಿಶಾಗಿದ್ದ (ಅಕ್ಕಮ. ೫೭). [ಭೋಜನ + ಕೂಟ]

ಭೋಜನಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಊಟಮಾಡು : ಇಷ್ಟ ವರುದಾಸುವ ವಿಂದು ಭೋಜನಗೆಯ್ದು ವರಸತ್ಕಮಂಟಪದೆಡೆಗ್ಗೆದಿ . ಸಿಂಹಪಿಷ್ಟರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ವೈಭವದಿ (ವೀಚಾಪ. ೦೦-೭೨). [ಭೋಜನ + ಕೆಯ್]

ಭೋಜನಪ್ರಿಯ (ನಾ). ತಿನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು : ಇಂತು ಗಂಧಾಕ್ಷತಾ ಭೋಜನಪ್ರಿಯರಾದ ಸಂತತಂ ಸದ್ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಕೇರಿ ಪಂದೆಸಿಯು (ಪಪ್ರಮೋ. ೫-೩೮). [ಸಂ.]

ಭೋಜನಭೂಮಿ (ನಾ). ಊಟಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ.–ಮನೆ ; ಭೋಜನಶಾಲೆ : ಪಸಿತಾಂಭೋಜ ಹೇಮಕಮಲಮನೋಹರತರಶ್ರೀಯಂ ತಾಳ್ದರ್ದ ಭೋಜನಭೂಮಿಗೆ ರಾಜಹಂಸ ವಿನ್ಯಾಸದಿಂ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ದು (ಅಾಪು. ೨೦–೨೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಭೋಜನಶಾಲೆ (ನಾ). ಊಟದ ಮನೆ : ಚಿತ್ರಶಾಲೆ ಚಂದ್ರಶಾಲೆ ಶಿಬಿರಶಾಲೆ . . . ಭೋಜನಶಾಲೆ ಮಜ್ಜನಶಾಲೆ (ವಪ್ರಚಿ. ೨೦೬); ಸಿದ್ಧನಾಥನ ಹೊತೆಗೆ ಮುಕ್ತಾ ಭೋಜನಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಪಿದಳು (ಅಕ್ಕಮ ೬೬). [ಸಂ. ಭೋಜನಶಾಲಾ]

ಭೋಜನಾಂಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಭೋಗಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರಪ ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬಯಸಿದ ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಡುವುದೆಂಬ ಭಾವನೆಯಾದ ಮರ : ತೇತೊಬುಲಾಯು ರಾರೋಗ್ಯಪೇತಪುನಪ್ಯಾನ್ನವಂಗೊಲ್ಪೀಗುಮಾಗಳಂ ಭೋಜನಾಂಗ ಕಲ್ಪಾವನಯಂ (ಅಂಕ. ೫-೪೯) : ಭೋಜನಾಂಗವೆಂಬುದು ತೇತೊಬುಲಾ ಯುರಾರೋಗ್ಯತುಷ್ಟಿಪುಷ್ಟಿಪ್ರತಿಭಾಪ್ರೀತಿಪ್ರದಾಯಿಗಳಪ್ಪಮೃತಾನ್ನಂಗಳ ನೀವುದು (ಜಪ್ರಂಪು. ೯). [ಸಂ.]

ಭೋಜಪತ್ರ 'ಭುಜಪತ್ರ' ನೋ.

ಭೋಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಿ. ಊಟಮಾಡು ; ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸು : ಅರಮನೆಗೊಯ್ಯಕಂಪಾಂಕ ಮನ್ನಿಸೆ ಹ್ವಾರಾ ಕೊರ್ತೆಯ್ದಿ ಭೋಜಿಸಿದ (ಕಂಚ. ೫೫-೦೩): ಸೇವಿಸುವಂ. ಜಾರಿಸುವಂ. ಭೋಜಿಸುವಂ (ಕಣ್ಣಿಮ. ೫೫೩ ಶ್ರೀಕೋ). ೨. (ಸುಖವನ್ನು) ಅನುಭವಿಸು : ಸವಿ : ಬಿಮರೆಯಿಂ ಮಧ್ ಆಂಮಿ ಜಿಲರಂ ಕೊಂದು ಸೂಯ್ಸಿದುಂಡಲಮಂ ಭೋಜಿಪುದರ್ (ಪಾ. XVIII. ೨೦೦-೬ ; ೧೦೯). [ಭೋಜನ + — ಇಸು]

ಭೋಜ್ಯ (ಗು). ನಿ. ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ತಿನ್ನಬಹುದಾದ. (ನಾ). ೨. ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು :ತಿನಿಸು; ಆಹಾರಪದಾರ್ಥ: ಆನಿತಾ ಭೋಜ್ಯದಿಂ ಪೆಜ್ಜೀನುಮನಾಗಪೆಲ್ಲಂ (ಸುಖಚಾ. ೯-೬) : ನರೆದ ಸುಖಾಸದಲ್ಲಿ ಬಲ್ಲವಳ್ಳಿಪಳ್ಳಿಪ ನರರ ನಿಜಭೋಜನಕೆ ಜನಿಸಿದಾವರಸ ಕೇಳಿದ ಜೊಳಗೆ ಭೋಜ್ಯಾಭೋಜ್ಯವನು ತಿಳಿದು ಪರಿಹರಿಸಲ್ಲವರುಗಳು ಘನ ಶರದ ಸಂಕ್ಲೇಶವನ್ನೆದುವರು (ಕಾಪ್ರಾ. ೬-೬೬) : ಅಡಿಗೆಮನ್ಯಗಳು ಅದೇ ಅಡಿಗೆಯನ್ನಿದ್ದರೂ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಭೋಜ್ಯ ಮಾತ್ರ ಹೊಸದು (ಚಿತ್ರ. ೦೬೬). ೩. ಉತ್ತಮವಾದ ಆಹಾರ; ರಸಕವಳ : ವೈಷ್ಣಾನ್ನಭೋಜನಃ ರಚಿಕರುಚಿನಿಚಿತಶಯಚು ಸಾಮ್ಯಭೋಜ್ಯಾಯಿಂ . . . ರಾಮುಂಚೆ ನಲ್ಲೆಯಿಂ ಪೂಜಿಸಿದನೊಲ್ಮೆಯಿಂ (ರಾಚಾ. ೦೬-೩೦ ಪಠ್ಯ). ೪. ಅನುಭವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ಭೋಗವಸ್ತು : ಐಶ್ವರ್ಯವೈಭವದಿಂದ ರಂಜಿಸುವ ಧರೆಯು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತ್ಯದ ಜಯಾಧಿನಂ ಸುರವಿಪ್ರಭೋಜ್ಯಮಪ್ಪ ಪೊಲು (ತಿಮಾ. ೩-೨೪). [ಸಂ.]

ಭೋಜ್ಯಾಂಗ (ನಾ). ಭೋಜನಾಂಗ : ಕ್ಷಿದಾಪ್ಯತ್ಯಾನ್ನಮಂ ಕುಡುವುದರ್ಗೆ ಭೋಜ್ಯಾಂಗ ತುಂಗಾಲ್ಪಮಹೀಜ (ಜಾಪು. ೩-೦೦೩). [ಸಂ.]

ಭೋದರಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕೊಡಲೂರ ಭೋದರಿಯೂರ ಪಾಸ್ಯಸ್ಥಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಕ್ಷಿತಿಕ್ರಮವಾವುದು ಎನ್ನಡೆ (ಎಕ. ೫೫. ಶ್ಕ.ಸ. ೦೬೨-೩ : ೪೧೫) [? + ಊರ್]

ಭೋರ್ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಅಗಳಶ್ವತ್ಥಾಮಂ . . . ನೊಂದು ಭೋರೆಂದು ಕವಿವ ಬಿಸುನೆತ್ತರ್ ಕಣ್ಣಂ ಕವಿಯ ಸೀಂಟಿ ಕಳೆದು (ಕರ್ಣಾ. ೮೨-೭೫); ಭೋರೆಂಬ ಭೋರೆಂಬ ಕೂರಸಿಗಳುರವಣೆಯು ದನಿಯುಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟಿ (ಇಷ್ಟ. ೫೮. ೪೨-೨).

ಭೋಭೋರ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಭೋಭೋರೆನೆ ಪಾಯ್ವುದು ಒಮ್ಮನಗಕ್ಕೆ ಗಂಗಾಪ್ರೋತ್ಸಂ (ಕಬಿಪ್ರ. ೦೧೩ ಕ್ರಥೋ); ಬೊಬ್ಬುಳಿತೆರೆಯಮ ದಡಕ್ಕೆ ಹೊಮ್ಮಿಸಿ. ಅಬ್ಬರದಲಿ ಭೋರ್‌ಭೋರೆನೆ ಗುಮ್ಮಿಸಿ. ಬರುತಿದೆ . . . ತೆಂಕಣಗಾಳಿಯು ಕೊಂಕಣಸೀಮೆಗೆ (ಶ್ರೀವ. ೦೨೦).

ಭೋರಂಗ 'ಬೋರಂಟಿ' ನೋ.

ಭೋರಂಗಿ 'ಬೋರಂಗಿ' ನೋ.

ಭೋರಜಗುಲಿ 'ಭೋರ್ಜಗಲಿ' ನೋ.

ಭೋರನೆ (ಅ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ: ಭೋರೆಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ : ಭೋರನೆ ಕೊಡುವುದಾಗಳಂದಿನ ಮಳೆ (ಶಂಕರಾ. ೦೩-೨೪); ಭೋರನಬ್ಬರಿಸಿದುವು ದಿವಿಜರ ಭೇರಿಗಳು (ಕುಳ್ಳ. ೦-೬-೬). ೨. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ : "ಭೋರನೆಯೆನೆ ಭೋಂಕನೆಲಾ . . . ಶೀಘ್ರಾರ್ಥಂ" (ಕವಿಂ. ೦೦೦); ತರಳೆ ಮಹಾಶ್ವತೆಯಂ ಬಿಟ್ಟು ಭೋರನೆ ಚಂದ್ರಾಪೀಡಧರೀಡಮಂ ಸಾರ್ದು (ಚಾಬಾ. ೪೭೦). ೩. ಧುಮ್ಮನೆ : ಕೂಡಲೆ : ಜಾರಿಬಿದ್ದಿರಪ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಖಾ ದಾನಿಸಂಗಡವಾಗಿ ಬರುತಿರಲು ಭೋರನೆ ಶ್ರೀಶೈಲ ಚನ್ನಮಲ್ಲೇಶಂಗೆ ಒರೆಂತೆ ಮನಸೋತ (ಚಿಕಗು. ೦೪೮-೪೬).

[ಭೋರ್ + — ಅವ್ಯ]

ಭೋರಾಟ (ನಾ). ಭೋರೆಂಬ ಶಬ್ದ: ಆರ್ಭಟ; ಮೊರೆತ : ಬಿರುಮಳೆಯ ಸೂಜಿನೆ ಗಾಳಿಯ ಭೋರಾಟದಿಂದಲೂ . . . ಗುಡುಗುಗಳ ಆರ್ಭಟದಿಂದಲೂ ರೌದ್ರವಾಗಿದೆ (ಹಂಪ್ರಸ. ೦೦೯-೩) : ತೊರೆಯ ನೀರಿನ ಭೋರಾಟವನ್ನು ಅಲಿಸಿ (ಪಾಂಡು. ೩). [ಭೋರ್ + ಆಟ]

ಭೋರಾಡು (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚು ಧ್ವನಿಮಾಡು ; ಗೋಳಾಡು : ಅವಳು ಸಿಂತ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿದೇ ಕುಸಿಬಿದ್ದು ಭೋರಾಡಿ ರೋದಿಸತೊಡಗಿದಳು (ಕೃಶಾ. ೦೭೬); ಇವರ ದಶರಥನ ಪಾರ್ಶ್ವ ನೋಡಿದವರೆಲ್ಲ ಭೋರಾಡಿ ಅತ್ತರು (ಚಿಃ. ೫೬. ೫೭). [ಭೋರ್ + ಆಡು$_1$]

ಭೋರಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭೋಸಿಸು : ನೀರಜಾಕ್ಷ ನಿರ್ಜರಪತಿ ಪರಿಯಂದು ಬೀಜ್ ಜಾಜ್ ಭೋರಿಡುತಲಿ ಕುಣಿಯೊ (ಪ್ರಭಂದ. ೨-೭೭-೦). ೨. ಗೋಳಾಡು ; ರೋದಿಸು : ಕಳೆದ ಸುಖ-ಸೊಬಗುಗಳ ಗೋರಿಗೀಪಪ ಕಟ್ಟಿ ಭೋರಿಡುವ ಮಾನವನ ವಿತ್ಯಮಿಡುಕು (ಕಾಸಾ. ೬-೪). ೩. ಅಬ್ಬರಿಸು : ಪೊರೆ : ಗಂಗಾಪ್ರೆಯ ಗೋಳು ಬೊಪ್ಪೆಗಳು ಭೋರಿಡುವ ಮುಂಯನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ದೂರಕ್ಕೆ ಹೋಗಲೇ ಇಲ್ಲ (ಬಿ೪ಕಾ. ೪). [ಭೋರ್ + ಇಡು$_1$]

ಭೋರೆನ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಭೋರೆಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಅಬ್ಬರಿಸು : ಮಂದವತ್ಕರಿಸಲಿಯುಂ ಪ್ರಜಾಪೊವಪಿದ ಮುಂಗಿಂದೆ ಭೋರೆನೆಯ್ತಂದೊತ ದರ್ಶ್ಕರಿರದಿರೆ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಮು ಪದಯುಗಕೆಱಗಿದುದು ಜಾನಪೆಂಪಾ ಮಂಡಿಯ (ಪಾರ್ಶ್ವ. XI-೫, ೩೨-೪೦; 1007). ೨. ರಭಸದಿಂದ ಕೂಡು: ವೇಗವಾಗು : ಸಂಜೀವಕಂ ನಿಷ್ಕಲ್ಲಿ ಮಾಸ್ಪಂ ಬರ್ಪಮಾಲ್ಲಿದೆ ಭೋರೆನೆ ಬಂದು (ಕಂಚಿಪ್ರ. ೦೩೨-೨). [ಭೋರ್ + ಎಸ್$_1$]

ಭೋರ್ಗರೆ (ಕ್ರಿ). ಭೋರೆಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು; ಅಬ್ಬರಿಸು : ಭೋರ್ಗರೆದೂವೆವ ಗಾಂಂ ಸಿಡಿದು ಪೊಯ್ದು ಸಿಡಿಲ್ (ಕಾಪ್ರ. ೬-೭೨); ಪಯೋಳ್ ಭೋರ್ಗರೆಯುತಿರೆ ಸುರದುಂದುಭಿ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೨-೧೬) ; ಸೊಂಡಿಲು ನೆಗುಂ ಭೋರ್ಗರೆವ ಏರಾನೆಯ ಕಂಡ . . . ಜಲಚರ ತುಂಬಿ ಕಣ್ಣಿಗ ಶ್ರೀಮಂಡವಾಗಿದರಿಳಾ ಗಂಗೆ (ಪೊಚಕ. ೬-೭೬). [ಭೋರ್ + ಕರೆ$_1$]

ಭೋರ್ಗೆಱೆ (ಕ್ರಿ). ಬಿರುಸಿನಿಂದ ಸುರಿಸು. — ವರ್ಷಸು : ಧರೆಗೆ ಪೊಸತನೆ ಕೂಜಿದು ಭೋರ್ಗರೆದರಂಬಿನ ಬಲುಮಳೆಯು ಬೇಡರು (ಜಾಕ್ಕಾ. ೩೦-೨೩). [ಭೋರ್ + ಕಱೆ$_1$]

ಭೋರ್ಜಗಲಿ, ಭೋರಜಗುಲಿ, ಭೋರ್ಜಗುಲಿ (ನಾ). ೧. (ಉಕ) ಮದುಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೂರಿಸಿ ಧಾರೆ, ಮಾಂಗಲ್ಯಬಂಧನ ಮೊದಲಾದ ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿರ್ಪಡಿಸಿರುವ ಜಗಲಿ (?) : ಈ ಗದ್ದಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಕೂಲಕಾದುಳಾದ ಮೆಹಬೂಬ ಭೋರ್ಜಗಲಿಯಿಂದ ದೂರವೇ ಉಳಿದಳು (ಗಂಹಾಮು. ೦೪೪). **ಭೋರಜಗುಲಿ** : ೧. ತೆಲಗುಬಾಜಿಗರು :— ಇವರು ಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ಭೋರಜಗುಲಿಯು ಮಂಡುಲವಲ್ಲಿ ಹೊಸಗಡಿಗೆಗಳ ಅಡಿಕಲುಯೇರಿಸಿ ಇಡುವರು (ಕಾಜಾಗ. ೦೦೬). **ಭೋರ್ಜಗುಲಿ** : ೨. ಸಂಪ್ರದಾಯ ಬದ್ಧವಾದ ರೇಖಾವಿನ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ಸ್ಥಳ (?) : ವಂದುಮಕ್ಕಳು ಕೂಡುವ ಹಸೆಮಣೆಯ ಹಿಂದೆ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಬರೆದಿರುವ ರೇಖಾಕೃತಿ (?) : ಅವರು ತಮ್ಮ ಮಗಳನ್ನು ಏನಗೆ ತೋರಿಸಬೇಕೂ ಎಂದು ಅನ್ನಿಸಿದ್ದರು . . . ಒಮ್ಮೆತ ಮಾವರೆ ಎರಡು ಭೋರ್ಜಗುಲಿ ಎದುರೆದುರು ಬರೆಯಿಸುಪುದು (ಚಾಲಿ. ೬೭). [? + ಜಗಲಿ]

ಭೋರ್ಜಗುಲಿ 'ಭೋರ್ಜಗಲಿ' ನೋ.

ಭೋಷ 'ಭೌಷೆ' ನೋ.

ಭೋಷಪಂತೆ (ನಾ). ಮರ್ಯಾದಸ್ಥ : ಪರಮಪವಿತ್ರ ಸಿದ್ಧಶಿಮುರಿಂ ದುಂಟೇ ಭೋಷಪಂತರಿಗೆ (ಶಂಗಾ. ೯-೫೫).

[ಭೋಷ (< ಭೌಷೆ) + — ಪಂತ]

ಭೋಸಡಿ, ಬೋಸಡಿ, ಬೋಸುಡಿ, ಭೋಸುಡಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಂಗುಸಿನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ ; ಯೋನಿ : (೨). ೨. (ಅಲಂ) ಅಶ್ಲೀಲವಾದ ಒಂದು ಬಯ್ಗುಳ ; ಹಾದರಗಿತ್ತಿ : ರಮಾಬಾಯರು ಬೆಂಕಮ್ಮನವರನ್ನು "ಭೋಸಡಿ" ಎಂದು ಬಯ್ದದ್ದಲ್ಲದೆ . . . ಮೋರೆಗೆ ಕೈ ತಿವಿದಿದ್ದರು (ಸಮಾ. ೬೭) ; ಈಗ ತಾನೆ ಮೊಗ ಹೆತ್ತ ಬಾಣಂತಿ ಹಂಗೆ ಕುಂತಾಗುಂಡಿದ್ದೀಯಲ್ಲೇ ? ಎದ್ದು ಬದುಳು ಮಾಡೆ ಭೋಸಡಿ (ಸಮಾ. ೬೭೬). **ಬೋಸಡಿ** : ೨. ಈ ದೊಣಪ್ಪಿಯು ಎಂತಹ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಬೇಡಿದಳು ನೋಡು (ಅಣ್ಣ. ೬೨). **ಬೋಸುಡಿ** : ೨. ಇನ್ಯಾವ ಮರ್ಯಾದೆನ ಬೋಸುಡಿ ಬಂದಾಳು ಇಲ್ಲೆ ಅಮ್ಮಾನ (ಪಂಗಾ. ೦೦೩). **ಭೋಸುಡಿ** : ೨. "ಮನಗೇ ಭೋಸುಡಿ" ಗದರಿ ಕೊಂಡಳು ನೋಸೂಬಾಯಿ (ಪಂಗಾ. ೦೬೦).

[← ಮರಾ. ಭೋಸಡೀ]

ಭೋಸುಡಿ 'ಭೋಸಡಿ' ನೋ.

ಭೋಳಾಶಂಕರ (ನಾ). ೧. ಶಿವ ; ಶಂಕರ : ಭಸ್ಮಾಸುರವಾಧಿತನಾದ ಭೋಳಾಶಂಕರನಂಬ ದೆಮ್ಮನಂ ಪಾಲಿಸಲಾ ನಿಶಾಚರನ ಮಾಯದಿಂ ಮೋಸಿ (ಅಣ್ಣಾ. ೨೫-೦೬ ಪ). ೨. ಏನೂ ಅರಿಯದವನು ; ಮುಗ್ಧ : ಅವರ ಸರಳತೆ ಶಿಷ್ಟಾಯಗಳ ದುರುಪಯೋಗ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವರನ್ನು ಮೋಸಗೊಳಿಸಿದ ಜನರೂ ಉಂಟು. ಅಂತೆಯೇ ಜನರು ಅವರಿಗೆ ಆಗಾಗ 'ಭೋಳಾಶಂಕರ' ಎಂದು ಬೇಷ್ಟೆ ಮಾಡುವರು (ಪಂಗಾಹಾ. ೫೫).

[← ಮರಾ. ಭೋಳಾಶಂಕರ್]

ಭೋಳೆ, ಬೋಳ್ಳೆ, ಬೋಳೆಯ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸಾಧುಸ್ವಭಾವವನು ; ಕಪಟವನ್ನರಿಯದವನು : ಮುಗ್ಧ: ಗರುಡ ಉರು ಜಾಳು ಮಾಡುವ ಪ್ರಚಂಡ ಗಟ್ಟಿಗ, ನಿಮ್ಮ ಜಾಗೆ ಭೋಳೇ ಅಲ್ಲ (ಪಂಗ್ಯಾ. ೫೫) ; ನಾವು ಇಷ್ಟು ಭೋಳೆ ಅಲ್ಲ — ಎಸ್ಟೆ ಮುಂದೆ ಮೋಸದಾಟ ಪಡಿಯುವು

(ಕೂಡಲ. ೨೩೦). (ಗಂ). ೨. ಸಾಧುಸ್ವಭಾವದ : ಮುಗ್ಧವಾದ : ನೀವು ಹಳೇ ಕಾಲದ ಮಂದಿ ; ಬಹಳ ಭೋಳೇ ಮಂದಿ (ಹೊಸಗ. ೦೦೪): "ಭೋಳೇ" ಜನರನ್ನು ಬಗಲಿಗೆ ಹಾಕುವ ಚಾತುರ್ಯವೂ ಅವರಲ್ಲಿದೆ (ಬಂಗಸಂ. ೪೪). **ಬೋಳೆತ್ತ** : ೨. ಹಳ್ಳಿಯ ಬೋಳೇಜನದ ಮಾತು ಹೇಳಬೇಕೆ? (ಸಖಸಂ. ೦). **ಬೋಳೆಯನ್ನು** : ೧. ಬೋಳೆಯನೆಂದು ಸಂಭವಿಸಿದ ಭಾಳಕನವನು ಜಗದ ವಿನ್ಯಾಣ (ಪಜಾಗೀ. ೪-೨೨-೬೨). ಬೋಳೆಯ ಮಾತು ಈ ನಿಷ್ಕಪಟವಾದ ನುಡಿ : ಪಗುನಗುತ್ಕಲಿ ಬೋಳೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುತ್ತಾ, ತಮಾಪೆ ಮಾಡುವವರಂತೆಯೆ ಕಸಿದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಶುಕಪು. ೪೭೬).

[← ಹಿಂ. ಭೋಲಾ ; ಮರಾ. ಭೋಳಾ]

ಭೋಳೆತನ. ಬೋಳೆಯತನ (ನಾ). ೧. ಸರಳಸ್ವಭಾವ ; ಮುಗ್ಧತೆ : ಉರಿಯ ಹಸ್ತದ ಕೇಸಲಾ ಶಂಕರನು ತಿಳಿಯದೆ ಭೋಳೆತನದಲಿ ಕೊಟ್ಟು ಮಾರುಳ್ಗಿಗೊಡೆಯನಾದನಲಾ (ಶಾಕಾಂ. ೩-೨೬) ; ಅವಳ ಆ ಮಾತು ಕೇಳಿ, ನನ್ನ ಭೋಳೇತನದ ಅರಿವಾಗಲು ನನಗೆ ನಗು ಬಂದಿತು (ಶಂಕ್ಷ. ೦೩೩) ; ನಮ್ಮ ತಂದೆ ಭೋಳೆತನದಿಂದ . . . ತಮ್ಮ ಎಲ್ಲಾ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿಕೊಂಡರು (ಶಪ್ರಿ. ೨೦೩). **ಬೋಳೆಯತನ** : ೨. ಮೂರ್ಖತನ ; ಅಜ್ಞಾನ : ಜನಪನೀತಿಯೊ ಮೇಣು ಬೋಳೆಯತನವೊ . . . ನಾವಱಿಯವು (ಶುಬ್ಮಾ. ೫೦-೫೭) ; ಕೇಳು ನಿನ್ನಾತನ ವಿನೋದದ ಮೂಳ ಬೋಳೆಯತನದಲೊದಗಿದ ದಾಳಿಕೆಯ ಬೀಸರವನು (ಶುಬ್ಮಾ. ೦-೦೭). [ಭೋಳೆ + -ತನ]

ಭೋಳೆಭಾವಿಕ (ನಾ). = ಭೋಳೆ ೧ : ವಾದಸಹ ತನ್ನ ಮಿತಿಮೀರಿದ ಶಕ್ತತನ ತೋರಿಸಿ ಭೋಳೆಭಾವಿಕರಿಂದ ದೊಡ್ಡ ಸತ್ಪುರುಷನೆಂದನಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ (ತಚಾ. ೦೦೦). [ಭೋಳೆ + ಭಾವಿಕ]

ಭೋಳೆಭಾವಿಕತನ (ನಾ). = ಭೋಳೆತನ ೧ : ಆತನ ಭೋಳೆಭಾವಿಕ ತನಕ್ಕೆ ಮೋಹಿತನಾಗಿ ಆತನನ್ನು ತೀರ ಹತ್ತಿರ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಕುಶಲ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದನು (ಹೊಸಿ. ೦೩೪). [ಭೋಳೆಭಾವಿಕ + -ತನ]

ಭೋಳೇಸ್ವಭಾವ (ನಾ). = ಭೋಳೆತನ ೧ : ಏನು ಶುದ್ಧ ಭೋಳೇ ಸ್ವಭಾವದವ (ಶುಚಾ. ೪೪). [ಭೋಳೆ + ಸ್ವಭಾವ]

ಭೌಗೋಳಿಕ (ಗು). ೧. ಭೂಗೋಳಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಭೂಮಿಯಂತಿರುವ: ಅವು ಭೌಗೋಳಿಕ ಗ್ರಹಗಳಿಂತಲೂ (ಅಂದರೆ ಭೂಮಿ, ಬುಧ, ಶುಕ್ರ, ಮಂಗಳ ಗ್ರಹಗಳು) ಹೆಚ್ಚುಹೆಚ್ಚು ಸ್ಥೂಲ ಮತ್ತು ಗಾತ್ರ (ಖಗೋಚು. ೭). [ಸಂ. ಭೌಗೋಲಿಕ]

ಭೌತ (ಗು). ೧. ಪೃಥ್ವಿ, ಅಪ್ಪು, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳೆಂಬ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಅತಿಮಾನುಷವಾದ. ೩. ಉನ್ಮತ್ತವಾದ ; ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದವ. (ನಾ). ೪. ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ಪಂಚಭೂತಾತ್ಮಕವಾದುದು : ಶರೀರವೂ ಭೌತ, ಆದರಲ್ಲಿನ ರಕ್ತ, ಮೂಳೆ, ಮಾಂಸ, ಮಜ್ಜಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭೌತ (ಹಾಕ್ಕ. ೦೦೯). ೫. ಪಿಶಾಚಿಗಳ ಆರಾಧಕ ; ಭೂತಗಳ ಉಪಾಸಕ. ೬. ದೇವತಾ ಪೂಜೆಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು : ದೇವಲ. ೭. ಗೃಹಸ್ಥನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಭೂತಯಜ್ಞ. ೮. (ಹಿಮ್ಮೆ. ಭೂತ ಮೊದಲಾದ) ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಗಳ ಸಮೂಹ. [ಸಂ.]

ಭೌತದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ಪಂಚಭೌತಿಕವಸ್ತುಗಳಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಒಪ್ಪದಿರುವ ಮತದವನು ; ಚೇತನಶಕ್ತಿಯೊಂದಿಲ್ಲದೆ ಆತ್ಮನ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಭೌತದ್ರವ್ಯದಿಂದಲೇ ಆಗುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವವನು : ಭೌತವಾದಿಗಳು (ಲೋಕಾಯತಿಕರು) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಇದಲ್ಲ ಅನಂಬದ್ಧ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರಜ್ಞಾ. ೦೫೬) ; ಅಭೌತ ಆತ್ಮವೆಂಬ ಬೇರೊಂದು ವಸ್ತು ಅವಾಮಶ್ಯಕವೆಂದು ಭೌತವಾದಿಗಳ ವಾದ (ತಣಾಕ್ಕ. ೦೦೯). [ಸಂ. ಭೌತವಾದಿನ್]

ಭೌತವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಪ್ರಕೃತಿಯ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ; "ದ್ರವ್ಯದ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಯ ನಾನಾರೂಪಗಳು ದ್ರವ್ಯದ ಮೇಲೆ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನೂ ಕುರಿತ ಶಾಸ್ತ್ರ" (Physics, ೧೦೮೬) : ಯಾಂತ್ರಿಕವಾದದಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಹೊರಟ ಭೌತವಿಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಗತಿಯು ಎರಡನೆಯ ಘಟ್ಟವನ್ನಬಹುದು (ಪಜ್ಞಾ. ೩ ೨೦೫೪). [ಸಂ.]

ಭೌತಶರೀರ (ನಾ). ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳಿಂದಾದ ದೇಹ : ಶಾಂತಲೆಯು ಈ ಸುಂದರಸ್ವಪ್ನ ಅಲ್ಲಿಗೇ ಕೊನೆಗಂಡಿತು. ಆಕೆಯ ಭೌತಶರೀರ ಅಗ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡಿತು (ಶಾಂಕಾ. ೪೨). [ಸಂ.]

ಭೌತಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ಭೌತವಿಜ್ಞಾನ : "ಅಥಾತೋ ವಸ್ತುಜಿಜ್ಞಾಸಾ" ಎಂದೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಾವು ಭೌತಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರೆ ಉಚಿತವಾಗಿರುವುದು (ಶಾಸೂ. ೦) ; ಒಂದು ವಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಹೊರಟ ತೀಕ್ಷ್ಣವು ಕಣ್ಣಿನ ತಂತುವಿನ ತನಕ ಹೇಗೆ ಬರುತ್ತದೆ? ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಭೌತಶಾಸ್ತ್ರವು ಚರ್ಚಿಸುವುದು (ಪಜ್ಞಾ. ೦೦೩). [ಸಂ.]

ಭೌತಿಕ (ಗು). ೧. ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದಾದ ; ಐಹಿಕವಾದ : ಈ ಧರಣೀಧಾರಮನಾಂ ಬಿಸುಟ್ಟೊಡದು ಜೀವ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಏನಾತ್ಮಸಮಿಷ್ಕರಣಂ ಭೌತಿಕಮೋದಕಪ್ಯತಿಕರಂ ತಾನೆಂಬುದಂ ಮಾಡದೇ (ಅಭಿ. ೪-೦೦). ೨. ಜೀವಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೩. ಭೂತ, ಪ್ರೇತಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೪. ಪಂಚಭೌತಿಕವಾದುದು ; ಶರೀರ ಮುಂತಾದುವು. ೫. ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಜ್ಯೋತಿಷಿ : ಮರಿಯ[ದಿ] ಶಾಂಬ್ರಿ ಮಟ್ಟವಿರು ಭೌತಿಕ ಪೊಂಗಿ ಕಡಂಗಿ ಬಾಗದಿರ್ (ಅಶ್ವ. ಗ. ೩೯-೩೭ ; ೧೧೦೦) ; ದುರ್ಭಿಕ್ಷಾದಿ ರಾಜ್ಯಾರಿಷ್ಟಕ್ಕೀನಂ ಮಾಳ್ಪನೆಂದು ಭೌತಿಕರಂ ಬರಿಸಿ ಕೇಳ್ದುದುಂ (ಶಾಶಪ. ೮೩). ೬. ತಪಸ್ವಿ ; ತಾಪಸಿ : ಆ ಭೌತಿಕನಧಿಪಂ ತಾನೆಂದು ಅಡವಿಯಲ್ಲಿಂ ಕನ್ಯಾವರೆಯುಂ ಗತಯೌವನರ್ಗವಲುಂದಿಂ ವಿರಾಗ್ಗಿ ವೆರ್ಚಿ ಶಾಂತನು ಭೂತಂ (ಕಾಬಾಪ್ರ. ೬-೨೬). ೭. ಶಿವ : ಈಶ್ವರ. ೮. ಮಂತ್ರ ; ಮಂತ್ರೋಕ್ತಿಕ. ೯. ಜೀವಿ ; ಪ್ರಾಣಿ. ೧೦. ಭೂತ, ದೆವ್ವ ಮುಂತಾದ ದುಷ್ಟ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾಗುವುದು ; ದೆವ್ವ ಹಿಡಿಯುವುದು. [ಸಂ.]

ಭೌತಿಕತೆ (ನಾ). ೧. ಐಹಿಕವಿಚಾರಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಕೊಡುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ : ಸ್ಕೂಲ್‌ಆರ್ಟ್‌ನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಇದು ಭಾರತೀಯ ಮುಸಕರ ಭಯಂಕರವಾದ ಭೌತಿಕತೆಯಂದೇ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೫೬). ೨. ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಆಗುವಿಕೆ : ಈ ರೀತಿ ಭೌತಿಕತೆ, ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕತೆ ಹಾಗೂ ದಾರ್ಶನಿಕತೆ ಇವು ಈ ಲಿಂಗಗಳ ಮೂಲ ಪ್ರಧಾನಸ್ವರೂಪಗಳು (ಶರಪ-೦೧೬). [ಸಂ. ಭೌತಿಕತಾ]

ಭೌಮ (ಗು). ೧. ಭೂಮಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ; ಭೂಮಿಗೆ ಸೇರಿದ : ಕಣ್ಣೊಂಡುದೆತ್ತಂ ಪಯಿಯುತ್ತುಂ ಭೌಮವೈಹಾಯಸವದಧಿಕಮಂ ತೋಜುತೊಂ ದಂತಿಸೈನ್ಯಂ (ಪಡಿ. ೬-೬೦). ೨. ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೩. ಭೂದೇವಿಯ ಮಗ ; ಅಂಗಾರಕ ;

ಮವಿಗಳ: ಕುಜ : "ಅಂಗಾರಕಂ ಪ್ರಾಸಿಪುಜೀ ಭೌಮನೆಪೆ ಪೆಂಗಳಾಮ್ಬಿಂ" (ಕುಂಗಾಣಿ. ೨೦-೬) : ಧ್ರುವಮಬ್ಬಾಹಿತನೊಂದು ಭೌಮನೆರಡಿಂದೊತ್ತ್ಯ ನೊಂಬತ್ತು . . . ಸಂಪತ್ಸರಕ್ಕೀಶರಪ್ಪರ್ (ಜಾತಕ. ೯-೦೪) : ಭೌಮನಾ ದಗ್ಗಾಹವಿಸಿಳ್ . . . ಧಿಜಾಂ ಕರ್ಗಿಯೊಲ್ಗಂತಮಿಂತಿರ್ಪಿನಂ . . . ಪುತ್ರನಂ ಪೆತ್ತಳಾಗಳ್ (ಶುಕಮ. ೦೮-೫೬) : ಜೀಮು ಧಾಸ್ಯರ ಭೌಮ ರಬಾಭಿಸ್ಥಾಯಿಗಳು ಗುರು ವಂದಿರಭಿಭವದಾಯಿಗಳು ವಿಪರೀತ ದೆಸೆ ಬುಧ ಶಾಕ್ರ ರಾಹುಗಳ ಯುಯಿಗಳಗಪಮಯ ನಿವಾಸಸ್ಥಾಯಿಗೊಳ್ಳಿತು (ಕಾಶ್ಯಾ. ೨೨-೪). ' ಭೌಮವಾರ ' ಪರಾ. ೪. ಭೂದೇವಿಯ ಮಗ : ನರಕಾಸುರ : ಚೋದಿತರಭಮುಂಕಾರಿಗೆ ಮೂರಾಂಕನಾಜಭೀಮ ಭೌಮಂ (ಹರಿ. ೦೭-೬೫) : ಭೌಮ ನಿರುದ್ಧ ಕನ್ಯಾನಿಳಬಿಪನು ದೈತ್ಯಾರಿ ಹೊಕ್ಕನು (ಕಣಾ ೦೦-೬೯-೨೪). ೫. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಾಗುವ ಉತ್ಪಾತ; ಭೂಕಂಪನ: ಭೂಮಿಯೊಳಪ್ಪುವ ಭೌಮಂ ಜೀಮೂತದೊಳಪ್ಪುದಾಂತರಿಕ್ಷ ಗ್ರಹದಿಂ ತಾಮಪ್ಪುದು ದಿವ್ಯಮೆನಲ್ ಭಾಮತ್ರಯದಿಂದಮಿಸುವುತ್ಪಾತಗಳ್ (ಅಬ್ಭಿ. ೩-೦). ೬. ಭೌತಿಕವಾದ ವಸ್ತು; ಭೌತದ್ರವ್ಯ. ೭. ನೀರು : ಜಲ. ೮. ಬೆಳಕು : ಪ್ರಕಾಶ. ೯. ಆಕಾಶ; ಗಗನ. ೧೦. ಅತ್ರಿ ಮುನಿಯ ಹೆಸರು. ೧೧. ಕಾಳು : ಧಾನ್ಯ. ೧೨. [ಅಶ್ವಶಾ] ಕುದುರೆ ಸವಾರಿಯ ಒಂದು ರೀತಿ : ಪಬಿಂಧನಮಂ ಭೌಮಂ ವೈಹಾಮಸಂ ದಯಸ ಯಂತ್ರಕ್ಷೇತ್ರ ದುಳಿ ಸತ್ಯಂ ವಾರಿಮೆಂಬ ಭೇದಂಗಳಿಂದಶ್ವದಾ ನೇಱಲು ರೇಜಿಗಸ್ಪತಿ ತಾನೆ ಬಲ್ಲಂ (ಶುಚಿ. ೦-೨೦). [ಸಂ.]

ಭೌಮಚಾರಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಭೌಮ ಮತ್ತು ಆಕಾಶವೆಂಬ ಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಕಾಲು ನೆಲವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರದೆ ಚಲಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಲನೆ : ಭೌಮಚಾರಿಗಳನ್ನು ಮುಷ್ಟಿಯುದ್ಧ, ಅಂಗಹಾರ, ನಾಟ್ಯ ಆಭುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು (ಅಭಿ. ೩೦೬ ಕತ್ಯಮಣಿ). [ಸಂ. ಭೌಮಚಾರೀ]

ಭೌಮನಿಮಿತ್ತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ನಿಮಿತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಸಂಭವಿಸುವ ಆಗುಹೋಗುಗಳಿಂದ ಶುಭಾಶುಭ ಫಲಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು : ೧ ಭೂಮಿಯ ಘನ. ಸುಷಿರ. ಸ್ನಿಗ್ಧತೆ. ರೂಕ್ಷತೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಶಾಮ್ಯ. ಕಬ್ಬಿಣ. ಬೆಳ್ಳಿ. ಬಂಗಾರಗಳ ಹಾನಿ ಅಥವಾ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು : ಭೂಮಿಯು ಕುಚಿತವರ್ಮೊದಲಾದುದಿ ಪೋಡಿ ಸಯಾನಯಂ ಪೇಳ್ದುದಂ ಭೌಮನಿಮಿತ್ತವುಂಬುದು (ಜ್ಯೋಸಾ. ೧೩-೭೭). 'ನಿಮಿತ್ತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭೌಮಮಂಡಲ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಚಾರಿಗಳ ಸಮುದಾಯವಾದ ಭೌಮಮಂಡಲ ಪಾತ್ರು ಆಕಾಶಮಂಡಲ ಎಂಬ ಮಂಡಲದ ಎರಡು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಭ್ರಮರ. ಆ್ಯಂದಿತ. ಆವರ್ತ. ಶಕಟಾಸ್ಯ. ಅಧ್ಯಾತ. ಸಮೋದಿತ [ಪಾತ್ಯಕ್ಷ], ಅಧ್ಯರ್ಧಿಕ. ವಿಲಕಾಕ್ಷಿಪಿತ. ಪಿಪ್ಲಕಪುಟ. ಪಾಜಗತಿ ಈ ಹತ್ತು ಭೌಮಮಂಡಲಂಗಳ್ (ಅಭಿ. ೯-೧೪). [ಸಂ.]

ಭೌಮವಾರ (ನಾ). ಮಂಗಳವಾರ : ಭೀಮಜಗೆ ಭಾನುವಾರವಾದರೇನು ? ಭೌಮವಾರವಾದರೇನು ? ಭೋಜನ ಸಿದ್ಧರಿಕೆ ಸ್ಥೆ (ಗಾಚ). . [ಸಂ.]

ಭೌಮವಾಸರ (ನಾ). . ಭೌಮವಾರ : ಸಂಕ್ರು ಹೇಳುವಾಗ ಭೌಮವಾಸರ ಎಂದು ಪೇಳುವುದು ಪದ್ಧತಿ (೬೨೨). [ಸಂ.]

ಭೌಮವಿಹಾರ (ನಾ). ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ನಿರ್ದೋಷಾರ್ಥವಾದ ಸಂಚಾರ : ಎನ್ನಂದಿಸ ಭರ್ತಾರಂ ಪಾಣಿಜೂನಂಬೋ ವಿದ್ಯಾಧರನಾತನೊಡನೆ ಭೌಮವಿಹಾರಾರ್ಥಂ ತೊಬಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಜಾತಾ. ೩೩-೨) ; ಭವನವಾಸಿಗಳೊಳಸಂಖ್ಯಮಿರ್ದುಮಿಂ ಮಾಹಾಬಲನುಮೆಂಬಂ ಪೆಸರೊಸರಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ ಭೌಮವಿಹಾರಾರ್ಥಂ ಪೋಗಿ (ಜಾಃಪಾ. ೯-೨೭ ಪ). [ಸಂ.]

ಭೌಮಾಗ್ನಿ (ನಾ). ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮರೆ. ಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬೆಂಕಿ : ತರು ಪಾಜಾಣದಿ ಗರ್ಭಸ್ಥಮಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಮಪ್ಪ ಭೌಮಾಗ್ನಿ . . . ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಬಿಂದುರೂಪಿ ಪಂಜಾಗ್ನಿಗಳಮುಂ (ಪಪಗ. ೦೫೪). [ಸಂ.]

ಭೌಮಾಷ್ಟಮಿ (ನಾ). ಮಂಗಳವಾರದಂದು ಬರುವ ಅಷ್ಟಮಿ : ಆ ನೃಪತಿ ಮುಖಿ ತಾಯುಂ ತಾನುಂ ಚಂಡಿಕೆಯ ಪೂಜೆಗಂದೆಟ್ಟಂದಾ ನಾನಾವಿಧವರ್ಜನೆಯುಂ ಮಾನೋಮಿಯ ಭೂಂದೆ ಬಂದ ಭೌಮಾಷ್ಟಮಿ ಯೊಳ್ (ಹರಿಕಾ. ೬-೨೬). . 'ಜೀವದಯಾಷ್ಟಮಿ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಭೌಮಾಷ್ಟಮೀ]

ಭೌರಿಕ (ನಾ). ಅರಮನೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಭಂಡಾರದ ಅಧಿಕಾರಿ ; ಕೋಶಾಧಿಕಾರಿ: "ಭೌರಿಕಃ- ಕನಕಾಧ್ಯಕ್ಷಃ-ಭಂಗಾರದ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳವನು. ಖಜಾನೆ ಅಧಿಕಾರಿ" (ಚಾಗಾ. ೨೩೭) ; ಕಣ್ಕೊಳಪ ಭಂಡಾರದ ಮನೆಯ ನೆಯ್ದ ಕಾಳ್ಕರ್ದುಗ ಕದ್ದೌರಿಕಂಗೆ ಪೇಳ್ದು (ಕಬ್ಬಣ. ೩-೨೦). [ಸಂ.]

ಭೌಹೆ. ಭೋಜ (ನಾ). ಮರ್ಯಾದೆ : ಎಲ್ಲರುಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ಕಯ್ಯುದುಂ ಕಾಲುಮಂ ಪಿಡಿದಿತ್ತಿ ಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ತಮ್ಮೊಳಮ್ಮ ಭೌಹೆ [ಜಾಣಾ. ಕಲುಜೆ. ಬಾಷ್ಪ]ಗಳಂ ಪೊಜಗಿಡುವಂತ ಚಪ್ಪರದ ಪೊಜಗೆ ಮೆಲ್ಲನೆಳಲಿ (೧೦೫೫. ೩-೫೩). **ಭೋಜ** : ಪವಿಸಿಂದಜಿನವ ನೀಗಿದ ಪವಿಸಿನಿಂ ಸುರ ರಾಜ ಭೋಜವ ಪೋಗಲಾಡಿವನು (ಕಗಾ. ೬-೩೦); ದೇಶಾದರಕ್ಕೆ ಪೋಗಿ ಭೋಜ ಕಳೆಮುಕೊಂಡ (ಗಾಚ): ಸಜುಜರಾಯನ ಭೋಜ ನಾಕದಲ್ಲಿ ಪೋಯಿತು (ಗಾಚ). 'ಭೋಜವಂತ' ಪರಾ. [?]

ಭೌಳಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಸಮಸ್ತರಾಗಂಗಳೊಳಗೆ ರಾಪಸ್ಕ್ರಿಯೆ . . . ಭೌ[ಜಾಣಾ. ಬೌ]ಳಿ . . . ಪಂಧ್ಯಮಾವತಿಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತಾಱುರಾಗಂಗಳೇ . . . ಪ್ರಸಿದ ಗೊಂತಿರ್ಪವು (೦೬೫. ೨೭೮). [ಸಂ. ಭೌಳೀ]

ಭ್ರವಹಾರ 'ಬೆವಹಾರ' ನೋ.

ಭ್ರಂಜ (ನಾ). ೧. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದು; ಕುಸಿಯುವುದು: ಪತನ. ೨. ಓಡಿ ಹೋಗುವುದು; ಪಲಾಯನ. ೩. ಕಮ್ಮಿಯಾಗುವುದು; ಕುಗ್ಗುವುದು. ೪. ಬೇರೆಯಾಗುವುದು; ಅಗಲುವುದು. ೫. ನಷ್ಟ; ಹಾನಿ. ೬. ನಾಶ; ಹಾಳು. ೭. ಕ್ರಮ ತಪ್ಪುವುದು; ಹಾದಿ ತಪ್ಪುವುದು. ೮. ಮರೆಯಾಗುವುದು; ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವುದು. ೯. [ಕಾವ್ಯಮಿ] (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ಉದ್ರೇಕದಿಂದ ಬಾಯಿ ತಪ್ಪುವುದು. [ಸಂ.]

ಭ್ರಂಶಿಸು (ಕ್ರಿ). ಭ್ರಮೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ತತ್ಕ್ಷಜ್ಞಾನರೂಪದರಿ ಭ್ರಂಶಿಸುವ ಮಾಯಾಗುಣಪ್ರಧ್ವಂಸನವನಭವಾಸಿಸುವನಾ ಕಣಚರನು (೨೧೫೫. ೨-೬-೪೪). [ಭ್ರಂಶ + — ಇಸು]

ಭ್ರಕುಂಸ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ನಟಿ : "ಭ್ರಕುಂಸಃ- ಭ್ರುಕುಂಸಃ, ಭ್ರೂಕುಂಸಃ—ಸ್ತ್ರೀವೇಷಧಾರೀ—ಹೆಣ್ಣುವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿದ—ನರ್ತಕಃ—ಪುರುಷಃ, ಕುಣಿಯುವ ಗಂಡಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (೨೦೫೨. ೭೦). [ಸಂ.]

ಭ್ರಕುಟಿ (ನಾ). (ಕೋಪ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ) ಹುಬ್ಬಿನ ಗಂಟಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು: "ಭ್ರಕುಟಿಃ. ಭ್ರುಕುಟಿಃ. ಭ್ರೂಕುಟಿಃ—ಸ್ತ್ರೀ ಕಣ್ಣಿನ ಹುಬ್ಬಿಗಳನ್ನು ಗಂಟಿಕ್ಕುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲಾಗಿ" (೨೦೫೨. ೭೨). [ಸಂ.]

ಭ್ರಮು (ನಾ). ೧. ಅಲೆದಾಡುವುದು: ಸುತ್ತಾಟ. ೨. (ದುಂಬಿ ಮೊದಲಾದ ಕೀಟಗಳಂತೆ) ಹಾರಾಡುವಿಕೆ : ಭ್ರಮಣ. ೩. ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಜಲವೆ : ಗುಂಡಗೆ ತಿರುಗುವುದು : " ಭ್ರಮಃ, ಭ್ರಮಿಃ — ೨ ತಿರಾಗುವಿಕೆ, ಸುತ್ತುವಿಕೆ " (ಚಾ:ಪಾ. ೪೩೭). ೪. ಸುಳಿ; ಆವರ್ತ;

"ಆವರ್ತ:. ಅಂಭಸಾಂ. ಭ್ರಮಃ — ನೀರುಗಳ ಸುಳಿಗುಂಡೀ ಪೆಸರು" (ಸಾಕಾಭಿ. ೭೭). ೫. ದಾರಿ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವುದು ; ಅಡ್ಡದಾರಿ ಹಿಡಿದುಬರುವುದು. ೬. ತಪ್ಪು : ದೋಷ. ೭. ತಲೆಸುತ್ತುವಿಕೆ ; ತಲೆ ತಿರುಗುವಿಕೆ. ೮. ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆ : ಭ್ರಾಂತಿ : "ಭ್ರಾಂತಿಃ, ಮಿಥ್ಯಾಮತಿಃ, ಭ್ರಮಃ — ಸಿ ಭ್ರಾಂತಿ. ಅಂದರೆ ಒಂದನ್ನು ಮತ್ತೊಂದನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಸಂಭವಿಕೆ" (ಸಾಕಾಅಂ. ೮೫) : ಜಾತ ಕುದೃಷ್ಟಿ ಭ್ರಮಮತಿಭಸಮೋಪತಮಃಮೋಪೃತಂ ಜಗಂ (ಸಂಪ್ರತಿ. ೯-೭೦). ೯. ತೊರೆ ; ಸಣ್ಣಹೊಳೆ. ೧೦. ಕುಂಬಾರನ ಚಕ್ರ ; ತಿಗುರಿ. ೧೧. ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು. ೧೨. ಛತ್ರಿ; ಕೊಡೆ. ೧೩. ವೃತ್ತ; ಮಂಡಲ. ೧೪. [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಬೇರೊಂದೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು; ಭ್ರಾಂತಿಮದಲಂಕಾರ: ಚಿತ್ತಮೋಹನಂ ಭ್ರಮವಾಖ್ಯಂ (ಕಾಲ್ಕಾ. ೬೦೬). [ಸಂ.]

ಭ್ರಮಣ (ನಾ). ೧. ತಿರುಗಾಟ ; ಅಲೆದಾಟ ; ಸಂಚಾರ ; ಸುಪ್ರದಾಯಲೂ ಇದ್ದ ರಮಣೀಯಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಭ್ರಮಣ ಮಾಡುವುದೆಂದು ಅವನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡನು (ಪ್ರಬಂ. ೧೦). ೨. ಗುಂಡಗೆ ತಿರುಗುವುದು; ಪರಿಭ್ರಮಣ : ಅದಱಿಂದವಿರಳವಾ ತೂಳಿಕಾಭ್ರಮಣಪರಿಗತ ತೂಳಿಕಾತಳಮಾಪ್ಪ ದಾನಕ್ಕಿಂತಾನಂ ಕಾಲಲಬ್ಧವಶದಿಂ ನಿವೃತ್ತಿವರೀತಿ ಯೊಳ್ ಪರಿಣಮಿಸಿದ ಸುಸ್ಥತೆಯಂ ದೃಢಂ ಮಾಡದೆ (ಸಂಪ್ರತಿ. ೯-೬೯ ಪ). ೩. ಮಬ್ಬಿಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ ; ಜಟ್ಟಿ ಕಾಳಗದ ಒಂದು ಭಂಗಿ : ನಂದಗೋಪನಂದನಂ . . . ನಿರ್ಮರ್ತನಾಮರ್ತವ ಭ್ರಮಣ ಪಲ್ಲನ ಪ್ಲವನಾಮಾನ್ಯಾನಾದಿ ಕ್ರಮಪರಿಣತಂ ತಿರಿಪಿ(ದೊಕ್ಕರಿಸಿ)ನಿಂದಾಗಳ್ (ಜಾಹುಂಭ. ೬೫೧). ೪. ಗ್ರಹಗಳು ತಿರುಗುವ ಪಥ : ಕಕ್ಷೆ. ೫. ಆಮರು ವಿಕೆ ; ಕಾಪನ : ಓಷ್ಠಭ್ರಮಣ ದೋಷಾಗರ್ವಮೋಷಮೆನಿಸುವ ವಾಮೆಯೂರು ಜಾಂಚಲ್ಯಮಾಗಿ ಪ್ರಮುದಿತಾಂತಃಕರಣಮಾಗಲ್ (ಜೀಸಾಂಪ. ೩-೦೦-೧೩). ೬. ತತ್ಪರಿಸುವಿಕೆ; ಅಸ್ಥಿರತೆ. ೭. ಕಂಗೆಡುವಿಕೆ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬು; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ. ೮. ತಲೆ ಸುತ್ತುವಿಕೆ ; ತಲೆ ತಿರುಗುವಿಕೆ. ೯. ತಪ್ಪು ಮಾಡುವಿಕೆ. ೧೦. ಸುತ್ತಿಸುವಿಕೆ : ತಿರುಗಿಸುವಿಕೆ. ೧೧. ಪ್ರವಾಸ ; ಯಾತ್ರೆ. ೧೨. ಕಬ್ಬಿಡದ ಅರ್ಧಗೋಲಾಕಾರದ ಮೇಲ್ಭಾವಣಿ; ಗುಮ್ಮಟ. ೧೩. [ನಾಟ್ಯ] ಕಣ್ಣಿನ ಜಲನೆಯ ಒಂದು ಬಗೆ: ಪ "ಅಲಿಗಳನ್ನು ರೆಪ್ಪೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಜಾಗ್ರತೆ ಸುಪ್ತಿಸುವುದು" (ಅಸ್ಕ. ೩೬೨ ಕನ್ನಡಾನು): ಭ್ರಮಣ, ಪಲಸ- ಪಾತ, ಚಲನ- ಪ್ರಸೇಪ, ವಿವರ್ತ, ಸಮಾವರ್ತ್ಯತ್ಯ, ನಿಷ್ಕಾಮ, ಪ್ರಾಕ್ಪೇತ—ಈ ಒಂಭತ್ತು [ಸ್ವನಿಷ್ಪ] ಆಲಿಯ ಭೇದಂಗಳ್ ಎರಡಮೆಗಳ ಮಧ್ಯದೊಳಂ ತಿರುಗಲ್ ಪಟುವಾಗಿ ತಾರೆಗಳ್ -ಭ್ರಮಣಾಖ್ಯಂ (ಅಸ್ಕ. ೩-೩೧ ಪ). ೧೪. (ಅಲಂ) ಹುಟ್ಟುಸಾವುಗಳ ಪರಂಪರೆ ; ಭವಾವಳಿ : ಪುಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿದಾಯುಷ್ಯದ ವಿಧಾಮದೊಳ್ ಸತ್ತು ನಾನಾ ಭ್ರಮಣದಿಂ ಒಂದು ಪೂರ್ವೋಕ್ತಸಮಯದ ತದ್ವಿತೀಯಾದಿ ಸಮಯದೊಳ್ ಪುಟ್ಟುತ್ತುಂ ಸಾವುತ್ತುಂ (ಸ:ಚರಿ. ೬-೩ ಪ). [ಸಂ.]

ಭ್ರಮಣೆ (ನಾ). ೧. (ಪ್ರೇಸಂ. ಪ್ರೇಯಸಿಯರು ಸೇರಿ ಆಡುವ ವೃತ್ತಾಕಾರವ ಜಲನೆಯಂಳ್ಕ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ. ೨. ಜಿಗಣೆ. ೩. ಕ್ರೀಡಾಸಂಚಾರ ; ವಿನೋದವಿಹಾರ. [ಸಂ. ಭ್ರಮಣ]

ಭ್ರಮಣೆ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತುವಿಕೆ : ತಿರುಗುತಿರ್ದುಮ ವರೂಥಂ ಕುಲಾಲಚಕ್ರವನೊಲುಸವಂದಂ ಕಜೀಶ್ವರಂ ಭ್ರಮಣೆಯಿಂ ಧ್ವಜದ ಮೇಲೆ (ಕೃಯಾಂ. ೦೩-೨೦). ೨. ಭ್ರಾಂತಿ : "ಭ್ರಮಣೆಯಿಂದಭ್ರಾಂಗಯೋಗವನು ಮಾಳ್ಪಿಗೆ ಲಿಂಗಾಂಗಯೋಗಮಿಲ್ಲ (ಪ್ರಣಾ ೩ ೮೨). [ಸಂ. ಭ್ರಮ]

ಭ್ರಮನಿರಸನ (ನಾ). ತಪ್ಪು ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು ; ಭ್ರಾಂತಿನಿವಾರಣೆ : ತೀನೂ ಕಮಾಮಾರ ಬಗ್ಗೆ ನರಹರಿಪಾಲ್ಲಾದ ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ತೀನೂನ ಭ್ರಮನಿರಸನವೂ ಹಾಗೆಯೇ (ಕಖಾಚ. ಪ್ರ. ೬೦೪) ; ಗೋವಿಂದರಾಯರಿಗೆ ಕೊನೆಯ ಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಭ್ರಮನಿರಸನವಾಗಲು ಅವರು ತಮ್ಮ ವಿಚಾರ್ಯವನ್ನೇ ಇನ್ನಷ್ಟು ಹಿಗ್ಗಿಸಬೇಕಾಯಿತು (ಪುಗಿಚ. ೭೮). [ಸಂ.]

ಭ್ರಮರ (ನಾ). ೧. ದುಂಬಿ ; ಭೃಂಗ ; ಅಳಿ : "ದುಷ್ಟರು . . . ಮುಯ್ಯಿಯಾಯೆಂದಿಲ್ಲಿಯುಮಲರುಣಿಯುಂ ತಾಂ ಬಲ್ಲವರಿಂ ಭ್ರಮರ ಮಕ್ಕುಂ" (ಕಖಂ. ೬೯) : ಕಮಳವಿಮೋಹದಿನೀ ನಿನ್ನ ಮೊಗಕ್ಕೆಱಗುವುದು ತೊಱೆವುದಾ ಸರಸಿಜಮಂ ಭ್ರಮರಂ (ಕಂಗಾ. ೬-೬೯) ; ತಂದೆ ಜನೇಂದ್ರ ಪಾದಕಮಲಭ್ರಮರಂ ಜಿನವಲ್ಲಭೇಂದ್ರಂ (ಅಷ್ಟ. ೦೨-೨೮) ; ಭ್ರಮರಂಗೆ ಪರಿಮಳದ ಬಂಡಂಬು ಚಿಂತೆ (ಜಸ. ೬೬೪). ೨. ಕುಂಬಾರನ ಚಕ್ರ; ತಿಗುರಿ. ೩. ಕಾಮುಕ: ವಿಟ. ೪. ಮೋಡಗಳ ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬೆಳಕು : ಮಿಂಚು : "ಮಿಂಚು ಭುಜಂಗ ಕಾವುಕ ಮಧುವ್ರತ ಭ್ರಮರಾಂಕಿತಂ" (ಜಾಣಾ. ೬೪). ೫. ತಲೆ ಸುತ್ತು ವಿಕೆ: ತಲೆ ತಿರುಗುವುದು. ೬. ಬುಗುರಿ. ೭. [ಕಾಮಶಾ]ಸಂಭೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ : ಅಲ್ಲಿ ಪುರುಷ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಯೋನಿಯಂ ಸಿಕ್ಕಿಸಿ ಪುರುಷನು ಎರಡು ಕಾಲಂ ಏಡಿ ಹುಲಗಿರೆ ಬಿಗುರಿಯಂತೆ ಪದ್ಮಾಸನಂಗಳ ಮಾಡಿ ತಿರುಗುತಿರ್ಪುದಂ ಭ್ರಮರವೆಂಬುದು (ಕಾಮಾಶಾ. ೫೬೯). ೮. [ನಾಟ್ಯ] ಸ್ಥಿರಹಸ್ತ ಮೊದಲಾದ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಬಗೆಯ ಅಂಗಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪ ನೂಪುರ, ವಿಕ್ಷಿಪ್ತಕ, ಅಲಾತ, ಆಕ್ಷಿಪ್ತ, ಉರೋಮಂಡಲ, ನಿತಂಬ, ಕರಿಹಸ್ತ, ಕಟೀಛಿನ್ನ ಎಂಬ ಶರೀರಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಿಕೆ : ಸಲೆ ನೂಪುರ ವಿಕ್ಷಿಪ್ತಕ ಮಲಾತಮಾಕ್ಷಿಪ್ತವೆಸವುರೋಮಂಡಲಮುಂ ನೆಲೆಗೊಂಡ ನಿತಂಬಂ ಕೀಳ್ ಲಲನೆ ಕರಿಹಸ್ತಮುಂ ಕಟೀಛಿನ್ನಾಖ್ಯಂ ಇಂತೊಪ್ಪುವೆಂಟುಶರೀರಮುಮಂ ತವೆ ಮಾಡಿದೊಡಂಗಹಾರಮೆನಿಕ್ಕುಂ ಸಂತತ ಭರತಾಗಮದೊಳ್ ಕಾಂತೇ ಕೀಳ್ ಭ್ರಮರಮೆಂಬ ಪೆಸರಂ ತಾಳ್ದುಂ (ಅಸ್ಕ. ೩-೨೨). ೯. ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಭೂಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚಂದದ ಶಕಟಾಸ್ಯಮಪ ಸ್ಯಂದಿತಮಪ್ಪಾದಿಂದೆ ಬಲದಿಂ ಭ್ರಮರಂ ಸ್ಯಂದಿತಮದು ವಾಮಂ ಬಲದಿಂದಂ ಶಕಟಾಸ್ಯವೆಪದು ಜಾಪದ ಗತಿಮುಂ ಬಲಪಾದಂ ಭ್ರಮರಮನೆಡ ಗೆಲಪಾದಂ ಸ್ಯಂದಿತಾಖ್ಯದುಂ ಸಮಯಬೊಡಂ ಬಲನೇ ಕೀಳ್ ಭ್ರಮರ[ದ] ಮಂಡಲಮೆಂಬೀ ಪೆಸರನಾಂತು ರಂಜಿಸಿ ತೋರ್ಪಂ (ಅಸ್ಕ. ೩-೬). [ಸಂ.]

ಭ್ರಮರಕ (ನಾ). ೧. ಧೂಪಿ ; ಭ್ರಮರ : ಅನಿಸಯದಿನೆಱಗಿದಳ್ ಸೀತೆ ನಗುವಿಸಂ ಭ್ರಮರಿಕಂ ಭ್ರಮದ್ಭ್ರಮರಕಮಂ (ಪಂಚಾತಂ. ೬-೪೧). ೨. ಮುಂಬಲೆಯ ಗುಂಗುರುಗೂದಲು ; ಮುಂಗುರುಳು : "ನೊಸಲನಲಿವ ಕುರುಳ್ ಭ್ರಮರಕಮೆಂಬುದು "(ಪಂಚಾಖ್ಯಾ. ೬೭-೬೭೬) ; ಏಂಡುಂದುಳಾಲಸ್ಯಲಾಗ್ರಮಮಂ ತಾಗೆ ಚಲ್ಲುಸದ್ಭ್ರಮರಕಂ ಸಂಭೋಗಿನೀ ಪ್ರಾಂತದೊಳ್ ಸಮಸತ್ಕ್ಷಂಬಡುವಂತಿರಾಮುಷ್ಟು ಸುರತಪ್ರಾರಂಭ ಕೋಳಾಹಳಂ (ಜಾಕ್ಷಾ. ೬೫೬); ದಾಪ್ಪಸರಿದ್ವಾಲಗ್ನಕೇರ್ಣಭ್ರಮರಕ ಮಮ್ಯತಾಪಾಂಡುಗಂಡಸ್ಥಲಂ . . . ವ್ಯಥಾನೆಲ್ಪಸಂಕಲ್ಪಚಿತ್ತಂ ವಿಸಸುತ ರ್ದಾಲಸ್ಯಭಾವಂ ನೆಗಳ್ದರೆ ವಿನಹಾಕ್ಯಾಂತೆ ಶತ್ಯಾಂತೆಯಿರ್ದಳ್ (ಜಾಹಚಿ. ೬-೬೬). ೩. ನೀರಿನ ಸುಳಿ ; ಆವರ್ತ. ೪. (ಸುತ್ತು ತಿರುಗುವಾಗ) ಮೊರೆಯುವ ಬಿಗುರಿ. [ಸಂ.]

ಭ್ರಮರಕೀಟ (ನಾ). ಕಣಜದ ಹುಳು: 'ಭ್ರಮರಕೀಟನ್ಯಾಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಭ್ರಮರಕೀಟನ್ಯಾಯ (ನಾ). ಕಣಜದ ಹುಳುವಿನ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಹುಳುವು. ಕಣಜವು ಬಂದು ತನ್ನನ್ನು ಚುಚ್ಚುವುದೆಂಬ ಭೀತಿಯಿಂದ ಸದಾ ಅದನ್ನೇ ನೆನೆಯುತ್ತಿದ್ದು, ಕೊನೆಗೆ ಕಣಜದ ಹುಳುವಿನ ಆಕಾರವನ್ನೇ ಪಡೆಯುವ ದೃಷ್ಟಾಂತ: ಭ್ರಮರಕೀಟನ್ಯಾಯದಂದದಲಿ ಏನೊಲಿಮೆ ಶ್ರೀಣ ಪರ್ವತವ ಪುಗಿಯೇನು (ಪಜಾ. ೧೦) ; ಶಿವಾಗಮವು ಭ್ರಮರಕೀಟನ್ಯಾಯದಿಂದ ಶಿವ ಜೀವೈಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ (ಕ್ರಿಪ. ೬೬). [ಸಂ.]

ಭ್ರಮರವಿಲಸಿತ (ನಾ). ೧. ತುಂಬಿಯ ಲೀಲೆ.—ವಿಲಾಸ ; ತುಂಬಿಯ ಹಾರಾಟ. ೨. [ಛಂದ]ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಾಲಿನಲ್ಲೂ ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ, ತ್ರಿಮ್ಮುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ವೃತ್ತ ; ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಾಲಿನಲ್ಲೂ ಮಗಣ. ಭಗಣ. ನಗಣ. ಲಘು ಮತ್ತು ಗುರು —ಹೀಗೆ ಗಣೋನಿಯಮವುಳ್ಳ ವೃತ್ತ : ಏಮಾತುರ್ಮೀ ಶು ದಿವಿಜ ಲಗ ಜಾಮೆತ್ತಂ ಬಂದರೆ ಯತಿ ಚತುರೋದ್ದಾಮಂ ವೃತ್ತಂ ಭ್ರಮರವಿಲಸಿತಂ ಭ್ರಮರವಿಲಸಿತಂ (ಛಂದೋಂಜ. ೨-೦೨೦). [ಸಂ.]

ಭ್ರಮರವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ನಾನಾ ಬಗೆಯ ಹೂವುಗಳಿಂದ ರಸವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ದುಂಬಿಯ ಕೆಲಸ : ತೊಟ್ಟು ಜನ ರಸಕ್ಕಾಗಿ ಹುಡುಕುವ ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದಿಹ ಹುಳ ಭ್ರಮರವೃತ್ತಿಯು ದಿಟವಿ ನಾಗ್ಗಿಸು ಒಳಕೆ ಬೆಳಕಿನ ಕಳಕೆ (ಕ್ರಪ್ರ. ೧೧-೧೨). ೨. ಚಾಂಚಲ್ಯ ; ಅಸ್ಥಿರವೃತ್ತಿ: ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಬಲ್ಲೆ ನಿಮ್ಮಿ ಭ್ರಮರವೃತ್ತಿ, ಎದುರಿಗಿರುವ ಹೂವಿನಿಂದ ಸೆಳೆಯುಲ್ಟುನ್ನು ಆದರಲ್ಲಿಯೇ ರಮಮಾಣನಾಗುವೆಯು (ಚಾಸಾ. ೫೦). [ಸಂ.]

ಭ್ರಮರಹಿತ (ನಾ). ೧. ದುಂಬಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದುದು.—ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ೨. ಭ್ರಾಂತಿ ಅಥವಾ ಶಬ್ದಕಲ್ಪನೆ ಇಲ್ಲದುದು ; ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವುಳ್ಳದು. ೧. ೨ : ಭ್ರಮರಹಿತಂ ವೈಭಾತಿಕಸಮಿರನಸಗಿದುದ್ದು ಪೋಲ್ತು ಸುವಿಧಯ ಬಗೆಯಂ (ಕ್ರಿಕೃ. ೦೬-೦೮) ; ಭ್ರಮರಹಿತಾಮೋದಪ್ರವ ಸುಮನೋಗಣಹೃದ್ಯಂ . . . ನೀತಿ ಸಂಭವಮೀರುಯಂ (ಚಾಚೀ. ೦೬-೦೬).

[ಸಂ. (ಭ್ರಮರ + ಹಿತ : ಭ್ರಮ + ರಹಿತ)]

ಭ್ರಮರಾಳಿಕೆ (ನಾ). ದುಂಬಿಯಂತೆ ಕಪ್ಪಾದ ಪುಂಗುರುಳುಳ್ಳವಳು: ಲೀಲೆಯೋಳ್ ತಾಮ ನಡಿಪಿದ ಕೇಲೀವಸಲತೆಗಳಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಸುಯ್ದಾವಾಳ ವಳಯಂಗಳಂ ಭ್ರಮರಾಳಿಯರ್ ಬಾಷ್ಪವಾರಿಯಿಂ ಪೂರಿಸಿದರ್ (ಕ್ರಪ್ರ. ೦೬-೦೯). [ಸಂ. ಭ್ರಮರಾಲಕೀ]

ಭ್ರಮರಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುದುಂಬಿ. ೨. ಬುಗುರಿ : ಕಾಯಸದಂತೆ ನೋಡು ಬಕನಂತಿರೆ ಮಲ್ಲನೆ ಮೆಟ್ಟು ಕಚ್ಚಪೋಪಾದುವಡಂಗು[ಪಾಣಾ. ೧] ನಿರ್ ಭ್ರಮರಿಪೊಲ್[ಪಾಣಾ. ಯೊಳ್]ಭ್ರಮಿಯುಂತಿರೆ ಪೆತ್ತರಾಗು (ಪಾಜಿ. ೨೬೦ ಕ್ರಿಯೋ ; ಕಾಪ್ರಸಾ. ೧೦೨ ನೋ). ೩. ಸುತ್ತುವುದು ; ತಿರುಗುವುದು : 'ಭ್ರಮರಿಗುಡು', 'ಭ್ರಮರಿಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. ೪. ಸುತ್ತಿಸುವುದು ; ತಿರುಗಿಸುವುದು : (೬). ೫. [ಯೋಗ] ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದ ಒಂದು ಭಾಗವಾದ ಕುಂಭಕದಲ್ಲಿಸ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : ಸೂರ್ಯಭೇದನ ಉಜ್ಜಾಯಿ ಸೀತ್ಕಾರಿ ಸೀತಳಿ ಭ್ರಸ್ತಿಕಾ ಭ್ರಮರಿ ಮೂರ್ಛಾ ಕೇವಲೀಯು ಅಷ್ಟಕುಂಭಕಪ್ರಕಾರಂಗಳಂ (ಪ್ರಾಣ. ೦೬೮). ೬. [ನಾಟ್ಯ] ಮಾರ್ಗ ಆಕಾಶಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶ್ರೀ "ಅತಿಕ್ರಾಂತಚಾರಿಯಂತೆ . . . ಕಾಲನ್ನಿರಿಸಿ [ಕುಂಚಿತವಾವವನ್ನೆತ್ತಿ] ಶ್ರೃಸ್ಕಾರವಲ್ಲಿ ತೊಡೆಯನ್ನೂ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಲಿನ ಅಂಗಾಲಿನಿಂದ ಸುತ್ತುವುದು" (ಅಭಿ.ರ. ೨೦೯ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಮೇದಾಕರಣ ಭ್ರಮರಿಗಳನ್ನುದು ತರುಣಿ ರಂಗಸ್ಥಲದಲಿ ನರ್ತಿಸಿದಳು (ಕಬಾಚಾ. ೯-೮೪); ಅತಿಕ್ರಾಂತಚಾರಿಯಂ ಸಮೆದತಿತ್ಯಸ್ಪದಿನೊರುಮೂರ್ಧ್ವದರ್ತನ ವಾಗಲ್ ಸತಿ ಕೇಳ್ ಮತ್ತೊಂದಂ ಪದದ ತಲದಿಜಾಲಿ ತಿರುಪುಗೆಯ್ದ ಭ್ರಮರಿಯೆನಿಸ್ಕುಂ (ಅಷ್ಟಚಾ. ೬-೩೨). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆ : ಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿ ಕಾಮರೂಪಿಣಿ . . . ಭ್ರ[ಪಾಣಾ. ಧ್ಯಾ]ಮರಿ ಅಧೋಗಿನಿಯೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾಗೆ ಕುಲವಿದ್ಯೆ ಜಾತಿವಿದ್ಯೆ ಸಾಧಿತವಿದ್ಯೆಗಳೊಳ್ ಸಂಪನ್ನನಾಗಿರ್ದು (ಪಾಪಂಚ. ೦೧೬). [ಸಂ. ಭ್ರಮರೀ]

ಭ್ರಮರಿಗುಡು (ಕ್ರಿ). ವರ್ತುಳಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತು. — ತಿರುಗು : ಭ್ರಮರಿಗುಡುತ್ತೆ ಕಂತುಕಮನಂಗನೆ ಪೊಯ್ಯಲಾಹಕ್ರದಂತಪರ್ದಿರೆ ಸೆಂಡು ವ್ಯಕ್ತತೆಯೊಳಂಗನೆ ಮಧ್ಯದೊಳೊಪ್ಪುತ್ತಿರ್ದಳುತ್ತಮವರಿಭ್ರಣ ಮಧ್ಯದ ಶಶಾಂಕಕಳಾಕೃತಿಯಂತೆ (ಪಚಾ. ೦೨-೦೦).

[ಭ್ರಮರಿ + ಕುಡು, (< ಕೊಡು,)]

ಭ್ರಮರಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ವರ್ತುಳಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತಿಸು : ತೂಗಿ ತೊನೆವ ಪಲತೋಳ್ಗಳ ಕಲಕಾದ ಝಂಕಾರಂ ಭ್ರಮರಮಾಲೆಯಾ ಭ್ರಮರಿಗೊಳಿಸಿಯುಂ (ಪಪಂಪ. ೭-೦೦ ಪ).

[ಭ್ರಮರಿ + ಕೊಳ್, + — ಇಸು,]

ಭ್ರಮರೀಗೀತ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುದುಂಬಿಯ ಝೇಂಕಾರ. — ಮೊರೆತ : ಭ್ರಮರೀಗೀತಸದೇಶ ಜೇಮನಸೋನೇಶ್ರೀಸಂಗೆಯೇ ನೋಡಿ ನಾಡ ಮನಂ ಗೊಂಡುಸುಳೇಶ್ವರಂ ಲುಳಿತಮುತ್ಸಾಹಾಂಗೆಯುಂ ಗಂಗೆಯುಂ (ಪಪಪ್ರ. ೨೦-೪೯). [ಸಂ.]

ಭ್ರಮಾಂತಕ ? (ನಾ). ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಊರೂರು ತಿರುಗುತ್ತ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು ; ಸಂಚಾರೀ ವ್ಯಾಪಾರಿ (?) : ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ವರದೇವರ ಆಗಭೋಗಕ್ಕಂ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕಂ ಶ್ರೀತ್ರಪವಿತ್ರಾದಿಗಳ್ಗಂ ೧ × ವಿಲ್ಲಿಯಾ ತಳದೂಕ್ಕಲುಂ ಪೊಜಗಣ ಭ್ರಮಾಂತುಕರುಂ ಮಾಜಿದ ಸೀರೆಗಂ ಅಡಕೆಗಂ ಹೊಂಗೊಡದು ಸಲೆ ವೀಸವುಂ ಆದುಂ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರು (ಶಾಶಾ. ೦-೦೦; ೧೦೭). [?]

ಭ್ರಮಾಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಸರ್ವಕೆ ಕಲುಭ ಪಟ್ಟಳಿತಿ ಭ್ರಮಾಳ ಪಂಚಮಭ್ರಮಾಳ ಪಂಚಮಗಾಂಧಾರ ರೂಪ ಸಾಧಾರಣವಿಯೇಳು ಸಪ್ತಸಾಧಾರಣಜಾತಿಯಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ಚಪ್ರ. ೦೮೬). [?]

ಭ್ರಮ್ಮಿ (ನಾ). ಭ್ರಮೆಯುಳ್ಳವನು ; ನಿಶ್ಚಯಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನು ; ಭ್ರಾಂತನಾದವನು: ವಾಯಸದಂತೆ ನೋಡು ಬಕನಂತಿರೆ ಮಲ್ಲನೆ ಮೆಟ್ಟು ಕಚ್ಚಪೋವಾಯದಡಂಗು[ಪಾಣಾ. ೧] ನಿರ್ ಭ್ರಮರಿಪೊಲ್ [ಪಾಣಾ. ಯೊಳ್] ಭ್ರಮಿಯುಂತಿರೆ ಪೆತ್ತರಾಗು (ಪಾಜಿ. ೨೬೦ ಕ್ರಿಯೋ; ಕಾಪ್ರಸಾ. ೧೦೨ ನೋ) : ಭ್ರಮಿ ನಾನು ಭ್ರಮರ; ನೀಶಂ ನೀನು. ಈ ಜಾತಕಂತಿಯನ್ನು ಶಮಿಯಾಗಿ ಶಮಿಸಿ, ನೀನಾಗಿ ಹೊಸದು ಜೊತ್ತಿಸಿದೆ ಬಿಂತಿಯನ್ನು (ಕ್ರಪ್ರ. ೨೨-೯). [ಸಂ. ಭ್ರಮಿನ್]

ಭ್ರಮ್ಮಿ (ನಾ). ೧. ತಿರುಗುವುದು ; ಅಲೆಯುವುದು : ಭ್ರಮಣ : "ಭ್ರಮ್ಮಿ, ಭ್ರಮಿ—೨ ತಿರುಗುವಿಕೆ, ಸುತ್ತುವಿಕೆ" (ಸಿಬ್ಬಾ. ೦೩). ೨. ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತುವುದು. ೩. ಸೈನ್ಯದ ಮಂಡಲಾಕಾರವಾದ ರಚನೆ: ಚಕ್ರವ್ಯೂಹ : ಅದರಿಂದ ರಿಪುವಾಹನೀಭ್ರಮಿಗಳು ಪರದಂಮೆಸಗ್ಗೆ (ಕ್ರಿಪಾಣ. ೨೦-೩೨). ೪. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಆಳಂ. ಕುದುರೆ, ರಥ ಮತ್ತು ಆನೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸೇನೆ : ಸೂಜುಳಿಗೊಂದು ಹಯವಿರುತಿರ್ಪುದಾ ಹಯಂ ಸೂಜಿಕುತಿಹುದು ಮೇಣೊಂದು ರಥಮಾ ರಥಂ ಸಜ್ಜಿಥಮೊಂದಿರ್ಪ್ ದಂತಿಥ ಸಜ್ಜಮಿರೆ ಭ್ರಮಿಯೆಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ವುದು (ಕ್ರಿಪಾಣ. ೨೦-೨೯).

೫. ಸುಂಟರಗಾಳಿ. ೬. ನೀರಿನ ಸುಳಿ; ಜಲಾವರ್ತ. ೭. ಕುಬಾರನ ಚಕ್ರ; ತಿಗುರಿ. ೮. ತಪ್ಪು : ದೋಷ. ೯. ಚರಣಿ ಯಂತ್ರ. ಕವಿತೆಯ ಯಂತ್ರ. [ಸಂ.]

ಭ್ರಮಿತ (ಗು). ೧. ಸುತ್ತಿಸಿದ; ತಿರುಗಿಸಿದ : ನೀಳ್ದಗರ್ಮಿಸೆ ಬಾಹು ಭ್ರಮಿತಾಪು ವಿಭ್ರಮಂಗದಂ ಕೌರವ್ಯರಂ ತಿಂದ ರಕ್ಕಸನೋ ಈತನೊ ಭೀಮಸೇನ (ಗಣಿತ. ೬-೬೩). ೨. ಹರಡಿದ; ಪ್ರಸರಿಸಿದ : ಅಮಿತ ಕರುಣಾಮೂರ್ತಿ ದಶದಿಗ್ಭ್ರಮಿತಕೀರ್ತಿದುದಾರಭೀರಂ (ಧರ್ಮ. ೦೯-೩). (ನಾ). ೩. ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಕೂಡುಸಂಗನಬಜಿಬುದ ದ್ವಿಜರೆಲ್ಲಾ ಭ್ರಮಿತರು (ಧರ್ಮ. ೫೮೪); ಹಿಂಗದಜರೋಳಂಗಳುಂ ಭ್ರಮಿತಾಂಗಳವಪಿತ್ರಂಗಳಂ ಜಿಷಾಜಂಗಳಾಪಾಸಂಗಳು (ಪಾಪು. ೧೦-೩೮). ೪. [ನಾಟ್ಯ] ಪ್ರತ್ಯಂಗಾಭಿನಯದಲ್ಲಿ ಐದು ಬಗೆಯ ಮುಂಗೈಯ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮುಂಗೈಯನ್ನು ಸುತ್ತಿಸುವುದು (ಶಾಸ್ತ್ರಂ. ೨೬೧ ಗಣ್ಯಸುಂದರ): ಪ್ರನಟ ನಿಕಾಂಚಿತವಾಕಂಬಿಕ ಚಲಮುಂ ಭ್ರಮಿತ ಸಮರಳುಂ ಪರಿಣತಿಯಿಂ ಸುಬ ಕೇಳ್ ಮಗುಂಭಂ ಕೌತುಕದಿಂದ್ಯದುಂ ವಿಧೇದದಿಂ ರಂಜಿಸಿಗುಂ (ಚಾಸ್ತ್ರಂ. ೨-೦೩೦). [ಸಂ.]

ಭ್ರಮಿಯಿಸು 'ಭ್ರಮಿಸಂ' ನೋ.

ಭ್ರಮಿಷ್ಣ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಯು ಪತೋಟಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲದವನು : ಹುಚ್ಚ : ಆ ವನದ ಭವ್ಯವಾದ ದರ್ಶನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು ಭ್ರಮಿಷ್ಣನಂತೆ ಆಕಾವನ್ನು ನೋಡುತ್ತ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಗದ್ಯ. ೩೫-೨೦); ಭ್ರಮಿಷ್ಣರಂತೆ ಅಲೆಯುವ ಅವರ ಜೀವಕ್ಕೆ ಯಾವ ತೊಂದರೆಯೂ ಬಾರದಿರಲಿ (ಕಾಚಿ. ೨೫೨). [ಸಂ.]

ಭ್ರಮಿಸು, ಭ್ರಮಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಲೆದಾಡು; ಸುತ್ತಾಡು : ತಿರುಗಾಡು : ಭ್ರಮರದಂತೆ ಕುಸುಮಮಂಜರೀರಂಜಿತಲತಾಭವನಂಗಳೊಳ್ ಭ್ರಮಿಸಿಬುಂ (ಗಾಪಂಕ್ಷ. ೬೫೮); ಓರೊಮ್ಮೆ ಸುಭ ಪರಿಮಳೋದ್ಗಾರಿಸ್ಕೇರ ಕುಸುಮದಂಜರೀನಿಕರಭರವಿನತಲತಿಕಾಗ್ರಹಂಗಳೊಳ್ ಭ್ರಮರವಿಘುನದಂತೆ ಪುಷ್ಪಾಪಚಯದಿಂ ಭ್ರಮಿಸಿದುಂ (ಶಬ್ದಕ. ೬-೫೫ ೭): ಸರಸಿಜದೊಳ್ಭ್ರಮಿಸುವ ಮಜ್ಜುಮಂಬಿಗಳ ದ್ವಂದಮಂ ಕೂಡಿ ಕೊಂಡೆಳವೆಲ್ಲರ್ಬಂದುದು (ಕೃಬಾಣ. ೬-೨). ೨. ಆಸೆ ಪಡು : ಮರುಳಾಗು ; ಮೋಹಗೊಳ್ಳು : ಭಾವಲಿಂಗವಾದರೆ ಸಲಲವಿಜುಂಗಳಗೆ ಭ್ರಮಿಸುವುದ (ಅಪ್ರ. ೬೨-೧೨); ಭ್ರಮಿಸಿ ಮಗಳಂ ಹರಿಗಾರೂಪವಿರವಿಸುವಾ ನೀರೇಜಭವನಂ ನಿಮಿಷದಲಿ ಪಲಿಸಿದಡಿ ಪ್ರಗಭ್ಯಾಧರುಭ್ರಸಲು (ಧರ್ಮ. ೫೦-೪೬): ಇಂತಾ ದೋಜಗಂಧಿಯರೆ ಬೇಟಗೆ ತಂದು ಶಂತನುವರ್ಂ ಕಂಡು ಭ್ರಮಿಸಿ ಕರೆಯುತ್ತೆ (ಭಾಷ. ೫೦-೯). ೩. ಭ್ರಾಂತಿಗೆ ಒಳಗಾಗು: ಸರಿಯಲ್ಲದುದನ್ನು ಸರಿಯೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು : ತಪ್ಪಾಗಿ ಭಾವಿಸು : ಭ್ರಮಿಸಿ ಸುಸಿ ಇದ್ದಂತಿರ್ದ ತುಂಬಿದ್ದಸಮಸುಧೆಯೊಳು ಆಂಜಧಿರುಬೆಂಬನತೊಸೆದು ತೋಳ್ಗಳಿನ್ನಿ ನೀಡುತ ಹಿಡಿಮಬೇನೆಸಲು (ಶಾಪು. ೨೮-೬). ಲೋಕಪೊಬುದು ಪುಣ್ಯಧರ್ಮದಿಂದೆಕೆ ಪಡೆವುದು ವೈದಿಕ ನಾವಾತಿವಾಗರಂ ತಪ್ಪಿ ಶಡೆದರೆ ಭ್ರಮಿಸುವರು ಬುಧರು (ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ. ೦೯-೩೬): ಕೆಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯದೆಂದು ಭ್ರಮಿಸುತ್ತಿದೆ (ಪಾಂಡವ. ೮೭). ೪. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ ಹೊಂದು : ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು : ಭ್ರಮಿಸಿ ನುಡಿಯಂದೆ ಸುಮ್ಮನಿರ್ಪ್ ಪರಿಯೇ ಕೆಂಡು ಕ್ಷಮಿಸಿ ನುಡಿದರ್ (ಪಾಪು. ೫೫-೪): ಎನಿತೊ ಅರಸರ ಗೆಲ್ಲಾವಿದರೂ ಒಮ್ಮೆಯೂ ಕೌರ್ಮಾಪಂ ಕ್ಷಾತ್ರವೆಂದಪ್ಪು ಭ್ರಮಿಸಲಿಲ್ಲ (ಪಂಪ್ಯ. ೫೦-೨). ೫. ಬೆರಗಾಗು : ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಳ್ಳು : ಆದೇ ತೆರನಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಋಷಿಗಳೂ ಬೆಸಗಗಳೂ ಪಾರ್ವತಿಯರು ಉಗ್ರತಪಸ್ಸನ್ನು ಕಂಡು ಭ್ರಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಲಂಕಾ. ೭೨).

ಭ್ರಮಿಯಿಸು : ೧. ಎಮ್ಮಗೆ ಬೆಟ್ಟದೊಳ್ ಸಜ್ಜಂ ಭ್ರಮಿಯಿಸಿ . . . ಗ್ರಾಸಮೊತ್ಸವಿಲ್ಲಾಮ್ಮೆ ಸೂರ್ಯಮಿತ್ರಸ್ವಾಮಿ (ಶಾಂಭವ. ೨-೩೬). ೬. ಭವಾಳಿಯಲ್ಲಿ ತಿರುಗು: ಸಂಸಾರಚಕ್ರವಲ್ಲಿ ತೊಳಲು : ರತ್ನಕಂಚಕನಂ ರತ್ನಾಯುಧನುಮೆಲಬರ್ ಸಂಸಾರದೊಳ್ ಭ್ರಮಿಯಿಸಿ ಮತಾಬಲ ಅಮಲರೆಂಬ ಅಸುರರಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ (ಶಾಂತಿ. ೨೦೩); ಸಮಾನಿಸಿದ ನಿಷ್ಪಸಂಯೋಗಮನಿಷ್ಟ ವಿಯೋಗಮುಂ ಚತುರ್ಗತಿಗಳೊಳಂ ಭ್ರಮಿಯಿಸಿ ಕೈಕೊಳ್ಳುಂ (ಶಾಂಶಾಪ. ೨-೦೨೬). [ಭ್ರಮ + — ಇಸು]

ಭ್ರಮೆ (ನಾ). ೧. ಇದ್ದುದನ್ನು ಇದ್ದ ಹಾಗೆ ಗ್ರಹಿಸದೆ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸುವುದು; ಮಿಥ್ಯಾಸ್ಥಿತಿಗೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಜ್ಞಾನ ; ಭ್ರಾಂತಿ : ಈ ಮನದ ಭ್ರಮೆಯನೆಲ್ಲವ ಮಜ್ಜಿಸಿ ನಿಮ್ಮ ಶರಣಿಗೆ ಶರಣೆಂಬುದ ಕರುಣಿಸಿ (ಬಸ. ೨೫೯); ಭಾವವಿಲ್ಲದ ಭ್ರಮೆಯ ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸಿ ಭಾವಕ್ಕೆ ತಂದಾತ ನಮ್ಮ ಬಸವಯ್ಯನು (ಪ್ರಂಶ. ೪. ೬-೬): ಅವಳ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಉಲ್ಬಣಗೊಳಿಸುವ ಘಟನೆಯೊಂದು ನಡೆಯಿತು (ಕಥೆ. ೬೦). ೨. ಹುಚ್ಚು : ಉನ್ಮಾದ : ಅಲೆಕಾಯಿ, ಪರ್ಪಾಟಕ . . . ಕಷಾಯ ಪಾಕ ಶೋಧಿಸಿ ದ್ರಾಕ್ಷಿಹೆಣ್ಣು ಪಾಕ ಕೊಡಲು ಪ್ರಲಾಪ. ಮೂರ್ಛೆ, ಭ್ರಮೆ . . . ಪೈತ್ಯಜ್ವರ ಮಾಣುವುವೆ (ಗಣಿ. ೮೨). ೩. ಮೋಹ; ವಾಂಛೆ; ಆಕ್ಕರೆ. [ಸಂ. ಭ್ರಮ]

ಭ್ರಮೆಗವಿ (ಕ್ರಿ). ಭ್ರಾಂತಿಯು ಆವರಿಸು : ದಿಕ್ಕು ತೋಚದಂತಾಗು : ಎಲೆಯುಣ್ಕದ ಸೋಡುತಂ ಭ್ರಮೆಗವಿದೆದಗಳುಜಿ ರಭುಲ್ಲೆಸುತ್ತ (ಜಿಷ್ಣು. ೯-೩). [ಭ್ರಮೆ + ಕವಿ]

ಭ್ರಮೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತವಾಗು : ಕರ್ತವ್ಯವಿಕ್ಕಿಯಾಗು : ಭಯಂಕರ ಭ್ರಮೆಗೊಂಡಿಕ್ಕು ಮುಂತ್ರ ತಂತ್ರ (ಧರ್ಮ. ೫೦). [ಭ್ರಮೆ + ಕೊಳ್]

ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ದಿಕ್ಕು ತೋಚದಂತೆ ಮಾಡು : ಅಮರಾಧಿಪಪ ವಜ್ರಾಯುಧ ಸುರನಿಕರವ ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸಿಯೆ . . . ಕಾಡುತಿರ್ಪನು (ಕ್ಷತ್ರಾಂ. ೬-೩೬). [ಭ್ರಮೆಗೊಳ್ + — ಇಸು]

ಭ್ರಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದ. ೨. ದಾರಿತಪ್ಪಿದ ; ಪತಿತ. ೩. ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟ ; ಧರ್ಮಹೀನವಾದ : ಇಷ್ಟಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಅವಿಶ್ವಾಸ ಮಾಡುವ ಭ್ರಷ್ಟಭವಿಗಳ ಮುಖವ ನೋಡಲಾಗದಯ್ಯ (ಅಂಬಿ. ೦೦೯-೩೦); ಶಿಷ್ಟ ಸಾತ್ವಿಕತೆ ಸಡಿಲುವುದೆ ಭ್ರಷ್ಟ ರಾಕ್ಷಸ ನೀತಿ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೦೦-೦೫೬); ಪುಷ್ಪೆ ಋಷಿಯೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ವೇದವ ಓದಬೆಯೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ನೀನ್ತು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದರೆ ಅದು ಸಾಗಿತೆ ? (ಪಂಡಿತ. ೦೬-೦೬). ೪. ಹಾಳಾದ. ೫. ಕಳೆದುಹೋದ; ನಷ್ಟವಾದ. ೬. ಅಗಲಿದ ೭. ಕೆಟ್ಟತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ನೀಚವಾದ. (ನಾ). ೮. ಕೆಳಗೆ ಬಿಮ್ಮ ಹೋದುದು : "ಭ್ರಸ್ಯಂ. ಧ್ವಸ್ಯಂ. ಭ್ರಷ್ಟಂ . . . ಗಳತಂ —ಲಿ ಹಾರಿ ಬಿತ್ತಮ್ಮಾ" (ಶಿವಾ. ೬೫೦); ೯. ನಾಶ ; ಹಾಳು : ಹುಟ್ಟಿಸಿದವನು ಭ್ರಷ್ಟ ಮಾಡಾವರೇನೊ (ಕೃಂದ. ೬-೦೯-೨): ಪಪ್ಪು ಹೊಲ. ನಮ್ಮ ಮನೆ . . . ನಮ್ಮ ಪುತ್ರರು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಭ್ರಷ್ಟ ಮಾಡಿದ್ದೀರಿ (ಶಾಲಿಪು. ೩೮). ೧೦. ಹಪ್ಪಿಹೋಗಿರುವುದು ; ಕಳೆದುದು : ಆಯುಷ್ಯ ಕುಟಿಲಪಥದಲಿ ಪಪಾತ್ಮನಲ್ ಭ್ರಷ್ಟವಾದುದು ಪರಿಚಿಪಾದ್ಯಂ (ಕ್ರಿಶಾಪ. ೩೫-೨೦೬). ೧೧. ಧರ್ಮಹೀನನಾದವನು : ಹರಿಣಾಮನು ದಿನದಿ ಸ್ಮರಿಸಿದಾತನು ಭ್ರಷ್ಟ (ಕ್ರಕಂದ. ೯-೦೫೬-೩). ೧೨. (ಗೌರವ, ಅಧಿಕಾರ, ಜಾತಿ, ಧರ್ಮ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ) ಹೊರಗೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟವನು : ಮಿಕ್ಕೀಗಳವುಗಳಂ ಬೇಡಬೆಂಬುವ ನೆವದ ಪಠಿಸ್ಭ್ರಷ್ಟನಂ ಮಾಡಿರವಿಬಲಯಶೋದೀಪ್ತಿಯಂ ನನ್ನಿಂದೆ ಮುಸುಳಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನಂ ನೆನವೆ! (ಕ್ರಿಶಾಪ್ರ. ೩೩-೧೫೩). 'ಜಾತಿಭ್ರಷ್ಟ', 'ದೇಶಭ್ರಷ್ಟ' ಪರಾ.

ಭ್ರಷ್ಟಳಾಗು = ಪತಿತಳಾಗು ; ದಾರಿತಪ್ಪು : ವಿಷ್ಣುಯಿಂದಿರುವರಿಂಥ ಸತಿಯು ಭ್ರಷ್ಟಳಾಹುವುದಿಲ್ಲವಿದನು ನೀನರಿತಿರು (ಭೂಪಾ. ೦೦೦-೦೬).

[ಸಂ.]

ಭ್ರಷ್ಟಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಹೊರತುಗೊಳಿಸು ; ಹೊರತು ಮಾಡು: ನನ್ನನ್ನು ಯಾವ ಗೃಹಿಣೀಪದದಿಂದ ನೀವಿನಾದ ನೀನು ಒಮ್ಮೆ ಭ್ರಷ್ಟಗೊಳಿಸಿದು ಮೆಯೋ ಆ ಪೂಜ್ಯಪದವು ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ನನಗೆ ದುರ್ಲಭವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿತು (ಅಂಬಿ. ೦೬).

[ಭ್ರಷ್ಟ + ಕೊಳು (< ಕೊಳ್) + — ಇಸು]

ಭ್ರಷ್ಟತೆ (ನಾ). ಧರ್ಮದ ಲೋಪ : ಕರ್ಮಗಳ ಸಮುಮತದರಾಜ್ಞಸಲು ಶಿಷ್ಟತೆ ಜನಕೆ ಕರ್ಮವಿಲೋಪ ಭ್ರಷ್ಟತೆ ಎಮತ ವಿಧಿಯಿರಲು (ಗಣಾ. ೦೬-೩೦). [ಸಂ. ಭ್ರಷ್ಟತಾ]

ಭ್ರಷ್ಟಾಚರಣೆ (ನಾ)· ಧರ್ಮವಿರುದ್ಧವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವಿಕೆ: ದುರಾಚಾರ; ನೀತಿಬಾಹಿರವಾದ ಆಚರಣೆ : ಸಮಾಜದೇ ಭ್ರಷ್ಟಾಚರಣೆ ದಿಂದ ಕೂತಿರುವಾಗ ಸರ್ಕಾರೀನೌಕರರು ಅದರಿಂದ ವಿರಹಿತರಾಗಿರುವುದು ಕಷ್ಟವೇ ಸರಿ (ಪ್ರಜಾಪ್ರ. ೦೩೪). [ಸಂ. ಭ್ರಷ್ಟಾಚರಣ]

ಭ್ರಷ್ಟಾಚಾರ (ನಾ)· ೧. = ಭ್ರಷ್ಟಾಚರಣೆ : ಗ್ರಂಥಾಲಯದ ಕಾರ್ಯವಾಹಕರು ಈ ಬಗೆಯ ಭ್ರಷ್ಟಾಚಾರಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವಲ್ಲಿ ಬಹು ಎಚ್ಚರಿಕೆ ವಹಿಸಬೇಕು (ಗ್ರಂಥಾ. ೬೬); ದೇವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಭ್ರಷ್ಟಾಚಾರ. ಜಾತಿಯ ಬೆಲೆಕೊಂಡ ಸ್ವಾನಗೌರವ (ಪೂರ್ಣಾ. ೨ ಭಾಷ್ಯ.೬). ೨. ಧರ್ಮವಿರುದ್ಧವಾದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು : ದುರಾಚಾರಿಯಾದವನು : ನೀನೆತ್ತಲೀ ಚಂಡಾಲಕರ್ಮದೊಳ್ ತೊಡರ್ದು ಸಂತು ಭ್ರಷ್ಟಾಚಾರನಾದೆ ನಿನ್ನಂ ಮುಟ್ಟಲಾಗದೆಂದವರ ಕಟ್ಟಿದು ಪೋಪುದುಂ (ಹಂಪಣ. ೦೫೬-೨೦). ೩. ಲಂಚ ತಿನ್ನುವುದು ; ಲಂಚಗಂಬಿತನ. [ಸಂ.]

ಭ್ರಷ್ಟಾಚಾರನಿರೋಧ (ನಾ). ಅನೀತಿಯುತವಾದ ಲಂಚ ಮೊದಲಾದ ಕೆಟ್ಟ ನಡವಳಿಕೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುವುದು. — ಕಪ್ಪಿಸುವುದು : "ಭ್ರಷ್ಟಾಚಾರನಿರೋಧ, ಲಂಚನಿರೋಧ" (Anti – corruption· ಪ್ರಕ. ೩) ; ಭ್ರಷ್ಟಾಚಾರನಿರೋಧವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ದೇಶವು ಹಾಳಾಗುತ್ತದೆ (ಲಾಪ್ರ). [ಸಂ.]

ಭ್ರಷ್ಟೆ (ನಾ)· ಪತಿತೆ ; ನೀಚಗೆಟ್ಟವಳು : ವಿಶ್ವಕೆ ನಾನೇಕಾಂತಿ . . . ಆಸತಿ ಅಕಾತ್ಮೆ ಭ್ರಷ್ಟೆ ಜೀವಕೆ ಎಲ್ಲರ ಮನಕು (ಅಷ್ಟ. ೦೦೬-೭)·

[ಸಂ. ಭ್ರಷ್ಟಾ]

ಭ್ರಷ್ಟೆಬ್ಬಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಭ್ರಷ್ಟವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ದಾರಿ ತಪ್ಪಿಸು : ಪರಸಿದ್ಧ ಸಾಧಕರ ಮುನಿ ತಪೋಧನರುಗಳಮಲರಂದಿಂದೆಚ್ಚು ವಿರಹಾಗ್ನಿಯಿಂದವರ ದೇಗುದಿಗೊಳಿಸಿ ಭ್ರಷ್ಟೆಬ್ಬಿಸಿ ತರುಣಿಯರ ತೋಳ್ತೊಡೆಯನಿರಿಮರೆಯೊಳಂ ಪೊಗಿಸಿ (ಪಜಿಪ್ರ. ೦೫-೧೦)·

[ಭ್ರಷ್ಟ + ಎಬ್ಬಿಸು (< ಎಬ್ಬಿಸು)]

ಭ್ರಾಂತ (ಗು)· ೧. ಅಲೆದಾಡಿದ· ೨. ಗುಂಡಗೆ ತಿರುಗಿದ.—ಸುತ್ತಿದ. ೩. ಕಂಗೆಟ್ಟ; ದಿಕ್ಕುತೋಚದಂತಾದ : ಭ್ರಾಂತಚಿತ್ತನಿ ನಾಮೊಬ್ಬ ನಿಲವೇ ಸ್ವೀಯಾಲರೆಂತಾದಡಂ ನಂಡಿವರಮಿಚ್ಛೆಯೇ (ಪಚಾ. ೯-೧೩). (ನಾ). ೧. ತಿರುಗುವವನು ; ಸಂಚರಿಸುವವನು : "ಭ್ರಮಣ್ . . . ಭ್ರಾಂತಃ—ಈಳಿ ತಿರುಗುವಂ" (ಗಣಿತ್ಯ. ೦೮೨). ೨. ಭ್ರಮೆಗೊಂಡವನು ; ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡವನು : ಇಷ್ಟಲಿಂಗ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗ ಒಂದೇ ಯೆಂದಱಿಯದೆ ಭಿನ್ನವಿಟ್ಟು ನುಡಿವ ಭ್ರಾಂತರ ಮಾತ ಕೇಳಲಾಗದು (ಷಟ್ಸ್ಥ. ೦೦೯-೩೦). ೩. ರಥದ ಚಲಸೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಗಲ್ ಪ್ರವ್ಯಾಪಸವ್ಯ ಪ್ರಸ್ಫುಂತೋದ್ಯಾಂತಂಗಳೆಂಬ ರಥಕಲ್ಪವಿಶೇಷಮಿವ್ವಾಸಂಗಳ ನಜ್ಞಿದು (ಹಂಪಣ. ೦೩-೭೫ ಪ). ೪. ದಕ್ಕುಂಠಿಗಿಡ. ೫. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. ೬. [ಕಾಮಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚುಂಬನ : ಓವಳಂ ಕರ(?) ದಿಂ ತುಟಿವಿಡಿಸುತ್ತೆ ಚುಂಬಿಸಲ್ ಭ್ರಾಂತಾಖ್ಯಂ (ಪುಷ್ಪ. ೭೨-೦೦). ೧೦. [ನಾಟ್ಯ] ಅಭಿನಯದಲ್ಲಿ ಉಪಾಂಗವಾದ ಉಸಿರಿನ ಒಂದು ಭೇದ ; "ಒಳಗೊಳಗೇ ಉಸುರಾಡುವುದು" (ಜಾಕ್ಷ. ೫೭ ಪ್ರಾಸಾಮಾ). : ಸಮ. ಭ್ರಾಂತ· ವಿಲೀನ . . . ಸೀತ್ಕೃತ – ಈ ಹತ್ತು ಮೊದಲು ಒಂಬತ್ತುಗೂಡಿ ಒಟ್ಟು ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಭೇದಂಗಳ್ (ಜಾಕ್ಷ. ೬-೭೯ ಪ). [ಸಂ.]

ಭ್ರಾಂತಕ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಚುಂಬನದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ ; ಬಂದಣ ಮೆಯ್ಯಂ ಬಂದಿವೆಯಂ ತಲೆಯಿಂದ ಮೊಗಂಗುಡ ಮೊಗಮಿತ್ತಿ ನಂದುಱಿ ಚುಂಬಿಸುವಂದಂ. . . ಭ್ರಾಂತಕಂ (ಪಪಪ. ೬-೦೬) ; ನಿಮಿತ್ತಕ ಸಂಘಟಕ ಸ್ಪುರಿತಕ ಭ್ರಾಂತಕ . . . ಜಿಹ್ವಾಯೋಗಮೆಂಬ ದ್ವಾದಶಚುಂಬನ ಸಂಪ್ರಯೋಗಂ (ಅಪೇ. ೦೫೬). [ಸಂ.]

ಭ್ರಾಂತಚಿತ್ತ (ನಾ)· ಭ್ರಮೆ; ಭ್ರಾಂತಿ : ಇರದಧಿಕಭ್ರಾಂತಚಿತ್ತಯಂ ಧರಿಯಿಸಿ ಕಡುಗಂದಿ ಜನುಗುವಾಜಡಿಯಾದಂತಿರೆ ತೋರ್ದೀ ಪರಿಜನಮಂ ಹರಿಸದೊಳೊಡಗೂಡಿ ತೋಱು ಚರಣಾಂಬುಜಮಂ (ಹಂಪ್ರಕ. ೩-೦೩).

[ಸಂ. ಭ್ರಾಂತಚಿತ್ತ]

ಭ್ರಾಂತಾತ್ಮ (ನಾ)· ಭ್ರಾಂತಿಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ಮರುಳ : ಅಶ್ವಗ್ರೀವನೆಬ್ರಂದಹಿತನ ಮೊನೆಯತ್ಕತ್ಪಣಂ ಪೋಲ್ದ ತ್ರಿಪೃಷ್ಠಂ ಭ್ರಾಂತಾತ್ಮಂ ತೋಱು ತೋಱಿಂದೊದಱಿ (ಗಾಂಪು. ೩-೩೬).

[ಸಂ. ಭ್ರಾಂತಾತ್ಮನ್]

ಭ್ರಾಂತಿ (ನಾ)· ೧. ತಿರುಗುವಿಕೆ ; ಸುತ್ತುವಿಕೆ· ೨. ತಿರುಗಾಟ; ಸಂಚಾರ : ಅರಿಸೇನಾಚಕ್ರಜಕ್ರಂ ಪೊರಳೆ ರಿಪುಕುಭೃತ್ಪಂಗಭ್ರಾಂತಿ ತಳ್ಕೊಪ್ಪಿರೆ . . . ಪವಳೋಟಯಂಶ್ಯದಿಂ ವಿಷ್ಣು ಯುದ್ಧಾಜಿರವಾಟೀ ವೈರಿಕ್ಷ್ವಾಬುವೆ ನಿಜಯಶೋವಲ್ಲಿಗೆತ್ತುತ್ತುಮಿರ್ಪಂ (ಎಳ. ೪. ಪಾಸಾ. ೦೦೦-೦೦ ; ೧೨೯). ೩. ಒಂದನ್ನು ಮತ್ತೊಂದೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆ ; ಭ್ರಮೆ : ಅಂಬುಗದ ಮಗನೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯು ಕೃಷ್ಣನಿಂ ಕೇಳಿ ವಂದಿ ಕರ್ಣಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಪರಿ (ಗಣಾ. ೦೩-೨೦); ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದೆಂದು ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದೇ ಅಧ್ಯಾಸವು. ಅಧ್ಯಾಸ, ಭ್ರಾಂತಿ, ವಿಭ್ರಾಜ್ಞಾನ, ವಿಭ್ರಾಪ್ರತ್ಯಯ ಇವೆಲ್ಲ ಪರ್ಯಾಯ ಶಬ್ದಗಳು (ಕೃಪ್ರತಾ. ೩-೦೦) ; ಸರ್ವತ್ರ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯದಿರುವಿಕೆಯೇ ಭ್ರಾಂತಿ (ಪಂಪಾ. ೨೦೦). ೪. ಜಲೆ ತಿರುಗುವುದು ; ತಲೆ ಸುತ್ತುವುದು : ಸುರಯಾಂವಿಕಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಜೀರಿಗೆಯಂ ಭಾವನೆ ಮಾಡಿ ವಿಲಿಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕರೆವೆರಸಿ ಸೇವಿಸೆ ಭ್ರಾಂತಿ ಪೋಗ್ಗುಂ (ಪಪಕ್ಕ. ೦೩೮). ೫. ದಿಕ್ಕು ತೋಚದಿರುವಿಕೆ ; ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತಿ : ಪವಭಯಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದಂ ಶರಣ್ಯೊಕ್ಕುಮಾ ತಪ್ಪಂ ಗೋತ್ರಭಿತ್ಪೀಧರತತಿಯನೆ ಪೊಪಣ್ವಕ್ಕೇನೊ ಚೋದ್ಯಂ (ಪಪಂ. ೦-೧೩). ೬. ಸಂದೇಹ ; ಸಂಶಯ ; ಅನಿಶ್ಚಿತತೆ : ಭ್ರಾಂತಿಯಮಲ್ಲಿದಂತಿಂತಂತೆಂದಿವ್ವ ಕಾಂ ಪ್ರಕಾರ ಕಾರ್ಯಾರ್ಥಂಗಳ್ (ಪಪಪ. ೩೨೦). . ೭. = ಭ್ರಾಂತಿಮದಲಂಕಾರ : ಒಂದನ್ನು ಬೇರೊಂದನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದೇ ಭ್ರಾಂತಿ. ಸಾದೃಶ್ಯಮೂಲಕವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಭ್ರಾಂತಿ ಭ್ರಾಂತ್ಯಲಂಕಾರ (ಕೃಪಾ. ೨೬೬). ೮. [ಸಾಂಖ್ಯ] ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಷಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಾಂಶವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸದೆ ಸಾಧಾರಣಾಂಶವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗ್ರಹಿಸುವುದು : ಎದುರಿಗಿರುವ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಬೇರೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ಮರಣೆ ಬೆರತು ಭ್ರಾಂತಿ ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವುದು (ಪಂಕಾ. ೫೦). ೯. [ಕಾಮಶಾ] ಚುಂಬನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಪುರುಷಂ ಸ್ತ್ರೀಕುಂದಲ ಚುಬುಕಮಂ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂ ಪಿಡಿದು ಅವಳ ಹಿಂದೆ ನಿಂದಿರ್ದು ಮೋರೆಯ ಸ್ವಲ್ಪ ತಿರುಗಿಸಿ ಪಿಡಿದು ಅವಳ

ಕೆಳಗಣ ತುಟಿಯಂ ತಾಂ ಕಡಿದು ಅವಳ ಕೈಯಿಂದ ತನ್ನ ಕೆಳಗಣ ತುಟಿಯಂ ಅಂಗುಷ್ಠ ತರ್ಜನಿಗಳಿಂ ಪಿಡಿಸಿ ಚುಂಬಿಸುವ ಭಾವಂ ಭ್ರಾಂತಿಯೆಂಬ ಚುಂಬನಂ (ಕಾಮಚಾ. ೩೫). [ಸಂ.]

ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ದಿಕ್ಕು ತೋಚದಂತಾಗು : ಕಂಗೆಡು : ಮುಂತೆ ಗೌರೀಶನ ಶರೀರದೊಳೆಂತು ಮಾಡಿದಂತಲಾ ನಾಂ ಭ್ರಾಂತಿಗೊಂಡಡಿದು (ಪಾಪ. ೦೬-೪) ; ತನ್ನ ಪ್ರಾಣೋಪನ . . . ಕಾಣದೆ ಕಂಗೆಟ್ಟಳು ಭ್ರಾಂತಿಗೊಂಡಳು ಮಾಣದೆ ಮಗುಳಱಿದಳು (ಪೋಚಪ. ೨೭-೧೩).

[ಭ್ರಾಂತಿ + ಕೊಳ್[1]]

ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಭ್ರಮಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಶಂಬರಾಸುರನ ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳಿಸಿ ಮಹದಾದಿವಿಸ್ತರ ಸೃಷ್ಟಿಂ ತೋಱಿಪವನು ಕಂತುವಿಗೆ (ಪಾಪಚ. ೦೦-೭೦). [ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳ್ + — ಇಸು[3]]

ಭ್ರಾಂತಿಜನ್ಯ (ನಾ). ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದುದು ; ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಉಂಟಾದುದು : ಸರ್ವಾಧಿಷ್ಠಾನವಾದಂಥಾ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನು ತಿಳಿಯದ್ದರಿಂದಾ ಬಂದದ ಆಗಲಾಗಿ ಇದಕ್ಕೆ ಭ್ರಾಂತಿಜನ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು (ತ್ರಿಸ್ಥ. ೨೯-೦೦). [ಸಂ.]

ಭ್ರಾಂತಿಮದಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿ] ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ನೋಡಿ ಆ ಬೇರೊಂದು ವಸ್ತುವೇ ಇದು ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ ಅಲಂಕಾರ : ಈ ಉದಾಹರಣೆಗೆ — ' ಈ ದುಂಬಿಯೆ ನಿನ್ನ ಮುಖವನ್ನು ಕಮಲವೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟಿದೆ ' — ಎಂಬ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಂದರಿಯೊಬ್ಬಳ ಮುಖಕ್ಕೂ ಕಮಲಕ್ಕೂ ಸಾದೃಶ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ದುಂಬಿಗೆ ಮುಖವಿದಲ್ಲಿ ಕಮಲವೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯುಂಟಾಯಿತು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಭ್ರಾಂತಿಮದಲಂಕಾರ : ಒಂದು ಮಸ್ತುವ ಪೋಲುವೊಂದು ಮಸ್ತುವೆಂದು ಭ್ರಮಿಸುವುದು ಭ್ರಾಂತಿಮದಲಂಕಾರಂ ಎಂದುಂ (ಅಲ್ಲಂ. ೧೩-೦೫) ; ಸಾದೃಶ್ಯಮೂಲಕ ಸೃತಿ ಸಂದೇಹ ಭ್ರಾಂತಿಗಳಿಂ ಪೃತ್ಯೇಕಮಾಗಿ ಸೃತಿಮದಲಂಕಾರಂ ಸಂದೇಹಾಲಂಕಾರಂ ಭ್ರಾಂತಿಮದಲಂಕಾರಂ ಎಂದಿವಱ್ಕುಂ (ಚಜ. ೫೪). [ಸಂ.]

ಭ್ರಾಂತಿಯೋಗ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಇತರರಿಗೆ ಭ್ರಮೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ಥಿತಿ : ಸೊಗಸು ಮಿಗಲಲ್ಲಿಯೆ ಲೋಚನಯುಗಳ ಸಮತಳಿಸಿದ ಸುಮುಖ್ಯಯ ಬಿಗುಹಿನಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನೆಸೆದನು ಭ್ರಾಂತಿಯೋಗದಲಿ (ಕುಚ್ಚಾ. ೦-೨೩). [ಸಂ.]

ಭ್ರಾಂತಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಎಂತು ಸ್ಮರಿಪೆ ಕಸವಲ್ಲಿ ಕಂಡ ವಿಷಯ ಭ್ರಾಂತಿವಡೆದ ನೀಱೆ ತನ್ನ ಅಂತ್ಯಕಾಲದ ವೀ ಜೀವಿಸಲಾಱೆಯು ಸಂತಮಿಪನು ಮಾನಿನಿಯ (ಪೋಚಪ. ೫೬-೩೦).

[ಭ್ರಾಂತಿ + ಪಡೆ[1]]

ಭ್ರಾಂತಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ತಾಳು : ಅರಿಯದೆ ಭ್ರಾಂತಿವಿಡಿದೇ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಗಳಂತವಿಲ್ಲದ ತಿರುತಿರುಗಿ ಬೇಸತ್ತು ಬೆಂಡಾಗಿ (ಗಗಚಾ. ೧-೨೪). [ಭ್ರಾಂತಿ + ಪಿಡಿ[1]]

ಭ್ರಾಂತಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿ ; ಭ್ರಮೆಗೆ ಒಳಗಾಗು ; ಪ್ರಿಯಾಲಾಪಾ ಭ್ರೂವಿಭ್ರಮಗ್ರಹಾಗ್ರಹವಶದಿಂ ಭ್ರಾಂತಿಸದುಪಕಾಂಕಮನಂ ತಂತನು ನಿತ್ಯಂ ಸಮಸ್ತರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯಂ (ಪೂಚಾ. ೨-೨೩) ; ಗ್ರಂಥಕಾರವ ಸಂಕಲನೆಯೊಳು ವಿರೋಧಿಸಲ್ಪಡುಗುಮೆಂದು ಭ್ರಾಂತಿಸಲ್ಕೇಡ (ಗೀಪ್ರಾತಿ. ೨೮-೬). [ಭ್ರಾಂತಿ + — ಇಸು[3]]

ಭ್ರಾಂತು (ನಾ). ೧. ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ ; ಭ್ರಮೆ : ಪಾವನ ವೇಷಂಬು ಭ್ರಾಂತುಳ್ಳನ್ನಕ್ಕ ವಾನು ಭಕ್ತವೆಂತಪ್ಪೆನು (ಪಾಪ. ೧೦೩) ; ಅವನಿಯೊಳಾಂ ಕ್ಷುಲ್ಲಕಂ ಶಪ್ಪದೆಂಬೀ ಭ್ರಾಂತಂ ಬಿಟ್ಟರ್ಪುದಿನ್ನಾದಪೆ ನಿಬಿಳಜನಾನೀಕದಿಂ ಪೂಜ್ಯನುಂ (ಅಚಕ್ಷ.೨-೬೨) ; ವಿರಕ್ತನಾದ ಬಳಿಕೆ ಭ್ರಾಂತಿ ಭ್ರಾಂತುಗಳನಳದು . . . ಮಹಾಬುಧರುಂ ನಿಜವಾಸಿಯೊಗಿರಬೇಕು (ಅಬಚಿ. ೦೩೯-೦೨೧). ೨. ಸಂದೇಹ ; ಸಂಶಯ : ಭ್ರಾಂತೇಂ ಜಗತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಚಿರಂತನ ನೂತನ ಮಹಾಶಯೀಶ್ವರಕೃತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರಸ್ಮಾರತೆ ನಿನ್ನೆ ನಿರಂತರ ಮನುಷ್ಯ ನೇತ ಜಾತಕಕೃತಿಯೊಳ್ (ಜಾತಕ. ೨-೩) : ಮಿನಕ್ಕಂ ಕೂರ್ಮಕ್ಕಂತೇನೊಂದಂ ಪೂಡರೆಪೆ ಪೋಲ್ವೊಡಮಿರ್ಪತ್ತಾನಾಲ್ಕು ಮರ್ಮದೊಳ್ ಸಾವಾನುಂ ಭ್ರಾಂತಿಲ್ಲದಱ್ಕು (ಜಕ್ಕಣ. ೩-೩೦). ೩. ಭ್ರಮೆಗೊಳಗಾದವನು ; ಮರುಳ : ಭ್ರಾಂತುಗಳಿರಾ ಶಿವಮಥನಸುಖವೇಹುದು ನಿಮಗೆ (ಪಪಚ. ೫೦-೫೫). [< ಸಂ. ಭ್ರಾಂತಿ]

ಭ್ರಾಂತುಮಾರಿ (ನಾ). ಭ್ರಮೆಗೊಂಡವನು ; ಭ್ರಾಂತಿಶೀಲ : ಜಗದ ಪಾತಕರ ಧಾತಿಸದೆ ವಿಷಯವನಱಿಯದ ಆಶಯಲ್ಲಿ ಸುಳಿವ ಭ್ರಾಂತು ಮಾರಿಗಳನೇನೆಂದಱಿಯದೆ (ಪೋಚಪ. ೨೯-೦೮). [ಭ್ರಾಂತು + — ಮಾರಿ[1]]

ಭ್ರಾಂತುಮಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಭ್ರಾಂತುಮಿಡಿದು ಲಿಂಗತೋಗರವನಱಯುವ ಜಾತಕರ ಪೆಱ್ಚ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ (ಜಪಚ. ೬೭೨). [ಭ್ರಾಂತು + ಪಿಡಿ[1]]

ಭ್ರಾಜಿತ (ಗು). ೧. ಹೊಳಪುಗೊಂಡ ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ; ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ : ಮುಂದೊಂದಿಡೆಯೊಳ್ [ದ] ಭ್ರಾಭ್ಯವಿಭ್ರಮಭ್ರಾಜಿತೋತ್ಸಂಗಶ್ರೀಲಮಂ ಕಂಡು (ಪೂಪಚಾ. ೧-೨೫ ಪ) ; ಅಭ್ರಂಕಷಹರ್ಮ್ಯಾಗ್ರಗಳ ಭ್ರಾಜಿತ ಮತ್ತವಾರಣಸ್ಥಿತ ಕಾಂತಾವಿಭ್ರಮನಿರೀಕ್ಷಣೋಪಗತಭ್ರಮದಿಂದಮರಪತಿಗಿಂತಾಯ್ತನಿಮೇಷಂ (ಪೂಪ್ರ.೩.೦-೨೩೬). (ನಾ). ೨. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದು ; ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದುದು : ಅನತಿಪಿಪ್ಪೋತ್ಪಭ್ರಾಜಿತ ಮಾಯ್ತನಸ ಶುಭ್ರಾಂಬುಜಮಾತ್ಮ ಭವನಾತತ್ಪರನಾ (ಪೂಪ್ರ. ೩೯-೦೯). ೩. ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾದವನು ; ಕಾಂತಿಯುಕ್ತನಾದವನು : ಭವಳ್ಕ ಕಾತವತ್ಪಸಾರಯಮಾಮರಚಿತಾಂಭ್ರಯಭ್ರಾಜಿತನುಂ (ಸಚಾಪ. ೨-೬೯ ಪ). [ಸಂ.]

ಭ್ರಾಜಿಷ್ಣು (ಗು). ೧. = ಭ್ರಾಜಿತ ೧. (ನಾ). ೨. = ಭ್ರಾಜಿತ ೩ : "ವಿಭ್ರಾಟ್, ಭ್ರಾಜಿಷ್ಣುಃ, ರೋಚಿಷ್ಣುಃ—೩ ಭೂಷಣಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವವನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಿಶ್ಯಾ.೩೬. ೦೧೬) ; ಬಂದಾಕ್ಷಿಸುವ ಲಂಪಿಂ ವಜ್ರ ಗೋದರ್ಧನಾಚಳಧಾರ್ಮಕಸಹಿಷ್ಣುವಂ ಜಳಧಂಭ್ರಾಜಿಷ್ಣುವಂ ವಿಷ್ಣುವಂ (ಪಾಪ. ೧-೧೪) ; ಸುತಿಗೆಯ್ದಂ . . . ಸಿತ ಶೂಲಿಜಟನಾಗನಾಗ ಭರಣ ಭ್ರಾಜಿಷ್ಣುವಂ ವಿಷ್ಣುವಂ (ಜಾಪಚ. ೩-೪೫). ೩. ಶಿವ : ಭ್ರಾಜಿಷ್ಣು ಭದ್ರಂ . . . ರಕ್ಷಿಕ್ಕೆ ವೀರೇಶ್ವರಂ (ಜಪ್ಕಾ.೪. ೦-೬). ೪. ವಿಷ್ಣು. [ಸಂ.]

ಭ್ರಾತೃ (ನಾ). ೧. ಅಣ್ಣ ಅಥವಾ ತಮ್ಮ ; ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು : "ಸಹಜಾತಂ ಸಹೋದರಂ ಸೋದರಂ ಭ್ರಾತೃವೆನಲೊಡಪುಟ್ಟಿದಂ" (ಜುಂಗಾಂ. ೧೨-೦೦) ; ಅಂತಃಕಲಹದಿಂದಾಗಿ ಭ್ರಾತೃಗಳಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು (ಕೃಗಂಚಾ. ೩೫). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನದಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಸ್ಥಾನ ; ಸಹೋದರಸ್ಥಾನ : ಲಗ್ನದಿಂ ಚತುರ್ಥನು ದಶಲಾಭಂಗಳ ಭ್ರಾತೃವಿ ಮೊಳ್ [ಜಾತಕಾ. ತ್ರಿರಾಶಿಯೊಳ್] . . . ಶುಭಪ್ರದನಸಿತಂ (ಜಾತಕ. ೦೦-೦೩). [ಸಂ.]

ಭ್ರಾತೃಜ (ನಾ). ಅಣ್ಣನ ಅಥವಾ ತಮ್ಮನ ಮಗ ; ದಾಯಾದಿ : "ಭ್ರಾತ್ರೀಯಃ. ಭ್ರಾತೃಜಃ—೨ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನ ಮಗ. ಅಣ್ಣನ ಮಗ. ತಮ್ಮನ ಮಗ" (ಶಿಶ್ಯಾ.೩೬. ೦೭೭). [ಸಂ.]

ಭ್ರಾತೃಜಾಯೆ (ನಾ). ಸಹೋದರರನ ಹೆಂಡತಿ : "ಪ್ರಜಾವತೀ. ಭ್ರಾತೃಜಾಯಾ—೨ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನ ಹೆಂಡತಿ" (ಶಿಶ್ಯಾ.೩೬. ೦೭೩).

[ಸಂ. ಭ್ರಾತೃಜಾಯಾ]

ಭ್ರಾತೃದ್ರೋಹ (ನಾ). ಒಡಹುಟ್ಟಿದವರು ಪರಸ್ಪರರಿಂಗೆ ಮಾಡುವ ಮೋಸೆ.-ವಿಶ್ವಾಸಘಾತ : (ಕ). [ಸಂ.]

ಭ್ರಾತೃಪುತ್ರ (ನಾ). = ಭ್ರಾತೃಜ : "ಭ್ರಾತೃವ್ಯಃ, ಭ್ರಾತೃಪುತ್ರಃ, ಭ್ರಾತ್ರೀಯಃ, ಭ್ರಾತೃಜಃ — ಈ ೪ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವ ಮಗಂ" (ಶಬ್ದಮ. ೬೩-೪೩೨); ಧರ್ಮರಿಗೆ ಶ್ರೀಮಾನ್ ಎಸ್. ಜಿ. ವರಹಿಯ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ನನ್ನ ಸಮಿಪಬಂಧು. ಭ್ರಾತೃಪುತ್ರರು ಎಂಬಂಶವು ತಿಳಿದಿರ್ಪಾರದು (ಭಾಷ. III. XXXVII. ೨೮೪೫೫). [ಸಂ.]

ಭ್ರಾತೃರೇಖೆ (ನಾ). [ಸಾಮುದ್ರಿ] ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮಂದಿರ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿರುವ ಗೆರೆ : ಕರುಬೆರಳ ತಾಳಿನಲ್ಲಿ ಭ್ರಾತೃರೇಖೆ ಯಿರುವುದು (ಜಾಯೋ. ೧೬-೬). [ಸಂ. ಭ್ರಾತೃರೇಖಾ]

ಭ್ರಾತೃವಧು (ನಾ). = ಭ್ರಾತೃಜಾಯೆ : "ಪ್ರಜಾವತೀ, ಭ್ರಾತೃವಧೂಃ — ಈ ೨ ನಾ(ದಿ)ದುನಿ" (ಶಬ್ದಮ. ೬೬-೬೫೦). [ಸಂ.]

ಭ್ರಾತೃವ್ಯ (ನಾ). ೧. = ಭ್ರಾತೃಜ : "ಭ್ರಾತೃವ್ಯಃ, ಭ್ರಾತೃಪುತ್ರಃ, ಭ್ರಾತ್ರೀಯಃ, ಭ್ರಾತೃಜಃ—ಈ ೪ ಒಡಹುಟ್ಟಿದನ ಮಗಂ" (ಶಬ್ದಮ. ೬೩-೪೩೨). ೨. ಶತ್ರು ; ಹಗೆ. [ಸಂ.]

ಭ್ರಾತ್ರೀಯ (ಗು). ೧. ಸಹೋದರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಸಹೋದರನಿಗೆ ಸೇರಿದ. (ನಾ). ೨. = ಭ್ರಾತೃಜ : "ಭ್ರಾತೃವ್ಯಃ, ಭ್ರಾತೃಪುತ್ರಃ, ಭ್ರಾತ್ರೀಯಃ, ಭ್ರಾತೃಜಃ—ಈ ೪ ಒಡಹುಟ್ಟಿದನ ಮಗಂ" (ಶಬ್ದಮ. ೬೩-೪೩೨). [ಸಂ.]

ಭ್ರಾಮ (ನಾ). ೧. ಅಲೆದಾಟ ; ತಿರುಗಾಟ. ೨. ಭ್ರಾಂತಿ ; ಭ್ರಮೆ. [ಸಂ.]

ಭ್ರಾಮಕ (ಗು). ೧. ತಿರುಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ : ಸುತ್ತಿಸುವ. ೨. ಭ್ರಮೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ; ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ ; ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ : ಅತುರಾತುರದೊಳು ಮದುವೆ ನಿಂದನು ಅದು ಭ್ರಾಮಕಸುಖದೊಳು ಸಂದು (ಶಂಕಾಪ. ೨೫೬-೪೨) ; ಅನೇಕ ಭಾಷೆಗಳ ಲಿಂಗವಿಂಗಡಣೆಯಲ್ಲಿ ಚಂಚಲ ಹಾಗೂ ಭ್ರಾಮಕ ಅಂಶ ಗಳು ಇರುವುದೇ ಈ ಅಪಹಾಸ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿದ್ದಿರಬೇಕು (ಪ್ರಾ.ಕ. ೨೮೬). ೩. ಮೋಸದ ; ಕಪಟದ. (ನಾ). ೪. ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ : ಭ್ರಾಂತಿ ; ಭ್ರಮೆ : ಭ್ರಮೆಯೊಳಗೆ ತನ್ನಯ ಭ್ರಾಮಕ ಹಿಂಗಿದಲ್ಲದೆ ಕಂಡುದ ಕಾಣ ಬಾರದೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸೂಚನೆ (ಕೋಚಪ. ೨೯೦-೬೫೦); ಪಾಶವಮತು ಗುರು ಮಾಗಬೇಕು ವೇಷವಮತು ಚರವಾಗಬೇಕು ಭ್ರಾಮಕವಮತು ಲಿಂಗವಾಗಬೇಕು (ಕವಸೋ. ೫೦-೦೧೩). ೫. ಮೋಹ ; ವಾಂಛೆ : ಪರಮಪತಿವ್ರತೆ ಯಾಗಿರ್ಪ ತನಗೀ ತರಳನ ಮೇಲೆ ಭ್ರಾಮಣವ ಇರಲೀಯದೊಡಲನೀಡಾಡು ವೆನು (ಕೋಚಪ. ೨೦-೮೬). ೬. ಭ್ರಮೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು ; ಸುಳ್ಳನ್ನು ನಿಜವೆಂದು ನಂಬಿಸುವುದು ; ಮೋಸ : ಭೂಮಿಪತಿವ್ರತೆ ತನ್ನ ತನುಭೋಗಮಂ ಭ್ರಾಮಕವಿಂದೆಂದು ಜಜಿದು (ಕೃಯಾ. ೫೬-೧೨). ೭. ಸೂಜಿಗಲ್ಲು ; ಅಯಸ್ಕಾಂತ : "ಚುಂಬಕಃ, ಭ್ರಾಮಕಃ ಮೊದ ಲಾದುವು ಅಯಸ್ಕಾಂತದ ಭೇದಂಗಳ್" (ಶಬ್ದಮ. ೫೮-೦೫) ; ತಪ್ಪ ರಿಸದು ಭೂಪಮಾಯಂ ಪತಿ . . . ಮುನಿವಂ ಭ್ರಾಮಕದತ್ತೆಳಸುವ ಪಚ್ಚಿಗರ್ಬ್ಬನಕ್ಕೆಯಾದಂ (ಪಂಚಪ. ೪-೬೬) ; ಇವೆಂತ್ರನ ವಿದ್ಯುಜ್ಜನಕ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಜಾಲಕದಂಡವ (Driving shaft) ಮೇಲೆ ಅನೇಕ ಭ್ರಾಮಕ ಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಶಬ್ದಾ. ೨೮೨). ೮. ಧೂರ್ತ ; ಮೋಸ ಗಾರ. ೯. ನರಿ. ೧೦. ಸೂರ್ಯಕಾಂತಿ ಹೂವು. [ಸಂ.]

ಭ್ರಾಮಕಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಮರುಳಾಗು ; ಮೋಹಗೊಳ್ಳು : ಸಹ್ಯೋಮ ಲಾಂಗಿಯ ಪೇರುರದಿ ಹೇಮಾಬ್ಜಮುಖಸ್ಪನ ಬಗಿವಡೆದಿರೆಭ್ರಾಮಕಗೊಂದು ವೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಕೋಚಪ. ೮೬-೪೭). [ಭ್ರಾಮಕ + ಕೊಳ್ಳು (<ಕೊಳ್)]

ಭ್ರಾಮಕರತಿ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ರತಿ : ಪ್ರವಂಚದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರೆ ಅವರ ಮನಃಪೂರ್ವಕ ಮನಸ್ಸಿಟ್ಟು ರಮಿಸಿದರೆ ಮಹಾರತಿ. ಆಕೆ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದೆ ರಮಿಸುವದು ಭ್ರಾಮಕರತಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವದು (ಶಕುಶಾ. ೨೩೦). [ಸಂ.]

ಭ್ರಾಮಕವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಹಗೊಳಿಸಂ : ಮರುಳುಮಾಡು : ನಿನ್ನನ್ನು ಕಾಮರಾಸ್ಯದೊಳಿಟ್ಟು ಭ್ರಾಮಕವಡಿಸಿದನಿವೀಗ ಮೋಡಂದು ಕಾಮನ ರೂಪ ತೋಜಿದಳು (ಕೋಚಪ. ೬೦-೬೦). [ಭ್ರಾಮಕ + ಪಡಿಸು]

ಭ್ರಾಮಕವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮರುಳಾಗು ; ಮೋಹಗೊಳ್ಳು ; ಕಾಮನ ತರಳ ವಿಗ್ರಹವ . . . ಮಾನಿನಿ ಕಂಡು ಭ್ರಾಮಕವಡೆದಳಾಕ್ಷಣದಿ (ಕೋಚಪ. ೦೬-೮೬). [ಭ್ರಾಮಕ + ಪಡ್ಕ]

ಭ್ರಾಮಕಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ ಹಿಡಿಸುವ ಅಸ್ತ್ರ ; ಸಮ್ಮೋಹನಾಸ್ತ್ರ : ಭ್ರಾಮಕಾಸ್ತ್ರಗಳಂ ಸಂಧಿಸುಯುಂ ಕಡುತಿಕ್ಷ್ಣ ಪುಷ್ಕಲಸೊಳ್ ಚಿತ್ರಂ ಚಿತ್ರತರಮಾಗೆ ಕೈಗಮ್ಮುತಿರ್ದಂ (ಜಾಮಕ್ಕ. ೧೬-೯). [ಸಂ.]

ಭ್ರಾಮರ (ನಾ). ೧. ದುಂಬಿಯಿಂದಾದುದು ; ದುಂಬಿಗೆ ಸಂಬಂಧ ಪಟ್ಟುದು. ೨. ಜೇನುತುಪ್ಪ. ೩. ಸತ್ಪುವಿಕೆ ; ತಿರುಗುವಿಕೆ. ೪. (ಅಲಂ) ಮನಸ್ಸಿನ ಅಲೆದಾಟ ; ಭ್ರಾಂತಿ ; ಅಜ್ಞಾನ : ತ್ಯಾಗಾಂಗ ಭೋಗಾಂಗ ಯೋಗಾಂಗ ಸ್ವರ್ಗಸಮಾಧಾನ ಸುಚಿತ್ತವಿದ್ಯಾ ಮತ್ತೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿಜನೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಾ ಭ್ರಾಮರವೇತಕ್ಕೆ (ಕೋಚಪ. ೦೧೦-೬೦೨). [ಸಂ.]

ಭ್ರಾಷ್ಟ್ರ (ನಾ). ೧. ಹುರಿಯುವ ಓಡು ; ಬಾಂಡಲೆ : "ಅಂಬರೀಷಃ, ಭ್ರಾಷ್ಟ್ರಂ—ಈ ೨ ಹುರಿಗಾಪಲಿ" (ಶಬ್ದಮ. ೬೨-೦೫೮); "ಭ್ರಾಷ್ಟ್ರ ಮಂಬರೀಷಂ ಹುರಿವ ಹುಚ್ಚಣ್ಣ" (ಕುಂಚಾ. ೬೨-೨೮). ೨. ಬೆಳಕು ; ಪ್ರಕಾಶ. ೩. ಆಕಾಶ. [ಸಂ.]

ಭ್ರಾಷ್ಟ್ರಕ (ನಾ). = ಭ್ರಾಷ್ಟ್ರ ೧. [ಸಂ.]

ಭ್ರುಕುಂಸ (ನಾ). ಹೆಂಗುಸಿನ ವೇಷಧಾರಿಯಾದ ನಟ : "ಭ್ರುಕುಂಸಃ, ಭ್ರುಕುಂಸಃ, ಭ್ರೂಕುಂಸಃ— ೩ ಸ್ತ್ರೀವೇಷಧಾರೀ— ಹೆಣ್ಣುವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿದ, ನರ್ತಕಃ, ಪುರುಷಃ, ಕುಣಿಯುವ ಗಂಡಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಕಣ್ಣಂ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಭ್ರುಕುಟಿ (ನಾ). ೧. (ಕೋಪ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣದಿಂದ ಉಂಟಾ ಗುವ) ಹುಬ್ಬುಗಂಟು ; ಭ್ರೂಭಂಗ : ತಿರಿದುಂ ಪ್ರದುತ್ಪದಿಂದಮ ವಿರತಿಂ ಲಕ್ಷ್ಮಸವ ಭೀಷಣಭ್ರುಕುಟಿ ಪೊದಟ್ಟಿರೆ (ಶಾಕಂಭ. ೬೦೦); ಭ್ರುಕುಟಿ ಪೊದೆಳ್ದಡೆಯೊಂದಿರೆ ಕೋಪಾಗ್ನಿದು ಪೊದರ್ವ ರೂಪಾಂತ ತೆಜದ ಳುಡುಪಡಿಸುತ್ತುಂ (ಶಾಕಂ. ೦೧-೬). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಅಭಿನಯದಲ್ಲಿ ಹುಬ್ಬಿನ ವಿಳು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಎರಡು ಹುಬ್ಬುಗಳನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆ ಮೇಲೆತ್ತುವುದು" (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೬೬ ಗಣ್ಯಕೂಡಾದ) : ಸಹಜ, ಪತಿತ, ಆಕೃಷ್ಟ, ರೇಚಿತ, ಕುಂಚಿತ, ಭ್ರುಕುಟಿ, ಚತುರ—ಈ ವಿಳು ಹುಬ್ಬಿನ ಭೇದಂಗಳ್ . . . ಳಿಲನೆಯತ್ತಲ್ಕೆರಡುಂ ಜಲಜಾಕ್ಷೀ ಭ್ರುಕುಟಿ ಯೆಂಬ ಪೆರ್ಸೆದಿರ್ಕುಂ (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೬-೨೬). [ಸಂ.]

ಭ್ರೂಕುಂಸ (ನಾ). = ಭ್ರುಕುಂಸ : "ಭ್ರುಕುಂಸಃ, ಭ್ರುಕುಂಸಃ, ಭ್ರೂಕುಂಸಃ— ೩ ಸ್ತ್ರೀವೇಷಧಾರೀ — ಹೆಣ್ಣುವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ನರ್ತಕ, ಪುರುಷ, ಕುಣಿಯುವ ಗಂಡಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಕಣ್ಣಂ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಭ್ರೂಕೋಟಿ (ನಾ). = ಭ್ರುಕುಟಿ ೧ : "ಭ್ರುಕುಟಿಃ, ಭ್ರೂಕುಟಿಃ — ೨ ಹುಬ್ಬು (ವುರ್ವು) ಗಂಟಿಕ್ಕುವುದು" (ಶಬ್ದಮ. ೦೨೮-೧೦). [ಸಂ.]

ಭ್ರೂಕೋಟಿ (ನಾ). ಹುಬ್ಬಿನ ಕೊನೆ.— ತುದಿ : ಈ ಜಗದೊಳ್ ಬದ್ಧೆಗ ನನ್ನನಾತನಿಚ್ಛಿಸುಂ ಭ್ರೂಕೋಟಿಯುಂ ಕೋಟಿಯುಂ (ಕಂಪಣಾ. ೨-೨೬);

ಕಾರುಣ್ಯದೃಷ್ಟಿಯೊಳಿತ್ತಂ ಧರಣೀಶ್ವರು ತನಯಮಂ ಭ್ರೂಕೋಟಿಯಿಂ ಕೋಟಿಯುಂ (ಪ್ರಭು. ೩-೯೨). [ಸಂ.]

ಭ್ರೂಣ (ನಾ). ೧. ಗರ್ಭಸ್ಥ ಶಿಶು ; ಪಿಂಡ : " ಗರ್ಭಃ, ಭ್ರೂಣಃ —ಈ ೨ ಗರ್ಭಂ " (ಪಣಾಮು. ೩೨-೪೫); ತಾಯಿಯು ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ, ತಾಯಿಯಿಂದಲೇ ಆಹಾರವನ್ನು ಪಡೆದು ಬೆಳೆಯುವ ಮನುಷ್ಯನ ಭ್ರೂಣವು (Embryo) ಕೂಡ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿ ನೋಡಿದರೆ ಪರತಂತ್ರಜೀವಿಯೇ (ಪಜ್ಞೇ. ೭). ೨. ಕೂಸು ; ಶಿಶು ; ಮಗು. ೩. ಹುಡುಗ ; ಬಾಲಕ. ೪. ಬಸುರಿ ; ಗರ್ಭಿಣಿ ; " ಬಸುರಿ ಸತಿಯೊಳ್ ಭ್ರೂಣಮೆಂಬುದು " (ಪುಂಗಾ. ೦೫೦-೦೨). ೫. ಸಸ್ಯದ ಅಂಕುರ ; ಮೊಳಕೆ : ಈ ಅಂಡವು ಪರಾಗನಳಿಕೆಯ ದ್ರವದೊಂದಿಗೆ ಸ್ಪರ್ಶವಾದ ಮೇಲೆಯೇ ಭ್ರೂಣವು ತಯಾರಾಗುವುದೆಂದೂ ವಿದಿತವಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ಸ್ಯ. ೦೮) ; ಭತ್ತದ ಉಮಿ ಅಥವಾ ಹೊರಕವಚವನ್ನು ತೆಗೆದರೆ ಬರುವ ಅಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಭ್ರೂಣ . . . ಮತ್ತು ಒಳಗೆ ವಿಪ್ಪದ ಭಾಗ ಇರುತ್ತವೆ (ಜಪಾ. ೬೨). ೬. ಮೂಲಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮನುಷ್ಯ ; ಮೂಲವಸ್ತು ; ಈ ಹಂತದಲ್ಲಿ ರೂಪುಗೊಂಡ ಮನುಷ್ಯಗಳನ್ನು ಸೌಲಭ್ಯಹೀನ ಗ್ರಹಗಳ ಮತ್ತು ಇತರ ಮನುಷ್ಯಗಳ ಭ್ರೂಣಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬಹುದು (ಕೂಮನು. ೩೯). ೭. (?) : "ಗರ್ಭಿಣೀ ಜ್ಞಾರೆಯತೀವ ಬಾಲಕರುಮಿಂತಿವ್ವ ಭ್ರೂಣಮೆನಿಸ್ಮ" (ಜಾಪಾಕ. ೦೩೯). [ಸಂ.]

ಭ್ರೂಣಹತ್ಯ (ನಾ). ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವ ಶಿಶುವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದು.—ಕೊಲ್ಲುವುದು : ಅಂದು ಕಣ್ಣಪ್ಪನ ನಯನವಿರೆ ಇಂದುಜೂಟಂ ಭ್ರೂಣ ಹತ್ಯಕೆ ಬಂದು ನಿಲುವನೆ (ಪಪ್ರ. ೦೬-೧೦); ಆತ್ಮಹತ್ಯ ಭ್ರೂಣಹತ್ಯದೋಷಂಗಳೊರ್ಮೊದಲೊಳೆ ಬಂದೊದವುಗುಮುಂದೆ ಮಾಣ್ದಿಂ (ಜಪಾಕ. ೮೨-೩). [ಸಂ.]

ಭ್ರೂಣಹತ್ಯಾಪಾತಕ (ನಾ). ೧. ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವ ಶಿಶುವನ್ನು ಕೊಂದುದರಿಂದ ಬರುವ ಪಾಪ. ೨. ಹಸುಳೆಯನ್ನು ಕೊಂದುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪಾಪ ; ಬಾಲವಧೆಯಿಂದ ಬರುವ ದೋಷ : ಕರೆ ವಿಮ್ಮತಗಳಿನೇ ಭ್ರೂಣಹತ್ಯಾಪಾತಕಕ್ಕಂಜುವೆನು (ಭಾಗ್ಯಲ್ಕ್ಷ್ಮೀ. ೩-೨೬) ; ಈ ತರಳನ ಮರ್ದಿಸಿ ಭ್ರೂಣಹತ್ಯಾಪಾತಕವನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳಲು ವಿತಕ (ಕೀಗೀಪ. ೦೦-೨೬). [ಸಂ.]

ಭ್ರೂಣಹತ್ಯಾಪಾತಕಿ (ನಾ). ಬಾಲಕನನ್ನು ಕೊಂದ ಪಾಪಿ : ಆತುಕೊಳ್ಳೆಂ ಭ್ರೂಣಹತ್ಯಾಪಾತಕಿಯೆ ಪಡಿತಲಿಸು ವಿಖ್ಯಾತವಿದೆಯೆಮತಜ್ಞ ನಿನ್ನ ಸುತನಿಲುನಂದನನ (ಭಾಗ್ಯ. ೦೬-೦೦). [ಸಂ. ಭ್ರೂಣಹತ್ಯಾಪಾತಕಿನ್]

ಭ್ರೂಣಹತ್ಯೆ (ನಾ). =ಭ್ರೂಣಹತ್ಯ : ಭ್ರೂಣಹತ್ಯೆ ನಮ್ಮ ಮೊದಲನೆಯ ಹೆಜ್ಜೆ (ಕಂದ್ರಕಾ. ೧೩-೨೦). [ಸಂ. ಭ್ರೂಣಹತ್ಯಾ]

ಭ್ರೂಭಂಗ (ನಾ). = ಭ್ರುಕುಟಿ ೧ : ಪ್ರಕಟಿತಮಪ್ಪಗವಪತಿಶಿಶುವನ್ನು ಕಾಶರತಿವಿಶುದ್ಧೀಪಣಭ್ರೂಭಂಗರ್ ನಕುಲ ಸಹದೇವರ್ (ಪಂಕಾ. ೬-೬) ; ವಿಮುಗಿಪತು ಭಂಗಮುಂ ಮಾಡಿದಂಗದಾದಿಗಳಂ ಭ್ರೂಭಂಗಮಾತ್ರದೊಳೆ ಸೆಲೆಗೆಯ್ದು ತಂದು . . . ಪಂಧವಿಸುವೆಂ (ತಂಯಶಾ. ೦೪-೦೦೬ ಪ); ಓಂಗಳಿಂದನುಯೋಗ ವಿಜಿಹಸ್ಯಾಂಗುಲಿಯೊಳುತ್ತರ ಲಸದ್ಭ್ರೂಭಂಗದರಿ ಸಂದೇಪ ಮುಖವಿಕೃತಿಯಲಿ ದುರ್ನೀತಿ (ಭಾಮ್ಯಕ. ೦೪-೮೬). [ಸಂ.]

ಭ್ರೂಭ್ರುಕುಟಿ (ನಾ). =ಭ್ರುಕುಟಿ ೧ : ಕೃತಾಂತಭ್ರೂಭ್ರುಕುಟಿಕುಟಿಲಮಂ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀತಾತಂ ಕಾರ್ಮುಕಮಂ ಕಳೆದು (ಪಂಪ್ರ. ೬-೩೦). [ಸಂ.]

ಭ್ರೂಮಧ್ಯ (ನಾ). ಎರಡು ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ : ಮೂಲ ನಾಭ್ಯುತವೆ ಕಂಠಪುಯಿನಾಸಾಗ್ರಲೋಲನೇ ಭ್ರೂಮಧ್ಯವಾದ ಮಧ್ಯಸ್ಥನೆ (ಪಚ್ಚ. ೪-೦೬-೬೨) ; ದ್ವಾರಗಳೊಂಭತ್ತು ಮುಚ್ಚಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಧ್ಯಾನ ಭ್ರೂಮಧ್ಯದಿ (ಪ್ರಭಂಪ. ೬-೩೦ ಚಕ್ರಸ್ತುತಿ). [ಸಂ.]

ಭ್ರೂಲಾಸ್ಯ (ನಾ). ಹುಬ್ಬನ್ನು ಆಡಿಸುವುದು ; ಹುಬ್ಬನ್ನು ಕುಣಿಸುವಿಕೆ : ಇದು ನಿನ್ನರ್ಜಿಸುವಿಕ್ಷಿಂಚಾಮಂ . . . ಎಂದು ತೋರ್ದ ತೆಱದಿಂ ಭ್ರೂಲಾಸ್ಯಮಂ . . . ತೋರ್ದಾದಳ್ (ಅಷ್ಟ. ೧೦-೦೬). [ಸಂ.]

ಭ್ರೂಲೇಖೆ (ನಾ). ಹುಬ್ಬಿನ ರೇಖೆ.—ಗೆರೆ : ಮುಂದೆ ನಿಂದ ಸಕಲಮಕುಟ ಬದ್ಧರನುನ್ನತಿತಭ್ರೂಲೇಖೆಯಿಂ . . . ದೀಡಿಂಗೆ ಬೆಸಸೆ (ಪ್ರಭು. ೯-೩೨). [ಸಂ. ಭ್ರೂಲೇಪಾ]

ಭ್ರೂವಿಕ್ಷೇಪ (ನಾ). = ಭ್ರೂಲಾಸ್ಯ : ಆ ಪುರಸ್ತ್ರೀಭ್ರೂವಿಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಸೇವಾವತಿಪದವಿಯನಿತ್ತಂ ಮನೋಜಾತಂ (ಪ್ರಭು. ೩-೩೩). [ಸಂ.]

ಭ್ರೂವಿಕ್ಷೇಪಣ (ನಾ). = ಭ್ರೂಲಾಸ್ಯ : ತದ್ಭ್ರೂವಿಕ್ಷೇಪಣಪ್ರೇರಿತಂ ಮೀಳನಾದವಾದರದಿಂ ಬಂದು (ಜಾಪಾ. ೬-೮೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಭ್ರೂವಿಭ್ರಮ (ನಾ). ಹುಬ್ಬಿನ ರಮಣೀಯವಾದ ಚಲನೆ.—ವಿಲಾಸ : ಕಂತುಶರಭವ[ಪ]ನಾ ಪ್ರಯಾಣಾಂತಾಭ್ರೂವಿಭ್ರಮಗ್ರಹಾಗ್ರಹದಶದಿಂ ಭ್ರಾಂತಿಸದುಪಶಾಂತಮನಂ ತಂತಮಗಿತ್ತಂ ಸಮಸ್ತರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯಂ (ಪಂಪಶಾ. ೦-೩೬) ; ಆಕೆಯರ ಸಪ್ತವಿಧಭ್ರೂವಿಭ್ರಮದಿಂ ಮುದನವ ಪದ ವಿಲ್ಲಂ ಕಿದಱಿದಂತೆಯುಂ . . . ಅತಿ ಮನೋಹರಮಾಗೆ (ಪಂಪ್ರ. ೦೨-೦೧೪ ಪ). [ಸಂ.]

ಭ್ರೂವಿಲಾಸ (ನಾ). = ಭ್ರೂವಿಭ್ರಮ : ಭ್ರೂವಿಲಾಸಸ್ಖಲಿತಯೋ ನುತ್ಪತ್ತಿಯಾಗದೆ ಬ್ರಹ್ಮಕೋಟಿಗಳು . . . ದೇವ (ಭಾಪ್ರ. ೩-೧೨). [ಸಂ.]

ಭ್ರೂಸಂಜ್ಞೆ (ನಾ). ಹುಬ್ಬಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಸನ್ನೆ : ವಿವಾಹಪುಂಗಳಿದೇ ಭ್ರೂಸಂಜ್ಞೆಯಂಬಂತೆ ಚಿಲ್ಲುಸದೇಂ ಶ್ರಮ್ರುವಿಲಾಸರೇಖೆ ತಳೆದತ್ತೀಗಳ್ ಕುಮಾರಾಸ್ಯದೊಳ್ (ಗಾಪಾ. ೧೦೦). [ಸಂ. ಭ್ರೂಸಂಜ್ಞಾ]

*

ಮು

ಮು (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ನಲವತ್ತೈದನೆಯ ಅಕ್ಷರ : ಪಳುಭಮಯುರಲವಶಷಸಹ (ಶಾಶಾಭ. ೬ ೪,೬) ; ಅಚ್ಚಗನ್ನಡದಲ್ಲಿ ೪೭ ಅಕ್ಷರಗಳಿವೆಯೆಂದು ಕೇಶಿರಾಜನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ . . . ವ್ಯಂಜನಗಳು . . . ಪಳುಭಮ (ಕೃಶಾ. ೨). ೨. ಚಂದ್ರ. ೩. ಬ್ರಹ್ಮ. ೪. ವಿಷ್ಣು. ೫. ಶಿವ. ೬. ಯಮ. ೭. ಸಮಯ ; ಕಾಲ. ೮. ವಿಷ. ೯. ನೀರು. ೧೦. ಸುಖ ; ಕ್ಷೇಮ. ೧೧. [ಛಂದ] ಮೂರು ಗುರುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಒಂದು ಅಕ್ಷರ ಗಣ ; ಮಗಣ (— — —) : ಮಯುರಸತಜಭನತಿ ಗುನಿಚಯುಮೆಂಬಿವು ನಿಯಮದಿಂ ಗಣಾಕ್ಷರಮಕ್ಕುಂ (ಕಂದೋಂಜ. ೦-೪೬). ೧೨. [ಸಂಗೀತ] ಸರಿಗಮಪಧನಿ ಎಂಬ ಸಪ್ತ ಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯದು ; ಮಧ್ಯಮ : ಅದಱಲ್ಲಿ ತೋಱುವಕ್ಷರಾದಿ ಸಂಜ್ಞೆಗಳು ಪುಟ್ಟುದುವು ಸರಿಗಮಪಧನಿಯೆಂಬಿವು (ಶುಂಗಣ. ೨೬-೩) ; ಸಪ್ತಸ್ವರ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ. ರಿ. ಗ. ಮ. ಪ. ಧ. ನಿ ಎಂಬ ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಪ್ರಯೋಗವಲ್ಲಿವೆ (ಸಂಗಸಾ. ೦೩). ೧೩. [ಗಣಿತ] ಐದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ ; ☞ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರ ಗಳಿಂದ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸುವ ಒಂದು ಕ್ರಮವಿದೆ. 'ಪಾದಿ ಪಂಚ' ಎಂದರೆ–ಪ ಎಂದರೆ ೧, ಫ = ೨, ಬ = ೩, ಭ = ೪, ಮ = ೫ — ಈ ರೀತಿ ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. [ಸಂ.]

ಮುಂದ 'ಮೆಯಿಂದ' ನೋ.

ಮುಂದು 'ಮೆಯ್ದುನ' ನೋ.

ಮುಂಕ (ನಾ). ೧. ಕಳಿಗುಂದಿದವನು ; ಪೆಚ್ಚುಮೋರೆ ಹಾಕಿ ಕೊಂಡಿರುವವನು ; ಯಾಕೆ ಮುಂಕನಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದೀಯ ? (ಕಂಪ). ೨. ದಡ್ಡ ; ತಿಳಿಗೇಡಿ ; ಮೂಢ : ಕುರುಬನೆಂಬ ಮಾತು ಮುಂಕನೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಾಗಿರುವುದು (ಕಥಾಮಂ. ೨೪. ೨೬) ; ಆಗ ನಾನು ಮುಂಕನಂತೆ ಕುಳಿತು ಬಿಡುತ್ತೇನೆ (ಜಾಪ್ರ. ೫೩).

[ಮುಂಕು + — ಅ]

ಮುಂಕಡ 'ಮುಕ್ಕಡ' ನೋ.

ಮುಂಕಣೆ 'ಮುಕ್ಕಿರಿ' ನೋ.

ಮುಂಕಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಪಮ್ಮಣ್ಣಿಭಟ್ಟಾರರ ಮಾಳವ ಕನ್ನಿಯರ ಸಿಸಿತ್ಕಿಯರಪ್ಪ ಮುಂಕಬ್ಬೆಕನ್ನಿಯರ್ (ಪಾ. IX (೩). ಶಾಪ್ರಸಾ. ೧೨-೩; ಸು. ೨೦೦೨). [ಮುಂಕ ? + ಅಬ್ಬೆ]

ಮುಂಕರಿ 'ಮುಕ್ಕಿರಿ' ನೋ.

ಮುಂಕೆ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವಳು ; ದಡ್ಡಿ : ಕಂಕಿ ಹೋಹುವಱಿಂದ ಮುಂಕೆ ಹೋಹುವು ಲೇಸು (ಪಡ್ಡಾ. ೦೪೨). [ಮುಂಕ + — ೪]

ಮುಂಕು (ನಾ). ೧. ಮುಸುಕು ; ಮಬ್ಬು : ಅವಳ ಕಣ್ಣ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಪಗಲು ಮುಂಕು ಚಿಮುರಿತು (ಜಾಪ್ರ. ೩೦೯). ೨. ಜಡತೆ ; ಆಲಸ್ಯ ; ನಿರುತ್ಸಾಹ : ಗೆಲವು ಹೋಗಿ ಮುಂಕು ಕವಿಯಿತು (ಕುಸಾಮ. ೩) ; ನಿವಾಸಿಲಾಗದ ಮುಂಕು ಬಳಸುವುರವನ್ನು ಕವಿದಂತೆ ಅವರಿಗೆ ತೋರಿತು (ಚಳಾ. ೧೦). ೩. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ : ಅರಿವೊ ಮರವೆಯ ಮುಂಕೊ (ಪಟ್ಟಣ. ೦೨-೦). ೪. ಮಂದಬುದ್ಧಿ ; ಅಜ್ಞಾನ : ಮುಂಕಿನ ಜಡ್ಡು ಕವಿದರೆ ಮಱೆಸಿದರೇ ಮಾಡಿವ ಮಹಾತ್ಮಕರೆ (ಮುಚ್ಚಾಕಂ. ೪-೫೪). ೫. ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಇಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿ : ಕೊಂಕುಗುರುಳಿನ ರಂಭೆ ಕಂಕಣವ ಕಟ್ಟೂತ್ರ ಪಂಕಜಮುಖಿಯು ಎನಬೇಡ ತಾನೊಲಿದ ಮುಂಕ ಮಾಣಿಕವು (ಪಡ್ಡಾ. ೦೬೦). (ಗು). ೬. ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದ; ದಡ್ಡತನ ದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಮುಂಕು ಜೀವನಾಗಿ ಮುಕ್ತಿ ದೇವಚಾರದು (ಪ್ರಬೆ. ೩-೫೬-೨); ಎಲೆ ಮುಂಕುಮದವ ನಿನ್ನರಳಂಬು . . . ಎನ್ನ ಕಲುವಕ್ಷದೊಳ್ ನಾಂಟಲರಿಯವು ಹೋಗು (ಪಚಾಪ. ೦೩-೫೬).

ಮುಂಕಾಡು = ಹುಡುಗಾಟಿಕೆ ಮಾಡು ; ಹುಡುಗಾಟವಾಡು : ತಾಯ ಮುಂದೆ ಮಗು ಮುಂಕಾಡಿದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ (ಜಾಪ್ರಸಾ. ೧೨). ಮುಂಕುಮಾಡು = ೧. ಮರುಳುಮಾಡು; ಮೋಹಗೊಳಿಸು : ಬಂಕದ ಗಿಳಿಯ ಕೇಳೆಮ್ಮ ನಾಯಕ ಕನ್ನ ಸೋಂಕಿದಾಕ್ಷಣವೆ ಪೀಜಿಯರ ಮುಂಕು ಮಾಡುವ (ಪಚ. ೬-೦೩). ೨. ಕಳೆಗುಂದಿಸು : ಕಾಂತಿಹೀನನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು : ಪ್ರಬಿರತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ ಸೂರ್ಯ. . . ಶಾಂತಪ್ರಕಾಶನಾದ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಮುಂಕು ಮಾಡಿ ಲೋಕದ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅವನ ಇರವೇ ಗೊತ್ತಾಗದಂತೆ ಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತಾನೆ (ಜಾಕ್ಕಾ. ೦೦೩). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮುಕ್ಕು; ಮಲ. ಮುಂಙ್ಙುಕ ; ತುಳು. ಕೊಲು. ಮುಂಬು./ಜಾಲಿ. ಮುಂಕು]

ಮುಂಕುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮರುಳುಮಾಡು ; ವಿಸ್ಮಯಗೊಳಿಸು : ಭಾರತದ ಸಣ್ಣಸಿರೊಬ್ಬ ಅಮೇರಿಕೆಯ ಜನವನ್ನು ಮುಂಕುಗೊಳಿಸಿದ (ಕಚಾಗಾ. ೩೦). ೨. ಹೆಚ್ಚದಂತೆ ಮಾಡು ; ಕುಂಠಿತಗೊಳಿಸು : ಆ ಹುಡುಗಿದುಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿರುವ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ತಾಯಿ ತಂದೆ ಮುಂಕು ಗೊಳಿಸುತ್ತಾರಲ್ಲಾ ಎಂದು ಸುನುದಳಿಗೆ ವ್ಯಥೆಯಾಯಿತು (ಜಾಪ್ರಕ್ಕ. ೦೦೦). ೩. ಮುಸಕಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಮಬ್ಬಾಗಿಸು.

[ಮುಂಕು + ಕೊಳ್ + — ಇಸು]

ಮುಂಕುತನ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ದಡ್ಡತನ ; ಬೆಪ್ಪುತನ : ನಿನಗೀ ಮುಂಕುತನವೇಕೆಂದರಾ ಸುಖರು (ಕ್ರಕಾ.ಕ. ೬-೬) ; ಏ ಚೆನ್ನಾ ಇದೇನೋ ನಿನ್ನ ಮುಂಕುತನ ? (ಕಂದಾಮಾ. ೫೯). [ಮುಂಕು + — ತನ]

ಮುಂಕುದಿಣ್ಣೆ (ನಾ). ದಡ್ಡತನದ ರಾಶಿಯಂತಿರುವವನು ; ಬಹಳ ಪೆದ್ದ : ನೀನು ಬೆಳೆದ ಮೇಲೆ ಕುದ್ದ ಮುಂಕುದಿಣ್ಣೆ ಆಗುತ್ತೀಯ ನೋಡು ಕಿರು (ಜಾಪ್ರಸಾ. ೦೬) ; ಮುಂಕುದಿಣ್ಣೆ ಮುದುಸೆಗೆ ಹೋದರೆ ವಾಲಗ ದವರೆಲ್ಲಾ ಉಟ್ಟುಡಿಕೊಂಡು ಹೊಡೆದರಂತೆ (ಗಾಪ್ರ). [ಮುಂಕು + ದಿಣ್ಣೆ]

ಮುಂಕುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ಏನೂ ತೋಚದಿರು ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಯಂಟಾಗು : ಮುಂಕುಬಡಿದವರಂತೆ ಕುಳಿತುಬಿಟ್ಟವರಂ ಒಮ್ಮೆಲೇ ಚೇತರಿಸಿ ಛಟಪಟನೆ ಆಂಗ್ಯದಿಂದ ಹಣೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳಪತ್ತಿದರು (ಪ್ರಬೆಪ್ರಾ. ೨೩೨); ಚಿಮಂಬರ ನಂತೂ. . . ಮುಂಕುಬಡಿವಸಂತೆ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟ (ಪಕುಹೊ. ೬೩).

[ಮುಂಕು + ಬಡಿ]

ಮುಂಕುಬೂದಿ (ನಾ). ತಾಂತ್ರಿಕಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವರು ಜನರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಶವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವರೆಂದು ನಂಬ ಲಾದ ಮಂತ್ರದ ಬೂದಿ : ವಶೀಕರಣ ಭಸ್ಮ : ಮುಂಕುಬೂದಿ ಯನ್ನೆರಚಿದ ಮಾಟಗಾರನಿಗೆ ಶರಣು ಹೊಂದಿದವರಂತೆ ಈ ದೇಶದ ಜನರು ಪವಾಡಪುರುಷರಾದ ಮಹಾತ್ಮರನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದರು (ಕಂಪಕಂ. ೭೫). ಮುಂಕುಬೂದಿಯನ್ನೆರಚು = (ಅಲು) ಮೋಸಮಾಡು ; ವಂಚನೆ ಮಾಡು : ವೃದ್ಧತೀರ್ಥಯಾತ್ರಿಗಳ ಮೇಲೆ ಮುಂಕುಬೂದಿಯನ್ನೆರಚುವ ದಂತೂ ಪಾಪ ಅವರಿಗೆ ಗೊತ್ತೇ ಇಲ್ಲ ! (ಜಾಪ್ರ. ೩೨) ; ಈ ವಿಷಯಕ್ಕೆ

ರುದ್ಯಾಕ್ಷಿಗಳು ಅವನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಮಂಕುಬೂದಿಯನ್ನೆರಚಿದಾರವು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೬೩). [ಮಂಕು + ಬೂದಿ]

ಮಂಕುಮಳೆ (ನಾ). ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸುವ ಮಳೆ ; ಭಯಂಕರವಾದ ಮಳೆ: ಕೆಂಕಣಗಾಳಿ ಮಂಕುಮಳೆ ಬರಲೀತು (ಗಿರಿ).

[ಮಂಕು + ಮಳೆ (< ಮಟ್)]

ಮಂಕುರ (ನಾ). ಕನ್ನಡಿ ; ದರ್ಪಣ. [ಸಂ.]

ಮಂಕುಪೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಮಂಕು ಆವರಿಸು : ಭ್ರಾಂತಿಯುಂಟಾಗು ; ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತನಾಗು : ಝೇಂಕರಿಸುವ ತುಂಬಿಗಳ ಕಂಡು ಪಮರಾಜ ಮಂಕುವೊಯ್ದಂಕಾದನೊಡನೆ (ಪಂಪ. ೬೯-೬೬). [ಮಂಕು + ಪೊಯ್]

ಮಂಕುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಪೆಚ್ಚುತನ ಆವರಿಸು ; ಪೆಚ್ಚಾಗು ; ಬೆಪ್ಪಾಗು : ಅದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾಯನು ಮಂಕುಹಿಡಿದವನಾಗಿ "ಸುಬ್ಬಣ್ಣವರೇ, ಇದೇನು ಮಸಿಯೋ, ಇಲ್ಲವೆ ದೆವ್ವದ ಗುಹೆಯೋ ?" ಎಂದು ಕೇಳಿದನು (ಕ.ಕೈ. ೦೩೬). [ಮಂಕು + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$-)]

ಮಂಕ್ರಿ 'ಮಕ್ಕರಿ$_1$' ನೋ.

ಮಂಗ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಹೋಲುವ ಹಾಗೂ ಬಾಲವುಳ್ಳ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ; ಕೋತಿ: ಕಪಿ; ☞ ವಿಕಾಸವಾದದ ಪ್ರಕಾರ ಮಾನವಜನಾಂಗದ ಮೂಲಪ್ರಾಣಿ: ಮಾಡಿದ ಗಣಪತಿ ಮಂಗನಾದ ಮೇಲಿನ್ನೇನನ್ನೇನು (ಕುಂಬ. ೨-೩೭-೩); ಮಂಗನ ಕೈಗೆ ಮಾಣಿಕ್ಯ ಸಿಕ್ಕಿದ ಹಾಗಾಗಿದೆ (ಪೀಪಾ. ೬); ಮಂಗನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೊಳ್ಳಿ ಕೊಟ್ಟ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). ೨. (ಆಲಂ) ಕುರೂಪಿ ; ಅಂದಗೇಡಿ : ಆ ಮಂಗನನ್ನು ಯಾರು ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ? (ಡಿಂಡಿ).

ಮಂಗನ ಕಾಯಿಲೆ = ಸತ್ಯ. ಕೋತಿಯಿಂದ ಹರಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕರೋಗ : ಸಾಗರ, ಸೊರಬ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮಂಗನ ಕಾಯಿಲೆಗೆ ಅನೇಕರು ಬಲಿಯಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಡಿಂಡಿ). ಮಂಗನ ಕೆಮ್ಮು = ಸಣ್ಣಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಮ್ಮು; ಕೋಡಗಕೆಮ್ಮು ; ನಾಯಿಕೆಮ್ಮು : ಸಣ್ಣ ಹುಡುಗರ ಮಂಗನ ಕವಿನ್ನಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಳಭಸ್ಮವು ಬಹಳೇ ಉತ್ತಮ ಔಷಧವಾಗಿರುವುದು (ಶಿಷ್ಟೋ. ೬೨). ಮಂಗನ ಕೈ = ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೋದಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಲಕರಣೆ. ಮಂಗನ ಜಾತ್ರೆ = ಕೆನ್ನೆ ಹಾಗೂ ಕೊರಳು ಊದಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಕೆಪ್ಪಟರಾಯ (ಕರಾ); ಗದ್ದಕಟ್ಟು : "ಗದ್ದಕಟ್ಟು; ಮಂಗನ ಜಾತ್ರೆ" (Parotitis. ಆಂಗ್ಲ). ಮಂಗಮಾಯ = ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಂತಾಗುವಿಕೆ ; ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವಿಕೆ : ಎಷ್ಟೆಷ್ಟು ತಡಕಿದರೂ ಅದು ಮಂಗಮಾಯವಾಗಿದಯಲ್ಲೇ! (ಕಡಣ. I, ೨೦೩).

[ದೇ.॥ ತುಲ. ಮೊಣ್ಣ ; ತುಳು. ಮಂಗ]

ಮಂಗ$_2$ (ನಾ). ೧. ದೋಣಿಯ ಮೇಲುಭಾಗ ; ನಾವೆಯ ಅಗ್ರಭಾಗ; ನೌಕಾಶಿರ : "ಪುಳಿಂದ, ಮಂಗಃ— ಈ ೨ ನಾವೆಯ ಬಿಸುಱು" (ಕಣಾಯು. ೦೦೦-೩೦). ೨. ಹಡಗಿನ ಪಕ್ಕ,—ಪಾರ್ಶ್ವಭಾಗ. [ಸಂ.]

ಮಂಗಚೇಷ್ಟೆ (ನಾ). ಕಪಿಯಂತೆ ಹುಬ್ಬು ಕುಣಿಸುವುದು, ಹಲ್ಲು ಕಿರಿಯುವುದು ಮೊದಲಾದ ಅಂಗಚಲನೆ : ಒಗೆ ಪಾಪಾತರದ ಮಂಗಚೇಷ್ಟೆಗಳಿಂದ ತನ್ನ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ತಾನೇ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿಕೊಂಡು ಕನ್ನಡಿಯಿಂದ ಈಚೆಗೆ ಸರಿದಳು (ಚಿಕಾ. ೦೬೨). [ಮಂಗ$_1$ + ಚೇಷ್ಟೆ]

ಮಂಗಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ : ಒಂದೆಡೆ ಮಂಗಟ್ಟೆಪಕ್ಷಿಗಳ ವಿಕಟನಾದವು ಕಾಡನ್ನು ಭಯಗೊಳಿಸುವಂತಿತ್ತು (ಕಾಸಂಯ. ೧೩).

ಮಂಗತಂಡಬೂಕಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು : ಮಂಗತಣ್ಣಟ್ಟು ಕೆಱೆಯೊಳ್ ದಿಕ್ಕು ಜೀಱು ಮಾಗೊಬಗಟ್ಟಿಯುಂ ಮಾಗೊಬ ವಾಳ್ಗಂ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಅ೪. ೩. ಶಂಕಾಚ. ೦೩೩-೯; ಸು. 1000). [? + ಕೆಱೆ^{1}]

ಮಂಗತನ (ನಾ). ೧. ಕಪಿಯ ಮೂಲಸ್ವರೂಪ.—ಪ್ರಕೃತಿ : ಮನುಷ್ಯನು ವಿವೇಕವಂತನೂ ವಿಕಾಸಶೀಲನೂ ಆದ ವ್ಯಾಪಿಯೆಂದು ಕೇಳುತ್ತೇವೆ. ಮಂಗತನದಿಂದ ಮನುಷ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ (ಪೀಕೈ. ೦೦೯). ೨. (ಆಲಂ) ಕುಚೇಷ್ಟೆ; ಅಧಿಕಪ್ರಸಂಗ ; ಹಣ್ಣುಹುಡುಗೇರ ತಂದೆ ಅಂದರೆ ದೇವರ ಗುಡಿ ಅಂತ ತೀರಾಸೇನೋ, ಮನಸಿಗೆ ಬಂದ್ಹಾಂಗ ಮಂಗತನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ? (ಅಕ್ಕಮ. ೦೩). ತಿಪ್ಪನಲ್ಲಿ ವೈದಿಕವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹುಡುಗರ ಮಂಗತನವೆಲ್ಲ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ಸಣ್ಣ. ೦೨).

[ಮಂಗ$_1$ + — ತನ]

ಮಂಗತೋರಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮಂಗತೋರಣನಾ ಪೃಥುವಿಯೆಮ್ಬ ಸಂವತ್ಸರದಾ[ಜಾಥ]ಸುದ್ಧಸಪ್ತಮಿ ಆದಿತ್ಯವಾರದನ್ದು ಬೆಳ್ಕೊಲವಾಡನಾಳ್ದಿರ್ (ಪೀಕೈ. ೩೬-೬, ೨೦-೪ ; ೫೫). [?]

ಮಂಗನಉಡಿದಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ಆಕಾಶಬಳ್ಳಿ, ಮಂಗನ ಉಡಿದಾರ (ಪ್ರಾಶಿ. ೦೯-೩೨೨). [?]

ಮಂಗನಬಳ್ಳಿ (ನಾ.) = ಮಂಗನಉಡಿದಾರ : ಇದಕ್ಕೆ ಆಕಾಶಬಳ್ಳಿ ಅಥವಾ ಮಂಗನಬಳ್ಳಿ (Cissampelos) ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರಾಶಿ. ೦೦೯). [? + ಬಳ್ಳಿ]

ಮಂಗಪರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಸ್ತ್ರೀ ವಿಜಿರಮನ ಮಂಗವರ್ ಮಙ್ಗಪರಸರ ಅಟ್ಟಿಯ ತುಜುಗೋಳೊರಬಮಿನೊಲೆಬಡೆ ಪಿರಿಯಟ್ಟು ×× ಸತ್ಯ (ಶಿ. XII. ಕುಮಾಳಿ. ೬೯-೨ ; ಸು. ೧೦೦ ?).

[ಮಂಗ$_1$ + ಅಪ (< ಅಪ್ಪ$_1$) + ಅರಸ$_1$]

ಮಂಗಪ್ಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಪ್ರಾಶಿ. ೬೬-೦೩೬). 'ಅಪ್ಪೆಯಸೊಪ್ಪು' ಪರಾ. [?]

ಮಂಗಮಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮಂಗದಮಾರಿಸೊಪ್ಪು, ಹೆಣ್ಣುಕರೀತುಂಬೆ, ಹುಚ್ಚುಮುಟ್ಟೀಗಿಡ (ಪ್ರಾಶಿ. ೬-೦೦೬); ಮಂಗಮಾರಿ, ತುಂಬೆ, ತಿರಳೊಟ್ಟಿಲಿ (ಪಚ್ಯಚಿ. ೨೩೬). 'ಮಂಡಳಮಾರಿ' ಪರಾ. [?]

ಮಂಗಮುಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಕಪಿಯ ಮುಷ್ಟಿ,—ಹಿಡಿತ. ೨. (ಆಲಂ) ಹಿಡಿದ ಹಟವನ್ನು ಬಿಡದಿರುವುದು ; ಹಟಮಾರಿತನ : ಹಣ್ಣುಹಿಸೂ ಅಷ್ಟಿಷ್ಟರವಲ್ಲ, ತುಂಬ ಹಟಮಾರಿ ! ಉಡದ ಹಿಡಿತ ಅವನದು, ಅದಕ್ಕೆ 'ಮಂಗಮುಷ್ಟಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಸರಿಹೀತು (ಕೂಬಾಶಾ. ೧೫). ೩. ಜಿಪುಣ ; ಲೋಭಿ : ಅವನು ಬಹಳ ಮಂಗಮುಷ್ಟಿ, ಅವನನ್ನು ಸಾಲ ಕೇಳಲೇ ಬೇಡ (ಡಿಂಡಿ). 'ಕಪಿಮುಷ್ಟಿ' ಪರಾ.

[ಮಂಗ$_1$ + ಮುಷ್ಟಿ]

ಮಂಗಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ತೋಟಯ್ಯನ ಮಗ ಮಙ್ಗಯ್ಯಂ . . . ಕಾಳೆಗದೊಳ್ ಅವೆಯ ಮುಂದೆ ಸತ್ಯಂ ಸರ್ಗ್ಗಕ್ಕೆ ಸಂದೊಂ (ಶಿ. XII, ಚಿಕ್ಕಮ. ೬೯-೦೩ ; ಸು. ೧೧೦). [ಮಂಗ$_1$ + ಅಯ್ಯ$_{21}$]

ಮಂಗರವಳ್ಳಿ 'ಮಾಂಗುಬಿಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಮಂಗರೆ 'ಮಗ್ಗಾರೆ' ನೋ.

ಮಂಗಲ, ಮಂಗಳ (ಗು). ೧. ಶುಭಕರವಾದ ; ಕಲ್ಯಾಣಕರವಾದ : ಶಕಿಯು ಪೋಲ್ವ ಮುಖಮೆಯ್ದೆ ಕೊರಗಿತ್ತೆ ಮಂಗಲಸೌಮ್ಯವಜಿತುದೇ . . . ಗೃಹಬಲಂ ತಪ್ಪಿತಕಟಾಯಂದಳು (ಕಾಸಂಯ. ೩-೨೯). (ನಾ). ೨. ಏಳಿಗೆ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. ೩. ಅದೃಷ್ಟ ; ಭಾಗ್ಯ ; ಮೇಲ್ಕೆ. ೪. ಕುಶಲ; ಕ್ಷೇಮ. ೫. ಸುಖ ; ಸಂತೋಷ. ೬. ಶುಭ ; ಕಲ್ಯಾಣ ; ಒಳ್ಳಿತು ; ಶ್ರೇಯಸ್ಸು : "ಶ್ರೀ(ಸ್ಮ)ಶ್ರೇಯಸಂ, ಕಲ್ಯಾಣಂ . . . ಮಾಂಗಳಂ— ಈ ೧೧ ಒಳ್ಳಿತಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಪೀಡಾಮು. ೨೦-೦೨೨) ; ಬೆಳಗಾದುದಾ ದಿನಂ ಪುಜೆಗೈದಂಗಜಾರಿಗೆ, ಮಧುರ

ಮಂಗಲದ ಸಂಗೀತದಿ ಸ್ತುತಿಸಿ (ಹರ್ಷಾ. ೬೨-೧೬೬). ೭. ಕಾವ್ಯ, ಗೀತ, ಶಾಸನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಆರಂಭ ಅಥವಾ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಇಷ್ಟದೇವತಾಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಅಥವಾ ಶುಭವನ್ನು ಕೋರುವಿಕೆ ;—ಶುಭದ ಹಾರೈಕೆ : ಮಂಗಲವು ಕರುಣಾಂತರಂಗ ಶ್ರೀರಂಗಗೆ ಮಂಗಲವು ಸಿಂಹಾದ್ರಿ ವರಸಿಂಹಗೆ (ಕೃಷ್ಣ. ೬-೨೫೦ ಉಪಸ್ತುತಿ). 'ಜಯಮಂಗಲ'ಹೋ. ೮. ಶುಭಶಕುನ,—ವಿಮಿತ್ರ. ೯. (ಶುಭ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ಮಾಡುವ) ಶುಭಾರಂಭ. ತಲವಜ್ರಘಾತದಿಂ ಮರ್ದಿಸಿ ರಜಕವಾತ್ಸಪ್ರವೇಶಕ್ಕಿದೇಮಂಗಲ ಮೆಂಬಂತಾ ಪುರದ್ವಾರದೊಳವನಿಪಗಿಂ ಬುತ್ತಿಯಿಟ್ಟು . . . ಪೊಕ್ಕಂ ದನುಜನ ಪೊಲಬಂ (ಪಂಪ. ೬-೦೦). ೧೦. ಮದುವೆ ಮೊದಲಾದ ಶುಭಕಾರ್ಯ, – ಉತ್ಸವ, – ಸಮಾರಂಭ : 'ಮಂಗಲಕಾರ', 'ಮಂಗಲವಮನೆ' ಪರಾ. ೧೧. ಅನೂಚಾನವಾಗಿ ಬಂದ ಆಚಾರ, –ಪದ್ಧತಿ, –ಪಂಪ್ರದಾಯ. ೧೨. ನವಗಪ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕುಜ. ೧೩. ಸೈನ್ಯವು ನೆಲಸಿರುವ ಸ್ಥಳ : ವಾಸ್ತುಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ " ಮಂಗಲ " ಎಂದರೆ ದುರ್ಗರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ನಗರದ ಸೈನ್ಯವು ವಿಡಿಗೊಂಡಿರುವ ಸ್ಥಳವೆಂದರ್ಥ (ಶುಂಗಾ. ೨೦೦). ೧೪. ಕೋಟೆ ; ದುರ್ಗ : ಮಂಗಲ–ವಾಸ್ತುಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೋಟೆ ಎಂಬರ್ಥ (ಶುಂಗಾ. ೨೩). ೧೫. ಕೆಲವು ಊರುಗಳ ಹೆಸರಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಪದ : ಉದಾಹರಣೆಗೆ–ನಾಗಮಂಗಲ, ನೆಲಮಂಗಲ, ಸತ್ಯಮಂಗಲ ಇತ್ಯಾದಿ. ೧೬. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮಂಜ್ಗಲಳ್ಳಿ ಅಪ್ಪಶತ್ತು ಕ್ಷೇತ್ರ (೦) ಗೊಟ್ಟಳ್ (ಇ. ಸಂ. ೦೦೬-೮; ೦೦೮ ?) ; ಮಂಗಲದ ಗರಡೊಜ ಆರ × × ಕೊಟ್ಟ (ಎಕ. IV. ನುಲ್ಮಡಿ. ೭೬-೦೦ ; ಸಂ. ೨೫೦). ಮಂಗಳೆ : ೧. ಮಂಗಳ ಮಣಿಪೀಠಂ ವಿಜಯಾಂಗನೆಗೆನೆ . . . ಭುಜಶಿಖರಮಂ ರತ್ನಾಂಗದಮಂ ಸಾರ್ದುವೊಂದು ನೆವದಿಂ ಮೆಱೆದಂ (ಪಂಚಷ. ೩-೩೬) ; ತುಂಗೆ ಮಂಗಳ ತರಂಗೆ (ಕೃಷ್ಣ. ೨-೧೦ ಪದ್ಯ). ೨. ತ್ರಿಜಗವಂದಿತ ಗಣಪ ಮಾಳ್ಪುದು ಮತಿಗೆ ಮಂಗಳವ (ಕಾಣ್ಯ. ೦-೪). ೩. " ಶ್ವೋವಶೀಯಂ ಶಿವಂ . . . ಮಂಗಳಂ . . . ಕಲ್ಯಾಣಮೆಂದಿನಲ್ಕೊಳ್ಳಿತಕೆ ಪೆಸರಿಸಕ್ಕುಂ " (ಶುಂಗಾ. ೩-೩೬) ; ಮಂಗಳಮಪ್ಪ ಪಾಲ್ಗುಡಲೊಳಾ ಹರಿಯುಂ ಸಿರಿಯುಂ . . . ಮಿಸೆವಂತೆ (ಭುಜಬ. ೦-೩೬). ೩. ಮನದೊಳಾಟಿಸುವುದಂ ಪಡೆವರೀ ಹೋದ ಶಸ್ಯಪ್ಪದ ಫಲಂಗಳಂ ಪಡೆಯಲ್ಪಣಮಾಗದ ಸುವಿಂಗಳಂ ಮಂಗಳಂ (ಅಜಿತ. ೩-೩೩ ಪಗಳ್) ; ಮಂಗಳಂ ಮೈತ್ರಿಗೆ ಅಂಗುಲಿಯನಿತ್ಪಮಗೆ (ಪ್ರಭಂದ. ೦-೨೩೦ ಉಪಸ್ತುತಿ) ; ಇಂತು ಶ್ರೀರಾಘವಂ ಸೀತಾಸಮೇತಂ ಜನ್ಮಮಂ ಬೇಳ್ದು . . . ಅರಸುಗೆಯುತ್ತುಮಿರ್ದನವಂಗಂ ಮಂಗಳಂ (ರಾಮಚಂ. ೧೩೩-೨೪). ೧೦. ಮಂಗಳ ಹಸ್ತಿರವಾದ್ಯೂ ಸಂಗಳ ತೂಳೀಲಿಲ್ಲಿಂತ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೦೩). ೧೧. " ಪೂರ್ವಪದ್ಧತಿಯ ತೆಱನುಸಿರ್ವಲ್ಲಿಯುಂ . . . ಮಂಗಳಾಖ್ಯಂ" (ಶುಂಗಾ. ೦೩೯-೩೩). ೧೨. "ಅಂಗಾವತಂ ವಕ್ರನವನಿಜಂ ಭೌಮನೆನೆ ಮಂಗಳಾಖ್ಯಂ" (ಶುಂಗಾ. ೦೦-೩) ; ಲಿಂಗದ ಸ್ಥಲ ಲೇಸು: ಮಂಗಳನ ಬಲ ಲೇಸು . . . ಶರಣರ ಸಂಗವೇ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೩೩). ೧೭. ಶುಭವನ್ನು ಕೋರುವ ಹಾಡು : ಮಂಗಳವಾವೆ ಪಾಡುತ್ತುಂ,ಮಾಂಗಲಧಾರಿಣಿಯುಂಗಿ ಮುಂದಂ ನಡೆವಾಕಾಂಗನೆಯುರಿಂದೆ ದಿವಿಜೇಂದ್ರುಂಗನೆ ಕರಮೆಸಮು ಹಂಸಗತಿಯೊಳ್ ಬಂದಳ್ (ಆದಿಪು. ೬-೧೮). ೧೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಳುಗಳು : "ಕಾಲ್ಕೊಗವೆಯ್ದೆ ಬೆಳ್ಪದೋಱಿನೆ ಮಂಗಳಂ " (ಶುಂಗಾ. ೩೨-೦೩) ; ಬಾಲದೊಳುರದೊಳ್ ಹಾಂ ಕೇಸರದೊಳಮಿತಯ ಬೆಳ್ಪದಾಗೆ ಮಂಗ(ಕ)ಳನಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೨-೦೩). ೧೯. ಸೊಬಗು ; ಚೆಲುವು : 'ಮಂಗಳವಡೆ' ಪರಾ. ೨೦. ಕ್ಷೌರಮಾಡುವ ವೃತ್ತಿಯವನು ; ನಾಯಿಂದ : ನಿಲಿಸಿ ಕುರುಳನು ತೆಗವನಗೆ ಮಂಗಳನುಯೆಂಬಾಖ್ಯದಲಿ (ಕಪಿಷ್ಠ. ೦೯-೩೩). ೨೧. ಕೇಡನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಸೌಮ್ಯೋಕ್ತಿ : "ನಿಷ್ಠುತ ಶ್ವುವನು ಪೇಳ್ವಲ್ಲಿಯುಂ ಮಂಗಳಾಖ್ಯಂ" (ಶುಂಗಾ. ೦೩೯-೩೩). ೨೨. (ಆಲಂ) ಯಾವುದಾದರೂ ಉತ್ಸವ ಸಮಾರಂಭದ ಮುಖ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಆರತಿ. ನೈವೇದ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಧಿ: ಅಯ್ಯಾಮ್ಮ ವೇಳ್ದ ಕತೆಗೆ ಮಂಗಳಮಂ ಪಾಡಿ (ಜಾಪಾತ್ಯ. ೦೩೨-೩). ೨೩. [ಛಂದ] ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಂಳ್ಳ ಒಂದು ಅಕ್ಷರಗಣದ ಸಮವೃತ್ತ: ಪ್ರತಿ ಸಾಲಿನಲ್ಲೂ ಹದಿನಾರು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಅಷ್ಟಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ದಂತಿಯೊಳಿಷ್ಟ ಪದ್ಧತಿಯೊಳಲ್ಲಿ ಯತಿಯುಂ ನಿಲೆ ಮಂಗಳಮೆಂಬುದೀ ಕ್ಷಿತಿಗೆ ಸಂದುದು (ಕಂಠೀರಾಜ. ೩-೦೩೯) ; ಪಥಜಂ ಜಗಮುಮೊಂದಿರಲಪ್ಪುದು ಮಂಗಳಂ (ಕೃವಿ. ೬೪).

ಮಂಗಲಮಾಡಿಕೊಡು = ಮುದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಡು : ನಿನ್ನಂತಹ ಸಾಮಾನ್ಯನಿಗೆ ಅವನು ಮಗಳನ್ನು ಹುಂಗಲ ಮಾಡಿಕೊಡರಾರ (ಶುಂಗಾ. ೦೦೪). ಮಂಗಳಹಾಡು = ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸು ; ಮುಕ್ತಾಯಮಾಡು : 'ಶಾಕುಂತಲ' ನಾಟಕವನ್ನು ಹಲವಾರು ಬಾರಿ ಆಡಿ ಕಡೆಗೆ ಮಂಗಳ ಹಾಡಿದರು (ಸಂಜ್ಞ). [ಸಂ.]

ಮಂಗಲಂಬಾಡು, ಮಂಗಳಂಬಾಡು (ಕ್ರಿ). ಶುಭವನ್ನು ಕೋರುವ ಹಾಡನ್ನು ಹಾಡು : ಮುನಿವ್ಯಂದಾರಕನ ಬರವಿನೊಸೆಂಯೊಳ್ ಮಂಗಲಂ [ಪಾಪಾ. ೪೦]ಪಾಡುವಂತಿನಿಯ ದನಿಯಂ ನೆರೆದು ಪೊರೆವ ಪೆಣ್ಣಿಂದಿಗಳುಂ (ಕಂಪ್ರಕೃ. ೩-೦೦೩). **ಮಂಗಳಂಬಾಡು** : ನೆರೆದೊಡನೆ ಮಂಗಳಂ ಬಾಜೆ ಗಾದುಱಗಣಂ ಕರಮೆ ಕಣ್ಗಸೆದಮು ಪರೇಂದ್ರಭವಾಂಗಣಂ (ಅಜಿತ. ೨-೭ ಗದ್ಯ). [ಮಂಗಲ + ಪಾಡು]

ಮಂಗಲಕಾರ (ನಾ). ಮದುವಣಿಗ ; ವರ : ಮಂಗಲಕಾರನನ್ನು ಈ ಮೊದಲು ಪಾನು ನೋಡಲೇ ಇಲ್ಲವಲ್ಲ ? (ಶುಂಗಾ. ೫೦೩).

[ಮಂಗಲ + — ಕಾರ (< — ಕಾಱ)]

ಮಂಗಲಕಾರ್ಯ, ಮಂಗಳಕಾರ್ಯ (ನಾ). ಮಂಗಲಕರವಾದ ಸಮಾರಂಭ ; ಶುಭಕಾರ್ಯ : ಬಂದವರು ಯಾವ ಆತಂಕವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಮಂಗಲಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಅನುಭವಿಸಲಿ ಎಂದು ವಿಧಿಪೂರ್ವಕ (ಪಕ್ಷಿ. ೨೮). **ಮಂಗಳಕಾರ್ಯ** : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀಸೇನಭಟ್ಟಾರಕ ಸ್ವಾಮಿಗಳವರು . . . ಮಂಗಳಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಟ್ಟರು (ಪಟ್ಟಾಣಾ. III. ೦೦೪). [ಸಂ.]

ಮಂಗಲಕಾಲ (ನಾ). ಶುಭ ಸನ್ನಿವೇಶ ; ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಲ : ಎಲೆ ಸಖಿ, ಮಂಗಲಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀನಿಂತು ರೋದನ ಮಾಡುವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲ (ಜಾಭಾರ. ೩೦-೨೦). [ಸಂ.]

ಮಂಗಲಗಾತ್ರ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವಳು ; ಸುಂದರಿ : ಕಲಹಂಸಗಮನೆ ಪೂರ್ಣೇಂದುಮುಖಿ ಚಾರುಮಂಗಲ[ಪಾಣಾ. ೪]ಗಾತ್ರ [ಜಾಣಾ. ೨] ಘನ ಶ್ಯಾಮ ಸುಂದರವಿಲಾಸಿ . . . ಕೇಳ್ನಿನ್ನ ದೆಸೆಗಿದೆ ನಮಸ್ಕಾರಗಳ ಪೆರ ಬಲಂ (ಕೃಬಾಣಾ. ೬-೨೯).

[ಸಂ. ಮಂಗಲಗಾತ್ರಾ (ಮಂಗಲ + ಗಾತ್ರ + —)]

ಮಂಗಲತೋರಣ, ಮಂಗಳತೋರಣ (ನಾ). ಮದುವೆ, ಹಬ್ಬ ಮೊದಲಾದ ಶುಭಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬಾಗಿಲು, ಬೀದಿ ಮುಂತಾದೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ ತಳಿರು, ಹೂವು, ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮಾಲೆಕೆ : ಶ್ರಿಭುವನಮಂಗಲತೋರಣನಿಭಮಂ ಪ್ರವಚನಮನೆಯ್ದಿ ರೈಸ್ವಂಭರಮಪ್ರಭರಂಕರ್ನಭ್ಯ ತೋನ್ನತವಿಭವರ್ ಭೂತಬಲಿಪುಪ್ಪದಂತಾಚಾರ್ಯರ್ (ಕಂಪ್ರಕೃ. ೦-೦೩).**ಮಂಗಳತೋರಣ** : ಉತ್ಸವದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಊರ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಮಂಗಳ ತೋರಣ ಕಟ್ಟಿ ಅಲಂಕರಿಸಿದ್ದರು (ಕಾಖ). [ಸಂ.]

ಮಂಗಲಪಾಠಕ. ಮಂಗಳಪಾಠಕ (ನಾ)· ಬಿರುದಾವಳಿಯಂನ್ನು ಹೇಳುವವನು; ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ; ವಂದಿ : ಅಗಳ್ ಮಜ್ಜನಾಮರಮಂಗಲ [ಶಾಙಂ. ೪]ಪಾಠಕಮಧುರಗಂಭೀರನಿನದಮಾಲಿಸುತ್ತುಂ(ಜಾಪ್ತಿ. ೭-೩೨ ಪ)· **ಮಂಗಳಪಾಠಕ :** "ಪ್ರಬೋಧಕಾಃ, ಮಗಧಾಃ . . . ಮಂಗಳಪಾಠಕಾಃ _ಈ ೬ ಮಂಗಳಪಾಠಕರ್" (ಜಾಹಮು. ೭೦-೨೯೦); ಮಂಗಳಪಾಠಕರವ ವಾದ್ಯಂಗಳ ರವಮಖಿಳಕಂಚುಕಿಗಳ ವಿಷಾದಂ ಪೊಂಗೆ . . . ಎಸೆದನುದ್ಯ ಟ್ಟಕ್ಷಿತಿಪಾಲಂ (ಜಾಪ್ತಿ. ೨-೨೯); ಒಡನೆ ಮಂಗಳಪಾಠಕರು ಸಂಗಡಿಸಿ ಬಿರಿದುಗಳಂ ಪೊಗಳುತಂ ನಡಯ (ಜಾಪ್ತಿ. ೩೦-೧೩). [ಸಂ.]

ಮಂಗಲಪ್ರಸಾಧನ. ಮಂಗಳಪ್ರಸಾಧನ (ನಾ)· ಶುಭಪ್ರದವಾದ ಅಲಂಕಾರಸಾಮಗ್ರಿ : ಪರಪದಂ· ತದ್ಭವಮಾದ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ . . . ಮಂಗಲ[ಶಾಙಂ.೪]ಪ್ರಸಾಧನ _ ಮಂಗಳಮಪನ (ಶಮುಪ್ರ ಕ್ರಮಣಿ). **ಮಂಗಳಪ್ರಸಾಧನ :** ಮುನ್ಮಥನ ಮೋಹನಯಂತ್ರಮಿ ದಪ್ಪ ದಲ್ಲದಂದಿವಿತುವರಂ ಮನಂಗೊಳಿಸದೆಂದಿನಮುಜ್ಜ್ವಳಮಂಗಳ [ಶಾಙಂ.೮]ಪ್ರಸಾಧನಮೆ ಮನೋಜಪಾಣಜಯಸಾಧನಮಾದುದು ಪದ್ಮ ಜಂಭನಾ (ಜಾಪ್ತಿ. ೨-೨೩); ಮಂಗಳಪ್ರಸಾಧನಸಮಾಪನಂ ವಿನೀತನುಂ (ಜಾಂಪ್ತಿ. ೦೦-೧೪ ಪ). [ಸಂ.]

ಮಂಗಲಬೀವಣ್ಣ (ನಾ)· ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪಾಗತ್ತರನಳಿ ಮಂಗಲ ಬೀವಣ್ಣನೆಮ್ಬೋನು ನಾಗದೇವಮೆಮ್ಬೋನು × × × ಕದಮ್ಬಾರ್ ತುಱುಗಳ್ನೊಳ ಕಾದಿ ಸತ್ಪ (ಎಕ. IX· ಅಕ್ಕ. ೬೩-೬; ಸಂ. ೨೦೦).

[ಮಂಗಲ + ಬೀವ (< ಬೀಮ) + ಅಣ್ಣ.]

ಮಂಗಲಮಣಿ (ನಾ). ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ವರನು ವಧುವಿನ ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಮಾಂಗಲ್ಯದ ಬೆಸ್ತುಬ್ಬ– ತಾಳಿ : ನಿನ್ನ ಕೊರಳಿಗೆ ಮಂಗಲ ಮಣಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ಗುಂಡಭಟ್ಟ ನಾನು (ಜ.ಪ್ರಲಿ. ೫೦).

[ಮಂಗಲ + ಮಣಿ. / ತಮಿ. ಮಞ್ಞಲಮಣಿ]

ಮಂಗಲವತಿ (ನಾ). ಮುತ್ತೈದೆ: ಸಮಂಗಲಿ : 'ಚಿರಮಂಗಲವತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಮಂಗಲವತೀ]

ಮಂಗಲವರಿಗೆ (ನಾ). ಶುಭಸ್ಸೂಚಕ ಶಬ್ದಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ ಹಲಗೆ : "ಮಂಗಲದ ವಾದ್ಯದೊಳಗೆ ಮಂಗಲವರಿಗೆಯೆಂಬ ವಾದ್ಯಂ" (ಕಪ್ರ. ೮೩).

[ಮಂಗಲ + ಪರಿಗೆ]

ಮಂಗಲವಾದ್ಯ, ಮಂಗಳವಾದ್ಯ (ನಾ). ಶುಭಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ ವಾದ್ಯ ; ಮಂಗಳವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ವಾದ್ಯ : ಎಸೆದುದು ವಿಜಯಮಂಗಲವಾದ್ಯಮೆತ್ತಲುಂ (ಜಾಭಾ. ೧೦-೧೦೦೬). **ಮಂಗಳವಾದ್ಯ:** ಮಂಗಳವಾದ್ಯದಿಂ ಕಳಸ[ನ್ನಡಿಯಂ . . . ಇದಿರ್ಗೊಳ್ಳುತ್ತಂಗಜ ರೂಪಸ್ಸನ್ನಿಧರನುರ್ವಿಪರಂ ಸ್ವಪುರಪ್ರವೇಶಮಂ ಕಂಗೊಳಿಪಂತು ಮಾಡಿಸಿದಂ (ಕಕಪ್ರ. ೩೦೬); · ತಪ್ಪದೆ ಮಂಗಳವಾದ್ಯದ ಬಲುರವಪ್ಪಸ್ಸಂಪಿದುವೆಂಬು ದಿಸೆಗೆ (ಕಾಸಾ. ೨-೧೦೮). [ಸಂ.]

ಮಂಗಲಸೂತ್ರ, ಮಂಗಳಸೂತ್ರ (ನಾ). ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಧುವಿನ ಕೊರಳಿಗೆ ವರನು ಕಟ್ಟುವ ತಾಳಿಯನ್ನು ಪೋಣಿಸಿರುವ ದಾರ : ಹಱ್ಱುದಿನ್ನಸುರೇಂದ್ರವನಿತೆಯ ಮೆಱೆವ ಮಂಗಲಸೂತ್ರ (ಕೃಪಾಂ. ೫-೨-೦೦). **ಮಂಗಳಸೂತ್ರ :** ಭಾಸುರಜ್ಯೋತಿಗಂಗರ್ಘವನೋಸರಿ ಸದಿಂತಿಱಸುತ್ತಿರೆ ವೈಸಜಲಿ ಪೆಂಡಿರಿಯ ಮಂಗಳಸೂತ್ರವದು ಮೊದಲು (ಜಾಪ್ತಿ. ೫೭-೯) ; ಬೇಸರಾಗದೆ ಬಾಳ್ವುದೆಂದು ಮಂಗಳಸೂತ್ರ ಲೇಸಿಪಲಿ ಕಂಠದಲಿ ಬಂಧಿಸುತ ($ಕಕೃಪ್ರ. ೦೩-೫೭). [ಸಂ.]

ಮಂಗಲಾಗುರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ : "ಮಲ್ಲಿಕಾ ಗಂಧ_ ಮಂಗಲಾಗುರು" (ಬಿಕ. ೦೨೦). [ಸಂ.]

ಮಂಗಲಾತ್ರಯೋದಶಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ರತ : ಈ ವಾರಂಗಳಲ್ಲಿ ಮಂಗಲಾತ್ರಯೋದಶಿ ಬಹಾಗ ಆ ಮಂಗಲಾತ್ರಯೋದಶಿ ನಡವ[ದ್ದ]ಂದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಯಿರಿಸಿದ ಅಕ್ಕಿಮುಡಿ ೨ (ಎಇ· XX· ೪೪-೫೦; ೧೬೬). [ಸಂ. ಮಂಗಲಾತ್ರಯೋದಶೀ]

ಮಂಗಲಾನಕ. ಮಂಗಳಾನಕ (ನಾ). ಮದುವೆ ಮೊದಲಾದ ಶುಭ ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ ತಮಟೆ. _ ಭೇರಿ : ಆಶೀರ್ನಿನಾದ ವಾಕಾದೇಶಮನೆಯ್ದುದುಂ ಮಂಗಲಾನಕರವಮಾಶಾಶಮನಡರ್ದುದುಂ (ಕಂಪಾಪು. ೦೪-೭೨). **ಮಂಗಳಾನಕ :** ಜಿನಪೂಜೋತ್ಸವಮಂಗಳಾ [ಶಾಙಂ· ಲಾ]ನಕಮ್ಮಮುಪ್ರಧ್ವಾನದೊಳ್ . . . ಪೊಂಪುಟಿಪೋಗುತಿರ್ಪ ವೆರಡುಂ ವಿದ್ಯಾಧರಶ್ರೇಣಿಗಳ್ (ಜಾಪ್ತಿ. ೦-೭೦) ; ಮಂಗಳಾನಕರಗಳುಂ ಭೋರ್ಗರೆಯ ಪೊಯಿಮುಟ್ಟು ಬರ್ಪಲ್ಲಿ (ಕೃಕೃತಿ. ೦೪-೦೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಮಂಗಲೀಶ (ನಾ)· ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಮತ್[ಪ್ರ(ಪೃ)ಥಿವಿ ವಲ್ಲಭ ಮಂಗ(ಲೀ)ಸ(ಶ)ನಾ ಕಲ್ಪಿಸಿಗೆ ಇತ್ತೊದು (ಜಾ· ೩, ೦೦-೦; ೬೬ಮು ೫೪). [ಸಂ.]

ಮಂಗಲೋತ್ತರ (ನಾ)· ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಮುಕ್ತ : ನಿರಂಗಸಂಗವನ್ನೆದಿದ ಮಂಗಲೋತ್ತರನಂತೆ ಇದಱಿಂದದ ಸಂಗ ಇದೇ ಹಿಂಗದ ಲಿಂಗೈಕ್ಯ (ಪೋಇಪ್ರ. ೦೨೯-೧೬೨). [ಸಂ.]

ಮಂಗಲ್ಯಕ, ಮಂಗಳ್ಯಕ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಡಲೆ; ಕಾಡುಗಡಲೆ ; ಸಣ್ಣಗಡಲೆ. **ಮಂಗಳ್ಯಕ :** "ಮಂಗಳ್ಯಕಃ, ಮಸೊರಃ ___ ೨ ಚ್ಚಾಂಗಿ ಹೆಸರು, ಸಣ್ಣಬಟ್ಟಗಡಲೆ. ಕರಿಗಡಲೆ ; ಕಾಡುಗಡಲೆ" (ಕರ್ನಾಶ. ೨೬೪).

[ಸಂ.]

ಮಂಗಲ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಬಹಳ ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಧದ ಮರ. ೨. ಶಕ್ತಿದೇವತೆ ; ದುರ್ಗೆ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. [ಸಂ. ಮಾಂಗಲ್ಯಾ]

ಮಂಗಸಮುದ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮಂಗಸಮುದ್ರ × × × ಗಣ್ಯಾಗ್ರಣ್ ಕಳನಿಗೆಯ್ದು ಕಾಸಿಯ × × × ಜೀವಿಟ್ಟಿಗೆಯ್ದು ಈವೆ × × × (ಕ್ಯಾಂ. ೦೯೨೩, ೦೫೦-೧ ; ೧೬೬). [?]

ಮಂಗಳ 'ಮಂಗಲ' ನೋ.

ಮಂಗಳಂಬಾಡು 'ಮಂಗಲಂಬಾಡು' ನೋ.

ಮಂಗಳಕರ (ಗು). ಶುಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ; ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದ : ಮಂಗಳಕರ ಭುವನಾಧಿಕ ಮಂಗಳನನಂತಮೋಘಾಧಿಯಂ ನಿಧಿಗಳ್ ಸಂಗಡಮೋಲಗಿಸುವುದುಚಿತಂ ಗಡಮೆನೆ ನೆಲಸಿ ಗೋಪುರದೊಳೋಲಗಿಕುಂ (ಜಾಕೃಪು. ೦೬-೬೦). [ಸಂ. ಮಂಗಲಕರ]

ಮಂಗಳಕಷ್ಟ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಕುಜಗ್ರಹವು ವಿರುದ್ಧಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಜಾತಕನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ತೊಂದರೆ : ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಜೇತು ಮಂಗಳಕಷ್ಟ ಅದ ಹಾಗೆ (ಗದ). [ಸಂ. ಮಂಗಲಕಷ್ಟ]

ಮಂಗಳಕಾಂಕ್ಷಿ (ನಾ). ಶುಭವನ್ನು ಬಯಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ನೀವು ಅವರ ಮಂಗಳಕಾಂಕ್ಷಿಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಅವರಿಗೆ ಸತ್ಪಲಾಮರ್ಶವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಿರಿ (ಕಕ್ಷಿ. ೬೩). [ಸಂ. ಮಂಗಲಕಾಂಕ್ಷಿನ್]

ಮಂಗಳಕಾರಣ (ಗು). ೧. ಶುಭಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ : ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ : ಮಂಗಳಕಾರಣಪಂಚಪದಂಗಳಂ . . . ಅಕ್ಷಯಮಾತ್ರ ಪದಂಗಳನೋದುವುದು ನೆಱಿಯೆ ನಿಶ್ಚಲಮತಿಯಿಂ (ಅಪ್ರ. ೨-೪೪). (ನಾ). ೨. ಶುಭಕಾರಿಯಾದುದು ; ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದುದು : ಚಂದನದೆಳಕಲಿರ್ದೋರಣಾಂಗಳವು ಸೂಚಿತ ಮಂಗಳಕಾರಣಂಗಳವು (ಅಪ್ರ. ೧-೩೦ ಕಗ); ಪುರುಷೋತ್ತಮನೀ ಚಳುಕ್ಯವಾರಾಯಣದೇವನೀಗಮಗೆ ಮಂಗಳಕಾರಣಮುತ್ಸವಂಗಳಂ (ಗದಾಮು. ೦-೦). [ಸಂ. ಮಂಗಲಕಾರಣ]

ಮಂಗಳಕಾರ್ಯ 'ಮಂಗಲಕಾರ್ಯ' ನೋ.

ಮಂಗಳಕೇತು (ನಾ). ೧. ಉತ್ಸವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಏರಿಸುವ ಶುಭಸೂಚಕವಾದ ಬಾವುಟು. ೨. ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕುಜ ಮತ್ತು ಕೇತು ಎಂಬ ಎರಡು ಗ್ರಹಗಳು. ೧, ೨ : ಮಂಗಳಕೇತುವಿರಾಜಿತಮಂಗಿಕ್ಯತನೀಲ ಭಾಮು ತಮಸಂ ಪರಿಪಕ್ಷಂಗಳಬುಧಗುರುಶುಕ್ರವಿರಾಜಂಗತಿಪವಗ್ರಹರೀತ ಮುದ್ಯಾಹಗ್ಯಹಂ (ಆಪಂಪ. ೬-೮೫). [ಮಂಗಳ (= ಮಂಗಲ) + ಕೇತು]

ಮಂಗಳಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಶುಭಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಸಬೇಕಾದ ಕೆಲಸ.—ಕಾರ್ಯ್ಯ : ಜನಂಗಳೆಲ್ಲಂ ಮಂಗಳ್[ಕಾಣಂ. ಲ]ಕ್ರಿಯೆಗಳೊಳು ನಂದನ ಮಾಲೆಗಳೊಳು ಮಾಡಲು ತಗುಲ್ದರು (ಕಾಪಂಪು. ೫೪).

[ಸಂ. ಮಂಗಲಕ್ರಿಯಾ]

ಮಂಗಳಗಾಯಕ (ನಾ). ಶುಭಸೂಚಕವಾದ ಹಾಡನ್ನು ಹಾಡುವವನು : ಗೀರ್ವಾಣಮಂಗಳಗಾಯಕರೆ. ಸಂಗೀತಜಾಯಕರಾಗೆ ನಿಳಿಂಪಭಾರತಿಕರ ವಟ್ಟುವರಾಗೆ (ಕಾಪಂಪು. ೦೦-೩೦ ಪ); ಮಂಗಳಗಾಯರ್ . . . ಮಂಗಳ ಪಾಠಕರ್ ಗಣಕಸಂತತಿ ಸಂಭ್ರಮದಿಂ ಪುಗುತ್ತಿರಲ್ ಮಂಗಳಗೇಹಮಂ (ಕಪಂಪು. ೯-೨೨೬). [ಸಂ. ಮಂಗಲಗಾಯಕ]

ಮಂಗಳಗಾಯಿಕೆ (ನಾ). ಶುಭಸೂಚಕವಾದ ಹಾಡನ್ನು ಹಾಡುವವಳು: ಮಂಗಳಗಾಯಿಕಾಮುಖಸರೋರುಹಗೀತಮಧುಪ್ರಸೇವನಾ ಸಂ ಗ ತರಾ ಜ ಧ್ವಂಗತುಳದಿಂ . . . ಒಪ್ಪಿತಿರ್ದುದು ಸರೋವರದಂತೆ ಗೃಹಂ ಮಹೇಶನಾ (ಜಪ್ರಕೃ. ೦೯-೦೦೯) : ಮಂಗಳಗಾಯಿಕಾಮಧುರಗಾನದಿ ನೆಟ್ಟಜನೆಯ್ದೆ ನಿತ್ಯಕೃತ್ಯಂಗಳ ಮಂಗಳಾಚರಣಮಂ ನೆಗಟುಮ್ಪೆ (ಜಪ್ರಕೃ. ೬-೦೫೦). [ಸಂ. ಮಂಗಲಗಾಯಿಕಾ]

ಮಂಗಳಗಾಯಿನಿ (ನಾ). = ಮಂಗಳಗಾಯಿಕೆ : ಮಂಗಳಗಾಯಿ[ಕಾಣಂ. ಖ]ನಿಯತ ಗೀತತಂಗಳನುಪಹಾರಕಂಸುಮವಧುಪಾನವಾ ಸಂಗ ದೊಳರ್ದಳಿಯಂಬಿಗಳಂಗೊರೆರಿಹುರ್ಮಿಡಿಸುತ್ತು ರಾಜಾಂಗಣದೊಳ್ (ಕೃಣಪ. ೩-೦೦೭). [ಸಂ. ಮಂಗಲಗಾಯಿನೀ]

ಮಂಗಳಗೀತ (ನಾ). ಶುಭಕರವಾದ ಹಾಡು : ಯುಗಪದುನ್ಮಿತ ಮಂಗಳ [ಕಾಣಂ. ಲ]ಗೀತೋನ್ಮಿಶ್ರಿತಾನೇಲಯಮಾಗತವೀಲಾಲಾಸ್ಯಪ್ರಸಕ್ತ ಕಾಮಿನೀಕಮನೀಯಮುವಾಗಿ (ಕಂಪ್ರ. ೯-೩೩ ಪ); ಮಂಗಳಗೀತವಾದ್ಯ ನಿನದಂಗಳಶೇಷದಿಶಾಪಟಂಗಳೊಳ್ ಪೊಂಗಿರೆ (ಪರಕೃ. ೦೯-೩೯). [ಸಂ. ಮಂಗಲಗೀತ]

ಮಂಗಳಗೀತಿ (ನಾ). = ಮಂಗಳಗೀತ : ಮಂಗಳಗೀತಿಗಳೊಳ್ಪುಗೆ ಮಂಗಳ ಪಾಠಕರವಂಗಳಿಂಪೆಸೆದಿರೆ. ರಾಜಾಂಗಣದೊಳ್ (ಆಪಂಪ. ೦೨-೨೯). [ಸಂ. ಮಂಗಲಗೀತಿ]

ಮಂಗಳಗುಣ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣ.— ನಡತೆ ; ಸದಾಚಾರ : ಮಾಂಗಳಗುಣಾಪ್ತಿತ ರಘೂಂಗಧರಸೇವಿತ . . . ದಯಾರ್ದ್ರಾಪಾಂಗ ಪೊರೆಯೆನ್ನನು (ಕೃಪಂ. ೧-೦೫೬). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣವುಳ್ಳವನು ; ಸದಾಚಾರವುಳ್ಳವನು : ಮಂಗಳಗುಣರೇಃಲಂ ಪರಕಂಗಳ ಹಾರಕರ ದಂಡನಾದಿಗಳಂ ದುಃಖಂಗಳನಳಿವರ್ಪಿಸದೊಡೆ (ಆಪಂ. ೦೦-೦೬). [ಸಂ. ಮಂಗಲಗುಣ]

ಮಂಗಳಗೌರಿವ್ರತ (ನಾ). ಶ್ರಾವಣಮಾಸದ ಪ್ರತಿ ಮಂಗಳವಾರ ಪಡೆಸುವ ಗೌರೀದೇವಿಯ ವ್ರತಾಚರಣೆ : ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಂಗಳ ಗೌರಿವ್ರತವನ್ನು ಬಹಳ ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಸಂಪ). [ಮಂಗಳ (=ಮಂಗಲ) + ಗೌರಿ+ವ್ರತ]

ಮಂಗಳಚರಿತ (ನಾ). ಪುಣ್ಯಕರವಾದ ನಡವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು ; ಶುಭ ಚರಿತನಾದವನು : ಕಣ್ಣಬೆರೊಳ್ ಗೋಕುಳಿಮಂ ನಿಲಿಸುತ್ತುಂ ಮಂಗಳ ಚರಿತಂ ಕ್ರೀಡಮಾನನೆನೆದಂ ಕೃಷ್ಣಂ (ಜಗಕೃ. ೮-೪೩). [ಸಂ. ಮಂಗಲಚರಿತ]

ಮಂಗಳತಾಳಿ (ನಾ). ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ವರನು ವಧುವಿನ ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ತಾಳಿ.—ಮಾಂಗಲ್ಯ : ಸದಮಲಾರಕ್ಷಸರಿಜಪ್ಪಿ ಮೇಣ್ ಪ್ರಾಗ್ದಿಶಾಸುದತಿ ಧರಿರ್ದ ಮಂಗಳತಾಳಿಯಂತೆ . . . ದಿಗಿದಿರಬಿಂಬಂ ಕಾಣಿಸಿತು ಪ್ರಭಾತದೊಳ್ಕೌತುಕನೆನೆ (ಪಂಪಭಾ. ೨೨-೮೪).

[ಮಂಗಳ (=ಮಂಗಲ) + ತಾಳಿ$_1$ (=ತಾಳಿ$_1$)]

ಮಂಗಳತೂರ್ಯ್ (ನಾ). ಶುಭಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಿಡಿಸುವ ವಾದ್ಯ : ಮೊಳಗುವ ಮಂಗಳತೂರ್ಯ್ಯಂಗಳೆಸಿಯೆ (ಜಯಪು. ೬-೮೫ ಪ) ; ಪುಗ್ಗೆ ಕೃತಮಂಗಳತೂರ್ಯ್ಯನಾದಮೆಶ್ಚಲುಂ (ಜಪ್ರಕೃ. ೯-೩೦). [ಸಂ. ಮಂಗಲತೂರ್ಯ]

ಮಂಗಳತೆ (ನಾ). ಸಮೃದ್ಧಿ : ಸಂತೋಷ : ತಿಳುಹಿ . . . ಸಕೃತಿಯ ಮಂಗಳತೆಯನು ಕೈಕೊಂಡು ಹಾಯ್ದನು ಹಂಸೆಯಲಿ ಮುನಿಪ (ಕಪಂಪಾ. ೯-೩-೨೩). [ಸಂ. ಮಂಗಲತಾ]

ಮಂಗಳತೋರಣ 'ಮಂಗಲತೋರಣ' ನೋ.

ಮಂಗಳದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ೧. ಶುಭಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅರಿಸಿನ, ಕುಂಕಮ, ಗಂಧ, ಹೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳು : ಅಮಲ ರಿಂದ್ರರುಮಭಿಷೇಕಮಂಗಳದ್ರವ್ಯಂಗಳಂ ಕೂಡಿ ಶಚೀದೇವಿ (ಶಕ್ರ)ಕರತಳ ಕ್ಕಮಂ ನೋಡಿ ನೀಡ (ಜಾಪು. ೦೦-೩೬ ಪ); ಕೊರಳೊಳಾಭರಣಮೊಳು . . . ಹುಂಗಳದ್ರವ್ಯದೊಳು ಮಾತಾಳಂಗದೊಳು ಪಿರುತದಿಂ ರಚಿಕದುಬ್ಬು (ಪುಂಗಾ. ೦೩೨-೩೪). ೨. ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಗೌರಿಹಬ್ಬ, ಮೊದಲಾದ ಶುಭಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪೂಜಾದ್ರವ್ಯ ತರಲು ತೌರುಮನೆಯವರು ಕೊಡುವ ಹಣ : ತಂಗಿಗೆ ಗೌರೀಹಬ್ಬದ ಮಂಗಳದ್ರವ್ಯ ೧೫ರೂಪಾಯಿ ಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿರುತ್ತೇನೆ (ಪಜಪ). [ಸಂ. ಮಂಗಲದ್ರವ್ಯ]

ಮಂಗಳಧಾರಿಣಿ (ನಾ). (ಶುಭ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ) ಮಂಗಳದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವಳು ; ಸುವಾಂಗಲಿ : ಮಂಗಳ[ಕಾಣಂ. ಲ]ಮನೆ ಪಾಡುತ್ತುಂ ಮಂಗಳ[ಕಾಣಂ. ಲ]ಧಾರಿಣಿಯರಾಗಿ ಮುಂದಂ ಪಡ ವಾಶಾಂಗವೆಯರಿಂದೆ ದಿವಿಜೇಂದ್ರಾಂಗನೆ ಕರಮೆಸದು ಹಂಪಗತಿಬೆರೊಳ್ ಬಂದಳ್ (ಆಪಂ. ೬-೨೬) ; ಆರ್ಚಾಸಿದರಷ್ಟವಿಧದರ್ಚನೆಯಿಂ ಮಂಗಳ ಧಾರಿಣಿಯರ್ ಶಕ್ರಾಂಗನೆಯುಂ . ನೆಗಟ್ಟ ನಾಗದೇವತಾಂಗನೆಯುಂ (ಜಪ್ರಕೃ. ೯-೬೪). [ಸಂ. ಮಂಗಲಧಾರಿಣೀ]

ಮಂಗಳನಿಲಯ, ಮಂಗಳನಿಳಯ (ನಾ). ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗೆ ನೆಲೆಯಾಗಿರುವವನು : ಸುಶ್ರಾವ್ಯಚರಿತ್ರನುಳಮಂಗಳನಿಲಯಂ (ಜಪ್ರಕೃ. ೬-೨೦). ಮಂಗಳನಿಳಯಂ : ಮಂಗಳನಿಳಯಪ ಪದಪದ್ಮಂಗಳನರ್ಚಾಸಿದರಷ್ಟವಿಧ ದರ್ಚನೆಯಿಂ (ಜಪ್ರಕೃ. ೯-೬೪). [ಸಂ. ಮಂಗಲನಿಲಯ]

ಮಂಗಳನಿಳಯ 'ಮಂಗಳನಿಲಯ' ನೋ.

ಮಂಗಳಪಾಠಕ 'ಮಂಗಲಪಾಠಕ' ನೋ.

ಮಂಗಳಪ್ರಸಾಧನ 'ಮಂಗಲಪ್ರಸಾಧನ' ನೋ.

ಮಂಗಳಬೇರ (ನಾ). ಹವಳದ ಬಣ್ಣ ಮತ್ತು ಬಿಳುಪು ಮಿಶ್ರವಾದ ಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ : ಪವಳಾಂಗ ತನುಚ್ಛವಿ ಬೆಳ್ಪಿರದೆ ಮಾದುದು ನೋಡೆ ಮಂಗಳಬೇರಂ (ಜಪ್ರಾ. ೩-೦೩). [ಮಂಗಳ (= ಮಾಂಗಲ) + ಬೇರ್]

ಮಂಗಳಭೂಷಣ (ನಾ). = ಮಂಗಲಪ್ರಸಾಧನ : ಮಂಗಳಭೂಷಣಂ ಗಳಿನಲಂಕರಿಸಿರ್ದಿಡೆಯೂಡುತಿರ್ಪವಳ್ . . . ನಿಜೇಕಂಗಿದಿರೆಬ್ಬು ಬಂದು ಮಜಿರಿಲ್ ಧವಳೇಕ್ಷಣೆ ತನ್ನ ನಲ್ಮೆಯಂ (ಕೃಂಗಣ. ೯-೬೪).

[ಸಂ. ಮಂಗಲಭೂಷಣ]

ಮಂಗಳಮಂಡನ (ನಾ). = ಮಂಗಲಪ್ರಸಾಧನ : ಮಂಗಳಮಂಡನಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಾದ ಕುಮಾರನ ಭೂಷಣಾಂಶು ದಿವ್ಯಾಂಗದ ಕಾಂತಿಯೊಳ್ ತೊಡದುಳ್

ರಂಜಿಸಲಾಜವೆ (ಕ್ಷತ್ರಿ. ೦೨-೦೦೯). [ಸಂ. ಮಂಗಲಮಂಡಪ]

ಮಂಗಳಮಜ್ಜನ (ನಾ). ಶುಭಕಾರ್ಯದ ಅಂಗವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ: ಶ್ರೀರಮೇಶಪ್ರಿಯಂಗಮ್ಮುತಮಂಗಳಮಜ್ಜನಮಂ ಜನಂಗೆ ವಿಸ್ತಾರಿಸಿ (ಗುಣಭ. ೦೦-೮೫); ಪರಮಮಂಗಳಮಜ್ಜನವಾಭರಣವಸನಾದಿಗಳ ನೀ ಸ್ವೀಕರಿಸುವೇಹುದು (ಕಾಂಡ. ೧೧-೦). [ಸಂ. ಮಂಗಲಮಜ್ಜನ]

ಮಂಗಳಮುಖಿ (ನಾ). ಶುಭಕರವಾದ ಮುಖವಿಳ್ಳವಳು; ಕಲ್ಯಾಣಿ : ಮಂಗಳಮುಖಿ ಮಾನಿನಿ . . . ಗಿರಿಸುತೆಯೆಸೆದಳ್ (ನಂಳ. ೩-೦೦).

[ಸಂ. ಮಂಗಲಮುಖೀ (ಮಂಗಲ + ಮುಖ + —)]

ಮಂಗಳಮುಹೂರ್ತ (ನಾ). ಶುಭಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಆ ಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ಶುಭಕಾರ್ಯ : ಹರುಷದಲಿ ಮಂಗಳಮುಹೂರ್ತವ ಮಾಡಿಯೆಂದನು (ಕಾಮ್ಯ. ೦೦-೭೭); ಮಂಗಳಮುಹೂರ್ತವನು ಜನಕತಿಗೆ ತಿಳುಹಿಸುತ . . . ಬರುತಿಹುದು (ಜೈಮಿ. ೨-೦೨). [ಸಂ. ಮಂಗಲಮುಹೂರ್ತ]

ಮಂಗಳಮೂರುತಿ (ನಾ). ಶುಭಕರವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನು : ಗಂಗೆ ನೀ ಪಾತಾಳಕೆ ಹೊಗ ಬಂದಿದಿ ಹೀಗೆ ಮಂಗಳಮೂರುತಿ ಮಹರಾಯನ ಜಡೆ ಭಟ್ಟು (ಸಿದ್ಧ. ೨-೭೩). [ಮಂಗಳ (=ಮಂಗಲ) + ಮೂರುತಿ]

ಮಂಗಳಮೂರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಶುಭಕರವಾದ ಆಕಾರ.—ಸ್ವರೂಪ : ದೇವರ ಮಂಗಳಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಹೋಗಿ ಅನಂದಪರವಶನಾದನು (ಕ.ಚ). ೨. ಶುಭಕರವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸಂಗವೆರಡುಂಟು ಒಂದ ದಿಡು ಒಂದ ಹಿಡಿ ಮಂಗಳಮೂರ್ತಿ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರ (ಬಸ. ೨೭೮); ಮಂಗಳಮೂರ್ತಿ ತಾಪಸಿರೂಪಿನಿಂ . . . ತಿವಧೋಯೆಸಲ್ ತಿರ್ದಪೆಂಬರ್ ಭೂಸುರಂ (ಜೈಮಿ. ೩-೪೬); ಇದುಮಂಗಳಂ . . . ಮೂರನ್ನ ಪಡೆದ ಮಂಗಳಮೂರ್ತಿಗೆ (ಕೃಷ್ಣ. ೦-೨೬೩-೨).

[ಸಂ. ಮಂಗಲಮೂರ್ತಿ]

ಮಂಗಳವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸೊಬಗನ್ನು ಹೊಂದು ; ಚೆಲುವಾಗು : ಸಕಯಿಲ್ಲ ದಾವಗಮುರಿದ ಕೆಂಗಿಡಿಯು ಮಾಲಿಕೆಯಂತೆ ಮಂಗಳವಡದ ನಿಖರಕ್ಷಂಗಳ ರಚಿಸಿದ ಮುದ್ರಿತೆ ಮಂಚಿಕೆಯಿಟ್ಟಿರು ಬೆರಲ್ಗಳಗೆ (ಕೋಡಿ. ೨೬-೨೬).

[ಮಂಗಳ (= ಮಂಗಲ) + ಪಡ್]

ಮಂಗಳವರೆ ' ಮಂಗಳವಜೆ ' ನೋ.

ಮಂಗಳವಸದನ (ನಾ). = ಮಂಗಲಪ್ರಸಾಧನ : ಓರೊರ್ವರಾತಿಯ ರೂಪಂ ವಕ್ಕೊಕ್ಕಿಯೊಳ್ ಪೊಗಲ್ದು ಮಂಗಳವಸದನಮಿತ್ತಿಯುಂ (ಜೈಮಿ. ೬-೨೬ ಪ) ; ಮಂಗಳವಸನದಿಂದ ಮವಂಗೊಳಿಸುತಮಿರ್ದು ಪಡೆಯ ಕಾಪಂ ಪಡವಳ್ಳಂಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿ (ಜಾಕ್ಷ. ೦೦-೧೮).

[ಮಂಗಳ (= ಮಂಗಲ) + ಪದನ]

ಮಂಗಳವಸದನಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಶುಭಪ್ರಸಂಗಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ ವೇಷ ಭೂಷಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸು : ಪಾಂಡವರಯ್ವರುಮುನ್ಮೀಲಿತನಯನರಾಗಿ ವಿಶ್ವವಿಯಮಂಗಳಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ ಮಂಗಳವಸದನಂಗೊಂಡು • (ಕೃಷ್ಣ. ೨-೧೬ ಪ) ; ಸಾಜಿಸ್ಯಕಂದಾಂತರಂ ವಿಜಯಪ್ರಸ್ಥಾನೋದ್ಯುಕ್ತಂ ಮಂಗಳವಸದನಂಗೊಂಡು (ಗುಣಭ. ೦೦-೦೮೨ ಪ).

[ಮಂಗಳವಸದನ + ಕೊಳ್]

ಮಂಗಳವಸ್ತು (ನಾ). = ಮಂಗಳದ್ರವ್ಯ ೧ : ಮಂಗಳವಸ್ತುಗಳಂ ದೇವಾಂಗನೆಯರ್ಮಾಡಿ ಗರ್ಭಕೋಧಸಮಂ (ಕುಶ. ೦೦-೧೪); ಗೌರಿಯು ಮುಪ್ಪಿಯ ಮಗಳೆಂದು . . . ಆದರದಿಂದ ಪೂಜಿಸುಳ್ಳ. ಕುಂಭಮ, ಅಂಜಿಣ, ಪತ್ಯಲ ಮೊದಲಾದ ಮಂಗಳವಸ್ತುಗಳನ್ನ ಇಡಿಸಹೋಗಿದ್ದಾರೆ ನಮ್ಮ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು (ಕ್ಷತ್ರಿ. ೦೬೮). [ಸಂ. ಮಂಗಲವಸ್ತು]

ಮಂಗಳವಜೆ, ಮಂಗಳವರೆ (ನಾ). = ಮಂಗಲಾನಕ : ಮಂಗಳವಜೆಗಳ್ . . . ಶ್ವೇತಚ್ಛತ್ರಂಗಳಮರ್ದಿಸೆಯ ಕರ್ಣಂಗೊಂಗಮಹೀತಳ ವಿಭೂತಿಯಂ ನೆಱೆಯಿಸುತ್ತಂ (ಜೈಮಿ. ೩-೪೧) ; ಪೊಂಗಳಿದ ವೀರಂ ತಮಿ ಮಂಗಳವಜೆಗಳಿಸೆಯೆ ಧಾರೆಯನೆಱೆಯಲೆಂದಿರ್ದುದುಂ (ಪಜಿತ್ರ. ೯-೩೩೭). **ಮಂಗಳವರೆ** : ಮಂಗಳವರೆಯ ನಾದಕ್ಕೆ ನಡನಡಯು ನಡುವಿನಗೆ (ಕೃಷ್ಣಚ. ೨೦-೬೪೬). [ಮಂಗಳ (= ಮಂಗಲ) + ಪಜ್]

ಮಂಗಳವಾಚಕ (ನಾ). ಶುಭದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದ : ಓಂ, ಶ್ರೀ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು : ಭಾರತೀಯರ ಪ್ರಕಾರ ಯಾವ ಕೃತಿಯೇ ಆಗಲಿ ಮಂಗಳಶ್ಲೋಕದಿಂದ, ಅಥವಾ ಮಂಗಳವಾಚಕದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಬೇಕು (ಕಾಂಡ. ೧೬). [ಸಂ. ಮಂಗಲವಾಚಕ]

ಮಂಗಳವಾದ್ಯ 'ಮಂಗಲವಾದ್ಯ' ನೋ.

ಮಂಗಳವಾರ (ನಾ). ವಾರದ ಏಳುದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ದಿನ ; ಕುಜನು ಅಧಿದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ವಾರ ; ಕುಜವಾರ : ಆ ದಿನವೇ ಆದಿತ್ಯವಾರ ಸೋಮವಾರ ಮಂಗಳವಾರ . . . ಶನಿವಾರವೆಂದೇಳು ತೆಱ ನಾಗಿಹುದು (ಜೈಮಿ. ೫೦). ; ಹೇವಿಳಂಬಿನಾಮಸಂವತ್ಸರದ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಬ ಳ. ಮಂಗಳವಾರಕ್ಕೆ (ಪ್ರಾಚ. ೦೬೪೧, ೩೬-೨ ; ೧೫೧). [ಸಂ. ಮಂಗಲವಾರ]

ಮಂಗಳವಿಧಿ (ನಾ)- ವಿಯುಮಿತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶುಭಕಾರ್ಯ; ಸ್ನಾನ, ಪೂಜೆ ಮೊದಲಾದುವು : ಕನಕಾದ್ರಿಪಿಪಾವಳಪರ್ವತಸ್ಥಲಯಮೆಳೆ ದಿವಿಜದುಂದುಭಿ ಶಂಖಿಸ್ವನದೊಡನೆ ಮೊಬಗಿರುವು ಜಿನಜಾ ಭಾಧಮವಪ್ರಸಂಗಮಂಗಳವಿಧಿಯೊಳ್ (ಜಾಂಡ. ೦೦-೪೧); ನೃಪನೊಡರಿಸಿದಂ ದೇಗಂ ಪ್ರತ್ಯೂಷಸ್ಯತ್ಯಮಂಗಳವಿಧಿಯಂ (ಕೃಷ್ಣ. ೯-೨೯).

[ಸಂ. ಮಂಗಲವಿಧಿ]

ಮಂಗಳವೇದಿ (ನಾ)- ಶುಭಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಜಗಲಿ_ಕಟ್ಟೆ : ಸುತ್ತಿದ ಚಿತ್ರಕಾಂಡಪಮಿಕ್ಕಿದ ಮಂಗಳವೇದಿ . . . ಕನ್ಯೆಯಂ ತಿರ್ದುವಾ ಮಂಟಪದೊಳ್ (ಕೃಷ್ಣ. ೯-೬೨). [ಸಂ. ಮಂಗಲವೇದಿ]

ಮಂಗಳಸಿಖಿ (ನಾ)- ಮದುವೆ ಮೊದಲಾದ ಶುಭಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಅಗ್ನಿ : ಮಂಗಳಸಿಖಿಗಳ್ ಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳ ಪೊಲ್ಲರೆದು ದಕ್ಷಿಣಾಮರ್ತವಿಕಾಸಂಗಳನೇಂ ಧನದಪ ರತ್ನಂಗಳ ಪರಂಗಳಂತೆ ಜಲಜಲಿಸಿದುವೋ (ಕುಶ. ೦೦-೯೯). [ಸಂ. ಮಂಗಲಸಿಖಿನ್]

ಮಂಗಳಶ್ಲೋಕ (ನಾ). ಕಾವ್ಯ. ನಾಟಕ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮುಕ್ತಾಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ದೇವತಾಸ್ತುತಿರೂಪವಾದ ಪದ್ಯ : ಅಂತು ಸೂಕ್ಷ್ಮಧಾರನು ಈ ಮಂಗಳಶ್ಲೋಕಮನ್ನು ಹೇಳಿ . . . ಹೋಗುವನು (ಕೃಷ್ಣ. ೨೮೨) ; ಭಾರತೀಯರ ಪ್ರಕಾರ ಯಾವ ಕೃತಿಯೇ ಆಗಲಿ ಮಂಗಳಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಅಥವಾ ಮಂಗಳವಾಚಕದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಬೇಕು (ಕಾಂಡ. ೧೬). [ಸಂ. ಮಂಗಲಶ್ಲೋಕ]

ಮಂಗಳಸಮಜ್ಜನ (ನಾ). = ಮಂಗಳಮಜ್ಜನ : ಮಳಯಜಮಿಶ್ರತೀರ್ಥ ಜಲಧಾರೆಗಳಂ ಶತಶಾಂತಶಾಂತಮಂಗಳಕಲಶಾಶುಧಾರೆಗಳಿನಿರ್ಮಾಡಿಸಿತ್ತು ವಿವಾಹಮಮ್ಮಿಮಂಗಳಸಮಂ (ಹರಿವಂ. ೪-೪೯) ; ಮಂಗಳಸಮಜ್ಜನಾನಂತರ ಮಂಗಿಕ್ಯಶಶುಭವಿಭೂಷಣಂ ಮಾಡಿ (ಪಾಂಡ್ಯ. ೨-೦೬೯).

[ಸಂ. ಮಂಗಲಸಮಜ್ಜನ]

ಮಂಗಳಸಾಧನ (ನಾ)-= ಮಂಗಳದ್ರವ್ಯ ೧ : ನೆರೆದ ಮಂಗಳಸಾಧನಂಗಳಂ ಸರಸಗೀತಮಂ ಪಾಡುವ ಗಾಯಕರಿಂ. . . . ಪಸದನಂಬಡೆದ ಪೊಸ ಪುಪರ್ವದರೊಸಗೆ ಮಿಗೆ ಮಿಸುಗುತ್ತಿರ್ದುದು (ಜಾಮಿ. ೩-೭ ಪ).

[ಸಂ. ಮಂಗಲಸಾಧನ]

ಮಂಗಳಸೂಕ್ಷ್ಮ (ನಾ)- ಶುಭವನ್ನು ಕೋರುವ ಮಂತ್ರ : ವೀರ ಸೇನೆಯನಿಕ್ಕೆ ರಾಯನ ನಾರಿ ಪರಿಪರಿಯಳಿಪವಿಪ್ರರ ಚಾರು ಜಾತರ್ವೇದ ಮಂಗಳಸೂಕ್ಷ್ಮಘೋಷದಲಿ ಕೇರಡೇಜಾದಸುರಾಧಿ (ಭಾಷ್ಯ. ೦೦-೦೨).

[ಸಂ. ಮಂಗಲಸೂಕ್ಷ್ಮ]

ಮಂಗಳಸೂತ್ರ ' ಮಂಗಲಸೂತ್ರ ' ನೋ.

ಮಂಗಳಾಂಗ (ನಾ). ಶುಭಕರವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು ; ಪವಿತ್ರವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು : 'ಮಂಗಳಾಂಗನು ಮತ್ತೆ ಕರುಣಾಪಾಂಗದಲಿ ನೋಡುತ್ತ ವಿಸ್ಮಿತಾಂಗಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿದೆನು ಎನಲು (ಪಡ್ಡಿ.೨೭-೩೭) ; ಗವಸಾವನು, ಕಬ್ಬದ ರಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಮಂಗಳಾಂಗನಾದ ನನ್ನ ಮಗನನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ, ಅವರಿಬ್ಬದ್ದನನ್ನು ಮಾಡುವನು ? (ಪಕ್ಷಾಂ. ೧೦೯-೨). [ಸಂ. ಮಂಗಲಾಂಗ]

ಮಂಗಳಾಂಗಿ (ನಾ). ಶುಭಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಹವುಳ್ಳವಳು : ಸುಂದರಿ : ಮಂಗಳಾಂಗಿ ಮಂಜುಳಾಂಬುಜಾಸ್ಯೆ . . . ರಕ್ಷಿಸೆನ್ನನದ್ರಿರಾಟ್ಸುತೇ (ಕ್ಷತ್ರ. ೨೬-೩೦). [ಸಂ. ಮಂಗಲಾಂಗೀ (ಮಂಗಲ + ಅಂಗ + —) .]

ಮಂಗಳಾಚರಣ (ನಾ). ಶುಭಕಾರ್ಯ ; ಮಂಗಳಕಾರ್ಯ : ಮಂಗಳ ಗಾಯಿಕಾಮಧುರಗಾನದಿವೆಜ್ಜ ಜನಯ್ದಿ ನಿಕ್ಕಳ್ಕಿಕ್ಕಂಗಳ ಮಂಗಳಾಚರಣಮಂ ಸೆಗುತ್ತೆ (ಕುಕ್ಷ. ೬-೦೫೭). [ಸಂ. ಮಾಂಗಲಾಚರಣ]

ಮಂಗಳಾಚ್ಚಾರ (ನಾ). = ಮಂಗಳಾಚರಣ : ಆಗಳಾ ಗರ್ಭಸ್ಖಲನ ಸಮಯದೆ ಭಾತುಸದಮುಮಾಗೆ ಚತುರ್ಥದಿವಸಮನಂತರ ಮಜ್ಜನಂ ಬೊಳ್ಕು ಮಂಗಳಾಚಾರಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು (ಪಗಾ. ೬-೬೦ ೪).

[ಸಂ. ಮಂಗಲಾಚಾರ]

ಮಂಗಳಾನಕ 'ಮಂಗಲಾನಕ' ನೋ.

ಮಂಗಳಾಮುಲೇಪ (ನಾ). ಶುಭಕರವಾದ ಲೇಪನದ್ರವ್ಯ ; ಅಕ್ಷರಶ್ಲಿ ನಾನೂ ಕೂಡ ಶಂಖಕ್ಕೆಗೋಸ್ಕರ ಗೋರೋಚನ, ತೀರ್ಥಮೃತ್ತಿಕೆ, ದೂರ್ವಾತಿಸಲಯಗಳ ಮಂಗಳಾನುಲೇಪಗಳನ್ನು ಮಾಡುವೆನು (ಪಕ್ಷಾಂ. ೪೯-೫೦). [ಸಂ. ಮಂಗಲಾನುಲೇಪ]

ಮಂಗಳಾರತಿ (ನಾ). ೧. ದೇವರ ಪೂಜೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬತ್ತಿ, ಕರ್ಪೂರ ಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಬೆಳಗುವುದು : ಚತ್ಯದೊಳು ಪೂಜೆಯಚ್ಚೊತ್ತಿ ದಂತರ್ಜುಸುತೆ . . , ಮಂಗಳಾರತಿಯಿತ್ತು ಭವರ ಸೀಗುರಿಯಿತ್ತ (ಪಜ. ೦೬-೦೦); ಕಲು ಬಗೆ ಪಂಚವುಂವ ಜ್ಯೋತಿಯ ಮಂಗಳಾರತಿಯುವಿಡಲು (ಪಪಂಚ. ೫೦-೫೪). ೨. ಶುಭೋತ್ಸವಗಳಲ್ಲಿ ಮುತ್ತೈದೆಯರು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವ ದೀಪಾರತಿ : ತಮತಮಗೆ ಫಳವಿಡಿದು ಮಂಗಳಾರತಿ ವಿಡಿದು ಸೇಸೆವಿಡಿದಮರಕಾಮಿನಿಯರ್ಕೆದೆ (ಕಕ್ಕಣ. ೬-೩೬). ೩. (ಅಲಂ) ಅಪಮಾನ ; ಮುಖಭಂಗ : ರಾಯರಿಗೆ ಮಂಗಳಾರತಿಯಾಗಿಬ್ಬಂ ವಿನಾಶ್ಚರ್ಯ ? (ಪಪ:೫. ೬); ಕೆಣಕಿದರೆ ಮಾಡುತೀನಿ ಅವಾಗೆ ಮಂಗಳಾರತಿ ! (ಪಪಥಗಣ. ೨೦೬). [ಮಂಗಳ (= ಮಂಗಲ) + ಆರತಿ]

ಮಂಗಳಾಲಂಕಾರ (ನಾ). ಶುಭಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾದ ವೇಷ ಭೂಷಣ : ಆನಂತರಂ ಭಗವಜ್ಜನೇಂದ್ರಪೂಜಾವಿವಿಧಮಂಗಳವಾದ್ಯಾರಂಭಿಸಿ ಮಂಗಳಾಲಂಕಾರಾಲಂಕೃತೆಯಾಗಿ (ಕುಕ್ಕ. ೬-೦೦೭ ೪).

[ಸಂ. ಮಂಗಲಾಲಂಕಾರ]

ಮಂಗಳಾಷ್ಟಕ (ನಾ). ಮದುವೆ, ಮುಂಜಿ ಮೊದಲಾದ ಶುಭ ಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಶುಭವನ್ನು ಕೋರುವ ಎಂಟು ಶ್ಲೋಕಗಳು ; ಪ್ರ ತಿವು 'ಕುರ್ಯಾತ್ ಸದಾ ಮಂಗಳಂ' ಎಂದು ಕೊನೆಗಾಣುತ್ತವೆ : ಮಾಂಗಲ್ಯಧಾರಣೆಯು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಂಗಳಾಷ್ಟಕ ಹೇಳುವುದು ಪದ್ಧತಿ (ಪಟಿ).

[ಸಂ. ಮಂಗಲಾಷ್ಟಕ]

ಮಂಗಳೆ (ನಾ). ದುರ್ಗೆ; ಪಾರ್ವತಿ : ಮಾನ್ಯ ಮೂನಿನಿ ಮಹನೀಯು ಮಂಗಳೆ ಮಹೇಶ್ವರಿ (ಪಾಪಪ. ೫೩-೦೬). [ಸಂ. ಮಂಗಲಾ]

ಮಂಗಳ್ಯಕ 'ಮಂಗಲ್ಯಕ' ನೋ.

ಮಂಗಳ್ಳಿ 'ಮಂಗುಳಿವಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಮಂಗಾಟ (ನಾ). ೧. ಕಪಿಯ ಆಟ ; ಕೋತಿಚೇಷ್ಟೆ. ೨. (ಅಲಂ) ಬುದ್ಧಿಹೀನತೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸ ; ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದ ಮೂಡುವ ಕಾರ್ಯ: ಪ್ಯಾಂಗಾರೆ ಕುಣಿಕುಣಿದು ಮಂಗಾಟ ನಡದಾಗ ಅಂಗಾತ ಬಿಕ್ಕೋ ಪೆಗಲಲಿ ಎತ್ಕೋ (ಪಾಪಲೀ. ೬೪-೨೬) ; ಕಾಯಿದೆ ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ಇರುವುದೆಂದು ಮಂಗಾಟ ನಡಸುವಾರದು (ಪಜ್ಞಪ್ರ. ೨೧೧).

[ಮಂಗ + ಆಟ]

ಮಂಗಾಟಿಕೆ (ನಾ). = ಮಂಗಾಟ ೨ : ಆತ ಮಂಗಾಟಿಕೆ ಮಾಡದೆ ಹಳೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬರಬೇಕಾದುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗು ತ್ತದೆ (ಪಜ್ಞಪ್ರ. ೦೧೦). [ಮಂಗ + ಆಟಿಕೆ]

ಮಂಗಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಅಲಂ) ಕಪಿಯಂತೆ ಕುಣಿಸು ; ತನಗೆ ಇಷ್ಟಬಂದಂ ದನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಂದ ಮಾಡಿಸು : "ನನ್ನನ್ನು ಮಂಗಾಡಿಸಿ ಬಿಟ್ಟ" ಎಂದು ಕಿಟ್ಟಪ್ಪ ಮಾನ್ಯರು ನಾಲ್ಕು ಜನರ ಮುಂದೆ ದೂರಿ, ತಮ್ಮ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡರು (ಪಜಾಪಾ. ೦೩). [ಮಂಗ + ಆಡಿಸು]

ಮಂಗಾರೆ 'ಮಗ್ಗಾರೆ' ನೋ.

ಮಂಗಾರೆಮುಳ್ಳು (ನಾ). (ದಟ್ಟವಾಗಿಯೂ ಒರಟಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಮುಳ್ಳುಗಳುಳ್ಳ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪೊದರು ಗಿಡ : (೬).

[ಮಂಗಾರೆ (< ಮಗ್ಗಾರ) + ಮುಳ್ಳು (< ಮುಳ್)]

ಮಂಗಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುಕಪಿ : ಆ ಮಂಗಿ ಮರಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಕೊಬೆಯಿಂದ ಕೊಂಬೆಗೆ ನೆಗುಮುತ್ತಿದೆ (ಪಜ್ಞ). ೨. (ಅಲಂ) ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಇಲ್ಲದವಳು : ಅವಳು ಶುದ್ಧ ಮಂಗಿ, ಹೊಲಮನೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅಡ್ಡಾದಿಡ್ಡಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟಿಳು (ಪಜ್ಞ). [ಮಂಗ + — ೀ]

ಮಂಗಿನಿ (ನಾ). ಹಡಗು; ನೌಕೆ. [ಸಂ. ಮಾಂಗಿನೀ]

ಮಂಗುರವಳ್ಳಿ 'ಮಂಗುಜುವಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಮಂಗುಜಿವಳ್ಳಿ 'ಮಂಗುಜುವಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಮಂಗುಜುವಳ್ಳಿ, ಮಂಗರವಳ್ಳಿ, ಮಂಗಜಿವಳ್ಳಿ, ಮಂಗುರವಳ್ಳಿ, ಮಂಗುಜಿವಳ್ಳಿ, ಮೊರಿಗರವಳ್ಳಿ (ನಾ). (ಚಕ್ಕುಲಿ ಮೊದಲಾದ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ, ಚಟ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ಅಡಿಗೆಗೂ ಮತ್ತು ಔಷಧಗಳಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ; ನಾಲ್ಕು ಏಣುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಸಿರು ಬಳ್ಳಿ; ನರಳೆ : ತುಜುವೆಯ ಕಾಮ್ಬುಳುಮಂ ಮಂಗುಜುವಳ್ಳಿಯನಿದಿವ ಚೂರ್ಣಮುಂ ಶರ್ಕರೆಯುಂ ನೆಜಿತಿಂದು ಬಿಡು ನೀರಂ ಕಿಜಿದುಗೊಳ್ಳುಬುವುದುಬ್ಬಿಗುದುಮೇ ಕೆಯ್ಮಸಕಂ (ಪಜಾದ. ೦೪-೧೨). **ಮಂಗರವಳ್ಳಿ** : ಅಮೃಸೋಗೆಯಲೆಯು ಕಬ್ಬಿ, ಬಜೆ, ಮಂಗರವಳ್ಳಿ, ರಾಮಗುಳ್ಳ, ಶುಂಠಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ ಇವು ಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗ ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿ ಕೊಡುವು ಶ್ಲೀಪ್ಮಜ್ವರವು ಗುಣ ವಾಗುವೆದು (ಪಕ್ಕ. ೦೦). **ಮಂಗಜಿವಳ್ಳಿ** : ಮಂಗಜಿವಳ್ಳಿರಸ, ಕಳ್ಳಿರಸ ಎಲಹುಂ, ಈ ಮೂಜು ರಸಗಳ್ಲಿ ಪೋದಶಾಕ ಕೋಧಿಸಿದ ಗಂಧಕವನ್ನಿಕ್ಕಿ (ಪಜ್ಞ. ೨೬); ಒಳ್ಳಸುಂಡಮು ಸಮಮೂಲವು ' ಮಂಗಜಿವಳ್ಳಿ ರಸಂಗಳು ಸಹಿತ (ಪಾಕ್ಷಾಂ. ೦೩). **ಮಂಗುರವಳ್ಳಿ** : "ಅಸ್ಮಿಸಂಘಾತಃ — ಮಂಗುರ ವಳ್ಳಿ" (ಪಷ್ಠ. ೬). **ಮಂಗುಜಿವಳ್ಳಿ** : "ಅಸ್ಮಿವಳ್ಳಿ ಮುಂಗುಜುವಳ್ಳಿ" (ಪಾಂಗಾ. ೧೨-೧೪). **ಕೊಂಗರವಳ್ಳಿ** : ಮೊಂಗರವಳ್ಳಿಬೇರು, ಉದ್ದರಣಿಯ ಬೇರು, ವೆಲಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು (ಪ್ರಾಕ್ಷಾ. ೬-೪).

[ಮಂಗಜು + ಬಳ್ಳಿ]

ಮಂಗುಳಿಅಳತೆ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಅಳತೆ : ಕ್ಷೇತ್ರಗಣಿತ, ಮಂಗುಳಿ ಅಳತೆ. ರಾಜೀತಿ . . . ಉತ್ಕೃಷ್ಟತಗುಣಿ ಮುಂಕ್ತಿನ ಚಿಲ್ಲನ ಗುಣಿಶವುಂ ಅಪ್ಪಾದಶ ಗುಣಿತಂಗಳು (ಕ್ಷೇತ್ರಗ. ೨-೩). [? + ಅಳತೆ]

ಮಂಗೇಶ (ನಾ). ಶಿವ : (೨). P ಇದು ದಕ್ಷಿಣಕನ್ನಡ, ಉತ್ತರಕನ್ನಡಪಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಕೊಂಕಣಭಾಷೆಯನ್ನಾಡುವ ಅನೇಕರ ಮನೆದೇವತೆಯ ಹೆಸರು. [< ಮಂಗಳ ? + ಈಶ]

ಮಂಚ (ನಾ). ೧. ಮಲಗಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಪಾಲ್ಕುಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಮರ ಅಥವಾ ಬೋಹದ ಸಾಧನ : ಪರ್ಯಾಯ : "ಶಯನವುಂ ಪರಿಯಂಕಮುಂ ಶಯ್ಯೆಯೆನೆ ಮಂಚಮೆನಿಸುತ್ತುಂ" (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೬೦-೦೫) ; ನೀಂ ಮಹಾದೇವಿಯ ಮಂಚಮನಂಜದೇಱಿ ಆಕೆಯೊಡನೆ ನಗುತ್ತುಂ ತೆಗಲುತ್ತಮಿರೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಿದಂ (ಪಜ್ಜಾ೮. ೦೭೭-೦೫) ; ದುಃಪದನಂ ತನ್ನ ಮಂಚದ ಕಾಲೊಳ್ ಕಟ್ಟವೇಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೨ ಪ) ; ಭಾಲಾಕ್ಷಿಯರ ಮನೆಯೊಳಾಳ್ಗಳ ದಳ್ಳುರಿಯ ಮಂಚದೊಳ್ ಪವಡಿಸಿದಯ್ (ನಿಂಪ. ೨-೬೬). ೨. ಉತ್ತಮವಾದ ಪೀಠ ; ಉನ್ನತವಾದ ಆಸನ : ಮಣಿ ಮಂಚಂ ಪಟ್ಟಂ . . . ಗಲ್ಲಂ ಮಲ್ಲಂ ತಳಮಿತೆಲ್ಲಂ ತತ್ಸಮಮುಂ (ಪಜಿತ. ೨೬೭) ; ಜ್ಯೋತಿಷ್ಪಣವರ್ ಬಂದು ಪೊಕ್ಕಲ್ಲಿ ಮಂಚೋತ್ತರದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದರ್ (೨೭೬ಕ್ಷ. ೩-೨-೨೩). ೩. ವೇದಿಕೆ ; ರಂಗಸ್ಥಳ : ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಲ್ಲಿಂದ ಸುಮಾರು ೨೫ ವಯಸ್ಸಿನವಳೊಬ್ಬನು ಮಂಚದ (ವ್ಯಾಸಪೀಠ) ಕಡೆಗೆ ಬರಹತ್ತಿದನು (ಜಾಪು. ೩೩). ೪. ಹೊಲ, ಗದ್ದೆಗಳನ್ನು ಕಾಯಲು ಎತ್ತರವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಬಿದಿರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿರುವ ಅಟ್ಟಣಿಕೆ : ಮಂಚಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಮಂಚಕ (ನಾ). ೧. = ಮಂಚ ೧ : ನಿನ್ನ ನಾಲಗೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಮಂಚಕ ಮಾಡಿ . . . ಚಿನ್ನೆ ಸರಸತಿ ನಿತ್ಯ ಪದಮಿಸುವಳಾಡಿ (ಗಿ. ೨೩-೦). ೨. = ಮಂಚ ೨ : ಒಂದು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಮಂಚಕದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅವನ ಅಣ್ಣನಾದ ಶಶಿಯಾವನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಂಡನು (ಕಾಕ್ಷ. II. ೦೬). [ಸಂ.]

ಮಂಚಟಿಕೆ 'ಮಂಜಿಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಮಂಚದಕಾಲಹುಲ್ಲು, ಮಂಚದಕಾಲುಹುಲ್ಲು (ನಾ). ನಾಲ್ಕುದಳಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (೪). **ಮಂಚದಕಾಲುಹುಲ್ಲು** : ಮಂಚದಕಾಲುಹುಲ್ಲು, ಉಪ್ಪಗಡ್ಡಿ (ಪ್ರಾಔ. ೨೦-೬೬೮). [< ಮಂಚ + ಕಾಲು$_1$ (< ಕಾಲ್$_1$) + ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್)]

ಮಂಚದಕಾಲುಹುಲ್ಲು 'ಮಂಚದಕಾಲಹುಲ್ಲು' ನೋ.

ಮಂಚಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪಟ್ಟಣ ಪಸನ್ನರ ಮಾಚ್ಚಯ್ಯನು ಇಪ್ಪತ್ತಅಯ್ನೂರು ಕೆಜಿದು ×× ಮಸಕ . . . ದ್ರವ್ಯಮ ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. XIV. ೫೮ಮು. ೨೦೦-೬ ; ಮು. ೨೨೨). [ಮಂಚ ? + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಮಂಚಿಲ್, ಮಂಚಿಲು$_1$ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ : ಎನಗಿಂದಿ ಗಾಜುತಿಂಗಳ್ ಸವುನಿಸಿದವುದಿಲ್ಲಿಯುಂ ಬಂದಿ ಮಂಚಿಲ್ ವಿಸನ ವ್ಯಾರೂಢ ಚೌರ್ಯಾದಿಗಳವಶಮಿಸಾಗಳ್ ಚತುರ್ವಾಸರಂ ಭೋಜನ ಮಾತ್ರಂ ಬಂದೆಱಿದಾಂ ಸಕಲವಿಧವವುಂ ಪೆತ್ತಂ (ಮುಕುಮು. ೬-೦೬) ; ಕೈದುವರಂ ವಂಚನೆ ವಿಶ್ವ ಮಾನಸಿಕ ಮುಂಚು ಮಂಜುಲುಂ ತಾನೆ ತಾಂ ಗೆದ್ದವಳ್ ಪತ್ರವರಾರೊ ಧೂರ್ತವಿಟಪ್ರಪ್ಪಂಚಾವೆಯುಂ ತೇವೆಯಂ (ಅಣಾಪ. ೨-೧೬) ; ಮಂಚಿಲ್ ಕಳವಾಜಿಡಿ ಭಯಸಂಚಯಮೆಂಬಿವಱ ಪೆಸರುವಿಲ್ಲಾ ನಾಡೆಂಳ್ (೪೫೬ಕ್ಷ. ೩-೬). ೨. ಬಂಧನ ; ಸೆರೆ : 'ಮಂಚಿಲ್ಲಿಡಿ' ಪರಾ.

ಮಂಚಿಲು$_1$: ೧. ಮಂಚಲು ಲಂಚಂ ಕಳವು ಪಸುಣ್ ಪಸವು ಪಜ್ಜಮಿಲಸೊಲಸು ಕುತ್ತುವಿಲ್ಲಾ ನಾಡೊಳ್ (ಕಾಕು. ೦೪೦ ಕ್ರಮೋ). ಮಂಚಲಂಬಿಡಿ = (ಅಲಂ) ಆಕರ್ಷಿಸು ; ಸೆಳೆ ; ಮರುಳುಮಾಡು: ನಮೆ ನೋಟ್ಟರ ಕಣ್ಣಳಸೆಯ್ದೆ ಮಂಚಲಂಬಿಡಿವ ವಿಳಾಸಿನೀನಿವಹಮೀಜು ದುವಿತು ಕರೇಣುಜಾಲಮಂ (ಇಂಚೆಕ್ಷ. ೦೦-೬೬).

ಮಂಚಿಲ್ಲು$_2$ 'ಮಂಚಿಲ್' ನೋ.

ಮಂಚಲ್ಲಿಡಿ 'ಮಂಚಲ್ಲಿಡಿ' ನೋ.

ಮಂಚಲ್ಲಿಡಿ, ಮಂಚಲ್ಲಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೆರೆ ಹಿಡಿ ; ಬಂಧಿಸು : ಕಳ್ಳಂ ಬ್ಬನಕಾಱಂ ಮಂಚಿಲ್ಲಿಡಿವವಂ ಪಗೆವಂ ಪೊಲ್ಲಪಾಸನನ್ತಿವರಂ . . . ಇಜ್ಜೊಡೆ ದಣ್ಡಂ ದೋಷಮಿಲ್ಲ (೨೫. XV. ೬೧-೨೬; 1060). **ಮಂಚಲ್ಲಿಡಿ** : ೨. (ಅಲಂ) ಆಕರ್ಷಿಸು ; ಸೆಳೆ : ಅಂಚಿಯು ನಡಿಯುನಿದುಂ ಕವತಿನುತುಂ ಮಂಚಲ್ಲಿಡಿವೊಳ್ಗಡೆ ರತಿರೂಪು ಲಂಚಗೊಂಡ ವಿಲಾಸಿನಿಸೆದತ್ತಾ ರಾಜೀವಾಸ (೩೫ಭಾ. ೨-೨). [ಮಂಚಲ್ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಮಂಚಾಲೆ 'ಮಂಚಾಳ' ನೋ.

ಮಂಚಾಳ, ಮಂಚಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : P ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಬೃಂದಾವನವಿರುವ ಈಗಿನ ಮಂತ್ರಾಲಯ : ಶ್ರೀಮತುಕಣ್ಣಂ ಸಿಂದವಾಡಿಸಾಯಿರಮುಮಾನಾಳುತ್ತು ಮಂಚಾಳ ಕೊಟ್ಟು ಸ್ಥಿತಿ ಆವುದೆನ್ನೊಡೆ (೪೨೫. IX-I. ೫೫-೯ ; ೬೫೫). **ಮಂಚಾಲೆ** : ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರರು ಮಂತ್ರಾಲಯ(ಮಂಚಾಲೆ)ವನ್ನು ಸೇರಿದೊಡನೆಯೇ ಮೊದಲು ಕುಲದೇವಿ ಮಂಚಾಲಮ್ಮನ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿದರು (೪೫೫. ೨೫೬). [?]

ಮಂಚಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಪೀಠ ; ಆಸನ. ೨. ದನಕರುಗಳಿಗೆ ನೀರು ಹಾಕುವ ಹರಿದೋಣಿ. – ತೊಟ್ಟಿ. ೩. ಕಾಲುಮಣೆ : 'ಆಡಿಮಂಚಿಕೆ' ಪರಾ. ೪. ಹೊಲ, ಗದ್ದೆಗಳನ್ನು ಕಾಯಲು ಎತ್ತರವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಬಿದಿರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿರುವ ಅಟ್ಟಣಿಕೆ : (೪). [ಸಂ. ಮಂಚಿಕಾ]

ಮಂಚಿಗೆ, ಮಂಜಿಗೆ, ಮೆಂಚಿಗೆ (ನಾ). = ಮಂಚಿಕೆ ೪ : ಆ ಸಸಿ . . . ಫಲಕ್ಕೆ ಬರಲಾಗಿ ಚತುರ್ವಿಧಮೆಂಬ ಮಂಚಿಗೆಯಂ ಪೆಟ್ಟಿ (೪೦೫ಪ. ೦೦೬-೩೬೬); ಅವಿತತಿ ತನಿಗೆ ಪಾಯ್ದುವುಮರವಣೆಯಂದೆಂದದಂ ನಿವಾರಿಪ ಬಗೆಯಾ ನೆರಪಿದ ಕಲ್ಲುಂ ಕವಣೆಯುಮಿರೆ ಮಂಚಿಗೆಯಂತಿರೆಸಿದುಪಟ್ಟಳೆ ಪಲವುಂ (ಜಾರ್ಕ್ಷ. ೬-೦೩೩) ; ಕಯ್ಕೆತ್ತಿ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ ಮೆಯ್ಯ ದಂಡಿಸಲಿಲ್ಲ ಅಯ್ಕಗಳೆಲ್ಲ ಹರಿಯಲ್ಕೆ ಕೈಲಾಸ ಕಯ್ಯ ಮಂಚಿಗ[ಜಾಅಂ. ೪]ದು (೪೮೬೩. ೨೫೯) ; ಮರಸು ಕುಂತಿರೆ ಮನದ ತುದಿಮಂಚಿಗೆಯು ಮೇಲೆ (೪೦೫ಪಾಪ. ೨೦೦-೨೬೩). **ಮಂಜಿಗೆ** : ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಪಾಕಿದ ಎತ್ತರವಾದ ಮಂಜಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತುಕೊಂಡು ಒಕ್ಕಲಿಗರು ಕವಣೆಯಿಂದ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆಯುತ್ತಾ ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸಹತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಪಾಔಚ. ೨). **ಮೆಂಚಿಗೆ** : ಪಂಚಪೀಜಗಳೆಲ್ಲ ಸಂಚರಿಸಿ ಹೊಲದೊಳಗೆ ಮೆಂಚಿಗೆಯ ನಿಲುವುಬೆಳೆ ಬಂದು ನಗುತಿರಲಾ (೪೫೫. ೩೩); ಮೇಳದ ಮೆಂಚಿಗೆಯನ್ನೇರಿ ವಿಂಚಿನ ಕವಣೆಯೊಳಾರಿಯ ಕಲ್ಲನು ತೂರುವಳು (೪೮೬೨. ೦೬-೦). [< ಸಂ. ಮಂಚಿಕಾ]

ಮಂಚಿಗೆಗಲ್ (ನಾ). (ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೊರೆಯನ್ನು ಇಳಿಸಲು ಮಾಡಿರುವ) ಎತ್ತರ ಹಾಗೂ ಸಪಾಟಾದ ಕಲ್ಲು : ಸವಿಲೆಂಜೂಂ ಪಯಣ ಮಂಚಿಗೆಗಲ್ಲಿಂ ಪಡುವ ಜಳ್ಳದಿಂ ಮೂಡಲಿಬ್ಬಿ ×× ವಾಡವಾಗಿ ಯಿಕ್ಕಿದ ಕೆಯಿವುತ್ಕರು ೫೦ (೪೪೫. IX-I. ೨೫೯-೦೬ : ೧೧೨೨). [ಮಂಚಿಗೆ + ಕಲ್$_3$]

ಮಂಚಿಟಿಕೆ 'ಮಂಜಿಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಮಂಚಿಟಿಗೆ 'ಮಂಜಿಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಮಂಚಿಪತ್ರ (ನಾ). (ಸುವಾಸನೆಯ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಎಲೆ : ಮಂಚಿಪತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸುವುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಪ್ರಿಯವಾಗಿ/. . . ಸುಖಿಪಸ್ಸಂಚಿಮಾಡುವುದು (೨೪೭. ೨೭). [ಸಂ.]

ಮಂಚಿಪತ್ರೆ (ನಾ)· = ಮಂಚಿಪತ್ರ : "ದೇವರ್ಗಂ – ಮಂಚಿ(ಚಿ)ಪತ್ರೆ" (೬೫೦. ೭೯). [ಸಂ. ಮಂಚಿಪತ್ರ]

ಮಂಚಿಲ್· ಮಂಚಿಲು$_{೨}$ (ನಾ)· (ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ, ತೊಟ್ಟಿಲನ್ನು ಹೋಲುವ) ಡೋಲಿಯಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ : ಅವರು ಬಂದ ಬಳಿಕ ಕಂಬಳಿಯ ಒಂದು ಮಂಚಿಲ್ ತದೂರಿಸಿದರು (೪೬೫. ೫೭೦). **ಮಂಚಿಲು$_{೨}$** : ಭೋಯಿಗಳೆಲ್ಲದೆ . . . ಅಂಬಿಗರು ಮಂಚಿಲುಗಳನ್ನು ಹೊರುವ ಹೋರೆಯನ್ನು ಮಾಡುವರು (೪೫೫. ೭೭).

[← ತುಳು· ಮಂಚಿಲ್]

ಮಂಜಟಿ 'ಮಂಜಟಿ' ನೋ.

ಮಂಜಟ್ಟಿ 'ಮಂಜಟಿ' ನೋ.

ನುಂಜಡಿ$_{೨}$ 'ಮಂಜಟಿ' ನೋ.

ಮಂಜಡಿ$_{೨}$ 'ಮಂಜಾಡಿ' ನೋ.

ಮಂಜತ್ತಿ 'ಮಂಜಟಿ' ನೋ.

ಮಂಜನ$_{೧}$, ಮಜ್ಜಣ (ನಾ)· ೧. ಪವಿತ್ರವಾದ ನೀರು, ಹಾಲು ಮುಂತಾದ ದ್ರವವನ್ನು ಎರೆಯುವುದು ; ಅಭಿಷೇಕ : ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ನಿತ್ಯ ತಿರುಮಂಜನಕೆ . . . ತಿರುನಾಳಿಗೆ ಗ ೬೦ ಪರಹ (೫೪. XIV, ೨೮೦ಗ. ೨೫೯-೦೦ ; ೧೨೬೫) ; ಜಲದಿಂದ ಗಂಧದಿಂದಕ್ಷತೆಯಿಂ ಕಮ್ಮಲರಿಂದ ಚರು ದೀಪದಿಂದ ಕಲುಕುಮಂಜನದಿಂದ ಫಲದಿಂದಲಾ ಭೂಲಲನೇಶ ಜಿನರನರ್ಚಿಸಿದ (ಶಾಪು. ೦೯-೨೨). **ಮಜ್ಜಣ** : ೨. ಸ್ನಾನ; ವಿವಾಹ ; ಜಳಕ : ಮಜ್ಜಣದ ಈ ಮನೆಯು ಎದ್ದು ನೋಡೋಣ ಬಾರ (೬೫೪೫ಗ. ೦೩). [< ಪ್ರಾ. ಮುಜ್ಜಣ./ಸಂ. ಮಜ್ಜನ]

ಮಂಜನ$_{೪}$ (ನಾ)· (ಹಲ್ಲು, ಮುಖ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಉಜ್ಜಿ ಸ್ವಚ್ಛಗೊಳಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಸ್ತು : ' ದಂತಮಂಜನ ' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಮಜ್ಜಣ./ಸಂ. ಮಾರ್ಜನ./ಹಿಂ. ಮುರಾ. ಮಂಜನ್]

ಮಂಜರ· ಮಂಜರೆ (ನಾ)· ಬೆಕ್ಕು ; ಮಾರ್ಜಾಲ : "ಮಂಜರಪನ ಮಾರ್ಜಾಲಂ" (೫೪೮. ೦೩) ; ನಿನ್ನ ಮಂದಲ್ಲಿ ಮಾಯಾಮುಯರ ಕೊಲುವರೆ ನಿನ್ನ ಹಂಜರ ಕಾವುದೆ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವನಲ್ಲದೆ (೦೫೮. ೦೬೬); ಪಂಜರವ ಗಿಣಿ ನೀವೆ ನಿಮಗೀ ಮಂಜರವ ಪಡಿಮುಖಕೆ ನಿಲುವುದು ನೀತಿಯೇ (೪೮೫. ೦೦-೯೨). **ಮುಂಜರೆ** : ಪಂಜರದೊಳು ತೇಜಿವೊಂಜರಂಜಿಸುತಿರಲು ಅಂಜಸಿದ್ದ ಶಿವಯೋಗಿ ತಾ ಕುಟಿಲ ಮುಂಜರೆಯ ಕಾದ (೫೮೯೬. ೪೮೩). [<ಪ್ರಾ. ಮುಂಜರ./ಸಂ. ಮಾರ್ಜಾರ, ಮಾರ್ಜಾಲ]

ಮಂಜರದೃಷ್ಟಿ (ನಾ)· ೧. ಬೆಕ್ಕಿನ ಕಣ್ಣಿನ. ೨. (ಅಲಂ) ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ದೃಷ್ಟಿ : ಮಂಜರದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಇಂದ್ರಿಯಭೋಗಂಗಳು ಮಹೇಂದ್ರಜಾಲವಾಗಿಪ್ಪವಮ್ಮ (೫೬೬ಸಂ. ೦೦೯-೫೫೬). [ಮಂಜರ + ದೃಷ್ಟಿ]

ಮಂಜರನೇತ್ರ (ನಾ)· = ಮಂಜರದೃಷ್ಟಿ ೨ : ಮಂಜರನೇತ್ರವಲ್ಲಿ ಉಳಯುಚೆಂದ್ರರ ಕಾಯುವರಾರೋ (೦೪೬೦. ೫೩-೨೧೦). [ಮಂಜರ + ನೇತ್ರ]

ಮಂಜರಿ$_{೧}$· ಮಂಜರಿ (ನಾ)· ಪೆಣ್ಣುಬೆಕ್ಕು : ಮಾತವಾಡುವ ಮಂಜರದ ವಿಹಂಗನದೊಂದು ಕೋಡಗ ನುಂಗಿತ್ತು ನುಂಗಿದ ಕೋಡಗವ ಮಂಜರಿ ತಿಂದಿತ್ತು (೬೫೪೫ಗ. ೨೩೫-೦೦೬). **ಮಂಜರಿ** : ಮಂಜರಿ[ಪಾಠಾಂತರ ಡಳಿ]ಮದುಂಜಿ ವಿಡುಂಕಿದರೆ ಕಳವಳಸುವುದೆ ಕಲಿಸಿಂಹ (೪೮೫. ೯-೧೬). [ಮಂಜರ + —ಇ$_{೩}$]

ಮುಂಜರಿ$_{೨}$ (ನಾ)· ೧. ಗೊಂಜಲು ; ಗುಚ್ಛ : "ಪಲ್ಲವೀ, ಮಂಜರೀ —ಈ ೨ ಮರದ ಗೊಂಜಲ್" (೪೮೩೪ಯು. ೫೦-೬೦) ; ಲಲಾಟದೊಳ್ ತುಜುಗಿದ ಸಿಂಧುವಾರ ಸುಮಮಂಜರಿದೊಂಬಿನೆಗಂ . . . ಘನಕರ್ಮಬಿಂದು ಗಳ್ ಪೊಜಮಾಜಿ (೩೧೦೫ಪೂ. ೬೯) ; ಗುಂಡುಭರಮಂ ಪಡೆಯದವೋಲ್ ಪರಿ ಮಳಮೆತಿಮಳಮಾಗಿ ಮಂಜರಿಗೆ (೪೮೪೪. ೦೦-೦೬೦). ೨. ಕಾವು ; ತೊಟ್ಟು. ೩. ಮುತ್ತು ; ಮುಕ್ತಾಫಲ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ತಿಲಕವೃಕ್ಷ. ೫. ಕುದುರೆಯ ಶರೀರದ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಮೊಳಕಾಲು ; ಜಾನು : ಸ್ಮರಿಯಿಂ ಕೆಲಗಳ್ಕಂ ಮುಂಜರಿಯೆಂಬುಪಸರ್ (೫೬೫. ೯-೫೫). 'ಜಾನುಮಂಜರಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಮಂಜರೀ]

ಮಂಜರಿಕೆ (ನಾ)· = ಮಂಜರಿ$_{೨}$ ೧ : "ಮಂಜರಿಗೆ — ಮಂಜರಿಕಾ = ಹೂಗೊಂಚಲು" (೪೮೪೫. ೫೩). [ಸಂ. ಮಂಜರಿಕಾ]

ಮಂಜರಿಗ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಗಳಿಗಳಂಟಿಗೆ ಸಿಲುಕಿದವು ಪಿಪ್ಪಳಿಗ ಪಂಜರ ಮುಂಜರಿಗ ಮಿಂಬುಲಿಗ ಲವಪ್ಪಗೆ ಸರತೆ ಬಾಜುಲೆಗಳೆಚ್ಚ ವಿಂಚೆಮುರಿ (೪೦೮೫. ೩-೪-೦೮). [?]

ಮಂಜರಿಗೆ· ಮಂಜಳಿಕೆ (ನಾ)· = ಮಂಜರಿ$_{೨}$ ೧ : " ಮಂಜರಿಗೆ — ಮಂಜರಿಕಾ=ಹೂಗೊಂಚಲು" (೪೮೪೫. ೫೩). **ಮಂಜಳಿಕೆ** : ಅಧರಣಂಗಳ ಪಟ್ಟಿಗೆಯಂ ಪರಿಸಿ ರತ್ನಮಂಜ[ಪಾಠಾಂ. ಜು]ಳಿಕೆಯ ಮುದ್ರಿಸಿದ ಮುಚ್ಚಳಂ ತೆಗೆದು ಮಾಣದ ಕರ್ಣಾವತಂಸಮಂ ತಿವಿಗಳವಡಿಸಿ (೬೫೫. ೯-೦೭).

[< ಸಂ. ಮಂಜರಿಕಾ]

ಮುಂಜರಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಗೊಂಚಲುಬಿಡು ; ಗುಚ್ಛವಾಗು ; ಕೆಂಪಿನ ಕಂಪಿನ ಮಂಜರಿಯಂತೆ ಮುಂಜರಿಸಿ ಮುಗವಾಗಿ ಮರಿವುಗೊಂಡು ಹೊಗರು ಕೊಂಬುಗೊಡರಿಸಿನದ ಕೊಂಬುಗಳಂ ಸೊಪ್ಪುಗುಟ್ಟಿ (೪೮೫೫. ೦೩-೬೬ ೬). [ಮಂಜರಿ$_{೨}$ + —ಇಸು$_{೩}$]

ಮಂಜರೆ 'ಮಂಜರ' ನೋ.

ಮಂಜಲಿ 'ಮಂಜರಿ$_{೨}$' ನೋ.

ಮಂಜಳ್· ಮಂಜಳ| (ನಾ)· ೧. ಅರಿಸಿನದ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ತಯಾರಾಗುವ ಅರಿಸಿನ : 'ಮುಂಜಳಕ್ಕಿನ್' ಪರಾ. ೨. ಅರಿಸಿನದ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ ; ತೆನ್ನಮರಂ ಕೊಳಂದು ವಾಳ್ವ ಕುರುಂಬು ಮಂಜಳ್ (೫೫. XVIII, ೦೮೨-೮೫ ; ೧೪೩೪). **ಮಂಜಳ್$_{೧}$** : ೧. 'ಕಳಿಮಂಜಳ್' ಪರಾ.

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮಞ್ಞಳ್ ; ಮಲ. ಮಞ್ಞಳ್ ; ತುಳು. ಮಂಜಲ್, ಮಂಜಳ್ ; ಕೊಡ. ಮಂಜ]

ಮುಂಜಳ್$_{೧}$ 'ಮಂಜಳ್' ನೋ.

ಮಂಜಳ್$_{೨}$ 'ಮುಂಜಾಡಿ' ನೋ.

ಮಂಜಳಿಕೆ 'ಮಂಜರಿಗೆ' ನೋ.

ಮಂಜಳೆಣ್ಣೆ (ನಾ)· ಮದುವೆ ಮುಂತಾದ ಶುಭಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಅರಿಸಿನೆಣ್ಣೆಯೆಂಬ ವಿಧಿ : ಪಳಿ ಮಂಜಳೆಣ್ಣೆಯಂ ದೊಡ್ಡಂಗೆ ದೂಳಿಪದರೆಂದ್ಗಳ್ (೪೦೩೫. ೦೪೭-೫೫೦). [ಮುಂಜಳ್ + ಎಣ್ಣೆ]

ಮಂಜಳ್ಕೊಣೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರಂ (?): ಅಂತೆ ದಂದು ಮಂಜಳ್ಕೊಣೆವಿ ಬಾಬಿಂಬಿಟ್ಟೆಏ ಸಂದು . . . ಕೂಡಿತ್ತು ಸೀಮೆ (೪೬೦. ೦೯೫, ೦೦೮-೪೯; ೭೫೦). [?]

ಮಂಜಾಡಿ· ಮಂಜಡ್ಡಿ$_{೨}$· ಮಂಜಳ್$_{೨}$ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು ಹಾಗೂ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಬೀಜವುಳ್ಳ ಅದರ ಕಾಯಿ ; ℙ ಗುಲಗಂಜಿಯಂತೆ ಈ ಬೀಜವನ್ನು ಪಜ್ಜ, ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ತೂಗಲು ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ; ವಜ್ರವ ಕೊಗುವುದು ಮಂಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಡಿ ರಿಕ್ಕೆ ತೂಕಂ (೪೪೫. ೦೮೫೦೦೦-೦೦೬ ೬೯೫); ಓರಂತೆ ಬುಧಕ್ಕಳಾಯನೆ ಸದಾ ಮೇಣ್ ಗುಂಜೆ ಮಂಜಾಡಿಗಳ್ ಸರಿಯಪ್ಪ ತೆಯನರ್ಘ್ಯಮಪ್ಪ ಗುಣದೊಳ್ (೪೫೫. ೫೭); ಮಂಜಾಡಿ ಇರವಂತಿಗೆ ವನಸಂಪಗೆ ಸಣ್ಣಪುಲ್ಲಿಗೆ ಮೊಲ್ಲೆ

ಪಾರಿಜಾತ . . . ಮೊದಲಾದ ಪುಷ್ಪಂಗಳಂ (೫೩ಮು. ೩೫-೨); **ಮಂಜಡಿ**₂: " ಮಂಜತ್ತಿ, ಮಂಜಡಿ, ಆನಗುಲಗಂಜಿ " (೪೯೩. ೬); ಹಪಳಕ್ಕಿ ಕಣಜುಗುಟ್ಟಳೆ . . . ಧ್ರುವದಿಂ ಮಂ(ಪ)ಡಿ ವಜ್ರಕೆ (೪೯೩. ೩೫೦೮೮. ೬-೬-೦೫). **ಮಂದಳ್ಳ**₂: ಎನಿತು ಪಸುರೊಳ್ ತೆರಮದಿನಿತು ಮಂದಳ ಕೆಂಪದೆನಿತು ನಾಲಗೆ ನುಡಿಯದಿರ್ಪ ಜಿಗರೆನಿತು ? (೫೦೩೪. ೦೦೯-೨೫೦). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಾಞ್ಚಿ; ಮಲ. ಮಾಞ್ಚಾದಿ; ತುಳು. ಮಂಜೊಟ್ಟಿ, ಮಂಜೆಟ್ಟಿ, ಮಂಜೋಟಿ ; ಕೊಡ. ಮಂಡಾವಿ, ಮುಂಜಾಳ]

ಮಂಜಾಣ ' ಮಂಜಾಳ ' ನೋ.

ಮಂಜಾಳ, ಮಂಜಾಣ (ನಾ) ೧. (ಉತ್ತ) ತಿಳಿಗೇಡಿತನ (?) : ಛೇ ನಿಮ್ಮ ಮಂಜಾಳಾ ಹೋಗಲಿ! ಅದನ್ನು ನೀವು ಕೇಳಿಯೇ ತೀರಬೇಕು (೪೪೯. ೦೩); ಅಯ್ಯಾ! ನಿನ ಮಂಜಾಳ ಹೋಗಲಿ. ಮರೆತೇ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲ (೮೫೩೫. ೦೫) ; ಈ ನಿನ್ನ ಮಂಜಾಳ ಹೋಗಲಿ. ಹುಟ್ಟಿಸಿದ ದೇವರು ಮಲ್ಲ ಮೇಯಿಸತಾನೇನೋ ? (೫೩೫೫. ೦೦). **ಮಂಜಾಣ** : ೨. ಮುಟ್ಟು : ಪುಸುಕು (?) : ಈ ಮಲ್ಲಾಡದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಂಜಾಣಾದ ಅಡವಿಯು ಹಬ್ಬಿರುತ್ತದೆ (೪೦೪೫. ೫). [?]

ಮಂಜೆ₁ (ನಾ). (ಕರಾ) ಉದ್ದವಾದ ನಾಡದೋಣಿ : ಒಂದೇ ಒಂದು ಪಟುಸ್ತಂಭವುಳ್ಳ ದೋಣಿ : ಹಾಸು ಮಂಜಿಮುಸ್ಸೀರಿ ಹೊಸ್ಸಹ್ಮಿಗೆ ಪಯಣವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡ (೫೫೫೬. ೫) ; ದೀವಿಯಿಂದ ದುಂಜಿಗಳು ಬರಲಿತ್ಯಾಯಿತು (೫೫೫೫. ೨೬); ಮಂಜಿಯೊಡೆದರೆ ಗುಂಜಿಂತ ಕದಯೇ ? (೧೫೫). 'ಮಂಚಿಕೆ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಾಞ್ಚಿ; ಮಲ. ಮಾಞ್ಚಿ; ತುಳು. ಮಂಜಿ]

ಮಂಜೆ₂ (ನಾ). ೧. (ಕತ್ತಾಳೆ. ಬಾಳೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ನಾರು : ಸೂಲು : ಅಲರಿಂದೆ ಮಂಜಿ ಬಂದುದೆ ತಲೆಗೆಜ್ಜದ ತೆಜದೆ (೪೫೬೫. ೫-೦೦೫). ೨. ನಾರಿನ ಗಿಡ ; ಸೆಣಬು : ಮಂಜಿಯು ಗೆಜ್ಜೆ. ಪಲಿಲದಣ, ಸನ್ಮಕ್ಷಾರ, ಯವಕ್ಷಾರ, ಇಂಗು . . . ಮಸಗದ ಪೇರು. ಇವ್ಹನೂ ಮುಂಡುಗಳ್ಳದು ಹಾಲಲ್ಲಿ ಮುರ್ದಿಸಿ (೬೬೫೫. ೫. ೬೫೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಾಞ್ಚಿ ; ತುಳು. ಮಂಜಿ]

ಮಂಜೆಗೆ ' ಮಂಜೆಗೆ ' ನೋ.

ಮಂಜೆಟ ' ಮಂಜಿಟೆ ' ನೋ.

ಮಂಜೆಟ್ಟಿಗೆ ' ಮಂಜಿಟ್ಟಿಗೆ ' ನೋ.

ಮಂಜಿಟೆ, ಮಂಜಟಿ, ಮಂಜಟ್ಟಿ, ಮಂಜಡ್ಡಿ, ಮಂಜತ್ತಿ, ಮಂಜಿಟಿ, ಮಂಜಿಟ್ಟೆ, ಮಂಜಿಪ್ಪೆ, ಮಂಜೂತಿ (ನಾ). ೧. (ಬಟ್ಟೆಗಳಿಗೆ ಹಾಕಲು ಗಾಢವಾದ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಮತ್ತು ಔಷಧದ್ರವ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಮಂಜಿಟೆಯು ಮಂಜಿಷ್ಠೆ" (೫೦೦೫. ೯೨-೨೫); ಯಷ್ಟಿಮಧುಕಂ ಮಧು ಮುಂಜಿಟೆ ತುಪ್ಪಮಿಂತಿವಂ ಕಲಸಿ ಹಯಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು (೦೪೫೫. ೦೦-೨೮). **ಮಂಜಟೆ** : ೧. "ಮಂಜಿಟೆ (ಮಂಜಟಿ) = ಮಂಜಿಷ್ಠಾ" (೪೪೯೫೮. ೫೫). **ಮಂಜಡ್ಡಿ** : ೧. ಹುಣಸೆ, ಕಂಜವಾಳ, ಮಂಜಟ್ಟಿ, ಗೌಗೆ (೫೬೫೫. ೫೫೯). **ಮಂಜಡ್ಡಿ**₂ : ೧. ಮಂಜತ್ತಿ, ಮಂಜಡಿ, ಮಂಜಿಟ್ಟೆ, ದೊಡ್ಡಗುಲಗಂಜಿ. ಆನೆಗುಲಗಂಜಿ (೬೬೫೫. ೬-೬೦). **ಮಂಜತ್ತಿ** : ೧. " ಮಂಜತ್ತಿ, ಮಂಜಡಿ. . . ಆನೆಗುಲಗಂಜಿ " (೪೪೯. ೬). **ಮಂಜಿಟೆ** : ೧. "ಮಂಜಿಟೆ (ಮಂಜಟಿ) = ಮಂಜಿಷ್ಠಾ" (೪೪೯೫೮. ೬೨). **ಮಂಜಿಟ್ಟೆ** : ೧. ಮಂಜತ್ತಿ, ಮಂಜಡಿ, ಮಂಜಿಟ್ಟೆ, ದೊಡ್ಡಗುಲಗಂಜಿ. ಆನೆಗುಲಗಂಜಿ (೬೬೫೫. ೬-೬೦). **ಮಂಜಿಪ್ಪೆ** : ೧. "ರಕ್ತಾಂಗೀ—ಮಂಜಿಪ್ಪೆ" (೬೬೧. ೦೬೪); ಮಂಜಿಪ್ಪೆ ವಿಳ್ಳ ಅಮೃತವಳ್ಳಿಮೆಲೆಗಳ್ಳ ಮಣಿಲೆಯೆಯುವುಗಳಂ ಅರಮ (೫೫೫೦. ೪೫೬-೦). ೨. ನಸುಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಮೂತ್ರ ಹೋಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ರಕ್ತ ವರ್ಣವಾಗಿ ಹೋಗುವ ಮೂತ್ರವನ್ನು ಮಂಜಿಷ್ಟೆ ಎಂಬುವರು (೬೬೫. ೦೫೬). **ಮಂಜೂತಿ** : ೧. ಮಂಜೂತಿ. (ಮಂಜಿಷ್ಠ) ಎತ್ತರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ . . . ಇದರಿಂದ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ (೪೫೫೫. ೫೬).

[<ಪ್ರಾ. ಮಂಜಿಟ್ಠಾ ./ ಸಂ. ಮಂಜಿಷ್ಠಾ]

ಮಂಜಿಟ್ಟಿಗೆ, ಮಂಜಟಿಕೆ, ಮಂಜಿಟಿಕೆ, ಮಂಜಿಟಿಗೆ, ಮಂಜಿಟಿಗೆ, ಮಂಜಿದಿಕ್ಕೆ, ಮಂಜಿಪ್ಪಿಗೆ (ನಾ). ೧.=ಮಂಜಿಟೆ ೧ : ಮಂಜಿಷ್ಠಕ-ಮಂಜಿಟ್ಟಿಗೆ, ಮಂಜಿಟಿಗೆ (೫೫೮. ೫೫೩ ಕ್ರಿಯೋ). **ಮಂಜಿಟಿಕೆ** : ೧. "ಮಂಜಿಷ್ಠಾ—ಮಂಜಿಟಿಕೆ" (೫೫೫೫. ೨-೨-೨೦ ೫). **ಮಂಜಿಟಿಕೆ** : ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತ್ರ : ಘನತಜ ಮಂಜಿಟಿಕೆ ಗುಜ್ಜರಿ ದುಕೂಲಗಳ ಅಳವಡಿಸಿ . . . ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೋಲಗಸಾಲೆ ರಂಜಿಸಿತು (೯೦೫೫೮. ೫-೫೮). **ಮಂಜಿಟಿಗೆ** : ೨. ಕರದೆಸಕ ಕಾವಿ ಮಂಜಿ [೫೫೫೦. ಜ]ಟಿಗೆ ತೋಪುಗಳಿಂದೆ ಭರದೆ ದಾಸನಸಸಿವ ಬಲ್ಲಾಳದಬ್ಬಿ ಯೊಳಗುರುಮೋದದಿಂ ಬರ್ದವರ್ ಕೆಲಬರ್ (೫೫೫೫. ೬-೯-೨೬); ಮಂಜಿ [೫೫೫೦. ಜ]ಟಿಗೆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ನಲ್ಲೂರ ತೆಗವಿಯೆಂಬಾ ಸೀರೆಗಳಂ ಸತಿಯ ರೊಲಯೊಳುರುಪಿದಪ್ಪಾಗಳ್ (೬೬೫೦. ೦೦-೫೫). **ಮಂಜಿಟಿಗೆ** : ೧. ಮತ್ತಗಜದಂ ಪಾಯ್ದು ಪೊಯ್ದಿ ಪವನಪಿಂಗಳೊಳ್ ಪಕ್ಕಿ ಜಗುಟ್ಟಿ ನೆತ್ತರಿಂ ಮಹೀತಳಂ ಮಂಜಿಟಿಗೆಯು [ಕೆಂಬಣ್ಣದಂ ಪ]ತ್ತಿದಂತಾಗುತ್ತಿರೆ ಪೊಂದ ಕೇಸರಿಗಳ ಕೇಸಡಿವಜ್ಜಗಳುದುಂ (೪೫೫೫೫. ೦೮-೨೯೫); ಆರಿಸಿನ . . . ಮಂಜಿಟಿಗೆಯ.೨೦ . . . ಶ್ಯತದಿಂದಮಟ್ಟುದುಮನಂಜನದೇವಪ್ಪ ನಸ್ಯ ಪಾನದಿಂ ಪಿರಿಕಸೆ (೬೫೫೫. ೯-೦೯). ೨. ಪೊಸ ಪಸಗೆಯ ಮಂಜಿಟಿಗೆ [೫೫೫೦. ೬]ಮು ವಿಸುಗುವ ದೋರಿಯದ ಪಟಿಯ ಪಲ್ಲಿದು ಸೊಂಪಂ ಪಸರಿಪ ಪಕ್ಕರಕ್ಕೆಗಳಿಸದಿರ್ದುವ್ವ ತದಿಸೊಡ್ಡಿದರಡುಂ ಪಡೆಯೊಳ್ (೫೫೫. ೫೬೦). **ಮಂಜಿಡಿಕೆ**₂ : ೨. ಜಿನದ ಬರಪದ ಸೀರೆ ೩ ಮಂಜಿಡಿಕೆ ಸೀರೆ ೨ (೫೫೫೫. IX-ii. ೫೫೬-೬; ೧೬೫೫). **ಮಂಜಿಪ್ಪಿಗೆ** : ೧. " ಮಂಜಿಷ್ಠಾ. ವಿಶಾ . . . ದೋಜನವಲ್ಲೇ—ಈ ೯ ಮಂಜಿಪ್ಪಿಗೆ " (೫೫೫೫. ೦೦೯) ; ವರಮಂಜಿಪ್ಪಿಗೆ ದೇವದಾರು ಪದ್ಮಕಂ . . . ಸರಿಗೊಂಡಾಜ್ಯದೊಳೀಯೆ (೬೫೫೫. ೯-೬). [< ಸಂ. ಮಂಜಿಷ್ಠಕ ?]

ಮಂಜಿಟ್ಟೆ ' ಮಂಜಿಟೆ ' ನೋ.

ಮಂಜಿಡಿ (ಕ್ರ). ಮಂಜಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರು,–ಆವೃತವಾಗಿರು : ರಂಜಿಸುವ ಹೊಗ್ಗುಗಳು ಮುಂಜಿಮಿದ ತುಟಿ ಕೆರದು ನೋಡುತಿಹವು (೫೫೫. ೫೬-೨). [ಮುಂಜು₁ + ಇಡಿ₂]

ಮಂಜಿಡಿಕೆ₁ (ನಾ). ೧. ಮುಂಜು ಕವಿಯುವುದು,–ಆವರಿಸುವುದು,–ತುಂಬಿರುವುದು. ೨. (ಆಲಂ) ಮಂಕು ಕವಿಯುವುದು ; ವಿವೇಕ ವಿಲ್ಲದಂತಾಗುವುದು : ಭುಯರಸಗದ್ದುಗೆಯ ಮುಂಡಿಕೆಮಜದವರಿದ್ದು ಫಲವೇನೆನುತ ಕೈ ಮಾಡಿದನು ಕರಿಕರ್ಣ (೫೫೫೫. ೦೯-೨೫).

[ಮುಂಜು₁ + ಇಡಿಕೆ]

ಮಂಜಿಡಿಕೆ₂ ' ಮಂಜಿಟ್ಟಿಗೆ ' ನೋ.

ಮಂಜಿಪತ್ರೆ, ಮಂಜುಪತ್ರೆ (ನಾ). = ಮಂಜಿಪತ್ರ : " ಮಂಜಪರ್ಣಾ—ಮಂಜಿಪತ್ರೆ " (೬೫೫. ೦೦೯). **ಮಂಜುಪತ್ರೆ** : ಮುಂಜುಪತ್ರೆಸೊಪ್ಪನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ಪಾವುರಸಮಂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಶ್ಲೇಷ್ಮ, ಉದರಶೂಲೆ ಸುಖ ಮಾಗ್ಗುಂ (೪೪೫. ೨೦೬). [< ಸಂ. ಮಂಚಿಪತ್ರ]

ಮಂಜಿಮ (ನಾ). ಸೊಬಗು ; ಸೊಗಸು ; ಸೌಂದರ್ಯ : ಕಮಳ ದಳಾಯತೇಕ್ಷಣರಜಿಪ್ರಸರಂ ಭುಸತಶ್ರಿಪುಂಡ್ರಮಂಜಿಮಯುತಪಾಲಮಾ ಲಲಿತಕುಂದಳಮಂಡಿತಗಂಡಮಂದಳಂ (೫೫೫೫. ೦೯-೨೪).

[ಸಂ. ಮಂಜಿಮನ್]

ಮುಂಜಿರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪದ್ಮಜಾತಿ : ಸರಸಮುಂಜಿರ ವೆಂಬುಕಂದಂಗಳ್ಗೆನೂಱು ವಿರಚಿಸಿದ ಕೃತಿಯು ಮೂವತ್ತಾಱು (ಗುಪ್ತಾಭ. ೦೨-೩೬). ೨. [ಛಂದ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸು.

[< ಪ್ರಾ. ಮಂಜೀರ./ ಸಂ. ಮಂಜೀರಾ]

ಮುಂಜಿಷ್ಟಗೆ 'ಮುಂಜಿಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಮುಂಜಿಷ್ಟೆ 'ಮುಂಜಿಟಿ' ನೋ.

ಮುಂಜಿಷ್ಠ (ಗು). ೧. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಕೆಂಬಣ್ಣದ; ಗಾಢವಾದ ಕೆಂಬಣ್ಣದ : ವಜ್ರಪುಟ್ಟ ಮುಂಜಿಷ್ಠಪುಟ್ಟ ಕುಮುದನು ಪೊಸದೇಸಿಕಾಜಿತವ ಮಿಗಲು ಗಳಿಗಲು ಪೋಮಿ (ಸಿರಿಪು. ೬-೩೬). (ನಾ). ೨. ಗಾಢವಾದ ಕೆಂಬಣ್ಣ ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಕೆಂಬಣ್ಣ : ಆತ್ಮನ ಇರವು ಶ್ವೇತವೋ ಪರಿತವೋ ಕಪೋತವೋ ಮುಂಜಿಷ್ಠವೋ ಕೃಷ್ಣವೋ (ತೈತ್ತಿಉ. ೧೯-೨೩೬). ೩. = ಮುಂಜಿಟಿ ೧ : "ಕಾಡುಮ್ಮಳ್ಳಿ. ಸೋಮಲತೆ. ಸಿರಗಿತ್ತಿ. ಮುಂಜಿಷ್ಠ . . . ಯೋಜಿಮವಲ್ಲಿ "(ಚ್ಯ. ೦೦೪) ; ಸೋಮಲತೆ. ಮುಂಜಿಷ್ಠ. ಸಿರಗಿತ್ತಿ (ಕ್ಯ.ಶಿ. ೮೭-೨೩೦). [ಸಂ.]

ಮುಂಜಿಷ್ಠಾರಾಗ (ನಾ). ೧. ಮುಂಜಿಷ್ಠೆಯ ಬಣ್ಣ. ೨. ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರದ ಪೂರ್ವರಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮೊದಲಿನಿಂದ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿಯೇ ಇರುವ ಪ್ರೀತಿ ; ಶಾಶ್ವತವಾದ ಪ್ರೀತಿ. 'ನೀಲೀರಾಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮುಂಜಿಷ್ಠೆ (ನಾ). ೧. = ಮುಂಜಿಟಿ ೧ : "ಮುಂಜಿಟಿಯು ಮುಂಜಿಷ್ಠೆ" (ಕುಂಗಾ. ೪೨-೩೮) ; "ರಕ್ತಯುಷ್ಟಿ...ಮುಂಜಿಷ್ಠೆ" (ಓಷ. ೦೩೪) ; ಧಾತಕೀಕುಸುಮ, ಲೋಧ್ರ, ಮುಂಜಿಷ್ಠೆ ಲಾಮಂಚ, ಶ್ರೀಗಂಧ ಇವ್ಯನೂ ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ನೀರಿಂದ ಅರೆದು ಮೈಗೆ ಲೇಪಿಸಲು ಸಲಗ್ರಪಗಳು ಹರವಹವು (ಕೈಕ್ಕಾ. ೩೨. ೦೩) : ಮುಂಜಿಷ್ಠೆ ಕೋಲುಮುರುತಿನ ಚಕ್ಕೀರಿ . . . ಕುರುಟುಗೆಗಳನು ಪರಿಹರಿಸುವದು (ಪಥ್ಯಾಷ್ಟಕ. ೪-೦೦). ೨. ಮುಂಜಿಷ್ಠೆಯ ಬಣ್ಣ ; ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : ಎಡೆಪಡೆ ಸ್ವರ್ಣಾಭ್ಯಾಯ ವುಂಜಿಷ್ಠೆ ಜಾಯ್ದಿಡುವ ಪೆಣ್ಣಿನ ತಂದೆಯಳ . . . ಬೇಗದಿಗೆಯು ದುಷ ಹೇಳಿಯಳು (ಕೀಚಕ. ೦೦-೩೩). ೩. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ : "ದಸನಿ ಗಬ್ಬುಳ ನೀಲಿಗಂಧ . . . ಮುಂಜಿಷ್ಠೆ ದೇವಾಂಗಮೆಂದು ಪಟ್ಟುಡೆದಮರ್ಸಂ " (ಪುಗಾಶಾ. ೦೦೦-೨೮). [ಸಂ. ಮುಂಜಿಷ್ಠಾ]

ಮುಂಜೀರ (ನಾ). ೧. ಕಾಲಿಗೆ ಹುಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಆಭರಣ ; ನೂಪುರ : "ಶಿಂಜಿನಿ ನೂಪುರಮೆಂದುಗ್ರೆ ಮುಂಜೀರು ಪೆಸರಂ" (ಪಜ್ಞಾಹೃ. ೩೭-೬) ; ಲಲನಾಮುಂಜೀರನಾದ್ಮೆಳಸುವ ಕಳಹಂಸಂಗಳಂ ರಂಧು (ಶಾಂಪು. ೪೫೪) ; ಮುಂಜೀರಗಸ್ಪನಿಯುಂ ಸುಕಂಕಣಸ್ಫುಣ್ಕಾರಂಗಳುಂ . . . ಪೊಣ್ಮೆ (ಜಾಶಪು. ೬-೦೧೩). ೨. ಕಡಗೋಲಿನ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ. [ಸಂ.]

ಮುಂಜೀರಕ (ನಾ). = ಮುಂಜೀರ ೧ : ಸುರಗಣಿತಾಗುಂಜಸ್ಮರಗಿರಿತಪಾಮಣಿ ಮುಂಜೀರಕ ಮುಂಜುಸಿಂಜಿತಂ ರಂಜಿಸುಗುಂ (ಜಾತ್ಕ. ೬-೦೩) ; ಪದದಿಂ ಮುಂಜೀರಕರವಮೊಗೆಯೆ ಮಗಂ ಜಗುಟುತ್ತೆಂದೊ ತೊಟ್ಟಿಲಂ ಪಟ್ಟೊದೆವಂ (ಪುಕೃತ. ೩-೧೦). [ಸಂ.]

ಮುಂಜೀರಿಕೆ (ನಾ). = ಮುಂಜೀರ ೧ : ಏಂ ಕಜ್ಜಮದೋ ಕರ್ಣಾಪ್ಯತಾ ಸಾರಮಾ ವಿದಿಧಾತೋದ್ಮಲಯಾನುಗಂ ಸುರಸತೀಮುಂಜೀರಿಕಾಶಿಂಜಿತಂ (ಜಂಗಾಪ. ೦೩-೪೩) ; ಮುಂಜೀರಿಕಾಪುಂಜಮುಂಜುಂಠಿಂಜಾನಮೊಳವ್ಪ ವಿನಮೊದವ ಪದರೊಳ್ (ಜಿಕೃತಿ. ೦-೦೦೩). [ಸಂ. ಮುಂಜೀರಿಕಾ]

ಮುಂಜು$_1$ (ನಾ). ೧. ವಾಯುಮಂಡಲದಲ್ಲಿರುವ ನೀರಿನ ಕಣ. —ನೀರಿನ ಅವಿರೂಪ ; ಇಬ್ಬನಿ ; ಕಾವಳ : ಸುಚಿವಾಯಂದೋಲೆ ವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆಗಳ್ ತೆಜಪೋಲ್ಮಳ್ಳಾವ್ಹೋಲ್ಮೋಱು ಬೇಗಂ ಪಿರಿಗುಂ ಶ್ರೀರೂಪಲೀಲಾಧವವಿಭವ ಮಹಾರಾಶಿಗಳ್ಳೆಲ್ಲವಾಗ್ಗಳ್ (ಎಳ. .೩೬. ೬೬-೦; ಕು. 700) : ಕಾಡದಮು ದಂತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ ಮಾಣಿ ಮುಂಜಸಲಂಪಬ್ಬುಜನೀಯೆ ಕೂಡುವೆಡೆರ್ಗೋ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪು ಮಹಾಮುನಿವಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಕಂಚಾ. ೦-೩೯); ದೂರ್ವಾರ್ ಮಾರ್ಜಾಂಡನು ಕಂಡ ಮುಂಜಿನಂತೆ ಪರಿವಿ (ಪಡಾಷ್ಟ. ೨-೩೯). ೨. ತೊಪ್ಪ ; ಶೈತ್ಯ : 'ಮುಂಜುಪೆಳಗೆ' ಪರಾ. ೩. ಮುಸುಕೆಂ ; ಆಚ್ಛಾದನೆ ; ತೆರೆ : ಮುಂದೆ ಕ್ಷುಂಗಿಡುವ ನಂಜಿನ ಮುಂಜುತ್ಕರಿನಿ ನಡೆದಪು (ಸಿಕೃತಾ. ೩-೪) ; ಕರ್ಬುರಕಿಂಜಲ್ಕಪರಾಗದಿಂ ಮುಂಜು ಮುಸುಗೆ ಸುಜೆಮುಯ್ದೆಂದಂಜಿವ ಚಕ್ರವಾಕಂಗಳಿಂ (ಕಉಭಾ. ೪ ೩೩ ೪). ೪. ವಾತಾವರಣವಲ್ಲಿರುವ ಘನೀಕೃತವಾದ ಆವಿಯು ಬಿಳಿಯ ಹಲ್ಲೆ—ಪದರ; ಹಿಮ: "ಪ್ರಾಲೇಯಂ. ಆವಶ್ಯಾಯಃ . . . ನೀಹಾರಃ—ಈ ೮. ಮುಂಜು" (ಹಲಾಯು. ೦೦೩-೨೮). 'ಮುಂಜುಪೆಟ್ಟೆ' ಪರಾ. ೫. (ದೃಷ್ಟಿದು) ಮಬ್ಬು: ಮಸಕು : 'ಮುಂಜುಗಣ್ಣು' ಪರಾ. ೬. ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಅಜ್ಞಾನ; ಬೌದ್ಧಿಕವಾದ ಜಡತೆ : ಮಾನವರೊಳಗೊಂದು ಮೂಸುವ ಮುಂಜು ಕವಿವರೆ ಹೂಪಿಡಿಫಲಂಗಳು ಉದುರ ವಿನ್ಸೆಂತೋ ಮುಂಜಿನ ರಸವನುಂಡು ಫಲ ನಿಮಿರ್ದು ಬೇರೆರೆ ಆ ಫಲವ ನಾನು ಮುಚ್ಚಿನು (ಅಪಪಂ. ೬೬-೬೫೬).

ಮುಂಜುಮುಂಜು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಅವರಿಗೆ ಕಣ್ಣು ಮಂಜುಮುಂಜಾಗುತ್ತಿವೆಯಂತೆ (೦೩೨). ಮುಂಜಾಗು= ೧. ಮುಂಜಿನಿಂದ ಕೂಡು ; ಮುಂಜಂ ಉಟಾಗು ; ಮುಂಡು ದರ್ಪವಾಗಿ(ರೆ)ಕೊಂಡು ಮುಂಜಾಗಿ ಕೂಂಡೊದಂ . . . ಪೊಲ್ಲ ವಸುಧೆಯೊಳ್ (ಅಕ್ಷಕು. ೬-೦). ೨. ಶಂಪಾಗು; ಶೀತಲವಾಗು : ವಿಶ್ವಾಸದಿಂ ಶಿವನೇ ಎಂದು ಜಪಿಸುತ್ತಿರ್ದಂಗೆ . . . ಬೆಂಕಿ ಮುಂಜಾಪಪುದು (ಇಷಕ್ಕ. ೭೦೦). ೩. ಮಸಕಾಗು ; ಮಬ್ಬಾಗು : ಎಲ್ಲಪ್ಪು ಮುಂಜಾಯಿತು (ಹುಳಿಗ. ೩೯) ; ನಕ್ಕ ಪಾಕೆ ಪ್ರಾಕೆ ಮುಂಜಾದ ಕಣ್ಣು (ಪಾಪಂ. ೬). ಮುಂಜಿನ ಗದ್ದೆ = ಮಂಜುಗಡ್ಡೆ : ದಟ್ಟ ಮಂಜಿನ ಗಡ್ಡೆ ಪೆಪ್ಪುಗಟ್ಟಿರೆ (ಇಂಗೀ. ೨-೩). ಮುಂಜಿನ ನೀರು = ಇಬ್ಬನಿಯ ಜಲ ; ಮುಂಜಿನ ನೀರನ್ಕಟ ನಂಬಿ ಬಿತ್ತುವೆನೆಂಬನುಂ . . . ಮರುಳನ್ನಲ್ಲನೇ (ಪಡಾಷ್ಟ. ೯-೨೨) ; ಮಳೆನೀರು ಬಿಟ್ಟು ಮುಂಜಿನ ನೀರಿಗೆ ಕೈ ಒಡ್ಡಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾಪ). ಮುಂಜಿನ ಹನಿ = ಇಬ್ಬನಿಯ ಹನಿ; ಕಾವಳದ ಬಿಂದು : ಕುಳಿರ್ ಮುಂಜಿನ ಮನಗಳಂ ಕವಿಲಸಂಬಾಲಂ. . . ಸಲೆ ಕಿಡುಪವೊಲ್ (ಕೆಚಿ. ೬-೩). ಮುಂಜಿನ ಮಬ್ಬು, ಮುಂಜಿನ ಮುಳೆ = ಇಬ್ಬನಿಯಂ ಧಾರೆ.—ವೃಷ್ಟಿ: ಅಂತಿಸುವ ಜಾಪಧರವೀರದನಿಕರವ ಕರಾಸ್ಫಾರಮುಂ ಮುಂಜಿನ ಮಬ್ಬಿಯನಿಹಮಹರಣನಾತ್ಮಕಿರಣಂಗಳಂ ಕಿಡಿಸುವಂತೆ (ಜಾಬಿಪು. ೨-೦೪ ಪೆ) ; ಮುಸುಕಿದ ಮುಂಜಿನ ಮಬ್ಬಿಯೊಳ್ ನಸುದೋಱುವ ಶೋಣಕಮಲ [ಯುಗ]ದಂತೆ (ಶಾಸಂಚಾ. ೦೦-೩೦) ; ಮುಂಜಿನ ಮಳೆಗೆ ಕುಲಗಿರಿ ಕರಗುವುದೆ (ಶಾಬ್ಯಾಕ್ಷಿಕ್ಷ. ೨-೨೨); ಕಾರಾಗ್ನಿ ಮುಂಜಿನ ಮಳೆಗೆ ಮೈದೆಗೆವುದೆ (ಕೆಷಡಾ. ೩-೩-೨೬). ಮುಂಜಿನ ಸರಿ = ಮುಂಜಿನ ಮಬ್ಬೆ : ಅರಳಿದಂಬುಜವನಕೆ ಮುಂಜಿನ ಸರಿಯುಂ ಸುವಿವಂದವರಿ (ಶಾಜ್ಞಾ. ೦೪-೩೦).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಪುಳ್ಳು; ಮಲ. ಮಞ್ಞು; ತುಳು. ಮುಂಜು, ಬ್ಯುಂದ ; ಕೊಡ. ಪುಂಜ ; ತೆಲು. ಮುಂಜು]

ಮುಂಜು$_2$ (ಗು). ೧. ಚೆಲುವಾದ; ರಮಣೀಯವಾದ; ಮನೋಹರವಾದ : ಮುಂಜು ಮಹಿಮಾಸ್ಪದಂ ಜಾರುವೃತ್ತಂ ಕಲಾಪುಂಜಂ ಸದಾನ ಭೋಗಂ (ಕೃಂಚಾ. ೨೨-೬೨). 'ಮುಂಜುಮ' ಹೋ. ೨. ಇಂಪಾದ ; ಮಧುರವಾದ : ಸೊಗಯಿಪುದುಂ ಕಣ್ಗಳಿಂಬುಮೋರಂತಡೆಯಾಡುವ ಯುವತಿಜನದ ಮುಂಜೀರಗುಂಜಸ್ಮರಜನಿನದಂ (ಜಾಗಾಪ. ೦೦-೪೯ ಕಗಳ); ಕಳಕಾಚೀಮಾಂಜುಮಂಜೀರರೀಮಯರವಂ ಪೊಣ್ಮೆ (ಜಗಾಂ ೨-೬೬). (ನಾ). ೩. ಸಂಪೆರವಾಗಿರುವುದು ; ಸೊಗಸಾಗಿರುವುದು : "ಪ್ರಾಗ್ಯಂ.

ವಾಗ್ಗ್ರಹರಂ . . . ಮಂಜು. ಪ್ರಿಯಂ . . . ಪೇಶಲಂ—ಈ ೨೯ ಒಳ್ಪಿಜು" (ಹರಿಹರ. ೦೮೯-೪); "ಕಮನಂ ಶುಭಂ. . . ಮಂಜು . . . ಪ್ರಪೇಕಮೆನೆ ಸೌಮ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಕುಂಗಣಿ. ೦೩೬-೨) : ಸನ್ನುತುವ್ರ(ದ)ನೆ ದಿನಪನೀಕ್ಷಿಸೆ ಚಾರಿ ಕುಜಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ ಬಿಸ್ಮಮೇಸೋ ಶುಕ್ರ ಜಿ ನೋಡಿದನ(ರ)ಪ್ಪೊಡೆ ಮಂಜು (ಶಬ್ದಮ. ೯-೩). [ಸಂ.]

ಮಂಜು₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಅವಾನಸ್, ಕರಬೀಕಣ್ಣಿನೆ ಗಿಡ. ಮಂಜು, ತುರುಬಿ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ (ಹಬ್ಬಮ. ೨೩೦). 'ಮಂಜ್ಜಿ' ಪರಾ. [?]

ಮಂಜುಗಡ್ಡೆ (ನಾ). ಗಡ್ಡೆಗಟ್ಟಿದ ನೀರು; ಬರ್ಫ; ನೀರ್ಗಲ್ಲು : ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸಾಗರದಲ್ಲಿ ತೇಲುವ ಮಂಜುಗಡ್ಡೆಗೆ ಹೋಲಿಸಬಹುದು (ಕ್ಷಣ. ೬೮೬) ; ಶೀತವಲಯುಗಳಲ್ಲಿ ಮಳೆಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಮಂಜುಗಡ್ಡೆಗಳು ಬೀಳುತ್ತವೆ (ಕೂಗೂಚ. ೮೭). [ಮಂಜು₁ + ಗಡ್ಡೆ]

ಮಂಜುಗಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ಮಬ್ಬಾದ ಕಣ್ಣು; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣದಿರುವ ಕಣ್ಣು : ಬೇರಂ ಕಕ್ಕೆಯ ಎಲೆಯ ರಸದಿಂದ ಹಚ್ಚಲು ಮಂಜುಗಣ್ಣು ಮಾಣ್ಗುಂ (ಪಥ್ಯ. ೦೪೬) ; ನೀರುಗಣ್ಣು ಕಾವುಗಣ್ಣು ಮಂಜುಗಣ್ಣು (ಜಾಚ. ೩೨೬). ೨. (ಜಲು) ವಿವೇಚನಾಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಬುದ್ಧಿ: ಹಿಂದಿನ ಮಂಜುಗಣ್ಣಿನಿಂದ. ಆಂಧ್ರಭೃತ್ಯರಿಂದ . . . ನಮ್ಮ ಕನ್ನಡದ ಬದುಲಿಗೆ ತಿದ್ದಿಕೊಂಡ ಕಾಲುವೆಗಳನ್ನೇ ಪುತ್ರ ಪಾವು ಈಗ ಹಿದ್ದ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ಕ್ಷಣ. ೫೦). [ಮಂಜು₁ + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಮಂಜುಗತ್ತಲು 'ಮಂಜುಗತ್ತಲೆ' ನೋ.

ಮಂಜುಗತ್ತಲೆ, ಮಂಜುಗತ್ತಲು (ನಾ). ೧. ಮಬ್ಬುಗತ್ತಲೆ : ಮಸುಕಾದ ಕತ್ತಲೆ; ನಸುಗತ್ತಲೆ : ಹಗಲು ಮುಸುಗಿತು ಮಂಜುಗತ್ತಲೆ ಗಗನದೊಳು . . . ಉದಯಾದ್ರಿಗೆ ತರೆಸೆ ಬಹ ಸಮಯದಲಿ ಪ್ರತಿಮಿನ ಪುದಯಿಸಿದನು (ಶಕ್ತಿ. ೬೭-೦೨). **ಮಂಜುಗತ್ತಲು** : ೨. ಹಿಮದಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಕತ್ತಲು ; ಮಂಜಿನಿಂದ ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟಿರುವ ಕತ್ತಲೆ : ತಂಗಾ ದಾಣದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನೇತುಹಾಕಿದ್ದ ದೀಪಗಳ ಬೆಳಕು ಆ ಮಂಜು ಗತ್ತಲಲ್ಲಿಬೂಡಿ ಬರಬರುತ್ತ ಸುಸ್ಪಷ್ಟವಾಯಿತು (ಕ್ಷಣ. ೨೦೬).

[ಮಂಜು₁ + ಕತ್ತಲೆ₁ (< ಕಟ್ಟಲೆ)]

ಮಂಜುಗಾಲ (ನಾ). ಮಂಜು ಸುರಿಯುವ ಕಾಲ ; ಚಳಿಗಾಲ : "ಇಂತಿ ಹೈಮಂತ ಮಂಜುಗಾಲಂ" (ಕಟಾ. ೫೬). [ಮಂಜು₁ + ಕಾಲ]

ಮಂಜುಗಾಳಿ (ನಾ). ಹಿಮದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಗಾಳಿ : ಆಸೆಯೊಂದು ಎಂದು ದಾನದಿ ಹೊಳೆವುದಂದೆ ಮಂಜುಗಾಳಿ ಬೀಸಿ ಬಂದು ಬಂದ ಮೊಳಕೆ ಬೇರ ಕೆಡಿಸ್ಪ ಅಂತೆ ತೂರಿಕೊಂಡು ಹೋಪುದೆಲ್ಲೊ (ಪಟಿಗ. ೮೪-೩).

[ಮಂಜು₁ + ಗಾಳಿ₁]

ಮಂಜುಗಿರಿ (ನಾ). ಹಿಮಾಲಯಪರ್ವತ ; ಹಿಮಾಚಲ : ಆ ಮಂಜುಗಿರಿ ಬಳೆಯಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿದ ಸಿರಿಯು ಸೋಮಕುಲವಾಮೇ ಶರಣಸಂಜೀವನೆ (ಕೇಕಾಶ. ೨೬). [ಮಂಜು₁ + ಗಿರಿ₂]

ಮಂಜುಗೈಯ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು ; ಚಂದ್ರ : "ಜೊನ್ನೊಡಲಂ . . . ಮಂಜುಗೈಯಂ . . . ತಿಗಳ್ — ಈ ೨೮ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಶಶಾ. ೮೯-೨೩); "ಚಿಗದಿರಂ . . . ಬಿಟ್ಟಿಳಿಗಂ ತಣ್ಗಿರ ಮಂಜುಗೈಯಂ ಚಂದ್ರಂ" (ಶಬ್ದಮ. ೯೩).

[ಮಂಜು₁ + ಕೈ₂ (< ಕೆಯ್₂) + —ಅ₇]

ಮಂಜುಘೋಷ (ನಾ). ಇಂಪಾದ ಶಬ್ದ : ಮಂಜುಘೋಷಮುಂ ಬೀಜುವ ಸೀಜನೀಪಕಮಂತಾಚಿಗಳಂಬಿವಜ್ರಿಂದದೊಂದು ಚಿಶ್ವೇಜರೆ ಭೂಗಿ ಭಾವಿನಿಯರಾ ಪುಡುವಿಂ ಪೋಜುಮುಟ್ಟರಬ್ರಿಯಾ (ಚಂಪ. ೩-೦೦೩). [ಸಂ.]

ಮಂಜುಘೋಷೆ (ನಾ). ೧. ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳವಳು. ೨. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರೆಯ ಹೆಸರು : ಘೃತಾಚೀ, ಮೇನಕಾ . . , ಮಂಜುಘೋಷಾ— ಇವರು ಮೊದಲಾದವರ್ ಅಚ್ಚರಿಯರ್ (ಹರಿಹರ. ೦೫-೮೪) ; ಮೇನಕೆ . . . ಮುಂಜುಘೋಷೆಯೆಂಬೀ ನೆಗಳ್ದಗ್ಗದಚ್ಚರಿಯರಚ್ಚರಿಯಪ್ಪ ವಿಳಾಸಮಂ ವಿಜನಟಿಸ್ಯಕದೇಶದೆ ತಜುಂಬಿದುದು (ಭಕ್ತಿ. ೫-೭೭).

[ಸಂ.ಮಂಜುಘೋಷಾ]

ಮಂಜುಪತ್ರೆ 'ಮಂಜಿಪತ್ರೆ' ನೋ.

ಮಂಜುಮೆಟ್ಟಿ 'ಮಂಜುವೆಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಮಂಜುಭಾಷಿಣಿ (ನಾ). ೧. ಇಂಪಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವಳು; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವಳು. ೨. [ಛಂದ] ಒಂದು ವೃತ್ತದ ಹೆಸರು ; ಪ್ರತಿ ಸಾಲಿನಲ್ಲೂ ಹದಿನೂರು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಅತಿಜಗತಿಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸಮವೃತ್ತ : ಇರೆ ಮಂಜುಭಾಷಿಣಿ ಸಜಂಸಜಂಗಮುಂ (ಕೃಷ್ಣ. ೦೨). [ಸಂ. ಮಂಜುಭಾಷಿಣೀ]

ಮಂಜುಮ (ಗು). ಸುಂದರವಾದ ; ರಮಣೀಯವಾದ : ಮಂಜುಮ ಓಮಾಕ್ಷದಂ ಚಾರುವೃತ್ತಂ ಕಲಾವೃಂದಂ (ಕೃಬಚಾ. ೨೮-೨೨); ಮಂಜ ಸೊಲ್ ಪಲಿಸಿದ ಮುಗಿಲ ತೇರಿಂದೊಂದು ಮೂಡಿದುದು ಮಂಜುಮ ಸ್ಫುಮೂರ್ತಿ (ಕ್ರೀಯಚರಿ. ೨೦೩—೨೦೦). [ಸಂ. ಮಂಜುಮನ್]

ಮಂಜುಲ, ಮಂಜುಳ (ಗು). ೧. ಮನೋಹರವಾದ : ಸೊಬಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ರಮಣೀಯವಾದ : ಮಂಜುಲವೇಣೀರಮಣೀಯ . . . ವಿಮಲಶ್ರೀಮಜ್ಜನಸ್ಥಾನೆ ಈಕ್ಷೋಳಕಂ ವಾಮಿನಿ ಸೀತೆ ಪೋಲ್ತು ಭುವನಪ್ರಖ್ಯಾತೆಯಂ ಸೀತೆಯುಂ (ಕ್ಷತ್ರ. ೨-೨); ಕೆಜಬಂಧುವನಸ್ಪರ್ಶಿನಿ ಪಡುಮಾವೆಣ್ಣು ಮುಂ ಚೇತನಗಂದಿ ತನ್ನ ಮಂಜುಲ ಬಾಯ ತಂಬುಲ ವಿಗುಳ್ದಂತೆ ಸುಡೆಗೆಂಪಸೆವಿರ್ದುದಾಗ (ಕೂಚಕ. ೦೩-೪). ೨. ಇಂಪಾದ ; ಮಧುರವಾದ : ಸವಿಮಾತು. (ನಾ). ೫. ಚಿತ್ರವರ್ಣ; ಶಬಲವರ್ಣ. ೪. ನೀರಿನ ಬುಗ್ಗೆ ; ಊಟೆ. ೫. ಲತಾಗೃಹ ; ಬಳ್ಳಿಮಾಡ. ೬. ನೀರುಕೋಳಿ. **ಮಂಜುಳ** : ೧. 'ಮಂಜುಳವೆಳಗ' ಪರಾ. ೨. ಶುಕತತಿ . . . ಮಾಂಜುಳಾರಾವಂ ಪ್ರಕಟಿಸೆ ಪರ್ಬುಗೊಂಡು ಸಂಭ್ರಾದಾವುದಲ್ಲಿಯು ಕಲ್ಯೊಲಂಗಿಳೊಳ್ (ಹರಿ. ೩-೮) ; ಮತ್ತಾರ ಮಂಜುಳಮಧುರಕಂಪದ ವಿಪಂಚೀನಾದಮಂ ಸಮಿಸದಿದು ಕಿವಿ ತಣಿಯುವೋ ಅವನ್ನಾಲಿಪನ್ನೆಗವಣಂ ಶಾಂತಿಯಿಲ್ಲೆನಗೆ (ಕ್ರೀಚಾಪತಿ. ೦೬೦-೨೭). ೨. ಮನೋಹರವಾದುದು : "ಪ್ರಾಗ್ಯಂ . . . ಮಂಜುಳಂ, ಹೃದ್ಯಂ, ಹಾರಿ, ಮನೋಹರಂ . . . ಪೇಶಲಾ—ಈ ೨೯ ಒಳ್ಪಿತು" (ಹರಿಹರ. ೦೦೯-೪) ; ದೃಗಮುಮನೋಜಮಂಜುಳದ ಕಂಜಾಳಿಗಳ ಕಪಾಲರಿಮಳದ ಪಸರದ ಸೊಗಮು ತೀವಿತೆಂ (ಶುಷ್ಕಾಳ. ೩೬-೦೩); ಬಹುವೈಭವಮನೋಪರಂ, ಬಹುಪಕ್ಷಿ ಮಂಜುಳಂ (ಕ್ರೀಚಾಪತಿ. ೦೫೭—೨೩೯). [ಸಂ.]

ಮಂಜುಲಾಸ್ಯ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವಾದ ಮುಖ; ಸುಂದರವದನ. ೨. ರಮಣೀಯವಾದ ನಾಟ್ಯ. ೧. ೨ : ಆ ತರುಣಿ . . . ನರ್ತಕಿಯಂತೆ ಮಂಜುಲಾಸ್ಯವಂಸೋಲ್ತ್ಪೆಯುಂ (ಶಾಸಕ. ೬-೩೦ ಪ).

[ಸಂ. (ಮಂಜುಲ + ಆಸ್ಯ ; ಮಂಜು + ಲಾಸ್ಯ)]

ಮಂಜುಮೆಟ್ಟಿ, ಮಂಜುಮೆಟ್ಟಿ, ಮಂಜುವೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ಮಂಜು ಮುಚ್ಚಿರುವ ಪರ್ವತ ; ಕೈಲಾಸ : ಈಗಳ್ ಸಿವನೆಂಬ ದುಬ್ಬಗೊರವಂ ಮಂಜುವೆಟ್ಟಮಂ ಗೊಟ್ಟರಮಾಡಿ ಕತ್ತಡಿಗಳಂ ಪುಲಾಳ್ಪಡೆಗಳಂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು . . . ಮೆಯ್ಯಾಪುದಿರ್ಪಂ (ಕ್ಷಾಣ. ೦೫೩) ; ನೀಜ್ ನಿನಗೆ ಸೋತು ವಿರಹದುರಿಯು ತಾಳಲಾಜದೆ ಮಂಜುವೆಟ್ಟವನು ವಿಜಾದನಾ ನಳಕೂಬರನು (ಶಾಹಾಸಾ. ೫೫-೬೨). ಮಂಜುವೆಟ್ಟಿ : ಮಂಜುಮೆಟ್ಟಿಯನು ಮಿಟುಕು, ಹಂಸ ದ್ವಾರವನು ದಾಟುಂ ಓಡು (ಪೀಕಿವಿ. ೦೮-೪೭). **ಮಂಜುವೆಟ್ಟಿ** : ಶಾವರೆಯೊಂದು ಹೋಜಾಚಾರವು ಪೊಸಮಿಗ್ಗಿಮೇದುಸಿರ್ಬಾರದು ಕನ್ನಯ ಮಂಜುವೆಟ್ಟಿಸೊಳ್ (ಕ್ಷಾಣ. ೦೩೭). [ಮಂಜು₁ + ಬೆಟ್ಟ]

ಮಂಜುವೆಟ್ಟು ' ಮಂಜುವೆಟ್ಟು ' ನೋ.

ಮಂಜುವೆಳಗ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನು : ಚಂದ್ರ : "ಮಂಜುವೆಳಗನು ಬೆಳ್ಗದಿರನ್ನೆಕಲ್ವೆಳಗ ಚಂದಿರನು . . . ಕತ್ತಲೆಪಗೆಯು ಶಶಿಯು ನಾಮಂ" (ಕಬ್ಕೃ. ೪೩). [ಮಂಜು$_{೩}$ + ವೆಳಗು$_{೩}$ + $-ಅ_{೨}$]

ಮಂಜುಸಿಂಜಿತ (ನಾ). ಇಂಪಾದ ಶಬ್ದ : ಮಧುರವಾದ ನಾದ : ಲಂಜಿಕೆಯರ ಗುಂಜಸ್ಮಣಿಮಂಜೀರಕ ಮಂಜುಸಿಂಜಿತಂ ರಂಜಿಸಿತೊ (ಅಷ್ಟ. ೪-೪೨). [ಸಂ.]

ಮಂಜುಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಮಂಜುಹುಲ್ಲು, ತಪ್ಪರಿಕೆಹುಲ್ಲು (ಪ್ರಾಣಿ. ೦೪-೨೪೬). [ಮಂಜು$_{೩}$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಮಂಜುಳ ' ಮಂಜುಲ ' ನೋ.

ಮಂಜುಳತೆ (ನಾ). ಸೊಗಸು ; ಸೊಬಗು : 'ಮಂಜುಳತೆವಡೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಮಂಜುಲತಾ]

ಮಂಜುಳತೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸಾಗು ; ಮನೋಹರವಾಗು : ನಿಳಯ ನಿಳಯದೊಳು ಮಂಜುಳತವಡೆದು ದೀಪಶಿ . . . ಸಾರ್ದಿಡಿದೊಪ್ಪುತ (ಕೌಪಪ್ರ. ೦೬-೦೭). [ಮಂಜುಳತೆ + ಪಡೆ$_{೧}$]

ಮಂಜುಳವೆಳಗ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಬೆಳಕುಳ್ಳವನು ; ಚಂದ್ರ : "ಮಂಜುಳವೆಳಗನೆನೆ ಶಶಿ" (ಕಡ. ೫೬). [ಮಂಜುಳ (= ಮಂಜುಲ) + ವೆಳಗು$_{೩}$ + $-ಅ_{೨}$]

ಮಂಜುಳಿ (ನಾ). ವಿಧವಿಧವಾದ ಬಣ್ಣ : ಚಿತ್ರವರ್ಣ : ಹಸುರು ನಸುಹಸುರುಮಂಜಿ ಮಂಜುಳಿ ಮುಸುಕ್ಕ ಗೌರ ಮತ್ಕ್ಕಮಾವಿ ಮುಸುಲ ಮುಲ್ಲಿಗೆ ಕದಪುಜೆಕ್ಕೆಗ ಚಿತ್ರಹೇಮಲತೆ ವಿಸುನಿಚಂಪಕ ನೀಲಪದಕಪ ಶಶಕಮಂಜರಿ ಹುಲುವ ವಿಲಸಿತ ಕುಲಿಲವರ್ಣದ ರಾಜಮ್ಯಗತಿ ಕಾಣಲಾಮ್ಮು (೦೦೮೨. ೫೫-೫೬).

[ಸಂ. ಮಂಜುಲ. / ತಲು. ಮಂಜಿದಿ]

ಮಂಜೂತಿ ' ಮಂಜಿಟೆ ' ನೋ.

ಮಂಜೂರ್ ' ಮಂಜೂರು ' ನೋ.

ಮಂಜೂರಾತಿ (ನಾ). ಒಪ್ಪಿಗೆ ; ಅಂಗೀಕಾರ ; ಅನುಮೋದನೆ ; ಅನುಮತಿ : ರವಿನ್ಯೂಕಮಿಷನರವರ ದುಂಜೂರಾತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಪಾವತಿ ಮಾಡಲ್ಪಡಕೂಡದು (ಗ್ರಾಕಾಶಾ. ೬) ; ೫೦೦ ರೂಪಾಯಿಗೆ ಮೀರಿದ ಕಂಟೆಜನ್ಸಿಪೊಬಲಗನ್ನು ಮಂಜೂರಾತಿ ಮಾಡುವ ಹಕ್ಕು ನಸ್ಸ ಪ್ರಿನ್ಸಿಪಾಲರಿಗೂ ಇಲ್ಲ (ಪಾಬಹಿ. ೨೫೭). [< ಮಂಜೂರು]

ಮಂಜೂರಿ (ನಾ). = ಮಂಜೂರಾತಿ : ಇದಕ್ಕೆ ಸುಬ್ಬುನ ಮಂಜೂರಿಯಾದಿ (೦೬೫೫. ೫೫೦). [← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮಂಜೂರೀ]

ಮಂಜೂರು, ಮಂಜೂರ್ (ನಾ). = ಮಂಜೂರಾತಿ : ಅವುಗಳನ್ನು ಮಂಜೂರು ಅಥವಾ ತಿದ್ದುಪಡಿ ಮಾಡಿ ಅವರ ನಿರ್ದೇಶಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಮೊದಲು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಪ್ರಾಚಾಪ. II. ೪೫). **ಮಂಜೂರ್**: ವೈಸರಾಯಿ ವ ಗವರ್ನರ್‌ಜನರಲ್‌ಯವರಿಂದ ಮಂಜೂರ್ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು (ಗ್ರಾಕಾಶಾ. ೨ ೨೯೫).

ಮಂಜೂರುಮಾಡು = ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡು ; ಅನುಮೋದಿಸು : ಕೃಷ್ಣರಾಜವಡೆಯರವರು ದಯಮಾಡಿ ಮಂಜೂರುಮಾಡಿರುವ ಕಳಕದ . . . ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ (ಮೈ.ಅ. ೧೯೩೪. ೫೭-೫ ; ೧೮೫೬) ; ಈ ರಾಜೇನಾಮೆಯನ್ನು ಮಂಜೂರುಮಾಡಬೇಕು (ಕಂಗಡೂ. ೬೦).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮಂಜೂರ್]

ಮಂಜೂಷ (ನಾ). ೧. ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ; ಸಂದೂಕ : "ಪೆಟಾ, ಮಂಜೂಷಾ —ಈ ೨ ಪೆಟ್ಟಿಯಂ" (ಕಣಾಮು. ೩೨-೦೭೭) ; ಅವರೇಂದ್ರೋತ್ತುಂಗ ಮಾತಂಗದ ದಿದುಮಿನ ಮುಕ್ತಾಳಿಯಿಂದಾದ ಮಂಜೂಷಮಿದು (ಪಡ. ೬-೨೯). ೨. ಊರು : ಪಟ್ಟಣ. ೩. ಬಿದಿರಿನ ಬುಟ್ಟಿ ; ಮಂಕರಿ. ೪. ಶಿಲೆ ; ಕಲ್ಲು. [ಸಂ. ಮಂಜೂಷಾ]

ಮಂಜೂಷಿಕೆ (ನಾ). = ಮಂಜೂಷ ೧ : ಭೂಮಿಗೃಹಪ್ರದೇಶಮಂಜೂಷಿಕಾ[ಣಾಣಂ. ಮಂಜೂಷಿ] ಜದೂ[ಣಾಣಂ. ಲಾ]ವಗಾಯಾದಿ ರಕ್ಷೋವಾಯಂಗಳನೇಕಂಗಳಂ ಮಂತ್ರಿಗಣಂ ನುಡಿದು ತೋಱಿ (ಣಾಣಪ್ರ. ೬-೨೫ ಪ).

[ಸಂ. ಮಂಜೂಷಿಕಾ]

ಮಂಜೂಷೆ (ನಾ). ೧. = ಮಂಜೂಷ ೧: "ಪಟಿಕಃ, ಪೇಟಕಃ, ೨ ಪುಟಾರಿಗೆ ಹೆಸರುಗಳು, ಪೆಟಾ, ಮಂಜೂಷಾ ೨ ಮಂದಾಸನದ ಹೆಸರು — ಈ ೪ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳೆಂದು ಕೆಲವರು, ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಗೌಸುಣಗೆ" (ಕಣ್ಕಾ.೦೬. ೩೦೩). ೨. ದೇವತಾವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನಿಡುವ ಮರ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಮಂಟಪ ; ಮಂದಾಸನ : "ಪೆಟಾ, ಮಂಜೂಷಾ .. ೨ ಮಂದಾಸನದ ಹೆಸರು" (ಕಣ್ಕಾ.೦೬. ೩೦೩). [ಸಂ. ಮಂಜೂಷಾ]

ಮಂಟಿಕೆ ' ಮೆಂಟಿಕೆ ' ನೋ.

ಮಂಟಿಗೆ ' ಮೆಂಟಿಕೆ ' ನೋ.

ಮಂಟಪ, ಮಂಟಮೆ, ಮಂಟಿಯ, ಮಂಟೆಯ, ಮಂಠೆಯ, ಮಂಡಪ (ನಾ). ೧. (ಹೆದ್ದಾರಿ, ನದೀತೀರ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಜನರ ಉಪಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿದ್ದ) ಸಮತಲವಾದ ಚಾವಣಿಯುಳ್ಳ, ಬಾಗಿಲಿಲ್ಲದ ಚಪ್ಪರದಾಕಾರದ ಕಲ್ಲಿನ ಕಟ್ಟಡ : ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರೂ ಕಂಟಕ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಗಾಪ). ೨. ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಸವಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಕೂರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಸಮಾರಂಭಗಳಿಗಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕಟ್ಟಡ : ಅಪ್ರತಿಮಾಂಗಳವ್ವ ರೂವಾರದಿನಾರುಮಂ ಬಗೆಗೊಳಲ್ ಪರಿಶೋಭಿಪ ಮಂಟಪಂಗಳಂ . . . ಜಿನರಾಜಗೃಹಂಗಳೊಪ್ಪುಗುಂ (ಪಾಚರಿ. ೧-೨೬). ೩. ಅರಮನೆ, ರಾಜಭವನ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ದರ್ಬಾರು ಮೊದಲಾದ ಸಮಾರಂಭಗಳನ್ನು ನಡೆಸಲು ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದ ಸಭಾಸ್ಥಾನ ; ಓಲಗಶಾಲೆ : "ಜನಾಶ್ರಯಂ ಮಂಟಪಾಖ್ಯಂ" (ಪಾಂಗಚಂ. ೫೬-೬) : ನಿಗೆವಗರುಧೂಪಧೂಮಮೊಳಮಿ ಸೆವಾಸ್ಥಾನಮಂಟಪದೊಳ್ ಸಮುಂಚಿತಾಮೋತ್ಕರಾಜಪುತ್ರಮಿತ್ರಸಮನ್ವಿತಂ ಬಂದು ಪುಗುವಲ್ಲಿ (ಗಾದಂಪು. ೬೯) ; ಅಖಿಲಸಿಂಹಾಸನವನಿಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಲ ಮಂಟಪದೊಸಂಚದೋವರಿಯೊಳಗೆ ರುಚಿಗಳೆಲ್ಲವ ನಿಲ್ಲಿಸಿ (ಅಪಪಂ. ೧೬-೦೧೬) ; ಸಿಂಗರಿಸಿದ ರಭಸ್ಸಪಟ್ಟಿ ಕುಮಾಲಿ ಬೆಡಂಗುದ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾರವನ ದೊಳು ಮೆಜಿವ ವಸಂತರಾಜಂಗೆಯೊದನು ಸೊಬಗ (ಪಪಪ. ೦-೨೮). ' ಅನುಭವಮಂಟಪ ' ಪರಾ. ೪. ನ್ಯಾಯದ ಕಟ್ಟೆ. —ಚಾವಡಿ : ಸಡೆಯಿ ಪೊನ್ನಾಂಬಲವ ಜಿರಿಯುಮಿಪ ಮಂಟಪಕೆ (ತಮಾ. ಪ. ೦೯-೦). ೫. ಮದುವೆ, ಪೂಜೆ, ಯಾಗ, ಸಮ್ಮೇಳನ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಜನರು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸುವ ಚಪ್ಪರ : ಮಂಗಳಲಕ್ಷ್ಮಿ ತೊಟ್ಟಲಂಕಾರನಿಕಾವುದಂತಿರೆ ಮನೋಹರಮಾಯ್ತು ವಿವಾಹಮಂಟಪಂ (ಣಗಾ. ೦೦-೧೬); ಮಾಡಿದಾ ಕ್ಷಣ ಮಂಟಪಂಗಳ ರೂಢಿಯಲಿ ಕೈಗಟ್ಟಿಕೊಂಡರು ನೀಡಿದರು ವೀಳೆಯವ (ಸಂಭಪ. ೫೯-೬೬). **ಮಂಟಮೆ** : ೧. 'ಅಡಿಮಂಟಮೆ' ಪರಾ. ೬. "ಮನೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಸಣ್ಣಮನೆ" (ಕಪಂಣಾ). **ಮಂಟಿಯ** : ೫. ಅಂತು ಬಂದಾ ಪಾರ್ಶ್ವರ ಮಂಟಿಯದೊಳ್ ಕಾಳ್ಕಿರ್ದ್ದಾ ಸಮಯದೊಳ್ ಇಂದ್ರದತ್ತನೆಂಬ ವೈದ್ಯವೈಶ್ಯನೋರ್ವಂ . . . ಆ ಮಂಟಿಯಕ್ಕೆ ಬರ್ದ್ದಂ (ತ್ರಿಷ್ಟ. ೩-೯ ಪ). **ಮಂಟೆಯ** : ೧. ಎಂಟುಕಾಲು ಮಂಟೆಯ ಟೆಂಟೆಗಿಸಿ ನಿಂದುವೈದು ಕಂಭ (ಶೋಕಾಮ. ೨೫೪-೦೦೩); ಮಟ ಮಂಟೆಯ ದೇಗುಲ ನಿನಗೆಂದು ದಿಟದಿಂದನಗಿತ್ತೆಯೊ ನೀನಿಂದು (ಪಪಣಾ. ೦೨-೪೦ ೫೧೪) ; ತೀನ ಕೆರಳ್ದ ಡಂಗವನು ಬೂದಿಯ

ಮೇಲೆ ಪೊರಳ್ಕಕೊಂಡುದಾ ಶ್ವಾನನು ಮಂಟಿಯಕ್ಕೆ ಮತಿತಂದು ನೆರಳ್ವನ ಮೆಟ್ಟಲು (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೩-೩೩). ಮಂಟೆಯು : ೧. ಕೇಕಾರಗುರುಗಳುಂ ಸಂದ ಪಾವಿನಪಾಳ ಕಲ್ಲಿದೇವಂಗಳುಂ ಬಂದೊಂದುದಿನವಿರುಳು ಮೊತ್ತು ಹೋಗದ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಮಂತಿಯುಂ ಪುಂದಿಯೊಳಗೆ. . . ಮನವುಕ್ಕಿ ಸುಜನ ನೊರ್ವಂ ಪೊಗಳ್ವಡೆ (ಸಿದ್ಧಾ. ೭-೨): ಮಹಾಮ್ಯಳಂ. . . ಚವುಬಾರದ ಮಂತಿಯಮೊಳು ಕುಳ್ಳಿರ್ದುಂ (ಭಾಸ್ಕ. ೭-೭೪ ಪ). ೭. ಜೂಜಿನ ಕಟ್ಟೆ; ಜೂಜಿನ ಬಾವಡಿ : ನಾಗನೀಕವಾನಾಜನಮಂದು ಪೆಂಪೆಸಪ ಮಂತೆಯುದೊಳ್ ನೆರೆಮತ್ಸವಂ ದಿಗಲ್ ಜೂಜುಗಳಂ ಸಮುಗ್ರ ಪೆನಲಾಜುಪಿವಲ್ ಪದೆದಲ್ಲಿಗೆಯ್ದಿದಂ (ಪಚಾ. ೪-೪೭). ಮಂಡವ : ೫. ದಿವಸೋಧಿಪ ಶ್ರೀರಂಗಧಾಮನ ರಥೋತ್ಸವಮನು ನಟ್ಟಸಲೆಂದು ತಪೆ ಹರುಷದೆ ಬಂದನೆನೆ ಪೂರ್ವಗಿರಿಯ ಮುಂಡವದೆ ರಾಜ್ಯಿದನೇಳ್ದೆ (ಶಂಚಿ. ೫೩-೩೪). ೮. ಬಳ್ಳಿಯೆನ್ನು ಪಬ್ಬಿಸಲು ಮಾಡಿದ ಚಪ್ಪರ : ಕಾವಣ : ಬಳಸಿದ ಬಳ್ಳಿಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮಂಡವದೊಳ್ ಸುಬಿಬಾಣಿ (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೪೦೬). [< ಸಂ. ಮಂಡಪ. / ಹಾ. ಮಂಡಪ]

ಮಂಟುಬೆಕ್ಕು 'ಮಟಬೆಕ್ಕು' ನೋ.

ಮಂಟುಮೆ 'ಮಂಟಪ' ನೋ.

ಮಂಟುಯ 'ಮಂಟಪ' ನೋ.

ಮಂಟುವಲ್ (ನಾ)- ಒಂದು ಹಲ್ಲಿಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಹಲ್ಲು ಒತ್ತಿ ವಿಕಾರವಾಗಿರುವ ಪಲ್ಲುಸಾಲು : ಕವಿಯುಂ ಮಂಟುವಿ ಮಂಟವಲ್ಲಿ. [ತಾಮಂ. ಮಂಡಿಸಿ ಮಾಟವಲ್ಲಿ. ಮಲ್ಯಾಳಿ ಮಾಟುವಲ್ಲಿ- ಮೆಲ್ಯಾಳಿ ಮಾಪುವಲ್ಲ] ಱದು ಕಣ್ಣಂ ಬಿಟ್ಟು ವಕ್ರಾಂಗಿ . . . ತೋರ್ಪ ವಿಕಾರಂ ಸಭೆಗಱಗೆಂ ಪಡೆದುದೋ ವಕ್ಕಪ್ರಕಟೋದಿತಾರವಮಂ (ಪಾರ. ೩-೧೮).

[< ಮಂಟು + ಪಲ್]

ಮಂಟೆ (ನಾ). ಮೈತ್ರಿಕೆ : ಉಂಟಾವ ಗುರುಪಾದತೀರ್ಥವನಿತ್ತು ತಾ ಮಂಟೆ ಬೂರಿಯುಮು ಧರಿಸಿ (ಶಾಭಾ. ೨-೨೪). 'ಮಟ್ಟೆ', 'ಮಂಡ್ಡೆ' ಪರಾ. [ಪೋ.ಗೌ ತಮಿ. ಪಣ್ಣೈ: ತೆಲು. ಮಂಟ]

ಮಂಟಿಕೆ 'ಮೆಂಟಿಕೆ' ನೋ.

ಮಂಟಿಗೆ 'ಮೆಂಟಿಕೆ' ನೋ.

ಮಂಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ದಟ್ಟವಾಗು : ಸಾಂದ್ರವಾಗು : 'ಮಂಟಿವಲ್' ಪರಾ. ೨. ಬಾಗು; ಬಗ್ಗು : ಸೊಂಟಮೊರಗುತ ಮುಂಬಿಪ್ಪ ಬಾಣಿ ಬತ್ತಿಹುದು ಮಂಟಿ ಸಿರ ಸಂರಿಮೊದು ಚರಣ ಪೇಲಕ್ಕೆ ಎನ್ನ ಭೂಮಿಯು ದೇಲೆ ಬಿದ್ದಿರುವದೊಂದು (ಹೋಗ. ೪೫೯-೩). [ಪೋ.ಗೌ ತಮಿ. ಪಣ್ಣು]

ಮಂಟೆ 'ಪೊರದ್ದು' ನೋ.

ಮಂಟೆಯ 'ಮಂಟಿಪ' ನೋ.

ಮಂಡ (ನಾ). (ಬೇಯಿಸಿ ತಯಾರಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿ ತಿಂಡಿ. [ಸಂ.]

ಮಂಡೆಯ 'ಮಂಟಿಪ' ನೋ.

ಮಂಡ್ಡ 'ಮಡ್ಡಿ' ನೋ.

ಮಂಡ್ಡ (ನಾ). ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ತಕನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳ : ಹಣದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಇಡುವ ಸ್ಥಳ : ಗಲ್ಲೆ : ಆಳುಸರಿಗೂ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡದ ತನ್ನ ಮಂಡಪ ಉನ್ನತಾಸನವನ್ನು ಸೆಟ್ಟಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟ ಪಲ್ಲಂಕಿರಿದು ನಿಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದರು (ಚಿತ್ರಾ. ೨೦೩). [←ತುಳು. ಮಂಡ]

ಮಂಡ್ಡ (ನಾ). ೧. ಹಾಲಿನ ಕೆನೆ. ೨. ಅನ್ನವನ್ನು ಬಸಿದ ಗಂಜಿ. ೩. ಯಾವುದೇ ದ್ರವಪದಾರ್ಥದ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೆನೆಗಟ್ಟುವ ರಸಭಾಗ : "ಮಂಡಂ—ಸರ್ವರಸಾಗ್ರಃ=ತಾಪ್ತ. ಎಣ್ಣೆ ಮುಂತಾದ ಸರ್ವರಸಗಳ ಏಗೂ. ಪೊಸರು, ಹಾಲು, ಮುಂತಾದುವೆಗಳ ಕೆನೆಗೂ; ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳ ಬಸಿದ ನೀರಿಗೂ ಪೆಸರುಗಳು" (ಶಿಪ್ಪಾ. ೨೬೬). ೪. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮಾವಕಾಂಶ : ಮಾಪಕಪಾನೀಯದಲ್ಲಿರುವ ಮಂತ್ತುಬಿರುವ ಅಂಶ.—ಪದಾರ್ಥ : ಮಧ್ಯವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಭಯದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪವೇ ಬಾಧಿಗೆ ತೆಗದುಕೊಂಡನು. ಅದರಲ್ಲಿ ಮಂಡ ಕಡಮೆ. ಅವರೆ ಅದೂ ರುಚಿಯಾಗಿ ಕುಡಿಯೋಣ ಎಂದಂತೆ ಇದ್ದಿತು (ಸಾಕೃ. VIII, ೪೪). ೫. ಹುದುಗು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಪದಾರ್ಥ : "ಮಂಡ, ಕಣ್ವ, ಹುದುಗು" (ಗಣಿತ. ೧೦೫೨). ೬. ಹರಳುಗಿಡ ; ಪೈದಲ : "ಕಂಟಕಿ ಬೆಸಲ್ ಮಾ[ದಾಣಂ.ಕಂ]ಡನೆಂಗು" (ಖಂಗಣಾ. ೩೭-೦೪); ಮಂಡನ ಬೀಜ.ಸಾರಗದ ಕೊಬ್ಬು. ಇಲಿಯ ಹಿಕ್ಕೆ. ಇಲ್ಲಣ ಸಹ ಮಕ್ಕಳ ಮೂತ್ರ ದಿಂದರೆದು ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ...ತೊಡೆದು ಕಾಸಲು ಆ ಕ್ಷಣವೆ ಮೂತ್ರ ಬಿಡುವುದು (ಸಾಕೃ. ೩೭೩). ೭. ಜಲೆ; ಶಿರಸ್ಸು. ೮. ಅಲಂಕಾರ ; ಆಭರಣ. ೯. ಕಪ್ಪೆ; ಮಂಡೂಕ. ೧೦. ಸಾರ ; ತಿರುಳು. ೧೧. ಪಕ್ಕಿಯ ಪುಕ್ಕ. [ಸಂ.]

ಮಂಡಕ$_1$ (ನಾ). ಗೋಧಿಯ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ : ಮಂಡಿಗೆ : ಪಾಲ್ಗಡಲು ಸೊರಬು ಪೊರೆಯು ತರೆಯಾನನುಕರಿಸುವು ಪುಲ್ಲದಸನವಂಶಮಾತ್ರ ಪಿಂಪೇಯಕರಂಗಳೆನಿಸಿದ ಮಂಡಕಂಗಳುಮಂ . . . ಪರಿಜನಕ್ಕೆಲ್ಲಂ ಬಡ್ತಿಸಿವಾಗಳ್ (ಸುಬಹಿ. ೦೦-೨೯ ಪ). [ಸಂ.]

ಮಂಡಕ$_2$ (ನಾ). ಅಧೀನತೆಯನ್ನೂ ವಿನಯವನ್ನೂ ತೋರಿಸಲು ತಲೆಯನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವುದು : ℙ ಗುರುಹಿರಿಯರ ಮತ್ತು ರಾಜರ ಹಾಗೂ ದೇವರ ಮುಂದೆ ಮಂಡಿಯೂರಿ ಕಿವಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ತಲೆಯನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ: ಕಿವಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ನಾಲ್ಕಾರು ಬಾರಿ ಮಂಡಕವನ್ನಾಚರಿಸಿ ಮಣಿದು ಮುಖವನ್ನು ಮಣ್ಣಲ್ಲಿ ಹೊರಳಿಸಿ (ಪರುಗಂ. ೪೯-೬). [?]

ಮಂಡಕತ್ತಿ 'ಮೊಂಡಗತ್ತಿ' ನೋ.

ಮಂಡಕಮುಸುವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಚಿಪ್ಪರಿಕೆಂಡು, ಮಂಡಕಮುಸುವಿ" (ಸಸ್ಯ. ೦೩೦). [? + ಕುಸುಬಿ (<ಕುಸುಂಬೆ)]

ಮಂಡಕ್ಕಿ, ಮೊಂಡಕ್ಕಿ (ನಾ). ಕುದಿಸಿದ ಬತ್ತವನ್ನು ಹುರಿದು ಪೂಡುವ ಅರಳು : ಪೊರಿ : ಬುರುಗು : ಚುರುಮುರಿ (ಔಷ) : ಮಗಳ ಉಡಿಯಾಗ ಹುರುಟ್ಟಿ ಮಡಲಾಗ ಮಂಡಕ್ಕಿ (ರೇಟಗೀ-೨೩); ಒದಿಯಪ್ಪಿಯೇ ಮಂಡಕ್ಕಿ ಹುರಿಗಡಲಿಯ ರಾಶಿಗಳು ಇದ್ದುವು (ಗಶಿ. ೩-೨೫). ಮೊಂಡಕ್ಕಿ: ಮೊಂಡಕ್ಕಿ (ಚುವಮುರಿ) ಮಂತಾದ ಹುರಿದ ಧಾನ್ಯದ ಸ್ವಂಧಿಕ (ಶಾಬಾಂಗ. ೦೨೨ ೪-೪೭ ೧೧೪). [ಮಂಡ್ಡ + ಅಕ್ಕಿ]

ಮಂಡಗಣ ಗಡ್ಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕುರುಬುನ ಗಡ್ಡೆ : (ಔ). [? + ಗಡ್ಡೆ]

ಮಂಡಗಳ್ಳಿ 'ಮುಂಡಗಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಮಂಡಗೆ ಮಂಡಿಗೆ (ನಾ).=ಮಂಡಕ್ಕೆ : ಶಾಪಣಿಗೆ ಘೃತಪೂರಂ ಲಡ್ಡುಗೆ ಮುಂಡುಗೆ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯು ಪದಿನೆಟ್ಟುಂ ತೆಜದ ಭಕ್ಷ್ಯರೂಪಂಗಳುಮಂ . . .ಮಪಾರೇನಿಬ್ಬಿಸಿದೊಡೆ (ಕಣಾ. ೭೬-೦೬); ಸೊಗಯಿಪ ಘೃತಪೂರಂ ಹೋಗೆ ಮಂಡುಗೆ ಪಜಗಂ . . . ಭೂಗಿಗೆ ಮೊದಲಾಗಿರ್ದ ಪಲವು ಭಕ್ಷ್ಯ ಮಸಾಗಳ್ ಆಜ್ಯಯುತಮಪ್ಪುವಂ ಪೆಲ್ದು (ವಚಾಕ್ಕು. ೦-೦೪೭); ಮೊದಲ ಹೂರಿಗೆ ಸಮೆಮಂಡೆಯೊಂದನೆ ತೆಗೆದು ಬಿದಿರ ನೇತ್ರದ ತೆಜಿದಿ ಗೇಣಗಲದಂ ಮಾಡಿ ಪದಪಿಂ ಹಂಚಿನೊಳು ತುಪ್ಪವಂ ತಮಂ ಅಜಲು ಮಂಡಗೆಯೆನಿಸಿ ಕೊಂಡುದು (ಪಾಕಶಾ. ೦-೨೪). ಮಂಡಿಗೆ : ಹಾಲಲುಪುಗು ಹಾಲಲುಂಡ ಹಾಲ ಮಂಡಿಗೆಗಳನ್ನು. . . ಸುಕರಚಿತ್ರಿಸಚ್ಚರಿತ್ರೆ ವೈಪಕಪ್ಪೆ ಮಾಡಿ ನೋಡಿ (ಕೃಚ. ಪ. ೨೩೩-೦) : ಪಲ್ಲಿಗೆದು ತಪ್ಪನಿಯ ಮಂಡಿಗೆಮಲ್ಲಿ ನವಘೃತಸೂಪಸಂಶಕದಲ್ಲಿ ನೋಡಲಿ ಸಪ್ಪನೆಂದುದು ಧೂರ್ಜಟಿಯಾನಕರ

(ಕುಣ್ಡಿ. ೦೫-೬); ಪಡೆ ಮಂಡಿಗೆ ಕಜ್ಜಾಯಗಳ ತಂಡತಂಡದೆ ರಾಸಿಗೈದು ನೈವೇದ್ಯವ ಚಂಡಿಕಾಂಬಿಗರ್ಪಿಸಿದರು (ಕಂಪಾ. ೨೨-೨೮).

ಮಂಡಗೆಯುರುಳಿ = ಮಂಡಗೆಯನ್ನು ಸುರುಳಿ ಮಾಡಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹಣ್ಣುಗಳ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಭಕ್ಷ್ಯ: ಪಲಸುಮ್ಮಾವು ದ್ರಾಕ್ಷಿ ಖರ್ಜೂರಮನ್ನಾ ರಸಂಗಳಂ ಬೇಱೆ ಬೇಱೆಕ್ಕಿಯಿವ ಸುರುಳಿ ಕುಯಿದಿಕ್ಕಲವು ತಾನದಱ ಹೆಸರ ಮಂಡಗೆಯುರುಳಿ ಪೆಸರಾದುದು (ಸೂಪಶಾ. ೦-೩೮). **ಮಂಡಗೆಹೂರಿಗೆ** = ಮಂಡಗೆಯನ್ನು ಪುಡಿ ಮಾಡಿ ಅದರಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂರಿಗೆ: ತುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆ ಮಂಡಗೆಯ ಕಲಸಿಯೆಸೆವ ಹೂರಣಮಿಕ್ಕೆ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಪಾಕ ಮೂಡಿದುದು ಮಂಡಗೆಹೂರಿಗೆ (ಸೂಪಶಾ. ೦-೩೮).

[< ಸಂ. ಮಂಡಕ. /ತೆಲು. ಮಂಟಕ, ಮಂಡಗ, ಮಂಡಿಗೆ]

ಮಂಡಗೆಜೆ² (ನಾ). ಒಂದು ಭೂರಿನ ಹೆಸರು: ಮೂಡಣಪೆಸರು ವ[ರಾಹ] ಕಜೆಮಂ ಮೂಡಣ ಪಳ್ಳ ಅದಱ ತೆಜ್ಜಣ ದೆಸೆ [ಮಣ್ಣಗೆಜೆ²]ಗೊಟ್ಟಂ (ಕ್ರಿವಿ. XI-i. ೯-೨೮; ೫೫೮). [? + ಕೆಜೆ²]

ಮಂಡಗೆಗೊಳಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ: ಬಳೆ ಮಂಡಗೆಗೊಳಲಿ ಪೆಬ್ಬಕ್ಕಿ . . . ನಾಗರಪಕ್ಷಿಮುಮ್ಮಿಂಗಳ್ ಸುಖವಿಸಿಪ್ಪವಾ ವನದೊಳು (ಶಿ.ಪು. ೦೦-೭೦). ' ಮರಗೆಗೊಳಲಿ ' ಪರಾ. [?]

ಮಂಡಣ¹ (ನಾ). = ಮಂಡನ ೧: 'ಮಂಡಣಂಗೊಳಿಸು' ಪರಾ.

[< ಪ್ರಾ. ಮಂಡಣ. /ಸಂ. ಮಂಡನ]

ಮಂಡಣ² (ನಾ). ಸುತ್ತು; ಸುರುಳಿ: 'ಮಂಡಣಿಸು' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ಮಂಡಲ]

ಮಂಡಣಂಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು; ಕುಳ್ಳಿರಿಸು: ಭೂಸುರವಿತಾನಮುಮನೂ ಸಂತಸದಿ ಕರುಯಿವರವರ ಯೋಗ್ಯವಸನಿತು ಪಾಂ ತಮಗೆ ಮಂಡಣಂಗೊಳಿಸಿ (ಪಜಪಚ. ೦೪-೫೩).

[ಮಂಡಣ² + ಕೊಳ್² + — ಇಸು]

ಮಂಡಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತು; ಸುರುಳಿಮಾಡು: ರಣವೊ ವಾನವರಲು ವಿಸಿತಮಾರಣವೊ ದಿಶಿಯೊ ಮಾರಿಯೊ ಮಂಡಣಿಸಿ ಕಳುಹಿದ ಕೃತ್ತಿಯೊ (ಪಜಗಿ. ೯-೦೬-೩೬). [ಮಂಡಣ² + — ಇಸು]

ಮಂಡನ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಗರಿಸುವುದು: ಅಲಂಕರಿಸುವುದು: "ಆರಬ್ಧ ಮಂಡನಂ . . . ಪ್ರಸಾಧನಂ—ಈ ೫ ಶೃಂಗಾರಂಗಮುಮ್ಮದು" (ಶಾಙಮು. ೯೯-೨೦೨); ಇತ್ತ ದೇವಿಯರುಂ ಮಜ್ಜನಮಂಡನಕ್ರೀಳನಾದಿವಿಧಿಗಳಂ ಮಾಡಿ ವಯೋನುರೂಪದಿಂ ಕಮಾರಂಗನುಷ್ಟಿಸುತ್ತಿರ್ಪ್ಪಗಂ (ಪಾಪುಕ. ೪೪). ೨. ಆಭರಣ; ಭೂಷಣ; ಅಲಂಕಾರ: ಸೌಮ್ಯಸಂವತ್ಸರದೊಳ್ ಚಕ್ರಿಚಕ್ರರಾಶಿಯೊಳ್ ಸೌಮ್ಯಮುಮಿರಿ ಗುರುಮತ್ಸ್ಯಳನುದಯಿಸುದುಂ ಸರಸ್ವತೀರತ್ನಮಂಡನಂ ಕವಿತತ್ಪಂ (ಪಜಪಿ. ೦೨-೯೯); ಎಳೆಮಾವಿ ಬನಮುದ್ದಿಂ ತಿಳಿಗೊಳಂ ಪೂಣ್ಕದಿಂ ಮಣ್ಣನಾವಳಿ ಕಾರಾಧಿಪದಿಂ ಸಭಂ ಶುಭದಮಾಗಿರ್ಪ್ಪಂತಿರೆ (ಪಪ. II, ೬೪-೫೯; ೨೨೭). ೩. (ಶಾಸನ ಸಭೆ, ಚರ್ಚಾಕೂಟ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆ ಆಗುವ ಗೊತ್ತುವಳಿಯ) ಪ್ರತಿಪಾದನೆ; ಸಮರ್ಥನೆ: ತದನಂತರ ಅವತರಿಸಿದ ಆಚಾರ್ಯದ್ವಯರೂ ಪ್ರಸ್ತಾಸತ್ರಯಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯ ಬರೆದು ಪರಮತಖಂಡನೆ ಮತ್ತು ಸ್ವಮತಮಂಡನೆಗಾರ್ಯೋನ್ಮುಕ್ತರಾದರು (ಶಾಙಮು. ೦೦೯); ಹೊಸ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಮಂಡನ ಮತ್ತು ಆಕ್ಷೇಪಗಳ ಖಂಡನ (ಕ್ರಿಬ್ಯಾಕೋ. ೫೫೫, ೫೯೪). [ಸಂ.]

ಮಂಡನಾಯೋಗ (ನಾ). (ಅನೆಯ ಮೇಲೆ) ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೊದಿಸುವ ಜೂಲು,— ಸಬರ: ಮುತ್ತಿನ ಮಾಣಿಕದ ಮಂಡನಾಯೋಗಂಗಳೊಳ್ ನೆಲೆದು ಪನ್ನೆರ ಮದಾಭಿಗಂಧಸಿಂಧೂರಂಗಳನೇಜಿ (ಸಂಪಶಾ. ೬-೮೫ ಪ) : ರತ್ನಮಂಡನಾಯೋಗವರಿಗ್ಮಪೀತಕುರೀಂದ್ರಕರೀಂದ್ರಪೃಷ್ಠಗತ ನಪ್ಪ ಮರೇಂದ್ರನನೆ ಸೋಲ್ತುಂ ಸೌಜನ್ಯಕಂದಾಂಕುರನಿರ್ಪ್ಪದುಂ (ಪಾಂಚಕ್ಷ. ೩-೮೪ ಪ). [ಸಂ.]

ಮಂಡನೆ (ನಾ). ಪ್ರತಿಪಾದನೆ; ಸಮರ್ಥನೆ: ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಆಭಿಪ್ರಾಯಗಳ ಚಕಮಕಿಯೂ ಮಂಡನೆ — ಖಂಡನೆಗಳೂ ಆದುವು (ಕ್ರಾಪ್ರ. ೦೭ ೬೩೯). [ಸಂ. ಮಂಡನ]

ಮಂಡಪ (ನಾ). ೧. = ಮಂಟಪ ೧. ೨. = ಮಂಟಪ ೨: ಪೆಸರುಂಬಿನ ಮಂಡಣ ಮಂಡವದೊಳ್ ನಿಂದಿರ್ಪುಮಾ (ಪಾಂಚಕ್ಷ. ೯-೫೬ ಪ); ಇವೇ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ 'ವಿಮಾನ', 'ಪ್ರಾಸಾದ', 'ಮಂಡಪ' ಗಳ ಮೂವರಿಗಳಾಗಿ ಧಾರತೀದು ದೇವಾಲಯಶಿಲ್ಪಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾದುವು (ಸೌಂವಾ. ೦೨೦). ೩. = ಮಂಟಪ ೩: "ಜನಾಶ್ರಯಃ. ಮಂಡವಃ— ಈ ೨ ಸಭಾಮಂಟಪಂ" (ಹಣಮು. ೩೨-೦೫೬); ಆರೋಗಿಸುವ ಮನೆ ಮಂಡಪಂ ಗುಣಸಿಸಾಲೆಯೊಂದಿನಿತುಮಂ ಗೃಹಾಂಗಂ ಕಾಡುಗುಂ (ಪಾಂಕಪು. ೬-೦೩೬); ಮಂಡವದುಪರಿಮತಲದೊಳ್ಕಂಡರಿಸಿದ ವಿಭ್ರಮಮಂಡಲಂ . . . ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಶಾಪಂಪು. ೦೦೦೫). ೪. = ಮಂಟಪ ೫: ಪಸಾಂ ನಿಸೆವಾ ಕಳಸಮಂಡಪದೊಳಗೆ ಜೆಂದಳಿಂದ ಕರಪಂಗಳವೆಯಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಮಾದಲಮನ್ಗಳಿಂ . . . ಕಾಂಚನವಿಲಸಿತದ ಪಾಲಿಗೆಳನೆಸೆವುದನೀಕ್ಷಿಸಿದ ನದಸ (ಪಚ್ಚಪು. ೯-೨೪); ಮುಂದೆ ವಂಗುವಿಗೆ ಏಲು ದರ್ಪಗಳು ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಂಡೆ, ಮಂಡಪ, ಪಂಚಕಲಶಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ . . . ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಅಂಗದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗಸಮಾವಿಷ್ಟವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಸಂಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಿದ ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸುವನು (ಪಾಠಪ್ರ. ೨೯೯). [ಸಂ.]

ಮಂಡಯಿಸು 'ಮಂಡಿಸು²' ನೋ.

ಮಂಡರಗಜ್ಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಜೇಳು: ಎಮ್ಮೆ ಜೇಳು: ಮಂದರಗಜ್ಜೆಯೊಂದು ಕಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದು ಕೊಂಡಿಯನ್ನು ಕೆಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಚರಿಸಿತು (ಪಸಂಪು. ೦೮೩). [ದೇ.+ ತೆಲು. ಮಂದ್ರಗುಜ್ಜ]

ಮಂದರಳು, ಮೊಂದರಳು (ನಾ). ಅವಲಕ್ಕಿ: ಈ ಮನೆತನದ ಹುಡುಗ ಕಾಲಾಯ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಬೆಲ್ಲ ಮಂದರಳು ತಿನ್ನುವದೆಂದರೇನು ? (ಪಚ್ಚ. ೩೭೩). **ಮೊಂದರಳು**: ಮೊಂದರಳು ಬೆಲ್ಲದಿಂದಲೇ ಅವಸ ಉಪಹಾರ ಮುಗಿಯುವಂತೆ ವಿಪ್ರಡಿಸಿದಳು (ಪಚ್ಚ. ೩೭೩).

[ಮಂಡ್ಕ + ಅರಳು (< ಅರಳ್)]

ಮಂಡರಿಸಿನ (ನಾ). ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅರಿಸಿನ: ಒಳ್ಳೆಯ ಅರಿಸಿನ (ಮಂಡರಿಸಿನ) ಬಿತ್ತು ಚಿಕ್ಕಾಲಡಿಕೆಗಳ ಸಮಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನುತುಪ್ಪ ದೊಡನೆ ಗದ್ಯಾಣ ೧ ತೊಕ ಕೊಡಲು ವಾಂತಿಭ್ರಾಂತಿ ಗುಣವಾಗುವುದು (ಸಪ್ಪ. ೫೦ ೧೧೦). [ಮಂಡ್ಕ (< ಮಂಡ್ಯ) + ಅರಿಸಿನ]

ಮಂಡಲ, ಮಂಡಳ (ನಾ). ೧. ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿರುವ ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರಬಿಂಬ: "ಮಂಡಲಂ, ಬಿಂಬಂ—ಈ ಎರಡು ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ ಪೆಸರ್" (ಹಣಮು. ೯-೧೨); ಬೆಟ್ಟ ತಲೆಯಲಿ ರಂಡು ಹೊಳಿವ ಚಂದ್ರನನು ದಿಟ್ಟಿಸಿ . . . ತಟ್ಟನೆ ನುಡಿದೆ "ಅಲ್ಲಿ ನಾ ಹೋಗಲೇನು ? ಬಿಟ್ಟಲ್ಕತಿಪ ಮಂಡಲದಲಿರುವುದೇನು ? " (ಪಾಶ್ರ. ೦೦-೪). ೨. ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರನ ಸುತ್ತಲೂ ದುಂಡಾಗಿರುವ ಪ್ರಭಾವಲಯ. — ವರ್ತುಲ ರೇಖೆ; ಪರಿವೇಷ: "ಪರಿಧಿಃ, ಪರಿವೇಷಃ(ಷ್ಕಾತ್), ಮಂಡಲಂ, ಉಪಸೂರ್ಯಕಂ — ಈ ೪ ಪರಿವೇಷದ ಪೆಸರ್" (ಹಣಮು. ೯-೨೦). ೩. (ಚೆಂಡು, ಚಕ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಂತೆ) ಯಾವುದೇ ದುಂಡಾಗಿರುವ ವಸ್ತು, ಆಕೃತಿ ಇತ್ಯಾದಿ: "ಚಕ್ರವಾಳ, ಮಂಡಲ ಶಬ್ದಗಳು ೨ ಮಂಡಲಾಕಾರವಾದ ಪದಾರ್ಥದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಗುಶಬ್ದ ೩೩). ೪. ಸುತ್ತು; ಇರಿಕೆ; ಸುರುಳಿ: ' ಮಂಡಲುಂಗೊಳ್ಳು ' ಪರಾ.

ಪ. ವೃತ್ತ : ಬಟ್ಟು : "ಬಟ್ಟಿಂದು ಮಂಡಲಂ" (ಶಾಮ. ೮೬-೨೪) : "ಬಟ್ಟೆಂದು ಮಾಡಲಾಮ್ಗಂ" (ಶಬ್ದಮ. ೦೭). ೬. ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೇನಾವ್ಯೂಹ. ೭. ನಾಯಿ : ಶುನಕ. ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು : ಮಂಡಲ ಕಚ್ಚಿದೊಡೌಷಧ ಗೊಡಾಕ್ಷಣಮುಳಿಗುಮಲ್ಲದುತವಸಟಗುಂ (ಪಟಾಶಾ. ೭೭) ; ದರ್ವೀಕರ ಮಂಡಲ ರಾಜಿಗಳೆಂಬ . . . ವಿಷಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪು ಸುಗ್ಗದ ಬೇರ ನೀರಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಪುಲು ವಿಷ ಪರ (ಪಾಷ. ೦೦-೨). ೯. (ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮಾಂತ್ರಿಕನಿಂದ ಬರೆಯಲಾದ ಗೂಢಮಂತ್ರಪ್ರಯೋಜಿತವಾದ, ವೃತ್ತಾಕಾರವಾದ) ರೇಖಾವಿನ್ಯಾಸ : ಪತಿಲಿಖಿತಮಂಡಲ್ಯುತೆ ಕೃತಾಪ್ತ ದಿಗ್ದೇವತಾರ್ಚನಪ್ರಕರೆ ದೃಢವ್ರತೆ . . . ಚತುಷ್ಪಥಸ್ಥಾನವಿಧಿಯನಿರುಗೊಳ್ ತಳೆವಳ್ (ಗಾಯಭಾ. ೩೩೭). ೧೦. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಅಗಳವರ ಮನಮಂ ಕಂಡು ಭಯಂಗೊಂಡು ವಿಚರಮಂಡಲಂ ಪ್ರಭಾ ಮಂಡಲಂಗೆ ಕನ್ನೆ ಕೈಸಾರ್ದಳೆಂದು ಪೀಜಸಾರ್ದ ನೋಡುತಿರ್ದುದು (ಹಂಡಾಪು. ೩-೨೩ ೪). 'ಮಂಡಲಿಸು'. ಪರಾ. ೧೧. ನಾಡು ; ರಾಷ್ಟ್ರ ; ದೇಶ : ತಲಿಸಂದು ಲಾಳರೊಳ್ ತ[ರ್]ಜಿಸೆದೇಱು ಪೇಱ್ದೇಳ್ದು ಮಂಡಲಮಿನ್ನಂ ತಿಱುನೀರಿಕ್ಕುವುದೆನಿಸಿದ ತಱಿಸಲವಿಸ ಚುರದ ಬಲದ ಕಲಿ ವರಸಿಂಹಂ (ಪಂಚಾಶಾ. ೦-೨೩) ; ಪುರುಷೋತ್ತಮಂ ಕ್ಷಣಕರಿವರ್ಗ ವರಂ ಕವಿಕೊಂಡು ಬಂದನೀ ಮಂಡಲದೊಳರವಿಲ್ಲ ತನಗಿನ್ನು (ಕೈಪಾಶಾ. ೩೨-೩೬) : ಕೊಡುಮವ ತೇಗುವರಸಿನ ಮಂಡಲ ಪ್ರಾಜ್ಯಮ್ (ಪಟಾಶಾ. ೩೨೬). ೧೨. ಒಂದು ದೇಶದ ವಿಭಾಗ : ಜಿಲ್ಲೆ ; ಪ್ರಾಂತ್ಯ : ಭೌಗೋಳಿಕ ಯೂ ರಾಜಕೀಯ ವಿಭಾಗಗಳು :— ಉಮ್ಮ, ಪುರ . . . ಮಂಡಲ, ಕುದುರು (ಶುಂಶಾ. ೩೭೦) ; ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ಹಲವು ಮಂಡಲಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿ, ಅವುಗಳ ಆಡಳಿತಕ್ಕಾಗಿ ಮಂಡಲೇಶ್ವರನನ್ನು ನೇಮಿಸಿದ್ದನು (ಪಷ್ಠ. ೭-೩೦). ೧೩. ಬಿಲ್ಲುಗಾರನ ಒಂದು ಭಂಗಿ : P ಬಾಣಪ್ರಯೋಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೂರಡಿಯ ಅಗಲವಲ್ಲಿ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು. ೧೪. ಪಲ್ಲಯಮುದ್ಧ ಗದಾಯುದ್ಧ ಮೊದಲಾದ ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧಗಳ ಒಂದು ಗತಿ : ಭೀಮನು ಅದನ್ನು ಅರ್ಧಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಮಂಡಲಗಳು ದುಸುಗಳು ಗೋಮೂತ್ರಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರವಾದ ಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುತ್ತ ಎಮದಾಳಿಯನ್ನು ಬುದ್ಧಿಪ್ರಯೋಗಿಸುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟನು (ಪಷ್ಠಾ. ೩೦೬). ೧೫. ವ್ರತಾಚರಣೆ. ಔಷಧಸೇವನೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸುವ ಕಾಲದ ಒಂದು ಗಡು : ನಲವತ್ತೈದುದಿನಗಳ ಅವಧಿ : ಈ ರಸಮಂ ಒಂದು ಮಂಡಲ ಕೊಟ್ಟುದು (ಪಶ್ಯ. ೫೫) : ಅದಿವಾರದ ದಿವಸ ನೆಲತೆಂಗನ್ನು ತಂದು . . . ಜೋರ್ಣಗೈದು ಜೇನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ರೇಷ್ಮದ ಹಾಗೆ ಕಲಸಿ ಕಾಲುಮಂಡಲ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಕಲ ಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಪ್ಪುದು (ಪಷ್ಠ. ೦೦೩) : ಒಂದು ಮಂಡಲಕಾಲ ಚಂದೀಯಾಗವು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ನೆರವೇರಿತು (ಕೃಚಾಪು. ೩೩೦). ೧೬. ಋಗ್ವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಸಂಹಿತಾಭಾಗ : ಸಂಹಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ಋಕ್ಸಂಹಿತೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ೧೦೨೮ ಸ್ತೋತ್ರಗಳುಂಟು. ಅವುಗಳನ್ನು ೧೦ ಮಂಡಲಗಳಾಗಿಯೂ . . . ಅಧ್ಯಯಸ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಶಾಪ್ರ. ೫೯); ಈ ಆಗಾಧವಾದ ಸಂಹಿತೆಯ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಹತ್ತುಮಂಡಲುಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಶಾಚಿ. ೫೦). ೧೭. ಅಥರ್ವಣಾವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗ : ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾಣಗಳ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಥರ್ವವೇದದ ಪದಿನೈದನೆಯ ಮಂಡಲ ಮತ್ತು ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ಶಾಚಿ. ೦೩೬). ೧೮. ದುಂಡಾದ ಮಚ್ಚೆಗಳುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಷ್ಠರೋಗ. ೧೯. [ರಾಜನೀ] ಪನ್ನೆರಡು ಬಗೆಯ ರಾಜರ ಕೂಟ.— ಗುಂಪಿನ : P ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವ ರಾಜನು ಇವರನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕು. ೧. ಶತ್ರು. ೨. ಮಿತ್ರ. ೩. ಶತ್ರುವಿನ ಮಿತ್ರ. ೪. ಮಿತ್ರನ ಮಿತ್ರ. ೫. ಶತ್ರುವಿನ ಮಿತ್ರನ ಮಿತ್ರ. ೬. ವಿಜಿಗೀಷು. ೭. ಪಾರ್ಷ್ಣಿಗ್ರಾಹ. ೮. ಆಕ್ರಂದ. ೯. ಪಾರ್ಷ್ಣಿಗ್ರಾಹಾಸಾರ. ೧೦. ಆಕ್ರಂದಾಸಾರ. ೧೧. ಭೂಮ್ಯಂತರ. ೧೨. ಉದಾಸೀನ. ೨೦. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾದುಲನೆ : ಮೂರುಕರಣಗಳ ಜೋಡಣೆಗೆ 'ಖಂಡ' ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಮೂರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕುಖಂಡಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿದರೆ ಒಂದು ಮಂಡಲವಾಗುತ್ತದೆ (ಅಭಾಕ್ಷ. ೫೦) ; ಆ ನರ್ತಕಿಯರಿಗೆ ನಾಟ್ಯಭೇದ ಗಳಾದ . . . ಮಂಡಲ, ಕರಕ್ಷೇತ್ರ ಎಂಬುವೆಲ್ಲ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಿದ್ದುವು (ಶಶ್ರೀರಾ. ೦೬೮). ೨೧. ವೈಷ್ಣವ. ಸಮವಾದ, ವೈಶಾಖ, ಮಂಡಲ, ಪ್ರತ್ಯಾಲೀಢ ಮತ್ತು ಆಲೀಢವೆಂಬ ಆರುಬಗೆಯ ಪುರುಷಸ್ಥಾನಕ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: P "ಇದಕ್ಕೆ ದೇವೇಂದ್ರನು ಅಧಿದೇವತೆ. ಗಜವಾಹನ, ಧನುಸ್ಸು ಮತ್ತು ವಜ್ರಾಯುಧ ಇವುಗಳ ಪ್ರಯೋಗ, ಗರುಡ ಮೊದಲಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳ ನೋಟ ಇವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಇದನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕು" (ಅಭಾಕ್ಷ. ೩೩ ಗಣ್ಯಕುಣಾಡ) : ಎನಲುಂ ಪಾದಂ ಕ್ರಮಸ್ಥದಿನಿರೆ ನಡು ಗೇಣಡಿಯಮಿರೆಮ ಕಟಿ ಮೊಳವಜ್ಜಳ್ ಸಿಯಾಗುತಿಡುಗೇಣರೆ ಧರೆಯಂ ಬಿಟ್ಟೊಡನೆ ಏಳ್ವ ಮಂಡಲಮನೀಂ (ಅಭಾಕ್ಷ. ೭-೨೦). 'ಮಂಡಲಾಗ್ರ' ಹೋ. ೨೨. [ಕಾವ್ಯಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಮಿಕ್ಷತ : P ಮೇಲೆ ಅರ್ಧಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಕೆಳಗೆ ಅರ್ಧಚಂದ್ರನಂತೆ ಕಾಣುವ ಪರಸ್ಪರ ಅಭಿಮುಖವಾಗುವ ಉಗುರಿನ ಗುರುತು : ಪಂಚಮಖಿಯೋಗ ದ್ವಂದ್ವಯೋಗ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಕ ಮಂಡಲ ಮಯೂರಪಥ ಶಷ್ಪತ ಉತ್ಪಳವೆಂಬ ಸಪ್ತವಿಧ ವಿರೋಪಹತಿ ವಿಹಿತವಿಂ (ಪಪಗ. ೦೮೪). ೨೩. [ಜೈನ] ಪಾರಿವ್ರಜ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಸೂತ್ರಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮಂಡಲ ಮೆಂಬುದು ಪರಮತೇಜೋಮಂಡಲಮಂಡಿತನಪ್ಪ ಜನಮತಿಗಳಿಗಿ ಮಂಡಿಸಿವ ಸ್ನೇಹದೀಪಮೆಂಬೆರಡುಮಂ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟು ತವರೋಳಿಸಿದೊಡೆ ದಿವ್ಯಾದಿ ತೇಜೋವಳಯೋಜ್ಜ್ವಳಿಸಕ್ಕುಂ (ಜಾಪ್ರಂಕ್ಷ. ೩೫೯). ೨೪. [ಯೋಗ] ಮೂಲಾಧಾರದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಶಿರಸ್ಸಿನವರೆಗೆ ಇರುವ ಆರು ಸ್ಥಳಗಳು : ಮೂಲಭಾತ ಮೊದಲು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಆರು ಪದ್ಮಗಳಲ್ಲೂ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ೬ ಮಂಡಲಗಳು ಇರುವುವು. ತ್ರಿಕೋಣಮಂಡಲ. ಷಟ್ಕೋಣಮಂಡಲ, ದ್ವಾದಶಕೋಣ. ವರ್ತುಳ ಮಂಡಲ, ತ್ರಿಕೋಣ. ಪರ್ತುಳವೆಂಬ ಆರು ಮಂಡಲಗಳು ಇರುವುವು (ಕಾಕ. ೬-೪ ಗಾಕ್ಷರ್ಯ). ಮಂಡಳ : ೧೦. "ನಿಕರಃ, ನಿಕಾಯಃ . . . ಮಂಡಳಂ, ಜಾಲಂ . . . ಸ್ತೋಮಃ — ಈ ೩೯ ಸಮೂಹಂ" (ಪಾಅಮ. ೦೦೩-೨) ; ಎರಗೊಳ್ವುದವಿವದ್ವಿದ್ವಿದ್ರಾಪಿಶಿತಮಂ ದ್ವಿಪದ್ರಾಜ ವನೇಪವರ್ಮಣ್ಣಿಯಮುಮನವನೀವರನಾಗತಿಯರಸನಕುಳಭ ಭುಜ ಭುಜಂಗಂ (ಪಪ- XI, ಗಾಪಾ. ೩೨-೪೬; ೧೧೧). ೧೨. ಡೆಕ್ಕನ್ನಿನ ಕೆಲವು ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ 'ರಾಷ್ಟ್ರ'ವು ಒಳಗೊಂಡ ಭಾಗವನ್ನು 'ಮಂಡಳ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಶಾ- ೦೦೩). ೨೦. ಮಂಡಳವಂ ನೆರೆದಳ್ವಮಿಮಂಡಳ ಮಮೃತಾಂಶುಮಂಡಳಕ್ಕಗಲರೆ ಭೂಮಂಡಳವಿಂ ನೆಗೆದು ನಿಭೋಮಂಡಳದೊಳ್ನಂದು ನೀಜ್ ಮೇಣ್ದಾಶ್ರಿಧಮಂ (ಗಾಪಾಃ. ೦೨-೬೪).

ಮಂಡಲದ ಹಾವು = ಮೈಮೇಲೆ ದುಂಡಾದ ಮಚ್ಚೆಗಳಿರುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಾವು : "ಚಿತ್ರ(ಕ)ತಃ —ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಮಂಡಲದ ಹಾವು" (ಓಧಿ. ೩೩); ಮಂಡಲದ ಹಾವಿನ ಪ್ರಧಾನಆಹಾರ ಇಲಿ, ಓತಿ, ಪಲ್ಲಿ, ವಿಷ. ಕೆಲವು ತರನ ಕೀಟಗಳು (ಶಬ್ದಮ. XII, ೧೩೩). ಮಂಡಲ ಹಾವಿ

ಕೊಳ್ಳು = ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳು : ಜವರ ಗಲಾಟೆಗೆ ಹೆದರಿದ ಹಾವು ಮಂಡಲಪಾಕಕೊಂಡು ಹಡುಮನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿತು (೭೩೨). ಮುಂಡಲ ಹಾಕು = (ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನಾಗದೇವತೆಯ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ) ನಲವತ್ತೈದಿನಗಳ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸು : "ಪೂಜಾರಿಯ ಬಳಿ ಹೋಗಿ ಹಣ್ಣು ಹಂವಲು ಪಣ ಕೊಟ್ಟು ಮಂಡಲ ಹಾಕಿಸಬೇಕು". "ಮಂಡಲ ಅಂದರೆ ?" "ಬಣ್ಣಬಣ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಹಾವಿನ ಆಕೃತಿಯನ್ನು ರಂಗೋಲೆಯಲ್ಲಿ ಎಳೆದು ಪೂಜೆ ಮಾಡಬೇಕು" (ಪಜುಚ. ೬೯). ಮುಂಡಲ ಹಾಕು = ಮಾಟ, ಮಂತ್ರ, ತಂತ್ರ ಮುಂತಾದ ತಾಂತ್ರಿಕವಿಧಿಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಚಕ್ರಾಕಾರವಾದ ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಬರೆ : ಮಾಂತ್ರಿಕನು ಮಂಡಲಪಾಕ ಪೂಜೆಗಾರಂಭಿಸಿದನು (ಪಚಾ). [ಸಂ.]

ಮುಂಡಲಂಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಸುರುಳಿಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳು : ಸುತ್ತುಹಾಕು : ಪೆರ್ಮಾವಿನಂತೆ ಮುಂಡಲಂಗೊಳ್ಳುತ್ತುಂ . . . ಲತೆಮುಂತಲ್ಲಾಡುತ್ತುಂ ಕಗ್ಗೊಳೆ ಬೆಳಗಾಗೆ (ಪಪಾರಿಜಾ. ೦-೦೭೦).

[ಮುಂಡಲ + ಕೊಳ್ಳು೧ (< ಕೊಳ್)]

ಮುಂಡಲಕ (ನಾ). ೧. ಮೈಮೇಲೆ ದುಂಡುದುಂಡಾದ ಮಚ್ಚೆಗಳುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಷ್ಠರೋಗ : "ಕೋಡಕ. ಮಂಡಲಕಂ – ೨ ಮುಂಡಲಾಕಾರವಾದ ಕುಷ್ಠಕ್ಕೆ ಹೆಸರು; ಕೊಳೆಮಚ್ಚೆ ಹುಣ್ಣು" (ಕಿರ್ಕಾಕಿ. ೦೫೪). ೨. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಮುಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೈನ್ಯರಚನೆ. ೩. ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರಬಿಂಬ. ೪. ವಲಯ ; ಗೋಳ. ೫. ಕನ್ನಡಿ : ದರ್ಪಣ. ೬. ದೇಶ; ರಾಷ್ಟ್ರ. ೭. ನಾಯಿ. ೮. [ಕಾವ್ಯಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನವಿರ್ಕತ ; ಮಂಡಲ : ಕಮಪ . . . ಎಯಮೆನಿಪ್ಪೆಡೆಗಳಂ ಸೊಗಯಿಂಪಂತೆ ಪದೆದಾಗುರ ಪೊಸಗೆಂ ಕಮಂಕಿಯುವಱಿರೊಳ್ಪಿಂಬಮುಗಳೆರಡಿರಲದೇ ಮುಂಡಲಕವು (ಪಪಕ. ೬-೬೯). [ಸಂ.]

ಮುಂಡಲಗತಿ (ನಾ). ೧. ಯುದ್ಧ ಕತ್ತಿವರಸೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಚಕ್ರಾಕಾರವಾದ ಚಲನೆ. ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ಬಾಹುಚಲನ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಪ "ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ತೋಳುಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಿಸುವುದು.—ಕತ್ತಿವರಸೆಯನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವಾಗ" (ಕಾಶ್ಯಕೋ. ೫೬೦ ಗಂಶಾಬಾಡಿ) : ಮುಂಡಲಗತಿ—ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯುಂ ತೋಳ್ಗಳ್ ನಿಲ್ಲದೆ ಸುತ್ತಲ್ಕೆ ತಾನೆ ಮಂಡಲಗಮನಂ (ಕಾಶ್ಯಕೋ. ೫-೦೫೬). [ಸಂ.]

ಮಂಡಲನೃತ್ಯ (ನಾ). (ಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ರಾಧೆಯು ಸುತ್ತಲೂ ಗೋಪಿಯರು ನರ್ತಿಸಿದಂತೆ) ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಚಲಿಸಿ ಮಾಡುವ ನೃತ್ಯ : ಗೊಂದಳದ ನೃತ್ಯಪ ಮಂಡಲನೃತ್ಯ. . . ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿದೆ . . . ಅದರಲ್ಲಿ ಗೊಂದಳವರು ಹಾಡುತ್ತ ಕುಣಿಯುತ್ತ ನಡುವೆ ಇಟ್ಟ ದೀಪದನ್ನು ಸುತ್ತಿಸುತ್ತಿ ಬರುತ್ತಾರೆ (ಕಟ್ಟಿ. ೬ ಪಜಾಸ್ಮೃ೬). [ಸಂ.]

ಮಂಡಲವರ್ಷ (ನಾ). ದೀರ್ಘಕಾಲ ನಿಲ್ಲದೆ ಸುರಿಯುವ ಮಳೆ : ಮಂಡಲವರ್ಷಮಾಗೆ(ರೆ) ಕೊಂಡು ಮಂಜಾಗಿ ಕೊಂಡೊಡಂ ತುಂಕುರ್ವನಾ (ಯೊಳ್)ಯಾನಿ ಬಡವಮಂ ಕೊಂಡೊಡಂ ಪೊಲ್ಲ ವಸುಧೆಯೊಳ್ (ಅಪ್ಪಕು. ೬-೦): ಮಂಡಲವರ್ಷಂ ಪುಷ್ಕದೆ ಜೀಡಕರಪ್ರಿಯಾಕನುಜನೊಸೆದಿರ್ದಾಗಳ್ ಕೊಂಡುಂ ಮಡಗಿದು ಭತ್ತಮು ಮುಂಡಲದೊಳ್ ಪಡಿಯುಂ ರಾಜರೆಂದರ್ ಗಾರ್ಗ್ಯರ್ (ಅಪ್ಪಕು. ೦೨-೧೩). [ಸಂ.]

ಮಂಡಲಸೇವೆ (ನಾ). ೧. ಯಾವುದಾದರೂ ದೇವತೆಯು ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ನಲವತ್ತೈದು ದಿನಗಳ ವ್ರತ. –ಉಪಾಸನೆ : ಹಿರಿಯರು ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಂಡಲಸೇವೆ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಅವಳ ಇಷ್ಟವೆಲ್ಲ ಪರಿಹಾರವಾಯಿತು (ಕೂಶ). ೨. ಕರಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ವಿಶಿಷ್ಟ ರೀತಿಯ ನಾಗಪೂಜೆ : ನಾಗನ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣಕನ್ನಡಜಿಲ್ಲೆಯ ಉಡುಪಿ, ಕಾರ್ಕಳ, ಕುಂದಾಪುರ ಮತ್ತು ಪುತ್ತೂರು ತಾಲ್ಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿ 'ನಾಗಮಂಡಲ' ವೆಂಬ ಸೇವೆಯು ನಡೆಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಮಂಡಲಸೇವೆ ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ) (ಹಳುತಾ. ೨೫೦). 'ನಾಗಮಂಡಲ' ಪರಾ. [ಮಂಡಲ + ಸೇವೆ]

ಮಂಡಲಸ್ವಸ್ತಿಕ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಪೂರೈಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪ "ಚೆತುರಸ್ರಹಸ್ತವನ್ನು ಮಾಡಿ ಉದ್ವೇಷ್ಟನ ಮಾಡುತ್ತ ಕೈಗಳನ್ನು ನೀಡುವಾಗಲೇ ಪಿಕ್ಕವಚಾರಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದ ಊರ್ಧ್ವಮಂಡಲ ಪಸ್ಪದಿಂದ ಸುತ್ತಿಸುತ್ತ.ಕೈಗಳನ್ನು ಸ್ವಸ್ತಿಕದಂತೆ ಪಿಡಿಯುವುದು " (ಅಕ್ಕರಂ. ೨೫೮ ಗಣಾಬಾಡಿ): ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ. ಲೀನ. ವಿವರ್ತಿತ. ಪರಿವೇಷ್ಟಿತ. ಮುಂಡಲಸ್ವಸ್ತಿಕ . . . ಗಂಗಾವತರಣ– ಈ ನೂಱಂಟು ಕರಣಂಗಳ್ (ಅಕ್ಕರಂ. ೪-೮೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಮಂಡಲಾಗ್ರ, ಮಂಡಳಾಗ್ರ (ನಾ). ೧. ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಗಿರುವ ಕತ್ತಿ : "ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶ . . . ಮಂಡಲಾಗ್ರಂ – ಈ ೧೧ ಅಪಾದುಂಧಾ" (ಪಂಗುಮು. ೭೬-೭೦೬): ಸುತ್ತೊರ್ಪನತ್ಯುಗ್ರಮಂಡಲಾ[ಖಡ್ಗಾಂ. ಳ್ಗಾಗ್ರಮನು ನುಗ್ರಮುಂ ವೀರ್ಯಪ್ರಗ್ರಸ್ತನಾಗಿ (ಪಂವಿಕಾ. ೦೦-೦೦ ಪ); ಪ್ರಭಾಮಂಡಲನ ಮಂಡಲಾಗ್ರಮಂ ಚಂದ್ರಪ್ರಾಸಪ್ರಭಾಮಂಡಲದಿಂ ಹತಪ್ರಭಾಮಂಡಲಂ ಮಾಡಲುಂ (ಪಂಶಾಪು. ೦೩-೦೩೩ ಪ). ೨. ಗದಾಯುದ್ಧ ಹಾಗೂ ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವರಸೆ. – ಮಟ್ಟು: ಆರೀಢ ಪ್ರತ್ಯಾಢೀಢ ಸಮಾಪಾದ ವೈಷ್ಣವ ಮಂಡಲಾಗ್ರಮುಮೆಂಬ ಪಂಚವಿಧಸ್ಥಾನಕೃತಂಗಳೊಳಂ . . . ನಿಂದು (ಗಜಾಷು. ೯-೦ ಪ). **ಮಂಡಳಾಗ್ರ** : ೧. ಕವಸಮಹೇಶ್ವರಂ ಪ್ರಬುನ್ನಪುಣ್ಯಾಗ್ರಮಣ್ಣಿತ ದೋರ್ದರ್ಪಾಂ (ಪಾಚಾ. XX. ೪೬-೨೫; ೧೦೭೬). [ಸಂ.]

ಮಂಡಲಾಧಿಪ (ನಾ). ೧. ರಾಜ ; ದೊರೆ ; ಬಸವನಾ ಮಂಡಲಾಧಿಪ ನೋಲಗದೊಳೊಲವಿಂದ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಪಚಕ್ಷ. ೦೦-೦). ೨. ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಒಡೆಯ. [ಸಂ.]

ಮಂಡಲಾಧಿಪತಿ (ನಾ). = ಮಂಡಲಾಧಿಪ ೨ : ಮುಂದೆ ಬಂದ ರಕ್ಕಸತಂಗಡಿ ಆನಾಪುತಕ್ಕೆ ಮಂಡಲಾಧಿಪತಿಗಳ ವೈಮನಸ್ಯ ನಾಂದಿಯೂಯಿತು (ಕಾಪಚ. I. ೦೧೬). [ಸಂ.]

ಮಂಡಲಾಧೀಶ (ನಾ). = ಮಂಡಲಾಧಿಪ ೨ : ಒಲಿಸುವ ನೃಪರಿಂ ಮಂಡಲಾಧೀಶರಿಂ . . . ವಿಶ್ವಂಭರೋರ್ವೀಶ್ವರನಸುಗೆಯುತ್ತಿರ್ಪಂ (ಕಾಚಪ. ೪-೨೨). [ಸಂ.]

ಮುಂಡಲಿ೧, ಮುಂಡಳಿ೧ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತು ; ವರ್ತುಲ ; ವಲಯ . ೨. ಮುಂಡಾದ ಚಲನೆ ; ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ತಿರುಗುವುದು. ೩. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ : ' ಮುಂಡಲಿಗೊಳ್ ' ಪರಾ. ೪. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ರಚಿತವಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಸಮಿತಿ, ಸಂಸ್ಥೆ ಮುಂತಾದವು : ಮುಂಡಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದವರಿಗಲ್ಲರಿಗೂ ಅದನ್ನು ಕಂಡರೆ ಬೇಸರ (ಪಚಕ. ೬೦೬). **ಮುಂಡಳಿ೧** : ೩. ಆಗಳನೇಕ ಮುಖ್ಯರ್ಗಾಳಿಪ್ಪ ಮುಂಡಳಿಕ ಮುಂಡಳೇಪರಿವೃತನಾಗಿ ವಜ್ರರಾಜನಾ ರಾಜವಿದ್ಯಾ ವಿಳಾಸನಂ . . . ಕಲ್ಯಾಣಪೀಠಸ್ಥಿತನಂ ಮಾಡಿ (ಧಕ್ಕ. ೧-೬೦ ಪ) ; ಗಿಳಿಯೊಡನೋದಿಯೋದಿ ಸುತಿಗಲ್ತು ಮದಾಲಸರಾಜಮಂಸಮಂಡಳಿಯೊಡನಾಡಿಯಾಡಿ ನಡೆಗಲ್ತು (ಪಪಾಪ. ೦೧೩ ಶ್ರಷಾ) : ಪಾಂಡುರಂಗನ ಭಕ್ತರಂ ಭೂಮಂಡಲದೊಳಗೆ ಸುಳಿವ ಜಂಗಮಮಂಡಳಿಗಳಂ ಕರಮಿದುಂ ಪಡಿ ಹಾಸುರಾ ಕಳುಪಿ (ಪಚಕ್ಷ. ೪-೩). ೪. ರಾಜನಿಗೆ ಸಲಹೆನೀಡುವ ಪಟ್ಟಮಂಡಳಿ ಇತ್ಯೇಮುದಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮನಿದರ್ಶನಗಳವೆ (ಕಣಾಕ. ೦೦೪).

P ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ 'ಮುಂಡಲ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಈ' ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀವಾಚಕಪ್ರತ್ಯಯವು ಸೇರಿದಾಗ ಈ ಎಲ್ಲ ಅರ್ಥಗಳೂ ಬರುತ್ತವೆ. [ಸಂ. ಮುಂಡಲೀ]

ಮುಂಡಲಿ₂, ಮುಂಡಳಿ₂ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತುಹಾಕುವುದು ; ಬಳಸುವುದು. ೨. ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ ಬರುವ ಗಾಳಿ; ಸುಂಟರಗಾಳಿ. ೩. ಹಾವು. ೪. ಮೈಮೇಲೆ ಗುಂಡನೆಯ ಜಿಪ್ಸೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಸರ್ಪ. ೫. (ಆಲಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಹೊಂಚುಹಾಕುತ್ತಿರುವ) ಬೆಕ್ಕು : "ಜಾಣಳಿ, ಗಾತ್ರಸಂಕೋಚ. ಮುಂಡಲೀ—ಈ ೨ ಇಲಿಯಂ ಪಿಡಿಯಲನುಗೆಯ್ವ ಬೆಕ್ಕು" (ಪಣಾಮು. ೧೦—೩೨). ೬. ಗೋಸುಂಬೆ. ೭. ನಾಯಿ. ೮. ಅಲರ ಮರ. ೯. ಒಂದು ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಆಳುವುದು : 'ಮಂಡಲಿನಾಡುಸಾಸಿರ' ಪರಾ. ೧೧. ಪ್ರಾಂತ ವನ್ನು ಆಳುವವನು. ೧೧. ಸೂರ್ಯ. ೧೨. (?) : ಸಂತಸದಿ ಕೀಳ್ ದಾನಿಪರೆಲ್ಲ ಮಾನವರೊಳಂತು ಲಕ್ಷಿಂಗಳೆ ತೀದು ಬೆಲೆಯ ಮಾಳ್ಪ ನಂತದನು ಮುಂಡಲಿಯು ಪೆಸರಾದುದಾತಂಗೆ (ಪಜಿ. ೬—೫೩). **ಮುಂಡಳಿ₂:** ೨. "ವಾಶ್ಯ ಮುಂಡಳಿದುನಲು ಸುಬ್ಬಾನಲಂ" (ಪಂಗಣ. ೦೫—೦೦).

[ಸಂ. ಮುಂಡಲಿನ್]

ಮುಂಡಲಿಕ, ಮುಂಡಳಿಕ (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈಗಿನ ಒಂದು ಜಿಲ್ಲೆಯಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ದೇಶಭಾಗದ ಒಡೆಯ ; ಪಾಂಡಲಿಕ ; ಸಾಮಂತ : "ಪದ್ಮಮು ಮುಂಡಲೀಶಂ ಮುಂಡಲಿಕನನಿಸ್ಕಂ" (ಪಂಗಣ. ೭೯-೦) ; ಅತಿಪ್ರಚಂಡಮಂಡಲಿ[ಪಣಾಂ. ೧]ಕಪಟಸಾಮಂತಮಂಡಿ ಪ್ರಧಾನಪುರೋಹಿತಾಂತರ್ವಂಶಿಕಾದಿವಿವಿಧಪರಿವೃತ . . . ಒಡ್ಡೋಲ ಗದಗೊಟ್ಟರೆ (ಪಜಿ. ೨—೨ ಪ); ಮನ್ನೆಯು ಮುಂಡಲಿಕರುಗಳು ಪೊಡಮೀಶಗೆ ಕೈಯ್ದು ಮಂಗಿದು ಎಡಮಲವನು ಸಾರಲು (ಶಾಪ. ೦೦-೦೫೬). **ಮಂಡಳಿಕ :** "ಮಧ್ಯಮಃ, ಮಂಡಳೇಶ್ವರಃ — ಈ ೨ ಮಂಡಳಿಕಂ" (ಪಣಾಮು. ೭೦-೩೭೬); ಆ ಪೊಲಲನಾಳ್ದಂ . . . ಸ್ಮಿತಸಾಗರಂ ಮಂಡಳಿಕಂ (ಜಾಂಪು. ೦—೭೬); ಮಾಂಡಳಿಕ ಮಿಸ್ಪೆಮಾರಾಂಪರೇ ಚಕ್ರಿಂಗಜಪಹಪತಿಗೆ (ಶಾಬ್ಯಾ. ೫—೩).

ಮುಂಡಲಿಕಾಂತೀರವ = ಸಾಮಂತರಾಜರಿಗೆ ಸಿಂಪಪಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಣ್ಣಳಿಕಣ್ಮೇರವಂ ಪರಚಕ್ರಭೈರವಂ ರಾಯದಣ್ಣ ಗೋಪಾಲಂ (ಪಾಪು. XX. ೪೭—೯; 1074). **ಮುಂಡಲಿಕೂಡಾಮಣಿ** = ಸಾಮಂತತಲ್ಲಿ ಶಿರೋಭೂಷಣಪ್ರಾಯನಾವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಆಪ್ಪವಂಶಾಂಬರಮ್ಯಮಣಿ ಮಣ್ಣಳಿಕಚೂಡಾಮಣಿ (ಪಣಾ. XII. ೬೦೨. ೧೦—೨೬; 1040). **ಮುಂಡಲಿಕತ್ರಿನೇತ್ರ** = ಸಾಮಂತರಾಜರಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪರಮಣ್ಣಳಿಕ್ಕಳ ನಮ್ಮ ಪೀವು ೧ ದೋಳಿಗೆ ನಿಮ್ಮ ಪನ್ನಲೆಗಳಂ ಬರಲೀಯದೆ ಕಣ್ಣು ಬಾಯ್ಗುದೆಳೊಳಿಯಲೆಂಬಿನಂ ನೆಗಳ್ದುದೊಟ್ಟಿ ಮಣ್ಣಳಿಕತ್ರಿನೇತ್ರನಾ (ಪಣಾ. II (B). ೬೪-೯೦; ೧೭೪). **ಮುಂಡಲಿಕಭೈರವ** = ಸಾಮಂತರಲ್ಲಿ ಭೈರವ ನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ವಿಕ್ರಾನ್ತವಿಜ್ಞೇವಂ ಮಣ್ಣಳಿಕ ಭೈರವಂ ಶರಣಾಗತವಜ್ರಪಂಜರಂ (ಪಾಪು. XX. ೮೦-೦೦ ; 1056). **ಮುಂಡಲಿಕಮುಖಮರ್ದನ** = ಸಾಮಂತರಾಜರಿಗೆ ಕಸ್ಸಡಿಯಂತಿರು ವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ವಿಮುಧಸಸ್ತ್ರಪಾಣಾಂ ಮಣ್ಣಳಿಕಮುಖ ದರ್ಪನಾಸನಮಣ್ಣಳಿಕಗಜಕೇಸರಿವಂ (ಪಾ. IV. ೮೦-೬; II ಪಜಿ ೫೫). **ಮುಂಡಲಿಕವೃಷಭತಂಕರ** = ಸಾಮಂತರೆಂಬ ವಿತ್ತುಗಳಿಗೆ ಶಿವನಂತಿರು ವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಗಣ್ಡರ ಗಣ್ಡಂ ಗಣ್ಡಭೇರುಣ್ಡಂ ಮೂಱುರಾಯಾಸ್ಥಾನಕಲಿ ಮಣ್ಣಳಿಕವೃಷಭತಂಕರಂ (ಪಾ.IV. ೮೦-೯ ; II ಪಜಿ ೫೫). [ಸಂ.]

ಮುಂಡಲಿನಾಡುಸಾಸಿರ (ನಾ). ಒಂದು ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ ಪ್ರದೇಶ : ಮುಣ್ಣಲಿನಾಡುಸಾಸಿರಮುಮಿಪಾಳೆ (ಪಣ. VII. ೬೦೦. ೫೯—೬ ; ೧೨೦). [ಮುಂಡಲಿ₂ + ನಾಡು + ಸಾಸಿರ]

ಮುಂಡಲಿಸು, ಮುಂಡಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತು.—ತಿರುಗು : ತಿರುವಕ್ಕಿ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿ ಚಲಿಮಿರಿಸುತಿರೆ, ಪದ್ದು ಮುಂಡಲಿಸುತಿರೆ (ಪಜಿ. ೭೯—೨೬೬). ೨. ಗುಂಪಾಗಿ ಸೇರು ; ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕೂಡು : ಮುಂಡಲಿ[ಪಾಪು. ೪]ಸರ್ದ ಬೇಚರಸಮೂಹದ ಮಧ್ಯ ದೊಳಿರ್ದು ಪೂವದಿಂ . . . ಕಂದವಣುಪ್ರತಪ್ತಶರಪಾಲಕನಂ (ಪಂಪ್ರಕೃ. ೬—೬); ಸೆತ್ತಿಯೊಳ್ ಪಾಜುವ ಗಿಳಿವಿಂಡು ಪಚ್ಚೆದು ಸಕ್ಕಿಗೆಯಂತೆ ಮುಂಡಲಿಸ (ಪೊಚಪ. ೨-೨೩). **ಮುಂಡಳಿಸು :** ೨. ನಿರ್ಮಲನಿಯಂ ಸುರಿಪಂಬುವಾಳಿ ಮುಂಡಳಿಸವ ಮೇಘಕಾಲಮೆವೆ ಕಣ್ಗಸೆದಂ ಸ್ವಪರೂಪ ಚಂದ್ರಮಂ (ಶಾಂಪು. ೫೬೯); ಕೊಡವಿಡಿವಂತೆ ಮುಂಡಳಿಪ ಮೇಲೆ ಕಿರಿಟ ಮುರಿಚಿ . . . ಕುಂಡಳಮಂಡಿತನೇಂ ವಿಳಾಸಮಂ ಪಡೆದನೊ (ಪಂಶಾಪ. ೯-೯); ಕಲಕಪಲ್ಲವಪೋಕದಲಿ ಮುಂಡಳಿಸಿದವು ಸಕ್ಕಿಗಳು (ಶಾಬ್ಯಾಕ್ಕೃ. ೬.೨); ಬಿಡುಗಲೆಂದು ತಂಡತಂಡದಿಂ ಮುಂಡಳಿಸಿ ಮುಯ್ಗೀರಡಿಗಳ್ ಬಿಡೆಜಗುಗುಂ (ಜಪಚಕ್ಕ. ೯-೦). ೩. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು ; ಆವರಿಸು: ಬಳಸು: ಮುಂಡಳಿಸಿ ಮುಂಬಿದೇಳ್ದ ಪಹ್ನಿಯು ತುಂಡುದಲಿ ತಳ್ತೊಗೆದವಂಬರ ಮುಂಡುಲದ ವಳಯುದಲಿ ವಿಲಯುಶಿಖಾಗ್ನಿಕಣಂತೆ (ಪಜಿಣಾ. ೬-೬-೬೨). ೪. ಸುರುಳಿಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳು ; ಇರಿಕೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು ; ಪೆಡೆಯ ಮೊದಲ್ಗೆ ತಂದಡರೆ ಮುಂಡಳಿಸಿತ್ತಹಿ ಶೇಷಾಯಮುಂ (ಪಂಪ್ರಕೃ. ೯-೮೦).

[ಮುಂಡಲು + — ಇಸ್ಕು]

ಮುಂಡಲೀಕ, ಮುಂಡಳೀಕ (ನಾ). = ಮುಂಡಲಿಕ : ಕುಡಿಯರ ವಲ್ಲಭಸುಜಿ ಮುಂಡಲೀಕಪದಮುಂ ಪಡೆದಂ (ಪಣ. VI. ೨೮೬-೦೦; 1057) ; ಮುಂಡಲೀಕರ ಶಿರವ ತೀಡಿದ ಗೆಲವ ತೆಗೆ . . . ಎನುತ ತೆಗೆದಿಕ್ಕಿರು ಮುಮಾರಧರು (ಶಾಬ್ಯಾಕ್ಕೃ. ೫೦. ೨೯೦). **ಮುಂಡಳೀಕ :** ಬಾಳೆಮಮುಂಡಳೀಕ ತಾಂ ಪಡೆವನಪಾರಶೌರ್ಯಮುಮೊನ್ನೆ ತಿಯುಮಸುಧಾಪಳಾಗ್ರದೊಳು (ಪಣ. VIII. ೫೦೫. ೦೩-೪೪ ; 1218).

[< ಮುಂಡಲಿಕ]

ಮುಂಡಲೆಸಾಯಿರನಾಮ(ನಾ). ಒಂದು ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಪ್ರದೇಶ : ಮಣ್ಣಲೆಸಾಯಿರವಾಡ ತುಱುಗೊಳ್ಲ್ ತೆರಳ್ದು ಸಕ್ಕಂ (ಪ್ರಿಇ. ೦೯೩೩, ೩೩—೯ : ೧೨೦). [< ಮುಂಡಲಿ₂ + ಸಾಯಿರ (< ಸಾಸಿರ) + ನಾಮ]

ಮುಂಡಲೇಶ (ನಾ). ೧. = ಮುಂಡಲಿಕ : "ಮುಂಡಲೇಶಂ ಮುಂಡಲಿಕ ನೆನಿಸ್ಕುಂ" (ಪಂಗಣ. ೭೯-೦). ೨. = ಮಂಡಲಾಧಿಪ ೧ : ಮುಂಡಲೇಶ ನುದ್ಭಟೋದ್ರನಿಟ್ಟ ಕೂಲಮೈದೆ ಮುಂಡೊಂಡು ನಾಳಿ ವಕ್ಷಮಂ ಸುಶಕ್ತಿ ಯುಕ್ತನಾಗಿಯುಂ ಮುಂಡಶಕ್ತಿಹೀನನಾಗಿ ಕೂಡ ನಿರ್ಜರಾರಿ ಕೈಕೊಂಡು ಪುಲ್ಲಮಂದದಿಂದೆ ಕೂರ್ತು ಪೋದನದ್ಭುತಂ (ಜಾಪ್ರ. ೯-೦೦೬). [ಸಂ.]

ಮುಂಡಲೇಶ್ವರ, ಮುಂಡಳೇಶ್ವರ (ನಾ). = ಮುಂಡಲಾಧಿಪ ೨ : ಮಹೋನ್ನತಿವೆತ್ತ ಮುಣ್ಣಲೇಶ್ವರ ನಡೆಗೊಣ್ಕೆ ಸಾಮ್ಯನ ಕುಮಾರನನ್ಗ್ಗದ ಮಲ್ಲಿನಾಥನಂ ಪರಬಲಧೀರನೆನ್ದೊಲಿದು ಮನ್ನಿಸುವಂ (ಪಣ. XI. ೫೪ದು. ೨-೮೪; 1356) ; ಮುಂಡಳೇಶ್ವರ ವಿನಗೆ ಕೊಡುವೆನಖಂಡಿತಾಧಿಪತ್ಯಂಗಳಂ (ಪಪ್ರಕೃ. ೨೭-೨೫) : ರಾಯರಾವುತ ಮನ್ನೆಯಿಂ ಮಂತ್ರಿ ಮುಂಡಲೇಶ್ವರ ರಿಂದೊಡ್ಡೋಲಗಂಗೊಟ್ಟು (ಪಪ್ರಕೃ. ೨-೨೫ ಪ); **ಮುಂಡಳೇಶ್ವರ :** "ಮಧ್ಯಮಃ, ಮುಂಡಳೇಶ್ವರಃ — ಈ ೨ ಮುಂಡಳಿಕಂ" (ಪಣಾಮು. ೭೦-೩೭೬) ; ಚಕ್ರೀಶ್ವರ ಮುಂಡಳೇಶ್ವರಂ ಬಿಸಿ ನಿಗುಬ್ದ ಕವಿ ಕವಿರತ್ನಂ (ಪಪ್ರಪು. ೦೨-೧೫). [ಸಂ.]

ಮಂಟಪ 'ಮಂಟಪ' ನೋ.

ಮಂಡವಳ್ಳಿ (ನಾ). ವಧೂವರರ ತಲೆಗೆ ಸಂಪ್ರದಾಯಬದ್ಧವಾಗಿ ತೊಡಿಸುವ ಹೂವು. ಮುತ್ತು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಅಲಂಕಾರಸಾಧನ : ಸರೋಜಿಗೆ ಮುತ್ತಿನ ಮಂಡವಳ್ಳಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ . . . ಶೃಂಗರಿಸಿದರು (ಹಸಾಪ. ೧೦). [← ಮರಾ. ಮಾಡವಲೀ, ಮಾಡಾವಳ, ಮುಂಡಾವಳ, ಮುಂಡಾವಲೀ]

ಮಂಡವಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣ ಮಂಟಪ : ಮಂಡವಿಗೆಯು ವೀಳಾ ನಿವಾಸಂಗಳೆಂದಂ . . .ಅಂದಂಬಡೆದ ಪೊಲಿವೀಡಂ ಸೋಮಾಸ್ಪದಪ್ರದೀಪಂ ಪುಗುವಾಗಳ್ (ಪಾಂಪ. ೦೨-೦೩ ಪ) ; ಪವಳದ ಕಂಬಂ ಪಳಿಕೆಸೆವ ಕೊಲೆ ಪುಲ್ಲದ ಮತ್ತವಾರಣಾ ಮುತ್ತಿನ ಮಂಡವಿಗೆ (ಕುಬಿಮ. ೦೦-೧೫) : ರಾಜಾನರವಾನೆ ಮಂಡವಿಗೆ ಗಂಡಿ ಲಾದು ಬಿವಳಿಗೆ ನಿಬೆಳಿವಸನಿಕಾಯವನು ಪೆಗೆದೊಟ್ಟಿದರು ಬಂಡಿಗಳ ಪಂತಿಯುಲಿ (ಭಾಷ್ಕ. ೪-೦೬). ೨. ಮೆರವಣಿಗೆ. ಉತ್ಸವ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಸವಮೂರ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವ ಚತುಷ್ಕೋಣಾಕಾರದ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು : ವಿತಾನ : ಸಂಪತ್ತಿನ ವಿಶ್ವರದಿಪ್ಪಿದ ಮುತ್ತಿನ ಮಂಡವಿಗೆ ಪೆಜಲ ಮನೆಗಳೊಳ್ಳೀ (ಪಾಪ. ೬-೭) : ಬಿತ್ತರದಿಂ ಬೆಳ್ಪಿಂಗಳ ವಿತ್ತಿನ ತೊಳತೊಳಗೆಗೆ ತೊಳಪ ತಾರಗೆಯಿಂ ತಾಳ್ದಿತ್ತದು ಮಂಡಪಂಗೆತ್ತಿದ ಮುತ್ತಿನ ಮಂಡವಿಗೆಯೊಪ್ಪಮಂ ಗಗನತಳಂ (ಪಾಕ್ಕ. ೧೦-೦೬). [< ಸಂ. ಮಂಡಪಿಕಾ]

ಮಂಡವಿಗೆಬಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಹಿಂಡುಪಲಿಗಳ ಮಂಬಾಣಮಂಟಿಸ ಮಂಡವಿಗೆಬಲೆ[ಪಾಣಿ. ಮಂಡವಿಗವಲೆ]ಗಳ ಕಿರಾತರು ಕಿಡಿಚಿತಗಲವರಿ (ಕುಣ್ಯ. ೦೩-೨೩). [ಮಂಡವಿಗೆ? + ಬಲೆ]

ಮಂಡಸೀಗೆ. ಮಂಡೆಸೀಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳಿನ ಬಳ್ಳಿ : ಮಂಡಸೀಗೆಯೂ ತುಜಿತವೆನಿಪ್ಪ ವಾಪಟಿಯ ಸಮ್ಮಳಮಾ ಬೆರಸುತ್ತುಂ (ಪಪುರ. ೦೩-೭೨). **ಮಂಡೆಸೀಗೆ :** ಮಂಡೆಸೀಗೆ ಹೇರಿಜೆಯೆಲಚಿ ತಂಡದಿ ಮುಳ್ಳಬೇಲಿಗಳ್ ಸೇರಿ ಮುಟ್ಟಹುವಾಗಸವಪು (ಕುಪಪ. ೦೯-೩೩).

[ಮಂಡ? + ಸೀಗೆ]

ಮಂಡಹಾರಕ (ನಾ). ಮಧ್ಯವನ್ನು ಬಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವವನು : ಸಾರಾಯಿ ಮಾಡುವವನು : "ಶೌಂಡಿಕಃ, ಮಂಡಹಾರಕಃ — ೨ ಹೆಂಡಾ ಮಾಡುವವನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿಖ್ಯಾ. ೬೦೦). [ಸಂ.]

ಮಂಡಳ 'ಮಂಡಲ' ನೋ.

ಮಂಡಳಮಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಬೆಳಹೂಲಿಯು ಬೇರಂ ಮಂಡಳಮಾರಿಯ ಜೇರನಕ್ಕೆ ಪೂಯಿಂವರೆವಾ ಖಿಸರ್ಪ ಕಾಡಿದೆಡೆಗಾಗಳೆ ಪೂಸಲ್ ಬರ್ಮಂ (ಪಪುಕ. ೪-೦೨). 'ಮಂಗಮಾರಿ' ಪರಾ. [?]

ಮಂಡಳಾಂಕ (ನಾ). ೧. ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪುಮಚ್ಚೆಯಂಳ್ಳವನು : ಚಂದ್ರ. ೨. ಗ್ರಹಣಸಮಯವಲ್ಲಿ ತಪ್ಪ ಸುತ್ತಲೂ ನೆರಳುಳ್ಳವನು: ಸೂರ್ಯ. ೧. ೨ : ವರಮಂತಳಾಂಕನೀ ಹಿಮಕರನೆಸೆದಪಾ ದಿನೇಶನೆಸೆ ನೋಡರಸಾ (ಜಾಪಾ. ೦೦-೬೬). ೩. ಯಾವುದಾದರೂ ಆಧಾರದರ್ಶಕ ವಸ್ತುವಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಕಂಡುಬರುವ ನೆರಳಿನಂತಹ ಭಾಗ. [ಸಂ. ಮಂಡಲಾಂಕ]

ಮಂಡಳಾಗ್ರ 'ಮಂಡಲಾಗ್ರ' ನೋ.

ಮಂಡಳಿ$_1$ 'ಮಂಡಲಿ$_1$' ನೋ.

ಮಂಡಳಿ$_2$ 'ಮಂಡಲಿ$_2$' ನೋ.

ಮಂಡಳಿಕ 'ಮಂಡಲಿಕ' ನೋ.

ಮಂಡಳಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಒಟ್ಟಾಗು : ಮಂಡಳಿಗೊಂಡು ಸಿಂಬಿಸುವ ಪಾಂಕಃಮುವಾರಿಯು ಚಿಂಚುಗೆಂಚು ಕೈಕೊಂಡು (ಅಪಂಪ್ರ. ೬-೩೦) : ಈತಗೇಕೀ ದುಃಕ್ಕಕ್ಕವು ಮೊನೆಕೊಂಡುದು ವಿಸ್ಮಯವೆನುತ ಮಂಡಳಿಗೊಂಡು ಮಜ್ಜುಗುತಿರಲು (ಕ್ರಶಂಕಾ. ೨-೦೩೭) ; 'ಮಂಡಳಿ' [ಜಾಣಂ. ೬] ಗೊಂಪಾಗಳ್ ಮಂಜಾಳವಳಿ ನಗದ ಬುಲದ್ಧಾರವಿಂದೇಳ್ದುದು (ರಾಹರಿ. ೬-೨).

[ಮಂಡಳಿ$_1$ (= ಮಂಡಲಿ$_2$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಮಂಡಳಿಸು 'ಮಂಡಲಿಸು' ನೋ.

ಮಂಡಳೀಕ 'ಮಂಡಲೀಕ' ನೋ.

ಮಂಡಳೇಶ್ವರ 'ಮಂಡಲೇಶ್ವರ' ನೋ.

ಮಂಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ತೊಡೆ ಮತ್ತು ಕಣಕಾಲಿನ ಮಧ್ಯದ ಕೀಲು. — ಸಂಧಿ : ತಿವಿದು ಕಡುಬ್ರಿಂ ಕೆದಿಪಿ ಕೊಪ್ಪರದೊಳ್ ಕುಮ್ಮಿ ಮಂಡಿಯೊಳ್ ಮಿಡಿದು (ನಂಗ. ೩-೦೦೩ ಪ) ; ಅವರು ಮಂಡಿಯಿಂದ ಮೇಲೆ ಬಟ್ಟೆ ಸುತ್ತುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುಟ್ಟಕ. ೬) ; ಮಂಡಿ ಹಾಕಿ ಕೂತರೆ ಮಂಡಿಗೆ ಬಿಸ್ಕಾರೆ ? (ಗಾಡಿ). ೨. ಮೊಳಕಾಲು ; ಜಾನು : ಬಲದು ದುಂಡಿಯುಸೂಱ್ ಕೆನ್ನೆಗೆ ನೆಳೆದು ಮುಷ್ಟಿಯು ಪಾರ್ಥನುತನ ತಲೆಯ ನೆಚ್ಚಿನು (ಕುಣ್ಯಕ್ರೀ. ೦೪-೨೦); ವಿಮಲಕು ಕಂಠದೊಳಾಮ್ಮು ಮಂಡಿಯು ಪಡಿಯು ಪದವದ್ದತಿಗೆ ಧಗ್‌ಪಪ ಹೆಡೆ ನಿಜಿಲುನಿಟಿಲೆಂಬುದ (ಕೂಡಲ. ೪-೩-೩). ೩. ಮಲ್ಲಗಾಳಗ. ಕತ್ತಿವರಸೆ. ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮೊಳಕಾಲನ್ನೂರಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಭಂಗಿ : "ಕಳಿತಪ ಜಾಳಿಯ ಮಂಡಿ ಸೀರಣಾ ಪಜ್ಜೆಯಕ್ಕುಂ" (ಪುಗಣ. ೪೪-೩೮); ಅಮುಕ ಮಂಡಿ ದುವ್ವಾಪಸೆಕ್ಕಸರವಿಸರದಮಲ್ಲಾಸ ದುಸ್ಸಾರಪ್ಪಡಿ . . . ಚಟಿಮಂಬು ಚತುರತಾಣದ ತರಪ್ಪರದೊಳು ಪಲಗೆಯು ಮಗ್ಗುಲೊಳು ಪಿಷ್ಟಮಂ ಪಡಿದರು (ಪೋಪುಪ. ೬-೦೪) : ಕಕ್ಕಡ ಪರಶು ಖಂಡಪು ದವೆಯು ಮಂಡಿಪು ತೆಳಪ್ಪಾಂತತು ಘಟಿಗುಣನ · ರಥದರಡುಪಕ್ಕದಲಿ (ಕುಣ್ಯ. ೨೪-೪೪) ; ಘವುಣದಲ್ಲಿ ಮೊಳಕಾಲಿನೊಡನೆಯೆಂದಿಯು ಕೂಡಿಸುವುದು ಜಾವುದು ಸಾಧನೆಯಿಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಉಂಟು ಅವರ ಹೆಸರು ಮಂಡಿಯಾಮುದು (ಕಪ್ಪಲೀ. ೪-೩೬). ೪. ವಾತದಿಂದ ಮೊಳಕಾಲು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : (೬).

ಮಂಡಿಡಕ್ಕೆ = ಮಂಡಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ: ಮಂಡಿಡಕ್ಕೆ ಶಬ್ದಾಕೆ ಕೂಡುವೆ . . . ಶಂಖಿಪಾವಪ್ರಭೃತಿ ಸುಷಿರ ವಾದ್ಯಚಯಮಾಂ . . . ಜಾಜಿಸುತೆ (ಕವ್ಯಣ. ೩-೩೩). **ಮಂಡಿಯೂರು** = ಮೊಳಕಾಲನ್ನು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಊರಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳು : ಪುಟ್ಟ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಅಕ್ಕತಿ . . . ಭೂತದ ಎದುರಿಗೆ ಮಂಡಿಯೂರಿ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿತು (ಸ್ವಾಕ. IV, ೩೩) ; ದೇವರ ಮುಂದೆ ಆಕೆ ಮಂಡಿಯೂರಿ ಬೇಕಿತು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕಾಂ). **ಮಂಡಿಯೊಳಿರು** = ಮಂಡಿಯೂರು : ಗಗನದಲಿ ರಥ ಜೋಜನಾಂತಕಿ ಚಿಗಿದು ಧರಣಿಯು ಮೇಲೆ ಬೀಳುಂ ನಗುತ ಕರಿಣವ ಹಾಯ್ಕಿ ಮಂಡಿಯೊಳಿರ್ದನಾ ದ್ರೋಣ (ಕುಣ್ಯಕ್ರೀ. ೦೬-೦೯). **ಮಂಡಿಹೂಡು, ಮಂಡಿಯಿಕ್ಕು** = ಮಂಡಿಯೂರು : (೬) ; ಪತಮಪಿವನಾನಂದದೋಗದೊಳಿರಲು ಕಂಡಡವಂಕದಲಿ ಭೂತರುವ ಮರೆಗೊಂಡಾಗ ಮಂಡಿಯು ಪೂಡಿ ಬಿಲ್ವಿಡಿದು . . . ಎಚ್ಚಡೆ (ಜಾಣಂ. ೦-೦೯-೦೩).

[ದೇ. ತಮಿ. ಗುಣ್ಕೈ; ಪುಲಿ. ಪುಣ್ಕುಕ = ಹಿಮ್ಮಡಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳು ; ತುಳು. ಮಂಡಿ , ತೆಲು. ಮಂಡಿ, ಮಂಡಿವಿ ; ಗೊಂಡಿ. ಮೆಂಡಾ; ಕುಗು. ಕುವಿ. ಮೆಂಡ./ಮರಾ. ಮಾಂಡೀ]

ಮಂಡಿ$_2$ 'ಮೊಂಡಿ' ನೋ.

ಮಂಡಿ$_3$ (ನಾ). ಭಾರಿ ಪ್ರಮಾಣದ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಯುವ ಸ್ಥಳ ; ಸಗಟು ವ್ಯಾಪಾರದ ಅಂಗಡಿ : ಆ ಮಂಜಪ್ಪನವರು ಅಡಿಕೆಯ ಮಂಡಿಯ

ಮೆಕಟುನ್ನಬಿಟ್ಟಿರು ವಿಲ್ಲರು ಮಾಳಂಬಿನವರು (ಶಂಖಾಕ. ೬-೨೨) ; ಬಿಷಂಶ್ರವು ಪಟ್ಟು ಒಂದು ಮುಂಡಿ ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಗುಮಾಸ್ತೆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಕೊಡಿಸಿದನು (ಶಾಸೇ. ೦೬೭). [← ಹಿಂ. ಮುಂಡೀ ; ಮರಾ. ಮುಂಡಕೆ]

ಮುಂಡಿಕಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮಂಗ್ಳೆಕಲ್ಲ ಕಮ್ಮಲ ದಾನವಮ್ಮೆಗ್ ಕಡಸಂ ಪೆರ್ಮಾರಿ ಕೊಡ್ಪೋಡೆ ಆ ಪುರಿಯಂ ಕೊಲ್ಲೆನೆಬ್ಬ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಕಡದು (ಎಕ. ೩. ಹುಳಾ. ೦೬೨-೭ ; ಸಂ. ೨೫೦).

[ಮುಂಡಿ + ಕಲ್]

ಮುಂಡಿಗಾಲು (ನಾ). ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿ; ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಮೊಣಕಾಲನ್ನು ಊರಂವುದು; ಮುಂಡಿಯೂರುವುದು: ಮುಂಡಿಗಾಲಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಪಾಪಕ್ಷಯವಾಗಿ ಶ್ರೀದೇವಿ ಪರವಾಗಿ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಕಾಂತಿಯುಂಟಾಗುವುದು (ಸಣಕ್ಕ. ೫೯) ; ಮುಂಡಿಗಾಲು ಹೂಡಿ . . . ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಬಾಲಕ್ಕಪ್ಪನ . . . ಶಿಲ್ಪಕಲುವಿದಿತ್ವವಾದ ಮೂರ್ತಿಗಳು ವಿನಾ ಬೇರೆಯುವ ಭಕ್ತರ ಚೀತೋಹಾರಿಯಾಗಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ (ಶಾಪಡ. ೬೯). [ಮುಂಡಿ$_1$ + ಕಾಲು$_1$ (<ಕಾಲ್$_1$)]

ಮುಂಡಿಗೆ 'ಮುಂಡಗೆ' ನೋ.

ಮುಂಡಿಬ್ಬಿ (ನಾ). ಮೊಳಕಾಲಿನಮೆಲೆಗೆ ಬರುವಂತೆ ಸೊಂಟದ ಕೆಳಗೆ ತೊಡವ ಉಡುವು ; ಚಿಲ್ಲಣ : ಮುಂಡಿಬ್ಬಿದು ಕಾಲಾಳೊಬ್ಬ ಬೆಳ್ತಟ್ಟೆಯೊಳ್ಗೊಂದು ಪತ್ತು ತಂದಪ (ಕೃಮು. ೬೫೯).

[ಮುಂಡಿ$_1$ + ಬಿಬ್ಬಿ$_{11}$]

ಮುಂಡಿತ (ಗು). ೧. ಶೋಭೆಗೊಂಡ ; ಅಲಂಕೃತವಾದ ; ರಮಿಸುವ ರಾಮಂ . . . ನಿಜಸತಿಯ ತೋರದೊಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಲಲಿತಮಣಿಮಯಂ ಮುಂಡಿತಮಸ್ತಕನಿಳಿಂ ಮಗ್ನಲಿಕ್ಕಿದನು (ಹರಿಶ. ೬-೩೦) ; ಗುರು ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಪಂಡಿತರ ಕೃಪೆಯಿಂ ಮುಂಡಿತೋತ್ಕಟಗರ್ವಶತ್ರುದ್ದಂಡ ಮತಿಯಿಂದಿಳೆಗೆ ಬಸವಣದಂಡಾಧಿಪ ಕೃತಿಯನೊಲಿದನು (ಚಪ್ರ. ೦-೦೦). ೨. (ಅಧಿಕಾರಕ್ಕಾಗಿ) ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ; ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ : ಕದಸಮಾಪೇಶ್ವರಂ ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಮಣ್ಣಳಾಗ್ರಮಣ್ಣಪದೋದ್ದಂಡಂ (ಕಾಶಿ. XX. ೫೬-೬೨ ; ೨೦೭೬). (ನಾ). ೩. ಅಲಂಕೃತನಾದವನು ; ಭೂಷಿತನಾದವನು : "ಮುಂಡಿತಃ . . . ಪರಿಷ್ಕೃತಃ — ೫ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು ಹೊರುಗಳು" (ಕಾಶಿ. ೦೫೬). ೪. ಸ್ಥಾನ ; ಪದವಿ. ೫. ಕಪ್ಪೆ. ೬. ಕುಮರೆ. ೭. ಮನಸ್ಸು. ೮. ಪುಲ್ಲಿಂ : "ಮುಂಡಿತನೆಂಬೆ ಪದಮಕ್ಕುಂ ಮುಂಡಿತಮೆಂಬೆ ಕಪ್ಪೆಯಕ್ಕು ಮಾಂಡಿತಮೆಂಬೆ ತುವಗಂ ಮುಂಡಿತಮೆಂಬ ದುನಮಕ್ಕುಂ ಮುಂಡಿತಮದು ಕ್ಷಣಪೆಸರ್ಕ್ಕು ಪದ್ಮಾಗಮದೊಳ್" (ಕಾಶಿ. ೫೬). ೯. ಚಂದ್ರ. ೧೦. ಪಂಸ. ೧೧. ಕಮಲ. ೧೨. ಬೆಟ್ಟ. ೧೩. ಸಿಂಹ ; ಮಧುರ : "ಮುಂಡಿತನೆಂಬೆ ಪಶಿಪುಕ್ಕುಂ ಮುಂಡಿತಮೆಂಬೆ ಹಂಸೆಯುಕ್ಕುಂ ಮುಂಡಿತ ಕಮಲಂ ಮಾಂಡಿತನೆಂಬೆ ಗಿರಿಯುಕ್ಕುಂ ಮುಂಡಿತಮೆಂಬೆ ಮಧುರಮಕ್ಕು ಪದ್ಮಾಗಮದೊಳ್" (ಕಾಶಿ. ೫೬). [ಸಂ.]

ಮುಂಡಿಸು$_1$ 'ಮುಂಡಿಸು' ನೋ.

ಮುಂಡಿಸು$_2$. ಮುಂಡೆಯನ್ನು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪೀಠ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಅದಕ್ಕೆ ಶೋಭೆಯನ್ನು ತರು : ಅಂಧ್ರನೃಪನು ಪರಿಪರಿ ಪರುಷದಲಂದು ಮುನಿ ಮುಂಡಿಸಿದನಪ್ಪತೆಸಂಹಪೀಠವಲಿ (ಕುಚ್ಚಾ. ೦೬-೪) ; ಉಚಿತವ ಕೈಕೊಂಡು ನಾರದ ನೆವರೆತ್ತಿಬಿತಪೀಠದಲಿ ಮುಂಡಿಸಿದ (ಕೋಚಕ. ೫೬-೦೬). ೨. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳು ; ಕೂಡು : ಮುಂಡಿಸಿ ದನನನೆದೆಯಲಾ ದೋರ್ದಂಡಜುಲ ಕಲಿಸೃಷ್ಟಿನಂದಿನ ಪಿಂಡವರಶುವಿನಂತ ನೆಗಹಿದ ಮುಷ್ಟಿ ಕಿವಿದಱ (ಕಾಪಡಾ. ೬-೫೫-೦೯) ; ತಾನುಮವೆಗಳ್ಗೆ ಕೆಲದೊಳ್ ಮುಂಡಿಸಿ ಬಾಲಲೀಲೆಯಂ ಪೆಸೆಸೆದು (ಶಾಸಾಕ್ಕ. ೦೪-೦೬) ; ದುಜಮಾನರು ಸಜ್ಜವೆ ಆಯಮ್ಮಾಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮುಂಡಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಕಪೋ. ೫೬).

೩. ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಕುಸಿದುಬೀಳು : ಒರಗು : ಜೇತನಗುಂದಿ ದಿಗ್ಭಂತಿ ಮುಂಡಿಸಲಾಗ ಭೂತಲವೆಲ್ಲ ಕಂಪಿಸಿತು (ಕೋಚಕ. ೫೮-೬೨). ೪. ಬಾಗಿಸು ; ಬಿಗ್ಗಿಸು : ಕವಿಯುಂ ಮುಂಡಿಸಿ [ಗಾಣಾ. ಮುಂಬಿಸಿ. ಮೆಳ್ಳಿಸಿ] ಮುಂಬವಲ್ಲಿಯಾದು ಕಣ್ಣಂ ಬಿಟ್ಟು ವಕ್ರಾಂಗಿ . . . ತೋರ್ದ ವಿಕಾರಂ ಸಭಾಗಳೆಲಂ ಪಡದುದೋ ವಕ್ತ್ರಪ್ರಕಾಶೋದಿತಾರವುಂ (ಪಚ್ಚ. ೫-೧೬) ; ಬಲಗಿವಿಯುಂ ಮುಂಡಿಸಿ ಮುಣಿವೃತ್ತಂ (ಕೃಂಗಿಚ. ೫೮-೩). ೫. ಇರು ; ನೆಲಸು : ವಿಲ್ಲೆಬ್ಬನಣುಗಿಗೆದೊಡಲನಿತ್ತಲ್ಲಿ ಮುಂಡಿಸಿದ ಶಂಕರನಲ್ಲಿಯುಂ (ಶಾಕಟಾ. ೦-೪೦) ; ವಿಸ್ತರಗೆಯ್ದು ನೋಡಿದಡೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಸಮಸ್ತ ನಿನ್ನೊಳಡಗಿಮುದು ಪ್ರಸ್ತವಿದೇನು ಕಾರಣ ಸ್ವಾಮಿ ನೀನೆನ್ನ ಹೃತ್ಪಾದ್ಮದೊಳಗೆ ಮುಂಡಿಸಿದೆ (ಕೋಚಕ. ೫೦-೫೯). ೬. ನೆಡು ; ನಾಟು : ಮುಂಡಿಸಿದವಕ್ಷಗಳು ತೀಗೊಳಸಲಿ ತಳೋದರಿಯ (ಕವಿಪಾ. ೩-೪-೨೯). ೭. ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಂದಿಡು : ಪ್ರತಿಪಾದಿಸು : ಜ್ಞಾನ ಕರ್ಮಗಳ ತಿಕ್ಕಾಟವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಮನ್ವಯ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನೇ ಮುಂಡಿಸುತ್ತಾನೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ (ಶಾಕೃ. ೦೦೫) ; ಮುಂಡಾಯಕ್ಕ ಅಲ್ಲಮನ ಮುಂದೆ ತನ್ನ ದುನದ ಸಂದೇಹಗಳನ್ನು ಮುಂಡಿಸಿ ಆತನಿಂದ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಸಂದೇಹಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಸದ್ಯೋನ್ಮುಕ್ತಿಯಾಗುತ್ತಾಳೆ (ಕಾಕ್ಕಳ. ೦೬೯). ೮. [ರಾಜನೀ] ಶಾಸನಸಭೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕಾದ ನಿರ್ಣಯ ಅಥವಾ ಶರಾವನ್ನು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸು : ಸಂಸತ್ತಿನ ಮುಂದ ಸದಸದಲ್ಲಿಮಂ ಆ ವಿಧೇಯಕವನ್ನು ಮುಂಡಿಸಕ್ಕುದಲ್ಲ (ಶಾಂಶಾ. ೪) ; ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಗಳು . . . ಬಜೆಟ್ಟಿನ ವಿವರವನ್ನು ಮುಂಡಿಸಿದರು (ಮುಚಿ. ೦೦೬). **ಮುಂಡಮ್ಮು** : ೯. ಶೋಭಿಸು ; ಕಂಗೊಳಿಸು : ಸರಧಿಯುಂ ದಾಂಬಿ ಮೆಯ್ಯಚ್ಚಿ ಮತ್ತಾಗಸದೊಳ್ಕಂಡಮ್ಮು ನಕ್ಷತ್ರಮೆ ಬಸುವು ಭಳಂ ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯರ್ಕ್ಕಳಿಗಾ ಕೀರ್ತಿ ಸುರಾವೇಶಮಕ್ಕಾಗಿರೆ ಬಳೆಮುಮಾ (ಶಾಶಾ. IX-೫. ೫೫೯-೫೦ ; ೧೧೯೭). [ಮುಂಡನ + -ಅಮ್ಮು]

ಮುಂಡುಕ (ನಾ). ಕಪ್ಪೆ ; ಭೇಕ : ಅದಮಿದು ಸತ್ಯನಾಶ್ರಿತದ ಪಶ್ಚಿಮದೊಳ್ ತ್ರಿಸಪ್ತದಿಂದೆ ನೋಡಗುಬ್ಬುತುಮಂತೆ ಪುಂಸವರೆ ಮುಂಡುಕಮಂ ಸಿತಪಿತವರ್ಣದಿಂದಮಿದುಮಾ ಬಬುಕ್ಕೆ ಸರಿ(ರಿ)ದುಮೊಡೆ (ಅಶ್ವಹ. ೦೦ ೬). [<ಪಾ). ಮುಂಡುಕ. / ಸಂ. ಮಂಡೂಕ]

ಮುಂಡೂಕ (ನಾ). ೧. = ಪುಂಡುಕ : "ಮಂಡೂಕಃ, ಪ್ಲವಗಃ . . . ಪ್ಲವಗಂ — ೫ ೨ ಕಪ್ಪೆ" (ಅಕೋಶ. ೦೦೯-೧೦) ; ಮಾಂಡೂಕಂ ಶರನಿಧಿಯಾ ಲಂಡಜಯದ ಪಳಗಂದಮಲ್ಲದಗದು ಭಂಗಮೆ (ಪಪಾಕ್ಕ. ೦-೨೯). ೨. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕುಮರೆ. ೩. ಕುಮರೆಯನ ಗೊರಸಿನ ತಳ ಭಾಗ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ. [ಸಂ.]

ಮುಂಡೂಕಪರ್ಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಮಂಡೂಕಪರ್ಣಾಃ . . . ಪೋಗಾಃ, ಅರಳು — ೧೨ ಹೆಮ್ಮರದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿಪ್ರಾ. ೦೨೪). [ಸಂ.]

ಮುಂಡೂಕಪರ್ಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗ್ರಂದಿಗೆ ದ್ರವ್ಯ : ಮಂಜಿಷ್ಠೆ : "ಮಂಜಿಷ್ಠಾ . . . ಮಂಡೂಕಪರ್ಣೀ. ಭಂಡೀರೀ. ಭಾಂಡೀ. ದೋಜನವಲ್ಲೀ — ೯ ಮಂಜಿಷ್ಠೆ ಹೆಸರುಗಳು, ಇವು ಗ್ರಂಥಿದ್ರವ್ಯವೆ" (ಸಿಪ್ರಾ. ೬೩). [ಸಂ. ಮಾಂಡೂಕಪರ್ಣೀ]

ಮುಂಡೂಕಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಆಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಸಿದ್ಧಾಸನ ಸಿಂಹಾಸನ . . . ಮಾಂಡೂಕಾಸನ. . . ಆರ್ಧಾಸನಾದಿ ಎಂಬತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಆಸನಭೇದಂಗಳು (ಪಪ್ರ. ೦೪೦) ; ಮಾಂಡೂಕಾಸನ . . . ಈ ಆಸನದಲ್ಲಿನ ಜಲನವಲನಗಳು ಕಪ್ಪೆಯನ್ನು ಹೋಲುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರು (ಪೋಗಾಸ. ೦೦೦). [ಸಂ.]

ಮುಂಡೂಕಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುಕಪ್ಪೆ. ೨. ಕುದುರೆಯ ಗೊರಸಿನ ಮೇಲಿರುವ, ಕಪ್ಪೆಯುಂಟಿರುವ ತ್ರಿಕೋನಾಕಾರವಾದ ರೇಖೆ : ಮಿರವ ನಡುವೆ ತಳವೆ(ಮೆಂ)ಬ ವೆಸರಕ್ಕುಂ ತಳವ ನಡುವಣ ತ್ರಿಕೋಣರೇಖೆಗೆ ಮುಂಡೂಕಿಯೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ (ಕಕ್ಕಣಾ. ೬೬-೩೭). [ಸಂ. ಮಂಡೂಕೀ]

ಮುಂಡೂರ (ನಾ). ೧. ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಕ್ಕು. — ಕಿಟ್ಟ : "ಮುಂಡೂರಂ, ಸಿಂಹಾಣಂ—೨ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಿಟ್ಟಕ್ಕೆ ಪೆಸರಂಗಳು" (ನಿಘಂ೧೩. ೭೦೪). ೨. ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಿಟ್ಟದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೆಂಪು ಭಸ್ಮ : ಭೀಮಸು. ಮುಂಡೂರರಸ್ಯೆ . . . ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗ ೪ ತೂಕಮಂ ಸೇವಿಸುವುದು (೪೬೬. ೨೦೬). [ಸಂ.]

ಮುಂಡೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆ ; ಶಿರಸ್ಸು : "ತಲೆ ಪೆತ್ತಿ ಮುಂಡೆ" (ಜಾಮಾ. ೬೨) ; ಉತ್ಸುಕತನದಿಂ ಪುಟ್ಟುರ್ವೆರ್ಚಿ ಕಡುಪೆಸನಂ ಮೂಬ್ಬು ಸೊಸೆ ಮಾವನ ಮುಂಡೆಯಂ ಬೋಟಿಸಿದರ್ (ಪಮಾಕ್ಕು. ೬-೩೮) ; ಮುಂಡೆ ಮೋಳಾದ ರೇನೋ ಪುಟ್ಟು ಬೋಳಾಗದನ್ನಕ್ಕರ (ಜಪಚ. ೯-೦೩) ; ಕಂಡ ದರುಣಾನಿಧಿಯು ಗಂಗೆಯು ಮುಂಡೆಯೊಳ್ಪು ದೊರೆಯು (ಭೂಚ. ೦-೦೩೩ ಕ್ಷಂ). ೨. ತಲೆಯ ಓಡು ; ಬುರುಡೆ : 'ಮುಂಡೆಗೈಯ' ಪರಾ. ೩. (ಅಲಂ) ತಲೆಗೂದಲು : ಕೃದ್ಧವಿಟೆಯೊರ್ವಳ್ಕ್ಕ ಪೊಗದ ತರೆಯುಮಂ ಮುಂಡಯ ಸರೆಯುಮುಂ ಕಂಡವರಿಂದುಧಿಗಡಿಗೆ ಮೊಗಕ್ಕೆ ತೆರೆಯುತಿಗುವುದಂ ಕಂಡು (ಜಾಕ್ಕಗಕ್ಕ. ೦೦-೭೦ ಕ) ; ಪೆಸ್ಸಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಮುಂಡೆಗಳ ಸುಮ್ಮ ಒಹರದ ಭಟರು ತೊದಳಿಸುತೊಮ್ಮನೆಂದರು (ಭಾಶ್ಯಾಂ. ೦೯-೬) : ವೃದ್ಧಾವ್ಯವಲ್ಲದೆ ಮುಂಡೆ ನರೆವದು, ಕೀಪಾಗಿಪಸು . . . ಈತನನ್ನು ಪಿತ್ಯ ಪ್ರಕೃತಿಕನೆಂದು ಅಱಿವುದು (ಕ್ಕಕ್ಕಸಾ. ೧, ೦೬). ೪. ಅಪ್ಯುತ್ತಮವಾದುದು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು : ಬೇಡಿದ್ದೆಡೂರುಗಳು ನಮ್ಮಯ್ಯ ನಾಡುಗಳ [ಪಾಣಾಂ. ಕಾಡ ತಲ್ಲ] ಮುಂಡೆಗಳು (ಈಪಾ.ಗಾ. ೯-೬೬). ೫. ದೊಡ್ಡದು ; ಗಾತ್ರವಾದುದು : 'ಮುಂಡೆಕಾಗೆ' ಪರಾ. ೬. (?) : ಬಲದೊಳ್ ಪತ್ತಿದ ಮುಂಡೆ ಚಮ್ಮಟಿಗೆ ಕೈವೀಣಂ ಬೆಡಂಗಾಗೆ (ಅಪಕ್ಕ. ೦೦-೬೨); ಒಂದು ಕಾಲದಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದರೆ ಅಕ್ಕಿದು ಕೊಟ್ಟು ಬಾಳೆ ಒಬ್ಬೆಸುವರು ತೋಟಕ್ಕೆ × × × ತೆಕಲ ಮುಂಡೆ ೪ ನಾಲ್ಪಡರ ಒಪ್ಪ ಮುದ್ದಣದೇವರು (ಪ್ರಾಣ. IX-೫೫, ೪೪೪-೪೬ ; ೬೬೫).

ಮುಂಡೆಗೆ ಪೀಡು ತಳೆ = ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡು : ದೇವತ ಮುಂಡೆಗೆ ನೀರುತಳೆಮುವರಿಲ್ಲಿ (೩೪೫. ೫೭). **ಮುಂಡೆಬೀಳು** = ಶರೀರದಿಂದ ತಲೆಯು ಬೇರ್ಪಡು ; ಸಾಯು : ಚಂಡೀಮುಖಿಕ್ಷಿಪ್ತಿಪ್ರಾಣಿಗಳ ನೀಗಿಸಲು ಮುಂಡೆ ಬೀಳಲಿ ಬಿಟ್ಟು ದುರ್ಧರಕಬಂಧವ ಚರಂದಿಮಲಿ (ಕಕ್ಕಕ್ಕ. ೦೩-೬). **ಮುಂಡೆಮಾನಿಕ** = (ಅಲಂ) ಶ್ರೇಷ್ಠವ್ಯಕ್ತಿ : ಸ್ಥಾವಾಜುಗಳ ಸತ್ಪದಬಂಧವ್ಯಂಗ್ಯೋಕ್ತಿ ಧ್ವನಿಯರ್ಥಗೌರವದಿಂದೆ ತನುರಸಪಡೆದ ಮುತ್ಯತಿಯ ಚಿತ್ರೈಸಲೆ ಪನಿತೆಯು ಮುಂಡೆಮಾನಿಕವೆ (ಕೀಚಪ. ೨೬-೨). **ಮುಂಡೆಮಾನಿಕ್ಕ** = ಮುಂಡೆಮಾನಿಕೆ : ಪುತಿಮರೆ ಮುಂಡೆಮಾನಿಕ್ಕ ತಾನಾದ ಕಾರಣ ತನ್ನ ಸೌಂದರ್ಯ ಮಾಜಿಕೊಂಡಿರ್ದಡೇಂ (ಪಪೋ. ೯-೦೦). **ಮುಂಡೆಮಾರಿ** = ತಲೆಗೆ ಕುತ್ಪದಂತಿರುವವನು: ಪ್ರಾಣಾಪಾಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಜಯ ಕಾಮನ್ವೀರಮೆರ್ಬ್ಬಾಣನ್ ಕದಿತರೆ ಮಣ್ಡೆವಾರಿ ತೊಮ್ಮಕ್ಕೈವೆರ್ ಇಜೆಂಮೊ (೩೪. IX (೧). ಕಿಪ್ತಕ. ೩೨-೬ ; ೪೦೦). **ಮುಂಡೆ ದೋಚು** = ತಲೆಯನ್ನು ಬೋಳಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಮುಂಡನಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಮುಂಡೆಮೋಚುವಾ ಹೆಂಡಿರ ದಂಡೇ ವಿವಿಧಾರಾಪ್ಪಚಂಡಪ್ರಲಾಪದ ಓಲಗ ಬಾಜಿಸಿರಿ ! (ಗಂ. ೬೬-೬). **ಮುಂಡೆಯಾಜುಳ್ಕವ** = ಆರುತಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಷಣ್ಮುಖ : ಶುಂಡಾಲ ಮುಖನನು ಮುಂಡೆಯಾಜುಳ್ಕವ ಕೆಂಡಗಣ್ಣಾವನು ಕಂಗಳ ಗಂಡು ಮೂವರ ಚೆಲ್ವು ಹೆಂಡತಿ ಪೊಗಳ್ವರೆ. . . ಇಮು ಕಾಣಲೆಂದ (ಕೀಚಪ. ೬-೦೬೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮುಣ್ಡೈ ; ಮಲ. ಮುಣ್ಣ ; ತುಳು. ಕೊಡ. ಮಂಡೆ; ಕೋತ. ಮಂಡ್; ತೊದ. ಮಡ್]

ಮುಂಡೆಕತೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಸಮಸ್ಯೆ; ಒಡಪ್ಪೆ :. ಒಂದು ಒಗುಟನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದಾಗ, ಒಂದು ಮುಂಡೆಕತೆಯು ಗುಟ್ಟನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದಾಗ ಆಗುವ ಆನಂದ ಅನುಪಮ (ಸಂಪೋಧ. ೦೧೪). [ಮುಂಡೆ + ಕತೆ]

ಮುಂಡೆಕರಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : ಮುಂಡೆಕರಂಡೆ(ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಗೋಲಿಯಾಕಾರದ ಕೆಂಪುಗೊಂಡೆಹೂವಿಳ್ಳ ಗಿಡ)ದು ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ ಎರಡುತೊಲೆಯಜ್ಜನ್ನು ಬಿಸಮಾಣಿ ಅರ್ಧತೊಲೆ ಕಾಳುಮೆಣಸಿನ ಪುಡಿ ಬೆರಸಿ ಬಿಬಿಸಿ ಏಳುದಿನ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಕುಡಿದರೆ ಪೂರ್ಣಗುಣ (ತುಪ್ರ. ೯೩). [ಮುಂಡೆ + ಕರಂಡೆ]

ಮುಂಡೆಕಾಗೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಗೆ : ಮುಂಡೆಕಾಗೆ ಕಾಗೆಯೆಲ್ಲ ದೊಡ್ಡದು. ಅದರ ಕತ್ತು, ಎದೆಗಳು, ತಲೆ, ರೆಕ್ಕೆಗಳಷ್ಟು ಕಡುಪಾಗಿಲ್ಲ (ಪಾಲಕ್ಕ. III. ೦೬೩). 'ಡೊಂಬಕಾಗೆ' ಪರಾ. [ಮುಂಡೆ + ಕಾಗೆ./ ತುಳು. ಮುಂಡೆಕಕ್ಕೆ]

ಮುಂಡೆಗೈಯ (ನಾ). ತಲೆಬುರುಡೆಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವವನು : ಕವಾಲಧರ; ಶಿವ : ಜೈನರು ... ತುಡತಂಡದಿ ಬಂದು ನೆರವ್ಯತಲಿರ್ದಲ್ಲಿ ಮುಂಡೆಗೈಯನ ಹಳವ್ಯತಲಿ (ಅಲ್ಲಾ. ೯-೦೯). [ಮುಂಡೆ + ಕೈ೨ (< ಕೆಮ್ಮ್) + — ಅ್ಯ]

ಮುಂಡೆತೆರಿಗೆ 'ಮುಂಡೆದೆರಿಗೆ' ನೋ.

ಮುಂಡೆದೂಗು (ಕ್ರಿ). (ಆಶ್ಚರ್ಯ, ವೆಚ್ಚಕ್ಕೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ತಲೆಯನ್ನು ಅಲುಗಿಸು.—ಒಲೆದಾಡಿಸು : ಕುವರರು ನೋಳ್ಪರು ನಗುವರು ಮುಂಡೆದೂಗುವರು ಕೈಮುಗಿವರುಬ್ಬುವರು . . . ಅಜ್ಜನ ಭುವನಶ್ರಯಾದ್ಭುತೋಜ್ವಲಕೆ (ಪಪ. ೪೬-೬). [ಮುಂಡೆ + ತೂಗು೧ (< ತೂಂಕು೧)]

ಮುಂಡೆದೆರಿಗೆ, ಮುಂಡೆತೆರಿಗೆ (ನಾ). ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ಕೊಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆ; ತಲೆಗಂದಾಯ : ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೭೭ರಲ್ಲಿ ನೆರೆದ ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟಿನವರು ಹಿಂದಾದ್ದುನ್ನೆಲ್ಲ ರದ್ದುಮಾಡಿವ್ವಲ್ಲದೆ ಮುಂಡದೆರಿಗೆ ಎಂಬ ಹೊಸತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದರು (ಇಂಗ್ಲಂಚ. ೬೩); ಜಜಿಯಾಯೆಂಬ ಮಾಡದೆರಿಗೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟನು (ಅಕ್ಕ. ೫೨೯). **ಮುಂಡೆತೆರಿಗೆ** : ತಪ್ಪು ಮೇಲೆ ಮತ್ತೆದ್ದ ಮುಂಡೆತೆರಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತದೋ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶಂಕಿಸಿದ್ದ (೭೪೫. ೦೪೦). [ಮುಂಡೆ + ತೆರಿಗೆ (< ತೆಱಿಗೆ). / ತುಳು. ಮುಂಡೆತೆರಿಗೆ]

ಮುಂಡೆದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಗೋಚರವಾಗು ; ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಗಂದು ಜನವಳ್ಳಿಪರು ೨೧ದರಿ ಮುಂಡೆದೋಱುವರೆನುತ ಬಳಿಕೀ ರಂಡೆಮಯ್ಯಲು ಬೇಡ ಕಾದುವರುಂಟೇ ಕರೆಯೊದ (೪೪೫೦. ೨೦-೩೦).

[ಮುಂಡೆ + ತೋಱು]

ಮುಂಡೆನೋವು (ನಾ). ತಲೆನೋವು ; ಶಿರೋವೇದನೆ : "ಮುಂಡೆನೋವದು ಶಿರೋವ್ಯಾಧಿಯೆನಿಕುಂ" (ಶುಂಗಾ. ೦೦೪-೨) ; ಕೃಷಿ. ಮುಂಡೆನೋವು. ಪ್ರಲಾಪ ಇವಿಷ್ಣು ಆಮ್ಲಪಿತ್ತಲಕ್ಷಣ (ಕ್ಕಕ್ಕಾ. I. ೨೪೩). [ಮುಂಡೆ + ನೋವು]

ಮುಂಡೆಬೇನೆ 'ಮುಂಡೆವೇನೆ' ನೋ.

ಮುಂಡೆಮಣಿ 'ಮುಂಡೆಮಾನಿ' ನೋ.

ಮುಂಡೆಮಲಗು (ನಾ). ಮಲಗುವಾಗ ತಲೆಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗುವಂಥ ಸಾಧನ ; ತಲೆದಿಂಬು : ಪಾಣಿಮಂಜ ಸುಪ್ತತಿಗೆ ಮುಂಡೆಮಲಗುಗಳಚ್ಚಿ ಪೊಜಿಮಾಳ್ಕಳಿಬ್ಬಗಿಸು ಸಡತಂದುದೇವೇಳ್ವೆನು (ಕಿಪ್ತ. ೧೩-೨೦). [ಮುಂಡೆ + ಮಲಗು೨ (< ಮಲಗಂ೨)]

ಮಂಡೆಮಾರಿ೨ 'ಮಂಡೆ' ಪರಾ.

ಮಂಡೆಮಾರಿ೩ (ನಾ). ತಲೆಸುತ್ತು ಮುಂತಾದ ತಲೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ರೋಗ : ಅವನಿಗೇನಾಗಿದೆ ಮಂಡೆಮಾರಿ? ಕಲ್ಲುಗುಂಡಿನ ಪ್ರಾಗೆ ಇದ್ದಾನೆ (ಪಾಳಾ. ೦೬) ; ನಿಮಗೆ ದುಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಮಂಡೆಮಾರಿ. ಮನೆಮುಲ್ಲೆ ಸುಮ್ಮನೇ ಕೂಡುವುದೇ ಕೂಡುವುದು (ಹೂಸ. ೦೫೯).

[← ತುಳು. ಮಂಡೆಮಾರಿ]

ಮಂಡೆಯ (ನಾ). (?) : ದುಗ್ಗಯ ಗಾಮುಣ್ಡನ ಮಗು ಪೃಥುವಿಃಠಾಪನೆಟ್ಟ ಬಿಡವಂ ಕಟ್ಟಿಸಿದೊಡೆ (೨೪. ೪,೩೫೯ಪಾ. ೨೦೬-೨೦:೧೦೦೦). [?]

ಮಂಡೆಮಣೆ, ಮಂಡಮ್ಮಣೆ (ನಾ). ೧. (ಆಲಂ) ಶ್ರೇಷ್ಠವ್ಯಕ್ತಿ: ಅಗ್ರೇಸರ: ನೃಪತಿ . . . ಚಂಡಸೇನೆಯನಿಳಯೊಕ್ಕೀಜಿ ತಿವಿದನು ಮಂಡೋರೆರ ಮಂಡೆಮಣೆಯು (೪೭೦೧೦. ೩-೩೩). **ಮಂಡೆಮಣೆ : ೨.** ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರತ್ನ : ಕಂಚಾಕ್ಷಿಯ ಮಂಡೆಯೊಳಿರಂಜಿಸುವನುಪಮದ ಮಂಡೆಮಣೆ ನೆಲೆಸಿರ್ಪುಂ (ಕಲ್ಕಾಪು. ೨-೩೩). [ಮಂಡೆ + ಮಣೆ೨]

ಮಂಡೆಬೇನೆ, ಮಂಡೆಬೇನೆ (ನಾ). = ಮಂಡೆನೋವು : ಕೊಂಡಮರಾಡಿದ ನುಡಿಯಿಂದ ಬಂದುದೊ ಮಂಡವೇನೆಯೊ ಸವತಿಯರ ತಂಡದಿಂದಾದುದೊ ಪೇಳೀ ಚಿಂತೆಯ (ಶ.ಚಾಪಾಂ. ೨೭-೦೪). **ಮಂಡೆಬೇನೆ :** ನಸ್ಯವಂ ಮಾಡಿಸಲು . . . ಮಂಡೆಬೇನೆ . . . ಸ್ವರಭಂಗ ಇವಿಪ್ಪನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವದು (ಕೃತ್ಯಾ. ೧, ೩೫). [ಮಂಡೆ + ಬೇನೆ]

ಮಂಡಶೂಲೆ (ನಾ). = ಮಂಡೆನೋವು : ಮಂಡಶೂಲೆಗೆ :— ಹೀಲಿಕ್ಕೆಗೆ ಕಹಿಸೋರೆಯನ್ನು ತಂದು ಅರೆದು ಸಾಮಕ್ಕೆಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಬೇಯಿಸಿ ಮಂಡೆಗೆ ಹಾಕಿ ಕಟ್ಟಿ (೦೩೬ಪ. ೦೯೭). [ಮಂಡೆ + ಶೂಲೆ೨]

ಮಂಡೆಸೀಗೆ 'ಮಂಡಸೀಗೆ' ನೋ.

ಮಂಡೆಸುತ್ತು (ನಾ). ೧. ತಲೆತಿರುಗುವುದು : ತಲೆಸುಪ್ಪು ಎಂಬುವನ್ನೇ ಕೆಲವುಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಂಡೆಸುತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (೦೩೮). ೨. ರುಮಾಲು ; ಪೇಟ : ಒತ್ತಿ ಬೇಡುತ ಮಂಜುಪುತ್ತಿನೊಳೆತ್ತಿ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ (೨೪ಭಾ. ೪೪-೩೦). [ಮಂಡೆ + ಸುತ್ತು೨]

ಮಂಡೆಹಜ್ಜಿಕ (ನಾ). ತಲೆಗೂದಲನ್ನು ಕೇಳಿಸಿಕೊಂಡವನು : ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸಿ ; ಶ್ರಮಣ : ಕಂಡ ಮಾತ್ರದೊಳು ಕೈಮುಗುಪಿವನೀವ ಪೆಂಡವಾಸವನುಜ್ ತೊಲಿದು ಮಂಡೆಹಜ್ಜಿಕರ ಮಾತಮ ಕೇಳ್ದುದೆ ಮನಗೊಂಡೆಬೆಲಾ (೪೭೦೩೦. ೪೪-೪೩).

[ಮಂಡೆ + ಪಜ್ಜಿ೨ (< ಪಜ್ಜಿ೧) + — ಕ೩]

ಮಂಡೆಹುಣ್ಣು (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಏಳುವ ಹುಣ್ಣು ; ತಲೆಕಜ್ಜಿ : ಅಕ್ಕಿಹೊಡೆಯ ಸಮೂಲವನ್ನು ಒಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಪೂಸ ಮಂಡೆಹುಣ್ಣು ಮಾಣ್ಗುಂ (೭೪೬. ೬೬). [ಮಂಡೆ + ಹುಣ್ಣು (<ಪುಣ್)]

ಮಂಡೋದಕ (ನಾ). ೧. ದೋಸೆ, ಇಡ್ಲಿ, ಮುಂತಾದುವು ಮೆದುವಾಗಲು ಬೆರಸುವ ಉದ್ದು ಮುಂತಾದ ಹಿಟ್ಟು : ಹುದುಗು. ೨. ಅನೇಕ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ನಾನಾವರ್ಣಗಳ ಮಿಶ್ರಣ : 'ಮಂಡೋದಕಚಿತ್ರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಂಡೋದಕಚಿತ್ರ (ನಾ). " (ಗೋಡೆಯು, ಬಾವುಟವೊಳಮೈಯ) ಗಾರೆ ಒಣಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಅದರ ಮೇಲೆ ನೀರುಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಬರೆದ ಚಿತ್ರ : ಮಂಡೋದಕಚಿತ್ರ ; ಭಿತ್ತಿಚಿತ್ರ " (Fresco. ೩:೫೪): ಮನಮೋಹಕವಾಗಿ ಬರೆದಿದ್ದ ಚಿತ್ರವು ದೇಹಾಚಿತ್ರವಾಗಿರದೆ ಬಣ್ಣದಿಂದ ಬರೆದಿದ್ದ ಮಂಡೋದಕಚಿತ್ರವಾಗಿದ್ದಿತು (೪೭೦೫. ೪೧೩). [ಸಂ.]

ಮಂಡೋಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಸರ್ಪ : ಬೇರೆ ವಿಷಯುಕ್ತ ಸರ್ಪಗಳು ಜಿಣಗೀಪಾವು (ಘುಸ್ಸಾ), ಮಂಡೋಳ (ಘೋಣಸ) . . . ಅಜಗರ ಮುಂತಾದವುಗಳ: ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಉರಗ (೪೭೦. ೬೬).

[←ಮರಾ. ಮಾಂಡೊಳ. ಮಾಂಡ್ಯೂಳ. ಮಾಡೊಳೆ. ಮಾಢೂಳೆ]

ಮಂತ. ಮಂತು೨ (ನಾ). ೧. ಕಡೆಯುವ ಕೋಲು : ಕಡೆಗೋಲು : ಥಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಂ . . . ಮಾಥ-ಮಂತ ; ಮಿಥಿಳಾ-ಮಿತಿಳೆ (ಕವಿಪ. ೨೫೫ ಪ್ರಹೋ). ೨. ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ಒಡಕಲಾದ ನೀರು : ನಿಡಿ : ಮಂತಮೆಂದುಂ ಕಡೆಗೋಲುಂ ಮೊಸರ ಮೇಲಿನ ನಿಡಿಯುಮಕ್ಕುಂ (ಕವಿಪ. ಪ. ೨೫೯ ಪ್ರಹೋ). ೩. (?) : ಅತಸಂ ನೋಯಿಪುದೇಂ ಪುರುಜಾರ್ಥವೆ ಮಂತದೊಳೇಂ ಕರಿ ಹರಿಯೊಳ್ ಸೆಣಸಿ ಪೋರ್ದು ನಿರ್ಮಿಸುಗುಮೇಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೮೩). **ಮಂತು೩** : ೧. ಮಂದರ ಪರ್ವತಮಂ ಮಂಕುಮಾಡಿ ಜಾಲ್ಗಡಲ ಮಥನವನೆಂತು ಮಾಡಿದರೊ (ಶಾಗಂ. ೩೦೩-೪) ; ನಗುಪಾತ್ರ ಪರಿವಳೆಯ ಪಸರಿಸುವ ಕುಸುಮ ದುಗುಡ ಪಾತ್ರವ ಕಡೆದು ಸತ್ಕೃತಿತ್ರುವ ಮಂತು ಬಗೆದರಡನುಂ ಭುಜಸು (ಪುಸಂಗ. ೪೭೪). ೪. ಕಡೆಯುವುದು : ಮಥಿಸುವುದು : (೬).

[< ಸಂ. ಮಾಂಥ]

ಮಂತಣ್ಣ೧, ಮಂತಣಿ೧ (ನಾ). ೧. ಆಪ್ತರೊಂದಿಗೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಗಹನವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸುವುದು : ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ : " ಮಂತಣಮೆಂದೇಕಾಂತಂ " (೪೫೫. ೭೭-೩೦೨); ಪುಂಶ್ಚಿಯಿಲ್ಲದರಸು ಮಂತಣಮಿ[ಶಾಕಾಂ. ಮಸ್ನಗೆಯು]ಲ್ಲದ ನೃಪನೊಲಗದೊಳಿಯಿಲ್ಲದ ಜಸ್ಯಕ್ಕೆ ಸೊಗಯಿಸಿದಪುದೇ (೦೩೪. ೬-೧೭); ಮಂತಣಕಂ ನೆಗಟ್ ಬಂದರೆನಿಸಿರ್ದುಂ ತಾಂ ಮುಂತಣಮುಸುರದೆ ಕೆಲರಾಮಂತಣ ಮುಂಡಂತೆ ಪೆಜರ ನಯದುಳಿಳೆ ತಣವರ್ (ಕಾಡ್ಯ. ೩೩೩). ೨. ಉತ್ತಮವಾದ ರಾಜನೀತಿ : ಪುಸಿವದ ಕಪ್ಪ ಕೊಟ್ಟಟ್ಟಿಕೊಳ್ವುದೆ ಮುಂತಣಂ (೨೪. ೫. ೦೩೩-೨೫ ; ೦೪೨). ೩. ಬುದ್ಧಿವಾದ ಹೇಳುವುದು : ಸುಜೀವಕಂ ದಾವಪಾವನನಂದಂ ಭವದಿಷ್ಯಸೇವಕಗಣಕ್ಕೀಂ ಪರ್ಜುವೇಂ ಮಂತಣಂ (ಸಂತಿಂ. ೧೩-೨೦). ೪. ಆಲೋಚನೆ : ವಿಚಾರ : ಭವದೀಯ ವಿಯೋಗದಿಂದೇಂ ಮಂತಣಂ (೪೭೦೫. ೪-೧೩). ೫. ರಹಸ್ಯವಾದ ಪಾತುಕತೆಯಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯ ಸ್ಥಳ : ಚಿಂತೆಯು ಮಂತಣಂ ದುಗುಡದೋವರಿ ಹಾರ್ಮದ ಬೀಡು (೪೫೫. ೪-೨೪೬). ೬. (ಆಲಂ) ಗುಂಪು: ಸಮೂಹ : ವಿರಚಿಪ ಮಾಲೆಗಾರ್ಸಿಯರ ಮಂತಣ ಮೊಪ್ಪಗುಮಲ್ಲಿ ಸಂತತಂ (ಜಾಪ್ರ. ೨-೦೦೪). ೭. ಒಟ್ಟಿಲು ; ರಾಶಿ : ಬಾಳೆಯ ಹಣ್ಣಿನಿಕ್ಕೆಯ ಪುಧೂಷದ ಮಂತಣದ ನಾರಿಕೇಳದ ನೆಲವಿಯ ಸರ್ವಫಲವನ್ನುಸಂತಾನಮಂ (೪:೫೮. ೫- ೪೦೯-೧೦). **ಮಂತಣ೨** : ೧. ವಿಧಾಕ್ರಂ ಮಂತಣಮಂ ಮಾಡಿದನಮ್ಮ ಪಾಂಡ್ಯಲೆಯೊಳಾತ್ಮಸ್ಥಾಯ್ಯನ ಪಾಂಡ್ಯವಂ (ಕೌಪಾ. XX. ೨೦೨-೨೦; ೧೭೭).

ಮಂತಣದ ತೊಟ್ಟಿ = ರಾಜನು ಇತರರೊಂದಿಗೆ ಸಮಾಲೋಚನೆ ಮಾಡುವ ಶಾಲೆ--ಮಂಟಪ : ಮೈಸೂರ ಅರಮನೆ. ಮನ್ಸಣದ ತೊಟ್ಟಿ (೪೭೦೫. ೪೬-೦). ಮಂತಣದ ಮಂದಿರ = ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಮಾಡುವ ಭವನ : ಅವಳು ಭಪರೆಯವರ ನುಗಿಗೆ ಕವಿಗೊಡದೆ ಬಿರುಗಾಳಿಯಂತೆ ಮಂತಣದ ಮಂದಿರದೊಳಗೆ ನುಗ್ಗಿದಳು (ಪಾಪುತ್ರ. ೪೦). ಮುಂತಣದ ಸಾಲೆ=ಮಂತಣದ ಮಂದಿರ : ಚಿತ್ರಶಾಲೆ ಯೊಳಿಸೂರ್ವ ಮಂತಣದ ಸಾಲೆಯೊಳಂದಿರದೊರ್ಮೆ . . . ಪೊಟ್ಟು ಗೆಳೆವ ಕವಿತಾಕಳಕಾಮ್ಯಕೋಕಿಳಂ (೪೪೦೫- ೪-೦೨) ; ಸಾಂತಣ್ಣ ಮಂತಣದ ಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದ ಬಂದ ಓಲೆಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ (ಪಾಪುತ್ರ. ೦೦೦).

[<ಪ್ರಾ. ಮಂತಣ. / ಸಂ. ಮಂತ್ರಣ]

ಮಂತಣ್ಣ೨, ಮಂತಣಿ೨ (ನಾ). ೧. ಕಡೆಗೋಲು : 'ಮಂತಣಸೂಲ' ಪರಾ. **ಮಂತಣಿ೨** : ೨. ಅಡಗಿಸುವಿಕೆ : ಪತೋಟಿಗೆ ತರುವುದು :

ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ದ ಭೀಮನ ಮಂತಣದ ಮಾತು ಸೊರ್ಕಾನೆ ಮಂತಣಿಪು ಮಾವಂತನ ಮಾತಂ ಮನ್ನಿಸುವಂತೆ ಮನ್ನಿಸಿ (ಕ್ಯಾಭಾ. ೦೬೦).

[<ಸಂ. ಮಂಥನ./ಸಂ. ಮಂಥನ]

ಮಂತಣಂಗೊಳ್. ಮಂತಣಂಗೊಳು, ಮಂತಣಗೊಳು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಮಾಡು: ಸಲಪೆಯನ್ನು ಕೇಳು : ಬೂತಿಯೊರ್ವಳ್ ... ಓಲಗಂ ಪರೆಯೆ ಸಚಿವಂಬೆರಸು ಮಂತಣಂಗೊ೪ ರಾಯನೆಡೆಗ್ಕೆತಂದು (ಜಾಬಾಕ್ಕ. ೮೯-೦೩). **ಮಂತಣಂಗೊಳು** : ೧. ಪಲವು ಪಿಸುಣರ್ ಪಾತಕರ್ ನೆರೆದು ತಾಮೆಲ್ಲರೊಲಪಿನಿಂ ಮಂತಣಂಗೊಂತೆ ಗುಜುಗುಜುಗುಟ್ಟಿ (ಪಜ್ಜಣ. ೬-೨). **ಮಂತಣಗೊಳು** : ೨. ಆಲೋಚಿಸು : ವಿಚಾರಮಾಡು : ಚಿಂತರಿಪಿತರಾಗಿಹ ತನಿಜರ ಕಂಡು ಮಂತಣಗೊಂಡು ಮನಪಲಿ (ಪಜ್ಜಶ. ೦೬). [ಮಂತಣ + ಕೊಳ್]

ಮಂತಣಂಗೊಳು 'ಮಂತಣಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಮಂತಣಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ)· ಗುಂಪುಗೂಡು : ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು : ತರಂಬಿಡಿದ ರಾಜಪುತ್ರರಿಂ ಮಂತಣಂಬಡೆದ ಪಂಂಕ್ರಿಗಳಂ . . . ಪೊಸಪಸುರ್ವಾದ ರೊಸಗೆ ಪಿಗೆ ಪಿಸುಗುತ್ತಿರ್ದಾರ್ದು (ಜಾಪು. ೬-೩ ಪ). [ಮಂತಣ + ಪಡೆ]

ಮಂತಣಗಾರ್ತಿ (ನಾ)· ವಿಚಾರಕ್ಷಪಲ್ಲಿ ಸಲಹೆ ಕೊಡುವವಳು : "ಪ್ರಜ್ಞುಗೆಗಾರ್ತಿ, ಮಂತಣಗಾರ್ತಿ_ಈ ಎರಡು ವಿಚಾರದವಳ್" (ಕಣಾ. ೬೨-೭೯). [ಮಂತಣ + —ಕಾಱಿ + —ತಿ (<—ಕೃತ್ರಿ)]

ಮಂತಣಗೆಯ್. ಮಂತಣಗ್ಗೆ (ಕ್ರಿ)· ೧. ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡು ; ? ಮಾಲೋಚಿಸು : ನೆನೆದು ರಣಭಂಗಮಂ ಸಕಲದೈತ್ಯರ್ ತಪ್ಪ ಮನದಹಂಕೃತಮಳಿದು ದುಃಖದಿಂ ನೋವುರ್ಚಿನಮಂಧಕಾಸುರಂ ಕರೆಸಿದಂ ದೊರೆದೊರೆಗಳಂ ಮಂತಣಗೆಯ್ದಲು (ಪಜ್ಜಶ. ೫೦-೨). **ಮಂತಣಗ್ಗೆ** : ೨. ಆಲೋಚಿಸು ; ವಿಚಾರಮಾಡು : ಅರಸಜ್ಜರಿ ಪಟ್ಟ ಪುನದಿ ಮಂತಣಗ್ಗೆದು ಮಗುಳಪರೋಕ್ಷಂತೆಂದನು (ಕ್ರಿಭಾ. ೩-೯).

[ಮಂತಣ + ಕೆಯ್]

ಮಂತಣಗ್ಗೆ 'ಮಂತಣಗೆಯ್' ನೋ.

ಮಂತಣಗೊಳು 'ಮಂತಣಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಮಂತಣಮಿರ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸದಾಲೋಚನೆ ಮಾಡು ; ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗು : ಅತಿರಥಮಹಾರಾಜಂ ಮಂತ್ರಿಮುರ್ಕಳೊಡನೆ ಮಂತಣಮಿರ್ದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಿಮರ್ಕಳಾನಂತಂದು ಬೆಸಗೊಂಡಂ (ಕಶಾ. ೦೦-೨೦) ; ದುರ್ಯಾಸನ ಕರ್ಣ ಶಕುನಿ ಸ್ಕೇಧವರೆಂಬ ದುಷ್ಟಚತುಷ್ಟಯದೊಳ್ ಮಂತಣಮಿರ್ದ್ (ಪಂಪಾ. ೩-೬೬ ಪ). ೨. ಆಲೋಚಿಸು : ಅಂತು ಕೆಱದುಪೊತ್ತು ಮನದೊಳ್ ಮಂತಣಮಿರ್ದ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲಱಿಯದೆ (ಪರ್ಮಶಿ. ೩-೦೭ ಪ) ; ಮನದೊಳ್ ಮಂತಣಮಿರ್ದು ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ಸಭೆಯನೆಯ್ದು ಪೋಪುದುಂ (ಪಂಂಪಾ. ೩-೦೫೪ ಪ). [ಮಂತಣ + ಇರ್]

ಮಂತಣಮಟ್ಟೆ (ನಾ)· ಆಲೋಚನೆಯ ಮಾರ್ಗ : ಸಲಹೆಯ ರೀತಿ : ಮಾಯಾಸಮರ್ಥರಿರ. ತಿಳಿಯಲಾಟಮೆಲ್ಲಿಗ್ಗಂ ಮುಂದೆ ಪವನೆಂಬ ನಿಪ್ಪ ಮಂತಣಮಟ್ಟೆಯುಂ (ಕ್ರಿಪಾಪು. ೩೩೬-೦೦೪). [ಮಂತಣ + ಬಟ್ಟೆ]

ಮಂತಣಶಾಲೆ, ಮಂತಣಸಾಲೆ (ನಾ)· ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ ಮಾಡುವ ಮನೆ : ಪೂರಿಯ ಮಂತಣಶಾಲೆಯಿಂದಿನಿವಾ ಘೋರಾಕಾರದನುಂತ ಹೇರಾಲವಡಿಯೊಳು ವಿಕ್ಕತಕಾರದ ಕೂರಾಳ್ದಸಿದೊರ್ (ಕ್ರಿಪಾಂ. ೫-೩೭) : ಸಂಪರಿವಿಷ್ಟಸವರು ಬಿಪುಲಾಲ್ಯಾನರ ದಿವಾನರನ್ನು ಅರಮನೆಯ ಮಂತಣಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳರಿಸಿ ... ಹಾಪು ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು (ಕೃಕೃಭಾ. ೩೬). **ಮಂತಣಸಾಲೆ** : ಮಂತಣಸಾಲೆಗೆ ಬಂದನಂದ್ರಸೀಧುಗತಿ ರೇವತೀಧವನುಮುದ್ಧವಂ ಬರೆ ರಂಕ್ಮಿನೀಧವಂ (ಭಾಗ. ೦೭-೧೬); ಓಲಗಸಾಲೆ ಮಂತಣಸಾ[ಜಾಪು. ಪಾ]ಲೆ . . . ಸಚಿತ್ರಸಾಲೆಗಳೊಳ ಜುವಳಾ ಲೊಲಲೋಚನೆ ರಾಮನನು (ಕ.ರಾಮಾ. ೩೩-೧೨): ರಾಜನೂ ಮಂತಣಸಾಲೆಯ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಕಾದು ನಿಂತಿದ್ದ ಪ್ರಭಾಚಂದ್ರರನ್ನು ಕರೆದು ಕೊಂಡನು (ಪಜ. ೨೨). [< ಸಂ. ಮಂತ್ರಣಶಾಲಾ]

ಮಂತಣಸಾಲೆ 'ಮಂತಣಶಾಲೆ' ನೋ.

ಮಂತಣಸೂಲ (ನಾ)· ಕಡೆಗೋಲಿನಾಕಾರದ ಶೂಲ. —ಈಟಿ : ಜವನ ಮಂತಣಸೂಲದಂತೆ ನೆಗೆದ ಕೊಂತದ ಕೂರ್ಮೊನೆಯು ಕೋಲಾಟಕ್ಕೆ. . . ಬಿಮ್ಮೋವರಿವರ್ ಪುಗಲಜಿಯದೆ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳುತ್ತಿರಯುಂ (ಕ್ಯಾಭಾ. ೨೮೮). [ಮಂತಣ + ಸೂಲ]

ಮಂತಣೆ (ನಾ)· ೧. ಮೊಸರಿನ ಪಾತ್ರೆ: ಥಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರ—ಕಥಾ—ಕತೆ . . . ಮಂಥಸ—ಮಂತಣೆ (ಕಾಪ. ೨೫೫ ಕ್ರಿಪಟ್ಟಿ) : ಹರಿ . . . ತೆಗೆದೊಂದ ಸುಮೆಗ್ಗಲಸು ಪೊತ್ತು ವಿಜಯುವ ಕೋಪದಿಂದೆತ್ತಿಕ್ಕಿದನು ಮಂಥ[ತ್ರ]ಣೆಯು ಮೇಲೆದ್ದಸೆಯುವಿ[ಕ್ಷಿ]ಸುತ (ಪಜಭಗ. ೦೦-೯-೨೬). ೨. ಕಡೆಗೋಲು.

ಮಂತಣಸು ತೂಳ=ಮಂತಣಸೂಲ : ಪರಸ ಮಂತ[ಣಾಂ ಥ]ಣೆದಂ ಪೂಲದಲ್ಲಿ ಶಿರಪ ಉಂಗುಷ ಗ್ರೀವಾ ನೆರೆವಕ್ಕಿದ್ದುದ ನಾನೇನೆಂಬೆ (ಅಪಸಂ. ೩೩-೨೩೮). [< ಸಂ. ಮಂಥನೇ./ಸಂ. ಮಂಥನೇ]

ಮಂತಣ್ 'ಮಂತಣ' ನೋ.

ಮಂತಣ್ಕೆ 'ಮಂತಣ' ನೋ.

ಮಂತರ (ನಾ)· ೧. ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ಪವಿತ್ರವಾದ ದೇವತಾಸ್ತುತಿ: ಮಂತ್ರ : "ಮಂತರ (ಮಂತಾರ)—ಮಂತ್ರ = ಆಲೋಚನೆ, ವೇದೋಕ್ತ" (ಕರ್ಕಟೋ. ೪೪) : ಎಂತಪ್ಪ ಮೂರ್ಖಿ ಪಂಡಿತನಾಗಲಿ ಉಂತೆ ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯು ಮಂತು[ತ್ರ]ರವ ಜಪಿಸುವಾತ್ಮ ತಾನೆ ಶಿವನೆಂದುದ್ಯೆ ಲ್ಲಿಂಗ್ಕನು (ಕಪಚಿ. ೯-೦೬). ೨. ಮಾಟ, ಇಂದ್ರಜಾಲ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ವೈದಿಕವಲ್ಲದ ಪದಸಮೂಹ : ತಂತರವಿದ್ದವನಿಗೆ ಮಂತರ ಬೇಡ (ನಾಪ). 'ಮಂತರಿಸು' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಮಂತ್ರ]

ಮಂತರವರಿಜು (ನಾ)· ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಆಕಾರ.—ಮೂರ್ಖಿ: ಅಮರ್ಮಗಣಪರನೆನಿಸಿ. . . ಮಂತು[ತ್ರ]ರವರಿಜುದಾಳ್ದು ನೆಜಿ ಮಜಿಪ ಕಾಶಿಯೊಡೆಯಂ ತಪಪುದೋವುಗಮ್ಮಂ (ಕ್ಯಾಭಾ. ೦೬-೭೭).

[ಮಂತರ + ಪರಿಜು]

ಮಂತರಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಮಂತ್ರಹಾಕು; ಮಂತ್ರಿಸಿರಿ: ಕೋಟ್ಯಾಂತರ ಸರ್ಪ ಒಡಿದ ಸಮಾಧಿ ಪಂಥನೆಯ(ತಿಂತಿಣಿಯ) ಮರದಡಿಯ ತೀವ್ರದಲಿ ಮಲಗಿರಲು ಮಂತರಿಸಿ ಮನೆಗೆ ಕರೆಸಿದ ಮಹಾತ್ಮಕವೆ (ಗಪ. ೦೦೩-೪): ಘೋರನು ಮಂತರಿಸಿ ಬಿಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಅವ ಹೇಳಿದ್ದ ಪ್ರಕಾರವೇ ಇವನಿಗೆ ಜ್ವಾನ ಬಂತು (ಅಪಚಿ. ೩೦).

[ಮಂತರ + —ಇಸು]

ಮಂತವ್ಯ (ನಾ)· ೧. ನೆನೆಯತಕ್ಕುದು ; ಮನನಮಾಡಬೇಕಾದುದು : "ಮನನಂ, ಮನನೀಯಮುಂ, ಮಂತವ್ಯಂ, ಈ ೩ ಪೆಸರುಮಲ್ತಕ್ಕುದು" (ಕಾಕ್ಕ. ೫೦೨) : ಲಲಿತಶ್ರಾವ್ಯ ವರಮಂತವ್ಯವೆಂದೆನಿಪ ಘನತೆಯುಳ್ಳ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯೆಗಳನಘವಾದ ಸಮಿತ್ಕಥಂಬಕ ಘನರು ಮಿಗೆ ಸಂಸ್ತುತಿವರರು ವೈಶ್ವಾನರಾನಲಗೆ (ಕಮ್ಮಂ. ೨-೩೩); ಪೃಥುದೇವರ 'ಅನಾಯುಸವಾದ ಅಸು', 'ಚಿಂತೆಮಿಲ್ಲರ ಅವಿಘವ ಗೊಹೇಶ್ವರ' ಇವ್ನೂ ಶ್ರೋತವ್ಯ, ಇನ್ನೂ ಮಂತವ್ಯ (ಕಮಂ. VIII, ೬೫೧ ಕ್ರಿಪಟ್ಟಿ). ೨. ಅಭಿಪ್ರಾಯ; ಮತ: ಇವಂಲೆ ದುರಧಮಾನಿ ಮತ್ತು ಮೂರ್ಖಿಳು ಎಂದು ಕೇಶವಯ್ಯನ ಮಂತವ್ಯ (ಕಚಾ. ೦): ಕಾರ್ಲಮಾರ್ಕ್ಸ್‌ನು ತನ್ನ ಮತ—ಮುಂತವ್ಯಗಳನ್ನು ಅರ್ಥಿಕ ರಾಜಕೀಯ ಶೋಧಗಳನ್ನು ಮಂಡಿಸಿದನು (ಮಾಪಾಪ. ೫೩). ೩. ಮನನಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು ; ಧ್ಯಾನಯೋಗ್ಯನಾದವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ಸೇವ್ಯನಪು ಸತ್ಕೃತಿಗಳಲಿ ದೃಷ್ಟವ್ಯನನು ದೃಢ

ಚಿತ್ರವಲಿ ಮಂತಪ್ಪನನು ಶ್ರೋತಪ್ಪನನು ಸಂಕೀರ್ತಿತಪ್ಪನನು . . . ಆಜ್ಞಾನದಲಿ ಯೋಗವ್ಯನೆಂದೇ ಸೆಣಸಿದೆವಲಾ (ಕುವ್ಯಾ.೬.೬-೬೯). [ಸಂ.]

ಮಂತಿಡು (ಕ್ರ). ಮಂತುಗೋಲನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕಡೆ : ತಟವಸುಚ್ಚಿಳಿಸಿಕಾ ಕಡಲು ಮಂತಿಟ್ಟರೆ ಘಟದ ಮೊಸರು ಬೆಲ್ಲುವಂತೆ (ಭಕ. ೨೪-೬೬).

[ಮಂತು$_1$ (<ಮಂತ) + ಇಡು$_1$]

ಮಂತು$_1$ 'ಮಂತ' ನೋ.

ಮಂತು$_2$ (ನಾ). ೧. ಮಂತ್ರಿ ; ಸಚಿವ : ಇತ್ತಕ್ಕುತ್ತಂ . . . ಮಂತ್ರಿ—ಮಂತು; ಸಂಧಿ—ಸಂದು (ಶಬ್ದ. ೨೬೯ ಕ್ರಿಯೆ): ಐವತ್ತಾಜಜೊಳಂ ನೀಂ ಸೊಡದೆ ನಾಡಿಲ್ಲಕ್ಕುಂ . . . ಮಂತುಗಳಿಂತಿರವೇಡಾ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೨೭-೦೦). ೨. ತಪ್ಪು ; ದೋಷ ; ಅಪರಾಧ : "ವ್ಯಳೀಕಂ . . . ಮಂತು$_1$ ವಿಪ್ರಿಯಂ ; ಈ ೫ ಅಪರಾಧಂ" (ಹರಿಹರ. ೦೨೬-೬೪) ; ನೆಟ್ಟನೆ ಚಂದ್ರನೊಳ್ ಬಿಸುಪ ಪುಟ್ಟಿದಪೋಲ್ ಸ್ವರೂಪಚಂದ್ರನೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದು ಮಂತು (ಕಾವಂಶಾ. ೪೭೬). [ಸಂ.]

ಮಂತುಗೋಲು (ನಾ). ಕಡೆಗೋಲು : ತತ್ಕಡೆಯ ಮಂತುಗೋಲಿವಿಂ ಮಥಿಸಲು ಲಿಂಗವೆಂಬ ಪವನೀತವು ಕಾಣಿಸಲಾಗಿ ಅದಂ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿ (ಶಕಾ. ೩೩, ೦೩೪) ; ಸುರರೆಲ್ಲಂ ಕೂಡಿ ಭೂಗೀಶ್ವರಗುಣಮಿಳಿಕಂ ಮಂದರಂ ಮಂತುಗೋಲಾಗಿರೆ ದುರ್ಗಾಂಭೋಧಿಯಂ ವೇಗಾ ಕಡೆಯೆ (ಶ್ರೀಕ. ೯-೬೯).

[ಮಂತು$_1$ (< ಮಂತ) + ಕೋಲು$_1$ (<ಕೋಲ್$_1$)]

ಮಂತುಳ್ಳಿ, ಮಂತೇಹುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಮರ : ಮಂತುಳ್ಳಿ . . . ಈ ಮರದ ಚೌಬೀನೆಯನ್ನು ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ತಯಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದುಂಟು (ಕಾಕೈಚ. XII, ೧೬೭). **ಮಂತೇಹುಳಿ** : ಮಂತುಳ್ಳಿ . . . ಆರಣ್ಯ ಉಪಾಗಿ, ಮಂತೇಹುಳಿ ಪರ್ಯಾಯನಾಮಗಳು (ಕಾಕೈಚ. XII, ೧೬೭). [?]

ಮಂತೇಹುಳಿ 'ಮಂತುಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಮಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ವೇದದಲ್ಲಿರುವ, ಛಂದೋಬದ್ಧವೂ ಪವಿತ್ರವೂ ಆದ ದೇವತಾಸ್ತುತಿ : ಪೂಜೆ, ಪೋಷಣೆ, ಅಭಿಷೇಕ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ವೇದಭಾಗ : ದೈವವು ಮಂತ್ರವು ತೀರ್ಥವು ವೈದ್ಯವು . . . ಲೋಗರಿಗಿವು ದಿಟ ಸಿದ್ಧಿಯಪ್ಪುವು (ಪಾಶಿ. ೭೭-೭೭); ಮಂತ್ರಕ್ಕಿಂತ ಉಗುಳು ಜಾಸ್ತಿ (ಗಾಡ). ೨. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ವಶೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳುವ, ಅಯಾ ದೇವತೆಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯಸಮೂಹ : ಪಗಳೆ ಬಾ ಕೊಳ್ ಐದು ಮಂತ್ರಾಂಗಳನಿವು ಸಿದ್ಧಪ್ರಯೋಗವೆ (ಕುವ್ಯಾ. ೩-೦೩) ; ಕಾಟಾರಮ್ಮನು ಬಲು ಸೌಮ್ಯದೇವತೆ . . . ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳದೇ ಆಕಮು ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬುತ್ತದೆ (ಪುಪೋಚಂ. ೦೩೪). ೩. ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಛಂದೋಬದ್ಧವಲ್ಲದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ವೇದ ಭಾಗ ; ಸಂಹಿತೆ ಮತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತು : ಅವನಿಗೆ ಮಂತ್ರಭಾಗವೆಲ್ಲ ಆಗಿದೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣವನ್ನು ಇನ್ನೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ (ಕಾಂ). ೪. ಮಾಂತ್ರಿಕರು ಮಾಟ, ವಶೀಕರಣ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಪೌರಿಕವಲ್ಲದ ಅಕ್ಷರಸಮೂಹ : ಇಪ್ಪ ಕೆಲವರು ಇದು ಪಿಶಾಚಿಯ ಭಾಷೆಯೆಂದೂ ಹೇಳತೊಡಗಿದರು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಮಂತ್ರ – ಪರಕೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸೂಚನೆಗಳು ಬಂದುವು (ಕಾಂಬಿಚ. ೦೪ ಕತಾಸಾರ). ೫. ರಾಜ ಮೊದಲಾದವರು ನಡೆಸುವ ರಹಸ್ಯಾಲೋಚನೆ.– ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ : ಸತ್ಯವತಿ ತಾನುಮಾತವುಮಾಳೋಚಿಸಿ ನಿಸ್ತಿತಮಂತ್ರರಾಗಿ ಕೃಷ್ಣದ್ವೈಪಾಯನನಂ ನೆನೆದು ಬರಿಸಿದೊಡೆ (ಕಂಪಾ. ೦-೬೪ ಪ); ದಾಂತ್ರವಳ್ಳಿ ವಸವನೆ ಪಿರಿಯನು ಮಂತ್ರವಳ್ಳಿವಸವನೆ ರಾಯನು ಮಂತ್ರವಳ್ಳಿವಸವನೆ ಸಚಿವ ನಿಜೋಗಿಜೆನಿಸುವನು ಮಂತ್ರವಿಲ್ಲದೆ ಬಜೆಯು ಬಲಿತರ್ಕಾಂತ್ರವರಿ ಫಲವಿಲ್ಲವೈ (ಕುವ್ಯಾ. ೦-೬೬) ; ಮಂತ್ರಿಯು ಪಗೆ ನೃಪನ ಕಾಂತೆಯು ಸಮಗೋಷ್ಠಿ ಮಂತ್ರವಿಲ್ಲದನ ಒಡನಾಟ ಇವು ತನ್ನ ಆತ್ಮಕಾಲಕ್ಕೆ (ಸರಕ್ಕ. ೬೬೯). ೬. ಆಲೋಚನೆ; ವಿಚಾರ : ಮಂತ್ರಾಕ್ಷರನಿಯಮದಿಪ್ಪಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಒರಿಸಿದೊಡೆ ವ್ಯಾಯುದೇವಂ ಬಂದೇಂ ಮಂತ್ರಂ ವೇಱೆನಿ (ಹರಿಹಾ. ೦-೦೫೯). ೭. ವಿಷ್ಣು. ೮. ಶಿವ. ೯. [ಜ್ಯೋತಿ] ಐವನೆಯ ರಾಶಿ. ೧೦. [ರಾಜನೀ] ಸಾಮ, ದಾನ, ಭೇದ ಮತ್ತು ದಂಡ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಉಪಾಯಗಳು: ರಾಜತಂತ್ರಜ್ಞನಃ ರಾಜನೀತಿ : "ಚತುರ್ಕೋಪಾಯಮಮ್ಮಾ ಮಂತ್ರಂ ಕ್ಷಾತ್ರವಮಿಪ್ಪಿ ರಾಜಪ್ರಕೃತಿಯಮ್ಮಾ" (ಕುಂದೂರ. ೭೯-೬). ೧೧. [ಜೈನ] ದೀಕ್ಷಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗೆ ಸೇರಿದ ಅವತಾರಕ್ರಿಯೆಯ ಹತ್ತು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಆರನೆಯದು : ಆಜಿನಯ ಮಂತ್ರಮೆಂಬುದು ಪಂಚವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ಜಾಪುಂಪ. ೨೨೦). ೧೨. ಪರಂ ಪರಾಗತವಾದ ಮುಕ್ತಿಸಾಧಕವೆನಿಸಿದ ಸಂಸ್ಕೃತ, ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಗಳ ಪವಿತ್ರವಾಕ್ಯಗಳು : ಣಮೋ ಅರಹಂತಾಣಂ . . . ಈ ಏದು ಮಂತ್ರಗಳಗ್ಗ ಣಮೋಕಾರಮಂತ್ರಗಳೆಂಬ ಪೆಸರು (ಶ್ರೀಪ. ೧೧). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಕರ್ತ (ನಾ). ತನ್ನ ತಪಸ್ಸಿನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವವನು: ಋಷಿ : ನಮ್ಮಳಿ ಜಾರೂ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟ ರಾಗುವುದಿರಲಿ ಮಂತ್ರಕರ್ತರೂ ಆಗಿಲ್ಲ (ಕುಪಾಶ. ೨೬೦). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಕೋವಿದ (ನಾ). ೧. ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಆಳವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿರುವವನು : ವೈದಿಕ. ೨. (ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ) ಪಾರಂಗತನಾದವನು : ಖಿಳ ಮರಳೆ ಮರುತಾಸ್ತ್ರವನು ಬಿಟ್ಟನು ಮಂತ್ರಕೋವಿದನು (ಕಾಶಿಖಂ. ೩೬-೩೭). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಗಾರ (ನಾ). ೧. ಮಂತ್ರಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಆಲೌಕಿಕಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಪುನೆಯೊಳಗೆ ನುಗ್ಗಿದ್ದ ಪಾವನ್ನು ಮಂತ್ರಪಾಕಿ ಒಡಿದ ಮಂತ್ರಗಾರನನ್ನು ನಾನು ಚಿಣ್ಣಾರಿ ಕಂಡಿದ್ದೇನೆ (ಕೂಡ). ೨. ಮಾಟಮಾಡುವವನು ; ಮಾಟಗಾರ : ಆ ಮಂತ್ರಗಾರನು ಮಾಟ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿದ ಕೈ (ಕೂಡ).

[ಮಂತ್ರ + – ಕಾರ್ಯ (< – ಕಾಜಿ)]

ಮಂತ್ರಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಮಂತ್ರಗಾರ ವೃತ್ತಿ.—ಉದ್ಯೋಗ. ೨. ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆ ; ಇಂದ್ರಜಾಲ ; ಮಾನವೀಯ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಮೂಲ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಮೋಸಿನ ಮುಚ್ಚಳಿಕೆ ಮಾರ್ಪಡಿಸುವ ಮಂತ್ರಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ತರಬೇಕು (ಪಕ್ಕಾ. ೦೭). [ಮಂತ್ರಗಾರ + – ಇಕೆ]

ಮಂತ್ರಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಮಂತ್ರಮಾಡುವವಳು: ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವಳು : ಆ ಮಂತ್ರಗಾರ್ತಿ . . . ಜವನಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಂದಿದ್ದಳು (ಪಣಾಂ. ೬ ಮುಖ್ಯಪಾ).

[ಮಂತ್ರಗಾರ + – ತಿ$_1$ (<–ಇತ್ತಿ)]

ಮಂತ್ರಗುಪ್ತಿ (ನಾ). ರಾಜಕಾರ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸಮಾಲೋಚನೆ: ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ: ಆ ಮುನಿನಾಥಂ ತ್ರಿಗುಪ್ತಿಯೊಳ್ ನೆರೆದಂ ಈ ಮಹೀನಾಥಂ ಮಂತ್ರಗುಪ್ತಿಯೊಳ್ ಪೆರೆದಂ (ಆದಿಪು. ೬-೨೪ ೪). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಗೋಪ್ಯ (ನಾ). ೧. ವೇದಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿರುವ ಮಂತ್ರಗಳ ಗುಟ್ಟು.—ರಹಸ್ಯ. ೨. [ವೈಶ್ಯ] "ಈ ಮಂತ್ರಗೋಪ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೇನೆಂದರೆ 'ಮಂ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮನನವೆಂದು ಪ್ರಣವ ಸ್ವರೂಪವಪ್ಪ ಪರಬಿಷನ ನೆನಹು. 'ತ್ರ' ಎಂದರೆ ತ್ರಾಣವೆಂದು. ಅಂತು ಪರಶಿವನ ನೆನೆಯೆಂಬುದು ನೆನೆವಾತನ ಚಿತ್ತವ ಸಂಸಾರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಕಡೆಗೆ ದಾಂಟಿಸಿ. ಆ ಚಿತ್ತವ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿ

ಕೊಳ್ಳು ಕಿರ್ಮ ಕಾರಣ, ಆ ನೆನಹಿಂಗೆ ಮಂತ್ರಮೆಂಬ ಅರ್ಥವಾಯಿತ್ತು" (ತ್ರಿಪು. ೪೭). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಘೋಷ (ನಾ). ೧. ವೇದಮಂತ್ರಗಳ ಧ್ವನಿ : ವೇದವನ್ನು ಪಠಿಸುವಾಗ ಕೇಳಿ ಬರುವ ಧ್ವನಿ : ಓಂಕಾರಸ್ಥಾಪಾದಿಮಂತ್ರಘೋಷಂ ಬೆರಸಿ . . . ದೇವರಿಗೆ ಪವಿಯರ್ಪಿಸುತಿರ್ದಂ (ತ್ರಿಪುರಾಪು. ೮೨-೩೦೦). ೨. ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರದ ಸ್ಥಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುವುದು.—ವೇದಪಠಣ : ವೈದಿಕರು ಮಂತ್ರಘೋಷ ಮಾಮುಕ್ಕಿದ್ದಂತಮೋ ದೇವರ ದೂರ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದರು (೮೨೨). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಜಾಪ್ಯ (ನಾ). ಮಂತ್ರಪಠಣ ; ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಿಸುವುದು : ಈ ಗುಪ್ತಮೋಲ್ ಮಹಾಗ್ನಿತ್ರಿತಯ ನೆಲಸಿರ್ದಪುದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಸಾನಾಗಮ ವಿಸರ್ಪ ಪ್ರಸ್ತಕಮುಮುಂಟವಜಾದಿಯ ಮಂತ್ರಜಾಪ್ಯದಿಂ. ವೇಗ ದೊಳಗ್ನಿಬಿಂ ಪುಗು (೮೮೪. ೬-೨೬). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಜ್ಞ (ನಾ). ೧. ವೇದಗಳ ಮಂತ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತನಾದವನು : ನಮ್ಮ ಪುರೋಹಿತರು ಒಳ್ಳೆಯ ಮಂತ್ರಜ್ಞರು (೮೨೨). ೨. ವಿದ್ವಾಂಸನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ೩.(ರಾಜನಿಗೆ) ಸಲಹೆ ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು : ವಿಶ್ವೇಶ್ವರದ್ಯುಸಮರು ಮೇಲ್ಕಟ್ಟರ ಅದಳಿತಗಾರರು, ಶ್ರೇಷ್ಠ ಮಂತ್ರಜ್ಞರು (೮೨೨). ೪. ಗೂಢಚಾರ ; ನಿಯೋಗಿ : "ದುಷ್ಟಾರ್ಥವರ್ಗಃ, ಮಂತ್ರಜ್ಞಃ, ಸ್ವಶಃ, ಹೇರಿಕಃ — ಈ ೪ ಹೇರಿಗಂ" (ಶಿಶಪು. ೭೦-೨೭೨). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಣ (ನಾ). ಗಹನವಾದ ರಾಜಕಾರ್ಯದೇ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ರಹಸ್ಯವಾದ ಚರ್ಚೆ ; ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ : ದಶಶಿರಪ್ರಣಯ ದಾಂತ್ರಣಕಾಕಿ ಸಚಿವರ್ (ತ್ರಿಪುರಾಪು. ೩೮೯-೦೬). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರದಂಡ (ನಾ). ಇಂದ್ರಜಾಲಿಕರು ಮಂತ್ರಪ್ರಯೋಗವಾಡುವಾಗ ಹಿಡಿಯುವ ಕೋಲು : ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಮಂತ್ರಗಾರನು ತನ್ನ ಮಂತ್ರದಂಡದಿಂದ ಮುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೇ ಅಪ್ಯಕವಾದ ಚಮತ್ಕಾರ ವಾಯಿತು (೮೨೨). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರದಾತ (ನಾ). ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವವನು ; ಗುರು ; ಪುರೋಹಿತ : ಅವರ ತಂದೆ ಜೂರಿನ ಮಂತ್ರದಾತರು. ಈತ ಜೂರಿನ ಮಂತ್ರಣದಾತ. ಸಲಹಾಕಾರ (೨೬೯. ೬೩೬). [ಸಂ. ಮಂತ್ರದಾತೃ]

ಮಂತ್ರದೀಕ್ಷಿತ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವ್ರತವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುವವನು ; ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ನಿಯಮಬದ್ಧನಾಗಿರುವವನು : ಸಂಬು ! ನಿನ್ನನೆ ಪೊಂಬು ! ಮಾತ್ರ ದೀಕ್ಷಿತಗೆ ಗುರಿ ತಪ್ಪದೆಂದು (ಪಾಂಚಾ. ೫೦-೦೨). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರದೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಕೈಗೊಂಡಿರುವ ನಿಯಮ.—ವ್ರತ : ಅವನು ಮಂತ್ರದೀಕ್ಷೆ ತಾಳಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೋಮವಾರ ಉಪವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೮೨೨). ೨. ಗುರುವಿನಿಂದ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಉಪದೇಶವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು : ಗುರುವಿನಿಂದ ಶಿಷ್ಯನ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ ಮಂತ್ರವೇ ಮಂತ್ರದೀಕ್ಷೆಯು (ಶಿವಾತ. ೭೦); ಶಿವಧ್ಯಾನಪರನಾಗಿ ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯಿಂ ಶಿಷ್ಯಗೊರೆವುದೇ ಮಂತ್ರದೀಕ್ಷೆಯುಮೇದಜಿ (ಪೀಕೃತಿ. ೬-೬-೮೫). [ಸಂ. ಮಂತ್ರದೀಕ್ಷಾ]

ಮಂತ್ರದೇವತೆ (ನಾ). ಮಂತ್ರಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ದೇವತೆ : ಪೆಸರ್ಂ ಪಾರ್ವವು ಮಂತ್ರದೇವತೆಗಳ್ (೮೦೨. ೦-೬೯) ; ವಾಸಸಿಜಮಂತ್ರದೇವತೆ ಯರಂಗನೆಯರ್ (೨೦೦೪. ೬-೦೯). [ಸಂ. ಮಂತ್ರದೇವತಾ]

ಮಂತ್ರದ್ರಪ್ಪ (ನಾ). ಮಂತ್ರಗಳ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಕೆದುಕುಕೊಳ್ಳುವವನು.—ರಹಸ್ಯಗಳನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವವನು : ಋಷಿ : ನಮ್ಮೆಲ್ಲಿ ದಾವರೂ ಮಂತ್ರದ್ರಪ್ಪರಾಗುವುದಿರಲಿ ಮಂತ್ರಕರ್ತರೂ ಆಗಿಲ್ಲ (ಮಹಾಭಾ. ೨೬೦). [ಸಂ. ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃ]

ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟಾರ (ನಾ). = ಮಂತ್ರದ್ರಪ್ಪ : ಕ್ರಾಂಚದರ್ಶನ ಕವಿದುು ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟಾರ (ಕ್ರೌಂಚ. ೩೬-೦೩). [ಸಂ. ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟೃ]

ಮಂತ್ರಪಿಂಡ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಮಂತ್ರಪೂತವಾದ ದೇಹ : ಎನಿಸಿಮು ಮಂತ್ರಪಿಂಡ ಎನಿಸದೆ ಮಾಯಪಿಂಡ ಎನಿಸದ ವಾಯುಪ್ರಾಣ ಎಂದು ಬಸವಣ್ಣ ಎನಿಸಿದನು ಲಿಂಗಪ್ರಾಣ ಎಂದು (ಶಿಪ್ರಕೃ. ೫೬-೧೧) ; ತೀರದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವನ್ನು ಧರಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಶರೀರವು ಮಂತ್ರಪಿಂಡವೆನಿಸಿತು (ಕಾಕರ. ೫೫೩). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಪುರಶ್ಚರಣ (ನಾ). ವಿಕಚಿತ್ತದಿಂದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಮೆಲ್ಲಗೆ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು : ಮಂತ್ರಜಪ : ಮುಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣ, ಮಂತ್ರ ಪುರಶ್ಚರಣ . . . ಮೊದಲಾದ ವಿವರಣಗಳು . . . ಪಾಂಚರಾತ್ರಾಗಮ ದಲ್ಲಿಯೂ ಸುಂದರವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿವೆ (ಕಾಸಂ. ೭೭). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಪುಷ್ಪ (ನಾ). ದೇವರಿಗೆ ಮಹಾಮಂಗಳಾರತಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸುವ ಹೂವು ಮತ್ತು ಆಗ ಹೇಳುವ ಮಂತ್ರಸಮುದಾಯ : ರಾಜಾಧಿರಾಜನೆಂಬ ಮುಂತ್ರಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಿದರು ಒಲ್ಲ ವುಂದರವಿತಲಸು (ಪ್ರಕಂತ. ೨-೭೯-೩) ; ದುಂತ್ರವಾಪೇಗೆ ಮಂತ್ರ[ಪಾಣಿ. ಸುಮಂತ್ರ]ಪುಷ್ಪವನಿತ್ತ ನಿರ್ವಾಜಭಕ್ತಿಯಿಂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಂ ಗೆಯ್ದು ಪೊಡಮಟ್ಟು (ಕಾಪಾ. ೦೪-೪೪ ಶ). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಪೂತ (ನಾ). ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪವಿತ್ರವಾದುದು. — ಪರಿಶುದ್ಧವಾದುದು : ಮಂತ್ರಪೂತವಾದ ಈ ಜರ್ಝೋದಕದಿಂದ ನಿನ್ನ ಶರೀರ ಬಾಧೆಯೆಲ್ಲಾ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು (ಶಾಸಂಚ. ೪೨-೨೮). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಭೃಮಿತ (ನಾ). ರಹಸ್ಯಾಲೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ತಪ್ಪದಾರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದವನು : ಸಮರಜಯಸಾಧಕರು ಮಂತ್ರಭ್ರಮಿತರಾಯ್ತಪಜಯ ವಧೂವಿಭ್ರಮಚಾಕ್ಷದ ಛಾಯದಲಿ ಕಳವಳಪವರಾರು (ಶಾಕ್ಷ. ೩-೦೩) ; P ಇಲ್ಲಿ 'ಭ್ರಾಂತ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಭ್ರಮಿತ' ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿದೆ. [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಮುಕ್ತ (ನಾ). ಮಂತ್ರದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಆಯುಧ ; ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರ : ಅಗ್ನಿಪುರಾಣವು ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಅಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಶಸ್ತ್ರಗಳೆಂದು ಎರಡು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದನ್ನು (೧) ಯಂತ್ರಮುಕ್ತ. (೨) ಪಾಣಿಮುಕ್ತ. (೩) ಮಂತ್ರಮುಕ್ತ. (೪) ಮುಕ್ತಸಂಧಾರಿತ (ಬಿಟ್ಟು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆದದ್ದು) ಎಂದು ನಾಲ್ಕಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸುತ್ತದೆ (೪೫೦. ೫೬೨). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಮುಗ್ಧ (ನಾ). ಮಾಟ, ವಶೀಕರಣ ಮುಂತಾದ ಮಂತ್ರದ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿಂದೆಂಬಂತೆ ಮರುಳಾದವನು, — ಪರವಶನಾದವನು : ಶ್ರೀ ರಾಮಕೃಷ್ಣಪರಮಹಂಸರ ಮಾತು ನರೇಂದ್ರನನ್ನು ಮಂತ್ರಮುಗ್ಧ ನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿತು (ಶಮುಗಾ. ೪೬) ; ಈ ಅದ್ಭುತಭಾವವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಬಲ್ಲವರು ಇದರಿಂದ ಮಂತ್ರಮುಗ್ಧರಾಗುತ್ತಾರೆ (ಶಾಸಿದ. ೩೨೯). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಯೋಗ (ನಾ). ಮಂತ್ರಸಾಧನೆ ; ಮಂತ್ರದ ಆನುಸಂಧಾನ : ಪ್ರಣವಾದಿ ಮಂತ್ರಾನುಸಂಧಾನದಿಂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮನೋಲಯವಹುದೇ ಮಂತ್ರಯೋಗವೆನಿಸುವುದು (೭೫೪. ೫೯) ; ಆಗಮೋಕ್ತಮಾರ್ಗದಿಂದ ಜಪಮಾಲಿಕೆಯಿಂದೆ ಅಂಗುಷ್ಠಮಧ್ಯಮಗಳಿಂದೆ ಉಪಾಂಶುವೂಮದಿಂದೆ ಧ್ಯಾನಪೂರ್ವಕದಿಂ ಜಪಂ ಮಾಡುವುದೆ ಮಂತ್ರಯೋಗವೆನಿಸಿತ್ತು (೫೬೦೫. ೨೦೬-೩೨) ; ಈ ಮಂತ್ರಗಳ ಜಪಗಳಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಕಾಲ

ದೇಶಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ "ಮಂತ್ರಯೋಗ" ಎಂದು ಹೆಸರು (ಶಾಕರ. ೦೭೪). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರವಾದ (ನಾ). ೧. ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆ; ಇಂದ್ರಜಾಲ: ಚಾಣಕ್ಯಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಂ ಮಂತ್ರವಾದಂ ಪೊದರಾಗೊಡೆಯ ಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳೆಲ್ಲಮನೆಣೀ ಕೂಸನೋದಿಸಿದಾ (ಶಾಂಕಾ. ೨೩-೦೭); ಜ್ಯೋತಿಷ ಮಂತ್ರವಾದದೆತೆಯೊಳ್ ವಿದ್ವಾಂಸರೊಳ್ ಸ್ವೀಯಸುರೊಳ್ ದೊರೆಗೆಳ್ಗೆಚ್ಚಜ್ಜು ಮೇಕೆಲ್ಲ (ತೀರ್ಥಪು. ೩೭); ವಿಗಡಮುನಿ ಚಿತ್ರಾಕರಮಾದ ಮಂತ್ರವಾದವೊ . . . ಚಿತ್ರವಾಯ್ತೂ ರ್ಪಸಿಯ ಬವಿನಲಿ (ಕುಷ್ಣಾ. ೯-೩). ೨. ಸನ್ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು : ಆಚಾರ್ಯಸಂತೆ ಮಾಡಲ್ಕುಮಂ ತೋಪ್ಪುದೇ ಮಂತ್ರವಾದ ವೆನಿಸುವುದು (ಅಭಿಷೇ. ೪). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರವಾದಿ (ನಾ). ೧. ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುವವನು; ಸನ್ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸುವವನು. ೨. ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು: ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ: ಮಾಂತ್ರಿಕ: ವಿವಿಧ ಮಣಿಕಿರಣಚಯದಿಂ ನವನಿಜಸಂ ಬಂದು ಕೊಟ್ಟನರ್ಥಿಜನಕ್ಕಾ ದಿವಿಜೇಂದ್ರಂ ಬಲವಿಯ ಮಂತ್ರವಾದಿಯೆಸೆ ಮಹಾಟದ್ಧಸಮಾಧಿ (ಚಾಂತಪು. ೦೦-೦೦). ೩. ಜನರನ್ನು ಪೀಡಿಸುವ ಭೂತಪ್ರೇತಪಿಶಾಚಾದಿ ಬಾಧೆಗಳನ್ನು ಮಂತ್ರತಂತ್ರಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುವವನು; ಪಾಮೋಚಾರಿ: ಬಡತನವೆಂಬ ಮಂತ್ರವಾದಿ ಹೆಸಗಲುಂ ಒಡನೆ ನುಡಿವರು (ಜಿಷ. ೦೬೨); ಎಲವೊ ದುಷ್ಟಗ್ರಹದ ಬಾಧೆಯ ನಿವಿಸಲರಿಯದೆ ಮಂತ್ರವಾದಿಗಳು (ಶಾಕ್ಕೃರಾ. ೦೩-೦೦); ಮಂತ್ರವಾದಿ ಎಂಬವನು ಊರನ್ನು ಬಗ್ಗೆಪೆ ತೆರೆದುವುದರೊಳಗೆ ಸುಟ್ಟು ಬಿಡುಬ್ಲ ಶಕ್ತಿಗಾರನೆಂದು ಅವರ ತೀರ್ಪ (ಜಾಕ್ಕ. ೩. ೦೫೦). [ಸಂ. ಮಂತ್ರವಾದಿನ್]

ಮಂತ್ರವಾದಿನಿ (ನಾ). ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವಳು; ಮಾಟಗಾತಿ: 'ಶನಿವೆಸರ . ಮುಮುಕಿಯಾದಾ ಮಂತ್ರವಾದಿನಿಯು ಮರೆತಪೇಂ? (ಜಿಗಾ. ೫೬-೦). [ಸಂ. ಮಂತ್ರವಾದಿನೀ]

ಮಂತ್ರವಿದ (ನಾ). ೧. ಮಾಟ . ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಮಂತ್ರವಾದಿ: ಕಪಕಲತಿಯುಮಾಕಿಗಮರಸಂಗಂ ಕ್ಷೀಣಮಾತ್ರ ವಿದ್ವೇಷಕಾರಿಯುಮಪ್ಪ ಪುಷ್ಪದಾಲೆಯಂ ಮಂತ್ರವಿದರುಪದೇಶದಿಂ ದುಸ್ಮರಸನಪದೇಸನಪ್ಪಾಜದಿಂ ವರಿಜಾರಿಕಿಯರ ಕೆಯ್ಕೊಳ್ಳುಪುದುಂ (ಚಾಂತಪು. ೯-೩೦ ೪). ೨. ಮಂತ್ರಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ರೋಗ. ವಿಷ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಹೋಗರಾಡಿಸುವವನು: ಅಪಿಷ್ಟನಂ ವರೀಕ್ಷಿಸಿ ದಯೆಯಿಂ ಮಂತ್ರೌಷಧಿಯಂ ಮಾಟ್ಟುದು ಮಂತ್ರವಿದಂ (ಸಮಪ. ೬-೦೦೦). [ಸಂ. ಮಂತ್ರವಿದ್]

ಮಂತ್ರವೈದ್ಯ (ನಾ). = ಮಂತ್ರವಿದ ೨: ಗುರೂಪದೇಶ ಮಂತ್ರವೈದ್ಯ ಜಂಗಮೋಪದೇಶ ಶಸ್ತ್ರವೈದ್ಯ ನೋಡಾ (ಬಸವ. ೬೬೬). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ವೇದಾದಿ ಮಂತ್ರಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ: ಮಂತ್ರಿಗಳ ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಉದಾರುವುದೆ ಪಾಂಗಾದಿ ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯಂ ದೈವಪಂಚಾಯತ (ಶಂಷು. ೦೯-೨೦). ೨. ಹಿಂದೆ ರಾಜನಿಗಿದ್ದ ಪ್ರಭುಶಕ್ತಿ. ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿ ಪುತ್ತು ಉತ್ಸಾಹಶಕ್ತಿ ಎಂಬ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರದ ಶಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ರಾಜನೀತಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ: ಕಾರ್ಯಾಂತಮಿತೀಷಾರ್ಥಮಂ ನೆನೆವುಂ ತೀರಾ ಧರಾಧೀಶ್ವರಂ ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಗೆ ಜಪ್ಯಭೂಮಿಯಾವಂ (ಕಬ್ಬಕ. ೬-೦೦); ಒಬಿದರೊಳಲಂಚದಲಿ ಭಿದಿಸಿ ತೋಲುವ ಮುನಿದೊಡೆ ಮಂತ್ರ ಶಕ್ತಿಯೊಳಳುಕಿಸುವ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಮೆಜಿಪರು ವಾಮಭಾಗದಲಿ (ಕುಣ್ಣಾ. ೪-೨೩). ೩. ಅಭಿಚಾರ; ಮಾಟ: ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಸ್ಸದು ಅದ್ಭುತ ಎಂಬ ಪೆಸ್ಮೆ ನಸಗೆ (ಕರ್ಕ. ೨೩೦). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಶಾಲೆ (ನಾ). (ಅರಸನು) ಮಂತ್ರಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಗಹನವಾದ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಸಮಾಲೋಚನೆ ನಡೆಸುವ ಮನೆ: ನಿರ್ಣೀತಮಂತ್ರರಾದ ಮಂತ್ರಿಗಣಮುಂ ಸನ್ಮಾನಪುರ್ವ್ವರಂ ಕ್ರಮಂದಪ್ಪದೆ ವಿಸರ್ಜಿಸಿ ಮಂತ್ರಶಾಲೆಯಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಬಂದು (ಚಾಂತಪು. ೬೨-೦ ೪): ವಾಲಿ ಮಂತ್ರಶಾಲೆಯಂ ಸುಗ್ರೀವಂದೆರಸು ಪೊಕ್ಕು ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲಮು ಮನಾಪ್ತವಿಜನಮುಮಂ ಬರಿಸಿ (ಪಂಂಶಪ. ೦೦-೦೬೯ ೪).

[ಸಂ. ಮಂತ್ರಶಾಲಾ]

ಮಂತ್ರಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ (ನಾ). ತನ್ನ ತಪಸ್ಸಿನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಮಂತ್ರಗಳ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ಈ ವಿಧವಾದ ಮಂತ್ರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡವರೇ ಋಷಿಗಳು (ಚಾಕರ. ೧೭೬). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಸಾವಿ (ನಾ). ೧. ಮಾಟಮಾಡುವವಳು; ಮಾಟಗಾತಿ: ಆ ಮುದುಕಿ ಮಂತ್ರಸಾವಿ (ಕಣಾಂಕ. ೬೭). ೨. ಪರಿಗೆ ಮಾಡಿಸುವ ವೃತ್ತಿಯವಳು; ಸೂಲಗಿತ್ತಿ: ಈ ಪೂಲ ಮಂತ್ರಸಾನಿಯರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಹಿಡಿಮ . . . ದೇಶಾಂತರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವರಂತೆ(ಕುಚ್ಚಾಕಾಂ. ೭೧೩). [ಮಂತ್ರ + ಸಾನಿ. / ತೆಲು. ಮಂತ್ರಸಾನಿ, ಮಂತರಸಾನಿ]

ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧ (ನಾ). ಮಂತ್ರದ ಬಲವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು: ಮಹನೀಯಂ ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಂ ಬಿಡೆ ಪಿಡಿದ ಮಹಾಮುದ್ರೆಯುಂ ಕೆಡದು ದುಷ್ಟಗ್ರಹಮಾದಂ ಶಾಂತಿಯುಂ ತಾಳ್ದುವ ತೆಜದೆ (ಶಾಕ್ಕೃಕ್ಷ. ೪-೦೫೬). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಮಂತ್ರದ ಬಲವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ.– ಶಕ್ತಿ: ಕಾಮೇಶ್ವರಮಂತ್ರಮುಂ ಲಕ್ಷಮಂ ಜಪಿಸಿ ಅದರ ಪತ್ತನೆಯ ಭಾಗ ಮುತ್ತುಗದ ಹೂವಂ ಹೋಮಮುಂ ಗೈಯಲು ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಯಪ್ಪುದು (ಕಣಾಂಕ. ೩೬೦); ಈ ರಾಕ್ಷಸನು ನನ್ನ ಮಗನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಶಕ್ತನಲ್ಲ; ಏಕೆಂದರೆ ನನ್ನ ಮಗ ತೇಜಶ್ಶಾಲಿ, ವೀರ, ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು (ಪಕಣಾ. ೮೬). ೨. ಮಾಟ, ವಶೀಕರಣ ಮುಂತಾದ ವಿದ್ಯೆ: ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿಯೊ . . . ಮೇಣ್ ವರೌಷಧತಂತ್ರಶಿಲಕಪ್ಪಿ ರಮಣರಿವರ್ಕೆವರೆ ವಶೀಕರಣ (ಕಬ್ಬಕ. ೦೩.೨೨). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆ (ನಾ). ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಬಳಸುವ ಅರಿಸಿನ ಅಥವಾ ಕುಂಕುಮದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿದ ಅಕ್ಕಿ; ಅಕ್ಷತೆ: ಆ ಪರಿತಪ್ತನಪ ಸ್ಪರ್ಶೆಗೆ ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆಯಾನಿತ್ತು (ಪಪಣಾ. ೪-೧೩); ನಿಮಿಲ ಭೂಸುರರುರುವ ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆಯು ಕೊಳುತಳ್ಳಿಜ್ಞೆಯ ಜಯರವದೊಡನೆ ರಥ ವೇಜಿಗಳನು ಗಲಿದ್ರೋಣ (ಕುಚ್ಚಾಕಾಂ. ೯-೦೩); ಬರಲಾ ಸ್ಪವಾಲಕಂ ಸೋದರರ್ವೆರಸಿ . . . ಪರಿಸಿ ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆಯನಿತ್ತು (ಕೃಪಾಣ. ೩-೦೯). [ಸಂ. ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತ]

ಮಂತ್ರಾಕ್ಷರ (ನಾ). ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ವರ್ಣ; ಮಂತ್ರಘಟಿತವಾದ ಅಕ್ಷರ: ಮಂತ್ರಾಕ್ಷರನಿಯಮದಿನಧಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಬರಿಸಿದೊಡೆ ಬಾಯಿ ದೇವಂ ಬಂದಂ ಮಾತ್ರಂ ಪೇಟ್ದೆನೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೦೨೪); ಎನಗಂ ಸಮ್ಮೋಹನಮಾದುದಕ್ಕುಮಂದಣ್ಣನ ಸೂನ್ಯತವಚನಮೆಂಬ ಮಂತ್ರಾಕ್ಷರದಿಂ (ಗಣಾಯು. ೦ ೬೨). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಾಗಮ (ನಾ). ಮಂತ್ರದ ಉಚ್ಚಾರಣೆ; ಮಂತ್ರಪಠಣ: ಪೊರೆಯುವ ಕೈಲಾಗುಮದ್ದಿನ ಕಮಳಜಳಮಂತ್ರಾಗಮವಲೆಚ್ಚತ್ತನೊಂದೇ ನಿಮಿಷವಲಿ ೧೯೫ (ಕುಷ್ಣ. ೦೦-೩೦). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಾಗಾರ (ನಾ). = ಮಂತ್ರಶಾಲೆ: ಮಂತ್ರಾಗಾರದಿಂದಂ ಕ್ಷಿತಿಪತಿ ಪೊಜಮಟ್ಟರ್ (ಶಂಪ್ರಪು. ೯-೦೩೦). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಾಧ್ವ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಮಹಾಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ ಸಾದಾಖ್ಯಿಗಳು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಲು ಸಹಾಯಕವಾಗಿರುವ

ಆರುಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮಂತ್ರರೂಪವಾದ ಮಾರ್ಗ : ವರ್ಣಾಧ್ವ, ಪದಾಧ್ವ, ಮಂತ್ರಾಧ್ವ (ಇವು ಮೂರು ಶಬ್ದಾಧ್ವಗಳು) (ಶಾಸನ. ೪ ೦೫೮) ; ಐವತ್ತೆರಡಕ್ಷರಗಳೇ ವರ್ಣಾಧ್ವ. ಈ ವರ್ಣಗಳ ಮೂಲಕ ಪದಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಇವೇ ಪದಾಧ್ವ. ಈ ಪದಗಳ ಮೂಲಕ ಮಂತ್ರಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಇವೇ ಮಂತ್ರಾಧ್ವ (ಶಾಸನೇ. ೫೨). 'ಷಡಧ್ವ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಮಂತ್ರಾಧ್ವನ್]

ಮಂತ್ರಾನುಷ್ಠಾನ (ನಾ). ಮಂತ್ರಸಹಿತವಾದ ವಿಧಿ. – ಉದಾಹರಣೆ : ವಿಧುವಿಶದಮಕೂಲಮನಕೋಭಂ ನಾನಾವಿಧಮಂತ್ರಾನುಷ್ಠಾನಪ್ರಧಾನ ನುಪವಾಸದಿಂ ಶ್ರಿರಾತ್ರಮನಿರ್ದಂ (ಅಭಿ. ೦೨-೬೪) : ಚಿನ್ನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ್ದ ಒಂದು ಗೋವಿನ ಉದರದೊಳಗೆ . . . ಕುಳಿತುಕೊಂಡು, ಮಂತ್ರಾನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಈಚೆಗೆ ಬಂದರು (ಪಾಂಡಿತ. ೫೬೬). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಾಲಯ¹ (ನಾ). = ಮಂತ್ರಶಾಲೆ : ಸಚಿವರೊತವರೆ ಪತಿ ಮಂತ್ರಾಲಯಕ ಬಂದು ಮಂತಣವಿರ್ದಂ (ಶತ್ರ. ೬-೨೦). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಾಲಯ² (ನಾ). ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಕರ್ನೂಲುಜಿಲ್ಲೆಯ ಅದವಾನಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ : ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರರು ಮಂತ್ರಾಲಯ(ಮಂಚಾಲಿ)ವನ್ನು ಸೇರಿಮೊಡನೆಯೇ ಪೊದಲು ಕುಲದೇವಿ ಮಂಚಾಲಮ್ಮನ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿದರು (ಭಕ್ತ. ೪೫೬) ; ಮಂತ್ರಾಲಯ . . . ಇಲ್ಲಿ ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಮಠ ಹಾಗೂ ಬೃಂದಾವನವಿದೆ (ಪಾಟೀಲ. ೩೫೬. ೧೬೬).

[ಠಿ ಇದು 'ಮಂಚಾಲೆ' (ಗ್ರಾಮ) ಎಂಬುದರ ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣ]

ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ, ಮಂತ್ರಾಳೋಚನೆ (ನಾ). ರಾಜಕಾರ್ಯ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಆಪ್ತರೊಂದಿಗೆ ಮಾಡುವ ಸಮಾಲೋಚನೆ. — ಜೆರ್ಜೆ: ವಿಲಾಸಭೂಷಿತ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯೊಳ್ ಮುಮರಾಜರಿಗೆ ಬಭ್ರುಯನಚ್ಚಿ (ಪಂಚಪು. ೬-೫೩ ೪) ; ಧರ್ಮರಾಯನು . . . ಧೌಮ್ಯಮಹರ್ಷಿಗಳನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ರಾಜಾಧಿಯಾಗದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ ನಡಸಿದನು (ರಾಷ್ಟ್ರಕೂ. ೪). **ಮಂತ್ರಾಳೋಚನೆ** : ದೇವಪುಟಿಗಣಂ ಪೆರೆದು ಬಹುವಿಧ ಮಂತ್ರಾಳೋಚನೆಯುನೆಸಗಿ (ಪಂಗಾಣಿ. ೨-೩-೨೬).

[ಸಂ. ಮಂತ್ರಾಲೋಚನ]

ಮಂತ್ರಾವಾಸ (ನಾ). = ಮಂತ್ರಶಾಲೆ : ಮಾನ್ದೆರದ ಮಂತ್ರಾವಾಸದೊಳ್ ಮಂತ್ರನಿಶ್ಚಿತನಾಗೀಗಡೆ ಕಾದಿದಲ್ಲದಿಳೆಯುಂ ನೀನೆಂತುಮೇನಿತ್ಕಪರ್ (ಕಂಕಪಾ. ೪-೪೭). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಇಂದ್ರ, ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ಅವಾಹನೆಯಾಗಿರುವರೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಬಾಣ ಮುಂತಾದ ಅಸ್ತ್ರ : ದನುಜ ಮನದಲಿ ಕಡುಗಿ ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರವನು ತೊಡಚಪನಾಹತಾಗ್ರದಲಿ (ಕಾಶಿ. ೨೨-೩೦) ; ಭೂತುರೇ ತರುಣ ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರಪ್ರತೀಕಾರಮಾತರ್ಯ ಮುಂಟಲಾ ನಿನ್ನೊಳದು ಲೇಸು (ಕೃಷ್ಣಾ.೪-೩೬). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಾಳೋಚನೆ 'ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ' ನೋ.

ಮಂತ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಮೇಲಪಾಠವಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಿಶ್ರಮವಿರುವವನು. ೨. ಮಂತ್ರಗಾರ ; ಇಂದ್ರಜಾಲಿಕ : ಎಬ್ಬದೊಂದು ರಕ್ಕಸಗಾಳಿ . . . ಮಂತ್ರಿಯ ಮುಂದೆ ಮಂತ್ರಕೆ ಬೆದರುತೋಡುವ ಮರುಳ್ಗಳನೆ ಹೋಲಿ ಧೂಳಿ ತರಗೆಲೆ ಕೃಣಂ ಕಸಕಡ್ಡಿಗಳ ಹಿಂಡು ಬೆದರಿವುದು (ಪಜ್ಜಂಗಿ. ೮೫-೦೩೬). ೩. = ಮಂತ್ರವಿದ ೨ : ದಪ್ಪನೊಳ್ ಕರಂ ಸುರಂಚಿರ ಶಾಂತಿಯಿಂ ನೆಗಟಿ ಮಂತ್ರಿ ಪೊಗಟ್ಕೆಯಂ ಮಂ[ಪಾಂಡವ. ತಂ]ತ್ರಿಯಲ್ಲನೇ (ಪಪಚ. ೬-೦೦೨). ೪. ಅರಸನಿಗೆ ಸಲಹೆಯೆನ್ನು ಕೊಡುವವನು: ಸಚಿವ: "ಮಂತ್ರೀ, ಬುದ್ಧಿಸಹಾಯಃ, ಅಮಾತ್ಯಃ, ಸಚಿವಃ — ಈ ೪ ಮಂತ್ರಿ (ಪಂಚತಂ. ೭೦-೪೭); ಮಂತ್ರಿ ಪುರೋಹಿತ ಶ್ರೀಕರೇಣಮುಂ ಸಾಸಿವ್ವರುಂ ಅಜಾಸೂರ್ವರುಂ ಸುಹೃಂ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಪಕ್ಷ. XXI. ೫೯-೬ ; ಪಹು ೫೪) ; ನಾನಾ ಚಮತ್ಕಾರವಂ ಅಱಿದುಲ್ಬಣ್ಣಿಂದೆ ಮಂತ್ರಿಯಾಗು (ಸೊಬಸಿಂಗ. ೭೭). ೫. ಪ್ರಜಾತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವನು : ಮಂತ್ರಿಗಳ ಮನೆಗೇ ಮೋಟಾರು ಹೋಯಿತು (ಮುಖೋಪಂ. ೭೪). 'ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಮಂತ್ರಿನ್]

ಮಂತ್ರಿತ (ಗು). ೧. ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ : ಸಲಯೆಯನ್ನು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ಮಂತ್ರ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ ; ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿದ : ವೇದವ್ಯಾಸ ಮಹಮುನಿ ಗಂಗೆಯೊಳ್ಮಲ್ಲದೇವತೆಮುಸರ್ಜಿಸಿದ ಮಂತ್ರಿ ಕೋದಕವನು ವರಪಲ್ಲವಪಲ್ಲವದ ಪೊಂಗಳಸಮುಂ ತುಂಬಿ . . . ಈದುಲ್ಕೆ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೪೪-೦). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಿತನ (ನಾ). ಸಚಿವನ ಪದವಿ. – ಹುದ್ದೆ : ಆತನು ನಿನಗೆ ಮಂತ್ರಿತನಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯನಾ (ಪಚಕ್ಷ. ೩-೬). [ಮಂತ್ರಿ + – ತನ]

ಮಂತ್ರಿತ್ವ (ನಾ). = ಮಂತ್ರಿತನ : ನಮ್ಮ ಕಥಾನಾಯಿಕ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರಿತ್ವ ಹೋಗಿ ಕೇವಲ ಶಾಖಾಭೋಗಿಕ ಪಾತ್ರ ಉಳಿದಿತ್ತು (ಶರಪ. ೨೨). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಿಪ (ನಾ). ಮಂತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯನಾವಪನು : ಭೂಸುರವರ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಸುತ ಲಿಂಗಮಂತ್ರಿಪಂ ವಿರಚಿಸಿದ ಕಬ್ಬಿಗರ ಕೈಪಿಡಿಯನಂಗೀಕರಿವುದುವಿಬುಜರ್ನಿರ್ಜಿಸಿಗಳು (ಕಬ್ಬಕೈ. ೦೦೦) ; ನೀಲಗಿರಿವಾಸಾತ್ಮಜಂ ಮಂತ್ರಿಪಂ ಕಥಿಸಿದಂ (ಪಾಪಕೈ. ೮೨-೨೬). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲ, ಮಂತ್ರಿಮಂಡಳ (ನಾ). ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದ ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ ಸಚಿವಸಮಿತಿ : ವಾಲಿ . . . ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲ [ಪಾಣಾ. ೪] ಮುದುನಾಪ್ತಪರಿವೃತಮುಮಂ ಬರಿಸಿ (ಪಂಚತಂ.೦೦-೦೬೯ ೪); ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ಅಥವಾ ಮಹಾಮಾತ್ಯನು. ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನೆಂದು ಭಾವಿಸುವುದು (ಕಾಸಾ. ೪೭೦). **ಮಂತ್ರಿಮಂಡಳ** : ಚುಂಬಿವಣೆಯ ನಂತರ ಪೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಮಂತ್ರಿಮಂಡಳವು ಸಭೆ ಸೇರಿತು (ಪಾಪ).

[ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಿಮಂಡಳ 'ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲ' ನೋ.

ಮಂತ್ರಿಸಂಪುಟ (ನಾ). = ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲ : ಮಂತ್ರಿಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಗಳು ಪಾಲುಸಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ನಿರ್ದೇಶನವ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತ ಬಂದಿವೆ (ಪಾಪಕ. ೪) ; ಮಂತ್ರಿಸಂಪುಟವು ದುರ್ಬಲವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿದಾಗ ರಾಜನು ಅದಕ್ಕೆ ಧೈರ್ಯ ಹೇಳಿ ಅದನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಪಡಿಸಬಹುದು (ಪಾಪಾ.ಅ. ೦೦೨). [ಸಂ.]

ಮಂತ್ರಿಸು (ಕ್ರ). ೧. ದುಷ್ಟ, ಯಾಗ, ಹೋಮ, ಪೂಜೆ ಮೊದಲಾದ ಧಾರ್ಮಿಕಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಲಿ ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸಲು ಅದನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸು : ಮಂತ್ರಿಸಿದ ಪಶು ಉಪಾಕೃತಮೆಂಬುದು (ಪಶಾಯಾ. ೬೯-೨೬೩). ೨. ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸು. — ಪಠಿಸು. — ಹೇಳು : ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿ ದೇವರ್ಷಿ ಪಿತೃಋತ್ವಮರನುಮತದಿಂ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮಂ ಮಂತ್ರಿಸಿ . . . ಹೋಮಮುಂ ಮಾಡುತ್ತಿರ್ದು (ನಾಗ. ೦೦-೯೬ ೪) ; ಮಣಿದೆಳೆಯರಂ ಪರಸಿದನು ಮಂತ್ರಿಸುತೆ ಓಂ ಶಾಂತಿಯಂ (ಕ್ರಿಪಾಪು. ೦೬೬-೮೨). ೩. ವಿಷ, ರೋಗ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಮಂತ್ರ ಹಾಕು : ಗಾರುಡಿಗರ್ ಬಂದು ಕಂಡು ತಮ್ಮಕಮ್ಮಱವದಿಂ ಮಂತ್ರಿಸಿದೊಡಂತುಂ ನಿರ್ವಿಷಮಾಗದಿರ್ಪುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೦೦೩-೦೩); ಗಾರುಡಿಗರು . . . ಬಂದು ಮಂತ್ರಿಸಿ ಹಾಗವಿಷದಿಂ ಮುಡಿದ ರಾಜನ

ನಾಗದಬಿಮ್ಮೀ ತಮ್ಮ ಕೈಯುಲೆನುತ್ತ ತೊಲಗಿದರು (ಪಪಪು. ೧೬-೫೩); ಮಂತ್ರಜಲದಲಿ ತೊಳೆದು ಘಾಯವ ಮಂತ್ರಿಸುತ ಕರ್ಪರದ ಕವಳದ ಯಂತ್ರರಕ್ಷೆಯಲವಯವನ ಸಂತೈಸಿ ಮಲಗಿಸುತ (ಕುಪ್ಪಾ. ೦೦-೫೬). ೪. ಬಾಣ, ಜಲ, ದರ್ಭೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯಶಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಲು ಯಾವುದಾದರೂ ದೇವತೆಯನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿ ಮಂತ್ರ ಹಾಕು : ಹರಶರಣರಂ ನೆನೆದು ಪಜ್ಜಾಕ್ಷರಿಯು ಮಂತ್ರದಿ ಮಂತ್ರಿಸಿದ ಸುರುಚಿರ ಭಸಿತಮಂ ತಳೆದು ತಾಂ ತೊಡಮಲ್ಕೆ ತತ್‌ಶೂಲೆ ಪರಿಪರಿಸಲು (ಪಪಪು. ೪೯-೨೯); ಬಿಸಿಪ ರಕುತವ ತೊಳೆತೊಳೆದು ಮಂತ್ರಿಸಿದ ಸಲಿಲವ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ (ಕುಪ್ಪಾ. ೦೦-೫೦); ಜಗಜಗಿಸುವ ಮೂಡಿಗೆಯಿಂ ತೆಗೆದು ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರವೃಂದಮಂ ಮಂತ್ರಿಸುತುಂ ಮಗಂಗೆಚ್ಚಂ (ಪಪಂ. ೩-೪೪). ೫. ಸಲಹೆ ನೀಡು; ಬುದ್ಧಿವಾದವನ್ನು ಹೇಳು : ಮಂತ್ರಿಸಲ್ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗ್ಮಿ ಗುರುವಸಿಷ್ಠನೀ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂ, ಭರತನಾತನ ಹಿಂದೆ ನವದನ್ (ಕ್ರಿರಾಪು. ೦೦೬-೦೩೦). [ಮಂತ್ರ + — ಇಸು]

ಮಂತ್ರೋದಕ (ನಾ). ಮಂತ್ರಪಠಣದಿಂದ ಪವಿತ್ರಗೊಂಡ ನೀರು : ಮಂತ್ರಪೂತವಾದ ಜಲ : ಕುಡಿಸಿದನು ಮಂತ್ರೋದಕವನೊಳಗಡಿ ಕರಾಳನು ಮುಟ್ಟಿ ಮಂತ್ರಿಸಿ ತೊಡೆದರಪಿಳ್ಳಾಪಧಿಗಳನು ನೃಪಸೇನೆಯೆರಡಱಲಿ (ಕುಪ್ಪಾ. ೪-೪೨). [ಸಂ.]

ಮಂಥ (ನಾ). ೧. ಕಡೆಯುವುದು. ೨. ಕಲಕುವುದು; ಅಲುಗಾಡಿಸುವುದು. ೩. ಕೊಲ್ಲುವುದು; ನಾಶಪಡಿಸುವುದು : ಅರಿಗಾ ಸಾಗರಮಾ ಮಂಥಮಾಥದುನಂತು ಒದಿತ್ತನೋ ಅವನೆ ಪೊರಗೆಮ್ಮನು (ಕ್ರಶಾ. ೧೯). ೪. ತುಪ್ಪದಿಂದ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಹುರಿಹಿಟ್ಟನ್ನು ತಣ್ಣೀರಿನಲ್ಲಿ ಪದವಾಗಿ ಕಲಸಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾನೀಯ. ೫. ಕಡೆಗೋಲು; ಮಂತು : "ಮಂಥಾಃ, ಮಂಥಃ . . . ಖಿಜಕಃ — ಈ ೫ ಕಡಗೋಲ್" (ಪಣಾಮು. ೪೩-೦೨೦). ೬. ಸೂರ್ಯ; ರವಿ. ೭. ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ. ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಣ್ಣುಬೇನೆ. ೯. ಕಣ್ಣನ್ನು ಪಿಸುರು. ೧೦. (ಯಾಗದ) ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸಲು ಉಜ್ಜುವ ಸಾಧನ; ಬನ್ನಿಯ ಕೊಡದು; ಅರಣಿ. ೧೧. ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತೊಳಸುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸೌಟು. ೧೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ. [ಸಂ.]

ಮಂಥನ (ನಾ). ೧. ಕಡೆಯುವುದು; ಮಥಿಸುವುದು : ಪದಗಜ ಬೃಂಹಿತಧ್ವನಿ ತುರಂಗಮ ಹೇಷಿತಘೋಷಮಾದಮೊರ್ದಲೆ ಪಯೋಧಿ ಮಂಥನಪಾಹಾರಮಂ ಗೆಲೆ (ಪಂಪಾ. ೩-೨೬); ಒಲಿದು ಮಂಥನವನ್ನು ಗೆಂಬುದೆಂ ಕಡೆಮೊಲಬರು (ಕ್ರಿಪಾ. ೨-೮); ಅನುಭವದ ಪಾಲೊಳು ವಿಚಾರಮಂಥನವಾಗೆ ಜನಿಯಿಪಂತಾ ಜ್ಞಾನನವನೀತಮದೆ ಸುಮಿವಂ (ಪುಂಪ್ರಸಿ. ೩೫೨). ೨. ಕಡೆಗೋಲು; ಮಂತು. ೩. ಅರಣಿಯನ್ನು ಯಾಗಾಗ್ನಿಗಾಗಿ ಉಜ್ಜುವುದು : ಬನ್ನಿಕೊರಡನ್ನು ಜೊತ್ತಾಗಿ ಮಂಥವ ಮಾಡಿದರೆ ಬೆಂಕಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ಕೂಪ). ೪. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯದ ಕೂಲಂಕಷವಾದ ಚರ್ಚೆ, —ವಿಚಾರ : ಮಾತಿಲ್ಲದೆ ಮಂಥನ [ಪಾಣಿಂ. ಮಥನ]ವ ಮಾಡಿ ಮೆಱೆದೆ ಬಸವಾ (ಪಂರಾ. ೪. ೦೩-೪೩). ೫. (ಮನಸ್ಸಿನ) ಕುದಿತ; ಹೊಯ್ದಾಟ : ಮಧುರಯಾತನೆಯ ಮಂಥನ ಎದೆಯಿಂದಿಳದು ಉದರಪತ್ರ ಕೊಸಳಿ (ಪಂಸಾ. ೩೨). [ಸಂ.]

ಮಂಥನಿ (ನಾ). ೧. ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಪಾತ್ರೆ, —ಗಡಿಗೆ : "ಮಂಥನೀ. ಗರ್ಗರೀ—೨ ಮೊಸರು ಕಡೆಯುವ ಗಡಿಗೆ. ಗುಡಾಣ" (ಕಣಾ. ೨೯೩). ೨. ಮರದ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹತ್ತಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ. ಮಂಥನೀ]

ಮಂಥರ (ಗು). ೧. ನಿಧಾನವಾದ; ಮಂದಗತಿಯ : ಮದಮಂಥರ ಗಮನಾಭಿಧಾನ ಮನ್ಮಥರಮ್ಯವ್ಯಾಪಾರವಿಫಲೀಕರಣಚತುರಾಬಲಾಜನಂ ಅಪ್ಪ ಜನಯೋಗಿಗೆ ನಿಕ್ಕುವಂ ಸ್ತ್ರೀಬಾಧಾಪರೀಷಹ ಜಯಮಕ್ಕುಂ (ಕಪ್ರ. ೬-೬೪). ೨. ಆಲಸ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಜಡವಾದ : ನಿರತಿಶಯಮಪ್ಪುಮದು . . . ಗುರುಜಘನಸ್ತನಸಭರಮಂಥರದೀಲಾಲಸವಿಲಾಸಿನೀಚಳತಂದೋಲ್ (ಕಣಾ. ೦-೭೩) : ಗುರುತರಪೀಧರಸ್ತನಭರೋರುಧರಸ್ಥಿತಿಯಿಂ ಸ್ವಭಾವಮಂಥರ ಗತಿಯವ್ವ ಕನ್ಯೆಗೆ . . . ಗರ್ಭದೊಳ್ ಧರಿಯಿಸಿದಚ್ಯುತಂ ಬಳಿಯ (ಪಗಾ. ೨-೮೪). ೩. ದಡ್ಡತನದ : ಮೂರ್ಖತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೪. ತಗ್ಗಾದ; ಕೆಳಸ್ತರದ. ೫. ಬಾಗಿದ; ವಕ್ರವಾದ. ೬. ಅಗಲವಾದ; ವಿಸ್ತಾರವಾದ. (ನಾ). ೭. ನಿಧಾನವಾಗಿ ನಡೆಯುವವನು : "ಮಂದಗಾಮಿ, ಮಂಥರಃ — ೨ ಮೆಲ್ಲಗೆ ನಡಿಯುವವನಃ" (ಅಕ್ಕಾಕೋ. ೨೫೬). ೮. ಸೋಮಾರಿ; ಜಡ; ಆಲಸ : "ಆಲಸಃ. ಶಿಥಿಲಃ . . . ಮಂಥರಃ— ಈ ೬ ಸೋಂಬಿಂ" (ಪಣಾಮು. ೪೯-೨೬೬). [ಸಂ.]

ಮಂಥರೆ (ನಾ). ೧. ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದವಳು; ಸೋಮಾರಿ : ಅಂತರ್ಮನ್ಯುಭಾರಾತಿಮಂಥರೆ ಪೆಂಡಿರ್ಗದು ಶಕ್ಯವಲ್ಲನಿಪವಸ್ಥಾ ಭೇದಮಂ ತಾಳ್ದಿದಳ್ (ಅಪಂಅಾ. ೨೫೬). ೨. ಕೈಕೇಯಿಯು ಗೂನು ಬೆನ್ನಿನ ಒಬ್ಬ ದಾಸಿ : ಪರಿದಾದಿಃ ವೃತ್ಸಾಂತವಿದನಾದುಃಖದಳ್ಳೆ ಪೂರ್ವಮಾಯಾತರುಣಿ ಮಂಥರೆ ಮಾಥಿಸಿ ಮನಸದಲಿ ಪೂರ್ವಸೂಚನವ (ಕಪಪ್ರ. ೨-೦-೨೦). [ಸಂ. ಮುಂಥರಾ]

ಮಂಥಾಚಲ (ನಾ). ದೇವಾಸುರರು ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆಯಲು ಕಡೆಗೋಲನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾವ ಬೆಟ್ಟ; ಮಂದರಪರ್ವತ : ದೇವ ಸಮುದಗ್ರಮಂಥಾಚಲೋದ್ಧರಣ ಜಯ (ಪಗಾ. ೩-೦೦೩ ಈಗ). [ಸಂ.]

ಮಂಥಾನ (ನಾ). ೧. ಕಡೆಗೋಲು; ಮಂತು : "ಮಂಥಾಃ, ಮಂಥಃ, ಮಂಥಾನಃ, ವೈಶಾಖಃ, ಖಿಜಕಃ - ಈ ೫ ಕಡಗೋಲ್" (ಪಣಾಮು. ೪೩-೦೨೦). ೨. ಶಿವನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. [ಸಂ.]

ಮಂಥಿ (ನಾ). ೧. ಕಡೆಯುವಿಕೆ. ೨. = ಮಂಥಾನ ೧ : "ವೈಶಾಖಮೆನ ಮಂಥಮೆನೆ ದಧಿವಿಘಾತಮೆನೆ ಮಂಥಿ ಮಂಥಾನಮೆಪ ಕಡಗೋಲದು" (ಪಾಂಗಣ. ೩೬-೬). [ಸಂ. ಮಥಿನ್]

ಮಂಥಿಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅಡುಗೆಗೆ ಬಳಸುವ ಅದರ ಕಾಳು; ಮೆಂತ್ಯ : "ಮಂಥಿಮಾನಲು ಮೆಂತೆಯಕೆ ನಾಮ ಮಕ್ಕುಂ" (ಪಾಂಗಣ. ೧೦-೬೬). [ಸಂ. ?]

ಮಂದ್ಯ 'ಮಂದು' ನೋ.

ಮಂದ್ಯ (ಗು). ೧. ನಿಧಾನವಾದ; ಚುರುಕಲ್ಲದ : 'ಮಂದಗತಿ' ಪರಾ. ೨. ಜಡವಾದ; ಆಲಸ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೩. ಮಂಕಾದ; ಕಾಂತಿಹೀನವಾದ : ಪಾನು ಗಿಡಗಳ ಮರೆಗಿದ್ದ ಮಂದಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಎರಳೆಯ ಎಳಗಂದಿನಂತೆ ಓಡಾಲು ತೊಡಗಿದೆ (ಕ್ರಪಸ. ೬); ಗರ್ಭಗುಡಿಯಿಂದ ಬರುವ ಮಂದಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪರವಶನಾಗಿ ನನ್ನ ಹೊಂದಿದ ಮಾದರಯಲ್ಲಿ ಕಾಲಿಟ್ಟರೆವು ಗತಿ (ಪಃಚಕ್ಕ. ೪೪). ೪. ದಡ್ಡತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಮೊದ್ದುತನದ; 'ಮಂದಬುದ್ಧಿ' ಪರಾ. ೫. ಮೃದುವಾದ; ಕೋಮಲವಾದ; 'ಮಂದಪವನ' ಪರಾ. ೬. ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ : ಪಾಟವಮಿಲ್ಲದ : ಶಾಶಕ್ರಜ್ಯಗ್ರಹ್ಯನಾಗೆ ನೃಪರಿಂ ಶುದ್ಧಾತ್ಮಕಂ ಮಾದದೃಷ್ಟಿ ನಿಜಸ್ತ್ರೀಸುತವೈಭವಂ. . . ಅಕ್ಕುಂ ನರಂ (ಜಾತ. ೦೬-೪೪). ೭. (ಆಲಂ) ಅಳ್ಕವಲ್ಲದ; ನೀರಾಗಿರದ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವ. ೮. ಗಾಢವಾದ; ದಟ್ಟವಾದ : 'ಮಂದಗಬ್ರುಲೆ' ಪರಾ. (ನಾ). ೯. ನಿಧಾನಗತಿಯುಳ್ಳದು : ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಅತಿ ಮಾದ : ಇನ್ನು

ಕೆಲವೆ ಅತಿ ದ್ರುತ (ಕ್ರಿಪಾರ. ೨೦೦). ೧೦. ಮೈಗಳ್ಳ; ಸೋಪವಾರಿ: "ಅಲಸಃ, ಶಿಥಿಲಃ, ಮಂದಃ, ಜಡಃ, ಜಿಷ್ಣುಃ, ಮಂಥರಃ ... ಈ ೬ ಸೋಂಬಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೪-೨೬೬). ೧೧. ಎಗ್ಗು; ದಡ್ಡ; ತಿಳಿಗೇಡಿ: "ಮೈಧೇಯಃ ... ಮಂದಃ, ವಿವರ್ಣಃ, ಮೂರ್ಖಿಃ, ಮಾಕ್ಷಶಾಸಿತಃ— ಈ ೧೧ ಅಱಿಯುದವಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೬-೦೫೦); ಅಂಧ ಮಂದರಂದವನ ನುಡಿಪಡೆ ಕೊಂದು ಬೈದುಲೇಕೆ (ಪೋಲಾಪು. ೨೦-೬೪); ಇವರು ... ಮಂದನಾಗಿದ್ದರೂ ಕಡುಗೆ ಜೇಗೋ ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಂದಿನಿಂದ ನಮ್ಮ ಈ ರಾಜಿತವಾಗಿ ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ (ಪಚಿ. ೦೯); ಕಂಧದವನಾದರೂ ಮಂದನಾಗಿರುವಾರದು (ಗಣಿ). ೧೨. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ಪಾಟವವಿಲ್ಲದಿರುವುದು: ಕಣ್ಣು ಮಾಸ್ರ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಂದವಾಗಿದೆ (ಪಾಂಡ. ೦೬); ಅವರ ಕಿವಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಂದವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಮಾತನಾಡಿದರೆ ಕೇಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಕೃಷ). ೧೩. ಅಳ್ಳಕವಾಗಿಲ್ಲದುದು; ಗಟ್ಟಿಯಾಗದುದು: ಸುರಮೇಹವೆಂಬುದು ... ತೆಗೆ ಮಂದವಾಗಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಇಹುದು (ಕೃಕ್ರಾ. ೧. ೫೬). ೧೪. ದಟ್ಟವಾದುದು; ನಿಬಿಡವಾದುದು; ಒತ್ತಾಗಿರುವುದು: "ನಿರಂತರಂ ... ವಿರಳೇತರಂ —ಈ ೫ ಮಂದಂ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೯-೪೨); ಸಣ್ಣಂ ನಡು ತಿಣ್ಣಂ ಮೊಲೆ ... ಕಣ್ಣಲರ್ಗಣ್ಣಿಮೆ ಮಂದಂ ಬಣ್ಣಿಸಲರಿದಪ್ಪ ಜಂಗಮವಾತೆಯ ರೂಪಂ (ಗಾಕ್ಕಾ. ೨೫೦ ಕಬ್ಬಿ); ಕಾಮಾ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದೊಸೆಗೊಳ್ ಪುರಿದ ಪಟ್ಟಾತಪಚೂರ್ಣದಂತೆ ಮಂದಮಾದ ಪೊಂದಾವರೆಯ ರಜದೊಳಂ (ಪಜ್ಜಿ. ೨-೪೩): ಬೆಂದ ಕೆಂದವನ್ನು ಕೊಂಡು ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಮಂದವಾಗಿ ಹರಡುವರು (ಕೂಚಿಂಸಾ. ೧೮). ೧೫. ದುಷ್ಟ; ಖಿಳ. ೧೬. ಭಾಗ್ಯಹೀನ: ದುರದೃಷ್ಟಶಾಲಿ: ಕಂದದೆ ಕಾಂದರೆ ಬಾರ್ವರ್ ಜಂದದಿ ಪಾಸುರಾಜಪುರಾಜಧರೆಯೊಳ್ಕಸುಜ್ಞ್ ಮಂದರ ಮಂದರ ಮಂದರ ವಂದರ ಕಳೆ ರೀತಿ ಪೀತಿ ಬಗೆಬುಲ್ಲವರೊಳ್ (ಪಚಿ.೬. ೦-೪೯). ೧೭. ರೋಗ. ೧೮. ಮದವೇರಿದವನು. ೧೯. ಆಹಾರವನ್ನು ಅರಗಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ಅಜೀರ್ಣ: ಮಗುವಿಗೆ ಮಂದವಾಗಿದೆ, ಹಾಲು ಕುಡಿಸಬೇಡ (ಪಾಂ). ೨೦. ಸುಲಭವಾಗಿ ಜೀರ್ಣಿಸದಿರುವ ಪದಾರ್ಥ: ಆಲೂಗಡ್ಡೆ, ಗುಬ್ಬಿಕೊಸರು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಮಂದವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಪಾಂ). ೨೧. ಅಜೀರ್ಣದಿಂದ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜ್ವರ: ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲೇ ಕಾತ್ರಿಯು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಜ್ವರವು ಮಂದವೆಂದು ಹೇಳುವುದು (ಪಾಧ್ಯ. ೦೨). ೨೨. ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಶನಿಗ್ರಹ: ಶಕಲಕ್ಷ್ಮಂ ಮಂದ ನೊಳ್ ಮೇಣ್ ಮಹೀಜನೊಳೊಂದಿರ್ದೊಡೆ ... ಲಗ್ನಜಂ ಪೊದುಗುಂ (ನಾಕಾ. ೬-೮೨); ಭಾಸ್ಕರ ಭೌಮಬುಧಸ್ಥಾಯಿಗಳು ಗುರುಮಂದರ ಭಿಘವಾಯಿಗಳು (ಕಾಜ್ಞ. ೨೨-೬). "ಮಂದವಾರ" ವರಾ. ೨೩. (ನಿಧಾನಗತಿಯ) ಅನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾತಿ: "ಭದ್ರಃ, ಮಂದಃ, ಮೃಗಃ. ಎಂದಿಂತು ಆನೆಗಳ್ ಮೂಜು ತೆಱದಕ್ಕುಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೬-೬೨); ನಮಸಿಪ್ಪಣಾಸೂತ್ರಧಾರರ್ ನಿಯಮಿಸುವರ್ ಭದ್ರ ಮಂದ ಮೃಗಸಂಕೀರ್ಣಸ್ವರೂಪ ನೃಪಕಾಗಳಂ (ಕೃಪ್ರ. ೨-೨೬). ೨೪. [ಸಂಗೀತ] ಕೆಳಸ್ವರದ ಧ್ವನಿ; ಮಂದ್ರಸ್ಥಾಯಿಯ ಧ್ವನಿ: ಆ ರಾಗಂಗಳಂ ಪಾಡುವಲ್ಲಿ ... ಮಂದ ಮಧ್ಯ ... ಸ್ಥಂಭನ ದೀರ್ಘಭೇದಗಳಂ ರವಮೀಲ್ಪಗಳಂ ತೋಱಿ (ಪಪಚಿ. ೨೫೬). [ಸಂ.]

ಮಂದಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಬಸಲೆ: "ಪೋತಕಿ ಮಂದ ಕಾಲಿ [ಪಾಣಿ. ಮಂಥಗಾಲಿ, ಮಣ್ಣಪಾಲಿ]ಯೆನೆ ಬಸಲೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗಾ. ೪೪-೪೬). [?]

ಮಂದಗತಿ (ನಾ). ನಿಧಾನವಾದ ನಡೆ, — ಚಲನೆ: ಅತಿ ಸುಗತಳ ದಿವಸೇತಳಕ್ಕವತರಿಸಿದಿಂದುಗತಿ ಮಂದಗತಿಯಿಂ ಜಸಮಂದಿರಮಂ ಬಲು ಗೊಂಡೊಳಗಂ ಪೊಕ್ಕ (ಪಂಪಾ. ೩-೦೩ ಪ); ಕಾಲ್ಮಂದಗತಿಗಲಸೆ ಸಗಮೊಗಂ ಬೆಳ್ಪುದೋ ... ಸುತಲಾಂಧನದ ಗರ್ಭದಿಂದೆ (ಕೃಬಾಚ. ೦೪-೪೨); ವಿಸ್ತರಣಪ್ರಗತಿ ವಿಕೆ ಇಂಥ ಮಂದಗತಿಮನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುಪ್ಪಿನೆ (ಕ್ಷಚಿ. ೬೨೩). [ಸಂ.]

ಮಂದಗಮನ (ನಾ). = ಮಂದಗತಿ: ಮಂದಗಮನದ ತಳತ ಮುಸುಕಿನ ಮೌಳಿಕಾಂತಯರ್ಕೆದಿತ್ತೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಕಾಜ್ಞ.೬. ೦೦-೩೦); ರಾಜಕುಮಾರನು ಮುಂದೆ ನೀಲನದಿಯ ಮಂದಗಮನವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ಮೈಮರೆತನು (ಪಚಿ. ೧೮). [ಸಂ.]

ಮಂದಗಮನೆ (ನಾ). ಮೆಲ್ಲಗೆ ನಡೆಯುವವಳು; ನಿಧಾನವಾಗಿ ಚಲಿಸುವವಳು: ಮಂದಗಮನೆ ಆಪನಾರೆ ಪೇಳಮ್ಮ ಮುಂದರಧರಗೋವಿಂದ ಕಾಣಜ್ಜ (ಕೃಗಂಡ. ೨-೬೦ ಪ್ರಾಬ); ಮಂದಗಮನೆಯು ಮಂದಹಾಸದ ವಿಲಾಸವುಂ . . . ವಿನೆಂದು ಬಣ್ಣಿಸುಹುದು (ಕೃಬಾಚ. ೦೯-೨೮); ಅಂದಳ ವನೇಱುವರೆ ಅಂದವರಿ ಸುಖಿಸುವರೆ ಮಂದಗಮನೆ ನಿರಿ ದೊರೆಯುವರೆ ಪಟದಿಗೆ ಬೆಂದದಿಂದಿಕ್ಕ (ಸಂಕ್ಷ. ೬೧೩). [ಸಂ. ಮಂದಗಮನಾ]

ಮಂದಗಟ್ಟಲೆ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲೆ; ಗಾಢಾಂಧಕಾರ: ಮಹಾವೀಥಿದ್ವಯದಿಂ ಮಹಾಗುಹಾದ್ವಾರವನೆದ್ದು ಮಂದಗಟ್ಟಲೆಯೊಳ್ ಮಣಿರತ್ನಕಾಣೀರತ್ನಂಗಳೊಳ್ ಬರೆದ ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯ ಮಂಡಲದ ಬೆಳಗು ಬೆಳಗ ಸಿಂಧುವಿನ ತಡಿಯಿದು . . . ನಡೆದು (ಪಪಪ್ರ. ೧-೪೯ ಪ). [ಮಂದ್ಯ + ಕಟ್ಟಲೆ]

ಮಂದಗಾತಿ (ನಾ). ಮೃದುಸ್ವಭಾವದವಳು; ನಿಧಾನಸ್ಥೆ: ಹಸ್ತದೊಳ್ ಹಸ್ತವಂ ಪಾಣಿತ್ರಿರುವ ಮಂದಗಾತಿಯಂ ನೋಡಿ ರಾಯಕು ನೋತು (ಕಾಗಂ. ೨೨೮-೦೦). [ಮಂದ್ಯ + — ಕಾತಿ]

ಮಂದಗಾಮಿ (ನಾ). ೧. ನಿಧಾನಗತಿಯುಳ್ಳದು. ೨. ಮೆಲ್ಲನೆ ಚಲಿಸುವವನು; ನಿಧಾನವಾಗಿ ನಡೆಯುವವನು: "ಮಂದಗಾಮಿ-ದುಂಥರಃ—೨ ಮೆಲ್ಲಗೆ ನಡೆಯುವವನು" (ಹಲಾಯು. ೨೫೮).
[ಸಂ. ಮಂದಗಾಮಿನ್]

ಮಂದಗಾಮಿನಿ (ನಾ). = ಮಂದಗಮನೆ: ಬಹುಮಂದಗಾಮಿನಿ ಬಹು ರೂಢ ಸಾಗಳಾ ನಿನ್ನ ಸತ್ಕೀರ್ತಿಯು ಪೆಣ್ಣು (ಇಜಾಚ. ೨೦೬-೦೮).
[ಸಂ. ಮಂದಗಾಮಿನೀ]

ಮಂದಜ (ನಾ). ಕಮಲ; ತಾವರೆ (?): ಮಂದಜಾಯುತನಯನ ಬಾರ ಮುಕುಂದ ಬಾರ ಮುಂಬಾರಿ ಬಾರ (ಜಾಗ. ೦೦-೦೦-೨೬). [?]

ಮಂದಜಾಸನ (ನಾ). ಕಮಲವನ್ನು ಪೀಠವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಬ್ರಹ್ಮ (?): ವಿಜಯಾಯನು ವೆಜಿಸಿದು ಮುಕುಂದನನು ಮೋಸಿಸಲು ಬಂದಾ ಮಂದಜಾಸನ ತನ್ನ ಮಾಯೆಗೆ ತಾನೆ ಗುಜಿಯಾಗಿ ನಿಂದು ಬೆಜಗಾಗುತ್ತಿರಲು (ಜಾಗ. ೦೦-೦೬-೧೪). [ಮಂದಜ + ಆಸನ]

ಮಂದಟ್ಟು 'ಮನದಟ್ಟು' ನೋ.

ಮಂದತನ (ನಾ). ಅಲಸ್ಯ: ಜಡತ್ವ: ಮಂದಿಯ ತನೆ ಕುದುರೆಯ ಕಟ್ಟು ಜೀವಿತ ಸಂದು ಬರಲಿ ಸುಭಟರಿಗೆ ಮಂದತನವ ಬಿಡು ಮಹಾಕಟಿಕೆ ಬೇಡ (ಕಾಂಚಾಂ. ೩೦-೩೬); ಕಾಂದು ಬಂದವಗೆ ಸೊಬಗೇಕೆ ಸೂಳೆಗೆ ಮಂದತನ ವೇಕೆ (ಪಚಿಕ್ಷ.೦೦೦೮). [ಮಂದ್ಯ + — ತನ]

ಮಂದತೆ (ನಾ). ನಿಧಾನ: ವಿಳಂಬ ಗತಿ: ಅವಳ ಅಲಸಗತಿಗೆ ಮತ್ತೊಂದಿಷ್ಟು ಮಂದತೆ ಬಂದಿತ್ತು (ಪಚಿಕ. ೩೦). [ಸಂ. ಮಂದತಾ]

ಮಂದತ್ವ (ನಾ). ೧. ನಿಧಾನ; ವಿಳಂಬಗತಿ. ೨. ದಡ್ಡತನ; ಮೌಢ್ಯ. ೩. = ಮಂದತನ. ೪. ಜೀರ್ಣಶಕ್ತಿಯು ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವುದು; ಅಜೀರ್ಣ: ವಾತಪಿತ್ತಂಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕ್ಯ ಕ್ಲೇಷ್ಮಕ್ಕೆ ಮಂದತ್ವವೆಯುವ

ದೊಂದು ಸನ್ನಿಪಾತ . . . ಪಾತಕ್ಷೀಪ್ಮಗಳಗಾಧಿಕ್ಯ ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಮಂದತ್ವ ಮಾದುದೊಂದು ಸನ್ನಿಪಾತ (ಪಾಪ್ಯ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಮಂದದೋಷ (ನಾ). ದೋಷಯುಕ್ತವಾದ ಪಚ್ಚೆಯ ಐದು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸವಿಲುಗರಿಯು ಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊದಿರುವ ಪಚ್ಚೆ : ದೋಷಲೇಕಾನ್ವಿತಂ ದುಷ್ಟಂ ದೋಷಮರ್ಧಗತಂ ದೋಷಲೇಶಂ ಮಂದ ದೋಷಮೆಂದಿಂತೀ ಪಂಚವಿಧಮಾದ ಸದೋಷಜಾತಿ ಮರಕತಮುಂ ಪೇಳ್ದಂ (ಜಾಣಕ್ಯ. ೨-೧-೬೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಮಂದಪವನ (ನಾ). ಮೃದುವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ ; ಮೆಲ್ಲನೆ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ : ಎಸಗಿತ್ತಂದನಾನುಕೂಲಮಂಪಾದನಂ (ಕಂಕಣಾ. ೯-೧೬) ; ಗಾಳಿಮುಸ್ಸು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದ ವೇಗವಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಮಂದಪವನವೆನ್ನಬಹುದೋ, ಎಂದರೆ ಯುವತಿಯ ಮಂದಗಮನದೊಡನೆ ಹೋಲಿಸಬಹುದೋ, ಇದು ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು (ಪಟೀ. ೩೨. ೦೬೨). [ಸಂ.]

ಮಂದಪ್ರಕೃತಿ (ನಾ). ಆಲಸ್ಯ ; ಜಡತ್ವಭಾವ ; ಸ್ವಲ್ಪ ಮಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಇದೊಂದು ಹೊಸತನವೂ ಫಲಪ್ರದವೂ ಆದ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ರಮವೆಂದು ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ಗಣಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷ. ೨೦೯). [ಸಂ.]

ಮಂದಫಲ (ನಾ). ೧. ಕಡಮೆಯಾದ ಆದಾಯ.— ಉತ್ಪತ್ತಿ : ಕಳೆದ ವರ್ಷ ಕಪ್ಪು ಧಾನ್ಯಗಳ ಪೈರುಗಳು ಮಂದಫಲವನ್ನು ಕೊಟ್ಟವು (ಕೃಷಿ). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] " ಸೂರ್ಯನೀಚದಿಂದ (ಅಥವಾ ಚಂದ್ರ ನೀಚದಿಂದ) ಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಉದಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಇರುವ ಕೋನದೂರ : ನೀಚಾಂತರ ; ಮಂದಫಲ. ಸೌರಕೃಂಗಾಂತರ " (Anomaly- ಇಂಗ್ಲಿ). [ಸಂ.]

ಮಂದಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಅಜ್ಞಾನ ; ಮೂರ್ಖತನ : ಮಂದಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ನೀವು ಮಾಬಂದಸ ಮಱೆಯಲಿ (ಭೂಕೈ. ೨-೨೮೩-೩) ; ಅವನು . . . ಮಂದಬುದ್ಧಿಯು ಅಡಂಬರವೃತ್ತಿಯೆಂದು . . . ಮನದಟ್ಟಾಯಿತು (ಕೃಮು. ೪೪೩). ೨. ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು ; ದಡ್ಡ ; ಹೆಡ್ಡ : ಮಂದ ಬುದ್ಧಿಯವರಿಗೆ ಅಂತಹುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು. ನಿನಗಲ್ಲ (ಜಃಕೋಸಂ-೦೦). [ಸಂ.]

ಮಂದಭಾಗ್ಯ (ನಾ). ೧. ದುರ್ದೈವ ; ದುರದೃಷ್ಟ : ತಂದೆ ತಾಯ್ಗಳ ಸೇವೆ ಒಂದುದಿನ ಮಾಡಿಲ್ಲ ಮಂದಭಾಗ್ಯದ[ಜಾಣಂ. ೧] ಫಲಕೆ ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲ (ಭೂಂವ. ನಾ. ೨-೦೯-೩). ೨. ದುರದೃಷ್ಟಶಾಲಿ ; ಅದೃಷ್ಟ ಹೀನ: ಇಂದಿನಾಹವ ಶೇಷ ಲೇಸುಮಂ ಮಂದಭಾಗ್ಯನು ಕಾಸು ನಿಶಿತ್ಸೈದಂ ಮಾಡುವುದೇನು ನಿಮ್ಮೊಳು ಕದನ ವೇತ (ಕಾಣ್ಮಕ್ಕ. ೦೩-೦೦); ಅಂಧನಿಗೆ ಕತ್ತಲೆಯಿಲ್ಲ, ಮಂದಭಾಗ್ಯನಿಗೆ ದರಿದ್ರವಿಲ್ಲ (ಗಾಣ). [ಸಂ.]

ಮಂದಭಾಗ್ಯತೆ (ನಾ). ಅದೃಷ್ಟಹೀನತೆ ; ದುರದೃಷ್ಟ : ಪಂಡೀವು ಮಂದಭಾಗ್ಯತೆಯುಮಂ ದೈವದ ದಾರುಣತೆಯುಮಂ . . . ಭಾಮಿಸಿ ನೋಡಿ (ಕಾಕಂಪ್ರ. ೧೩೨). [ಸಂ. ಮಂದಭಾಗ್ಯತಾ]

ಮಂದಮತಿ (ನಾ). ೧. = ಮಂದಬುದ್ಧಿ ೧ : ತಂದೆ ಸತ್ಕ ಮೇಲೆ ನೂಱುಮಂದಿ ವಿಪ್ರರಿಗುಣಿಸಿ ತಮ್ಮ ತಂದೆ ತೃಪ್ತವಾದನೆಂಬರು ಮಂದ ಮತಿಯು ಜನಗಳು (ಭೂಂವ. ೦-೦೩೦-೪). ೨. =ಮಂದಬುದ್ಧಿ ೨ : ಮಂದಮತಿಯಾಗಿ ಮನುಳಿ ಕಾವದ ಕಟ್ಟವೆಮ್ಮನು ಬಲ್ಲಿದೆ ಬಯಸಿದೆ (ಕಾಣ್ಮಕಾ. ೦-೪೦) ; ಮಂದಮತಿಯೋ ನಾನು ಮದಸಜನಕನು ನೀನು (ಶ್ರೀಂಕ. ೪-೪೦ ಪದ್ಯ) ; ಮಂದಮತಿಯಲಿ ತರ್ಕ ಸಲ್ಲ (ಕಂಪ್ರ. ೦೩-೪). [ಸಂ.]

ಮಂದಮರುತ (ನಾ). =ಮಂದಪವನ : ಪನಿಪ ಪಿಪ್ಪೊಲಲ ಹಿಪುಡೀಕರಂಗಳೊಳ್ ಪುದಿದ ಮಂದಮರುತಂ . . . ಒಗೆದ ಬೆಮರ್ಗಳಪತಿಸುವಿನಂ (ಜಾಂತಪು. ೪-೭೯). [ಸಂ.]

ಮಂದಮಾರುತ (ನಾ). =ಮಂದಪವನ : ಅನಂತಲತಾಲಲಿತಾಂತವನಾಂತ ಸೌರಭಭರವಂದರಂ ಸೊಗಯಿಸುಂ ಪುರಸಂದನಮಂದಮಾರುತಂ (ಜಂಪ್ರಪು. ೦-೦೦೦); ಬಗುಮಿಗೆಯು ಪಿರಿಮಳದ ಕಂಪಿನ . . . ಸೊಗಸ ಸೇರಿಸಿ ಮಂದ ಮಾರುತನಪ್ಪದನು ಪಡಗನ (ಶಂಪ್ರಾಶ. ೦೦-೪೩) ; ಸುಮಲತೆಗಳ ಪರಿಮಳದ ಬತ್ತರಿಸಿ . . . ಮಂದಮಾರುತವು ಬೀಸುತ್ತಿರಲಿನಿಸು (ಶಂಪು. ೨೩-೦).

[ಸಂ.]

ಮಂದಯಾನ (ನಾ). = ಮಂದಗತಿ : ತೋರನಿತಂಬಭಾರಕಲಸುತ್ತವೆ ಪೋಪಳ ಮಂದಯಾನಮುಂ (ಜಾತುಂತ. ೨೦-೩೩). [ಸಂ.]

ಮಂದಯಿಸು. ಮಂದಯ್ಸು, ಮಂದವಿಸು. ಮಂದೈಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ದಟ್ಟವಾಗು : ಸಾಂದ್ರವಾಗು : " ಮಂದಯಿಸು—ಸಾಂದ್ರತ್ವೇ (ದಟ್ಟವಾಗು)" (ಕಮಾ) ; ರಸ ಪೃಥ್ವಿತ್ಯಪ್ತೇಜಾಕಾಶದೊಳನಲಪಥ ಧಾರಿಣಿ ಚಿಕ್ಕದೊಳ್ ಕಾಳಸಗೊಂಡತ್ತೆಂಬಿನಂ ಮಂದಯಿಸಿ ನಿಜಪರಾಲೋಕನ ಪ್ರಸರಕ್ಕೆ ಪ್ರಸರಕ್ಕೆಳಿತ್ತೊ ಪಾಗರ್ಂ (ಕಾಪ್ರ. ೦೪ - ೪೩) : ಪಳಿಂಗಗರ್ಭಾಬೆಯು ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನವಾಗಿರೊಂದು ಬೆಳಗು ಮಂದಯಿಸಿ ಪೊಜಮ್ಮಿಸಿ (ಕವ್ಪಾ. ೦೩-೪೩) ; ಮಂದಯಿಸಿದ ಘೋರತಮಂ ಮುಸುಕಿ ತ್ತಿಳೆಯಂ (ಪಾಪ್ಯ. ೩-೦೪). ಮಂದಯ್ಸು : ೨. ಒಟ್ಟಿಗೂಡು : ಗಾಂಪಾಗು : ಘೃಂಗೀವ್ಯಂದಮನುಜ್ ಸೋವೆತ್ತುಂ ಮಂದಯ್ಸು ಮಗುರ್ಲಿ ಗಟ್ಟವರ್ಲಿಯಲಿಸಗುಂ (ಗಿಶ. ೩-೧೦). ೩. ನೀರಾಗಿಲ್ಲದಿರು : ಗಟ್ಟಿಯಾಗು : ಪೊರೆದ ಪುಡಿಯುಸೊಡನೊಪನೆ ಬೆಮರ ಬಿಂದುಗಳ್ ನಾಂದೆ ಮಂದಯ್ಸಿದಳ್ಗೆಸಜ್ಜೋಡಿದು ಜೆಡೆಗೊಂಡು ಸಗವೊಗವು ಪಾಗಲಾಗೆ ಕರಂಗಿಪ ಮಸಿದು ಕಂಚಿಗಳೆನಿಸಿ ಪೊಸಲಂ ಮುಸುಂತೆ ವಳಕವಲ್ಲರಿಗಳೊಳಂ (ಜಾಕ್ಷ. ೪-೬೦ ಪ). ಮಂದವಿಸು : ೧. ಮಂದವಿಸಿ ಮುಸುಕಿದ ಮಹೀರುಹಪ್ರಸೂನವನು ಕುಶ ಕೇಳ್ದುಮಿತ್ತಾನಂದನನು ಒಳ ಕೊಗಿದು ಹೂಡಿದನಸಮಮಾರ್ಗಣವ (ಕವಿರಾ. ೩-೩-೨೨). ಮಂದೈಸು: ೧. ಪೊವಲೊಳ್ ನೀಳ್ದ ಪೊದಟ್ಟು ಪರ್ವಿ ಪರಪಂ ಕೈಕೊಂಡು ಮಂದೈಸಿ ದಾಣದೆ . . . ಪುದಿದಾ ದಂಪತಿಯಂ ಪುದುಂಗೊಳಿಸಿ ಲೋಕಾ ಧ್ವರ್ಯಮಂ ಮಾಡಿ ಕೊಂದುದು ಕೃಷ್ಣಾಗರುಧೂಪದಧೂಮನಿವಹಂ (ಅಪ್ಪ. ೩-೨೩) : ಮುಂದೊಂದು ಮಾಂದೈಸಿದ ಮರದಡಿಯೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ನ್ನೆಗಂ (ಕಾಣ್ಕ್ಷ. ೦೨-೦೩ ಪ). ೨. ಮಂದಸ್ಮಿತಮಧುರವಿಲೋಚನದಿಂ ಮಂದೈಸಿದ ನೃಪಸುತರಂ ಪೋಡುತ ಕಂದರ್ಪನ ಪಬ್ಬದ ಕರಿ ವೆಳ್ಳನೆ ನಮಂತೆಯ್ದಿದಳು (ಜಪಂಗಾ. ೩-೨೬) ; ಮಂದೈಸಿದಲಜ್ಜೋಪಮಂ ಕಂಡು ಪಿಂಡೆಯಿ ಪೊಸಜೀವನುಂಡು . . . ಮುಂಬರಿವ ಭವರಿವಿಂಡಿಂ . . . ಬಸಂ ಮನಂಗೊಂಡಾದು (ಹಾಪಪ್ಪ. ೩೪-೨). ೪. ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅಧಿಕವಾಗು: ತರುಣಿಗೆ ದೇವ ನಿಜಾಮುಸ್ಮರಣದೆ ಮಂದೈಸಿ ಮೈಯೊಳುನ್ಮೆದ ಪ್ರಳಕಾಂಕುರನಿಕರಂ ಕುಸುಮಾಯುಧರಸಪಾತಕ್ಕಗಿದು ತೊಟ್ಟು ಕವಚ ವಿದೆನಿಸುಂ (ಜಾಪಂಅಂ-೩೩೦) ; ಹೊಗಳುತ್ತೆ ಹೊಂಗುತ್ತೆ ಮಂದೈಸಿ ಪಲ್ಲವಿಸಿ ಪ್ರಳಕದಿಂ ಪೊಣ್ಮುತ್ತೆ (ಕಂಪಂರಾ.ಕೀ- ೨೪೩-೪) : ಮಂದೈಸಿದ ಲಜ್ಜೆ ಯಿಂದೆದ್ದ ನುಡಿವಳು ಮುಂದಣ ಕಾರ್ಯದ ತೆಱನ (ಶ್ರೀಪಾಂಲ. ೬-೭).

[ಮಂದ್ರ + —ಇಸು]

ಮಂದಯ್ಸು ' ಮಂದಯಿಸಂ ' ನೋ.

ಮಂದರ೩ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಕೆಳಸ್ವರದ ಧ್ವನಿ : ಮಂದ್ರಸ್ಥಾಯಿ : "ಮಂದರ–ಮಂದ್ರ=ಕೆಳದನಿ" (ಕರ್ನಾಟ. ೪೪) : ಮಂದ್ರಂ–ಮಂದರಂ, ಮಂದಿರಂ (ಕಾಶಾಬು. ೦೩೭ ಪ್ರಾಣ್ಯ.). ' ಮಂದರಶ್ರುತಿ ' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ಮಂದ್ರ]

ಮಂದರ೪ (ಗು). ೧. ನಿಧಾನವಾದ ; ಮಂದವಾದ : ' ಮಂದರ ಯಾನ ' ಪರಾ. ೨. ದಟ್ಟವಾದ ; ಸಾಂದ್ರವಾದ. ೩. ದೃಢವಾದ.

೪. ಹೆಚ್ಚಾದ; ಅಧಿಕವಾದ. (ನಾ)- ೫. ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು; ಇದು ಏಷ್ಟಕುಲಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೆಂದೂ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ಇದನ್ನು ಕಡಗೋಲನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆಂದೂ ಭಾವಿಸಲಾಗಿದೆ : ಮಂದರಕ್ಷುಭಿತಪಯೋಧಿನಾದದಿಂ ಗಜಿ ಗರ್ಜಿಸಿ (ಕಸಚ. ೫೦-೪) ; ಸೊರಡಿಗಳ ಪಜಾವೆ ದುಂದರ [ಪಾರ್ಶ್ವ. ೨೦೭] . . . ಬಿಂಗಳೆ ಪಡುವೆ ಮಪಂಸದುಜ್ಜ್ವಂತ (ಕೀರ್ತಿವ. ೬-೨೭೬). 'ಮಂದರಧರ' ಪರಾ. ೬. ಕೈಲಾಸ : 'ಮಂದರ ನಿಲಯಂ' ಪಾರ್ಶ್ವ. ೭. ಸ್ವರ್ಗ : ದೇವಲೋಕ : ಕೋಪದಿ ದಾಡದಿಸೆ ಭೂಮಂದರಂ ಸಡಿಗಳ್ಳೆ (ಶಾಂಪು. ೨೬-೪೨). ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಮಂದಾರ : ಮಂದರ-ಪೋಭಿಮ ದೃಶ್ಯ. ಹೂಗಳು ತರತರದ ಬಣ್ಣಗಳ್ಳವು. ಕಟ್ಟಿಗೆ ಗಟ್ಟಿ. ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತವೆ (ಶಾಂಗೆ. ೧೬). ೯. ಒಂದು ರಥದ ಹೆಸರು : ಬಾಹುಬಲಿವಿಗ್ರಹ ಸುಮಾರು ಬಡಿ ಎತ್ತರವಿದೆ. ಇದರ ಮುಂದಿರುವ " ತೇರಿ "ಗೆ ಮಂದರರೆಂದು ಹೆಸರು (ಜೈಮ್ಯು. ೨೦೬). ೧೦. ಎಂಟು ಅಥವಾ ಹದಿನಾರು ಎಳೆಗಳಂಳ್ಳ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ. ೧೧. [ಜೈನ] ದೇವತೆಗಳು ತೀರ್ಥಂಕರರಿಗೆ ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಸ್ಥಳವೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಪರ್ವತ : ಮೇರು : ಮೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಮೆಬ್ಬಂದುಂದಲೆಯಾಗಿರ್ದುದು ದೇವದಂಪತಿರತ ಶ್ರೀಸುಂದರಂ ಮಂದರಂ (ಆಪಪು. ೭-೫೦) ; ಜಗತೀವಿಖ್ಯಾತಮಂದರಕ್ಕೆ ನಡೆಯಲ್ ಪೇಟ್ಟು (ಶ್ರೀಪು. ೦೨-೨೯). [ಸಂ.]

ಮಂದರಧರ (ನಾ). ೧. ಸಮುದ್ರಮಥನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೂರ್ಮಾವತಾರದಿಂದ ಮಂದರಪರ್ವತವನ್ನು ತನ್ನ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಧರಿಸಿದ ವಿಷ್ಣು : [ಶಂಸಿ]ಮುಂದದಿಂ ಮಹಿಧರಂಗಳೊನ್ನತಿಯಿಂದೆ ಸಂದ ಮಂದರಧರಧರಣಾಭುಗಳ್ ಪಸುವುತೀತಳರಕ್ಷಣಾವ್ಯಕ್ತರಪ್ಪ ಪಾಲ್ಕಡಲಿವ ನೀಶರಂ ದಶರಥಂ ಪಡೆದಂ ತನಜಾತರಂ (ಶಾಪಂಪು. ೬೦೦) : ಮಂದರ ಧರನೀಕ್ಷಿಸಿ ಸಂಕ್ರಂದನಪಯಪೇನಿಮಿತ್ತಮಿದಮಿದು ಚಿತ್ರಂ ಎಂದು ಬೆಗೊಳ್ಳುದುಂ (ಪಪು. ೪-೭೬). ೨. ಗತಿಸಿದವನು ; ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥ : ನಂದತಿದಂ ದಿವಿಜಾಗಾಸಂಪತಿದಂ ಕೊಂಡು ಚೇದಿಪತಿಯೊಳ್ ಪೋರ್ದಿಂ ದುಂದರಧರನಾಪಪೊಳ್ ದುಂದರಧರರಾರಿಪತರೆಂದುಂಬಿನಗಂ (ಪಾಂಪು. ೩-೧೩). ೩. [ಛಂದ] ಅರಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವಿಷ್ಣುಗಣ : ಮಂದರಧರಗಣಮೆಸೆದಿರೆ ಪೊದಲೊಳ್ . . . ಭಮೋವತಂಸ (ಛಂಚೂಡಾಮ. ೩-೨೫). [ಸಂ.]

ಮಂದರನಿಲಯ (ನಾ). ಕೈಲಾಸದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು : ಶಿವ : ಸಿಂಧುಜೂಟನೆ ಪಾಹಿ ಶ್ಯಾಮಸಾಗಸುಖಿ ಪಾಹಿ ಮಂದರನಿಲಯನೆ ಪಾಹಿ (ಪ್ರೌತಕ. ೨೦-೧೩). [ಸಂ.]

ಮಂದರಯಾನ (ನಾ). ನಿಧಾನವಾದ ನಡಗೆ : ಮಂದಗಮನ : ಬಿಸರುಹನೇತ್ರೆಯೊಳ್ಳಡಂ ಪೊದಬ್ದುದಾ . . . ಮಂದರಯಾಪಪೊಡರ್ತಿತು (ಪಾಪಂ. ೨೦೪-೦೨). [ಸಂ.]

ಮಂದರಶ್ರುತಿ (ನಾ)- = ಮೇದರ್ಯ ; ಅವರ ತಂಬೂರಿಯ ಮಂದರ ಶ್ರುತಿಯ ತಂತಿಯಾ ಒಂದು ಶ್ರುತಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು (ಸಂಗಾಶ. ೨೩). [ಮಂದರ್ಯ + ಶ್ರುತಿ]

ಮಂದರಿ (ನಾ). ಜಾಪೆ : ಪುಕ್ಕಳಿಗೆ ಮಲಗಲಿಕ್ಕೆ ಮಂದರಿ. ಮಂದರಿ ಹರಿದರೆ ಪಟ್ಟಡ. ಪಟ್ಟಡ ಹರಿದರೆ ಮಂದರಿ ಕೊಡಿಸಿ. ಅವನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು (ಕೀಪಚ. ೬). ' ಮಂದಲಿಗೆ ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಮನ್ಸಿರಿ ; ತುಳು. ಮಂದಿರಿ, ಮಾಂದ್ರಿ = ಮಗ್ಗುಲಾ ಹಾಸುಗೆ; ತೊದ. ಮೊದರ್ಯೆ. / ಪಾಡಾ. ಮಾಂದರೀ. / ಸಂ. ಮಂದುರಾ]

ಮಂದಲಿಗೆ (ನಾ)- = ಮೇದರಿ : ಮಾಯಿಗಿಕ್ಕಿದ ಅಕ್ಕಿ ಒಕ್ಕಿವ ಮಂದಲಿಗೆ ಯಲ್ಲಿ ಮಾಂದಲಿಗೆ ಆಪಲಾಜದ ಹಿಂಗಿ ಒಕ್ಕಿವ ನೆಲಕ್ಕೆ (ವೀಚಕಾ. ೨೩೦-೬೦೯); ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು ಒಂದು ಪಂಚೆಯನ್ನು ಹೊದೆದು ಮಂದಲಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿದ್ದರು (ಕಸಂಕ್ಷಿ. ೫೯).

ಮಂದಲಿಸು (ಕ್ರಿ)- ತಪ್ಪನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೇಳು : ಬೂಮಲಿಸು : ಶವ ಸ್ತ್ರೀಯ ಕೂಡೆ ತಪ್ಪ ಮನೆಯೊಳಿರುವ ಗಿಡು ಕೂಡಯೂ ಅರಸು ಮಂದಲಿಸಿದ ವೃತ್ತಾಂತಮುಂ ಪೇಳಲು (ಕ:ಚ. ೯) ; ನಿಮ್ಮೆಳ್ಳರುಂ ಕಡಿದೊಟ್ಟು ಬಿಡದ ಚಿಲ್ಲಿ ಭೂತಕೆ ಬಲಿಯನಿಕ್ಕುವೆ . . . ಎಂದು ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರಿದಿರಿ ಮಂದಲಿಸಿ (ಕವಂ. ೩೩೬-೦೬) ; ಅರಸಿನವರು ಮಂದಲಿಸಲಾಗಿ ಪವಾಜರು ಯುದ್ಧಂ ಪುಸಾ ಕೈದೋಡಿಸಿಕೊಂಡೂ (ಕ್ಷತ್ರ. ೪೯). [ದೇ.॥ ತುಲು. ಮಂದಲಿಂಡು = ಅಡ್ಡಾಡಿಸು, ಜೋಡಿಸು, ಎಚ್ಚರಿಕೆ ನೀಡು, ಬೆನ್ನಿಸು, ಪ್ರಶ್ನಿಸು]

ಮಂದವಾರ (ನಾ). ಶನಿವಾರ : ದಂಡನಾಯಕರುಂ . . . ಆಷಾಢ ಬಹುಳಪಮಮಿಮಂದವಾರ ದಕ್ಷಿಣಾಯನಸಂಕ್ರಾಂತಿಯಲು . . . ಸ್ಪರ್ಧವ ಮಕ್ಕಂ ಮಾಡಿ (ಕಾಣ್ಣ. ೦೬-೨೯ : ೩೧೬೬) ; ಪರಜಯ (ಸೌ)ವತ್ಸರಂ ವಿಷುತಸೇಷ್ಮಯುತಂ ಸಿತಪಕ್ಷವಾಪ್ತಮಿಷದಿಗತಂ ಪುಂದ ' ವಾರಮೊಳ್ (ಪಪು. XII, ೩೮೬. ೮೮-೮೬: ೧೨೨೪ ೪). [ಸಂ.]

ಮಂದವಿಸು ' ಮಂದಯಿಸು ' ನೋ.

ಮಂದವೇಗ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ರತಿಭೇದದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಂಗಡಿಸಿದ ಮೂರುಪ್ರಕಾರದ ಪುರುಷವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ವೇಗಗತಿಯಿನಾಯ್ತು ಮಂದವೇಗ ಮಧ್ಯವೇಗ ಚಂಡವೇಗನೆಂಬ ಪೆಸರು ಪುರುಷರಿಂಗೆ ಸುರತದೊಳ್ (ಪಪಪ. ೪-೩೬) ; ಬಗೆಗೆ ತಂದು ಸತಿಯನಿಚ್ಛೈಯೊಗೆಯೆ ಪೆರೆವನವಗೆ . . . ಮಂದವೇಗನೆಂಬುದಂ (ಪಪಪ. ೪-೩೦). [ಸಂ.]

ಮಂದವೇಗಿ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಸಂಭೋಗದಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನಳಾದವಳು: ವೇಗಗತಿಯಿಜಾಯ್ತು . . . ಸುರತದೊಳ್ ತೂಗಿದಂದದಿಂದೆ ಮಂದವೇಗಿ ಮಧ್ಯವೇಗಿ ಚಂಡವೇಗಿಯೆಂಬುದಾದುದುಲೆಯಿರ್ಗೆ (ಪಪಪ. ೪-೩೬). [<ಸಂ. ಮಂದವೇಗಿನಿ]

ಮಂದವೇಗಿನಿ (ನಾ). = ಮಂದವೇಗಿ : ಮಂದವೇಗಿನಿ ಮಧ್ಯವೇಗಿನಿ ಚಂಡವೇಗಿನಿಮುರೇಂ ತ್ರಿವಿಧರತಿಭೇದಕಾಂತೆಯರಿಂ (ಪಪಗ. ೪೫೯) [ಸಂ. ಮಂದವೇಗಿನಿ]

ಮಂದಸ ' ಮಂದಸು ' ನೋ.

ಮಂದಸು, ಮಂದಸ, ಮಂದಾಸನ, ಮಂದಾಸು (ನಾ)- ೧. ಪಟ್ಟಿಗೆ ; 'ಮಂದಿಸಿಪ : ತಳಾಜನಂ ಮಂದಸಿನೊಳಗಿಟ್ಟುತ್ಪಲಮಾಲೆ ವೃಥುವನೆಂದಳ್ (ಜಾತಿಪು. ೬೯) ; ಪಡೆಯೆ ಮಗನಂ ನಿಧಾನವಸಮವಂತೆಮ್ಮೆಲಿಟ್ಟು ಪೊಸ ಮಂದಸಿಯೊಳಾಗಡೆ ಗಡ ಬಿಟ್ಟರ್ಜಗುನೆಮು ಪುಡುವಿನೊಳ್ (ಅರಣಿ. ೨-೮೨) ; ಈಪೆಂದ್ರನುರ್ದಿದ ಮುಂಸಿಂದ ಮಂದಸಿನ ಮುಚ್ಚಳನುಂಗಲು ದಿಂದೆ ಮಿಂಟಿ (ಜಾಗ. ೬-೩೦) ; ಮೊಗವ ನೋಡದೆ ಮಂದಸಿನೊಳು ನಿಸ್ಸೀ ಚ್ಚಿಲ್ಲ ಮಗಳನಿಸಿ ಬೀಗದೊಳು ನಗರವ ಪೊಜಮಿಯಿಸು (ಜಾಜಿ. ೬-೩೬). **ಮಂದಸ** : ೧. ಆ ಮಂದಸಮಂತು ನೀರೋರ್ದಂದು ಪರಿಯಬೊಂದು ಮಿಸ ಬೆನ್ನಂ ತಾಗಿ . . . ಮೇಗೆ ನೆಗೆದ ಮಂದಸಂ ಸಿಡಿಲ್ ಬಡಿದೆ ಸುಭ್ರಮಂ ಸತ್ತು (ಕಪಚಂ. ೦೩೯-೬) ; ಕರ್ಣಂಗಳ ತುದಿಯೊಳ್ ಸುಬ್ಬಿ ನಿರ್ಗತಂ ತೋಱೆ ಪತಿಗೆ ಮಂತ್ರಿಗಮಾದಭ್ಗರ್ಣದೋರ್ಮಂ ಮರಣಾ ಸ್ವರ್ಣದ ಕರ್ಮುನದ ಮಂದಸಂ ಪುಗಿಸಿದೊತಂ (ಅಷ್ಟಾ. ೨-೦೯) ; ಬೆನ್ನ ಭೂಮಿಯನುಳಿಸ ಕಂಡುದು ಹೊಪ್ಪ ಮಂದಸವಾ ಹರಾಗ್ರುದಿ (ಶಾಂಪು. ೬-೨). **ಮಂದಾಸನ** : ೧. ರೋಣಾಪವಾದಕ್ಕೆ ಹೆದರಿದ ಕುಂತಿಯು ಒಂದು ಮಂದಾಸನದೊಳಗೆ ರತ್ನವನ್ನು ತುಂಬಿ ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಆ ಮಗು

ವ್ಯಟ್ಟು ಮುಮುನಾನದಿಗೆ ಬಿಟ್ಟಳು (ಕಬ್ಬಿಣಾ. ೦೦). ೨. ದೇವರ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನಿಡುವ ಪುರ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಮಂಟಪ : ಮಂದಾಸನವಲ್ಲಿದ್ದ ದೇವರ ಮೂರ್ತಿಯು ಸಮಭಾಮೋಹದವಾಗಿತ್ತು (ಕೂಡ). ಮಂದಾಸು : ೧. ಆ ಸುಕುಮಾರನಮೊಮು ಮಂದಾಸಿನೊಳ್ ರಾಸಿಮಾಡಿದ ರತ್ನಸಹಿತ ಆ ಸಜ್ಜಿರಿಂದುರಿಸಿ (ಸಭಾಷ್ಯ. ೩-೦೮೩). ೩. ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಬಂಧಿಸಿಡುವ ಸಾಧನ ; ಪಂಜರ ; ಬೋನು : ಘೋಟದರನು ಅಟ್ಟಿದ ಮಂದಾಸಿನೊಳು ಶಜದ ಪೇಲಿಟ್ಟೊಂದು ದುಷ್ಟಪಾಜಿಮನು ಕರವೊಪ್ಪವೆತ್ತು (ಜಾಗಶಾ. ೯-೦). [<ಸಂ. ಮಂಜೂಷಾ./ತೆಲು. ಮಂದಸ]

ಮಂದಸ್ಮಿತ (ನ್ತ) ೧. ನಸುನಗೆ ; ಮುಗುಳ್ನಗೆ ; ಮೆಲ್ನಗೆ : ಹಸುಮುಸ ನೋಡಿ ತಲೆಮೊಗಿದನು ಮಂದಸ್ಮಿತಮುದುತಮುಖಕಮಳ ನೊಲವಿನಲಿ (ಕುಣ್ಣಕ. ೨೬-೨೬) ; ಶಿದನುವಿಗಣ್ಣನ ಬೆಳುದಿಂಗಳೊ ಎನೆ ನೋಟದ ಮಂದಸ್ಮಿತರುಚಿ ತಣ್ಣನೆ ತೆಜದ ಸೂಸುತಲೆಲ್ಲಿಡೆಗೆ ಬೆಳಗೆ (ಗಕಚ. ೨-೭೬). ೨. ಮಂದಹಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು : ಆ ಮಹಾಪುರುಷನು ಏನೆಯುವಂತನಾಗಿ ಮಂದಸ್ಮಿತನಾಗಿ ಶಾಂತಲೆಯುಪ್ಪ ನೋಡಿದನು (ಜಾಂತಣಾ. ೪೨). [ಸಂ.]

ಮಂದಸ್ಮೇರ (ನಾ) ಹುಸುಗುಳುನಗೆ ; ಮಂದಸ್ಮಿತ : ಮಂಜುಳ ಮಂದಸ್ಮೇರವಕ್ತ್ರಂ ವಿಸುಗೆ (ರಾಷಡೇ. ೦-೦೩೨); ರಾಜನು ಮತ್ತೊಂದು ಮಂದಸ್ಮೇರವನ್ನು ಕುಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಿನುಗಿಸಿ ಸುಮ್ಮನಾದನು (ಸಚಿ. ೦೦೬). [ಸಂ.]

ಮಂದಹಸಿತ (ನಾ).=ಮಂದಸ್ಮಿತ ೧ : ಅಂದದೊತಪೆಯ ಪೊಸೆಗಳಿಂ ವೆಮಸೆಂತ್ಕುವಾ ಮಂದಹಸಿತದ ಕೊಲಿಪೊ (ಪುಸಂಗ. ೦೬೭). [ಸಂ.]

ಮಂದಹಾಸ (ನಾ).=ಮಂದಸ್ಮಿತ ೧ : ಲಲಿತಾನನಾಬುಜವಲರ್ದೆಸುಮದು ಮಂದಹಾಸದಿಂ ಮಂದಿಸರಾ (ಪಾಪ. ೩-೩೨); ಮುಂದೆ ಬರುತಿಮ ಭೀಕರ ಬರವಿಗೆ ಮಂದಹಾಸವಲಸುನ ನೋವಿನೆಸಕ (ಶಾಕಾಂ. ೩೫-೦೨). [ಸಂ.]

ಮಂದಳ ' ಮನೆದಳ ' ನೋ.

ಮಂದಾಕಿನಿ (ನಾ). ಗಂಗಾನದಿ: ದೇವನದಿ : "ಮಂದಾಕಿನಿ. ವಿಯದ್ಗಂಗಾ. ಸ್ವರ್ಣದೀ. ಸುರದುರ್ಗಿಕಾ–ಳಿ ಆಕಾಶಗಂಗೆಗೆ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿಡ್ಡಾಂಕ. ೨೨); ಆದಾರ್ಯವೀರ್ಯಂ ಸೂರ್ಯದಿನಮದು ಮಂದಾಕಿನಿಯಂ ವಿಯಾಲೆದು ಬಂದು (ಹಂಕಪಾ. ೯-೭೦ ೩); ವಿಸ್ತಾವಸರ್ಜಕವಿದಿವ್ಯತೀರ್ಥ ಮಂದಾಕಿನಿ ಪವಿತ್ರೀಕೃತತತ್ಪಿಳೋಷನಂ (ಧಾಪು. ೩-೨-೦೩೬; ೨೦೩೬); ಮುಂದಾಕಿನಿಯಮ್ಮು ಬಿಸಾಂ (ತಲೆಮಾಲ್ಲಿ) ಧರಿಸಿನಶೋ. . . ಆ ಅಂಧಕಾಸುರಸಂಹಾರಕನೂ . . . ಆವ ಭಗವಂತನು ನಿನ್ನನ್ನು ಸರ್ವದಾ ರಕ್ಷಿಸಲಿ (ಕ್ಕಾ೨೬೫. ೯೯). [ಸಂ. ಮಂದಾಕಿನೀ]

ಮಂದಾಕಿನೀನಂದನ (ನಾ) ಗಂಗಾನದಿಯ ಮಗ; ಗಾಂಗೇಯ; ಭೀಷ್ಮ : ಮಂದಾಕಿನೀನಂದನನ ಮಾತ್ರಿಂಗೆ ಜುಪುನಂದನನಾನಂದಮಸಕ್ಯನಾಗಿ ದೇವಕೀನಂದನನಂಗಸ್ಪರ್ಶಮಿಮೆತ್ತುವಾಗಳ್ (ಹಂಕಣಂ. ೨೩೩-೦೩) ; ಮಂದಾಕಿನೀನಂದನಂ ನಂಪಿಯೆ ಕೇಳ್ದ (ಕಗಚಿ. ೦೬-೦೭ ೩). [ಸಂ.]

ಮಂದಾಕ್ರಾಂತ (ನಾ). [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹದಿನೇಳು ಅಕ್ಷರಗಳ ಅಕ್ಷರ್ಷಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಪ್ರತಿಸಾಲಿನಲ್ಲೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮಗಣ, ಭಗಣ, ನಗಣ, ತಗಣ, ತಗಣ ಮತ್ತು ಎರಡು ಗುರು– ಹೀಗೆ ಬರುವ ನಾಲ್ಕುಸಾಲುಗಳುಳ್ಳ ವರ್ಣವೃತ್ತ: ಮೌವನಾಕ್ರಾಂತ ಮಂದಾಕ್ರಾಂತಂ ಪ್ರಶ್ನಂ ನೆಗಲ್ದುದಿಳೆಯೊಳ್ (ಕಂಡೋಂಬು. ೨-೦೦೩). ಮಂದಾಕ್ರಾಂತಂ ನೆರೆಯೆ ಮುಖನಂತವ್ಯಯಂಗದ್ವಯಂ ಮೇಣ್ (ಕೃಷ್ಣ. ೩೩). [ಸಂ. ಮಂದಾಕ್ರಾಂತಾ]

ಮಂದಾಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಮಂದವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು; ಬೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು. ೨. ವಾಚಿಕ: ಲಜ್ಜೆ : "ಹ್ರೀ. ಲಜ್ಜಾ . . . ಮಂದಾಕ್ಷಂ...ಈ ೬ ಲಜ್ಜೆ" (ಅಣಪು. ೧೩-೧೦೩). [ಸಂ.]

ಮಂದಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ೧. ದೃಷ್ಟಿವಾಟವಿಲ್ಲದಿರುವ ಕಣ್ಣು : ಮಂದವಾದ ಕಣ್ಣು : ಮಂದಾಕ್ಷಿ ನಮಗಿಹುದು ಬಲುದೂರ ಸಾಗದದು (ಮುಗುಳ. ೧೪). ೨. ದೃಷ್ಟಿವಾಟವಿಲ್ಲದವಳು; ಸರಿಯಾಗಿ ಕಣ್ಣುಕಾಣದವಳು: ರಥಿತಾವಿಡೆಯೋಗ್ನಿಮಂದಾಕ್ಷಿನಶೋರಸಂ. ರೂಕ್ಷರೂಪದ ರಾವಣಂ ಕಂಡು ಮಂದಾಕ್ಷಿ, ಜಿಬಿರಿ, ಬೇಡಂಗೆತ್ತಳ್ (ಕ್ರಿಣಾಡಾ. ೨೬೯-೦೬೭).

[ಸಂ. ಮಂದಾಕ್ಷೀ]

ಮಂದಾಗ್ನಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಬಿರವಾದ ಉರಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಬೆಂಕಿ ; ಜಿಜ್ಞು ಶಾಖವಿಲ್ಲದಿರುವ ಬೆಂಕಿ : ಒಲ್ಕೆಸ್ಪಯಲ್ಲಿ ಅರುಬಳ್ಳ ಪುಜ್ಜಿಗೆಯನ್ನು ಹಸ್ಸಿ- ಮಂದಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಕಾದಿಸಿ, ಬಾಲದಲ್ಲಿಳುಸಿ ಅಭ್ಯಂಜನವನ್ನು ಮಾಸಿಸಲು ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು (ಪಥ್ಯ. ೧೦). ೨. ಗುಪ್ತವಾದ ಬೆಂಕಿ: ಸುಪ್ತಾಗ್ನಿ : ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮರದಲ್ಲೂ ಮಂದಾಗ್ನಿ ಮಂಡಿರುವುದನ್ನು ಅವರು ಅರಿತಿದ್ದರು (ಜಾಸಾ. ೬೬). ೩. ಜಠರಾಗ್ನಿಯ ನಾಲ್ಕು ಸ್ಥಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಕಫದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಕಾರ : ದೇಹದಲ್ಲಿ ಜಠರಾಗ್ನಿಯು ತಾಲ್ಕು ತೆರನಾಗಿರುವುದೆಂತೆಂದೊಡೆ–ಮಂದಾಗ್ನಿ ತೀಕ್ಷ್ಣಾಗ್ನಿ ವಿಷಮಾಗ್ನಿ ಸಮಾಗ್ನಿಯೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಅಗ್ನಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮದಿಂ ಮಂದಾಗ್ನಿ. . . ಈಯಾಗಿರುವುದು (ಪಥ್ಯ. ೦೬); ತಿಂಯಿಯು ನೋಡಿ ಹಾಗಾಗಿ ಮಂದಾಗ್ನಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಒಳ್ಳೊಳ್ಳೆ ಜೀರ್ಣಕಾರಿ ಮಾತ್ರೆ ಲೇಹಗಳನ್ನು ಪಾಡಿಸಿಕೊಟ್ಟರು (ಪಣಾಗಿ. ೩೬). ೪. ತಿಂದ ಆಹಾರವು ಪಚನವಾಗಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಂತಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಅಮ್ಯತಾದಿಯೋಗ . . . ಊರ್ಧ್ವತ್ಯಜೆ. ಮಂದಾಗ್ನಿ. ಗ್ರಹಣಿ. ಸಂಗ್ರಹಣಿ ಈ ವ್ಯಾಧಿಗಳೊಳು ಒತಮುಳ್ಳುದು (ಪಥ್ಯ. ೦೦). [ಸಂ.]

ಮಂದಾನಿಲ, ಮಂದಾನಿಳ (ನಾ). ೧. ಮೆಲ್ಲಗೆ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ: ಮಂದಮಾರುತ : ಮಂದಾನಿಲಂ ತೆಂಕಣಂ ಬರೆ ಚೈತ್ರಂ ಕಾಡುವಳ್ಳ ಲಾಜತತಿಯೋ ಪೇಲ್ಂದಿನಂ ಪುಷ್ಪಮಂಜರಿಯಂ ತನ್ನನಿರ್ಣಾಪೂರಕ ಮನತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯದಿಂ ನೋಡಿದೆಂ (ಕಾಡಂಪು. ೭೦); ಪರವೆನಾಡಿಯರ ಮೆಯ್ಯ ಸುಗಂಧಂ ಪೊರಮಲಾದ ಸಕಲಪರಿಮಳಮಂ ಕವರ್ತಗೊಂಡಾ ಮೋದಭರದಿಂ ಮಂದಾನಿಲನಾಗಿ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಬಂದು (ಹಂಕಪಾ. ೦೪-೭೬). ೨. [ಛಂದ] ಮಂದಾನಿಲ, ಲಲಿತ, ಉತ್ಸಾಹ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ರಗಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಾಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ನಾಲ್ಕುಮಾತ್ರೆಯ ಸಾಲ್ಕುಗಣಗಳಂ ಎಂದರೆ ಹದಿನಾರುಮಾತ್ರೆಗಳಿರುವ, ಅಪ್ಯಂತಪ್ರಾಸವುಳ್ಳ, ಹಾಗೂ ಪಾದನಿಯಮವಿಲ್ಲದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : ಮಂದಾನಿಲ ಲಲಿತೋತ್ಸವವೆಂದೀ ರಗಳೆಗಳ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ (ಕಂಡೋಂಬು. ೩-೦೨೦ ಅಷಕ್ಕ); ಉತ್ಸಾಹ, ಮಂದಾನಿಲ, ಲಲಿತ ಎಂದು ಮೂರುವಿಧವಾದ ರಗಳೆಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುವ (ಕೃಷ್ಣ. ೩೩). **ಮಂದಾನಿಳ** : ೧. ಮಂದಾನಿಳನಲಿವವೆ ಮಾಕಂದಂ ವಿಚಿತಿಳಲತಾ ಸಮೇತವಮಲ್ಲಂತು . . . ಒಸೆದುದಾ ಸೈಪಚಿತ್ರಂ (ಕುತ್ತಿ. ೩-೦೨೩). [ಸಂ.]

ಮಂದಾನಿಲವೃತ್ತ (ನಾ). [ಛಂದ] ಪಂಕ್ತಿಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ; ಪ್ರತಿಸಾಲಿನಲ್ಲೂ ಹತ್ತುಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ನಾಲ್ಕುಸಾಲುಗಳ ವೃತ್ತ : ಶೀತಕರೋರ್ವೀಧರಮಾರುತಶೀತೋಪಾತಪರಂ ಬಂದಿರ್ದೊಡ ಪಂತುಂ ಭೂತಳಕೆಲ್ಲಂ ಸಂದುವಿದೆತ್ತಂ ನೀತಿಯುತೇ ಮಂದಾನಿಲವೃತ್ತಂ (ಕಂಡೋಂಬು. ೩-೦೦೬). [ಸಂ.]

ಮಂದಾವಿಳ 'ಮಂದಾನಿಲ' ನೋ.

ಮಂದಾರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಅದರ ಹೂವು; ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆದಾಗ ಹುಟ್ಟಿದ ಐದು ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೆಂದು ನಂಬಿಲಾಗಿದೆ: "ಮಂದಾರಃ, ಪಾರಿಜಾತಕಃ, ಹರಿಚಂದನಃ, ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಃ, ಸಂತಾನಃ –ಈ ೫ ದೇವರ ಮರಂಗಳ್" (ಹರಿಹರ. ೨೨-೦೩); ನಮೇರು ಮಂದಾರ ಸಂತಾನಕ ಪಾರಿಜಾತಂಗಳೆಂಬ ಪೂಗಳಂ ಸುರಿಯುತ್ತಂ (ಪಜ್ಜಾಣ. ೧೧-೬); ಸಿರಿಯುಂ ಮಂದಾರಮುಂ ಚಂದ್ರನನಮಲಮಣಿತ್ರೀಣಮುಂ ಮಾಣದಂತಃ ಕರಿಸಿರ್ದಾ ಪೂರ್ಣದುರ್ಗಾರ್ದ್ರವ ದೊರೆಗೆಱವಂದತ್ತು. . . ಆ ಸ್ವಾವಗೇಹಂ (ಸಂಪ್ರಕೃ. ೩-೩) ; ಈ ವನದಿ ಮಂದಾರ ಆಗೊಮ್ಮೆ ಈಗೊಮ್ಮೆ (ಶಪ್ರಾ. ೧೦. ೬-೦). ೨. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ; ಅರ್ಕ: "ಅರ್ಕಾಪ್ಯಃ . . . ಮಂದಾರಃ, ಅರ್ಕವರ್ಣಃ – ೭ ಎಕ್ಕಗಿಡ, ಯಕ್ಕೇಗಿಡ, ಸೂರ್ಯವೃಕ್ಷ" (ಶಿಶಾ. ೨೩. ೦೩೦). ೩. ದತ್ತೂರದ ಗಿಡ. ೪. ಸ್ವರ್ಗ. ೫. ಆನೆ. [ಸಂ.]

ಮಂದಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: ಬಗಿನಿ ಪಜಾರಿ- ಮಂದಾರಿ ದೇಮಾರಿ . . . ಬೋರೆಗೆಸೆದವ (ಕೀಂಪ್ರಾ. ೦೩-೦೩). [ಸಂ. ಮಂದಾರೀ]

ಮಂದಾರಿಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ರೂಪ–ಮಂದಾರಿಕ. ತುಪ್ಪಕರೆ" (ಲಪ್ರಾ. ೦೫೦). [<ಸಂ. ಮಂದಾರಕ]

ಮಂದಾಸನ 'ಮಂದಸನ' ನೋ.

ಮಂದಾಸು 'ಮಂದಸು' ನೋ.

ಮಂದಾಸುದಲೆ (ನಾ). ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಂತಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ತಡಿವಲೆ ತಟ್ಟಿವಲೆ ಹಾಸುದಲೆ ಬೀಸುವಲೆ . . . ಮುಂದಾಸು [ಪಾಣಂ. ಮಂದಸು]ವಲೆಯು ಹೊಱಗಳ ಮೊತ್ತಮಂ ಕಂಡಪಾದಯ್ಯನು (ಷೋಡಶ. ಕು. ೨೦೦; ಪಡಣ. ೪-೪ ನೋ). [ಮುಂದಾಸು (<ಮಂದಸು) + ಬಲೆ]

ಮಂದಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಜನಸಮೂಹ; ಜನತೆ: ಸಿರಿಯೆಂಬುದೊಂದು ಸಂತೆಯ ಮಾಂದಿ ಕಂಡಮ್ಮಾ ಇದ ನೆಚ್ಚಿ ಕಡುಪೇಡ (ಪಪಪ. ೦೩೪); ಮಾಂದಿಯಾಳ್ದ ರಾಜ್ಯ ಕಂದನಿಲ್ಲದ ಭಾಗ್ಯ ಬಂಧುವಿಲ್ಲದ ಬಾಳುವೆಯು ಜಗದೊಳಗೆ ಬಂದಪ್ಪಲ್ಲ (ಷಪಾಕೃ. ೩-೦೦೬) ; ಮುಂದಿ ಹೇಗವರೆಂದು ಹಂದಿತಿಸ್ಸಬಹುದೆ ? (ಬಾಪ). ೨. ಜನ; ವ್ಯಕ್ತಿ: ಸಂದಣಿಸಿದುದು ಕೇರಿ ಕೇರಿಯ ಮುಂದಿ ಮಾಡೆ ಮಾಡೆ ಮೇಲೆ ಘನತರವ್ಯಂಜವದಲಿ (ಕುಣ್ಯಪ. ೦೩-೫೫); ತಂದೆ ಸತ್ಪ ಮೇಲೆ ಸೂಜುಮಂದಿ ವಿಪ್ರರಿಗುಣಿಸಿ ತಮ್ಮ ತಂದೆ ತೃಪ್ತನಾದನೆಂಬರು ಮಂದಮತಿಯ ಜನಗಳು (ಪಶಿಪ. ೦-೦೪೦-೪); ನೀವು ಅಮ್ಮೋದಮ ಮುಂದಿ ಜನರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆಂದೆನಿರುವಿರಿ (ಕೀಚಪಾ. ೦೫೫). ಮುಂದಿಗೆ ಬರಿಸು = ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಬಹಿರಂಗಗೊಳಿಸು: ಕನಸಿನೊಳಾದೊಡಮಿವಿರುವಾಕಾಡದೆ ಕನಲದೆ ಕಲಹವೆಸಗದೆ ಮನೆಯೊಳಗಿರುವೆನ್ನ ಮುಂದಿಗೆ ಬರಿಸದೆ ಮಾಪನನ್ನನ ಮನ್ನಿಪಿಸು (ಪಪಾ. ೩-೪೪). ಮುಂದಿಗೆ = ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಜನರ ಮುಂದೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು: ಮುಂದಿಗೆವರಿಸು[ಪಾಣಂ. ಮುಂದಿಗೆಳಸು] ಪಾಪಿ ಕೌರವನದು ಮುಂದಲೆಪಿಡಿದು ಸ್ಫೀಭ ಬಂದು ಒಳಕಾರ್ಣ್ಯವಾಸದೊಳೆನ್ನನೆಳೆದೊಸ್ದು (ಕಾಪ್ರಾ. ೩. ೩೯). 'ಮುಂದೆ' ಪರಾ.

[ದೇ.ಇ ತಮಿ. ಮುನ್ನು=ಸಭೆ, ಗೋಷ್ಠಿ ; ತುಳು. ಮುಂದಿ, ಮುಂದೆ ; ತೆಲು. ಮುಂದಿ ; ಕೋಲಾ. ಮುಂದೀ]

ಮಂದಿ$_2$ (ನಾ). (ಉಕ್ತ) ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಬೆಲೆಯ ಇಳಿತ; ಅಗ್ಗ: ಈಗ ಬಹಾಟೆ ಮುಂದಿಯಾಗಿದೆ (ಬಾಪ). [← ತೆಲು. ಮಂದಾ. ಮಂದೀ]

ಮಂದಿರ (ನಾ). ೧. ವಾಸಮಾಡುವ ಕಟ್ಟಡ; ಮನೆ; ಭವನ: "ಆವಾಸಃ . . . ಗೇಹಂ, ಕುಟಿ, ಮಂದಿರಂ . . . ಅಲಯಃ — ಈ ೩೦ ಮನೆ" (ಹರಿಹರ. ೪೯-೦೩೩) : ಕಂಸಮಹಾಮಂದಿರಮಧ್ಯದ ಮಣಿಗೃಹದಿಂದಗಲದೆ ನಲಿಯುತಿರ್ದರಾ ದಂಪತಿಗಳ್ (ಪಗಪ. ೨-೩೨) ; ಅನೆಗೊಂದಿಯ ವೃಷಭೇಶ್ವರಪಾತ್ರವು ತನ್ನ ಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ವಿನೋ ದೋಜಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ, ಇರಲು ಹುಚ್ಚನು ಅವನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದನು (ಶಾಪ. ೦೩) . ೨. ಹೆಂಡತಿ ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಂಸಾರ, – ಕುಟುಂಬ : ಮುರಾಂತಕ ನಿಂದು ಮನದೊಲವಿನಲಿ . . . ಮಂದಿರದ ಸುಕ್ಷೇಮಶುಭವನಂದು ಕೇಳಿದು ವೀಳೆಯವನಾ ಮಂದಿಗತ್ತನು ದೇವ (ಕಾಪ್ರಾ. ೭-೩೪). ೩. ದೇವಾಲಯ; ಗುಡಿ. ೪. ನಗರ; ಪಟ್ಟಣ: "ಮಂದಿರಂ—೧. ಮನೆ. ೨. ನಗರ" (ಸಂಪ್ರಕೃ. ೪೦೭). ೫. ಕುದುರೆಯ ಲಾಯ; ಅಶ್ವಶಾಲೆ: "ವಾಜಿಶಾಲಾ, ಮಂದುರಾ—ಈ ೨ ಕುದುರೆಯ ಮಂ(ದಿ)ದುರಂ" (ಹರಿಹರ. ೩೦-೦೪೦). [ಸಂ.]

ಮಂದಿರಪ್ರವೇಶಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮನೆಯೊಳಗನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸು: ಈ ಕನಕಲೋಚನಂ . . . ಪೊಸಲೊಳ್ ಮೆಜ್ಜಿದು ಮಂದಿರಂಪೊಕ್ಕ (ಪಂಪ್ರ. ೪೬-೩). [ಮಂದಿರ + ಪೊಗು]

ಮಂದಿಲ 'ಮಂದೀಲ' ನೋ.

ಮಂದಿವಾಳ, ಮಂದೆವಳ, ಮುಂದೆವಾಳ, ಮಂದ್ಯಾಳ (ನಾ). ೧. ಓರಿಮೆಯಿಲ್ಲದವನು; ಜನಸಾಮಾನ್ಯ; ನಾಡಾಡಿ: ಮುಂದಿವಾಳನ ತೆಜದ ಸರನೊಳು ಸಂದುದೇ ಕಾಳಗವು ನಿನ್ನಿಂ ಬೆಂದುದೆಯೆನ್ನಿಂದಲು (ಕಷ್ಕಿಕಿ. ೩-೦೦) ; ಓಂದೆ ದಕ್ಷಿಣ ಮುಜ್ಜಕಾಂದಿದಿ ಬೆಂದಿರ್ದ ಸತಿಯೊಳು . . . ತಂದಕಾಮ್ಯಳುಯೆಂದು ಸುಮ್ಮನೆ ಮಂದಿವಾಳರವೋಲು ಮುಂದು ಗೆಡುತಿಹುದಂದವೇನ್ಯೆ (ಹರಿಶ. ೩). ೨. (ಅತಿಪರಿಚಯದಿಂದುಂಟಾದ) ಸಲುಗೆ; ಸದರ: ಹುಲಿಯೊಳ್ ನಾರದ ಮುಂದಿವಾಳ್ದೆ ಮಹಾಶಾಪಂಗಳಂ ತಾಳನೇ (ಪಷ್ಟಪಾಸ. ೪೯) ; ನಂದಿಯೆಂಬ ವಿಚಾರದೂಪನು ಮುಂದಿ [ಪಾಣಂ. ದಿ]ವಾಳದಿ ಮಾರಮರ್ದನನೆಂದಿನಿತು ಭಯವಿಲ್ಲದಾತ್ಮದಲಿ ಕಾಳಗೆಲಸಂಗಳಗೆ ಕಳುವುತ (ಬಷಪ್ರ. ೨೬-೩೭) : ಕಾತರಿಸದಿರು ಮುಂದಿವಾಳದ ಮಾತುಗಳು ಸಾಲದು ತೊಲಗ್ಯೆ (ಶಾಪ್ರಾ. ೨-೨೬) ; ಮುಂದಿವಾಳದೊಳಾನ್ಯಾನ ವೇಗದ ದೂಜಿ ತಂದ ತನ್ನಣಿಯನೊಡನೆ ಹಿಂದುಮುಂದಿನಿಸದೆ ಹೋಮಾಳಿಸಿ ಬಿಗಿ ನಿಂದಿನ ನೀಕರಿಸುವುದು (ಹರಿಶ. ೩-೩೦). ೩. ಸೊಕ್ಕು; ಮದ; ಔದ್ಧತ್ಯ: ಹಂದೆ ಹೋಗರೆ ನಾಯಿ . . . ಬಹುವಿಕಾರದ ಮುಂದಿವಾಳದ ಮಾತದೇಕೆ (ಕೀಪಾಣಿ. ೩-೩-೩೩); ಕೇಳಬಾರದ ಮೊಮ್ಮೆ ಕಿವಿಯ ಸ್ಥಗಳ್ದ ಹೇರಾಳಪಾತಕ ಭೂಭುಜನ ತೋಳಡಿಯ ತಜ್ಜಿದೊಟ್ಟರಲಾ ಮುಂದಿವಾಳ ತೋಱಿ ತನ್ನೊಡನೆ (ಕೀಪಾಪ. ೪೦-೫೪) ; ನಾಲಗದೀಕ್ಷೆಗೆ ಬಗುಳ್ವಾಡುವ ನಿನ್ನ ಅವಿಧೇಯತೆಯು—ಮುಂದಿವಾಳವು ಎದೆಗೊಟ್ಟು ಅಕ್ಷಮ್ಯವಾಗಿದೆ (ಪಾಂಕ್ಷ. ೭೦-೦೨). ೪. ಸಡಗರ; ಸಂಭ್ರಮ: ಮಾತ್ಸರ್ಯ ತಂತ್ರದ ಮುಂದಿವಾಳದ ಮದುವೆ ಸಂದಣಿಯಲಿ ಹೇಗೂ ಮೆರೆಯುತಿರೆ (ಷಣಗ. ೬-೨೬). **ಮುಂದೆವಳ** : ೫. ಪ್ರೇಮ; ಪ್ರೀತಿ: ಆ ಧರ್ಮಾಪಾಘಮಾರಂ ಮುನ್ನಮೆ ಲೋಕತ್ರಯ್ಯೆಬಿನ್ನಾವಿಯವ್ವುದ ನಜಾದಿರ್ಮೊಡಮಾ ಮಹಾಸೇನಮನಾರಾಜಂ ನಿಜತನೂಜನೆಂಬೀ ಮುಂದೆ ಪಳದಿಂದೊಂದಿದ ಮೋಹನೆಯೊದ್ರೇಕ ಪರಿವಾದಿಂ ಮೂಱುಂಲೋಕಕ್ಕ ಹಿತಪ್ರತಿತಮಾವ್ಯಂತಿರೆ (ಪಾಪ್ರ. ೧-೪೪ ಬಿ). **ಮುಂದೆವಾಳ** : ೨. ಭೋಗದೊಳ್ ಬೀಳಲಿಸಿ ರಾಗದಿಂ ಮೇಗಲಿಸಿ ಮುಂದೆವಾಳಂ ಪುಟ್ಟುಂ ದೊಂದಿರದು ಚೆಂದದೆನುಭವದೊಳ್ ಮುಂಪಯಿವ ಸುಖಿಮನಿತ್ತು (ಇಲ. ೨-೦೦೩ ಬಿ). ೩. ನಿಂಬೆಪ್ಪೆ ಸಿರಿಯಾಳನಂದನನ ಕೊಂದು ತಿರಿಗಿತ್ತಹಂಕಾರ ಸಪ್ಪೊಳು ನೆಡ ಮುಂದೆ[ಪಾಣಂ. ದಿ]ವಾಳವೆ ನಿಜದ ಭಕ್ತರೊಳಗೆಂಬುವಳ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಅಪಾಣಂ. ೩೭-೩೦); ಮುಂದ ದಕ್ಷಂ ತಿಗೆ

ಮಾರ್ಮಲತು ಬೆಜ್ಜ ಮಂ ಮುಂದಿವಾಳೆದೆ ಮಾಡಲು (ಪಾಕೃತ. ೩-೦-೬೯).

ಮುಂದ್ಯಾಳ : ಪ್ರ. ಒಡಹುಟ್ಟಿದೊಂದು ಮುಂದ್ಯಾಳೆದೊಳ್ನುಡಿದನೊ ಕೆಮುವುದಱಿಂದು ಕಾಸು (ಶಾಸ. ೪೯-೩೦). ☞ 'ಮುಂದಿವಾಳ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಮುಂದಿವಾಳತನ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಭಾವವಾಚಕದ ಅರ್ಥಗಳು ಅನೇಕ ಕಡೆ ಆರೋಪಿತವಾಗಿವೆ.

[ಮುಂದಿ$_1$ + —ವಾಳ್ಕ (<—ವಳ್). / ತೆಲು. ಮುಂದೆಲ]

ಮುಂದಿವಾಳತನ, ಮುಂದೆವಾಳತನ, ಮುಂದ್ಯಾಳತನ (ನಾ). ೧. ಪ್ರೀತಿ; ಪ್ರೇಮ : ,ಪರಮಾಕಾರಣಿಕೆಮೂಡಂಬಿಕ್ಕಮೆಂದಱಿಪುದೆ ತನ್ನ ಪುತ್ರಿಯೆಂಬ ಮುಂದಿವಾಳತನದಿಂ ಸಲಪುತ್ತಿರೆ (ಕೃಪಷ- I, ೦೧೮). **ಮುಂದೆವಾಳತನ** : ೨. (ಅತಿಪರಿಚಯದಿಂದಾದ) ಸಲುಗೆ; ಸದರ : ಅಂಗಲೇಳಿಗೆ ಮನ ಸಂದಪಿಸಿ . . . ಭೀತಿಮಿಟ್ಟು ಮುಂದೆ [ಜಾಣಂ. ದಿ] ವಾಳತನಂ ಮೈಸಂದು ಸೋಂಕಂ ಸವಿಗಂಡಾಲಿಂಗನಕ್ಕಾತುರಿಸಿ (ಜುಬಸ. ೦೦೬-೬). **ಮುಂದ್ಯಾಳತನ** : ೨. ತಂದೆಯೋಲಗವೆಂಬ ಮುಂದ್ಯಾಳತನವಿಲ್ಲ ಹೊಂದಿದ ಭಯಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಮುಂದಗತಿಯೊಳೊಮ್ಮನೋಸರಿಸುತ ಬಪ್ಪ ಚಂದಕೆ ನೈಪರು ಮೆಚ್ಚಿದರು (ಶಾಸ. ೩೭-೩೭). [ಮುಂದಿವಾಳ + —ತನ]

ಮುಂದಿವಾಳಿಕೆ (ನಾ). ಸೊಕ್ಕು; ಅಹಂಕಾರ : ಏನಿದು— ಈ ನನ್ನ ಮುಂದಿವಾಳಿಕೆ ! ಅವಿನಯ ! ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹ ! (ಪಟ್ಟಿ. ೦೩೩-೦೪).

[ಮುಂದಿವಾಳ + — ಇಕೆ]

ಮುಂದಿವಾಳ್ಕೆ (ನಾ). ಜನರ ಬವುಕು : ಜನಜೀವನ : ಮಾಸುಗಿಹುದು , . . ರೂಪದಿಲ್ಲದ ಭೀತಿಭೂತದ ಬೃಹಚ್ಚಾಯೆ ಮಮ್ಮ ನಗರದ ಮುಂದಿವಾಳ್ಕೆಯಂ (ಶ್ರೀಆಶ್ವ. ೩೩೩-೩೩೮). [ಮುಂದಿ$_1$ + ವಾಳ್ಕೆ (< ವಾಲ್ಕೆ)]

ಮುಂದೀಭೂತ (ಗು). ೧. ಕುಗ್ಗಿದ; ಕ್ಷೀಣವಾದ : ತನಯನಾಹನನಮನ ದನೀವಲ್ಲಭಂ ಮುಂದೀಭೂತಮೋಹಸಾಸುಬಂಧಿಗಳಪ್ಪ ದೈಪ್ಪಗಳಂ ನೋಡಿ (ಪಂವ್ರತ್ಕ. ೪-೦೪ ಪ). (ನಾ). ೨. ಕುಗ್ಗಿದುದು : ಕ್ಷೀಣವಾದುದು : ಧ್ವನಿಯು . . . ಸಾಗರವ ಫೇನಪದಲ್ಲಿ ಮುಂದೀಭೂತ ವಾಯಿತು (ಕಣಾಸಂ. ೫೦). [ಸಂ.]

ಮುಂದೀಲ, ಮುಂದಿಲ, ಮುಂದೀಲು (ನಾ). ಜರಿಯಿಂ ರುಮಾಲು; ಜರತಾರಿ ಪೇಟ : ತನ್ನ ಅಂದವಾಗಿರುವ ಅಂಗಿಗೆ ಒಪ್ಪುವಂಥ ಹೊಸ ' ಮುಂದೀಲ' ವನ್ನು ತರಬೇಕಾಗಿ ಬೇರೊಬ್ಬನು ಗುಮಾಸ್ತನನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಪೇಟೆಗೆ ಅಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದನು (೩೯೦೫. ೭) ; ಅವನ ಶೇರವಾನಿ, ಅದನ ಮುಂದೀಲ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಹೋದಲಾಗಿ ಅವನು ಒಳ್ಳೇ ಮನೆತನಸ್ಥನಾಗಿ ತೋರಿದನು (೩೦೯೮. ೨೮೨). **ಮುಂದಿಲ** : ಕುಮಾರನು ತನ್ನ ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಮುಂದಿಲವನ್ನು ತೆಗೆದು ಮಾನಸಿಂಹನ ಚರಣದೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕ್ಕೆ ಹೋಡಿಸಿ (೩೯೦೫. ೦೩೭). **ಮುಂದೀಲು** : ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕಪಾ ಟಿನ ಕುಸುರುಗಳುಳ್ಳ ಮೇಳವರ್ಣದ ಮುಂದೀಲು (ಜಾಜಿಪೋ. ೨).

[← ಪೋ. ಮುರಾ. ಮುಂದೀಲ್; ಅರ. ಮುಂದೀಲ್]

ಮುಂದೀಲು ' ಮುಂದೀಲ' ನೋ.

ಮುಂದು$_1$, **ಮುಂದೆ**$_1$ (ನಾ). ೧. ಆವರಣವಿಲ್ಲದ ನಿವೇಶ : ಬಯಲು : ಕುಮ್ಮರಿ ಕೋಹು ಮನ್ನು ಮನೆ ಮಾಣಿ ಸರುಹು ಕಾಡಾರಂಭ ಮುಂತಾದ ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪ . . . ಸಂತವಾಗಿ (೩೪. VI. ೬೩೨. ೩೨-೦೩; 1403); ಹಿತ್ತಿಲು ಕೊಪ್ಪ ಮುಂದು ಮನೆ ಪುಲು (೩೪. VIII. ೬೯೪೩. ೦೪೭-೦೩; 1451); ಭಾವಿ ಹಕ್ಕಲು x ಮುಂದು ಮರ ಫಲ ಸಹ ಮತ್ತಂ ಹಪುವಲಗದ್ದೆ ಚತುಸೀಮೆ (ಶಾಇ. IX-ii. ೦೩೩-೩೦; 1473). ೨. ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿಗಳ ಗುಂಪು : ಆಯ್ದುಂ ಮನ್ನಿನ ಸಾಸಿವರ್ ಕಂಡು ಕಾಪ್ಪರಕ್ಕೆ (ಕ್ಯಾಂ. ೦೪೩೦. ೭೯-೬೯; 1053); ಆರಿಂವತ್ತುನಾಡಂ ಸಮೇತ . . . ಅಯ್ದು ದುಂದಿಗೆ ಮೂಡಲ ಮುಂದಿಸುವ (ಕ್ಯಾಂ. ೦೧೩೦, ೭೦-೦೭; 1397).

ಮುಂದೆ$_2$: ೧. ಎಲೆ ಬಸವಣ್ಣಾ ನಾವು ಬಾಹುದಕ್ಕೆ ಮುನ್ನವೆ ಬಂದಹರೆಂದು ಶುಭಸೂಚನೆ ತೋಱುತ್ತೆಂದೆ ಮನೆಯ ಮಿಱಿ ಮುಂದದ ದೈವವುಂಟಿ ಎಂಬುದ ತಿಳಿ ಗೋಡೇಶ್ವರರಿಂಗವಲ್ಲಿ ಸಂಗನಬಸವಣ್ಣ (ಅಪಕಂ. ೨೫೯-೦೦೩೦). 'ಮುಂದೆ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮುನ್ನರ್]

ಮುಂದ್ಯು ' ಮರ್ದು ' ನೋ.

ಮುಂದುಬೋಯಮು (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪುನ್ನುಬೋಯುಸ್ಯ ಭಾರದ್ವಾಜಗೋತ್ರ ಕತ್ತಿಶರ್ಮಣಿ (೩೮. VII. ೦೪೬-೪೯ ; ೦೦೦).

[ಮುಂದು$_1$ + ಬೋಯಮು]

ಮುಂದುರ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಲಾಯ ; ಅಶ್ವಶಾಲೆ : "ವಾಜಿಶಾಲಾ, ಮುಂದುರಾ- ಈ ೨ ಕುದಿರೆಯ ಮಂ(ದಿ)ದುರಂ " (ಹೊಂಪು. ೩೦-೦೮೦) ; ವಲ್ಲಭವಾಜ್ಞೆಯು ಮುಂದುರದಲ್ಲಿಗೆ ಕೀಡೂರಂದ್ವಿತೀಯನಾಗಿ ಬಂದು (೩೪೦೩. ೦೪೩); ಆ ತಗರ್ ಪಲಿದು ಕುದುರೆಯ ಮುಂದುಪದಂ ಮಾರಿ ಪುಗುವಂತೆ ಪೊಕ್ಕು ಚರಣಿಯ ಪುರ್ಲೊಳ್ ಪೊರಳಲು (ಪಂತಪು. ೦೪೯-೦೦) ; ಎಳಸಿದುವ ತುಹಿನರಮಂಡಳಮಂ ತೀವ್ರಾತಪಕ್ಕೆ ಸುಗಿದಿಸನ ಹಯುವಂ ಸಂಪೆದುಮೇವೆನಿಪುವು ಪಳುಕಿನ ಮುಂದುರದೊಳಿರ್ದ ಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳ್ (ಪಜ್ಞಿ. ೨-೭೪). [ಸಂ. ಮುಂದುರಾ]

ಮುಂದುರಿಗ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಲಾಯದ ಅಧಿಕಾರಿ.— ವೇಲ್ದ್ವಿಚಾರಕ : ಮುರರಿಪು ರಾಮರ್ ಸುಚಾರರ್ ಲಿಶಿಕ್ಷರಶ್ವಶಿಕ್ಷಕರ ಜೋದರ ಮಲ್ಲರ ಮಾವಂತರ ಮುಂದುರಿಗರ ನೆಗಬ್ಚಾವಾಸವಾಂಗಿಳ ಕೇರಿಗಳೊಳ್ (ಪಗಾ. ೬-೨೩); ರಾಜವಾಹ್ನನಾದ ಮುಂದುರಿಗು ಕಾಸುಂ ಚೀತೆದುಂ ಮುಂದುರಕ್ಕೆ ಪಂದಿರ್ದುದಂ ಬಾಹುತಂ ಕಂಡು (೩೪೬. ೬೬೮ ಪ); ಆ ಚೆನ್ನ ರುಗರನ್ನು . . . ಕಯ್ಯ ರಸಿಗೋಲಿಂದ ಬಡಿದು ಮುಂದುರಿಗರಿಂದ ಹೊರಗನ್ನಕ್ಕ ಸೂಂಟಿಸಿಬಿಟ್ಟನು (ಪಾಂಕ್ಷ. ೬೬-೬). [ಮುಂದುರ + —ಇಗ]

ಮುಂದುರೆ (ನಾ). = ಮುಂದುರ : "ಮುಂದುರೆ—ಮುಂದುರಾ=ಲಾಯಮು" (ಕ್ಯಕೋಪ. ೬೪) : ತರುಣತೇಸವಿಮಿರಭ್ರಾಂತಿಯಿಂಪೊದವಿಸುವುದು ಹಯ ಸಂತತಿ ನೆಲಸಿರ್ದು ಹೊನ್ನ ಹೊಸ ಮುಂದುರೆಯೊಳ್ (ಪಂವ್ರತ್ಕ. ೦-೦೧೦). [ಸಂ. ಮುಂದುರಾ]

ಮುಂದುವೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ ಶ್ರೀವಲ್ಲಭ ಮಹಾರಾಜರ್ ಪೃಥಿವೀರಾಜ್ಯಮ್ಮೆಯೆ ಮುಂದುವೂರಾ ತೊಱುಕೊಳ್ಳಲ್ಲಿ ವಿಬ್ಬೂರ್ (೩೪. X, ಶ್ರೀಪಡಿ. ೫೦-೪; 750). [ಮುಂದು$_1$ + ಊರ್]

ಮುಂದೆ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು; ತಂಡ; ಸಮೂಹ : ಅರುವಿನ ಮೇಲಣ ವರ್ಣಕ್ಕೆ—ಪಟ್ಟರೆ ಬಂದಿರೇಂ ಮುಂದೆಗೆ (ಕಪಾಡ. ೦೩೪ ಕ್ರಮಿ); ಸಡಿಲಿ ದುಷುಗೆಯ ಕುಚದ ಸೆಱಗಿನ ಪುತದಿಯುತ ಮುಂದೆಯು [ಜಾಣಂ. ಮೇಗವ]ಲಿ ಬಂದಳು ಕೌಸಲಾದೇವಿ (ಕಪಾಡಾ. ೩-೬-೨) ; ಈತನೆ ಪೂರ್ವದೊಳ್ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಬಲವಾಗಿ ದಾನವರೆ ಮುಂದೆಗಳೆಲ್ಲವಂ ಕೊಂದು ಮುಂದರ ನಿವಿಯಂ ಧರಿಸಿದನು (ಪಾಗಂ. ೦೩೬-೩). ೨. ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಪಿಗಳ ಹಿಂಡು : ಒಂದೇ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಮೇದು ಮುಂದೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂದು ಸಂದೆಯ ಕಳೆದು ಅವಯದ ಸಂದೇಹವಳಿದು ವೀರಭದ್ರೇಶ್ವರರಿಂಗ ದಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರಬೇಕು (೩೪೪. ೩೨-೧೩೩) ; ದೂಱುಮೂಡುವರೇನೆ ರಂಗಯ್ಯನ . . . ಸಂದೋಕುಲದಲ್ಲಿ ಮುಂದೆಗೋವುಗಳ ಮುಂದೆ ಕೊಳಲನೂದಿ ಚೂದಿ ಬರುವನೆ (ಪಕೆಂ. ೦-೧೪-೦); ಮುಂದೆಪಸುಗಳ್ ಪೊಸ ಮುಂದೆಯ ಕಂಡ ಪಾಂಗಿನಿಂ ತೋಂಗುವುದೆಮ್ಮ ಬಲ್ಲಡಿಯ ನೆಟ್ಟನೆ ನಿಟ್ಟಿಸಿ ದಾಗಳ್ (೩೪೦. ೩-೪೩). ೩. ಈಗಿನ ಒಂದು ಪಂಚಾಯಿತಿಯ ಘಟಕಕ್ಕೆ ಸೇರುವಷ್ಟು ಗ್ರಾಮಗಳ ಗುಂಪು; ಫಿರ್ಕಾ : ಬೇಲೂರಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ಹೆಕ್ಕುಳಿಗನಾಡ ದೆಳ್ಳೂರು ಮುಂದೆಯೊಳಗಣ ಹೊಸಪೂರಯಂಬ ಗ್ರಾಮವನು (೩೪. XIV. ೬೮೫. ೦೩೨-೦೭; 1668); ಹೆತ್ತಿಗೆನಾಡ ಹೆಕ್ಕೂರ

ಮುಂದೆ ವಳಕವಾದ ಕೆರಪಳ್ಳಿ ಗೊದ್ಯುವಳಿನಾಡ ಮಿತಪ್ಪೊರ ಮುಂದೆ ವಂತವಾದ (ಎಕ. ೪. ೫೫೬. ೫೮-೯; ೧೭೫). ೪. ದನ. ಕರು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇವಿಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸ್ಥಳ; ಗೋಮಾಳ; ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು : ಅಂದು ತುಜುವಂ ಕಾಯಲೆಂದೆಯು ತಂದು ಬಾಲಕನೊರ್ಮನಡವಿಯ ಮುಂದೆಯುರಿ ನರಿದೊಂದೆ ಮಗಲರಿ ಲಿಂಗವಂ ಮಾಡಿ . . . ಹೂವನೇಱಿದ (೫೫೪. ೫೮-೩೨). 'ಮುಂದ್ಕಿ', 'ಮುಂದ್ಯು' ಪರಾ.

[ದೇ.+ತಮಿ. ಮನ್ಪ್ಪ; ತುಳು. ಮುಂದೆ : ತೆಲು. ಮುಂದ]

ಮುಂದೆಗರುಳ್ (ನಾ)· ಗುಂಪಾದ ಕರುಳು ; ಬೊಂತೆಯಾದ ಕರುಳು : ಕರುಳ ಜಾಲು ಕಾಲಂ ತೊಡುಂಕಯು ಮುಂದಗರುಳ್ಗಳಿಂದೆ ರಾಡೆ × × ಯುಂ (೫೪. VIII. ೫೮೫. ೦೫೯-೦೪ ; ೧೧೨). [ಮುಂದೆ + ಕರುಳ್]

ಮುಂದೆವಳ 'ಮುಂದಿವಾಳ' ನೋ.

ಮುಂದೆವಾಳ 'ಮುಂದಿವಾಳ' ನೋ.

ಮುಂದೆವಾಳತನ 'ಮುಂದಿವಾಳತನ' ನೋ.

ಮುಂದೇಹ (ನಾ)· ಸೂರ್ಯೋದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುವರೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಒಂದು ರಾಕ್ಷಸವರ್ಗ ಮತ್ತು ಆ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಮುಂದೇಹರ ಕೋಣಾಂಬುವಿನಿಂದಂ ತೊಯ್ದಂಗಮಂ ತೊಳೆಯಲೆಂದೊಲ್ದಬ್ಬಿರದಿಲ್ ಪವೊಲಿಬ್ಬಂದಂ ಕಾಂದದೆ ಪಡುಗಡ ಲೊಳೊಪ್ಪವಂಬುಜಮಿತ್ರಂ (೫೦೬೪. ೩-೦೨) ; ಮುಂದೇಹರ ಭಯದಿಂದರವಿಂದಸಖಂ ನಿಜಮಂಡಲಮಿಂ ಪಸರಿಸನೇ (೧೩೫೯. ೦-೩೦) ; ಲೋಕಮಂ ಮುಂಗಲ್ಕೆಂದು ಬಂದ ಮುಂದೇಹಾಕ್ಷಸನನೆ ಕಬ್ಬಲೆಯಿತ್ತಂ ಪರ್ಬಿದುವಂ (೧೩೫೬. ೫೨-೫೩). [ಸಂ.]

ಮುಂದೈಸು 'ಮುಂದಯಿಸು' ನೋ.

ಮುಂದೋಷ್ಣ (ನಾ)· ವಸುಬೆಚ್ಚಗಿರುವುದು : "ಕೋಷ್ಣಂ, ಕಪ್ಪೋಷ್ಣಂ. ಮುಂದೋಷ್ಣಂ, ಕದುಷ್ಣಂ-ಳಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಸಿಯ ಪೆಸರುಗಳು" (೭೩೨. ೦೦. ೫೫). [ಸಂ.]

ಮುಂದ್ಯಾಳ 'ಮುಂದಿವಾಳ' ನೋ.

ಮುಂದ್ಯಾಳತನ 'ಮುಂದಿವಾಳತನ' ನೋ.

ಮುಂದ್ರ (ಗು)· ೧. (ಧ್ವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ) ಗಂಭೀರವಾದ; ಆಳವಾದ : ಶುಭಮುಹೂರ್ತದೊಳ್ ಮುಂದ್ರ ಮಧುರ ಮನೋಹರ ಮಂಗಳಪಟಹಗೀತಾಶೀರ್ವಾದಕೋಳಾಹಲರವಂಗಳೆಸೆಯೆ (೫೫೩೫. ೦೦-೦೦೦ ಕ) ; ಪೇೞ್ದನಾಶೀರ್ವಾದಮುಂ ಮುಂದ್ರಗಂಭೀರ ಮುಂದುಭಧ್ವನಿ ಸಭಾನಿಶ್ಶಬ್ದತೆಯು ಮಧಿಸಿ ಪೊಣ್ಮೆ (೫೯೬೫. ೦೫-೫೫೦). (ನಾ)· ೨. ತಗ್ಗಾದ ಧ್ವನಿ ; ಕೆಳದನಿ : " ಮುಂದ್ರ . . . ಮೆಲ್ಲಗೆ ಪುದಿಯಲ್ಪಡುವುದು " (೧೫೮೫. ೭೭). ೩. (ಧ್ವನಿಯ)ಗಂಭೀರತೆ : ಗಾಂಭೀರ್ಯ : ಪೋಪಿತು ಸಂಧ್ಯೆ ತಾಮಮಾರಣ್ಯಾವ್ರಿ ಸಾಂದ್ರ ಸಾಮಂಧ್ವನಿಯ ಮುಂದ್ರದಿಂ (೫೯೬೫. ೫೦-೫೫೬). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ ; ಮೃದಂಗ. ೫. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಆನೆ. ೬. [ಸಂಗೀತ] ಮುಂದ್ರ, ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ತಾರ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಸ್ವರಸ್ಥಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತಗ್ಗಿನ ಸ್ಥಾಯಿ : ಒರ್ವಳ್ . . . ಮುಂದ್ರತಾರಗೀತಿಯ ಪವಣೊಪ್ಪೆ . . . ವೀಣೆಯಂ ಮಿತಿದಳ್ (೫೦೩೫. ೯-೦೮೭) ; ಆಮುರ್ದಾಂ . . . ಕೋಗಿಲೆ ಗಿಳಿ ತುಂಬಿ ಮಯೂರ ಕಪಿಗಾಗಳ್ ಕ್ರಮದಿತ್ತುವ ತಾರಮಧ್ಯ ಮುಂದ್ರಸ್ವರದಿಂ (೫೦೨೫. ೭-೫೩): ಮೂಯಮೆಬಲೆಯರು . . . ಯಶೋಚಿತ ತಾರಮಧುರ ಮಂದ್ರಂಗಳಿಂ ಪಾಡಿ ಭೂಪತಿಯ ದಿಗಂತವನು ತೋಪರು (೫೫೩. ೭-೬). ೭. ತಯೂರಿ, ವೀಣೆ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತಗ್ಗಿನ ಸ್ಥಾಯಿಯಂಲ್ಲಿ ನುಡಿಯುವ ಒಂದು ತಂತಿ : ಬಲದಿಂದ ಎಡಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ತಂತಿಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪುಚವಮ, ಸಾರಣಿ. ಅನುಸಾರಣಿ ಮತ್ತು ಮುಂದ್ರ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (೫೦೧೫೨. ೦೦೦). [ಸಂ.]

ಮುಂಬರ 'ಮರ್ವ್ಯ' ನೋ.

ಮುಂಬರು 'ಮರ್ವ್ಯ' ನೋ.

ಮುಂಬೇಜು 'ಮಾಮುರೇಜು' ನೋ.

ಮುಕ 'ಮೊಗ' ನೋ.

ಮುಕಮುಕ (ನಾ)· (ದೀಪ ಮೊದಲಾದುವು) ಮುಂಕಾಗುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಹೊರಗೆ ಮುಚ್ಚಂಜಿ ಮುಕಮುಕ ಕವಿಯುತ್ತಿತ್ತು (೪೮೫. ೨೦೬). 'ಮುಕಮುಕಿಸು' ಪರಾ.

ಮುಕಮುಕಿಸು (ಕ್ರಿ)· (ಬೆಳಕಲ್ಲಿದೆ) ಮುಂಕಾಗು ; ಪ್ರಕಾಶಹೀನವಾಗು : ಕತ್ತಲೆಯು ಜಪ್ಪನಂ ಜಾಜಿಜೊಪಿನೆ ಮಿಱುಪ ತಾರಾಳಿ ಮಕಮುಕಿಸಿದುವು (೫೫೭೫. ೦೫-೯). [ಮುಕಮುಕ + — ಇಸು$_3$]

ಮುಕಮಲ್ಲು 'ಮಮಿಮಲ್ಲು' ನೋ.

ಮುಕರ$_1$ (ನಾ)· ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಚರಪ್ರಾಣಿ ; ಮೊಸಳೆ: "ಮಕರ ಮೆಸಲುಗ್ರಪಾಠೀನಮಕ್ಕುಂ" (೫೦೧೫. ೦೫೦-೭); ಕರಿಮಕರಂಗಳುಚ್ಚಳಿತ ಧಂಗುರಕುಂಗತರಂಗವಹಲೆಯಂ ವಿನರದನಾಗ್ರದಿಂದಿಱಿಯೆ (೧೩೬೫. ೫೮ ೫೩೨೪); ಮಕರಂಗಳಂ ಭಯಂಕರ ಕರಿಗಳ್ ತೀಂದೊಳೆದ ವಿಾಂಗಳ ನುಳ್ಕುವ ಕೈದುಗಳ್ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿರೆ ಪೇೞದಪ್ಪಿ ಕವಿದತ್ತು ನರಾಧಿಪಸ್ಯೆನ್ಯ ಸಾಗರಂ (೫೦೬೫. ೫-೫೮); ಅಬ್ಬಿವಂ ಮಕರಪಂ . . . ವಿಱು ನಭಕ್ಕೆ ಸಲ್ವುದುಂ (೫೫೮. ೦-೫೫). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: "ಮತ್ಸ್ಯ ಭೇದಮಂ ಮಕರಮೆಂಬುದು" (೬೦೫೫. ೦೦೯-೫೬); ಕರಿಮಕರನಕ್ರ. . . ಜಳೂಕವ್ಯಾಳಕೋಳಾಪಧ್ಯಾನಪರಿಸಿ ಜಲನಿಧಿ ಮೆಱ್ದುದು (೫೫೫. ೦-೫೫). ೩. ಕುಬೇರನ ನವನಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆ ಕುಬೇರನೇ ಪದ್ಮ ಮಹಾಪದ್ಮ ಶಂಖ ಮಕರ . . . ಖರ್ವಂಗಳೆಂಬ ನವನಿಧಿಗೊಡೆಯನಾಗಿ ಈಶ್ವರಗೆ ಸಖನಾಗಿರ್ಪಂ (೫೫೯. ೦೫೬). ೪. ಮೊಸಳೆಯಾಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿರುವ ಸೇನೆಯ ತುಕಡಿ. ೫. ಮೀನಿನ ಗುರುತುಳ್ಳ ಧ್ವಜ: ಜಸಿಮುಂಬಂ ಮಿಗೆ ಕಣ್ಮಲರ್ ಮಕರಮಂ ಕೊಂಡಧ್ವಜಂ ಪೊಲೆ(೧೫೩೫. ೦-೬). ೬. [ಜ್ಯೋತಿ] ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅವುರಾ ಸಮುನೆಜ ಹರಿ ಧನುಮುಮಾಸೆಯುಂ ವೃಷಭಕನ್ಯಕಾಮಕರಂ . . . ಆಳ್ಗಂ (೧೫೫೫. ೦-೫೫) ; ಶಕವರುಷದ ೧೧೮೩ನೆಯ ಮಕರದಲು ಬೃಹಸ್ಪತಿ ದ್ಯುರ್ಮ ಮಮ್ಮರ್ತಿಸಂವತ್ಸರ ಮಾರ್ಗಶಿರ ಸು ೬ ಮಂ (೫೦೫೫.IX-೫. ೫೫೬-೬; ೧೨೮೫): ಮಕರಕ್ಕೆ ಗುರು ಬರಲು ಮಕರತೋರಣವಕ್ಕು (೫೫೯೬. ೦೫೯೯). ೭. [ಸಾಮ್ಯ] ಹದಿಮೂರು ಬಗೆಯ ಸೆಂಯುತಪಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಕ " ಪತಾಕಪಸ್ಯಗಳೆರಡರ ಪೆಪ್ಪೆರಳುಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೀಡಿ. ಅಂಗೈಗಳನ್ನು ಕೆಳಮುಖಿಮಾಡಿ ಕೈಗಳನ್ನು ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದು ಇಡುವುದು " (೫೫೬೬. ೫೫೫ ಗಣಸೂಚನೆ) : ನಾಟ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಪ ಸಂಯುತಪಸ್ಯಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ–ಗಿ. ಅಂಜಲಿ. . . ೧೦. ಮಕರ ೧೧. ಗಜದಂತ ೧೨. ಅವಹಿತ್ಥ ಮತ್ತು ೧೩. ವರ್ಧಮಾನ (೫೫೬೬. ೯೬). [ಸಂ.]

ಮಕರ$_2$ (ನಾ)· ದೇವತಾಮೂರ್ತಿ. ಸಜದಂಪಡೆಗಳು. ಮೈನೆರೆದ ಪುಡುಗಿ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಆರತಿಯೆತ್ತಲು ರಚಿಸಿದ ವೇಂಟಿಪ: ಮಕರ ಸಹಿತ ಎಲ್ಲಾ ಕಟ್ಟ ತಯಾರ ಆಗೀತೆಲ್ಲಾ ? (೫೫೫೮. ೬೬): ಹಾಡು ಕೇಳುವವರಲ್ಲಿ ಮೈಮರೆತ ಜನ ಮಕರದ ಕಡೆಗೆ ನೋಡುವಲ್ಲಿ ಆದಾವಾಗಲೋ ಹಾರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಕುಳಿತಿದ್ದಳು (೫೫೫೮. ೬೯).

[← ದ್ರಾ. ಮುಏರ್]

ಮಕರಂದ (ನಾ). ೧. ಹೂವಿನ ರಸ; ಜೇನು; ಮೆಧು: "ಮಕರಂದಃ, ಮಧು— ಈ ೨ ಪೂವಿನ ಬಾಡು" (ಶಾಙ್ಗಧ. ೩೦-೩೪); ನಂದನಾದಾ ಪ್ರಸವಪ್ರಭೂತ ಮಕರಂದಾಮೋದಮುಂ ತಂದು (ಸುಖಪ. ೪-೧೪): ಶರದಭ್ರಮೆಂಬ ಬೆಳ್ದಾವರೆಗಳ ಮಕರಂದರೇಣು ಪವನಾಹತಿಯಿಂ ಪರಿದು (ಜಗ. ೪-೬೨); ಆರ ವದನಾರವಿಂದಮುಂ ಪೋಲಿ, ಮಕರಂದಮಂ ಹೀರಿ ಜನನಯನಾಳಿ ತೃಪ್ತಿಯಾಯಿಮೊ ಅದನ್ನೊಸೆದು ನೋಡ್ದನ್ನೆಗಂ ಶಾಂತಿಯಿಲ್ಲೆಸಗೆ (ಶ್ರೀಧಪು. ೦೩೦-೩೬೪). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಅಷ್ಟ ತಾಳದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ : ನಿಃಶಂಕ. ಶಂಖ, ಶೀಲ. ಜಾರ ಸಂಕರ ಮಕರಂದ ಮತ್ತು ವಿಜಯ— ಈ ಆರು ಭೇದಗಳನ್ನು ಅಟ್ಟತಾಳದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ (ಹನುಕ್ರ. ೭೫). [ಸಂ.]

ಮಕರಂದಪ (ನಾ). ಹೂವಿನ ರಸವನ್ನು ಕುಡಿದು ಬದುಕು ವಂತಹುದು ; ಬಂಡುಣಿ ; ಜೇನುನೊಣ : ಕೃಷ್ಣನ್ನ ಪಾದಕಮಲದಲ್ಲಿ ಮಕರಂದಪನಂತೆ ಪರಿವೋದು ಭ್ರಾಂತೆ (ಶ್ರೀಕೃಪು. ೭೭). [ಸಂ.]

ಮಕರಂದಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀರಾಗ . . . ಮಕರಂದಿ ವಸಂತರಾಗಂ ಇವಾದಿಯಾದ ರಾಗಂಗಳಂ ಪಾಡುತ್ತಿರೆ (ಹರಿಶ. ೨-೯೨). [?]

ಮಕರಕಂಠಿ (ನಾ). ಮೊಸಳೆ ಅಥವಾ ಮೀನಿನ ಆಕಾರದ ಚಿತ್ರಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೊರಳಿನ ಅಭರಣ : ತನಗೆ ಮಹಾರಾಜರು ಒಹುಮಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ತೋಡಾ, ಮಕರಕಂಠಿ ಮುಂತಾದ ಒಡವೆಗಳಿಂದ ಅತನನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿ (ಜಾಪ. ೬೮). [ಸಂ. ಮಕರಕಂಠೀ]

ಮಕರಕುಂಡಲ (ನಾ). ಮೊಸಳೆ ಅಥವಾ ಮೀನಿನ ಆಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ : ಪಾಣಿಮದುಭೂಷಣ ಮಕರ ಕುಂಡಲಯುತ ಪಾಣಿಪ ಫಕ್ಕರ ಮಹದ್ಯಾಗ್ಗೆ (ಪಚಾಣ. ೭೨-೬೬) ; ಹಾರನಿಗೆ . . . ಬಲಗಿವಿಯಲ್ಲಿ ನಾಗಕುಂಡಲ, ಎಡಗಿವಿಯಲ್ಲಿ ಮಕರ ಕುಂಡಲವೂ ಇವೆ (ಹೂಹ್ಯಾ. ೧೭). [ಸಂ.]

ಮಕರಕೇತನ (ನಾ). ೧. ಮೀನಿನ ಗುರುತುಳ್ಳ ಧ್ವಜ. ೨. ಮೊಸಳೆ ಮುಂತಾದ ಜಲಚರಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ : ಸಮುದ್ರ. ೩. ಮೀನಿನ ಗುರುತುಳ್ಳ ಧ್ವಜವುಳ್ಳವನು ; ಮನ್ಮಥ : ಮಲ್ಲಿಕಾಮ್ಲಾನಂ ಜನಿಯಿಸಿದಂ ಭೂವಲ್ಲಭಂ × × × ಗುಣಾವಾಸಂ ಮಕರಕೇತನಂ ಪುಟ್ಟುವ ಪೋಲ್ (ಕಾಪ. ೧೧-೦-೦೯ ; ೧೦೫): ಪೆಪಱಾರಂ ತನಗಂಜ ಮಕರ ಕೇತನಂ (ಪಂಪಾ. ೬-೩) ; ಮಕರಕೇತನರತಿಗಳಲಿ ಹೇಸಿಕೆಗಳಂ ಹುಟ್ಟಿಸುವೆನು (ಪಚಕ್ಷ. ೧೮-೩೦). ೨. ೩ : ಭವನಂತೆ ಗಿರಿಸುತಾನ್ವಿತವೆಂದಿಸಿ ಮಸೋ ಭವನಂತೆ ಮಕರಕೇತನನಾಗಿ . . . ಅರ್ಣವಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಪುದು (ಶ್ರೀಚಾಸ. ೬-೨೭). [ಸಂ.]

ಮಕರಕೇತು (ನಾ). ೧. = ಮಕರಕೇತನ ೧. ೨. = ಮಕರಕೇತನ ೩ : ಉದಪುತಿತ ಸನತ್ಕುಮಾರ ನಳಕೂವರ ಮಕರಕೇತು ಸೌಂದರ್ಯಾನುಂ . . . ಅಪ್ಪ ಸ್ವಮಿತ್ರಸಾಗರಮಹೀವಲ್ಲಭಂಗೆ . . . ಅರುಹುಯಾದರ್ (ಜಾಪ. ೬-೬೦ ಪ) ; ಸೊಲಜಗಜ್ಜನಮಂ ಮಕರಕೇತು ಗೆಲೆ (ಆಪು. ೬-೦೦) ; ಮಕರಕೇತುವರಮಾತುಲಾನಪೆ ಸಿಂಪಮಿಧ್ಮೆ ವೃಷಭ ಧ್ವಜಾರಿಯಿ ಪಟ್ಟದಾನೆ (ಶ್ರೀಚಾಸ. ೬-೨೩). [ಸಂ.]

ಮಕರಗುಬ್ಬಿ, ಮಕರದಿಬ್ಬಿ, ಮಕರದಿಬ್ಬಿ, ಮಕರಬಿಬ್ಬಿ (ನಾ). ೧. (ಹಿಂದೆ ದಂಡೆತ್ತಿದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಎಸೆಯುತ್ತಿದ್ದ) ಮೀನಿನಾಕಾರದ ಪೊಳೆಯುತಿದ್ದ ಒಂದು ಸ್ಫೋಟಕವಸ್ತು : ಎತ್ತಿದ ಕೇತು ಸುತ್ತಿದ ಭೀಷಿಣ ದಂಡೆ ಮತ್ತಿದಿರ್ದ ಧ್ವಜಗಳು ಒತ್ತರಿಸರ್ದ ಮಕರಗುಬ್ಬಿಗಳೊಪ್ಪೆ ಶತ್ರುದು ಪುರ ಕೌತುಕ (ಅಪ್ರ. ೦೮-೧೪). **ಮಕರದಿಬ್ಬಿ** : ೧. ರಂಗಯ್ಯನ ಬಾಣಿಲ ಕಡೆ ಸೈದವ ಸೀನೆಮವರು ಭಾರಿಯಾಗಿ ಮೊಹರ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಕಿರಂಗಿಯನ್ನೂ ಮಕರದಿಬ್ಬಿಯನ್ನೂ ಹೊರಗಿನಿಂದ ಹೊಪಡಿಯುತ್ತಾ ಬಂದರು (ಚಕ್ಕಜಾ. ೧೭). ೨. ಮಕರದಿಬ್ಬಿ ಎಂಬ ಸ್ಫೋಟಕವಸ್ತುವನ್ನು ಎಸೆಯಲು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಸಾಧನ : ಮಯ ರಚಿಸಿದನು ಕೋಟಾವಲಯ ಮುಗಿಲುಟ್ಟಲೆಯ ಕೊತ್ತಲಗಳ ಮಹಾಟೊಣೆಯು ಕದರುವ ಮಕರದಿಬ್ಬಿಗಳಾ (ಆಚಾಣ. ೪-೩-೦೨) ; ಪರಂಗಿ ಮಕರದಿಬ್ಬಿ ಮೊದಲಾದ ಬುಬ್ಬಸಾಧನಗಳು (ಕೃಚಾ. ೧). **ಮಕರದಿಬ್ಬಿ** : ೧. ಸೂತ್ರದೊಳಿಬ್ಬಿ ಸೂಸುವ ಮಕರದಿಬ್ಬಿ (ಕೃಚಾಗಾ. ೨-೦೭). ೨. ಬದ್ದರ ಸಾರಮಾರಿ ತೊಲೆ ತೂಗುವರ ಬಲೆ ಹಗ್ಗ ಮಕರದಿ[ಚಾಣಾ. ಬಿ]ಬ್ಬಿ ಸಲೆ ಮೆಜ್ಜೆಮವು ಮರ್ಗದೊಳಗೆ (ಚಾಣಾ. ೬೭-೭೩) ; ಪೆಗೆವ ಮಕರದಿಬ್ಬ[ಬ್ಬಿ] ಹುರಿಮುಖ ಹೊಣಿ ಮೀಗೆ ತೋರ ಅಯುಗಂಧಿಗಳು (೨೪೪. ೭-೪೦); ಮಕರದಿಬ್ಬಿ, ರೇಣಮಿಸರ ಗೋವಿ, ತುಪಾಕಿ ಮೊದಲಾದ ಅಯಸಮುಂತ್ರಜಾಲಗಳಿಂದಲೂ (ಕೃಚಾಗಾ. ೭೭). **ಮಕರಬಿಬ್ಬಿ** : ೧. ಧರ್ಮಾಸಿದ್ಧಾ ಮಕರಬಿಬ್ಬಿಗಳು ಗಬ್ಬಿಗಳು (ತೆಕೆಸು. ೨-೨೩); ನಡುಚಪ್ಪರದೆಣೆ ಭದ್ರಿಕೆ ಪೆಲಗುವ್ಮ ಬೆಡಗಿನ ಮಕರಬಿಬ್ಬಿಗಳು (ಜಾಗಾ. ೦೭-೨೦); ರಾಮಡೊಕನ ಮಕರಬಿಬ್ಬಿಯಂಬುಮು ವೆರಿ ಹೂವಿದರು (ಕೂಅ್ಯ. ೨೧೦).

[ಮಕರ + ಗುಬ್ಬಿ. / ತೆಲು. ಮೀರಬಬ್ಬಿ = ಮೀರತೋರಣ]

ಮಕರಚಿಕ್ಕೆ (ನಾ). ಮೀನಿನ ಚಿಹ್ನವುಳ್ಳ ಬಾವುಟ; ಮೀನಧ್ವಜ: P ಮೈಸೂರಿನ ರಾಜರ ಮೆರವಣಿಗೆ. ದರ್ಬಾರು ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭ ಗಳಲ್ಲಿ ಸೇವಕರು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಬಿರುದಿನ ಸಂಕೇತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬಿರುದಿನ ಹಾಳು ಡಮಾಮಿ ಮಕರಚಿಕ್ಕೆಯುರುತರ ರಾಜಚಿಹ್ನಗಳ ಪರಿಯ ತೋಱುತ (ಕಂಪ. ೬-೩೬); ಗರುಡಧ್ವಜ, ಮಕರಚಿಕ್ಕೆ . . . ಮುಖಪಾಡೆ ಮುಂತಾದ ಬಿರುದುಗಳಂದಲೂ (ಪಚಾಣ. I. ೪೨); ಸಾಲ್ವುದಿ, ಮಕರಚಿಕ್ಕೆ, ಸತ್ತಿಗೆ, ಸೀಗುರಿ . . . ಕಂಬೀರವಾದಿ ಬಿರುದುಗಳು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಅೂಳಿಗಗುಡುತ್ತ (ಪಚ್ಚ. ೩೦-೩). [ಮಕರ + ಚಿಕ್ಕೆ (< ಚಿಕ್ಕೆಯ)]

ಮಕರದಿಬ್ಬಿ ' ಮಕರಗುಬ್ಬಿ ' ನೋ.

ಮಕರತೋರಣ (ನಾ). ೧. ಮಾನು. ಮೊಸಳೆ ಮುಂತಾದ ಆಕೃತಿ ಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೋರಣ : P ದೇವಾಲಯದ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಕಡೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ರಾಜರು ಮುಂತಾದವರ ಮೆರವಣಿಗೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೇವರ ಉತ್ಸವಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂತಹ ತೋರಣಗಳನ್ನು ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಹಿಡಿಯ ನಡೆಯುವ ವಾಡಿಕೆ ಯಿರುವು : ಪರಾಜರೂಪಾಕೃಮುಖಾ ಜಮ್ಮಿಕಾರವಯಮುಖಾ ಮಕರತೋರಣವಂ ನೋಡುತ್ತಂ (ಜಾಂಕ್ಷ. ೪-೦೯ ಪ); ಉತ್ಪಂಥಿತಮಾಸ ಸ್ತಂಭ ಮಕರತೋರಣವಿರಚಿತಾಂಗಳಂ (ಕೃಕ್ಷ. ೨-೬೬ ಪ); ದೇವಾಲಯದ . . . ಗೊಡುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಜ್ಞ ಅಥವಾ ಮಕರತೋರಣಗಳಿವೆ. ಗಂಧರ್ವ, ಯಾಳಿ, ಮಾಕ್ಕೊಡೆ, ಮಕರ, ಯಕ್ಷರು ಈ ತೋರಣಗಳಲ್ಲಿರುವರು (ಕೂಹ್ಯಾ. ೧೧). ೨. (ಆಲಂ) ಶುಭ ; ಮಂಗಳ : ಮಕರಕ್ಕೆ ಗುರು ಬರಲು ಮಕರತೋರಣಮಕ್ಕು (ಪಚಕ್ಷ. ೦೩೧೧). [ಸಂ.]

ಮಕರದಿಬ್ಬಿ 'ಮಕರಗುಬ್ಬಿ' ನೋ.

ಮಕರಧ್ವಜ (ನಾ). ೧. = ಮಕರಕೇತನ ೧. ೨. = ಮಕರಕೇತನ ೩ : "ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಃ- ಮಕರಧ್ವಜಃ . . . ಪಂಚೋಭವಃ — ಈ ೨೮ ಕಾಮ (ದೇವ)ನ ಪೆಸರ್" (ಪಂಚಾಯು. ೬-೬೬) ; ಓರ್ವಳುತ್ತುಂಗಸೌಭೋತ್ಸುಂಗ ದೊಳ್ ಇಂದು ಮತುವಂಶಧ್ವಜನಂ ಮಕರಧ್ವಜನೆಂದು ಬಗೆಮ (ಅಂಪ. ೦೦-೦೬ ಪ); ಮಕರಧ್ವಜನಂತ ಸದಾಸ್ಮನಿಗ್ರಹನುಂ . . . ಪುರುಜೋತ್ಸವ ವೃತಿನಿಧಿಯುಮೆನಿವ ಮಹಾನುಭಾವಂ ಶಾರಾಪೀಡನಿರ್ಜರಂ

(ಗದಾಪ.೨೮೭). ೩. ಪೊಸಳೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಸೈನ್ಯ.—ಪತಿ. [ಸಂ.]

ಮಕರಪತಾಕ (ನಾ)· ೧.=ಮಕರಕೇತನ ೧. ೨.=ಮಕರಕೇತನ ೩ : ಮಕರಪತಾಕಾಸಾಧ್ಯ ಪೌಷಾಕ್ಯಪಿಪೆತ್ತುದೊ . . . ಎನೆ ಕಣ್ಗೆಸದಿರ್ದುದು ರೂಪು ಕಾಂತಿಮೊ (ಪಚಂ. ೭-೨೨). [ಸಂ. ಮಕರಪತಾಕಾ]

ಮಕರಪತ್ರ (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀಯರು ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕೆನ್ನೆ, ಗಲ್ಲ, ಸ್ತನ ಮುಂತಾದ ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಮೇಲೆ ಮಿಮಲಯಮುಕ್ತವಾದ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಪುಡಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಿನುಸು ಪೊಸಳೆ ಬಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದ ಆಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆಯಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಚಿತ್ತಾರ: ಪತ್ರಭಂಗ : ಮಸುಳ್ದ ಮುಂಗಪತ್ರದ ಚದಪ್ಪ . . . ಸೂಪ್ತಾದಧರ ಮೊಪ್ಪಿತಾ ಕಾಂತೆಗೆ (ಕ್ಷಿಣಾ. ೦೦-೨೨). 'ಮಕರಿಕಾಪತ್ರ'. 'ಮಕರಿಕೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಕರಬಿಬ್ಬಿ ' ಮಕರಗಬ್ಬಿ ' ನೋ.

ಮಕರಭೋಜನ (ನಾ). ೧. ತಾನು ಮಾಡಿದ ಮಾಪದ ಫಲವಾಗಿ ಪಿಸ್ಸುವ ಆಹಾರವು ಮಳಿಗೆಗಳಾಗಿ ಪರ್ಯಾಡುವುದು. ೨. ಪಿಸ್ಸುವ ಆಹಾರವು ಮಳಿಗೆಗಳಾಗಿ ಪರ್ಯಾಡುವ ಪಾಪಿಷ್ಠವ್ಯಕ್ತಿ : ಶಿವ ಧರ್ಮದ ಕೆಡಿಸಿದವನು ಅಧರ್ಮಕ್ಕಿಂದನು ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಮೀರಭೋಜನವಾಗನೆ ಪಿಸಾಕ್ಕರಾಯನು (ಪಸ. ೬೫೬). [ಮಕರ + ಭೋಜನ]

ಮಕರಮಾಸ (ನಾ). ಸೌರಮಾನದ ಪತ್ತನೆಯ ಪಿಂಗಳು : [ಸಪಿರೇಶ್ವರ] ದೇವರಿಗೆ ಮುನುಮತಸಂಪ್ರಾರಿಯ ಮಕರಮಾಸ ೧೮ನೆಯ ಸೋಮವಾರ ನಂದು . . . ಧ(೨)ರ್ಮಿ (ಕ್ಷಾಶಾ. ೧೩-i. ೬೯-೯ ; ೧೧೨). [ಸಂ.]

ಮಕರಮುದ್ರೆ (ನಾ). ಮಿನು ಆಥವಾ ಪೊಸಳೆಯ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಭುಜಕೀರ್ತಿ ಪುರಕತಕಂಕಣಂ ತೋಳ ಭಾಷಣ ಮಕರಮುದ್ರೆಗಳನೂ ಲೀಲೆಯಿಂದಳವಡಿಸಿ (ಪಚಮಾ. ೩-೨೬). [ಸಂ. ಮಕರಮುದ್ರಾ]

ಮಕರರಾಶಿ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಪನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮಕರರಾಶಿಯು ಆಗಾರಕನಿಗೆ ಕುಟುಪಾಶಿಯಾಂತೆಯೇ ಸಮಪತ್ಯಕ್ಷೇತ್ರವಾನಿದ್ದರೂ . . . ಶುಭಫಲವೇ ಉಕ್ತವಾಗದೆ (ಜಾಪ. ೦೭-೨೦ ೬೭). [ಸಂ.]

ಮಕರವೃತ್ತ (ನಾ). [ಭೂಗೋಳ] ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಸಮಭಾಜಕ ವೃತ್ತಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾಂತರವಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರೂವರೆ ಅಕ್ಷಾಂಶಗಳ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ಎಳೆದಿರುವಂತೆ ಭಾವಿಸಿರುವ ರೇಖೆ : ಮಕರಸಂಕ್ರಾಂತಿವೃತ್ತ : ಪಸುವವೃತ್ತದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೂ ಉತ್ತರಕ್ಕೂ ೨೩½ ಅಂಶಗಳ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ವರ್ತುಲಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವರು ; ಅವುಗಳಿಗೆ ಮುಪಾಕ್ರಮವಾಗಿ ಮಕರವೃತ್ತವೆಂತಲೂ ಕರ್ಕವೃತ್ತವೆಂತಲೂ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ (ಪುಂಜಾಪ. ೬-೭೦). 'ಕರ್ಕವೃತ್ತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಕರವ್ಯೂಹ (ನಾ). ಪೊಸಳೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಒಂದು ರಚನೆ : ಮಕರವ್ಯೂಹಮನೊಡ್ಡಿ ನಿಂದಸುರರಂ (ಆಪಪ್ರ. ೭೭-೧೪); ಅರಸನಸುರರು ಸಹಿತ ಕೃಷ್ಣನ ಪೆರಳೆ ಸನ್ನೆಯೊಳ್ಕೆದೆ ಪಿಡಿ ಮೋಹಿಸಿ ನಿಂದುದು ಮುಂದಿವೆ ಮಕರವ್ಯೂಹ ರಚನೆಯಂದಿ (ಅಜ್ಞಾಕ್ರಿ. ೪-೨೨). 'ಗರುಡವ್ಯೂಹ'. 'ಪದ್ಮವ್ಯೂಹ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಕರಶೃಂಗಾರ (ನಾ)· ಮಕರಿಕಾಪತ್ರದ ಶೃಂಗಾರ.—ಅಲಂಕಾರ (?): ಭಿನ್ನರುಚಿಗಳಗಿಜಗದೆ ಕಾವಸನ ಬೆಂಬಳಿವಿಡಿಪುದೆ ಮಕರಶೃಂಗಾರವ ಮಾಡದೆ ಅಂಗನೆಯರ ಸಂಗದ ತೋಜದೊತೆ ಶೀಲವಂತರೆಂದನು (ಪಚಗೋ. ೩-೦೪೯). [ಸಂ.]

ಮಕರಸಂಕ್ರಮಣ (ನಾ)· ಸೂರ್ಯನು ಮಕರರಾಶಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ದಿನ ಮತ್ತು ಆಂದು ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ: ಎಳ್ಳು ಬೀರುವ ಹಬ್ಬ; ಪೊಂಗಲ್ : ಜನಪದ ತಿಂಗಳ ನಿರ್ಣಯದ ದಿನಾಂಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಯುಪ್ರ ಮಕರಸಂಕ್ರಮಣ ಹಬ್ಬ ಬರುತ್ತದೆ (ಜಾಪಾ. ೦೭೭). [ಸಂ.]

ಮಕರಸಂಕ್ರಾಂತಿ (ನಾ).=ಮಕರಸಂಕ್ರಮಣ : ಮಕರಸಂಕ್ರಾಂತಿಯುಂದು ಎಳ್ಳುಬೀರುವ ಪಾಡಿಕೆ ಇದೆ (ಪ.೧೨). [ಸಂ.]

ಮಕರಸಂಕ್ರಾಂತಿವೃತ್ತ (ನಾ)· = ಮಕರವೃತ್ತ : ವಿಷುವದ್ರೇಖೆಗೆ . . . ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಇಪ್ಪತ್ತು ಮೂರೂವರೆ ಅಕ್ಷಾಂಶಾಗಗಳವರೆಗೆ ಮಕರ ಸಂಕ್ರಾಂತಿವೃತ್ತವು (Tropic of Capricorn) ಇವೆ (ಪ್ರಸಿಸಾ. ೬): ವಿಸೆಂಬರು ೨೨ನೆ ತಾರೀಖಿನ ದಿವಸ . . . ಸೂರ್ಯಕಿರಣ ನೇರವಾಗಿ ಮಕರ ಸಂಕ್ರಾಂತಿವೃತ್ತದ ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ (ಪ.ಬಿಜ. ೦೩). 'ಕರ್ಕಾಟಕ ಸಂಕ್ರಾಂತಿವೃತ್ತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಕರಾಂಕ (ನಾ)· = ಮಕರಕೇತನ ೩ : ಮಕರಾಂಕದ್ವಿಷದಪಸ್ಮೃತಿಯೆನಿಸಿ ಕಪೋಲಮೂಲವು ದುಃಖ್ಕಿಯಾ ಚಿತ್ತಾಕ್ಷಿಯ ಹರಿನೀಳಕಂಗಳ್ (ಪಂಚಮ. ೬-೧೧) ; ಮಕರಾಂಕಂ ಬಂದೊಡಂ ಪೆಚ್ಚರ ನಿರುವಮಸೌಭಾಗ್ಯಸಂಪನ್ನೆಯಂ ಬಾಲೆ ನಿನ್ನಂ ಕಂಡು ಕಣ್ಣೋಲ್ಮಪಿಯ ದುದಣಾಸ್ಫಾಗ್ನಿಸಂತಾಪದಿಂ × × × ನೀರ್ದಸೆಯೊಳ್ಕೊಂಡಲಟ್ಟುವುದು ಪೋಲ್ ವಮಾದಿ (ದಶಾ. ೬-೩೬೯). [ಸಂ.]

ಮಕರಾಕರ (ನಾ). ಪೊಸಳೆ ಮುಂತಾದ ಜಲಚರಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ : ಸಮುದ್ರ : ಹರಿದ ರಥವದಳಿಂ ಮಕರಾಕರವ ಕುಡಿದುದು (ಪಚಮಾ. ೪-೧೪). [ಸಂ.]

ಮಕರಾಯಣ (ನಾ)· ಸೂರ್ಯನು ಮಕರಸಂಕ್ರಾಂತಿವೃತ್ತದ ಮೇಲೆ ಬರುವ ಕಾಲ : ಡಿಸೆಂಬರು ೨೨ನೆ ತಾರೀಖಿನ ದಿವಸ . . . ಸೂರ್ಯ ಕಿರಣ ನೇರವಾಗಿ ಮಾಕರಸಂಕ್ರಾಂತಿವೃತ್ತದ ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಮಕರಾಯಣ (Inter solstice) ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ (ಪ.ಬಿಜ. ೦೬). ' ಕಟಕಾಯಣ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಕರಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುಪೊಸಳೆ. ೨.=ಮಕರಪತ್ರ. [ಸಂ. ಮಾಕರೀ]

ಮಕರಿಕಾಪತ್ರ (ನಾ). = ಮಕರಪತ್ರ : ಅಲಕಂ ಮಂದಾರಪೂಸ್ಮಂ ಕವಪ್ಪ ಮಕರಿಕಾಪತ್ರಪೂಸ್ಮಂ (ಅಂಪ್ರ. ೬-೦೬); ಅಸ್ಮಾನವಂಬುದಿಂ ಮಹೀಪಾಲನೆಸಿಲ್ದುದುಮನೇಕಾಗದಮಕರಿಕಾಪತ್ರಾವಿಗಳಂ ಮಿಂಚು ಪೊನ್ಕೆ ತಮ್ಮೊಳ್ ಪಳಂಚಲೆಯೆಯುಂ (ಕಾದಂಪ್ರ. ೬೭). [ಸಂ.]

ಮಕರಿಕೆ (ನಾ)· = ಮಕರಪತ್ರ : "ಮೊಲೆ ಗಲ್ಲ ತೋಳ್ ಕೊರಲ್ಗಳ್ ಕೆಲರ್ಬಲ್ ಪೀದಿ ಸಜಿಯಿಂ ಬರೆದ ಪಸೆ ಲತೆಗಳು ಪತ್ರವಲ್ಲಿ ಮಕರಿಕೆಯೆನಿಸ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಣಾ. ೦೦೦ ೨೩) ; ಶ್ರೀವಿಜಯಮಾರ್ಧಾಚಳಮಿತರಾಜಳಿಮಮಕುಟ ಮಕರಿಕಾನಿಕಷಣದೆಸುವೀಸಿತಪದ ಕಮಲಂ (ಜಪ್ರ. ೨-೦) ; ಕವಿದೊಡವಿನ ಮುಕ್ತಾತತಿ ಸಪ್ಪೋಡುಗಣಾವೆನಿಸೆ ಕಜಿಯೆ ಮಕರಿಕೆಯೆನೆ ಶವ್ಯವತಿಯ ಸಮುಸೋತ್ಪಳತಂಪನಾಕ್ಷಿಸರ್ಪೆದಿರಿಂದುವೆನೆ ಕದಪಿಸಗುಂ (ಶಾಪ್ರ. ೬-೨೬). [ಸಂ. ಮಕರಿಕಾ]

ಮಕರಿಣಿ (ನಾ)· [ಸಂಗೀತ] ಆಲಾಪನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ : ℙ ಇದು ರಾಗಾಲಾಪನೆಯನ್ನು ಮುಗಿಸುವ ಖಂಡ. ಜೀವಸ್ವರದ ಸುತ್ತ ಹೇಳದ, ಸ್ಥಾಯಿಸ್ವರವನ್ನೆ ಮುಗಿಯುವ ಮೂರು ಆಲಾಪಾಂಶಗಳ ನಂತರ, ಅಂತಹುದೇ ಅಲ್ಪಸಂಚಾರವನ್ನು ಸ್ಥಾಯಿಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿ ಮಧ್ಯಷಡ್ಜದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಸಮಾಡಿ ರಾಗಾಲಾಪನೆಯನ್ನು ಮುಕ್ತಾಯಮಾಡುವ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ 'ಮಕರಿಣಿ' ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದಕ್ಕೆ 'ಪರ್ತನೀ' ಎಂದೂ ಹೆಸರುಂಟು : ಪ್ರಕಿಷ್ಕಾಯಿಂಪಲ್ಲೂ

ಜೀವಸ್ವರ ಹಿಡಿದು . . . ಮಂದ್ರಸ್ಥಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಆಲಾಪನೆ ಮುಕ್ತಾಯ ಮಾಡುವುದೂ ಒಂದು ಕ್ರಮ. ಈ ಕ್ರಮ 'ಮಕರಿಣಿ' ಎಂದು ಹೆಸರು ಗೊಂಡಿದೆ (ಸಂಗೀತಾ. ೨೯); ಸ್ಥಾಯಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅದೇ ಯಾಮವನ್ನೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಕರಿಣಿಯೆಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕರ್ಣಾ. ೩೯).

[ಸಂ. ಮಕರಿಣೀ]

ಮಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕವಿ ; ಆವರಿಸು : ಮಕರಿಸಿದ ಮಾದೊಪ್ರಪಂಚಿ ದೊಳಬಿಳಿನಿಷ್ಕಾಚಾರತೀಲಪ್ರಕಟಿತರ್ಗ-ಪಿತವನೀಸಂ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೦-೦೮) : ಎಣಿಕೆ ಮನವನು ಮಕರಿಸುತಿದೆ (ಕೊಕಣಾ. ೩-೦೦-೩); ವಿಕರಿಸುವ ಮನದೊಳಗೆ ದುಗುಡವ ಮಕರಿಸಿದುವ ಕಾಣುತಶುಜಾಂಬುಕನು ಸುನಂಗಸುತುಸುರದಿರ್ದನು ಗೂಢಭಾವದಲಿ (ಕಣಾಗ. ೦೦.೪೦-೩). ೨. ಹೆಚ್ಚು ; ಅಧಿಕವಾಗು ; ವರ್ಧಿಸು : ನಾಟಿ ನಲಿದುದು ಚಿತ್ತವೀ ಸುಖಾನುಭವನ ಸಿಕ್ಕಿಸುವ ಬೆಗೆಯಲಿ ಮಾಟ ಮಕರಿಸಿ ಕಾಣಲಾದುದು ಮತ್ತೆ ಮಾಯೆಯಲಿ (ಕ್ರಕುಚ. ೭-೩೩): ಅಕುಟಿಲೆ ಕೇಳ್ ಪ್ರವರ್ತಕನಿಷೇಧ ನಿವರ್ತಕವೆ ವಿಹಿತವಿಂತುಭಯಮಾಗಿ ಮಕರಿಸುವೀ ಕರ್ಮವಳಿದು ನಿಂದಾಕ್ಷಣವಕಲಂಕವರಮಾತ್ಮಕನು ಹಾನೆ (ಹರಿಚ. ೨-೦೩-೦೨) ; ದಾಸಿಮಂಬ್ಯನ ಮನದಲ್ಲಿ ಮತಾಂತರ ಮಕರಿಸಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದು ಹೊಳೆದುತು (ಚರ. ೩೩). ೩. ಗಾತ್ರವು ಹೆಚ್ಚಾಗು.—ದೊಡ್ಡದಾಗು: ಕಲಶೋದಕದಲಿಟ್ಟನು ತಪ್ಪರಿಯನು ತಂದನು ನಿಜಾಶ್ರಮಕೆ ಮಕರಿಸಿದುವನೊಂದುರಾತ್ರೆಗೆ ಮಕರಿಕಲಶೋದಕವನನ್ಯಾಸಕತಿಯಲಿ ಸತ್ಯ ವ್ರತಂಗಿಂತೆಂದುದಳಿದುದು (ಕಣಾ. ೯-೨೬-೦೨).೪. ಹೊಳೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು: ಚಿಚಟಿಸುತ ರನ್ನಗನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿ ಮಕರಿಸೆ ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ (ಕರ್ಣ. ೦೨-೦೩).

[ಮಕರ + — ಇಸು]

ಮಕರೇಶ (ನಾ). ಪೊಸಳೆಯನ್ನು ವಾಹನವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು : ವರುಣ : ಮಕರೇಶ ಚಾರುಖಾಮರಮರುವಂ . . . ಇದೆಂದು ವಿಶರ್ದಪನ್ನಮಸ್ಪುರಿತ ದವಾನಂ ಸುಬ್ಬಾದುದೊಯ್ಯನೆ ಪಶ್ಚಿಮದಿಗ್ವನಿಗಂ (ಹರಿ. ೪-೨). [ಸಂ.]

ಮಕಾಂ ' ಮುಕ್ಕಾಂ ' ನೋ.

ಮಕಾಡಿ ' ಮೊಗ ' ಪರಾ.

ಮಕಾಡು ' ಮೊಗವಡ ' ನೋ.

ಮಕಾಡೆ ' ಮೊಗ ' ಪರಾ.

ಮಕಾನು (ನಾ). ವಾಸಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ; ಮನೆ ; ನಿವಾಸ : ಹೆಳವರು. ಮೂಕರು ಮುಂತಾದ ಜನರಿಗೆಲ್ಲಾ ಜೀವನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ. ಮಕಾನುಗಳಿಗೂ ಕೆಲವು ನಗದನ್ನೂ ಭೂಮಿಯನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು . . . ಸುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ಆಳಿದರು (ಪ್ರಾಶಾಚ. ೨. ೦೫೦).

[←ಅರ. ಹಾರ. ಹಿಂ. ಮಕಾನ್ ; ಮರಾ. ಮಕಾಣ್]

ಮಕಾಬಲಿ 'ಮೊಕಾಬಿಲೆ' ನೋ.

ಮಕಾರ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡವರ್ಣ ಮಾಲೆಯ ನಲವತ್ತೈದನೆಯ ಅಕ್ಷರ: ಮೇಲಣ ಹತ್ತಕ್ಕೆ ಮಕಾರಂ—ಬ್ರಹ್ಮ—ಬೊಮ್ಮ (ಕಬ್ಬಿ. ೨೩೯ ಶ್ರಯೋ): ವ್ಯಂಜನಗಳಲ್ಲಿ ಕಕಾರದಿಂದ ಮಕಾರದವರೆಗೆ ಇರುವ ಇಪ್ಪತ್ತೈದನ್ನು ನೋಡಿ (ಜಾಕ್ಷಾ. ೦೩). ೨. ಮದ್ಯ, ಮತ್ಸ್ಯ, ಮಾಂಸ, ಮೈಥುನ ಮತ್ತು ಮುದ್ರೆಗಳೆಂಬ ಮಕಾರದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಐದು ಬಗೆಯ ತಾಂತ್ರಿಕ ಆಚರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು : 'ಪಂಚಮಕಾರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಕಾಳಿ, ಮಖಾಳಿ, ಮೊಖಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಮಾಸುಕು ; ಮಂಕು ; ಕಾಂತಿಹೀನತೆ : ತರಲನ ಮುಕಾಳಿವಾದ ಸ್ಮೃತಿ ಸದೇಮಮೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಹೈಮವತಿಯ ಹೃದಯದ ಗದ್ದುಗೆಯನ್ನೇರಿ ಕುಳಿತಿತು! (ಎಕಸ. ೦೦೯). (ಗು). ೨. ಮಂಕಾದ ; ಕಾಂತಿಹೀನವಾದ : "ಮಕಾಳಿ-ಮಬ್ಬು. ಸ್ವಚ್ಛವಲ್ಲದ ; ಕಳೆಗುಂದಿದ ; ಬಾಡಿದ" (ಇಕಕೋ. ೨೬). **ಮಖಾಳಿ**: ೧. ನಗರದಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯುವ ವಿದ್ಯುದ್ದೀಪದ ಹಾಗೆ ಹೊಳೆವ ಜೀವನದ ಮುಂದೆ ಹಳ್ಳಿಯ ಜೀವನ 'ಮಖಾಳಿ'ವಾಗಿ ಕಂಡಿತು (ಅಡಿಚ. ೦೦೪) ; ಪಟ್ಟಿರೇಣ ಗುರುತುಗಳು ಮಖಾಳಿವಾಗಿ ಹೋಗತೊಡಗಿದ್ದವು (ಗಂಪಾಚಾ. ೨೦೯). **ಮೊಖಾಳಿ** : ೨. ಪಾವ್ಯ ಕಂಡ ತಿಂದು ಬದುಕುತ್ತಿರಲಾಗಿ ಈ ಮೊಖಾಳಿ ಪೋರೆಗಳು . . . ಕಾಳುತಿಂದು ಬದುಕುತ್ತವೆ (ಪುಂಬಾ. ೬-೨೬೬).

[?]

ಮಕಿ 'ಮಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಮಕುಟ$_1$ 'ಮಗುಟ್ಟ' ನೋ.

ಮಕುಟ$_2$ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಭೂಷಣ: ಕಿರೀಟ: ಪಟ್ಟಿಡಿ: "ಕಿರೀಟಂ, ಉಷ್ಣೀಷಂ, ಕೋಟೀರಂ, ಮುಕುಟ ಈ—ಳಿ ಮೂರಟಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೩-೨೦೦); ಆತಂ ನಿಜಭುವ ನಿಜದುರ್ಜ್ಯಾತಿಯನಾರ್ಜ್ಜಿಸಧಿಕಬಲನವನಿಪತಿವ್ರಾತಮಂಸಾಗಂಟು ಕರಣ ದ್ಯೋತಿತವಾದಂ ಸಜಾವಲಕ್ಷಣಿಯಂ (ಹಂಪಕಾ. ೦-೦೩): ನವಪುಣಿಮಕುಟ ಕೇಯೂರಾದಾಭರಣದ . . . ಮೃಗಮದಸೊಬಗನವಿಯಿಟ್ಟನಪ್ರತಿಮನ ವನೀಶನು (ಕರ್ಣಾ. ೪-೨) ; ತಲೆಮುಪ್ಪಿರಿದ್ದರೆ ಗಂಡನು ಮನೆಯೊಳು ಸತಿಯೆ ಕಿರೀಟದಪ್ಪಲು ಮಕ್ಕಳುಮಿರಿಗಳು ಮಕುಟದ ಮಣಿಗಳು ಕಾವಲು ಆಳುಕಾಳುಗಳು (ಜಾಗಕ. ೩೦೦-೦೩). ೨. (ಆಲಂ) ಆಲಂಕಾರ ಪ್ರಾಯವಾದುದು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಪೂರ್ಣಶ್ಲಾಘನೀಯವಾಗಿ ಮೆರೆಸೇ ಮಕುಟವಾಗುವುದು (ಜಾಚಂ. ೨). [ಸಂ.]

ಮಕುಟಧರ (ನಾ). ಕಿರೀಟವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ರಾಜ : ಮಕುಟ ಧರಂ ಸಲೋಪಮಕರ್ಣಂ ಭೂತಾಂತಿಮದ್ರೋಕ್ಕಾಣಂ (ಜಾಹಿ. ೦೯-೩೩) : ಮಕುಟಧರರ್ ಮಳಮನ್ಯಪಾಲಕ ಪೂಳವಪಾಹಿಪೆಂಬ ಧೀರರ್ (ಜಗಿ. ೪-೩). [ಸಂ.]

ಮಕುಟಬದ್ಧ (ನಾ). = ಮಕುಟಧರ : ಮಹಾಮಂಡಳಿಕಪ್ರಮುಖ ಮಕುಟಬದ್ಧರ್ ಮಾಟ್ಟ ಚಿತಮರ್ಮಾಖಿವಾಂ (ಆಪ್ತ. ೦೩-೦೩ ಪ). ಮುಂದ ಲೀಕರ ಮಕುಟಬದ್ಧರ . . . ರಾಜಾಧಿರಾಜಕೇಂರಿಗಳು (ಬಗಸ. ೨-೩೦).

[ಸಂ.]

ಮಕುಟಭಂಗ (ನಾ). ೧. ಕಿರೀಟವನ್ನು ಒಡೆಯುವುದು. — ನಾಶ ಮಾಡುವುದು : ಮಕುಟಭಂಗಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಂ ತೀರ್ಚಲೆಂದು ಬರು ಕುಲಾಂತಕಂ ಮಾವಮಂತಂ ಮಸಗಿ (ಗಣಮಾ. ೯-೩೩ ಪ). ೨. ಸೋಲು ; ಅಪಜಯ : ಮಕುಟಭಂಗವ ಪಡೆದು ರಾವಣ ವೀರನಾಗಿರೆ ಮಾಲ್ಯವಂತನು . . . ಬುದ್ಧಿಯ ಹೇಳಲ್ಕೆತಂದ (ಅಣಾ. ೨೩-೦). [ಸಂ.]

ಮಕುಟಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಕಿರೀಟವಲ್ಲಿರುವ ರತ್ನ : ಒಡೆದ ಭರದಿಂದ ಮುಚ್ಚಳಿಸಿದ ದುರ್ಯೋಧನನ ಮಕುಟಮಣಿಗಣವೆತ್ತಂ ಕಿದಜಿದುವು (ಗದಾಯು. ೬-೨೦) ; ಮಕುಟಮಣಿ ಸೊಪರ್ಗಳೆನಿ ಮಸ್ತಕಸಮುತಮು ನೆಗೆದು ತಿರುಗುವಾ ಪರಿಯಮಾಣಂ ಪ್ರಕಟಿಸಿದುದೊ ಕೃಷ್ಣನ ವಿಜಯಕಾಂತೆ ಗಾಕಾಶಲಕ್ಷ್ಮಿ ನಿವಳಿಪ ತೆಜದಿಂ (ಜಾಹಿ. ೦೬-೩೪) ; ಸುರರ ಮಕುಟಮಣಿ ರಂಜಿತಪ್ರಭಾಕ್ರಾಂತ ಕರಣಾಗ್ರ ಪ್ರಥಮಜನೇಶ (ಕರ್ಣ. ೦-೦). ೨. (ಆಲಂ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದವನು : ಕರ್ನಾಟಕಸಂಗೀತದ ದುಂಬಿ ಮನಗಳಾದ ಈ ತ್ರಿವಾರ್ತಿಗಳು ಒಂದೇ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿದ ಚರ್ಚೆಯ ಅಪ್ಪಟ ಕಪಮೂರ್ತಿಕೆಯನ್ನು ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ (ಸೀಗಾಕ. ೦೦). [ಸಂ.]

ಮಕುಟಮಸ್ತಕ (ನಾ). ಕಿರೀಟವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಶಿರಸ್ಸು, — ತಲೆ : ಆ ಪುರದರಸಂ ನತಭೂಮಿಪಾಲರ ಮಕುಟಮಸ್ತಕದ ನಿಜತೇಜೋರೂಪಕಮೆ ಪದ್ಮರಾಗದ ದೀಪವಲೋಲ್ ಮೆಜ್ಜಿವಿನಂ ಯಜ್ಞೌಘಂ ಮೆಜ್ಜಿವಂ

(ಹರಿವಂ. ೩-೨) ; ನಿಮಿತ ಚಾತುರ್ಮಲವೆರಡು ನಿರ್ಘಯದಲೊದಗಿತು ಮಕುಟಮಸ್ತಕಮಯಮಹೀತಳವೆನಲು ಹಳಚಿದು ಹೊಯ್ದುದುಭಯಬಲ (ಕುಮಾರಕ್ರೌ. ೦೫-೧೯). [ಸಂ.]

ಮಕುಟರತ್ನ (ನಾ). = ಮಕುಟಮಣಿ ೧ : ಮಕುಟರತ್ನದ ಲಹರಿ ಖಡ್ಗದ ವಿಕಟಧಾರಾರಶ್ಮಿ ದೀಪಪ್ರಕರದಲಿ ಥಳಥಳಿಸೆ ರವಿಯಪೊಲೆಸೆದವಾ ದ್ರೋಣ (ಕುಮಾರಕ್ರೌ. ೦-೩೦). [ಸಂ.]

ಮಕುಟವರ್ಧನ (ನಾ). ಕಿರೀಟದಿಂದ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು ; ರಾಜ : ಕುಳ್ಳಿರ್ದೋಲಗದ ಮಕುಟವರ್ಧನರನೆಡಹುತುಂ ತಾಗುತುಂ . . . ಬಂದು ಸಂಬಿಯಣ್ಣನ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮುಂದೆ ನಿಲೆ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೬) : ಕಾರ್ಮುಕದ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಸಿದ್ಧರು ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಮಕುಟವರ್ಧನರು (ಭುಜಬ. ೯-೯೯) ; ಮಕುಟವರ್ಧನರ ಮಂಡಳಿಕ ಮನ್ನೆಯರ ಗೇಸಂಗಳಿಂ (ಶಾಂತಪು. ೩-೦೯). [ಸಂ.]

ಮಕುಟಸ್ವರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಕೃತಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ ಸ್ವರಗಳ ಗುಂಪು : ಕೃತಿಯನ್ನು ಹಾಡುವಾಗ ಅನುಪಲ್ಲವಿ ಮತ್ತು ಚರಣದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಹಾಡುವ ಸ್ವರಗಳ ಸಮೂಹ : ಪ್ರತಿಭಾಗದ ಕಾಗದಲ್ಲಿ ಚಿಟ್ಟೆಸ್ವರ ಹಾಡಿದ ಕೂಡಲೇ ಪಲ್ಲವಿಯ 'ಮಕುಟಸ್ವರ'ವೆಂದು ಹೆಸರಾದ ಚಿಟ್ಟೆಸ್ವರ ಹಾಡಿ ಪಲ್ಲವಿಗೆ ಸೇರುವುದು ರೂಢಿಯಾಯಿತು . . . ಪಲ್ಲವಿಯ ಮಕುಟಸ್ವರದೊಡನೆ ಪಲ್ಲವಿಗೆ ಸೇರುವ ಮಾರ್ಗ ವಿಸ್ತಾರಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬಂದಿದೆ (ಸಂಗೀತಪ. ೭೭). ℙ ೧. ಒಂದು ಕೃತಿಯ ಚಿಟ್ಟೆಸ್ವರದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕಲ್ಪನಾಸ್ವರದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪುನರಾವರ್ತನೆಯಾಗುವ ಸ್ವರ ; ಮುಕ್ತಾಯ ಸ್ವರ. ೨. ಒಂದು ರಾಗಮಾಲಿಕಾಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಚರಣದ ನಂತರವೂ ಆಯಾ ರಾಗದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿದ್ದು ಪಲ್ಲವಿಯ ರಾಗಕ್ಕೂ ಅವರ ಧಾತುವಿಗೂ ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಸ್ವರಸಮುಚ್ಚಯದ ಬಂಧ. [ಸಂ.]

ಮುಕ್ಕಡ, ಮಂಕಡ (ನಾ). ೧. ಕೋತಿ; ಮಂಗ : "ಮಕ್ಕಡಮೆಂದು ಮಕ್ಕಳುಂ" (ಕಾಮ. ೫೦-೧೯); ಒಂದು ಮರನಿರೆ ಬಟ್ಟೆಯೊಂದು ಬಗೆದ ಡರ್ದು ಪೋಗುತ್ತಿರಲುನತಜಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಡಿರವನಾತುದೆನ್ನಂಗವ (ಪಾಪಕೃತ್ತಿ. ೬-೬೩); ಕಲಕಲಂಗೈವ ಮಕ್ಕಡಂಗಳ್ ವಂಗಡಂಗಳ್ (ಪಾಣಕ. ೯-೨೩ ಪ). **ಮಂಕಡ :** ೧. ಪುರಿಯರ್ಕುಮಾನೆಯರ್ಕುಂ ಚಲದಂಕರ ಲೆಂಕ ! ನೀನೇ ಮಂಕಡನಾಗ ! (ಕಾಪಕೃತ್ತಿ. ೫೯-೨೬). ೨. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು.—ವರಸೆ : ಕರವಲಯಾಕೋರೊರ್ವೆ ತಳಹತ್ತಕೋರೊರ್ವೆ ನಸಿಸ ಮಂಕಡಕೊರ್ವೆ ಬಂಧಪಟ್ಟಸಕೊರ್ವೆ. . . ಕಂಡ ಡೊಕ್ಕರಕೊರ್ವೆ ಪರಿ ಕಮಲಭವರೊದಗಿದರ್ (ಪಪು. ೦೩-೪೯).

[< ಪ್ರಾ. ಮಕ್ಕಡ, ಮುಂಕಡ./ಸಂ. ಮರ್ಕಟ]

ಮುಕ್ಕರಿ, ಮುಂಕಣ, ಮುಂಕರಿ, ಮುಂಕ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರು. ಈಚಲು ಮೊದಲಾದ ಕಡ್ಡಿಗಳಿಂದ ಹೆಣೆದ ಗೂಡೆ.—ಕುಕ್ಕೆ.—ಹೆಡಿಗೆ: ಮೇಲಣ ಪತ್ತಕ್ಕೆ ಕತ್ತಂ. . . ಮಪ್ಪರಿ—ಮಕ್ಕರಿ (ಹುಡ. ೫೭೫ ಕೃಯೀ) : ℙ ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸುವ 'ಮಪ್ಪರಿ' ರೂಪವು ಸಂಸ್ಕೃತಕೋಶಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲ; ಬಾತ ಕಕ್ಕೆಯ ಬಲುಮಕ್ಕರಿಹೊಟ್ಟೆಯ . . . ನಳ್ಳಿಮೂಗಿವ ಭೂತವೆ ಪಡೆತಪ್ಪಂತೆ ಮನೆಗೆ ಬರಲು (ಕೀಷಿಣ. ೭-೦೦೭); ಕಡಿಕೆ ಮಕ್ಕರಿ ಸಹ ಬಪ ಕಾವಾಟದ ಬಿಡುವಂದಿಗೆ ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲ (ಕಂಕಪ. ೦೦-೪೦); ಅವಳು ಬಗೆದು ಹಿಂದಿದ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಮಕ್ಕರಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬಾವಿಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದಳು (ಪಜ್ಞ. ೪, ೭೭). **ಮಂಕಣ :** ೧. ಸಗಣಿ ಮಂಕಣಿಯನು ತೆಗದು ಕೊಂಡೋಗಿ ಸಾರಿಸಿ ಕಣಪೊಣಗಿದಾ ಬಳಿಕ ರಾಗಿಯ ಹುಲ್ಲು ಹಾವುತಿರು (ಅಣ್ಣಂ. ೫೦-೫೦). ೨. ಎತ್ತು. ಕತ್ತೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಹೊರಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಬೆನ್ನಿನ ಎರಡು ಕಡೆಗೂ ಬರುವ ಹಾಗೆ ಬಿದಿರು, ಮರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕುಕ್ಕೆಯಂತಹ ಸಾಧನ : ಮಂಕಣಹೊರುವಾ ಕೋಣನ ಮುಂದ ಮಹಾವೀಣೆಯನ್ನು ಪಿಡಿದು. . . ವಾರಿಸಿ ತಿಳಿವುದೆ (ಪಣಸ. ೪೭-೩). ೩. ಜಲಾಶಯದಿಂದ ಕಾಲುವೆಗೆ ನೀರನ್ನು ಎತ್ತಿಹಾಕಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬಿದಿರಿನ ಸಾಧನ : (ಪ್ರಾಂತ್ಯ). **ಮುಂಕರಿ :** ೧. ಮರಿ ಗಳಿಗಾನುಕೂಲವಾಗಿ ಚನ್ನಕ್ಕನು ಒಂದು ಮುಂಕರಿಯಲ್ಲಿ ಸೆಲ್ಲುಹುಲ್ಲನ್ನೂ ಬಟ್ಟೆಯ ಚಿಂದಿಯನ್ನೂ ಹಾಕಿ ಅಟ್ಟದ ಮೇಲಿಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಕಂಪಕ್ಷ. ೭೫); ಒಂದು ಸೇದುವ ಹಗ್ಗ ಮತ್ತು ಒಂದು ಮುಂಕರಿ ಬೇಕು (ಕಪಚು. ೭೫). **ಮುಂಕ್ರಿ :** ೧. ಮುತ್ತಿನ ಗುಡ್ಡಿಲ್ಲಿ ಅಗ್ಯಾರು ಅರಸುವ ಬೆಳ್ಳೀ ಮುಂಕ್ರಿಗೇ ಬವರ್ಯಾರು (ಜಾಬ್ಬಿಹ. ೦೭೫) : ಗೌಡನ ಹೆಂಡತಿ ಕಡುಚೆಲ್ವೆಯಾದರೆ ಕಸದ ಮುಂಕ್ರಿ ಹೊತ್ತು ಕಂದಾಗ ಕಂಡೀತು (nd).

[< ಸಂ. ಮುಸ್ಕರ./ತುಳು. ಮಕ್ಕರಿ; ತೆಲು. ಮುಂಕೆನ; ಕೊಡ. ಮೊಕರಿ./ಮಲಾ. ಮಾಂಕಣ]

ಮಕ್ಕರಿ೨ (ನಾ). ಸಂನ್ಯಾಸಿ ; ಯತಿ : (೫). [<ಸಂ. ಮಸ್ಕರಿನ್]

ಮಕ್ಕಳ್ 'ಮಗು' ಪರಾ.

ಮಕ್ಕಳು 'ಮಗು' ಪರಾ.

ಮಕ್ಕಾಮಕ್ಕಿ 'ಮಕ್ಕಿ೨' ಪರಾ.

ಮಕ್ಕಿ೧, ಮಕೆ, ಮಕ್ಕೆ, ಮೆಕ್ಕೆ೧ (ನಾ). ಬೆಳೆ ಹುಲುಸಾಗಿ ಬೆಳೆಯದಿರುವ ಎತ್ತರವಾದ ಜಮೀನು ; ಮೇಡುಗದ್ದೆ : ಕೊಟ್ಟಿಗೊಳದ ಕೆಟ್ಟಗೆರಡು ಮತ್ತರ್ಮಕ್ಕಿಯೊಳೆರಡುಮಕ್ಕರ್ (ಪಪ. VIII. ಕಿಷ್ಕಂ. ೬೦-೦೬; ೪೫೮); ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲ ಗದ್ದೆ ಮಕ್ಕಿ ಸಹ ಬಿತ್ತುವದು ಮುಡಿ ೬ ಅಂತು ಬಯಲು ಮಕ್ಕಿ ಸಹ ಬಿತ್ತುವದು ಮುಡಿ ೧೮ (ತೌಜ. IX-ii. ೪೫೯-೮೫; 1444); ಗದ್ದೇಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕೆ, ದೈಲು, ಕಾರು ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವು (ಕುಂಬಾಜಾ. ೩-೨೦೨). **ಮಕೆ :** ಆ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಣ ಮಕೆ ಬೀಜವರಿ ಸ ೫ ಉಭಯು ಕಾರಗದೆ ಮಕೆ ಸಹ ಬೀಜವರಿ ಸ ೧೦ (ಪಪ. VI. ಹೂಪಗೆ. ೩೩-೪೨; 1547). 'ತಲೆಮಕೆ' ಪರಾ. **ಮಕ್ಕೆ :** ಗದ್ದೆಯ ಮೇಲಣ ತೋಟ ಮನೆ ಮಕ್ಕೆ ಅರಪೆ ಸೊತವಾಗಿ (ಪಪ. XXVII. ೦೬೦-೮೨; 1256); ಗದ್ದೆ ಅಲ್ಲಿ ಪದುವ ಮಕ್ಕೆಯೆಲ್ಲಿಲೂ ಕಂಸುವಕ್ಕಿಯ ಬಡಗಣಲು ಎರಡುಗದ್ದೆ (ತೌಜ. IX-ii. ೪೦೫-೦೩; 1378). **ಮೆಕ್ಕೆ೧ :** ಮೆಕ್ಕೆ ಮೂಡೆ ೩೦ ಮೆಕ್ಕೆ ಮೂಡೆ ೧೦ ಬಯಲು ಮೂಡೆ ೪೦ ಅಂತು ಬಾಳು ಹಾಗಂಡುಗದಲು ಬಿತ್ತುವ ಪೂಡೆ ೮೦ (ತೌಜ. IX-ii. ೪೦೭-೦೩; 1377); ದಿಂತೀ ಚತುಃಸೀಮೆಯಿಂದೊಳಗುಳ್ಳ ಮನೆ ಬಾವಿ . . . ಮಕ್ಕೆ ಮೆಕ್ಕೆ ಬಯಲು (ತೌಜ. IX-ii. ೪೨೬-೦೩; 1400); ಬೀಡಿನ ಬಗೆ ದಾಯ್ಮನ ಬೆಟ್ಟು ಮೆಕ್ಕೆ ಮುಂ ೨ (ತೌಜ. ೦೯೩೦. ಕುಂಡಾಪುರ. ೩೬-೦೯; 1491).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಕ್ಕೆ = ಸುಣ್ಣಕಲ್ಲು ಸೇರಿರುವ ಭೂಮಿ ; ತುಳು. ಮಕ್ಕೆ = ಈಳುವಿಕೆ]

ಮಕ್ಕಿ೨, ಮಚ್ಚಿ, ಮಚ್ಚು, ಮಚ್ಚೆ೨ (ನಾ). ನೊಣ ; ಮಕ್ಷಿಕ. **ಮಚ್ಚಿ :** "ಮಚ್ಚಿ = ನೊಳಂ. ನೊಣಂ" (ಹುಡ ಪಂ. ೨). **ಮಚ್ಚು೨ :** "ನೊಳವು ಮಚ್ಚೆಂದಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಕ್ಕ. ೫೫) : ದ್ವಿತ್ವದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ . . . ಮಕ್ಷಿ – ಮಚ್ಚು (ಹುಡ. ೫೮೨ ಕೃಯೀ).

ಮಕ್ಕಿಕಾಮಕ್ಕಿ, ಮಕ್ಕಾಮಕ್ಕಿ = ಒಂದು ಕೃತಿಯನ್ನು ಇರುವಂತೆಯೇ ನಕಲುಮಾಡುವುದು.—ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಪ್ರತಿಮಾಡುವುದು ; ℙ ಜನಜನಿತವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಕಥೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಒಬ್ಬ ಸುಲ್ತಾನನು ಪ್ರತಿಕಾರನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಕುರಾನನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಪ್ರತಿಮಾಡಲು ಅಜ್ಞೆಮಾಡಿದಾಗ, ಪುಟದ ಮಧ್ಯೆ ಸಿಕ್ಕು ಸತ್ತ

ನೊಣವಿದ್ದುದನ್ನೂ ಬಿಡದೆ ನೊಣದ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆದನು. ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿರುವ ನುಡಿಗಟ್ಟು ಇದು : ಅವನು ಬರೆಯುವುದೆಲ್ಲ ಮಕ್ಕಿಕಾಮಕ್ಕಿ (೮೦೩); ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದು ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ ಭಾವಗಳ ಇಲ್ಲವೆ ಶೈಲಿಯ 'ಮಕ್ಕಾ ಮುಕ್ಕಿ' ತೆರದ ಶುಷ್ಕಾನುಕರಣವಲ್ಲ (ಶಾಣ. ೩೩೦); ಅಲ್ಲಿಯ ಕಥೆಯನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಮುಕ್ಕಾಮಕ್ಕಿಯಾಗಿ ಅನುವರ್ತಿಸಿಲ್ಲ (ಪಟ್ಟಿ. ೭ ಮುನ್ನು).

[<ಹ್ರಾ. ಮಕ್ಕಿ. / ಸಂ. ಮಕ್ಷಿ./ಹಿಂ. ಮಕ್ಕೀ]

ಮಕ್ಕಿಕಾಮಕ್ಕಿ 'ಮಕ್ಕಿ$_2$' ಪರಾ.

ಮಕ್ಕಿಗದ್ದೆ (ನಾ). = ಮಕ್ಕಿ$_1$: ಮಕ್ಕಳ ಕೆಲಸ ತಿಳಿಯದು. ಮಕ್ಕಿಗದ್ದೇ ಬೆಳೆ ತಿಳಿಯದು (ಗಾಣ). [ಮಕ್ಕಿ$_1$ + ಗದ್ದೆ (<ಗಟ್ಟಿ)]

ಮಕ್ಕಿಭೂಮಿ (ನಾ). ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪ್ರದೇಶ; ಮೇಡು : ಮಕ್ಕಿ ಭೂಮಿಯು –ಇದು ವಿಸ್ತಾರವಾದದ್ದು. ಇದರೊಳಗೆ ಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬೆಳೆ ಮಾತ್ರ ಬರುವುದು (ಮುಂಡಾಯ. ೩-೨೦೨) ; ಹಾಗೇರಿತೋಡಿನ ಉತ್ತರ ಕ್ಕಿರುವುದು ಮಾರ್ಕೋಡು ಮಕ್ಕಿಭೂಮಿ (ಕೇಪಡೀ. ೩೭).

[ಮಕ್ಕಿ$_1$ + ಭೂಮಿ]

ಮಕ್ಕು (ನಾ). ದೀಪವು ಉರಿಯುವಾಗ ಅಥವಾ ಉರಿದಾದ ಮೇಲೆ ಬತ್ತಿಯ ಕುಡಿಬುಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಿಟ್ಟ.– ಕಾಡಿಗೆ : ಮುದುತಿ ಅದೇ ಕಡ್ಡಿಯಿಂದ ದೀಪದ ಮಕ್ಕು ಹೊಡೆದು ಬತ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಚಾಚಲು . . . ಉರಿಯತೊಡಗಿತು (ಕ್ರಚ. ೭೭) ; ಕೋಣೆಬುಲ್ಲಿದು ಚಮಣಿಯ ಮಕ್ಕಿನಿಂದ ಹೊಗೆಯು ಯಮನ ಪಾಶದಂತೆ ಸುಳಸುಳಯಾಗಿ ಮೇಲೆದ್ದಿತ್ತು (ಕಾಗಣ. ೩೦). 'ಅಂಟುಮಕ್ಕು' ಪರಾ.

ಮಕ್ಕುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಕಿಟ್ಟವುಂಟಾಗು ; ಕಾಡಿಗೆಗಟ್ಟು : ದೀಪಕ್ಕೆ ಮಂದುಹಿಡಿಯದ ಹಾಗೆ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಸದಾ ಅದಕ್ಕೆ ಕೈಲ ಒದಗಿಸುತ್ತ ಇರಲು ನೀಲಕಂಠನೇ ತಕ್ಕ ಪುಜಾರಿ ಅಲ್ಲವೇ ? (ಇಕ್ಕ. ೮೨೦) ; ಹೊತ್ತಿದ ಬತ್ತಿಗೆ ಮಕ್ಕುಹಿಡಿದಂತೆ ಆಗಿ ಕಾಂತಿ ಕುಂದಿಹೋಗಿದೆ (ಮುಕ್ಕಾ. ೮೯). [ಮಕ್ಕು + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಮಕ್ಕೆ 'ಮಕ್ಕಿ$_1$' ನೋ.

ಮಕ್ಕೆ, ಮಕ್ಕೆ (ನಾ). ಗುತ್ತಿಗೆ : ಕಂಪನಿಯು ವ್ಯಾಪಾರದ ಮಕ್ಕೆಯು ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ಪಂಡುಪ. ೨೫೪) ; ಇವಳಿಗೆ ಬೇಕಾದವರು ಪಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಬಂದರೆ ಮೂಸಾಡುವ ಮಕ್ಕೆ ಅವಳಿಗೆ (ಕ್ಷಣ. ೬೬). **ಮಕ್ಕೆ :** ಈಗ ಜೇನು, ಅಳ್ಳೀಕಾಯಿಗಳ ಮುಪ್ಪೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಪಳ. ೩೦).

[←ಆಳ. ಮಕ್ಕಅ ; ಹಿಂ. ಮಖಾ, ಮಖ್ಖಾ, ಮಖ್ಖಾ]

ಮಕ್ಕೆದಾರ, ಮಕ್ಕೇದಾರ (ನಾ). ಗುತ್ತಿಗೆದಾರ : ಕೆಲವರು ವಕೀಲರೂ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರೂ ಮಕ್ಕೆದಾರರೂ . . . ಕೆಲವರು ಸಾವಕಾರರು ಇರುತ್ತಾರೆ (ಆಹಾಗೆ. ೮೦) ; ಮಕ್ಕೆದಾರನೂ ಹುಚ್ಚು ಮಾತನಾಡಿಸಲಿಲ್ಲ (ಪ್ರಭಾ. ೫೯). **ಮಕ್ಕೇದಾರ :** ಇದಕ್ಕೆಲ್ಲ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕೇದಾರರಾದ ಧರ್ಮಗುರುಗಳೂ ಸಾಮಾಜಿಕಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕೇದಾರರಾದ ರಾಜರೂ ವಿರೋಧಿಸುವರು (ಪ್ರಾಣಾಪ್ರ. ೬೬). [←ಮರಾ. ಮಕ್ತೇದಾರ್]

ಮಕ್ಕೆಹಣ (ನಾ). ಗುತ್ತಿಗೆ ಹಣ ; ಕರಾರುಹಣ : ಎಂಟು ಪಣದಗಳಿಗೆ ಕೂಡಿ ಒಟ್ಟು ಮಕ್ಕೆಹಣ ವಿಷ್ಣಾದೀತು (ಗಂಪುಚಾ. ೨೦೭).

[ಮಕ್ಕೆ + ಪಣ (<ಪಣವ್ಯ)]

ಮಕ್ಕೇದಾರ 'ಮಕ್ಕೆದಾರ' ನೋ.

ಮಕ್ಷಿ (ನಾ). ನೊಣ : ದ್ವಿತ್ವದ ಚಕಾರಕ್ಕೆ . . . ಮಕ್ಷಿ—ಮಚ್ಚು (ಶಮಿ. ೫೩ ಪ್ರಥೆ) ; ಕಾಮಾಕ್ಷಿ ವಿಕೆ ಮರುಳು ? ನಿನ್ನುದರದಿ ನಿಲ್ಲದು ಜೀರ್ಣವಾಗದಲೆ, ಈ ಮಕ್ಷಿ (ಪಜಾ. ೪. ೩೩). [ಸಂ.]

ಮಕ್ಷಿಕ (ನಾ). ೧. ನೊಣ : ಮೊರೆದೆಳ್ಪ ಮಶಕ ಮಕ್ಷಿಕಮಂ ಸೋಪುತ್ತು ಮುನಿವರತಮೋಲಗಿಸುಕ್ಷಿಪ್ತಮು ಭೂತಕೋಟಿ ದನುಜನ ಗದೆಯೇ (ಜಾಮ. ೯-೫೪) ; ಅಯ್ಯ ಕೇಳ್ಕೆ ವಿಷ್ಣು ಭೀಮನ ಪಿರಿಯನೀ ಸರ್ವಾಸ್ತ್ರಘಾತ ಸ್ಮರಣಮದಕರಿ ಮಕ್ಷಿಕಾಸಂಘಾತದಂದದಲಿ ಕರಳ ಕವಿದನು (ಕುಣ್ಣ. ೦೩-೨೦). ೨. ಜೇನುನೊಣ : "ಮಕ್ಷಿಕಂ ಜೇನ ಪೊಣಸಕ್ಕುಂ" (ಕುಂಗಣ. ೩೨-೯). [ಸಂ.]

ಮಕ್ಷಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ಮಕ್ಷಿಕ ೧ : ದಂಶಮಶಕಮಕ್ಷಿಕಾಭ್ರಮರಪತಂಗಾದಿ ಚತುರಿಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ ಸ್ಪರ್ಶನರಸನಘ್ರಾಣಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯಪರಿಚ್ಛೇದಂಗಳಪ್ಪವು (ಜೈ. ಪ್ರ. ೯೪). ೨. =ಮಕ್ಷಿಕ ೨ : ಮಧುರಾಣಿ ಸಂಭ್ರಮದಿ ಮಕ್ಷಿಕಾಮಾಲೆ (ಅಚಳು. ೪೫-೭). [ಸಂ. ಮಕ್ಷಿಕಾ]

ಮಕ್ಷುರಕ (ನಾ). = ಮಕ್ಷಿಕ ೧ : ಪರಿವಾಳವನಳ ಪೀರ್ವಪೊಲು ಮಕ್ಷುರಕ ಬಲ್ಲುದೆ (ಜಾಪಂ. ೦-೨೬). [<ಸಂ. ಮತ್ಸರಕ]

ಮಖ (ನಾ). ಯಜ್ಞ ; ಯಾಗ : "ಯಾಗ। . . . ಮಖಃ . . . ಸತ್ರಂ೦-ಈ ೦೨ ಯಾಗಂ" (ಶಬ್ದಾಮ. ೬೯-೨೬) ; ಆ ಮಖದ ಮಾಪಾತ್ಮದಾಂ ಪೇಳ್ಕೊಡೆ (ಕಂಚಾ. ೬-೦೭ ಪ) ; ನಡತಂದನಪ್ರತಿಮನದಿತಿನುದರವಣಿಯಿಂದ ಸಮಿದ ಮಖಮಂ ಸುದುವ ವೀರಭದ್ರನ ತೆಱದ (ಇಶಾ. ದೀ. ೧೦-೨೦) ; ಸತ್ಯ ಶಿವ ಸೌಂದರ್ಯ ಮುಖಿ ಕವಿಯ ಯಾಜನ (ಇಶಾ. ೫೦-೦೬).

ಮುಖದಮ್ಮ=ಯಜ್ಞದ ಅಧಿಪತಿ; ದೇವತೆ : ಈ ಜ್ಞಾತಿಬಾಂಧವರ ಕೈಯಲಿರಿಗಳ ಹೊಮ್ಮು ಶಿರವರಿದುಜ್ಜುಳಾವಿದಮೆಗೆ ಮೇಣ್ ಮಖದಮ್ಮಗಳಾನಿಬ್ಬುಳ (ಕುಣ್ಣ. ೯-೨೬). ಮುಖದೂಟ = ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ) ನೀಡುವ ಆಹಾರ; ಹವಿಸ್ಸು : ಸೊರ್ಕಿದ ದೈತ್ಯರಂ . . . ಮಖದೂಟಕೊಜಿಲ್ದು ಬಂದ ದೇವರ್ಕಳನಿಕ್ಕಿದಂ (ಪ್ರಸಂ. ೦೦-೦). [ಸಂ.]

ಮಖಜೆ (ನಾ). ಯಜ್ಞದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವಳು ; ದ್ರೌಪದಿ : ಮೃಡ ತಾಂ ಭಿಕ್ಷವ ಬೇಡನೇ ಮಖಜೆ ತಾಂ ತೊಬ್ಬಾಗಳೇ (ಕೋಡುಸ. ೬೨). [ಸಂ. ಮಖಜಾ]

ಮಖತುರಗ (ನಾ). ಯಜ್ಞದ ಕುದುರೆ ; ಯಾಗಾಶ್ವ : ಅವ ಮಖತುರಗಕ್ಕೆ ದೆಂಬುಬಾವೋಪೆಯೂ ರಾಮನೊಲ್ಮೆ ನಿನಗೆ ರಕ್ಷೆಯಿರ್ಕೆ (ರಾಚಕ್ಕ. ೪೯-೦೩). [ಸಂ.]

ಮಖಧ್ವಂಸಿ (ವಾ). ೧. (ದಕ್ಷನ) ಯಾಗವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದವನು ; ಈಶ್ವರ : ಅಂಜದಿರಂಜದಿರು ಪರವೇಷವಾಹರವಲ್ಲ ಸತಿಯರೊಳಾದಿ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯ ನಿನಗೆಂದನು ಮಖಧ್ವಂಸಿ (ಕುಣ್ಣ. ೦೬-೨೦). ೨. ವೀರಭದ್ರ. [ಸಂ. ಮಖಧ್ವಂಸಿನ್]

ಮಖಪುರುಷ (ನಾ). ಯಜ್ಞದ ದೇವತೆ; ಯಜ್ಞಪುರುಷ; ವಿಷ್ಣು : "ಪಸಿ ಶೌರಿ. . . ಮಖಪುರುಷಂ ಜನಾರ್ದನಂ . . . ಗೋವಿಂದನಕ್ಕುಂ" (ಜೀಗಣ. ೬-೦೬); ಮಖಪುರುಷಾವರ್ತ ದೆಸೆಗಧಮುಖಿನಾದೊಡೆ ಪೋಯ್ತುಳಂ (ಜಾಪ. ೩-೬೭). [ಸಂ.]

ಮುಖಮಲ್ಲು, ಮಕಮಲ್ಲು (ನಾ). ಸೂಕ್ಷ್ಮನೆಯ್ಗೆಯ. ನಯವಾದ ಹೊರಮೈಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೇಷ್ಮೆಯ ದವ್ವಟಬಟ್ಟೆ : ವೆಲ್ವೆಟ್ಟು : ಆಕೆಯ ಮೈಬಣ್ಣ ಮುಖಮಲ್ಲಿನ ಹಾಗೆ ಮೃದುಸ್ಪರ್ಶ ಹೊಂದಲು ಆ ಸಾಮಾನಿನ ವಿಪುಲ ಸೊರೆಯೇ ಕಾರಣ (ಪಾಗಣ. ೨೫೬); ಮುಖಮಲ್ಲಿನಂಥ ಗುಂಜುಗಳುಳ್ಳ ಹತ್ತಿಯ ಬಟ್ಟೆ: (ರೇಷ್ಮೆ ಮತ್ತು ಹತ್ತಿಬೆರಕೆಯ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿಶ್ರ ಮುಖಮಲ್ಲು (Velvet. ೨೦೫೬). **ಮಕಮಲ್ಲು :** ತಮ್ಮ ಕೋಣೆಯೊಳಗೆ ಹೋಗಿ ಕೆಂಪುಮಕಮಲ್ಲುಬಟ್ಟೆಯ ಉಡುಪುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದರು (ಕ್ರಚಾ. ೧೧, ೦೦).

[← ಪಾರ್. ಮುಖ್ಮಲ್; ಹಿಂ. ಮುಖಮಲ್; ಮರಾ. ಮಖ್ಮಲ್, ಮುಖಮಾಲ್, ಮುಖ್ಮಲ್]

ಮುಖಶಾಲೆ (ನಾ). ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ; ಯೂಪಮಂಟಪ : ಮುಯನ ಮತದಲಿ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನ ನಮುಮಿವೇಕವಲಮುಲಮುಖಶಾಲೆಯನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು ಸುಲಕ್ಷಣಾಸ್ಯಸೂತ್ರದಲಿ (ಭಾಷ್ಯ. ೬-೨೪) ; ಬಹು ಸಾಧನಂಗಳಂ ಭೂರಿಸಂಭಾರಸಂಗ್ರಹದಿಂದೆ ದೇಶಾವ ಮಸ್ತುಸಂಜಾತದಿಂ ಮುಖಶಾಲೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೫೬-೨೮) : ಮುಖಶಾಲೆಯುಂ ರಚಿಸಿ ಯಜ್ಞಕುಂಡಂಗೈದು (ಕೃಷ್ಣಾಭಾ. ೦೦-೨೫೨). [ಸಂ. ಮುಖಶಾಲಾ]

ಮುಖಶಿಖಿ (ನಾ). ಯಜ್ಞಕುಂಡದಿಂದ ಏಳುವ ಬೆಂಕಿ ; ಯಾಗಜ್ವಾಲೆ : ಮುಖಶಿಖಿ ಮುಖಸಂಭವ ಲೋಪಮುರಂಗಳಮಿಪ ಚಿಚ್ಛಾಸಾಮಾನ ಹಯಂ ಮುಖಿಲೀನ ವಿಲೀನೋತ್ಪಾನಬಿಣತ್ಯತಮೊದವೆ ನಿಂದುಪಂಚರಮುನೆದೊಳ್ (ಪಜ್ಞಕ್ಷಿ. ೪-೩). [ಸಂ. ಮುಖಶಿಖಿನ್]

ಮುಖಾಡೆ 'ಮೊಗ' ಪರಾ.

ಮುಖಾರಿ (ನಾ). = ಮುಖಿಧ್ವಂಸಿ ೧ : ಮುಖಾರಿಯುಸ್ಮಿರಪರವೈವದೊಳ್ ತೊಡರದಿಂತು ಬರ್ದುಂಕಿರೆನ್ನೆ ಮಹೇಶ (ಹರಶಿ. ೨೬). [ಸಂ.]

ಮುಖಾಳ 'ಮಕಾಳ' ನೋ.

ಮುಖೆ 'ಮಗ್ಗೆ' ನೋ.

ಮುಖೇಡಿ 'ಮುಖಹೇಡಿ' ನೋ.

ಮುಖೇಡಿತನ 'ಮುಖಹೇಡಿತನ' ನೋ.

ಮುಖ್ಕೆ 'ಮಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಮುಗ (ನಾ). ೧. ಗಂಡ ಹೆಂಡತಿಯರ ಅಥವಾ ಗಂಡು ಹೆಣ್ಣಿನ ಪರಸ್ಪರ ಲೈಂಗಿಕಸಂಬಂಧದಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಗಂಡುಸಂತಾನ ; ಪುತ್ರ ; ತನುಜ : ಶಾಸ್ತ್ರವನ ಮಗ ದೇವರೆಜ್ಜಿಯ (ಎಕ. VIII. ೩೩೦. ೩೭೦-೨೮; ೧೭೭); ಈ ಪೆಜಲ ಪ್ರಧಾನನಪ್ಪ ಶ್ರೀಪತ್ಯಿ ಇಂದ್ರದತ್ತನೆಂಬೋ ಪುಣಾಜುಂ ಕೋಟಿ ಜನವರಮನೊಡೆಮೊನಾತನ ಮಗನೀತಂ (ಪಣ್ಣಾ. ೦೯-೪) ; ಕೊಂದೆಸ್ಸ ಮಗನವಿಂ ಭೀಮಂದಿಂದಂ ರಸಿಸೊಕ್ಕುಮಜಸ ಗುಂದಿಗೆ ಪೆಕ್ಕುಂ . . . ಮೇಣವಂ ಬರ್ದುಕುವನೇ (ಕಂಪಾ. ೦೨-೦೨೦); ಸೂಳೆದು ಮಗ ಪಾಳವ ಮಾಡಿದರೆ ತಾದು ಹೆಸರಾಯಿತ್ತಲ್ಲದೆ ತುಂದೆಯ ಹೆಸರಿಲ್ಲಾ (ಜಪಕ. ೨೨೬) ; ವೇದಪುರುಷನ ಸುತವ ಸುತನ ಸಹೋದರನ ಹೆಮ್ಮಗನ ಮಗನ ತಳೋದರಿಯ . . . ಇಕ್ಷರದಲಿ ಜನಿಸಿವನಾನಿವಮೂರುತಿ ಸಲುಹೆ ಗದುಗಿನ ವೀರನಾರಯಣ (ಭಾಷ್ಯ. ೦-೨೩). ೨. ಹಿರಿಯರು ಕಿರಿಯ ಗಂಡುಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರೀತಿ ; ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಮಹತನಾಡುವಾಗ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ : ಭಟ್ಟಾರಾ ಎನಗೆ ದೀಕ್ಷೆಯಂ ದಯಗೆಯ್ಯಿಮೆನೆ ಭಟ್ಟಾರರೆಂದರೆಮಗಂತು ದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕುಡಲಾಗಾ ಮಗನೆ (ಪಜ್ಞಾ. ೬೪-೦೩); ಭೀಮನೆಂದನನಾ ಪದದೊಳ್ ಯಮುಂಬಾಜನಂದನೇ ಕರದು ಮಗನೆ ನೀನಿಂದಿನಿರುಳಿನಮುವರಮನೆಗೆ ಚಿಲ್ಲೀಜುತ್ತೇಟ್ಟುವೆಂದೊಡೆ (ಹಂಪಾಶಾ. ೦೩-೬ ಪ). ' ದತ್ತುಮಗ ', ' ಸಾಕುಮಗ ' ಪರಾ.

ಮಗಂದಿರ್, ಮಗಂದಿರು = ೧. ಗಂಡುಮಕ್ಕಳು : ಸಾಗರಸೇನೆಗಂ ಸಾಗರದತ್ತನುಂ ಸಮುದ್ರದತ್ತನುಮೆಂಬ ಮಗಂದಿರುಂ ಸಾಗರದತ್ತೆಯೆಂಬ ಮಗಳುಮಾದರ್ (ಶಾಪಂಚ. ೭೯); ಚಾವುಂಡನು ಕಳಚುರ್ಯ ಬಿಜ್ಜಳನ ಮಗಳಾದ ಸಿರಿಯಾದೇವಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಅವಳಲ್ಲಿ . . . ಇಬ್ಬರು ಮಗಂದಿರನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದನು (ಬಾಹುಬ. ೭೪). ೨. ' ಮಗ ' ಎಂಬು ದಕ್ಕೆ ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಬಳಸುವ ಬಹುವಚನ ರೂಪ : ಲೋಕಾದಿತ್ಯ ಎಳಅಲಸಮ್ಮಗನ್ದಿವ್ಮಲ್ಲಿಡಿಮುಮ್ ಕದಮ್ಮುರಾ ನಾಲ್ವದಿನ್ದೆರಾ . . . ಮುನಿಗಿತ್ತು (ಎಕ. X. ೬೩೧೫. ೬-೩; ೧೩೦); ಮಯಾರಾಜರಾ ದಂಗನ್ದಿರ್ ರಣಾವಳೋಕ ಶ್ರೀಕಮ್ಮಯ್ಯನೇ ಪೃಥುವೀರಾಜ್ಮಂಗೆಯ (ಎಕ. II. ೪೫ ೬: ೪೦೦). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಲ. ಮಕನ್; ತುಳು. ಮಗ, ಮಗೆ; ತಲು. ಮಗ, ಮೊಗ; ಕುಲ್ಲೊ. ಮಕ್]

ಮಗಲುಕೋಲ್ (ನಾ). ಭೂಮಿಯಂನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಳತೆಯ ಕೋಲು (?) : ಮಗಲುಕೋಲಲು ಬಳಂಬುಗೆ ಯಿರ್ಮ್ಮತ್ತರು ನೆಲಮೊ (ಎಸ. IV. ೩-೦೮: ೧೭೮ ಪಕ್ಕ). [? + ಕೋಲ್೧]

ಮಗಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮಗನನ್ನು ಪಡೆ; ಪುತ್ರಸಂತಾನವನ್ನು ಹೊಂದು : ನೀನೆಮ್ಮಂ ಮಿಾಜದೆ ರಜ್ಜಾಮಮ್ಮಾನದೊಳಿರ್ದಂಬಡೀಗಳ್ ವಿಜಸಂತಾನಕ್ಕೆ ಮಗಂ ಬಡೆಯೆ ತಪೋನಿಯಮಮಂ ಮಗವೆ ಕಡೆಯೊಳಿರ್ದಪುದಲ್ತೇ (ಅಜಿ. ೯-೬೨); ಗಂಗಾನದಿಯೊಳು ಮಿಂದು ಲತಾಂಗಿ ಮಗಂಬಡೆದಳ್ಳ ಕಾರಣದಿಂದಂ (ಎಕ. VII. ೨೪೫. ೯-೦೦; ೧೨೨). [ಮಗ + ಪಡೆ೧]

ಮಗಗೆಜೆ[1] (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು : ಪೂರ್ವಾಮಮ್ ದಿಶಿ ಮಗಗೆಜೆ (ಕ್ರಿ.ಕ. ೧೯೨೪, ೦೦-೯೭; ೨೨೨). [ಮಗ? + ಕೆಜೆ[1]]

ಮಗಣ (ನಾ). [ಛಂದ] ಮೂರು ಗುರುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಅಕ್ಷರ ಗಣ: (— — —) : ಗುರು ಲಘು ಮೂಱರೆ ಪನ ಗಣ . . . ಮಗಣಂ ಭೂಮಿಮೆನಿಸ್ಕುಂ (ರುಷೋಜಾ. ೨-೩೯ ಶಾಸ್ತ್ರ); ಮಗಣ–ವಿದಿಂದಂ. ಆನಂದಂ (ಕೃಷ್ಣ. ೬೦). [ಸಂ.]

ಮಗದುಮಮಸಕ್ಕರೆ 'ಮಗದುಮಿಂಸಕ್ಕರೆ' ನೋ.

ಮಗದುಮಿಸಕ್ಕರೆ, ಮಗದುಮಸಕ್ಕರೆ. ಮೊಗದುಂಸಕ್ಕರೆ (ನಾ). ನಸಜಬಿಳುಪಾಗಿಯೂ ಹಿಟ್ಟಿನಂತೆಯೂ ಇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಕ್ಕರೆ : ಕಾರಾ. ಮಗದುಮಿಸಕ್ಕರೆ, ತುಪ್ಪ, ಹಿಪ್ಪಿ, ಯಣ್ಣೆ ಮುಂತಾದ ಕಿರಾಣಿ ಜೀನಸುಗಳು (ಕುಂಬಾಶಾ. ೫೬). **ಮಗದುಮಸಕ್ಕರೆ** : ಅ ಸಕ್ಕರೆಯಲ್ಲಿ ಚವಾಂಸಕ್ಕರೆಗೆ ಮಗದುಮಸಕ್ಕರೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಕೃಶಕ್ರ. ೦೬೨). **ಮೊಗದುಂಸಕ್ಕರೆ** : "ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ, ಇಂಗಿಸಿ, ಕಾಕಂಬಿಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿ, ತಯಾರಿಸಿದ ಕಜ್ಜಾಸಕ್ಕರೆ ; ಮೊಗದುಂಸಕ್ಕರೆ" (Mysoovado. ೨೦೪೨) ; ಅರ್ಧಪಾಕವಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿವ ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲಿಗೆ . . . ಮೊಗಸುಂಸಕ್ಕರೆಯೆಂತಲೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳಿದರು (ಕಿಣ್ಣಾ. ೦೮. ೨೩೩). [← ಮುಖಾ. ಮುಗದುಮಿಸಾಖರ್]

ಮುಗಧ (ನಾ). ೧. ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ ; ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ : ಕುಲದೇಬ್ಗೆಯಂ ಮಾಗಧರು ಸಾದರಮಾಕ್ಕರ್ ವಿಯುಕ್ತವಾರ್ತೆಗಳಂ ನಿವೇದಿಸೆ (ಕ್ರಿಣಪ. ೬-೩೩). ೨. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಐವತ್ತಾರುದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ℙ ತಂಗಿನ ವಿಪಾರದ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ದೇಶ : ಆಂಗ . . . ಮಾಗಧ . . . ಕರ್ನಾಟಕವೆಂಬೈವತ್ತಾಱುದೇಶಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಜಪಕ. ೦೧೩). [ಸಂ.]

ಮಗಮಗ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆ ; ಪರಿಮಳ : ಪಾಱಿ ಮಗಮಗ. ಮುಂಡಕ ರುಗುರ್ಗುಗೆ. ನಸ್ಸ ಎದಿ ಮಾತ್ರ ಧಗಧಗ ಉರಿದೀತು (ಶಾಪಚಂ. ೫೫-೯). 'ಮಘಮಘಿಸು' ಪರಾ.

ಮಗಮಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುವಾಸನೆಯನ್ನು ಬೀರು ; ಕಂಪನ್ನು ಸೂಸು ; ಗಮಗಮಿಸ್ಸು : ಮಗಮಗಿಪ ಜಾದಿ ಪೊಂಗೇದಗೆ ಮಲ್ಲಿಗೆಯೆಂಬ ಪಲವು ಪೂಮಾಲೆಗಳಂ ಬಗೆಯಜಿಂದು ನೀಡುಗುಂ ಮಾಲೆಗಾಱನಂ ಪೋಲ್ತು ದಗ್ಗಮಾಲ್ಕಮಹೀಜಂ (ಆಪಜ್ಞ. ೫-೪೬) ; ಮಗಮಗಿಪ ಕರ್ಪೂರ ಕುಂಕುಮದ ಗರುಹಂದವ ಕರ್ದಮ (ಜಾಕೃಶಾ. ೬-೭೬) : ಮಣ್ಣಿ ಮೈಯ ಮಗು ಮೂಡಿದಾಗ ಮಗಮಗಿಸಿತನ್ನ ಮುಗಿಲು (ಕೃಪಚಾಶಾ. ೩೪-೦೩). 'ಗಮಗಮಿಸು' ಪರಾ. [ಮಗಮಗ + —ಇಸು]

ಮಗಮೆ (ನಾ). ೧. (ಹಿಂದೆ ದೇವಾಲಯ, ಛತ್ರ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಖರ್ಚಿಗಾಗಿ ದರ್ತಕರ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಹೊವಕೆ ಹೊಂಬಳಿ ಮಗಮೆ ಮಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಸಪ . . . ದಾನ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಶಾಸ್ರಶಾಸನ (ಕ್ಯಾಶಾ. ೧೯೩೨. ೫೬-೨೮; ೧೩೬) ; ಮಠದ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಾರೋದ್ಧಾರವಾಗಿ ಅನ್ನದಾನ ಪಡದುಬರೂ

ರೀತಿಗೆ ನಾಲು ಮಗವೆಯು ಉಂಟುಮಾಡಿದ ವಿಮಾ (ಕ್ಯಾಶಾ. ೦೯೩೫. ೨೬-೦೬; 1751). ೨. ಹಿಂದೆ ಭೂಮಿಯಂ ಮೇಲೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಮಗಮೆ ಸುಂಕದಿಂದ ಧಾರಾವ್ಪರಕೆ ಪರಪ ವೊಂದಕೆ ಮಗಮೆ ಹಾಗದಲೆ ಕದಲು ನೂಜುಪರಪ ದೇಸಾಯಕರ ಕೋಟೆಯು ಮಗಮೆ ವರಪವೊಂದಕೆ ಹಾಗದಲೆ ಕದಲು ಮಗಮೆ ಯಿಪತ್ತಮಮವರಪ (ಎಕೆ. XIV. ಸುಂಕುಪೇ. ೦೨೦-೭೨; ಶಿ. 1410) ; ಆರಮನೆಯಿಂದ ಬಂದ ಪದಿಕೆ ಹೊದಿಕೆ ಮಗಮೆ × × × ಸಿದ್ಧಾಯ ಮುನಿಮಾರ್ (ಕ್ಯಾಶಾ. ೦೯೩೫, ೫೬-೨೬; 1434).

[← ಉರ್ದು. ಮಹ್ಮಮಾ ; ಅರ. ಮಹ್ಮದಾ = ನ್ಯಾಯಕಚೇರಿ ; ದುರಾ. ಮಹ್ಮದಾ = ನೌಕರರ ಮಂಡಲಿ. / ತಮಿ. ಮಕಮ್ಮೈ]

ಮಗರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆ : ಮಿಗೆ ಬೆಲೆಯೇಜಿದ ಪುಲಿದು ಮಗರಿಯು ದೋಲಿದುದ ಪಲಾಯ ತಳವಚ್ಚೆಯು ಕಾಡಿಗೆನೀರಿನ ಬಟ್ಟೆಯು ಮುಖಗೆಗಳಿಂ ಸೋಲಿಪುವು ಸೀರೆಪರದರ ಪಸರಂ (ಕ್ಯಾಶಾ. ೩೬) : ಮಗರಿ . . . ಗಜಾವಳಿ ಮಂಡೋದರಿ ವೆಚ್ಚಿನ ಸೀರೆಯು ಮಳಗೆಗಳ ಬಳುಪಳನೆ ಬಳಸಿದುದನೆ ದೂಸಿಗರಾಸುರದಿಂದೊಡರಿಸೆ (ಶಾಮಾ. ೦೫-೩೮). [?]

ಮಗರಿಗೆ (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀಯರು ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕೆನ್ನೆ, ಗಲ್ಲ ಮುಂತಾದೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಚಿತ್ರ ; ಮಕರಪತ್ರ : ಕಪೋಲದೊಳ್ ಮಗರಿಗೆಯಂ ಬರೆದು (ಜಾಮಾಕ್ಕ. ೦೨೮-೭) ; ಸೊಗರೆಯೋ ತಿಮಿರಪೆಣ್ಣೊ ಮೊಲೆ ಮಗರಿಗೆಯೋ (ಪಂಪ್ರಕ್ಕು. ೦೦-೭೫). [< ಮಕರಿಕೆ]

ಮಗರೂರಿ (ನಾ). ಉದ್ಧಟತನ ; ಔದ್ಧತ್ಯ : ಈ ಚಿನ್ನವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕರಬಾರದಿತ್ತು. ಪಮ್ಮಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಗರೂರಿಯಾಯಿತು. ತಪ್ಪಾಯಿತು (ಕಾಮಾಜ. ೦೦೨) ; ತಿರಕನಿಗೆ ಇಷ್ಟು ಸೊಕ್ಕೇ ? ಹಾನು ಕರೆಸಿದರೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆ ? ಇಷ್ಟು ಮಗರೂರಿಯೇ? (ಜಾಜಾಗ. ೭೭).

[← ಅರ. ಮಗರೂರೀ, ಮುಘರೂರೀ ; ಹಿಂ. ದುರಾ. ಮಗರೂರೀ]

ಮುಗವು ' ಮಗು ' ನೋ.

ಮುಗಳ್, ಮುಗಳು (ನಾ). ೧. ಗಂಡ ಹೆಂಡತಿಯರ ಅಥವಾ ಗಂಡು ಹೆಣ್ಣಿನ ಪರಸ್ಪರ ಲೈಂಗಿಕಸಂಬಂಧದಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಹೆಣ್ಣುಸಂತಾನ ; ಪುತ್ರಿ ; ಸುತೆ : " ದುಹಿತಾ, ತನಯಾ, ಪುತ್ರೀ – ಈ ೩ ಮಗಳ್ " (ಜಜಾದುಪ. ೬೩-೩೩೦) ; ಕಾಡಚ್ಚಿದು ಮಗಳ್ ಕಾಡಚ್ಚಿ (ಎಕೆ. XI. ಚಾಪಡ ೦೭-೩; ೫೫೨) ; ಎನ್ನ ಮಗಳಂ ಕುಡಿಪೆನ್ನಾ ಮಗಳ್ಗೆ ಪುಟ್ಟದಾತಂ ರಾಜ್ಯ ಕ್ಕೊತ್ತಮನುಂ ಪಿರಿದು ಮಗನುಂ ಕ್ರಮಕ್ರಮ್ಮಮುಪ್ಪೊಡೆ ಕುಡುಪೆಂ (ಪಂಪಪು. ೦-೭೦ ೪) ; ಜನಮೆಜಯನಿತ್ತು ನರಂಗಾತನ ತನಮಂಗಿತ್ತು ತನ್ನ ಮಗಳಂ (ಸಂಧಾಯು ೩-೮೨). ೨. ಹಿರಿಯರು ಕಿರಿಯ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರೀತಿ. ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಪ್ರಾತನಾಡುವಾಗ ಬಳಸುವ ಪದ : ಅರಸರೊಳಲೆ ನೀಂ ಸರಸಮನರಸಿಯುಮೊಲಾಮತಿರ್ಪ ನೀನಲದು ಗುಣಮೋ ಅರಸರ್ ಸರಸಮನಜಿವರೆ ಸರಾಮಾನಾತರಸರ್ಕಳವರೊಳ್ ಮಗಳೇ (ಶಾಪಾ. ೩-೩೩೩) ; ಬಗೆಗೆಟ್ಟು ಸಾವ ಬಗೆಯಂ ಮಗಳೆ ಮಹಾಶ್ವೇತೆ ಬಗೆಯದಿರ್ (ಕಾದಃಪ್ರ. ೯೧೦) ; ಮಗಳೇ ನಿನ್ನಜಿಯಮೆಯಿಂ ಬಗೆಯದೆ ನುಡಿದಮ್ಮನಿನಿತು ದುಃಖಿಂಗಳಜ್ಜೆಗಪೊದವಲುಂಡೆ (ಶಬುಪ್ರ. ೦೪-೦೦). **ಮಗಳು** : ೧. ಮಂಡೋದರಿ ಕಪ್ಪೆಯ ಮಗಳು (ಜಸಪ. ೩೧೦) ; ವೇದನಿಯ ಸಲಿಸುವೆಸಂ ನಿನ್ನಯ ಮಗಳ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ (ಶಾಪ್ಯಾ. ೫-೨೬) : ಜಗದ ಜಾವನೆ ಭಾಗೀರಥಿ ನಿನ್ನ ಮಗಳಲ್ಲಮ್ಮ (ಪ್ರಭಂಪ. ಶಾ. ೩-೫೯-೦) : ತಾಯಿಯಂತೆ ಮಗಳು, ತೊಲಿನಂತೆ ಸೀರೆ (ಗಾದೆ). ೨. ಮಗಳೆ ಬಾ ಕೊಳ್ ಐಮಮಂತ್ರಾಳಗಳನಿವು ಸಿದ್ಧಪ್ರಯೋಗವು (ಶಾಪ್ಯಾ. ೩-೦೩) ; ಮಗಳೆ, ಪೇಳ್ವೆನಿದೂ ದುರ್ವಾರ್ತೆಯಂ (ಶ್ರೀಶಾಪು. ೩೦-೦೫೯).

ದುಗಳ್ವರ್, ಮಗಳಿಂದಿರು = ೧. ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು : ಕಪಿಮಾಲೆಯುಮಾಕೆಯ ಮಗಳ್ದಿರಪ್ಪ ಕನಕಲತೆಯುಂ ಮಲ್ಲಲತೆಯುಂ ಸೌಧರ್ಮ ಕಲ್ಪದೊಳ್ ಮೂವರುಂ ದೇವಿಯರಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿದರ್ (ಶಾಪುಪು. ೦೮೪) : ಹರಿಷೆಸಲಾದ ಮಗಳ್ದಿರಣುಗರು ತಾಯ ಕಾಪುತ ಬಿದ್ದರು (ಹೊಗಸಂ. ೬-೦೪) ; ಒಳು ಮಗಳಂದಿರು ಚೋಳರಾಯನಿಗೆ (ತಿಂಗಶಿ. ೩೯-೦). ೨. 'ಮಗಳು' ಎಂಬುವಕ್ಕೆ ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಬಳಸುವ ಬಹುವಚನ ರೂಪ : ಶ್ರೀ ಪೃಥ್ವಿವಲ್ಲಭ ಸಿಂಘಭೂಕರಸರ ಮಗಳ್ದಿರ್ ಶ್ರೀ ಮಹಾದೇವಿ (ಎಕೆ. XI. ತ್ಯಕೆ. ೩೩-೪ ; ಶಿ. ೩೭೬).

[ಮಗ + – ಆಳ್ಕ್ಷ. / ತಮಿ. ಮಕಳ್ ; ಮಲ. ಮೋಳ್ ; ತುಳು. ಮಗಳು]

ಮಗಳು ' ಮಗಳ್ ' ನೋ.

ಮಗಳ್ಕಾ (ನಾ). ೧. ಸ್ತ್ರೀರೂಪದ ಒಂದು ಪೌರಾಣಿಕ ಪ್ರಾಣಿ : ತುರಗಾ ರೋಷಕಸೊರ್ಮಂ . . . ಅಶ್ವಕಂಧವಮಂ ಪೊಕ್ಕನಿಪ್ಪೋಗೆ ಪೊಯ್ದಡಸಿದಿರ್ದಂತಾ ಹಿರಂ ಯೋಗಿನೀಶಿರದೊಳ್ ಪಕ್ಕಿಸಿದಂತೆ ಬಿರ್ದಡೆ ಮಗಳ್ಕಾ ವೆಂದವಂ ನೋಡಿದಂ (ಧಾಪು. ೦೨-೩೩); ಕುಲಜರೊಳಂ ಪುತ್ಕಂತೆಯಂಕುಲಜ ರೊಳಂ ಬೆರಸು ಹಾಂ ಮಗಳ್ಕಾವೆನಿಸುತೆ ನೆಲದೊಳ್ಕೋರ್ದಳಿನಂತೆ ವಾಗ್ಮಲನಮು ನಾಸಿಕಮನಂದಿನಾ ವೀರೇಶಂ (ಪಚಂ. ೦೨-೩೪). ೨. ಗಂಡ ನೊಡನೆ ಇರುಪವಳು (?) : "ಮಗಳ್ಕಾದೆಂದು ಗಂಡನಂ ಪತ್ತಿ ಬಿಡದಿರೆ" (ಜಾಮ. ೫. ೫೩). 'ಮಾಳ್ಕುಕೆ' ಪರಾ.

[ದೇ.ಶ ತಮಿ. ಮಕಣ್ಣಾ. ಮಗಣ್ಕೈ = ಸ್ತ್ರೀಸ್ವಭಾವ, ಸ್ತ್ರೀತ್ವ]

ಮಗಿಮಾವು (ನಾ). "ಮಾವಿನ ಪನ್ನೆನ ಒಂದು ಜಾತಿ" (ಜಾಪಚಂ. ೫೬) : ಮಾವು ಗೇರ್ಮಾವು ಪುಳಮಾವು . . . ಮಗಿಮಾವು ಮಧುರಸಭರಿತ ಪರಮಾಪ್ತ ಸೀರುಜಮುನೀವ ಮಾವು (ಕಪಚಂ. ೨೨-೧೯) ; ಮೂರೇಟು ತಿಂಗಳಿಗೆ ಮೂರೇನು ಬಗಿಸ್ಯಾಳ ಮೂಡಲು ದಿಕ್ಕಿನ ಮಗಿಮಾವ ತಿಂದೇ ನಂಬುವಳ (ಕೂಗಿಗಾ. ೧೩). [ಮಗಿ ? + ಮಾವು]

ಮಗಿಲ್, ಮಗಿಲು (ನಾ). ಪ್ರಾಕಾರ ; ಪೌಳಿ : ಆ ಮಗಿಲೋಮೆಯ್ಕೊಳ್ಗೆ . . . ಲಕ್ಷ್ಮೀಮಂಡಪಮಿಂಬುವಾಳ್ದು ಕಣ್ಗಿನಿಪಿತ್ತಂ (ಪರ್ಶಾಪು. ೦೬-೫೩); ಮಾಸ್ಯದ ಮಗಿಲ್ ಪಸ್ತಂ ೪೦ ಬಾಣಂಬಿ ಪಸ್ತಂ ೪೦ (ಕಾಶಾಶಾ. ೫೬-೬೨; 1309) ; ಆ ಪುರಮಧ್ಯದೊಳಪ್ಪುದು ಭೂಪನಿವಾಸದ ಮಗಿಲೇ . . . ವಿಚಿತ್ರಮಣಿಗೋಪುರವಿಪೆತಂ (ಪಾಂಚಕ್ಕೆ. ೦-೦೩೪). 'ಪೊಮ್ಮಗಿಲ್' ಪರಾ. **ಮಗಿಲು** : ಗ್ರಾಮಾಸ(?)ವ್ ೨೦೦೦ ಮಗಿಲು ಗ್ರಿಸೇ ಹಸ್ತ ೪೦ (ಇಶ. XIV. ೦೪೦-೫೪ ; 1268ಮು ೫೫) ; ಮಗಿಲು ಬಾಗಿಲುವಾಡದೊಳಗಣ ಜಗಲಿ ಚಪ್ಪರಮುಪ್ಪರಿಗೆ . . . ಗಣಕೆಯಂರೊಗ್ಗಿನಲಿ ಮೆಜ್ಜಿದುದು ಸತಿಯು ಭವನ (ಜಪ್ರ. ೦೨-೬) ; ಮುಂಡಳಿಸಿದ ಹೊಸ್ಸ ಮಗಿಲ ಮಧ್ಯದಲಿ ತ್ರಿಖಂಡ ಪರ್ಮ್ಯಗಳ ಹೊಂಗಳಸ (ಕೂಚಪ್ರ. ೨೦-೨೯). 'ಮಂದಿಲ್' ಪರಾ.

[ದೇ.ಶ ತೆಲು. ಮಗುಲು]

ಮಗಿಲು ' ಮಗಿಲ್ ' ನೋ.

ಮಗು, ವಂಗವ್ವು, ಮಗುವು (ನಾ). ೧. ಎಳೆಯ (ಹೆಣ್ಣು ಅಥವಾ ಗಂಡು) ಸಂತಾನ ; ಪಸುಳೆ ; ಶಿಶು ; ವಿಕೆ ನಿರರ್ಥಕಂ ಮಗುವಿನಿಂದದ ಕೋಟಲೆಗೊಡನಕ್ಕಟ (ಇಶಂಪು. ೬೨೩) ; ಮಗುವಿನ ಮಕ್ಕಳಾಟಿಕೆ ಮಾರಿ ಯಾಯಿತು ನೆರಿರಾಯರಿಗೆ (ಕುಪಾಕ್ಕೂಸ. ೩-೩) ; ಮಗುವಿನ ಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ತಾಯಿ ತನ್ನ ಸುಖವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬಲ್ಲಳು (ಪಮೂಪಾ. ೦೩೯). ೨. ದೊಡ್ಡವರು ಚಿಕ್ಕವರನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಮಾತು: ಬಾ ಮಗು, ಊಟಕ್ಕೆ ಹೊತ್ತಾಯಿತು (ಪಜಂ.) **ಮಗುವು** : ೧. "ಬಾಳಃ ಪಾಕಃ . . . ಧಿಂಬಃ –ಈ ೯ ಮಗುವು" (ಪಲಾಮು. ೬೩-೪೫೬) ; ನೆಲಹಿನ ದೊಸರಂತೆ ಬೆಸ್ಸೋಜುವ ಮಗವಿನಂತೆ ಮಣಿಗಡಗದ ಕೀಲಿನಂತೆ (ಪಚಾಪ್ರ. ೬-೦೩೭ ೪೩೮) ; ಮಗವೀತರ ಕೊಂಗುಗೊಳ್ವಂ ಗಡ ಗಜಘಟೆ

ಯಂ ತಪ್ಪರ್ಸನೆಕಂ ಗೆಜ (೧೪.೪. ಪೀಟಿಕೆ. ೦೬-೧೭: ೧೨೨೦) **ಮಗುವು** : ೧. ಮಗುವು ತಾನಪೆ ತನ್ನ ಬಾಣಿಕೆ ಮಗುವಿಕೆಯ ಬೇಜಿಲ್ಲ (ಕಬ್ಬಾರ್ಯ್ಯ. ೩-೨೦) : ಮಗುವು ರಾಘವನೆಂದು ತಪ್ಪಿಸಿ ನುಡಿವ ನುಡಿ ನಿನಗೆ ನಿಗರದೇ (ತೊರಣ. ೦-೪-೩೦).

ಮಕ್ಕಳ್, ಮಕಳು, ಮಕ್ಕಳು, ಮಗುಗಳು (ಬಹುವ) : P ಮಗ', 'ಮಗಳು' ಮತ್ತು 'ಮಗು'-ಮೊರಕ್ಕೂ ಬಿಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಈ ರೂಪ ಬರುತ್ತದೆ : ೧. ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು (ಹೆಣ್ಣು ಅಥವಾ ಗಂಡು) ಸಂತಾನ ; ಸಂತತಿ: ''ಮಕ್ಕಳನಲ್ಲ ಸಂತತಿಯೊಳೆಂ'' (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೩೦) ; ಕೀರ್ತಿಧರನೆಂದೊಸರಸನಾತನ ಮಹಾದೇವಿಯರ್ಕಳ್ ಅರಸಿ ರತಿ ಬೊಂಬೊರೂ ಇರ್ವರ್ಗಂ ಮಕ್ಕಳ್ ಧರ್ಮಘೋಷನುಂ ಧರ್ಮತೀರ್ಥಮುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೧೦೨-೦೬) : ಭೃತ್ಯರಲ್ಲುಗಳ್ಗೆ ಪೆಂಡಿರ್ಮಕ್ಕಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಪತ್ತಾದೊಡಂ ವಿಪತ್ತಾದೊಡಂ ಬಿಡರ್ (ಕಾಪಿ. ೪೫-೨೨) ; ಕಂದೆ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಯ ಪೇಳುವಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿಂಗೆ ದುಃಖವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ದುಃಖಮು (೪೨೮. ೬೫೪) : ಓಡಿ ಬಮುಬುವ ಹುಲುಜಜಿಮಿತರ ಹೆಮ್ಮೆಯೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ (ಕುಣ್ಡಲ್ಯ. ೫ ೨೮) ; ಮಕ್ಕಳಿದ್ದರೆ ಮನೆ, ಒಕ್ಕಲಿದ್ದರೆ ಊರು (ಗಾಡ) : ಮಗುಗಳ ಮಾನಕ್ಕೆನ ಆಡಿಸಿದರೋದೆ (ಭುಜಬ. ೪-೦೬೬-೦) : ಮನೆಯು ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲ ಬಿಕ್ಕಿದರು. ಒಂದೆರಡು ಮಗುಗಳು ಗಾಬರಿಯಾಗಿ ಕೂತವೆ (೪೫೮. ೩೦೪). ೨. 'ಮಗ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಬಳಸುವ ಬಹುವಚನ ರೂಪ : ಕರುಬವ ಅಂಗೀರಸಗೋತ್ರದ ಇ(ಈ)ಶ್ವರನ ಕತ್ರಿಗನ ಮಕ್ಕಳು ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟರಿಂಗೆ . . . ಮೂಡೆ ೧೦ (೨೪. XVII. ೦೬೨-೩೨ ; ೧೨೫೬) ; ಲಿಂಗಾದೀಕ್ಷಿತರ ಮಕ್ಕಳು ತಿಂಮಣಭಟ್ಟರಿಗೆ ಗ ೬ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಏವಾರ್ಪಣವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಭೂಮಿ (೨೪. VII. ೨೪೫೨. ೮೨-೮೨ ; ೧೯೧೨).ಮಕ್ಕಳಮಕ್ಕಳು.ಮಕ್ಕಳ ಮಕ್ಕಳ್.ಮಕ್ಕಳುಮಕ್ಕಳ್=ವಂಶಪರಂಪರೆ; ಸಂತತಿ : ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯರುಳ್ಳನಕಲೂ ಅವರ ಮಕ್ಕಳುಮಕ್ಕಳು ತರಾಂತರವಲ್ಲೂ . . . ಪೊಕ್ಕಲಿದ್ದರು (೨೪. XII, ೩೧. ೬೬-೦೬: ೧೨೧೨) ; ಬೀರನೋಬಪ್ಪ ವೆಸ್ಕೆ ಕಿಬ್ಬನಾಡ ಪಿರಿಯ ಬಿದಿರೂರ ಕಲ್ಲಾಡುಗೊಟ್ಟಂ ಗಂಗನ ಮಕ್ಕಳ ಮಕ್ಕಳ್ದರೆಗಂ ಸಲ್ಗುಂ (೨೪. X. ಗೊರವಿಕ. ೪-೨೪: ೧೧೨) ; ಮಾಡಿದಿವಿ ಮಕ್ಕಳಿಂ ಪಡೆದುಮಳಾಜನಂ ನೆರೆದ ಮಾಕ್ಕಳ ಮಕ್ಕಳ ಕೈಕ್ಕದೊಂದು ದಾಗಂಗುದಿವಿಡಿದೀಪ ಜಾಗಂ . . . ವೈದ್ಯರಾಜ್ಯಮುಮುಪಡೇಸಿದಪ್ಪೊ ತೊಡರ್ದಿರೆ (೨೦೪. ೫-೨೪) ; ಜಂಗಮಾಂಡಹಿಗ್ಗಪಮರು ಕಾವ್ಯ ಕೊಣ್ಣುಕೊಟ್ಟು ಸಂದಾವೀವಿಗೆ ಸೊಡರೆಣ್ಣಿಗೆ ಆ ಸ್ಥಾನಿಕ ಗೊಡೆಪುಜೀಯು ಪರದೇಸಿಯಪಜೆವರ ಮಕ್ಕಳುಕ್ಕಳ ವಂಶೋದಯಭವರ ವಸಂ ಹೋಗೆ ಹಾಗವಡ್ಡಿಯಿಂ ದೇವರ ಭಂಡಾರವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಗದ್ಯಾಣಂ ಮೂಱು (೨೪. XIV, ೪೮೫. ೫೭-೪: ೧೧೨೨). ಮಕ್ಕಳ ತಾಯಿ = (ಎಳೆಯ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತಾಯಿಯಂತೆ ಅಗತ್ಯವಾದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಯ ಗುಣವುಳ್ಳ ಬೇರು : ಬಿಜೆ ; ಉಗ್ರಗಂಧಿ : ''ವಚಾ. ಉಗ್ರಗಂಧ . . . ಶತವರ್ವಿಕಾ ... ಸಿ ಬಜೇ ಮೆಸರುಗಳು. ಇವಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳತಾಯಿ ಯೆಂತಲೂ ಕಮಾಡ ಕಡ್ಡಿಯೆಂತಲೂ ಅನ್ನುವರು'' (ಕಬ್ಬಾರ್ಯ್ಯ. ೦೩೫). ಮಕ್ಕಳ ಸಂತಾನಕಟ್ಟು =ಅಸ್ಥಿಯ ಹಕ್ಕು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬರುವ ನಿಯಮ; ಸಂತತಿಕಟ್ಟು : ಉತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಸಾಡವರೂ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿರುವ ಬಂಟರೂ ಅಲಿಯಸಂತಾನವಟ್ಟನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪರಿವಾರ ಬಂಟರಿಗೆ ಮಕ್ಕಳ ಸಂತಾನಕಟ್ಟು (ತುಳುನಾ. ೩೦). ' ಅಳಿಯಸಂತಾನಕಟ್ಟು ' ಪರಾ. **ಮಕ್ಕಳಾಟಿಕೆ**=೧. ಮಕ್ಕಳ ಆಟದ ಸಾಮಾನು : ಆ ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಬಗೆ ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳಾಟಿಕೆಗಳಿವೆ (೪೨೮). ೨. ಮಕ್ಕಳಂತೆ ವರ್ತಿಸುವುದು ; ಹುಡುಗಾಟ : ಮ ಗು ವಿ ಪ ಮಕ್ಕಳಾಟಿಕೆ ಮಾಡಿಯಾಯಿತು ಪೈರಾಯಿತಿಗೆ (೪.೨೨ ೩೨೮. ೩-೪) ; ಹಾಗೆಲ್ಲ ಮಕ್ಕಳಾಟಿಕೆ ಮಾಡ ಬೇಡ (೨.೩೦. ೩೩). ಮಕ್ಕಳುಮರಿ. ಮಕ್ಕಳುಮರಿ = ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ಮಕ್ಕಳು : ಹೆಜತೆಗೆದು ಕೆಲಸಾರಿ ಮಕ್ಕಳುಮಕ್ಕಿಗಳಿಗೆ ರಣಮೇಕೆ (೪೨೩೪. ೩-೦೩) ; ಅವರ ಮನೆತುಂಬ ಮಕ್ಕಳುಮರಿಗಳವೆ (೪೨೩). ಮಕ್ಕಳೊಂದಿಗ = ಅನೇಕ ಮಕ್ಕಳಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ನಾವು ಮಕ್ಕಳೊಂದಿಗರು, ಒಕ್ಕಲು ಕುಳಿ. ದೇವರು (೪೪೩೦. ೩೨-೩). ಮಕ್ಕಳೊಂದಿಗಳು = ಅನೇಕ ಮಕ್ಕಳಿರುವಳು : ಕುಬುಂದಿನೀ, ಜರಂದ್ರೀ . . . ಪುತ್ರ ಪೈತ್ರಾದಿ ಕುಬುಂಬುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯು ಪೆಸರು. ಮಕ್ಕಳೊಂದಿಗಳು (೪೧೨೦೦. ೦೩೮) . ಮಕ್ಕಳೊಂದಿಗಿತ್ತಿ = ಮಕ್ಕಳೊಂದಿಗಳು : ಮಳೆರಾಯನ ಪೆಂಡತಿ ಮಕ್ಕಳೊಂದಿಗಿತ್ತಿ (೨೪.೪೮. ೪೦). ಮಕ್ಕಳ್ಗೆಡಾ = ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ರಾಮನಂ ಧೂಪಂ ಸುತ್ತಿವಂತೆ ಜೀವಂಗಿಡಿಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಂ ಮಾರ್ಕ್ಕೆಟ್ಟರಂತೆ ಗೋಬುಂಡೆಗೊಳಿಸಿ (೨೪೪೪೫. ೬-೮೩).

[< ಮಗ./ತಮಿ. ಮಕಪ್ಪ]

ಮಗುಂ ' ಪೋಪ್ಪುವ್ ' ನೋ.

ಮಗುಗೊಲೆ (ಪಾ). ಲಂಚವನ್ನು ಕೊಟ್ಟುವುದು : ಶಿರುಹಪ್ಪೆ : ನಾ ಮೊದಲೆ ಪೇಳಲ್ಲವೆ ? ಈ ಮಗುಗೊಲೆಯು ಕಲಸ ಬೇಡ ಎಂದು ? (೪೦೨೪. ೨೩-೨೨). [ಮಗು + ಕೊಲೆ]

ಮಗುಚು 'ಮಗುಚ್ಚು' ನೋ.

ಮಗುಚುಕಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). (ಉಡ) (ಹಂಚಿನ ಮೇಲೆ ಬೆಸಿಯಾಗಿರುವ ದೋಸೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ತಿರುವಿಹಾಕಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರದ ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಾಧನ ; ಕುರುಪಿ ; ಕಡಚಿ : ಪೀತಮ್ಮನು ಮಗುಚುಕಟ್ಟಿಗೆಯೊಡನೆ ಬರುವಳು (ಹುಣ್ಣಿ. ೫೬).

[ಮಗುಚು (< ಮಗುಚ್ಚು) + ಕಟ್ಟಿಗೆ]

ಮಗುಚುಕೈ (ನಾ). = ಮಗುಚುಕಟ್ಟಿಗೆ : ಮಗುಚುಕೈದು ತುದಿಯು ತಳುವಾಗಿದ್ದರೆ ದೋಸೆಯನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಸುಲಭವಾಗುವುದು (೪೨೨).

[ಮಗುಚು (<ಮಗುಚ್ಚು) + ಕೈ (<ಕೈ)]

ಮಗುಟು, ಮಕುಟು (ನಾ). ೧. (ಮಡಿಗಾಗಿ ಉಡುವ) ನಾರು, ರೇಷ್ಮೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಧೋತ್ರ : ತರದ ಪಜ್ಜಾವಳಿಯ ಮಗುಟಗಳ ಹೇರ್ಗಳನು ತಂದು ದೇಶಂಗಳಿಂದ (೪೪೪೦. ೩-೪೩) ; ಆನಂತರಾಜುರು ಮಗುಟ ಉಟ್ಟು ಸಾಂಗವಾಗಿ ಪೂಜೆಮಾಡಿದರು (೪೨೨. ೦೨೨). ೨. (ಬಿಳಿಯ) ಉಣ್ಣೆಯ ಧಾವಳಿ : ಅಗಸದಾರದಡಿಯಲ್ಲಿ ಮಗುಟ ಕಂಬಳಿ ಪ್ರಾಸಿ ಸೊಗಸು ಮಾಡ್ಕವರೆ (೨೩೫೮. ೭೦). **ಮಕುಟ**, : ೧. ಜಿಸಿ ನೀರಿನಿಂದ ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸಿ ಅವನಿಗೆ ಮಕುಟವನ್ನು ಮಡಿಯುಡುವುವಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು (೪೨೩೦. ೩೪. ೦೨೩) ; ಶಾಲೆಗೆ ಹೋಗುವ ಮುನ್ನ 'ಅವನೇ ಮಕುಟವನ್ನು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಜೊಳಯಿಂದ . . . ನೀರು ತಂದು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ (೪೨೩೪. ೩೦೩). [ದೇ.ಪ ತೆಲು. ಮುಕುಟು, ಮುಕ್ಕುಟ]

ಮಗುಟ್ಟು, ಮಗುಡ, (ನಾ). ಕಿರೀಟ ; ಮಕುಟ ; ಸಗುಣಗುಣಾಢ್ಯ ಭೂಪತಿಗಳೇಣಾಂತದಿ ಮಗುಟಗಳೊಂದೊಂದೊರಸಿ ಉಗುವ ಮಾಣಿಕ ಹೊಂಬಾಡಿ ನೂಜಾಕೋಟಿಗೆ ಮಾಗಿದು ಕೊಟ್ಟಿಪರು ವೈಶ್ಯರಿಗೆ (೪೨೩೪. ೨೩-೩೩); ಆಳ್ಮಕ್ಕಿ ಮಣಿಯ ಕುಂದಣದ ಮಗುಟವ ಸೊಬಗಿವ. ಕೆಜಿಜವ್ವನದ ದಿಂಡದ. ನಡಪೊಂದು ಗಾಡಿಯ ಪುತ್ಥಲಂ . . . ಪೋಪಮರರೆಂಗಳ್ (೪೨೩೪. ೪೪-೦೬). **ಮಗುಡ**, : ''ಮಗುಡಮೆಂದು ಮಣಿಭಂ'' (೪೨೩. ೨೪-೩೦೩) : ಟಕಾರಕ್ಕೆ ಡಕಾರಂ . . . ಮಕುಟ — ಮಗುಡ (೪೨೩. ೪೪೩ ಶ್ರೆಯೋ) ; ಪೊಸದಾವನ್ನವಣ್ಣು ನಿಜವಿಡಿದುಟ್ಟೊಳ್ಳುಡೆಯ ಸೊಗಸು ತಲೆಯ ಮಗುಡದಂದಂ . . . ಮನಲಗೊಂಡುದು (೪೨೨೪. ೫೫-೨೬).

[< ಸಂ. ಮಕುಟ]

ಮಗುಡ 'ಮಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಮಗುಡ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಈಗಿನ ಬಾದಾಮಿಯ ಸಮೀಪದ ಮಹಾಕೂಟ : ಬುಧವಾರದನ್ದು[೦] ಮಗುಡಕೆ ವಂದು ಸ್ಪಿ ಕೇಸ(ಶ್ವ)ರಮು(ಮೂ)ನ್ಗಲ್ಲುಗೆಯುವಂ ಕೊಟ್ಟ[ರು] (ಇಷ. ೩. ೩೦೯-೯ : ೪೫೫). [?]

ಮಗುರ್ಚು 'ಮಗುಬ್ಬು' ನೋ.

ಮಗುವು 'ಮಗಂ' ನೋ.

ಮಗುವುತನ (ನಾ). ಎಳವೆ ; ಬಾಲ್ಯ ; ಶೈಶವ : ಮಗುವುತನದಲಿ ಬೊಂಬೆಯಾಟಕೆ ಮಗುವನೇ ಶಪಿಸೆಂದು ಬಂದಳು (ಭಾಷ್ಕಾ. ೩-೦೬) ; ಜಗದ ಜೀವರ ಯಂತ್ರಮುಮುಪಾಹೆಗಳನಾಡಿಸಿ ತೋರ್ಪ ನಾಟಕಿ ಮಗುವುತನದಲಿ ಬಾಲಕರ ಕೇಳೀಕಲಾವದಲಿ ಸೊಗಸುಸ್ಸದು ನೋಡಿಗವದಾ (ತಿಪ್ರಾಣ. ೦-೬-೬೬). [ಮಗುವು (<ಮಗು) + —ತನ]

ಮಗುಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತಮ್ಮಿಜ್ಜಂ ಮಗುಸಿ ಮಾಕಳನ ದೇಗುಲಕ್ಕೆ ಮುಂದಿ × × × ಮಳ್ಳಟ್ಟಿಸಿದ (ಎಕ. VIII. ೩೫೦ ೪೭-೦೯ : ೮೫೫). [?]

ಮಗುಳ್ 'ಮಗುಬ್ಬು' ನೋ.

ಮಗುಳಿಚು 'ಮಗುಬ್ಬು' ನೋ.

ಮಗುಳು 'ಮಗುಬ್ಬು' ನೋ.

ಮಗುಳೆ 'ಮಗುಬ್ಬು' ನೋ.

ಮಗುಳ್ಳು 'ಮಗುಬ್ಬು' ನೋ.

ಮಗ್ಗುಳ್ಳು 'ಮಗುಬ್ಬು' ಪರಾ.

ಮಗುಳ್ಳಂ 'ಮಗುಬ್ಬು' ನೋ.

ಮಗುಬ್ಬು, ಮಗುಳ್, ಮಗುಳು (ಕ್ರಿ). ಮಗುಳ್ದು, ಮಗುಬ್ಬು (ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ಹಿಂತಿರುಗು ; ಮರಳು : "ಮಗುಬ್ಬು—ಪರ್ಯವರ್ತನೇ (ಹಿಂದಿರುಗು)" (ಪಾಣಿ) ; ತಂತನು ಪೊಲ್ಲಿ ಮಗುಬ್ಬು ದಂದವರಮ್ಮ ನಪ್ಪ ದಾರಜಾಜನಲ್ಲಿಗೆ ಕೂಸಂ ಬೇಡೆ ಹೆಗ್ಗಡಗಳನ್ಬಿರೊಡೆ (ಜೈಮಿ. ೦-೬೦ ೬) : ಸೈಗಾಲತನದುಸಂ ಪದ್ಮಾಜ್ಮದೊಳ್ ನಲಿಸಿ ಮಗುಬ್ಬು ಬಂದು ದುಘರಾಷ್ಟದ ಪೊಜಪೊಲಲಸಿಬ್ಬಿದಲ್ಲ (ಜಗ. ೦-೬೩ ೬) : ಪಾಸದನ್ನಳಪ್ಪ ಕೆಳದಿಗೆಮಾಸಮಂ ಮುಂದಿಟ್ಟು ಬಬಳ ಕಲುಪಿಬೆಡಮಳಾತನ ರೂಪುಗಂಡು ಕಣ್ಗಂ ಮನಕ್ಕಮುದ್ದಾರವೆತ್ತು ಭೋಂಕನೆ ಮಗುಬ್ಬಳ್ (ಪಾಟೀಸ. ೫-೪೩). ೨. ಜೋರಲಾಗು : ವಂಬಿ ಅಡಿಯಾಗು : 'ಪೆಡಂಬುಗೆಬುವ್' ಪರಾ. **ಮಗುಳ್** : ೧. ಶ್ರೀಮತು ಕೃಷ್ಣಕನ್ನಿಹ ದೇವರು ಜೋತಿ ಜಾತ್ರೆಮಾಡಿ ಮಗುಳ ಬನ್ನು (ಸಿಶಾ. ೧೪-೨, ೬೯-೬ ; ೧೨೯೩ ೪೫) ; ಅಲ್ಲಿಂ ಮಗುಳ್ದುಬರುತಾ ಬಳಿಯರಾ ಮುನಿವರರ ಚರಣಂಗಳ ಕೆಲವಲಿಳ್ಪಿದನು ಮುಂಗಿಯ ಶಾವನಾ ಘಟನು (ಜಾಶ್ವಾ. ೫೦-೯೦). ೩. ಪಡಿಸು ; ಮಡಿಸು : ರಥದರಿ ಮಗುಳ್ದ ಮಂಡಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯೋರೆಯಬಾಗಿದಪಯವದ . . . ಬಲಾಗ್ರೆ ಕರ್ಣ ಮೂಲಲಿಸಿದನು ಪವನಜನ (ಭಾಷ್ಕಾಕ್ರೀ. ೦೩-೩೦). **ಮಗುಳು** : ೧. ಎನ್ನ ಮುಂದು ಮನೆಗೆ ಮಗುಳವ ಮಾಡದಿ . . . ಛೇಸರಳೆ ನಾನಿಲ್ಲದ ? (ಗಿಶಿ. ೩೪-೦೩).

ಮಗುಟ್, ಮಗುಳ್ (ಆ). ಮೈತ್ರೆ : ಪ್ರೀತಿ ; ಶಿರಸಿಗೆ : ಬಡವರ್ಗೆಮಗೀ ಪ್ರತಿಂಗಳ್ ಪಗೆಮ್ಮುವ ಇವಂ ನಿಮಗಿತ್ತಮರ್ಗೆ ಮಗುಟ್ ಕೊಟ್ಟು ಬರ್ಪಂ ಬಾ (ಪಾಪುಂಪು. ೬೬) ; ನೀವೀ ಕಥೆಯಂ ಮಗುಳ್ ಪೇಟಲ್ ಬಲ್ಲಿರಿ (ಹರಿಹ. ೫೦-೦೦) ; ಭೂಪಾಲಂ ಸೌಂದರಪತಿಯಂ ಭೋಂಕೆನೆ ಏಂಗರಿಸಂವುದೆಂದುಸಂದರ್ ಮಗುಟ್ ಕುಬಿವವಮರಂ (ಜಾಪ್ಕಥಿ. ೦-೨೦). **ಮಗುಳೆ** : ನೆಗೆಯಲುಳಯಂಳಿ ಶಬ್ದ ಒಗೆಯಿ ಮಂಮಳಿ ಶಿವಂ ಮಗುಳೆ ದುರ್ಗಿಪ್ರಾಣಮೆಸಗಿ ನಂಧಿವಂ (ಜಾಪಂಚ. ೦-೬೬) : ಆಗಳ್ದಿಂ ಮಗುಳೆ ನೆಲುಸಿದ ಬೇಗದಲಿ ಸಿರಿವೊಳಲ ನರಹರಿ (ಹರಿವಂ. ೪-೦೨೬) ; ಕಗ್ಗಲ್ಬಗೊಸರ್ದುವಾ ಕೊಬ್ಬು ಫಲತತಿ ಮಗುಳೆ ಫಲಾಪಾದುವ . . . ಪಟ್ಟಲ್ಲುಲ್ಲುಬ್ಬಿ ಹೊತಳದೊಳೆವತರಿಸಲು (ತಾಷ್ಕ. ೪-೪೪). 'ಮಗುಬ್ಬಿಂ' ಪರಾ.

ಮಗುಬ್ಬಿಮಗುಬ್ಬಿ , ಮಗುಳೆಮಗುಳೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : "ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಂ, ಅಭೀಕ್ಷ್ಣಂ. ಭೂಯಃ. ಆಸಕೃತ್. ಮುಹುಃ — ಈ ೫ ಮಗುಬ್ಬಿ ಮಗುಬ್ಬಿ" (ಪಾಶಮು. ೦೨೦-೩೯) ; ದಿವ್ಯಾಹಾರಮುಂ ಮಗುಬ್ಬಿಮಗುಬ್ಬಿ ಬಡ್ಡಿಸೆ (ತಿಕ್ಕಾರಾ. ೪೯-೨೧) ; ಮಗುಳೆಮಗುಳ್ದೊಡ್ಡಿದನು ಹೇರಾಳದರಿ ಧನವನು (ಕುಪ್ಪಾಕ. ೦೨-೩೯). **ಮಗದೊಬ್ಬ**=ಮತ್ತೊಬ್ಬ ; ಬೇರೊಬ್ಬ : ಬ್ರಹ್ಮ ರ್ಮನೆಂಬ ವಿದ್ವಾಂಸನುದ್ದನು. . . ಈತನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯ ವ್ಯಾಕರಣವನ್ನೂ . . . ಮಗದೊಬ್ಬ ತರ್ಕವನ್ನೂ ಓದುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಂತಿಪು. VII. ೦೩) **ಮಗುಳೊಂದು , ಮಗದೊಂದು**=ಮತ್ತೊಂದು ; ಬೇರೊಂದು: ಎಚ್ಚಱು ಬಹಳ ಪೋದರೆ ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲೆಂದು ಮಚ್ಚರವಳಿದು ಕೊಂಡಾಡಿ ಸ್ವಪ್ನದಿ ಮಗುಳೊಂದು ಬುದ್ಧಿಯ ನೆನೆದುಕೊಡುಳ್ಕಂಡಿದ ಪಾಸದೊಳಗೆ (ಕೂಚಪ. ೦೦-೩೦) ; ಈ ಪ್ರಾಣಿಯು ಹಿಂದೆ ಅಂತಪುದೇ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಾಣಿ; ಅವರ ಹಿಂದೆ ಮತ್ತೊಂದು ; ಅವರ ಹಿಂದೆ ಮಗ ದೊಂದು (ಗಂಪ್ರ. ೪) ; ಕಲ್ಮಡಲಿಯ ದೇವಣಗೆದುಲ್ಲಿ ಅವರ ಪ್ರಾರಂಭ ದಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೫ನೆಯ ಶ.ದ ವರೆಗೆ ಒಂದು . . . ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪ನೆಯ ಶ. ದಿಂದ ೧೮-೧೯ನೆಯ ಶ.ವರೆಗೆ ಮಗದೊಂದು . . . ಹೀಗೆ ಬದಾವ ಮುಖ್ಯಿಮಾಜಬುಗಳನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ (ಪ್ರಾಸ. ೬೩). [<ದುಗುಬ್ಬ್]

ಮಗುಬ್ಬು . ಮಗುಚು, ಮಗುರ್ಚು. ಮಗುಳಿಚು. ಮಗುಳ್ಚು, ಮೊಗುಚು, ಮೊಗುಬು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಿಂದಿರುಗಿಸು; ಮರಳಿಸು ; "ಮಗುಬ್ಬು—ಪರಾಜ್ಞಾಪ್ರೇಕರಣೇ (ಹಿಂದಿನವನಿಸು)" (ಪಾಣಿ) ; ತುಱುವಂ ಮಗುಬ್ಬಿ (ಇಷ. ೦೪೪. ಪಾಸುಗ.೨೦೩-೪೫ : ೮೮೦) ; ಗೋಗ್ರಹಣದೊಳ್ ತನಗಾಗಿ ಕಾದಿ ತುಱುವಂ ಮಗುಬ್ಬಿದುದುವಂ ನೆನೆದು: (ಪಂಚಾ. ೦೨-೦೭ ೬) ; ಬಿನ್ನಂಡಿ ತುಱುವ ಮಗುಬ್ಬಿ ಸುರಗತಿಗೆ ಸಪ್ಪ (ಕ್ಷುಪ್ರ. ೦೪೧೦. ೨೬-೦೬; ೨೦೨೦)- ೨. ಕಾರ್ಪು: ವಾಂತಿಮಾಡು: ತೆಗೆದಂಬುಜಮಧು ರಸಮಂ ಪಗಲೆಲ್ಲಂ ಕರಮುಂಗಳಿಂ ಪೀರ್ದುದಾ ಗಗನಪಥಶ್ರಮದಿಂ ರವಿ ಮಗುಬ್ಬಿದಂತಾಯ್ತು ಮಿಸುಪ ಕಿಂಬಿಸಿಲುಗಳಂ (ಶಾಂಪು. ೩೦೦); ಆ ತಪನಂ ತಪನೀಯಮಂಡಿತಿಪ್ರಸರಮನಬ್ಜಿಸಲ್ ನೆಜೆಯುದಿಂತು ಮಗುಬ್ಬಿದನೇಬಿನಂ ವಿರಾಜಿಸಿದುದು ಪೊಂಬುಲ್ (ಶಾಪುಪ್ರ. ೪-೪); ಬಿಟ್ಟ ಬಾಯ್ಗಳಿಂ ಪೆಣನಂಗೆ ನೆತ್ತರುಬ್ಬಳಿಸೆ ಜಾಲಿನ ಬಿಟ್ಟು ಮಗುಬ್ಬುವಂತ ಭಂಡಾಯದೆಯೊಳ್ ಪೊಣರ್ವ ಪಲಬಾನೆಗಳಂ ಕಿಡಿಪಿಕ್ಕಿದೊಂದು ಮನ್ನೆಗ ಮದಾನೆ (ಕ್ಕಾಗಾ. ೨೪೪). ೩. ಅರೆ ; ಸಣ್ಣಸು ; ತೀಯು : ತಮ್ಮ ಮುಂ ನೆಱಿವಾಯುಷ್ಕಂಬರಂ ಮಾಯಮಾಗದು ಮೆಯ್ ಸನ್ನಿಗೆಯೊಳ್ ಮಗುಬ್ಬುದೊಡಮೇಂ ದುಃಖಿಕ್ಕರ್ ನೋಂತಿರೋ (೪೦೪. ೩-೪೩) : ಗಂಧನಿಷ್ಪತ್ತಿಕ್ಕೆ ಪರಿಭರ್ಮಂ ಗಾತ್ರದೊಳ್ ಪೊಜ್ಕೆ ಪಜ್ಜಳಿಸಲ್ ಕುಬ್ಬು ಮಗುಬ್ಬುವರ್ ವರವಿಳಾಸೋದ್ಯಾಮೆಯರ್ ಭಾಮೆಯರ್ (ಶಾಸುಚ ೨-೦೦೬);ತೆರೆಲ್ಕ ಕಂಪ್ಪ ನೆಲದೊಳ್ ನಜಿಸುವುಳ್ಕ ಗಾಳಿ ತೋಟಿಯಂ ತೆಗದು ಮಗುಬ್ಬಿ ಕತ್ತುರಿ ಮಗುಬ್ಬುವರೆಲ್ಲಿದು ಘಟ್ಟಿವಳ್ಳಿಯರ್ (ಸೂಪ್ರಚ. ೪-೦೦೪). ' ಗಟ್ಟಿಮಗುಬ್ಬು ' ಪರಾ. ೪. ನಂದಿಸು ; ಆರಿಸು ; ಕಾಲಸೊತ್ಕೆಂಗುಂ ತಂಬುಲವಿಕ್ಕೆಂಗುಂ ತಲೆಯನಂಗುರಿಸಿಂಗುಂ . . . ಜಾಲೆ ಸೊಡರಂ ಮಗುಬ್ಬಿಂಗುಂ (ಜಾಪ್ರ. ೦೦-೩೩)- **ಮಗುಬು** : ೧. ತುಱು ಹರಿಯೆ ಕಾದಿ ತುಱುವ ಮಗುಚಿ ಸುರಲೋಚಾಪ್ರಾವೃನದ (ಎಕ. VII. ೨೫೦. ೩೫೦-೩; ೧೨೦೦); ಜನಪ ಮಾಡಿದ ಹಂಗ ಮಗುಚುವಡೆನಗೆ

ಸಲುವದೆಲ್ಲ ಚತುರಾನನಪರಮಾಯುಷ್ಯಪರಿಯಂತಂ (ಕೀರಣಾ. ೯-೬-೨೦) ; ಂಗ್ಗದೆ ಏಂದೆ ಹಲವು ಕಾಲಂ ತನ್ನಂಗದ ಮೇಲೆ ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರ್ದಾ ಹಂಗಂ ಮಗುಚುವೆನೆನುತಂಜಿ ಭಾಮಿನಿ (ಕಉಚಾ. ೦೬-೦೦). ಪೆ. ಹಿಂದಿರುಗು; ರಳು : ಪೆಗಲ ಹಿರಿಯುಬ್ಬಣವ ಕೈತಳ ಮಗುಚಿಬಮ್ಮದು ವಾಘೆಯಲಿ (ಕಾಗ್ಯಾಗ. ೨-೦೬); ಕೌರವಯೋಧರ್ತೇಷ್ಠರು ವಂದಾವೇ ಹೊರಜಾಗಿ ಮಗುಚಿ ಬರುವದಿಲ್ಲವೆಂದು ಜೋಚಿಸಿ (ಕ್ಷಣಿಕೀ. ೯೦). ೬. ಸುತ್ತುಃ ರುಗು : ಮಗುಚುವ ಧರಕಡಿಯಲಕೊಲೆದಾ ಕೇಜಿ ಮೊಗಗೊಟ್ಟು ರಿವಾಗ ಪುಸುಕೆ ಮೊಗಗಳೆರಡೊ ನಾಲ್ಕೊ ಯೆಂಟೊ ಪೊ ಅಗುತೆ ಮೊಗಪೊಯೆಂದೆನೆ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ಕಕಚ. ೨೯-೨೬). ೭. ತಳಮೇಲು ಮಾಡು ; ಬುಡಮೇಲುಮಾಡು : ಬೀಜಗಾಳಿ ಗಿಸಗಳ ಮಗುಚಿ ಮುಜ್ಜುಮಪು (ಕಾಬ್ಯಾ ೦೬-೧೦) ; ತೊಳಸುವಾಗ ಅಥವಾ ಮಗುಚುವಾಗ ಬೈಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಎತ್ತರಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವಂತೆ ಆಗಬಾರದು (ಕಚಮಾ. ೦೩). ೮. ಅಡಿಮೇಲಾಗು ; ಬೋರಲಾಗು : ಎಲ್ಲಿಯುರಿ ಪತ್ತಿಪಮೊ ಡಗಳ್ಗೆ ಮಗುಚುವುದೊ (ಕಚಕೀ. ೪೯-೦೦). ೯. ಕವಿ ; ಅವರಿಸು: ಲನಿಧಿ ದುಗುಚಿ ಮಹಿಯನು ಪೊಗೆವ ಮಗುಂಪಿನ ಕುಡಿಗೆ ಮೈಗೊಡುವ . . ಕೈಪೆಯನಿನ್ನಲಿ ತೋಜಿಬೇಕು (ಕಾಬ್ಯಾಲಿ. ೩-೬೨); ಕೆಲಪೊಮ್ಮೆ ಪ್ರವಾಹ ಹೆಚ್ಚಿ ದಡವನ್ನು ಕೊರೆಯುವುದೂ ಮೇಲೆ ಮಗುಚಿ ಪರಿಯು ಪ್ರದೂ ಸಹಜ (ಕಂತೀರ. ೬೩) ; ಊರಿಗೆ ಊರೇ ಮಗುಚಿ ಬಂತು (ಕಂತಾಮ್ಯ. ೬). **ಮಗುಚ್ಚು** : ೧. ವಿಂಗ್ಗಾವುಣ್ಣ ಓಟೂರ ತುಜು ರುವಲಿ ತುಜಿವ ಮಗುಚ್ಚಿಗೆ ಹಲರಾ ಕೊಂನ್ಪು ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಪಗ. VIII. ೬೫೮. ೬೨-೬; 1014 ?) ; ಕಾದಿ ತುಜಿವಂ ಮಗುಚ್ಚಿ ಮ್ಮಲಂ. ೦೪೪. ೭-೬ ; 1160). ೧೦. (ಚೇಲ, ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದವು ಳೆಂತೆ) ಒಳಗೆನ್ನು ಹೊರಗೆ ಮಾಡು : ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಸ್ಯಾಂತಗವಸಂ ಮಹಾ ಪ್ರಭುವಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಮೆಂದಿಂ ಕುಸಿಯಲಾಗದೆಂದು ಖಿಂಡಂ ಪೊಜಿಗಾಗೆ ಮಗುಚ್ಚಿ ಸೇಜುಂ ತಿದಿಯುವಮನೇಜುಂ ಪಕ್ಕೆ ಕೊಂಡು ನೆಗೆದು (ಕಾಹಂ. ೯-೬೬ ೫). **ಮಗುಳಿಚು** : ೧. ಏಂಡಿಯುವ ಮೊನೆಯುಳಿ ಮಗುಳಿಚುವರೇ ತನ್ನನೆಸು ರಣಿಸಿತಮಳಾಸ್ಯ (ಕಾಬ್ಯಾರ್ಜು. ೦೯-೪೭). **ಮಗುಳ್ಚು** : ೧. ಬೊಪ್ಪ ಪೊಡನವರು ಸಾಜುವ ಮಗುಳ್ಚಿ ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತರಾದರು (ಪಗ. XVI. ೪೫೦. ೬೦-೫; 1124); ಸೀಬಯ್ಯ ಹರಿದು ಹುಲರಂ ಕೊಂದು ತುಜುಬೆಲ್ಲಂ ಮಗುಳ್ಚಿ ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದಂ (ಪಗ. VII. ೬೪೫. ೫೬-೬; 1180); ಮುನಿದುಹಿತಗೆಯ್ದ ಲ್ಲಿಯುಂ ಮಗುಳ್ಚಿ ಸುಹಿತಮಂ ಗೆಯ್ಯಮೆ ಮಾಸಜಿತವರ ಕರಿಸಲಂ (ಕಾಹಗ್. ೦-೪೨-೨). ೨. ಫನರಾಹುವಿಂದೆವಂ ತಿಂದು ನಘಸ್ಯಳ ದೊಳೆ ಮಗುಳ್ಚಿದಂತೆ . . . ಪಾಂಜದೇಂ ರಂಜಿಸುತೋ (ಣಣಕೀ. ೯-೬). ೩. ಸುಳಿಗುರುಳಾಡೆ . . . ಕರ್ಣಪೂರಿತೋತ್ಪಲದೊಲೆಪಾಡೆ ಗಟ್ಟಿಗಳ ಸಂದು ಮಗುಳ್ವರಿಂದಮಜಕ್ಕೆಯುಂ (ಗಂಗ. ೨-೪೦). **ಮೊಗಚು** : ೧೧. ತಿರುವಿಹಾಕು ; ತಿರುಗಿಸು : ತಮ್ಮಲ್ಲಿದ್ದ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಮೊಗಚಿದರು (ಕಣಂಗ. ೦೦೪). **ಮೊಗುಚು** : ೧. ಚಿತ್ಕಗೊಂಡಸ ಮಗ ಕಾಬ್ಯಿಯು ಜಿಯಿಂದು ತುಜಿವ ಮೊಗುಚಿ ಪರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಪಗ. III. ಕುಂತ್ಯ. ೨೬-೦೬; 1199).

ಮಗುಚಿಕೊಳ್ಳು, ಮೊಗುಚಿಕೊಳ್ಳು = ೧. ಅಡಿಮೇಲಾಗಿ ಬೀಳು; ಬೋರಲಾಗಿ ಬೀಳು: ಪಾಪದ ಹೊರೆ ಹೊತ್ತು ಕೆಲಸೋ ಬಾವಿಗೋ ಮಗುಚಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ (ಪಜಚಾ. II. ೦೦೨೦) ; ದೋಣಿ ಮೊಗುಚಿಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟಿತು (ಗಂಪ್ರ.-೪). ೨. ಬೋರಲಾಗು ; ಬೆನ್ನು ಮೇಲೆ ಮಾಡಿ ಮಲಗು: ಇಂದು ಅವರ ಮಗು ಮಗುಚಿಕೊಂಡಿತೆಂದು ಸ್ಯಕರೆ ಪಂಚದರು (ಕಚಾ). **ಮೊಗುಚಿಬೀಳು** = ಕುಸಿದು ಬೀಳು : ಮೇಲಿನ ಕಟ್ಟಡವು ಮೊಗುಚಿಬೀಳುತ್ತದೆ (ಕಣಂಗಾ. ೬೩).

[ಮಗುಚ್ + — ಚ್ಚು. / ತುಳು. ಮಗುಚು, ಮಗುಪು; ತೆಲು. ಮಗುಚು, ಮಗುಡುಜು, ಮಗುಪ್ಪು]

ಮಗುಟ್ಟಿ 'ಮಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಮಗುಟ್ಟುಂ, ಮಗುಳ್ದುಂ (ಅ). ಪ್ರೇಸ : ಮತ್ತೆ; ತಿರುಗಿ : ಮಗುಟ್ಟುಂ ಪಾ[ಶ್ರಿತ] ಮಾತಂ ನೆಗುಳ್ದುರೆ ಪೇಟ್ಟುಗಳಕ್ಕುಮಾ ವ್ಯಾಪೃತ್ತಿ (ಕಣಾ. ೩-೨೦೦); ಪತ್ರಲೇಬೆಯುಂ ಕಟುಪಿ ಮಗುಟ್ಟುಂ ಬಂದು ಪೊಪಮಟ್ಟ ಮೇಘನಾದನನಿರೊಳ್ ಕಂಡು. . . ಬಂದ್ರಾಪೀಡನಿಂತೆಂದು (ಕಾದಂಬ. ೩೩೩). **ಮಗುಳ್ದುಂ** : ಸುತೆ ನೀಂ ಶನಪರ್ವತರಾಜ್ಯನಪ್ಪ ನಿನ್ನಯ ಪತಿಪೊದಕೀಕ್ಷಿಸುವೆ ಮಗುಳ್ದುವಿನಾಯಾಶ್ರಮಮಂ (ಣಾಕಾಂ. ೩೬-೧೬). 'ಮಗುಟ್ಟಿ' ಪರಾ. [< ಮಗುಟ್ಟುಂ]

ಮಗೆ, 'ಪೊಗೆ' ನೋ.

ಮಗೆ, ಮಂಬೆ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪತ್ತನೆಯದು ; ಮಘಾನಕ್ಷತ್ರ : "ಮಗೆ—ಮಘಾ—ಐದು ನಕ್ಷತ್ರ" (ಕಕ್ಕಣ. ೩೩); ದುಡಿತ ಹೋಯಿತು ಮಗೆಯ ಮಳೆಯೋಲ್ (ಕಾಹಪ್ರ. ೦೯-೨೨). ೨. ಮಘಾನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಳೆ : ಬಂದರೆ ಮಗೆ ಬರದಿದ್ದರೆ ಹಗೆ (ಗಾಪ). **ಮಖೆ** : ೧. ಮಂಬೆ ಅಂಬರದ ಹಾಗೆ ಶ. . . ಹಸ್ತ ಕೈಬರಳಿನ ಹಾಗೆ ಶ (ಕಾಕ್ಕ. ೬೦-೩); ಮಘಾ (೧೦) ನಕ್ಷತ್ರವು ಕಾಂತಿವೃತ್ತವ ಮೇಲೆಯೇ ಇದೆ (ಕಕ್ಷಕ್ರ. ೬೯). ೩. (ಕರಾ) (ಶಿವರಾತ್ರಿ ದುಂದು ಆಚರಿಸುವ) ಒಂದು ಉತ್ಸವ : ಶಿವರಾತ್ರಿಯಂ ಮುಪ್ಪಿಮಾ ಅಚ್ಯುತನಿಗೆ ಹುಬ್ಬಾಗಿದ್ದರೂ ಜೈಸಮುಲಕ ನಾಗರಾಜನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪುರುಷನ್ನು ಅದು ಕೊಡಪೇಕಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಹುಗಣಿ. ೦). [<ಸಂ. ಮಘಾ]

ಮಗ್ಗ (ನಾ). ೧. ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೇಯುವ ಯಂತ್ರ : ನಮ್ಮ ದೇವಗೆ ಆ ಕನ್ನೆಲ್ಲಿಮಲು ಯಿರಡು ಮಗ್ಗವನು ಸುಂಕಮಾನ್ಯವಾಗಿ . . . ಕೊಟ್ಟು ಧರ್ಮ್ಮರಾಶನ (ಪಗ. IX. ೬೦೦೪. ೦೨೨-೦೨; 1408); ನವುಗೊಂದು ಮಗ್ಗವ ತೋಜಿಬೇಕು (ಅಪಾಚಾ. ೩-೦೨೦); ಹೊಲಿಗೇಯಂತ್ರ, ನೇಯುವ ಮಗ್ಗಗಳೂ ಇವ್ವುವು (ಹುಚ್ಚ. ೬): ಮಗ್ಗ ನೇಯುಲಿಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೂ ಮಗ್ಗ ನೇಯುಲಿಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯದೇ ? (ಗಾಪ). ೨. ನೇಯುವ ಯಂತ್ರದ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಚಿಕ್ಕಬೆಳಗಲಿಯ ಮಗ್ಗ ಪ್ಪ್ಪಾಕಾರುಕರೆಜೆಯೊಳಗೆ ನಿಬ್ಬಿಯಾಗಿ ಪವಾದೀವಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಪ ೩ (ಪಗ. XV. ಪೋಸ. ೯೯-೬; 1257); ಸುಂಕ ಮಗ್ಗ × × ತಳಪಾಜಿಕೆ ಕಾಣಿಕೆ ಕಡ್ಡಾಯ ಬೀಡಗೋಳು (ಪಗ. X. ಹುಬಳ. ೨೦ ೨; 1408). 'ಮಗ್ಗದೆಜೆ' ಪರಾ. [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಲ. ಮಕ್ಕಮ್ : ತುಳು. ತೆಲು. ಮಗ್ಗ./ಮರಾ.ಮಾಗ್]

ಮಗ್ಗತೆಜಿಗೆ (ನಾ). = ಮಗ್ಗ ೨ : ನಸ್ಮರಸಪೊಡೆಯುರು ಪೂರ ನನ್ನು ನಾಫದೇವರ ಶ್ರೀಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಮಗ್ಗತೆಜಿಗೆ ಸಾಮ್ಯ (ಪ್ರಃಶಾ. ೦೪೨೬. ೫೬-೭: ?). [ಮಗ್ಗ + ತೆಜಿಗೆ]

ಮಗ್ಗದೆರೆ 'ಮಗ್ಗದೆಜೆ' ನೋ.

ಮಗ್ಗದೆಜೆ, ಮಗ್ಗದೆರೆ (ನಾ). = ಮಗ್ಗ ೨ : ಮಗ್ಗದೆಜೆ ಪಂಜಕಾರುಕ . . . ದೇವಪ್ಪಸಾಪ ಗದ್ಯಾಣವೆರಡ ಕೊಂಬುದು (ಪಗ. V. ೩೨೫೮. ೦೩೨-೯; 1114 ?); ಹೊಜವಾಜಿಳಿಪಾಜು ಮಗ್ಗದೆಜೆ . . . ಮಾನೆಸುಂಕ ನೆಜೆಪಾಲಪತ್ತಿಯ ಸುಂಕವಿಸಿತು (ಪ್ರಃಶಾ. ೦೪೪೦. ೨೯-೯ ; 1173); ಕಬ್ಬಿಲದೆಜೆ ಮಗ್ಗದೆಜೆ ಕಾಪಲಿದೆಜೆ (ಪಗ. VI. ೪೫೩೮. ೪೯-೪೦ ; 1291). **ಮಗ್ಗದೆರೆ** : ಪೆಂಡಿಗೆ ಬೀಜಪರಿ ಮಾಣಿದೆರೆ ಮಗ್ಗದರೆ ಸುಂಕ ಸೊಡಿಗೆ . . . ಕುದಾರೇಸುಂಕಯವು ಮೊದಲಾದವೆಲ್ಲಾ × × ಲವು (ಪಗ. X. ೬೦೦೦೫. ೨೪೭-೨೮ ; 1037). [ಮಗ್ಗ + ತೆಜಿ/ಗೆ]

ಮಗ್ಗಲು 'ಮಗ್ಗುಲ್' ನೋ.

ಮುಗ್ಗಾರೆ, ಮಂಗರೆ, ಮುಂಗಾರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾರೆಗಿಡ : "ಮಂಗಾರೆ ಮಗ್ಗಾರೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗಣ- ೪೬-೦೭); ಮುಗ್ಗಾರೆಯ ಪುಣ್ಣಗನವಜೊಗ್ಗಿನೊಳಾಗಿ ಬಜಿಕ್ಕಮಂತಾ ಕವಿಯುಂದಗ್ಗಳಿಕವೆವ ವಿಷಮಂ ಮುಗ್ಗುಗುಮಾ ಪುಣ್ಣಳಾಜುಗುಂ (ಪಜಿಕ- ೦೬-೦೦೦):ಬೆಲ್ಲ . . . ಮುಗ್ಗಾರೆಕಾಯಿ ಇವಿಷ್ಟನು ಎಮ್ಮೆಯ ತುಪ್ಪದಿಂದ ಮರ್ದಿಸಿ ಹಾಲಿಗೆ ಇಕ್ಕಿಸಲು ಕಾಲ ಬೀಟೆ ಹೋಗುವುದು (ಕ್ರಿಕ್ಷಾ. II. ೨೬೬) ; ಕಾರೆ ಮುಗ್ಗಾರೆ ಗೊಳವು ಮುಳ್ಳುದೊಬ್ಬುಲಿ . . . ಮುಳುಬೇಲಿಗಳ ಸೇರಿ ಮುಟ್ಟಿಹುವಾಗಸುವನು (ಕಂಪಂ. ೦೬-೨೩)· ಮಂಗರೆ : ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ . . . ಮಂಗರೆಕಾಯಿ ಇವಂ ಹುಸುವಿನ ಹಾಲಿಸಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣನಾಗರೆದು ಚೇಸುತ್ತುಪ್ಪ ವೆರಸಿ ಸೇವಿಸೆ ವಾಂತಿಯಹುದು (ಪಥ್ಯ- ೦೬೩). ಮಂಗಾರೆ :. ಬಕಾಳು ಮಂಗಾರೆಯಾಜುಂ ಪುರಿಂಗಿಲೆರಂ (ಪಾಪಪ. ೯-೩೨); ಪುಳಿಸೆ ಹೆಗ್ಗವನೆ ಮಂಗಾರೆ . . . ಹೊನ್ನೆ ಮೊದಲಾದ ವೃಕ್ಷಂಗಳಿಂ ಗಿರಿಯು ತಪ್ಪಲೆದಣ್ಮಂ ತೋರಿದತ್ತರುಣರುಚಿ ಪಸುಳಲೀಯದ್ರತೆ (ಪಜಪಾ. ೦೬-೨೬); ಗೋಣಿ ಗೋರಂಟಿ ಮಲ್ಲಿಗೆಯು ಮಂಗಾರೆ ಬೆಟ್ಟದಾವರೆಗಳಿಂದಾ ವನಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುಮು (ಸಿಪು ೧೦. ೬-೦೭). [? + ಕಾರೆ]

ಮುಗ್ಗಿ (ನಾ). [ಗಣಿತ] (೨ × ೨ = ೪ ಎಂಬಂತೆ) ಒಂದರಿಂದ ಹತ್ತರವರೆಗೆ ಅಥವಾ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಗುಣಿಸುವ ಅಂಕಿಗಳ ಪಟ್ಟಿ ; ಅಂಕಗಣಿತದ ಕೋಷ್ಟಕ : ಒಲವಿಜಾಗಮದ ಗಣಿತದ ಗುಣಿತಪ ಕಾ ಕಲಿವೆನೆನುತ ಹರಿಸೂನು ಪೆಲಸಿದ ವೊದಲು ಮುಗ್ಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಮೊಗ್ಗಿ]ಮು ಮೂರೇಮೆಯ ಗೆಲುವಂದವಾ ತ್ರಿವಳಗಳು (ಕ್ರಿಪಾಂ. ೬-೨೫); ಮುಗ್ಗಿಯ ಕೂಡಿ ಕಳೆಯನೆ ಹರಿಯ ನಾಮವ ಕೂಡಿ ಕಳೆವನು (ಕ್ರಪ್ರಾಕ. ೬-೨); ಮುಗ್ಗಿ ಕಂಠಪಾಠ ಮಾಡುವುದು . . . ಬೇಸನ ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಕೆಲಸ (ಶಬ್ದ. ೨೨೩).

ಮುಗ್ಗಿಯ ಸೂಜಿ = (?) : ರಾಜಸುತರ ಪುಣ್ಯೋದಯೆಂಬ ಮುಗ್ಗಿಯ ಸೂಜಿಯ ಮೇಲೆ ಮುಸ್ತಕವ ರಾಜಪ ಬೊಗರಿಯಂತೊಲೆದಾಡಿಸುವಸವ ಸೋಜಿಗವದೆಯೆ ಗಾಯಕರು (ಜಗಕಾ. ೦೨-೧೩)· [ದೇ.ಕ ತುಳು. ಮುಗ್ಗಿ]

ಮುಗ್ಗಿಗ (ನಾ). ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ ಪ್ರಯಾಣಿಕ ; ಪಾಂಥ : ಮಹಾದೇವಪಣಂಗಿಮರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕಂಚಿಕಬ್ಬಗಳು ತಕ್ಕರ ಮುಗ್ಗಿಗರ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಹೊಂಗೆ ಮಿಂಜಕ್ಕೆ ಇವ್ಪಣ ವ್ಯದ್ವಿಯಲು ಊರ ಮೇಲೆ ಕೊಟ್ಟ ಗದ್ಯಾಣ ಅಯಿದು: (ಪೆಇಪ. XX, ೮೨-೮೪; ೧೧೭). [<ಸಂ. ಮಾರ್ಗಿಕ]

ಮುಗ್ಗಿಲು ' ಮಗ್ಗುಲ್ ' ನೋ.

ಮುಗ್ಗಿಸು ' ಮಬ್ಬಿಸು ' ನೋ.

ಮುಗ್ಗು೧ ' ಮಬ್ಬು ' ನೋ·

ಮುಗ್ಗು೨ ' ಮೊಗ್ಗೆ ' ನೋ.

ಮುಗ್ಗುಗೆ (ನಾ). ಕುಗ್ಗುವಿಕೆ : ಕಡಮೆಯಾಗುವಿಕೆ : ವ್ಯಾಧಿಪ್ರಶಮಃ = ಕುತ್ಯದ ಮುಗ್ಗುಗೆ (ಪಚಿಪಾ. ೯-೧೪) : ಉಪಶಾಂತಿ = ಮುಗ್ಗುಗೆಯೊಳ್ (ಪಚಿಪಾ. ೫೯-೭೫). [ಮುಗ್ಗು೧(<ಮಬ್ಬು) + —ಗೆ]

ಮುಗ್ಗುಲ್, ಮಗ್ಗುಲು, ಮಗ್ಗಿಲು, ಮುಗ್ಗುಲು (ನಾ)· ೧. ಬಿದಿ : ಪಕ್ಕ ; ಪಾರ್ಶ್ವ : ಬೆಟ್ಟದ ಮೂಲೆಯ ಬೆಟ್ಟದ ಮುಗ್ಗುಲನೆ ಬನ್ದು ಕೂಡಿತ್ತು ವೊಲವಾರೆ (ಪ್ರಭು. ೦೪೨೦. ೯-೨೬ : ೨೫೧) ; ಅಸಿತಾಂಬುಜದಿವ್ಯಗಂಧ ದೊಳ್ಪೊರೆದು ಮರಲ್ದು ತೂಕಡಿಪ ವನ್ಯಮೃಗಂಗಳ ಮುಗ್ಗುಲೊಳ್ಕರಂ ದಿದು . . . ಪರಿದೆಸಗಿತ್ತತಿಪ್ರಮದಕಾರಣಕಂದು ನಿಶಾಸಮೀರಣಂ (ಗಾಪಂಪು. ೪೬೩) ; ಒಂದು ಮುಗ್ಗುಲೊಳ್ ಪಕ್ಕದುನಿತ್ತು ಸಾಕಿದುದ ನೋಡುತಲೆನ್ನಯ ನಾಯನೆಕ್ಕಲಂಗಿಸ್ಪಿದೆಂ (ಪಚಿಪ. ೬-೨೫೨)· ೨. ದೇಹದ ಪಕ್ಕೆ ; ಬರಿ : ನತಮುಂ ಮಾಂಸಲಮುಂ ಪುಣ್ಣಿತುಮಾಗಿರೆ ತೋರ್ಪ ಮುಗ್ಗುಲದು ಕುಭವಂ (ಕೋಕಶಾಸ್ತ್ರ. ೦೦-೯)· ೩. (ಅಲಂ) ಆಶ್ರಯ ; ನೆರೆ : ಮೊಲೆಯೂಡುವ ಮೇನೆಯು ಮಗ್ಗುಲೊಳಂ . . . ಗಿರಿಜಾತೆ ಶೈಶವಲೀಲೆಯನೊಳಕೊಂಡು ತೊಳಪೊಳಗಿ ಬೆಳಬೆಳಗಿ ಪಳನಳಿಸಿ ಬೆಳೆಯುತಿರ್ದಳ್ (ಗಿಪು. ೬-೬೯ ೪). ಮಗ್ಗಲು : ೧. ಲಲಿತಾ ಹೊರಸಿನ ಮೇಲೆ ಕೂಸನ್ನು ಮಗ್ಗಲಲ್ಲಿ ಮಲಗಿಸಿಕೊಂಡು ತಾಪೂ ಮಲಗಿದಳು (ಕಪು. ೯). ೨. ಮುಗ್ಗಲುಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಉನ್ನತವಾಗಿ ವೃಥವಾಗಿ ನೀಟುವಾಗಿ ಸಮವಾಗಿದ್ದರೂ (ಪಾಂಭಂ. ೬೦೦-೦೨). ೪. ಪತ್ತಿರ; ಸಮೀಪ ; ಸನಿಹ : ಬೇಗುಲದ ಅಧಿಷ್ಠಾನಮಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಮತ ಮಗ್ಗಲು ಬಾವಿಯಂಬುವಂ ಮಾಡಿಸಿ (ಶಾಇ. IX—೧. ೦೫೬-೪೦ ; ೧೦೬೬). ಮಗ್ಗಿಲು : ೧. ಎನ್ನದು ಮಗ್ಗಿಲೊಳ್ ಬಳವ ಸುರಭಿಯು ಪತ್ಯವೆ (ಪಗಪಂ. ೬-೩೭). ೨. ಪಾಡಜೀರದದ ಮಗ್ಗಿಲಸೂಜಿ ವೃಷತಿ ವೈನೀಡಿ ಪವಡಿಪವೊಡನೆ (ಪಪಾ. ೦೦-೬೦). ೫. ಕಡೆ ; ದಿಕ್ಕು ; ದೆಸೆ : ಈ ಕಲ್ಲಿಗೆ ನೈಋತ್ಯ ತಂಕಣ ಮಗ್ಗಿಲ ಹಳ್ಳದ ಹರದಪ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಸಲುವ ಕಾಲಾವಗುಂಡಿಗೆ ಬಡಗಣ ಹಳ್ಳವಲ್ಲೂ ಪಟ್ಟಿ ಕಲ್ಲು ೧ (ಅಳ. XIV. ಪ್ರಸಂಖ್ಯ. ೦೦೫-೪೬೯: ೧೮೭೬). ಮಗ್ಗುಲು : ೧. ರಾಮುಂಜಿಯು ಮಗ್ಗುಲಲಿ ಮೇಳ್ಕಿಸಿ ಮೆಱೆದರು (ಶಾದ್ಭಾಪ. ೦೦-೬೧) ; ಆಮಳ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದ ಮಗು ಎದ್ದು ಅಳತೊಡಗಿತು (ಕಾಪ). ೨. ದುಱಿದು ಮಲಗಿದಳದಳ ಮಗ್ಗುಲ ಸೆಱಗ ಮೆಲ್ಲಪೆ ಜಾಱಿಸುತಲ್ಲಾಗರಸ ಮಿಸವಸೊಂದಿ ಮಲಗಿದ ಸತಿದುನೀಕ್ಷಿಸುತ ಮಱುಗಿದನು ಮನದೊಳಗೆ (ಪಗಪ. ೫-೦೬)· ೪. ಹೂವಂ ದಿಟ್ಟು ತೊಳಗಣ ಪರಿಮಳದ ತೆನೆಯು ಮಗ್ಗುಲೊಳ್ಗಿಂ ಬೆಳೆದ ಸಣ್ಣವಪ್ಪ ನುಗ್ಗೆಸಳ ನೊಂದಂ ಪೆರೆದು (ಪಪಪ. ೬-೬೯).

ಮಗ್ಗಲಹಚ್ಚು = ಒಂದು ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಒರಗು.—ಮಲಗು : ಮಗ್ಗಲು ಹಚ್ಚಿದ್ದೊಂದೇ ತಡ . . . ನಿದ್ರೆ ಅವರಿಸಿಬಿಟ್ಟಿತು (ಶಪ್ರಕ. ೪೧೦). ಮಗ್ಗುಲನಿಕ್ಕು = ಒಂದು ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಒರಗು.—ಮಲಗು : ನಿದ್ದೆ ಪರಿ ಮಗ್ಗುಲನಿಕ್ಕುವುದಿಲ್ಲ ಬಾಗಿಲಂ ಕೆಱುತೆಱೆದುಂಬುದಿಲ್ಲಾಗುಳ್ಳುದಿಲ್ಲ (ಪಕ. II. ೪೫೦-೦೪; ೧೧೦). ಮಗ್ಗುಲ ಬೇಡೆ=ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಕೆಕಾಯಿಲೆ; ಪಾರ್ಶ್ವವಾಯು : ಪಾರ್ಶ್ವರುಜಾ—ಮಗ್ಗುಲ ಬೇನೆ, ಪಕ್ಷಿಘಾತವೆಂದರ್ಥ (ಜಾಪಾ. ೫-೩). ಮಗ್ಗುಲ ಮುಳ್ಳಾಗು= (ಆಲಂ) ಸಮೀಪವರ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದೂ ಗೊತ್ತಾಗದಂತೆ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಕಿರುಕುಳವನ್ನು ಕೊಡು : ಹಾಳು ಸಮಾಜ ನಮ್ಮ ಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡನಿಂತಿದೆ. ಅದರ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳಾಗಿ ನಮ್ಮ ತಾಯಿ ತಂದೆ ಮಗ್ಗುಲ ಮುಳ್ಳಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಅಂತಾ. ೫೬). ಮಗ್ಗುಲ ರತಿ = ಸಂಭೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಓರಂತೆ ವಿಟನೊಳು ಮಗ್ಗುಲ ರತಿಗ್ಯೆವ ಪಾರಾಂಗನೆಯಂತೊಪ್ಪಿದರು (ಗಂಪ. ೬ – ೦೨೦)· ಮಗ್ಗುಲಹಾಸಿಗೆ = ಹಾಸುಗೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ಅಥವಾ ಹೊದೆಯುವ ದುಪ್ಪಟಿ : ಹಾಸುಗೆಯ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿದು ನಯವಾದ ಮಗ್ಗುಲ ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನು ಹಾಸಿದರೆ ಮಲಗಲು ಹಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಪಾಪ). ಮಗ್ಗುಲಾಗು ೧. ೧. ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸರಿ; ಓರೆಯಾಗು; ಅರುಗಾಗು : ಪವಧಾ ಬಹಳ ನಾಚುವಳು ಮುದ್ದಿಸಲಿನಿಯಮು ಪೊಂಪೞಗೊಳುವಳು ಕುಟಿಳು ಮಗ್ಗುಲಾಗುವಳು (ಜಾಪಾಪ. ೨೫೬-೨೦). ೨. ಒಂದು ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಹೊರಳು, – ತಿರುಗು : ಮೊದಲು ಮೂರು ವಾರ ತೊಯಿಯುಂ ಹಾಸಿಗೆ ಮೇಲೆ ಮಗ್ಗುಲಾಗಿ ಮಲಗಿ ಮಗುವಿಗೆ ೭೦ ನಿಮಿಷವಾದರೂ ಸ್ತನಪಾನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು (ಸ್ತಪ. ೦೦೬). ಮುಗ್ಗುಲ ಮನೆ = ಪಕ್ಕದ ಮನೆ; ನೆರೆಮನೆ : ಒಂದು ಮೈಲಿಯ ಕೊಡಾಪುರ ಅತ್ತಗೆ ಮಗ್ಗುಲಮನೆಯಾಗಿತ್ತು (ಕುಪ್ರ. ೧೨).

[ದೇ. ತಮಿ. ಮರುಜು ; ಮಲ. ಮರುಣ್ಣು ; ತುಳು. ಮಗ್ಗಿಲು ; ಕೋತ. ಮುಗ್ಸ್]

ಮಗ್ಗುಲಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಂದು ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿ ಒರಗು,—ಮಲಗು : ಕಣ್ಮಾಚ್ಚಿ ಮಗ್ಗುಲಿಕ್ಕಿದುಜಸ್ರಂ ಪಳರದೆ ನಿದ್ರಾಸುಖದಿಂ ಬಳಹಂಪೆಯು

ಮುಖಿಗಳೆಲ್ಲರ್ಮವಂತಾ ಕೊಳೆನೋಳ್ (ಗಿರಿ. ೩-೫೩): ನೀನವನಿ ಕುವಿದು ಸಿಂದೆಯ ನೀರೊಳಗರೆಮುಚ್ಚುಗಿ ಮುಗ್ಗಲಿಕ್ಕರ್ದುಪಂ ದುನ್ನೀರಂ ನೀಲಾಚಲದಿಂ ಸಾರಂಗಟ್ಟಿದಪ್ಪೊರೆ ಬಚ್ಚುಲ್ಲಂ ಲಾಲಾಯಂ (ಜಾಪಿ. ೩-೭೬); ವನವಾಕ್ಷಿ ಮುಗ್ಗಲಿಕ್ಕಿವಳು (ಪಾಶ್ವ. ೯-೭೭). ೨. ಪಾಗು : ಬಿಗ್ಗು : ಪಡುಗುವ ತೊಡೆ ಮುಗ್ಗಲಿಕ್ಕಿದ ಮೈಸವಿರೊಡವೆ ಪೊಣ್ಮುವ ನಸುಬೆವರು ಕುದುಸೊಗಮಿಸೆ ರತಿಯಂ ತಣಿಪೊಮ್ಮನೆ ನಡದಳ್ (ಭುಜಾಂ. ೫೯-೦೦): ಪದುಳಿಸದಂಗವೆಳ್ತಿದ ಕಣ್ಮಿಲರಾಜದ ಸೇದೆ ಮುಗ್ಗಲಿಕ್ಕಿದ ಪುಲಕಂಗಳಂಗದ ಬೆಮರ್ (ಪಾಪ. ೦-೦೯) : ಪೊಂಪೆಳೆ ಮುಗ್ಗಲಿಕ್ಕಿದವೊಲಂಗದ ಬಲ್ಬೆಮರಿಂಗದಾತ . . . ಇಮಡರ್ದಂಗವಾತ ನುಮಂ ನಿನಗಿಮದೊಡಾತಾ ಭುಜಂಗನೇ (ಪ್ರಜ್ಞ. ೨೮-೩೦). ೩. ಬೀಳು ; ಕೆಡೆ : ಕೆಲಕೆಲವು ಸಡುಮೊಡೆ ಕಾಲು ಮಂಡಿಗಿ ಬಿಸಿದ ಪೆತ್ತರಲಾಳೆ ನೆಲದಲಿ ಮುಗ್ಗಲಿಕ್ಕಿದಮಿಳಮ್ಮಗನರಿ (ಕವಿಪ. ೬-೬-೦೭).

[ಮುಗ್ಗಲು (<ಮುಗ್ಗುಲ್) + ಇಸು]

ಮುಗ್ಗಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಂದು ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಹೊರಳು : ಹುಲಿಗದಾಗಣ ದೊಟ್ಟಲಲಿ ಮುಗ್ಗಲಿಸಿ ದುಲಿಗಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತೆ (ಪ್ರಭುಂ: ೩-೫೭). ೨. (ಸಂಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ) ಒರಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಮಲಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಪೊಸಸದಿಂ ಪ್ಪುಗಂ ಮೈಗಿದು ಮುಗ್ಗಲಿಸುತ್ತಿರೆ (ಸೂಲ್ಲ. ೩-೨೨೯).

[ಮುಗ್ಗುಲ್ + — ಇಸು]

ಮುಗ್ಗುಲು 'ಮುಗ್ಗುಲ್' ನೋ.

ಮುಗ್ಗುಲುಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ತಿರುಗು ; ಬದಿಗೆ ಸರಿ : ಓಡುಪ್ಪಿದ್ದ ಕುದುರೆದುಂ ಚ್ಚಗಿದು ಹಿಂಗಾಲ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ಮುಗ್ಗಲುಮೊಡೆದು ಒಂತೆ ರುಗುವಂತೆ ತಿಪ್ಪಿಕೆ ತಿರುಗಿ (ಜುಜಾ. ೦೮೪).

[ಮುಗ್ಗಲು (<ಮುಗ್ಗುಲ್) + ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$)]

ಮುಗ್ಗುಲೂರು (ಕ್ರಿ). ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಬೀಳು.— ಕೆಡೆ : ಉಕ್ಕಾವಂದ ತುಳ ಲಾಳ್ಗಳಪ್ಪ ಪದಜಾಂಗಳ್ ಸತ್ಕುದಾರಬ್ಬಾದಂ ವಂದಬ್ಬಾದದ ಸಂಪೆಳ್ತ ಗಜ ಮುಗ್ಗುಲೂರಿದವು (ಕೃಷ್ಣಾಶ್ವ. ೮೮-೫೩).

[ಮುಗ್ಗುಲು (< ಮುಗ್ಗುಲ್) + ಊರು$_3$ (< ಊರ್ವು$_1$)]

ಮುಗ್ಗೆ$_1$ 'ಮೊಗ್ಗೆ' ನೋ.

ಮುಗ್ಗೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಬಹುಮೂಲಃ _ ದೊಡ್ಡ ದರ್ಭೆ, ಮುಗ್ಗೆ" (ಚಿಪ್ರ. ೦೦೭). [?]

ಮುಗ್ಧ (ಗು). ೧. ಮುಳುಗಿದ ; ಒಳಸೇರಿದ. (ನಾ). ೨. ಮುಳುಗಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಒಳಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಧ್ವನಾರರ್ಕೆಲರ್ . . . ಕಟ್ಟಿರುವಿಗಟ್ಟಿ ನೊಳ್ಳಗ್ಗಾದರ್ಕೆಲರ್ತನ್ನ ಸೇನೆಯೊಳ್ (ಶ್ರೀಪಾ. ೬-೯೦)· ೩. ವಿಕಾಗ್ರತೆ ಯಿಂದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ತಲ್ಲೀನನಾದವನು : ಧೀವಶಾಯಂ ಕವಿ ಗಂಭೀರನಾ ಯೋಗಿ . . . ಮಗ್ನಶಾವಂ ಧ್ಯಾನದೆಚ್ಚೆ ತನಗ್ಮತೆಗೆ ! (ಶ್ರೀಪಾಪು. ೦೪೭-೮೦) ; ಶ್ರೀಯುತರ ದರ್ಶನಾಕಾಕ್ಷೆಯಾಗಿ ಜಾನು ಹೋದಾಗ ಒಂದಾವೊಂದು ಆರ್ಷಸಂಪತ್ತಿಯು ಜಿಂತಪಮಲ್ಲಿ ಮಗ್ನರಾಗಿ ದ್ದರು (ಜಗಾಪ್ರ. ೫೫. ಮುಖ್ಯ)· [ಸಂ.]

ಮುಗ್ನತೆ (ನಾ). ವಿಕಾಗ್ರತೆ; ತನ್ಮಯತೆ; ಲೀನತೆ : ಮುಗ್ನತೆಯನೆಜಗಿ ಸುಯ್ಮಲರಗ್ನಿಯನಬಿರೆಳಗಳುದುರುತಿರೆ ಪೊಕ್ಕುದು ಸಲಗ್ಗವಿಸಾಸ್ತಿ ತಾಪೋದ್ದಿಗ್ನೆಯು ನಾಸಿಕಮಭೀದದಾಂ ಚಿಪಕದೊಳ್ (ಶಂಪ್ರತಿ. ೫-೦೩೦)· ರಘನೆಯು ಸುಧೆಯಾ ಮಿಗೆ ಸವಿಸು ಸವಿದಂ ಮುಗ್ನತೆಯಾನೆಯ್ದಂ ಮಧ್ಯ ರಾತ್ರಿರಮಾಬ್ಬಸದಿಂ ಪೊಳೆಯುತ್ಕುರುಗುತ್ತೊರ್ವಸರ್ವಪುದೆಸೆ ನಿರಿಚೆಯೊಳ್ ಕೊದಳ್ಳುದಿಯಸಿಗುಂ (ಗಿರಿ. ೩-೩೩). [ಸಂ. ಮಗ್ನತಾ]

ಮುಗ್ನತೆಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ತನ್ಮಯತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಲೀನವಾಗು : ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸೋತು ಮುಗ್ನತೆಗೊಳದೆ ಬುಧನಮೇತುವೆ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂ ಕೆಲಕ್ಕೆದಿ ಬಮಳು (ಪಗಾಪ್ರ. ೦೩-೩೮)· _ [ಮುಗ್ನತೆ + ಕೊಳು (< ಕೊಳ್$_1$)]

ಮುಚಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದ್ವೀಪದ ಹೆಸರು. ೨. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು. ೫. ಉಡುಗೊರೆ. ೬. ಐಶ್ವರ್ಯ ; ಸಂಪತ್ತು. ೭. ಸಂತೋಷ ; ಆನಂದ. ೮. [ಜ್ಯೋತಿ] ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಏಪ್ಪತ್ತನೆಯದು: ವಂಚಿ. [ಸಂ.]

ಮುಚಿಮಚಿ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆ; ಪರಿಮಳ : 'ಮಚಿಮುಚಿಸು' ಪರಾ.

ಮುಚಿಮುಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪರಿಮಳವನ್ನು ಸೂಸು ; ಕಂಪನ್ನು ಬೀರು : ಮುಚಿಮುಚಿಪ ಮಲಯಜದ ಸಾರದ ಸೊಗಯಿಸುವ ಸರಸಿಗಳ್. . . ತಿಂಥಿಣಿ ಮೆಜ್ದುದಲ್ಲಿಮು ಸುತ್ತುವಳಪುದರಿ (ಪಾಪ್ರ. ೦-೦೩. ೯). ೨. ಪರಿಮಳವನ್ನು ತುಂಬುವಂತೆ ಮಾಡು; ಕಂಪು ಆವರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಪೂಸುವರೆ ಕಸ್ತೂರಿ ಜವಾಜಿಗ್ಳೆಸಲೇ ಪರಿಮಳವ್ವ ಪುಸದೆ ಸೂಸಿ ದನೆ ಲಂಪಿದುತ ಮುಚಿಮುಚಿಸುವಳು ಬೋಜಸಪ (ಕುಣ್ಯ. ೦೩-೦೪) : ಪೆಸದೆಸಿಗಳದು ಮುಚಿಮುಚಿಸುತಲಾಗ ಮದನಮೋಹಿನಿ ಪೆರ್ಮೈನೊಗು ಮಿಗಯೋಗೊಪ್ಪದಳು (ಶಾಪ್ರ. ೯-೬೯)· [ಮುಚಿಮುಚಿ + — ಇಸು$_5$]

ಮುಚಿವ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ ; ದೇವೇಂದ್ರ : ಮುಚಿವಂ ಶಚಿ ಪೂತ ಜೂಪಮಂ ಪೆರ್ಮಾದಪೋಪವಲ್ಲಿರಿದು ಪಲ್ಲವಮೊಂದನೆ ಕೊಯ್ದು ರಾಗದಿಂ ಸೋದರ್ಮುಡಿಯೊಳ್ ಶಗುಳ್ಕದೊಡೆ ಸೂಚನೆ ಬಾರಿದಂ (ಶಂಚಾ. ೩-೮೨); ಪೃಳಕತಗಾತ್ರನಾಗಿ ಮಘವಂ ಮೆಜ್ದಂ (ಪ್ರಭು. ೦೦-೩೨); ಮಘವನೇ ಧರಾತಳವನುಂ ಪರುಷದಿಂ ಪೋಳ್ಕೊಡ್ಡತಂದನೋ (ಪಂಚಾಪಾ. ೩-೯-೦೦). [ಸಂ.]

ಮಚಿ (ನಾ). ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದರಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯದು : ಮಯಾನಕ್ಷತ್ರ : ಅಶ್ವಿನಿ. . . ಮಚಿ . . . ರೇವತಿಯೆಂಬ ವಿಪ್ಪತ್ತೈದರನಕ್ಷತ್ರಂಗಳುಂ ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರಮಂ ಮಾಡುತ್ತಿರ್ಪಪ್ಪ (ಪಪ್ರ. ೨೦೦); ತಾರೆಗಳ್ ಪೊತ್ತವಿಪ್ಪತ್ತೈರಲೊಳಗೆಯುಂ ಪಚ್ಚ . . . ಉತ್ತರೆಯು ಮಚಿ . . . ಉತ್ತರಾಪಾಢ (ಗಣಿ. ೯-೬೬) ; ಮಘಾ-ಪೂರ್ವಾ-ಉತ್ತರಾನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಮಳೆಗೆ ಪಟ್ಟಿದು ಬಿತ್ತಿಗೆಯೂಗುತ್ತಿದೆ (ಪುಟಿಂದು. ೯-೩೬). [ಸಂ. ಮಘಾ]

ಮುಚಿವಾ 'ಮುಚಿವ' ನೋ.

ಮುಚಿವೆ. ಮುಚಿವಾ. ಮುಚುವೆ. ಮುಚ್ಚೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ನಾವೆ.— ದೋಣಿ : ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರು ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಮುಚಿವೆಗಳ ಮೇಲೆ ಸಾಮಾನು ಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವೆರು (ಅಪಪ್ರ. ೩೧): ಬೈತಪೋಲದಲ್ಲಿಯ ಮುಚಿವೆಗಳು ಅವುಗಳಾಚೆಯ ಗುಡ್ಡ, ಇವೆಲ್ಲವುಗಳ ಮೇಲೂ ಬೇಕಾದ ಕಡೆಗಳು ಸಿಕ್ಕಿದು ಅವುಗಳಿಗೆ ಬಂಗಾರದ ಪೆರುಗನ್ನು ತಂದಿಡ್ಡುವ (ಪುಪುಂ. ೩೩). ಮುಚಿವಾ : ಭತ್ತಮಾರಿಗಿಂತ ಸಣ್ಣಆಕಾರದ ನಾವೆಗಳಿಗೆ ಮುಚಿವಾ, ಪಡಾವ, ಗಲಬತ್, ಪುಟ್ಟಾಂಗಿರಿಯೆಂಬ ಹೆಸರುಗಳುಂಟು (ಕಣಾಗ. ೩೦೭)· ಮುಚುವೆ : ಉಪ್ಪಿನ ಮಿರೀದಿ ಬರಿಯುವವರು ಜಲ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ದಾಟುವೆಗಳಿಂದ . . . ಬರಿಯುತ್ತಾರೆ (ಪುಂಚಾಪ್ರ. ೮೨ ಕ್ರಾ.೩೭). ಮುಚ್ಚೆ : ಆವರಿಗೆ ಸೇರಿದ ಎರಡು ಮುಚ್ಚೆಗಳು ಸದಾ ಗೋವಿ ವಿಠಾದಲ್. ಕೊಚ್ಚಿಗಳಿಗೆ ತಿರುಗಾಡುತ್ತವೆ (ಪಂಚಾಪಾ. ೩೬) ; ಆತನ ತಂದೆ ಸಾಮಾನು ತುಂಬಿದ ಕಡಲ ದೋಣಿಗಳಲ್ಲಿ-ಮುಚ್ಚೆಗಳಲ್ಲಿ—ಸಂಚಾರ ಮಾಡು ತ್ತಿದ್ದ ನಾವಿಕ (ಪಪ್ರ. ೦೯೪). 'ಮುಂಜಿ' ಪರಾ.

[←ತುಳು. ಮುಚ್ಚಾ : ಹಿಂ. ಮಚಿವಾ, ಮಘವಾ=ಮೀನು ಹಿಡಿ ಯಲು ಬಳಸುವ ದೋಣಿ ; ಮರಾ. ಪಾಚವೆ. / ಸಂ. ಮತ್ಸ್ಯ$_6$]

ಮುಚಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೋಡಿಸು : ಹೊಂದಿಸು : ಸವಾಬರು . . . ಭಾರಿ ಬಿದರ ಬೊಂಕರೆ ಮಾತ್ರ ಬಿದ್ದುಬಿದ್ದದನ್ನು ಶರಿಪಿ ದಂಡಿನ ಪರಾರಿ

ಗಳು ಪರಿಶ ಕಮ್ಮ ಎಂಬರಿಗೆ ಆ ಜೊತರಿಗೆ ಚಿನ್ನಾಪ ಮಂಚಾಂಬಿಸಿ ಬಿಸ್ತ್ರವಗದು ಜವಾಬಿರಿ ಸಾಗಿದಜ್ಜು ಹೋಜ ಳೈರಿಗಳ ಕಟ್ಟಿಸಿ . . . ನವಿ ವಾಟೆ ಹೋದರು (ಸ್ಕಂ. ೪೬).

[ಮಜ್ಜಾ (p ←ಹಿಂ. ಮಜಿಜಾ = ಹಬ್ಬಿಸು. ಪರತು) + — ಇಸು]

ಮಱುವೆ ' ಮುಚವೆ ' ನೋ.

ಮುಚ್ಚ್ಚ ' ಮಚ್ಚ್ಚ ' ನೋ.

ಮಚ್ಚ್ಚ, ಪಚ್ಚ್ಚ. ಮಚ್ಚ್ಚ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಗಳ ಶುದ್ಧತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ : ಒರೆಯುಂ ನೋಡದೆ ನೋಡಿ ಚಿನ್ನಮನೆ ಕಂಡಾ ಚಿನ್ನಮಂ ವರ್ಣಾಂತರಮುಂ ತಪ್ಪದೆ ಪೇಳ್ದು . . . ಮಚ್ಚ್ಚಮನೆ ಲೀಲಾಮಾತ್ರದಿಂ ಕಟ್ಟುವಚ್ಚರಿಯಿಂದುಂ ಪುರದೆಲ್ಲ ಚಿನ್ನವರರ್ ತಾವಿಂಬಂತು ವಿಧ್ಯಾಜಿಸರ್ (ಜಾಂಂಕಟ್ಟಿ. ೦-೮೫೦). ೨. (ಒಡವೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವಾಗ) ಒರೆಹಚ್ಚುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗನಿಂದ ಪಡೆದು ಕೊಂಡ ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಜೊರು : ಪಾದಿಂದೆ ತೆಗೆದು ಮಚ್ಚ್ಚರ ತೂಕಂ ಮಚ್ಚ್ಚವ ಕೆಲಿಪಾ ರೂಪಂ ಇಚ್ಚೆಯು ಪಮನಂ ದಿಜ್ಜಾದು ಪೀಠಮಚ್ಚ್ಚಮುಮಂದಕೆ (ಸ್ಕಪಾ. ೪೯-೨೯) : ಕನಕದ ಮುಚ್ಚ್ಚವ ತಗದ ತಚ್ಚದುರದ ಘನಶಕ್ತಿ ತೆಳುಪಾಗುವಂತೆ (ಶ್ಯಾ. ೪೨-೧೩). 'ಮಚ್ಚ್ಚ ತೂಕ' ಪರಾ. ೩. ಒರೆಗಲ್ಲು : ನಿಕಷ : "ದ್ರವ್ಯವೆಂಬೆ ಮುಚ್ಚ್ಚದಾಮ್ಕಂ" (ಪಾಂಗಂ. ೦೦೩-೦೦); ಕೌರವನು ... ನೆನೆವ ಮಕತನು ತನ್ನ ತಂದೆಯು ದುಸದ ಮುಚ್ಚ್ಚದೊಳೊರೆದು . . . ಜಸಪಪಕರ್ತ್ಯರಿಗಸಿಗೆ ತೂಡಿಸಿದನು ಘೂಜಾಪ (ಕುಣ್ಣಾ.೨-೨೨). ಮುಚ್ಚ್ಚು : ೨. ಸಾವಿರತೂಕ ಚಿನ್ನಕ್ಕೆ ಹಾಗ ತೂಕ ಮುಚ್ಚ್ಚು (ಗಾಪ). ಮುಚ್ಚ್ಚ : ೧. ಬಲ್ಲವರೊಡಗೂಡಿ ಬಿನ್ನಾದಿರೊರೆಯಿಂ ತೂಕದಿಂ ಮುಚ್ಚ್ಚ [ಚ್ಚೆ] ಯಿಂದಂ ಘೆನ್ನೆಂತೊಪ್ಪಗುಂ . . . ಅಂತೆ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವದೊಳ್ ಕೂಡಿ . . . ಪ್ರಶಂಗಳಿಂದೆ ಶ್ರಾವಕನೊಪ್ಪು ವೆದು (ಚಾಪಾಕ್ಕು. ೦೩-೩).

[ಮೇ.ಚ ತಮಿ. ಮುಚ್ಚಮ್. ಮುಚ್ಚು : ಮಲ. ಮುಚ್ಚಮ್ : ತುಳು. ದೆಚ್ಚ : ತೆಲು. ಮುಚ್ಚು]

ಮಚ್ಚ್ಚ, ಮುಚ್ಚ್ಚ (ನಾ). ೧. ಈಜುರೆಕ್ಕೆಗಳಂಳ್ಳ, ಒಮ್ಮು ಬಗೆಯ ಕಶೇರುಕ ಜಲಚರಪ್ರಾಣಿ : ಮೀನು : " ಮುಚ್ಚ (ಮುಚ್ಚ್)–ಮಂಚ್ಚ (ಪೃ) = ಮೀನು " (ತ್ಯತ್ರಿ. ೩೩) ; ಬಿನ್ನೆನೊಳಗಣ ಮುಚ್ಚ[ಜಾತಂ. ತ್ಸ್ಯ]ಕ್ಕೆ ಬಲೆಯು ಬೀಸಿ ಹಬ್ಬಿನ ಬಾಮು ಹಾವಿಂಗೆ ಹೇಳಗೆಮು ಮಾಡಿ (ಕಾಪಾಂಂ. ೩೩-೨೩) ; ಮುಚ್ಚ ಮೆಪ್ಪಲಾಪಟ್ಟಿ . . . ಧ್ಯಾನೆಂಚ್ಚಿಮುಲಿ ಳ್ಳುಮರ ಹುಚ್ಚುಗೊಂಡೊಂದೊಂದು ವಿಪಮುಕೆ ಮೆಚ್ಚ ಕಟ್ಟುವ (ಅಜ್ಜ. ೨-೮೪) ; ಮುಚ್ಚಕಂ ಬಲೆಯೊಪ್ಪಿ ಬಿಡಿವರ ಶರಣೇಂ ಮಚ್ಚಿಂದು ಧರಿಸುವೆನ ಸೂತಮುತ (ಪಂಂಗ. ೬೨ ೩). ೨. ಮೀನಿನ ಆಕಾರ : ಪೂಜಮಚ್ಚ ಕೆಲಸನಾ ರೇಖೆಯೊಳಚ್ಚಿಮ್ಮು ಒಡೆಯ ಸೂತ್ರಮಂ ಪಮಾಮಲುಂ ದುಷಡಲುಮಾಗಿರ್ಪಿಂ ಮತ್ರಧ್ಧಿ ಮುಚ್ಚಿಂ ಬೀಸಿ ಬಿಡಗಲುಂ ಪಂಕರೆಂದಜ್ (ಕೋಪಾಪ. ೩-೦೩). ಮಚ್ಚ್ಚ : ೧. ಕೊಚ್ಚೆನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚ ಒಡಿಯು ವವರಿಗೆ ಕೊರತೆ ಇಲ್ಲ (ಹುಣ್ಣಾ.೩- ೦) [<ಪ್ರಾ. ಮಚ್ಛ./ಸಂ. ಮತ್ಸ್ಯ]

ಮುಚ್ಚಗಾಱಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನವನ್ನು ಒರೆಹಚ್ಚುವವನು : ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ : ಹೊನ್ನ ನೋಟುಕರು ಜೆಸ್ಸವ ಮುಚ್ಚಗಾಱರು ರನ್ನಮೀಕ್ಷೆ ಪ್ರಾಜ್ಞರು . . . ಚಿನ್ನಾರರುಪೊಪ್ಪಿಪರು (ಪಕ್ಕಾ. ೦-೩೩). [ಮಚ್ಚ್ಚ + — ಕಾಱಿ]

ಮಚ್ಚ್ಚತೂಕ (ನಾ). ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗನಿಂದ ಒರೆಹಚ್ಚಲು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಚಿನ್ನದ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಜೊರಿನ ತೂಕ : ಕೋಱಿದ ಬಿಣ್ಣಂ ನೆಜಿ ಪದಿನಾಜೂಗಲ್ ಮುಚ್ಚತೂಕವೈಪಣವಾಗಲ್ . . . ಪೀಮುಣ್ಣಾವಹುದು ಬ ೧೨ ದುಚ್ಚತೂಕ ಹ ೨ . . . ಮುಚ್ಚ(ಪ್ಪ)ತೂಕ ಹ ೨ (ಕ್ಕಪಾ. ೬೦-೦೪). [ಮಚ್ಚ್ಚ + ತೂಕ]

ಮಚ್ಚ್ಚಧ್ವಜ (ನಾ). ಮೀನಿನ ಗುರುತುಳ್ಳ ಜಾವುಟ ; ಮೀನಧ್ವಜ : ಹಪಪ ಕನ್ನಡ . . . ಪಂಕರತೋರಣ ಮುಚ್ಚ್ಚಧ್ವಜವಾಂತು (ಕಪೋ. ೨-೩೮). [ಮಚ್ಚ್ಚ + ಧ್ವಜ]

ಮಚ್ಚ್ಚರ (ನಾ). ಮೊಚ್ಚೆಕಿಚ್ಚು ; ಅಸೂಯೆ : "ಮುಚ್ಚ್ಚರಂ ಮತ್ಸರಂ" (ಕಪಾ. ೩೨-೧೩೩) ; ಒರ್ವರೊರ್ವರನೆ ಮುಚ್ಚ್ಚರದಿಂ ಗಱಿಸನ್ನೆಗೆಯ್ದಿರ್ದಿದ ಪದರ್ಗೋ ಪತತ್ರಿಮುಜಿಪೆಂಬಿನಾತಾಯ್ತು ಸಮಸ್ತದಿಕ್ಕುಟಂ (ಜಾಪಾ. ೦೦-೩೭) ; ಎನ್ನ ಆಪತ್ತು ಸುಖಮುಃಬಿಜನಿನ್ನಿರಿಗೆ ಹೇಳುವೆ ಬರಾಸ್ಥಳ ವಮಿಗೆ ಹೇದರಿ ಮಚ್ಚ್ಚರ (ಬಸಪ. ೩೩೯) ; ಹುಚ್ಚುನಾಯಿಯು ಹೊಲ್ಲ ಮುಚ್ಚ್ಚರದ ಮಗ ಹೊಲ್ಲ (ಸರಾಕ್ಕ. ೦೩೩).

[< ಪ್ರಾ. ಮಚ್ಛರ./ಸಂ. ಮತ್ಸರ]

ಮಚ್ಚ್ಚರಕಾಜ (ನಾ). (ತನ್ನ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆಯಿಂದ) ಬೇರೆಯವರು ಕರುಬುವಂತೆ ಮಾಡುವವನು; ಇತರರಲ್ಲಿ ಮತ್ಸರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು : ಮಹಾಧರ್ಮದೊಳ್ ಮಚ್ಚರಕಾಜಂ ಭಾವಕೋಶ್ಯಾದಿಕರಸಂಕವಿಸ್ಫೋವಮ ದೊಳ್ ಪೆಮಿಜಿಂದ್ರಂ (ಅಪಾಪ. ೦-೩೩). [ಮಚ್ಚರ + — ಕಾಜ]

ಮಚ್ಚ್ಚರಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚುಪಡು : ಕರುಬು : ಎನ್ನವರನ್ನಿಗ ರೆಮತುಂ ಮಱುಕರ ಮುಚ್ಚ್ಚರಗೊಳ್ಳದ ಸತ್ಕಕ್ಕಜಮಿಚ್ಚೆನಿಸುವ ಸಾಧುಸಮಿತಿ ಗಸಿಪಮಂತಮೊಳಿಜಗುಪೆನು (ಪಪಂಂ. ೦-೩).

[ಮಚ್ಚರ + ಕೊಳ್ಳು, (<ಕೊಳ್)]

ಮಚ್ಚ್ಚರದಾಣೆ 'ಮುಚ್ಚ್ಚರದಾನಿ' ನೋ.

ಮಚ್ಚ್ಚರದಾನಿ 'ಮುಚ್ಚ್ಚರದಾನಿ' ನೋ.

ಮಚ್ಚ್ಚರದಳಿ (ಕ್ರಿ). ಮೊಚ್ಚೆಕಿಚ್ಚು ಇಲ್ಲದಂತಾಗು ; ಅಸೂಯೆಯುಮು ಮೋಗು : ವಿಷ್ಣು ಬಹಳ ಘೋಪರೆ ಕಳ್ಳವಿಲ್ಲೆಂದು ಮಚ್ಚರದಳದು ಕೊಂಡಾವಿ ಸ್ಥಚ್ಚಿ ಮಗುಳೊಂದು ಬುದ್ಧಿಯು ಪೆನೆದುಕೊಂಡುಚ್ಚರಿಸಿದ ಮನದೊಳಗೆ (ಕೋಪಪ. ೦೦-೨೦). [ಮುಚ್ಚರ + ಅಳಿ, (<ಅಳ್)]

ಮಚ್ಚ್ಚರಿ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು ಪಡುವವನು : ಕರುಬುವವನು : ಪರಿಸಲಪ್ಪಡೆ ಪರರು ಮುಚ್ಚ್ಚರಿಯು ಸಂಕುಚ ? ಕರುಬಿದವ ಪರಿ ಘೊರಗೆ (ಪಂಗಾಳ. ೨೦೦). [<ಸಂ. ಮತ್ಸರಿನ್]

ಮಚ್ಚ್ಚರಿಗ (ನಾ). = ಮುಚ್ಚ್ಚರಿ : "ಮುಚ್ಚ್ಚರಿಗನು ದೋಷಾಖ್ಯಾಪಿಯೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಪಂಂಗಾ. ೬೪-೬). [ಮುಚ್ಚರ + — ಇಗ]

ಮುಚ್ಚ್ಚರಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಮುಚ್ಚ್ಚರಗೊಳ್ಳು: ಇಳಾಚಕ್ರವಿಖ್ಯಾತಭೂಪೈಕ್ಕ್ಷ್ವಳು ಚಕ್ರಾಧೀಶನೊಳ್ ಮುಚ್ಚ್ಚರಿಪಪೊಲೆಸರ್ದಿರ್ಪಕ್ಕ ಲೌಕ್ಯಾಚೀಂದ್ರಂ (ಜಪಕ್ಕ. ೦೩-೪೬) ; ಸರಪತಿ ಬೆನ್ನೋಜಿಸ್ಸೊಸವಿರಾನ್ಸುದು ಪೈರಿಸಮೂಹಮಿಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚ್ಚರಿಸಲೆಲ್ಲರುಂ ಸರಗುಪಾಜ್ಯಪೊಂ (ಅಗ. ೨೩೩. ಸುಜಕ್ಕ. ೦೦-೦೬ ; ೪೨೦) ; ಇಂದು ಸುಮಿತ ಸರ್ವಾದರಿ ನಿಸಗೆಂದಡೆನಮ ತವಗೆ ಒತವರೆ ಕಂದ ಮುಚ್ಚ್ಚರಿದಿರು ಗುಣಕೆ (ಪಪಾಗ. ೪-೩-೦೬).

[ಮಚ್ಚರ + — ಇಸು]

ಮಚ್ಚ್ಚಱಿ (ಕ್ರಿ). ಮೆಚ್ಚನ್ನು ಪೀ: ಒಲವನ್ನು ಅರಿ : ಮುಚ್ಚಱಿದು ಮನವಿಚ್ಚೆಪಟ್ಟು ಪುರುಳಂ ಬೇಡಿ ಘೊಸ್ಪಂದಿಲ್ಲಿದ ರಾಗರಪದಿಂ ಕಂಕೋರ್ದಿ (ಧಪ್ಕ. ೨-೪೪ ಹಗೆ). [ಮಚ್ಚು, (< ಮೆಚ್ಚು,) + ಅಱಿ]

ಮಚ್ಚೆ ' ಮಕ್ಕೆ ' ನೋ.

ಮಚ್ಚೆಕೆ ' ಮೆಚ್ಚಿಕೆ ' ನೋ.

ಮಚ್ಚೆಗೆ (ನಾ). ಮನೆಯ ಮೇಲ್ಛಾವಣಿ : ಕಪುರಿಕೆ ಮಾಡಿ ಮನೆದು ಮುಚ್ಚೆಗೆ ಮುತ್ತಾ ಮಾಡುಗೋಡಗಳನ್ನು ಗುಡಿಸಿದೆ (ಕಾಕಪ. ೪೨) ' ಘುಚ್ಚೆಗೆ ' ಪರಾ. [< ಮುಚ್ಚು,]

ಮಚ್ಚೆಸು ' ಮೆಚ್ಚಿಸು ' ನೋ.

ಮಚ್ಚ್ಚು, ' ಮೆಚ್ಚ್ಚು, ' ನೋ.

ಮಚ್ಚು₂ 'ಮೆಚ್ಚು₂' ನೋ.

ಮಚ್ಚು₃ (ನಾ). ಮರ. ಗಿಡ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಮರದ ಹಿಡಿಯುಳ್ಳ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ : ಕುಡುಗೋಲ್ಮೊದಲಿ ಕೈಮಸೆ ಗುದ್ದಲಿ ಮಚ್ಚು ಕಡಂಕತ್ತಿ ದಬ್ಬುಕಗಳಮ ಪಿಡದಾಂಮು ಪಡೆದರು ಪಟ್ಟಿಯವರು (ಗುಣಸಾಂ. ೪೦-೪೪); ಕಿಚ್ಚಿಂದ ಬೇಯನು ನೀರಿಂದ ನೆನೆಯನು ಮಚ್ಚು ಕೊಡಲಿಗೆ ಸಂದಿಸದು ಕಿಚ್ಚು ವೀರಲಿಗಿ ಜಾಳೆ ತನುಮಿಗಾತ್ಮನಚ್ಚುಗವಲದ ಸುವಸ್ತು (ಪಜ. ೬೭-೦೬೨); ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಚ್ಚನ್ನು ಪಿಡಿದುಕೊಂಡನು (ಹರಿ. ೫೦). 'ಮಚ್ಚುಗತ್ತಿ' ಪರಾ. [ದೇ.ಪ ತಮಿ. ತೆಲು. ಮಚ್ಚು]

ಮಚ್ಚು₄ (ನಾ). ಕಟ್ಟಡದ ಮೇಲಿನ ಭಾಗ.— ಮೇಲ್ಛಾವಣಿ : ಪನಿಪೊತ್ತಿನೊಳು ತಂದ ನೀರ ಕಳಸಿಗೆಯೊಳಾ ದಿನವ ಪಗಲಿರುಳು ಮೋಗೆಯ ಮಚ್ಚಿನೊಳು ಮುಚ್ಚಿದಿನದುದಯವಲ್ಲಿರಿಸಿ (ಜೀಕಣಿ. ೨-೧೦); ಪುರವನಿತೆಯರು ಪೋಳ್ಕೊಡೆ ಸಜ್ಜವಳಿಗೆ ಮಂದಿರಗಳ ಮಚ್ಚನೇಱಿದರು (ಶಂಪಪು. ೩೨-೦೦೦); ಎಲ್ಲರೂ ನಿದ್ರೆಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಒಮಮನೆಯ ಮಚ್ಚಿನ ಮೇಲೆ ಇದ್ದ ಒಂದು ಒಪ್ಪಾರಿಂ ಗುಜ್ಜುಕೋಗೆಯು ಎಲ್ಲಿಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಜ್ಜಾಗಿ ಏಕೆ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿತ್ತೋ ಕಾಣೆ (ಪಾಂಕ. II. ೩೩). 'ಬಿಸಿಲುಮಚ್ಚು' ಪರಾ.

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮಲ. ತೆಲು. ಮಚ್ಚು; ಕೊಡ. ಮಚ್ಚಿ]

ಮಚ್ಚು₅ (ನಾ). ೧. ಕಪಟ ; ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ : "ಮಾಯೆಯೆನೆ ಮಚ್ಚಿಕ್ಕುಳ್" (ಕುಂಡಣ. ೦೦೨-೩) ; ಮಚ್ಚು ಮಾಯಂಗಳುಂ ಮದಗಳು ಕೌಟಲಗಳುಂ. . .ವಂಚನಾಲಲಿತವಾಗ್ಜಾಲವಿಷಯಂಗಳ ಮಿಕ್ಕಿಂದವನಾವ ಯತ್ನಿಯನಾದಡಮ್ಮ ಮನಮೆಚ್ಚಿ ಪುಂಗಾಣದನುಚರನಂತೆ ಚಿರಿಸುವಂತೊ ಚ್ಚಿಸಲಿ ತೋರ್ಪಂ (ಪಂಚಾತಂ. ೦-೬-೨೦). ೨. (ಅಲು) ಮರುಳು ಗೊಳಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪುಡಿ ; ಮೆಂಕುಬೂದಿ : "ಮಚ್ಚಿನ ಗಾರ". 'ಮಚ್ಚುಗೊಳಿಸು' ಪರಾ.

[ದೇ.ಪ ತೆಲು. ಮಚ್ಚು, ಮಯಿಕ. ಮಯಿಮು, ಮೈವು]

ಮಚ್ಚು₆ 'ಮಚ್ಚೆ₂' ನೋ.

ಮಚ್ಚು₇ 'ಮಕ್ಕೆ₂' ನೋ.

ಮಚ್ಚುಕತ್ತಿ 'ಮಚ್ಚುಗತ್ತಿ' ನೋ.

ಮಚ್ಚುಗತ್ತಿ. ಮಚ್ಚುಕತ್ತಿ (ನಾ)= ಮಚ್ಚು₃ : ಕೊಂಬೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಲು ಮಚ್ಚುಗತ್ತಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ (ಕ.ಪ). **ಮಚ್ಚುಕತ್ತಿ** : ಅಗಲವಾದ ಅಲಗಿನ ತುಂಡುಕೊಡಲಿ ; ಹುಲಿಕಸ ಕಡಿಗತ್ತಿ : ಮಚ್ಚುಕತ್ತಿ (chopper. ೨೦೪೭).

[ಮಚ್ಚು₃ + ಕತ್ತಿ. / ತಮಿ. ಮಚ್ಚುಕ್ಕತ್ತಿ ; ತೆಲು. ಮಚ್ಚುಕತ್ತಿ]

ಮಚ್ಚುಗಾರ (ನಾ). (ಅಲು) ಮಾಟಮಾಡುವವನು : "ಮಚ್ಚುಗಾರ–ಮಾಟಗಾರ" (ಪಾಪಚಾ. ೫೬). [ಮಚ್ಚು₅ + — ಗಾರ (<— ಕಾರ)]

ಮಚ್ಚುಗುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಹುಮಾನವನ್ನು ಕೊಡಿಸು : ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಮಾಡು : ದವಿತಾವಿಯ ಘಮಿಲಿಪ್ರಮದಳಿಗೆ ಮಚ್ಚಿ ಮಚ್ಚುಗುಡಿಸುವಪೊರ್ (ಪಾಂಚಚ. ೪-೫೮).

[ಮಚ್ಚು₂ (< ಮೆಚ್ಚು₂) + ಕುಡಿಸು₂ (< ಕೊಡಿಸು)]

ಮಚ್ಚುಗುಡು 'ಮೆಚ್ಚುಗೊಡು' ನೋ.

ಮಚ್ಚುಗೆ 'ಮೆಚ್ಚುಗೆ' ನೋ.

ಮಚ್ಚುಗೆಪಡು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಒರ್ಮೆಗೊರ್ಮೆಗರ್ದ ದ್ಗೋಳ್ ಬೈತಿಕ್ಕೆಯೊಳ್ ಕೂರ್ಮೆ ತಕ್ಕರವಿಂ ಮಚ್ಚುಗೆಪತ್ತ ಪಕ್ಕುಗೆಯನೆಂತಾ ಪಾರ್ದರಂದಿರ್ವರಿರ್ಕೆ ಯುಗ್ಗದ್ದಯಮಾದರ್ (ಪಾಂಚಚ. ೬-೦೫೬). [ಮಚ್ಚುಗೆ (< ಮೆಚ್ಚುಗೆ) + ಪಡು₂]

ಮಚ್ಚುಗೊಡು 'ಮೆಚ್ಚುಗೊಡು' ನೋ.

ಮಚ್ಚುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮರುಳುಗೊಳಿಸು ; ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳಿಸು : ಪೆಚ್ಚರಿದು ಸಂಸಾರ ಕಡೆಗೆ ಹಾಕುವದಲ್ಲ ಮಚ್ಚುಗೊಳಿಸುವುದು ವಿಷಯದಲಿ (ಧರ್ಮಾಶ್ರ. ೧೮ ಪದ್ಯ). [ಮಚ್ಚು₅ + ಕೊಳ್₁ + — ಇಸು₅]

ಮಚ್ಚುನುಡಿ (ನಾ). ಹೊಗಳಿಕೆಯ ಮಾತು ; ಪ್ರಶಂಸೆಯ ನುಡಿ : ಮಾಗುಳುನುಡಿ . . . ಲಲ್ಲೆನುಡಿ ಮಚ್ಚುನುಡಿ ಸೊಗಸುನುಡಿ . . . ಬ್ಬಣಿಯ ನುಡಿಯ ಭಾವಿಸುವರು ಬರುತಿರ್ದರು (ಪಪಚಂ. ೨೫-೧೩).

[ಮಚ್ಚು₂ (<ಮೆಚ್ಚು₂) + ನುಡಿ₂]

ಮಚ್ಚುಮದ್ದು 'ಮೆಚ್ಚುಮದ್ದು' ನೋ.

ಮಚ್ಚುಮಣೆ 'ಮೆಚ್ಚುಮಣೆ' ನೋ.

ಮಚ್ಚುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಮಚ್ಚಿನ ಬಿಟನ್ನು ಹೊಂದು ; ಮೆಚ್ಚಿನ ಪೆಚ್ಚನ್ನು ಪಡೆ : ಕಿತುವುದು ತಾನುಂ ತನ್ನೊಳ್ ಹೊದರ್ದವರುಮನಂತೆ ಕವಿಸುವೀಯಬಲೆಯೊಡಲಂ ಕಡುಪೋಪುದೆ ಮಚ್ಚಿರ್ದೊಡೆ ಪಡೆವೈ ನೀಂ ಮಚ್ಚುವೆಱ್ಪ ಕಲ್ಯನ ಪಡೆವಂ (ಪಾಪಚಂ. ೦೫೫-೭). [ಮಚ್ಚು₅ + ಪೆಱು₁]

ಮಚ್ಚೆ₁. ಮಚ್ಚು₆ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಕಂಡು ಬರುವ ಕಪ್ಪು, ಬಿಳಿ ಮುಂತಾದ ಬಣ್ಣದ ಗುರುತು ; ಮತ್ಸ್ಯ : ಆ ಚಿತ್ರದ ಶರೀರದೊಳ್ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕಪಿಡಿಗೆಯ ಬಿಂದು ಬಿರ್ದುದು ಮುನ್ನುಳ್ಳ ಮಚ್ಚಿದುಮಾರ್ಪುದುವಾ ಚಿತ್ರದ ರಚನೆದುಂ ಭರತಂ ಚೀಟಕ ಮಯಾರಾಜಂಗೆ ತೋಱಲ್ ಕಂಡಿವನೀ ಕನ್ನಿಕೆಯ ಏಕಾಂತಪ್ರದೇಶದ ಮಚ್ಚೆಯನಿಂತಱಿದನೆಂದು ಸಂಭಮಂ ಪುಟ್ಟಿ (ಧರ್ಮಾಶ್ರ. ೬-೧೦ ೪); ಮೂಗಿನ ಎಡಬದಿಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಕಡಲಿಕಾಳುಗಾತ್ರದ ಕಪ್ಪಾದ ಮಚ್ಚೆ ರೂಪವನ್ನು ಕಾಲೂಪಗೊಳಿಸಿತ್ತು (ಪಚಂ. ೦). **ಮಚ್ಚೆ₂** : ಹುಟ್ಟಿದ ದಿನದಿಂದಾ ಪೆಸ್ಸ ಮಚ್ಚವ ಕೊಟ್ಟುದಿರ್ಪಾರ್ಗೆಯುಂ ಭೂಪ ಬೆಟ್ಟದ ಚಾಪನ ವೀರಸದ ಬಲಾಗಟ್ಟಿಜನೇನ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಕಂಪಿ. ೩-೧೪). 'ಮಚ್ಚೆ₂' ಪರಾ.

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮಚ್ಚೆ ; ತುಳು. ಪುಚೆ ; ತೆಲು. ಮಚ್ಚ]

ಮಚ್ಚೆ₂ 'ಮಚ್ಚೆ₂' ನೋ.

ಮಚ್ಚೆ₃ 'ಮೊಚ್ಚೆಯ' ನೋ.

ಮಚ್ಚೆನಾಲಿಗೆ (ನಾ). ಕಪ್ಪುಮಚ್ಚೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾಲಗೆ ; ಮಚ್ಚೆ ನಾಲಗೆ ; ಪ ನಾಲಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಚ್ಚೆಯಿರುವವರು ಆಡುವ ಕೆಟ್ಟಮಾತು ಫಲಿಸುವುದೆಂದು ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ : ಮಚ್ಚೆನಾಲಿಗೆ ಇದ್ದವನ ಸಂಗಡ ಕಜ್ಜಾಟ ಮಾಡಬಾರದು (ಗಾಪ). [ಮಚ್ಚೆ₁ + ನಾಲಿಗೆ (<ನಾಲಗೆ)]

ಮಚ್ಚೆ 'ಮಚ್ಚೆ₂' ನೋ.

ಮಚ್ಚೆರದಾಣಿ 'ಮಚ್ಚರದಾನಿ' ನೋ.

ಮಚ್ಚರದಾನಿ. ಮಚ್ಚರದಾಣಿ. ಮಚ್ಚೆರದಾನಿ. ಮಚ್ಚರದಾಣಿ (ನಾ). ಸೊಳ್ಳೆಪರದೆ : ಮಚ್ಚರದಾನಿಯಿಂದ ಪರಿವೇಷ್ಟಿತವಾದ ಚಂದನದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಪರ್ಯಂಕದ ಮೇಲೆ . . . ರಜನ ಮಾಡಿದ್ದಾಳೆ (ಪಂಚಚ. ೦೯) ; ಮಚ್ಚರದಾನಿ ಸುತೆವಾದ ಪಲ್ಲಂಗಗಳು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಇವರೊಳ್ಳೆ ಶ್ರೀಮಂತರಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸಿದೆ (ಪಪಚ. ೦೩೪). **ಮಚ್ಚರದಾಣಿ** : ಬೆಳಗ್ಗಿಯೇ ಏಳುವಾಗ ಇಳಿಬಿಟ್ಟ ಮಚ್ಚರದಾಣಿಯನ್ನು ಇನ್ನೂ ತೆಗೆದಿರಲಿಲ್ಲ (ಕ್ಷತ್ರಚ. ೦೦೬). **ಮಚ್ಚರದಾನಿ** : ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಿಟಿಕಿಯ ಪಾಗ್ಸರಿಗೆ ಪಾಸಿಕೊಳ್ಳಲೆನು ಮಾಡೋದೇ. ಮಚ್ಚರದಾನಿ ಕಟ್ಟುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಬೀಳುವುದಿಲ್ಲ (ಕ್ರಿಚಾಂಶ. ೩೭) : ಮಚ್ಚರದಾನಿಯನ್ನು ಮಡಚಿ ಅತ್ತ ಇಟ್ಟನು (ಪಂಚಾತಂ. ೫೫). **ಮಚ್ಚರದಾಣಿ** : ಮಚ್ಚರದಾಣಿ. ಪೀಕದಾಣಿ . . . ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೂ 'ಪಾರಸಿ' ಅಗಿವೆ (ಪಾಪಚಾಂ. ೦೩೩).

[←ಹಿಂ. ಮಚ್ಚರದಾನೀ ; ಮರಾ. ಮಚ್ಚರದಾಣೇ. ಮಚ್ಚರದಾನೇ]

ಮಜ್ಜೆ 'ಮಜವೆ' ನೋ.

ಮಜ 'ಮಜಾ' ನೋ.

ಮಜಕೂರು (ನಾ). ೧. ಕಾಗದ, ಪತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವ ಅಥವಾ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ವಿಷಯ : ಸಮಾಚಾರ : ಸುದ್ದಿ : ನಿನಗೆ ಈ ಮಜಕೂರ ತಿಳಸಬೇಕಂತ ಬಂದರ ನೀನು . . . ನಮ್ಮನ್ನು ಜಡೀಬೇಕಂತ ಮಾಡಿದ್ದಿ (ನ್ಯಾಮಾಮಾ. ೨೦೭) : ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಓದಿ ತೋರಿಸದೆ ಅದರ ಮಜಕೂರನ್ನು ವಿವೇದಿಸಹತ್ತಿದರು (ಹುಚುಣಾ. ೦೦೨). ೨. ಪ್ರಸ್ತುತವಾದುದು ; ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು : ಶಾಲುತು ಮಜಕೂರು ಪೈಕಿ ಬಗುಂಜಿ ಮಾಗಣೆಯಲು ಇರುವ ಹೆಜ್ಜೆ ತಿಮ್ಮೆಯ್ಯನು . . . ಶಿಲಾಮಯು ದೇವಸ್ಥಾನಾ ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಪಶ್ರ. VI, ಕೂಚ್ಯ. ೫೬–೨೪ ; 1811); ತಾಲ್ಲೂಕು ಮಜಕೂರು ಜಮಾಬಂದಿ ಕ್ರಮ (ಜಾಜಾಪಂ.II. ೨೫). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮುಜಕೂರ್ ; ಮರಾ. ಮಜಕೂರ್, ಮಜ್ಕೂರ್]

ಮಜದ 'ಮದಡ' ನೋ.

ಮಜಬು 'ಮದಡು' ನೋ.

ಮಜಬೂತು (ಗು). ೧. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ; ಭದ್ರವಾದ : ಸಿಮೆಂಟು ಕಾಂಕ್ರೀಟಿನ ಮಜಬೂತ ಮಾನೆ (ಪೂಚ್ಯ. ೦೫೯). (ನಾ). ೨. ಗಟ್ಟಿಯಾದುದು ; ಬಲವಾದುದು ; ದೃಢವಾದುದು : ಪರಿಪರ ಕಿಲ್ಲೆ ವಿಷಾಳ ಮಜಬೂತು ಯಿಧೆ. ಸ್ವಾಧೀನಕೆ ಬರೋದಿಲ್ಲ (ಪುಕಸ. ೬೦-೨) : ಒಳ್ಳೆ ಮಜಬೂತಾದ ಹವಣಾದ ವಯಗೆಲುಸದ ಸಣ್ಣಿಳಿಬಿಲ ತೊಟ್ಟಿಲು (ಪೂಚ್ಯ. II. ೦೦೦೬). ೩. ಭರ್ಜರಿಯಾದುದು : ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಜಿತಣ ಮಜಬೂತಾದ ಊಟ (ಪುಶ್ರ. ೦೬) ; ಸಣ್ಣ ಗುಲಾಬಿಯಾಕಾರದಲ್ಲಿ ವಜ್ರಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದ್ದ ಮಜಬೂತಾದ ಉಂಗುರ (ಪ್ರಕಾ. ೬೬).

[← ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮುಜಬೂತ್]

ಮಜಮಾ, ಮರುಮಾ (ನಾ). (ಬಹಳ ಜನರು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರುವ) ಸಭೆ ; ಕೂಟ ; ಎರಡನೇ ದಿವಸ ಮಜಮಾಕ್ಕೆ ಈವೂರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಅನೇಕರು ಬಂದಿದ್ದರು (ಹುಸಂಗ. ೦೩). **ಮರುಮಾ** : ಮರುಮಾ (ರಾವಸಗಾರರ ಎರಡು ಗುಂಪುಗಳೂ ಸೇರಿ ಹಾಡುವೆದಕ್ಕೆ ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳುವ ಸಭೆ) ಸೇರುವಾಗ ತುರಾದವರು ರಾಹುವಿರುವ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಕಾಗಸಂ. ೨೯).

[← ಅರ. ಮಜ್ಮಅ ; ಹಿಂ. ಮಜಮಾ]

ಮಜರೆ (ನಾ). ಸಣ್ಣಹಳ್ಳಿ ; ಉಪಗ್ರಾಮ : ಕಿರೆ ಪುಧ್ಯೆ ಇರಲಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ನಮ್ಮ ಊರು ಕಲ್ಯಾಡಿಯ ಒಂದು ಮಜರೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತೊ ವಿನೊ (ಪಚ್ಯ. VI. ೦). [← ಅರ. ಮಾಜ್ರೇ ; ಮರಾ. ಮಜರಾ, ಮಜರೇ]

ಮಜಲೀಸು (ನಾ). ನೃತ್ಯ. ಸಂಗೀತ ಮುಂತಾದುವು ನಡೆಯುವ ಸಭೆ ; ಬೈಠಕ್ಕು : ಈಗಲೂ ಹೈದರಾಬಾದಿನ ಕನ್ನಡಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಜಲೀಸು ನಡೆಯುವ ಸ್ಥಳಗಳವೆ (ಕೂಚ). [← ಅರ. ಮಜ್ಲಿಸ್ ; ಹಿಂ. ಮಜಲಿಸ್ ; ಮರಾ. ಮಜಲಸ್, ಮಜಾಲಸ್, ಮಜಾಲೀಸ್]

ಮಜಲು, ಮಜಲೆ (ನಾ). ೧. ಹಂತ ; ಘಟ್ಟ : ಹಸ್ಕೊಂದು ಹೊಡೆದು ಹನ್ನೆರಡರ ಮಜಲು ಬರಲು ತೊಡಗಿತ್ತು (ಶ್ರೀಮಂಗ.೦೨೦) ; ಪದಿಯ ಮೊಲು ಮಜಲಿನಲ್ಲಿ ಭೂಮಿ ಉಬ್ಬುತಗ್ಗುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ (ಕಪಚ್ಯ. I, ೨೪೯). ೨. ಪ್ರಯಾಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಂಗುವ ಸ್ಥಳ ; ಟಿಪ್ಪೆ : ಎರಡು ಮೂರು ಪರಿವಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಧುವೂರವಿದೆ ಒಂದೇ ಮಜಲಿನೊಳಗೆ ಕೊಲ್ಲೂರಿದೆ (ಪುಚ್ಚಿ. ೨೦೪) ; ಶ್ರೀದೇವಿಯು ಅವರೊಡನೆ ದಾರಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಳು. ಒಂದೆರಡು ಮಜಲು ದಾಟುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಶ್ರೀದೇವಿಯು ಅವರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿಯೇ ಒಬ್ಬರಂತೆಯೇ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡಲಾರಂಭಿಸಿದಳು (ಶ್ರೀಆಚ. ೨೦೯). ೩. ದೇವರ ಉತ್ಸವ, ಮೆರವಣಿಗೆಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಸ್ಥಳ : ಉತ್ತರಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಒಕ್ಕಲಿಗರು . . . ತೇರೆಳೆದು, ಮಜಲುಮೋಜುಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಕಸ್ಥಾ. ೨) ; ಊರವರೆಲ್ಲ ಕೂಡಿ ದುರಗಮ್ಮನ ಮುಂದೆ ಡೋಣಿನ ಮಜಲುಮಾಡಿದರು (ಹುಕ್ಕಹು. ೬). ೪. ಮಹಡಿ ; ಉಪ್ಪರಿಗೆ : ಅವರು ಈ ಕಟ್ಟಿದರ ಮೂರನೇ ಮಜಲಿನಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ (ಕಾಚ). ೫. (ಕರಾ) ಮಧ್ಯಮ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು : 'ಮಜಲುಗದ್ದೆ' ಪರಾ. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಧ್ಯಮವರ್ಗದ ವ್ಯವಸಾಯದ ಭೂಮಿ : ಒಣಗದ್ದೆ : ಗದ್ದೆಬಯಲು ಮಜಲು ಬಿತ್ತುವ (ಇಂ. ೦೧೫೬. ಮುಂಗಳೂರು. ೦೩೬–೦೭: 1346) ; ಯೆರ್ಮಾಳ ದೇವಾಲ್ಯದ ಯಿಶಾ(ಂ)ನ್ಯದ ಮೂಲಿಯ ಪಾಳ ದೇವರ ಮಜಲು (ಶಾಇ. IX – ii. ೪೫–೦೫ ; 1402) ; ಕಂಬಳ . . . ಉತ್ತು ಹದಮಾಡಿರುವ ಮಜಲುತರದ ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಇದು ನಡೆಯುವುದು ಹೆಚ್ಚು (ಕಪು. ೩–೦೭). **ಮಜಲೆ** : ೪. ರಸ್ತೆಗಳ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮೆಜಲೆಗಳ ನಾಲ್ಕು ಮಜಲೆಗಳ ಚಾಳುಗಳು (ಅಪೋಲಂ. ೦೦೪) : ಮೂರನೇ ಮಜಲೆಯ ಮೇಲಿನ _ ರಸ್ತೆಯ ಬದಿಯ _ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಕೋಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವಳ ಅಕ್ಕನ ಚಿಕ್ಕ ಸಂಸಾರ (ಪಕಾಂ. II, ೦೦೭೬).

[← ಅರ. ಮಂಜಿಲ್, ಮಂಝಿಲ್ ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮಜಲ್./ ತುಳು. ಮಜಲ್ = ಮಧ್ಯಮತರಗತಿಯ]

ಮಜಲುಗದ್ದೆ (ನಾ). ಮಧ್ಯಮ ವರ್ಗದ ಗದ್ದೆ : ಹೆಚ್ಚಿನ ಬಿತ್ತು ಮತ್ತು ಮಜಲು–ಗದ್ದೆಗಳನ್ನು ಉತ್ತು ಬಿತ್ತಿದರು (ಪಶ್ರಗಿ. ೦೦೩) ; ರಸ್ತೆಯ ಎಡತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪಂಪುಲಿಯ ಗುಡಿಯ ಎದುರು ಮಜಲುಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಜನ ಸೇರಿದ್ದರು (ಹುಂಣಾಹು. ೦೦೩). [ಮಜಲು+ಗದ್ದೆ (<ಗಟ್ಟಿ)]

ಮಜಲುಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಯಾಣದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೀಡು ಬಿಡು,– ಬಿಡಾರ ಹೂಡು : ಇಪ್ಪತ್ತುಮೈಲಿ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿ ಊಟಕ್ಕಾಗಿ ಮಜಲುಬಿಟ್ಟು ಸೇವೆ ಸಂಜೆಯ ವೇಳೆಗೆ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣವನ್ನು ತಲುಪಿತು (ಕೃದೇ. ೦೦೨). [ಮಜಲು+ಬಿಡು]

ಮಜಲೆ 'ಮಜಲು' ನೋ.

ಮಜಾ, ಮಜ, ಮರುಜಾ (ನಾ). ೧. ಮೋಜು ; ಗಮ್ಮತ್ತು : ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರದೂ ಮಜಾ ಐತಿ ಬಿಡಲೇ (ಕುಹ್ಮಹ. ೧೪) ; ಕೇಪವರಾಯನಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಬೆಳಕರುವಾಗಲೆ ಕುದಿಯುವುದುಂದರೆ ಅದೇನೋ ಮಜಾ ಎನ್ನಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಕೂಗಣ. ೭). ೨. ತಮಾಷೆ ; ವಿನೋದ : ವಿನೋ ಮಾತಿನ 'ಮಜಾ' ದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನೂ ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಕಾಪಚ್ಚಿ. ೦೩೩) ; ಸಾಹುರಮಾಡಿ ಮುಂದೆ ಹೋದರೆ ಮಾತ್ರ ಮಜಾ (ಪಾಹಚ್. ೩). **ಮಜ** : ೧. ರಜವನ್ನು ಮಜವಾಗಿ ಕಳೆಯುಬೇಕೆಂದು ನೂರಾರು ಯೋಚನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡರು (ಪಾಬಂಸ್ಮೇ. ೩೭). ೨. ಜಾರುಪಂಚಮಿ ಈ ಕಲ್ಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಜೋರಿನಿಂದ ಹೋಗುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ಮಜವಿದೆ (ಪುಬೆ. ೫೩). ೩. ಸಂತೋಷ ; ಖುಷಿ : ಪಾವು ಕೊಡೋ ಐನೂರು ರೂಪಾಯಿ ಕರಗೋತನಕ ಮಜವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ (ಕೂಸ. ೦೦೭). **ಮರುಜಾ** : ೧. ದುಡಿದರೆ ಮರುಜಾ ; ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪರದಾಟ (ಅಜಕ. ೦೮೨). [←ಪಾರ. ಮುಜಾಹ್, ಮರುಜಾ ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮಜಾ]

ಮಜೂರ (ನಾ). ಕೂಲಿಕೆಲಸಮಾಡುವವನು : ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮಜೂರರಿಗೆ ನಾನು ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಹಾನುಭೂತಿ–ಭೂತದಯೆಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತೇವೆ (ಪಾಸ್ಮಹು. ೬) ; ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವ ಮಜೂರರ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಕನಿಕರ ಹುಟ್ಟದಿರದು (ಪಾಸ್ಮ. ೪೯).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮಜೂರ್]

ಮಜೂರಿ (ನಾ). ೧. ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಹಣ ; ಕೂಲಿ : ಕೃಷಿಯು ಕೆಲಸಗಾರರಿಗೆ ಚಿನ್ನಾಗಿ ಮಜೂರಿ

ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಕೌಂಪ್ರ. ೦೬೨) : ದಿನದಿನದ ದುಡಿಮೆಗೆ ಕೊಡುವ ಮಜೂರಿಗೆ ಕೂಲಿ ಎನ್ನಲಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಪಶಿ. ೦೯೩).

[←ಹಿಂ. ದುರಾ. ಮುಜೂರಿ]

ಮಜೀದಾರ (ನಾ)· ವಿನೋದಪೂರ್ಣವಾದುದು : ಅವರ ನಾಟಕಾನೂ ಮಜೀದಾರ ಐತಿ (ಹೂಸಂಜಾ· ೦೦೬).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮಜೇದಾರ್; ಮರಾ. ಮಜೇದಾರ್, ಮಜಾದಾರ್]

ಮಜ್ಜ (ನಾ)· ೧. ದೇಹದ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮೂಳೆಯ ಒಳಗಿನ ಸಾರವತ್ತಾದ ಭಾಗ ; ಅಸ್ಥಿಸಾರ : ಒಡಲೊಳುದು ಮಜ್ಜದ ಪೆರ್ಮಡು (ಪಜೈ. ೩-೫೦) ; ಧಾತುಗಳು ರಸಧಾತು, ರಕ್ತಧಾತು, ಮಾಂಸಧಾತು, ಮೇದೋಧಾತು, ಅಸ್ಥಿಧಾತು, ಮಜ್ಜಧಾತು, ಶುಕ್ಲಧಾತು ಎಂದು ಏಳು ತರನಾಗಿವೆ (ಸಪ್ತ. ೧೮). ೨. ಸಸ್ಯನಾಳದ ಒಳಭಾಗದ ಸತ್ತ್ವ ; ಮರದ ಕೆಚ್ಚು : ಚೇಗು : "ಮಜ್ಜಮೆನೆ [ಕಾಣಾಂ· ಜ್ಜೆಯೆನೆ] ಸಾರಮೆನೆ ಮರದ ಕೆಚ್ಚಕ್ಕು" (ಪುಂಗಣಾ. ೩೨-೩).

[ಸಂ. ಮಜ್ಜಾ]

ಮಜ್ಜಣ 'ಮಂಜನ್ನ' ನೋ.

ಮಜ್ಜನ (ನಾ)· ಸ್ನಾನ ; ಮಿಯಾ ; ಜಳಕ : ಮಜ್ಜನಕೀಗಳೆ ರಾಜಪತ್ನಿ ನೀಂ ನಡೆ (ಕಾದಂಪು· ೬೬೨) ; ಮಜ್ಜನಕ್ಕೆಜಿವೆನಮ್ಮಾ ಣಾಯವಿಕಾರಿಮಾನು (ಜೈಪ. ೨೫೯) ; ಸೆಜ್ಜೆವನೆಯ ಪೊಜವಟ್ಟು ಗುಜ್ಜುಮೆಟ್ಟಿಂಪ ನಡೆದು ಪೋಗಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮಜ್ಜನವನು ಮಾಡಿದಳು (ಭುಂಶಾಂ· ೨೯-೦೬೬)·

ಮಜ್ಜನದ ಮನೆ = ಸ್ನಾನಮಾಡುವ ಮನೆ; ಸ್ನಾನಗೃಹ : ಮಜ್ಜನದ ಮನೆಯನೊಳಪೊಜ್ಕುದ್ದಳಿಪ ಸುವರ್ಣಪೀಠದೊಳ್ಕುಳ್ಳಿರ್ದಾ ಸಜ್ಜನೆಗ ನುರಾಗದೆ ಯೋಷಿಜ್ಜನಮಂಗಳೆರ್ವಳಿಕ್ಕಿವಳ್ ಮಲಯಜಮಂ (ಅಜ್ಜಿ. ೬-೦೬).

[ಸಂ.]

ಮಜ್ಜನಂಗೆಯ್ಸು, ಮಜ್ಜನಗೆಯ್ಸು (ಕ್ರಿ)· ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸು : ಮಿಯಿಸಂ : ನಳಿನಪತಕರಂದದಿಂ ಮಜ್ಜನಂಗೆಯ್ದು ತಜ್ಜಳಜಧೂಳಿಗಂಧವಿಟ್ಟು . . . ಕಮಲಿಯರ್ಚಿಸಿದಳೋಯೆನೆ ಕೊಳೆದೊಳಾರ್ಯನೆಸಿದಂ (ಕನ್ನಣಾ. ೪-೩೦). **ಮಜ್ಜನಗೆಯ್ಸು** : ನುಡಿಸಿದರಬಿಲೋಪಚಾರದಿಂ ಸಂಕಲಿಗಿಸಿದರ್ ಮಜ್ಜನಗೆಯ್ಸು ಉಡಿಸಿದರ್ಉಡಿಸಿದರು ತ್ತೆ ನವ್ಯವಸ್ತ್ರವ ನಾಯಮಾಣಾಕೆ (ಪೂಚಪ. ೪೦-೪೦). [ಮಜ್ಜನ + ಕೆಯ್ಸು]

ಮಜ್ಜನಂಬುಗಿಸು 'ಮಜ್ಜನಂಬೊಗಿಸು' ನೋ.

ಮಜ್ಜನಂಬುಗು 'ಮಜ್ಜನಂಬೊಗು' ನೋ.

ಮಜ್ಜನಜಲೊಗಿಸು, ಮಜ್ಜನಂಬುಗಿಸು (ಕ್ರಿ)· = ಮಜ್ಜನಂಗೆಯ್ಸು : ಸೊಗಸುವ ಬೋನಮಂ ಸವಿಪ ಕಾರ್ಯಮೊಳು ಕೆಲರಂ ಸುಮಜ್ಜನಂಬೊಗಿಸುವ ಕಜ್ಜದಲ್ಲಿ ಕೆಲರಂ . . . ಅವ್ವೈಸಿದಳ್ (ಜಾರಪ್ರ. ೬-೪೯)· **ಮಜ್ಜನಂಬುಗಿಸು** : ನಾಗಕನ್ನೈಯರುಂ ತಾನುಂ ಮನಂಬುಗಿಸುವಂತೆ ಮಜ್ಜನಂಬುಗಿಸಿ . . . ಗುಣಾರ್ಣವನಂ ಪುರುಳ್ದಿದಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪ ೦೬ ಪ); ತುತಮ್ಮ ಮಗಳ್ದಿರಂ ಮಜ್ಜನಂಬುಗಿಸಿ (ಶಾಂಪ್ರ· ೦೬-೩೬ ಪ) : ಮಗಮಗಿಸುವಿಹ ಪರಿಮಳದ ಪನ್ನೀರಿಂ ಮಜ್ಜನಂಬುಗಿಸಿ (ತಾಪ್ರ. ೬೬-೮). [ಮಜ್ಜನಂಬೊಗು + — ಇಸ್ಸು]

ಮಜ್ಜನಂಬೊಗು, ಮಜ್ಜನಂಬುಗು (ಕ್ರಿ)· ಸ್ನಾನಮಾಡು ; ಮಿಯ್ಯು : ಪ್ರಭುವತೀವಮಹಾದೇವಿ ಮಜ್ಜನಂಬೊಕ್ಕು ದಿವ್ಯವಸ್ತ್ರವಾಸಟ್ಟು ಮಗುಟ್ಟು ಬಂದು . . . ಇತಿದೆಂಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ· ೪-೦೬೭). **ಮಜ್ಜನಂಬುಗು** : ಸುಗಂಧತೈಲದಿಂ ಮಿಯ್ಕಪ್ಪಂಗನೆಂಗೆಯ್ದು ಮಜ್ಜನಂಬುಗಿಲೆಂದಿರ್ದವಸರದೊಳ್ (ಪಜಾಶಾ· ೬೬-೦) ; ಮಜ್ಜನಂಬುಗದಿತೋಗಿಸಲೊಲ್ಲದಿಪ್ಪರ ವಿದೇಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೬೬) ; ಲಗ್ನಕಾ ಬಂದು **ಮಜ್ಜನಂಬುಗುವಾಗಳ್** . . . ಸುವತಿಯರ್ ಪಥದೆಸ್ಕೆಯ ದೇಹಮೆದ್ದು ರೆಳೀಂಡಿಸುತಿರೆ ಪೂಸಿದರ್ ಪ್ಪುರುಕರಾಂಬುಜದಿಂ ನವಗಂಧತೈಲವಂ (ಪಚಕ. ೪-೦೦೯ ಪ).

[ಮಜ್ಜನ + ಪೊಗು]

ಮಜ್ಜನಗೃಹ (ನಾ)· ಸ್ನಾನದ ಮನೆ : ನೀರುಮನೆ : ವಸುಧಾರಕಮೆಂಬ ಕೋಷ್ಠಾಗಾರಮುಂ ಜೀಮೂತಮೆಂಬ ಮಜ್ಜನಗೃಹಮುಂ . . . ಎಟ್ಟಿತ್ತಿ ರ್ಚ್ಚಾಸಿರ ದುರ್ಗಾಟವಿಗಳುಂ ಪದಿನೆಣ್ಸಾಸಿರಮೆಲ್ಲ ಜೈರಾಜರುಮಾತ್ಮೀಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪರಿಚ್ಛೇದವನಿಗೆ (ಆದಿ. ೦೩-೩ ಪ)· [ಸಂ.]

ಮಜ್ಜನಗೆಯ್ಸು 'ಮಜ್ಜನಂಗೆಯ್ಸು' ನೋ.

ಮಜ್ಜನಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ)· = ಮಜ್ಜನಂಗೆಯ್ಸು : ನೆರೆದಮರ ದಾವಿಯರು ಬೆನ್ನನೆ ಪರಿದು ಪಾವಮ ತಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಪರಮನನು ಮಜ್ಜನಗೊಳಿಸುವರು ಸಜ್ಜೆಗೊಳಿಸುವರು (ಸಾಳ್ಳಾ· ೩೩-೦೦೩).

[ಮಜ್ಜನ + ಕೊಳ್ + — ಇಸ್ಸು]

ಮಜ್ಜನಜಲ (ನಾ)· ೧. ಸ್ನಾನಮಾಡುವ ನೀರು ; ಮಿಯಾದ ಜಲ : ಮಜ್ಜನ ಪೀಠಂ ಸುರಗಿವಿಮಜ್ಜನಜಲವಮ್ಯತಜಲಧಿಜಲವಮರೇಂದ್ರಂ ಮಜ್ಜನವಳ್ಳನುಮೆನೆ ಜನಮಜ್ಜನಮಹಿಮೆಯು ಬೆಡಗನೇಗಣ್ಣಿಪುದೊ (ಜಿಪು. ೬-೦೩). ೨. ಸ್ನಾನಮಾಡಿದ ನೀರು· – ಅರುಂಧ್ವಜಲ : ವಿವಿಧ ಜನಸಾತ್ಪರ್ಯರಾಗಿರೆ ಅವರಿವರಿಂದಂ ಕೀಳ ಪರಿತಂದಪರ ಮಜ್ಜನ ಜಲದ ಕಸಜಲ ಪೊರಳುತಿರಲು (ಜಸಪ್ರ. ೩೬-೩೬). [ಸಂ.]

ಮಜ್ಜನಪೀಠ (ನಾ)· ಸ್ನಾನಮಾಡುವಾಗ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಮಣೆ.– ಪೀಠ : ವಿರವ ಯಶಸ್ಸಿದ್ಧಾಧಿಷ್ಠಾನಪೀಠಮನಿಪ ಮಜ್ಜನಪೀಠಮನಧಿಷ್ಠಿಸಿದಾಗಳ್ (ಆಪ್ರ ೬-೬೯೮): ವಿಳಸನ್ಮಜ್ಜನಪೀಠಮಾದುದು ಜಿನಂಗೆಬೊಳ್ಪಿನಿಂ ಪೆರ್ಮೆಯಿಂ ತಳೆದತ್ತು (ಶಿಪ್ರ. ೪-೬೬). [ಸಂ.]

ಮಜ್ಜನಬಾವಿ (ನಾ)· ಸ್ನಾನಮಾಡುವ ಬಾವಿ ; ಮಿಯದ ಬಾವಿ : ಮಜ್ಜನಬಾವಿಯೊಳಿರ್ದ ಸಲಿಲಂ ನೀನೆಲೆವೆತಿರು ಪ್ರಜ್ವಳಿಸುವುಪ್ಪ ದೀವಿಗೆಗಳ್ (ಜಿಪು. ೩೦-೩೬). [ಮಜ್ಜನ + ಬಾವಿ]

ಮಜ್ಜನವಡಿಸು (ಕ್ರಿ)· = ಮಜ್ಜನಂಗೆಯ್ಸು : ಮಜ್ಜನವಡಿಸಿ ಸುವರ್ಣ ಶೂರ್ಪದೊಳಾಂತು ಸೆಜ್ಜೆಗೆ ತಂದರಾ ಶಿರುವ (ಪೂಚಪ. ೦೬-೩೦).

[ಮಜ್ಜನ + ಮಡಿಸು]

ಮಜ್ಜನವಳ. ಮಜ್ಜನವಳ್ಳ, ಮಜ್ಜನವಳ್ಳಿ, ಮಜ್ಜನಪಾಳ(ನಾ)· ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸುಮನನು: "ಮಜ್ಜನವಳಸೆಂದು ಪುಜ್ಜನಂಬುಗಿಸುವಾತಂ" (ಆಪ್ರ. ೩೦-೩೪೯); ಇಂದ್ರನೆ ಮಜ್ಜನವಳಸಾಗೆ ಕ್ಷೀರಾಂಭೋರಾಶಿಯ ಜಲವೆ ನೀರಾಗೆ . . . ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕ ಮಪಾಕಲ್ಯಾಣಮನೆಯ್ದಿ (ಶ್ರಾಪ್ರ. ೦೬೨-೬) ; ಸುರವದಲ್ಲಿರಲು ನಿರತರಹರೆನೆ ಸುರಗಿರಿಯ ಮಜ್ಜನದ ಪೀಠವ ಸುರವ ಮಜ್ಜನವಳನವ್ಯತಾಬುಧಿಯ ನೀರ್ದೊಣೆಯು (ಜಾಳ್ಳಾ· ೩೩-೬೩). **ಮಜ್ಜನವಳ್ಳ** : ಮಜ್ಜನ ಪೀಠಂ ಸುರಗಿವಿ ಮಜ್ಜನಜಲಮಮ್ಯತಜಲಧಿಜಲವಮರೇಂದ್ರಂ ಮಜ್ಜನ ವಳ್ಳನುಮೆನೆ ಜನಮಜ್ಜನಮಹಿಮೆಯು ಬೆಡಂಗನೇಮಣ್ಣಿಪುದೋ (ಜಿಪು· ೬ ೦೦೩) ; ವೃತ್ತಾವಲಿ ಬೆತ್ತರದಿಂ ಮಜ್ಜನವಳ್ಳನಾಗೆ ನಿಜಪನ್ಮಸ್ನಾನ ಕಾರ್ಯಂ ಕರಂ ಪಿರಿದಾರ್ತ್ತರ್ಯಮದಾದುದು (ಪರ್ಶ್ವ. ೦೬-೨೫) : ಮಜ್ಜನ ವಳ್ಳರ ಮಣಿಹಗಾರರ ಚಿಲುಮೆಜ್ಜರ ಪೆಸರಾಳುಗಳ ಅಜ್ಜರ ಕೇರಿ . . . ಮೆಜಿರಿಪುದು (ಭುಂಶಾಂ· ೪-೦೦೩). **ಮಜ್ಜನವಳ** : ಮಜ್ಜನ ವಾಳರ ಮಣಿಹಗಾರರ . . . ನಿತುಗೆಲಿಗಳು ಆ ದಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಗೊಂಡಿವೆ (ಪಂಪಾಂಪ್ರ· ೦೫೬). [ಮಜ್ಜನ + — ವಳ]

ಮಜ್ಜನವಳ್ಳಿ (ನಾ)· ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸುವವಳು : ಲಕ್ಷ್ಮಣಾವಮಹಾದೇವಿ ಮಣಿಪಾಯ ಮಜ್ಜನಪೀಠಿಕಾಗೃಮನಳೆಂದಿಸಿದಾಗಳ್ . . . ಮಜ್ಜನಂಬುಗಿಪಿದೆ ರಂದಮಾರ್ತ್ಯೆಯರೆ ಮಜ್ಜನವಳ್ಳಿಯರಾಗಿ ರಾಗದಿಂ (ಪಂಧ್ರಪ್ರ· ೮೪-೩). [ಮಜ್ಜನವಳ + — ತ್ತಿ (< — ಇತ್ತಿ)]

ಮಜ್ಜನವಳ್ಳೆ 'ಮಜ್ಜನವಳ' ನೋ.

ಮಜ್ಜನವಾರಿ (ನಾ). = ಮಜ್ಜನಜಲ ೧ : ನಿನ್ನ ಪದಾಂಬುವೇ ನಿನಗೆ ಮಜ್ಜನವಾರಿ ತವಪ್ರಸಾದ ದಿವ್ಯಾನ್ನವೆ ಭೋಜನಾನ್ನಮಿದು ತಥ್ಯಂ (ಪಾಂ. ೮೮೦). [ಸಂ.]

ಮಜ್ಜನವಾಳ ' ಮಜ್ಜನವಳ ' ನೋ.

ಮಜ್ಜನಸಾಲೆ (ನಾ). = ಮಜ್ಜನಗೃಹ : ಸೊಗಯಿಪ ನಾಟ್ಯಶಾಲೆಗೆ ವಿರಾಜಿಪ ಮಜ್ಜನಸಾಲೆಗೆ . . . ಮಾಬ್ಬುದಕೃತ್ಯವಿಚಿತ್ರಶೋಭೆಯಂ (ಅಕ್ಕಕ. ೨-೧೫) ; ದ್ರುಪದನು ಬಳಿಕ ಮಜ್ಜನಶಾಲೆಗಾಯತಮಾದ ಜೇಳಿದನು (ಸಭಿಕ. ೬೨-೬೯). [ಸಂ. ಮಜ್ಜನಶಾಲಾ]

ಮಜ್ಜನಸಾಲೆ (ನಾ). = ಮಜ್ಜನಗೃಹ : ಬಾಲೆಯ ಕೈವಾಗೊಂ ಪಾಣಿ ಮಜ್ಜನಸಾಲೆಯ ಸಾರ್ವನಳ್ಳಿಯಲಿ (ಕೋಚಕ. ೫೦-೨).

[< ಸಂ. ಮಜ್ಜನಶಾಲಾ]

ಮಜ್ಜಾನಲು (ನಾ). ಬಯಲುಭೂಮಿ (?) : ಕುಂಬಾರಗೊಡಿಗಿಯ ಹತ್ತು ಖಂಡುಗ ಭೂಮಿಯು ಮಜ್ಜಾನಲು ಕ್ಷತ್ರವನಿಸ್ಯುವದಕ್ಕೆ ಈಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರತಿಪರ್ತನೆಯೂ ಭಟ್ಟಿಯ ಬಸವಾನಿಯೊಳಗೆ ಚಿಕ್ಕೂಡುಪತ್ರಿನ ಹನು ಖಂಡುಗ ಭೂಮಿಯನು ಕಲ್ಲ ನಡಿಸಿಕೊಟ್ಟಿನಾಗಿ (ಎಕ. VII. ಶಿಕಾಸ. ೬೬೯ : ೧೪೧೭). 'ಮಸಲ್ಲು' ಪರಾ. [?]

ಮಜ್ಜಾಸಾರ (ನಾ). ೧. ದೇಹದ ಮೂಲಸತ್ತ್ವ : ಅಸ್ಥಿಸಾರ. ೨. ಮರದ ತಿರುಳು ; ಕೆಚ್ಚು. ೩. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯದ ಬೀಜ. ೪. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ೫. ವಸ್ತು. ೬. ತಾತ್ಪರ್ಯ. ೭. ವೀರ್ಯ. ೮. ನಿಷ್ಠೆ. ೯. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. ೧೦. ಆಕಾಶ. ೧೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ವಾತ. ೧೨. ದುಃಖ. ೧೩. ನಶ್ವವಾದ ಸ್ಥಿತಿ : " ಕ್ಲೇಶವಲಿ ನಿಷ್ಠೆಯಲಿ ತೀರದಿಹೆಯಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದಲಿ ಶುಕ್ಲವಲಿ ಧವದಲ್ಲಿ ಪೊಳಲುವಿನಲಿ ಆ ಸೂರುವಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜಾಸಾರ ವೆನಿಸಿರ್ಕು" (ಕುಂಡಾ. ೦೪೬-೪೬) ; " ಕ್ಲೇತಂನಶ್ಯ ಪದೇಂದ್ರಿಯಂ ದ್ರವಿಣಸಾರಂ ಸೂರುಳುಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಮಾಣಾರಂ ನಿಷ್ಠೆಯತೀವಕಷ್ಟಮಿವು ಮಜ್ಜಾಸಾರಮಕ್ಕುಂ" (ಪಾಶಾಪ. ೦೨೬). [ಸಂ.]

ಮಜ್ಜಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಮೊಸರನ್ನು ಕಡೆದು ಬೆಣ್ಣೆ ತೆಗೆದ ಮೇಲೆ ಉಳಿಯುವ ದ್ರವ ; ಅಳೆ : "ದಧಿಮಂ(ತ)ಥಃ, ಮಸ್ತು – ಈ ೨ ಮಜ್ಜಿಗೆ" (ಹಣಾಮು. ೩೭-೩೬); ಇಂತಿದು ರುಚಿಪೆತ್ತಿರ್ದ ಪಾನಮಿದು ಮಜ್ಜಿಗೆ ತಾನಿದು ಶಿಖಿನಿಷೆಯಿನುತ್ತುಂ ತಿಂಬದಿಂಬಿ ತಂದಜಿಚರಬಲೆಯರ್ ಸರ್ವಗಳಿಂ (ಸುಕಾಚಾ. ೦೦-೩೦); ಧಾಗ್ಯದ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಬಾರಮ್ಮ . . . ಸಜ್ಜನ ಸಾಧು ಪೂಜೆಯು ವೇಳಿಗೆ ಮಜ್ಜಿಗದೊಳಗಿನ ಬೆಣ್ಣೆಯಂತೆ (ಕೃತೀಂದ. ೦–೫೦೦-೦); ದಕ್ಷಿಣ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಜನರು ಮೊಸರು ಮತ್ತು ಮಜ್ಜಿಗೆಯನ್ನು ಅನ್ನದೊಡನೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವರು (ಅಮಾಗೆ. ೬೯). ೨. ಮಜ್ಜಿಗೆಯ ಪಾಸನೆಯಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಪ್ಪೆ : " ಕಾಳೇದುಕಂ– ದುರದಲಿಸಿ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಮಜ್ಜಿಗೆ " (ಓಷಧಿ. ೩೦). ' ಮಜ್ಜಿಗೆಗಡ್ಡೆ ' ಪರಾ.

ಮಜ್ಜಿಗೆಪಲ್ಯ = ತರಕಾರಿಯನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ಮೆಸಾಲೆಯೊಂದಿಗೆ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಅಥವಾ ಮೊಸರನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ : ಮಜ್ಜಿಗಪಲ್ಯ, ತೊಗರಿಯ ಕಟ್ಟು . . . ಇವು ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಹಿತ (ಕೃಕ್ರಿಗಾ. I. ೨೦೦). ಮಜ್ಜಿಗೆಪುಳಿ = ಮಜ್ಜಿಗೆ ಪುಳಿಪ್ಯ : ಪದ್ಮಾವತಮ್ಮ ಮಜ್ಜಿಗೆಪುಳಿಯನ್ನು ಕುದಿಯಲು ಒಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ಏಂಡಕ. ೦೪೦).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮಜ್ಜಿಕೈ; ತೆಲು. ಮಜ್ಜಿಗ]

ಮಜ್ಜಿಗೆಗಡ್ಡೆ, ಮಜ್ಜಿಗೆಗೆಡ್ಡೆ (ನಾ). (ಮಜ್ಜಿಗೆಯ ವಾಸನೆಯಿರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಡ್ಡೆ : "ಶತಮೂಲೀ . . . ಅಪೇರುಃ—೧೦ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಹಿಪ್ಪರಿವ ಹೆಸರುಗಳು. ಅಂದರೆ ಆಸಡಿಯನ್ನುವರು, ಆಷಾಢೀಬೇರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ. ಮಜ್ಜಿಗೇಗಡ್ಡೆ. ಆಜ್ಜಿಗಡ್ಡೆ" (ಓಷ್ಯಂಚಿ. ೦೬೫). **ಮಜ್ಜಿಗೆಗೆಡ್ಡೆ** : ಕಳ್ಳೆಗಡಲೆ, ಬೋಳಗಡಲೆ . . . ಮಜ್ಜಿಗೆಗೆಡ್ಡೆ, ಆಲಿಕಾಯಿ . . . ಎಲುವಪ ಸಂದಿವೇರು ಇವಂ ಸಮಾಂಶ ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ ಸೇವಿಸಲು ತ್ವಗ್ಗತ ವ್ರಣ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಚಿತ್ರ. ೦೦೬). [ಮಜ್ಜಿಗೆ + ಗಡ್ಡ]

ಮಜ್ಜಿಗೆಗೆಡ್ಡೆ 'ಮಜ್ಜಿಗೆಗಡ್ಡೆ' ನೋ.

ಮಜ್ಜಿಗೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). (ಮಜ್ಜಿಗೆಯ ವಾಸನೆಯಿರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಹೊನ್ನಾಗನೆಬೇರು, ಮಜ್ಜಿಗೆಹುಲ್ಲಿನ ಬೇರು (ಜಾಯಬೇರು) . . . ಸಕ್ಕರೆ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ಅರೆದು ಕಲಸಿ ಕೊಡಲು ಆ ತಕ್ಷಣವೇ ಮೂತ್ರ ಬಿಡುವುದು (ಸಚಿತ್ರ. ೨೫೪); ಈ ಹುಲ್ಲುಜಾತಿಗೆ . . . 'ಮಜ್ಜಿಗೆಹುಲ್ಲು' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಪಶುಪ್ರ. ೨೫೬). [ಮಜ್ಜಿಗೆ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಮಜ್ಜೆ (ನಾ). ೧. = ಮಜ್ಜ ೧ : ಮನುಷನ ಕಿಬ್ಬಿನಿಂ ನರಕಪಾಲದ ಭಾಂಡಮನುಟ್ಟು ಮಜ್ಜೆಯು ರಸವೆಸರಾಗೆ ಕೀಲಿಗನ ಹೆಂಡತಿ ತಾಂ ತೊಳಸುತ್ತ ಮೂಳೆಯೊಳೆ . . . ಮುಚ್ಚಿದಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೦–೦೬೦ ೦೩೬೬); ತೊರಳೆ ತೊಗಲೆಲು ಮಜ್ಜೆ ಮಾಂಸದ ಹೊರಳೆಯಲಿ ರಣಭೂತದುಣಿಸಿಗೆ ಪಿಯಣವನಿಟ್ಟಂತೆ ಹೊಸ ಪರಿಯಾಮ್ಮು ರಣಭೂಮಿ (ಕೋಚಕ. ೩–೬–೦೬) ; ನಾವು ತಿನ್ನುವ ಆಹಾರದಿಂದ ರಕ್ತ ಉಂಟಾಗಿ, ಅದರಿಂದ ಅಸ್ಥಿ. ಮಾಂಸ, ಸ್ನಾಯು, ಮೇದ, ಮಜ್ಜಾ ಮುಂತಾದ ಧಾತುಗಳ ಪೋಷಣವಾಗುತ್ತದೆ (ಪುಂಬಾಯು. ೩–೩೬೦). ೨. = ಮಜ್ಜ ೨ : "ಮಜ್ಜಾ, ಸಾರಃ – ಈ ೨ ಮರದ ಕೆಚ್ಚು" (ಹಣಾಮು. ೩೦–೩೯).

[ಸಂ. ಮಜ್ಜಾ]

ಮದ್ದು (ನಾ). ಕೊಡಾಟದ ಒಂದು ಮಾತು : ಮದ್ದು ಭಾಪುರೆ ಜಿತಮದನಂ ಧಾಳಿಪ್ರಕಾಶಮಂಡಿತತೆದನಂ (ನಿಶ್ಚ. ೦೦–೩೩); ಪೂತು ಮದ್ದು ದಳಪತಿಯ ಹುರಿಬಾಹುಬಾತುದೇ ಕುರುಹೇನೆ (ಕಾಡ್ಯಕ. ೦೩–೬) ; ಭಾಪುರೇ ಮದ್ದು ಭಾಪುರೇ ಭಲೆ ಲೇಸು ಲೇಸು (ಗೊಲಾಷಾ. ೩೯–೦೫).

ಮದ್ದುಮಾ ' ಪುಡಿಮಾ ' ನೋ.

ಮದ್ದುರೆ (ಅ). ಕೊಡಾಟದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ : ಅಂಘವಣೆಯಿಸುದೋ ಮಹಾದೇವಂಗೆ ನೂಕದು ಪೂತು ಮದ್ದುರೆಯ ಭಂಗವೋ ನೀನೆನುತ ಮೂದಲಿಸಿದನು ಕಲಿಭೀಮ (ಕಾಡ್ಯಕ. ೨–೦೬); ಮೊಕ್ಕರಾಪವಡೊಳಗೆ ಕಾಲಾಳೊಕ್ಕಲಿಸಿ ಬರೆ ಕಂಡು ಮದ್ದುರೆ ಚುಕ್ಕಿಗಳಾ ಯುನುತ ಹೊದ್ದುರು ಬೆರಸಿ ಮುಂಭುರ (ಪಣ. ೯–೨೯).

ಮದ್ದೂ ' ಮುದಾ ' ನೋ.

ಮಟ, ಮಡ್ಡ (ನಾ). ೧. ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಗುರು ಮುಂತಾದವರ ವಾಸ ಸ್ಥಾನ ; ಆಶ್ರಮ ; ಮಠ : ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ವೇಲೆಯಮಂ ಬಾವಿಯಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಮಟವಂ ಮಾಡಿಸಿದಂ (ಪಣ. VIII. ಪೊಂಪ. ೬೨–೬; ೨೫೫) ; ಕಲ್ಯಾಣದೊಳ್ ಕುಂಜೇಶ್ವರಮುಂ ಮಟಮುಂ ದೀಪಮಾಲೆಯುಂ . . . ಮಾಡಿಸಿ (ಪಾಣಾ. XI – i. ೦೦೩–೦೩ : ೨೦೧೦) ; ಮಟದ ಪೆಕ್ಕಿಂತೊಳಗಣ್ಗೊಂಡಿಯಾಗಿ (ಧರ್ಮಾಕ್ಕು. ೦–೦೪೬). ೨. ಪಾಠಶಾಲೆ : ನೀಂ ಪಿಚ್ಚಿಗಲ್ಲ ನಾಂಬಿನ ಮಟಮನೇಕಾಳಿದೆ ? (ಸಂಸಪ. ೩೨–೩೦). **ಮಡ್ಡ** : ೧. " ಮಡ (ಮಟ)– ಮಠ = ಗುರುಮನ ಮಠ, ಪಾಠಶಾಲೆ" (ಕರ್ನಕೋ. ೩೩) ; . ಪಾರ್ವರ ಕೇರಿಯಂತೆ ಚಿಂದಂಬುಡಿವ ಮಡದಿನೆಸದಂ ತೇರೆನಿಸಂ ಬಾನಂತೆ ವಿಸ್ತಾರಳಂ ತಳೆದುಂ ಮುನ್ನೀರೆನಿಸಂ (ಕಬ್ಬಾ. ೩೦) ; ಕಕಾರಕ್ಕೆ ಡಕಾರಂ . . . ಮಠ – ಮಡ (ಪಶುಪ್ರ. ೨೩೩ ಕೃಡೀ). [< ಸಂ. ಮಠ]

ಮಟಂಬ 'ಮಡಂಬ' ನೋ.

ಮಟಕಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ (?) : ಮಟಫಲಾಧರೆ ಯಾರತಿಯ ಸಿವಲೆಗೊಲಿದು ಮಟಕಳೆಯ ಪೂಸಿ . . . ಕಾಯ್ದು

ಬೊಮ್ಮಪೆಯು ಕೌಪು ನಿರ್ವಾಣ ಕಾಕಾಂಬರ (ಗುಣಭಾ. ೬-೫೩); ಕಾವಿ ಕಾಷಾಯಾಂಬರವು ಕಂತೆ ಜಾಡಿಯು ಬೊದಿಲೆ ಕೀವಿ ಮೈಯೊಳು ಭೂತ ದೇವಗಣ ನಡಮೆ (ಹರಿ. ೦೬೯-೩). ಬೋದಿದೆ : ತಲೆದ ಒಡಲು ಬೂದಿಯ ಕಚ್ಚುಟದ ಕೈವಡಿಯು ಸೆತ್ತಿಯ ಜಡೆಯ ಬೋದಿಡೆಯು ವಡಮೆರೆತ್ತ ಮಾಣಮಯಾಸನವತ್ತ ನೋಡು (ಶುಕಸ. ೭-೩೭).

[← ಕುಡಾ. ಬೋಜಡು. ದೋದಡ]

ಬೊದಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಸೂತನೆಂಬವಂ ಕಂಡು . . . ಬೊದಿಲ್ಲೆನೆ ಪಾಯ್ದು ನೀರೊಳಾ ಬಾಳಪನಾದಮಾದರದೆ ಕಂಡೊಸದು ನಿಧಿಗಂಡಪಂತೆವೋಲ್ (ಜಂಪಭಾ. ೦-೧೬) ; ಎಳೆ ಬೊದಿಲ್ಲೆನೆ ಬಿಬ್ಬತ್ತು (ಜಂಪಭಾ. ೦೨-೭೦).

ಬೊನೆಗಾರೆ 'ಬೋನಂಗಾರೆ' ನೋ.

ಬೊಪ್ಪ 'ಬಪ್ಪ' ನೋ.

ಬೊಪ್ಪಡೆ (ನಾ). ಒಂಯ ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಸಂಕರದಾಸಿಎ ಕೊಟ್ಟಿದಾಸಿಗ ಸುಂದ ಬೆಗ್ಗಡೆ ಬೊಪ್ಪಡೆ ಒಳಗಾಗಿ ಸುಂಕ ಆಯದಾಯ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವಕ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಎಕ್. V(೩)- ಕ್ಯಸಂಪು. ೨೦೬-೦೮; 1175).

[?]

ಬೊಪ್ಪಯ (ನಾ). ತಂದೆ ; ಜನಕ : ಬೊಪ್ಪಯ, ಮುಚ್ಚುವಿರೆ ನಸಗೆ ನಿಮ್ಮೊತ್ಪಮಂ ಸುಡುತ್ತಿರ್ಪಳಲ ಬೇಗಮಂ (ಕೃಣಾಪು. ೪೩-೪೬).

[ಬೊಪ್ಪ (<ಬಪ್ಪ$_೪$) + ಆಯ$_೨$ (<ಅಯ್ಯ$_೩$)]

ಬೊಪ್ಪಿ (ನಾ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಶೂದ್ರವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ) ಗ್ರಾಮ ದೇವತೆಯ ಅರ್ಚಕ : (೬). [← ಕುಡಾ. ಭೋಪೀ. ಭೋಪ್ಪಾ]

ಬೊಪ್ಪಬೋಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬೊಪ್ಪಬೋಯಸ್ಯ ಕಾಶ್ಯಾ(ಶ್ಯ)ಪಗೋತ್ರಸ್ಯ ಕುಮಾರಶರ್ಮಣಃ (ಇಂ.VII. ೦೬೬-೮೨ ; ೬೬೨).

[ಬೊಪ್ಪಿ$_೨$ + ಬೋಯ]

ಬೊಬ್ಬರ 'ಬಬ್ಬರ' ನೋ.

ಬೊಬ್ಬರ್ಯ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ನಿಮ್ಮೆಯನ್ನಿ ಜಟ್ಟಿಗ, ಬೊಬ್ಬರ್ಯ ಬಂದ ಹಾಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದು (ಕೃಕ್ಷಹೊ. ೬) ; ಆ ಬೊಬ್ಬರ್ಯ ನಿಮಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತ ? (ಕೇಪಹಂ. ೩೩).

[← ತುಳು. ಬಬ್ಬರ್ಯ]

ಬೊಬ್ಬಾಟ, ಬಬ್ಬಾಟ (ನಾ). ೧. (ಆನಂದ, ಆವೇಶ, ರೋಷ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ) ಕೂಗಾಟ ; ಚೀರಾಟ ; ಆರಭಟಿಕೆ : ಬೊಬ್ಬಿಜ್ಜಿದಾರುಮೀ ಬೊಬ್ಬಾಟವೇತಕ್ಕೆ (ಅಷ್ಟ. ೩೬-೦೬); ನಿಜಪದಾತಿಯು ಬೊಬ್ಬಾಟ . . . ತ್ರಿಜಗತ್ಕ ಭಯವ ಬೀಜುವುವ್ (ಶಾಪಂ. ೦೫-೨೦). ೨. ದೊಡ್ಡಶಬ್ದ ; ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಧ್ವನಿ : ವಿವಿಜರ ಘಟ್ಟಿಸಲಿ ಬೊಬ್ಬಾಟವಾಯ್ತು ಗಭೀರಘೋಂಗಳಿ (ಶಾಕ್ಕಾ. ೦೨-೨೩) ; ಆಸುರದ ಬೊಬ್ಬಾಟ ಹಯದುರುಜೇಷಿತಧ್ವನಿ ಕರಿಯ ಬೃಂಹಿತ ಘೋಷ . . . ಅಸುರರಿ ವಿಜಯಿಸಿತು ರಾಮಸುವಾಸಿಸಿಯಿನು (ತಿಪಪ. ೩-೬-೫೯). ೩. ಆರ್ಭಟ ; ಆರ್ಭಟ : ಆಟವಾರಂಭಿಸದು ಬಹು ಬೊಬ್ಬಾಟವೇತಕ್ಕೆ ವಿಜಯಿಸಿವಿ ವಾಜಾಯರಿಂಗೆ ಮೆಚ್ಚುವಳಿ (ಶಾಕ್ಕಾ. ೦೩-೪೭); ಭಂಡ ಬೊಬ್ಬಾಟವನು ಬಿಡು ಕೈಕೊಂಡು ನೋಡಿದನುಂದ ಗೋಪರ ತಂಡದನು ಬೀಳಾಪತಿಯ ಮಾಡಾಪಡೆ (ಜಕಾಗ.೦೦-೩೨-೦೨); ತನ್ನ ಗಂಡನ ಬೊಬ್ಬಾಟ ಆಧಾವಾಯಿಗೊ ತುಸು ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿಯೇ ತೋರಿರಬೇಕು (ಪಾಕ್ಕ. ೬೩). ೪. ಗಲಾಟೆ; ಗಲಿಬಿಲಿ; ಗೊಂದಲ : ಅರಮನೆಯೊಲಾ ಬೊಬ್ಬೆ ಹಸ್ತಿವಪುರದೀ ಬೊಬ್ಬಾಟವಿಸ್ಮಿಕದರಸುಗಳ ಪಾಡಾವುದು (ಶಾಕ್ಕಾ. ೦-೩) ; ಇರುಳು ಬೊಬ್ಬಾಟದರಿ ನಿದ್ದೆಗೆಟ್ಟಿ ನೆವೆಯವರಾಸಲಿ ತೀರೋದ್ದಟ್ಟಿ (ಪಪಾಪು. ೨. ೧೪೨). ೫. ಶಕರಾರು ; ತಗಾದೆ ; ವರಾತ : ಈ ಪ್ರಕಾರದ ಬೊಬ್ಬಾಟಗಳು ಪತ್ರದ್ವಾರದಿಂದ ನೇಮಮಿ ನಡದಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಆಪ್ರಾ.೫ ಕ್ರಸಾ.೫೩). ೬. ಗುಲ್ಲು; ಪ್ರಕಾರು: ನೀ ಆದು ಮಾಪುತೀ ಇದು ಮಾಪುತೀ ಅಂತ ಊರೆಲ್ಲಾ ಬೊಬ್ಬಾಟ ಆಗ್ಬೇಕಾ (ಶುಪ್ರಾ.೦೦೦): ರಾಚಪ್ಪ ನಿನ್ನ ಕೈಯಿಂದು ಕೇಳಿವಾ ಅನ್ನೊದರ ಬೊಬ್ಬಾಟ ಮಾಡಿದವ ತಪ್ಪಮಾರಾದು (ಬೀಚಪ. ೫೬, ೦೩೭)- ಬದ್ಬಾಟ : ೬. ಸ್ವಲ್ಪದರ ಮಾತು. ಜೂತಕ್ಕ ಬಬ್ಬಾಟ ಮಾಡೋದು (ಶಪಂಚ. ೬೪); ಈಗ ಇಲ್ಲಿದ ಬಬ್ಬಾಟ ಮಾಡೂ ಪಂಗಿಲ್ಲ. ಮೂರೆದುರೂ ಹೇಳದ ಸುಮಾಕ ಇರೂದ ಪಾಪ (ಗ್ರಮಾಡು. ೪೩).

[ಬೊಪ್ಪೆ$_೪$ + ಆಟ./ತುಳು. ತೆಲು. ಬೊಬ್ಬಾಟ]

ಬೊಬ್ಬಿ 'ಬೊಪ್ಪಿ$_೨$' ನೋ.

ಬೊಬ್ಬಿಕ್ಕು, ಬೊಬ್ಬೆಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಗು ; ಆರಚು : ಲಂಘಿಸುತ ಕಾಪೆಮ್ಮೆಗಳ ತೆಕ್ಕೆಯೊಳು ಕೋಣನಿತೆ ಕಂಡು ಶಬರಿಯರು ಬೊಬ್ಬಿಕ್ಕಿ ಮಗುಳ್ದಾರಿಬರು(ಕಣ.೩-೬೯). ೨. ಗರ್ಜಿಸು; ಅಬ್ಬರಿಸು; ರಕ್ಕಸಿಯ ಕೊಂದತುಳಪರುವದ ಪರವರಿಯಲುಜಿ ಬೊಬ್ಬಿಕ್ಕಿ ದಾಹದ್ವಳಿ ಪುಟಿಸೆಗೆದಂಬರಸ್ಥಳಿಕೆ . . . ಹಾಜುದನು (ಕೂಪಂ. ೩-೦-೫೪); ತಿದ ನಿನಾದ ಕಾರಣದಿಂದ ಬಂದಾಪವರೊಳು ಬೊಬ್ಬಿಕ್ಕಿಬಹುದು (ಕೂಚಪ. ೬೯-೩೬). **ಬೊಬ್ಬೆಯಿಕ್ಕು** : ೧. ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗದೆ ತಳ್ಳಂಗಳ್ಳಿದೆ ಬೊಬ್ಬೆಯಿಕ್ಕದೆ ಜೋಕೆಯುಜುದು ಒಬ್ಬರಿಬ್ಬರು ಮೂವರೊಂದೊಂದು ಕಲೆಯು ಮೈಯುಬ್ಬುವೊಲು ಕೇಳಿದರು (ಕಪಪ. ೦-೬೦). [ಬೊಬ್ಬೆ$_೪$ + ಇಕ್ಕು]

ಬೊಬ್ಬಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಹಳ ಶಬ್ದಮಾಡಿಸು : ಮೂಗಿನಲಿ ಹಲವು ಕುಣಿ ಕೋಣಗಳ ಹೊಗಿಸುವುದುಲಿವ ಹೆಣ್ಣುಜಿಗಳನು ತಿವಿಗಳ ಬಲಿಮ ಬೊಬ್ಬಿಡಿಸುವುದು (ಜಪಂಚಂ. ೬-೨೬-೨೬). [ಬೊಬ್ಬೆಯು + — ಇಸು$_೨$]

ಬೊಬ್ಬಿಡು, ಬೊಂಬಿಡು, ಬೊಬ್ಬೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಆನಂದ, ರೋಷ, ಆವೇಶ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ಕೂಗು ; ಆರಚು : ಭಲ್ಲಪ್ರಕರಮಮಡಿ ಕೂರ್ಮಾಮ್ಸಳಿಂ ಬಿಟ್ಟು ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟು (ಗಣಿ. ೦-೦೦೦); ಸೈನ್ಯಂ ನಡಮುಲ್ ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟು ಕೋಲಂ ತುಡುಕೆ (ಪಕಸಂ. ೬-೩೦); ಬೀಳುಬೀಳ್ಳುಮನ್ಮುವಿಸ ವಧೆ ಬಾಳೀಪುದೆ ನಿನ್ನನೆನುತಬ್ಬಾಳುತವದರಿ ಪಾರ್ಥ ಬೊಬ್ಬಿಡೆ (ಶಾಪ್ಪಕ್ರೀ. ೦೧-೦೦). ೨. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳು ; ಧ್ವನಿಮಾಡಿ ಹೇಳು; ಉದ್ಘೋಷಿಸು : ಬೇಡಿ ಕರುಣವೀಯೆನುತ್ಕಂ ಕೂಡೆ ಬೊಬ್ಬಿಡುತಾರು ಪಾಣತಿಗೊಡಿ ತಾರ್ಕೆಸುತ್ಕಂ . . . ತಾಂಡವಮನಾಡುವನು (ಜಪಕ್ಷ. ೦೭-೨೦)i ಶ್ರೀ ರುದ್ರವೇದ ಬೊಬ್ಬಿಡುತ್ತಿದೆ (ಗಣಾ. ೨೫೬-೦) ; ಕಟ್ಟಿಗೆ ಗಾಜಿರನೇಕವುಗ್ಗಡೆ ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟುದು ರಾಯನೇಳ್ಗೆಯಲಿ (ಪೂಪಪ. ೨೦-೨೬). ೩. ಛಕ್ಕಂದನೆ ಮೂಡು ; ಬೊರೆಯಿಡು : ಚಂದ್ರಂಗೆ ರಾಹು ಅಡ್ಡ ಬಂದಲ್ಲಿ ಅಬುಧಿ ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟತ್ತೆ (ಜಪ. ೨೩) ; ಪದ್ಮು ಕಾಗೆಯ ಮನೆಗೆ ಪಾಣಸಮಿಮ್ದುದೋ ಗಜಮಮತ ಬೊಬ್ಬಿಡುತಿದ್ದುದರಿಬಲ (ಶಾಪ್ಪಕ್ರೀ. ೬-೮೬); ಬಾರೆಯರುಗಳು ಬೊಬ್ಬಿಡಲು ಗೋಪುರದಗ್ರಶಾಲೆಯ ರೋದನ ಗೇಳಿ ಲೀಲೆಗಾಜಿಪ ಕೊಲ್ಲುದಿಲ್ಲೆಂದು ದುಃಖದ ಜೀಲೆಗೆ ಮಾತನಟ್ಟಿದನು (ಪೂಪಪ. ೩೩-೩೨). ೪. ಅಧಿಕವಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು,— ಶಬ್ದಮಾಡು : ವಡಮೆಡೆಯೊಳಗುರ್ಬಿಂ ಬೊಬ್ಬಿಡುವಂದುಗೆ ಗೆಜ್ಜೆ ಸಜ್ಜನೆಗೆ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಗಣಿ. ೩-೮೮); ಕಾಡಿಕುಡಿದು ಬೆಬ್ಬಿಟ್ಟಾಡುತಿರ್ದವು ಸಾಂದ್ರ ವಂವ್ರಿಕೆಯುಲಿ ಜಕೊರಂಗಿಗಳು (ಶಾಪ್ಪಕ್ರೀ. ೦೭-೦೪). **ಬೊಂಬಿಡು** : ೪. ರಂಬಿಗಳ್ ಬೊಂಬಿಡಲ್ . . . ನಡದುಂ ಮರುಳುಸಿದ್ದಾಂತ ವ್ಯವ್ಯಂ (ಜಪಸ್ತ. ೩-೦-೩). **ಬೊಬ್ಬೆಯಿಡು** : ೧. ಮಾಧವನು ತನ್ನ ಜವರನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಬೊಬ್ಬೆಯಿಡುವಂತೆ ಹೇಳಿದನು (ಬಂಗಿಪ. ೪೯).

[ಬೊಬ್ಬೆ$_೪$ + ಇಡು$_೨$]

ಬೊಬ್ಬಿರಿ 'ಬೊಬ್ಬಿಜ್ಜಿ' ನೋ.

ಬೊಬ್ಬಲಿ (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀಯರು ಕಾಲಿನ ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಮುತ್ತಿನ ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂ ಕೂಡಿದ ವೀರಮುದ್ರಿಕೆ ತರುಬಲ್ಲಿ ಬೊಬ್ಬಲಿಗಳನಿಟ್ಟು (ಕಾಂಡಿ. ೨೦೨-೬).

[— ತೆಲು. ಬೊಬ್ಬಿಲಿ]

ಬೊಬ್ಬಿಜೊ, ಬೊಬ್ಬಿರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಆನಂದ, ರೋಷ, ಆವೇಶ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ) ಕೂಗು ; ಆರಚು : ತಾನಂ ಪಿಡಿಂಬೆದುಂ . . . ಕೆನ್ನೆತ್ತ ರೊಳೊರ್ವರೊರ್ವರಂ ಕಳ್ಕಿಯೆದುಂ ಬೊಬ್ಬಿಯಿದುಂ . . . ಆಡುವಾಗಳ್ (ಹಂಕಣ್ಣ. ೮೨-೦೫೪ ಪ); ಬೇಡಪಡೆ ಬೊಬ್ಬಿಳಿದಾಡಿದುದು (ಚಕ್ರೇ. ೨-೦೦೪); ಆಯನುತ ಬೊಬ್ಬಿಯಿದು ಏಪ್ಪನಿಕಾದು ಕುಣಿದುದು . . . ಪರಿಜವಲಿ (ಭಾಗ್ಯ. ೦೫-೩೦). ೨. ದೊಡ್ಡಧ್ವನಿ ಮಾಡು ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಧ್ವನಿ ಮಾಡು ; ಉದ್ಘೋಷಿಸು ; "ಬೊಬ್ಬಿಜ (ಬೊಬ್ಬೆ + ಇಜು) — ಮಹಾರಥೇ" (ಜಯಾ); ಸೂಳಮಿಸಿ ಬೊಬ್ಬಿಳಿದವುರುನಿಸ್ಸಾಳಯುಮದ್ರಿಗಳ ಹೆಡತಲೆ ಸೀಳೆ ಸಿಡಿರೇಳಿಗುಬ್ಬೆರೆದ್ದವು ವಿವಿಧವಾದ್ಯರವ (ಭಾಗ್ಯಕ್ರೋ. ೨-೨೪); ಬೊಬ್ಬಿಳಿದುದು ಕಿರಿದಿಂದಿಮದುಮುಂ ಜಗದೊಳು ವಿದಮ ಕ್ಷಿತೀಂದ್ರನಾ (ಚಕ್ರ. XI. ೩೪ದು. ೩-೬; ೪) : ನಿಮ್ಮಸುಗಳು ಬೀರವ ನಿಗಿ ಬೆಳೆಯಲಿ ಎಂದು ಬೊಬ್ಬಿಳಿದೆಸತಿರಥರ (ಭಾಗ್ಯಕ್ರೋ. ೦೬-೩೩). ೩. ಆಕ್ರಂದನಮಾಡು ; ಮೊರೆಯಿಡು : ಬೊಬ್ಬಿಳಿವಿಸಮಾತಿಳಿದ ಸೊರ್ವ ಭುವನಿಭುರಂ (ಪರಾಶ್ವ. ೪-೩೦); ರಥ ಕಡಿವಡೆಮುದಿನ್ನೆಂತೊದ ಗುವನೊ ಸುಕುಮಾರ ತಾನಮಾತ ವಡೆ ಬಿಡದೆ ಬೊಬ್ಬಿಳಿದು (ಭಾಗ್ಯಕ್ರೋ. ೬-೩೬). **ಬೊಬ್ಬಿರಿ** : ೧. ಬಣ್ಣ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಚಿತ್ರಕಾರ, ಬೊಬ್ಬಿರಿದವ ಗವಾಯಿ. ಕಾಗದ ಕಬ್ಬು ಮುನಿದಡೆ ಕವಿ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯೋ ? (ಒಡಿ. ೬೬); "ಇಡೆಯೆ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಗಂಡಸುತನ ?" ಎಂದು ಬಲವಾಗಿ ಬೊಬ್ಬಿರಿದು ಕೇಳಿದಳು (ಹಳ್ಳಿ. ೦೦೮). ೨. ಕಬ್ಬಿಲರು ಕಬ್ಬಿಗರು ತಾವೆನುತಬ್ಬರಿಸಿ ಬೊಬ್ಬಿರಿಯ ಕಬ್ಬವಾದುದೆ ? (ಕಬ್ಬಿಗ. ೦೭-೪೯).

[ಬೊಬ್ಬೆ + ಇಜು]

ಬೊಬ್ಬಿಜೊತ (ನಾ). ಅಬ್ಬರ; ಆರ್ಭಟ; ಗರ್ಜನೆ : ಇಜೊತ ಮುನ್ನೆಪ್ಪೊ ಸುಭಟರಿಗೆ ಬೊಬ್ಬಿಜೊತ ಮುನ್ನೆಪ್ಪೊ (ಭಾಗ್ಯ.೦೦-೧೬); ಬಲು ಬೊಬ್ಬಿಜೊತ ಭಸುರನ ಧೈರ್ಯ ಕಾಲನ ಮಜ್ಜಿಯ ಹೊಕ್ಕುದು ಹೊರಳ್ದೊತೆದುದು ಮಿತ್ರ ರಕ್ಕಸರ (ತ್ರಿಪು. ೬-೬-೩೦). [ಬೊಬ್ಬಿಜೆ + —ತ್ತ]

ಬೊಬ್ಬುಲಿ 'ಬಬ್ಬುಲಿ' ನೋ.

ಬೊಬ್ಬುಳಿ೧ 'ಬಬ್ಬುಲಿ' ನೋ.

ಬೊಬ್ಬುಳಿ೨ (ನಾ). ೧. (ನೀರಿನ) ಗುಳ್ಳೆ; ಬುದ್ಬುದ : ಇಬ್ಬರುಗಳೊಂದಿಗಿ ಕೂಡಿಯು ಬೊಬ್ಬುಳಿಯುನೊಡಪಂತೆ ಕೂಂದರು ಹುಲ್ಲು ದುಲ್ಲರನು (ಭಾಗ್ಯ. ೬೭೩. ೪-೦೦); ಬೊಬ್ಬುಳಿಯು ಬೆರುನೊರೆಗಳೊಬ್ಬಿರಿನೊಬ್ಬಳಿಯುನಬ್ಬರಿಸುಕಾರಪಡೆಗೊಬ್ಬನರಿ ವಾಧವೇಱ್ ಪಾಲ್ಬಡಲೆಸದುದಿದಿರಿಸರಿ (ಪಂಚಾ. ೦-೬-೨೩); ನೀರ ಬೊಬ್ಬುಳಿಯಂತೆ ತೋಜುತಿಪ ದೇಹದ ಸಾರವಱಿಯದಲೆ ಸುಖಿಪುದಜ್ಞಾನದ ದಾಯಿಯಹುದಾ (ಸೂಕ್ಷ್ಮ. ೨೦೬). ೨. (ಗರ್ಭಾಶಯದಲ್ಲಿರುವ) ಏಡನೆಯ ದಿವಸದ ಗರ್ಭಪಿಂಡ : ಪೃಥವಾದಿನ ಕಲಲಮಸರಂ ಪಮಿಸವಸ್ಯದಾದಿನಿಕೆ ಬೊಬ್ಬುಳಿಯಪ್ಪಿಸವಮಳಾದಿನದಮಂ ಜನನಿಗರ್ಭದ ಮಾಂಸಪೇಸಿಯೆಂದು ಪದಮ (ಶಾಪಂಚ. ೪-೪೬).

[<ಸಂ. ಬುಬ್ಬುದ./ಪ್ರಾ. ಬುಬ್ಬುಅ./ತೆಲು.ಬೊಬ್ಬುಲ]

ಬೊಬ್ಬುಳಿ೩ 'ಬೊಂಬುಳಿ' ನೋ.

ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ಬೊಬ್ಬುಳಿ೩ ೧ : ಪೆಗುವ ತಾರಕಾನಿಕರಮಾ ಕಾಶದೊಳ್ ನಸಾತೇಕಾದೇಕಿ ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆಗಳಂತೆ ತೋಜಿದುವು (ಅಭಿ. ೬-೧೪); ಕಸುವಪ್ಪೆತೆ ನಿಲ್ಲದು ಜಪ್ಪನವಪ್ಪೆಡೆ ನೀರ ಬೊಬ್ಬುಳಿಕ (ಶಬರಾಕ್ಷ. ೪-೨೬೫) ; ನೀರ ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆಗೆ ಕರ್ಪೂರದ ಒಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟು ಸುರಕ್ಷಿತವ ಮಾಡುವ ಭರವ ನೋಡಾ (ಶಿಷ. ೦೬೨). ೨. = ಬೊಬ್ಬುಳಿ೩ ೨: ಪಿಡಿಮಾಯುವಾದ ಪುರುಷನ ವೀರ್ಯ ಸ್ತ್ರೀರಕ್ತದೊಡವೆರೆದೊಂದು ದಿನಕ್ಕೆ ಕಲಲಪಹುದು ಐದುದಿನಕ್ಕೆ ಬೊ[ಶಾಪಾ.ಬ]ಬ್ಬುಳಿಕೆಯಹುದು (ಶಿಷ. ೨೫೭) ; ಮತೆಯ ರಜಸ್ಸು ಪಿತ್ಯವೀರ್ಯಂಗಳೊಂದಾಗಿ ಸಾತಿಶಯದಿಂ ಪೃಥದಂದಿನವಲ್ಲಿ ಕಲಲಮಹುದಾ ತೆಜಿಯೊಳ್ಕೆದುರಾಕ್ಕಿಗ ಬೊ[ಶಾಪಾ. ಬೊ]ಬ್ಬುಳಿಕೆ (ಶಂಭು. ೫೮-೩). [ಬೊಬ್ಬುಳಿ೩ + —ಕೆ]

ಬೊಬ್ಬುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಳ್ಳೆಯೇಳು ; ಬುದ್ಬುದವೆದ್ದಂಟಾಗು : ತೆನ ಅಬ್ಬುರ್ಬೆಗಜ್ ನೀಬೊಪ್ಪುಳಿಸಿ ಬಂಗುಬಾರಂದೇಂಕೆ ವಂದೆದ್ದು ಕಂದಂ ದುಸಗುತ್ತುಂ ಬಕ್ಕೆ (ಕನ್ನ. ೦೬-೩೪). [ಬೊಬ್ಬುಳಿ೩ + —ಇಸು]

ಬೊಬ್ಬೆ೧ (ನಾ.) ಸುಡುವುದರಿಂದ ಚರ್ಮದ ಮೇಲೇಳುವ ಗುಳ್ಳೆ ; ಬೊಕ್ಕೆ : ದೇಹದ ಮೇಲೆ ಏಳುವ ಬೊಬ್ಬೆಗಳು ದೊಡ್ಡವಾಗಿ ಆಳವಾಗಿ ಸನ್ನವಾಗಿ ಇರುವುದುಂಟು (ಪಥ್ಯ. ೫೦) ; ಆಡಪಿಯುದ್ದಿ ನನ್ನ ಪ್ಪಿತಗತಿಗಾಗಿ ಯಾರೂ ಅಳಲಿಲ್ಲ. ಗೋಳಾಡಿ ಅತ್ಯವರಂದರೆ ನನ್ನ ತಾಲ ಬೊಬ್ಬೆಗಳು (ಕಾರ್ಮಾ. ೦೦೬) ; ಬೊಬ್ಬೆ ಬಂದು ಕೈ ನೋಯುವಾರಂಭಿಸಿತು (ಪ್ರಬೈ. ೦೬). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಬೊಬ್ಬ]

ಬೊಬ್ಬೆ೨ (ನಾ). ೧. (ಆನಂದ, ರೋಷ, ಆವೇಶ ಮುಂತಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ) ಆರ್ಭಟ ; ಕೂಗಾಟ ; ಅರಚುವಿಕೆ : "ಬೊಬ್ಬೆಯುಸಲ್ ಭುಗರ್ಜಜೆ" (ಭಾಪು. ೩೨) ; ಪೆದರ ಬೊಬ್ಬೆಯಿಂದಡವಿ ಗೋಳಿಟ್ಟುದು (ಹರಾ. ೫-೨೬) ; ಕಳವಳಿಸುತಿರಲೆ ಬೊಬ್ಬೆಯೊಳಿರದಿದೀ ನವ್ಯವನು (ಭಾಗ್ಯ. ೫೦-೨೪) ; ಇಮ್ಮು ಜೌರುಷದ ಬೊಬ್ಬೆಯು ಕೇಳ್ದು . . . ಮೂವರಂ ತಜುದಿವರ್ (ಹರಚಿ. ೬೯-೭೬) ೨. ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ ; ಮಹಾಧ್ವನಿ : "ಕೋಲಾಹಲಃ, ಕಲಕಲಃ — ಈ ೨ ಬೊಬ್ಬೆಯ ಪೆಸರು" (ಶಾಪಾ- ೧೬) ; ಅಬ್ಬರಿಸಿ ಬೊಬ್ಬೆಯಂ ಕೊಪ್ಪಿಬ್ಬಿಸಿದೊಡ ಶಾಪ ವಿಮಗುವಿಮತಂ (ಭರಾಕ. ೬-೬೯); ಮೆಲುನಾಡಿಗೆ ಗಣೆ ಹೊದ್ದಿದವು ಸರದುರಿಗೆ ಕೋಗಿಲೆಯೊಳಿದವು . . . ನೇಪುರದ ಬೊಬ್ಬೆಗೆ ಸಿಲುತದವು ಹಂಸಗಳು ಕಮಲಾನನೆಯ ಕಳಿಯರ (ಭಾಗ್ಯ. ೬-೩೦). ೩. ಆಕ್ರಂದನ ; ಪ್ರಲಾಪ : ಅರಮನೆಯಲಾ ಬೊಬ್ಬೆ ಹುನಿಸಭರದಲೀ ಬೊಬ್ಬಾಟ ವಿನ್ನಳಿದರುಸುಗಳ ಜಾಡಾವುದು (ಭಾಗ್ಯ. ೦-೬) : 'ಬೊಬ್ಬೆಯಾದುದು ಬಳಿಕ ಸುಮನಸರೊಬ್ಬುಳಿಯ ಜೂಡುಮುರಿ ಮುನಿಗಳು ಬೆಬ್ಬೆಸದರು (ಕಾರ್ಮಾ. ೦-೦೦-೯). ೪. ಗುಳ್ಳು ; ಪೂತ್ಕಾರ ; ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪಾಮರೋರ ಗ್ಯಾಂಗು . . . ಬಿಪ್ಪಾ ಕಳವುಗಳನ್ನು ನಡಿಸುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಬೊಬ್ಬೆ ಎದ್ದು (ಕರ್ಮಾ. ೧೮೦ ೧೫೯).

ಬೊಬ್ಬೆಕಾಯಕ = ಮುಳ್ಳುಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಂತು, ಮೈಗೆ ಕತ್ತಿ ತಿವಿದುಕೊಂಡು, ಗದ್ದಲಪಬ್ಬಿಸಿ ಭಿಕ್ಷೆಯೆತ್ತುವ ಕಾಯಕ. (ಗ).

ಬೊಬ್ಬೆಹಾಕು = ಕೂಗಾಡು ; ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಅಳು ; ಕತ್ತ. ಅಷಿಂಸ ಎಂದು ಬಾಯಲ್ಲಿ ಬೊಬ್ಬೆಹಾಕುತ್ತಾಳೆ (ಶಾಡಾ. ೬೫) ; ಮಾಡುಗರು ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಬೊಬ್ಬೆಹಾಕುತ್ತಾಳೆ (ಶಾಪಂ. ೧೫). . **ಬೊಬ್ಬೆ ಹೊಡೆ** = ಬೊಬ್ಬೆ ಹಾಕು : ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಂದು ಬೊಬ್ಬೆಹೊಡಿದರೆ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಲಿಲ್ಲವಲ್ಲಿ (ಕರ್ಮಾ.೦೫೮). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಬೊಬ್ಬೆ ; ತೆಲು. ಬೊಬ್ಬ]

ಬೊಬ್ಬೆ೩ ಬೊಬ್ಬಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪೆನ್ನೆವರಸ; ಕಲ್ಲೊನ್ನೆ ; ಪೊಳೆಪೆನ್ನೆ, ಶ್ರೀಪೊನ್ನೆ, ಬೂದೆ, ಬೊಬ್ಬೆ (ಸ್ಮಾಶಿ. ೦೬-೨೬೫). **ಬೊಬ್ಬಿ** : ಬೊಬ್ಬಿ (ಇರಯ) — ನೀರಿನ ಆಸಾಕ್ಕೆ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದೆ (ಕಾಗ. ೧೬) ; ಮರಗಳು . . . ಮುಬ್ಬಾಳಿ. ಕೂಮೆ. ಬೊಬ್ಬಿ. ದೇವದಾರು. ಆಡಿಗೊರಂಟೆ (ಪ್ರಾಪ. ೨೫೬).

ಬೊಬ್ಬೆಯ ಪೆಂಡಗ = ಪೊನ್ನೆಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆಳವುಳ್ಳ

ಮಟ್ಟುಗೋಲು. ಮಟ್ಟಕೋಲು (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟಿಡ ಕಟ್ಟಿವಾಗ ಗೋಡೆಯು ಒಂದೇಸಮನಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರುತ್ತಿದೆಯೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಮೇಲಿನ ಇಟ್ಟಿಗೆಯ ಸಮಂಕ್ಕೆ ಕೆಳಗಿನವರೆಗೂ ತೂಕವನ್ನು ಇಳಿಬಿಟ್ಟು ನೋಡುವ ಒಂದು ಸಾಧನ : ಕಟ್ಟಿಡ ಕಟ್ಟಲು ಮಟ್ಟುಗೋಲು. ಚಿಕ್ಕೆ. ರಸಮಟ್ಟ ಮುಂತಾದ ಸಾಧನಗಳು ಬೇಕು (ಜಾಪ). **ಮಟ್ಟಕೋಲು** : ೨. "ವಸ್ತುಗಳು ಸಮತಲವಾಗಿವೆಯೆ ಇಲ್ಲವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಸಲಕರಣೆ : ಮಟ್ಟಕೋಲು, ಮೂಲೆಮಟ್ಟ ; (ರಸ) ಮಟ್ಟಿ" (Level. ೫೦೪೩). [ಮಟ್ಟು$_{1}$ + ಕೋಲು$_{1}$ (<ಕೋಲ್$_{3}$). / ತಮಿ. ಮಟ್ಟಕ್ಕೋಲ್, ಮಟ್ಟುಕ್ಕೋಲ್]

ಮಟ್ಟತರ (ನಾ). ೧. ಕಡಮೆ ದರ್ಜೆ; ಕೆಳತರ : (೫). (ನಾ). ೨. ಎತ್ತರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ಮಟ್ಟಸವಾಗಿರುವುದು : ಆಳು ಎತ್ತರವಿಲ್ಲ, ಕುಳ್ಳು ಎಂದೆಲ್ಲಾರೆ. ಮಟ್ಟತರ (ಪಪ್ಪ. ೬). [ಮಟ್ಟು$_{1}$ + ತರ$_{೪}$ (< ತರಹ). / ತಮಿ. ಮಟ್ಟತ್ತರಮ್]

ಮಟ್ಟಬೆಳ್ಳಿ (ನಾ). ಕಡಮೆ ದರ್ಜೆಯ ಬೆಳ್ಳಿ : (೫). [ಮಟ್ಟು$_{೫}$ + ಬೆಳ್ಳಿ]

ಮಟ್ಟಮಧ್ಯಾಹ್ನ (ನಾ). ಪಗಲಿನ ನಡುಭಾಗ ; ಸುಮಾರು ಹನ್ನೆರಡು ಗಂಟೆ ಸಮಯ : ಮಟ್ಟಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ಬಿಸಿಲು ಹೆಚ್ಚು (೮೫೨). 'ಮಾಟಮಟ' ನೋ. [ಮಟ್ಟು$_{೫}$ + ಮಧ್ಯಾಹ್ನ. / ತೆಲು. ಮಟ್ಟಮಧ್ಯಾಹ್ನಮು]

ಮಟ್ಟಮಾಲಂಗಿ 'ಮಟಿಮಾಲಂಗಿ' ನೋ.

ಮಟ್ಟಮಿಮಾಜು, ಮಟ್ಟುಮಿಮಾರು. ಮಟ್ಟುಮಿಮಾಜು (ಕ್ರಿ). ಮೇರೆಯನ್ನು ಮೀರು ; ವಿಂತಿಮೀರು ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು : ತೊಟ್ಟ ತೊಡಿಗೆಗಳುಂಡಿಯಿ ನಿಷ್ಟನು ತೆಗೆದಿಟ್ಟಾ ಖೂಳನೆಯ್ದಿದನು ಮಟ್ಟಮಿಮಾಜಿತಿನ್ನೇಕವನ ಹಂಬಲು (ಶಾಬಾಣಿ. ೩೩-೩೮). **ಮಟ್ಟುಮಿಮಾರು** : ಮಟ್ಟುಮಿಮಾರಿಂದ ವಿರಹಾತುರಿ ಕಂಗೆಟ್ಟವರು ಕೆಲಬರು (ಶಾಅಭಿ. ೩೩೨-೩೨). **ಮಟ್ಟುಮಿಮಾಜು** : ಎಲೆಲೆ ಮಟ್ಟುಮಿಮಾಜಿದ ಮಾಮದ ಬಾಲಕ! ನೀಂ ದಿಟ್ಟಿರಿ (ಶಾಅಕ್ಕ. ೦೫೭-೦೫). [ಮಟ್ಟು$_{೫}$ + ಮಿಮಾಜು./ತೆಲು. ಮಟ್ಟುಮಿಮಾರು]

ಮಟ್ಟಯಿಸು, ಮಟ್ಟೈಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಮಗೊಳಿಸು ; ಸಮಾನ ಮಾಡು : ಬಿಟ್ಟು ಪರಿಗ್ರಹವೆಂಬುದಂ ತೊಟ್ಟಯ್ದಾಚಾರವುಂ ಪರೀಷಹವುಂ ಪೆಸ್ಟಟ್ಟ ವಿಹಿತಮಾನಸನುಷ್ಟಿಸಿ ಮಟ್ಟಯಿಸಿದ ಕರಣಂಬೋಗ ಮಘನಿರ್ಜರಣಂ (ಪಜ್ಜಕ್ಕ. ೧೯-೭೬). **ಮಟ್ಟೈಸು** : ೨. ಹತೋಟಿಗೆ ತರು ; ಅಧೀನಗೊಳಿಸು : ಅವಿಷಯ್ಯರ್ಗಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಮಂ ವಂ[ಜಣಂ. ೪]ಟ್ಟೈಸಿ ಜಾತುರ್ವಿಧಕರಣಮನೆಂತಪ್ಪಮಂ ತೋ (ಜಗ. ೯-೫೫). [ಮಟ್ಟು$_{೫}$ + — ಇಸು$_{೨}$]

ಮಟ್ಟುದಗಳೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಛಂದೋವೃತ್ತ ; ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕಮಾತ್ರೆಯ ನಾಲ್ಕುಗಣಗಳಿರುವ ರಗಳೆ : ಮಂದಾನಿಲ ರಗಳೆ : ಪಾದವೊದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಮಾತ್ರಾಗಣವು ನಾಲ್ಕಾಗಲಿ. ಮೂರುಮಾತ್ರೆಯ ಗಣವ ಮುಂದೆ ಪದುಮಾತ್ರೆಯ ಗಣವು ಬರುವಂತೆ ಗಣಗಳೆವಚಿತವಾಗಲಿ ಬರಲು ಅವು ಮಂದಾನಿಲರಗಳೆಯೆನಿಸುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಮಟ್ಟುರಗಳೆ ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು (ಕೃಬಾ. ೧೮) ; 'ಪದ್ಮಳೆ', 'ಮಟ್ಟುರಗಳೆ', 'ತ್ವರಿತರಗಳೆ' ಎಂಬ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳವೆ. ಮಂದಾನಿಲ ರಗಳೆ ಎಂಬುದು ಈಚಿನ ಕಾಲದ ಹೆಸರು (ಚುಕಾಬಾ. LXXXVI. ಮುಖ್ಯ). [ಮಟ್ಟು$_{೫}$ + ರಗಳೆ]

ಮಟ್ಟಸ (ನಾ). ವಿರುತ್ತಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಸಪಾಟು : ಸೊಟ್ಟಗಳ ಪಿಟ್ಟಾಗಿಪ ಯತ್ನ ಲೋಷದಲಿ . . . ಮಟ್ಟಸವೆ ಪಿರಿ ಹರಿತ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೩೫೯). ಮಟ್ಟಸಮಾದು = ಸಮತಲವಾಗು : ಸಮಗೊಳಿಸು : ಒಂದೊಂದು ಕಡೆ ಉಬ್ಬಿರವಾದ ನೀರನ್ನು ಎರಡು ಕಡ್ಡಿಂದಲೂ ಅದುಮಿ ಅದುಮಿ ಮಟ್ಟಸವಾಡುವಂತಿದೆ (ಪಂಭಿ. II. ೧೦೩). ಮಟ್ಟಸವಾಗು. **ಮಟ್ಟಸಾಗು** = ೧. ವಿರುತ್ತಿಲ್ಲದಿರು ; ಸಪಾಟಾಗು : ನದುರಸ್ತೆ ಮಟ್ಟಸವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಬಂಡಿ ಮತ್ತದ್ದು ವೇಗವಾಗಿ ಸಾಗಿತು (ಕೃಮು. ೫೫೬). ೨. ಮಧ್ಯಮರೀತಿಯದಾಗು : ಡಾ. ಸರ್ವಶಿವರಾಯರು ಸುಮಾರು ಮೂವತ್ತೈದು ವಯಸ್ಸಿನ ಮಟ್ಟಸವಾದ ಆಳು (ಪಂಪ್ರ. ೬) ; ಹೊರಗೆ ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಮನೆಯು ಮಾತ್ರ ಮಟ್ಟಸಾಗಿತ್ತು (ಪಮಾಗ. ೦೫೭). [< ಮಟ್ಟು$_{೫}$./ತೆಲು. ಮಟ್ಟಸ]

ಮಟ್ಟಸುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). (ಅಕ್ಕಸಾಲೆಯು ಬಳಸುವ) ಕಣ್ಣಿ ಸುತ್ತಿಗೆ: (೫). [ಮಟ್ಟು$_{೫}$ + ಸುತ್ತಿಗೆ$_{೨}$]

ಮಟ್ಟಿಜಿ, ಮೊಟ್ಟಿಜಿ (ನಾ). ಸಮತಲವಾಗಿರುವ ಬಂಡೆ ; ಸಪಾಟಾದ ಬಂಡೆ : ಅದಱ ತದನಾನ್ತರ ಎಡತೊಱೆಯಂ ಮಟ್ಟಿಜಿ ಅದರ ತದನಾನ್ತರ ಬೆಲ್ಲುಗುಳ್ಳಿ (ಕೌಇ. IX-i. ೧೦-೫೬ ; 1185ರು ೫೫). **ಮೊಟ್ಟಿಜಿ** : ಈರಾನ್ಮದ ದೆಸೆಯಿಂ ಪೋಣಿಯಂ ಮೊಟ್ಟಿಜಿ ಮೂಡಲ ದಿನ್ಮೆಯ ಹೊಲಗಡಿಯಿಂದಂ ತೆಂಕ ಬರಲು ಬಿಲ್ಲಜಿ (ಪಪ. VII. 3೫೭. ೫೭-೬೮ ; 1115). [ಮಟ್ಟು$_{೫}$ + ಜಿ$_{೪}$]

ಮಟ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಮಣ್ಣು : ಕ್ಷತ್ರಿಯಜೆ ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದವರೇ ಒರಿಯರ್ ವರಿಪುಜ್ಯರಾದೊಡೀ ಕ್ಷಾತ್ರಿಯೆ ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದಿಪ ಕಲ್ಮರ ಮಟ್ಟಿಗಳೇ ಸಪೂಜ್ಯರೇ (ಪಪ್ರ. ೭೩) ; ಆದರ ಅರ್ಧಾಗ ಮಟ್ಟಿ ಕಾಮಗಾರಿಗೆ ತಗಲ ತಕ್ಕದ್ದು (೧೦೫. ೦೫೦). ೨. (ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ) ಗೋಪಿಚೆಂದನ, ಮೃತ್ತಿಕೆ ಇತ್ಯಾದಿ : ಮಟ್ಟಿಯುಮಿಟ್ಟ ದ್ವಿಜರ ಮಾತದೇಕೆ (೦೫೫. ೫೭೦); ಇಟ್ಟ ಮಟ್ಟಿಯ ಬೊಟ್ಟು ಇಟ್ಟಿಯಾಯಿತ್ತಹೋ (ಶಾಕಂಡ. ೪-೨೫೯ ರಗಳೆ) ; ಎಲವೊ ಮಟ್ಟಿಯು ಮದನ ದರ್ಪಯು ತಿಲದ ಮನ್ಮಥ (ಅಜ್ಞಾ. ೦೫-೫೦) ; ಹಣಗೆ ನಿತ್ಯ ನೀರಿನಲಿ ಮಟ್ಟಿಯನು ಕಲಸಿ ಬರೆಯುವ ಮೂಗ ಬೇರನ್ನು ಪಿಡಿದು ಮುಸುಕಿಕ್ಕಲೇನಂಟುಂ (ಪ್ರಬಂ. ೬-೧೪-೦). ೩. ದಿಬ್ಬ ; ತೆವರು ; ತಿಟ್ಟು : ಉದಿಚಿ ದೆಸೆ ಕಱಿಯನ್ನೀ ಗ್ರೌರೆ ಮಟ್ಟಿ ಈಶಾನದಿಸೆ ಅರನೆಱಿ (೦೪. ೩ (೩). ಮುಗಾಣ. ೩೫೬-೫೩ ; ೬೩೦) ; ಮಣ್ಣ ಮಟ್ಟಿಯ ಮೇಲೆ ಕಣ್ಣ ಕುಪ್ಪಿಯು ದುರ್ಗ ಬಣ್ಣ ಬೈರೂಪು ಸಣ್ಣ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಮೂವಣ್ಣವೈ (ಕ್ಯಕಾಚ. ೪೬-೬೨). ೪. ಗರಡಿ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಮುವಮಾಡುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಕೆಂಪನೆಯ ಮಣ್ಣು : ಗರಡಿಯ ಕೆಮ್ಮಣ್ಣು : ಪರ್ಷಕ್ಕೊಂದು ಬಾರಿ 'ಮಟ್ಟಿ' ಪೊದಲು ತರುವುದು ಕಾಟನಾಯಕನ ಗರುಡಿಗೆ (ಕರಚ. ೫೬) ; ಸುಬ್ಬು ಕೆಳಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಮಟ್ಟಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದ (ರಚಿಣಾ. ೨). ಮಟ್ಟಿವಡಿಕೆ = ಮಣ್ಣು : ಬಿಡದೆ ಚಕ್ಕಾದಿಯುಮನೊಡಲೊಳಂ ಕೀಸಿ ಮಟ್ಟಿವಡಿಕೆಯುಂದೂರ್ಧ್ವತಿಲಕಾದಿಗಳುಮಂ ನಡಯುಪಾ ಪಂಡ ದೊಳುಪೊಡದೋಡುಗಳಿರೆಂದು ಕಡುಗಲಿ ದಧೀಚಿಮುನಿರಾಯ ನೊರೆದಂ (ಶಾಪಂಚ. ೫-೬೪). ☞ ಇದೊಂದು ಕೊಡುನುಡಿ.

[< ಪ್ರಾ. ಮಟ್ಟಿಅ. ಮಟ್ಟೀ. / ಸಂ. ಮೃತ್ತಿಕಾ]

ಮಟ್ಟಿ$_{೨}$. ಮಟ್ಟು$_{೩}$. ಮೊಟ್ಟು$_{೩}$ (ನಾ). (ಗಿಡಗಳ) ಹೊದರು ; ಪೊದೆ ; ಬೆಳೆ : ಮರಗಳಿರಾ ಮಟ್ಟಿಗಳಿರಾ ಕಂಡಿರೇ (ಶಾಪಂಚ. ೪-೫೬೯ ರಗಳೆ) ; ಕೇದಿಗೆಯೊ ಕೊಯ್ಯಲು ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಅದರ ಮಟ್ಟಿಯೆಡಗೆ ಇಳಿದ (೧೦೪೪. ೧೩). **ಮಟ್ಟು$_{೩}$** : ಬಿದಿರುಮಟ್ಟಿನಲಿ ಪುಟ್ಟ ವನಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕಾಳ್ಗಿಚ್ಚು ಸುಟ್ಟು ತಾ ವೇಣುಗಳ ಮೆಳೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ದಹಿಸುವವೋಲ್ (ಪುಕಂಗ. ೫೫-೫೩) ; ಎಂತದೋ ಸರಸರ ಅಂತು ಮಟ್ಟಿಸಲ್ಲಿ. ಸಂಗೆ ಹೆದರಿಕೆ

ಅಗ್ಗದೆ (ಜಾಪು. ೯೩). **ಮೊಟ್ಟಿ**₂ : ಬಿದಿರುಹೊಡಲಿನಾಚೆಗಿನ ಮೊಟ್ಟಿನ ಕಡೆ ಕಣ್ಣು ಹಾಯಿಸಿದವರು (ಪ್ರಕೃ. ೩೭). [?]

ಮಟ್ಟಿಕಾಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಗೆ : ಇಮ ಕಾಗೆಯು ಮರಿಯೇನು ? ಅಥವಾ ಮಟ್ಟಿಕಾಗೆಯಂತೆ ದಾಲಿಸಾದಿನ ಈ ಕಾಗೆ ಇಚ್ಛೇ ಚಿಕ್ಕದಾ ? ಎಂದು ಕೇಳಿದರು (ಪಾಂಡ. ೮೮). [ಮಟ್ಟಿ₂ + ಕಾಗೆ]

ಮಟ್ಟಿಕೆ ' ಮಡಕೆ ' ನೋ.

ಮಟ್ಟಿಗ (ನಾ). ಹಣಿಗೆ ಮೈತ್ತಿಕೆ, ಗೋಪೀಚಂದನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನಿಡುವವನು : ಒಡಲ ಮಟ್ಟಿಗ ದ್ವಿಜನನೆಡಮಟ್ಟಿಯೊಳು ಕಾಣಲೊಡನೆ ಭಸಿತವನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಪುದು (ಜಾಪಂಕ. ೨-೦೫೦) ; ಮಟ್ಟಿಗರು ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಗುಜುಗುಜುಗಾಟ್ಟುತಂ ನಪತೇಜಮಿಸ್ಮಂಬಟ್ಟು ವಿಜ್ಞಳರಾಯ ನೊಡನಿಂತೆಂದು ಹೇಳಿದರು (ಜಾಭ. ೩೩-೬) : ಪುರವೀಧಿಯೊಳು ಬರ್ದ ಧೀವರನನೀಕ್ಷಿಸಿ ಮಾಸ್ಸ ಗೇಹಮಂ ಪೊಕ್ಕು ಕುಂಕ್ಮಾರಗೆ ಶಿವಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿ ಕೂಡಿರೆ ಮಟ್ಟಿಗರು ಜಬಿಸಿ (ಜಾವಾಪು. ೨-೨೩).

[ಮಟ್ಟಿ₂ + − ಗ್ಗ]

ಮಟ್ಟಿಬಡಕ (ನಾ). = ಮಟ್ಟಿಗ : ಮಟ್ಟಿಬಡಕರೈವರಿಗೆ ಮಡದಿಯುಮಾಗುವುದು ಸಲ್ಲ ಪಟ್ಟೆಯಂಚಕೊಪ್ಪುವಂತೆ ಬಾರೆಯೆಂದನು (ಕೃಶಂತ. ೪-೬೨-೦೦).

[ಮಟ್ಟಿ₂ + − ಬಡಕ್ಕ (< − ಬಡಿಕ್ಕ)]

ಮಟ್ಟಿಮಾವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ವರುಣ (ಮಟ್ಟಿಮಾವು) ಗಾವ ಮಧುರ, ಸ್ವಲ್ಪ ಕಹಿ. ಕಫವಾತನಾಶಕ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೦೪೯). [?]

ಮಟ್ಟಿ₁ ' ಮೊತ್ತ ' ನೋ.

ಮಟ್ಟಿ₂ ' ಮಟ್ಟಿ₁ ' ನೋ.

ಮಟ್ಟಿ₃ ' ಮಟ್ಟ ' ನೋ.

ಮಟ್ಟಿ₄ ' ಮಟ್ಟಿ₂ ' ನೋ.

ಮಟ್ಟು₁ (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯದ ಒಂದು ಉಪಕರಣ : ಕೃಷಿಯ ಒಂದು ಸಾಧನ : ಒಕ್ಕಲ ಮಕ್ಕಳು ತಮ್ಮ ಹೊಲದ ಮಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಹೇರಿಕೊಂಡು . . . ಜಾದುಷ್ಕ, ಜಾಲಾಗಿ ಮನೆಗೆ ನಡೆದಿರುವರು (ಜಾಮಂಕ. ೫೬). ' ಮುಟ್ಟು₂ ' ಪರಾ. [?]

ಮಟ್ಟುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಡಮೆ ಮಾಡು : ಶೀತೋಷ್ಣಗಳೆರಡರಿಂದಮುಂ ವಾತಮಂ ಮಟ್ಟುಗೊಳಿಸಿ ದೇಹಕ್ಕೆ ಸೌಮ್ಯಮನುಂಟುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಜಾಚಾಂ. ೩೬-೦೦೫) ; ಮಮಕಾರಂಗಳನೆಲ್ಲಾ ಮಟ್ಟುಗೊಳಿಸಿ ಸರ್ವತ್ರ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಾ ಸಾಧುಸಂಗವನೆಯಿದುದೆ (ಪಜ್ಞ. ೦-೩).

[ಮಟ್ಟು₂ (< ಮಟ್ಟು₁) + ಕೊಳ್₁ + − ಇಪ್ಪು]

ಮಟ್ಟುಮಿಠಾರು ' ಮಟ್ಟಮಿಣಿ ' ನೋ.

ಮಟ್ಟುಮಿಣಿ ' ಮಟ್ಟಮಿಣಿ ' ನೋ.

ಮಟ್ಟೆ₁. **ಮೇಟ್ಟೆ**₁ (ನಾ). ೧. ತಾಳೆ, ಈಚಲು, ತೆಂಗು ಮುಂತಾದ ಮರಗಳ ಗರಿ. − ಸೋಗೆ : ಮಟ್ಟೆಯಪ್ಪತ್ತೆದಾಗಿ ಹೊಂಬಾಳೆ ಭಟ್ಟಿತ್ತು (ಪಚ. ೩೩. ೨೨೬-೭೦). ' ಕುಮ್ಮಮಟ್ಟೆ ', ' ಗೊದಮಟ್ಟೆ ' ಪರಾ. ೨. ತೆಂಗಿನ ಸಿಪ್ಪೆ : ತೆಂಗಿನ ದುಟ್ಟಿದುಂ ತಂದು (ಶಾಮಾಲಂ. ೩೦-೦) ; ಸಾಮಿತ್ರಿ ನೀರು ಕಾಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ ಮಟ್ಟೆ ಕವರಾಕಿದ್ದಳಂತೆ (ಪಜ್ಞ. ೦೩೦). ೩. ಹೊಂಬಾಳೆ : ' ಮಟ್ಟೆ ದೋಣಿ ' ಪರಾ. **ಮೊಟ್ಟೆ**₂ : ೧. ತೆಂಗಿನ ಮರದಿಂದ ಹಾಳ್ಕೆದು ಒಣಗಿದ ಮಟ್ಟೆ ಕೆಡವ (೩೩). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಗುರಿಗೆ. ಮೊಟ್ಟೆ (ಪ್ರಶಿಸಾ. ೩-೨೩೦).

[ದೇ.ಪ ತವಿ. ಪುಟ್ಟೆ ; ಮಲ. ತೆಲು. ಮಟ್ಟ]

ಮಟ್ಟೆ₂ ' ಮೂಡ ' ನೋ.

ಮಟ್ಟೆಗಟ್ಟು ' ಮೂಡೆಗಟ್ಟು₂ ' ನೋ.

ಮಟ್ಟೆದೋಣಿ (ಕ್ರಿ). ಹೊಂಬಾಳೆ ಬಿದು : ಮಟ್ಟೆದೋಣಿಜ ತಂಗುಗಳ ಸಾಲಿಟ್ಟು ಬೆಳೆದಕೆಗಳ . . . ಫಲಭೂಜರಾಜಿಯು ಕಿತ್ತನಾ ಪನುವು (ಕಾಡಾ. ೩-೨-೩). [ಮಟ್ಟೆ₂ + ದೋಣಿ]

ಮಟ್ಟೆಯ ' ಮಟ್ಟ ' ನೋ.

ಮಟ್ಟೆಸುಂಕ (ನಾ). ಮೂಟೆಯ ಹೇರಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಸುಂಕ, − ತೆರಿಗೆ : ಆರೆದೆಱೆ ಆಡುದೆ ಮಟ್ಟೆಸುಂಕ ಕಾಪರಿದೆಱೆ ಅಡಿದೆಱೆಯಿಪ್ಪುದು ಪುರ ವೀರಭದ್ರದೇವರು ಆಂಗರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ ಸಲುಱು ಎಂದು ಲಿಖಿಂಗ × × ಕೊಟ್ಟರಾಗಿ (ಎಕ. XIV. ಕೃಕ್ಷಿ. ೦೦-೦೦ ; ೧೦೦೩).

[ಮಟ್ಟೆ₂ (< ಪುಟ್ಟೆ) + ಸುಂಕ್ಕ]

ಮಟ್ಟೆಸು ' ಮಟ್ಟಿಸು ' ನೋ.

ಮಟ್ಟ್ಯ. **ಮಟ್ಟಿ**₃. **ಮಟ್ಟಿಸು** (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳದ ಹೆಸರು : ಬಳಿಕ -ಧ್ರುವ ಮಟ್ಟ್ಯ [ಪಾಪಾಂ. ಮಟಯ] . . . ಜಯಮಾಲವೆಂಬುದೇ ಮೊದಲಾದ ಸೂಜೊಂದು ತಾಳಂಗಳಾದೊಡೆ (ಪಪಂಗ. ೦೧೨). **ಮಟ್ಟಿ**₃ : ೧. ಮಟ್ಟ ಎಂಬುದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ತಾಳವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಹೆಸರು (ಪಾಸೂಪ. ೫೮) ; ಅದಿತಾಳದಿಂದ ಧ್ರುವ, ಮಟ್ಟಿ, ರೂಪಕ, ಝಂಪೆ, ತ್ರಿಪುಡೆ, ಅಟ್ಟ, ಏಕತಾಳಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು (ಪಸೂಗಾ. ೫೩). **ಮಟ್ಟು**₂ : ೨. ಪದ್ಯ ಅಥವಾ ಹಾಡನ್ನು ರಚಿಸುವ ಧಂದಸ್ಸಿನ ರೀತಿ. − ಕ್ರಮ : ರಗಳೆದು ಮಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ತಾವು ಹಾಡಿ ಹೊಗಳರುವ ಪಾಂಡ್ಯ, ಚೋಳ, ಚೇರ, ಗುರ್ಜರರು ? ಅವರೂ ರಾಜರಜ್ಜೆ ? (ಪಾಗಕ. ೮೩) ; ಕನ್ನಡವಲ್ಲಿ ಹಾಪ್ಯರಚನೆಗೆ ಇದುವರಗಿದ್ದ ಮಟ್ಟುಗಳೇ ಸಾಲುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೆ ? (ಪವಾಪ್ರಾ. ೦೪೯). ೩. ಹಾಡಿನ ದಾಟಿ : ಹಿಂದೆ ತಾನು ಕಲಿತ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜಾಟಿಕಾ ಮಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿ ಆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಕೃತ. ೭೩). **ಮಟ್ಟಿಯ** : ೧. ರಚ್ಚೆಯ ಪಟ್ಟಿಯ ಪಡಿಮುಟ್ಟಿಯ ಇಲ್ಲುಂಪೆಯಮುದ್ಯತಾಳ ರೂಪಕಮೆಕ್ಕತಾಳಂಗಳೆಂಬ ಸಪ್ತ ತಾಳಂಗಳಂ ನಿರ್ವಹಿಸಗೆಯ್ದು (ಪಾಸೂಪ. ೯-೦ ತ). ' ಪಡಿಮಟ್ಟಿಯ ', ' ಪಡಿಪುಟೆಯ ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಮಾಕ್ಷ್ಯ. / ತವಿ. ಮಟ್ಟಿಯುಮ್]

ಮಠ (ನಾ). ೧. ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು ವಾಸಿಸುವ ಕುಟೀರ ; ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ ; ಆಶ್ರಮ : "ಬ್ರತಿಗಳಿರ್ಪ ಮನೆ ಮಂಪೆಂಬುದು " (ಪಪಾಪು. ೫೦-೨೪೩) ; " ವ್ರತಿಗಳಹ ಕಾವಮ ಮಠಂ " (ಪಾಂಗಾಂ. ೩-೭೬) ; ಸನ್ಯಾಸಿಗಳ ಮಾಪಮ್ಮಿ ಬೇಯಿಪ್ಪು (ಪಪಾ. ೩೬-೩೩). ೨. ಧಾರ್ಮಿಕೋಪದೇಶ, ಪ್ರಸಾರ ಹಾಗೂ ವಿದ್ಯೆಯ ಬೋಧನೆ. ವ್ರಸಾರಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಸಂಸ್ಥೆ ಅಥವಾ ವಿದ್ಯಾಕೇಂದ್ರ : ವಿದ್ಯೆ, ಜ್ಞಾನ, ಮತ, ಧರ್ಮಗಳ ಪ್ರಸಾರಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಸ್ಥಾನ : ಸಂಸ್ಥಾಪ : " ಮಠಃ, ಧಾತ್ರಾದಿನಿಲಯಃ − ಗುರುಗಳೂ, ಶಿಷ್ಯರೂ, ಸನ್ಯಾಸಿಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳೂ ಇರುವರು ವಾಸ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ, ಮಠ, ಯತಿಸ್ಥಳ " (ಶಿಕ್ಷಾಕಿ. ೦೦೦) ; ಆ ಮಠಂ ಪುರಾಣ ಕವಿಗಳಂತೆ ಸಕಳಲೋಕಾಧಾರಮುಂ . . . ಭವನೀಭವನದಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಸದಾಚಿರಸಂಭಾವಿತಮುಂಮಾಗಿಪ್ಪ್ರದು (ಎಕ. VII. ೩೧೫. ೦೭೩-೭೬ ; ೧೧೬) : ನವ್ಯ ಪೂರ್ವಿಕರಲ್ಲಿ ಹಲವರು ಉತ್ತರಾದಿಮಠದ ಸ್ವಾಮಿಗಳಾಗಿದ್ದರು (ಕಂಪ್ರ. ೫೧೪) ; ವಿಷ್ಣುತೀರ್ಥರು ಉಡುಪಿಯ ಅಷ್ಟಮಠಗಳ ಪೈಕಿ ಸ್ವಾದೀಮಠದ ಪೀಠಗಳಿಗೆ ಮೂಲಪುರುಷರಾದರು (ಕಾಂ. ೦೦೯). ೩. ಮಹಾವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ದೇಹ ತ್ಯಜಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಅವರ ಜೀವಿತಾದರೂ ಕುರುಪನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಸ್ಥಳ : . ೪ ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹೊಂದಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕಸೇವೆ ಇತ್ಯಾದಿಯನ್ನು ನಡೆಸುವ ಸಂಘ. − ಸಂಸ್ಥೆ : ಚಿತೆಯಿಂದ ಜೈತ್ಯ, ಸ್ತೂಪ, ಮಠಗಳು ಮಹಾವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಧಾರ್ಮಿಕ ಶೇಷವನ್ನೋ ಮತ್ತಾವುದೇ ಅವರು ಬಳಸಿದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನೋ ಇಟ್ಟು

ಪೂಜಿಸುವ ಸ್ಥಳಗಳಾದುವು (ಶಾಂಪ್ರ. ೦೫೦); ಕಲ್ಕುತ್ತದ ವರಾಹನಗರವೆಲ್ಲಿದ್ದ ಹಾಳುಮನೆಯ ಮಠದ ಇಬ್ಬರು ತರುಣಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು. . . ದಕ್ಷಿಣೇಶ್ವರದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನ ಜಪತಪಗಳಲ್ಲಿ ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಭಟ್ಟಾರಿಯನ್ನು ಸ್ಮಾಧಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದರು (ಹುಲಿ. ೬೬೦). ೪. (ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ. ಸಾಧುಸಂತರಿಗೆ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಅನ್ನದಾನ ನಡೆಸುವ ದೇವಸ್ಥಾನ ಅಥವಾ ಮಠಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ) ಭೋಜನಶಾಲೆ; ಅನ್ನಚತ್ರ : ಅವಾರಿ ಸತ್ರವ ನಡಸುವಂತಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಿವಾಸವೆಂದ್ದು ತನ್ನ ಹೆಸರಲು ಮಠ × × × [ಮಾ]ಡಿಸಿ (ಆ. XXX, ೪೭-೦೩; ೧೮೦೦); ಕಾಮಧೇನವಾದುದರಿಂದ ಅನ್ನದಾನ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿ ಪ್ರತಿದಿವಸವೂ ಹನ್ನೆರಡು ಪ್ರಜೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಭೋಜನಕ್ಕೆಂದು ಕಟ್ಟಿಸ್ಥ ಮಠದ ಚತುಸೀಮೆಯ ವಿವರ (ಕೀಷಾ. VII. ೪೪೭-೦೩; ೧೪೧೭); ಕಾಟೀ ಕಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಮಠದ ಭೋಜನ ದುಸ್ತೆ ? (ಗಾಪ). ೫. ಗುಡಿ : ದೇವಾಲಯ : ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಮಠ : ಉತ್ತುಬಿದು ತೀವ್ರಆಕರ್ಷಣೆಯಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವಾಲಯ ಸ್ಥಾಬಂದರೂ ಅಮ್ಮುಕಟ್ಟು (ಗಪ್ರೀ. II. ೩೩೦); ಗುರುವಾರ ರಾಯರ ಮಠದಲ್ಲಿ ವೀಣಪೂಜೆ ಪಡೆಯುತ್ತದೆ (೩೩೨). ೬. ನಿವಾಸ ; ವಾಸಸ್ಥಾನ : ಭಕ್ತನ ಮಠವೆಂದು ಜಂಗಮ ಪಡೆದು ಬಂದಲ್ಲಿ ಆ ಭಕ್ತನು . . . ತನು ಕರಗಿ ಮನ ಕರಗಿ ಮೋಡಿ ಮಾಡುವುದು ಭಕ್ತಿಸ್ಥಲ (ಶಸ. ೩೬೪); ಸತ್ಯಸಂಭಕ್ತರ ದುಷ್ಟವಸಜಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಲಿಂಗ ಪಾಂತಾಗಿ ಭಕ್ತಿಭಕ್ಷಿಯ ಬೇಡುವೆ (೩೦೩೯. ೦೮೪-೦೩೩); ಹಾದೀರಿ ಮೇಲ್ಲಿ ಜಾಣ ಸಾರಗ ಹಿಂಡೆ ಗ್ಯಾನೀನಿ ಮೇಷ್ಠೋ ಪರಿಲ್ಲಿಂಡೆ-ಸಾವಗದ್ದಿಂಡೆ ಜಾಣ ಗಿರಿಜೆಯ ಮಠವೆಲ್ಲಿ (ಹಕ್ಕ. ೨೩. ೫೩). ೭. (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಬಾಲಕರಿಗಾಗಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದ) ಪಾಠಶಾಲೆ ; ಶಿಕ್ಷಣಶಾಲೆ : ಗೀಗಗೋವಿನ ಮಾತ ಸಲ್ಲುಳ ಸರ್ವಜ್ಞನಾಳುವ . . . ಎಂದೆನಲಾ ಘೋಲುಜವನಮೆಸೆದಿಮುದು (೪೦೦೩೦. ೧ ೩೨); ನಿಮ್ಮ ಮನ ಮಾನೆಗೆ ವರ್ಷ ಐದು ತುಂಬಿಬಾಗುತ್ತದೆ. ಪಮ್ಮ ಮಠಕ್ಕೆ ಈಂಪಿಸಿ ಬಹುದಲ್ಲ (೪೦೩೮. ೦೬೯); ಊರ ದೇಗುಲದಲ್ಲಿ ಏಗಳ ಮಠವಿತ್ತು (೩೩೮೬. ೬೩). 'ಕೂಲಿಮಠ' ಪರಾ. ೮. (ಧರ್ಮಪ್ರಚಾರ ಮುತ್ತು ಸಾರ್ವಜನಿಕಸೇವೆ ನಡೆಸುವ) ಕ್ರೈಸ್ತಮತೀಯರ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಥೆ : ಕ್ರೈಸ್ತಮಿಷನರಿಸಂಸ್ಥೆ : ಕ್ರೈಸ್ತಮತಪಂಥಿಗಳಿಂದ ಬೇಕಾದರೆ ಅದು ಸ್ವದುಮಾಡಳಿತಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿದ್ದು ಧರ್ಮಸಭೆಯ ನಿಯಮಾವಳಿಯನುಸಾರ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿರಬೇಕು (೪೦೩೮. ೪. ೬೦೬). ೯. ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ (ನ್ಯಸ್ಥಳ ಅಥವಾ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ) ಶಬ್ದ ; ಉದಾಹರಣೆಗೆ —'ಪಮುಖಿಂಡಿ ಮಠ'. 'ಮೈಸೂರುಮಠ'. 'ಹಿರೇಮಠ'. ಇತ್ಯಾದಿ. ೧೦. ಎತ್ತುಗಳು ಎಳೆಯುವ ಗಾಡಿ. [ಸಂ.]

ಮಠವೆಜಿ (ನಾ). ಮಠವ ಆದಾಯಕ್ಕೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ ತೆರಿಗೆ : ಸೋಮಯ್ಯದೇವರ ಹಿರಿಯ ಮಠವೆಜಿಯು ಗದ್ಯಾಣ ನಾಲ್ಕತ್ತು ಹೊನ್ನನು . . . ಕೊಟ್ಟನು (೦೪. VI. ೪೮೪. ೨-೮; ೧೨೮೦).

[ಮಠ + ತೆಲ್ಕ್]

ಮಠಪತಿ (ನಾ). ಆಶ್ರಮವ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ; ಮಠಾಧಿಪತಿ : ಆಷ್ಟ ವಿಧಾರ್ಚನೆ ಮಠಪತಿ ದಾಸ ವೈಷ್ಣವಾಹಾರದಾನಂ ಕಟ್ಟು ದತ್ತಿ (೦೪. XIV. ಜಾಗುಂ. ೦೪೦-೩೩ ; ಸು. ೧೨೨೧); ಅಲ್ಲಿಯು ಮಠಪತಿಗಳಾದ ಚತುರಾಸನ ಮತ್ತು ಪಾಣೀಶ್ವರಪಂಡಿತರನ್ನು ಕಂಡನು (೪೩೮೦೦. ೨೮).

[ಸಂ.]

ಮಠವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಮಠಕ್ಕಾಗಿ ನೀಡಿದ ತೆರಿಗೆಯಿಲ್ಲದ ಭೂಮಿ : (ಕ್ಷೇಗೆ. II. ೩೩೩). [ಸಂ.]

ಮಠಾಧಿಪತಿ (ನಾ). ಆಶ್ರಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ.—ಗುರು ; ಮ ಮಠಪತಿಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮಠಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ 'ಗಿರಿ', 'ತೀರ್ಥ', 'ಭಾರತಿ'.—ಇತ್ಯಾದಿ : ಈತನಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯ. ಕುಲಪತಿ. ಗುರು. ಜಗದ್ಗುರು. ಸ್ವಾಮಿ. ಯತಿ. ಮಹೇಂದ್ರ. ದೇಶಿಕ. ದೇಶಿಕೇಂದ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಸರುಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಮಹಾಧಿಪತಿಗೆ ನಿಯತವಾದ ವೇಷಭೂಷಣಗಳುಂಟು (೪೦೩೮. XII. ೦೦೦೮) ; ಮಠಾಧಿಪತಿಯ ಪಾತಿತ್ಯಕ್ಕೆ ತಾನೂ ಹೊಣೆಯಾಗುವುದಾದು ತೆಂಬ ಭಯದಿಂದ ಬೆಂಡಾದನು (೩೩೮೦. ೬). [ಸಂ.]

ಮಠಾಧೀಶ (ನಾ).—ಮಠಾಧಿಪತಿ : ಮಠಕ್ಕೆ ಕರತಂದು ಮಮಹಾಪೂರ್ವಕ ಮಠಾಧೀಶರ ಭೇಟಿಯನ್ನು ಏರ್ಪಾಡಿಸಿದನು (೩೩೮೦. ೪೪). [ಸಂ.]

ಮಠಾರಿ (ನಾ). ಬಡಾಯಿ ಕೊಚ್ಚುವವಳು ; ಗರ್ವದ ಮಾತನಾಡುವವಳು : ಒಳ್ಳೇ ಸುಂದರಿ. ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗೆ ಲಟಿಕೆ ಸ್ವಭಾವದವಳಿ. ಮಾತುಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಹು ಮಠಾರಿ (೪೦೩೮. ೦೩೭).

[← ದ್ರಾ. ಮಠಾರಿಗೇ = ಗರ್ವಿಷ್ಠನಾಗು, ಉದ್ಧತ್ಯನಾಗು./ ತೆಲು. ಮಿಟಾರಿ]

ಮಠ್ಯ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳದ ಹೆಸರು : ದುಷ್ಯವೆಂಬ ಪೂರಣೆಯ ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ಈಗ ನಿರೂಪಿಸಲಾಗುವುದು (೪೦೩೮. ೩೬). 'ಮಠ್ಯತಾಳ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಠ್ಯತಾಳ (ನಾ). — ಮಠ್ಯ : ಮಠ್ಯತಾಳದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಮಠ್ಯ(ಅಲಂಕಾರ)ವೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದೆ (೪೦೩೮. ೩೬) : ಧ್ರುವತಾಳ. ಮಠ್ಯತಾಳ . . . ಏಕತಾಳ ಇವೇ ಸೂಳಾದಿ ಸಪ್ತತಾಳಗಳು (ಸಂಗೀತ. ೩೯).

[ಸಂ. ಮಠ್ಯತಾಲ]

ಮಡ್, ಮಡ್ಡಿ. ವಿಂಡಿ (ನಾ). ೧. ಪಾದದ ಹಿಂಭಾಗ ; ಹಿಮ್ಮಡಿ : "ಒಂದೆ ಸೆಳೆವನಲ್ಲಿಯುಂ ಮುಡವಲ್ಲಿಯುಂ ಪಾರ್ಶ್ವದೆಯಂಬುದು" (ಪಣಾಯು. ೦೩೬-೩೬) ; ಮುಪದೆಡೆ ಪಾರ್ಶ್ವರಲುಂಗುಟ್ಟದೆಡಪೊಗ್ಗೇಣಾಗೆ ನಿಲವ್ಯ ಪುಜ್ಯಾಗತವುಂ ಗೆಡಗೊಳೆ ಪಾದಂ ಯಮತೆಯೊಳೊದಂಬದುಂ ಪದವು ವಿಪನಾದಿಮುನೀಂದ್ರರಂ (೦೩೫. ೯-೮೪) ; ಅಂಗುಟಮುಂ ಮುಜೇತರದೊಳೂಜಿ ಮಡಂ ನಿಮಿರಲ್ಕೆ ನಿಬ್ಬಿ ನಿಂದುಂ (೩೧೮. ೦೪-೩೩). ೨. ರಥದ ಚಕ್ರಕಟ್ಟು : ಸಿಡಿಲ್ ಪೊಡದಂತೊರ್ಮೆಯಿ ಸೂಸಿ ಪಾಱುದ ಮಡಂ ಸಾರ್ಗಾದ ಕೀಲ್ . . . ಕಣ್ಮೊಂದುವುದಗ್ರಾಜಯೊಳ್ (೩೦೫೫. ೦೦-೮೦) ; ಕದಪದೊಳಾರ್ದ್ ಸಾರ್ದಿನೆ ಮಾಪಾರಥರಜ್ಜು ಸಿಲಿಲ್ದುದೀಸು ಸೂಸಿಮತರಗೀಲ್ ಕೆಲುಲ್ದುದು ಮಡಂ ಕವಿಪೋಮುವು (೩೦೦೩೮. ೩೩-೩೪) : ಪಾರ್ವರ ಕೇರಿಯಂತೆ ಚಿಂದಂಬದೆದ ಮಡುನಿನೆಯಂ ಕೇರಿಸಂ (೪೩೩. ೩೦) ; "ಮಡ = ಮಠ" (೪೩೮. ೩೮೩). **ಮಡ್ಡಿ** : ೧. ಒಪನ್ನ ಸೇವಕರೆಲ್ಲರ ಕೊರಗಿಸಿ ಮಾಡಿ ಮುಟ್ಟು ಧೋತ್ರವನುಟ್ಟು . . . ಪಡೆದನಾ ರಾಮು (೪೮೪. ೩-೩). ವಿಂಡಿ : ೧. ವಿಂಡಿ ಮಂಟ್ಟಿದ ಕೆಂಡೆಯವನ ಮೈಯಲ್ಲಿ ವಿಭೂತಿಯ ಧರಿಸಿದವನ (೨೪೮. ೩೦೩) ; ಪಡೆವುತೆಡಹಿದ ಪಟ್ಟವಾನೆಯ ಮಿಡಿಯ ಹೊಯ್ದುರೆ ಜೀಯ (೪೩೩೮೮. ೦೩-೩೪)· ೫. (ಕಾಲಿನ) ವಿಸಕಂಡ : ವಿಂಡಿಯಂ ಪಜ್ಜಿಯಿಯುಂ ಪೂಳೆಯುಂ ಪುಜ್ಜಿಯುಂ (೪೩೪. ೦೨-೮೦ ೪) ; ಬಲ್ಲವರು ನಡೆವ ವಾರುವ ಮುನ್ಗಿಡಡೆ ನಡೆಸಿಕೊಂಬುದಲ್ಲದೆ ವಿಂಡಿಯ ಪಜ್ಜೆಯ ಹೊಯ್ದುವರುಂಟೆ ಲೋಕದೊಳಗೆ (೩೪೪. ೪. ೦೩೩-೩೦೩) ; ವಾರುವ ಮುನ್ಗಿಡೆ ವಾಗೆಮುಲಿ ಅವರಿಸಬೇಕಲ್ಲದೆ ಅದ ಗಾರು ಮಾಡಿ ಕೊಯ್ವುವರೇ ವಿಂಡಿಪನೆಂ (೪೦೩೮. ೩೨-೩೨) ; ಆಡಿ ವಿಂಡಿ ತೊಡೆ ನಪುವಿನಿತಂ ಏಡಿಪತೆಯೊಳ್ ವಾಯುನೊಂದು ಕೋದೊಳ್ ಕ್ರೋಡಂ ಜಡಿದಡಸಿ ಪೊಮೆಯರಾ (೩೩೬೪. ೩-೩೩). [ದೇ.ಗೆ ಮುಲ. ಮಂಡಮ್ಬು ; ಕೊಡ. ಮುಡಿ ; ತೆಲು. ಮಡಮ, ಮಡ್ಡ. ಮಂಡಿನು]

ಮುಮ್ಮ ೧ 'ಮುಡೆ' ನೋ.
ಮುಮ್ಮ ೨ 'ಮುಟಿ' ನೋ.
ಱ ಮುಡಂಗು 'ಮುಡಗು' ನೋ.
ಮುಡಂಬು. ಮುಟಿಂಬು (ನಾ). ದೇಶದ ಒಂದು ವಿಭಾಗ : ಗ್ರಾಮುನಗರ ಖೇಡಮರ್ವಡಮುಡಂಬಪತ್ತನಮೊಣಕಾಮುಖಂಗಳಂ ವಿಘಾಸಿಸುತ್ತಂ (ಕರ್ಣಾ. ೬-೨) ; " ದೊರಸ್ಥಲ . ಸೀಮಾಂತವಲ್ಲಿರುವ ಪುರ " (ಶಬ್ದಾ. ಚಿಕ್ಕತಗಳು. ೦೫೯) ; ಪಂಚರತ ಗ್ರಾಮುಪರೀತಂಗಳಪ್ಪ ಮಡಂಬಂಗಳುಮಂ (ಅಭಿ. ೬-೬೬ ಪ) ; ಗ್ರಾಮು ನಗರ ಖೇಡ ಖರ್ವಡ ಮಡಂಬದ್ರೋಣಾಮುಖಪುರಪತ್ತನ (ಎಳ. VII, ೪೧೮. ೦೭೯-೬೬ : ೧೧೮೧).
ಮುಟಂಬು : ಗ್ರಾಮುಸಿಕರಖೇಟಖರ್ವಟಮುಡಂಬಪತ್ತನದ್ರೋಣಾಮುಖಿ ಸಂಪಾದನಿಚಯನಿಚಿತವುಂ (ಪಗಪ. ೨-೦ ಪ). [<ಪ್ರಾ. ಪಡಂಬ = ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳ್ಗೆ ಒಂದು ದೋಣಜನಪರಿಗೆ ಯಾವ ಪರ್ಯಾಯ ಗ್ಲುದಿರ್ವ ಗ್ರಾಮ]
ಮುಡಕಾಲ್ 'ಮುಡಗಾಲ್' ನೋ.
ಮುಡಕೆ, ಮುಟ್ಟಕೆ, ಮುಡಿಕೈ. ಮೆಟಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿದಳ ಧಾನ್ಯ ; "ಅಕ್ಕಡಿಕಾಳು" (ಪಪಕೆಪ. ೫೭) : ಜೋಳಮುಂ ನಿಬಿಲರೀವುದನು ವಿಸುದರಿದು ಜೋಳಗೆಯೊಳ್ಕೆ ಮುಡಕೆಮನು ನೀಡಿದೆ ಗೌತ (ಪಪಗಿಂಪ. ೫೬-೫೪) ; ಮುಡಕೆಯು ಭಿಕ್ಷಾರ ಮುಡಿಕುಂ ಬೆಳೆದಾರ ಮುಡಕೆಗೆ ನೀರ ತಿರುವ್ಮಾರ ಆ ಊರ ಬಿಡಿ ಕೀರು ಬಂಪಾರ ದುಮುವಿಗೆ (ಕಂಗೀಗ. ೫೬). **ಮುಟ್ಟಕೆ** : ಪೆಸರು ಮುಟ್ಟಕೆಗಳನ್ನು ತೊಳೆದು ತರೋಣ ನದಿಗೆ (ಅಪಗಿ. ೦೦೯). **ಮುಡಿಕೈ** : ನಸುಮಲು, ನಾರಲೆ, ನಲಪೆ, ಮುನ್ನು, ಮುಡಿಕೆ (ಪ್ರಕಿಗಿ. ೬೯-೦೫೦). **ಮೆಟಕೆ** : ದುಂಗಾಗಿಯು ಧಾನ್ಯವೆಂದರೆ . . . ಜೀರಿಗೆ, ಪುಂಡಿ, ಮೆಟಕೆ, ಉದ್ದು, ತೀಗಳಪ ಅವರೆ, ಸಗುಮ ಮೊದಲಾಪ ಪದಿನೆಂಟು ಜೀನುಪ ಧಾನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಧಾನ್ಯಗಳು (ಕ್ಷಕ್ಷ. ೬೩). [< ಸಂ. ಮುಡಕ. / ಮರಾ. ಮುಟೀ, ಮುಡಗೇ]
ಮುಡಕೆ, (ನಾ). ೧. ಮುನ್ನೆನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾತ್ರೆ ; ಮುನ್ನೆನ ಪಾತ್ರೆ : "ಅಟಾ- ಸ್ಥಾಲೀ, ಚರು, ಕುಂಭೀ, ಪಿಠರಂ, ಕುಂಡಂ — ಈ ೬ ಮಡಕೆ" (ಪಣಾಮು. ೩೨-೦೩೯) : ಮುಡಕೆಯು ಮಾಡುವರೆ ಮಣ್ಣೇ ಮೊದಲು (ಪಗಪ. ೬೬) ; ಕುಡಿಯೊ ಗೆಳೆಯ ರಸಕೇನು ಕೊರಡಿ ಮನಸಿ ಪುದು ಮುಡಕೆ ನೋಡಾ (ಅಠಃ. ೦೦೩-೦೩). ೨. ಪಾತ್ರೆ ; ಭಾಜನ : ಮುರವ ಕೆಲಗೆ ಪೊಗ್ಗ ಮುಡಕೆಯೊಳ್ ದೊಣಮನೊಂದ್ದಿ (ಪಣಾ. ೬೯-೦೨). [ಜೇ.ಗೆ ತಮಿ. ಮಟಾ, ಮಿಟಾ ; ಮಲ. ಮಿಡಾಪ, ಮಿಟಾಪ; ತುಳು. ಮುಡಕೆ ; ಕೂಗ. ಮಟಿ./ ಪ್ರಾ. ಮಡ್ಕ./ ಮರಾ. ಮಡಕೀ, ಮಡಕೇ]
ಮುಡಕೆ ೨ 'ಮುಡಿಕೆ' ನೋ.
ಮುಡಗಾಲ್, ಮುಡಕಾಲ್ (ನಾ). ಮುಂಡಿಯಿಂದ ಹೊಕಾಲಿನ ವರೆಗಿನ ಕಾಲಿನ ಭಾಗ: ಮುಂಡಿಮುಟ್ಟಿ ಹಿಂದೆ ಸಹಿಂ ಮುಡಗಾಲ್ಕಿಬಿರಿ (ಕಕ್ಕಪ. ೫-೩೦). **ಮುಡಕಾಲ್** : ಪಿಡಿಕೆಯ್ ತಿವಿದ ಕೂರ್ಗಣೆ ಮುಡ ಕಾಲ್ವರಮಲೆವ ಕಚ್ಚಿ. . . ಜೆವಂಗಸೊಳ್ಕೊಳೆ ಧನುರ್ಧರರ್ ವೀಕೆದೆಚ್ಚರ್ (ಪಂಚಾ. ೦೨-೩೦). [ಮುಮ್ಮ ೧ + ಕಾಲ್ ೧]
ಮುಡಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಇರಿಸು ; ಇಡುಮಂತೆ ಮಾಡು : ತಾಪಡಿಯೊಳ್ಪೆಯ ಕೆಂದು ಬೀಜ ಮುಡಗಿಸುವುದು ಮರ್ಯಾದೆಯಾತು ನೀರ ಕೊಡಗಳ ಕುಲ ಪಾಲಿಕೆಯರು (ಪಪಗಿ. ೬-೨೩). [ಮುಡಗು + — ಇಸು ೨]
ಮುಡಗು, ಮುಟಿಗು, ಮುಟಿಕು, ಮುಡಂಗು, ಮುಡುಗು, ಮೊಡಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಇಡು ; ಇರಿಸು : ಅಲಗರಣಮಿಲ್ಲವೆ ಲೋಕಮಮೊಲಿಸಿದಮಂ ನಿನ್ನ ಬಸಿಜೊಳಿಂದಯಿವ ಮುದನಂ ಲಲಸೆ ಮುಂಬಿ ಮುಡಗದೆಯ ಪೊಲಲರ್ವಾಸಿಗಮಿತ್ಕಳೆಮುಂ ಸಿರಿಮುಂಡಿಗೊರ್ವಳ್ (ಅಪಂಪ್ರ. ೯-೫೯) ; ಆ ಸುಮತಿ ತಾಂಬೂಲಮುಂ ಮುಂದೆ ಮಡಗಿ ಬಿಜ್ಞೆಯಿದಳು (ಸೌಂದಪ್ರ. ೦೬-೮೨) ; ಸತ್ಪ್ರವಸಿಸ್ಲಿ ಮಡಗಿದಿರಿ ಭುಜೆನಿಸುತೆ ಮೊದಲಿನಿದಂ ಬಿಳಿನ ಸೇನಾನಿ ರುಂಭನಂದು (ಕಂಪ್ರ. ೨೪-೦೪) ; ಬಡವ ನೀ ಮಡಗಿದ ಹಾಗಿರು (ನಾಡ). ೨. ಬಿಚ್ಚಿಡು ; ಗೋಪ್ಯವಾಗಿಡು ; ಅಡಗಿಸು : "ಮಡಗು-ಗೋಪನೇ (ಮುಚ್ಚಿಡು) " (ಕಮಾ) ; ಒತನನಜವಂದಿಂಗೆಂದೊಡವೆ ಗಳಂ ಮುಡಗಬೇಡದೆಂತೆನೆ ಪೂಣ್ಕಿತೆ ಮುಡಗಿದೊಡವೆ ಕಿಡುಗು ಕೆಡದಲ್ತೆ ಪರಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೊಬ್ಬರರ್ಥಂ (ಪಂಪಾಂ. ೭೦೦-೩) ; ಅಯುಷ್ಯವೆಂಟು ವೃಳಯವಿಲ್ಲೆಂದು ಅರ್ಥವ ಮಡಗುವಿರಿ (ಪಸಪ. ೨೦೦). ೩. ಅಲುಗಾಡದಂತೆ ಇರಿಸು : ಚಲಿಸದಂತೆ ಇಡು : ಸಾಲದೆ ಮೆಣಸಿಮ್ಮಡಿ ಪೇಜಾಳದ ತಿರುಳೊಂದುಭಾಗವಾಗಿನೆ ಜಂಬೀರಾಳಿಯ ಫಲರಸದಿಂ ಪ್ರಕ್ಷಾಲಿಸಿ ತವ್ಪಸಮೋರಿಸಿ ಮಡಗಿಂಟುರಿಸಂ (ಪಪಚ. ೭-೩೦). ೪. ಉಳಿಸು : ಉಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ದಾನೆಪಾಳು. ಇನ್ನು ಬಾಕಿ ಏನು ಮಡಗಿವೆ. ಎಲ್ಲಾ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟಿವರೆ (ಸಾಕೃಚ್. ೩೨೦). ೫. ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡಿರು ; ರಮಿಸು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ವೀನೇಕೆ ಚಾದುಂಡೀಯು ಮಡಗಿದ್ದೀಯಾ ? (ಪಾಡಗೀ. ೬೪)- ೬. ಪೊಡೆ ; ಬಡಿ ; ತೆಪ್ಪಗೆ ವರದು ಮಡಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಅಜುಗಾ. ೬೫). **ಮುಟುಗು** : ೧. ಗುದ್ದು ; ಪೊಟ್ಟು ; ಶಿಕ್ಷಿಸಲು ಅವನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಸಾಲ್ಕು ಮುಟುಗಿದೆವೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ಪಪ.ಶ. ೫೫). **ಮುಟುಕು** : ೧. ಗದರಿಸು ; ಜುರಿಸು: ತಪ್ಪನ್ನು ತಿದ್ದಿಕೊಳ್ಳೂವಷ್ಟಕ್ಕೇನೇ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಅವಕಾಶ ಕೊಡದೇ ನನ್ನ ಮುಖಾಂತಾ ಇವ್ವರೆ (ಇಪಪಗ. ೧೦). **ಮುಡಂಗು** : ೧. ಸಮ್ಮುಚಿಯಟ್ಟು ತಂದು ಮುಡಂಗಿದಕ್ಷೀಣ್ಣಪಾಸನಿಕಾಮುಪೊಪ್ಪಿದುದಾ ಸುಚಕ್ರದೊಳುದ್ಭಟಾ (ಇಪ್ಪಳಿ. ೬-೬೬). ೨. ನಿಜಗಮನಗಂ ಜೀವುಕ್ಕೆ ತಕ್ಕನಿಕು ಪೊನ್ನಂ ಕೊಂಡು ವಿಸ್ಮೆ ಪೊನ್ನನೆಲ್ಲಮಜಕ್ಷಿಯೆ ಮಡಂಗುವಮನೆ (ಪಜಕಂ. ೦೬೦-೦೨). ೯. ಸಂಕೋಚಗೊಳಿಸು : ಹುದುಗಿಸು ; ಸಮ್ಮುದಿತ ಸದ್ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತರು ಪಮ್ಮಿವಿದಿರುಪಹರು ಕೆಲಬರು ತವ್ಕತವ್ಮೊದಲುಗಳನಂತು ಮುಡಂಗಿ ಕೊಂಡಿಪರು (ಪಪಪ್ರ. ೦-೨೬). ·ಮುಡುಕ್ಕು' ಪೋ. **ಮುಡುಗು** : ೨. ಪ್ರತಿರೋಮಿಕೊಳ್ವುದು ಮುಡುಗುವುದು ಆದಾನ ನಿಕ್ಷೇಪಣಾ ಸಮಿತಿ ಬೀಯೊಂಬತ್ತನೆಯ ಮೂಲಗುಣಂ (ಕ್ರಿಕಾ. ೬೨-೦) ; ವಿತ್ತವಸ್ತುವಿರ್ಗಿ ಯೋಗೆ ಮಡುಗಿರಲ್ಕದ ಕಾವನಾವರೊತೆಯುಂರಿಲ್ಲವಿರವಾಗ ದ್ರವ್ಯಂಗಳು ಪೊಡವಿಯುನ್ನಾಳ್ಕರಿಂಗೆ ಸಲುಪುದೆ (ಪುಂಗಂ. ೦೦-೦೦). **ಮೊಡಗು** : ೧. ಪೆಬ್ಬಾಗಿಲ ಕಲ್ಲಲಿ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಆ ಪೆಬ್ಬಾಗಿಲು ಮೊಡಗಿ ತಾವು ಕಟಿದ ಬಾಗಸದುಬ್ಬರದ ಕೋಡಿ ಪರಿಯಂತರವಾಗಿ . . . ಕಟಿಸಿ (ಎಳ. XV, ೦೪೬. ೨-೨೭ ; ೧೨೧೨).

ಮುಡಗಿಸು = ಜೋಪಾನವಾಗಿ ಇರಿಸು ; ಜೋಕೆಯಿಂದ ಇಡು ; ಕಾವಿರಿಸು : ಇರುಳ್ ತೊಟಲ್ದು ಳ್ಳೆಕ್ಷಮಂ ಶಂದು ಮಡಗಿಟ್ಟು ಪಗಲಾಜ್ಯೊರಾದುಳ್ (ಪಜ್ಞಾ. ೧೨-೬) ; ಮುನಿ ನೂಱುಪಂಡ ಮುಂದಾಗಳೆ ಪೀದಿದ ಕದ್ಮನಪ್ಪ ತಾಪ್ಪದ ಕೊಡದೊಳ್ ಸಮಂತು ಮಡಗಿಟ್ಟೊಡೆ (ಪಂಪಾಂ. ೦-೦೩೦) ; ಸುರತ್ನಂಗಳಂ ಮಡಗಿಟ್ಟರ್ಪ ಕರಂಡಕಂ (ಎಳ. VII, ೪೮೫. ೯-೬೩ ; ೧೧೭೨). ಮಡಗಿರಿಸು = ಮಡಗಿಡು : ಅಂತು ಅವಂ ಕೊಡದ ಕೊಳ್ಳದ ಗಂಗೆಯುಂ ಸ್ವಿಚ್ಛತಂ ಮಾಡಿ ಜಡಯ ಸುತೆ ಮಡಗಿರಿಸಿಟ್ಟಳ್ (ಪಜಗಿ. ೩-೩೩ ಪ).

[ಜೇ.ಗೆ ತುಳು. ಮುಪಗು, ಮುಡುಗು]

ಮುಡಗೂಳ್ 'ಮುಡೆಗೂಬು' ನೋ.
ಮುಡಗೂಬು 'ಮುಡೆಗೂಬು' ನೋ.
ಮುಡಗೆದಜು (ಕ್ರಿ). ಕಾಲನ್ನು ಚಲಿಸು: ಪರಳ್ಪತಂ ಕಾಮುಂ ಕಟ್ಟಿಂಬಿ

ನೊಲ್ ಕೈಮಿಗೆ ಪೆಸ್ಕುರ್ಮೇಃಟೆ ತುಪ್ಪಟ್ ಮಡಗೆದಱೆ ಕುಳಿರ್ಪೋ ಪುಗಿಲ್ ಪೋ ಪುಗಿಲ್ ಪೋಪುಗಿಲೆಂದಿಮ್ಮಾವಿನೊಳ್ ತನ್ನಾದಿಮಲಿದು ತನ್ನಿಚ್ಛೆಯಿಂದಸ್ಮತ್ಪಿತ್ರಂ (ಅಪಂಚ. ೬-೬೩). [ಮಡ + ಕೆದಱು (< ಕೆದಱ್)]

ಮಡಚು 'ಮುಡಿಯು' ನೋ.

ಮಡದಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಂಗಸು ; ಸ್ತ್ರೀ: ನಡೆ ಪೋಟ ಸೊಲ್ಲೆಡಿಯುಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಿಚ್ಚು ಮಡದಿ ಪುರುಷನೆತೆಯುಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಿಚ್ಚು (ಧರ್ಮಾಕ. ೦೬-೨೬) ; ಮಡದಿಯುರಾಯುವ ಪದದೊಳ್ ಸತಿಪ್ಪು ಘನಕುಂತಳಂಗಳ್ ಪೋಲ್ವುರು . . . ರಾಹುಮಂಡಲಂಗಳ ತೆಱನಂ (ನಿಘ. ೯-೩೦). ೨. ಹೆಂಡತಿ ; ಸತಿ : ನಿನ್ನ ಮಡದಿಗಿರಲೆಂದರೆ ಮಡದಿಯ ಕೃತಕ ಬೇಱೆ (ಪಪು. ೨೦೦) : ರಾವಣನ ಮಡದಿಯುಮಲ ರಕ್ಕಸನು ಕದ್ದನು (ಶುಷ್ಕಾ. ೨೨-೨೦) : ಮಡದಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮನೆಯುರಿಯುವವನು ಮೂಲಿರ್ (ಭರಂಪ. ೦-೬೨-೨) : ಮನೆ ತಲುಪಿದೆ. ಮಡದಿ ಮಂಗಳಾನಗೆಯು ಸ್ವಾಗತವಿಕ್ಕಳು (ಗಿಳಿಗು. ೬೯) [ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮಟನ್ಪೈ: ಮಲ. ಮಡವ; ತೆಲು. ಮಡತಿ, ಮಡದಿ]

ಮಡಪು 'ಮಡಿಪ್ಪು' ನೋ.

ಮಡಮುರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು : ಹಿಂಜರಿ : ಕದುಪು ಮುಜರಿದುದು ಕಾರಣೇಂದ್ರನ ಪಡೆಯು ತದಪರ ದಿಕ್ಕುಗೆಟ್ಟುದು ಮಡಮುರಿದುಲುಗೈಸಿದರು ದುಶ್ಶಾಸನಾದಿಗಳು (ಗುಣ್ಮ. ೦೯. ೪-೩೦). ೨. (ಅಲಂ) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೊರಳು. — ತಿರುಗು : ಜಮಮು ತುದುಕಿ ಪಿಡಿದೊಡನೆ ಘರಿಕ್ಕನೆ ಮಡಮುರಿದೊಪ್ಪೊಂಗದ . . . ಕೊಮರಿದುನೋಡಲುಬಿಸುವುದು (ಪಪು. ೬-೩೦) ; ಧ್ವನಿಯು ಕಡುವೆತ್ತಗಿನಿಂದರಿತು ಮಡ ಮುರಿಯುತ್ತ . . . ಒಡಯಂಗೆ ಪೇಳ್ದಪೆದು ನಡೆದರು (ಶುಷ್ಕಾ. ೬೯-೩೦).

[ಮಡ + ಮುರಿ]

ಮಡಮುರಿವು (ನಾ). (ಅಲಂ) ಹಿಂದೆಗೆದುನಿಕೆ : ಒಲೆದುತಾಜಿತನಲೆ ಪ್ಪೊಡವೆ ನೀ ಮೈದೋಱಿ ಮಡಮುರಿವಿಲ್ಲದೆಟ್ಟಾದಿದರೆ ಸಲುವಿದು (ಶುಷ್ಕಾಪ್ರಿ. ೩-೨೬). [ಮಡ + ಮುರಿವು]

ಮಡಲ್$_1$ (ಕ್ರಿ). (ಬಳ್ಳಿಯಂತೆ) ಹಬ್ಬು ; ಬೆಳೆ : "ಮಡಲ್ ...ವಳ್ಳಿ ವ್ಯವ್ಸ್ (ಬಳ್ಳಿಸಬ್ದ) " (ಶಬ್ದ) ; ಕಲ್ಪವೃಮೀಯದ ಪಕ್ಕದಿರ್ಕಲಂಬಿದುವು ಮಡಲ್ದು ತೋಱುವ ಲತಾಪಳಗಳ್ಗೆಗಹೂಮ್ಮೆರ್ಚ್ಚಲಂಬಿದು ಮಗೇಂದ್ರ ನೋಲಗದೊಳಿರ್ದ ಪಲಾಸವಿಲಾಸಿನೀಜನಂ (ಅಪಂ. ೨-೪) : ದೊರೆತ್ತು ಮಡಲ್ದ ಬಳ್ಳಿ ಮಲ್ಲಿಗೆಗಳ ... ಅಗಣಿತಲೀಲೆ ನೋಟ್ಟ ಜನಮಾಳಿಗೆ ನೋಲ ಪುನಃಟುಮಾಡುಗುಂ (ಸುಬಪ. ೦-೬೨) ; ಪೆತ್ರದೋಹಳದಿಂ ಸಮಸಿ ದಾದ್ರೀಪನ ಘಾನವೆಂಬಮರ್ದಿಸ ಮಲ್ಲಿಯಿಂ ಮಡಲ್ದು ನನೆಕೊನ[ಪೋಗಿ] (ಅಪಗೀ. ೦-೪೨ ೪).

ಮಡಲ್$_2$. ಮಡಲು$_1$. ಮಡಿಲು$_2$ (ನಾ). ೧. ಹರಪು : ವಿಸ್ತಾರ ; ಹಬ್ಬುಗೆ : ಡಾಳಿಂಬದ ಪಣ್ಣಳ ಪೆರಪದ ಪಂಪೆಸಲ್ ಪರಿವೀರಾಗೆಯುಂ ಕಾರಪೆತ್ತಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರ್ದ ಕರ್ದಿನ ಮಡಲ್ಗಳುಮಂ (ಶಂತೀಂ. ೦೦೬-೦) ; ಇರ್ವಾಳ್ ಮೂವಾಳ್ಕರ್ದುರ್ವರೆಯೊಳ್ ಬೆಳೆಗೆ ಸಾವೆ ಕೊಳೆ ಪದವಬೆಗಳ್ ಕರ್ದಿನ ಪುಂತಲಂತೆ ಕಮಲುರ್ದಿವ ಕೆಯ್ದಲೆ ಗಳಿಸಗುಮೋರೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ (ಶಾಪ್ರ. ೨೦೬) ; ಒಡಲಂ ಸಸ್ಯಕಿ ಲತಿಕೆಯ ಮಡಲಂ . . . ಪಿತಲಱೆಯುವಂಗೆ ನಿರ್ವ್ಯತಿಯುಂಟೇ (ಕಬ್ಬ. ೦೩-೩೩). ೨. ಪೊದೆ : ಹೊದರು : " ಕ್ಷುಪಃ ಗುಚ್ಛಃ— ಈ ಎರಡು ಮಾತರ್" (ಪಣಾಮಾ. ೧೩-೧೨೩). ೩. ಬಳ್ಳಿ (?) : ಅಲರುರ್ಗಣ್ ಮುಂಗುಳ್ಳಸೆ ಮಡಲ್ ತೊಡೆ ತುಂಬಿ ಕಾರುಳ್ ತಳರ್ ತಳರ್ (ಪಂದಾಣ. ೪-೦೨) ; ಅಲಱಂ ತುಂಬಿ ತಳರ ತಳರಿ ತೊಡೆ ಮಡಲ್ ತೋಳ್ ಶಾಖೆ (ಪಗಿಪ. ೧೦-೭೦). ೪. ಕಬು : ಗೊಬ್ಬು (?) : " ಧ್ರುವಂ ಶಂಪಾಪ್ಯಂ ಜಾಂ ಕೊಜಿಡವು ಮಡಲ್ [ಲ್] ಜಾಪಮೆನಿಂದೆ" (ಪಣ್ಮಕ್ಷಪ. ೪೦-೬). ೫. ಕೋಡುಗಲ್ಲು (?) : ವಿಜಯಾರ್ಧಕ್ಕೆಲಪತಿ ಸವೆದಿಸಿ ತಂದೋಯಿ ನಿಜ್ಞಿದ ಬೆಳ್ಳಿದು ಶಿಖಾಮಣಿಗೆಪ್ಪೆರಿರ್ವ್ವಿದಜಿ, ಸುಪಲ್ಲಳ್ (ಜಾಂತೀ. ೪-೦೦೪). **ಮಡಲು**$_1$: ೧. ಮಾಜುಮೇವಣಿಯ ಮಡು ದಿವಿಜರ ವಾಯ್ಮುಳೊಜ್ಜಿವ ಸುಧೆ ಚಾಂಕಾವಣಿಯ ಮೊಜ್ಜಿಯುಂ . . . ತೋಜಾದಂ ವೃಶ್ಚಿಕಾರೂಢನು (ಒಡ್ಡಣ. ೩-೪). ೨. ತಾಳೆ, ತೆಂಗು ಮೊಂತಾದುವುಗಳ ಗರಿ.-ಓಲೆ ; ನೋಗೆ : 'ಮಡಲು' ಎಂದು ತೆಂಗಿನ ಮಾರದ ಗರಿಗೆ ಹೆಸರು (ಸಂಪಾಪ್ರ. ೦೬೪) ; ಪಡುಮಣ ಕಡಲಿನ ತೆಂಗಿನ ಮಡಲಿನ ಮರೆಯಲಿ ಮೆರೆವುದು ಪಾಡೊಂದು (ಪಕ್ಕ. ೧-೨) ; ನಾನು ಹಳ್ಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಹೇಸಿಯಲು ಮಡಲು ತರಲೇ (ಪ್ರಗಣಾ. ೦೯). ೩. ತೆಂಗಿನ ಗರಿಯಿಂದ ಹೆಣೆವ ಚಾಪೆ : ಪಸಿ ತೆಂಗಿನ ಸೋಗೆಯೊಂದನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಾನು ಮಡಲನ್ನು ಹಣೆಯುತ್ತಿದ್ದೆ (ಪಾಪಕ್ಷ. ೨೩೩). **ಮಡಿಲು**$_2$: ೧. 'ಮಡಿಲುಗಟ್ಟು' ಪರಾ. ೨. ಚಿಕ್ಕ ಕೊಯಿ ; ಕವಲು ; ಟಿಸಿಲು : ಕಡೆಯ ಮಡಿಲು ಹೂಮಿಡಿ ತುಂಬಿತು (ಪಂಪಾ. ೦೨-೦೨).

ಮಡಲಾಗು = ಬೆಳೆ ; ವೃದ್ಧಿಯಾಗು : ವಿಕೀಪಮಾಪ್ಯ ಸನ್ಮತಗುಣ ದೋಳಿಯಿಂದೆ ಮಡಲಾಗಿ ದಿಗಂತಮನೆಯ್ದೆ ಪಲ್ಲ ಪಂಡಿತರ ವಿಳಾಸ ಕೀರ್ತಿಲತೆ ಪರ್ವಿದುದುರ್ವಿಗೆ ಜೋದ್ಧಮಪ್ಪಿನಂ (ಎಸ. VI (೩), ಶಾಗಪಂ. ೦೯-೪೪ ; ೨೨೧೬). [< ಮಡಲ್$_1$./ ತಮಿ. ಮಟಲರ್ ; ಮಲ. ಮಡರ್. ವಳ್ಳಲ್; ತುಳು. ಮಡಲ್. ಮಡ್ಲ]

ಮಡಲಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆಳೆ : ವೃದ್ಧಿಯಾಗು : ಸವಿ ತವದಂತು ಬೇರ್ಪಡಿದು ಪಜ್ಜರೆಗಂ ವನಮೆಬ್ಬಿ ಸೇವ್ಯಮಾದ್ದುವನಿಗೆ ಕೂಚೆ ಬೇರ್ಪಡಿದ ಸಾಲ್ಮರಲಿಟ್ಟ ಕರ್ಪೂ ಪಲ್ಲವಿಸಿದರೋಕಂ (ಪಾರಕ್ಷ. ೨-೦೬). ೨. ಹಬ್ಬುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹಬ್ಬಿಸು : ನಾಡಿ ಬಿಡಂಗಂ ಬೀಜ್ ರೀತಿ ವಿಖ್ಯಾತಿಯಂ ಮಡಲಿಡೆ . . . ಕೃತಿಯಂ ಶಿವಾರ್ಪಿತವನೆಸಗುವ ನಿನ್ನ ಸ್ಮೃತಿಗೆ ಸಾಟಿಯುಂಟೇ (ಕವ್ಯಶ. ೦-೩೦). [ಮಡಲ್$_2$ + ಇಡು]

ಮಡಲಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆಳೆ ; ವೃದ್ಧಿಯಾಗು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಪಚ್ಚೆಸಿ ಮಡಲಿಱಿದ ಕಾಳಮೋಘ ಸಪ್ತಾವರಿಯು . . . ಪುಳ್ಳಿ ಪೊಜೆಯುಂ ಕಂಡಳು (ಪಪು. ೦೩-೨೦) ; ಭೂಪರನ ಧವಳಕೀರ್ತಿ ವೃಥಾಮಯವಾಗಿ ಪರಿಕಲಿಸಿ ಮಡಲಿಱಿದುದು (ಗಣಪ. ೪-೩೦). ೨. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು : ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಸಾಂದ್ರಗೊಳಿಸು : ಕದಶೊಡೆದ ಬೆಳೆದ ಕಬೆಯ ಕರ್ದಿರ್ಂಬಂಗೆಱಿ ಪಜ್ಜೆಗಳ್ಕಱಿಯಿಸುಗುಂ ಭಾವನಂ ಮುದಿ[ರಿ]ಱಿದಿಪ ಹೊಪೆಯುಂಬಿನ ಸರಲ ಗಿಜ್ಜು ಬಿಳ್ಕಿನ ತೆಜನಂ (ಪಪಂಪು. ೦-೪೦) ; ತೊಡಪೆನತೊಳವನಿತಕ್ಕಂ ಪಡಿಚಂದಂ ಮಾಡಿ ಕಾಂತ ಬಾರ್ ಪುದೊಡವಂ ತೊಡೆ ತೊಟ್ಟ ಮರಲ ಸರಳಂ ಮಡಲಿಱಿದು ಮನೋಜನಡಿಸಿ ವಿರಹಿಯನೆಚ್ಚಂ (ಪಂಪ್ರಪು. ೦೧-೪೨). ೩. ಸಾಂದ್ರವಾಗು; ಒಟ್ಟುಗೂಡು : ತುಜುಗಿ ತೂಳುವ ಸಿಂಧ ಬೆಳೆ ಮಡಲಿಱಿದ ರುಳ್ಳರಿ ಪಲ್ಲವದ ಪಿಡಾದೆರಪು ಧವಳಚ್ಛತ್ರ ಚಮರಮೊಳೊದಗಿತತಿರಧರು (ಶುಷ್ಕಾ. ೬-೦೬). [ಮಡಲ್$_2$ + ಇಱಿ]

ಮಡಲು$_1$ 'ಮಡಲ್$_2$' ನೋ.

ಮಡಲು$_2$ 'ಮಡಿಲ್' ನೋ.

ಮಡಲು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿನು: ಸೀಗಡಿ ಕೊರವಂ. . . ಆನೆ ಮೂಗ ಮದ[ಡ]ಲೆಂಬಗಣಿತ ಶಫುಳಾಗಿಳಪಿ ತೆಗೆದರ್ ಬೇಡರ್ (ಕ್ಷಕ್ಷ. ೩೭-೧೦). [ದೇ.ಪ ತುಳು. ಮಡಲ್ಮೀನ್]

ಮಡಲುತಂಬು 'ಪಂಡಿಲುದುಂಬು' ನೋ.

ಮಡಲ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಬೆಳೆ; ಹಬ್ಬು: ವ್ಯಾಪಿಸು : ಮಡಲ್ಗೊಂಡ ಮಲ್ಲಿಗೆಯು ಮಂತವಿಗಳೊಳಂ. . . ಬಿತ್ತಿ ಬೀಡು ಬರೆದಂತೆ ಕಂತರಿಸಿದಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಿ ದಿರ್ದುದು (ಶಬ್ದಾ. ೨೩೦). [ಮಡಲ್$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಮಡವಳಿಗೆ. ಮಡವಳಿಕೆ (ನಾ). (?) : ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರರ ಹಲ್ಲವಸರ ಪಡಿಪಾಣಿ ನಾಗದೇವನಾಯ್ಕನ ಮಡವಳಿಗೆ ಜಾಳವಮನು. . . ಕೊಟ್ಟ ಪುತ್ರರು (ಕಾಇ. ೦೩೨-೨೯-೦೫; 1151). ಮಡವಳಿಕೆ: ಆ ಸೀಮೆಯ ದೇವರ ಸ್ಥಾನಕರಲು ಸ್ಥಾನೀಕರ ಮನೆ ಮೊದಲಾದ ಮಡವಳಿಕೆ ಸಲು × × × ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟೂ (ಎಕ. X (೪). ಹುಣಾ. ೧೪-೦೬; 1406). [?]

ಮಡವಾಯ್, ಮಡುವಾಯಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣಕಾಲುವೆಯ ಕೊಬ್ಬು—ಮುಂಭಾಗ : ಬಿರಿಯ ಕೆಜ್ಜೆಯ ಬಡಗಣ ತುಂಬಿದ ಪಡುವ ಮುಂಬಾಗಿ ಪರಿವ ಹೊದಲ ದಂಡವಾಯ ಗಬ್ಬೆ ಕಮ್ಮ ಇಪ್ಪತ್ತುಮಂ . . . ಸರ್ವನಮಸ್ಯ ಮಾನ್ಯಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರು (ಸ್ಇಇ. XVIII, ೪೮೨-೪೪; 1177); ಹೊದಲೇರಿಯ ಮಿತವಾಯಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತಮ್ಮು (ಇಂ. ೦೯೩, ಜಾಶಸಂ. ೩೦೨-೩೬; ೨). ಮಡುವಾಯಿ : ಬೌಗುಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ . . . ತೂಬುಗಳು, ದುಡುವಾಯಿಗಳು, ಕಡಲು ಅಡ್ಡಗಟ್ಟುಗಳು—ಇವುಗಳ ವಿಚಾರಣೆ ಮೋದಿ ಕೊಳ್ಳು ಪುರಸ್ಕಾಗಿ ನಿಯಮಿತನಾದ ಅಧಿಕಾರಿ (Dike Reeve. ೪೦೪೭). [ಮಡ್ಡ (<ಮಡ್ಡಿ) + ಬಾಯ್]

ಮಡಸಂದು (ನಾ). ಹಿಮ್ಮಡಿಯ ಸಂದು; ಹಿಮ್ಮಡಿಯ ಸಂದು : ಕಟಿ ಮೊದಲಾದ ಕೀಳುದೆಸೆಯಲ್ಲಿ ಸಂದಿನ ಭೇದ ಅಂಗುಲಿಸಂದು ಇಪ್ಪತ್ತು ಮಡಸಂದೆರಡು (ಸರಾಸ. ೩೨-೦೦೦). [ಮಡ್ಡ + ಸಂದು]

ಮಡಸನ್ನೆ (ನಾ). (ಕುದುರೆ ಸವಾರಿ ಮೊದಲಾದವು ಹಿಮ್ಮಡಿಯಿಂದ ತಿವಿದು ಅಥವಾ ಚುಚ್ಚಿ ಮಾಡುವ ಸನ್ನೆ.—ಸೂಚನೆ : ಮಡಸನ್ನೆ ಮನದೊಳಿಂಬುರಿಸುವಲ್ಲಿ ಮುನ್ನಂ ಪರಿದು (ಗಂಗ. ೬-೫೫ ೪): ಸುತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿದ ಬಲವೆಲ್ಲವ ಕಂಡು ಧೀರೋತ್ತಮ ಮಡಸನ್ನೆಗೆಯ್ದು ಚಿತ್ತ ಪರಿದು ತುರಗವನೇಱಿ. . . ಪರಸೇನೆಯ ತತ್ಪಜ್ಞಿಯಱಿದನು (ಪಾಪುಪು. ೫-೨೯): ನರೇಂದ್ರಂ ತುರಂಗಮಮಂ ಕರತಳಾಸ್ಫಾಳನಂಗೆಯ್ದು ಮಡಸನ್ನೆಯಂ ಮನದೊಳ್ ನೆನೆವಲ್ಲಿಂ (ಕಾಆಕ. ೦೬-೭೬ ೪). 'ತೊಡೆಸನ್ನೆ' ಪರಾ. [ಮಡ್ಡ + ಸನ್ನೆ]

ಮಡಸಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಹೊಲಸು ಮೆಂಗಸು : ಆಕೆ ಬಟ್ಟೆಳು ಮಡಸಿ (ಡಿಆಡ). [ಮಡಸು + – ಇ]

ಮಡಸು (ನಾ). (ಉಕ) ಹೊಲಸು ವ್ಯಕ್ತಿ: ಊರು ಕಾಯೋ ಹುಡುಗನ್ನ ಕಣ್ಣಿ ಮಾಡಲಾಕೆ ಹಂಚಿಕೆ ಹಾಕ್ಯಾವ ಮಡಸಗೋಳು (ಗ್ರಾಕಾಮ. ೪೪೨). [?]

ಮಡಸುರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಗಾಸಣ್ಣ ಮಡಸುರ ಕಬ್ಬಮೆ (ಪ್ರಇಶ. ೦೮೨೩, ೪೦-೬; ೪೩೨). [P ಇದು 'ಮಡಸೂರ್' ಎಂಬುದರ ಅಪಭ್ರಂಶ]

ಮಡಸೋಂಕು (ನಾ). ಹಿಮ್ಮಡಿಯ ಸ್ಪರ್ಶ : ಮತಪೆಸೋಂಕಂ ಮನದಂಕೆಯಂ ತಿಳಿದು ಶಿಕ್ಷಾಪ್ರಾಪ್ತಿಯೋಳ್ ಕಾಡೆ ನೇರ್ಪಡೆಯುಂ (ಕಾಪುಪು. ೪-೭೩). [ಮಡ್ಡ + ಸೋಂಕು]

ಮಡಸ್ಸನ (ನಾ). ೧. (ಹರಕೆಯನ್ನು ಪೀರಿಸಲು) ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸುತ್ತಲೂ ಉರುಳುವ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ; ಉರುಳುಸೇವೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಮೊರಳುವಿಕೆ : ಉರುಳಾಟ: "ಅಯ್ಯಯ್ಯೋ ಅಮ್ಮಾ ಹಾವು" ಎಂದು ಮುಳ್ಳಿನ ಮೂಟೆಯಲ್ಲಿ ಮಡಸ್ಸನ ಹಾಕಪಕ್ತಿದ (ಜಾಜ. ೦೩೬). [←ತುಳು. ಮಡ್ಸನ, ಮಡತನ]

ಮಡಾಸೆ 'ಮಡಾಸು' ನೋ.

ಮಡಾಸು. ಮಡಾಸ (ನಾ). ಮಂಸಂಕು ; ಕಪಟ : ಜೊವಿಕೆ : ಆದಕ್ಕೆಲ್ಲ ಹೊಸ ಪದ್ಯಕಿಯಂತೆ ಕಬ್ಬಿನವ ಮಡಾಸು ಮಾಡಲ್ಬುಟ್ಟಿತ್ತು (ಅಂರ ೦೬೨). **ಮಡಾಸ** : ಬೀಸುಜ ಕಲ್ಲಿಗೆ ಬಂಗಾರದ ಮಡಾಸವನ್ನು ಹಾಕಿಸೂ ನೀವ್ ಬೇರಿಕೊಳ್ಳುವರೆ (ಕವಿ. ೦೩೮). [← ತುಳು. ಮಡಾಬುರುನಿ ಷ ಪುಸ್ತಕಕ್ಕೆ ಹೊದಿಕೆ ಹಾಕು]

ಮಡಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ವಸ್ತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು) ಮಡಿಕೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮಡಿಚು; ಮಡಿಸು : ಸವುರಾವ ಕೋವಣಮಂ ಮು[ಖಾಂ. ನ]ಡಿದುಬ್ಬಿಲಿಯುಂ ಬಿಟ್ಟು ಮಲಭಾವರನೆಡಮುಲಲಿಯಿದ ಲಲುವಿದ ರೆಸಪ ನ್ಹಯ್ಸ್ವನವಿತತಿ ನಡಮುವತಿಮುದದಿಂದ (ಜಮಾಂ. ೦೪-೦೪); ಅಂತೊಸಲೆದೊಡ್ಡಲಾಗಿ ದಟ್ಟಿಯ ಮಡಿವಂತೆ ಮೈಮಡಿದು ಹಾಜುಪುರು (ಪಶ. ೬೬-೫೬): ನಾಗಾರಿಗಮನಾತ್ಮಜ ಪಟ್ಟದಾನೆ ಪುನ್ನಾಗ ಸೌಗಂಧಿ ಕಮುಖಿಕದಾಗಿ ರಂಜಿಸುವ ಪಾಗವಲ್ಲೀದಳೆವ ಮಡಿದೀಪತೈದಿದಳ್ ನಾಗಭೂಷಣಾರಿಗೆ (ಪಾಪು. ೪೭-೪೬). ೨. ತಿರಿ : ಕೊಯ್ಯು ; ಕೀಳು ; ಮಡಿಮು ತಂದಿಟ್ಟು ಪೊನೆಯಿಂದಲಿ ಕಾವನಾವಗಂ ಗೆಲ್ದ ರತ್ನಕುಂಡಲಂಗಳ ಪೊಳಪಿನೊಳಕೊಂಡಂತೆ ಪುಮನೆಲ್ದ ಕರ್ಣಾಟೀ ರ್ಣಪುರನ ಜಾಲೆಗಳಂ ಸರಸ್ವತಿಯೊಡಾವ ಲೀಲಾಂದೋಳದಂತಾವುವು (ಕಂಡಾ. ೨-೭೯ ೪). ೩. ಬಾಗಿಸು : ಬಗ್ಗಿಸು : ದಿವ್ಯಸೌತಿ ಮಡಿದಿತ್ತ ಪವಾಗ್ಯಮನೇಱು (ಪಪು. ೪-೨೪). ೪. ಜೋತುಬೀಳು ; ನೇಲು : ಮಡಿವ ಕೊಡತೆ ಗಳೊಡ್ಡಿ ದುರದೊಬ್ಬಡಿಯು ಸಮಿಧ . . . ಸಾಯ್ ಸೂಡಿದವು ಹಾಸವ ವಿಳಾಸದಲಿ (ಭಾಹ್ಯ. ೦೩-೨೦). ೫. ಕುಸಿ : ಕುಗ್ಗು : ಪೆರತಲೆ ಕೀರಿಸಲಂತಿರೆ ಮಡಿದುಂ ಗೋಗೂಱುಗರಲ್ಕೆ ವಾಸಿಸದಿಂದ ಸುಯಿದ ಬಾಯ್ವುಡೆ ದಪ್ಪಂ ದಾಪಿಗುಂ (ಪಪು. ೪-೧೬); ಛಾಯೆಯ ಪೆರಗಳು ಮಡಿದುವು (ಭಾಹ್ಯ. ೨-೩೩). ೬. ಬಾಗು ; ಬಗ್ಗು : ಪಿಡಿದ ತಿಸುಳದ ಯೋಗದಂಬದ ಮಂದಿದ ಬಿಲ್ಲಾಂಗದ ಸೊಬಗಿನಿಂ ಜಡಿಯು ದಂಜದಿಂದ ಜಂಗಮರೂಪನಳವಡಿಸಿ (ಪಂಗಿ. ೪-೨೦). ೭. ಮುರುಟಿ ಕೊಳ್ಳು ; ಸೇದಿಯೋಗು : ತಚ್ಚಾಪದಿಂ[ದಾಸೆಗಳ್ಗಂ ನುಡಿಯ ಲ್ಕಾಗಂದಿನಿಂ] ನಾಲಗೆ ಮಡಿದುದು (ಇಂದಂಪ್ರ. ೪೬). ೮. ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು ; ಮುಗಿ : ಅವಿಮವ ಕಣ್ಣೆಪೆ ಮಡಿದುದು (ಇಕ್ಷಾ. ೦೫-೪೯). ೯. ಸಾಯು ; ಮರಣಹೊಂದು ; ಪ್ರಾಣಬಿಡು : "ಪಾಪಿ – ಮರಣೇ, ಧೌತಮಸ್ಯೇ ಜೆ" (ಕಬಂದ); ಶ್ರೀ ಅಮ್ಮಿ ಆಚಾರಿಯರ ಮಗನನ್ನಾಗನ್ ಮಡಿವ (ಎಕ. IX. ಶಿಮಗೊಪ್ರ. ೪೬-೪; 750); ವಜ್ರಸಮಾನಮಪ್ಪ ಕೈಯಿಂದಂ ಕಮಾರನಾತನ ತೆಗಲೆಯುಂ ತಿವಿದೊಡಾತಂ. . . ಮಡಿದಂ (ಕಬ್ಬಾಂ. ೩೯-೩೦); ತೊಂಬಯ್ನೂರ್ವರ್ ನಿಮ್ಮಂಬಿನ ಬಂಬಲೊಳೆ ಮಂಬಲುವಿದ್ದರ್ ಮಡಿದರ್ (ಹಂವಿಜ. ೦೦-೨೯); ವಿವಳಸಂಗ್ರಾಮದಲಿ ಮಡಿದನು ಫಲುಗುಣಜ ತಪಜ (ಭಾಹ್ಯ.ಕ್ಕೂ.ಟೀ. ೬ ೧೦೭೫). ೧೦. ಮುಗಿ ; ಕೊನೆಯಾಗು ; ಅಂತ್ಯವಾಗು : ಯುಗಜುಗ ಮಡಿದಂದು ದಿಗಿಲು ಭುವಿಲೆಯು ಮಂಸಾಕಿದ ಮಹಾಜ್ವಾಲೆ ಇದೇನೊ (ಸಿ.ಚ.ಸ. ೦೯-೩೪). ಮಡಿಮಡಿ$_1$ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪೇರುರ್ವಿನ ಕಡಲ ಸಡುವಿನೊಳಿರಿಗುವಿಗೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಮಡಿಮಾಡಿಪ ನಿದುರೆರಲು ಲೀಲೆಗೆ ಪಡಿವರ್ವೊಂದು ಗತಿಯ ಕಂಡಾರೆಗಳೆ ತ್ಪುನಡೆಯೊತ್ಪುತುಂ (ಬಾಲಪ್ರ. ೧೦-೩೩).

[ಪೇ-ಇ ತಮಿ. ಮಟಿ ; ತೆಲು. ಮಡಿಯು]

ಮಡಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಮಡಿಚುವುದು ; ಮುದುರುವುದು : 'ಕಾಲ್ಮಡಿ' ಪರಾ. ೨. ಮಡಿಕೆ ; ಮಡರ : (೪). ೩. ಪಟ್ಟು ; ಸಲ ; ಬಾರಿ : 'ಆವ್ಮಡಿ', 'ಇರ್ಮಡಿ' ಪರಾ. ೪. ಪರಿಶುದ್ಧತೆ ; ಸುಪ್ಪತೆ ; ನೈರ್ಮಲ್ಯ : ಲೋಕದೊಳ್ ಮಡಿಯೆ ನಿರ್ಮಲಚಿತ್ತರೈ (ಸೋಪುಚಂ. ೧೭) ; ಅಸೆಯ ಬಾಷ್ಪಗಳ ರೋಷದುರಗನ ಕಳೆದು ಮಾಡಿದುದ ಮಡಿಯಂ ಮಾಡಿದ ಶಿವಯೋಗಿ ಶಾಶ್ವತನಕ್ಕು (ಸರಾಷ್ಟ. ೧೪೪). ೫. ಒಗೆದ ಬಟ್ಟೆ : ಶುಭ್ರ ಮಾಡಿದ ವಸ್ತ್ರ : ನೀರಿಲ್ಲದ ಬೆಳಸಿನಂತೆ ಮಡಿಯಿಲ್ಲದ ಶೃಂಗಾರದಂತೆ (ಕರ್ಣಾಕ್ಕ. ೦೪ ೦೩೦) ; ಒಗೆಯುತ್ತ

ಮಿರ್ದ ಮುಡಿವಳ್ಗೆ ಮುಂದಣ ಮುಡಿಯುವವಂ ತನ್ನೊಡನೆಯು ಗೋವಳಿ ಗರ್ದುಟ್ಟಿ ಮೈಲಿಗೆಯುಮಂ ಮಧುಸೂದನಂ ಕಂಡು (ಹರಿವಂ. ೯-೬೩ ಪ); ದಿನವು ನಾನು ಎಂದುಂ ಮುಡಿಯನುಟ್ಟು ಗಂಧ ಪುಷ್ಪಾರ್ಚೆಗಳ ಮಾಡೆನು (ಶ್ರೀಧಂ. ೬-೯-೦). ೩. ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ; ಪಟ್ಟೆವಸ್ತ್ರ: ತುಡುಗೆ ನಿಚ್ಚಲುಂ ಪಂಚರತ್ನಂಗಳುಂ ಪೊಲಿಮಡ ತನ್ನುಡುವುಪ್ಪಟಿಂಗಳ್ ಮುಡಿ ಯೊಳಾಗೆಯುಂ (ಶಂಕಾ. ೦೪-೩೩); ಮಡಿಯನುಡುವಂತೆ ಸಮೆದಾ ಭರಣಮಂ ತುಡುವಂತೆ . . . ಕೊಲ್ಲದ ವ್ರತಮಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಕರ್ಣಾಮೃ. ೦೦-೩); 'ನಾರುಮಡಿ' ಪರಾ. ೭. ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಮೈಲಿಗೆಯೂ ಅಗಬಾರದೆಂಬ ಅರ್ಥವಾ ಮೈಲಿಗೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಬಾರದೆಂಬ ಒಂದು ನಿಯಮ. — ಆಚಾರ: ಮಡಿ ಮಡಿ ಮಡಿಯೆಂದು ಅಡಿಗಡಿಗ್ಹಾಱುವ ಮಡಿ ಮಾಡುವ ಬಗೆ ಬೇಱುಂಟು (ಭಗ. ೬-೦೦ತಿ೦); ಸದಾಕಾಲ ಮಡಿಯುಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದ ಅವರು ದುಕ್ಕಳ ಕೆಲಸ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಿ ದೇಕಾದರೆ ಸುವಿತ್ರೆಯ ನೆರವು ಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಅಮ್ಮಾ. ೬); ಈಗ ಸುಮಾರು ಹತ್ತು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಮುಂದೆ ಅವರ ಮಡಿ ಇನ್ನೂ ಜೋರಾಗಿತ್ತು (ಪಚುಣಾ. ೦೦೩). ೮. ಗಿಡ ಮರಗಳ ಸುತ್ತಲೂ ನೀರು ನಿಲ್ಲಲು ಮಾಡಿರುವ ಕಟ್ಟೆ; ಪಾತಿ: ತಂಪು ಎರಿಯಲ್ಲಿ ಜೋಟಿ ಗೇಣು ನೀರು ನಿಂತು ಅಲ್ಲಿ ಇವರಿ ಹೋಗುವ ಹಾಗೆ ಮಡಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ನಾಲ್ಕು ಐದು ಮೂರು ಅಗಲ ಹದಿನಾರು ಇಪ್ಪತ್ತು ಮಾರು ಉದ್ದ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಮಡಿಮಾಡಿ . . . ಬೀಜ ಬಿತ್ತಬೇಕು (ಕೃಕೃ. ೬೨). ೯. ಹೊಲಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಳೆ. ಬತ್ತ. ಕಬ್ಬು. ಸೊಪ್ಪು ಇತ್ಯಾದಿ ಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯಲು, ಪಸನುಮಾಡಿ ಬದುಬಿಟ್ಟಿದ ಮಟ್ಟಸ್ಥಳ. — ಜಮೀನಿನ ಒಂದು ಭಾಗ.—ತುಂಡು: ಹುಣಿಸೆ ಪುಗರಿಯೂ ಎಡೆಯ ಬೀಜ್ಜನ್ದ ಪಳ್ಳಮೆ ಅನ್ಯ ಬಸ್ಸಾ ಬಾಳೆಮಡಿದೊಳ್ಕೊಡುಗುಮ್ (ಎಳ್ IX (೪). ಸಂಗಸೂ. ೦೩೦-೩೦ ; ೧೩೩) ; ಭವಸವಾಸಿಗರಂ ಕರಂದವನದ ಮಡಿಯಂ ದಾಟಿ ಪೊಕ್ಕಂತೆ ಮಾಡಿ (ಪಮೋಷ್ಮ. ೭-೧೩) ; ಮಡಿಯೆಂಬುದು ಪರುಗದ ತಾಣದೊಳ್ (ಕ್ಕಾಗಾ. ೨೫); ಬದುವನ್ನು ಒಡ್ಡದು ಮಡಿಗೆ ನೀರು ಬಿಟ್ಟರು (ಶಪ್ಪ. ೬-೦೩). 'ನೆಲ್ಲುಮಡಿ' ಪರಾ. (ಗು). ೧೦. ಅನೆಯ: 'ನಾಲ್ಕಡಿ' ಪರಾ.

ಮಡಿಮಡಿ೩ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಮುನ್ನೂ ಪೆತ್ತಮನಜಿಯದಿನಂತವತ ದಾಯಮುನಾಡೆ ಮಡಿಮಡಿಗುಡುವುದುಂ (ಸಂಕಾ. ೬-೬೦ ಪ). ಮುಡಿ ಅಡಿಗೆ = ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಮೈಲಿಗೆಯನ್ನೂ ಬೆರಸದೆ ಮಾಡುವ ಅಡಿಗೆ: ಮಡಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಅಡಿಗೆ: ಮಡಿಅಡಿಗೆಯ ಮಾಡಿದನೆ ಅಕ್ಕ ಗುರುವಿಗೆ ನಾನೀಗ ಕಡಮು ಪಾಡೆ (ಪಾಂಚಾ. ೬೬-೨). ಮುಡಿನೀರು = ೧. ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಪಾಕಕೊಳ್ಳುವ. ಯಾವ ಮೈಲಿಗೆಯೂ ತಗಲದ ನೀರು; ಪೋಲುನೀರಿಂ: ಒಳಗ ನಡೀರಿ ಸುಂದರಕ್ಕ. ಮ್ಯಾಲೆ ಮಡಿನೀರು ಬೇಕಾದರೆ ನಮ್ಮ ಅತ್ತೆಸುವರು ಪಾಕತಾರ (ಕೃಪ. ೦೫). ೨. (ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಮೈಲಿಗೆಯೂ ಸೋಕದಂತೆ) ಮಡಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಡುವ ನೀರು: ಹಿತ್ತಾಳೆ ಬಿಂದಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಡಿನೀರು ತುಂಬಿಟ್ಟದ್ದೇಜೆ (ಕೃಪ). ೩. ಮುಟ್ಟಾದ ಮೇಲೆ ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಹಾಕುವ ನೀರು. ಮಡಿಯಾಗು = ೧. (ಬಟ್ಟೆಯು ಒಗೆದು) ಶುಭ್ರವಾಗು; ಶುದ್ಧವಾಗು: ಮಡಿಯಾದ ಸೀರೆಯನುಡುವಂತೆ ಮದುವೆಮಾಪಳಂ ಮನೆಗೆ ತರ್ಪಂತೆ (ಪಚಾರಾತ್ಮ. ೦೯-೨) ; ಮಾಸಲು ತೊಳೆದು ಮಡಿಯಾದ ದುವ್ವಟಿದಂತೆ (ಸಚ್ಚಾ೨. ೦೦-೨೦). ೨. ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಮೈಲಿಗೆಯನ್ನೂ ಬೆರಸದಿರು: ಭವಾನಿ ಮುಂಜೆ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆ ತಾನೇ ಮಡಿಯಾಗಿ ಅಡಿಗೆಯನ್ನು ಮಾಟ್ಟಿ ಬಡಿಸುವುದು (ಕೊಸ್ಮೂ. ೩೩). ೩. ವಿಧವೆಯು ಕೇಶ ಮುಂಡನೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಮಡಿಯೂಗುವ ಹಾಳುಕಲ್ಪನೆ ನಿಸ್ಸ ತಲೆಮುಲ್ಲೂ ಸುಳಿಯಿತೇನು? (ಸಬೋ. ೫೦೭). ಮಡಿಯುಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು = (ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ) ಒಗೆದು ಶುಭ್ರಮಾಡಿದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸು.—ಕೊಡು: ಮಂಗಮಿಗೆ ಮೈ ತೊಳೆದು ಬಟ್ಟೆ. ನಾನೂ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ಮಡಿಯುಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ಕೊಸ್ಮೂ. ೫೦). ಮಡಿಹಿಡಿ = ೧. ಏಕಾದಶಿಯಂದು ಶುದ್ಧೋಪವಾಸ ಮಾಡಿ. ಸ್ವಾಮಿಗಳಿಂದ ಮುದ್ರಾಧಾರಣೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ಪರಿಶುದ್ಧ ವಾಗು: ಅವಳನ್ನೂ ಮಡಿಹಿಡಿದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಮನೆಯ ಹಿರಿಯರು ಅದಳು ಮಾಡಿದ ಅಡುಗೆ ತಿನ್ನುವಂತಿಲ್ಲ (ಕೃಅ). ೨. (ಗಂಡನ ಮರಣಾನಂತರ ಹೆಂಡತಿಯು) ಕೇಶಮುಂಡನೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಸ್ತ್ರೀ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾದ ಕೂದಲನ್ನು ತೆಗೆಸಿ ಮಡಿ ಹಿಡಿದವಳ ಧರ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯು ಏಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದಾಗಿರಬೇಕು (ಪಚುಣಾ. ೩). ೩. ಸ್ತ್ರೀಯಲು (ಮಧ್ಯ ವಯಸ್ಸಾದ ಮೇಲೆ) ಭಾದ್ರಪದಮಾಸದ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ಪಂಚಮಿಯಂದು ಬರುವ ವ್ರತ (ಋಷಿಪಂಚಮಿ) ವನ್ನು ಆಚರಿಸಿ, ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಮೈಲಿಗೆಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸು. ಮಡಿತೊಳಪು = (ಬ್ರಾಹ್ಮಣವರ್ಗದಲ್ಲಿ) ಗಂಡ ಸತ್ತನಂತರ ಕೇಶಮುಂಡನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡಪಳು: ಗೋದಾವರಮ್ಮನೂ ದುಮುನಕ್ಕನಂತೆ ಮಡಿತೊಳಪು (ಕ್ರಕ್ಕ. ೦೪೧).

[< ಮಡಿ೨. / ತಮಿ. ಮಟ ; ಕೋದ. ತುಳು. ತಲು. ಮುಡಿ]

ಮುಡಿ೩ 'ಮಡ್ಡ' ನೋ.

ಮಡಿಕಟ್ಟು (ನಾ). ನೀರಾವರಿಭೂಮಿ; ಬದುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. ಮಟ್ಟಪಾಟಿ ನೆಲ: "ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಭೂಮಿ" (ಶಾಸೋ. ೨೮) : ಕಂಡುಭೂಮಿಯಮಾಗಿ. ಮಡಿಕಟ್ಟು ನೆಲವಾಗಿದ್ದರೆ ಮೊದಲು ಎಳ್ಳು ಬಿತ್ತಿ . . . ಭೂಮಿಯು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಬಿತ್ತಬೇಕು (ಕೃಬಿಕ್ರ. ೫೬). [ಮಡಿ + ಕಟ್ಟು೩]

ಮಡಿಕಾಡು (ನಾ). = ಮಡಿಕಟ್ಟು (?) : ತಾಲೂಜಿಬುರ್ಗ ಎರಿಕಾಡು ಇಪ್ಪರ್ತ್ತೈವತ್ತಮ್ಮರು ತಲೆವರಿದೊಳು ಐವತ್ತು ಮತ್ತಕ್ಕೆಸುಕಾಡುಂ ಕೀಬ್ಕೆಜೆ ಮೂವತ್ತರ್ಮಡಿಕಾಡುಂ ಉಳ್ಳರ್ತ್ತವಂ ಕೆಲಿಪುಂ ಕೆಲಗೆ ಮತ್ತರ್ತಯುಂ ಇಪ್ಪತ್ತೊರ್ಮಾಣ್ಗಮುಂ ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ (ಕಾಇ. IX-೫. ೫೬-೬: ೨). [ಮಡಿ೩ + ಕಾಡು]

ಮಡಿಕಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಿ: ನವಿರಿನ ಗರಿ. ಮಡಿ ಕಾಯಿ. ಹಸ್ತಿಯ ಬೀಜ. ಆಡಿನ ಕೂದಲು. ಕುಬೇವಿನ ಎಲೆ. ಕಾಳು ಮೆಣಸು, ಇಂಗು, ಬೆಲಗುಳ್ಳದ ಕಾಯಿ. ಜಟುಮಾಂಸಿ, ಬಜೆ. ತುಪ್ಪ ಇವನ್ನು . . . ನಾಲ್ಕಾರು ನಿಮಿಷ ಹೊಗೆಹಾಕುವುದು (ಕಾಪಾ. ೬).

[ಮಡಿ ? + ಕಾಯಿ೩ (< ಕಾಯ್)]

ಮಡಿಕೆ೧ (ನಾ). ೧. ಸುಕ್ಕು; ನೆರಿಗೆ: ಆತ್ಮನು ದೇಹದ ಬಟ್ಟೆ ಒಂದು ಗಳಿಗೆ ತೊಲಗಿರಲು ಆ ದೇಹ ಮಡಿಕೆಯಾಗಿ ಹುಳಿತು ನಾಯಿ ನರಿ ತಿಂಬ ಕಾರಣ ನಿಮ್ಮ ದೇಹ ಅಪವಿತ್ರ ಕಾಣಿರೊ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೭೭-೩೦೯) ; ಕೂತುಕೊಂಡರೆ ಚುಣ್ಣಕ್ಕೆ ಮಡಿಕೆ ಬೀಳುವಷ್ಟೆ (ಅಕ್ಕಮ. ೨೬). ೨. ಮಡಿಸಿದುದು; ಪದರ: ಕಕಾರಕ್ಕೆ — ಮಡಿಕೆ, ಪಡಿಕೆ, ಕಾಣ್ಕೆ (ಹಾಂದ. ೨೦೦ ಪ್ರದೀ); ಆನಂತರ ರುಮಾಲಿಗೆ ಕೈಹಾಕಿ ಮಡಿಕೆಯಿಂದ ಒಂದು ಕಾಗದವನ್ನು ತೆಗೆದು. . . ರಾಣಿಯವರ ಕೈಗೆ ಕೊಟ್ಟ (ದಾಂಪ್ರ. ೩೯). ೩. ತುಂಡು; ಸೀಳು: ಭಾಗ: ಭೀಮನು ಅವನನ್ನು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬೋರಲಾಗಿ ಕೆಡವಿ . . . ಅವನನ್ನು ಎರಡು ಮಡಿಕೆಯಾಗುವಂತೆ ಮುರಿದು ಬಿಟ್ಟನು (ಕಚಣ. ೧೪).

[ಮಡಿ೩ ~ — ಕೆ./ ತುಳು. ಮುಡಿಕೆ]

ಮಡಿಕೆ₂, ಮಡಕೆ₂, ಮಡಿಗೆ₂ (ನಾ). ೧. ಉಳಿಮೆಯ ಒಂದು ಸಾಧನ; ಕುಂಟೆ ; ಹಲುಬೆ : ಏಗಲು ಮಡಿಕೆ. . . ಪೊಗಸು ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರಕ್ರಮದಂತೆ ಅನುವಾಗಿಯೂ ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು (ಕೃಷಿಕ್ರ. ೫೦): ಮೇಳೆ, ಕುಂಟೆ, ಕೂರಿಗೆ, ದುಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಭೂಮಿಯನ್ನುಳುವ ಸಲಕರಣಿಗಳೂ. . . ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದುವು (ಶಬ್ದಸಾ. ೧೩೦). ೨. ಏಗಿಲಿನ ಹಿಡಿಕೆ : (ಕೃಷಿಸಂ. ೦೬). **ಮುಡಕೆ₂** : ೧. ಮುಡಕೆ ಕೂಜಿರೆ(ಗಳಂ) ಮೊಂದೆ ಪರಿಯಲಿ ಪೂಜಿಸುವುದು (ಜಟ್ಟಿಪು. ೯-೨೯ ಪ). **ಮಡಿಗೆ₂** : ೧. ಮಡಿಗೆ [ಪಾಣಿ. ಮಡಕೆ, ಮಡಿಕೆ]ಗೆ ಸಂದ ಕೂಜಿಗೆಯು ಭಗ್ನತೆಯಿಂ ನಿಜಗೋತ್ರಜಾವಿ (ಜಟ್ಟಿಪು. ೯-೩೦). [ದೇ.ಪ ತೆಲು. ಮಡಂಕ್]

ಮಡಿಕೆ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ.–ಜಮಿನು : ಯಾ ಸ್ಥಳಾಂತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಬೆದ್ದಲುಗೆಯುವಂತ್ತ ಮಡಿಕೆ ೧೬ ವರ್ತ ನೆಲ್ (ಎಳ. XI. ಸಿಂಡುಪ. ೫೮-೦೯; 1580) ; ವಿಂಗಡಿಸಿದ ವಿವರ ಮಡಿಕೆಯಿಂದ ಭತ್ತ ಖಂ ೩೨ (ಎಳ. VI. ಕೃಂಗೇರಿ. ೦೦-೩೨ ಕ್ರಿಪ; 1653); ದೊಡ್ಡಗಿರಿಯನು ಮಡಿಕೆಹೊಲಾ ಸಾಲದು ಯಂದು ಅಂಸರಾಗಿ (ಎಳ. XII. ಶಾಂಗಿ. ೬೦-೦೦; 1705). [< ಮಡಿ₂]

ಮಡಿಕೆ₄ 'ಮಡಕೆ' ನೋ.

ಮಡಿಕೆಗೆಯ್, ಮಡಿಕೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಡಿಚು ; ಮಡಿಕೆ ಮಾಡು : ಪಾವುತಮಂ ಕುಡುವೆನೆಂದು ಪೊದೆವ. ಬಂಗಮುಂ ಬಿಮುತ್ಸರಿಗೆಯಂ ಮಡಿಕೆಗೆಯ್ವಿನಂ (ಪಾಪ. ೬-೦೬ ಪ). **ಮಡಿಕೆಗೈ** : ೨. ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು : ಭರತಂ ತಿವಿಗಳಂ ಮಡಿಕೆಗೈಯೆ (ಅಜಿತ. ೨೨-೦೨).

[ಮಡಿಕೆ₁ + ಕೆಯ್₁]

ಮಡಿಕೆಗೈ 'ಮಡಿಕೆಗೆಯ್' ನೋ.

ಮಡಿಕೆದಲೆ (ನಾ). ಪದರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಗಾಢವಲೆ ಗೂಢವಲೆ ಮಡಿಕೆವಲೆ ಮಂದಾನವಲೆದು ಹೊಜಿಗಳ ಬೇಡವಡ ನೆರೆದುದು (ಪಾಪ. ೬-೮). [ಮಡಿಕೆ₁ + ಬಲೆ₁]

ಮಡಿಕೋಲು (ನಾ). (ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮೈಲಿಗೆ ಆಗುವುದೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ) ಮಡಿಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಪರವಲು ಅಥವಾ ತೆಗೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಉದ್ದವಾದ ಕೋಲು : ಜಾಗಿಲಲ್ಲಿನ್ದ ಮಡಿಕೋಲನ್ನು ತೆಗದುಕೊಂಡು ಅವನು ಬೀದಿಗೆ ಹೊರುಟನು (ಗರುಡ. ೧೦); ಮಡಿಕೋಲೊಳಹುದೊಂದು ಬಡಮೈಯೊಳಹುದೊಂದು ಇಲ್ಲಿಸಗುಡೆ ಮೂರಪೆಯದು (ತಂತ್ರವೇ. ೦೬೯-೩೪). [ಮಡಿ₂ + ಕೋಲು₁ (< ಕೋಲ್₁)]

ಮಡಿಗದ್ದೆ (ನಾ). ಜಮ್ಮಿಕವಾಗಿ ಭಾಗ ಮಾಡಿರುವ ಗದ್ದೆ : ನಾಡ ಗೌಡರ ಮಡಿಗದ್ದೆ. . . ವಿಷ್ಣ ಕಣ್ಣ ತುಂಬಲಾರವೆ (ಜಟ್ಟಿಪು. ೩೩). 'ಗದ್ದೆ ಮಡಿ' ಪರಾ. [ಮಡಿ₂ + ಗದ್ದೆ (< ಗಜ್ಜೆ)]

ಮಡಿಗಿಂಟು (ನಾ). ಶುಭ್ರವಾದ ವಸ್ತ್ರ : ಮಡಿಬಟ್ಟೆ; ಬೌಕ : ಅಪ್ಪಾಜಿಯು ಮುಖ ತೊಳೆದುಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಮಡಿಗಿಂಟಿದಿಂದ ಅವರ ಮುಖವನ್ನು ಒರಸಿ. . . ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದೆ (ತೀಂಶಾಕೃ. ೦೩೩).

[ಮಡಿ₂ + ಗಿಂಟು]

ಮಡಿಗಿವಿ (ನಾ). ಮಡಿಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಿವಿ ; ಮುದುಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಿವಿ : ಕೊಂಕುಗುರ ಮಡಿಗಿವಿಯು ಕಡಿಗಣ್ಣುಳ. . . ಗಬ್ಬನಾಯ್ಗಳ ಹಾಸ ನುಗಿದು ಬಿಡೆ (ಕೃಪಾಶಾ. ೨೨-೩೭). [ಮಡಿ₂ + ಕಿವಿ₂]

ಮುಡಿಗುರುಳು (ನಾ). ಕೊಂಕಕೂದಲು ; ಮಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಕೂದಲು: ಮಡಿಗುರುಳ ಮೈಸಿರಿಯ . . . ಹೊಂದೊಡಿಗೆಗಳ ಕಮಾನಿಯನೈತಂದೆಱಗಿದನು ಪದಕೆ (ಪಾಣಿ. ೬-೮-೦೬).

[ಮಡಿ₁ + ಕುರುಳು₁ (<ಕುರುಳ್₁)]

ಮಡಿಗೆ₁ (ನಾ). ಮಾಳಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಗೋಡೆ ಕಟ್ಟಲು ತಳಪಾಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರದ ಚೌಕಟ್ಟು : ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಗದ್ದಿಗೆಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಕಂಬುಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಮೇಲೆ ಮಡಿಗೆಯನ್ನು ಪೇರಿ ಮೊದಲನೆ ಅಂತಸ್ತು ಮಾಡುವರು (ಶುಂಪಾಯು. ೧-೦೦೬).

[ಮಡಿ₂ + – ಗೆ]

ಮಡಿಗೆ₂ 'ಮಡಿಕೆ₂' ನೋ.

ಮಡಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶುಭ್ರಮಾಡು ; ಸ್ವಚ್ಛಪಡಿಸು : ಮಡುವಾಗು ನಲ್ಲಮ್ಮ ಒಕ್ಕಲಿಹ ಮಡಿವಳಿತಿ ಮಡಿಗೊಳಿಸೆನ್ನೆಂದೆ ರಾಮಭದ್ರಾಮ (ಅಧ್ಯ. ೪೫-೨೮); ನಿರ್ಜರರ ನಾಯಕನ ಅಣ್ಣ ದಶಾತ್ಮಯನ ಮನವನ್ನು ಮಡಿಗೊಳಿಸು ಮೇರೆವರಿದು (ಪಜಿಲಕ್ಷ್ಮೀ-೨೪) [ಮಡಿ₂ + ಕೊಳ್₁+ – ಇಸು₅]

ಮಡಿಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಶುಭ್ರವಾಗು ; ಸ್ವಚ್ಛವಾಗು : ಮತ್ಸ್ಯಳಿಗೆರವಾಗ ಮನ ಮಡಿಗೊಳುವುದು ಕಾವ್ಯಗಂಗೆಯ ಬಿಂದುವಿಳಿದು(ಜಂಜಾಪ. ೩೫-೩೮).

[ಮಡಿ₂ + ಕೊಳು₁ (<ಕೊಳ್₁)]

ಮಡಿಚೀಲ (ನಾ). ಪದರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚೀಲ : ನೊಸಲೊಳಗಿಟ್ಟ ಗಂದವ ಮಡಿಲೊಳಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಮಡಿಚೀಲವ ಹಡಗಂಡಂದ ಕಟ್ಟಿಗಂದರು ತಿಪರಲ್ಲಿ (ಅಂಪಾ. ೬-೦೦). [ಮಡಿ₂ + ಚೀಲ./ತಮಿ. ಮಟಿಚಿಲ್ಲೈ. ಮಟಿಪ್ಪೈಲ್ಲೈ; ತುಳು. ಮಡಿಚೀರವು]

ಮಡಿಚು, ಮಡಚು (ಕ್ರಿ). ಮಡಿಕೆ ಮಾಡು : ಮಡಿಸು : ಲೀಳ್ಕಪ ಮಡಿಜಾಗ ಕಂಡ ನಿವಾ ಮಸಸ (ಹರಿ. ೦೬) ; ಅವನ ಕಿವಿ ಮತ್ತು ಬಾಯಿ ಎರಡನ್ನು ಒಳಗೆ ಮಡಿಚಿ ಹೊರಿದುಬಿಟ್ಟರೆ ಎರಡು ಆತಂಕಗಳು ಇಲ್ಲದಂತಾಗುತ್ತದೆ (ಕಂಚಿ. ೭೬). **ಮಡಚು** : ರೆಳ್ಕ ಮಡಚಿದಲಂಪು ಬೆಂಬಸುರ ಸೊಂಪು ಹಸುರು ಹೊಲದುಸುರಾಗಿ ಬೀಸುತಿರೆ ತಂಗಾಳಿ (ಶಾಂಅಪ. ೩೬-೦೦೩); ಲುಟ್ಟಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಪರೋಟದ ಮೇಲೆ ಡಾಲ್ಡ ಸವರಿ. . . ಅರ್ಧದಿಂದ ಮಡಚುರಿ (ಅಮಾಗೌ. ೭೦೫). [ಮಡಿ₂+–ಚು₁./ತೆಲು.ಮಡುಚು]

ಮಡಿಪು₁, ಮಡಪು, ಮಡುಪು₁, ಮಡುಹು₂ (ಕ್ರಿ). ಕೊಲ್ಲುಃ ಸಾಯಿಸು; ಸಂಹರಿಸು : " ಮಡಿಪು – ಮರಣಕರಣೇ (ಕೊಲ್ಲು) " (ಕವಿಮಾ) ; ವೀರಮಾಜಿಯೊಳ್ವೀವನಾಟ್ಯಮಿದು ಮಡಿಪಿದೊಂ ಪಾಣ್ಡವನ್ (ಎಳ. XI. ಕಕ್ಕಯ. ೩೬-೩೭; ೩೭೧); ಎಲ್ಲರಿಗೆಳೊಳಂ ಪ್ರಾಣಗಳಂ ಮಡಿಪದೆ ಪೋಯಿಸದೆ ಕಾವುದೆಯಂ ಜ್ಯೆನಂ (ಜಟ್ಟಿಪು. ೩-೬). **ಮಡಪು**: ಮುಟ್ಟಿದರ್ ಕೆಡಪಿದರ್ ಕೊಡಪಿದರೀ ಮಡಪಿದರ್ (ಶಾಪ್ರ. ೩೦-೧೩); ಅವನ ಕಾಲ್ಬಳೆರಡನು ಪಿಡಿದು. ನಧಕ್ಕೆತ್ತಿ ನೂಲು ಹೋಳಪ್ಪಂತೆ ತಿಜ್ಜನೆ ತಿರುಗಿಸಿ, ಅಡಿಗಡಿಗಪ್ಪಳಿಸಿ ಮಡಪಿ ಮಾಣ್ದನು (ಶಗೂ. ೦೦; ಜಟ್ಟಿಪು). **ಮಡುಪು₁** : ಬಜ್ಜಳನ ಪಜಿಮಂ ಮಡುಪಿ [ಪಾಣಿ. ಪಿ] ನುತಿಸೆ ಮಂಗುಳ್ದಸುವನಿತ್ತು (ಕೆಬಪ್ರ. ೦-೦೬); ಮುನಿವರ ಕೇಳಿಂದು ಮೋಸದೋಳ್ ನಿನ್ನ ಮನೆಯ ಧೇನುವ ಮಡುಪಿದೆನು (ಶಾಕ್ಷ. ೩-೨೫). **ಮಡುಹು₁** : ಹತ್ಕುತಲೆಯ ರಾವಣನ ಒಂದೆ ಅಂದಿನಲಿ ಮಡುಹುದ (ಜಪಾ. ೬೫); ಭಕ್ತವತ್ಸಲನೇಪರಿಯೊಳೀ ಭಕ್ತನಂ ಮಡುಹಿದನಕಟ (ಜಪಕ್ಷ. ೨೨-೨೨); ವಿಪ್ರರ ಮಡುಹುದಾತನನಮಳ ಗುರುವಿನ ಮಡದಿಯರಿಗಳುಪಿದನ . . . ಗತಿಗಳಾಗಲಿ ರಣದೊಳೋಡಿದರೆ (ಶಾಜಾಕ್ರೀ. ೨-೮); ಮಾವನ ಮಡುಹುದ ಶಕುನ ಕಿಡಹಿವ (ಕ್ರಿಪಾಪ. ೦-೦೧೦-೯). [ಮಡಿ₁ + – ಪಿ₁]

ಮಡಿಪು₂, ಮಡುಪು₂ (ನ್ತ್ರೈ.ಪದರ; ಮಡಿಕೆ : ಅವು ಅಗಲವಾದ ಮಡಿಪುಗಳು (flaps). ಜುಟ್ಟಿ ಹೀರುವಾಗ ತಲೆ ಅಲ್ಲಾಡದಂತೆ ಅನಕಗಳಂತಿವೆ (ಅಭಿಪ. ೦೦). **ಮಡುಪು₂** : ೨. ಸುತ್ತಿರುವುದು ; ಸುರುಳಿ : ಖರ್ಜೂರ ವೆರವ ಸುನ್ನ ಬೆಳ್ಳೆಲೆಯಂ ಮಡುಪು ಕೊಡುವವಳಿಗದ ಜನರು ಸಭಾಸಡಿಗರ ನೋಡಿ ವಿಂದಿಸರು (ಕಾಂಪಾ. ೩-೧೩) ; ಕುಡಿನೀರ ಗಿಂಡಿ ವೀಳ್ಯದ ಮಡುಪು ಕಾಳಂಜ ಪಿಡಿದು (ಪಜಿಮ. ೦೦-೦೬). [ಮಡಿ₂ + – ಪಿ₂-/ತಮಿ. ಮಟಿಪ್ಪು ; ಮಲ. ಮಡಿಪ್ಪು: ತುಳು. ಮಡಿಪು : ತೆಲು. ಮಡುಪು]

ಮುಡಿಪೆಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ, ಓಲೆಯ ಗರಿ, ಬಿದಿರು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಮಡಿಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನಿಡುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ : ಪಾರ್ವತಮ್ಮ . . . ಒಂದು ಮಡಿಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಮ್ಮ ಕಂಕಳಲ್ಲಿ ಇರುಕಿಕೊಂಡು ಹೊರಡಲನುವಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ಚಾಂಡೂ. ೦). [ಮಡಿ$_2$ + ಪೆಟ್ಟಿಗೆ]

ಮುಡಿಮಡಿ$_1$ 'ಮಡಿ' ಪರಾ.

ಮುಡಿಮಡಿ$_2$ 'ಮಡಿ' ಪರಾ.

ಮುಡಿಮೆ 'ಮೊಡವಿ' ನೋ.

ಮುಡಿಯಿಸು, ಮುಡಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಕೊಲ್ಲಾ ; ಸಾಯಿಸು : ಮುಡಿಯಂ ಪಿಡಿದೆಬ್ಬಿಪವನಂ ಮುಡಿಯಿಸಿ ಮತ್ತವನ ಕರುಳ ಪೊಳಿಯೆಸ್ಪ ಮಡಿ ಬಿಸುವಿವೆಗಂ ಮುಡಿಯಂ ಮುಡಿಯೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೦೦) ; ವಿಸ್ತಂಶಾಂಶ ದವತಾರಮೂರ್ತಿಯಂ ಲೋಕಲುಂಟಾಕರನಾದ ಪ್ರದದೊಳ್ ಮುಡಿಯಿಸಲ್ಕೆಂದಿರ್ವ್ವದವರಾನಂತಂ ಮುಡಿಯಿಪುದು (ಪಾಂ. ೪-೬೬ ೫). **ಮುಡಿಸು**$_1$: ಸಕಲಚರಾಚರವ ಪಡೆವ ಪರಕ್ಷಿಸುವ ಮುಡಿಸುವತಿಲಲನು ಜಗದೊಡೆಯ ಶಿವನೊಪ್ಪಿರ್ದನು (ತಾಂಡಪ್ರ. ೭-೨೦). [ಮಡಿ$_1$ + — ಇಸು]

ಮುಡಿಯೊತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಬಗ್ಗುವಂತೆ ಅದುಮು : ಅಮ್ಮ ಪಾಪಿಸರದೀ ಪೀಪಾಗಿಳೀಪರ್ವಮಂ ಧರದಿಂದಂ ಮುಡಿಯೊತ್ತಿಂ (ಕೀಚಪ್ರ. ೦-೪೮). [ಮಡಿ$_1$ + ಒತ್ತು$_1$]

ಮುಡಿಲ್, ಮುಡಲು$_2$, **ಮುಡಿಲು**$_1$ (ನಾ). ೧. ಸೀರೆ, ಉತ್ತರೀಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಎದೆ ಮುಚ್ಚುವ ಭಾಗ ; ಉಡಿ; ಸೋಗಿಲು : "ತೆರೆಪೊಡೆಮೊಲಂ, ಸೋಗಿಲೆಂದುಂ ಮುಡಿಲ್" (ಗಣಿ. ೬೬-೬೬); ತನ್ನ ಮುಡಿಲೊಳ್ ಮುಚಿಕೊಂಡಿರ್ದ ಜಾಳಿಗೆಯ ರತ್ನದೂರ್ಮಿಕೆಯ ಮುಜ್ಜೊಳ ಪವೀತಮನಿರಿಸಿ (ಕಬ್ಬಳಿ. ೫-೧೬). **ಮುಡಲು**$_2$: ೧. 'ಮುಡಲುತುಂಬು' ಪರಾ. **ಮುಡಿಲು**$_1$: ೧. ಅವಳು ಪಾಗೆ ಹೋಗಿ ಹೀಗೆ ಮುಂದೆ ಅವಳ ಮುಡಿಲು ತುಂಬಾ ಸೊಪ್ಪು ಮುಡಿ ತುಂಬಾ ಹೂ (ಪಂಚಾಕ್ಷ. ೦). ೨. ತೊಡೆ : ಆ ಬಾಲಕಿಯು ತನ್ನ ತಾಯಿಯ ಮಡಿಲಲ್ಲಿ ತಲೆಯನ್ನಿಟ್ಟು . . . ಅಳಲಾರಂಭಿಸಿದಳು (ಮಂಚಿ. ೦). ೩. ಪಶುಗಳ ಯೋನಿ : ಊರ ಪೊಲದ ಮೇದ ಬಸವ ಕಾಡ ಕಟ್ಟಿಯ ನೀರ ಕುಡಿದು ಕಡಿಯಲಿಟ್ಟ ಪಶುವಿನ ಮಡಿಲ ಮೂಸಿ . . . ಕ್ರೀಡಿಸುವಂತೆ (ಶಿ೨ಚಿ. ೪೦-೦೦೨). ೪. ಪ್ರದೇಶ ; ಪ್ರಾಂತ ; ಜಾಗ : ಶಿವರಾತ್ರಿಗೆ ದೇವರಿಗೆ ರಂಗಪೂ × × ಗೆಣಾ ಪೊಳಗಂಣ್ಣ ಸುತ್ತಾ ಮಡಿಲಲು ಉದಯಪುರಿಯರರ ಅಯನ ದೀವಿಗೆ (ಕೌಷ. IX – ii. ೧೮೬-೦೩; 1364) : ಪೂಡಡೇರಿ ಮನೆಯ ಕಟ್ಟಿ ಒಕ್ಕಲಾದ ಬಳಿಕ ದೇವ್ಯಿ [ದೆ]ವ್ಯಾಪ್ಯವ [ತಂ]ಡಣ ಮಡಿಲ ಸಂತದಿಂದ ಬಡಗಣ ಅಗಸ್ಯಂ (ಕೌಷ. IX-ii. ೧೮೬-೨೯ ; 1488). ೫. (ಆಲಂ) ಆಶ್ರಯ ; ನೆಲೆ : ಪ್ರಕೃತಿಪು ಮಡಿಲಿಸಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದಳು (ಶಾಕ್ಯ. ೪೪) ; ನಿಷ್ಕಾನಂತ ಆಗುಂದೆಯು ಮಡಿಲಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಬೆಳೆದು . . . ಒಕ್ಕಲಾತನ ಮಾಡಿದ್ದವನು (ಹಾಬಸಿ. ೨೫೬). [< ಮಡಿ$_2$ / ತಮಿ. ಮಡಿ; ತುಳು. ಮಂಡಿ; ತುಳು. ಮುಟ್ಟಿಲ್]

ಮುಡಿಲಕ್ಕಿ (ನಾ). (ಶುಭಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ) ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಉಡಿಗೆ ತುಂಬುವ ಅಕ್ಕಿ, ಬೆಲ್ಲ, ಕುಪ್ಪಸದ ಖಣ, ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವು ; ಉಡಿಯಕ್ಕಿ : ಬಾಣಂತಿ ಅಕ್ಕಯ್ಯ ಮುಂದಾಕ್ಕೊಂ ಗುತೀಮ ನಾನು ಪಿಡಿದಿದ್ದೆ ಮಡಿಲಕ್ಕಿ ಅಚ್ಚಿನ ಬೆಲ್ಲ (ಜಾತಕ. ೬೭); ಮಡಿಲಕ್ಕಿ ಹುಬ್ಬುಸಿಕೊಂಡು ಸಡಗರದಿಂದ ಹೊರಟ ಹೆಣ್ಣು (ಪಪ್ರಕ್ಷ. ೨೦೩). [ಮಡಿಲ್ + ಅಕ್ಕಿ$_1$]

ಮುಡಿಲು$_1$ 'ಮಡಿಲ್' ನೋ.

ಮುಡಿಲು$_2$ 'ಮಡಲ್$_2$' ನೋ.

ಮುಡಿಲುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಪೆದೆಯಂತೆ ದಟ್ಟವಾಗಿರು : ಒಡೆಜಾವ ಭರದಸಾ ಬಂಧಿಸಿದ ಮುಡಿ ಕೆದೞದುದಾ ಬಂಧಕೆಯ ಒದವಿ ಮಡಿಲುಗುಟ್ಟದವೀರ್ತಿ ವಲ್ಲರಿ ಹೊದಜುಗೆದಜುವಂದೆದೊಳು (ಪಜಿಪು. ೦೪-೧೦).

[ಮಡಿಲು$_2$ (<ಮಡಲ್$_2$) + ಕಟ್ಟು$_{11}$]

ಮುಡಿಲುತುಂಬು 'ಮುಡಿಲುದುಂಬು' ನೋ.

ಮುಡಿಲುದುಂಬು, ಮುಡಲುತುಂಬು, ಮುಡಿಲುತುಂಬು (ಕ್ರಿ). ಹುಟ್ಟು ಮತಿಯಾದ ಹಾಡುಗಿ. ಪುದುವಗಳು. ಜೊಚ್ಚಲುಗರ್ಭಿಣಿ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಉಡಿತುಂಬು. — ಮಡಿಲಕ್ಕಿ ಹಾಕು : ಪೆಟ್ಟಿಗೆದುಬ್ಬಿ ತಂದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಮಡಿಲುದುಂಬುಕ್ಕಾರೆ (ಪಪ್ರಕ್ಷ. ೫೩). **ಮಡಲುತುಂಬು** : ಐದು ಫಲಗಳಂ- ಸುವಾಸಿನಿಯರ ಕೈ ಮುಟ್ಟಿಸಿ ರಾಗಮು ಮಡಲುತುಂಬಿ (ಕಾಂಡಿ. ೩೦-೪); ಒಂದಚ್ಚು ಬೆಲ್ಲ ಎರೆ ಅಡಿಕೆ ಇಷ್ಟನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಹುಡುಗಿಗೆ ಮಡಲುತುಂಬಿದರು (ಹುಕ್ಕ. ೦೨). **ಮುಡಿಲುತುಂಬು** : ಮೈನೆರೆದಾಗ ಮುಡಿಲುತುಂಬುವ ಪದ್ಧತಿ ಕೆಲವೆಡೆ ಕಾಣಬರುತ್ತದೆ (ಕರ್ನಾಸಾ. XII. ೧೦೦೯).

[ಮುಡಿಲು$_2$ (<ಮುಡಿಲ್) + ತುಂಬು$_1$]

ಮುಡಿವಂತ (ನಾ). ಮತೀಯ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾಗಿ ಪಾಲಿಸುವವನು ; ಹೊಸಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪದವನು : ಪ್ರಾದುಶಃ ಯಾವುದೋ ಕೆಲವು ಮಡಿವಂತರಾದ ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮರ್ಗ ಮಾತ್ರ ಅದನ್ನು ತರಿಸಿ ಓದುತ್ತಿದ್ದರೇನೋ (ಒಂಡಿ. ೫); ಮಡಿವಂತರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದ ಪಾನು ಪಂಚಮಪಾಪಾತಕಗಳಲ್ಲಿ ಕುಸ್ತಿ ನೋಡುವುದೂ ಒಂದೆಂಬಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಪಾಳ. ೭೫).

[ಮಡಿ$_2$ + — ವಂತ]

ಮುಡಿವಂತಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಶುಭ್ರಗೊಳ್ಳುವುದು : ನಿರ್ಮಲವಾಗುವುದು: ಎರಡು ಮೂರು ಬಕ್ಕಟು ನೀರಾದರೂ ಅವನ ಮಡಿವಂತಿಕೆಗೆ ಸಾಕಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಗಂಸಂ. ೦೭). ೨. ಹೊಸ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪದಿರುವಿಕೆ ; ಆಚಾರವಂತಿಕೆ ; ಸಂಪ್ರದಾಯನಿಷ್ಠೆ : ಅವರು 'ಮಡಿವಂತಿಕೆ'ಯ ಮಹೋಭಾವವನ್ನು ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದ ಮುಟ್ಟಾಗದೂ ಸಡಿಲಿಸದೇಇರುತ್ತದೆ (ಪಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ರ. ೦೮೨); ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮಡಿವಂತಿಕೆ ದೊಂಬುದು ವಿಷ್ಣರ ಮಟ್ಟಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗದು (ಜಾಜಾಜ. ೦೦೨).

[ಮಡಿವಂತ + — ಇಕೆ]

ಮುಡಿವಂತೆ (ನಾ). ಸಂಪ್ರದಾಯನಿಷ್ಠಳಾದ ಹೆಂಗಸು : ಅನುಸೂಯೆ ಬಾಳ ಮಡಿವಂತೆ ಹೆಂಗಸು (ಒಂಡಿ. ೦೩೩). [ಮಡಿವಂತ + — ಎ$_3$]

ಮುಡಿವರ್ಗ (ನಾ). ೧. ಒಗೆದ ಬಟ್ಟೆಗಳ ರಾಶಿ ; ಶುಭ್ರವಸ್ತ್ರಗಳ ಸಮೂಹ : ಮಡಿವರ್ಗಮಂ ಗೋಪರ್ಕ್ಕೆ ಸೂಜಿಗೊಬ್ಬಿಸಗಪೊಟ್ಟಿಯುಂ ಪುಯ್ಯರಿಯಿಸೆ ಪೊಲಲಂ ಪುಯ್ಯರಿಯಿಸಲೆಂದು ಪುರುಜೋತ್ತಮನಾ ಪುರದ ಗೋಪುರಮಂ ತಾಗೆವರೆ (ಅರಣ್ಯ. ೬-೦೦ ೫). ೨. ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆಗಳ ರಾಶಿ : ಮಣಿ ಮಡಿವರ್ಗ ದೂರ್ವಾಂಕುರ ಸಿತಾಕ್ಷತ ಧವಳ ಸರ್ಜವ ವರ ಫಲಾವಳಿಯ ಕರಿಸಿವನು (ಕುಮ್ಮ. ೦-೨೪); ಮೌಲದೊಡಿಗೆಯು ತೊಡಿಸಿ ಪ್ಯುದುತರದ ಮಡಿವರ್ಗಮಂ ಪಾಸಿ (ಶಾಂಪ್ರ. ೬-೬). [ಮಡಿ$_2$ + ವರ್ಗ]

ಮುಡಿವಸಲೆ (ನಾ). ಒಗೆದ ಬಟ್ಟೆ; ಶುಭ್ರವಾದ ವಸ್ತ್ರ : ಮಡಿವಸನ ವನುಟ್ಟು ಪೂರ್ವದ್ದಗಿಸಿಯ ಮುಡಿಯೊಳು ಹೊತ್ತ ಹೊಂಗಳಸ ನಿಡಿನಿಂದ ರಥದ ಮೇಲಣರ್ತಿದ ರತ್ನಗನ್ನಡಿಯಂತೆ ಸೂರ್ಯ ಮೂಡಿದನು (ಕೀಚಪ್ರ. ೦೬-೦೦೯); ಪುಷ್ಪನಂಗೈಯ ಮಡಿವಸನಮಂ ಧರಿಸಿ (ಪಂಚಪಾ. ೦೬-೩೦). [ಮಡಿ$_2$ + ವಸನ]

ಮುಡಿವಸಲೆ, ಮುದವಸಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಸಲೆ : "ಮಡಿವಸಲೆ—ವರುಣ. ವರಣ. ಸೇತು. ತಿಕ್ತಶಾಕ. ಕುಮಾರಕ" (ಜಾಜಾಜ.೨). ಮುದವಸಲೆ: "ವರುಣಃ . . . ಕುಮಾರಕಃ—ಶಿ ವಸಲೇಗಿಡ. ಮದವಸಲೇ

ಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೧೦೭); ಪಿಟ್ಟಿಗೆ . . . ಕರ್ಣಕೂಲಮ್ಮಳಿಗೆಕ್ಕೆಯು ಮೂಲಗೆಯಾವುಂದಲಗೆಯು ಮುದ[ಪಾಣಿ. ಮುರ]ಮಸಲೆಗಳ ದರದೊಳೊಂದಂ ಕವಿಯೊಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ೯-೬೬). [ಮುಡಿ$_2$+ಬಸಲೆ$_1$./ತೆಲು. ಮಟ್ಟುಬಿಚ್ಚಲಿ]

ಮುಡಿವಸೆ (ನಾ). ಮದುವೆ ಮುಂತಾದ ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಪೀಠ,— ಹಸೆಮಣೆ : ಇಳುಹಿದುದು ಕಮ್ಮೆಕ್ಕೆ ಪಾದ್ಮುತು ಪೊಳೆವ ಮಣಿ ಮುಡಿವಸೆ (ಪೊಂಪ. ೫-೬-೪೨). [ಮುಡಿ$_2$ + ಪಸ್ಕೆ]

ಮುಡಿವಳೆ, ಮುಡಿವಳ್ಕ, ಮುಡಿವಾಳ$_1$ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಬಗೆದು ಶುಭ್ರ ಮಾಡುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು; ಅಗಸ : ಕಮ್ಮಿಜಿ ಸೋಪನು ಮುಡಿವಳೆ ಕಾಲಗನು (ಪಾ. ಭಾ. ೫೯೮ಮು- ೬-೩೭; ೧೦೮೧); ಒಗೆಯುತ್ತು ಮಿರ್ಪ ಮುಡಿವಳನ ಪಂಂದೀ ಪಾಡಿಯುಮಾಂ . . . ಕೆಡು (ಅರ್ಥಪ. ೯-೭೫ ಪ); ಪಳ್ಕೆ—ಅಡಪಳೆಂ. ದೂಸವಳ್ಕಂ. ಮುಡಿವಳಂ (ಪಜಿಪ. ೦೮೯ ಶ್ರಹಿಪ). **ಮುಡಿವಳ್ಕ** : ಪಟು ಚಿತ್ರಾವಟಾ ಜೋಗಂ ಪುಟಿಯಂ ದೇವಾಂಗ ಮೆಂಬ ವಸನಂಗಳಪೇಂ ಗುಟಿಯಿಸಿಪಪೊಂ ಮುಡಿವಳ್ಕನ ಪುಟಿಯುತನನೆ ಪೋಲ್ತು ವಿಶದವಸನಾಂಗಕುಜಂ (ಅಜಿತ. ೫-೪೪); ಸಡಿವರ್ ಮುಜ್ಜಪಪಳ್ಕರ ಮುಡಿವಳ್ಕರ ಮಾಲೆಗಾಜಿರಂದದೆ ವಿಮಿರ್ (ಅಜಿತ. ೫-೧೦); ' ಅಡಪಳೆಂ ಪುಡವಳ್ಕಂ ಮುಡಿವಳ್ಕಂ ಸೆಜ್ಜೆವಳ್ಕಂ (ಶಾಪ್ಕ. ೩೫). **ಮುಡಿವಾಳ$_1$** : ಕಾಸಿ ಕಮ್ಮಾಜನಾದ ಬೀಸಿ ಮುಡಿವಾಳನಾದ (ಧರ್ಮ. ೫೮೪); ಸುರನಿಮಪ ಕುಸುಮವರಂಪಪ ಕಜ್ಜಿಯಂ ಮುಡಿವಾಳ ಪಾಯಿಯ್ದ ಬಸಮ್ಮಂ ಸುಟಾಗ ತೋಱೆ ದೆಜ್ಜೆದನೆ ವಿಮಲಚರಣ್ಗಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಧರ್ಮ. ೪೬-೪೬). [ಮುಡಿ$_2$ + — ವಳ್. / ತುಳು. ಮಾಡಿವೆಳೆ, ಮಡ್ಡೆಲೆ ಮಡ್ಡಲೆ; ತೆಲು. ಮುಡಿಪೇಲು]

ಮುಡಿವಳಗಿತ್ತಿ, ಮುಡಿವಾಳಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಅಗಸಗಿತ್ತಿ : ಅದಳು ಕಾಕಮ್ಮಾಪ್ಪಗೆ ಮುಡಿವಳಗಿತ್ತಿಯು ಕೆಲಸ ಒದಗಿ ಕೊಡುಪ್ಪದಾಗಿ ಹೇಳಿದಳು (ಪ್ರಹಿಪ. ೯). **ಮುಡಿವಾಳಗಿತ್ತಿ** : ಮುಡಿವಾಳಗಿತ್ತಿ ಆ ಬತ್ತಪನ್ನು ಗುಡಿಸಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ (ಪಹ್ಮಚ. ೧೬). [ಮುಡಿವಳ + — ಗಿತ್ತಿ]

ಮುಡಿವಳತಿ 'ಮುಡಿಪಳಿತಿ' ನೋ.

ಮುಡಿವಳವಕ್ಕೆ, ಮುಡಿವಾಳಪಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಆ ಪ್ರಾತಃಪೂರ್ವಪ್ರತ್ಯುಪೆಮ ನಿಶ್ಯಬ್ದತೆಗೆ ಸಿಳ್ಳಿರಿಯೆ ತೊಡಗಿತ್ತದೊಂದು ಮುಡಿವಳವಕ್ಕೆ (ತ್ರಿಷಷ್ಟಿ. ೪೫೦-೦೦). **ಮುಡಿವಾಳಹಕ್ಕೆ** : ದೊರದ ಕಣವೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಳ್ಳು ಹಾಕಲು ತೊಡಗಿದ್ದ ಮುಡಿವಾಳಹಕ್ಕೆಯು ಗಾನವು ಪುಂಜನಿಗೆ ಕೇಳಿಸಿ (ಗಾಪಚರಿ. ೮೨); ಅಡಗಿ ಕುಳಿತು ಮುಡಿವಾಳಹಕ್ಕೆಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸಿ ಪಾಡಿ ಪ್ರತ್ಯುತ್ಪರ ಗಳಿಸುಲ್ಲ (ತ್ರಿಪ್ರಚಾ. ೨೨). [← ತುಳು. ಮುಡ್ಡೆಲಪಕ್ಕೆ]

ಮುಡಿವಳಿತಿ, ಮುಡಿವಳಿತಿ, ಮುಡಿವಳ್ಳಿ, ಮುಡಿವಳಿತಿ (ನಾ). =ಮುಡಿವಳಗಿತ್ತಿ : ಪಾಣಿಗಿತಿ, ಮುಡಿವಳಿತಿ, ಭಟ್ಟಿವಳಿತಿ (ಪಾಪಚಂ. ೦೮೮ ಅಣಿ). **ಮುಡಿವಳತಿ** : ಮುಡಿವಳತಿಯು ಕಣತಿಯು- ಸೂಲಗಿತ್ತಿಯು ಸೂಳೆಯುಮು ಆಲೋಚನೆಗಂತರಂಗಕೆ ಬರಿಪದೆ ಮೇಲಜಾತಿಪುಮು ಮೇರೆಯೊಳು (ಪಾಪ. ೯-೮೨). **ಮುಡಿವಳ್ಳಿ** : ಮುಡಿಯಂ ಮುಡಿವಳ್ಳಿಯಪೋಲ್ ಬಿಪದ ಮೃತಾನ್ನಮಮೆಯಿಲ್ಲು ಪಾಣಿಗಿತಿಪೊಲ್ ಕುಡುವರ್ದಳ್ (ಶಾಪ್ಕ. ೫೩೦); ನಜಿಯಿಪರನುಲೇಪನಮುಂ ಮುಡಿಯುಂ ಮೂಲೆಯುನಪಾರ್ಕ್ಕಯೋಕದಂ ತಂದಡವಿದಡೆ ಭಟ್ಟಿವಳ್ಳಿಯು ಮುಡಿವಳ್ಳಿಯಾ ಪೂಲಗಾರ್ತಿಯುಂದದಿನೆಸಲ್ (ತಿಪ್ರಕೃ. ೦೦-೦೫೫). **ಮುಡಿವಾಳಿತಿ** : ತನ್ನವನೊಲ್ಲದ ಸರಸತಿ ನವಮದು ಗಂಡನ ಮುಡಿವಾಳಿತಿಯಾಗಿ ಹಿಂಡುಬುಟ್ಟಿಗಳ ಹಿಂಡಲು ಬಂದಳು (ಗಚಿಪ. ೫೦-೬); ಆಗ ತಾನೇ ಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದ ಮಗುವನ್ನು ಮುಡಿವಾಳಿತಿಯು ಒಳಗೆ ತರುತ್ತಿದ್ದಳು (ಮುಕು. ೦೦೯).

[ಮುಡಿವಳ + — ಗಿತ್ತಿ$_1$ (< — ಗಿತ್ತಿ)]

ಮುಡಿವಳ್ಳಿ ' ಮುಡಿವಳಿತಿ ' ನೋ.

ಮುಡಿವಳ್ಳ ' ಮುಡಿವಳ ' ನೋ.

ಮುಡಿವಾಗಲ್, ಮುಡಿವಾಗಲು, ಮುಡಿಹಾಗಲ, ಮುಡಿಹಾಗಲು, ಮುಡು ವಾಗಲ್, ಮುಡುವಾಗಲ, ಮುಡುವಾಗಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮುಡಿವಾಗಲದೊಪ್ಪೆಯೆಲೆಯು ನೀರುಳ್ಳಿಯು ಮಸಿಮಿಡಿಗಳ ಮಸಂಬರಿಯು ಸವಿದವಗಿನ ಬಾಡುಗಳ ನೆಲದೊಳೇಂ ಬೆಲ್ಲುಸಿದರ್ (ಹಜ್ಞಕು. ೬೩-೨೯). **ಮುಡಿವಾಗಲು** : " ಕಂದಪಲ್ಲಿ—ವಾಡಿ (ಡು)ವಾಗಲು " (ಲಿಪ್ರ. ೨೫). **ಮುಡಿಹಾಗಲ** : ಮುಡಿಹಾಗಲು, ಗಿಡ್ಡಹಾಗಲ. ಕಾರ್ಕಾಯಿ, ಕಾರ್ಬಿಲ್ಲಿ (ಕ್ಯಶಿಗಿ. ೩೪-೦೦೪೭). **ಮುಡಿಹಾಗಲು** : (ಲಿ). **ಮುಡುವಾಗಲ್** : " ವಿಜಪಾರಿ ಕಂದಿಯೆನೆ ಮುಡುವಾಗಲಕ್ಕಂ " (ಪಾಂಗಣಾ. ೨೫-೪೭); ಪಿಡಿಪಿಡಿಕಮಾಚಕತ್ತರಿ ಮುಡುವಾಗಲ್ ಪಲ್ಲಿ ಗೋಣಿ ಕಿಱುನಲ್ಲಿಯು ಬೆಲ್ಲೊಡ್ಡಿಯಿಸಿದೆಲೆಯಂಕೋಲದ ಗಿಡುವೇರುಮನಾಹವಂಬಳೆವಿಪಮಂ ಪಳಗುಂ (ಪಜಿಪ. ೦೩-೩೩). **ಮಡುವಾಗಲು** : " ಅಂಗುಣ—ಮಡುವಾಗಲು " (ಲಿಪ್ರ. ೬); ಗಣಜಲದ ಬೇರು, ಮಡುವಾಗಲದ ಗೆಡ್ಡೆ, ಕತ್ತರಿಯ ಬೇರು, ಅವ್ವಮಗೆಡ್ಡೆ, ಇವಂ ಅಕ್ಕಗುಜ್ಜೆನಲ್ಲಿ ಅರದು ಪುಸ ಬಾವು ಮಾಣ್ಪುಂ (ಅಕ್ಕಿಪ. ೩೩). **ಮುಡುವಾಗಲು** : "ಕಂದಫಲಾ—ಪಾಗಲು, ಮುಡುವಾಗಲು"(ಲಿಪ್ರ. ೨೫); ಧಾವಸಂಯುತಮಾದ ಪಾಕಜಮಿಶ್ರಿತಂ ಮುಡುವಾಗಲುಂ ಸೇವಿಸಿಂತಿ ವನಾಜ್ಯದಿಂ ಕಳೆಗುಂ ಸಮಸ್ತವಿಷಂಗಳಂ (ಶಾಕ್ಕಾಂ. ೨೩). [ಮುಡಿ$_2$ + ಪಾಗಲ್$_1$?]

ಮುಡಿವಾಗಲು ' ಮುಡಿವಾಗಲ್ ' ನೋ.

ಮುಡಿವಾಸು (ನಾ). ಒಗೆದ ಬಟ್ಟೆಯ ಹಾಸು ; ನಡೆಮಡಿ : ವಿಜಯ ರಾಘವನುತವಿಜಯಕೆ ಬಾಯ ಮಾಡುವಮೆಂದು ಬಂದಿಪರಜಕ ರಚಿಸಿದ ಮಲ್ಲಿಡಿಯ ಮುಡಿವಾಸಿನತಿಶಯವೆ (ಕೊಡಂ. ೬-೩-೩). [ಮುಡಿ$_2$ + ಪಾಸು$_2$]

ಮುಡಿವಾಳ$_1$ ' ಮುಡಿವಳ ' ನೋ.

ಮುಡಿವಾಳ$_2$ ' ಮುಡಿವಾಳ ' ನೋ.

ಮುಡಿವಾಳಗಿತ್ತಿ ' ಮುಡಿವಳಗಿತ್ತಿ ' ನೋ.

ಮುಡಿವಾಳಹಕ್ಕೆ ' ಮುಡಿವಳವಕ್ಕೆ ' ನೋ.

ಮುಡಿವಾಳಿತಿ 'ಮುಡಿವಳಿತಿ' ನೋ.

ಮುಡಿವು (ನೆ). ಸಾವು ; ಮರಣ : ಮುವನೀಗರ್ಗಳಿಂ ಬೆರಸಂ ಸೆಶ್ವರ ಪೆರ್ಮಾಬೆಯಾಗೆ ಮುಮ್ಮಿಮಂತ್ರಿಗೆ ಮುಡಿವಕ್ಕುಂ (ಪೊಗಪಾಚ. ೧-೦೨) ; ತಡವಿಲ್ಲಿ ನಿಂದೆನಪ್ಪೆಡೆ ಮುಡಿವಾದಪುದು (ಕಮಾಕ್ಕು. ೬-೧೦) ; ಇಂದು ಕೊಜೆಯಂಬಿನೊಳೀ ಕಾವನದ ಒಳನನೆ ಮುಡಿವಾಯ್ತೀ (ಪೊಂಪ. ೮೯-೦೦೦). [ಮುಡಿ$_1$ + — ವೆ. / ತಮಿ. ಮಟಿವು]

ಮುಡಿವೊಗ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಶುಭ್ರವಾಡುವ ಸೇವೆ,—ಕ್ಕೈಂಕರ್ಯ : ಪಿಜವಿಳೆಗದ ಲಿಂಗನ್ನಿ ಮುವಿಳೆಗದ ದೊಡ್ಡಯ (ಪಿ. III (೩), ಗುಂತು.ಶಿ. ೬೦-೫೫ ; ೧೦೯೭). [ಮುಡಿ$_2$ + ಉಳಿಗ$_2$ (<ಉಳಿ-ಗ)]

ಮುಡಿವೆಡೆ (ನಾ). ಮುಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಪೆಡೆ : ವಾಸುಗಿಯು ಮುಡಿವೆಡೆಯು ಕಿಕ್ಕಂ ಭೆಯಮೊಜ್ಜೆರಲೊಳ್ಳ್ . . . ರುದ್ರಗಣಮೆಜವಿಡದೆ ಕನ್ನೆಸೆದುಮು (ಪಂಪ. ೨-೨೪). [ಪಮಿ$_1$ + ಪೆಡೆ]

ಮುಡಿವೆರಳು (ನಾ). ಮುಡಿಸಿದ ಬೆರಳು ; ಬಾಗಿಸಿದ ಅಂಗುಲಿ : ಬಲನವನ ಮುಡಿವೆರಳ ಪಾಡಿ ಮುಂದಲೆಯು ಲಘುವಾಗದಿರಿ (ಕಾಪ್ಕ. ೨-೦೬): ಮುಡಿವೆರಳ ಜಮಸರದ ಪುರಿದೊಗಲುಡಿಯು ಕರವ ಕಮುಂಡಲದ. . . ಮುನಿಯು ವೇವವ ತೊಡಚ್ಚಿಕೊಂಡಿಪ ಕಾಲನೇವಿಚ್ಚಂತೆ ರಂಜಿಸಿದ (ತೊಪಾಂ. ೬ ೪೭-೬೮). [ಮುಡಿ$_1$ + ವೆರಳು (<ವೆರಲ್)]

ಮಡಿಸೀರೆ (ನಾ). ೧. ಒಗೆದು ಸ್ವಚ್ಛಗೊಳಿಸಿದ ಸೀರೆ : ಮಡಿಸೀರೆಯಂತೆ ಗಟ್ಟುನೆಗೆ ಮನಮು ಮೈಲಗೆಯಂತೊಗೆಹಕ್ಕೆ ವಂದು (ಶಪಾತ್ಮ. ೩-೬೭). ೨. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಂಪ್ರದಾಯಸ್ಥರ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಂಗಸರು ದೇವರ್ಕಪೂಜೆ, ಅಡುಗೆ ಮತ್ತು ಊಟ ಮಾಡುವ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಡುವ ಅಗ್ಗದ ಸೀರೆ : ಸುನಂದ ಅಕ್ಕಿಗೆ ಪಾಯಿಲ್‌ಸೀರೆಯನ್ನು ತಾಯಿಗೆ ಮಡಿಸೀರೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಳು (ಕೂಶಿಬೈ. ೧೫). ೩. ಮಡಿಪೆಂಗಸರು ಉಡುವ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ.

[ಮಡಿ$_{2}$ + ಸೀರೆ$_{2}$]

ಮಡಿಸು$_{1}$ 'ಮಡಿಯಿಸು' ನೋ.

ಮಡಿಸು$_{2}$ (ಕ್ರಿ). ಮಡಿಕೆ ಮಾಡು ; ಮಡಿಚು ; ಪದರಗೊಳಿಸು : ಪಯಣಂಬ್ರುಗಳ್ಗೆ ಪಿಚ್ಚದಂತು ವಾ[ಖಣಾಂ. ಬಿ]ದಿಸಿ ಳಗೆ ಮಾಡಿ . . . ಸಕಲಭಕ್ತಜನಕೆ ಪುನಪ ಮಡಿಗುನೀವೆತಿವ್ಪಸಲ್ಲಿ (ತಿಮಹಾಂ. ಪೀ. ೨೩೫-೦೬); ಸತಿ ಮುಡಿಸಿ ನೀಡುವೆಲೆವಿಡಿದ ಕೈ ಬಿಸವಳೆದುದು (ಪಚಾ. ೬-೩೨); ಘನೇಂದ್ರನ ಘಣಾಮಂಡಲಂ ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಯಂ ಮುಡಿಸಿದಂತಾಯ್ತು (ಪಾಪ್ರ. ೪೯-೨೦). [ಮುಡಿ$_{2}$ + –ಸು$_{2}$]

ಮುಡಿಹಾಗಲ 'ಮಡಿವಾಗಲ್' ನೋ.

ಮಡಿಹಾಗಲು 'ಮಡಿವಾಗಲ್' ನೋ.

ಮಡು$_{1}$ (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಸು : ಜೋಡಿಸು : "ಮತು — ರೃಢಸಂಧಾನೇ (ಬಿಗಿಯಾಗಿಡು, ಒಟ್ಟಿಗಿಡು), ಆಗಾಧ ಜಲೇ ಬೆ" (ಹುಬ್ರ) ; ಕರದೊಳ್ಬಿಲ್ಲಂಡಲಾಕಾರದಿನಿರೆ ಪೊಜಮುಖ್ವಿಂಗೆ ತೊಟ್ಟೋಲು ಮಟ್ಟಿಂತಿರೆ (ಆಪಂಕ್ಷ. ೦೪-೦೬). 'ತಲೆವಡು' ಪರಾ. [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಟು]

ಮಡು$_{2}$, **ಮಡುಹು**$_{2}$ (ನಾ). ೧. ನದಿ- ಹೊಳೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಳವಾದ ನೀರಿರುವ ಪ್ರದೇಶ : ಗಂಗಾಮಮಾನದಿಯ ನಡುವೆ ಮಡುವಿನೊಳ್ ಭಯಂಕರಮಾಗುತ್ತಿರ್ದ ತೆರೆಯನೆಣಿಸಲಿವೆಜೊಳ್ ಮುಯುಗಿದೊಡೆ (ಶಾಕಾ. ೬೨-೦೪) ; ಜಗುನೆಯು ಮಡು ಗಂಗೆಯು ಮಡುವನಿನಿಸ ನನುಕುನಿಕರ್ಂ (ಪಂಚಣಾ. ೪-೬೬) ; ಪಪಿಪ ಪೈತರೆಯು ಮಡುಗಳೊಳ್ ಪುಡುಕುನೀರರ್ದುವುದುಂ (ಸುಚಮಾ. ೦೦-೧೬ ಪ) . ೨. ಕೊಳ ; ಸರೋವರ : 'ಮಡುನೀರ್', 'ಮಡುವೊಗು' ಪರಾ. ೩. ಪ್ರವಾಹ : ಒಡೆದ ನೆತ್ತಿಗಳಿಂದ ಧಕುತವ ಮಡು ಹರಿಯೆ [ಖಣಾಂ. ಮಡ ಹರಿದು] (ಪಗಿ. ೯-೨೭). ೪. ಹಳ್ಳ ; ಕೊಳ್ಳ : ಕೋಣಂ ಪೊಕ್ಕ ಮಡುವಿನಂತೆ ಮನದೊಳ್ ಕವಡಿ (ಪಚಾಕ್ಕ. ೦೦-೩೬); ಒಂದೊಂದು ಹನಿ ಬಿದ್ದು ನಿಂದೆಲ್ಲಿ ಮಡುವಕ್ಕು (ಸಗಕ್ಕ. ೪೨೦). ೫. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ : ರಸದ ಮಡು ಪುಣ್ಯಾಗಾರವೆನಿಪ ಸಿದ್ಧರಾಮನ ಕಥೆಗೆ ಕಾವ್ಯಮಂ ವಿರಚಿಸುವಡಷ್ಟಾದಶಸ್ಥಲವ ಪೊಗಳಲೀತಿ (ಸಿರ್ಕಣಾ. ೦-೪); ಮಡವ ಮಡು ಭೋಗೈಕನಿಧಿ ಸಂಪದವ ಪ್ರಸ್ಥಳ ಪುಸೋರಥಮದಮಗಿರಿ (ಕಂಪ್ಯಾಂ. ೦೨-೪). ೬. ಬಾವಿ, ಕೆರೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ನೀರಿನ ಪೂರೈಕೆಯುಳ್ಳ ಭೂಮಿ; ನೀರಾವರಿಭೂಮಿ : ಇರ್ಬಿಣ್ಣಾಗ ಮಡುವಿನ ದುಣ್ಣಾಮಂ ಕೊಣ್ಣು (ಪ್ರಗಂ. ೦೯೭೬, ೬೬-೬; ೨೦೫); × × ವರೆ ಮಡು ಖಿ ೨ ಬೀಜವರಿ ಗ ಭೂಮಿ (ಎಕ್ಷ. VII, ೩೫೫ಂ. ೧೬-೦೯; ೨). **ಮೆಡುಹು**$_{2}$: ೪. ನಂಜಿನ ಮಡುಹು ಮೈಲೆ ಕರಗಸಂಗಳು ಅಡಿಯುನೂಜಿದರೊಡನೆ ನುಂಗುವ ಮೋಸಕೂಪಗಳು (ಶಾಖಾ. ೦೩-೨೦); ಅಜ್ಞಾನ ಮಡುಹಿನಲಿ ಕೆಡವು (ಗಗಣಾ. ೦೩-೦೬). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಟು; ಮಲ. ಮಡು; ತೆಲು. ಮಡುವು, ಮಡುಗು, ಮಡ್ಡು, ಮಡ್ಡು]

ಮಡು$_{3}$ (ನಾ). (ಕರಾ) ಮರಗಳನ್ನು ಕಡಿಯುವ ಸಾಧನ; ಕೊಡಲಿ : ಗಿಜಗಳ ಬುಡಕ್ಕೆ ತುಕ್ಕ ಮಡು ಬೀಸಿದ (ಜಾಗಿ. ೩೩).

[← ತುಳು. ಮಡು]

ಮಡುಗಟ್ಟು, ವಂಡುಪ್ಪಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಳವಾಗಿ ನೀರು ನಿಲ್ಲು. ೨. ಸಮೃದ್ಧವಾಗು: ಅಧಿಕವಾಗು; ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳು : ಗುಂಡಿಗಟ್ಟಿತು ಸಜೆ ಮಡುಗಟ್ಟಿತ್ತಬಲಾಶ್ರ ಸಂತೋಷರಸಂ (ಗಂಪ. ೩-೩೪); ಅರಿದೇನ ಮೊಳ್ ಭಯ × × ಸಂ ಪಾಡುಗಟ್ಟಿದುದಾಗಳಾವಗಂ (ಎಪ. XI, ತೀಣಾ. ೫೦-೯: ೧೭೫ ೨) : ಮಡುಗಟ್ಟಿ ಸುರಿವ ಪೆತ್ತರ ಕಡಲೊಳ್ ತೇಂಕಾದುತಿರ್ಪ ರಥದೊಳ್ ಗಾಯುಂಬಡೆದೆಸವು ಬಲುಬಾತಿರ್ದಂ (ಪಚಾ. ೨-೩೩). **ಮಡುವುಗಟ್ಟು**: ೨. ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ದುಮುಗಟ್ಟಿ ಕೆಳಗೆ ಹರಿಯುವಷ್ಟಿರ್ಪವ್ವೆ (ಕೋಬಾ. ೬೨). [ಮಡು$_{2}$ + ಕಟ್ಟು$_{1}$]

ಮಡುಗು 'ಮಡಿಗು' ನೋ.

ಮಡುಗೊರ್ವು (ನಾ). (ಮಡುಮನಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬಿರುವಂತೆ) ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಪೊಳೆದ ತನುಚ್ಛಾಯೆಯ ಪೆಂಪ್ಪೆಚ್ಚ ಕಚ್ಚೆರ್ ಮಡುಗೊರ್ವಂ ತಾಳ್ದಿ . . . ಗರ್ವದು ವನಪುಷ್ಪಿನಿವ್ಯಂಪಮನಂದಿಂದಂ (ಪಾಂಚಕ್ಕ. ೪-೮೦). [ಮಡು$_{2}$ + ಕೊರ್ವು$_{2}$]

ಮಡುಗೊಳ್, ಮಡುಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಸಮೃದ್ಧವಾಗು; ತುಂಬು: ಮಡುಗಟ್ಟು : ಕಿಜುಮಡುಗೊಂಡ ಬಂಡಿನೊಳಗೀಸಿ ಪೊದಟ್ಟದಸಿರ್ದ ಕಿತ್ತಸಬ್ಬು ಅವದೊಳೆಚ್ಚಿ ಪೆಮ್ಮರೆದು . . . ಪರಾಗಪೂಜದೊಳ್ ವಜ್ರಪಡಿಸಿತ್ತು ಭೃಂಗಕಿರು ನೀರಜದೊಳ್ ನಿಜಪಾಂಸುಕೇಳಿಯಂ (ಹಂಪ್ರಕು. ೬-೩೦) ; ಎಳೆನೀರ್ಗಳ್ ಮಡುಗೊಂಡೋವುತ್ತಮಿರ್ಪವಲ್ಲಿಯು ವನಮಂ (ಶಾಕಾ. ೨೨). **ಮಡುಗೊಳು**: ಮನಮನವ ಎಳೆಗೊಂಡು ಮುಂಡಿವ ಮೂರ್ತಿ- ಸಮೃರ್ತಿ ಮಡುಗೊಳುವ ಗುಂಡಿಯೋ ನಿನ್ನ ಕೀರ್ತಿ? (ಪುಕವೀ. ೦೭-೦೦). [ಮಡು$_{2}$ + ಕೊಳ್$_{1}$]

ಮಡುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಮೃದ್ಧವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಆ ಕರುಣೆ ಬೆಳಗಲೇ ನನ್ನೊಳಗೆ ಮಡುಗೊಳಿಸಮಾ ಹುರುಳ ಕಂಡಾ (ಪುಕವೀ. ೭೯-೦೦).

[ಮಡುಗೊಳ್ + — ಇಸು$_{3}$]

ಮಡುಗೊಳು 'ಮಡುಗೊಳ್' ನೋ.

ಮಡುದಲೆಯ (ನಾ). ತಲೆಜುಲ್ಲಿ ಸಮೃದ್ಧವಾದ ನೀರನ್ನು ತಡೆ ಹಿಡಿದಿರುವವನು ; ತಲೆಯಲ್ಲಿ ನದಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು ; ಗಂಗಾಧರ ; ಶಿವ : ಕಾಳಿಗ ಬೇಡುಬೇಂದನುರಾರಿ ಕಡಾಲಜ್ಜಿಗೊಂಬನಿ ತಜೊಳು ಮಡುಮುಬಿ ಪೌರಿಜೊಳ್ ಕಾಳಿಗ ಬೇಡಂದು ಮಡುದಲೆಯುನು ಕರಿಸಿದನು (ಪೋಪಚ. ೬೬-೩೬). [ಮಡು$_{2}$ + ತಲೆ$_{1}$ + — ಅ$_{3}$]

ಮಡುನೀರ್, ಮಡುನೀರು (ನಾ). ಕೊಳದ ಜಲ; ಸರೋವರದ ನೀರು : ಪುಮನೀರ್ [ಖಣಾಂ. ಮಡುನಿಡು] (ಶಾಖಾ. ೪೩೦ ಕ್ರಮೀ). **ಮಡುನೀರು**: ಬಿಸಿಲ ಛಡಾಳದಿ ಬೆಂದಗೆ ಮಡುನೀರು ಸಸಿನೆಳಲಿದಿರ್ಪಂದಂತೆ (ಪೋಚಚ. ೫೬-೦೬). [ಮಡು$_{2}$ + ನೀರ್]

ಮಡುನೀರು 'ಮಡುನೀರ್' ನೋ.

ಮಡುಪು$_{1}$ 'ಮಡಿಪ್ಪು' ನೋ.

ಮಡುಪ್ಪು$_{2}$ 'ಮಡಿಪ್ಪು' ನೋ.

ಮಡುಪುವೀಳ್ಯ (ನಾ). ಮಡಿಚಿರುವ ತಾಂಬೂಲ ; ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತಿರುವ ತಾಂಬೂಲ,— ವೀಳೆಯ : ಪುಡುಪುವೀಳ್ಯವ ಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹುವರಲ್ಲಿ ನಾರಿಯರು (ಪುಚೋಪ. ೦೦೪).

[ಮಡುಪ್ಪ$_{2}$ (< ಪುಡಿಪ್ಪು) + ವೀಳ್ಯ$_{1}$ (< ವೀಳೆಯು)]

ಮಡುಬೇವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇವು : ಪರ್ವತದ ಮಡುಬೇವಿನ ಕಾಯಿ, ಹಾಗಲದ ಗೆಡ್ಡೆ, ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಇವು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಮೊಲೆಹಾಲಲ್ಲಿ ತೇದು ನಾಲಿಗೆಗೆ ಲೇಪಿಸುವುದು (ಪಕ್ಕ. ೦೦೦). [? + ಬೇವು$_{1}$]

ಮಡುವಾಗಲ್ 'ಮಡಿವಾಗಲ್' ನೋ.

ಮಡುವಾಗಲು 'ಮಡಿವಾಗಲ್' ನೋ.

ಮಡುವಾಗಲು 'ಮಡಿವಾಗಲ್' ನೋ.

ಮಡುವಾಯಿ 'ಮಡವಾಯ್' ನೋ.

ಮಡುವಿಲ್ (ನಾ). (?) : ಯುದ್ದದೊಳ್ ಮಡುವಿಲ್ಲಾಡಿ ಮಹಾ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನಾತಿಕ್ಷೇಪ್ರಮಂ ಪೊರ್ದಿದಂ (ಪಜ್ಜ್ಞ. ೨-೨೨). [?]

ಮಡುವುಗುಟ್ಟು 'ಮಡುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಮಡುವೆ 'ಮೊಡವಿ' ನೋ.

ಮಡುಹೊಗು (ಕ್ರಿ). ಕೊಳವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸು : ಸರೋವರವನ್ನು ಹೊಗು : ಕರೇಣುಚಯಂಬೆರಸು ದಂತಿ ಮಡುಹೊಗುವಂತೆ (ಜಾಕ್ಷ. ೯-೧೪). [ಮಡು$_{2}$ + ಹೊಗು]

ಮಡುಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೊಲ್ಲಿಸು : ಸಾಯಿಸು : ಒಪ್ಪಿಯಮ್ಮುವನು ಮಡು [ಪಾಂಡ. ೫]ಹಿಸಲ್ಕಿಂದೊಂದುಪಾಯಂಬುದು ಲೇಸಾಯ್ತುಸವಂವಿಷವಂ ಕುಡಿಸಿ ಕೊಂದಿಹೆವೆಂದು ನೆನೆದನು (ಪಜ್ಞ. ೫೫-೪೨). [ಮಡುಹು$_{1}$ (< ಮಡಿಪು$_{1}$) + — ಿಸು$_{5}$]

ಮಡುಹು$_{1}$ 'ಮಡಿಪು$_{1}$' ನೋ.

ಮಡುಹು$_{2}$ 'ಮಡು$_{2}$' ನೋ.

ಮಡ್ಡಿ$_{1}$, ಮಡ್ಡ (ನಾ). ೧. ಬೇಸಾಯಕ್ಕಾಗಿ ನೀರನ್ನು ಒದಗಿಸಲು ಹಳ್ಳ ಅಥವಾ ನದಿಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಲಾಗಿರುವ ಅಡ್ಡಗಟ್ಟೆ ; ಒಡ್ಡು : ಅಣೆಕಟ್ಟು : (ಪ). ೨. ಗದ್ದೆಗಳಿಗೆ ನೀರು ಹಾಯಿಸಲು ನಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ಕಂಡಿ ; ತೂಬು : (ಪ). ೩. ದೇವರ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆಂದು ಬಿಟ್ಟ ಗದ್ದೆ : ಆರ್ಯಾಗ್ಯಂಗೆ ಋಜುಯುಂ ಒಪ್ಪಿ ತೋಟ್ಟುಮುಂ ಆರ್ಯಾಗ್ಯಂಗೆ ಮಡಿಯುಂ × × (ಶಿ. XII, ಶಿಲ್ಪ ೧. ೫೦-೬; ೧೫೮). 'ಮಡಿಭೂಮಿ' ಪರಾ. ೪. ದೇವತೆಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಆಹಾರ ; ನೈವೇದ್ಯ : ಎಡೆ : 'ಅರಿಸಿಣದ ಅನ್ನ, ತಂದಿಟ್ಟು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ನೇಮದಿಂದ ಮಾಡುವ ದೇವರ ತಳಿಗೆ' (ಪಜ್ಞ್ಯ. ೫೫೫ ಕೊಗೆ) : ಕೊನೆಗೆ ತಾಯಿ ಪ್ರಸನ್ನಳಾಗಿ ಮಡಿಯ ಅನ್ನ ಮನ್ನಿಡಲು ಸುಖನಿದ್ರೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ (ಪಜ್ಞ್ಯ. ೩೨). 'ಮಡಿಹಬ್ಬ' ಪರಾ. ೫. ಎಂಜಲು ; ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ : 'ಮಂಡಗೂಟು' ಪರಾ. **ಮಡ್ಡ** : ೨. 'ಮಡವಾಯ್' ಪರಾ.

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ದುಮ್ಮೈ ; ತುಳು. ಮಡೆ ; ತೆಲು. ಮಡ, ಮಡವ]

ಮಡ್ಡಿ$_{2}$ (ನಾ). (ಕರಾ) ಹುಲ್ಲಿನ ಹಗ್ಗ : 'ಮಡಿಹಗ್ಗ' ಪರಾ. [?]

ಮಡ್ಡಿಗೂಟು, ಮಂಡಗೂಳ್, ಮಡ್ಡಿಗೂಟು (ನಾ). ತಿಂದು ಮಿಕ್ಕ ಅನ್ನ ; ಎಂಜಲನ್ನ ; ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ : ಈತನೊಳ್ ತೊಟ್ಟು ಕಂಕರಧಾಮಂ ಸಮಗ್ರಕ್ಕೆ ಗೊಟ್ಟು ಮಾದ[ಪಾಂಡ. ಡ] ಗೂಬುಗ್ಗಂದಮಂ ಪೋಲದೆ (ಪಜ್ಞ. ೦೧-೩); ಮಾದ[ಪಾಂಡ. ಡ]ಗೂಬುಗ್ ಬೀಬುಡೆ ಬಾದು ತಂಬುಲವಿಮಸ್ಯ್ರಶ್ಕಂಗಳೇನಲ್ಲಮೇ (ಪಂಗಾಪು.೧-೦೦೦). **ಮಡ್ಡಗೂಳಿ** : ಮೆಲ್ಲ ಬಾಯ ತಂಬುಲವೆಳೆಕೊಂಡು ಪೂಡ ಮಡ್ಡಗೂಳುರದಂಕುಸವಾಗಿ ಕೊಮ್ಮ ಸುಣ್ಣರೆಯಿವ ಕಾಗುವುವಲ್ಲದೆ ವಿರೋಧಿನ್ಯವರ್ಚ್ಚಲದಂಕರಾಮ ನೊಳ್ ಮಲೆದಿದಿರಾದಡಾ ತುದುರೆ ಅವೆ ರಥಂ ಪೆಜ್ ಕಾದುಲಾಶ್ವ್ಯವೇ (ಶಿ. XI, ಶಾಂತಿ. ೪೨-೪೦ ; ೧೧೮೨) ; ನೀನೊರ್ವಂ ಮುನಿವ ಮುನಿಯ ಬಾಸಿಗಮಾ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ತೊಡದನುಲೇಪಸಳ್ಳುಳ್ಕೆದ ದುಷ್ಟಟಿಯೊಱಗಿದ ಹಕ್ಕೆ ಮಡಗೂಳೇತದಜಂ ನಿನ್ನೊಳಗಾಗೊಡವೆರೆವುದು ಮತವೇ (ಪಜ್ಞಾಂ. ೦೬-೬). **ಮಡ್ಡಗೂಟ್** : ಕಾರುಪ್ರಧಾನನೊಳ್ ಋಜುವೆ ವಿಶ್ವಟಂ ದಿನುಟು ನಿನ್ನಯ ಪೇಳ್ದುದುಗೆಮ್ಮು ಪಾಟಿಪುಂ [ಮೆಜೆಯೆಮ್ಮ ಬಾಯ ತಂಬುಲದೊಳಂ ಮಡ್ಡಗೂಬ್ಗಿಂಗೆಮಂಗವಲ್ಲಥಾ (ಪಂಪಾಂ. ೦೬-೦೦); ಪೆರರ ಮಡ್ಡಗೂಟ್ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆಱಗಿರ್ದುದು ತಮಗೆ ವಿಟ್ಟಿಯಂಬುಂತೆ (ಪಜ್ಞ. ೨-೦೦೭). [ಮಡ್ಡಿ + ಕೂಬು್$_{1}$]

ಮಡ್ಡಿಭೂಮಿ (ನಾ). ಒಕ್ಕಲ ಗದ್ದೆ : (ಪಂಗಾ. ೦೭). [ಮಡ್ಡಿ$_{1}$+ಭೂಮಿ]

ಮಡ್ಡಿಯ (ನಾ). ವಿನೂ ಪೀಳಿಯದವನು ; ದಡ್ಡ ; ಮೂರ್ಖ : ಮಡ್ಡಿಯಂಗುತ್ತಪ ವಿದ್ಯೆ ಬಿಟ್ಟಿ (ಪೊಪಿಚ. ೦೩); ಮರುಳ, ಮಂಡ, ಮುಟ್ಠಾಳ, ಮಡ್ಡಿಯ, ಮಡ್ಡಿ ಎಂಬ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಬವರು ಶಿಷ್ಟರಿದ್ದರು (ಪಗಪ. ೦); ಅವ್ಯಯೋಜಕಮಂ ಮಡ್ಡಿಯನುಂ ಆಗಿ ತೋರ್ಪುದುಂ ಪಲರ್ಮೆಕಿಲಸಕ್ಕೆ ಬಂದವುದು (ಜ್ಞಕ್ರ. ೨೦-೧೧೦).

[ದೇ॥. ತಮಿ. ಮಟ್ಟ್ಯಿದುವ್, ಮಟ್ಟಿಯನ್; ತುಳು. ಮಡಪುಪ್ ; ತೆಲು. ಮಡಿಯ]

ಮಡ್ಡಿಹಗ್ಗ (ನಾ). = ಮಡ್ಡಿ$_{2}$: ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಮಡಹಗ್ಗ ಮೇಲೆ ಹತ್ತುತ್ತಿದ್ದಾಗ ತುಂಡಾಯ್ತು (ಪಜಪ್ರ. ೫೮).

[ಮಡ್ಡಿ + ಹಗ್ಗ (< ಪಗ್ಗ)]

ಮಡ್ಡಿಹಬ್ಬ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದೇವತೆಗೆ ನೈವೇದ್ಯ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಆಚರಿಸುವ ಒಂದು ಹಬ್ಬ : ಹದಿನೈದನೇ ದಿನ ಮಡೇಹಬ್ಬ. . . ಅರಿಸಿಣದ ಹುಗ್ಗಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಹೂಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿ, ಅದರ ಮೇಲೆ ಹೂವಿನ ಮುಚ್ಚಳ ಮುಚ್ಚಿ, ಮುಚ್ಚಳದ ಮೇಲೆ ತಂಬಿಟ್ಟು ಇಟ್ಟು. . . ಮಡೇ ಹೊತ್ತು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ (ಪಜ್ಞ್ಯ. ೧೧). [ಮಡ್ಡಿ + ಹಬ್ಬ (< ಪರ್ವ)]

ಮಡ್ಡಿಹೊರಳು (ಕ್ರಿ). ೧. (ದೇವರ ಸೇವೆಯ ಒಂದು ಅಂಗವಾಗಿ) ಮಡೆ ಹಾಕಿದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಹೊರಳು ; ದಿಂಡುರುಳು : ಸಂಜೆ ತಾಳಲಾರದೆ ಕಮಲಾ ಮಡೆ ಹೊರಳುವಂತೆ ಹೊರಳ್ದಳ್ಳು (ಪಂಪಿ. ೧೧೪). ೨. (ಆಲಂ) ಸುಖಿ, ಹೊರಳು : ಐದಿ ಬಿಚ ಚತುರಂಗವಾಹಿನಿಯೂ ಹೊಂದಿದಿಳೆ ಕುಸಿದು. . .ಕೊಮ್ಮ ಮಡಿಹೊರಳೀದ[ಅದ] ಗಿರಿಯಲ್ಲಾ ಡಿವವು (ಪಜಪ್ರ. ೫೬-೫೩). [ಮಡ್ಡಿ + ಹೊರಳು$_{2}$ (< ಪೊರಳ್)]

ಮಡ್ಡಿ (ನಾ). ೧. ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು ; ದಡ್ಡ ; ಪೆದ್ದ : ಶರಧಿಲೀಲೆ ಬೆಳಿಗು ಹರಿ ಮುಡ್ಡಿವ ಧಂಗಿಸಿದಪೆಂದು (ಪಜ್ಞ್ಯ. ೬-೦೬-೦೩); ದಡ್ಡರನ್ನು ಮುಡ್ಡರನ್ನು ಆರಿಸಿ ಅವರಿಗನುಕೂಲವಾಗುವಂಥ ಶಿಕ್ಷಣಾಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷರೀತಿಯ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೊಡಲು. . .ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು (ಪಜ್ಞ. ೫೭.). (ಗು). ೨. ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದ; ದಡ್ಡತನದ ; ಮುಡ್ಡ ಜೀವಿಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಲಿಂಗವರ್ದನೆಯು (ಪಂಂಪಿ. ೨೬೪-೦೦) ; ಮುಡ್ಡಜನ ಸ್ವಾಮಿ, ಬಾಧುಕೋರೆ ಸಿರಿ ಅವರಿಗೆ (ಪಗಪ್ರ. ೬೫).

[ಮುಡ್ಡಿ$_{೨}$ (<ಮುಡ್ಡಿ$_{೨}$)+—ಅ$_{೨}$. / ತಮಿ. ಮಟ್ಟಿನ್]

ಮಡ್ಡತನ (ನಾ). ದಡ್ಡತನ ; ಮೌಢ್ಯ : ಮಡಿ ಉಟ್ಟರೂ ಮುಡ್ಡತನ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಪಜ್ಞ). [ಮಡ್ಡ + —ತನ]

ಮಡ್ಡಮ್ಮ 'ಮೇಡಂ' ನೋ.

ಮಡ್ಡಿ$_{1}$, ಮಂಡ$_{1}$, ಮಡ್ಡು$_{1}$, ಮಿಡ್ಡಿ, ಮೆಡ್ಡಿ (ನಾ). ೧. (ದ್ರವ ವಸ್ತುವಿನ ತಳದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವ) ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಭಾಗ ; ಗಮ್ಮು ; ಗಡು : ಹರಳೆಣ್ಣೆಯ ತಳದಲ್ಲಿರುವ . . . ಮಡ್ಡಿಯು ಗಟ್ಟಿಭಾಗ ಒಂದು ಅಡಕೆಯಷ್ಟನ್ನು . . . ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅಸನಕ್ಕೆ ಸವರಿದರೆ ಮೂಲದ ಅಂಕುರಗಳು ಹೋಗುವುವು (ಪಜ್ಞ್ಯ. ೨೬೬) : ಈ ಮೂರು ವಸ್ತುಗಳನ್ನು . . . ಯಂತ್ರಗಳಿಂದಲೇ ಪುಡಿಮಾಡಿ, ನೀರಿನಿಂದ ಮಡ್ಡಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕಾದಿರಿಸಬೇಕು (ಪಜಪ್ರ. ೦೦೦). 'ಮಷ್ಟು' ಪರಾ. ೨. ಉಂಡೆ ; ಮುದ್ದೆ : ಹೆತ್ತ ಕುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆಯ ಮಡ್ಡಿ ಪೆದ್ದವಾ (ಪಾಂಪಿ. ೦೪೯-೨). ೩. ತುಂಬಾ ದೆಂದುದು ; ಗಿಂಜಲು : ನನಗೂ ಅಷ್ಟು ಹುಷಿರಿರುವ ಹಾಗೆ ಕಾಣೆ. ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಅನ್ನ ಮಡ್ಡಿಯಾದುದಕ್ಕೋ ವಿನೋ (ಪಜಪ್ರ. ೫೪) : ತೀರ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಂದ ಆ ಮಡ್ಡಿಯನ್ನು . . . ಹೇಗೋ ನುಂಗಿ (ಪುಗಪ್ರ. ೫೫೬). ೪. ಕುದುರೆ, ದನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಹಾಕುವ ಮಂಸುರೆ ; ಕಲಗಚ್ಚು : ಹುಮಿಗಟ್ಟಿಳು ಹಾಲು ಓಗರ

ಬಿಳಮಡ್ಡಿಯ ಗಂಡಗೆ ಪಾತಿ (ಶಿಂಪ. ೦-೦೦೦-೩); ಕುಮರಿಗೆ ಕುದಿವ ಮಡ್ಡಿಯಂ ನೀಡಿಸಲು (ಗುರುಚಾ. ೨-೩); ಮಡ್ಡಿ ಕುದುರಿಗೆ ಲೇಸು (ಸರ್ಕಾ. ೦೦೩೩). ೫. ಮೃದುವಾದ ಅಂಟನ್ನು ಸ್ರವಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಹಳದಿ ಪಾವಟಿ, ಏಣಿಪೆ, ಮಡ್ಡಿ (ಕ್ಯಾಶಿ. ೫೫-೦೦೧). ಮರಗಳು . . . ಬೌನಂಗಿ, ಮಡ್ಡಿ, ಹೊಂಗೆ, ಗೇರು (ಕಜ್ಜಿಮ. ೨೩೩). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ : ಪರದಗರು ಮಡ್ಡಿ ಕಾಳಾಗರು ಧೂಪದ ಪೊಗೆ ತರಳ್ದು ಮಂದಮಿಸದ ಕಪ್ಪುರದ ರಜಂ ಕಿದೞ್ದ ಕತ್ತುರಿ [ಯೂ ಕಸರಣಮದಾ]ದುದಾ ಸ್ಪಪಸಧರೊಳ್ (ಜಿಂಪು. ೩-೫೬) : ಮಡ್ಡಿ ಎಂದರೆ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ (ಕಜ್ಜಿಮ. ೦೩೬). 'ಹುಲುಮಡ್ಡಿ' ಪರಾ. ೭. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯದ ವೇಲೆ ಪೂಕುವ ತೆರಿಗೆ: ಹುಲ್ಲುಹಣಾ ವುಟ್ಟುನ ಮೋಳೆ ಯೂಜಲ ವೈರು ಮಡ್ಡಿ ಪತಂಗ ಪೊವ್ಳಳಿ ಪೀಗೆ ಕೆಂಪುಸೂಲು (ಕ್ಯಾಂ. ೧೯೩೯. ೪೨-೪೪ ; ೧೩೩೬). ಮಂಡ್ಡ : ೫. ಗುಗ್ಗುಳ ಧೂಪ, ಮಂಡಧೂಪ, ಮಡ್ಡಿಧೂಪ, ಬಾಗಧೂಪ (ಕ್ಯಾಶಿ. ೪-೫೯). ಮಡ್ಡು₁: ೧. ಜಿಡ್ಡುತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ಮಡ್ಡು ಬಹಳ (೧೩೮). ೮. ಹೊಟ್ಟು : ಉಮಿ : "ಮಡ್ಡು : ಗುಂಗು" (ಶಬ್ದಮ. ೨೦೦). ೯. (ಅಲಂ) ಸೊಕ್ಕು : ಮದ : ರಾವಣಾದಿ ಅವರ ತಲೆಮಡ್ಡಿಯ ಮಾಮಲತ್ತಿಯ ಮದ್ದನ್ನು ಇಳಿಸಿ . . . ನಿರ್ಜಾದುಕ ಅಧಿಪ್ರಾಯ ಕೊಟ್ಟರು (೦೮೫೫. I. ೦೬); ಸೂರಾರು ವೇಷ ಕಳಿಸಿದಿ ಮದ್ದ ಇಳಿಸಿದಿ ಮಾನ ಬೆಳಸಿದಿ (ಜಾಮಭಾ. ೯೦-೦೬). 'ಜಿಡ್ಡು' ನೋ. ಮಿಡ್ಡೆ : ೫. ಅದೇಮ ಅಪ್ಪಹಾಗೆ ಹಿಸುಕಿ ಹೊಸುಕಿ ನೋಡುತ್ತೀರಿ ? ಮಿಡ್ಡಯೋ ? ಸ್ವಲ್ಪ ನೀರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಹೇನೋ ! (ಕೃಚಕ್ಷ. ೦೩೦). ಮೆದ್ದೆ : ೫. ಗೆದ್ದೆಯ ಹೊಲ ಹೀನ ಗೊದ್ದುಹೊಡತಿ ಹೀನ ಮೆಡ್ಡೆಯ ದೋನವೆ ಹೀನ (ಜಾಮಭಾ. ೯೬-೬೩).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಣ್ಣೆ ; ಮಲ. ಮಟ್ಟು ; ತುಳು. ತೆಲು. ಮಡ್ಡಿ]

ಮಡ್ಡಿ₃, ಮಡ್ಡು₃ (ನಾ). ೧. ಮೂಢ ; ದಡ್ಡ : ಇದರಿಂದ ಮಡ್ಡಿ ಎಂದರೆ ಬುದ್ಧಿ ಚುರುಕ್ಕಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಬಂದಿದೆ (ಕಜ್ಜಿಮ. ೦೩೬); ಇವ್ವಾದರೂ ಮಡ್ಡಿ ಜನಾರ್ಧನನಿಗೆ ಜಡ್ಡು ಹುಯಲಿಲ್ಲ (ಜಾಕಮಂ. ೯೮) ; ಮುರುಳೆ, ಮಂಕ, ಮುಟ್ಟಾಳ, ಮಡದು, ಮಡ್ಡಿ ಎಂಬ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಇವರು ಶಿಷ್ಯರಿದ್ದರು (ಪಣ್ಣ. ೦). 'ಮಂಡೆಯ' ಪರಾ. (ಗು). ೨. ಮುಂಗತನದ ; ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ : ಆಯುಷ್ಯಕ್ಕೆ ಮಡ್ಡಿ ಜನರು ಏಕೆ ಆಕೆಪಡುವರೋ (ಸಂಗತ್ರಿ. ೫೪) ; ನೀನು ಮಡ್ಡಿ ಹುಡುಗ (ಪಾಪುಣ. ೩೬). ಮಡ್ಡು₂ : ೨. ಹಳ್ಳಿಯವ್ವ ಮತ್ತು ಜನಗಳಾ ? (ಕಂಚಿ. ೨೦೩). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಟ್ಟಿ ; ತೆಲು. ಮಡ್ಡಿ]

ಮಡ್ಡಿ₄ 'ಮೊರಡ್ಡು' ನೋ.

ಮಡ್ಡಿತನ (ನಾ). = ಮಡ್ಡತನ : ಪೊಳಕವಲಿ ಮೈಮುದ್ದಿ ಅಚ್ಚರಿಯ ಸವಿಯುತಿರೆ ಆಡಿ ಜರೆಮುವರೆಮ್ಮ ಮಡ್ಡಿತನಕವರಾ (ಶ್ರೀಚಾ. ೨೦-೬) ; ಮದುವೆಯಾಗುವುದು ಮೂರ್ಖತನ ; ಮಡ್ಡಿತನ (ಅಂಚೆ. ೬೭).

[ಮಡ್ಡಿ₃ + − ತನ]

ಮಡ್ಡಿಮರ (ನಾ). ಹಾಲುಮಡ್ಡಿಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವ ಮರ : ಚಿಲುಡಧೂಪ, ಚಿಲುಡಿ, ಗುಗ್ಗುಳಧೂಪ, ಮಂಡ್ಡಿಮರ, ಮಾದಿ, ಚಿತ್ರ, ಧೂಪ (ಕ್ಯಾಶಿ. ೦೩-೨೩೭). [ಮಡ್ಡಿ₁ + ಮರ₁]

ಮಡ್ಡಿಸಾಂಬ್ರಾಣಿ (ನಾ). ಬುದ್ದಿಯಿಲ್ಲದವನು ; ದಡ್ಡ : ಮಡ್ಡಿ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ. ಗುಣಿತಪದ. ಮಡ್ಡಿ ಎಂದರೆ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ. ಮಡ್ಡಿ ಪದಮಂತೆ ಬುದ್ದಿ ಚುರುಕ್ಕಿಲ್ಲದ ಪ್ರಾಣಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೆ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ (ಕಜ್ಜಿಮ. ೦೩೬); ನೀನು ಜಾಣ, ನಿನ್ನನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದರು. ಪಾಸು ತಿಳಿದೇ ಇದೆ ದಡ್ಡ. ಮಡ್ಡಿಸಾಂಬ್ರಾಣಿ (ಸಂಧ್ಯಾರಾ. ೨೫) : ಈ ಹಳ್ಳಿಯವರ ಹಾಗೆ ಪಾನೂ ಮಡ್ಡಿಸಾಂಬ್ರಾಣಿ ಎಂದು ಬೇಳುಬೆಯೀನು ? (ಕುಡುಕರು. ೭೬).

ℙ ಮಡ್ಡಿಮತ್ತು ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ಮತ್ತು ತಿಳಿಗೇಡಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಚಮತ್ಕಾರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಕೂಡುನುಡಿ.

[ಮಡ್ಡಿ₃ + ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ / ತಮಿ. ಮಟ್ಟಿದುಜಾಮ್ಬ್ರಿರಾಣಿ ; ಮಟ್ಟಿಯನ್‌ಜಾಮ್ಬ್ರಿರಾಣಿ]

ಮಡ್ಡು₁ 'ಮಡ್ಡಿ₂' ನೋ.

ಮಡ್ಡು₂ 'ಮಡ್ಡಿ₃' ನೋ.

ಮಡ್ಡು₃ (ನಾ). ಪಶುಗಳ ಯೋನಿ : ಆಗ ಹಾಯಿಸುವಿ ಅದರ ಮಡ್ಡು ಮೂಸಿ ತನ್ನ ಮರಿಯೀ ಅಲ್ಲವೇ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಪಶೂಕ್ರ. ೦೩). [< ಮಡಿಲ್]

ಮಡ್ಡು₄ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಹಿರಿಯ ಮೃದಂಗ ದಿಂಡಿಮ ಮಡ್ದು [ಪಣವ. ಪ್ರ]ಜರ್ಝರ ಪಟು ಶಂಖವಾಸ ಭೇರಿಗಳ ಪಟಿಲಿತನಾದವೆನೆಯೆ ಕಂಪಭೂವನ ಕುಟಿ ನಡೆಮುದು (ಭುಜಬಲಾ. ೦೪-೬೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ (?) : ಹೊಳೆವ ಮಡ್ದು ಕಠಾರಿ ದೋರಣ . . . ಕುಟಿಯ ಗಂಟಿಯು ದಳವೋಣಿಸು (ಭುಜಬಲ. ೬-೩೦); ಚಾವುವರಿದನು ದನುಜ ಮಡ್ದು ಕಠಾರಿಯಲಿ ಕರ್ಣಾಸ್ತ್ರ ಧಾರಾಸಾರದಲಿ ಪೈ ಪೆನೆದು ಪೊಸಲಿಡುವರಂಗಪಾರಿಯಲಿ (ಭುಜಬ್ರೋ. ೦೬-೪೭). [ಪಂ.]

ಮಣ್, ಮಣು, ಮಣ್ಣು (ನಾ). ೧. (ಬಸಿಲು, ಗಾಳಿ,ಮಳೆಗಳಿಂದ ಕಲ್ಲುಗಳು ಚೂರಾಗಿ ಉಂಟಾದ) ಸಣ್ಣನಾದ ಹುಡಿ ; ಮೃತ್ತಿಕೆ : "ಮೃತ್, ಮೃತ್ತಿಕಾ – ಈ ೨ ಮಣ್" (ಪಣಚಾ. ೫೬-೩) : ಐರಾವತದ ಹರವ್ಯಹದ ಕೋಡ ಮಣ್ಣುಮನಾಕಾಶಂಗೆಯ ನೀರುಮಂ . . . ತುದ ವಾರವನಿತಾಜಸಕ್ಕಂ ಸಾಮಂತಚಕ್ರಕ್ಕಮುಂಡಲಿಕ್ಕೆ (ಪಂಚಮಿ. ೦೪-೦೬ ಪ) : ದರಿಯ ಪಾಣ್ಣಂ ಕೋಡೊಳೆತ್ತಿ ತಂದವರ ಮುಂದಿಕ್ಕುವ ಧ್ವಗ್ರಜವ್ರಜ ಮುಮಂ (ಪಂಚಕಲ್ಯ. ೦೦೯-೫೦). 'ತಿರುಮಣ್' ಪರಾ. ೨. ಬೆಳೆ ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಭಾಗ ; ಜಮೀನು ; ಗದ್ದೆ : ಕೊಟ್ಟೂರ್ನಾರ್ಮಗ್ರದುಂ ಆದರ್ಕ್ಕೆ ಆ ಪುಸರಾತದ ಕದ ಕೆಟಗೆ ದಸಕಣ್ಣಾಗಂ ಮಣ್ಣಾದ ಬೂ ಒಡೆಯದು ತನಗೆಮುಂ (ಎಕ್ಷ. X (೫), ಚಿಕ್ಕ. ೦೦೯-೦೬ : ಸು. ೬೦೦ ?) ; ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಚೆನ್ನಿಯಮ್ಮರಸರ್ ದೇವಗ್ಗೆರ್ ಮಣ್ಣಂ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ್ಷ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೫೫-೦ ; ಸು. ೬೦೦ ?) ; ಮಣ್ಣೆಲ್ಲದೆ ಬೆಳವನೆಂಬ . . . ಪಟ್ಟಪುಟಿಜಗ್ಗನ ಪೋಲ್ಮಂ (ಭರ್ಮಾಷ್ಟ. ೦-೬೬). ಮಣಿ : ೧. ಮರ ದೇವರಲ್ಲ ಉರಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಂದಿತ್ತು ಮಣಿ ದೇವರಲ್ಲ ನೀರಿನ ಕೊನೆಮುಳ್ಳಿ ಕಡಿತಿತ್ತು (ಸರ್ಪಸ. ೬೨-೨೬೬) ; ಬಿಲ್ಲಿ ಪರವಾದಿ ಜೈಸನಿನದೆ ಸಂದರಿಸಿ ಹಲ್ಲುಗಳ ಕಳೆದು ಮಣಿವಿನ ಮೂಜು ಪಿಂಡುಗದನಲ್ಲಿ ಕಣಜಂ ಕಟ್ಟಿ ತುಂಬಿಸುವರು (ಪಣ್ಣ. ೬೨-೨೦). ೨. ಮೂಲಸ್ಥಾನದ ಸೋಮಯದೇವರಿಗೆ ಬಿಡಿತವಾಗಿ ಗದೆ ಮಣಿವಿನ ಮೂಗಳೆ ಗದೆ ಹೊಲನು ಮೂಗಳೆ (ಎಕ್ಷ. X. ಬಾಗೇಷ. ೦೬-೨; 1191). ಮಣ್ಣು : ೧. ಮಾಯೆಯಾಡಿಸುವ ಮಣ್ಣ ರೂಪು ಕಪ್ಪವಪ ಹಾಪೆ ಕಲ್ಲ ಜಂತ್ರ ಹುಲ್ಲ ದೊಂಪೆ (ಪಣ್ಣ. ೯-೦೩೮) ; ಕರಿಯ ನೋಂಪಿಗೆ ತನುಜರಿರ ನೀವೆ ತರಲು ಬೇಕ್ಕೆ ಮಣ್ಣನೆಂದರೆ ಹಿರಿದು ತಂದೊಟ್ಟಿದರು ಮಿಗೆ ಮೃತ್ತಿಕೆಯ ಗಿರಿಮಂತೆ (ಭುಜ್ಯ. ೬೭. ೫೦-೯) : ಮಣ್ಣಿಂದ ಕಾಯ ಮಣ್ಣಿಂದೆ ಮಣ್ಣಿಂದ ಸಕಲ ದರುಶನಗಳೆಲ್ಲ ಮಣ್ಣಿಂದ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ಮಣ್ಣು ಬಿಟ್ಟವಂಗೆ ಅಧಾರವಿಲ್ಲ (ಪೂಂಪ. ೨-೮೦ ಆಪಸ್ತಂ). ೨. ವಿಜಲಿ ಮಾಡೇವಿದುಳುಬ್ರಿರೆ ಅಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟುದು ಪದಿರ್ಮಣ್ಣಾಗ ಮಣ್ಣು ಬತ್ತದ ಮಣ್ಣು (ಎಕ್ಷ. XII, ಶಿಂ. ೨೯-೩೯ : ೯೦೦) ; ಮಾಜುಮಸುಮಂ . . . ಕೊಟ್ಟಂ (ಎಕ್ಷ. III (೫). ಗುಬ್ಬಿವೀ. ೩೩-೦೦ ; 1049) ; ಮೀ ನ್ಗಿ ಎಂದರೆ

ಭೂಮಿಗೆ ಮೇಲ್ಮೈಸಹಾಗಿರುವ, ಭೂಳಾಗುವ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಗಳಿಗೆ ಆಹಾರ ಭೂತವಾಗಿರುವ ಪದಾರ್ಥ (ಕ್ಷಪಾ. ೦). ೩. ಭೂಮಿ ; ನೆಲ : ಹೊನ್ನೆನ್ನದು ಹೆಣ್ಣೆನ್ನದು ಮಣ್ಣೆನ್ನದು ಎಂದು ನೆನೆವೆದು (ಪುಷಾಡೀ. ೨. ೮೯-೩೦) ; ಕಣ್ಣಾ ನೀಗರ್ಜಳುಗುಳನೊಗುತತ್ತಬಿದ್ದನು ಮಣಕ್ಕೂಳಾ ಗಜದ ಮುಂದವನು (೪೮೪. ೩೩-೩೩) ; ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಕೌರವ ಕಟ್ಟ್ಯಾ ಹೆಣ್ಣಿನಿಂದ ರಾವಣ ಕಟ್ಟ್ಯ (೧೩೮). ೪. ಧೂಳು : ಎಳ್ಳು ಮತ್ತು ಅಗಸಿ ಇವೆ ಭುಟ್ಟ (ಮಣ್ಣು ಕಸಾ) ತಿಗಿಯುವ ಜೀವಸುಗಳಿರುವುದರಿಂದ (ಪುಣಣ್ಣಾ. ಕ್ರಿಪ್ರಾಪ್ರ ೩೪). ೫. (ಅಲಂ) ಅನಿತ್ಯವಾದುದು : ಎಷ್ಟ ಕಾಯ ಮಣ್ಣು ಜೀವ ಬಯಲು ಆವುದ ಪಿಡಿದೆಪ್ಪೆ ದೇವ (ಪುಣಡೀ. ೩. ೦೪-೦೩).

ಮಣ್ಣಾಂಗಟ್ಟಿ = ೧. ಮಣ್ಣಿನ ಉಂಡೆ. — ಮಂದ್ದೆ. ೨. (ಅಲಂ) ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದುದು : ನಿರುಪಯೋಗಿಯಾಮುದು : ಏನೋ ರಾಜ್ಯ ಕೊಳ್ಳೆ ಹೋಗುತ್ತೆ ಅಂದರೆ ಏನಲ್ಲ ಮಣ್ಣಾಂಗಟ್ಟಿ (ಸಾಮಾಸ್ಮೀ. ೬೭). ಮಣ್ಣಾಗು = ೧. ಮಣ್ಣು ಪತ್ತಿಕೊಳ್ಳು : ಧೂಳಾಗು : ಮಣ್ಣಾಯಿತ್ತು ಮೈಯು ಪೀತಾಂಬರವು (ಭಗಂಪ. ೫-೩೦೦-೩) ; ಳಿಪುದರೊಳು ಹೊಸಮರಿಸಿಬಿದೆಂದನು ಕುದುರಿಯಿಂದಿಳಿಗೆ ಬಿದ್ದವನು ಮಿಸೆಯು ಮಣ್ಣಾಗಲಿಲ್ಲವ ಬಿದ್ದರು ಎಂದುಕೊಂಡೇಳ್ದರಾತಪರು (ಜಾಭಾಪ. ೨೩೫-೩೩). ೨. (ಅಲಂ) ಕೇಡಾಂಟಾಗು : ಇಂದುವರೆಗೂ ತಂಗಿಯೆಂದು ಕರೆದಿಹ ಬಾಯ್ಗೆ ಮುಂದೆ ಮಣ್ಣಾಯ್ತು (ಕಾಂಪಾಪ. ೦೩೫-೨೦೦). ೩. ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಸೇರು ; ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗು : ನಮ್ಮೊಂದಿರವಂತಿಂತುಟಿಂದೇನುಮಜಾಯದೆ ಮಣ್ಣಾಗಿ ಕಲ್ಲಾಗುತುಂ. . . ಎಂತಕ್ಕೆ ಬಂದೆಂ ಸರಜನ್ಮಕ್ಕಮ್ಮ (ಕ್ಷಾಗ. ೨) ; ಗೊತ್ತಿಹುದೆಲ್ಲರಿಗೆಮ್ಮ ಭವಿಷ್ಯವು ಜಳಿಗೆ ಮಣ್ಣಾಗಲಿಪವು (ಇಂಚಾಪ. ೦೮೨-೦೦೦). ಮಣ್ಣಿಗೆ ಮಣ್ಣು ತಿನ್ನಿಸು = (ಅಲಂ) ಕಷ್ಟಪಡಿಸು ; ಹಿಂಸೆಗೊಳಿಸು : ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯನಂತೆ ಆವಾಗಲೂ ಬೇಮವನ್ನು ತಾಳಿಕೊಂಡು. . . ಪೋಲೀಸಿನವರಿಗೆ ಮಣ್ಣಿಗೆ ಮಣ್ಣು ತಿನ್ನಿಸಬೇಕು (೪೪೫. ೩೦). ಮಣ್ಣಿಗೆ ಮಣ್ಣು ತಿಪ್ಪು = (ಅಲಂ) ಕಷ್ಟಪಡು ; ಹಿಂಸೆಗೊಳ್ಳು : ಪತ್ರಗಳೆಷ್ಟನೆ ಮೋಸಾಡಿ ಮಣ್ಣಿಗೆ ಮಣ್ಣು ತಿಂದು ಹೋಗಿರುವನು (೪೪೫. ೦೩೦). ಮಣ್ಣಿನ ಮಕ್ಕಳು = ರೈತರು : ಮಣ್ಣಿನ ಮಕ್ಕಳು ನಾವು (ಪುಣ್ಯ. ೨೩೦). ಮಣ್ಣು ತಿಪ್ಪು = ೧. ಮಣ್ಣನ್ನು ಮುಕ್ಕು ; ಮಣ್ಣನ್ನು ತಿನ್ನು : ಕಂದಾ ಬೇಡವೊ ಮಣ್ಣು ತಿನ್ನಬೇಡವೊ (ಭಗಂಪ. ೨-೨೦೩ ಕ್ಷಾ೬). ೨. = ಮಣ್ಣಿಗೆ ಮಣ್ಣು ತಿನ್ನು : ಅದರೆಲ್ಲಾ ಮಣ್ಣು ತಿಮು ಮೋಗುತ್ತಾರೆ (ಪುಜ್ಞ. ೦೬೦). ಮಣ್ಣು ತಿಪ್ಪೋ ಕೆಲಸ = (ಅಲಂ) ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ ಕೆಲಸ ; ಪೆದ್ದು ಕೆಲಸ : ನನಗೆ ಹೇಳದೇಲೇ ಮಣ್ಣು ತಿನ್ನೋ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (೧೦೪. ೩೬೩). ಮಣ್ಣುಪೀಳು = ೧. ಧೂಳು ಉಪುರು : ಕಣ್ಣಿಗೆ ಮಣ್ಣು ಬಿದ್ದು ಕೆಂಪಾಯಿತು (೪೩೨). ೨. (ಅಲಂ) ಹಾಳಾಗು ; ನಾಶವಾಗು : ನಿಮ್ಮ ದಮ್ಮಯ್ಯ. ಅಂತಹವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸೋದೀಂದ್ರ. ಎಲ್ಲಾದರೂ ಕೆಲಸದ ಬಾಯಿಗೆ ಮಣ್ಣು ಬಿದ್ದೀತು (೫೦೧೧. ೦೩೬). ಮಣ್ಣು ಮಸಿ = ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದುದು ; ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದು : ಹಾನು ಕಾಣೆನೆ ಅವಳು ಕೊಳ್ಳುಪುದು. ಸ್ನೋ. ಪೌಡರು, ಚೋಳಿಪೀಸು, ಮಣ್ಣುಮಸಿ (ಕ್ಷಕ್ಷ೦. ೦೩೪). ಮಣ್ಣು ಮುಕ್ಕಿಸು = ಮಣ್ಣಿಗೆ ಮಣ್ಣು ತಿನ್ನಿಸು : ಜಿಜಾಪುರದ ರಣದಾಲ್ಲಾಬಾಸನನ್ನು ಪಟ್ಟಿಗುವ ಬಲಿ ಮಣ್ಣು ಮುಕ್ಕಿಸಿದ ವೀರ ಕುಮಾರಯ್ಯ (೩೭೫. ೦೦) : ಮೊಗಲ ಸಾಮ್ರಾಟ್ ಔರಂಗಜೇಬನನ್ನು ಮಣ್ಣು ಮುಕ್ಕಿಸಿದ ಮರಾಠಿಗರ ಭುಜಬಲ ಅಂತಃಕಲಹಗಳಿಂದ ಕುಗ್ಗಿ ಹೋಗಿತ್ತು (೨೫೮. ೧೨೩). ಮಣ್ಣಾಮುಕ್ಕು = ೧. ನೆಲದ ಧೂಳನ್ನು ತಿನ್ನು. — ಮುಕ್ಕು : ಬಲವಾದ ಆಕ್ಕನ ಕೈಗಳ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಫಟ್ ಎಮ್ಮೆಲೆ ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದನು. ೨. ಮುಕ್ಕುಗಿದ ಅವಪ ಬಾಯಿಯು ಮಣ್ಣು ಮುಕ್ಕಿತು (೨೩೧೫. ೯). ೨. (ಅಲಂ) ಕಷ್ಟಪಡು : ಭಂಗ ಪಡು ; ಹಣೆಬರಹ ಎಂದು ಕುಳಿತಿದ್ದರೆ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ದಿನ ನಾವು ಮಣ್ಣು ಮುಕ್ಕುತ್ತೇವೆ (೧೩೮೦. ೭೭) ; ವೈದ್ಯನು . . . ಮಣ್ಣುಮುಕ್ಕಿದವನಂತೆ ಬೆಪ್ಪಾಗಿ ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಕೊಂಡಿದ್ದನು (೪೪೬೦. ೦೭೫). ೩. ಹಾಳಾಗು ; ನಾಶವಾಗು : ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನೆಂದ ದೊರೆಗಳೂ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳೂ ಮಣ್ಣು ಮುಕ್ಕಿ ಹೋಗಿದ್ದಾರೆ (೩೦೩೮. ೦೭೬). ಮಣ್ಣು ಹೊರು = ೧. ಮಣ್ಣು ತುಂಬಿರುವ ಮಂಕರಿಯನ್ನು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತು ಕೊಳ್ಳು : ಮಣ್ಣು ಹೊರುವವ ತಲೆಗೆ ಬೆಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡಂತೆ (೧೨೮). ೨. (ಅಲಂ) ದುಡಿ ; ಶ್ರಮಿಸು : ಅವನನ್ನೂ ಬಚಳ ಮಣ್ಣು ಹೊರ ಬೇಕು (೮೩೫). ೩. (ಪಾಠವನ್ನು ಕಲಿಯುಲು) ಶಾಲೆಗೆ ಹೋಗು : ಬಲಂ ಒಂದು ದಿನವೂ ಶಾಲೆಗೆ ಮಣ್ಣು ಹೊತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (೦೭೩೫. ೦೩೯). ಮಣ್ಣಾಮಾಡು. ಮಣ್ಣು ಮಾಡು = ೧. (ಅಲಂ) ಹೊಳು ; ಸಮಾಧಿ ಮಾಡು : ಎತೆಯೊಕ್ಕೇಸ್ ಅಣ್ಣನನ್ ಮಣ್ ಮಾಡಿ ಕಿಬ್ಬಿನೆಲುದ ಕಬುದ ರೊಳ್ ಪುಗಿಸಿ ಮನ್ನಿಸದನೆಂಬರ್ (೦೦೩೮. ೩-೩೦) ; ಇಂದೊ ನಾಳೆಯೊ ಸಾಯುತ್ತಾತ್ಮಿಳೆ. ನಾನು ಇವರನ್ನು ಮಣ್ಣು ಮಾಡಿ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತೇನೆ (೬೯೩೩. ೦೦೨). ೨. ಹಾಳು ಮಾಡು ; ನಾಶಪಡಿಸು : ಬಂಗಾರದಂತಹ ಪಾ ಕೊಟ್ಟ ದಿನವನು ಮಣ್ಣುಮಾಡಿದೆಯೆಂದು . . . ನನ್ನಪ ಪೋಲ್ಕಮ ದಿನವನು ತಾ ಪೋಗುವಂದು (೩೦೩೫. ೦೪೯-೩೨).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮಣ್ ; ಮಲ. ಮಣ್, ಮಣ್ಣು ; ಕೊಡ. ಮಣ್ಣ್ ; ತೊದ. ಮೋಣ್ ; ತುಳು. ಮಣ್ಣು ; ತೆಲು. ಮನ್ನು, ಮನು]

ಮಣ. ಮಣವು (ನಾ). ೧. ತೂಕದ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ : (ಸುಮಾರು) ನಲವತ್ತುಸೇರು ; P ಈ ತೂಕದ ಪ್ರಮಾಣವು ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುತ್ತದೆ : ಅನಿಗೈದು ಮಣದ ಆಪಾರದ ಹಾನೆ ತಂದು ಕೊಡುವ ದಿನರೊಡೆಯ ಶ್ರೀನಿವಾಸದಯಾನಿಧಿ (ಪ್ರಕಂತ. ೨-೩೬-೨). ೨. (?) : ಕೈವರದೊಳ್ ಒನ್ನು ಮಾಸ್ಕಂ ಮಣಮುಂ ಮೂಗಣ್ಣುಗಂ . . . ಪಡೆದೊರ್ (೫೪. x (೩). ೫೪೦. ೦೦೩-೩೩ ; ೪೮೦). ಮಣವು : ೧. ಅಜು ಮಣವಿಸಂಡಗೆಯ ತಂದಿತ್ತಿಕೊಳ್ಳಿಸೆ (ಗುಚಾಾ. ೦೯-೩).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮಣ್ : ಪುರಾ. ಮಣ./ಸಂ. ಮಣ]

ಮಣಕ, ಮಣಿಕ, (ನಾ). (ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬರುಪ್ಪಿರುವ) ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ, ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕರು ; ಪಡ್ಡೆ ; ಕುಡಸು : ಕಣುವ ಕಡು ಬಾಗಿ ಮಣಕೆಮ್ಮೆ ಹಮುನಾಗಿ ಕುಣೆಯುದು ಕಡವ ಸತಿಯಾಗಿ ಬೆಳವಲುವ ಅಣಕ ನೋಡೆಂದ (೪೮೫೩. ೦೩೦೯) ; ಮಣಕಕೆ ಸೇರುತುಪ್ಪ ಮನಿಯೊಳ್ ಗಾದರೆ ಮಣಕಕೆ ಬಂದದೇನು (೫೪೫೦. ೪೩-೨). ಮಣಕೆ, : ಪೊಸನಸಿದು ಸೊವಡಪಾಪ್ಪಾಣಿಯ ಮಾಣಕದ ವಿಡುಕುಗಚ್ಚಿದೊಳ್ ಮೊಗದೆತ್ತುತೆಸೆದುದು ವೃಪಮುಮರರನೇಡಿಸುವವೊಲೇಸುಂಟೆ ನಿಮಗಮಿಾ ಸುಖಿಮೆನುತಂ (೧೧೫೫. ೩-೧೩) ; ಮಣಕದ ನಳಗಸಮಪದಿಂದಗೆಜುರಮಾಡುವ ಗವೇಂದ್ರನಂ ಸತಿ ಕಂಡಳ್ (೪೫೦೫. ೨-೦೦೦). [ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮಣಜ್ಜು = ಕುರಿಮರಿ]

ಮಣಕ್ಕ 'ಮಣಕು' ನೋ.

ಮಣಕ್ಕ, ಮಣಗ್ಕು (ನಾ). ೧. ಮೊಸಳೆ ; ಮಕರ : ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ಮಣಕ ಬಂದು ಅವಳ ಕಾಲನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕಚ್ಚಿ ನೀರಿಗೆ ಎಳೆಯಿತು (೪೮೫. ೫೩). ಮಣಗ್ಕು : ೨. ಅಗಲವೂ ಮತ್ತು ಉದ್ದವೂ ಆದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿಾನು. [← ತುಳು. ಮಾಂಗ್]

ಮಣಕಾಲು 'ಪೊಟಾಶ್' ನೋ.

ಮಣಕು. ಮಣಕ್ಕ, ಮಣಾಕು (ನಾ). ೧. ಪಳೆಯ ಎಕ್ಕೆಯ ಜಿಡ್ಡಿನ ವಾಸನೆ : ಕಮಟುವಾಸನೆ: ದುರ್ವಾಸನೆ : "ತಿಲ-ಸ್ನೇಹನೇ. ಮಣಕೆ

ನೊಳ್ (ಕಾಕ್ಷ. ೨೨೬); ಆವ ಜಾತಿಯುದಾರೆಂದಱಿಯದೆ ಮಿಂದು ಮುಟ್ಟುಂಕೆಯುಮಱಿಯದ ಮಣಕಿನ ಬಿಣಂಬೆಗಾನೆಱಗುವೆನೇ (ಮುತೋಕ. ೪-೧೯); ಅವರಂ ಕರದು ಮಂಡೆಯೊಳ್ ಮಣಕ್ಕೀರ್ದಿರ್ದ ಜಡೆಗಳಂ ಲೋಚಂ ಪಾಡಿಸಿ (ಕ್ಷಾಕ್ಷ. ೪-೦೯ ಪ). ೨. (ಆಲಂ) ದುರ್ಗುಣ; ಗುಣಾಕೃತಿಯುಮನು ಕವಿಯಿರ್ದು ಕೇಳದ ಮನವೆನಿಸಿ ಮೆಚ್ಚದವಂಧನಪ್ಪ ಮಣಕಿನಧಮಗೋದಿ ಪೇಳ್ವವ ಪೋಲ್ತನು ಪೆಣಕೆ ಪಾಡುವ ಸುಗಾಯಕನ (ಪಧಾಸಾ. ೦-೪೨). ೩. ಹೊಲಸು; ಕೊಳೆ; ಕೊಳಕು: ತಲೆಯೊಳ್ ತೀವಿದ ಹೇನು ನೀರ್ಮಣಕನೆಂತುಂ ದಾರ್ಢ್ಯ ಕಾಂ ತಾರ್ದಿಯಾ ತಲೆಯುಂ ನಿರ್ಮಳಮಪ್ಪನಂ ಪಣಿಗೆ ಮಾಟ್ಟುಂ (ಧಮಾಸಾ. ೦೦-೦೨). **ಮಣಕ್ಕೆ**: ೨. ಆಜಮಾತುತ ಏವರ ಕೂಡೆ ಸೆಣಸುತ ನಾಲ್ವರ ಕೈವಿಡಿದು ಮಣಕದಿಂದವರಿ ಅಟು ಮುಂದಿಯ ಕೂಡೆ ಉಣ ಕುಳಿತಲ್ಲಿ ಮೈಮಱೆದೆನಕ್ಕ (ಶಪಾಸಾ. ೦೪೬-೬೪೨). **ಮಣಂಕು**: ೩. ಬಾಳಿಕೆ ಬರುವುದೆಂದುಕೊಂಡ ಸೀರೆ ಅರು ತಿಂಗಳಿಗೇ ಹರಿಯುತ್ತ ಬಂದುದಲ್ಲದೆ ಮಣಂಕು ಒಡಿದು ಗೊಜೆಯಾಗಿತ್ತು (ಅಪಾ. ೦೬೦). [ದೇ.ಶ ಮಲ. ಮಣಕ್ಕ = ವಾಸನೆಯುಂಟಾಗು, ವಾಸನೆ ಬರು; ತುಳು. ಮಣ, ಮಣಾ = ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವ; ಜಿಗುಟಾಗಿರುವ]

ಮಣಗು, (ಕ್ರಿ). ಹತೋಟಿಗೆ ಬರು; ವಿನೀತನಾಗು; ವಿನಮ್ರನಾಗು: ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಣಗಿ ಮಣಗಿ ಇದ್ದ ಮಹಮ್ಮದೀಯರನ್ನು 'ಮುಸಲಿಮಾನ' (ಮುಂದಿನವರು)ಗಳೆಂದು ಗೇಲಿ ಮಾಡಿದವು (ಪಾಟೀ. ೮೬). 'ಅಣಗು' ಪರಾ. [ದೇ.ಶ ತೆಲು. ಮಡುಂಗು, ಮಣಂಗು]

ಮಣಗು, 'ಮಣಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಮಣಮಣ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಬಾಯಲ್ಲಿ ಮಣಮಣ ಮಂತ್ರ! (ಕ್ಷಕ್ಷಕ. ೩೦); ಅರಿತಾಸಿನೆ ತನಗ ತಾಳ್ಮೆಗೆಟ್ಟು ಮಣಮಣ ಅನ್ನುತ್ತಿದ್ದನು (ಪಾಂಪ್ರ. ೨. ೨೩೩).

ಮಣಮಣಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೇ ಹಗುದ್ಧನಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳು: ಗುಣುಗುಣಿಸು: ತಂಪ್ರ ಅರಿಯದೇ ಮಂಪ್ರ ಮಣಮಣಗುಟ್ಟೇ (ಸಾಪುರಾಣ. ೪-೦೩). [ಮಣಮಣ + ಕುಟ್ಟು]

ಮಣಮಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ರಣವು ದಾನವಕುಲ ಮಿತಮಾ ರಣವೂ ಹರಿಯೋ ಮಾರಿಯೋ ಮಂಡಣಿಸಿ ಕಳಸಿದ ಕೃತ್ತಿಯೊ ಸುರರಿಮ್ಮ ವಲ್ಲಭರು ಸೆಣಸಿ ಮಡಿದರು ಶಿವಯನುತ ಮಾಮಣೆಯು ಹೊರಳುವ ದಾನವಿಜಯರುಬ್ಬಣವೆನಿಪ ಹಾಹಾಭಯವಂಬರವನಲ್ಲಿಜಿಯಿ (ಪಪಾಗ. ೪-೦೭-೬೫).

ಮಣಮಣಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಮಣಮಣಗುಟ್ಟು: ಗೆಣಮುನ್ನ ಕಳಕೊಂಡ ಒಣಮಾನಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಮಣಮಣಿಸಿ ಊರ ತಿರುಗ್ಯಾಳೊ (ಪಪಾಗ. ೪೦). [ಮಣಮಣ + — ಇಸು]

ಮಣಲ್, ಮಣಲು, ಮರಳ್ಳು, ವಲರ್, ಮಳಲ್, ಮಳಲು (ನಾ). (ಸಮುದ್ರ ಅಥವಾ ನದೀತೀರ, ಮರುಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ) ಮಳೆ, ಬಿಸಿಲುಗಳ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೊಳಗಾಗಿ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಚೂರಾಗಿರುವ ಕಲ್ಲಿನ ಕಣಗಳ ರಾಶಿ; ಉಸುಕು; ಮೊಯಿಗೆ: "ಸಿಕತಾ, ವಾಳುಕಾ _ ಈ ೨ ಮಣಲ್" (ಪಾಡಿಯ. ೦೦೦-೭೪); ಮುಂಡಿಯ ಕುಚಿಮುಗದ ಜಘನದ ಕಡುವಿಣ್ಪಿಂ ಮಾಣಲೊಳ್ಚು ಬರೆ ಮೆಲ್ಲಿತಿಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೬೩); ಅಯ್ದುವಪುರುಷಂಬರಿಗಂ ನೆಲೆ ತೋಡುಗುಮ್ಮನೀರ್ ಮಾಣಲೊಜವಾಗಿ ಬರ್ಕುಂ (ಕೋಗೋಪ. ೩-೩೦); ಮಾಣಲ್ದುಲ್ಲದ ಕೆಲ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಪೃಣಮಲ್ಲದ ಪುಲ್. . . ಮುತ್ತಿನ ಮಾಣಲ್ಲದ ಪೂಗಳುಮಿಲ್ಲ ತತ್ಪುರಿಸರದೊಳ್ (ಶಾಂಪ್ರ. ೦೦-೪೦). **ಮಾಣಲು**: ಮಾಣಲ ಲಿಂಗ ವನಳ್ಕಱಿಂ ತೋಱಿ (ಸಂಚಿಕ. ೫೬. ೨೪೩-೫೦); ಕಾಡವರೆ ಮಾಣಲು ಸುಣ್ಣಮಿ ವೀಡಿಕ ದಲ್ಪೋಪಮಾನ ತಿವ್ವರೆನಿಸಿರ್ಕುಂ (ಕಬುಪ. ೦೩-೩೩); ಮಾಣಲಿಂ ಮಹಾರಿಂಗಮುಂ ಮಾಡಿ (ತಾಪಪು. ೩-೦೬). **ಮರಳ್ಳು**: ಗಂಗಾನದಿಯು ಶಾಪೆಯಾವ ಹೂಗ್ಗೀನದೀಪುಳಿವಲ್ಲಿಯೂ ಮೆರಳು ಹೀಗೇ ತುಂಬುತ್ತದೆ (ಕಪು. ೩೩). **ಮಲರ್**: ಪುರಲ್ ಅರಲ್ ಎರಲ್ ಎಂದಿವಱ ಮಧ್ಯರೇಫಕ್ಕೆ ಬತ್ತತುಂ ಸಮುಚ್ಚಯಪಪದಿಂದಂತ್ಯಲತ್ವಕ್ಕೆ ರೇಫಮುಮಾಗಿ ಮುಲರ್ ಅಲರ್ ಎಲರ್ ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪದಿನಕ್ಕು ಪಿರಿದೆಂಬುದಱಿಂ ಮರಲ್ತಾಬುದಱ ರೇಫಕ್ಕ ಣತ್ವಮುಮಾಗಿ ಮಣಲೆಂದು ಮುಟ್ಟು (ಹುಡ. ೪೯ ೪೬). ℙ ಈ ಶಬ್ದರೂಪವೆ ವಿರಳವಾಗಿದ್ದು, ಬೇರೆಯ ಕಾವ್ಯ ಪ್ರಯೋಗ ದೊರೆತಿಲ್ಲ. **ಮಳಲ್**: ಸಾಗರಿಕೆಯುಂ ಗಂಧೋದಕಕಪರೀರ್ಘಿಕೆಗಳೊಳ್ ರಸ್ಸದ ಮಳಲ್ಗಳಂ ಸುರಿಯಿಸಲುಂ . . . ಕರೆದು: ಪೆಬ್ಬು ಮನೋಹಾರಾಪಾಂಗಳಂ ಕೇಳುತ್ತಂ (ಶಾದಂಪು. ೦೦೦೬): ಮಳಲಂ ಪಿಟುದಿಕ್ಕೆಯಸಜಿಸುವ ನಿರ್ಬುದ್ಧಿಯುಮಾಂ ಪೊಲ್ಮುಂ (ಧಪಾಸಾ. ೬-೦೬೭); ಬರ್ಮಲೊಳ್ ಕೈಲುಂಗಳಂ ಹಿಂಡಲಕ್ಕು. . . ಕಜ್ಜಿಮುಲ್ ಬಕ್ಕಾಗ್ರದ ವ್ಯಾಪ್ತಮುಂ (ಸೂಪಾಸಾ. ೧೪). **ಮುಳಲ್ಲು**: "ಪುಳಿಸಲು ಮುಳಲು" (ಕಬ್ಬಕ್ಕ. ೦೨); ಹಾಲು ತೊಜಿಗೆ ಬಿಟ್ಟಿದ ಕೆನಜು ಸಕ್ಕರೆಯು ಮುಳಲು ತಪರಾಜದ ಸೊರೆ ತೆರೆದುಂತೆ ಆದ್ಯರ ವಚನ (ಬಸಪು. ೫೧೦) : ನಿಂಗೆ ಹುಬಿದ ಬಿಸಿಮ ಮುಳಲಂ ತರಿಸಿ ಬಾಮ್ಮುಂಬಿಬಿದಪೆಂ (ಜಪಪ್ರ.೦೦-೦೯). [ದೇಶ ತಮಿ. ಮಲ. ಪುಣಲ್; ಕೊಡ. ಮಣ; ಕೋತ. ಮಣ್ಕ್; ಪರ್ಜ. ಮಸ್]

ಮಣಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ನೊಕ್ಕಿಗೋಡು ಮಣಲಿ ಮಕ್ಕಳುಸ್ಯ ಮುಮುವಕ್ಕಗ್ರಾಮ (ಕ್ಯಶಾ. ೦೪೦೬, ೦೦-೦೦; ೭೦೦); ಅತ್ತವಳಗೆಯ ಮಣಲಿ ನಾಡ ಮೊರಸು ಹಂನೆರಡು (ಎಕ. V, ಕೇಂಚಾಮು. ೭೦-೨೬೬; ೧೨೧೭). [?]

ಮಣಲು 'ಮಣಲ್' ನೋ.

ಮಣಲೆ ? (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?): ವಿನೋದಿಮಣಲೆಮುರ ತಳಯೂರಾಳ್ವ ತಿಜ × (ಎಕ. III (೩), ನುಂಡ್ಯತೀ. ೪೬-೪: ೭೨೦). 'ಶೌಜಿಮಣಲೆ' ಪರಾ. [?]

ಮಣಲೆವಾಡಿ, ಮಳಲವಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಪರಸಿಂಗೇಸ್ವರಮ್ಮಾಡಿಸಿ ಮಣಲೆವಾಡಿಯನಷ್ಟೈಸ್ವರಿದ್ದಿಯಾಗೆ ಬಿಟ್ಟುಂ (ಎಕ. XIV. ಕ್ಯಶಾ. ೦೩೬-೬; ೨೦೦) ; ಶ್ರೀವಮ್ಬುರ್ಗದ ತೀರ್ಥಕ್ಕೆ ಮಣಲೆವಾಡಿಯಸರ್ವತರಂ ಶಿದ್ದಿಯೂಗೆ ಬಿಟ್ಟು (ಎಕ. III. ಕ್ಯಶಾ. ೦೬-೦೦ : ೧೨೭೦).**ಮಳಲವಾಡಿ**: ತಿಪ್ಪುರು ಕನ್ನಂವಾಡಿ ಮಳಲವಾಡಿಯೊಪ್ಪುವ ವಾನ್ನಿಜಾರುಗಳು ತಪ್ಪದೆ ಲಗ್ಗೆಗೇಱಿದ ಖೆರನು ಕೊಲ್ಲ ದಪ್ಪಜನೇ ನೆಂದೆನಿದನು (ಗಂಪಪು. ೦೦-೩೬). [ಮಣಲೆ ? + ವಾಡಿ]

ಮಣಲ್ವಾಣ (ನಾ). ಮರಳಿರುವ ಸ್ಥಳ; ಪುಳಿನ ಸ್ಥಳ; ಲತೆಯ ಪೊದಱ ಪ್ರದೇಶವಿಂ ಮೇಕ ಮಣಲ್ವಾಣಂಗಳುಮಾಂ (ಕಾದಂಪು. ೨೩೬). [ಮಣಲ್ + ವಾಣ]

ಮಣಲ್ದಿಂಟೆ, ಮಳಲ್ದಿಂಟೆ (ನಾ). ಮರಳಿನ ದಿಬ್ಬ.—ದಿಣ್ಣೆ: ವೈತರಣಿಯ ಪಿರಿಯ ದರಿಯಂ ಮೆಟ್ಟು ಕುಣ್ಮಾಣಲಂ ಮಣಲ್ದಿಂಟೆಗೆಚ್ಚರಿಜ ಪರಿತಪ್ಪ ಲೋಹರಜ್ಜುಕತಿಳತಳದೊಳ್ ನೆದುಸ್ಸೀಡಾಡುವುದುಂ (ಶಾಪ್ರ. ೬-೧೦೩). **ಮಳಲ್ದಿಂಟೆ**: ಈರಿವರಿವ ಬಿಸಿಲ ಜೆಂಕಯ ಭರದೆ ಮಳಲ್ದಿಂಟೆ [ಜಪಾಂ-ಲ್ದಿಂಟೆ] ಕಾಯ್ದು ಸಿಡಿಮುತ್ತಿರೆ (ಜಪ. ೦೭-೭೪) ; ಉಱೆ ಮಳಲ್ದಿಂಟೆಯುಂ ಕ್ರೌಂಚೆ ದಿಂಚೆಂ ಜವಲಾಂಗಂ . . . ಕಂಠಂ ಕಂಬುವಂ ತಾಂ ಪಲಿಯಲೆಸೆದಳಾ ಕಾಂತೆ (ಕಾಪ್ರಶಿ. ೬-೮೨).

[ಮಣಲ್ + ತಿಂಟೆ (< ತಿಟ್ಟು)]

ಮಣಲ್ದಿಣ್ಣೆ, ಮರಳುದಿಣ್ಣೆ (ನಾ). = ಮಣಲ್ದಿಂಟೆ: ಜೆನ್ನೆಯರ್ ಪಾಜುಗುಪ್ಪೆಮುವಾಡುವ ಮಣ್ದಿಣ್ಣೆಯು ನೋಡಿ ಹಿಗ್ಗಿದರು

(ಕೀರ್ತ. ೪-೩೮). **ಮರಳುದಿಣ್ಣೆ** : ಇವರಡು ಕುದಿಗಳ ಪ್ರದೇಶ ಮರಳುದಿಣ್ಣೆಕಲ್ಲು ಸಲಾಗಿವೆ (ಕೀರ್ತ. ೪೧೩). [ಮಣಲ್ + ದಿಣ್ಣೆ]

ಮಣಲ್ಕೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮಣಲ್ಕೂರ ರಜಾ ವಣ್ಣಿಸ × × × ಬೆಳ್ಗೆಜ್ ಎಮ್ಮಗೆ ಕೇಟ್ಟು (ಪಳ. XII, ೬೪೭೦. ೩೬-೪ : ೧೮೨). [< ಮಣಲ್ ? + ಊರ್)]

ಮಣಲ್ವಿಟು (ಕ್ರಿ). ಮರಳನ್ನು ಹಿಂಡು : ಅದೃಶ್ಯರಾಗಿ ಪೋಗಿ ಮತ್ತಮಾಯಂದದಿಂ ಮುಂದೆ ಬಂದಾಯುಟ್ಟಿಯುಂ ವೀರ್ಗಡದುಂ ಮಣಲ್ವಿಟಾಯುತ್ತುಮಿರ್ದುಂ ಮುನ್ನಿನಂತೆ ನುಡಿದೊಡೆ (ಕೀರ್ತಿಪು. ೦೯-೦೦೪ ೪). [ಮಣಲ್ + ಪಿಟು]

ಮಣಿವಾಳ್ಕೊಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಉಭಯಶತಯೋರ್ಮ್ಮಣಿವಾಳ್‌ಗೊಳಿ ಮಣಗಿದುರ್ನಿರ್ಧಿಪ್ಪರಮೆ ಮಣಲಿ ವೆರಣ್ಣೂರ್ ಪಡಪ್ಪರ್ ವಾಸಿಸಾವಮೆ (ಪ್ರಾಇ. ೦೯೦೬.೦೦-೦೦ : 700). [?]

ಮಣವು 'ಮಣ ' ನೋ .

ಮಣೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾಗು ; ಬಗ್ಗು ; ದುಷ್ಟಪುಭೂಮಿಗಳ ಸಂಗ ಮಣೆದ ಅಲಗಿನ ವೊನೆಯು ಗುಣದಂತಿರಬೇಕು (ಕೀಗೀಪಾ. ೪೮-೩೩೦) ; ಇಂತು ವಂದಿರಾಪಾನಮಂ ಮಾಡಿ . . . ಕುಣಿಯುತ್ತುಂ ಮಣೆಯುತ್ತುಂ . . . ಮಹಂಗೊಳಿಪ ತದ್ಭನಿತಾಜನಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ಅಜ್ಜಿ. ೩-೧೦ ೮) ; ಮಣೆದು ಹಿಡಿದ್ಕಿದನು ರಾಮಪ ಹಣೆಯನನುಮಕರುಣನಿಧಿ (ಕುಪ್ಪಾಕ. ೩-೨೬). ೨. ಕುಸಿ ; ಕುಗ್ಗು : ಮಣೆದುದವಾರಣಜಲಂ . . . ಗುಣಿಯೊಳಿಳದುದು ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತಂ (ಶಂಚಾ. ೦೦-೨೭). ೩. ವಂದಿಸು ; ನಮಸ್ಕರಿಸು : "ಮಣಿ—ನಮನೇ, ಭಯ, ರತ್ನಯೋಃ" (ಜಾಅಂಡ) ; ಅಣುರೇಣುಮಧ್ಯದಲಿ ಗುಣಧರಿತ್ರೆ ನೀನೆಂದು ಮಣೆವುತಿಪ್ಪೆನಯ್ಯ (ಕೀಚಾಪ. ೨-೩); ಜಾಗಭೂಷಣಚಿತ್ರವಲ್ಲಭೆಯಾದ ಶ್ರೀಲತಾಮಣಿಯಿಂದಾಗಿ ಕಣ್ಣೊಳಿಸಂಭ್ರಗಳ್ಗೆ ಸಮಂತುಟಾಂ ಮಣಿದೆಂ ಸತಿ (ಅಜ್ಜಿ. ೬-೦೦೦) ; ಕರವ ನೊಸಲೊಳು ಜಾಜಿ ದಿಗುಪಾಲರಿಗೆ ಮಣೆದಳು (ಸಂಪಾ. ೨೦-೦೩೬). ೪. ವಶವಾಗು ; ಸಗ್ಗು ; ಪತೋಟಿಗೆ ಬರು ; ಅಧೀನವಾಗು : ಸಂಗರದೊಳ್ ಪೊಣಿ ಪೆಸರ್ಗೂಂದಿ ಮಣಿಮುದೆ ರಣದೊಳ್ ಪರಿಯಂತೆ ನಿಂದರಂ ಸಂಗರದೊಳ್ . . . ನೀಂ ಗೆಲಿದ್ಪೆ (ಶಂಪೋಂಪು. ೬-೨೬೬ ೦೩೮೬) ; ಗಿರಿ(ಪರ)ಕರ್ಣ ನೀಲಿಜಂಜೆಗೆ ಸುಧಾಯ ಬಿತ್ತು ಗರ್ಮಗಿನೆಲೆಯೆಂಬವ ನೊಂದಿರೆ ಕೂಡಿ ತೀದೊಡಾತನೆ ಗರುಡನವಂಗುತ್ತ ಬಳ್ಕಿ ಮಣೆಗುಂ ಘನಗಳ್ (ಕೀಗೀಪಾ. ೦೦-೦೮); ಒಂದಡಿಯೊಳುಂಡನೆಪ್ಪುಡೆ ಸಂದೀ ಬಲ್ವಿಡ್ಕೆಯಾಗಲಬಿಯದು ತಿರಿದುಂಡುಂದಲ್ಲದೆ ವೆಯ್ಕಾಣೆಯದು (ಪಚಾಕ್ಷ. ೦೩-೧೬); ಮಣೆದು ಬದುಕುವನಲ್ಲ ಹಗೆದೊಳು (ಕುಪ್ಪಾಕ. ೬೦೩. ೦೦-೦೩). ೫. ಅಂಜು ; ಪೆದರು : ಭಯಪಡು : ಅಂತಣಿ ಮಣಿಮುದೆ ಸೆಣಸಿ ಪೊಣರ್ದರ್ ಕಜ್ಜದು ಪೊಲ್ಲು ಕಾದಿ ನಿಂದಾಗಳ್ (ಶಂಪಾ. ೦೦-೦೩ ೪); ಮಣಿಯದೆ ಬಂದು ಗೊಂದಣಿಯದ್ದಣದೊದ್ದಣದುರ್ಬು (ಕೀಪ್ರ. ೩-೦೨) : ರಣದೊಳವಮಡಗಿದವಾದರೆ ಮಣಿಯದಿಜ್ಜಾವನು (ಕುಪ್ಪಾಲ. ೪-೩೮). ೬. ಬಾಗಿಸು ; ಬಗ್ಗಿಸು : ಉಡಲೊಂದು ಮೃಮಂ ಬೇಡಿ ಪೊಟ್ಟ ಮಣಿಯದೆ ನಿಂದಿರ್ದ ನದಿಮಿತ್ರನಂ ನೋಡಿ (ಕುಪ್ಪಾಸ್ಥ. ೬-೬ ೪); ಮೈಮಣಿದೊಕೆ ತಿವಿದಾಡಿದನು ಸುಳಿಗರು (ಕುಪ್ಪಾಲ. ೩-೦೬). ೭. ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡು ; ಅಂಗೀಕರಿಸು ; ಸಮ್ಮತಿಸು : ಕಲಹೋದ್ಯವನ ಮತದಲಿ ಬಳಿಕ ಮಣಿದನು ಕೌರವರ ರಾಯ (ಕುಪ್ಪಾಲ. ೦-೦೪); ಹಿರಿಯರಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ತೀರ್ಪಿಗೆ ಮಣಿಯೋಣ (ಪಚಾ. ೩). ೮. ಗಾಬರಿಪು; ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಕಲೆ ತೋರಿಸು : ಆಪತ್ತಿನೊಳ್ ಮಣಿದುಂ ಪೋದ ಬಂಧುವೇಷಕೆ (ಕೀಪಾಲಿ. ೧೩).

ಮಣೆಮಣಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಜೋಂಪಿಸುತೆ ತಮ ಜೋಲೆ ಸಾತ್ಯಕಿಯಸಂ ಮಸಗೆ ಮಣಿಮಣಿದು ಕುಣಿಕುಣಿದು (ಪಚಾ. ೩-೦೦೩). **ಮಣಿದಾಡು** = ವಂದಿಸು : ಕುಣಿದಾಡಲೀವ್ರತಂ ಮಣಿದಾಡಲೀವ್ರತಂ . . . ದೇವಾಂಗ ಮೃಮಂ ದೇವರ್ಗೆ ಈವ್ರತಂ (ಪಚಾಗ. ೫೮. ೩೩-೦೩) ; ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳು ಉಲಿಉಲಿದು ಮಣಿದಾಡಿ ಭಕ್ಷಿಯ ಹುಮ್ಮಸ್ಸನ್ನು ಹೊರಪಡಿಸುತ್ತವೆ (ಕೃಚಾ. ೦೧೩). **ಮಣಿಬ್ಲುತನ** = ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವ ಗುಣ : ಬೌದ್ಧವಾದ ಚಂಪೂರೂಪವನ್ನು ಕಂದವೃತ್ತಗಳನ್ನು ಬಳಸಿದ ಜೈನಕವಿಗಳ ಸಂಪ್ರದಾಯವು ಒಂದುಳಿದು ಪುಟ್ಟದಿ ಸಾಂಗತ್ಯಗಳ ಹೊಸ ಸಂಪ್ರದಾಯ ರೂಢವಾದುದು ಕನ್ನಡಕವಿಗಳ ಮಣಿಬ್ಲುತನಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ (ಕೃಚಾ. ೫೭೭).

ಮಣ್ಣೆ$_2$ (ನಾ). ಗಂಟೆ : ' ಮಣಿಯೇಱು ', ' ಮಂಜವೊರಜೆ ' ಪರಾ. [ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ಮಣಿ; ಕೋತ. ಮುಯ್ಣ್; ತೊದ. ಮೊಣೆ]

ಮಣ್ಣೆ (ನಾ). ೧. ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಹರಳು ; ರತ್ನ, ಮುತ್ತು, ವಜ್ರ ಮುಂತಾದುವು : ಮಣಿಕನಕಂ ವಸ್ತ್ರವಿಭೂಷಣಾಂಗಳಂ ಕೊಟ್ಟು ಪೆಂಡಿರೊಲ್ಮರೆ ಗಂಡರ್ ಗುಣಮವೆ ಮೆಚ್ಚಿದುದು (ಗಣಾಮು. ೩-೩); ವರಮಣಿಗಳಿಂದೆಸವ ಮಾಳಿಯ . . . ಗಣಪತಿ ಮಂಡಪಮಗೆ ನಿರ್ಮಿಶ್ಪ ದಾದುಪ (ಕುಪ್ಪಾಲ. ೦-೨). 'ಸಮಮಣಿ' ಪರಾ. ೨. ಹಾವಿನ ಹೆಡೆಯಲ್ಲಿರುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ರತ್ನ ; ನಾಗಮಣಿ : ಪೆರ್ಚಡೆಯಿಂ ಮಣಿ ಸೂಸೆ . . . ಬೇಸಱಂ ತಿಣುಕಿದನಾನಲುಮ್ಮಳಿಸಿ ಶೇಷನಶೇಷಮುಹೀವಿಭಾಗವಂ (ಶಂಚಾ. ೯-೮೯). ೩. (ಆಭರಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಪೂರ, ಗಾಡು, ಲೋಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ, ಪೋಣಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ದುಂಡನೆಯ ವಸ್ತು : ಎನಿತೊಳ್ತಾದೊಡಂ ಕಾಜನ ಮಣಿಗಳ್ ಪೊನ್ನ ಕೊಡಮಾಟೆಯ್ದುಮೆ (ಪಚಾಕ್ಷ. ೯-೮೪) ; ತುಜುಗಾಡಿ ಕಾಜಿಜ ಮಣಿಮು ಬಲ್ಲನು ಗಡ (ಕುಪ್ಪಾಲ. ೯-೦೪); ಅದು ಬಡವರೂ ಧರಿಸುವ ಬಿಳಿಯ ಮಣಿಗಳ ಸರವೆ ? (ಪಾಂಕಥಾ. ೬). ೪. ಜಪಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ತಾವರೆ ಬೀಜ, ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ, ತುಲಸಿಯ ಮಣಿ ಇತ್ಯಾದಿ : ಮಣಿಯು ಕಟ್ಟು ವಿವೆನಯ್ಯಾ ಮನ ಮುಟ್ಟುರನ್ನಕ್ಕ (ಬಸವ. ೪೭); ಮಣಿಯನೆನಿಸಿ ಕಾಲದ ಕಳೆಮುಡಿದ (ಅಕಮೀ. ೦೯೦-೦೩೩). 'ಜಪಮಣಿ' ಪರಾ. ೫. ಬಯಸಿದುದನ್ನು ಕೊಡುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ರತ್ನ ; ಚಿಂತಾಮಣಿ : ಮಣಿ ಚಿಂತಿಸಲ್ಕೆ ಕೈಗೂಡುವುದಲ್ಲದಿದ್ದರ್ಥದು ತಾಂ ಕುಡದತ್ಪಿರ್ಜನಕ್ಕೆ ರಾದುಂ (ಪಚಾ. VII, ೪೧೩. ೦೮-೦೩; ೧೧೬೦), ೬. ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆ ; ಕಣ್ಣಿನ ನಡುವಿನ ಕರಿಯ ಗೋಲ : 'ಕಣ್ಮಣಿ' ಪರಾ. ೭. (ಬೆನ್ನು)ಮೂಳೆಯಲ್ಲಿನ ಕೊಂಡಿ ; ಮೈದ್ದಸ್ಥಿಯ ಕೊಂಡಿ : ಬೆನ್ನ ಹುರಿಯ ಈ ಮಣಿಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಅಡಚಿ ಹಿಡಿ (ಶುಆಯು. ೮೩). ೮. ಮೇಕೆಯ ಕೊರಳ ಮೊಲೆ. ೯. ಪುರುಷಜನನಾಂಗದ ತುದಿ. ೧೦. ಹೂಸು ; ಅಪಾನವಾಯು : "ಧಾಗಗಳಸ್ತನಾವಯವಭೇದ ಸುರತ್ನಮಪಾನವಾಯು ವೈರಾಗವಿನವ್ಯಮಿಂತು ಮಣಿಯಕ್ಕು" (ಜಾಗಕ. ೬೬). ೧೧. ದೊಡ್ಡಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ ; ಗುಡಾಣ. ೧೨. ಹಸ್ತದ ಮೂಲಭಾಗ ; ಮಣಿಬಂಧ ; ಮಣಿಕಟ್ಟು. ೧೩. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು; ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದು. ೧೪. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ಮುನಿಮೌಳಿಗಳ ಮಣಿ ಪರಿತೋಷದಲಿ ತಿರುಗಿದ ತಪೋವನಕೆ (ಕಂಪಾ. ೦೯-೨೬). 'ನಾಯಕಮಣಿ' ಪರಾ. ೧೫. (ಆಲಂ) ಅಚ್ಚುಮೆಚ್ಚಾದುದು ; ಪ್ರಿಯವಾದುದು : ಸೋಲ್ವರ ಕಣ್ಣ ಮಣಿಯುಂ . . . ಚಿಂತಿಸುವರ ಚಿಂತಾರತ್ನವಿನಿಪ ಸಂಗಮೇಶ್ವರನ[ಂ] ಕಪ್ಪಡಿದು ಸಂಗಮ

ರೊಳೊವ್ವದಿಂದರ್ಚಿಸುತ್ತಮಿಪ್ಪ ಸಮಯದೊಳು (ಹಂಪ. ೯-೨). ೧೬. [ಗಣಿತ] ಒಂಬತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ನಿಧಿ ಮಣಿ ಗ್ರಹ ರಂಧ್ರಮಿರಲು ಪೊಂಭತ್ತು" (ಜಾಪಾ. ೦೦೯-೪).

ಮಣಿ ಕಟ್ಟಿಸು = (ಕೆಲವು ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ, ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳನ್ನು ಬಸವಿಯರಾಗಿ ಬಿಡುವ ಸಂಕೇತವಾಗಿ) ಕೊರಳಿಗೆ ಮಣಿಯ ಸರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸು : ಅಂದು ಹರಿಜನರಲ್ಲಿ . . . ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ. ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಚಿಲುಮೆಯರಾಗಿದ್ದರೆ. ಅವರಿಗೆ ಮಣಿ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಬಸವಿಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಮೇಲ್ಜಾತಿಯ ಮುಂದಾಳುಗಳು ಆ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಹಂಪಾಂ. ೦೦). **ಮಣಿಕಟ್ಟು**$_{11}$ = (ಕೆಲವು ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ. ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳನ್ನು ಬಸವಿಯರಾಗಿ ಬಿಡುವ ಸಂಕೇತವಾಗಿ) ಮಣಿಯ ಸರವನ್ನು ಕಟ್ಟು : ಭರವಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಧೈರ್ಯವನ್ನು ತಾಳಿ ಮಣಿಕಟ್ಟುವ ಪದ್ಧತಿ ಅಳಿದು ಹೋಗುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಗಳಿಗೆ ಮಣಿಕಟ್ಟುವುದು ತರವಲ್ಲವೆಂದು ಹಾದಿಬಿದಳು (ಸಂಚಿಹೊ. ೦೩೬). [ಸಂ.]

ಮಣಿಕ್ಕ$_1$ 'ಮಣಿಕ್ಕ$_1$' ನೋ.

ಮಣಿಕ್ಕ$_2$ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಪರವಿ ; ಗುಡಾಣ : "ಮಣಿಕ್ಕಂ. ಆಳಿಂದರಂ–ಈ ೨ ಕೇಲು" (ಹಂಶಾಮು. ೩೩-೦೩). ೨. ಪೇಕೆಯ ಕೊರಳ ಮೊಲೆ. ೩. ಪುರುಷ ಜನನಾಂಗದ ತುದಿ. ೪. ಯೋನಿಯ ತುದಿ ; ಭಗಾಂಕುರ. ೫. ರತ್ನ. [ಸಂ.]

ಮಣಿಕಂಕಣ (ನಾ). ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಬಳೆ,—ಕಡಗ : ಕಂಕಣಕ್ಕೆ–ಗುಬ್ಬಿ ಗಂಕಣ. ಮಣಿಕಂಕಣ,.ಹಸ್ತಕಂಕಣ. ಹಿಂದುಗಂಕಣ (ಕಬಾಡ. ೨೫೫ ಕ್ರಿಪೂ). [ಸಂ.]

ಮಣಿಕಟಕ (ನಾ). ೧. = ಮಣಿಕಂಕಣ. ೨. ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಬೆಟ್ಟಿದ ತಪ್ಪಲು. ೧, ೨ : ಮಣಿಮುಕುಟಂ ಶಿವಿರಂ ಲಂಬನಿಗೆಯ ಪೊಸಮುತ್ತು ನಿರ್ಘಾರಂ ಮಣಿಕಟಕಂ ಮಣಿಕಟಕಮಾಗೆ ತದ್ಗಿರಿಗಣೆಯಾದಂ ತನ್ನ ಪೆಸರೊಳಂ ವಿಜಯಾರ್ಧಂ (ಆಪು. ೦೩-೦೩). [ಸಂ.]

ಮಣಿಕಟ್ಟು$_{11}$ 'ಮಣಿ$_3$' ಪರಾ.

ಮಣಿಕಟ್ಟು$_{12}$ 'ಮಣಿಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಮಣಿಕಳಶ (ನಾ). ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಹರಳುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಲಶ ; ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಕಲಶ : ಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮದಿಂ ಮಣಿತೋರಣದಿಂ ಮಣಿಕಳಶದಿಂ ತಮಸ್ತೋಮನಿವಾರಣದಿಗಂ ಗೃಹಸ್ಥಾಮಣಿಯನ ಪೇಕ್ಷಿಸವು ಸ್ವಪಕ್ಷಮಾರಗೃಹಂಗಳ್ (ಪಜ್ಞಕ. ೩-೭೨). [ಸಂ. ಮಣಿಕಲಶ]

ಮಣಿಕಾರ (ನಾ). ಮುತ್ತು, ರತ್ನ, ಮಣಿಗಳ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು ; ಅಕ್ಕಸಾಲೆ : "ವೈಕಟಿಕಂ ಮಣಿಕಾರಂ" (ಪಾಪು ೬೫೭. ೬೫-೬೯). [ಸಂ.]

ಮಣಿಕಾಲ್ 'ಮೊಣಕಾಲ್' ನೋ.

ಮಣಿಕಾಲು 'ಮೊಣಕಾಲ್' ನೋ.

ಮಣಿಕುಂಡಲ, ಮಣಿಕುಂಡಳ (ನಾ). ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಹರಳುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ ; ರತ್ನಕುಂಡಲ : ಮಣಿಕುಂಡಲಮುಂ ಕವಚಂ ಮಣಿಮಯ ಚಾರಿತ್ರಮುಗ್ರತೇಜಮುಮಿವೆಯೊಳ್ಗುಣಮುಂ ಕಲಿತನ ಮುಮಿವೇಂ ಪ್ರಣತಾರೀಸೂತಸುತನೊಳೊಡವುಟ್ಟಿಗುಮೆ (ಪಂಕಣ. ೦೪-೧೬); ಮಣಿಕುಂಡಲಕಿರಣಾಂಗಳ್ ಸೋಸುವಿನಂ ನುಮಿಯಯೂಪಿದೊಳ್ ದಶರಥಧರಾರಿಣೀಪತಿಯು ಪದಪಯೋಜಪ್ರಣಮನಮನೊಡರ್ಚಿದಂ ದಿದುಚ್ಚರಿತಿಲಕಂ (ಪಂಅಪು. ೬-೧೦). ಮಣಿಕುಂಡಳ : ಕರ್ಣೋಲಂಗಶು ದೊಳ್ ಕುಣಿಯುಲ್ ಮಣಿಕುಂಡಳದ್ವಯಮಂ (ಪಚ್ಚಕ. ೩-೬೪). [ಸಂ.]

ಮಣಿಕುಂಡಳ 'ಮಣಿಕುಂಡಲ' ನೋ.

ಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮ (ನಾ). ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ನೆಲ : ತನ್ನಗಲ್ಕೆಗೆ ದಿನ್ನನಿರ್ಮಿತಿ ದಿನ್ನನಾಗಿರ್ಪ ವಿಮಾನದ ಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮಭೂಮಿಗಳುಮಂ . . . ಭೋಂಕನೆ ಕಂಡು . (ಅಷ್ಟ. ೩-೩ ಪ) ; ಅಜಿತನಾಥಂ ಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮಭೂಮಿದೊಳ್ ಮನಂಗೊಳೆ ನಡೆದಂ (ಅಷ್ಟ. ೩-೭೧) ; ಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮಂಗಳಿಂ ಬಾಳೆಯ ರೊಬ್ಬಾನಿಂ ಸಕಲವೈಭವದಿಂದೆಸದಿರ್ಪುದಾ ಪುರಂ (ಜಾಪು. ೩-೩೮). [ಸಂ.]

ಮಣಿಕುರುಜು 'ಮಾಣಿಕುರುಜು' ನೋ.

ಮಣಿಕೂಟ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮಾನುಷೋತ್ತರದ್ವೀಪದ ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು : ಮಿಚರದ್ವಿಮಂ ಮಾನೋಪಮಮಣಿಕೂಟದೊಳ್ . . . ಆಂಗಜಕೇಳಿಲೀಲೆಯಿಂದಿರೆ (ಪಜ್ಞಕ. ೦೨-೦೦೯). [ಸಂ.]

ಮಣಿಕೆ (ನಾ)- ನೀರಿನ ಹರವಿ.—ಗುಡಾಣ : "ಅಳಿಂದರಂ ಮಣಿಕೆ [ಪಾಠಾ. ಜಿ]ಮೆನೆ ಕಲ್ಪೆ ನಾವಂ" (ಹಂಗಣ. ೬೫-೨೩). [ಸಂ. ಮಾಣಿಕ]

ಮಣಿಖಚಿತ (ಗು). ೧. ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಹರಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ : ರತ್ನಖಚಿತವಾದ : ಅರಸ ಬಂದನು ಮಣಿಖಚಿತಕೇಸರಿಯು ಪೀಠದ ನಡರಿದನು (ಕಾಪ್ರಾ. ೦೦-೩). (ನಾ). ೨. ರತ್ನಖಚಿತವಾದುದು ; ಕರವಿಂಬಾಗಿರ ಚಾಮರಯುಗ್ಮದಾಗಳ್ ನಿಳೆ ದಿವ್ಯವಿಷ್ಟರಂ ಮಣಿ ಖಚಿತಂ (ಅಷ್ಟ. ೦೮-೦೫೭). [ಸಂ.]

ಮಣಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಮಣಿಗನು ಗರುಡ . . . ಪೆರುಮರ್ದವರೊಳ್ಪಿದವು (ಪಚ್ಚಕ. ೩-೨೬). 'ರತ್ನಖಗ' ಪರಾ. [?]

ಮಣಿಗಂಟು (ನಾ). ೧. ಕೈ ಹಾಗೂ ಮೊಳಕೈ ಕೂಡುವ ಜಾಗ ; ಮಣಿಯಂತಿರುವ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಮೂಳೆಗಳು ಕೂಡುವ ಜಾಗ : ಪ್ಯೆಯನ್ನು ಅವಳ ಮಣಿಗಂಟಿಗೆ ಸಮರಿ ಮುಖವೆತ್ತಿ ನೋಡಿತು (ಪಜ್ಞಕ. ೬೧) ; ಆ ಕೈಕಾಲುಗಳಗೂ–ಪಡುವ ಮಣಿಗಂಟು, ಮೊಣಗಂಟುಗಳ ಸಂದಿದೆ (ಪಚ್ಚಾ. ೦೫೦). ೨. ಬಿಡಿಸಂಪದಕ್ಕಾಗದಂತಹ ಬಿಗಿಯಾದ ದಾರದ ಗಂಟು : ಪ್ರಯಾಣದ ಅನುಕೂಲಕ್ಕೆಂದು ಹಾಸಿಗೆಗೆ ಮಣಿಗಂಟು ಹಾಕಿರುವುದು ಈಗ ಬಿಚ್ಚುವುದಕ್ಕೆ ಆಗುತ್ತಿಲ್ಲ (ಕಾಪ್ರಾ).

[ಮಣಿ$_3$ + ಗಂಟು. /ತುಳು. ಮಣಿಗಂಟ್]

ಮಣಿಗಂಭ (ನಾ). ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ ಹರಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಂಬ ; ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಸ್ತಂಭ : ಶಂಬರವೈರಿಯೆಂದೆಂಬ ತುಂಬಿಯು ಕಟ್ಟುವಿಂದಿನ ಮಣಿಗಂಭದಂತೆ ಅಂಬುಜನೇತ್ರೆಯು ಪೊಂಬಾಳೆದೊಡಗಳು ತುಂದಿಯುವು ಚಿಣ್ಣ ಕೌತುಕವ (ಕಾಪು. ೯-೨೦). [ಮಣಿ$_3$ + ಕಂಭ]

ಮಣಿಗಟ್ಟು$_1$, **ಮಣಿಕಟ್ಟು**$_{12}$ (ನಾ). ೧. ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಹರಳುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಟ್ಟು ; ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಕಟ್ಟು : ಕಡುಗಲಿ ಕಾಮ ತನ್ನುಭಯಹಸ್ತದ ಗದೆಗಡರ್ಚಿದ ಮಣಿಗಟ್ಟಿನಂತೆ ಬಿಡಿಯುವಿಲ್ಲದೆ ಕುಮರಿಯು ತೋಳ ಭಾವಿ ಕಡಗ ಕಂಕಣವನಿಕ್ಕಿದವು (ಕೋಚಪ. ೨೬-೨೦) ; ಭರದಿ ಪೊಮ್ಮಾಡಿಗೆಯಪೊಂಗರಿಯ ವಿಸಿಮಂ ವಿರುಪ ಮಣಿಗಟ್ಟಿನಿಂದೇಮೊರೆವ ಧನುವಿಗೆ ತೊಯಿಸಿ (ಪಪಚಂ. ೦೫-೭೭). **ಮಣಿಗಟ್ಟು**$_2$: ೨. ಮುಂಗೈಯ ಹರಡು ; ಪಾಣಿಮೂಲ ; ಪ್ರಕೋಷ್ಠ : "ಪಾಣಿಬಂಧ. ಪಾಳಿ[ಣಿ]ಮೂಲ – ಈ ೨ ಮಣಿಕಟ್ಟು" (ಪಾಪಾ. ೦೫೦); ಒಸೆದು ಮಣಿಕಟ್ಟಿಂ ಎಡಗಯ್ಯಿಂ ಪಿಡಿದು (ಒಚ. ಪಿ. ೦೧೨-೯); ಮಣಿಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಯವರೇಪಯಿದ್ದರೆ ಯವ್ವಾದಿ ಲಕಣವ್ಯದವಾಗುವುದು (ಪಾಗೃಂ. ೬೫೫-೯). ೩. = ಮಣಿ ಬೌಕಟ್ಟು : ಚಿಕ್ಕ ಮಕ್ಕಳು ಮಣಿಕಟ್ಟಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಲೆಕ್ಕವನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಕಲಿಯುವುದು (ಕಾಪ್ರಾ).

[ಮಣಿ$_3$+ಕಟ್ಟು$_{1,2}$/ತಮಿ. ಮಣಿಕ್ಕಟ್ಟು; ತೆಲು. ಮಾಣಿಕಟ್ಟು, ಮಣಿಕಟ್ಟು]

ಮಣಿಗಡಗ (ನಾ). = ಮಣಿಕಂಕಣ : ಪೆಲಿವ ಪೊಸರಂತೆ . . . ಮಣಿಗಡಗದ ಕೀರ್ತಿನಂತೆ (ಧರ್ಮಾಭ್ಯು. ೯-೦೫೭ ಅಷಪ್ರ). [ಮಣಿ$_3$ + ಕಡಗ$_1$]

ಮಣಿಗಣ (ನಾ). ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಹರಳುಗಳ ಗುಂಪು : ರತ್ನಸಮೂಹ : ಅನೇಕನೃಪತಿಮಕುಟತಟಘಟಿತಮಣಿಗಣಕಿರಣಜಲಧಾರಾಧೌತಾವದಾತಪೂತ ಚರಣಾರವಿಂದರು[೦] (ಕೌಷ. XX. ೪೬-೫೮ ; ೧೮೭) ; ಮಸಂಧರೆ ಮತ್ತಂ ರತ್ನಗರ್ಭೆಯೆಂಬೀ ಪೆಸರಗಳ್ ದೊರೆವೆತ್ತುವೆಂದೊಡೇಪಚ್ಚಿರಿಯಾ ದುದೊ ಧನದಜನಿತ ಮಣಿಗಣವರ್ಷಂ (ಪಂಪ್ರತಿ. ೦೦-೦೨೦). [ಸಂ.]

ಮಣಿಗಣ್ಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿಠಾಯಿ : ಹೆಗ್ಗಣ ಗಣ ಮಣಿಗಣ್ಣ ತೂತು ಕೆಂತಲು ಸಿಹಿಲು ಜೊಂಪ ಸವಿವಾಯ ಗೊದಳೆ . . . ಅಸಮೊಗ ನೆಂಬ ಪರಿಪರಿಯ ಮಿಠಾಯಿಂ ಗುರಿಗೆಯ್ದರು (ಪಪಚಾ. ೩-೧೩). [?]

ಮಣಿಗನ್ನಡಿ (ನಾ). ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಕನ್ನಡಿ : ಎನ್ನೋರಗೆಯ ಚಿನ್ನೆಯ ರೊಲವಿಂ ಮಣಿಗನ್ನಡಿಯಂತಪ್ಪ ಸುತರ ಮನ್ನಿಸಿ ಪೊಲೆಯೂಡುರ್ಪಲೆ ಸಿರಿಗವರೇಂ ಸೋದಿಯನೆಸಗಿದರೊ (ಕೃಚಾಂಭಾ. ೩-೩೯) ; ಹಣ್ಣು ಕಾಯ್ದೋರಿಸುವೆ ಮಣಿಗನ್ನಡಿದು ನೆಳಲ ಮಾತನಾಡಿಸುವೆ (ಕಂಕ. ೩೩-೦೦).

[ಮಣಿ$_3$ + ಕನ್ನಡಿ]

ಮಣಿಗರ್ಭೆ (ನಾ). ಭೂಮಿ ; ವಸುಂಧರೆ : ರತ್ನಗರ್ಭೆ : ತನ್ನಂ ಪೊತ್ತು ಮನ್ನಗೆಯಿಂ ಮುನ್ನಂ ಪೊರೆಯೇಱಿಸಿ ಪೊರೆದ ಮಣಿಗರ್ಭೆಗನೆಯರಂ ಬಾಗಿ ಬಳ್ಕಿ ಮಣಿವ ಮಾರ್ಕೆಯಾಂ (ಪಪಂ. ೨-೪೨ ಪ). [ಸಂ. ಮಣಿಗರ್ಭಾ]

ಮಣಿಗಲ್ಲು (ನಾ). ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಹರಳು ; ರತ್ನ : ಸುತ್ತಣ ಮಣಿಗಲ್ಲ ಹೊಂಗೊಡೆ ನೋಡಲು ತತ್ಕಳಗೆಯ್ದುದಕ್ಷಿಗಳ (ಪಚಪ. ೩-೩).

[ಮಣಿ$_3$ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್$_3$)]

ಮಣಿಗಳಸ (ನಾ). = ಮಣಿಕಳಶ : ಪೂರ್ವಾದ್ರಿಯಂಬ ದೇವಗ್ಗಹದ ಮೇರಿಟ್ಟ ಮಣಿಗಳಸ ಶೃಂಗಳಸ ರಜತಕಳಶಂಗಳೆನೆ ಜೆಲ್ವಾದುದು (ಪಪಕ. ೧-೦೪). [<ಸಂ. ಮಣಿಕಲಶ]

ಮಣಿಗಾರ ' ಮಣಿಗಾಱಿ ' ನೋ.

ಮಣಿಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ರತ್ನಗಳನ್ನು ಮಾರುವವಳು : ಮಣಿಗಾರ್ತಿ, ಅಳುಗಾರ್ತಿ- ಹುಣ್ಣಗಾರ್ತಿ (ಪಾಪಚ. ೦೧೪ ಆಶಾ) ; ವರಮಸ್ಲಿಗೆ ಮೊಲ್ಲಿಗೆಯೊಳ್ ಬೆರಸಿದ ಮಧುಕರಕದಂಬದಿಂದಂ ನೀರೋತ್ಕರಮಂ ಪ್ರತಿಕ್ರಮಂ ಪೋಲ್ದರೆ ವೆಜ್ಜೆದಳ ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿ ಮಣಿಗಾರ್ತಿಯ ವೇಲ್ (ಗಿಂಕ. ೫-೧೬). [ಮಣಿಗಾಱಿ + – ತಿ$_3$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಮಣಿಗಾಱಿ. ಮಣಿಗಾರ (ನಾ). ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ ಹರಳುಗಳನ್ನು ಮಾರುವವನು; ರತ್ನವಡಿವ್ಯಾಪಾರಿ : ಚಿಲುದೇಕರಾಮ್ಯಮುಮಣಿಗಾಱಿ ನಾಗಿಶಿಟ್ಟದುಂ ಮುನ್ನು ಸವಪ್ಪನಗರ ದುಮ್ಮುರಿದಣ್ಣಮುಂ (ಪಂ. ಪು. ೪೮೨-೦೫; ೧೦೫೨) ; ಅಂಬರಮೆಸೆದೊಪ್ಪುವ ಮಣಿಗಾಱಿಯ ಕಂಚಾಱಿರೊಳ್ಗಾಱಿರ ತಿಂತಿಣಿ (ಅಜಾಪ. ೩೫೪) ; ಮಣಿಪುಂ ಮಾಡುವಂ ಮಣಿಗಾಱಿಂ (ಪಜಾಪ. ೨೯೪ ಪ್ರಪಂ). **ಮಣಿಗಾರ** : "ಮಣಿಗಾರ-ಮಣಿಕಾರ=ರತ್ನವ್ಯಾಪಾರಿ" (ಕವ್ಯಶಬ್ದ. ೩೩) ; ಬಳೆಗಾರ ಮಣಿಗಾರ ಬಿಜ್ಜೋಲೆಯನ್ನು ಮಾರುವರು (ಪಪಸಾಂ. ೨-೧೭). [ಮಣಿ$_3$ + – ಕಾಱಿ]

ಮಣಿಗಾಱಿಕೇರಿ (ನಾ). ರತ್ನವಡಿವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಬೀದಿ : ಮಣಿಗಾಱಿ ಕೇರಿಯ ೩ ಸೆಟ್ಟಿಕಾಱರೂ ಸಮಸ್ತ ಪಲರೂ . . . ೧ ಧರ್ಮ್ಮದ ಸಡಸುವರು (ಪಾಪಚ. VII. ೪೩-೦೮; ೧). [ಮಣಿಗಾಱಿ + ಕೇರಿ]

ಮಣಿಗುಣ (ನಾ). ೧. ರತ್ನದ ಗುಣ. – ಲಕ್ಷಣ. ೨. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ೧೪ತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಪದಿನೈದನೆಯ ಅತಿಶಕ್ವರಿಯೆಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಮಸುಲಘುವಿರೆ ಗುರು ಮಣಿಗ{ಗು}ಣಮೆನಿಸುಂ (ಕೃಪ್ರ. ೮೪) ; ಇಂತ ಸಂಸ್ಕೃತವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಕುಮುದೆ, ರಥೋದ್ಧತ, ಸ್ವಾಗತ, ಮತ್ತಕೋಕಿಲ, ವನಮಯೂರ, ಮಣಿಗ{ಗು}ಣ, ವಲ್ಲಿಕಾಮಾಲೆ, ತರಳ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸಬಹುದು (ಕಂವಿಚಂ. ೩೦). [ಸಂ.]

ಮಣಿಗುರುಜು. ಮಣಿಕುರುಜು (ನಾ). ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಮಂಟಪ ; ರತ್ನಮಂಟಪ : ಪಾಗಿಲ್ವಾಡದ ಬಹುಮಣಿಗುರುಜಿನ ದೇಗುಲಗಳ ಪಲವುಂ ಶಿವರಂಗಳ . . . ಮೇಗೆ ಪಿಸುವ ವಿಮಾನಗಣ್ಣಬಲೆಪುರಸುಂದಾದಿ ನಿನಿವಿಡಂ ನೋಡಿದರ್ . . . ಪಸುಧಾವಲ್ಲಭನ (ಜಪಚಾ. ೦೦-೩೦) ; ಕರುಮಾಡ ಮೇಗಣ ಮಣಿಗುರುಜೇಜು ಪರಿವ ಮೇಲಣ ಮುಗಿಲ್ಗೊಸೆಯ ಪೊರೆ ಮುತ್ತಾಯ್ದು ಕೇವಣಿ ಕೊರಳ್ಗಟ್ಟಿ ಪುರವನಿತೆಯರಾದುತಿಪರು (ಕೃಚಾಂ. ೦-೩೬). ಮಣಿಕುರುಜು : ಗುಡಿ ಕಲಶ ಕನ್ನಡಿಯು ಹೊಂದಳಿಗೆದೋರಣದೆ ಸಡಗರದ ಪಂತಿಮಾಣಿಕುರುಜುಗಳ್ ಬಂದಿದುದು (ಪಪಚ. ೪-೨೦೦). [ಮಣಿ$_3$ + ಕುರುಜು]

ಮಣಿಗೆ$_1$ (ನಾ). ಬಾಗುವಿಕೆ ; ಬಗ್ಗುವಿಕೆ : ಕಾತುತಿಗೆತ್ತಣ ಬಿಡುವು, . . . ಬಾಳ್ಮಲಿಯ ದಾರಿಗನಿಗೆ ಪಜುಣದಾಯಾಸವನು ಮಣಿಗೆಯೊಳು ತೀರಿಸುತ ಮರಳೆ ಕಂತೆಯು ಹೆಗಲಿಗೇರಿಸಿ ನಿಲುಮೆಗೆ ? (ಪಾಪರೇ. ೨೨-೩). [ಮಣಿ$_2$ + – ಗೆ]

ಮಣಿಗೆ$_2$ (ನಾ). ಮೂಳೆಯು ಗಂಟು ; ಮೃದ್ವಸ್ಥಿಯ ಗಂಟು : ಎದೆಯಿಂದ ಎರಡು ರೆಟ್ಟೆಗಳಿಂದ ಕೊರಳ ನಡಾವಣ ಮಣಿಗೆಗಳಿಂದ ಶೋಭೆಯು ಜಿನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸಲು (ಅಕೃಚ. ೬೪-೦೦). [ಮಣಿ$_2$ + – ಗೆ]

ಮಣಿಘಟ್ಟ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮಣಿಘಟ್ಟಮು ಮಣಿ ಕಾಮೆಂಟ್ಟಮುದುಳ ಗಾಮುಣ್ಣರ ಮಗಂ ಕಪಯಸ್ಕ ಅಳ್ಳೋಣ ಬಿಸದೊಳ್ . . . ಕಾದಿ (ಪಪ. X. ಮುಂಚಾ. ೨೫೯-೪; ೨೧೦). [?]

ಮಣಿಚೂಳಿಕೆ (ಪಾ). ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ತುದಿ. – ಆಗ್ರಭಾಗ : ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ ಹರಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಿವಿರ : ಈಶಾನೇಂದ್ರಂ . . . ಪಪ್ಪರಾಗದ್ಧ) ಮಣಿಚೂಳಿಕೆಯಿಂದಂ ನಯನಮನೋಹರಮಪ್ಪ ಚಂದ್ರ ಕಾಂತಘನಾತಪತ್ರಮಂ ಪಿಡಿದೆಯಂಜಂ (ಪಾಂತಿಪು. ೦೦-೦೬ ಪ).

[ಸಂ. ಮಣಿಚೂಲಿಕಾ]

ಮಣಿಚೌಕಟ್ಟು (ನಾ). "ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಲೆಕ್ಕ ಕಲಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಣ್ಣದ ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ತಂತಿಯ ಮೇಲೆ ಓಪಾಡುವಂತೆ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಚೌಕಟ್ಟು : ಮಣಿಚೌಕಟ್ಟು " (Abacus- ೧೮೫೪).

[ಮಣಿ$_3$ + ಚೌಕಟ್ಟು]

ಮಣಿತ$_1$ (ನಾ). ೧. ಬಾಗುವುದು ; ಬಗ್ಗುವುದು : ಮಣಿತಂ, ಮಣಿವುದು ; ಕುಣಿತಂ, ಕುಣಿವುದು (ಶಬ್ದಾ. ೧೩೬ ಣಾಣ್ಮ) ; ಈ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ವಿಸ್ತಾರೋದಲ್ಲಣಿತಂ . . . ಶ್ರೀಚಿತದೇವನೊಳ್ ವೆಜಿಗುಂ (ಪಪಂ. ೪-೦೫೮) ; ಎನಿತೆನಿತೋ ಮಣಿತಗಳವು ಧಂಗಿಗಳವು ಭೂತ (ಧರ್ಮ್ಯಾ. ೭೦-೨). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಕಾಗುಣಿತದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವ 'ಉ' ಸಂಕೇತವಾದ ಕೊಂಬು (೨) : ಈ ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಮಣಿತವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ . . . ಅನೇಕರು ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ (ಪಾಪಾಶಾ. ೦೦೩). [ಮಣಿ$_1$ + – ತ$_3$]

ಮಣಿತ$_2$ (ನಾ). ಸುರತಧ್ವನಿ; ಗಳರವ : "ಮಣಿತವೆಂಬುದು ಗಳಧ್ವನಿ" (ಪಾಂಪಾ. ೧೬-೧೦೩); ಸೀತ್ಕೃತಂ ಹೂಂಕೃತಂ ಫೂತ್ಕೃತಂ ದಂಗಿತಮಾ ಹೂತ್ಕೃತಂ . . . ಎನಿಪೀ ಚಮತ್ಕೃತಿಮನೆಜ್ಜಿದು ರಮಿಸುವನೆ ಚತುರಂ (ಪಪಪು. ೬-೩೦); ಮಣಿತಂ ತನುಪ್ಪೆಳ್ಗಳ್ದೊಳ್ಗಣಿತಂ ನಗಲ್ದಿರೆ ವಿಳಾಸಮಾ ಮರ್ದೊಪ್ಪಿರೆ ಪೆಣ್ಣಾಣೆ ತನ್ನವರಚಿಂತಾಮಣಿ ತನ್ನರಪತಿಗೆ ಪನ್ನ ಪರಿಜನೆ ನೆರೆದಳ್ (ಧಪಪು. ೪-೧೪). [ಸಂ.]

ಮಣಿತುತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮಣಿತುತ್ತಿಗಿಡ. ಎಂಡೀಸೊಪ್ಪು (ಪ್ರಾಶಿ. ೧೩-೬೬). 'ಮರತುತ್ತಿ' ಪರಾ.

[ಮಣಿ$_3$ + ಕುತ್ತಿ$_1$-/ಕುಮಿ. ಮಣಿತುತ್ತಿ]

ಮಣಿತೊಂಡೆ 'ಮಣಿದೊಂಡೆ' ನೋ.

ಮಣಿತೋರಣ (ನಾ)· ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಹರಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತೋರಣ: ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ತೋರಣ : ರಾಜಭವನದೊಳೆಸಪ ಮಣಿತೋರಣಂಗಳಿಂ (ಆಪ್ತ. ೯-೬ ಪಗಳ್); ಬಳಮಿಂಚುಂ ಮಣಿತೋರಣಾಂದು ಮೊಗಂ ವಾಪ್ಯಸ್ವನಂ . . . ನರಾಕುಳದಿಂ ಪೋಲ್ತು (ಕೃಪು. ೯-೩೭).

[ಸಂ.]

ಮಣಿದರ್ಪಣ (ನಾ). = ಮಣಿಗನ್ನಡಿ : ಭರತಂ ಕಂಡುಂ ಕೆನ್ನೆಯುಂ ನೆರೆಯಂ ತಳದಳಿಸಿ ಪೊಳೆವ ಮಣಿದರ್ಪಣದೊಳ್ (ಅಪು. ೦೬-೩೦); ದೊರೆವೆತ್ತ ವಿಜಯವಾಮೇತರಭುಜದೊಳ್ ನಿಂದ ಬೀಸುವಿಯೆಸೆವ ನೆಲಲ್ ಸ್ಫುರಿಯಿಸೆ ಪೆಜ್ಮೊಳ್ ಪೋಲ್ತಂ ಹರಿನೀಳೋದ್ಯತ್ಪಸ್ನ ಮಣಿದರ್ಪಣಮಂ (ಶಾಂಪು. ೩-೦೩).

[ಸಂ.]

ಮಣಿದಾರ (ನಾ). ಮಣಿಗಳನ್ನು ಪೋಣಿಸಿದ ದಾರ : ಹಾರವೇನು ಜಾತಿ ನಿನ್ನಯ ಗುಣವೆಂಬುದು ಮಣಿದಾರವಾಗಿಸ್ಪ ಮನವ ಕ್ಷಣದಲಿ ಬೀಜು ಗೊಂಡುದು (ಕಂಪ. ೬-೦೬೯).

[ಮಣಿ + ದಾರ]

ಮಣಿದಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಮಾಣಮರೋ ಮಣಿದಿಯುಂ ಸಿರಿವಚ್ಚಸುಂ ಶ್ರೀಪುರುಷನುಂ . . . ಎಱ್ದು ಸತ್ಕರ್ (ಬ್ಯಶಾ. ೦೯೪, ೬-೦; ೩೦೭).

[?]

ಮಣಿದೀಪ (ನಾ). ೧. ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ದೀಪ : ರತ್ನದ ದೀವಿಗೆ : ತಳರುಮ್ಯುರ್ ಮಣಿದೀಪರಾಜ . . . ಲತಾಮಂಟಪಮಂಬಿಸ್ಸಿದ ಜಿನಾವಾಸಂಗಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲಿಮುಂ (ಪ್ರಕೃ. ೨-೭೩) ; ಮಣಿದೀಪಾವಳಿಮಸಮರಿ ಯುರು ಪಿಡಿಮಲು (ಬಚಪ್ರ. ೦೮-೭೬); ಕತ್ತಲೆಯಿ ಮನೆಗೆ ಮಣಿದೀಪ ಮಾದಂತೆ . . . ಕುಳಿಂದನ ಬಾಳ್ಗೆಗುತ್ತಮಕುಮಾರನಾದಂ ಚಂದ್ರಹಾಸಂ (ಕೃಬಕಾ. ೫೮-೬೩). ೨. ದೀಪದಂತೆ ಬೆಳಗುವ ರತ್ನ. [ಸಂ.]

ಮಣಿದೆನೆ (ನಾ)· ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಹರಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೋಟೆಯ ತೆನೆ ; ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಬುರುಜು: ಮಣಿದೆನೆಗಳ ಮಾರ್ಪೊಳ್ಪುಂ ಘನಪಸ್ಪಟಿತ್ತು ಪೊಳ್ಪ ಪೀಯುಯರ ಕಣ್ಕೊರ್ನಾರ್ಗಳ್ಕಾರ್ಪೆಳೆಯಂದ ಮುನಣಿಪುವಗಳಮೆಳೆದೊಳಂಬುಚರಂಗಳ್ (ಆಪ್ತ. ೨-೬೪) ; ಮಣಿದೆನೆಗಳಿಡೆಯಿಡೆದೊಳುಡುಗಣಮಿರುಳೊಳ್ಳಿಸುಳ್ಪು ಪಾಲ್ಗಡಲ ಕಡವಾಗಳ್ಕ ಣಪನ ಪಾಣಿಯೆಡೆಯಿಡೆಯೊಳಗಳಿತಂ ಮುಕ್ತಾಳಿ ಪೆಗೆವ ಧಾವಮನಾಳ್ದಂ (ಕೃಪ. ೯-೬೩).

[ಮಣಿ + ತೆನೆ]

ಮಣಿದೊಂಡೆ, ಮಣಿತೊಂಡೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೊಂಡೆಯ ಕಾಯಿ : ಮಣಿದೊಂಡೆ, ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ, ಈ ಎರಡಜ ಬೇರಂ ನಿಂಬೇ ಹುಳಿಯಲ್ಲಿ ಆರೆವು ಗಾಯಮಕ್ಕೆ ಪೂಸೆ ವಿಷ ಕೆಡುಗು (ಅಕ್ಕಪ. ೭೧).

ಮಣಿತೊಂಡೆ: ಗುಣತೊಂಡೆ, ಕಾಡುಪಾವಟಿಬಳ್ಳಿ (ಕ್ಯುತಿ. ೩೩-೦೦೬೪).

[ಮಣಿ + ತೊಂಡೆ]

ಮಣಿದೊಡವು (ನಾ). ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಹರಳಿನ ಒಡವೆ; ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಆಭರಣ : ಎಳತೆಮನಿಲನ ಸೋಂಕಿಂದಲರ ತೊಡಂಬಿಯನಿನಿಸಂಳಿಯದೆ ಬಿದಿರ್ದಂದದಿ ಮಣಿದೊಡವೆಲ್ಲವನೀಡಾಡಿ (ಪಚಾಗ. ೨-೬೪) ; ನೊಸಲ ನಾಮದ ಗೆಜ್ಜೆದೆಜ್ಜೆ ಗಜಕುಂಭದ ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಮಾಣಿಕದೊಡವೆ ಎಸವ ತಾರಾಮಾಲೆಯಿನೆ ಬಿಮುಬಿಸುರು ರಂಜಿಸಿದರಿರುಳ್ಕೆಣ್ಗಳಂತೆ (ಕೃಚಾಂ. ೭-೩೪). [ಮಣಿ + ತೊಡವು]

ಮಣಿನೂಪುರ (ನಾ). ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ ಹರಳುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಾಲಂದುಗೆ; ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ನೂಪುರ : ಮಣಿನೂಪುರ ಮಣಿಕಾಂಚೀ ಮಣಿಹಾರವಿಲಾಸಮೆಸೆದೆ ಧಾಸುರಸಿಮ್ಮಾಮಣಿಯಿಂ ಧಾಸ್ಯಚ್ಚೂಡ್ಡಾ ಮಣಿಯಿಂ ಪೋಲ್ತೆಸವಳಬಲೆ ಮಣಿಪೃಶ್ಕಿಕಮುಂ (ಅಪು. ೩-೨೫) : ಹೊಂಬಳೆಗಳನು ಕೈಗೆ, ಕಿಂಕಿಣಿಗಾನಸ್ಫೈವ ಮಣಿನೂಪುರಗಳನು ಕಾಲ್ಗೆ . . . ತೊಟ್ಟು (ಕಾಪ್ರಂಗ. ೦೯-೩೦೩). [ಸಂ.]

ಮಣಿಪಾದ (ನಾ)· ಕಣಕಾಲು : ಬಲದ ಮಣಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟವರ್ಧನನೆಂಬ ಗಣೇಶ್ವರನಿರ್ಪಿರಿ ಅಮ್ಮ ಎಡದ ಮಣಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಕೀರ್ತಿಯೆಂಬ ಗಣೇಶ್ವರನಿರ್ಪಿರ್ಪಮ್ಮ (ಸಿಕ್ಕಚ. ೬೪-೦೬೦). [ಸಂ.]

ಮಣಿಪೀಠ (ನಾ). ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ ಹರಳುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಪೀಠ ; ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಆಸನ : ಚಮರರುಹಪ್ಪದುಂ ಬೆಳಪ ಬೆಳ್ಗೊತೆ ಪೂವು[ಲ್]ಛಾಪ್ರಕಾಸಮುತ್ತಮಮಣಿಪೀಠಮಿಂದ್ರಸಭೆಯಿಂಬಿವು ಘಾತಿಚತುಷ್ಕಘಾತದಿಂ ಸಮನಿಸೆ (ಶಾಂಪು. ೯-೬೬) ; ಮಣಿಪೀಠಾರೂಢ ನುದ್ಯತ್ಸಚಿಮಚಯಸಮಾಸೇವ್ಯಮಾನಂ . . . ಬಿಜ್ಜಯೇಂದ್ರಂ (ಕೃಪು. ೬-೨).

[ಸಂ]

ಮಣಿಪುಂಖ (ನಾ). ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಬಾಣದ ಹಿಲುಕು : ಮಣಿಪುಂಖ ಚಿತ್ರಘಾಸುವ್ಯಗತಮಂ ಚಿತ್ರಘಾನುಶರಪಾಂ ವಿಲಯೋಲ್ಲಣಚಿತ್ರಭಾನು ಶಿಯೊಳ್ ತೋಲೆದುನಿಪ್ಪುದನಸುರವೈರಿ ತೊಟ್ಟಾರ್ದೆಚ್ಚಂ (ಜಗಂ. ೦೬-೦೦೦). [ಸಂ.]

ಮಣಿಪೃಷ್ಕಿಕೆ (ನಾ). ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಹರಳುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಬೊಂಬೆ ; ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಬೊಂಬೆ : ಒಗೆತರ್ ಭವರ್ಮಜುಲ ಬಿಂದುಗಳಿಂ ನವಿತಾನನಾಬ್ಜಿ ಬೆಚ್ಚನೆ ಬಸಿವಿಂದುಕಾಂತಕರಸಂಕುಳದೊಜ್ಜು ನವುಂಕಿ ಸೋಂಕಿ ಸೋಂಕಿನೊಳೊಜೆವಿಂದುಕಾಂತಮಣಿಪೃಶ್ಕಿಕೆಯಂದದಿ ನೊಪ್ಪಿ ತೋಱುದಳ್ (ಕಂಪ್ರ. ೯-೨೪). [ಸಂ. ಮಣಿಪುತ್ರಿಕಾ]

ಮಣಿಪೂರ (ನಾ). ೧. ಹೊಕ್ಕುಳು; ನಾಭಿ. ೨. [ಯೋಗ] ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಮೂಲಾಧಾರ, ಸ್ವಾಧಿಷ್ಠಾನ, ಮಣಿಪೂರ, ಅನಾಹತ, ವಿಶುದ್ಧ, ಆಜ್ಞಾ ಎಂಬ ಆರು ಚಕ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; P ನಾಭಿಯಲ್ಲಿರುವ ಷಟ್‌ಚಕ್ರಾಂತರ್ಗತವಾದ ಒಂದು ಪದ್ಮ. ಇದು ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿಯೊಳಗೆ ಷಟ್‌ಚಕ್ರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿರುವುದು : ಆಧಾರ ಸ್ವಾಧಿಷ್ಠಾನ ಮಣಿಪೂರ [ಪಾಪ್ರಾ. ಪೂರಕ] ಅನಾಹತ ವಿಶುದ್ಧಿ ಆಗ್ನೇಯದಲೆಂಬ ಷಟ್ಚಕ್ರಂಗಳಂ (ಶಿಪ್ರ. ೦೩೯).

[ಸಂ.]

ಮಣಿಪೂರಕ (ನಾ) = ಮೇಲಿನ ಪೂರ ೨ : ಆಧಾರ ಸ್ವಾಧಿಷ್ಠಾನ ಮಣಿಪೂರಕ ಸ್ಥಾನವನಜಬುರು (ಶಪ್ರಾ. ೧೩-೦೩೯); ಸರಿಯುಗಿಜೆ ಆಧಾರವನು ಬಳಕಲಿ ಮಿಸಾ ಸ್ವಾಧಿಷ್ಠಾನವನು ಅದ ಹಾರಿ ಮಣಿಪೂರಕವ ಅನಹತಕ್ಕೆದ ಬೀಕು (ಪ್ರಾಪ್ರಾ. ೦೩-೩೬).

[ಸಂ.]

ಮಣಿಪೂರಕಚಕ್ರ (ನಾ). = ಮಣಿಪೂರ ೨ : ಅನಾಹತಚಕ್ರದಿಂದಂ ಬಿಮುತ್ತು ಮಣಿಪೂರಕಚಕ್ರ (ಅಂಪ್ರೇ. ೨೩೯-೦೦೦) ; ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಷಟ್ಚಕ್ರಗಳಲ್ಲಿ . . . ಮಣಿಪೂರಕಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗ . . . ಆಧಾರಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಆಕಾರ ಲಿಂಗಗಳು ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವುವು (ಪಾಕಪ್ರ. ೨೩೩).

[ಸಂ.]

ಮಣಿಪ್ರವಾಳ (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತಪದಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಮಲಯಾಳ ಅಥವಾ ಇನ್ನಾವುದೇ ದೇಶೀಯಭಾಷೆಯ ಪದಗಳ ಬೆರಕೆಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶೈಲಿ; P ಮಲಯಾಳದ ಪ್ರಾಚೀನಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದು ಬಹಳ ಕವಿಪ್ರಿಯವಾಗಿದ್ದಿತು : ಏಳ್ಪೆಲೋಕಾಚಾರ್ಯರು ಹದಿನೆಂಟು ವೇದಾಂತಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ತಮಿಳು ಸಂಸ್ಕೃತಮಿಶ್ರವಾದ ಮಣಿಪ್ರವಾಳವೆಂಬ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದರು (ಪಾಕಪ್ರ. ೩೮೩) ; ಮಲಯಾಳಸಾಹಿತ್ಯದ ಭಾಷೆ ಮಣಿಪ್ರವಾಳವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಪಾಕರ. ೯೦೩).

[ಸಂ. ಮಣಿಪ್ರವಾಲ]

ಮಣಿಬಂಧ (ನಾ)· ೧. (ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ) ಮುತ್ತು, ರತ್ನ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು. ೨. = ಮಣಿಗಟ್ಟು ೨ : "ಮಣಿಬಂಧ ಎಂಬುದು ಮಣಿಕಟ್ಟು" (ಕರಾಶಾ. ೬೪-೩೭೯); ಮಣಿಬಂಧಂ ಮಣಿಯಿಂ ಕಟೀನಿಕಟಮಾ ಚೆಂಬೊನ್ನೆ ಚೆಲ್ವಪ್ಪ ಕೀಕಿಣಿಯಿಂ . . . ಅಲಂಕೃತನಾಗಿಯುಂ (ಶಾಂಪು. ೦೦-೩೬) ; ಮಣಿಬಂಧದಲ್ಲಿ ಹೇಮರೇಖೆ

ಯಿದ್ದರೆ ಬಹುಭೂಷಿತನಾಗುವನು (ಕಾಗಿಂ. ೬೩೨-೫೦). ಪಿ. [ನಾಟ್ಯ] ಮುಂಗೈಯನ್ನು ಚಲಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧ ; P ಇದರಲ್ಲಿ ನಿಕುಂಚ. ಅಕೆಂಚ. ಚಲ. ಪ್ರಮಿತ. ಸಮ ಎಂದು ಐದು ವಿಧಗಳಿವೆ : ಪ್ರಕುಪಿತಕುಂಚಿತಮಾಕುಂಚಿತಚಲುಮುಂ ಪ್ರಮಿತಸಮಗಳುಂ ಪರಿಣತಿಯಿಂ ಸುಖ ಕೇಳ್ ಮಣಿಬಂಧಂ ಕೌತುಕದಿಂದೈದುಂ ವಿಧೇದಿಂ ರಂಜಿಸುಗುಂ (ಶಾಸ್ತ್ರಂ. ೨-೦೩೦). [ಸಂ.]

ಮಣಿಭವನ (ನಾ). ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಸೌಧ : ಬಳ್ಕಳಿಸುವೆದು ವಿಮಿರ್ಷ ಕಾಡಿಗೆಗುಡಿಗಳ ಮಹೇಂದ್ರನೀಲಮಾರಕತಮಣಿಭವನಂಗಳ ವಿಜಯಚಕುಕ ಸಮವಗಜಸ್ತಾಮಜಂಗಳ ಕರ್ಪುಗಳೆಲ್ಲಮಂ ನೆರಂಬಡೆಮ (ಅಭಿ. ೦೨-೪ ಪ) ; ಮೆಱಿವ ಮಣಿಭವನವನು ರವಿಗೆ ತೆಜಪು ಮಾಡಿದ (ಕಾಶಿ. ೪೯-೩೦). [ಸಂ.]

ಮಣಿಮಕುಟ (ನಾ). ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಕಿರೀಟ: ಶ್ರೀ ವಿಜಯಾರ್ದ್ಧಾಜಲ ಖಚರಾಪಲಿ ಮಣಿಮಕುಟಮಕರಿಕಾನಿಕಷಣರೇಖಾವಿಲಸಿತಪದಕಮಲನಿಲಾ ವಂದ್ಯಯಶಂ ಸರಸ್ವತೀಮಣಿಸೂರಂ (ಅಭಿ. ೨-೦) ; ಕರೆಸಿದನು ಮಣಿಮಕುಟಕಿರಣದ ಗರುವದಳು (ಕಾಶ್ಯಾಖ. ೯-೨೯). [ಸಂ.]

ಮಣಿಮಾಡ 'ಮಣಿವಾಡ' ನೋ.

ಮಣಿಮಾಲೆ (ನಾ). ೧. ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಪರಳುಗಳ ಹಾರ; ರತ್ನದ ಹಾರ: ನೀರಜಜಾತ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ದಂತಮುಮಂ ಮಣಿಮಾಲೆಯಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರಿಸಿ ಪಸ್ತದಿಂ ಪಿಡಿದು . . . ಜಪಸುತಿವ್ಪಳ್ ಇರುಳ್ ಪಗಲ್ ಅವಳೋರ್ವ್ವಳಾ ಧಾರತಿ ನಮ್ಮ ಜಿಷ್ಣುವಲನಾವಿಳದಿಂದಿರುತಿಕ್ಕೆ ಸಂತಸಂ (ಪ್ರ. XI. ಚಾಸಾಖ. ೪೯-೯ ; 1280). ೨. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. ೩. ಸೌಂದರ್ಯ ; ಸೊಬಗು. ೪. [ಕಾವ್ಯಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಂತಕ್ಷತ : ಪಲ್ಮಜ್ಜೆ ಮತ್ತು ಗುರೊಳೆಳೆಯುಲದು ಬಿತ್ತರದ ಮಣಿಮೂರೆ ಬಿದುಮಾಲೆ (ಚಜಿಚ. ೬-೩೦) : ಕಂಕಾಳು ಪಣೆ ಕೊರಳು ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಂ ಮಣಿಯು ಬಿಂದುಮಾಲೆಯುಂ ಮಣಿಬಿದು ಮಾಲೆಎಲ್ಲಾ ದ್ವಂದ್ವಾತದಲ್ಲಿ ಮಾಲಾಕ್ಷು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸುಬಂಧಿಸಿದಡೆ ಮಣಿಮಾಲೆ ಎಂಬುದು (ಶಾಕುಣ ೨೨೬).

[ಸಂ. ಮಣಿಮಾಲಾ]

ಮಣಿಮೇಖಲೆ, ಮಣಿಮೇಖಳೆ (ನಾ). ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಡಾಬು : ಸತಿಯ ಪೊಱಿವಾಱು ಕಾಮನ ಕೇಳೀಸಗಮೆಂದೆಂಬನ ನುಡಿಯೇನುಚಿತ ಮಾಯ್ತೊ ಮಣಿಮೇಖಲೆಯಿಂ (ಕೃತ್ಯಕ. ೬-೬೨) ; ಸವರ್ಚ್ಚ ಸುವರ್ಣ ಮಣಿಖಚಿತವಾದ ಮಣಿಮೇಖಲೆಯನ್ನು ನಡುವಿಗೆ ಇಟ್ಟರು (ಪಾಂಚರಾ. ೦೨೨). **ಮಣಿಮೇಖಳೆ** : ಪ್ರಳಸ್ಥಳಮಂ ಮಜ್ಜಯಿಸಿ ತೊಳಗುವ ನಕ್ಷತ್ರ ಮಾಲೆಯಂತಿರೆ ಮಣಿಮೇಖಳೆ ಮದನಕುಂಭಿಕುಂಭಸ್ಥಳಮಂ ಪೆನೆಯಿಸು ವುದಸಿಯಳಲಭುವನಿತಂಬಂ (ಶ್ರೀಪ್ರ. ೬-೬೦). [ಸಂ. ಮಣಿಮೇಖಲಾ]

ಮಣಿಮೇಖಳೆ 'ಮಣಿಮೇಖಲೆ' ನೋ.

ಮಣಿಯ, ಮಣಿಸ್ಯ, ಮಣಿಸ್ಯ, ಮಣ್ಕೆ, ಮಣಿಯ (ನಾ). ೧. ದೇವಾಲಯ. ಮಠ. ಅರಮನೆ. ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಉಸ್ತುವಾರಿಯ ಅಧಿಕಾರ.—ಪಾರುಪತ್ಯ : 'ಮಣಿಯಗಾಣಿ' ಪರಾ. ೨. ದೇವಾಲಯ. ಮಠ. ಅರಮನೆ. ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಉಸ್ತುವಾರಿಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರಿ.—ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ.—ಪಾರುಪತ್ಯಗಾರ : ಗಣರಮ್ಮಂ ಮಣಿಯಂ ಪಶಿಷ್ಟ[ಪ್ರ]ಕುಲಸಂಘೂತ ದ್ವಿಜನ್ಮೋತ್ತಮಂ (ಪ್ರ. XIII. ೦೯೯-೬ ; ೦೦೫) ; ಸಾಲ್ಮುವರುಷದಲ್ಲಿ ಬಸವ ಅರಮನೆಯ ಮನೆವಾರ್ತೆಯ ಮಣಿಯ ಅದನು (ಶಾಂಖ. ೧೪). ೩. (ತಹಸೀಲ್ದಾರನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವ) ಕಂದಾಯವಂದ ಕಚೇರಿ : (+).

ಮಣಿಹ್ಯ : ೧. ಶ್ರೀಹುಹರದೇವ[ರ] ಚತ್ರದ ಅಮಸರವ ನೈವೇದ್ಯದ ತುಪ್ಪಕೆ ಸುಂಕ ತಳವಾಯಿಕೆ ಮಣಿಹ ಪದುಕ ಸಹ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಕೃತಾರ್ಥನಾದನು (ಪ್ರ. XI. ೨೫೨-೦೯ ; 1581). ೪. ತೆರಿಗೆ : ಕಂದಾಯ : ವಿಂಗಡಿ ಮಣಿಹ ಸುಂಕ ಪೊಮ್ಮ (ಪ್ರ. IX. ೫೦೨೦-೫೦-೦೭ : 1783). **ಮಣಿಹ್ಯ** : ೪. ನಿಷ್ಕ ಕಡೆಯಿಂದಾ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುತಕ್ಕಂಥಾ ಹಣ ಮಣಿಹ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಗಿನ ತಾಲೂಕಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಶಾಸಂವ್ಯ. ೦೨೬). **ಮಣ್ಕೆ** : ೧. 'ಮಣಿಗಾರ' ಪರಾ. **ಮಣಿಯ** : ೧. 'ಮಣಿಯಗಾಣಿ' ಪರಾ.

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಲ. ಮಾಣಿಪು: ತೆಲು. ಮನಿಯ. ಪಣಿವ. ಮಾಣಿಗ]

ಮಣಿಯಗಾಮುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸೊಕ್ಕಗಾಮುಂಡ್ರುಂ ಎದುಮಗಾಮುಂಡ್ರುಂ ಮೊಳಊದಾ ಮಣಿಯಗಾಮುಂಡ್ರುಂ (ಪ್ರ. VII. ೨೫೦. ೦೫೯-೯ : ೦೦೨). [ಮಣಿಯ ? + ಗಾಮುಂಡ]

ಮಣಿಯಗಾರ 'ಮಣಿಯಗಾಣಿ' ನೋ.

ಮಣಿಯಗಾಣಿ, ಮಣಿಯಗಾರ, ಮಣಿಹಗಾಣಿ, ಮಣಿಹಾಣಿ, ಮಣಿಹಗಾರ, ಮಣಿಗಾರ, ಮಣಿಗಾಣಿ, ಮಣಿಯಗಾಣಿ, ಮಣಿಪಗಾರ (ನಾ). ೧. ದೇವಸ್ಥಾನ. ಅರಮನೆ. ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಉಸ್ತುವಾರಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರಿ.—ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ.—ಪಾರುಪತ್ಯಗಾರ : ಬಣಗು ಕಮಲಜನದಕೆ ತಾನೇ ಮಣಿಯಗಾಣಿಯನು (ಕಣಾ. ೬೨). **ಮಣಿಯಗಾರ** : ೧. ಮಣಿಯಗಾರನ ಪಂಗು ಹಣಗಾರನಿಗೂ ಬೆಸು (೧೫೮). **ಮಣಿಹಗಾಣಿ** : ೧. ವೇಸಿ ದಾಸಿ ಸುಂಕಗ ಮಣಿಹಗಾಣಿ ವಿದ್ಯಾವಂತ ಇಂತೀ ಐವರಿಗೆ ಲಿಂಗವ ಕಟ್ಟಿದರೆ ಗುಡಿಯ ಮುಂದಣ ಸಿಂಗಾರಗಂಟೆ (ಪಸ್ಯ. ೪. ೯೯-೨೦೯) ; ಮಜ್ಜನ ವಾಳರ ಮಣಿಹಗಾಱರ . . . ಕೇರಿಗಳಿಂದಾ ಪುಂ ಪಜ್ಜಳಿಸುತ ಬೀಱಿದಿಮುದು (ಶಾಣಾಖ. ೪-೦೦೩). **ಮಣಿಹಾಣಿ** : ೧. ವಾಣಿಜವರನು . . . ಗಂಧರ್ವದತ್ತೆಯ ವರಸ್ವಯಂವರಕೆ ಪೊಳಲಿಗೈತಪುದೆಂದು ಸಾಜಿಸ ಲೊರಿದು ಮಣಿಹಾಱರನು ಬೇಗದಿ ಕಳುಹಿ ತದನುಚ್ಛ್ವಯಲಿ ಶೃಂಗರಿಸಿದನಾ ಪುರವ (ಪಾಂಖ. ೬-೨೦) ; ಮಂತ್ರಿಪತಿಯ ಬಳಿಗೆ ಬಂದರು ಜನಕಭೂಪನ ಬಳಿಯ ಮಣಿಹಾಱರು ಮಹಾಮಂಗಳೆಯು ವಿಮಳವಿವಾಹ ಪತ್ರಿಕೆಯಂತ ವಹಿಂದಲಿ (ಕಿಪಂ. ೦-೦೨-೨). **ಮಣಿಹ್ಯಗಾರ** : ೧. ಸುಂಕದ ಮಣಿಹ್ಯಗಾರ ಶ್ಯಾನಭೋಗರ ವಹಿತ್ರ (ಪ್ರ.೫೦. ೦೯೫೫. ೫೦-೫೯; 1737); ಸುಂಕದ ಮಣಿಹ್ಯಗಾರು ವರದರ್ಪಯ್ಯನವರು (ಪ್ರ. XVI. ೫೪೫. ೧೦-೫೯; 1808). **ಮಣಿಗಾರ** : ೧. ಸರ್ಕಾರದ ಗೌಡ ಸೇನಬೋವರಾಗಿರಿ ಸುಂಕದ ಮಣಿಗಾರವಾಗಿರಿ ಆರು ಯಿವಕ್ಕೆ ವಿಗಡ ಆಚರಿಸಿದರು ಅವರ್ಕ ಶಂದಿತಾಪುಗಳ ವಾರಣಾಸಿಯಲಿ ಕೊಂದ ಪಾಪಕೆ ಹೋಹರು (ಪ್ರ. IX. ೪೦೫೨. ೫-೨೬ : 1586) ; ಕೃಷ್ಣರಾಜವಡೆಯರವರು . . . ಸುಂಕ್ಕದ ಮಣಿಗಾರಿಗೆ ಬರಶೀ ಕಳುಹಿಸ್ತ ನಿರೂಪ (ಪ್ರ.೫೦. ೦೯೫೬. ೫೦-೬ ; 1816) ; ಈ ಬಾಬುಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದೊಮ್ಮೆ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಮಣಿಗಾರ, ಶ್ಯಾನಭೋಗ, ಕೋಲುಕಾರ ಮುಂತಾದ ಜನಗಳನ್ನು ಪೇದಮಕ ಮಾಡಿ . . . ನಿಬಂಧನೆ ಮಾಡಿದರು (ಶಾಹಾಂ. I. ೦೨೯). **ಮಣಿಗಾಣಿ** : ೧. ಮಣಿಗಾಱರ ಕೇರಿ ಕಂಚುಗಾಱರ ಕೇರಿ (ಗೋಷುಕೇ. ೦-೦೫). ೨. ಸುದ್ದಿ ತರುವವನು ; ದೂತ : " ಸಃದೇಶಪರಃ, ದೂತಃ—ಈ ೨ ಮಣಿಗಾಱನ ಪೆಸರು" (ಜಾಖಾ. ೦೫೦). **ಮಣಿಯಗಾಣಿ** : ೧. ಮಣಿಯಗಾಱರಿವ್ವ ತ್ತೈಳು ಕೋಟೆ (ಕಪಗ. ೫೬೦-೬)·· **ಮಣಿಹಗಾರ** : ೧. ಜವಳಿ ಲಘಾದಾಯವ ಜಾಮಡಿ ಮಣಿಹಗಾರ ಹರಿವಾಸಯ್ಯಗೆ . . . ತಾಂಬ್ರಶಾಸನವನ್ನು ಬರೆಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಯಿದ್ದೇವೆ (ಪ್ರ.೫೦. ೦೯೫೬. ೪೬-೨ ; 1171).

[ಮಣಿಯ + — ಕಾಱ. / ತಮಿ. ಮಣಿಯಕ್ಕಾರನ್ ; ಮಲ. ಮಣಿಯಕಾರನ್ ; ತುಳು. ಮಣಿಗಾರೆ, ಮಣಿಗಾರೆ ; ತೆಲು. ಮುನಿಯಗಾಡು, ಮಣಿಮೆಕಾಂಡು]

ಮಣಿಯಮಸೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚಬ್ಬಿಸೆಟ್ಟಿಯ ತಮ್ಮ ಮಣಿಯಮಸೆಟ್ಟಿ ತುಜುಗೊಳೆ ತುಜುವನಕ್ಕಿಸಿ ಸತ್ತು ಸಗ್ಗಕ್ಕೆ ಸಂದ (ಎಕ. IX, ಕೊಡ್ಲಿ. ೦೦-೪ ; ೧೨೦).

[ಮಣಿ + ಅಮ (<ಅಮ್ಮ) + ಸೆಟ್ಟಿ]

ಮಣಿಯವರೆ (ನಾ). ಗುಂಡಾದ ಕಾಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅವರೆ : ಮಣಿಯವರೆಯ ಕಾಳು ಅಡುಗೆಗೆ ರುಚಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಗೂಡ).

[ಮಣಿ + ಅವರೆ]

ಮಣಿಯೂಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತೆಂಕಾಯ್ ಮಣಿಯೂಲ ಕೊಲ್ಲಿಯ ಪಳ್ಳಿ ಪಡುವಾಯ್ ಪೌರ್ಣಮಿಯೆ ಸೀಮೆ (ಎಕ. III (೨), ತಗ್ಗ. ೪೦-೪೦ ; ೧೦೦).

[?]

ಮಣಿಯಿಸು, ಮಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೋಲಿಸು : ಸಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕೊಯ್ಸೆಂಡರಂ ಪಗೆದಂ ಮಣಿಯಿಸುತ್ತೆ . . . ಎನಿದುದಬಲಾಜನಂ (ತಪ್ಪಕಾ. ೬-೮೨) ; ಪಲರಾದರ ಸಬ್ಬಸಮಂ ಕಪರ್ದಾಜ್ಞೆಲಿಸುವರ ತಲೆವಣಿಯುಂ ಮಣಿಯಿಸಿವಲಭುಭುಜಂ ವಿಕ್ರಮಕೌರವಜಯರಾಜಶಶಾಂಕನೊಳು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೬-೩). ೨. ನಮಸ್ಕರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಶರಣಾಗಿಸು : ಮಣಿಮಂತ್ರೌಷಧಿಯಿಂದ ನಿನ್ನಿದು ಕಾಲ್ಗೆ ಮಣಿಯಿಸುವೆ ರಾಮನನು (ಕುಶಾಸಾಂ. ೨೩-೮೪) ; ದುರ್ಮಣಿಯಿಸುವ ದೈವ ಘನವಾಗಿ ಜಗಕ್ಕೆಲ್ಲ ತ್ರಿಣಯನೆ ದೈವ (ಸರ್ಗಕ್ಷ. ೨೪೬). ಮಣಿಸು : ೧. ಕರುಣ ಹೇಳುವುದೇನು ದಾನವ ಪರನ ಹುಸಕೇನಂದಱಯೆ ಮಿಕ್ಕರಿಗೇ ದಶಮುಖಿಪ ಮಣಿಸಲು ತಕ್ಕರಿಲ್ಲ (ತೊಡಕ. ೦-೮-೨೨). ೩. ಭಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬಗ್ಗಿಸು : ಕಣಕಾಲ ಕುಣಿಸುವಳು ಮೊಣಕಾಲ ಮಣಿಸುವಳು (ಸರ್ಗಕ್ಷ. ೦೫೧೨) ; ತೊಲೆಯ ಕಟ್ಟಿಗೆ ; ಮಣಿಯದರೆ ಮುರಿಯುವದು (ಕೃಗೀ. ೭೪) ; ಹುಬ್ಬನು ಕುಣಿಸುತ ಕೈಯನು ಮಣಿಸುತ ಬಿಸಜಾಕ್ಷಿ ಮಾತನಾಡುವಳು (ಅಂಗಾಕ. ೦೬೭-೨೬). [ಮಣಿ + — ಇಸು]

ಮಣಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ವಿಜಯಾದಿತ್ಯಮಜ್ಜಲ ಮಹಾಗ್ರಾಮದೊಳ್ ಕುಡುಲ್ಮುನ್ನೂರು ಮಣಿಯೂರ ಚತುಸ್ಸೀಮೆ (ಎಕ. X, ಶೌಂಗ. ೫-೭ ; ೯೮೦) ; ಧೀಮನಿದಿಯು ತಡಿಯ ಮಣಿಯೂರ ಅಪ್ಪಯಣವೀಡಿನೊಳ್ (ಪಾ. XIX, ೫೬-೪೪ ; ೧೦೬೬).

[ಮಣಿ + ಊರ್]

ಮಣಿಯೇಱು (ನಾ). ಗಂಟೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವಾಗ, ಅದರ ನಾಲಗೆಯು ಅದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸದ್ದು : ಮದನ ಮದಕುಂಜರದ ಮಣಿಯೇಱಂ ಮಿಱುವ ರಾಜಹಂಸಕೂಜಿತಮುಂ (ಪಂಚತಂ. ೩-೪೦ ಪ) ; ಮಣಿಯೇಱಂ ಚಿಂಬೊನ್ನುಡಮಣಿಪುರಿ ಗೆಲಿಗೆಲ್ವಬಂಗರುಬಿಯಿಂದೈರಾವಣಮಂ ಕುಮಾರಚೂಡಾಮಣಿ ಲೀಲಾಮದ ದೊಳಂ ಚತುರ್ದಂತದೊಳಂ (ಪಂಚತಂ. ೩-೦೪೦).

[ಮಣಿ + ವಿಜ್ಯ (< ವಿಜ್ಯ)]

ಮಣಿರಂಗ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ವಂಕ್ತಿಯೆಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಪಾದಪಾಶಿನ ಮೂರುತಯುಗ್ಮಂ ಪಾದದಂತಬೋಳೀಶ್ವರನಕ್ಕುಂ ಕಾದಿರಲ್ ಯತಿಭೂತದೊರ್ದಂಡೋದೆ ಕಲ್ಪುವಲೇ ಮಣಿರಂಗಂ (ರಂಗೀಲೀಚಾ. ೫-೦೦೦). [ಸಂ.]

ಮಣಿವಜ್ಜೆ (ನಾ). ರತ್ನದ ಹರಳುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಡವೆ : ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಆಭರಣ : ಆಪ್ತಾಕ್ಷಿದುರ್ ಸೀತೆಯುಂ ಕಮ್ಮಗ್ಗೆಯುಂ ಕೂಸು ಮಿಸಿಗಿ ತುಜುಪಿಕ್ಕಿ ಕುಸುಮಗಳ ಮುಡಿಸಿ ಪೀತಾಂಬರವಸುಧಿಸಿ ಮಣಿವಜ್ಜವುಂ ತುಡಿಸಿ . . . ಕರೆತಂದೆರೋಲಗದ ಸಭೆಗೆ (ಪ್ರೀಣಾಪ. ೩-೫೦).

[ಮಣಿ + ವಜ್ಜ]

ಮಣಿವಟ್ಟು (ನಾ). ರತ್ನದ ಹರಳುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿದ ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ ; ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಪಟ್ಟಾವಳಿ : ನಾವು ಪಡೆದವು ಮಿಂಡಜಂಗಮದೇವರೆ ಮುಗೊಲಿದಿತ್ತ ನವಮಸಾವಳಿಗಳಂ ದಿನದಿನದೊಳಿಂತಮ್ಮು ಭೋಗಿಸುವ ಮಲಯಜಶ್ರೀ . . . ಜಂದ್ರಾತಪಂ ಭೂತಿಳಿಕಮುಂ ಮಣಿವಟ್ಟು ಪೀಜಾವಳಿಯು (ಶಾಕ್ಷ. ೦೦-೨೮). [ಮಣಿ + ಪಟ್ಟು (< ಪಟ್ಟ)]

ಮಣಿವರೂಥ (ನಾ). ರತ್ನಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ರಥ ; ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ರಥ : ಬಿಳ್ಪುವಾಪಸಂ ತರಪೆಸುತಿಚ್ಚಿಱಿಕೆಗುಂದದ ಪುಷಾಪವಕೆ ಬೇಱೊಂದು ಮಣಿವರೂಥವನಡರ್ದು (ಕೃಪುಣಾ. ೨೨-೭೪). [ಸಂ.]

ಮಣಿಸರ (ನಾ). ರತ್ನಗಳನ್ನು ಮಾರುವ ಅಂಗಡಿ : ಅಗಸುಟುಂಬಿತ ಕರುಮಾಡ ಗುಡಿಗಳು ಬೇಗಲಲಂಗೆ ವಾಸುಂವಿಂದ ತಾಗಿ ಭಗ್ನಗಳುದುರಿ ತಿಳಿಗಂಬಪೊಲಾಗೆದಱದು ಮಣಿಸರ (ಪರ್ಗಕ್ಷ. ೦-೦೦೬).

[ಮಣಿ + ಪಸರ]

ಮಣಿವಾಗಿಲ್ (ನಾ). ರತ್ನಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿದ ಬಾಗಿಲು ; ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ದ್ವಾರ : ಸಂದಣಿಸಿದ ಮಣಿವಾಗಿಲೊಳಿರ್ವ ಪೊಂದಿ ನಿತಂಬಿನಿ . . . ಒಂದರಗಿಳಿಸಹಿತಂ ನಿಂದಿರ್ದವಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೨-೨೨) ; ಕತುಳೇಳಿಯಾಂತೆಳೆಯೊಳಿಜ್ಜು ಬಂದು ಮಣಿವಾಗಿಲೊಳೀಕ್ಷಿಸಿದಳ್ ಮಹೇಶನಂ (ಜಾಕಥೀ. ೭-೯). [ಮಣಿ + ಬಾಗಿಲ್]

ಮಣಿವಾಡ, ಮಣಿಮಾಡ (ನಾ). ರತ್ನಗಳನ್ನು ಕೆಟ್ಟಿದ ಮಾಡಿ ; ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಸೌಧ : ಎಳವೆಂದಿರನೊಳಕೊಂಡೆನೆದಿರ್ವ ಮಣಿವಾಡಂಗಳ ಸಾಲ್ಗಳಂ . . . ರಾಜವೀಧಿ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರ್ದುದು (ಕಾದ್ಯಚ. ೭-೪೯ ಪ); ಮದಿಲೊಳು ಮಣಿವಾಡದೊಳು ಪೊಂಬಾಗಿಲ ತುದಿಯೊಳು ಪಟ್ಟಶಾಲೆಯೊಳು ಮದನನ ಪೆಂಡವಾಸವೆನಲಾ ವುದಸುದತಿಯರವನ ನೋಡಿದರು (ಪ್ರೀಣಾಪ. ೦೩-೪೯). ಮಣಿಮಾಡ : ರತ್ನಕಂಬಳಿಯುಂ ಮಣಿಮಾಡದ ವೆಲೆಯೊಳಿರ್ದಾತ್ಮೀಯಾತ್ಮಜಂಗೆ ಕೆಲದೊಳಿರ್ದ ಪರಿಚಾರಕಿಯ ಕದ್ಮಲಬಟ್ಟಿದಾಗಳ್ (ಶುಳಚಾ. ೦೦-೦೦೪ ಪ); ಅಡಿಕೆಲ್ಲಂಗೊಂದೊಪ್ಪವೇಟುಂ ನೆಲೆಗಳ ಮಣಿಮಾಡಂಗಳಿಂದಂ ವಿಚಿತ್ರಂಬಡೆದಿರ್ದುತ್ತುಂಗಕೂಟಂಗಳಿಂ . . . ಕೌತುಕಕ್ಕಂದೆಡೆಯಾಯ್ತು (ಜಾದತ್ತ. ೦-೦೩೪) ; ವಿಕಾರಣಮಿಾ ಮಣಿವಾಡವಿರ್ದಪುದೀ ಕುಧರಾಗ್ರದೊಳು (ಪ್ರೀಣಾಪ. ೪-೭೦).

[ಮಣಿ + ಮಾಡ]

ಮಣಿವಾಳ (ನಾ). ರತ್ನಗಳನ್ನು ಮಾರುವವನು ; ರತ್ನಪಡಿ ವ್ಯಾಪಾರಿ : ಲಲಿತಯಮುನೆಯೊಳಾಡುನಿಕರ ಮಾರ್ಪೊಳೆವವೊಲು ಬೀಲಾಂಬರದಿ ಮಣಿ ಬಳಸಿರಲು ಮಣಿವಾಳರಂಗಡಿಯೆಸೆದುವು (ಕಾಪಂತ. ೩-೨೯).

[ಮಣಿ + — ವಾಳ (<—ವಳ)]

ಮಣಿವಿಭೂಷಣ (ನಾ). ೧. ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಆಭರಣ. ೨. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಪದಿನೈದನೆಯ ಅತಿಶಕ್ವರಿ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಪಾವಕೇಂದ್ರ ಶಶಿಯುಗ್ಮದಿತ್ಯ ಹುತಾಶನಂ ಭಾಮಿಸುತ್ತಿರೆ ಪದ್ಮಾಂತದೊಳೊಡೆ ವಿಶ್ರಮಂ ಪೀಮಸ್ತನಭರಾನತಪಾಧ್ಯೇ ಕವೀಂದ್ರಸಂಭಾವಿತಂ ಮಣಿವಿಭೂಷಣಮೆಂದಱಿ ನೀನಿದಂ (ಛಂರೋಚಾ. ೩-೦೮೩). [ಸಂ.]

ಮಣಿವೆಜ್ಜ (ನಾ). ರತ್ನದ ಹರಳಿನಲ್ಲಿರುವ ತೂತು.—ರಂಧ್ರ : ಮಣಿವೆಜ್ಜದೊಳಗುವೆದೆಯಾಕಾಶ (ತೊಡಕ. ೬-೩೩-೬೪). [ಮಣಿ + ವೆಜ್ಜ]

ಮಣಿವೆಸ (ನಾ). ರತ್ನದ ಹರಳುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸ ; ರತ್ನಗಳನ್ನು ಕೆಟ್ಟುವ ಕೆಲಸ : ವಿವಿರ್ಮಿಸಿದ ಸುಯ್ಯಾಣವೆಸದ ಕತ್ತರಿವೆಸದ ಮಣಿವೆಸದ ವೇಲ್ಗಟ್ಟಿಸೊಳಂ ಮವಪಶ್ರೀಯ ಕಂಠಿಕಾಮಾಳೆಗಳಿವ್ವ ವಿವಿಧವಣಿಕೋರಣಂಗಳೊಳಂ . . ಅಸದಳವಾಗಿ (ಪರ್ಗಕ್ಷ. ೬-೬ ಪ).

[ಮಣಿ + ವೆಸ]

ಮಣಿವೆಳಗು (ನಾ). ರತ್ನದ ಪರಳುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬೆಳಕು ; ರತ್ನಪ್ರಭೆ : ಬೀಳುಗೊಟ್ಟನು . . . ಜಾಳಿಗೆಯ ಮಣಿವೆಳಗುಗಳ ವೈಪಾಳಿಗಳ ವೈಡೂರ್ಯದೀಪ್ತಿ ನಿಪಾಳಿಗಳ ಸುವಪಾಕೆ ಬೆಳಗುವ ಹೇಮರಥ ಸುಂತ (ಶಾಖಾ. ೬-೦೦); ಹೊಳೆತೊಳಗುವ ತೊಡವಿನ ಮಾಣಿಕಮುಂ ಬೆಳಗಿನ ಸೊಡರಾರತಿಯುನು ಕಲ್ಲಿನ ವಿಜಯುಗರ್ಚಿಪಂತೆ ಕಿಂಪುರುಷರ ಲಲನೆಯರತಿರಂಜಿಸಿದರು (ಕ್ರಿಚಾ. ೦೧-೬೭); ಮಂಗಳಗೀತಮುಂ ಪಾಡಿ ಮಣಿವೆಳಗಿನಾರತಿಯುಂ ಬೆಳಗುವ ಧಾನುಭಾಮುಖಂ . . . ಪೊಪನಾಕ್ಕಿ (೬೮೬೦. ೦-೬೯ ೪). [ಮಣಿ + ಬೆಳಗು]

ಮಣಿವೊರಜೆ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಗಂಟೆಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಪಗ್ಗ : ಆ ಕಂದರದೊಳು ಅಂತ ರತ್ನಂಗಳೇ ಮಣಿವೊರಜೆ ಕಳಧೌತಕಾಂತಿ ಪೋಜೂಲೆನೆ . . . ತಿರ್ದಿ ತೋರ್ಪ ಪ್ಪುದ ದಂತಿಯೊದಸ್ ೧೫೦೦ ಚಲಂ ಪೆಱಿದಾವು (ತಿಪ್ಪ. ೫-೮). [ಮಣಿ + ಪೊನ್ಜ]

ಮಣಿಶಿಲೆ (ನಾ). ೧. ರತ್ನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಲ್ಲು ; ರತ್ನಗಳು ಹುದುಗಿರುವ ಶಿಲೆ : "ರತ್ನಶಿಲೆಯೆಸಲ್ ಮಣಿಶಿಲೆ" (ಪುಂಗಣಾ. ೬೦-೬) : ಬೆಳ್ದಾವರೆಗಳಲರ್ದಳಿಯದ ಕೊಳಂಗಳಂ ಮಣಿಶಿಲಾರೋಚಿಯುಂ ಹೊಳೆಯುದಚಲಂಗಳು . . . ಮುಳಿದಜುಲಾಂ ಕಾಣಿನಾ ಮಹೀಮಂಡಲದೊಳು (ಕೃಚಾ. ೩-೯) ; ಬಾರುಮಣಿಶಿಲೆಯು ಪಸುಗೆರ ಗಾರೆಯಲಿ ಪಲವೇರಿ ರಚಿಸಿದರೊಯೆಂಬಂತೆ (ಪಪಡಿಸ. ೫-೫೬). ೨. ಔಷಧಿಯಾಗಿಯೂ ಬಾಣ ಬಿರುಸುಗಳಿಗೆ ಸಿಡಿಮದ್ದಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜ : "ಮನಶ್ಶಿಲಾ, ಮಜೋಗುಪ್ಪಾ, ಮನೋಹ್ವಾ. ನಾಗಜಿಹ್ವಿಕಾ — ೪ ಮಣಿಶಿಲೆಯು ಪೆಸರುಗಳು" (ಕಿವ್ಯಾಂ. ೩೦೬) ; ಹೊಸ ಮಣಿಶಿಲೆ ಮೂಱು ತೂಕ (ಶಾಲ್ಕಶಾ. ೦೯) ; ಇಂಗಲಿಕಪು ಮಣಿಶಿಲೆಯುಂ ಅಂಗಡಿಮೊಳು ಮಾಜುವಿಹ ವ್ಯವಹಾರಿಗಳ್ ಕಂಗೊಳಿಸಿದರು (೦೨೦೫. ೬-೬೬). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಬರಿಪದಗೆ ಸುಣ್ಣಗಂದಿಗೆ ನಿಲುವಲ್ಲುಳ್ಳಂ ಮಾಣಿಶಿ[ಶಾಣಂ. ೫]ಲೆ ಶಿಪ್ಪಿನುದು ಶತಾವರಿ ಪುರಿಗಿರ್ (೦೪೬೦. ೦೦-೬೦). [ಸಂ. ಮಣಿಶಿಲಾ]

ಮಣಿಶುಕ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ : ಆ ವೇದಿಸ್ಥಳದೊಳ್ . . . ನವಚಂದ್ರಕಾಂತಚಷಕಂಗಳ್ ಚಿಂದನೋದದಿಂ ತೀರ್ದಿರ್ದಂ ದುಂಡುಶುಕ್ತಿಗಳ್ ಪರಿಮಳತ್ಕಾಶ್ಮೀರಸಾರಾಂಬುವಿಂ ತೀರ್ದಿರ್ದಂ ಬಜ್ಜಿರ್ದ ಪೋಲೆಸದುವದಂ ವರ್ಣಸಾಮಾನ್ಯದಿಂ (೫೦೨೨. ೬-೩೪). [ಸಂ.]

ಮಣಿಸರ (ನಾ). ೧. ರತ್ನಗಳನ್ನು ಪೋಣಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಸರ ; ರತ್ನಹಾರ. ೨. ಗಾಜು, ಕಲ್ಲು, ಬೀಜ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಮಣಿಗಳ ಹಾರ : ಕಲ್ಲಿನಂದ ಮಣಿಸರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಧಾನವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗದಿರಲಾರದು (ಚಾಶಪ. ೦೪) ; ಮಣಿಸರಕ್ಕೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲದವ ಹಣ ದಕ್ಷಣೆ ಕೊಟ್ಟಾನೇ ? (ಗಾಪ). [ಸಂ.]

ಮಣಿಸರವಳಿಗೆ (ನಾ). ಗೋದಿಹಿಟ್ಟು ಅಥವಾ ರವೆಯನ್ನು ಹದವಾಗಿ ಕಲಸಿ ಮಾಡಿದ ಮಣಿಯಾಕಾರದ ಉರುಳೆ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾಯಸ : ಸರವಳಿಗೆ ಸಣ್ಣಸರವಳಿಗೆ ಮಣಿಸರವಳಿಗೆ ವರ ಪಾಧುರ ಪೂರಣಂಬಂ ಸಮಿದವಂ ಕೊಳಿಗೆ (೦೫೮. ೬-೦೨); ಪೊಸವ ಪರಚ್ಚಂದ್ರಿಕೆಯೊಳ್ಕುಬಂತಿ ನಸುದೋರ್ಪ ತಾರೆಗಳ ತೆಱದಿಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿ ಮಗುಮಗಿಪ ಮಣಿಸರವಳಿಗೆಯು ಪಾಯಸಮನಸರಂ ಬಡ್ಡಿಸಿದ್ (೫೦೦೪೯. ೦೫-೩೭).

[ಮಣಿ + ಸರವಳಿಗೆ]

ಮಣಿಸಿಂಹಾಸನ (ನಾ). ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಸಿಂಹಾಸನ : ಮಣಿಸಿಂಹಾಸನ ದುನ್ನತಕಾಧರಣಮಿಂದೇಕಾಗದಂದಾವ ಕಾರಣದಿಂ ಪೇಜಿನಿತೊಂದು ಪೊಲ್ತು ತಪೆದರ್ದಂ (೬೫೮೩. ೦-೫೭). [ಸಂ.]

ಮಣಿಸಿಲೆ (ನಾ). = ಮಣಿಶಿಲೆ ೧ : ಪೈಲಿತಾಪತ್ರ, ಇಂಗಲೀಕ, ಮಣಿಸಿಲೆ ಒಳಗೆ ನೀರು ಹಾಕಿ . . . ಇಸುವುದು (೦೪೬೦. ೦೪). [< ಸಂ. ಮಣಿಶಿಲಾ]

ಮಣಿಸು 'ಮಣಿಯಿಸು' ನೋ.

ಮಣಿಸೊಡರು (ನಾ). ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ದೀವಿಗೆ : ಇಕ್ಕೆಲದ ಮಣಿಸೊಡರುಗಳ ಮಾಣಿಕ್ಯ ಮಣಿಪ್ರತಿಗಳ . . . ತನಿವೆಳಗು ತಿಗೆದಮು ಜನದ ಕಣ್ಣನವ (೬೫೫೧. ೦೦-೧೮-೦೯). [ಮಣಿ + ಸೊಡರು (< ಸೊಡರ್)]

ಮಣಿಸ್ತಂಭ (ನಾ). ರತ್ನಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿದ ಕಂಬ ; ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಸ್ತಂಭ : ಪಸೆದೊಳ್ ಪಾಸಿದ ಬೊಂಗಮುಲ್ಲವದ ದೇವಾಂಗಂ ಮಣಿಸ್ತಂಭದೊಳ್ ಪೊಸಪತ್ಯಂಗವಪೂರ್ವವಾಗೆ (೫೦೦೪೪. ೦೦-೬೬); ಜಂದ್ರಿಕೆಯಾನಿವಿ ಧಪಕಾರಸ್ಕಂದಂಗ[ಳ]ಂ ಇಂದ್ರನೀಲದ ಮಣಿಸ್ತಂಭ ವಿಳಯಂಗ[ಳ]ಂ . . . ತೋಱುತುಂ (೫೫೬. ೯-೮೨). [ಸಂ.]

ಮಣಿಹ (ನಾ). ೧. ಭಾಗುವಿಕೆ ; ನಮನ ; ಪಂಥನೆ : ಪಂಗಪವನು ನಾನೊಲ್ಲೆ ತಲುಪಿದು ಮಣಿಪವನು ನಾ ಬಲ್ಲೆ ಬಾರಿಯ ಮಣಿಪವನು ನಿಜ ಒಲ್ಲೆ ಗುರುಪಿರಿಯರ ವದಾಬಿಜಕೆ ಮಣಿಹಪೋದಿಕ ಪರ ದೊಳ್ಳವ ಮಣಿಪವಾಬ್ಯಸಗೀಗ (ಕ್ರಶ್ಶಾ. ೬-೦೩). ೨. (ಮಾಡಲೇ ಬೇಕಾದ) ಕೆಲಸ ; ಕಾರ್ಯ ; ಉದ್ಯೋಗ ; ನೀ ಬೈಚ್ಚು ಮಾಣಿಕವು ಪಿಸಗಿತ್ತೆ ನೀ ಕಳುಹಿದ ಮಣಿಹ ನಿನಗೆ ಸಂದಿತ್ತು (೫೪೬. II. ೬೫೬-೦೬೦); ಪರಿಪೆರರಿಗೆಯು ಪಾವ್ಪೆ ಬೆಸಸಿದ ಪರಿಪುಲಿ ಪೇಳ್ ನಿನ್ನ ಮಣಿಹಮೊರರು ಹಮಳವೆನುತುಂ ಶಮಸನಂ ಕೆಲುಪಿದನು ಧರನು (೦೪೫. ೪೦-೫೯); ಅನ್ನ ವಾಚಕಗಳೊಳ್ಸಾಕಮಂ ಮಾಡಿಸಂದ ಮಣಿಹಮಂ ಕೃತಪರ್ಮಕಂ ಕಾಳ್ವನು (ಕೃಚಾ. ೫೯-೭). ೩. (ದೇವರು, ರಾಜ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಮಾಡುವ) ಸೇವೆ ; ಕೈಂಕರ್ಯ : ಮಣಿಹದಿಂಮಣಿಲುಂಬು ಕೇಳ್ದ ಮಣಿಹಮಿಂದುಡ ಲುಂಟು ನೋಡ್ದ ಮಣಿಹದಿಂದೆಗ್ಗೆರ್ವರ್ಗಾವಮು ಕೈಸೇರುವುದು ನಿನಗೆ ಮಾಣಿಹ ಲೇಸಿಲೆ ಮಗನೆ ಬರೆದೀ ಮಾಣಿಹವನು ಕಲಿ ಬಲ್ಲುರಿಳೊಳು ಮಾಣಿಹದಿಂದಿನ್ನಿಲ್ಲ ಬದುಕೆಂದನು ಸುರಾರಾತಿ (ಕ್ರಶ್ಶಾ. ೬-೦೨).

[ಮಣಿ + -- ಪ್ಪ (< -- ಪ್ಪ)]

ಮಣಿಹ್ಮ 'ಮಣಿಯ' ನೋ.

ಮಣಿಹಗಾಱ 'ಮಣಿಯಗಾಱ' ನೋ.

ಮಣಿಹಮರ್ಮ (ನಾ). ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಸೌಧ.—ಭವನ : ಮಣಿಹಮರ್ಮ್ಮಸ್ಥಳದಿಂ ಸರೇವ್ಪನಿಲುದಿಂ (ಪುಧ್ಪಕ. ೬-೦೬೬) ; ಮಾಣಿಹಮರ್ಮ್ಮಶ್ರೇಣಿ ಕೇಳೀ ಪಸವಿಳಸಿತಮಾ ನವ್ಯಪ್ರಪ್ಪೋಪಹಾರೋಲ್ಬಣಜೋಕಪ್ರಾಂಗಣಂ (೫೦೦೬೬. ೦೩-೦೬೨) ; ಅಲ್ಲಿ ಮಾಣಿಹಮರ್ಮ್ಮಪ್ರಾಸಾದದ ಮೇಲೆ ರೋಹಿಣೀಸಹಿತನಾದ ಚಂದ್ರನ ಪೂಜೆ ಪಡೆಯುವುದು (೫೦೩೮. ೦೧೩). [ಸಂ.]

ಮಣಿಹಾಗಲು (ನಾ). ಮಣಿಯಾಕಾರದ ಮೃದುವಾದ ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾಗಲಕಾಯಿ : ಬವನೆ ಪಡುವಲ ಮಾಣಿಹಾಗಲ (೫೦೩೦. ೪೭-೦೪). [ಮಣಿ + ಹಾಗಲ (< ಹಾಗಲ್$_1$)]

ಮಣಿಹಾರ (ನಾ). = ಮಣಿಸರ ೧ : ಓರೊರ್ವರ ಕೊರಲಿಂ ಮಾಣಿಹಾರಮುಮಂ ತೆಗೆದು . . .ಓರೊರ್ವರ ಕೊರಲೊಳಿಕ್ಕಿದರ್ ಸಂಭ್ರಮದಿಂ (೦೮೦೫. ೦೦-೧೨); ಮಾಣಿಹಾರ ಬೇಕೆ ಸೂಕರಗೆ (೫೦೨೫. ೦೦೫-೬೨).

[ಸಂ.]

ಮಣಿಹಾಱ 'ಮಣಿಯಗಾಱ' ನೋ.

ಮಣಿಹೆಂಬೆ (ನಾ). ಅನಾನಸ್ ಹಣ್ಣು : P ಮಣಿಗಳನ್ನು ಪೋಣಿಸಲು ಅನಾನಸ್‌ಹಣ್ಣಿನ ಗರಿಗಳಿಂದ ತೆಗೆದ ನಾರನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ : ಹಣ್ಣುಹುಪಲ್ಲುಕಂ. ಸೌಪಜ್ಜಡಿಗಳಂ. ಮಾಣಿಹೆಂಬೆಯಂ . . . ಬೆನ್ನೆಯಾಂ ಬಡಿಸಿ (ಕ್ರಿಣಾತಾ. ೫೬೦-೬೬೬). [ಮಣಿ + ಹೆಂಬೆ$_1$]

ಮಣಿಹ್ಮ 'ಮಣಿಯ' ನೋ.

ಮಣಿಹ್ಮಗಾರ 'ಮಣಿಯಗಾಱ' ನೋ.

ಮಣು ' ಮಣ್ ' ನೋ.

ಮಣುಕು ' ಮಣಕು ' ನೋ.

ಮಣುಗಸಾತ್ತವ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ವಿಜ[ಸಿ]ಟ್ಟಿಗರಾ ಧರ್ಮ್ಮ ನಾಯಗನ್ ಮಣಾಗಸಾತ್ತವ್ ಸರ್ವ್ವಜನ್ನು ಪೊಲಿಮುರ್ಮ್ಮಾನ್ ಈ ಒಕ್ಕಲ್ ಪಡದುವು (ಎಇ. IX, ೫೭-೫೬; ೫೦೦). [?]

ಮಣುದೆರೆ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಬೇಡಿಗೆ ಬೀಜವು ಮಣುದೆರೆ ಮಗ್ಗದೆರೆ ಸುಂಕ ಸೊಡಿಗೆ (ಎಕ್. X, ಕೋಡಾಠ. ೫೭೭-೫೮; ೨).

[ಮಣು (< ಮಣ್) + ತೆರೆ$_3$ (< ತೆರಿ$_3$)]

ಮಣೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಮರ, ಲೋಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ತಗ್ಗಾದ ಪೀಠ.—ಆಸನ : "ವಿಷ್ಟರಂ, ಪೀಠಂ, ಆಸನಂ—ಈ ೩ ಮಣೆ" (ಶಬ್ದಮ. ೩೨-೦೩೩); ಅಗ್ರಾಸನದೊಳುಗುರೆಯಂದು ಬಂದು ಮಣೆಯನೇಱಿ ರ್ದೊಸಲಂತೆಂದಂ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೦೮೩-೨೩); ವಿಜಯ ಮಣೆಮುಮಯಮಗಂ ತೋಱಿದ ಮುಖಬಿಂಬವಿದುಬಿಂಬಮವಿಂಗಂ ಮಿಸಿದ ಚಂದ್ರಿಕೆದುಸ . . . ಸೌಂದರಿಯಸಿದಳ್ (ಸಿಸಿ. ೪-೦೩೬); ಮಣೆಗೆ ಮಂಡಿಸಿ ಕುಳಿತುಂ ಬೌತಣದ ವಿಧ್ಯೆಯ ಬಳ್ಕಿರಿ (ಕುಬ್ಜಾ. ೬-೦೨). ೨. ಚದುರಂಗ, ಚೆನ್ನೆ ಮೊದಲಾದ ಆಟಗಳನ್ನಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಚೌಕಾಕಾರದ ಮನೆಗಳು ಅಥವಾ ಗುಳಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಲೋಹ, ಮರ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹಲಗೆ : ಮದಕರಿಯ ಪುವ ಭರವಿಂದದಿರ್ದೊಡೆ ನೆಲಸೊಪ್ಪಿ ನಿಂದ ಚದುರಂಗಮುಮೊರ್ಮೊದಲೆ ನಡುಗಿದುದು ಕೂಡಿದ ಚದುರಂಗದ ಮಣೆಯನಲ್ಲಿದಂತಪ್ಪನೆಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೬೦) 'ಚೆನ್ನೆಮಣೆ' ಪರಾ.

ಮಣೆಹಾಕು = ೧. ಪೀಠವನ್ನು ಕೊಡು; ಆಸನ ಹಾಕು : ಮಣೆ ಪಾಕಿ ತಟ್ಟೆಯಿಡು (ಧಣ). ೨. (ಅಲಂ) ಗೌರವ ಕೊಡು; ಸನ್ಮಾನಿಸು : ಅಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಮಣೆಹಾಕುವುದು ಸನ್ನ ಜಾಯಮಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಿಲ್ಲ (ಹುಬ್ಬು. ೩೦); ಮುಖ ನೋಡಿ ಮಣೆಹಾಕು (ಗಾಡಿ). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಣ್ಣೈ; ತುಳು. ಮಣೆ]

ಮಣ್ಣೆ ' ಮಣೆಯ ' ನೋ.

ಮಣೆಗಾರ ' ಮಣೆಯಗಾಱಿ ' ನೋ.

ಮಣೆಗಾರತನ (ನಾ). ದೇವಸ್ಥಾನ, ಅರಮನೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಉಸ್ತುವಾರಿಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರ : ರುಣವ ಕೊಟ್ಟುವ ವರುಂಟು ರುಣಮಾಡಿದವರುಂಟು ಮಣೆಗಾರತವವಿದರೊಳೆಂದಿಗೂ ಬೇಡ (ತಗಣ. ೦೪). [ಮಣೆಗಾರ (< ಮಣೆಯಗಾಱಿ) + ತನ]

ಮಣೆಗಾರಿಕೆ (ನಾ). = ಮಣೆಗಾರತನ : ಅವಂಮ್ಮ ಬಾವ್ಮ ಮಣೆಗಾರಿಕೆ ಮಾಡೋದೊಂದು ದಾಕಿ (ಹುಲು. ೫೦).

[ಮಣೆಗಾರ (< ಮಣೆಯಗಾಱಿ) + ಇಕೆ]

ಮಣೆಗಾಱಿ ' ಮಣೆಯಗಾಱಿ ' ನೋ.

ಮಣೆಬಾಬು (ನಾ). ಕಂದಾಯದ ವಸೂಲಿಯ ಬಾಬ್ತು : ಕಲ್ಲು ಜಮಾ ಬಂದಿ ಐವಜಿಗೆ ಐನು ಸುವರ್ಣಾದಾಯಕ್ಕೆ ಹೊಲಗಂದಾಯವಿಷ್ಟು ಮಣೆ ಬಾಬು ತಪ್ಪಿಲು ಪ್ರಕಾರ ಐವಮ ಇಷ್ಟು (ಮಣಾಪಂ. II, ೬೪).

[ಮಣೆ$_3$ (< ಮಣೆದು) + ಬಾಬ್ತು$_1$]

ಮಣೆಯ ' ಮಣೆಯ ' ನೋ.

ಮಣೆಯಗಾಱಿ 'ಪ್ರಭುತ್ವಗಾಱಿ ' ನೋ.

ಮಣೆಹಗಾರ ' ಮಣೆಯಗಾಱಿ ' ನೋ.

ಮಣ್ಕಂದ (ನಾ). ಒಡೆದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಕೊಡಲೂರ ಬೋದರಿಯೂರ ಮಣ್ಕುನ್ದಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಸ್ಥಿತಿಕ್ರಮವುಮಾವುದು ಎನ್ನಡೆ (ಎಕ್. IX. ಕಪ್ಪಸ. ೦೬೦-೬ ; ೪೧೨). [ಮಣ್ + ಕಂದ$_3$]

ಮಣ್ಕುಡಿಕೆ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕುಡಿಕೆ : ಪಂಪಿದಿವ ಮಣ್ಕುಡಿಕೆ ಕಿರಿಗೊಂಡು ಸಿರಿಯೆ ರಾತ್ರಿಯು ಸಭೋಭೋಗದರಿ ಕರವಂತೆ ಪೋಲ್ ಪರ್ಣಮಯಸಕ್ಷತ್ರಪ್ಪಿಸ್ಸ ? (೩೩೨೦ಸ. ೬-೧೬೦).

[ಮಣ್ + ಕುಡಿಕೆ$_3$]

ಮಣ್ಕುಪ್ಪೆ (ನಾ). ಸಮಾಧಿಯ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟುವ ಮಣ್ಣಿನ ದಿಬ್ಬ : ನಾನೆನ್ನ ಕಬ್ಕೊಪ್ಪೆಬುಣ್ಣಂಗೆ ಮಣ್ಕುವ್ವೆದುಕ್ಕುವೆನ್ (೦೨೬೧೨. ೯-೬೬).

[ಮಣ್ + ಕುಪ್ಪೆ$_1$]

ಮಣ್ಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹಿಡಿ : ನೆಲಕಟ್ಟು : ಸೈನ್ಯಭಾರದಿಂ ಪೀರದುಂ ಸುಕ್ತಿದುತೆ ಸಿವುತಾದನಹಿರಾಜನುಳಿಗಿದ್ದ ಪರಾಜಯವುಡೂಲೆ? ಮಣ್ಗಟ್ಟಿದುವು (ಪಾಪ. ೪೮-೩೨).

[ಮಣ್ + ಕಟ್ಟು$_1$ (< ಕರ್ಟು$_1$)]

ಮಣ್ಗಪ್ಪರ(ನಾ).ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬಕ್ಕರೆ, —ಓಡು : ಮಣ್ಗಪ್ಪರದ ಪರಸತ್ಕದಿಂ ಮೆಱೆದ ತಿರುನೀಲಕಂಠಗಳ ಚರಣಾಂಬುಜತ್ಕೆ ಶರಣು (೦೫೩೦. ೭೫-೦). [ಮಣ್ + ಕಪ್ಪರ$_2$]

ಮಣ್ಕೊಡು. ಮಣ್ಣುಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೆಲವನ್ನು ದಾನಮಾಡು ; ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಡು : ಎಱಿಪುವೆ ದೇಗುಲ ಮಾಡಿಸಿ ಮಣ್ಗೊಟ್ಟಳ್ (ಎಕ್. VII, ೬೯೦. ೫೫(೭)-೬೯ ; ಸು. ೫೦೦ ೨). **ಮಣ್ಣುಕೊಡು** : ೨. ಸತ್ತ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಮಾಧಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ದೇಹದ ಮೇಲೆ ಮಣ್ಣುಹಾಕು : ಏನೂ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಮಂದಿಗೆ ಮಣ್ಣು ಕೊಟ್ಟೆ (೧೮೫. ೩) ; ಮುದುಕಿಗೆ ಮಣ್ಣುಕೊಡಲು ಹೋಗಿದ್ದ ಗಿನುಗು ಆ ದಿವ ಇನ್ನೂ ' ನ್ಯಾರೆ ' ಮಾಡಿರಲಿಲ್ಲ (ಭಾಗ್ಯತ. ೨೩).

[ಮಣ್ + ಕೊಡು$_1$]

ಮಣ್ಕೊಳ್ (ಕ್ರಿ). (ಅಲಂ) ನೆಲಸಮವಾಗು; ಹಾಳುಬೀಳು : ಮಣ್ಕೊಂಡ ತುತ್ಪಲ್ಲಗಿಬ್ಬಿಡಮುಂ ಬಿಬ್ಬಿಬೀಗುಲಂಗಳೆಡಮುಂ ಕಾದಿರ್ಪ ಪಾಣ್ಬರ್ಕಳುಂ (೩೫೬ಸು. ೯-೦೩೫). [ಮಣ್ + ಕೊಳ್$_1$]

ಮಣ್ಣಿಜ (ನಾ). ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಂಡುಕೊಂಡ ಭೂಮಿ (?): ಪೊನ್ನಜ ಕೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣಿಜಂ ಕೊಣ್ಡುಮ್ (ಎಕ್. III (೩), ಹೃಪ. ೫೬-೦೦; ೨೦೭೧); ಪಟ್ಟವಾಳಿಯು ಪೊನ್ನಜ ಕೊಟ್ಟು ಮಣ್ಣಿಜ ಕೊಣ್ಡು ಬಿಡಿಸಿದಳ್ (ಎಕ್. III, ಕಂಇತ. ೦೭೯-೬೫; ೨೦೦೭) ; ಕೆಲವು ದಕ್ಷಿಣ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ 'ಪೊನ್ನಜ ಕೊಟ್ಟು ಮಣ್ಣಿಜ ಕೊಂಡು' ಎಂಬ ಉಕ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ. ಭೂಮಿಯ ಸ್ವಲ್ಪಭಾಗವನ್ನು ಹಣ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಂಡದ್ದನ್ನು ಈ ಉಕ್ತಿಯು ಹೇಳುತ್ತದೆ (೪೫೫. ೦೭೭). ℘ ಕನ್ನಡಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ ' ಪೊನ್ನಜಿ ', ' ಮಣ್ಣಿಜಿ ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಸಮುಚ್ಚಯವು ಪ್ರಯೋಗಗೊಂಡಿದೆ. ಇವೆರಡೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಜೊತೆಯಾಗಿ ಬರುವುದರಿಂದ 'ಧರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಟ್ಟುಣ','ಧರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಂಡ ಭೂಮಿ' ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸಬಹುದೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. [ಮಣ್ + ಅಜ್ಜ$_7$]

ಮಣ್ಣಾಟ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಆಟ ; ದೂಳಾಟ : ಮಣ್ಣಾಟ ಬಿಟ್ಟು ಮನೆ ಕಟ್ಟಿನೋಡು, ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಹೂಡು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೨೪-೦೪).

[ಮಣ್ಣು (< ಮಣ್) + ಆಟ]

ಮಣ್ಣಿ (ನಾ). ಮೊಜೆ : ಪಾರೋಪಿಗೆ ಆ ಕರುಣ ಕರೆಯೇ ಬಾರದು : ತನ್ನ ಮಗುವಿಗೆ ಮಣ್ಣಿ ಉಣಿಸುವ ಯೋಗವೇ ಕೊಡಲೊಲ್ಲದು (ಪಚಮ. ೦೭). 'ಅಮ್ಮಣ್ಣಿ' ಪರಾ.

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮೊಣ್ಣಿ, ಮೊಣ್ಣಿ ; ತುಳು. ಮುಂಣಾ, ಮುಂಣಾ]

ಮಣ್ಣಿಗ (ನಾ). ಬೇಸಾಯದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು : ಜಮಿನುದಾರ : ಕಕ್ಕರಸೆಯ ಮಣ್ಣಿಗಂ ದೀರದ ಪೋಜಿಗಂ . . . ನಿರೂಪಿತನಾಗಿ ಪೆರ್ಗ್ಗಡಿತನಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಂ (ಎಕ್. VIII, ೩೩೦ಂ. ೪೭೯-೦೯ ; ೪೫೫) ;

ಕಡೆಕೊಳೆದ ಮಣ್ಣೆಗಪ್ಪೆರಜ್ಜುಲಂ (ಕಿ೪೦. ೫೯೫, ೭೯-೨೭ ; 218ಮು ೫೫). ' ಅಯ್ಮಣ್ಣಿಗ ' ಪರಾ. [ಮಣ್ + — ಇಗ]

ಮಣ್ಣು ' ಮಣ್ ' ನೋ.

ಮಣ್ಣುಕೊಡು ' ಮಣ್ಕೊಡು ' ನೋ.

ಮಣ್ಣುಗೆ (ನಾ). = ಮಣ್ಣಿಗೆ ; ಆಗ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ — ಪಾರುಗೇ . . . ಹೆಣ್ಣುಗಂ, ಮಣ್ಣುಗಂ (ಕಮಿ. ೨೦೪ ಕ್ರಿಪ.); ಪೆಣ್ಕೊಳ್ ಪ್ರವಣಂ ವ್ಯಾಕೃತಂ ಮೇಣ್ ಹೆಣ್ಣುಗಂ ಏವಂ ಮಣ್ಣುಗಂ (ಕಪ್ರಾಪ್ರ. ೪೨೪ ಕ್ರಿಪ.). [ಮಣ್ + — ಉಗ]

ಮಣ್ಣುಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೂಳು ; ಸಮಾಧಿಮಾಡು : ಪೆಣಮನ್ನು ಮಣ್ಣುಗಾಣಿಸಿ ಬರುವುದರೊಳಗೆ ಸಂಜೆಯಾಯಿತು (ಕಾಪ).

[ಮಣ್ಣು (< ಮಣ್) + ಕಾಣಿಸು]

ಮಣ್ಣುಗೂಡು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಹಾಳಾಗು ; ನಾಶವಾಗು : ತಮ್ಮ ಕೃತ ಕಾಳೇಗೌಡನು ಆಡಿದ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಇದುವರೆಗೂ ಇದ್ದ ಆಸೆ ಧೈರ್ಯ ಎಲ್ಲಾ ಮಣ್ಣುಗೂಡಿತು ರಂಗರಾಯರಿಗೆ (ಚಾಚಾಂ. ೦೪೯) : ನಿನ್ನ ದುನೆತನದ ಫನತೆ ಗೌರವಗಳು ಮಣ್ಣುಗೂಡಿದವು (ಪುಜಾಕಾಮು. ೨).

[ಮಣ್ಣು (< ಮಣ್) + ಕೂಡು$_1$]

ಮಣ್ಣುಣ್ (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ನಾಶವಾಗು ; ಹಾಳಾಗು : ಪರನ ಕೂಲ ಪ್ರಹಾರಗಳನ್ನು ಗಣಿಸದಿಹ ಧುರವಿಜಯಮನೀ ಸಮಯದೊಳು ಸರಸ ಶರದಿಂದ ಮಣ್ಣುಂಡುದೆಂತೊ (ಪಂಗಾಚಾ. ೬-೩೦-೩೭).

[ಮಣ್ಣು (< ಮಣ್) + ಉಣ್]

ಮಣ್ಣುಣಿ (ನಾ). ಮಣ್ಣನ್ನೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳುದು ; ಎರೆಹುಳು : (ಕ್ಷ). [ಮಣ್ಣು (<ಮಣ್) + — ಉಣಿ]

ಮಣ್ಣುಪಾಲು (ನಾ). ೧. (ಆಲಂ) ನಾಶ ; ಹಾಳು. ೨. ಸಾವು ; ಮರಣ : ಎಣ್ಣೆ ಬೆಣ್ಣೆಯ ರಿಣವು ಅನ್ನವಸ್ತ್ರದ ರಿಣವು ಹೊನ್ನು ಪೆಣ್ಣಿನ ರಿಣ ತೀರಿದಾಕ್ಷಣದಿ ಮಣ್ಣುಪಾಲು (ಹರಣ. ೮೩೩).

ಮಣ್ಣು ಪಾಲಾಗಿಸು = (ಆಲಂ) ಹಾಳುಮಾಡು; ನಾಶಮಾಡು : ಮಕ್ಕಳ ಸುಖಸೌಕರ್ಯಗಳನ್ನು ಅಲಕ್ಷಿಸುವ ರಾಷ್ಟ್ರವು ತನ್ನ ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ಮಣ್ಣುಪಾಲಾಗಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ (ಜಾಚಾ. ೬). ಮಣ್ಣು ಪಾಲಾಗು = (ಆಲಂ) ಹಾಳಾಗು ; ನಾಶವಾಗು : ಇನ್ನ ಕೆಲಸ ಮಣ್ಣುಪಾಲಾಗುತ್ತೆ (ಜಚಾಕ. ೬); ನನ್ನ ಉತ್ಸಾಹವೆಲ್ಲ ಮಣ್ಣುಪಾಲಾದಂತಾಯಿತು (ಜಂಚೂ. ೨೪). ಮಣ್ಣುಪಾಲುಮಾಡು = ೧. ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸು,—ಬೆರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಮಗುವನ್ನು ಏಕೆ ಮಣ್ಣುಪಾಲು ಮಾಡಿ ಹೋಗುತ್ತೀರಿ ? (ಪಚಾ. ೭೮೨). ೨. (ಆಲಂ) ಹಾಳುಮಾಡು: ಕುರುಡ ಮುದುಕಿಯೊಬ್ಬಳನ್ನು ಯಾರೋ ಹಾಯ್ದು ಕಾಳು ಚೆಲ್ಲಿ ಅವಳ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಕರುಳನ್ನೇ ಮಣ್ಣುಪಾಲುಮಾಡಿ ಮಾಯವಾಗಿದ್ದರು (ಕಚಾ. ೮೯). [ಮಣ್ಣು (<ಮಣ್) + ಪಾಲು$_3$ (<ಪಾಲ್$_4$)]

ಮಣ್ಣುಪ್ಪು (ನಾ). ಉಪ್ಪಿನ ರುಚಿಯಿರುವ ಮಣ್ಣು ; ಜೌಳುಪ್ಪು : ವಿಜಾಪುರಜಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿರುವೂ ಡೋಣಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಣ್ಣುಪ್ಪು ಬಹಳ ಹುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ಕಜಾಗ. ೫೯). [ಮಣ್ಣು (< ಮಣ್) + ಉಪ್ಪು$_{1,1}$]

ಮಣ್ಣುಬೊಂಬೆ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗೊಂಬೆ ; ಮಣ್ಣು ಮಣ್ಣಿನೊಳಾದಿಸಲದಱಿ ಮಣ್ಣುಬೊಂಬೆಗಳಾಗಿ ರಂಜಿಸಿ ಮಣ್ಣಿನಾಹಾರದಲೆ ಜೀವವ ಹೊರೆದವುಮಱಿಸಿ (ಪಜಾ. ೧೩). [ಮಣ್ಣು (<ಮಣ್) + ಬೊಂಬೆ]

ಮಣ್ಣುಮುಕ್ಕ ' ಮಣ್ಮುಕ್ಕ ' ನೋ.

ಮಣ್ಣುರೂಹು (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆಕಾರ : ಅಂಗದ ಕುಬುಸಿನ ನೆಮ್ಮುಗೆಯಪ್ಪ ಲಿಂಗವು ಕಲಸಿದ ಮಣ್ಣುರೂಹಿಂಗೆ ಈಡಾಗದೆಂದಱಿದೆ ಆ ಲಿಂಗ ಭವಪಾಶವ ಗೆಲ್ಲುವುದು (ಪೋಕಾ. ೫೭-೨೬೭). [ಮಣ್ಣು (<ಮಣ್) + ರೂಹು (<ರೂಪು)]

ಮಣ್ಣುಹುಳ ' ಮಣ್ಣುಹುಳು ' ನೋ.

ಮಣ್ಣುಹುಳು, ಮಣ್ಣುಹುಳ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಹುಳು ; ಎರೆಹುಳು : ಮಣ್ಣುಹುಳು, ಎರೆಹುಳು (EarthWorm. ೨೦೪೦). ಮಣ್ಣುಹುಳ : ಮಣ್ಣುಹುಳವನ್ನು ರೈತನ ಗೆಳೆಯ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಕಜಾ). [ಮಣ್ಣು (<ಮಣ್) + ಹುಳು (<ಪುಟು)]

ಮಣ್ಣುಳಿಗ (ನಾ). = ಮಣ್ಣುಹುಳು : ಉಳಿಗ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ . . . ಪಣ್ಣೊಳ್ ಜೀವಿಸುವ ಜಾವು ಮಣ್ಣುಳಿಗಂ (ಕಮಿ. ೨೦೦ ಕ್ರಿಪ್ರ) ; ಭೋಗಿ ಬಾವನ್ನದಿಂತಿಗಾನಂದಿಪಂತೆ ಮಣ್ಣುಳಿಗನಾನಂದಿಪುದೆ (ಪಾರೇಷ. ೦-೦೬); ಬಿಲಜೀವಿ-ಮಣ್ಣುಳಿಗನೀ ಪಸಗೆ ಸ್ವರ್ಗವೀರದ ವಜ್ರಾಯುಧ ಪ್ರಯೋಗವು ಹೀಗೆ ಅವತರಿಸಿದುದು ನನ್ನ ಭಾಗ್ಯೋದಯವಲ್ಲದಿರಲ್ಲಿ (ಪುಕ್ಕಕ. ೦೫೬-೦೬). [ಮಣ್ಣು + —ಉಳಿಗ$_3$]

ಮಣ್ಣೂಡಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಮಣ್ಣು ಮುಸುಕಿಸು ; ವ್ಯರ್ಥಗೊಳಿಸು : ನನ್ನ ಹೆಸರು ಜಗದಿ ನಿನ್ನಿಂ ಚಿರಸ್ಥಾಯಿಸುವೆನೆಂಬ ವಂಥಕೇಂ ಮಣ್ಣೂಡಿಸಲೆ ? (ಜೈಕ. ೬೪-೩೪). [ಮಣ್ + ಊಡಿಸು]

ಮಣ್ಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮಣ್ಣೆಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿ (ಎಕ. VI. ಮೂತಿಗ. ೩೬-೩೭; ೭೬೨). [?]

ಮಣ್ಣೆತ್ತು (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಎತ್ತು ; ಮಣ್ಣುಬಸವ : ಕಾರಹುಣ್ಣಿವೆ ಕರಿ ಹರಿದು ಮಣ್ಣೆತ್ತು ನೀರನು ಕುಡಿದವು (ಪಂಚು. ೦೨-೩). ಮಣ್ಣೆತ್ತಿನ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ = ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಬಹುಳ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ : ಜ್ಯೇಷ್ಠಬಹುಳಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯನ್ನು ಮಣ್ಣೆತ್ತಿನ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಎನ್ನುವರು (ಜಾಪ್ರ. ೧೫). [ಮಣ್ಣು (< ಮಣ್) + ಎತ್ತು$_3$ (<ಎಡ್ಡು$_1$)]

ಮಣ್ಣೆಯ 'ಮಸ್ಸೆಯ' ನೋ.

ಮಣ್ಣೊಡಲ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಆದವನು ; ಮರ್ತ್ಯ ; ಮನುಷ್ಯ : ಜೋದ್ಯಮೇನೆಂಬೆನಾ ಮಣ್ಣೊಡಲರಲ್ಲಿ ತೊದಲಲವ್ಮನುರವಿಬರು ಮೂಗರ್ಳ್ಗೆ (ನಾಹಂ. ೦೭೯-೨೦). [ಮಣ್ಣು (< ಮಣ್) + ಒಡಲ್ + — ಅ$_7$]

ಮಣ್ಣೊಡ್ಡ (ನಾ). ಒಡ್ಡರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ ; ಮಣ್ಣಿನ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು : (ಕ್ಷ). ' ಕಲ್ಲೊಡ್ಡ ' ಪರಾ. [ಮಣ್ಣು (< ಮಣ್) + ಒಡ್ಡ$_1$]

ಮಣ್ಣೊಡೆ (ನಾ). = ಮಣ್ಣಪ್ಪರ : ಇವರು ನನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣೊಡೆ ನಾನಿಟ್ಟ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯಲ್ಲ (ಕ್ಷಣಂ. ೭೦). [ಮಣ್ಣು (< ಮಣ್) + ಒಡು$_2$]

ಮಣ್ಪೆಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮಣ್ಣಾಗು ; ತುಕ್ಕುಹಿಡಿ : ಭೂಮಿಬೇಳಗೆ ಹೂಳ್ದ ದೋಹ ಮಣ್ಪೆಡಿವುದು ಹೇಮ ಮಣ್ಪೆಡಿವುದೇ (ಕಚ. ೨-೭೨). [ಮಣ್ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಮಣ್ಪೆಱು (ಕ್ರಿ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಡೆ ; ಜಮೀನನ್ನು ಹೊಂದು : ರಾಗಮೊದವೆ ಬೆಲೆಬೆಣ್ ಪೆಣ್ಣಂ ಪೆತ್ತಂತಿರೆ ಪಾರ್ದಂ ಮಣ್ಪೆತ್ತಂತಿರೆ ಪಿರಿದು ಸಂತಸಂ ವಿಗೆ (ಪಪಾಕ್ಕು. ೦-೦೫); ಕಣ್ಪೆತ್ತು ಸೂರ್ಯನಂ ಕಾಣದಿರ್ದಂ ಪ್ರಭುವೆ ಮಣ್ಪೆತ್ತು ಬೆಳೆಯಿಲ್ಲದೀಚುವೋದಂ ವಿಭುವೆ (ಪಾಗಡ. ೫೯. ೨೬೦-೦೬). [ಮಣ್ + ಪೆಱು$_3$]

ಮಣ್ಣಾಸು (ನಾ). ಮಂಕು ; ನಿಸ್ತೇಜ : ಸೈಂಧವರ ಲಾವಣ್ಯ ಮಣ್ಣಾಸು. ಮಣ್ಣುಗೂಡಿತು ಕಣಮು (ಸೂಪುಗಾ. ೪೯-೦೭).

[< ಮಣ್ ?]

ಮಣ್ಮಳಿ₂ (ಕ್ರ). ಕಪ್ಪಪಡು ; **ಕೋಟಲೆಗೊಳ್ಳು** (?) : ಮೊನೆಯ ಗುಣದೊಳಂ ಮಣ್ಮಳಿದುಪೊರುವತಿಹೀನಂ ಮಹಾದೀನರೊಳಗೆ ಪಿರಿಪುಜ್ಯ ನಿಪನೇನೆಂದಂ ಕಡೆಗಜ್ಜೆ ಪೂಡೆದೆನ್ನಂ ಪಾರಿಸು (ಕ್ರಕುಪ. ೬-೦೬೬). [?]

ಮಣ್ಮಳ್ಳಿ ' ಮಣ್ಮಬ್ಬಿ ' ನೋ.

ಮಣ್ಮಳಿಗೊಳ್, ಮುಮ್ಮಳಿಗೊಳ್, ಮುಮ್ಮಳಿಗೊಳು, ಮುಮ್ಮಳಿಗೊಳ್, ಮುಮ್ಮಳಿಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಯಂಕರವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಯಿಸು,—ಮರಣಿಸೊಂದಿಸು : ಈಶ್ವರನಾಂ ಮುನ್ನವೆ ಮಣ್ಮಳಿಗೊಂಡ ಮಂದನಂಗಾ ಮಜಿಪುಟ್ಟುಂ ಪಡೆಯಿಸಲೊಪದಿವಿದ ಜೀವನವಾಯುವಿದು (ಶಾಮಣಾ. ೦-೩೦); ಮೊದಲೆ ಮೋಹರದೊಳ್ ಮಣ್ಮಳಿಗೊಂಡಪರಸು ಮುಕ್ಕಳ ಹೆಟ್ಟುಗೆಯಾರ್ ಮುಂದಿಂ ತೋಳ್ಗುಡೆ ಬೇವ ಪಲವು ತುಂದಂ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿದುವು (ಶಾಮಣಾ. ೬-೨೬). **ಮುಮ್ಮಳಿಗೊಳ್** : ೨. ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು ; ಸಂಕಟಪ್ಪಡು : ಅಂತಿವಂ ಕೇಳ್ದು ಸಭೆ ಮಱುಗಿ ಮುಮ್ಮಳಿಗೊಂಡು (ತಮಂ. ೮೯- ೦೬-೦೬). **ಮುಮ್ಮಳಿಗೊಳು** : ೨. ಕಾಮನಂಬಿಂ ಮುಮ್ಮಳಿಗೊಳುತ್ತೆ ಮಂದಾನಿಲನಿಂ ಮಲ್ಲಳಿಗೊಳುತ್ತೆ . . . ಪುನಂ ಕೊರಗುತ್ತಮಿರೆ (ಪೊಪ. ೬೨-೦೦೬). **ಮುಮ್ಮುಳಿಗೊಳ್** : ೨. ಮುನಿಸಂಕಿರ್ದ ಭಮಿಂಧನವ ತೆಗೆದು ಕಳೆದಂತೆ ಮುನಿಸಂಕಂ ತೆಗೆದಲ್ಲಿ ನೋಳ್ಪರೆದೆ ನೋವಂತೆ ತೆಗೆದು ಪೆನ್ನಿಂದಲುಗುರಕ್ಕೆ ಮೂಡಿರೆ ಕಂಡು ಬೆಗಡುಗೊಳುತಲ್ಲರುಂ ಮಱುಗಿ ಮುಮ್ಮುಳಿಗೊಂಡಾ (ಕಂಪ. ೮೯. ೬೬-೦೬); ಒಂಡೊಡೆಮೆ ಗಜಸೇನೆ ಮುಮ್ಮುಳಿಗೊಂಡು ಮುನಿದುದು (ಕುಗ್ರ. ೦೦-೦೬). **ಮುಮ್ಮುಳಿಗೊಳು** : ೨. ತಿಳಿಯೆ ತಕ್ಷಕಕುಲಕ ಮುಮ್ಮಿರು ಬಲದಪಿಭೀತಿಯಿಲಿ ಮುಮ್ಮುಳಿಗೊಳುತ್ತಿರಲು (ಜಾಗಾ. ೩-೦೦-೬೨); ರಿಜುಸೇನೆಗಳ್ಕುರಿಯೆ ಶರಕಿ ಭಯಗೊಂಡು ಮುಮ್ಮುಳಿಗೊಳು ಪಿರಿಬ್ಬಜಸಂ ಕೋಪಗೊಂಡು ರವಿತನಯನಂ ತಾಕಿದನು (ಶಾಂಗಾ. ೭೦-೦೪). [ಮಣ್ಮಳಿ₂ (< ಮಣ್ಮಬ್ಬಿ) + ಕೋಳ್₂]

ಮಣ್ಮಬ್ಬಿ, ಮಣ್ಮಳ್ಳಿ, ಮಮ್ಮಬ್ಬಿ, ಮಮ್ಮಳ್ಳಿ, ಮುಮ್ಮಬ್ಬಿ, ಮುಮ್ಮಳ್ಳಿ (ನಾ). ೧. ರೂಪುಗೆಟ್ಟ ಸಾವು : ಭಯಂಕರವಾದ ಮರಣ : "ಮಣ್ಮಬ್ಬಿ ರೂಪುಗೆಡಿಪ ಸಾವು" (ಪಜಾ. ೭೨. ೦). **ಮಣ್ಮಳ್ಳಿ** : ೧. ಅನ್ಯಕ್ಕೆಂದೆಂಬರಸಂಮುಮ್ಮೊಕ್ಕರ ಮೈಕ್ಕಳ ಪೆಲ್ಲಿಡಿದರ ಮಣ್ಮಳಿದುನು ಮೂಳ್ಪುದರ ಧೀರತೆಯಿಂ ಬೆಳ್ಗಾಸರಪ್ಪವರ್ಗೆ (ಶ್ರೀಪಾಂ. ೯-೬೬). **ಮುಮ್ಮಬ್ಬಿ** : ೧. "ಮುಮ್ಮಬ್ಬಿ ರೂಪುಗೆಡಿರ್ದ ಸಾವು" (ಕಜಗಾ. ೦೬). **ಮುಮ್ಮಳಿ** : ೨. ತಳಮಳ ; ಸಂಕಟ : 'ಮುಮ್ಮುಳಿಕೆ' ಪರಾ. **ಮುಮ್ಮಳಿ** : ೧. "ಮುಮ್ಮಳಿಯಿಂ ರೂಪಳಿದ ಸಾವು" (ರಾಹಕ. ೬೬). ೨. ನೆಮ್ಮ ಕಟ್ಟಾಸುರದ ಪೈಪ್ಪಡಿಕರ್ಪ್ಪಮುಟ್ಟಿಯಿಂದ ಜುಟ್ಟಿಗಳ್ ಮುಮ್ಮಳಿಯುಗೊಳಿಸುವನು ದಿನದಿನಕಮನು ಬೆಡಪಾಗ (ಅಂಬಿಗ. ೬-೦೩). 'ಮುಮ್ಮಳಿಗೊಳ್' ಪರಾ. ೩. ಕೇಡು : ನಾರೆ ; ಹಾನಿ : ಕೋಪದಿಂತ್ತುಂಗತೆಯೊಳೊಪ್ಪದಿರಲಿಷ್ಟರೇ ದೇವತಾಸಭೆಗಮುಮ್ಮಳಿತಪ್ಪಮು (ಪಂಗಾಂ. ೩-೦೬-೨೯). ೪. ಕ್ಷೋಭೆ ; ಗೊಂದಲ ; ವಿಪ್ಲವ : ಓಡುತದೆ ಅಳೊಡೆಯುಸನು ಬೀಸಾಡಿ ತಾಯಿಗೆ ಮಕ್ಕಳಾಗದೆ ಕೂಡೆ ಮುಮ್ಮಳಿಮಸಗು ತದೆ (ಕುಬ್ಜ. ೨೪-೦೦). ಮುಮ್ಮುಳಿ : ೨. 'ಮುಮ್ಮುಳಿಗೊಳ್' ಪರಾ.

ಮಣ್ಮಬ್ಬಿಯಾಗು, ಮುಮ್ಮಬ್ಬಿಯಾಗು, ಮುಮ್ಮಳಿಯಾಗು, ಮುಮ್ಮುಬ್ಬಿಯಾಗು — ಭಯಂಕರವಾದ ಸಾವಿಗೆ ಈಡಾಗು : ತೇರ್ ತೇರನಾನೇಮು ಮಾನೆಯಂ ಪರಿಹಾರಿಯಸಾಂತಾಗಳ್ ನಿಂದಣ್ಮೆ 'ಮಣ್ಮಬ್ಬಿಯಾಪ್ಪೆದುಂ (ಕಾಪಕೃ. ೩-೬೬); ಈತ್ಸಾಹಮನಪ್ಪೆಕೆಯ್ದಿಜ್ಜುಂ ಪೋಗದೆ ಮಣ್ಮಬ್ಬಿಯನ್ನೆ ವಾಹಕರಟ್ಟೆಯಂ ತುರಗಸಜ್ಜೆಯುಮಾವಿವಂಪಾಜಿರಂಗದೊಳ್ (ಕಂಕಾಪಾ.೦೩-೬೩); ತುರಗಜೇನೆಗಳಂತೆರಡುಂ ಕರು ಪರಿಸಿ ಮುಮ್ಮಬ್ಬಿಯಾಗಿರೆ ಕಂಡು (ಶಿಪುಪ್ರ. ೦೦-೦೬೯); ಮುಂದಿ ಮುಮ್ಮಳಿಯಾಯಿತೀ ಕಪಿವ್ಯೂಹ ಕಂಪಿಸಿತು (ತೊರಾ. ೬-೬-೬೦) : ಅತ್ತರಸಾಗಳು ತಮ್ಮೊಳಲಿದು ಮುಮ್ಮಬ್ಬಿಯಪ್ಪರ್ (ಪಕ್ಷಪ. ೬-೦೬೩). [?]

ಮಣ್ಮಟಿಪೋಗು, ಮುಮ್ಮಳಿಯೋಗು(ಕ್ರಿ). ಭಯಂಕರವಾದ ಮರಣಕ್ಕೆ ತುತ್ತಾಗು : ಅಂದಂದು ದೇವರ್ಕಳಿಂದಿರ್ ಮಣ್ಮಟಿಪೋದ ರಕ್ಕಸರೊಳವಗೆಯ ಪಾಪದ ಮೊತ್ತವೋ ಎನೆ ... ಕರ್ಗಜ್ಜಲೆ ಪುಸಂಕಿದತ್ತು (ಜಾಬಾಕೃ. ೦೦೯-೦೬). **ಮುಮ್ಮಳಿಯೋಗು** : ಕೂಡೆ ಮುಮ್ಮಳಿದೋದುದೀ ಶರ ರಘಾಡಿದಂರಿ ಚತುರಂಗಬಲಕ್ಕಾಡಿತೇನೆಂದೆನು ಯುಂಧಿಷ್ಠಿರ ಸೈನವ ಪರಿವಾರ (ಕಾಪ್ರ. ೯-೦೨). [ಮಣ್ಮಟಿ+ಪೋಗು₁ (< ಪೋ₂)]

ಮಣ್ಮಟಿಸು, ಮುಮ್ಮಳಿಸು, ಮುಮ್ಮಟಿಸು, ಮುಮ್ಮುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು ; ಸಂಕಟಪಡು : ಶೈಳವನೆತ್ತುವುದುಂ ಗೋಪಾಳಂ ಘಣಮಣಿಗಳಿಸಿಯ ಮಣ್ಮಟಿಸುವ ಪಾಕಾಳಾಹಿದಿತಿ ಪಾವಿನ ಪೇಟಿಗೆದುಂ ತಿಲಿದ ತಿಱದಿನೇಂ ತೋಱುದುಪೋ (ಅರಹೇ. ೬-೦೩). **ಮುಮ್ಮಳಿಸು** : ೨. ಹೊಯ್ದಾಡು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು ; ಮುಮ್ಮಳಿಪ ಸೊರೆ ಬುಪ ಬುವವಸೊಡಗಲುಂ ಕದಡಿ ಕಂಗಳಮ್ಮ ಲಯರಿಗಳ ಲಗ್ಗೆಯಂದೆಸವ ನದಿ ದೊಪ್ಪವನದೇಪೊಗಳ್ದಿಸು (ತಪ್ರಸಾ. ೦೦-೨೯). **ಮುಮ್ಮಟಿಸು** : ೧. ಮುಮ್ಮಟಿಸಿ ಪ್ರಂಡಪಕೌರಪಬಲದ [ಕಲಿ]ಮು ಪ್ರಧಾನಾನೀಮಂಕರ್ಗಳ್ . . . ಕೆಯ್ಮಿಕ್ಕು ಕಾವಲ್ ನಡೆತರ್ಪಾವೇಗದೊಳ್ (ಕಂಕಭಾ. ೦೩-೬೬ ೩). ೨.ಮುಮ್ಮಟಿಸಿದ ಪಲವುಂ ರಾಜಚಿಹ್ನಂಗಳಂ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಗಳ್ ಕಳ್ಪೊಪ್ಪುದೇಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಸದುವೊ ವಿಸ್[ಕ್ಷ]ತ್ರರಜ್ಯತ್ರಪೀಡಂ (ಕಂಪಾ. ೦೩-೬೬). **ಮುಮ್ಮುಳಿಸು** : ೧. ಸೂತನಸುಳುಮಿ ಹುಮಪೋಡಿದವು ಮುಮ್ಮುಳಿಸ ಪಗಮದಿಗುಂದಿದು ಕೋಟಲೆಗೊಂಡುದಿಸೇನೆ (ಕಾಡ್ಕಥ್ರಿ. ೦೯-೬೬). [ಮಣ್ಮಟಿ + — ಇಸು]

ಮಣ್ಮುಕ್ಕ, ಮಣ್ಣುಮುಕ್ಕ (ನಾ). ಮಣ್ಣನ್ನು ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು : ಮಣ್ಮುಕ್ಕಹಾವು . . . ಏಡು ಪಲವು ತರನ ಹಾಪುಗಳಾಂತು (ಮುಂಡು. ೨-೬೬). **ಮಣ್ಣುಮುಕ್ಕ** : ನಿರ್ವಿಷ ಸರ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಮುನ್ನಿಷ ಶ್ರೇಷ್ಠ. ಇದಲ್ಲದೆ ಮಣ್ಣುಮುಕ್ಕ . . . ಹಸುರು ಹಾವು ಮುಂತಾದ ಜಾತಿಗಳು ಪಲವುಂಟು (ಕಾಗಾ. ೬೬). 'ನೆಲಮುಕ್ಕ' ಪರಾ. [ಮಣ್+ಮುಕ್ಕ₂]

ಮತ (ನಾ). ೧. ಅಭಿಪ್ರಾಯ ; ಮನೋಗತ ; ಆಶಯ : ಇನ್ನು ಸೇನಾಪತಿಯಾದಾರೈ ನಿನ್ನ ಮತಮೇನುಮಾಗದ ಮುನ್ನ ಬರವ ಪಿಡಿಯಬೇಹುದು ವೈರಿರಾಜರಲಿ (ಕಾಣ್ಕಥ್ರಿ. ೦-೬೯); ಹನುಮನ ಮತವೇ ಪರಿಮ ಮತವು ಪರಿಮ ಮತವೇ ಹನುಮನ ಮತವು (ಶ್ರೀಂಥ. ಶಾ. ೦-೨೬ ಪದ್ಯ೦); ನಿರಹಂಕಾರಭಾವದಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸಂಕುಚಿತ ವಿಕಸಿತ ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿ ಈ ಜೀವಿಯೇ ಸಮಸ್ತರೂಪಿ, ಇದು ಗೀತೆಯ ಮತ (ಶಾರತ. ೦೦೩). ೨. ಉದ್ದೇಶ ; ಗುರಿ. ೩. ಆಲೋಚನೆ ; ವಿಚಾರ ; ಚಿಂತನೆ : ಸಮ್ಮ ವಕ್ಷದ ದೇವ ನೀ ಕೇಳ್ಯೆ ಮತವನು ಸುಧೆಯ ತಾ ಸಹಿತ (ತಂಕ. ೩-೦೦೯). ೪. (ಹಿಂದು. ಜೈನ. ಕ್ರೈಸ್ತ. ಬೌದ್ಧ ಮೊದಲಾದ ವಿವಿಧ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ) ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಧರ್ಮದ ದೈವವನ್ನು ನಂಬಿ ಅನುಸರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ ಮತ್ತು ಆಯಾ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೆಯಾಗಿರುವ ಧರ್ಮಸಂಬಂಧವಾದ ಆಚಾರ. — ಸಂಪ್ರದಾಯ : ಇತರ ಮತದವರಲ್ಲಿ ಪರಮತಸಹಿಷ್ಣುತೆ ಇಲ್ಲದುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ತಡೆಯುಂಟಾಗಿದೆ (ಕಾಪ್ರ. ೩೫೯). **'ಮತಾಂತರ'** ಪರಾ. ೫. ತತ್ವ ; ಸಿದ್ಧಾಂತ : ಮತಗಳಾರೋಹಣದ ರೋಳಾಗಾವಾಸತಿಭಕ್ತಿಯನು ಮಾಡ ಮಗುಳು ಹಿತದೊಳಾ ರೂಢಿಂ ಪಡಿಕರಿಸುವೆ (ಕಂಪಾ. ೦-೦೦೦) ; ಮತಕಾಗಿ ಮಡಿದವರು ಮತಕಾಗಿ ಸಿಡಿದವರು ಮತಕಾಗಿ ಬದುಕರು ಜಸರು (ಪಂಪಾಪ. ೦೩೬-೬೩). ೬. ಚುನಾವಣೆ

ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಜನರು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಸೂಚಿಸುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಅಥವಾ ಅಂಥ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಗುರುತಿಸಿರುವ ಚೀಟಿ; ಓಟು: ಆಮೇದುವಾರರನ್ನು ತಿಳಿದು ಮತ ವನ್ನು ಕೊಡಲು ಅನುಕೂಲ (ಅಯೋ. ೫೦) ; ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಿಗೂ ಎಷ್ಟೆಷ್ಟು ಮತಗಳು ಬಂದಿವೆಯೋ ಅಷ್ಟನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇತರರಿಗೆ ಹಂಚಬೇಕು (ಕರ್ನಾ. VII. ೨೪೯).

ಮತಕೊಡು = ಮತವನ್ನು ಚಲಾಯಿಸು ; ಓಟುಮಾಡು : ಕೆಲವು ಸಲ ಒಂದು ಪಕ್ಷದವರು . . . ಇತರ ಮತದಾರರು ಮತ ಕೊಡಲು ಸಮಯ ಸಿಗದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕರ್ನಾ. VII, ೪೪೪). ದುಷ್ಪಯೋಗಿಸು = ಮತಕೊಡು : ಬಲವಂತವಾಗಿ ಮತ್ತು ಬಾಯಿ ಹೇಳಿಕೆಯ ಪೂರಕ ಮತಚಲಾಯಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ . . . ೧೯೬೭ರ ವರೆಗೂ ಇದ್ದಿತ್ತು (ಕರ್ನಾ. VII, ೪೪೬). ಮತನೀಡು = ಮತ ಕೊಡು : ಇತರ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಹಲವರು ಮತನೀಡದಿರುವುದು ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ (ಕರ್ನಾ. VII, ೪೪೩). ಮತಹಾಕು = ಮತಕೊಡು : ಮತಹಾಕುವ ಸಾಧನಕ್ಕೆ (ಬ್ಯಾಲಟ್) ಶರಣಾ ಎಂದು ಹೆಸರಿತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಕರ್ನಾ. VII, ೪೪೩). [ಸಂ.]

ಮತಂಗ (ನಾ). ೧. ಆನೆ ; ಗಜ : ಇವೆ ಗದಾದಂಡದ ಹತಿಗೆ ಮುಗ್ಗಿದ ಮತಂಗ ದರೂಢಭಯವಿಲ್ಲಿದೆ (ಕಾಶ್ಮೀರಿ. ೦೩-೨). ೨. ಮೋಡ ; ಮುಗಿಲು. ೩. ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು : ಸಂವೇಗಭವರ್ತದಲ್ಲಿ ಅತ್ರಿ . . . ಮತಂಗ . . . ಈಪಮುನ್ಮೊದಲಾದಷ್ಟಾಶೀತಿಸಹಸ್ರಸುಖೀಶ್ವರರಗ್ರಸಂತಾಶ್ರಯುಂಗಳುಂ (ಚಿಕ್ಕ. ೦೩೬) : ಮತಂಗಸುಖಾವಹದಿಂ ಭಾವಸ್ಥಸಲೆ ಗರುಡನಿಳೆಯ ಮೇಲೆ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೫೯-೨೨). [ಸಂ.]

ಮತಂಗಜ (ನಾ). ೧. ಆನೆ : ಗಜ : ಆಕೆಯ ಹಾವಭಾವವಿಳಾಸ ವಿಭ್ರಮ ಕಟಾಕ್ಷೇಕ್ಷಂಗಳ್ ಮನಮನೊನಲಿಸೆಯುಮೆರ್ದೆಯಂ ಕನಲಿಸೆಯುಮನಂಗ ಮತಂಗಜಕೋಳಾಪಕಾಳೀಕ್ಷಾತರಂಗನಾಗಿ (ತಂಕಣ. ೪-೮೯ ಪ) : ಸಮನಾಗಿ ಕೂಡಿ ಕಟ್ಟಿದರಸು ಮತಂಗಜಕಕ್ಕೆ ತೂಲೆ . . . ಅಕಾಚಿತ್ಯಮೆಂಬವಂ ಮಾಣಿಸುಗುಂ (ಕರ್ನಾಪು. ೪-೨೪೬) : ಮುಂಗಡಿಯ ಮುಜಿದೊಡೆ ಭೀಮುಂಗಂಭವಿಪಿದನು ಕ್ಷೀಪಧರ್ತಿ ಮತಂಗಜದ ಮೇಲೆಸುತ ಬಲುನಾರಾಚಸೋನೆಯುಂ (ಕಾಶ್ಮೀ. ೨-೦೬). ೨. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು : ಮತಂಗಜಾಸುರನು ಮುಂದುಗಡಿಪಡಿಪತ್ತ ವೇತಕೆ (ಪಕ್ಷಿ. ೦೪-೨೨). [ಸಂ.]

ಮತಂಗಿ (ನಾ). ಮುರ್ಗೆಯ ಒಂದು ಹೆಸರು : ಸಮಿತಂ ಕರತಳ ದೋಳಿಟ್ಟು ಕುಳಿಪುಂತೊಂಕ್ಕೆದಿ ಮಾತಂಗಿಯು ಧ್ಯಾನಿಸುತ ಕೊಂಡು (ಜಂಕಣ. ೪೪-೦೩). [<ಸಂ. ಮಾತಂಗೀ]

ಮತಕಟ್ಟೆ ' ಮತಗಟ್ಟೆ ' ನೋ.

ಮತಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ಓಟಿನ ಹಕ್ಕು ಪಡೆದ ಜನರಿರುವ ಪ್ರದೇಶ : ಚುನಾವಣೆಯ ಕ್ಷೇತ್ರ : ಅಧಿಕಾರಿಗಳ . . . ಅಯ್ಕೆ ಸ್ಥಾನಿಕವಲ್ಲದ, ಎಂದರೆ ವಿವಿಧ ತಂಡಗಳ (ಟ್ರೈಬ್ಸ್) ಮತಕ್ಷೇತ್ರದಿಂದ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು (ಕರ್ನಾ. VII, ೪೪೨). [ಸಂ.]

ಮತಗಟ್ಟೆ, ಮತಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಓಟುಹಾಕಲು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ ಸ್ಥಳ ; ಬೂತ್ : ಒಂದು ಪಕ್ಷದವರು ತಮ್ಮ ಬೆಂಬಲಿಗರನ್ನೇ ಮೊದಲು ಮತಗಟ್ಟೆಗೆ ಕಂದು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಇತರ ಮತದಾರರು ಮತಕೊಡಲು ಸಮಯ ಸಿಗದಂತೆ ಮಾಡಬಹುದು (ಕರ್ನಾ. VII, ೪೪೨). ಮತಕಟ್ಟೆ : ಸತ್ಯ ದನದೇನೆನ್ನ ಎಳೆಯ ಬೇಡ ಮತಕಟ್ಟೆ ತನಕವೂ ಎಳೆಯಬೇಡ (ಅಯೋ. ೦೩). [ಮತ + ಕಟ್ಟೆ]

ಮತಗಣನೆ (ನಾ). ಓಟುಗಳ ಎಣಿಕೆ : ಮತಗಣನೆಯಾಗುವಾಗಲೂ ಅಕ್ರಮವಾಗಬಹುದು (ಕರ್ನಾ. VII, ೪೪೪). [ಸಂ. ಮತಗಣನ]

ಮತಪರ್ಚಾಣೆ (ನಾ). ೧. ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳ ತಿಕ್ಕಾಟ. – ಚರ್ಚೆ ; ಅಂದಂದು ಮತಪರ್ಚಾಣೆಗಳ ದುರಂತಘಟನೆಗಳು ನಡೆದುಹೋಗುತ್ತಿವೆ (ಶಕ್ತಿ. ೬೪). ೨. ಜಾತಿ ಅಥವಾ ಧರ್ಮಗಳ ತಾಕಲಾಟ: ಮತಪರ್ಚಾಣೆಗೆ ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕಿರಾ). [ಸಂ. ಮತಪರ್ಚಾ]

ಮತಪತ್ರಿ (ನಾ). ಗುಪ್ತವಾಗಿ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಚುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪತ್ರ. –ಚೀಟಿ : ಮತಪತ್ರಿಗಳ ಮೇಲೆ ಸಮೂಹಿಸಲಾದ ಪ್ರಥಮವಾಕ್ಯಸ್ಯ (ಅಧಿಮಾನ) ಮತಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಮೊದಲು ಅವುಗಳ ಎಣಿಕೆ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ (ಕರ್ನಾ. VII, ೪೪೪). [ಮತ + ಪತ್ರಿ (< ಪತ್ರ)]

ಮತದಾನ (ನಾ). ಓಟುಕೊಡುವುದು.–ಹಾಕುವುದು : ಎಲ್ಲರೂ ಕೂಡಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯಂಡಲವಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕಾದವರ ಒಂದು ಪಟ್ಟಿ ತಯಾರು ಮಾಡುವ. ಮತದಾನ. ಗುಪ್ತಮತದಾನ ಬೇಡ (ಅಯೋ. ೦೪೯). [ಸಂ.]

ಮತದಾರ (ನಾ). ಚುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಚೀಟಿಯ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸುವವನು ; ಓಟುದಾರ : ಮತದಾರರುಗಳಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ನಿರ್ಮಾಚಿತರಾದ . . . ಸದಸ್ಯರುಗಳಿರತಕ್ಕದ್ದು (ಅಧಿಕಾ. ೪೦) : ಇದರಿಂದಲೇ ತಮ್ಮ ಮತದಾರರ ವಿಶ್ವಾಸ ಗಳಿಸಿಕೊಂತರೆನ್ನಬಹುದು (ಕರ್ನಾ. ೦೦೬). [ಮತ + – ದಾರ]

ಮತದಾರಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). = ಮತಕ್ಷೇತ್ರ : ರಾಷ್ಟ್ರಪತ್ಯಪಸ್ಥೆಯ ಪ್ರತಿರಂಗದಲ್ಲೂ ಮತದಾರಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ. ಸಂಸತ್ತಿನಲ್ಲಿ. ಮಂತ್ರಿಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ, ಪಕ್ಷಗಳು . . . ನಿರ್ದೇಶನದ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತ ಬಂದಿವೆ (ಕರ್ನಾ. ೨). [ಮತದಾರ + ಕ್ಷೇತ್ರ]

ಮತಪತ್ರ (ನಾ). = ಮತಚೀಟಿ : ಕಳೆದ ವಾರ ನಡೆದ ಚುನಾವಣೆಯ ಮತಪತ್ರಗಳ ಎಣಿಕೆ ಸಹಸ್ರಾಂಶಿದೆ (ಕಿರಾ). [ಸಂ.]

ಮತಪೆಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಮತಹಾಕಲು ಇಟ್ಟಿರುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ; ಓಟಿನ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ : ಮತಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಸಾಗಿಸುವಾಗ ವಿವಿಧ ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಅವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸುಬಹುದು (ಕರ್ನಾ. VII, ೪೪೪). [ಮತ + ಪೆಟ್ಟಿಗೆ]

ಮತಪ್ರಚಾರ (ನಾ). (ಯಾವುದಾದರೊಂದು) ಮತದ ತತ್ತ್ವಗಳ ಪ್ರಚಾರ : ಪುರೋಹಿತರು ಹಿಂದಿನ ರಾಜತೇದುಬಲವನ್ನು ಈಗ ಕಳೆದು ಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಮತಪ್ರಚಾರದ ಪಮ್ಮ ವಿನೂ ಕಡಮೆಯಾಗಿಲ್ಲ (ಕಾಶ್ಮೀ. ೨೬). [ಸಂ.]

ಮತಪ್ರವರ್ತಕ (ನಾ.) (ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಮತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ) ತತ್ತ್ವವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವವನು ; ಸಿದ್ಧಾಂತಸ್ಥಾಪಕ : ಈಶ್ವರ ಸಂಕಲ್ಪವೇ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಯಿತೆಂದು ಅರಿಯುವ ವಿಚಾರಪರತ ಮತಪ್ರವರ್ತಕರಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ (ಪುಣ್ಯಕೋ. ೦೦ ಪೀಠಿ). [ಸಂ.]

ಮತಭೇದ (ನಾ). ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯ ; ಅಭಿಪ್ರಾಯಂಭೇದ : ಮತಭೇದ ವುಂಟು ಮಾಧವಭಕ್ತಿಗದಕಾ ಮತಭೇದವೂ ಮಗುಳಲ್ಲ (ಹರಿ. ೨-೨) : ಟೀಕರ ಮೇದಾಂತದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಎಷ್ಟೋ ಮತಭೇದವಿರಬಹುದು (ಕರ್ನಾಪು. ೦೪೯). [ಸಂ.]

ಮತಭ್ರಷ್ಟ (ನಾ). ತತ್ತ್ವದಿಂದ ದೂರವಾದವನು ; ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನು. [ಸಂ.]

ಮತಲಬ್ 'ಮತಲಬು' ನೋ.

ಮತಲಬು 'ಮತಲಬು' ನೋ.

ಮತಲಬ್, ಮತಲಬ್, ಮತಲಬು, ಮತಲಬು (ನಾ). ಅಭಿಪ್ರಾಯ: ಅಭಿಮತ : ಮತಲಬ್ ಅಂತ ಎಲ್ಲೆ ಅಂದೆ ವಾದಲ್ಲಿ ನಾನು ?

(೧೬೫೮. ೧೨, ೧೪೦). **ಮತಲಬ್** : ಸದಾಶಿವರ ಹಾಸಿಬೆಂಡೆ ಕವಲು: ಬರೆದು ಕೊಟ್ಟು ಮತಲವ್ ಅಲುಬತ್ ತಿಳಿಸಿ ಇದ್ದೇನೆ (ಶಾಮಬಂ. ೩೫೬). **ಮತಲಬು** : ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರು . . . ಫಾನಾಪ್ರಕಾರ ವಿನುದ್ಧ ಪ್ರಾಯ ಮತಲಬಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾರೆ (ಶಾಕೇಂಕ್ರ. ೩೯). **ಮತಲುಬು** : ಇವಕ್ಕೆ ಮುಂಬೆ ಬರೆಯುವ ಮತಲುಬು ಸಾಕ್ಷಿ ಇದೆ (ಶಾಕೇಂಕ್ರ. ೧೦೩) : ಹಿಗಲೆ ಅವರಾಧಿಗಳ ಅರ್ಜಿಯ ಮತಲುಬಿನ ಮೇಲೆ ಭಾರಬಟ್ಟು ಅವಸ ಅರಿಕೆಮಾಸ್ಸು ನಡಿಸೋಣ (ಶಾಗ್ಕ. ೧೦೬).

[← ಅರ. ಮತ್‌ಲಬ್ ; ಹಿಂ. ಮಂಡಾ. ಮತಲಬ್]

ಮತಲುಬು 'ಮತಲಬ್' ನೋ.

ಮತಸಹಿಷ್ಣುತೆ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಮತದ ಬಗೆಗೆ ಇರುವ ಸಹನೆ. — **ಸೈರಣೆ** : ಭಾರತೀಯರಲ್ಲಿ ಮತಸಹಿಷ್ಣುತೆ ಬೆಳೆಯಲು ಮತವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯರು ಅನುಸರಿಸಿರುವ ಸಂತೋಷನೆಯೆಂಬ ಮನೋಭಾವ ಇನ್ನೊಂದು ಮುಖ್ಯಕಾರಣ (ಶಾಚಿ. ೬೨೬). [ಸಂ. ಮತಸಹಿಷ್ಣುತಾ]

ಮತಸ್ಥ (ನಾ). ಒಂದು ಮತವನ್ನು ನಂಬಿ ಆ ಮತದ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಬದ್ಧನಾದವನು : ಆಮಾಯು ಮತಸ್ಥರಿಗೆ ಆಮಾಯ ಆಚಾರವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ ಸರಿ (ಕೃಚಕ್ರ. ೨೬೭) ; ದೇವಾನಾಂಪ್ರಿಯ ರಾಜನು ಸರ್ವ (ಪಾಷಂಡ) ಮತಸ್ಥರನ್ನೂ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳನ್ನೂ . . . ಗೌರವಿಸುತ್ತಿರುವನು (ಶಾಅಪ. ೬೩೦). [ಸಂ.]

ಮತಸ್ಥಾಪನೆ (ನಾ). (ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಹೊಸ) ತತ್ತ್ವ. ಆಚಾರ. ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನು ರೂಢಿಗೆ ತರುವಿಕೆ : ಇಂಥ ಮತಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುವುದೆಂದರೆ ಸ್ವಾನೊಬ್ಬ ಸಂತನಾಗಿದೋ ಮಾರ್ಪಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಕೃಚಿ. ೦೪೧). [ಸಂ. ಮತಸ್ಥಾಪನ]

ಮತಾಂತರ (ನಾ). ೧. ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯ : ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರನು ಕೆಲವು ರಾಜನು ಹೇಳದೆ ಬಿಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ಮತಾಂತರಸೂತ್ರದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟ ಗೊಳಿಸಿರುವುದು ಸಂದೇಹ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದಾಗಿದೆ (ಚಿಚಾಂ. ೬೬). ೨. ಒಂದು ಮತವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ಮತವನ್ನು ಸೇರುವಿಕೆ: ಬೊಗ್ಗಲಿ ಪುಕ್ಕ ಹಿಸ್ಸನು (ಅಶೋಕನನ್ನು ಬೌದ್ಧಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಮತಾಂತರಗೊಳಿಸಿದವನು . . . ರಬ್ಬಿತನನ್ನು ಪನವಾಸಿಗೂ (ಈಗಿನ ಬನವಾಸಿ) ಬೌದ್ಧಧರ್ಮ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು (ಕಣಾ. ೦೦೩); ಕ್ರೈಸ್ತ ಮಹಮ್ಮದೀಯ ಮತಗಳಲ್ಲಿ ಮತಾಂತರಮೊಂದಿ ಮಮುವೆಯಾಗಲು ಅವಕಾಶವಿದೆ (ಶಾಆಮು. ೨೦೩). [ಸಂ.]

ಮತಾಂಧ (ನಾ). ತಾನು ನಂಬಿರುವ ಮತವೇ ಎಲ್ಲ ಮತಗಳಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂಬ ಕುರುಡು ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳವನು ; ಇತರ ಮತಗಳ ಒಳ್ಳೆಯ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಕಾಣದವನು : ಫಸ್ಮತರಪರು ಮಾಡಿದ . . . ಟೀಕೆಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷಸದಿದ್ದರೆ ಮತಾಂಧರಾಗಿ ನಾವು ತಿಳಿದಿದ್ದೇ ಸತ್ಯ. ಮಾಡಿದ್ದೇ ಧರ್ಮ ಎಂಬ ದುರಹಂಕಾರ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯಲು ಅವಕಾಶವಾಗುತ್ತದೆ (ಶಾಅಪ. ೬೬೦). [ಸಂ.]

ಮತಾಚಾರ (ನಾ). ಮಾವುದಾದರೊಂದು ಮತದ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಅನುಷ್ಠಾನ.—**ಆಚರಣೆ** : ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಮುತ ದೀಕ್ಷಿತರಿಗೆ ಸೂತಕಾದಿ ಹೊಲೆಗಳಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಮೊದಲಾದುವಾರಭೇದಮಿರ್ಪುದಱಿಂ ಮತಾಚಾರ . . .ಮೊದಲಾದವುಗಳಂ ತಿಳಿದು (ಚಿಚಾಂ. ೦೦೬) ; ಧರ್ಮಾಚರಣಾವ್ಯ ಕೇವಲ ಕಾಯಕ್ಲೇಶದ ಕಲಾಪವೂ ಅಲ್ಲ ; ಕೆಲವು ಉತ್ಸಾಹಿಗಳು ಹೇಳುವಂತೆ ಬರಿಯ ಮತಾಚಾರವೂ ಅಲ್ಲ (ಅಮೀತ. ೪೨). [ಸಂ.]

ಮತಾಧಿಕಾರ (ನಾ). ಓಟುಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರ : ಪ್ರಪಂಚದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮತಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಕನಿಷ್ಠ ವಯೋಮಿತಿ ೧೮—೨೫ ವರ್ಷ (ಕ್ರಚಿಪ್ರ. ೪೫೫. ೫೫೩).

ಮತಾನುಯಾಯಿ (ನಾ). (ಯಾವುದಾದರೊಂದು) ಮತದ ಆಚಾರ. ವಿಚಾರ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವನು : ಈ ಮತಾನು ಯಾಯಿಗಳನ್ನು ಮಲಾಮತೀಯ (ನಿಂದ್ಯರು) ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಾಸ್ಯಂಸಂ. ೨೬೦). [ಸಂ. ಮತಾನುಯಾಯಿನ್]

ಮತಾಪು 'ಮಹತಾಪು' ನೋ.

ಮತಾಯಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ಅಲೆ ; ತರಂಗ : ತೆರೆ : ನಾನು ಜಲ್ಲೆ ಬಾವಿ. ಲಂಗರು ಬಿಟ್ಟು ದೋಣಿ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ. ಎಮ್ಮೆ ಮತಾಯಿ ಬಂದರೂ ಈ ದೋಣಿ ಮುಳುಗದು (ಕ್ಯುಂಬಾ. ೪೬). [← ತುಳು. ಮತಾಯಿ]

ಮತಾವಲಂಬಿ (ನಾ). (ಯಾವುದಾದರೊಂದು) ಮತವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವವನು : ಭಾರತೀಯರು ಇಸ್ಲಾಂಮತಾವಲಂಬಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತನಾಡುವಾಗ ಅವರನ್ನು ತುರುಕರು ಎಂದು ಕರೆಯುವುದುಂಟು (ಶಾಆಪ. ೪೦೩). [ಸಂ. ಮತಾವಲಂಬಿನ್]

ಮತಿ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿಯುವ ಶಕ್ತಿ : ಜ್ಞಾನ : ತಿಳಿವಳಿಕೆ : "ಪ್ರೇಕ್ಷಾ . . .ಮತಿಃ. . .ಉಪಲಬ್ಧಿ ! — ಈ ೧೩ ಬುದ್ಧಿ" (ಪಾಅಭಾ. ೫೫-೦೬೯) ; ಕ್ಷಿತಿಯೊಳ್ಮಿಥ್ಯಾಮಾರ್ಗಂ ಸತತಂ ಸನ್ಮಾರ್ಗಮಾವುದೆಂದಱಿಯುವ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಮನುಜಂಗೆ ಕಣ್ಣಿಂ ಮ[ಪಾಅಂಭಾ. ಗ]ತಿಯುಮಪೆಂತಿರ್ಪಲ್ಲಿ ಪೇಳಾವುಮತಂ (ಸಮಪ. ೩-೨೬) ; ಮತಿಯಿಲ್ಲದ ಪುರುಳ ಜ್ಞಾನವ್ಯ (ಶಾಪ. ೨೩೭) ; ಮತಿಯು ತಾ ಸತ್ಯ ಶುಭಗಳ ನವನವಾಪತಗಳ ಗತಿಯ ಸಹಜತ ನಡಪಿ (ಶಾಂಕಾಗೀ. ೨೨೬). ೨. ಅಭಿಪ್ರಾಯ : ಆಶಯ ; ಮೇಲಿನ ಐದು ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿಯು ಕುಂದುಕೊರತೆಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿಕೊಂಡು ಸರ್ವಸಮ್ಮತವಾಗುವಂತೆ ವಿಚಾರಿಸುವುದರಿಂದ ಅವರ 'ಮತಿ' ಯೇ ಮತ ವಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಯಿತು (ಶಾಆಪ. ೦೬೦). ೩. [ಶಾವ್ಯಮಿಮಾ] ಪದಿನಾಲ್ಕುಮೂರು ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮತಿ ನಿರ್ವೇದಾವಹಿತ್ಥಶ್ರಮ ಮದಜಡತಾಪಗ್ಲಾನಿ . . . ಇವಿಂತೆಯ್ದೆ ಸಂಚಾರಿಭಾವಂ (ಶಾಶ್ಯ.೬.೨೫೩) ; ಮತಿ . . . ಅವಸ್ಕಾರಗಳೆಂಬ ಮೂವತ್ತುಮೂಱು ಸಂಚಾರೀಭಾವಂಗಳಿಂ ಪರಿವರ್ಧಿಸಿ (ಚಿಚಾಂ. ೨೩೬) ; ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಒಂದು ನಿಶ್ಚಯಕ್ಕೆ ಬರುವುದು ಮತಿ (ಶಾಅಂಪ್ರ. ೬೫೭). ೪. [ಯೋಗ] ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಎಸ್ಟೆರಡು ದಳಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ೧೨ ದಳಗಳಲ್ಲಿ ೧೨ ರೂಪಗಳು, ಅವು ಶಕ್ತಿ. ಪ್ರಕೃತ್ಯಾ. ಸಂವಿತ್. ಸ್ಫೂರ್ತಿ. ಪ್ರವೃತ್ತಿ. ಜಲಾ. ವಿದ್ಯಾ. ಮತಿ. ನಿಯತಿ. ಮಾಯಾ. ಕಾಲ. ಪುರುಷ — ಹೀಗೆ ೧೨ ರೂಪಗಳು (ಕಾಪ್ರ. ೨-೩೬ ಕಾಕ್ರಮಾ). ೫. [ಜೈನ] ಎಂಟು ವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ☞ "ತಿಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಮನಸ ಮಾಡುವುದು : ಬಾವಿಬಾರಿಗೂ ಚಿಂತಿಸುವುದು" (ಕ್ರಿಕಪ್ರ. ೦೧೪) : ಕುಮತಿ ಕುಶ್ರುತ ವಿಭಂಗ ಮತಿ ಶ್ರುತಿ ಅವಧಿ ಮನಃಪರ್ಯಾಯ ಕೇವಲಜ್ಞಾನವೆಂಬಲ್ಲಿಂ ಜ್ಞಾನವೈವಿಧಂ (ಶಕ್ರ.ಕ್ರ. ೦೭). [ಸಂ.]

ಮತಿಗಿಡಿಸು 'ಮತಿಗೆಡಿಸು' ನೋ.

ಮತಿಗಿತು 'ಮತಿಗೆಡು' ನೋ.

ಮತಿಗೆಡಿಸು, ಮತಿಗಿಡಿಸು (ಕ್ರ). ತಿಳಿವಳಿಕೆಯು ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ ಬರದಂತೆ ಮಾಡು ; ಅರಿವುಗೆಡಿಸು : ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳಿಸು : ಬೆಂದ ಮನ ಮೆಸ್ಸ ಮತಿಗೆಡಿಸಿ ಕಾಡಿತ್ತು (ಶಾಹ. ೪೯) ; ಈ ಸತಿ ಮಾಯೆಯಲ್ಲಿ ಮತಿ ಗೆಡಿಸಿ ಕೆಡಿಸಿದಳುಮಿಸಿ ರಕ್ಕಸರ (ತೊಣಾ ೬-೬-೨೨); ಅತಿನಿಡಿಮು ಕಂಗುಡಿಯು ಹೊಯಿಲಿಂ ಮತಿಗೆಡಿಪ ಬಿಲಿವೆಣ್ಗಳೊಪ್ಪಿದ ರತುನನೆಲೆಮುವ್ವರಿಗೆ ತರತರದಿ ಮೆಱೆದಿಹುದು (ಶಾಕೃಕಾ. ೨-೦೦). **ಮತಿಗಿಡಿಸು** : ಮದ್ದು ಕುನೆಕೆಯುಂತೆ ಪಿತ್ತದಂತೆ ನಾಯ ಪಾಲಂತೆ ಮತಿಗಿಡಿಸುವ ಪೆಂಡಿರುಮುಂ (ಶಾಕಾಕ್ಕು. ೯-೨೩) ; ಸೂಸಕದ ಸೊಪ್ಪದಮ್ಮಿರಮಾನಬ್ಬರಂ

ಮತಿಗೆಡಿಸುತ್ತ ದಿಟ್ಟಿ ಸಜ್ಜಿಗೆಯುದ್ದದು . . . ಗಾಡಿಕಾರ್ತಿಯೊ (ಅಜ್ಞಾತ- ೭೦). [ಮತಿಗೆದು + — ಇಸ್ಸು]

ಮತಿಗೆದು, ಮತಿಗಿದು (ಕ್ರಿ)· ತಿಳಿವಳಿಕೆಯು ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ ಬರದಂತೆ ಆಗು : ಅರಿವಿಲ್ಲದಾಗು : ಮತಿಗೆಟ್ಟ ಮಗಳ ಸಂಸ್ಕೃತಿಲತೆಯೊಳ್ ತೊಡರಲ್ಕೆ ನೀನಂ ನೆಗಟ್ಟೊಂ (ಅಜಿತ. ೩-೪೯) : ಮತಿಗೆಟ್ಟಿಸು ಮುದದ ವಿಕಾರದಿಂದ ಧೃತಿಗೆಟ್ಟಿಸು ಕಾದುವಿಕಾದಿಂದ (ಶಿಪ. ೨೪). **ಮತಿಗಿದು** : ಕಳ್ಳುಡಿದರಂತೆ ಮತಿಗಿಡುತ್ತುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦-೦೩೦). [ಮತಿ + ಕೆಡು]

ಮತಿಗೇಡಿ (ನಾ)· ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿ : ಅರಿವುಗೇಡಿ : ಬೇಡಮೆಂದು ನಿವಾರಿಸಲು ಮತಿಗೇಡಿ ಛಲದಲಿ ಮೂಗುಮುಜ್ ಹೋಗಾಡಿದಂತಭಿಮಾನಮಂ ನೀಗಿ (ಪಾಪು· ೨೨-೦೦) ; ಜೀಯಮೀ ಸಂಸಾರ ವೆಸ್ಸದೆ ಮೋಸಿಸುವ ಮತಿಗೇಡಿ ಮಾನವ ಸಾಮಿಯೆ ಸೃಷ್ಟಿಮಾತ್ರಂ (ಪಂಚ· ೭೫). [ಮತಿ + ಕೇಡಿ]

ಮತಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). "ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಅಥವಾ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕ ವರ್ತಮಾನಕಾಲದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು· ಜ್ಞೇಯ ಪದಾರ್ಥ. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯವಿಶೇಷದ ಸನ್ನಿಕರ್ಷದಿಂದ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ವಸ್ತುಬೋಧ" (ಕ್ರಿಕೋಲ. ೦೧೫) : ಆರ್ಷತೊಂದು ಮತಿಜ್ಞಾನಭೇದಮುಮಂ . . . ಮುಖೋಚಿತವಿಧಿಯುಂ ಪೋಂತು (ಅಜಿತ. ೩-೨೦ ಪ); ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಂಗಳಿಂದಲೂ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಅತ್ಮನಿಗೆ ಆಗುವ ಜ್ಞಾನವು ಮತಿಜ್ಞಾನವು (ಕ್ರಿಪ್ರ. ೩೩೬). [ಸಂ.]

ಮತಿಪ್ರಕಾಶ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆಯು ಗೋಚರವಾಗುವಿಕೆ : ಜ್ಞಾನೋದಯ : ವ್ಯಾಕರಣ ಕಾವ್ಯಾದಿಗಳಂ ಪೇಳುತ್ತ ಪುಸ್ತಕಕ್ಕೆ ಮತಿಪ್ರಕಾಶಕ್ಕಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕಶೀತ್ಯಲಯಂ ಮಾಡಿ ಲಿಖಿಕೆಯೊಳ್ತು ಮುಂದಮತಿಯಾರ್ದರಿಗೆ ಆರಿಬಿಂದುವಾತ್ರಯಂ ಕುಡುತ್ತುಪಿರ್ಪರಂ (ಕಾರ್ಕಳ. ೩೨). [ಸಂ.]

ಮತಿಬವಣೆ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆಯು ಕೆಡುವುದು : ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆ : ದಿವಿಜರಿಭಗಳು . . . ಕವಲುವರಿಯುವ ಚಿತ್ತವಿ ಸಂಭವಿಸಿಂದ್ರಿಸಂ ಭಾವದರಿ ಮತಿಬವಣೆಗೊಳಿರ್ದರು ನಿರಾಹಾರದ ನಿಃಸ್ಪಂದಿ (ಜಿಪು. ೯-೦೩). [< ಸಂ. ಮತಿಪ್ಲವನ]

ಮತಿಭೂಮು (ನಾ)· ಅತ್ಯಧಿಕ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಸ್ಸು ಪಡೆದಿರುವವನು : ಅಪಾರಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು : ಮತಿಭೂಮನಾ ಶ್ರೀರಾಮನುದ್ದಾಮನಾ ವೀರಲಕ್ಷ್ಮಣನುಮಾ ಅಲ್ಪಮಂ ಕೇಳುತಿರ್ದರ್ (ಕ್ರಿಪುರಾ. ೦೧೭-೦೧೯). [ಸಂ. ಮತಿಭೂಮನ್]

ಮತಿಭ್ರಮಣೆ (ನಾ)· = ಮತಿಬವಣೆ : ಆತನಿಗೆ ಮಕ್ಕಳ ಅನಾದರಣೆಯುಂದ ಮತಿಭ್ರಮಣೆಯುಂಟಾಗಿರುವುದು (ಕಬ. ೩೯). [ಸಂ. ಮತಿಭ್ರಮಣಾ]

ಮತಿಭ್ರಷ್ಟ (ನಾ). = ಮತಿಗೇಡಿ : ಕಾಣುತ್ತ ಕಡಿಗಣಿಸಿ ಕಡಿಸುಜ್ಜಿಪುವ ಮತಿಭ್ರಷ್ಟ ನಾನಮ್ಮಾ (ಕಬ. ೩೦೩). [ಸಂ.]

ಮತಿಮಂತ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು ; ಬುದ್ಧಿವಂತ : ರೇವದಾವೀಸೋತ್ಪರದೀಕ್ಷಿತರ ಗುಣಾಂಗಳನೆಸಗುವ ಮತಿಮಂತರ ವಾಪದಲ್ಲಿಯುಂ [ಕನ್ನ]ಜ್ಜಿಯೆ (ಅಷ. XIII, ೩೩೦-೦೨; ೧೨೦). [ಸಂ. ಮತಿಮತ್]

ಮತಿಮುಂದ (ನಾ). ಮಂಕುಬುದ್ಧಿಯವನು ; ಅಜ್ಞಾನಿ : ಮತಿಮಂದನಾಗಿ ಗತಿಯ ಕಾಣದೆ ಇರ್ದನಮ್ಮಾ ಹುಚ್ಚುಗುರುಡನ ಕಯ್ಯೊಳೋಲ ಕೊಟ್ಟು ನಡೆಸುವಂತೆ ನಡೆಪಮ್ಮಾ ಎನ್ನಾ (ಪಪ್ರ. ೨೩೩): ಅಹಂಕಾರ ಮದಗಳಿಂದ ಮತಿಮಂದನಲ್ಲಾ ನೋಡಾ ಭೃತ್ಯನು (ಸಿಕ್ಕ. ೨೦೩-೩೯). 'ಮಂದಮತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮತಿಮುಜ್ (ಕ್ರಿ)· = ಮತಿಗೆದು : ತಾ ಮತಿಮುಜ್ದೆನಕಟಾ ಕಿಟ್ಟಿನು (ಪಾಪು. ೦೦-೨೩-೬). [ಮತಿ + ಮುಜ್]

ಮತಿವಂತ (ನಾ)· = ಮತಿಮಂತ : ಪುರಾಣಜೋಡಾಮಣಿಮಿಂದಿಂತು ಪೆರಿಯುಗುಮೋ ಮತಿವಂತಂ ಕವಿಕ್ರಮರ್ತಿ ಸವೆದೀ ಕೃತಿಯಂ (ಪಾಂಪ. ೦೨-೩೬) ; ಆನಂದದಿಂ ಭೃತ್ಯತತಿಗೀವ ಮತಿವಂತನೆನಿತಃ ಭೃರ್ಬಾಬೊಡನಿತು ಪೊರೆಯೊಜುವಂ (ಪಾಪ. ೦೯- ೪೯-೨).

[ಸಂ. ಮತಿವತ್]

ಮತಿವಂತೆ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವಳು; ಬುದ್ಧಿವಂತೆ : ಮತಿವಂತಿಯು ಧರ್ಮಜ್ಞೆಯು . . . ಸತ್ಯಾನ್ವಿತವಚನೆಯು ಕಥೆಯನೆ ಪೇಳ್ದುತಿಶಯದಿಂ ತನ್ನ ಪಧುಗೆ (ಪುದೇ. ೯-೦೮). [ಮತಿವಂತ + — ಎ]

ಮತಿವಿಕಲ, ಮತಿವಿಕಳ (ನಾ)· ತಿಳಿವಳಿಕೆಯು ನಾಶವಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಅರಿವುಗೇಡಿ : ತನ್ನ ತೀರದ ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿ ಮತಿವಿಕಲನಾಗಿದ್ದ ವಾಜಿಶ್ರವಸನಗೆ ಆ ಸಣ್ಣ ಮಾತೂ ಅರ್ಥವಾಗದೆ· ಕೆಣಕಿದ ಹುಲಿಯಂತೆ ಪಲಿಹಾಯ್ದ (ಕೆಲಜಾ. ೨೪). **ಮತಿವಿಕಳ** : ಸಕಲಧರ್ಮದ ಸಾರವನು ಮತಿವಿಕಳನಾಗದೆ ಚಿತ್ತವಿಸು (ಕಾಪ್ರಾಅ. ೯-೦೩); ಸುತರ ಪರರೆಡೆಗಿತ್ತು ನಂಬಿದ ಸತಿಯ ತಂದಡಿಯಲಿ ಮಲಗಿಸಿ ಮತಿವಿಕಳನಾದೆನು (ಪಕ್ಷ· ೬-೭); ಕಾಷಿನ ಭೂಪರ್. . . ಗತಿಯುಂ ಕಾಣದೆ ಮತಿವಿಕಳರಾಗೆ (ಪಾಪಪ್ರ. ೦೩೦-೪೦).

[ಸಂ.]

ಮತಿವಿಕಳ 'ಮತಿವಿಕಲ' ನೋ·

ಮತಿವಿಕಳತನ (ನಾ)· ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು : ಅಜ್ಞಾನ : ಬುದ್ಧಿಹೀನತೆ : ಸತ್ತ ನಾಪೆಲಬೆಲುಪೊ ಕರದಪೆ ಪ್ರತ್ಯಯನು ಮತಿವಿಕಳತನ ನಿಪಗತ್ಯಧಿಕರವಾಯ್ತಲಾ ಹೇಳವಡೆ ಬುದ್ಧಿಯನು (ಪಾಣಿ. ೩-೩-೦೦); ಕ್ಷಿತಿಯನೆಲ್ಲದ ಸೋತು ಜೂಜೊಳೆ ಪತಿ ಬನಕೆ ಬಂದನ್ನಸಗಲಿದ ಮತಿವಿಕಳ ತಪದಿಂದ ತಿರುಗಿತ ಬಂದ ತಮ್ಮಿಗೆ (ಪಕ್ಷ. ೩-೦೩).

[ಮತಿವಿಕಳ (= ಮತಿವಿಕಲ) + — ತನ]

ಮತಿವಿಕಳತೆ (ನಾ)· = ಮತಿವಿಕಳತನ : ಮತಿವಿಕಳತೆಯುಲ್ಲದೆಯುಂ ಪುತವಹಯುತಮಾಗಿ ಬೆಗೆದ ಗತಿಯುಂ ಪಡೆಗುಂ ಸತತಮದು . . . ತಪ್ಪು ಗುಮೇ (ಪಂಚಮಂ. ೨೨-೦೯). [ಸಂ. ಮತಿವಿಕಲತಾ]

ಮತಿವಿದ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತ : ತಿಳಿದವನ ಮತಿವಿದನ ಧಾಪಾವಳಿ ವಿಷಿ ಪ್ಪನ ಸಾಕ್ಷರನ . . . ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹರಿನಿಸದೇಳು (ಕಾಪ್ರಾಅ. ೩-೦೯).

[ಸಂ. ಮತಿವಿದ್]

ಮತಿವಿಹೀನತೆ (ನಾ). = ಮತಿವಿಕಳತನ ; ಇತರರಂ ಕೂರಿಸ್ಪುದೆಲ್ಲಿನ ಮತಿವಿಹೀನತ್ವವಲ್ಲದೇ ಗುರುಮತಮಹುದೆ ಕೇಳ್ (ಪಚ್ಚ· ೬೦-೩೬).

[ಸಂ. ಮತಿವಿಹೀನತಾ]

ಮತಿಹೀನ (ನಾ)·—ಮತಿಗೇಡಿ : ಮತಿಹೀನರಪ್ಪ ಮನುಜರ್ ಪತಂಗ ವೃತ್ತಿಯನೆ ಕೊಂಡು ಕೊನೆಯುತ್ತಿರ್ಪರ್ (ಪಂಚಮಂ. ೨೦೭-೦) ; ಮತಿಹೀನ ನಾನು ಮಹಾಮಹಿಮ ಕೈವಲ್ಯಪತಿ ನೀನು (ಪಂಚಪಾ· ೨೯) ; ಯತಿಗಳೆಂಬರರ ಮತಿಹೀನರ ಮಾಡಿತ್ತು ನೋಡಾ ಮನನ (ಪಂಲಿಪ್ರ. ೨೩೬-೬). [ಸಂ.]

ಮತೀಯ (ಗು). ೧. ತತ್ವಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಭರತವರ್ಷದ ಮತೀಯ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಅಭ್ಯಾಯವೇ ಇದೆ (ಜಾಪ್ರ. ೨೬೨) ; ಸಂಸ್ಕೃತಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಮಹಾಕಾವ್ಯ (Secular Poetry) ವಿಭಿಷಾಸಿಕ ಮಹಾಕಾವ್ಯ (Historical Poetry) ಮತೀಯ ಮಹಾಕಾವ್ಯ (Religious Poetry) ಎಂಬ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಿವೆ (ಜಾಪ್ರ. ೪೫೦). ೨. ಜಾತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಕೋಮುವಾರು : ಹಿಂದೂ ಮುಸ್ಲಿಂ ಸಂಬಂಧಗಳು ಮತೀಯಪ್ರಶ್ನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲೂ ಕೂರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿವೆ (ಜಾಸ್ಮಂ· ೩೬). (ನಾ). ೩. (ಯಾವ ದಾವರೊಂದು) ಮತಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಈ ಮತೀಯರ ಸಂಖ್ಯೆ ನೂರಕ್ಕೆ ಎಪ್ಪತ್ತು (ಜಾಸ್ಮಂ· ೨೯). [ಸಂ.]

ಮತ್ಸ್ಯ (ನಾ). ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಒಮ್ಮತ ; ವಿಕಮತ : ಲಳುಚುಸ್ಸ ಯಂತೂ ವೇರವಾದ ಗೆರೆಯೆಯುಮು ಮತ್ಸ್ಯಕ್ಕಳ್ಳ ವಿಚಾರವಾಗಿದ್ದು ಅದರ ಸ್ವರೂಪಸ್ಥಾಯಮವಲ್ಲಿ ತೊಡಕಲ್ಲ (ಸಂ.ಪರಿ. ೦೦೦). [ಸಂ.]

ಮತ್ಕುಣ (ನಾ). ೧. ರಕ್ತವನ್ನು ಹೀರಿ ಜೀವಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೀಟ : ತಗುಣೆ : ಪರಿತಂದು ತಿಂದು ದುಂಡಾಂತರದೊಳ್ ತಚ್ಚಿದ್ರ ಭಾಗದುಂ ಪೆಳ್ಕುದತಿಕ್ಕರಿತಗತಿ ಮತ್ಕುಣಂ (ಹಂಸಪಂ. ೦೩೦-೦೦); ಕುಳು ಪೂಣ ದುತ್ಕುಣ ದಂಶ ಮಶಕ ... ಶ್ರಮೀಡಾಕಾದಿ ತ್ರೀಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ (ಕ್ಷ ತ್ರ. ೧೩) ; ತನ್ನ ಕಡಿಯ ಬಂದ ಮತ್ಕುಣಗಳ ಸೊಸಲ ಕಣ್ಣಿನಿಂದು ರುಪಲ್ (ಜಾಪಾಪ್ರ. ೦೦-೦೩). ೨. ಗಡ್ಡವಿಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯ. ೩. ಕೋರೆಹಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಆನೆ. ೪. ಕೋಣ ; ಮಹಿಷ. ೫. ತೆಂಗಿನ ಮರ. [ಸಂ.]

ಮತ್ಪ ೧ 'ಮತ್ತಲ್' ನೋ.

ಮತ್ಪ ೨ (ಗು). ೧. ಮದವೇರಿದ : ಆಮಲೇರಿದ : 'ಮತ್ತಕೋಕಿಲ' ಪರಾ. ೨. ಕಾಮಾತುರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ನಸೆಯೇರಿದ. ೩. ಸಂತೋಷದಿಂದ ಮೈಮರೆತ. ೪. ಕೆರಳಿದ ; ರೋಷಾವೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೫. ಮದವೇರಿದವನು ; ಅಮಲೇರಿದವನು ; ಉನ್ಮತ್ತ : ಎಲೆ ಮತ್ತ ವೀನಿಂತು ನಗೆಗಿಡಾದ ಪುಡಿಗಳಂ ಪುಡಿಯುತ್ತ ಮನೆಗೆ ಮುಂಜಸಾನದೊಡಂ ಪುಟ್ಟಿಸರಿಲ್ಲಂ (ಕಾಂಡಾ. ೫೭) ; ಮತ್ತನತಿ ಶಾಂತನು ಪ್ರಮದೋನ್ಮತ್ತಸತಿಕುಪಿತಾನನನು ... ಕ್ಷುತ್ತು ಘನವಾಗುಳ್ಳ ವೀತೀ ಪತ್ತು ಜನವಾಗಾಗ ಧರ್ಮದ ತತ್ವವಚಿಗಳನಜ್ಞಾಮರೈ (ಕಾಪ್ರಾಂ. ೩-೭೬) ; ಹೋರಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಆವರು ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಮತ್ತರಾಗುವರು (ಕರಾಗ. ೩೦). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಉಮ್ಮತ್ತಿ : ಧತ್ತೂರ. ೭. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಪಂಕ್ತಿ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಮುನ್ಸಂ ಧಾತ್ರೀಶತಿಪವನೇಶೋತ್ಸನಂ ನಿಲ್ಕುಂ ಯತಿ ಮುಗದೊಳ್ ಸೇವ್ಯಂ ನವ್ಯಂ ಭೂತಳಕಿಮು ಪೂಜ್ಯಂ ಧೀನ್ಯಾವ್ಯಕ್ತೀ ಪೆಸರಜಾ ಮತ್ಸ್ಯಂ (ಕುಕೌಚಾಂ. ೨-೦೦೯). [ಸಂ.]

ಮತ್ಸಂ (ಅ). ೧. ಪುನಃ ; ಮತ್ತೆ : ಮುಡಿಪುಸಿ ಕೇಳ್ದುಂ ಹಂಗಿನ ಪಡಮಾತನೆ ಮಾತು ತಪ್ಪೆಡಂ ಮತ್ಸಮದಂ ನುಡಿಯಿಸುಗುಂ ಮೊದಲಿಂದೆ (ಪಂತಪು. ೪-೫೬) ; ಜಘನ್ಯಪುರಮಂ ಕೈಕೊಂಡು ಪುಟ್ಟಿ ಮತ್ಸಮಾಪಿತೆಯೊಳ್ ಪಲವುಂ ಸೂಬು ಲಭು ಜನ್ಮವಾಗಿದಿಂ ಪುಟ್ಟಿ (ಸುಬಾಪ್ರ. ೬-೬ ಚ) ; ನಾನಾವಿಧದಿಂ ದೂಷಿಸಿ ಮತ್ಸಂ ಸೈರಿಸಲಾಜದೆ (ಧರ್ಮಾಕ್ಷ. ೦-೦೦೯). ೨. ಅಲ್ಲದೆ ; ಇನ್ನು : ಕುಜಾತವರ್ಲಜೆ ಮತ್ಸಂ ಪೆಱರುಂ ತಂತಮ್ಮ ನುಡಿಯೋ(ಲ್ಲರ್) ಜಾಣರ್ (ಧರ್ಮ. ೦-೬೯) ; ಮತ್ಸಂ ಮುತ್ತ ಕುರುಡತಮಿಗಳ ಕೈಯಂ ಪಿಡಿವುದ್ದುವರೆ ಗುಪಿಗಳಂ ಪುಗಿಪ ಪೆಜಪುಡಿಪ ಚಪಳಕಪಿಗಳುಮಂ ... ನೋಡಿ (ಹಂತಪು. ೦-೦೦೫ ಶ) ; ಬಿಟ್ಟು ದತ್ತಿ ತಟ್ಟಿಕಿಜ್ ಸರ್ವವಾಧಾವನಿಹಾರ ಮತ್ಸಂ ಬಸದಿಯಿಂ ತೆಂಕಣಡೆಯ ಕೆಳಗೆ ತಳವೃತ್ತಿ ಗದ್ದೆ (ಚಿ. ೪೭೫, ೩೮೭ಸಾ. ೪-೭೦ ; ೧೨೭೭). [<ಮತ್ತು೨]

ಮತ್ತಕ (ನಾ). ೧. ತಲೆ ; ಶಿರ : ರತ್ನಮಣಿಮಕುಟಂಗಳ್ಕೆದನು ಮತ್ತಕದೊಳಳವಡಿಸಿ (ಪ್ರಭಾಪ್ರ. ೬-೪). ೨. ತುದಿ ; ಶಿಖರ ; ಅಗ್ರ : ಅಂತರಂವೆರಸು ಕರಂ ಸಂತಸದಿಂ ಸಾರ್ದು ಮುಖವಾದ್ರಿಮನೊಡವಂದಿಂತೆಂಬಿ ಣಿಕೆಗಳದ ದಟಮಂ ತೆಟ್ಟಲೊಳಿಸಿ ಪತ್ತಿವಂ ಮತ್ತಕಮಂ (ತಪ್ರ. ೬-೩೦). [< ಹ್ರಾ. ಮತ್ತಗ, ಮತ್ತಯ./ ಸಂ. ಮಸ್ತಕ]

ಮತ್ತಕಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಳಗೊಡಿರು : ತಲೆಯಲ್ಲಿರು : ಮತ್ತಕಗೊಂಡ ಬಟ್ಟುಕಿಜುಚಂತಿಕೆ ಸುತ್ತಿದ ಪೊನ್ನ ಮೊಗ್ಗೆಗಳ್ (ತಪ್ರ. ೬-೫೯). [ಮತ್ತಕ + ಕೊಳ್ಳ್]

ಮತ್ತಕಾಶಿನಿ (ನಾ). ಮೋಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವಳು ; ಜೆಲುವೆ : ಸುಂದರಿ : "ಪರಸ್ತ್ರೀ ಮತ್ತಕಾಶಿ [ಜಾಜಿಂ. ೨೫] ನೀ — ಈ ೨ ಒಳಿವೆಂಗೊಸು" (ಪಜಾಯು. ೦೦-೬೬); ಮತ್ತೆ ಗೊಳ್ಳೆಂದುದು ನೃಪಾಲನ ಮತ್ತಕಾಶಿನಿಯರು (ಶಾಬ್ಧಾ. ೦೨-೬೯) ; ಮತ್ತಕಾಶಿನಿದುನೇದುನ್ಮತ್ತ ರಾವಣಂ ನೋದವಂಬರಕೆ (ಶ್ರೀಜಾಪ್ರ. ೨೪೬-೩೦೭). [ಸಂ. ಮತ್ತಕಾಶಿನೀ]

ಮತ್ತಕಾಸಿನಿ (ನಾ). = ಮತ್ತಕಾಶಿನಿ : ಉತ್ತರಾವಥದಲ್ಲಿ ಬಳಿಕ ವಿಯತ್ಸ ರಂಗಿಣಿ ಯಮುನೆ ದಾತನ ಮತ್ತಕಾಸಿನಿ ಕೂಡಿದೆಡೆಯೊಳು ಶ್ರೀಗಿರಿಯ ಜಡೆ ಯೊಳ್ (ಜಪಾಪ್ರ. ೦೫-೦೪); ಉತ್ತಮರಘುಕುಲರಘುರಾಯನಾತ್ಮಜೆ ಮತ್ತ ಕಾಸಿನಿ ಇಪ್ಪಳು ಕನ್ನಿಕೆಯಾಗಿ (ಕರಾಗ. ೫೬). [ಸಂ. ಮತ್ತಕಾಶಿನೀ]

ಮತ್ತಕೋಕಿಲ (ವಾ). ೧. ಮದವೇರಿದ ಕೋಗಿಲೆ : ಸೊಕ್ಕಿದ ಕೋಗಿಲೆ: ಬಿರುದ್ಯಾನ್ಯಾಂತರದೊಳ್ ಸಮಸೋದಿತ ಮತ್ತಕೋಕಿಲೋಚ್ಚೈರ್ಧ್ವನಿಂ ಮುಮುರಾಕರ್ಣಿಸೆ (ಧರ್ಮ. ೦-೭೩). ೨. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಜಗತಿ ಯೆಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಸುರಪುರೇಂದ್ರದಿವಸಾಧಿಜಾಗ್ನಿಗಳ್ ಬರೆ ದಿಶಾಗಜದೊಳಾ ವಿರಾಮಮುಂತಿರೆ ಮೆರ್ಸಿಗಟ್ಟಿ ನಾಕಿಯಂತಪುರ್ ನಿರುಪಮಂ ಕೆಳದಿ ಮತ್ತಕೋಕಿಲಂ (ಛಂಗೋಚಾ. ೨-೦೩೦) ; ನಿನೆಯುಂ ಜಗತಿಯಲ್ಲಿ ... ನಭಚರಂಗಳರೆ ಮತ್ತಕೋಕಿಲಂ (ಕೃಚ. ೩೦). [ಸಂ.]

ಮತ್ತಗಜ (ನಾ). ಸೊಕ್ಕಿದ ಆನೆ ; ಮದವೇರಿದ ಗಜ : ಮತ್ತಗಜಂಗಳ ಕೋಡಂ ಕತ್ತುರಿಮಿಗಮಂ ... ಕಾಕ್ಕೆಯನಿತ್ತು (ಸಚಕ್ಷ. ೬-೬೬) ; ಸುತ್ತುವೇರಿಯ ಮಧ್ಯದಲಿ ಹಮ ಮತ್ತಗಜ ರಥ ಗೋವುಷಿ ವರ ಸೈರಿಭದ ಜಮುಕೆ ... ಇರವಾಯ್ತು (ಶಾಬ್ಧಾ. ೬-೦೩). [ಸಂ.]

ಮತ್ತತನ (ನಾ). ಸೊಕ್ಕು ; ಉನ್ಮತ್ತತೆ : ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಡಾಗು ಎನ್ನ ಮತ್ತತನದಲ್ಲಿ ಕೊಂದಿತ್ತು (ಪೋಗಪ್ರ. ೪೬-೦೪೬) ; ಅವದಿರ ಕೈತ್ಯವನು ನೀನಱಿಯದಕಟಾ ಮತ್ತತನದಲಿ ಪುಡಿವೆ ಅವರಾರೆಂದು ಭಾವಿಸದೆ (ಶಾಬ್ಧಾ. ೬-೦೪). [ಮತ್ತ + — ತನ]

ಮತ್ತತೆ (ನಾ). = ಮತ್ತತನ : "ಮತ್ತತೆಗೆ ಮುಜವೆಂಬ ಪಾಮ" (ಕ್ಷಾಕೃ. ೦೦); ಧರೆಗೆಸೆದತ್ತು ತಾರಕನ ದುರ್ಗತಿ ತಾರಕನೇಳ್ದ ತಾರಕಾಸುರನ ಪೊಂದರ್ವ ತಾರಕನ ಮತ್ತತೆ (ಗಿಸಾ. ೬-೦೦) ; ಪ್ರಾಯಶಃ ಈಗ ನಮಗೆ ಮತ್ತತೆ ಉಂಟಾಗಿರುವಾದು (ಪರಾ. ೦೩೬). [ಸಂ. ಮತ್ತತಾ]

ಮತ್ತತ್ವ (ನಾ). = ಮತ್ತತನ : ಸದ್ಭಕ್ತ ದೈವವೆಂದು ಅರ್ಚಿಸುವ ಕಾವಿಲ್ಲಿ ಮತ್ತತ್ವ ದುಶ್ಚಾರಿತ್ರ ಪಗಡೆ ಪರಿವಾಸಕತನ . . . ಇವೆಲ್ಲವ ಬಿಡುವೇಂ (ಕೋಗಕಾ. ೫೫-೨೨೩). [ಸಂ.]

ಮತ್ತದ್ವಿಪ (ನಾ). = ಮತ್ತಗಜ : ಕಾರ್ಮುಗಿಲ ನೀರ್ಪೋಲ್ ಕೋಶ ದಿಂದಂ ಮದಂ ಸುರಿಯುಮತ್ತಿರ್ಪಮಾಪೈ ಚಕ್ರಿಯು ಮನಂಗೊಂಡಕ್ಕ ಮತ್ತದ್ವಿಪಂ (ಅಪ್ಪ. ೦೨-೩೬). [ಸಂ.]

ಮತ್ತಮದ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಅಮಲು ವಿರಿರುವವನು : ಮದೋನ್ಮತ್ತ : ವಿಜಯಾಪತಾಯುಜಮಧುರಂ ರಜೋಪವಮಾಮೂರ್ತಿ ಮತ್ತಮದ ನಂತಿರೆ (ಜಾಂಪ್ರ. ೬-೬೦). [ಸಂ.]

ಮತ್ತಮಯೂರ (ನಾ). ೧. ಮದವೇರಿದ ನವಿಲು : ಸೊಕ್ಕಿದ ಮಯೂರ : ಅಂಬುದಧ್ವನಿಗೆ ಬೆರ್ಚಿದ ಮತ್ತಮಯೂರದಂತೆ (ಜಾಂಪ್ರ. ೬-೬೬). ೨. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅತಿಜಗತಿಯೆಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಎತ್ತಂ ಧಾತ್ರೀಷ್ಣೋಮ ಪಯೋವಾಯು ಹರರ್ಕಳ್ ಪತ್ತಿರ್ದಾರ್ಣವ್ಯಂದು ವಿರಾಮಂ ನಿಧಿಯೊಳ್ಕೆಯ್ವತ್ತೊಪ್ಪುತ್ತುಂ ಬಂದಿರೆ ಸಂದಿರ್ದುದು ವೃತ್ತಂ ಮತ್ತೇಭೇಂದ್ರೋದ್ದಾಮಿನಿ ಕೇಳ್ ಮತ್ತಮಯೂರಂ (ಛಂಚಿಚಂಚಾ. ೨-೦೧೪). [ಸಂ.]

ಮತ್ತಮಾತಂಗ (ನಾ). ೧. = ಮತ್ತಗಜ. ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ : ಜಾಚಪುಟ . . . ಮತ್ತಮಾತಂಗ, . . .ಜಯಾಳವೆಂಬುವೇ ಮೊದಲಾದ ನೂಱೊಂಬು ತಾಳಂಗಳು (ಶಪಗ. ೦೮೨). [ಸಂ.]

ಮತ್ತರ್ 'ಮತ್ತಲ್' ನೋ.

ಮತ್ತರನಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಪೊಂಪೆಜಿ ಆಳಗನ ಹಳ್ಳ ಎತ್ತುರಂಗಿ ಸರಿಗನ ಗಟ್ಟ ಮತ್ತರನಜಿಯಿಂ ನಿಱುಗಳು (ಶ. ೪೬೦. ೬೭-೦೬; ೨೫೧). [?]

ಮತ್ತರು 'ಮಜ್ಜಲ್' ನೋ.

ಮತ್ತರ್ವಣ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿನ ಒಂದು ಪೆರಿಗೆ : ಪತ್ತು ಪರಿಸಂಖ್ಯಾತ ಮತ್ತರ್ವಣಂ ಉಟ್ಟುಗೂರ್ವಱಿನ್ನು ಮಾಣಲಿಗ (ಶಾಂಪು. XI-i. ೧೨-೦೯ ; ೪೧೦). [ಮತ್ತರ್ (< ಮತ್ತಲ್) + ಪಣ್ಣ]

ಮತ್ತಲ್, ಮತ್ತಱ್, ಮತ್ತರ್, ಮತ್ತರು, ಮತ್ತಲು (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಂದು ಅಳತೆ : ಕೆಳಗೆ ಎಂಬ್ಬ ಮತ್ತಲ್ ಗಟ್ಟಿ (ಆಂ. XI. ೬೦-೦೯ ; ೨೬೭) ; ಆಯ್ಮತ್ತರ್ ಕೆಯ್ಯಂ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಶ. VIII. ೩೨೦. ೧೩-೪; ೪೧೬): ದೇವಾರ್ಕ್ಕೆ ಜಕ್ಕಲಿಯೊಳ್ ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತಲ್ಗೆಯ್ಯಂ ಕೊಟ್ಟೆಳ್ (ಶ. VII. ೨೧೦. ೨೦೯-೦೬ ; ೪೧೬). **ಮತ್ತಱ್** : ಮಾಳೆಯಾಗನು . . . ದೇಯರ ಮಚ್ಚಿ ೧ ಗುಮ್ಮಲಂ ೩ ಮತ್ತ ಕೆಯ್ಯುಮುಂ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಶ. XI. ೩೪೧೫. ೩೬-೭ ; ೪೭೭) ; ಪಂಚಕೇಶ್ವರಕ್ಕೆ ಮತ್ತ ೩ ಳಾರಿಗೆ ಮತ್ತ ೬ ಭಟ್ಟಗೆಯು ಮತ್ತ ೩ ಚಟ್ಟಗೆಯು ಮತ್ತ ೬ (ಸಿಇಇ. IX-i. ೩೯-೩ ; ೪೩೦) ; ಸ್ವಯಂಪಾತಿಸ್ವಾಮಿಗಳ್ಗೆ ಮತ್ತ ೧ ದಮಗನಿಗೆ ಮತ್ತ ೧ ಹೂದೋಟದ ದೂಲೆಗಾರಗೆ ಕಮ್ಮ ೨೮ (ಶ. VII. ೨೧೦. ೦೩೩-೬೨ ; ೧೧೫). **ಮತ್ತರ್** : ಒರ್ಮತ್ತರ್ಕ್ಕೆಯುಱುಂ (ಶ್ರವ. ೦೯೧೦, ೨೯-೩ : ೨೦೯) ; ತಪೋಧನರ ಸತ್ಕಕ್ಕೆ ಮತ್ತರ್ವಣ್ಣೆರಡು ಅಯ್ವತ್ತಾವ್ಗುನ ದೇಗುಲಕ್ಕೆ ಮತ್ತರ್ಕೆದು ಮನೆಯೊನ್ನು ಅದಿತ್ಯದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಮತ್ತರ್ಕೆದು (ಶ. XI. ೬-೦೩ ; ೧೦೩). **ಮತ್ತರು** : ಸುಗ್ಗುವರ್ಪ ಸೀಮೆಯುನ್ನ ಪಡುವಲು ಪಿರಿಯ ಕೋಲಲು ಮತ್ತರು ೬ (ಸಿಇಇ. XX. ೦೩-೨ ; ೪೭೬) : ಪ್ರಭುಗಳ ಮಾನ್ಯದಿ ಮೂಡಲು ಪದಿಮೂಱು ಗೇಣ ಬೆಂಕೊಳ್ಳನ ಕೋಲ ಮತ್ತರು ನೂಱು (ಶ. XXVII. ೦೬-೧೩ : ೧೧೫) ; ಅಳತೆ ಗೋಲುಗಳ ಸಮಾಯದಿಂದ ಹೊಲವನ್ನು 'ಮತ್ತರು' ಮಾತ್ರ 'ಕಮ್ಮ' ('ಕಂಬ')ಗಳೆಂಬುದಾಗಿ ಅಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಾಇ. ೪೧೬). **ಮತ್ತಲು** : ಮೂಱು ಮತ್ತಲು ತೆಂಕಾಡು (ಶ. XV. ೬೩೯-೨೪ ; ೧೪೬) ; ತಳ ವೃತ್ತಿ ಗದ್ದೆ ಗಳೆಯು ಮತ್ತಲು ಮೂಱು ಬೆದ್ದಲೆ ಗಳೆಯು ಮತ್ತವಾಱು (ಶ. VII. ೨೬೬. ೨-೩೦ ; ೧೧೭)- 'ಪಟ್ಟಿ' ಪರಾ.

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮಜ್ಜಮ್ = ನದಿಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಇಳಜಾಯಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶ ; ಮಲ. ಮತ್ತಮ್ = ನದಿಯ ಬಳಿಯ ತಗ್ಗುನೆಲ. / ಮರಾ. ಮತ್ತರ್]

ಮತ್ತಲು 'ಮತ್ತರ್' ನೋ.

ಮತ್ತಲ್ಲಿ (ನಾ.) [ನಾಟ್ಯ] ''ಪದಿನಾರು ಬಗೆಯ ಮಾರ್ಗಭೌಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; "ಕಣಕಾಲುಗಳನ್ನು ಸ್ವಸ್ತಿಕ ಮಾಡಿ ಪಾದಗಳನ್ನು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಸಮನಾಗಿರಿಸಿ ಅರ್ಧತ್ರಿಸ್ರದಿಂದ ಚರಣಗಳನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೂ ಮುಂದಕ್ಕೂ ಚಲಿಸುವುದು" (ಶಾಕೃಕೋ. ೨೦೭ ಗಣಕೃಬಾಪಾ) : ಸಮವಾದ . . . ಮತ್ತಲ್ಲಿ. ಉತ್ಪಂದಿತ . . . ಭೂರೂದ್ಧತ್ತ ಈ ಹದಿನಾಱು ಮಾರ್ಗಭೌಮಚಾರಿಗಳು (ಶಾಕೃಕೋ. ೬-೦೭ ಪ). [ಸಂ. ಮತ್ತಲ್ಲೀ]

ಮತ್ತವಾರಣ (ನಾ). ೧. ಮದವೇರಿದ ಆನೆ : ದೈತ್ಯಕುಲಕದಳೀವನ ಮತ್ತವಾರಣನದಱ ಮತ್ತವಾರಣಸ್ಥಿತಿಯುಮಂ . . . ಮೆಚ್ಚಿ (ಪಗಂ. ೬-೨೨೫) ; ಉತ್ತರೆಯ ಮನೆಯಿಂದ ಶಶಿಕಲಮತ್ತವಾರಣ ಬಂದಪಾ ಭೀಮಾಗ್ರಜನ ಮೊರೆಗೆ (ಕಾಪ್ಪಿ. ೯-೬೨)- ೨. ಭವನದ ಸುತ್ತಲಿರುವ ಆವರಣ,— ಬೇಲಿ. ೩. ಕೈಸಾಲೆ ; ಜಗಲಿ : ತಂತಮ್ಮ ಮನೆಗಳ ಮುಂದಣ ಪಜ್ಜೆಯ ಜಗಲಿಗಳೊಳಂ ದುಂಡುಮಜ್ಜುಮತ್ತವಾರಣಂಗಳೊಳಂ . . . ನೆರೆದಿರ್ದ ಪೆಂಡದಾಸಡೊಳ್ಳಿಂದಿರಂ ಕಂಡು (ಕಾಪ್ಪಿ. ೨-೩೯ ಪ) ; ಸೇವಕರಾಜಪುತ್ರಂ ಬಂದೊಂದು ಮತ್ತವಾರಣದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಪಂಕ್ರಕ. ೬-೬೨ ಪ). ೪. ರಥದಲ್ಲಿ ಯೋಧನು ಬಿಲ್ಲು ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧ ಕ್ಕೆಂದು ನಿಲ್ಲುವ ಭಾಗ : ಆ ದಿವ್ಯರಥದ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ವಂದು . . . ದೈತ್ಯಕಾಲಕದೀವನಮೆಮತ್ತವಾರಣನದಱ ಮತ್ತವಾರಣಸ್ಥಿತಿಯುಮಂ . . . ನಿಜಾಗ್ರಜಂಗೆ ತೋಱಿ ಪಾಡಿಯುಂ ಪೆಚ್ಚಿ (ಪಗಂ. ೬-೨೨ ಪ). ೫. ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಶಂಕುವಿನಾಕಾರದ ರಚನೆ ; ಕಪೋತಪಾಲಿಕೆ. ೬. ಒರಗುದಿಂಬು : '' ಮತ್ತವಾರಣಮೆನಲ್ ಮಲಗುವಲೆಗಿಂಬು '' (ಪುಗಣ. ೬೦-೦೬). [ಸಂ.]

ಮತ್ತವಾರಣ (ನಾ). = ಮತ್ತವಾರಣ ೩ ; ಇದರ ಎರಡು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿದ್ದುದೂ ರಂಗಶೀರ್ಷದ ಮಾಗಿಲುಗಳಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ೮ ೮ ಮೆಟ್ಟ ಅಳತೆಯುಳ್ಳ ಒಂದೊಂದು "ಮತ್ತವಾರಣ" ಅಥವಾ ಮಂಟಪವಿರುತ್ತದೆ (ಶಿಪಾಲ. ೨೩). [< ಮತ್ತವಾರಣ]

ಮತ್ತವೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ₱ ಈಗಿನ ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮತ್ತಾವಾರ : ಸಿದ್ದಾಪುದಲ್ಲಿ ಭತ್ತನೂಳ ಪೆಱ ವಿಸಯಾಯಿತನೂ ಪಂಪೆಟ್ಟರಿಗಳ ಮತ್ತವೂರ ಬಸದಿಗೆ ಬಿಟ್ಟಂ (ಶ್ರವ. ೦೮೩೨, ೦೩-೨೬; ೫೮೨). 'ಮಟ್ಟವೂರ' ಪರಾ. [? + ಊರ್]

ಮತ್ತಸ್ಖಲಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಂಗಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸರೆ ಮತ್ತಸ್ಖಲಿತಂ . . . ಸ್ವಸ್ತಿಕರೇಚಿತವಿಂತುಂ ವಿಸ್ತರ ಮೂದಂಗಹಾರ ಮೂವತ್ತೆರಡುಂ (ಶಾಕೃಕಂ. ೩-೩). [ಸಂ.]

ಮತ್ತಾಕ್ರೀಡ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಂಗಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮತ್ತಾಕ್ರೀಡಂ . . . ಸ್ವಸ್ತಿಕರೇಚಿತವಿಂತುಂ ವಿಸ್ತರಮಾದಂಗ ಹಾರ ಮೂವತ್ತೆರಡುಂ (ಶಾಕೃಕಂ. ೩-೨). [ಸಂ.]

ಮತ್ತಾಕ್ರೀಡ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪುಸಿದ್ದವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತುಮೂರನೆಯ ವಿಕೃತಿ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಮುನ್ನಂ ಭೂಮಿ ದ್ಯಂದ್ವಾಕಾಶಂ ಸುರಪುರಗಣತತಿಯಿನಿರೆ ಬುಕ್ಕೆನ್ನುತ್ತುಂ ಚಕ್ರಧರಂ ಶರ್ವಂ ಮುವಿರಚಿತ ಮುಹಯತಿ ಲಲಿತವದೋತ್ಪನ್ನಂ ವೃತ್ತಂ ಭಿನ್ನಾಬ್ಜಾಕ್ಷೀ ಗುರುಜನಮತ ದಿನಿದತಿರದುನುತಮಿಂತೆನ್ನಿಂದಾಯ್ತಾ ಮತ್ತಾ[ಪಾಇಂ. ವೃತ್ತಂ] ಕ್ರೀಡಾ ಹೃದುಮಿದನಜವುದು (ಕೂರೋಂಚಾ. ೨-೦೦೬). [ಸಂ. ಮತ್ತಾ-ಕ್ರೀಡಾ]

ಮತ್ತಾಣ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಅನ್ನೆ ಬನ್ನು ವಿಡಕೆಱೆಗಾಲ ಮೂಡಣ ಭಾಗದ ಮತ್ತಾಣಿಯಿಂ ಅನ್ನೆ ಬನ್ನು ಪನಿಯೂಲು ಕಾಲ ಬಷ್[ಗ]ಣ ಬೇಲಿಯಾಂ (ಶ. III. ೫೦೭೭. ೦೩೯-೦೯ ; ೧೬೨). [?]

ಮತ್ತಾಲಂಬ (ನಾ). (ಸೌಧದ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟಿರುವ) ಕಟಕಟೆ : ಆವರಣ : ವಿಚಿತ್ರ ಪುತ್ರಿಕಾಕಲಿತಮತ್ತಾಲಂಬಸಂಭೃತಮುಂ . . . ವಿನಿಸಿ . . . ಆ ಕರುಮಾಡಮೊಪ್ಪಗುಂ (ಪುಪ್ರಕೃ. ೨-೬೨). [ಸಂ.]

ಮತ್ತಾಳಿ (ನಾ). ಮದವೇರಿದ ಮಯಿ ; ಸೊಕ್ಕಿದ ಅಳಿ : ನವ ನಿರ್ಯಾಸಪಾರವಾರಿ ಮದಮಂ ತತ್ಪಲ್ಲವಂ ಕರ್ಣಪಲ್ಲವಮುಂ ಪೂತಳ ಗೊಂಬು ಕೊಬನಳಿ ತಪ್ಪಂಘ್ರಿಪೋದ್ದೇಶಸಂಭವಮತ್ತಾಳಿವನೆಯ್ದಿ ಪೋಲೆ (ಶಾಕೃಕಃ. ೯-೦೧೨). [ಸಂ. ಮತ್ತಾಲಿ]

ಮತ್ತಿ$_1$ 'ಮಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಮತ್ತಿ$_2$ 'ಮಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಮತ್ತಿಕ 'ಮಂದ್ದಿಕ' ನೋ.

ಮತ್ತಿಕಾಯ್ 'ಮತ್ತಿಗಾಯ್' ನೋ.

ಮತ್ತಿಗಾಯ್, ಮತ್ತಿಕಾಯ್ (ನಾ). ೧. ಮತ್ತಿಯ ಮರದ ಕಾಯಿ. ೨. ಮತ್ತಿಯ ಕಾಯಿಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ಅರಳೆಲೆ ಮತ್ತಿಗಾಯ್ ಪುಲಿಮುಗುರ್ ನವರತ್ನದ ಕಂಕಣ . . . ಒಸ್ತಿರೆ (ಹಂಪಚಂ. ೩-೦೮೦). **ಮತ್ತಿಕಾಯ್**: ೨. ಕೆಜೆಡೆ ಮತ್ತಿಕಾಯ್ ಪುಲಿಮುಗುರು ಕಡಗಂ . . . ರಂಜಿಸೆ . . . ಕಣ್ಗೆಸದಂ ಘುಪನ್ಗೆಕಮಂಡಸಂ (ಭರತ. ೦೨-೩೪). 'ಮಾಂಗಾಯ್' ಪರಾ.

[ಮತ್ತಿ$_1$ (<ಮಚ್$_{ಪ}$) + ಕಾಯ್$_4$]

ಮತ್ತಿನಾಲಿಗೆ (ನಾ). ಮಜ್ಜಿಗೆಯಿರುವ ನಾಲಿಗೆ; ℘ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಾಲಿಗೆಯ ಬೇಲೆ ಮಜ್ಜಿಗೆಯಿರುವವರು ಆಡುವ ಮಾತುಗಳು ನಿಜವಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದ್ದು. ಆವರ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಕೆಟ್ಟ ಮಾತುಗಳು ಬಾರದಂತೆ ಜನರು ವಿಚ್ಛರಿಕೆ ಪಡೆಸುತ್ತಾರೆ : ಆವಳದು ಮತ್ತಿನಾಲಿಗೆ. ಆಡಿದ್ದು ನಡೆದು ಬಿಡುತ್ತದೆ (ಡೂಡ).

[ಮತ್ತಿ$_2$ (< ಮಚ್ಚಿ$_2$) + ನಾಲಿಗೆ (< ನಾಲಗೆ)]

ಮತ್ತಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). (?) : ಮುಂತೆ ರಾಜಸುವ ಬಿತ್ತೀಸಾಯುಧಗಳ ಪಂಥದ ಮತ್ತಿವಿಡಿದರು ಸಂತತ ಹಿರಿಯೂರ ತಮ್ಮನಾಯಂಕಪೋತಾದಿ ಬಲವೈದಿದುದು (ಹಂಪ. ೦೦-೦೩). [ಮತ್ತಿ$_1$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಮತ್ಳು$_1$ (ನಾ). ಅಮಲು; ಮದ; ಸೊಕ್ಕು : "ಪ್ರಮದಾ ಮತ್ಳೆದು" (ಕವಿರಾ. ೬೩); ಬರಪೇಟ್. . . ಧರದಿಂ ಸುಮ್ಮುರುವಾಲನಂ ಗದುಗನಂ ಮತ್ಳುಳ್ಳ ಪೆರ್ಮಾಯ್ಗಳಂ (ಭಕ್ತ. ೬೬); ಇತರರೂ ಮೊರೆಸ್ಸದ ಮತ್ತಿನಿಂದ ತೂರಡಿಸಿಕೊಂಡು ಒರಗಿದನು (ಹರಿವಂ. ೦೬). [<ಸಂ. ಮತ್ತ]

ಮತ್ತು$_1$ (ಅ). ಅಲ್ಲದೆ : ಜೊತೆಗೆ : ಪಕ್ಷಿವಿಘಕ್ಷಿಯ ರೂಪಗಳಂಗೂ ಕೈದಂತನಾವಂಗಳ ವಿಶೇಷಣರೂಪಗಳಂಗೂ ಬಂ-ಬಂ ಎಂಬುವ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇವನ್ನು ಕೂಡಿಸೇಕಾದರೆ 'ಮತ್ತು' ಎಂಬ ಅವ್ಯಯವನ್ನು ನಡುವೆ ಆಪಯೋಗಿಸೇಕು (ಶಬ್ದಕ. ೦೬೦); ದಾನಪ್ಪ, ಕೆಂಪ ಮತ್ತು ಮತ್ಳಳ್ಳ ಗೋಣಿಚೀಲ ಬಿಚ್ಚಿ ಪಯಾಣದ ರೊಟ್ಟಿ ಎರಡೆರಡು ತಿಂದರು (ಕಟ್ಟಿಮ. ೫೬).

ಮತ್ತಿರ, ಮತ್ತಿಕ = ಉಳಿದ : ಬೇರೆಯ: ಎಲ್ಲರಿಂ ಪಿರಿಯಾಕೆ ನಿನ್ನ ನಲ್ಲದೆ ಪೆಱರನೊಲ್ಲೆನೆಂದಿರ್ದೊಡೆ ಮತ್ತಿನಿರ್ವರುಮಂ ಮದುವೆಯುಂ ದುವಿ (ಕಂಚಣ. ೦-೭೯ ಕ); ವಿಸ್ಮಾಪಿತಪಾರಮೇಶ್ವರ್ಯ ನಿಷಗಾದ್ಯೊರೆ ಮತ್ತಿನ ಮಣ್ಣಳೇಶ್ವರರು (ಕಿರಾ. XI-i, ೦೦೩-೦೫; ೧೦೭೪); ಮತ್ತಿರ್ನ ಮತ್ಯರೇನನಱಿದರ್ . . . ಗುಣಾಗ್ರಣಿ ರೇವದಾಸ ವೀಸೋತ್ತರ ಸೋಮಯಾಜಿಗಳಿನೂರ್ವ್ವತಮಾದುಂ ಧಾಮಾರಾನ್ನಮಂ (ಪಾ. XIII. ೫೫೦-೦೫;೦೭೦). ℘ ಇದು 'ಮತ್ತಿನ' ಎಂಬುದರ ಆಪಲಿಪಿತವಿರ ಬಿಹುದು. **ಮತ್ತೊಂದು** = ಬೇರೊಂದು; ಇನ್ನೊಂದು: ಇತ್ತ ಮತ್ತೊಂದು ದಿವಸಮಾ ಸುಧಾಮಂಟಪಮೊಳ್ ಧರ್ಮರಾಜಂ ತನ್ನ ನಾಲ್ವರ್ ತಮ್ಮಂದಿರೊಡನೆ ದೇವೇಂದ್ರನೀಲಿಯಿಂದೋಲಗಗೊಟ್ಟಿರೆಯಿರೆ (ಹಂಪಭಾ. ೬-೬ ಕ) ; ಪಾಂಡವನಂಘನರು ಮತ್ತೊಂದು ದೆಸೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂದು ವರಿದು (ಭಾಗ೦೬೬. ೩-೭೦). **ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ** = ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ; ಇನ್ನೊಂದು ಸಾರಿ: ತಾನೇ ಶಿವನೆಂದು ಕುಜುಹ ತೋಱುವ ಪಾಗೆ ಮರ್ತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಳಿವನಲ್ಲದೆ ಕುಜುಹುಂಟೆ ಶರಣಂಗೆ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಆಱುವ ಮಜ್ಜುಂಟೆ (ಆದಿ. ಪು. ೦೬೫-೬೦೬); ಪರಮೇಶ್ವಾಹದಿಂದುಕ್ಕಿ ಮೈದುಕ್ಕಿ ಇದುಪರ್ಯಂತಮು ಕೈಪಿಗೆ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ವ್ಯಾಯಕ್ಕಿ (ಬಸ. ೦-೭೭).

[ಕೇ.ತ ತಮಿ. ಮಲ. ಮಜ್ಜು]

ಮತ್ತೆ$_1$ (ನಾ). ಮದವೇರಿದಪಳು; ಉನ್ಮತ್ತೆ : ಅತ್ತಿತ್ತ ಪೋಡದೆ ಅವ ದುತಿಗೈಯದೆ ಮತ್ತೆಯಾಗದೆ ಪಂಜಶಿರದೆ ಅತ್ತ ಮಾವಂದಿರಾಣತಿಯಿಂ ನಾಲಿಪುದು (ಪಚಾ. ೨-೦೦). [ಸಂ. ಮತ್ತಾ]

ಮತ್ತೆ$_2$ (ಅ). ೧. ಬಳಿಕ ; ನಂತರ; ಆಮೇಲೆ : ಇನ್ನಂತೆ ಮತ್ತೆ ಬಬ್ರುವಿಗೆ ಮುಂ ನಿಲೆ ಶಾಂ ಮೇಣ್ ಪೆಱಂ ಗಡಂ ಗಳಮ್ಮಾದಂ ಕೆನ್ನನಲ್ಲೆಂದಿವ ನೆಂದುಂ ವಿಱಿಸಲ್ಕುಲ್ಲದೆತಿಗಳೊಳ್ ಕಲ್ಲದಿರಿಂ (ಕಾಚಾ. ೨-೦೬); ಮತ್ತಾ ಪುರೋಹಿತಂ ನಾಲ್ಕು ವೇದಮುಮಾಱಂಗಮುಂ ಪದಿನೆಂಟುಧರ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳುಮಂ ಬಲ್ಲೊಂ (ಪಾ೦ಚಾ. ೭೩-೦೫); ಅರಸನ ಕದಪ ಕೈಯಲಿ ಕೀಲಿಸು ಹೋದನು ಸಂಜಯ ಮತ್ತೆ ಮೇಲಣ ರಣದ ವಾರ್ತೆಯನು (ಕುಮ್ಮಾ. ೦-೨). ೨. ಪುನಃ; ತಿರುಗಿ : ಜೈಪಮಾರ್ಗಮಂ ಕಾಣದೆ ಮುನ್ನಕಟಿಕಿ ಕೆಟ್ಟೆ ನೀ ಮತ್ತೆ ಕೆಡದಿರು (ಪಚಾ. ೬-೩೭); ಭಾಪಿಸುಪೊಡೆ ತಲೆಯುಳ್ಳೆ ಮತ್ತೆ ಪುಲ್ಲೊಳೆದಪುದೇ (ಪಚಾಕ್ಕು. ೦-೦೩೬); ಜಪದಗ್ನಿ ರಾಮನು ಮತ್ತೆ ಕೊಡರಿದು ಮಸೆದು ಹೊಸ್ಮನು ಚಿಸ್ಮವಿಸು ನೆಜೆ ಕವಿದಪಾತನ ಸೈನ್ಯಕಾನನವ (ಸಂಚಿ. ೫೬-೩೦).

ಮತ್ತಮತ್ತೆ. ಮುಮ್ಮತ್ತೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮೊತ್ತು ಮೊತ್ತಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಬಲಪತ್ಕರದೊಳೊತ್ತಿದಿದು ಸುತ್ತಲೆಶ್ಚತ್ಯಜಂ ಕತ್ತಯೋಲ್ಮುತ್ತಿ ಮುಸುಕಿತ್ತ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ ಧರಿತ್ರಿಯಂ (ಕೃಪಪ. ೫೬-೬); ಮೊದಮೊದಲು ಭಾಸವಾದ ಗೆಲವೆಂಬುದು ಮುಮ್ಮತ್ತೆ ಸೋಲವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ (ಚಾರಿಸು. ೦೦೩). [ಮತ್ತೆ$_2$+ — ಎ$_4$]

ಮತ್ತೇಭ (ನಾ). ಸೊಕ್ಕಿದ ಆನೆ ; ಮತ್ತ ಗಜ : ಪಿನಾನಾಕಮತ್ತೇಭ ಜಾಮರಮೋ ನಂದನಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಳ್ಗೆಗೂಡಿ ಪಾಂ ದುಂವಾನಿಲಂ ತಂಗಣಿಂ ಬರೆ (ಗಾಂಹಿ. ೬೫೦); ಪರದಾರ್ಯಕ್ಕಳ ಸೆನೆಯಂ ಗೆರಿದು ಮತ್ತೇಭಂಗಳಂ ಸೀಳ್ದು ತನ್ನರಿಯಂದೆಂಬರಸೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿದ ಭೂಗರ್ಭಂ ಗಂಜಿ ಕೀಬು೦ತಾದ್ದುಳಂ ನಿರಂತಂ ಭೂಜ್ಯವಿಶೇಷಮಿತ್ತು ಪೊರಪರ್ (ಹರಿವಂ. ೬೬). [ಸಂ.]

ಮತ್ತೇಭವಿಕ್ರೀಡಿತ (ನಾ). ೧. ಮದಿಸಿದ ಆನೆಯ ಆಟ: ಮತ್ತಗಜದ ಕ್ರೀಡೆ : ಮಸಕಂ ಕಾಯ್ದು ಜಪಂ ಜವಂಗವಿದಿರೊಳ್ ಕೋದಲ್ಕು ಗುರ್ವಾಗೆ ಮಾಂದಿಸಿಮಿಂ ಮಂದುಮು ಕೊಂದುದೆಂದು ಭಯದಿಂ ವಿಪ್ರರ್ ತೆರಳ್ಕೋಡೆ. . . ಆಶ್ರಮಮೃಗಂಕಳು ಬೆಸಸಮಂ ಮಾಡುವುದಾಯ್ತುದೋದು ವಿಧಮಂ ಮತ್ತೇಭವಿಕ್ರೀಡಿತಂ (ಶಂತಪು. ೪-೩೬). ೨. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇವೃತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ. ಇವೃತ್ತನೆಯ ಕೃತಿಯೆಂಬು ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಅದ್ದಿವೇಚ್ಛಿತಘೋಚಕ್ರದೊಳಿಂತು ಮೇಲುಗಿರಿಯಿಂ ಮತ್ತೊಂದು ಶೈರೇಂದ್ರ ಮುನ್ನಮಿಲ್ಲುಂಟುಮಾ ಪಾತಿಗಂಗೆನಿಸುಮಿಂ ಮತ್ತೇಭವಿಕ್ರೀಡಿತಂ ಪ್ರತಿ ಯಿಂದಿಂತು ಪಗಳ್ದಿ ಕೊಂಡುಕೊನೆಗಂ ವಿಶ್ವಂಭರಾಮಂಡಲಂ (ರಂಚಿಪಾ. ೦-೩೬) ; ಶ್ವಸನೇಂದ್ರಜ್ವಲನಾಮರಾವನಿ ಜಲಂ ದೈತ್ಯಾರಿ ಕಾಮಾಂತಕ ಪ್ರಸರೋದ್ಯದ್ಗಣಿಂ ತ್ರಯೋದಶದುತಿಪ್ರಸ್ಪಾರ ಮಾರ್ಗೋರ್ಧಿಗೆ ಮಸುಧಾಚಕ್ರದೊಳೆಮ್ಮಿ ಸಂದುದು ಕರಂ ಮತ್ತೇಭ ವಿಕ್ರೀಡಿತಂ (ರಂಚಿಪಾಂಚಾ. ೫-೦೩೩); "ಖ್ಯಾತ ಕಾರ್ಣಾಟಕ"ವೆಂದು ಹೊಗಳಿಕೊಳ್ಳುವ ಪಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತ, ಮತ್ತೇಭವಿಕ್ರೀಡಿತ. . . ಎಂಬ ಅರು ವೃತ್ತಗಳೇ ಕರ್ಣಾಟಕ ಕವ್ಯರಂಗದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಕರ್ತಿಸಲು ನಿಂತ ಸಂಖ್ಯೆಯ ವೃತ್ತಗಳು (ಜಪಾಕ್ಷ. ೦೭೦). ೧. ೨ : ಗಿರಿದುರ್ಗಾಗಳಸೇಱಿಜುನ್ನ ವರದೊಳ್ ರತ್ನಳಿಕೇರಾಂಬುವಂ ಮರವಾಜ್ಞೆಂದ್ದಿರೆ ಕೊಡೆದು ಬಂದುದ ವರಾಂಭೋರಾಶಿಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿಗಪ್ಪರದೊಳ್ಪೊದಿಯನೊಟ್ಟಿಕೊಂದು ವದಱಂ ಮತ್ತೇಭವಿಕ್ರೀಡಿತಂ ದೊರೆನೆಕ್ಕಪ್ಪುನ ಗಂಧವಾರಣ ವಿಂದೇನಸ್ಪರ್ಧಮಾಗಿರ್ದುದೋ (ಗಣಾಮು. ೦-೩೬). [ಸಂ.]

ಮತ್ತೋಪಚಾರ (ನಾ). (ಕಾಮಾತುರದಿಂದ) ಮದಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಮುದವಿಳಿಯಲು ಮಾಡುವ ಉಪಚಾರ : ಮದನೇಭಕ್ಕಾವ್ಯಮೊಂದಂ ಬಾಜವೆಂತದು ಕೊಳಂ ಮಾಱಿ ತೆಂಗಾಳಿ ನಾಲ್ಕುಳ್ಳುದಿತಂ ಪಿಂದೋಳ

ಮುಮ್ಬುದ್ಧತ ಪಿಕಕುಲೆಮಾಬಿಸ್ಸತಾಶೋಷಮೇಬುನ್ಮದಕ್ಷಿರವ್ಯಾಪ್ತಮೆಂಬು ಚ್ಛಲಿತಪಕುಳಪೊಂಘತ್ಕಲಂ ಪತ್ತು ತತ್ಕಾಮುದಿ ಪನ್ನೊಂದುತ್ಪಳೇ ಪನ್ನೆರಡಳಿ ಪದಿಮೂಱಿಪ್ಪೆ ಮತ್ತೋಪಮಾರಂ (ಜಾಂಬವ. ೯-೪೯). [ಸಂ].

ಮತ್ತವಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ)- ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ವಸ್ತ್ರ : ರುಮಾಲು, ಬೇಟ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತ್ರ : ಮತ್ತವಟ್ಟಿಗೆ, ಕಥಾಮುಂ (ಕತ್ತಾಮುಂ) (ಕಬಿಚ. ೦೫ ಕೃ.ಪ್ರ.). [<ಸಂ. ಮಸ್ತಪಟ್ಟಿಕಾ]

ಮತ್ತ (ನಾ)- ಮ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಮಕಾರ : ವಿತತ ಸಪ್ತಮಸ್ವರೀಗ ದ್ವಿತೀಯೆಯೊಳ್ ಸತ್ವಮತ್ತಪಧಿ ಮತ್ತಮೆ ಸಂಗತಿವಡೆಗುಂ ಸಂಸ್ಕೃತದೊಳ್ (ಕಬಿಚ. ೦೦೬). [ಸಂ.]

ಮತ್ಸ (ನಾ)- ಮೀನು : ' ಮತ್ಸಕಲ್ಲು ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮತ್ಸಕಲ್ಲು (ನಾ). ಮೀನಿನ ಆಕಾರವನ್ನು ಕೆಡಗಿಸಿದ ಕಲ್ಲು. ತೊಲೆ. ಕಂಬ ಇತ್ಯಾದಿ : ಬೈಲೂರ ಶ್ರೀಷಂನಕೇಶವನಾಥದೇವರ ಪುಕಣಾಸಿಕೆಯು ಮತ್ಸಕಲ್ಲುಗಳ ಜೀರ್ಣಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಉಕ್ಕಂದದ ಸಾಲ್ಕು ಕಂಬವನು ನಿಲ್ಪಿ ಜೀರ್ಣೋಪಸುದ್ಧರ್ಮಿದನು (ಅಶಿ. ೪. ಶೀಂಷಪು. ೩೨-೦೫ ; ೧೩೫೧).

[ಮತ್ಸ + ಕಲ್ಲು (< ಶಲ್ಕ)]

ಮತ್ಸರ (ನಾ).೧. ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು : ಕರುಬು : ಮತ್ಸರಮುಮೋತಗಳ್ಕಮಾಗ್ರಹ ಮಹಾಗ್ರಹಕ್ಕಂ ಕೋಪಮಾದಾನೇಕವಕ್ಕಂ ವಕ್ಕಾಗೆ ತನ್ನನೊಪ್ಪಿಸುವುದು ಮತಿವಂತಂಗೆ ಪುರುಷಾರ್ಥಮೆಲ್ಲ (ಜಾಂಬವ. ೩-೩೨ ಪ); ದುಮತ್ಸರಪಳ್ಳ ವಂಗೆ ಹೃದಯಾಕುವ್ಯವೆದ್ದಿಯದೊ (ಜಪ. ೦೦೬). ೨. ವೈರ : ದ್ವೇಷ: ಮುಸುಂದಿತ್ಕಂಡಕ್ಕೆ ಮತ್ಸರಮಮುಸಂಗರವೀಗ ನೀತಿಮುಸುಸುಲಿವರ ಮನಗಾಣನೇ ಕೌರವಮಹೀಶ್ವರನು (ಕುಣ್ಣಾಂ. ೦೨-೨೩). ೩. ಕೋಪ ; ಕ್ರೋಧ : ' ಮತ್ಸರಿಸು ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮತ್ಸರಿ (ನಾ)- ಇತರರ ಏಳಿಗೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಕರುಬುವವನು ; ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚಿನ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸೀತೆಯ ರೂಪವನ್ನು ಪೋಗಿ ಮತ್ಸರಿಗಳೂ ಕುಠಾಗಾರರೂ . . . ಆದ ಬಾಜರಿಗೆ ಅಭರಾಜಮು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ, ಅವರು ಸಿಟ್ಟಿಗೆದ್ದರು (ಕುಗಿಲ. ೩೮) ; ಪರಿಸಲಪ್ಪದೆ ನರರು ಮತ್ಸರಿಯು ಸಂಕಟಪ ? (ಜಾಂಬವ. ೨೦೦). [ಸಂ. ಮತ್ಸರಿನ್]

ಮತ್ಸರಿಗೆ (ನಾ)- = ಮತ್ಸರಿ : " ಮತ್ಸರಿಗನು ದೋಷಜ್ಞಾಪಿದೆಂನಿಸಿಕ್ಕು" (ಕಜಾಗಾ. ೮೪-೬). [ಮತ್ಸರ + — ಇಗ]

ಮತ್ಸರಿಸು (ಕ್ರಿ)- ೧. ಕರುಬು : ಅಸೂಯೆ ಪಡು: ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು ಪಡು : ಸುರಚ್ಚಿರಂಸಾಲಘಂಪಕ್ಕೆ ಪೆಮರ್ತುರದೊಳ್ ಪೊಳಮುತ್ತಿರಲ್ಕೆ ದುತ್ಸರಿಸಿದಳ್ . . . ಲತಾಂಗಿಮುಬುಲ್ಲು ಬಾಡಿದಳ್ (ಶಾಂತಾ. ೩೨) ; ತಮುಂಬುರ ಮೋಹನದಬುಜ್ ಮತ್ಸರಿಸದವರಾರಯ (ಕೊಂಡಾ. ೯-೨-೩೫). ೨. ರೇಗು : ರೋಷಗೊಳ್ಳು : ನಡುನಿಸುಳಾತಾಪಿಮೂರ್ಗದಿ ದೈತ್ಯರು ದುಮುಮುಮುತು ಪೊಟಿ ಮತ್ಸರಿಸಿ ಕದಿದಾಡುವ ಖಿಡ್ಗಧಾರೆಯುಂದುರ್ವಿ ಕಂಗಿನಿಗಳ ನೋಡುವೆಯ್ತಿದಳು (ಕೋಚಕ. ೫೪-೦೩). ೩. ಹೆರುಡಿಸು ; ಸ್ಪರ್ಧಿಸು: ಪೈಪೋಟಿ ನಡೆಸು: ಇಳಿದರು ನೀರೊಳಜ್ ಮತ್ಸರಿಸಿದರು ವ್ರಣುಪ್ರಶಾಪವನೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರಲಿ (ಕಜಾಗಾ. ೨-೬-೩).

[ಮತ್ಸರ + — ಇಸು]

ಮತ್ಸ್ಯ (ನಾ). ೧. ಮೀನು : "ಮೀನಂ ರುಷಂ. . . ವೈಸಾರಿಣಾ ಮತ್ಸ್ಯಮೆನೆ ಮೀನ್ಗೆ ನಾಮಂ" (ಪುಂಗಣಾ. ೮೨೦-೬); ಹಿಂದು ಪೊಸಳೆಯು ಮತ್ಸ್ಯ ಸುಂಗಿಯು ಬಾಯಿದೋಜಿದಲ್ಲಿ (ಆಪಸಂ. ೩೦೩-೦೩೨೦); ಜಲದ ಕಪ್ಪಿದ ಮತ್ಸ್ಯ ಬದುಕುವುದೆ ಸೋಜಿಗ (ಜಪ. ೩೩೬). ೨. ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಶಾವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು : " ಆ ಮತ್ಸ್ಯನಾ ಕೂರ್ಮನಾ ವಾರಾಹಂ. . . ಕೃಷ್ಣನೆಂದಾತನವತಾರ ಹತ್ತೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಣಾ. ೬-೦೮). ೩. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು : ಕಮ್ಮಿಯ್ಕರುಂ. . . ಮತ್ಸ್ಯದೇಶಮಂ ಪುಗುತಂದರ್ (ಪಂಪಣಾ. ೦-೩೦ ಪ); ಮೆಗಧ ಪಾಂಚಿಲ ಮತ್ಸ್ಯ ಕುರಂಗ ವಂಗ ಕಳಿಂಗ ಬಂಗಾಳ (ಬಸ್ವಪು.೬-೦೨). ೪. ಆ ದೇಶದ ರಾಜ : ವಿರಾಟ : ಪಾಂಡುತನೂಜರ್ ತಲೆದೋಜಿರೆ ರಾಗಮುಗುಂದಲೆಯುಂ ಪೊಂಪುಬೊದುಂ ಮಾಮ್ಮು ಮತ್ಸ್ಯಗಾಗಳ್ (ಪಂಪಣಾ. ೯-೪); ನಿರ್ಮಾದನು ಮತ್ಸ್ಯನ ಪುರಿಗೆ ದುತಿವೇಷದಲಿ ಬಂದನು (ಕುಮ್ಮಾ. ೦-೦೬). ೫. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪದಿನೆಂಟು ಮಹಾಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳ ಪೆಸರುಗಳು : (೧) ಬ್ರಹ್ಮ. . . (೧೬) ಮತ್ಸ್ಯ, (೧೭) ಗರುಡ, (೧೮) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ (ಜಾಪ. ೦೩೬). ೬. [ಜ್ಯೋತಿ]ಪನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು ; ಮೀನರಾಶಿ : ಜಾಲದ ಎಡಪುಗ್ಗುಲಲ್ಲಿರುವ ರಾಶಿ ಮತ್ಸ್ಯ (ಕಚ್ಚಕ್ರ. ೩೦). ೭. [ನಾಟ್ಯ]ಸಂಯುತಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಅಭಿನಯದರ್ಪಣದಲ್ಲಿ—೧. ಅಂಜಲಿ, ೨. ಕಪೋತ . . . ೧೭. ಮತ್ಸ್ಯ, ೧೮. ಕೂರ್ಮ (ಅಾಹ. ೧೩). [ಸಂ.]

ಮತ್ಸ್ಯಂಡಿ (ನಾ)- ಬೆಲ್ಲವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂಚೆ ತೆಗೆಯುವ ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲಿನ ಪಾಕ; ಕಾಕಂಬಿ : "ಮತ್ಸಂಡಿ ಪಿಂಪಹಕ್ಕರೆಯಕ್ಕು" (ಪುಂಗಣಾ. ೩೨-೪); "ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಪುಟಿಕೆ ಆಗುವ ಹಾಗೆ ಕಾಯಿಸಿದ ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲಿಗೆ ಮತ್ಸಂಡಿಯೆಂತಲೂ . . . ಪೆರುಗಳು" (ಕಣ್ಣಾಂ. ೨೬೭). [ಸಂ. ಮತ್ಸ್ಯಂಡೀ]

ಮತ್ಸ್ಯಕೃಷಿ (ನಾ)- ಮೀನುಗಾರಿಕೆ: ಮೀನುಸಾಕಣಿ : " (ಕೃತಕವಾಗಿ) ಮೀನು ಬೆಳೆ; ಮತ್ಸ್ಯಕೃಷಿ" (Pisciculture. ೩೦೪೩). [ಸಂ.]

ಮತ್ಸ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ)- (ನದಿ, ಕೆರೆ, ಸಮುದ್ರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಮೀನು ಮೊದಲಾದ ಜಲಚರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಸ್ಥಳ : "ಮತ್ಸ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ: ಜಲಮತ್ಸ್ಯಸಂಗ್ರಹ (ಸ್ಥಳ, ಸಂಸ್ಥೆ, ಉದ್ಯೋಗ)" (Fishery. ೩೪೧. ೪೪). [ಸಂ.]

ಮತ್ಸ್ಯಧ್ವಜ (ನಾ)- ೧. ಮೀನಿನ ಗುರುತಿರುವ ಪತಾಕೆ. ೨. ಮೀನಿನ ಗುರುತನ್ನು ಪತಾಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳವನು; ಮನ್ಮಥ. [ಸಂ.]

ಮತ್ಸ್ಯನ್ಯಾಯ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮೀನು ಸಣ್ಣ ಮೀನನ್ನು ಹಿಡಿದು ನುಂಗುವುದು : P ಬಲಿಷ್ಠನಾದವನು ಅಶಕ್ತನನ್ನು ಹಿಡಿದು ಪೀಡಿಸುವುದು ಎಂಬುದಂ ಲೋಕರೂಢಿ : ದಂಡಧರರಿಲ್ಲದಂದು . . . ಅತ ದುರ್ವಿಷ್ಟಬಲವಮ್ಮನಗ್ರಸದಿಂ ದುರ್ಬಲಜನದೊಳ್ ಮತ್ಸ್ಯನ್ಯಾಯಂ ಪ್ರವರ್ತಿಸುಗುಂ (ಅಂಪ್ರ. ೩-೨೪ ಪ). [ಸಂ.]

ಮತ್ಸ್ಯಪಿತ್ತ (ಪಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ್ರವ್ಯ: ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ: "ಮತ್ಸ್ಯಪಿತ್ತಮೆನೆ ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ" (ಪುಂಗಣಾ. ೪೨-೩೪) ; "ಕಟುಃ . . ; ಮತ್ಸ್ಯಪಿತ್ತಾ ಕೃಷ್ಣಭೇದಿನಿ ವಕ್ರಾಂಗಿನಿ ಶತುಲಾದನೀ—೯ ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿಯ ಹೆಸರುಗಳು . . . ಇದು ಭೇದಿಯಾಗುವ ಗ್ರಂಥಿಕದ್ರವ್ಯ" (ಕಣ್ಣಾಂ. ೦೩೦). [ಸಂ. ಮತ್ಸ್ಯಪಿತ್ತಾ]

ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣ (ನಾ)- ಹದಿನೆಂಟುಮಹಾಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣ . . . ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣ ಗರುಡಪುರಾಣ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣ ವೆಂಬವೇ . . . ಪದಿನೆಂಟುಂ ಮೂಲಪುರಾಣಂಗಳ್ (ಪಪ್ರೇ. ೯) ; ಮತ್ಸ್ಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ, ಸಾತ್ವಿಕಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವೂ . . . ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ (ಜಾಪ. ೦೩೬). [ಸಂ.]

ಮತ್ಸ್ಯಬಂಧನ (ನಾ)- ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವ ಒಂದು ಸಾಧನ ; ಗಾಳ : "ಬಿಶಂ. ಮತ್ಸ್ಯಬಂಧನಂ – ೨ ಗಾಳಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಕಣ್ಣಾಂ. ೩೦). [ಸಂ.]

ಮತ್ಸ್ಯಬಂಧಿ (ನಾ). ಗಾಳಹಾಕುವವನು ; ಬೆಸ್ತ : "ಕೈವರ್ತ. ಧೀವರ. ದಾಶ. ಮತ್ಸ್ಯಬಂಧಿ. ಜಾಳಿಕ — ಈ ೫ ಜಾಲಗಾರಂ" (ಕಣ್ಣಾಂ. ೩೮-೪೨೦). [ಸಂ. ಮತ್ಸ್ಯಬಂಧಿನ್]

ಮತ್ಸ್ಯಬಂಧಿನಿ (ನಾ)· ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವ ಸಾಧನ ; ಮೀನಿನ ಬಲೆ : "ಆನಾಯುಃ, ಜಾಳಃ, ಕುವೇಣಃ, ಮತ್ಸ್ಯಬಂಧಿನೀ – ಈ ೪ ಬಲೆ" (ಶಂಗಧ. ೭–೪೧). [ಸಂ· ಮತ್ಸ್ಯಬಂಧಿನೀ]

ಮತ್ಸ್ಯಯಂತ್ರ (ನಾ)· ಮಹಾಭಾರತದ ದ್ರೌಪದೀಸ್ವಯಂವರ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ರಾಜಕುಮಾರರ ಶಸ್ತ್ರಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ಅಳೆಯಲು ವಿಧಿಸಿದ್ದ ಮತ್ಸ್ಯವೆಂಬ ಲಕ್ಷ್ಯದ ಸಾಧನ : ಮಹಾಭಾರತದ ಕತೆಯನ್ನಲ್ಲಿ ಮತ್ಸ್ಯಯಂತ್ರದ ಭೇದನವು ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಅಧ್ಯಾಯ (ಕೃಷಿ). [ಸಂ·]

ಮತ್ಸ್ಯರೂಪ (ನಾ). ಮೀನಿನ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರಿ : ಮತ್ಸ್ಯರೂಪನಾಗಿ ಮನುವು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ್ದನ್ನು ಹೇಳಲೆ (ಕುಂಕ. ಚಾ. ೨-೦೮೨-೨). [ಸಂ·]

ಮತ್ಸ್ಯರೇಖೆ (ನಾ)· [ಸಾಮುದ್ರಿ] ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮೀನಿನ ಆಕಾರದ ಚಿಹ್ನೆ ; ℘ ಇದು ಐಶ್ವರ್ಯಸೂಚಕವಿಹ್ನೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ : ಬೂವಾತನ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಮತ್ಸ್ಯರೇಖೆಯಿರಲು ಲಕ್ಷಾಧಿಪತಿಯಾಗುವನು (ಜಾಮುಂ. ೩೭–೦೩); ಸ್ತ್ರಿಯರ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಮತ್ಸ್ಯರೇಖೆಯಿರಲು ಸೌಭಾಗ್ಯವತಿಯಾಗುವಳು (ಜಾಮುಂ. ೦೨೯–೪). [ಸಂ· ಮತ್ಸ್ಯರೇಖಾ]

ಮತ್ಸ್ಯಸುತ (ನಾ)· ವಿರಾಟರಾಜನ ಮಗ : ಉತ್ತರಕುಮಾರ : ಸಾರಥಿ ಮಾಡು ಮತ್ಸ್ಯಸುತನುತ್ತರನಂ (ಕುಕಥಾ. ೪-೧೭). [ಸಂ·]

ಮತ್ಸ್ಯಾದ (ಗು)· ಮೀನನ್ನು ತಿನ್ನುವ. [ಸಂ·]

ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರ (ನಾ)· ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಶಾವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನೆಯದು : ಬಹುತಾಪತ್ಕೆ ಮಿಗುರ್ತು ವಿಷ್ಣು ಪಡೆವಂ ಮತ್ಸ್ಯಪತಾರಕ್ಕನಂತುಹಿನಾದ್ರೀಂದ್ರಮನೊತ್ತುಗೊಂಡು ಪಡೆವಂ (ಪಂಚಮ.೭-೧೮); ಪರಿಹರಿಸಿ ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರವನೆರಗಿಸುಕಂ ಸುತ್ತಿದನಲಾ ಶಿರಸಿನಲಿ (ಪಚಕ್ಷ. ೫೫–೨೨) ; ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರದಲ್ಲಿ ವೇದೋದ್ಧಾರವ ಪ್ರಸಂಗವು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ (ಜಾಪಂ. ೦೧೭). ೨. = ಮತ್ಸ್ಯರೂಪ : ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರಗೆ ಮಂದರೋದ್ಧಾರಗೆ . . . ಆರತಿಯೆತ್ತಿರೆ (ಪ್ರಭಾ. ಚಾ. ೦-೦೩೨-೦). [ಸಂ·]

ಮತ್ಸ್ಯೇತ (ನಾ). ಮತ್ಸ್ಯದೇಶದ ಅರಸ : ವಿರಾಟರಾಜ : ಮನದೊಳ್ ಗಳುತಿದರು ಮತ್ಸ್ಯೇಶವರಸಿಯರು (ಕುಚ್ಚಂ. ೦-೨೬). [ಸಂ·]

ಮತ್ಸ್ಯೋದ್ಯಮ (ನಾ). ಮೀನುಗಾರಿಕೆಯ ಉದ್ಯೋಗ: ಮೀನು ಸಾಕಣೆ : "ಮತ್ಸ್ಯೋದ್ಯಮ ; ಮೀನುಗಾರಿಕೆ" (Fishery. ಕ್ರಿಶಿ. ೪೯). [ಸಂ·]

ಮಥನ (ನಾ). ೧. ಕಡೆಯುವಿಕೆ; ಮಂಥನ. ೨. ಹೊಡೆ. ಏಂಸೆ. ೩. ಕೊಲೆ: ವಧೆ. ೪. ಕೊಂದುಹಾಕಿದವನು : ಸಂಹಾರಕ : ರಾವಣಾಸುರಮಥನ . . . ಖಾಪ್ತದಾನತಜನಪ ಗದುಗಿನ ವೀರನಾರಯಣ (ಕುಚ್ಚಾ. ೦-೦)· ೫. ತಿಕ್ಕಾಟ; ಘರ್ಷಣೆ : ಮರವರ ಮಥನದಿಂದ ಅಗ್ನಿ ಪುಟ್ಟಿ ಆ ಮರವೆಲ್ಲವ ಸುಡದಿಪ್ಪುದೆ (ಜಪಾ. ೦೭೨). ೬. ಜಿಗಳ; ಕಾದಾಟ : ಮತ್ಸರೊಳ್ ಮಥನಂ ದೆಗ್ಗಳವಲ್ಲವೈ (ಕೀರ್ತನೆ. ೫೮); ಅತಿಯುತ್ಸಾಯುಳ್ಳವರು ಮಥನಕ್ಕೆಜ್ಜುಳುಕುವರು (ಪದಪ್ರ. ೨-೧೦). ೭. ಆಲೋಚನೆ: ವಿಚಾರ : ಮಥಿಸಲು ಉಚ್ಚಮಿಸುವುದು ಪಾತಿದುಲೇ ಪರಶತ್ವಮದರಿಂ ಮಥನವನ ಪೊರಗೊಳಗೆ ಲಂಬಿಸಿ ಸಿದ್ಧನಾಗು (ಗಗಾ. ೦೬-೫೪). ೮. ಚರ್ಚೆ; ವಾದ; ತರ್ಕ : ಮಥನವ ರೀಲಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದೆ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಷಿ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ಅಳವಡಮು ನೋಡಾ (ಅಪಚಿ. ೨೩೭–೦೮೮). [ಸಂ·]

ಮಥನಿಸು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಕಡೆ: ಕಲಕು; ಕದಡು : ಆ ಘಟೋತ್ಕಚನು ಮಥನಿಸುವ ಬಲಜಲಧಿಯ ಗನ್ನಗತಕದಿ ಕೊಲುವ ಮಾಧವನ ವಿಷಮುಗಳನ್ನು ಸೈರಿಸಲಾರದಿನೆ: ಜಮುಘೀತಿಯಿಂ ಕರ್ಣನಂ ಮೊರೆಹೊಕ್ಕರ್ಕೆ (ಕುರಂಗ. ೫೭-೧೩). ೨. ತಿಕ್ಕು: ಉಜ್ಜು : ಮಂದಿಮಾರ ಮಾಧನಿಸಿ ಕಿಬ್ಬು ಪುಟ್ಟ ಸುತ್ತಾ ತರುಮಾನಾದಿಗಳ ಸುದಲಾಯಿತ್ತು (ಮಾತಾಪ. ೧. ೬೪-೦೬೦); ಅತಿಮಾಧನಿಸಿರೆ ಶೃಂಗಧದೊಳು ಕಿಬ್ಬು ವ್ರತಿಫಲಿಸುವುದಲ್ಲೆ (ಶಕ. ೦೪-೩೩). ೩. ಘರ್ಷಣೆಯಾಗು; ತಾಕಲಾಟವುಂಟಾಗು : ಫಲುಗುಣಂಗೆ ದುರ್ಯೋಧನಂಗಂ ಮಥನಿಸಿತು ಕಲಿಘಟೋತ್ಕಚನೊಡನೆ ಭಗದತ್ತ ತಾಗಿದನು (ಕುರಂಗ. ೪೬-೨೪)· ೪. ಕಾಳಗ ಮಾಡು; ಹೋರಾಡು : ದೇವತೆಗಳ ಸಂಮುಗೆದಡಿಪ ರಕ್ಕಸ ಕಂಮುಚಕ್ರಾಂಕಿತ ಸನ್ಯೊಳು ಮಾಧನಿಸಿ ಮುಂಬರಿದರು ಮುವಪ್ಪುರಿಗೆ (ಪೂರಪ. ೩೬-೩೪); ಮಾಧನಸುತ ಒರೆ ಫಲುಗುಣನ ಮಾರಳಿ ರಿಪುಸೇನೆ ಪಿತಿಲೋಳಾವರಿಸಿ (ಕುರಂಗ. ೩೪-೪). ೫. ಬಾವ ಮಾಡು; ವಿರ್ಪಸು : ಬಾನಿವ ಮುಂಬಿವ ಗಂಟಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಕಂಡಾಂಡವ ರೊಜನೆ ಮಾಧನಸುತ್ತಿಪ್ಪವರ ರಿಂಗ್ಯಕ್ರಮವಪ್ಪ ಕಾಪುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಕವಸಾಂ. ೩೮-೩). 'ಮಥಿಸು' ಪರಾ. [ಮಾಧನ + — ಇಸು]

ಮಥಿ (ನಾ). ಕತಗೋಲು : ಮೊಸರು. [ಸಂ·]

ಮಥಿತ (ನಾ). ಕಡೆಯುವವನು: ಮಥಿಸುವವನು : ಅವಿನುತ ಮೊಳಗುವ ಸಿಂಹಾದವಲಿ ತೊಡಗಿದರು ಮಾಧವನು ಮಥಿಕರು ಜಿಡದೆ ಭೂಮ್ಯಾಸ ದುಗ್ಧನಿಧಿ ಘೋಷವಲು (ಪಣಗ. ೦-೪-೦)· [ಸಂ·]

ಮಥಿತ (ಗು)· ೧. ಕಡೆದ ; ಮಥಿಸಿದ : ಪಾನವಾಚಳಮಥಿತಸೇನಾಂಭೋನಿಧಿಯ ಪರಿಭವದ ವಿಷಮರಿಗಾ ನರೇಂದ್ರನೀಯಂ ಹೊಕ್ಕುದು ರವಿಸುತನ ಮಜೆಯ (ಕುಕ್ಕಥ್ರೀ. ೦೩-೦೯). ೨. ನಾಶಗೊಳಿಸಿದ· (ನಾ)· ೩. ನೀರು ಬೆರಸದೆ ಕಡೆದ ಮೊಸರು; ತಕ್ರ : "ಮಥಿತಮಂ ತಕ್ರ ಮೆಂದೊಡಲೆ" (ಕುಂಗಾ. ೫೪-೬); ನೀರನೆರೆಯದೆ ಕೆನೆಯು ತೆಗೆದು ಕಡೆದುದು ಮಥಿತವೆಂಬ ಮಜ್ಜಿಗೆ (ಅಚುಸೂ. ೨೬). [ಸಂ·]

ಮಥಿತಾರ್ಥ (ನಾ)· ಪಾದವಿವಾದಗಳಿಂದ ಹೊಮ್ಮುವ ತತ್ತ್ವ : ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ : ಇದಿಷ್ಟು ಈ ಉಪದೇಶದ ಮಥಿತಾರ್ಥ (ಕಸಪು. ೫೯೧). [ಸಂ·]

ಮಥಿಯಿಸು 'ಮಥಿಸು' ನೋ·

ಮಥಿಸು, ಮಥಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಕಡೆ : ಮಂಥನ ಮಾಡು : ಮಂದರಂ ಮಥಿಸಲ್ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದೊಳ್ ಬಹುವಿಷಂ ತ್ರಾಂ ಪುಟ್ಟದ (ಕೀರ್ತಿಚಿ. ೮೪) ; ತಕ್ರವಿದೇನಿಲ್ಲಿಗೆ ? ದೇವ ದನುಜರ್ ಮಥಿಸೆ ಜಲಧಿಯೊಳಾದಂತೆ ಸುಧೆಗೆ ಪೀಠಿಕೆಯೇಂ ? (ಕುಃಪಾ. ೦೬). ೨. ತಿಕ್ಕು : ಉಜ್ಜು ; ಘರ್ಷಿಸು : ಮಾತಿಂಗೆ ಮಾತು ಮಥಿಸಲ್ಕೆ ವಿಧಿ ಬಂದು ಅತು ಕೊಂಡಿಪುದು (ಸಭಾ. ೦೭೦೬) : ಮುಳಿ ಮಥಿಸಲು ಪುಟ್ಟುವುದಲ್ಕೆ ಸಂತತೆ ಕಾಪ್ಪದಲ್ಲಿ (ಜಾಪಾ. ೦೬-೪೯). ೩. ವಾದಿಸು ; ಪಾಗ್ವಾದ ನಡೆಸು : ನೀಸೊಡಮುಸೆಂದಜೀಂದ್ರರ ನಿಮ್ಮರ್ಚಿಸುತ್ತಿರದಿರದಲ್ಲಿ ರೊಳ್ ಮಥಿಸಿ ತರ್ಕಿಸಿ ಹೋಯಿಸಿ ಹೋಯಿಸುತಂ ವೃಥಾ ವೆರಪಿನೆಗಳ್ತು ಕಣ್ಗೆಡುಮರೇಂ ಮರುಳ್ಗೊಂಡರೊ (ಕಂಚಾಕ. ೬೬). ೪. ವಿಪ್ರಚಿಸು ; ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡು : ಕೃತಿಯನುಸಾಧಿಸುವುದು ಸುಕವಿಯ ಮತಿಗೆ ದುಂಗಳವೀವುದಧಿಕರು ಮಥಿಸುವುದು (ಶಬ್ದಾ. ೦-೦೬) ; ಇಂತಿವನಾತ್ಮ ವಿವೇಕಕಕ್ಕಿಯಿಂ ಮಥಿಸಿ ಜಾಂಗಮಂ ಬಿಸುಟು . . . ಸತ್ಪಥನಪ್ಪಂ (ಕಪ್ರ. ೦೮೦-೩೭) ; ಪರೆದುದೀ ವೃತ್ತಾಂತವಿವನಾದರಿಸಿದಳಲ್ಕೆ ಪೂರ್ವ ಮಾಯೆಯತರುಣಿ ಮಂಥರೆ ಮಥಿಸಿ ಮುನ್ನವಳಿ ಪೂರ್ವಸೂಚಿತವ (ಕೂರಾ. ೨-೦-೨೦).ಮಥಿಯಿಸು:೩. ಪರಪಮುಖಸ್ಥರೆಲ್ಲಂ . . . ಮಾಂಜಣಪಂಡಿತರಂ ಬಯಿ ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಿಯುಕ್ತಿಯವರೆ ಜೀಜೀಪೇಜೀ ಮಗಿ ಮಥಿಯಿಸೆ (ಕ್ಷಸಂ. ೪೭-೫೩ ೪). ೫. ನೋಯಿಸು ; ಪೀಡಿಸು : ಲಹರಿಸಿದೀ ಕಾವಿನಿ ಲಘಶ್ರೀಯಿಂದಮೆನ್ನ ಜೆಲ್ಮಂ ಹಾನೆಯಪಕಾರ

ರೋಷದಿಂ ಶಿಖಿಮುಖಾರಿಕರಪಾತದಿಂದೆ ಮಥಿಯಿಸುತಿರ್ಪರಂ (ಜಂಪ್ರಕ. ೪-೧೪೪). ' ಮಥಿಸು ' ಪರಾ.

[ಮಥಿಸ + — ಅಸ್ಯ]

ಮದ (ನಾ). ೧. (ಮಾದಕದ್ರವ್ಯಸೇವನೆಯಿಂದುಂಟಾಗುವ) ಅಮಲು : ಮತ್ತು. ೨. ಪುಷ್ಟಿ ; ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆ. ೩. ತೀವ್ರವಾದ ಕಾಮದ ಬಯಕೆ; ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆ. ೪. ಸಂತೋಷಾತಿಶಯ ; ಉತ್ಸಾಹ : ಉಲ್ಲಾಸ : ರಮಣೀನಿವಹಕ್ಕೆ ಕಾಮಕಾತರಪುರುಷಂಗಜಂಗೆ ಮದಮಂ ಪುಸಿಯಲ್ಕೆಗಹ್ವರ್ತಾಪ್ಪಿಮಂ . . . ಇತ್ತಂದು ಪೆತ್ತರಿಸೆ ಸಸತ್ಕುಪಾರ ನಳಕೂಬರ ಕಂಠಸಿಳಂ ಸ್ವಪಾತ್ಮಜಂ (ಶಕ್ರಜ. ೪-೨೦). ೫. ಸೊಕ್ಕು : ದರ್ಪ : "ದರ್ಪಂ ಮದಂ ಬಲಮಹಂಕಾರಮಪೇಕ್ಷ ಮೆಸೆ ಗರ್ವಮಾಮೆ" (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೧೩೦-೧೭) : ಮದವಳಿದು ನಿಜವಳಿದ ಒಳಕ ಅದು ಸತ್ಯ ಕಾಣಾ (ಶಿಪ. ೬೭೭): ಸರ್ವಥಾ ಮದ ಪಾಸನ ಮುಕ್ಕುರ ಕೆಡು ಮರ್ತ್ಯರಿಗೆ (ಅಜಿತ. ೨-೩೮). ೬. ನವಯೌವನ : ಬರಿಜಿಪ್ಪನ. ೭. ಮದ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಮಾದಕಪೇಯ. ೮. ಜೇನುತುಪ್ಪ. ೯. ಬೆವೆಯೇರಿದ ಆನೆಯ ಗಡಿದಸ್ಯದಿಂದ ಸುರಿಯುವ ದ್ರವ : ಮದೋದಕ : "ದಾನಮೆಸೆ ಪಾದ ಮೆನಿಸಿಕ್ಕುಂ" (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೪೬-೦); ಕಾದ್ಗುಳಿಂದಮಿಂಪಾಗಿರೆ ಸೋರ್ವ ಸೋನೆ ದಾನಮಾಗಿರೆ ಮಾನಿನ ಬಂದ ಕೋಡ ಕೋಡಾಗಿರೆ ಕೋಡು ಗೊಡು ಪಿರಿದತ್ತು ಪಸಂತಗಜಂ ವಿಜೋಗಿಜಾಂ (ಶಾಶಾ. ೨-೦೩) ; ದಾದಮಂ ಗಂಡಸ್ಥಳೋದ್ಗರ್ಕಪ್ರವೊಳಂ ಸೇಮಿ ತುಂಬಿಗಳ್ ತನಿದಾವು (ಶಕ್ರಜ. ೫೭-೦೦). ೧೦. ತುಂಬಿ: ಭ್ರಮರ. ೧೧. ಹತ್ತಿ: ಕಾರ್ಪಾಸ. ೧೨. ನೀರಿನ ತೆರೆ : ಅಲೆ : "ಅಳಗಳಿಯೂ ಪ್ರಾಯದೊಳು ಕಾರ್ಪಾಸ ದೊಳು ಪುತ್ತಗಜದ ವಾಸದೊಳೆ ಮದಮೆಂಬ ನಾಮಪಡ್ಕಂ" (ಪಂಗಣಾ. ೦೩೦-೧೧): "ಆಳ್ ಗಜವಾಸ ಮೀಚಿ ವಿಸ್ತರಂ ನಿವಜಿ"ವನಮಂ ಮದಾಪ್ಲುವಂ" (ಣಾಣಕ. ೧೦೩). ೧೩. ವೀರ್ಯ. ೧೪. ಪ್ರಸ್ಪ. ೧೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ : ಕಸ್ತೂರಿ : 'ಮದಬೇಲೆ' ಹೆಗ್ಗ. ೧೬. ಜೊಲುವಾವುದು. ೧೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಕಾಂಚಲ್, ದುವ. ಉಪ್ಪಾಕಿ (ಕೃಶಿ. ೦೮-೦೩೩). ೧೮. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಮೂಹತ್ತುಮೂರು ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಉಲ್ಲಾಸಸಹಿತವಾದ ಮೈಮರವು. ಮದ" (ಶಾಡಿಶಿ. ೭೧೬): ಮತಿಸೆಮೆ೯ದಾವಪಿತ್ಯಪ್ರಮುಖಮಜಡತಾಗ್ನಾನಿ . . . ಮೃಕಿಗಳಿಂತೆಬ್ಬೆ ಸಂಚಾರಿಭಾವಂ (ಣಾಣ್ಯಶ. ೬೧೩). ೧೯. [ಗಣಿತ] ಎಂಟು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಪುರಿತಾಪ್ತಕರ್ಮಾರ್ಜಿ ಪಾಂ ಕರಿ ವಿಜ್ಞಾನಗಂ ಮುದಬದಸುಹೃಜ್ಜನ್ಯಂ . . . ಅರಯಿಮೆಂಟಕ್ಕೆ ನಾಮಂ (ಶ್ರಪಾ. ೯-೪).

ಮದಂತಲೆಗಳ್? = ಒಂದು ಬಿರುದು : ಗುಣರತ್ನಾಕರಂ ಸತ್ಯ ಕಾನೀನಂ ಪರಮಲಿಂಗಾಮಂ ಮೈಸೂರ ಸೂಲಂ ಮದಂತಲೆಗಳ್ಗಂ (ಪಿ. XI, ಣಪಶಿ. ೦೨೪-೦೩; ಶು. ೧೦೩೨ ?). ಮದದಾನೆ, ಮದ್ದಾನೆ = ಮದವೇರಿದ ಆನೆ; ಸೊಕ್ಕಿದ ಆನೆ : ಮಾದದಾನೆ ಬಿಜಮಂ ಪೆಸಗುಗುಸು ಪೊರೆಮಂ ಮೆಣ್ಣುಸು ತಪರ್ಪಾನೆಯಂ . . . ನೆನೆವಂತಃ (ಶಪಾಕ್ಕ. ೪-೦೯೦); ಮದ್ದಾನೆಗೆ ಸಿಂಹ ಮರೆತಂತೆ ಸಂಘಟಾನಿರುದ್ಧ ನಿಂದಿರ್ದ ಭೀತಸದೆ (ಪೋಪಪ. ೪೫-೦೬). ಮದದಾನೇಧವಳ = ಒಂದು ಬಿರುದು : ಅರೋಪಶ ಶಿನೇತ್ರಂ ಮದದಾನೇಧವಳಂ ಬ್ಯಾಳೆಗಜಮಲ್ಲಂ (ಇಂ. ೪, ೦೭-೨೦; ೧೦೧೪). [ಸಂ.]

ಮದಕರಿ (ನಾ). ಮದವೇರಿದ ಆನೆ; ಸೊಕ್ಕಿದ ಆನೆ : ಪಾಸಿರಿಯ ಪರಿವ ಫರದಿಂದದಿರ್ದೊಡೆ ಪೆಲಪೊಡ್ಡಿ ನಿಂದ ಮದಂರಂಗಮುಮೊರ್ವಲೆ ಸೆಮಗಿದುಮೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೭೦): ಸಿಂಗಕ್ಕೊರೆದ ಮದಕರಿಯಂತೆ ಆನಂ ಮಂಗಮಕ್ಕೊದೆನೆಯನ್ಯ (ಪಪಂ. ೪೭೦) ; ಸರ್ವಾಸ್ತ್ರಘಾತಸ್ಫುರಣಮದಕರಿ ಮುಕ್ತಿಕಾಮಂಘಾತದಂದದಿ ಕೆರಳ ಕವಿದನು (ಶಾಣ್ಯಕ. ೮೫-೨೦).

ಮದಕಲಪುಜಪಶ = ಆನೆಯ ರೂಪದ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಕೊಂದ ವನು; ಶಿವ : ಕರಿಯ ಗೋವರ್ತಿ ಮದಕರಿದನುಜಹರಗೆ ಭಕ್ತಿವ ನೀಡಿ ಮುಂಗಾರ ಸಿರಿಯಂತೆ ಕಣ್ಣಸೆದಳು (ಶಭಾಪ. ೩-೨೪). [ಸಂ. ಮದಕರಿನ್]

ಮದಕಲ (ಗು). ೧. (ಮತ್ತೇರಿದಂತೆ) ಮೃದುಮಾಗಿಯೂ ಮಧುರ ವಾಗಿಯೂ ಧ್ವನಿ ಮಾಡುವ : ಮದಕಲ[ಣಾಣಂ. ೪]ಹಂಸೆಯ ಪಿಂಡಿದೆ ಪೊದ್ದು ಜಿಮುರೀಜಮಾಗೆ (೦೦೫. ೦೦-೭೭). (ನಾ). ೨. ಮದವೇರಿದ ಆನೆ. [ಸಂ.]

ಮದಕಾರಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ಏರೇಬೇನೆ : ಕುಷ್ಠರೋಗ.

[← ತುಳು. ಮಾದಕರಿ]

ಮದಗ 'ಮದಗ್ಗು' ನೋ.

ಮದಗಂಧ (ನಾ). ೧. ಆನೆಯ ಮದೋದಕದ ವಾಸನೆ: ಮದಗಂಧಮೆಂದೆ ಸಪ್ತಚ್ಛದಗಂಧಮಾನೀ ವನೇಭಮಾಘ್ರಾಣಿಸಿ ಪೆರ್ಚಿದ ವಾಸದಿಂದೆ ವಾಯುಲ್ಲೊಪ್ಪುಗೆದ್ದುವುದು ನೋಡ ವನವೀರಿಕೆಯಂ (ಅಂಪ್ರ. ೦೦-೬೨) ; ಮದಗಂಧಾರಸಪ್ತಚ್ಛದಂಗಳಂ ಪುದಿದು ಬೆಳೆದ ತಾಪಿಂಧವ ಪರ್ವೂದಲಿ ಕರಿಶಂಕಿಯಿಂ ಪಾದ್ದುದಜಿರೊಳ್ ಹರಿವಿತತಿ ಬಂಜೆವಡಿವುದು ಮುಳಿಸಂ (ಶಂಪ್ರ. ೪-೩೦); ಮದಗಂಧಕ್ಕನ್ಯವನ್ಯದ್ವಿರದತತಿ ಬೆನ್ನಿತ್ತು ಮತ್ಪರ್ಧಿಯುಂ ನಿಲ್ಲದೆ ಶಂಕೋದ್ರೇದಿಂ ದೆಸೆಯ ಕಡವರಂ ಪೋದವು (ಶಾಶ್ರಗಿ. ೪-೦೩೦). ೨. ಹಿತಕರವಾದ ಸುವಾಸನೆ : ಮದಗಂಧಮನೋಘಿ ಸಂಮದಕಾರಿಗಳ್ . . . ಸುವಿದಾಮಿನಿಮಿನಿಸಿದ ಮದಿರಾವಧುವಿರ್ದಳಾ ಕದಂಬದ್ರುಮ ದೊಳ್ (ಶಗಿ. ೪-೨೫). [ಸಂ.]

ಮದಗಂಧಿ (ನಾ). ಮದೋದಕದ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸ್ತ್ರೀ : ಚುಂಪಕಪಪ್ರಪೂರ್ವಮದಗಂಧಿಯಂ . . . ತರಿಸಿ ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಜಿನೇಂದ್ರಚಂದ್ರದೇವಂ ಪೂಜಮಾಟ್ಟನೇಜ್ ಜಯಮುಂ ಜಯಪರಾಕಯಾನ ನಾಗಮುಂ (ಶಾಚಪ್ರ. ೨೨-೦೧೧ ಅ). [ಸಂ. ಮದಗಂಧಿನ್]

ಮದಗಜ (ನಾ). = ಮದಕರಿ : ಮದಗಜಜ್ಯುಂಪಿತರ್ಜನಿ ಪುಲಿಗಮಪೇಕಿತ ಘೋಷದೊಳ್ ಸೊಪೆಟ್ಟೊದವೆ (ಪಂಪಣಾ. ೧-೨೬) : ಮದಗಜದ ರದನಮುಂ . . . ಮುಜುವಂದದೆ ಮುಜುಯೆ ಪೊಯ್ದು ನಿಜಮಿದ್ದಗೆ ತತ್ಪಡ್ಡಮಂ (ಪಾಂ. ೬-೧೧); ಕಾದುರೆ ಪಾಯ್ದುವ ಕಂಡ ಮುಖದಲಿ ಮದಗಜವನೆ ಯೋಡಿದವಳ (ಶಾಣ್ಯಕ. ೨೦-೨). [ಸಂ.]

ಮದಗಜಗಮನೆ (ನಾ). ಮದದಾನೆಯಂತೆ ನಿಧಾನವಾಗಿ ನಡೆಯುವವಳು: ಗೋಪರ್ಧಸಕಂದರದೊಳ್ ಶಿಖಿನರ್ತನಂಗಳಂ ನೋಡು ಮದನಮದಗಜ ಗಮನೆ [ಣಾಣಂ. ಲಲಿತಕೇಶಾನ್ವಿತಮಂ] (ಪಂಪಣಾ. ೪-೦೩೦) : ಮದಗಜ ಗಮನೆಯಿಂ . . . ಪಾವಭಾವಲಾವಣ್ಯದ ನೆಲೆಯಂ . . . ಕಂಡು (ಧರಾಶ್ರ. ೦೦-೧೦). [ಸಂ. ಮದಗಜಗಮನಾ]

ಮದಗಜಗಾಮಿನಿ (ನಾ). = ಮದಗಜಗಮನೆ : ಮದಗಜಗಾಮಿನಿ . . . ಜಿನಪ್ರತ್ಯಾಲಯಮಂ ಪುಗುದಿಂದಂ ಪಲವರ್ತಿಯಿಂ ಮಾಡಿಸು ನೀಂ (ರಶಾಕ್ರ. ೪-೨೬೧) : ಮದಗಜಗಾಮಿನಿ ಕಾಮಿನಿ ಬಂದಳು ಲೀಲೆಯಿಂದಲಸ ಭಾವದೊಳು (ಇಂಪಾಕ. ೧೪-೦೦). [ಸಂ. ಮದಗಜಗಾಮಿನೀ]

ಮದಗಡ (ನಾ). ೧. ಸರ್ಕಾರವು ವ್ಯವಸಾಯದ ಸೌಕರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ರೈತರಿಗೆ ಬಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದೆ ಕೊಡುವ ಸಾಲ : "ಮದಗಡ-ತಗಾಯಿ" (ಪಾಪಕೋ. ೫೭). ೨. ತೆರ ; ಕನ್ಯಾಶುಲ್ಕ : ಆಗ ಗಂಡಿನವರು ಹೆಣ್ಣಿಗಾಗಿ "ಮದಗಡ"ವನ್ನು ಪಂಚಾಯ್ತರ ಎದುರಿಗೇ ಕೊಡುವರು (ಶುಲ್ಕ. ೯). [? + ಕಡ]

ಮದಗು₁ (ಕ್ರಿ). ಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ನೀರುತುಂಬಿ ಕೋಡಿ ಪರಿದುಹೋಗು : ಮೇರಿಯಿಂದಾಗಿ ನಮ್ಮೂರ ಕೆರೆ ಮದಗುತ್ತಿದೆ (೭೩).

ಮದಗು₂, ಮದಗ (ನಾ). ೧. ಕೋಡಿ ; ತೂಬು : (೫). ೨. ಕೆರೆ ; ಕೊಳ ; ತಟಾಕ : ಚೆನ್ನಸೊರ್ಮೆಕಾಲಮ್ಮರಂ ಸ್ವಸ್ತಿ ಕೊಟ್ಟರ್ ಮದಗಿನ ಮಣ್ಣ ಮೇಗೆ ಒಮ್ದು ಕೊಲಿಮಿಗೆ ಒಕ್ಕಣ್ಣಾಗ ಮಣ್ಣು (ಸಿಇಇ. IX–i, ೦೫–೦೭ ; ೫೫೨). **ಮದಗ** : ೧. ಮದಗ ದೊಳಗೆ ನೀರು ಗಳಗಳನಿಳಿವಂತೆ ಮದಗಜಹಯರಥಸೇನೆ ಕದುಬ ಮೊತ್ತದಿ ಪೊಜಮಡುತಿದ್ದುದಾ ಗುಪೆಯುದವದಿಂದುತ್ಸರಧರೆಗೆ (೪೫೬. ೫೮-೨೯). ೨. ಗಣ್ಯೆಯ ಮಾದೆಯನಾಯಕ್ಕಸು ಮದಗವನು ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಡಿಯನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಯಿ ಕೆಜ್ಜೆಯ ಕಲುಕಟ್ಟೆಯನು ಕಟ್ಟಿಸಿದರು (೨೪. XVI. ಡುಕ್ಕ. ೦೮–೭; ೧೩೮೦) ; ಆ ಸದಾಶಿವರಾಯನಾಯಕಂ . . . ಮಾಪಣಪ್ಪೆಂಡಿಮರ ಮುಖದಿಂ ಮದಗದ ಕೆಲಸಮಂ ಸಂಪೂರ್ಣಮನಾಗಿಸಿ . . . ಅಧಿಕಸನ್ಮಾನಂಬೆತ್ತಂ (೫೪೬. ೨-೩೮) ; ನನ್ನ ಮಾನಸದ ಮದಗವೆ ಮುಗುಳಾಗಿ ನೋಡಿದೆ, ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡಿದೆ (ಗಾಪ್ರಕ. ೦೦೦–೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮತಕು ; ತುಳು. ಮದಗ ; ತೆಲು. ಮದುಗು, ಮದುವು, ಮದುವು]

ಮದಗೊಬ್ಬು (ನಾ). ಅಹಂಕಾರ ; ಸೊಕ್ಕು ; ಗರ್ವ : ಮಕರೇಶ ನೀನಿಂದು ಮುಳಿದು ಮದಗೊಬ್ಬಿನಲಿ ಪೈರವ ಬೆಳಸಿ ಕೊಕಿದೊಡಾ ನೃವಾಲಕಶಿಲಕ ತಕ್ಕುದನೇ ವಿವೇಕಕೆ ಮನವ ಮಾಡು (೩೭೦೦. ೩–೭–೧೦).

ℙ ಇದು ಒಂದೇ ಅರ್ಥದ ಎರಡು ರೂಪಗಳು ಸೇರಿ ಆದ ಶಬ್ದ.

[ಮದ + ಕೊಬ್ಬು (< ಕೊರ್ವು)]

ಮದಚಳಿ (ನಾ). ಮದದಿಂದ ಚಂಚಲೆಯಾಗಿರುವವಳು : ಮದಚಳಿ ದಾಗಿ ನೀರ್ಗೊಗೆವ ಪೇಚರಕಾಂತೆಯ ಪಸ್ಪದಿಂ ಬಬಲ್ದಿದ ಪವರೌಪ್ಯ ಕುಂಭಮೆ ತರಂಗಿತನಾಕತರಂಗಿಣೀಪ್ರವಾಹದೊಳಿದೆ ಕಾಣಲಾದಪುದಸಲ್ . . . ಪೊಳೆಯತಿರ್ದುದು ಚಂಡಮರೀಚಿಮಂಡಲಂ (೫೧೦. ೧-೭೨).

[ಸಂ. ಮದಚಲಾ]

ಮದಜಲ, ಮದಜಳೆ (ನಾ). ಸೊಕ್ಕೇರಿದ ಆನೆಯ ಗಂಡಸ್ಥಳದಿಂದ ಸುರಿಯುವ ರಸ ; ದಾನರಸ ; ಮದೋದಕ : ಮದಜಲಧಾರೆ ಯಿಲ್ಲದ ದಿಶಾಗಜದಂತೆ . . . ಸೀತೆಯಿಲ್ಲದ ರಘುವಂಶರಾಮನಿರೆ ನೋಡಿದ ನಾಕುಲನಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ (೩೦೧೩. ೧-೦೩೨) ; ಶ್ವೆಲದಡುಬದೋಜತೆ ಯಿನೆ ಸುಕಪೋಲದಲಿ ದಾರಿಡುವ ಮದಜಲಧಾರೆಗಳ . . . ಶುಂಡಾಲವನು ನೋಡಿದರು (೪೦೧೯. ೦೦-೦೯). **ಮದಜಳ** : ಮದಜಳನಿರ್ಝರ ಜವಣದಿಂ ಸೊದವಳಿದರಮನೆಯಂ ಬಳಸಿವಾನೆಸಾಲುಗಳಸೆಗುಂ (೫೦೬೫. ೨-೭೩) ; ಮದಜಳನೀಳಕಂಪಕಳತಂ ವಿಷಮಾನಳಭೀಮಲೋಚನಂ . . . ಕಣ್ಗೊದವಿದ ಶೋಭೆಯಂ ಕುಡುತಮಿರ್ದುದು (೫೦೬೫. ೧-೦೩೨). [ಸಂ.]

ಮದಜಳೆ 'ಮದಜಲ' ನೋ.

ಮದಡ, ಮದಡೆ (ನಾ). ೧. ದಡ್ಡ ; ಬುದ್ಧಿಹೀನ ; ಮಂದಮತಿ : ಮದಡನಿವನೆಂದೆನ್ನ ಗದಜಿದಿರಿ (೫೮೫೦.೭-೭) ; ಮದಡರಿವೆನ್ನ ಭೃ ರ್ಗಾಜ್ಞೆಯಂ ಮಾಳ್ಪೆನಮ್ಮಾ (೫೮೫೫. ೭-೦೦) ; ಮದಡನೇತಕೆ ಭಾವಿ ಕಂದುಕುಂದಿಲ್ಲದ ಒಪುಪ್ರಗಲ್ಭವ್ಯಾಪೃತ ಸೂಕ್ಷಂದನಂ . . . ಪಾಲಿಸು (೪೫೮೫. ೫-೦೦೯) ; ಉದಯಕಾಲದಿ ಈ ಪದವ ಪಠಿಸಲು ಮದಡನಾದರೂ ಜ್ಞಾನ ಉದಯವಾಮದೋ (೫೮೫೦.೦೭೫). **ಮಜಡ**: ೧.ಗ್ರಂಥದರ್ಥಂಗಳಂ ಶಾಸ್ತ್ರಮನ್ನೆರಿಪೆ ಮಜಡ ನಾನೂ [ಪಾಪಾಂ. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನರಿಯದಾ ಜಡನೂ] ತಿಳಿಯಲಿದರ ಗುಣಾಗುಣಾಂಗಳಂ (೫೮೦೫. ೦-೦೨). ೨. ಜಡಸ್ವಭಾವದವನು ; ಅಲಸಿ : ಗಜಮುಖವಿದೇನೆಪಾತ ನಿದ್ರೆಯ ಮಜಡರೊಳಗೊಳಗಜಾದರೀತನ ಭುಜಬಲಕೆ ಮಲೆತವರ ಕಾಣಿಸು ಸ್ಯಂಜದೂದಿಗಳ (೫೦೦೫. ೧-೫೫) ; ಆ ಶಂಭುವಜ್ಞಪನು ನಿಜಪನಿಂದ್ರಾಸಲ ರುದೇರನು ಮುಜದೋ ಪಪಮೂಸವರುಣರಾವನಜ್ಞತದಲಿ ವಿಜಿತತಿಮಿರ ವೆನಿಪ್ಪ ಸೋಮಾಂಬುಜಸಖರು ತಾವಜ್ಞಯರೇತಕೆ (೫೮೫೦. ೬-೭೨).

[ಮದಡು + – ಅ. / ತಮಿ. ಮಂಜಿಟನ್ = ದುಷ್ಟ ; ತುಳು. ಮದಡೆ ; ತೆಲು. ಮದಟ]

ಮದಡತನ (ನಾ). ದಡ್ಡತನ ; ಅವಿವೇಕ : ಮದಡತನವಿದು ಬೇಡ ನೀವಿಪ್ಪುದು ವಿಚಾರಿಸೆ ನೀತಿಯಲ್ಲ (೫೮೫೫೦. ೯-೦೦) ; ಘನತರೌಪಧಿಯು ಕುಲಕೆ ಶಿವನೇ ಪತಿಯೆನಿಪ್ಪುದಂ ತಿಳಿಯದೇ ಮದಡತನದಿಂದೆ ಸವಿದ ಲಲಿತಾನ್ನಸಿಕ್ಥಕುಳಮದತ್ಪಿಮ್ಮಾಲ್ಪೆ (೫೫೦೫೫. ೯-೦೦೬).

[ಮದಡ + –ತನ./ತೆಲು. ಮದಟತನಮು]

ಮದಡು, ಮಜಡು (ನಾ). ೧. ದಡ್ಡತನ ; ಅವಿವೇಕ : (೬). ೨. ಅವಿವೇಕದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ತಿಳಿಗೇಡಿಯಾದುದು : ಗಂಡಸರ ಬುದ್ಧಿ ಬಲು ಮದಡು (೫೦೦೫೫. ೨೦೪) ; ಅವಸ ಬುದ್ಧಿ ಮದಡು (೫೫೫೫. ೭೦೦). (ಗು). ೩. ಮೂರ್ಖತನದ ; ತಿಳಿಗೇಡಿ ಯಾದ ; ಮದಡು ಮಾನವ ನಿನ್ನ ಉದರಚಿಂತೆಯ ಬಿಡು (೦೦೫೯.೦೫೫. ೯). **ಮಜಡು** : ೪. ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದುದು ; ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದು : ಮಜಡು ಮಣಕನೋದಿಯೋದಿ ಸುಜನರೆಲ್ಲರಾ ರೀತಿಗೆಟ್ಟರು (೫೮೧೫. ೦೦೬-೫೭೬). ೫. ಜಡಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಅಲಸಿ : ಧಾತುಗಾನಸಿ ಕೊಳದ ಮಜಡುಗಳ್ ಗೊಜಡುಗಳ್ . . . ಸತಿಯರ್ (೫೫೦. ೨-೫೯).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಮದಡ್, ಮದಡ]

ಮದತು 'ಮದತ್ತು' ನೋ.

ಮದತೇಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೇಗದ ಮರ: ಕೋಲ್ತೇಗ, ಮದತೇಗ, ಕಾಡುಕಣಿಗಲು (೪೪೫೫. ೩೦–೫೫೯). [ಮದ + ತೇಗ₁ (< ತೇಗು₂)]

ಮದತ್ತು, ಮದತು, ಮದದ್, ಮದ್ದತು, ಮದ್ದತ್ತು (ನಾ). ೧. ನೆರವು ; ಸಹಾಯ : ತಿವುಯೆಷ್ಟು ಮೆಪರ್ಪಾನಗಿ ಮದತ್ತು ಮಾಡಲಾದೀತೋ ಅಷ್ಟು ಮದತ್ತು ಮಾಡುವೇನು (೧೫೫೦೪೭. ೩೦). ೨. ನೆರವು ನೀಡುವವನು ; ಸಹಾಯಕ : ನಾನು ವಿಷ್ಣವಕಾರಿಗೆ ಮದತ್ತಾಗಿದ್ದೇನೆಂದೂ ತುಘಾನು ಬಂದರೂ ಬರಬಹುದು (೫೪೦೫. ೨೨೬). **ಮದತು** : ೧. ಕಮತಿಗ್ಕಾ ನಿನ್ನ ಮದತಿಗೆ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತಾನೆ (೨೮೫೫. II. ೦೦೬). **ಮದದ್** : ೧. ಇಮೆಜ್‌ಪಾನರು ಸರ್ಕಾರೀ ಪಣವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಮದದ್ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ (೫೦೫೫. ೦೫). **ಮದ್ದತು** : ೧. ಲೋಕಲ್‌ಫಂಡು . . . ಸರಕಾರೀ ಮದ್ದತು, ಮುನ್ಸಿಸಿಪಾಲಿಟಿಯಂದರಿಂದ ಬರುವ ಮದ್ದತು . . . ಕೆಲವು ಭೂಮಿಯು ತೆರಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಕಿರುಕುಳಬಾಬುಗಳಿಂದ ಜಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ (೧೫೫೫. ೬೧೭). **ಮದ್ದತ್ತು** : ೧. ಅಪರಾಧ ಸಚೆಸರಿಕ್ಕೆ ಚಾಬಲುನೇತ್ರರು ಮದ್ದತ್ತು ಮಾಡಿದರೆಂದು ಬರೆದಿತ್ತು. (೧೫೫೬. ೦೨೬) ; ಈ ಅಧಿಕಾರಿ ಗಳಾದರೂ . . . ಅದ್ದಿ ಅಡಚಣೆಗಳನ್ನು ಈ ಜವಿಮಾನುದಾರರ ಮದ್ದತ್ತಿ ನಿಂದ ಸರಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (೫೫೬. ೮೨).

[← ಅರ. ಹಿಂ. ಮದದ್ ; ಮರಾ. ಮದತ್, ಮದದ್]

ಮದದ್ 'ಮದತ್ತು' ನೋ.

ಮದದೂಷಿತ (ನಾ). ಮತ್ಸರಿನಿಂದ ಭ್ರಷ್ಟನಾದವನು : ಅಪರಾಜಿತನಸಿ ಗಂಧರ್ವಿಪಂ ಮೊಗಂದಿರಿದು ಅನ್ನ ಬಲಮನೆ ತುಬಿದತ್ಪುಪಕಾರಿಗೆ ಮದದೂಷಿತನಪಕಾರಂಗೆಯ್ವನೆಂಬುದೊಂದಚ್ಚರಿಯೇ (೫೦೦೫. ೯-೨೦).

[ಸಂ.]

ಮದದ್ವಿಪ (ನಾ). = ಮದಕರಿ : ಕಾರ ಮುಗಿಲ್ಗಳಿಂ ಪೊಳೆವ ವಿಂಚುಗಳಿಂ ಸುರಕಾರ್ಮುಕಂಗಳಿಂ . . . ನೀರದಮಾರ್ಗಮಂಡಲಮದೇನಸೆದತ್ತೊ

ಮದದ್ವಿಪಾವೃತಂ ವೀರಘಟಾಸ್ಫೋರುಕ್ಷರಿವೃತಂ ಪುಣೆಘೊಷಣಾಂತಿ ಸಂವೃತಂ (ಶಂಕ್ರಕ್ಷ. ೨-೦೦೬). [ಸಂ.]

ಮದದ್ವಿಲಸಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಂಗಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಎಸೆವ ಮದಸ್ಖಲಿತಂ ಕೇಳ್ ಮಿಸುಗುವ ಮತ್ತಲ್ಲಿ ಪಾಡೆ ತಲಸಂಸ್ಫೋಟವ್ಯಸರಮಿವಂ ಪಲಸೂಳಿಂ ಪಸರಿಸ[ರೆ] ನಿಕುಟ್ಟನಾಖ್ಯ ಮೂರೊದ್ದ ಹೃತ್ಯಂ ಕರಿಹಸ್ತ ಕಟೀಧ್ನವ್ದ ಕರಣಂಗಳನೇಳನೊಂದುಗೂಡಲ್ ಮತ್ತಂ ಹರಳಾಕ್ಷಿ ಮದದ್ವಿಲಸಿತದುರುತರಮೆನಿಪಂಗಹಾರಮುಕ್ಕುಂ ತರುಣೇ (ಶಾಸ್ಕಶಂ. ೩-೩೭). [ಸಂ.]

ಮದನ (ನಾ). ೧. ಅಮಲೇರಿಸುವ ಮದ್ಯ ಮುಂತಾದ ಪಾನೀಯ. ೨. ಕಸ್ತೂರಿ : ಗೊಲ್ಲನು ನದಿಯ ಸ್ನಾನವ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮದನ ತಿಲಕವ ಫಣೆಯೊಳಿಟ್ಟು (ಗೋಕಾಪು. ೩-೨೪). [ಸಂ. ಮದಸಾ]

ಮದನ (ಗು). ೧. ಅಮಲೇರಿಸುವ ; ಮತ್ತು ಬರಿಸುವ. ೨. ಹರ್ಷಗೊಳಿಸುವ : ಉಲ್ಲಾಸಗೊಳಿಸುವ. (ನಾ). ೩. ಮನ್ಮಥ : ಕಾಮ : "ಅನಿಮಿಷ . . . ಮಾರನೆನೆ ಮದನನಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗಚಾ. ೭-೨೨) ; ಮದನನ ಕೈದುವೆಲ್ಲಿದನಜನಗನ ಕೈಪೊಡೆಯಲ್ಲಿದಂ (ಅಂಪು. ೩-೦೫); ಮದನಂ ರೂಪಿಂಗೆ ದಾಸಂ ಮನೆಗೆ ನೃಪನ ಪೂರ್ಣೋದಯಂ ದಾಸನರ್ಕಂ ಮದವತ್ತೇಜಂಗೆ ದಾಸಂ ವಿಧಿ ವದನಯಶಃಶ್ರೀಗೆ ದಾಸಂ ಕೃತಾಂತಂ ಕದನಕ್ರೋಧಕ್ಕೆ ದಾಸಂ (ಅರ್ಜುವಿ. ೦-೭೯) ; ಜನಪ ಕಂತನು ಮರುಳು ಗೊಂಡನು ಮದನನೆಸುಗೆಯಲಿ (ಕಾವಿಪ್ರ. ೨-೨೪). ೪. ಕಾಮ ; ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿ. ೫. ವಸಂತಋತುವು. ೬. ಪುಂದಿ : ಭ್ರಮರ. ೭. ಜೇನುಮೇಣ. ೮. ಉಮ್ಮತ್ತ : ಧತ್ತೂರ : "ದರ್ಪಕನೊಳಿಸ್ಪತ್ಪಸಮ್ಮತ್ತದೊಳವನಿರುಹಪೊಪ್ಪ ಮದನಾಖ್ಯವಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗಚಾ. ೦೩೦-೧೯) : ಖದಿರಂ ಮದನಂ ಕರಿಕ್ಕೆ . . . ಗುಗ್ಗುಳಂ ದುತ್ತ ಮನೇಕವೃಕ್ಷತತಿಯಿಂದಮಿದರ್ಜುನಂ ತದ್ವನಾಂತರಂ (ಪಾಂಡ. ೬೦). ೯. ಖದಿರವೃಕ್ಷ. ೧೦. ಬಕುಳವೃಕ್ಷ : "ಮದನಾಕ್ರಾಂತ" ವರಾ. ೧೧. [ಕಾಮಶಾ] ಆಲಿಂಗನದ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೧೨. [ಛಂದ] ವಿಷ್ಣುಗಣ : ಜಯಕೀರ್ತಿಯು 'ಬ್ರಹ್ಮ' 'ವಿಷ್ಣು' 'ರುದ್ರ'ಗಣಗಳ ಬಗೆಲಾಗಿ 'ರತಿ' 'ಮದನ' 'ಶರ' ಗಣಗಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಕಬಡಾಲ. ೦೩೨). ೧೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

ಮದನವಿರೋಧಿ = ಶಿವಸ್ವರೂಪನಾದವನು : ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮದನವಿರೋಧಿಯಂಘ್ರಿನೆ ವಿರೋ[ಧಿ]ಗೆ ಬಸ್ಪಜನಕ್ಕೆ ವಜ್ರಶೈಳದ ನಡ ಗೋಟೆಯನ್ನನೆ . . . ಎಂದಪುದೀ ಧರೆ ರಾಜವಲ್ಲನಂ (ಪಾಂಡ. XVIII, ೪೪-೪೫ ; ೨೦೧೪). [ಸಂ.]

ಮದನಕದನ (ನಾ). ಸುರತ : ಮನ್ಮಥಕ್ರೀಡೆ. [ಸಂ.]

ಮದನಕಯ್, ಮದನಕ್ಕೆ, ಮದನಗೆಯ್, ಮದನಿಕೆ (ನಾ). ೧. ದೇವಸ್ಥಾನ, ಅರಮನೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕಂಬಗಳ ಬೋದಿಗೆಗೆ ಜೋಡಿಸಿರುವ ಅಲಂಕಾರಮಯವಾದ ಸ್ತ್ರೀವಿಗ್ರಹ : ಲಲಿತ ಸ್ಪಂಭಕದಂಬಮಂ ಮದನಕಯ್ಯಂ ಲೋಪೆಮುಂ ದ್ವಾರಶಿತ್ರುಲತಾಬಂಧ ಮನುಷ್ಯಭೂಷಿಮನಧಿಷ್ಠಾನಾದಿಯಂ ಬೀಜಿಬೀಜೋಲುವಿಂ ಬಣ್ಣಿಸಿ ಪೇಳಲಾನಜಿಯೆಂ (ಪಾಣಾ. VII, ೦೪೬-೨೬ ; ೧೬೨೦). **ಮದನಕ್ಕೆ** : ೧. ಚಿತ್ರ ಮಂದುದ ಗೋಡೆ ಕಂಭ ಜಿಪಾಪಿ ಪೊಸ್ಪ ಪುತ್ಥಳಿ ಮದನಕ್ಕೆ ರತ್ನ ತೆಪ್ಪಿಸಿ ದವುಲಬೋದಿಗೆ ಲೋವೆ ಪಲಗೆಯೊಳ್ಳುತ್ತಿಸ ಕುಚ್ಚುಗಳ್ ಪೆಜ್ಜೆಯೆ (ಪೋಪಚ. ೦೬-೦೪) ; ಬಜ್ಜರದ ಕಂಭಮುಜ್ ಕೊರವ ವೈತೂರಿಯದ ಮದನಕ್ಕೆ ವಿಜಿಪ ಗೋಪೋದಕವ ಬೋದಿಗೆಗಳ . . . ಪೊಸ್ಪ ಪೊದಕ ರಂಜಿಸಿತು ಜಾವಡಿಯ ಚೌರಪದೆಜೆಯೊಳಂ (ಕೃಪಾಪು. ೦೭-೨೩) ; ಎಸ್ಪ ಒಡಲೇ ನಿಮಗೆ ದೇವಾಲಯ ಎಸ್ಪ ಕೋಳ್ಗುಗಳೆರಡು ಉಸ್ಪತವ ಮದನಕ್ಕೆ (ಪಾಣಾ. ೦೭-೦). ೨. (ಕರಾ)ನೆಲದಲ್ಲಿ ಹೂತಿಟ್ಟ ನಿಧಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದೆಂದು ತಿಂಬಲಾಗುವ ಮರದ ರೆಂಬೆ : ಅದಕ್ಕೆ ಏಷ್ಟು ಮದನ ಕೈಗಳು ಇವೆ ನೋಡು. ಅಧಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆ ಇದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಮರಗಳಿಗೆ ಮದನಕ್ಕೆ. ಬೇರೆ ಮರಗಳಿಗುಂಟೇನು ಹಾಗೆ ? (ಜಾಗಿ. ೪೭). **ಮದನಗೆಯ್** : ೧. ಮದನಗೆಯ್ [ಪಾಣಾ. ಗೈದು] ಬಾಗಿದ್ದಾದದ ಸಿಂಗರದೊಂದು ದೇಗುಲಂ ಕಣ್ಗಡ್ಡಮಾಗಿ ರಂಜಿಸುಂ (ಪಾಪತ್ಕ. ೩೪-೨೩). **ಮದನಿಕೆ** : ೧. ಪಚ್ಚೆಯ ಲೋವೆ ಮಾಣಿಕದ ಮದನಿಕೆ (ಕಾಪಾಣಾ. ೩-೮೩) ; ಬೇಲೂರಿನ ಕಂಬಗಳ, ಮೇಲಿರುವ "ಮದನಿಕೆ" ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿದವರು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಶಿಲ್ಪಶ್ರೇಷ್ಠರು (ಪ್ರಪಾಪ್ರ. ೪೪).

ಮದನಕ್ಕೆಬೊಂಬೆ = ಮದನಕಯ್ : ಈ ಸ್ಪಂಭಗಳ ಬೋದಿಗೆಯು ಮೇಲೆ ಸೂರಿಗೆ ಉಂಟೆಯಾಗಿ ಸುಂದರವಾದ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಕೆತ್ತಿ ನಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಶಾಲಭಂಜಿಕೆಗಳೆಂದೂ . . . ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಮದನಕ್ಕೆಬೊಂಬೆಗಳೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಪ್ರಪಾಪ್ರ. ೪೪). [?]

ಮದನಕಲಹ (ನಾ). = ಮದನಕದನ : ಮದಗಜಂ . . . ಮದನಕಲಹದೊಳೊಲ್ದು ಕೊಸರಿ ಹೆಣಗುವ ಸತಿಯಮೆಲ್ ಜೋಗಿದುವು ಶಿವನೊಳು (ಕರಾಚ. ೦-೦೦-೪೬). [ಸಂ.]

ಮದನಕಲೆ, ಮದನಕಳೆ (ನಾ). ಶೃಂಗಾರ ಕಲೆ ; ರತಿಚಾತುರ್ಯ : ಮಾನಿನಿಗೆ ಮದನಕಲೆಗಳಂ ತೋಱಿಸಿದನವನಂದು ಸುರತಿಯೊಳೆ (ಕೃಬಾಚಾ. ೦೦-೨೨). **ಮದನಕಳೆ** : ಮದನಕಳಾಕುಶಳೆಯರಂ ಮದನ ಮಹೀಪಾಳಭಾಗ್ಯಸೌಭಾಗ್ಯೆಯರಂ ಕನ್ಯಾರತ್ನವಂ ಕುಡುವುದಕ್ಕಿದುವೆ ಸಂವರಂ (ಜಕ್ಕಗಾ. ೬-೩೦); ಸಯಮಧುರವಂ ಬೀಜ್ ನೀನವ್ವಯಿಪ ಮದನಕಳೆಗಳನೆಸ್ಪ ತನುಳ ಮುಂಚಿದ ತುದಿಯ ಕಾಲಲಿ ಕಟ್ಟಿಸು (ಜಷ್ಕ. ೪೩-೦೬). [ಸಂ. ಮದನಕಲಾ]

ಮದನಕಳೆ 'ಮದನಕಲೆ' ನೋ.

ಮದನಕಾಮೇಶ್ವರಲೇಹ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಮೋದ್ದೀಪಕ ರಾಸಾಯನಿಕ ಔಷಧ : ಮದನಕಾಮೇಶ್ವರಲೇಪ . . . ಸಕಲ ರೋಗಹರ. ಕಾಮೇಶ್ವರನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದದ್ದು (ಶಾಪಾಚಾ. ೫೩). [ಮದನಕಾಮೇಶ್ವರಿ (ಪ್ರ+ಮಹಾ. ಮದನಕಾಮೇಶ್ವರ)+ಲೇಪ]

ಮದನಕಾಮೇಶ್ವರಿಹೂ, ಮದನಕಾಮೇಶ್ವರಿಹೂವು (ನಾವ). ಧತ್ತೂರದ ಹೂವು : (ಪ್ರಸಿ. ೫೯-೫೫೬). **ಮದನಕಾಮೇಶ್ವರಿಹೂವು** : ಮದನ ಕಾಮೇಶ್ವರಿಹೂವ ಹಾಪಿನಲ್ಲಿ ಮರ್ದಿಸುವುದು (ಶಾಪಾಚಾ. ೫೩೩). [ಮದನಕಾಮೇಶ್ವರಿ + ಹೂ (< ಪೂ)]

ಮದನಕಾಮೇಶ್ವರಿಹೂವು 'ಮದನಕಾಮೇಶ್ವರಿಹೂ' ನೋ.

ಮದನಕಾಯ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನಂತೆ ಸುಂದರವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು : ಬದಗಿನಿದಿರಾಮನು ಜಯಶ್ರೀಮದನಕಾಯನು ಕಪಟದಾಯನು ವಿವಿಧ ಮಾಯನು ರಾಜಜೇಯನು ಕೌರವರ ರಾಯ (ಶಾಪ್ರ. ೩-೦೦). [ಸಂ.]

ಮದನಕೇಳಿ (ನಾ). ಕಾಮಕ್ರೀಡೆ ; ರತಿಕೇಳಿ : ಪಸಂತಮೊಳ್ಕರಸ ಕೇೞಸೊತ್ರವಂ ಪಾರದೋದಿದ ಕೀರಂ . . . ಪೀತಾಂಶು ಪೀವಿದ ನೆಯ್ದುಲ್ಲೊಳಲ್ಲದಿಲ್ಲೆಸೆ ಬನಂ ಚಿತ್ರೋತ್ಸವಾಲಂಬನಂ (ಪಾಪ್ರಚಿ. ೩-೩೭); ಚಿತ್ರಮಷ್ಟ ಮದನಕೇಳಿಯಿಂದೆ ಪೆಂಪಿನುದಯದಿಂದೆ ಮಧ್ಯಮೆಯನು ಗೆಲುವುದೆಂ (ಜಪಚ. ೩-೦೦). [ಸಂ. ಮದನಕೇಲಿ]

ಮದನಕ್ಕೆ 'ಮದನಕಯ್' ನೋ.

ಮದನಕ್ಕೆಹಲಗೆ (ನಾ). (ದೇವಾಲಯಂ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕಂಬಗಳ ಬೋದಿಗೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಿರುವ) ಸುಂದರಸ್ತ್ರೀವಿಗ್ರಹದ ಕೆತ್ತನೆ ಯುಳ್ಳ ಆಧಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ನಾಗಂದಿಗೆ : ಗುಗಕ್ಕ . . .

'ಮದನಕ್ಕೆ ಹಲಗೆ'ಯೆಲ್ಲಿರಿಸಿದ್ದ ಹಾಲಿನ ಗಿಪರಿಗೆ ಕೈಕೊಯ್ದು ಹೋಗು ವಾಗ ಹಾಲೆಲ್ಲ ಚೆಲ್ಲಿಹೋಯಿತು (೬೩ಕಾ. ೪೬.).

[ಮದನಕ್ಕೆ (< ಮದನಕಯ್) + ಹಲಗೆ (< ಹಲಗೆ)]

ಮದನಗಂಟಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮದನಮುಡಮೆಗಿಡ, ಮೇದನಾಗಿಡ, ಮದನಗಂಟಿ (ಪ್ರ್ಯಾಶಿ. ೪೩-೨೩೨).

[ಮದನ್ಯ + ಕಂಟಿ]

ಮದನಗೃಹ (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀಯ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ : ಯೋನಿ : ಮದನ ಗೃಹದೊಳಲರ್ವುದು ಜನವದು ಪುದಿವುದು ಪುದಿದೇಳ್ವುದಿನಿವುಮನ ಮದಮೊದವಿರೆ ಮಾಣದೆ ಹಸ್ತಕ್ರೀಯಿನಾಗಿಪ್ಪುದು (೩೩೮. ೬-೨೪). [ಸಂ.]

ಮದನಗೆಯ್ 'ಮದನಕಯ್' ನೋ.

ಮದನಗೇಹ (ನಾ). = ಮದನಗೃಹ : ವಿಟರಕ್ಷಿ ಪರಿದಾಡುತಿಮ ದಾರಿಯೋ ಮದನಗೇಹದ ಮೇರೆಯೋ ಎಂಬ ಕೆಲದಿ ತ್ರಿವಳಿಗಳಿಸಿದವು (ಶ್ರೀಕಾ. ೯-೪).

[ಸಂ.]

ಮದನಚೇಷ್ಟೆ (ನಾ). ವಿಜಮಾಳಿಲಾಷಿಯು ಮಾಡುವ ಹಾವಭಾವ; ಶೃಂಗಾರ ಚೇಷ್ಟೆ : ಅರ್ಧಕತನವರಿ ಮದನಚೇಷ್ಟೆಯುಲಿ ದುರ್ಬುದ್ಧಿ ಮಾಡುವಳೆ ಶುದ್ಧ ಹೊಲತಿ (ಕ್ಷತ್ರಂಡ. ೦-೦೦೬-೩).

[ಸಂ. ಮದನಚೇಷ್ಟ]

ಮದನಚ್ಛತ್ರು (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಒಂದು ನಾಡಿಯ ಹೆಸರು : ಮದನಾಂದೋಳನ ಮದನಚ್ಛತ್ರು ಪೂರ್ಣಾಖ್ಯಾದ್ಯಾ ನಾಡೀಮಮರ್ಮಜ್ಞರಿಂ (ಪಪಗ. ೦೪೪).

[ಸಂ.]

ಮದನಜನಕ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನ ತಂದೆ ; ವಿಷ್ಣು : ಮದನಜನಕನಾಗಿ ಮಹಿಮೆ ತೋಱುವ ಪದುಮನಾಭನಾಗಿ ಮೆಱೆವ ಸಮ್ಮ ಪುರಂದರವಿಲಸನ ಹರುಷದಿ ಕರೆವ (ಕ್ಷತ್ರಂಡ. ಪಾ. ೪-೬೯-೩). [ಸಂ.]

ಮದನಜನಕತ್ವ (ನಾ). ೧. ಕಾಮಭಾವನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಮನ್ಮಥನ ತಂದೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ. ೧. ೨ : ವಿಷ್ಣುತ ಮದನಜನಕತ್ವ ಮೂಗಿಬುಂ ಕಮಲೋತ್ಸವಕಾರಿಯಲ್ಲಾ (ಶಂಕೃತ. ೪-೪೨ ಪ).

[ಸಂ.]

ಮದನಜಲ (ನಾ). ೧. ವೀರ್ಯ : ರೇತಸ್ಸು. ೨. ಸಂಭೋಗ ಸಮಯೆದಲ್ಲಿ (ಸ್ತ್ರೀಯು) ಸ್ರವಿಸುವ ದ್ರವ ; ಮನ್ಮಥದ್ರವ : ನೀರೊಳಗಳ್ಕಿದ ನೆವದಿಂದಾ ರೂಪವಿದಾನನಂ ಮೃಗಾಕ್ಷಿಯರಪ್ಪರ್ ಸಾರೆ ಬಿಡುತ್ತಂದು ಕೂಡಲ್ ನೀರಂಪಿರೆ ಬೆರಸೆ ಮದನಜಲಮುಂ ಜಲಮುಂ (ಶಾಂಶಪು. ೬-೪೨) ; ಆವಳಾಗಲು ಪುದವಜಲವಂ ಬಿಡುವಳು (ಶಾಪುಶಾ. ೨೩೨).

[ಸಂ.]

ಮದನಜ್ವರ (ನಾ). ವಿರಹವ್ಯಥೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ವರ : ಕಾಮಜ್ವರ.

[ಸಂ.]

ಮದನತಾಪ (ನಾ). = ಮದನಜ್ವರ : ಮೆಜ್ಜೆದೋಱಿದಳು ಮದನತಾಪ ದಿಂದಾಗ ಮಱುಮಾತುಗುಡದಿರ್ದಳವಳು (ಶಾಶಾಶಂ. ೨೩-೨೩).

[ಸಂ.]

ಮದನದಹನ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಸುಟ್ಟವನು ; ಶಿವ : ಪುದವ ದಹನಂಗಾದುದೆನ್ನ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಿಗ ಆದಱುವಪ್ಪುವಂ (೩೩ಪು. ೦೩-೩೬).

[ಸಂ.]

ಮದನದ್ರವ (ನಾ). = ಮದನಜಲ ೨ : ತೆಗೆಪಿಕ್ಕಿರೊಪುನ್ನಿಪ್ಪಾಂ ಭೋಜಾಸ್ಯಗೆ ಪುದನದ್ರವಮುಂ ಕಣ್ಣ ನೀರುಮುನ್ಮೆಮವಾಗಳ್ (೩೩ಪು. ೩೪-೧೪).

[ಸಂ.]

ಮದನಧರ್ಮ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನ ಬಿಲ್ಲು : ಬಿವರ್ದಾರೆಗಂಗಳ ಮದನ ಧರ್ಮದೊಲು ಪುರ್ಬಿನ . . . ಬಡಪಾಸೆಯೆಳೆವೆಣ್ಗಳೆನಿದರ್ದರು (ಶ್ರೀಕಾ. ೬-೦೪).

[ಸಂ.]

ಮದನಧ್ವಂಸಿ (ನಾ). ೧. = ಮದನದಹನ. ೨. [ಛಂದ] ರೌದ್ರ ಗಣವ ಪದಿನಾರು ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ರುದ್ರಗಣಮಿಂತೆಂದೊಡೆ : ೧. ಗಿರಾಧೀಶಂ . . . ೧೦. ಮದನಧ್ವಂಸಿ (ಛಂದೋಽಂ. ೩-೨೪೦ ವ).

[ಸಂ. ಮದನಧ್ವಂಸಿನ್]

ಮದನಪತ್ರಿ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನ ಬಾಣ : ಮದನಪತ್ರಿ ನಿನ್ನ ದೆಸೆಗಾಣದು ಮೋಹಮಹಾಹಿ ನಿನ್ನನಣ್ಮಾದು (ಕಾಣಪಾ. ೩-೬).

[ಸಂ. ಮದನಪತ್ರಿನ್]

ಮದನಪತಾಕೆ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನ ಧ್ವಜ : ಮದನಪತಾಕೆ ಜುಂಬಿಸೆ ವಿದುನ್ಮಿಮಂ ಸ್ಮರಚಾಪಟಂಕ್ಯತಂ ಪುದಿಯೆ ದಿಗಂತಮಂ (ಕಂಗಾಪಾ. ೩-೧೮) ; ಮೊದಲೊಳಾ ಮೇನಕೆಯುದರದೊಳಾಕೆ ಉದಿಸಿದ ಕನ್ಯಕೆ ಮದನಪತಾಕೆ (ಪಾಳಂತ. ೫೪ ೦೩೮). [ಸಂ. ಮದನಪತಾಕಾ]

ಮದನಪಿತ (ನಾ). ೧. ಮನ್ಮಥನ ತಂದೆ ; ವಿಷ್ಣು. ೨. ಕೃಷ್ಣ : "ಮದನಪಿತನೊಳು . . . ಕಪ್ಪನೊಳು ಕೃಷ್ಣವರ್ಣ" (ಮುಂಗಾ. ೦೩೦-೩೩) : ಇದನೆ ಕೃಪೆಮಾಡಿಸಗೆ ಪುದಪಿತ ಪುರಂದರವಿಟ್ಠಲರಾಯ (ಕ್ಷಂಡ. ದಾ. ೬೩-೪-೩). [< ಸಂ. ಮದನಪಿತೃ]

ಮದನಫಲ, ಮದನಫಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಗಿಡದ ಹಣ್ಣು : ಮುಂಗಾರೆ : ಮದನಫಲಂ ಸೊರೆ ಕಪ್ಪುತ್ತಿ ದಂತಿ ಪಿಪ್ಪರಿ ಗುಡಂ ಬುಸ್ಕಾರಮುಮಂ ವಿಂದಿಡಿಗೆ ಜೋಸಿರ್ಪ್ ಕಾದಿಸಿ ದುಗ್ಧದಿಂ ತಾನದಳ್ ರಜಸ್ವಲೆಮುಕ್ಕುಂ (ವೈಸಾವೈ. ೪-೦೩೩). **ಮದನಫಳಕ** : ಮದನಫಳಂ ಬಜೆ ರುಜೆ ದೇವದಾರಿಜೀಂಬವಸೆ ಗುಳದ ಜಲದೆ ಮೇಣಲ್ಲ ದೊಡೆ ಪರಪುಂಬಿಯಜಪೂತ್ರದೆ ಕುಡಿದೊಡಿಲಿಯ ವಿಷದಾವಿಷಮುಷದ ವಿಕಾಂ (ಕೀಗೀವೈ. ೦೦-೪೪).

[ಸಂ.]

ಮದನಫಳ 'ಮದನಫಲ' ನೋ.

ಮದನಬಾಧೆ (ನಾ). ಕಾಮದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ತಾಪ : (ಮದನ ಬಾಧೆಯನ್ನು ಆಘಸಲಿಸಿ) ಎಲೈ ಪುಣ್ಯನಿದ ಪುಷ್ಪಾಯುಧನೇ . . . ಕಾಮಿಜನರನ್ನು ನೀವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಂಚಿಸುವಿರಿ ! (ಪಾಳಂತ. ೪೨-೦).

[ಸಂ. ಮದನಬಾಧಾ]

ಮದನಮುಡಮೆಗಿಡ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಮದನ ಮುಡಮೆಗಿಡ, ಮೇದನಾಗಿಡ, ಮದನಗಂಟಿ (ಪ್ರ್ಯಾಶಿ. ೪೩-೨೩೨).

[ಮದನ್ಯ + ಮುಡಮೆ (< ಮುಡುಮೆ) + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಮದನಮಂಟಪ (ನಾ). ಮಲಗುವ ಕೋಣೆ : ಶಯ್ಯಾಗೃಹ : ಸುಪ್ರಕಾಶದಿ ಬೆಳಪ ಧವಳಾರಸೌಧರತ್ನಪ್ರತತಿಯಿಂ ರಚಿತಭಿತ್ತಿಭವನಂ ಹವ್ಯಾಸುಪ್ರೇಮದಿಂ ಕೇಳು ಸಜ್ಜೆ ಗೋವುರನಿಳಯ ಮದನಮಂಟಪ ಧವತೀ (ಪಪಚೀ. ೦೭-೩೨). [< ಸಂ. ಮದನಮಂಡಪ]

ಮದನಮಂದಿರ (ನಾ). ೧. = ಮದನಮಂಟಪ : ಮುಗಮಂಬುದಿ ಬೆಳಗುವ ಪುದನಮಂದಿರದಿ ರೂಢಿವೆತ್ತ ಮಳವ್ಯದುತಳ್ಪದೊಳು ಪವಡಿಸಲು (ಪಪಚೀ. ೦೭-೦೪). ೨. = ಮದನಗೃಹ : ಸ್ತ್ರೀಯುತ ಮದನಮಂದಿರ ಬಂಧನಕ್ಕೆ — ಮಾಯಿಳಲ ಜಾಯಪತ್ರ ಅರದು ಪೊಟ್ಟಣವಂ ಕಟ್ಟ ಮರ್ಮಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಮಡಿಂಗೆ ಬಿಳುದಿವ ಇಟ್ಟರೆ ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಬಂಧವಪ್ಪುದು (ಕಾಮಣಾ. ೫೮).

[ಸಂ.]

ಮದನಮಸ್ತ (ನಾ)· ೧. (ಔಷಧಕ್ಕೆ ಬಳಸಲಾಗುವ) ಅಡವಿಸೂರಣ ಗೆಡ್ಡೆಯ ಒಣಗಿದ ತುಂಡು : ಮುಂಬಯಿ ಮಂಡ ಮೇಲೆ ಧಾರಣ ಇರತಕ್ಕ ಜೀಸಸಗಳು. ೧. ಅಕ್ರೋಡ . . . ೨೧. ಮದನಮಸ್ತ (ಮುಂಬಾಸ್ಥ. ೦೦೬). ೨. ಸಂಪಗೆಜಾತಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಿಮಳದ ಹೂವು. [← ಹಿಂ. ಮದನಮಸ್ತ್]

ಮದನಮಸ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪೊದೆಯಾಕಾರದ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಸುರುಬ್ಬಿನ್ನದ ಹಾಗೂ ಕಡುಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಹೂವೆ :

ಮದನಮಸ್ತಿಯ ಪರಿಮಳಕ್ಕೆ ಹಾವುಗಳು ಬರುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (೬೩೫). [< ಮದನಮಸ್ತ ?]

ಮದನಮುದ್ರ (ನಾ). = ಮದನಕದನ : ಮೋಹನಮೆಂಬುದು ಮದನ ಮುದ್ರಮೆಂಬುದು ಸುರತಕ್ಕೆ ಪೆಸರು (ಶಾಮಲಾ. ೨೪೦). [ಸಂ.]

ಮದನರಸ (ನಾ). = ಮದನಜಲ ೨ : ಮದವರಸಂ ಮುದನರಸಂ ಪೊದ್ದುದೆನಸುವಿಸೆಮಮರಿ ಪರ್ತಿಸ ಜ್ಞಿಂ ಪುದಿಮುಜುಲ್ಲಿಯೊಳೆನಿದುದು ತದುರೋಜಸರೋಜಮುಕುಲಯುಗಸಂತಲನಂ (೨೦೩. ೬-೦೯) ; ಮದನ ರಸವ್ಪವಂ ಕವಿಯೆ ತ್ಯಾಸನಾಗದ ಕೃಷ್ಣನಿಗುಪಕಿದ್ಯುದೆ ಪಗೆಗೊಂಡು ಪೋಪುದು ಸಮುದ್ರದ ಮಧ್ಯದ ಜಾಳೆ ಕಮ್ಮಗವರ್ಪುದುಂ . . . ಅಚ್ಚ ಯಿವನಚ್ಚಯಿಪೊಂ ಹಮಶ್ಯಂಗಜಾಪವಂ (ಣಂಚಿ. ೬-೧೭). [ಸಂ.]

ಮದನರಿಪು (ನಾ). ಮನ್ಮಥನ ಶತ್ರು : ೨ವ : ಭಸುವ ಕೊಂಡನು ಮದನರಿಪು ತಿರುಮುದನು ಬೆದಳಲಿ ಪಾಶುಪತಶರವ (ಕುಣ್ಮಳ. ೬-೩೦). [ಸಂ.]

ಮದನವತಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಂಶಗಣಬುವ್ಪವಾದ ದೇಶ್ಯವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮದನವತಿಯ ಲಕ್ಷಣಮಂ ಪೇಳ್ವೆಂ ಮದನನ ತಂದೆಯ ಗುಣ ನುವ ವಿಷಯದೊಳಿರೆ ಗುರು ಮುಂದೊದವಿರೆ . . . ಮದನಹರತ್ರಯದಿಂದ ಪರಿ ಕಡಿಪಡೆ ಮದನವತೀ (ಛಂಪೋಣಂ. ೬-೨೩). [ಸಂ. ಮದನವತೀ]

ಮದನವತಿಗ (ನಾ). ಮದನವತಿ ವೃತ್ತದಲ್ಲಿ ಕೃತಿರಚನೆಮಾಡಿದವನು : ಮದನವತಿಗಂ – ಮದನವತೀತಿ ವೃತ್ತವಿಶೇಷಃ ತತ್ಕರ್ತಾ (ಕರ್ಣಾ. ೨೯೦ ಟೀ). [ಮದನವತಿ + —ಗ]

ಮದನವಿಕಾರ (ನಾ). ಕಾಮದಿಂದ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸ : ಮದನವಿಕಾರಮುಂ ಮೆಱೆವ ಜ್ಞಾನಮಮಿಲ್ಲದ ರಾಜೀವಮಿಲ್ಲದ . . . ಸೂಳೆಪನೆಯಿಲ್ಲದವಿಲ್ಲವು ಸೂಳೆಗೇರಿಯೊಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೨-೩೭). [ಸಂ.]

ಮದನವೈರಿ (ನಾ). = ಮದನರಿಪು : ಮದನವೈರಿಯ ಭಸ್ಮಯಂ ತೋಱಿದವಮೋ ಭವಾಶಮಂ ಪಱಿಸಿದವನೋ (೨೪೫. ೧೦-೧೪). [ಸಂ. ಮದನವೈರಿನ್]

ಮದನಶರ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನ ಬಾಣ : P ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಕಾವೆಸ ಐದು ಬಾಣಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿದೆ. "ಇಮು–ಗೆ : (ಅ) ಅರವಿಂದ. ಅಶೋಕ. ಚೂತ. ನವಮಲ್ಲಿಕಾ. ನೀಲೋತ್ಪಲ (ಅಮರ. ೧–೧–೨೮–೨೯). (ಆ) ಸಮ್ಮೋಹನ. ಉನ್ಮಾದನ. ಶೋಷಣ. ತಾಪನ. ಸ್ತಂಭನ (ಭಾರತ–ಶಕದ್ರು. IV–೧೫೫). ದ್ರವಣ. ಶೋಷಣ. ತಾಪನ. ಮೋಹನ. ಉನ್ಮಾದನ (ರಕದ್ರು. IV–೧೫೫). ಉನ್ಮಾದನ. ಮಥನ. ಮೋಹನ. ಸಂತಾಪನ. ವಶೀಕರಣ (ವಿಚಿಂ. ೪–೩೮೨)" (ಕೃಚಕ್ಕ. ೬೮) : ಪ್ಯುಮಶರಮಾರ್ಗವೆ ಕ್ಸಂ ಮದನಶರಾನೀಕಮೊಯ್ಯ ನೊಳಮಾ ಪಡೆಗುಂ (ಶಾಣ. ೬-೦೦೮) ; ಭಾಳಾಕ್ಷನಂ ಲಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡಿ . . . ಭಲವಿಂದೆಸ್ತಂ ಪೋಪಿಹು ಮದನಶರದಿಂದಾಗಳ್ (ಗುಣ. ೬-೨೪). [ಸಂ.]

ಮದನಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಕಾಮಕಲೆ : ಮದನಶಾಸ್ತ್ರದೊಳುವವನೆ ಕೇಳ್ ನಾಲ್ವೆಱೆವ ಸುದತಿಯರ ಜಾತಿಯಿಂತೆಂದೊಜೆನೆನು (ಜಪ. ೨ ೩೦೬) ; ಪದುಮನಾಭನು ಪುರವ ಚಿದುರಿಯುರಿಗೆ ತಾನು ಮದನಶಾಸ್ತ್ರವ ಪೇಳುತ ಮುದದೊಳಿರಲು (ಕ್ಷೀಂಪ. ೧೨. ೪-೬೬-೦೦). [ಸಂ.]

ಮದನಸದನ (ನಾ). ರತಿಕ್ರೀಡೆಯ ಗೃಹ ; ಶಯ್ಯಾಗೃಹ : ಮದಮುದ ನೋದ್ಯೋಗಸ್ಥಾನಂಗಳೊಳ್ ಸುಜಾಂಗನಾವದನಸುಧಾಮೋದ ಸ್ಥಾಪಾಂಬುವಂ ಪವೆ ಪೀರ್ದು . . . ನೀಲೋತ್ಪಲಂಗಳ ಕಂಪಿಮೊಳ್ ಪುದಿದ ಪುರದೊಳ್ ತೀವಿತ್ತೆತ್ತಂ ಪ್ರಭಾತಸವಿಹಾರಣಂ (ಶಾಪ. ೬-೬೬). [ಸಂ.]

ಮದನಸುಖ (ನಾ). ಕಾಮಸುಖ : ರತಿಸೌಖ್ಯ : ಮದಮಸುಖಕ್ಕೆ ತಾವೆನೆಲೆ ಪೆಂಡಿರೊಳೆಂಬಿಸಮಂತಃಪುರದೊಳು ಪೋಪದ ಕೆಜಂ . . . ಸತ್ಯಭಾಮೆ ಗೊಡಗೂಡೆ ಮುರಾರಿಗೆ ಕೂಡಿತುತ್ಸವಂ (ಹರಿ. ೦೦-೩೬). [ಸಂ.]

ಮದನಹರ (ನಾ). ೧. ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಕೊಂದವನು : ೨ವ : ಮದನ ಹರ ನಿಮ್ಮಡಿಯಕ್ಕೆ ಸುಜನವಿಯಂ ಕೃಪೆಯಿಂ ಪ್ರಸಾದಿಸಿ ಸಲಹು (೨೫೪. ೨-೨೪) : ಮದನಸಹ್ಯನಿರಿಸಿ ಕೃಮುಗಿದು ಮೈಜಾಜಿ ಬೇಡಿದಳ್ ಮದನ ಕೃಪೆಯಂ ನಾರಿ (೨೩೨೦. ೨೫-೨೯). ೨. ಮನ್ಮಥನನ್ನು ನಾಶ ಗೊಳಿಸಿದವನು : ಜಿನ : ಮದಸಹರಂ ತಪೋಗ್ರಹಣದಿಂದ ಕಗುಳ್ದಿಡ ಮುದದಂತ ವಿಮಲಜಿಂ (೨೦೬೪. ೦೦-೦೦೯). ೩. [ಛಂದ] ರುವ್ಯಗಣ : ಮದನಹರತ್ರಯದಿಂ ಪರಿ ಕಡಿಪಡೆ ಮದನವತೀ (ಛಂಪೋಣಂ. ೬-೨೩೩). [ಸಂ.]

ಮದನಾಂತಕ (ನಾ). = ಮದನಹರ ೧ : ಅರಸನಾಕ್ಷಣದೊಳಾ ಮದ ನಾಂತಕನ ಸದುಭಕ್ತನಂ ಕರೆತನಿಸಿಯಿಂತೆಂದ (೨೫೪. ೩೩-೨೨) ; ಕ್ಸಾಂ ಮದನಾಂತಕ ಪುರತ್ರಯದಾಪ ತರಶಂಕರ ಮುಮೇಶ (ಕುಣ್ಮಳ. ೬-೨೫). [ಸಂ.]

ಮದನಾಂದೋಳನ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಒಂದು ನಾಡಿಯ ಪೆಸರು : ಮದನಾಂದೋಳನ ಮದಪ ಚೈತ್ರ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಾದಿ ನಾಡೀಮರ್ಮಜ್ಞರಿಂ (೨೫೪. ೦೦೪). [ಸಂ. ಮದನಾಂದೋಲನ]

ಮದನಾಂದೋಳಕ (ನಾ). = ಮದನಾಂದೋಳನ : ನಾಲಿಗೆಯ ತುದಿಯಿಂ ಮದನಾಂದೋಳಕನಾಡಿಯಂ ಹಲವು ಬಾರಿ ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವುದು (ಶಾಪಚಿ. ೨೪೯). [ಸಂ.ಮದನಾಂದೋಲಿಕ]

ಮದನಾಂಬು (ನಾ). = ಮದನಜಲ ೨ : ಮದನಾಂಬುವ್ಪದದುರ್ಗ ಮಗ್ನದೆ . . . ಸುಸಿರಿಂದಾ ಪಾಣ್ಮೆಮರ್ಗಿದರ್ (ಜಿಂಂಕಿಪ್ಪ. ೦೦-೩೬). [ಸಂ.]

ಮದನಾಕ್ರಾಂತ (ನಾ). ೧. ಕಾಮಬಾಧೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟವನು. ೨. ಬಕುಳ ವೃಕ್ಷಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದುದು. ೧, ೨ : ಆದು . . . ವಿರಹಿಜನ ದಂತೆ ವಿವಿಧವಲ್ಲವಾನಿಲವೀಜ್ಯಮಾನಮುಂ ಮದನಾಕ್ರಾಂತಮುಂ . . . ಎನಿಪುದು (ಶಾಪಂಪ್ರ. ೦೦೦). [ಸಂ.]

ಮದನಾಗಮ (ನಾ). = ಮದನಶಾಸ್ತ್ರ : ಚತುರರೋದಿಸಿದ ಮದ ನಾಗಮಂಗಳಂ ಪದಂಗುಟ್ಟಿ ಪರಮಪಾತಿತಂಗಳೆನಿಪ ಪಂಡರದ ಪಂಡಿತವಕ್ಕಿ ಗಳೊಳಂ (ಪ್ರಸ್ತ. ೨-೨೭ ಟೀ) ; ದಿವ್ಯಾಂಗಿಯೆಂದೆನಿಪ ಸತ್ಕುವರಿ ಯವ್ವನದಿ ತಾನಿಂಗದೆ ಮದನಾಗಮಪಥಮುಮಾವಾಗವೊದವುತ್ತಿರಲು (ಪಪಪಚ. ೯-೨೩). [ಸಂ.]

ಮದನಾತುರ (ನಾ). ಕಾಮದ ತೀವ್ರ ಅಭಿಲಾಷೆ ; ಕಾಮಾತುರ : ಮದನಾತುರ ಕೈವಿಜಾದೊಡೆದೆಯೊಳೆ ಹದುಳಿಸದೇಕ್ಕಲ್ಲದಿಂತು ಇದಿರಿಗೆ ಕಾಣಿಪುದುಚಿತವ ರತ್ನಾವ (ಶಾಂತಿಪು. ೨೬-೧೪) : ದೈವ್ಯ ಪುಳಕದಿಂದ ಪೋಕ್ಕ ಮದನಾತುರಂ ತಲೆದೋಜೆ. . . ಪೆಣ್ಣಂಬೆದಂಬೆದಂಪ್ಪಳ್ಳಿಸಗೆಳೆದೊಯ್ದ ಳಿದನಂ ಬಲ್ಪಿನಿಂದ (ಕೃಬಣ. ೦೦-೦೯). [ಸಂ.]

ಮದನಾತುರೆ (ನಾ). ಕಾಮೋದ್ರೇಕಗೊಂಡವಳು ; ಕಾಮಾತುರೆ : ಮದನಾತುರೆಯಪ್ಪೆನ್ನೀ ಹೃದಯದ ರಾಗವನೆ ಪರ್ಚುಗೊಂಡಂತಿರೆ ಕೆಂಪೊದವಿದ ಪಜುಮಣಿವೆಗೆಯ್ದುವನರುಣರುಚಿಪ್ರಕಾಶನಪ್ಪ ದಿನೇಶಂ (ಶಾಪಂಪು. ೦೦೬). [ಸಂ. ಮದನಾತುರಾ]

ಮದನಾನಲ, ಮದನಾನಳ (ನಾ). ಕಾಮದಿಂದ ಉಂಟಾದ ತಾಪ : ಕಾಮಾಗ್ನಿ : ಹೃದಯದುದೋರ್ಮ ವಲ್ಲಭಮನೀಕ್ಷಿಸಲೆಂದೊಳಪೊಕ್ಕು ಮೆಯ್ಗೆ ಪರ್ದಿದ ಮದನಾನಲಂಗಗಿದು ಭೋಂಕನೆ ಮೆಯ್ಗುರೆದಿರ್ದನೆಂದಿ ನಂ . . . ಆಡಂಗಿದುವು ಶರೀರದೊಳ್ ವಿರಹದಿಂದಖಿಳೇಂದ್ರಿಯಜಾ ಮುನೀಂದ್ರನಾ (ಶಾಂಪು. ೩೫೬). **ಮದನಾನಳ** : ಮದನಾನಳನೇಱದ ಮಾಣದಂದು ಮನಮೆಂಬ ಮನೆಯ ಮೇಗಬ್ಜಜನೆತ್ತಿದ ಕೊಡಗಳೀತಿರೆ ದುವ್ವ ಸುದತಿಯ ಲಾವಣ್ಯಪಾವಿಪೂರ್ಣಕುಚಂಗಳ್ (ಅಣಾಪ. ೬-೬೩). [ಸಂ.]

ಮದನಾರಾತಿ (ನಾ). ೧. ಮನ್ಮಥನ ವೈರಿ ; ಶಿವ : ಮದನಾರಾತಿಶಿರಶ್ಶಿಖಾಮಣಿಯುಂ ... ಬೆಜ್ಜನೆಯ್ದಿದನುತ್ಪಾಗತರಂಗೆಯುಂ ಶಫರಲೋಲಾಜಾಂಗೆಯುಂ ಗಂಗೆಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩. ೧೩೬-೪೮). ೨. ಮನ್ಮಥನ ಶತ್ರು : ಜಿನ : ಮದನಾರಾತಿಯು ಮುನ್ನಿನುತ್ಪವಕೆ ಬರ್ಚಂದಲ್ಲಮಿಾದೊಪ್ಪ ವಿಲ್ಲಿದು ಮತ್ತೊಂದು ಮದೇಭತೋಭೆ ... ಎಂಬಂತೆಸೆದುರ್ವಿಗೇಂ ಪಡಿಸುದೋ ದೇವಾಗವುಂ ರಾಗಮುಂ (ಶಾಕ್ಯಕೃ. ೦೯-೪೪). [ಸಂ.]

ಮದನಾರಿ೧ (ನಾ). ಮದವುಳ್ಳ ಹೆಣ್ಣು ; ಸೊಕ್ಕಿದ ಹೆಣ್ಣು : ಮಗ ನಿನ್ನ ಪಾಲಿಕ ದುಂಗಿಲ ಮುಚ್ಚಿತ ಜೀವ ಮದನಾರಿ ಬನ್ನ ಸೊಸಿ ಬಂದು ನಡಿವಾಗ ಮಗ ನಿನ್ನ ದಾಸವು ಏರಡಾಗಿ (ಶ್ಯಬಾ. ೦೦೨).

[ಸಂ. ಮದನಾರೀ]

ಮದನಾರಿ೨ (ನಾ). ೧. =ಮದನಾರಾತಿ ೧ : ಆ ರಜತಗಿರಿವಿಪರದೊಳ್ ಮದನಾರಿಯುಂ ಗೌರಿಯುಮಮಂಚಿತರೀಲಾರಚಿತಸುಖಿಸಂಕಥಾಪ್ರಯಕ್ತತಾಸಕ್ತರೊಳಿರಲು (ಪಾಪ. ೦-೩೨) ; ಆರು ಕೊಟ್ಟರು ಶರವನ ಮದನಾರಿಯೋ ನಿಮ್ಮಪ್ಪನಪ ಜಘಾರಿಯೋ (ಶಾಬ್ಯಾಕ್ಯೋ. ೨೦-೦೩); ಎಲ್ಲಿಗೊಯ್ದಪ್ಪಾ ಸುರಥನ ತಲೆಯುಂ ಗರುತ್ಮಂ ... ಕೊಂಡು ಬಾರೆಂದ ಮದನಾರಿ ಮೆಸೆ (ಕೃಬಾಣ. ೦೪-೦೪). ೨.= ಮದನಾರಾತಿ ೨ : ಮದನಾರಿ ಸಾಲ್ದೆರಲ್ ಮುಟ್ಟಿದ ಜಿನಪತಿವರ್ಧಮಾನಂ ... ಒಪ್ಪಿತ್ತಿರ್ದಂ (ಪಾಪ. ೦೩-೦೦೩).

[ಸಂ.]

ಮದನಾವತಾರ (ನಾ). ೧. ಮನ್ಮಥನ ರೂಪ.—ಆಕಾರ : ಹಾರಂಗಳೊಳೆಸೆವೀ ಮಣಿಹಾರಂ ಮದನಾವತಾರಮಿಾದ ಏನ್ನಾಕಾರಕ್ಕೆಯಕ್ಕುಂ (ಕಾರಂಬಾ. ೦೦೩). ೨. ಗೌರವಸೂಚಕವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಿತ್ರಿ : ಮದನಾ[ಣಾಂ. ಮದನ]ವತಾರಮಂ ಕನಕದಂಡಚಾಮರಮನುನ್ನೇಭಮನುತ್ಪಂಗದ ಭತ್ಪಗಾವೆದುಂ ಪಡಿದುವಾತ್ಪಕವಿಲಕನೆನಿಸಿದಂ ಕವಿರತ್ನಂ (ಅಜಿ. ೦೨-೪೦). [ಸಂ.]

ಮದನಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). ಕಾಮಲಾಲಸೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸ್ಥಿತಿ : ಕಾಮಾವಸ್ಥೆ ; ಮದನಾವಸ್ಥೆಯನೆಯ್ದಿ ತನ್ನ ಪತಿ ಕೆಂಡಂ ಬಂದನೆಂದಾರುಂ ಮೆನ್ನದೆ (ಭಾಷಾಭೂ. ೯-೧೩); ಆ ತಾಮ್ರಚೂಡಂ ಮದನಾವಸ್ಥೆಯಿಂದಂ ಮುರ್ಧಘೋಗಿ ಮೈಪಜೆದೊಜಂಗಿರ್ಪ ತಳ್ಳುಮಾರಿಯುಂ ಕಂಡು ನುಡಿದುದು (ಕಾವ್ಯಲಿ. ೬-೬೯ ಕ). [ಸಂ. ಮದನಾವಸ್ಥಾ]

ಮದನಾವಾಸ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನ ನಿವಾಸ : ಇದೆ ಸಾರಂ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಕ್ಕೆ ... ವಿಭವಕ್ಕಾಲಯಂ ಲೀಲೆಗುದ್ಯನ್ನವನಾವಾಸಂ (ಜಾಂಬಪು. ೬-೨೪).

[ಸಂ.]

ಮದನಾವೇಶ (ನಾ). ಉತ್ಕಟವಾದ ಭೋಗಾಸಕ್ತಿ ; ಕಾಮೋದ್ರೇಕ : ಇದಱೊಳ್ ಪೇಚರಕಿನ್ನರಾಮರಯುಗ್ಮ ನಾನಾವಿನೋದಂಗಳಂ ಪುನರಾವೇಶಕರಂಗಳಂ ಸಲಿಸುತಾಂ ... ತಳ್ತರೆ ಕಾಮರಾಗಮಮುಮಾಯ್ತೀನೀ ನಗಂ ರಮ್ಯಮೋ (ಜಾಪು. ೯-೦೦೬). [ಸಂ.]

ಮದನಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಕಾಮನ ಬಾಣ : ಮದನಾಸ್ತ್ರಂ [ಕ]ರ ಸಾಣಗಾಣಿಸಿವಾ ದೆಂಬಂತಾಗೆ ನಿನ್ನೊಂದು ಕಂದಿದ ಮೆಯ್ಯುನ್ನಯ ತೋಳೊಳೊಂದೆ ಸಿರಿಯುಂ ನೀನುಯ್ದು ತೊಯ್ದಾ[ಳ್ಪ] ರಾಗದಿನೆನ್ನೊಳ್ ಸುಕವಿರ್ವೆದು (ಪಂಕಾ. ೦-೪೬) ; ಮದನಾಸ್ತ್ರಂ ಏನಮೂರ್ತಿ ಮೋಹಪರಂ ಸೌಭಾಗ್ಯಸಂಪತ್ತಿ ... ಆಗೆ ದಿಟಂ ದರ್ಪಕನೆಂದದಿಂದೊಲಿಸಿದಂ ವಿದ್ಯಾಧರಸ್ತ್ರೀಯರಂ (ಜಾಕೃಪು. ೬-೪೬). [ಸಂ.]

ಮದನಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ, ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು ; ದುಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ : "ದುಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆಯು ಮದನಿಮಲ್ಲಿಗೆಯು" (ಪಂಗುಣಾ. ೪೮ ೨೪) ; ಮದನಿಯ ಪೆಸರಾಲಿಗಳ ಮೇಗಣಂ . . . ಕಣ್ಗಿತಿ ಮಂಗಳಮಂ ದೂಡುಶ್ಶಾಂ (ಣಾಕೃಪು. ೩-೨೨). ೨. ಇರವಂತಿಗೆ : ಅತಿಮುಕ್ತ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ; ಕಸ್ತೂರಿ.

[ಸಂ. ಮದನೀ]

ಮದನಿಕೆ 'ಮದನಿಕೆಯೆ' ನೋ.

ಮದನ್ಯೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾನಿನ ಹೆಸರು : ಎಣ್ಬಸೋಜಯ್ಯೆತ್ಕೊಪ್ಪುತ್ತ ಪೆಯು ಮಾಜದಮ್ಮು ಮದನ್ಯೆಯೊಳ್ಜಿದು ಪರದೇವನು ಪೆಮ್ಮೆರಿದು ನೊಬಮ್ಮನು ಮೆಟ್ಟಿಳ್ ದಯಗೇದ xxx (ಎಳ. x (೩), ಜಾಜಾಮು. ೦೩೫-೫ ; ೪೩೭). [?]

ಮದಪಟ್ಟಿಕೆ (ನಾ). ಆನೆಯ ಗಂಡಸ್ಥಳದಿಂದ ಇಳಿಯುವ ಮದೋದಕದ ರೇಖೆ ; ಮದಲೇಖೆ : ಮಕರಾಂಕದ್ವಿಪಮದಪಟ್ಟಿಕೆ ಯೆನಿಸಿ ಕಪೋಲಮೂಲಮಂ ಮುಟ್ಟಿದುವಾ ಚಕಿತಾಕ್ಷಿಯ ಪರಿಮಳಾಳಕಂಗಳ್ (ಪಂಗುಣಾ. ೪-೨೨). [ಸಂ. ಮದಪಟ್ಟಿಕಾ]

ಮದಮನೆ (ನಾ). (?) : ಶ್ರೀವರದಾ ಬಡಗಣ ಪಡುವಣ ಕೋಣಾ ಳ್ಳಕ್ಕೆವಂಗೇರಿ ಮದಮನೆ ಒಂದಂ (ಎಳ. VII (೩), ಜಾಜಾಮು. ೦೪೯-೬೯: ೨೦). [?]

ಮದಮುಖ (ನಾ). ಸೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಕೊಡಿರುವವನು : ಗರ್ವಿಷ್ಠ : "ಮದಮುಖರಿರೆ ದರ್ಪಮುಖರು" (ಜಾಪು. ೪೪) ; ಮದಮುಖನಿದಿಲಿನ ನೋಡಿದರೆ ರಕ್ಷಸಕೋಟಿ ಜೀಯೆಪಾತ ಸಿದಿಲ ಸಿಜೆ ಬಿಟ್ಟಂತೆ ಭುಜವನು ಹೊದೆಮ ಮಂಚಿತು (ಶಾಬ್ಯಾಕ್ಯೋ. ೦೬-೪೬); ಕದಿರಬಾನನು ಜಲಹರ ಪಾನರೆಂದೆಂಬ ಮದಮುಖಿಪಾನರೇಜಾದರು (ಶಾಜಾಪು. ೪೦-೦೯). [ಸಂ.]

ಮದರಂಗ 'ಮದರಂಗಿ' ನೋ.

ಮದರಂಗಬಾಳೆ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ಹಾಗೂ ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ : (೬).

[ಮದರಂಗ (< ಮದರಂಗಿ) + ಬಾಳೆ೧ (< ಬಾಲೆ)]

ಮದರಂಗಿ, ಮದರಂಗ, ಮದುರಂಗಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಎಲೆ : ಗೋರಂಟಿ : ಗೋರಂಟಿ, ಮದರಂಗಿ (ಕ್ಯಾಶಿ. ೪೪-೦೪೪) ; ಮದರಂಗಿಜಜ ಒಂದುರೂಪಾಯಿ ತೂಕ (ಜಾಬಾಗ. ೨೬೭); ಸುತ್ತುಮುತ್ತು ಮದರಂಗಿ, ಪಡುವೆ ಪಾಧವಿಯು ಬಳ್ಳಿಮಾಡ (ಶಾಬಾಕ್ಷಿ. ೨೨-೯). ೨. ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಉಗುರು, ಕೈ ಮತ್ತು ಪಾದಗಳಿಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಗೋರಂಟಿಎಲೆಯ ಕೆಂಬಣ್ಣದ ರಸ ; ಮೆಹಂದಿ : ತುಟಿಯು ತುಂಬಿಲ ಉಗುರ ಪುದರಂಗಿಯೇ (ಕಂಗಾಪ. ೯-೩೪) ; ಮದರಂಗಿ ಮುಂಗುರಿನಲಿ ಸಾರಂಗಿ ಬಾರಿಸುತ ಬೋರಂಗಿ ಚಕ್ಕಾಂಗಿ ಭೋರಿಡುತಿರೆ (ಜಾಪು. ೦೬-೨೨೩). ಮದರಂಗ : ಸಿ. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : "ಮದರಂಗ ಬಾಳೆ" ಪರಾ. ಮದುರಂಗಿ : ೧. "ರುಧಿರೆಯೆಪೆ ಮಧುರಂಗಿ" (ಪಂಗುಣಾ. ೪೫-೦೩) ; ಪೀಗದೆ ಕಡಲೆಯಂ ಹುಳಿ (ಮ)ಧುರಂಗಿಯ ಬಿತ್ಕಕ್ಕೆ ಗರ್ಜಿಸೀವುದು ಸಿತದಿಂ ತೆಂಗಿನಗಾ ಕ್ಷೀರವಿಪಕ್ಕಂ ಗೋಜಲೆ ವಜ್ರಯಿಸವ ಪಾಲಂ ಸಿತದಿಂ (ಜಜಾವ. ೩-೪೬).

[← ತೆಳು. ಮದರೆಂಗಿ, ಮದಿರೆಂಗಿ, ಮದ್ರೆಂಗಿ]

ಮದರದನಿ (ನಾ). ಸೊಕ್ಕೇರಿದ ಆನೆ ; ಮದಗಜ : ಸಾರ್ದಾದ ಮದರದನಿಗೆ ಹರಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಶಿಚ್ಚುಗಲಿಗೆ ಮೆರೆ ಕಲಿ ನಿಂದವೇ (ಜಾಬಾಪು. ೨-೦೦೪) ; ದುರದರದನಿ ಕಂಭಮಂ ಕಿತ್ತುದಿರೆ ನೆಲಂ ಭೋರನೆ ದ್ರುರಲ್ (ಪಜಾಪು. ೩-೦೦೦) ; ಸದಕಿವನು ಬಳ್ಕಾತ ರಣಕೊದಗಿದ ಮಹಾರಥಮಂಡಳಿಯು ಮದರದನಿಗಳ ಮಾಪುತರ ರಾವ್ತರ ಹಯುವ ಕಾಲಾಳ (ಜಾಪು. ೬-೨೩-೬). [ಸಂ. ಮದರದನಿನ್]

ಮದರಸ (ನಾ). ಮದೋದಕ ; ಮದಜಲ : ಮದರಸವೆಸಕ್ಕುದಿಲ್ಲಿ ಕರಿ ಪೋದುಮು ಸಿಗದ ಬಟ್ಟೆ ನೋಳ್ಪೊದಿಂತಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೩). [ಸಂ.]

ಮದರಾಸ್‌ಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : ಚ್ಚಿಪೆ ಪರಲೆ, ಚಿಟ್ಟೀವು, ಯಿಸಗ. ಮದರಾಸ್‌ಮಲ್ಲಿಗೆ (ಹೈ.ಶಾ. ೨೬-೧೦೬). [ಮದರಾಸ್ + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಮದರಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮೇದಿಗೆ ಮುತ್ತರಸರ ಮಗನು ಪೊಲಿದುಮ್ಮನ್ನದರಿಲ್ಲಾಳುತ್ತುಮ್ ಬಮರಸರ ದೇಗುಲಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಕಮ್ಮು ಪನ್ನಿವ್ಮ್ಗಳ್ಕ (ಪಶ್ಚಿ. XI. ಪಶ್ಚಿ. ೩೩-೨೦; ೩೧೬).

[? + ಕಲ್]

ಮದಲಗಿತ್ತಿ 'ಮೊದಲಗಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಮದಲಿಂಗ (ನಾ). ಮದುವೆಯ ಹುಡುಗ; ಮದುಮಗ : ಕೊಟ್ಟಪಸು ಪಗ್ಗಮನಂದುಱ್ ಕಳ್ಪುಕೊಡು ತಾಂ ಓಡಿ ಬಂದಿಱ್‌ದು ಕೊಂದುದಾ ಗಾತಣಾ ಮದಲಿಂಗನಂ (ಹಾಣಾಸ್ಕ. ೨-೯-೩೩) : ಮದಲಿಂಗನೇ ಜ್ಞಾಪ ಅಂದ್ರೆ ಮದುವೆ ಮಾಡಿಗೆ ಮಾಡಲಿ ? (ಹಂಪೆಚಿ. ೧೩೩).

[< ಮದುವಳಗ]

ಮದಲಿಂಗಿ (ನಾ). ಮದುವೆಯ ಹೆಂಡುಗಿ : ಮದುಮಗಳು : ಸಸ್ಯ ಮುದ್ದುಗ್‌ರೀ . . . ಓ ಸಸ್ಯ ಮುದ್ದು ಮದಲಿಂಗೀ (ಪಂಗಾಸ. ೩೩).

[ಮದಲಿಂಗ + – ಇ]

ಮದಲೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕಱ್ಕರ ಮುದಲೂರಱಿದು ಕೊಱುಗೊಣ್ಡೊಡ ತಿಪ್ಪಗೆವಾರ ಶ್ರೀಮೇಱ್ ತಿಪ್ಪಗೆಯೂರುಳ್ಳಗಿ . . . ಪಲರನೆಱ್‌ದು ಸಗಮೇಱ್‌ದನ್ (ಪಶ್ಚಿ. X. ೩೬ಪ. ೩೨-೩: ಸಂ. ಪಾ ೧) : ರಾಮುಪ್ಪ್ರಭಳಾರ್ಗ್ಗೆ ಮದಲೂರು ಮಳಗವಾಡಿಯುಮಂ ... ಕೊಟ್ಟರ್ (ಪಶ್ಚಿ. XII. ಪಶ್ಚಿ. ೩೨-೨೮; ೩೩೬) ; ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಮನು ಗಗ್ಗರಿಕ್ಕರ್ತಾ ಮುದಲೂರ ಕಾವ್ಪಕ್ಕೊಱುಗೊಳೊಳ್ ಬಿದು ಸಕ್ಕು ಸಗ್ಗಿ ಅದನ್ವಪಕ್ಕ ಮೂತೂಮುಮ್ಮು ಆಚಿ ಪಾಪಾರ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಪಶ್ಚಿ. X. ೬೩೦೩೫. ೦೩೨-೩ : ಪಾ. ೧೦೦೦ ೨).

[ಮದಲ್ ? + ಊರ್]

ಮದಲೆಜ (ನಾ). ೧. ಆನೆಯು ಕಪೋಲದ ಮೇಲೆ ಮದೋದಕವು ಹರಿದುದರಿಂದಾದ ಗೆರೆ, — ಪಟ್ಟೆ : ಮದಲೆಜಿಗೆ ಸಿದ್ಧಪಂ ಮೃಗ ಮದತಿಳಕಂ ಕರಿಕಕ್ಕೆ ಸು ಕರಂ (ಪಾಕ್ಷಗ. ೪-೨೦). ೨. ಕಸ್ತೂರಿ ಮುಂತಾದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಹೆಂಗಸರು ತಮ್ಮ ದೇಹದ ಮೇಲೆ ಬರೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಚಿತ್ರ ; ಪತ್ರಭಂಗ; ಮಕರಿಕೆ : ಅಘನವ ಮದಲೆಜಾಲಿತಂ . . . ಪ್ರಸ್ಫುರದ್ಮರ್ಮಾಂತಿಪ್ರಭಮಸಿಪ್ಪುದಂತಾ ಕಾಂತೆಗಾ ಕಾಂತಸಂಗಂ (ಸಂಶಾ. ೩-೨೮). [ಸಂ. ಮದಲೇಖಾ]

ಮದಲೋಲಿ (ಗೆ). ಮತ್ತು ಬರಿಸುವಂತೆ ಚಂಚಲವಾದ : ಮದನ ಮಿದಲ್ಕಂಬುರುಹಾ ಮದಲೋಲವಿಲೋಚನಂಗಳ್ಗಲಮಿದಿಗಳ್ (ಸಂಶಾ. ೩-೨೪). [ಸಂ.]

ಮದವ 'ಮದಿವ' ನೋ.

ಮದವಕ್ಕಿಗೆ (ವಾ). ಜಡಿಗಟ್ಟಿದ ತಲೆಗೊದಲು : " ಮದವಕ್ಕಿಗೆದು ಕಡ್ಡಣಾ ಎಱೆ ತಾನೆ ಪಡಾಯ್ದು " (ಹೈ.ಕೃ. ೩೨). [?]

ಮದವಕ್ಕೆ (ನಾ). ೧. = ಮದಲೇಜೆ ೧ : ಕಾರ ತಂದಲ್ಲೊಲ್ಲಿಗಂ ಮೆಱುಂ ಮದವಕ್ಕೆ[ಜಾಣಾ. ವರ್ಗ೨]ಯಿಂ ... ಏಂ ಜನಕಂಗೆ ಹರ್ಷಾಜನಕಂ ತಾನಾಯ್ತೊ ಪನ್ಮಿಪಂ (ಪಂಚಪಾ. ೧-೨೦೧)- ೨. = ಮದಲೇಜೆ ೨ : ಪರಿಪಿಡೊಳ್ಪರಿಯಲಂಬುವೆ ಮದವಕ್ಕೆಪುಂ ಮದವಕ್ಕೆದೊಳೊಡಂ ಬಟ್ಟು ವಿಷಳೇಪೋಳತಳಲಿಜಮಿಚ್ಚಿತಪತ್ರಲೇಪಮುಂ (ಪಂಪ. ೪-೧೦ ೪): ಆಲಿಮ ಕಪೋಲದೊಳಾ [ನ]ಧಮೂಮಲೇವೆ . . . ಕಪ್ಪುರಿಯೊಳ್ ಮದ ವಕ್ಕೆದುಂ ಪೀವಾದ ಪೆಗಂತೆ ರಚ್ಚಸಮಾ ತೋಱುದುದಾ ಕದಮತ್ರೀಜತ್ರಸಾ (ಪಂಪಾ. ೬-೩೩). [ಮದ + ಪಕ್ಕೆ]

ಮದವಕ್ಕೆದೆ (ಕ್ರಿ). ಕೆನ್ನೆಯ ಮೇಲೆ ಕಸ್ತೂರಿ ಮುಂತಾದ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆ.—ಮಕರೀಪತ್ರವನ್ನು ರಚಿಸು : ಪರಿಪಿಯಮೊಗ್ಗುಱಿಸುವ ಕತ್ತುರಿಯಿಂ ಮದವಕ್ಕೆ[ಕ್ಕೆ]ದೆಗಳ ಜೊಟ್ಟಿ ಡುವ ಕಾಜಾಂತರದೊಳ್ ಹಾರಮಳಿಸುವ [ಬು]ರವಿಂ ಸ್ವಾಧೀನಪತಿ ಕರಂ ಬಗೆಗೊಂಡಳ್ (ಪಂಪಾ. ೯-೩೩); ಮದವಕ್ಕೆ[ಕ್ಕೆ]ದೆಗಿದ್ದು ಕತ್ತುರಿಯು ಜೆಲ್ಲ ಕೊರಲೊಳ್ಕಿದ ಕರಿದು ದಂಡೆಮೊಳೆರಡೆಡೆ ಬರೆ ಮುಂಡಿದ ಮಲ್ಲಿಗೆಯು ಪರಿಮಳಕ್ಕಮಂಡಿಸಿದ ಅಚ್ಚರಿದ ಪಚ್ಚೆಕಕ್ಕಂ ಮಱೆದುಂದಿವಿಂಡು ಮುಂದೆ ಮಂಡಳಿಸಿ ಕಚ್ಚ ಬರೆ (ಪಾಪು. ೨-೨೪ ೪). [ಮದವಕ್ಕಿ + ತೆಗ್]

ಮದವಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಜಲಾಶಯದ ಹೆಸರು : ಮದವಡಿತಟಾಕಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗ ತತ ಕೊಮರತಟಾಕಸ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗ (ಪ್ರ.ಅ. ೦೯೨೨.೭೬-೦೦೯ : ೩೧೨).

[?]

ಮದವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸೊಕ್ಕೇರು : ಮದವೇರು : ಅಬಿಳ್ಮುಗ ಮದವಡೆದ ವಂಚಿಗಳಿಂಚುವ ದೀಪ್ತಿವವು ಕೊಳಗಲಿ (ಕೃಪಾ. ೪-೩-೦೦).

[ಮದ + ಪಡ್]

ಮದವಣಿಗ 'ಮದುವಳಗ' ನೋ.

ಮದವಣಿಗತನ 'ಮದುವಣ್ತಗತನ' ನೋ.

ಮದವಣಿಗಿತ್ತಿ 'ಮದುವಳಗಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಮದವಣಿಗೆ 'ಮದುವಳಿಗೆ' ನೋ.

ಮದವಸಲೆ 'ಮಡಿವಸಲೆ' ನೋ.

ಮದವಳ್ 'ಮದುವಳ್' ನೋ.

ಮದವಳಗಿತ್ತಿ 'ಮದುವಳಗಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಮದವಳಿಕೆ 'ಮಡವಳಿಗೆ' ನೋ.

ಮದವಳಿಗ 'ಮದುವಳಿಗ' ನೋ.

ಮದವಳಿಗೆ 'ಮದುವಳಿಗೆ' ನೋ.

ಮದವಳಿಗೆಕಲು (ನಾ). ಮಹಾಸತಿಕಲ್ಲು ; ಮಾಸ್ತಿಕಲ್ಲು : ಗಱುಡ ಮುಡಿಸಿದ ಮದವಳಿಗೆಕಲು (ಪ್ರ.ಅ.೦೯೨೨. ೦೬-೦೯ ;೧೨೨೨).

[ಮದವಳಿಗೆ (< ಮದುವಳಗೆ) + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್)]

ಮದವಾದಿ (ನಾ). ಸೊಕ್ಕಿನಿಂದ ವಾದ ಮಾಡುವವನು ; ವಾಗಿಂದಿ : ಇದ(ದಾ)ನಱಿಮೊನ್ ವಾರ್ವ್ವಾನ್ಕೆ ಮದವಾದಿ ಆಕ್ಕೆ ವಾರಣ(ಣಾ)ಸಿವದ ಸಾನಿಸಕವಿಲೆಯಂ ಕೊನ್ದೊನಕ್ಕು (ಇಂ. X. ೦೩೨.೬ ; 17 ೫೩ ೫೫).

[ಸಂ. ಮದವಾದಿನ್]

ಮದವಾರಣ (ನಾ). ೧. = ಮದರದನಿ : ಗೈರಿಕರಸಾರ್ದ್ರಮಂ ಸಿಂಧೂರದ ತಲೆವ[ಜ್]ಮಮಂ ಕರಂ ಕಂಡಾಂ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗದೊಳೊಮ್ಮುದ ಮದವಾರಣಮಂ ಸೋಂಕಿ ತಿಲದೊಳೊಮ್ಮಸೆ ಪೋದಂ (ಪಂಪಾ. ೩-೧೩) : ಎನಿತು ಮದವಾರಣಾ ಕ್ರೋಧಿನಿ ಪೆಱ್ಮಂ ಸಿಂಹಪೋತಮಂ ಗೆಲ್ಗುದು (ಪಾಂಚಾ. ೧-೩೦) : ವೀರವಿಪೋದೀಪನಕ-ಮದವಾರಣನು ಪುಲುಗುಣತನಯನುದಾರಪ್ರಭ್ವಪುದಲಿ ಗೆದಿದನು ಕುಮಾರಕರ (ಪಾಕ್ಕಾಕ್ಕೂ. ೫ ೫೩೦). ೨. ಸೊಕ್ಕನ್ನು ಇಳಿಸುವವನು ; ಗರ್ವಭಂಗಮಾಡುವವನು ; ಅನ್ಯ ನರೇಂದ್ರಗಂಧವಾರಣಮದವಾರಣಂ ವಿಜಯಕಾರಣನಮ್ಮನ ಗಂಧವಾರಣಂ (ಪಾಂಚಾ. ೦-೦೩). ೩. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಚಿಕ್ಕವರನ್ನೂ ಅಪ್ಪರನ್ನೂ ಕುರಿತು ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಒಂದು ಪದ : ಗುಣವಹುದು ವಿನಗೆಂದು ಕುಲದಿನವಱಿಯಿ ದೀಕ್ಷಿತನಾಗು ಮದವಾರಣನೆ ದೀಕ್ಷಿತನಾಗು (ಕಾಣ್ಕ. ೬-೨೬) ; ಅಣಗಿಸ ಹೆಗಡ್ತಿ ಮದವಾರಣೆ ಕುಳ್ಳಿರೆನುತ್ತ ನೋಡಿದಳು ಸಹೋದರರ (ಕಾಣ್ಕಾ. ೬-೨೦). [ಸಂ.]

ಮದವಾರಿ (ನಾ). = ಮದರಸ : ಕರೀಂದ್ರಸಂಕುಳಮದವಾರಿಧಾರಗಳ ಪೆರ್ಮಾಬ್ಯೊಳ್ ರಣಮೆಂಬ ರಾತ್ರಿಯೊಳ್ ಸಲೆ ಬರುತಿರ್ಪಳೆಂದುಮಳಿ ಸಾರಿಕುಮಂದದ ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಪೊಲ್ಲವಿನೆಂಬೊಳ್ (ಅಜಂಪು. ೦೩). [ಸಂ.]

ಮದವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೆಲೆಬಾಳುವ ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ : ದಸಿ ಗಬ್ಬುಳ ನೀಲಿಗಂಧ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗ ಕುಸುಮಿ ಯಾವಂಜಿ ದೋರಿಯಾ ನಾಗ ವಟ್ಟೆ ಪಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣಪಟ್ಟು ಮದವಿ ಮಂಚಮ್ಮೆ ದೇವಾಂಗಮೆಂದು ಪಟ್ಟುವೇದ ಮಕ್ಕುಂ (ಜಿಣಣಾ. ೦೦೦-೨೮). [← ಮರಾ. ಮದವೀ]

ಮದವಿಕಳ (ನಾ). ಸೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಅರಿವುಗೆಟ್ಟವನು ; ಮದಾಂಧ : 'ಮದವಿಕಳತನ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಮದವಿಕಲ]

ಮದವಿಕಳತನ (ನಾ). ಸೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಅರಿವುಗೆಡುವುದು : ಮಮಮೆನಾಧನೆ ತಾನಲಾ ಪರಮ ಮಹಾದೇವ ಉದಿಸಿದನಾ ನರನಾಗಿ ತಾನೀ ಪದನಸಜ್ಜಯದೆ ತಪ್ಪದೆನಲಾ ಮದವಿಕಳತನದಿಂದ ಕೆಟ್ಟಿಸು (ಪಣಾ. ೪-೬-೦೬).

[ಮದವಿಕಳ + — ತನ]

ಮದವಿಕಾರ (ನಾ). ಮದ್ಯಸೇವನೆಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ಅಮಲು. — ಪುತ್ತು : ಪಿಷ್ಟೋದಕಗುಡಧಾತಕೀಸಂಯೋಗದಿಂದಮೆಂತು ಮದವಿಕಾರಮಿಸರ ಪ್ಪುದಂತೆ ಕಾಯಾಕಾರಪರಿಣತಪೃಥ್ವ್ಯಪ್ತೇಜೋವಾಯುಗಳತ್ಪನಂ ಬಂದು ಗರ್ಭಾದಿಮರಣಪರ್ಯಂತಂ ಪದಾತ್ಮಕಂ ಜೈತನ್ಯಂ ಪುಟ್ಟುಗುಂ (ಶಾಖಿ. ೨-೧ ಪ). [ಸಂ.]

ಮದವಿರಹಿತ (ನಾ). ೧. ಮದಜಲವಿಲ್ಲದಿರುವ ಆನೆ. ೨. ಗರ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವವನು. ೧, ೨ : ಮದವಿರಹಿತನೆನಿಸಿದುಮುನ್ನತದಾನಿ (ಜಾಂಖಿ. ೦-೭೦). [ಸಂ.]

ಮದವಿಹ್ವಲಿತ (ನಾ). ಸೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಉದ್ವಿಗ್ನವಾದುದು ; ಅಮಲೇರಿ ಉನ್ಮತ್ತವಾದುದು: ಅರಸಂ . . . ಅನೆಯನೇಱಿ ಅಡವಿಗೆ ಪೋದೊಡದು ಮದವಿಹ್ವಲಿತನಾಗಿ ಮೆಯ್ಮಱೆಯದೆ ದಿಶಾಪಟ್ಟಂಗೊಂಡೊಂದೆಗೆ ಕೊಂಡೋಡಿ . . . ಪರಿಯೆ (ಪಣ್ಣ. ೦೦೦-೦೫)- [ಸಂ. ಮದವಿಹ್ವಲಿತ]

ಮದವೆ (ನಾ). (?) : ಆ ಕಾಣ್ಕೆರವ ಸೀಮೆಯ ಮದವೆ ಪತ್ತ ಕೊಸ್ಬಅ ಸುಂಕವ ಬಿಟ್ಟರು (ಕೀ. IV. ೪೪-೨೩ ; 1109). [?]

ಮದವೆಳಸು (ಕ್ರಿ). ಸೊಕ್ಕೇರು ; ಮದೋನ್ಮತ್ತವಾಗು : ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಾವಿರ ಪಾಯ್ದಳ ಮದವೆಳಸಿದ ಕರಿಗಳ್ಕೆವತ್ತು ಸಲೆ ಕುದುರೆಗಳ ಮೇಳದೆ ರುದ್ರಗಣಪೂಪ ತಳುವದೆ ಬಂದನು (ಕಂಪಾ. ೭-೨೮).

[ಮದ + ಬೆಳಸು, (< ಬೆಳೆಯಿಸು)]

ಮದವೆಜ್ಜು (ಕ್ರಿ). ಮದವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಸೊಕ್ಕು : ಸ್ವೇಚ್ಛಾಸುರೋದೋಸ್ಮತ್ತ ದುರವೆತ್ತಾನೆಯಂತಸವಾರಿತೋದ್ದತವೃತ್ತಿಯುಲಿ ಕೊರ್ದಿ (ಜಪಭ. ೪೦-೬)- [ಮದ + ಪೆಜ್ಜು]

ಮದವೇತಂಡ (ನಾ). = ಮದರದನಿ : ಅಕ್ಕೋಭೋಣಾಮುಕಂ . . . ಮದಗಳತ ಗಂಡಪ್ರಚಂತಮದವೇತಂಡಮನಾತಿಮ ಬಿಟ್ಟಿಕ್ಕಿದಾಗಳ್ (ಕಂಚಣಾ. ೦೪-೩೩ ಪ) ; ಕಂಡಣೆದು ಸೊಂಕಿ ಮದವೇತಂಡಮಂ . . . ಗೆಲ್ದುಗೊಂಡಂ ಬಗೆಗೊಳ್ದ ತೆಱದ ವಿಜಯಾಂಗನೆಯಂ (ಜಾಖಿ. ೪-೨೩). [ಸಂ.]

ಮದವೇರು ' ಮದವೇಱು ' ನೋ.

ಮದವೇಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೊಕ್ಕಿಗೇಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಪರನ ಮನೋರಥಮಂ ಮದವೇಱಿಪಂತೆ ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಸುಪಾಸಿದುರ್ ಸಿಂಗರಮಂ ಪೂಡಿ (ಗಿಣಿ. ೦೦-೪೩ ಪ). [ಮದವೇಱು + — ಇಸು]

ಮದವೇಱು, ಮದವೇರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೀಗು ; ಹೆಮ್ಮೆಪಡು : ಎನಗೆ ಜಗನ್ಮಯಾಪಯತರಾವಳಿಗೀ ವಿಟಚೇತ್ರಯಾಪ್ರಸೂನಸರವಮೆಂಬುದುದನಂ ಮನದೊಳ್ ಮದವೇಱಿ ಪೇಱ್ದತ್ತನುಪಮಸೌರಭಂ . . . ತುರವಕಂ ತಿಲಕಂ ವಕುಲಂ ನಿಪಾಕುಲಂ (ಪಂಪ್ರ. ೭-೨೩) ; ತನುಮದವೇಱಿ ನಿಮ್ಮಿಲ್ಲಿ ಸೆಣಸಿದೆಮ ಸೇನಾಧಿಪತ್ಯದಲಿ (ಭಾಷ್ಕರಿ. ೦-೨೪). ೨. ಉಕ್ಕು ; ಉಬ್ಬರಹೊಂದು : ಮದವೇಱಿರಂಬುಧಿಯ ಸಲಿಲ ದುಬ್ಬರೋಣಿಸರ್ವಾನಳರು ಹೇಳಾ ಪಾಯಿ (ಕವಿಕಾ. ೫-೬-೩೦). ಮದವೇರು : ೩. ಮತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಅಮಲೇರು : ಪೂವಿನ ಬಂಯಂತು ಮದವೇಂದರೀವಿಷು ಮೊರೆಯುವ ನಾವಿವೆಲ್ಲ (ಪಂಗಾಪ. ೦೪೪-೯). [ಮದ + ಏಱು, (< ಏಱ್)]

ಮದಸಿಂಧುರ (ನಾ). = ಮದರದನಿ : ಪುಟಿದಲಿ ಪೊಕ್ಕರಮಾವಿರ ತಾರಗ ಬಿದ್ದಳಿ ನೂಱುಮದಸಿಂಧುರಕೆ ಗುಧನವಾಯ್ತು (ಭಾಷ್ಕಗ.೪-೩೩); ಅದೊಂದು ನೀಲಪರ್ವತಂ . . . ಸಿಂಧೂರವಿಲಿಪ್ತಮದಸಿಂಧುರಗಂಡ ಮಂಡಲದೊಂದು ಪಾಂಗಿನಂ ತೋರ್ಪ ತಟ್ಟಲಿಂ . . . ಪೆನೊಜ್ಜುಂ (ಜಾಪಜ್ಞ. ೬೨-೨೦). [ಸಂ.]

ಮದಸ್ಖಲಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಟ್ಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ''ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಸ್ವಸ್ತಿಕವಾಗಿರಿಸಿ, ಸ್ವಸ್ತಿಕವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸುತ್ತ, ಕೈಗಳಿಂದ ದೋಲುಹಸ್ತವನ್ನು ಮಾಡಿ, ತಲೆಯನ್ನು ಪರಿವಾಹಿತದಿಂದ ಸುತ್ತಿಸುವುದು'' (ಅಭಿಕೋ. ೩೦೪ ನಾಕಾಣಾದ) : ಚರಣಂ ಸ್ವಸ್ತಿಕಮಂ ಪಡೆವಿನಡೆ ಕ್ರಮದಿಂದೆ ಪಸರಿಪುತ್ತಿರೆ ಮತ್ತಂ ಕರಂಗಳದೋಲ ಪಸಿವಾಹಿತ ವಿನದೆ ಕೇಳ್ ಮದಸ್ಖಲಿತಾಖ್ಯಂ (ಅಕೋ. ೪-೪೪). [ಸಂ.]

ಮದಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಅಮಲುಬರಿಸುವ ಸ್ಥಳ : ಹೆಂದವಂಗಡಿ : ಪದಮೀನೆ : ''ಕೊಂಡಾ, ಇಲಂ. ಮದಸ್ಥಾನಂ...ಇ ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವ ಮನೆಯು ಮೆಸರು. ನಿತ್ಯಂಗಡಿ'' (ಬಾಕೋ. ೩೦೬). [ಸಂ.]

ಮದಹಸ್ತಿ (ನಾ).=ಮದರದನಿ : ಮಮಸ್ತಯಿಱಿದ ಧ್ವಾಯಂಗಳ . . . ಜೇಡನಾಯಕರು ನೆರೆದರು (ಕಣ್ಣ. ೩-೩); ಮದಹಸ್ತಿಬಲಯುತಂ ಹಸ್ತದಿಂ ಪಸ್ತಕದಿನಂತೆ ಪದಗದಯಿಂದೆ ತಳ್ಳಿದನ್ (ಕ್ರಿಣಪ. ೨೭೭-೪೦).

[ಸಂ. ಮದಹಸ್ತಿನ್]

ಮದಾಂಧ (ಗು). ೧. ಮದದಿಂದ ಕುರುಡಾದ; ಮತ್ತಿನಿಂದ ಮುಂದು ಗಾಣದ : ಕುರುಬಂಳನಂದನಂ ಪವಸನಂದನನೆಂಬ ಮದಾಂಧಗಂಧ ಸಿಂಧುರಮೆ ಕಱುತ್ತು ಪಾಯೆ ಪಡಲಿಟ್ಟಪೆಲಾದುದು (ಪಂಪಾ. ೦೩-೦೫); ಅರಸಂ . . . ಮದಾಂಧಸಿಂಧುರಮನೇಱಿ ಚತುರಂಗಬಲಮನೊಂದು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಿಂದಂ (ಪಂಪಾ. ೨೩೩-೬). (ನಾ). ೨. ಗರ್ವದಿಂದ ವಿವೇಕವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ; ದರ್ಪಂಧನಂ ಮದಾಂಧಂ ಧರ್ಮಾನುಗನಲ್ಲಂ (ಪಂಗಾಪ್ರ. ೦೦-೦೭೦) ; ಈ ಮದಾಂಧನನೊಯ್ದು ಕೆಡಹುವ ಭೂಪಿಪತಿಮಂಟ್ರಪುರಿ (ಕಾಖಿ.೪-೨೨-೬೪). [ಸಂ.]

ಮದಾಂಧಕ (ನಾ).=ಮದಾಂಧ ೨ : ಅಱಿದಱಿದುಂ ಮತಿಭ್ರಮಿಸಾದ ಮದಾಂಧಕನಾನೆ ಕಾಡುಕೇಡಿಜಗದ ಮೀಳನಾನೆ ಕುಱಿಪಾನಿಸನಾನೆ (ಪಪಕಂ. ೩-೦೪). [ಸಂ.]

ಮದಾಂಧತೆ (ನಾ). ಸೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅವಿವೇಕ : ಕರಿ ಕೀಸರಿಯುಂ ಕೆಣಕಿದ ಪರಿಯುಂ ಪರುಟಮಿಸದಿರ್ ಮದಾಂಧತೆಯಿಂದೆ (ಪಪಕಂ. ೨-೨೮). [ಸಂ. ಮದಾಂಧತಾ]

ಮದಾತ್ಯಯ (ನಾ). ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಮದಾತ್ಯಯಮೆಂಬ ರೋಗವು ದೋಷ್ಯಾದುದಿಂದಲೂ, ರಕ್ತದ ಪೆಚ್ಚುಗೆಯಿಂದಲೂ, ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದಲೂ, ವಿಷಪ್ರಯೋಗದಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗಿಕ್ಕುಂ (ಚಕ್ರ. ೨೯೦). [ಸಂ.]

ಮದಾನೇಕಪ (ನಾ). = ಮದರದನಿ : ಆ ಕಾನನಮಂ ಪೊಗುತಂದು ಮದಾನೇಕಪದೊಂದು ಪಿರಿಯ ಕಡುಪಂ ಕಂಡುಂ (ಕಂಚಾಪ್ರ.೦೦-೦೩೬). [ಸಂ.]

ಮದಾಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಇದು [ಪ]ಡದೊರ್ . . . ಕೊಡಲ್ಕೆಟ್ಟಿಯರಾ ಮದಾಮ್ಮನ್ ವಿಜ[ಪೆ]ಟ್ಟಿಗರೆಂ ಧರ್ಮ್ಮನಾಯಗನ್ (ಎಇ. IX. ೨೬-೦೨ ; ಪ. ೦೦೦). [ಮದ್ಯ + ಅಮ್ಮ]

ಮದಾಲಸ (ಗು). ೧. ಮಾದಕವಸ್ತು ಸೇವನೆಯಿಂದ ಜಡವಾದ. ೨. (ಯೌವನದ) ಸೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಜಡವಾದ,-ಮಂದವಾದ : ಅವಿತಮದಾಲಸಾಂಗಜಮತಂಗಜಮೋ ನಡೆಗೊಂಡನಂಗ ಪಂಗಮುಲತೆಯೋ . . . ಕಾಂತೆ ಬಸಂತಕಾಂತೆಯೋ (ಕಾಂತಿಪು. ೩-೦೯) ; ಮಿಂಗಳ ನೊರ್ಮೆ ಕೈರವಮಾಸೊರ್ಮೆ ಚೆಲ್ವೋರಮನೊರ್ಮೆ . . . ಬಾಲೆಯ ಮದಾಲಸಮುಗ್ಧವಿಶಾಲಸ್ಮಿತಪಾಂಗಮುಗುಬ್ಬುವ (ಪುಣ್ಯಪು. ೭-೭೦). (ನಾ). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತೈದು ದೇಶೀಯಭೌಮ ಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ℙ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಕಡೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿಡದೆ ಮತ್ತನಂತೆ ಚಲಿಸುವುದು" (ಚಾಸ್ಮಕೋ. ೬೨೨ ಗದ್ಯಕುಣಾಡ) : ಎರಡು ಪದಂಗಳ್ ನಿಲ್ಲದೆ ಕರ ಮದಿಸಿದಸಂತಿರಲ್ ಮದಾಲಸನಾಮಂ (ಚಾಸ್ಮಕೋ. ೬-೭೭). [ಸಂ.]

ಮದಾಳಿ (ನಾ). (ಮಕರಂದ ಪಾನದಿಂದ) ಕೊಬ್ಬಿದ ಹುಂಬಿ : ಸೋರ್ಪ ಸೊನೆದುಂ ಸರಿಯೆಂದು ಮದಾಳಿಮಾಳಿಯಂ ಕಾರ್ಮುಗಿಲೆಂದು . . . ಮಯೂರಕೋಟಿಗಳ್ ಕಾರ್ಮುಗಿಲೆಂದು ಪರ್ತಿಸುವುವು (ಪಾಶ್ವಪು. ೦೦-೫೯). [ಸಂ. ಮದಾಲಿ]

ಮದಿಕೆ ' ಮದ್ದಿಕ ' ನೋ.

ಮದಿಪು (ನಾ). ೧. ಗೌರವ ; ಮರ್ಯಾದೆ : ಸ್ವಾನಸ್ಥಾನದಿ ನಮಗೆ ಮದಿಪು ಮಾನ ಕೊಟ್ಟರು ಚೌರರು (ಕಬ್ಬ. ೦೮-೦೩). ೨. ಬೆಲೆ ; ಕಿಮ್ಮತ್ತು : ನಾಡಿಗೊಡೆಯಪು ಚಂದ್ರನಾಥನು ಬೀಡುಮದಿಪನು ಇಂದುವನು (ಕಬ್ಬ. ೨೦-೩೮). [ದೇ.ಕಿ ತಮಿ. ಮಲ. ಮದಿವ್ಪ ; ತುಳು. ಮದಿವು ; ತೆಲು. ಮದಿಂಪು, ಮತಿಂಪು]

ಮದಿದಾಳು (ನಾ). ಮದುವೆಹೆಣ್ಣು ; ವಧು : ನಿನ್ನೊಡನೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತ ಕುಳಿತರೆ ಮಂಗು ಮದಿಮಾಳಾದೀತು (ಜಾಳಗ. ೯).

[← ತುಳು. ಮದ್‌ಮೂಳ್]

ಮದಿರ₁ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಸಂಚಾರಿಭಾವಸೂಚಕವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಬಗೆಯ ನೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ℙ ಇದು ತರುಣ, ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ತೀವ್ರ ಎಂದು ಮೂರುವಿಧವಾಗಿವೆ : ಪಿರಿದರ್ ಕಂಗಳತಿ ವಿಸ್ತರಮಾಗದ ನೋಟಮುರ್ಬಿದಾಭಿಗಳಿಂದಂ . . . ತೆಱಸೊಕ್ಕಿನಿಂದೆ ರಂಜಿಸೆ ಮದಿರಂ (ಚಾಸ್ಮಕೋ. ೩-೩೯). [ಸಂ. ಮದಿರಾ]

ಮದಿರ₂ (ಗು). ೧. ಅಮಲೇರಿಸುವ ; ಮದವೇರಿಸುವ : ' ಮದಿರಾಕ್ಷಿ ' ಪರಾ. ೨. ಸಂತೋಷಕರವಾದ. (ನಾ). ೩. ಕೆಂಪುಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖದಿರವೃಕ್ಷ. [ಸಂ.]

ಮದಿರಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ನೋಡಿದವರಿಗೆ ಮತ್ತೇರಿಸುವಂಥ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಪೆಳು ; ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು : ನಿಧಿಯಂ ಕಂಡಂತೊಳಗಿದ ದುದಿರಾಕ್ಷಿಯನಿಂದ್ರನಿಡಿದ ನಸೆಗಣ್ಣಿಯಂ ತೀವಿದ ದೊಣೆಗೆಣೆಯಾಗೆರ್ದ ಕೋಲ್ಗುದಿಗೊಳೆ ಸೈರಿಸದುಪೇಂದ್ರನಮಳೊಳ್ ನೆರೆದಂ (ಕಾಂತಿಪು. ೬-೭೭) ; ಮದಿರಾಕ್ಷಿ ನಿನ್ನೊಳ್ಳದೆ ಹೃದಯ ಪೆರಳ್ದಿ ಸೇರದಿರ್ಪುದು (ಜಾಳಗ. ೧೦-೬೦). [ಸಂ. ಮದಿರಾಕ್ಷೀ]

ಮದಿರಾಪಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಮೋಹಕವಾದ ಕಡೆಗಣ್ಣೋಟ. ೨.= ಮದಿರ₁ : ಮದಿರಾಪಾಂಗಂ ತ್ರಿವಿಧಮನೊದವಿರ್ಕುಂ ತರುಣಮೆಂದು ಮಧ್ಯಮಮೆಂದುಂ ಪೆದುಗೊಂಡ ತೀವ್ರಮೆಂದುಂ ಸುವತೀ ಕೇಳ್ ವೇಱೆ ವೇಱೆ ಭಾಪಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಚಾಸ್ಮಕೋ. ೩-೩೮). [ಸಂ.]

ಮದಿರಾಪಾನ (ನಾ). ಅಮಲೇರಿಸುವ ಮದ್ಯ ಮುಂತಾದ ಪಾನೀಯಗಳ ಸೇವನೆ : ಮದಿರಾಪಾನಕ್ಕೆ ಮೆಯ್ಯಾರದೆ . . . ವಿಕಾಂತಪದೊಳ್ ನಿಲ್ಲದಿರಾಂ ಬರ್ಚ್ಚನ್ನವಾಯಂ ನಿನಗಿದು ವಿಗತಾಪಾಯಮಪ್ಪೆಂದುಪಾಯಂ (ಜಾಪು. ೮೩-೦೩೭). [ಸಂ.]

ಮದಿರಾಮದ (ನಾ). ಮದ್ಯದ ಅಮಲು ; ಅಮಿಳಸಮಂ ಕಣ್ಣಂಕೊಳಾ ಮನದೊಳಗೊಸಗೆಯಂ ಶರೀರದೊಳೆತ್ತಂ ರೋಮಾಂಚಮುಂ ಮದಿರಾಮದವಾಗಿಸೆ ತೆಗಟ್ಟನಾಕದು ನುಡಿಯೊಳ್ (ಪಚಾ. ೩-೯) ; ಹೃದಯ ಪ್ರಮೋದಮದಿರಾಮದದಿಂ ಪೆಯ್ಯಱಿದು ಮೇಲುದಂ ಮಜ್ಜಿದರ್ವಾಡಿದುದು ಪಱ್ ಮಾಣ್ದೊಡಂ ಮಾಣದೆ ಮೆಚ್ಚಿದ ತೆಱದಿನಾಪ್ತ ವೃದ್ಧಕದಂಬಂ (ತ್ರಿಷ್ಟಿ. ೬-೩೬). [ಸಂ.]

ಮದಿರಾಯ (ನಾ). ಹೆಂಡ ; ಸುರೆ : ಇಂತು ಶೌಂಡಿಕರೆಲ್ಲರುಂ ಕುಂದಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಂ ಕೊಂಡಾಡುತ್ತುವಿರ್ದನವರತಂ ಮದಿರಾರಸದ ಮದವೇಱು . . . ಮತಿಗೆಟ್ಟು ಕಳವಳಿಸುತ್ತಿರಲ್ (ಚಾರಪು. ೦೦-೦೩೯ ಪ). [ಸಂ.]

ಮದಿರೆ₁ 'ಮದುರೆ' ನೋ.

ಮದಿರೆ₂ (ನಾ). ೧. ಅಮಲೇರಿಸುವ ಮದ್ಯ ಮುಂತಾದ ಪೇಯ : "ಮೈರೇಯಮಾಸವಂ ಮಧು ಮಾಧವಂ ಸೀಧು ಸೀರೆ ಸುರೆ ಮದಿರೆ . . . ಕಲ್ಕಮನೆ ಕಳ್ಳೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮುಂಗಣ. ೬೩-೬) ; ನೀಂ ಕುಡಿವ ಮದಿರೆ ನೀನೊತ್ತು ತಿರುವಧರಂ ಮುಗಿವೊರ್ಲ್ಲಂ ಮುಗಿಯೆ ನಸ್ಯಾಯಲಿ, ಪೆದರಂ ಪೂಣ್ದಿದಂ ನಂಬು (ಗಿಕಾ. ೦೨೦-೩೩). ೨. = ಮದಿರ₁ : ಒಂದಿನಿಸು ಬಾಗಿದೆವೆಯುಂ ಸಂಧಿಪ ತಪ್ಪುಮಿಸಿ ನೋಳ್ಪ ತಿರುಗುವ ತಾರೆಯನೊಂದುವ ಕಣ್ಮದ್ಯ ಮುಮದು ಬಂದೆಸೆದೊಡೆ ಮಧ್ಯಮೆಂಬ ಮದಿರೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ (ಚಾಸ್ಮಕೋ. ೬-೨೦). [ಸಂ. ಮದಿರಾ]

ಮದಿರೇಕ್ಷಣ (ನಾ). ಮಾದಕವಾದ ನೋಟ : ಕೊಣಸಿದತ್ಪಲ್ಪರಾಂಗೂಲಮಂ ಶಕ್ರಧನು ರಮಣೀಯಮುಂ, ವಿಸ್ಮಯೋತ್ಪುಲ್ಲಮಾಗಲ್ಕೆ ರುಚಿರಾನನಾ ರಾಮದಯಿತೆಯಾ ಮದಿರೇಕ್ಷಣಂ (ಶ್ರೀಚಾಪು. ೩೩-೦೦೩). [ಸಂ.]

ಮದಿರೇಕ್ಷಣೆ (ನಾ). ಮೋಹಗೊಳಿಸುವ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು ; ಸುಂದರಿ : ಅಪ್ಸರಾಂಗನಾನ್ಯಯದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದಳ್ದಿ ಪದ್ಮನಮದಮತಿ ಮದಿರೇಕ್ಷಣೆ ಮದಿರೆಯೆಂಬ ಕನ್ಯಾರತ್ನಂ (ಕಾಂಪು. ೧೬). [ಸಂ. ಮದಿರೇಕ್ಷಣಾ]

ಮದಿರೋನ್ಮತ್ತ (ಗು). ೧. ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಮೈಮರೆತ; ಅಮಲೇರಿದ : ಮದಿರೋನ್ಮತ್ತನಿಳಿಂಪ ಕಿಂಪುರುಷ ಕಾಂತಾರಬ್ಧ ಸಂಗೀತಮೊಪ್ಪಿದುದಲ್ತೇ . . . ಶ್ರೀರಮ್ಯಹೈಮವಾಚಲಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೬೨). (ನಾ). ೨. ಸೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಮೈಮರೆತವನು : ತಮ್ಮುಮಿಂತಿರುಮನೇನೆಂದಱಿಯರ್ ಮದಿರೋನ್ಮತ್ತರವೊಲದನಱಾಲರುಂ (ಪಂಪ್ರಪು. ೦೦-೦೦೭). [ಸಂ.]

ಮದಿಲ್, ಮದಿಲು, ಮದಿಲು (ನಾ). ೧. (ಮನೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೊಠಡಿ, ಹಜಾರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವಂತೆ ಸೂರಿನವರೆಗೂ ಕಟ್ಟುವ) ಗೋಡೆ ; ಭಿತ್ತಿ : (೨). ೨. ಕೋಟೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಸುತ್ತಲೂ (ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ) ಕಟ್ಟುವ ಗೋಡೆ; ಪ್ರಾಕಾರ ; ಪೌಳಿ : ಬಳಸಿದ ಕೆಯೊನ್ನ ಮದಿಲ್ಗಳೊಳಿಗೆ ಮಣಿಮಯ ಭವನಾವಳಿ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೦೦ ಪಱ) ; ಮಾದೇವನರಮನೆಯ ಮದಿಲಂ ವಿದ್ಯಾಧರಕರಣಿಂ ಪೊಸಂತಿಲಂ ದಾಂಟುವಂತೆ ದಾಂಟಿ (ಅರ್ಜುಪ. ೩-೦೦ ಪ) ; ಆಗಬ್ಬಿ ಮದಿರ್ ಬಾಗಿರ್ ಬಿಯ್ಯಗಮೆಂದಿವಱಿಂದ ಕಾವ ಕಾವೇವುದೊ (ಪಚಿಪಾಪು. ೩-೨೬) ; ಪೊಗೆ ಅದೇನ್ ಕಾಣ್, ತ್ರಿಜಟೆ ? ಏಸುತಿದೆ ಮದಿಲಪೊಲ್ ಮುಗಿಲನ್ನೆಗಂ! (ತ್ರಿಚಾಪು. ೬೯೬-೦). **ಮದಿಲ** : ೨. ಸಮ್ಮಾನದಿಂದ ಹೇಱಿರಿಯರು ಮದಿಲವ ಗಮ್ಮನೆ ಬಂದೇಱುವರು (ಜಾ.ಹ. ೪-೦೫೯). **ಮದಿಲು** : ೨. ಕರುಮಾಡಗಳನೇಱಿ ಮದಿಲುಗಳನು ಹತ್ತಿ ಮರಗಳ ಕೊನೆಗಳನಡರಿ (ಸಂಪ್ರತಾಂ. ೦೩-೦೦೩) ; ಸುತ್ತ ಬಳಸಿದ ಮದಿಲು ವಾಯುಪಥವನು ಒತ್ತರಿಸುವುದನವರತ (ಅಜಿಪ. ೦-೦೪೦).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಮತಿಲ್ ; ತುಳು. ಮದಿಲು, ಮದುಲು ; ತೆಲು. ಮತಿಲು, ಪೆಗುಲು]

ಮದಿಲ್ ೨ ನೋ.

ಮದಿಲ್ ೧ ನೋ.

ವಾ). ಕೆಳ್ಳು ; ಹೆಂಡ : ಮದ್ಯ : "ಮೈರೇಯಂ . . . ಕಾದಂಬರಿ ಪರಿಸ್ರವಣಿ ಕಲ್ಕುವೆನೆ ಕಳ್ಳಿನಕ್ಕಂ" (ಪಾಂಗಣಾ. ೬೬-೮).

[ಸಂ. ಮದಿಷ್ಠಾ]

ಪ್ರ). ೧. ಅಮಲೇರು : ಮತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಮದಿಸಿ ಕಾಣದೆ ಮಡುಹಿದ ಗಜೇಂದ್ರಂ ಸತ್ತುದಾಗಳೆ (ಜೈಪು. ೨೨-೨೦) ; ಮದಿಸಿ ಹವದ ಗಜ ಹರಿಪದವಿಘಾತಿಗೆ ಕೆಡೆವಪೊಲು ಕೆಡದೊದೆದು ಕೊಂದ ನುಕಂಪದಲಿ ಕಳನೊಳಗೆ (ಕೃರಣಾ. ೬-೦೯-೩೬). ೨. ಗರ್ವಿಸು ; ರಿಸು : ಹಿಮನಗಸುತೇಶನು ಮದಿಸಿದಾತನ ಬಗೆಯನಱಿದು (ಜೈಪು. ೩. [ಗಣಿತ] ಕೂಡಿಸು ; ಸಂಕಲಿಸು : 'ಬೆರಸು, ಮದಿಸು. ಕೂಡು, ಬತಂ ಇಂತಿನಿತುಂ ಕೂಡೂದಕ್ಕೆ ಪೆಸರು (ಸ್ಕರಚಾ. ೪). [ಮದ + --ಇಸು]

(ಗು). ನನ್ನ ; ನನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಮದನಂ ಮದೀಯ ಮಮುದಾವಹಂ (ಕಬಾ. ೬-೬೬) ; ಮದೀಯ ಸಮೀಹಿತಮುಂ . . . ಪೆಱ್ಗ (ಕಾದಂಬ. ೫೪೬) ; ಇದು ವಿನೋದವಲೇ ಮದೀಯಾಭ್ಯುದಯ (ಕುಣ್ಡಳೆ. ೨-೦೬). [ಸಂ.]

(ನಾ). (ಕರಾ) ಭೂತಾರಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತನ ಪರವಾಗಿ ನು ಆಡುವ ಮಾತು : ಭೂತಕ್ಕೆ ಗಗ್ಗರವಿಟ್ಟು ನಿಂತಾಗ ಭಟ್ಟರು 'ಮದು' ಆಥವಾ 'ನುಡಿಗಟ್ಟು' ಹೀಗಿರುತ್ತದೆ (ಹಂಬಣಾ. ೦೪). [←ತುಳು. ಮದು]

ವಾ). ೧. ಚೈತ್ರಮಾಸ; ವಸಂತಋತು :" ಮದುವೆನೆ ಚೈತ್ರ" . ೫೦). 'ಮದುರಿತು' ಪರಾ. ೨. ಜೇನುತುಪ್ಪ : "ಮದು— ಜೇನು" (ಕನ್ನಕಾಗ. ೬೬). [<ಸಂ. ಮಧು]

ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಕರಡಿ ಹಳಿಯ ಚತುಃಸೀಮೆ ದ ಬಿಡುಗಳಿಗೆ ಸಲುವ ಗ್ರಾಮ ೧ ಱ ಮಗ್ಗದೆಱ್ ಮದು ಪಡಗಿ ಱ ಅಸಗ ನಾವಿಂದ ಕುಂಭಾರ ಮಾದಿಗ ಕಯ್ಕಾಣ ಎತ್ತುಗಾಣ ೪ (೪). ಪೆಂಗಳೂ. ೦೬೨-೪; ೧೪೦೮). [?]

ಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕಣ್ಣಮ್ಮಯ್ಯನ ಮಗ ಮ್ಮಯ್ಯನುಂ ಮಮುಕಮ್ಮಯನುಂ (ಎಳ. X. ೯೩೧೦೫. ೩೭-೬; [?]

ನಾ). ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರು (?) : ಬದಿಯಯರುಮ್ ರುಮ್ ಕೋಣಪ್ಪರುಮ್ ಸಾಕ್ಷಿ (ಪು ೪೦. ೧೯೦೬; ೦೬-೦೦: ೭೨೦). [?]

ಗ (ನಾ). ಮದುವೆಯ ಗಂಡು ; ಮದುವಣಿಗ ; ವರ : ಈ ದುಮಗನ ನಿವಾಸಕ್ಕೆಂದು ಚೊಕ್ಕಮಯ್ಯ ಒಂದು ಆರಮನೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದನು (ಪಪಚ. ೪೬) ; ಮದುವೆ ಮುಂಗಿದರೂ ಮದುಮಗನ್ನ ಲ್ಲಿ (ನಾಡ).

ದುಮಕ್ಕಳು, ಮದವಕ್ಕಳ್, ಮದವಕ್ಕಳು, ಮದುವಕ್ಕಳ್ = ಯೆಯಾಗುವ ಗಂಡು ಹಾಗೂ ಹೆಣ್ಣು ; ವಧೂವರರು : ಯ ಸಂತರ ಮದುಮಕ್ಕಳನ್ನು ನೆಂಟರಿಷ್ಟರು ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ುವುದು ವಾಡಿಕೆ (ಜಾಜಕ. ೪೬); ಪ್ರೇಮಾದ ಪೂತಿಗೆ ಹೊಸಮದು ಹೊಸ ಅರ್ಘವನು ವಾಚಿಸುವರು (ಶಂಕಾಕ. ೪೬-೬೦); ನೆಂಬ ಮಂತ್ರಿಯುರ್ಕೆವದಿಂದವರ ಪೇಬ್ದು ಮದವಕ್ಕಳಂ ನಿರಾಕರಿಸಿ . ೪೦-೨೬); ಮದವಕ್ಕಳಿನಿಂದಿರ್ಗೊಳ್ತುದೆಂದು . . . ಪೇಟ್ದು ೪-೪೭); ಪೆಱಿದರ್ ಲೇಸಿನೆ ಮದುವಕ್ಕಳ್ ಸುವಿಲಾಸದಿ ಪೆಣ್ಪುಕ್ಕ ಗೂಡಗಳೊಳುತ್ಸವದಿಂ (ಉದ್ಭಪು. ೪-೩೪); ಹೋಮಾ ನಳಸಂ ಮದುವಕ್ಕಳ್ ವಿಸುವ ಲಾಜಿಯಿಂ ಪೂಜಿಸಿದರ್ (ಪಗವ. ೦೦-೦೩೩).

[< ಮದುವೆ + ಮಗ]

ಮದುಮಗಳ್. ಮದುಮಗಳು (ನಾ)· ಮದುವೆಯ ಹೆಣ್ಣು ; ಮದು ಮಣಿಗಿತ್ತಿ; ಪದ್ಧು: ಕುದಿಪೊಡಲ ಮದುಮಗಳ್ ತೆಱದುತಿಹಳೆಲ್ಲಿ? (ಕಾಂಶಿವ. ೦೩೩-೩೩೩). ಮದುಮಗ್ಗಳು : ಮದುಮಗಳ ಕಣ್ಣಿನ ಬಗೀ ಚಂದಿರನ ನಗಿಸುತ್ತ ಹರಿದದ (ಪಾಪರೀ. ೭೪-೦೩); ಮದುಮಗಳ ಕಾಂತಿ ಅವಳ ಮುಖದಲ್ಲಿ ವಿನುಗುತ್ತಿತ್ತು (ಕಂಗರೊಪ. ೨೦೯).

[< ಮದುವೆ + ಮಗಳ್]

ಮದುಮಗಳು 'ಮದುಮಗಳ್' ನೋ.

ಮದುಮನೆ (ನಾ)· ಮದುವೆಯ ಮನೆ : ತಪೆಯುಲ್ಯಾಜಿನ್ ಕಣ್ಣೀರ್ ಪೊನಲನ್ ನೋಡುತೆ . . . ಮಸಣದ ಮದುಮನೆ ಪೊಗುವಾ ಮಗಳನ್ (ಅಂಪಗೊ. ೩೬-೬೪). [< ಮದುವೆ + ಮನೆ]

ಮದುರಿತು (ನಾ). ವಸಂತಋತು : ಪಕ್ಕಳ ಮುದ್ದುವೆರೆದ ನುಡಿ ಮದುರಿತು ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆಯ ಸಮಚಿಂದ್ರಿಕೆಯಿನೆ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ವಿಲಾಸಮನೀ ಪೆದು ಸತ್ಕಳುರಾಜನ ಸವಿವಾತು (ಪಮುಣಾ. ೧-೨೯).

[ಮದು$_2$ + ಋತು (< ಋತು$_1$)]

ಮದುರೆ, ಮದಿರೆ$_1$, ಮಧುರೆ$_1$ (ನಾ). ಹಿಂದೆ ಪಾಂಡ್ಯರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದ ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ಈಗಿನ ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಮಧುರೆ : ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದಾ ಮದುರೆ ಉಯ್ಯುನಿತಾವ × ರಾಪದೆ ಪಾಪ ಮುಟ್ಟದೊನ್. . . , ರಮ್ಯಸುರಲೋಕಸುಖಕ್ಕೆ ಘಾಗಿ (ಎಳ. II (R), ೨೪-೦; ಸು. ೭೦೦). ಮದಿರೆ$_1$. ಮಧುರೆ$_1$: ಧರದೊಳು ಮಧುರೆಯ ತಿರುಮಲ ನಾಯಕನೆನರು ಮಾಹಿಯ ಮುಱಿದಿಜಿದು ಹರುಷದೆ ಪಿಡಿದಾನೆಗಳ ಶಾಲೆ ಮೆಱಿದುವು (ಕಂಸಂ. ೬-೨೯).

ಮದಿರೆಗೊಂಡ = ಮದಿರೆಯೆಂಬ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಗೆದ್ದವನು; ಹಿಂದೂ ಬಿರುದು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಮದಿರೆಗೊಂ ಕೊಪ್ಪರಗೇಸರಿವರ್ಮ್ಮಂಗೆ ಪರಿಪವಿರ್ಪ್ಪತ್ತೊಮ್ಭತ್ತಜ್ಜೊಳ್ಪದ್ದುಕೂರ ರಾವಿನಾಡ ಪೂರ್ಯಮ್ಮ ಮಮ್ಮ × × ಗಣಪ ರಾಮ ತುಜುವನಿಕ್ಕಿಸಿ ಅಟ್ಟಿ ಸತ್ತನ್ (ಎಳ. X, ಪುಳಕಾ. ೨೦೩-೦; ೯೫೪). [← ತಮಿ. ಮತುರೈ]

ಮದುರೆಗಿಳ್ (ನಾ)· ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಮದುರೆಗಿಳಾ ವೆಳ್ಳ ಸಮ್ಮಂಗೆ ಕೊಟ್ಟೋದು ಕಣ್ಣುಗದಮ್ಮುಳಿ ಕಟನಿಯುಂ (ಎಳ. X, ಪುಂಳಕಾ. ೩೦-೬; ೭೮೭). [?]

ಮದುವಣ (ನಾ). ಮದುವೆಯಂ ಮೇಲೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಪದಿಕೆ ಸಂವಳ ಉಳುವರಿ ಆ ಮದುವಣ ಮರ ಮೆಲಕ್ಕಮಟಲಾಳ ದೇವನಾಣೆ ಕಾಹು ಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕತಾರಂಬರಂ (ಪ್ಯಿಕಂ. ೦೧೭೩, ೮೨-೦೪; ೧೦೩೦). [< ಮದುವೆ + ಪಣ$_3$]

ಮದುವಣಗಿತ್ತಿ 'ಮದುವಳಗಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಮದುವಣಿಗ 'ಮದುವಳಿಗ' ನೋ.

ಮದುವಣಿಗತನ. ಮದವಣಿಗತನ (ನಾ). ಮದುಮಗನಾಗಿರುವಿಕೆ : ದೇವೋತ್ಸುಂಗಂ . . . ಮದುವಣಿ[ಪಾಣಿ- ಮದವನ]ಗತನಮನುಜಿ ನಟಮಿಸುತುಂ (೧೦೪- ೦೦-೮೩). ಮದವಣಿಗತನ : ಮದವಣಿಗತನದ ದೇಸೆಯಂ ವಿಲಾಸಂಬಡೆದ ಬಾಲಸಹಕಾರಸಂದನಂ ಜನಪಾಲಂ ನೃಪಾಲ ಪರಿಜಾತನನಿತ್ಯಲಪಧಾರಿಸಿಮೆಂದು ತೋಜಿ (ಅಪಂಪು. ೭-೬ ೫).

[ಮದುವಣಿಗ (< ಮದುವಳಿಗ) + — ತನ]

ಮದುವಳ್ 'ಮದವಳ್' ನೋ.

ಮದುವಳೆ (ನಾ). ಮದುವೆಯ ಪುಡುಗ ; ವರೆ : 'ಮದುವಳಿಗೆ' ಪರಾ. [< ಮದುವೆ + — ವಳೆ]

ಮದುವಳಿಗ, ಮದುವಣಿಗ, ಮದವಳಿಗ, ಮದುವಣಿಗೆ (ನಾ). =ಮದುಮಗ : ಮದುವೆಗೆ ಕೂಡಿದ ಬಂಧುಗಳೆಲ್ಲರು ಮದುವಳಿಗನ ಪದುವಳಿಗಿತ್ತಿಯ ಕಾಣದೆ ಕದನವಾಯಿತ್ತು, ಮದುವೆಯು ಮನೆಯಲ್ಲಿ (ಕೋಕಶಾ. ೧೦-೬೬); ಈ ಮದಹಸ್ತಿಯನೀ ಹಳುವಿನೊಳೇಱಿದಾ ಮಹಿಮನೆ ನಿನ್ನ ಸುತೆಗೆ ಪ್ರೇಮದ ಪೊಸಮದುವಳಿಗನಾಗುವನು (ಪಟುಸಂ. ೯-೨೬); ಚಂದ್ರಹಾಸ. . . ಒಪ್ಪುವ ಬಾಸಿಗದ ಮದುವಳಿಗಾಗಿದ್ದ (ಪಜಿ. ೦೬೪). **ಮದುವಣಿಗ** : ಆ ವಿಭು ಜಿನಚಂದ್ರಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಮತಿಯಂ ಮದುವೆಂದು ಪೊಸಮದುವಣಿಗಂ ದೇವೇಂದ್ರನ ಶಚಿಯ ವಿಳಾಸವಿಶ್ಮೃತ ವಿವಿಧ ವಿಭವಮಂ ಮಸುಳಿಸಿದಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೭-೩೦); ಮದವಣಿಗನಲ್ಲದೆ ದಿವ್ಯಾಂಗನೋಪೆಬೆಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಕ್ಷ. ೩-೩೦); ಪೊನ್ನೇದಳವದರಿಂದ ಮದವಣಿಗನ ಮುಂಡೆಯ್ದುವ ನೃಪತಿಲಕರ ಪಲವು ಕೊಡೆಯಾಗಸಮಂ ಪಂದಲಿಸುತ್ತಂ ನತರೆ (ಜಯಾಂ. ೭-೩೬). **ಮದವಳಿಗ** : ಮದವಳಿಗನಿಲ್ಲದೆ ಮದುವೆಯುಂ ಮಾಡುವೆನೇಬ. . . ಪರ್ಗಾವಿಲನಂ ಪೋಲ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಕ್ಷ. ೫-೦೦೬ ಅಷ್ಟ); ಲಿಂಗವೆ ಮದವಳಿಗನಾದ ನಾನು ಮದವಳಿಗಿ{ಣಾಂ. ಮದವಣಿಗಿತ್ತಿ}ಯಾದೆನು (ಪಜಾಪಲೀ. ೮. ೦೦೩-೨೫೪); ನಮ್ಮ ನಾದನಿ ಮದವಳಿಗ ನೀನಾದರೊಡಹುಟ್ಟಿದನು ನೀನಹೆಯಿಸಗೆ (ಕಾಮ್ಕಾ. ೩೫-೦೭); ಎಸಪ ಬಾಸಿಗದ ಮದವಳಿಗನಾಗಿರ್ದಂ ಕಾಳಿಂದಜಂ (ಶೃಪಾಜಿ. ೩೦-೩೪). **ಮದುವಣಿಗ** : ಹಸ್ತೇಯ ಮೇಲೆ ಮದುವಣಿಗನ ತಂದು ನಿಲಿಸಲೊಡನೆ ಶಿವದನೆ ಬಂದು ಕೈವಿಡಿದಳು (ಅಪಟಂ. ೫೦-೧೬); ಮದುವಣಿಗನಾದ ಕುವರ ಹರುಷದಿ ಚಿತ್ರಮಂಟಪವ ನೋಡುತ್ತೈತರಲು (ಕ್ರಿಕಾ. ೫೦-೫೦) : ಇವನು ಯಾರೋ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಮದುವಣಿಗನ ಹಾಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಅಚ್ಚಮಂ. ೮೩). [ಮದುವಳ್ (< ಮದವಳ್) + — ಇಗ]

ಮದುವಳಗಿತ್ತಿ, ಮದವಣಿಗಿತ್ತಿ, ಮದವಳಗಿತ್ತಿ, ಮದುವಣಿಗಿತ್ತಿ, ಮದುವಣಿಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಮದುವೆಯ ಹೆಣ್ಣು ; ವಧು : ಮದುವಳಿಗನ ಮದುವಳಿಗಿತ್ತಿಯು ಕಾಣದೆ ಕದನವಾಯಿತ್ತು, ಮದುವೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ (ಕೋಕಶಾ. ೧೦-೬೬). **ಮದವಣಿಗಿತ್ತಿ** : ೧. ಪೊದಲು ದಿವದ ಮದವಣಿಗಿತ್ತಿಯಂತೆ ಕಾವೇರಿ ಮಾಸ್ತರ ಸನಿಯದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಳು (ಕಾಪೀರಾ. ೦೦೪). **ಮದುವಳಗಿತ್ತಿ** : ೧. ಮದವಳಿಗ ಮದವಳಗಿತ್ತಿಯ ಮುಟ್ಟದೆ . . . ನೋಡುತ್ತ ಬಟ್ಟಬಯಲಾಯಿತ್ತು (ಕೋಕಶಾ. ೦೯೬-೬೬೬). **ಮದುವಣಗಿತ್ತಿ** : ೧. ಗಂಡಮಬ್ಬೆ ಮದುವಣಗಿತ್ತಿಯಂತೆ ಸೀಗರಿಸಿಕೊಂಡಳು (ಜಾಪಟಂ. ೧೫೮): ನರ್ಸ್ . . . ಮದುವಣಗಿತ್ತಿಯಂತೆ ಶೃಂಗರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ಜಾಪಟಂ. ೧೪). ೨. ಹೆಂಡತಿ : ಕನಕವರ್ಷನು ಮಾವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಏಳುದಿನವಿದ್ದು ತನ್ನ ಹೊಸಮದುವಣಗಿತ್ತಿಯೊಡನೆ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಏಂತಿರುಗಿದನು (ಕಮಂ. ೦೫೬). **ಮದುವಣಗಿತ್ತಿ** : ೧. ಹೊಸಮದುವಣಗಿತ್ತಿಯಾದ ನಿನಗೆ ಮನಪೊಪ್ಪುವಂತೆ ಭೂಸಲು ಒಳ್ಳೆಯ ಒಡವೆಗಳನ್ನೂ ಸೀರೆಗಳನ್ನೂ ತರುವನು (ಪಚ. ೧೯). [ಮದುವಳಿಗ + — ಇತ್ತಿ]

ಮದುವಳಿಗ. ಮದವಣಿಗ, ಮದವಳಿಗ (ನಾ). ೧. =ಮದುವಳಿಗಿತ್ತಿ೧: ಮದುವಣಿಗನಾರೋ ಮದುವಳಿಗ ಯಾರೋ ಮದುವೆಯ ಸದುವ ಮರಣ ಮಡ್ಡದಿದ್ದಿತ್ತು (ಅಪಟಂ. ೦೪೬-೬೫೯); ನಾಂದೀಮುಖದೊಳಗೆ ಕಬ್ಬುಯ್ದುದೆಂದು ಮದುವಳಿಗೆಯಲ್ಲಿಗಟ್ಟಿದೊಡೆ (ಜಾಪಟಂ. ೯-೬ ಪ). **ಮದವಣಿಗೆ** : ೧. ಮದವಣಿಗೆಯಂ ಕಂಡು ಮದುವೆಗೊದರ್ದುವಂತೆ (ಕಪಟಾಕ್ಷ. ೦೯-೦೭೦). ೨. ಹೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ : ಯಾತವ ಮದವಣಿಗೆ ಚಿಂತ ದಾಯಾ (ಎಳ. XVI. ಜಾಪುಗ. ೦೦೬-೩; ೧೫೩). **ಮದುವಳಿಗೆ** : ೧. ಪೊಸಮದವಳಿಗೆಯಪ್ಪ ದಜ್ಞಂ ತಂದಿಸಲವೇಱುಮೆಂದು ಪೇಱಿಯೆ ಪ್ರಸನನ ಗೊಳಿಸಿ (ಜಾಪಟಂ. ೬-೧೭ ಪ) ; ಐದುಮಾನವ ಕುಟ್ಟಿ ಒಂದುಮಾನವ ಮಾಡು ಕಂಡಾ ಮದವಳಿಗೆ ಇದು ನಮ್ಮ ಬಾಳುವೆ ಮದವಳಿಗೆ ಇದು ನಮ್ಮ ವಿಸ್ತಾರ ಮದವಳಿಗೆ (ಜಾಪ. ೧೭); ಮದುವೆಯಾಯಿತು ಬಲನ ಜಯದಿಂದದಲಿ ಪೂಡಿದ ರಥವನೇಱಿ ಮದವಳಿಗೆ ಸಚಿತರ್ಜುನನ ಕಳುಹಿದನು ಮುರವೈರಿ (ಕುಣ್ಣಾ. ೦೯-೩೯). ೨. ಆರಾಧ್ಯರು ಸಂಗದ್ಯು ಆರಾಧ್ಯರ ಮದವಳಿಗೆ ಮೊವ್ವೆ (ಎಳ. VII. ಶಪ್ಪಗಿ. ೩೫-೨೯೯; ೧೦೫೦); ನಾಗಶರ್ಮನ ಮದವಳಿಗೆ ತ್ರಿವೇದಿ ಬನದೊಳಗಣ ನಾಗರಂ ಪೂಜಿಸಲು . . . ಬರಲ್ (ಕುಣ್ಣಾಸ್ತ್ರ. ೬-೩೭ ಪ) : ಪೊಸಮದವಳಿಗೆಯ ರತಿಯಲ್ಲಿ ಜಾಡ್ಯ ಝಾಡಿಸಿಹೋಯ್ತು ಗೆಲ್ಲುವಾಯ್ತು, ಮನಕೆ (ಪಜಿ. ೧೦-೦೬೫).

[ಮದುವಳಿಗ + — ಎ]

ಮದುವಾಸು (ನಾ). ಮದುವೆಯಾದ ಸಂತರ ನಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿದ ಹಾಸುಗೆ : ಇಲ್ಲಿಗಳ್ ಬಂದವಿದೋ ಹಯ್ಮೋನ್ . . . ತನ್ನಿನ್ ಕದರ್ವಾ ಮದುವಾಸಿಂಗೆ (ಅಂತಗೊ. ೨೯-೪೯).

[< ಮದುವೆ + ಪಾಸ್ಯ]

ಮದುವಿ 'ಮದುವೆ' ನೋ.

ಮದುವೆ, ಮದುವಿ (ನಾ). ಗಂಡು ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಗಂಡಹೆಂಡಿರೆಂದು ಘೋಷಿಸುವ ಒಂದು ಧಾರ್ಮಿಕವಿಧಿ ಮತ್ತು ಸಮಾರಂಭ ; ವಿವಾಹ ; ಪರಿಣಯ ; ಲಗ್ನ : "ಉಪಯೂಮಃ , ಪರಿಣಯನಂ, ಪಾಣಿಗ್ರಹಣಂ, ವಿವಾಹಃ, ಉದ್ವಾಹಃ — ಈ ೫ ಮದುವೆ" (ಶಬ್ದಮ. ೦೦-೪೧೨) ; ಉತ್ತಮಕುಲದವರ್ಗಳ್ಗೆ ಕುಲಜರಲ್ಲದವರೊಡನೆ ಮದುವೆಯೊಳ್ ತೊಟ್ಟ ಸಣ್ಣಾಗಳಕ್ಕುಂ (ಕಣ್ಣಾ. ೩೭-೦೩) ; ಮದುವೆಯು ಮಾಡಿದರು ಪಮ್ಮವರನ್ನ ಮದುವೆಯ ಮಾಡಿದರು (ಪಜಾಪಲೀ. ೮.೩೫-೩೬); ಕಮಲಮುಖಿಯರ ದೂರನು . . . ಭೀಷ್ಮನು . . . ತಮ್ಮಂಗೆ ಮದುವೆಯು ಮಾಡಲಸುವಾದ (ಕುಣ್ಣಾ. ೨-೩೩) ; ಮನೆ ಕಟ್ಟಿನೋಡು, ಮದುವೆ ಮಾಡಿನೋಡು (ಗಾಣ). **ಮುದುವಿ** : ಧಾವ ಶಿವದೇವಕ್ಕೆಱಿಯಮಾಡಿಯಂ ಕೈಕೊಣ್ಣು ಪೋಪಿಸಿ ಮದುವಿಯಂ ಮಾಡಿ (ಕೌಷ. X1-1. ೬೪-೦೬ ; ೧೦೭೨) ; ಕೂಳಸಮುದ್ರಂ ಪೊಂಸಂ ಮಾಣಿಗೆ ಮದುವಿಗೆ ಮಂದಿಸಿ ಕುಡೆ ನಾವುಮಾಯಿತ್ತು ದಾನವಿನೋದಂ (ಎಳ. VIII, ಜಾಗ. ೦೦೯-೭೦; ೧೦೭೨).

ಮದುವೆ ಮಾಸರಿ=ಮದುವೆ ಮುಂತಾದ ಸಮಾರಂಭ : ಮದುವೆ ಮಾಸರಿ ಇದ್ದ ದಿನ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಸಾದರೆ ಮೂಗಿನವರಿಗೆ ಕಂಡಿದೇ ಗುದಿಸಲನ್ನು ಕಾಣಬೇಕು (ಪಳಿ. ೧೩). [ದೇ.ಪ ತಮಿ. ವತುವೈ; ತುಳು. ಮದುಮೆ; ಕೋತ. ಮದ್ವ್]

ಮದುವೆಕಂಕಣ (ನಾ). ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮದುಮಕ್ಕಳ ಕೈಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಅರಿಸಿನದ ಬೇರನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಹಸಿಯ ದಾರ : (ಕ).

[ಮದುವೆ + ಕಂಕಣ]

ಮದುವೆಗಂಡು (ನಾ). ವಿವಾಹವಾಗುವ ಹುಡುಗ ; ಮದುಮಗ ; ವರೆ : ಮಲ್ಲಾನು . . . ರೇಶಿಮೆಯ ನಿಲುವಂಗಿ, ಪರಾಯಿ, ರುಮಾಲುಗಳನ್ನೂ ವಲ್ಲಿದುನ್ನೂ ಧರಿಸಿ ಮದುವೆಗಂಡಿನ ಹಾಗೆ ಓಡಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಪಜ್ಞ. ೧೪). [ಮದುವೆ + ಗಂಡು]

ಮದುವೆಗೆಯ್ಪು. ಮದುವೆಗಟ್ಟುವು (ಕ್ರಿ). ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಬಂದ ನಂಟರಿಷ್ಟರನ್ನು ಬೀಳ್ಕೊಡು.— ಕಳಿಸು : ಪರಮಜಿನಸಮನಜಳನಿರ್ಝರಮುಂ ಸುರಲಲಜಯೋಧಿಕಳಕಳಮುಂ ಮಾಣ್ದರೆ ನೋಡೆ ಬಿನ್ನನಿರ್ದುದು ಸುರಕ್ಕೆಳವುದ್ರೊಂದು ಮದುವೆಗೆಯ್ದಿದ ಮನೆಯೆಲ್ (ಪಂಪ. ೬-೦೪೭) ; ತನ್ನಗಲ್ಕೆದ್ದುಂ ಗಂಧರ್ವರಾಜನಂದಱಿಗೆ ಶೀತೋಷ್ಣಭವನಮದು ಮದುವೆ

ಗುರುಪಿದ ಮನೆಯಂತೆ ನಿರ್ವೃತ್ತಮಹೋತ್ಸವಮಾಗಿರ್ದುದು (ಶಾಪಂಗಾ. ೧೧೦). ಮದುಮೆಗೆಟುಪ್ಪ : ಜನಪಿತೃಗಳ್ ಜನಕನಯಂ ಜಿನೇಂದ್ರ ತವರೆಳ್ತುಮೊದನೆ ತಳರಲೊಡಾ ಬಿನ್ನನೆಯಾಗಿ ಮದುಮೆಗೆಟುಪಿದ ಮನೆಯಂದದಿನಿರ್ದುದಂದಭೋಧ್ಯಾನಗರಂ (ಅಪ್ಪ. ೬-೧೧).

[ಮದುವೆ + ಕಟುಪು,]

ಮದುಮೆಗಟುಪು 'ಮದುಮೆಗೆಟುಪ್ಪು' ನೋ.

ಮದುಮೆಗುಡು (ಕ್ರಿ). ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಡು ; ಲಗ್ನಮಾಡಿಕೊಡು : ಎನ್ನ ಮದುಮೆಗುಡುವಂದೆನುವಂ ಬಿಬ್ಬಲಯಂ ಕೊಟ್ಟರಿಲ್ಲ (ಶಾಪುಕ್ಕ. ೨೫೦). [ಮದುವೆ + ಕುಡು, (< ಕೊಡು,)]

ಮದುಮೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಲಗ್ನಮಾಡು ; ಮದುವೆಮಾಡು : ಭೋರನೆ ಮದುಮೆಗೆಯ್ದಂಪಿರೊ (ಶಾಪು. ೩೬-೦೫). [ಮದುವೆ + ಕೆಯ್,]

ಮದುಮೆಚಪ್ಪರ (ನಾ). ಮದುವೆಯ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಹಾಕುವ ಹಸಿರುವಾಣಿ ಚಪ್ಪರ : ಮದುಮೆಚಪ್ಪರದಲ್ಲಿ ಮದುಮಗನೇ ಜಾಣ (೧೫೮); ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಮದುಮೆಚಪ್ಪರವನ್ನು ವಿಶಾಲವಾಗಿ ಹಾಕಿಸಿದ್ದಾರೆ (೬೦೨). [ಮದುವೆ + ಚಪ್ಪರ]

ಮದುಮೆದೆರಿಗೆ (ನಾ). ಮದುಮೆಮಾಡುವವರು ತೆರಬೇಕಾದ ಹಣ.—ತೆರಿಗೆ: (೧) ಮನೆದೆರಿಗೆ...(೦೭) ಮದುಮೆದೆರಿಗೆ. (೧೮) ಉಬ್ಬಸ ಮೇಳಿ. (೧೯) ಕೌದಿಯ ತೆರಿಗೆ — ಈ ಮೇರೆಗೆ ಹಹ್ಕೊಂಬತ್ತು ಪಾಯಿಗಳನ್ನು ರೈತರಿಗೆ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಮಾಡಿಸಿ (ಶಾಸಾಪಂ. I. ೦೨೨).

[ಮದುವೆ + ತೆರಿಗೆ (< ತೆಱಿಗೆ)]

ಮದುಮೆದೆಜೆ[1] (ನಾ). = ಮದುಮೆದೆರಿಗೆ : ಹುಗ್ಗಡದೆಜೆ ಮದುಮೆದೆಜೆ[1] ಸೊಳವಾಜು . . . ಅದಿದೆಜೆ (ಪಂ. XIV. ೪೬೦. ೮೦-೯ ; 1402).

[ಮದುವೆ + ತೆಜೆ,]

ಮದುಮೆನಾಳ್ (ನಾ). ಮದುವೆಯಂ ದಿವಸ ; ವಿವಾಹದ ದಿನ : ಸುಗ್ಗಿಯೊಳ್ ಮದುಮೆನಾಳ್ (ಶಾಬಾಪ. ೭೩-೦೩೩). [ಮದುವೆ + ನಾಳ್,]

ಮದುಮೆನಿಲ್. ಮದುಮೆನಿಲ್ಲು (ಕ್ರಿ). ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಲಗ್ನವಾಗು : ಅರಸಂ ತನ್ನ ಪೆಗ್ಗಡೆಗಳಿಂದಂ ಕೂಸಂ ಬೇಡಿ ಪೆತ್ತು ಮದುವೆನಿಂದು (ಪಾಪು. ೦೦೦-೦೪); ಪಾಂತಾತ್ಮ ಮದುಮೆನಿಲ್ . . . ಜಗತಿಃ ಸಂತತಿ ನಿಲೆ ನಿನ್ನ ಧರ್ಮಸಂತತಿ ನಿಲ್ಗುಂ (ಅಪ್ಪ. ೬-೦೬) ; ಕುಮಾರ ನಧಿಕೋತ್ಸಾಹವಗಾಪೆ ಪ್ರಭಾವತಿಯೆಂಬಗ್ಗದ ಕನ್ನೆಯಂ ದಾಮುವೆನಿಂದಂ (ಶಾಂಪ್ರಕ. ೪-೦೫). ಮದುವೆನಿಲ್ಲು : ಆತಂರಾತುರದೊಳು ಮದುವೆನಿಂದೆನು ಅಂದು ಭೃಮಕನುಖಿದೊಳು ನಂದು (ಶಾಂಗಾಪ. ೫೦೬-೩೨).

[ಮದುವೆ + ನಿಲ್]

ಮದುವೆನಿಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಲಗ್ನಮಾಡು : ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಡು : ಅರಸನು . . . ಸ್ವಪಾತ್ಮಜೆಯರನು ಸುದುಂಪೂರ್ವದೊಳು ಕುವರಗೆ ಮದುವೆನಿಲಿಸಿದನು (ಶಾಸ್ಕಾಪಂ. ೪-೬). [ಮದುವೆನಿಲ್ + —ಇಸು,]

ಮದುವೆನಿಲ್ಲು 'ಮದುವೆನಿಲ್' ನೋ.

ಮದುವೆನಿಱಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಮದುವೆನಿಲಿಸು : ಸಕಲವಿದ್ಯಾಪ್ರಗಾಢನ ನೀತನಂ . . . ಈ ಮಹೀತಳರಾಜ್ಯದೊಳ್ ನಿಜಸುಪುತ್ರಮಂ ಮದುವೆಮಾಜಿಸುವುದುಂ ವಿಸಗಶಕ್ಯಾಸುಪ್ಪಾಸಂ (೧೭೪. ೪-೪ ೫). [ಮದುವೆ + ಪಿಱಿಸು,]

ಮದುವೆನೆರೆ (ಕ್ರಿ). ವಿವಾಹಸಂಬಂಧದ ಮೂಲಕ ಕೊಡು ; ಪಾಣಿಗ್ರಹಣದ ಮೂಲಕ ಒಡಗಾಗು : ಕಾದಲಿಯೊಳ್ ಮದುವೆ ನೆರೆದು . . . ಸಂತೋಷದಿಂ ಬಂದಜ್ಜೆನಿದುಂ ಪುಗುಪೆಂ (ಶಾಪಂಗಾ. ೧೫೮) ; ಪೋಡಶಸಹಸ್ರಸುರತಕನ್ಯೆಯರಂ ದನುಜಪುರಸ್ಥಿಯರಂ ಮದುವೆ ನೆರವಪಂ (ಪಗೂ. ೦೮-೦೯). [ಮದುವೆ + ನೆರೆ,]

ಮದುಮೆಮಂಟಪ (ನಾ). ವಿವಾಹ ನಡೆಯುವ ಮಂಟಪ. — ಸ್ಥಳ : ಅಮರ್ದಾರರು ಮದುಮೆಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ವಧುವರರಿಗೆ ಆಶೀರ್ವದಿಸಿ. ಕಾಯೂಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರೆ . . . ಸುಳಿಹೇಟು ಕೊಟ್ಟು ಹಾಗೆ (೪೦೫. ೦೪೩). [ಮದುವೆ + ಮಂಟಪ]

ಮದುಮೆಮನೆ (ನಾ). ವಿವಾಹ ನಡೆಯುವ ಮನೆ : ಹೊಡ್ಡಮನೆ ಅಣ್ಣಯ್ಯ ಬಾಟಿಕೆ ಬರೋದಿಲ್ಲವಂತೆ ಅಂತ ಗೊತ್ತಾದರೆ ಸಾಕು. ಮದುವೆ ಮನೆಯು ದುಜಮಾಸ ಯಜಮಾನಿಗೆ ತಾಪತ್ರಯು ತುರುಮಾಯಿತು ಅಂತಲೇ (೪೩೩೫. ೭೫) ; ಮದುಮೆಮನೆಗಲಾಟೆ ತಪ್ಪಿಯೋಗಾಗೋದಿಲ್ಲ (೧೦೬೫. ೦೬). [ಮದುವೆ + ಮನೆ]

ಮದುಮೆಯೂಯು (ನಾ). = ಮದುಮೆದೆರಿಗೆ : ಮದುಮೆಯೂಯು ಮಾ[ನಿ]ಕ್ಕ(ಕ್ಕೆ) ಪಡಿಯದೆ ತಿಪ್ಪೆಸುಂಕ ಅಷ್ಟಭೋಗ ತೇಜ ಸಾಂಮ್ಯ (ಸಾಮ್ಯ) (ಗೌ)ಡುಗಳಿಗೆ . . .ಕೊಟ್ಟರು (೪೪. XXIII. ೦೮೨-೫೦ ; 1385).

[ಮದುವೆ + ಆಯು,]

ಮದುಮೆಹೆಣ್ಣು (ನಾ). ವಿವಾಹವಾಗುವ ಹುಡುಗಿ ; ಮದುಮಗಳು : ಬಧೂ ಮದುವೆಹೆಣ್ಣಿನ ಅಥವಾ ಗಂಡಿನ ಅಪ್ತಅನ್ಯರಿಂದಿಗೆ ಚಪ್ಪರದ ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲಾ ನಿದ್ದೆಯಿಲ್ಲ (೪೪೩೫. ೭೪). [ಮದುವೆ + ಹೆಣ್ಣು(<ಹೆಣ್)]

ಮೆದೆ (ನಾ). ಮರೆ ; ತೆರೆ ; ಆಳಸುವ ದನ ಬಳಸುವ ಮದೆಕೊಳಿಸುವ ಕೋಣಜಕ ಮೆಜೆಯ ತಳಗರ್ಜಿಯುಗಳೊಳ್ ಗಿಳಿ ಮೆರಳ್ಕರಗಿಳಿ ಪೆಣ್ಣಿಳಿ ನೆಳಮಾಟ್ಸಿದುದು ರತಿಯ ಜ್ಯಂದ್ರೊಬವಂ (೪೦೦೬. ೬-೫೦) ; ಪೆರೆಯ ಕಟ್ಟಾಳೊಳ್ಳುಸೊಲ್ಕೆಯಂ ಬಳಿವಿಡಿಪು ಪಾರದ ಮೇಲ್ಮದೆಟ್ಟಿ ಬೀಚಿದುಂಳಿದೂಯ್ದು (೧೦೦೮. ೮೬-೦೬). [ದೇ.ಪ ತುಳು. ಮದೆ]

ಮದೆವ, ಮದವ (ನಾ). ೧. ಮದುವೆಯ ಗಂಡು; ಮದುಮಗ; ವರ: ಸೌಸ್ನಾತಿಕರುಂ . . . ಪುರಂಧ್ರೀವರ್ಗಮುಂ ಬಂದು ಕನಕಪೀಠಸ್ಥಿತರಪ್ಪ ಮದೆವಂಗಂ ಮದೆವ್ಗಪಾರ್ಶ್ವಸ್ಥಿತಾರೋಪಣಂಗೆಯ್ದರ್ (ಶಾಂಪ್ರಕ. ೬-೦೮ ಪ). **ಮದವ** : ೨. ಗಂಡ; ಪತಿ: ಕ್ಷೀರಿಮೆನಿತುಮಾಕೆಯ ಮದವಂ (ಪಾಪು. ೨೨-೦೬) ; ಮಗಳ ಮದವನಂ ಜಾಮಾತೃವೆಂಬುದು (ಪಾಪುಪು. ೬೬-೬೫೦). [<ಮದುವೆ + — ಅ,]

ಮದೆವಳ್, ಮದವಳ್, ಮದುವಳ್ (ನಾ). ೧. ಮದುವೆಯ ಹೆಣ್ಣು ; ಮದುಮಗಳು ; ವಧು : ಆ ಮದೆವಳ್ ರಕ್ಕಸನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದೇನಿಸ್ಸಂ ನೀ ಮೆಚ್ಚಿದಂತು ಮಾಡೆಂದು ತನ್ನಂ ತೋಱಿದೊಡೆ (ಪಾಪ್ಕಾಂ. ೦೬-೩೬) ; ಸೌಸ್ನಾತಿಕರುಂ . . . ಪುರಂಧ್ರೀವರ್ಗಮುಂ ಬಂದು ಕನಕಪೀಠ ಸ್ಥಿತರಪ್ಪ ಮದುವಂಗಂ ಮದುವಳ್ಗಪಾರ್ಶ್ವಸ್ಥಿತಾರೋಪಣಂಗೆಯ್ದುರ್ (ಶಾಂಪ್ರಕ. ೬-೦೮ ಪ). **ಮದವಳ್** : ೧. ಪೆಸರುಮದುವಳುಮಾಕೊಳ್ಳ ಗೊದರನುಂ ಸಡದೇಂ ಪತ್ತಿದರೊ ಪದದಾ ಸಬೀಜನವ್ಯದುಷ್ಕೃತಾ ತಮುಗೆ ಸೇಸಿದುನೆ ಸೊಸುವಿಸಂ (೦೦೫೫. ೦೬-೨). **ಮದುವಳ್** : ೨. ಪೆಡತಿ ; ಪತ್ನಿ : ಸೊಸೆ ಮಂದು[ಪಾಪು. ದ]ವಳ್ಳಿ ಮುತ್ತಳ್ಳೆ . . . ಎಂದೀ ಪೊಜೆಯ ಪನಿತೆಯರ್ ಜನ್ಮಜನ್ಮಂಗಳೊಳ್ ತಾಮಾಗಮಂ ಬೇಜುಗಿ ಪುಟ್ಟಿದರ್ (ಪಾಪ್ಕಾಪ್ರ. ೬-೦೭)- [ಮದವ + — ಅಳ್,]

ಮದೇಭ (ನಾ). = ಮದಕರಿ : ಮದನಮದೇಭಂ ಕಡಿಕೆಯ್ದವಸ್ಥೆಗಂ ಸಲ್ಗುಮಾರ ಬೀರಂಗಳಂ (೦೭೪೪. ೨-೪೭) ; ವಿಭಾತಿಸಿ ತುಂಬ ಸೀಳುವ ನವಮದೇಭದ ಸುಂಡ ಸೋಲಿಸಿತಮರಾವಲಿಗಳ (ಕಾಪ್ಕಾಂ. ೪-೪೬). [ಸಂ.]

ಮದೇಭಗತಿ (ನಾ). ೧. ಸೊಕ್ಕಿದ ಆನೆಯ ನಡಗೆ. ೨. ಸೊಕ್ಕಿದಾನೆಯಂತೆ ನಡಗೆಯುಳ್ಳವನು : ಹಾ ಮಗನೇ . . . ಹಾ ಮದೇಭಗತಿ (ಪಾಪಪೀ. ೦೪-೦೦೬). [ಸಂ.]

ಮದೇಭಗಮನೆ (ನಾ). = ಮದಗಜಗಮನೆ : ಮದೇಭಗಮನೆಯರು ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ಸರ್ವಾಂಗಶೋಭನವನೀಕ್ಷಿಸುತ . . . ದೆಯುತ್ತಿದರಲಾ (ಪಾಕೃಕ್ಷ. ೩-೩-೦೬). [ಸಂ. ಮದೇಭಗಮನಾ]

ಮದೇಭಗಾಮಿನಿ (ನಾ). = ಮದಗಜಗಮನೆ : ರಾಜಮುಖೇಶ್ವರಂಗೆ ಪಾಡೇವಿ ಮದೇಭಗಾಮಿನಿ ಜಗತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನಂಬೆಸ ನಾವುದಿಂದಪ್ಪೆವಾವುದು (ಶಾಂತಪು. ೯-೦೫೩). [ಸಂ. ಮದೇಭಗಾಮಿನೀ]

ಮದೋತ್ಕ (ಗು). ಸೊಕ್ಕಿದ : ಅಮಲೇರಿದ : ಇತ್ತ ವಸಂತನುತ್ಕ ಮಲಯಾನಿಲನುತ್ಕ ಪಾಥುಪ್ರತಾಳಿ ಮಂತ್ರಿತ್ಕ ಮದೋತ್ಕಕೋಕಿಲ ಕದಂಬಕಮೆಯ್ದೆ ವಿಜೃಂಭಿತ್ತು (ಶಾಂಪು. ೦೩೩). [ಸಂ.]

ಮದೋತ್ಕವ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಣಯದ ಉಲ್ಲಾಸ : ಕಾಮಪಾಸಕ್ತಿ : ಮದೋತ್ಕವದೆ ಕೋಗಿಲೆಕ್ಕೆ ಗುಟಮಂ ಪೆಗಲ್ಚುವಂತನುವಿಪ ಪೊರ್ಕಿಂ ಪಿಕನಿಸಾದೆ ಪೆಣ್ಗೆ ಗುಟಮಂ ಪೆಗಲ್ಚುವೆಳ್ (ಶಾಕೃಶಾ. ೧೭೪). ೨. ಮಾನಿನಿ ಹಣ್ಣು. [ಸಂ.]

ಮದೋದಕ (ವಾ). = ಮದರಸ : ಮುಖದಿಂ ಪಾನೋಪರಮ ಕಪೋಲಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯು ಮದೋದಕಲೋಳಿಂ ಸೊರ್ಕಿ ತಿರುಗುತಿರ್ದ ತಂಬಿಗಳ್ ಪಾದತಳದಿಂದೊದೆದೊಡಂ ಆ ಪಟ್ಟಿ ಅತಿಮಲಸಾದೊಡಂ ಕೋಪಪನೆಯ್ದುವು (ಪಂಚತಂ. ೨. ೪೯-೦೦). [ಸಂ.]

ಮದೋದಯ (ನಾ). ೧. (ಅನೆಗೆ) ಮದೋದಕವುಂಟಾಗುವಿಕೆ. ೨. ಅಹಂಕಾರ ಉಂಟಾಗುವಿಕೆ ; ಗರ್ವ ಉಂಟಾಗುವಿಕೆ : ಅದಿಬ್ಬಪ್ಪರ ಕೊಬ್ಬೇ ಪೇದಿನಿಗಾನೊಡೆಯನಾತನರಸಿನಿವಿರಿಂದಾದೊಡಮೇನೆಗೆಲು ಮದೋದಯದೊಳ್ ದೇವ ಬಾಹುಬಲಿ ಬರಿದಿರ್ದಂ (ಅಜಿ. ೦೪-೦೪). ೧ , ೨ : ಮದೋದಯಂ ಮದನನೊರ್ವಂ ಮತ್ತಗಜದೊಳಂ . . . ಪ್ರಸನ್ನಭಾವಂ ಜಲದೊಳಂ ಜನದೊಳಮಾದ ಭರತ್ಪಮುಖದೊಳ್ (ಜಗ. ೪-೭೬ ೫). [ಸಂ.]

ಮದೋದ್ಗಂಧ (ನಾ). (ಆನೆಯ) ಮದನೀರಲದ ಅತಿಶಯವಾದ ವಾಸನೆ : ಸ್ಕಂದಾವಾರೇಳ್ ಮದೋದ್ಗಂಧವಿಲೆಯಂ ಕವೇರಕನ್ನಿಕೆಯುಂ ತತ್ಪೀಧುಪತಿಗಿಂಬಿನಿಂದತಿಸಂಧಿಪಂ ಸ್ಮರಿತಿ ಬಿಟ್ಟು ತದುಭಯಾಶ್ರಿತದೊಳ್ (ಶಾಂಶಾ. ೧೦-೨). [ಸಂ.]

ಮದೋದ್ಧತ (ಗು). ೧. ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಅಮಲೇರಿದ.—ಮತ್ತೇರಿದ. ೨. ಆಪಂಕಾರದಿಂದ ಉನ್ಮತ್ತವಾದ.—ಉದ್ಧಟವಾದ : ಮದೋದ್ಧತ ಮಕುಟಾಪ್ತ ಚೂಪಾಮಣಿಕಿರಣಾಚರಣಾಲಕ್ತಕರಾಗಮುಂ . . . ತನಗೆ ಸಮಾಳಿರಣಮಾಗೆ (ಪ.ಪ್ರ. ೩-೨೭). (ನಾ). ೩. ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಅಮಲೇರಿದವನು -ಮತ್ತೇರಿದವನು : ಏನೋದದೊಳ್ ದುರಿನ್ನದು ಜನದೊಳಗೆ ಮಧುರಾಮದೋದ್ಧತರ್ ... (ಶ.ಚಾ.೦. ೨೦-೨೪). ೪. ಅಪಂಕಾರದಿಂದ ಉನ್ಮತ್ತನಾಗುವವನು: ಉದ್ಧಟ. [ಸಂ.]

ಮದೋದ್ರಿಕ್ತ (ಗು). ೧. ಕಾಮೋದ್ರೇಕವುಳ್ಳ : ಕಾಮೋದ್ವೇಗವುಳ್ಳ. ೨. ಗರ್ವದಿಂದ ಉಬ್ಬಿದ.—ಉದ್ರೇಕಗೊಂಡ : ಗರ್ವಿಷ್ಠ ನಾದ. [ಸಂ.]

ಮದೋದ್ರೇಕ (ನಾ). ೧. ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅತಿಶಯವಾದ ಕಾಮೋದ್ವೇಗ : ಮದಿರಾಪಾನಮಂ ಮಾಡುತಂ ತತ್ಕಾದೋದ್ರೇಕದಿಂದುರ್ವಿ ಸೊರ್ಕಿಮಿಕ್ಕು ಮೂಜ್ಜಂಗನೆಯರ್ಕಳಿಗೊಳಿರ್ದರು (ಶಾಪು. ೩-೦೩೮). ೨. ಅತಿಯಾದ ಗರ್ವ : (೪). [ಸಂ.]

ಮದೋದ್ರೇಕಿ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಕಾಮೋದ್ವೇಗವನ್ನುಳ್ಳವನು : ಮದೋದ್ರೇಕಿಯುಮಾದಾ ಪಾಪಿಗವ್ವಳಿಗಂಬಿಮತ್ತುಂಗಮೋಘಮಂ . . . ಸೋವಿಸಂ ಪೂಣಿ ಚಂದ್ರಂ (ಶಾಕೃಶಿ. ೩-೦೯). [ಸಂ. ಮದೋದ್ರೇಕಿನ್]

ಮದೋನ್ಮತ್ತ (ಗು). ೧. ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಅಮಲೇರಿದ. ೨. ಗರ್ವದಿಂದ ಅವಿವೇಕಿಯಾದ. ೩. (ಆನೆಯು) ದಾನಜಲ ಹೊಮ್ಮುವುದರಿಂದ ಹುಚ್ಚೆದ್ದ.—ಕ್ರೋಧಗೊಂಡ : ತಿಮಿರಮಂ ಬೆಸ್ಸಟ್ಟ ಪಾಪಂ ಗಳಂದೊರತ್ತೇಸಪೋದ್ಯಪೋ ವಿಧು ಮದೋನ್ಮತ್ತೇಭವಿಕ್ರೀಡಿತಂ (ತಂಪ್ರತ. ೪-೩೩). (ನಾ). ೪. ಮತ್ತೇರಿದವನು: ಅಮಲೇರಿದವನು : ಮದ್ಯಾಗುನೆಕೆಯ ತಿಂದ ಪದೋನ್ಮತ್ತರ ತನ್ನತ್ತ ತೋಜಿದಿರನ್ನು (ಅಜಿಪು. ೬೪-೨೦). ೫. ಅಪಂಕಾರಿ: ಗರ್ವಿಷ್ಠ : ತಾಂ ಪಿತ್ಸಪಿತ್ಸ ಮದೋನ್ಮತ್ತನಾಗಿ ಧರ್ಮದೊಳ್ ಒಪ್ಪಿಮಾರ್ಪಿನಂ. . . ದೋಕ್ಷದೊಳ್ ನಿಸರ್ಪೇಕ್ಷನುಮಾಗಿ (ಪಂಚತಂ. ೨೪-೬). [ಸಂ.]

ಮದೋಪರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ : ಅತಿರಸಕ್ಕೆ ಗದ ಆಗಲ ೩೫೦ ಉದ ೫೦ ಪೀಜವನ್ನು ೨ ೦ ೦ ಬಿಡಿಕೆ ನೈರುತ್ಯದಲು ಮದೋಪರಕ್ಕೆ ಗದೆ ಆಗಲ ೬೦ ಉದ ೨೫ ಪೀಜವಲಿ ೩೦೬ ೦ (ಅಶ. XI. ಪೂಕ್ಕ. ೬-೨೬: ೧೩೦೬). [ಗಾ ಇದು 'ಮನೋಪರ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಪಿತವಿರಬಹುದು]

ಮದ್ದು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಗೆ: ನೀರುಕಾಗೆ : "ಮದ್ದು ೬. ಏಳವಾಯಸ —ಈ ೨ ನೀರ ಕಾಗೆ" (ಕಣಾಮು. ೪೨-೪೬); ಕುಕ ಶಾನಿಕಾ ಮದ್ದು ಸುಪರ್ಣಾದಿ ಪಕ್ಷಿಪಯೂಹಗಳಂ(ಅಚಣಾ. ೪೬-೨೬೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾನು : ಹೆಮ್ಮಾನು : "ಶೃಂಗೀ. ಮದ್ದು ೨. ಅವಾಗುಃ. ನಂದ್ಯಾವರ್ತಕಿ—ಈ ೪ ಹೊದಲಾಗುವ್ಕುಳ್ಳ ಜೆರ್ಮಿಾನ್" (ಪಣಾಮು. ೦೪೯-೪೬). [ಸಂ.]

ಮದ್ದುರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾನು : "ಮದ್ದುರಃ-ಸೂವಾಗಲೂ ಮುಳಗಿಕೊಂಡಿರುವ ಮಾನು" (ಕಣಾ.೦೫.೮೨). [ಸಂ.]

ಮದ್ದಕ 'ಮದ್ದಿಕ' ನೋ.

ಮದ್ದತು 'ಮದತ್ವ' ಪೋ.

ಮದ್ದತ್ತು 'ಮದತ್ತು' ನೋ.

ಮದ್ದಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ ಎಜಿಮಂಪಗಾವುಂಣನು ಮದ್ದಯ್ಯನು ಬನ್ದಿಲ್ಲಿ ಪ್ರತಕೊಣ್ಣಿರ್ (ಎಕ. ೩೦. ೧೬೬ ; ೧೫೦). [? + ಅಯ್ಯ]

ಮದ್ದರೆ 'ಮರ್ದ' ಪರಾ.

ಮದ್ದಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮದ್ದಲೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸಿ ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಊರೂರ ಮದ್ದಲಿಸಿ ಸಾರಿ ಶಿಷ್ಯರ ಹೆಸರ ವಿರೂಪ ಪರಪೂಪ ಗಿರಿ ಮೇಲೆ ಕಂಬಿಯಮದು ನೀರು ನೆಡೂಪ ಜನಾಗೆ (ಶಿಪ್ರಕ. ೩-೪೪).

[ಮದ್ದಲೆ + – ಇಸು]

ಮದ್ದಲೆ, ಮದ್ದಳಿ, ಮದ್ದಳೆ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ; ಪಟ್ಟವಗ : ಮುರಜ : "ಮದ್ದಲೆ(ಳೆ). ಮದಲೆ—ಮರ್ದಲ=ಒಂದು ಚರ್ಮವಾದ್ಯ" (ಕ್ಯಕೋ. ೩೩); ದಿಣಧ್ಣಾಧಿತ್ತೈ ಮದ್ದಲೆಯು ಕವಿಯೊಳಗೆ ಭಪಸೂರು ಹಿಡಿಯ ಗುಂಡಗಿನೆ (ಕಪ್ರಾ. ೦೩೬). ಮದ್ದಳಿ : 'ಮದ್ದಳಿಕಾಜಿ' ಪರಾ. ಮದ್ದಳೆ : "ಮುರಜಂ ಮೃದಂಗಮೆನೆ ಪಂಪದ್ದಳೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಪಂಗಣ. ೫೪-೭); ಕಾವ್ಯರಚನೆ. . .ಪೀಸಂ ಪರುಷತ್ತರಮುಕ್ಕುವೊತ್ತುಂ ಗರಡಿಮ ಮದ್ದಳೆಯ ಪರ್ಬುರಧ್ವನಿಗಳಿವುಲ್ (ಕಣಾ. ೦-೩೩); ಪುಟ್ಟು ವಾತ ಮದ್ದಳೆಯ ಕಟ್ಟಿದ ನಡವಾತ ಹಾಳವನೊತ್ತಿದ (ಪಾಪ. ೧೨-೨೫೯); ಭೇರಿ ಮದ್ದಳೆ ಸಂಕು ನಗಾರಿ ಹೆಗ್ಗಾಳೆಗಳ್ ಜೀರಿದುವಬುಜ ದೇಗುಲದಿ (ಪೀಚಕ. ೦೬-೩).

ಮದ್ದಳೆಯ ಹಣ=ಮದ್ದಳಿಗರು ತೆರಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆ : ಆಪತ್ಕಾಲ ದ್ರವ್ಯದ ಚತುರ್ಥದೊಳಂ ಪುಟ್ಟಿದ ದ್ರವ್ಯಮುಮಂ ಕಳೆ ಮದ್ದಳೆಯ ಪಣಮುಂ ವೇಯಿಂಗೆಱಿಗೆ (ಆ. XX. ೩೬-೪೦: ೧೦೨೩).

[<ಪ್ರಾ. ಮದ್ದಲ-/ ಸಂ. ಮರ್ದಲ]

ಮದ್ದಲ್ಕೆ 'ಮದ್ದಾಲೆ' ನೋ.

ಮದ್ದಳಿ 'ಮದ್ದಲೆ' ನೋ.

ಮದ್ದಳಿಕಾಜಿ (ನಾ). ಮದ್ದಳೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು: ಶ್ರೀಕಾಲಭೋಗದ ಮಾಡುವ ಪಾಳಿಗಳ್ವರ್ಯರು ಮದ್ದಳಿಕಾಜರು ಪಾಲ್ಗಳ್ದರ್ ಮತ್ತರು[ಲ]ಂ (೪೫೮. ೯-೬-೨೫೫; 1003). [ಮದ್ದಳೆ (<ಮದ್ದಲೆ) + -ಕಾಜಿ]

ಮದ್ದಳಿಗ (ನಾ). ಮದ್ದಳೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು: "ಮದ್ದಳಿಗನೇ ಮರ್ದಂಗಿಕನಕ್ಕುಂ" (೪೮೫. ೭೭); ಸುಗತಿಗಳಂ ಸೂಸುವ ಮದ್ದಳಿಗದಿಂ (೧೦೪. ೨-೦೦೫೫); ಪೃತ್ತಮದ ಮದ್ದಳಿಗರಿಗೆ ಮತ್ತ ೭ (೪೦೦೨. ೫೦ ೨-೦೭: 1278); ಮದ್ದಳಿಗಂ ಮದ್ದಳೆಯುಂ ಕೂರ್ಪ ನಲ್ಲಳಂತೆ ತೊಪಮೋಳಪುಸಿ (೪೫೮. ೨-೨೬ ೫). [ಮಾದ್ಳಿ (< ಮದ್ದಲೆ) + -ಇಗ]

ಮದ್ದಳಿಗಿತಿ (ನಾ). ಮದ್ದಳೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವವಳು: ಇತಿಗೆ-ಚಾಮುಂಗಿತಿ, ಮದ್ದಳಿಗಿತಿ ಅವುಜಿಗಿತಿ (೪೮೫. ೨೦೮ ಕೃಡೋ). [ಮದ್ದಳಿಗ + -ಇತಿ (<-ಇತ್ತಿ)]

ಮದ್ದಳೆ ೧ 'ಮದ್ದಲೆ' ನೋ.

ಮದ್ದಳೆ ೨ 'ಮದ್ದಾಲೆ' ನೋ.

ಮದ್ದಳೆಗ (ನಾ). = ಮದ್ದಳಿಗ: ಪಲವು ಕತ್ತರವ ಕಳಾಸವನಜಿದು ಮದ್ದಳೆಗ ಕೇಳಿಸಿ ನಿಂದಸೊಪಸೆ (೫೫೩. ೦೨-೪೮). [ಮದ್ದಳೆ (< ಮದ್ದಲೆ) + -ಗ]

ಮದ್ದಾಣಿ 'ಮದ' ಪರಾ.

ಮದ್ದಾಲೆ, ಮದ್ದಲೆ, ಮದ್ದಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಏಳೆಲೆಬಾಳೆ: ಸಪ್ತಪರ್ಣಿ, ಇಂತಾಲಮತ್ತ, ಮದ್ದಾಲೆ, ಏಳೆಲೆಬಾಳೆ, ಕೋಡಾಲೆ, ಬಂತಲೆ (ಪ್ರತಿಗಿ. ೩-೪೩); ಬೆಳ್ಳಾಲೆ, ಮದ್ದಾಲೆ, ಹೇರಲು . . . ಗಗನಮುಂಬಿತಪತ್ರಕ್ಷಗಳು (೫೦೫೦. ೨). ಮದ್ದಲೆ: ಬಳಲೂಪಾಳ, ಮದ್ದಲೆ (೬೨೫ಗಿ. ೬೭-೦೩೯೪). ಮದ್ದಳೆ: (ಪ್ರತಿಗಿ. ೪೭-೧೩೯). [?]

ಮದ್ದಿಕ, ಮತ್ತಿಕೆ, ಮದಿಕ, ಮದ್ದಕ (ನಾ). ಊರೊಟ್ಟಿನ ಆಸ್ತಿ; ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸ್ವತ್ತು: ಜೊಗ ಗ್ರಾಮ ಮದ್ದಿಕದಲ್ಲಿ ಪೂತ ಮಂಂದನ ಹೊಸ್ಸಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಮಂಟಪಕ್ಕೆ (೬೪. III. ೬ಗಿಲಗೆ. ೦೩-೪೪ : 1661); ಗ್ರಾಮಸ್ಥರು ಮಂಡಮೋಪಗಳಂದ ಒಂದ ಮತ್ತಸ್ಸು ಮದ್ದಿಕದ ಹಣ ವಿಂದು ಗ್ರಾಮದ ಬಮಾನ್ಯಾಸಕ್ಕಿಟ್ಟು ಅದನ್ನು ಬೆಂಪಸ್ಸಾರ. ಧರ್ಮಭತ್ತ ಮಿಂತಾನವುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕ್ಕಿರು (೨೫೬೪. ೦೩). **ಮತ್ತಿಕ**: ಶ್ರೀರಾಮನವಮಿಉತ್ಸವದ ಕಟ್ಟಿ ಸಪಮಂಡಪ ಕೂಷ್ಮಾರು ಶಾನಭಾಗ ಬಮಿಪತಯ್ಯನವರಿಂದ ಕ್ರಯಬಲ್ಲದಾಗಿ ಒಸ್ಸ ಮತ್ತಿಕದ ತೆಂಗಿನ ತೋಟವನ್ನು ಪೊಟ್ಟಿಸಿ ಇದೇನೆ (೬೪. IX. ೫೬೫. ೦೦೬-೦೯ : 1628). **ಮದಿಕ**: ನೀವು ಪೂತ ಮದಿಕಕೆ ಸಲುವ ಹರಪುವ ಪಂಚಮನಿಯು ಸರಪೊಸ ಭೂಮಿಯಸು (೫೪೦ ೧೯೩೦, ೬೯-೦೦ : 1396). **ಮದ್ದಕ**: ಅದನ್ನು ಮದ್ದಕವಲ್ಲಿಟ್ಟು ವಿಸ್ಸರಿಂ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳವೇಂ (೬೨೫ ೭೭). **ಮದ್ದಕದ ಗೋಡೆ** = "(ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವ, ಎರಡು ಮನೆಗಳ ಮಾಲೀಕರಿಗೂ ಸೇರಿದ) ಮದ್ದಕದ ಗೋಡೆ" (Party-wall). ೧೯೫೦). [< ಸಂ. ಮದ್ಯಕ]

ಮದ್ದಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಶೀಕರಣಕ್ಕಾಗಿ ಔಷಧಿಯನ್ನು 'ಮಾಡು: ಮರುಳುಗೊಳಿಸು: ಮನಸೋತು ಗೊಂಬೆಯಂತು ಮೆಚ್ಚಿ ಮದ್ದಿಕ್ಕಿದರೇ (೪೭೦೮. ೭-೮೯ ೩೮೪೯೦). ೨. ವಿಷಹಾಕು: ಮದ್ದಿಕ್ಕಿ ಕೊಲ್ಲುವವ ಮಾಂತಿ ಹೊಲೆಯ (೪೭೦೮. ೦-೦೩೯-೩). [ಮದ್ದು (<ಮರ್ದ) + ಇಕ್ಕು]

ಮದ್ದಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸಿಡಿಮದ್ದು ತುಂಬು; ಮದ್ದಿನಿಂದ ತುಂಬಿಸು: ಮದ್ದಿಡಿದ ಪಾಣ್ಮುಡಿಕೆ ಕಡುಗೊಂಪು ಸಿಡಿಯೆ (೩೭೨.೧೮. ೬-೦೩೮). [ಮದ್ದು (<ಮರ್ದ) + ಇಡಿ]

ಮದ್ದಿನಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ಮರುಗುಮಾತಂಗಿ. ದುದ್ದಿನಸೊಪ್ಪು (ಪ್ರತಿಗಿ. ೬೯-೦೩೦೬). [<ಮದ್ದು + ಸೊಪ್ಪು]

ಮದ್ದಿಮಬಿಗೆ 'ಮಧ್ಯಪುಬೇಸಿಗೆ' ನೋ.

ಮದ್ದಿಮೆ (ನಾ). ನಡುತರಪಾದುದು: ಪಟುತ್ವ ಕಡಿಮೆಯಾದುದು: ಸ್ಥೂಲಾಯನೆ ತಾಯಿ . . . ಮಾಮಡಿಲಿಯಿಪಳು . . . ಬಣ್ಣಿ ಮದ್ದಿಮೆ ಯಾಗುಜ್ಞಾ ನವೆದುಪ (೪೦೦೫. ೬೬); ಕಣ್ಣು ಸ್ವಲ್ಪ ಮದ್ದಿಮೆ (೫೯೦೮. ೦೧೬). [< ಸಂ. ಮಧ್ಯಮ]

ಮದ್ದೀಡು (ನಾ). (ಇತರರಿಗೆ ಕೇಡುಂಟು ಮಾಡಲು) ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಹಾಕುವ ವಿಷ: ಇಕ್ಕುಮದ್ದು; ಕೈಮಸಕ: ಗುಣಹೊಂದಿ ದವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಮದ್ದೀಡಿನ ಚಿಪ್ಪೆಗಳು ವಿಕಾರೀಪಯೂಗಿರುತ್ತವೆ. ನಾಲಿಗೆ ರುಚಿ ಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ (೪೮೫೦೦೦. ೭೬); ಬೈರವ್ವನಿಗೆ ಯಾರೋ ಮದ್ದೀಡುಮಾಡಿದ್ದರಂತೆ (೪೮೫೦೦೦. ೦೫೩). [ಮದ್ದು (< ಮರ್ದ) + ಈಡು]

ಮದ್ದು 'ಮರ್ದ' ನೋ.

ಮದ್ದುಕತ್ತಿ (ನಾ). ವಿಷವನ್ನು ಲೇಪಿಸಿದ ಬಿಡ್ಡಿ: ಖಾಸಾ ಮದ್ದುಕತ್ತಿ ವಾದು, ಕಪಾರಿ ವಂದು, ಬಾಂಕ ವಂದು (೧೫೫೦೨. ೫೭). [ಮದ್ದು (< ಮರ್ದ) + ಕತ್ತಿ]

ಮದ್ದುಗಾರ (ನಾ). ಔಷಧಿಯನ್ನು ಮಾಡುವವನು: ಮದ್ದುಗಾರನ ಹಾಸ್ಯ (೨೩೩೪೦೦. ೦೫). [ಮದ್ದು (<ಮರ್ದ) + -ಆರ, (<-ಕಾರ)]

ಮದ್ದುಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಔಷಧವನ್ನು ಮಾಡುಮಿಕೆ: ಆಚಾರ್ಯ. ನಮ್ಮ ಪಾರಿಯಾಡೋಳಪಾರ್ಯರುರಿಯದ ಮದ್ದುಗಾರಿಕೆಯು ಬಲ್ಲ ಮುಕ್ಕರು ಕೇಳುಗುರೊಂದನುಂದು ಬೆರಗಿಗೆ ಬೆರಗ ಬೆಳಸಲಾರ್ಪರು (೫೬೪. ೪೫-೨೦೫). [ಮದ್ದುಗಾರ + -ಇಕೆ]

ಮದ್ದುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಔಷಧಿಯನ್ನು ಮಾಡುವವಳು. ೨. ವಿಷವಿಕ್ಕುವವಳು: ಕೈಮಸಕನ್ನು ಹಾಕುವವಳು: ಬೆಟ್ಟಿಯರು ಮಟಮಾಯೆಗಳಾ ಬಲು ಮದ್ದುಗಾರ್ತಿ [೨೨೫೦. ಕಾತಿ]ಯರು (೨೫೪. ೪೦-೪೬). [ಮದ್ದುಗಾರ + -ತಿ (<-ಇತ್ತಿ)]

ಮದ್ದುಗುಣಿಕೆ 'ಮರ್ದುಗುಣಿಕೆ' ನೋ.

ಮದ್ದೂರು 'ಮಯ್ದೂರ್' ನೋ.

ಮದ್ದೆಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಔಷಧವನ್ನು ಲೇಪಿಸು: ಸರಳುತ ಪುಲಿಯೊಂದು ಟ್ಟೆಪೆಯೋಳ ಬಿರ್ದು ಪೊರಳುತಿರಲು ವೈದ್ಯನೊರ್ವ ಧರದಿ ಮದ್ದೆಚ್ಚ ಲಂಪಾ ಪುಲಿ ಮಾಡಿದೊಂದಿರವ ಕೇಳ್ದಜಿಯೆದು ರಾಜು (೨೧೫೫. ೦೬-೩೮). [ಮದ್ದು (< ಮರ್ದ) + ಎಚ್ಚು]

ಮದ್ಯ (ಗು). ೧. ಅಮಲೇರಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಕಳ್ಳು. ಪೆಂಡ. ಮದಿರೆ ಇತ್ಯಾದಿಯಾವ ಅಮಲೇರಿಸುವ ಪಾನೀಯ: "ಮೈರೇಯ ಮಾಸವ ಮಧಾ ಮಾಧವಂ ಸೀಧು . . . ಮದಿರೆ ಮದ್ಯಂ ಕಾಪಿಶಾಯನಂ ವಾರುಣಿ ಸಾಂಬಿಕ್ಕೆ ಕಾದಂಬರಿ ವರಿಸ್ರವಣಿ ಕಲ್ಯವೆಸರ ಕಳ್ಳೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಂ. ೩೫-೯); ಮದ್ಯ ವಂಧು ಮಾಂಸವೆಂಬಿವನಾದ್ಯಂತಂ ಪೋಲಿವುದು (೫:೪೬೫೫. ೫-೪೦); ಅಂಗದಿಚ್ಚಿಗೆ ಮದ್ಯ ಮಾಂಸವ ತಿಯರು ಕಂಗಳಿಚ್ಚಿಗೆ ಪರವಧುವ ನೆರೆಪರು ಲಿಂಗಲಾಂಛನಧಾರಿಯಾದಲ್ಲಿ ಫಲವೇನು (೪೫೮. ೦೦೩); ಮದ್ಯದ ಉಗ್ರಪಾಸನೆ ಪೊರಡುತ್ತಿತ್ತು (೪೦೫೦. ೪೩೨). ೩. ಅಮೃತ: ಕಟ್ಟುಪ್ಪ ವಿಷವ ಮಾದ ಪುಟ್ಟಿದ ನೆರೆ. ಜಳಧಿಯಂ ಪೊಗರಿದೆ ನಿಷ ಮುಟ್ಟಿವಿ[ರು] ರಾಚಮಲ್ಲಂ ಕಟ್ಟಿಸಿದಜಗೆಜೆ ಸಮುದ್ರದಿಂ ಮಿಗಿಲಲ್ತೆ (೩೪೦೦. XVIII. ೪೪-೩೭ : 1019). [ಸಂ.]

ಮದ್ಯಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವವರ ಕೂಟ: ಪಾನಕೂಟ. [ಸಂ. ಮದ್ಯಗೋಷ್ಠೀ]

ಮದ್ಯಪ (ನಾ). ಹೆಂಡವನ್ನು ಕುಡಿಯುವವನು: ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವವನು. [ಸಂ.]

ಮದ್ಯಪಾನ (ನಾ). ಪೆಂಡ ಕುಡಿಯುವುದು : ಉಟ್ಟುದನು ಮಜ್ಜಿಸು . . . ನಿಲ್ವೀ ನಿಚ್ಚಿಗೆ ನೆಲೆಯಾದುದು ಪಾಪ್ವಿಟ್ಟೊದಜುವ ಮದ್ಯಪಾನ ಮತ್ತಜನ್‌ಳಂ (ಜಾಧಕ. ೦೦–೦೪೦). [ಸಂ.]

ಮದ್ಯಪಾಯಿ (ನಾ). = ಮದ್ಯಪ : ಪಂಪಮ್‌ಹಾನನು . . . ಮದ್ಯಪಾಯಿಯುಂ, ವಿಲಾಸಿಯುಂ, ವಿಷಯಾಸಕ್ತನೂ ಆಗಿದ್ದ ನದೂಜನಿಗೆ ಆಪ್ತಸೇವಕನಾಗಿ ರಾಜ್ಯದ ಆಗುಹೋಗುಗಳಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವದ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿದ್ದನು (ಶಾಕ್ಯಕರ. ೦೪೩). [ಸಂ. ಮದ್ಯಪಾಯಿನ್]

ಮದ್ಯಪಿ (ನಾ). = ಮದ್ಯಪ : ಬಳಲಿಯು ನೋಂಪಿಗೆ ಬೀದಿಗೆ ಮುಳಿವನ ಪಾನಗಲ್ಲಿ ಮದ್ಯಪಿಗಳಲ್ಲಿಗೆ ಕೋಮಳೆಯಂ ಪೋಗಲ್ಕಿತ್ತಡೆ ಬಳಲಿಕೆ ವುಯಿರಿಡಪೋದ ಕುಜಿಯಂತಕ್ಕು (ಜುಡಿ. ೬–೩೬) ; ಪೆಷದಿವಸ ವಾಕ್ಯದೊಳೆ ಪುಸಿಯು ನೀಂ ಪಿಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ನಾನು ಮುನಿತನವನುಳಿದು . . . ಮದ್ಯಪಿಯಾಗಿ ತೆಂಕಮುಖಿವಪೆನು (ಪಪಕಾ. ೦೮–೦೪) ; ಜೀಕ್ಕಟಿಂ ಮನಸಿ ಕುಡೆವಾಡುತ್ತುಮಿರ್ದ್ ಮದ್ಯಪಿಗಳ ಮಧುಪಾನಕೇಳೀವಿಜೃಂಭಣ ಬಹಳ ಕೋಳಾಪಳಕಂತೂಹಳಮಂ ಧರ್ಮನಾಥಕುಮಾರಂ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ನಗುತ್ತುಂ (ಜಾಪು. ೧೦–೧೪೦ ಪ). [ಸಂ. ಮದ್ಯಪಿನ್]

ಮದ್ಯಮಬಿಸಿಗೆ 'ಮಧ್ಯಮಬೀಸಿಗೆ' ನೋ.

ಮದ್ಯವ್ರತ (ನಾ). ಪೆಂಡ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸೇವಿಸಕೂಡದೆಂಬ ವ್ರತ : ಪಟ್ಟಿತವಾದ ಪೊಸರು ಮಜ್ಜಿಗೆಯನು ಅಂಜಲಮನು ಬಿಡುವುದು ಬಿಡದೆಯಿದ್ದರೆ ಮದ್ಯವ್ರತಕ್ಕೆ ಅಪಚಾರವಪ್ಪುದು (ಜಾಅಕ. ೩೦). [ಸಂ.]

ಮದ್ಯಸಾಕ್ಷಿಕ (ನಾ). ಮದ್ಯವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ : ಮದ್ಯಸಾಕ್ಷಿಕವಾಗಿ ನಾವು ಕಳೆತಸ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮಾಡಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ನಡೆ. ಮದ್ಯದ ಅಂಗಡಿಗೆ ಹೋಗೋಣ (ಜಾಸಂಗ್ರ. ೭೬). [ಸಂ.]

ಮದ್ಯಸಾರ (ನಾ). ೧. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಮದ್ಯ : "ತೀಕ್ಷ್ಣಮದ್ಯ. ಮದ್ಯಸಾವ, ಸಾರಾಯಿ" (spirit- ೧೮೫). ೨. (ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಮದ್ಯವನ್ನುಪಯೋಗಿಸಿ ಮಾಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ರಾವಣ : ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೆ ಇಂಗಿ ಹೋಗುವ ಮದ್ಯಸಾರವನ್ನು ಜೀವಿಶುದ್ಧೀಕರಣ (Sterilization)ಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು (ಕಂಡೋಪ. ೭೮) ; ಸರಿಯಾದ ನರಕ್ಕೆ ಮದ್ಯಸಾರವನ್ನು ಚುಚ್ಚಿ ಹೊಗಿಸಿ ತಲೆಯ ಮೇಲಿರುವ ನೋವನ್ನು ಕಳೆಯುಬಹುದು (ಪಪಕಪ. ೧, ೧೩). [ಸಂ.]

ಮದ್ಯಸೇವೆ (ನಾ). = ಮದ್ಯಪಾನ : ಕೊಲೆಯುಮಸತ್ಯಮುಂ ಕಳ್ಳ ಮಜ್ಜಸಮಿಸ್ತ್ರೀಯೆಯುಂ ವಿಷೋಪಮುಂ ಸರಿ ಮಧು ಮದ್ಯಸೇವೆಯು ಮಧವರ್ಜಾ (ಚಜಿಪ. ೬–೯). [ಸಂ. ಮದ್ಯಸೇವಾ]

ಮದ್ಯಾಂಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಭೋಗಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; (ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡದ) ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಪಾನೀಯಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ : ಕುಡಿದೊಡೆ ಸೊರ್ಕಸುವ್ತು ನಾಲ್ಗೆನಿಸದಪ್ಪು ಮನಕ್ಕಲಂಪಿನೀಪ್ಪುವ ರತಮಂ ಸಡಿಯಿಪ ದೆನಿಸುವ ಮಧುಗಳನಿತೆಯುಮುತ್ತುಗದೆ ಕುತುಗುಮುಚಿತ ಮದ್ಯಾಂಗಕುಜಂ (ಅಪು. ೫–೬೨) ; ಮದ್ಯಾಂಗಜಮಿಂಬುದು ಮದವಿಕಾರಮನಾಗಿಸದೆ ನಾನಾ ವಿಧ ಪಾನವಿಶೇಷಂಗಳನಿತ್ತು ದಂಪತಿಗೆ ರಾಗಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸುವುದು (ಪಾಪುಂಪು. ೯)· [ಸಂ.]

ಮದ್ಯಾರ್ಕ (ನಾ). = ಮದ್ಯಸಾರ ೨ : ಅದು ಎಣ್ಣೆಯೊಳಗೂ ಮದ್ಯಾರ್ಕದೊಳಗೂ ಬಲುಬೇಗ ಕರಗುವುದು (ಪ:ಚಾಮಿ. ೪–೬೨). [ಮದ್ಯ + ಅರ್ಕ, (< ಅರಕ್ಕ)]

ಮದ್ರ (ನಾ). ೧. ಸುಖ ; ಸಂತೋಷ. ೨. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು : ದು[ಷಾಂ- ದಾ]ಮ್ರಯಸುಂಧರೇಂದ್ರರೊಳ್ವಿವಿಧಾಯುಧ ಪರಾಕು (ಪಪಪಂ- ೬–೧೦ ೩). [ಸಂ.]

ಮದ್ರಸ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀ ಸಸ್ಯ : ಮದ್ರಸ. ಕಾಡರಳೆ (ಪ್ಯಶಿ. ೬೭–೭೪೨). 'ಮಧುರಸೆ' ಪರಾ. [?]

ಮದ್ದಲ್ಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : (ಪ್ಯಶಿ. ೬೫–೭೭೩). [ಮದ್ದಲ್ಲ + ಮರ್ಕ]

ಮಧು (ಗು). ೧. ಸವಿಯಾದ ; ರುಚಿಯಾದ. ೨. ಸುಖಿಕರವಾದ ; ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ. (ನಾ). ೩. ಜೇನುತುಪ್ಪ : "ಸಾರಘಂ ಮಾಕ್ಷಿಕಂ . . . ಮಧು, ಪುಷ್ಪರಸಃ –ಈ ೨ ಜೇನ ತುಪ್ಪಂ" (ಪಪಾಮು. ೦೦೨–೧೭೭); ರುಚಿಯೊಳು ಮಧುರವ್ ಮಧುಮಹುದದಕಿಂತ ಮಧುರವ್ ಹಾಸಹುದಮ್ಮೃತ (ಜಾಪಾಕ. ೨೨೨–೪೦). ೪. ಹೂವಿನ ರಸ ; ಮಕರಂದ : "ಮಕರಂದಃ-ಮಧು—ಈ ೨ ಪೂವಿನ ಬಂದು " (ಪಪಾಮು. ೩೦–೩೪). 'ಮಧುಕರ' ಪರಾ. ೫. ಅಮಲೇರಿಸುವ ಪಾನೀಯ ; ಕಳ್ಳು ; ಮದ್ಯ: ಮಧು ಸೀತಮಂ ಕಟು ಸೀದು ಪೋ ಪುಳಿತ ಕಳ್ಳಲ್ಲು (ಪಂಪಭಾ. ೪–೧೩) ; ಕಂಸವಧು ಗರ್ಭ ಮಧುವಂ ಕುಡಿಪೋಂದು ತಾಳ್ಪೊಜಾಳಿಯು ತೀವ್ರ ಘೋರರವ ವಲ್ಲಿಗೆ ಪೋಗಲೆ ಬಾರದು (ಜಾಗ. ೪–೩೮). ೬. ನೀರು. ೭. ಸಕ್ಕರೆ. ೮. ಸವಿ ; ಮಾಧುರ್ಯ. ೯. ಹಾಲು ಮತ್ತು ಹಾಲಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಪದಾರ್ಥ. ೧೦. ಜೇನುಮುಟ್ಟು. ೧೧. ಜೇನು ಮೇಣ. ೧೨. ಜ್ಯೈತ್ರಮಾಸ : " ಜ್ಯೈತ್ರಮಾಸಮಂ ಮಧುವೆಂಬುದು " (ಜೋಡು. ೪೪–೦೦೪). ೧೩. ವಸಂತ ಋತು : ಸೋಬ್ಬಂ ಬೆಲೆಗೊಟ್ಟು ತಾರ ಮಧುವಂ ಪುಲಯೂನಿಲಸಂ ದುನೋಜನಂ ಕೌಮುದಿಯಂ (ಅರಗಣ. ೨–೨೩) ; ಅರಸುಮಗಂ ಸಡಿಪಂ ಬಂದನಂ ದುಧುಗೂಡಿ ಸಡಿಪ ತೆಱದಿ (ಪಪಗಾ. ೪–೦). ೧೪. ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ ; ಶಾವನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕರ್ಣಮಲದಿಂದ ಪುಟ್ಟಿದವನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ : ಮಧುಕ್ಕೈಟಭಪ್ರಳಯಸಮರ್ತಿ ಜಯ (ಪಗಭಾ. ೩–೦೦೩ ೫೧೪); ಈತನಾ ಸುಧುಕ್ಕೈಟಭನ ಮುಱಿದಾತ (ಕುದ್ಯಾಗ. ೯–೩೪). ೧೫. ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. ೧೬. ಜೀವನಿಯೆಂಬ ಸಸ್ಯ. ೧೭. ತುಂಬಿ ; ಭ್ರಮರ. ೧೮. ಹೆಜ್ಜೇನು : ಮಧು ತಾಕೆ ಬಿದ್ದಪರಿಗೆ;– ತಿಱುನೆಲ್ಲಿಯ ಸಮೂಲವಂ ತಂದು ಎಳನೀರಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಎಳನೀರಲ್ಲಿ ಕದಡಿ ಕೊಳ್ಳಲು ಉರಿತ ನಲ್ಲುವದು (ಅಕ್ಕ. ೦೭೪). ೧೯. ತವರ : "ತವರ ಪರಾಗ ಭ್ರಮರಂ ತವೆ ದೈತ್ಯರ್ ಕ್ಷುದ್ರ ಜ್ಯೈತ್ರಮಾಸಂ ಸುರೆ ಜೇನ್ ಜವಣಿಸಲಮ್ಮತಂ ತೀವಿದ ಸಮಸಂಖ್ಯೆಯ ಪೆಸರಪ್ಪೆ ಮಧುಶುಂಗಳ್" (ಜಾಹರಿ. ೨೨) ; "ದನುಜಾಮ್ಮತವಂಶ ಪರಾಗ ಭೃಂಗ ಕ್ಷುದ್ರಾಸವ ಜ್ಯೈತ್ರಮಾಸ ಮಧು ವೆಂದಮರಂ" (ಜಾಹರಿ. ೦೮). [ಸಂ.]

ಮಧುಕ (ಗು)· ೧. ಸವಿಯಾದ ; ಮಧುರವಾದ. ೨. ಇಂಪಾದ ; ಕರ್ಣಮಧುರವಾದ. ೩. ಜೇನುತುಪ್ಪದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೧. ಇಪ್ಪೆಮರ: "ಇಪ್ಪೆ ಮಧುಕಂ" (ಪಾಗಣಾ. ೪೨–೪೮); ಎಲವಂ ಸಂಪಗೆ . . . ಮತ್ತಿ ಮಧುಕಂ ಮಗ್ಗಾರೆ . . . ಒಪ್ಪೆಗುಮಾ ವಸಾಂತದೊಳ್ (ಶಾಪ್ರ. ೩–೫೩); ವರಾಜ ಜಪ್ಪಲ ಮಧುಕ ಹೊನ್ನ ಕದಂಬ ಗುಗ್ಗುಳ ನಾಗ ವುನ್ನಾಗ (ಅಕ್ಕ. ೦೦–೪). ೨. ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ . ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು ; ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ : ಅತಿಮಧುರ : " ಆ ಮಧುಕಮೆನೆ ದುಷ್ಟಿಮಧುಕಮೆನುಸಿಕ್ಕ್" (ಪಾಗಣಾ. ೧೦–೪೩) ; ಮಧುಕಂ ಮಧೂಕಪುಷ್ಪಂ ಮಧುಶರ್ಕರೆ ಕೋಷ್ಮ ಮೆಂಬಮೀ ಮೊದಲೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿ (ಕೇಉಕೋಪ. ೬–೨೦). ೫. ತವರ. ೬. ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ ; ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ. ೧೦. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. [ಸಂ.]

ಮಧುಕಮ್ಮೋಜ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಧುಕಮ್ಮೋಜರುಂ ಚೆಣ್ಣ ಗೆಸಯುಂ ಎಱೆಯಮ್ಮನುಂ ಇನ್ನಮಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟೋರ್ (ಪಪ. ೪೬, ೫೯ಮು. ೭–೦೦; ೫೦೧). [ಮಧುಕ + ಆಮ್ಮ, + ಓಜ, (<ಒವರ್ಸು)]

ಮಧುಕರ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡಗಾತ್ರದ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ದುಂಬಿ; ಭ್ರಮರ: "ಪಟ್ಟದಂ ಮಧುಕರಂ ಮಧುಪಮೂ ಭ್ರಮರಮುಮ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮ. ೩೨-೧೦); ವಲ್ಲಭೇಗೇದುದ ದವಿ ಮಾಣಲ್ಕೆ ಗೀತಪಪಸಾವ ದೊಳುನ್ಮದಮಧುಕರಸ್ವನಂ ಮಾಣ್ದೆದ ಕೋಮುದಿನಿಯಂತೆ ಕಾಂತೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದಿರ್ದಳ್ (ಆದಿಪು. ೩೩) : ಮಂದೈಸಿ ಪೆಗೆದ ಕೆಂಧೂಳಿಯಿಂದೆ ಮುಂದುಗಿಬ್ಬು ಮೊರೆವ ಮಧುಕರಂಗಳುಂ (ಶ್ರೀಪ್ರ. ೨-೪೯ ಪ). ೨. ಕಾಮುಕ; ವಿಟ; ಸ್ತ್ರೀಲಂಪಟ. [ಸಂ.]

ಮಧುಕರವೃತ್ತಿ (ನಾ). ತುಂಬಿಯು ನಾನಾವಿಧವಾದ ಹೂಗಳಿಂದ ಮಧುವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ತರುವಂತೆ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮನೆಗಳಿಂದ ಭಿಕ್ಷಾನ್ನವನ್ನು ತರುವ ವೃತ್ತಿ.—ಉದ್ಯೋಗ: ಮಧುಕರವೃತ್ತಿ ಶನ್ನದು ಅದು ಬಲು ಚೆನ್ನದು (ಕೃಷ್ಣ. ೨-೪ ಪ್ರಾಸ). [ಸಂ.]

ಮಧುಕರಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುದುಂಬಿ; ಭ್ರಮರಿ: ಮಧುಕರಿ ನವಾಮ್ರದೊಳ್ ಪಾಯ್ದುಮಿಲವದೊಳ್ ಪಾಯ್ದುಪುದೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೦೩೬); ಹಂಸರುತಿ ಮಧುರಮಧುಕರೀಝಂಕಾರಂ . . . ಇತ್ತುವ ಸುಖಿಪ್ರಬೋಧಮನಾಗಳ್ (ಪುಣ್ಯಪು. ೪-೨೮). ೨. ನಾನಾಬಗೆಯ ಹೂಗಳಿಂದ ದುಂಬಿ ರಸವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ, ಬೇರೆಬೇರೆ ಮನೆಗಳಿಂದ ಭಿಕ್ಷಾನ್ನವನ್ನು ತರುವುದು: ಭಿಕ್ಷೆ: ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಮಧುಕರಿಯಿಂದ ತರುವ ಅನ್ನ ಒಬ್ಬಪ್ತಿನ ಊಟಕ್ಕೂ ಸಾಲದು (ಶುಗಾಶಾ.೬); ನೀನು ಮಧುಕರಿ ಬೇಡುವಿಯಾ ? (ಗಜಪು. ೨೦). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗ; ಕುಷ್ಠರೋಗ: ಪಾಳಿಗೆ ಮುಂದಿಪಯುಸ್ಸಿಲ್ಲಿ ಮಧುಕರಿ ಬೇನೆ ಬಂದಿತು. ನಾನು ಅವನನ್ನು ಕಾಣುವಾಗ ಆತನ ಬೆರಳೊಂದೂ ಉಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ (ಶುಶುಪ್ರ. ೮೪). ೪. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಕೌಶಿಕೆ ವೇಳಾವಳಿ . . . ಮಧುಕ [ಸಂಸಾ. ೧೨]ರಿ . . . ಸದುಸೋದರಿಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಭಾಷಾಂಗದಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ಅಭಿಧ. ೦೮೬). [ಸಂ. ಮಧುಕರ+ಈ]

ಮಧುಕೋಶ (ನಾ). ೧. ಜೇನುಗೂಡು. ೨. ಮದ್ಯಪಾನಮಾಡುವ ಪಾತ್ರೆ: ಮದ್ಯಪಾತ್ರೆ. ೧. ೨ : ಪಾನಪ್ರದೇಶದಂತೆ ಪರಿಗತಮಧುಕೋಶ ಶತಮಾಂ (ಗಾಪಂಪು. ೮೨೦). [ಸಂ.]

ಮಧುಕ್ರಮ (ನಾ). ೧. ವಿವಿಧಾಗಿ ಕುಡಿಯುವುದು: "ಮಧುಪಾಠಃ, ಮಧುಕ್ರಮಃ—೨ ಹಲವು ಪದದೆ ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮದ ಪೆಸರುಗಳು" (ಅಷ್ಟಂಡಿ. ೬೦೯). ೨. ಜೇನುಹುಟ್ಟು. [ಸಂ.]

ಮಧುಗುಡಿಗ (ನಾ). ಮದ್ಯಪಾನಮಾಡುವವನು: ಇದನುಸುರ ಮಧುಗುಡಿಗ ಯತ್ನನಿಗ ಮದನಗ್ರಹಪ್ರಾಧಿಗಂ ಮೃಂತ್ಯೌಷಧಿಲ್ಲದೆಂಬುದು ಸಹಜವಿನಯತ್ಸ (ಧರ್ಮಪ. ೧-೦೭). [ಮಧು + ಕುಡಿ + ಗ]

ಮಧುಗುಡುಹಿ (ನಾ). (ಹೂವಿನ) ಮಕರಂದವನ್ನು ಹೀರುವಂಥದು: ತುಂಬಿ: ಪರಪ್ಪುಗಳು ಬಂದುಗಲಪಾತಿತ ಮಧುಗುಡುಹಿ ಪವಿಪೆಗಳ ಶಿವನಾಗಗೊಪಿಪಾ ಕೆರಹೀಸವೆರೆಯ ಮೆಲಿರಿಕ್ಕಿಂಡುಗಳ ನೆರೆಗಟ್ಟು (ಗುಪಪ. ೨-೮೮). [ಮಧು + ಕುಡುಹಿ (< ಕುಡಿಸಿ)]

ಮಧುಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ಮದ್ಯಪಾನಮಾಡುವವರ ಕೂಟ: ಸಂಗ್ರಮ ಮಧುಗೋಷ್ಠಿಯು ಪರವಿ ಕಾಯು ಗಜೋತ್ಸವಮುಂ ಘಟಾಂತಂ (ಜಾಜಿ. ೦೦೦). [ಸಂ. ಮಧುಗೋಷ್ಠೀ]

ಮಧುಗ್ರಂಥಿ (ನಾ). ಮಕರಂದ ಸ್ರವಿಸುವ ಅಂಗ: ಮಧುಗ್ರಂಥಿ: ಮಕರಂದಗ್ರಂಥಿ" (Nectary. ೨೦೫೩). [ಸಂ. ಮಧುಗ್ರಂಥಿನ್]

ಮಧುಚ್ಛೃತ (ನಾ). ಜೇನುತುಪ್ಪ : ಮಧುಚ್ಛೃತವ ಇಕ್ಕಿ ವೆಕ್ಕಲು ಮಿತ್ತ ಘಾರಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಪಾಲಗೆ ಸೀಳುವಂದವಲುಕ್ಕಿ ವಿಷಯಸುಖಕ್ಕೆಳಸಿ ಕೆಡುದುಃಖಿ ಬಡುತಿಪರಂ (ಅಪ್ಪ. ೩-೩೯). [ಸಂ.]

ಮಧುಚಂದ್ರ (ನಾ). ವಿವಾಹವಾದ ತರುಣಜೋಡಿಯ ನವದಂಪತಿಗಳು ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ವಿಹಾರ : ನೂತನದಂಪತಿಗಳು ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ತವ್ಮ ಮಧುಚಂದ್ರವನ್ನು ಸಂತೋಷವಾಗಿ ಕಳೆದರು (ಅಪ್ರ. ೦೮೬).

[ಪ್ರ ಇದು ಇಂಗ್ಲೀಷಿನ 'Honeymoon' ಎಂಬುದರ ಅನುವಾದರೂಪ]

ಮಧುತೆಂಗು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆಂಗು : "ಮಧುನಾಳಿಕೇರಃ—ಮಧುತೆಂಗು" (ಓಷ. ೦೩೨). 'ಮಧುಫಲ' ಪರಾ. [ಮಧು+ತೆಂಗು]

ಮಧುದೂತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ವನ್ತು ಅದರ ಹೂವು; ಅದಿರ್ಗಂತಿ; ಅದಿರ್ಮೂತ್ತೆ; ಮಾಧವಿ: ಮುದದಿಂದೆ ಮಧುದೂತಿದುಂ ಪೊಗದುಲರ್ಚುತ್ತುಂ . . . ವಸಂತರಾಜನೊಸೆದೆಳ್ದಂದು (ಗಿಸಂ. ೬-೨೦); ಪೊಡವಿಗಳಂತೆ ಮೂಡೆ ಪೊಸಪೊಗ್ಗುಗಳಾ ಮಧುದೂತಿಯಲ್ಲಿ . . . ಜಪ್ಪನಮಾನಾಂತಪೊಲಾ ವನಲಕ್ಷ್ಮಿ ತೋಜಿಜಳ್ (ಜಾಹರಿ. ೯-೨೮).

[ಸಂ. ಮಧುದೂತೀ]

ಮಧುದ್ರವ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪುಹೂಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ. ೨. ಕಳ್ಳು: ಮದ್ಯ: ವಿಧಮುಬಿ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಮಧುದ್ರವಮುಂ ಸವಿದೀಯುವಲ್ಲಿ ಹನ್ನಧರದ ರಾಗದೊಳ್ ಪೊರದುಂದಂ ಮಧುವಂ ಬೆಱಗಾಗಿ ಸೋಡುತುಂ ಮಧುರಸಮಲ್ತು ಕುಂಕುಮರಸಂ ದಿಟಮೆಂದು ಬಟ್ಟಕ್ಕೆ ತಂಕೆ ಹನ್ಮಧುರಸುಗಂಧದಿಂ ತೊಲಗೆ ಸೇವಿಪರ್ ಮಧುಪಂ ನಿಜೇಚ್ಛೆಯಿಂ (ಜಾಹ. ೦೬-೦೦೬). [ಸಂ.]

ಮಧುದ್ರುಮ (ನಾ). ೧. ಹಿಪ್ಪೆಮರ: ಮಧೂಕವೃಕ್ಷ : "ಮಧೂಕಃ, ಗುಡಪುಷ್ಪಃ, ಮಧುದ್ರುಮಃ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥಃ. ಮಧುಷ್ಕಃ — ೪ ದಿಪ್ಪೆಗಿಡ, ಹಿಪ್ಪೆಮರ" (ಆಚಾಸಂ. ೦೦೬). ೨. ಮಾವಿನ ಮರ. [ಸಂ.]

ಮಧುನಾಶ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : "ಸಣ್ಣಗರಸೆಹಂಬು. ಮಧುನಾಶ. ಒಂದು ಕಾಗೆದೊಂಡೆ" (ಪ್ರಕ್ರಿ. ೬೬); ಸಣ್ಣಗೆರಸೆಪಂಬು. ಮಧುನಾಶ (ಪ್ರತಿ. ೨೧-೦೦೬). [ಸಂ.]

ಮಧುನಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೆಕ್ಷ್ಯ : ಎಡ್ಡಪಪ ಪೊಂದುಳ್ಳಿ ಗಳಿಂಗೊಸಿದಿಡ್ಡರಿಗೆ ಮಧುನಾಳ ಮಂದಿಗೆ ಪೇಣ ಪಲ್ಗೆಂದ ಲಡ್ಡುಗೆಯ ಬಿಡ್ಡೂರಿಗೆಗಳಂ ಬಡ್ಡಗಟಿವರಂಗವೆಜುರು (ಶುಪಂಪ್ರ. ೦೬-೨೨). [?]

ಮಧುಪ (ನಾ). ೧. ತುಂಬಿ; ಭ್ರಮರ : "ಮಧುಕರಃ, ಮಧುಪಃ, ಮಧುಪ್ರತಃ . . . ದ್ವಿರೇಫಃ—ತುಂಬಿ" (ಪ್ರಾಂಪ್ರಾ. ೧೩-೦೦೦); ಮೃಗಮಾಪ್ಯಾಜದಿನೊರ್ವ ಶಂಕನು ತೊಲ್ಬುರ್ಪಂ ಪೋಂಚಲ್ಕೆ ತಪ್ಪಗ ಶಜಾಕ್ಷಿಯ ಕಂಪು ತಟ್ಟಿ ಮಧುಪಂಪೋಲ್ ಸೋಲ್ತು (ಕಂಪಾ. ೦-೭೦); ಕೆದಱಿದ ಪೂವರಿಗೆಜಗಿತು ಸುತ್ತುಂ ಮದ ಮಧುಪಾವಳಿಗಾವರಿಸುತ್ತುಂ (ಜಾಪ್ರಕ್ಷ. ೪-೬೨ ಕಗ). ೨. ಮದ್ಯಪಾನಮಾಡುವವನು : ಹೆಂಡ ಕುಡಿಯುವವನು : ಆ ಮಧುಪರೆಲ್ಲರು ಹೀಗೆ ಆ ಪಾನೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ನಿಮಗ್ನರಾಗಿರುವಾಗ ಧೀರಂಗಜೇಯುಸುಲ್ತಾನನು . . . ಮುರಾದನ ತಂಬುವಿನ ಕಡೆಗೆ ಬಂದನು (ಶಿಸಂ. ೦೮೬). ೧. ೨ : ಎಸ್ಸ ದಾಸವಿಂದಾಗಳುಂ ಮಧುಪಾಶ್ರಯಂ ಧರೆಗವ್ಯಚ್ಛಿನ್ನದಾನವಿಂದಾಗಳುಂ ವಿಬುಧಾಶ್ರಯಂ ಗೆಬೆದಂದನೆನ್ನಿಜೋತ್ಪತ್ತಿಯುಂದವಿಂ ಪತಿಯೆಂದು ದೆಚ್ಚಿ ವಿನಾಯಕಂ ಪಾನ್ಮಿಬರ್ಗೆ ಕಬ್ಬಮಂ ನೆಮದಿಂ (ಜಂಕಾ. ೦-೩) ; ಚಿತ್ರಜನ್ಮ ಸೋಡ ನಿಜಾಪ್ತವರ್ಗಬಳವಂ ದುಲುಮುನಿಲನ್ಮಿರಂ ರಣಕ್ರೀಡೆಗೆ ನಿಲ್ದವೇ ಪರಭೃತಂ ನಿಸಗಪ್ಪನೆ ದುದ್ದಂಡಿಗುತೋಡದೆ ಮಣ್ಣನೇ ದ್ಯಾಗಧಂ ಮಧುವಂ ಕದನಕ್ಕೆ ಜೋಗ್ಯನೇ (ಹಂಚಾಚಾ. ೦-೨೩). [ಸಂ.]

ಮಧುಪಪ್ರಸಂಗಿ (ನಾ). ೧. ತುಂಬಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತವಾದುದು. ೨. ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವವರ ಜೊತೆಗೆ ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳುದು. ೧. ೨ : ಜಡಾಮಸು ಚಿಃ ಮಧುಪಪ್ರಸಂಗಿ ಖಿದಂದಂ ಮತ್ತೆನುತ್ಕಟ್ಟಮಂ ಬಿಸುಟತ್ಯುತ್ಕಮಮಿಂತುಟೆಂದು ಪಿರಿಯಂ ಸಂತೋಷದಿಂ ಪಾಣಿ ಬಂದು

ಸಮಂತರ್ಕೆ. . . ಜಿಮ್ಮಾಗ್ರದೊಳ್ ರುದ್ರನಾ(ಪಾಣ. ೦-೬).
[ಸಂ. ಮಧುಪಪ್ರಸಂಗಿನ್]

ಮಧುಪರ್ಕ (ನಾ). ಮೊಸರು, ತುಪ್ಪ, ಜೇನು, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಸಕ್ಕರೆ — ಈ ಐದರ ಮಿಶ್ರಣ; ಕ್ಷ ದೇವತಾರ್ಚನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಷೋಡಶೋಪಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮಧುಪರ್ಕದ ಅರ್ಪಣೆಯೂ ಒಂದು. ಪೂಜ್ಯರಾದ ಅತಿಥಿಗಳಿಗೆ ಹಾಗೂ ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಧುವಿನ ತಂದೆಯ ಮನೆಗೆ ಬರುವ ವರನಿಗೆ ಸತ್ಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಇದನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದು ಸಂಪ್ರದಾಯ : ಸದೀತಸೂಜಂ ಭಾರವ್ವಜಂಗೆ . . . ಅರ್ಘ್ಯಮಿತ್ತಿ ಮಧುಪರ್ಕ ವೇತ್ಯಾಸನ ಕಾಯೊಲು ದಾನಾದಿಗಳಂ ಸಂತಸಂಬಡಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩೨ ಪ); ಅರ್ಘ್ಯಪಾದ್ಯೋತ್ಕರವ ಮಧುಪರ್ಕ ಸನಾದಿಯಿನರಸ ಮಾಡಿದನು (ಶಾಮ್ಭಾ. ೦೮-೨೬). [ಸಂ.]

ಮಧುಪರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ : ಅದ್ಯತುಳ್ಳೀ, ಮಧುಪರ್ಣೆ (ಪ್ರಕಿಗ. ೭೫-೦೫೬). ೨. ನೀಲಿ ಗಿಡ. ೩. ಪಿಪ್ಪಲಿ ಮರ.
[ಸಂ. ಮಧುಪರ್ಣೀ]

ಮಧುಪರ್ಣಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಶಿವನಿಮರ : "ಗಂಧಾರೀ, ಸರ್ವತೋಭದ್ರಾ, ಕಾಶ್ಮರೀ, ಮಧುಪರ್ಣಿಕಾ, ಶ್ರೀಪರ್ಣೀ, ಧನ್ಯಪರ್ಣೀ, ಕಾಶ್ಮರ್ಯಃ—ಈ ಶಿವನೆಯ ಮರದ ಹೆಸರು. ಕಿಲವಿಂದಕ್ಕೆ ಕಾಯಲೆಗಿಡವೆಂದು ಅರ್ಥಮೇಳವರು" (ಶಿತ್ಕಾ. ೦೬-೦೨೦). ೨. ನೀಲಿಗಿಡ. ೩. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. [ಸಂ. ಮಧುಪರ್ಣಿಕಾ]

ಮಧುಪಾತ್ರ (ನಾ). ಮದ್ಯವಾನ ಮಾಡುವ ಬಟ್ಟಲು: ಮದ್ಯಪಾತ್ರೆ : "ಮಧುಪಾತ್ರಂ ಚಷಕಂ" (ಪಾಲ್ಕು. ೪೫-೨೬). [ಸಂ.]

ಮಧುಪಾತ್ರೆ (ನಾ). = ಮಧುಪಾತ್ರ : ಮಧುಪಾರಿತೆಯೊರ್ವಳ್ ಸಮ ಮಧುಪಾತ್ರೆಯನೆಲ್ಲ ಪಾಯ್ದು ತರಲ್ (ಕಾಶ್ಯಿ. ೫-೭೬) ; ಮರೆತವ ಮಧುಪಾತ್ರೆ ನೀಲದ ಕರಗ ವೈಡೂರಿಯುವ ಪಾಗಪ ಜರರ: ತಂದೊಪ್ಪಿದರು(ಕಾಮ್ಭಾ. ೫-೦೭). [ಸಂ. ಮಧುಪಾತ್ರ]

ಮಧುಪಾನ (ನಾ). =ಮದ್ಯಪಾನ : ಗಾಂಗೆಗೆ ಮೂತಾಜಾಪರು ಹಾಜಿಯ ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಜೋಪರೆಂಬರ್ . . . ಉಟ್ಟುವಂ ಕಳವು ನೆಪ್ಪಿಗೆ ಸುಳ್ಳುಪರಬ್ಬು ಯಿಂದೆ ಕಾಯ್ಕೋಬ್ರುಗಳಂಗಿ ಕೊಗುವರದೇಂ ಮಧುಪಾನದ ಸೊಕ್ಕಾ ಸಾಬುದೇ (ಪ.ಚ.ಪು. ೭೬-೩೦); ಬಿದಿವೆ ಮಧುಪಾನಮಾಂ ಮಾಡಿ . . . ಸೊಗಯಿಸಿದರು (ಕೃ.ಭಾಗ. ೩೦-೦೬). [ಸಂ.]

ಮಧುಪಾನಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವವರ ಕೂಟ-ಗುಂಪು : ಇರೆ ಪದ್ಮರಾಗಪಟಕಂ ನಿಜಪಸ್ಯತಳಾಗ್ರದೊಳ್ ಮನೋಜ್ಞ . . . ನಪೋದಿತಮುದ್ಯಬಿಂಬಮಂ ಧರಿಸಿ:ಸಿದಿವ್ಯೆದಿಗ್ವನಿತೆಯಂತೆಸೆದಳ್ ಮಧುಪಾನಗೋಷ್ಠಿಯೊಳ್ (ಜಗ. ೦೬-೦೦೬) ; ಕಾಮಿನಿ ನಯದಿಂ ಕರಂ ನರಿದು ಸರ್ತಿಸಿದಳ್ ಮಧುಪಾನಗೋಷ್ಠಿಯೊಳ್ (ಕೃಂಗಾಚ. ೦-೧೩).
[ಸಂ. ಮಧುಪಾನಗೋಷ್ಠಿ]

ಮಧುಪಾಯಿ (ನಾ). ೧. ತುಂಬಿ. ೨. ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವವನು.
[ಸಂ. ಮಧುಪಾಯಿನ್]

ಮಧುಪಿಂಗಳ (ನಾ). ಜೇನುತುಪ್ಪದಂತಹ ಹೊಂಗೆಂಪು ಬಣ್ಣ : ಕಾರದ ಸೀರೆಯಾಕ್ಕತಿಯು ಮೆಯಸ್ ಮಧುಪಿಂಗಳದಿಪ್ಪ ರಿಬ್ಬ . . . ಒಪ್ಪಿದುವಾ ಗಜೇಂದ್ರವಾ (ತಂಪ್ರಕೃ. ೦೩-೭೬). [ಸಂ. ಮಧುಪಿಂಗಲ]

ಮಧುಪಿಲ (ನಾ). ಬೇವಿನ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : ಮಧುಪಿಚಿವ ಮಧುರಕ್ಕೆ ಸಮಾಗಮ್ಮುವರೆಯೆನ್ನ ಹೃದಯದಜ್ಞಾ ಸಮಂತಾರಮಂ ತವಿಸುತಂ ಪ್ಯದಂವಾಕ್ಯ ಸಂಗಣಿ ನಿರಂಕಾರಿಯಿನಿಸು (ಕೃಶಾಪ್ತ. ೭-೨೩೨). [?]

ಮಧುಪುಷ್ಪ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : ಬಿಕುಳ : ಬಿಕುಳದ ಹೂವಿಗೂ ಮಂಬಿಗೂ ಗಾತ್ರದಾನ ವಲಿಯಿಂದಲೇ ಈ ಹೂವಿಗೆ ಮಧುಪುಷ್ಪವೆಂಬ ಆನ್ವರ್ಥನಾಮಂ(ಪಾಪ್ರೊ.೧೦೦). ೨. ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ. ೩. ಶಿರೀಷವೃಕ್ಷ; ಬಾಗೆ. ೪. ಹಿಪ್ಪೆ ಮರ. [ಸಂ.]

ಮಧುಪೂರ (ನಾ). ಈಚಲುಮರ : "ಮಧುಪೂರಮೆಸರೀಚಲುಂ" (ಪಾಂಗಣ. ೭೫-೦೫). [ಸಂ.]

ಮಧುಪ್ರಸಂಗ (ನಾ). ವಸಂತಋತುವಿನ ಸಮಯ : ಆ ಪ್ರಸ್ತಾವದೊಳ್ ಆ ಮಧುಪ್ರಸಂಗರಾಗಸತರಂಗಿತೆಯಾದ ವಸಲಕ್ಷ್ಮೀವಿಲಾಸವಂ ವನಪಾಲಕಸವನಪಾಲಕಂಗಳ್ಪಲೆಂದು (ಪಭಾಕ. ೩-೧೮೫). [ಸಂ.]

ಮಧುಪ್ರಿಯ (ಗು). ೧. ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನು ಮೆಚ್ಚುವ. (ನಾ). ೨. ತುಂಬಿ ; ಭ್ರಮರ. ೩. ಚೈತ್ರಮಾಸ. ೪. ಆಕರ್ಷಕವಾದ ಕಣ್ಣು. ೫. ವಸಂತನ ಮಿತ್ರ ; ಮನ್ಮಥ. ೬. ವಿಟ. ೭. ಈಶ್ವರ. ೮. ಬಲರಾಮ: "ಸಿರಿಯಂ ಬಲರಾಮಂ ಧೂರ್ಜಟಿಯಾಜ್ಞಾ ಚೈತ್ರಮಾಸ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನು ತಾ ಚಿರಂಬಾಕ್ಕಿಗದೇಳ್ ಪಸರಂ ಪುಟ್ಟರ ಮಾಡುಮ ಮಧುಪ್ರಿಯಾಪ್ತವು ನಾಮಂ" (ದಾಶಾಗ. ೬೬) : "ಕಾಮ ಪಾಲ ಮದನ ನೇತ್ರ ಚೈತ್ರ ಎಂಬ ಭೃಂಗಭುಜಂಗ ಮಧುಪ್ರಿಯಾಪ್ತಯುಂ" (ಗಾಪಾಗ. ೩೦). [ಸಂ.]

ಮಧುಪ್ರೇಮಿ (ನಾ). ಕಾಮ : ಮನ್ಮಥ : "ಪೂಜ್ಯಾಯುಧಂ ಅನಿಮಿಷರ್ವಜ ನಸಂಗಾ ಮಧುಪ್ರೇಮಿ ಹೃನ್ಮನಸಂ ರತಿಪ್ರಿಯಂ . . . ಏನೆ ಮಾದನನಕ್ಕಂ" (ಪಾಂಗಣ. ೬-೨೨). [ಸಂ. ಮಧುಪ್ರೇಮಿನ್]

ಮಧುಪ್ಲುತ (ನಾ). ಜೇನುತುಪ್ಪದೊಡನೆ ಬೆರೆತುದು ; ಮಧುಪರ್ಕ : ಈ ವಿಧಿ ಪಾಧುಪ್ಲುತದ ಸಸಗೀವೆಲರಿ ಪೃಥ್ವೀರಮಿಂದು ದ್ವಿಜಾವಳಿಗೆ (ಅಾಪು. ೩-೯-೧೯). [ಸಂ.]

ಮಧುಫಲ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ರಾಕ್ಷಿ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆಂಗು : "ಮಧುಫಲಃ _ ಪಾಧುತೆಂಗು, ಪಣ್ಣಿನ ಪಾಲೆ" (ಚಿಪ್ರ. ೮೨೦).
[ಸಂ.]

ಮಧುಭೇದ (ನಾ). ಮಧುವೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸೀಳಿದವನು : ವಿಷ್ಣು : ಪಾಧುಭೇದವಾನದಿಪ್ಪವರ . . . ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ರಕ್ಷಿಸನ್ನ ಸತತಂ (ಕ್ಕಾಕಂ. ೬-೦). [ಸಂ.]

ಮಧುಮಂಜಿ (ನಾ). ನವವಿವಾಹಿತರಿಗಳ ವಿಶೇಷಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಮಂಚ : ಎಳವರೆಯುದ ನವಪರುಷನ ಪಾಣಿಗ್ರಹಣಮಾಡಿ ಅಗಳಿಯಿ ದಾಧುಮಂಚಕ್ಕೆ ಅವಳನ್ನು ಒಯ್ಯುತ್ತಿರ್ದರೊ ಎಂಬಂತೆ, ಮಹಾಉದಾರ ಮನಸ್ಕರಾಗಿದ್ದರು (ಪಾಯು. ೨೦೯). [ಸಂ.]

ಮಧುಮಂಟಪ (ನಾ). ಜೇಲುವಾದ ಮಂಟಪ : ಬ್ಬಾಕಾಗದದ ಮಧು ಮಂಟಪವ ವಾಡಿ ಮುನ್ನ ಜೋಬೆಯೆ ಮೀಪರೆಂದು ಕೊಡಾಡಿ,ಅಣ್ಣನನು ಬದುತಿಸಿಕೊಡೆಂದು ಪದ ಬೇಡಿ ,ಕಣ್ಣೀರ್ ಮಿಡಿದ ಪೆನಹು ವಿನಪುದು ನಮಸವಾ (ಶಾಪ್ರ. ೨೭-೬). [<ಸಂ. ಮಧುಮಂಡಪ]

ಮಧುಮಕ್ಷಿಕೆ (ನಾ). ಜೇನುನೊಣ : "ಸಭಾ. ಮಧುಮಕ್ಷಿಕಾ—ಈ ೨ ಜೇನ ನೊಣ" (ಪಾಅಮ. ೫೬-೦೦೨). [ಸಂ. ಮಧುಮಕ್ಷಿಕಾ]

ಮಧುಮತಿ (ನಾ). ೧. ಸವಿಯಾದವಳು. ೨. ಪ್ರಿಯವಾದವಳು. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ. ೪. [ಯೋಗ] ಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತಸಮಾಧಿ ಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಒಂದನೆಯ ಮಧುಮತಿಯೇ ಪುತಂಭರಾ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸ ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ರಜಸ್ತಮಸ್ಸುಗಳು ವ್ಯಾಪಃ ಕ್ಷೀಣವಾಗಿ ಸಂಪ್ರಸಾಶಮಯವಾದ ಚಿತ್ತದ ಭಾವನೆಯಿಂದ ವಿಷಯಾಕಾಶ ಸ್ವರೂಪಚಿತ್ತ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದು (ಪಿಂತಾ. ೦೦೬).
[ಸಂ. ಮಧುಮತೀ]

ಮಧುಮತ್ತ (ಗು). ೧. ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಅಮಲೇರಿದ : ನಿರ್ದಕ್ಷಿಗಳ್ಗೆ ರಾಗಾಮ್ಬುರಾಸೇವೆಯೇ ನೆಗಜ್ಞೆ ರಜಸಿದರ್ ಮಧುಮತ್ತಕಾಂತೆಯರ್

(ಹಂ. ೦೬-೦೦೬). (ನಾ)- ೨. ಮದ್ಯಪಾನಮಾಡಿ ಮತ್ತೇರಿಸಿಪನು : ರಘುನಂದನಂ ಸರ್ತಿಸಲ್ ಪೊತಗಿವನು ಭಾವದ ಸಮಾಧಿಯಿಂ ಮಧು ಮತ್ತನಂತೆ (ಕ್ರೀಡಾಪಾ. ೪೭-೨೪೭). [ಸಂ.]

ಮಧುಮಥನ (ನಾ). ೧. ಮಧುವೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದವನು: ಕೃಷ್ಣ: ಅಂತಾ ದಾಲೆ . . . ಮಧುಮಥನ ಕಣ್ಣಂ ಬಂಜಿ . . . ವನಮನೆಯ್ದಿವಂದು (ಹಂಚಾ. ೩.೦೦ ಪ). ೨. ವಿಷ್ಣು : ಕಪ್ಪಾದ ವಿಂಧ್ಯವ ಬಿಳಿಯೋಡದಿಂದೆಸೆವುದಿಂದು ಪಾಲ್ಗಡಲ ಕಡಹದೊಳೊಗೆದ ತುಂತುರಿನೊಳು ತೊಯ್ದ ಆ ಮಧುಮಥನಸಂತೆ (ಗಜಪ. ೨-೦೭). [ಸಂ.]

ಮಧುಮರ್ದನ (ನಾ). ೧. ೨ ಮಧುಮಥನ ೧ : ಖಳನಿರಾಗಿ ಮಧು ಮರ್ದನನ ಪಳಚಿದನು (ಭಾಪ್ರಾ. ೦೦-೩೭). ೨. [ಜೈನ]ವಾಸುದೇವ; ಕೃಷ್ಣ : ಬಲಭದ್ರಂ ಮಧುಮರ್ದನಂಗೆ ಬಲಿಕಂ ಚಕ್ರೇಶಪಟ್ಟಂ ಜಗತ್ರಿಲಕ ತಾನೆನೆ ಕಟ್ಟಿ (ಶಾಂಪು. ೦೪-೩೦). [ಸಂ.]

ಮಧುಮಹೋತ್ಸವ (ನಾ). ವಸಂತಮಾಸದ ಉತ್ಸಾಹ.—ವಿವ್ಯಂಭಣೆ: ತೋಣಗಳಿ ಸೋಂಕೆರೊಡಂ . . . ಮಧುಮಹೋತ್ಸವಮಾದೊಡಂ . . . ನೆನೆವುದೆನ್ನ ಮನಂ ವನವಾಸಿದೇಶಮಂ (ಹಂತಿಪಾ. ೪-೩೦). [ಸಂ.]

ಮಧುಮಾಧವಿ (ನಾ). ೧. ವಸಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರಳಂಪ ಹೂವು : ಮಸಂತದೊಳ್ ಪುಧುಮಾಧವಿ ಪಂಕರಂದಿಯಪಾದುದು (ಕಪಾ.೪. ೨-೪೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾದಕವಾನೀಯ. ೩. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ರಾಗ ಮಧುಮಾಧವಿ (ಸಂಪಾ. ೦೪೩-೬) ; ಮಧುಮಾಧವಿ ಶಂಕರಾಭರಣ . . . ಪರಾಳಿ ನಾಗವರಾಳಿ ನಾಗಧ್ವನಿ ಕರ್ನಾಟಬಂಗಾಳ ಮೇಚಪ್ಪತ್ತೇ ರಾಗಾಂಗದಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ಚಿಪಾ. ೦೪೬). [ಸಂ. ಮಧುಮಾಧವೀ]

ಮಧುಮಾಸ (ನಾ). ವಸಂತಋತು : ನೀಂ ಬರೆ ಧುಪಪಂಗಳೊಳ್ ನೆಗಟ್ಟುದೀ ಮಧುಮಾಸಂ (ಅಪ್ರ. ೦೦-೦೦೦) ; ಜೀವಂ ಮಧುಮಾಸಕೆ ತೋಷಾಪಹವಿದು ಕೋಕಿಲಕ್ಕೆ (ಗಜಪಂತ. ೭೯-೦೭೬); ಮತ್ತಮಧುಮಾಸವಿದು ಬನ್ನಿರೆಂದು ಪಾರುತ (ಕ.ಪಂಪ. ೧೨-೯). [ಸಂ.]

ಮಧುಮಿತ್ರ (ನಾ). ೧. ವಸಂತನ ಗೆಳೆಯನಾದ ಮನ್ಮಥ; ಕಾಮು : " ಕಾಮಂ [ಒಲಿಗುವರಂ] ರತಿಮನೋಹರಂ ಮಧುಮಿತ್ರಂ " (ಪಟ್ಟಾಪ. ೪-೨೬) : ಮಧುಮಿತ್ರ ಜಗಜ್ಜೈತ್ರಾಯುಧಗ್ರಹಮೆನೆ ವಿಜಯವಿಚಕಿಳಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಪಂಪ್ರ. ೬-೩೦) ; ಇವು ಮಧುಮಿತ್ರ ಪುತ್ರಗಜ ರಾಜಮೊ ನೋಡಿದು ಪ್ರಪ್ಪಾಪಾಲ್ಬಿಪ ಸುಪಲ್ಲಂನೀತತಿಯೊ . . . ಪೇಳೆನೆ ಬಂದುದು ಭೂವಿನೀಜನಂ (ಗಜಪ. ೦೦-೦೨). ೨. ಮಕರಂದ ಪ್ರಿಯ ; ತುಂಬಿ : ಭೃಮರ. ೩. ವಸಂತಋತು : ವಸಂತ ಮಾಸ. ೪. ಬಲರಾಮ. ೫. ಶಿವ : ಈಶ್ವರ : " ರುದ್ರನೊಳ್ ಸ್ಮರನೊಳಪ್ಪೊಳು ವಸಂತನೊಳ್ ಬಲಭದ್ರನೊಳ್ ಮಧುಮಿತ್ರನಕ್ಕು " (ಪುಂಗಣ. ೦೩೦-೨೮). [ಸಂ.]

ಮಧುಮಿತ್ರತೆ (ನಾ). ೧. ಜೇನಿನಂತೆ ಸವಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. ೨. ಕಾಮನ ಅಸ್ತಿತ್ವ. ೧, ೨ : ಆಕಸುತ್ವಂ ಜಘನದೊಳುನ್ನತಕುಚದೊಳಿನಲ್ಲ ದರ್ಪಕತ್ವಂ ಮಧುಮಿತ್ರತೆ ವಸನದೊಳಿರೆ ಕಾಂತಾತತಿ ಪಜಿಪುದೆ ಕಾಮಿನೀ ಸಮೂಹೈಯನಿಳೆಯೊಳ್ (ಜಾಪು. ೦೨-೪೧). [ಸಂ. ಮಧುಮಿತ್ರತಾ]

ಮಧುಮೂತ್ರ (ನಾ). ಸಿಹಿಮೂತ್ರರೋಗ ; ಸಕ್ಕರೆರೋಗ : ವೃಕ್ಕಿ . . . ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಹೋಗುವ ರೋಗ (ವಾ:ಮಧುಮೂತ್ರ) . . . ಲಕ್ಷ್ಯ. ಅರ್ಧಾಂಗವಾತ, ಅದರ ಇತರ ರೂಪಗಳು — ಇವುಗಳ ಕುತ್ತಾಗುತ್ತಾನೆ (ಪಚಿಸಂ. I. ೪೦). [ಸಂ.]

ಮಧುಮೇಹ (ನಾ). = ಮಧುಮೂತ್ರ : ಮಧುಮೇಹವುಳ್ಳವರು ಪಥ್ಯಮಾಡಬೇಕು (ಕೃಪಾ). [ಸಂ.]

ಮಧುಯಷ್ಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು : ಅತಿಮಧುರ : "ಮಧುಕಂ. ಕ್ಷೀತಕಂ. ಯಷ್ಟಿಮಧುಕಂ. ಪುಧುಯಷ್ಟಿಕಾ — ೪ ಅತಿಮಧುರವ ಪೆಸರುಗಳು " (ಚಾಕ್ಕಂ. ೦೩೩). ೨. ಕಬ್ಬು. [ಸಂ. ಮಧುಯಷ್ಟಿಕಾ]

ಮಧುರ (ಗು). ೧. ಸವಿಯಾದ ; ಸಿಹಿಯಾದ ; ರುಚಿಯಾದ : ಎಲ್ಲಿ ಪಡುರಸನುಯುದ ಭೋಜನವೆಲ್ಲಿ · ಮಧುರಫಲ್‌ಫದುಬ್ಬರ . . . ಅಲ್ಲಿ ನಿನ್ನುರವಣಗಳೊಪ್ಪುವದು (ಶಾಬ್ಕಾರ್ಕ್ಕೀ. ೦೩-೩೩). ೨. ಸುಖಕರವಾದ ; ಹಿತವಾದ ; ಆಹ್ಲಾಯವಾನವಾದ : ಪರತ್ಸಾಲ ಪುಷ್ಪಾಪ್ಲ ದಂದು ಮಧುಂತಾಪದಲ್ಲಿ ದರವಾನನು . . . ನಿಪ್ರಿಹೋಗಿಪಿಟ್ಟಿರುವಂಪಿದೆ (ಪಾಂಪ. II, ೪೩೩). ೩. ಇಂಪಾದ ; ಕರ್ಣಾನಂದಕರವಾದ : ಮಂಗಳಗಾಮಿಕಾಪುಧುರಗಾನವಿಸಿಸ್ಪುರನೆಯ್ದಿ . . . ಅಂಗಣ ಬಂದಳಂಗಜನ ದಾಂಗಳಲಕ್ಷ್ಮಿಯೆನಲ್ (ಪ್ರಚಿಪು. ೩-೦೨೦). (ನಾ)- ೪. ಸವಿಯಾದುದು; ಸಿಹಿಯಾದುದು : ಸಣ್ಣಂ ಸಡು ತಿಣ್ಣಂ ಮೊಲೆ ಬಣ್ಣಂ ಪುರ್ವೆಸಣ ಬಣ್ಣವಧರಂ ಮಧುರಂ . . . ಬನ್ನೆಸಲ್ಕರಿದ್ದು ಜಂಗಮಾಕಯ ರೂಪದಂ (ಶಾಕ್ಕಾ. ೨೪೦ ೩೦೧೪) ; ಬದುಳಾ ಸಾರ್ಥಕ ಮಧುರಮಾಯ್ತು ಶಿಶು ಸನ್ನಿಧಿಯ ಪ್ರೇಪಸೌಂದರ್ಯಮುಮೆಯಲಿ (ಕ್ರೀಡಾಪಾ. ೨೬-೩೦). ೫. ತವರ : " ಮಧುರಂ ಕೃಪೆಯೆನಲು ಪಂಗಮನೆ ತವರಂ " (ಪುಂಗಣ. ೩೦-೩). ೬. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕಬ್ಬು : ರಸದಾಳಿಕಬ್ಬು : ಹಿಪ್ಪೆಗೆ ರುಚಿಯುಂಟೇ ಮಧುರಕ್ಕಲ್ಲದೆ (ಕೋಗಪಾ. ೦೨೦-೧೭೨). ೭. ಕಾಕಂಬಿ. ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾವು. ೯. ಬಾದಾಮಿಯ ಗಿಡ. ೧೦. ಕಾಡು ಎಲಚಿ: ಅಡವಿ ಬೋರೆ : (೪). ೧೧. ಆಕ್ಕಿ : (೪). ೧೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೋಧಿ ; ಸಣ್ಣಗೋಧಿ : (೪). ೧೩. ಬಡೇಸೋಪು : (೪) · ೧೪. ಸಿಂದಿಗಿಡ ; ಈಚಲು : (೪). ೧೫. ಬೆನ್ನಂಗಿ : ಕಡಲೆ : (೪)· ೧೬. ಧರ್ಮನಾಥಪುರಾಣವೆಂಬ ಚಂಪೂಕಾವ್ಯವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಕನ್ನಡದ ಕವಿ : ಕವಿ ಮಧುರರ ದಿನತುಗಳೇಂ ಸವಿಯೋ (ಪಾಗಣ. ೦-೨೪). ೧೭. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಹತ್ತುಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕ ಇದಕ್ಕೆ ' ಮಾಧುರ್ಯ ' ವೆಂತಲೂ ಹೆಸರು : ಅಗ್ಯಾನ್ಮ ವಚಿಪ ವ್ಯಕ್ತಿ ಸಮಗ್ರರಸಾಪೂರ್ಣವಾಪ್ಪುದದು ಮಧುರಂ (ಕಾಜ್ಕಾ. ೩೦೧). ೧೮. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗದ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸ್ವರ ಶ್ರುತಿ ಗವಂತಕಂಗಳಿಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಗೀತಮಾದೊಡೆ ಸ್ವರ ಸುಸ್ವರ ಸುರಾಗ ಮಧುರ ಅಕ್ಷರ ಅಲಂಕಾರವೆಂಬಾಜು ಲಕ್ಷಣಮುಳ್ಳುದಾಗಿಹುದು (ಅಚಿಗೆ. ೦೦೬). ೧೯. ಮೂರು ಸ್ವರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ತಾರ ಮೆನಲುಚ್ಚದಾ ಧ್ವನಿಯುಕ್ಕು ಮಧುರಮೆನೆ ಸಾರದಾ ಧ್ವನಿಯಕ್ಕು ಫುಂದ್ರ ವೆಂದೆನಲು ಗಂಭೀರದಾ ಧ್ವನಿಯಕ್ಕು" (ಕುಂಚಾ. ೩೩ ೬) ; ಯಥೋಚಿತ ತಾರ ಮಧುರ ಮಂದ್ರಗಳಿಂ ಪಾಡಿ (ಪಚಿಗ ೬-೬); ತಾರ ಮಧುರ ಮಂದ್ರ ತ್ರಯಂಗಳಿಂ ನಾಳಿ ಉದರಕಂಪಮೆಂಬ ತ್ರಿಸ್ಥಾನವಜುದು . . . ಪಾಡುವ ಗಾಯಕೋತ್ತಮನಿಂ (ಚಾಶ. ೨-೦೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಮಧುರಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ : ರಸಬಾಳೆ ಪುಟವಾಳೆ ರಾಜವಾಳೆ ಸಕ್ಕರೆಯೆಸೆವಾ ದೇವಾಳೆ ಕರ್ಪೂರೆ ಹಸುರುಗುಂದದ ಮಟ್ಟೆನಾಡವ ಮಧುರಂಗ ಮರಿಸಿ ಮೆಱೆದುವರ್ತಿಯುಳಿ (ಕಂಪಿ. ೩-೮೬) ; ಬಾಳೆಯು ಜಾತಿಗಳು — ರಾಜರಬಾಳೆ, ಪುಟ್ಟಬಾಳೆ (ಪುಟ್ಟ ಸುಗಂಧಬಾಳೆ). ಮಧುರಂಗ, ಗಜ್ಜ (ಹಕ್ಕುಬು. ೩೩೭). [?]

ಮಧುರಂಗಿ ' ಮದರಂಗಿ ' ನೋ.

ಮಧುರಕ (ಗು). ೧. ಸವಿಯಾದ ; ಮಧುರವಾದ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಹಕ್ಕಿಸಿಳ್ಳೆ : " ಕೂರ್ಚಶೀರ್ಷ:. ಮಧುರಕ:. ಶೃಂಗ:. ಹ್ರಸ್ವಾಂಗ:. ಜೀವಕ:—೫ ಜೀವಕವೆಂಬುವ ದ್ರವಿಧ, ಹಕ್ಕೀಶಿಳ್ಳೆಗಿಡ" (ಚಾಕ್ಕಂ. ೦೨೩). [ಸಂ.]

ಮಧುರತೆ (ನಾ)- ಸವಿ ; ಮಾಧುರ್ಯ : ಮಧುಕಂ ಮಧೂಕಪುಷ್ಪಂ ಮಧು ರ್ಕರೆ ಕೋಷ್ಮಮೆಂಬಿವಂ ಮೊದಲೊಳ್ ಪುಟ್ಟುಧೀಫಲಮಾಗಿ ಜಡಿಗುಂ ಮಧುರತೆಯಿಂ[ದು]ಂ (ಕೋಕಶಾಕ. ೬-೧೦). [ಸಂ. ಮಧುರತಾ]

ಮಧುರತ್ವ (ನಾ). ಸವಿ ; ಮಾಧುರ್ಯ. [ಸಂ.]

ಮಧುರಧನ್ವ (ನಾ). ಮನ್ಮಥ : ಮದನ : ಮನಸಿಜಪ ಮುದ್ರೆ ಮನ್ಮಥನಾಣೆ ಮಧುರಧ್ವನ ಗಾಮಂ (ಶಾಕ. ೨-೭).

[ಸಂ. ಮಧುರಧನ್ವನ್]

ಮಧುರಭಾಷಿಣಿ (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ಮಾತನ್ನಾಡುವವಳು ; ಇಂಪಾಗಿ ನುಡಿಯುವವಳು : ಆ ಭೂರಮಣಂ ಬೆಸಗೊಳೆ ಕರವಾರಿಜಮಂ ಮುಗಿದು ಮಧುರಭಾಷಿಣಿ ನುಡಿದಳ್ (ರಾಚಕೃ. ೬-೬೩) ; ಕೇಳ್ದೆಳತ್ತನ ಸೂಯೆ ಮಧುರಭಾಷಿಣಿ ಜನಕಜಾತೆಯ ವದನದಿಂ ಸ್ವಯಂವರದ ವೃತ್ತಮಂ (ಕ್ರೌಪದಿ. ೦೭೬-೬೨). [ಸಂ. ಮಧುರಭಾಷಿಣೀ]

ಮಧುರರವ (ನಾ). ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿ : ವಿಧಿತ ಸಮಸಂಸ್ಕೃತೋದಿತ ಪದಂಗಳೊಳ್ಪಡಿದು ಬೆರಸಿ ಬರೆ ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಮುದಮನವು ತರ್ಕು ಮತಿಶಯದು ಮೃದಂಗಸಂಗೀತಕಾದಿ ಮಧುರರವಮೋಲ್ (ಶಬಾ. ೦-೩೫); ಮುಂದೆ ಬಂದೋದುವ ಮಂಗಳಪಾಠಕರ ಜಯಜಯಾದಿ ಮಧುರರವಂಗಳೊಳೆದ್ದುತಿಕ್ಷುಭಿತಮಾದಾಸ್ಥಾನಮಂಟಪದಿಂ ಮಸುಜೇಂದ್ರಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಶಾದಂಪು. ೬೬).

[ಸಂ.]

ಮಧುರರಸ (ನಾ). ೧. ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲು; ಕಬ್ಬಿನ ರಸ : ಸವಿವೆಡೆ ಮಧುರ ರಸಂಬೊಲ್ ತಿವಿಗಿನಿದಾಗಿರ್ಪ ವಚನವಿರುವೆಡೆ ಮಧುರಂ (ಶಬಾ. ೨-೬೦). ೨. ಸವಿಯಾದ ದ್ರವಾಹಾರ : ಉಟದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಮಧುರರಸಗಳನ್ನೂ . . . ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುಳಿ ಬೊವಲಾದ ವಿಶ್ರದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನೂ ಭುಂಜಿಸಿದರ್ ಕೀಳ್ಪುವಾಗಿ ಜೀರ್ಣಿಸಿ ಬಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು (ಶಶ್ರ. ೩೦).

[ಸಂ.]

ಮಧುರಸ (ನಾ). ೧. ಕಬ್ಬು. ೨. ಜೇನುತುಪ್ಪ : ಆಗೊಂದು ಳಗೊಂದು ಹನಿಯನಿತ್ತರೆ ಸಾಕು ಪನ್ನಿದಿರು ಮಧುರಿಪ ಸನ್ನ ಮೇಲೆ (ಶಬ್ದಾಣ. ೪-೨). ೩. ಕಳ್ಳು ; ಮದ್ಯ : ವಿಧುಮುಖಿ . . . ಮಧುರಸಮಲ್ತು ಕುತ್ತುಮರಸಂ ದಿಟಮೆಂದು ಬಟ್ಟಿಕ್ಕಿ ಶಂಕೆ ತನ್ಮಧುರಸ ಗಂಧದಿಂ ತೊಲಗೆ ಸೇವಿಸಿದಳ್ ಮಧುವಂ ನಿಜೇಚ್ಛೆಯಿಂ (ಜಗಾ. ೩೬-೧೦೬).

[ಸಂ.]

ಮಧುರಸೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಕುರುಟುಗೆಗಿಡ : "ಮೂರ್ವಾ, ದೇವೀ, ಮಧುರಸಾ, ಮೋರಟಾ, ತೇಜನೀ, ಸ್ರವಾ, ಮಧೂಲಿಕಾ, ಮಧುಶ್ರೇಣೀ, ಗೋಕರ್ಣೀ, ಪೀಲುಪರ್ಣೀ—೧೦ ಹೆಗ್ಗುರು ಟಿಕೆಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಿಶ್ಯಾಂ. ೦೩೦). ೨. ದ್ರಾಕ್ಷೆ : "ಪ್ಯಾದ್ರೀಕಾ, ಗೋಸ್ತನೀ, ದ್ರಾಕ್ಷಾ, ಸ್ವಾದ್ವೀ, ಮಧುರಸಾ—೫ ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಿಶ್ಯಾಂ. ೦೩೬). ೩. ಹಾಲುತೊಟ್ಟಿನ ಗಿಡ. [ಸಂ. ಮಧುರಸಾ]

ಮಧುರಾಲಾಪ. ಮಧುರಾಳಾಪ (ನಾ). ೧. ಸವಿಯಾದ ಮಾತು,—ಸಂಭಾಷಣೆ : ಗಂಭೀರವಾದ ಈತನ ಆಕೃತಿಯನ್ನೂ ಮಧುರಾಲಾಪ ಗಳನ್ನೂ ನೋಡಿದರೆ ಪ್ರಭುವಿನಂತೆ ಕಾಣುವಪು (ಶಾಕುಂ. ೦೩-೨). **ಮಧುರಾಳಾಪ:** ೧. ವಿದಿತಾಸ್ಪದಮುತ್ತರಮಾರ್ಗವರ್ಗ ಮಧುರಾಳಾಪಂ (ಕಬಾ. ೨-೬೨); ಈತನನು ಮಧುರಾಳಾಪದಲಿ ಮಾತಾಡಿಸುವೆನು (ಕೊಡಾ. ೬-೪-೦೬). ೨. ಸವಿಯಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು : ಭೂಪಂ ಬೆಸಗೊಳೆ ಮಧುರಾಳಾಪಂ ಬನ್ನವಿಕುಂ (ಶಾಂಶಿ. ೩-೩೦). [ಸಂ.]

ಮಧುರಾಳಾಪ 'ಮಧುರಾಲಾಪ' ನೋ.

ಮಧುರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು; ಸಬ್ಬಸಿಗೆ : "ಶಾಲೇಯಃ. ಶೀತಶಿವಾ. ಧನ್ಯಾ. ಮಧುರಿಕಾ, ಮಿಸಿಃ, ವಿಶ್ರೇಯಾ—೬ ಸಬ್ಬಸಿಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಿಶ್ಯಾಂ. ೦೩೬).

[ಸಂ. ಮಧುರಿಕಾ]

ಮಧುರಿಪು (ನಾ). ಮೆಧು ಎಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಶತ್ರು: ವಿಷ್ಣು : "ವಿಷ್ಣುಃ . . . ಮಧುರಿಪು . . . ವತ್ಸಲಾಂಛನಃ —ಈ ೩೯ ವಿಷ್ಣುದೇವರ ಹೆಸರು ಗಳು" (ಶಿಶ್ಯಾಂ. ೦೬).

[ಸಂ.]

ಮಧುರಿಪುಜ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮಗ; ಮನ್ಮಥ : ಮಧುಸೇವನದಿಂ ಸೊರ್ಕುತೆ ಮಧುಪಂ ಸುಮನಃಪ್ರಜಮನಲಿದೊಡೆ ಶಿಖಿಯೊಳ್ ಮಧುರಿಪುಜನ ಬೆಸಿಸಿದಂ ಮಧು ದಂಡಿಜ ತೆಱದೆ ಮುತ್ತದಲರೊಳ ದೆಸೆಗುಂ (ಶಾಕುಂ. ೪-೩೦).

[ಸಂ.]

ಮಧುರೆ₁ 'ಮದುರೆ' ನೋ.

ಮಧುರೆ₂ (ನಾ)- ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಕಾಡು ಸಬ್ಬಸಿಗೆ : "ಶತಪುಷ್ಪಾ, ಸಿತಪುಷ್ಪತ್ರಾ, ಅತಿಚ್ಛತ್ರಾ, ಮಧುರಾ, ಮಿಸಿಃ, ಅವಾಕ್ಪುಷ್ಪೀ, ಕಾರವೀ—೭ ಕಾಡು ಸಬ್ಬಸಿಕೆ ಹೆಸರು" (ಶಿಶ್ಯಾಂ. ೦೪೬). ೨. ಅತಿ ಮಧುರ : ಮಧುಯಷ್ಟಿಕೆ. ೩. ಹುಳಿತ ಗಂಜಿ. ೪. ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ಮಧುರಾಪಟ್ಟಣ; ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಜನ್ಮಸ್ಥಳ : ಮಧುರೆ ಯೊಳಾ ಜೀವದಾಸೆ ಕುಧನಧರಂ ತನ್ನ ಕಾಂತನು ಕೊಮೊವೆ ತನ್ಮಧು ಕೊಂದವನಂ ಕೊಲ್ಲದೊಡಧಪೆಜನಾನೆಂದು ಮುಕ್ತಕೇಶದೊರ್ವಳ್ (ಕೀಮುಕ್ತ. ೬-೨) ; ನೋವರಮಾಪನ ಮಧುರೆಲಿ ಪಡಂಪಿದ ದುಶೋದೆ ನಂವನ ನೀ ಬಾರೋ (ಪ್ರಕಂಪ. ೦-೦೩ ಕ್ಷಣ). ೫. [ಸಂಗೀತ] ಋಷಭ ದಿಂದ ಪುಟ್ಟುವ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮಧುರೆ, ದೂವಲೆ, ವಿಕಾಕ್ಷರಿಯೆಂಬ ಮೂಱು ಶ್ರುತಿಗಳೇ ಋಷಭಸ್ವರದಿಂ ಜನಿಸಿದವು (ಪಪಗೀ. ೦೪೬). ೬. [ಕಾವ್ಯಮಿತಾ] ಅನುಪ್ರಾಸದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : ತಂತಮ್ಮ ವರ್ಗದಂತ್ಯದೋಳಂತಾ ವರ್ಗಗಳಮಳ್ಗಳಾಗಿರೆ ಮೇಣತ್ಯಂತಂ ಸರೇಫ ಸಂಯೋಗಾಂತರಮಪಮರ್ದೊದವೆ ಮಧುರೆಯೆಂಬುದದಕ್ಕುಂ (ಕಾಶ್ಯಾಕ. ೩೬).

[ಸಂ. ಮಧುರಾ]

ಮಧುರೋಕ್ತಿ (ನಾ)- ಸವಿಯಾದ ಮಾಪು ; ಇಂಪಾದ ನುಡಿ : ಉತ್ಸವದಿಂದೆ ಹಾಸ್ಯರಸಮಾ ಮಧುರೋಕ್ತಿಗಳಿಂದಮಲ್ರೆ (ಶಬಾ. ೨-೨೮) ; ಅರಸ ವಸುದೇವನನು ಮಧುರೋಕ್ತಿಯಲಿ ಮನ್ನಿಸಿದ (ಶಾಕ್ಯಾ. ೦೦-೬೦) : ಮಧುರೋಕ್ತಿದುಂದೆ ಮುದವಕ್ಕಳಂ ಮನ್ನಿಸಿ . . . ಜಾಮಾತನಂ ದುಂತ್ರಿ ಕರೆದಿಂತೆಂದನು (ಕ್ಷಬಚಾ. ೩೦-೩೬).

[ಸಂ.]

ಮಧುವಲ್ಲಿ (ನಾ). ೧. ಅತಿಮಧುರ ; ಮಧುಯಷ್ಟಿಕ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ರಾಕ್ಷೆ. ೩. ಮಾವಿನಲದ ಹಣ್ಣು ; ಸಕ್ಕರೆಗಂಚಿ : "ಮಧು ವಲ್ಲಿಮರೆಮಾದಲಂ " (ಜಾಂಗಾ. ೧೦-೩೩).

[ಸಂ. ಮಧುವಲ್ಲೀ]

ಮಧುವಿಕಾರಿ (ನಾ). ವಸಂತಮಾಸದಲ್ಲಿ ಮಾವಿನ ಹೂವಿನ ಪುಕರಂದ ವಾನದಿಂದ ಚಿತ್ತವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದುದು : ಮಧುವಿಕಾರಿ ಕೋಗಿಲೆ ತಿಸುಗಣ್ಣುವೆ ನೀಂ (ಜಗ್ಗಕ್ಕ. ೩-೩೨). [ಸಂ. ಮಧುವಿಕಾರಿನ್]

ಮಧುವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಜೇನನ್ನು ಕೂಡಿಡು : ಅರವಿರಿದ ಕಮಲಗಳನಾರೈದು ಪ್ರಜುರಾಳಿ ಹರುಷದಿಂ ತವ್ರಸವ ಸವಿದು ಮಧುವಿಡಿವಂತೆ (ಕಪವಿ. ೬-೪).

[ಮಧು + ಪಿಡಿ,]

ಮಧುವಿಹಂಗ (ನಾ). ಹೂವಿನ ಮಕರಂದದಿಂದ ಬದುಕುವ ಹಕ್ಕಿ ಯಂತಹ ಕೀಟ : ಅಲರ್ವಕ್ಕಿ ; ತುಂಬಿ : ಮಾಣಿಕುಟ್ಟಿಮತಳದ ಪುವಲಿಯಂ ಬಿಟ್ಟು ಪಾಱುವ ಮಧುವಿಹಂಗಂಗಳ ಹುಂಕಾರದೊಳಂ . . . ಅತಿಕ್ಷುಭಿತಮಾದಾಸ್ಥಾನಮಂಟಪದಿಂ ಮಸುಜೇಂದ್ರಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಶಾದಂಪು. ೬೬).

[ಸಂ.]

ಮಧುವ್ರತ (ನಾ). ತುಂಬಿ ; ಭ್ರಮರ : "ಮಧುಕರಃ. ಮಧುಪಃ, ಮಧುವ್ರತಃ. . .ದ್ವಿರೇಫಃ —ಈ ೧೩ ತುಂಬಿ" (ಪಡಾಮು. ೪೩-೦೦೦) ; ರತಿಗೆ ಮುಡಿಯಲ್ಕೆ ಪುದನಂಗೆ ತುಱುಂಬಲ್ಕಿರ್ದುದೆಂದು ವಧು ಸುಟಿವ ಮಧುವ್ರತಕಮುಮನಱೆದಪೆನೇಂ ಪ್ರತೀತಿಗಿರುಪಂತಿರುಪೆಂತೆ ನೋಂತಲ

ರೊಳವೇ (ಅಂತ್ಯ. ೦೫-೦೦೬) ; ಆಸವಾಸಕ್ತ ಮಧುವ್ರತದೊಳ್ (ಶಂವ್ರತ. ೬-೧೪); ಸುಕವಿ ಮಧುವ್ರತನಿಕರಮನೆಱಗಿಸುವ ಚೂತಮಂಜರಿ ಕುಸಮಿಪ್ರಕರ ಮಧುಪಕ್ಕೆ ಕೃತಿ ಚಂಪಕಮಂಜರಿಯೆನಿಸಿ ವೇೞ್ದಪಂ ಗುಣಮರ್ಮಂ (ಕೃಕೃತಿ. ೦-೬೦). [ಸಂ.]

ಮಧುಶಿಗ್ರು (ನಾ). ಕೆಂಪುಹೂ ಬಿಡುವ ಮಗ್ಗೆಗಿಡ : "ಮಧುಶಿಗ್ರು, ಅಸೌರಕ್ತಃ—ಕೆಂಪುಹುವ್ವುಗಳುಳ್ಳ ಸುಗ್ಗೇಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಕಿಣ್ಕಾ.೦೬.೦೦೬). [ಸಂ.]

ಮಧುಶ್ರೇಣಿ (ನಾ). ಕುರಟಿಗೆ ಗಿಡ : "ಮೂರ್ವಾ, ದೇವೀ . . . ಮಧುಶ್ರೇಣೀ, ಗೋಕರ್ಣೀ, ಪೀಲುಪರ್ಣೀ–೧೦ ಹಗ್ಗ್ರುರುಟಿಕೆಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಕಿಣ್ಕಾ.೦೬. ೦೬೦). [ಸಂ. ಮಧುಶ್ರೇಣೀ]

ಮಧುಷ್ಟೀವ (ನಾ). ಹಿಪ್ಪೆಮರ ; ಮಧೂಕವೃಕ್ಷ : "ಮಧೂಕಃ, ಗುಡಪುಷ್ಪಃ, ಮಧುದ್ರುಮಃ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥಃ, ಮಧುಷ್ಟೀವಃ–ಇ ಯಿಪ್ಪೆ ಗಿಡ, ಹಿಪ್ಪೇಮರ" (ಕಿಣ್ಕಾ.೦೬. ೦೦೬). [ಸಂ.]

ಮಧುಸಂಗ (ನಾ). ೧. ವಸಂತಮಾಸದ ಸಮಾಗಮ. ೨. ಮದ್ಯದ ಸಂಪರ್ಕ. ೧. ೨ : ತನುಲತಿಗಕುರಂ ತಳರಲರ್ ಮಧು ಸಂಗದೊಳಾಯ್ತು ಚೋದ್ಯಮೆಂದನೆ ಮಧುಪಾಪಜಾತಪಟಳೀಕ್ಷಣ ಶೋಣಿಮ ಘರ್ಮಬಿಂದುಗಳ್ ತನಗೆಯಲರ್ . . . ಪಿಕವಿನಾದ ಪೆಱಳ್ ಗಟಮಾ ನೆಗಟ್ಟುದಳ್ (ಜಗಿ.೦೭-೦೦೭). [ಸಂ.]

ಮಧುಸಂಗತಿ (ನಾ). ೧. = ಮಧುಸಂಗ ೧. ೨. = ಮಧುಸಂಗ ೨. ೧. ೨ : ಅದ್ಭಿನ ತನ್ನ ಪರಾಗಮೆಂಬ ತಱುಲಮುಗ ನಕ್ಕಳಳ್ ವಿಕ್ಕೃತಿಯಂ ಮಧುಸಂಗತಿ ಮಾಡದಿರ್ಕುಮೇ (ಜಗಿ. ೦೪-೨೩). [ಸಂ.]

ಮಧುಸಖ (ನಾ). ವಸಂತಋತುವಿನ ಮಿತ್ರ ; ಕಾಮ ; ಮನ್ಮಥ : ಏರುಗಳಂ ಮಿಗೆ ತೆಗೆದಿಟ್ಟು ಬಿಱಿದ್ದ ಮಧುಸಖನ ಸುಯ್ಯಿಲರ್ವೋಲ್ ಸೊಗಯಿಸೆ ಪೊತ್ತಲಗರ್ಪಂ ನೆಗೆದುಬಿ ಕಣ್ಗಳರದಿನಿಸು ತೀಡಿತ್ತಾಗಳ್ (ಇಡಚಾ. ೦೩೪). [ಸಂ.]

ಮಧುಸಾರಥಿ (ನಾ). ವಸಂತನನ್ನು ಸಾರಥಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ವನು ; ಕಾಮ. [ಸಂ.]

ಮಧುಸೂದನ (ನಾ). ೧. ಶುಂಬಿ. ೨. ಮಧು ಎಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದವನು; ಕೃಷ್ಣ : ಮನದ ಹರುಷದಿ ಪಗುತ ಮಧುಸೂದನನು ನುಡಿದನು (ಕುಪಾ. ೬-೬೬); ಯಾದವ ನೀ ಬಾ ಮುಮುಕ್ಷುಜನಂದನ ಮಾಧವ ಮಧುಸೂದನ ಬಾರೊ (ಕ್ಷಡಂ. ೦-೦೪ ಪ್ಪಾ೦); ವಾರಣನಗರಿಗೀಗ ನಮ್ಮೊಡನೆ ಸತಿತರಲಿ ದ್ವಾರಕೆಯೊಳಿರ್ದ ಜನರೆಲ್ಲರುಂ. . . ಎಂದು ಮಧುಸೂದನಂ ನೇಮಿಸಿದನು (ಕೃಜಾಣ. ೬-೦). [ಸಂ.]

ಮಧುಸೇಕ (ನಾ). ಮದ್ಯವನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು ; ಮದ್ಯಸಿಂಚನ ; ℙ ಸುಂದರಸ್ತ್ರೀಯರು ತಮ್ಮ ಬಾಯಿಂದ ಮದ್ಯವನ್ನು ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಬಕುಳವೃಕ್ಷದ ಮೇಲೆ ಉಗುಳುವುದರಿಂದ ಅದು ಪುಷ್ಪಭರಿತ ವಾಗುವುದೆಂಬುದು ಒಂದು ಕವಿಸಮಯ : ಅಣುವ್ರತಮಂ ಮುನಿ ವರನೊಳ್ ಕೈಕೊಂಡ ತೆಱದೆ ಮಧುಸೇಕಮಪಾದಿಸದೆ ವನಂ ಮುಕುಳ ಮನರಲಂ ಧರಿಸಿದುದಾ ಕೊಂಬುಕೊಂಬಿನೊಳ್ಗಂ (ಶಂವ್ರತ. ೫-೧೨). ' ದೋಷದ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಧುಸೇವನೆ (ನಾ). ೧. ಮದ್ಯಪಾನ ; ಮದಿರಾಸೇವನೆ. ೨. ಮಕರಂದದ ಪಾನ. ೧, ೨ : ಮಧುಸೇವನೆಯಿಂ ಸೊರ್ಕಿತೆ ಮಧುಪಂ ಸುಮನಃಪ್ರಚಯಮನಲೆಮೊಡೆ ಶಿಖಿಯೊಳ್ ಮಧುನಿಷ್ಠುರನ ಬೆರಸಿನದಂ ಮಧು ದಂಡಿಪ ತೆಱದೆ ಮುತ್ತದಲರೊಳಿದೆಸೆಗುಂ (ಜಜಚೆ. ೬-೩೦).

[ಸಂ. ಮಧುಸೇವನ]

ಮಧುಸೇವೆ (ನಾ). ಮದ್ಯಪಾನ : ಕೆನ್ನೆಪರಂ ವಿಮರ್ದ್ದಕ್ಷಗಳ್ಗೆ ರಾಗಂ ಮಧುಸೇವೆಯಿಂ ನೆಗೞ್ ರಂಜಿಸಿದರ್ ಮಧುಮುಸ್ಕಕಾಂತೆಯರ್ (ಜಗಿ. ೦೬-೦೦೬). [ಸಂ. ಮಧುಸೇವಾ]

ಮಧೂಕ (ನಾ). ಹಿಪ್ಪೆಮರ : ಮಧುಕಂ ಮಧೂಕಪುಷ್ಪಂ ಮಧುಶರ್ಕರೆ ಕೋಷ್ಮಮೆಂಬಿವಂ ಮೊದಲೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿಧಿಕಫಲಮಾಗಿ ಪಡೆಗುಂ ಮಧುರತೆಯಿ [ಯ್ದ]ಂ (ಕೋಕೋಚ. ೬-೪೦) ; ಮಾವು ಮಧೂಕ ಕುಟ ಕಲ್ಲತ್ತಿ, . . .ಕರ್ಣಿಕಾರದ ಪೊತ್ತವಿವೆ ಸೋದಬಲೆ (ಕೂರಣಾ. ೩-೦-೫೬). [ಸಂ.]

ಮಧೂಚ್ಛಿಷ್ಟ (ನಾ). ಜೇನುಮೇಣ : "ಮಧೂಚ್ಛಿಷ್ಟಂ, ಸಿಕ್ಥಕಂ–ಜೇನುಮೇಣದ ಪೆಸರು" (ಕಿಣ್ಕಾ.೦೬. ೩೦೬). [ಸಂ.]

ಮಧೂದ್ಗಮ (ನಾ). ವಸಂತಕಾಲದ ಆರಂಭ : ೧ ಸುಗಂಧಬಂಧುರ ಮಲಯಾನಿಲಾಗತಿ ಮಧೂದ್ಗಮಮಂ ವಿಕಸಲ್ಲತಾಂತಮಂಜರಿ ಫಲದೇಟ್ಗಿ ಯಂ ನೆರೆಯೆ ಪೇೞ್ವವೋಲೀ ಸಮವಸ್ಥೆ ತಾನೆ ದೇವರ ಬರವಂ ನಿರಾಗಳೆಮೆ ಪೇೞ್ದುವುದನ್ನ ಮನಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಯಂ (ಕಾರಂಾ. ೬೫೬). [ಸಂ.]

ಮಧೂಪಚಯ (ನಾ). ಜೇನನ್ನು ಕೂಡಿಡುವಿಕೆ ; ಜೇನಿನ ಸಂಗ್ರಹ : ಜೇನುನೊಣದ ಮಧೂಪಚಯವವಕಲ್ಲಲೇ ಸರ್ವಾಪಹಾರಪ್ಪ ಪರಿಗಾ ಕೌರವನ ಸಿರಿ (ಕುಪಾ.೦. ೬-೦೦). [ಸಂ.]

ಮಧೂಲಕ (ನಾ). ೧. ವೀರುಹಿಪ್ಪೆಮರ ; "ಮಧೂಲಕಃ, ಜಲಜೇ ಅತ್ರ–ನೀರುಹಿಪ್ಪೆಮರ" (ಕಿಣ್ಕಾ.೦೬. ೦೦೬). ೨. ಜೇನುತುಪ್ಪ. ೩. ಸಿಹಿ ಮತ್ತು ಕಹಿ ಮಿಶ್ರವಾದ ಕಷಾಯ. [ಸಂ.]

ಮಧೂಲಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕುರಟಿಗೆ ಗಿಡ : "ಮೂರ್ವಾ . . . ಮಧೂಲಿಕಾ, ಮಧುಶ್ರೇಣೀ, ಗೋಕರ್ಣೀ, ಪೀಲುಪರ್ಣೀ–೧೦ ಹಗ್ಗ್ರುರುಟಿಕೆಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಕಿಣ್ಕಾ.೦೬. ೦೬೦).

[ಸಂ. ಮಧೂಲಿಕಾ]

ಮಧೂಳಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ; ಇರವಂತಿಗೆ ಹೂವು : ಪೂಳಿಯೊಳುದ್ಯ,ಮದ್ಯ,ಮರಧಾರವಿಭಗ್ನಮಧೂಳಿ ಮಾಲತೀ ಮಾಳೆ ಮನಕ್ಕೆವಂದಸೆದುದು (ಜಾಂತ್ರಿ. ೬-೬೬). ೨. ಮಾವಿನ ಮರ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಅತಿಮಧುರ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಿಂಬೆ. ೫. ಪರಾಗ. [ಸಂ. ಮಧೂಲೀ]

ಮಧ್ಯ (ಗು). ೧. ನಡುವಿನ ; ನಡುವೆ ಇರುವ. ೨. ನಡುತರದ ; ಮಧ್ಯಮ ತರಗತಿಯ. ೩. ಯಾವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸೇರದ ; ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತಿಯಾದ. ೪. ನ್ಯಾಯವಾದ ; ಸರಿಯಾದ ; ಸಮರ್ಪಕವಾದ. (ನಾ). ೫. ನಡುವಿನ ಭಾಗ : ಮೊದಲು ಕಡೆ ಮಧ್ಯಗಳೆ ಬಲ್ಲದ ಮದನಜನಕನು ನೀನು (ಪಂಪಾ. ೧೩) ; ಕಥೆಗೆ ಒಂದು ಆದಿ. ಮಧ್ಯ, ಅಂತ್ಯಗಳಿರಬೇಕು (ಅಂಾಾ. ೦೫೬). ೬. ದೇಹದ ಮಧ್ಯಭಾಗ; ಸೊಂಟ ; ಟೊಂಕ ; ನಡು : ಸೋಡಿ ಕುಮಾರಿಯ ಬಳ್ಕುವ ಮಧ್ಯಂ ನಾಡ ಮನೋಜ್ಞಂ (ಕುಳಪಾ. ೩-೩೦ ಪಗ್ಗ) ; ದೇಲುದನು ಪಾಧ್ಯಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿ ಕಾಸಿಯ ಬಿಗುದು (ಪಾಪೋ. ೫೪-೩೪) ; ಕ್ಷಾಮವು ಮಧ್ಯಪ ಆಕ್ಕಶವು ಜಘನವು . . . ಸುಂದರವೀಕೆಯ ತನುವು (ಇಂಾಾಚಿ. ೦೬೪-೫೬). ೭. ಕೆಳಮಟ್ಟವೂ ಅಲ್ಲದ, ಉತ್ತಮ ಮಟ್ಟವೂ ಅಲ್ಲದ ಸ್ಥಿತಿ. ೮. [ಸಂಗೀತ] ದ್ರುತ, ಮಧ್ಯ, ವಿಳಂಬಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಲಯದಲ್ಲಿ ದ್ರುತ (ಹೆಚ್ಚಿನ ವೇಗ). ಮಧ್ಯ (ಹೆಚ್ಚೂ ಅಲ್ಲದ, ನಿಧಾನವೂ ಅಲ್ಲದ) ಮತ್ತು ವಿಳಂಬ (ನಿಧಾನ) ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ (ಸಂಗೀಚಂ. ೫೬). ೯. ತಾರ, ಮಧ್ಯ, ಮಂದ್ರಗಳೆಂಬ ಮೂರುಜಿಗೆಯ ಸ್ವರಸಪ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕೋಗಿಲೆ ಗಿಳಿ ತುಂಬಿ ಮಹೀಶ ಕಿವಿಗಾಗಳ್ ಕ್ರಮದಿಕ್ಕುವ ತಾರಮಧ್ಯಮಂದ್ರ ಸ್ವರದಿಂ (ಶಂವ್ರತ. ೬-೬೨); ಪರ ಮಂದ್ರ ಮಧ್ಯ ತಾರಸ್ವರದಿಂದಂ . . . ಪಾಡಿದವಾ ಗುರು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರನ ಮಹಿಮೆಯುಂ ಮುನಿತಿಲಕಂ (ಶಂಗಿ. ೬-೧೦).

೧೦. [ಗಣಿತ] ಪದಿನಾರು ಅಂಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ : ಅಂಕಿಗಳ ಶ್ರೇಣಿ ಹದಿನೆಂಟರವರೆಗೂ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಈ ಹದಿನೆಂಟು ಶ್ರೇಣಿಗಳು ಮೂವತ್ತೈದರೆ. ಏಕಂ. ದಶ. ಶತ. ಸಹಸ್ರ. ಆಮುತ. ಲಕ್ಷ. ಪ್ರಯುತ. ಕೋಟಿ. ಸ್ಮರ್ಬುದ. ಪದ್ಮ. ಖರ್ವ. ನಿಖರ್ವ. ಮಹಾಪದ್ಮ. ಶಂಖ. ಸಮುದ್ರ. ಮಧ್ಯ. ಅಂತ್ಯ. ಪರಾರ್ಧ (ಕ್ರಡಾಂ. ೨, ೨೭೭). [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯ೨ (ಅ). ನಡುವೆ : ಸದಾತ್ರೇ ಮಧ್ಯ ಶಿವರಾತ್ರಿ ಬಂದೀತೇ ? (ನಾಡ). [< ಮಧ್ಯ೧]

ಮಧ್ಯಂತರ (ನಾ). ೧. ನಡುವಿನ ಕಾಲ ; ಮಧ್ಯಕಾಲ : ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಅಮಾ ದುತ್ತಿರುದು ಗ್ರಂಥಗಳು ಪ್ರಕಟವಾಗಿವೆ (ಕ್ರಬಂಧ. ೦೦೨) ; ಮಧ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕರು ಮಿಡಿಸಿದಂ ಕಲಸ ಬಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟು ಅಹುರಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ಸೆಲಸಿದ್ದರು (ಸ್ವಚ. ೨೨೯). ೨. ನಾಟಕ, ವಾಕ್ಚಿತ್ರ ಅಥವಾ ಸಂಗೀತಕಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ನಡುವೆ ಅಲ್ಪವಿಶ್ರಾಂತಿಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ಬಿಡುವು ; ವಿರಾಮ : ಮಧ್ಯಂತರವನ್ನೆಲ್ಲ ಮೂತಿನಲ್ಲಿಯ ಕಳೆಯುವಿರೋ. ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಫಿ ಗೀಫಿ ಬಿಡಿಸುವಿರೋ? (ಇಂದಿ). ¶ ಇದು ವ್ಯಾಕರಣಶುದ್ಧವಲ್ಲದ ರೂಪ. ಬಹುಶಃ ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'Interval' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಭಾಷಾಂತರರೂಪ ವಿರಬಹುದು. [ಮಧ್ಯ + ಅಂತರ]

ಮಧ್ಯಂದಿನ (ನಾ). ೧. ಹಗಲಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗ ; ಮಧ್ಯಾಹ್ನ : ಯಾವರಜಂ . . . ಮಧ್ಯಂದಿನಸಮಯ ಸಂತಪ್ತತಪೋಮಂಡಲಮಂ ನೋಡಿ (ಶಾಂಪು. ೬-೬ ಪ); ಆಗವೆ ಪೊನ್ನೆತ್ತಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಂದಿನಸಮಯ ಸಮುದ್ಭಾಶಿತಭಾಸ್ಕರಪ್ರಣಾಮಂ (ಕಾದಂಪು. ೬೬); ಮಧ್ಯಂದಿನದ ಬಿಸಿಲ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್ದಂತಾಗೆ (ಪಂಚಾಪು. ೩-೦೯). ೨. ನಡುವೆ ಇರುಳಿನಭದು ; ಮಧ್ಯಸ್ಥವಾದುದು : "ಮಧ್ಯಮಂ. ಮಧ್ಯಮಿಯಾಮಂ. ಮಧ್ಯಂದಿನಂ—ಈ ೩ ಪದುವಣದು" (ಪಾಪಾಶು. ೦೩೬-೧೨). [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯಕ (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯಕ ಸ್ವತ್ತು ; ಉಭಯಸಾಮಾನ್ಯವಾದುದು : ಮೂಂದಲು ಮಧ್ಯಕದುಂಗಡಿಯು (ಶೀಂಕಾಶಾ. ೦೯೭೦. ಚಾಗೆಶಾ. ೧೦೩-೨೯; ೧೧೦೬). 'ಪಂದ್ಯಿಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯಗ (ಗು). ನಡುವೆ ಇರುವ ; ಮಧ್ಯಸ್ಥವಾದ. [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯಗತ (ಗು). ೧. = ಮಧ್ಯಗ : ಸಮಾಸಂ ನೆಗಟ್ಟುಂ ಪೆಜ್ಜೆ ಪೋಕುಂ ಮಧ್ಯಗತವಿಭಕ್ತಿಗಳವಜ್ಲೋಪ (ಶಬ್ದಾ. ೦೬೨). (ನಾ). ೨. ತೀರ ಪತ್ತಿರವೂ ಅಲ್ಲದ, ಬಹಳ ದೂರವೂ ಅಲ್ಲದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವವನು : ಬರಲು ಕಂಡಡೆ ನಂದಿಸುತಲಂತರಿಸಿ ಮಿಗೆ ಪತ್ತಿರವಿನಿಪತಿ ತರದ ದೂರವ ಸಾರದೀ ಪರಿ ಮಧ್ಯಗತನೆನಿಸಿ . . . ಬೆಸಸಿದನಸವುಸದಾಜ್ಞೆಗಳಿಂ ಮಾಡುವ ಸವನಿ ಸೇವಕನು (ಶಾಪ್ರಾಣಾ. ೩-೦೦೬). [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯಗತಿ (ನಾ). ಮಧ್ಯಮವಾದ ವೇಗ : ತೀವ್ರವೂ ಅಲ್ಲದ, ನಿಧಾನವೂ ಅಲ್ಲದ ವೇಗ : ಪತ್ರಕ್ಕೆ ಹೋರಿರುಳು ಮಧ್ಯಗತಿಯುಳ್ಳಿದುಂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಾಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದು (ಪಶ್ಯ. ೦೪). [ಸಂ].

ಮಧ್ಯತ್ರಾಣ (ನಾ). ಶರೀರದ ಮಧ್ಯಭಾಗವನ್ನು (ಸೊಂಟಪನ್ನು) ರಕ್ಷಿಸುವ ಕವಚ : ಬಿಲ್ಲು ತೀರು . . . ಕರತ್ರಾಣ. ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ. ಪದತ್ರಾಣ . . . ಮೇಚಕ ಮುಂತಾದ ಶತ್ರುಜಯಾತ್ಮರ್ಕ್ಷಾದಿ ಸಾಧನವಿಶೇಷಗಳಿಂದಲುಂ (ಪಪಚ. ೨೬೨). [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯದೇಶ (ನಾ). ೧. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರದೇಶ : ನಡುವಿನ ಜಾಗ. ೨. ಸೊಂಟ ; ನಡು. ೩. ಹೊಟ್ಟೆ : ಉದರ. ೪. ಆಕಾರದ ನಟ್ಟನಡುವಿನ ಭಾಗ.—ನಡುನೆತ್ತಿ. ೫. ಭರತಖಂಡದ ನಟ್ಟನಡುವಿನ ಭಾಗ ; ಹಿಮಾಲಯ ಮತ್ತು ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತಗಳ ನಡುವಿನ ಪ್ರದೇಶ : ಮಧ್ಯದೇಶನೇತ್ಯ ದುರ್ಧರಲೌರ್ಜುವರ್ದನ ಪರಾಕ್ರಮ (ಹರಚ. ೬-೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯನಾಡಿ (ನಾ). ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಹತ್ತೆರಡು ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮಧ್ಯನಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಗೋಮಯ (ಕಾಚಿ. ೯-೦೯ ಚಾಕ್ಯರ್ಜು). [ಸಂ. ಮಧ್ಯನಾಡೀ]

ಮಧ್ಯನಾಡಿಕೆ (ನಾ). = ಮಧ್ಯನಾಡಿ : ಮಹಾನಾಮಸಂಶ್ರಯು ಮಧ್ಯನಾಡಿಕಾ ಪಿರಿದ ಮೃತಪ್ರಾಪಮನೆ ಟೀರ್ದ ವಿಳಸಮಳಂಬುಮಾತನೊಳ್ (ಕಾಪ್ರ. ೨-೧೬). [ಸಂ. ಮಧ್ಯನಾಡಿಕಾ]

ಮಧ್ಯಪ್ರಾಚ್ಯ (ನಾ). ಅರಬ್ಬಿಗಣರಾಜ್ಯದೇ ಮೊದಲಾದ ದೇಶಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶ : ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯದೇಶಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಇರುವ ದೇಶಗಳೆಲ್ಲ ಪ್ರಾಚ್ಯ (Middle-east. ಕಸ್ತೂ. ೫೫). [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯಬಿಂದು (ನಾ). ೧. ಕೇಂದ್ರಭಾಗ : ಮಧ್ಯಬಿಂದು ಬೀಸಿದ ಕಲಗೆ ಓಗೊಟ್ಟು ಅವರ ಕಪಿಗೆ ಧಾವಿಸುವ ಬಯಕೆ (ಅಕಾಲ. ೦೫೯). ೨. [ರೇಖಾಗ] ವರ್ತುಳದ ಕೇಂದ್ರಬಿಂದು ; ತ್ರಿಜ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಕೂಡಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಬಿಂದು : ವಿಶ್ವದೀ ವರ್ತುಲದ ಮಧ್ಯಬಿಂದುವಿನಲ್ಲಿ . . . ಸೂರುತೇಜವ ಗೋಲ ತಿರುಗುವಿ ಪರಿಧಿದರಿ ಬೂರುಗೋಲಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಸಕ್ಷತ್ರಮೀ (ಕಾಹು. ೨೦-೨೦). [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯಮ (ಗು). ೧. ನಡುವೆ ಇರುವ : ನಡುವಿನ ; ಮಧ್ಯಸ್ಥವಾದ : ತಲ್ಗಿರೀಂದ್ರ ಮಧ್ಯಮಕೂಟದಿಂದಂ ಸಮ್ಮು ತೀಕಮೊಗದೆ ಬಂದು (ಅಚ್ಚ. ೦೬-೬೯ ಪ). ೨. ಎರಡರ ನಡುವೆ ಬರುವ. ೩. ನಡುತರದ ; ಉತ್ತಮವೂ ಅಲ್ಲದ ಅಥವಾ ಕೀಳೂ ಅಲ್ಲದ. ೪. ಮಧ್ಯಗಾತ್ರದ ; ತೀರ ದಪ್ಪವೂ ಅಲ್ಲದ ಅಥವಾ ತೀರ ತೆಳುವೂ ಅಲ್ಲದ. ೫. ಯಾವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸೇರದ. (ನಾ). ೬. ದೇಹದ ಮಧ್ಯಭಾಗ ; ನಡು ; ಸೊಂಟ : "ಅವಲಗ್ನಂ. (ವಿ)ಲಗ್ನಂ. ಮಧ್ಯಂ. ಮಧ್ಯಮಂ—ಈ ೪ ನಡು" (ಪಾಪಾಶು. ೦೫-೨೬೬). ೭. ನಡುವೆ ಇರುವುದು ; ನಡುವಿನದು : "ಮಧ್ಯಮಂ, ಪುಧ್ಯಮಿಯಾಮಂ, ಮಧ್ಯಂದಿನಂ — ಈ ೩ ಪದುವಣದು" (ಪಾಪಾಶು. ೦೩೬-೧೨). ೮. ಉತ್ತಮವು ವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕಳಪೆಯಲ್ಲವೆನಿಸಿದುದು : ಉತ್ತಮನೆಲಕ್ಕೆ ಪಣ ೨ ಮಧ್ಯಮಕ್ಕೆ ಪಣ ೧ (ಕೌಶಾ. XVIII. ೧೦-೦೬ ; ೧೫೦) ; ತಾ ಮಾಡುವುದು ಉತ್ತಮ, ಪರಗೆ ಮಾಡುವುದು ಮಧ್ಯಮ. ಆಳು ಮಾಡುವುದು ಹೀನ (ಪಚಾಶಾ. VIII. ೬); ಉತ್ತಮಪಾದುವ ಪರಿಯಂದ ದಿನಗಳು . . . ಮುಂದಿನ ದಿನಗಳು ಮಧ್ಯಮಫಲಗಳು (ಪಂಚಾಪ. ೨೦೨-೧೯). ೯. ಕುಂತೀಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ನಡುವಿನವನು; ಭೀಮಸೇನ : ಪುಧ್ಯಮನೆಂದರೆ ಪಾಂಡವರಲ್ಲಿ—ಕೌಂತೇಯರಲ್ಲಿ—ಮಧ್ಯಮ. ಭೀಮ (ಪಂಚಾಭಿ. ೧೬). ೧೦. ಮಾಂಡಲಿಕ; ಮಂಡಲಾಧಿಪತಿ : "ಮಧ್ಯಮಃ. ಮಂಡಲೇಶ್ವರಃ—ಈ ೨ ಮಂಡಲೇಶಂ" (ಪಾಪಾಶು. ೭೦-೨೬೬). ೧೧. [ಸಂಗೀತ] ಷಡ್ಜ, ಋಷಭ, ಗಾಂಧಾರ, ಮಧ್ಯಮ, ಪಂಚಮ, ಧೈವತ ಮತ್ತು ನಿಷಾದ ಎಂಬ ಏಳುಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸ್ವರ : ಷಡ್ಜರ್ಷಭ ಗಾಂಧಾರ ಮಧ್ಯಮ ಪಂಚಮ ಧೈವತ ನಿಷಾದರಂಗಳೆಂಬ ಸಪ್ತಸ್ವರಮುಮಂ (ಅಚ್ಚ. ೩-೨೬ ಪ). ೧೨. ಮಂದ್ರ, ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ತಾರಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಸ್ಥಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮಂದ್ರ ಮಧ್ಯಮ ತಾರ ಸ್ವರಗರ್ಭ . . . ಪರಾಕು (ಪಚಾಶಾ. ೩-೦ ಪ). ೧೩. ಷಡ್ಜ, ಮಧ್ಯಮ, ಗಾಂಧಾರಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಷಡ್ಜ ಮಧ್ಯಮ ಗ್ರಾಮಗಳೂ ಅವುಗಳಿಂದ ಉದ್ಭವವಾದ ರಾಗಪದ್ಧತಿಯ ಪೂರ್ವರೂಪವಾದ ಜಾತಿಗಳು . . . ಇವುಗಳನ್ನೆರ್ಪ್ಪ ವಿವಾಸಿದ್ದಾನೆ (ಚಾಪ. ೩೩೬). 'ಮಧ್ಯಮಗ್ರಾಮ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯಮಗಾಂಧಾರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಗಾಂಧಾರಿ ರಕ್ತಗಾಂಧಾರಿ ಮಧ್ಯಮಗಾಂಧಾರಿ . . . ಕೌಶಿಕಮೆಂಬ ಪಕ್ಷೀ ಮಧ್ಯಮಗ್ರಾಮದಿಂದಿವಾದ ರಾಗಂಗಳು (ಶಿಪ್ರೀ. ೦೩೭).

[ಸಂ. ಮಧ್ಯಮಗಾಂಧಾರೀ]

ಮಧ್ಯಮಗ್ರಾಮ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಷಡ್ಜ, ಮಧ್ಯಮ, ಗಾಂಧಾರ ಗಳೆಂಬ ಮೂರುಜಿಗೆಯ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆ ರಾಗೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಷಡ್ಜಗ್ರಾಮ ಮಧ್ಯಮಗ್ರಾಮ ಗಾಂಧಾರಗ್ರಾಮವೆಂಬ ಗ್ರಾಮತ್ರಯಂಗಳುಂಟು (ಶಪ್ರೀ. ೦೩೭). [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯಮಜ್ವರ (ನಾ). ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ: ಹತ್ತುರಾತ್ರಿಗಳ ವರೆಗೆ ಮುಂದುವರಿಯುವ ಜ್ವರ : ದಿನರಾತ್ರಿಪರ್ಯಂತರ ತರುಣ ಜ್ವರವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು. ಹತ್ತುರಾತ್ರಿಪರ್ಯಂತರ ಮಧ್ಯಮಜ್ವರವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು. ಅದರ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಿನ್ನಜ್ವರವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಕೃಕ್ರಾ. ೧. ೩೩). [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯಮಣನ್ಯಾಯ (ನಾ). [ತರ್ಕರಾ] ಲೌಕಿಕನ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಹಾರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮಣಿಯು ಹಾರದ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಿಗೂ ಶೋಭೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಂತೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪದವು ಹಿಂದಿನ ಹಾಗೂ ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯ ಅಥವಾ ವಾಕ್ಯಾಂಶಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸುವುದು : " ಧರ್ಮಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾ ಸಹೋಃ " ಎಂಬುದು ಮಧ್ಯಮಣನ್ಯಾಯದಿಂದ ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಹಾಗಿದೆ (ಕ್ರಿಕ್ರಾ. ೦೦ ೩೩೮). [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯಮತನು (ನಾ). ೧. ಸ್ಥೂಲವಲ್ಲದ, ಕೃಶವಲ್ಲದ, ಮಧ್ಯಮ ಗಾತ್ರದ ದೇಹ. ೨. ಸ್ಥೂಲತೆ, ಕೃಶತೆಗಳಿಲ್ಲದ ನಡುವಿನ ಗಾತ್ರದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು : ಮೃದುಮಧ್ಯವಪುಷಂ ಒಪ್ಪಿಮಿತಮೃದುಮಧುರಂ ಲಲಿತಮಧುರಸುಂದರವೇಷಂ (ಅಭಿ. ೦-೨೯). [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯಮತ್ವ (ನಾ). ಉತ್ತಮ ಮತ್ತು ನೀಚಗುಣಗಳ ಮಧ್ಯದ ಗುಣ: ಎಟ್ಟರೆ ವೇಗಮಂತಮಂ ಕರದಿರದೀಷುಮತ್ವಮತಿ ವೇದಿದೊಡೀವುದು ಮಧ್ಯಮತ್ವಮೆಮ್ಮುರೆ ತದಧೀಶ್ವರಂ ಬಲಾಢ್ಯಮಂತವನೀವುದು ನೀಚವೃತ್ತಿ (ತಂತ್ರಕ್ತಿ. ೧-೦೦೪). [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯಮಪಾಂಡವ (ನಾ). ಪಾಂಡುರಾಜನ ಐವರು ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ನಡುವಿನವನು ; ಅರ್ಜುನ : ಜನರು ಇವನೇ 'ಮಧ್ಯಮಪಾಂಡವ' ಎಂದರು ; ಮಹೇಂದ್ರನ ಮಗ ಎಂದರು (ಕಣ್ಣ. ೫೩). [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯಮಪಾತ್ರ (ನಾ). ೧. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಉತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮ, ನೀಚ ಎಂಬ ಮೂರುಬಗೆಯ ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪುರೋಹಿತ, ಮಂತ್ರಿ ಮೊದಲಾದ ಪಾತ್ರ : ನಡವು ತೋದ ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ ಕಥಾಂಶಗಳನ್ನು ಮಧ್ಯಮಪಾತ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಸೂಚಿಸುವುದು, ಇದೇ 'ಶುದ್ಧವಿಷ್ಕಂಭ'. ಮಧ್ಯಮಪಾತ್ರಗಳೂ ನೀಚಪಾತ್ರಗಳೂ ಸೇರಿ ಸೂಚಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ 'ಸಂಕೀರ್ಣವಿಷ್ಕಂಭ' ಅಥವಾ 'ವಿಶ್ರುವಿಷ್ಕಂಭ' ವೆಂದು ಹೆಸರು (ಕ್ರಿಪಾ.೨೦೬). ೨. [ಜೈನ] ದಾನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಉತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಜಘನ್ಯವೆಂಬ ಮೂರುವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮತ್ತು ಆ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪಾತ್ರಮುತ್ತಮ ಮಧ್ಯಮ ಜಘನ್ಯಭೇದದಿಂ ತ್ರಿವಿಧಮಕ್ಕುಮಲ್ಲಿ ದರ್ಶನವಿರುದ್ಧಮಂ ಶೀಲಸಂಪನ್ನಮುಮಪ್ಪ ಸಂಯತಸುತ್ತಮಪಾತ್ರಂ ಶ್ರೀಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನವಿರುದ್ಧಮುಮಣು ವ್ರತಧಾರಿಯುಮುಪ್ಪ ಶ್ರಾವಕಂ ಮಧ್ಯಮಪಾತ್ರಂ (ಅಪ. ೦೦-೯ ೪). [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಪ್ರಥಮ, ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಉತ್ತಮಗಳೆಂಬ ಮೂರುಜಿಗೆಯ ಸರ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ನೀನು, ನೀವು ಎಂಬ ಸರ್ವನಾಮಗಳು ; ಮುಗಪರುಕ್ಷಗುತ್ಪ್ರಮ ಪುರುಷಂ ಪರಮಂದಸುಬೀರಿರ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಂ (ಕಪ್ರ. ೨೨೩) : ನೀನು, ನೀವು ಎಂಬುವು . . . ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಸರ್ವನಾಮಗಳು (ಕುಕ್ರ. ೨೯). [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯಮಬೀಸಿಗೆ, ಮದ್ದಿಮಬಿಸಿಗೆ, ಮದ್ಯಮಬಿಸಿಗೆ (ನಾ). ಸರ್ವಜಿತು ಸಂವತ್ಸರದಿಂದ ಪರಾಭವಸಂವತ್ಸರದ ವರೆಗೆ ಇರುವ ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಅವಧಿ ; ಅರುವತ್ತುಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳ ಅವಧಿ : ಶಾಲಿವಾಹನ ಶಕವರುಷ ೫೧ ೧೫೭೪ ಕಲಿವರುಷ ೫೧ ೪೭೫೩ ಮಧ್ಯಮಬೀಸಿಗೆ ಸಂವತ್ಸರ ನಂದನಸಂವತ್ಸರದ ಮಾಘ ಶುದ್ಧ ೫ ಭಾನುವಾರದಲ್ಲು (ಎಕ. XI, ೩೪ಮ. ೮೪-೩; ೧೬೬೬). ಮದ್ದಿಮಬಿಸಿಗೆ: ಮೆಯೋಜನ ಕಿಜಿಯು ಹಿಂದೆ ಕಂ ೮೫ ಸೆಕವರುಸದ ಮದ್ದಿಮಬಿಸಿಗೆಯು ಸುಭ[ಕೃ/ಕೃ]ಸಂವತ್ಸರ (ಎಕ. XVI. ೩೪ಮ. ೬೨-೩೬ ; ೧೩೭೬). P ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ 'ಬಿಸಿಗೆ' ಎಂಬುದು 'ಬಿಸಿಗೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ. ಮದ್ಯಮಬಿಸಿಗೆ : ಶಾಲಿವಾಹನಶಕವರುಷ ೧೫೭೨ ವರುಷದ ಮೇಲೆ ನಡವ ಮದ್ಯಮಬಿಸಿಗೆವರುಷ ಪ್ಲವಸಂವತ್ಸರದ ಭಾದ್ರಪದ ಶುದ್ಧ ೨ ಲು (ಎಕ. IX (೫), ೩೪ಕ. ೬೮-೩ ; ೧೦೦೦). ' ಅಧಮಬೀಸಿಗೆ ' ಪರಾ. [ಮಧ್ಯಮ + ಬೀಸಿಗೆ (< ಬೀಸಗೆ)]

ಮಧ್ಯಮವರ್ತಿ (ಗು). ೧. ನಡುವೆ ಇರುವ ; ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ. (ನಾ). ೨. ನಡುವೆ ಇರುವುದು : ಜೀವಮಪಾದೇವಿಯುಂ ಲೋಕಪಾಲರುಂ . . . ಅಮ್ಮುನೂಕ್ಕರಗಳೊಳ್ ಮಧ್ಯಮವರ್ತಿಯಪ್ಪ ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯಪಪಮಿಂದ್ರರುಂ (ಜಂಅಪ್ರ. ೦೨-೧೩೮).

[ಸಂ. ಮಧ್ಯಮವರ್ತಿನ್]

ಮಧ್ಯಮಾವತಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ರಾವಣಿ . . . ಮಧ್ಯಮಾವತಿಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತಾಱುರಾಗಂಗಳೇ ಮುಂಬಿ ವಾಗಿ . . . ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೊಂಡಿರ್ಪುವು (ಶಪ್ರೀ. ೨೩೪) ; ಮಧ್ಯಮಾವತಿ:- ೨೮ನೇ ಮೇಳಕರ್ತ ಪರಿಕಾಂಜೋಜಿಯ ಜನ . . . ಉಜಾಂಗರಾಗ, ಔಡವರಾಗ. ಸಂಲಪಸ್ವರಂಗಳ್ಪದರಾಗ (ಸಂಗಸಂ. ೦೧೩). .

[ಸಂ. ಮಧ್ಯಮಾವತೀ]

ಮಧ್ಯಮಾಯ (ಗು). ೧. ನಡುವಿನ : ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ. (ನಾ). ೨. ನಡುಭಾಗ ; ಮಧ್ಯಭಾಗ ; ಮಧ್ಯ : " ಮಧ್ಯಮಾಯಮನೆ ಮಧ್ಯಮೆನೆ ನಡುವಕ್ಕುಂ " (ಭುಜಾಣ. ೦೩೫-೩೬). [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯಮೆ (ನಾ). ೧. ನಡುಸೆರಳು : ಮಧ್ಯದ ಬೆರಳು : "ಮಧ್ಯಮಾ ನಡುಸೆರಳು " (ಸಿಶ್ಲೋ. ೦೩೩). ೨. ವಿವಾಹಯೋಗ್ಯಳಾದ ಹೆಣ್ಣು ; ಪ್ರಾಯಸ್ಥೆ ; ಮೈನೆರೆದ ಹೆಣ್ಣು : " ಮಧ್ಯಮಾ, ದೃಷ್ಟರಜಾಃ – ೨ ಹೊಸದಾಗಿ ಮೈನೆರೆದ ಹುಡುಗಿಯ ಪರಿಯಾಯಗಳು " (ಸಿಶ್ಲೋ. ೦೩೯); ಕನ್ನಿಕೆಯುಂ ಮಧ್ಯಮೆಯುಂ ಸನ್ನುತಸುಕುಮಾರಿಯರತಿತರುಣೀನಿವಹಂ ಸನ್ನೆಯೊಳರಸು ಸೂಗಡಮುನ್ನತವಲಕೇಳಿಗಂದು ನಿಂದರ್ ಕ್ರಮದಿಂ (ಜಿಪ್ರ. ೧-೨೦). ೩. ತಾವರೆಯ ಬೀಜಕೋಶ. ೪. ಮೂಲಾಧಾರದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ನಾದರೂಪವರ್ಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಬೋಧಕ ಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯವರೆಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ನಾಲ್ಕುಸ್ಥಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು : ಪರೆ, ಪಶ್ಯಂತಿ, ಮಧ್ಯಮೆ, ವೈಖರಿಗಳು ಶುದ್ಧಚಿತ್ಪದಗಳು (ತಿಪ್ರೀ. ೦೩೩-೨೪೦). ೫. [ಕಾವ್ಯಮೀ] (ಕೋಪ ಅಥವಾ ಪ್ರಸನ್ನತೆಗಳ ವಿನಯವಲ್ಲಿ) ಉತ್ತಮೆ, ಮಧ್ಯಮೆ ಹಾಗೂ ಅಧಮ ಅಥವಾ ಜಘನೆ ಎಂಬ ಮೂರುವಿಧವಾದ ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯವಳು : ಉತ್ತಮೆ ಮಧ್ಯಮೆ ಜಘನೆಯರೆಂಬ ತ್ರಿವಿಧಕೋಪಪ್ರಸಾದಲಕ್ಷಣಲಕ್ಷಿತ

ಉಲಿಯೆಯುರಿಂ (೮೮೯. ೩೫೮). ೬. [ಕಾಮಶಾ] ರತಿಭೇದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಂಗಡಿಸಿದ ಮೂರುಬಗೆಯ ಸ್ತ್ರೀವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವಳು : ಸುರತದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮವಾದ ವೇಗಾಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವಳು: ಮಧ್ಯವೇಗಿನಿ : ಹೊಂಬ್ಣಾ ಮೊಲೆ ಪಲ್ಲು ಉಗುರು ಕಂಗಳು ದೊಡ್ಡಿತ್ತಾದವಳು . . . ಇವಳು ಪಿತ್ತಪ್ರಕೃತಿಯವಳು ಮಧ್ಯಮೆ (೫೮೮೫. ೫೦೩). ೭. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರುಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು : ಅಲ್ಲಿ ಉಕ್ತ ಅತ್ಯುಕ್ತಿ ಮಧ್ಯಮೆ[ಪಾಣಿ. ಮಧ್ಯೆ] . . . ಎಂದಿವ್ಕಶ್ಯಾಜಂ ಛಂದಂಗಳ್ಗುಂ (೮೮೮೦೨. ೭-೨೬ ಪ). [ಸಂ. ಮಧ್ಯಮಾ]

ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿ (ನಾ). ನಡುರಾತ್ರಿ : ನಟ್ಟಿರುಳು : " ಆರ್ಧರಾತ್ರ ವಿಶೇಷದೆನೆ ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿ [ಪಾಣಿ. ಶೈ]ಪುಕ್ಕುಂ " (ಶುಂಗಾ. ೫೦-೭) : ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯಾಗುವಾಗ ಎಲ್ಲರ ಮುಖಗಳು ಸಂಜೆದುಲ್ಲಿಗೆಯಂತೆ ಅರಳಿದವು (ಕುಕಥ. ೩೦೦). [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯಲೋಕ (ನಾ). ಊರ್ಧ್ವ, ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ಅಧೋಲೋಕಗಳೆಂಬ ನೂರುಲೋಕಗಳ ನಡುವಿನ ಲೋಕ : ಮರ್ತ್ಯಲೋಕ : ಭೂಮಿ : ನೆಲಸಿರ್ದಪ್ಪುದಧಸ್ಥಳಂಬಿಡಿದುಳ್ಳಲೋಕಂ ಸಮಂತೆಯ್ದೆ ಸುತ್ತಲುಮಿರ್ದಪ್ಪುದು ಮಧ್ಯಲೋಕಮೆನಿರ್ದಾ ಜೊಳಕಾಧಾಗದಾದರೆ ಯೊಳ್ ನಿಂದಪುದೂರ್ಧ್ವಲೋಕಂ (೩೦೫. ೦-೫೦). [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯವರ್ತಿ (ಗು). ೧. ನಡುವೆ ಇರುವ : ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ : ಸುರಪರಿವನ್ಮಧ್ಯವರ್ತಿ ಸುಧರ್ಮೋಽದ್ರಂ ಧರ್ಮನಿರೂಪಣಪ್ರವಾಣಂತೆಂದು (ಹಂಚಾಪು. ೦೬-೨೬ ಪ); ಶ್ರೀಕಾಂತ _ ಕಾಮಿನಿಯರು ನನ್ನ ಗತಜೀವನದ ಮಧ್ಯವರ್ತಿ ಬಿಂದುಗಳು (ಪುಟ್ಟ. ೪). (ನಾ). ೨. ಮಾಧ್ಯಮ : ಆಸಾದ್ಯಪಾದ ಸಂಗೀತಮೇಳವೊಂದಸ್ಮೇ ಚಿತ್ರಕಲೆಯು ಮಧ್ಯವರ್ತಿಗೆ ಧಾಜಾಂತರಿಸಿದಂತಿದೆ (ಜಾಪ್ರ. ೩೫೬); ಜ್ಞಾವ ಕವಿಗೆ ತೀಳಬೇಕಾದರೆ ಎಲ್ಲಾದರೂ ಒಂದು ಕಡೆ ಉಳಿತಾಗುವ ಸ್ಪಂದನಗಳನ್ನು ಕವಿಯು ಬಳಿಗೆ ತಲುಪಿಸಬಲ್ಲ ಮಧ್ಯವರ್ತಿ ಬೇಕು (medium) ಆವಶ್ಯಕ (ಕಾಪ್ರ. ೦೦೩). ೩. ಇಬ್ಬರು ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳ ನಡುವೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುವವನು ; ದಲ್ಲಾಳಿ : ಮಧ್ಯವರ್ತಿಗಳನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡಿದರೆ ಅದರಿಂದ ರೈತನಿಗೆ ಬಹಳ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುವುದು (ಸ್ವಹಿ. ೬೬). ೪. ವ್ಯವಹಾರ ತೀರ್ಪಿಗಾಗಿ ವಾದಿಪ್ರತಿವಾದಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ನಿಲ್ಲುವ ಪಂಚಾಯತದಾರ ; ಮಧ್ಯಸ್ಥ . [< ಸಂ. ಮಧ್ಯವರ್ತಿನ್]

ಮಧ್ಯವೇಗ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ರತಿಭೇದದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಂಗಡಿಸಿದ ಮೂರು ಪುರುಷವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಸುರತದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮವಾದ ವೇಗಾಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು : ವೇಗಾತಿಶಯಾಯ್ತು ಮಂದವೇಗ ಮಧ್ಯವೇಗ ಚಂಡವೇಗವೆಂಬ ಮೆರು ಪುರುಷರಿಂಗೆ ಸುರತದೊಳ್ (೩೫೫. ೨-೧೬); ಕಾಮಾತಿಶಯದಿಂ ಮಂದವೇಗ ಮಧ್ಯವೇಗ ಚಂಡವೇಗನೆಂದು ಪುರುಷರು ಮೂರುಪ್ರಕಾರ (ಕಾಪ್ರಾಜ್ಞ. ೨೦೨). [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯವೇಗಿ (ನಾ). = ಮಧ್ಯವೇಗಿನಿ : ತೂಗಿದಂದದಿಂದೆ ಮಂದವೇಗಿ ಮಧ್ಯವೇಗಿ ಚಂಡವೇಗಿಯೆಂಬುದಾಮದಲೆಯರ್ಗ ಸಲ್ಲಳೆ (೩೫೫. ೨-೩೩). [< ಸಂ. ಮಧ್ಯವೇಗೀಯ]

ಮಧ್ಯವೇಗಿನಿ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ರತಿಭೇದದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಂಗಡಿಸಿದ ಮೂರು ಸ್ತ್ರೀವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವಳು : ಸುರತದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಮವಾದ ವೇಗಾಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವಳು : ಮಂದವೇಗಿನಿ ಮಧ್ಯವೇಗಿನಿ ಚಂಡವೇಗಿನಿ [ಪಾಣಿ. ಮಂದವೇಗಿ, ಮಧ್ಯವೇಗಿ, ಚಂಡವೇಗಿ] ಯರೆಂಬ ರತಿಭೇದಜಾತಿಯರಿಂ (೩೫೫. ೦೩೬). [ಸಂ. ಮಧ್ಯವೇಗಿನೀ]

ಮಧ್ಯಸಂಚ 'ಮಧ್ಯಸಂಚು' ನೋ.

ಮಧ್ಯಸಂಚು, ಮಧ್ಯಸಂಚ (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] ಮಾದ್ಯವಾದನದ ಬೆಡಗುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತಳಸಂಚು ಮಧ್ಯಸಂಚುಪ್ಪರಪೆ ಸಂಚುಗಳಸಮವಡಿಸಿ . . . ತಾಳಾನುಗತವಾಗಿ ವಾಜಿಸುತ - (ಪಭಾ. ೩-೨೪). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯವಿನ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತಳಸಂಚು ಮಧ್ಯಸಂಚುಪ್ಪರದ ಸಂಚು ಮಂಜುಳವಾಗೆ ನಿಡುಗಣ್ಣ ಭಾಳವಾಳವನಾಡಲು . . . ದೇಶಿಯನಾಡಿವಳು ಪರವೆನಾಜಿ (ಪಾಂಚಚ. ೩-೦೦). **ಮಧ್ಯಸಂಚ** : ೩. ವಿಡ್ಗಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪರಸೆ : ವಿಜಯ ತಳಸಂಚಿದೊಳು ಮೊನೆಮನು ತೋಜ . . . ಮಧ್ಯಸಂಚಕೆ ಸಿಲುಕಿ ಕೈಮಾಡಿ ಜಾಜಿ (ಕಬ್ಬಾಜ. ೪-೨೨). [ಮಧ್ಯ + ಸಂಚು]

ಮಧ್ಯಸಂಧಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಪ್ರಕೃತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಆಗುವ ಸಂಧಿ : ಪದಮಧ್ಯಸಂಧಿ : ಮಾತವ್ಕ, ಮರವನ್ನು ಎಂಬೀ ರೂಪಗಳ ಮಧ್ಯಸಂಧಿಯನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸುವಾಗ ಕೆಲವರು . . . "ವಕಾರಾಗಮ" . . . ಎನ್ನುವುದುಂಟು. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ (ಸಂಪೀಪ್ರ. ೧೪). [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯಸಂಧ್ಯೆ (ನಾ). ಹಗಲು ಹಾಗೂ ಇರುಳು ಎರಡರ ಸಂಧಿಕಾಲ : ಮುಂಜಾವ ಮತ್ತು ಮುಚ್ಚಂಜೆ : " ಇರುಳ ಹಗಲೆರಡುಜೊಡೆ ಮಧ್ಯ ಸಂಧ್ಯಾವ್ಯೆಯಳ್ಕುಂ " (ಶುಂಗಾ. ೫೦-೭). [ಸಂ. ಮಧ್ಯಸಂಧ್ಯಾ]

ಮಧ್ಯಸ್ಥ (ನಾ). ವಾದಿ, ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳ ನಡುವೆ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು : ಮಧ್ಯಸ್ಥ ಪರಿಕಲ್ಪಿತ ಗ ೩ (ಪ್ರಜ್ಞ. ೦೯೮೦. ೫೬-೦೯; ೨೦೦೨); ಮಧ್ಯಸ್ಥ ಇಲ್ಲದ ಊರಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಇರಬಾರದು (ಗಾಣ).

ಮಧ್ಯಸ್ಥಾಮಾಡು = ರಾಜಿಮಾಡು : ಕೇಸಗಿರಿರಾಮನ ಮುಖಾಂತ್ರಾ ಮಧ್ಯಸ್ಥಾಮಾಡಿ ಕರೆದುಬಿಸಿಕೊಂಡು (ಕ್ಷಚ. ೫೫). [< ಸಂ. ಮಧ್ಯಸ್ಥ]

ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆ (ನಾ). ಎರಡುಪಕ್ಷಗಳು ಅಥವಾ ಇಬ್ಬರು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ನಡುವೆ ಸಂಧಾನಮಾಡುವುದು.– ವ್ಯವಹರಿಸುವುದು : ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಕಲ್ಪಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಪ್ರೇರಣಾಶಕ್ತಿಯು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ರೀತಿ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯನ್ನು ವಹಿಸಿದ್ದರೆ ಪಡುಗೆ ಕೆಲಸವು ತೀರಿದ್ದರೂ ಮಾಡಲಾರವು (ಜಾಕ. ೫೦); ಇದರಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆ ಯಾಕೆ ಬೇಕೋ ಬಾಮಾ (೦೫೫೫. ೦೦೩). [ಮಧ್ಯಸ್ಥ + -ಇಕೆ]

ಮಧ್ಯಸ್ಥ (ಗು). ೧. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ; ನಡುವೆ ಇರುವ : ಮಧ್ಯಸ್ಥ ವಸ್ತುವಿನ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ನೇರವಾಗಿ ಸರ್ವತಂತ್ರಸಿದ್ಧಾಂತದಂತೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಜ್ಞಾನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದರೆ, ವಿಚಾರಧಾರೆಯನ್ನುವುದು ಮನೋ ವಿಜ್ಞಾನದ ವಿಷಯವೇ ಸರಿ (೩೮೫೯. ೧೦). ೨. ಮಂದವಾದ; ಕ್ಷೀಣವಾದ. (ನಾ). ೩. ಯಾವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸೇರದವನು ; ತಟಸ್ಥ ; ಉದಾಸೀನ. ೪. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದವನು; ನಡುವೆ ನೆಲೆಸಿರುವವನು: ಮಹೀತಳಮಧ್ಯಸ್ಥನೆನಂತುಮುಲ್ಲರಮುಮಿಂದ್ರಾವಾಸಮಂ ಮುಟ್ಟಿದೆಂ (ಕುಕಾಪ್ರ. ೦-೩೩). ೫. ವಾದಿ, ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳ ನಡುವೆ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು: ನ್ಯಾಯವಿಚಾರಮಮದುದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಸ್ಥನಾಗಿ ನಿಂತು ವಿಜಯಗಳಮ್ಮ ಮಂಡಿಸುವವಂ (ಲಾಯರ್) (ಕುಕಾಪ್ರ. ೦೧೩). ೬. [ಜೈನ] "ಶ್ರೋತೃಲಕ್ಷಣ—ವಸ್ತುವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷ ಪೇಳಿದ ಮಾತಿನ ಗುಣದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಗುಣವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು" (ಕ್ಷಚಾಲ. ೦೫೯) : ಮಧ್ಯಸ್ಥನೆಂಬೊಂ ವಸ್ತುವಿಚಾರದೊಳಾ ವಕ್ತೃ ಪೇಳ್ದ ಗುಣದೋಷಂಗಳೊಳು ದೋಷಮಮಂ ಕೊಂಡೆಸೆದೆ ಶಕ್ತುವಿಟ್ಟು ಗುಣಮನೆ ಕೈಕೊಳ್ವಂ (ಜಿಧರ್ಮ. ೬). [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯಸ್ಥಗಾರ (ನಾ). ೧. ಯಾವಕಡೆಗೂ ಸೇರದೆ ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತವಾಗಿರುವವನು : ಭಾರತದ ಪುಟ್ಟಿನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿಯವರಿಂದ ನಿಯುಕ್ತವಾಗತಕ್ಕ ಮಧ್ಯಸ್ಥಗಾರರು ನಿರ್ಧರಿಸತಕ್ಕಂಥ ಅಂಶವಾವನ್ನು . . .

ಪಾವತಿಮಾಡತಕ್ಕುದು (ಶಾಂಶಾ. ೩೬೭). ೨. ಎರಡುಪಕ್ಷ ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ನಡುವೆ ಇದ್ದು ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು; ಮಧ್ಯವರ್ತಿ : ನನಗೆ ಈ ಮಧ್ಯಸ್ಥಗಾರನ ಕುತರ್ಕ ಸಲಿಲಿಲ್ಲ (ಪಾಬಾಭಾ. ೬೫೩).

[ಮಧ್ಯಸ್ಥ + – ತಾರ್ಕ (<— ತಾಜ)]

ಮಧ್ಯಸ್ಥತೆ (ನಾ)॰ ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಪರಮಾರ್ಥಮಂ ಮಧ್ಯಸ್ಥತೆಯುಮನವಧಾರಿಸುವಾಗಳ್ (ಶಾಂಚ. ೪-೦೦೫). [ಸಂ. ಮಧ್ಯಸ್ಥತಾ]

ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆ (ನಾ). = ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆ : ಎಲ್ಲರೂ ಕೂಡಿ ಅದೊಂದು ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯೆನ್ನು ಇಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಒಪ್ಪಗೆಯಂತೆ ಮಾಡಿದರಂತೆ (ಬೀಗಾ. ೧೯); ಈಗ ರಾಮಣ್ಣ ಅದರ ಮನೆಗೆ ಹೋದರೆ ನಾಪೇ ಅವನನ್ನು ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಗೆ ಕರೆಸಿದನೆಂದು . . . ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರಣಗೆ. ೩೩೦); ಪ್ರೈಸರ್ವತ್ರಪಾದರೆ ಇತರ ಯಾವ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ನೇರವಾಗಿ ಲಭಿಸುವ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ (ಶತ್ಪಬ್ರಾ. ೦೪೮).

[ಮಧ್ಯಸ್ಥ + —ಗಿಕೆ]

ಮಧ್ಯಾಜಿರ (ನಾ). ನಡುವಿನ ಅಂಗಳ : ಭಾಸ್ವದ್ವಿತ್ರಿಯಂ ಸುತ್ತಿರೆ ಸುರುಚಿರಚಿತ್ರಂ ಪವಿತ್ರಮಧ್ಯಾಜಿರಮುಂ ಮುಕ್ತಾಪಲೀರಂಗವಲಿ ಬಳಸಿ . . . ಪೆಪಂಗಾದುವುತ್ಸಾಹಗೇಹಂ (ಪಂಚಪು. ೩-೦೦೩). [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯಾಹ್ನ (ನಾ). ಹಗಲಿನ ಮೂರುಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಡುವಿನ ಕಾಲಾವಧಿ ; ನಡುಹಗಲು: ಮಧ್ಯಾಹ್ನಮಾಲಿಸಿತು ನಿಸ್ಪಬ್ದವಿಸ್ಮಯಭೂಮುದ್ರೆಯಿಂ (ಕ್ರಿಶಾಪು. ೨೩೯-೨೪೩) ; ಒಂದುದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ . . . ಒಂದುದಿನ ಮಧ್ಯಾಹ್ನಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ಅನಿದುಮಿತವಾಗಿ ಊಟ ಮಾಡುವುದು (ಶುಂಶಾ. ೯-೨೩).

ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮಲ್ಲಿಗೆ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆಹೂವೆ ; ನಡುಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಹೂಬಿಡುವ ಮಲ್ಲಿಗೆಜಾತಿ : ಭಾಸ್ಕರಂ ನಡುಮಧ್ಯಾಹ್ನವರ್ಣಾಕಾಕಳಿಯೆ, ಬಿಸಿಲಿನ ಬೇಗೆ ತಪೆಯೆ, ಜುಂಯ್ಯನೆ ಗಾಳಿ ಬೀಸೆ. ಮಧ್ಯಾಹ್ನಮಲ್ಲಿಗೆಯರಳೆ (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೭೯-೨೬೨). 'ಸಂಜೆಮಲ್ಲಿಗೆ' ಹೋ.

ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಏಮಾರು = ೧. ನಡುಹಗಲು ಕಳೆದುಹೋಗು ; ಸಂಜೆಯಾಗು : ಉಟವಾಗುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಏಮಾರಿತ್ತು (ಕ್ಷಾಪ್ರ). ೨. (ಆಲಂ) ಪ್ರಾಯಕಳೆ ; ವಯಸ್ಸಾಗು : ಆತಂಗೆ ಇದ್ದ ಒಬ್ಬನೇ ಒಬ್ಬ ಮಗನಿಗೂ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಏಮಾರಿತ್ತು (ಕೇಚಾ. ೨೯). ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಸಾಗಿಸು = (ಆಲಂ) ಜೀವನೋಪಾಯಪಡಿಸು ; ಹೊಟ್ಟೆಹೊರೆ : ಪತ್ನಿಯಿಂ ಉದ್ಯೋಗವನ್ನೇ ಮಾಡಿ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಸಾಗಿಪೇಕೆಂಬ ಕಿಪ್ಪ ಪೃತ್ತಿಯು ಪ್ರಾಣಿಯು ಅವಾಗಲಿಲ್ಲ (ಆಆಕ. ೨೪). [ಸಂ.]

ಮಧ್ಯಾಹ್ನರೇಖೆ (ನಾ). [ಭೂಗೋಳ] "ಏಗೋಳಳ್ಳುವಗಳನ್ನೂ . . ಖಿ ಪಸ್ಪಜಿಯಮಪನ್ನೂ ಹಾದುಹೋಗುವ ಪ್ರತ್ಪರೇಖೆ" (Meridian. ೨೦೪೭) : ಧ್ರುವಗಳ ಮೂಗವಾಗಿ ಭೂಮಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ರೇಖೆಗಳಿಗೆ "ಮಧ್ಯಾಹ್ನರೇಖೆಗಳು (Meridians)" ಎಂದು ಹೆಸರು (ಕ್ಷಾಗೆಚಿ. ೬) : ಸೂರ್ಯನು ಮಧ್ಯಾಹ್ನಕ್ಕೆ (೧೨ ಗಂಟೆ) ನಮಂದಿಂದಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ. ಆ ಕಾಲವನ್ನು ನಾವು ಮಧ್ಯಾಹ್ನರೇಖೆಯನ್ನು ದಾಟುವ ಸಮಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ (ಕ್ಷಾಖಿಪ. ೩). [ಸಂ. ಮಧ್ಯಾಹ್ನರೇಖಾ]

ಮಧ್ಯೆ (ನಾ). ೧. [ಕಾವ್ಯಮಿಮಾ] ನಾಯಿಕೆಯರ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ನಡುಹರೆಯದ ಹೆಂಗಸು : ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಬಾಲೆ ಮತ್ತು ಸಂಸಾರಾನುಭವದ ದೋಲೆ ಮುಗ್ಗೆ, ಮಧ್ಯೆ, ಪ್ರಗಲ್ಭೆ ಎಂದು ಮೂರುವಿಧ (ಕ್ಷಿಪ್ರ ೨೦೦). ೨. [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು : ಉಕ್ತೆ ಅತ್ಯುಕ್ತಿ ಮಧ್ಯೆ . . . ಉತ್ಕೃತಿ ಎಂದಿವ್ಪಕ್ಕಾಜಿ ಛಂದಸಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಕಂದಪ್ರಾಂಬಾ. ೦-೪೩ ಪ); ಉಕ್ತೆ ಅತ್ಯುಕ್ತಿ ಮಧ್ಯೆ (ಕೃಬಾ. ೭೬). ೩. = ಮಧ್ಯಮೆ ೫ : ಶ್ಲಥ ಘನಮೆರೆದಮಂಗಣಮೊಂದಿ ತೋಜುರಲವಳೆ ಮಧ್ಯೆಯೆನಿಸಿರ್ಪಳ್ (ಪಪಪ. ೩-೩) : ಶ್ಲಥ ಮಧ್ಯೆ ಮಾನೆಯರೆಂಬ ಆಕಾರಮುಳ್ಳ ಸೀಮಂತಿನಿಯರಿಂ (ಪಪೀಗೆ. ೦೮೨) ; ಪೊದಲು ಸ್ರವಿಸಿವಡೆ ಶ್ಲಥ ನಡುವೆ ಸ್ರವಿಸಿದಡೆ ಮಧ್ಯೆ ಕಡೆಗೆ ಸ್ರವಿಸಿದಡೆ ಘನೆ (ಶಾಕುಣಾ. ೫೦೦). [ಸಂ. ಮಧ್ಯಾ]

ಮಧ್ಯೆ (ಅ). ನಡುವೆ : ಮಧ್ಯವಲ್ಲಿ : ಮೆರೆದುದು ವಿಷಮಮಧ್ಯೆ ರಾಜಧಾನಿ ಆಯೋಧ್ಯೆ (ಕ್ರಿಶಾಪು. ೬-೦೩೬). [ಸಂ. ಮಧ್ಯೆ, ಮಧ್ಯೇ]

ಮಧ್ಯೆಕನಾಡಿ (ನಾ). [ಜ್ಯೋ] ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ವಿಧ್ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಮೂರುಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದಾಗ ಮಧ್ಯದ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು : ಭರಣಿ, ಮೃಗಶಿರ, ಪುಷ್ಯ, ಪೂರ್ವೆ, ಚಿತ್ತೆ, ಅನೂರಾಧೆ, ಪೂರ್ವಾಷಾಢ, ಧನಿಷ್ಠ, ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರ – ಈ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಮಧ್ಯೆಕನಾಡಿ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. ಒಂದೇ ನಾಡಿದುಲ್ಲಿರುವ ತರುಣತರುಣಿಯರಿಗೆ ವಿವಾಹ ಕೂಡದೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ. [ಸಂ. ಮಧ್ಯೈಕನಾಡೀ]

ಮಧ್ವಮತ (ನಾ). ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಮತ ; ದ್ವೈತ ಮತ : ಮಧ್ವಮತದ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪದ್ಧತಿ ಜಡಜೇಡ (ಕುರಂಪ. ೦-೨೦೪ ಕ್ಷಿಪ್ರ). 'ಮಾಧ್ವಮತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಧ್ವಾಸವ (ನಾ). ೧. ಮಾದಕಪಾನೀಯ : ಮದ್ಯ. ೨. ಹಿಪ್ಪೆ ಪೂಮಿಸ ಹೆಂಡ : "ಮಧ್ವಾಸವಃ, ವಸಧಪಕಃ, ಮಧು – ಖಿ ಹಿಪ್ಪೆ ಹುವ್ವಿನ ಹೆಂಡದ ಹೆಸರು" (ಸಿಧಾ. ೨೦೮). [ಸಂ.]

ಮನ್‌ಸಬ್ (ನಾ). ಇರಾದೆ : ವಿಚಾರ : ಬೋಚಿನೆ : ಈ ಗುರಿಯ ಮಾಳಯಗಾರ ಏನ ಕೊಜ್ಜನು ? ಸರಾಸಾಹೇಬರು ಜಹಗೀರ್ ಕೊಡುವ ಮನ್‌ಸಬ್ ಮಾಡಿದಾರೆ (ಪಾಳಿಗಾ. ೪೩).

[←ಅರ. ಮನ್‌ಸೂಬ್ ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮನ್‌ಸೂಬಾ]

ಮನ್‌ಸಬ್‌ದಾರ = **ಮನ್‌ಸಬ್‌ದಾರ್**. ಮನಸಬದಾರ (ನಾ)॰ ಒಬ್ಬ ದೊಡ್ಡ ಅಧಿಕಾರಿ : ಮಂತ್ರಾಲೋಚನಸಭೆ ಎಂಬ ಮನ್‌ಸಬ್‌ದಾರರೂ ಸಭಾ ಇರುತಿದ್ದರು (ಚಕ್ರಾ. ೬ ಬಹುಃಕ್ಕಿ). **ಮನಸಬದಾರ** : ನಿನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗುವವನು ಪದಾನಾವಿನ ಸೇವೆಗೆ ಮನಸಬದಾರನಾಗುವನು (ಕಾಕಳಿಂ. ೬೬); ಮುಬಾರಕನನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಿ ಅವನನ್ನು ದೊಡ್ಡ ಮನಸಬದಾರನಾಗಿ ಮಾಡಿದನು (ಬಂಚಿ. ೩೨೯). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮನ್‌ಸಬ್‌ದಾರ್]

ಮನ್‌ಸಬ್‌ದಾರಿ (ನಾ). (ಮನ್‌ಸಬ್‌ದಾರನ) ಹುದ್ದೆ ; ಪದವಿ : ಅಧಿಕಾರ : ನನಗೊಂದು ಮನ್‌ಸಬ್‌ದಾರಿಯನ್ನು ಕೊಡುವೆನೆಂದು ದಿವಾಣಸಾಹೇಬರು ಹೇಳಿದ್ದರು (ಪ್ರಣಾಚ. ೧೯).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮನ್‌ಸಬ್‌ದಾರಿ]

ಮನ (ನಾ). ೧. ಅಂತರಂಗ : ಚಿತ್ತ ; ಮನಸ್ಸು : ಮನದೊಳ್ ಜನಿಯಿಸುಗುಮವಂಗೆ ಏಲಿಭೋಗಮುಂ (ಅಪ್ಪ. ೩-೮೩) ; ಮನವು ಬೇಜಾಲ್ಲ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಮನಸಾ ಧರಕೆ (ಪಪಪ. ೫೬. ೩-೦೫); ಮೊಗದ ದುಗುಡ ವಿಡೇನು ಮನದಬ್ಬೆಗವಿಡೇನು . . . ಎಂದು ಪೆಸಗೊಳಲು (ಕಾಆದಿ. ೦-೨-೭) ; ದೂಡಿದಿಂದ ಮಾನವ ಗೆಲ್ಲು (ಆಪಗೀ. ೦೭-೩). ೨. ಇಷ್ಟ ; ಅಪೇಕ್ಷ : ತೀರ್ಥಮಾತ್ರಗೆ . . . ಮನದಾರ್ಜ್ಜಿರಲಕ್ಕುಂ (ರಾಪಪಕ್ಕೆ. ೬೯ ೦೨). ೩. ಭಾವನೆ ; ಕಲ್ಪನೆ. ೪. ಬುದ್ಧಿ ; ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿ. ೫. ಉದ್ವೇಗ ; ಆಶಯ. ೬. ಆಸಕ್ತಿ ; ಮಾಡಿ ಮಾಡಿ ಕೆಟ್ಟರು ಮನವಿಲ್ಲದೆ (ಪಪವ. ೨೩೩).

ಮನಕ್ಕೆ ತರು = ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಗಮನಕೊಡುವಂತೆ ಮಾಡು : ನೆಗಪುತ್ತಮಿರ್ವ ತ್ಸುಂಬಿಗಳಜಿಮ ಮನಕ್ಕೆ ತರಲಾರ್ತವಳ್ (ಪಂಗಚಿ. ೩-೩೩). ಮನಕ್ಕೆ ಬರು, ಮನಕೆ ಬರು =

ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬರು ; ಇಷ್ಟವಾಗು : ಬಳಿಕ ಮುನಿಸಿನೊಳ್ ಕೆತ್ತನಾರ ಕಣ್ ದೆಸೆಗೆ ಕಂಪಸೊದವಿಸಿದುದು ದಿಗ್ವನಿತೆಯರ್ಗೆ ರಕ್ತಬಲಿಯುಂ ಮನಕ್ಕೆ ವರೆ ಬಳಿಕ ಮುನಿಸೆ ಕುಡುವಂತಾಗಳ್ (ಆಪು. ೦೪-೭೫) ; ಕಳುಪು ನೀನೆನ್ನ ಮನಕೆ ಬಂದವೆ ತುಪ್ಪವೆ ಸೆಲಿಸಿ ಗಡಿಗೆಯಂ . . . ತುಪಪೆ (ಬಸಪು. ೦೪-೦೦) ; ಮಾಮೊಳಸುಮಾಸದೆ ನೀಮುಪಪೆನೆಗೆ ಕರುಣಿಲು ತಾಯೆ ತಾತನ ಮನಕೆ ಬಪುದಿದು (ತಪಪು. ೨-೩-೨೨). ಮನದನ್ನೆ = ೧. ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದವನು : ಆತ್ಮೀಯ : ತನ್ನ ಮನದನ್ನನಪ ಸಾರಥಿಯುಂ ಜೋದಿಸಲ್ಕೆಟ್ಟುಂ (ಜಪು. ೦೩-೭೪ ಪ) ; ಮನದನ್ನರಪ್ಪ ಸೆದಿಕ ಮನತಿಮಲಳೆವೆಸರು ವಿತ್ರು ಮೇಧಾವಿಳೆಂ . . . ಮಾರ್ಜಾಡೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರಿಯುಂ (ತಾಬಪು. ೦೦-೦೬) ; ತನ್ನ ಮನವನ್ನರಪ್ಪ ಬಸುತ ಪೆಲ್ಲಿಲಗಳೆಯು ಕೆಳಿಯರೊಡನೆ .. ಒರರಿಂಮು ಪೆಟ್ಟಿ (ಕ್ಷತ್ರ.೦೪೬) : ಕಂದು ನುತಿಸಿದರ ಮನದನ್ನನೊಪಪಾ ಶುದ್ಧರಂಮದು ಪಿಕ್ಕಾ ದೇವಮಂ ಎಮಗೆಲ್ಲಾ (ತಾವಪು. ೪-೪೬). ೨. ಪ್ರಿಯೆ : ಇನಿಯ : "ಕಾದಲಾ, ನಲ್ಲಾ, ಇನಿಯಾ, ಓವಂ, ಮನದನ್ನ೦—ಈ ೫ ಪ್ರಿಯಂಗಳ್ ಪೆಸರ್" (ಶಪಪ. ೬೨-೬೯೯). ಮನದನ್ನನೆಗೆಗಣಿಜಂದರಸು ನಡತಂದು (ತಪಪು ೭೬-೨೦) ; ಆನಿ ಮನದನ್ನನ ಕೈಪಿಡಿವುದರ್ಕೆ ಪೊರಲ್ ಎನ್ನಯ ಜನಕಪ್ಪ ಜನಕನೆಪೊಳಗೆನ್ನುದಂ ಎಲ್ಲರೆ (ತಾಮಕ. ೪೯). ೩. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಿಂದುಮು; ಇಷ್ಟವಾದುದು : ಅಕ್ಕ ನಿಜ ಪ್ರಿಯಂಗೆ ಮನದನ್ನೆ ನೀಂ ಬೆಸಕಯ್ವುದಾಗಳಿಂ (ತಾದ್ವತ. ೬-೮೭). ಮನದನ್ನಳ್ = ೧. ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರಳಾದ ಗೆಳತಿ ; ಸಖಿ : ತನ್ನ ಮನದನ್ನಳಪ್ಪ ಕೆಳದಿಗೆ ನಲೇದ್ಮದೆಂಬಿಂ ಸುಯೋಧನಂ ಎಂಬಂತಪುರ್ಮಾ(ಬಾಹಪು. ೪-೭೪ ಪ) ; ನಾಗ್ಕೆ ನೋಡಿದಳ್ ತಾಮ್ಮನದನ್ನಳ್ಗಾ ಕಳ್ಗಾಣಿಪುಂ ಸಯಪತ್ರಿಭಾಗದಿಂ (ತಾಪ್ರತ. ೬-೬೨): ಮನದನ್ನಳಪ್ಪ ತನ್ನಸಖರೆ ಹರ್ಷವರ್ಧನೆಯು ವ್ಯಾಪುಸೀಕ್ಷಿಸಿದಳ್ (ತ:ಮಪಪ. ೬-೩೦). ೨. ಪ್ರಿಯೆ; ನಲ್ಲೆ : "ಮನದನ್ನಳ್ ಕಾನಲಿಯೆಂದಿಸಿಯಳ್" (ಶಪಪ. ೦೬೨) ಮನದನ್ನೆ = ೧. ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರಳಾದವಳು : ಆತದಿರು ಮನದನ್ನೆ ಎಸಗೆ ಇದಿರಾದದಿರು (ಣಾಪಪ. ೬೬-೦). ೨. ಪೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ : "ಮನದನ್ನೆಯೆನಲು ಭಾರ್ಯೆ" (ತಪಪ. ೬೬): ಮನದನ್ನೆಯೆನಿಸುಮಾಗನೆ ತನೂಜಂ ವಿಲಾಸಿನಿಯರಾದ್ಯರ್ . . . ದೊದಲಾದವರ್ಗೆಸಂ ಫಜಪಾವ್ಯನಿಸದೆಳರ್ ವಿನಮೂರ್ಣಮಂ . . . ನಡೆತರೆ (ಚತ್ರಾ ೬-೬); ತಮ್ಮ ಮನದನ್ನೆಯಂ ನೆನಪ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತಾ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟರು (ತಾಂಕಥಾ. ೬೬೪). ಮನದ ದುಂಬಿ = (ಆಲಂ) ವಾಸ್ತವವಲ್ಲದುದು; ಬರಿಯ ಕಲ್ಪನೆಯುದು : ಎರಡು ಭಾವಗಳಿಗೆ ಏಕರೂಪಾಧನೆಯೆಂಬುದು ಮನದ ದುಂಬಿಗೆಯಾಗಿ ಉಳಿಯುವುದು (ತಂಬಾಚಪ್ರ. ೬). ಮನದರಸಿ = ಮನಸ್ಸಿನ ಒಡತಿ: ಹೃದಯೇಶ್ವರಿ : ನಿನ್ನನ್ನ ಬಿಟ್ಟು ಅರಿಗಳಿಗೆಯೂ ಇರದಂತಾಗಿದೆ ಮನದರಸಿ (ತಾಂಗುಮು. ೪೩). ಮನವೆಗೊಳ್ = ೧. ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸು ; ಮನಸಾರೆ ಒಪ್ಪು : ಈತನಳುರ್ಕಿಯುಂ ಮನುರ್ಮುಮಂ ತಿಜಿಸಿ ಗೆಲ್ವಮೆಂದು ನುಡಿದ ದುಂತ್ರಿಗಳ ಮಾತಂ ದುನದ ಗೊಂಡು (ಆಪು. ೦೩-೩೯ ಪ). ೨. ಬಯಸು ; ಇಷ್ಟಪಡು ; ಮೆಚ್ಚು : ಅಂತು ಬಂದ ಮುಂದಮಾರುತನ ಕಂಪುಮಂ ಮನವೆಗೊಂ[ಣಾಗಂ. ಕೊಂ]ಡು ಮಾರುತನ ಸೌರಭ್ಯದ ಬಿಟ್ಟಿವಿಡುವ ಪೂಗಾತಾರವಿಲಿಪ್ಪಳ ಮಂಜರಿಯಾಂ ಸಾಹಸೋದರಂ ದಾಮೋದರಂ ಪುಗುವುದುಂ (ತಾಗಂ. ೬-೦೨ ಪ). ಮನವೆಗೊಳಿಸು = ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಡಿನಿರು ; ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸು : ವಿನಮುಂ ಸಹಜಾ ಕೈಕ್ರಿಮವೆನಿಸಿದುವ ಬೇಜಿಪೇಜಿ ವಿನ್ಯಾಸವುಂ ಮನವೆಗೊಳಿಸುವುಪ (ತಾಪು. ೦೯-೬೬). [ಸಂ. ಮನಸ್]

ಮನಂತಿಡು 'ಮನಂಗೆಡು' ನೋ.

ಮನಂಗದಡು (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸು ಕಲಕು ; ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು : ರೋಷ ವಿಜಿತು ಮನಂಗದಡಿ ಲಜ್ಜಿಸುತ ತಲೆವಾಗಿ (ತಪಪು ೨೦-೨೪).

[ಮನ + ಕದಮ್ಬ]

ಮನಂಗಲ್ (ಕ್ರಿ). ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಇತರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳು : ನೀನೀಕಯುಮಾಂ ನಿನ್ನ ಬಲ್ಲ ದಾಜ್ಞೆಯೊಳ್ಳಿದುಲ್ಲಿಂದದೊಳಪೊದಂಬಡಿಸಿ ಮನಂಗಲ್ಮುದೆಂದು ನಿಯೋಜಿಸಿ ಪೋದಂ (ತಾಪು. ೬-೨೬ ಪ). [ಮನ + ಕಲ್[1]]

ಮನಂಗಲಿ, ಮನಗಲಿ (ನಾ). ಮಾನಸಿಕವಾಗಿ ಶೂರನಾದವನು : ಸಿಡಿಗಂ ಬಗೆಹೊಡಿದರೊಂದು ಪೆಲ್ಲು[ಪೊರ್ದಿಂ]ದಿರ್ದಾಲಾಜದೆ ಮನಂಗಲಿಗಳ್ ಕವಸಕ್ಕಿಳೆತ್ತುನಾ (ಸಃಪಪು. ೬-೦೦೬). ಮನಗಲಿ : 'ಮನಗಲಿತನ' ಪರಾ. [ಮನ + ಕಲಿ[2]]

ಮನಂಗಾಣ್, ಮನಗಾಣ್, ಮನಗಾಣು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಿಳಿ : ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸು : ಪಲುಬೇವತೆಗಳಪ್ಪುದಾ ಮನಂಗಾಣ್ಪರಿಮ ನಿಧಾನಮೀಪಾಡುವಂತೆ ಕೂಸಂ ಗಂಗೆಯೋಪಾದಿ ಬಾವಂ (ಬಪಪಾ. ೦-೮೩ ಪ) ; ದೆಪಂ ಕರೆಂ ಕೊಸರಿ ಕಪುಪಡವಾಗಿ ನಿನಗಿಷ್ಟಮಿಲ್ಲೆಗೊಜಿ ಕಮಂದಿನಯುಂ ಒರಿದೆ ಕಾಮಿನಿಯುಂ ಕಂಡು ಮನಂಗಾಣಲಾಱದೇಕಾಂತಕೆ ಕರೆದುಂ (ಠಣಾಪ. ೬-೮೩ ಪ); ಪಾತಾಡಿ ಮನಂಗಾಣ್ಕೆ ನೆಂದು ಮಂತ್ರಿಪರಂ ಪುತಾಡಿಪುಮಂ ಮಾತಾಡದೆ ನೋಡರೆ ಕಂದರ್ಪ ದೇವನಂತರುಪಿರ್ಪಂ (ಶಪಪಾ. ೬-೦೦೦). ೨. ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ತೋರು ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬರು : ನಿಮ್ಮ ಮನಂಗಂಡಂತೆ ಆಂ ವರ್ತಿಪೆಂ ದಿಟಂ (ಅಪ್ಪಸ. ೪೬). ಮನಗಾಣ್ : ೨. ಮನಗಂಡ ಒಂದು ಪೆಂಡಿಕ್ಕುಕೊಂಡು ಒರತೀನಿ (ಪಂಪಾ. ೬). ೩. (ಖಚಿತವಾಗಿ) ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು : (ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ) ಗ್ರಹಿಸು : ನಿಜವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾನು ಮನಗಂಡೆ (ಪಪಪ. ೨೨) ; ಹುಮಗರನ್ನು ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡದಿದ್ದರೆ . . . ಸಂಚಕಾರ ತರುವರೆಂದು ಕಳಪಾಪುರದ ಒರಿಯರು ಮನಗಂಡರು (ಕಪಪು. ೬೯). ಮನಗಾಣು : ೩. ಈಗ ನೀತಿಮನುಷುರಿಂದ ಮನಗಾಣನೇ ಕೌರವನಂಹಿರ್ದರನು (ಕುಪಾ. ೦೦-೨೬) ; ಇದು . . . ಜೀವಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮ ಇವುಗಳಿಗೆ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಮನಗಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ (ತತ್ತಾ. ೦೦). [ಮನ + ಕಾಣ್]

ಮನಂಗಾವು (ನಾ). (ಆಲಂ) ಮನಸ್ಸಿನ ನಿಗ್ರಹ – ಸಂಯಮು : ಬಳಿಕ ಮನಂಗಾವಲ್ಲಿಯಿಂ ಬಂದು ಮುಟ್ಟಿದೆಪೋವನೆ ನೀನೆನ್ನ ಪಾಪಕರ್ಮಿಯು ಪೆಯ್ಯಂ (ಶಃಪಪು. ೨-೨೦). [ಮನ + ಕಾವು]

ಮನಂಗಿಡಿಸು 'ಮನಂಗೆಡಿಸು' ನೋ.

ಮನಂಗಿಡು 'ಮನಂಗೆಡು' ನೋ.

ಮನಂಗುಂದು, ಮನಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಧೈರ್ಯಗುಂದು ; ಎದೆಗುಂದು ; ಉತ್ಸಾಹ ಕುಗ್ಗು : ಈಗೇ ತೋರ್ಪುದೆನಾ ಜ್ಯೋತಿರ್ಲೋಕಂ ಮನಂಗುಂದದಿರಿಮಿವ್ವ ಮನಸ್ವಾಮಿಯಂ ಮಾಡವ್ವ (ತಪ್ರ. ೬-೩೩) ; ನಿಷಿತ ಶೂಲಶ್ಯೂಕಾಸಿಪತಿಗೆ ಕುಂಡುದೇ ಕಂದಿದೆ ಮನಂಗುಂದದೆ (ತಪಪ್ರ. ೪೯-೬೯) ; ರಾಮಂ ಮನಂಗುಂದಿದನೇ (ತಮ್ಮಕ. ೨೪). ಮನಗುಂದು : ಅನಿಲಜನ ಘಾತಕ್ಕುಪಾಯವ ಪೆಸೆನೆದು ಮನಗುಂದಿ (ತಂಧಪ. ೦೬-೩೨) ; ಸೋಲವೆರಿ ಮನಗುಂದಿ ಪಾಜ್ದುರು ಬಿಟ್ಟ ಮಂಡೆಬಿರಿ (ತಪಪ. ೯-೩೨) ; ಚಿತ್ರರೇಖೆಯೆಚ್ಚಿತಂದು ವಿಲಾಸವಳಮ ಇಂದಿನುಂದಿ ಪುಸರಲುಸಲೆಗೊಳಗಾದ ತನ್ನೊವತಿಯವಾಸರ ಕಂಡು ನುಡಿವಳು (ತಪಪ. ೦೧-೦).

[ಮನ + ಕುಂದು[1]]

ಮನಂಗುಡು 'ಮನಂಗೊಡು' ನೋ.

ಮನಂಗೂಡು, ಮನಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸು ಒಂದಾಗು. — ಬೆರೆ : ಒಲಕೀಲಿಯೊಳೋತು ಮನಂಗೂಡಿ ನೋಡಿಯಾಡುತ್ತೆ (ಗಿಪ. ೯-೩೩).

ಮನಗೊಡು : ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಫಲ ಬಂದರೂ ಬಾರದಿದ್ದರೂ ಸರಿಯೆಂಬ ಭಾವನೆ ಮೈಗೂಡಿ ಮನಗೂಡಿ ಹೋಗುವುದು (ಪಡಾಗಾ. ೦೦೬). [ಮನ + ಕೂಡು$_1$]

ಮನಂಗೆದಿಸು. ಮನಂಗಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಧೈರ್ಯಗುಂದಿಸು : ಎದೆಗೆಡಿಸು : ಮನಂಗೆದಿಪ ಪುಲಿಯಿಂ ರೌದ್ರಾಕಾರಂಗಳಂ (ಪಡಾಗಾ. ೩-೨೫೯).

ಮನಂಗಡಿಸು : ಪಾಂಡವರಂ ರಂಡಿಸೊಳ್ ಪೊಕ್ಕ ನಿಜಾಂತೆ ಮನಂಗಡಿಸಿ (ಪಡಾಗಾ. ೬-೧೩). [ಮನ + ಕೆಡಿಸು$_1$]

ಮನಂಗೆಡು. ಮನಂಕೆಡು. ಮನಂಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮನಸ್ಸು ಹಾಳಾಗು.- ಕೆಟ್ಟುಹೋಗು : ಕೇಳ್ದ ಮನಂಗೆಟ್ಟು ಮಹಾವನಿಂದವನಿರಲಾಜಿ ಬಾಯ್ಬಿಟ್ಟೊರ್ವಂ (ಪಡಾಗಾ. ೬-೨೬೯). ೨. ಧೈರ್ಯಗೆಡು: ಅಧೀರವಾಗು : ಎರಡು ಕಬ್ಬಿಂ ಮುಗಿ ಮನಂಗೆಟ್ಟು ದುರುಳರೊಲ್ದು ಆಸುತ್ತುಂ (ಪಡಾಗಾ. ೦-೦೬೩); ಸಲೆ ಮಾಮಾಮೋಪಮಾಚ್ಛಾದಿಸೆ ನಿಜೈ ಧೃತಿಗೆಟ್ಟಿಂ. . . ಮಿಗೆ ಮನಂಗೆಟ್ಟಿನಾನರ್ಜುನಗೆಟ್ಟಿಂ ಕಲೆಗೆಟ್ಟಿಂ ತಂದೆ (ಧರ್ಮಾ ೩೩). **ಮನಂಕೆಡು :** ೧. ಇಚ್ಛೆಯನಾಮಿಲ್ಲದೊಡಂ ತಗೆದಲ್ ಕರುಮನಂಕೆಡ ಪೊಸತಪ್ಪುದೊಂದು ಒಡಿಗಂಶುಶತಮಿಟ್ಟು ಮರಳ್ದುವಂದದಿಂ (ಶಾಂಪು. ೭೭೨). **ಮನಂಗಿಡು :** ೧. ಓಡಿ ಬೋಡಾಗಿ ಪೋಗದವರಾರುಂಕರರಾಮ್ಯರಂಗಿಡದರಾರ್ಸ್ವರ್ಗ್ಯಸ್ವಮಂತೆಶ್ತು (ಅಷ. XX. ೦೨೮-೬ : ೨೧೮೨). ೨. ಒಡಗೆಯಾಜಾಂಡಮಿನ್ನಿನಿಸು ಜೀವಿಪುದಾಗಳೆ ಬೊಮ್ಮನಾ ಮನಂಗಿಡುಗುಂ (ತಂಪಣಾ. ೨-೭೬); ಒಡಿದು ತಳಾಜಿರೋಪದೆ ಕಸಲ್ದು ಮನಂಗಿಡ ಕಬ್ಬಿ (ಪಡಾಗಾ. ೦೨-೨೪೯); ಬೆರ್ಚುರಿ ಪಾಯ್ದಡೆ ರಾಹುಮೆ ದೊಡಾರಳಿವ[ಡ]ವಾರ್ಮ್ಯಾನಂಗಡವರ್ (ಎಳ. XI. ೨೪೨ನ ೦೩-೪೦; ೧೧೪೦) [ದುಸ + ಕೆಡು$_1$]

ಮನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸು ಹಾಳಾಗು : ನಿರ್ಧರಿಸು : ಸಂಕಲ್ಪಿಸು : ಪೊಣಡಣ . . . ಸುನ್ನೀಮಾದಿಗಳಂ ಮಂಗಳ್ದ ಕಾದಲ್ ಮನಂಗೆಯ್ದು ಬರೆ (ಪಂಣಡಪ. ೨೪-೦೪ಂ ೫). [ದುಸ + ಕೆಯ್$_1$]

ಮನಂಗೊಡು. ಮನಂಗುಡು. ಮನಗುಡು. ಮನಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸುಕೊಡು ; ಗಮನಿಸು : ಚಿತ್ರಪಡು : ಮುಖರಾಜಾಭಮುಖಪ್ರದಮುಖಿ ಮನಂಗೊಟ್ಟು ವೈದಾಂಪರಿನಸ್ಪತಂತ್ರಿಕೃತಿಯಂ . . . ಎನಿಸಿ (ಶಾಪು. ೬೩); ಸಂಗವಲಾಸಮಿರಂಗ್ಕೆ ಮನಂಗೊಡುತ (ಪಪು. ೩೭-೧೩). **ಮನಂಗುಡು :** ಬೆಸಗೋ ಮಜ್ಜನಾತಪಗುಡದುಮಾಂ ಮನಂಗುಡದುಮಂಬಿರೆ ನಡುಗಿ (ಆದಿ. ೪-೨೩ ೫); ಅವಂದಿರ ಮಾತಂ ಕೇಳಲಾಂ ನೀಂ ಮನಂಗುಡಲ್ವೇಡ (ಪಾಪ. ೧೩-೧). **ಮನಗುಡು:** ಮಂಗಳಾರತಿಗೆ ಮನಗು[ಪಾಪಾ. ಗೊ]ಡಲೆಂದು (ಪಪಾ. ೦೨-೩೦ ೧೫೯) **ಮನಗೊಡು:** ಚಾರುಲತೆಯೊಡನೆ ಓಪುವುದು ಬರೆಯುವುದು. . . ಮೇರೊವಲಾದ ಸಂಗತಿಗಳಿಗೆ ಅವನು ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಮನಗೊಡತಕ್ಕವ (ಇತ್ಯ. ೩೭೯). [ದುಸ + ಕೊಡು$_1$]

ಮನಂಗೊಳ್. ಮನಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆ- ಆಕರ್ಷಿಸು : ಬಾಡದ ಬಾಸಗದುಂಬಿಪೆಲ್ಲೋಡದ ದಿವ್ಯಾಂಬರಂ ಮನಂಗೊಳ್ (ಅಪ ೬-೧೦). ೨. ಮನಸ್ಸಿನ ಆಕರ್ಷಣೆಗೆ ಒಳಗಾಗು.- ಸೆಳೆತಕ್ಕೊಳಗಾಗು: ಆತಂ ಕಡತಂ ಮನಂಗೊಂಡತ್ಯಕೊಂಡು ಮನೆಗೆ ತಂದು ರಾಧೆಯಿಂಬ ತನ್ನ ನಲ್ಲರ ಸೋಂಕಿಲೊಳ್ ಕೂಸನಿಟ್ಟೊಪೆ (ಪಂಪಭಾ. ೨ ೧೬ ೫) : ಪಳಂಚಿನ ಭಿತ್ತಿಯೊಳ್ ಪೊಳೆವುತಿರ್ಪ ನಿಜಪ್ರತಿಬಿಂಬದೊಳ್ ಮನಂಗೊಳೆ ಸುಧೀರೆಕೆ ಬೇಟ್ ನಗಿಸುವರ್ (ಶಾಪು. ೦೦೦೯). ೩. ಶೋಭಿಸು : ಒಪ್ಪು : ತನುರೋದಂರಾಜ ವಿಲಸದ್ಭೂಷಾಕಲಾಭಂ ಮನಂಗೊಳೆ ಚಟುಲ್ ನಿಜ ಪಂಚವರ್ಣ ವಡಗಂ ಚಿತ್ರಾಂಗಣಾರಂಕೆಯಂ (ಅಪ್ಪ. ೨-೧೪). ೪. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಂದಂಕೊಳ್ಳು ; ಮೆಚ್ಚು : ಬೀಜಾಗಿ ಸೋಲ್ತು ಪೊಸರೂಪಂ ಮನಂಗೊಂಡು ಇರ್ವರುಂ ಸೋಲ್ತುರೊರ್ವಂ ವೃಷ್ಣಿವನ್ಯಂಗೆ (ಪಂಪಿ ೦-೦೪); ಕೃತಿಯಂ ಕೇಳ್ದರ್ ಮನಂಗೊಂಡಿದಚ್ಚರಿಯಾಯ್ತಿರ್ವರ್ (ಪಪು. ೯-೯). ೫. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಡಿಸು. -ಪತ್ಯ: "ಮನಂಗೊಳ್-ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರವಿಧೋಹನೇ (ಪಾಸ್ಸಿಗೆ ಪತ್ಯ)" (ಪಪಾ).; ಆ ಸಳತಾಸ್ಯೆಯ ಗೆಯ್ದ ದೋಷಮಂ ಶುದ್ಧಾಪೆ ಮನಂಗೊಳೆ ಕೊಟ್ಟಂ [ದು]ರ್ಜನಂ ವಿಲಾಸಮಂತಾಸ್ಯಾಕ್ಷರಂಗಳಂ ರಚಿಯಿಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೬೬) : ಪತಿಪಿತಮುಮ್ಮನಂಗೊಳೆ ಸ್ವಪದಂ ಸ್ವಪ ಕಾರ್ಯವಿಚಾರದೊಳ್ಪ್ರಪ್ತಪಿಯಿಸಿ . . . ನೆಗಳ್ದು (ಎಳ. VIII. ೩೩೦. ೪೭೪-೩೬ ; ೦೮೨). ೬. ಇಷ್ಟಪಡು : ಬಯಸು : ಆಪೇಕ್ಷಿಸು : ನಿರ್ವೇಗ ಪರಾಯಣಾ ಮನಂಗೊಂಡು ಪದಿತ್ರವ್ರತಪ್ರತಂಗಳೊಳಿೂರ್ಣಂ (ಶಾಂಪ್ರ. ೦-೬೭) ; ವಿನಯದಿಂವೆಜಿಗಿ ಮನಂಗೊಂಡಾ ಯತಿಪತಿಯೊಳ್ ಕೈಕೊಂಡನವಂ ಕಾಮಮಾಸವಿರತಪ್ರತವಂ (ಪರ್ಶ. ೦೩-೩೩) ; ಇಳೆಗೆ ಬಿದಪ್ಪಿಜ್ಜುಂ ಪೀಪಲ್ ಮನಂಗೊಂಡು . . . ಪುಟ್ಟದಂ (ಪಪ. ೦-೦೨೪). ೭. ಸಂತುಷ್ಟವಾಗು : ಸಂತೋಷಪಡು : ಅದಿಮಧ್ಯಾವಸಾನದೊಳೆಲ್ಲಿಯುಮಿಬರುವ ಕರಿತನವಳವಿಂಗೆ ಮನಂಗೊಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೦೩-೩೩ ೭) ; ವಿಳಾಸಂವೆರಸೊಳ್ಪಪೆತ್ಯನವನೀಚಕ್ರಂ ಮನಂಗೊಳ್ಳಿನಂ (ಎಳ. VII. ೩೪೫. ೫೬-೬೩ ; ೧೧೨) : ಆ ಪೊಡವೀಕಾಂತನಮಂ ಪೊಡವೀಸಲೋಚನಂ ಕಂಡು ಮನಂಗೊಂಡು (ಪಗಾ. ೦೦ ೬೩೭) : ಅಂತು ಮನಂಗೊಳೆ ಸೋಲ್ತಿನಂ (ಧರ್ಮಶ. ೩-೩೩ ೭). **ಮನಗೊಳ್ :** ೧. ಮಾಸಗೊಂಬ ವಸ್ತ್ರಭೂಷಣಮಾಲ್ಯಾನುಲೇಪನವ ತಂದನು ಕವಿಸಾರಿತಿಗೆ (ಪ.ಗೀತ. ೨೩-೦೦). ೩. ಮಾಸಗೊಂಬ ಘನಿತ ಗಂಧಾಕ್ಷತೆ ಧಾಳರಾಂಧ್ರಪವಿತ್ರವವನೀ ಸುರನು (ಪ.ಗೀತ. ೩-೧೩). ೬. ಗೆದಮ್ಮರ್ವರ್ ಮಾಗೊಂಡೊಡ ನೊಡನೋರಂತು ತಗಳ್ದು ರೆಳೀಕರಿಸಿದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೨ ೭೩); ದ್ರೋಣ ಮಾಸಗೊಂಡಿಜ್ಜವಮಂಬುಜವಾಣಿಯಿದೀ (ಶಾಪ್ಯಾರ್ಜು. ೪-೩).

[ದುಸ + ಕೊಳ್$_1$]

ಮನಂಗೊಳಿಸು. ಮನಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮನಸೆಳೆ: ಆಕರ್ಷಿಸು: ನೆಗಳ್ದು ರಂ ಮನಂಗೊಳಿಸೆ ಮಾರ್ಗದೊಡಂಬಡೆ ಬೆಸೆ ತಬ್ಬಮಂ ಬಿಗಿಗೊಳಲಿಂತು ಪೇಳ್ದುದು ಮುಹೀಭುಜಸಾರ್ಥಕಂ (ಗಪಾಹು. ೦-೩೩) : ಮನಂಗೊಳಿಸರ್ವರಸಂಗರಾಜ ಧಾರಾಗ್ರಹಾಳಭಟಿಕೆಗಳಂತಿಪಟ್ಟಿಗೆಯೊಳ್ ಲತಾಂಗಿಯರ್ (ಶ್ರಕೃ. ೩-೨೦). ೨. ಆಪ್ಯಾಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಆನಂದಪಡಿಸು : ಸಂತೋಷಪಡಿಸು : ಭೂವಲ್ಲಭನಂ ಮನಂಗೊಳಿಪಂ ಶೌರ್ಯಾರ್ಜಿತಂ ಪುಟ್ಟುವಂ (ಪಪು. ೦-೩೦) : ಪುರಳ್ಪೆಯಿಕ್ಕಿದಾಕೆ ಮನಂಗೊಳಿಪ ಮುನೀಂದ್ರನಾನಸವುನೀಕ್ಷಿಸುತಂ ಪೊಮಟ್ಟಿಸ್ಮುಖಂ (ಶಾಂಪು. ೭೫೪); ಇಂದ್ರನಿರಾವಣೂಟ ನಿಜಭುಳದೊಳೊಪ್ಪಿ ಮನಂಗೊಳಿಪ್ಪ ತತ್ಪಟ್ಟದ್ರುಮನೆಂಬ ಚಂದನದ ಬೊಟ್ಟುಮಿರ್ದಿ (ಅಜಿಪ. ೭೦-೩೦). ೩. ಮಜ್ಜನಗೊಳಿಸು ; ಒಪ್ಪುವಂತೆ ಮಾಡು : ಆ ಮುಖೋದಾರವಮಂ ದಾರತಿಯಿಂ ಮನಂಗೊಳಿಸವಪ್ಪುದು (ಶಾಪಾಶಾ. ೪೦೪). ೪. ಶೋಭಿಸು ; ಒಪ್ಪು : ಅಳಕಾರಮುಮಾಂಗೊಳಿಕೊಂ ಜನಂಗಳಂ ಮನಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿರ್ಪುದು (ಎಂ. XIII. ೩೩೯-೪೭ ; ೦೨೨) : ದಾಂತ್ಯಿನ ಮಂಟಪಂ ಮನಂಗೊಳಿಪ ವಿತಾನಪಂಕ್ತಿ . . . ಎಂಬಿವಱಂ ವಿವಾಹಮಂಗಳಮುಮು ಕುಂತಿ ಮಾದ್ರಿಗಳೊಳಿಪ್ಪರಿವಾಹಮು ಪಾಂಡುರಾಜನಾ (ಕುಪಾ. ೦-೦೦೬) : ಉಂಗುಟ ವಿತಮು ಮುಸ್ಯಕಾಲಿಯಾಂತ ಮನಂಗೊಳಿಸುವ ಭೂಷಣಂಗಳ ಪಿಂಗದಿತ್ತವನ ಪಾಜಿಸಿ (ಶಾಪ್ರ. ೨-೦೦೦). **ಮನಂಗೊಳಿಸು :** ೩. ರಾಜಮಾರಾಳಮತ್ಕೇಭ ಸಂಕುಲಕ್ಕೆ ಸರೋಜಾಂಭ್ರಮಂಗಳ ಸದ್ಮತಿಯ ಮಾಜದೆ ಮನಗೊಳಿಸುವ ಪೊಲಂ ಸತೆಗೊಡುವಾ ಜಾಣೆಮು ಸುಜನಿಪಳ (ಪ.ಗೀತ. ೪೦-೩೬). ೪. ರಾಮನೇಜುತೆವೆತ್ತ ಚೆಂವಳಲ್ ವಿಡಿಯಿಂದೆ ಮಾಮರ ಮನಗೊಳಿಸುವ್ (ಪ.ಗೀತ. ೨೪ ೧೪). [ಮನಂಗೊಳ್ + — ಇಸು$_5$]

ಮನಂದಣಿ, ಮನತಣಿ, ಮನವಣಿ (ಕ್ರಿ)- ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಗು : ಸಿಂಹಾಸನಮೇಱ್ ಮನಂದಣಿವುತ್ಪವದಿಂದೋಲಗಮಿರ್ದಂ (ಜಯಭಾ. ೬-೦) ; ಪುಲ್ಲಶರತ್ಕೀಮಂ ಮನಂದಣಿಯೆ ತನು ಕರಗಲನುಭವಿಸಿ (ರಾಜೇ. ೦-೧೩ ಪ). ಮನತಣಿ : ಕೊಡುವ ಕೊಳ್ಳುವ ಬಗೆಗಳೊಪ್ಪರೆದು ಮನತಣಿಯೆ (ಕಾವಾಸ. ೬೦-೦೬). ಮನದಣಿ : ಮನದಣಿದು ಹರುಷದೊಳ್ ಕೊಂಡಾಡಿದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ೦೦೨-೬) ; ಮನವಣಿದು ಕಣ್‌ದಣಿದು ಪರುಷಾಶ್ಮಗಳಾಗುತ್ತಿರಲು (ಪಾಪ. ೫೯-೦೬) ; ಅನುಪಮಿತಧನರತನು ಭೂಂಡಾರವನು ಹಿಗಿತಗಿಸಿ ಮನದಣಿಯೆ ಯಾಚಕರಿಗಿತ್ತುದನಿಸಿಗೆ ಬಣ್ಣಿಸಲಳವೆ (ಜಯಭಾ. ೬-೦೬). [ಮನ + ತಣ್]

ಮನಂದರ್, ಮನತರ, ಮನದರ್ (ಕ್ರಿ)- ಮನಸ್ಸುಮಾಡು ; ಅಪೇಕ್ಷಿಸು : ಈ ತಪಕ್ಕಮ್ಮ ಮನಂದರರ್ ನಿಮಗೆ ಸಲ್ಲದು (ಅಪು. ೪-೬೮) ; ಪಾಲಿಂಗೆ ಬೆಚ್ಚ್ ತುಪ್ಪಕ್ಕಿನಿಸಪ್ಪುದೂ ಮನಂದರಲಾಱದೆ (ಧರ್ಮಾಕ್ಷ. ೦-೦೬೨) ; ನರನಾಥಂ ಮೃಗಯಾವಿನೋದದೊಳವಂ ಮೋದರ್ ಮನಂದಂದಪಂ (ಪಾಂಡ. ೬೬). ಮನತರು : ಬರೆದು ಕೊಡುವಮು ಸ್ಥಿರ ಚುವಾಸ್ತಿಯ ಉಂಬಳಿ ಎಂದುಸುರಿ ಮನತಂದು ಬಿರುಮನೆ ಕಂದನಹ ಕಡಕಂಜಮೂ ಒಂದನುಳುಹಿದ ಸಿಂದ ಕಳುಹಿದ ಇಂದುನಾಥಾಧೀಶನು (ಕುಪು. ೫೦-೩೨). ಮನದರ್ : ಕಡಿಪಿಂದೆ ಮನದಂದಾ ನರಗಂ ಸುತ್ತಿರ ಕೊಟುಂಬಸಹಿತಂ (ಆಪ. ೪೧೯, ೬೭೮. ೬೦-೬೬ ; ೧೨೨೬) ; ಅರಿವನೆಯ ಬೀಡಾರದಲಿ ಬಿಡಿಸಲ್ಕೆ ಮನದಂದ (ಕ:ಚ.ಕ. ೬-೬೦) ; ಕಾಪ್ಯಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮನದಂದು ಸ್ಥೂಲವಾದ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಮೇಲೆ ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ (ಕಾಪ. ೨). [ಮನ + ತರ್]

ಮನಂದೀವು (ಕ್ರಿ)- ಮನಸ್ಸುತುಂಬು ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಗು : ಕಣ್ಣೇವಿ ನೋಡಿ . . . ಮನಂದೀವಿ ನೆನಮೊಳಗಿಟ್ಟು (ನಂಕ. ೬-೦೦೯ ಪ). [ಮನ + ತೀವು]

ಮನಂದೆಗೆ (ಕ್ರಿ)- ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹಿಂತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು ; ಹಿಂದಿರಿ : ಸಿದ್ಧರ್ ಸಮರಕೇಳಗಪ್ಪುದಿದೆನಿಸಿ ಮನಂದೆಗೆಯಯಾಂ ಸಾಧ್ಯರ್ ಹೇಳಲಸಾಧ್ಯರೆನಿಸಿ ಬೆಂಗೊಟ್ಟೋಡಿಯುಂ (ಜಪ. ೦೬-೭೬ ಪ). [ಮನ + ತೆಗೆ]

ಮನಂದೋಱು (ಕ್ರಿ)- ಮನಸ್ಸನ್ನು ತೋರಿಸು : ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದನ್ನು ಹೇಳು ; ಮನಸ್ಸಿನ ಅಳಿಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸು : ಇಂದುವರಂ ದೇವರ ಮನಂ ಪೊಂದವುದೆಂದು ಮನಂದೋಱದಿರ್ದಳ್ (ಇಂದ್ರ. ೪೧೪). [ಮನ + ತೋಱು]

ಮನಂಯಿಡು (ಕ್ರಿ)- ೧. ಮನಸ್ಸನ್ನುಮಾಡು ; ಒಪ್ಪು : ಸಮ್ಮತಿಸು : ರಾಗಪರ್ಭಯೊಳ್ ಸೌಂದರಿಯಂ ಕಂಡೆ ಬಂಧುಗಳ್ ಮನಂಯಿಡೆ ಕಿಡುರಯ್ಯ ಮಾಯ್ಪಮಿತತೇಜಸೊಳಂದು ವಿವಾಹಮಂಗಳಂ (ಅಜಿ. ೪-೫೬); ಮನಸಿದಂದೊಳುಂಡಿರೊಳ್ಳಿರೆಂ ಮನಂಯಿ[ಬ್ಬ]ಡೆ ಬಿಟ್ಟಲಾಂ (ರಡಕಾಕ್ಷ. ೬-೧೫). ೨. ಅಂತರಂಗಕ್ಕೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಗು : ಮನವಣೆ : ಪುಣ್ಯಾಸ್ರವ ಕಾರಣರೇ ಪ್ರಿಂತಾಸ್ರವಮಂನಿಪತಿಗಳಂ ಮನಂಯಿ[ಬ್ಬ]ಡೆ ಕಂಡು (ಅಂಪ. ೬-೬೩). [ಮನ + ಪಡು]

ಮನಂಬಯಸು (ಕ್ರಿ)- ಅಂತರಂಗವು ಬಯಸು.--ಅಪೇಕ್ಷಿಪಡು : ಅನ್ನು ಮಹಾಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿ ಮನಂಬಯಸಿ ನೋಡಿ ಕುಳ್ಳುರ್ದ್ದಾ (ಕಾಶಾ. ೪೪. ೫೫-೫೫; ೧೦೧೬ ಗ); ವಿರಚಿಸುವೆ ಮನಂಬಯಸೆ ಮಲ್ಲಿಜನೇಂದ್ರಮಹಾಪ್ರಬಂಧನಂ (ಪಜಿ. ೦-೫೬): ಎಳಸಿಲಂ ಮನಂಬಯಸಿ ಕಾಯೆ (ಪಾಪ. ೦೪-೯). [ಮನ + ಬಯಸು]

ಮನಂಬರ್ (ಕ್ರಿ)- ಅಂತರಂಗವು ಆಸೆಪಡು ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬರು : ಮಂದಾನಾನುರಾಗಂ ಕೈಗಣ್ಮೆ ಮನಂಬಂದ ಬಂಧುಂ ಸವಿ ಸವಿಯದ ಸುಲಸೊಗವನನುಭವಿಸಿ (ಶಾಪೀ. ೦-೦೬೩ ಪ). [ಮನ + ಬರ್(< ವರ್)]

ಮನಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ)- ಅಂತರಂಗವು ಎರಡು ಬಗೆಯಾಗು ; ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗು : ಯುವರಾಜ ಮನಂಬಿಸದೊರ್ಮೆಗೆ ಸಲಿಪುದೆಮ್ಮ ಮುಂದು ಗಣ್ಯನಮಂ (ಪಾಪ. ೦೪-೦೦೪) : ಮನಂಬಿಸದೆ ಬರ್ಪುದು ನೀಮಿಸಿ (ಪಂಚಾ. ೪-೪) ; ದನುಜನ ಮಾಯೆಯೊಂದಿನಿಸು ಬೇಗದಿನೊರ್ಮೆಯೆ ಮಾಯಮಾಗೆ . . . ಇದು ಮೂರ್ಧಿಯೊಂದು ಸಂಜನನಮೊ ನಿದ್ರೆಯೇಱ್ಪರವೊ ಮುನ್ನಜಾವಂತುಟುಮಲ್ಲದೆಂದು ತಜ್ಞನಮನಿತುಂ ಮನಂಬಿಸುತು ವಿರ್ದುದು (ಪಂಪ್ರ. ೪-೬). [ಮನ + ಪಸು]

ಮನಂಬಿಡು (ಕ್ರಿ)- ಮನಸ್ಸಿನ ನಿರ್ಧಾರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಧೈರ್ಯಗೆಡು ; ಎದೆಗುಂದು : ಅಮಮಂ ಬಿಡೆ ತನುಜನಂ ನೋಡಿ ತಾಯ್ಯಾಯ್ ಬಿಡದ ವೈದ್ಯರಾಗ ಕರೆಯಿಸ್ಪದೆ ಮನಂಬಿಡದೆ ಕಿಡಿಕ ಹುಳು ಕಚ್ಚಿತ್ತು ಮಗನಂ ಸುಡುಸುಡು ಸಂಸಾರವೆನ್ನದೆ (ಪಚಿ. ೧೬-೧). [ಮನ + ಬಿಡು]

ಮನಂಬೀಱು (ಕ್ರಿ)- = ಮನಂಬಿಡು : ಜೀವುದೆಯೆ ವೈರಿಗಜಂಗಳಜಂಗಳಂತೆ ಕಾಯ್ಪುಱಿದುವಾ ಖಗೇಶ್ವರನ ಕಟ್ಟು ಕಬುಳ್ದುದು ಬೀಚರ್ ಮನಂಬೀಱಿದರ್ (ಪಾಂಚಿ. ೪-೪). [ಮನ + ಬೀಱು]

ಮನಂಬುಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧.ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು: ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡು : ಅಂಬ್ಬುತಾದಿಗಳನನಾಕುಲಂ ದೆಸೆದಂ ಮುನಿಪುಂಗವನಾನಪಂ ಮನಂಬುಗಿಸಿದೆಂ (ಪಾಶಾಚ. ೩-೦೬); ಅಕಾರ ಜೀವ ಸಂಪ್ಕಾರಚನೆಯೊಳು ಮುಸ್ಪಮಂಜಸಂದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಂ ಮನಂಬುಗಿಸಲ್ಕೇಡೆ (ನಾಹಕ್ಕಾ. ೫೫-೬). ೨. ಮನಸ್ಸು ಒಪ್ಪುವಂತೆ-ಮೆಚ್ಚುವಂತೆ : ಜಾಗತ್ಸೈಯರುಂ ತಾವುಂ ಮನಂ ಬುಗಿಪುವಂತೆ ಮಜ್ಜನಂಬುಗಿಸಿ (ಜಂತಿಪ. ೪-೦೬ ಪ). ೩. ಗಮನಿಸು; ಲಕ್ಷಿಸು : ಪೆರ್ಮೆಯಿಸಾರ್ ಮನಂಬುಗಿಪುದೀ ಬಂಧನಂವನನಂದಮಂ (ಪಾಪ. ೦-೦೦). [ಮನಂಬುಗು + — ಇಸು]

ಮನಂಬುಗು, ಮನಬೊಗು (ಕ್ರಿ)- ೧. ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸು : ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ನಾಟುಂ : ನೆಗ್ಗಲಿರಿಗಳ ಸಾಹಸಮೊರ್ವಗೊರ್ವ್ ಕೆಲದವರ ಮಾತಿನೊಳ್ ತನ್ನ ಮನಂಬು[ಪಾಪ. ೫೫]ಗೆ (ಪಂಚಾ. ೬-೧೩) ; ಗುಪಾಂತರೊಳ್ ಕಂಡು ಮನಂಬುಗೆ ಕಂದುಂ ತನ್ನ ರಥಮಂ ಸೂಗುಮಿಸಿ ಪುಸಿಸ್ಕೆ (ಕೀಂಪ್ರ. ೩-೭೬) : ಲಕ್ಷೀನಾಥಾರ್ಯರ್ ಪೇಱಿಂದಂ ಬೆಸಸಿ ಮನಂಬುಗುಂವಂತೆ ಪೇಳ್ದಂ (ಪಾ.ಪ. ೬ ಸ೫). ೨. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆ.-ಆಕರ್ಷಿಸು : ಅಲರಯಿಪ್ಪುಳಿಲೆಸಳ್ [ಸಿ] ಪಾಟಲಲೋಲವಿಲೋಚನಂ ಮನಂಬುಗೆ ಪಳತೋಳ್ [ತೋ]ಳಿಸೆಯೆ ಪುಟ್ಟಿಮಗುಬ್ಬುವ ಪುಟ್ಟವಲ್ಲಿಯಂ . . . ಭೋರ್ಕವೆ ಕಂಡು (ಪಂಚಾ. ೬-೨೯); ತೊವಲ್ಲುದಿಯ ಸೊಗಸು ತಳರ್ನಡಿದು ಗಾಢಿ ಮನಂಬುಗೆ ಕಣ್ಣಿಂಪಾದಪಾ ಲಂಬಾಲಕರ್ ಜಾಲಕರ್ (ಜಪಾಶ್ವ. ೦೩೦-೨೯). ೩. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಗು ; ಮನದಣ್ಣು : ಭೂದೇವಿಯಂ ಮನಂಬುಗೆ ಪೂಡುಗೆಯ್ದುಂ ಜಾಳಿಗಳ್ ಮೆಱ್ದುವು (ಕರ್ಕಣಾ. ೬-೩೩) ; ಮಧುಮಾನದೊಳ್ ಕೈವಂದ ಮಾಮರನೆಳದಿರ್ದಂ ಮನಂಬುಗೆ ಸವಿದು (ಜಪಾಶ್ವ. ೨೩-೦೩). ಮನಬೊಗು : ೧. ಆ ನಿಮ್ಮ ಮನಬೊಗು ವಚ್ಚಕ್ಕ ಏನೆಪ್ಪ ಮನಬೊಗುವಚ್ಚಕ್ಕ ಕಾಯಗುಣಾಂಗಳ ಕಳೆದವರಿಗೆ ಪರಣಂಪೆ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ (ಬಸ. ೫೦೨).

[ಮನ + ಪುಗು (< ಪೊಗು)]

ಮನಂಬೊಯ್ (ಕ್ರಿ)- ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು: ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡು : ವಿಘ್ನಾಮಾರ್ಗಮಂ ಪೊರ್ದಿ ರೂಢಿಯು ಸದ್ಧರ್ಮದೊಳಕ್ಕಿರ್ಪ್ಪ ಮಟ್ಟಿಮನುಮಂ ಮತ್ತಂ ಮನಂಬೊಯ್ದು ಜೈನಪುತೀಂದ್ರೋತ್ತಮರೆಂದು ನಿಚ್ಚಿಗೊಳಿಸಲ್ಕೆಂತುಂ ಪೆರ್ಜರ್ಲ್ಲರೇ (ಪಜಿ. ೪-೧೩). [ಮನ + ಪೊಯ್]

ಮನಂಬೊರೆ (ಕ್ರಿ)- ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸು; ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಮಂದಿರಮಂ ಪೊಕ್ಕು ಸಮಸ್ತಮನ್ನು

ಸುಖಿಸುತ್ತಿರುಗಂ ಮನಂಜೊರೆದು ಭೂಪತಿ (ಅಂಚಿ. ೧೦-೨೨).

[ಮನ + ಜೊರೆ]

ಮನಂಮಿಗು. ಮನಮಿಗು (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸಿನ ಸತ್ತ್ವ ಕುಸಿ: ವಿದೆಗುಂದು: ಸ್ಥಿರತೆ ಮೀರು : ಪುಗಲಂ ನೋಡಿ ತಾರಾಪೀಡಮೇಂ . . . ಕರೆದು ತಲ್ಕೈಸಿ ಭೋಜನೆ ಮನಂಲಂಕ ಮನಂಮುಕ್ಕುಸಿದನುಪಲೊಲ್ಲದೆ (ಕಾದಂಬ. ೩೦೭) ; ಕರುಣಾರಸಾನ್ಯೋನ್ಯಪ್ರದಮುನಾಗಿ ಮನಂಮಿಕ್ಕು ಬಿನ್ನನಾಗಿರ್ದ ಖಿಗಳಕನಲ್ಲಿಗೆ ದವಸರಂ ಬಂದು (ಪಂಚತಂ. ೦೬೨-೦೦). **ಮನಮಿಗು** : ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಂತೆ ವಿಪ್ರಲಾಪಗೆಯ್ದಿಮ್ಮನ್ತೀ ಕೂಪುನಳ್ ಮನಂಮಿಕ್ಕಳುಮೆರ್ದಯಿಕ್ಕಿಯುಂ ಕಿಡಯರ್ (ಪಂಡಾ. ೨-೨೯ ಬ) : ನಿದು ನುಮ್ಮ ಧರಂ ಕಾಗೆತ್ತರ್ ಮನಮಿಕ್ಕೂಪ್ಪನೆ ನುಡಿವಂ ಪತ್ಪಲೇಪಿ ಗವನಪಕನಮುಂ (ಆದಿಪು. ೩೧೩) ; ಬಿಡುವರ್ಪಾಪಜಿಂಜಿಗೆಳಮಂಜಿಮ್ಮೆ ನೋಡಿ ಮನಮಿಕ್ಕಿ ಗಟ್ಟಿಸ್ಸನೆ ಸತ್ತ (ಎಳ. ೪೧೧. ೨೧೨. ೦೩೨-೩೪; ೧೦೩೨).

[ಮನ + ಮಿಗು]

ಮನಃಕಂಪ (ನಾ). ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನಡುಕ : ಮನಸ್ಸಿನ ಭೀತಿ : ಮಸ್ಸ ನುಡಿವ ನುಡಿಯೇ ತನಗೆ ಮನಃಕಂಪಮಂ ಪಡೆಯೆ (ಅಂಪ. ೩-೩೪ ಪ).

[ಸಂ.]

ಮನಃಕ್ಲೇಶ (ನಾ). ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯಥೆ ; ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಕಟ : ಕೆಲವುಗಲ ಮನಃಕ್ಲೇಶವನ್ನು ಕುಗಿತೊಳ್ಳಬೇಕು (ಪಾಪಕ್ಕಿ. ೩) : ಅದು ಮನಃಕ್ಲೇಶವನ್ನುಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ (ಪಡಾ. ೧೪). [ಸಂ.]

ಮನಃಕ್ಷತ (ನಾ). ೧. ಅಂತರಂಗಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದ ಪೆಟ್ಟು ; ಮನಸ್ಸಿನ ಬೇಡಿಕೆ.—ನೋವ್ವ : ಗಾಂಧಾರಿಯುಂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನುಂ ಶೋಕಾಕುಲೀಕೃತಚಿತ್ತರಾಗಿ ತಮ್ಮ ಮಗನನಾಯಮ್ಮಲುಂ ಮನಃಕ್ಷತಮನಾಱಿಸಲುಮೆಂದಜುತ್ತಂ ಬಂದು (ಗದಾಯು. ೩-೨೩೫) : ತರೆದೊರ್ಪ ಮನಃಕ್ಷತಾಂತಮಂ ಧೃತಿಸಹಾಗ್ನಿಂ ಚಪ್ಪಟಿ (ಪಾಪಕ್ಕಿ. ೦೪-೪೯ ಪ). ೨. ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಗಾಯಗೋಡಿಪನು ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವುಂಟಾಪವನು : ಮನಃಕ್ಷತನಾಗಿ ಸಿಗ್ಗಾಗಿ ತರೆಮಂ ಬಾಗಿ ಧರ್ಮನಂದನನನೆರೆ (ಗದಾಯು. ೩-೩೯ ಪ).

[ಸಂ.]

ಮನಃಕ್ಷತಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಗಾಯಗೊಳ್ಳು ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವುಂಟಾಗು : ವ್ಯಥೆಪಡು : ಮುಕ್ಕಣಂಗನ ಸಿಪಸಾನಕ್ಕೆ ಮನಃಕ್ಷತಂಬಟ್ಟು (ಪಡಪಂ. ೦೦-೦೧೨೩) ; ನಿಟ್ಟೆ ಮನಃಕ್ಷತಂಬಟ್ಟು. . . ಜಯಣಂಬೋದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨೨-೨). [ಮನಃಕ್ಷತ + ಪಡು]

ಮನಃಕ್ಷೋಭೆ (ನಾ). ಅಂತರಂಗದ ತಳಮಳ ; ಮನಸ್ಸಿನ ಕಳವಳ : ಇವು ವಿರೂಪಾಕ್ಷನ ಮನಃಕ್ಷೋಭೆಯ ವಿಜೃಂಭೆಗಲಾ (ಕಾಪ್ಪಾ. ೧-೨೦).

[ಸಂ.]

ಮನಃಖೇದ (ನಾ). ಅಂತರಂಗದ ವ್ಯಥೆ ; ಮನಸ್ಸಿನ ಕ್ಲೇಶ : ನಾಡುಮುಂ ಮಹಾಖೇದಮಿದಂ ವ್ಯಮೋಘಿಯಿಂ ನಿಜಾವಧಿಯಿಂ ಬಳಿಂ ಮಾಣಿಕೇಶ್ವರಾ (ಅಭಿ. ೨ ೩೫). [ಸಂ.]

ಮನಃಪರಿಪಾಕ (ನಾ). ಅಂತರಂಗದ ಪರಿಪಾಕತೆ : ಮನಸ್ಸಿನ ಪರಿಪಕ್ವತೆ : ಜ್ಞಾನ. ಕರ್ಮ-ಇವೆಂಬೀ ಮೂ ಮನಃಕ್ಕೆ ಪ ಪಗಳಾದ (ಪಾಪಕ್ಕಿ. ೨೩೩).

[ಸಂ.]

ಮನಃಪರ್ಯಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮತಿ. ಶ್ರುತ. ಅವಧಿ. ಮನಃ ಪರ್ಯಯ ಮೆಂತು ಕೇವಲಮೆಂಬ ಐದು ವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಬೇರೆಯವರ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಜ್ಞಾನ : ಮನಸಿಕಾಕ್ಕಾದರವುಂ ಮನಃಪರ್ಯಾಯವೆಸರುಮಾಗಿ ವ್ಯಪ್ತಮೆಂದು ಪಲು ಪರೇಂದ್ರಾ (ಪಪ್ಪ. ೦೪-೧೪) ; ಪ್ರತಿಬಂಧಮಿವು ಶಾಂತವಾದರೆ ಪರಮಾವಧಿಗತ ವಿಪುಲವಪ್ಪ ಜ್ಞಾನವಪ್ಪ ಋಜುವುಂ ಸುಪ್ತವು. ಗಜು ಮನಃಪರ್ಯಯ (ಬಂಧಾ. ೪೭) [ಸಂ.]

ಮನಃಪೂರ್ವಕಂ (ಅ). ಅಂತರಂಗ ಪೂರ್ವಿಯಾಗಿ : ಇದೆಕೋ ಮನಃಪೂರ್ವಕಂ ಕೂಟ್ಟೆನೆಂದು ನುಡಿದ ಜಸವತಿಯ ಧೈರ್ಯಕ್ಕೆ ಬೆಜಗಾಗಿ (ಪಪಾ. ೪-೧೩).

ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ = ಅಂತರಂಗಪೂರ್ವಕವಾಗಿ : ಪದ್ಮಬಸ್ಸಾನ ಬಾಂಧವೆಲ್ಲರುಗಳನ್ನು ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕತ್ತೆಸೆಯುಪುದೂ ಉಂಟು (ಪಡಾಂ. ೩೮); ನಿರ್ಮಲೆಯನ್ನು ನಾನು ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿದ್ದೇನೆ (ಮುಕುಂ. ೦೩೬). [ಸಂ.]

ಮನಃಪ್ರಮೀಚರಣ (ನಾ). ಅಂತರಂಗದ ಮೂಲಕ ಇಂದ್ರಿಯ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಿಕೆ : ಒಮ್ಮದೆ ಪೊಮ್ಮುತೊಂದು ಪರಂಪರೆದೆ ಚಿಂದಿಸಿಂಪ ದೇವಿಯರ್ . . . ಕೂಡಿಸದ ಕೂಟ್ಟ ಸಂತಸಮೆಂಬಿವೆಲ್ಲ ಮೂರ್ಮೆ ಮನಃಪ್ರಮೀಚರಣದಿಂ ಸಮಸಂದು (ಸಂಪ್ರಕ. ೯ ೩೩). [ಸಂ.]

ಮನಃಪ್ರಮೀಚರ (ನಾ). ೧. = ಮನಃಪ್ರಮೀಚರಣ : ಮಾದೇವಿ ಮರ್ದ್ಯರ್ ಮನಜೋದಯಮಾಂ ಕುಜೆ ಮನಃಪ್ರಮೀಚರಿಯೊಂಜಿ ದೇವಂ ಸಂಚಿತಪುಣ್ಯೋದಯಿಂನಿತು ಮುಮ್ಮೆಯುಂ ಕೈಕೂಡಂ (ಅಪ್ಪ. ೬-೦೯) ೨. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು : ದೊರೆಯನೆ ಮಾದೇವಿಯರ್ಕ್ಕಾರಿಗೆ ತನೆಯಂ ಮನಃಪ್ರಚಾರಂ ತಕ್ಕುರದಜಿ ಸುರಲೋಕ ಸುಖಾಯುರಾಸಿಯೋಳ್ ಕೂಡಿ ಮೂಡುತುಂ ಮುಟ್ಟುಗುತುಂ (ಪಾಪಕ್ಕಿ. ೧-೦೦೩). 'ಪ್ರಮೀಚರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮನಃಪ್ರವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಸ್ವಭಾವ : ಮನೋಧರ್ಮ : ಮಾಜ್ಯಾರದಮಗಾಗಳುಂ ವೃಷಭಯುಕ್ತಸಮಿಳ್ಳ ಮನಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಂ (ಪಾಪಕ್ಕಿ. ೦-೬); ಕಥಾಕಾವ್ಯಗಳೂ ಆ ಕಾಲದ ಜನರ ಮನಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ಎರವನೆಯ ದ್ಯೋತಕಗಳಾಗಿವೆ (ಪಾಸಾ. ೦೩). [ಸಂ.]

ಮನಃಪ್ರಿಯ (ಗು). ೧. ಅಂತರಂಗಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ.—ಪ್ರಿಯವಾದ. (ನಾ). ೨. ಅಂತರಂಗಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದವನು ; ಮನದನ್ನ ; ಪ್ರಿಯತಮ : ಪುಂಡರು ಮನಃಪ್ರಿಯಂ ಪೆಜಗುಗಯ್ವಿರೆ (ಪಾಪ್ರ. ೦೨-೦೩) ; ಶ್ರೀವನಿತೆಯೆನಿಪ್ಪ ಧನಶ್ರೀಯಾತೆ ಮನಃಪ್ರಿಯನು ಕಲಕ್ಕೈಯ್ದರೆ (ಪಜ್ಜ.೪-೦).

[ಸಂ.]

ಮನಃಪ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಅಂತರಂಗಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದವಳು : ಮನದನ್ನೆ : ಪ್ರಿಯತಮೆ : ಮೇಘರಥಮನಃಪ್ರಿಯೆಯಾಗಿರ್ದಾ ಪ್ರಿಯದಿತ್ತೆಯ ರೂಪಂ ಸಫಿಗೆ ಪೊಗಲ್ತನೀಯಾನೇಂದ್ರಂ (ಪಾಂಪಕ್ಕಿ. ೯-೦೦೦).

[ಸಂ ಮನಃಪ್ರಿಯಾ]

ಮನಃಪ್ಪುಲಿತ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಧೈರ್ಯ ಕುಗ್ಗಿದವನು : ವಿದೆಗುಂದಿದವನು : ನಿರ್ಜಾಲಗುಣಾರಕ್ಷ ಪಾಂಕ್ಷಪದಭಕ್ಷ ಕಳಂಕವಿರಕ್ಷ ನೀಂ ಮನಃಸ್ಖಲಿತನುಮಾಗದಿರ್ (ಪ-೬೫೦. ೦೭೩ ಬ). [ಸಂ]

ಮನಃಕತ (ನಾ). ಅಂತರಂಗಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದ ಪೆಟ್ಟಿನಿಂದಾಗಿ ಉಂಟಾದ ನೋವು ; ವ್ಯಥೆ : "ಮನಕತ ಮನ ಕ್ಷತಂ ಎರ್ದು ಸಿಪ್ಪ"(ಪಪ್ಪ.೬೫೫. ೫೩): ಮನಕತವೀಗಳೊಮ್ಮೊರ್ಮೆಯಸಿಗರ್ಪಿರಿಸಿ ನಿಮಗಂ ತಮಗಂ ಮುನಿಸುಂಟೆ (ಪಪಭಾ. ೯-೪೬). [< ಸಂ. ಮನಃಕ್ಷತ]

ಮನಗಲಿ ' ಮನಂಗಲಿ ' ನೋ.

ಮನಗಲಿತನ (ನಾ). ಅಂತರಂಗದ ಕೆಚ್ಚು ; ಮನಸ್ಸಿನ ಧೈರ್ಯ : ಕೈದುಗಲ ಮಾಕಗಲಿತನಗಲ ಬಂಗಾಗಿತನಗಳ ಬರಿಯಿರೇ . . . ಎಷುಪಕೆ ಫಲಂಗಳಾನು ಕೈಯ್ಕಿಪಸು ಗಂಗಾಬಮಾರನರಿ (ಭಾಷ್ಯಾ. ೯-೩೨). [ಮನಗಲಿ (< ಮನಂಗಲಿ) + — ತನ]

ಮನಗಳ್ಳ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಮಾಡಲು ಅಲಸ್ಯವಡುವವನು : ಮನಗಳ್ಳರಾದ ಮೈಗಳ್ಳರಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಯೋಗಿನ ಏಷ್ಟೋ ಭಾಗವು . . .

ಸುತ್ತಿಯು ಮನವಾಗಿ ತೋರುವುದು (ಚಾಮಾಂ. ೭೦). ' ಮೈಗಳ್ಳ ' ಪರಾ. [ಮನ + ಕಳ್ಳ]

ಮನಗಳ್ಳತನ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಮಾಡಲು ಆಲಸ್ಯಪಡುವುದು; ವಿಚಾರಹೀನತೆ: ನಾವು ಮನಗಳ್ಳತನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು (ಚಾಮಾಂ. ೦೩). ' ಮೈಗಳ್ಳತನ ' ಪರಾ.

[ಮನಗಳ್ಳ + — ತನ]

ಮನಗಾಣ್ ' ಮನಂಗಾಣ್ ' ನೋ.

ಮನಗಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವಿಕೆ: ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಮತ ನಿಜವೆಂದು ಜಂತ್ರೊಮ್ಮೆ ಕೊಪೆಯು ಮನಗಾಣಿಕೆಯಾಯಿತು (೩೧೫. ೬೪).

[ಮನಗಾಣ್ (< ಮನಂಗಾಣ್) + — ಇಕೆ]

ಮನಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮನವರಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಡು: ಮನದಟ್ಟುಮಾಡಿಸು: ಒಳ್ಳೆತನದ ದಾಪಾರವೆ ಸುಪ್ರಸನ್ನತೆಯೂ ಅಭಯಪ್ರದಿಕರವೂ ಆದ ರಜಾಕ್ರಮಗಳಿಂದೆ ಕೂಡಿವ್ವಿಯೇಕೆಂಬ ಮುಖ್ಯಾಶಯವನ್ನು ಮನಗಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ (೩೧೫. ೪೯): ಸಂಸ್ಕೃತವು . . . ಅಮೃತವಾಣಿಯಾಗಿ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ ಬೆಟ್ಟುಬಿದ್ದನ್ನು ಅಷ್ಟೇನೂ ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದ ಮನಗಾಣಿಸಬಹುದೆಂ (೩೩೩೯೫ ೦೩೯).

[ಮನಗಾಣ್ (<ಮನಂಗಾಣ್) + — ಇಸು]

ಮನಗಾಣು ' ಮನಂಗಾಣ್ ' ನೋ.

ಮನಗುಂದು ' ಮನಂಗುಂದು ' ನೋ.

ಮನಗೂಡು ' ಮನಂಗೊಮ್ ' ನೋ.

ಮನಗುಣ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಗುಣ: ಅಂತರಂಗದ ಸ್ವಭಾವ: ಚಿತ್ರವೃತ್ತಿ: ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಸುಳಿವಾಡುವ ತನುಗುಣಾದಿಗಳ ಮನಗುಣಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಣಾಣಾಯಿಗಳ ಕಳೆದಲ್ಲಿ ಹೋರಬರೆ (೩೩೩. ೧೦-೧೦೯). [ಸಂ.]

ಮನಗುದಿ (ನಾ). ಅಂತರಂಗದ ಸಂತಾಪ; ಮನಸ್ಸಿನ ವೇಗೆ: ತನ್ನ ಒಳಗಿನ ಮನಗುದಿಯನ್ನು ತನ್ನೊಳಗೇ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು. ಎಂದಿನಂತೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಓಡಿಯಾಡತೊಡಗಿದಳು (೪೬೫. ೦೦೯). [ಮನ + ಕುದಿ]

ಮನಗೂಡು 'ಮನಂಗೂಡು' ನೋ.

ಮನಗೆಲವು (ನಾ). ಅಂತರಂಗದ ಸಂತೋಷ: ಆತನಲ್ಲಿದ್ದಾಜಿ ಮನಸ್ಸಿನ ಸೋತವೆಲ್ಲು ಮನಗೆಲುವ ಪಾವಿ ನಿಶಾತರದಿಂದಿಳುವಿದನು ಶಲ್ಯಾಸುಜನ ಶರಪ (೪೩೩೮೩೬. ೩-೩೯) [ಮನ + ಗೆಲವು (<ಗೆಲ್ದು)]

ಮನಗೊಡು ' ಮನಂಗೊಡು ' ನೋ

ಮನಗೊಳ್ ' ಮನಂಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಮನಗೊಳಿಸು ' ಮನಂಗೊಳಿಸು ' ನೋ.

ಮನತನಿ ' ಮನಂದ್ರ್ ' ನೋ.

ಮನತರು ' ಮನಂದರ್ ' ನೋ.

ಮನದಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಅಂತರಂಗವನ್ನು ತಾಕು: ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿ: ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗು: ಹುಟ್ಟಿತಾಗಳೆ ಪಸುಗೆ ಮೊಗದೊಳು ಮನದಟ್ಟತಾಗೆ ಚಕ್ಕಥರಗೆ (೪೮೪. ೦-೦೩೬); ಕೇಳಿಮೊದನೆಯೇ ರಘೂಪಗಳು ಮನದಟ್ಟುವ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳ ಜೋಡನೆ (೩೩೬೮. ೦೨೬). [ಮನ + ತಟ್ಟು]

ಮನದಟ್ಟು$_2$. ದೆಂದಟ್ಟು (ನಾ). ಮನವರಿಕೆಯಾಗುವುದು: ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು: ಬುದ್ಧಿಯೇ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗುತ್ತವೆಂದು ನಗದ ನವಾಬುಗೆ ಮನದಟ್ಟಾಗಿದೆ (೨೮೩. ೪೩); ನಸಗೇನೋ ಧಾಮುರ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮನವಟ್ಟಾಗಿದ್ದವು (೧೩೩೪. ೩೭). ದೆಂದಟ್ಟು : ಈ ಮಾಮತು ಗಳಲಿಯೆಗಳ ಮುಕುಂಗಳನ್ನು ಮಂದಟ್ಟುಮಾಡಿಕೊಂಡಿರಬೇಕಾದುದು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ (೧೨೩೪೪. ೬೦); ಈಪಸಗೆ ಪಾತಿಮಿಲ್ಲವೆಂಬ ತತ್ವವನ್ನು ಜನರಿಗೆ ದಂದಟ್ಟಾಗುವಂತೆ ಪಸ್ತ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಬೋಧಿಸಿದನು (೪೩೮. ೧೦೩).

[ಮನ + ತುಟ್ಟು$_2$]

ಮನದಣಿ ' ಮನಂದಣಿ ' ನೋ.

ಮನದನ್ನ ' ಮನ ' ಪರಾ.

ಮನದನ್ನೆ ' ಮನ ' ಪರಾ.

ಮನದರ್ ' ಮನಂದರ್ ' ನೋ.

ಮನದಿರುಹು (ಕ್ರಿ). ವಿಮುಖವಾಗು; ವಿರೋಧವಾಗು: ರಘುನಾಥ ಸೀತೆಯು ವಿರೋಧಿಂದೊಡಗೊಳ್ಳು. ನೀ ಮನದಿರುಹಿದರೆ ಶಿವಾಣೆ (೯೦೬೩. ೪೩-೩೦). [ಮನ + ತಿರುಹು$_1$ (< ತಿರಿಪ್$_1$)]

ಮನದೆಱೆ (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಹೇಳು: ಜಾಣ ಶರಣನು ಮನದೆಱೆದು ಮಾತನಾಡಿದರೆ ಲಿಂಗವ ಕಾಣಬಹುದು (೪೪೮. ೪೬೦). [ಮನ + ತೆಱೆ$_1$]

ಮನದೊಡಕು (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಗೊಂದಲ: ಬಡಿಸದನು ಬಳಿಕವರವರ ಮನದೊಡಕನನುಪಮ . . . ಅನುನಯೋಕ್ತಿಯಲಿ (೩೩೮೩. ೨-೬-೩೯). [ಮನ + ತೊಡಕು$_2$ (< ತೊಡರ್ಚ್$_2$)]

ಮನಧರ್ಮ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಪ್ರವೃತ್ತಿ: ಮನೋಧರ್ಮ : ನೀವೆನ್ನೊಳ್ ಗಿಹನೆಂಬೆ ಮನಧರ್ಮದ ಮಜ್ಜಿಯಿಂ ಒನನೊಳ್ಗಿಪನಾದಪನೆ (೩೩೮೩೩. ೭-೦೩). ' ಮನೋಧರ್ಮ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮನನ (ನಾ). ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಆಲೋಚಿಸುವುದು: ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಚಿಂತನೆ: ಪಾನದಿಂ ಶ್ರವಣದಿ ವಿಧಿಧ್ಯಾನದಿನಿವ್ವಗಳನೊತ್ತಿ (೪೩೬೩. ೦೩-೦೬): ಶ್ರವಣ ಮನನ ನಿಧಿಧ್ಯಾಸನಂಬಿದೇ ಶ್ರವಣದಿಂದ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಪರೋಧಿತ್ರಯಂಗಳವರ್ಲಿ . . . ಶುತ್ಕರ್ಥವನೇ ದುಃಖಿಯರಿ ಜೀವನಂಗ್ಕನವೇ ಮನನವೆನುವುದು (೩೩೩. ೪೬): ಜ್ಞಾನ . . . ಇದರಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣ, ಮನನ ಮತ್ತು ನಿಧಿಧ್ಯಾಸನ ಎಂಬ ವಿರಂತರವಾದ ಅವೃತ್ತಿ ಸುಸಂಪಾದ ಮೂರು ಅಂಗಗಳಿರುವುವು (೧೩೩೬. ೧೦೩). [ಸಂ.]

ಮನನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಿಂತನೆಮಾಡು: ಆಲೋಚಿಸು: ನಿನದೊಳು ತನದೊಳು ಮನನಿಸುವೆ (೧೧೩೦. ೬-೦೦೦): ಕೆಲವು ಸಣ್ಣಕಥೆಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದ್ದೇನೆ, ಕೆಲವು ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಮನನಿಸಿದ್ದೇನೆ (೪೦೩೩೩. ೦೨). [ಮನನ + — ಇಸು$_3$]

ಮನನೀಯ (ಗು). ೧. ಧ್ಯಾನಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. —ಯೋಗ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೨. ಚಿಂತಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ಮನನಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದುದು: "ಮನನಂ. ಮನನೀಯಂ. ಮಂತವ್ಯಂ — ಈ ೩ ನೆನೆಯುಜ್ಜುಕ್ಕುದಂ" (೧೩೪೪. ೨೦೨); ಇಲ್ಲಿ ಕವಿಯ ಪದುತ್ಕರದ ಹೇಳಿಕೆಯು ಮನನೀಯವಾಗಿದೆ (೪೪೩೦. ೦೧೬). [ಸಂ.]

ಮನನೋಯು (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸಿಗಾದ ನೋವಿನಿಂದ ವ್ಯಥೆಪಡು: ಬಜೆದ ಮನನೋಯದಿರು ಸಾತು (೪೦೩೬೬೬. ೦-೩); ನಿನಗಂಪಟಿಗಳಂಟೀ ಬಜೆದ ಮನನೋಯದಿರು ನೀನು (೪೪೪. ೦-೦೩). [ಮನ + ನೋಯು (< ನೋ)]

ಮನಪೆಚ್ಚು 'ಮನಪೆರ್ಚು' ನೋ.

ಮನಪೆರ್ಚು. ಮನಪೆಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಅಂತರಂಗವು ಉಬ್ಬು: ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು: ಕೆಲಬಲದಿ ಪಾರ್ಶ್ವಂದು ನಿಂದಿಪ ಪೂರ್ಣಯಿಂದಿಯದನೆ ಮನಪರ್ಚಿಸುತ ಮನಪರ್ಚಿ ಸಾನಂದದಿಂದೈತಂದು . . . ಸುಖಾಸನದೊಳು ಗಂದು ಸಸ್ಮಿತಿಗೊಂದಿರಲು (೪೪೮೮. ೦೬-೦೨). ಮನಪೆಚ್ಚು : ಎಚ್ಚರ ಪಾಕು ಉಮ್ಮಲು ಕಂಳಿಯೊಶ ಮನಪೆಚ್ಚಿ . . . ಪರಕರದಿ ಸಸ್ಮೆಗೈದಂ ಕರೆದಂಬಲು (೪೪೮೮. ೨೦-೨೦). [ಮನ + ಪೆರ್ಚು$_1$]

ಮನಬುರಡ ' ಮನಬಿಡ ' ನೋ.

ಮನಬುಡ. ಮನಬುರಡ (ನಾ). ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಹುರುಳಿಲ್ಲದವನು: ಮಾನಸಿಕದೈರ್ಯ ಅಥವಾ ಸ್ಥೈರ್ಯಗಳಿಲ್ಲದವನು: ಅವಿವೇಕಿ

ವೆಲ್ಲಿಯದು ಸೀಪ್ ಮನುಜಾದ್ಯೆ (ಕಾಶ್ಯ. ೩-೦೮). **ಮನುಬರಡ** : ಧೀರ ರಾದವರಿಗೆ ರಾಜ್ಯವೇ ಹೊರತು, ಮನುಬರಡರಿಗಲ್ಲ, ಅಂಜುಬುರುಕರಿಗಲ್ಲ (ಜಾಮಾ. ೬). [ಮನ + ಬರಡ]

ಮನಬಿಚ್ಚು (ಕ್ರಿ).= ಮನದೆಱೆ : ಅವರು ಪನ್ನಲ್ಲಿ ಮನಬಿಚ್ಚಿ ಮಾತಾಡು ವಂತೆ ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಮಾತಾಡಲಾರರು (ಜಾಮಾಕ್ಷ. ೧೩). [ಮನ + ಬಿಚ್ಚು$_1$ (< ಬಿಡು-ಚ್)]

ಮನಬೀಸರ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಹಿತವಾದುದು : ಮನಬೀಸರವೆಂಬು ದಾಗಿ ಬೀಸತ್ತು ವಿದ್ಯಾಮುಖದ ಜ್ಯೋತಿ ನಂದಿತ್ತು ಕತ್ತಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗತಿಮ ಜಾಣದ ವಮ್ಮಾಸ ನೆದೆಗೊಂದಿತ್ತು (ಜಾಮಾ. ೧೦-೦೭೦). [ಮನ + ಬೀಸರ]

ಮನಮೊಗು ' ಮನಮುಚ್ಚುಗು ' ನೋ.

ಮನಮುಂಗ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ನ್ಯೂನತೆ : ಚಾಂಚಲ್ಯ : ಅಸ್ಥಿರತೆ : ಅಂಗಭಂಗ ಮನಮುಂಗವಲಿದು ನಿಮ್ಮನಂದಿಂಗೊಮ್ಮೆ ಸರೆವೆನೋ ಚಿಸ್ಸಮಲ್ಲ ಕಾಜುರ್‌ವಾ (ಜಾಮಾಭ. ೨- ೦೮೨-೪೦೬); ಮನಮುಂಗಾದಂದು ಭವನಾಥ್ರ ಮೋದಂದು . . . ಮುರಣವದು ತನಗೆ ಬಂತೆಂದ (ಸರಕ್ಷ. ೦೩೩೦) 'ಮನೋಭಂಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮನಮಾನಿ (ಗು). ಬೇಕಾದಷ್ಟು ; ಯಥೇಚ್ಛ : ನಮ್ಮ ಮನಮಾನಿ (ಬಹಳ) ಕೆಲಸಕ್ಕತ್ತೆ ಎಂದು ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದ ಆ ಪ್ರೇರ್ಯರು (ಜಾಶ. ೧೨). [← ಹಿಂ. ಮನಮಾನ = ಇಷ್ಟಬಂದ ಹಾಗೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವ ; ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ]

ಮನಮಾರ್, ಮನವಾರ್ (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಗು. **ಮನಮಾರ್** ' ಕಣ್ಣಾರ್ ', 'ಕೈಯ್ಯಾರ್' ಪರಾ.

ಮನಮಾರ್ ' ಮನಮಾರಿ =ಮನಸ್ಸು ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವ ಹಾಗೆ : ಅಂತು ಕಣ್ಣಾರೆ ಮೋದಿ ಮನಮಾರೆ ಪೊಗಲ್' (ಕಾಪ್ರ. ೨-೦೫ ಪ); ನಮ್ಮವರೆಲ್ಲರುಮಂ ಮನಮಾರೆ ತೋಱಿದು (ಜಯಾಕ್ಷ. ೬-೦೮); ಅನುಭಾವಿಗಳ ಅನುಭಾವ ಮನಮಾರೆ ವೇಧಿಸಿದವರಿಗೆ ಜನಸಿಲ್ಲ (ಶಾಪಾ. ೨೦-೧೦) ; ಭೀಷ್ಮರ ಕೋಲ ಗುರುವಿನ ಪರಿಪಾಲನ ಮನಮಾರೆ ಹೊತ್ತೆದಲ (ಭಾಭೀ. ೦-೨೮). [ಮನ + ಆರ್$_2$]

ಮನಮಾಱು[1] (ನಾ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ತನ್ನ ಪತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದೆ ಇತರರ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟವನು: ಹೀಱ್ ಹೊಕ್ಕಳು ಕೆಂಡಲಾ ಮನ ಮಾಱಿಗಳ ಪಂತಿಮನು ಕುಳ್ಳಿರಿ ಬೇಱ್ ಪೀಪೆಲೆ ದೈತ್ಯಕುಲಪಾಲಕರಿರ . . . ಎನುತ್ತ ನಗಮನು ತೋಱ್ ನುಡಿವಳು (ಚಾಪಾ. ೬-೧೨೫).

[ಮನ + ಮಾಱು + – ಇ]

ಮನಮಿಗು 'ಮನಮಿಗು' ನೋ.

ಮನಮಿಡು. ಮನವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸಿಡು ; ಬಯಸು ; ಆಸೆಪಡು : ನಿರಿಂದ್ರಿಯಸುಖಕ್ಕೆ ನಾಡೆ ಮನಮಿಟ್ಟು ಸರ್ವಸ್ವಮಂ ಜರತ್ಕಾಸಮಮಮಗೆ ಬಗದು (ಜಾಭಾ. ೦೦-೪೦). **ಮನವಿಡು** : ನಿಜಾಜನಕ್ಕೆ ಮನವಿಕ್ಕಿಸ್ಸ ದುಶ್ಚರಿತಕ್ಕೆ ವಿಧಿಯುಂಟೆ (ಜಕ್ಷ. ೧೨-೯) ; ದುಸ್ಸಾಹಸಕೆ ಸಿಂಪಪ್ಪು ಬಿದ್ದರು ಭರದೆ ಪುಗಲ್ಬಹುಂಭವಿದಾರಣಾದುರ್ಗಕೆ ಮನವಿಡುವುದಮ ಮಣಾವುದೆ (ಜಾಜಕ. ೬-೨೪). [ಮನ + ಇಡು]

ಮನಮಿಡುಕ (ಕ್ರಿ). ಕಳವಳಿಸು ; ಮನಸ್ಸು ಹೇದುಗೊಳ್ಳು : ಒಡಿದ ಮಗುಮಪಲ್ಲಾರ್ಜನನು ಮನಮಿಡುಕಿದನು (ಜಾಭೀ.ಕ್ಕೊ.ಪ. ೦೧-೨೮). [ಮನ + ಮಿಡುಕು$_1$]

ಮನಮುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಿಳಿ. — ಅರಿವಾಗು : ಮನ ವಟ್ಟಾಗು : ಮನುಜರೆಲ್ಲರಿಗೆ ನೀನೊಂದು ವಿಷಮುವನು ಮನಮುಟ್ಟು ವಂತೆ ಕಲಿಸುವೆ ಜಗದೋದವ ? (ಕಃಪ್ರ. ೦೧-೬) ; ಜಜಜೀವದ ಅಹಂಭವವನ್ನು ಸ್ವಾರಸ್ಯವಚನ್ನಿ ಮನಮುಟ್ಟುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದೇ ಗಾದೆ (ಜಾಭಾ. ೬೦). ೨. ಮನಸ್ಸು ಒಪ್ಪು : ಅಂತರಂಗವು ಒಪ್ಪು : ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಮನಮುಟ್ಟಿ ನಿಟ್ಟಿರಲು ಅದೇ ಅರ್ಚನೆ (ಅಪ್ರ. ೨೬-೬೨) ; ಮನಮುಟ್ಟಿ ದುರಾಚಾರ ಮಾಳ್ಪರಾ ಸಿ ಕಾತು (ಪ್ರಪ್ರ. ೨-೩-೦) ; ಮನಮುಂದ ಹೆಣ್ಣಾನ್ನ ವಿಸಮುಖಂ ಕರೆದಿತ್ತು ಮಮಮುಟ್ಟಿ ಬಾಳ್ವೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅಮೃತದ ಕೆನೆಯು ಸವಿದಂತೆ (ಪ್ರಪ್ರ. ೦೩೮೮). [ಮನ + ಮುಟ್ಟು$_1$]

ಮನಮುನಿಸು (ನಾ). ಅಂತರಂಗದ ಸಿಟ್ಟು ; ಮನಸ್ಸಿನ ಕೋಪ : ಒಡಲೊಳಯು ಮಿಗೆ ಮುಸಿದುಮಿಕ್ಕಂಡ್ಕೆ ಮನಮುನಿಸು (ಶಾಜ್ಞ. ೦೩-೦೦); ಮುನಿ ಕೇತುವೆಲ್ಲಿ ಮಿಗೆ ರತಿಶಿಗಳಲು ಮನಮುನಿಸಲಿ ಭಕ್ತಿಸಲು ಬಹನು (ಪಾಚಾ. ೩-೦೦-೦೪). [ಮನ + ಮುನಿಸು]

ಮನಮುರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮನಸ್ಸನ್ನು (ಬೇರೆಯು ಕಡೆಗೆ) ತಿರುಗಿಸು : ವಾತಮುಮಂ ನಂಬುರುಮಂ ಜನಕನುಮಂ ಪೆಸ್ತ ತಾಜುಮಂ ವ್ಯಕ್ತಿ ಯುಮಂ ಮನಮುರಿದು ತೊಱೆದು (ರಚಾಕ್ಷ. ೬-೬೯) ; ರಾಯು ಮನ ಪೇರಿದೇಜ್ಞಿವರೇಜುಮುಮ ದೊರೆ ಮನಮುರಿದು ಕುಂದುವುದು (ಭಾಕ್ಷ. ೦-೨೪). ೨. ಬುದ್ಧಿಗೆ ವ್ಯಾಯಾಮ ಕೊಡು ; ಬುದ್ಧಿ ಯನ್ನು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸು : ಪಾವ್ಯ ವೈಮನುರಿದು ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಪಡಿಪಲ್ಕೆ ಬೇಕು . . . ಇದರು ಮನಮುರಿದು ವಿಚಾರಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು (ಶಾಚಕಾ. ೦೩). [ಮನ + ಮುರಿ]

ಮನಮುರುಕ (ನಾ). ತಿರಸ್ಕಾರ ; ಕಡೆಗಣ್ಣಿಸುವಿಕೆ : ವಿವರ್ಜನೆಯಾ ಉದಾತ್ತಹೃದಯರಿಗೆ ಅಂಥ ಮನಮುರುಕವಿರಲಾರದು (ಜಾಮಾಚಾ. ೧೯). [ಮನ + ಮುರುಕ$_1$ (< ಮುರುಚ್ಕ)]

ಮನಮೆಚ್ಚು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಅಂತರಂಗವು ಒಪ್ಪು : ಕೈವಿಚ್ಚಿ ತೋರಿಸು ಮನ ಮೆಚ್ಚಿ ಕೊಡುವನು ದೇವನು (ಜಾಗಕ. ೨೬೬-೬೯). [ಮನ + ಮೆಚ್ಚು$_1$]

ಮನಮೆಚ್ಚು$_2$ (ನಾ). ಅಂತರಂಗಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪುವುದು ; ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು : ಇಳಿಯ ವಲ್ಲಭರೆನಿಪ ರಾಜಾವಳಿಯು ಮುನಿಯೆ [ಜಾಚಾ. ಮು]ಚ್ಚುಗಳ ಸುರ್ಮೀಲಲನೆ ಹೆಱ್[ಪಳು (ಭಾಪ್ರ. ೦೦-೦೪) ; ಈಯಚ್ಚರ ಮನಮು [ಜಾಚಾ. ಮು]ಚ್ಚಿ ಸಿಜಾಲಭೆಸುತರುಮ್ಮಹಪಚ್ಚು ಪಿಜಸಃಪತರ ದೆಜಿಚ್ಚು (ಕಚಕಾ. ೦-೦-೦೦). [ಮನ + ಮೆಚ್ಚು$_2$]

ಮನಮೊಸೆ. ಮನಮೊಸ (ಕ್ರಿ). ಅಂತರಂಗವು ಒಪ್ಪು – ಮೆಚ್ಚು : ಮನ ಮೊಸೆದು ಸಮರ್ಪಿಪೆ ಮುನಿತಪಮು ನೋಪನಲ್ಲಿಯುಂ ಪೋರ್ದದೆ (ಜಾಪಾಕ್ಷ. ೦೦ ೭) ; ಮನಮೊಸದು ಮಾತಿಸೋದಂ ಜಿನ್ಯಾಪಮುಂ ಬೂವಿದೇವ ಧರ್ಮಧ್ಯಾನಂ (ಜ್ಞ. XII. ೩೩೬. ೪೨-೦೩ ; ೧೨೦). ಮನವೊಸ : ಮಾಡಿಸುವೆಂ ಮನವೊಸದಾ ವೈಜಯಾಮುನಂಗೆ ಮಾದರ್ಲಪಿ ಯೊಳ್ಳಾಪೂತ್ಸವಮಂ (ಕಾಪಾಂಗ. ೩೩೬) ; ಆ ತ್ರಿವಿಧಭಕ್ತಿಗೆ ಮನವೊ ಸೆದ ತಿರುಪಾಕರೀತನು ಭಕ್ತತೇಜದರಿ (ಶಕ್ಷ. ೧೪-೩೫). [ಮನ + ಒಸೆ]

ಮನರಂಜನೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವುದು ; ಮನೋರಂಜನೆ : ಅಮ ಮನಸಂಜಪೆಯಲ್ಲ ; ಅತಿಶೀಘ್ರವಾದ ಶಿಕ್ಷೆ (ಶಾಜಾಕ್ಕ. ೦೨೪). 'ಮನೋರಂಜನೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಮನೋರಂಜನ]

ಮನವರಿಕೆ (ನಾ). ಅಂತರಂಗಕ್ಕೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಿಕೆ ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅರಿವಾಗುವಿಕೆ : ಸೈರಿಸಲಾಜನಾರವಣಯು ವಿಗೆ ತೀರುವುದೆ ಮನವರಿಕೆ ಯಲ್ಲಿದು ಪಾರಿಣಮು ಸಾಲದೇ ಭೃಪನು ತಾ ಕೊಲಲು (ಪಾಚಾಚಂ. ೨೬-೨೪) ; ತಾನು ಪಾರಾಗುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಮನವರಿಕೆಯೂ ಆಗಿರ್ದ ರಿಂದ . . . ಕೇಳದ (ಗಾಚಂ. ೨೫೬) ; ಇದರ ಮನವರಿಕೆಯು ನಮಗೆ ಈಗಾಗಲೇ ಆಯಿತು (ಜಾಚಾ. ೦೪). [ಮನ + ಅರಿಕೆ (< ಅಱಿ-ಕೆ)]

ಮನವರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಂತರಂಗಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅನವರತದೋಳಿತನ ತ್ಕೈದೋಪ್ಪ ದ್ಯಾತೆಯು

ಸೊಕ್ಕತರೇಗೆಮು ಮನಮಾನುವೆಂಡಲ್ಲವನ್ನಮು ಪ್ರಾಣದನುಮಿನ ಬೆಳಸಂತಿಮುದೊ (೪೦೩೨. ೯-೨೦೬).

[ಮನ + ಬರ್ (< ಪಾ) + —ಇಸ್ಸು]

ಮನವಾರ್ ' ಮನಮಾರ್ ' ನೋ.

ಮನವಾರತೆ ' ಮನವಾಚ್ತ್ರೆ ' ನೋ.

ಮನವಾರ್ತೆ ' ಮನವಾಚ್ತ್ರೆ ' ನೋ.

ಮನವಾಚ್ತ್ರೆ ' ಮನವಾಚ್ತ್ರೆ ' ನೋ.

ಮನವಿ, ಮನವೆ, ಮನುವೆ (ನಾ)- ೧. ಬೇಡಿಕೆ : ವಿನ್ನಪ ; ವಿಜ್ಞಾಪನೆ : ಇದ ಕೊಮಯ ಮುನವಿಯೊಡಮಾ (೧೪೩೦. ೬೨-೨೩); ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ತನ್ನ ಪರವಾಗಿ ಮನವಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು . . . ಅವಾಸ ಕೊಡಕ್ಕುದು (೫೧೩೫. ೦೪); ಪಾಚಿಕರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಮನವಿ (೪೦೭೫. ೭). ೨. ಲಿಖಿತವ ಮೂಲಕ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅರಿಕೆ : ಅರ್ಜಿ : ನಾವು ನಮ್ಮ ಮುನವಿಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದರೆ ಅದಿಂದ ಬುತ್ತನ ಬರಲು ತಡವಾಗುತ್ತದೆ (೬೨೫೫-೨೦); ಅವರಿಗೆ ದೊಬಲ ಕೊಟ್ಟರ್ದರೆ ಅವರ ಮನವಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಬಲ ಸಿಕ್ಕುತ್ತಿದ್ದಿತು (೫೧೬೬. ೧೧). **ಮನವೆ** : ೧. ಅವಳು ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಮನವೆಯನ್ನು ಬರೆದುಕೊಂಡ ಕಂತೆ (೬೧೫೦. ೦೭೯). **ಮನುವೆ** : ೧. ನವಮುಖವಿಯರ ಮನುವೆಯು ತ್ರಿಲೋಕ್ಷನ ತಿವಿಗೆ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಡುವಂತೆ (೬೪೬೫. ೨-೨೨). ೨. ಅರ್ಜಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಮನುವೆ ಎಂತಲೇ ಬರೆಯುವೇಳು (೫೩೦೨೦. ೦೬೨).

[? / ತಮಿ. ಮಣಾ ; ತೆಲು. ಮನವಿ]

ಮನವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ)- ೧. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇದು : ಇಷ್ಟಪಡು ; ಬಯಸು : ಮುನಿಸತಿಗೆ ಮನವಿಕ್ಕಿದಪು ಸುರನಾಥ (೫೪೦೦. ೭-೦೩-೦೩); ಕಮುಬಿಮನ ವಿಕಾಸುವಂ ಒಮಃಕರಾಂ ತಾವರೆಮನೆ ಕವಿಮರಲಿಸುವಂ ದುಮಿಮನ ಪರಿಣಾಕ್ಷಾಂಗಮಾಮೊಳ್ ಮುನವಿಕ್ಕರಲೆ ಜೋಂದ್ರಿಯುವಿಳೆದೊಳ್ (೫೫೦೦. ೩೨-೦೫೫). ೨. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಜೋಲು ಬಿಡು ; ಹತಾಶೆಹೊಂದು: ಅಸಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ನೀಂ ಮಾರ್ ಕರ್ಮಯೋಜಾಮಯಂ ಜೀವಮಂ ಪಿಡಿದಿರ್ಪೆ ನೀಂ ಬಜಾದೆ ಬಂದುವನಲ್ಲಾಗಳೆ ಮಜುಜಂಕಿ ಮನವಿಕ್ಕಿ ದಳಪ್ಪೆತೆ ಬಲ್ಕಳ್ಳಸಾಧ್ಯಮಾಗಂ (೫೦೨೬. ೨೮೦-೦೪); ಬಂದು ಜವನ ಬೆಳಗೆ ನಿಂದು ಮನವಿಕ್ಕುಕ್ಕೆ (೭೫೫. ೬-೭೬). [ಮನ + ಇಕ್ಕು]

ಮನವಿಡು ' ಮನಮಿಡು ' ನೋ.

ಮನವಿದಾರ (ನಾ)- ಅರ್ಜಿಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುವವನು : ಅರ್ಜಿದಾರ : ಮಿತ್ರರೇಳರು ಮನವಿದಾರರ ಪರವಾಗಿ ಅಗ್ರಸರ್ಪಕವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿದರು (೫೫೦೫. ೭೭). [ಮನವಿ + —ದಾರ್]

ಮನವಿಭೇದ (ನಾ)- ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಭೇದಭಾವ : ಪಕ್ಷಪಾತ : ಎಗೆ ಭೀಮಾರ್ಜುನರುಮೂಲು ನೀನನುಜಲ್ಲದ ಜೇಜಿ ನಿನ್ನಲಿ ಮನವಿಭೇದವ ಬಲ್ಲೆನೇ ಬಾಯಿಸುತ ಕೈವಿಡಿದ (೪೦೨೫೫. ೫-೭೯). [ಸಂ.]

ಮನವಿಳಿ (ಕ್ರಿ)- ಮನಸ್ಸು ಇಳಿಮುಖವಾಗು ; ನಿರುತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು : ಮಾಗುಂದು : ಭಾನೆಪೊಸ್ಸಾರೊಜಗಳೆಮನೊರ್ಮನಿತು ಜಾಲಂಗಿಕ್ಕಲಾಜದ ಮನವಿಳವೆಂದನೆ ದಮಾಡಯಂಧರಿತಚಿತ್ತ (೫೫೫. ೬-೭೫). [ಮನ + ಇಳಿ (< ಇಳ್)]

ಮನವಿಳುಹು (ಕ್ರಿ)- ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಳಿಬಿಡು ; ನಿರುತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು : ಅಧೀರಗೊಳ್ಳು : ಎಲೆ ಮರುಳೆ ಬಾಧೆಯು ಘಡ ಮನವಿಳುಪದಿರು ತನ್ನೀನು ನೋಲ್ವು ಗೆಲವ ದೈವಾಧೀನ (೪೦೨೯. ೦೩-೨೦). [ಮನ + ಇಳುಪು (<ಇಳುಪ್)]

ಮನವೀ (ಕ್ರಿ)- ಮನಸ್ಸು ಕೊಡು ; ಅಪೇಕ್ಷಿಪಡು : ಬೆಗಜಾವದ ಬಲಾದೈಗೆ ಮನವಿಕ್ಕು (೪೦೭೯. ೦೦-೨). [ಮನ + ಈ]

ಮನವೆಕ್ಕು (ಕ್ರಿ)- ಮನಸ್ಸು ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು : ಬೆಳ್ಕಸಂಬುಳ್ಕಳಜಂ ವಿಗೆ . . . ಮನವೆಕ್ಕೆ ಬಿಜ್ಜಳನರ್ದನು (೫೫೫. ೭೨-೨೯).

[ಮನ + ಉಕ್ಕು$_{1}$ (<ಉರ್ಕ್$_{1}$)]

ಮನವೆಬ್ಬು (ಕ್ರಿ)- = ಮನವೆಕ್ಕು : ಮಲ್ಲು ಭಾವನುತ ಮೈಯೊಲಿಸಲಿ ಮನವೆಬ್ಬು ನಿಂದಿಳಧಿಪುರುಜದಲಿ (೫೩೫೫. ೬-೦೭-೫) : ಶ್ರೀಕಾರದಾಂಟೆ ಯನದೆ ಬೊದರಿಗೆ ನೋಡಿ ಮೈಯುಬ್ಬಿ ಮನವೆಬ್ಬಿ ಮಂಡೆದ (೦೦೫೫. ೭೭-೭೫). [ಮನ + ಉಬ್ಬು$_{1}$ (<ಉರ್ಬ್$_{1}$)]

ಮನವೊಜ್ಜು (ಕ್ರಿ)- ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸು: ವಿಜಾದನೆ ಶಪಜಾಜ್ಞೆ ದುಂ ಮನವೊಜ್ಜದೆ ಬೆಜಕಿದನ್ಯದೈವಕೆ (೫೫೫. ೪೫-೦೬). [ಮನ + ಒಜ್ಜು$_{1}$]

ಮನವೆ ' ಮನವಿ ' ನೋ.

ಮನವೆರಗು ' ಮನವೆಜಗು ' ನೋ.

ಮನವೆಳಸು (ಕ್ರಿ)- ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಬಯಸು : ಇಷ್ಟಿಸು : ವಿಗೆ ಸುಖಸುಖಿಗುಸಿರುತ ಸಂತಾನದ ಬಗೆಗಾಗ ಮನವೆಳಸಿದಳು (೫೦೫೫. ೫-೧೮). [ಮನ + ಎಳಸು$_{1}$]

ಮನವೆಜಗು, ಮನವೆರಗು (ಕ್ರಿ)- ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದೇ ನಮಿಸು : ಈ ವೃತ್ತಾಂತವಂ ತಾವಜಾದು ದಾಪಮ್ಯಂಗಳಂ ಮನವೆಜಗಿ ಪನ್ನಹವಾಗಿ ಬರ ವೇಳ್ದಟ್ಟಿದೊಡೆ (೫೫೫. ೫೫-೭೪). **ಮನವೆರಗು** : ದೇವಂಗಳೆರಗಿ ಮನವೆರಗಿ ಸುವ್ವಿ (೬೫೦೫೫. ೦೬). [ಮನ + ವಿಜಗು$_{1}$]

ಮನವೆಳಗ (ನಾ)- ಮನಸ್ಸು ಚಲಿಸುವಷ್ಟು ವೇಗ : ಮನೋವೇಗ : ಮಾನ್ಯದಿಂದೊಮ್ಮೆ ಮನವೇಗದಿಂದೊಮ್ಮೆ ಆತ್ಮದೊಳೊಮ್ಮೆ ಪರಿವಿಡಿಯಿಂದಲ್ಲೊಮ್ಮೆ . . . ಮೊಳ್ಪಿತಾತೆ (೫೫೫. ೫೫. ೫-೬); ಅರರೆ ಮನವೇಗವನು ವಿಜಾಪ ಮರುತನಂದವನು (೪೦೫೫. ೭-೦೪). ' ಮನೋವೇಗ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮನವೊಂದು (ಕ್ರಿ)- ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾಗು : ವಿನಯದಿಂ ಜಾಗದೂ ವಳಗೆ ಬಂದು ಪಾದಾರ್ಜನೆಗಳಂ ಮನಸ್ಸಿಂದಿ ಮಾಡಿ (೫೫೫. ೫೭-೨೦). [ಮನ + ಒಂದು$_{1}$]

ಮನವೊಪ್ಪು (ಕ್ರಿ)- ಮನಸ್ಸು ಒಪ್ಪು. — ಇಷ್ಟವಾಗು : ಹೊಸ ಮುದು ಮನೆಗಿತ್ತಿಯಾದ. ವಿನಗೆ ಮನವೊಪ್ಪುವಂತೆ ಧರಿಸಲು-ಒಳ್ಳೆಯ ಒಡವೆ ಗಳನ್ನೂ ಸೀರೆಗಳನ್ನೂ ತರುವೆನು (೫೫೪. ೪೯). [ಮನ + ಒಪ್ಪು$_{1}$]

ಮನವೊಲಿ (ಕ್ರಿ)- = ಮನವೊಪ್ಪು : ನಮಿಸುತಂ ಕಂಪನುತೆ ಮನ ವೊಲಿಮ ಹೊಗಳುತಂ (೫೫೫. ೫-೦೦೬) ; ರಾಮ ಮನವೊಲಿದೇಜಿಸಿದ ರೇಜುಪದು ದೊರೆ ಮನಮಾಜಿಯ ತಂದುವದು (೪೦೫೫. ೦-೨೦) ; ರಾಮನ ಜೆಲುಮನೀಕ್ಷಿಸಿ ಸರಿದು ಕೊಂಡಾಡಿದರು ಮನವೊಲಿದು (೫೫೫. ೫-೦೫) ; ಲಕ್ಷವೇನಂ ಬೇಡ ಮನವೊಲಿಮ ನೀವಿ (೬೫೫. ೦೫-೫). [ಮನ + ಒಲಿ$_{1}$ (<ಒಲ್$_{1}$)]

ಮನವೊಲಿಸು (ಕ್ರಿ)- ಮನಸ್ಸು ಒಪ್ಪುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅವಳೇ ಅಲ್ಲದೇ ನಿರ್ಮಲೆಮನ್ನು ಕಾರಪಾರಕ್ಕೆ ಕಳಿಸುವಂತೆ ನನ್ನ ಮನವೊಲಿಸಿದ್ದು (೫೫೦೦೦೦. ೫೪). [ಮನ + ಒಲಿಸು]

ಮನವೊಸೆ ' ಮನವೊಸೆ ' ನೋ.

ಮನವೋ, ಮನವೋವು (ಕ್ರಿ)- = ಮನವೊಪ್ಪು : ರಂಭೆ . . . ಭೂತನಾಥನ ನಿಳುಮುಂ ಮನವೋತು ತೋಜಲದೊಜೆ (೫೫೫. ೦೦-೫೫). **ಮನವೋದು** : ತಮಿತಮುಗ್ಧರುಂ ಮನವೋದಿ ರಿಂಗ್ಳಕ್ಕರುಗಳು ತಮು (೫೫೫. ೫೯-೦೫). [ಮನ + ಓ$_{2}$]

ಮನವೋವು ' ಮನವೋ ' ನೋ.

ಮನಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ)- ಮನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಾಪಾರ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಪನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಮನೋವಿಜ್ಞಾನ : ಶಬ್ದಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದರೆ

ಮನಶ್ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ (psychology) ಆಧುನಿಕಯುಪ್ತ ಕೂಡ ಕೆಲವು ತಾತ್ವಿಕರನ್ನಿ ಕಂಡುಬಂದಿತು (ಶಾಕಂ. ೩); ಮನಶ್ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲೂ, ಭೌತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲೂ ಅದ ಅವಿರಸಂಶೋಧನೆಗಳು . . . ಅಧಿಕಪ್ರಭಾವಮುತವಾಗಿದ್ದವು (ಕುಗಾಕ. ೭೩ ಬೀಠಿ). [ಸಂ.]

ಮನಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ (ನಾ)- ಮನಶ್ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ಧಾರಣಾಶಕ್ತಿಯು ಉಪ್ತಿಸ ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೊರಗಿನಿಂದ ಒಳಗೆ ಸಂಚಾರಿತವಾಗುವುದು ಸಾಧ್ಯವೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಮನಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ವಿಚಾರ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ (ಪರಿಷ. II, ೪೯). [ಸಂ.]

ಮನಶ್ಶಿಲೆ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜ; ಗೈರಿಕಧಾತು : ಮನಶ್ಶಿಲೆ : "ಮನಶ್ಶಿಲಾ, ಮನೋಗುಪ್ತಾ, ಮನೋಹ್ವಾ, ನಾಗಜಿಹ್ವಿಕಾ – ೪ ಮನಶಿಲೆಯ ಪೆಸರುಗಳು" (ಕರ್ನಾ.ಪಾ. ೩೦೬); "ಕರವೀರಿಕಾ–ಮನಶ್ಶಿಲೆ" (ವೈದ್ಯ. ೩೭). [ಸಂ. ಮನಃಶಿಲಾ]

ಮನಸಂಚು (ನಾ). ಆಂತರಂಗದ ಹಂಚಿಕೆ ; ಮನಸ್ಸಿನ ಉದ್ದೇಶ : ಒಬ್ಬೊರನೊಬ್ಬರುಮನಸಂಚುಗಂಗಳ ಮ್ಮುದಲಿ ಮನಸಂಚು ತಪ್ಪಿತಸಾಧ್ಯ ಚಿಂತೆಯಲಿ (ಭಾಗ. ೧೩-೪). [ಮನಸ + ಸಂಚು]

ಮನಸಬುದಾರ ' ಮನ್‌ಸಬ್‌ದಾರ ' ನೋ.

ಮನಸರಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸು ಕಾರ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಗೊಳ್ಳದಿರುವಂತೆ ಮಾಡುವ ವಿಧಾನ ; ಆಲಸ್ಯ : ಇನ್ನು ನಾನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಮನಸರಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕಾಗದು (ಕ್ಷಾಗಾ. ೧೩) ; ಗುಪ್ತಗೃಹದ ಬಾಗಿಲವನ್ನಿಕ್ಕಿ ಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಮರೆತ . . . ಇಕ್ಕಿಕೊಂಡರಾದುಮೆಂದು ಮನಸರಿಮಾಡಿದ (ಕಾಪ. ೦೬೦). [?. /ತೆಲು. ಮನಸರಿ = ಮನಸ್ಸು]

ಮನಸಲ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮನಸ್ಸು ಪರವಶವಾಗು ; ಮನಸೋಲು : ಮನಸಂದಾ ದಮಿತಾರಿ ಗಾಣತಿಪುರಂ ಬೇಲ್ದುಂದುಂದಿಬ್ಬು ದೂತನನಿಂ ತೀತನೊಯ್ಯನೆಯ್ಕೊಳಗನೇನಾರಯ್ದನೋ (ಜಾಪು. ೩-೭೦) ; ಯೋಜನ ಗಿಕ್ಕಿಯಂಬಿಗಿಕ್ಕಿಗೆ ಮನಸಂದೇ . . . ಮುನಿನಾಥಂ (ಆಪು. ೬-೨೩) ; ಮನಸಂದಾ ಭುವನನುತೆ ಸೋತಳು ಭೀಮಸೇನಂಗೆ (ಭಾಬಾ. ೯-೦೨) ; ಮನಾಪಲಿ ಪತಿಯಂಬ್ರಧ್ಯಾನದಲಿ ಮನಸಂದು ಸತಿ ಭಸಿತಾಸನಕೆ ಗಮಿಸಿದಳ್ (ಪಾಪ. ೯-೮೪). ೨. ಮನಸ್ಸು ಮಾಡು : ನಿರ್ಧರಿಸು : ನೀರೆಱಿಯಿಲೆಂದು ಮನಸಂದು ನಚಿತಂದು ಪುಗೋಗ್ಗ ಪೋಕ್ಕ . . . ಈಪಾಡಿ ಹೊಳೆವಾಡಿ ತಗದು ತಡಿಯಂ ಪತ್ತಿದಾ ಬಿಳಿಯಾಪಿಯಾಗಿ ಸುರಿವು ಸೂತ (ಪಾಚಾ ೨-೧೩). ೩. ಮೆಚ್ಚು : ಒಲಿ : ತನ್ನ ಕಂತ ಕನಸುಗಳಂ ಮನಸಂದು ವಿಲಸಿಪ ಮನಮಾನಸಭೂಮಿ (ಶಾಪು. ೪-೦೩೬ ಬಿ). [ಮನಸ + ಸಲ್]

ಮನಸಾರೆ (ಕ್ರಿ.ವಿ.)ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ.

ಮನಸಾರೆ, ಮನಸಾರೆ = ೧. ಆಂತರಂಗಪೂರ್ವಕವಾಗಿ: ಶ್ರೀದೇವಿಯು ಅತ್ಯಂತಲಾವಣ್ಯಾವಹಿಯಿಂದ ನಾನು ಮನಸಾರೆ ಬಿಟ್ಟಾಶ್ರೇಣಿ (ಶ್ರೀಅಷ್ಟ. ೦೬); ಆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ನಾನು ಮನಸಾರೆ ಬಿಟ್ಟಸುಲ್ಯಾಸನಗೆ ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತೇನೆ (ಶಿಂಶಾ ೦೯). ೨. ಮನಸ್ಸು ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವ ತನಕ: ಮನದಣಿಯುವಂತೆ : ಪ್ರಾಸವ ಕೂರಿಸಿ ಬರೆದೆ ಮನಸಾರೆ ತ್ರಾಸವಾಗದ ಹಾಗೆ ಹೀಗೆ (ಇಂಗಣ. ೬೯-೦೦) ; ಆತ ತಿಮ್ಮಪ್ಪನನ್ನು ಮನಸಾರೆ ಶಪಿಸಿದ (ಹುಣಾಹು. ೬೦). [ಮನಸು + ಆರ್]

ಮನಸಿಜ (ನಾ). ೧. ಆಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು: ಕಾಮ: ಮನ್ಮಥ : ಅಜಿದೆತ್ತೋದುದೀ ಮನಸಿಜನೆಯು ಜಾತಕನಸಂತಪಹಾಸ್ಯಮನೆಯ್ದು ಲಕ್ಕುಮೆ (೧೩೦ಭಾ. ೦೦೬) ; ಮಾನಸಿಜನ ಮಾಮೆ ವಿಧಿಗಳನದ ನೆರಯುಡೆಯೆ ಕೊಂದು ಕೂಗದೆ ನರರಂ (ಜಾಪು.ಪಾಪ. ೩-೬೦); ಮತ್ತಮಲ್ಲಿ ಮನಸಿಜನ ಬಿಲ್ಲ ಬೀಜದೀ ಬೆಳೆಯುದಿಕ್ಷುವಂಡಮುಲ್ಲ (ಶಾಕ್ಷ. ೯-೫೦ ಪಿ). ೨. ಪ್ರೀತಿ; ಆಸುರಾಗ : ಎಂತಾ ಕೋಪದಲ್ಲಿ ಮನಸಿಜದಿರ್ದೊಡಾ ಮೆಸಕ್ತಿಸದೀ ವಿಷನೇಗಿಲುರ್ಮಿದೊಳು (೪೩. IV, ೦೪-೫೮; ೧೧೮೬). ೩. ಕನ್ನಡದ ಒಬ್ಬ ಕವಿಯ ಹೆಸರು : ಸೆಗಬ್ಬಿಸಗನ ಮನಸಿಜನ ಚಿಂದ್ರಭ್ಟನ ಕೃತಿಗಳ್ (ಪಾಪಾ. ೪- ೯-೩೩); ಗುಣನಂದಿಯು ಮನಸಿಜ ನಸಗನ . . . ಸುಮಾರ್‌ಭಿದಜಿಷ್ಣು ಲಕ್ಷ್ಮಂ (ಪಾಪು. ೩). ೪. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : × ಸೇನಲುಗಳ್ಗಿ ಮನಸಿಜರಾ × × ಗನಾ ಅರಸಿವೆರೆ ಎತ್ತಿ (ಎಳ. II. ೩೫-೫; ೩೦೦). ೫. [ಜೈನ] ಬಾಹುಬಲಿಯ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚಿತ್ರಜಂ ಚಿತ್ರಭವಂ ಮನಸಿಜನನಂಗಸಂಗಜನೆನೆ ನೆಗಟ್ಟುವ ಬಾಹುಬಲಿಗೆ ವಲಪುಂ ಪೆಸರ್ಗಳ್ (೦೨ಪು. ೩-೩೩). [ಸಂ.]

ಮನಸಿಜಕ್ರೀಡೆ (ನಾ)- ಮನ್ಮಥಲೀಲೆ: ಕಾಮಕೇಳಿ : ವಸಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೂಟ್ಟಾಯಿಂದ ಕೂಡಿ ತೇದ ಗಂಧವನ್ನು . . . ಲೇಪನಮಾಡಿದ್ದನ್ನಿ . . . ಮನಸಿಜಕ್ರೀಡೆಗೆ ಜನ್ಮಭೂಮಿಯಾಗಿರುವುದು (ಪಕ್ಷ. ೧೦). [ಸಂ. ಮನಸಿಜಕ್ರೀಡಾ]

ಮನಸಿಜಗಲೆ (ನಾ)- ಮನ್ಮಥಕೇಳಿಗೆ ಉತ್ತೇಜನಕಾರಿಯಾದ ಕಾಮ ಕಲಾಸ್ಥಾನ : ಹೊಳೆವಣ್ಣಿಗಳಿಂದ ಬಿಟ್ಟಿಸು ಮನಸಿಜಗಲೆಯು ತಾಣಕ್ಕೆ ನೀಜೊ (೪೦೩ಂ. ೦೦-೩೩). [ಮನಸಿಜ + ಕಲ್ಲೆ]

ಮನಸಿಜಾರಿ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನ ಶತ್ರು; ಮದನಾರಿ: ಶಿವ : ಮನಸಿ ಜಾರಿಯ ಭಕ್ತ ಜಕ್ಕಣಾಚಾರ್ಯನವ ನೋಡಿ (ಕ್ಷಾಶಂ. ೦-೨೦). [ಸಂ.]

ಮನಸು (ನಾ)- ಅಂತರಂಗ : ಬಗೆ : ಚಿತ್ತ : ಮನಸುಜ್ ತೊಳೆದು ಬೇಕು ಈ ಮನಸಿನ ಮನಸುಜ್ ತೊಳೆದುಮೇಳು (ಪುರಂ. ೯-೩೯ ಪ್ಲಂ) ; ರಾಜನುಧುಪರ ಮನಸು ಭೂಮಿಸಪತ್ತಿತ್ತು (ಕ್ಷಾಶಂ. ೦-೨) ; ಮನೆ ಕಟ್ಟುವುದು ಮನಸು ಕಟ್ಟುವುದು (ಗಾದೆ).

ಮನಸಿನ ಮಂತಿಗೆ = (ಆಲಂ) ವಾಸ್ತವದ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ನಿಗದಂಥದು : ಬಿಯರ ಕಲ್ಪನೆಯುಲ್ಲಿರುವಂಥದು: ಮನಸಿನ ಮಂದಿಗೆ ಮೆಲ್ಲುವೆ ನಾನು (ಕಡಾ. I, ೨೦೦). [ಸಂ. ಮನಸ್]

ಮನಸುಬ, ಮನಸುಬೆ (ಪಾ). ೧. ವಿಚಾರ : ಯೋಚನೆ ; ಇರಾದೆ : ಈ ಮನಸುಬ್ಕೆ ನಿನಗೆ ಮಿಂಚಿ ಇದ್ದರೆ ಬಂದು ಕೈಕಾಗದ ಆಗ ಭಾಜಿ ಹಾಕಿ ಬರದು ಕಳುಹಿಸೋಕು (ಶಾಕಂಪ್ರ. ೩೩). ೨. ಉಪಾಯ ; ಹುಂಚಿಕೆ: ಯುಕ್ತಿ : ಅದನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಬಂದಮೆಲ್ಲ ಮುಂಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕುಯೆಂಬುದಾಗಿ ಮನಸುಬು ಮಾಡಿ (ಶಾಕಂಪ್ರ.೩). **ಮನಸುಬೆ** : ೧. ನಾವೇ ಬರುತ್ತೇವೆಂದು ಎರಡು ಮೂರು ಕಾಗದ ಬರದಾಗ್ಯೂ ಬರೋಣ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಮನಸುಬೆ ಮನವತಕ್ಕದು ೫ದೆ (ಪಾಬಿ. ೨೦-೯). [←ಆರ. ಮನ್ಸುಬ್ ; ಹಿಂ. ಮನ್ಸೂದಾ; ಮರಾ. ಮನ್ಸುದಾ, ಮನ್ಸುಭಾ, ಮನ್ಸೂದಾ]

ಮನಸುಬೆ 'ಮನಸುಬು' ನೋ.

ಮನಸೂಕತನ (ನಾ). ಉದಾರಗುಣ; ತ್ಯಾಗ: ಅವನ ಹುಟ್ಟಕಲಿಯಲ್ಲಿ ಅವನ ಮನೋವಿಕಾರದಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವನ ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಗಳು ಅವನ ಮನಸೂಕತನದಿಂದಂಟಾಗುತ್ತಿದ್ದವು (ಕೋಗಾಪ್ರ. ೦೦೦).

[ಮನಸೂಕ್ಷ್ಮ (ಪ್ರ ← ಆರ. ಹಿಂ. ಮರ್‌ಸೂಖ್) + — ತನ]

ಮನಸೂರ (ನಾ)- ಒಂದು ಮನೆತನವ ಹೆಸರು (?) : ಶ್ರೀ ಮುಮ್ಮಡಿ ಜಾಗರಸರ್ ಪೃಥ್ವೀರಾಜ್ಯಗೆಯ ವಂಸೂರರೇಕಪ್ಪೆ ಮಗನಪ್ಪ ಭುಳಪ್ಪ ತಂಬಗೆ ಪನ್ನಸ್ . . . ತನ್ನೆನಾಳ್ಕ ಪೃಥುವೇಂಡು ಬೆಸರ್ (ಎಳ. X, ೨೯೩ಾ. ೩-೪ ; ೨೦೦). [?]

ಮನಸೆಳೆ (ಕ್ರಿ). ಆಂತರಂಗವನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸು ; ಚಿತ್ತವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಕುಡಿನೋಟ ಬೀರುತ ಮೊಗೆಗೆ ತೋರುತ ಬಳಿಯಿಂದು ಮನ ಸೆಳೆವಳು (೨೦೩ಚಿ. ೦೩೦-೩೩); ಧಾರಿಣಿಯಸಂಗೀತ . . . ಜನರ ಮನ ಸೆಳೆದು ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಗಳಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ (ಸಂಗೀ. ೪. ಮುಖ್ಯ). [ಮನಸ + ಸೆಳೆ]

ಮನಸೊತಿ ? (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಾನ.–ಕೊಡುಗೆ (?): ಬರಮಸಮುದ್ರದ ಕೋಟೆ ಮಾಡಿದಕೆ ಗಳ್ಳೆಲೋರ ಚಿಂದಿಲಯ್ಯ × × ಮಾಡಿಕೊಟ ಮನಸೊತಿ ಮನಾಸೊತಿ ಆಚುಮ್ಪಾರ್ಕ್ × × ಉಳಸಿ . . . ಸೊತಿ ಉಣ್ಣುಕೊಣ್ಣು (ಎಳ. XI, ೩೫೮. ೭೬-೭; 1672). [?]

ಮನಸೋಕ್ಕ (ಅ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದ ಹಾಗೆ ; ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ : ತಿರುಗಾಡಲು ಹೋಗಿ ಕೆಲಕಾಲ ಮನಸೋಕ್ಕವಾಗಿ ಅದಳೊಡನೆ ಮಾತಾಡುವುದು (೪೩೨. ೩೭); ಬೆಂಕಿಬಿಡುಗಾ ಮನಸೋಕ್ಕ ಸಕ್ಕ ಪಗುವೇ ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಿತ್ತು (ಹೂಹುರಾ. ೨೫೩). [← ಮರಾ. ಮನಸೋಕ್ಕ]

ಮನಸೋಲ್, ಮನಸೋಲು (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸು ಮರುಳಾಗು,–ಪರವಶವಾಗು : ಸದಿಸುತಿಗೆ ಮನಸೋತು ವಿಯದ ತಪಹರಿ ಹೇವಲಿಸಿ ನುಡಿದನು ನೃಪತಿ ಬಿಗಪತಿಗೆ (೪೫೫. ೨-೨೩): ತಪಸಿತನೆಂಬುದನರಿಯದೆ ಮನಸೋತು ಕೂಡುವ ಪಶುಗಳು (೦೨೫. ೦೬-೦೪); ಸದ್ಯಾಗಳಿಗೆ ಮನಸೋತು ಆಕೆಯನ್ನು ವರಿಸಿದರು (೪೦೦. ೯). **ಮನಸೋಲು** : ರಾತ್ರಿಯ ಆಕಾರದ ಸೊಬಗನ್ನು ನೋಡಿಬಿಟ್ಟೂ ಅದಕ್ಕೆ ಮನಸೋಲದಿರುವವರು ಯಾರೂ ಇರಲಾರರು (೪೪೦. ೨): ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ, ಸ್ನೇಹ ವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಗೆ ಅವರು ಮನಸೋಲುವರು (೫೩೦೮. ೦೦).

[ಮನ + ಸೋ:ಲ್]

ಮನಸೋಲು ' ಮನಸೋಲ್ ' ನೋ.

ಮನಸ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಂಗೀಕರಿಸು ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳು : ಆ ಮಾತನ್ನು ಮನಸ್ಕರಿಸಿ ರಾಮನು ಶೀಮುಖ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯಾಯ ಅವಜ್ಞಾಕ ಮಾಡದೆ ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿದ್ದನು (೪೫೩೦. ೪೪. ೦೫೦). ೨. ಬಯಸು ; ಅಪೇಕ್ಷಿಸು : ಹೊಕ್ಕುಹೊತ್ತಿಗೆ ಅವರ ಕೊಂಡಾಟಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕವರಿಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾಸ್ಕರಿಸುವನು ಚಿತ್ರವಸ ಪಿತನಿನ್ನ ಸ್ಮೋತ್ರ ಪಡಿಸದಲೆ (೦೨೫. ೦೦೯-೭).

[ಮನಸ್ಕರಿಸು + — ಇಸು]

ಮನಸ್ಕಾರ (ನಾ). ಅಂತರಂಗದ ಇಚ್ಛೆ : "ಮನಸ್ಕಾರ:, ಚಿತ್ತಾಭೋಗ:–ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಷಾಲತೆ. ಅಂದರೆ ಇಚ್ಛೆಯ ಮೆಸವು" (೨೦೩೫. ೪೪). [ಸಂ.]

ಮನಸ್ಕಳನ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಉತ್ಸಾಹ ಕುಗ್ಗುವಿಕೆಯು: ಆಸಕ್ತಿ ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು : ಚಿತ್ತ . . . ಮನಸ್ಕಳನಮಾಗೆ ವಿಸ್ಮಯಂಬಟ್ಟು (೪೦೩. ೦೪-೬ ೬). [ಸಂ. ಮನಸ್ಕಲನ]

ಮನಸ್ಕಾಪ (ನಾ). ೧. ಮನಸ್ಸಿನ ತಳಮಳ; ವ್ಯಥೆ : ಅಗವರ ವೃಪಹಾಸವಪ್ಪಿಯುಂ ಸಂಪರ್ಕವಪ್ಪಿಯುಂ ಮೆಗ್ಗೆಗೆ ಮನಸ್ಕಾಪವಾಗುವ ದುಂಬು (೪೫೫. ೦೦೦). ೨. ದ್ವೇಷ ; ಹಗೆತನ : ಕೃಷ್ಣಗೆ ಮಿಗೆ ದೊಡೆ ಕೊಳಿಸದೆ ಕೋಪಮುಂ ಮನಸ್ಕಾಪಮುಮಂ (ಗಾಹಾಬಾ. ೦-೪೯): ಮೂರು ತಲೆಗಳ ಒಂದೆ ಆದೇಶೋ ಮನಸ್ಕಾಪ ಬಂದಿತ್ತಂತೆ (೫೫೭೮. ೪೫೬). ೩. ವಿರಹದಿಂದಾವ ವೇನೆ,–ನೋವು : ಮನ್ಮಥಶಿಜ್ಞಾಲಾಲಿ ತಪ್ತಜೀವಿಯುದೆ ಕಾಮ್ಪೋದಿಸ ಜೋಳದಂತಲುರ್ದೊಡಾ ಕಂಪುಂ ಮನಸ್ಕಾಪಮುಂ ಪುದಿತ್ತಂ ಬರೆ ಸುಮೆ ಪೊಮ್ಬು (೪೫೫೫. ೫೬೮ ೫೫೬೪). ೪. ವಿರಸ; ವೈಮನಸ್ಯ : ಏಂಪೆ ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಸಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೆ ಮನಸ್ಕಾಪ ವಿದೆಯೆಂದು ಮಾರೂ ನೆಂಬುವರಿಲ್ಲ (೪೫೫೪. ೫೬); ಬಿಂದೆವಮಸ್ಕಸ್ಯರ ಮನಸ್ಕಾಪಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಮಾವೆಂದು ಪ್ರಭುಗಳು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಅಲಿಯಾಗಿಗೂ . . . ಅಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವರುಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಲಿ ನಾಶಿಸಿದರು (೫೦೪೮. ೦೫೩). [ಸಂ.]

ಮನಸ್ಕಿತಿ (ನಾ). ಅಂತರಂಗದ ಅವಸ್ಥೆ : ಮನಸ್ಸಿನ ಸ್ಥಿತಿ : ಬಯಸಿದ್ದು ಹೊರಕಿ ಅವರ ಮನಸ್ಕಿತಿ ಕಿಟ್ಟಿದೆ (೪೫೨). [ಸಂ. ಮನಸ್ಕೃತಿ]

ಮನಸ್ಕೈರ್ಯ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಥೆ.–ಕೆಟ್ಟು : ಮಾಳ ಮಾಡಿದುದಾಗಿ ಮನಸ್ಕೈರ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ನಡುಗುವುದು (೪೪೨. ೬೬).

[ಸಂ. ಮನಸ್ಕೈರ್ಯ]

ಮನಸ್ಸಿ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಾಭಿಮಾನ ; ನಿರ್ಧಾರವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅನತಿ ವಿಪುಣಕರನುಂ ಮನಸ್ಸಿಯುಮಂತಾ ಮಾನಸರಾನಾರುಮುಂ ಮನಕ್ಕೀಸುಂ ದಂಟ್ಟಲ್ಲಿದಂತು ಬಗೆವುದು ದೋಷಂ (೪೭೦. ೬-೦೬೨). ೨. ಬುದ್ಧಿವಂತ; ವಿವೇಕಿ. [ಸಂ. ಮನಸ್ವಿನ್]

ಮನಸ್ಸಿಕ (ಅ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬೀದಂತೆ : ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ : ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ : ಏನೆ ಸಂಪರ್ ಹುಡುಗನೆನ್ನ ಮನಸ್ಸಿ ಹೊಪಿದಳು (೪೪೦. ೯); ಊರ ಹಿರಿಯರನ್ನು ಮನಸ್ಸಿ ಬೈದು ತಮಗಾದ ಪಾಮಾನವನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಿದರು (೫೩೦. ೦೦೯). [< ಮನಸ್ಸಿ೨]

ಮನಸ್ವಿನಿ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಾಭಿಮಾನವುಳ್ಳವಳು. ೨. ಬುದ್ಧಿವಂತಳಾದ ಹೆಣ್ಣು : ಬುದ್ಧಿವಂತೆ. [ಸಂ. ಮನಸ್ವಿನೀ]

ಮನಸ್ಸಂಭವ (ನಾ). ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ಮನ್ಮಥ : ಅಂಭೋಜಜನಸ ಮನಸ್ಸಂಭವನಾದಂ ಸಮಸ್ತಮುನಿಜನಸಂತಜನಾದಂ ಭೋಜನನುಮ (೪೫೫. ೧-೨-೬; 1654). [ಸಂ.]

ಮನಸ್ಸಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಅಂತರಂಗದ ಒಪ್ಪಿಗೆ : ಮನಸ್ಸಿನ ಸಾಕ್ಷಿ : ಈ ಕಾರುವರ್ಗ ಮನಸ್ಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದ ದುಷಿಯುಷ ಜನ ಅವರೂಪ (೦೩೨). [ಸಂ.]

ಮನಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ಅಂತರಂಗ ; ಬಗೆ ; ಚಿತ್ತ : ಮನಸ್ಸು ಬಿತಜೀಂದ ಅಜ್ಞವುದು ಅಂಗವ (೫೩೧೫೫. ೪೮-೦೧೨); ಬುದ್ಧಿ, ಅಹಂಕಾರ, ಮನಸ್ಸು ಎಂದು ಮೂರು ಅಂತಃಕರಣಗಳು (೬೭೫೫. ೫೦). ೨. ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ : ಅಂತಃಕರಣ. ೩. ಬುದ್ಧಿ ; ವಿವೇಕ. ೪. ಕಲ್ಪನೆ : ಭಾವನೆ. ೫. ಅಪೇಕ್ಷೆ : ಆಸೆ : ನನಗೆ ನಿನ್ನ ಮೇಲೆ ಮನಸ್ಸಾಗಿದೆ (೫೫೨. ೪೮). ೬. ಆಲೋಚನೆ. ೭. ಬುದ್ಧಿ : ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿ. ೮. ಗಮನ ; ಆಸಕ್ತಿ.

ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು = ಬಹಳವಾದದರೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಯೋಚಿಸು.— ಹೆಚ್ಚು ಚಿಂತೆಗೊಳಗಾಗು : ಅಂತಹ ಕ್ಲೇಶವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಡ (೪೫೫೫. ೫೬); ಅಣ್ಣಾ ಆ ಘಟನೆಯನ್ನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡಂತೆ ಕಾಣು ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರಲಿಲ್ಲ (೫೫೦. ೪೦). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳು = ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು : ಸಂತೋಷ. ಮು.ಪಿ . . . ಒಂದನ್ನೂ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹತ್ತಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ವಿಶ್ವರೊಪನೆಯೂ ನಗುನಗುತ್ತ ಇರುತ್ತೀನೆ (೪೪೫. ೦೦). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತ = ಇಷ್ಟವಾಗು : ಅವರ ಸ್ವತಾಪ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವುಂಟಾಗಿರಿಲ್ಲ (೬೭೫). ಮನಸ್ಸು ಕಲ್ಲುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಮನಸ್ಸನ್ನು ವೈಕ್ಷಗೊಳಿಸು : ಏಮೆಗೆಂದಳಿರು : ಅವರು ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕಲ್ಲುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆ ದುಃಖವನ್ನು ಸಹಿಸಿದರು (೬೭೫). ಮನಸ್ಸು ಜೋಲುಬಿದು = ಉತ್ಸಾಹಗುಂದು ; ನಿರಾಸಕ್ತವಾಗು : ಕಾರಂಬುಂ ಮನಸ್ಸು ಜೋಲುಬಿಟ್ಟು ಗಟ್ಟನನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿ ಕಳುಹಿಸಿ (೦೦೪೮. ೨೬೦). ಮನಸ್ಸುಮುರಿ = ಮನಸ್ಸು ಕೆಡು. — ಹಾಳಾಗು : ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದಂತಾಗು : ನನಗೆ ಅದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈಗೆ ಮನಸ್ಸು ಮುರಿದಿದೆ (೬.೨೬) ಮನಸ್ಸು ಹಗುರಾಗು = ಮನಸ್ಸಿನ ಭಾರವು ಕಡಮೆಯಾಗು ; ನಿರಾತಂಕವಾಗು ; ಸಮಾಧಾನವಾಗು : ಕಲವು ದೇಳೆಯು ಸಂತರ ಮನಸ್ಸು ಹಗುರಾಗಲು ಶ್ರಮಿಸಿ ಹೇದಸು (೧೫೪.೨೨. ೬). ಮನಸ್ಸು ಹಾರು = ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಲಕ್ಷ್ಯವಿಡು : ಇವಳು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟೆ ಮನಸ್ಸುಹಾರುತ್ತಾಳೆಂದು ಟೀಕಿಸಿಗೆನ್ನಿಸುವುದು. ಅವರು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸುಹಾರುವರಿಲ್ಲವೆಂದೇ ನನಗೆ ಆ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದಿದೆ (೫೫೫ ೦೨೩).

[ಸಂ. ಮನಸ್]

ಮನಪತ್ತುಗೆ (ನಾ). ವಿಶ್ವಾಸ : ಚಿಕ್ಕಪಾಯಿದು ಗೆದೆದನಾಕ್ಷಣವಿತ್ತನಾಗ ಶಿಕೂಲವನು ಮನಪತ್ತುಗೆಮಲಾ ಚಂದ್ರಹಾಸನನವರ ಮಹಿಮೆಗಳ (ಅಕ್ಕ. ೯-೮೨). [ಮನ + ಪತ್ತುಗೆ (< ಪತ್ತುಗೆ)]

ಮನಹೀನ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಸ್ಥೈರ್ಯವಿಲ್ಲದವನು : ಜಿಂಜೆಲಯಿತ್ತ: ಅಳಮಹದಮಗೆ ಶಿವದೀಕ್ಷೆಯ ಕೊಟ್ಟರೆ . . . ಮನಹೀನನ ಮಾಸಲ ಕಾಯ್ದುರಿಸಿದಂತೆ (ಬಸ. ೪೨); ಮನಹೀನನೆ ನೀನಹು ಸಂಜಯ (ಭಾಷ್ಯಾ. ೬-೩೦). [ಸಂ.]

ಮನಹೇಡಿ (ನಾ). =ಮನಹೀನ : ರಣಹೇಡಿ ಮನಸೇಡಿಗಳ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದೆನು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೩-೦೩). [ಮನ + ಹೇಡಿ (< ಹೇಡಿ)]

ಮನಾಯಿ (ನಾ). ಅಡ್ಡಿ ; ಪ್ರತಿಬಂಧ : ಕಟ್ಟಗೆಗಳ್ನು ಕಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಮನಾಯಿ ಆಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇವನ್ನು ಕಡಿಯಲಾಗದು (ಕಡಾಗ. ೫೦. ೦೬); ವೇಗಾವನ್ನು ಕಾಣಲೇಕಂದರೆ ಅವಕ್ಕೂ ಮನಾಯಿ (೪೦೬. ೦೫೦). [← ಹಿಂ. ಮನಾಹೀ ; ಮರಾ. ಮನಾಯಿ]

ಮನಾರ್ :ಮಿನಾರು' ನೋ.

ಮನಿಯಾರ್ದರ್ 'ಮನಿಯಾರ್ದರು' ನೋ.

ಮನಿಯಾರ್ದರು, ಮನಿಯಾರ್ದರ್ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬರು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ಅಂಚೆಯ ಮೂಲಕ ಹಣ ಕಳುಹಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಿರುವ ಅಂಚೆಗಾಲಾಯೆಯ ಜೆಕ್ಕು : ಅಡಕೆ ಒಬ್ಬರ್ ಮನಿಷ್ಕ್ರಿಂದೂ ಅದರ ಹಣ ೧೪೪ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದ್ದೇನೆಂತಲೂ ಮನಿಯಾರ್ದರು ಕೂಪನ್ನಲ್ಲಿ ಬರೆದು ಹಣವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಕಳಿಸಿಬ್ಬನು (೪೦೬೦. ೪೬). **ಮನಿಯಾರ್ದರ್** : ೨. ಅಂಚೆಗಾರಾಯೆಯ ಜೆಕ್ಕಿನ ಮೂಲಕ ಅಂಚೆಯನ್ನಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ಹಣ ಕಳುಹಿಸುವುದು : ಆವಗೇ ನಾವಸೂ ಹಣ ಮನಿಯಾರ್ದರ್ ಕಳಿಸಿದೆಯೋ ಏನೋ (ಪಾಣಾ. ೬೬) ; ಈವ್ರಪೇ ಮನಿಯಾರ್ದರ್‌ನಿಂದ ಹಣ ಕಳಿಸುತ್ತೇನೆ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೨೨). [← ಇಂ. Moneyorder].

ಮನೀಷಿ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿವವನು ; ಪ್ರಾಜ್ಞ ; ಪಂಡಿತ : ತಿಳಿಯರಿ ಮನುಃ ಮನೀಷಿಗಿಲ್ಲದ ಕುಲದ ಪ್ರಾರಂಭರ್ಯಪ್ರ ನಡವಳಿ (ಪಂಚ. ೫-೬೪) ; ಈತ ರಾಮಂಮೋಪನಸಂತೆ ಮಹಾಮನೀಷಿಯೂ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಭಾರ. ೩೨೦); ಕ್ರಿಯಾವೇತ್ರಸಾದವನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ದೇವನನ್ನು ಕಂಡರೆ ಮನೀಷಿಯಾದವನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತಾನೆ (ತೌಂಪ. ೦೦೪ ೦೩೮). ೨. ಪೂಜ್ಯ. [ಸಂ. ಮನೀಷಿನ್]

ಮನೀಷೆ (ನಾ). ೧. ಬುದ್ಧಿ ; ಅರಿವು : ಜುಟ್ಟಿಗಳು ಮನೀಷೆಯಿಂದ ಹೃದಯವನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ಅಸಕ್ತಿಸಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಸ ಮನಃಪಲ್ಲನ್ನು ಕಂಡು ಕೂಂಪರು (ಜಾಕಥ. ೫೬). ೨. ಆಸೆ : ಅಪೇಕ್ಷೆ : ಅವನ್ನು ಈ ಕೈಗಳಿಂದ ಗುದ್ದಿ ಕೊಲ್ಲಿದ ಹೊರತು ನನ್ನ ಮನೀಷೆಯು ತೃಪ್ತಿಯಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಅಭಿಕ. ೦೬೪) ; ಕಾವೇ ರಂಬೆ ಕುಂಬೆ ಎತ್ತು ಆಳು ಹೋಳು ಇಟ್ಟು ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಒಕ್ಕಲುತನ ಮಾಡಮೇಕೆಂದು ಅವರ ಮನೀಷೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೯). ೩. ಆಲೋಚನೆ ; ಉದ್ದೇಶ : ಅವಳ ಪರಿಷಾಸವನ್ನು . . . ತೊರೆಯುವಾಕುವ ಮನೀಷೆಯಿಂದ ನಾನು ಉತ್ಸರಿಸಿದೆನು (ಪಂಚಾಂಕ. ೦೨೨). [ಸಂ. ಮನೀಷಾ]

ಮನು (ನಾ). ೧. ಮಂತ್ರ : "ಮನುಃ. ಮಂತ್ರವುಂ. ದೇವತಾಹ್ವೇವವುಂ" (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೨೦೨) ; ವಿಪುಲಮಂಜಿಕ್ಷರೀಮನುಸಮಪಿರಮೆತೆ (ಪಶ್ಚಕಾ. ೭-೦೦). ೨. ಮನುಷ್ಯಕುಲದ ಮೂಲಪುರುಷ : ಶ ಮನುಸ್ಮೃತಿ ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬರೆದ ರಾಜಃ ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಮೂಲಪುರುಷ : ವೇದಗಳಿಗೆ ಓಂಕಾರವಿದ್ದಂತೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಮನು ಮೊದಲಿಗನು (ರಾಷ). ೩. ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಶ ಸ್ವಾಯಂಭುವ. ಸ್ವಾರೋಚಿಷ. ಔತ್ತಮಿ. ತಾಮಸ. ರೈವತ. ಚಾಕ್ಷುಷ. ವೈವಸ್ವತ. ಸಾವರ್ಣಿ. ದಕ್ಷಸಾವರ್ಣಿ. ಬ್ರಹ್ಮಸಾವರ್ಣಿ. ಧರ್ಮಸಾವರ್ಣಿ. ರುದ್ರಸಾವರ್ಣಿ. ರೌಚ್ಯದೇವಸಾವರ್ಣಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಸಾವರ್ಣಿ ಎಂಬಿವರು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳು. ಈ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ವೈವಿಧ್ಯವು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ : ವಿದ್ಯಾಧರರು ಮನುಗಳು ಮನುಗಳಾದಿತ್ಯರು ಭೂಜಂಗಮರು . . . ಎಸರು ಕೋಮುವ ಕುಂದು ಚೌದಲಿ (ಭಾಷ್ಯಾ. ೯-೩೯). ೪. [ಗಣಿತ] ಪದಿನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಮನು ಭುವನ ಪದಿನಾಲ್ಕು" (ಶುಂಗಾ. ೦೦೪-೯).

ಮನುಜಾಗರ್ = ಮನುಧರ್ಮವನ್ನು ಎಚ್ಚರದಿಂದ ಪಾಲಿಸುವವನು : ಒಂದು ಬಿರುದು : ಊಸ ವೈಶಿಕನ್ ಒಡಿಪಿಚ್ಚಿರಾಮುಗ್ನ ಗ್ಲೋಕ್ಸನುಜಾಗರ್ ಅಂಸ ವತಿಗನ್ (ಪ್ರ.ಆ. ೦೧೪೯, ೨೨-೧೬ : ೭೫೫). [ಸಂ.]

ಮನುಕಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರು : ಈ ಧರ್ಮಂಗೆ ಸಂಗಪ್ಪಯ್ಯಂಗೊಂದು ಮನುಕಮಯ್ಯಂಗಂ ಅಪ್ಪಜ್ಜೆಗತ್ತೆಸಂ ಭಾಗಂ ಸಲ್ವುದು (ಪಿ. ೩. ೧೦೧೫. ೩೬-೦೩; ೯೭೦) [ಮನುಕ್ಕ + ಅಪ (< ಅಮ್ಮ) + ಅಯ್ಯ]

ಮನುಕುಲ (ನಾ). ಮನುವಿನ ವಂಶ ; ಮನುಷ್ಯಜಾತಿ : ಮನುಕುಲ ಮಿಂದು ಪುಣ್ಯಾಯಮಾದುದು (ಪರಾಶ. ೯-೬) ; ದೂರದೂರ ಬೇರು ಜಾಜಿ ಬೊಂಗೆ ಬಿಲು ಮನುಕುಲ (ಕಂಮು. ೨೩-೦೦). [ಸಂ.]

ಮನುಚರಿತ (ನಾ). ೧. ಮನುವಿನ ನಡವಳಿಕೆಯಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನಡವಳಿಕೆ : ಮನುಚರಿತಕ್ಕೆ ಪೃಥ್ವಿ ನೃಪನೀತಿಗೆ ಪಂಚಿಕೆ . . . ಪರಮಾರ್ಥ ವಿಸೇಕವ ಭಂಗ್ಯವೆಂದೊಡಾ ಜನಪತಿರತ್ನಶೀವಿರವ ರಾಜಗುಣಂ ಬುಧ ಸೇವ್ಯಂ (೪೦೫೪. ೬-೨೦). ೨. ಮನುವಿನಂತೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನಡವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು.– ಶುದ್ಧವಾದ ಚಾರಿತ್ರ್ಯವುಳ್ಳವನು : ಆನಮಿತ್ತ ನಾಂಧವಂ ಮನುಚರಿತಂ ಧವಳಯಶೋನಿಧಿಯೆನೆ ಪೆಂಪುವಡೆದು (ತೌಪು. ೪, ೪೧೨-೨೬; ೨೦೬೦). [ಸಂ.]

ಮನುಜ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯ ; ಮಾನವ : "ಮನುಷ್ಯಃ . . . ಮನುಜಃ . . . ವಿಟ್-ಈ ೧೨ ಮಾನಸರ್" (ಪಂಡಿಯ. ೫೫-೦೬೬) : ಮನುಜಂಗೆ ಕೌತುಕಾವಯಮಿನಿತೊದಾಶ್ಚರ್ಯಂ (ಕಾರಂಪ್ರ. ೬೪೬) ; ಮನುಳಾಟವೇಕೋ ಮನುಜ ಕೂಗಾಟವೇಕೋ (ಪ್ರಕಂದ. ೦-೬೮ ೬೭೦) ; ಮನುಜರೊಲ್ಮೆಯ ಸವಿಮುನೊಂದಿನಿತುಮಂ ಕಾಣದೆ (ಪ್ರಣಾಪ್ರ. ೩೨-೪೧೬).

ಮನುಜಮಾಂಧಾತ = ಮಾನವಶ್ರೇಷ್ಠ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರನುದಾರಮನೇಶ್ವರಂ . . . ಸಂಗ್ರಾಮಗರುಡಂ ಮನುಜಮಾನ್ಧಾತಂ (ಪಂ. VII. ೨೧೨೦. ೦೪೬-೦೨; ೨೦೬೬) ; ಸಂಗ್ರಾಮ ಗರುಡಂ ಮನುಜಮಾನ್ಧಾತಂ ಕೀರ್ತ್ಯಮಿಯ್ಕಾತಂ . . . ಪುರಿಗೆಜ್ಜ ಪೂಸೂಜಂ . . . ಸಮಿದಿನಾಳುತ್ತಮಿರೆ (ತೌಪು. XX. ೪೬-೬; ೨೦೭೬). [ಸಂ.]

ಮನುಜಕಂಠೀರವ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಸಿಂಹದಂತಿರುವವನು ; ಪರಾಕ್ರಮಿ : ಇವನ ಬಲ್ಲೆ ಘಮನೋ ಭೈರವನೊ ಭರ್ಗನೊ ಮನುಜ ಕಂಠೀರವನೊ ಕಾಲಾಂತಕನೊ ಕೋಳಾಹಳವಿದೇನು (ಭಾಷ್ಯಾ. ೦೨-೦೪). [ ]

ಮನುಜಗತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ದೇವ. ಮಾನವ. ತಿರ್ಯಕ್ ಮತ್ತು ನಾರಕಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಕ್ಕೆಯೆಗಳೆ ನೆರ್ಮಂ ಜೀವಕ್ಕೆ ಮನುಜಗತಿಯೊಳೆ ಮಾಬ್ಯುಂ (೪೦೫೪. ೩-೭೦) ; ಮನುಜಗತಿ ಗತಿಗಳೊಳ್ ಪಾವನಂ (ಕಂಂಪಾಪ. ೦೩-೦೪). [ಸಂ.]

ಮನುಜತನ (ನಾ)· ಮನುಷ್ಯತ್ವ : ಕೋಮುರೋಮದೊಳಿದಜಾಂಡ ಕೋಟಿಗಳಿಪ ಮಯಾಮಹಿಮೆ ಶಾಪೆತ್ತ ನರನ ಸಂಗದ ಶಿರುಗುಮೀ ಮನುಜತನವೆತ್ತ (ಕೈವಣಾ. ೩೩-೩). [ಮನುಜ + — ತನ]

ಮನುಜತೆ (ನಾ). = ಮನುಜತನ : ಅವನ ಮನುಜತೆಯ ತನು ನೋಟ್ಪಪರೊಳ್ ಮಾಣಿಸಿದುದಾವಮೆಮೆಯಿಂತ್ಕುಪುದಂ (ತಿಪ್ರಪು. ೪-೬೩). [ಸಂ. ಮನುಜತಾ]

ಮನುಜತ್ವ (ನಾ)· = ಮನುಜತನ : ತಾಳ್ದಿ ಬೆಗುದೆ ಪಪದೊಳ್ ಮನುಜತ್ವಪಭುವಾಯ್ತು (ತಾಣಾ. ೩-೦೦೦). [ಸಂ.]

ಮನುಜಪತಿ (ನಾ)· ಮಾನುಷ್ಯರ ಒಡೆಯ : ಅರಸು ; ರಾಜ : ಶಿವಪ್ಪೈಪ್ರಮುಕ್ಕನು ಮನುಜಪತಿ ವಿದ್ಯಾಯುಧಾನ್ವಿತ ಘನಧುಜಾಯುತ ನಾಗುತ (ಪಪಪು. ೩೦-೩೨). [ಸಂ.]

ಮನುಜಜಾತ (ನಾ).=ಮನುಜ : ಉದ್ವೇಗತ್ವಮುಂ ಕೂಡುಗುಂ ಮನುಜಾತಂಗಮವೆರೋಧಿಯುಪ್ಪ ವರೆಯೊಳ್ ಪದ್ಮಕ್ರಿಯಪ್ಪತ್ಯನಾ (ಜಾಕಾ. ೯-೩೦). [ಸಂ.]

ಮನುಜಾಧೀಶ (ನಾ)· = ಮನುಜಪತಿ : ಮನುಜಾಧೀಶಮಮೂಹಮಂಬ ರಣದಿಂ . . . ಆಲಯಮಾಯ್ತುದೊಂದು ಪಿರಿಯಂ ಚಿಲ್ಕಿಂಗೆ ರಾಜಾಲಯಂ (ಅಪ್ಪ. ೯-೩೩). [ಸಂ.]

ಮನುಜೆ (ನಾ). ಮಾನವಸ್ತ್ರೀ : ಪೆಸಗೊಳಲು ವನುಜಿಯುರ್ಪ್ಪಂ ಮನುಜೆಯಾ ನರ್ಘವಿಷಯವಾಪೇಕ್ಷೆಯುಂ ಕೊಂಡೊಯ್ದು ಕೊಂದನು (ಪಪಣಾ. ೦೩-೬). [ಸಂ. ಮನುಜಾ]

ಮನುಜೇಂದ್ರ (ನಾ). =ಮನುಜಪತಿ : ಮನುಜೇಂದ್ರತೋಚಿತೋಚಿತೋಪಗಮಾಕೋಚಗಾ ಸ್ಪಮಿತನಾಗುತಾಗರಮಾಗದಿರ್ದಮೀ (ಜಾಂಕಪು. ೦-೩೮). [ಸಂ.]

ಮನುಪೀಳಿಗೆ (ನಾ)· =ಮನುಕುಲ: ಜಜಿಂದುದೇ ಮನುಪೀಳಿಗೆಯ ಸುರಗಿ ದೀಪಾಸ್ಪಮನೆ ಸುರತರು ಮಾಜಿಯುದೇ (ಕೃಗಣಾ. ೬-೦೨-೩೩). [ಮನು + ಪೀಳಿಗೆ]

ಮನುಮತ್ತ೧, ಮನುಮಥ (ನಾ) ಕಾಮ: ಮದನ: ಮನ್ಮಥ : ಬಿರಿಯುಗಳಂ ಬಿರ್ಚಿಸಲಿದೆ ಪರಮಾಸ್ತ್ರ ಮನುಮಾತಂಗಿಪ್ಪ ವಸಂತಂ ಬರಲೊಡನೆ (ಕಾದಂಜಾ. ೬೯೦). ಮನುಮಥ : ಅಳುಕಿಪರೆ ಮನುಮಥನ ಗರುವಿದು ಬಲಾಮೆಗಿಜರು (ಶಾಣ್ಮಕ. ೦-೩೬) : ಏಗಿಪ ನೇಕೂಬರ ಜುಮಂತ ಪಸಂತ ಮನುಮಾಥ ಚಾರುಜೀರ್ಪುಪರ ಪಾರಿಳುಮಾಜುವ . . . ದಿಪೆಯರೆಂಪಿ ದರು (ತಿಣಾ ೦ ೩-೩೬). [<ಸಂ. ಮನ್ಮಥ]

ಮನುಮತ್ತ (ನಾ). ಮನುವಿನಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ : ಮನು ಮತವುಂ ವೇದಾಂತವೆನೆಂಪುಮೂಗದುದಿಗೆಂ ಕಲ್ಪ (ಪಪದಿ. ೦-೨೨). [ಸಂ.]

ಮನುಮಥ 'ಮನುಮತ್ತ' ನೋ.

ಮನುಮಥಮಥನ (ನಾ). ಕಾಮನನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದವನು : ಶಿವ : ಪೃಥಿತಮನುಮಿಪಿತ್ರರಪ ಮನುಮಥಮಥನಪಾಳರ್ಪ್ಪಿತಿಗೆ ನೃಥ್ಯಗ ಳೆಟ್ಟಿಪೊಳಾಗ ದಿಪಿಂ (ಜಚಕ್ಷ. ೦೯ ೦೦೨). [ಮನುಮಥ (<ಮನಾಮಾಜ್ಞ) ; ಮಥನ]

ಮನುಮಾರ್ಗ (ನಾ)· ೧. ಮನುವು ಹಾಕಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ದಾರಿ : ಮನು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆಚಾರ : ಮನುಮಾರ್ಗದೋಳೇಣಾ ದವರಿಸೊಳ್ಸಯಂಗೆ ವಿಪ್ರಜನ ಸಮುಚಿತವಪಪಿಪ್ರನೆಸಚಿವಂ ವೈಶಂಪಾ ಯನನೆಯೀ ಪೆಸರ್ಪ್ಪಂ (ಶಾಂಕಪು. ೪೩). ೨. ಮನುವಿನ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವಪನು : ಮನುಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವನು : ಭೂವಿನುತಮನೆಂ ದ್ವಿಜವರ್ಯಂ ಮನುಮಾರ್ಗಿಂ ಪೆಚ್ಚಪಾಯ್ದನಗ್ರತನೂಜಂ (ಕಾವಿಗಾಪಾ. ೧-೦೮). [ಸಂ.]

ಮನುಮಾರ್ಗನಿಪುಣ (ನಾ)· ಮನುಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕೋವಿದನಾದವನು : ಮನುಮಾರ್ಗನಿಪುಣನಿನಿವ ನಿವಗಾಮಿಂ ರಾಜ ಮಾರ್ಗಮಂ ತೋಜ್ ಬಗಪ್ಪನಕ್ಕಿ ನಗೆಯಲ್ಲಿ (ಆಂಪು. ೪-೦೩). [ಸಂ.]

ಮನುವಂಶ (ನಾ)· = ಮನುಕುಲ : ನಿನ್ನೊರ್ವನ್ನೆ ಮನುವಂಶಕ್ಕೆ ಬಲಾಮ ಸಪ್ಪನುಜನ್ನೆ (ಆಂಪು. ೦೪-೦೩೨). [ಸಂ.]

ಮನುವಂತಧ್ವಜ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯಕುಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾಪವನು : ಮತ್ತೊರ್ವರುತ್ತುಂಗಸೌಧೋತ್ಸಂಗದೊಳ್ ಏಂಮ ಮನುವಂಶಧ್ವಜಂ ಮಕರಧ್ವಜನಿಂತು ಬಗೆಮ (ಅಂಪು. ೦೦-೦೬ ೪). [ಸಂ.]

ಮನುವೆ 'ಮನವಿ' ನೋ.

ಮನುಷ್ಯ (ನಾ)· = ಮನುಜ : "ಮನುಷ್ಯಃ, ಮಾನುಷಃ . . . ನರಾಃ — ಇವು ಮನುಷ್ಯನ ಪೆಸರು" (ಜಾಣಾ. ೦೦೬); ಮುಕಕ್ಕೆ ಬಂದಪ್ಪಾಗತರಲ್ಲಿ ನಪವ ಮನುಷ್ಯರಾಪಾರದಾನಕ್ಕೆ . . . ಜೋಳ ಕೊಳಗವೊನ್ದು (ಅಣ. XX. ೦೦೭-೩೦ : 1167); ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರಲ್ಲಿ ದೇವ- ಮನುಷ್ಯ- ಪಿತೃ- ಚಕ್ರವರ್ತಿ- ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮ ಎಂದು ಬಿದು ವಿಧಗಳು (ಓಂಪಾ. ೪೬). [ಸಂ.]

ಮನುಷ್ಯಗತಿ (ನಾ) = ಮನುಜಗತಿ : ಮನುಷ್ಯಾಯುಷ್ಯ ಮನುಷ್ಯಗತಿ ತತ್ಪ್ರಾಯೋಗ್ಯಾನಪೂರ್ವಿ . . . ಉಚ್ಚೈರ್ಗೋತ್ರ ತೀರ್ಥಕರನಾಮಂಗಳೆಂಬ ಪದಿಮೂಱು ಪ್ರಕೃತಿಗಳುಮಂ ಐರ್ಮರ್ಲಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ(ಅಪ್ಪ. ೦೬-೮೯ ೪). [ಸಂ.]

ಮನುಷ್ಯಜಾತಿ (ನಾ). = ಮನುಕುಲ : ದೇಱುಂಟೆ ಮನುಷ್ಯಜಾತಿ ತಾನೊಂದೆ ವಲಂ (ಅಪ್ಪ. ೦೫-೦೪) [ಸಂ.]

ಮನುಷ್ಯತ್ವ (ನಾ) ಮನುಷ್ಯನ ಧರ್ಮ : ಮಾನಷ್ಯಭಾವ : ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಮನುಷ್ಯತ್ವ ಬಂದುದು ಬುದ್ಧಿಯ ಬೆಂಬಲದಿಂದ (ಗೃಚಾ. ೦). [ಸಂ.]

ಮನುಷ್ಯಧರ್ಮ೧ (ನಾ). ೧. ಮನುಷ್ಯನ ನಡವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. ೨. ಕುಬೇರ. ೧ : ೨ : ಮನುಷ್ಯಧರ್ಮನಾಗಿಯುಂ ಧನಾಧ್ಯಕ್ಷನಲ್ಲು ಕಾಮಾಧ್ವರಿಯಾಗಿಯುಂ ತ್ರಿಲೋಚನನಲ್ಲು (ಪಗಿಪ ೯-೦೦ ೪). [ಸಂ. ಮನುಷ್ಯಧರ್ಮನ್]

ಮನುಷ್ಯಧರ್ಮ೨ (ನಾ)· ಮನುಷ್ಯನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಧರ್ಮ : ನನ್ನ ಪುತ್ರಧರ್ಮ, ಮನುಷ್ಯಧರ್ಮಗಳೆರಡೂ ಸಾಧನೆಯಾಗುವಂತೆ ದೂಡುವ ದಾರಿ ಜೂವುದಾವುದೆಂಬ ಇದೆಯೇ ? (ಪಸಂಣಾ. ೦೩೬). [ಸಂ.]

ಮನುಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯನ ಶ್ರಮ.—ಯತ್ನ : ಮನುಷ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನ ಭಗವಂತನ ಕೃಪೆ ಇವನ್ನು ಮಿಶ್ರಿ ಗ್ರಹಗಳ ಗತಿ ಜೀವನವನ್ನು ನಡಸುವುದಿಲ್ಲ (ಪಣಾ. ೦೧೦) ; ಮನುಷ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಯಾವುದೂ ಒಲಲಾಗಲ್ಲ (ಕೃಕೃ. ೪೪). 'ಪುರುಷಪ್ರಯತ್ನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮನುಷ್ಯಯಜ್ಞ (ನಾ). ಪಂಚಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅತಿಥಿ ಸತ್ಕಾರ: ದೇವಾರ್ಥವಾಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರರೂಪ ದೇವಯಜ್ಞ ಅತಿಥಿ ಪೂಜಾರೂಪ ಮನುಷ್ಯಯಜ್ಞ ಪಿತೃತರ್ಪಣರೂಪ ಪಿತೃಯಜ್ಞ ಭೂತಬಲಿ ರೂಪ ಭೂತಯಜ್ಞ ಎಂಬೀ ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಂಗಳಂ ನಡಸುತ್ತ (ಅಪ್ಪ. ೦೨೦). [ಸಂ.]

ಮನುಷ್ಯಲೋಕ (ನಾ). ಮಾನವರು ವಾಸಿಸುವ ಲೋಕ : ಮರ್ತ್ಯ ಲೋಕ : ಅದು ದಿವೀಂದ್ರಲೋಕವಿದು ನಿನ್ಮ ಧರೂಪ ಮನುಷ್ಯಲೋಕಂ (ಅಪ್ಪ. ೯-೦೯). [ಸಂ.]

ಮನುಷ್ಯವಾಹ್ಯ (ಗು). ೧. ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಹೊರಲ್ಪಡುವ: ಮಾನವರು ಹೊರುವಂಥ. (ನಾ)· ೨. ಮನುಷ್ಯರು ಹೊರುವಂಥದು : ಮನುಷ್ಯ ವಾಹ್ಯವಾಪ್ಯ ಚತುರಂಬಯಾನವನೇಱಿ (ಜಾಂಕಪು. ೯-೧೧ ೪). [ಸಂ.]

ಮನುಷ್ಯಕೃತಿ (ನಾ)· ಮಾನವ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಕುರಿತ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥ : ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ಮನುಸ್ಮೃತಿಧರ್ಮವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿತ್ತು (ಜಚಕ್ಷ. ೬);

ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಮನುಸ್ಮೃತಿಯು ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೩೦೦ ರಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೨೦೦ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು . . . ನಿರ್ಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ(ಕಾಡಪ. ೫೦).

[ಸಂ.]

ಮನೂಕ (ನಾ). ಒಣಗಿದ ಕಪ್ಪುದ್ರಾಕ್ಷಿ : ನೋಡಂಬಿ, ಮನೂಕ . . . ಹತ್ತೆಂಟು ಹಣ್ಣುಗಳ ಶೀಕರಣಯನ್ನು ಪಿಸ್ನವಾಗ ಮಂತರಾಯನ ಆವರ ವಿನಯಗಳು ಉಕ್ಕೇರಿದವೆ (ಗಂಬಾಜಾ. ೨೦೬).

[←ಅರ. ಮುನಕ್ಕಾ : ಮರಾ. ಮನುಕಾ]

ಮನೆ (ನಾ). ೧. ವಾಸಿಸುವ ಜಾಗ : ಆಶ್ರಯವ್ಯವಸ್ಥಾನ : ಬೀಡು : ರಾಜಪುರುಷರ್ಮನೆಗಳೊಳ್ ಪೇರಿಲ್ಲದಲ್ತು (ಪಾ. XIV, ೨೯೦-೬; ೧೨೮)· ಮನೆಯಿಂದಂ ಪುಸಿಗೆಂದು ಪೋಪ ತೆಱದಿಂ ಪೇೞ್ ನೂತ ಪಾಸಲು ಮಾತಿನ ಪಾಂಗಿಂದೆ (ಕಂಪ್ರ. ೩-೬೦) : ಮನೆ ನೋಡಾ ಬಿಪರು ಮಾ ನೋಡಾ ಫಲ (ಪಸಾ. ೬೫೪); ವಾನಾವಿಮೆಗಳ ಗಬ್ಬವಾಳರ ಮನೆಗಳೊಪ್ಪಿದುವೆ (ತೋಟಕ. ೬-೨೦). ೨. ವಂಶ ; ಮನೆತನ : ಅವಮ ದೇವಕಿ ವಸುದೆವ ಕೃಷ್ಣನ ವಂಗೋಪದು ಮನೆಯು ಬೆಳವುಕ ಬಂದ ಪೂತನ ಮುಯ್ಯಿರನು ಬಾಲ್ಯದಲಿ ಮರ್ದಿಸಿದ (ಪಾಲ್ಕಾ. ೨೦ ಪದ್ಯ). ೩. ಸಂಸಾರ: 'ಮನೆಮಿರ್ಯ' ಪರಾ. ೪. ಪಗಡೆ. ಬೌಕಾಬಾರಿ. ಕುಬಟಿಬಿಲ್ಲೆ ಮೊದಲಾದ ಆಟಗಳ ಚೌಕಾಕಾರದ ಸ್ಥಳ : ದುಗ ಬಿದ್ದು ಎರಡು ಮನೆಗಳಷ್ಟೆ ನಿಷ್ಕ ಕಾದು ದಾಟದೆ ನಾನೇ ಗೆಲ್ಲೋದು (ಜಾಠ). ೫. [ಸಂಗೀತ] ಹಾರ್ಮೋನಿಯಂ, ಪಿಯಾನೋ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಬೆರಳಿನಿಂದ ಒತ್ತಿದರೆ ಸ್ವರವನ್ನು ಹೊಮ್ಮಿಸುವ ಸ್ಥಾನ

ಮನೆ ತೊಳೆ = ಮನೆಯನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡು,—ನಾಶಮಾಡು: ಅಳಿಯ ಮನೆ ತೊಳೆದು (ಗಾಡ). **ಮನೆ ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳು** = ಮನೆಯನ್ನು ಹಾಳು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು,— ನಾಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ನಾನು ಮನೆತೊಳೆದು ಕೊಳ್ಳಲೂ ಸಿದ್ಧ(ಗಾಹಬ್ರ. ೬೭). **ಮನೆ ಪಾಲಾಗು** = ಕುಟುಂಬದ ಅನ್ಯ ತಮ್ಮಂದಿರು ಬೇರೆಯಾಗು : ಅವಿಭಕ್ತಕುಟುಂಬವು ವಿಭಕ್ತವಾಗು : ದಾನಮ್ಮ ಪೆಗ್ಗಡಿಯವರು . . . ಮನೆಪಾಲಾಗುವುದನ್ನೂ ಮಾಕಂದಯ್ಯ ಬೇರೆ ಹೋಗುವುದನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿದ್ದರು (ಪಠಮ. ೬೫). **ಮನೆ ಮಾಡು** = ೧. ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು,—ನಿರ್ಮಿಸು: ಪೆರ್ಗಣಮನಿಕ್ಕೆ ಮನೆ ಮಾಡುವಂದದಮಲ್ಕಂ (ಪಚಾಕ್ಕ. ೬-೦೬೨)· ೨. ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲು: ನಿಟಿಲಭೂಪ್ರಬುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿಟಿಲಾಕ್ಷ ಮನೆ ಮಾಡಿ . . . ಲಿವಮೋಗ ನಿಟಿಲಾಕ್ಷಕಟ್ಟುಂ (ಪಚಕ್ಕ. ೬೫೨)· ಅವರ ಸೋದ ಚರಸ್ಥಾಪಿಯಾಗಿ ಹೃದಯವೆಲ್ಲಿ ಮನೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ಪಚಚ. ೨೦೬). **ಮನೆಮಾರು** = ಬೀಡು ಮತ್ತು ಆದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಾಮಾನು : ಮನೆಮನರು ಹೆಣ್ಣು ಪಾಣ್ಣನು ಬಿಟ್ಟು ಬರುವರೆ (ಪಪಣ. ೫-೦೩೬): ಏಸೇಶ್ವರನು . . . ದುನೆಮಾನು ಬಿಟ್ಟು ಕರ್ಯಾಣಪುರಕ್ಕೆ ಮೊನನು (ಮುಂಪಮಾ. ೬-೦೦೯). **ಮನೆದುಂರಿ** = ಕುಟುಂಬವನ್ನು ಪಾಳುಮಾಡು,— ನಾಶಮಾಡು : ಇನ್ನೊಂದು ಸಲ ಇಂಥ ಮನೆದುಂರಿಯಂಥ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸಿಕ್ಕಿರೆ . . ನಿನ್ನ ವಿಷಯ ಪಲ್ಲು ಕಳಿದು ಮನೆಯಿಂದ್ಕೆನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಕಂಪ್ರ. ೨೬೬) **ಮನೆಯಂ ತಿದ್ದು** = ಸಂಸಾರವನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸು : ಮನೆಯ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಕ್ರಮಪಡಿಸು : ಇವರ ಮನೆಯಂ ತಿದ್ದಿ ಸಮ್ಮ ಕೊನೆಯಂ ಸಾಧಿಸಿತಾರೊಳೆ ವೇಮಿಗಂ ಗತಿಯಪ್ಪುದೆ (ಕ್ಷತ್ರಕಥ. ೩೧-೦೯)· **ಮನೆಯಂಜು** = ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸವಿರು : ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲಸಿರುವ ಅಳಿಯ: P ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗಂಡುಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದವರು ಮಗಳಿಗೆ ಮದುವೆಮಾಡಿ ಅಳಿಯಂನನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಳಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ : ಘೂಳೋಲ ಕೇಳ್ದಿ ಮನೆಯಳಿಯನಾಗಿಪಂ ನೀಲ ಧ್ವಜಂಗೆ (ಕೈಮಂಭಾ. ೬-೨೫); ಮೂವಳ್ಕ ಮನೆಗೆ ಬೇರೆ ಬೂಪ ಗಂಡಂ ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದಾದ್ದರಿಂದ ಮುಕುಂದಮ್ಮನೆ ಮನೆಯಳಿಯನಾಗಿ ಯಾಜಮಾನ್ಯ ವಹಿಸುಬುದು (ಪಠಮ. ೬೫೬)· **ಮನೆಯಳಿಯಂತನ** = ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಅಳಿಯನನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಪ್ರದಾಯ: ವೈಪತ್ಯತಂ ಮನೆಯಳಿಯಂತನದೊಳಿರುತಿಪಂ ಭೂವರಂಗೆ (ಕ್ಷತ್ರಚಾ. ೫೭.೩)· **ಮನೆಯಾಕೆ** = ೧. ಮನೆಯ ಯಾಜಮಾನಿ : ಆ ಮನೆಯಾಕೆ ಭಕ್ಷದ ತಂಪಮೆಯಂ ನಿಲ್ಪೆಸುತ (ಕುಚ್ಚಾ. ೦೬-೪)· ೨. ಪೆಂಪತಿ ; ಮಡದಿ : ಅವನ್ನು ನೋಡಿದ ಕೂಡಲೆ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಾಕೆ. . . ತನ್ನೇ ಬೇಕೆಂದು ಹಟಹಿಡಿದಳು (ಪಂಗಡ. ೦೨೦)· **ಮನೆಯಾಮ್ಮ** = ೧ ಮನೆಯ ಯೆಜಮಾನ. ೨. ಗಂಡ : ಇದು ಮನೆಯಾಮ್ಮನಂ ಮಾಜುವಂದ ಮಲ್ಲದೆ ಪುಮಾಮಿಪಂದಮಲ್ತು (ಕಾಕಪಾ. ೪-೬೨ ಪ)· ಪದ್ಮಂದಂ ಮನೆಯಾಮ್ಮ[ಪಾಣಂ ೪]ನಂ ಮಜಿಸುತಿರ್ದಂ ಜಾನಸಾಸಂಭೋಜಮಂ ಮನಮೊಂದಿ ನಡೆ ನೋಂಪಿ (ಸಪ.೭. ೩ ೩೩) **ಮನೆದಕ್ಕಳ್** = ಮನೆಯ ಆಳು : ಅಲಿಯಂದಾ ಮನೆದಕ್ಕಳ್ ಮಾಕಂ. ತುಲಾಗೊಳೊಳ್ ಸ್ವಗಾತ್ರವಾದಂ (ಒಪ. XI, ಕೋಲ್ಕ. ೮೬-೩; ೪೧೦). **ಮನೆವಾಳು** = ಮನೆಯನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವಂತಹವನು : ಮಾತ್ರೆಗಳು ಲಿಸ್ಸಾಳೆಲ್ಲಾ ಮನೆವಾಳು ವಿದ್ಯಾಸೆ (ಕಂವಿಚ. ೬೩) 'ಮನೆವಾಳ', 'ಮನೆಹಾಳ' ಪರಾ. **ಮನೆಯಿ** = ೧. ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಉಳಿ : ಮನೆ ಬಿಟ್ಟು ಕದಲಿದರು : ಅವರು ಹೊರಗೆ ಓಪಾಡಲು ಕಳ್ಳಿಯಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲವು ದಿನಗಳಿಂದ ಮನೆಯಿಡಿಯ ಬಿಚ್ಚಿದ್ದಾರೆ (ಕಾಪ). ೨. ವಾಸಿಸಲು ಮನೆಯನ್ನು ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಮನೆ ಬಿಯಿರು ಬೇಕೆಂದು ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನ ವರ್ಣದ್ವೇಷ ಅಷ್ಟ ಬರುತ್ತದೆ (ಪಾಕ್ಷಿ. ೨೯೦).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮನೈ ; ಮಲ. ಮನ ; ತೊರ. ತುಳು. ಮನೆ]

ಮನೆಕಟ್ಟು 'ಮನೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಮನೆಬಿರ್ಯ (ನಾ). ಸಂಸಾರದ ವೆಚ್ಚ : ಮನೆಬಿರ್ಯಗೆ ಹಣ ಕೊಡುವಾಗ ಜಗಳ ತೆಗೆಯುವರು (ಕಾಬಳಿ. ೪೩).

[ಮನೆ + ಬಿರ್ಯ (< ಕರ್ಚು)]

ಮನೆಗಟ್ಟು, ಮನೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮನೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡು : ಹಳುವದಲಿ ಮನೆಗಟ್ಟವರು ದಿಗಧಿಪರು (ಪಾಗ. ೬-೪-೦೦)· ೨. ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲು ; ನೆಲಸು : ಒಕ್ಕಲುಗು : ನಿಲಿ ನಿಂದಳ್ ಮನೆಗಟ್ಟಿ ದೇವರೆದೊಳ್ (ಪಗಕ್ಷ. ೬-೩೬) ; ದುವನಂ ಮನೆಗಟ್ಟಿನನಲ್ಲಿ (ಕಮಾ. ೦೦೯ ಕ್ರಡೆ); ಭೀಷ್ಮನ ಪ್ರಪಮುವಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಮನೆಗಟ್ಟಿತ್ತು ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುಚ್ಚಾ. ೦೦-೨). **ಮನೆಕಟ್ಟು**: ೧. ಬೆಚ್ಚನಿಂ ಮನೆಕಟ್ಟಿಯೊಳ್ಕಾಗದ ಮಾಸ್ಯ ಕೆಟ್ಟಿದಿದ ಮನೆಮಾಯ್ತು (ಕಾಬಚ. ೦೦೬—೨೦೯) ; ಅದಸ್ಮರಿಯಿಂದೆ ನಾವು ಗಾಳಿಮಳ್ಗೆ ಮನೆಟ್ಟಹೋಗುತ್ತೇವಜ್ಜೆ (ಕಾಬಚಂ. ೨೩೬).

[ಮನೆ + ಕಟ್ಟು]

ಮನೆಗಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮನೆಯಿಂದ ಪಾಯುದ್ರಹೋಗು : ಮನೆಬಿಟ್ಟು ಹೊರಬೀಳು ; ಗಂಡನಿಕ್ಕಿದ ಪಡಿಯನುಂಡು ಮನೆಗಡಯದಿವ್ಪವಳು ಪತಿವ್ರತೆಯಲ್ಲದೆ . . . ನರವಂನೆಗೆ ಹೋಗುವ ಬಲ್ಲಾಳಗಿತ್ತಿಗೆ ಪತಿವಿಕ್ತಿ ಆಳವಡುವುದೆ ಅಯ್ಯ (ಅಪಚ. ೨೦-೦೭). [ಮನೆ + ಕಡ್ಪ]

ಮನೆಗಾಪು (ನಾ). ಮನೆಯ ಕಾವಲು : ಗೃಹರಕ್ಷಣೆ : ತನೂಜಿಯಂ ಕರದು . . . ನಿವಂನೆಹದಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಮನೆಗಾಪಿಗಿರಿಸಲೆಂದಿಹೆಂದಂ (ಕ್ಷಕಂ. ೧೬ ಪ). [ಮನೆ + ಕಾಪು]

ಮನೆಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಮನೆಯ ಯಜಮಾನಿ : ಮನೆಯ ಒಡತಿ : ಆಕೆಯೇ ಮನೆಗಾರ್ತಿ. ಪಾದ್ರಿಯವರು ಹೆಂಡತಿಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಅರು ವರ್ಷಗಳಾಗಿದ್ದವು (ಗಂಕಾಯಿ. ೮೪).

[ಮನೆ + — ಕಾರ್ತಿ (< — ಕರ್ತಿ) / — ತ್ತಿ (< — ಕ್ತಿ)]

ಮನೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ)· ಮನೆಯಿಲ್ಲದಾಗು ; ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದಾಗು : ಮನೆಯುಳ್ಳ ಮೂರಿಲ್ಲ ಮನೆಗೆಟ್ಟು ನೆಲೆಗೆಟ್ಟು ಕಾಡುಬೀಡಾದರೊ (ಕ್ರಿರಾಪ. ೫೭೦-೦೦)·

[ಮನೆ + ಕೆಡು]

ಮನೆಗೆಡುಕ (ನಾ)· ಮನೆಯನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವವನು : ಮನೆ ಮುರುಕ : ನಮ್ಮ ಅಪರು ನನ್ನ ಮನೆಗೆಡುಕ ಅಂತ ಹೇಳಿದರು (ಕಾಂ· ೨೨೨)· [ಮನೆ + ಕೆಡುಕ]

ಮನೆಗೆಲಸ (ನಾ)· ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸ ; ಗೃಹಕೃತ್ಯ : ಮನೆಗೆಲಸವಂ ಮಾಡಲಾಜದೆ ತನು ಬಳಲಿ (ಪಚಕ್ಷ· ೨೭-೪೯); ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಸ್ಕೂಲು ಬಿಟ್ಟು ಮನೆಗೆಲಸವನ್ನೇ ಇವ್ಳೂ ಹೆಣ್ಣಾಗಿ ಕಲಿತುಕೊ (ಪಚಾ· ೫೦)· [ಮನೆ + ಕೆಲಸ]

ಮನೆಗೈ (ಕ್ರಿ)· ಮನೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ಆವಾಸವಾಗಿಸು : ಸೌಧಾವಾಸಕಳಾವಾ ಪುರುಂಲಲಂ . . . ವ್ಯಕ್ತಪುಲಿಮಂ ಪುಗೈದರ್ (ಶಾಕುಂ· ೨೦೬-೦೬೩). [ಮನೆ + ಗೈ (<ಕೆಯ್)]

ಮನೆತನ (ನಾ)· ೧. ಕುಲ ; ವಂಶ ; ಸಂತತಿ : ಇದಕ್ಕೆ, ಮಕ್ಕಳ ಚೆಲು ಮನೆತನವು (ಕಪ್ರ· ೬-೬); ನಮ್ಮ ಮಹಾರಾಜರ ಮನೆತನವನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಇಟ್ಟರಲಿ (ಕಾಪು· ೧೬). ೨. ಸಂಸಾರ; ಗೃಹಕೃತ್ಯ : ಕುರುಡು ಮೆಂಡತಿಯೊಡನೆ ಮನೆತನ ಹೇಗೆ ನಡೆಯುಪಬೇಕು (ಇಕ್ಕ· ೨೦೨)·

ಮನೆತನ ಮಾಡು = ಸಂಸಾರವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸು : ಮನೆತನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಮ್ಮ ಹೌಸಿಕ್ಷ (ಪುಂಲಿಮು· ೬-೨೮೯).

[ಮನೆ + – ತನ]

ಮನೆತಾಣ 'ಮನೆದಾಣ' ನೋ·

ಮನೆತುಂಬಿಸು 'ಮನೆದುಂಬಿಸು' ನೋ·

ಮನೆತುಂಬು 'ಮನೆದುಂಬು' ನೋ·

ಮನೆದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದಂತಾಗು; ನೆಲೆತಪ್ಪು : ಮನೆದಪ್ಪಿವುದೆ ನನ್ನ ಸುಮನೋರಥಂ (ಪಂಪಭಾ· ೩೨-೨)· ೨. ಹೆಣ್ಣಾ ಗಂಡನ ಮನೆ ಬಿಟ್ಟು ತೌರುಮನೆ ಸೇರುವಂತಾಗು : ಮನೆದಪ್ಪಿ ಬಂದ ಮಗಳಿಗೆ ನಾವು ಆಶ್ರಯ ನೀಡಬೇಕಾಗಿದೆ (ಪಚಾ)· [ಮನೆ+ ತಪ್ಪು]

ಮನೆದಳ, ಮುಂದಳ (ನಾ)· ಮನೆಕಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ ; ನಿವೇಗನೆ : ಇದಕ್ಕೆ ಸಲುವ ಮನೆದಳ ಹಿತ್ತಲು ತಿಪ್ಪೆಗುಂಡಿ ಹಕ್ಕಲು ಸಹವಾಗಿ (ಕ್ಯಾಶಾ· ೦೯೨೮. ೬೨-೦೬ : ೧೨೦೦) ; ಆತನಿಗೆ ಮನೆದಳ ಬಹಳ ಸುಲಭವಾದರವಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಿತ (ಶಪಪ್ರ· ೦೪೨). **ಮುಂದಳ** : ಛಿಸಣ್ಣನು ಮೊದಲು ತನ್ನ ಮುಂದಳ ದಪ್ಪ ಒಂದು ಭಾವಿ ತೆಗಸಿದ (ಕ್ರಿಚಕ್ರ· ೦೪೨). [ಮನೆ + ತಳ (=ತಲ)]

ಮನೆದಾಣ, ಮನೆತಾಣ (ನಾ)· =ಮನೆದಳ : ಮನೆದಾಣಮುಂ ಪಲಗಣ್ಣಂ ಮೊಪಲಾಗೆ ಕಬಿನಮುಂ ವಡಗಣ್ಣಾಸೀಮೆ (ಪಾ· XXI, ೦೬೨-೦೦ ; ಕದಮ ೫೫) ; ಮಾವನ್ಮನಿಗೆ ಕೋಟ್ಟಿಯಾಳನ ಮನೆದಾಣವಲ್ಲಿ ಗದುಸಿಕ್ಕೆಶಂತೆ ! (ಪಂಚತಂ· ೧೩೭). **ಮನೆತಾಣ** : ಮನೆಯು ಮನೆತಾಣಂ ಅಸ್ಯ ದಾನಸಾಕ್ಷಣಃ ಅಜ್ಞಾಪಪ್ರಕೃತಮಮಃ (ಅ· VII (೩)· ಕಾಸಂ· ೦೦೯-೭೦ : ೧೧೦) ; ಮನೆತಾಣವಿಮ್ಮತ್ತರ್ದರ್ಗ್ಗಾರ್ದೇರಿಯು ಮನೆದಿಂಸ್ಕೇಕಮಾ [ಜು] ಗೆಜಿಯು ತೆಂಕಣ ಕಡಗೋವಲ್ಲಿ ಒಳಗೆ ಒಮ್ಮತ್ತತ್ತೊರ್ಣ್ಣಾವಾ ನೆಲಾ (ಕ್ಷ· II· ೩-೬ ; ೫೫೨). [ಮನೆ + ತಾಣ]

ಮನೆದೀವು (ಕ್ರಿ)· (ಮಕ್ಕಳಿಂದ) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬು : ಮನೆದೀ [ಬಾಣಂ· ೫೯]ವಿ ಪಕ್ಕಳಂ ಪಡೆದುಳಾಜಸಂ (ಅಬ್ಬ· ೩-೨೯).

[ಮನೆ + ತೀವು]

ಮನೆದುಂಬಿಸು, ಮನೆತುಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಪಧುವನ್ನು ಹೊಸದಾಗಿ ಮನೆಗೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಗೃಹಪ್ರವೇಶಮಾಡಿಸು : ಒಗೆವಾಡಂ ಪಾಡುತ ಕಡುಚಮೆಂರೆದುರಾಳಿಯರೊಲವಿಂ ಮನೆದುಂಬಿಸಿದರ್ ವಿಳವದೊಳು (ಜಯಣ· ೯-೪೦); ವಿಳ್ಳಿದಿಲ್ಲಿದೆ ಮನೆದುಂಬಿಸಬೇಕೆಂದು ಲಗ್ನವ ಹೇಳ್ದನು ಜಗೆ (ಪಪಚಕ್ಷ· ೦೫-೦೬). **ಮನೆತುಂಬಿಸು** : ಮದುವಣಗಿತ್ತಿಮನ್ನು ಮನೆ ತುಂಬಿಸಿಕೊಂಡರು (ಪಚಾಭಾ· ೩೭). [ಮನೆ + ತುಂಬಿಸು]

ಮನೆದುಂಬು, ಮನೆತುಂಬು (ಕ್ರಿ)· ೧. ನವವಧುವು ಹೊಸದಾಗಿ ಮನೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸು ; ಗೃಪಪ್ರವೇಶಮಾಡು : 'ಮನೆ ದುಂಬಿಸು ' ಪರಾ· **ಮನೆತುಂಬು** : ೧. ಸೊಸೆ ಬಲು ಮುದ್ದಾದೇವಿಯಪರು ಮನೆತುಂಬಿತೆಂದು ಗೊಣಗಿದರು (ಪಚಾಚ· ೧೦೩). ೨. (ವಸ್ತುವಿಶೇಷಗಳು) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಭರ್ತಿಯಾಗು : ಜೆಡಮ ನಾಯನಾರ್ಗ್ಗಂ ಪುಕ್ಕಜ್ಞಾನಿದೇವಿಯರ್ಗ್ಗಂ ಸಂತಸದೊಳುದರ್ ಕೊಟ್ಟು ಮನೆತುಂಬಿದ ಹೊನ್ನಂ ಪೊಯ್ದು (ಪಚಾ· ೩-೧೬). [ಮನೆ + ತುಂಬು]

ಮನೆದೆರಿಗೆ (ನಾ)· ಮನೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ.—ಕಂಬಾಯ : ಅದರೊಳು ಮನೆದಿರಿಗೆಯು ಹಟ್ಟಿರಲೂ (ಜಾಚ· ೧೦-೬); ಹೆಜ್ಜಾಗಿ ಮನೆದಿರಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ೧೯ ಬಾಬುಗಳನ್ನು ನೇಮಿಸಿದರು (ಕ:ಚಾಸಂ· I· ೦೨೯); ಗದ್ದಕರ ಬೆದ್ದಲುಗದಾಯ ಕಾಡಾರಂಬು ಮನೆದಿರಿಗೆ (ಪಚ್ಚ· ೦೫೫-೫). [ಮನೆ + ತೆರಿಗೆ (< ತೆಱಿಗ)]

ಮನೆದೆಱೆ (ನಾ)· = ಮನೆದಿರಿಗೆ : ತಿಪ್ಪೆಸುಂಕ ಮನೆದೆಱೆ ಪಾರಿಖಾಯ (ಕ:ಂಕಾಶಾ· ೦೯೩. ೫೦ವಾ. ೮೦-೮೩: ೧೦೯೭); ಆ ಪೊಕಲ ಕದಲೂಲೂ ಮನೆದೆಱೆ ಬಿಟ ಬೇಗಾದ ಕಾಣಿಕೆ ಕಡಾಯ (ಎಕ· X· ೪೨೮ವಾ. ೦೬೩-೦೬: ೧೦೫೦). [ದ್ವನೆ + ತೆಱೆ]

ಮನೆದೇವತೆ (ನಾ)· ವಂಶದ ದೇವತೆ ; ಕುಲದೇವತೆ : ಮನೆದೇವತೆಯು ಮುಮಮೊಂ (ಪಗಂಂ· ೦೬೯-೦೩). [ಮನೆ + ದೇವತೆ]

ಮನೆದೇವರು (ನಾ)· = ಮನೆದೇವತೆ : ಛನದಾದೊಡವೆ ಕೈಸೇರುವ ಪರಿಯಂತ ಮನೆದೇವರಂದುಪಚರಿಸು (ಕಂಪ· ೩-೦೩೦). [ಮನೆ + ದೇವರು (< ದೆವರ್)]

ಮನೆದೈವ (ನಾ)· = ಮನೆದೇವತೆ : ಮನೆದೈವಂಗಳೆನಗೆ ಸನ್ನಿದಮಾದೊಡನ್ನ ಮೊಗು ಮುನ್ನಿಸಂತಾಗಲಿ (ಪಂಚತಂ· ೩೩-೦೨); ಮನೆದೈವ ಕುಲದೈವ ಏನಗೆ ನಿಮ್ಮಬರುಮ್ಮಾ (ಶಪಪ್ರ· ೩೩೩); ನೀವೆನ್ನ ಕುಲದೈವ ಮನೆದೈವವಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೆ ಕುಲದೈವ ಮನೆದೈವ ಇಲ್ಲವಮ್ಮ ಏನಗೆ (ಕಾಂಪೆ· ೪೨-೨೪). [ಮನೆ + ದೈವ]

ಮನೆದೊಂಡ (ನಾ)· ಮನೆಯ ಸೇವಕ—ಆಳು : ಅವನದ ಮನೆದೊಂಡರೆಲ್ಲರೀ ತೆಱದಿಂದೆ ನಿನದಮನಿಶಂ ಬರ್ದರ್ (ಅಂಪ· ೨-೨-೦೦). [ಮನೆ + ತೊಂಡ]

ಮನೆದೊತ್ತು 'ಮನೆದೊಪ್ಪು' ನೋ·

ಮನೆದೊಪ್ಪು, ಮನೆದೊತ್ತು (ನಾ)· ಮನೆಗೆಲಸಮಾಡುವ ತೊಪ್ಪು : ಮನೆಯಾಳು : ಪೋದ ಮಾರಿಮನ್ನಳೆ ಮನೆದೊಪ್ಪು ಸೀರ್ದರಿಪಮನ್ನಳೆ ನಾದುನಿ (ಕಂಪಣ·೨-೧೬). **ಮನೆದೊತ್ತು** : ನಿಮ್ಮ ಮನೆದೊಪ್ಪಿನ ಮಗಳು ಕೇಳಿಮ್ಮುವಂ ಕೇಳ್ದಾಡಿದಳ್ (ಪಸಕ· ೪೨-೪೬); ಏನೆಲೊ ಮಾರೀಚ ಮಾರಿಯದೇನು ಮನೆದೊತ್ತಲ್ಲವೇ (ತಿಪಣಾ· ೬-೬-೨೯). [ಮನೆ + ತೊಪ್ಪು]

ಮನೆಪಟ್ಟಿ (ನಾ)· = ಮನೆದೆರಿಗೆ : ಇವರ ಆದಾಯದ ಸಾಧನಗಳು ಮನೆಪಟ್ಟಿ, ಛಡಿಪಟ್ಟಿ, ಹೊರಗಿಂದ ಬರುವ ಮಾಲಿನ ಮೇಲೆ ಜಕಾತಿ ಮುಂತಾವುಗಳುಂಟು (ಕಾಚಾ· ೧೦೦). [ಮನೆ + ಪಟ್ಟಿ]

ಮನೆಪಾಠ (ನಾ)· ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ (ಮನೆಯಲ್ಲಿ) ಪಾಸಣಿಯಾಗಿ ಹೇಳುವ ಪಾಠ : ಮನೆಪಾಠ ಹೇಳಿ ಜೀವನಯಾಪನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು (ಪ್ರಬಂ· ೩೩೩). [ಮನೆ + ಪಾಠ]

ಮನೆಬದುಕು (ನಾ). ಮನೆಯ ಕೆಲಸ ; ಗೃಹಕೃತ್ಯ : ಗರತೀ ನೀ ಮನೆಬದುಕ ನೋಡಿ ಸೂರಿನೆಳೆಗಳ ಮಾಟಮಾಡಿ ನೆಮ್ದಿ (೨೦೧೪. ೪೪-೦೬).

[ಮನೆ + ಬದುಕು$_2$ (< ಬದುಕ್ಕು$_2$)]

ಮನೆಬಾಗಿಲು 'ಮನೆವಾಗಿಲ್' ನೋ.

ಮನೆಮಗತಿ 'ಮನೆಮಗತ್ತಿ' ನೋ.

ಮನೆಮಗತ್ತಿ, ಮನೆಮಗತಿ, ಮನೆವಗತಿ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನಂತೆಯೇ ಇದ್ದು, ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ಬಂದ ಮನೆಯ ಆಳು : ಸಿರುಗೆಲ್ಲರಿಂ ಮನೆಮಗತ್ತಿಸ್ಪರ್ಧಿಯಪಾ ದೆಸೆ (ಚಿಕ್ಕ. XVI. ಶುಚಿಕ. ೮೮-೩; ೭೫೦); ಪೆರ್ಮಾನಿಗಳ ಮನೆಮಗತ್ತಿನ್ ಆಗಬ್ಯುಂ (ಪಾ. VI. ೪೩-೪; ೪೫೦). ಮನೆಮಗತಿ : ಬಿಸಮನೇಲೋ ಮನೆಮಗತಿ ಆತ ನಟ್ಟ ಕಲಕೆ ಒಮ್ಮೆತ್ತು ಕೆಯ್ಯ ಕೊಟ್ಟೊರ್ (ಚಿ. XI. ಕೈಕ-೫೫-೪; ೩೭೨); ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಗೊಗ್ಗಿಯ ಐನೆಮಗತಿ ಬೋಜಿಗ ಧರ್ಮಕ್ಕುಬ್ಬ . . . ಪತ್ತಂ (ಶಿ.ಇ. ೧೯೫೬. ೪೦-೦ : ೨೦೦). ಮನೆವಗತಿ : ಶ್ರೀಮತ್ ಸಾಗತರನ ಮನೆವಗತಿ ಪೆರ್ನೋಣಪಟ್ಟ ಬೆಂಗುರೂರ ಕಾಳೆಗದೊಳ್ಳಾಗತರನ ಮಗಂ ಬುಟ್ಟಣಪತಿ ಪತ್ತಂ (ಚಿ. IX (೩)· ಹೊಗಸ. ೦೪೨-೨: ೩೦. ೪೫೦); ಸ್ವಸ್ತಿ ಶ್ರೀ ಪೆರ್ಮಾಡಿಯ ಮನೆವಗತಿ ನೀಲಬ್ಬೆಯ ಮಗಂ ರಾಚಮಲ್ಲನ ಧರ್ಮ್ಮಂ (ಚಿ. III (೩)· ಹೊಸಕ. ೨೪೩-೦ ; ೪೭೦). [ಮನೆ + ?]

ಮನೆಮಗವು (ನಾ)· = ಮನೆಮಗತ್ತಿ : ಮಾಂದಿಸುವಿಯಕ್ಕಮ್ಮನ್ ನಾಗತರಾಯರಾ ಮನೆಮಗವ್ ... ಪೞಿಪುಳಿ ಎಱೆದು ವಿಟ್ಟನ್ (ಚಿ. XVI. ಶುಚಿಕ: ೫೫-೪ ; ೭). [ಮನೆ + ಮಗವು (< ಮಗಂ)]

ಮನೆಮಾತು (ನಾ). ೧. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಭಾಷೆ : ಪಾತ್ಯಭಾಷೆ : ತಾಯಿನುಡಿ : ದಾಸರು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥರಚನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅವರ ಮನೆಮಾತು ಕನ್ನಡವೆಂಬುದೇ (ಜಾಜಾ· ೧೫೭); ಮನೆಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಪೇಳೀದು ಬಹಾನಾದರೂ ಬಲಾತ್ಕಾರಿಸಿದರೆ ಆವನಿಗೆ ಮಂಕು ಕವಿದುಬಿಡುತ್ತಿತ್ತು (ಪಡಾಕೋ. ೦೫೦). ೨. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯ ; ಪ್ರತಿ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿಚಾರ : ರಾಜಸರ್ವಕಿಯರು ಪಾಡಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಸೇವೆ, ತ್ಯಾಗ ವಿಜಯನಗರರಾಜ್ಯದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಮನೆಮಾತಾಯಿತು (ಕ:ಚರಿತ್ರೆ. ೧೭) ; ಬಿಡಿಮೊಳಗಳಂತೆ ಮುದ್ರಿಸುವುದನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದ ವನು ಗೂಟೆನ್ಬರ್ಗ್ ಎಂಬುದು ಮಾಧ್ಯಮಿಕಪಠ್ಯವಲ್ಲಿ ಮನೆಮಾತಾಗಿದೆ (ಪುಸ್ತಕ. ೬). [ಮನೆ + ಮಾತು$_1$]

ಮನೆಮಾಟ್ಟು, (ಕ್ರಿ). ಮನೆಯನ್ನು ಸೇರು : ಅಲ್ಲಿಂದ ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರು ಬೊಪ್ಪನ ಮನೆಯಾಟ್ಟಿದ (ಕ:ಚರಿ. ೭೦). [ಮನೆ + ಮಾಟ್ಟು$_1$]

ಮನೆಮಾಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ಸಾಮಾನು : ಗೃಹೋಪಕರಣ : ಕನಕದ ರಜತದ ಕಾಂಸ್ಯದ ಮನೆಮಾಟ್ಟುಗಳ್(ಪಾಪಾಂ. ಪದ್ಯ ೦) ಮಾಟ್ಟಿಕರಣಿ ಕಣ್ಣುಟ್ಟುವ (ಪಂಚಾಷ. ೦೦-೦೫೨). ೨. ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸಾಧನ : ಹೊಸವಾಗಿ ಮನೆ ಕಟ್ಟಿಸಲು ಮನೆಮಾಟ್ಟು ಒಪಗಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಬೇಕಾಗಿದೆ (ಪ.ಪ). [ಮನೆ + ಮಾಟ್ಟು$_2$]

ಮನೆಮಾಟ್ಟುಗೋಳು (ನಾ). ಮನೆಯನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುವುದು,–ಪರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು : ಅರಸಾಗ್ರಸದಿ ಮನೆ ಮಾಟ್ಟುಗೋಳುಂ ಕೋಡಂ (ರಾಶಕ. ೦೦-೨೫) ; ಧನಂಗಳಂ ಮನೆಮಾಟ್ಟು ಗೋಳಾಗಿ ಶಲೆಮಾತ್ತ (ಕಾಗಂ೦. ೦೪೨ ೩). [ಮನೆ + ಮಾಟ್ಟುಗೋಳು]

ಮನೆಮುರುಕ (ನಾ). ಮನೆಮುರಿಯುವವನು ; ಪಾಪಿಷ್ಠಾಳ : ಮನೆ ಮುರುಕಹಾವಂಥಾ ಪುರುಷನು ... ಕುಳಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾರವೆ (ಕೃಷ್ಣಜ. ೦೦೭); ಹುಟ್ಟುಹುಟ್ಟಾಗಿ ಮನೆಮುರುಕ, ರಾಕ್ಷಸ ... ಮುಂಡಾವ ಶ್ಯಾಗಂದ ಬೆಳ್ಳೀಗಾಡರನ್ನು ಬಿಡಳ ದೈದಳು (ಶಂಚಿಂ. ೩೨).

[ಮನೆ + ಮುರುಕ$_1$ (< ಮುರಿಕ್ಕ$_2$)]

ಮನೆಮುರುಕಿ (ನಾ). ಮನೆಯನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವವಳು ; ಸಂಸಾರವನ್ನು ಒಡೆಯುವವಳು : ಮನೆಮುರುಕೀ. ಬೆಳ್ಳಿ ಹೋದುತು, ಬಂಗಾರಹೋಯಿತು ! ಮೂಸಮುರ್ಮಾದೆ ಎಂದೋ ಹೋಯಿತು (ಶಂಚಿಂ. ೫೩). [ಮನೆಮುರುಕ + — ಇ$_3$]

ಮನೆಮುರುಕುತನ (ನಾ). ಮನೆಯನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವ : ನೀಗಲಾಪಿಸುತ ಮನೆಮುರುಕುತನಪ್ಪನ್ನು ಬೇಗದಿಂ ಕರುನಾಡ ಹರಕುತನ ವನ್ನು ಕಳೆದು ಹಿಂದಿಗೋಡಣ ಸೀಮೆಯಿಸಲು ದಾಟಿ (ಸಂ ೦೦-೬).

[ಮನೆ + ಮುರುಕು$_3$ (<ಮುರುಕು) + — ತನ]

ಮನೆಮೂಳ (ನಾ). ೧. ಹೊರಗೆ ಓಡಾಡಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಇರಬೇಕಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸೂಸಿ ಗಂಡನ ಸ್ವೈರಾಚಾರಕ್ಕೆ ಬಲಿಯಾಗಿ ಮನೆಮೂಳ ಆಗಿದ್ದಾಳೆ (ಚಿಕ್ಕಸಾ. ೩೯). ೨. "ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಮೂರು ಹೊತ್ತು ಇರುವ (ಅಭ್ಯಾಸದ ಮನುಷ್ಯ) : ಮನೆಮೂಳ(೪)" (Stay-at-home· ೨೦೪೩). [ಮನೆ + ಮೂಳ$_1$ (<ಮೂಬ)]

ಮನೆಮೂಳಿ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಕುಳಿತಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸೋಮಾರಿ : ಇದಳಿಂದಲೇ ಅಲ್ಲವೆ ಕೈಗೆ ಬಂದ ಮಗ ಮನೆಮೂಳಿಯಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವುದು (ಪಾಪ. ೨೦). [ಮನೆಮೂಳ + —ಇ$_3$]

ಮನೆಯಟ್ಟು, (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?) : ಮಟ್ಟಮನೆ ಹತ್ತ ಕೊಂಡು ಮನೆಯಟ್ಟು ಯಾಸೂಯಿಪ್ಪುನಾದಲಿ (ಚಿ. IX. ಇಪಗಾ. ೬-೦೭; ೧೩೦ ?). [ಮನೆ + ?]

ಮನೆಯಾಳ್, ಮನೆಯಾಳು (ನಾ)· = ಮನೆಮೊಬ್ಬು : ಭಗವಾದ ತುರುಕರು ಶಂಕರೀರಮೇಂದ್ರನ ಮನೆಯಾಳ್ಗಳಿಂದ ಮಡಿದರು (ಕೃಪಂ. ೨೫-೨೮) . ಮನೆಯಾಳು : ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ವರು ಮನೆಯಾಳುಗಳು ಇದ್ದಾರೆ (ಪ.೨೫). [ಮನೆ + ಆಳ್$_3$]

ಮನೆಯಾಳು 'ಮನೆಯಾಳ್' ನೋ.

ಮನೆವಗತಿ 'ಮನೆಮಗತ್ತಿ' ನೋ.

ಮನೆವಣ, ಮನೆವಣ (ನಾ). = ಮನೆವೆಜ್ಜೆ : ಪಿರಿಯ ಕೆಜ್ಜೆಗೆ ದಾನೆ ಮಣಮುಮು (ಇಂ. ೦೯೪೬, ಪಾಟಿಲ್. ೨೩೬-೦೪; ೪೭೬) ; ಕಾವಾರಂಭ ನೀರಾರಂಭ ಸುಂಕ ಸಿದ್ಧಾಯ ಮನೆವಣ ಸಮವಾಗಿ ಶಿವಾರ್ಪಿತ ದೂಪ ಕೊಟ್ಟು ದಾನಶಾಸನ (ಚಿ. XII. ೪೪ಣ. ೩೦-೩೯ ; ೧೫೨). ಮನೆವಣ : ಮಗ್ಗ ಮನೆವಣ ಹೊಗವಣ ಸುಂಕ ಸುವರ್ಣವಾಯು (ಚಿ. XII. ೪೩೫-೪-೦೫; ೧೪೧); ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒರೆವ ತೆರುವಣಗಳು :– ತೆರು . . . ದೀವರ ಧರ್ಮ, ಮನೆವಣ ಸೊಗವಣ (ಕ:ಚರಿ. ೩೭೦).

[ಮನೆ + ವಣ್$_3$]

ಮನೆವಯನ್ (ನಾ). ಮನೆಯ ಪಸರ : ಸಮುಪೆತ್ತಿಸಿನುಡಿಯಂ ಜಾಕ್ಕಮು ನಾವಗಮಿನಿದುನೆರ್ದಮುನರ್ಕಳಿಗೊಲ್ಲೀ ಮಯಣಾನ ಗಣೆಯೆನಿಪಳ ಮನೆ ವಯಮೆನಿತಾಂ ಮುಪ್ಪೆದವ್ವುಗರ ಹಸುವಾಗಳ್ (ಚಿಂಪಾ. ೬-೦೨೬).

[ಮನೆ + ವಸನ್]

ಮನೆವಾಗಿಲ್, ಮನೆಬಾಗಿಲು (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ದ್ವಾರ : "ದ್ವಾರ ಮೆನಲು ಮನೆವಾಗಿಲಕ್ಕುಂ" (ಕುಂಗಣ. ೫೯-೦೨). ಮನೆಬಾಗಿಲು : ೧. ಧನಲಕ್ಷ್ಮಿಪೂಜೆಯಾ ದಿನವಾದುದೆಂದು ಮನೆಬಾಗಿಲಿಗೆ ನಾವು ಬಂದಿರುವೆವಿಂದು (ಗಿಷ್ಟ. ೦೫-೩). ೨. ಮನೆಯ ಪಸುಂಧಾಗ : ಯಿಂತೀ ಚತುಃಸೀಮೆದುಂಬಿಳಗುಳ್ಳ ಮನೆಬಾಡಿ ದುಪೆಬಾಗಿಲ ಗದ್ದೆ ಪಾನೆಯ ಹಿಂದಣ ಬೆಟ್ಟು . . . ಸಹಿತವಾಗಿ . . . ಧಾಱಿಪುನೆರದು ಕೊಟ್ಟರು (ಚಿ.ಇ IX-ii. ೪೫೬-೦೭; ೧೪೦೦)· [ಮನೆ + ಬಾಗಿಲ್]

ಮನೆವಾರ (ನಾ)· = ಮನೆದಳ: ಗುಡಿ ಮುಂದಣ ಮನೆವಾರ ಸಹ ನಡಸಲೇ ತಾನುಳುವ ಹಳ್ಳಿ ತಿಂಪುಗೆ . . . ತಾತಿ ಮಾಡಿಸಿ ರಿಯಮಾಡಿ ಬರಸಿಕೊಟ್ಟ ತಾಂಬ್ರಶಾಸನಾ (ಕ್ಯಾಲಿ. ೨೬೨೯, ೩-೨೭; ೧೮೫).

[ಮನೆ + ವಾರ್]

ಮನೆವಾರತೆ 'ಮನೆವಾರ್ತೆ' ನೋ.

ಮನೆವಾರ್ತೆ 'ಮನೆವಾರ್ತೆ' ನೋ.

ಮನೆವಾರ್ತೆಗ (ನಾ). ಗೃಹಕೃತ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು: ಮೂಱು ಬರಪುವಿಲ್ಲ ಮೂರ್ಮನೆವಾರ್ತೆಗರ ಮನೆ ಪೊಕ್ಕತ ಪಸ್ಸೆರಡು ಗುನ್ನಾನ ದನ್ನ (ಕ್ಯಾಇ. ೧೪-i, ೩೬-೩೭: ೧೧೨).

[ಮನೆವಾರ್ತೆ (< ಮನೆವಾರ್ತ್) + — ಗ]

ಮನೆವಾರ್ತೆಗಾರ (ನಾ)· = ಮನೆವಾರ್ತೆಗ: ಬಂದೊಳಪುವಿಗಳ ಮನೆವಾರ್ತೆಗಾರ (ಹೋಗಿ. ೪೩).

[ಮನೆವಾರ್ತೆ (< ಮನೆವಾರ್ತ್) + — ಕಾರ (< — ಕಾಜಿ)]

ಮನೆವಾರ್ತೆಗೆಯ್(ಕ್ರಿ)· ಮನೆವಾರ್ತೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳು: ಸಂಸಾರ ನಡೆಸು: ಕರುದ ಸೂಳೆ ಸುತ್ತುವಳೊ ಕುತ್ತುವಳೋ ಮನೆವಾರ್ತೆಗೆಯ್ವ [ಪಾಣಿ. ನೀಪ]ಳೋ (ಪೊಟ್ಟ. ೪-೪೭; ೪೭೦೫. ೪-೧೪ ನೋಗೆ).

[ಮನೆವಾರ್ತೆ (< ಮನೆವಾರ್ತ್) + ಕೆಯ್]

ಮನೆವಾಳು 'ಮನೆವಾಟು' ನೋ.

ಮನೆವಾಳ್ತನ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ನಿರ್ವಹಣೆ; ಸಂಸಾರದ ಜವಾಬ್ದಾರಿ: ಮನೆವಾಳ್ತನದೊಳು ಬಲುಬುಲು ದಕ್ಷೆ ಅವಳಾಳ್ತನದೊಳ್ ಪೆಸ್ಮದು ರಕ್ಷೆ (ಗಣಿತ. ೪-೩೩). ೨. ಮಗಳಿಗೆ ಮದುವೆ ಮಾಡಿ ಅಳಿಯ. ಮಗಳನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು: ₱ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಬ್ಬಳೇ ಮಗಳು ಅಥವಾ ಗಂಡುಸಂತಾನವಿಲ್ಲದವರು ತಮ್ಮ ಒಬ್ಬಳೇ ಮಗಳಿಗೆ ಮದುವೆ ಮಾಡಿ ಅಳಿಯನನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ: ಗಂಡ ಸತ್ತ ಆಕೆ ಇದ್ದ ಒಬ್ಬಳೇ ಮಗಳನ್ನು ಮದುವೆ ಮಾಡಿ ಅಳಿಯನನ್ನು ಮನೆವಾಳ್ತನಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ(ಹಬ್ಬಳು. ೨೪೨).

[ಮನೆವಾಳು (< ಮನೆವಾಟ್) + — ತನ]

ಮನೆವಾಳ್ತೆ 'ಮನೆವಾಟ್ತೆ' ನೋ.

ಮನೆವಾಟು, ಮನೆವಾಳು (ನಾ)· ಸಾಂಸಾರಿಕ ಜೀವನ: ಗೃಹಸ್ಥ ಜೀವನ: ತತ್ವವೇದಿಗಳುಂ ಮನೆವಾಟುಸವಡಲಾಗದು(ಪಾಂಡ್ಯ. ೧-೬೨ ಪ); ಮನೆವಾಟ್ಟಲ್ಲದು ತಪವೇನು ಕಱಿದಂತೆ (ಅಪಂಪ. ೪-೨೪). **ಮನೆವಾಳು**: ಮಾನೆವಾಳು ಸಾಕಾಯ್ತು ಮುನಿವಾಳು ಬೇಕಾಯ್ತು (ಪಡ. ೩೪-೦೦೨).

ಮನೆವಾಟು ಪದ್ಯ = ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮ: ಮನೆವಾಟು ಪದ್ಯದೆಸ್ಪಲುಂ ನೀನೆ ಬಲ್ಲೆ (ಕಂತಿಪು. ೧೭೦-೬). [ಮನೆ + ವಾಟ್]

ಮನೆವಾಟ್ತಿ· ಮನೆವಾರತೆ, ಮನೆವಾರ್ತೆ, ಮನೆವಾಟ್ತಿ, ಮನೆವಾರತ್ತೆ, ಮನೆವಾರ್ತೆ, ಮನೆವಾಳ್ತೆ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ಕೆಲಸ; ಗೃಹಕೃತ್ಯ: ಪೆಱತಣ ಮನೆವಾಟ್ತಿಯಂ ಪಂಜರಿದರ್ಕಳ್ (ಪಶ್ಚಾಣ. ೧೭೦-೨೫); ಕಿಮ್ಮನಿನ್ನೆಂತುಮೇಂ ಮನೆವಾಟ್ತಿಯುಂ ಬಿಡದೆಲ್ಲಿ ಬಂದೆಮೀಗಳಿವಂ (ಕ್ಯಾಇ. ೧೩-೧೪); ದೇವತೆಯುಮ್ಮನೆವಾಟ್ತಿಯ ನೋಡುಗುಂ (ಪಾಪ. ೪-೦೨೬). **ಮನವಾರತೆ**: ೧. ಕೃತುಪತದ ಕೈಗಾಗೆಯ ದೀಕ್ಷಿತರ ಸರಿಯಂತರವ ಮನವಾರತೆಮುದಿಂತುಟೊ ಕಾಣಬೇಹುದು (ಕುಷ್ಮಾ. ೭-೧) ; ಮನೆಗೆ ಮನವಾರತೆಗೆ ಪಿತ್ಕಕ ವನಿತೆಯಂಗಿಗಿಲಾಜೆಮಾಡದೆ (ಕಾಗಣಿ. ೭-೧೦). **ಮನವಾರ್ತೆ**: ೧. ನಾನಿ ಒಂದು ಮನವಾರ್ತೆಗಾಗಿ ಹೋಗಿ ಬರುತ್ತೇನೆ (ಕಾಪಾ. ೪)· **ಮನವಾಟ್ತಿ**: ೧. ಜಕದೇವನಾ ಪ್ರಬಾಹಲ ರಘುವಿರ ಸೇತುವರಗಂ ತಿಗಿಯಂ ಮನವಾಟ್ತಿಯೆಂಬಿನಂ (ಪಾಪ. ೪-೦೦೬). **ಮನೆವಾರತೆ**: ೧. ನಿಸ್ಸಮ ಕಾಂತಿ ಪಿರುಗದ ದಾರಿಯ ಹೋದಾತ ಬಾಸೆ ಭೂವಿಲಿಯಾಮಾಡಿ ಮನೆವಾರತೆಯ ವಿಚಾರಿಪುದೆಂದರಿಪಿಯನು . (ಹೋಗಿ. ೪ ೦೬). **ಮನೆವಾರ್ತೆ**: ೧. ಪಿರಿದೊಂದು ಮನೆವಾರ್ತೆ [ಪಾಪಿ. ಬ್ಲೈ] ಮಾಂಸ್ಪರ ಕಾದದೆ ಪೋಗಲೀಯಾನೀಗಳೆ ಪೋಗಿ ನಿನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬಾದಪ್ಪೆ (ಪಾಪ. ೦೪-೬) : ನಿನಗೊಂದೋಲೆಗೆ ಹೀರ್ಪದೊಂದು ಮನೆವಾರ್ತೆಗಿದೇ ಪೆಂದಱ ಬೇಱೆ ಸುಖವಿದಂ (ಅಂಪ. ೦೪-೩೦) ; ಲೋಕವಿತನ ಮನೆ ಲೋಕರುದ್ಧಾರಣವೆ ಮನೆವಾರ್ತೆ (ಗೊಮ್ಮ. ೫-೧೩) ; ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲ ಮನೆವಾರ್ತೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅಪ್ಪಗ್ಗಾಕೆ ಇಬ್ಬರು ಹೆಂಡರು ? (ಗದ). **ಮನೆವಾಳ್ತೆ**: ೧. ಎನ್ನ ಪರಿಚರ್ಯೆಗೆ ಅನುಕೂಲೆಯಾಗಿರ್ದು ಮನೆ ವಾಳ್ತೆಯಂ ಇಗಿಪುದು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೦೨-೨೯) ; ಮನೆವಾಳ್ತೆಯಱಿಯದ ಮನುಳಾವೆಣ್ಣೀ ಕೃತಿಯನೆ ಮನಪೊಲಿಪೋದಿಪೊಡೆ . . . ಜಾತ್ಯುರ್ಯ ಮಪಲು (ಹಾಪ. ೦-೩೯). ೨. ಮನೆಗೆಲಸವವನು; ಮನೆಯಾಳು; ಬಿಳಿಗಡವನು: ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಕಂದಿದ್ದಪಾಗ ತನ್ನ ಪೂರ್ವದ ವೈರಿಯಾದ ಮನೆವಾಳ್ತೆಯೇ ಅಗಿದ್ದರಿಂದ . . . ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಜೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಸಂಸಿದನು (ಕಥಾ. ೪೬). [ಮನೆ + ವಾಟ್]

ಮನೆವುಗು 'ಮನೆವೊಗು' ನೋ.

ಮನೆವೆಂಡತಿ, ಮನೆವೆಂಡತಿ (ನಾ). ಮನೆಯ ಹೆಂಗಸು: ಗೃಹಿಣಿ: ಮನೆ ನಿಱಗೆ ಬಂದಗೋಪಾಲನ ಮನೆ ತುಂಬುಗಾರ್ತಿ ನಿನಗೆ ಮನೆವೆಂಡತಿ (ಸಂಚಿ. ೬-೩೨) ; ಮನೆವೆಂಡತಿಯೊ ಗಾನೊತ್ಸಸೂಳೆಯೊ ನಿನಗೆ (ಜಿಷ್ಣು. ೧೦-೧೬). **ಮನೆವೆಂಡತಿ**: ಮನೆಗಾಱರ ಮನೆವೆಂಡತಿ ಗುಬುಗಾಳುವೆ (ಕ್ಯಾಇ. ೩೪-i, ೩೭೦-೨೦ ; ೧೫೫). [ಮನೆ + ಪೆಂಡತಿ (<ಪೆಂಡ್ತಿ)]

ಮನೆವೆಕ್ಕ (ನಾ)· ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿದ ಪೆಕ್ಕು: ಮನೆವೆಕ್ಕಾಗಿ ಪಣಿಯುಸಿ ಕಪೋತವಿಭುವನುಮಾ . . . ಕೊಂದಂ (ಪಡಾ. ೨೬-೨).

[ಮನೆ + ಪೆಕ್ಕ (<ಪೆರ್ಕ್)]

ಮನೆವೆಗ್ಗಡೆ 'ಮನೆವೆರ್ಗಡೆ' ನೋ.

ಮನೆವೆಣ್· ಮನೆವೆಣ್ಣು (ನಾ). = ಮನೆವೆಂಡತಿ: ದೈನ್ಯವೆರೆದ ದಾನಂಗಳನುಸುವ ಮನೆವೆಣ್ಗಳ್ ಪೊಗಪುವುದು (ಪಡಾ. ೦೨-೦೩). **ಮನೆವೆಣ್ಣು**: ಪಿಡುವೆಣ್ಣು ಪೆಸವೆಣ್ಣು ಪೆಸವೆಣ್ಣು ಮನೆವೆಕ್ಕಿಯಸಿ ದ್ಯಂದು ರಮಸನು ಬಿಡದೆ ನೋಡಿದರು (ಗಣಿತಾ. ೦೬-೬೯) : ಪೆರೆವೆಣ್ಣು ಪೆಸವೆಣ್ಣು ಮನೆವೆಣ್ಣು ಪಿಡುವೆಣ್ಣು . . . ದಿಂಡಿಪೆಂಗಳು ಪೂಲಲನೇರಿ ನೋಡಿದರು (ಸೂಕ್ಷ್ಮ. ೦-೭೫). [ಮನೆ + ಪೆಣ್]

ಮನೆವೆಣ್ಣು 'ಮನೆವೆಣ್' ನೋ.

ಮನೆವೆರ್ಗಡೆ· ಮನೆವೆಗ್ಗಡೆ (ನಾ)· ಮನೆಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ: ಗೃಹ ಕೃತ್ಯಗಳ ವಮಿವಾಟು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು: ಅರಸಂಗೆ ಮನೆವೆರ್ಗಡೆ ಮುದ್ರಾಂಕಿತಮಪ್ಪ ಪಾದುಪದ ಮುದ್ರೆಯಂ ಕಳೆದು (ಪಾಂಕಥ. ೫-೨೨ ಪ) : ಮನೆವೆರ್ಗಡೆ ಕೇತಮುಣಾಯಕ (ಕ್ಯಾಇ. ೩೪-i. ೦೬-೦೩ ; ೧೦೫) ; ಮನೆವೆರ್ಗಡೆಯುಂತೆ ಬೇಸಱಿ ಮಾಡುವನುಂ (ಪಡಾ೧೫. ೬-೨೯). **ಮನೆವೆಗ್ಗಡೆ**: "ಮನೆವೆಗ್ಗಡೆ ಅಂತರ್ಪಾಲಿಕಂ" (ಪಣಾಮು. ೩೦-೨೬೬) ; ವ್ಯವಸಾಯಪ್ರಿಯರದಂ ಬಹುಪ್ರತಿಪಕ್ಷನಿವಾತನಲ್ಲೆ ಮನೆವೆಗ್ಗಡೆ ಭೂಪತಿ ಗಭ್ರದೊಪ್ಪುಗುಂ (ಪಡಾ೧೫. ೦೬-೨೪). [ಮನೆ + ಪೆರ್ಗಡ್]

ಮನೆವೊಗು, ಮನೆವ್ಗು, ಮನೆವೊಗು (ಕ್ರಿ). ಗೃಹವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸು: ಮನೆಯೊಳಗೆ ಹೋಗು: ಪೇಡಿಯಾಗಿ ಪುತ್ಕನ ಮನೆವೊಕ್ಕ ಪಾರ್ಥನನೆ ಪಾರ್ಥನೆನಲ್ಕೊರೆ ಗಂಡನೆಂಬರೇ (ಗಣಾಮು. ೩-೩೩). **ಮನೆವೊಗು**: ಪೆಜಪ ಮನೆವುಗುವುದು (ಕ್ಯಾಕ್ಷ. ೩-೦೫-೪). **ಮನೆ ಹೊಗು**: ಎಲ್ಲರು ಸಕ್ಕರು ಪಾಚ ಮನೆಹೊಕ್ಕೆಲು ಭೀರು (ಪಾಣಾ. ೦೩-೪). [ಮನೆ + ವೊಗು]

ಮನೆಸರಕು (ನಾ). ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತು : ಮನೆಯ ಸಾಮಾನು : ಪೊಸಕ್ಕರೆ, ಮನೆಸರಕು (ಕಬ್ಬಿಗ. ೮೯ ಕ್ರಿಮೀ). [ಮನೆ + ಸರಕು]

ಮನೆಸುಂಕ (ನಾ). = ಮನೆದೆರಿಗೆ : ಮನೆಸುಂಕ ಪೆಱಿಮುಲಪತ್ತಿಯು ಸುಂಕವಿನಿತಂ (ಕ್ರಿಪು. ೦೯೨೦. ೨೯-೪ ; ೧೨೨). [ಮನೆ + ಸುಂಕ್]

ಮನೆಹಣ ' ಮನೆವಣ ' ನೋ.

ಮನೆಹಾಳ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವವನು : ಮನೆ ಮುರುಕ : ಮನೆಹಾಳವ ಮನೆಯಲ್ಲಿ . . . ಸೇರಿದ್ದನೆಂಬ ಸಂಗತಿ (ಕೃಪು. ೬೬೦). ೨. ನಾಯಿ : "ಮನೆಹಾಳೆನೆಲು ಕಱ್ಕುರನಕ್ಕಂ" (ಕಪ್ರ. ೦೨೬). (ಗು). ೩. ಕೆಡುಕುಬುದ್ಧಿಯ ; ದುಷ್ಟತನದ : ಮನೆಹಾಳ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಎಷ್ಟುದಿನಗಳಿಂದ ಅಧ್ಯಾಸಮಾಡಿದ್ದಿ (ಕ್ಷತ್ರಚೂ. ೪೯) ; ಪೇಲ್ಮನವಿ ಸಲ್ಲಿಸಿದ್ದ ಮನೆಹಾಳ ಡೈರೆಕ್ಟರ್ ನೀತಿವಾಹಿರನಾಗಿದ್ದನು (ಕೃಮು. ೬೬೬). [ಮನೆ + ಹಾಳು (< ಪಾಪ್) + — ಅ]

ಮನೆಹಾಳಿ (ನಾ). ಮನೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವಳು : ಸಂಸಾರ ಮುರಿಯುವವಳು : ನಿಂಗೊಂದು ಮೊಗಾನು ಹೆಕ್ಕುಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲಿ . . . ಮನೆಹಾಳಿ, ಮನೆಹಾಳಿ ಅವ್ಳು (ಸರಕಾಲಿ. ೬೬೨). [ಮನೆಹಾಳ ; —ಇ]

ಮನೆಹೆಂಡತಿ ' ಮನೆಪೆಂಡತಿ ' ನೋ.

ಮನೆಹೊಗು ' ಮನೆವೊಗು ' ನೋ.

ಮನೋಗತ (ಗು). ೧. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ; ಹೃದಯದೊಳಗಿರುವ : ಎನ್ನಾ ಮನೋಗತಭಾವಾನುಬಂಧಮುಳ್ಳೆನ್ನಲ್ಲಂ (ಕಬಾ. ೨-೬೬). (ನಾ). ೨. ಅಂತರಂಗವಲ್ಲಿರುವ ಆಶಯ, -ಅಭಿಪ್ರಾಯ : ಮನೋಗತಮಾವದೊಂಗತಂ ಮಾಡಿ (ಕಾಪ್ರ. ೪-೦೦೬ ಪ); ನಿಜಮನೋಗತಮುಸೇಂತೆಂದಂ (ಪಂಪ್ರ. ೪-೦೧ ಪ). [ಸಂ.]

ಮನೋಗತಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಗಮನ ; ಮನಸ್ಸಿನ ವೇಗ : ತತ್ಕಾಲ ವೇಳೆಗಳಂ ಮನೋಗ[ಪಾಣಂ.ರ]ತಿ ಧಾವಪಮನಱಿದು (ಪಗ್ರ. ೪೦-೦೬). [ಸಂ.]

ಮನೋಗದ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಚಿಂತೆ : ಚಿತ್ತವ್ಯಥೆ : ಕಾತುದು ಭೀತಿವಳ್ಳಿರಿ ಮನೋಗದಮುಂ ತಱಿಸಂದು ನಿಂದುವು. . . ಚೀತಾತುರನಾಗಿ ಬೆಳ್ಪಳಿಸಿ ದೇವಸಮಂ ತಳೆದಂ ಧನಂಜಯಂ (ಪಪಂ. ೪-೦೦೬). [ಸಂ.]

ಮನೋಗಮನ (ನಾ). = ಮನೋಗತಿ : ರಣಾಜಿರಂಗದಂತೆ ಮನೋಗವನವಾಜಿರಂಜಿತಮುಂ (ಶಾಪ್ರ. ೬-೨೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಮನೋಗುಪ್ತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮನೋಗುಪ್ತಿ, ವಚನಗುಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಕಾಯಗುಪ್ತಿಗಳೆಂಬ ಗುಪ್ತಿತ್ರಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಸುವಿದುಃಖಿಗಳಿಗೆ ವಶವಾಗದೆ ಸರ್ವರಲ್ಲಿಯೂ ಸಮತಾಭಾವವನ್ನು ತೋರಿ ಆತ್ಮಕಲ್ಯಾಣವನ್ನು ಸೆಸೆಯುವುದು" (ಕ್ರಿಪ್ರ. ೨೦೦) : ವಚನಗುಪ್ತಿ ವಚನಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ತಡೆಯುವುದು ; ಮನೋಗುಪ್ತಿ (ಮನಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ತಡೆಯುವುದು) (ಕ್ಷಪ್ರ. ೬೩). [ಸಂ.]

ಮನೋಗ್ಲಾನಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ದುಃಖ ; ಮನೋವ್ಯಥೆ : ಅಂತೇಕಾಂತದೊಳ್ ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಪುಣ್ಯೋಗ್ಲಾನಿಯಂ ಪಱಿವಡೆ ನುಡಿದು (ಜಿಪುರಾ. ೬-೯ ಪ); ಜನಿತಜನಪುಣ್ಯೋಗ್ಲಾನಿವಿದಾಘಂ ನಿವಾಘಂ (ಪಂಪ್ರ. ೪-೬೬); ಬಿಡು ಮನೋಗ್ಲಾನಿಯಮಾ ಸುಖ ಕಿಡೆಸುಗುಮಿ ದೆಲ್ಲವನೆನಗೆ ಸೈರಿಸು ಮುದಯರಲೀಸುಂಬು ಗುಣ (ಕುಪಾ. ೬-೨೦). [ಸಂ.]

ಮನೋಜ (ಗು). ೧. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೨. ಇಚ್ಛೆ : ಬಯಕೆ. ೩. ಕಾಮ ; ಮನ್ಮಥ : ಮನೋಜವಿನಾಶನಲ್ಲ ತನ್ನನೋ ಹಂದು ಪೊಸಬ್ಬ ಕಣ್ಣಿನಿಗಳಂತಮೆಲಬ್ಜಕಾಕ್ಷಮಾಲೆ (ಕಾಪಂಪು. ೬೬೬); ಶ್ರೀಜಗದೀಶ್ವರನೊಳ್ ದುಸೋಜ ಕಲಹಂದಾರ್ಕ್ಕಿಗೀಡಾದ (ಕಪಪುಚ. ೧೩). [ಸಂ.]

ಮನೋಜನಿತ (ಗು). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ : ಮನೋಜನಿತ ಮುದ ಜನಿಲತನಿಮನಸಸ್ಕೃತಮಖಿಸಪ್ರವೇಂಹಿಂತರೆ ನುಡಿವಂ (ಕಬಾ ೨-೧೨). [ಸಂ.]

ಮನೋಜಯ (ನಾ). ೧. ಮನಸ್ಸಿನ ಗೆಲುವು. ೨. ಮದುವೆಯ ನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥ : ಮನೋಜಯಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ಶಕುನಗಳು ಸರಿಯಾದರೆ ಹೆಣ್ಣಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣು ಕೇಳುವ 'ವರಸ್ಸಾಪ್'. . . ಆಗುತ್ತದೆ (ಕಪ್ರ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಮನೋಜವ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ವೇಗ : ಜ್ಯೋತಿರ್ವನದಂ ಮನೋಜವದಿನೆಯ್ದಿ (ಪಂಪ್ರ. ೬-೨೪). [ಸಂ.]

ಮನೋಜಸೂದನ (ನಾ). ೧. ಮನ್ಮಥನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನು. ೨. ಶಿವ : ಪೊಸರೊಳ್ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ ಮನೋಜಸೂದನಂ ಪೆಜನದಾವನೆ ದೆಲ್ (ಜಪಾ. ೬-೪೬). [ಸಂ.]

ಮನೋಜಹರ (ನಾ). = ಮನೋಜಸೂದನ ೨ : ಮನೋಜಹರ ಮನೋಪರನೆಂಬ . . . ಕತಿಪಸಲುಗೆಯುಂ ಮಿಸುನ ಬದುವಿಧದ ಕಪಾರಪಂ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಪರಿಯೆ (ಪಂಪ. ೪ ೨೨). [ಸಂ.]

ಮನೋಜಾಗಮ (ನಾ). ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ ; ಮದನಾಗಮ : ಅಂಬರಚರ ವೀಥಿಸರತಾಡಂಬರದೊಡನೊಸೆದ ಸಗದ ಮಾರ್ಪಿಂ ಕಿವಿಗಂ ತಂದು ಮನೋಜಾಗಮಗುರುವೆಂಬುದನೊಡನೆಯಲು ಶಿಷ್ಯನಂ ಪೊಲ್ಲಿಸ್ದಂ (ಶಾಂಪು. ೨-೦೦೨). [ಸಂ.]

ಮನೋಜಾಡ್ಯ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ದೌರ್ಬಲ್ಯ ; ಮನೋರೋಗ : ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯ ಮನೋಜಾಡ್ಯ, ಸ್ವಾರ್ಥ . . . ನಮ್ಮ ದಾಸ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ (ಪಪ್ರಣಾ. ೪೨). [ಸಂ.]

ಮನೋಜಾತ (ಗು). ೧. ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೨. ಕಾಮ ; ಮನ್ಮಥ : ಭರತಜಮೂಪಂ ಮನೋಜಾತರೂಪಂ (ಪ್ರ. ೪೨. ೪೪.ಮು. ೦೩೦-೦೪೯ ; ೧೨೯). [ಸಂ.]

ಮನೋಜ್ಞ (ಗು). ೧. ಸುಂದರವಾದ ; ಚೆಲುವಾದ : ಮುಕ್ಕೆ ಕನ್ಮಕೆ ಸುರರಾಜನ ಮುಂದೆ ಮಾಲೆಮುಂಪಿನ ಮನೋಜ್ಞಸಿತಸಿಂಧುವಾರ ಮಾಲೆಯುನೆಲೆಸೊಂ (ಶಾಂಪು. ೦೦-೪೬) ; ಮಮಮನಾನದಿ . . . ತೆಗೆಮಟ್ಟಿನೊಲೆ ಮನೋಜ್ಞಾಲುರಮೆನಿಸಿದುದಂಬುನಿಧಾನಂ (ಅಚಪ್ರ. ೦-೧೦). (ನಾ). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿರುವಂಥದು ; ಮಹೋವೇದ್ಯವಾದುದು : " ಸುಂದರಂ . . . ಮನೋಜ್ಞಂ, ಮಂಜು, ಮಂಜುಳಂ ೧೨ ಸೊಗಸಾದದ್ದು, ಚೆನ್ನಾಗಿರುವಂಥಾದ್ದು " (ಸಿಶ್ಶಾ. ೦೬. ೪೪೬) ; ಈ ಎಲ್ಲ ಅನುಭವವೂ ಮನೋಜ್ಞವಾದುದು ಎಂದರೆ ಮನೋವೇದ್ಯವಾದುದು (ಕೌ:ದ. ೪೬). [ಸಂ.]

ಮನೋಜ್ಞತೆ (ನಾ). ಚೆಲುವು ; ರಮಣೀಯತೆ : ಅಭಿಜ್ಞಾರೇಖೆ ಗಳಿನಿ ಮನೋಜ್ಞತೆಯ ಶಿವಲೀಲೆಯ ತಳೆದೆನಿರ್ಕುಂ (ಕಂಪ್ರ. ೦೩-೨೩). [ಸಂ. ಮನೋಜ್ಞತಾ]

ಮನೋಜ್ಞೆ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವೆ ; ಸುಂದರಿ : ಆತನ ಮನೋಜ್ಞೆ ಸುಮತಿಯುಮಱಿವಿಂ ಪೊತ್ತುಪಪೋಲ್ಪಯಂ ದೊರೆಪೆತ್ತಿರಿ ವರಸೇನನೆಂಬ ಮಗನಂ ಪೆತ್ತಳ್ (ಶಾಂಪು. ೪-೩೬). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೈರಿಕ ಧಾತು : ಮಣ್ಣಿಲೆ. ೩. ಮಾವಕಪಾನೀಯಂ : ಮದ್ಯ. ೪. ಜೇಡಿಗೆ. [ಸಂ. ಮನೋಜ್ಞಾ]

ಮನೋದಯಿತೆ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಿಯೆ ; ಮನಸಿನ್ನೆ. ೨. ಹೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ : ಶ್ರೀದಯಿತನ ವಾಯಿಕನ ಮನೋದಯಿತೆಗೆ . . . ಕಾಮಾದರ್ ತವುರ್ (ಪಪ್ರ. ೩೨. ೦೩೯-೪; ೩೨. ೪೬೦). [ಸಂ. ಮನೋದಯಿತಾ]

ಮನೋದಾರ್ಢ್ಯ (ನಾ)· ಮನಸ್ಸಿನ ದೃಢತೆ : ಚಿತ್ತದ ಸ್ಥಿರತೆ : ಇಂದ್ರ ದುಃಖ ಅಗ್ನಿಯು ತಿರಿಯ ಮನೋದಾರ್ಢ್ಯವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅವನೊಂದು ಧರ್ಮಸಂಚಯವನ್ನು ತಂದಿಡುತ್ತಾರೆ (ಶಾಂಪ. ೨೦೩). [ಸಂ.]

ಮನೋದುಃಖ (ನಾ)· ಮನಸ್ಸಿನ ಚಿಂತೆ : ಮನೋವ್ಯಥೆ : ಎನಗಂ ಪಾರ್ಥಗಮಹದ ತೊಡರ್ದಾವುದೆ ಮನೋದುಃಖಂ (ಅಶ್ವ. ೬-೬೨). [ಸಂ.]

ಮನೋಧರ್ಮ (ನಾ)· ಮನಸ್ಸಿನ ಗುಣಸ್ವಭಾವ : ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ : ಮನೋಧರ್ಮವೆಂದರೆ ಪ್ರತಿಜೀವಿ ಭಿನ್ನವಾದ ಸ್ವಧಾವ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಗೆ ಅನುರೂಪವಾದ ವೃತ್ತಿಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು, ಇಚ್ಛಾನಿಚ್ಛೆಗಳು (ಅರ್ಥಶಾ. ೩೪). [ಸಂ.]

ಮನೋನಂದನ (ನಾ)· ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು ಸಂತಸ : ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಆನಂದಕರವಾದುದು : ಧರ್ಮಶಾಲದಿಂ ಸಂಘಸಿದ ನಂದನದಿನೊಪ್ಪಿದ ಸೌಮನಸ್ಯದಿಂದಂ ಮನೋನಂದನಮಪ್ಪ ಪಾಂಡುವಿದಾ ಗಿರಿತಾಜವಿರಾಸಮಬ್ಬಿಯಂ ತಂದುದು (ಪಾಂಚಿ. ೪-೨). [ಸಂ.]

ಮನೋನಿಗ್ರಹ (ನಾ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು: ಪುರುಷನೆಯುರು ಸ್ತ್ರೀ ಮಾಯೆ ಸ್ತ್ರೀಯೆಯುರು ಪುರುಷ ಮಾಯೆ. ಈಗಿವ್ವರೂ ಮನೋನಿಗ್ರಹದೇ ಅತ್ಯಬಲ (ಗರುಡ. ೩೩). [ಸಂ.]

ಮನೋನಿವಾಸ (ನಾ)· ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೆಲೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು: ಮನ್ಮಥ: ಮನಿಮನಿವಾಸ್ಪದೊಪ್ಪಿದುದು . . . ಮನೋನಿವಾಸನಂತಿಪ ಈಪೆ ಮನ್ಮಥ ಕ್ಷಿತಿಪನಾಗ್ರಿ ದಾಮೋದರ ಮಂಗಳೋತ್ಸವಂ (ಪಾಪು. ೦೦-೮೯). [ಸಂ.]

ಮನೋನುರಾಗ (ನಾ)· ಮನಸ್ಸಿನ ಪ್ರೀತಿ : ಅಂತಃಕರಣದ ಅನುರಾಗ: ಈಗೆ . . . ತಿಂಪರಮಂಗೆಯುತ್ತರಾಕ್ಷಿಸ ಪ್ರಭುತುಳವಂದಿತಂ ಪುರಹರೇಶ್ವರ ನೊಲ್ಮ ಮನೋನುರಾಗಮಂ (ಧಾ. IV. ೦-೮; ೧೨೫); ವಿನು ಮಿಸನ ಗೇನು ಪ್ರಥ ನಿಮಗಾವು ದುರಾನುಪ್ರಚಾರವೇಕೆ ಮನೋನುರಾಗದಲಜುಂ ದಿನಿಸಲಿ ಪಾರ್ಥೂಪವೆಗೆ (ಭಾರ. ೦-೦೯). [ಸಂ.]

ಮನೋನೈರ್ಮಲ್ಯ (ನಾ)· ಮನಸಿನ ಸ್ವಚ್ಛತೆ : ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿ : ಪಿದಮು ಸಜ್ಜನರಿಗೆ ವೀಡಲು ಸದವಾಶವನ್ನು ಕಾಯುತ್ತಿರುವಮು. . . ಮನೋನೈರ್ಮಲ್ಯ, ಪಾಪಭೀರುತ್ವಗಳೇ ಈ ಅವತಾರಗಳು (ಪ್ರ.ವಿ. ೩೩). [ಸಂ.]

ಮನೋಜ್ಞ (ನಾ). ೧. ಪಾರ್ವತಿ : ಪ್ರಮುಖೋ ಮನೋಜ್ಞೇ ಸೆರೆ ದಾಜಪಂಗುಜ್ಞ ಮಾಳ್ಪ ಭಾವಜ್ಞ (ಪಾಕೃ. ೬-೮-೦೩); ಮಹೇಶ್ವರಿ ಮನೋಜ್ಞೆ ಜಗನ್ಮಾತೆ (ಕೃಜ್ಞ. ೦-೩-೩). ೨. ಶಕ್ತಿಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು: ಆಜಿಜೆ ಗಣಾಪಿ ಈಶ್ವರಿ ಮನೋಜ್ಞೆ ಎಂಬ ಜವರ್ಜಿಗ ಶಕ್ತಿಯವರ್ಗರು (ಶಿಲಾಂ. ೨೦೦-೮೨). ೩. [ಯೋಗ] ಅಮಾತ್ಮಾತ್ಮಯೋಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಉನ್ಮನಿ ಮನೋಜ್ಞನಿ ಸಹಜಾತ್ಮವಿಷ್ಣಾತ್ಮಯೋಗಳಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೫೨). [ಸಂ. ಮನೋಜ್ಞಾ]

ಮನೋಬಲ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಶಕ್ತಿ: ಆತ್ಮಬಲ : ಹೃ ಜಾತುರ್ಮಾತ ಬಲವಜ್ಞದೊಡಂ ಮನೋಬಲವಜ್ಞಮದೆ (ಅಂಚಿತ್ತ. ೧-೬೨ ಬ). [ಸಂ.]

ಮನೋಭಂಗ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಆಸೆಯ ನಾಶ : ನಿರಾಶೆ : ಸೇನಾ ಭಂಗಮುಂ ಮನೋಭಂಗಮುಮಿಂತಪ್ಪಂತು ಘಟಿಸಾರ್ದಮುಂ ಪೇಜ್ಞಂ (ಭಾಗವ. ೬-೭ ೬). [ಸಂ.]

ಮನೋಭವ (ಗು). ೧. ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ : ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ. (ನಾ). ೨. ಕಾಮ : ಮನ್ಮಥ : "ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ: . . . ಮನೋಭವಃ—ಈ ೨೮ ಕಾಮ(ದೇವ)ನ ಪೆಸರ್" (ಪಾಡುಮಾ. ೨-೩೩) : ದಿವಿಜನೋ ಭೂನಾಯಕನೋ ಮನೋಭವನವಂ (ಧರ್ಮ. ೦-೦೮೦); ದುಃಸಾಧ್ಯಮನೋಭವಗೆಲಸ ಬಲುಹಾಮನ್ನು (ಧರ್ಮಾ. ೨ ೮೨)· [ಸಂ.]

ಮನೋಭವಿತ್ವ (ನಾ)· [ಜೈನ]ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿ: ಅತಿಶಯವಾದ ಶೀಘ್ರತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ : ಮನೋಭವಿತ್ವ, ಕಾಮರೂಪಿತ್ವ ಮತ್ತು ವಿಕ್ರಮಧರ್ಮಿತ್ವ ಎಂಬೀ ಈ ಮೂರುವಿಧ. ಅತಿಶಯವಾದ ಶೀಘ್ರತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯು ಮನೋಭವಿತ್ವ (ಜಾಕ್ಷ. ೬೫). [ಸಂ.]

ಮನೋಭಾವ (ನಾ). ಅಂತರಂಗದ ಭಾವನೆ : ಅಲೋಚನೆ : ನೊಳಂಬರ ಈ ಸ್ವತಂತ್ರಮನೋಭಾವವು ಅವರು ಘೋಷಿಸಿದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕಜೀವನಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಎದ್ದುಕಾಣುತ್ತದೆ (ಶೀಲಾ. ೬೪). [ಸಂ.]

ಮನೋಭಿಲಷಿತ (ಗು). ೧. ಬಯಸಿದ : ಇಚ್ಛಿಸಿದ : ಮಹಾಬಲ ಮಿಚರೇಂದ್ರನ . . . ಮನೋಭಿಲಷಿತವಪ್ಪಸುಖಾನುಭವನಿರತನುಮಾಗಿ (ಅಜಿ. ೨-೨೬ ಜ). (ನಾ). ೨. ಅಪೇಕ್ಷೆ : ಬಯಕೆ : ಆತನ ಪ್ರಚ್ಛದಿಂ ಬಲ್ಲಿಯಂ ಕಾಮಧೇನು ಮನೋಭಿಲಷಿತಮಪ್ಪುದಂ ಕುಡುವುದು (ಪಾಪು. ೫೯). [ಸಂ.]

ಮನೋಭಿಲಾಷೆ (ನಾ). ಅಪೇಕ್ಷೆ : ಬಯಕೆ : ನಾನು ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ನಿನ್ನ ಮನೋಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿದ್ದೇನೆಯೆ ? (ಪಾಪಕಾ. ೨೬೬). [ಸಂ. ಮನೋಭಿಲಾಷ]

ಮನೋಭಿವಾಂಛಿತ (ನಾ). = ಮನೋಭಿಲಷಿತ ೨ : ಹರನಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲಿ ಕರುಣದಿಂ ನಿನ್ನ ಮನೋಭಿವಾಂಛಿತವ (ಶಬ್ದಾ. ೪-೪೬). [ಸಂ.]

ಮನೋಮಾಲ್ಯ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಕೋಟಲೆಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದವನು : ಆಜ್ಞಾವು ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಭೀತನಾಗಿವ್ವುದಾಗಿ ಮನೋಮುಕ್ತನು ಏಕು ನೋಡಮ್ಮ (ಆಪಾ. ೨೩೦-೦೦೩). [ಸಂ.]

ಮನೋಮುಕ್ತಿ (ನಾ)· ಮನಸ್ಸಿನ ಕೋಟಲೆಗಳಿಂದ ದೂರವಾಗುವುದು: ಕಲ್ಪಿತಗುಣ ನಾಸ್ತಿಯಯಿತ್ತೆ ಜಿವಾ ಮನೋಮುಕ್ತಿಯಾಯಿತ್ತೆ [ಪಾಪಾ. ಮುಕ್ತಿವಾಯಿತ್ತೆ] ಸಂಗಮ್ಯನ ಗುರುಮುಖವಾ (ಪಾಪಾ. ೨೯-೦೦). [ಸಂ.]

ಮನೋಮುದ (ನಾ)· ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂತೋಷ : ಸಾಧುಸಭೀಮಂಗೆ ಮನೋಮುದಮದೆಬೆರಸು ಕೃಷ್ಣಂ ಕಟ್ಟುದಂ ಪುಟ್ಟಮಂ (ಗದಾಪು. ೦೦-೨೨). [ಸಂ.]

ಮನೋಮೂರ್ತಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಆಕಾರ : ಮನಮನಕ್ಕು ಏಮ್ಮ ಕಂಡಿಸೆಂದಡೆ ಮನೋಮೂರ್ತಿ ನೀನು (ಶೀಲಾಪಾ. ೨೬೩-೬೨). [ಸಂ.]

ಮನೋಯೋಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಯೋಗತ್ರಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಭಾವನೆಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಯತ್ನಿಸುವುದು : ಯೋಗತ್ರಯಗಳು ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸ್ಪಂದನವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುವು. ಭಾವನೆಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿ ದೂವ ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆಯುವುದೋ ಅದೇ ಮನೋಯೋಗವು (ಕೃಪಾ. ೬೫೮). [ಸಂ.]

ಮನೋರಂಜನ (ನಾ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ರಂಜಿಸುವುದು.— ವಿನೋದ ಪಡಿಸುವುದು : ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ತಪ್ರಪಂಚಗಳ ಮನೋರಂಜನವಂ ಮಾಡುವುದು (ಶಗಾ. ೦೦೨ ಉತ್ತರಾಖಂಡ ೨೬). [ಸಂ.]

ಮನೋರಂಜನಿಹೂಬಳ್ಳಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವಿನ ಬಳ್ಳಿ : ಮನೋರಂಜನಿಹೂಬಳ್ಳಿ. ಕಂದಾಳಸಂಜೆಗೆ (ಪ್ರಸಿಗಿ. ೯-೦೩೨).

[ಮನೋರಂಜ್ಞ + ಪೂ (< ಪುಷ್ಪ) + ಬಳ್ಳಿ]

ಮನೋರಂಜನೆ (ನಾ)· = ಮನೋರಂಜನ : ಜನರು ಅವನ ಕಥೆಯ ಮನೋರಂಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಮೂದಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಂಚಿಪು. ೩೩). 'ಮನರಂಜನೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಮನೋರಂಜನ]

ಮನೋರಥ (ನಾ). ೧. ಮನಸ್ಸಿನ ಬಯಕೆ. – ಅಪೇಕ್ಷೆ : ಮೊರೆವಡೆ ದಿರ್ಮದಿರ್ದರ ಮನೋರಥಮುಗ್ಗಳೆಂ (ಕಾಪಾ. ೨-೩೯); ಇತಂ ರವಿಯು

ಮನೋರಥಂಗಳ ಸಂತಪಮಪೇಪುತ್ತ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತನೆನಿದಿರೆ (ಕೀಚಕ ೧೨-೫೬) ; ತನ್ನ ಆ ಮನೋರಥ ಕೈಗೂಡುಹುದೆಂದು ನಾಗಕ್ಕನ ಹೃದಯ ಹರ್ಷತವಾಯಿತು (ಜಿನಾ. ೬೫೮). ೨. ಬಯಕೆಯು ಈಡೇರಿದವನು; ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ನೆರವೇರಿದವನು : ಸಫಲಮನೋರಥನಾಗಿ ಹಿಂದಿರುಗಿದ ವಾಜಪ್ರಸನನ್ನು ಕಂಡು ವಿಸ್ಮಯಾದೇಮಿ . . . ಸಂತೋಷವಾಯಿತು (ಶಂಕಾ. ೩೬). [ಸಂ.]

ಮನೋರಥಮುರುಹ (ನಾ). ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಪೂರೈಸುವುದೆಂದೂ ಕೇಳಿದುದನ್ನು ನೀಡುವುದೆಂದೂ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ವೃಕ್ಷ : ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ : ತೋಯಜಪಾಳಂ . . . ದತ್ಪಕುಲಮುಂ ಕಾಪಂ ಕಾದಿ . . . ಮನೋರಥ ದುಮೋರುಹಂ ನಾಕಿಗಳಾ (ಜಾಂ. ೩-೩೩). [ಸಂ.]

ಮನೋರಥವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಬಯಸಿದುದನ್ನು ಪಡೆ ; ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದು : ರಥಾಂಗಪಾಣಿ ಮನೋರಥವನೆಮ್ಮ ರವಿಯುದಯಾಚಲಕಿ ಬಂದ (ಗುಣಭದ್ರ. ಬಿಂಬ. ೨-೪೩ ಅಷ್ಟಪ್ರ). [ಮನೋರಥ + ಪಡೆ]

ಮನೋರಥಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ಬಯಕೆಯು ಈಡೇರುವುದು ; ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಪೂರ್ಣಗೊಳ್ಳುವುದು : ಜಿಪಳಕಾಣಾವಾದ, ಸಾಧುವೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅವಂಗೆ ಮನೋರಥಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಯಿತು (ಜಿಪಾ). [ಸಂ.]

ಮನೋರಮ (ಗು). ಸುಂದರವಾದ ; ಚೆಲುವಾದ. [ಸಂ.]

ಮನೋರಮಣ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಒಡೆಯ ; ಪ್ರಿಯಕರ ; ಮನದನ್ನ : ಹೂಕ್ಕತಪ್ರಣಪೊಪ್ಪೆ ಶೀರಮನೋಂ ತನ್ನನೋರಮನಾ ಹೃನ್ನಿಧಾನ ಮನುಮಜ್ಞಾಪ ಜೋಗಿನಿಯಂತಿರೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಶಾಪ್ರಾ. ೬೭೩). [ಸಂ.]

ಮನೋರಮಮುದ್ರೆ (ನಾ). [ಶೈವ] ಜಪತಪ ಅನುಷ್ಠಾನದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಮುದ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಸ್ತ್ರಮುದ್ರೆ . . . ದುನೋರಮಮುದ್ರೆ . . . ಸಂಹಾರಮುದ್ರೆಯೆಂಬ ಸಕಲಮುದ್ರಾ ಲಕ್ಷಣಮನರಿದು (ಹರಿಶ. ೧೩). [ಸಂ. ಮನೋರಮಮುದ್ರಾ]

ಮನೋರಮೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ರಮಿಸುವವಳು ; ಮನದನ್ನೆ : ಪ್ರಿಯೆ : ಪಕ್ಷಿಗಾಸೂದ್ಯೆರಂತೆ ಸಿದ್ಧಿತ ಮನೋರಮೆಯ ತೋಳ್ಳಪೆಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು (ಚಕ್ರೇಶ್ವ. ೫೮-೧೨೨೨). [ಸಂ. ಮನೋರಮಾ]

ಮನೋರುಜೆ (ನಾ). ಮಾನಸಿಕ ಕಾಯಿಲೆ : ಚಿಂತೆ : ಮದ್ಯ ಮತ್ಸರಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದಂ ತನ್ನ ಮನೋರುಜೆಗಕ್ಕಿಯಾಗಿ ಕಂಡಂ (ಜಯಕು. ೪-೫೬ ಎ). [ಸಂ. ಮನೋರುಜಾ]

ಮನೋರೋಗ (ನಾ). = ಮನೋರುಜೆ : ತಾಮಿಗಾದ ಮನೋರೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಮಾರಿಭಂದು ಅನ್ನತೇಗಿಯರಿಗೆ ಗೊತ್ತು (ಕಂಚಿಪ್ರ. ೫೬) ; ಮನೋರೋಗ - ಆದೋವೆ ; ಹತ್ತುವರ್ಷದಿಂದ . . . ವೇದನೆಯೋಗಿದೆ ಅವರ ದೇಹ – ಮೇದ ವೇದನೆ (ಜಿನಿಪ್ರ. ೪೯). [ಸಂ.]

ಮನೋವಲ್ಲಭ (ನಾ). ಪ್ರಿಯಂತಮ : ಪ್ರಾಣಕಾಂತ : ಮನೋವಲ್ಲಭ ನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಶಪರ್ಧಾಸನಮನಿಗಂತಿರಿ (ಜಿಪ್ರ. ೬-೨೬ ಎ) ; ಬಂದು ಮನೋವಲ್ಲಭನ ಸಿಂಹಾಸನಾರ್ಧಕ್ಕಲಂಕಾರಮಾಗಿರ್ದ (ಧರ್ಮ. ೬-೦೨೦ ಎ). [ಸಂ.]

ಮನೋವಲ್ಲಭೆ (ನಾ). ಪ್ರಿಯತಮೆ : ಪ್ರಿಯೆ : ನೀನೂ ಕಾಮೀರಂಗೆ ರತಿಯಿಂದು ಮನೋವಲ್ಲಭೆಯಾದೈ (ಶಾಂತಿ. ೪-೧೬ ಬಿ) ; ಗೋವಿಂದನ ನೋಟದಲ್ಲಿ . . . ತನ್ನ ಮನೋವಲ್ಲಭೆಯೂ, ಸಕಲಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಹೀರಲೇ ಎಂಬ ಅರ್ಜುನನಮುಖಾಕರಪೆಯನ್ನು (ಪಚಾ. ೪೪). [ಸಂ. ಮನೋವಲ್ಲಭಾ]

ಮನೋವಿಕಾರ (ನಾ). ಚಿತ್ತವಿಕಲ್ಪ ; ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆ ; ಮಾಟ್ಟ : ಹೊಲಬುಗೆಟ್ಟ ಮನೋವಿಕಾರದ ಮಾತುಗಳನಾರಂತಿಪಡಿಸಪಪದೆ (ಪಚ. ೧೦-೨೬); ಮರುದಿನ ಆದರಿಗೆ ಜ್ವರ ಸ್ವಲ್ಪ ಇಳಿದ್ದರೂ ಮನೋವಿಕಾರ ದೇನೂ ಇಲ್ಲದಂತೆ ತೋರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಜಿಪಚ. ೩೩೬). [ಸಂ.]

ಮನೋವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯ ಆಭಿವೃದ್ಧಿ ; ಕ್ಷಯವನ್ನು ಬೌದ್ಧಿಕ ಮತ್ತು ದೈಹಿಕಶಿಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಮಾನವನಿಗೆ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನ . . . ಉಪಾಧ್ಯಾಯಂಗಂ (ಶಬ್ದಮ. ೩). [ಸಂ.]

ಮನೋವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). = ಮನಸ್ತಾತ್ತ್ವ : ಲೇಖಕ- ಮನೋವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಾನು ಒಂದು ಅದ್ಭುತವಿದ್ಯಾಂತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದ ಬಗೆಯಲ್ಲೇ ಉದಾಪರಣೆಯಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು. ತನ್ನ ಮನೋವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ (ಜಿಪ್ರ. ೦೦). [ಸಂ.]

ಮನೋವಿರತಿ (ನಾ). ಅಂತರಂಗದ ವೈರಾಗ್ಯ ; ವಿರಾಸಕ್ತಿ : ಸ್ಪೃಹೆಯಿಪ ತತ್ವದೊಳ್ ಪುಟಿ ಜನೇಂದ್ರಪದಾಬ್ಜದೊಳ್ಕಿ ಪುಟ್ಟಿಸಿಪ್ಪಂತೆ ಮನೋವಿರತಿ ಭೋಗಕದಂಬೆಯೊಳ್ . . . ಸಮಪಂದಿರೆ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೯-೨೦).

[ಸಂ.]

ಮನೋವಿಶ್ಲೇಷಣೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಆಲೋಚನೆಗಳನ್ನು ಒಳಹೊಕ್ಕು ನೋಡುವುದು ; ಅಂತರಂಗದ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿ ನೋಡುವುದು : ಲೇಖಕ- ಮನೋವಿಜ್ಞಾನವಲ್ಲಿ ತಾನು ಒಂದು ಅದ್ಭುತ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದ ಬಗೆಯಲ್ಲೇ ಉದಾಪರಣೆಯಾಗಿ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು, ತನ್ನ ಮನೋವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ (ಜಿಪ್ರ. ೦೦).

[ಸಂ. ಮನೋವಿಶ್ಲೇಷಣ]

ಮನೋವೃತ್ತಿ (ನಾ). = ಮನೋಧರ್ಮ : ಪಶ್ಚಬೇಣ್ಮಾಡಾರ ಮನೋವೃತ್ತಿಪ್ರಿಯಪ್ಪ ಕಾಮುಕಾತ್ಮರುಮಾಂ (ಜಿಪಾಪ್ರ. ೦೦-೧೦); ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿ ನಿಲ್ಲುವ ಬೇರೊಂದು ಬಗೆಯ ಮನೋವೃತ್ತಿ ಬೇಕಾಗಿ ಬಹುದು (ಜಿಪಾಪ್ರ. ೮೨). [ಸಂ.]

ಮನೋವೇಗ (ನಾ). ೧. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಚಲಿಸುವ ವೇಗ : ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ ಕಾರ್ಯಮುಖವಾಗುವ ಲೀಳೆತೆ. ೨.[ಯೋಗ] ರಾಜಸಯೋಗದ ಮತ್ತೊಬಗೆಯ ಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕೀಳಸೂರ್ಮಿಮುಖ್ಯಮಾದ ಮತ್ತೆಯುಂ ಕೀಳು ದೂರಶ್ರವಣಾಜಿರಿಡದು . . . ಮನೋವೇಗ ಕೀಳು ಪಾಲ್ಕದು ಕಾಯರೂಪವು ಕೀಳು ತಾನೈದಲೆ ಗುಪನೆನೀ ಕೀಳು (ಜ್ಞಾ ೫೦. ೨೦-೨೩). [ಸಂ.]

ಮನೋವೇದನೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ನೋವೆ ; ಚಿಂತೆ : ಪನ್ನ ಮ್ಯಾಧಿಗೂ ಮನಗಾಗ್ಗೂ ಕಾರಣ ಪನ್ನ ಮನೋವೇದನೆಯೇ (ಶ್ರಾಚಾ. ೦೯).

[ಸಂ. ಮನೋವೇದನಾ]

ಮನೋವೇದ್ಯ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಿಳಿಯುವಂಥದು : ಈ ಎಲ್ಲ ಅನುಭವವೂ ಮನೋವೇದ್ಯವಾದುದು ವಿನಃ ಮನೋವೇದ್ಯವಾದುದು (ಸಂಬೋ. ೧೬). [ಸಂ.]

ಮನೋವೇಧಕ (ಗು). ೧. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವುಂಟುಮಾಡುವ : ಮನೆ ಮನುಷ್ಯರ. (ನಾ). ೨. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನಾಟುವಂಥದು : ಅಜ್ಞಾತ ವೀರನಮನ್ನು ಚಿತ್ರಾಂಗದಂಗೆ ಹೋರಿಸಿದ ಗೀತ ಮನೋವೇಧಕವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿತು (ಪ್ರಕೃತ- ೨೩೨).

[ಸಂ.]

ಮನೋವೈಜ್ಞಾನಿಕ (ಗು). ಮನೋವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಮನಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ : ಆದು ಕಾವ್ಯತತ್ವವಿಚಿಪಾದ ಮನೋವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಘಟನೆಯನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವಾದು ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ಪುಟಗೊಳಿಸುವುದು (ಕ್ರಿಶಾಂ. ೦೩೦). [ಸಂ].

ಮನೋವೈಶಾಲ್ಯ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಶಾಲತೆ. — ದೊಡ್ಡತನ : ಅಂಥ ಮನೋವೈಶಾಲ್ಯ ಇದು ಜಿತಗೆ ಇರುವುದಾಗಿದೆ (ಚಟ್ಟ. ೫೪). [ಸಂ.]

ಮನೋವ್ಯಥೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಅತೀವವೇದನೆ.—ವ್ಯಸನ : ಅಂತೆ ಸಂತೈಸುವಳು ಮನೋವ್ಯಥೆಯೆಲ್ಲಿಮಂ ಧೈರ್ಯವಾಕ್ಯಂಗಳಂ (ಶ್ರೀಪಾಪು. ೨೬೫-೪೦೨). [ಸಂ. ಮನೋವ್ಯಥಾ]

ಮನೋವ್ಯಾಧಿ (ನಾ). = ಮನೋರುಜೆ : ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲವಾದ ಮನಸ್ಸಿನ ನೆಮ್ಮದಿ ಕಂದೀಯುವ ಗುಣದಿಂದ ಸರ್ವಗಂಧಿ ವಮನೋವ್ಯಾಧಿಗಳಂದ ನರಳುವವರನ್ನು ಸೂರೆಗೊಂಡಿತು (ಚಾಬಸೂ. ೦೬೬). [ಸಂ.]

ಮನೋವ್ಯಾಪಾರ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ವ್ಯವಹಾರ.—ಚಿಂತನೆ : ಕಾವಿಗಳ ಮನೋವ್ಯಾಪಾರವು ಜೀವ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿರೂಪವಾದುದು (ಕಾಸಂಕ. ೦೬-೭). [ಸಂ.]

ಮನೋಹರ (ಗು). ೧. ಸೊಗಸಾದ ; ರಮಣೀಯವಾದ; ಚೇತೋಹಾರಿಯಾದ : ಧರೆ ರಂಗಂ ಗಗನಂ ಮನೋಹರತರ ನಾಟ್ಯಾಲಯಂ ನರ್ತಕಂ ಸುರರಾಜಂ (ಜಪು. ೭-೦೨೬); ಮನ್ನಣೆಗಾಜಿ ಮನೋಹರರೂಪ . . . ಸನ್ನುತ ಮತಿಮೋಹಂ (ಚಚ. ೧೨-೦). (ನಾ). ೨. ಸುಂದರವಾದುದು ; ಸೊಗಸಾದುದು : ಕಂದರೆ ಮನೋಹರವಮ್ಮಾ ಕಾಣದಿದ್ದರೆ ಅಮ್ಮ ಮೋದಮ್ಮ (ಜಸಿ. ೩೭೦). ೩. ಚೆಲುವ : ಸುಂದರ : ಮನೋಹರ ಮನೋಹರನೆಂಬ . . . ಕದುಸಲ್ಬುಗೆಯ ಬಿರುದಿನ ಬಹು ವಿಧದ ಕಹಳೆರವಂ ದಿಸೆದಿಸೆಗೆ ಪಿಯೆ (ಜಿಂಪು. ೬-೨೨) ; ಪಂದರೋದ್ಧರ ಬಂದ ಮಾಮನೋಹರ ಬಂದ ವೃಂದಾವನಪತಿ ಗೋವಿಂದ ಬಂದ (ಪ್ರಭಾಂದ. ೦-೧೮-೨). ೪. ಕಡಲೆಹಿಟ್ಟು, ಬೆಲ್ಲಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿನಿಸು; ಬೂಂದಿ : ಪಾಯಸಕ್ಕ ಮನೋಹರವ ಕಾಳು ಹಾಕಿದ್ದರು (ಕಟಿ). ೫. ಕುಂದವೃಕ್ಷ. ೬. ಸುವರ್ಣ ; ಚಿನ್ನ.

ಮನೋಹರಮಂಡೆ = ಬೂಂದಿಯ ಉಂಡೆ ; ಲಾಡು : ಕರಜಗ ಕಾಯಃತಿಸ ಮನೋಹರದುಂಡೆ ತಜಗು ಚಿಕ್ಕುಲಿ (ಶ್ಯಾಚ. ೩-೦೭೬).

[ಸಂ.]

ಮನೋಹರತೆ (ನಾ). ಚೆಲುವು : ಸೌಂದರ್ಯ : ಮೊರೆದು ಮೊರೆ ಗರೆದು ಮಿರುಮಿರುಗಿ ಪೆಲಯಿಂ ಪಿಲಿಗೆ ಜಿಮ್ಮಿ ನೆಗೆಯುವ ತೊರೆಯು ಲೀಲೆಯ ಮನೋಹರತೆ . . . ಪೆಮ್ಮಲಿ ಜಗಜ್ಜೋಪಸಾಲುಮಂ (ತಿಪ್ರಾಲಂ. ೨೯-೩೦೨). [ಸಂ. ಮನೋಹರತಾ]

ಮನೋಹರಿ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವೆ ; ಸುಂದರಿ : ನೆಲಸುಗೆ ನಿನ್ನ ವಕ್ಷದೊಳೆ . . . ಮನೋಹರಿ ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿ (ಚಪ್ರ. ೦೪-೩೦); ಇವೆ ನವವಧ್ವರಾಗಜಪಕಂ ನಿಜಹಸ್ತತಳಾಗ್ರದೊಳ್ ಮನೋಹರಿ ತಳರ್ದೊಂಗಲಂ ತಳೆದ ಕೋಮಳವಲ್ಲರಿಯಂತೆ (ಜಗ. ೦೬-೦೦೩). ೨. ಪೆಂಡತಿ : ಪತ್ನಿ : ಸಿಂಧುರೇಂದ್ರಮಂ . . . ನರೇಂದ್ರಚಂದ್ರಂ ನಿಜಮನೋಹರಿಯೊಡನಾಲೋಹಿಸಿ ರಾಜವೀಥಿಯೊಳ್ಬರ್ಪಾಗಳ್ (ಪಚಕ. ೦೨-೦೦ ೪).

[ಸಂ. ಮನೋಹರೀ]

ಮನೋಹಾರಿ (ನಾ). ಮನಸೆಳೆಯುವಂಥದು ; ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಕವಾದುದು : ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಯ ನೀರಲ್ಲವೆ ಧೀರನ ಮಜ್ಜನಕೆ ಬೇಱವು ನೀರ್ ಜಗವೆಂದಾ ವಾರಾಶಿವರಂ ಸುರಜನವಾರಿ ಮನೋಹಾರಿ ನೀರ್ವೆರೆದಾಂ ಕಲುದೊಳ್ (ಅಷ್ಟ. ೬-೪೨). [ಸಂ. ಮನೋಹಾರಿನ್]

ಮನ್ನ (ನಾ). ಮೂಕ : ಮನ್ನಗೆ ಕುಟಿ ಸನ್ನೆ ಕೆಪ್ಪಗೆ ಕೈ ಸನ್ನೆ ಹೆಡ್ಡಗೆ ಬಡಿಗೆಯ ಸನ್ನೆ (ಜಾಗಾಕ. ೧೦-೨೬). [?]

ಮನ್ನಣೆ (ನಾ). ೧. ಗೌರವ ; ಮರ್ಯಾದೆ : ಪೆಲ್ಲಸಿ ಪಿರಿಪ್ಪ ಗೌರವದ ಮೈಮೆದು ಮನ್ನಣೆಯೋಳಿಗಳ್ ಕರಂ ಮನಮನೆಲರ್ಚಿ (ಪಂಪಾ. ೦೮-೧೩); ಇಲ್ಲಿಯೇ ಮನ್ನಣೆಗಾಸೆಪಟ್ಟು ಮುಂಮಣ ಫಲಮುಂ ಕಿಪುದಿರ್ (ಪಚಕ. ೩೬-೫); ಮನ್ನಣೆಗೆ ದನವಿಕ್ಕಿದೆಪಡೆ ಸಂಪನ್ನಚಕ್ರುತನಾಣೆ ಕೇಳಿವೆ (ಸಂಚಪ. ೦೩-೩೯). ೨. ರಿಯಾಯಿತಿ ; ಮನ್ನಾ : ಆ ತೋಂಟಕೆ ಸುಂಕ ವನ್ನಾದು ಸಮಸ್ತವುಂ ಮನ್ನಣೆ (ಪಶಾಸ. XI-i, ೬೯-೨೦; ೧೦೫೨).

[?. / ಪ್ರಾ. ಮಾಣಾ. / ಸಂ. ಮಾನನ. / ತೆಲು. ಮನ್ನನ]

ಮನ್ನಣೆಕಾಜಿ (ನಾ). ಮನ್ನಣೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು ; ಗೌರವಾನ್ವಿತ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮನ್ನಣೆಕಾಜಿ ಮನೋವರರೂಪ ಲೋಕೋನ್ನತ ಕೋಮಲ ಜಿತ ಸನ್ನುತ ಮತಿಮೋಜು (ಜಚ. ೪೨-೦). [ಮನ್ನಣೆ + — ಕಾಜಿ]

ಮನ್ನಣೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಗೌರವವು ಹಾಳಾಗು : ಮರ್ಯಾದೆ ಹೋಗು : ಮನ್ನಣೆಗೆಟ್ಟು ಮಾನಾಮರಣಮಾಗಿ (ಕ್ರಶಂಪ. ೨-೩೦).

[ಮನ್ನಣೆ + ಕೆಡು]

ಮನ್ನಣೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ಗೌರವಿಸು : ಮಾನ್ಯಮಾಡು : ಬೀರಪ ನುಡಿವ ಮೂವರ ವಾಕ್ಯವ ಕೀಳಿ ದೂರ ಮನ್ನಣೆಗೈವನವರ (ಪೂಚಚ. ೬-೨೪); ಪರಿವರಿ ಮರಿಯಾದೆಯಿಂದ ಮನ್ನಣೆಗೈದೆ ಸರಿಮಂಡಲಿಕರಿಗೆಲ್ಲ (ಶಂಚಪ. ೩-೪೪); ಶರನಿಧಿಯು ತನುಕಾಶ್ಯಾಜಾತಪಲ್ಲವಪುಣ್ಯಾಂಧವನಿಸುತ್ತ ಮನ್ನಣೆಗೈವನು (ಪಂಚಾಶಾ. ೩-೦-೧೩). [ಮನ್ನಣೆ + ಗೈ (< ಕೆಯ್)]

ಮನ್ನಣೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸನ್ಮಾನವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಗೌರವವನ್ನು ಪಡೆ : ಮನ್ನಣೆಯ ಮಂಡಳಿಕರು . . . ಮನ್ನಣೆಗೊಂಬು ಭುವರು ಮೊದಲವದು ತನ್ನ ನೇಮದೊಳೊಡಗಿದರು (ಅಚಪ. ೬-೦೩೦).

[ಮನ್ನಣೆ + ಕೊಳ್]

ಮನ್ನಣೆಯಾಳ್ (ನಾ). ರಾಜನ ಸಭಾಸದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪದವಿಯುಳ್ಳವನು ; ಮಾನ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ : ರಾಮರಾವುತರ ಗಜಾರೋಹರ ಬಾದಂತರ ಮನ್ನಣೆಯಾಳ್ಗಳ ದಿಟ್ಟವಾರಿಯ ಧೀರರ ಜಾತಿಕರ ಗಣಿತಿಯರ ಇಟ್ಟಣಿಸಿದ ಟಟ್ಟಣಾದಾಸ್ಥಾನದೊಳು (ಪಚಿ.೬-೨೦). [ಮನ್ನಣೆ + ಆಳ್]

ಮನ್ನಣೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗೌರವವನ್ನು ಪಡೆ ; ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಮನ್ನಣೆವಡವ ಕೇಟ್ಟಾತಿಯಂತೆ (ಪಚಾಸ್ಮ. ೩-೦೨೩); ಪೆಸ್ಮ ಪುತ್ಕಳಿಮಂತೆಸವ ಮನ್ನಣೆವಡದ ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿ (ಪಂಚಾ. ೯-೨೨).

[ಮನ್ನಣೆ + ಪಡೆ]

ಮನ್ನಣೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). = ಮನ್ನಣೆವಡೆ : ಮನ್ನಣೆವೆತ್ತ ಪೆಂಡದ ಕೆಲದಿಯರ್ (ಅಸ್ಮಾ. ೩೦೩) ; ಮನ್ನಣೆವೆತ್ತ ಪನ್ನಿಬ್ಬರು ಮಾಮಾತ್ಯ ರೊಗಗ್ರೆಸ್ತರನೆನಲು ಖಿಲಿಯ ಗದ್ದುಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಳಿಲಿಸಿ (ಪಚಕ. ೩-೩೩); ಮನ್ನಣೆವೆತ್ತ ಸಾಧ್ವಿಯರ ಪುಣಿಮೆಗಳ ಸನ್ನತಿಗುಮಪ ಎನ್ನವೆ (ಪಾಜ. ೩-೦೦). [ಮನ್ನಣೆ + ಪೆಱು]

ಮನ್ನಳಿ 'ಮನ್ನಬಿ' ನೋ.

ಮನ್ನಳಿಪಟ್ಟು (ನಾ). ಕುಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಟ್ಟು : ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಪಸ್ಸಾರಿ ಅಮುಕುವುದು : (ಪಚ್ಚಿಯವನ್ನಿ . . . ತೋಂಡಾಂಗುಟ್ಟಿಯ ಪೆಗ್ಗಸ್ಸಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣಾಸ್ಯವನ್ನೆತ್ತಿ, ಬಿನ್ನಣದಿಂದವುಂ, ಪಕಾಶ್ಯಾಗಿ ಸ್ವಂಘತಜಾಗಿ ದಿಂಡುಬೀಳುತ್ತಿದ್ದ ಆತನನ್ನು ಕಪ್ಪುಡುಕಿ ಹಿಡಿದು, ಮೆಲ್ಲಗೆ ಪೆಸ್ಸೆ ಮಲಗಿಸಿ, ಎದ್ದು) ಮನ್ನಳಿಪಟ್ಟು ಅದು (ಕುಂಕ್ರಕ. ೦೦೬-೨೨). [ಮನ್ನಳಿ (< ಮನ್ನಬಿ) + ಪಟ್ಟು]

ಮನ್ನಬಿ, ಮನ್ನಳಿ (ನಾ). ಕೊರಲ ಹಿಂದಿನ ನರಗಳ ಗುಂಪು : ಕ್ಷಳಕ್ಕೆ— . . . ಆರ್ಗಳಂ — ಅಗುಲಿ, ಮನ್ಯಾಳಿ — ಮನ್ನಬಿ (ಕಾಪ. ೨೦ ಕ್ರಹೋ). ಮನ್ನಳಿ : "ಮನ್ನಳಿ —ಮನ್ಯಾಳಿ (ಮನ್ಯಳಿ)" (ಕನ್ನಕೋ. ೩೮); ಯತ್ತಣಕ್ಕೆ ಪತ್ತಂ—ಕನ್ಯಕಾ—ಕನ್ನಿಕೆ; ಮನ್ಯಾಳಿ—ಮನ್ನಳಿ (ಕಾಪ. ೨೩೩ ಕ್ರಹೋ). [< ಸಂ. ಮನ್ಯಾಲೀ]

ಮನ್ನಾ (ನಾ). ೧. ಅಡ್ಡಿ ; ಪ್ರತಿಬಂಧ. ೨. ವಿನಾಯಿತಿ ; ರದ್ದು : ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಫೀ ಮನ್ನಾ ಆಗಿತ್ತು (ಟಿಪ್ಪ). 'ಮನಾಯಿ 'ಪರಾ.

ಮನ್ನಾಮಾಡು, ಮನ್ನಮಾಡು = ೧. ರದ್ದುಮಾಡು ; ವಿನಾಯಿತಿ ಕೊಡು : ಆ ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಮನರಂಜನೆಯ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಮನ್ನಾ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ

(೧೨೩). ೨. ತಡೆಹಿಡಿ; ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸು : ಸ್ಪರ್ಧೆಪರೀಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಮುನ್ನಮಾಡುವುದಾಗಿ ತೀರ್ಮಾನಿಸ್ದರಂತೆ (೪೦೩. ೫೮೨).

[← ಅರ. ಮುನ್‌ಅ; ಹಿಂ. ಮುನಾ. ಮುನಾ]

ಮುನ್ನಾರು (ನಾ)- ಒಡೆಯ, ಪ್ರಭು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ (ದೇವರನ್ನು ಕುರಿತು) ಮಾಡುವ ಸಂಬೋಧನೆ : ಮುನ್ನಾರು ಕೃಷ್ಣಗೆ ಮಂಗಳೆ ಜಗವ ಮುನ್ನಿಡೊಡೆಮಗೆ ಮಂಗಳೆ (ಪುರಂ. ೩-೧೫೯ ಕಜ್ಜ); ಜೆಲುವ ಪರತರಾಜ ಮುನ್ನಾರು ನರಸಿಂಹ ಕೊಳಲ ಗೋಪಾಲರೊಪ್ಪಿದರು (೪೦೩. ೬-೮೦).

[<ಸಂ. ಮಾನ್ಯ / ತಮಿ. ಮನ್ನನಾರ್, ಮನ್ನಾರ್; ತೆಲು ಮನ್ನನಾರು, ಮುನ್ನಾರು]

ಮುನ್ನಾರ್ಧ (ನಾ)- (?) : ಅರುವಿಗೆ ಗ್ರಾಮಸ್ಯ ಮುನ್ನಾರ್ಧ [೦] ತಸ್ಯೈವ ಗ್ರಾಮೇ ಪಞ್ಚಾಸ್ಮಾವರ್ತನ ಪರಿಮಾಣಾಶ್ಚ ಕ್ಷೇತ್ರಸ್ಯ ದತ್ತಂ (ಕ. ೩೫. ೬-೪೯; ೬೮೨). [?]

ಮುನ್ನಿಸು (ಕ್ರಿ)- ೧. ಗೌರವಿಸು ; ಮರ್ಯಾದೆಮಾಡು ; ಆದರಿಸು : ಏನುಂ ಕೊದಳ್ಳಿದಿತ್ತು ಮುನ್ನಿಸದಂ ಸನ್ಮಾನವುರಸ್ಸರಂ (೪೦೩. ೧೫-೦೨) ; ಅಳರೆಂಬ ಭೇದಮಿಲ್ಲರ್ಕೊಳಂ ಪಲ್ಲಟಿಸಿತೇಬಿನಂ ಮುನ್ನಿಸೆ (೧೨೦೫. ೪೦೩); ಅಸುರನ ಚರನೆಂದಪಮಾನಿಸುಗುಮೊ ಮೇಗ್ ಭಕ್ತನೆಂದು ಮುನ್ನಿಸುಗುಮೊ . . .. ಕೃಷ್ಣಂ (೧೧೮. ೫-೬೩). ೨. (ದುಃಖ, ಕೋಪ ಮೊದಲಾದವುಮನ್ನು) ಶಮನಗೊಳಿಸು ; ಸಮಾಧಾನಮಾಡು : ರಕ್ತಜಲದಿಂ ಕೋವಾನಳನಂ ಮುನ್ನಿಸದಿನ್ನುಂ ಗಳಗಳಿತ ಸಕೋಪಾಪ್ತ ತೆಱದಿಂದಿರ್ದ್ಯ (೧೧೩೮. ೦-೫೭): ನಡೋಕ್ಕಯಲಿ ಮುಪ್ಪ ಪರಸಿ ಸಂತಾಪಾಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಸಾರಸೌಮ್ಯತೆಯ ಅರಯಸನು ಮುನ್ನಿಸಿ . . . ಅಭಯವಿತ್ತನು ಋಶ್ಯಶೃಂಗಮುನಿ (೬೫೦೦. ೦-೬-೦೭). ೩. ತಪ್ಪನ್ನು ಗಣಿಸದಿರು ; ಕ್ಷಮಿಸು : ಬಾಬೆನ್ನ ಬಂದನಿತುಮುಸಮಾರಾಂ ಬಯ್ಕೆ ಸೈರಿಸಿ ಸೂಱೆಂಬನಿತುವರಂ ಮುನ್ನಿಸಿ (೬೯೭೦. ೬-೬೩); ಕುಲದೀ ಕಿಟ್ಟುವರನ್ನಾ ನೀಂ ಮುನ್ನಿಪುದೇ (೧೧೮೫. ೦-೦೦೩); ಆ ನೀಚನಾದ ರಾವಣನೇ ಅದರೂ ನಮಗೆ ಶರಣಾಗತನಾಗಿ ಬಂದಲ್ಲಿ ಪಾವು ಮನ್ನಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುವುದೇ ನಿಜ್ಯ (೭೯೩೦. XIV, ೦೮). ೪. ಒಪ್ಪು : ಲೆಕ್ಕಿಸು : ಅಂಗೀಕರಿಸು : ಅರಸಿ ನಾರಾಯಣಾಶ್ರಿತಮು ಮುಪ್ಪಾವೇಷಮಂ ಕಂಡು [ಮುನ್ನಿಸದು]ವಸೀಸಂಗೆಮ್ಮುನ್ನಮಾ (೧೨೨೫. ೪-೦೧೬); ಬಸಂತನ ಮಂತಣದ ಮಾತಾ ಸೊರ್ಕಾನೆ ಮಂತಣಮು ಮಾಮಂತನ ಮಾತಾ ಮುನ್ನಿಸುಮಂತೆ ಮುನ್ನಿಸಿ (೪೭೧. ೦೬೦); ಕವೆದು ಮುನ್ನಿಸಿ ಕೂಡಿಮೊದೀ ಕಾವಸಿ ಸುರತದ ಸುಖವಿನ್ನೆಂತೋ (೪೦೭೭. ೯-೦೦೬). ೫. ಬದುಮಾಲಿಸು ; ಅನುಗ್ರಹಿಸು : ಪಿರಿಯಂ ಮುನ್ನಿಸಿ ನಡಪತ್ತಿರೆ ಪರಮರಸಸ್ಯಭೂಮಿಪಿಂನಿಸದೇಂತೀ ಪಿಂಡಾರಕೆ (ಕಾದಂಬ. ೩೨೨) ; ಮುನ್ನಿಸುಗೆ ಕೃತಿಗೆ ಸೌಭಾಗ್ಯೋನ್ನತಿಯುಂ (೪೨೬. ೦-೨೩) ; ಅವುದೆಮಗ ಳ್ಕುದಯವದ ನೀನಾದ ಪರಿಯಲಿ ಮುನ್ನಿಸಪೆಜ್ಜೀವ ಕೌರವಂರಜೀ ಸಮ್ಯಾಣಿಸುವುದು (೪೦೩. ೫-೦೯).

[ಮುನ್ನಣೆ + —ಇಸು./ತೆಲು. ದುನ್ನಿಂಚು, ಮುನ್ನಿಂಪು]

ಮುನ್ನು (ನಾ)- ಸಿಟ್ಟು ; ಕೋಪ : "ಮುನ್ನು—ಮುನ್ಕು=ದ್ವೇಷ, ಕೋಪ" (೪೨೬೭. ೪೯); ಅನ್ನಂ ಮಸಮಿಳ್ದು ಮುನ್ನು ಮಿಗಮುಂ ಬಗೆಗೊಳ್ಳದೆ ನೀಂ ದೀಕ್ಷೆಗೊಂಡೆ (೪೪. ೫೦-೫೦ ; ೧೧೦೦). [<ಸಂ. ಮನ್ಯು]

ಮುನ್ನೆ 'ಮನ್ನೆಯ' ನೋ.

ಮುನ್ನೆಬೇಟ 'ಮಾನ್ಯಬೇಟ' ನೋ.

ಮುನ್ನೆಬೇಡ ' ಮಾನ್ಯಬೇಟ ' ನೋ.

ಮುನ್ನೆಗಾಳೆ ' ಮನ್ನೆಯಗಹಳೆ ' ನೋ.

ಮುನ್ನೆಯ, ಮುನ್ನೆಯಂ, ಮುನ್ನೆ (ನಾ)- ೧. ಗೌರವ; ಮರ್ಯಾದೆ : ' ಮನ್ನೆಯಗಹಳೆ ' ಪರಾ. ೨. ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು: ಮನ್ನಣೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು: ಮಾನ್ಯ : ಜಗಸಿದಂ ಬೇಗದಿಂ ಮಣೆ ವರೂಥಮುಂ ಕೆಲಬುಲದ ಮುನ್ನೆಯರ ಗಡಣದಿಂದೆ (೬೬೨೫. ೪-೨೬). ೩. ಮಾಂಡಲಿಕ; ಸಭಾಸದ : "ಮುನ್ನೆಯ —ಮುನ್ಯ = ಪೂರ್ಜಿತ, ಮಾಂಡಲಿಕ" (೪೨೬೭. ೪೯); ಮುನ್ನ ಕೋಟಿಯಂ ಪಂಚಿ ಕಲ್ಲ ಕೋಟಿಯನೊಡೆವ ಮುನ್ನೆಯನುಮಂ (೧೨೨೫. ೦-೩೦); ಕೆಲಬಲದ ಮುನ್ನೆಯರ ಕೈವೀಸಿ . . . ಪಾರ್ಷ್ಣಿದಿರಾದ (೪೦೩೨. ೬-೦೩); ತೋಟ ತೋಟಿಗಾನೆ ಕೋಟಿ ಮುನ್ನೆಯಗಾಸೆ (೪೪೯. ೦೧೦೩). ೪. ನಾಯಕ ; ಮುಖಂಡ : ಮುನ್ನೆಯರಾಳಂತೆ ಕಾದಿಯಲುಸಡೆ (೪೦೪೫. ೫-೧೩ ೫). ೫. ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಭೂಮಿ ; ಉಂಬಳಿ : ಅನ್ಯವರ್ಮನ್ನೆದುದೊಳ್ಳರ್ವ್ ಪಮಸ್ಯಮುಂ . . . ಪಡೆದು (೪೦೪೫. XI–೫, ೧೫-೧೬; ೧೧೦); ಮುನ್ನೆಯ ಚಿಚ್ಚುಂ ಬಿಟ್ಟುಂ ಮುನ್ನೆಯಮಂ (೪೮. XVIII. ೫೯-೮೦; ೧೧೫); ಕುಡಿಗೆರೆಯ ಮುನ್ನೆಯವೊಳಗಾಗಿ ಸರ್ವಾಭ್ಯಂತರಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೊಟ್ಟುಂ (೪೪. VII, ೬೧೦. ೫೬-೫೬; ೧೧೭). ೬. ನಾಡಿನ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಮಂಡಲ : ಶ್ರೀ ಮುಸುಗುಂದ ಪನ್ನೆರಡಱ ಮುನ್ನೆಯಂ ಕೊಱಲಗುಂದ್ದಂ (೪೦೩೫. XI–೫, ೧೬-೦೦; ೧೧೫); ಕೋಗಳಿಮುಮ್ಮೂಱ ಮಂಸೆಮುಮನೇಕಾಧಿಷ್ಠಿತಂ ಸುಖಿದಿ ನಾಳುತ್ತಮಿರೆ (೪೦೩೫. IX–೫, ೫೮-೦೬ ; ೧೧೪೭). **ಮನ್ನೆಯ** : ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಮಗ್ಗದೆಱೆ ಮುಂತೆಯ ಕುಲವದೆಱೆ (೪೪. IX. ೫೫೫೦. ೬೨-೫೬; ೧೨೭೭). **ಮನ್ನೆ** : ೧. 'ಮನ್ನೆಗಾಳೆ' ಪರಾ. ೫. ಕೆಱೆಯ ರಾಚಮಲ್ಲ ಮನ್ನೆ ಬೇಡಿದೊಳರೆನೆಲಸಂ ಭಣ್ಣಾರವುಮಂ ಕೊಟ್ಟಾನೆಂದು ಬಪ್ಪ ಭುವನಾದಿತ್ಯಂ ಬರೆ (೪೪. III (೩). ಹೊಸ್ತ. ೨೬-೪; ಸು. ೧೦೫ಮು ೨೫).

ಮುನ್ನೆಯ ಗಂಡ, ಮನ್ನೆಯರೆ ಗಂಡ = ಮುಖಂಡರನ್ನು ಮಿಂಚಿಸುವ ಶೂರ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಎಲ್ಲಿ ಕಿರಾತಸಂಕುಲದ ಗುಜ್ಜು ನೆಜ್ಜುದಿಂದು ಹದುಳದಿಂದರಸ ಮನ್ನೆಯ ಗಂಡನಾಗು ವೇಗದೊಳೆಂದಡೆ (೪೪೫. ೬-೦೯); ಕೊಂಡು ಬರುತಿದೆ ಭಟರು ಮನ್ನೆಯ ಗಂಡನಾಗೈ ಜೀಯ ಎನೆ (೪೦೩೬೫. ೬-೨೬); ಗಂಡರ ಗಂಡನಾಪವವ ಗಂಡನುಂ . . . ಕೂಡಿ ತಪ್ಪೆವ ಮ(೦)ನ್ನೆಯರ ಗಂಡನು (೪೦೩೫. IX–೫. ೫೬೬-೫೫; ೧೧೫೫). **ಮನ್ನೆಯಗೊಡತಿ** = ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮ(೦)ನ್ನೆಯಗೊಡತಿ ಜಗದ್ಭಳ ಹಲುವಾಗಿಲ ಮ(೦)ನ್ನೆಯ ನಾಚಿದೆವನ್ನರು (೪೦೩೫. IX–೫. ೪೬-೦೦; ೧೨೧೦). **ಮನ್ನೆಯದ ಹೊನ್ನು** = ಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು ತೆರಿಗೆಯ ಹಣ : ತನಗೆ ನಡವ ಮನ್ನೆಯದ ಹೊನ್ನೊಳಗೆ ದೇವರ ನಂದಾದೀಪಿಗೆಗ ಬಿಟ್ಟು ಗದ್ಯಾಣ ಒಂದು (೪೦೩೫. IX–೫. ೫೮೬-೦೦; ೧೧೭೫). **ಮನ್ನೆಯ ಮುಂಗಾಱಿ** = ಒಂದು ಬಿರುದು: ಸಜಮಮನೋಜ ಪಯವತ್ಪರಾಜ [ಕೊಂಗ]ಮನ್ನೆಯ ಬಂಗಾಱಿ ಮಾಪನಂಕಾಜಿ (೪೦೩೫. XI–೫. ೮೭-೫೦; ೧೦೭೫). **ಮನ್ನೆಯ ಬೇಂಟೆಕಾಱಿ** = ಒಂದು ಬಿರುದು : ವಿಕಾಂಗವೀರನಸಹಾಯಸೂರ ಮಂನೆಯ ಬೇಂಟೆಕಾಱಿ ಅಂಣಸ ಗಂಧವಾರಣನು (೪೪. XVI. ೫೯೫. ೬೨-೫೬; ೧೨೭೫). **ಮನ್ನೆಯಳೇರುಂತ** = ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪೂಮಡಿ ಗಣ್ಣಂ ಮನ್ನೆಯಳೇರುಣ್ಣ ಪಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಸ(ಶ)ಸ್ತಿಸಹಿತಂ (೪೮. XII. ೫೬೯-೬; ೧೦೪೦). **ಮನ್ನೆಯ ಸಿಂಗ** = ಮುಖಂಡರಲ್ಲಿ ಸಿಂಹದಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪರಬಳಕ್ಕತಾಸ್ತಂ ಸಾಹೋತ್ತುಂಗಂ ಮನ್ನೆಯಸಿಂಗ ನಾವಾದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಶಸ್ತಿಸಹಿತಂ . . . ಜಯಕೇತಿಲಿಅರಸರ್ (೪೦೩೫. XX. ೪೭-೫೬; ೧೦೭೬).[<ಸಂ. ಮಾನ್ಯ]

ಮನ್ನೆಯಗಹಳೆ, ಮನ್ನೆಗಾಳೆ (ನಾ)- ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಊದುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಹಳೆ : ಚಿಕ್ಕತಿತ್ತಿ೦. . . ಹೆಗ್ಗಾಳೆ ಮನ್ನೆಯಗಹಳೆ . . . ಮೊಳಗಲು (೪೦೩೦. ೫-೨೦); ಮನ್ನೆಯಗಹಳೆ ಚಂಬಕಪಜ್ಜೆ

ಬೊಂಬುಳಿ ಜಿನ್ನವಿತ್ತಿರಿ (ಶಾಂತಾ. ೦೦-೨೮). **ಮನ್ನೆಗಾಳೆ** : ಪುಡಿಪ ತಂಬುಟ ಭೇರಿ ಘಂಟೆ ಜಯಘಂಟೆಗಳ ಗಿಡಿದಿಡಿ ಬಿರುಗು ಮನ್ನೆಗಾಳೆ ಪೆರ್ಗಾಳೆಗಳ (ಪಟಾ. ೬-೯). [ಮನ್ನೆಯ + ಕಹಳೆ]

ಮನ್ನೆಯಗೆಜೆ² (ನಾ). ಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಕೆರೆ : ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವರ ಹೂದೋಟದಿಂ ಮೂಡಹಾದರಿಯ ಮಣಲು ಮತ್ತರೆರಡು ಮನ್ನೆಯಗೆಜೆಯು ಕೋಡಿಯಂ ತೆಂಕ ತೋಟಗಟ್ಟು ಮತ್ತರೊಂದು (ಶಿಇ. IX-i. ೪೫೯-೩೬; 1209). [ಮನ್ನೆಯ + ಕೆಜೆ²]

ಮನ್ನೆಯದೆಜೆ³ (ನಾ). ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡಿದ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ ತೆರಿಗೆ : ಮುಂಪೆಯಸಾಮ್ಯದೊಳ್ ಬಿಟ್ಟ ಮನ್ನೆಗೆಯೆನ್ನೆಂ ದೊಡೆ ಮನ್ನೆಯದೆಜೆ³ ಆಳಿವಸಕಾಯ. . . ಮೊದಲಾಗಿ. . . ಸರ್ವದಾಧ ಪರಿಹಾರಂ ಕಾದು ಪಡೆಯುವರ್ (ಶಿಇ. XI-i. ೭೫-೨೦ ; 1068); × × × ಕರಣಂಗಳ ಕಾಣ್ಕೆಯೆಂದು ಮನ್ನೆಯದೆಜೆ³ಯುಂದರುವಣವೆನ್ನು . . . ಕೊನ್ವರ್ಗಾಳರ್ (ಶಿಇ. IX-i. ೨೯೨-೨೭; 1164). 'ಮಾನ್ಯದೆಜೆ³' ಪರಾ. [ಮನ್ನೆಯ + ಕೆಜೆ³/ತೆಲು. ಮನ್ನಿದುತೀಜು]

ಮನ್ನೆಯಪನ್ನಸು (ನಾ). ಶೇಕ್ಕಡ ಏಮತ್ತರಮ್ಮು ತೆರಿಗೆ ವಿನಾಯಿತಿಯುಳ್ಳ ಮಾನ್ಯದ ಜಮೀನು : ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಮಲ್ಲರಸ ಬಿಟ್ಟ ಕೆಯಿ ಬೀಳ್ಕುಂಟಯ ದಾರಿಯಿಂ ಬಡಗ ಗವಜೀಶ್ವರ ದೇವಗೆಯಿಂ ಪಡುವ ಮುಂಪೆಯ ಪಂಸಸು (ಶಿಇ. IX-i, ೨೩೨-೨೮; 1148).

[ಮನ್ನೆಯ + ಪನ್ನಸು]

ಮನ್ನೆಯಪಣ (ನಾ). =ಮನ್ನೆಯದೆಜೆ³ : ಹದ್ಬಾಳು ಪನ್ನೆರಡಜೆಳಗಣ ಮಾಣಿಯೂರ ಮನ್ನೆಯಮಣವಂ . . . ಶ್ರೀ ಜೀನಕೇಣವದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಕೊಟ್ಟರು (ಶಿಇ. XV. ೩೩-೫೦; 1147).

[ಮನ್ನೆಯ + ಪಣ್ಯ]

ಮನ್ನೆಯವಳಿ (ನಾ). ಮಾನ್ಯರ ವಂಶ; ಮಾಂಡಲಿಕರ ಕುಲ : ಮನ್ನೆಯವಳಿಯೊಳಿಸ್ಮುತನಂಪಯಯಶಾಪ್ರಿತಾಶ್ರಯಂ ಕಲಿ ಕಾ ಲೋ ಕ್ಯ ಂ ನ ಲಾತೀಶನೆನಿಪಂ (ಪಾ. XX, ೦೦೬-೪೯ ; 1167).

[ಮನ್ನೆಯ + ಬಳ್ಳಿ (<ಬಬಳ್ಳಿ)]

ಮನ್ನೆಯಹೊಲ (ನಾ). ಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಹೊಲ : ಅಂತು ಹೇಜಿಗೆ [ಪಡೆ]ವಲೆ ೨೦೦ ಅಲ್ಲಿಯ ಮನ್ನೆಯಹೊಲದೊಳಗೆ ಅರುಪಾಡಿಲಿಯ ಅಜ್ಜುವೇಶ್ವರಂ ಬಸದಿಯಂ [ಮೂಡಿಂ] ಬಿಟ್ಟ ಗದ್ಯಾಣ ೨ (ಶಿಇ. XX. ೮೫-೫೬; 1071). [ಮನ್ನೆಯ + ಹೊಲ]

ಮನ್ನೆಯಾಮ್ಯ (ನಾ). ಮಾನ್ಯದ ಒಡೆತನ. – ಸ್ವಾಮ್ಯ : ಅಲ್ಲಿಯ ಬಟ್ಟಗಹೊಲದ ಮನ್ನೆಯಾಮ್ಯದ ಮಾನ್ಯಹೊಲದೊಳಗೆ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮುಡಿ ಬಿಟ್ಟ ನೆಲಂ ಮತ್ತರು ೧೫೦೫ ನಿಬ್ಬಗರು ಪಣಂ ಗದ್ಯಾಣ ೧ (ಶಿಇ. XI. ೫೦-೫೯; 1036) ; ಇನ್ನಜಾಪಸ್ಯಾವುಣ್ಯ ಗಳ್ಕಿಬ್ಬ ಮುಂಪೆಯಸಾಮ್ಯದೊಳ್ ಬಿಟ್ಟ ಮನ್ನೆಗೆಯೆಪ್ಪೆನ್ನೊಡೆ ಮುಂಪೆಯದೆಜೆ³ . . . ತಂಬುಲಂ ಮೊದಲಾಗಿ . . . ಕಾಮ ನಡಸುವರ್ (ಶಿಇ. XI-i. ೭೫-೨೯ ; 1042). [ಮನ್ನೆಯ + ಸಾಮ್ಯ]

ಮನ್ಮಥ (ನಾ). ೧. ಕಾಮ ; ಮದನ : "ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಃ . . . ಮನ್ಮಥಃ . . . ಮನೋಭವಃ — ಈ ೨೮ ಕಾಮ(ದೇವನ) ಪೆಸರ್" (ಅಕಾಮಾ. ೬-೩೩); "ಬಂಡುನೆವೆದಮನು . . . ಕಾವ ಜತಿಗಳವಗೆಯನೆವೆ ಮನ್ಮಥನ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಕ್ರಿಕೃ. ೬); ನಯನಂ ನೀಳಸರೋಜಭಾಸಿ . . . ಬಾಹುಯುಗಂ ಮನ್ಮಥಪಾಶಭಾಸಿ (ಸುಳಾಚಾ. ೬-೩೩) ; ಸಂಯಮವ ಸಾಧಿಸಿ ಮತ್ಸ್ಯ ನುಡಿದೋರಿದಳ್ ಮನ್ಮಥನ ಶಿಷ್ಯೆ (ಪಜ್ಜ.ಗಿ. ೪೯-೦೦೭). ೨. ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯದು: ಪ್ರಭವ ವಿಭವ . . . ಮನ್ಮಥ . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದಿಪ್ಪತ್ತು ತೀರ್ಥಾಗಿಪುದು (ಪಂಗಿ. ೫೬). ೩. ಒಂದು ಮಳೆಯ ಹೆಸರು : ಬೆಳವಲಮರ : ಚಂದನ - . . ಪುನ್ನಾಗ ಇಂದ್ರವಾಣಿಯು ಮನ್ಮಥ ಬಿಲ್ವ ಪಾಲಾಶ ದಿಂದರಾ ನಂದನವೆನಿದುದು (ಪಂಗಿ. ೫೬-೩). [ಸಂ.]

ಮನ್ಮಥಉಚ್ಚ್ರಯ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಯೋನಿಯ ಒಂದು ಭಾಗ : ಯೋನಿಯಂಕುರ : ಭಗದ ಮೇಲೆ ಮೂಡಿಸಂತೆ ಯವ್ವನ ಅಂಗಭ್ಯಾಸ ಮುದ ಗಳಿಂದಾದ ಅನೇಕ ಮದಗಳಿಪವು. ಅವು ಪ್ರತಿದಿನ ತಮ್ಮ ಶ್ಲಥವನುಗುಳು ತ್ತಿರೆ ಶುಕ್ಲದಂತೆ ಬೆಣ್ಣೆಯಂತೆ ಸ್ರವಿಸುವದು. ಅದರ ದೊಡ್ಡ ತೀಟಿಗೆ ಕಾರಣವಪ್ಪುವದರಿಂ ಕಾಮಶರಿಗಳೊಡನಿರ್ವವದರಿಂ ಮನ್ಮಥಚಕ್ರವೆಂಬುದು (ಕಾಮಶಾ. ೩೩೦). [ಸಂ.]

ಮನ್ಮಥಭೂಮಿ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಕಾಮಕಲಾಸ್ಥಾನ : ಪೆನ್ನು ಬದಿ ತಿಗಂ ಮೊದಲಾಗಿ ನಡುನೆತ್ತಿ ಐದುಂ ಮನ್ಮಥಭೂಮಿಗಳು (ಕಾಮಶಾ. ೨೪೦). [ಸಂ.]

ಮನ್ಮಥಾರಿ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನ ಶತ್ರು; ಶಿವ : ನಮಿಪಿದವ್ ಮನ್ಮಥಾರಿಗೆ ಮನ್ಮಥನ ಬಂದಿ (ಶ್ರೀಕಾಚಾ. ೪೫-೨೨). [ಸಂ.]

ಮನ್ಮಥಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). ಪರಸ್ಪರ ಅನುರಕ್ತರಾದ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರು ಅಗಲಿದಾಗ ಅನುಂಭವಿಸುವ ವಿರಹವ್ಯಥೆ : ☞ ಇದು ಹತ್ತು ತೆರನಾಗಿರುವುದು : "ತನ್ನ ಪ್ರಾಯಕನ ವಿರಹದಿಂ ಚಿತ್ತದೊಳು ಅವನ ಪ್ರತಿಮೆಯಂ ನೋಡುವದು ಒಂದು. ಅದನಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಮನಸ್ಸು ಇಟ್ಟು ತಿರುಗುವದು ಎರಡು. ಅವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾಗಮ ಬಯಸುವದು ಮೂರು. ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅವನ ನೆನಪಿಂ ವಿದ್ರೆಗೆಯ್ವುದೆಯಿರುವದು ನಾಲ್ಕು. ಅವನಲ್ಲಿ ವಿರಹದಿಂ ಭೋಜನಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ ವೇಗದೊಳು ಕಾರ್ಯವ ಹೊಂದಿರುವದು ಐದು. ಅವನಲ್ಲಿ ವಿರಹದಿಂ ಗಂಧಮಾಲ್ಯಾದಿಗಳಂ ಬಿಡುವದು ಆರು. ವೇಜಾಭಿಮಾನವಂ ಬಿಟ್ಟು ಬಾಣಿ ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವದು ಏಳು. ಪ್ರಜ್ಞೆ ಪರಿತಪ್ಪಿ ಮೂರ್ಛೆ ಹೋಪುದು ಎಂಟು. ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದಂತೆ ವಿಕಾರ ಹೊಂದಿ ಇರುವದು ಒಂಭತ್ತು. ಅತಿವ್ಯಸನದಿಂ ಮೃತಿಯುಂ ಹೊಂದುವದು ಹತ್ತು. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಹತ್ತು ಬಗೆಯಾ ದಂಥಾ ಮನ್ಮಥಾವಸ್ಥೆಗಳನ್ನಿಸುವವು" (ಕಾಮಶಾ. ೨೪೭) ; ಏಲೆ ಅನಸೂಯೆ ಇವಳ ಮನ್ಮಥಾವಸ್ಥೆ ಮಿಗುತ್ತಾ ಬಂದಿತು (ಶಾಳುಂ. ೪೬-೦೦). [ಸಂ. ಮನ್ಮಥಾವಸ್ಥಾ]

ಮನ್ಯ (ನಾ). ಕೊರಳು : ಹೆಗ್ಗತ್ತು : "ಕೊರಳು ಮನ್ಯಂ ಗಳಂ ಧಮನಿ ಕಂಧರ ಶಿರೋದರಮದಾ ಗ್ರೀವಮೆನಿಸಿತ್ತು" (ಮೂಗಿಶಾ. ೧೫-೬). [ಸಂ. ಮನ್ಯಾ]

ಮನ್ಯಪಣ (ನಾ). = ಮನ್ನೆಯದೆಜೆ³ : ದಂಡವುಂಡಿಗೆ ಪಡರಕಜುಕಳು × × ದೆದ್ದಾದು ಮುಂತಣಿ ಮನ್ಯಪಣ (ಚಂ. XIV. ೬೪೬. ೨೮-೨೯; ೪). [< ಮನ್ನೆಯ + ಪಣ್ಯ]

ಮನ್ಯಾಸ್ಯಂಭ (ನಾ). ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಸರಾಗವಾಗಿ ಅಡಿಸಲಾಗದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾಯುರೋಗ ; ಕುತ್ತಿಗೆ ಸೆಡೆತ : ಪರಿಪಕ್ವಮಾದ ಗದುಗಿವ ತಿರುಳುಂ ಕುಂಬಿಯುಮನರೆದು ಸಸ್ಯಂಗೆಯ್ದಂದಿರಲೀಗುಮೆ ಮನ್ಯ[ಮನ್ಯಾ]ಸ್ತಂಭರೋಗಮುಂ ಬಾಹುಮೆಂಬಿವಂ ಗ್ರಂಥಿಯುಮುಂ (ಶಿಇ೬೬೫. ೧-೦೦೨) ; ಅಮರದವ್ಳ, ಪಿಡಲದ ದೇರು . . . ಕಷಾಯ ಪಾಕಿ ಕುಡಿಯೆ ಸಂಧಿಗಸನ್ನಿಪಾತ, ಮನ್ಯ[ಮನ್ಯಾ]ಸ್ತಂಭ . . . ಸಂದುವಾತ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಪ್ಪ. ೦೩೨). [ಸಂ.]

ಮನ್ಯು (ನಾ). ೧. ಕೋಪ ; ಸಿಟ್ಟು : ಎಂದರಸಂ ನುಡಿವುದುಮಾ ಸುಂದರಿಗಂತಂತೆ ಮನ್ಯು ಮಿಕ್ಕು ಮಪ್ಪಾಪಂ ದರ್ಪಿಸೆ (ಪಜ್ಜಕ್ತ. ೨-೦೨) ; ಬಾಲಗೊಳ್ ಮನ್ಯು ಕಳ್ಕುದೆ ಪೇಳ್ (ಪಜ್ಜಕ್ತ. ೦-೦-೩೬). ೨. ದುಃಖ ; ಅಳಲು ; ವ್ಯಥೆ : ಸಹೋದರಕ್ಷೋಭದೊಳ್ ಮನ್ಯು ಮಿಕ್ಕು ಸೈರಿಸ

ಲಾಜದೆ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೦೧-೯ ಶ) ; ಮನನೆಳದಾಗೆ ಮನ್ಮು ಮಿಗೆ ತಳ್ಳೆಮೆಯುಂ ಕರಗಣ್ಮ ಸೂಸೆ ಕಣ್ಣಿನಿ (ಹಂಗಚಿ. ೯-೦೦೮) : ಪತ್ತುವಿಡು ಮನ್ಮುಮಂ ದೈನ್ಯಮಂ (ಕ್ರಿಣಾಚಿ. ೫೪೬-೬೩). ಪಿ. ದೈನ್ಯ ; ದೀನತೆ. ೪. ಅಹಂಕಾರ; ಗರ್ವ. ೫. ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ಅಂಗದ ಹೆಸರು : ಕಂಠವಾಳದ ಎರಡೂ ಕಡೆಗಳ ಭಾಗದ ಹೆಸರು : ನಡುಕಂಠ ಪಾಳಿಯೆರ್ಲಿಲದೆಡೆಗಂ ಮನ್ಮುವದಿಪ್ಪ ಪೆಸರಿದಿರ್ಪಾ (೦೬೫೫. ೯-೩೬). ಪಿ. ಯಜ್ಞದ ಕೊನೆ; ಯಾಗದ ಅಂತ್ಯ: "ದೈನ್ಯದಲಿ ಯಜ್ಞೋತ್ಸಾರದಲಿ ಕೋಪದಲಿ ಮನ್ಮುವೆಂದೆಂಬುದು" (ಹಂಗಾಚಿ. ೦೧೩-೨೦). ೭. ಒಡೆಯ ; ಯಜಮಾನ. ೮. ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯ. ೯. ಇಂದ್ರಿಯ. ೧೦. ಮುಖ. ೧೧. ಕಣ್ಣೇರು: "ದೈನ್ಯದಿ ಯಜ್ಞದಿಂ ದಾಪ್ತಜಲಂಗಳೆಳಾಳ್ದನೊಳ್ಕಹಾ ಸೈನ್ಯದೊಳಾಸ್ಯದೊಳ್ಕಳಿಪುಳದೊಳ್ಕಡುಗೋಪದೊಳೀಂದ್ರಿಯಂಗಳೊಳ್ ಮನ್ಮು ಮೆನಿಸ್ಕಂ" (ಜಾಚಿ. ೫೭). [ಸಂ.]

ಮನಸ್ಕೃದ್ಗತ (ಗು). ದುಃಖಿಭಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಶೋಕಭರಿತವಾದ : ಮನಸ್ಕೃದ್ಗತಕ್ಷೋಭದಿಂ ಕಂಪಿಸುತಂ (ಗಜಮಂ. ೫೯೨) ; ದಿವ್ಯಸ್ಪಪ ಕುರಾಂಗನಾಜಪಮನಸ್ಕೃದ್ಗತಹಾಪ್ಪಸಲಿಲಧಾರಾಪ್ರವಾಹದಿಂ ತೀರ್ತವಲ್ಲಿದುಂ ದೆಯಿಸಿದಂ (ಹಂಗಚಿ. ೦-೦೫೬). [ಸಂ.]

ಮನ್ವಂತರ (ನಾ). ೧. (ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳಲ್ಲಿ) ಒಬ್ಬ ಮನುವಿನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲ; ℘ ಮನುಷ್ಯರ ನಾಲ್ಕುಯುಗಗಳು ಸೇರಿದರೆ ಒಂದು ದೈವಯುಗ. . . . ಇಂತಹ ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದು ದೈವಯುಗಗಳು ಸೇರಿದರೆ ಒಂದು ಮನ್ವಂತರ : ಆತನಂ ಬಲಿಯಮಸಂಜ್ಞೇಯಮರ್ಷಪ್ರಮಿತಮನ್ವಂತರಾಖ್ಯಮೊಳ್ ಪದಿನಾಲ್ಕನೆಯನುವು ಪುಟ್ಟಿದಂ(೦೦೪. ೬-೩೬ ಶ) ; ಅದಿಯು ಮನ್ವಂತರ ಪ್ರೊಕ್ತೀಪಿಧಾಗಿಪಲ್ಲದೊಳಾ ಮನ್ವಂತರದಪಮಾಂಶಂ ಮನ್ವಂತರ ಮುಮ್ಮಂ (ಹಂಗಚಿ. ೦-೦೫); ಮನ್ವಂತರಗಳ್ ಭಾಗ್ಯವ ತೆಗೆ . . . ಪಕ್ಕ ಹಾರುತಿದೆ ಪೋಗಿದಿರಾ (ಪ್ರ. ೫೭-೨). ೨. (ಆಲಂ) ಪರಿವರ್ತನೆಯ ಕಾಲ: ಹೊಸಯುಗ : ಬಹುಮುಖ್ಯನ ಸುಧಾರಣೆಯು ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ವಿದ್ಯಾಮನ್ವಂತರದಿಂದ ತೊಡಗಿದ್ದು (ಶಾಚಿಂ. ೫೫) ; ಈ ಸಾಮ್ಯದ ಹೊಸ ಮನುಗಳು ಈ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಮನ್ವಂತರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು (ಜಾಚಿ. ೦). [ಸಂ.]

ಮನ್ವಾದಿ (ನಾ). ೧. = ಮನ್ವಂತರ ೧ : ಒಂದು ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ೧೩ ಶ್ರಾದ್ಧಗಳು ಬರುವುವು. ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ ಮನ್ವಾದಿಗಳು ೧೪, ಯುಗಾದಿ ೪ (ಜಾಚಿ. ೯-೨೨ ಶಾಕ್ಕರ). ೨. = ಮನ್ವಂತರ ೨ : ಸವರ್ಣರ ಅಗಮನದ ದಿವಸವು ಶಿವರಾಮಂಜ ಹರಿವಾರಕ್ಕೆ ದೊಡ್ಡ ಮನ್ವಾದಿಯಂತೆ ಆಯಿತು (ಪ್ರಚಿ. ೬). [ಸಂ.]

ಮನ್ವಿಟ್ (ನಾ). ೧. ಅಧಿಕಾರ ; ಹುದ್ದೆ ; ಪದವಿ. ೨. (ಸೈನ್ಯದ) ಅಧಿಕಾರಿ : ಇದುಸಾವಿಯೇನೆಗೆ ಮನ್ವಿಪೆನ್ನಾಗಿಟ್ಟು . . . ರಾಜ ನೆಂಬ ಬಿರುದನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟನು (ಪ್ರಕ್ರ. ೨೨).

[← ಆರ. ಹಿಂ. ಮುರಾ. ಮನ್‌ಸಬ್]

ಮನ್ವಿ (ನಾ). ಅಧಿಕಾರದ ಸಮವಸ್ತ್ರವಿಲ್ಲದೆ ಸಾಧಾರಣ ಉಡುಪು ನಲ್ಲಿರುವುದು : ಮನ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಟೆಂಟ್ ಇದ್ದ ಪ್ರಯಾಣಿಕರನ್ನು ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚುವ . . . ಶಂಕೆಯೂ ಆಯಿತು (ಪ್ರಕ್ರ. ೫೪).

[← ಆರ. ಹಾರ. ಮನ್ಸೀ]

ಮನ್ಸ್ಲರ್ (ನಾ). ಬೆಚ್ಚಗಿರಲು ಕೊರಳ ಸುತ್ತಲೂ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಉಣ್ಣೆಯ ಬಟ್ಟೆ ; ಕಂಫಸ್ಟ್ರ : ತಲೆಗೆ ಮಫ್ಲರ್ ಕಟ್ಟಿಲಾ ಸರಸೂ (ಕೋಚಿ. ೫೫). [← ಇಂ. muffler]

ಮಬ್ಬಿಗೆ ' ಮಬ್ಬಿಗೆ ' ನೋ.

ಮಬ್ಬಿಜಿ (ಕ್ರಿ). ಮಂಕಾಗು ; ಮಬ್ಬು ಆವರಿಸು : ವಿಯೋಗವಜಗುಂದಲೆ ಯಾಯ್ತು ತೇಜ ಮಬ್ಬಿಜಿದುದು (ಕಪ್ಪ. ೪. ೦೪-೩೬ ; ೧೦೯೨).

[ಮಬ್ಬು (< ಮರ್ಭ್) + ಇಜಿ್]

ಮಬ್ಬು ' ಮರ್ಭ್ ' ನೋ.

ಮಬ್ಬುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಮಸುಕಾದ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ಕಣ್ಣು ; ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಣಿಸದ ಕಣ್ಣು : ಅರಿವುಗನ್ನಡಿಯು ಶುದ್ಧೀಕರಣದ ಕಾರ್ಯ ಅಥವಾ ಅರಿವಿನ ಮಬ್ಬುಗಣ್ಣಿಗೆ ಕನ್ನಡಕ (ಸಂಕೀರ್ತ.೦೦೪೯).

[ಮಬ್ಬು (< ಮರ್ಭ್) + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಮಬ್ಬುಗತ್ತಲು ' ಮಬ್ಬುಗತ್ತಲೆ ' ನೋ.

ಮಬ್ಬುಗತ್ತಲೆ, ಮಬ್ಬುಗತ್ತಲು (ನಾ). ಮಸುಕುಮಸುಕಾದ ಕತ್ತಲೆ ; ನಸುಗತ್ತಲೆ : ಮಬ್ಬುಗತ್ತಲೆಯಾದರೂ ರಂಗನೂ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಕಂಗೋಚಿ. ೧೩); ಮಬ್ಬುಗತ್ತಲೆ ಕವಿಯತು(ಕಣಚಿ. ೩). ಮಬ್ಬುಗತ್ತಲು : ದೂತದಲಿ ಯಾರೋ ಮಬ್ಬುಗತ್ತಲಲಿ ಹುಬ್ಬುಗೈಪಚ್ಚೆ ಪೋಡುಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ, ಹೊರಳಿ ಹೊರಳಿ (ಕಂಗಚಿ. ೦೭-೦೯); ಪಾಗೆಯೇ ಮಬ್ಬುಗತ್ತಲಾಯತು(ಅಚಿಂ. ೫೫೦).

[ಮಬ್ಬು (< ಮರ್ಭ್) + ಕತ್ತಲೆ (< ಕಟ್ಟಲೆ)]

ಮಬ್ಬುಚರ (ನಾ). ನಿಶಾಚರ ; ರಾಕ್ಷಸ : ಮಬ್ಬುಚರನು ಅಲ್ಪದಾನವನೇ ಇತ್ಯಂ ಹಬ್ಬುಗಿಲ ಮುಂದೆ ಇಟ್ಟನದಕೂ (ಕೋಚಿಂ. ೫೭-೬).

[ಮಬ್ಬು (< ಮರ್ಭ್) + ಚರ]

ಮಬ್ಬುದಾರಿ (ನಾ). ಕತ್ತಲೆ ಮುಸುಕಿದ ದಾರಿ : ಮಬ್ಬುದಾರಿಯಲ್ಲಿ . . . ದೊಡ್ಡ ಬಟ್ಟೆಯೊಂದನ್ನು ಹಾಸಿದಂತೆ ಕಂಡುಬಂದಿತು (ಪಚಿಂ. ೦೦೦). [ಮಬ್ಬು (< ಮರ್ಭ್) + ದಾರಿ]

ಮಬ್ಬುವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮಂಕಾಗು ; ಮಸುಕಾಗು : ಒಬ್ಬರ ಕಣ್ಣಿಗೊಂದಾಳು ಸಾವಿರವಾಗಿ ಮಬ್ಬುವಿಡಿದು ಕಾಣಿಸಲು (ಕಂಚಿ. ೧೨-೧೧).

[ಮಬ್ಬು (< ಮರ್ಭ್) + ಪಿಡಿ]

ಮಬ್ಬೆದೆ (ನಾ). ೧. ಮಂಕಾದ ಮನಸ್ಸು. ೨. ಅಜ್ಞಾನ ತುಂಬಿದ ಮನಸ್ಸು: ಬಿಸ್ಸ ಮಬ್ಬೆದೆಗೆ ಮೂಡಿ ' ಅತ್ಮಾನಂ ವಿದ್ಧಿ ' ಎಂದೀ ಸತ್ಯ ದರಿವೆಯಾ ಮ್ಲಾನಂ ? (ಗಆಂ. ೫೬-೦೨).

[ಮಬ್ಬು (< ಮರ್ಭ್) + ಎದೆ (< ಎರ್ದೆ)]

ಮಮ (ಗು). ೧. ನನ್ನ ; ನನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಮಮಚೆರ್ತ ಕೂಡಲ ಸಂಗಪ ಶರಣರು (ಅಚಿ. ೪೬೬) ; ಇದೆ ವಿದ್ಯಾಸಕ್ತಿಯಿಂದಂ ಮಮ ಭುಜದುಗದೊಳ್ ಕಾಮಿನೀಯುಗ್ಮವು (ಪಚಿಂ. ೯-೦೬); ಕೃಪಾಕರ ದಕ್ಷ ಶಿಕ್ಷಣವಕ್ಷ ಮಮರಕ್ಷ (ಪಚಿ. ೫-೦೬). (ನಾ). ೨. 'ನನಗೆ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಯಾಗಿದೆ' ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದ : ಈ ವಾದವನ್ನು ಕೈಮುಟ್ಟಿ 'ಮಮ' ಎನ್ನಬಹುದು (ಜಕಚಿ. ೦೦೨). ℘ ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಅಸ್ಮದ್' ಶಬ್ದದ ಷಷ್ಠೀವಿಭಕ್ತಿವಿಕವಚನದ ರೂಪ. ಇದೀ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ. [ಸಂ.]

ಮಮಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಹಂಕರಿಸು ; ಬೀಗು ; ಗರ್ವಿಸು : ಬಿಕ್ಕದ ಮಾಟದಲಿ ಮಮಕರಿಸಿ ಮುಕರಿಸಿ ಮೆಜ್‌ದನಲ್ಲಮನು (ಕ್ರಕುಚಿ. ೦೦-೨೪); ಕಾಯಸಿದ್ಧಿಯ ಪಡೆದೆನೆಂದೆಂದಿಗುಂ ಮರಣವಿಲ್ಲೆಂದು ಬೀಳದೆ ಮಮಕರಿಸದಿರು ಮೋಹದಿಂದೆ (ಸಿಭಚಿ. ೫-೨೪). ೨. ಮಮಕಾರವನ್ನು ತೋರು ; ಪ್ರೀತಿಸು : ಪ್ರಪರೀ ರಾಜ್ಯಸಂಪದವ ಮಮಕರಿಸಿದರು (ಜಾಚಿ. ೯-೦೩-೯); ಬಾಹ್ಯಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮಮಕರಿಸದೆ (ಪ್ರಕ್ರಚಿ. ೫-೦೩).

[<ಮಮಕಾರ + —ಅಸು]

ಮಮಕಾರ (ನಾ). ೧. ನನ್ನದೆಂಬ ಭಾವನೆ; ಸ್ವಾರ್ಥಪರತೆ. ೨. ಅಹಂಕಾರ ; ಗರ್ವ : ತೊಂದೆ ಪಾನೆನಗಾಯ್ತು ಪಾಪವೆಂದು ಮಹದಲಿ ಮಜುಗುವಾತನ ಬಂದಿಯಲಿ ಪೋಗಿಗೊಯ್ದುವಾಪತ್ಕಾರ ಮಮಕಾರ ಕದಿದು

ಕರೆ ತನಗೆಷ್ಟೆಣವು (ಭಾಷ್ಯಲ. ೬-೨೪); ಅಮಂಕಾರವೆಷ್ಟಿಮಂದ ಮುಮಂಕಾರ ಭಾವದಿಂದ ಜೀವಿಯು ಶಿವನಿಂದ ವಿಭಿನ್ನಸಂಸಾರಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ (ಪಾಲಿ. ೦೦೩). ಪಿ. ಮೋಹ ; ಪ್ರೀತಿ : ಭೂರಿ ಮುಮಂಕಾರವಲಿ ಸ್ವಪರ ವಿಚಾರಿಸದೆ ಧರೆಯಮ್ಮದಂದೇ ಪಾಶದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆದಮವು (ಭಾಷ್ಯಲ. ೦-೨೮). [ಸಂ.]

ಮುಮಂಕಾರಗೈ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸು : ಸವಿಸಾಜಸುಲಿಯರ್ ಒಮಂಬ್ಲಿಗವರೊಳು ಮುಮಂಕಾರಗೈದಿಯ್ದುದೆಂದು ರುಜೆಪುರ್ಗಾಸುರಿ ಭೂಜನ ಖಾಲಿಗೆಯ್ದುದವು (ಪಡ. ೪೨-೦೪).

[ಮುಮಂಕಾರ + ಗೈ (<ಕೆಮಗ್)]

ಮುಮಂಟಿ. ಮುಮ್ಮಟಿ (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯದ ಒಂದು ಉಪಕರಣ : ಮಣ್ಣನ್ನು ಅಗೆದು ತೆಗೆದುಹಾಕುವ ಸಾಧನ; ಗುದ್ದಲಿ : (ಎಷ್ಟಾ. ೪೨. ೨೯). ಮುಮ್ಮಟಿ : ಮಣ್ಣುಗೆಲಸದಾಗೆ ತೋಲುಗುದ್ದಲಿ ಮುಮ್ಮಟಿಗಳನ್ನು ತಂಗಿಸಿಕೊಮೇಕು (ಪಷ್ಟ). [ಎ-ತಮಿ. ಮುಮ್ಮಟ್ಟಿ]

ಮುಮಕಾರ (ನಾ). =ಮುಮಂಕಾರ ೧ : ಕುಲಧರ ಪೀಠ ಪೈಷ್ಟಿಕೆ ಇದರ ದೃಷ್ಟಿಸಿ ತೋಂಡಿಸ್ಪ ಕಿಟ್ಟು ಮನುಜರಿಗೆ ವಿಮತ್ಸರದೆ ಮಾರೇಕೆ ಆದರಿಕ್ಕಿ ಹೋರುವ ಮುಮಕಾರವೈಸೆ ನಿಶ್ಚಸಿಸ್ಥಿ (ಪಷ್ಟಾಷ್ಟಾ. ೨೪-೦೦೬)... [ಸಂ.]

ಮುಮತೆ (ನಾ). ೧. ತನ್ನದು ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನ ; ಮುಮಕಾರ : ದೇಹ ದೆಂಬುದಿತ್ಯ . . . ಮಮ ಸಂಮೇಮಮಮ್ಮಮತೆಗಳ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ತೋಂದಂದ (ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ. ೬-೨೬); ಮುಮಕಾರೇಶ್ಯತದ ಪೊರೆಯ ಬರಿದಂದು ಅರಳ್ಕುದುವಿನ ಕಣ್ಣಾ (ಪಾಂಡಿ. ೬೪೨). ೨. ಪ್ರೀತಿ ; ವಾತ್ಸಲ್ಯ : ಕರುಣದ ಮುಮತೆ ಮಿಗೆ ಮಧುರೋಕ್ತಿಯಲಿ ಕುಡಿಸಿದಮ ಸ್ವಮರನ (ಕಷ್ಟಾ. ೦-೦೨); ಮಂಥರೆಯ ಈ ಮಾಮಾಲಿಮಾತುಗಳೊಳ್ ... ಸಿಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀಷಷ್ಟಾ. ೨೨-೬೦೨). ೩. ದಮ್ ; ಕೊಬ್ಬು. [ಸಂ. ಮಮತಾ]

ಮುಮತ್ಕ (ನಾ). = ಮುಮಕಾರ ೧ : ಕೆಮ್ಮು ಮುಮತ್ಕಂ ಪೋಪಡೆ ಬೆಳಿಕ್ಕು ಪೋದುದು (ಪಷ್ಟಾ. ೦೨-೦೨); ಸ್ವಾರ್ಥವಪ್ಪ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಧುಮತ್ಕವನ್ನು ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ದೂರಮಾಡು (ಪಷ್ಟಾಷ್ಟಾ. ೦೨೨). [ಸಂ.]

ಮುಮುರೇಜು, ಮುಂರೇಜು (ನಾ). ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹೋರಿಸಲು ಸವಾರ ತನ್ನ ಹಿಮ್ಮಡಿಗೆ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮುಳ್ಳಿರುವ ಸಾಧನ ; ಹಿಮ್ಮಡಿಮುಳ್ಳು ; ತಿವಿಮುಳ್ಳು : ಮನಪ ಕ್ಕಿದ್ದ ಚಾವಟಿಯನ್ನು, ಅವನ ಕಾಲಿಸ್ಥಿದ್ದ ಮುಮುರೇಜನ್ನು ಕಂಡಾಗ ಈ ಆಯುಧಗಳ ತಂಟಿಯಿಂದ ಕುದುರೆಯು ಪತಿಯೇ ತಪ್ಪಿರಬೇಕೆಂದು ತೀರುಮಾನಿಸಿದಳು (ಪಷ್ಟಾ. ೨೪೯). ಮುಂರೇಜು : ಅಶ್ವಗಳಿಗೆ . . . ಎಷ್ಟು ಹೊಡೆದರೂ ಮುಂರೇಜಿಂದ ಎಷ್ಟು ತಿವಿದರೂ ಜಾಲ ಎತ್ತಿ ಇರಿಸು ವುದೇ ಕಷ್ಟವಾಗಿತ್ತು (ಪಷ್ಟಾಷ್ಟಾ. ೨೨). [← ಹಾಳೆ. ಮಿಸಮಿಸಳ್ಳಿ : ಪಾಲಾ. ಮುಜುರೇಜ್]

ಮುಮ್ಮ 'ಮರ್ಮ್' ನೋ.

ಮುಮ್ಮಕ್ಕಳು 'ಮೊಮ್ಮಗು' ಪರಾ.

ಮುಮ್ಮಗ 'ಮೊಮ್ಮಗ' ನೋ.

ಮುಮ್ಮಗಳು 'ಮೊಮ್ಮಗಳು' ನೋ.

ಮುಮ್ಮಗು 'ಮೊಮ್ಮಗು' ನೋ.

ಮುಮ್ಮಟಿ 'ಮುಮಟಿ' ನೋ.

ಮುಮ್ಮಡಿ 'ಮುಮ್ಮಲಿಸೆ' ನೋ.

ಮುಮ್ಮಲ 'ಮುಮ್ಮಲಂ' ನೋ.

ಮುಮ್ಮಲಿಂ. ಮುಮ್ಮಲ್, ಮುಲಮುಲ್ಲ, ಮುಲಮುಲಂ, ಮುಲುಮುಲ (ಅ). ಅತಿಶಯವಾಗಿ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ: ಇಂತು ಮುಮ್ಮಲಿ ಮಾಜುತಿರಲ್ಕ . . . ಸ್ಪಪರ್ಧಾತ್ಮಿಯೊಳ್ (ಇಷಷ್ಟಾ. ೬೦೪) ; ಕರುಣಿಸಿ ಕರಗುವ್ಪು ಮುಮ್ಮಲಿ ಮಜುಗುತ್ತೆ (ತೆಲ್ಲ.೦೦-೦೩). ಮುಮ್ಮಲ : ರಾಜ್ಯಂ ನಷ್ಟರಾಜವಾದುದರ್ಕೆ ಮುಮ್ಮಲ[ಸಂಂ. ಮುಲುಮುಲು]ಮಜುಗಿ ಬೋಜಗಂಧಿ ಸಿಂಧುಷ್ಪತ್ಯ ಪಾಂತಂದಳ್ (ಸಂತಿಷ್ಟಾ. ೦-೦೦ ಪ). ಮುಲಮುಲ್ಲ : ದುಷ್ಕಳೆ ಕೇಳ್ದು ಮುಲ ಮುಲ ಮಜುಗಿ ತನ್ನನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು (ಪಂಕ್ಷಾ. ೦೦-೦೨೨ ಪ); ಮುಲುಮುಲ ಮಜುಗಿ, ಕರ್ಮಸಂತಾಪದ ಕುಲವ ಕಿಡಿಸಬೇಕೆಂದು (ಕಷ್ಟಾ. ೬-೨೫). ಮುಲಮುಲಲಿ : ನೆನೊ ಮುಲಮುಲಂ ಮಜುಗುವುವು (ಪಷ ೬-೦೦೬) . **ಮುಲುಮುಲ** : 'ಮುಲುಮುಲನೆ' ಪರಾ. [?]

ಮುಮ್ಮಲಿಸೆ, ಮುಮ್ಮಡಿ, ಮುಲಮುಲಿಸೆ, ಮುಲುಮುಲಿಸೆ (ಅ). ಅತಿಶಯ ವಾಗಿ ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ : ಆ ವಾಕ್ಯಮಂ ಕೇಳಿ ಮುಮ್ಮಲಿಸೆ ಮಜುಗುತ್ತೆ (ಇಷಷ್ಟಾ. ೦-೬-೦೪) : ಅರಿಯದರೆಂದು ಮುಮ್ಮಲಿಸೆ ದುರುಗುಟ್ಟಿಮು (ಪಷ್ಟಾ. ೨೬-೨).ಮುಮ್ಮಡಿ : ಎಸಲು ಮುಮ್ಮಡಿ ಮರುಗಿ ಜೀತುವಸಧಿಜೊಳು ಮೃ ಮುಳಗಿ (ಇಷಷ್ಟಾ. ೦-೦೬-೦೬). ಮುಲುಮುಲಿಸೆ : ಸಪ್ತಸಾಗರ ಸಲಿಲದೊಳ್ ಮುಲುಮುಲಿಸೆ ಮಜುಗುವ ಜಲಚರಹೃದಂ (ಗದಾಯು.೬-೨೦ ಪ); ಮುಲುಮುಲಿಸೆ ಮಜುಗಾತ್ಮವನೊಸಗಿ ತೊಳಲುವು (ಪಷ್ಟ. ೦೬-೨೬). ಮುಲುಮುಲಿಸೆ : ಕುಲುರ್ತಮ್ಮೆಂಜಲನೂಡಿ ದುಃಖಿತಶಿಶುವಿದೆಯೊಳ್ ಮುಲುಮುಲಿಸೆ ಮಜುಗಿ ಸಿರ್ಮರವಲಂ ಕಂಡು (ಸಃಷಷ್ಟಾ. ೪-೨೦) ; ಸ್ಮರಿಸಿದುದೀ ಬೆಳ್ಗತ್ತೆಯುಸಿ ಪುಟ್ಟ . . . ಮುಲುಮುಲಿಸೆ ಮಜುಗಿ ಪಡೆಮುಖ್ಯರ್ಗಂ (ಪಷ್ಟಾ. ೪-೦೩). [ಮುಮ್ಮಲ (< ಮುಮ್ಮಲ) + -ಆಸ್]

ಮುಮ್ಮಲಿ 'ಮುಣ್ಣಲಿ' ನೋ.

ಮುಮ್ಮು. ಮೊಮ್ಮು (ನಾ). (ಮಕ್ಕಳ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ) ಊಟ.—ಆಹಾರ : ಮುಮ್ಮನೆ ಇದ್ದೇನು ಅಮ್ಮಿಯ ಬೆಡಮ ಮುಮ್ಮು ಊಣಾಕೇಳೆ ಅಮ್ಮ ಅಳುವುದಿಲ್ಲ (ಕಷ್ಟಾ. ೦-೦೬೦ ಕಷ್ಟಾ೦). **ಮೊಮ್ಮು** : ಮೊಮ್ಮು ಮಾಡಿಸು ತ್ತೀನಿ ಬಾ ಪುಟ್ಟಾ (ಪಷ್ಟ).

ಮುಮ್ಮುಳಿ 'ಮುಣ್ಣಲಿ' ನೋ.

ಮುಮ್ಮುಳಿಕೆ (ನಾ). ತಳಮಳ ; ಸಂಕಟ : ವಿಜಯವಿಭಲ ಎನ್ನ ಮುಮ್ಮುಳಿಕೆ ಪುಸು (ಪಷ್ಟಾಷ್ಟಾ. ೦೦೬-೦). [ಮುಮ್ಮುಳಿ (< ಮುಣ್ಣಲಿ) + -ಕೆ]

ಮುಮ್ಮೆ (ನಾ). ೧. ಒಂಟೆ. ೨. ಕುದುರೆ. ೩. ಹೇಸರಗತ್ತೆ. ೪. ಧಾತ್ವಕ್ಷರ ಶಿಲ್ಪಿಯ ಪೆಸರು : ವಿಶ್ವಕರ್ಮಾಚ ಅಣ್ಣ : ಕಲ್ಯಾಣಮಂಟಪಮುಂ ಶೌಚಾಲಯಮುಮ್ಮಂತೆ ವಯು ದೂಂಡುವ್ಯರಂ ಪಲವ ಶಿಲ್ಪಿವಿದ್ಯಾವಿಶಾರದರಿಂ ರಚಿಸುತಿರ್ದಂ (ಇಷಷ್ಟಾ. ೬-೨೪ ಪ). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಗರುಡ (?) : "ಸ್ವಮಮಿಮೆಸಲ್ ಮುಮುಮಕ್ಕಳ್" (ಮಾಷ್ಟಾ. ೪೨-೦). [ಸಂ.]

ಮುಯ್ಯ (ನಾ). ಹುಂಬರುವುದು ; ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೊರುವುದು : ಮಣ್ಣಂ ಪಿಡಿಯೆ ಪೊಮ್ಮಗಳ ಮುಮುವಾಗೆಸಯಲಜ್ಜರಿವಡುತ (ಪಷ್ಟ. ೨೪-೨೨) ; ಭೂಜಾಬಲ ಮುದುವಾಯ್ಪೆಬಳತಳತಂತ್ರ (ಭಾಷ್ಯಲ್ಕ್ಷ. ೦೦-೦). [P ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯರೂಪ. ಈ ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ನಾಮವಾಚಕವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ]

–ಮುಯ್ಯ (ಪ್ರ). 'ತುಂಬಿದ', 'ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಪ್ರತ್ಯಯ ; P ಕೆಲವುಕಡೆ ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೇರಿದೆ: 'ಬೆಣಮುಯ' ಪರಾ.[ಪಂ.]

ಮುಯಂಕ. ಮೈಕ (ನಾ). ೧. ಅಸಹಜವಾದ ಮಂಕು. — ಅಲುಸಿಕೆ : ಅಸಜವಾದ ಅತಿನಿದ್ರೆ, ಅತಿಸುಷ್ಪಿ. ಮುಯಂಕ, ಮುಂಕು, ಅಲುಸಿಕೆ, ಮಾಂದ್ಯ (ರಾಮಾ. ೨೦೪೩) ; ಅಭಿಮಾನ್ಯ ಸೇಮಿದವ . . . ಮುಂಜವ ಗೊಳ್ಳುವಾಗ. ತೂಕಡಿಕೆಯಿಂದ ನಿದ್ದೆ, ಮಯಕ (ಕೋಮು), ತೊಸೆಗೆ ಉಸಿರಾಟವೇ ವಿಂತು ಸಾಯುವಸು (ಇಂಷಷ್ಟಾ. ೨, ೪೩೬). **ಮೈಕ** : ೨. ಮೂರ್ಛೆ ; ೨ವಳಿ : ಗುರುಗಳು ಮಾಜಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಣವಿಲ್ಲದೆ

ಮೈಕದಿಂದ ಸೊಪ್ಪಾಗಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದರು (ಪಡು. ೬೬) ; ಬೀರಿಹೊಳಗೆ ಹಾಕಿದುದರಿಂದ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಮೈಕವು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ನೀಗಿತು (ಪಡು. ೬೬). [ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮಲ. ಮಯಕ್ಕಮ್ ; ತೆಲು. ಮಯಕ. ಮೈಕ]

ಮಯಣ. ಮೇಣ (ನಾ)- ೧. ದೇನುಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಜೇಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಟಿನದ್ರವ್ಯ : "ಸಿಕ್ಕಮೆಂಬುದು ಮಯಣಂ" (ಕಂಚಿ. ೧೦-೧೦೦); ಸಂಗೀತ ಸಭಾಶ್ರ ಹೃದಯಂಗಳನ್ನು ಮಯಣದಂತೆ ಕರಗಿಸಿತು (ಪಡು. ೬೪). ೨. ಧಾನ್ಯಗಳ ಹಿಟ್ಟು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಟಿನದ್ರವ್ಯ; ಸರಿ : "ಮೃತ್ತಿಕೆಯು ಕಿಟ್ಟದಿಂದ ಮಯಣದ ಕರಂಡಿಟ್ಟು (ಪ್ರದ್ಯು. ೨೬೨-೩೫); ಅಜ್ಜುವ ಮಯಣಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಿ ಮಯಣದೆಂಬ ಪುತ್ಥಳಿಯನಲು (ಶಾಂತ್ಯಾ. ೬-೦೬). ೩. ಮನ್ಮಥ : "ಕುಸುಮಶಿಲ್ಲಿ ... ಜೊಮ್ಮೊದಲಪಳಿಯಂ ದಪ್ಪಕಂ ಮಯಣಮೆಂಬಿವಿಂತೊಡವೆ ಮನ್ಮಥನಾವುವೆ" (ಪಜ್ಜಂ. ೬); ನಯವೆತ್ತಿನಿನುಡಿಯಾ ಜಾಣ್ಕೆಯಾನಾವ ಗವಿನಿಯುವರ್ಮರಯ್ಯನರ್ಜಾಗಲ್ಕೊಲ್ಲೀ ಮಯಣನ ಗೆಣೆಯೆಂಬಿಪಳ ಮನವಮನಸೆ ನಿಶಂ ಮುಳ್ಳಿದಪ್ಪಗರ ಪುಸುವಾಗಳ್ (ಪಚಂ. ೬-೬೨೬); ಮುನಿಗಳಂ ಓನಮಯಣಾನ ಆಡಿದಾ ಕೂರಂದಿನೇಱಿಸೊಳು ಸಮಂತೆ ಮಾಡಿ ಮುದದಿಂ (ಕ್ರಪ್ರ. ೬-೬೫). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಮೈನಾ : ದಕ್ಷಿಣದೊಳ್ ಪಲ ವರ್ಣಗಳಿಂ ಗೂಡಿ ಮೇಣ್ ಮಯಣಾ ಸದುವಿಂದಂ ನಾದಮೂ, ಸುರಂಗಮ . . . ಮನಸ್ಸಿದ್ಧಿಯನಾಗಳೆ ಅಂತುಮಾಡುಗುಂ (ಪಚಂ. ೦೩-೦೬). **ಮೇಣ** : ೧. "ಸಿಕ್ಕಂ ಮೇಣಮದು" (ಪಂಗಣ. ೦೦೬-೦೯); ತೀಡುಪ್ಪದೊಳಗೆ ಪಣಾಲಿಕ್ಕಿಮನರೆದು ಕುದಿಕೆಯೊಳಗೆ ತೊಡದಿಂಬಿಪ್ಪೊಪ್ಪಲ ಜೀನ ಜೊಸ ಮೇಣಾದೊಳಗದಜ ನಾಲ್ಕಣಿಯು ಬೆರಳಿಯಿಲ್ಲದ ಕುಸುಬೆಯಕ್ಕೆಯಂ ಕಾಸಿಕೊಂಡು (ಪಚಂ. ೬-೦೦); ಪುರಿದೊಗಲು ಪುಳ್ ಜೀನುತುಪ್ಪದ ನಳಗೆ ಮೇಣದ ಪಾಜ್ಜೆ (ಪಗ. ೦೬-೬). ೨. ಒರಿಗಲ್ಲ ರಡವ ಮೇಣದೊಳ್ಕಿತ್ತಿ ತೆಗೆದ ಅರಗಿ ಸುವರ್ಣಮಂಡುಗವ ಸರೆದ ದೂಪಕರಿಗೆ ಹಂಚಿ ಕುಡುವ ಚ್ಛನ್ನವರದರೊಪ್ಪಿದರು (ಪಚಂ. ೬-೨೦); ಪೆಣ್ದು ಮೇಣಾದ ದೊಂದೆಯರಡು ಮೈಸೋಂಕಿ ಸಾವಳ್ಕೈದ ವಚ್ಚರಿಯಿಂದೆ (ಪಚಂ. ೦೦-೧೬). ೩. ಕೆಲವು ಜಾತಿಯ ಮರಗಳಿಂದ ದೊರಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಟು : ರಾಳ ; ಸಾಜ್ಯ ಶಾಲ್ಮಲಿ ಕಿಚ್ಚಯ - ತಾಪ್ಪದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಬೂರುಗದ ಮೇಣದಿಂದ (ಪಚಂ. ೬-೬-೨೯ ೬); ಓವು, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಲ . . . ಇವರ ಎಂಟ್ರಿಳೊಳಿಂದು ಭಾಗ ಬೇಲದ ಮರದ ಮೇಣ ಇಷ್ಟನೂ ಮರಿಸಿ . . . ಕೆರೆಮಾಳ್ಕಲು ಸಕಲವಾದ ಗೃಹಣಿಯೂ ಮಣ್ಣಾಂ (ಪಪ್ಪ. ೦೧೨).

ಮಯಣದ ಬತ್ತಿ = ನೀರು ಇಳಿಯದಂತೆ ಮೇಣ ಸವರಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತಿ ; ತಾಡಪತ್ರಿ ; ಮೇಣಗಪ್ಪಡ: ಟಾರ್‌ಪಾಲ್ : ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಅದನ್ನು ಮಯಣದ ಬತ್ತಿಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಿ ಬಿಗಿದಿದೆ (ಪ್ರಜ್ಞ. ೫೯). ಮಯಣದ ಬತ್ತಿ, ಮೇಣದ ಬತ್ತಿ = ಮಯಣದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಬತ್ತಿ ; ಮೋಂಬತ್ತಿ : ಸಾನು ತಂದ ಮಯಣದ ಬತ್ತಿಯು ಬೆಳಕಿಲ್ಲಿ ವಿಪುಲವಾದ ಧನರಾಶಿಯು ಬೀಲಗಳು . . . ಕಣ್ಣಗೆ ಬಿದ್ದವು' (ಪಜ್ಜ. ೦೫೯) ; ಚರ್ಚ್‌ಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿಸುವ ಮೇಣದ ಬತ್ತಿಗಳ ತಯಾರಿಕೆಮುಖ್ಯ ಇದರ ಬೆಳಕುಮಂಟಪ (ಇಂಡಿಪ. VIII, ೬೫೬).

[< ಸಂ. ಮದನ. / ಪ್ರಾ. ಮಯಣ./ತುಳು. ಮಾಯಣ, ಮೂಯಣ. ತೆಲು. ಮೈಸಮು ; ಕೋರಾ. ಪಾಯ್ಯ- ಮೇನಸ್]

ಮಯಣಾವು. ಮಯಿಣಾವು (ನಾ). (?) : ಪಡುಬಲದ ಮಯಣಾವು ಹೊಳಿನ ಕಡಲ ತೆರೆವೆರಯದಪಿಜಪಯಿಯ ಬಿಡುಮ ಪಾವ್ಯಾಗಳ ಸೂಟಿಯ ಸರಳ ಸೋಪಿನಲಿ (ಶಾಂ೪. ೬-೨). ಮಯಣಾವು : ಪರಣಯಸೌರಪಡುತ್ಸಸೀತನ ಕರಿಯುರಳು ಮಯಿಣಾವುದೆಜ್ಜಾದ ಕರುವಿಪಂದವಲಸುವ ನಿದಿರೊಳೆಂದಾಗಿಪಮಾನ (ಶಾಂ೪೮೨. ೬೫೪. ೦೬-೪೪ ೪೨೪೨). [?]

ಮಯಿ (ನಾ)- (?) : ದಾರಿಂಗೆ ತೆಲುವ ತೆಲು ಬಾರೆಂಬ ಪರಿವರ್ತನೆ ಸಲುವ ಮಂಗಂಕಾಟಗೀ ಯಾ ಬಾಳ ಆಕುಮ ಒಗೆ ಗುಂಪಮಾಮಾಣಿಪ ಧರ್ಮ (ಶಾಇ. IX-ii. ೪೩-೦೬ : ೬೬೨) : ಗೋರಾ ಸೋಜುರು ೪,೦೦೦ ಪಾನು ೬,೦೦೦ ಮಯಿ ತೋಪ್ಪುಮಾನ ಸರಂಜಾಮು (ಕ್ರಜ. ೪೪). [?]

ಮಯಿಂದ, ಮಾಂದ, ಮಯ್ದ, ಮೊಂದ, ಮೈಂಪ (ಸಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : 'ಮಯಿಂದಡಿ' ಪರಾ. **ಮಾಂದ** : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಮಾಜ್ಜಂ ಪೊಲಬ್ಬಾಂ ಗಜ್ಜಯಸುರಮಾ ಆಳಿ (ಪಗ. IX (೪). ಪೂರ್ವಪ್ರ. ೯-೦ : ೪೭೬). **ಮಯ್ದ** : 'ಮಯ್ದಗಾವುಂಡ' ಪರಾ. **ಮೊಂದ** : 'ಮೊಂದಯ್ಯ', 'ಮೊದಯ್ಯ' ಪರಾ. **ಮೈಂದ** : 'ಮೈಂದವಾಟ್' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ಮಯೇಂದ್ರ]

ಮಯಿಂದಡಿ (ಪಸ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸೊಬಂಬುದತಿಗಂ ರಾಜದುಲ್ಲ[ಂ] ಮಯಿಂದ್ದಡಿ ಗುಂಡಿಗೆಗು[ಳ್ಳ] ಎಬರೂ ಸಮಸ್ತಬಲಂ ಬೆಜಸಿ ಬಿಜ್ಜಿಗೆ (ಪಪ. XXIV. ೦೧೨-೬ : ೪೪೬). [ಮಯಿಂದ + ಅಡಿ$_1$]

ಮಯಿಂದಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಗಾವುಣ್ಡಗಣ್ಡಜ್ಜುನುಂ ಬಿಜ್ಜಿದರು ಮಯಿಂದ್ದಮಯ್ಯಜೋಯಮ್ಮನುಂ (ಪಪ. XI. ಪೂರ್ವಪ್ರ. ೪೨-೦೨; ೪೬೪). [ಮಯಿಂದ + ಅಮ (<ಅಮ್ಮ$_1$) + ಅಮ್ಮ$_{f1}$]

ಮಯಿಂದಮೆರಸ, ಮಯ್ದಮರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಮಯಿಂದಮರಸ ಪೃಥಿವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯು(ಪ್ರಶ. ೦೧೨೬. ೬೬-೦ : ೪೪೫ ೫೫). **ಮಯ್ದಮರಸ** : ಮಯ್ದವಮಯದ ಸೂಳೆ ಕಾಡಿಚ್ಚಿ (ಪಪ. XI. ಪೂರ್ವಪ್ರ. ೦೬-೬ ; ೪೪೬). [ಮಯಿಂದ + ಅಮ (<ಅಮ್ಮ$_1$) + ಅರಸ$_1$]

ಮಯಿಂದವಾಳೆ, ಮೈಂದವಾಟ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ ; ಮಹೇಂದ್ರವಾಳೆ: ಪಣ್ಣು ಹಣ್ಣಾದೆಪ ಮಯಿಂದವಾಳೆ ಪಸಿಪೊಪ್ಪದಿರ್ಮಾತ್ತೆ ಬೆಡಂಗಾಪಗಂ ತಳೆದಿರೆ (ಪೌಪ. XI-ii. ೪೩-೦೨ : ೬೬೨). **ಮೈಂದವಾಟ್** : ಗೊರೆಯೊಳ್ಳಣ್ಣಾದು ಮೈಂದವಾಟ್ (ಪಜ್ಞ. ೦೦-೬೬); ಕರಿಯ ಕರ್ಬಿನ ಕಾವಿಳೆಮೈಂದವಾಟ್‌ಬುಲಿಯು ಬಿಜ್ಜಿಗಗೆಗಂ ಬೀಸ ಲೈಜ್ಜು (ಪಂಚಾ. ೬-೬ ೪) ; ಸಜಾಜಪಿಯಾ ಪಾಪವ ರುಚಿಯಂತಿಪದಪ್ಪ ಮೈಂದವಾಟ್‌ಗಳಾಮಾ (ಪಪ್ರಾಸ್ಥ. ೦೬-೫೬). ' ಪಿಂದವಾಟ್', 'ಮಯೇಂದ್ರವಾಳೆ' ಪರಾ. [ಮಯಿಂದ + ವಾಳ್$_1$ (< ವಾಟ್)]

ಮಯಿಂಗಲಿ 'ಮಯ್ದಲಿ' ನೋ.

ಮಯಿಂಗಲಿತನ 'ಮಯ್ದಲಿತನ' ನೋ.

ಮಯಿಂಗಾಮ 'ಮಯಣಾಮ' ನೋ.

ಮಯಿದುನ 'ಮಯ್ದುನ' ನೋ.

ಮಯಿಳೋಗ 'ಮೈಳೋಗ' ನೋ.

ಮಯಿರೆ (ನಾ). (?) : ಉದ್ದಂಡನಿವನೆಂದು ಸೈಪಸಂತರೆಲ್ಲರು ಮನೆ ಹೊಯ್ದು ನಗುತಿರಲಾರು ಬಿದ್ದನು ಪಾನೆಂದು ಮಯಿರಪವರುಗಳೊದ್ದಾನು ಕೈಕಲು ಮುರಿಯೆ (ಇಜಾಪ. ೪-೦೬). [?]

ಮಯಿಲಚುತ್ತ 'ಮೈಲಚುತ್ತ' ನೋ.

ಮಯಿಸಾಲ 'ಮೈಸಾಲ' ನೋ.

ಮಯೂಖ (ನಾ). ೧. ಕಿರಣ ; ರಶ್ಮಿ : ನಪಮಪಡರ್ಮವು ಪರೇಂದ್ರ ಪಾಪಶತಮೋಮಯೂಪಾವಳಿಗಳ್ (ಪಂಚಾ. ೬-೦೨); ಸೋಮಮಯೂಖ ಸಂಭವಿಯಾದ್ದ ಆತ್ರಿಯಿಯರ್ (ಇಂಪಂಭಾ. ೬೦೪); ಮುಯೇಂದುಮಯೂಖ ಮಾಪತೋಪಾಸಪಾನೆವದ್ಮವನಮಂ ಮಾಗಿಸುತ್ತಿರೆ (ಕ್ರಪ್ರ. ೦೪-೦೦೪); ಶ್ರೀಮದಮೃತಮಯೂಖಭಿಲೇಪಾವತಂಸಂ . . . ವಂದಿಗಿರೀಶ (ಪಜ್ಞ. ೧-೦). ೨. ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಭೆ : ಮಣಿರೀಟತೆರಣದಿಂ ತದೀಯ ಪದಪಮಯೂಖಮಂ ಕೊರ್ವಿಸೆ (ಪುಪಾಪ್ರ. ೬-೦೪೫ ೪); ಪರಣಸ್ಫುರಣ್ಮಣಿ

ಮಯೂಖದ ಪೆಳ್ಪಹಾರವುಮ್ಮಮಂ ದ್ವಿಗುಣಿಸೆ (ಹರಿ. ೨-೬೬)· ಪಿ. ಉರಿ ; ಜ್ವಾಲೆ : "ಕರಣಮುಂ ಕೀಲಂ ಮಯೂಖಾಂತಿತಂ" (ಪಾಪಾಕ. ೧೬); ಕೋಪಪ್ರಸರಂ ಸೀಯಲ್ ಮಯೂಖಮಂ (ಪಾಪಾ. ೬-೨೭). [ಸಂ.]

ಮಯೂರ (ನಾ). ೧. ನವಿಲು : ಪರಭೃತಮಯಮುಂ ಮಯೂರಮಯಮುಮಾಗಿ (ಅಜಿಪು. ೮೫) : ಮಯೂರನವಮಾಲ್ಯಾಲಂಕೃತಂ . . . ಶೌರಿ ಭಗವಗಮಂದೊಲೆಸಿದಂ (ಪಾಪಾ. ೨-೫೬); ಕೇಗಿ ತನ್ನೊಂದಾದಯರದಿಂ ಮದುರಂ ತಾಂದವಾಕಾರಂಗಿಸಲೊಡಂ (ಪಾಪಾಕ್ಷ. ೪೨-೦೮). ೨. ಓಮ; ಅಜಮಾನ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಉತ್ಪರಣೆ ಗಿಡ. ೪. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ : ಮಯೂರರು . . . ದನುಜರೆಯ್ದೆ ನೆರೆಯಿತು ತಮ್ಮ ಪರಿವಾರ ಸಹಿತ (ಪಾಪಾ. ೦೪-೧); ಗಂಧರ್ವ ವಿದ್ಯಾಧರ ಮಯೂರಾಸುರ ವಿಯಕ್ಷರ ಮುಖ್ಯ ರಾಕ್ಷಸರು (ಶಾಪ್ರ. ೯-೬೨)· ೫. ಸಂಸ್ಕೃತದ ಒಬ್ಬ ಕವಿಯ ಹೆಸರು : ಬಾಣ ಮಯೂರನಂತೆ ಬಣ್ಣಿಸುಲ್ಪನೆ (ಪಾಪಾ. ೦೦೯). ೬. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಬೃಹತಿ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಅಮರಗಾವಾತತೋಮಂ ಸುಮುಖರ್ ಜಾಮದಿಂದಂ ಗಮಿಸಿದುಂ ಪಾಕಯಿಂದಂ ರವೀಯುಜ್ ನೀಂ ಮಯೂರ (ಛಂದೋಂಬೋ. ೩-೦೦೩). ೧. ೬ : ಹರೀ ಮತ್ತೆಭವಿಕ್ರೀಡಿತಂ ಲಲಿತ ಮಂಯೂರಾನ್ವಿತಂ ಛಂದಮಂ . . . ಹೋಲ್ಕು ಚಿದ್ಭಾವ್ಯರಣ್ಯಂ (ಜಾಪಾ. ೩-೬೩). [ಸಂ.]

ಮಯೂರಕ (ನಾ). ೧. ನವಿಲು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಉತ್ಪರಣೆ. ೩. ಮ್ಲೇಚ್ಛತುತ್ಸ : "ಮಯೂರಕಃ—ಮ್ಲೇಚ್ಛತುತ್ಸ" (ಶಬ್ದ. ೮೨೯). [ಸಂ.]

ಮಯೂರಕಂಚಿ (ನಾ). ಮ್ಲೇಚ್ಛತುತ್ಸ : "ಮಯೂರಕಂಚಿ ಕರ್ಪಾಲಿಪಿ ವಿಕ್ಸ" (ಶಬ್ದಾಸಾ. ೧೬-೨೨). [ಸಂ.]

ಮಯೂರಕೊಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಜ್ಯೋತಿಷದ ಹೆಸರು : ತದ್ದಕ್ಷಿಣತಃ ಒಜ್ಜಗೆಗ್ರಾಮದುಪಘಾನ್ನಿರ್ಗತ ಜಲಪ್ರವಾಹಂ ತತಃ ಪಾವಳಿಂ ಮಯೂರ ಕೊಂಡಿ (ಕ್ಷೇಶಾ. XX, ೬-೨೨ : ೧೨೦). [ಮಯೂರ + ಕೊಂಡಿ]

ಮಯೂರಗಮನ (ನಾ). ನವಿಲಿನ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸುವವನು: ಷಣ್ಮುಖ. ಮಯೂರಗಮನ ಪಿಙ ನವಿಲುವಾಹನವಾದ ಷಣ್ಮುಖನ ತಂದೆ: ಶಿವ : ಭಗವಮಯೂರಗಮನ ಪಿತಂ ಕರುಂಕುವನೆಂದೊ (ಶಪ್ರ. ೧೩-೧೪). [ಸಂ.]

ಮಯೂರತುತ್ಥ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜಲವಣ: ಮ್ಲೇಚ್ಛತುತ್ಸ: "ಮಯೂರಿಖಾ—ಮಯೂರತುತ್ಥಿ" (ಲಿಪಿ. ೨೦೪) ; ಮಯೂರತುತ್ಥ. ಬಳುಗಾರ . . . ಇವಿಷ್ಟಮ ಮರ್ದಿಸಿ (ಕ್ಷತ್ರಚೂ: ೨. ೦೦೬). [ಸಂ.]

ಮಯೂರಧ್ವಜ (ನಾ). ೧. ನವಿಲಿನ ಗುರುತಿರುವ ಬಾವುಟ : ದನುಜೋತ್ತಮನ ಮದುಮೂರಧ್ವಜನ ಕದುರಮ್ಮಮಾಗಿ (ಪಾಪಾ. ೨-೦೩). ೨. ಪುಣ್ಯವಿ. ೩. ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನಾದ ಮಣಿಪುರದ ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಹೆಸರು : ಮಣಿಪುರಿ ಮಯೂರಧ್ವಜಂ ಮಂತ್ರಿಗಿಂತೆಂದನು (ಕೃಪಾಶ್ವ. ೨೬-೩೧). [ಸಂ.]

ಮಯೂರನಾಡಿ (ನಾ). ಶರೀರದಲ್ಲಿನ ಒಂದು ನಾಡಿಯ ಹೆಸರು : ಮಯೂರನಾಡಿ, ಮುಂಡಕನಾಡಿ, ಭಲ್ಲುಕನಾಡಿ . . . ಇಂತೀ ನಾಡಿಗಳಿಂದ ಗುದ ಶರೀರ (ಪಾಪಾ. ೧೦೦). [ಸಂ.]

ಮಯೂರಪದ (ನಾ). [ಕಾವುಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನವಿಶಿಷ್ಟತ ; ನವಿಲು ಕಾಲಿನ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಉಗುರುಗಾವುಮ : ಸುರತಸಮಯದಲಿಯೆ ಬೆರೆದ ರೇಖೆಗಳ ದಿಕ್ಕರಿಂ ಮಯೂರಪದಮುಮಿರ್ಪುದು (ಪಾಪಾ. ೬-೦೦)· [ಸಂ.]

ಮಯೂರಪಿಂಛ (ನಾ)· ನವಿಲುಗರಿ : ಅಂಗರಾಗಪರಿಮಳಪ್ರಬುದ್ಧ ಮಂದಮಾರಂಜಿತಮಯೂರಪಿಂಛಾತಪತ್ರಸಮಂ (ಕಾಪಾಕ್ಷ. ೦೬೬). [ಸಂ.]

ಮಯೂರಲಲಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಕೈಗಳನ್ನು ರೇಚಿತಮಾಡಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿರಿಸಿ, ಬೇಳನ ಬಾಲದಂತೆ ಕಾಲನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆತ್ತಿ ಪೃಷ್ಠವನ್ನೂ ಬಗ್ಗಿಸಿ ನಿಲ್ಲುವುದು" (ಶಾಸ್ತ್ರಿಂ. ೪೦೦ ನಡ್ಯಮಾಲಾ) : ಮಯೂರಲಲಿತ: ಕಪ್ಪುರಪಾ ರೇಚಿತಮಾ ಗೆಯ್ಯುಸ್ತ್ರಂ ಬಿಟ್ಟು ಸಯ್ಯಾರಲ್ಕಂ ಮತ್ಕಂ ರಮ್ಯಮೆಪೆ ಕೇಳ ಪಾಲಿವ ಪ್ಯೆಜೊಂ ತ್ರಿಕ ವಾಗಿ ತಿರುಗೆ ಕೆಡೀಲಲಿತಂ (ಶಾಸ್ತ್ರಿಂ. ೧-೦೦೦). [ಸಂ.]

ಮಯೂರಶಿಖಿ. ಮಯೂರಸಿಖಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸಸ್ಯದ ಹೆಸರು : ಅರಿಷಿ. ಮಯೂರಶಿಖಿ. ಶುಂಠಿ . . . ಜೋಗಾದ ಮಂಡಿ (ಗಣ್ಯ. ೨೫೯). ಮಯೂರಸಿಖಿ : "ಮಧೂಷಪರ್ಣಾ—ಮಯೂರಸಿಖಿ, ಸೆಳಗಡಾ" (ಓಷಧಿ. ೦೫೦). [< ಸಂ. ಮಯೂರಶಿಖಾ]

ಮಯೂರಸಿಖೆ 'ಮಯೂರಶಿಖಿ' ನೋ.

ಮಯೂರಸಿಲೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾತು : ಮಯೂರಸಿಲೆಯಂ ಒಂದೇ ಪಗಾದ ಹಸುವಿನ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯೆ ಗರ್ಭಮಕ್ಕುಂ (ಅಕ್ಷಿ. ೬). [ಮಯೂರ + ಸಿಲೆ]

ಮಯೂರಾಂಡಮನ್ಯಾಯ (ನಾ). [ತರ್ಕಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನ್ಯಾಯ: ಪ ನವಿಲಿನ ಮೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಿಂದ ಇದ್ದ ಪಾದ. ಪಕ್ಷ. ವರ್ಣ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಾದಿಗಳು ಸ್ಫುಲವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು : ಪಿತನು ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಅಡಗಿದ್ದ ವಿಕ್ಷಣನ್ನು ಹೊರಪೊಮ್ಮಿಸಿ, ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಧವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಯೂರಾಂಡ ರಸನ್ಯಾಯದಿಂತ್ತ ಹೋಲಿಸುವರು (ಶಾಪ್ರ. ೨೦೨). [ಸಂ.]

ಮಯೂರಾಸನ (ನಾ). ೧. ನವಿಲಿನ ಆಕಾರದ ಮೇಲೆ ಪೀಠವಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಆಸನ; ಪ ಹಿಂದೂದೇಶದಲ್ಲಿ ಇದು ಮೊಗಲರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ೨. [ಯೋಗ] ಒಂದು ಆಸನದ ಹೆಸರು : ಗರುಡಾಸನ ಮಯೂರಾಸನ . . . ಅರ್ಧಾಸನವಾದಿ ಎಂಭತ್ನಾಲ್ಕು ಆಸನಭೇದಂಗಳು (ಪಾಪಾ. ೦೦೯): ಮುಖ್ಯವಾದ ಆಸನಗಳು: ೧. ಉತ್ಕಾಸನ . . . ೦೬. ಮಯೂರಾಸನ (ಶಾಪ್ರ. ೦೬೬). [ಸಂ.]

ಮಯ್ದ 'ಮಯಿಂದ' ನೋ.

ಮಯ್ದಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮದ್ದಿವ್ಯಪಟ್ಟಜ್ಞೋತ್ತ ಭೂರಾರ ಮಯ್ದುಗಾವುಂಡಂ ಪಾದಮೂಲದುಂ ಪಟ್ಟಕಡಿಗಿ ಪ್ಪೂಕ್ಕಳು ಮಿಟ್ಟು (ಶಿ. X (೨), ಶಿ.ಉ. ೨೬-೬ : ೪೮೫ ೫೬). [ಮಯ್ದ (<ಮಯಿಂದ) + ಗಾವುಂಡ (< ಗಾಮುಂಡ)]

ಮಯ್ದಮರಸ 'ಮಯಿಂದಮರಸ' ನೋ.

ಮಯ್ದುನ 'ಮೆಯ್ದುನ' ನೋ.

ಮಯ್ದುನತನ. ಮೈದುನತಪ (ನಾ)· ೧. ಗಂಡನ ಅಥವಾ ಹೆಂಡತಿಯ ತಮ್ಮನಾಗಿರುವಿಕೆ. ೨. ಸಹೋದರಿಯ ಮಗನಾಗಿರುವಿಕೆ : (೧). ಮೈದುನತನ : ೩. ಸೋದರಕ್ಕೆಯ ಮಗನಾಗಿರುವಿಕೆ : ಇವನಜ್ಜನ ಕೂಡೆ ಮೈದುನತನದ ಸರಸವಮೆಸಗಿ ರಥದೊಳು ದನುಜಾಧಿಪ ಬರಸಳೆದು ಕೊಳ್ಳಿಸಿದನು ಪೀಪಾರಿ (ಕುದ್ಭಾ. ೦೮-೨). [ಮಯ್ದುನ (< ಮೆಯ್ದುನ) + — ತನ]

ಮಯ್ಯಿ. ಮಯ್ಯೆ (ನಾ)— ಗಾಬರಿ ; ಗೊಂದಲ : "ಮಯ್ಯಿನೆ ತಲತಲಾಸಿವ ಭಾವಂ" (ಪಾಪಾ. ೬. ೬. ೮೨): ನೀವು ಬದುಕುವನೆಂದು

ದುದ್ಭವಿಸಿದುದು ಪರಿದುಮಂಬಲಿಸುತ (೧೦೩೮. ೯೪-೩೧೮). **ಮೆಯ್ಯ್‌₂** : ಸುಡದೆಯು ಕೆಜ್ಜುಗಳ ಕಜ್ಜಲ್ಲ ಮಮ್ಮೆ (೧೦೩೮. ೦೦೯–೩೩೬). [?]

ಮೆಯ್ಯ್‌₃, ಮೆಯ್ಯ್‌₄, ಮೈಮೆ (ನಾ)- ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ; ಹಿರಿಮೆ ; ಘನತೆ: ಮನ್ನಿಸಿ ಮಮ್ಮೆ [ಪಾಠಾಂ. ಮೆಯ್ಯ್‌, ಮೈಮೆ]ದಂ ಮೆಜ್ಜಿದು ಪುಂಸಮಂ ಮೊದಲಾಗೆ ತಱ್ಮಾವಂ ತನ್ನಿನಿಮುರ್ಗಿ ಮಾಡಿಸಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೦೦೦). **ಮೆಯ್ಯ್‌** : ೧. ಸಕಲ ಜಗತ್ಪ್ರಿಳಕನಮಬಿರ್ದ ಮೆಯ್ಯ್‌ಯ ವಿಳಾಸಮಮಾಗಾ ತನ್ನಿಲ್ಲದಂತೊವ್ವಿಗಮೋ (೧೦೩೪. ೩-೦೦೬) ; ಪರಿಜನವಾರಿಜಾತಲತೆ . . . ಪರಾರಸವಾರ್ಧಿ ಸುಧಾಶುಬೇಷಮೆಂಬರ ಮಡಿಗಳ್ಗಡರ್ಪಿಪ ಮೈಳಬೇವಿಗೆ ಮೆಯ್ಯ್‌ಪೊಜ್ಜವೇ (೧೦. XIII. ೩೮೬-೮೭; ೧೧೭೬) ; ನಿನ್ನ ನಿಜಮುಖ್ಕಿಗಂ ಮಮ್ಮೆಗಂ ತಱ್ಮಾಮಸುಕೂಲಂ (೧೦೪೬. ೩-೩೬)- ೨. ಪ್ರಭಾವ ; ಶಕ್ತಿ : ಇವರಜಯಿಂತಿವರಾರ್ಜಿಂತಿವರಳಿಂತಿವರ ಗೆಯ್ಮೆ ಮೆಯ್ಯ್‌ಗಳಿಂತೆಂದವರಿಂಗಿತಮಂ ತಿಳಿಮ (೧೦೪೬. ೦೪೦-೦೩) ; ಆ ಗಂಡುಗೆಮೆ ನಿನ್ನ ಸೊರಾನೆಮೆಯ್ಯ್‌ಮಂ ಹೊಳ್ಳುಗೈದಿದೆ ಕಣಾ (೨.೧೦೩೮. ೩೨೦-೩೧೦). **ಮೈಮೆ** : ೧. " ಮೈಮೆಯಿವರ್ ಮಹಿಮೆ" (೧೪೬. ೦೪); ದೋರ್ಲಕ್ಷ್ಮಂ ಮೈಮೆಗಂ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಂ ಪಾಪಾಘಮುದ್ರ ದೊಳ್ ಪಾಪಾ ಪದಿಗಳ್ ಕೊಡುವಂತೆಬ್ಬಕ್ಕೋಹಿಗೇಬಲಂ ಕೂಡಿ ನದೆಯೆ (೧೦೬೧. ೯-೧೪ ಪ) ; ಮೈಮೆಯನೀತಂ ಜಗತ್ಪ್ರಯಕ್ಕೆ ಪೂಜಿಪಡಿಪುದು (೧೦೬೪. ೦-೦೧) ; ಧೀಮಾನವರ- ಭಂಗಿ ದೇವರಡಿಂ ತೋರಿಸಿಹುದೆ ಮೈಮೆ (೧೦೪. ೪೩೦-೨). ೨. ಜಾಗದ ಬೂಗದ ಭೋಗದ ಮೈ [ಪಾಠಾಂ. ದಾಪ]ಮಿಗೆ ಸುಬೋಧನಂ ಬೆಜಗಾದಂ (೧೦೩೮. ೬-೪೬) ; ಮೈಮೆ ಮಡಿ ದುತ್ತುತ್ಸಾಹವಿಂಗಿತ್ತು (೧೦೪. ೦-೬೨) ; ಮೆರೆಯುತ್ತುವ ಸೊರಾರು ಮೈಮೆಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಯಲಿ (೧೦೪೬. ೬೨೦). [ಸಂ. ಮಹಿಮನ್]

ಮೆಯ್ಯ್‌₄ ' ಮೆಯ್ಯ್‌₃ ' ನೋ.

ಮೆಯ್ಯ್‌₅ ' ಮೈಲಿ₁ ' ನೋ.

ಮೆಯ್ಯ್ದೆಗೆ ' ಮೈಲಿತೆಗೆ ' ನೋ.

ಮೆಯ್ಯೂರ್, ಮೈಲು₂, ಮೈಲ್ಕೆ (ನಾ)- ಪವಿಲು ; ಮೆಯ್ಯೂರ : " ಮಯ್ಯೂರ(ಮ್ಲೆ)- ಮಯ್ಯೂರ = ಪವಿಲು " (೧೮೪೫. ೮೪). **ಮೈಲು₂** : ' ಮೈಲುಪಾಷಣ ' ಪರಾ. **ಮೈಲ್ಕೆ** : ಮುಚ್ಚರದಾಮಮಾಂ ಮಜ್ಜಿದು ಕೈಮಗಳಂ ತೊಜೆಮಾಟ್ಟು ತೊಟ್ಟ ಪೆಚ್ಚಪ್ಪೆಮಡಂಬಡು ಪಡೆಯಂ ಮೈಲೆಪು ಸಜ್ಜನಿಮಂತೆ ಸೂಲಪಂ ಬಿಚ್ಚಿಸಿ . . . ಬಾಗಿಲ್ಗೆ ಪ್ಪಲ್ಲಚ್ಚಿ ಪ್ಪಗಾಚ್ಚಮಿರ್ದಾರ್ (೧೦೪೬. ೮೩-೪೬).

[ತೆ.ಷ ತಮಿ. ಮಲ. ಮಯಿಲ್: ತುಳು. ಮೈರ್ ; ಕೊಡ. ಮಯಿಲ್ಲ್; ಬರ್ಗ. ಮಯಿಲ್. / ಕ. ಪಾಪು ೨೮]

ಮೆಯ್ಯೆಟಿ ' ಮೆಯ್ಯೆಟಿ ' ನೋ.

ಮೆಯ್ಸೂರ್, ಮಯಿಸೂರು, ಮಹಿಸೂರು, ಮಹೀಶೂರು, ಮೈಸೂರು (ನಾ)- ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು ; ℘ ಕರ್ನಾಟಕರಾಜ್ಯದ ಈಗಿನ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನಗರ : ಆಪ್ತೆ ಸುಬ್ಬು ಬಾವಗೆಮ ದೀಕ್ಷೆಯೇ ಆಪ್ತೆ ಸುಬ್ಬು ಮಯ್ಯೂರ ಬಟ್ಟೆಯ ಕಲ್ಪಿಪ್ಪೆಯೇ . . . ಅಂತೆ ಕಗ್ಗರ್ಣ್ಣ ಸದರುವಿಡಿನು ಬಸ್ಸ ಕಗ್ಗರ್ಣ್ಣ ಪೊಜಡೆ (೧೦. XXXVII. ೦೦೯–೦೬೦; ೦೦೬). **ಮಹಿಷೂರು** : ಸಹಜುಲದೊಡನೆ ಬಂದರ್ ಮಹಿಷೂರಿಂ ರಾಜದೇವರ ಜೀಯರ್ (೧೦೬. ೨-೦೮) ; ಜಾಮರಾಜನಗರ ಮುಮೊರು ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಲಂಗಳ್ಲಿ ದೇವಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ ರತ್ನಮಯಂಗಳಾದ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಮುಂಗಳೆಂಬ ಭೂಷಾರತ್ನ (೧೪. V (೩). ಪ್ರಕೃತಿ. ೪೭-೦೩ ; ೧೮೨೨). **ದುಮಿಸೂರು** : ಆ ಪುರದಲ್ಲಿದುಂ ಮಹಿಸೂರ ದೇವ × × ರಾಜಮಹಿತ ಶ್ರಿಯಂಚಿತದೇವರಲ್ಲಿ ಪರ್ವತ್ಕೆಮನವರೂ ವಿರಿದ ಧಂರ್ಮಾಶಿಲ್ಪಿ ಶಾಸನ (೧೪. III (೩). ಸಂಖ್ಯಾ. ೦೩೦-೩೪ ; ೧೧೮೦). **ಮಹೀಶೂರು** : ಮಹೀಶೂರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರಾಜಪಟ್ಟಮುರ್ವೆದುಪವಸು ವೆಂಕಟರಾಜ್ಞಯಗೆ ಬರೆಸಿಕೊಟ್ಟ ಕ್ರಯದ ಘೂದಾನ ಪಾಯ್ರದ ಶಾಸನದ ಕ್ರಮಬೀತೆಂದರೆ (೧೪. III (೩). ಕೃಷ್ಣ. ೪೦೩-೬ : ೧೭೮೦). **ಮೈಸೂರು** : ಮೈಸೂರ ಹೊಯ್ಸಳಗೊಂಡ ಕುಂಬಗೌಂಡ .,. ಮೈಸೂನಾಡ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಭುಗೌಂಡು ಗಳು ಕುಮಾರವ ಬೀಡಿನ ಶ್ರೀದೆಬೇಸ್ವರದೇವರಿಗೆ ಪೂರ್ವಪರಿಯಾದಲ್ಲಿಂ ಸಲ್ಲುವಂತೆವದಾನ(೨.೧೦. ೦೪೬. ೪೨-೬: ೧೧೭೬); ಸೃಷ್ಟಿಯೊಳಗೆ ಮೈಸೂರು ಬ್ಬಿಗಿನ ಸೃಷ್ಟಾಲದೇವತೆಯಿನಿಸಿದ ಚೆಟ್ಟಿದ ಚಾಮುಂಡಿಯಿಪಳು (೧೦೬೦. ೨-೪೬). ℘ 'ಮಹಿಷ' ಎಂಬುವರ ತದ್ಭವವಾಗಿ 'ಮಯ್ಸು' ಎಂಬ ರೂಪವು ಬೆಳೆದು ಬಂದಿರಬೇಕೆಂದು ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. [ಮಯ್ಸೂ₀ (℘ < ಸಂ. ಮಹಿಷ) + ಊರ್]

ಮೆಯ್ಸೂರ್ನಾಡು, ಮೈಸೂನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು : ಇದರ್ಕ್ಕ . . . ಮಯಿಸೂರ್ನಾಡ್ಗೆಬ್ಬ ಬಳ್ಳಿವಿನಾಡು ಸಾಕ್ಷಿ (೧೪. VI, ೪೩೩ಬು. ೯-೨೨ : ೨೦೦). **ಮೈಸೂನಾಡು** : ಮೈಸೂನಾಡು ಸಪ್ತತಿ ಮಧ್ಯ ವಜಿಸಿಕೊಂಡು ಪಾವಮಗ್ರಾಮಃ (೨೦. VIII, ೨೦೩-೩೦ ; ೨೧ ಪಾಬು ೪೪ ?) : ಬೃಹವಾರದನ್ನು ಮೈಸೂನಾಡ ಬೆಲೂಕುನ್ನನಾಡ × × ಮೆಯ . . . ಮಗ ಜಾಪುಗಲುಣ್ಣಿನ .× × × (೧೪. III. ೪೦೩ಬು. ೦೨೩-೬; ೧೧೦೬ ?).

[ಮಯ್ಸೂರ್ + ನಾಡು]

ಮೆಱ್ಱ (ನಾ)- ೧. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಸಸ್ಯ ; ವೃಕ್ಷ ; ತರು : " ವೃಕ್ಷ: . . . ಮುಮಃ, ಪಾದಪಃ- ಈ ೧೯ ಮರಂ " (೧೦೦೪೫. ೨೮-೨೩) : ಅಮೋಘಕುಸುಮಪಲ್ಲವಿತಿಯನಾ ಮಾರಗಳೊಳಾಯ್ದು ಕೊಯ್ದುವಿಲ್ಲಿಗೆ ಬರ್ಪೆಂ (೧೦೦. ೬-೦೦೬); ಪುವಿನ ಪೊಸಗೊಂಚಲಿಂ ಮರನಿದೇವಸಿದರ್ಪೆಂ (೧೦೦೦. ೦-೦೦೬); ಸುರತರು ಕಾಡ ಮರಪಾಯ್ದು (೪೦೦೦೦೦೬. ೮೮-೩೩). ೨. (ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಬಳಸುವ) ವೃಕ್ಷದ ತುಂಡು : ಬೌಪೇನೆ : ಹೂಲ ತರೆಮೆಳ್ ಕೀಲಂ ಬೆಟ್ಟಿರ್ದ ಮರನಂ ಕಂಡಡಜ ಮೇಲೆ ಕಂಗ್ಗರ್ದು (೧೦೦೦. ೪೦-೬); ಹಗಳ್ದು ಮರಂಗಳನ್ನೊಟ್ಟಿ ಕೀಲು ಎಟ್ಟೇಱ್ (೪೪೦೦. ೩-೦೬). (ಗೆ). (ಅಲ್ಲಂ) ಪಿ. ದಟ್ಟವಾದ : 'ಮರಗಬ್ಬಿಲೆ', 'ಮರಗಾಡು' ಪರಾ. ೪. ಒರಟಾದ; ವಿರುಸಾದ : 'ಮರಗಬ್ಬು' ಪರಾ. ಪಿ. ದೊಡ್ಡ : 'ಮರಸರ್ಪ' ಪರಾ. ಓ. (ಅಲ್ಲಂ) ನೀರಸವಾದ : 'ಮರವಾಳ್₂' ಪರಾ.

ಮರಗುಜ್ಜು = (ಅಲ್ಲಂ) ಬಿಡಿಲೆ ಕುಳ್ಳು: ಸುರಪತಿಯು ತಮ್ಮನಾಗುದಿಂ ಮರಗುಜ್ಜಾಗಿ ಪರಿ ಬಿರಿಯು ಬಂಧಿಸಿ (೧೪೦. ೩-೩೩)- **ಮರದ ಜಡೆ** = ಆಲ ಮುಂತಾದ ಮರಗಳ ಕೊಂಬೆಗಳಿಂದ ಇಳಿಬಿದ್ದ ಬೇರು,–ಜಟೆ; ಬೀಳಲು : "ಮರದ ಜಡೆಯವೆ ಮರದ ಬೀಳಕ್ಕುಂ" (೧೪. ೩೩). **ಮರದ ಬಿಟ್ಟ** = ಮರಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ=ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ ; ಹಿರಿಯರ ಮನೆಯಿಂದ ಬಂದ ಬಿಟ್ಟ ಪಿಪಾರ ಮರದ ಬಿಟ್ಟ ಕ್ರಯ ಕಡ್ಡಾಯ (೧೪. VII. ೨೪೮೬. ೬೨-೨೪ ; ೧೪೩೦) ; ಕ್ರಯ ಕಡ್ಡಾಯ ಬಿಟ್ಟ ಬಿಡಾರ ಸೇಸೆ ಮರಸ ಬಿಟ್ಟ ಜೋಡಿ ಗ್ರಾಸ (೪೦೦. ೦೪೧೦. ೪೬-೪೪; ೧೪೪೦). **ಮರಕಾಗು** = ಮರ ಗೆಯ್ಮು ; ಜೋಮು ಹಿಡಿ : ಮಾಳ್ಪಯಲಿ ಕೈ ಬಿಗಿದುದರಂಕದೊಡಕನಲಿ ಮರವಾದವಾಕ್ಕುಗಳು (೧೦೩೬. ೩-೦೬). **ಮರದುಟ್ಟು** = ಮರ. ಗಿಡ. ಪೊದೆ ಮೊದಲಾದುವು : ಕಂಗೆಡುತ ಕೆಲರು ಮರವಟ್ಟುಗಳನೇಱುತ್ತು (೧೦೦೦. ೨೮-೦೬) : ರಾಮೇಶ್ವರಲಿಂಗವನ್ನು ಕಂಡು ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಮರವಟ್ಟುಗಿಡಗಳನ್ನು ಕಡಿಸಿ ಮೈದಾನ ಮಾಡಿಸಿ (೧೪೮೮. ೩-೧೪). **ಮರವುಂಡು** = ಮರವಟ್ಟು : ಅತ್ತರವಾದುವತ್ಸನೆಂ ಕಲ್ಲುಂಡು ಮರವುಂಡು ಬಿಪಪೇರುಗೊಂಬೆಗಳ್ (೧೦೦೪೫. ೬೩-೪೦೦). **ಮರವುಟ್ಟು** = ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸಾಮಾನು ; ಮರದ ಸಾಮಾನು : ಹೂಡಿದೆಲು ಮರವುಟ್ಟು ಮಾಸದ ಗೋಡೆ ಚಿರ್ಮದ ಮೊದಿಕೆ ಸರವಿನ ಕೂಡೆ ಎಂದಿಗೆ

ಬಿಗಿದ ಮನೆಯೊಳಗಾಕ್ಕಸಿರುತಿರಲು (ಹರಿ. ೫೫) ; ಮನೆಮುಮ್ಮೆ ಕೆಪಿ ಮುರಮುಟ್ಟುಗಳನ್ಕೆಲ್ಲಾ ಮುರಿಕೊಂಡಿದ್ದರು (೧೮೫. ೦೬೦). ಮುರ ಹೊಡ = ಉತ್ತ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮರದ ಸಾಧನದಿಂದ ಸಮಮಾಡು : ಹೊಲ್ಕ್ ಬಾಳೆ ಮುರ ಹೊಡಿಯಬೇಕು (೬೫೦). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಲ. ಮರವಮ್ ; ತುಳು. ಕೊಡ. ಮುರ ; ತೆಲು. ಮ್ಯಾಸು, ಮಾಸು ; ಪರ್ಜ. ಮೆರಿ ; ಗೊಂಡಿ. ಮುರಾ. ಕುಇ. ಮ್ರುಹ್ನು ; ಕುಮಿ. ಮ್ರಾಸು]

ಮುಡ್ಕ 'ಮೊಣಕಾ' ನೋ.

ಮುರಂಗಡಿ, ಮುರಗಡಿ (ಕ್ರಿ)- ಮುರವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸು ; ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಕಡಿ : ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ತಾವೆ ಮರಂಗಡಿದರೆಂಬಂತೆ (೬೫೫೪. ೨೦೬-೦೦). ಮುರಗಡಿ : ವಿರೋಧಿಗೆ ಮಾಜಾಪೊಂ ತನ್ನ ಮೇಲೆ ತಾಂ ಮುರಗಡಿಪೊಂ (೫೦೭೫. ೨-೧೦), [ಮರ$_1$ + ಕಡಿ$_1$]

ಮುರಂಗಲ್ (ನಾ)- ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಮುರಂಗಲ್ಲೊಡೆಯ ಕಣ್ಣ ಮ್ಮಯ್ಯನಾ ಮಗನ್ ವಿಲಗಣ್ಣಯ್ಯನ . . . ತೊಜುಗೊಳೊಳ್ ಸಮ್ಮೋ (ಅ. ೩. ಕೌಂಂಗೆ. ೬೪-೬ ; ೧೦೦) ; ಕಳ್ಳಪರಿಯೆ ಮುರಂಗಲ್ಲೊಳ್ ಪನ್ನ ಕೊಳಗೆ ಗಬ್ಬಿ (ಅ. ೩ (೩). ಜಂಗಿಕ. ೪೩-೬ ; ೨೦೬ನು ಪ). [?]

ಮುರಂದ (ನಾ)- ಹೂವಿನ ಬಂಡು ; ಮಕರಂದ : ಪುದಿಲಿವ್ರಜಕೆ ಮುರಂದದುಣಿಸನೂಡಲ್ಪಿ ಜ್ಯಾಡ್ಯದೊಪುಲವರ್ಂಬುಜಾಳಿಯನಿಗುಂ ಸರದೊಳ್ (೬೫೫೪. ೩-೪-೬) ; ಮುರಂದಮಂ ಪೀರ್ವ ಮಧುಕರಂ (೫೫೦೫. ೦೬೩). [ಸಂ.]

ಮುರಂದಲೆ (ನಾ)- ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ ಮೂರುಸಾವಿರ ದೇವ ಸತ್ಕವಾಕ್ಕೆಮ್ಮೆನಾಡಗಳ್ಳರತ್ಕಲೆಮಯ್ಯರ್ಗಿದಿಯಾಳುತ್ತಮಿರೆ (ಅ. ೪. ೦೮೫. ೨೫೬-೬ ; ೪೧). [?]

ಮುರಂಬು 'ಮರವಹು' ನೋ.

ಮುರಅಕ್ಕಬುಹುಲ್ಲು (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮುರಅಕ್ಕಬು ಹುಲ್ಲು, ಪರಂಗಿ ಅಕ್ಕಿ ಹುಲ್ಲು (ಪ್ರ.ಸಿ. ೭೫-೦೫೦). [ಮರ$_1$ + ಅಕ್ಕಬು + ಹುಲ್ಲು (< ಪೋರ್)]

ಮುರಕಟ (ನಾ). ಕೋತಿ ; ಮರ್ಕಟ : ಮುರಕಟ ಕುನಿವಂತೆ ಮನಮು ಇಂದ್ರಿಯಗಳೆಂಬೆಕ್ಕಟವಾಗಿ ಕುನಿದು ಜಂಗಡಿಸುತ್ತಿದೆ (೬೫೫೪. ೦೫೬). [< ಸಂ. ಮರ್ಕಟ]

ಮುರಕಟಧ್ವಜ (ನಾ). ಕೋತಿಯ ಗುರುತಿರುವ ಬಾವುಟ ; ಕಪಿಧ್ವಜ : ಮುರಕಟಧ್ವಜಮಿಟ್ಟು ಧರ್ಮಮೊಳಾರುವುದು (೬೫೫೪. ೬೪-೩೦). [< ಸಂ. ಮರ್ಕಟಧ್ವಜ]

ಮುರಕಟ್ಟು 'ಮರಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಮುರಕಟ್ಟೆ 'ಮರಗಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಮುರಕತ (ನಾ). ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪಚ್ಚೆ : "ಪುಮುರ್ಗಾಕಯುಂ ಜಾಗುವರಲ್ ಪುರಿಂ ಮುರಕತಮವಕ್ಕು" (೬೫೫೦. ೩೨) ; ಕೋಪಾವಳಿನ ಕೆಯ್ದು ಪಂದಿಸುವಪೊಲಾ ಮುರಕತಮಣಿವರ್ಣಂ ಕರಪಿಧಿದಿಸೊಡನೊಡನೆ ಕಾರ್ಕೆದಂ ತಿಳಿನೀರಂ (೬೫೫. ೦೪-೦೦೭) ; ಅರಗಿಳಿಮ ಪುಸುರ್ಪಂದಂ ಮುರಕತಮಯಮಪಿನಿವ ಪೊನ್ನವಂಜರಮುಂ ಪೊಸ್ತು (ಅರಂಪು. ೫೭) ; ಪವಳದ ಪಡಿಯಂ ಮುರಕತದೊಂದು ಕಳಸದಿಂ ತಾರಗೆಮಟ್ಟೆ ಮುಟ್ಟೆ (ಧಾಪುಕೃ. ೫೪-೨೬). [ಸಂ.]

ಮುರಕತಪಚ್ಚೆ (ನಾ). ಪಸರು ಬಚ್ಚೆ.—ವಸ್ತ್ರ: ಚರಣದೊಳಿಪ ಚಿಮ್ಮಿಯ ಕೆಂಪ ಬಿಗಿದುಟ್ಟಿ ಮುರಕತಪಚ್ಚೆ ಮೂಂದಳರು ಸಿರದರಿ ಮೆಱೆಯೆ (೬೫೫೪. ೦೪-೬೨). [ಮುರಕತ + ಬಚ್ಚೆ]

ಮುರಕತವರ್ಣ (ನಾ). ಪಚ್ಚೆಯ ಬಣ್ಣ ; ಪಸರು : ಮುರಕತವರ್ಣಮಂ ತುಣಮೇಣಾತಸನುಚ್ಚೈರಿಯಿಂದ ಮಜ್ರಮಂ ಸುರುಚಿರಪುಪ್ಪ ಮುತ್ತೆನಿಪ ದಂಪತಿಯಂಗಳೆರೊಂದು ಕಾಂತಿಭ್ರಾಜಮಂದಗಸದೃಕ್ಷವಪ್ಪ ಈಪಿಂ ಪರಿನೀಳದ ಸೊಪ್ಪೆ ಹೋಲ್ತಳಂತಿರೆ ಸತಿ ರತ್ನದೊಂದಿಗೆ[ವಂದಳು](ಅ. XII. ೪೯.೫೦-೬೪; ೨೭೫). [ಸಂ.]

ಮುರಕಬ್ಬು 'ಮರಗಬ್ಬು' ನೋ.

ಮುರಕಲ, ಮುರಕಾಲ (ನಾ)- ೧. ಬೆಸ್ಸ: ವಿಮಾನುಗಾರ ; ಮೊಗೇರರ ಜಾತಿಯ ಸಾಮಾನ್ಯ ಹೆಸರು ಮುರಕಲರು ಎಂಬುದಾಗಿದೆ (ಜಾಬಾಜ. ೨೫೧). **ಮುರಕಾಲ** : ೧. ಬಲೆ ಪೆಣ್ಣು ಮುರಕಾಲ ಬಟ್ಟೆ ನೆಯ್ದಾನೇ ? (ಗಾಪ). ೨. ನಾವಿಕ; ಅಂಬಿಗ : ಕಾಸರುಕೋಡಿಂಗೆ ತಗದು ಬಂದರಿ ಆ ಊರಮರ ಮುರಕಾಲರು. . . ಬಳಿಗೆ ಬಂದು (ಕಾ. ೨, ೨೮-೭; ೧೪೭); ಓಡಂತೆ ಮುರ ಕಾಲರು ಪಡಗಿವ ವ್ಯವಹಾರದಿ ಗಳಿಸಿದ ಹಣವ . . . ತೂಗುವರು (ಹೊಡಿ. ೬-೨೯); ಮುರಕಾಲರಲ್ಲಿ ಹಲವರು ಪಾಂಡಿಗೇರ್ಲಿ ಪರದೇಸದ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಿ ಪಾಂಡಿ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು(ಹೊಂಜಾ.೫೪), [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮುರ್ಕ್ಕಲಪ್ ; ತುಳು. ಮುರಕಲೆ, ಮುರಕಾಲೆ]

ಮುರಕಾಲ 'ಮುರಕಲ' ನೋ.

ಮುರಕಾಲು 'ಮರಗಾಲ್' ನೋ.

ಮುರಕಾಲ್ತಿ (ನಾ)- ಬೆಸ್ಸರ ಹೆಂಗಸು ; ವಿಮಾನುಗಾತಿ : ಹೋದು' ದಾರ ಕಾರ್ತ್ತ, ವಿಮಾ ಪ್ಯಾಗೆ ? (ಹೊಪ್ರ. ೮೪). [ಮುರಕಾಲ(<ಮುರಕಲ) + —ತಿ$_3$ (< — ಇತ್ತಿ)]

ಮುರಕಾಳಗ (ನಾ)- ಮರಗಳನ್ನೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಹಿಡಿದು ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ : ಬಳ ಭೀಮಂಗೆ ಮುರಕಾಳಗ ಬಹಳ ಹೊಕ್ಕು ನಡಯಿತು (೬೫೫. ೮೬). [ಮರ$_1$ + ಕಾಳಗ (<ಕಾಳಗ್)]

ಮುರಕೆ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ (?): ಹೊಸ ಊರ ನಾಗಣಜಿಗ್ಗಡ ಬೀಜ ಹೊಂಪ್ಪ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತಂದ ಮೂಲದ ದೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿ ಬದಿ ಕೊಟ್ಟು ಭೂಮಿ ಮುರಕೆ ಗೋಡಲೂ ಕಾರಗದ್ದೆ (ಪ್ರ.ಆ. ೦೪೪೯. ೦೪-೦೭ ; ೧೬೧೦). [?]

ಮುರಕೊಬ್ಬು 'ಮರಗಿಬ್ಬು' ನೋ.

ಮುರಕೊ 'ಮುಜುಗು' ನೋ.

ಮುರಕೊಟಿಕ 'ಮರಕೊಟಿಕ' ನೋ.

ಮುರಕೊಟವಕ್ಕಿ, ಮುರಕುಟುವಕ್ಕಿ (ನಾ)- = ಮರಕೊಟಿಕ : ಇರಿಗಂ ಮುರ ಕುಟುವಕ್ಕಿಗಮಲಸದೆ ಕರ್ದುಕುತ್ತೆ ಕಡಿಯುತಿರ್ಪುದೆ ಸಹಜಂ (೬೫೫೫೫. ೦-೩೬). ಮುರಕುಟುವಕ್ಕಿ : "ಪಕಪಕ್ಷಿ. ದಾವಾಗ್ನಿಭಾಟಿ —ಈ ೨ ಮುರ ಕುಟುವಕ್ಕಿ" (ಜಾಪಾ. ೦೦೪). [ಮುರ$_1$ + ಕುಟು$_1$ + ಪಕ್ಷಿ]

ಮುರಕೊಟಿಕ, ಮುರಕೊಟಿಕ, ಮುರಕೊಟಿಗ, ಮುರಕೊಟುಗ (ನಾ)- ಮುರವನ್ನು ಕೊರೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಪಾಱುವೆಂಜಪೆಯಂತೆ ಪೊಯ್ಯ ಬಗಿದುಂಬಂತೆ ಮುರಕುಟಿಕಂ . . . ಎಂದಿಂಕುಮನೇಕಪಕ್ಷಿಜಾತಿಗಳಂ ತನ್ಮನೆ ಕೀವಿದ ಪಟುದಂ (ಪಂಪಾ. ೩-೩೬ ೩). **ಮುರಕುಟಿಕ** : ಮಿನ್ಬುಲಿಗ ಮುರಕುಟಿಕ ಜಾಣಾಂಕೆ (ಜಾಬಾ.೫೫. ೦೦-೩). **ಮುರಕೊಟಿಗ** : ಗಿಳಿ ಪರ್ವ ಮುರವಂ ಮುರಕುಟಿಗಂ ಪ್ರಜೆ (ಜಪ್ರ.ಸಿ. ೩-೦೧೩); ಮುರಕುಟಿಗ ಕಬ್ಬಕ್ಕಿ ಕೊಟ್ಟುಗ . . . ಮೊದಲಾವಪಕಖಿಜಾಲ ಬಿದ್ದುದುಂಡೊಳಗೆ (ಕಾಬ್ಯಾ. ೫೦-೩೨); ಮುರಕುಟಿಗ ಬೆಂದೋಕ ಕಾಕ (ಹೊಂಗಾ. ೩-೦-೩೨). **ಮುರಕುಟುಗ** : ಮುರಕುಟುಗ ಕಟ್ಟು ಜಾಕ ಪುನೆ (ಜಗ್ಯಾ. ೩-೩೩).

[ಮರ$_1$ + ಟುಟಿಕ$_1$]

ಮುರಕೊಟಿಗ 'ಮುರಕೊಟಿಕ' ನೋ.

ಮುರಕೊಟುಗ 'ಮುರಕೊಟಿಕ' ನೋ.

ಮುರಕೊಟುವಕ್ಕಿ 'ಮುರಕುಟುವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಮುರಕೊಟವಕ್ಕಿ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಚರಪಕ್ಷಿ : "ಅತೆಕ್ಕೆ ೦೯೩.

ಕುರಿ:—ಈ ೨ ಮರಕೊಟಮಕ್ಕೆ" (೫೫೮೫. ೮೨-೮೩). 'ಸರಕೊಟಮಕ್ಕೆ' ಪರಾ. [? + ಪಕ್ಕ-/p ಇದು ಟೀಕಾಕಾರನು ರೂಪಿಸಿರುವ ಪದ್ಧ ವಿರಬಹುದೆ ?]

ಮರಕೆಸ (ನಾ). ಕೆಸವಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾಗೆ : ದಾನಿಯಲ್ಲಿ ಅಜ್ಜ ಮರಕಸ ಕಂಡು "ಮೋಜಕ್ಕೆ ಸತ್ತಡೆ ಆಯಸ್ಸಾಗಿದೆ" ಎಂದರು (೪೬೬. ೮೮). [ಮರ $_1$ + ಕಸ (< ಕಸವು)]

ಮರಕೊಡಿ (ನಾ). ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮುಂದಿನ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ; ಕೊಡಿಮರ : ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಮರುಳ್ಳಿಗಳು . . . ಮರಕೊಡಿಗಳ ಹಾಲಿದಂತೆ ಕಂಡವು (೫೮೫೫. ೮೯). [ಮರ $_1$ + ಕೊಡಿ $_2$]

ಮರಕೋತಿ (ನಾ). ಮರವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಇಳಿದು ಆಡುವ ಆಟ ; ಗಿಡ ಮಂಗವಾಟ (ಆಡ) : ಪರಿವರಿಯಾಟಂ ತಿರಿಕ್ಕೆಕ್ಕೆ ಮರೆ ಮರಕೋತಿ ಸೆಂದು ಜಾರಂಬೆ (೫೦೨೪೫. ೬-೮೦) ; ಅಲ್ಲಿ ಮರಕೋತಿ ಆಡುತ್ತಿದ್ದುದು . . . ಜ್ಞಾಪಕವಿದೆ (೫೫೯೬. ೦೨೬). [ಮರ $_1$ + ಕೋತಿ]

ಮರಕ್ಕುಟ್ಟು $_1$. ಮರಕಟ್ಟು $_1$ (ಕ್ರಿ)- (ರಕ್ತಬೆಲನ ವಿಂತು) ಕೈಕಾಲು ಮರದಂತಾಗು : ಜೋಮು ಹಿಡಿ ; ಜಡವಾಗು : ಕಾಲು ಕೊತು ಕೊತು ಮರಕ್ಕುಟ್ಟಿತ್ತು (೫೫೩೬. ೬೬) ; ಎದೆಸುಗುಚ್ಚಿರುವಂತಿದೆ . . . ಕೊತೆ ಮರಕ್ಕುಟ್ಟಂತಿದೆ (೫೫೨೦. ೨೧೨). ಮರಕಟ್ಟು $_{11}$: ಬಿದಿರಿ ಕೈಕಾಲುಗಳೆಲ್ಲ ಒಟ್ಟಲೇ ಮರಕಟ್ಟಿದಂತಾದವು (೪೪೫೫. ೫೦) ; ಈ ಕೋಟುಮನೆಲ್ಲಾ ಮೋಡಿ ಮರಕಟ್ಟಿದವರಂತೆ ಕುಸ್ತಗಾಗಿದ್ದ (೫೫೩೮. ೬೩) : ನಮ್ಮ ಕಾಲುಗಳು ಮರಕಟ್ಟಿಹೋಗಿವೆ (೪೫೫೪. ೫೮). [ಮರ $_1$ +ಕಟ್ಟು $_1$]

ಮರಕಟ್ಟು $_2$. ಮರಕಟ್ಟು $_{11}$ (ನಾ). ೧. ಮರದ ಬುಡದ ಸುತ್ತ ನೀರು, ಗೊಬ್ಬರ ಹಾಕಲು ಮಾಡಿದ ಪಾತಿ : ಅಲಮಾಲ : ಮರಕ್ಕಟ್ಟಿಯಂತೆ ಸುತ್ತಂ ಕೊದರೊಳಮಗಂ ಸುತ್ತೆ (೫೫೦೫೫. ೦೫೦). ಮರಕಟ್ಟು $_{12}$: ೨. ಈಟಲು ಮರಕ್ಕೆ ಮದಕೆಯುನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಹೊಡವನ್ನು ಇಳಿಸುವ ಕೆಲಸ : ಹಜ್ಜಾದ್ಯಿಂದ ಮರಕಟ್ಟು ಕೆಲ್ಸಮಾಡ್ಕೆ. ಈಗ ಕಳ್ಳಂಗಡಿ ಕಂತ್ರಾಟು ಮಾಡ್ಕೆ (೫೫೫೬. ೧೦). ೩. ಮರದ ಕಟ್ಟಿದ ವಿರುವಂಥದು : ಸಿರಿಗಟ್ಟೆಹೋಳಾದರವಿಂ ಮರಕಟ್ಟೆಕ ಬಿರಿಯ ಬಾವಿ ದುಂ ಕೆಱೆಮುಮಮಸ್ಸಿರಿಯಿಸೆ ದುಂತಿ (೫೫೫. XI-III. ೦೮೯-೨೫; ೧೦೯೭). [ಮರ $_1$ + ಕಟ್ಟು $_2$]

ಮರಕಡವ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಡಮವ ಮರ : "ಜಾ[ಜಾ]ಕ್ಷ — ಜಾಕಲು, ಕಟ್ಟು, ಮರಕಡವ" (೫೫೨. ೩೦). [ಮರ $_1$ + ಕಡವ $_1$ (< ಕಡಂಬ)]

ಮರಕುಡಿ 'ಮರಂಗಡಿ' ನೋ.

ಮರಕುಡೆ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಸ್ತ : ಅರಸುಮೊರಗ, ಮರಕುಡ (೫೫೫೫. ೫೦-೧೫) : ಮರಕುಡೊಪ್ಪೆನ್ನು ಅಜ್ಜಗಟ್ಟಿಸಂ ತೊಳೆದು ಅರಸಂ ಪಿಂಡಿ. ತೋಧಿಕೊಂದು ದೇವಾನುಗುಣವಿತು ತೆಗದುಕೊಳ್ಳು ಪುದು (೫೫೭. ೦೫೬). 'ಮರ್ಕುಡೆ' ಪರಾ. [?]

ಮರಕುಮ್ಮಟ್ಟಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಹಕ್ಕೆವಾರ್ಜ ಹುಲ್ಲು, ಮರಗುಮ್ಮಟ್ಟಿಹುಲ್ಲು (೫೫೫೫. ೦೦-೦೫೫). [? +ಹುಲ್ಲು (<ಪುರ್)]

ಮರಕೆತ್ತಲೆ 'ಮರಗಟ್ಟಿಲೆ' ನೋ.

ಮರಕೆತ್ತಿ (ನಾ). ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕತ್ತಿ : ಮರಗತ್ತಿಯಿಂದ ಮಂಗಗಂ ಕೊಮ್ಮಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ? (೫೫೨). 'ಮರವಾಳ್' ಪರಾ. [ಮರ $_1$ + ಕತ್ತಿ $_1$]

ಮರಕೆಮ್ಮು. ಮರಕೆಮ್ಮು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಿರುಸಾದ ಕೆಮ್ಮು : ವಿಷಜ ಮರಗೆಮ್ಮು ಕರಿಯ ಮರಗೆಮ್ಮಕೊಕ್ಕೆಯಾ ರೋಗಂ ಪೀಡಿಸಲು (೫೫೫೫. ೨-೩೦). ಮರಕೆಮ್ಮು : ೨. ಲಾಳಕೆಮ್ಮ : "ವೀರಂ, ವೀರತಂ— ೨ ಮರಕೆಮ್ಮಿವ ಮೆರಗುಗಳು. ಕೆಲವರು ಲಾಳ. ಕಡ್ಡಿಯೆಮ್ಮುವರು. ಕೆಲವರು ಹುಲ್ಲಾರೆಕಡ್ಡಿಯುಸ್ಮುವರು" (೫೫೩೮. ೦೫೦). [ಮರ $_1$ + ಕೆಮ್ಮು $_2$ (< ಕರ್ಮ $_1$)]

ಮರಗಮ್ಮ. ಮರಗೈ (ನಾ)- ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೈ : ಕಮ್ಮಂ ಕಡಿದು ಮರಗಮ್ಮಂ [ಕಟ್ಟಿ]ಕೊಳ್ಳ . . . ಗಾಮಿಲಸಂತಾಗಿ (೫೫೫೮೫. ೦೮-೦೦೫). ಮರಗೈ : ಪು[ಪುಂ. ಪೊ] ರಗಾಲು ಮರಗೈ (೫೫೫೨. ೫. ೨೦೫) : ಕಲೆದು ಬಂಧಿಗೀಯುವ ಕೈ ಮರಗೈ ದಾರಂಗೈ (೫೫೫. ೮೯).

[ಮರ $_1$ + ಕಮ್ಮ್ $_2$ (< ಕೆಮ್ಮ್ $_2$)]

ಮರಗಸ (ನಾ)- ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಕಳೆ : ಕಮ್ಮ ಮರಗಸಂ ಪುಲ್ಲ ಸಮಂದರಡಮುಂ ಕೆರೆದು ಪದಮೊಳ್ ಬಿತ್ತರೊದಂ ಮಡಮೊಳ್ಕುಳ್ಳ ರಂಗಧ್ವಜಮಮಿರೆದುಮಂ ಕಳೆದು ಶುದ್ಧಚರಿತ್ರದೊಳ್ ಪತ್ತರೊಡ ಮಾತಂಗೆ ಬೆಳಸುಮಿತ್ತಂಗೆ ಸುಗತಿಮುಮಮಂತಕ್ಕುಂ (೫೫೫೫. ೩೦-೦೩ ೫). [ಮರ $_1$ + ಕಸ]

ಮರಗಳ್ಳಿ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಿ : ಮರದಂತೆ ಬೆಳೆಯುವ ಕಳ್ಳಿ : ಬೀರಿಮಲ್ಲಿ ಮರಗಳ್ಳಿ ಬೆಳೆದುಕೊಂಡಿದೆ (೫೫೫). 'ಎರೆಗಳ್ಳಿ' ಪರಾ. [ಮರ $_1$ + ಕಳ್ಳಿ $_{12}$]

ಮರಗಱಂಕೆ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗರಿಕೆ : ಕಱಂಕೆ ಮರಗಱಂಕೆ ಕವುಂಗಱಂಕೆ ಕವರೊಳ್ಗಿಟ್ಟ ಹರಪ (೫೫೯೫. ೬-೨೪) : ಮರಗಱಂಕೆಯು ಬಳ್ಳಿಯ ಪೆಗುಳಾಟುಗಮುಂ ಬುಷ್ಕದಮಮುಂ (೫೫೫. ೫೬-೫೮). [ಮರ $_1$ + ಕಱಂಕೆ $_1$ (< ಕಱಂಗೆ)]

ಮರಗಱ್ಚಲೆ. ಮರಗತ್ತಲೆ (ನಾ)- ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲೆ ; ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ : ಕುಱುಗೆಗಣ್ಣು ಕಾಂತಿ ಮಾಗಱುರೆಯುಂ ಬೆದಱುಟ್ಟಿ ತೋರಿದಾಮ್ದುಜ ತಿಮಸಂಜೆವೀಱೆ (೫೫೦. ೫೫-೫೫). ಮರಗತ್ತಲೆ : ಚಿರಪ ತರಲಾ ಪಾಂಗರೋಡಿಮಲಿ ಮುಮಿದುದಾ ಮರಗತ್ತಲೆಯು ಮ್ಮುಸಿ (೫೫೫೫. ೦-೫-೦೫). [ಮರ $_1$ + ಕತ್ತಲೆ]

ಮರಗಾಡು (ನಾ)- ದಟ್ಟವಾದ ಕಾಡು : ಅರಿಸ್ಪಪಡಾವ ಜವನಿಕೆ ಮಱೆಯೊಳೆಡಂಗಿದನೊ ಕೃಷ್ಣನವೊಳಿದುದಿನಲಿ ಮಾಳೆಸಂದಣಿಗಳಲಿ ಮರಗಾಡಿನಲಿ ಮೃಗಗಣದ ಪೆರಮಲಿ ಕಾಣರಲೆ ನೀವೆಂದಾ ಧೀಮ (೫೫೫೫. ೨-೫೦) ; ಇಳೆಯ ಹಳ್ಳಿಯಾಡುಂಬೊಲವ ಮರಗಾಡುಗಳೊಳಗೆ ಕಿಬ್ಬಲುಮುದೋಱದ ಹೊಸ್ಕರಲಗಳ ಪುರಸಂದೋಷ (೫೫೫೫. ೩-೩-೦೦). [ಮರ $_1$ + ಕಾಡು $_2$]

ಮರಗಾಣ (ನಾ). ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಎಳ್ಳ ತೆಗೆಯುವ ಗಾಣ: (೨). 'ಕಲ್ಗಾಣ' ಪರಾ. [ಮರ $_1$ + ಗಾಣ $_1$]

ಮರಗಾಪ್ಪ (ನಾ)- ಮರದ ರಕ್ಷಣೆ.— ಆಶ್ರಯ : ಹೋಕೊಳೆದಡಗುವ ವಿಂಜುಳಿಗಳು ಕಾಮಳಗೊಂಡ ಮರಗಾಪ[ಪಾಂ ವಿ]ನೊಳು ಹೊಕೆವವು ಕಾರ ಕಾರ್ಮುಗಿಲೆದೆಯೊಳು ಥಳಥಳಿಪ ವಿಂಚಿನ ತೆಱಾಗಿ (೫೫೫೦. ೨-೫೫). [ಮರ $_1$ + ಕಾಪ್ಪ]

ಮರಗಾಲ್. ಮರಕಾಲು . ಮರಗಾಲು (ನಾ). ಎತ್ತರದ ನೆಲುವಿನಲ್ಲಿ ಓಡಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತೆ, ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ, ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ : ಜಾತ್ಯಶ್ವಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಪಾರಗಾಲಂ ಕೊಳ್ಳ . . . ಗಾಮಿಲಸಂತಾಗಿ (೫೫೫೫೫. ೦೮-೦೦೫). ಮರಕಾಲು : ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಣ ಆ 'ಮರಕಾಲಿ' ನಿಂದಲೆ ರಂಗದೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ . . . ತೋರುವುದು (೫೫೫೫. ೫೫). ಮರಗಾಲು : ಮರಗಾಲಲಟ್ಟಿ ಸದದು ಪೋತಯ್ಯ ಇಂದಪ್ಪ ಒಳ್ಳೆಪ ಹೋದರೆ ಹೋಗಲಿ ಮರಗಾಲ ಬಿಟ್ಟಿನಾದರೆ ಕೊಡಲಸಂಗಾ ನಿಮ್ಮಾಣೆ (೫೫೮. ೬೫).

ಮರಕಾಲಿನಾಟ = ಯಕ್ಷಗಾನದಲ್ಲಿ. ಮರಗಾಲನ್ನು ಕಾಲಿಗೆ ಅಳವಡಿಸಿ ಕುಣಿಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಣಿತ : ಚಪ್ಪರಮಂಚದಾಟ ಎಂಬುದು ಈ ಸ್ತ್ರೀವಾತ್ಸವದ ನರ್ತವಗಳೊಳಗೊಂದು. ಈ ಕುಣಿತಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಣಿಗೆಯಾಟ, ಅರವಾವಿನಾಟ, ಮರಕಾಲಿನಾಟ ಎಂಬ ಪಾಮಾಂತರಗಳೂ ಇವೆ (ಪಾರಿಜಾ. ೩೩). [ಮರ + ಕಾಲ್/ಕಮಿ. ಪುಲ. ಮರಕ್ಕಾಲ್]

ಮರಗಾಲು ' ಮರಗಾಲ್ ' ನೋ.

ಮರಗಾವು (ನಾ). ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹಿಡಿಕೆ : ಕಯ್ಯಿಡಿ ಪೆರೆಯು ಸೈನಿಕನೊಬ್ಬನ ಸಬಳವನ್ನೀಸಿಕೊಂಡು. ಅದರ ಅಲಗಿನಡಿಭಾಯಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಕೆಟ್ಟ ತಾನೇ ಮುಂದು. ಉಳಿದ ಮರಗಾವನ್ನು ಕೊಂಡು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ (ಪಾರಿಜಾ. ೩೫-೦೯). [ಮರ + ಕಾವು]

ಮರಗಾಳಿ (ನಾ). ಬಿರುಸಾದ ಗಾಳಿ ; ಚಂಡಮಾರುತ : ಆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ಪತನ ಹೊಂದಿದ ಮೇಲೆ ಮರಗಾಳಿಯ ಬಿರುಬಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಹುರುಬೀಳುಗಳು ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೆ ಕಾಣುವಂತೆ ಜನಜೀವನ ದಿಕ್ಕೆಟ್ಟಿತು (ಕಾಪ. ೩೫೩). [ಮರ + ಗಾಳಿ]

ಮರಗಿ ' ಮರವಿ ' ನೋ.

ಮರಗಿಚ್ಚು, -ಮರಕಿಚ್ಚು (ನಾ). ೧. ಮರದೊಳಗೆ ಇರುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಮಂದಾಗ್ನಿ : ಕರಮೆ ವೀರಡಿಕೆ ಮಿಗೆ ತಾಪ್ಯಾಜಸುಷ್ಕ ಬರೆ ಮರಗಿಚ್ಚಿನಂತೆ ಪುಟಿವೋಗೊಳಗೆ ಸುಡುತ ಬರೆ (ಪಾಂಡ. ೮-೦೨೨ ಪದ್ಯ). ೨. ಸೌದೆಯಿಂದಾದ ಬೆಂಕಿ : ಇದಲ್ಲೊಡನೆ ಬಲು ಮರಗಿಚ್ಚ ನೊಬ್ಬದು ಸುತಿಯೆನುತ ನೇಮಿಸಿದ (ಪಾಂಡ. ೩-೬-೮). ಮರಕಿಚ್ಚು : ೩. ಕಾಡುಕಿಚ್ಚು : ಸಂಚರಿಸುತಿದೆ ಪಾಮು, ದಳ್ಳುರಿಯುತಿದೆ ಮರಕಿಚ್ಚು ನಿನ್ನಿಂದಲೇ (ಕುಚ್ಚ. ೫೬-೨). [ಮರ + ಕಿಚ್ಚು]

ಮರಗಿವಿ (ನಾ). ಮರಗಟ್ಟಿ ಕೇಳಿಸದಂತಿರುವ ಕಿವಿ : ಕಿವುಡುಕಿವಿ : ಅವನ ಮರಗಿವಿಗೆ ಈ ಕೀರಲುದನಿ ಕೇಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಡಂಬ). [ಮರ + ಕಿವಿ]

ಮರಗುದುರೆ (ನಾ). ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕುದುರೆ : ಮರಗುದುರೆಯಲಿ ಮರವ ಮರೆತು ಮುಳ್ಳಳು ಕುದುರೆಯಾಡುವೊಲು (ಪಜ್ಞ. ೬-೨) ; ಓಡಿಸುವ ಮರಗುದುರೆಯಲಿ ತೃಷ್ಣಿ ದೊರೆತು ಆಡುವಾ ಭರದಲಿ ಅಪಾಯವನು ಮರೆತು (ಕುಚ್ಚ. ೩೫-೬). [ಮರ + ಕುದುರೆ]

ಮರಗುಬ್ಬಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ : (೬). [ಮರ + ಗುಬ್ಬಿ]

ಮರಗುಲಿ (ನಾ). ಮರವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಂಥದು ; ಕೊಡಲಿ : ' ಮರಗುಲಿತನ ' ಪರಾ. [ಮರ + — ಕುಲಿ]

ಮರಗುಲಿತನ (ನಾ). ಮರಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ ಉದ್ಯೋಗ : ರೂಢಿ ಪೆತ್ತಿಹ ರಾಜಕುವರಂಗೀಯವ್ವ ಕನ್ನವನು ಪೆಸಿಯದೆ ಕಾಡ ಮರಗುಲಿ [ಪಾಣಾ. ವಿ]ತನವ ಕ್ಷತ್ರಿಯಜಾತಿಗುತ್ಕರ್ಷವೆ (ಪಾರಿಜಾ. ೦೮-೬). [ಮರಗುಲಿ + — ತನ]

ಮರಗುಳಿ 'ಮರೆಗುಳಿ' ನೋ.

ಮರಗೂಡು (ನಾ). ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಜೋನು : ಮರದ ಪಂಜರ : ಒಳಪೊಕ್ಕ ಮರಗೂಡಿನಲಿ ಸಿಲುಕಿದ ಹುಲಿಯಪೋಲ್ (ಭಾಜ್ಞ. ೬-೩೩). [ಮರ + ಗೂಡು]

ಮರಗೊಳ 'ಮರಗೂಬ' ನೋ.

ಮರಗೂಟ, ಮರಗೊಳ (ನಾ). ಮರವನ್ನೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಅಗ್ನಿ : "ಮರಗೂಟಂ . . . ಎಲಗೊಳೆಯಂ - ಈ ೧೩ ಅಗ್ನಿ" (ಧರ್ಮ. ೫೯-೩೩); ಆಂ ಬಿಟ್ಟಿಪ ರತಿಗೆ ಮಿಂದ ಮರಗೂಟವೊಂದು ಮೆಯ್ಯೊಗರ್ (ಜಾಬಾಶ್ವ. ೮೪-೦೩). ಮರಗೊಳ : "ಮರಗೊಳವೆಲು ದಹ್ನಿ" (ಧರ್ಮ. ೬೪); ಜಾಣ್ಕಾತುಗರು ಮೆಲ್ಲ ಸೌಂದರನ ಕಪ್ಪಯನ್ನೆಮ್ಮೆಗೆ ಮರಗೊಳ ಜೊನ್ಮೊಡಲ ಬೇಸಱೊಳ್ ಕ್ಷಾಲಸಂ ಕೊರ್ತ (ಪಜ್ಞ. ೦೦-೨) ; ಅರಲಿಚನಾರಿಂದ . . . ಮರಗೊಳ ಮೆಯ್ದುಣ್ಣಚ್ಚರರು ಮಜುಮಜುಪುಟ್ಟಾಂಜು ಮೆಯ್ತುಪ್ಪರು (ಪಜ್ಞ. ೦೩-೭೨).

ಮರಗೊಟ ಮಗ=ಅಗ್ನಿಯ ಪುತ್ರ; ಸ್ಕಂದ ; ಕಾರ್ತಿಕೇಯ : "ವಿಪ್ಪೇರಂ . . . ಮರಗೊಟ ಮಗಂ—ಈ ೪ ಕಾರ್ತಿಕೇಯಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಧರ್ಮ. ೦-೩). [ಮರ + ಕೊಟ್ಟು + — ೩]

ಮರಗೆ 'ಮರವಿ' ನೋ.

ಮರಗೆಡ್ಡೆಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ವಿಷಧವಾಗಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ರಕ್ತವಮನಕ್ಕೆ :—ಮರಗೆಡ್ಡೆಸೊಪ್ಪು, ಮರಪತ್ರಿಸೊಪ್ಪು, ಈ ಎರಡನ್ನೂ ಸಮವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಜಳಿದು ಒಂದು ಸೊಪ್ಪಿಗೆ ರಸವ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಜೋಧಿಸಿಕೊಂಡು ಆ ರಸವನ್ನು ಕುಡಿಸುವುದು (ಪಕ್ಷಿ. ೭೦). [ಮರಗೆಡ್ಡ ? + ಸೊಪ್ಪು]

ಮರಗೆಣಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಣಸು : ಒರಟುಗೆಣಸು : ಕೀರೇಯರಿಗೆ ಪಾಪಿಯೋಪೇ ಆಧಾರಾಸಾರವಾಗಿಬಿಟ್ಟಿದೆ . . . ಕನ್ನಡ ಸೀಮೆಯು ಕೆಲವೆಡಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಮರಗೆಣಸು ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಪಾಯಾ. ೦೫೦). [ಮರ + ಗೆಣಸು (< ಗೆಬಸು)]

ಮರಗೆತ್ತನೆ (ನಾ). ಮರದಲ್ಲಿ ಕೊರೆಯುವ ಕೆಲಸ : ಗ್ರಂಥವೊಂದು . . . ಕ್ರಿ. ಶ. ೯೫೩ರಲ್ಲಿ ಈ ಮರಗೆತ್ತನೆಯ ಮುದ್ರಣದಿಂದ . . . ಹೊರಬಿದ್ದಿತು (ಮಜ್ಞ. ೦೦). [ಮರ + ಕೆತ್ತನೆ (<ಕೆತ್ತು)]

ಮರಗೆದಸಿ (ನಾ). ಮರದ ಸುತ್ತ ಒಂದು ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಮರದ ಮೇಲೆ ಪತ್ರಿ ಇಳಿದು ಆಡುವ ಆಟ (?) : ಅಂತಾ ಕೂಸುಗಳ್ ಕೂಸಾಟವಾಡುತ್ತಿರ್ದೊಂದುದಿವಸಂ ಮರಗೆರಸಿಯಾಡಲೆಂದು . . . ಆಲದ ಮರದ ಕೊದಲ್ಗೆ ಪಂದು (ಪಂಚಾ. ೨-೪೦ ಪ) ; ಮರಗೆರಸಿ ಕುಲಿಲ್ಪೆಂದು ಬಟ್ಟು ತಿಱಿಕಲ್ಲಟ್ಟುಂಗರೆ ಹೊಱಗುಂದೊಬಿಸಾ ಮಾತಜರನಲ್ಲರ್ಗಿಗಾಡುತುಂ ಬರಲ್ (ಪಾಂ. ೯-೮೪). [ಮರ + ಕೆರಸಿ]

ಮರಗೆಲಸ (ನಾ). ಮರದಿಂದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವಿಕೆ : ಬಡಗಿಯ ಕೆಲಸ: "ಮರಗೆಲಸ ; ಬಡಗಿಯ ಉದ್ಯೋಗ" (Carpentry. ೨೦೮); ಮರಗೆಲಸಕ್ಕೆ ಭಾದೃತ್ಯವಾಗಿ ಒಗ್ಗಿ ಹೋಗಿರುವ ಜೌಬೀನೆ ತೀಗ (ಪಾಯಾ. ೨೦೦). [ಮರ + ಕೆಲಸ]

ಮರಗೇಡಿ (ನಾ). ಮರವು ಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಬಹಳ ಮರಗೇಡಿ ನೀನು (ಕಕ್ಷ. ೬೭). [< ಮರವು + ಕೇಡು + — ೨]

ಮರಗ್ಗೆ 'ಮರಗೆಯ' ನೋ.

ಮರಗೊಂಬು (ನಾ). ೧. ಮರದ ಕೊಂಬೆ,—ರೆಂಬೆ : ಮರಗೊಂಬಿ ಪೊತ್ತಿನೊಳವುಂಕಂದ ಸ್ಪಷ್ಟದ ಮುಪ್ಪಿ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೬-೩೦) ; ಮರಗೊಂಬಿನಿಂ ಬಿಡುಯಲಡಗುವರ್ ಪಡುಗುವರ್ (ಪಚ್ಚ. ೫೫-೨೬) ; ಮರಗೊಂಬೇ ಮುಱಿದಾಂತು ನೀಳ್ದ ಕರದಿಂ (ಪಾಂಡ. ೬-೩೭). ೨. = ಮರಕೋತಿ : ವಿನೋದರಸದ ಬಸದಿಂ ಮರಗೊಂಬುನಾಡುತಿರ್ದ ವೀರಪಸುಮಾರಂ . . . ಕಂಡು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೪-೩೬ ಪ); ವಿಶಾಲ ಆಲದ ಮರದೊಳು ಮರಗೊಂಬು ನಾಡುತ ಲೀಲದೊಳಿರ್ದನು (ಪಾರ್ಶ. ೦೦-೦೨). [ಮರ + ಕೊಂಬು]

ಮರಗೊಬೆ (ನಾ). = ಮರಗೊಂಬು ೧ : ಮುಂದೆ ಬರುತಲಿರೆಂದು ತರುವಿನ ಕೆಳಗೆ ರಾಜರ ವೃಂದ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಛಂದವನು ಕಾನಲಾದು ಮರಗೊನೆದು ನರನು ಕಂಡನು (ಪಂಚಕ. ೦೪-೦೦). [ಮರ + ಕೊನೆ]

ಮರಗೊರಲೆ 'ಮರಗೊಳಲೆ' ನೋ.

ಮರಗೊಳಲೆ, ಮರಗೊರಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಹರಡ ಗೀಜಗ ಮರಗೊಳ [ಪಾಣಾ.ದ]ರೆ ಕಾಬುರರೆ ರಾವುಗ ಗೌಜು ಪಾರಿದ . . .

ಮೊದಲಾದವಿರಬಿಗಳೆಲು ಬಿದ್ದುದುರಿಯೊಳಗೆ (ಕುಚ್ಚಾಕ. ೨೦-೩೩) : ವಲಿಯ ಧಾರದ್ಯಾಜ . . . ಶಿವಿ ಮಂಡ[ರ]ಗೊಳೆ ಮುಖ್ಯವಿಹಂಗವವೆ ವೈದೇಹಿ ನೋಡಂದ (ತೊಡಂ. ೩-೦-೩೩). ಮರುಗೊರಲೆ : ಸಾಳುವಂ ಮರುಗೊರಲೆ . . . ಚಿಲಿವಿಲಿಗೆ ಕಂಬುಕ . . . ಕಬ್ಬಕ್ಕಿಗಳು ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನುರಿ ದಹಿಸಿತು (ತುಚಂಗ. ೦೩-೩೭).

[ಮರ$_1$ + ಕೊರಲ್$_2$]

ಮರಗೋಡು (ನಾ). ೧.=ಮರಗೊಂಬು ೧ : ತೊಲಗೆ ಬಿಸಿಲ್ ನೆಲಲ್ಗೆ ತರಿಯುಂ ಮರಗೋಡಿಲೆ ಕೂಡಿ ಕುತ್ತಿ ಕಟ್ಟುಲೆ ಕವಿದಂದದಿಂ ಕವಿಯೆ (ಲಲಾಪ. ೬-೮೪) ; ತನಿಗಂವನೀಯದಿವೆ ಮರಗೋಡಿನೊಳ್ ಮಲ್ಲರ್ (ಕ್ರಿಚಾಪರ.೪೬-೨೦೭). ೨. ಕುದುರೆಯ ಜೀನಿನ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ. ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೊಂಬಿನಾಕಾರದ, ಎತ್ತರಿಸಿರುವ ಭಾಗ: ಚಕ್ರವರ್ತಿ ವಿಘ್ನಾತ್ಮನೆಂಬ ಕುದುರೆಯನೇಱಿ ರಾಗದ್ವೇಷಮೆಂಬ ಕೇಲಂ ಪಿಡಿದು ಬಹುಕಾಂಕ್ಷೆಯೆಂಬ ಕವಣೆಯಂ ಬೆಟ್ಟಿ ಸದ್ಧರ್ಮದ್ವೇಷಮೆಂಬ ಮರಗೋಡಂ ಮಲಗಿ (ಕಬಾಸಾ. ೦೦-೩೬ ೦೩೮) ; ಲಾಯಜಲಿ ಲಂಬಿಸಿದ ವೊಲು ವಾನಾಯುಜದ ಸಾಲೆಸದುದೊಱಗಿದ ರಾಯರಾವ್ತರ ಮಣಿಮಕುಟ ಮರಗೋಡನೋಲ್ಮೆಸೆ (ಕುಪಾಕ್ರಿ. ೦೩-೯) ; ಹೊನ್ನ ಮರಗೋಡುಗಳ ಮೇಲಡಗಿಡದು ನಿದ್ರಾಮುಗುದಾರದರು ರಾವುತರು ತೂಕಡಿಸಿದವು ತುರಗ (ಕುಚ್ಚಾಕ. ೬-೮೪). [ಮರ$_1$ + ಕೋಡು$_2$]

ಮರಚಟ್ಟಿ (ನಾ)- ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಹೆಣೆದ ಚಟ್ಟೆ : ಸಿಬ್ಬಲ ಮರಚಟ್ಟಿಗವನ್ನು ಚಿರಿಗೆಯ ದಾಯಿಗೆ ಅನಿಸಿ ಒತ್ತಿ, ಅಷ್ಟ ಬಿಸಿಯಲು (ಪುಕಮು. ೩೦೦).

[ಮರ$_1$ + ಚಟ್ಟಿ$_1$]

ಮರಚಪ್ಪರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಹ್ಯಾಸಿಗ. ೬೪-೦೨೬).

[ಮರ$_1$ + ಚಪ್ಪರಿಕೆ$_2$]

ಮರಚಲು 'ಮಱಿಚಲು' ನೋ.

ಮರಜ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ದುಗ್ಗಬ್ಬೆ ತಮ್ಮು ಮಾಡಿಸಿದಾಳ್ ಮರಜನ್ ಬೆಸಗೆಯ್ದ (೦೪. ೪ (೩), ಮುಗಾಶಾ. ೩೦೬-೩ ; ೨೬೮ು ೮೫)-[?].

ಮರಡಿ 'ಮೊರಡು'$_2$ ನೋ.

ಮರಣ (ನಾ). ೧. ಜೀವಹೋಗುವಿಕೆ ; ಸಾವು ; ಮೃತ್ಯು: ಮರಣದ ಜಸ್ಮದ ನಿಗಳಂ ವಿರಾಕುಳಂ ಪತ್ತುವಿಡುವಿನಂ (೦೦೪. ೦೦-೩೯) ; ಹಾಳು ಗೆಟ್ಟೋಡುವ ಅಳು ಜಾನಲ್ಲಯ್ಯಾ ಕೇಳು . . . ಮರಣವೆ ಮಹಾನವಮಿ (೧೫೪. ೬೯೪) ; ಮರಣವಾಯಿತು ಮೂವ ಮಾರೀಚಂಗೆ (ಕ್ಷಾಚಾ. ೦೯-೨೨); ಮಾನವನಿಗೆ ಮರಣ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ (೮೪೦. ೩೬). ೨. ಮತ್ಸನಾಭಿಯೆಂಬ (ಉಗ್ರವಾದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷ : "ಮರಣಂ — ಮತ್ಸನಾಭಿ" (೬೩೦. ೦೦೩). ೩. [ಕಾಮಶಾ] ವಿರಹದ ಹತ್ತು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು : ಅಭಿಲಾಷೆ ಚಿಂತೆ ಸಂಸ್ಮೃತಿ ವಿಭುಗುಣನುತಿ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಕ್ರಿಯಾದ್ವೇಷ ವಿಕಳ ಮೌನ ಮೂರ್ಛೆ ಮರಣಮೆಂಬ ದಶಾವಸ್ಥಾದಿ ವಿಚಾರವರಿಂ (೦೮೯. ೦೮೪)- ೪. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಮೂವತ್ತುಮೂರು ಸಂಚಾರೀಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಲಜ್ಜೆ ಅವೇಗ ಶಂಕೆ ಮರಣ . . . ಅವಸ್ಮಾರಗಳೆಂಬ ಮೂವತ್ತುಮೂಱು ಸಂಚಾರೀಭಾವಂಗಳಿಂ ಪರಿವರ್ಧಿಸಿ (೦೮೪. ೨೨೬). [ಸಂ.]

ಮರಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಾಯು ; ಅವಸಾನಹೊಂದು : ಜೀವಂ ನಿಮಗಂ ನಿನ್ನೆ ಪವಿಸಿದ ತೋಯಜಾವನೆ ಇಂದು ಮರಣಂಗೆಯ್ದಳು (೦೩೬. ೬೩-೪೨). [ಮರಣ +-ಕೆಯ್$_1$]

ಮರಣಕಾಲ (ನಾ). ಸಾಯುವ ಸಮಯ ; ಜೀವ ಹೋಗುವ ಹೊತ್ತು : ಕಂದರ್ಪಾಶ್ರಯ ವಸಂತಕಾಲಕ್ಕೆ ಗೋವಿಂದನಾಶ್ರಯವು ಮರಣಕಾಲದೊಳು (ತೆರಂತ. ೩೩೬—೦). [ಸಂ.]

ಮರಣಗಾಲ (ನಾ).=ಮರಣಕಾಲ : ಕೇಡುಗಾಲಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧಿ ಇಲ್ಲ. ಮರಣಗಾಲಕ್ಕೆ ಮದ್ದು ಇಲ್ಲ (ಗಾಡ)- [ಮರಣ + ಕಾಲ]

ಮರಣದಂಡನೆ (ನಾ)- ಪ್ರಾಣ ತೆಗೆಯುವ ಶಿಕ್ಷೆ : ಗಲ್ಲು : ಭಗತ್‌ಸಿಂಗ್ ಅವರಿಗೆ ಮರಣದಂಡನೆ ನೀಡಲಾಯಿತು (ಕಾ.ಪ್ರ. ೦೩೨); ಐಗುವೈಯನು ಹಿಂತಿರುಗದಿದ್ದರೆ ಮರಣದಂಡನೆಯಾಗುವುದು (ಪುಚಿ. ೪೬).

[ಸಂ. ಮರಣದಂಡನ]

ಮರಣದೀಕ್ಷಿತ (ನಾ)- ಜೀವ ನೀಗಿಕೊಳ್ಳಲು ವ್ರತ ಆಚರಿಸುವವನು ; ಸಾಯಲು ಸಿದ್ಧನಾದವನು : ಅರಸ ನೀ ಪ್ರಾಯೋಪವೇಶದಿ ಮರಣ ದೀಕ್ಷಿತನಾದೆ ಗಡ (ಕುಚ್ಚಾಕ. ೨೦-೩೮). [ಸಂ.]

ಮರಣದೇವತೆ (ನಾ). ಸಾವಿನ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಮೃತ್ಯುದೇವತೆ : ಮಿತ್ರು ಮಾರಿಯು ಮರಣದೇವತೆಯೆಕ್ಕಲದಗಿದೆ (ಕ್ಷಾಚಾ. ೩೬-೦೦).

[ಸಂ. ಮರಣದೇವತಾ]

ಮರಣಧರ್ಮ (ನಾ)- ಸಾಯುವುದು ಸ್ವಭಾವವಾಗಿರುವುದು : ಜೀವಾತ್ಮನು . . . ತಾನು ಮೃತ್ಯು ಮರಣಧರ್ಮವಿಲ್ಲದೆ . . . ಶ್ವಸ್ತನಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಪುಗ್ಯಾಕ. ೨೩೩). [ಸಂ. ಮರಣಧರ್ಮನ್]

ಮರಣಮೂಢ (ನಾ)- ಸಾಯುವ ಕಾಲ ಸಮೀಪಿಸಿದುದರಿಂದ ಬುದ್ಧಿಯು ಮಂಕಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮನದಿ ಪಚನದಿ ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದ್ದ ರೆಸ್ಸನ್ನು ಮನತೆ, ಕುಪರಿಯು, ಮಗಳು, ಮರಣಮೂಢಳು ಎಂದು ಮನದಿ ತಿಳಿಯುತ ಮನ್ನಿಸುವುದು (ಕ್ಷಾಚಾ. ೬-೦೭). [ಸಂ.]

ಮರಣವಡು (ಕ್ರಿ). ಸಾಯು ; ಗತಿಸು : ಮರಣವಟ್ಟರು ಮಾರಿಗಿಷ್ಟರು ಧರ್ಮಧೃಷ್ಟರು (ಕ್ಷಾಚಾ. ೦೨-೦೩). [ಮರಣ + ಪಡು$_1$]

ಮರಣಮಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಮರಣವಡು : ಮರಣಪಡದರಿಗೆ ಬಲಿಗೊಟ್ಟ ಕೆಂಗೂಳು ಹರುಂರೆ ಕೆಂಪಿನ ಹೂವು . . . ತರುಣಿ ಕಂಡಳು ಸುಡುಗಾಡ (ಪಚಪಂಗಾ. ೬-೩). [ಮರಣ + ಪಡೆ$_1$]

ಮರಣವಾರ್ತೆ (ನಾ)- ಸಾವಿನ ಸುದ್ದಿ ; ನಿಧನದ ವರ್ತಮಾನ : ಕೋಲಗುರುವಿನ ಮರಣವಾರ್ತಾಕಾಲಸರ್ಪನ ತಂದು ಸಂಜಯು ಹೇಳಿಗೆಯು ನೀಡಾಡಿದನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿದಿರಿನಲಿ (ಕುಚ್ಚಾಕ. ೦-೦).

[ಸಂ. ಮರಣವಾರ್ತಾ]

ಮರಣಶಾಸನ (ನಾ). ೧. ಸಾಯಿಸಲು ನೀಡುವ ಆಜ್ಞೆ ; ಕೊಲ್ಲಲು ಮಾಡುವ ಆಜ್ಞೆ : ನೀವು ಅವನ ಮರಣಶಾಸನವನ್ನೇ ಬರೆಯತೊಡಗಿದ್ದೀರಿ (ಕಚರೋ. ೨೦೦); ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಅವನ ಮರಣಶಾಸನವನ್ನು ಬರೆದ (ಪಚಪೋ. ೩೩). ೨. ಉಯಿಲು ; ಮೃತ್ಯುಪತ್ರ. [ಸಂ.]

ಮರಣಸಂಕಟ (ನಾ)- ಸಾಯುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ತಳಮಳ,—ವೇದನೆ : ಅಯ್ಯಾ ಧರ್ಮಾತ್ಮನೇ ನನಗೆ ಕ್ಷುತ್ತಿನಿಂದ ಮರಣಸಂಕಟ ಉಂಟಾಗಿದೆ (ಪಚಪೋ. ೩, ೦೦). [ಸಂ.]

ಮರಣಹೊಂದು (ಕ್ರಿ)- = ಮರಣವಡು : ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೋರಾಡಿದ ಅನೇಕ ಜನ, ಅದು ಲಭ್ಯವಾಗುವ ಮುಂಚೆಯೇ ಮರಣಹೊಂದಿದರು (ಕೂಪ). [ಮರಣ + ಹೊಂದು$_1$ (< ಪೊರ್ದು)]

ಮರಣೋತ್ತರ (ಗು)- ಸಾವಿನ ನಂತರದ ; ಸತ್ತ ಮೇಲಿನ : ಮೃತ್ಯು, ಮರಣೋತ್ತರ ಜೀವನ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳೂ ' ಗೀತಾಂಜಲಿ 'ಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿವೆ (ಕ್ರಚಾಪ. ೦೦೦). [ಸಂ.]

ಮರಣೋತ್ತರಪರೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ಸತ್ತ ನಂತರ ಮಾಡುವ (ವೈದ್ಯಕೀಯ) ತಪಾಸಣೆ ; ಶವಪರೀಕ್ಷೆ : ಮರಣೋತ್ತರಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಅದು ಕೊಲೆಯೆಂಬುದು ಸಾಬೀತಾಯಿತು (ಕೂಪ). [ಸಂ. ಮರಣೋತ್ತರಪರೀಕ್ಷಾ]

ಮರತಾವೆ (ನಾ)- ಆಂತಸ್ತು ; ಸ್ಥಾನ ; ಪದವಿ : ಆ ಪುತ್ರರ ಮರತಾವಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಉತ್ತರದಕ್ಷಬಾಜೆ ಪೇಷ್ ಬತ್ತೀರಿಯ ಮೇಲೆ ೨೧

ತೋಪುಗಳನ್ನೂ ರಾಜಾಂಗಕ್ಕೆ ಶಕ್ತ ಮರ್ಯಾದೆಗಳನ್ನೂ ನಡೆಸಿದ ಪಂತರ (ಶಾಸನ. II, ೦೩೦). [← ಅರ.ಮರಾತಿಬ್; ಮರಾ. ಮರಾತಬ್]

ಮರತುಗುರುಮನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಗುರುಮನೆ. ಮರತುಗುರುಮನೆ (ಪ್ರಾಣಿ. ೩೩–೩೩). [? + ಗುರುಮನೆ]

ಮರತುಪ್ಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಸಣ್ಣಹೊಳ್ಳೆ. ತೊರೆತಿ. ಮರತುಪ್ಪಿ (ಪ್ರಾಣಿ. ೨೩–೦೦೦). [ಮರ$_1$ + ತುಪ್ಪಿ$_1$]

ಮರತುಳಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತುಳಸಿ: ಹೆದ್ದಂಬಿಗ. ಮರತುಳಸಿ (ಪ್ರಾಣಿ. ೩೩–೦೦೦). [ಮರ$_1$ + ತುಳಸಿ (=ತುಲಸಿ)]

ಮರದಣಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಣಬೆ ; ಮರಗಳ ಮೇಲೆ ಬೆಳೆಯುವ ಅಣಬೆ : (ಸಾ). [< ಮರ$_1$ + ಅಣಬೆ (<ಅಳಂಬೆ)]

ಮರದರಸಿಗ ' ಮರದರಿಸಿನ ' ನೋ.

ಮರದರಿಸಿನ, ಮರದರಸಿನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರಿಸಿನ : " ಕೀಚದುಃ, ಕಾಲೇಯಃ, ಹರಿದ್ರಃ . . . ಪರ್ಪಾ – ಈ ೭ ಮರದರಿಸಿನ " (ಶಾಖಂ. ೦೦೦) ; ನೆಲಗುಳ್ಳ. ಮರದರಿಸಿನ, ಕರ್ಪೂರ ತುಂಬಿ . . . ಮುಳ್ಳುಹೊಗ್ಗಿಗೀರು ಇವಿಷ್ಟನ್ನೂ . . . ಕಷಾಯ ಕಾಸಿ . . . ಕುಡಿಸಲು ತ್ರಿದೋಷದಿಂದಂಟಾದ ಸ್ವರಭಂಗ ಹೋಗಿ (ಕೈಪ. II. ೦೬೬). ಮರದರಸಿಗ : " ಮರದರಸಿಗಂ ದಾರ್ವೀಕಾಷ್ಠಂ ಪಚಂಪಟ್ಟಿ ದಾರುಕಂ " (ಪ್ರಾಣಿ. ೩೩–೨೨). [<ಮರ$_1$ + ಅರಿಸಿನ]

ಮರದಾನಿ (ನಾ). ಗಂಡಸರ ಗುಂಪ್ಪೆ.–ಸಮೂಹ : ಒಳಗೆ ಹೋದರೆ ಆಣೆವಾಸದವರ ಜನಾನಿ, ಹೊರಗೆ ಬಂದರೆ ಶಿವಪ್ಪೆಯ್ಯನವರ ಮರದಾನಿ (ಪ್ರಾಸಾ. ೩೯). [← ಹಿಂ. ಮರ್ದಾನಾ = ಪುರುಷರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ವೀರೋಚಿತವಾದ; ಮರಾ. ಮರ್ದಾಗಿ, ಮರ್ದಾನೀ = ಪುರುಷರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ]

ಮರದಾವರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾವರೆ: ಬಿಟ್ಟದಾವರೆ : " ಮರದಾವರೆಯುಮೆಂದು ಕೊಗೆಂದು ಬಿಟ್ಟದಾವರೆ " (ಕ್ಯಾಕೈ. ೦೬). [ಮರ$_1$ + ತಾವರೆ (<ತಾವರ)]

ಮರದಿಗೆಯು (ನಾ). ಮರದ ತೊಗಟೆ.–ಸಿಪ್ಪೆ : ಇದೆ ವಪಮುಮಿಷನುದ್ದಿ ಕೊಂಡ ಮರದಿಗೆಯು (ಕೈಪಾ. ೨೯–೨೨). [ಮರ$_1$ + ತಿಗುಪು$_1$]

ಮರದುದಿ (ನಾ). ಪಂರದ ತುದಿ.— ತೊನೆ : ಬೆಳವ ಮರದುದಿಯು ಮಜಾಳಿಪವಂ ವಿಗೆ ಬದುಸುವಂತೆ (ಶಾಖಂ. ೨–೩೩). [ಮರ$_1$ + ತುದಿ]

ಮರದುಜುಗಲ್ (ನಾ). ಮರಗಳ ಸಮೂಹ ; ತೋಪು : ಪರ್ವತದ ಮೇಲೆ ಕಣಂಗಿ ಕಟ್ಟಲಿಪದ ಮರುದುಜುಗಲ ನಡುವೆ (ಶಾಖಂ. ೩–೦೩ ೫) ; ತೊಸಗಿನ ಮರದುಜುಗಲರಲ್ಲಿ ಸೆಯಂತಪದಿರ್ಪುದಲ್ಲಿ ಬಜ್ಜಮಯೂರ (ಪ್ರಾಣಿ. ೯–೦೦೭) ; ಒತ್ತರಿಯ ಬೆಳೆದ ಮರದುಜುಗಲ್ಲಿರದಜಿ ಮುಂಪಿದ ಕರಿ ಕರಜಂತೆ (ಶಾಖಂ. ೩–೨೪ ೫). [ಮರ$_1$ + ತುಜುಗಲ್ (<ತುಱುಂಗಲ್)]

ಮರದೆ (ನಾ)– ಗಂಡಸು ; ಪುರುಷ : ಪಾಲ್ಮುಜಾತಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಮರಣೆ ಅಧ್ಯ ಶಿಪಾದಿಗಳ ಬೇರು ತೊಡಗಿ ಶೀನೆಂಪಗೆ ಹಿಟ್ಟು (ಪ್ರಾಕೃಪ್ರ. ೩೩೦)– [← ಪಾರ್ಶ. ಮರ್ದ್; ಹಿಂ. ಮರದ್ ಮರ್ದ್]

ಮರದೇರಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಬಧಿರಃ—ಮ.ಸಿರಣ, ಭೂತೃಣಭೇದ" (ಶಬ್ದಿ. ೦೦೫) : ಪಾರಿಜೇರಣಪೊಪ್ಪಿನ ರಸ. ಬೋಳ ತರದ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ (ಕಣ್ಣ. ೨೦೭). [ಮರ$_1$ + ತೇರಣ$_1$]

ಮರಪಾ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಮರಪಾಮ ಪೂಜಾರಿಯಮು ತೊಡಂಗಿಯಮು ಪೂಜಾರಿಗಲೆ ಸಲಿಪುಗೆಯ ಭಾಗ ಕಂಮರ ಮಪ್ಪತ್ತುವರ (ಪ್ರ. VIII, ತೊಡಂ. ೫೬–೨೯; ೦೦೭). [?]

ಮರಪಾಯಿ (ನಾ). ತನ್ನನ್ನು ಒರಗಿದವರ ರಕ್ಷಪನ್ನು ಹೀರುವ ದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಈ ಇದು ಮನುಷಾಹಾರಿ ಸಸ್ಯವಿರಬಹುದು : ' ಒರಗಿಕೊಂಡ ಕೂಡಲೇ ಪ್ರಾಣಹೀರುವ ಮರ ಪಾಯಿ ' ಎಂಬ ಮರಗಳು ಇರುವ್ಯವೆಯಂತೆ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ (ಶಿಬಾ. ೨೨೩). [ಮರ$_1$ + ಪಾಯಿ$_1$]

ಮರಪೆಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ : ದಪ್ಪನೆಲ್ಲು : ಬೀದಪ್ಪ ನೆಲ್ ಬರಲುಮಾಧೀಶಂಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಬಂದೋಗದ ನೆಲ್ಲಲ್ಲವೀಕಂಗೆ ಮರಪೆಲ್ಲ ನೀಯಸದ ನೆಲ್ ಬೀರ್ ನೆಲ್ಲರಲು ತುರುಣಗಂ ತಸಗಂ ಪ್ರಸಾದಮುಮಿ ವಾಗಿರಲು (ಶಾಕೆ. ೫೬– ೦೬೩–೦೩). [ಮರ$_1$ + ನೆಲ್]

ಮರಪೆಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೆಲ್ಲಿ : ಅಲ್ಲಿಂ ಪಡುವ ಮರಪೆಲ್ಲಿಯ ಗುಂಪು ಅಲ್ಲಿಂ ಪಡುವ ಮಟ್ಟಿಜ್ ... ಅಲ್ಲಿಂ ಮುಂಡರ್ಕೈಯರಲು ಹಳ್ಳಮಂ ಸೀಮೆ ಕೂಡಿತ್ತು (ಪ್ರ. II, ೩೩–೩೩: ೧೧೩೬). [ಮರ$_1$ + ನೆಲ್ಲಿ]

ಮರಪಟ್ಟಿಡಿ (ನಾ). ಬಡಗಿಯು ಮರಗೆಲಸಮಾಡಲು ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಲು ಬಳಸುವ ಮರದ ಹಲಗೆ : "ಉದ್ಯನಃ . . . ಬಡಗಿಯವಮ ಮರಕೆಲಸ ಮಾಡುವಡಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಮುಂದಯಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ಮರಪಟ್ಟಿಡಿಯಂಬ ಅಡಿತುಂಡು" (ಕಾ.ಅ. ೩೩೩). ' ಪಟ್ಟಿಡಿಮರ ' ಪರಾ. [ಮರ$_1$ + ಪಟ್ಟಿಡಿ$_1$]

ಮರಪಟ್ಟ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಈಗಾಗಲೆ ಮುದವ ಮುಖ್ಯರಸರ ಮರಪಟ್ಟಣ್ ಪರಮಿಳ್ಳಿ ಎಜ್ಞೆಯು ವೀರ್ಯಗ್ಗಗಾ ಪೊಳ್ಕಂ (ಪ್ರ. XII. ಕಾಲ್ಕಂ. ೧೩–೩; ೭೬೦). [ಮರ$_1$ + ಆಪ್ಪ$_1$]

ಮರಪಳ, ಮರಪ್ಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಮ್ಮಾವಾದ್ಯ ; ಡೋಲು : ತೊಂಬಲು, ತಮಟೆ, ತಾಸಾ, ಮರಪಳ, ಪಾಸಾ ಒಲಗದವರು (ಪ್ರಾಣಾಸಾ೨೯). ಮರ್ಪಳ್ : ಚಾಳೆ, ಭೂರ್ಗ, ತುತೊರಿ, ಕೌಬಳು, ತಾಸಾ, ಮರ್ಪಳ್, ಬಾಜಾ ಭಜಂತ್ರಿ (ಗುಮಾ. ೦೦). [← ಪಾರ್ಶ. ಮರಾ. ಮರ್ಪಾ]

ಮರಪಾಳೆ 'ಮರವಾಬಿ' ನೋ.

ಮರಪಿಲ್ಲಾ 'ಮರವಿಲ್' ನೋ.

ಮರಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಅಮರಿಕಾದರವಾಗಿ ಮುಂದೆ ಹರಿದು. ಅದರೆ ಅವನ ಜೀವ ಮರಮರ ಅಂದಿತು (ಕಣ್ಣ. ೩).

ಮರಮರನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಇಯಮುಮು ಧರಿಣಿಪ ಮುಂಬಿಯುಂತಿರೆ ಮರಮರಪ ಮರುಗುತ್ತೆ (ಪಾಕೃ. ೨೯–೦೨) ; ಇವನ ಎರಡು ಹೊಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ತೊಟ್ಟು ಮರಮರನೆ ಮರುಗುತ್ತ ಪಂಗಿ ನಡದಳು ಮಮುಮತಿ (ಕಾಕೃ. ೩. ೩). [ಮರಮರ + — ಅನ್ನೆ$_1$]

ಮರಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ : ಮರಮಲ್ಲಿಗೆ ಅಕ್ಕಿ ಸಣ್ಣಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೊದಲಾದವು ... ತೊಂದಿಗಳಂ ಮೊಗ್ಗಾಗ್ಯೂ ಹುಟ್ಟುವುವು (ಕೌಂಂ. ೨೩೦–೦೨). [ಮರ$_1$ + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಮರಮಸಕ (ನಾ). ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಆವೇಶ. — ರಭಸ : ಮಮುಂ ಪೊಳ್ಮಂ ಮರಮಸದಿಂ ಮರವಾಯ್ದು ಮರದುಜುಗಲಂ ಕಿಬ್ಬಾಡಾದುವಲ್ಲಿ (ಕಾಕೃಂ. ೩–೦೦೬ ೫). [ಮರ$_1$ + ಮಾಸಕ$_1$]

ಮರಮಳೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಮಳೆ; ಧಾರಿಮಳೆ : ದಿವಿಜವತಿ ಮರಮಳೆಯಂ ಕಲ್ಪಿಯುತ್ತಿರೆ (ಕೃತಿ. ೨೦–೨೭); ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮರಮಳೆಯಾಗಿ ಪುವಃ ಜಡಿಮಳೆಯಾದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಾಯಾಗುತ್ತದೆ (ಕೃಪಕ್ಷ. ೩೩). [ಮರ$_1$ + ಮಳೆ (< ಮಟೆ^{2})]

ಮರಮಿಟಿಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ತುಳಸಿಹೊಪ್ಪು. ಮರಮಿಟಿಲದ ಸೊಪ್ಪು. ಹತ್ತಿಯ ಎಲೆ ಇವಿಷ್ಟನು ಹಸುವಿನ ಹಾಲಿಂದ ಅರದು ಕಪ್ಪೆ ಕಚ್ಚಿದ ಗಾಯಕ್ಕೆ ಹೂಲು ಶ್ರೀಪಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅದಜ ವಿಷ ಪರಿಹರವಪುದು (ಕೃಕೃಚಿ. II. ೩೩೦). [ಮರ$_1$ + ಮಿಟಿಲ (< ಮಿಟಲಿ)]

ಮರಮೇಣು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಣಸು: ದೊಡ್ಡ ಮೇಣಸು : (ಸಾ). [ಮರ$_1$ + ಮೇಣಸು (< ಮೆಱಸು)]

ಮರಮೊಗ (ನಾ). ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮುಖದ ಆಕಾರ; ಮರದ ಮುಖವಾಡ : ಎನಿಕಾನುಂ ತೆಱದ ರೂಪುಗಳಂ ಕೈಕೊಡು ಮರಮೊಗಂಗಳನಿಟ್ಟು ಬಂದು ಮುಂದೆ ಆಡಿಯುಂ (ಕಡಾ. ೦೦೬-೦೪).

[ಮರ$_1$ + ಮೊಗ]

ಮರಮೊದಲ್ (ನಾ). ೧. ಮರದ ಅಡಿ; ಮರದ ಕೆಳಗಿನ ಪ್ರದೇಶ : ಲಲನೆಯ ಕವೋಲಮಂ ಪೋಲ್ವೆಂದು ಕುಸಿದಿಂದ್ರಿಮುಗಳಂ ಮರ ಮೊದಲೊಳ್ ನೆಲಸಿ ವನವಾಸದೊಳ್ ಪವಿದಲ್ಲವಳ್ಗಿಗಳಲೆಗಳೆಂತುಮೇಂ ಪೋಲ್ಪುವೇ ? (ಪಾ೨೬. ೩-೭೬); ಮುನೀಂದ್ರಂ ಬೇರೂಱದ ಬೀಬಲಂತೆ ಮರಮೊದಲಿರ್ದಂ (ಕಬ್ರಹ್ಮ. ೦೦-೦೪). ೨. ಮರದ ಬೊಡ್ಡೆ.--ಕಾಂಡ: ವಿನುಗುವ ಪೊಸಮಿಣಗಂಬುಮೆ ಮರಮೊದಲೆವೆ ಬಲ್ದೊಲೆಯಲ್ಲಂ ಬಸು ಶಾಖೆಗಳೆನೆ . . . ಕೃತ್ರಿಮವಿಪಗಾವಳಿ ಶುಕಪಿಕಮೆನಲಾ ಮಂಡವಮಿತಿ ಶೋಭಿಸುದು (ಶಾಪು. ೪-೨೦). [ಮರ$_1$ + ಮೊದಲ್$_1$]

ಮರಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಲಗಾಜರ ಕುನ್ದವಾಱಯ ಮಗಂ ಮರಮ್ಮ ವರೆದ ಲಿಕಿತಂ (ಎಕ. VIII, ೩೮೨. ೨೨-೦೦; ೦೦೦).

[ಮರ$_1$ + ಅಮ್ಮ$_1$]

△ **ಮರಱ್ಱು** 'ಮರಲ್ಱು' ನೋ.

ಮರಲ್$_1$, **ಮರಳ್**, **ಮರಳು**$_1$, **ಮಲರ್**$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರು ; ಹಿಂತಿರುಗು : "ಮರಲ್ ಪೊಾಬ್ಮಪೇ, ಪುಷ್ಪೇ ಚ" (ಕಪಾಣ); ಪರ್ದರೆಗಳೆಯ್ದಿ ಲಿಲಾದ್ರಿಗಳೊಳ್ ಪಳಂಚಿ ತೂಳ್ದೊಡನೆ ಮರಲ್ದವೋಲ್ ಕೆಡೆಯೆ (ಜಿಪಾ. ೬-೧೦); ಭೂಕಪಿಪ್ರಾಚೀಕೋಟಿಯುಂ ನೆಜ್ ತನೇಯುಣ್ಣುಂ ಜೆಣ್ಣು ಮರಲ್ದಿನ್ನು ಮಮದಿಕ್ಕಿಸಲಾಜವೆನ್ದೊಡನ್ನಸಜ್ಜಿಯರೆ ವಿಕ್ರಮಮಂ (ಪ. XVI, ೫೪.೫. ೧೪-೩೬; ೧೧೨೦); ಕಱುದುದಿನ ಮಿರ್ದು ಮರಲ್ದು ಬರಲಕ್ಕುಂ (ಣಪಾಪ್ರ. ೨೦-೨೪). ೨. ಹೊರಳು; ತಿರುಗು : ದೇನೆ ವಿಳಾಸಮಂ ಪುದುಂಗೊಸೆ ಮರಲ್ದು ಕನ್ನೆ ನಡನೋಡಿ (ಕಂಪಾ. ೪-೧೦) ; ಚಂಚುವಿಂ ಚಲ್ಲೆಯ್ದು ನಖದಿಂ ನಲಿಗದಱಿ ಕೋಡಗಱಯಿನೀಡಿಱಿದು ಮುಡಿಯಿಂ ಮರಲೆವಾಯ್ದು ತಿಱಿಗದಿರಂ ದುಱಿವಕ್ಕಿಗೆ ನೂಂಕಿ (ಪಪಂಪ್ರ. ೬-೦೦ ಪ). ೩. ಮನಸೋಲು : ಜನಪ್ರತತಿ ಮರಲ್ದು ನೋಡಿದುದು ನಿಂದು ವಿವಾಹಗೃಹೈಕದೇಶದೊಳ್ (ಪಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೬೭) ; ನೆನೆಯುತ್ತುಂ ಪೂಜಿಸುತ್ತುಂ . . . ಮರಲ್ದೀಕ್ಷಿಸುತ್ತುಂ (ಧಪ್ರಪ. ೬೩). ೪. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು ; ಹಿಂದಡಿಗೆ : ಮರಲ್ದ ಮೇಲ್ವುರಿವ . . . ಬನ್ನಿಗಮೊಪ್ಪೆ ಪಗಿಲ್ದು ಕಾದಿದರ್ (ಪಪಂ. ೪-೭೪) ; ಸುತ್ತಿ ಬರ್ಪ ಮೇನ್ಮಾಣವ ಮರಲ್ದ ತೀರ್ತಿಸುವ . . . ಭಕ್ತವ್ಯಂದಮೆಸದಿರ್ದುದು (ಕ್ಷಪಂ. ೦೩-೧೪). ೫. ಜೋಲು : ಎಱಕೆ ಮರಲ್ದು ಗೋಣ್ಮಾರಿದು ಚಂಚುವುಟಂ ತೆಱದಿಲ್ಲೆವಾಱಿ ಬಂದಿಱಗುವುವಲ್ಲಿ . . . ಲಂಪಟದ ಮುತ್ತುಗಳಂ ಮುಚ್ಚೆಗೆತ್ತು ಜಾತಕಂ (ಜಪಂಪ್ರ. ೬-೧೩). **ಮರಳ್** : ೧. ನವ್ಮರಸಂ ಮರಳ್ದಿಱುಕೆಯುಂಗುಂ (ಗದಾಪು. ೦-೫೬); ಪ್ರಜಾಪ್ರಶಂಸಾಪೀರ್ವಚನನಿಚಯುಂಗಳನಂಗೀಕರಿಸಿ ಮರಳ್ದು ಬರುತಿರಂ (ಕರ್ಪ್ರ. ೬-೨೪ ಪ); ವೇದವ್ಯಾಸಮುನಿ ಧರ್ಮಪುತ್ರನಂ ಬೋಧಿಸಿ ಮರಳ್ದನಾ ರಾತ್ರಿಯೊಳ್ (ಕ್ಷಪಾಪ್ರ. ೩-೧೭). ೨. ಪರಮಜ್ಞಾನಿ ಮರಳ್ದನೇ ವೆಱರ್ಗ (ಕ್ಷತ್ರಪ್ರ.೦೬-೦೦). ೬. (ಗಿರಿಗಿರಿ) ಸುತ್ತು ; ತಿರುಗು : ಎರ್ದೆಗಟ್ಟಿನೀಗಳೀ ದಿಟ್ಟಿ ಮರಳ್ದು ನಂದಿದಪುದನ್ನುಮನಾನಱಿದವೆನಿಲ್ಲ (ಕಾದಂಪು. ೦೪೭) ; ಮಸ್ತಕಗಳೆನೆರಡುಂ ಕೆಯ್ಯೊಳಂ ಮರಳ್ವನಮೊತ್ತೆ (ಜಪಾಪ್ರ. ೬-೧೪ ಪ); ಮಂದರಗತಿಯಿಂ ಮರಳ್ದು ಸುಱಾದಾಡುಗುವಲ್ಲಿ ಮಧಾಳಮಂಡಳಂ (ಕಾಪ್ರಪಾ. ೦೦೬). ೭. (ನೀರು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳು) ಕುದಿ : ಬಲ್ಬಿಸಿಲಿಂದೆ ಕಡುಗಾದ ಬಾಣಲಿಯೆಣ್ಣೆಯೊಳಿಟ್ಟುದಿ ಹೂಣಿಸಿ ಕುದಿಗೊಂಡು ಮರಳ್ದುದು (ಪಾಚರ. ೦೯-೧೩). **ಮರಳ್ಚು**$_1$: ೧. ಅದು ಶುದ್ಧಿಯ ಮಾಡ ಹೋದಾತ ನಿನ್ನೂ ಮರಳಿಸು (ಜಪಪ್ರ. ೦೦೦-೬೦೦) ; ತುಂಬಿ ತುಳುಕದ ಬಸವ ತಾಗಿ ಮರಳದ ಬಸವ (ಜಪ್ರ. ೯-೬೯) ; ಅಕ್ಕೆಯ ಕೊಡಹಿ ಹಾಱಿತುವ್ದೆಡನೆ ಮರಳಿತು ಧರೆಗೆ (ಕಪ್ರ. ೨-೨೦); ತಿಂಗಳಂರಕೆ ಮರಳಿ ಬಹೆನೆಂಬ ಭಾಷೆಯುಂ ಭಾವಿಸುತೆ, ಭಾವಿನಿ . . . ನಡದಳ್ ಶಿವಿರದೆಡೆಗೆ (ಶಾಪ್ರಾಂಗ. ೩೩-೦೫೩೩). ೭. ತಲೆ ತಿರುಗಿ ಕುಟಿಯೋಗಿ ಕಂಗಳ ಬಳೆ ಮರಳಿ ಬಸವಳಿಯೆ (ಕುಪಾ೨ಕ್ರ.೬-೩೩); ಆಲಿದೆಲೆಯೊಳ್ ಮಲಗಿಯೊಮ್ಮೆ ಮುಳುಗುತ್ತೊಡನೆ ತೇಲು ತೊರ್ವನೆಯುಂಗುಳ್ಗೀರನುಂಗುಳುತ್ತೆ, ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳ್ ಮರಳಲ್ ಮಹಾವಿಷ್ಣು ಮನದೊಳ್ ಭಯಂಗೊಳುತ (ಕಬ್ರಹ್ಮ. ೧೬-೩೦). ೮. ಕಾಫಿಗೆ ನೀರು ಮರಳುತ್ತ ಇದೆ (ಕಾಗಾದ. ೦೧೯). **ಮಲರ್**$_1$: ೧. "ಮಲರ್ – ಪರಾಙ್ಮುಖೇ (ಹಿಂದಿರುಗು), ಪುಷ್ಪೇ ಚ" (ಕಪಾಂಗ).

ಮರಳಮರಳಿ, ಮರಲಮರಳಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ನೆರೆದ ಪುಣ್ಯದಿನಪ್ಪ ಸರಸೀ ಜಜಪ್ರಮುಖರುರುಳ್ವರಾ ನರಕದೊಳು ಮರಳಿಮರಳಿ (ಶಾಪಂಕ. ೩-೧೬) ; ಮರಳಿಮರಳಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಮನದಿರವ ಭೀಮನ ವಿತಿಯ . . . ಅಡಗಡುಗೆ ಕೇಳಿದು ಮಱುಗಿದನು ನೃಪತಿ (ಕುಪಾ೨ಕ್ರ. ೦೬-೭); ಹೊರಳಿ ನೋಡು ಮರಮರಳಿ ನೋಡು ಒಳಗರಳಿ ನೋಡು ನೋಟ (ಶರಳು. ೧೦೪-೦೦). ಮರಳಿ = ಪುನಃ ; ತಿರುಗಿ : ಆಳ್ದನ ಬೆಸನಂ ಮರಳಿ ಕೇಳದ ಬೆಸಗಲಿಗಳುಮಂ (ಗಣಪು. ೪-೪೪ ಪ) ; ಮರಳಿ ಬಿಜಯಂಗೈವುದು ಶರಣುಶರಣಾರ್ಥಿ (ಕುಪಾಕರಿ. ಪ- ೩೩-೦೪೭); ಮರಳಿ ತನ್ನರಮನೆಗೆ ಬಂದು ರಾಜಾಂಗಣದೊಳ್ನಿಂದು (ಶಾಪಪ್ರ. ೨-೭೩ ಪ) ; ಮರಳಿ ಮೀ ಯತ್ನಿಸು ಕಾರ್ಯವು ಫಲಿಸುವುದತಿಸುಲಭದೆ ಜಯವಹುದು (ಪಂಪಾಕ. ೦೩೪-೩೯).

[ದೇ.ಟಿ ತಮಿ. ಮಱಿಪ್ಪು ; ಮಲ. ಮಱಿಯು ; **ಕೊಡ.** ಮರಿ ; ತೆಲು. ಮರಲು, ಮಳ್ಳು, ಮಱಲು]

ಮರಲ್$_2$ 'ಮಲರ್'$_2$ ನೋ.

ಮರಲ್$_3$ 'ಮಲರ್'$_3$ ನೋ.

ಮರಲ್ಚು, **ಮರಱ್ಚು**, **ಮರಳಿಸು**, **ಮರಳ್ಚು**, **ಮಲರ್ಚು** (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಿಂತಿರುಗಿಸು; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು: "ಮರಲ್ಚು—ಪರಾಙ್ಮುಖೀಕರಣೇ"(ಪಪಂಕೋ); ತೊಲಗದ ಜವ್ವನಂ ತವದ ಮೆಚ್ಚು ಮರಲ್ಚುವ ನೋಟಂ (ಜಪ್ರ. ೬-೪೨); ಬಿಚ್ಚತಂ ನಲಿವ ನಿಲಂಪನಿಕರಮಂ ಮರಲ್ಚಿ (ಕರ್ಪ್ರ. ೦೪-೩೬ ಪ); ನಿನ್ನ ಮಾತುಗಳ್ ಎನ್ನನ್ ಮನೆಗೆ ಮರಲ್ಚುವುದುಸ್ಪಷ್ಟಮೇ (ಶಪ್ರ. ೨೦-೦೪೪). ೨. ತಿರುಗಿಸು ; ಹೊರಳಿಸು : ಆತ್ಮಚಂಚುವಂ ನಿಡುಗೊರಲಿಂ ಮರಲ್ಚಿ ವಿಜಪಕ್ಷದೊಳೊಯ್ಯನೆ ಸಾರ್ಚಿ (ಕಾಪ್ರ. ೬-೯). △ **ಮರಱ್ಚು** : ೧. ಬನ್ನಲಗೆಜಿಯ ದನವ ಕೊಣ್ಮು ಹೋಹಲ್ಲಿ ಆರಿಯರೊಡವೆ ಕಾದಿ ಮರಱಿದನು (ಎಕ. XI, ೫೮೨. ೦೨೨-೨;೯). **ಮರಳಿಚು** : ೧. ಮುರ ಹರ ರಥವ ಮರಳಿಚು ಮರಳಿಚ್ಚಿ ರಥ ಮುಂಚುವುದೋ ಮನ ಮುಂಚುವುದೊ ಎಂದ (ಕುಣ್ಮಾ. ೦೪-೦೨). **ಮರುಳ್ಚು** : ೧. ಇಚ್ಛೆಯಣ ಮಿಲ್ಲದೊಡಂ ತೆಗೆದಳ್ ಕರಂ ಮನಂ ಕಿಡೆ ಪೊಸತಪ್ಪುದೊಂದು ಪಿಡಿಗಂಕುಶ ಮಿಚ್ಚು ಮರಳ್ಚುವಂದದಿಂ (ಗಾದಂಪು. ೬೬೨) ; ಮೆರಳ್ಚು ಸಿಂಹಮನೆನಿಪ್ಪ ಘನಧ್ವನಿಯಾಯ್ತರಣ್ಯದೊಳ್ (ಗಿಪಾ. ೦-೦೩). **ಮಲಱ್ಚು** : ೩. ಮುಖ ವೇಲಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಅಂಗಾತವಾಗಿರಿಸು: ನೆಲದೊಳೋರಂತಾಗೆ ಮಲರ್ಚಿಕ್ಕಿಯುಂದಿಂ ತಗುಳ್ದು ನಾಭಪರೆಗಂ ಬಸಿಱಂ ಪೋಟ್ಟು (ಕಡಾ. ೫೦-೨) ; "ಮಲರ್ಚಿಕ್ಕಿ–ಹೊಟ್ಟೆಯಡಿಯಾಗಿ ಮಲಗಿಸಿ" (ಪಡಾ. ೨೨೦ ಚಿತ್ರಪಟಗಳು). [ಮರಲ್$_1$ + — ಚ್ಚು$_1$]

ಮರಲ್ವಿಲ್ಲ (ನಾ). ಹೂವಿನ ಬಿಲ್ಲುಂಳ್ಳವನು ; ಮನ್ಮಥ : ಆವರ್ಗೂ ಗೊರಲೀಸರಂ ಮೆಯ್ಯಮರ್ದ ಮರಲ್ವಿಲ್ಲನಿಲಿತವಿಲಿ ತಣ್ಗದಿರಂ ಸಮಸಂದು ಪಾಟ್ಟ ಜಗಮಂ ಸಮೆವಲರಿಚನೇಲ್ಗಿದಾಟ್ಗಿ ಚಿಕದೇವೇಂದ್ರಂ (ಅಪ್ರ. ೪೬-೦೬). [ಮರಲ್$_2$ (<ಮಲರ್$_2$) + ಬಿಲ್ಲು$_1$ (<ಬಿಲ್$_2$)+ — ಅ್]

ಮರಲ್ಸರವಿ (ನಾ)· ಹೂವಿನಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ಹುರಿ ; ಪೂವಿನ ದಂಡೆ : ಅಗಸಕ್ಕೇಣಿಯಕ್ಕುವೆಂಬರಂಬುಧಿಯ ದೇಗ ದಾಂಟುವೆಂಬುರಾ ಮುರಲ್ಸರವಿಯಲಿ ನಾಗಗಳ ಕಟ್ಟಿ ಮಟ್ಟುವೆವೆಂಬ ದುಷ್ಟವಂಚಕರ ಮಾತಂ ಕೇಳಿ (ಅಭಿ. ೩-೨-೭). [ಮರಲ್ + ಸರವಿ]

ಮರವ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ದುರಿಸೆ ಗಿಳಿ ಪಲ್ಗು ಮರವಂ ಮರಕುಟಿಗಂ ಪುಱಿಲೆ . . . ಮುನ್ನೀ ಗಿರಿವರದೊಳ್ಪುಟ್ಟಿ ಪೆಗ್ಗಡವ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೦೧೩). [?]

ಮರವಜ್ರ (ನಾ). (ಮರವುಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಬಿರುಕುಂಟಾದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ, ಅದನ್ನು ಮುಚ್ಚಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಟು : ಅವನ ರೆಪ್ಪೆಗಳು ಮರವಜ್ರದ ಸರಿಯನ್ನು ಬಳಿದಂತೆ ಬಿಗಿದುಕೊಂಡಿವೆ (ಕುಸಾಂ. ೩೭). [ಮರ + ವಜ್ರ]

ಮರವಡ (ನಾ). ಅಮೇಧ್ಯವನ್ನು ಹಾಕುವ ಸಾಧನ (?) : ಕೆಕ್ಷ ಮೆಂಬುದು ಕವುಚನ ತವರುಮನೆ ಅವುಳೋಕ್ಕಮೆಂಬುದು ಬಾಯ ಬಗದಳ ಮುಖಸೆಜ್ಜೆಯೆಂಬುದು ಪಾಂಡುರೋಗ ಕರಸ್ಥಳಮೆಬುದು ಮರವಡದ ಕುಳಿ (ಶಪಸಂ. ೦೭೭-೧೧೨) ; ಮಲದ ಮರವಡ ಮೂಕ್ಕ್ರದಾಗರವೆಲು ತೊಗಲು ಪರಮಾಂಸಮಯ ಕ್ರಿಮಿಕುಲದ ಜನ್ಮಸ್ಥಾನ ಕಾಯವಿದು (ಜಜಾಗ. ೦೦-೦೦-೭). [ಮರ + < ಪಡುಸು]

ಮರವಡು, ಮರಂಬಡು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಬೆಲನೆಯಿಲ್ಲದಿರು ; ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿರು ; ಸ್ಪಬ್ಧವಾಗಿರು : ಮರವಟ್ಟು ಕುದಿದ ಕಲ್ಬವಹೋಜಂ ನಿಂದುವು (ಅಂಪ. ೬-೭೯) ; ಅತ್ಯ ಸುಧದ್ರೆಮುಮೊಡಲುರಿಯುತ್ತಿರೆ ಮರವಟ್ಟು ವಿಜಯನಿರ್ದತ್ಯಲೆ ನೋಡುತ್ತಿರೆ ಸುಸಾಳಧಂಜಕಗೆತ್ತುದು ಕೆಳದಿಯರ ತಂಡಮಾಕ್ಯು ರೂಪು (ಪಂಚಾ. ೩-೫೪) ; ಸಹಸವಾಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲೆಂದಾದರೆ ಮರವಡುವಳು ಮರದ ಬೊಂಬೆಯು ಮಾಟದೊಳು (ಹರಿ. ೬-೩೦). ೨. ಜೋಮು ಹಿಡಿ : ಮೆಯ್ ಮರವಟ್ಟಂತಿರೆ ನೋಡೆ ಪೇಬು ನರಡಿವಾಪ್ಪೆಂದು ನಿಶ್ಚೈಸಿ (ಕೋಗಿಪ. ೯-೨೦೭). **ಮರಂಬಡು** : ೧. ಕಂಡು ಕಣ್ ಮಿಟ್ಟು, ಕಾಲ್ ಮಟ್ಟು ಏಂದನು ಮರಂಬಟ್ಟು (ಶ್ರೀಪಾಪು. ೬-೦೩೭). ' ಮಱಿವಡು ' ಪರಾ. [ಮರ + ಪಡು]

ಮರವಡೆ (ನಾ)· ವೃಕ್ಷಗಳ ಅದಾಯದ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಮೂವಡೆ ಮರವಡೆ ಕುಳವಡೆ ಸಾರಡೆ . . . ಸುಂಕ ಉಂಟಾದ ಹಲ ಉಪಾಧಿಗಳೂ ಸಹ ಸೇರ್ದಿ ಕೊಟ್ಟೆವು (ಸಿಇಇ. IX-II, ೧೬೬-೪ : 1470) ; ತೋಟ ತುಡಿಗೆ ಗದ ದೆರಲು ಮೂವಡೆ ಮರವಡೆ ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪ (ಚಳ. ೪, ಪುಗಜಾ. ೦-೩೬ ; 1641). 'ಮೂವಡೆ' ಪರಾ.

[← ತಮಿ. ಮರವಟ್ಟಿ]

ಮರವಣೆ (ನಾ)· ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆಸನ. – ಪೀಠ : ಪೊಸಮೆಹ್, ಎಳವಿದಿರ್, ಮರವಣೆ (ಶಾಸಾಪೂ. ೫೦ ಗಾಣ) : ಮರವಣೆ[ಶಾಸಾ. ೧೫]ಗಂ ಬೀಗಿಗಮಂತರಮಾವುದೊ (ಶಾಬ್ಧಕ. ೬೩). [ಮರ + ಮಣೆ]

ಮರವಲಗೆ (ನಾ)· ಮರದ ಹಲಗೆ : ತರಧಿಮಧ್ಯದಿ ಪಡಗೊಡದು ಮುಳುಗಲಾ ಮರವಲಗೆಯ ಪಿಡಿದವನು ಧರದಿ ತಡಿಯ ಸಾರ್ದು (ಶಾಪಂಚಾ. ೯-೯). [ಮರ + ಪಲಗೆ]

ಮರವಳಿ (ನಾ)· ಮರಗಳಿಂದ ಬರುವ ಉತ್ಪನ್ನ : ಮರದಿಂದ ದೊರಕುವ ಹಣ್ಣು, ಕಾಯಿ, ಎಲೆ ಮುಂತಾದುವು : ಸೊಪ್ಪಿನ ತೋಟ ತಿಪ್ಪೆಗಳ್ಳ ಶ್ರೀಗಂಧ ಹೊರತಾದ ಮರವಳಿ (ಕುತ್ಕ. ೬) ; ಆ ಊರುಗಳ ನೆಲಕರ ಮರವಳಿಗಳೆನ್ನು ಬಿಟ್ಟುದ್ದು ಹಾಗಿರಲಿ (ಸಪಂ. ೬೬). [ಮರ + — ವಳಿ]

ಮರವಳಿಕಂದಾಯ (ನಾ)· ಮರಗಳ ಉತ್ಪನ್ನದ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಹೊಲದಲ್ಲಿರುವ ಹುಣಸೆ ಹಲಸಿನ ಮರಗಳಿಗೆ ಮತ್ತ ಫಲವಿದ್ದಂತೆ ೧ ಹಣದಿಂದ ೨ ಹಣದ ವರೆಗೆ ಮರವಳಿಕಂದಾಯವನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷಮಾಡಿದರು (ಪುಪಾಹೊ. ೨, ೦೨೬). [ಮರವಳಿ + ಕಂದಾಯ]

ಮರವಳಿವಟ್ಟಿ (ನಾ)· = ಮರವಳಿಕಂದಾಯ : ಕಾವಾರಂಬ ಮನೆದರಿಗೆ ಮರವಳಿವಟ್ಟಿ . . . ಎನ್ನುತ . . . ಕೊಸೆಮೊದಲಿಲ್ಲದೆ ಹಣ ಹೊಸ್ಸು ತೆರು ತಿರುಕೆಂ (ಪಚ್ಚ. ೧೫೫-೬). [ಮರವಳಿ + ವಟ್ಟಿ]

ಮರವಾನಸ, ಮರವಾನಿಸ (ನಾ)· ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗಂಡಸಿನ ವಿಗ್ರಹ : ಪೊಯ್ದ ಸಿದಿಲ್ ಕಾರುಳಿಂಗರ್ವಂ ಪಡೆದಿರೆ ಮರವಾನಸನೆನಿಸಿ ತಪಸ್ಸಿ ಮರಮೊದಲಿರ್ದಂ (ಅಷ್ಟ. ೬-೬೨) ; ದುಃಖಿಂಗೆಯ್ದರ ಸಹುವಿರ್ದಂ ಧರ್ಮತಥಾಶ್ರಮಣದಿಂ ನಿಶ್ಚಳವಾಗಿರ್ದಪನಂ ಕಂಡಿದೇನೀಯರುಂ ಮರವಾನ [ಜಾಪಾ. ೨] ಸಸೊ ಮೀಣ್ ಲೆಪ್ಪದರಸನೊ ಪೇಬೊಂ (ಪಾಪಸಂ. ೨೬-೧೬ ಪ). **ಮರವಾನಿಸ** : ನಿಪಗನಿತುಂ ಕರುಣಮಿಲ್ಲ ಮರವಾನಿಸನ್ಗೆ (ಧಪಾ. ೩-೮೩) ; ಅಗಲ್ದು ಪೋದಂ . . . ಎನಸುಂ ಮಾರುಮಾನಿಸನಾದ ನೆಂದಿನಂ (ಪ್ರತ್ಯ. ೦೩-೧೩). [ಮರ + ಮಾನಸ (< ಮಾನುಸ)]

ಮರವಾನಿಸಿ (ನಾ)· ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹೆಂಗಸಿನ ವಿಗ್ರಹ : ನೋಡ ಮಾನಸಿಯಣಮಲ್ಲೀಕೆ ಮರವಾನಿಸಿ[ಜಾಪಾ. ೫] ಯಾಗಿಯುಮಪಾದುದೋದು ಮಾನಸಿಕೆ (ಅಷ್ಟ. ೦೩-೩೮). [ಮರವಾನಸ + —ಇ]

ಮರವಾನಸಿ, ಮರವಾನಿಸೆ (ನಾ)· = ಮರವಾನಿಸಿ : ಆ ಸುಡಿಯೆಂದೆಂಬ ಶೂಲ . . . ಮಾನಸವನು ಕೀಲಿಸಲಂದವಳು ಮರವಾನಸಿಯಂತಿರ್ದಳಾಗ (ಶಾಜಾಪಾ. ೩೩-೦೦೩). **ಮರವಾನಿಸೆ** : ಅರವಿಂದವಕ್ತ್ರ ಕೋಮಳೆ ಕಡುಗಾಡಿಜಾತಿ ಮರವಾನಿಸೆಯೆಂಬುದನುಂಟುಮಾಡಿದೆ (ಪಪಾಗ್ಯ. ೩-೦೦೦) ; ಮರವಾನಿಸೆಯಂದೆಮನಸನಳರಿಸದಳೋ ಎನಲುಸಿಯಳ್ ಮೆಸ್ಸುಬ್ಬದುಜಿ ಬೆಜಗಾದಳ್ ಸ್ಪಪುತನಂ ನೋಡಿ (ಪಪಾಗ. ೧-೨೨). [ಮರವಾನಸ + —ಇ]

ಮರವಾನಿಸ 'ಮರವಾನಸ' ನೋ.

ಮರವಾನಿಸೆ 'ಮರವಾನಸೆ' ನೋ.

ಮರವಾಯ್ (ಕ್ರಿ)· ೧. ರಭಸದಿಂದ ನುಗ್ಗು : ಜೋರಾಗಿ ದಿಕ್ಕಿ ಹೊಡೆ: ದೆಸಗಳ್ಗೆ ಬೆಜ್ಜ ಮೂಲೀಜಿವ ಪವನಮಹಿಗಳೀಂ ಮುದಮ್ಮು ಯಂತೆ ಮರವಾಯ್ವ ಪುಲಿಗಳನತಿಭಯಂಕರಾಕಾರಮಪ್ಪ ದೈತ್ಯಪಮಸಕ್ಕೆ ಬಂದು (ಶಂಚಂ. ೬-೨೯ ಪ); ವನಮಂ ಪೊಕ್ಕು ಮರಮಸಕದಿಂ ಮರವಾಯ್ದು ಮರದುಜುಗಲಂ ಕಟ್ಟಿಕೊಡಾಡುವಲ್ಲಿ (ಶಂಗಚಿ. ೩-೦೦೩ ಪ). ೨. ಮರವನ್ನು ಹತ್ತು: ಕುಳಿಲೆಂದು ಮರವಾಯ್ದು ದಿನದಿಪ್ಪದು (ಧಪಾ. ೨೯-೨೩೩). [ಮರ + ಪಾಯ್]

ಮರವಾಲೆ, ಮರಹಾಲೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: "ಜಃಪವೃಕ್ಷ—ಮರವಾಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೩೩)· **ಮರಹಾಲೆ**: "ಯಶಸ್ಕರೀ-ಮರಹಾಲೆ" (ಓಪಂ. ೦೩೦). [ಮರ + ಪಾಲೆ]

ಮರವಾವು (ನಾ)· (ಮರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು: ಅರಗಿಳಿಗಳೆರಡು ಕಮ್ಮಯ ಶಿಶುವಂ ಮರವಾವು ಪಿಡಿಯೆ ಸಾಯಲ್ ಪರಿದುಂ ದುಃಖದೊಳ್ಳುತ್ತಮಿದಲ್ (ಕೃಷ್ಣ. ೦೦-೦೦) ; ನವಿ ಪೂತಿಪೆಸ್ಕು ನಕುಲಂ ಮರವಾವುಗಳೆಂದಿವಾಗಳುಂ ಕರಮಸದಿರ್ಪಿನಂ ಮೆಜ್ಜಿದುದಾ ವಿಷನಂ ವಿಷನದ್ದ ಕಂದರಂ (ಶಂಪಂ. ೬-೪೪)· 'ಅರವಾವು' ಪರಾ.

[ಮರ + ಪಾವು]

ಮರವಾಳ್[1] (ನಾ)· ೧. ಮರದ ಜೀವನ; ವೃಕ್ಷದ ಬಾಳು. ೨. (ಅಲಂ) ನೀರಸವಾದ ಬಾಳು,–ಜೀವನ : ನಲ್ಕೆ ಹೂ ಹಣ್ಣಾಲ್ಕ ಮರವಾಳ್ಗೆ ಗೆಲ್ಲಂ (ಶಾಂಪಾ. ೬೩-೦೩೦). [ಮರ + ಬಾಳ್ (<ಬಾಲು)]

ಮರವಾಳ್[2] (ನಾ)· ಮರದ ಕತ್ತಿ,–ಖಡ್ಗ : ಕರವಾಳಂ ಮುಸಿಬಂದದ ಮರವಾಳಂ ಮಸೆಯ ಕೂರಿತಕ್ಕುಮೆ (ಗಣಿಯು. ೨-೫೬) ; ಸುರಗೆ[ಯು]

ನಾಡು[ಗುಮಂಪಾ] ಮರವಾಳಂ ಕೊಂಡು ಬೀಸುತಿರ್ಪುಂ (೧೦೫೦. ೫-೨೬).
[ಮರ$_1$ + ಬಾಳ್$_3$]

ಮರವಾಟಿ. ಮರಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ; ಕಾಡುಬಾಳೆ : "ಕಾಮ್ಕದಲೀ-ಮರವಾಟಿ" (೬೫೧. ೫೨). ಮರಬಾಳೆ : ಆ ರಾಮ ನಾಮದಿಂ ಕಂಗೊಳಿಸಿ . . . ಮರಬಾಳೆ ಕಲ್ಯಾಣ ಬೂದಿಬಾಳೆಗಳಂದದಿಸಿ ದಿರ್ದುದು (೫೫೫೯. ೨೫-೨೯). [ಮರ$_1$ + ಬಾಟಿ]

ಮರವಿ. ಮರಗಿ, ಮರಗೆ, ಮರಾಯಿ, ಮರಿಗೆ (ನಾ). (ಮರ, ಬಳಪದ ಕಲ್ಲು ಅಥವಾ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡುವ) ಅಗಲವಾದ ಬಾಯಿಯುಳ್ಳ ಪಾತ್ರೆ : ಲಂಕರೊಕ್ಕಲಲ್ಲಿ ಅಜಿತಿಂಗಳ್ಗೆ ಮಂಚಿತಿಮಗೆ ಮರವಿಯೆಂಬ ಪೊಂದಕ್ಕುಂ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಮಂಚಪೊಂದಕ್ಕುಂ ಅಲ್ಲವರಿಸಿನಂ ತುಂಡಿ ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ ಬಿಜೆ ಭದ್ರಮುಸ್ತೆಯೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾಗಿ ತೂಗಿ ಮಾಜುವ ಭಣ್ಣಂಗಳ್ಗೆ ಹೇಜಿಂಗಮ್ಬುಲಂ (೮೫. XIX. ೫೫-೫೯ ; ೧೨೫). ಮರಗಿ : "ಅಗಾಹ ಮೆನೆ ಮರಗಿಯಕ್ಕುಂ" (೫೫೧೫. ೬೫-೫೬). ಮರಗೆ : ದುಡುವಿನ ಹಾಯಿ ಕಲ್ಲಿನ ಮರಗೆದುಬ್ಬಿ ಮಸಾಲೆ ಕುಟ್ಟುತಾ ಇರುತ್ತಾಳೆ (೫೫೫೯. ೫೧೩). ಮರಾಯಿ : ನೀರು ಅಕ್ಕಚ್ಚು ಕುದಿಯಲು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮಣ್ಣಿನ ಮರಾಯಿಗಳನ್ನು ಕುತ್ತಿಗೆದು ವರೆಗೆ ಹೂಳಿರುವರು (೫೫೧೧. ೧೧). ಮರಿಗೆ : ಎತ್ತುಗಳು ಮರಿಗೆ ಕಡೀತಾ ಆದಾವೆ ! . . . ಮೇವು ಹಿರಕೊಂಡು ಬಂದು ಪಾಕ್ಕೆ (೫೫೩೫. ೧೫೬); ಎಲ್ಲರೂ ಹೆಣ್ಣು ಹೆತ್ತರೆ ಮಾರಮ್ಮ ಮರಿಗೆ ಹೆತ್ತಳು (೧೩೮). [ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮರವ್ಯ ; ಮಲ. ಮರವಿ ; ತುಳು. ಮರಾಯಿ]

ಮರವಿಲ್. ಮರಬಿಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಲ್ಲು ; ಬಿದಿರಿನ ಬಿಲ್ಲು : ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕಮಡಂ ಮರವಿಲ್ ಕಟ್ಟದ ಪಣಕ್ಕು ಬೇಂಟೆವಜ್ (೫೦೫೬೫. ೫-೫೬) ; ಕರಿಂಕುವಡದ ದಿಂಬದಡ್ಡವಿಯಂತೆ ಕರ್ಗನೆಗಬಿತು ಕೊಳು ನೇಱಿಸಿದ ಮರವಿಲ್ಲಿಂ ಪಿಡಿದ ದೊಣಮುಂ (೫೮೧೫೫. ೯-೮೫ ೫). ಮರಬಿಲ್ಲು : ಮರಬಿಲ್ಲು ಬಾಣ ಬಡಿಕೋಲುವಲೆಯುಂ ಜಾಯಿಲುಗಳಂ ಪಿಡಿದು . . . ಆಗಣತದ ಲುಬ್ಧಕರು ಬಂದು ನಿಂದು (೫೫೫೯. ೦೫-೦೫) ; ಕಾವಲ ಮಂದಿಗಳು ಇವರನ್ನು ಕಂಡು ಬಾಣಿಲ ಕದಗಳ ಹಾಕಿ ಜಗುಗಳನ್ನು ಮರಬಿಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟು ಗುಲ್ಲು ಮಾಡಿದರು (೫೯೫೫. ೫೦). [ಮರ$_1$+ಬಿಲ್$_3$]

ಮರವೀಣೆ (ನಾ). ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ವೀಣೆ : ಕೂಡಿಲ್ಲ ಕೊರಳು ಮಣಿದಿಲ್ಲ ಬೆರಳು ಮರವೀಣೆ ಮಿಡಿಸಲಹುದೇ (೫೯೫. ೪೯-೯).
[ಮರ$_1$ + ವೀಣೆ$_1$]

ಮರವು 'ಮಱವು' ನೋ.

ಮರವುಟ್ಟು (ನಾ). ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹುಟ್ಟು : ತೆಗೆ ಹಿಮವನೆಂದು ಮರವುಟ್ಟಿನಂ ತೆಗೆಯಿಸಲ್ (೫೦೦೫. ೫- ೦೬೫-೦೦). [ಮರ$_1$ + ಪುಟ್ಟು$_3$]

ಮರವೂಣಿ (ನಾ). ಮರವನ್ನು ದಹಿಸುವಂತಹುದು; ಬೆಂಕಿ: ತಳರಂಬುನಂ ಮರವೂಣಿಗೆ ಬೇಳ್ದಂ (೫೦೦೫೫. ೫೦-೫೯). [ಮರ + —ಊಣಿ]

ಮರವೂರ್, ಮಱವೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ನಗರೂರ ಬೆಳ್ಳಿಯರುಂ ಮರವೂರ ವಣ್ಣಾಕರುಂ. . . ನೆರಸಾಕ್ಷಿ (೫೨೫೦. ೦೦೬-೦೫; ೧೫೫). ಮಱವೂರ್: ನೀತಿಮಾರ್ಗ್ಗ ಪೆರ್ಮ್ಮನಡಿಗಳ್ ಸ್ವರ್ಗ್ಗ ಪೋಜ್ದೆದನ್ನು ದುಱವೂರ ಬಯಮ್ಮಂ ಕಟ್ಟುಪೊಕ್ಕಂ (೫೫. ೪. ೫೮೪-೫೬-೦೦; ೫೧೫). 'ಮರೂರ್' ಪರಾ. [ಮರ + ಊರ್]

ಮರವೆ 'ಮಱವೆ' ನೋ.

ಮರವೆ (ನಾ). (ಕೆರೆ, ಕಟ್ಟೆಗಳ) ನೀರು ಹೋಗುವ ಕಂಡಿ; ತೂಬು : ಕ್ಷಾಮಣ್ಣನವರು ಊರಿನ ದೊಡ್ಡಕೆರೆಯನ್ನು ದುರಸ್ತು ಮಾಡಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಮರವೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದರಷ್ಟೆ (೫೫೫೫. ೫೫). [ದೇ.ಪ ತೆಲು. ಮರವ, ಮರುವ]

ಮರವೆಗೊಡು (ಕ್ರಿ). (ರುಚಿ ಕೆಡುವುಹಿಡಿಯಲು ಆಶಕ್ತವಾಗಿ) ಮರ ಗೆಟ್ಟಿದಂತಾಗು; ಜಡ್ಡುಗಟ್ಟು: ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಟುಗೂಡಿ, ಕಹಿದುಸಿಗಿ, ಮರವೆಗೂಡಿ . . . ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಕೀತವು ತೋರುತ್ತ, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಡಗೂಡಿರ್ದೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತಜ್ವರವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (೫೫೫ : ೧೦).
[ಮರವೆ$_1$ (< ಮಱವೆ) + ಕೂಡು$_1$]

ಮರವೆಸ. ಮರವೆಸನ (ನಾ). ಮರದಿಂದ ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತುವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ತಯಾರಿಸಿದ ವಸ್ತು; ಮರಗೆಲಸ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ವಸ್ತು: ಅಯ್ಕಣಂ ಮರವೆಸ ದೊಪ್ಪವಿಟ್ಟಗೆಯ ದವ್ವದ ಚಿತ್ರದ ಶಾಸ್ತ್ರಯುಕ್ತಮಾಗಿರೆ ಪೆಸಗೆಯ್ದ (೫೦೫೫. XI-ii, ೦೭-೫೫; ೧೦೫೫); ಕರು ಕರುವಿಂಗೆ ಕಣ್ಣಿಲಿ ಕಲ್ತೆಸ ದೋಜೆಗೆ ನಚ್ಚನಚ್ಚು ಕಂಡರಣಿಗೆ ಮಂಡನಂ ಮರವೆಸಕ್ಕೆ (೫೫೫೫. ೫-೫೫). ಮರವೆಸನ : ಜೀರ್ಣವಾದ ಮರವೆಸನನು ಬಲಿಯಿಸೆಂದು ಪೇಳಿದಲ್ಲಿ (೫೫. ೪. ೫೦೦೫೫. ೫೪-೫; ೧೦೫೫). [ಮರ$_1$ + ಪೆಸ$_1$]

ಮರವೆಸನ 'ಮರವೆಸ' ನೋ.

ಮರಸಕಾಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮರಸೊಣೆ, ಮರಸಕಾಗೆ, ಮುಂಡಿಗಿಡ (೫೫೫೫. ೫-೬೯). [? + ಕಾಗೆ]

ಮರಸಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮರಸೊಣೆ, ಮರಸಕಾಗೆ, ಮುಂಡಿಗಿಡ (೫೫೫೫. ೫-೬೯). [?]

ಮರಸಣಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕೆಸುವಿನ ಜಾತಿಯ ದೊಡ್ಡ ಗಿಡ; ಈ ಇದರ ಗೆಡ್ಡೆಯನ್ನು ಮೇಲೋಗರಕ್ಕೆ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ : ಮರಸಣಿಗೆಯು ಗಡ್ಡದು ತಿಂದೇ ತಿಂದು ಗಂಟಲೆ ಕಟ್ಟಿಹುದು (೫೫೫೫. ೫೬); ಎರಡುಕೋಲುದ್ದದ ಮರಸಣಿಗೆ ಅವರ್ಮನೆಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸಿ (೫೫೫. ೯೯). [<ಮರಸಣಿ ?]

ಮರಸದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮರಸದ, ಬಗುಲಿ, ಹಂಜರಿಕೆ ಕುಚ್ಚು, ಮರಸುತ್ತುಬಳ್ಳಿ (೫೫೫೫. ೦೬-೫೯). [?]

ಮರಸರಿಗೆ (ನಾ). ಮರದ ಪಾತ್ರೆ (?) : ಅಂತಾಕಗಳ್ ತೂಗಿ ತೊನೆವ ತೊನೆವಂಗಳುಮಂ ಮರಸರಿಗೆವಿಡಿದು ಬಿಲ್ವಿಡಿದಾಡುವ ಬೂತಾಟಂಗಳುಮಂ ನೋಡಿ (೫೦೫೫. ೯-೯೦ ೫); "ಮರಸರಿಗೆವಿಡಿದು—ದೊಡ್ಡ ಚೆಂಬನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು (?) " (೫೦೫೫. ೦೫೯). [ಮರ$_1$ + ಚರಿಗೆ$_1$]

ಮರಸರ್ಪ (ನಾ). (ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುವ ಉತ್ಪಾತಸೂಚಿಯಾದ) ದೊಡ್ಡಹಾವು; ರಾಹು ! ಮರಸರ್ಪಂ ಮೂಡೆ ಮೂಡಲ್ ನೃಪತಿಗೆ . . . ಅಪಾಯಂ (೫೦೫೫೫೫. ೯-೯೦) ; ಮರಸರ್ಪನೊಗೆಯೆ ಕಾಳೆಗ ಮುಕ್ಕುಂ (೫೦೫೫೫೫. ೯-೮೫). [ಮರ$_1$ + ಸರ್ಪ]

ಮರಸಲ್ಲು (ಕ್ರಿ). ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದಾಗು : ಮೈಯೊಳಗೆ ಮರಸಂದು ಮುಪ ಗಾದಿದೆನು ವಿಷುತಿಗೆ ನಾನು (೫೫೫. ೦೯-೫). [ಮರ$_1$ + ಸಲ್ಲು(<ಸಲ್$_1$)]

ಮರಸು$_1$ 'ಮಜ್ಜಿಯಿಸು' ನೋ.

ಮರಸು$_2$ 'ಮಜಿಸು$_2$' ನೋ.

ಮರಸುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡಲು ಮರದ ಮೇಲೆ ಅಡಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಅಟ್ಟವನ್ನು ಕಟ್ಟು : ಮರವನ್ನು ಹತ್ತಿ ಮರಸುಕಟ್ಟಿ ಕುಳಿತಾ ಹೊಡೆಯುವುದು (೫೫೫. ೫೫).
[ಮರಸು$_2$ (< ಮಜಸು$_2$) + ಕಟ್ಟು$_{11}$]

ಮರಸುಕೂರು (ಕ್ರಿ). ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡಲು ಮರದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಮರಸಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳು : ಪಣ್ಣಾರಕೆ ಮರಸುಕೂತವರಂತೆ, ಮೋನದಿಂದಳ್ಳರಿಂ ರಾಮಾದಿಗಳ್ ನಿಚ್ಚಸಿರೆ (೫೫೫೫. ೭೦೫-೭೬); ಕಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ಹೆಣ್ಣಿನ ಮರಕ್ಕೆ ಮರಸು ಕೂರಲು ಹೋಗಿದ್ದನು (೫೫೫೫೫. ೫೯).
[ಮರಸು$_2$ (< ಮಜಸು$_2$) + ಕೂರು$_2$ (< ಕೂರ್$_3$)]

ಮರಸುತ್ತು, ಮುಲಸುತ್ತು, ಮೂಲಸೂತ್ರ (ನಾ)· ೧. ತಿರುಪಿನಾಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ (?) : ಮರಸುತ್ತನಸರೊಡಂ ಭೋರ್ಗರೆದ್ಯತರ್ಪಾ ಸರಲ್ಗಳಂ ಪಿಡಿಪಿಸುತಂ ಬರುತಿರ್ದುವ್ . . . ವಿಶಿಖವಿಸಿಪಾವಳಿಗಳ್ (ಸಂಭೃತಿ. ೬-೩೩) ; ಮರಸುತ್ತನುಮ್ಮಳಿಸಿ ತತ್ಪಚರರ ಶರಸಂಘಾತಮಲ್ಲಮಂ ಪಿಂಡಿಸಿ (ಭುಜಬಲ. ೦೦-೩೩)· ೨. ತಿರುಪು ; ತಿರುಗಣಿ : ಇದಕ್ಕೆ ಮುರಸುತ್ರಿಪ ನಿಯಮವೆಂದು (cork screw rule) ಹೆಸರು (ಭೌತ. ೩೩೨)· ಮೂಲಸುತ್ರ : ೨. ಮೊಳೆ ಮಾಡರಿಕ್ಕೆ ತೀಯದ ಕಮ್ಮಾರ ಮೂಲಸುತ್ರ ಮಾಡಿಯಾನೇ ? (ನಾಡ)· ಮೂಲಸೂತ್ರ : ೨. ಈ ಕೊತ್ತಳಗಳ ಬಳಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಮ್ಮಯಲ್ಲಿ ಮೂಲಸೂತ್ರದಂಥ ಜಿನಯಲ್ಲಿ ಮೇರೆ ಯೇರಲಿಕ್ಕೆ ಕಾವಚುಗಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಧರ್ಮ. ೩೩೦) ; ಮೂಲಸೂತ್ರದೊಳಗಿಂದ ತೊಳೆಯಂನನ್ನು ತಿರುವಿ (ಮುಂಡಾ. ೨-೬೨)· [ಹೋ. ತೆಲು. ಮರಚುತ್ತು, ಮೂಲಚುತ್ತು. / ಮರಾ. ಮೂಲಸುತ್ರ, ಮೂಳಸ ಊತ್ರ, ಮೂಲಸೂತ್ರ]

ಮುರುಸುತ್ತುಬಳ್ಳಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮುರುಡ. ಬಗುಲಿ. ಹಂಪಿಕಿಳುಚ್ಚು, ಮರಸುತ್ತುಬಳ್ಳಿ (ಪ್ರಾಣಿ. ೬೩-೩೨೨)·

[ಮರ $_1$ + ಸುತ್ತು $_1$ + ಬಳ್ಳಿ]

ಮುರಸುಬಾಗಿಲು (ನಾ)· " ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿದ್ದ ಜಿತೋರದ ಹಾಗೆ . . . ಬಿಣ್ಣಾ ಹಾಕಿದ. ಗೋಡೆಯ ಮುಖಕ್ಕೆ ಸಮನಾಗಿಟ್ಟಿರುವ ಬಾಗಿಲು : ಮರಸುಬಾಗಿಲು" (sibdoor. ೩೦೫೦)·

[ಮರಸು $_2$ (< ಮಣಸು $_2$) + ಬಾಗಿಲು (< ಬಾಗಿಲ್)]

ಮುರಸುಬೇಟೆ (ನಾ)· ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡು ಮಾಡುವ ಬೇಟೆ : ಮರಸುಬೇಟೆ : ಇದರಲ್ಲಿ ಬೇಟೆಗಾರನು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ತಿರುಗಾಡುವ ಕಡೆಯಲ್ಲಾಗಲೀ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಹಣ್ಣಿನ ಮರದಲ್ಲಾಗಲೀ ಮರೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತು ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕಾಯುತ್ತಾನೆ (ಪ್ರಾಣಿ. ೬) ; ಹತ್ತಾರು ಜನರನ್ನು ಬಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಹುಲಿ . . . ಮರಸುಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತನಾಗಿದ್ದ ಸಂಕಪ್ಪನ ರಕ್ತ ಹೀರಿತ್ತು (ಕಡಲ. ೩೩, ೬೨೯).

[ಮರಸು $_2$ (< ಮಣಸು $_2$) + ಬೇಟೆ (< ಬೇಂಟೆ)]

ಮುರಸೌತೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ಸೌತೆ : (ಪ್ರಾಣಿ. ೫೨-೦೬೬)· [ಮರ $_1$ + ಸೌತೆ (< ಸವತೆ)]

ಮುರಹುಟ್ಟು 'ಮರಾಟ' ನೋ·

ಮುರಹುತ 'ಮರಾಟ' ನೋ·

ಮುರಹುತ್ತಿ (ನಾ)· ಮರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹತ್ತಿ ; ದೊಡ್ಡಪತ್ತಿ : ಮರಹುತ್ತಿಯ ಬೇರನು ಅಗಿದು ತಿಯಲ್ಲಿ ಉರುಬಲು ವೃಶ್ಚಿಕ ಹರಾ (ಪಷ. ೦೬-೨) ; ಇದರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಕಾರದ ಮರ ಹತ್ತಿ ಎಂದು, ಕಿರಿ ಹತ್ತಿ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧಗಳುಂಟು (ಗಿಷ್ಟ. ೩೮)·

[ಮರ $_1$ + ಹತ್ತಿ $_2$ (< ಪಟ್ಟಿ)]

ಮುರಹುಮ್ಮತ್ 'ಮರಾಮತ್ತು' ನೋ·

ಮುರಹುಮ್ಮತ್ತು 'ಮರಾಮತ್ತು' ನೋ·

ಮುರಹರಳು (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿದಿರು ಗಿಡ : ದೊಡ್ಡಹರಳು : ದೊಡ್ಡಹರಳು, ಬೆಟ್ಟಹರಳು, ತುರುಹರಳು, ಮರಹರಳು, ಕಾಡುಹರಳು (ಪ್ರಾಣಿ. ೫೬-೦೨೬) ; ತೆಂಗು. ಕಕ್ಕೆ, ಮರಹರಳು, ಕಿಸ್ಕೂರಿ ಜಾಲಿ. ಬನ್ನಿ (ಪಷ್ಟ. ೨೩೬). [ಮರ $_1$ + ಹರಳು (< ಪರಲ್)]

ಮುರಹಾಯಿ 'ಮರಹಾಯಿ' ನೋ·

ಮುರಹಾಯಿ, ಮುರಹಾಯಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹರುಮೆಮೊವ್ವು : " ಮುರಹಾಯಿ ಅಳಾಚರ್ಯಕಯಳ್ಳಿ " (ಪಾಂಡಾ. ೩೫-೦೧). ಮುರಹಾಯಿ : (ಪ). [ಮರ $_1$ + ಹಾಯಿ]

ಮುರಹಾಟ 'ಮರಾಟ' ನೋ·

ಮುರಹಾಟಮೊಗ್ಗೆ 'ಮರಾಟಮೊಗ್ಗು' ನೋ·

ಮುರಹಾಲೆ 'ಮರವಾಲೆ' ನೋ·

ಮುರಹು 'ಮಱಪ್ಪು' ನೋ·

ಮುರಹುಣಿಸೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ಹುಣಿಸೆ : "ತಿಂತ್ರಿಣೀಂ, ಚುಕ್ರಂ, ವೃಕ್ಷಾಮ್ಲಂ — ತಿ ಮರಹುಣಿಸೇಹಣ್ಣು, ಹುಣಿಹಣ್ಣು" (ಕಾಗಿ. ೦೦-೨೦೦). [ಮರ $_1$ + ಹುಣಿಸೆ (< ಪುಳಿ)]

ಮುರಳ್ 'ಮರಲ್ $_1$' ನೋ·

ಮುರಳಚ್ಚು (ನಾ)· ಮರಳಿನಲ್ಲಿ ಬರೆದು ಹೊಡಿದೆ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಚ್ಚು : ಕಂಟ ಅಥವಾ ಜೂವಾದ ಮರಗಡ್ಡಿಯಿಂದ ಕೊರೆದ ಮರಳಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಎರಕ ಹೊಯ್ದು ಈ ಕಾಸವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲಾಗಿದೆ (ಧಾತು. ೦೬)·

[ಮರಳು $_2$ (< ಮಣಲ್) + ಅಚ್ಚು $_2$]

ಮುರಳಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕೊಗ್ಗಲಿ, ಮರಳಿ, ಕೋಂಜಿ, ವಜ್ರವಲಿ (ಪ್ರಾಣಿ. ೬೪-೦೫೦). 'ಮರಳಿ' ಪರಾ· [?]

ಮುರಳುಮು 'ಮರಲ್ಲು' ನೋ·

ಮುರಳಿಸು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಹಿಂತಿರುಗಿಸು : ಭಾಮನ್ನು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು : ಚಿತ್ತಮನೊಬ್ಬನಲಿ ಸಿಲುಕಿತು ಮರಳಿಪುದೆ ತಮಲಾಕ್ಷಗಳವ್ವಲ್ಲಿ (ಕಣ್ಣ. ೩-೩೩); ಬಿಷವಿಷುವೋಗಲದಮುದೆ ಮರಳಿಸಿ ಜನ್ಮಬಿಷಣ್ಣಾನೊಪ್ಪಿರ್ದಪಮು (ಕಂಪ್ರ. ೩ ೫೩೫)· ೨. ಸಂತಿಸು ; ತಿರುಗಿಸು : ಕಂತಿನಿಯಂಬ ದೇವತೆ ಪಿಡಿದೊಡಾ ತೊಲು . . . ಬೆಚ್ಚಗುಂ, ಕಣ್ಣ ಮರಳಿಸುಗುಂ, ವಿಷಾದವಿರಸೋದುಗುಂ (ಪಾಂಡ. ೦೩೨-೬)· ೩. (ನೀರು ಮೊದಲಾದ) ದ್ರವ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕುದಿಸು : ಸ್ತ್ರೀ ಹತ್ತಿಸಿದವರು ಒಂದು ತೊಳಗ ನೀರು ಮರಳಿಸಿ . . . ಎಂದರು (ಹಂಪಾಪ್ರ. ೩).

[ಮರಳು $_1$ (<ಮರಲ್ $_1$) + — ಇಸು $_3$]

ಮುರಳ್ $_1$ 'ಮರಲ್ $_1$' ನೋ·

ಮುರಳು $_2$ 'ಮಣಲ್' ನೋ·

ಮುರಳುಅಮ್ಮತ್ತಿ 'ಮರುಳುಮ್ಮತ' ನೋ·

ಮುರಳುಗಲ್ಲು (ನಾ). ಕೆಂಪು ಮರಳಿನಿಂದಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಲು: ಈ ಜಾವರವ್ಯ ಸುಮಾರು ೮೨ ಮರಳುಗಲ್ಲುಅಂಬಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಮರದ ಮೇಲ್ಭಾವಣಯನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತು (ಶಾಸ. ೨೩೨); ಇಂಥ ಪ್ರದೇಶವು ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಕ್ಕೆಲ್ಲಟ್ಟಿರಿ. ಅದೇ ಮರಳುಗಲ್ಲಿನ (Sandstone) ದಿಬ್ಬವಿಷುವನು (ಪಾಂಕ್ಷ. ೩, ೦೦೬).

[ಮರಳು $_2$ (<ಮಣಲ್) + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್ $_2$)]

ಮುರಳುಗಾಡು 'ಮರಳ್ಗಾಡು' ನೋ·

ಮುರಳುಜಿಗುಟು (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ರೆಕ್ಕೆ ಹುಳು.—ಜಿಗಟ : ನೀರಿನ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿರುವುದಾದ ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿ. ಸೊಳ್ಳೆಮರಿಗಳು. ಮರಳುಜಿಗುಟು ಮತ್ತಿತರ ಕೀಟಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ ತಿಮ್ಮತ್ತವೆ (ಪ್ರಾ. ೩೨).

[ಮರಳು $_2$ (<ಮಣಲ್) + ಜಿಗುಟು (<ಜಿಮ್ಮುಟು)]

ಮುರಳುದಲೆ (ನಾ). ಹಿಂದಿರುಗುವಿಕೆ ; ವಾಪಸ್ಸಾಗುವಿಕೆ : ತಾನಿರಿಯ ವಧುವಾವಳ ದಳ್ಳುರಿಯ ವರ್ಮವ ತಿವಿದ "ತುಂಬಿಗೆ ಮುರಳುದಲೆಯುಂಟಾದದು ಭವಭವದ ಪುಣ್ಯಫಲ (ಕುಮಾರ್ಕ್ರಿ. ೨-೩೩); ತಂಗಳೆ ಮುರಳುದಲೆಯನು ಮಾಡಿಸುವ . ಬಹುಶಿಲ್ಪಕಾಶಲದ ಪುರವಿಭವಲಕ್ಷ್ಮಿಯನು ಕಂಡು (ಪಾಂಡ. ೩-೦೦-೦೦). [ಮರಳು $_1$ (<ಮರಲ್ $_1$) + — ತಲೆ $_2$]

ಮುರಳುಮಿಣ್ಣೆ 'ಮಣಲ್ಗಿಣ್ಣೆ' ನೋ·

ಮುರಳುಪಾಡಿ (ನಾ). (?) : ತಿಳ ೨ ಮರಳುಪಾಡಿ ಪಡೆಸಾರಾ ಮೂ ೩ (ಶಾಸ. ೦೫೨೦. ಹುಂಗೆಸಂ. ೩೩೦-೩ ; ೧೨೩೦). [?]

ಮರಳುಮತ್ತ 'ಮರುಳುಮ್ಮತ' ನೋ.

ಮರಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : ಆಗಿನ ಕಾಲದ ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಬೆಳೆಸುತ್ತಿದ್ದ ಹೂಗಳೆಂದರೆ ಜಾದರಿ . . . ಮರಳೆ, ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಸಂಪಿಗೆ, ಕೇತಕಿ ಮುಂತಾದವು (ಜಾಚೀ. ೫೩). 'ಮರಳೆ' ಪರಾ. [?]

ಮರಳೊತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಒತ್ತು; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು : ಮೇರುಗಿರಿಯಂ ಮರಳೊತ್ತುವ ವಜ್ರಮ್ಮಿಯಂ ತಳದೊಳಗಿರ್ದಿಲಾಗೆ ಪೊಸೆದಕ್ಕುವ . . . ಅಳವಂ ಸಮಂತು ತಳೆದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೬).

[ಮರಳ್ (< ಮರಲ್$_1$) + ಒತ್ತು$_1$]

ಮರಳ್ನಾಡು. ಮರಳುಗಾಡು (ನಾ). ಉಸುಕು ತುಂಬಿದ ಪ್ರದೇಶ; ಮರುಭೂಮಿ : ನಿನ್ನ ಮೈಯ ಮರಳ್ನಾಡಿನಲ್ಲಿ . . . ಅರಸಿ ನೋಡು! (ಕಡ್ಡಿಪು. ೨-೧೩); ಮರಳ್ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳ್ದುದುರೇನೇ ನಿಜವಾದ ನೀರೂಂತ ನಂಬಿ . . . ಪ್ರಾಣಬಿಟ್ಟೊಳಿದ್ದಾರೆ (ಪಂಡಿಪು. ೦೯). **ಮರಳುಗಾಡು** : ಮರಳುಗಾಡಿನಲ್ಲಿ ತಣ್ಣೀರಿನ ಕೊಳ ಗೋಚರಿಸುವಂತೆ ಮುಂದೆ ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲಕ್ಕೆ ಆ ಸಂಪತ್ತೂ ದೊರೆಯಬಹುದು (ಪಂಚಿಭ. ೦೯); ನಿರ್ಜನವಾದ ಮರಳುಗಾಡಮ್ಮ ಪಮ್ಮ ಸ್ಕ್ಯಶಿಪಥದಲ್ಲಿ ಎಳೆದು ತಂದು ನಿಲ್ಲಿಸಬಲ್ಲಮ್ಮ ಶಕ್ತಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದು (ಕಬಚಿ. ೦೯).

[ಮರಳು$_3$ (<ಮಾಲ್) + ಕಾಡು$_1$]

ಮರಳ್ಚು 'ಮರಲ್ಚು' ನೋ.

ಮರಾಟಿ. ಮರಹಟ್ಟಿ. ಮರಹತ. ಮರಹಾಟ. ಮರಾಠ. ಮಾರಾಟ್ಟ (ನಾ). ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರವೆಂಬ ಒಂದು ದೇಶ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಯ ಜನ : ಪೋರ್ದು ಪೋರ್ದಾ ಮರಾಟರ್ ತಳೆದಾ ತಳ್ಳಿಯವೆ ಬಿಟ್ಟು ತುಪ್ಪೆ ತಳೆದರ್ (ಅಕ್ಕಿ. ೩೩-೩೫). **ಮರಹಟ್ಟ** : ನರ್ಮದಾ ಗೋದಾ ಪರಿಸರದ ವರೆಗೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ವಿದರ್ಭದ 'ಮರಹಟ್ಟಿ' ಎಂಬ ದೇಶೀಯ ಪರ್ಯಾಯನಾಮವು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿದೆ (ಕರ್ನಾವಿ. ೩೫). **ಮರಹತ** : ಮರಹತನೆಂಬೆಯ ಕಡುಗಲಿ (ಜಪುಗಾ. ೭-೪). **ಮರಹಾಟ** : 'ಮರಹಾಟಮೊಗ್ಗೆ' ಪರಾ. **ಮರಾಠ** : ದುರಾಳರಲ್ಲಿ, ಪೇಷ್ವೆಮಾಹಿನ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು (ಕಚಿ). **ಮಾರಾಟ**$_2$: ಲಾಟ ಪಾಂಚಾಳ . . . ಸ್ಫೀರಾಷ್ಟ್ರ ಕೊಂಗು ಮಾರಿಟ ಮೊದಲಾದ ದೇಶದ ಶರಣಪಡಿಸುಲುಂ ಬರುತಿರ್ದುತ್ತಮಿರೆಯೆ (ಜಾಕ್ಕಿ. ೬-೩೦); ಹಿರಿಯರ ಕರೆಯಿಂ ದೊರೆತು ಮಾರಾಟರ ರಾಜ್ಯೋದಯವು (ಪ್ರಚಿ.೦೬೬). [←ದುರಾ. ಮರಾಠಾ; ಹಿಂ. ಮರಹಟ್ಟಾ, ಮರಹತ್ತಾ, ಮರಾಠಾ./ಹ್ರಾ. ಮರಹಟ್ಟಿ, ಮರಟ್ಟ./ಸಂ. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ]

ಮರಾಟಿ. ಮರಾಠಿ (ಗು). ೧. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ: (ಅ). (ನಾ). ೨. ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಜನ ಮತ್ತು ಅವರ ಭಾಷೆ: ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರಾಟಿಯವರು ಓದುಬರೆಹವನ್ನು ಕಲಿವ ದರಲ್ಲಿ ಇಮ್ಮಡಿ ಅಕ್ಕರೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಅಕ್ಕಿ. ೫೬). ೩. ಹಳದಿಬಿಣ್ಣದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : 'ಮರಾಟಿಮೊಗ್ಗೆ' ಪರಾ. **ಮರಾಠಿ** : ೧. ಲಗ್ನದ ವಿಧಾನಗಳು ಮರಾಠೀಯವರಂತೆ ಆಗುತ್ತವೆ (ಕರ್ನಾ. ೦೬೫). ೨. ಮರಾಠಿಯಲ್ಲಿ ಪತ್ರ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡಿ ಮರಾಠಿ ಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಜೇಡಿಸುವವಿಗೆ ನೂರಕ್ಕೆ ಒಂದು ರೂಪಾಯಿ ಅಡಿ ಬಿದ್ದೀತು (ಪುಚಿಣಾ. ೫೭); ಆರ್ಥಾತ್ ಮಾತೆಲ್ಲ ಮರಾಠಿಯಲ್ಲಿತ್ತು (ಸಚಿಪ್ರ. ೭೦೪).

[← ಮರಾ. ಮರಾಠೀ; ಹಿಂ. ಮರಹಟೀ, ಮರಹಠೀ, ಮರಾಠೀ./ಹ್ರಾ. ಮರಹಟ್ಟೀ]

ಮರಾಟಿಮೊಗ್ಗೆ. ಮರಾಟಮೊಗ್ಗೆ (ನಾ). (ಮಸಾಲೆ ಅಥವಾ ಔಷಧಿಗೆ ಬಳಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯದ ಮೊಗ್ಗು : ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂಬಾರಪದಾರ್ಥ : ಮರಾಟಮೊಗ್ಗು. ಜೀನಾಸೋಂಪು (ಪ್ರಸಿಹಿ. ೨೫-೨೯). **ಮರಹಾಟಮೊಗ್ಗೆ** : ಕರ್ಪೂರಚೊರ್ನ ಮತ್ತೆ ಮರಹಾಟಮೊಗ್ಗೆಯು . . . ಮರ್ದಿಸಿದ ತಾಂಬೂಲವುಮನಿತ್ತು (ಪಪಚೋ. ೫೮-೫೨).

[ಮರಾಟಿ + ಮೊಗ್ಗು$_3$ (< ಮೊಗ್ಗೆ)./ತಮಿ. ಮರಾಟ್ಟಿಮೊಕ್ಕು; ತೆಲು. ಮರಾಟಿಮೊಗ್ಗ]

ಮರಾತ 'ಮರಾಟ' ನೋ.

ಮರಾತಿ 'ಮರಾಟಿ' ನೋ.

ಮರಾಮತ್ತು. ಮರಹಮ್ಮತ್. ಮರಹಮ್ಮತ್ತು (ನಾ). ೧. ಸರಿಪಡಿಸುವಿಕೆ; ದುರಸ್ತಿ; ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ: ಶಿಕೂಟಾಚಲದ ಮೂರು ಶಿವಿರಗಳು . . . ಮರಾಮತ್ತು ತತ್ಪ್ರಗಣಂದ ನೋಡಿದರೆ ಅಚ್ಚು ಭದ್ರವೆಂದು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಕೂಮ್ಮಾ. ೦೬). **ಮರಹಮ್ಮತ್** : ೨. ಕಟ್ಟಿದ ನಿರ್ಮಾಣ ; ವಾಸ್ತುರಚನೆ : ರಾರ್ಸಿ ಎಂಬ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಇಂದು ವೀರಿಂಗ್‌ಕಾಲೇಜ್ ಅಂದರೆ ಮರಹಮ್ಮತ್ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಪಾಠಶಾಲೆ ಇದೆ (ಕೂಗೋಲ. ೫೬) . **ಮರಹಮ್ಮತ್ತು** : ೧. ನೀ ಜೇಗ ಮರಹಮ್ಮತ್ತು ಮುಕ್ಕದ್ದಿಯನು ಕರದುಕೊಂಡ್ಹೋಗಿ (ಕರ್ನಾ. ೫೦-೨೦) : ಮುಜರಾದಿ. ಮರಹಮ್ಮತ್ತು ಇವು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಖರ್ಚಿನ ಮುಖ್ಯಾಂಶ ಬಾಬುಗಳು (ಕಚಿಶಾ. II, ೬೧).

ಮರಾಮತ್ತು-ಆಲಾವೆ. ಮರಹಮ್ಮತ್-ಆಲಾವೆ=ಲೋಕೋಪಯೋಗಿ ಆಲಾವೆ : ಮರಾಮತ್ತು ಆಲಾವೆಗೂ ಕಾಮಿಕ ಆಲಾವೆಗೂ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದು . . . ವಿಚಾರಿಸಿದರು (ಪಚಿಪ್ರ. ೩); ರಸ್ತೆಯ ಉದ್ದವನ್ನು ಎಷ್ಟು ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಮರಹಮ್ಮತ್-ಆಲಾವೆಯವರು ಅಳೆದಿರುವರೋ . . . ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ಕಚಿಪ್ರ. ೫೯).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮುರಮ್ಮತ್]

ಮರಾಯಿ 'ಮರವಿ' ನೋ.

ಮರಾಲ, ಮರಾಳ$_1$ (ಗು). ೧. ಮೃದುವಾದ ; ಕೋಮಲವಾದ. (ನಾ). ೨. ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. ೩. ಕಾಡಿಗೆ ; ಅಂಜನ. ೪. ಕುದುರೆ. ೫. ಮೋಡ ; ಮೇಘ. ೬. ಖಿಳ ; ಕವಚ. ೭. ಕಾರಂಡವ ಪಕ್ಷಿ. ೮. ದಾಳಿಂಬೆಗಿಡಗಳಿರುವ ವನ. **ಮರಾಳ**$_1$: ಅವಂಬ್ಬಿಗೆ ಬರ್ಪ ಜರನ್ಮಾರಾಳವೋ ಬಿದಿಮನಲ್ಲೆ ಮೆಲ್ಲನಿಬ್ಬರುತ್ತು . . . ಶಶಾಂಕಮಂಡಲಂ (ಇಂದುಪ್ರ. ೦೩೭) ; ಮೆಲ್ಲಡಿಯಿಡುವ ಮೃದುಗತಿಗೆ ಮರಾಳಂಗಳ್ ಮನವಿಕ್ಕೆ (ಕಂಪಂ. ೦೪-೨೩); ಮಯೂರ ಮರಾಳ . . . ಕುರಿಲ್ಲವ ಪ್ರಕರದಿಂದ ವಿರಾಜಕುಮುಷ್ಮತಂ ವನಂ (ಪ್ರಾಸ್ತಿ. ೪-೭೨). ೯. "ಮರಾಳಂ ಹಯಂ" (ಕರ್ನಾ. ೬). ೯. [ನಾಟ್ಯ] ನೈತ್ಯದ ಒಂದು ಗತಿ ; ದೇಶೀಯ ಭೌಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ☞ "ನಂದ್ಯಾವರ್ತಸ್ಥಾನಕದಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು ಒಂದು ಕಾಲಿನ ಮುಂಗಾಲನ್ನೂ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಲಿನ-ಹಿಮ್ಮಡಿಯನ್ನೂ ರೇಚಿತ ಮಾಡಿ ನಡೆಯುತ್ತ ಪಾದಗಳನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸರಿಸುವುದು" (ಜಾಕ್ಕಂ. ೬೨೦ ಜಿಜಾಪಾಡಿ) : ಪದಮೆರಡುಂ ನಂದ್ಯಾವರ್ತದ ತಾಣದೆ ನಿಂದು ಮಡಮನಸ್ಯ ಮನೊಳ್ಪಿಂದೊದವಿ ರೇಚಿತದೆ ನಡೆಯಲ್ ಪದಪಂ ಮುಂತಕ್ಕೆ ನೀಡಲದುವೆ ಮರಾಳಂ (ಜಾಕ್ಕಂ. ೬-೬೩). [ಸಂ.]

ಮರಾಳಕ (ನಾ). ಹಂಸ ; ಮರಾಲ : ಜಿನಮರಾಲ [ಜಾಹಾಂ. ೪]ಕಗಮವೆ ಬಂದೆಳು (ಜಚಿಪ್ರ. ೩೦-೦೦). [ಸಂ.]

ಮರಾಲಪದಿ. ಮರಾಳಪದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಹೆಂಸಪಾದಿ: "ಹಂಸಪಾದಿ . . . ಮರಾಲಪದಿ, ಧೃತಮಂಡಲಿ" (ಪಕ್ಕಿ. ೪೧).

ಮರಾಳವಿದಿ: "ತ್ರಿವಿದ ಧೃತಮಂಡಳ ಮರಾಳವಿದಿಯೆನೆ ಹಂಸಪಾದಿ" ೨· (ಹರಿಹ. ೨೨-೩೯). [ಸಂ. ಮರಾಲಪದೀ]

ಮರಾಲಯಾನೆ. ಮರಾಳಯಾನೆ (ನಾ). ಹಂಸದಂತೆ ಮಂದಗತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವವಳು : ಮೃದುವಾದ ನಡಗೆಯುಳ್ಳವಳು : (೧)· **ಮರಾಳಯಾನೆ** : ಸುಲಾವ ಮರಾಳಯಾನೆಯರವಾಂಗಮರೀಚಿಯರ ತ್ರಿಮಾಮಳ ಗಟ್ಟಿಯೆ (ಕಂಪ್ರತಿ· ೭-೨೦೦). [ಸಂ. ಮರಾಲಯಾನಾ]

ಮರಾಳ$_1$ 'ಮರಾಲ' ನೋ.

ಮರಾಳ$_2$ 'ಮಲಾರ್' ನೋ.

ಮರಾಳಗತಿ (ನಾ). = ಮರಾಲಯಾನೆ : ಮರಾಳಗತಿಗಳ್ ಜಳ್ಳಾಂಕ ವಕ್ಷೋಜಮಂಡಳೆಯರ್ ದರ್ಶಿಸಿದರ್ ಕುವರಿಪ ಮನಸ್ಮೀಸಾರಕಾಸಾರದೊಳ್ (ಪುಷ್ಪ. ೮೨-೦೦೨). [ಸಂ. ಮರಾಲಗತಿ]

ಮರಾಳಗಾಮಿನಿ (ನಾ). = ಮರಾಲಯಾನೆ : ವಾರಿಜಾಪನೆಗೆ ಮರಾಳಗಾಮಿನಿಗೆ . . . ಸೀಮೆಮಾಯ್ತು ಜೀವನದುಲಾಜ ಕಂತುಪಿತಾಪದೊಳ್ (ಪುಷ್ಪ. ೨-೬೯). [ಸಂ. ಮರಾಲಗಾಮಿನೀ]

ಮರಾಳತೂಲಿ (ನಾ)· ಹಂಸದ ತುಪ್ಪಳಿ : ಹಂಸತೂಲ : ಪದುಮ ಸ್ಥಾಪದೊಳ್ ದುಕೂಲಪ್ರಸ್ತರಾಜ್ಯಾದಿತ ಮರಾಳತೂಲಿಪ್ಪಯ್ಯಾತಳ ಪುನರಂತರಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ (ಚಾಸ. ೦೦-೦೦ ೫). [ಸಂ. ಮರಾಲತೂಲ]

ಮರಾಳನ್ಯಾಯ (ನಾ)· [ತರ್ಕಶಾ] ಲೌಕಿಕನ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಹುಸವು ನೀರು ಬೆರೆತ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ. ಹಾಲನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೀರಿಕೊಂಡು ನೀರನ್ನು ತೊರೆಯುವ ಕ್ರಮ : ಹಂಸಕ್ಷೀರನ್ಯಾಯ : ಪಾಪ ಪುಣ್ಯಂಗಳಂ ಸೆರೆ ಮುಂಳನ್ಯಾಯದುಪಾಗ್ಮೆದೆ ವಿಂಗಡಿಸ . . . ಸಾರದ ಪಾಯೋಷ ಗಂಭೀರ ಗುಣನಿಂ ಹಂಸೆನಿ ಕೀಳವನಿಪಾಲತಿಲಳ (ಕೃಗಾಪಾ. ೨-೦-೨೦). [ಸಂ. ಮರಾಲನ್ಯಾಯ]

ಮರಾಳಪದಿ 'ಮರಾಲಪದಿ' ನೋ.

ಮರಾಳಯಾನೆ 'ಮರಾಲಯಾನೆ' ನೋ.

ಮರಾಳಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುಹಂಸ : ಅಗಲ್ ಪಾರ್ಥಿಪಂ ಕೀಲ್ದಬಿಕಂ ಪಾಸಾಮರಾಳೀಪುಳಕಳಳಧ್ವನಸಂತಾನದಿಂದಂ (ಪಾಪ. ೨-೦೫), ಸರಸಿ ರುಹಂಗಳಿಂದಿಟ್ಟಿವ ಮಾತ್ಸಮರಾಳಿಗಳಂತೆ (ಅಪಾಪ. ೬-೩). [ಸಂ. ಮಾರಾಲೀ]

ಮರಿ 'ಮಱಿ' ನೋ.

ಮರಿಗಂಜಿ (ನಾ). ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ಒಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಆಚರಣೆಯ ವಿಧಿ ; ಕಿರಿಗಂಜಿಯ ತೆರದಿಂದ ನಡೆಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಇದ್ದಿಗೆ ಕಿರಿಗಂಜಿ ಮಾಗಿಯಿಂತು. ಮತಾರಿಸು ದಿನ ಮರಿಗಂಜಿ. ಹೆಣ್ಣಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಡಿಗೆ . . . ಆರತಿಎತ್ತುವುದು ಮುಂತಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ (ಪಪ್ರಕ. ೦೦೩). ' ಕಿರಿಗಂಜಿ ' ಪರಾ. [?]·

ಮರಿಗಜಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : " ಚಮ್ಮಾರಂಗಾ-ಮಾರಿಗನಮರ " (ಲಪಾ. ೫೫). [? + ಮರ$_1$]

ಮರಿಗೆ ' ಮರವಿ ' ನೋ.

ಮರಿಚೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂಬಾರವಸ್ತುಗಳ : ಮೆಣಸು : " ಮೇಲ್ಲಂ, ಮರಿಚಂ, ಊಷಣಾಂ- ಈ ೩ ಮೆಣ (ಬ)ಸು " (ಅಚಾಮ. ೦೦೦-೧೨೨) ; ಕುರಿಕಾಲಚೆಂದಮಿಂತಿಪಮಾಲಿಚಲತಾಪ್ರಭವಮರುಚಿರನವ ಪಲ್ಲವದಿಂ . . . ಸೊಗದಿಸುಗುಂ (ಅಚಂಪ್ರ. ೧೩); ಮರಿಚಾಮ್ಲಕೀರ್ಣ ಪರ್ಣಂ ಕುರಿಕಾಸಮಂ . . . ಕೊರ್ವಿಸ ಸೋಪುಪುದೀ ಕಾನಮೋದ್ದೇಶಂ (ಕಿಪ್ರ. ೫-೨೯). [ಸಂ.]

ಮರಿಜಂದಿ 'ಮಱಿಜಂದಿ' ನೋ.

ಮರಿಪಿಟ್ಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ (?) : ಮಾಣಿಯೋಡಮ ಮಾಲೆಗಳುಂ ತಿವಿಯೊಡವುಮೋಲೆಗಳುಂ ಮರಿಪಿಟ್ಟು [ಪಾಪಾ. ಮರೆವ ಪಟ್ಟು· ಅರುಪ್ಪಿಂಗಳ್]ಗಳ್ಂಮಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳ ಬೊಟ್ಟುಗಳುಂ ಮಿಡಿವ ಕಾರಿಗಳ್ಗುಂ . . . ಮರಿಪಿಟ್ಟುಗಳಂ ತೀವ್ವವ ಪಣಿಯಕ್ಕೆಗಳುಂ . . . ಎಸೆಯೆ (ಅಪಾಪ. ೬-೬೬ ೫). [?]

ಮರಿಪ್ಪುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ)· ಸುವಾಸನೆಯಂನ್ನು ಪಡೆ : ಕಂಪಿನ ಕಣಿಯ ನೊದೆದಂತೆ ಕಂಪಿನ ಕಂಪಿನ ಮಂಜರಿಯಂತೆ ಮಂಜರಿಸಿ ಮಗಮಗಿಸಿ ಮರಿಪ್ಪುಗೊಂಡು ಸೊಬಗು ಕೋಬಗುಗೊಂಡರಿಸಿನದ ಕೊಬಗುಗಳಂ ಪೊಪ್ಪ ಗಚ್ಚಿ (ಅಪಾಪ. ೬೫-೬೬ ೫). [<ಮರು$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಮರಿಮಗ ' ಮಱಿಮಗ ' ನೋ.

ಮರಿಮಗಳು (ನಾ)· ಮೊಮ್ಮಗನ ಮಗಳು : ಪ್ರಪೌತ್ರಿ : ಇವಳು ಅವರ ಮರಿಮಗಳು (ಕೂಪ). [ಮರಿ (<ಮಱಿ)+ ಮಗಳು(<ಮಗಳ್)]

ಮರಿಮಿಂಡ (ನಾ)· ಮಿಂಡನ ತಂದೆ : ಚಿಮ್ಮಿದುದು ಜಂಕಮರಿ ದೊಂದು . . . ಕರಮುಗ್ಗಿಲ್ಲಬ್ಬದಿಂದೊಗೆವ ಮರಿಮಿಂಜಿವಲ್ (ಕಬ್ಬಾಪ. ೬-೬೩). [ಮರಿ (<ಮಱಿ) + ಮಿಂಡ$_3$]

ಮರಿಮಿಣಿ 'ಮಱಿಮಿಣಿ' ನೋ.

ಮರಿಮೊಮ್ಮ (ನಾ)· ಮೊಮ್ಮಗನ ಮಗ: ಏನ್ನಜ್ಜ ದುಃತ್ತಜ್ಜ ಮುಂಜಜ್ಜ ರೆಲ್ಲರುಂ . . . ಏನ್ನ ಮಗ ಮೊಮ್ಮ ಮರಿಮೊಮ್ಮರೊಳು ಜೀವಿಪ್ಪರ್ (ಮುಂಗಿ. ೫೫೯). [ಮರಿ (< ಮಱಿ) + ಮೊಮ್ಮ (<ಮುಮ್ಮ$_1$)]

ಮರಿಯಸೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಜಿಜಯಾಶಮ ಮರಿಯಸೆಯೊಳ್ ಭಗವತಿಯಂ ಪರಿಷ್ಕರಿಪ್ಪುದೊಡೆ (ಪ್ರಾಶಾ. ೦೦೫೯, ೫೦-೬; ೦೫೦ ೫೫). [?]

ಮರಿಯಾದಿ 'ಮರಿಯಾದೆ' ನೋ.

ಮರಿಯಾದೆ, ಮರಿಯಾದಿ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲೆ; ಗಡಿ; ಸೀಮೆ : ಮರಿಯಾದೆ ಗಿಕ್ಕದ ಬೆಟ್ಟವಿದ್ದುದು ಮಾಲ್ಕಡಂತಗಿರಿ (ಚಾಪ್ರಸ. ೬-೩೨). ೨. ಗೌರವ; ಮನ್ನಣೆ : ಭೂತಳಾಧಿಪ ಮುನಿದು ಹೇಳಿದರ್ಮಾದನೆಂದುನೀಚಾಗದು ಮರಿಯಾದೆಯಿಪ (ಚಾಪಾ. ೦೦-೬); ನಿಮ್ಮೊಳಹುದೆಮಗಾವ ಮರಿಯಾದೆಗಳು ದೂರದ ನೇದ ಪಾ ಸಮಗಾಜಕವೆಂದುಮ (ಪ್ರಶಾ. ೩-೩೦). ೩. ಅರ್ಹತೆ; ಯೋಗ್ಯತೆ; ಔಚಿತ್ಯ : ಆವರವರ ಮರಿಯಾದೆ ಮೀರದೊಳೆವರವರ ಸತ್ಕರಿಸಿ (ಕಾಪ. ೩-೩೦); ೪. ಮಾನ್ಯ; ಕೊಡುಗೆ : ಹಂನೆರಡು ಹೊಂನ ಮರಿಯಾದೆ ಕೊಂಬುತೊಳಗ ದೇವಗೆ. . . ಕೊಟ್ಟರು (ಚಾ. XXIII, ೦೧೩-೩೦; ೧೨೫೦). ೫. ಪದ್ಧತಿ ; ನಿಯಮ ; ಸಂಪ್ರದಾಯ : ಈ ಮರಿಯಾದೆಯಲ್ಲಾವೂರ್. . . ಕೊಂಡಾರ್ (ಪಪಾ. VI, ೫೩೨· ೨೬-೦೮; ೦೫೭); ಮಿಟ್ಟು [ಬ]ದಿರೊಳ್ಳರ್ಗಗ್ಗನೆಸ್ತಜೆಯ ಮರಿಯಾದೆ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಪಪಾ. III (೩). ೫೦೫೫. ೦೨೯-೯; ೦೫೦); ಆ ಮರಿಯಾದೆಯಲ್ಲಿ ಉಬ್ಬೋದಂ ಕಳೆದೊಳಂ ಕ್ಷಳೆದೊಳಂ ಲಾಪರಿಯೊಳಂ ಪ್ರಾಸಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾದು (ಪಪಾ೩೫: ೪೦). ೬. ರೀತಿ ; ತರಹ : ಎಲಚಯು ತನಗಿನ್ನೆನ ಮರಿಯಾದೆಯ ಕದುರಗೆ . . . ಕಣ್ಣನ್ನಲ್ಲಯೆಂಬರು (ಅಪ್ಪಕ್ಕೆ· ೨-೨೦ ೦೦೦); ಗುಬುಗಂಜಿಯ ಮರಿ ದುದಯಲ್ಲಿ ಒಳಗೆ ವಿಷವ ತುಂಬಿಕೊಂಡು, ಹೊರಗೆ ಕಮ್ಮನಂದಂಥಾ ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರು ಹೇಗೆ ವಿಶ್ವಾಸವ ಮಾಡಬೇಡಾ ? (ಪ್ರಕ. ೦೫-೦೫). ಮರಿಯಾದಿ : ೫. ಬಾಣಾವಪ್ಪಾ ಬಾಳ್ಳಬ್ಬು ಮರಿಯಾದಿಯೊಳ್ ಸಲ್ವುದು (ಪಪಾ. IV (೩). ಪಾಪಾ. ೨೫೯-೦೦; ೧). [< ಸಂ. ಮರ್ಯಾದಾ]

ಮರಿಯಾಸೆ 'ಮಱಿಯಾಸೆ' ನೋ.

ಮರಿಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ)· ೧. (ಪ್ರಾಣಿ ಪಕ್ಷಿಗಳು) ಮರಿಯಮ್ಮು ಹಾಕು.— ಈಯು : ಹಲವು ಹಾಡಿನ ಹಕ್ಕಿ ಹಲವು ಭಾವದ ಹಕ್ಕಿ ಬಂದಿಲ್ಲಿ ಬೀಡನು ಬಿಟ್ಟು ಚಿದಿಲಿಯಂತಿವೆ ಮರಿಯಕ್ಕಿ ಮುದವುಕ್ಕಿ (ಅಚಾಪ. ೬೬-೯). ೨. (ಆಲಂ) ಮುಂದುವರಿ; ಸಾಗು : ಮುಂದೆ ಮಾತು ಮರಿಯಿಕ್ಕಿದವು (ಹಂಪಾ· ೬೬). [ಮರಿ (< ಮಱಿ) + ಇಕ್ಕು]

ಮರಿಹಕ್ಕಿ 'ಮಱಿವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಮರೀಚಿ (ನಾ). = ಮರಿಚಿ : ಪಲ್ಲವಿಕೆಯಂ ಭವಮಹರಿಣಂಗಳ್ಗೆ ಮರೀಚಿ ಪಲ್ಲವದಳಂಗಳಂ ನೀಡಲುಂ. . . ಪೇಟ್ಟು ಮನೋಹರಾಲಾಪಂಗಳಂ ಕೇಳುತ್ತುಂ (ಶಾಂಪು. ೦೦೬). [ಸಂ.]

ಮರೀಚಿ (ನಾ). ೧. ಕಿರಣ ; ರಶ್ಮಿ : "ಅಸ್ಯಃ . . . ಮರೀಚಯಃ . . . ಗೌಃ—ಈ ೩.೨ ರಶ್ಮಿಗಳ ಪೆಸರ್" (ಶಾಣು. ೯-೪೯) ; ಪ್ರಚಂಡ ಮಾರ್ತಾಂಡನಲರ್ಚುಗೆವ್ಪ ಹೃದಯಾಂಬುಜಮಂ ವಿಜವಾಣ್ಮರೀಚಿಯಿಂ (ಶಾಂಪು. ೮-೪) : ದಿನಕರಮರೀಚಿಯಿಂದಾದಪ್ಪ ರಸಿಯೊಳ್ಪುವಿದ ಗೌರಂ . . . ಹಂಸಂಗಂ ಮಗಳಾಗಿ ಮಹಾಶ್ವೇತೆಯೆಂಬ ಪೆಸರಿಂ ಪೆಗಟ್ಪೆವೆತ್ತಳ್ (ಶಾಂಪು. ೬೯೪) . ೨. ಬೆಳಕು ; ಕಾಂತಿ : ತೋರಮುತ್ತಿನ್ಪೆಸರದ ಮರೀಚಿಯಿಂ ಸಿರಿಯ ತಾಯ್ವನೆ ರಾಮನ ಪೇರುರಂ ಮನೋಹರ ವೆನಿಸಿತ್ತು (ಪಂಚಮ. ೩-೦೩೪). ೩. ಬಿಸಿಲುಗುದುರೆ ; ಮೃಗಜಲ : ಭಯಲ ಮಱ್ಯಲಲ್ಲಗಿರ್ದ ಮರೀಚಿಯಂ[ಶಾಕಾ. ಮರೀಚನಂ, ಮರೀಚಕನಂ]ತೆ . . . ಗಾಹೇಶ್ವರಿಂ ನಿಮ್ಮ ನಿಲವು (ಅಮೃ. ೦-೪) ; ಬಾಂದೊಳೆ ಬಿತ್ತಿತ್ತು ಮರೀಚಿ ಪೊಳ್ಕಿದುದರಣ್ಯಂ ಬೆಂದುದಾ ಗ್ರೀಷ್ಮದೊಳ್ (ಶಾಪು. ೩-೩೬). ೪. ಕೃಪಣ; ಜಿಪುಣ. ✻ ಕಾಶ್ಯಪಯಂಭುವಮನುವಿನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯಾದ ದಶಪ್ರಜಾಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸ ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿಯ ಹೆಸರು : "ಕಮಲಂ ಮರೀಚಿ . . . ಸುಮಾಂಡವ್ಯರೆಂದು ತಪಗೆಯ್ದು ಮುಖ್ಯಋಷಿಯರಿನಿಸ್ಕು" (ಪುಂಗೀ. ೩೬-೦೦) ; ಅತ್ರಿ . . . ಮರೀಚಿ . . . ಅಮಮನ್ಮ ಮೊದಲಾದಷ್ಟಾ ಶೀತಿಸಹಸ್ರಮಹೇಶ್ವರರ್ಗಸಂತಾಶ್ರಯಂಗಳಂ (ಪಪೀ. ೨೦೩). [ಸಂ.]

ಮರೀಚಿಜಾಜಲ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವ ನೀರಿನ ಭ್ರಮೆ ; ಬಿಸಿಲುಗುದುರೆ : "ಜಿಲ್ಲುದುರೆಯುಮಿರಿದ ಬಯಲ್ದೊಱೆ ಮರೀಚಿಜಾಜಲಮಕ್ಕುಂ" (ಶಂಪೂ. ೮೨) ; ಮರೀಚಿಕಾಜಲದ ವಳಿಯಂತೆ . . . ಆ ಸಂಗ ನಿಸಂಗ ಪಕ್ಕಸ್ಥಲ (ಪೋಳಾಪು. ೦೦೩-೧೧೩) ; ಪರಿಪ್ಪಿರ್ಪ ಮರೀಚಿಜಾಜಲ . . . ತೋಱುವ್ಪೆಸರಿ ಪುಲ್ಲಗ್ರದ ತುಂತುರ್ಕ್ಕೆ (ಪೋಪುಂಚ. ೧೮). [ಸಂ.]

ಮರೀಚಿಕೆ (ನಾ). = ಮರೀಚಿಕಾಜಲ : ನೀರಡಿಕೆಗೆ ಮರೀಚಿಕೆಯಿಂದ ತಣಿವಹುದೆ (ಶಾಪು. ೩೯-೦೦) ; ಜಳಜಸುಖಂ ಜಳಕರಣಾವಳಿಯುಂ ಪಿಳಿದಂತೆ ಪೋಲ್ ಮರೀಚಿಕೆ[ಶಾಕಾ. ೫] ಮಱ್ಗುಂ (ಶಾಪು. ೩-೩೬).

[ಸಂ. ಮರೀಚಿಕಾ]

ಮರೀಚಿಪುರಾಣ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸನತ್ಕುಮಾರಪುರಾಣ . . . ಮರೀಚಿ[ಶಾಕಾ. ಮರೀಚ, ಮಾರೀಚ, ಮಾರೀಚ್ಯ]ಪುರಾಣ ಭಾರ್ಗವಪುರಾಣಮೆಂಬೀ ಆಯಾಯ ನಾಮಧೇಯ ಮುಳ್ಳುದಂ ವಿರೂಪಿತಂಗಳಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಂಗಳು (ಪಪೀ. ೧). [ಸಂ.]

ಮರೀಚಿಮಾಲಿ (ನಾ). ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದವನು ; ಸೂರ್ಯ : ದ್ವಾದಶಗೇಣಸರಸ್ಸರೋಜವಿದಳನಕೋಧಾವ್ಯಭಾವಪ್ರಸವಾರೀಣದಿವ್ಯವಚನ ಮರೀಚಿಮಾಲಿರೋಚಿರ್ನಿಚಯಮಿತ್ತಿಜಗಜ್ಜೊಡಾವಣೆ (ಶಾಪು. ೯-೩೯ ಬಿ).

[<ಸಂ. ಮರೀಚಿಮಾಲಿನ್]

ಮರು$_1$ 'ಮಱ್ಱು' ನೋ.

ಮರು$_2$ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯ ಎಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಮರುಗ : "ಮರು ಮರುವಕಂ ಪುನರ್ಜವಕಮ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಣ. ೩೯-೩೬).

[< ಸಂ. ಮರುವ./ಹಮಾ. ಮರು]

ಮರು$_3$ (ನಾ). ೧. ನೀರಿಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶ ; ಮರಳುಗಾಡು : "ಮರುಃ, ಧನ್ವ—ಈ ೨ ನೀರಿಲ್ಲದ ಭೂಮಿ" (ಪಾಪು. ೫೬-೩) ; ಸಂಕಷ್ಟಗಳ ಮರುವ ದಾಂಟಿಸಿ ಪಾರೆಗಾಣಿಸುವ ಒಂಟೆ ಇವನು (ಗೊಕ್ಕೃಪಾ. ೩-೧೩) ; ಜೀವನದ ದೃಶ್ಯ ಮರುವಿನ ಬಿಸಿಲ್ಗುದುರೆ (ಪುಂಗೀ. ೧೦೯). ೨. ಶಿಲೆ; ಬಂಡೆ. ೩. ಕೆಂಪುಗೋರಂಟಿ ಗಿಡ. ೪. ಒಂದು ದೇಶ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಜನ : ಹಮ್ಮೀರ ಡೊಕ್ಕಾರ ತುರುಷ್ಕ ಮರುಪ್ರಭೃತಿ ಭೂಪಾಲಕರಿಂ ಭಯಾನಕರಮುಂ . . . ಪೆಗಟುತ್ತುಮಿರೆ (ಪಗಣ. ೩-೪೯ ಬಿ) ; ವಿದರ್ಭ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಕುರು ಮರು ಪಂಚಪಾಂಚಾಳ (ಪಪೀ. ೪-೧೩; ೧೪೯ ೧). [ಸಂ.]

ಮರುಂಗುಳಿ (ನಾ). (?) : ಹುರಿಗಿಲ ಬೆಕ್ ... ಪಡಗೆದು ಬೇರ್ ... ಮರುಂಗುಳಿಯೊಳಗ್ಗಲಿಸಿರೆಯರಜಿಯುಕ್ಕು ಬಲಪರ್ಧಮಕ್ಕುಮಗ್ನಿದೀಪನ ಮಕ್ಕುಂ (ಶಬ್ದಾಗ. ೩-೨೨). [?]

ಮರುಕ 'ಮಱುಕ' ನೋ.

ಮರುಕಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಕನಿಕರವನ್ನು ತೋರು ; ದಯಮಾಡು : ನಮ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೂ ಅಂತಸ್ಸನ್ನೂ ಕಂಡುಕೊಂಡು ಅವರು ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಮರುಕಗೊಂಡರು (ಕ್ರಶಾಪ. ೦೦೩).

[ಮರುಕ (< ಮಱುಕ) + ಕೊಳ್ಳು$_2$ (< ಕೊಳ್$_1$)]

ಮರುಕರ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು : ಮರುಕರವಿಷಯೇ ಗ್ರಾಮಂ ಕೂಡಲೂರಮ್ಮಾಮಸಂಜ್ಞಕಮ್ (ಕ್ರಿಶಾ. ೦೯೩೦ ೮೯-೦೦ ; 475). 'ಮಱುಗರೆ' ಪರಾ. [?]

ಮರುಕಲುಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಕ್ಯಶಿನಿ. ೩೩-೦೦೦೯).

[ಮರುಕಲು$_2$ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಮರುಕಳಿ 'ಮಱುಕಳಿ' ನೋ.

ಮರುಕಳಿಕೆ. ಮರುಕೊಳಿಕೆ (ನಾ). ಮತ್ತೆ ಬರುವಿಕೆ : ಪುನರಾವರ್ತನೆ : ಮೊದಲ ಚರಣದಲ್ಲಿ ಮೂಲದ ಪ್ರಾಸದಿ ಮರುಕಳಿಕೆ ಹೋಯಿತು (ಪಪೀ. ೧೪). **ಮರುಕೊಳಿಕೆ** : ಗತಜೀವನ ಅದಕ್ಕೇ ಸಹಜವಾಗಿರಲಿ . . . ಪ್ರಸಕ್ತ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅದರ ಮರುಕೊಳಿಕೆಯೇ ಸಾಮಿಗೆಯಾಗುವ ರಂತಿತ್ತು (ಕ್ಷಪಾ. ೪೩೩).

[ಮರುಕಳಿಸು (< ಮಱುಕಳಿಸು) +—ಇಕೆ]

ಮರುಕಳಿಸು 'ಮಱುಕಳಿಸು' ನೋ.

ಮರುಕು$_1$ 'ಮಱುಗು' ನೋ.

ಮರುಕು$_2$ 'ಮಱುಕ' ನೋ.

ಮರುಕೂಳೆ 'ಮಱುಕೂಳೆ' ನೋ.

ಮರುಕೆದೆ 'ಮರುಗೆರ್ದೆ' ನೋ.

ಮರುಕೊಳಿಕೆ 'ಮರುಕಳಿಕೆ' ನೋ.

ಮರುಕೊಳಿಸು 'ಮಱುಕಳಿಸು' ನೋ.

ಮರುಗು. ಮರುಗು$_3$ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಸಮಿರಣಃ, ಮರುವಕಃ . . . ಜಂಬೀರಃ — ಈ ೫ ಅಜ್ಜಗೆ. ಕಿಲಂಜರು ಮರುಗಮೆಂಬರು" (ಪಾಪು. ೦೦೯); ಮರುಗ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಪಚ್ಚೆ ಮುಮಿವಾಳ್ಕೆ ಪರಿಮಳದುದಪನೆಲೆದವರಾರಯ್ಕ (ಪುಚಾದೀ. ೪೪ ೦೦-೩); ಮರುಗ ಮಾಲತಿ . . . ಕರವೀರಾದಿ ಗಿಡುಬಕೆಯ ಪುಪರಿಯ ಹೂದೋಟಗಳ್ ಹೊಯ್ದೊಜಿದನು (ಕೃಪಾ. ೩-೪-೩೨); ಮರುಗಪೂ ಏಮ್ಮ ದೇಶದ ಗಿಡವಲ್ಲಿ (ಪಾಗಿ. ೩೮). **ಮರುಗು**$_4$: ದಮಂ ಮರುಗಿನ ಮಡಿಯೊಂದೊಂದೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಧರ್ಮಮಸಮ್ಮತ್ಪಜ್ಞುವರುಂ ಕಾದು ನಡೆಯಿಸುವರ್ (ಶಾಪು. XI-i. ೦೦೩-೫೦; ೧೦೩೦).

[< ಪ್ರಾ. ಮರುಅಗ, ಮರುಅಲ./ ಹಿ. ಮರುವಕ]

ಮರುಗಳಿಗೆ 'ಮಱುಗಳಿಗೆ' ನೋ.

ಮರುಗಿಸು 'ಮಱುಗಿಸು' ನೋ.

ಮರುಗು₁ 'ಮಜುಗು' ನೋ.

ಮರುಗು₂ 'ಮಜುಕೆ' ಮೋ.

ಮರುಗು₃ 'ಮರುಗ' ನೋ.

ಮರುಗೆರ್ದೆ ಮರುಕೆದೆ (ನಾ). ಕನಿಕರವುಳ್ಳ ಮನಸ್ಸು; ದಯಾರ್ದ್ರ ಹೃದಯ : ಸಂತೈಸಿದನ್ ಮರುಗೆರ್ದೆಯ ರಾಘವೇಂದ್ರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೦೩-೬೮). **ಮರುಕೆದೆ**ಃ ಆ ಮರುಕೆದೆಯ ಬಿಲ್ಲುಸುಳೆ ಪನ್ನ ಕೋಮಲಕರದ ತಲಲಯೋಪಮಮೃದುಲರೋಚಯ ಪೆರಲ್ಗಳಿಂ ಸೋಂಕಿ ಸಂತಯ್ಪುದುಂ ಸೀತೆಯ ತಪಃಕ್ಲಾಂತಚಿರಣಾರವಿಂದಗಳಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೩೩-೭). [ಮರುಗು₂ (<ಮಜುಕ) + ಎರ್ದೆ]

ಮರುಳಣ (ನಾ). ಮುಂದಿನ ಕ್ಷಣ ; ತಕ್ಷಣ : ಬಂದು ಈ ಜಾಡೊಳು ನಂದು ಮರುಳಣದೊಳು ಪ್ರತಿಭೆಯ ನೀ ಕಾಡುಬಹುದ (ಅಜಿತ. ೨೦೦-೭೬); ಪೇಸಿ ಜನ್ಮಕೆ ರೋಸಿ ಅತ್ಮಹತ್ಯೆಗೆ ಬಲಿವೆ ಮರುಳಣದೆ ಕೇಳುವೆನು ಜೀವನದ ಗಾನ (ಅಜಿತ.೬-೬). [ಮರು₁ (<ಮಜು) + ಣ₂]

ಮರುಳಲು 'ಮಜುಬಲು' ನೋ.

ಮರುಳುಮಾದಲೆ (ನಾ). ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಚುನಾವಣೆಯ ನಂತರ ಕೆಲವು ಸಲ ಬೇರೆಬೇರೆ ಕಾರಣಗಳಿಗಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಪಡೆಯುವ ಚುನಾವಣೆ : ಒಟ್ಟು ಸದಸ್ಯ ತೀರಿಹೋದುದರಿಂದ ಮರುಚುನಾವಣೆ ಪಡೆಯಬೇಕಾಗಿದೆ (ಪಡಿ). [ಮರು₁ (<ಮಜು) + ಚುನಾವಣೆ]

ಮರುಳ್ಮಾಡ (ನಾ). ಗಾಳಿಯಂತೆ ಘನಸ್ವರೂಪವಿಲ್ಲದ ಬಿಲ್ಲು; ಇಂದ್ರ ಚಾಪ : ಮದನನೇಗೆ ತತ್ಪತಿಗೆ ಮರುಳ್ಮಾಡದೊಳಿಂಥ ವಿಘ್ನಾರೂಪ ದೊಳಂ ಮಾಡದಿರ್ ಗುಣಾರೋಪಣಮಂ ಎಸೆ (ಕಂಚಿಪು. ೯-೮೮); ಮರುಳ್ಮಾಡಮೆಂಬ ವಿಷಿಪ್ತಾಂಬರದೊಂದು ಚಿನ್ನಮಿಳಿಯುಂ ಮಿಂಚ್ಗಿಂಬ ಕೊಂಬುಂ ಕರಾವೆಸಲ್ ಗರ್ಜಿಸಿದತ್ಯಗ್ನಿನಿಯರಂ ಕಾರೆಂಬ ಮುರಿದ್ಧನಂ (ಜಿಪು. ೯-೨೨). [ಸಂ.]

ಮರುಳ್ಶಿಲ್ಪಿ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಶಿಲ್ಪಿ : ಕಲ್ಪಜಪತಿ ಬಿಸಿ ಮರುಳ್ಶಿಲ್ಪಿ ಗಳುದ್ಯಾಹೋಹಂ ಸಮುದರತಿಸ್ಪಲ್ಪಸುಯುದೊಳೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೩೩). [ಸಂ. ಮರುತ್ಶಿಲ್ಪಿನ್]

ಮರುವು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ : ಸಜಿ ಎಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : (೧). [ಸಂ.]

ಮರುವುಜ್ಜ (ನಾ). ಇನ್ನೊಂದು ಹುಟ್ಟು ; ಪುನರ್ಜನ್ಮ : ಹೊಸುಬಾ ನರನು ತರಣತಪಗಳಿಯ, ತಾರಾಮದೀನರಿ ಮರುಜನ್ಮವಾತ್ಮಂಗೆ (ಪಜಿಗಳ. ೬೮೬). [ಮರು₁ (<ಮಜು) + ಜನ್ಮ]

ಮರುವೇದನೆ 'ಮಜುಜೇವಣೆ' ನೋ.

ಮರುಶೋದನೆ 'ಮಜುಜೇವಣೆ' ನೋ.

ಮರುಜ್ಜವ (ನಾ). ಗಾಳಿಯ ರಭಸ; ವಾಯುವೇಗ : ಮರುಜ್ಜವದಿಚ್ಛಾ ಸುರಂ ಮುಗಿ ರಾಸಭಂ ಬಂದುಮಾ ಬಾಸವನ್ಮನ್ಮಂ . . . ಪಡಲ್ಕಡಿ ಸುತ್ತುಮಿರೆ (ಜಿಪು. ೨-೮೪ ಪ). [ಸಂ.]

ಮರೆಯಾಲು (ನಾ). ಪತ್ರ ಮುಟ್ಟಿದ ತಕ್ಷಣವೇ ಬರೆಯುವ ಕಾಗದ ; ಮಾರೋಲೆ : ಮರುಟಪಾಲಿಗೆ ಬರೆದು ತಿಳಿಸಿ (ಮುಖ್ಯಮಂ. ೧೧). [ಮರು₁ (<ಮಜು)+ ಟಪಾಲು]

ಮರುತ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು ; ಮರುತಸುರುಚಿಯಂ ಪಾಳು ತೇಕುತೋಲಾಡುತ್ತ ವಿರಮಿಸಾ ಲೀಲೆಯಲಿ (ಪಂಂಚಾ. ೧೦೪). ೨. ಗಾಳಿಯ ಅಧಿದೇವತೆ ; ವಾಯುದೇವ : "ಸುರರಾಜನಗ್ನಿ . . . ಮರುತಂ ಕುಬೇರನೀಶಂ ದಿಙ್ಮಿಪರು" (ಪಂಂಚಾ. ೦೬-೦೮). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾಹನ ; ಈ ಧರಣಿಪ ವಾಹನಕ್ಕೆ ಇದ್ದ ಹೆಸರು ಇರುಬಹುದು : ಮರುತಪ್ರಸೇಣ ಬಪ್ಪಮಗೆ ತಳುವುಂಟೆ (ಪಜಿಗಳ. ೧೪-೬೦). ೪. [ಧಂದ] ಒಂದು ಗಣದ ಹೆಸರು ; ಸಗಣ (ಬ ಬ—) : "ಗುರು ಕಡೆಯೊಳಿರಲು ಮರುತನಪ್ಪ" (ಮುದ್ರಾ. ೦೦೬-೨೦). [ಸಂ.]

ಮರುತಕ (ನಾ). = ಮರುತ ೧ : ಸಧದೊಳ್ ಪೂಮಬಿ! ಭೂಮಿಯೊಳ್ ಮರುತಕಂ . . . ಒಪ್ಪುತ್ತಿರೆ ಬಂದಂ ರೋಷನಾಥಂ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭ ತೀರ್ಥೇಶ್ವರಂ (ಪಾಪಕ್ಕಿ. ೨-೯೦). [ಸಂ.]

ಮರುತಜ (ನಾ). ಗಾಳಿಯ ಅಧಿದೇವತೆಯಾದ ವಾಯುವಿನ ಪುತ್ರ : ಹನುಮಂತ : ಜಾಗುರೇ ಪೂತು ಮರುತಜ (ಶ್ರೀರಾ. ೫೬-೬೯). [ಸಂ.]

ಮರುತದಂಡಾವರ್ತ (ನಾ). ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತಿಬರುವ ಗಾಳಿ ; ಸುಂಟರಗಾಳಿ : ಆವುದೇನಿರದ ಬಯಲಿನೊಳೊಂದು ಮರುತದಂಡಾವರ್ತ ಕೋಜುವಂತೆ (ಪಜಿಂಂ. ೨-೦೨). [ಸಂ.]

ಮರುತಪಂಚಕ (ನಾ). ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನ, ವ್ಯಾನ, ಉದಾನ ಮತ್ತು ಸಮಾನ ಎಂಬ ಪಂಚವಾಯುಗಳು ; ಪಂಚಪ್ರಾಣಗಳು : ಧರಣಿ ಮೊದಲಿಪ ಭೂತಪಂಚಕ ಮರುತಪಂಚಕ ವಿಷಯಮಿಂದ್ರಿಯ ಕರಣ ವಿಪ್ರಕೃದು ತತ್ಪಾತ್ಮಕನ ಚಿಂತಿಸಿದ (ಪಜಿಂಂ. ೩-೦). [ಸಂ.]

ಮರುತಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ವಾಯುಮಂತ್ರವನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಬಿಡುವ ಬಾಣ : ಮಳೆ ಮರಳಿ ಮರುತಾಸ್ತ್ರವನು ಬಿಟ್ಟನು (ಶ್ರೀರಾ. ೫೬-೩೭). [ಸಂ.]

ಮರುತ್ಕುಜ (ನಾ). ದೇವತರು ; ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ : ವಿಜಗೀಷುವೆನಿಪಾ ಭೂಭುಜವಲ್ಲಭ ಮೇರುಮೇಖಲಾಲಕ್ಷ್ಮಿ ಮರುತ್ಕುಜಮಂ ಪಡದುದೂ ಪೋಲೆ ವಿಜಯಾಂಬಿಕೆ ಪಡದಳಜಿತಭೂಚ್ಚಾಕರಂ (ಪಂಂಚಾ. ೦೦-೩೪). [ಸಂ.]

ಮರುತ್ಸಖ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿಯ ಅಧಿದೇವತೆಯಾದ ವಾಯುವಿನ ಮಗ. ೨. ಹನುಮಂತ. ೩. ಭೀಮಸೇನ : ತತ್ಪಸಯಂ ಘನಶೌರ್ಯಮರುತ್ಸಸಯುಂ ವಿತರಣಾಜಯು ಮತ್ಸಸಯುಂ . . . ಪೊಜ್ಪ ದೇವಧೂಪಂ ಪೆಗ್ಪಂ (ಜಿಪು. XI. ಜಿಪಂ. ೩೫-೩೬ ; ೨೨೦). [ಸಂ.]

ಮರುತ್ಸರಂಗಿಣಿ (ನಾ). ದೇವಲೋಕದ ನದಿ ; ದೇವಗಂಗೆ ; ಮೃಷಂ ಪಾ ವ ಕೀ ಕ್ಷ್ಮ ಹಯಂ ಪುಟ್ಟು ಮರುತ್ಸರಂಗಿಣಿಯನಂಪಾಲಿಂಗನಂ ಮಾಡುವಂ (ಪಂಂಚಾ. ೩-೮೮) ; ಮುದೇಭೋತ್ಸರಮಿಂತಿ ಮರುತ್ಸ ರಂಗಿಣೀಜಲಮಂ ಪ್ರಾಶ್ಯರಿಸೆ (ಜಿಪಂಂ. ೮-೦೦೨). [ಸಂ. ಮರುತ್ಸರಂಗಿಣೀ]

ಮರುತ್ಸಿತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಘನೋದಧಿ, ಘನವಾತ ಮತ್ತು ತನುವಾತ ಎಂಬ ಮೂರು ವಾತಗಳು : ಅಧಸಾದ್ಯನಿಧಸಾಗುಣಯುತಮುವತ್ಸಿತ್ರಿಮ ಮುದು ಮರುತ್ಸಿತಾವೇಷ್ಟಿತಂ (ಅಜಿ. ೭-೮೪). [ಸಂ.]

ಮರುತ್ಪಥ (ನಾ). ವಾಯುಮಾರ್ಗ ; ಆಕಾಶ : ಮರುತ್ಪಥದೊಳ್ ಮಿಳ್ಸಿ ಪಟುಬಿಗೆ ರಥಂ ರಥಗಳೊಂದಿರ್ ತಾಗಿದುವಾಗಳ್ (ಪಂಂಚಾ. ೦೨-೮೪) ; ಶಶುಧಿಯಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷತತಿಯಲ್ಲಿ ಮರುತ್ಪಥದಲ್ಲಿ ಪಂಕಜಾಕರದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳ ತಿರಿಜೊನ್ನಮಂ (ಜಿಪಂಂ. ೦೨-೮೨). [ಸಂ.]

ಮರುತ್ಪಾಲಕ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು; ದೇವೇಂದ್ರ : ಶ್ರೀಲೋಕಪಾಲಕಂ ಗೋಪಾಲಕನಾರ್ದಿ ಲೀಲೆಯಂ ತಂಡು ಮರುತ್ಪಾಲಕ ಫಣಗಕ್ಷಿಪಾಲಂಬಮಿಂದು ಸಫಲಮೆಂದೀಕ್ಷಿಸಿದಂ (ಜಿಪಂ. ೨-೦೦೦). [ಸಂ.]

ಮರುತ್ಸುತ (ನಾ). ೧. ವಾಯುವಿನ ಮಗನಿಯು ; ಅಗ್ನಿ. ೨. ದೇವೇಂದ್ರ : "ಬರ್ಜಃ . . . ಪುರೋವಾಹಿಃ, ಮರುತ್ಸುತಃ ಈ ೧೬ ಇಂದ್ರನ ಹೆಸರು" (ಪಜಿಂಂ. ೩೨-೬೨). [ಸಂ.]

ಮರುದಂಪತ್ಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಿವ್ಯೋ ಸಸ್ಯ : ಕಿಬ್ಬಲಿ. ಮರುದಂಪತ್ಸಿ (ಪ್ರಾಣಿ. ೩೨-೦೦೦೬). 'ಮರುದು' ಪರಾ. [?]

ಮರುಜಪಸ (ನಾ)· ಗಾಳಿಯನ್ನು ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳುದು : ಪಾವ್ಹೆ : ಪರಾಗಣಪತಣ ಮರುಜಪಸಧರಣ (ಕ್ರೌಚ. ೨೦-೨೩). [ಸಂ.]

ಮರುದಿಂಡಲು (ವಾ)· ಶೋಭನದ ಮರುದಿವಸ ಮಾಡುವ ಸಮಾರಂಭ : ಹಾಂಪ ಮರುದಿಂಡಲು. ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವಿರಂತೆ (ಪಂಪ). [ಮರು₁ (< ಮಱು) + ದಿಂಡಲು]

ಮರುದಿವ ' ಮಱುದಿವಸ ' ನೋ·

ಮರುದಿಬ್ಬಣ (ನಾ)· ಮದುವೆಯಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗುವ ಬಂಧುಮಿತ್ರರ ಗುಂಪು : ವಿವಾಹಾನಂತರ ಹಿಂತಿರುಗುವ ದಿಬ್ಬಣ : ದುಗ್ಗಮ್ಮನಿಲ್ಲದ ಪ್ರಯಾಣ ಮದುವಳಗೆಯಿಲ್ಲದ ಮರುದಿಬ್ಬಣದಂತೆ (ಸಂಗೀ. ೩). [ಮರು₁ (< ಮಱು) + ದಿಬ್ಬಣ (< ದರ್ಪಣ)]

ಮರುದಿವಸ ' ಮಱುದಿವಸ ' ನೋ·

ಮರುದಿಶ (ನಾ)· ೧. ವಾಯುವಿಗೆ ಅಧ್ಯನಾದವನು ; ಅಗ್ನಿ. ೨. [ಧಂದ] ಒಂದು ಗಣದ ಹೆಸರು : ಸಗಣ (೮೮—) : ಆದು ಮಾತ್ರೆಗಳಕ್ಕುನೋಜೆಯೊಳ್ ೫೧ ಸಂಖ್ಯಾತದ ಮಾತ್ರೆ ಯುಗ್ಮದೊಳ್ ಮರುದಿಶ್ಚಲಗಂ ತದಂತದೊಳ್ ಬರೆ ನೈತಾಗ (ಜಂಡಿಯಂ. ೩-೨೦೯). [ಸಂ.]

ಮರುದು (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಅರ್ಜುನವೃಕ್ಷ : ಇವರ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕಿರುವ ಮರುದು (ಅರ್ಜುನ) ವರ (ಆದಿ. ೬). 'ಮರುದಂಪಚ್ಚೆ' ಪರಾ· [ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮರುತು]

ಮರುದೂರ್ (ನಾ)· ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸುಣರು ಮರುದೂರ ಮೂರನ್ವೆಯಂ ಪದಿಜ್ಞ(?)ದರ್ (ಆಂ· XIV. ೩೩-೩೭ ; ೨ ಕಣ ೫೫).

[? + ಊರ್]

ಮರುದ್ಗಣ (ನಾ)· ಪ್ರಾಣಿ· ಆಮನ, ವ್ಯಾನ, ಉದಾನ ಮೊದಲಾದ ನಲುವತ್ತೊಂಬತ್ತು ವಾಯುಗಳ ಸಮೂಹ : ಪ್ರಾಣಾಪಾನವ್ಯಾನೋದಾನ ಮುಖ್ಯೇತೋನವಪಂಚಾಶನ್ಮರುದ್ಗಣ . . . ಧಾಪಾಧ್ಯನಿಮಿಷರನು ಸದಾಮರಾಗಿ ಧೀಸಿದುದು (ಚಾಣ. ೩-೩೦). [ಸಂ.]

ಮರುದ್ದಿಶಿ (ನಾ)· ದೇವತೆಗಳ ಬೆಟ್ಟ ; ಮೇರು : ಮಱುದ್ದಿಶಿಯಲ್ಲಿ ಭವಚ್ಛರಾಜಂ ಸುರಿದುದು ಕಯುಮಂ ಮೃದಂಗಧವದಸ್ತನಿತಂ (ಪಂಪ್ರ. ೩೫-೩೯). [ಸಂ.]

ಮರುದ್ದಿಶೆ (ನಾ)· ವಾಯುದೇವತೆಯ ದಿಕ್ಕು ; ವಾಯವ್ಯ : ಎಸಮಂ ಮರುದ್ದಿಶೆಯ ಬಾಗದೊಳೊಲ್ದು ಕಣಾಲಿಚ್ಛಿರವಂ (ಪಂಪ. ೦-೨೨). [ಸಂ. ಮರುದ್ದಿಶಾ]

ಮರುದ್ಧರ (ನಾ)· ದೇವೇಂದ್ರ : ಆಪತಿತದುಷ್ಕೃತ್ಯಪುಣ್ಯಾರ್ಜನಪತ್ಪರಣಾ ಮರುದ್ಧರಂ . . . ಇಂತ್ಯತಂದಂ (ಪಂಪ್ರ. ೯-೩೭). [ಸಂ.]

ಮರುದ್ಧಾದ್ಯ (ನಾ)· ಊದುವ ವಾದ್ಯ ; ಸುಷಿರವಾದ್ಯ : ತಾಡೀ. ತುರುವ, ಬಿಳರೆ ಮುಂತಾದ ಮರುದ್ಧಾದ್ಯಗಳೆಂ ಪೆಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವ (ಸಂಗೀಪಾ. ೦೦೬). [ಸಂ.]

ಮರುಧರೆ (ನಾ)· ಮರುಭೂಮಿ ; ಮರಳುಗಾಡು : ಮಳೆ ಹೊದ್ದು ತಿರವಾಯ್ತು ಮುಂಥರೆಯು ಮರುಧರೆಗೆ (ಕ್ರಿಆಪ. ೩೩-೩೩೭). [ಸಂ. ಮರುಧರಾ]

ಮರುನುಡಿ₁ (ಕ್ರಿ)· ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಕೊಡು ; ಜವಾಬು ಕೀಡು : ತಿರಸ್ಕಾರ ದಿಕ್ಕೆಲ್ಲ ಸೈರಿಸಿಕೊಂಡು ಮರುಮಂಡಿಯದೆ . . . ಅರೋಜಿಸುತ್ತಿದ್ದಪು (ಪಪ್ರ. ೦); ಇತೆ ಮರುಮಂಡಿಯದೆ ಒಪ್ಪಿದಳು (ಅಭಿಪಾ. ೫೩). [ಮರು₁ (< ಮಱು) + ನುಡಿ]

ಮರುನುಡಿ₂ (ನಾ)· ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ; ಜವಾಬು : ಒಂದುದಿನ ಆವನು ಮರುನುಡಿಯಿತ್ತ (ಪಾಗಂ. ೦೮). [ಮರು₁ (< ಮಱು) + ನುಡಿ]

ಮರುನುಡಿಸು (ಕ್ರಿ)· ತರ್ಜುಮೆಮಾಡು ; ಅನುವಾದಮಾಡು : ಮುಸ್ಲಿಂತತ್ವಗಳನ್ನು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ಮರುನುಡಿಸಿ ಪರಡಿದರು (ಇಸ್ಲಾಂಪಂ. ೨೫೩). [ಮರು₁ (< ಮಱು) + ನುಡಿಸು(< ನುಡಿಯಿಸು)]

ಮರುಪ್ಪದಿ (ನಾ)· ದೇವನದಿ ; ಗಂಗೆ : ಕಣ್ಗಿಂಬಾದ ಚಾಂದ್ರಪ್ರಭಂ ರೂಪಂ ದಿವ್ಯವಚೋವಮರುನ್ನದಿಯಿಪ್ಪೊಳ್ ಮಾಲ್ಕೆ ಸೈರ್ಮಲ್ಕುಮಂ (ಶಾಪ್ರಕೃ. ೦-೦). [ಸಂ. ಮರುತ್ಸದೀ]

ಮರುನ್ನಿಷೇವಣ (ನಾ)· ಗಾಳಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೇವಿಸುವುದು : ಏಪ ಶಿವ ಸಚ್ಚಪ್ಪೆಂತುಟೊ ಪಮ್ಮಗಿವಂಗೆ ಮರುನ್ನಿಷೇವಣಂ ಸವನಿಸೆ ದಂಭಾರ್ದೋಡಲೊಳದ್ಯುತಂ (ಪಾಪಂ· ೯-೩೩). [ಸಂ.]

ಮರುನ್ಮಾರ್ಗ (ನಾ)· = ಮರುತ್ಪಥ : ಭೂಯಂರೀಕ್ಷಂ ಕಪ್ಪಂಜಲುಕಂ ಕೈಗೂಡಲಿಷ್ಟನಿಮಿತ್ತಮೆ ಬರುತ್ತಿರ್ದಂ ಮರುನ್ಮಾರ್ಗದಿಂ (ಗಾಪಂ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಮರುಪತ್ರ (ನಾ)· ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಬರೆದ ಕಾಗದ ; ಮಾರೋಲೆ : ಬಹಳರು ಮರುಪತ್ರ ಬರೆದ ಮೂರನೆಯ ದಿನವೇ ನೋವಾನಿಯವರು ಕೋಟೀಶ್ವರಕ್ಕೆ ಬಂದರು (ಪಚಿಕ. ೬೪). [ಮರು₁ (< ಮಱು) + ಪತ್ರ]

ಮರುಪಾತ (ವಾ)· (ಕರಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೇಣಿ : ಕಡಿಗೆ ಮುಮ್ಮೋಟ್ಟು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮರುಪಾತಕ್ಕೊಂದು ಜಾಗ ಕೊಡುವದಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಪುಬಂತು (ಕಾಚಂ· ೭೭). [?]

ಮರುಪ್ಪು (ನಾ)· ಖಿಡ್ಡಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ (?) : ರಥದಿಂ ಧುಮುಕಿ ನಿಮಿಷಾರ್ಧದಲಿ ಕೊಂಡನು ಹರಿಗೆ ಖಡ್ಗಯುತ ಗದಾದಿಂ ಪಯಪಾಡು ನಿಂದು ಭೂಮಿಗಿ ತಿರುಪುವ ಮರುಪಿನಂದದ ಸಮತೆಯಿಂ ಪುಟಿಪೆದು ತಿಳಿದನು ಪವನಸಂದನಪ (ಆಪಾಂ· ೬-೯-೩೨). [?]

ಮರುಪ್ರಯಾಣ (ನಾ)· ಪ್ರಯಾಣದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯೆ ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ತಂಗಿ ಮತ್ತೆ ಮುಂದುವರಿಸುವ ಪಯಣ ; ಮಧ್ಯೆ ನಿಂತು ಮತ್ತೆ ಬೆಳೆಸುವ ಪ್ರಯಾಣ : ಈ ಸಹೋದರರು . . . ತಮ್ಮ ಮರು ಪ್ರಯಾಣವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದರು (ಕ್ರಜಾ. II. ೩); ತಂಗಿದಯೆಲ್ಲಿ . . . ದಾನಧರ್ಮ ಮಾಡಿ ಮರುಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಚಾಪಂ. ೦೫೬). [ಮರು₁ (< ಮಱು) + ಪ್ರಯಾಣ]

ಮರುಬಾಳು ' ಮಱುಬಾಳ್ ' ನೋ·

ಮರುಮನೆ (ನಾ)· ಮತ್ತೆ ಬೆಳೆಯುವಿಕೆ ; ಎರಡನೆಯ ಬೆಳೆ : ಪರಮ ತತ್ವಜ್ಞಾನಿಯೊರ್ವನಿಸುವ ಕರುಮುಗಳು ಮರುಬೆಗೆ ಬಿತ್ತಿದ್ದ (ಪಂಪಂಪ್ರ. ೬೧). [ಮರು₁ (< ಮಱು)+ಬೆಳೆ]

ಮರುಭೂಮಿ (ನಾ)· ನೀರಿಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶ ; ಮರಳುಗಾಡು : ಹುದಿದ ಮರುಭೂಮಿಯಲಿ ಮಾನವನು ಖಿದಿರದು (ಕಾಜ್ಞಪ್ರ. ೦೦-೦೯) ; ದಪಪ್ಪಿದಿಹ ವಾಳಿಗರಮಿಯೆ ಮರುಭೂಮಿ (ಶ್ರೀಆಪಾ. ೦೯೨-೦೩). [ಸಂ.]

ಮರುಮಾತು 'ಮಱುಮಾತು' ನೋ·

ಮರುಮ್ಮೆ 'ಮಱುಮೆಯ್' ನೋ·

ಮರುಮುವ₁ 'ಮುರುವ' ನೋ·

ಮರುಮುವ₂ (ವಾ)· = ಮರುಗ : ಪುದನಾಗಾರ್ಧಧನಕರಮಿಂ ಮರುಮಂ ಕರ್ಪೂಳಮುಮಿರೆ ಮರುಳ್ಳವೆ ಕುಮುಮನಿಷಯದೊಳ್ ಪಾಮ್ಮುಳಿಗಳ್ (ಅಷ್ಟ. ೦೦-೦೩). [ಸಂ.]

ಮರುವಂದನೆ (ನಾ)· ವಂದನೆಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವ ವಂದನೆ ; ಪ್ರತಿನಮಸ್ಕಾರ : ರಾಜಾಗಂಗಾಧರರಾಯನು . . . ಪ್ರಜೆಗಳ ವಂದನೆಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾ, ಅವರಿಗೆ ಮರುವಂದನೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಾ . . . ತೆರಳುತ್ತಿದ್ದನು (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೫). [ಮರು₁ (< ಮಱು₁) + ವಂದನೆ]

ಮರುವಕ (ವಾ)॰ = ಮರುಗ : ಮಾಲ್ಯಾಂಗಮೆಂಬುವು ಜಾತಿಕೇತಕಿಮರು ವಕಪ್ರಭೃತಿ ಸರ್ವರ್ತುಕಧಾಮವೀಪಾಂಗಳೀವುದು (ಕಾಶ್ಯಂತ್ರ. ೯). [ಸಂ.]

ಮರುವಗಲ್ 'ಪುಟುವಗಲ್' ನೋ.

ಮರುವರ್ಷ (ನಾ)॰ ಮೂರನೆಯ ವರ್ಷ ; ತರುವಾಯದ ವರ್ಷ : ಮರುವರ್ಷ ಸಂಸಾರಿಯಾದನು ಜಾನಪೆ ಅಂಕುರಿಸಿತು ಹೊಸ ಕುತ್ತ (ಜಾಂಕ. ೩೩-೩೩). [ಮರು$_1$ (< ಮೂಱು$_1$) + ವರ್ಷ]

ಮರುವಸತಿ (ನಾ)॰ ಪುನರ್ಜೀವನವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಒದಗಿಸುವ ವಸತಿ ; ಪುನರ್ವಸತಿ : "ಪುನರ್ನಿವೇಶನ ; ಮರುವಸತಿ" (Rehabilitation॰ ಕ್ರಿಪ. ೬೯). [ಮರು$_1$ (< ಮೂಱು$_1$) + ವಸತಿ]

ಮರುವಸಲು 'ಮಱುವಸಲು' ನೋ.

ಮರುವಳಿ (ನಾ)॰ ಮದುವೆಯ ನಂತರ ಗಂಡಿನ ಕಡೆಯವರು ತಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬೀಗರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಔತಣ ; ಗಂಡಿನ ಕಡೆಯವರು ಹೆಣ್ಣಿನ ಕಡೆಯವರಿಗೆ ಮತ್ತು ಕುಲಸ್ಥರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಭೋಜನ : (೨೩೬೬. XII, ೬). [?]

ಮರುವಾಚಲುಮರ (ನಾ)॰ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಚಿಲ್ಲಿ. ಚಿಳ್ಳಿ. ಮರುವಾಚಲುಮರ, ಹೊಳೆದಾಸವಾಳ (ಪ್ರಚಿ. ೪೪-೪೬೩). [ಮರುವಾಚಲು ? + ಮರ$_1$]

ಮರುವಾಳು 'ಮಱುಮಾಟು' ನೋ.

ಮರುವುಟ್ಟು 'ಮಱುವುಟ್ಟು' ನೋ.

ಮರುಸರಸ್ಸು (ನಾ)॰ ಬಿಸಿಲುಗುದುರೆ ; ಮರೀಚಿಕೆ : ಕಾಮರೂಪಿದು ಕಾಣಲೆಳಸಿದ ಕವಿಪ್ರವರ ದೃಷ್ಟಿಯ ತೃಷೆಗೆ ಪಥದ ಬೀಲವೆ ಮರು ಸರಸ್ಸಾಯ್ತು ! (ಶ್ರೀಚಂಪೂ. ೩೩೨-೦೦೨). [ಸಂ. ಮರುಸರಸ್]

ಮರುಸವಾಲು (ನಾ)॰ ೧. ಸವಾಲಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹಾಕುವ ಸವಾಲು : ನಾನು ಗೆಲ್ಲು ಮರುಸವಾಲಿಟ್ಟೆ (ಕಂಚಾಜ. ೩೩) ; ಕಾಯಿಯು ಮರುಸವಾಲು ಹಾಕಿದರು (ಜಾಮೀಸಂ. ೨೦೪). ೨. ಪಾಟೀಸವಾಲು ; ಅಡ್ಡವಿಚಾರಣೆ : ಪಾಟೀಸವಾಲು, ಮರುಸವಾಲು, ಅಡ್ಡವಿಚಾರಣೆ (Cross-examination॰ ಕ್ರಿಪ. ೫೮). [ಮರು$_1$ (< ಮೂಱು$_1$) + ಸವಾಲು]

ಮರುಸ್ಥಳ (ನಾ)॰—ಮರುಭೂಮಿ : ಮರುಸ್ಥಳದ ಮೂಳದೊಳ್ . . . ಬೇವಮರ್ಗ ಜೋಂಪವಿಮ್ಮಾವ ನಿರ್ಝರಾಂಬು ದೊರೆಕೊಳ್ವಪೊಲ್ (೨೦೪. ೩೩-೩೩) ; ಮರುಸ್ಥಲದ ಮೈ॰ ಮನವು ಮರುಸ್ಥಳ. ಮರುಗುತ್ತಿರುವೆ ಜಾರ್ಕೆ (ಶ್ರೀಂಪ್ರ. ೪೭-೦೩). [ಸಂ. ಮರುಸ್ಥಲ]

ಮರುಹುಟ್ಟು 'ಮಱುಪುಟ್ಟು' ನೋ.

ಮರುಳ್$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧ ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳ್ಳು ; ಭ್ರಮೆಗೊಳ್ಳು : ಆದುಳಲಾ ಮುೞಿಚರುಚಿರೋಜ್ವಲದಾಲಮ್ಮನಾಳಮಂ ಮರುಳ್ದೊಂದವೆ ಕರ್ಚ ತದ್ವಿ ವದಿಂದರಮಂ ಬರೆ ಪೀರ್ವಪೋಲ್ (ಶಾಂಪು. ೦೦೦). ೨. ಮೋಹಕ್ಕೊಳಗಾಗು ; ಮರುಳಾಗು : ಎರದಿಂತ್ಪುಲಿವೇಟ್ಟ ಕನ್ನೆ ಬೂಪಂ ಬಂದಲ್ ಮರುಳ್ದು (ಕಂಚಾ. ೬-೨೪) ; ಅನ್ಯನಾರಿಗೆ ಮರುಳ್ದೊಡಮಾಹವದೊಳ್ ಮರಲ್ದಡಂ (೨೪. VII. ೨೩೦. ೦೩೩-೩೦; ೧೦೨೦) ; ಕೆನ್ನೆರದೆಶರಭ್ರಕ್ಷತಿ ನಾಥನ ವೀರದೇಟ್ಗಳಂ ಪಿಡಿ ಮರುಳ್ದು. ಕೇಳ್ದ ಪರದೊಳ್ . . . ಈಡಾಡುವನಾ ಪಮೇರುಸುಮಸ್ತಪಕಂಗಳ ಕರ್ಣಪೂರಮಾ (ಪಂಚಾಪು. ೬-೦೬). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮರುಳ್ ; ಮಲ. ಮರಿಳು ; ತುಳು. ಮರ್ಬು]

ಮರುಳ್$_2$ ಮರುಳು (ನಾ)॰ ೧. ಭ್ರಮೆ ; ಭ್ರಾಂತಿ : 'ಮರುಳ್ಕೊಳ್' ಪರಾ. ೨. ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆ ; ಹುಚ್ಚು : ಪಗೆಗಳನ್ ಪಗೆವುದು ಮರು ಳೆಲ್. ನಾನ್ ಮರುಳೆನೆ (೨೪ಕ್ರ. ೩೩-೦೦೩೬). 'ಮರುಳ್ಕನ' ಪರಾ. ೩. ಪ್ರೀತಿ ; ಮೋಹ : 'ಮರುಳ್ಕೊಳ್' ಪರಾ. ೪. ದಡ್ಡತನ ; ಅಜ್ಞಾನ; ಮೌಢ್ಯ: ಪುರುಂದರನುರ್ ಮಱಿಮಂ ಸೊಲ್ಲರ್ ಮರುಳರದ ಮಾನವರ್ ಕಾಣ್ಕೆಯವರ್ (ಶಾಂಪ್ರ. ೦-೨೦-೯). ೫. ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಕೊಳದೊಳಗುಬ್ಬಿದರ್ದು ಮರುಳೆ ಬರ್ದುಕಲ್ ಬಗೆವಾ (ಗದಾಪು. ೭-೦೦); ಮರುಳಂತೆ ಮರುಳೆ ತಲೆಮಂ ತರಪಿರದೆ ಮನೋನು ರಾಗದಿ ಮುಡಿ ಮುಡಿಯಂ (ಪಪಾಕ್ಯ. ೬-೦೩೬). ೬. ದಡ್ಡ ; ತಿಳಿಗೇಡಿ: ಮೂರ್ಖಿ: ಗಗವತಳಕುಸುಮಮವೆ ಬಯಸಿ ಮರುಳ್ಗೊಂದು ಮಱುಗುವ ಮರುಳಂತೆ . . . ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಯಂ ನೆವೆನೆವೆದು (ಪಪ್ರ. ೪-೦೦ ಪ); ಸೊರ್ಕಿ ಮೂರ್ಖತನದಿಂ ಕಾಣಂ ಹೊರಸೇೞ್ದಂತೆ ಪುದಿವೈ ಮರುಳಂ ಪೆಜರೊಳರೆ ಲೋಕದೊಳ್ ವಿನ್ನಿಂದಂ (ಪಪಾಕ್ಯ. ೯-೦೪೪); ಕೇರಿಲ್ಲದ ಕಣ್ಣಿಜೆವಿಗೆಗಂ ಬರವೆನೆಂಬ ಮರುಳಂ ಪೋಲ್ದ್ದ (೪೪೦೩. ೦೪೦). ೭. ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಂಕಾಗಿಸುವ ಮದ್ದು : 'ಮರುಳಿಕ್ಕು', ' ಮರುಳುಣ್ಣ್' ಪರಾ. ೮. ಭೂತ ; ದೆವ್ವ ; ಪಿಶಾಚಿ : "ಪಿಱಿತಿನಿಯೆಂಬಲ್ ಮರುಳ್" (೪೪೬. ೯೦) ; ಮರುಳ್ಗೆ ಧೂಪಮಂ ತೋಱಾದ ಮಾಟ್ಕೆಯಿಂ (ಹಂಕಪಾ. ೬-೦೦); ಬೇವ ಪೆಣೆ ಕೋಪದಿಂ ಪೋರ್ದ ಮರುಳ್ಗಳಂ . . . ಈಕ್ಷಿಸಿದಂ ಪ್ರತಿರೂಪಕೂರ್ಮಕಂ (ಶಾಪ್ರ. ೩೪೯); ಮರುಳ್ಗಳ ತಂಡದಲಿ ತಱಿದೊಟ್ಟಿದನು ಮಿಕ್ಕಾದ ಪಾಯಕರ (ಹಂಪಾ. ೬-೦೭-೨೫). ೯. ವಿರುದ್ಧವಾದುದು; ಪ್ರತಿಯಾದುದು : 'ಮರುಳಾಟ' ಪರಾ. ಮರುಳು : ೨. ಲೋಕವೆಂಬ ಮಾಯೆಗೆ ಶರಣಜಾಲಿಕ್ಕ ಮರುಳಾಗಿ ತೋಱುವುದು (ಪಪಾಪೀ. ೩. ೪೯-೦೩೬); ದಿನದಿನಕೆ ಬಾಲಕಪ ಮರುಳದು ಘನಕೆ ಘನವಾಯಿತ್ತು (೨೪೧೧. ೩-೬-೦೦); ಕಂಡುದನೆ ಪಾ ಕಂಡು ಕೀಳದ ಕೇಳೆ ಮರುಳಿಗೆ ಕುಱೆದೆ (೨೪೪೦. ೦೪-೦). ೩. ಕರುಳು ಒಂದಾದರೇನು ಮರುಳು ಒಂದೋ ? (೧೧೮). ೪. ಮರುಳು ಕಂಡ ಕನಸಿನ ಪರಿಯಂತೆ ಶಿವಾಚಾರ (೨೪೪. ೦೦೯). ೬. ಲಿಂಗಾಂಗಸಮರಸದ ವಿರ್ಮಾನಪೂಜೆಯ ಸೊಗಲಱಿಯದ ಭಿನ್ನಜ್ಞಾನ ಭಿನ್ನಪೂಜೆಯನೆಸಗುವ ಮರುಳುಗಳಿಗೆ ಅರು ಪೆಚ್ಚವರು (ಪಪಪಾ. ೪೪-೪೪); ದೊರೆಕೊಂಡ ನಿಧಿಯನೊದೆದು ಕಳೆವ ಮರುಳನಂತೆ ಗರ್ವದಿನವಜ್ಞೆಗೆಯ್ದು (೨೪೪. ೦೦-೪೪ ಪ). ೮. "ಮರುಳೆ ನಲ್ ಭ್ರಮೆ ಪಕಾಜಿಗಳಕ್ಕುಂ" (೪೪೦. ೪೬); ಪತನ ಕೊರಳಲ್ಲಿಪ್ಪ ಕರೋಟ ಮಾಲೆಯ ಶಿರವ ಲಿವಿತವ ಕಂಡು ಮರುಳುತಂಡಗಳು ಓದಿ ಕೊಡಲು (೨೪೪. ೪೪೯); ಕುಸಿವುತಿರ್ದುವು ಮರುಳುಗಳು ಮಂದಿರಾವಿಕಾರದಲಿ (ಹಂಪಾ. ೬-೪೬-೪೬); ಸಂತಸದಿ ರಣಭೂಮಿಯೊಳು ಕುಣಿದಾಡುತಿರ್ದುವಾ ಮರುಳ ಪಡೆ (೨೪೪೫-೨೬-೨೬). (ಗೆ). ೧೧. ದಡ್ಡತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ತಿಳಿಗೇಡಿಯಾಗಿರುವ : ಅಂಡಜ ಉದ್ಭಿಜ ಕಾರಾಮಂಡಲದೊಳಗೊಂದು ನಾದವ ಕಂಡೆನು ಅವಿಂಡಿತನಿರ್ಣಯವಜ್ಞಾಯದ ಲೋಕದ ಮರುಳು ಮಾನವರೆತ್ತ ಬಲ್ಲರು (೨೪೧೮. ೭೪-೨೭೭).

ಮರುಳ ಕೆಯ್. ಮರುಳ ಕೈ = ೧. = ಮರುಳ್ಗೆಯ್$_2$ ೧ : ಬಿತ್ತರಿಸಲೇಂ ಮರುಳ ಕಯ್ಯವಱಿಯುಡುಗಲ್ಲ ಮೊಕ್ಕವಾ ಪುರದೊಳ್ಲ (೪೪೧೦. ೬-೨೦) ; ತೆಲೆ ತಳಿವರ ಸೂಲ ಪರಿಗೆ ಬದ್ದರುಂಡಿ ಬಲೆ ಹಗ್ಗ ಮರುಳ ಕೈ . . . ಸಲೆ ಮೆಱೆದವ್ವ ದುರ್ಗದೊಳಗೆ (೪೨೦೦೦. ೪೨-೪೬). ೨. = ಮರುಳ್ಗೆಯ್$_2$ ೨ : ಕಯ್ಯಂದೊಡೆ ಮಂದಾರದ ಕಯ್ಯಂ ಮಂತ್ರೀಂದ್ರಲಕ್ಷ್ಮಣಾಂಕನ ಕಯ್ಯಂ ಕಯ್ಯಲ್ಲದುಂದ ಮನುಜರ ಕಯ್ಯಂಬುಗಳು ಮರುಳ ಕೈಗಳೀತಲಿ ಕೈಗಳ್ (೩೦೦೦. ೨೪. ೨೬೬-೯೬; ೧೦೦೦). ಮರುಳಾಗಿಸು = ಮೋಹಗೊಳಿಸು ; ಆಕರ್ಷಿಸು : ಲಾಸ್ಯರಸದಿಂ ಮರುಳಾಗಿಸುವಳ್ (೪೪೦. ೯-೨೬); ಈ ತಪ್ಪಿನವತ್ತೆ ಕಲಾಕೃತಿ ಸಮ್ಮನ್ನು ಮರುಳಾಗಿಸುವುದೇ ಕಾರಣ (೩೦೦೪. ೭೩). ಮರುಳಾಗು = ೧. ಭ್ರಮೆಗೊಳ್ಳು ; ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳ್ಳು : ಮರಳಿದನ್ ಜಾಳೆಯಕೆ ಮರುಳಾಗುತಾ ವರಂ ಸಂದೇಹಮಂ ತಮಿಸಿ, ತನ್ನೆದುರು ಸಂತೈಸುತೆ (೨೩೨೦೦. ೨೨-೨೦೩೯). ೨. ಮೋಹಗೊಳ್ಳು; ಆಕರ್ಷಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಪವಯೌವನೆ

ಮರುಳಾದೆಯಾತಂಗೆ (ಕಾಪಂಪು. ೪೭೨ ಹಗ) ; ಪರಸತಿಗೆ ಮರುಳಾದೆ ನೀನು (ಕಾಖಾಪ. ೦೪-೦೪). ೩. ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿಯಾಗು ; ತಿಳಿಗೇಡಿಯಾಗು : ಮರುಳಾಗದೆನ್ನ ಮಡಿಗುತ್ಕರಮಂ ಮುನ್ನಿತ್ತು ಕುಡಿಯೆ ಕಜ್ಜಂ ನಿ ನ ಗು ತ್ಕ ರಿ ಸು ಗು ಮ ಂ ತ ಲ್ಲ[ದಿವಂದಿ]ರಂತೆ ನೀನುಂತೆ ಮೂರ್ಖನಾಗದಿರರಸಾ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೧೬) ; ಮಾಯೆಯು ಮದ್ದಿನಲಿ ಮರುಳಾಗಿ ಮದನನ ಹೊದ್ದಿದನು . . . ಮುನಿಪ (ಕೂಪಾ. ೦-೩-೩೩) ; ಅತಿ ಘೋರತಪವೆಮ್ಮದನು ನೀನಱಿಯದೆ ಮತಿಗೆಟ್ಟು ಮರುಳಾಗದಿರು (ಪಚಾ. ೨-೧೦). ೪. ಹುಚ್ಚಾಗು : ಓದಿ ಓದಿ ಮರುಳಾದ ಕೂಚುಭಟ್ಟ (ಗಪ). ಮರುಳುಜಡೆ = ಯಸುಗೂಸುಗಳ ತಲೆಯಲ್ಲಿ, ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಅತಿಮಾನುಷವ್ಯಕ್ತಿಯು ಬಂದು ಹೆಣೆಯುತ್ಪ್ರದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಜಡೆ ; ಸಣ್ಣಸಣ್ಣದಾಗಿ ಹೆಣೆದು ಕೊಂಡಿರುವ ಕೂದಲಿನ ಗಂಟು : ಆಚ್ಚಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಹತ್ತು ಕೂದಲು ; ಒಂದು ಮರುಳುಜಡೆ, ಅದೂ ಬ್ರಹ್ಮಗಂಟು ! (ಬೀಚಪು. ೧೦-೨೪). ಮರುಳ್ಗಳೆಜಿಯ = ಭೂತಗಳ ಒಡೆಯ : ಈಶ್ವರ ನಾದೊಡಮೇಂ ಮರುಳ್ಗಳೆಜಿಯನೆ (ಪಪಂ. ೦-೩೮). ಮರುಳ್ಮಾಡು, ಮರುಳುಮಾಡು = ೧. ಮೋಹಗೊಳಿಸು ; ಮರುಳುಗೊಳಿಸು : ಕಾವುದೀವನಯ್ಯಲರಂಬಿನ ಶಕ್ತಿಗಳುಮನೊಂದುಮಾಡಿ ಲೋಕಮೆಲ್ಲಮಂ ಮರುಳ್ಮಾಡಲೆಂದು ವೇಣ್ಮಾಡಿದಪಕ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೩ ಪ) ; ರುದ್ರಗಣ ಪ್ರಮಥಗಣರೆಂಬಿವರ ಮಾಯೆ ಮರುಳ್ಮಾಡಿ ಕಾಡುವಂದು . . . ನಾನು ಮಾಯಾಮೋಳಾಪಳನಾಗಿರ್ದೆ ಕಣಾ (ಅಪಪಂ. ೫೬೨-೦೨೦) ; ಸರ್ವಬುದ್ಧಿಗಳೊಳಾತನ ಮರುಳು ಮಾಡುತ್ತಿರಿ ಹೋಗಿ (ಪಚಾ. ೩-೨) ; ವಿವಿಧಮೂ ಪಕರ ಕಣ್ಕಟ್ಟಿದಿ ಮರುಳುಮಾಡುವರು (ಸೂಚಿಕ. ೦೯-೧೬). ೨. ಮಂಕಾಗಿಸು ; ಮಂಕುಗೊಳಿಸು : ಆ ಅವರಿಬ್ಬನು ಬಂದು ನನ್ನನ್ನು ಮರುಳ್ಮಾಡಿ ನನ್ನ ಆಸ್ತಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೆಳಕೊಂಡನು (ಪುಪಪ. ೨೮).

[< ಮರುಳ್[1] / ತಮಿ. ಮಲ. ಮರುಳ್ ; ತುಳು. ಮರುಳು ; ತೆಲು. ದುರುಲು, ಮರ್ಲು]

ಮರುಳ, ಮಳ್ಳ (ನಾ)· ೧. ತಿಳಿಗೇಡಿ ; ದಡ್ಡ ; ಅಜ್ಞಾನಿ : ಸರೋಜಾತಾದಿ ನಿಸ್ಸಾರವಸ್ತುಗಳೊಳ್ ಪೋಲಿಸುವಂತಖಿಲಂ ಮರುಳನೇ ರೂಪಂ ಧರಿತ್ರಾಂಗಿಯಾ (ಜಾಪ್ಪ. ೬-೮೫) ; ಮಾಯದ ಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿದ ಮರುಳೆ ನಾನೇಂದಱಿದ ಪರಿಯ ನೋಡಾ (ಪಪಪಂ. ೯-೦೦) ; ಸಂಯೋಧನಾದಿ ಮರುಳರ ಮಾತು ಗ್ರಾಹ್ಯವಲ್ಲ (ಜಾಪಸೂ. ೮೩). ೨. ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿದವನು ; ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆಯಾದವನು : ಮರುಳನಂತೆ ತನ್ನೊಳ್ತಾನೆ ನುಡಿಯುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಭ್ಯು. ೦-೦೩೦) ; ಪಗಳಲ್ ಪಗಲುಂ ಮರುಳೆನಲ್, ಇರುಳ್ ಮರುಳೆನೆಂ (ಜಿಪ್ರಕ್ಷ. ೪-೦೦೨) ; ವನಸ್ಪತಿಯ ದ್ರಾಕ್ಷಾರಸವನ್ನು ಒಲೆಸಿಗೆ ತಂದು ಕೊಟ್ಟು ಮರುಳನಂತೆ ನಗುತ್ತಾ ಹೊರಗೆ ಹೋದೆನು (ಪುಚಿಂ. ೬೮). ೩. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸಂಪ್ರಾಪ್ತೋ ಮರುಳ ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಮಾ (ಪ್ರಬೌ. ೦೪೨೦. ೦೦-೯೩ ; ೦೦೧) ; ಪೆಸರ್ಪೆತ್ತಾ ಮರುಳಂ ತನ್ನ ಪತಿಲಕನ ಪರಿಯ ದುಗೂ (ಪಳ. VII. ೩೪೫. ೪೯-೦೪ ; ೧೨೫). **ಮಳ್ಳಿ** : ೧. ತೀಳೋ ಕಳ್ಳಾ, ಮುದ್ದಿನ ಮಳ್ಳಾ (ಕಪು. ೨-೦೨) ; ಪಾ ವಿನು ಅಪ್ಪ ಮಳ್ಳ ಇದ್ದೀನಪ್ಪಂತ ತಿಳಿದೀನು ? ; (ಬೀಚಪ. II. ೦೨೦). (ಗು). ೪. ತಿಳಿಗೇಡಿಯಾದ ; ವಿನೂ ಅರಿಯದ : ದಾದರ್ಮಾ ತೀರ ಮಳ್ಳ ಗಿರಾಕಿ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ . . . ಅಂತರವನ್ನು ಕಂದಿರುಹುದಾಗಿತ್ತು (ಬೀಚಪ. II, ೧೧). [ಮರುಳ್[2] + — ಅ?]

ಮರುಳಡೆ (ಕ್ರಿ)· ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಮರುಳಡೆದು ಪಡವಿರದೆಮ್ ನೀಂಗಳ್ (ಜಿಪ್ರಕ್ಷ. ೫೭-೦೨೩). [ಮರುಳ್[2] + ಅಡೆ?]

ಮರುಳಮತ್ತ "ಮರುಳುಮ್ಮತ್ತ" ನೋ.

ಮರುಳಯ್ಯ (ನಾ)· ೧. ದಡ್ಡ ; ತಿಳಿಗೇಡಿ : ಉಯ್ಯ ಕೈವಿಡಿದು ತಂದುಲವ ಬಿಸುಟು ಮರುಳಯ್ಯರ ಮಾರ್ಗವೇನಿಲ್ತೆ (ಪಪ. ೫-೦೦). ೨. ಭೂತಗಳ ಒಡೆಯ ; ಶಿವ : ಮರುಳಯ್ಯ (ಮರುಳುಗಳ ಅಯ್ಯನಾದ ಶಿವನು) (ಜಾಪೂಚಾ. ೧೧). ೩. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಆತನ ಮರ್ಮಂದಿರ್ ಮರುಳಯ್ಯಂ ಬೂತುಗ ಪೆಮ್ಮಾಡಿ (ಎಳ. VII. ೩೪೫. ೯-೪೭ ; ೧೧೭). [ಮರುಳ್[2] + ಅಯ್ಯ[1]]

ಮರುಳಾಟ (ನಾ)· ೧. ಭ್ರಮೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ ; ಪುಚ್ಚಾಟ ; ಮೂಸಿದ ಹೇಮಕಂಭದಂತೆ ಸಾಧಕನ ಮರುಳಾಟದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಭ್ಯು. ೦-೮೪) ; ಮುಂಕುಪೆಣ್ಣಿನ ಮರುಳಾಟವು ನಂತಾಗ ಗಂಡಿಗೆ ದೊರವುದು ಸಿದ್ಧಿ (ಜಾಪಾಪ. ೨೦೭-೨೩). ೨. ಅವಿವೇಕದ ವರ್ತನೆ ; ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿತನ : ನೀಸಮನುಮನವರ ದೈಮಮುಮಂ ಕೊಣಾಡುವ ಮರುಳಾಟಕ್ಕೆನಗೆ ಪಿದುಂ ವಿಸ್ಮಯಮಾದವುದು (ಧರ್ಮಾಭ್ಯು. ೦-೭೦೪) ; ನಿನ್ನಯ ಮೈದುನರ ಮರುಳಾಟಕ್ಕೆನ್ನಮ ಕಾಮ್ಯುಂಕೊಳ್ಳು ಕೃಷ್ಣ (ಭಾಪ್ಪಾ. ೦೯-೦೦೯) ; ಮರುಳಾಟವೇಕೋ ಮನುಜ ಕೂಗಾಟವೇಕೋ (ಪ್ರಕೆಂಪ. ೦-೩೦ ಪ್ರಸ್ತಾ). ೩. ಪಿಶಾಚಿಗಳ ಆಟ.—ಲೀಲೆ : ಕೊಳ್ಗುಳಮೊಳ್ ಮರುಳಾಟವಾಡುವಾಂ ಮುಳಿಸೆನೊ ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನನೊಳ್ಳಿದೆ ಸಂಧಿಯನುರ್ಕೆ ಕಿಚ್ಚು ನೀಂ ಮರುಳೆಯೊ ಪೇಟಿ (ಪಂಪಭಾ. ೦೩-೩೩) ; ವಿವಿಧನೃತ್ಯವ ನೋಡುವಲ್ಲಗೆ ಸವಸಿಸಿತೆ ಮರುಳಾಟ (ಜಾಪಂಪ. ೩-೩). ೪. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಪ್ರವರ್ತಿಯನುವಿಕೆ ; ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿ ಹೇಳುವಿಕೆ : "ವಿಪ್ರಲಂಭಃ . ವಿಷವಾದ-ಈ ೨ ಮರುಳಾಟದ ಪೆಸರು" (ಜಾಪಾಲಂ. ೧೬). [ಮರುಳ್[2] + ಆಟ]

ಮರುಳಾಟಿಕೆ (ನಾ)· ಪುಚ್ಚಾಟಿ ; ಮರುಳಾತನ : ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಮರುಳಾಟಿಕೆ ಎಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ (ಪುಗಿಯು. ೦೦).

[ಮರುಳ್[2] + ಆಟಿಕೆ]

ಮರುಳಾಡು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಮೂರ್ಖತನಕ್ಕಾಗಿ ಪಾಸ್ಯಪಾಡು.—ಗೇಲಿ ಮಾಡು : ಬಿಯುಗರ ಮನೆಯೊಳಿದಂ ಕಂಡೊಡೆ ಮರುಳಾಡುವರದಱಂ ಕೀಲಿದಾಗಿಯುಂಣ್ಬುದು (ಧರ್ಮಾಭ್ಯು. ೦-೨೩೫) ; ಹೊಱಗೆ ಕೃಷ್ಣನ ಕರೆದಿವೆಲ್ಲವ ನಱಿಪಿದಡೆ ಮರುಳಾಡಿದನು (ಭಾಪ್ಪಾ. ೦೯-೨೩). ೨. ಹೀಯಾಳಿಸು ; ನಿಂದಿಸು ; ಜರೆ : ಸುಳಿಯನು ಮರುಳಾಡುತಿರ್ದಳು ಮೋಹಿನೀದೇವಿ (ಕ್ರಕುಲ. ೫-೩೦). [ಮರುಳು (<ಮರುಳ್[2]) + ಆಡು[1]]

ಮರುಳಾಣ್ಮ (ನಾ)· ಭೂತಗಳ ಒಡೆಯ ; ಶಿವ : "ಮರುಳಾಣ್ಮಂ ಶೂಲಿಯಲ್ಲುಂಟು" (ಕಾಪಾಪ. ೧೦). [ಮರುಳ್[2] + ಆಣ್ಮ (<ಅಳ್ಮ)]

ಮರುಳಿ, ಮಳ್ಳಿ[1] (ನಾ)· ೧. ಅವಿವೇಕಿಯಾದವಳು ; ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿ : ಮುನೀಶ್ವರಹ ಮಾತ್ರವೇಮೊರೆಯೆಂದಾ[ಂ] ಮರುಳಿಯೆನಿಯಜುದು ಮಱಿಯದ ಬರಿಸಿದೊ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೮೩). ೨. ಮರುಳಾದವಳು : ಮೋಹಗೊಂಡವಳು : ನಾನು ಈಗ ಶ್ರೀಗುರುಕಾರುಣ್ಯವನ್ನ ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಕಾತರಳಾಗಿರುವ ಮರುಳಿ (ಕುಂಚಿ.೧೩) ; ಧೈರ್ಯಾವ ಕಳೆದಾನ, ನನ್ನೊಂದ ತೀರ ಮರುಳಿಯಂ ಮಾಡ್ಯಾನ (ಪುಚರ್ಗಾ. ೧೬-೩). ೩. (ಮಶೀಕರಣಕ್ಕೆ ಬಳಕೆಯಾಗುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಪಿಶಾಚಿಕಾ-ಕಾಸರಿಕೆ, ನಸುಗನ್ನಿ, ಮರುಳಿ" (ಚಿಪಂ. ೧೬) ; ಮರು [ಪಾಣಂ. ರ]ಳಿಯೆಮ್ಮದೆಲೆವಾಗ . . . ಆವಣ ತಿರುಳಿಕ್ಷೀಯಜಮೂತ್ರಮಾರಗದಂಷ್ಟಂ ಕೂಡಿದುಮಿಮ್ಮೆಲ ಮಿನಿತು ಸೋಂಕಲ್ಕೆ ವರ್ಷಂ (ಚಪಪ. ೦೩-೨೩). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ. ೧. ೪ : ಬಡಗಿಯಂತೆ ಮರಕುಟಕಂ ಬುದ್ಧಿಗೆಟ್ಟಳಿಂತೆ ಮಾರು [ಪಾಣಂ.ರ]ಳಿ . . . ಎಂದಿತುಮನೇಕಪಕ್ಷಿಜಾತಿಗಳಂ (ಪಂಪಾ. ೫-೪೮೨). **ಮಳ್ಳಿ**[1] : ೫. ಜಾಣತನವಿದ್ದೂ ಇಲ್ಲದಂತೆ ನಟಿಸುವವಳು ; ಅಮಾಯಕತನ ತೋರ್ಪಡಿಸುವವಳು : ನಿಮ್ಮ ಮುಂದೆಲ್ಲ ಆಕೆಯು

ಅರಿಯದ ಮಳ್ಳಿಯಂತೆ ನುಮ್ಮನೆ ಕೊಡ್ಪುತ್ತಾಳೆ (ಕೀಚಕ. ೫೯) ; ಮತ್ತೆ ಅವ ಮನೆಗೆ ಯಾಕೆ ಹೋಗುತ್ತೀಯ ಮಳ್ಳಿ (ಸಂಗಬಸ. ೭೨).

[ಮರುಳೆ + —ಳ್ಳ್]

ಮರುಳಿಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಂಕುಗೊಳಿಸುವ ಮದ್ದನ್ನು ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸು.— ಬೆರಸು : ಮೀಸೆಕ್ಕಾನುಂ ಮರುಳ್ಕೊಂಡಿಹೋ ಮರುಳಿಕ್ಕಿ ಉಟ್ಟುದನುಂಡಿರೋ ಪೇೞಿಂ (ಸೂಪಶಾಂ. ೧೫-೦೯).

[ಮರುಳ್ + ಇಳ್ಳ್]

ಮರುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಹಗೊಳಿಸು; ಮರುಳುಗೊಳಿಸು : ಧೃತ ಯೌವನಂ ಮರುಳಿಸಲ್ಕಾನರ್ತುಮತ್ಕಂತಸೌಂದರ್ಯಾಂತಾಪಮಂ ಮರುಳ್ದುದಿಲ್ಲ (ಅಷ್ಟ. ೬-೭) ; ಮುತ್ತಂ ಮುತ್ಸುಳಿದ ಪವಳದಂತೆ ಮರುಳಿಸುವಂಗಂ (ಅರಿಕೇ. ೨-೩೬). [ಮರುಳ್ + —ಇಸು]

ಮರುಳು 'ಮರುಳ್' ನೋ.

ಮರುಳುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). = ಮರುಳಾಡು ೧ : ಮರುಳೆ ಕಾದದ ಕಟ್ಟಮೆನ್ನು ಬಜಾದೆ ಬಯಸಿದಿಯದಮು ಕೇಳ್ದೊಡೆ ಮರುಳುಗುಟ್ಟದ ಮಾಣ್ಗುರೇ ನಿಮ್ಮನ್ಗತವನ್ಮದಿರು (ಕಾಪ್ರ. ೦-೧೦).

[ಮರುಳು (< ಮರುಳ್) + ಕುಟ್ಟು]

ಮರುಳುಗೈ 'ಮರುಳ್ಗೆಯ್' ನೋ.

ಮರುಳುಗೊಳ್ 'ಮರುಳ್ಕೊಳ್' ನೋ.

ಮರುಳುಗೊಳಿಸು 'ಮರುಳ್ಕೊಳಿಸು' ನೋ.

ಮರುಳುಣ್ (ಕ್ರಿ). ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಂಕುಗೊಳಿಸುವ ಮದ್ದನ್ನು ಬೆರೆಸಿದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸು : ಮರುಳುಂಡ ಮನುಷ್ಯನ ಇವಿನ ಪರಿಯಂತೆ ವಿವರವಣೆಯುಬಾರದು ಸೋದಾ ಶಿವಜ್ಞಾನ (ಅಪ್ರ. ೧೪-೧೨೨). [ಮರುಳ್ + ಉಣ್]

ಮರುಳುತನ 'ಮರುಳ್ತನ' ನೋ.

ಮರುಳುಮುರಿ (ನಾ). ತಿಳಿಗೇಡಿತನದ ಮಾತು : ಮರುಳುಮುರಿಗಳು ಪಮ್ಮವಿವ ವೀವ್ ಪರಮಘೀತಿಯ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದ ಪಿರುತರು (ಕೀಚಕ. ೨-೦-೨೪). [ಮರುಳು (< ಮರುಳ್) + ಮುರಿ]

ಮರುಳುಮಾತು (ನಾ). ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ ಮಾತು : ಭ್ರಮೆಯುಮ್ಮಂಟುಮಾಡುವ ಮಾತು : ಬಲುದಿನಕೆ ಬಂದಿಹನು. . . ನಾಲ್ಕು ದಿನ ನಿಲ್ಲಿಸಮ್ಮಾ ಮರುಳುಮಾತುಗಳಾಡಿ ಪುಸುಳಿ ಪೋಗುವಪಮ್ಮ (ಪಟಗಿ. ೫೬-೭). [ಮರ್ರುಳು (< ಮರುಳ್) + ಮಾತು]

ಮರುಳುಮನುತ, ಮರುಳುಳುಮ್ಮತ್ತಿ, ಮರಳುಮತ್ತ, ಮರುಳುಮತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಮದ್ದುಗುಣಕೆ ಗಿಡ : ದತ್ತೂರ : ಜಡಮತಿಗೆ ಮರುಳುಮ್ಮತವಿಕ್ಕಿದೊಡೆ ಸುಖವಿಯಪ್ಪೆದೆ (ಕೃಬಾಲ. ೨-೦೩) **ಮರುಳುಳುಮ್ಮತ್ತಿ** : (ಪ್ರಬಿಗಿ. ೬೯-೧೦೦೩). **ಮರುಳುಮತ್ತ** : ಮರುಳು ಮತ್ತ ; ಈ ಸೊಪ್ಪಂ ಜೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ ಸ್ಥರೆಯಂ ಬರಿಸಿ ದಿನ ಒಂದಕ್ಕೆ ಮೂಜು ದೆರಳಂ ಸೇವಿಸಲು ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿಪ್ಪ ಗಡ್ಡೆ ಗುಣ (ಪಥ್ಯ. ೬). **ಮರುಳೆಮತ್ತ** : ಕರೀಮತ್ತದ ಬೇರು. . ಮರುಳಮತ್ತದ ಬೇರು. ಮರುಳಮತ್ತದ ಬೀಜ. . . ಇವ್ಕಮ್ಮ ದೇಜಿ ದೇಜಿ ಜೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ . . . . ಅಮಲಪ್ರಮಾಣ ಜೇನುತೂಡಿ ಕೊಳ್ಳಲು ಮದ ತೀವ್ರದು (ಪಥ್ಯ. ೫೫). [ಮರುಳು (< ಮರುಳ್) + ಉಮ್ಮತ್ತ (<ಉಮ್ಮತ್ತ). / ತೆಲು. ಮರುಲುಮ್ಮೆತ]

ಮರುಳುಮೆಣ್ಣು (ನಾ). ಅವಿವೇಕಿಯಾದ ಹೆಣ್ಣು ; ದಡ್ಡಿ : ಮನೆವಾಳ್ತಯುಜ್ಞಿಯದ ಮರುಳುಮೆಣ್ಣೀ ಕೃತಿಯವೆ ಮನಪ್ಪೊಲಿದೋದಿದೊಡೆ . . . ಜಾತುರ್ಯವದೆನೆ (ಜಾಪ. ೦-೨೩).

[ಮರುಳು(< ಮರುಳ್) + ಪೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್)]

ಮರುಳ್ಕವಿ (ನಾ). ತಿಳುವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಕವಿ ; ಅವಿವೇಕಿಯಾದ ಕವಿ : ಜಾಮುಗ್ಗನಿತಿಯಂ ಮಾಡಿ ಮಹಾವ್ಯವಸಾಯಂಗೆಯ್ವ ಮರುಳ್ಕವಿಗಳ್ಗಾ ವೇಂ ಗುಣಾಢ್ಯರಂ ಮುನಿಸರೇ (ಗುಣಪಾ. ೧-೦೦). [ಮರುಳ್ + ಕವಿ]

ಮರುಳ್ಗಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅವಿವೇಕವ. ಮಾತನ್ಹಾಡು ; ದಡ್ಡತನದ ಮಾತನಾಡು : ಕೇಳಿರೆ ನಿಸ್ಪೃಹೆ ಧೃವೆಂದು ನಿನ್ನೊಡೆಂದು ಧೃವೆಂದು ಮುಂದಣಿಯದೆ ಮರುಳ್ಗಡವರೆ (ಜಪ. ೬-೦೩೦). [ಮರುಳ್ + ಕಡೆ]

ಮರುಳ್ಗೆಯ್, (ಕ್ರಿ). ಮೋಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಆಕರ್ಷಿಸು : ಪಾಣಿಸರ್ದ ಮರುಳ್ಗೆಯ್ವ ಚಿತ್ರಿನಿಯರುಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಕೀಚಕ. ೦೬-೨೦). [ಮರುಳ್ + ಕೆಯ್]

ಮರುಳ್ಗೆಯ್, ಮಂಕುಳಗೈ. ಮರುಳ್ಗೈ (ನಾ). ೧. ಹಿಂದೆ ಕೋಟೆ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಕೈಆಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಅಂಕಕ್ಕೆ ಬರ್ದ ರಾಯರ ಗಂಡನೆಂದೆಬ ಡೊಂಕಣ ಮರುಳ್ಗೆಯ್ದು ಕೊಡನ ಭೋಂಕೆವೆ ಮಿಡಿವ ಲಾಯ ದಲ್ಲಾ ಪೊಲ್ಲಳ ಸಂತಾಲವಿದಾಕದಲ್ಲಿ (ಕೀಚಕ. ೫೦-೧) ಮರುಳ್ಗೈ : ೧. ಠುಗರ್ಠುಗಿಸುವ ಹರಿತ್ತ ಮರುಳುಗೈಗಳುಗುಳುತಿರ್ಪು ಕೆಲಗಿಡಿಗಳ (ಕಂಪ. ೦೬-೦೩೦) . ಮರುಳ್ಗೈ : ೧. ಡೊಂಕಣ ಮರುಳ್ಗೈಯಂದದಾ ಕೋಟೆ ವಿಂಗಿಲಾಗಿ ಮಾಣೆ ರಂಜಿಸುತಂ (ಅ೩೦. ೩-೩೩). ೨. ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಕೈ : ಬರೆಯುವ ಕೈ ಬಂಧುಗಳಂ ಪೊರೆಯದ ಕೈ . . . ಪಾರ್ಗೈ ಮರುಳ್ಗೈಗಳಂತೆ (ಅಚಿಪಾ. ೦೯). [ಮರುಳ್ + ಕೆಯ್]

ಮರುಳ್ಗೈ 'ಮರುಳ್ಗೆಯ್' ನೋ.

ಮರುಳ್ಕೊಳ್, ಮಂದುಳುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಭ್ರಮೆಗೊಳಗಾಗು ; ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳ್ಳು : ಎಲ್ಲಿರ್ದಾಯೆಂದಱಸುತ್ತಂ ಮರುಳ್ಕೊಂಡು ಪ್ರಳಾಪಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಂ (ಪಜ್ಞಾಪ. ೪೯-೦೩) ; ಗಗನತಳಸುಮಮಮನೆ ಬಯಸಿ ಮರುಳ್ಕೊಂಡು ಮಣುಗುವ ಮರುಭಂತೆ . . . ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಯಂ ನೆನೆ ನೆನೆದು (ಆಷ್ಟ. ೬-೦೦೩) ; ಪರಿಜನಾನ ರೂಪ ಬಾರೆಂದು ಮರುಳ್ಕೊಂಡು ಪಂಜರಾಕ್ಷಿಯ ತುಡುಕಿದೆಂ (ಕೀಚಕ. ೫೬-೩೦). ೨. ಪರವಶಗೊಳ್ಳು : ಪಕ್ಕದೇಜ ತಕ್ಕ ಧಾಮಂದಲಗಳಹಿಮ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂ ಲಬ್ಧ ಸಂಜ್ಞೆಯಾಗಿ ಮರುಳ್ಕೊಂಡಂತೆ ಇಂದ್ರಾಯುಂದಮಿರ್ದಡೆಗೆ ಪರಿಕಂದು (ಕಾದಂಬ. ೬೦೬). ೩. ಒಲಿ ; ಮೋಹಗೊಳ್ಳು : ನಿನ್ನಯ ಚಿತ್ರಪಥವ ಕೊಂದುಯನ್ನು ತೋಱದ ಮಾಯ್ಕ ಮರುಳ್ಕೊಂಬವನು (ಕೀಚಕ. ೩೦-೦೦). ೪. ಸಂಭ್ರಮಗೊಳ್ಳು ; ಸಡಗೆರಿಸು : ಜಾತಕರ್ಮೋತ್ಸವದೊಳ್ ಪುಜವಮುಂ ಪುರಜವಮುಮೊಗೆ ಮರುಳ್ಕೊಂಡು ನಿರ್ಭರತ್ಕೀಡಾರಸಪರವಶರಾದಾಗಳ್ (ಆಷ್ಟಿ. ೬-೦೦೩ ೪) ; ಸ್ವಸ್ಥ ಪ್ರಸ್ಥಪ್ರಾಣಾಗಮನಮುಮೊಗೆ ಮರುಳ್ಕೊಂಡು ಭೋಗರಸಮು ನಿಲಿದು ಪತಿಸಾನ್ನಮೊಡೆ ಬರವರೆ (ಜಾದಂಪು. ೧೨೫) ; ಒಗೆ ಮರುಳ್ಕೊಂಡಾದುವ ರಸಭಾವತ್ಕೆಯರ ಸೊಪುರಂಗಳ ದನಿಯುಂ . . . ಒದವಿಸಿತು ಮದಮಜಾಪಧ್ವನಿಯಂ (ಪ್ರಚ್ಛ. ೦೨-೨೨). **ಮರುಳುಗೊಳ್** : ೧. ಮರುಳುಗೊಂಡಮು ರಾಮ ಸೋದಾ (ಶಾಂಪ. ೧೩-೨೦). ೩. ಲೋಕ ದೊಳು ಮಿಥ್ಯಾಪಕರ್ತಿಯುಮು ಜಾತಿ ಯೋಗ್ಯವನು ಸೂರ್ಯಭಕ್ತಿಗೆ ಮರುಳುಗೊಂಡಿರಲು (ಸಚಿ. ೩೨-೦೩) ; ಅರರೆ ಮನ್ಮಥನೀ ಸತಿಯಲವ ತರಿಸಿದೆಂ ಶಿವ ಎನುತ ಮುದದಿ ಮರುಳುಗೊಂಡನು . . . ಆನುರೇಂದ್ರು (ಕೀಚಕ. ೬-೯-೨೫) ; ವಿಶೆ ಮರುಳುಗೊಂಡರ್ಥಿಸಿದೆ ತನ್ನಪ ಧರಣಿ ಪಾಲಕುಮಾರಿ ಕಾಣದೆ ವಜವನು (ಪಾಗ. ೦೦-೩೩-೦೯). ೩. ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿ : ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆಯಾಗು : ಕಾರುದರು ಕಾಣ್ಬರು ಮಱರು ಪುಡಿವರು ಮರುಳುಗೊಂಡವರು ತಿಳಿವರು (ಪಾಂಪಕ. ೦೦-೦೩); ಮರುಳು ಗೊಂಡು ಸತ್ಯ ಪಾದು ಬಲದ ಬಿಯಲುಡಿಸ ಮೇಲೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವ ಸ್ತ್ರೀ

ಪಾಮರಮಂ ಬರೆದು ಬಳಿಕ್ಕೆಯ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಕೆಂಡದಿಂ ಕಾಸಲು ಮಕಮಪ್ಪಳು (ಅಜಿತಾ. ೫೬). [ಮರುಳ್ + ಕೊಳ್]

ಮರುಳ್ಗೊಳಿಸು, ಮರುಳುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳಿಗು ಮಾಡು; ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸು: ಮದಮಿಸಿ, ಮರುಳ್ಗೊಳಿಸಿ, ಇದುಳುಗಮಿಸಿ, ಮುಚ್ಚುವಳು, ಕಣ್ಣಳಿಸಿ, ಮನಕ್ಕೊಳಿಪಳು (ಜಾಜಿ. ೬-೧೧೩); ಆಗಳೆನ್ನ ಮಮ ಮನೊಲ್ಲ ಇನಿಮ ಸೊಲ್ಲ ಸೆಳೆಯುಮೇಣ್ ಇಸುಮೆನ್ನ ಮರುಳ್ಗೊಳಿಸ ಲಾಜದಯೆ? (ಅಭಿಕ್ರ. ೧೦-೨೦೬). ೨. ಮೋಹಗೊಳಿಸು : ಆಕರ್ಷಿಸು: ರೂಪೆ ಗದ್ದ ಪೋಡಲೊಡಂ ಮರುಳ್ಗೊಳಿಸುಗುಂ ವಿದ್ಯಾಧರಸ್ತ್ರೀಯರಂ (ಅಪ್ಪ. ೨-೭೪) ; ಗಿಳಿಯುಂ ಮೊದಲಾಗಿ ನಡಪ್ಪದರನಱದು ಮರುಳ್ಗೊಳಿ ಸುವುದವಱಜ್ಞೆಸುವ ಭಗವಿಂತರಂತನಿತುಮಾದುದಿಲ್ಲಾ ಖಿಲಮೊಳ್ (ಶಾಪುರಾ. ೧೧೩) ; ಕಟಾಕ್ಷರೋಚಿಯುಂ ರಾಜವಿಭ್ರಮಂ ಮರುಳ್ಗೊಳಿಸಾಲ್ಗೊಂಡು ಏಂದ ದಾರಾಂಗವೆಯುಂ (ಜಾಜಿ. ೨-೦೯ ೩). ಮರುಳು ಗೊಳಿಸು : ೨. ಜಲುವ ಸರ್ವಜದ ಪ್ರೌಢಳು ಸಧಾಸ್ಥಳವ ಮರುಳುಗೊಳಿಸಿ ದರೇನೆಂದ (ಧರ್ಮ. ೫೦-೦೦೬). [ಮರುಳ್ಗೊ ಳ್ + — ಇಸು]

ಮರುಳ್ಮಾ (ಕ್ರಿ). ಮೋಹಗೊಳಿಸು ; ಆಕರ್ಷಿಸು : ನಾಗಶಯ್ಯೆಯೊಳ್ ನಾಗಿಣಿ ನಾಗಬಂಧದೊಳೆ ತಳ್ಪ ಗುಣಾರ್ಣವನಂ ಮರುಳ್ಮಿದಳ್ (ಜಂಪು. ೯-೦೬); ಮನೆಯರಂ ಮರುಳ್ಮುವ ಸಮಾಸ್ಥಿಯಿಂ ಸುಮನೋಧ್ಯಧ್ಯಿಯಂ ಜನಿಯಿಪ ಶೀಲದಿಂ . . . ವಿಧು ಲಕ್ಷ್ಮಿದೇವನೆನಿಸಂ (ಶಾ. XIII. ೫೯-೦೦ : 1304) ; ನೀಂ ಕಮಿಯಮಂತು ಮುಚ್ಚಿಸಿ ಮರುಳ್ಮಿ ಧವಂಗೊಡದಿಪ್ಪು ದೊಪ್ಪಮೇ (ಕ್ಷತ್ರ. ೫೯-೦೮). [ಮರುಳ್ + — ಮ್ಮು]

ಮರುಳ್ತನ, ಮರುಳುತನ, ಮಳ್ತನ (ನಾ). ೧. ಹುಚ್ಚು; ಬುದ್ಧಿ ಭ್ರಮೆ : ಮರುಳ್ತನಂ ವಿನತಾ ಬಾಲೆಗೆ ಕುತ್ಸಮೆಂ ತೋರ್ಪುದೆಗೆ (ಅಭಿಕ್ರ. ೫೨-೦೦೩). ೨. ದಡ್ಡತನ ; ಪೌಢ್ಯ : ಈತನೊಳ್ ಇರ್ದುಗಾದುವ ಮರುಳ್ತಂ ಬೇಡ (ಅಜಿ. ೦೩-೫೬ ೩); ನಿಮ್ಮೊಳ್ ಕೂಡಿದೆನ್ನ ಮರುಳ್ತನಮಲ್ಲದೆ ನಿಮ್ಮೊಳಿನುಂ ದೋಷಮಿಲ್ಲ (ಪಂಪಾ. ೪೨-೯). ೩. ಪಿಶಾಚಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ : ಬಂಧುಮಿತ್ರರಡಿಳೆ ಶ್ರಮಂ ಪಡದು ಧೀಮನಿನ್ನಿನಿತೆಲ್ಲ ತಂದ ನೀಂ ಮರುಳ್ತನಿ ಧೂತಕೋಟಿವರಸಾಮರಂಗ ದೊಳಾಡುತಿರ್ಪ ಪಾಂ ಮರುಳೆಂ ತೋಟ್ಟಿವಿರ್ದರ ಮರುಳ್ತನಮಂ ಪರಿಹಾಜತೇತನಾ (ಗಣಿತ. ೯-೫೩). ಮರುಳುತನ ೧, ೨. ಮರುಳು ತನದಲಿ ವ್ಯರ್ಥನಾದೆನಲಾ ಮಹಾದೇವ (ಭಾಗ. ೬೩- ೩-೦೦೬); ವಿಕ ನಿನಗೀ ಮರುಳುತನದವಿವೇಕ (ಕೊಡಗ. ೫-೩-೩೦); ಆತಪ ನುಡಿಗೇಳಿ ಈ ತಪಕ ಳ್ಳಿ ಕುಳಿತುದೇ ಮಮ್ಮ ಮರುಳುತನ (ಅಂಜನಾ. ೦೯). ಮಳ್ತನ : ೨. ಮುದ್ದಾಂ, ಮಳ್ತನವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ರಾವಿಂದ. ಪಾಪೂ. . . ದಾತನಿಂ ಒಟ್ಟಿಸಿದ್ದೆ (ಜಜಿತ. II. ೦೨). [ಮರುಳ್ + — ತನ]

ಮರುಳ್ನಗೆ (ನಾ). ದೆವ್ವದ ನಗೆ ; ಪಿಶಾಚಿಯ ನಗು : ಇಂಚರೆದ ತೊಟ್ಟಲು ಏರಿದು ಕಡೆಗೆ ಮರುಳ್ನಗೆಯಾಗುತಿದೆ ! ಜಲುವೆಯರ ಮುಗುಳ್ನಗೆಯು ಮರುಳ್ನಗೆಯದಾಗುತಿದೆ ! (ಜಾಜಿ. ೩೫-೦೦). [ಮರುಳ್ + ನಗೆ]

ಮರುಳ್ಪಡೆ ' ಮರುಳ್ಮಡೆ ' ನೋ.

ಮರುಳ್ಬುದಿ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಂಕುಗೊಳಿಸುವ ಬೂದಿ : ಮಂಕುಬೂದಿ : ಮನ್ಮಥಾಂಕನೆಂದೆಂಬ ಲೌಕಿಕಂ ಜನವಶ್ಯದಾ ಮರು ಳ್ಬೂದಿ ಕವಿಸದಂತಿರ್ಪ ತೊನ್ನದೊಳ್ (ಜಜಿ. ೬-೦೦).

[ಮರುಳ್ + ಬೂದಿ]

ಮರುಳ್ಮಸಗು (ಕ್ರಿ). ಹುಚ್ಚು ಕೆರಳು ; ಹುಚ್ಚೇರು : ಒರ್ವರೊರ್ವರ ಕಂಬುದ ಬಗೆಯುಂ ಕನಷ್ಯಾದಮಿಲ್ಲದೆಯುಂ ಮರುಳ್ಮಸಗಿ ಪುಗುಳ್ತು ಪುಯ ಬಡಿಗಗಳಿತ್ತಿಕೊಂಡು (ಅಭಿನ. ೯-೦೦೪ ೩).

[ಮರುಳ್ + ಮಸಗು]

ಮರುಳ್ವಡೆ. ಮರುಳ್ವಡೆ (ನಾ). ೧. ದೆವ್ವಗಳ ಗುಂಪು ; ಪಿಶಾಚಿಗಳ ಸಮೂಹ : ಮಾಡಿಯುಂ ವಾಪಸರುಂ ಮರುಳ್ವಡೆಯುಮಾಗಡ ತಮ್ಮೊಡ ಪಾಡೆ ರಾಗದಿಂ (ಸಂಗತ. ೦೩-೩೬). ೨. ಶಿವನ ಪರಿವಾರ; ಪ್ರಮಥ ಗಣ : ಕರಮೆಸದಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಮರುಳ್ವಡೆಯ ನಡುವುಮಾಪತಿರುದ್ರಂ (ಶಾಪ್ರ. ೬೦೦). ಮರುಳ್ಪಡೆ : ೧. ಗಜಮಾಂಸಮನುಳ್ಳಿಕ್ಷ ತಿಂದು ಕೂಡಿಡುವ ಮರುಳ್ಕರುಳ್ವಡೆಯನಟ್ಟುವ ಸಿದ್ಧಗಣಂ (ಶಿ. VIII. ೫೩೦. ೦೮೯-೦೦; 1033 ?); ಪಂದಲೆಯ ಪಿಲಿಕಲ್ಲಾಟದಿಂ ಮರುಳ್ಪಡೆಗೆ ಪಲದರ್ಚ ಸುತುಂ (ಅಜಿತ್ಕ. ೧೧-೦೯). [ಮರುಳ್ + ಪಡೆ]

ಮರುಳ್ಪಣಗು (ನಾ). ತುಚ್ಛವಾದ ಪಿಶಾಚಿ : ಸೊಣಗಂಗಳ ಸೊಂಪುತ ಮರುಳ್ಪಣ [ಪಾಂಪ. ಕೆಗೂ]ಗುಗಳು ಒಂದಲಿಪೋಡ ಹಿಡಿದು ರಕ್ಕಸರುಂ ಹೊಸ ಭಕ್ಷದ ವೇಡುತಿಪರು (ಕ್ರಿಪಾಂ. ೬-೦೬). [ಮರುಳ್ + ಪಣಗು]

ಮರುಳ್ಪೋಗು (ಕ್ರಿ). ಭ್ರಮೆ ಹೊಂದು ; ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳ್ಳು ; ಮರುಳಾಗು : ಸಮಮಿದಿಯ ಕಲ್ಪಿಂಚಿ ಮರುಳ್ಪೋಗೆಯುಮ್ಮ ವೀಣಾತಂಗೆ (ಕ್ರಿಪಾಪು. ೬೦-೨೦೦). [ಮರುಳ್ + ಪೋಗು (<ಪೋ)]

ಮರೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮರುತು ಕೃಷ್ಣಾಡಿದು ವೆಲು ಗುಡಿಸಿದ ಶ್ರೀವೋಕ್ಕಮೀರಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣು ಇರ್ಮಂದುಗ (ಶಿ. IX, ೫೮೫೮. ೦೦-೯; ೨೨೦). [? + ಊರ್]

ಮರೆ₁ 'ಮಱೆ'₁ ನೋ.

ಮರೆ₂ 'ಮಱೆ'₂ ನೋ.

ಮರೆ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ : "ಸ್ಮಂಕುಃ ರಂಕುಃ—ಈ ೨ ಮರೆ" (ಅಜಿತು. ೨೬-೬೬); ಪರಿವ ಕಡವಿನ ಕಂಡಮ್ಮಯ ಮರೆಯ ಖಂಡುಗಳಮಂ . . . ಪಾಯ್ವ ಸಿಂಗಂಗಳಮಂ ಕಂಡು (ಜಂಪು. ೨-೮೨ ೩) ; ಕರಡಿ ಕಡವೆ ಕಾಡೆಮ್ಮ ಸೋಗ ಮೊಲ ಮರೆ . . . ಎರಡು ಕಲೆಯ ಪಸ್ಕಯನೊಪ್ಪಿದುದಾ ದಾರಾಣಮಪ್ಪಡವಿ (ಜಯಾ. ೦೫-೨೯). [ದೇ.]ಶಮಿ. ಮರ್ಕೆ]

ಮರೆಕಪ್ಪಡ 'ಮಱೆಗಪ್ಪಡ' ನೋ.

ಮರೆಗೆರೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಡಗಿರು ; ಬಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರು : ಪರಾಯಮಕ್ಕಾಗಿ ಮರೆಗರೆದು ಹೊಂಚುತ್ತಿರುವ ವೀರಶತ್ರು (ಪಟ್ಟಿ. ೦೩೬-೦೯). ೨. ಮುಚ್ಚು ; ಮರೆಮಾಡು : ಅರುಣಾಕರನದ ಜವನಿಕೆಯ ಮರೆಗರೆದು ಬಹ ದಿನಕರನ ಬಿಬದ ಭರವನರಿದುಲಿಯುತ್ತಿಹುವು ಕಲರವದ ಖಗವೀರ (ಧರ್ಮ. III. ೦೩೬ ಚಂಪೂಪ್ರಪಂಚ). [ಮರೆ (< ಮಱೆ)₂ + ಕರೆ]

ಮರೆಗುಳಿ, ಮರಗುಳಿ (ಗು). ಮರೆಯುವ ; ಸ್ಮರಣೆಯನ್ನು ಕಳೆದು ಕೊಳ್ಳುವ : ಮರೆಗುಳಿ ಸ್ವಭಾವದವಳು ನನ್ನ ಕೈಗೆ ಈ ಹಳೆಕೊಡೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಹೋಗಿರುವುದೂ ಸಾಧ್ಯವಿದೆ (ಜಾಜಿ. ೩೩); ಮರೆಗುಳಿ ಸ್ವಭಾವದವರೂ, ಮರೆವಿನ ಸೋಗಿನವರೂ ರೇಲ್ವೆಯ ಪತ್ರಿಕೆಗಳನ್ನು ಪರಿಶ್ರಾಣದ ಒದಲ್ಲಿಯೊ. ಕೋಟಿನ ಒಳಕಿಸೆಯಲ್ಲಿಯೊ. ತುರುಕಿಡುವ ಸಂಭವ ವುಂಟು (ಜಾಜಿ. ೩೯). ಮರಗುಳಿ : 'ಮರೆ' ಧಾತುವಿಗೆ-ಈ ಸ್ವಭಾವ ವುಳ್ಳವನ್ನೆವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಗುಳಿ' ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿದಾಗ—'ಮರಗುಳಿ' —ಎನ್ನುವ ಶುದ್ಧ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ (ಜಾಜಿ. ೩೩).

[ಮರೆ₁ (<ಮಱೆ)₂ + — ಕುಳಿ]

ಮರೆಗೆಯ್ (ಪಾ). ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದ ಕೈ ; ಇನಿಯೊಳ್ಮಂ ಸಡಿಲ್ವಿಟ್ಟು ಬಿನ್ನನರ್ದಾವ ಮರೆಗೆಯ್ಗಳ್ಳ ವಾಗೆವೋಲಲುಗುಗೊಂಡನ್ನನಿಗಿತರಿಂದೆ ಮುಂಬಡಿಸೆ (ಜಂಪ. ೩೨-೦೩೩). [ಮರೆ₂ (< ಮಱೆ)₂ + ಕೆಯ್]

ಮರೆಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಕೊಡು : ಬಿಟ್ಟುಸ್ವನ ಹಾಯಿಗಳವನ್ನು ಕರೆಪುಸಿಕೊಂಡು ಮರೆಗೊಟ್ಟು ಅಕ್ಕರಿಂದ ನಡಪಿ (ಜಂಕ್ಷ. ೦೫-೩). [ಮರೆ₂ (< ಮಱೆ)₂ + ಕೊಡು₁]

ಮರೆಗೊಳ್ 'ಮಜಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಮರೆಗೊಳು 'ಮಜಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಮರೆಗೋಡು (ನಾ)· ಜಿಂಕೆಯ ಕೊಂಬು : ಪುರುಷಾಕಾರದ ರೂಪಂ ಮರಗೋಡಂ ಕಾಣಲೊಡನೆಯುಂ ಮರವೆಣ್ಣಚ್ಚರಸಿಯ ರೂಪಂ ತಳೆದು (ಕಾ. I. ೫೫-೨೦; 1186). [ಮರೆ + ಕೋಡು]

ಮರೆದೆಗೆ 'ಮಜಿದೆಗೆ' ನೋ.

ಮರೆನುಡಿ 'ಮಜಿನುಡಿ' ನೋ.

ಮರೆಪಡೆ (ಕ್ರಿ)· ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಹೊಂದು; ಶರಣುಹೊಗು : ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನದೇವರ ಶ್ರೀಪಾದದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಸಂಭಿಗಾಗಿ ಮರೆಪಡೆಯ ಬೇಕೆಂದು ಮಾಡಿದಂಥಾ ಧರ್ಮ್ಮ (ಪ್ರ- XII· ಮುಕ್ತಾ- ೫೯-೨೦; 1420).

[ಮರೆ$_{3}$ (< ಮಜಿ^{2}) + ಪಡೆ$_{1}$]

ಮರೆಬೀಳು (ಕ್ರಿ).—ಮರೆಪಡೆ : ಮೃಡನ ಮರೆಬಿದ್ದಂ ಪಿರಿದೆಳ್ದು ತಪವು (ಪಕಥೋ· ೮೨-೮೪); ಪಾ ನಿಮ್ಮ ಮರೆಬಿದ್ದ ಗುರುವೆ (ಪ್ರಬಾಚ· ೪೩-೨೨); ಮರಬಿದ್ದವನನ್ನು ಬಿನ್ನಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸ್ವಧಾವ (ಪುರಿಪ್ರ. ೦೮೩).

[ಮರೆ$_{3}$ (<ಮಜಿ^{2}) + ಬೀಳು$_{1}$ (<ಬೀಬ್^{1})]

ಮರೆಮಾಚು 'ಮಜಿಮಾಡು' ನೋ.

ಮರೆಮಾಜು 'ಮಜಿಮಾಡು' ನೋ.

ಮರೆಮೈ 'ಮಜಿಮೆಯ್' ನೋ.

ಮರೆವಲೆ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಲಿವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಎಳೆವಲೆ ಹಂದಿವಲೆ . . . ಮರೆವಲೆಗಳು . . . ನೇಣ್ವಲೆ ಮೊಕರವಲೆ ಬೇಡರ ಸಿರದೊಳೊಪ್ಪಿದುದು (ಹಾಳ್ಕಾ. ೩-೦೯). [ಮರೆ$_{3}$ + ಬಲೆ$_{2}$]

ಮರೆವಿಡಿ (ನಾ)· ಹೆಣ್ಣುಜಿಂಕೆ ; ಹರಿಣಿ : ಮುನೀಂದ್ರಂ . . . ಪೊಲಪೊಂಣ್ಮುವ ರೇತಸ್ಕಳನೆಗೆ ವಾಣ್ಮುತಿದುಃಖಾನ್ವಿತನಬ್ಜದಳದೊ ಳಂತದವಾಂತಂ ಮರೆವಿಡಿಯಾಶ್ಯಾಯಿನಿ . . . ಮರೆವೆಣ್ಣ ಗರ್ಭ್ಭದಿಂದವ ತರಿಸಿದನೊರ್ವ್ವಂ ಕುಮಾರಕಂ (ಕಾ. I. ೫೫-೨೦; 1186).

[ಮರೆ$_{3}$ + ಪಿಡಿ$_{3}$]

ಮರೆವು 'ಮಜಿವು' ನೋ.

ಮರೆವುಗೇಡಿ (ನಾ). = ಮರೆಗುಳಿ : ಅವನೊಬ್ಬ ಮರೆವುಗೇಡಿ· ಈಗ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಇಷ್ಟೊಂದು ಕ್ಷಣವಲ್ಲಿ ಮರೆತುಬಿಡುತ್ತಾನೆ (ಜಿಪ್ರ).

[ಮರೆವು (<ಮಜಿವು) + ಕೇಡಿ$_{3}$]

ಮರೆವುಗೇಡಿತನ (ನಾ). ಮರೆಯುವಿಕೆ ; ಜ್ಞಾಪಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದು : ವಿಚಾರಮಗ್ನತೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಂಚಕೊಂಚ ಮರೆವುಗೇಡಿತನವೂ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ (ಪುಂಲಾಚ· ೮೨).

[ಮರೆವುಗೇಡಿ + — ತನ]

ಮರೆವೆಣ್ (ನಾ). = ಮರೆವಿಡಿ : ಆ ಮರೆವೆಣ್ಣಚ್ಚರಸಿಯ ರೂಪಂ ತಳೆದಂಬರಕ್ಕೆ ಪಾಱಿದುವಳ್(ದು) (ಕಾ. I. ೫೫-೨೦; 1186).

[ಮರೆ$_{3}$ + ಪೆಣ್^{1}]

ಮರೆವೋಗು, ಮರೆಹೋಗು, ಮೊರೆಹೋಗು, ಮೊಱೆಯೋಗು (ಕ್ರಿ)· ಆಶ್ರಯಿಸು : ಗೌರಿ ಕೋಕರೆಯಾಗಿ ಬಂದು ಬಿಜ್ಜಳಕುಂಡದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ತನುಮನೋಧನಂಗಳಂ ಬೇಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ್ಗ್ಗಿವೆನೆಂಬಿವ ಮರೆವೋಗೆ (ಗಣೇ. ೦೦೬). **ಮರೆಹೋಗು :** ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಗೈಡುಗಳಿಗೆ ಮರೆ ಹೋಗುವುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಬೇಕು (ಕಿಪ್ರ). **ಮೊರೆಹೋಗು :** ಅರಿಯದ ವೈರಾಗ್ಯ ಹರಹಿಕೊಂಬುದಕಿಂತ ಅರಿತು ಮೊರೆಹೋಗಿರೊ ಗೋಪಾಲ ವಿಜಲನ್ನ (ಜಗಾ· ೬೯) ; ಆರ್ಜುನನು . . . ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ ಮೊರೆಹೋಗು ತ್ತಾನೆ (ಕಮಗಾ· ೦೬೫). **ಮೊಱೆಯೋಗು :** ಅಗ್ನಿ ಹರಿಯ ಮೊಱೆಯೋಗೆ ಕರುಣಾದಿಂದಲಿ ಕೇಳಿ ಹಾ ಬಂದ (ಕೇಚರಾ· ೨೦೦).

[ಮರೆ$_{3}$ (< ಮಜಿ^{2}) + ಪೋಗು$_{1}$ (< ಪೋ$_{1}$)]

ಮರೆಸದ್ (ಕ್ರಿ)· ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಹೊಂದು. — ಪಡೆ : ಇದ್ದನೆಯು ನಿದ್ದೊರೆಗಳೆದ್ದು ಮುಂಬರೆಯೆ ಒಂದನಿನ್ನೊಂದು ಮರೆಸಂದು ಹರಿವಂತೆ (ಗಿಕಾಂ· ೫೯-೬೮). [ಮರೆ$_{3}$ (< ಮಜಿ^{2}) + ಸಲ್^{1}]

ಮರೆಸು 'ಮಜಿಯಿಸು' ನೋ.

ಮರೆಹುಯಿಲು 'ಮಜಿವುಯಿಲ್' ನೋ.

ಮರೆಹೊಗು 'ಮಜಿವೊಗು' ನೋ.

ಮರೆಹೋಗು 'ಮರವೋಗು' ನೋ.

ಮರೇ 'ಮರ್ಯೋ' ನೋ.

ಮರೋ 'ಮರ್ಯೋ' ನೋ.

ಮರೋಲಿ (ನಾ)· (?) : ಮರೋಲಿ, ಜೇಳುಗಟ್ಟುದ — ಮರೆ, ಮರಸು, ತಪ್ಪಲುಕಡ್ಡೆ (ಕಪ್ರಶಾ. ಕಮಂಜರ II. ೬).

[?]

ಮರ್ಕಟ (ನಾ)· ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ ; ಕೋತಿ ; ಮಂಗ : ಜರದಂಧಕಾಪಸರ ಕಯ್ಯಂ .ಪಿಡಿದಿಡಪಲೀಯದೆ ನಡೆಯಿಸುವ ಚಪಳ ಮರ್ಕಟಂಗಳಂ . . . ಸೊಗಯಿಸುವುದು (ಕಾದಂಪು· ೨೨೨) ; ಮರನನೇಱಿದ ಮರ್ಕಟನಂತೆ ಹಲವು ಕೊಂಬಿಗೆ ಹಾಯುತಲಿದೆ ಬೆಂದ ಮನವ ನಾನೆಂತು ನಂಬುವೆನಯ್ಯಾ (ಬಸ. ೫೩) ; ಊರಿವ ಕಿಚ್ಚನು ಬಿಚ್ಚಿ ಬೀಸಿದ ತೆಱದಲುಱಿ ಅಟ್ಟಿದನು ಮರ್ಕಟರ (ಕಾಖಾಣ. ೨೦-೩೪). ೨. ಜೇಡರ ಹುಳು. ೩. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಮರ್ಕಟ . . . ಗಂಡಕವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳ ಸಹಾಯದಿಂ ಮಹಾಪದ್ಮವೆಂಬರುಸುನರಕವಿಹುದು (ಅಪಗ. ೦೮೮). ೪. (ಅಲಂ) ಮಂಕ ; ತಿಳಿಗೇಡಿ : "ಮರ್ಕಟಗೆ ಮಂಕನೆನಿಕುಂ" (ಕಪ. ೦೨೦) ; ಇಂತೀ ಗುಣ ಸತ್ಯವಂತರಿಗಲ್ಲದೆ ವಿಕ್ಕಿನ ಮರ್ಕಟ[ಪಾಣಿ· ಮಕ್ಕಟನಾಥ]ರಿಗಲ್ಲಿದುದೋ (ಕೀಲಾಪ. ೫೫-೨೩೬). ೫. [ಕಾವ್ಯಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ರತಿಬಂಧ : ಕಾಲ ನೀಡಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಬಾಲೆಯೊಪ್ಪುವರಡುತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಪುರುಷನಂತೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ತನ್ನಯ ಕಾಲಮಿಟ್ಟು ಸಮ್ಮುಖದೊಳು ಲಾಲಿಸುತ್ತೆ ರಮಿಸಲದುವೆ ರೋಲಪೇತ್ರ ಕೇಳು ಮರ್ಕಟಾಖ್ಯವೆನಿಪುದು (ಅಪ. ೯-೮೪). [ಸಂ.]

ಮರ್ಕಟಕ (ನಾ)· = ಮರ್ಕಟ ೧ : "ಬಲೀಮುಖಃ, ಮರ್ಕಟಕಃ . . . ವಾನರಃ—ಈ ೧೧ ಕೋಡಗಂ" (ಅಣಾಮು· ೬೯-೬೮). [ಸಂ.]

ಮರ್ಕಟಕಿಶೋರನ್ಯಾಯ (ನಾ). [ತರ್ಕಶಾ] ತಾಯಿಕಪಿಯನ್ನು ವಂರಿ ಕಪಿಯು ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುವಾಗ, ತನ್ನ ತಾಯಿ ತನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯುಳ್ಳ ದೃಷ್ಟಾಂತ : ಈ ಹಾಗೆಯೇ ಪರಮಾತ್ಮ ನನ್ನು ದೃಢವಾಗಿ ನಂಬಿದ ಭಕ್ತನನ್ನು ಆಶ್ರಯದಾತನಾದ ದೇವರು ಕೈಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ : ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳ ಮೂಲಕ ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಮರ್ಕಟಿ-ಕಿಶೋರ ನ್ಯಾಯ, ಮಾರ್ಜಾಲ-ಕಿಶೋರ ನ್ಯಾಯ ಎಂದು ಹೇಳುವುದುಂಟು (ಜಾಕಿ· ೫೬೧). 'ಮಾರ್ಜಾಲಕಿಶೋರನ್ಯಾಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮರ್ಕಟಚಿಹ್ನ (ನಾ). ಕೋತಿಯ ರೂಪ (?) : ಧ್ವಜ ಮಕುಟ ಸಿತಾತ ಪತ್ರಾದಿಗಳೊಳ್ ಮಣಿಮಯಮಪ್ಪ ಮರ್ಕಟಚಿಹ್ನದೊಳ್ ಮುನಿವರನಂ ಪೂಜಿಸಿ (ಪಜಾಣಾ. ೦೬೩-೪). [ಸಂ.]

ಮರ್ಕಟತನ (ನಾ)· ಕಪಿಯ ಸ್ವಭಾವ ; ಚಂಚಲಚಿತ್ತ : ಮನದ ಮರ್ಕಟತನವೆಂತು ಮಾಣ್ಪುದೆನ್ನಾ (ಬಸ. ೪೦) ; ಬಾಲಬುದ್ಧಿಗೆ ಪ್ರಶ್ನಾ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಕೊಡುವುದು ಮರ್ಕಟತನಕ್ಕೆ ಪಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿದಂತೆಯೇ (ಕಸಂಪಾ· ೪೪). [ಮರ್ಕಟ + —ತನ]

ಮರ್ಕಟಧ್ವಜ (ನಾ). ೧. ಕೋತಿಯ ಚಿಹ್ನೆಯಿರುವ ಬಾವುಟವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು. ೨. ಅರ್ಜುನ : ಪೊಡರ್ದರುರ್ಬಿ ವ್ಯೂಢಧ್ವಜ ಮರ್ಕಟ ಧ್ವಜರ್ (ಪಂಪಾ· ೪-೭೨). [ಸಂ.]

ಮರ್ಕಟನಾಡಿ (ನಾ)· ಒಂದು ನಾಡಿಯ ಹೆಸರು : ಮಯೂರನಾಡಿ . . . ಮರ್ಕಟನಾಡಿ . . . ಸಂತೋಷನಾಡಿ ಇಂತೀ ಪ್ರಥಮನಾಡಿಯೊಳಗಾದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ತೋಱುವ ವಾಡಿ ಜೀರ್ಣಪರ್ಣದಂತೆ (ಶಕ. III, ೨೮೬-೩೦೭). [ಸಂ.]

ಮರ್ಕಟಬಂಧ (ನಾ)· ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಅಲ್ಲಾಡದಂತಹ ಬಿಗಿಯಾದ ಬಂಧನ ; ಕೋಡಗಗಟ್ಟು ; ಹೆಡಮುರಿಗೆ : ತದೀಯಶೌರ್ಯಮವೆಳ್ತುಂಗೋಲ್ಗೊಳ್ವಂತೆ ಮೇಗಣಂ ಮೇಗೆ ಪಿಡಿದಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಮರ್ಕಟಬಂಧದಿಂ ಕಟ್ಟಿ ತಂದು (ಜೀವಂಧ. ೦೦-೦೬೪ ೩). [ಸಂ.]

ಮರ್ಕಟವಿಲಾಸ (ನಾ)· ಕಪಿಯಂತೆ ಚೇಷ್ಟೆಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ದುರುಳರುರವಣಿಸಿದರು . . . ಮರ್ಕಟವಿಲಾಸರು ಧುರರಚಿತಪರಿಹಾಸರಭಿಜನಕುರುವಿವಾಶರು ತಾವಕರು· (ಭಾಷ್ಯಕ್ರಿ. ೦೨-೨೬). [ಸಂ.]

ಮರ್ಕಟಿ (ನಾ)· ೧. ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಪಸ್ಯ ; ನಸುಗುನ್ನಿಗಿಡ: "ನಸುಕುನ್ನಿ ಮರ್ಕಟಿಯಾತ್ಮಗುಪ್ತಿಯಕ್ಕು" (ಪುಂಗಣ. ೪೬-೪೭); "ಪಪ್ಪಲಂಥಿ – ಬಜೆ, ಮರ್ಕಟಿ" (ಓಷ. ೦೭೨). ೨. ಹೆಣ್ಣುಕಪಿ. ೩. ಓಮ; ಅಜವಾನ. [ಸಂ. ಮರ್ಕಟೀ]

ಮರ್ಕುಂ (ನಾ)· ಬರವಣಿಗೆ ಅಥವಾ ಲಿಖಿತದ ಸಂಖ್ಯೆ : ಅವನ್ನು ದಾಖ್ಲೆ ಮಾಡದೆ ಇಟ್ಟುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು. ದಾಖ್ಲೆ ಮಾಡಿದರೂ ಯಾವ ಮರ್ಕುಂನ ಹುಕುಂ ಎಂದು ಬರೆಯುತ್ತಿರಲೇ ಇಲ್ಲ (ಶಷ್ಟಿಕ. ೦೩೩); "ಮರ್ಕುಂನ ಹುಕುಂ : ಇಂಥ ನಂಬರಿನ (ಮರ್ಕುಂನ) ಆರ್ಡರು (ಹುಕುಂ)" (ಶಷ್ಟಿಕ. ೬೦೮). [← ಅರ. ಮುರಾ. ಮರ್ಕೂಂ=ಲಿಖಿತ]

ಮಱಿಸು 'ಮಱ್ಗಿಸು' ನೋ.

ಮಱುಗು 'ಮಱ್ಗು' ನೋ.

ಮಱೆಸು 'ಮೆಚ್ಚಿಸು' ನೋ.

Δ ಮಱ್ಗು$_1$ 'ಮೆಚ್ಚು$_1$' ನೋ.

Δ ಮಱ್ಗು$_2$ 'ಮೆಚ್ಚು$_2$' ನೋ.

ಮಱುಗೆ 'ಮೆಚ್ಚುಗೆ' ನೋ.

ಮರ್ಜಿ (ನಾ)· ೧. ಇಷ್ಟ; ಆಸಕ್ತಿ : ಈ ಯಾವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ದೊಡ್ಡ ಸರಕಾರದ ಮರ್ಜಿಯೂ ತಮ್ಮ ಮರ್ಜಿಯೂ ಯಾವ ಮೇರೆ ಇದಯೋ ಆ ಮೇರೆ ಹಾಜರು ಇದ್ದೇವೆ (ಶಾಕುಂಪ್ರ. ೦೨೮) ; ಯಕ್ಷಗಾನದ ಮೇಲೆ ಮರ್ಜಿಯಿದ್ದ ಶ್ರೀಪತಿಗೆ ಈ ಪಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರವಿರದಿದ್ದರೂ . . . ಅವನಿಗೆ ಖಯ್ಯಾಲಿ (ಸಂಸ್ಕೃ. ೭೩) ; ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಡುವವರ ಮರ್ಜಿ, ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವರ ಮರ್ಜಿ (ಗೀತ. ೨೫). ೨. ಸ್ವಭಾವ : ಅವರದ್ದು ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿಯುವ ಮರ್ಜಿ (ಭಾಗ. XVIII, ೨೧೫) ; ಕುಮರಿಗೂ ಸವಾರನಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಮರ್ಜಿ ಗೊತ್ತಿರಬೇಕು (ಶಾಕುಪ್ರ. ೨೫೭) ; ನನಗೆ ಹಳ್ಳಿಯ ಹುಡುಗಿಯ ಮರ್ಜಿಯು ಪರಿಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲ (ಕಂಗ. ೧೬). ೩. ಅನುಗ್ರಹ ; ಪ್ರಭಾವ : ಘೋರನು ಅವರ ಮರ್ಜಿ ಸಂಪಾದಿಸಿ ಅವರಲ್ಲಿಯೆ ನೌಕರಿಗಾಗಿ ನೆಲೆಸಿದನು (ಕಂಪಾ. ೩೩) ; ಮೇರಿನವರ ಮರ್ಜಿಪಡೆದು ತ್ರುಟಿನದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಯಂ ಆದನು (ಗುರುಚಾ. ೨೩೭). ೪. ಜೀವಿ ; ಗತ್ತು : ಕೊಳಗದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಪಯ್ಯ ಭತ್ತವನ್ನು ಅಳೆಯುವಾಗ ಎಣಿಸುವ ಮರ್ಜಿಯಲ್ಲಿ ಅವರ ಲೆಖ್ಖ ನಡೆದಿತ್ತು ! (ಸಂಸ್ಕೃ. ೩೩).

[←ಅರ. ಮರ್ಖಿಯ್ ; ಹಿಂ. ಮರ್ಜೀ. ಮರ್ಜಿ ; ಮರಾ. ಮರ್ಜಿ]

ಮರ್ತಬೆ (ನಾ)· ೧. ಸಲ ; ಬಾರಿ. ೨. ಸಂದರ್ಭ ; ಅವಕಾಶ ; ಸಮಯ : ಅದರ ವಡಂಬಡಿಕೆ ಸಂತೋಷದ ಮರ್ತಬೆ ದೋಸ್ತಿ, ಕಲವಿನಿಂದಾ ಬಹಳ ಸಲಾ ಬರೆದು ಇದ್ದೇವೆ (ಶಾಕುಪ್ರ. ೦೨೦).

[←ಅರ. ಮರ್ತಬಹ್ ; ಹಿಂ. ಮರ್ತಬಾ]

ಮರ್ತ್ಯ (ಗು)· ೧. ಸಾವಿಗೊಳಗಾಗುವ ; ಮರಣಹೊಂದುವ· (ನಾ)· ೨. ಮನುಷ್ಯ ; ಮಾನವ : "ಮನುಷ್ಯಃ, ಮಾನುಷಃ, ಮರ್ತ್ಯಃ . . . ಈ ೧೨ ಮಾನವರ್" (ಶಾಶಾ. ೩೫-೩೬) ; " ಜಗಜ್ಜನಕನಂ ಶಿಶುವೆಂಬುದೊ ಮರ್ತ್ಯನೆಂಬುದೊ (ಶಾಂಪ್ರ. ೦೦-೬೨) ; ಮರ್ತ್ಯರೊಳ್ ಮಥನಂ ವಿಗ್ಗಳವಲ್ಲವೆ (ಕೀಪಾರ್ಜು. ೧೬) ; ಇಳೆಯು ಮರ್ತ್ಯರು . . . ಫಲುಗುಣಗೆ ಸರಿಯೆಂಬವರ ಬಾಯ್ ಹುಳವುದೋ (ಭಾಷ್ಯಕ್ರಿ. ೬-೩೭). ೩. ಮಾನವರು ವಾಸಿಸುವ ಲೋಕ ; ಭೂಲೋಕ : ಈಗಳೀ ಮರ್ತ್ಯದೊಳಗೊರ್ವ ಪೊಸಮಗನಂ ಪಡೆದೆವು (ಜೀವಿ. ೦೨-೦೩೪) ; ಮರ್ತ್ಯವನೋವಿ ಮನುಜರಿಲ್ಲರಂ ನಿಜಭೃತ್ಯಯುಕ್ತಿಯಲಿ ಪಾವನತ್ವವನಿತ್ತು ಪಾಲಿಸಿ ಕಾವುದು (ಜಪಾ. ೦-೬೦) ; ಶಿವಶರಣೆಯರಾಗಿ ಮರ್ತ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದು ಪವಾಡಗಳನ್ನು ಮೆರೆಯುವಂಥವರು (ಕರಾಗಳ. ೭೦). [ಸಂ.]

ಮರ್ತ್ಯಜನ್ಮ (ನಾ)· ಮನುಷ್ಯನಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವುದು ; ಮಾನವಜನ್ಮ : ದುರ್ಲಭಂ ಮರ್ತ್ಯಜನ್ಮಂ (ಮಳಚಾ. ೨-೩೯). [ಸಂ. ಮರ್ತ್ಯಜನ್ಮನ್]

ಮರ್ತ್ಯದೇಹ (ನಾ)· ಮನುಷ್ಯಶರೀರ : ಮರ್ತ್ಯದೇಹದೊಳಲ್ಲಿ ಸುಳಿವುದು ಧಾರವೆಂದರು ಚರರು ಫಲುಗುಣಗೆ (ಭಾಷ್ಯಕ್ರಿ. ೬-೩೯). [ಸಂ.]

ಮರ್ತ್ಯಲೋಕ (ನಾ)· ಮಾನವಲೋಕ ; ಭೂಲೋಕ : ಮರ್ತ್ಯಲೋಕ ಮೆಂಬುದು ಕರ್ತಾರನ ಕಮ್ಮಟವಯ್ಯ (ಜಸ. ೦೩೩). [ಸಂ.]

ಮರ್ದಕ (ನಾ)· ಘಾತಿಸುವವನು ; ನಾಶಮಾಡುವವನು : ಕೃತಾಂತ ಮರ್ದಕನೊಳ್ಪ್ರಧನರ್ವಿಜಿಗಳೀಂ ಜಯೋತ್ಸುಕತೆಯೊಳೆಚ್ಚು ಗೆಲ್ದ ಬಗೆಯಾತಿನ (ಕಬಪ. ೪-೦೨೮). [ಸಂ.]

ಮರ್ದನ (ನಾ)· ೧. ಪುಡಿಮಾಡುವುದು ; ಚೂರ್ಣಮಾಡುವುದು. ೨. ಉಜ್ಜುವುದು; ತಿಕ್ಕುವುದು. ೩. (ಕೈಕಾಲು, ಮೈಯನ್ನು) ಒತ್ತುವುದು ; ಹಿಸುಕುವುದು : ಪಾದಗಳನ್ನು ಮರ್ದನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಶ್ರಮಪರಿಹಾರವೂ . . . ಶರೀರಪುಷ್ಟಿಯೂ ಆವೆಲ್ಲಾ ಉಂಟಾಗುವುವು (ಜಸ್ಕೃ. ೩೯). ೪. ನಾಶಮಾಡುವುದು : ಆ ಮಧುಕೈಟಭಮದ ಮರ್ದನರುಧಿರಾರುಣಚ್ಛುರಣಮಂ ನೆನೆಯಿಸುಗುಂ (ಶಾಕಂಪ್ರ. ೨೬). ೫. ಹಿಂಸಿಸುವುದು ; ನೋಯಿಸುವುದು : ಮರ್ದನ . . . ದುರ್ಭೋಗ್ಯ ನಾನಾವಿಧಾಸಂಖ್ಯಾತೀವ್ರವೇದನಾರೂಪಂಗಳಾಗಿ (ಜಪಾ. ೦೫೦). ೬. ನಾಶಮಾಡುವವನು : 'ಮಲ್ಲಮರ್ದನ' ಪರಾ.

ಮರ್ದನಪಡಿಸು = ಕೊಲ್ಲು ; ಸಾಯಿಸು : ಅವರು ಸೂರೊಂದು ಜನವಿದ್ದರೂ ಅವನೊಬ್ಬನೇ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮರ್ದನಮಾಡಿಬಿಡುವನು (ಜಪಾ. ೦೬). [ಸಂ.]

ಮರ್ದನಿಗ (ನಾ)· ಮೈ ಒತ್ತುವವನು : "ಸಂವಾಹಕಂ ಮರ್ದನಿಗಂ" (ಶಂಗಣ. ೦೦೦-೨). [ಮರ್ದನ + — ಇಗ]

ಮರ್ದಲ, ಮರ್ದಳ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಮದ್ದಳೆ ; ಮೃದಂಗ : ವನಗಜಧ್ವನಿ ಮರ್ದಲಸ್ವನಂ ವೇಲಾವಿಭಿನಕೀಚಕವೆ ಸುಸಿರವು (ಜಕ್ಕಣ. ೦೦-೦೬೩). **ಮರ್ದಳ** : ಆ ವಾದ್ಯವಿದ್ಯಾಧಿಕರ್ ಮರ್ದಳಮನುರ್ದಿ ಮಯೂರಮಾರ್ಜನೆಯಿಂದನಿಬರ ಮನಪನಾವರ್ಜಿಸಿ . . . ಪಾಡಿದರ್ (ಜಪಾ. ೬-೦೨೪ ೪). [ಸಂ.]

ಮರ್ದಳ 'ಮರ್ದಲ' ನೋ.

ಮರ್ದಳೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಮೃದಂಗ : ಪಟು ಪಟಿಹತುಣವಭೇರಿಮರ್ದಳೆರ್ಪುಲ್ಲಲಿ . . . ವಂಶವೀಣಾಸ್ವರಂಗಳೆಸೆಯೆ (ಪಜಿ. ೬೪-೨೬). [ಸಂ. ಮರ್ದಲ]

ಮರ್ದಳೆಕಾಱ (ನಾ)· ಮದ್ದಳೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು : ಹೃಂಕ್ಕ ಅಲಿಂಗ್ಕ ಊರ್ಧ್ವಕಮೆಂಬ ತ್ರಿವಿಧಕ್ರಮವಱಿದು ನುಡಿಸುವ ಕಡುಜಾಣರಪ್ಪ ಮರ್ದಳೆಕಾಱರಿಂ (ಜಪಾ. ೦೧೦). [ಮರ್ದಳೆ + — ಕಾಱ]

ಮರ್ದಿತ (ಗು). ೧. ಪುಡಿಪುಡಿಮಾಡಿದ. ೨. ಹಿಕ್ಕಿದ : ಉಜ್ಜಿದ. (ನಾ). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ನೃತ್ಯಭೇದ; ☞ "ಅಡಿಯನ್ನು ಅಡ್ಡ ಮಾಡಿ ನೆಲವನ್ನು ಒರಸುವುದು" (ಅಸ್ಮ. ಗಣ್ಯಸುಖಾದ. ೨೫೬) : ಮೇದಿನಿಯನಡ್ಡಾದಿದಾದರದಿಂದೊರನೆ ಮರ್ದಿತಾಮ್ಮುಮನಕ್ಕುಂ(ಅಸ್ಮ. ೫-೧೧೯). [ಸಂ.]

ಮರ್ದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒತ್ತು ; ಅಮುಕು : ತುಬುದಂ – ಕಾಲೊಳ್ ಮರ್ದಿಸಿದಂ (ಪುಟ. ಪಂ. ೨). ೨. ನಾಶಮಾಡು : ಕೊಂಕಣ ಮಲೆಯಾಳ ಕೊಡಗುಂಭೂಪಾಲರ · ಬಿಂಕವ ಮರ್ದಿಪ ಶೂರೆ (ಶಂಪ. ೬-೨೭). ೩. ಕೊಲ್ಲು ; ಸಾಯಿಸು : ಭೂತಳಾಧೀಶ್ವರನತ್ಯುದಾರಂ ಮರ್ದಿಸಿ ಧರೆಯಂ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀಧಾಮವಾಗಿ ಪರಿರಕ್ಷಿಸುಗುಂ (ಶಂಪಂ. ೨೧೨-೧೭) ; ತಲವಜ್ರಾಘಾತದಿಂ ಮರ್ದಿಸಿ ಕಜಕನಂ . . . ಪೊಕ್ಕಂ ದನುಜನ ಪೊಜಲಂ ಸಾಗ್ರಜನ್ಮಂ ಮುಕುಂದಂ (ಹರಿ. ೬-೧೦) : ಶಂಬರಾಸುರನ ಮರ್ದಿಸಲಾಗಿ . . . ಜಂಭಾರಿಮುಖ್ಯನಿರ್ಜರರ್ಕ್ಕಳಂದು ದಿವ್ಯಾಂಬರಗಳನಿತ್ತರೊಲಿದು (ಕೂಚಿಪು. ೩೩-೪). [ಮರ್ದನ + — ಇಸು.]

ಮರ್ದು, ಮಂದ್ರು, ಮದ್ದು (ನಾ). ೧. ಔಷಧ : "ಮರ್ದಿಂದೌಷಧಿ" (ಶಬ್ದಾರ್ಣ. ೧೭) ; ಮರ್ದುಂ ಮಂತ್ರಮುಮಿಚ್ಛದೇವತೆಗಳುಂ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಮುಂ . . . ಮಿತ್ರರ್ಕಳುಂ ಮಿಟ್ಟು ಮೇಲೆರ್ದಾಗಳ್ ಶರಾಪ್ಟುದೇ ಮಡಿದರ್ ಪನ್ನಿರ್ವರುಂ ಚಿಕ್ಕಿಗಳ್ (ಪಜ್ಜಾಜ. ೦೧೨-೦೫) ; ಏಮಗಂ ನಿಮಗಂ ದುಷ್ಕೃತದ ಮುಟ್ಟುಗುವ ದಂದುಗಮಾಡಿದ ಹೊಲಸುಂಡ ಮರ್ದು ಕಂಡ ವಿಚಾರಂ (ಪುಟಚಿತ. ೦-೨೨). ೨. (ಆಹಾರದೊಡನೆ ಬೆರಸಿ ಕೊಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಂಜು ; ಕೈವಸಕು : ಮರುಳೋ ಮರ್ದೋ ಮಾಟವೋ ನರವಿಸಿ ನಿಲೆಗಯ್ದು ಕಿವುಗೊಳಿಪುದು ಧರದೊಳ್ (ಜಾಪ. ೬-೭೨). ೩. ನಿವಾರಣೋಪಾಯ ; ಪರಿಹಾರ : ನೀರ ಡಿದಂಗೆ ತುಪ್ಪಂ ಮರ್ದೋ (ಕ್ಷತ್ರಪ. ೭-೧೩); ಮರ್ಮಲ್ಲು ಪೊಗೆ ಪೊರೆ (ಅಶ್ವಶಾ. ೦೩-೪೦೨). **ಮಂದು**ಂ : ೧. ಓಡಬೇಕೆಂದು ಮಂದು ತಿಂದು ತೂಕಡಿಸಿ ಬಿದ್ದೆಯಲ್ಲವೆ (ಶಾಕುಂ. IV. ೧೭). **ಮದ್ದು** : ೧. ಕುತ್ಸಕ್ಕೆ ಮದ್ದನಿಕ್ಕದೆ [ಶಾಕುಂ. ಮರ್ದುವಾದದೆ] ಕುತ್ಸಂ ಪೋಗೆಂದೊಡಂತೆ ಪೋಕುಮೆ (ಸಭಾ. ೦೨-೦೭) ; ಒಡಲಿನೊಳು ಮುಱಿದುದ್ದ ಸುಳವನುಡಿಯಲೀಯದೆ ತೀಳ್ದ ಮದ್ದನು ಗಿಡಿಪ . . . ಹಸ್ರಿವೈದ್ಯರ ಗಡಣವ್ಯಥಯ ದೊಳಿಸವಲ್ (ಭಾಗ್ವ. ೫-೨೦) ; ಮದ್ದ ನಾವ್ ತರಹೇಳಿದರೆ ಕಿತ್ತಿದ್ರಿಯನು ತಂದೀ ವಿಷೇಕದ ಮುದ್ದುತನದನು ನೋಡಿದ್ಯೆ [ಕಿಷ್ಕಿಂ. ೬-೩೬-೬೨). ೨. ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬೆಣ್ಣೆಯೊಳ್ ಮದ್ದಿಕ್ಕುವವೊಲ್ (ಸಭಾ. ೫-೨೮) ; ಈತನ ಸುಳಿವು ತೋಜುವದಿಲ್ಲ ಮಾಯಾಲಲನೆಯಿತ್ತಿದ ಮದ್ದು ದೇವರಿಗೆಂದನಾ ಭೀಷ್ಮ (ಶಾಬ್ಭಾ. ೪-೩). ೩. ಅನ್ಯಾಯವಾಯಿತು ಇದಕೇನು ಮದ್ದು (ಭೂಕಂ. ೨-೩೫-೨) ; ಗುಳಿಗೆಯದು ಆ ಮಿಗನ ಕಟ್ಟಿಸು ಕಳೆದ ಮದ್ದಾದಪುದು (ಹಾಕ್ಷಾ. ೩೭-೦೩); ಇದಕ್ಕೆಲ್ಲ ಒಂದೇ ಮದ್ದಿದೆ (ಶುಂಗಾಸುಖ. ೦೦೪). ೪. ವಶೀಕರಣಗೊಳಿಸುವ ಸಾಧನ : ನುಡಿಯ ಮಾತಿಪ ಮುದ್ದು ಶಿವನನೊಲಿಸುವ ಮದ್ದು ತಾನೆಲ್ ಶಿವೆ ಮೆಜ್ಜಿರಳು (ಪಶ್ಚಿ. ೩೭-೨೨). ೫. ಅಗ್ನಿಸ್ಫೋಟಕ ; ಸಿಡಿಮದ್ದು : ಹಾಯ್ಕು ವರುವೊರಿವ ಮದ್ದಿನ ಕಿಡ್ಡಿಯಂ (ಪಜ್ಜ. ೦೨-೧೩); ಕರಿಯ ಮದ್ದಿನ ಪುಟ್ಟಿಣಗಳ ಹೊತ್ತಿಸಿ ಧರದಿಂದ ಮೇಲಿಡುತಿರಲು (ಕಂಪ. ೦೧-೭೨). ೬. ಪಟಾಕಿ : ಅನೇಕರು ದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಮದ್ದು ಸುಡಲು ಬಹಳ ಹಣ ವಿರ್ಯಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಬಿಷ).

ಮದ್ದಕೆ = (ಅಲಂ) ಪ್ರತೀಕಾರೋಪಾಯವನ್ನು ಮಾಡು : ಪರಶುರಾಮನ ಪಟುತನಕೆ ಮದ್ದರೆದನೆಂದೀ ನಿಟಿಲನೇತ್ರನ ಭುಜಬಲಕೆ ಸವಜೋಳಿ ಗಡ ನೀವು (ಶಾಕುಂ. ೪-೩); ಮಾಯಾಪ್ರಯೋಗದತಿ ಮದ್ದರೆದುದಖಿಳಮೃಗಸಂತತಿಗೆ (ಕಬ್ಬ. ೫೫-೫೬). ಮದ್ದಿನ ತಿಲಕ = ವಶೀಕರಣಗೊಳಿಸುವ ಬೊಟ್ಟು.–ತಿಲಕ : ನಿನ್ನ ಹೊದ್ದಿ ತಳ್ಕಂಕದಿಂ ತವಸಬೇಕೊಂದು ಮದ್ದಿನ ತಿಲಕದಿಂದವನೆ (ಭಾಗವಾ. ೫೭-೩೮). ಮದ್ದು ಹಾಕು = ಕೈಮಸಕು ಹಾಕು : ಅರೋ ಏನೋ ಮದ್ದು ಹಾಕಿರಬೇಕು. ಮದ್ದುಗುಣಿಯಿಕ್ಕಿರಬೇಕು (ಪಟ್ಟಿ. ೧೩-೨). ಮದ್ದಿನ ಕೂಟ್ಲೆ = ಔಷಧಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಬೇಯಿಸಿದ ಅನ್ನ; ಪಥ್ಯದ ಆಹಾರ; ತನಗುಳ್ಳ ವ್ಯಾಧಿಯವರ್ಗುಂಟೆಂಬುದನಱಿದು ತನಗೆಂದು ಮಾಡಿದ ಮರ್ದಿನ ಕೂಟನವರ್ಗ ಬಡ್ಡಿಸಿದೊಡೆ (ಪಜ್ಜಾಜ. ೦೭೦-೦೯).

[ದೇ.ತ ತುಮಿ. ಮುರುನ್ನು ; ಮಲ. ಮುರುನ್ನು ; ಕುಳು. ಮುರ್ದ್ ; ಕೊಡ. ಮದ್ದ್ ; ತೆಲು. ಮುಂದು ; ಕೋಲಾ. ಮಾಯ್ಕ್, ಮುಂದ್ ; ಪರ್ಜಿ. ಮುರುದೆ ; ಕುಡುಖ್. ಮುಂದರ್ ; ಮಾಲ್ತೊ. ಮುಂದ್ರು]

ಮರ್ದುಗೂಟ್ಲೆ, ಮರ್ದುಗೂಟ್ಲೆ (ನಾ). ಔಷಧಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಬೇಯಿಸಿದ ಅನ್ನ ; ಪಥ್ಯದ ಆಹಾರ: ಮರ್ದುಂಗೂಟ್ಲೆ, ಮುರ್ದುಗೂಟ್ಲೆ (ಹಾಕ್ಷಾ. ೦೭೯ ಪ್ರಯೋ). **ಮುರ್ದುಗೂಟ್ಲೆ** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಮರ್ದು + ಕೂಟ್ಲೆ.]

ಮರ್ದುಗುಣಿಕೆ, ಮದ್ದುಗುಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ದತ್ತೂರ; ಉಮ್ಮತ್ತ : "ಮರ್ದುಗುಣಿಕೆಯೆಂದು ಉಮ್ಮತ್ತಂ" (ಶಬ್ದಾ. ೬೬-೩೨೦). **ಮದ್ದುಗುಣಿಕೆ** : "ತಱಿಸಂದುಮ್ಮತ್ತ ಮದ್ದುಗುಣಿಕೆಯುಮುಮ್ಮಂ" (ಶಬ್ದಾ. ೨೦೯); ಉರಗನ ವಿಷಮೇಱದರುಂ ಸಿರಿಯುಳ್ಳರೆ ಮದ್ದುಗುಣಿಕೆಯಂ ತಿಂದವರುಂ . . . ಧರೆಯೊಳ್ ಮೆಯ್ಯಱಿಯರು (ಪಜ್ಜಾಜ. ೦-೦೧೪) ; ಮದ್ದುಗು [ಪಾಶ್ವ. ಮದ್ಕಿಕು] ಣಿಕೆಯ ತಿಂದು ಸೊಕ್ಕಿದಂಗೆ ಕಾಷ್ಠ ಲೋಹಾದಿಗಳೆಲ್ಲಂ ಪೊಂಬಣ್ಣಮಾಗಿ ತೋರ್ಪಂತೆ (ಪಾಪಸಂ. ೦೫೫-೬ ಪ); ಮದ್ದುಗುಣಿಕೆಯ ತಿಂದ ಪುರೋನ್ಮತ್ತರ ವೆನ್ನತ್ತ ತೋಱದಿರಯ್ಯ (ಶಾಂಪಾ. ೬೦-೨೦). [ಮರ್ದು + ಕುಣಿಕೆ.]

ಮರ್ದುಗೂಟ್ಲೆ 'ಮರ್ದುಂಗೂಟ್ಲೆ' ನೋ.

ಮರ್ದುಣಿಸು (ನಾ). ಪಥ್ಯದ ಊಟ ; ಮದ್ದಿನ ಕೂಳಿಟ : ಬಿರ್ದುಣಿಸಂ ಮರ್ದುಣಿಸೆಂಬಂತಿರುಂಡು ಶಿಷ್ಟವನೆಗೆ ಪವಡಿಸಲ್ಕೆಂದು ಪೋದಂ (ಪಾಪಸಂ. ೬೭-೬೬). [ಮರ್ದು + ಉಣಿಸು.]

ಮರ್ದುಮಿ 'ಮರ್ದುಮಿಸಾ' ನೋ.

ಮರ್ದುಮಿಸಾ, ಮರ್ದುಮಿ (ನಾ). ಗಂಡುತನ ; ವೌರುಷ : ಕೋಟೆ ಕೆಡವಿ ಹಲ್ಲಾ ಮಾಡಿದಾಗ್ಯೂ ಕಾಳಿಗಾರನು ಮರ್ದುಮಿಸಾಯಿಂದ ನಿರ್ಮಹಿಸಲಾರದೆ (ಕ್ಷಪ. ೫೬). **ಮರ್ದುಮಿ** : ತಮ್ಮ ಮರ್ದುಮಿ, ತಮ್ಮ ಲಡಾಯಿ, ತಮ್ಮ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ನೋಡಿ ಬಹಳ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟೆವು (ಕ್ಷತ್ರ. ೫೬). [ಒ–ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರ್ದಾ. ಮರ್ದುಮಿ]

ಮರ್ದುವೇಟ್ಲೆ (ಕ್ರಿ). ಔಷಧಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸು: ಆರ್ತನ ತೆಱನಱಿಯದೆ ಮರ್ದುವೇಟ್ಲು ಬೆಜ್ಜನ ತೆಱದಿಂ (ಕಾಪಾ. ೬-೦೫೦). [ಮರ್ದು + ಪೇಟ್ಲೆ.]

ಮರ್ದೊರ್ 'ಮಬ್ಬೊರ್' ನೋ.

ಮರ್ಪ 'ಮರಪ' ನೋ.

ಮರ್ಬಿಗ, ಮಬ್ಬಿಗ (ನಾ). ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು; ನಿಶಾಚರ ; ರಾಕ್ಷಸ : "ರಕ್ಕಸರ್ ಮರ್ಬಿಗರ್, ಚುಕ್ಕಿಗುವರರ್, ಮೊದಲ ಸಗ್ಗಿಗರ್ —ಈ ೪ ರಕ್ಕಸರ ಪೆಸರ್" (ಶಬ್ದಾ. ೧೬-೩೩) ; ಮರ್ಬಿಗರುರ್ಬಿನಿಂ ಜರ್ಬುತೆಬ್ಬಟ್ಟಿ . . . [ಓರ್ವ ರಣಾಂಗದೊಳ್ಮನ್ನೆಯ(ವಿ)ದಂಗವನಾರ್ಬ್ಗಾಪ್ಟರು (ಶಾಪಂ. ೦೧-೬೬) ; ಪಡೆಮಾಡವನಡರ್ದು ಹಯಮನುಯ್ದು ಮರ್ಬಿಗನಂ ತಬುಬ (ಪಾಪಸಂ. ೦೦೦-೦೬). **ಮಬ್ಬಿಗ** : "ಮಬ್ಬಿಗರ್ ತೀಯಲ್ಗಿಳಿಗೆ ರಕ್ಕಸರಕ್ಕುಂ" (ಕಾಕ್ಕ. ೦೦) ; ಧರದೆ ಮಬ್ಬಿಗ ಮಬ್ಬಸುರುಪಾಣಮಂ ದಿಡಲ್ ಪರಸೂನು ರವಿಯು ಬಾನದಲಿ ಸಂಹರಿಸಿ

. . . ಶರವೆಂಬಜೆಂದಿಟ್ಟಿಸು (ಕಬ್ಬ. ೩-೬-೬೭) ; ಬಿಡುಗಣ್ಣುವರ್ ಮರ್ಬಿಗರ ಸೊಂಕೆ ಸೆಣಸುವಿ (ಗಣಿತ. ೦೪೦-೩೦೩).

[ಮರ್ಬು (< ಮರ್ವು$_2$) + — ಆಗ]

ಮರ್ಬು 'ಮರ್ವು$_2$' ನೋ.

ಮರ್ಬುದಿಂಗಳ್ (ನಾ). ಕಾಂತಿಹೀನವಾದ ಚಂದ್ರಬಿಂಬ : ಪರ್ವದ ತ್ರಂಬುಧಿಯ ಮೇರೆ ಮರ್ಬುದಿಂಗಳ್ ಮುಂಜುಜೊನ್ಮಂ (ತ್ರಿಣಿಷ. ೬೦೦-೪೪೪). [ಮರ್ಬು (< ಮರ್ವು$_2$) + ತಿಂಗಳ್]

ಮರ್ಬುವೆಳಗು (ನಾ). ಮಂಕಾದ ಬೆಳಕು ; ಮಸುಕಾದ ಬೆಳಕು : ಜವದಿನುಷಃಕಾಲವ್ಯತಂ ಪವ ಕದಡಿದುದೆನಿ ಮರ್ಬುವೆಳಗಂ ಕಳೆದೊಪ್ಪುವ ಬಾಗಜಿಯೊಳ್ (ಪಾಪ. ೦೨-೦೨).

[ಮರ್ಬು (< ಮರ್ವು$_2$) + ಬೆಳಗು$_2$]

ಮರ್ಮ$_1$, ಮಮ್ಮ, ಮೊಮ್ಮ (ನಾ). ಮಗನ ಅಥವಾ ಮಗಳ ಮಗ : ಮೊಮ್ಮಗ : ಶ್ರೀವತ್ಸಗೋತ್ರಂ ಗುಣ್ಮಿಕಣ್ಣ ನಿಷುಂಗೋಣ್ಮಯಧಿಮಾನ ಜನ್ಮನ ಮರ್ಮಂ (ಣಿಷಿ. ೯-೦ ; ಷ. ೦೨೦) ; ಮಾಹುಮೆಟ್ಟಿಯ ಮಗನವತಿಸಾಹಸಿಂ ನೆಗಬ್ದ ಧೋಯಿಪಯ್ಯನ ಮರ್ಮಂ (ಎಷ. XIX. ೩೨೦-೩೩ ; 1087). ಮಮ್ಮೆ : ಶ್ರೀಕಬ್ಬುರಿಯ ಮಮ್ಮ ಆಣಾಂಗರಸರ ಮಗ ಕಲಿಗಂಗಂ ಅಯಪ್ಪದೇವನೊಳ್ಕಾದಿ ಕಳಿಟ್ಟಯೊಳ್ಸಕ್ಕ (ಎಕ. VI. ೪೩೬ರ. ೦೪೦-೦ ; ಷ. ೦೨೦) ; ಅಮ್ಮ ನೀಂ ಮಮ್ಮನೆಯಬ್ಬೆ (ಅಂಚೆ. ೩-೨೦) ; ಕೆಂಗಣಗೆಗಾವುಣ್ಣನ ಮಮ್ಮ ಮುರವಡೆಯನ ಮಗಂ (ಎಕ. VI (೩). ೦೨೩೫. ೫೩-೦೩ ; 1048). ಮೊಮ್ಮ : ಜಗನಧಿವಲ್ಲಭ ನಾನತಿವಿಜಗಣಂ ನೆಗಬ್ದ ಜಾಧಿರಾಜನ ಮೊಮ್ಮಂ (ಅಂಚೆ. ೦೩-೩೩) ; ಭಕಾಸುರನ ಮೊಮ್ಮನಪ್ಪ ಜಟಾಸುರನ ಮಗ್ಳಳಪ್ಪ ಹಲಾಯುಧ ಮುಸಲಾಯುಧ ಕಾಲಘಲರುದ್ರರಾಕ್ಷಸರುಮಂ . . . ಕಂಡು (ಗಣಿತು. ೪-೩೩ ಕ) ; ವಜ್ರಾಯುಧನ ಮೊಮ್ಮನ ರಥವ ವಿದ್ಯಾಯದಲಿ ಮುತ್ತಿದರು ಕುರುಸೇನಾಮಹಾರಥರು (ಭಾಷ್ಯಕ್ಷ. ೩-೨೪).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಪುರುಮಾನ್, ಮರುಕನ್ = ಪಂಚದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ತುಳು. ಮರ್ಮಾಯೆ = ಒಡಹೆಂಟ್ಟಿದವಳ ಮಗ ; ಕೋರಾ. ಪಾಯ್ಮ್. ಮರ್ಗ್ ; ಪರ್ಜ. ಮೆರ್ವ್, ಮರಿಯ]

ಮರ್ಮ$_2$ (ನಾ). ೧. ದೇಹದ ಅಯಕಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಳ : ಶರೀರದ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಭಾಗ : "ಅಯಃ – ಮರ್ಮಂ" (ಗಣಿ. ೦೨೯) ; ಕಯ್ದುವಳ್ಳುಗುಂ ಮರ್ಮವುಂ (ಗಣಿತು. ೬-೪೪). ೨. ಅವಯವುಗಳ ಕೀಲು ; ಅಸ್ಥಿಸಂಧಿ. ೩. ಅಂತರಂಗ ; ಹೃದಯ ; ಮನಸ್ಸು : ಮಾಣದಲಿಸಿ ಮರ್ಮವನಱಿವ ಸುರಗಿ ಕಣಾ ಸದಾ ಪಾಂಡುವರೆ ಪಮಪುರು (ಭಾಷ್ಯ. ೨೦-೨೪) ; ಪನ್ನ ಮಾತಿನ ಸಿದುಳು ಅವನ ಮರ್ಮ ಮುಟ್ಟಿತು (ಅಂಚೆ. ೦೦೬). ೪. ರಹಸ್ಯ ; ಗುಟ್ಟು : ಲೋಗನೆ ಮರ್ಮವನ್ನೆದೆ ಭೇದಿಪೊಂದಿರವೆ ಪೊದಳ್ದ ಜಾನಮನೆ (ಣಿಷಿ. ೦-೪೦) ; ಭಕ್ತಿಯ ಮರ್ಮವನಱಿಯೆ . . . ಪಾನು (ಪಾಪ. ೦೦-೬೯) ; ಗುಣವಂತಪೊಡನೆ ನಿನಗಿರುವ ಕೆಲಸದ ಮರ್ಮವನ್ನು ಪಾನು ಬಲ್ಲೆ (ಅಮೂಗ. ೦೦೩). ೫. ಅಂತರಾರ್ಥ ; ಗೂಢಾರ್ಥ : ಕಾವ್ಯದ ಮರ್ಮ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮನನ ಮಾಡಬೇಕು (ಕಷ). ೬. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸುವವನು ; ಇತರರಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಮರೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಪ್ರಭಾವ ಬೀರುವವನು : ಕೃತಘ್ನನು ಘಾತಕನು ಮರ್ಮನು . . . ದೈವದ್ರೋಹಿಯೆಂಬುದು ಭೂತಳದೊಳೇ ನರಕ ಚಿತ್ರಿಸು (ಭಾಷ್ಯ. ೨-೨೦) ; ತಪ್ಪಾರದ ಮರ್ಮರಂ ವಿರ್ಮೊಲನಂಗೆಯ್ದು . . . ಪೊರಮಟ್ಟು ಪುರವನಂ ನಡಗೊಂಡನು (ಪಾಪ. ೫೩-೦೩). [ಸಂ. ಮರ್ಮನ್]

ಮರ್ಮಕೆಣಕು (ಕ್ರಿ). ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಚುಚ್ಚು : ಮೃದುವಾಗಿ ಆಡಿದ ಮಾತುಗಳಾದರೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮರ್ಮಕೆಣಕುವ ಅರ್ಥ ಕಂಡ ಜೋಕೆಯುಮರು . . . ಕಿವಿಕಡಿಯಾನಿ (ಭುಜಬಲಿ. ೧೦). [ಮರ್ಮ$_2$ + ಕೆಣಕು]

ಮರ್ಮಘಾತ (ನಾ). ದೇಹದ ಸೂಕ್ಷ್ಮಭಾಗಕ್ಕೆ ಬೀಳುವ ಹೊಡೆತ ; ಶರೀರದ ಅಯಕಟ್ಟಿಗೆ ಬೀಳುವ ಏಟು : ಮುದವತ್ತಿ ಮೆಟ್ಟಿದರೊರೊಬ್ಬರ ಮರ್ಮಘಾತದಲಿ (ಭಾಷ್ಯ. ೨-೦೦೦). [ಸಂ.]

ಮರ್ಮಘಾತಕ (ನಾ). ಅಂತರಂಗಕ್ಕೆ ಬೀಳುವ ಪೆಟ್ಟು. —ಅಘಾತ ಧರ್ಮವಾಗಲಿ ಮೇಣಾ ರಣದಲಧರ್ಮವಾಗಲಿ ಘಾತಿಯಲ್ಲಿವರ ಮರ್ಮಘಾತಕವಾಯ್ತು (ಭಾಷ್ಯ. ೦೦-೩೭). [ಸಂ.]

ಮರ್ಮಘಾತಕ (ನಾ). ಅಂತರಂಗಕ್ಕೆ ಹೊಡೆತ ನೀಡುವವನು ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕ : ಎಲವೊ ಕೃಷ್ಣ ! ಮರ್ಮಘಾತುಕಾ ! (ಜೈಮ. ೦೨-೦೦೬). [ಸಂ.]

ಮರ್ಮಜ್ಞ (ನಾ). (ಬಾಳಿನ) ಗುಟ್ಟನ್ನು ಅರಿತವನು ; (ಜೀವನದ) ರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು : ಮರ್ಮಜ್ಞಂ ವ್ಯವಸಾಯಿನಂ . . . ಎಂಬುದರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಸದ್ಭಾವಂ (ಕಂಪಣ. ೨-೧೨ ಪ) ; ಲೋಕಸ್ಥಿತಿಯನು ಲ್ಲಂಘಿಸುವ ಮರ್ಮಜ್ಞರ ವಿರೋಧಿಸುವ . . . ಕ್ಷಿತಿಪನವ ಮಂತ್ರಿಘಾತ್ಮನ್ನೆ (ಭಾಷ್ಯ. ೬-೦೩) ; ಅಂತಹ ಬಾಹ್ಯಾವರಣವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂಯಮಿಗಳಾದ ತತ್ವಜ್ಞರೂ ಮರ್ಮಜ್ಞರೂ ಬಹುಗಂಭೀರವಾಗಿ ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಜೀವಕ್ಕ. ೩೦೫೪). [ಸಂ.]

ಮರ್ಮಭೇದ (ನಾ). ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಭೇದಿಸುವಿಕೆ : ಅರಿಗೆ ತಮ್ಮ ವಿಧೇಷ ಜಾಂಕನು ಒರೆದು ಕೊಡುವನು ಮರ್ಮಭೇದವ (ಕಾಣಾ. ೩೩-೪). [ಸಂ.]

ಮರ್ಮಭೇದಕ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಾಗುವಂಥದು ; ಮಾರ್ಮಿಕವಾದುದು ; ಮರ್ಮಭೇದಕವಾದ ಈ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಶಕುನಿಯು ನುಡಿಗೆ ಸಮ್ಮತಿಸಿದನು (ಕಷಣ. ೧೦). [ಸಂ.]

ಮರ್ಮಭೇದಿ (ಗು). ೧. ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಭೇದಿಸುವ ; ಮಾರ್ಮಿಕವಾದ. ೨. ಗುಟ್ಟನ್ನು ಹೊರಗೆಡಹುವ ; ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಭೇದಿಸುವ. (ನಾ). ೩. ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಚುಚ್ಚುವಂಥದು ; ಮಾರ್ಮಿಕವಾದುದು : ನಾನು ಮನೆಯ ಕಡೆ ಬಂದರೆ ಮರ್ಮಭೇದಿಯಾದ ಅಲೋಚನೆಗಳು ಎದುರಿಗೆ ಬಂದು ವಿಲ್ಲುವುವು (ಜಾಪ್ರಿ. ೩). ೪. ಗುಟ್ಟನ್ನು ಹೊರಗೆಡಹುವಂಥದು : ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಕೆದಕುಹಿಡಿಯುವಂಥದು : ಅವಳ ಕಟಾಕ್ಷವು ಸ್ಥಿರವಾದುದು ಹಾಗೂ ಮರ್ಮಭೇದಿಯಾದುದು (ಕಾಳಿಂ. ೦೪). ೫. ಬಾಣ. [ಸಂ. ಮರ್ಮಭೇದಿನ್]

ಮರ್ಮರ (ನಾ). ವಸ್ತ್ರ. ಎಲೆ ಮುಂತಾದುವು ಅಲುಗಾಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ : "ತಱಗೆಲೆಗಳ ಜಿಯುಂ ಮರ್ಮರಮೆಂಬುದು" (ಜಿತಪು. ೨೬-೦೩೦) ; ಕೇಳಿಸುತು ಕದಲ ಮೊರೆ ಹಕ್ಕಿಯಿಂಚರಮಂತ್ತ ತರುಮರ್ಮರಂ (ತ್ರಿಣಿಷ. ೩೩೯-೪೬) ; ಗಾಳಿ ಮೋಡ ಮರ್ಮರದಲಿ ನಿನ್ನ ನಲ್ಮೆನುಡಿಯಂನೆಯೊ (ಕಾಂಗ. ೦೨೦-೦೩). [ಸಂ.]

ಮರ್ಮರಪತ್ರ (ನಾ). ಮರ್ಮರ ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡುವ ಎಲೆ : ಮರ್ಮರಪತ್ರಮುಂಬುತೆಯಮಂ ನಡುವಂತಿರೆ ಪಟ್ಟೊಡೆ (ಪಾಂಡ. ೬-೧೧). [ಸಂ.]

ಮರ್ಮರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮರ್ಮರ ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡು : ಸ್ವರ್ಗದ ನಂದನವೃಕ್ಷಗಳೆಲ್ಲ ಮಧುರನಾದದಿಂದ ಮರ್ಮರಿಸುತ್ತವಂತೆ (ಚಾಸ್ಯಂಷ. ೨೭೨). [ಮರ್ಮರ + — ಇಸು]

ಮರ್ಮರೋಗ (ನಾ). ದೇಹದ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹಗುಲುವ ರೋಗ ; ಗುಹ್ಯರೋಗ : ಧರ್ಮಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಯಾತ್ರೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ . . . ಅದಿದ ಆಟಗಳ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಹಗ್ಗದೆಯವರಿಗೆ ಮರ್ಮರೋಗ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿತ್ತು (ಪುಕಮು. ೪೭೨). [ಸಂ.]

ಮರ್ಮಸ್ಪರ್ಶಿ (ನಾ). ಅಂತರಂಗಕ್ಕೆ ತಾಕುವಂಥದು; ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶಿಯಾದುದು : ಗಾಯತ್ರಿ ತನ್ನ ವಿಕಲತೆಯನ್ನು ಮರ್ಮಸ್ಪರ್ಶಿಯಾಗಿ ಬರೆದಿದ್ದಳು (ಪ್ರಚಾಪ್ರ. ೨೦೬). [ಸಂ. ಮರ್ಮಸ್ಪರ್ಶಿನ್]

ಮರ್ಮಳ್ (ನಾ). ಮಗನ ಅಥವಾ ಮಗಳ ಮಗಳು ; ಮೊಮ್ಮಗಳು: ಬೆಳ್ಳೂಲದಣ್ಣಿಗೆಬಿಯ ಜೋಯಿಸಿಂಭನ ಮರ್ಮಳ್ಬಣ್ಣಬ್ಬೆಯ ಮಗಂ (ಶಾಸಂ. ೯-೮ ಪು- ೪೮೦) ; ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿತಿಲಕಂ ತ್ಯಲಂಗೆ ಮರ್ಮಳ್ ಪೊಡಪ್ಪಿನ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿಯ ಮಗಳ್ (ಪಾ.XVI, ೨೮-೦ : 1010). [ಮರ್ಮ್ + — ಅಳ್]

ಮರ್ಮಾಹತ (ನಾ). ೧. ಅಂತರಂಗಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗುವ ವೇದನೆ.— ಆಘಾತ : ಅದು ಅತ್ಯಂತ ಕ್ರೂರ ಮತ್ತು ಮರ್ಮಾಹತವಾಗಿರಲೂ ಎಡೆ ಇದೆ (ಕು.ತಾ. ೦೧೭). ೨. ಅಂತರಂಗಕ್ಕೆ ಪೆಟ್ಟು ಬಿದ್ದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಅಂದಿನ ನೆನಪಿಗೆ ಯತ್ನೋಧರೆ ಮರ್ಮಾಹತಳಾಗುವಳು (ಶ್ರೀ೦೪೨. ೩೭-೦೩): ಮರ್ಮಾಹತನಾದ ಆ ಮಾಣಿ ಅಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಲಾದಾದ (ಕಾಪ್ರ. ೩೨). [ಸಂ.]

ಮರ್ಮಿ (ನಾ). ಗುಟ್ಟಿನ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸಾಗರನ ಬಿಗುಹು ಮಹಾತಿಶಯವೈ ಯಿವನಸಂಜಸಲಾತಗಳು ಮರ್ಮಿಗಳು (ಕಾಜ್ಞ. ೨೦-೨೦). [ಸಂ. ಮರ್ಮಿನ್]

ಮರ್ಮಿಗ (ನಾ). ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : "ಮರ್ಮಿಕ (ಮರ್ಮಿಗ)— ಮಾರ್ಮಿಕ = ರಹಸ್ಯ ಬಲ್ಲವ" (ಶಬ್ದಮ. ೪೪) ; ಪ್ರಮ್ಯಾತವೂತತ್ರಿವಿಧ ಧಕ್ತಿಸ್ಥಲದ ಮರ್ಮಿಗನ . . . ಹುಂಗಿಕೊಂಡಿಂತುಗುಳಿದಿದ್ದಹನ್ನು ಸೈರಿಸನು (ಚಾಪು. ೩೩-೨೦). [ಮರ್ಮ್ + — ಇಗ]

ಮರ್ಮೋದ್ಘಾಟನ (ನಾ). ೧. ಅಂತರಂಗದ ಅಳಕ್ಕೆ ಚುಚ್ಚುವುದು; ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೋಯಿಸುವುದು : ನಿನ್ನ ಮುಂಮಿಗದು ನಜೆಳಿಯೇ ಎಂದು ಮರ್ಮೋದ್ಘಾಟನಂಗೆಯ್ದ (ಪಂಪಾಚ. ೯-೨೮ ಪ). ೨. ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಭೇದಿಸುವುದು; ಗುಟ್ಟನ್ನು ರಟ್ಟು ಮಾಡುವುದು. [ಸಂ.]

ಮರ್ಮೋದ್ಘಾಟನೆ (ನಾ). = ಮರ್ಮೋದ್ಘಾಟನ ೧ : ಯಾವ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದರೂ ಅಕ್ಷೇಪಣೆಮಾಡಿ ಮರ್ಮೋದ್ಘಾಟನೆ ಮಾಡುವ ಜ್ಞಾನಿ ಬರು ಬರುತಾ ಹುಟ್ಟುಗುಣವಾಗುತಾ ಬಂತು (ಕಾಪುಣ. ೦೦೩). [ಸಂ. ಮರ್ಮೋದ್ಘಾಟನ]

ಮರ್ಯಾದಸ್ಥ (ನಾ). ಗೌರವವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಮಾನ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮರ್ಯಾದಸ್ಥ ಹೆಂಗಸರೊಡನೆ ಹೇಗೆ ವರ್ತಿಸಬೇಕೆಂಬುದೂ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೆ ನಿನಗೆ ? (ಕಾಸಂ. ೩೪). [<ಮರ್ಯಾದೆ + — ಸ್ಥ]

ಮರ್ಯಾದಸ್ಥ (ನಾ). = ಮರ್ಯಾದಸ್ಥ: ನಿನ್ನ ತಂದೆ ಮಾಂಬ್ಯಾರಿಗಳು ತುಂಬಾ ಮರ್ಯಾದಸ್ಥರು (ಪುಣಕಾಪು. ೪). [<ಮರ್ಯಾದೆ + — ಸ್ಥ]

ಮರ್ಯಾದಿತ (ನಾ). ಪರಿಮಿತವಾದುದು : ಸೀಮಿತವಾದುದು : ಒಟ್ಟಾರೆ ಸಾಗುವಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ನೆಲದ ಪ್ರಮಾಣವು ಮರ್ಯಾದಿತವೇ ಸರಿ (ಕಾಜಾಡ. ೦೩೪); ಧಾರಾತೀಯವೆಂದು ಮರ್ಯಾದಿತವಾಗಿ ಕೆಲವರು ತಿಳಿದುಕೊಂಡ ಪಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಬೌದ್ಧರೂ ಜೈನರೂ ತಂತಮ್ಮ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇದಿರುಬಿದ್ದಂತೆ ವೀರಶೈವರೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಬಂಡು ಹೂಡಿದರು (ಕವಿ. ೦೩). [ಸಂ.]

ಮರ್ಯಾದೆ (ನಾ). ೧. ಮೇರೆ; ಎಲ್ಲೆ; ಗಡಿ : ಅಬ್ಬಿಯುಮೊರ್ವೆ ತಾಲ ವಸದಿಂ ಮರ್ಯಾದೆಯಂ ದಾಂಟದೇ (ಪಂಚಮ. ೯-೩೩); ಶ್ರೀ ಮನು ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರಂ . . . ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಂ ಕೋಗಳಿಯಿರ್ದ್ದು ಪುರಂದಲೆ ಮರ್ಯ್ಯಾದೆಯಾಗೆ ಪಾಡುನಾಳುತ್ತಮಿರೆ (ಕೌಪಾ. IX-i. ೨೧೦-೯; 1180ರು ೫೫). ೨. (ಕಾಲ, ಅವಧಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ) ಗಡುವು; ಪರಿಮಿತಿ : ಈ ಪ್ರಸರಣಕ್ಕೆ ಮರ್ಯಾದೆಯುಂಟು, ಕೆಲವು ಮರ್ಯಾದೆಯವರೆಗೆ ಪ್ರಸರಣವಾಗುತ್ತ ನಡೆದು ಮುಂದೆ ಪೊದಿನ ರೂಪ ಬದಲಾಗುತ್ತದೆ (ಪುಬಾಪ್ರ. ೬-೦೨೦). ೩. ದಡ ; ತೀರ : "ಮರ್ಯಾದಾ, ಕೂಲದೇಶ — ಈ ೨ ಕಡಿ" (ಪಂಗಾಯು. ೨೦೯-೬೨). ೪. ಗೌರವ ; ಮನ್ನಣೆ : ಪ್ರತಿನಿಮಿಷವನ್ನೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ವೆಚ್ಚ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಾಸ್ತವಿಕಸುಖವೂ ಮರ್ಯಾದೆಯೂ ದೈವ್ಯವೂ ದೊರೆಯುವವು (ಪುಬಾಪ್ರ. ೯-೦೯೦): ನನ್ನ ಪ್ರಯೋಗದ ವಿಚಾರ ದೇರಿಯವರಿಗೆ ಗೊತ್ತಾದರೆ ನನ್ನ ಮರ್ಯಾದೆ ಮೂರುಕಾಸಾಗುತ್ತದೆ (ಪಂಪಾಚ. ೦೬೨). ೫. ಪದ್ಧತಿ ; ನಿಯಮ ; ಕ್ರಮ : ಮೂಜನೆಯ ಶಾಸ್ತ್ರಹಿಗೆ ತೆಲೆನೆಬಿಸಿ ಮೂಜುಗದ್ಯಾಣಮಂ ಪತ್ನಿಗೆ ತೀವುವರೆಲ್ಲಾ ಶಾಲಕ್ಯಮಿದುವೆ ಮರ್ಯ್ಯಾದೆ (ಕೌಪಾ. IX-i, ೭೭-೨೩; ೨೦೩); ವಾಸು ದೇವಯ್ಯನುಂ ಮಲ್ಲಯ್ಯನುಂ ಪೂರ್ವಾಸನಮರ್ಯಾದೆ ಕೊಟ್ಟರ್ದು ದುಂದು ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ಯಲು (ಕೌಪಾ. XX. ೬೦-೨೦; 1088); ಈಗಲೀ ಮರ್ಯಾದೆಯಲಿ ಶರಣಾಗತರ ಸೇವೆಯೊಳು ಹೊಂಪಳಿಯಾಗಿ ಬಾಳುವರೇಸು ಧನ್ಯರೋ (ಪಂಪಾ. ೦೬).

ಮರ್ಯಾದೆ ಕಳೆ = ಗೌರವವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡು ; ಅವಮಾನ ವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ತಾಯಿ ಹೀಗೇಕೆ ಮರ್ಯಾದೆ ಕಳೆಯುವ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದಳು (ಕಾಪ್ರ. ೬೦). [ಸಂ. ಮರ್ಯಾದಾ]

ಮರ್ಯೋ, ಮರೇ, ಮರೋ (ಅ). (ಉತ್ಕ) ಖಂಡಿತವಾಗಿ : ಮರ್ಯೋ ಬ್ಯಾಡ ಮಾರಾಯಾ (ಸ್ವಾಕಾಮು. ೫೦); ಗಂಗಣ್ಣಾ, ನೀ ಮರ್ಯೋ ಹೋಗದ್ಯಾಡ (ಪಂಧಮು. ೫೦). **ಮರೇ** : ಸುದಾಸ ಶಾಪಭವನದ ತನಕ ನನ್ನಿಂದ ಬರೋದು ಮರೇ ಆಗುವಂತಿಲ್ಲ (ಪಂಧಮ. ೬೪). **ಮರೋ** : ಅದರ ಮಾಸಿ ತಡಿಯಲಾಸಲ್ಲ ! ಮರೋ ಒಲ್ಲೆ (ಪಚಾ. ೧೨). [?]

ಮರ್ವ್$_1$ (ಕ್ರಿ). ಕತ್ತರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಮಸುಕಾಗಿಸು : ಪರ್ವಿತ್ತು ಪೇಮಿಸಲ್ದರಜಂ ದುದಿಭಿಗೆ ಮರ್ವಿತ್ತು ಪರಕಲಿಸೆ ಚತುರಂಗಸೇನೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೦೩). [< ಮರ್ವ್$_2$]

ಮರ್ವ್$_2$, ಮಂಪರ, ಮಂಪರು, ಮಬ್ಬು, ಮರ್ಬು, ಮೊಬ್ಬು (ನಾ). ೧. ನಸುಗತ್ತಲೆ; ಮಸುಕು : "ಮರ್ವೆನೆ ತಮಂ" (ಕಾಪಾ. ೩೭); ತಮಾಲವಪ್ರಂಗಳ ಮರ್ವ ಪರ್ವಿ ಕರ್ಮಡುಗಳೊಳೆಯ್ದೆ (ಕಾಪಂಪು. ೬೩೯); ಮೆಯ್ಯಂ ಜಳೂಕಾವಳಿಗಳ್ ಪೀರ್ವಲ್ಲಿ ಮರ್ವುರ್ವಿಸೆ ಸಿದಿರು ಸಿದಿಲ್ ಬಂದು ಪೊಯ್ವಲ್ಲಿ ಹೈಮಾಚಳಮಿರ್ಪಂತಾಗಳಿರ್ದ[೦]. . . ಯೋಗಿನಾಥಂ (ಸಾಚಂಪ. ೯-೮); ಘೋರತರಂ ಮರ್ವು ನಾಡೆ ಪರ್ವಿದುದಾಗಳ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೦೦-೦೩). **ಮಂಪರ** : ೨. ಅರೆನಿದ್ದೆಯ ಸ್ಥಿತಿ: ಜೊಂಪು ; ನಿದ್ರೆ ಬಾರದು . . . ಬರಿಯ ಕಳವಳದ ಮಂಪರ (ಪಚಾ. ೪. ೬೩); ಮಧ್ಯಾಹ್ನದೆ ಹೊತ್ತು ಪಸಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಂಪರ ಬಂದ ಹಾಗಿತ್ತು (ಪಚ್ಚಾಪ್ರ. ೬೦). **ಮಂಪರು** : ೨. ಪಸಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಂಪರು ಕವಿದಂತೆ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು (ಪಚಾಪ್ರ. ೦೩೩); ರೋಗಿಯು ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಿ ಮಲಗಿದ್ದರು. ಅವರಿಗೆ ಮಂಪರು ಹತ್ತಿತ್ತು (ಪಂಪ್ರ. ೩೫೯). **ಮಬ್ಬು** : ೧. "ಮ[ಜಾಗಾ. ಪೊ]ಬ್ಬಿನಲ್ ಕತ್ತಲೆ" (ಜಾಪ. ೬) ; ಕೋಕವಿಂಭುನಂ ಪಾರ್ಕೆಸಿರಲ್ ಮಬ್ಬು ತಿಂಗುವುದೇ (ಪಂಪಾ. ೩೯೭): ಫಲುಗುಣನಾದಡಿದ ಕೊಳ್ಳೆನುತ ಕೊಳ್ಳಿಯೊಳಿಬ್ಬನಗ್ನಿದು ನೆನೆದು ಮಂತ್ರಿಸಲುರಿಮುಖದ ಜಾರ್ಜೊಗೆಯ ಮ[ಜಾಗಾ. ಪೊ]ಬ್ಬಿನಲಿ . . . ಮುತ್ತಿತು ರಥವನು (ಭಾಷ್ಕಾ. ೦೦-೩೩); ಸಾಯಂಕಾಲ ಮಬ್ಬಾದರೆ ಮನೆಯಿಂದಾಚೆಗೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಹೆದರುವ ನೀನು ದಳವಾಯಿ ಆಗ್ತಿಯೆ (ಪಂಗಾಳ್ಳ. ೪). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೂಜಿನ ಆಟ : ರಾತ್ರಿ ಹಗಲು ಅವನಿಗೆ ನಿದ್ರೆಯೇ ಇಲ್ಲ, ಮಬ್ಬು ಆಡುತ್ತಾನೆ. ಲೆಕ್ಕಮುಕ್ತಿ ಆಡುತ್ತಾನೆ (ಪಚಾಪ್ರ. ೫೩). ೪. (ಆಲಂ) ಮಂಕು; ತಿಳಿಗೇಡಿ : ನಾ ಯಾರಿಗೆ ಮತ ಕೊಟ್ಟರೂ ತಪ್ಪೇ ಕೊಟ್ಟೇನೇ ಅಂತ ತೀರ್ಮಾನದ ಈ ಮಬ್ಬು (ಅಕ್ಷಪಾ. ೧೩).

ಮರ್ಬು : ೧. "ಮರ್ಬು ಕಮಂಧದೊಳ್" (ಶಾಕಾಂ. ೫೦); ಪುದಿತ್ಪಂ ಮರ್ಬಿನುರ್ಬು ಮರ್ಬಿತ್ಪಾಗಳ್ (ಗಾದಂಗಾ. ೦೧೦); ಪುಳಿಂದ ಬಲಂ. . . ಮರ್ಬು ಮಸಗಿದಂತೆ ಸಡಗರಿಸಿ (ನಿಂಪ. ೦-೭೬ ಪ). ೫. ಜಡತೆ; ಮಂಕು : ಒದವಿದ ಚಿಂತೆ ಪರ್ಚಿ ಪಸಿವಿಲ್ಲದೆ ಮರ್ಬಿರ್ದಯ್ಯರ್ಬಿ ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದೆ ಬಗೆ ಬೆರ್ಚಿ. . . ಕವಲ್ದು (ಅಷ್ಟ. ೦೫-೫೫). **ಮೊಬ್ಬು** : ೧. ಹಬ್ಬಿದಾಲಶಮಾಲತರುಗಳ ಮೊ [ಪಾಠಾಂ, ನೊ] ಬ್ಬುಗಳ ಹಮ್ಮೆಳೆಯ ಹರಹುಗಳ . . .ಕಾಂತಾರದೊಳಗಿವರಲ್ಬರಿಸುತ್ತೈದಿದರು (ಕೊಡಗಾ.೩-೦-೬). ೫. ನಿದ್ರೆಯ ಮೊಬ್ಬಿನಿಂ ಮಲಗಿರಲು (ಪಾಂಭಿ. ೨೮೮-೦೦); ನಿದ್ರೆಯ ಮೊಬ್ಬಿನಲ್ಲಿ ಕೈಗೆ ಆಯುಧಗಳು ಸಿಕ್ಕದೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವುದರಲ್ಲಿದ್ದರು (ಕಟಾಪ್ರ. ೫೦). ೬. ಅಜ್ಞಾನ : ಮಾಯೆ : ಜ್ಞಾನದಿಂ ಮೊಬ್ಬಿಲ್ಲ ಕೆಡುಗು (ಸುಧಾ. ೧೫೬) ; ಪರರ ಅಷ್ಟಮಾಂಡು ಮೊಬ್ಬಿನಲಿ ದಿನಗಳೆದೆ (ಪಾಂಕೃ. ೦೦೯-೫).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮುಪ್ಪು; ತುಳು. ಮುಪ್ಪು, ಮುಬ್ಬು, ಮುಬ್ಬು; ತೆಲು. ಮುಬ್ಬು, ಮ್ರುಬ್ಬು]

ಮರ್ಷ (ನಾ). ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ತಾಳ್ಮೆ : "ಮರ್ಷಃ, ಕ್ಷಮಾ . . . ಸಹಿಷ್ಣುತಾ—ಈ ೫ ಸ್ಯುರಿಮೆ" (ಪಾಪಕೋ. ೦೨೦-೧೦). [ಸಂ.]

ಮರ್ಷಿ (ನಾ). ಸಹಿಸುವವನು ; ತಾಳಿಕೊಳ್ಳುವವನು.

[ಸಂ. ಮರ್ಷಿನ್]

ಮಲ್ 'ಮಲ್ಲು' ನೋ.

ಮಲ್ಲ೧, **ಬಲ್ಲ** (ಗ). ಎರಡನೆಯ ಅಥವಾ ಬೇರೆಯ : 'ಮಲದಾಯೆ', 'ಮಲಮಗ' ಪರಾ. **ಬಲ್ಲ** : 'ಬಲತಾಯಿ' ಪರಾ. 'ಮಿಮ್ಮು' ಹೋ.

ಬಲಅಕ್ಕ = ತನಗಿಂತ ದೊಡ್ಡವಳಾದ, ತಂದೆಯ ಬೇರೆ ಹೆಂಡತಿಯ ಮಗಳು : ಅವನಿಗೆ ಒಬ್ಬಳು ಬಲಅಕ್ಕ ಇರುವಳು (ಕೂಪ). **ಬಲಅಣ್ಣ**=ತನಗಿಂತ ದೊಡ್ಡವನಾದ, ತಂದೆಯ ಬೇರೆ ಹೆಂಡತಿಯ ಮಗ : ವೀರರಾಜರವರ ಬಲಅಣ್ಣನ ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳು ಒಬ್ಬರು ಕೆಲವು ಕುಟುಂಬ ಮಕ್ಕಳು ಸಹ ಉಳಕೊಂಡು ಲಿಯಾಮ್ಬುಣವಲ್ಲು ಇರುತ್ತ ಇದ್ದರು (ಪಾಕೊಪ್ರ.೬-೨೯). **ಬಲಹೆ**=ತನ್ನ ಮಾವನ ಬೇರೆಯ ಹೆಂಡತಿ ; ಗಂಡನ ಬಲತಾಯಿ : ಮೈಸೂರವರ ಮಹಿಷದಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟದ ತನ್ನ ಬಲತ್ತ ದೇಮಾಜಮ್ಮನ್ನಿಯಮಹ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರನ ವಂಶವು ನಡಯುತಿ (ಪಾಹೊಂ. ೨. ೧೩). **ಬಲಸೊಸೆ** = ತನ್ನ ಗಂಡನ ಬೇರೆಯ ಹೆಂಡತಿಯ ಸೊಸೆ ; ಬಲಮಗನ ಹೆಂಡತಿ : ಆಕೆ ಬಲಸೊಸೆಯನ್ನು ತುಂಬ ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಕಂಡುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ಕೂಪ). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಮಲು]

ಮಲ್ಲ೨ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ದೂರಾನುಗತಃ—ಮಲ್ಲ. ನೆಲದೇವು. ಹೆದ್ದುಱುಜೆ" (ಓಷ. ೫೯). [ಸಂ. ಮಲ್ಲಾ]

ಮಲ್ಲ೩, **ಮಳ** (ನಾ). ೧. ಕೊಳೆ ; ಹೊಲಸು : ಮಲಮಂಗರಾಗಮಂಬರ ವಲಯಂ ದಿವ್ಯಾಂಬರಂ . . . ಎಸೆ ಮುಕ್ಕಿಲಲನೆಯನೊಲಿಸಲ್ ಕೈಗ್ಗೆದು ನಿಂದನಜಿತಮುನೀಂದ್ರಂ (ಅಜಿ. ೭-೨) ; ಮಲಮಂ ಧರಿಯಿಸಿ . . . ವಲ್ಲಂ ಸುಲಿಯದೆ ಮಿಯದೆ ಮಿಳ್ಳದೆ ಕುಲದಿಂ ಕೆಟ್ಟವರನ್ನು ನೀಮನ್ನಿಪುದೇ (ಪಾಪಾಹ್ವ. ೫-೦೦೩). ೨. ಶರೀರದಿಂದ ಹೊರಬರುವ ಹನ್ನೆರಡು ಅಶುಚಿದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಹೇಲು ; ಅಮೇಧ್ಯ: ಕೊಬ್ಬು, ವೀರ್ಯ, ರಕ್ತ, ಮಜ್ಜೆ, ಮೂತ್ರ, ಪುರೀಷ, ಕಿವಿಯ ಗುಗ್ಗೆ, ಸಿಂಬಳ, ಕಫ, ಕಣ್ಣೀರು, ಕಣ್ಣಿನ ಪಿಸುರು, ಬೆವರು ಗಳೆಂಬಿವು ಹನ್ನೆರಡು ಅಶುಚಿದ್ರವ್ಯಗಳು : "ಮರ್ಚಃ. ಉತ್ಸರ್ಗಾ . . . ಪುರೀಷಂ. ಮಲಂ-ಈ ೧೨ ವಿಷ್ಠೆ" (ಪಾಪಕೋ. ೦೦೫-೦೬) ; ಮಲವು ಪುರುಷಗೆ ಆಹಾದಿಯಾಗಿರುವ ಅಶುದ್ಧಿ (ಸಿಂಪಾ. ೨೯೬). ೩. ತುಕ್ಕು; ಜಂಗು. ೪. ಪಾಪ ; ಪಾತಕ : ಇಲ್ಲಿ ಮನದ ಮಲ ಹರಿವಂತೆ ಅಲ್ಲಿ ಮೆಯ್ ಶುದ್ಧಿದೂಗದು (ಪುಪಿಪ್ರ.೦೬). ೫. ಕಳಂಕ ; ದೋಷ : ಮಲ ಎಂದರೆ ದೋಷ (ಪಾಪ್ರ. ೬೨). ೬. ಧಾರ್ಮಿಕಕಾರ್ಯಗಳ ಆಚರಣೆಗೆ ಅಶುಭವಾಗಿರುವುದು : 'ಮಲಮಾಸ' ಪರಾ. ೭. ವಜ್ರದ ಒಂದು ದೋಷ : ಮಲವು ಎಂದರೆ ವಜ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಳ ಬೀಳುವುದು (ಕಾಗಂಾ. ೬೬೨-೬೬). ೮. ಶರೀರದ ವಾತ, ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಕಫಗಳೆಂಬ ಮೂರು ರಸಧಾತುಗಳು. ೯. [ವೀಶೈ] ಐದುವಿಧವಾದ ಪಾಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : 'ಮಲಪಾಶ' ಪರಾ- ೧೦. ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂರು ಬಗೆಯ ದೋಷ : 'ಮುಮ್ಮಲ' ಪರಾ. **ಮಳ** : ೧. ಆ ಇರುಳ್ ಏರಿದೊಂದು ಮಲ್ ಕೊಂಡು ಮೆಯ್ಯ ಮಳೆಯೆಲ್ಲಮಂ ಕರ್ಚಿ ಕಳೆದು ಪಾಷಾಣಮೆಂಬ ಮಡುವಂ ನೀರ್ ಪೊಕ್ಕಾಗಳ್ (ಪಜಾ. ೦೦೬-೨); ಖಳರ್ಮರಾಜನೊದವಿದ ಬಳಮಂ ಕಡಿಸಲ್ಕೆವೇಡಿ ತೊಟ್ಟರ್ದಾ ಕತ್ತಳೆಯಮಂ ಪೋಲ್ತುದು ನೋಡಲ್ ಮಳಮೋರಂತಮರ್ದು ಕೂಡೆ ಸರ್ವಾಂಗಮುಮಂ (ಪಜಾಪಾ. ೩-೨೬). ೨. "ಅಮೇಧ್ಯಮಮ್ಮರಂ ಶಕ್ಯದ್ಯೂಧಂ ವಿಷ್ಠೆ ಮಳಂ ಪುರೀಷಮುಚ್ಚಾರವೆಂದಕ್ಕುಂ" (ಪಾಸ್ತ್ರೋ. ೬೨-೭೦). ೩. "ದುರಿತಂ ಪಾಪಂ. . . ಮಳಂ ದುಷ್ಕರ್ಮಂ" (ಪಾಸ್ತ್ರೋ. ೨೦-೦೨). ೫. ತಂ ಪರ ಧರ್ಮದಿಂದಘಳುಲಂ ಕೆಡುಗುಂ . . . ಮಳಂ ಕೆಡುಗುಂ (ಪಜಾಪಾ. ೬-೦೦). [ಸಂ.]

ಮಲಂಗಿಸು, ಮಲಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಶಯನಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು: ಶಯನಗೊಳಿಸು : ಪೊಳೆವ ತಣ್ಗದಿರ್ಗಳ್ಳ ಪಶ್ಚಿಯೊಳೇರಿವಾಳೆಯಳೆಯೆಲೆಮ ಪಚ್ಚಡಿಸಿ. . . ಕಾಂತೆಯ ಮಲಂಗಿಸಿ (ಪಪ್ರಾ. ೬-೧೨). ೨. ಹಸ್ತಾವಲಂಬನವನ್ನು ಪಡೆ; ಹಸ್ತಾವಧಾನ ಹೊಂದು : ಕಳಿಯರ ಕೆಯ್ಕೊಳ್ ಮೆಯ್ಯಂ ಮಲಂಗಿಸಿ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನಡಿಯಿಡುವಾಗಳ್ (ನಿಂಪ. ೭-೬೬ ಪ). ೩. ನಾಶವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ನಾಶಗೊಳಿಸು : ಚೋಳನ ಮೇಲೆ ನೀಡಿ ಕರಮಂ ಪದವಲ್ಲವಮಂ ಕಲಿಂಗಧೂಪಾಲನ ಮೇಲೆ ನೀಡಿ ಮಗಧಾವನಿಪಾಲಕನಂ ಮಲಂಗಿಸಲ್ ಲೀಲೆಯೊಳ್ಮೆನೆಂಬ ದನ ಮುಳ್ಕೊಡೆ ಪೂಜಿಸು. . . ಚತುರ್ಮುಖಿಕಾಂತಿನಾಥನಂ (ಪಜಾಪಾ. ೭-೬೨). **ಮಲಗಿಸು** : ೧. ಕರ್ಪುರದ ಕವಳದ ಯಂತ್ರರಕ್ಷೆಯಲವನಿಪನ ಸಂತ್ಯಸಿ ಮಲಗಿಸುತ (ಶಾಪ್ಯಾ. ೦೦-೫೬); 'ಮಜ್ಜನಂಗೈಸಿ ಮಡಿಯಂ ಪೊದಿಸಿ ಮೆರ್ಚಾಸನೊಳ್ಕಲಗಿಸುವರಲ್ಲಿಯಂ (ಕೃಪಾಂ. ೫೮-೨೦); ಮಲಗಿಸು ಬಾ ಅಪ್ಪ ಹಸಾದರೆ (ಪಾಂಕೃ. ೦೫೬). ೪. ಓರೆಯಾಗಿ ಇಡು; ಒರಗಿಸು : ಬಿಡಿದ ಬಲುದಸಿಗಳಂ ಮಲಗಿಸಿ ಮರಂಗಳನಿರಿಸಿ ಎಡೆಗಡೆಗೆ . . . ಪೊಸದುರ್ಗಮಂ ಪಾಟಿಸಿ ಪಿರಿಯ ನಡಾವಿಗಳನಗಳಿಸಿದನದಱೊಳಗೆ (ಪಪ್ರಾ. ೦೬-೦೦). [ಮಲಂಗು + — ಇಸು]

ಮಲಂಗು೧, **ಮಲಗು**೧ (ಕ್ರಿ). ೧. ಒರಗು; ಆತುಕೊಳ್ಳು : "ಮಲಗು, ಮಲಂಗು—ಉಪಧಾನಾವಲಂಬೇ, ಉಪಧಾನೇ ಚ (ತಲೆದಿಂಬು)" (ಪಾಣಿ) ; ಖಿರಮಣಿಕೆಯೊಳ್ ಕಾಲನಿಕ್ಕಿ ಮಂದಾರದ ಮುಂಡಿಗೆಯಂಮಲಂಗಿ ಕೌತುಕಂಬೆರಸು ಕೇಯೂರನನಿಂತೆಂದಂ (ಕಾದಂಗಾ. ೦೧೬); ಪಳಿಕಿನ ಚೌಪಳಿಗೆಯು ನೀಲಶಿಲಾಸ್ತಂಭಮಂ ಮಲಂಗಿ . . . ನಿಲಿಲುಪನ ಮನಃಪೀಠದೊಳ್ಳನಿಷಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೆಯ್ದು ಧತಿಯಂತೆ ನಿರತಿಶಯಮಾಗಿರ್ಪರಾಂ (ಪಾಕಾಪು. ೫-೨೬ ಪ). ೨. ಶಯನಗೊಳ್ಳು; ಶಯನಿಸು : ಅಲರ್ದಪ್ಪಂ ನಿವಿರ್ದ ಲತೆಯ ಮೇಲೆ ವಿಳಾಸಂ ನಿಲೆ ನೀಡಿ ಕಾಲನರೆಬುರ್ ಮಲಂಗಿದರ್ ಪೊಳೆವ ತಳತ ಬೊಂದರಿಗೆಗಳೊಳ್ (ಅಷ್ಟ. ೫೨-೬೨). ೩. ನಿದ್ರಿಸು ; ನಿದ್ದೆಮಾಡು : ಅತ್ತೆ ಮಲಂಗಿದಳೀ ಮನೆಯತ್ತಲ್ ಸುಬ್ಬಿವನುವೊರ್ವನ್ನಲ್ಲಮೆನುತ್ತಂ . . . ಅರಳಂಗಂಗೆ ಮಿಗೆ ಸೂಚಿಸಿದಳ್ (ಸಾಪ್ರತಿ. ೦೦-೦೦೦) ; ಭೃಂಗವಿಭಾನುಮಾಭೋರಾಜ ದೊಳಗೆ ಮಲಂಗಿ ಬಳಿಕ್ಕಾ ನಿದ್ರೆತಿಳಿಯ ಪಕ್ಷಂಗೆದಱುವ ಭಂಗಿಯ

ಕತುಚ್ಛಂ ನೆನೆಯಿಸುತೊಪ್ಪಿದುವ (ಪಜುಶಾ. ೨-೧೩). ೪. ಕೊಡು ; ಸಂಭೋಗಿಸು : ಇನಿಯಳ ಮೇಲೆ ಕಾಮಸುಖಮಂ ಕೊಳೆಲೆಂದು ಮಲಗಿ (ಧರ್ಮಾಖ್ಯ. ೬-೧೬೦). ೫. ತಬ್ಬು ; ಆಲಿಂಗಿಸು : ಮಾವಂ ಮಲಗಿದ ಮಲ್ಲಿಕಾಲತೆಯಂ ಪೂಗತರು ಕೈಗೊಟ್ಟು ವಾಗಲತೆಯಂ . . . ಬಾಳ್ಕೊಂವವ ಬಳಸು ವಿಳಸಮಾದ ರತ್ನರಚಿತಕೃತಕಾಚಲಂಗಳೊಳ್ (ಪಜಿಪು. ೦೦-೨೪ ೫). ೬. ಕ್ರಿಯಾಶೂನ್ಯವಾಗು ; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾಗು : ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ ಮತ್ಪ್ರಯೆ ಪರಿವರಿಯಿಂ ಬೋಧಿಪೊಡಂ ಮಲಗಿಪುದಾಗಳ್ ಒರೆವವನೇನಂ ಹತಮನಂ (ಪಾಚಂಪ. ೮೨-೦೬೭). ೭. ನಿಲ್ಲು ; ಸ್ಥಗಿತಗೊಳ್ಳು ; ಅಡಗು : ನಿಡುಸುಯ್ ಮಲಗಿ [ಪಾಠಾಂ· ಮಲಗಿ] ಸರ್ವಾಂಗಂ ಸಡಿಲ್ದು . . . ಮೂರ್ಛಿತರಾಗಿ (ಪಂಚಪ. ೦೯-೫೦). **ಮಲಗು₃** : ೧. 'ಮಲಗು, ಮಲಗಂ .. ಉಪಧಾನವಲಂಬೇ, ಉಪಧಾನೇ ಚ (ತರೆದಿಂಬು)" (ಪಪಚಾ) ; ಕುಳ್ಳಿರ್ದನು ಮಹೀಪತಿ ಮನಿನಿಯ ಮಲಗಿ (ಕುಚಾಕ. ೦೬-೦೦). ೨. ವಿಷಯವೆಂಬ ರಮ ಕುಡಿದು ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬುದೊಂದ ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿ ಮೂರ್ಛೆತಿಳಿಯದೆ ಇಪ್ಪದ ಕಂಡು (ಪಪಚ. ೦೩-೨೩) ; ಆಲದೆಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿದ ಶಿಶುವೇ (ಪಧಂಪ. ೨-೨-೨೮) ; ಅಚ್ಚ ಪುರಾಯಗಾಯದೊಳ್ ಮೈಮಱೆದು ಕಣ್ಮುಚ್ಚುತೆ ವರೂಥದೊಳ್ಮಲಗಲ್ಕೆ ಕಂಡು (ಕೃಪಾಪು-೬-೧೨). ೩. ಕಂದನೇಕೆ ಮಲಗಸಿ ಕೇಳೆಲೆ ಸಖಿ· (ಪಧಂಪ. ೨-೨೪ ಪಠಾ). ೮. ಬಾಗು ; ಓಲು ; ಜೋತುಬೀಳು : ತಳಿತ ಚೂತದ ಸಿಗಳವನಿಗೆ ಮಲಗುವಂತಿರೆ ರಾಜಪುತ್ರರು . . . ಎಸರು ಸಾಲ ಶಯನದಲಿ (ಕಾಶ್ಯಪಕ್ರಿ· ೬-೬೯). ೯. (ಅನಾರೋಗ್ಯದಿಂದ) ಹಾಸಿಗೆ ಹಿಡಿ; ಅಸ್ವಸ್ಥವಾಗು : ಬಲುಬರುಸಾಪ್ತ ಖಾಯಿಲೆ ಪೆಟ್ಟಾಗಿ ಅವರು ಪೂರ್ತಿ ಮಲಗಿಯೇ ಬಿಟ್ಟರು (ಪಜ್ಞ).

[ದೇ.ತ ತುಳು. ಮುಲಗು, ಮಲೆಂಗು ; ಕೊಡ. ಮುಲಂಗ್ ; ಕೋ. ಮುಲ್ಗ್, ಮಲ್ಗ್]

ಮಲಂಗು₄, ಮಲಗು₄ (ನಾ). ಒರಗಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಧನ ; ಒರಗುದಿಂಬು ; ಲೋಡು : ಅವನಿವಾಳಕನಲರ್ಗಳ ತಲೆಗಿಂದಿನಿಂದ ಮಲರ ಮಲಂಗಿಂದಲರ ದೇಂಬುದಿನಿಂವಾದಲವಾಸಿನ ಮೇಲೆ ಲೀಲೆಯಿಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೯-೩೦) ; ಮುಂಟಪದ ನಡುವೆ ಚಂದ್ರಿಕೆಯು ಚಂಪೆಯುಮಪೆತ್ತಿದಂತೆ ಸೊದವಟ್ಟಯದ ಲೋದೆಯ ಮುತ್ತಿನ ಲಂಬಣದ ಮಲಂಗು (ಪಪಪು. ೬-೬ ೫) ; (ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿ. ಹಿಂದಣ ಮಲಂಗಿಗೆ ಒರಗಿಕೊಳ್ಳನು) (ಪಪ್ಪಿ. ೦೬-೦೩). **ಮಲಗು₅** : ಸಂಜಯಪರಯಸಮಾ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಬೆನ್ನಿಗೆ ಜಾಚಿವನು ಮಲಗ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೬-೯) ; ವಿವಾಲಂಕೃದ್ದನು ಮಲಗ ತಾನೊಜಗಿ ಸುಮ್ಮಾಸದೊಳು (ಪಪ. ೧೬-೨೦) ; (ಶಾಂತನಾಗಿ ಕಲ್ಪಾಸರಿಂದ ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿ ಮಲಗಗನ್ನು ಪೆಬ್ಬಿರುವನು) (ಪಪ್ಪಿ. ೦೩೩-೦೦). [<ಮಲಂಗು₃]

ಮಲಂಗುಮೂಡೆ. ಮಲಗುಮೂಡೆ (ನಾ). = ಮಲಂಗು₄ : ಕವಳ ಕಂಟಕಸೂಚಿಯಿಂ ಕವಳಸೂತ್ರಮಂ ಕೋದು ಪೊರಿಬಿಸಿದ ಮಲಂಗುಮೂಡೆಯಂ ಮೋದಿಯೊಳೊಜಿಗಿ (ಪಪಪಪ. ೨-೦೩೬ ೫).

ಮಲಗುಮೂಡೆ : ಸೊಗಯಿಸುವ ರಂಗಮಂಟಪದೊಳೆಪ್ಪಡದ ಗದ್ದುಗೆ ಮಲಗುಮೂಡೆಗಳ ನಡುವೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಪಾಂಪ್ರ. ೬-೩೩) ; ಹಾಸಿಪ ಮಂದಲಾದ್ರಿಯೆ ಮಲಗುಮೂಡೆ . . . ಗಗನವೇ ಸಪ್ತಿಗೆಮುರಾಯಿತು (ಪಪ್ಪಿ. ೨-೦೦ ೦೫) ; ಮುತ್ತಿನ ಗದ್ದುಗೆ ಮಲಗುಮೂಡೆಯೊಳು ಬೆನ್ನೊತ್ತಿ ಮಂಡಿಸಿದಳಾ ಕುವರಿ (ಪೋಚಪ. ೫೬-೪). [ಮಲಂಗು₄+ಮೂಡೆ]

ಮಲಕಟ್ಟು. 'ಮಲಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಮಲಕಾಡುಪತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಹೃಶಿಂ. ೧೬-೬೦೯). [ಮಲ ? + ಕಾಡುಪತ್ತಿ]

ಮಲಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಲುಗಾಡಿಸು; ಅಡಿಸು : ಕುಲುಕಿಸಿ ಕೈಕೈ ಮಲಕಿಸಿ ಮೈ ಪೈ (ಪಾ· ೦೨೨-೦೩). [ಮಲಕು₁+—ಇಸು]

ಮಲಕು₁, ಮಲುಕು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಿಲಿಸು; ಅಲ್ಲಾಡು : ದೊಡ್ಡಮ್ಮ ಗುಡಿ ಮುಂಪೆ ಬಬ್ಬಿಣದುಯ್ಯಾಲೆ ಕಳ್ಳರು ತೂಗಿದರೆ ಮಲಕೊಲ್ಲು (ಪಗಚ. ೦೩); ಹಾರುವರ ಕೀರಿಯು ತೇಗದ ತೇರು ಯಾರ್ಯಾರು ಸೂಸಿದ್ರು ಮಲಕೊಲ್ಲು ದೂರ್ಯಾರು ನೂಕಿದ್ರೂ ಮುಟಿಕದ ತೇರು ಗೊರವ್ವರ ಹೊಲೆಯವರು ಮುಟ್ಟಿದ್ರೆ ನರಿಯುವ ತೇರಿಗ್ಯೋಗೋಣ ಬನ್ನೀರೆ (ಪಚಾ. ೬೩). **ಮಲುಕು₂** : ೨. ಜೀಂಚಲವಾಗು: ಮಲುಕಿ ಸೂಳೆಯ ನೆಟ್ಟಿ ಮನೆಯೊಳು ಸಲುವ ಹೆಂಡಿರ ಬಿಟ್ಟು ಪೋಪುದು ಚಿಲುಮೆನ್ಯೆದ್ದು (ಕಂಗ. ೬೬-೬). [ದೇ.ತ ತೆಲು. ಮುಲಯು ; ಪಜೇ. ಮೆಲ್ ; ಗೊಂಡಿ. ಮರ್ಲಾನಾ, ಮರ್ಲಾನಾ]

ಮಲಕ್ಕು₃. ಮಲುಕು₃ (ನಾ). ೧. ಜೋಡಣೆ ; ಮೆಳೆಗೆ : ಮಾತಿಗೆ ಮಲಕಲ್ಲ ನೀತಿಗೆ ತೊಡಕಲ್ಲ (ಪಪಗ. ೫೩); ಮುಮುಕೆಯ ಮಾತಿನ ಮಲಕ ಸಲ್ಲಿಯೇ ಆತ ಸುತ್ಯುತ್ಪ ಬಂದಿದ್ದ (ಅಚಾಗ. ೦೩೮); ವಿಚಾರವು ಮಾತಿನ ಮಲಕೂ ಅಲ್ಲ . . . ವಿಚಾರವು ವಿಚಾರಿಯ ಅನುಭವಕಿಮನ್ನೂ ವಿಷಯದ ಗುಣವನ್ನೂ ವಿಕಜೀವ ಮಾಡುವ ಕಲೆಯು (ಪಾಕಮಂ· ೬೦). ೨. ಗಂಟು ; ಕುಣಿಕೆ : ದಾರವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಎಳೆದರು ಮಲಕು ಬಿದರೇ ಒಲ್ಲದು (ಪಕಪು. ೩-೬); ಮಲಕು ಬಿಡರಿ ನಿನ್ನ ಸೂತ್ರಾ (ಪಾಳ್ಕಲಂ. ೬೩-೨). 'ಮುರಿಮಲಕು' ಪರಾ. ೩. ಮಣಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಪೋಣಿಸಿ ಹೆಣೆದಿರುವ (ತೋರಣದಂಥ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ ವಸ್ತು : ಉಟ್ಟ ಪೀತಾಂಬರವಲೆಸವ ಮಲಕಿನ ಜಾರುಕಟ್ಟಿನಂ ಬಿಗಿದ ಮಣಿಮೇಖಲೆಯು ಕಿರಣದಿಂ (ಪಮಂಗ. ೩೬-೨೮). ೪. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ ; ಶಿರೋಭೂಷಣ : ರಂಗನ ಶಿರಿಗೆ ಸುತ್ತಿದ ಮುತ್ತುಮಲಕಿನ ಸಿಂಗರಗಳನೇನನೆಂಬೆ (ಕೃಕೃಗೋ. ೨-೪೦) ; ಕಡಗ ಸರವಣಿ ಸಾರಸನ ಶಿರಕಿಡುವ ಮಲಕು ಗಳಿಂದ . . . ಪದ ನಡನಡುಗುತಲಿ ನಡತರುವ ಶಿಖಗಳ ಬೆಡಗ ನೋಡುತಲಿಸಿದಳು ' (ಪಪಾಂ. ೬-೦೯) ; ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಕು ; ಸೊಗಸಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ತುರುಬಿಗೆ ಒಂದು ಜಡಬಿಲ್ಲೆ (ಪಜ್ಞ· ೪೨). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠಾಭರಣ ; ಸರ ; ಹಾರ : ಕಂದುಗೊರಲನ ಬೆಳ್ಗೂರಲೊಳ್ ಜಾಗರದ ಮಲಕನಮರ್ಚಿ (ಪಾಪಪ್ರ. ೦೩೦-೦೦). ೬. (ಮಣಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಪೋಣಿಸಿ ಇಳಿಬಿಟ್ಟ) ತೋರಣ: ಮುತ್ತಿನ ಮಲಕಿನ ಹಾಲಂದರದ ಗವಾಕ್ಷನೊಳ್ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ನೋಡುತ್ತ . . . ಈರ್ವರ್ ಪುರಂದರಂ ಕಂಡು (ಪಾಗಂ. ೩೩೯-೬). ೭. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ತಭಂಗಿ : ಮಲಕು ಕತ್ತರಿಂ ತುಳಿಲಿಪ್ಪವು ಲೇಸು ವಡೆಯೆ ತಾಂಡವಮಾನಾಡುತಿರ್ದಗೀಶ್ವರನ ಸಮ್ಮುಖದೊಳು (ಪಗಚ. ೩೨-೨೪). **ಮಲುಕು₂** : ೮. ಪಿಡಿತ ; ಪಟ್ಟು : ಈ ಮಲುಕಿಗೂ ಮೇಮೆಯಿಲ್ಲ ಈ ಪಂಡಿತವುಂಗವ ! (ಕುಂಗಶ. ೬).

ಮಲಕಿನ ತೆಕೆ = ಪೆಂಗೆಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲುಭಾಗದ ರಚನೆ.– ತೆಕೆ : ಮಾಡಣ ನಿಟ್ಟು ೧೫ ನೀಳ ೨೭೭ ಮಾರು ಮಲಕಿನ ತೆಕೆ ೩೩೦ . . . ಈ ಮೇರೆಗೆ ಅಳತೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಪಚಾಪಂ· ೫. ೭೦); ಬಿರಿಕುಬಿಟ್ಟಿರುವ ಮಲಕಿನ ತೆಕೆಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಪಶ್ಚಿಮವಾಗಿ_ಇದಕ್ಕಿಂತ ದೊಡ್ಡ ಕೊರಕಲಾಗಿ ಹೋಗಿದೆ (ಪಪ್ಪಿ. ೬೬-೦೩). ಮಲಕು ಬೀಳು = ಜೋಡಣೆಯಾಗು ; ಮಾತಿಗೆ ಮಾತು ಮಲಕು ಬಿದ್ದು ಬಾಣ್ಣು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿವ (ಅಚಾಗ. ೬೫).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮಲುಕ್ಕು ; ತುಳು. ಮಲಕ್ ; ತೆಲು. ಮುಲುಗು, ಮಲ್ಲು]

ಮುಲಕುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗಂಟಾಗು ; ತಿರುಚಿಕೊಳ್ಳು : ಮುಲಕುಗೊಂಡಿರುವ ಸುರತ್ನಪುರಂಗಳನು ಸರಿಸಕೆ ತಂದು (ಅಷ್ಟಣ. ೭-೦-೭೬).
[ಮುಲಕ್ಕು + ಕೊಳ್[1]]

ಮುಲಕುಟು (ನಾ). ಗುದದ್ವಾರ : ನಮಮಣದೇಶದ ನಿಟ್ಟಿಲುವಿಂಗಂ ಅಸರಿಸುಗು ಮುಲಕುಟಂ ತಿಕಂ ತಾಮೆಂದುಂ (ಅಷ್ಟಣ. ೪-೧೪). [?]

ಮುಲಗುಟ್ಟು, ಮುಲಕುಟ್ಟು (ನಾ). ಮುಲುಸರ್ಜನೆಯಾಗದಿರುವುದು : ಮುಲಬದ್ಧತೆ : ಅಜೀರ್ಣ, ಮುಲಗುಟ್ಟು, ನರಗಳ ಹಿಮ್ಮುರಿಗಳು (ರಿಪ್ಲೆಕ್ಷನ್ಸ್) ಅತಿಯಾಗಬಹುದು (ಶಂಸ್ಮೃ. I, ೧೧೬). **ಮುಲಕಟ್ಟು** : ಅಜೀರ್ಣ, ಮುಲಕಟ್ಟು . . . ಈ ದೇನೆಯನ್ನು ಕೆರಳಿಸುತ್ತವೆ (ಶಂಸ್ಮೃ. I, ೧೧೭). [ಮುಲ್ಲ + ಕಟ್ಟು[2]]

ಮುಲಗದೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ : ಬಯಲುಗದೆ ಒಂದಕಂ ಬಿತ್ತುವದು ನಾಲ್ವತ್ತರಲಿ ಮೂ ೯ ಮನೆ ಮುಲಗದೆ ಅನುಭಸಹಿತ ಯಾ ಬಾಳಗೇಣಿ (ಶಿಇ. IX-II, ೧೩೯-೫೦; 1460). 'ಮಲ್ಲಗದ್ದೆ' ಪರಾ. [?]

ಮುಲಗಿಡು 'ಮುಲಂಗಿನು' ನೋ.

ಮುಲಗು[1] 'ಮುಲಂಗು[1]' ನೋ.

ಮುಲಗು[2] 'ಮುಲಂಗು[2]' ನೋ.

ಮುಲಗು[3] (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷನು : ಬಿಳಿಜ ಚಿಪ್ಪಲು ಮುಲಗು ಹೆಮ್ಮಲಗು . . . ಗಿಲೊಲುಗಳೆಂಬ ಹೊಳೆವಳಿಯ ವಿಷಾನ್ನಕಂ ತವಿಸುತಿಹ ಬೇಡರಂ ನೋಡಿದಂ ಭೂಪಾಲನು (ಜೈಮಾ. ೩-೪೬).
[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮುಲಙ್ಙು ; ತೆಲು. ಮುಲಗು]

ಮುಲಗುದಾಣ (ನಾ). ಮುಲಗುವ ಸ್ಥಳ.—ಜಾಗ : ಮುಲಗುದಾಣಂ ತೊಯ್ದೆರೆಯ ಸಜ್ಜೆ ! (ಕ್ರಿಆಪು. ೮೯-೩೦೦).
[ಮುಲಗು[1] (< ಮುಲಂಗು[1]) + ತಾಣ]

ಮುಲಗುಮಾಡ (ನಾ). ಮುಲಗುವ ಮಂಡಿ.—ಉಪ್ಪರಿಗೆ : ಪೂಗಳಂ ಸಮೆದು ತೋರ್ಪ ಬಾವಡಿ ಮುಲಗುಮಾಡಂಗಳು . . . ಕಣ್ಗೆಸದುದೇನೆಂದೆನು (ಜೈಪು. ೮೫-೫೬). [ಮುಲಗು[1] (< ಮುಲಂಗು[1]) + ಮಾಡ[1]]

ಮುಲಗುಮೂಡೆ 'ಮುಲಂಗುಮೂಡೆ' ನೋ.

ಮುಲತಂಗಿ, ಬಲತಂಗಿ (ನಾ). ತನಗಿಂತ ಚಿಕ್ಕವಳಾದ, ತಂದೆಯ ಬೇರೆಯ ಹೆಂಡತಿಯ ಮಗಳು : ಗೋಪಾಲ . . . ರಾಧಕ್ಕನ ಮಲತಂಗಿಯಾದ ಭಾಮಾಪಗೆ ದೂರದ ಮೈದುನನಾಗಬೇಕು (ಆಚೋರ. ೭೦). **ಬಲತಂಗಿ** : ಅವಳ ಬಲತಂಗಿ ಇನ್ನೂ ಚಿಕ್ಕವಳು (ಕೃಪಾ). [ಮುಲ[1] + ತಂಗಿ[1] (< ತಂಗೆ)]

ಮುಲತಂದೆ 'ಮಲದಂದೆ' ನೋ.

ಮುಲತಮ್ಮ, ಬಲತಮ್ಮ (ನಾ). ತನಗಿಂತ ಚಿಕ್ಕವನಾದ, ತಂದೆಯ ಬೇರೆಯ ಹೆಂಡತಿಯ ಮಗ : ಕೃಷ್ಣವರ್ಮನು ಅವನ ಮಲತಮ್ಮನಾಗಿರಬಹುದು (ಕಣಾರೂ. ೨೨). **ಬಲತಮ್ಮ** : ಅವನ ಬಲತಮ್ಮ ಒಳ್ಳೆಯ ಹುಡುಗ (ಕೃಪಾ). [ಮುಲ[1] + ತಮ್ಮ]

ಮುಲತಾಯ್ 'ಮಲದಾಯ್' ನೋ.

ಮುಲತಾಯಿ 'ಮಲದಾಯ್' ನೋ.

ಮುಲತ್ರಯ (ನಾ). ೧. ಶರೀರದಿಂದ ಹೊರಬೀಳುವ ಸ್ವೇದ, ಮೂತ್ರ ಮತ್ತು ಪುರೀಷಗಳೆಂಬ ಮೂರುಬಗೆಯ ಅಶುಚಿದ್ರವ್ಯಗಳು : ℙ "ಮಲ-ಸ್ವೇದ, ಮೂತ್ರ, ಪುರೀಷ (ಚರಕ. III, ಮುನ್ನುಡಿ)" (ಕ್ರಿಆಸ್ಯ. ೩೯೯). ೨. [ವೈಶ್ಯೆ] ಆಣವ, ಮಾಯಾ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಮಿಕವೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಮಲಗಳು : ಆಣವ ಮಾಯಾ ಕಾರ್ಮಿಕವೆಂಬ ಮಲತ್ರಯವಸುಳಿದು (ಅವಪ್ರ. ೫೬-೨೭) ; ಆಣವಮಲ ಮಾಯಾಮಲ ಕಾರ್ಮಿಕಮಲವೆಂಬ ಮಲತ್ರಯಂಗಳನೆ ಛಿಂದಿಸಿ (ಅಕಂಡೇ. ೭೫-೧೬). [ಸಂ.]

ಮುಲದಂದೆ, ಮುಲತಂದೆ (ನಾ). ಯಾರನ್ನಾದರೂ ದತ್ತುಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪಾಲಕಪಿತೃ : "ಮ[ಣಾಂ. ಬ]ಲದಂದೆ ದ್ವಿವಪ್ರ [ಪ್ರತ್ತಿವಕ್ಕುಂ" (ಖಂಗಂ. ೪೩-೦೨). **ಮುಲತಂದೆ** : (ಕ). [ಮುಲ[1]+ತಂದೆ]

ಮುಲದಾಯ್, ಬಲತಾಯಿ, ಬಲದಾಯಿ, ಮಲತಾಯ್, ಮುಲತಾಯಿ, ಮುಲದಾಯಿ (ನಾ). (ತಂದೆಯ) ಎರಡನೆಯ ಅಥವಾ ಬೇರೆಯ ಹೆಂಡತಿ ; ತಾಯಿಯ ಸವತಿ : "ಉಪಮಾತೆಯಿನೆ ಮ[ಣಾಂ. ಬ]ಲದಾಯಿನಿಕ್ಕುಂ" (ಖಂಗಂ. ೪೩-೦೨) ; ಹಳೆಯ ವರನನು ಬೇಡಿ ಪಟ್ಟವನೆಳ್ತುಹಿಂ ಮಲದಾಯ್ಮಗನನಡವಿಗೆ ಕಳುಹೆ (ಶಾಣ. ೪-೦೦). **ಬಲತಾಯಿ** : ಅವನ ಬಲತಾಯಿ ತಗಡೂರು ಚನ್ನಾಜಮ್ಮಯ್ಯನ ಪುತ್ರರು . . . ಆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತಯ್ಯನಂ ಹೊಡೆದು ಹಾಕಿ (ಖಂಚಾಪ್ರ. I, ೪೩). **ಬಲದಾಯಿ** : ಬಂದೆ ಬೇಸಯನಜ್ಞಪಳೇ ಬಲದಾ[ಣಾಂ. ತಾ]ಯಿ ಮುದ್ದು ಬಲ್ಲಳೆ (ಖಂಚಾಕ. ೨. ೦೪೦-೪೦೯). **ಮುಲತಾಯ್** : ಮುಲತಾಯ್ಗುಣಾತ್ಮಜರೆಂಬುದಿಲ್ಲದೆ ಸರ್ವರೆಳಸಿ ನಿನ್ನೊಡನಿರುತಿಹರ್ಕ್ಕೆ (ಕಕಪ. ೪೫-೦೨೨). **ಮುಲತಾಯಿ** : ಬೈದು ಮುಲತಾಯಿಯಡವಿಗೆ ನೂಕಲು (ಕ್ಷರಂಕ. ೨-೬೦-೦); ಮಂಗಲೇಶನು ದುರ್ಭಾವದೇವಿಯನ್ನು ಸ್ವಗುರುಪತ್ನೀ ಎಂದು ಕರಿದುದರಿಂದ ಅಕಯು ಅವನ ಮುಲತಾಯಿಯಾಗಿರಬಹುದು (ಕಣಾರೂ. ೨೨) ; ತಂದರಲ್ಲ ನನಗೆ ಸವತಿಯನ್ನೂ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಮುಲತಾಯಿಯನ್ನೂ (ಶಂಬಿಪು. ೬೦). **ಮುಲದಾಯಿ** : ಮುಲದಾಯಿ ದುನೆ ಹೂಜಿವಡಿಸಲೆಂದಾ ನಿನ್ನ ಪತ್ನನೆ (ಶಾಣ. ೬-೩೬).

ಮುಲತಾಯಿಧೋರಣೆ = (ಆಲಂ) ಪಕ್ಷಪಾತ ; ವಂಚನೆ : ಈ ಕಚೇರಿಯ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮುಖ್ಯಸಂಸ್ಥೆ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಈ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಮುಲತಾಯಿಧೋರಣೆಯಿಂದಲೇ ನಡೆಸಿಕೊಂಡಿದೆ (ಕ.ಆ).
[ಮುಲ[1] + ತಾಯಿ]

ಮುಲದಾಯಿ 'ಮಲದಾಯ್' ನೋ.

ಮುಲದೇಹಿ (ನಾ). ಕೊಳೆಯಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು : ನಿನಗೆ ಮಜ್ಜನವ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ನಾನು ಮುಲದೇಹಿ ನೀನು ನಿರ್ಮಲದೇಹಿ (ಖೋಗಮಾ.೩೬-೦೫೦).
[ಸಂ. ಮಲದೇಹಿನ್]

ಮುಲಧರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸ್ನಾನ ಮಾಡದೆ ದೇಹವಲ್ಲಿ ಕೊಳೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸಂನ್ಯಾಸಿ : " ಜೈಸರ್ ದಿಗಂಬರರ್ ಜೀವಕರ್ ಮುಲಧರರ್ ತಾನಜೀವರ್ ಕ್ಷಪಣರೆನೆ ಗುರುಗಳಕ್ಕುಂ" (ಖಂಗಂ.೩೩-೦). [ಸಂ.]

ಮುಲಧಾರಿ (ನಾ).=ಮುಲಧರ : " ನಗ್ನಾಟಿ . . . ಮುಲಧಾರೀ. . . ಸಾಧುಃ– ಈ ೧೦ ಸವಣನ ಪೆಸರ್ " (ತಲಪುಟು. ೩೭–೦೯೯) ; ವಿವಗೆ ಮುಲಧಾರಿವ್ರಾಂತಮಾನೀಶ್ವರಚರಣಸರಸೀಜಾತಂ . . . ಜಯನೆಂದಮುನಿ ಕ್ರಮಕೆವಳಮಿಗೆ ಬೋಧೋದಮುಮಂ (ಅಂಪ್ರ. ೦-೦೩) ; ತಲೆಯು ದಲೆಗಳ . . . . ತಬ್ಬುಗಳ ಹಗರಣಿಗರೊ ಎನಲು ಮುಲಧಾರಿಗಳು ಗಜಬಜಿಸಿ ನೆರೆಪತ್ತ (ಅಪ್ರ. ೫೦-೩೩). [ಸಂ. ಮುಲಧಾರಿನ್]

ಮುಲನಾಗರು 'ಮುಲರೋಗ' ನೋ.

ಮುಲನೀರು 'ಮೊಲೆನೀರು' ನೋ.

ಮುಲನೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಪೆಸರು : ಶ್ರೀ ಮುಲನೂರ ಪಟ್ಟಿನಿಗುರವಡಿಗಳ ತಿಷ್ಯರ್ ಉಗ್ರಸೇನಗುರವಡಿಗಳ್ ಒನ್ದುತಿಪ್ಪಿಗಳ್ ಸಂನ್ಯಾಸನಂ ನೋನ್ತು ಮುಡಿಪ್ಪಿದಾರ್ (ಎಕ. II, ೨೬-೦ ; ಸಂ. ೭೦೦).
[? + ಊರ್]

ಮುಲಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯಪ್ರಬಂಧ : ವಾದ್ಯಗಳ ವಾದನವಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂಯೋಜನೆ : ಕಪುತಂದೇಂಕಾರಂ

ಮಲಪವದೆ[ಶಾಕಂ-ಫೆ] ತುಡುಕೊತ್ತು ಹೋತೆಯಂತರಿ ಜತಿ ರಿಗ್ಗವಣೆ ಪಹರೇಯೆನಿಪ್ರೀ ಪ್ರಬಂಧಮಂ (?) ಕ್ರೋತ್ರಬಂಧಪಜೆನೆ ಬಾಚಿಬಿದರ್ (ಶಾಕ್ಕರಾಪು. ೦೨-೨೦). [ಸಂ.]

ಮಲಪಾಶ (ನಾ). ಪಂಚಪಾಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪಾರಪದಾರ್ಥವ . . . ಮಲಪಾಶ ಮಾಯಾಪಾಶ ಕರ್ಮಪಾಶ ಬಿಂದುಪಾಶ ತಿರೋಧಾನ ಪಾಶಮೆಂದು ಪಂಚಪ್ರಕಾರಮಾಗಿರ್ಪುವು (ಪಪ್ರಾಳ. ೦೩೩). [ಸಂ.]

ಮಲಪ್ಪು (ನಾ). ಕೆಸರು : ಪಾವಿಗೋ ಕೆರೆಗೋ ಒಂದು ಪಾತ್ರವಾಗಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದೊಂದು ವಸ್ತುವಾಗಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವಾಗ ಅನ್ವೇಷಣಕಾರನು ಅದಕ್ಕಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಮೊದಲು 'ಮಲಪು' (ಕೆಸರು)ನೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಲ ಬೆರಳಿನಿಂದ 'ಪರಡಿ' ಅದರ ಗುರಿಯನ್ನು ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ (ಜಾತೂಪಾ. ೨೭೭). [←ತುಳು. ಮಲಂಪು. ಮೊಲಂಪು]

ಮಲಪ್ಪು₁. ಮಲೆಪ್ಪು (ನಾ). ಈ ಮಲಪ : ಪಾಡು ಪದಂ ಪಂಪಡಿ ಪೆಂತ್ಪು ಕೌತಂ ಮಲಪೆಂಬೀ ಮಾರ್ಗಶಬ್ದಂಗಳಂ . . . ಜತಿತೋಕೆಯೆಂಬ ದೇಸಿಯ ಶಬ್ದಂಗಳೆಸೆ ಬಾಜಿಸುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಜಾಅಕ್ಕ. ೦೬-೩೩ ಪ) : ಪಾಡುಗಳ ನಡಪು ಬೀಳದಂತೆ ನುಡಿಸಿ ಮಲಪು ರಿಗ್ಗವಣೆ ಒಡ್ಡಾಸರ ಪಾಠಣ ಚಮತ್ಕಾರ ಶಬ್ದ ಶೃಂಗಾರ ಝೋಂಕಾರಂ ಮೊದಲಾದ ಪಾದ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ (ಜಾಅಕ್ಕ. ೦೦ ಪ). **ಮಲೆಪ್ಪು**₂ : ಪುಲೆಪು ದಪ್ಪಿರಣೆ ಕೌತುಕಳಕೋಶ್ವರಂಗಳಿಂ ಕಾತುಕದ ಬಾಜನೆಯೊಳೆಸಗುವೆನಿಸಿ ಬಾಜಿಸುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಜಾಅಕ್ಕ. ೬-೧೩ ಪ). [<ಸಂ. ಮಲಪ-/-ತಮಿ. ಮಲ್ಪೈಪ್ಪು = ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ: ತೆಲು. ಮಲಪು = ನರ್ತನ]

ಮಲಬತ್ರ (ನಾ). (?) : ಈ ಸಂತೆಯ ಸ್ಥಳಗಳಿಂದ ಹೇರಳವಾಗಿ ಮೆಣಸನ್ನೂ ಮಲಬತ್ರವನ್ನೂ (ವೀಳೆಯದಲೆ ?) ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಪಡಗುಗಳು ಬರುತ್ತವೆ (ಕ್ರಜಾಇ. I. ೧೯). P 'ತಮಾಲ' ಮತ್ತು 'ತಾಂಬೂಲ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಗೊಂದಲದಿಂದ ಈ ಶಬ್ದವು ಬಂದಿದೆ.

[←ಗ್ರೀ. Malabathrum]

ಮಲಬದ್ಧತೆ (ನಾ). ಸರಿಯಾಗಿ ಮಲವಿಸರ್ಜನೆಯಾಗದಿರುವ ರೋಗ : ನಾರು ಪೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಪಣ್ಣುಪಂಪಲು . . . ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ಗರ್ಭಿಣಿಗೆ ಮಲಬದ್ಧತೆ ತಪ್ಪಕ್ಕದೆ (ಗೃಹಂ. ೫೯) : ವೀರ್ಯ(ಧಾತು)ನಾಶದಿಂದ ರಕ್ತವೆ ಕ್ಷಯಿಸುವುದು . . . ಈ ಮೇರೆಗೆ ಮಲಬದ್ಧತೆಯೆಂಬ ದುರ್ಧರ ರೋಗವು ಬಂದು ಸೇರುವುದು (ಕ್ರಶ್ಮಜ. ೦೫೩). [ಸಂ. ಮಲಬದ್ಧತಾ]

ಮಲಬದ್ಧರೋಗ (ನಾ). ಸರಿಯಾಗಿ ಮಲವಿಸರ್ಜನೆಯಾಗದಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಕೊಡುನೆಲೆಯ ಗುಣ . . . ವಿಶೇಷವಾದ ಮಲಬದ್ಧರೋಗ, ಕುಷ್ಠರೋಗ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು . . . ಪಾಶ ಮಾಡುವುದು (ಕಸ್ಕ. ೮೩). [ಸಂ.]

ಮಲಬಾಧೆ (ನಾ). ೧. ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ದೈಹಿಕ ಸೂಚನೆ. ೨. ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ : ಈ ದುಷ್ಟ ಗುರುವಿಗೆ ಮಲಬಾಧೆಗೆ ಅವಸರವಾಯಿತು (ಶಚಸಂ. ೨೪. ೩೯). [ಸಂ. ಮಲಬಾಧಾ]

ಮಲಮಗ (ನಾ). ಪುರುಷನ ಬೇರೆಬೇರೆ ಪತ್ನಿಯರ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಒಬ್ಬ.

ಮಲಮಕ್ಕಳು (ಬಹುವ) : ಸಾವಿರದ ಮೇಲೆ ಐನೂರ ಕೊಟ್ಟರು ಮಲಮಕ್ಕಳಿರುವ ಮನೆ ಬೇಡ (ಪಕ್ಕಾಯ. ೩೫) ; ಕುಟುಂಬದೊಳಗೆ ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಅಸೂಯೆಪಡುವವರು ಮಲತಾಯಿ ಮಲಮಕ್ಕಳು (ಕಪ್ರಾಜ. ೦೦೯). [ಮಲ್ಲ + ಮಗ]

ಮಲಮಗಳು (ನಾ). ಪುರುಷನ ಬೇರೆಬೇರೆ ಪತ್ನಿಯರ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಒಬ್ಬ ಮಗಳು ; ಬಿಲಮಗಳು : ಉಪಪಾಸ ಕಡವಿ ಮಲಮಂಗ್ನೆ ಮುನ್ಯಾಗ ಕೊಲ್ಲತಿದೀ ಅಂತ ಆ ಹುಡಿಗೀ ಅಪ್ಪ ಅಕಿನ್ನ ತಂದು ನಮ್ಮ ಮನಿಗೆ ಉಟ್ಟಿದ (ಕಮಾಜ. ೨೦೯).

[ಮಲ್ಲ + ಮಗಳು (<ಮಗಳ್)']

ಮಲಮಲ್ಲ 'ಮಮ್ಮಲಂ' ನೋ.

ಮಲಮಲ್ಲ 'ಮಲಮಲಿ' ನೋ.

ಮಲಮಲಂ 'ಮಮ್ಮಲಂ' ನೋ.

ಮಲಮಲನೆ 'ಮಮ್ಮಲನೆ' ನೋ.

ಮಲಮಲಿ, ಮಲಮಲ್ಲ, ಮಲಮಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನವಿರಾದ-ಬಿಳಿಯ ಬಟ್ಟೆ ; ಮಲ್ಲು ; ಮುಸ್ಲಿನ್‌ಬಟ್ಟೆ : ಬಂಗಾಳ ದೇಶದೊಳಗಿನ ಢಾಕ ಎಂಬ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಜನುಗಿನ ಮಲಮಲಿಯು ದಿಗ್ದೇಶಕ್ಕೆ ಹೆಸರಾಗಿದೆ (ಮುಂಜಾ. ೯-೨೬) ; ಗೌಡರು . . . ಬಿಳಿಯ ಮಲಮಲಿಯ ಆಂಗಿಯೊಂದನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ಪಚಾ. I. ೨೩೯). **ಮಲಮಲ್ಲ** : ಬಂಗಾಲದ ಮಲಮಲಬಟ್ಟೆಗಳು ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಮೆರೆಯುತ್ತಿದ್ದವು (ಪಾಚಾ. ೫೦). **ಮಲಮಲ್ಲು** : ಅಣ್ಣಯ್ಯ, ರೇಶಿಮೆಯ, ಮಲಮಲ್ಲಿನ ಸುತ್ತೂ ಹರವಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಂಗಿಗಳು . . . ಕಣ್ಮುಂದೆ ಬಂದುಬಂದು ಹೋದವು (ಪಕ್ಕ. ೦೩೩).

[← ಹಿಂ. ಮಾರಾ. ಮಲ್‌ಮಲ್]

ಮಲಮಲ್ಲು 'ಮಲಮಲಿ' ನೋ.

ಮಲಮಜ್ಜುಗು (ಕ್ರಿ)- ಬಹಳವಾಗಿ ಕನಿಕರಿಸು.— ಮರುಗು : ಮುಪಿಯೆರಂ ಪೊರ್ದಿದನಪ್ಪೊಡೆ ವದುಗಲ್ಲನೆಂದು ಮನದೊಳ್ ಮಲಮಜ್ಜುಗಿ (ಪಪಾಶಾಪ್ರ. ೯-೩೩); ಸಭಾಜಪ್ಪೆದೆ ಮಲಮಜ್ಜುಗಲಾಯೆಂದಳು (ಜಾಪಪಂ. ೯-೩೩). [< ಮಮ್ಮಲ + ಮಜ್ಜುಗು]

ಮಲಮಾತಂಗಿ (ನಾ)- ಕೆಂಪುಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪೊದೆ : (ಲ). [?. / ತೆಲು. ಮರುಲುಮಾತಂಗಿ, ಮಲ್ಲು ಮಾತಂಗಿ = ಉಮ್ಮತ್ತ]

ಮಲಮಾಸ (ನಾ)- ರವಿಸಂಕ್ರಮಣ ಬರದಿರುವ ತಿಂಗಳು ; ಅಧಿಕ ಮಾಸ ; P ಧಾರ್ಮಿಕಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸದಿರುವ ಅಶುಭವಾದ ತಿಂಗಳು : ಅಶುಭಮಾಸ. [ಸಂ.]

ಮಲಯ, ಮಳಯ (ನಾ)- ೧. ಬೆಟ್ಟ ; ಪರ್ವತ : "ಮಲೆಯಂ, ಮಲಯಂ — ಈ ೨ ಬೆಟ್ಟ" (ಶಾಪ್ಕ. ೦೦೩). ೨. ಭಾರತದೇಶದ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ, ಶ್ರೀಗಂಧದ ಮರಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿರುವ ಬೆಟ್ಟದ ಸಾಲು : P ಇದು ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಸಪ್ತಕುಲಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮಲಯಮೇಮಲೆಯೆಂತೆ ಚಂದನವಲ್ಲಿವಾವತಂಸೆಯುಂ . . . ಎಮಿದೇಜುಂಜಪ್ಪನೆಯ ರೂಪಾತಿಶಯಮನೆಮಯಿಕ್ಕದೆ ಪೋದುತ್ತುಂ (ಕಾದಂಪಾ. ೯೯) ; ಮಲಯಮುಶ್ಶಾಧರಮೇಖಿಳಾಪರಿಗತಶ್ರೀಖಂಡಪುಂಡಂಗಳೊಳ್ ಪಲವಿಂದೊಂದಿ ಬಬ್ಬು ಭೋಗಿಮಿಥುನಂಗಳ್ (ಶಂದ್ರಕೃ. ೬-೪೦); ಚಂದನವಲ್ಲದೆ ವಿಕ್ಕಿನ ತರುಗಳಲ್ಲದ ಪುಲಯಭೂಧರದ ಪೆಂಪೆನಿತು (ಪಪಕೃ. ೦೯-೨೪). ೩. ಮಲಯಪರ್ವತದ ಸಮೀಪದ ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ; ಮಲಬಾರುಪ್ರಾಂತ ; ಮಲಯಾಳಸೀಮೆ : ಪಾಂಡ್ಯ ತುಳುವ ಮಲಯ ಮಲಯಾಳ . . . ಕೇರಳ ಮುಖಾವಾರ ದೇತಂಗಳೊಳಿವ ಜಂಗಮವು (ಪಪ್ರಾ. ೬-೦೩). **ಮಳಯೆ** : ೨. ಮಳಯೋತ್ಸಂಗಾಗ್ರದಿಂ ತೆಂದೆಲರ್ವೆಲರಿಂ . . . ವಸಂತೋಜ್ಜೃಂಭಿತಂ ಕಂದರ್ಪನೊವ್ಯಂಜಿಪವ ತೆಱದಿನಾ ಮಂತ್ರಿವಾಣಿಕ್ಕನಿಂ ಭೂತಳದೊಳ್ ಸಂಸೇವ್ಯನಾದಂ ಸರಸಕ್ಕತಿಕಲಾಸರ್ವಕೀನೃತ್ಯರಂಗಂ (ಅಚಾಶ.೦-೦೦೬); ಮಳಯಾಯಾತಸಮೀರಸಂಜಳಲತಾಸಂತಾನಕಂ ತಮ್ಮಿರಲ್ಗಳನೊಂದೊಂದಱ ಮೇಲೆ ಕಂದಳಿರ್ಗಳಿಂ ಸೂಸಿತ್ತಸಲ್ ಕೇಳಸಂಜಳೆಯರ್ ತಂಳ್ಕಿದರೊರ್ವರ್

ರೊರ್ವರೊಳಕಿಸ್ವಚ್ಛಾಂಬುವಂ (ಜಗ. ೦೮-೧೭). ಪಿ. ಮಳೆಯೊಂಧ್ರಾರ್ಬುದೆ ಮಾಗಧ . . . ಸಿಂಹಳದೇಶಾಧಿವರಂ ಭಯಂಗೊಳಿಸಿದಂ ವಿಕ್ರಾಂತದಿಂ ರೇಚಿಗಂ (ಜಪಚಿ. ೦-೦೦) ; ಮಳಯ ಮಹೇಂದ್ರ ವಿಂಧ್ಯ . . . ನಿರ್ಮಳ ನಿಷಧಪ್ರದೇಶದ ಮಹೀಭುಜರಂ ಬರವೇಱ್ದು (ಪಳಕಂ. ೨೨೩). ಪ ಇದು ದ್ರಾವಿಡಶಬ್ದವಾಗಿದ್ದು ಪ್ರಾಕೃತದ ಮೂಲಕ ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರಬೇಕೆಂದು ಭಾಷಾವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ.

[ಸಂ.]

ಮಲಯಜ, ಮಳಯಜ (ನಾ). ೧. ಮಲಯಪರ್ವತಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮರ ; ಶ್ರೀಗಂಧದ ಮರ ; ಚಂದನವೃಕ್ಷ. ೨. ಶ್ರೀಗಂಧ; ಚಂದನ : "ಮಲಯಜಮಿರದದು ಬಾವನ್ನಮೆಂದು ಸಿರಿಕಂಡಮೆನಲ್" (ಪಪಂಪು. ೫೫) ; ಕಾಡ ತರುವಿಗೆ ಪರಮಗಂಧವನೂಡದೇ ಮಲಯಜವು (ಕಾಶಿಖಂ. ೫೬-೧೬); ಮಲಯಜದ ಮರದೊಳಗೆ ಸಲೆ ಗಂಧವಿಪ್ಪಂತೆ (ಪಪಾಕ್ಷ. ೦೪೯). ಪಿ. ಶ್ರೀಗಂಧದ ಕೊರಡು ; ಚಂದನದ ಕೊರಡು : ಕರಿದಾದೊಡೆ ಕತ್ತುರಿಯಂ ಮುರುಡಾದೊಡೆ ಮಲಯಜಂಗಳಂ . . . ಇಂಗಿಕೆಯ್ವುರೆ ಮರುಳೇ (ಹುಕೀಸ. ೨-೮೨). **ಮಳಯಜ :** ೧. "ಚಂದನಂ, ಮಳಯಜಂ, ಶ್ರೀಖಂಡ(ಕ)ಂ, ರೋಹಿತೇದ್ರುಮಃ — ಈ ೪ ಸಿರಿಗಂಧಂ" (ಕಾಡಾಮು. ೪೯-೪೧೦). ೪. ಶ್ರೀಗಂಧದ ಕೊರಡನ್ನು ತೇದು ತೆಗೆದ ಗಂಧ : ವಾರಿಜ ಮುಳಯಜ ಮಳಯಸಮಿರಣಂ . . . ದಾರಿಸಲಾಜವೆ ದಳವನ ದಾಹಜ್ವರಮಂ (ಜಪಕ್ಷ. ೨-೦೩) ; ಮಳಯಜಮಿಶ್ರ ತೀರ್ಥಜಲಧಾರೆಗಳಂ ಶಶಿಕಾಂತಕಾಂತಮಂಗಳಶಾಂತುಧಾರೆಗಳನಿರ್ಮದಿಸಿತ್ತು ವಿದಾಹಮುಖ್ಯಮಂಗಳಸಮಂ ವಿಳಸವತಿ ಸೀತೆಗೆ (ಜಂಚಾಪ. ೩-೪೯) ; ಮಳಯಜದ ಮೊಲೆಯ ಕುಂಕುಮದಳಿಪದ ಕತ್ತುರಿಯ ಬಣ್ಣವನ್ನಿಗೆ ಕೊಳೆದೊಳ್ ತಳರ್ದಿರೆ ಜಳರುಹಮುಮಿಯರ್ ಜಳಕೇಳಿಯ ನೆವದಿಂ ದೂಳಿತ್ರಂ ಬರೆದರ್ (ಜುಪಕ್ಷ. ೨-೮). [ಸಂ.]

ಮಲಯರುಹ, ಮಳಯರುಹ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೀಗಂಧದ ಮರ ; ಚಂದನವೃಕ್ಷ : ಹರಿಂಧರನೊಳ್ಳಿಪಂ ಮಲಯರುಹದೊಳಿನಲಾರ್ಜಿ ವಿಷ್ಣ ವದನೋದರದೊಳ್ ಪರಾಷರವಚನಮಪ್ಪುದು ದುರವಾಪಂ (ಧಪಾ. ೩-೬೯) ; ತುರೆಗಗಳಂ ಕಾನನಮಲಯರುಹಗತಂ . . . ಸೂಕರವದನಂ ಕರ್ಕಟಾದಿವುದ್ರೇಕ್ಷಾಣಂ (ಜಾತಿ. ೦೯-೦೦). **ಮಳಯರುಹ :** ೨. ಚಂದನದ ಕೊರಡು : ಮಳಯರುಹಂ ಬೇಳ್ಪನಿತುಂ ತಿಳಿಯಲ್ಕೊಲ ಭಾಂಡಮೂತಿರ್ ವಿನ್ನಯ ಮೊಳಕ್ಕೈಯೊಳಗಿದೆ ತೇದರ್ಪಿಸು (ಕೃಶ. ೪೯-೦೦). ೩. ತೇದ ಚಂದನ ; ಚಂದನಗಂಧ : ಮಳಯರುಹದ ಕರ್ಪೂರದ ಪಲಿನ ಪನೀರ ಕದಲಿದಳದಿಲಿಸಿಲ ತಣ್ಣಳಸದ ತಿಳಿನೀರ್ಗಳ ತೀತಳತೆಯಿನವನಿಪನನಾಪ್ತರುಜ್ಜ್ವಲಮಿಸಿದರ್ (ಜಪಕ್ಷ. ೦೦-೩೮). [ಸಂ.]

ಮಲಯಾಚಲ (ನಾ). = ಮಲಯ ೨ : "ಮಲಯಾಚಲಮಿವ್ವಂ . . . ಬಾವನ್ನಮೆಮ್ಬುಮೆನಲದು ಸಲ್ಗುಂ" (ಪಪಂಪು. ೩೦) ; ಜೇಗೆ ಮಲಯಾಚಲ ಗಂಧಾಂಸರ್ಗದೆ ಚಂದನವಪ್ಪೆಂದಿಂಧನವು (ಜಂಚಾಪ. ೩೩-೩೯). [ಸಂ.]

ಮಲಯಾನಿಲ, ಮಳಯಾನಿಲ, ಮಳಯಾನಿಳ (ನಾ). ಮಲಯಪರ್ವತದಿಂದ ಬೀಸುವ ಸುಗಂಧಭರಿತವಾದ ತಂಗಾಳಿ : ಮಲಯಾನಿಲನುಂ ಮಲಯಜಜಲಮುಂ ತಪಿರಂಗಮುಂ ವಿಪೋಗಿಗಳೆರ್ದೆಯೊಳ್ನಿಲಸಿರ್ದುವ್ (ಧಪಾ. ೩-೩೩) ; ಪೋಬ್ಬಂ ಬೆಳೆಗೊಟ್ಟು ತಾರೆ ಮಧುವಂ ಮಲಯಾನಿಲನಂ ಮಾನೋಜನಂ ಕೌಮುದಿಯಂ (ಅರ್ಥಪ. ೦-೨೩) ; ಮಾರಿ ಮಲಯಾನಿಲಂ ನವನೀರಜವನಮೆಂಬ ಕೆಂಡದೊಳ್ ದಂಡನವಮಸ್ಕಾರಂ ಬಂದವಂ (ಜುಪಕ್ಷ. ೦-೩೮). **ಮಳಯಾನಿಲ:** ಮಳಯಾನಿಲನಿಂದಲುಗುವ ಸೆಳೆಗೊಂಬಿನ ಪಣ್ಣಸಂತುಮಿಂತಂ ಕರ್ದುಕಲ್ಕಳವಳಿಪರಗಿಳಿ ಪೋಲ್ಮುದು ಮುಳಿದೋಪಳೆ ಪವನಚ್ಚುಂಬನೋತ್ಸುಕವಿಟನಂ (ಸಿಪ್ಪ. ೦೦-೩೯).

ಮಳಯಾನಿಳ : ತೊಳಪೆಳೆಜಲಿಯುಂ ಪೊರೆಪಳಕಾಳಂಗಳುಂ ಪೆಲ್ಲನೆಸಪ ಮಳಯಾನಿಳನುಂ ಮುಳಸಂ ಕಲಲ್ಲಿ ಕಳೆದುವ್ . . . ಕಾಮಿಗಳಾ (ಕಂಚಾ. ೩-೬೦) ; ವಿನಾಡಿಸದಸೋ ಮಳಯಾನಿಳನರ್ತಕಂ ಲತಾನರ್ತಕಿಯಂ (ಪಂಪ. ೦೦-೪೦). [ಸಂ.]

ಮಲಯಾಳ 'ಮಲೆಯಾಳ' ನೋ.

ಮಲಯೋದ್ಭವ, ಮಳಯೋದ್ಭವ (ನಾ). =ಮಲಯಂಶುಹಿ ೩ : ಅಂತು ತನ್ನೋರೆಗಳ್ಕೆರಸು ದಾಧುಮ್ಮಿಱಿದೋಲಾಡುವಲ್ಲಿ . . . ಬೆಳರ್ವಟ್ಟು ನಿಂದುದೊದೆದೆ ಮಲಯೋದ್ಭವಪ್ರಸರದಿಂ . . . ಸರಸೀವಿಭಾಗದೊಳ್ (ಜಾಂಪ. ೬-೨೯). **ಮಳಯೋದ್ಭವ :** ಮಳಯೋದ್ಭವ ಶೈಲೋದ್ಭವ ಸಲಿಲಂ ಸಿತಮಗರು ಕುಷ್ಠಜೋರ್ಣಾದಿವಿಂಬಾಗಿರೆ ಮಾಡಿ ಬಿಸ್ಸಿಯಂ ಸೊಡರ್ವಳೆಗಂಗೆ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಕಂಪು ಪೊಂಪುಬೀಪುಕ್ಕುಂ (ಕೋಶಿಪ. ೬-೩೪); ವಿದಳಿತಪ್ಪಷ್ಪಮಾಲಿಕೆಗಳಂ ಮಳಯೋದ್ಭವದಿಂ ತೊಳ್ಪ ರನ್ನದ ತೊಡವಿಂದಳಂಕರಿಸಿ . . . ಬಾಯುಸಂಗಳಂ ಮುದದೊದವಿಂದವಿತ್ತು ಮೆಱೆದರ್ (ಪಂಪ್ರಕೃ. ೬-೩೦). [ಸಂ.]

ಮಲಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಜಾಗತಿಯಮ್ಮನ ಮಗಂ ಮಲಯ್ಯಂ (ಎಕ್ಷ. IV (೩). ಚಳ್ಳಕೆ. ೧೪೬-೨; 1000). [ಮಲೈ₂+ಅಯ್ಯ₂]

ಮಲರ್₁ 'ಮರಲ್₁' ನೋ.

ಮಲರ್₂, ಮರಲ್₂, ಮಲರು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೂವು ಅರಳು. —ವಿಕಾಸವಾಗು : ಪ್ರಭುಶರಂಗಿಸುವಡೆಗಿವೆ ನಲ್ಲಂಬುಗಳೆನಿಸಿ ತುಜ್ಜುಗಿ ಪುಲರ್ದಲರ್ದೆಸೆವೀ ಮೊಲ್ಲೆಯುಮೊಲಿಸಿದ ನಲ್ಲರ ಲಲ್ಲೆಯುಮೊಂದರ ಮನಮುಮಂ ಸೋಲಿಸದೇ (ಜಪಕ್ಷ. ೦೨-೦೦೦); ತನ್ನಂ ತಾನಾಜಿಯೊಯ್ಯನೆ ಕಣ್ಮಲರ್ಮಲರೆ ನೃಪಂ ಭೋಂಕಲ್ ಮೀರ್ದಾಯ್ದು ತಳ್ಪಿರದಪ್ಪಿದಳ್ (ಕಾಡಂಗಾ. ೬೫೬) ; ಮದನುಪ್ಪು ಮಲರ್ದ ಹೊಂದಾವರೆಯು (ಜಾಗಪ. ೦೫-೪೫). **ಮರಲ್₂ :** ೧. ಅದಿರ್ಮುತ್ತೆ, ಮರಲ್ದರಲ್ದ ಮಲ್ಲಿಗೆ ನನೆಗರ್ಜ್ ಕಾಕಳಿಯೊಳಾನತಿಗೆಯ್ದು ಮದಾಳಿ ಘೀ ಪ್ರ[ಗ್ಗಲ್ವ][ಗ]ಲಿನುತಿರ್ವ ಪಕ್ಕೆ ಜವಮಂ ಕವರುತ್ತಿರೆ (ಪಂಪಾ. ೨-೪೬) ; ಎಳೆಯೊಳ್ಬರೆದಡರ್ದು ದಿಶಾವಳಿಯಂ ದಾಂಗುಡಿ ಮರಲ್ದು ಪಲ್ಲವಿಸಿ (ಎಕ್ಷ. VII. ಶಿಪಂ. ೦೫೦-೪೭ : 1047). ೨. ಉಬ್ಬು ; ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು : ದಿವ್ಯಮುನಿಯುಂ ದ್ಯುಗಮಾಗಿ ಮರಲ್ದು ಕೂಡೆ (ಪಂಚಾ. ೦-೦೦೦) ; ಮುಂಡಾಡುಗೆ ಮುದ್ದಿಸುಗೆ ಮರಲ್ದಪ್ಪಗೆ ಕೆಯ್ಕೊಂಡೀ ಕಾವ್ಯಮಂ (ಸಂಸ.೦-೦೦). **ಮಲರು₁ :** ೧. ಈ ಇಂತಿವಾನರೀದರೆ ಧನ್ಯನಲ್ತೆ ? ಬೆಳಕು ಮೂಡೆ ಮಲರಿ. ಮುಳುಗೆ ಮುಗುಳಿ (ಅಪಕೇ. ೩೩-೦೩) ; ಇದ್ದಂತೆ ಇರುವಿಪ್ಪುದಪ್ಪುದಾಯಿತು ಮಲರಿ (ಕಬಾಸ್ಕಾ. ೬-೩೨). [ಕೇ.ಇ ತಮಿ. ಮಲರ್ ; ಮಾಲ. ಮಲರು ; ಬ್ರಾಹೂಈ. ಮಲಿಂಗ್]

ಮಲರ್₃, ಮರಲ್₃, ಮಲರು₂ (ನಾ). ಹೂವು ; ಪುಷ್ಪ : "ಮಲರೆಂದು ಮೇಣಾರಲೆಂದು ಪುಷ್ಪಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಕ್ರಿಕ್ರಿ. ೨೦) ; ಗಬಪುವ ಗಿಳಿ ಬಗ್ಗಿಪ ಪಿಕ ಮಲರೊಳ್ ಮೊರೆವಳಿ . . . ಸುಳಿವ ಹಂಸದುಮುಳುಂಬುಮೆನೆ ರಯ್ಯಮೆಂತುಮಾರಯ್ಯ ಬನಂ (ಕೇಬಾಕ್ಷ. ೬-೩೨) ; ಪಿಕನಿವಾದೆಯರೊಲ್ದು ಸುರಗಿಯ ಮಲರ್ಗಳಂ . . . ಪಿಜ್ಜರ್ (ಕಾಡಿ. ೯-೩೬). **ಮರಲ್₃ :** "ಅಲರ್, ಅರಲ್, ಮರಲ್, ಮಲರ್, ಮಲರ್ —ಈ ೪ ಪುಷ್ಪಂ" (ಧಾಮಾ. ೫೦-೦೪೮) ; ಪೊಬಟ್ಟಿಯಂ ತುಮಿಮುಱರ್ ಮೆಲ್ಲಿಂಗಲ್ಕರಲು ತುಜುಂಬರ್ . . . ದೇವಿಯರ್ (ಜಪಕ್ಷ. ೪-೪೯) ; ಕಣ್ಮರಲ್ ಕೆಂಪಾದುವೇಕೆ (ಕಾಜಾಕ್ಕ. ೨-೨) ; ಮರಲಂ ಮೋಯಿಸದಿನಿಸುಂ ಮರಂದಮಂ ಪೀರ್ವ ಮಧುಕರಂಜೋಲ್ (ಜಪಮಾ. I. ೦೪೩). **ಮಲರ್ದು :** ಹೂ ಹೋಗಿ ವಿಧಿಯಾಗಿ ಹಣ್ಣು ಬೊರೆಕಾಗ ಮರಕ್ಕೆ ಮಲರು ಬಂದುದು ಸಾರ್ಥಕ (ಪಪ್ಪ. ೨೪) ; ಮಲರು ಅರಳಿದ ಒಂದರಡು

ಗಂಟಿಗಳಲ್ಲಿ ದಳವಲಯ ಉಮರಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ (ಪಕುಸಂ. ೦೫೦).
[<ಮಲರ್$_3$. / ತಮಿ. ಮುಲ. ಮಲರ್]

ಮಲರ್$_4$ ' ಮಣಲ್ ' ನೋ.

ಮಲರಂಬು (ನಾ). ಹೂವಿನ ಬಾಣ ; ಪುಷ್ಪಶರ : ಈ ಮಾಟ್ಕಿಯಿಂದಾರ್ದ್ರ ಮಲರಂಬುಗಳ್ ಗೋಜುಗಲ್ಲ್ ತಕ್ಕಿಸಿದ ಕಲ್ಲಂಬುಗಳವ್ವುದುಂ (ಶಾಪಾಕ್ಷ. ೫೯-೩).
[ಮಲರ್$_3$ + ಅಂಬು]

ಮಲರಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮಲರಗ, ಪಗತ್ತೆ (ಕ್ಯಾಶಾ. ೪೦-೭೮೨).
[?]

ಮಲರಹಿತ, ಮಳರಹಿತ (ಗು). ೧. ಕೊಳೆಯಿಲ್ಲದ ; ನಿರ್ಮಲವಾದ. ೨. ದೋಷವಿಲ್ಲದ ; ನಿಷ್ಕಳಂಕವಾದ. (ನಾ). ೩. ಪಾಪರಹಿತನಾದವನು ; ನಿಷ್ಕಳಂಕ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪೞತೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ ಮಲರಹಿತರ್ ಬಂದು ಧರಾಲಲನಾಧೀಶಂಗೆ ವಿನತಮಸ್ತಕರಾದರ್ (ಶಾಪಾಕ್ಷ. ೦೩-೦೦); ಮಲರಹಿತನೞನದಯಾನಿಲಯಂ . . . ಶಿವಭೂತಿಯೆಂಬ ಪಾರ್ವಂ ಬರುತಂ (ಹಂಪಕಂ. ೦೦೬-೨೦). **ಮಳರಹಿತ** : ೨. ಮಳರಹಿತ ಪಂಚಗುರುಗಳ ವಿಳಸಿತಮೆನಿರ್ಪ ಪಂಚಪವಸಂಚಯನಿರ್ಮಳನವಮಣಿದೀಪಕಳಿಕಾವಳಿ ಬೆಳಗುತಿರ್ಕ್ ಮನ್ನನೋಮಂದಿರಮಂ (ಶಾಂತೀಪು. ೦-೬). ೩. ಮಳರಹಿತನೊರ್ಮೆ ವಿಕಸ್ವಳಮೊರ್ಮೆ ಪೆಱಂ ಸದಾಚ್ಛನ್ನೆ ನೀಂ ಬೇಗಂ ತಿಳಿವುದುಮಾ ಕದಡುವುದುಂ ಕುಳುಂಪೆಯೊಳ್ ಪೆಗಬ್ಬುಮುದಧಿಯೊಳ್ ನೆಗಬ್ಬವುದೇ (ಶಾಂತೀಪು ೦೦-೧೩). ೪. ದೋಷರಹಿತವಾದುದು; ನಿರ್ಮಲವಾದುದು : ಮಳರಹಿತಮಪ್ಪ ತಪಮಂ ತಳೆದವರ್ಗಳ್ಕೆ ಸಲ್ಲ ಮಾನವಗತಿಯಂ ತಳೆವೊಡ ದಿವಿಜಾಯುಷ್ಯಂ ಗೞಯಿಪ ತೆಱನಾವುದು (ಸಂಬಸಾ. ೦೩-೧೭).
[ಸಂ.]

ಮಲರಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಹೂವು) ಅರಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ವಿಕಸಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಭಕ್ತಜೀವನಲತೆಯಂ ಒಲವಿಂ ಮಧುವೊಲ್ ಕೊನರಿಸಿ ಮಲರಿಪುದೀ ನಖವಿರಾಜಿತಾರುಣಹಸ್ತಂ (ಪ್ರಸಂ. ೨೨-೦೦).
[ಮಲರ್$_3$ + — ಇಸು$_3$]

ಮಲರು$_1$ 'ಮಲರ್$_3$' ನೋ.

ಮಲರು$_2$ 'ಮಲರ್$_4$' ನೋ.

ಮಲರೋಗ, ಮಲನಾಗರು, ಮಲೞ್ಳಾಗರು, ಮಲೞ್ಳೋಗರ, ಮೊಲನಾಗರ, ಮೊಲನಾಗರು, ಮೊಲೆನಾಗ, ಮೊಲೆನಾಗರ, ಮೊಲೆನಾಗರು, ಮೊಲ್ಲಾಗರ (ನಾ). ೧. ಸೆಳವು ಬಂದು, ಬಾಯಲ್ಲಿ ನೊರೆಯು ಉಂಟಾಗಿ, ಪ್ರಜ್ಞೆತಪ್ಪಿ ಬೀಳುವ, ವರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಿಲೆ ; ಅಪಸ್ಮಾರ : ಶೀತೋಷ್ಣ ಮಲರೋಗ ಭೀತಿ (ಶಾಪಾಕ್ಷ. ೫೯-೨) ; ಲಾಂಗವನ್ನೆನಿನ್ನೂ ಸಶ್ತಿರುವದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಇವನಿಗೆ ಮಲರೋಗ ಬರುತ್ತಿರುವದೆಂದೂ ತರ್ಕಿಸಿದನು (ಕಾಂಬೆ. ೬೦) : ಅವರಿಗೆ ಅಗಾಗ್ಗೆ ಹೀಗೆ ಆಗ್ತದ ! ಮಲರೋಗ ! (ಪಾಠಕು. ೨೪). **ಮಲನಾಗರು** : ೧. ಲಲನೆಯರೊಲುಮೆ ತನಗೆಂಬ ಮನುಜಂಗೆ ಮಲನಾಗರೆಂದ (ಸರಾಕ್ಷ. ೦೬೦). **ಮಲ್ಲಾಗರು** : ೧. ಇವನಿಗೆ ಮಲ್ಲಾಗರು ಬರ (ಕಬ್ಬೂರು. ೨೬೮). **ಮಲ್ಲೋಗರ** : ೧. ಕರೆದು ಹೆಣ್ಣ ಕೊಟ್ಟರೆ ಮಲ್ಲೋಗರ ಬಂತು ಎಂಬ ಗಾದೆಗೆ ಸಂದಾಯಿತು (ಕಪೂಪ. ೪೦) : ಕರೆದು ಹೆಣ್ಣು ಕೊಟ್ಟರೆ ಮಲ್ಲೋಗರ ಬಂತಂತೆ (ಗಾಪ). **ಮೊಲನಾಗರ** : ೧. ಹರಿಣಾರಣಿರ್ಕ್ಕಜರಿರ್ದೂರೊಂದೆ ಗೃಹದೊಳ್ ನೋಬ್ಬಂದು ಧಾತ್ರೀಸುತಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ ಮೊಲನಾಗರ (ಶಾಪಾ. ೫೦-೨೬) . **ಮೊಲನಾಗರು**: ೧. ಮಾಯಾಮೋಹವೆಂಬ ಮೊಲ(ಮೊಲೆ)ನಾಗರು ಹಿಡಿದು ಬಿಡದು ನೋಡಾ (ಸಿಪ್ಪಾ. ೦೬೮-೬೭) ; ಜೋಳಭೂವರಣುಂಗಿಯಂ ಪಿಡಿದ ಮೊಲನಾಗರಂ ಬಿಡಿಸಿ (ಶಾಪೋಪು. ೯-೦೦೬). **ಮೊಲೆನಾಗ** : ೧. ಇಚ್ಛೆಯ ಕೆಬ್ಬಂ ನಸ್ಯಂಗೆದ್ಮೊ ವದನರೋಗಂ ಮೊಲೆನಾಗಂ ನಾಗವಿಷಂ ಕಿಡುಗುಂ (ಕೋಗೋಪ. ೯-೨೬). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗ್ರಹ: ಅಪಸ್ಮಾರಗ್ರಹ : ಲೊ ೧ ಗ ರ ಬಗೆಗೋದಿನೊಳಪುರಾಗಮನಾಗಿಸದೊಡೊಂದಿದಗೋದಿ ದೊಡೋದಾಗದು ಮೇಬಕ್ಕುಮೆ ಮೊಲೆನಾಗಂ ಕವಿಗಿವ್ವುಡುವೀಬ್ಬಿನಂ ಗಟಪಮದೇ (ಲೀಜಾಪ. ೬-೨೦) : ಮೆಟ್ಟಿದ ಮೊಲೆನಾಗಂ [ಪಾಶಾಂ. ನಾಗಾಸುರಂ, ಮೊಲನಾಗಂ] ಪಾದರಕ್ಷಿಗಳಾಗೆ (ಹಂಪಪ. ೬-೨೦); ಕಲೆವಂತ ನಲ್ಲದ ವಿಟ್ರಾಂದ ಕಾಡುವ ಮೊಲೆನಾಗ ಲೇಸು (ಪಪಶ. ೪೭-೭೭). **ಮೊಲೆನಾಗರ**: ೧. ಬೇವಿನ ಹರಳು, ಇಂಗು . . . ಅರೆದು ಗುಂಗಿಯಂ ಮಾಡಿ ಭೂನಾಗರ ಹೆಣ್ಣಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ನಸ್ಯವಂ ಮಾಡೆ ಹದಿನಾಲ್ಕುತೆಱದ ಮೊಲೆನಾಗರ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಪಪ್ಯಕ. ೦೩೬). **ಮೊಲೆನಾಗರು** : ೧. ಆ ನಾಡ ಜೋಳಸಣುಂಗಿಯ ಪಿಡಿದ ಹಿರಿಯ ಮೊಲೆನಾಗರಂ ಬಿಡಿಸಿ (ಪಪ್ಕತ್ತಿ. ೪-೯-೦೦). **ಮೊಲ್ಲಾಗರ** : ೧. ಅರತಲೆಬೇನೆ . . . ಮೊಲ್ಲಾಗರದ (ಎಪರೆಪ್ಸಿ) ರೋಗಿಗಳ್ಗೂ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಕಾಬೆಚ. ೬.೨೨೭). ☞ ೧೦ನೆಯ ಶತಮಾನದ 'ಜಾತಕತಿಲಕಂ' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ 'ಅಪಸ್ಮಾರ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಮೊಲನಾಗರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದರೂಪ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿದ್ದರೂ ರೋಗದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಎತ್ತಿತೋರಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ 'ಮಲರೋಗ' ಎಂಬ ಶಬ್ದರೂಪವನ್ನು ಮುಖ್ಯೋಲ್ಲೇಖವನ್ನಾಗಿ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿದೆ.
[ಮಲ್ಲ + ರೋಗ]

ಮಲರೋಗಿ (ನಾ). ಮೂರ್ಛೆರೋಗ ಬರುವವನು ; ಅಪಸ್ಮಾರ ರೋಗಿ : ಮಾತುಮಾತಿಗೆ ಮೂರ್ಛೆಹೋಗುವ ಈ ಮಲರೋಗಿಯನ್ನೇಕೆ ನನ್ನ ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವಿರಿ (ಹಜ್ಜಾಪ. ೬೨). [ಮಲರೋಗ + —ಇ$_3$]

ಮಲಱ್ 'ಮರಲ್ಲು' ನೋ.

ಮಲವರ್ಲ್ಲು (ನಾ). ಹೂವಿನ ಬಿಲ್ಲು ; ಪುಷ್ಪಚಾಪ : ಲೆಲೆ ಚೂತಾಂಕುರ ವಿನ್ಯಂ ಮಲರ್ವಿಲ್ಲಂ ತಳೆದ ಕಾಮದೇವಂಗಿತ್ತಂ (ಶಾಳಂಚ. ೦೦-೦೬೪).
[ಮಲರ್$_3$ + ಬಿಲ್ಲು$_1$ (<ಬಿಲ್$_2$)]

ಮಲವ 'ಮಲೆವ' ನೋ.

ಮಲವದಿಕೆ (ನಾ). ಹೇರಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ(?): ಬಿಟ್ಟ ಕೊಬ್ಬುವನುಪಸುಂಕ ಮಲವದಿಕೆ ಸೊಲ್ಲಗೆ ಕವಣ ಕಡ್ಡಾಯದಂಕ ತಳವರಿಕೆ (ಶಿಂಗಣ. ೨೨-೨೬). [<ಮಳವ$_1$? + ಪದಿಕೆ (<ಪೊದಕ್ಕೆ)]

ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ (ನಾ). ಶರೀರದ ಒಳಗಿರುವ ಹೇಸಿಗೆಯನ್ನು ದೇಹಾಂಗವೊಂದರ ಮೂಲಕ ಹೊರಹಾಕುವ ಕ್ರಿಯೆ : ಎಷ್ಟೋ ರಾತ್ರಿ ಮಲವಿಸರ್ಜನೆಗೆ ಅದೇ ಮರದಡಿ ಕುಳಿತಿದ್ದೇನೆ (ಪೀಜಪೀ. ೨೫).
[ಸಂ. ಮಲವಿಸರ್ಜನ]

ಮಲವೇಗ (ನಾ). ಅನೇಕಸಲ ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ ಆಗುವ ರೋಗ ; ಭೇದಿ ; ಅತಿಸಾರ : ಕರಿಮೆಹಾಲನ್ನು . . . ಸ್ವಲ್ಪ ಸೈಂಧವ ಲವಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮೂರುವೇಳೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಗ್ರಹಣೀ, ಮಲವೇಗಗಳು ಬಹಳವಾಗಿ ಹೋಗುವುದು (ಪಪ್ಯ. ಚಂ. ೪೭೬). [ಸಂ.]

ಮಲವೇಱು (ಕ್ರಿ). ಕೊಳೆಯಾಗು : ಬೆ೪ ಮಲವೇಱುತ್ತೆಂದು ಮಿಯುಲಾಗದು (ಧರ್ಮಾಪ್ಯ. ೦-೦೩೪). [ಮಲ್$_2$ + ಏಱು$_1$ (< ಏಱುಲ್$_1$)]

ಮಲವೊರಲ್ (ನಾ). (?) : ನೆಲವಿಸಿಲೊಳ್ ಮೊಸರ್ಗಂದಲಂಕಂಡು . . . ಮಣಿಯಂ ಮಲವೊರಲಂ ಮಕ್ಕಳಂ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಜಿಗಲೇಱಿ ನಿಂದು ಕಂದಲಂ ಕುಟುಕೆ (ಪಪಸಂ. ೬೯-೦೦). [☞ ಇದು 'ಮರವೊರಲ್' ಎಂದಿರಬಹುದು]

ಮಲಶುದ್ಧಿ (ನಾ). = ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ : ಬಸ್ತಿಯ ನಿತ್ಯಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣ ಮಲಶುದ್ಧಿಯಾಗಿ ಅವಳ ಹುಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಾಗಹತ್ತಿತು (ಪ್ರಕೃಕೀ. ೦೧೬).
[ಸಂ.]

ಮಲಶೂಲೆ (ನಾ). ಮಲಬದ್ಧತೆಯಿಂದ ಮಲವಿಸರ್ಜನೆಯಾಗುವಾಗ ಗುದದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು : ಹಿಂಗ್ವಾದಿಚೂರ್ಣ . . . ಕೊಳ್ಳಿ ಮಲಶೂಲೆ ಗುಲ್ಮಶೂಲೆ ಮಹೋದರ, ಮಲಬುಂಧ . . . ಎಲ್ಲಾ ವಾಣ್ಣಂ (೬೯೩. ೩೦). [ಸಂ. ಮಲಶೂಲ]

ಮಲಶೋಧನೆ (ನಾ). ೧. = ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ. ೨. ಭೇದಿಗೆ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುವ ಔಷಧ ; ವಿರೇಚನ : ತಲೆಸಿಡಿತಕ್ಕೆ ಮಲಶೋಧನೆ ಕೊಂಡ ಹಾಗೆ (೧೩೮). [ಸಂ. ಮಲಶೋಧನ]

ಮಲಸಂಬಂಧ (ನಾ). ಎರಡನೆಯ ಸಂಬಂಧ : ಮಲಸಂಬಂಧದ ಹುಡುಗಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಅವಗೆ ತಂದೆ ತಾಯಿ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೇ ? (೫೭೬೬. ೨೪). [ಮಲ್ಲ + ಸಂಬಂಧ]

ಮಲಸೀಮೆ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳ ಪ್ರದೇಶ ; ಮಲೆನಾಡು : ಮಲಸೀಮೆ ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಮಂಡೇ ಸೀಗೇಕಾಯಿ (೫೩೮೮. ೦೫); ಮಲಸೀಮೆಯಿಂದ ಒಂದು ಕಂತೆ ಬೆತ್ತವನ್ನೂ ತರುತ್ತಿದ್ದರು(೪೪೫. ೫೪). 'ಬಯಲುಸೀಮೆ' ಪರಾ. [< ಮಲ್ಲೆ + ಸೀಮೆ]

ಮಲಸುತ್ತು 'ಮರಸುತ್ತು' ನೋ.

ಮಲಸೂತ್ರ 'ಮರಸುತ್ತು' ನೋ.

ಮಲಹ 'ಮಲೆವ' ನೋ.

ಮಲಹರ (ನಾ). ಪಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವವನು ; ಶಿವ : ಮಲಹರಾತ್ಮಕಮುಂತ್ರಮಂ ನೆಱೆ ಕಲಿತು ಒಮ್ಮುಮಂತ್ರಂಗಳಂ ತಾಂ ಕಲಿವುದುತ್ಕಟ ಪಾಪವಲ್ಲಾ ಸಜ್ಜಪಕ್ಕರ್ಗೆ (೬೩೫. ೩-೧೭) ; ತಿಳಿವು ನೀನೆನಗೆ . . . ಮಲಹರನಾ ಶರಣಾರಾ ಕಥಮುಂ (೬೨೬೦. ೦-೩೦). [ಸಂ.]

ಮಲಹರಾದ್ರಿ (ನಾ). ಶಿವನ ವಾಸಸ್ಥಾನ ; ಕೈಲಾಸಪರ್ವತ : ದಶಮುಖಿಲುಗಿದ ಮಲಹರಾದ್ರಿಯ ಗುಂಪೆನಿತು ಛಲ (೬೩೫. ೦೯-೩೬). [ಸಂ.]

ಮಲಹರಿ$_1$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಶಿವಮಲ ನಿತ್ಯನನಾದಿಜನನ ಮಲಹರಿಯಿಂದ ಪಾಡಿದರು ಕೇಳ್ದರ ಕರ್ಮಮಲ ಹಱಿವಂತೆ ಗಾಯಕರು (೫೫೩. ೦-೬೮); ಮಲಹರಿ-ರಿಸೇ ಮೇಳಕರ್ತ ಮಾಯಾಮಾಳವಗೌಳದಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ. ಉಪಾಂಗರಾಗ. ಪೆಸರಿನಲ್ಲೇ ಸೂಚಿತವಾಗುವಂತೆ ಸಕಲಪಾಪಪರಿಹಾರಕರಾಗ (೫೦೧೫೫. ೦೬೯). [ಸಂ. ಮಲಹರೀ]

ಮಲಹರಿ$_2$ 'ಮಲಾರ್ಯ' ನೋ.

ಮಲಹಾರಿ (ನಾ). = ಮಲಹರಿ$_1$: ಶಂಕರಾಭರಣದೊಳ್ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಭೈರವಿಯಾಗಿರ್ಪ . . . ಕಾಳಿಂದಿಯೊಳ್ ಮಲಹಾರಿ ಕಲ್ಯಾಣಿಮಾದಪ್ಪದು (೬೬೨೬. ೩-೪೦ ೪). [< ಸಂ. ಮಲಹರೀ]

ಮಲಾ (ನಾ). ಒಂದು ಅಳತೆ (?) : ಗಾಣ ೧ ಪಡಿಯದೆ ೧ ಪುಟ್ಟಿ ೧ ಮಲಾ ೧ ಗೃಹ ಹಸ್ತ ೫೪ ಜನಾಳೇ ಭೂಮಿ ೪೦೦ (೨೫. XIV, ೦೪೦-೨೬; 12೫೮ ೫೫). [?]

ಮಲಾಪಹ (ನಾ). ದೋಷನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವವನು : ಪ್ರೋದ್ಯತ್ ತಮೋಹರೆ ಚಿತ್‌ಪ್ರಭಾಂಗನು ಕಲಿಮಲಾಪಹನು (೬೩೫. ೬-೬). [ಸಂ.]

ಮಲಾಮತ್ 'ಮಲಾಮತ್ತು' ನೋ.

ಮಲಾಮತಿ 'ಮಲಾಮತ್ತು' ನೋ.

ಮಲಾಮತು 'ಮಲಾಮತ್ತು' ನೋ.

ಮಲಾಮತ್ತು, ಮಲಾಮತ್, ಮಲಾಮತಿ, ಮಲಾಮತು (ನಾ). ೧. ತೊಂದರೆ ; ವಿಪತ್ತು : ಈ ಮಲಾಮತ್ತು ಬಂದು ಇದ್ದಂಥಾದ್ದು ಮಹಾದೇವನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಪರಿಹಾರವಾಯಿತು (೫೩೬೦೦೬. ೫೯) ; ಏಳೈ ಮಲಾಮತ್ತಾಯ್ತಲ್ಲಪ್ಪಾ ! ಇದೇನು ಬಂತು ಗಿರಾಚಾರ ನನಗೆ (೫೮೫೫. ೦೨೭). ೨. ಸೊಕ್ಕು ; ಗರ್ವ : ಅವನ ಮಲಾಮತ್ತು ಸೀಮೆ ಮಿಗಿಜಿತ್ತೆ (೮೫೫). **ಮಲಾಮತ್** : ೧. ಮಾಡಬಹುದು ಕುಶಾಮತ್. ಆಗುವುದು ಹುಮಾತ್, ಇದಲ್ಲಿಯು ಮಲಾಮತ್ ? (೧೫೮). **ಮಲಾಮತಿ** : ೧. ಇದೆಂತಪ ಮಲೆಮಾತಿ ಬಂತಪ್ಪ. ಇವತ್ತು ಯಾರ ಮೋರೆ ನೋಡಿ ಎದ್ದಿದ್ದೆನೋ (೫೫೫೫. ೦೭೭) ; ಈಗಲೇ ಮೈತುಂಬ ಸಾಲ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮಲಾಮತಿ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡಿದ್ದಾನಂತೆ (೫೫೫೫. ೩೯೯). ೩. ಸೋಜಿಗ ; ಆಶ್ಚರ್ಯ : ದೀವಿಗೆಯ ಕೆಳಗೆ ಕತ್ತಲೆಯೆಂಬ ಗಾದೆಯಂತೆ ವಿನೋ ಮಲಾಮತಿ (ಸೋಜಿಗ) ಆಗಿಬಿತ್ತದೆ (೬೯೫೫. ೮೫). **ಮಲಾಮತು** : ೧. ಹೋಯಿತು ಒಂದು ಮಲಾಮತು, ಇದ್ದವರು ಸಲಾಮತು (೬೧೫೬. ೦೫೦). [← ಅರ. ಹಿಂ. ಮಲಾಮತ್, ಮಲಾಮತೀ]

ಮಲಾಮೆ (ನಾ). ೧. ಬೆಲೆ ಇಳಿದು ಹೋಗುವುದು : ಅಗ್ಗ : ಅದು ಕೊಳ್ಳುವವರಿಲ್ಲದೆ ಮಲಾಮೆಯಾಗಿತ್ತು (೫೫೫೫೫. ೦೫೫). ೨. ಜಂಭ ; ಅಹಂಕಾರ : ಈಗೀಗ ಅವನಿಗೆ ತುಂಬಾ ಮಲಾಮೆ (೮೫೫). [← ಪಾರ. ಮಲಾಮ್]

ಮಲಾರ$_1$, **ಮಲ್ಲಾರ** (ನಾ). ಬಳೆಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಗೊಂಚಲು; ಬಳೆಸರ : ಬಳೆಯ ಮಲಾರಕ್ಕೆ ಶರಣುಮಾಡಿ, ಹೆಣ್ಣು . . . ಬಳೆ ತೊಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ (೫೫೫೮. ೬೬). **ಮಲ್ಲಾರ** : ಪುದುವೆಪು ಹೆಣ್ಣು ಮೊದಲು ಬಳೆಯ ಪುಣ್ಯಾರವನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದ ನಂತರ ಐದುಜನ ಮುತ್ತೈದೆಯರಿಗೆ ಬಳೆ ತೊಡಿಸುತ್ತಾರೆ (೮೫೫).

ಮಲ್ಲಾರಪೂಜೆ = ಪುದುವೆ, ಗೌರಿಪೂಜೆ ಮೊದಲಾದ ಮಂಗಳ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಬಳೆಗಾರನ ಬಳೆಯ ಗೊಂಚಲನ್ನು ಮುತ್ತೈದೆಯರು ಪೂಜಿಸಿ ಹೊಸಬಳೆಗಳನ್ನು ತೊಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ವಿಧಿ : ಬೇಗ ಬೇಗ ಮಲ್ಲಾರಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ (೮೫೫).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಮಲಾರ; ತೆಲು. ಮಲಾರ, ಮಲ್ಲಾರ./ಸಂ.ಮಾಲಾಹಾರ ?]

ಮಲಾರ$_2$, **ಮರಾಳ**$_2$, **ಮಳಾರ** (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳ ಜೀವನನ್ನು ಬಿಗಿಗೊಳಿಸಲು ಅವುಗಳ ಒಡಲಿಗೆ ಬಿಗಿಯುವ ತೊಗಲಿನ ಅಥವಾ ಬಟ್ಟೆಯ ಪಟ್ಟಿ ; ತಂಗುಪಟ್ಟಿ : (೫). **ಮರಾಳ**$_2$: ೧. "ಮರಾಳಂ (ಮಳಾರಂ) = ಕುದುರೆಯ ಪಟ್ಟಿ" (೪೮೫೮. ಸಂ. ೩). **ಮಳಾರ**: ೧. "ಮಳಾರಮೆನೆ ಕುದುರೆಗಳ ವ[ಪತ್ತ]ಟ್ಟೆಯಕ್ಕುಂ" (೪೭೬೬. ೭೬). ೨. ಕುದುರೆಯ ಕಡಿವಾಣ : "ಮಳಾರಮೆನಲ್ಕೆ ಕುದುರೆಕಡಿವಾಣ" (೪೫೫. ೮೫). [?]

ಮಲಾರ$_3$, **ಮಲಹರಿ**$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಮಲಾರ ಸಾರಿ ಹೊಡೆವ ಜಯಭೇರಿ . . . ಭೋರಿಭೋರಿಡುತ ಮೊರೆದವು (೫೦೦೫೫. ೬-೬). **ಮಲಹರಿ**$_3$:ವೀರರ ಮೂಗಿಗೆ ಕವಡೆಯ ನೀರ್ತರಿಸಿ ಡವುಕೆ ಜೇಗಟೆ ಮಲಹರಿಯು ಜಾಡಿಸಿಕೊಂಬ ಪ್ರಮಥಯುರಿರ್ದಂಕ್ಕಲದಿ (೫೫೫೫೫. ೫೦-೬೯). [?]

ಮಲಿನ, ಮಲಿನ (ಗು). ೧. ಕೊಳೆಯಾದ ; ಮಲಿನವಾದ ; ಕೊಳಕಾದ : 'ಮಲಿನಾಂಬರ' ಪರಾ. ೨. ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಕಳಂಕಿತವಾದ. ೩. ಕಪ್ಪಗಿರುವ ; ಮಸಿಯಾದ. ೪. ಮಂಕಾದ ; ಮ್ಲಾನವಾದ : ಅಶ್ರುಪುರಿಪೂರ್ಣನಾತನುಂ ವೆಲದಿಟ್ಟ ಮುಗಿ . . . ಎನಲ್ (೬೯೫೫೫. ೬೦೯-೬೫೬). (ನಾ). ೫. ಕೊಳೆ ; ಕಲ್ಮಶ ; ಹೊಲಸು : ಮಲವೇನೊ, ಹೊಲೆಯನೇನೊ ! ಮಲಿನದಲಿ ನೆನೆ ಶುಚಿಯು (೫೦೦೫. ೬೬೦). ೬. ದೋಷ ; ಪಾಪ : ಸೃಷ್ಟಿಯೊಳಾವ ಬೆಟ್ಟಗಳನ್ನ ತೆಱನೊಳು ಬಿಟ್ಟು ಮನದ ಮಲಿನವನು[ಣಾಂತೆಯ] ಇಷ್ಟದೇವಗೆ ಮನೆಯಾಯ್ತೆಂದು ನಿರ್ಮಲವಚ್ಚಿಹುದಾ ರಜತಾದ್ರಿ (೬೯೫೫೫. ೬-೬೭) ; ಮಲಿನವಿಲ್ಲದ ಮನದಿಂದಾ ನಿಷ್ಕಲನ

ನಿರ್ಮಲನಿತ್ಯನನಾದಿಜಿನನ ಮಲಹರಯಿಂದ ಪಾಡಿದರು (ಕಬಿ. ೦-೭೮). ೭. ಕೊಳಕುಬಟ್ಟೆ : ವರನ ಬಳಿಗೈತರುತ ಮಲಿನವ ಧರಿಸಲಾಗದು (ಕಾಖಣ. ೪೭-೦೫). ೮. ದೋಷ ; ಪಾಪ ; ಮಲಿನರನೆ ಪೊರ್ದುವೈ ನಿರ್ಮಲರತ್ನಲೊರ್ದರೊಲ್ಲೆ (ಗದಾಖು. ೯-೦೦). ಮಳಿನ : ೨. ಅಗಳೆ ಮಳಿನಾತ್ಮಪದಾಭಾಗಮನಿರದಲಸದಲೆದು ಶಿಲೆಯೊಳ್ ಪೊದ್ದುದ್ಯೋಗದಿ ನರ್ಹದ್ದಿಗ್ಗೆಗೆ ಪೋಗದ ಮೆಯ್ದಂದಂ (ಕಾಂಶಿ. ೭-೩೭). ೯. ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣ ; ಕರಿದು ; ಅಳಿಮಳಿನಂ ಶಶಿಕಳಂಕಮೇಂ ರಂಜಿಸುತೋ (ಪಾಪಚ. ೦೦-೫೬). [ಸಂ.]

ಮಲಿನತೆ, ಮಳಿನತೆ (ನಾ). ೧. ಕೊಳೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಹೊಲಸಾಗಿರುವಿಕೆ : "ಮಲಿನತೆ ಜಠಾಯುಗಳು ಮಾಸು" (ಪ್ರಾಖಾ. ೦೦೦). ೨. ಕಪ್ಪು ಛಾಯೆ ; ಕತ್ತಲು : ಬೆಳ್ಪಂ ಬೆಳಗುಮನಾಗಸಕ್ಕೆ ನಿಜಮಲಿನತೆಯಂ ಮುಂ ಬಿಡಿಸಿ ಮತ್ಸಸಂಗನುವಾಂ ಬೇಱೆ ಜನಕ್ಕೆ ತೋಱಿದುವು ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್ (ಶಂಕೃತಿ. ೬-೮೨). **ಮಲಿನತೆ** : ೩. ಕಳಂಕ ; ದೋಷ ; ನಿರ್ಮಲನಲ್ಲ ದೊರ್ವನಿಂದಂ ಮಲಿನತೆ ಪೊರ್ದು ವುದೆ ವಿಮಳಸದ್ವರ್ಮಕ್ಕಂ (ಧರ್ಮಾಭ್ಯು. ೬-೨೧೦) ; ಮಲಿನತೆಯಂ ತಳೆಮಲ್ ನಿರ್ಮಳಮುನ್ನಿಯಂ ಪೆರ್ದಿ ಸೇವೆಗೆಯ್ದುದು ಶಿವಮಂಡಲಮನೆ ತಮಿಯ ಕೆಲದೊಳ್ ತೊಳಗುವ ಪಳ್ಕಿನ ಕದುಂಡಲ್ಲಂ ಕರಮೆಸಗುಂ (ಕ್ರಿಶಿ. ೦-೭೬). [ಸಂ. ಮಲಿನತಾ]

ಮಲಿನತ್ವ, ಮಳಿನತ್ವ (ನಾ). ೧. ದೋಷ ; ಕುಂದು ; ಕಳಂಕ : ಕ್ಷಯಿತ್ವ, ವಿಲಾಸಹೀನತ್ವ, ಮಲಿನತ್ವ ಮುಂತಾದ ಅವಗುಣಗಳಿಂದ ನಿಕೃಷ್ಟನೇ ಸರಿಯೆಂಬ . . . ಆರ್ಷ ಹೊರಡುತ್ತದೆ (ಕ್ರಿಪ್ರಾಕೋ. ೦೦೬). **ಮಳಿನತ್ವ** : ೨. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ. ೧. ೨ : ಪಟು ವಸ್ತ್ರಾವಳಿಯೊಳ್ ಪರಾಭವಮುಮಾ ಸಂವತ್ಸರವ್ರಾತದೊಳ್ ಮಳಿನತ್ವಂ ಪರಪುಷ್ಟಸಂತತಿಗಳೊಳ್ . . . ವರ್ಷಾಪುವಂತವಿಲ್ಲ ನರರೊಳ್ ತದ್ವೇಶದೊಳ್ (ಕಾಖಚ. ೦-೫೬). [ಸಂ.]

ಮಲಿನದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯಮಾಡುವಾಗ ತೋರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೋಟ ; ಪ್ರ "ದೃಷ್ಟಿಸಿ ನೋಡಿ ರೆಪ್ಪೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಧ ಮುಚ್ಚಿ ಪುನಃ ರೆಪ್ಪೆಯ ರೋಮಗಳನ್ನು ಅದಿರಿಸುತ್ತ ಕಡ ಗಣ್ಣಿನ್ನು ಕೆಂಪಗೆ (ಮಬ್ಬು) ಮಾಡಿ ಮೋಡುವುದು" (ಶಾಸ್ತ್ರಂ. ೨೬೯ ಗ್ರಾಖಾಶಾಸ್ತ್ರ) : ನಿಗೆ ನೋಡಿ ಮರಳ್ದ . . . ಕಟಾಕ್ಷರಾಗದಿನೊಗುಮಿಗೆ ನೋಡಲ್ಕೆ ಮಲಿನದೃಷ್ಟಿಯಿಕ್ಕಂ (ಶಾಸ್ತ್ರಂ. ೩-೨೬). [ಸಂ.]

ಮಲಿನಾಂಬರ (ನಾ). ಮಾಸಿದ ವಸ್ತ್ರ ; ಕೊಳಕುಬಟ್ಟೆ : ಮಲಿನಾಂಬರ ವೇಷ್ಟಿತೆ . . . ತಳವಳ ಭಟುಮಂ (ಪಾಚ. ೦೯-೩೨) ; ಮಲಿನಾಂಬರ ವನೊಗವರಾರ್ (ಪಚಂ. ೦-೨೨) ; ಧರಿಸಿದ ಮಲಿನಾಂಬರದಿಂ ಕೊರಗಿದ ಕೊಗದಿಂದೆ . . . ಎನ್ನಯ ಚಿರವಿರಹವ್ರತಮಂ ಸುಶೀಲೆ ತಾಂ ತಳಿದರ್ಪಳ್ (ಪಾಕುಚ. ೦೦೯-೦೮೪). [ಸಂ.]

ಮಲಿನಿ (ನಾ). ಮುಟ್ಟಾದ ಹೆಂಗಸು ; ರಜಸ್ವಲೆ : "ಮಲಿನೀ. ಪುಷ್ಪವತೀ. ಋತುಮತೀ . . . ಹೊಲೆಯಾದವಳ ಹೆಸರುಗಳು. ಮುಟ್ಟಾದವಳು" (ಶಿಶಾ. ೦೬೨). [ಸಂ. ಮಲಿನ್]

ಮಲಿಮ್ಲುಚ, ಮಳಿಮ್ಲುಚ (ಪಾ). ೧. ಕಳ್ಳ ; ತಸ್ಕರ : "ಚೋರಃ . . . ಮಲಿಮ್ಲುಚಃ — ೧೦ ಕಳ್ಳನ ಪೆಸರುಗಳು" (ಶಿಶಾ. ೦೦-೭೦೯). ೨. ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡದ ಭ್ರಾಹ್ಮಣ. ೩. ರಾಕ್ಷಸ. ೪. ಸೊಳ್ಳೆ. ೫. ಗಾಳಿ. ೬. ಅಧಿಕಮಾಸ ; ಮಲಮಾಸ. **ಮಳಿಮ್ಲುಚ** : ೧. "ವೀಣಾಗಾಂಕಃ . . . ಚೋರಃ, ಮಳಿಮ್ಲುಚಃ . . . ಸ್ತೇನಃ — ಈ ೧೦ ಕಳ್ಳಂ" (ಪಾಖಾಮು. ೩೩-೦೧೩). [ಸಂ.]

ಮಲೀಮಸ, ಮಳೀಮಸ (ಗು). ೧. ಕೊಳಕಾದ ; ಹೊಲಸಾದ. ೨. ಕೆಪ್ಪಾದ. ೩. ಕಳಂಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ದೋಷಪೂರ್ಣವಾದ. ೪. ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ; ನೀಚತನದ : ವದನಸುಧಾಂಶುಬಿಂಬದ ಕಳಂಕದ ಬಿತ್ತು ಗಳಂತೆ . . . ನೀಳ್ದುವಾ ಸುದತಿಸಮಗ್ರನಗ್ರಜನಿರಲ್ ಪಬಿಗಂಜದೆ ಪಾವ ಭೀರುವಾಗದೆ ಭರತಂಗೆ ರಾಜ್ಯಭರಮಂ ಕುಡವೇೞ್ದಿ ಮಲೀ[ಖಾಂ. ೪೭] ಮಸೋಕ್ತಿಗಳ್ (ಪಂಚತ. ೬-೧೬). (ನಾ). ೫. ಕೊಳೆ ; ಹೊಲಸು : "ಮಲೀಮಸಂ ಕೆಲ್ಬಿತಂ" (ಪುಂಚಾ. ೦೩೦-೩೬). **ಮಲೀಮಸ** : ೫. ನಿಷದಿಂ ಜಟಮಟಿಕಂ ಜ್ವಲನಜಟೆ ಕರು ಕುಟಿಲವ್ಯತ್ಯನಾತನಸದಳಂ ಸುಜನರೆನೆ ಸೆಗ[ಬ್ದಾ] ವಿನು[ತ]ಜನರೊಳಂ ಮಾಡುಗುಂ ಮಲೀಮಸ ಮತಿಯಂ (ಹರಚಾ. ೪-೦೦). ೬. ಕಳಂಕ ಪಕ್ಷಿದವನು ; ದೋಷಿ : ವಿಷಯಾಮಿಷಶಂಕ್ತೆಯ ತಿಣ್ಣಮಾಗೆ ಮತಿಗೆಟ್ಟು ಮಲೀಮಸನಾದಂ (ಸುಬಚಾ. ೬-೩೭). [ಸಂ.]

ಮಲುಕ್ಕು೧ ' ಮಲಕ್ಕು ' ನೋ.

ಮಲುಕ್ಕು೨ ' ಮಲಕ್ಕು ' ನೋ.

ಮಲುಮಲು ' ಮುಮ್ಮಲಂ ' ನೋ.

ಮಲುಮಲನೆ ' ಮುಮ್ಮಲನೆ ' ನೋ.

ಮಲುವು (ನಾ). ಪ್ರವಾಹದ ಎಳೆತ ; ಸೆಳವು ; ಪ್ರವಾಹದ ಮಲುವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಆದರ ಗುಂಟಿ ತಾಳ್ಕಿಯಿಂದ ಈಸುತ್ತ . . . ದಡಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದ (ಸ್ವಪಾಹು. ೩೫೪). [?]

ಮಲೂಲು (ನಾ). ಉದಾಸೀನ ; ನಿರುತ್ಸಾಹ.

ಮಲೂಲತನ = ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿರುತ್ಸಾಹ : ನಿನ್ನ ಮಲೂಲತನಕ್ಕೇನೆನ್ನಲಿ ನಸ್ಸನೆ ರಾಧಾನರ್ತಕಿಯೆನ್ನುವೆ ನೀನಲ್ಲವೆ ರಾಧೆ ? (ಪಪ್ಪ. ೧೪-೦೦). [← ಆರ. ಮೂರಾ. ಮಲೂಲ್]

ಮಲ್ಲೆ೧ (ಕ್ರಿ)- ೧. ಉದ್ದಟತನದಿಂದ ಕೂಡಿರು; ಬೀಗು; ಗರ್ವಿಸು : "ಮಲ್ಲೆ-ಬಿದ್ದಕ್ಕೇ(ಅತಿಗರ್ವಪದು). ದನೇ ಚೆ" (ಕಖಾಶಾ) ; ಅದಿರದಿದಿರ್ಚ್ ತಳ್ಪಿಱಾವುರೇ ಮಲೆದೊಡ್ಡಿದ ಜಾಳುರಂಗಮೆಂಬುದು ನಿನಗೊಡ್ಡಿ ನಿಂದುದು (ಕಂಪೂ. ೦೦-೬೪) ; ಮಲೆವ ದೈತ್ಯರ ಗಂಡ . . . ಕೊಲಲೊದರ್ಚುವ ಮಿತ್ತುವಿನ ಗಂಡನ ಪಾದಜಲರುಹಯುಗವ ನೋಡಿದರು (ಪೂಚಕ. ೮೨-೦೦). ೨. ಕೊಬ್ಬು ; ಮದಿಸು : ಮಲೆಯುತ್ತೂಲೆಯುತ್ತೆ ಸುತ್ತಿ . . . ಬರುತಿರ್ದುದು ಭೀಕರನೊಂದು ಸೂಕರಂ (ಶಾಪ್ರಸಾ. ೦೦೦೨). ೩. ಎದುರಿಸು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು ; ಇದಿರುಬೀಳ್ವ : ಹುಲಿಗೆ ಮಲೆ ದಳ್ಳುರಿಯೊಳಡಗು ಹೋಗೆಂದೊಡೆಯನು ಬೆಸಸಿದಡೆ ನಾನಾಜೆನೆನಾರದು (ಪಚಂ. ೦೦-೭೪) ; ಅಕಟ ಸಿಂಹಕೆ ಮಲೆತುದೋ ಜಂಬುಕನು (ಕಾವ್ಯಾಲೋ. ೩-೨೦) ; ಳುಮೆಯಿಂ ಮಲೆತೆಯಾದರೆ ನಿನ್ನ ಗಂಟಲ ಬಳಿದು ಕಳಚುವೆನು (ಪಂಪಾಣ. ೦೯-೩೨).

ಮಲೆಪರ್, ಮಲೆದರ್, ಮಲೆವರ್ (ಬಹುವ) = ಎದುರು ಬಿದ್ದವರು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿದವರು : ಮಲಪರ ತಲೆಯೊಳ್ ಬಾಳಿದುವಂ (ಪಪ. II, ೦೩೨-೮೨ ; ೧೧೨೩) ; ಮಲೆವರಂ ಕೊಂದುಗ್ರಮತ್ಕ್ರೋಧಸಂಭವನಾದಂ ಪಿಡಿದಂ (ಪಾ. XX. ೦೦೩-೫೨ ; ೧೧೯೨) ; "ಮಾರ್ವರ್ = ಮಲೆವರಂ" (ಕಬಿ. ೫೦. ೨). **ಮಲಪರೊಳಗಂಡ, ಮಲಪರೊಳ್ಗಂಡ, ಮಲೆಪರೊಳ್ಗಂಡ** = ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವವರಿಗೆ ಮಹಾಶೂರನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಮರಪ್ರಚಂಡ ಮಲಪರೊಳಗಂಡ (ಪಪ. VI. ೪೫೩ರು. ೨-೮ ; ೧೧೧೦) ; ಮಲರಾಜರಾಜಂ ಮಲಪರೊಳ್ಗಂಡಂ ಕದನಪ್ರಚಂಡಂ (ಪ್ರಭಾ. ೦೯೩. ೯೯-೩೨ ; ೧೦೬೫ ಪದ್ಯ ೫೯) ; ಮಲೆಪರೊಳಗಂಡಂ . . . ಶ್ರೀವೀರಬಲ್ಲಾಳದೇವರು (ಪಪ. VII. ೨೩೫೦. ೫-೦೯ ; ೧೨೧೨). **ಮಲವರ ಮಾರಿ ವಿಷ್ಕಂ** = ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ : ಪ್ರತಿವತ್ಸರಂ ಪ್ರದ್ಯುಂಶತಿ ಮಲಪರ ಮಾರಿ ನಿಷ್ಕಂ ? (ಪಾಂಭಾರಾ. IX. ೨೪೩-೬ ; ೧೧೫೦). **ಮಲೆತಿರ್, ಮಲೆದಿರ್** = ಉದ್ದಟತನದಿಂದಿರು ; ಸೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಜಂಗಮಮಪ್ಪನ

ಮನ್ನಿಸದೆ ಮುಲೆತಿರ್ದನಾದೊಡೆ ನಿನ್ನ ಪಾದಕೆ ದೂರನಾದೆ (ಕ್ರಮೋ. ೬೬–೧೬) ; ಇದು ಕಲ್ಲಿಂ ಮುಲೆದಿರ್ಪ ಪೆರ್ಗಡಿಯಂ . . . ಪಡಿ ಸಾರಂಗಮಂ (ಕ್ರಿಶಿ. ೨೬–೩೨). ಮುಲೆಪರ ಮೂರಿಯ ಕೋಲ್ = ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಕೋಲು : ಅದರ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಮುಲೆಪರ ಮೂರಿಯ ಕೋಲೊಳ್ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತರು (ಶಾಣಾ. XI–I. ೬೫–೧೪ ; 1028). ಮುಲೆಪರ ಮೂರಿ = ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವವರಿಗೆ ಮೂರಿಯಂತೆ ಉಗ್ರನಾಗಿರುವವನು: ಮುನಿದೆನಾದರೆ ಕೋಟಿಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರ ಕೊಂಬೆನೆ ರಣಕೆ ದುರ್ಯೋಧನಗೆ ಮುಲೆಪರ ಮೂರಿ ಪಾಂಡವಮೇಳವಮಾಸ ತಮಗೆ ಸರಿ ಮೂರ್ಲಿ (ಶಾಣ್ಮಳ. ೯–೦೮). ಮುಲ್ಲಹರ ಮೂರಿಯ ಕೋಲ್=ಮುಲೆಪರ ಮೂರಿಯ ಕೋಲ್ : ಮುಳುಗುಂದದ ಮುಲ್ಲಹರ ಮೂರಿಯ ಕೋಲೊಳ್ಸರ್ವಜ್ಞನಮತ್ಕಂ ಬಿಟ್ಟ ಕಯ್ಮತ್ತರ್ ೨ (ಶಾಣಾ. XI–ii. ೦೭೨–೫೬ ; 1103). ☞ ಇದು "ಮುಲೆಪರ ಮೂರಿಯ ಕೋಲ್" ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮುಲ್ಲೈ ; ತೆಲು. ಮುಲಯು]

ಮುಲ್ಲೆ (ಕ್ರಿ)· ಬಗ್ಗಡವಾಗು ; ರಾಡಿಯಾಗು : ಬಾವಿಯೊಳಗಿನ ನೀರು ಮೇಲಮೇಲೆ ಮೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅದು ಮುಲೆಯುವುದಿಲ್ಲ· ಸ್ವಚ್ಛವಿರುತ್ತದೆ (ಹುಬಾಡಾ. ೩–೦೫೮) ; ಕಳೆದ ಬಟ್ಟೆ ತೊಳೆದಂತೆ ಪರಿದುಹೋಗುವುದು ಮಲೆತ ಕೊಳೆಕಾ (ಸೂಹುಶಾ. ೦೫–೬). [ದೇ.॥ ಮಲ. ಮುಲೆಕ್ಕ]

ಮುಲ್ಲೆ (ನಾ)· ೧. ಬೆಟ್ಟ ; ಪರ್ವತ : ಮುಲೆಗಳ ಮೇಲಿರ್ದುಂ ಪೆರ್ಮೊರೆಗಳ ಪೇಲಿರ್ದರಧಿಕದುಶ್ಚಾರಿತ್ರರ್ (ಧರ್ಮಾಪ್ಯ. ೬–೭೨) ; ಪೆರ್ಮರನೊಳ್ ನೆಲೆಯೊಳ್ ಮುಲೆಯೊಳ್ ಮರೆದು ಕಾದಿದಂ (ಜಾತಾಕ್ಕ. ೦೩೦–೨೫). ೨. ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ಆವರಿಸಿರುವ ಕಾಡು : ಅವನಿಯೊಳ್ ಕಾಳಹಸ್ತಿಯ ಮುಲೆಯೊಳೆದ್ದು ನೀವವಕರಿಸಿ ವ್ಯಗಗಳಾಗಿರೆ ನಿಮ್ಮ ದೇಪಮಂ ತಂದರ್ಪಮಂ ಸಾದರಂ ತಪದಿಂದೆಮ್ಮ ಕೀರಂ (ಶುಶಾಂ. ೬–೮೨). ೩. ಬೆಟ್ಟಸೀಮೆಯ ಪ್ರದೇಶ ; ಮಲೆನಾಡಿನ ರಾಜ್ಯ : ಮುಲೆಯುಂ ಮಂಡಲಮುಂ ಬೆಳ್ಚುರ್ವಂತು ಕೊಂಡಾಡುವ ಪಾಲ್ವರು ಮನುಜರೊಳಗೆ ನೆಗಲ್ದರಿಗನ ತೇಜಮಿ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗೆ (ಹಂಚಣಾ. ೯–೦೦ ೪೧೮) ; ಪರಚಕ್ರಭೈರವಂ ರಾಯದಂಡ್ಯಗೋಪಾಳಂ ಮುಲೆಯ ಮಣ್ಣಿಳಿಕ ಮೃಗಜಾರ್ದೂರ್ವಿಳಂ (ಶಾಣಾ. XI–i, ೦೦೩–೯ ; 1074) ; ಒಡನೆ ನಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡುವರಿಗಗೋಚರವಿಡಿದಾಗ ಬಲುಮುಲೆಯೊಳಗೆ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿಹ ಪಾಲುಪರಯ ಸಾಧಿಸುವೆಂತೆ ಮೃಡನಗಸಾಧ್ಯವೇವೇಳ್ದೆ (ಗಂಪಾ. ೦೮–೩೨). ೪. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಜನ : ಮುಲೆ ತಲೆದೋಜದೆಂದುದನೆ ಕೊಟ್ಟು ದಡಂಗಪಾಡಂಗಿ ಬಂದೊಡೆ (ಹಂಚಣಾ. ೨–೪೦). ೫. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮುಲೆಸಾಸಿವ್ವೆರುಮಾಗ್ಗುರ್ವರ್ಗಮಿ ಮಯ್ದಾಮರಿಗರುಂ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾವು ಇವನಬಿದೊಂ . . . ಪೞ್ಚಮಪಾಪಾತಕನಕ್ಕುಂ (ಪಳೆ. I (೩)· ೧೬–೦೦ ; 888).

ಮುಲೆರಾಜರಾಜ = ಬೆಟ್ಟಪ್ರದೇಶದ ರಾಜರಿಗೆ ರಾಜನಾವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಮಸ್ತಕ್ಷತ್ರಚೂಡಾಮಣಿ ಮುಲೆರಾಜರಾಜಂ ಮುಲಪರೊಳ್ಗಂಡಂ ಬದನವ್ರಚಂಡಂ (ಪ್ರಾಜಾ. ೦೪೩೩. ೪೪–೩೬; 1080ಮು ೫೫ ೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ್ಲೈ; ಮುಲ. ತೆಲು. ಮಲ ; ಕೊಡ. ತುಳು. ಮಲೆ ; ಕೋರಾ. ಪ್ಯಾರೆ, ಮಾಲೇ ; ಪರ್ಜಿ. ಮಲಂಗ್ ; ಗದಬ. ಮಾರೆ]

ಮುಲೆಕೋಡು (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿ ; ಶಿಖರ : ಪಾನಾಡಿಮುಂಪಿಪ ಮುಲೆಕೋಡಿನಿಂದ ಕಿಳಗುರುಳಿ ಸೂಲು — ನೀರು (ಶಾಂ. ೩೦–೦೩).

[ಮುಲ್ಲೆ + ಕೋಡು]

ಮುಲೆಗ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಸೀಮೆಗೆ ಸೇರಿದವನು ; ಮಲೆನಾಡಿನವನು : ಒಂದುಕೆಲದೊಳ್ಕಲೆಗರೊಜ್ಜುವೆರೆದೆಲ್ಲರ್ ಸದ್ದಣಿಸಿ ಕಾಳಗಕೆ ಮುನ್ನುವರಿವನ್ನೆ (ಪಳೆ. VI. ೨೮೫ನೆ-೩೨–೩೬ ; ೧೩೨). [ಮುಲ್ಲೆ + —ಗ]

ಮುಲೆಗಾಳಿ (ಪಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿಂದ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ ; ತಂಗಾಳಿ ; ಪ್ರಾಣದ ಒಗರಷ್ಟು ಹಿಂಡಿತು ಹಿಂದಲಿಗೆ ಮುಗದದ ಮುಲೆಗಾಳಿ ಮುಂದೆಳೆದಿತು (ತಿಂಗೀ. ೩೦–೩೭೦). [ಮುಲ್ಲೆ + ಗಾಳಿ]

ಮುಲೆಗೊಡಗೆ (ನಾ)· ಬೆಟ್ಟದ ಪ್ರದೇಶದ ಜಮೀನಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಪೆರಿಗೆ (?) : ಮುಲೆಗೊಡಗೆಗಳಿಂದ ತೆಱುವ ವರಹ ಗದ್ಯಾಣ ೨೦ ಹೊನ್ನೂ ಪ ೬ (ಪ್ರಾಜಾ. ೦೯೩೩. ೨೯–೨೭ ; 1887).

[ಮುಲ್ಲೆ + ಕೊಡಗೆ (< ಕೊಡಂಗೆಯ್)]

ಮುಲೆಜೇನ್ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೇನು ; ಬೆಟ್ಟದ ಜೇನು : ಪುರಿಸಾಗಿ ಕೆಲರೇಳ್ ಕೆಲರಡಗಿಗೆನೆ ನಪ್ಪಯೆ ಕೆಲರು . . . ಮುಲೆಜೇನ್ಗೆ ಪೊರಟ ಪರ್ ಬಗೆಯುತೊಂದೊಂದಂ (ಶಾಂಚಿ. ೧೨–೦೭೭). [ಮುಲ್ಲೆ + ಜೇನ್]

ಮುಲೆತರ್ (ಕ್ರಿ)· ಮದಿಸಿ ಬರು : ಪುಲ್ಲೆಗಾಟಿಸಿ ಮುಲೆತರ್ದೆರಲೆಯಂ ಸೋಲಮಸಬ್ಬುಯೊಳಿಕ್ಕಸರಿ ಬಂದು ಪೋಬ್ರುದೊಂದರಸಲ್ಕೇ (ಹಂಚಣಾ. ೩–೦೧). [ಮುಲ್ಲೆ + ತರ್]

ಮುಲೆದುರ್ಗ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿರುವ ಕೋಟೆ : ಮುಡಿಯೆಂಬ ಮುಲೆದುರ್ಗ ಜಲದುರ್ಗ ತನುರುಚಿಯಿವಱ ನೆಲೆಯಾದ ಯುವತಿಯರ್ದಂಗ ದೇಶದ ದಿವ್ಯಬಲಮಿರ್ದ ನಿನಗಳಿವಾಯ್ತೆ (ಪರ್ಶ. ೦೨–೦೯).

[ಮುಲ್ಲೆ + ದುರ್ಗ]

ಮುಲೆನಾಡಿಗ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟಗಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು ; ಮಲೆನಾಡಿನವನು· ೨. (ಅಲಂ) ಕೋತಿ ; ಮರ್ಕಟ : ಮುಲೆನಾಡಿಗನೆಂದೊಡಾವಂ ? . . . ಮುಲೆಯೊಳೆ ನೆಲೆಗೊಂಡಿರ್ಪ್ ನಾಲ್ಗೈಯ ದೇವರ್ (ಶಾಪಾಶ್ವ. ೫೯–೫೦). [ಮುಲೆನಾಡು + — ಇಗ]

ಮುಲೆನಾಡು (ನಾ)· ಹೆಚ್ಚಗುಡ್ಡಗಳಿಂದ ಕೂಡಿತ್ತಾಗ್ರದೇತ್ಯ ಬೆಟ್ಟಪ್ರದೇಶ ಸೀಮೆ : ಮುಲೆನಾಡಂ ಪೋಲ್ವ ನಾಡುಗಳ್ (ಶಬ್ದಾಪ. ೬೫೬ ಬ್ಯಾಖ್ಯಾ) ; ಅಲ್ಲವರಿಷುವೆಂಟುಂ ಬೆಲ್ಲ ಬೀಯೆಲೆಯುಂಟುಂ ಒಳ್ಳೆ ತಲಸುಂಟುಂ ಮೆಲ್ಲಲ್ಕೆ ಮುಲೆ[ಪಣಾ. ಲ]ನಾಡನಲ್ಲನ್ನಒಹುದೆ (ಸರಕ್ಕ. ೦೬೨) ; ಹದಿನಾಡ ಮೊದೆನಾಡ ಮುಲೆನಾಡ ಮನ್ನೆರ ಬೆದರಿಸಿ . . . ಮೈಸೂರಯಿಲ್ದೆಯ ಮೆಟ್ಟಿ ಒದಗಿ ಬಂದನು ಕಡೆಗಡಿಗೆ (ಕಾಂಚಣಾ. ೩–೦೯). [ಮುಲ್ಲೆ+ ನಾಡು]

ಮುಲೆನಾಡುಗ (ನಾ). = ಮುಲೆನಾಡಿಗ ೧ : ಪೊಯ್ದಿಱಿದರ್ ಮಹಿಷೂರ ರೆನಿಸಿ ಮುಲೆನಾಡುಗರು (ಅಕ್ಕತ. ೩೨–೩). [ಮುಲೆನಾಡು + — ಗ]

ಮುಲೆಪ, ಮುಲವ, ಮುಲಪ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟಗಾಡಿನ ಅರಸು ; ಬೆಟ್ಟಸೀಮೆಯ ರಾಜ : ಕಾವರ್ನಾಲ್ವರ್ಮ್ಮರೆಲೆವರುಂ (ಪಜ. VI· ೦೦೨–೦೪ ; 1778) ; ಪಕುಳನುಂ ತೊಣಬದೆಸೆಯು ಮುಲೆವರಂ ಮಂಡಳಿಕರುಮನಸಿಯು ರಾಗೆ ಕವರ್ಮಿಕೊಂಡು (ಪಂಚಣಾ. ೩–೩೨ ಆ) ; ಮುಲೆವ ಮುಲೆಪರ್ಕಳ್ಕೆಮ ಬಸ್ಸಿದ ಬಳಾಸ್ಯತರ್ ಮಹೀಪರಕ್ಕೆಮ (ತುಳುಪಾ. ೪–೭೨) ; ಈ ಸವಯ ವನ್ನೇ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದ ಕೆಲವು ಮುಲೆಪರು. . . ದ್ವಾರವತಿಯನ್ನು ಸೂರೆ ಮಾಡಲು ಬಂದರು (ಜಾಂಚಣಾ. ೦೫೩). ಮುಲಪ: ೨. ಮುಲೆಯನಾಳದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : "ತೆಲುಗನಾಂಧ್ರುನೆನಕ್ಕು ತಿಗುಳ ದ್ರಾವಿಡನಕ್ಕು ಮುಲಪ ಮುಲವನೆನಕ್ಕು" (ಪಂಗಣಾ· ೦೦೨–೭). ೩. ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಆ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಅರಸು : ಕಳಿದಯ ಅರಸರು ಮುಲವರೆಂದು ಹೇಳುವುದುಂಟು. ಮುಲವರು ಪಟ್ಟಕಾರರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರೇಸರರು (ಕಾಪಾಳ್ಯ. ೦೫೩). ಮುಲಪ : ೨. "ಮುಲಪ ಮುಲಪನೆನಕ್ಕು" (ಪಂಚಣಾ· ೦೦೩–೭); ಮುಲಪರ ತಲೆಯಂ ಧಾಳಿಯಿಟ್ಟೆಯ್ದಿ. . . ಪಾಣ್ಡ್ಯನಂ ಖಿನ್ನೆಸಲ್· . . ; ಒಂದನೇ ಕಾನೆಂಬಂತೆ ಬಂದಂ (ಶಾಪಾ· XX. ೪೯–೦೪; 1078) ; ಜೋಳ ಬಾ ಮುಲಪ ಬಾ ಹವ್ಯ ಬಾ ಕುಂತಳಪಾಲಕ ಬಾ ಕಳುಪಸಿಕೊ . . . ವಿರ್ಪರೆ ಬರ್ಬರಪತಿ ನವೆಯೆಂದು ವಿಸರ್ಜಿಸಿದರು ಸರ್ವನ್ಯಪರ (ಕಥ· ೫೫–೦೦೦). [ಮುಲ್ಲೆ + —ಪ]

ಮಲೆಪ್ಪು₁ (ನಾ). ೧. ಸೊಕ್ಕು : ಆಪಂಕಾರ : ಅಲರ್ದರೆಗಱುಗೆಯಿ ಜಾದಿಯ ಮಲೆಪುಂ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಪೊಂಕಮುಂ ಬಱಿಕವನಾರ್ತಲೆಯೊಳ್ ತಾಳ್ದುವರ್ (ಶಾಪು. ೦೮-೦೦೪) ; ಮುಂಪಿತ್ತಿ, ಮುಡುಪು ಎದಿಗಳ್ಳನಲಿಸಿ ಪೆಯ್ಕೆಬ್ಬಿಸಿ ಮೋಡಿಯ ಮಲೆಪಿನಿಂದ ನಿಟ್ಟಿಗೆ ನಿಲ್ಲಾ (ತಬ್ಬಲಿ. ೦೦೬-೨೨). ೨. ಪ್ರತಿಭಟನೆ ; ವಿರೋಧ : ತಂಗಿಗೊವಗಿದಪಮಾವಮ್ಮದು ಕುಲಕೆ ಸಾಣ್ಗಡು; ಬಡಗಲೆಸಿಪಿಪ ಮಲೆಪ್ಪು ಕೆಂಕನದ ಗೌರವಕೆ (ಕ್ರೀಣಪು. ೪೨೦-೪೧೩). [ಮಲೆ₁ + — ಪ್ಪು₂]

ಮಲೆಪ್ಪು₂ 'ಮಲಪ್ಪು' ನೋ.

ಮಲೆಪೊಡವಿ (ನಾ). = ಮಲೆನಾಡು : ಹುಬ್ಬಿ ಪಸರಿಸಲುಬ್ಬಿತಶವಿ ದಟ್ಟಯ್ಸುದಾ ದಿಟ್ಟಿ ಮಲೆಪೊಡವಿ (ಕ್ರೀಣಪು. ೦೪೦-೦೪೨).

[ಮಲೆ₂ + ಪೊಡವಿ (< ಪೃಥ್ವಿ)]

ಮಲೆಯ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟಗಾಡಿನಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದವನು; ಮಲೆನಾಡಿನವನು : ಕವಿಗೊಟ್ಟನಾ ಕಲಿ ಮಲೆಯನುರಿಗೆ (ಕ್ರೀಣಪು. ೨೪೯-೦೦೬). ೨. ಮಲಯ ದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ಮಲೆಯಾಳದವನು : ಒಂದಿರವಿಸೊಳ್ಕೊಡಗ ರೊಂದುಕೆಲದೊಳ್ಕಲಿಯರೊಂದುವೆರೆದು (ಶಕ್ರಿ. ೬-೭). ೩. ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಆ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ನೆಲ್ಲೂರ ದಂಲೆಯರ ಕಿಜಿಯಮನ ಮಗ . . . ದೇಗುಲಮಂ ದಾನಿಸಿ ಸಾಸನಮುಂ ನಿಱಿಸಿದಂ (ಪಕ್ಷ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೭೦-೯; ೧೦೧೭). [ಮಲೆ₂ + —ಅ₇]

ಮಲೆಯರಸ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜ; ಹಿಮವಂತ : ಒರಿದು ಸಂಗಡ ಮಲೆಯರಸನ ಮಗಳೊಳಗೆನ್ನ ಸರಕುಮಾಡನೆನುತ್ತ ಗಂಗಾಭವಾನಿ ಮುಸಿದಿರಲು (ಶಬ್ದಾ. ೩-೦). [ಮಲೆ₂ + ಅರಸ₁]

ಮಲೆಯರಾಜಕ್ಕ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರು : ಮಲೆಪುರಾಜಕ್ಕಂ ಮಾವನಂ ಕೊನ್ದಪಮ್ ಕಣ್ಣಾ ಕಾದಿ ಇಬ್ಬರುಮ್ ಕೊನ್ದು (ಪಕ್ಷ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೨೯-೩; ೧೦೦). [?]

ಮಲೆಯಾವರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮಲೆಯಾವರಿಕೆ, ಸೊಗಡುತಗಚಿ (ಕ್ಯು.ಕಿ. ೬೦-೦೩೨). [ಮಲೆ₂ + ಆವರಿಕೆ]

ಮಲೆಯಾಳ, ಮಲಯಾಳ, ಮಳೆಯಾಳ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು; ಇಂದಿನ ಕೇರಳರಾಜ್ಯ : ಜೋಳಕ ಲಾಳಗೌಳ ಮಲೆಯಾಳ ತೆಲುಂಗ ಕಳಿಂಗ . . . ಆದಿ ಭೂಪಾಳಕರ್ ಅಂಜಿ ಬೆಚ್ಚಿ ಬೆಸಕೆಯ್ದೆ (ಪಾಭಾ. XX, ೦೮೨-೯; ೧೧೮೦); ತುಳುವ ಮಲಯ ಹುಲೆಯಾಳ ಕರ್ನಾಟ . . . ದೇಶಂಗಳೊಳಿವ ಜಂಗಮವು (ಬಸ ೬-೦೬) ; ಕೊಂಕಣ ಮಲೆಯಾಳ ಕೊಡಗು ಘಾಟಾಲರ ಬಿಂಕವ ಮರ್ದಿಪ ಶೂರ (ಕಂಪ. ೦-೨೩). ೨. ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ, ಆ ದೇಶದ ಭಾಷೆ : ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಪ್ರಭಾವ ಮಲೆಯಾಳದಲ್ಲೇ ಹೆಚ್ಚು (ದ್ರಾ.ಎ. ೦೦೬). **ಮಲಯಾಳ** : ೧. ಮಲಯಾಳಧರಾಧಿಪ ತಿರೋಚ್ಚದುಕುಲಿಶದಂಡ ಪರಾಕು (ಹೂಡಪು. ೩-೦ ಪ). ೩. ಕೇರಳದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : "ನಾಯಃ...ಕಾಶ್ಮೀರನು; ಮಲಯಾಳನು" (ಶಾಕ್ಕ. ೦೦೬). **ಮಳೆಯಾಲ** : ೩. ಮಳೆಯಾಲರು ತರುವ ಗ ೩೨ (ಪಕ್ಷ. XV, ಶೀರಪು. ೨೧೬-೬೨; ೧೨೧೨). **ಮಳೆಯಾಳ** : ೩. ಬೇಡರ ರೂಢಿ ತಗ್ಗಿತು ಮಳೆಯಾಳರು ಪಾಡಲಿದಿರ ದೋದಿದರು (ಶಂಪ. ೦೮-೨೪).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮಲೈಯಾಳಮ್ ; ಮಲ. ಮಲಯಾಳ; ತುಳು. ಮಲೆಯಾಳ, ಮಲೆಯಾಳ; ತೆಲು. ಮಳಯಾಳಮು]

ಮಲೆಯಾಳಿ (ನಾ). ೧. = ಮಲೆಯಾಳ ೨ : ಇವರು. . . ಮಲೆಯಾಳೀ ಭಾಷೆಯನ್ನಾಡುವರು (ಶಬ್ದಾ. ೨೨೨). ೨. = ಮಲೆಯಾಳ ೩ : ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಮಲೆಯಾಳಿಗಳೂ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾರೆ (ಪಬ).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮಲೈಯಾಳಿ; ತುಳು. ಮಲಯಾಳಿ]

ಮಲೆಯಾಳು (ನಾ). ಗುಡ್ಡಗಾಡಿಗೆ ಸೇರಿದವನು : ಪರ್ವತವಾಸಿ : ಆ ವೀರಮಾರ್ತಾಂಡನು ಗುತ್ತ್ಯಗಾಡುಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಮಲೆಯಾಳುಗಳನ್ನು ಕಲೆಸಾಕಿ ತನ್ನ ಸುತ್ತಲು ಬಿಲ್ಲಾಳ್ಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡನು (ಸಂಪ. ೨). [ಮಲೆ₂ + ಆಳು₂ (<ಆಳ್₂)]

ಮಲೆಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಎತ್ತಿಕಟ್ಟು : ಮಲೆಯಿಸುದಂ ಮಲೆಯಿಸಲುಂ ಮಲೆಮದಂ ತೊಲಗಿಸಲುಂ . . . ಆನೆ ಬಲ್ಲಂ (ಹಂಪಪು. ೩-೨೩ ಪ). [ಮಲೆ₁ + — ಇಸು₅]

ಮಲೆಯೆರಲ್ 'ಮಲೆಯೆಲರ್' ನೋ.

ಮಲೆಯೆಲರ್, ಮಲೆಯೆರಲ್ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಕಡೆಯಿಂದ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ: ಮಲೆಯಮಾರುತ : ಮಲೆಯೆಲರಲಿವುಂ. . . ಕೋಗಿಲೆಯು ಜಡಿಪು ಪೊಸಸೆಗಲ್ಕ್ಕುನಂ (ಅಪಪ. ೨-೦೧). **ಮಲೆಯೆಂತರ್** : ತಣ್ಬನಿಯಂ ಚಂದನ ಗಂಧಮುಂ ಮಲೆಯೆಲರಲ್ಕುಂದೀಯೆ (ಅಪಸಂ. ೨-೩೩). [ಮಲೆ₂ + ಎಲರ್]

ಮಲೆವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಹಕ್ಕಿ; ಮಲೆನಾಡಿನ ಹಕ್ಕಿ : ಇತರ ಜವನಗಳಲ್ಲಿ ಹೇನೆ, ಕಾಡಾಣ, ಗಿಳಿ, ಕಾಮಳ್ಳಿ, ಪಿಲಿಕಾರಿ, ಕೋಗಿಲೆ, ಮಲೆವಕ್ಕಿಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ಬರುತ್ತಿದೆ (ಸಾಪಪು. ೧೪). [ಮಲೆ₂ + ಪಕ್ಕಿ]

ಮಲೆಸೇನ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಗಿಡುಗ. — ದೇಗೆ : ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿರುವ . . . ಕಡವೆ ಸಾರಂಗ ಕಪಿ ಗಿಣಿ ದುಲೆಸೇನ . . . ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಪಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಪ:ಚಾಪಪು. I. ೦೪೨). [ಮಲೆ₂ + ಸೇನ₂]

ಮಲೆಸೌತೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೌತೆ : "ಕಂದಾರು:— ಮಲೆಸೌತೆ, ದರಿಕಂದ, ರಕ್ತಪಿಡಾಲು" (ಓಪ. ೨೦). [ಮಲೆ₂ + ಸೌತೆ (<ಸವತೆ)]

ಮಲೆಹ (ನಾ). ಪ್ರತಿಭಟನೆ ; ವಿರೋಧ: ಮೂರಿಮೊಡನೆಯೆ ಮಲೆ [ಜಾಪಂ. ಲ]ಪ ಸುಖಿದೈ (ಪಶಾಗ. ೬-೦-೦೦).

[ಮಲೆ₁ + — ಹ₃ (< — ಪ್ಪ)]

ಮಲೆಹೆಗ್ಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಹೆಗ್ಗೆ. ಮಲೆಹೆಗ್ಗೆ (ಕ್ಯು.ಕಿ. ೨೪-೦೩೨). [ಮಲೆ₂ + ಹೆಗ್ಗೆ]

ಮಲೇರಿಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಳ್ಳೆಯ ಕಡಿತದಿಂದ ರೋಗಾಣುಗಳು ರಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ವರ : ಚಳಿಜ್ವರ : ಮಲೇರಿಯವರತಂತ್ರಜೀವಿಯು ಕಂಪುರಕ್ಕಣಗಳ ಒಳಗೆ ಜೀವಿಸುತ್ತವೆ (ಕಪಪ. ೦೩). [←ಇಂ. Malaria]

ಮಲ್ಕೊ (ನಾ). ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಭಾಷೆ : ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಮತ್ತೊಂದು ಮುಖ್ಯವಾದ ಭಾಷೆಯೆಂದರೆ ಮಲ್ಕೊಭಾಷೆ (ಪ್ರಾಶಿ. ೦೪೭).

ಮಲ್ನೀರು 'ಮೊಲೆನೀರು' ನೋ.

ಮಲ್ಲೂಫ, ಮಲ್ಲೂಫಿ (ನಾ). ಲಕೋಟೆಯ ಒಳಗಿಡುವ ಪತ್ರ ಮತ್ತು ಅದರೊಡನೆ ಲಗತ್ತಿಸಿದ ಇತರ ಪತ್ರ : ನನ್ನ ಲಕೋಟೆಯೊಳಗಿನ ಮಲ್ಲೂಫ ನಮ್ಮ ಧಣಿಯ ವಿಳಾಸಕ್ಕೆ ಇತ್ತು. ಅದನ್ನು ಅವರ ಬಳಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದ್ದೇನೆ (ಪಪ್ರ.ಪು. ೦೬೯). **ಮಲ್ಲೂಫಿ** : ಮಲ್ಲೂಫಿ ಹಾಕಿದರೆ ಹಾಕಿದರು. ಬಿಟ್ಟಿರೆ ಬಿಟ್ಟಿರು (ಪಪ್ರ.ಪು. ೦೩೬).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮುಡಾ. ಮಲ್ಲೂಫ್]

ಮಲ್ಲೂಫಿ 'ಮಲ್ಲೂಫ' ನೋ.

ಮಲ್ಲ (ಗು). ೧. ದಕ್ಷವಾದ; ಸಮರ್ಥವಾದ : 'ಮಲ್ಲಗಿಳಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಬಾಹುಬಲದಿಂದ ಕಾದುವವನು; ಕುಸ್ತಿಪಟು; ಜಟ್ಟಿ : "ಕೆಸಱಂಕರೆನಲ್ಕೆ ಮಲ್ಲರೊಳ್" (ಶಾಪಪು. ೨೬) ; ಸುಯೋಧನನ ಮಲ್ಲಂ ವಿಷುರ್ವಸರವೆಯುಂ ತನ್ನ ಮಲ್ಲರೆಲ್ಲರುಮಂ ಕೊಡೊಡೆ (ಕಂಪಪು. ೬-೩೮೮); ಉಬ್ಬಿತದೊಳ್ ಪೊಸ್ಕ ಬಾಹುಪ್ರಕಿಸಿ ಬಲ್ಬುದೋಜಿಸಿದ ಮಲ್ಲನ

ನುರ್ಬುತ್ತೊಯ್ಯನೊಳಪೊಕ್ಕು ಮಿಕ್ಕು ಪರಿದಿಕ್ಕಿ (ಗಿರಿ. ೨-೦೦೩ ಪ); ತಗರ್ ಕಾದಿಸುವ ಮಲ್ಲರ ಹೋರಿಸುತ್ತಿಪ . . . ರಾಜಪುತ್ರರು ಸೊಗಸಿದರು (ಕಂಪಂ. ೨-೬೬). ೩. ಬಲಶಾಲಿ: ಬಲಾಢ್ಯ: ಮುಂದಾಂಪರಾರುಮಿಲ್ಲದಿಕ್ಕೆ ಗೆಲ್ದ ಮಲ್ಲನಿರ್ದಂತಿರ್ದಾಗಳ್ (ಕಂಪಣಾ. ೦೨-೨೪ ಪ); ಮಲ್ಲ ಭೀಷ್ಮನು ಪುರಕೆ ತಂದವರೆಲ್ಲರನು ತಮ್ಮಂಗೆ ಮದುವೆಯ ಮಾಡಲನುಗ್ರದ (ಸಂಭ. ೦೬-೨೩). ೪. ಗಟ್ಟಿಗ ; ದಕ್ಷ : 'ಪರಟಿಮಲ್ಲ' ಪರಾ. ೫. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಲ್ಲ ಪರಿಯೊಡನೆ ತಾಗಿ ಕಾದಿ ಸ್ವರ್ಗಾದವಮ್ (ಅ. IX, ೨೯ಅಣಾ. ೦೯-೬; ಸು. ೫೦೦). ೬. ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಕನ್ನಡ ಕವಿಯ ಹೆಸರು : ದುಲ್ಲುಭಸಿಂದಂ ಕಾವ್ಯಸಾರಂ ಜಗನ್ನುತಮಾಯ್ತು (೩೦೬ಕೃ. ೦-೨೪). [ಸಂ.]

ಮಲ್ಲಂತಿಗೆ (ನಾ). ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ವಸ್ತ್ರದ ಪಟ್ಟಿ: ಕಾಸೆ : ಸಾಹಸಭೀಮಂ ಮಲ್ಲಂತಿಗೆಯನವ್ವೊಡಂ ಸಡಲಿಸದವಸನವಯದೊಳೀತೆಂದಂ (ಪಂಪಾ. ೩-೦೩ ಪ) : ವಾಸಿದ ವಸಮು ಮೇಲೆ ಮಲ್ಲಂತಿಗಿಜ್ಜದಜ್ಜುದು ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಕಯ್ಯಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಿರ್ಪುದುಂ (ಅರಣೇ. ೪-೨೮ ಪ); ನಿನ್ನನೀ ಮನೆಯೊಳಗೆ ದಿಟದ ದೇವತೆಯಂತೆ ಮಲಗಿ ಮಲ್ಲಂತಿಗಿಜ್ಜಾದು ಕುಳ್ಳಿರಲಿಯೆಂ (ಅರಣೇ. ೭-೩೦ ಪ).

[< ಸಂ. ಮಲ್ಲಪಟ್ಟಿಕಾ]

ಮಲ್ಲಕಂಭ 'ಮಲ್ಲಗಂಭ' ನೋ.

ಮಲ್ಲಕಳ 'ಮಲ್ಲಗಳ' ನೋ.

ಮಲ್ಲಕಾಳಗ 'ಮಲ್ಲಗಾಳಗ' ನೋ.

ಮಲ್ಲಖಿಂಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ : ಕರ್ಪೂರಲಿಲಾಜ್ಯಮಧುಮ್ಮ. ಅತಿಮಧುರ . . . ದುಲ್ಲಖಿಂಡ ಆವನ್ನು ಸಮವಾಗಿ ಮರ್ದಿಸಿ ಜೇನು ತುಪ್ಪದೊಡನೆ ಕೊಡಲು ಬಾಯಾರೂತ್ತು ನಿಲ್ಲುವುದು (೩೪೬. ಹಂ. ೨೨೬). [?]

ಮಲ್ಲಗ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಎಲ್ಲಾಯಿ ಯಕ್ಷನಾತಿ ಬಸದ ಶಂಕರಿ ಮಲ್ಲಗ ಜಟ್ಟಿಂಗ (೦೩೩ಮು. ೩೮-೨). [?]

ಮಲ್ಲಗಂಟು (ನಾ). ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು ತನ್ನ ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ನಡುಕಟ್ಟು : ಕುಟ್ಟ ಮಲ್ಲಗಂಟಿನ ತೊಡರ್ಚಿದಾಡೆ ಗಂಟೆದು . . . ಕುಟ್ಟಣಕದ ಸಿಗರಂಬೆಸಿ ಬೀರಸಿರಿಯಂ ಬೀಱ್ (೧೦೪. ೬-೩೫ ಪ); ನಿಱಿದುಬಿಡಿಗೆಯಲಿ ಮಲ್ಲಗಂಟಿನ ಸಱಿಗ ಮೋಹಿಸಿ ವೆರಳ ದರ್ಭೆಯ ಹಜ್ಜು ಬಿಸುಟನು (ಕುಚ್ಚಾಕ್ರೋ. ೯-೦೩); ಮಗಧ ರಾಜನನ್ನು ಮಲ್ಲಗಂಟಿನಲ್ಲಿ ತುದುಕಿ ಪಿಡಿದು ರಭಸದಿಂದ ತಿರುವಿ ಎಸೆದತು (ಕಾಪಂ. ೨೩). 'ಮಲ್ಲಿಂತಿಗೆ' ಹೆಂ. [ಮಲ್ಲ + ಗಂಟು]

ಮಲ್ಲಗಂಡಿಕೆ (ನಾ). ಜಟ್ಟಿಯ ಪರಾಕ್ರಮ. — ಶೌರ್ಯ : ಕಲಿಯುಗದ ಈ ಭೀಮನ ಮಲ್ಲಗಂಡಿಕೆಯ ಮೆಯ್ಸಿರಿಯಲ್ಲಿ ಅಳವಂತಿಗೊಳ್ಳಿಸುವುದಹುದು (ಕುಂಕೃ. ೮೬-೦೩). [ಮಲ್ಲ + ಗಂಡಿಕೆ]

ಮಲ್ಲಗಂಬ 'ಮಲ್ಲಗಂಭ' ನೋ.

ಮಲ್ಲಗಂಭ, ಮಲ್ಲಕಂಭ, ಮಲ್ಲಗಂಬ (ನಾ). ೧. ಜಟ್ಟಿಗಳು ಕಸರತ್ತು ಮಾಡಲು ಗರಡಿಮನೆಯಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಿರುವ ಕಂಬ. ೨. ಆಸೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ: ಮದಕರಿಗಳು ಕಟ್ಟಿದ ಮಲ್ಲಗಂಭವನೊಡಮು ಕಿತಪಿ ಕೊಂಡಾಗ . . . ದೆಸೆದೆಸೆಗೈದಿ ಹರಗೆಟ್ಟೋಡಿಯಾಡಿದುವು (ಕಂಪಂ. ೦೫-೮೨). **ಮಲ್ಲಕಂಭ** : ೨. ಒಂದು ಮೂಲೆಗೆ ಮಲ್ಲಕಂಭವಿದ್ದು ಅದರ ಬುಡಕ್ಕೊಂದು ಬೆಳ್ಳಯ ಸರಪಳಿಯನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ಬಂಧಿಸಿದ್ದರು (೮೪೮. ೫೩೦). ೩. ಮಲ್ಲಗಂಬದ ಮೇಲೆ ಮಾಡುವ ಕಸರತ್ತು : ಎಲ್ಲಿಯ ಜಾಲಕ ? ನನಗಿಂತ ಹಿರಿಯನು. ಮಲ್ಲಕಂಭ, ಕುಸ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಕುಚಾಚ. ೦೩). **ಮಲ್ಲಗಂಬ** : ೧. ತಂಬರ ವೈರಿಯೆಂದೆಂಬ ಮಲ್ಲನ ಮಲ್ಲಗಂಬವನಿರದಿಳಕೆಯ್ವ ಇಂಬುವಡೆದ ತೊಡೆಗಳ ನೀಜಸವನಾರು (ಕುಚಾಚಾ. ೨೨-೩೨). ೩. ಮುಂಜಾನೆ ಮಾಡುವ ವ್ಯಾಯಾಮದಲ್ಲಿ 'ದಂಡ', ಉಟ್ಟಾಮಣಿ, ಓಡುವುದು, ಮಲ್ಲಗಂಬ, ಲೋಡು ತಿರುಪುವುದು ಮುಂತಾದವುಗಳೂ . . . ಬರುತ್ತವೆ (ಪ್ರಹ್ಲಾ. ೨೦೦). [ಮಲ್ಲ + ಕಂಭ]

ಮಲ್ಲಗಚ್ಚೆ (ನಾ). (ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನಂತೆ) ನಿರಿಯನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೊರಳಿಸಿ ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟುವ ಕಚ್ಚೆ; ವೀರಗಚ್ಚೆ : ಕರದಿ ಬಿಲ್ಲಂ ಪಿಡಿದು ಮೇಣುಟ್ಟು ಮಲ್ಲಗಚ್ಚೆಯು ಪೀತವಸನವುಂ, ತಿರುಗುತಿರೆ ಚಿತ್ರಾಂಗಿ, ಕಾನನದ ರಾಣೆ ತಾನೆಂಬಪೊಲ್ (ಪಾ೨ಗ. ೩-೬೯).

[ಮಲ್ಲ + ಕಚ್ಚೆ]

ಮಲ್ಲಗದ್ದೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ : ಯಾ ಪಾಲ್ಮಗಡಿದುಂಡೊಳಗೆ ಮನೆ ಹಾಶಾ ಮಲ್ಲಗದ್ದೆ ಮತ್ತಗದ್ದೆ ಮತ್ತೆ ಸಪಾ ನಾಗಂದು ಗದ್ದೆ ಮು ೧೦ (ಪಾ೨೨. IX-ii, ೧೬೫-೦೦; ೧೪೭೩).

[ಮಲ್ಲ ? + ಗದ್ದೆ (< ಗರ್ದ್ದ)]

ಮಲ್ಲಗಳ, ಮಲ್ಲಕಳ (ನಾ). ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧ ನಡೆಯುವ ಸ್ಥಳ ; ಅಖಾಡ; ಕುಸ್ತಿಕಣ : ಇಂದ್ರಧನುವೆ ಪೊಗವೆ ನಿಂದತ್ತನೆ ಪೆಂಚರತ್ನ ಮಯಮಂದನಮಾಲಿಕೆ ಮಲ್ಲಗಳದ ಬಾಗಿಲೊಳೆಸಗುಂ (ಪಾಪು. ೬-೪೦). **ಮಲ್ಲಕಳ** : ಆ ಊರ ಮಲ್ಲಕಳದಲ್ಲಿ ಹೋರಿ ಹೊದ್ದುಡಿ (ಪಗಡ. ೪೩-೦೩).

[ಮಲ್ಲ + ಕಳ]

ಮಲ್ಲಗಾಸೆ (ನಾ). = ಮಲ್ಲಗಚ್ಚೆ : ಮಲ್ಲಗಾಸೆಯು ತೆಗೆದುಟ್ಟು ನಲಿದು ಧರದಲ್ಲಿ ಪಜ್ರಾಂಗಿಯ ತೊಟ್ಟು . . . ನಡತಂದರು ನಿಲ್ಲದೆ ಕಲಿವೀರ ಭಟರು (ಪಗಪಾಂ. ೫-೩೩); ಕಟ್ಟಿನ ಭುಜಂಗಜವರ್ಮದ ಮಲ್ಲಗಾಸೆಯಿಂದೆಸೆದ ವೆಸಚರರೆಜ್ಞಯತಂ ಕಂಡಳು (ಕುಪೇಷ್ಣು. ೩೦-೨೩); ಜಗಜಟ್ಟಿಗಳ ತರದಿಂದೆ ಮಲ್ಲಗಾಸೆಯ ಬಿಗಿದು (ಪಶಪಾ. ೨೪-೩೩). [ಮಲ್ಲ + ಕಾಸೆ]

ಮಲ್ಲಗಾಳಗ 'ಮಲ್ಲಗಾಳಗ' ನೋ.

ಮಲ್ಲಗಾಳಗ, ಮಲ್ಲಕಾಳಗ, ಮಲ್ಲಗಾಳಗ (ನಾ). ಜಟ್ಟಿಗಳು ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ; ಬಾಹುಯುದ್ಧ; ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧ : ಮಲ್ಲಗಾಳಗ ಮಲ್ಲ ವಾತು . . . ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದ ಶತ್ಸಮಕೆ ಕನ್ನಡ ಸಕ್ಕದಂಗಳಲಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ತೋರ್ಪುದಾಹರಣೆಮಕ್ಕುಂ (ಅ೩೬. ೧೯); ಇಂತಿವರುಂ ಸೋಲು ಗೆಲವುಗಾಣದೆ ಗದೆಗಳಂ ತೊಟ್ಟಿಮ ಮಲ್ಲಗಾಳಗಕೆಳಸುತಿರಲು (ಪಂಪ. ೦೬-೩೩). **ಮಲ್ಲಕಾಳಗ** : ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಕಾಳಗ ದೊದಲ್ಗಾದ ಪ್ರವರ್ತನಪಂಡ್ಯಗಳು ನಡೆಮುತ್ತಿದ್ದುದು ಆ ಬಯಲುರಂಗಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೆ (ಕಪ್ರ. ೫-೦೧೨). **ಮಲ್ಲಗಾಳಗ** : ಮಲ್ಲ — ಮಲ್ಲಗಾಳಗ (ಮಲ್ಲಗಾಳಗ), ಮಲ್ಲಮುರಾಂತಕ. ಮಲ್ಲವಾತು (ಕಪಕ. ೨೧೬ ಕ್ರಯೋ).

[ಮಲ್ಲ + ಕಾಳಗ]

ಮಲ್ಲಗಿಳಿ (ನಾ). (ಮೂಡನಾಡುವುದರಲ್ಲಿ) ಸಮರ್ಥವಾದ ಗಿಳಿ : ಕಲ್ಲದಡುವ ತೆಲ್ಲಯಿಸಿದ ಮಲ್ಲಗಿಳಿಯು ಸವಿನುಡಿಗೆ . . . ಬೆಲ್ಲಂಗೋಲ್ವಿಲ್ಲನ ಮಲ್ಲಿಗೆರಲ ಜಲ್ಲಣಿಗೆ ತಲ್ಲಣಿಗೊಂಡು (ಪಾಪಪ್ರ. ೬೩-೪). [ಮಲ್ಲ + ಗಿಳಿ]

ಮಲ್ಲಡಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಲೋಕಾದಿತ್ಯ ವಿಳಂಬರಸರ್ಮಗಂದಿರ್ಮ್ಮಲ್ಲಡಿಯುಂ ಕದಂಬುಲಾ ಪಾಲ್ವದೀಚರು (೦೪. X, ೪೦೬ಇತಿ. ೬-೩; ೨೦೦). [ಮಲ್ಲ + ಅಡಿ]

ಮಲ್ಲಣಿ 'ಮಲ್ಲಟಿ' ನೋ.

ಮಲ್ಲಣಿಗೊಳ್ 'ಮಲ್ಲಟಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಮಲ್ಲಣಿಸು 'ಮಲ್ಲಳಿಸು' ನೋ.

ಮಲ್ಲತುಂಬಿ (ನಾ). ಗೋಡೆಗಳಿಗೆ ಮಣ್ಣಾ, ಸಿಮೆಂಟು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಮೆತ್ತಿ ನಯಮಾಡುವುದು : ಗಿಲಾವು : ಹರಕುಮುರುಕಾಗಿ,

ಬೀಳಲಿದ್ದ ಮನೆಗೆ ನೆಲವತ್ತುರೂಪಾಯಿ ವೆಚ್ಚಮಾಡಿ, ಹೋದ ತಿಂಗಳವೇ ಮಲ್ಲತುಂಬಿ ಮಾಡಿಸಿದ್ದಳು (ಕಾಕು. ೬೩). [?]

ಮಲ್ಲದಾಳ (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಟ್ಟಿಗಳು ತೊಡೆ ಮತ್ತು ತೋಳುಗಳನ್ನು ತಟ್ಟಿ ಸದ್ದು ಮಾಡುವುದು : ಪಳುಕಿನ ಕೋಡು ಗಲ್ಲುಕೊಳ್ ಪೆಳೆವ ಕಮ್ಮ ನೆಲೆ ಪೆರೆದ ಮಲ್ಲರ ನೆರವಿಯಾಗಿಯುಂ ವಿಕಾಂಜೋಪಾಂತಜರ್ಘುರನಿರ್ಘುರಧ್ವನಿಯೆ ಮಲ್ಲದಾಳಮಾಗಿಯುಂ (ಹಂತ್ರಕೃ. ೩-೬೬ ಪ).

[< ಸಂ. ಮಲ್ಲಶಾಲ =ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ]

ಮಲ್ಲಪ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕಾವಳಿಯರಣುಗಮ್ಮ ತಮ್ಮ ನೊಬಮ್ಮರಸನ ಮಲ್ಲಪ [ಮ]ನ್ನಣಿ ಕಾದು ಮುನ್ನಿ ಕೊನ್ದು ಪಾ × × × (ಅಶ. IX. ಹೊಸಗ. ೮೯-೬; ಸು. ೨೩೦ ೨).

[ಮಲ್ಲ + ಅಪ (<ಅಪ್ಪ)]

ಮಲ್ಲಪಡಿ (ನಾ). (?) : ಬೆರಕೆವೆಳಗಿಂ ಸುರಧನುವಿನ ಹೊರಜೆ ಪತ್ತಿ ದೈರಾವತಕ್ಕೆ ವೈರಮನೊಡರ್ಚಿ ಮಲ್ಲಪಡಿಯ ಪಱಿಯ ದತ್ತಿಗುಲ್ಲಾಳದಿಂ ನಡದು ತೋಱಿ ಹಿಂಗಾಲ್ನಿಂದ ಸೂಬಾನೆಗಳ ತಾಳವಟ್ಟಮಂ ಪಿಡಿದು ಪಿಂದಕ್ಕೆ ಬಿಗಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೨೬ ಪ). [?]

ಮಲ್ಲಪಳಿ (ನಾ). ಜಟ್ಟಿಯು ಧರಿಸುವ ಉತ್ತಮವಾದ ವಸ್ತ್ರ : ಕಟ್ಟಿದ ದಟ್ಟಿ ಚಲ್ಲಣದ ಉಟ್ಟು ಮಲ್ಲಪಳಿಯ ಈ ವೇಷದಿಂದ ಕಮ್ಮಣ್ಣುಮಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ವೀರಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರುತ್ತ (ಜಗ. ೩೦-೨೨). [ಮಲ್ಲ + ಪಳ್ಳ (<ಪಬ್ಬ)]

ಮಲ್ಲಮರ್ದನ (ನಾ). (ಜಾಣೂರನೆಂಬ) ಜಟ್ಟಿಯನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದವನು ; ಕೃಷ್ಣ : ನಿಲ್ಲಬೇಕಯ್ಯ ಶೀ ಮಲ್ಲಮರ್ದನ ಸಿರಿವಲ್ಲಭ ಎನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಸತತ (ಕೃಕಂಪ್ರ. ಧಾ. ೦-೦೦೬ ಪ್ರಾ೭). [ಸಂ.]

ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ (ನಾ). = ಮಲ್ಲಗಾಳಗ : ಒಂದುದಿವಸಂ ವಿರಾಟಂ ನೆಲದೊಳುಳ್ಳ ಮಲ್ಲರೆಲ್ಲರುಮಂ ಬರಿಸಿ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧಮಂ ಕೋಡೆ (ಹಂಗಣಾ. ೮-೩೭ ಪ); ಕಾಹುರದ ಕಲಿಗಳೊಡವೆರಸಿ ಹೊಯ್ದಾಡಿದರ್ಗಾಹು ನಖಿಮುಷ್ಕಿಕೇಶಾಕೇಶಿಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಹತಾಹತಿಗಳಿಂದೆ (ಕೃಬಪಾ. ೫೭-೬); ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾಗು ಎಂದು ನುಡಿದು ಮಲ್ಲಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಮಾತು ಕೊಟ್ಟನು (ರಾಚಕೃ. ೨೬). [ಸಂ.]

ಮಲ್ಲರಂಗ (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ.; ಕುಸ್ತಿರಣ ; ಅಖಾಡ : ಅನ್ನೆಗಂ ಮಲ್ಲರಂಗಕ್ಕವತರಿಸಿ ನಿಂದು (ಪಗೂ. ೬-೨೮ ಪ). [ಸಂ.]

ಮಲ್ಲಲ್ (ನಾ). ಮಧ್ಯಭಾಗವು ಹಳ್ಳವಾಗಿರುವ (ಮಣ್ಣಿನ) ಪಾತ್ರೆ : ಅನಿಬರುಮಂ ನೆಲಮನೆಯೊಳ್ಕಿ ಮಲ್ಲಲ್ ಪುಗುವನಿತು ದಾಗಿಲಂ ಮುಡಿ ಪ್ರತಿದಿನಕ್ಕೊಂದು ಮಲ್ಲಲ ಕೂಟುಮನೊಂದು ಮೊಗಪ ನೀರುಮಂ . . . ನೀಡಿದೊಡೆ (ಪಣ್ಣಾ. ೦೮೨-೦೦).

[ದೇ.। ತಮಿ. ಮಲ್ಲದ್, ಮಲ್ಲೈ; ಮಲ. ಮಲ್ಲ, ಮಲ್ಲಿಕ; ತೆಲು. ಮಲ್ಲು; ಗೊಂಡಿ. ಮಾಲ್ಕೀ ; ಪರ್ಜಿ. ಮಲ್ಲಕ]

ಮಲ್ಲವಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಣವಾದ್ಯ; ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗ ನಡೆಯುವಾಗ ಬಾರಿಸುವ ಹರೆ : ಮಲ್ಲವಜೆಗಳು ಮೊಳಗಲಪ್ರತಿ ಮಲ್ಲರೋಲಗದಿದ್ದೆಸೆಗೆ ಜನವೆಲ್ಲ ಕುಳ್ಳಿರಲೆನೆವ ಮಂಜುಗಳಲಿ (ಜಾಗಾ. ೦೦-೪೬-೪೭). [ಮಲ್ಲ + ಪಜ್ಜೆ]

ಮಲ್ಲವಾತು (ನಾ). ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲರಿಂ ಮಾಡುವ ವೀರೋದ್ಗಾರ. ಮೊದಲಿಕೆ ಮುಂತಾದುವು : ಮಲ್ಲ—ಮಲ್ಲಗಾಳಗ (ಮಲ್ಲಗಾಳಗ), ಮಲ್ಲಮುರಾಂತಕ, ಮಲ್ಲವಾತು (ಹಾಬ. ೨೯೫ ಕೃಡೀ).

[ಮಲ್ಲ + ಮಾತ್ತು]

ಮಲ್ಲವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗವನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಲೆ ; ಕುಸ್ತಿವಿದ್ಯೆ : ಕೇಸರಿಗೆ ಶಾರ್ದೂರ್ಲದೊಳ್ ದೊರೆ ಕೇಸರಿ ಬಯಸುಂಧ ಮಲ್ಲವಿದ್ಯಾಬಲದೊಳ್ ಶಾಸಿತಮುಷ್ಕಿಕ ಚಾಣೂರಾಸುರನೊರ್ವನೆ ಸಮಾನಂ (ಎಳೆ. ೪. ೫೦೫. ೦೮-೨೭; ೧೨೦); ಭುಜಬಲವಜೆವೆನಗ್ಗದ ಮಲ್ಲವಿದ್ಯೆಬಲಿ (ಕುವಾ. ೦-೨೨). [ಸಂ. ಮಲ್ಲವಿದ್ಯಾ]

ಮಲ್ಲವೋರ್ (ಕ್ರಿ). ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗ ಮಾಡು ; ಕುಸ್ತಿ ಮಾಡು : ಮಲ್ಲವೋರ್ವೊಡೆ ಬಲ್ಲಿದರೆನಗಿಲ್ಲ ಮಲ್ಲರವನವ ಪೆಸರಿಂ ವಲ್ಲಲನೆಂ (ಪಚಿಮ. ೦೦-೦೨೪); ಗೆಜಮಲ್ಲನೊಳ್ ಪ್ರತಿಮಲ್ಲಂ ಮಲ್ಲವೋರ್ದು ಸಿಂಹನಾದದಿನಾರ್ದು (ಅರಣ್ಯ. ೬-೮೪ ಪ). [ಮಲ್ಲ + ವೋರ್]

ಮಲ್ಲವೋರ್ಕೆ (ನಾ). ಕುಸ್ತಿ ; ಪಂಲ್ಲಯುದ್ಧ : (ಮಲ್ಲವೊ[ವೋ]ರ್ಕೆ) ಮೊದಲಾದ ರಾಗದ್ವೇಷತಿರಾಗಳಂ ಪೆಗಟ್ಟುದುಂ ಕಾಯಗತನಾಮಕ್ಕಂ (ಕಾಪ. ೭೦೧). [ಮಲ್ಲ + ವೋರ್ಕೆ]

ಮಲ್ಲಶಾಲೆ (ನಾ). ಕುಸ್ತಿಯನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಮನೆ ; ಗರಡಿ : ಮುನ ವಿದೊಂದು ಮಲ್ಲಶಾಲೆ (ಚಾಪ. ೮೬-೦). [ಸಂ. ಮಲ್ಲಶಾಲಾ]

ಮಲ್ಲಶ್ರಮ (ನಾ). ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗ : ಸಾಕಿದೇತಕೆ ಮಲ್ಲಶ್ರಮದಲಿ ನೂಕಿ ಪೋಡುವೆವಿಮ್ಮು ಕೈದುಗಳೇಕೆ ದೃಢಮುಷ್ಕಿವ್ರಹಾರಪ್ರಕಟಸತ್ವರಿಗೆ (ಕಃಪಾ. ೦೯-೩೯). [ಸಂ.]

ಮಲ್ಲಸಾಲೆ (ನಾ). = ಮಲ್ಲಶಾಲೆ : ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಜೀವ ಕತಕತನ ಕುದಿಯುವವು ಮನೆಯಾಯ್ತು ಮಲ್ಲಸಾಲೆ (ಗೂ. ೫೦-೦೬).

[< ಸಂ. ಮಲ್ಲಶಾಲಾ]

ಮಲ್ಲಳಿ ' ಮಲ್ಲಟಿ ' ನೋ.

ಮಲ್ಲಳಿಕಾಣಿ ' ಮಲ್ಲಟಿಗಾಣಿ ' ನೋ.

ಮಲ್ಲಳಿಗದಲ್ (ನಾ). ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡ ಸಮುದ್ರ : ಅಡರಿಲುದರೆಗಳುಲ್ಲಿದು ಹಳಚಲು ಪೊಜಹು ಮೊಜಿದು ಕಡೆದು ಮಲ್ಲಳಿ [ಜಾಣೂ. ೧೫]ಗದಲನೊಡ ಗಲಸಿ ಕುದಿದು ಮೊಜಿದಪಸಿ . . . ಮೆಜಿದುದರರೆ ಪಶ್ಚಿಮವನನಿಧಿ (ಸೋಪಾಪ. ೦-೬೦). [ಮಲ್ಲಳಿ (< ಮಲ್ಲಟಿ) + ಕದಲ್]

ಮಲ್ಲಳಿಗಾರ್ತಿ ' ಮಲ್ಲಟಿಗಾರ್ತಿ ' ನೋ.

ಮಲ್ಲಳಿಗಾಣಿ ' ಮಲ್ಲಟಿಗಾಣಿ ' ನೋ.

ಮಲ್ಲಳಿಗೊಳ್ ' ಮಲ್ಲಟಿಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಮಲ್ಲಳಿಸು. ಮಲ್ಲಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿ ಚಲಿಸು; ಸುತ್ತು; ತಿರುಗು : ನಡಗುಂ ಕುಲಾಲಚಕ್ರದ ಕಡೆಯೊಳ್ ಮಲ್ಲಳಿಪ ಕೀಲದಂತೆ (ಅಷ್ಟೂ. ೨-೨-೭೦). ಮಲ್ಲಣಿಸು : ೨. (ಮೃಗವು ಬೇಟೆಗಾರನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು) ಸುತ್ತಾಡು ; ಅಲೆದಾಡು : ಹುಲ್ಲೆಯ ಹಿಂಡು ಮಲ್ಲಣಿಸಿ ತಲ್ಲಣಗೊಂಡವು (ಸೂಪ್ರಸು. ೬-೦೦೬). ೩. ಹಿಂಸಿಸು ; ಪೀಡಿಸು : ಮಲ್ಲಣಿಪ ಪಾಡ್ಯಮುಂ ಪಕ್ಕುಲಿಪ ತೊವಲುಮುಂ ನಿಲ್ಲಲೀಯದು (ಅಗಷ್ಟ. ೬-೧೬). [ಮಲ್ಲಳಿ (< ಮಲ್ಲಟಿ) + — ಇಸು]

ಮಲ್ಲಟಿ, ಮಲ್ಲಣಿ, ಮಲ್ಲಳಿ (ನಾ). ೧. ತಿರುಗಾಟ ; ಸುತ್ತಾಟ : " ಮಲ್ಲಟಿ = ಶರೀರವ್ಯಾಕುಲತೆ ; ಸುತ್ತಿ ಬರ್ಪುದು " (ಕುಪ್ರ. ಕಂ. ೦). ' ಮಲ್ಲಟಿಗಾರ್ತಿ ' ಪರಾ. ೨. ದೇಹಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಗ ಮುಂತಾದ ತೊಂದರೆ : " ಮಲ್ಲಟಿ—ಶರೀರವ್ಯಾಕುಲತೆ ; ಸುತ್ತಿ ಬರ್ಪುದು " (ಕುವಾ. ಪಂ. ೦). ೩. ಭಯ ; ಹೆದರಿಕೆ ; ಅಂಜಿಕೆ : " ಅಗುರ್ವು . . . ಪುಲ್ಲಟಿ, ತಲ್ಲುಟಂ, ಅದಿರ್ವು– ಈ ೧೦ ಭಯಂ " (ಕಚಾ. ೩೬-೨೨೩); " ಮಲ್ಲಟಿ ಬೆಜ್ಜರ ಬೆಬ್ಬಳ ತಲ್ಲಟ . . . ನಿಲ್ಲದ ಭಯನಿಮಾ " (ಕಬಿ. ೦೦೬). ೪. ಗುಂಪು ; ಸಂದಣಿ : ಲಸತ್ಪಭಾತ ಸಮಿವಾರಂ . . . ಪೊವಟ್ಟ ಪೊಂಪುಟುಪೊಳಂ ಪೊಂಗಿ ಕೈಂಕರಿಪ ಮಜಿಯೆ ಮಲ್ಲಟಿಗಳೆಱಂಕೆಗಳಲ್ಲಿ . . . ಪೊಕ್ಕು (ಜಾಭಾ. ೦೦-೦೫೯). ' ಮಲ್ಲಟಿಗೊಳ್ ', ' ಮಲ್ಲಟಿದಿರಿ ' ಪರಾ. ೫. ತುಂಬಿ ; ಭೃಮರ : " ಅಲರ್ವಕ್ಕಿ. ಒಂಪುಣಿ. ಪಜಮೆ. ಮಲ್ಲಟಿ . . .

ಮುಯ್ಯಿರವದಿ – ಈ ೭ ಪೃಮೆರಂ " (೪೫೫. ೫೬-೦೪೬). **ಮುಲ್ಲಣಿ:** ೨. 'ಮುಲ್ಲಣಿಸು' ಪರಾ. ೬. ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತಿ ಮಾಡುವ ಸೃತ್ಯ : ರಾಸಕ್ರೀಡೆ : ಗೊಲ್ಲಗೊಲ್ಲತಿಯರಲ್ಲಿಜಂ ಸಾಕೆಪೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದಜಂ ಮುಲ್ಲಣಿಯೆಲ್ಲ ? (೧೩೩೦. ೪೪-೬). ೭. ಗೊಂದಲ : ಗಜಬಿಜಿ : ತತ್ಪುರೀಜನದ ಪೊದ್ದು ತಲ್ಲಣದ ಮುಲ್ಲಣಿ ಬೀದಿಯೊಳಾದುದದ್ಭುತಂ (೪೮೯. ೬-೭). ೮. ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲ ; ಕ್ಷೋಭೆ : ಭೂಮಿನೀಭಾಗ ಕರ್ಮದ ಮುಲ್ಲಣಿ [ನ್ಕಿಯ ಕಡುಗದಲ ಬಿಜುಪೊಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆಪ್ಪನು ಸಲಿಸುವರೆ (೪೮೫೫. ೦-೨೦). **ಮುಲ್ಲಳಿ :** ೧. ಇಂತಿಲ್ಲಿಯಾ ಮುಲ್ಲಳಿಯ ದಂದುಗಳ್ ಸಿಲ್ಕಿ ದುಃಪ್ರಸಿದಜಮ್ (೪೦೪೪. ೪೪.೨೦೨). ೮. 'ಮುಲ್ಲಳಿಗಡಲ್' ಪರಾ. ೯. ಆಶ್ಚರ್ಯ : ಬೆರಗು : "ಸಮೂಹ ಬೆರಗುಗಳು ಮುಲ್ಲಳಿಯೆನಿಪ್ಪವ್ " (೪೫೫. ೪೬). [ದೇ.ತ ತೆಲು. ಮುಲ್ಲುತಿ]

ಮುಲ್ಲುಬೆಗಾರ್ತಿ. ಮುಲ್ಲಳಿಗಾರ್ತಿ (ನಾ). (ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದೆ) ಅಲೆದಾಡುವವಳು; ತಿರುಗಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ ಹೆಂಗಸು: " ಮುಲ್ಲುಬೆಗಾರ್ತಿಯೆನೆ ಸುತ್ತಿಬರ್ಪಾಕೆಯೆಂದು ಪೇಳ್ದರ್ ಸುಗುಣರು " (೪೦೪೪. ೪೬).

ಮುಲ್ಲಳಿಗಾರ್ತಿ : "ಮುಲ್ಲಳಿಗಾರ್ತಿಯೆನಲು ತಿರುಗಾಡುವ ಸ್ತ್ರೀಯಕ್ಕುಂ" (೪೪೮. ೪೬).

[ಮುಲ್ಲುಬೆಗಾಜ + – ತಿ, (< – ಇತ್ತಿ)]

ಮುಲ್ಲುಬೆಗಾಣಿ, ಮುಲ್ಲಳಿಕಾಣಿ, ಮುಲ್ಲಳಿಗಾಣಿ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತಾಡುವವನು; ಅಲೆದಾಡುವವನು : 'ಮುಲ್ಲುಬೆಗಾರ್ತಿ' ಪರಾ. **ಮುಲ್ಲಳಿಕಾಣಿ:** ೨. ಕ್ಷೋಭೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ತಳಮಳವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವನು : ಜವ್ವನದ ಸೂಜ್ಕಾಣಿ ಮನದ ಮುಲ್ಲಳಿ[ಜಣಿ. ನ್] ಕಾಣಿ ಚಿತ್ತದ ಬಳವಳಿಕಾಣಿ ಬಾದಂ (೪೦೨೮. ೦೨-೩೯). **ಮುಲ್ಲಳಿಗಾಣಿ:** ೩. (ದಟ್ಟಿಪೆಬ್ಬೆಯಿಟ್ಟು) ನಡದಾಡುವವನು : ತಳಸಲಿ ಪೆಳ್ತಪಿಪ್ಪ ಅರಳೆಲಿಯಿರಸಂ ಮಾಗಿಮ್ಮಳಿ ಮುಲ್ಲಳಿಗಾಣಿ ಹೊಂಗತಗರ ರಿಂಗಮಂತಂ (೪೪೮. ೦೦-೦೦೩). [ಮುಲ್ಲು + – ಕಾಣಿ]

ಮುಲ್ಲುಬೆಗೊಳ್, ಮುಲ್ಲಣಿಗೊಳ್, ಮುಲ್ಲಳಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಯಗೊಳ್ಳು; ತಲ್ಲಣಗೊಳ್ಳು : ಪುಂಗವಿದ್ದ ವಾಮ್ಪು ಗಿಳ್ ಮುಲ್ಲುಬೆಗೊಂಡೊಳಸಾರ (೪೬.೫೦. ೬೦೦). ೨. ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಒಟ್ಟಾಗು : ಕಲ್ಲ ಗವಿಯೊಳಗೆ ಕಟ್ಟರೆ ಮುಲ್ಲುಬೆಗೊಂಡಿರ್ದ ತೆಜದಿನಿರ್ಪುವ (೪೪೬.೫೨. ೬-೦೪೨). ೩. ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸರಿ.—ಚೆಲಿಸು : "ಮುಲ್ಲುಬೆಗೊಂಡುದು ಸರಿಯು ದೋರಿರಿದುಮ" (೪೪೦೦. ೨೪೨). **ಮುಲ್ಲಣಿಗೊಳ್ :** ೧. ದೀಪ ದೀಪ ಜನಸಮಾವೇಣಕ್ಕಂಜದೆ ಮಾಯೆಗೆ ಮುಲ್ಲಣಿ [ಜ:೬೦೦. ೪]ಗೊಂಡಂ ತಾಪ ತ್ರಯಕ್ಕೆ ತಲ್ಲಣಿಸಿದಂ (೪೪೮. ೫. ೨೦೬-೬). ೪. ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು; ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು : ಬಸವರಾಜಂ ಪೊಗಳ್ವಿಗೆ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ತಗ್ಗಿ ಮುಲ್ಲಣಿಗೊಂಡಾಗಳಾಗಳ ಸಂಗತಿಗೆ ಪೊಸಪೊಸಗೀತಮಂ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರ್ದ ಸಮಯದೊಳು (೪೫೦. ೬-೬೦); ಮನದೊಳ್ ಮುಲ್ಲಣಿಗೊಂಡು ದುಶ್ಶಾಸನಾದಿ ದುರ್ಯೋಧನಸಮೋವರರ್ . . . ಪಾಂಚಾಲರಾಜ ಬಾಲಕನಸೊತ್ತಿರಿಸುತ್ತುಂ ಮುತ್ತುವುದಂ ಕಂಡು (೪೪೦೫. ೦೨-೨೦೬ ೫). **ಮುಲ್ಲಳಿಗೊಳ್ :** ೧. ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಮುಲ್ಲಳಗೊಂಡು ಪೂಳಲೊಳಗಣ ಬಾಲವಿಹಂಗಂಗಳನಜಾಕೆಯೊಳಿಜುರಿಕೊಂಡು ಪಾಜಲನುವಾಗಿ ತೂಜಲ್ಗೊಂಬಿನೊಳರ್ವ ವಿಹಂಗಸಂಕುಳವಿಂದ (೧೦೯. ೦-೦೨೬ ೫); ತೀವ್ರ ಕಂಪನವೆರ್ದೆಗಾಗೆ ತಲ್ಲಳಿಸಿ ಮುಲ್ಲಳಿಗೊಳ್ವರಜಾತಿಘಪರರ್ (೪೦೪೫. ೬-೦೬). ೨. ಸಂಪಗೆಯ ಕಂಪಿಂಗೆ ಕಂಪಿಸಿ ಮುಲ್ಲಳಗೊಂಡೊಲ್ದಭೊಗಂದಿರವಿ ಏರಿತಂದು ಸಾಗರದಿಂ ಪುದೋಂಟಿದ ಪ್ರಸೂತಜಲ ಪಾನಂದಲೆದು ಬಂಡಾಗ್ಪಿ (೧೦೪. ೨-೭೦ ೫); ಈಕ್ಷೋಳಿ ಮುಯ್ಕೊಳಂ ತಪ್ಪಂ ಚಿಲ್ಲೆ ವಲ್ಲಿರದುರ್ ದುಲ್ಲಳ[ಜಣಿ. ನ್]ಗೊಂಡು ಭೊಳ್ಕಿಂದು ಬೆಳ್ಳ ವೃದ್ಧಜಾಪೇಶ್ವರಸಂ ಮುಂತ್ತಿಕೊಂಡೆಲ್ದಲ್ (೪೦೮. ೬-೪೬).

[ಮುಲ್ಲುಬೆ ಕೊಳ್,]

ಮುಲ್ಲುಬೀದಿರಿ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗಿ ಸುತ್ತಾಡುವ : ಅಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಮುಲ್ಲುಬೀದಿರಿವ ಪಲ್ಲ ಬಲ್ಲುಲಿಗೆ ಕಲ್ಲುದಾಡುವ ಪೆಲ್ಲಿರುಸಿವ ಮುಲ್ಲಗಿಳಿಯಂ ಸವಿಸುಗೆ . . . ದೆಲ್ಲಂಗೋರ್ವಿಪ್ಪಸ ದುಲ್ಲಿಗೆಸರಲ ಜಲ್ಲಕಗೆ ತಲ್ಲಣಂಗೊಂಡು (೧೩೩೪. ೬೬-೬). [ಮುಲ್ಲುಬ್ + ತಿರಿ,]

ಮುಲ್ಲಾಗರು 'ಮುಲರೋಗ' ನೋ.

ಮುಲ್ಲಾಚಾರಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಪ್ತನ ಹೆಸರು : ಬರೆದಂ ಇಳ್ತೆಡೆ ಮಲ್ಲಾಚಾರಿ (೪೪. XIV. ೨೫೬೨. ೮೪-೮೫ : ಪು. ೪೧೦). [ಮುಲ್ಲ + ಆಚಾರಿ]

ಮುಲ್ಲಾಮಲ್ಲಿ (ನಾ). ೧. ಜುಟ್ಟಿಗಳು ಪಾಡುವ ಯುದ್ಧ : ಭೀಮಸೇನ ಸಹದೇವ ಪೀಲು ಯುಧಿಷ್ಠಿರ ಘಟೋತ್ಕಚಾದಿಗಳೊಡನೆ ಮುಲ್ಲಾಮಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಕಾದುವ ರಂಭಸುಘಸಲ್ಲಿಗೆ ದುರ್ಯೋಧನಂ ಬಂದು (೪೦೪೫. ೦೦-೧೬ ೫); ಮಲ್ಲಾಮಲ್ಲಿಯೊಳಾಸ್ಫರಿಮಲ್ಲರನಾಯಪಲೋಪ್ತಿ ಗೋಳ್ಪರಿಗೊಳ್ವ ಬಲ್ಲಾಳ್ತನದಿಖ್ಯಾಪಪಮಲ್ಲನ ಭುಜಾವಣ್ಣಪೆನಿಸಿ ಧ(೦)ಲ್ಲಾ ನೆಗಳ್ದಂ (೪೪೦೨. XI-i. ೪೨-೬ : 1007) ; ಮಲ್ಲಿಮಲ್ಲಿ ಸುಖಾಸ್ಫುಗಳ ಪಾಪಿ ದಲ್ಲದಿಸಲು ಬಿಡಳೆನ್ನ (೪.೦೦೦೦. ೮೨-೦೨೦). ೨. ಹಿರುಡು ; ಸ್ಪರ್ಧೆ : ಪೈಪೋಟಿ : ಅಂತುಭಯಾವರೂಢಿನಿಯು ಪರೂಪಂಗಳ್ ಮಲ್ಲಾಮಲ್ಲಿಯಾಗೆ ಕಾಮವಾಗಳ್ (೪೦೪೦. ೦೦-೧೦ ೫) ; ಸಿಂಗಣ್ಣಿಪನ ಹುಯ್ಕಶ್ರೇಣಿ ಕಳ್ಳಂತಧಾರಾಧರ ಮಲ್ಲಾಮಲ್ಲಿಮೊಳು ಯಾದವಗಜಘಟೆಯೊಳು ತಳ್ತುದು (೪೦೨೮. IX-i. ೪೪೬-೨೫ ; 1228) ; ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಲಾಲಸೆಯ ಮಲ್ಲಾಮಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಟರಾರು ? ದುಷ್ಟರಾರು ? (೪೦೪೦. ೬·೪೦೫೬). ೩. ಮಟಿಬದ ತೀವ್ರತೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಗೋಳಾಟ : ಕಣ್ಣಂಗಳಗ ಮಂಗಲಧ್ವನಗಳಂ ಪೆರಪುವುಲಿಪುರ ದುಲ್ಲಾಮಲ್ಲಿಯಂ ಪಿಂಗಡೊ ತ್ಪೊತ್ತೆಯಿಂ ಮೆಯ್ಯನೊತ್ತುವ ಜನದ ಜಂಗುಳಿಯ ಕಾಲೂಜಲರಿಂದಿನಿ ನೆರೆದ ಹಲವಂಗದುರ್ಮಗಳನಾರಯ್ತ್ತ ಹೊಕ್ಕನಾ ಸುಜನಾಡನವನೀಶನು (೪೨೫. ೦೦-೧೦). [ಸಂ.]

ಮುಲ್ಲಾರ 'ಮಲಾರ' ನೋ.

ಮುಲ್ಲಾರತೋರಣ (ನಾ). ಬಳೆಮಲ್ಲಿರವ ಆಕಾರದ ಕುಚ್ಚುಗಳಿರುವ ತೋರಣ : ವೇಲೆ ಪುಷ್ಪತೋರಣ. 'ಪುಲ್ಲಾರ' ತೋರಣಗಳವೆ (೪೩೫. ೫೨. ೪೬). [ಮಲ್ಲಾರ (< ಮಲಾರ,) + ತೋರಣ]

ಮಲ್ಲಾಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಮಲ್ಲಾಳಿ, ಅಬಿನಾಸಿ, ತುಂಬುರುಸು (ಕ್ಯಾಶಿ. ೪೦-೬೦೦) ; ಪಾಪಗಳು :—ಹೆಬ್ಬಲಸು. ಕರೀ. ಮಲ್ಲಾಳಿ. ಕೂವೆ (೪೫೫. ೫೪೬). [?]

ಮಲ್ಲಿ (ನಾ). ೧. ಮಲ್ಲಿಗಜಾತಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಸುಗಂಧಯುಕ್ತವಾದ ಅದರ ಪೂವು : ಜಾದಿ ಪೊಸಪಾದರಿ ಕೇದಗೆ ಪೊಲ್ಲೆ ಮಲ್ಲಿ ಮಂದಾರದಮಜಾರಜೂತಲತಮುಖಿಕೆ ಸಂದ ಮಂತಪದೊಳಿ (೪೦೪. ೦೪-೧೬) ; ಮಲ್ಲೀಕುಸುಮಮಿಳಿತವಿಂಬೆ (೧೦೩೫. ೪-೦೨) ; ಮಲ್ಲೀಪಲ್ಲೀಕುಂಜವುಂಜರಂಜಿತಮಾದೊಂದು ಮುನಿ ಗಣಾಶ್ರಮದ ಪೂಜವಳದ ತೋಂಟದೊಳಾಟದ ಕಜುಪರೆಯುದ ಕುವರರಿರ್ವರವಟಿಂ ತಮೆಮ ಹುಮುಂ ಕಟ್ಟಿದರ್ ಗಡ ! (೪೫೫೫. ೦೪೪-೫). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಆವಾನ್ಯರ್ಣ ಮಲ್ಲೆ. ಹಬ್ಬುಕಜುಕೆ" (೬೭೧. ೯). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ : "ತಳಗೆ ಕೌರಿಕೆ ಮಲ್ಲೆಯೆನಿಸಕ್ಕು [೭೫೦. ಮಲ್ಲಿಗೆಯನಿಸಕ್ಕು]" (ಶುಂಗಣ. ೬೭-೨೫). ೪. ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ವಿದ್ಯಾಧರಯ್ಯ ಮಲ್ಲಿ ಪೊಸವೈಗ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸ್ಥಿತಿಕ್ರಮಂ (೬೪. VI. ೪೫೫೫. ೯-೬ ; ಪು. ೪೧೦ ೫) ; ಅಲ್ಲೆ ನ್ಯಾಯ ಇಲ್ಲೇ ಕಂಡಿತು. ಕೊಲ್ಲೇ ಮಲ್ಲೆ ಕೊಂಚುಳ ಕೂಸೆ (೧೩೮).

೫. ದೀಪವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಹೆಂಗುಸಿನ ವಿಗ್ರಹ : ಎಲೆಲೆ ! ದೀಪದ ಮಲ್ಲಿ . . . ನೀನೆ ಕಂಚಿನ ಜೊಂಪೆ ? ಅಲ್ಲ, ಮಿಂಚಿನ ಪಂಜೆ ! (೧೯೫೮. ೮೯-೨). 'ದೀಪ್ತ' ಪರಾ. ¶ ಈ ಅರ್ಥದ ಪ್ರಯೋಗದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ದೇಶ್ಯವೇ ಎಂಬುದು ವಿಚಾರಣಾರ್ಹ. ೬. [ಜೈನ] ಒಬ್ಬ ತೀರ್ಥಂಕರನ ಹೆಸರು : ಮಲ್ಲಿನಾಥ : ವೃಷಭ ಅಜಿತ . . . ಮಲ್ಲಿ ಮುನಿ ಸುವ್ರತ ನಮಿ ನೇಮಿ ಪಾರ್ಶ್ವ ವರ್ಧಮಾನರೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ವರ್ ತೀರ್ಥಂಕರರ್ (ನಾಗಕು. ೪೦೬) ; ಗಂಧಕುಟಿಯೊಳ್ ಕರುಣಿಸುವಂ ಭುವನವಲ್ಲಭಂ ಮಲ್ಲಿಜಿನಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೪-೨೦೩). [ಸಂ. ಮಲ್ಲಿ. ಮಲ್ಲೀ]

ಮಲ್ಲಿಕ (ನಾ). ಕಂದುಬಣ್ಣದ ಕೊಕ್ಕು ಮತ್ತು ಕಾಲುಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಂಸ : "ಕಾಲ್ಕೊಗಂ ಮಾಸೆ ಮಲ್ಲಿಕಾಖ್ಯಂ" (ಪಂಗಣಾ. ೩೦-೬). [ಸಂ.]

ಮಲ್ಲಿಕಾಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ : ಬಿಳಿಯ ಕಣ್ಣಿರುವ ಕುದುರೆ : "ಬಿಳಿಯ ಕಣ್ಣಿರೆ ಮಲ್ಲಿಕಾಕ್ಷನಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗಣಾ. ೮೨-೦೫) ; ನಯನಂಗಳ್ ತೊಳಗುವ ಬೆಳ್ಪಿದು ಕಣ್ಣಂ ಪೋಲೆ ಮಲ್ಲಿಕಾಕ್ಷಂ (ಅಕ್ಕಣ. ೫-೫೬). ೨. = ಮಲ್ಲಿಕ : "ಮಸಿಸಿಪ ಕಾಲ್ಕೊಗಂಗಳಂ ಮಲ್ಲಿಕಾಕ್ಷಂಗಳೆಂಬುವು" (ಪಾಣಾಮು. ೮೨-೧೯). [ಸಂ.]

ಮಲ್ಲಿಕಾಮಾಲೆ (ನಾ). ೧. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೂವಿನ ಹಾರ. ೨. [ಛಂದ]ಅಕ್ಷರ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರುಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಧೃತಿ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : ಸಂಮುದಿತಮಿದು ಮಲ್ಲಿಕಾಮಾಲೆಯೆಂಬುದು (ಕಂದೋಂಬು. ೩-೦೬೪) : ಸಂಸ್ಕೃತವೃತ್ತಗಳ್ಗೆ ಕುಮುದ . . . ಮಲ್ಲಿಕಾಮಾಲೆ ತರಳ ಮೊದಲಾಜವವುಗಳನ್ನು ಹೊರಿಸಬಹುದು (ಕಂದೋಲ. ೫೮). [ಸಂ. ಮಲ್ಲಿಕಾಮಾಲಾ]

ಮಲ್ಲಿಕಾಮೋದ (ನಾ). ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯು ಹರಡುವಂತೆ ಹರಡುವ ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳವನು: ¶ ಚಾಳುಕ್ಯರಾಜನಾದ ಎರಡನೆಯ ಜಯಸಿಂಹನ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಾರ್ವ್ವಡಿಛಃಪಂ ಮಲ್ಲಿಕಾಮೋದಂ ಕೀರ್ತ್ತಿವಿದ್ಯಾಧರಂ (ಕೀರ್ತಿ. XI. ೫೦-೬ ; ೧೦೧೨) ; ಜಾಳುಕ್ಯಾಭರಣಾ ದುರ್ಮ್ಮಲಿಕಾಮೋದಂ ಮಾರ್ವ್ವಡಿಛಃಮಂ ರಾಜಗಜಕೇಸರಿ (ಎಕ. VII. ೫೦೨೬. ೦೫೬-೬ ; ೧೦೫೧). [ಸಂ.]

ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ (ನಾ). ೧. ಶಿವನ ಒಂದು ಹೆಸರು : ರಾಜಪಟ್ಟಿ ವೀರಾಧದ್ರ ಬರಬಹೆ ಮಲ್ಲಿಗವಡ ಬುವರ ಕುಲದೇವರು ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ (ಎಕ. III (೩). ಸುಂಡ್ಕತೆ. ೬೦-೬೬ ; ೧೨೨೬) ; ಕಲ್ಲರಳಿ ಹೂವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ಶಿವರಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗಿ ಬಲ್ಲವರು ಹೇಳಿ (ಸರಕ್ಕ. ೨೦೫೬). ೨. ಈಗಿನ ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಕರ್ನೂಲು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶ್ರೀಶೈಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿರುವ ಶಿವಲಿಂಗದ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಶೈಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ದರ್ಶನಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬರಬೇಕೆಂದಿದ್ದೆನೆ (೧೮೫). ೩. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಜ್ಞಿ ಬುದ್ಧಪ್ರಬುದ್ಧೈರಿ × × × ನೆಲ್ಲಂ ಸುತವಿದ್ಯಂಸಕಂ (ಎಕ. IV (೩), ೬೯೦೫೬. ೦೬೬-೯ ; ೧೧೪). [ಸಂ.]

ಮಲ್ಲಿಕಾವಸಂತ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಮಲ್ಲಿಕಾವಸಂತರಾಗದಲ್ಲಿ ಕೃತಿರಚನೆಮಾಡಿದವರಲ್ಲಿ ಮೊತ್ತಮೊದಲಿಗರು ಪಲ್ಲವಿ ಶೇಷಯ್ಯರ್ ಆವರು (ಸಂಗೀತ. ೨೬). [ಸಂ.]

ಮಲ್ಲಿಕೆ (ನ್ತ್ರೀ.)ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಸುಗಂಧಯುಕ್ತವಾದ ಬಿಳಿಯ ಹೂವು : "ಕೃಷ್ಣಶೂಲ್ಯಂ, ಮಲ್ಲಿಕಾ, ಭೂಮಿ, ಶೀತಭೀರುಃ–ಈ ೪ ಮಲ್ಲಿಗೆ" (ಪಾಣಾ. ೦೦೮). ೨. ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾತ್ರೆ : "ಕಳಿಗೆ ಕೌರಿಕೆ ಮಲ್ಲಿಕೆ ಮಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಿಗೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗಣಾ. ೬೨-೨೬). ೩. ದೀಪಸ್ತಂಭ. [ಸಂ.ಮಲ್ಲಿಕಾ]

ಮಲ್ಲಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಮಲ್ಲಿನಂತೆ ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನಿಸು : ಪಾಣಂರರ ಮಲ್ಲಿನೊಳ್ ಮಲ್ಲಿಕ್ಕುವುದಕ್ಕೆ ಶ್ರಮಮಂ ಮಾಡುವಂತೆ ಗಜಮಲ್ಲನೊಳ್ ಪ್ರತಿಮಲ್ಲಂ ಮಲ್ಲಿಪೋದರ್ (ಆರ್ಜು. ೬-೪೪ ೫). [ಮಲ್ಲಿ + ಇಕ್ಕು]

ಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ೧. = ಮಲ್ಲಿಕೆ ೧ : "ಮಲ್ಲಿಗೆ ವಿಚಿತ್ರಕಂ" (ಪಂಗಣಾ. ೩೮-೨೪); ಬಿರಿದ ಮಲ್ಲಿಗೆಗಂಡೊಡಂ . . . ದುಗುಮೋತ್ಸವಮಾದೊಡ ಮೀನನೆಂದೆನಾರಂಕುಸವಿಟ್ಟೊಡಂ ನೆನೆವುದೆನ್ನ ಮನಂ ವನವಾಸಿದೇಶಮಂ (ಜಿಪಣ. ೯-೧೦) ; ಮನುಗ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಪಚ್ಚೆ ಮುಂಡಿವಾಳಕ್ಕೆ ಪರಿಮಳದುದಕವ ನೆಱಿದಪರಾರಮ್ಯ (ಜಿಪಾಪು. ೪. ೦೦-೩); ದುರುಗ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಕೆಂಜಾಜಿ ಸಂಪಗೆಗಳ ಪರಿಮಳಪ್ರಭವ ಮೂಲೆ ದೆಜಿದುವು (ಶಂಪಾ. ೨೦-೩೩). ೨. = ಮಲ್ಲಿಕೆ ೨ : "ಕಳಿಗೆ ಕೌರಿಕೆ ಪಲ್ಲಿಗೆಯೆನಿಸಿಕ್ಕು [ಪಾಣಾ ಮಲ್ಲಿದಿನಿಸಿಕ್ಕು]" (ಪಂಗಣಾ. ೬೨-೨೨). [< ಪ್ರಾ. ಮಲ್ಲಿಅ./ಸಂ. ಮಲ್ಲಿಕಾ]

ಮಲ್ಲಿಗೆಗೋಲ (ನಾ). ೧. ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಹೂವನ್ನು ತನ್ನ ಬಾಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು ; ಮನ್ಮಥ : ಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳಾ ಪುಲ್ಲಿಗೆಗೋಲನ ಲಂಡರೆ ತೋಱಿಂದು ಸೊಲ್ಲಿಸಿದಳು (ಜಿಪಾಪು. ೯-೨೩). ೨. [ಜೈನ] ಬಾಯುಬಿಲಿ : ಪಲ್ಲದು ಪನಗೀಗ ಬಯಪಡಕೆ ಜೋಗೆಂದು ಮಲ್ಲಿಗೆ ಗೋಲನಾಡಿದನು (ಪಪಾ. ೧೮-೨೨). [ಮಲ್ಲಿಗೆ + ಕೋಲ್ + — ಅ್]

ಮಲ್ಲಿಗೆಬಾಣ (ನಾ). = ಮಲ್ಲಿಗೆಗೋಲ ೧ : ಸೊಗಯಿಸುವ ಬಿಸುನುಮುಂಜವಂ ಪೋಗಿರಯೊಳಿಪು ಮಲ್ಲಿಗೆಬಾಣನದನು ಕೆಲ್ಲಿನೆದೆಯೇಂ (ಪಪಾಪು. ೦೪ ೦೬). [ಮಲ್ಲಿಗೆ + ಭಾಣ್]

ಮಲ್ಲಿಗೆವಾವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮಲ್ಲಿಗೆವಾವಿ ಅಂತ ಬರ ಪಾಲ್‌ಗೊಮ್ಮ ಎಂಬ ಪುಣ್ಯ ಅಂತ ಬರೆ (ಕ್ರಾಇ. ೦೯೨೦, ೦೦-೦೬೬; ೪೪೧). [ಮಲ್ಲಿಗೆ + ವಾವಿ]

ಮಲ್ಲಿನಾಥ (ನಾ). [ಜೈನ] ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕುಜನ ತೀರ್ಥಂಕರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ರಾಗದ ಪೆರ್ಚಂದಧಿಪೇಕಪಂ ದಿವಿಜನಾಥಂ ಮಲ್ಲಿನಾಥಂಗೆ ದೂಡಿದನೇಱುಂದೆನೆಯುಂ ಪಳಂಚರವಿನಂ ಗಂಭೀರಭೀರೀರವಂ (ಪುಪ್ಪಕ್ಕ. ೦೬-೦೬೬). [ಸಂ.]

ಮಲ್ಲಿನಾಥ (ನಾ). ೧. ಮಲ್ಲಿನಾಥನೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಿದ್ವಾಂಸನು ಸಂಸ್ಕೃತಕಾವ್ಯಗಳಿಗೆ ಬರೆದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ.– ಟೀಕೆ. ೨. (ಅಲಂ) ವಿವರಣೆ ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ : ಕೆಂಡ ಏಕಕ್ಕೆಂಬ ಟಗ್ಗೆ ಪೆಚ್ಚಿನ ಮಲ್ಲಿನಾಥ ಬೇಕಾಗರಿಲ್ಲ (ಜಡಗ. ೨೪೪) ; ನೀವು ಮಾತಿಗೆ ಮಲ್ಲಿನಾಥಿ ಏಕೆ ? (ಕಿಷ್ಕಿಂ. ೦ ಮುಖ್ಯ). [<ಸಂ. ಮಲ್ಲಿನಾಥೀದು]

ಮಲ್ಲಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪಶ್ಚಿಮಭಾಗಾವಸ್ಥಿತ ಮಲ್ಲಿಯೂರ್ಗ್ರಾಮಮುಮಧಿವಸತಿ (ಪ್ರಾಇ. ೦೬೭೯. ೬೦-೨೦; ೬೧೦). [ಮಲ್ಲಿ + ಊರ್]

ಮಲ್ಲಿಸೇನ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಲ್ಲಿಸೇನಭಟಾರರ ಗುಡ್ಡಂ ಜೀರ್ಣಿಪ್ಪುದುಂ ತೀರ್ತ್ಥಮಂ ಬನ್ನಿಸಿದಂ (ಎಕ. II, ೪-೦ ; ಸಂ. ೪೦೦). [ಸಂ.]

ಮಲ್ಲು. ಮಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆಳುವಾದ, ಬಿಳಿಯ ಹತ್ತಿ ಬಟ್ಟೆ : ಮೈಯಲ್ಲಿ ಬೀಯ ಮಲ್ಲಿನ ಪುರ್ತು. ಉಟ್ಟುದು ಮರ್ಸ್‌ರೈಜ್ ಧೋತರ (ಪಪಾ. ೪೪). **ಮಲ್** : ಲಾಂಗ್‌ಕ್ಲಾತ್, ಜೇಬು, ವಾಯಲ್, ದಸ್ತಿನ್, ಮಲ್ — ಇವನ್ನು ಸಾದಾನೆಯ್ಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ನೇಯುವರು (ಗೃಹಿ. ೬೩). 'ಮಸ್ಲಿನ್' ಪರಾ.

[← ಇಂ. Mull / ¶ ಇದು ಹಿಂದಿಯ 'ಜುಲ್‌ಮುಲ್' ಎಂಬುದರ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ]

ಮಲ್ಲುಕ್ 'ಮಲ್ಲುಗೆ' ನೋ.

ಮಲ್ಲುಕ್ಕ (ನಾ). ಅಧಿಪತಿ : ಆ ವತಲೋಕಪಾಲಕನ ಪಾನ ಪೆಸರ ಮಲ್ಲುಕರ ಲೆಕ್ಕಸಬಾರದೇನೆಂಬೆವವ ಸಂಪವವ (ಭಾಣಾಂ. ೧೭-೨೩) ; ಕೊಟ್ಟ ಜೋಡಿಟ್ಟೊಡವೆ ಪಿಡಿದ ಬಾಳೆಲ್ಲಮಂ ಮಲ್ಲುಕರ್ ಬಿಬ್ಬಾಟ್ಟರ್ತಂ ತಾಮೆ ವಂತಂದರೆದು (ಪಣಂ. ೨-೦೦೪).

[← ಅರ. ಹಿಂ. ಮುಲಿಕ್ ; ಮರಾ. ಮುಲೀಕ]

ಮಲ್ಲುಕಪದವಿ (ನಾ). ಅಧಿಪತಿಯ ಸ್ಥಾನ : ಗುರುಶಾಳನು ಬಾದುರನನ್ನು ಸನ್ಮಾನಿಸಿ, ಅವನಿಗೆ ಮಲ್ಲುಕಪದವಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದನು (ಶುಮಾಚಾಂ. ೧೭).

[ಮಲ್ಲುಕ್ಕ + ಪದವಿ]

ಮಲ್ಲುಗ. ಮಲ್ಲುಕ್ಕ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬಾತನ ಪೆಸರು : ದೋರಬ್ಬೆಯ ಮಗಂ ಮಲ್ಲುಗ ಕೊಟ್ಟುದುಲ್ಲರಿದು ತುಜುವುಂ ಸಜ್ಜಿಯುಮನಿಕ್ಕಿಸಿ ಕಾದಿ ಸತ್ತಂ (ಎಕ. XII. ೫೩೫. ೫೫-೬; ೧೫೦). **ಮಲ್ಲುಕ್ಕ** : ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮಲ್ಲ.— ಜಟ್ಟಿ : ಆ ಪಟ್ಟಣದೊಳಗೆ ಅತಿರಥರು ಮಹಾರಥರಿಪರು ಸಂತತ ಮಲ್ಲುಕರಿಪರು (ಸದಕ. ೨೦೩-೯೫೮). [ಮಲ್ಲ + —ಉಗ]

ಮಲ್ಲೆ 'ಮೊಲ್ಲೆ' ನೋ.

ಮಲ್ಲೋಗರ 'ಮಲರೋಗ' ನೋ.

ಮವಕುಫ್ 'ಮೋಕೂಫ್' ನೋ.

ಮವಲಂಗಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ :' ಅದಿರಾಜ . . . ಮವಲಂಗಮರಂ ಹೊಳೆನೆಕ್ಕಿ, ನೆರವಂಬಿಲೆ, ತುಡವುದಿರಂಗಿ, ಹೊಡ್ಡೆಸೆಗೆ (ಪ್ಯತಿಗಿ. ೨೫-೧೩೬). [ಮವಲಂಗ ? + ಮರ]

ಮವಾಳ (ನಾ). ಸರಕಾರದ ಧೋರಣೆಗಳನ್ನು ವಿರೋಧಿಸದೆ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಿಂದಿರುವ ರಾಜಕೀಯಪಕ್ಷ ; ಮುಂದಗಾಮಿಪಕ್ಷ : ಒಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮನುಕುಲವೆಂಬ ಶಾಸನಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಅವಳು 'ಮವಾಳ' ಇಲ್ಲವೆ ಲಿಬರಲ್‌ಪಕ್ಷದವಳು (ಸಪಾಚಿ. ೦೩೦). [←ಮರಾ. ಮವಾಳ]

ಮವಾಳತನ (ನಾ). ನಯ ; ನಾಜೂಕು : ಒಕ್ಕಲುತನದಿಂದ ಪಿದ್ದೋಗಿಕ ಕೆಲಸಗಾರಿಕೆಗೆ ಹಳ್ಳಿಯ ಮಂಕುತನದಿಂದ ಪಟ್ಟಣದ ಮವಾಳತನಕ್ಕೆ ಒರಡುವ ಹೊಲಗೇಡಿ ಒಕ್ಕಲ ದರ್ಗ (ಕಾಣಾಂ. ೦೧೩).

[ಮವಾಳ್ (p ← ಮರಾ. ಮವಾಳ್) + — ತನ]

ಮವಿಂದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಪೆಸರು : ತನ್ನಸಾಳ್ವ ಪ್ರಭುಮೇರು ಬೆಸಸೆ ಮವಿಂದಿಳಾಜ್ಯಾಪಟ್ಟೆಯ ಸಮಸ್ತಬಲುಮುಂ ಮೇಗೆಟ್ಟರೆ . . . ಇಜ್‌ದೋಡಿಸಿ ಪಬ್ಬನ್ (ಎಕ. X. ೨೯೬ಬಿ. ೬-೬; ಪ. ೧೫೦). [?]

ಮವುಜೆ 'ಮೌಜೆ' ನೋ.

ಮವುರಿ 'ಮೌರ್ಯ' ನೋ.

ಮಶಕ (ನಾ). ಸೊಳ್ಳೆ : ಪಾಂಡವಪಶತಮೆಲ್ಲುಮಂ ಶಪ್ತೆ ಮೆಜಜೆ ಮಶಕ ಮಾತ್ರಮುಪ್ಪೆಡಂ ವಿಸುಕಲ್ ಭವಪಿಲ್ಲಿದಿಂತಿಗೆ ಬಪಜಾರದೊಳ್ ಮುಚ್ಚಿ ಮುಸುಕದಾಗಳ್ (ಹಂಪಣಾ. ೪-೧೬ ಪ) ; ಪಕ್ಕಿದ ಪೆತ್ತರ ಪೊಲಸಿಂ ದೆತ್ತಂ ಪೊಱೆದಜಪ ಮಶಕ ಮಕ್ಷಿಕಮಂ ನೋವುತ್ತುಂ (ಜಪಾ. ೯-೫೯) ; ಅಖಿಲಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮುಮ್ಮಶಕಕಣಿಗೇಡು ಬಿಟ್ಟಮಲಪ್ರಕೃತಿಯಿಂ ಪಿವನೊಳೊಡವೆರೆದಂ (ಕಪ್ರಣಾ. ೨-೩೭). [ಸಂ.]

ಮಶಕಾರಿ (ನಾ). ಸೊಳ್ಳೆಯ ಶತ್ರು : ಜೇಡ : "ಮಶಕಾರಿ ಗುಣ ಪೃಷ್ಠಮೆಸೆ ಜೇಡನೆನಿಸಿತ್ತು" (ಜೀಗಣಾ. ೧೯-೦೮). [ಸಂ.]

ಮಶವಾಳ 'ಮಸಿವಾಳ' ನೋ.

ಮಶಾಣ 'ಮಸಣ' ನೋ.

ಮಶಾಲು, ಮಷಾಲ್. ಮಷಾಲು (ನಾ). ದೀವಟಿಗೆ ; ಕಳ್ಳಡ ; ಪಂಜು : ಜ್ವಲಿಸುವ ಮಶಾಲು ಯೂಪ ಮದುಮೆಗೆ ಪಾದಿ ತೋರುವುದೊ (ಪಾಂಂ. ೨. ೫೭೯) ; ಆ ಮಶಾಲುಬೆಳಕನ್ನೆ ಪಾನನು ಆ ಇಬ್ಬರು ರಾಣಿಯಪರನ್ನೂ ನೋಡಿದನು (ವಾಂಪ್. ೪೧೨). **ಮಷಾಲ್.** ಮಷಾಲು : ಮಷಾಲು ಕಿಡಿಯಿಟ್ಟು ಅರಿತು (ಕಣಿ. ೪೨) : ಬೇವಸ್ಥಾನದಿಂದ ಮಷಾಲುಗಳನ್ನೂ ತರಿಸಿ, ಹೊಳೆಯ ಕರೆಯನ್ನು ಬೆಳಕಾಗಿ ಮಾಡಿಸಿ, ತೆಪ್ಪಗಳನ್ನು ತಿರುಮಕೂಡ್ಲಿಗೆ ಬಿಡಿಸಿದ (ಕಂಪಿ. ೩೩೦).

ಮಷಾಲ್‌ಜೋರಿ = ಪಂಜುಗಳ್ಳರು ಮಾಡುವ ದರೋಡೆ : ಪಂಜುಗಳ್ಳತನ : (ಕ್ರಿಗ. II. ೫೫೩).

[← ಅರ. ಮಶ್‌ಅಲ್ ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮುಶಾಲ್]

ಮಷಿ 'ಮಸಿ' ನೋ.

ಮಷಿಕಾಣಿಕೆ 'ಮಸಿಕಾಣಿಕೆ' ನೋ.

ಮಷೀತಿ 'ಮಸೀದಿ' ನೋ.

ಮಷೀದಿ 'ಮಸೀದಿ' ನೋ.

ಮಷೀಪ (ನಾ). (?) : ಪಜ್ಜಮೆಂದಲಿ ಮಂಪೀಪ ಅವಕ್ಕಾಧಾರವ್ಯ ಉತ್ತರ ಗರ್ಭವ್ಯ (ಶಾಕಟಾ. ೨-೭-೦೩ ಪ). [?]

ಮಸತ್ತು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ : ರೇಶಮೆ, ಊರ್ಣ, ದುಕ್ಕೂ, ಕಸಿಂಫ ಮೊದಲಾದ ಅಂಗಡಿಗಳು ಅಂದವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿವೆ (ಪಾಚಾಶ. ೪). [← ಅರ. ಮಶರೂಅ; ಹಿಂ. ಮಶರೂ, ಮುಸರೂ ; ಮರಾ. ಮಶರೂ, ಮಶ್ರೂ, ಮುಸರೂ]

ಮಷಾಲ್ 'ಮಶಾಲು' ನೋ.

ಮಷಾಲಚಿ 'ಮಷಾಲ್ಚಿ' ನೋ.

ಮಷಾಲು 'ಮಶಾಲು' ನೋ.

ಮಷಾಲ್ಚಿ, ಮಷಾಲಚಿ (ನಾ). ದೀವಟಿಗೆಯನ್ನು ಪಿಡಿಯುವವನು ; ಪಜಿನವನು : ಬೋಯಿ, ಮಷಾಲ್ಚಿ . . . ಸಂಗೀತಗಾರ ಮೊದಲಾದವರು ಅಲಾಹಿವಷಾಗಿರ್ದ್‌ವೇಷಾಚೀರಿ ದಾಪರ್ (ಪಾಚಾಕ್ಷ. I. ೨೨೮). **ಮಷಾಲಚಿ** : ನೀನೋಮು ಮೇಣದ ಬತ್ತಿಯನ್ನು ಪಿಡಿದು ಮಷಾಲಚಿಯಾಗಿ ಬೆಳಕನ್ನು ತೋರುತ್ತ ನನ್ನ ಹಿಂದೆ ಬಾ (ಕಂಪಿರಾ. ೦೫೬).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮಶಾಲ್‌ಚೀ ; ಮರಾ. ಮಶಾಲಚೀ, ಮುಶಾಲಜೀ]

ಮಷಿ (ನಾ). ೧. ಶಾಯಿ; ಮಸಿ. ೨. = ಮಷಿವಿದ್ಯೆ : ಮಷಿಯೆಂಬ ಲಿಪಿಕರ್ಮದಿಂ ಜೀವಿಸುವರೇ ಕರಣಿಕರು(ಕ್ರಿಪ. ೭೯). ೩. ಇದ್ದಿಲು : ಅಸಿ ಮಷಿ ಕುರಿ(ಪು) ಪಿಡಿ ಪಿಡಿಕಲ್ ಕಾಸಿಯುಂ ಪುರಿಯೋಡು ಕೋಡು ಕಾವಲಿ ಸುರಿಯುಂ ಬೆಸಗೊಂಬರ್ ಪಿಡಿದಿರೆಯುಂ ಪುಸಿವರ ಶೂಲಂ ಜಗಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಿಯಿಲ್ಲೆಂದಂ (ಪಚ್ಚಿಪು. ೦-೧೪). 'ಮಷೀಚಿತ್ರ' ಪರಾ. ೪. ದೀಪದ ಕಪ್ಪು ; ಕಾಡಿಗೆ. 'ಮಸಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಷಿವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಶಾಯಿಯಿಂದ ಬರೆಯಬಹುದಾದ ವಿದ್ಯೆ : ಕರಣಿಕ ವೃತ್ತಿ : ಆಸಿಪಾಷಿವಿದ್ಯೆಪಿಪಣಿನ್ವಿದ್ಯಾಶಿಲ್ಪಕರ್ಮಂಗಳಿಂ . ಶುದ್ಧವೃತ್ತಿಯಿಂದರ್ಥೋಪಾರ್ಜನಂಗೆಯ್ವ ವಾರ್ತೆಯುಂ (ಆಂಷ್ಟ. ೦೫-೦೬ ಪ). [ಸಂ. ಮಷಿವಿದ್ಯಾ]

ಮಷೀಚಿತ್ರ (ನಾ). ಇದ್ದಿಲಿನಿಂದ ಬರೆದ ಚಿತ್ರ ; ಮಸಿಯಿಂದ ಬರೆದ ಚಿತ್ರ : ಪುಲಿಯಚ ಅಣ್ಣಿಯೆ ಕುಳಿತು ತನ್ನ ಹಿಂಗಾಲಿನಿಂದ ಕುತ್ತಿಗೆ ತುರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದು ಬೆಂಗೆ ಎದುರಾಗಿ ಮಷೀಚಿತ್ರದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದೆ (ಪಾಪಾ. ೨೫೬). [ಸಂ.]

ಮಷ್ಕರಿ 'ಮಸ್ಕರಿ' ನೋ.

ಮಷ್ಟು (ನಾ). ಗಸಿ ; ಗಪ್ಪು : ಮಡ್ಡಿ : ದೈವಿಕಾಜ್ಞೆಯದೊಂದನೆಲ್ಲ ವೇದಂಗಳ್ಗಪಿಟ್ಟಿಹವು ಪರಮೇಷ್ಠಿ . . . ಮಷ್ಟು ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಬೊಟ್ಟು (ಜೀಗಣ. ೧೧೭); ಮಳೆ, ನದಿಗಳಿಂದ ಕೊಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಇವ (ಅದುರುಗಳು) ಆಗಸ ನದಿಗಳ . . . ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ಬಂಡು (ಮಷ್ಟು)ಗಳಿಗೆ ಮೆಕ್ಕಲು ಮಣ್ಣಿನ ಬಂಡುಗಳು ಎಂದು ಪೆಸರು (ಕೂಪ್ರ. ೦೩೭). ' ಮಡ್ಡಿ ' ಪರಾ.

[←ತೆಲು. ಮಟ್ಟು. ಮಸಟು, ಮಸಡು, ಮಸ್ಟು]

ಮುಸ (ನಾ)- ಕೋಪ ; ರೋಷ : ಪಾಲ್ಮುವೆಸಿಗಳಿಗೆ ಮುಸದಿಂದ ಸೋಡಿ ಹಲು ಮಾಗಿಸಲು (ಶ್ಯಶ. ೬-೦೨ ೬೯) ; ಅಸಮಸಮರಂಗಳೊಳ್ ಮಿಗೆ ಮುಸಂ ವಿಸಂಗಿಯಿ ಕುತುವಶಾಹನ ಪೌಜಂ ಪಸರ್ವಡಿರ್ದಂ ರಾಮಂ (೫೪೩. ೩-೬೬). [<ಸಂ. ಮುಶ]

ಮುಸಂಗು 'ಮುಸಗು' ನೋ.

ಮುಸಕ$_1$. ಮುಸಕಂ$_1$ (ನಾ)- ೧. ಅಧಿಕ್ಯ ; ಹೆಚ್ಚಳ ; ಅತಿಶಯ : ಎಸಗಿಪ್ಪಮು ವಿಷ್ಣಸಕದ ಮುಸಕಮಿನಿ ಪೋಲ್ದು ಮುಗಸಂ ದುಷ್ಟಾ (ಶಂಕಾ. ೦-೦೬೯) ; ಪುಸಿಂಡಿಯು ವಿಷಪಿಪಾಕದ ಪಾಕದೆ ಮುಖಿಯೋಗಮಾದಪೋಲಿನಿತಾನುಂ ಬಸವಲ್ಲದುಸಿರ್ವರೆಂದುಂ ಪೊಸಸಿರಿಯಿಂ ಮೈಮೆಯೆತ್ತ ಮಾಪ್ಪು ಮನುಷ್ಯರ್ (ಶಾಂಪು. ೩೬೨) ; ಬಿಸಿ ರಕುತವ ಬಳಿದು ಬಾತಿಯ ಮಸಕ ದಲಿ ಕೈಮಜಿಮಿ ಮಿಗೆ ದಳ್ಸಿಸುತ ಹೊಗರಿಡುತ . . . ಪುನರಪಿ ಕಜಿದ ನಂಬುಗಳ (ಶಾಣ್ಮಶ. ೯-೩೯). ೨. ರಭಸ ; ವೇಗ : ಭೀಮಸ ಧಾಳಿ ಹೆಚ್ಚಿತು ಹೊಸತು ದಶಕದ ಮುಸಕ ಮಿಗಿಪಾಯ್ತು (ಶಾಣ್ಮಶ. ೦೯-೦) ; ಕುಮುಮಸಾವುಸನ ಕೋದಂಡಟಂಕಾರದ ಮುಸಕಮನಿಂಚರಲ್ದುಂದ ಮುಸಳಿಪ ದಾಱಿದುಂಬಿಗಳಾ ಬಿಸದೊಳಗೆಸದಿಹವು (ಶಾಣಾಂ. ೩-೨೬). ೩. ಅಬ್ಬರ ; ಆರ್ಭಟ ; ಗುರುಲಿಂಗಜಂಗಮಪಶದರ್ಲಿಂತಿರುತಿರಲ್ದಿಕೆ . . . ಮಾಯೆಯು ಮುಸಕವೆಲ್ಲವ ಮಾಮು ಹೋಹುದು (ಕ್ರಶೀ. ೦೬-೩) ; ಮೆಱೆದುದಿದಿರರಿ ನಿಬಿಳಸದಿಗಳ ಮುಜುಕದನು ಮುಸಂಳಿಸುವ ಮುಸಕದ ನಿಱಿಸಿನರಿ ನೀರುಬ್ಬುಗಳ ನಿಶೂರ್ಣಪಪ್ಪುರದ . . . ಗೋದಾವರಿ (ಕೃಪಾ. ೩-೦-೨೬). ೪. ಉಗ್ರತೆ ; ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ ; ಮುಸಕದ ಪಾಲಾಹಲದೊಡನೆಸವಿಂದುವರೇಮೆ ಪುಟ್ಟವಂದದಿನಾ ರಕ್ಷಿಸಸ್ಪೊಡನೆ ಪುಟ್ಟ ದೇವಕಿ ವಸುದೇವಂಗರಸಿಯಾಗಿ ಸುಖದಿಂದಿರ್ದಳ್ (ಹರ. ೨-೩೯). ೫. ಉತ್ಸಾಹ ; ಹುರುಪು : "ಮಸಕಂ ವಿಜೃಂಭಣಂ" (ಶಾಖಾ. ೩೩) ; ಈಜಿದುದಂತಾತನ ಮುಸಕ ಮುಸಕದೆಸಕವನಿಜಿಪರ್ (ಗಾಶ್ಯಶಾ. ೨೩೯ ೫೩೨೪) ; ಒಂದುದಮಸಮೊಂದು ಮಾಯಾಧಾತ್ಮಹಸ್ತಿ ಮುಸಕಂ ಕಾಯ್ದು ಜವಂ ಜವಂಗಳಿಂದಿರೊಳ್ ನೋಡಲ್ಕಗುರ್ವಾಗೆ ಮಾಂಧಿಸಿಯಿವಂದುದು ತೊಂದುದೆಂದು ಭಯದಿಂ ವಿಪ್ರರ್ ತಲೆಳ್ದೊಡೆ (ಹರ. ೯-೩೭) ; ಮುಸಕದಿನೆದ್ದು ಕೇಸರಿಯವಿಕ್ಕಿದ ತಕ್ಕನೆದಾರ್ಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಬಣ್ಣಿಸದಪಿರ್ (ಕರ್ಣ. ೧-೩೯). ೬. ತಳಮಳ ; ಕ್ಷೋಭೆ : ಸಾಗರವ ಮುಸಕದಿಂದುದಯಿಸಿದ ಬೊಬ್ಬುಳಿಗಳು(ಶಾಕ್ಷ. ೦೩-೨೦). ೭. ಸಿಟ್ಟು ; ರೋಷ : ಉಡಿಯೆ ರಭಂ ಕೀಲಿಸೆ ಕುಮುರಿ ಮುಜುಂದು ಪಲುವಿಗೆ ಮುಸಕದಿನಚ್ಚಿತ್ತನೊಂದೆ ಸರಳೊಳ್ ಪೊಸಲಂ (ಕಂಪಾ. ೦೦-೧೧) ; ಹಲಧರನ ಮುಸಕನು . . . ಬಲಿಮುಷನೀಕ್ಷಿಸುತ . . . ಇದಿರಲಿನಿಂದು ಪಿಡಿದನು ಬಲನ ಬಲಗಮ್ಮ (ಶಾಣ್ಮಗ. ೬-೨೬) ; ನಿಷ್ಕುರದ ಸಿಂಹದ ಮುಸಕವನು ಸೈರಿಸುವುದೆ ಏಳಜಾಲೆ (ಶಂಕಾಂ. ೩-೨೦). ೮. ಶಾಂತಿ ; ತೇಜಸ್ಸು ; ಮುಸುಕುವುದು ಮುಗಿಲೊಮ್ಮೆ ಸೂರ್ಯನ ಮುಸಕ ವಿಗಿಲಹುದೊಮ್ಮೆ (ಶಾಣ್ಮಶ. ೦೦-೩೩). 'ಮುಸ ಕಂಗುಂದಿಸು' ಪರಾ. ೯. ಆಹಾರದೊಡನೆ ಬೆರಸಿ ಕೊಡಬಹುದಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೊಂದವಿಷ ; ಇಕ್ಕುವಂದ್ಯ : 'ಕೆಯ್ಮುಸಕ' ಪರಾ. ಮುಸಕು$_1$: ೯. ಮುಸಕಗೆ : – ತುಜುಮೆಯ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಪಿಸುಕಿ ಮೂಸಿದರೆ . . . ಮಂತಪ ಕೈವಾಸಕು ಸಪ ಮಾಣ್ಮುಂ (ಶಬ್ದಿ. ೩೩) ; [< ಮುಸಗು]

ಮುಸಕ$_2$. ಮುಸಗೆ (ನಾ)- ೧. ಸೊಳ್ಳೆ : ಮುಸಕದಮನಾತಿಘಾತಂಪುಂ ಮುಸಕ ಮನೊರಸುವಪೊರೊರಸುಪುದು ನಿಜರದಿಂ (ಶಾಕ್ಷಗ. ೪-೦೩೯). ಮುಸಗೆ : ೨. ಸಸ್ಯವನ್ನು ಪಾಳುಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಿಲಿಂಧ್ರ : ಬೊಪ್ಪು ; ಕಾಡಿಗೆರೋಗ : ಮುಸಗೆ ಮೂಡಿದ ಹೊಲನು ದುಷ್ಟಪ್ರಸರ ದೇಳಿಗೆ ಪಾಪಿಯೋಲಗ ಹುಸಿಯ ಪಾಳುವೆ . . . ಹಸನ ಕೊಡುಪುದೆ (ಕಾಣ್ಮಶ. ೩-೧೩) ; ಮೂರ್ಪಿನ್ಸಜನ ಸಿರಿ ಮುಸಗೆಯು ಬೆಳೆದುಂತಾಗ ದೇನಿಪುದೆ (ಗಪಾಪ. ೦೯-೦೫೬). [<ಸಂ. ಮುಶಕ]

ಮುಸಕಂಗುಂದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಗುಂದಿಸು ; ಕಳಾಹೀನವಾಗಿಸು : ಜೋಳಿಪ ಸಾದ ಸೂಜಿಗೊಂಚಾತನಂ ಮುಸಕರಿಗುಂದಿಸಿ ವಾರ್ಧಿದುಂ ಪುಗಿಸದಂ ಶ್ರೀಮ್ಮಹೇಂದ್ರಾಂಧ್ರಿಪಂ (ತಿಾಶಾ. ೩೩-೫, ೩೭೭-೦೩ : ೩೩೭). [ಮುಸಕ$_1$ + ಕುಂದಿಸು]

ಮುಸಕಂಗುಂದು (ಕ್ರಿ)- ೧. ರಭಸವು ಕುಗ್ಗು ; ಆವೇಶವು ಕಡಿಮೆಯಾಗು : ಮುಸಕಂಗುಂದದ ಪಾಮ್ಮರಾತಿಶರಸಂಘಾತಂಗಳಂ ಕೂಡೆ ಎಂದಿಸಿ (ಶಂಪಾ. ೦೩-೦೫೩) ; ಮುಸಕಂಗುಂದದರಾತಿಪಾರ್ಥಿವರ ಕಾಂತಾ ನೇತ್ರಸೀರೇಜದೊಳ್ ಬಿಸುನೀರಂ . . . ನೋಡಿ (ಅಲಾಚ. ೦-೧೩). ೨. ತೀವ್ರತೆಯು ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಉಗ್ರತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ವಸುಧೆಯೊಳ್ ತಿವದ್ಯೋಗಮನೆಸಗಿದನಂ ಕಂಡು ಸೈರಿಸುವನಾವನವಂ ಮುಸಕಂಗುಂದದ ಪಾಪಪ್ರಸರಕೆ ಪಕ್ಕಾಗಿ ಭವಸರೋಧಿಯೊಳಾಳ್ವಂ (ಕ್ಷಪಾ. ೪೨-೦೨). [ಮುಸಕ$_1$ + ಕುಂದು$_1$]

ಮುಸಕಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ)- ೧. ಅಧಿಕಗೊಳ್ಳು ; ಅತಿಶಯವಾಗು : ತಣ್ಬುಸುಣ್ಬಿಂಪ್ರಗಳ್ ಮುಸಕಂಗೊಂಡಿರೆ (ಶಾಪಾ. ೦-೦೦). ೨. ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು : ಸುರಹಾಲಯದೊಳ್ ಮುಸಕಂಗೊಂಡಮರ್ದಟ್ಟಿ ಚಪ್ಪಲಲರ್ ವಕ್ಷೋಜದ್ವಯಂ (ಪ್ರಾಪ್ರ. ೦೬-೩೬). ೩. ಕೋಪಗೊಳ್ಳು : ದಾನವರಿಪ್ಪ ಮುಸಕಂಗೊಂಡಂ (ಹರಿ. ೬-೨೩). [ಮುಸಕ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಮುಸಕಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ)- ಆವೇಶಗೊಳ್ಳು : ಅಮ್ಮಳ್ ಕರಂ ಮುಸಕಂ ಬೆತ್ತೆದಪೊಳ್ಕು ಮಿಳ್ಕೆದಟಿರಾರ್ದ್ದಾರ್ದ್ರಚ್ಚರಾ ಕರ್ಣನಂ (ಕಂಪ್ರತಿ. ೦೨-೦೦೩) ; ಪ್ರಭವಂದುಂ . . . ಮುಸಕಂಬೆತ್ತಮೀಕಬ್ಬುಲಿ ಬರಲ್ಕಂಡೋಡುಲ್ (ಕೃಶಿ. ೯-೩೯). [ಮುಸಕ$_1$ + ಪೆಱು$_1$]

ಮುಸಕು$_1$ 'ಮುಸಕ$_1$' ನೋ.

ಮುಸಕು$_2$ 'ಮುಸುಕು' ನೋ.

ಮುಸಗ (ನಾ)- ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹರಿತಮಾಡುವವನು : ಮುಸಗಿ ಮುಂದಣ ಬಡಗಿ ಕಮ್ಮಱ . . . ಮುಸಗ ಮುಚ್ಚಿಗ . . . ಹರದರ ಕೇರಿಗಳಲುಬ್ಬಿಸದಸುಬ್ಬಿಯಿದ್ದುರಿಂ ಕೆಟ ಹವ್ಯವಾವನನ (ಕೊಱೀ. ೩-೦-೩೨). [< ಮುಸೆ$_1$ + – ಗ$_3$]

ಮುಸಗಿಸು (ಕ್ರಿ)- ರೇಗಿಸು ; ಕೆರಳಿಸು ; ದುರ್ಮನರಂ ಮುಸಗಿಸಲಾಗದು (ಪಟಾಪಾ. ೨೯-೩೨). [ಮುಸಗು + – ಇಸು$_5$]

ಮುಸಗು. ಮುಸಂಗು (ಕ್ರಿ)- ೧. ಹೆಚ್ಚಾಗು : ಅತಿಯಾಗು ; ಅಧಿಕಗೊಳ್ಳು : ರವಿಜಗಣಂ ಕಾರೆಹಳ್ಳದೆಂದೊಡುಬಿದವರಾಶಾತನ ಮುಸಪ ಮುಸ ಕದೆಸಕ್ರಮನಿಜಿಪರ್ (ಶಾಕ್ಷಾ. ೨೩೯ ೫೩೨೪) ; ಮುಸಗಿದುದು ಬೇನೆಯುಂ ದಾನವು ದೇವತೆಯೆಂದು ಪರಕೆಯುಂ ನುಡಿದೊಡೆ ಪೂಪಸುವಳೆ ದೇವತ್ಕೆ ಬೆದಸೆಯು(ಸಜಪ. ೯-೦೦೯) ; ಪಸ್ತರದ ಗುಜುಗುಜು ಮುಸಗಿದುದು ಕಾಂತಾ ಕದಂಬದಲಿ (೪-೦೬೫. ೦೯-೩೩) ; ಇಂತು ನನ್ನನು ಕವಿದ ದುಃಖಿ ನಿನ್ನೆದು ಇನಿಯ ಪಿರಳಿ ಮುಸಗಿತು. ನನ್ನ ಆತ್ಮವನು ಮುಸುಗಿಸಿತು (ಮಜೀಚ. ೪). ೨. ಹರಡು ; ಆವರಿಸು : ಅದಂ ಕೀಳೊಡಸ್ಸ ನಿತ್ತಿಮೊಳಂ ಮುಸಗಿಪಾತಾಗೆ (ಕಾಸಂ. ೩೩೦) ; ಹೊತ್ತಿ ಹೊಗೆಮು ದಳ್ಳುರಿ ಮುಸಗೆ (೩೬೫೫. ೩-೨೨) ; ತಪ ಪ್ರಭಾವದೊಂದೇಳ್ಗೆಯೆತ್ತ ದೆಸೆ ದೆಸೆಯೊಳೆ ಮುಸಗೆ ಕಂಡು (ಶಾಪಾಪ್ರ. ೩೩-೦೯). ೩. ವ್ಯಕ್ತವಾಗು ; ಹೊರಹೊಮ್ಮು : ದೈತ್ಯಬಲಪ್ರಭಿಡಿಯಿಂದಲು ಮೇಲುಸಾರು ಮುಸಗಿತು ಘಟಿಪ ಕವಸರಿಗೆ (ಕಾಪ್ರಾಶ್ರೀ. ೦೩-೪೩) ; ಏಳ ಕಡೆ ಮುಸಗೆ ಕತ್ತೆತ್ತಿದನು ಪ್ರತ್ಯಂಜಪನೆ ಗಿರಿಯಾ (ಕೊಪಾ. ೦ ೯-೩೨) ; ಉರಿ ಮುಸಗಿತು ನಾಸಿಕ ದಲ್ಲಿ ಕೆಂಗಿಡಿ ಸುರಿವತ್ತಿಯಿಂದೆ ನಂದೀಶ . . . ಗದಾಡನ ಪೆತ್ತಿ ಬಿರಿವಂತೆ ತಿವಿದು ಬೊಬ್ಬಿ ಜಾದ (ಪಿಾಪಪ್ರ. ೩೬-೩೩). ೪. ರಭಸವನ್ನು ಹೊಂದು ;

ತೀವ್ರಗೊಳ್ಳು : ಮಸಗಿದುವೆಂತ್ಸಜಾಮೃತತರಂಗಿಣಿ ಪ್ರೌಢಜನಾಂತರಂಗದೊಳ್ (ಚಿಕ್ಕ. ೧-೦೨೧); ನೆಲಸನಂಗ್ಗದಿಪ ಕಂಚುಕಿಗಳ್ಬರ ಮಸಗಿತಾ ಸಭೆಯೊಳು (ಕಬ್ಬ. ೬-೦೮). ೫. ಆತುರವಡು ; ಉದ್ವೇಗಗೊಳ್ಳು: ಮಱಿತಲಾಜದೆ ಪಣ್ಣಂ ಮಸಗಿ ಜವರ್ತಿಂದಮು ಸಾದು ಕಂಡು (ಭೂಪಾಲ. ೨-೦೫೫) ; ಅಪ್ರತಿಮಲ್ಲದ್ವೈಷದ ಸಿರಿಯುನಜಿಯದ ಬಿಲ್ಲಿಭೂಪರು ಮಸಗಿದರು ಗುಜುಗುಜಿಸ ಗಾಢವಲಿ (ಶಬ್ದಾ. ೯-೭೫). ೬. ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು ; ಹುರುಪೇರು : "ಮಸಗು – ವಿಜೃಂಭಣೇ" (ಶಬ್ದಾ) ; ಆರ್ ಏಳ್ಕು ಬರ್ದುಂಕುವನ್ನಿರ್ವರ್ಗಂಬಿಗಂ ಮಸಗಿತ್ತು ರಾಜಶಂ (ಜಿನಪ. ೩-೭೭) ; ಎಸಗುವ ವಾಮಮುಖಿಂಗಳ ದೆಸೆಗಾದ ಮಸಗದ ಸಗದಿರ್ದಡೆಯಿಂದಿರ್ದಸಜ್ಜತದಿವಿಜಸುಖಾವ್ಯುತರುಸದಿಂ ತ್ಸ್ಸಂದಿ ಪಾನೆತಣ್ಣನೆ ತನದಂ (ಸುಭದ್ರಾ. ೦೨-೨೮) ; ಶೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲಂ ಮಸಗಿ ಮುಳಿದು ಮೇಲೆತ್ತಿದಂ (ಪಾ. VII. ಶಾಂತಿ. ೦೦೦-೦೫; ೧೦೧೦). ೭. ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು; ಉದ್ರೇಕ ; ಅಖಿಲರುಮುಖ್ಯತಮರುದಾಭಿಘಾತೋದ್ಭೂತ ಪರೋನಿಧಿಗಳಂತೆ ಮಸಗಿದರಾಗಳ್ (ಆದಿ.೦೦-೬) ; ಮರ್ದು ಪೂತು ಧಾವೆಯಿತ . . . ಭುವರುಲಿಯೆ ಲಹರಿಯಿ ಸಾಗರದ ಸೌರಂಧದಂತಿರೆ ಮಸಗಿತಾಸ್ಥಾನ (ಶಾಂತಿಪು. ೦-೫೬) ; ಗೊಳ್ಳೆಂದು ಸಗಿಪು ತೆರೆ ನೊರೆಯುಕ್ಕೆ ಮಸಗಿ ತುಜ್ಜಾಹದಿಂ ಪ್ರಾಂತವದಳದ ಜಳಧಿ (ಶಾಂ೦ಪ. ೬೫-೨೦೨೦). ೮. ಕೆರಳು; ರೇಗು; ಉದ್ರೇಕಗೊಳ್ಳು : ಶ್ರುತ್ಯಂತವಾಸಿಗಳಬ್ಬರಯಗಳ್ ಮಸಗಿದೊಡ ದುಂತ್ಯಿಯ ಗುಣಮಂ ನೆನೆದು ಬೆಸಗೊಂಡಂ (ಶಾಂ.ಶಾ. ೦೮೨-೨೦); ಮಸಗಿದ ಮದಾಂಧಗಂಧಸಿಂಧುರೆದಂತೆ ಧುರೆಗೆ ಮಸಗಿದ ವಾಯುಪುತ್ರನಂ ಧರ್ಮ ಪುತ್ರಂ ಸಂತೈಸಿ (ಶಾಂಶಾ. ೯-೨೪ ಪ) ; ವಿಗಡಭಸವಂ ಮಸಗಿ ಲಳಯೆದ್ದು ತತ್ಕ್ಷಣಂ ಚಿಗಿಯಲ್ ತೊಡರ್ದ ದಾಮಂಗಳೆಲ್ಲಂ ಪರಿದುವು(ಶಾಂ. ೧೧-೦೬). ೯. ಎದುರುಬೀಳು ; ಮೇಲೆಬೀಳು : ಮಸಗಿ ಬಳಾಕಾವರ್ತರ ಬೆಸದಿಂದಂ ಬಂದ ಮೇಘವಮುಖರಂ ತೂರ್ಕೊಂಡಿಸೆ (ಆದಿ.೦೧-೩೬) ; ಹಸಿದ ಹೆಬ್ಬುಲಿ ಮಸಗಿದರೆ ದ್ವಗಭಿಸರವೇಜಹುದರಸ (ಭೂಪಾಲ್ಕ್ರಿ. ೦೭-೩೬). ೧೦. ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾಗು ; ಶೋಭಿಸು : ಚಂದ್ರೋದಯಮಿನ್ನೆಸದಪುದೆಸೆ- ಸಸುವೆಳಗಿಂ ಮಸಗಿದುದಿನಿಂದ್ರದಿಗ್ವಧೂಮುಖದಿಂಬಂ (ಶಾಂಶಾ. ೦೭೬). ಮಸಂಗು : ೭. ಪೊಸಲ್ ಮಸಂಗಿ ಸುರತಪರಿಣಾಂಬುಸುವ್ಯಕ್ತಿ(ಯ ?) ಬಲ್ಲು ಪೆರ್ಚಳಸೆ . . . ಪೋಲ್ಚಮಾರ್ಪಲ್ದುರ್ವರಾಧಿಪರ್ (ಪಣಿ. ೨-೨೨). ☞ ಇದು ಭಯಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೂಪ.

ಮಸಮಸು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಈ ಇಂದಿನ ಮಹಾರಾಜನು . . . ಶ್ರೀಮನ್ಮಹೀಶೂರಯದವಪ್ರಭುವೀಶ್ಕೆ ಕೊಡರಿಯು ಕಾವೆ ಆಗಿ, ಮಸಮಸಗುತ್ತಿದ್ದಾವೆ (ಹುಚ್ಚ. ೬- ೬೬-೦). [ದೇ.ಪ್ರ ತೆಲು. ಮಸಗು]

ಮುಸಗೆ ' ಮಸಕ್ಕೆ ' ನೋ.

ಮುಸಜೇದ ' ಮಸೀದಿ ' ನೋ.

ಮುಸಜೇದಿ ' ಮಸೀದಿ ' ನೋ.

ಮುಸಣಿ, ಮುಶಾಣಿ, ಮುಸಾಣಿ, ಸ್ಮಶಾನ (ನಾ). ಶವಗಳ ಅಂತ್ಯಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಸುಡುಗಾಡು ; ರುದ್ರಭೂಮಿ : "ಮಸಣದೆನಲು ಸ್ಮಶಾನಂ" (ಕಸ. ೦೨೬); ಆಕಯಂ ಬೆಳ್ಳಾಡೊಳ್ ಮಸಣದೊಳ್ ಕೊಂಡುಪೋಗಿಕ್ಕಿರಿ (ಕಬ್ಬಾ.ಕಾ. ೦೦೨-೨); ನರಕವ ನೆಲೆ . . . ಮಸಣದ ಪುಟ್ಟು ಪಾಪದೆಜ್ ಪಾತಕದಾಗರವಾದು ನೆನೆದರ್ಗೆ ಭಯಂಕರಂ (ಕಾರಣ್ಯ. ೭೬) ; ಮಸಣದ ದಾರಿಯಲ್ಲು ಪುಟ್ಟಿಸಿಮಮ (ತ್ರಿಪುರಾ. ೯-೨). ಮಶಾಣ : ಮಕ್ಕಳಲ್ಲದ ಮನೆ ಮಶಾಣ ಎಂಬ ಹಾಗೆ ಬರೀ ಮನೆ ಆಯಿತು (ಕಾಪಪು. ೧೪, ೨೨). ಮುಶಾಣ : ಕಟ್ಟೀ ಕೆಳಗೆ ಹೋದ ನೀರೂ ಮುಶಾಣಕ್ಕೆ ಹೋದ ಹೆಣ್ಣೂ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬರುತ್ತಾವೋ ? (ಹುಕ್ಕ. ೦೮೬). ಸ್ಮಶಾನ : "ಮಸಣ (ಮಸಾಣ)—ಸ್ಮಶಾನ = ಸುಡುಗಾಡು" (ಕ್ರಿಕ. ೬೪) : ಬಂದು ಜನಗಳು ಸ್ಮಶಾನದವರಿಗೆ ಬರುವರು (ಪಪ್ರಸಂ. ೦೪-೬) ; ಮನೋಧಾವವಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ-ಅವೆಲ್ಲ ಸ್ಮಶಾನಸದೃಶ (ಶಿಕ್ಷ. ೬೬೮).

ಮಸಣದೊಡೆಯ = ಸುಡುಗಾಡಿನ ಅಧಿಪತಿ; ಶಿವ: ಮಸಣದೊಡೆಯನ ಸೇರ್ದವಾ ಬಸವಪ್ರಶಾಸ್ತಿ (ಪಾಲಂಕ. ೬ ಆಶ್ವಾ.೦೮). ಮಸಣಮೌನ, ಸ್ಮಶಾನಮೌನ=೧. ಸ್ಮಶಾನದಲ್ಲಿ ಆವರಿಸಿರುವ ನಿಶ್ಶಬ್ದತೆ. ೨.(ಅಲಂ) ಜೀವಂತಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ನಿಶ್ಶಬ್ದವಾಗಿರುವ ವಾತಾವರಣ : ತಾವು ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿರದೆ, ಮಾತುಕತೆ ಕೂಡ ಇಲ್ಲದೆ, ಮಸಣಮೌನದಿಂದ ದಾರುಣಜೀವನವನ್ನು ಜೀವಿಸುವುದು ಸಾವಿಗಿಂತ ಕಡೆ ! (ಜಂಟಿ. ೨೦೨) ; ಮಸಣಮೌನ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನುಂಗಿ ನೊಣೆದಿದೆ (ಪಂಗಿಕ. ೨೩); ಸಾಮರಸ್ಯವಿಲ್ಲದೆ-ಅವರ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಸ್ಮಶಾನಮೌನ ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ (ಕ್ರಿಪ).

[< ಪ್ರಾ. ಮಸಾಣ. / ಸಂ. ಶ್ಮಶಾನ]

ಮಸಣಕಬ್ಬೆ 'ಮಸಣಿಕಬ್ಬೆ' ನೋ.

ಮಸಣಗಾಡು (ನಾ). ಸುಡುಗಾಡು ; ರುದ್ರಭೂಮಿ : "ಶ್ಮಶಾನಂ, ಪಿತೃವನಂ—ಱ್ಱೆ ೨ ಮಸಣಗಾಡು" (ಶಬ್ದಾಮ. ೦೦೫-೦೬) ; ತಾಯಿಯಿದ್ದಡೆ ಮಸಣಗಾಯಿಗೆ ಕಳುಹುವಳೆ ಮಗವ (ಬಸ. ೦೬-೨). [ಮಸಣ + ಕಾಡು]

ಮಸಣಗಾಹಿ (ನಾ). ಶ್ಮಶಾನವನ್ನು ಕಾಯುವವನು ; ಶಿವ : ತಿರುಶಂ ಮಸಣಗಾಹಿ ಹಾವಾಡಿಗನೆಲುಮಾಲೆಗೊರಲ ಗೊರವಂ ನೋಡಲೆನಗೆ ಪಾಸಟಿಯೆ (ಹಿಪ್ಪ. ೫೦-೫೬) . [ಮಸಣ + ಕಾಹಿ]

ಮಸಣಚಟ್ಟೆ ' ಮಸಣವಟ್ಟಿಗೆ ' ನೋ.

ಮಸಣಜ್ಜೆ (ಪಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಕರೆಯದೆ ಕಾಡಿ ಕಂಟಿಸುವ ಕೊಂಟಿಣಿಯಂ ಮಸಣಜ್ಜೆ [ಜಾಜಾ. ನೊಣಗಜ್ಜೆ, ನೊಣಗಜ್ಜಿ]ತಿಂಗೆ (ಶಾಪ್ಕಾ. ೧೧೦ ; ಅಜಾಪ್ರ. ೨-೦೦೬ ನೋ). ' ಮಸಣಕಬ್ಬೆ ' ಪರಾ. [<ಮಸಣ + ಅಜ್ಜೆ]

ಮಸಣಯಾತ್ರೆ (ನಾ). ಹೆಣವನ್ನು ಶ್ಮಶಾನಕ್ಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವುದು ; ಅಂತಿಮಯಾತ್ರೆ : ಮಸಣಪುರದರಮನೆಯ ಕನಕವಪ್ರದಿಂ ಪೊರಮಟ್ಟು ನಡೆದುದು ಮಸಣಯಾತ್ರೆ (ಶಾಪ್ರಂಗ. ೦೮-೨೪೩). [< ಸಂ. ಶ್ಮಶಾನಯಾತ್ರಾ]

ಮಸಣವಟ್ಟಿ 'ಮಸಣವಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಮಸಣವಟ್ಟಿಗೆ, ಮಸಣಬಟ್ಟಿ, ಮಸಣವಟ್ಟಿ, ಮಸಣವಟ್ಟಿ, ಮಸವಟಿಗೆ (ನಾ).ಶವಗಳ ಅಂತ್ಯಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ; ಸುಡುಗಾಡು; ಶ್ಮಶಾನ : "ಸೂಡುಬರಿದೆಂದೆನರ್ ಮಸಣವಟ್ಟಿಗೆಯೊಳ್" (ಸಾಗರ. ೫೬) ; ಊರ ಹೊಱಗೆಣ ಮಸಣವಟ್ಟಿಗೆಯೊಳಿರಲು (ಪಂಪ. ೬-೨೫); ಪಾಣ್ಬನಂ ಕೊಂಡುಪೋಗಿ ಪುರದ ಪೊಱವೊಬಲ ಮಸಣವಟ್ಟಿಗೆಯ ಮಧ್ಯದೊಳು ವಧಿಯಿಸುವುದು (ಕಬ್ಬಾಕ್ರ. ೫-೨೯ ಪ); ಮಸಣವಟ್ಟಿಗೆಯೊಳಗೆ ಮಿಸಿ ಕಾವಲು ಕಾಯ್ವ ಚಿಮ್ಮಗಸಹನು (ಕಂಬರ. ೬೨-೬೨). ಮಸಣಬಟ್ಟಿ, ವೇತಾಳ ತನ್ನ ಮಸಣಬಟ್ಟಿಗೆ ಹೊರಟಂತೆ ಕೇಶವಭಟ್ಟರು . . : ಹೊರಟ್ರು ಹೋದರು (ಸಣ್ಣ. ೨೯). ಮಸಣವಟ್ಟಿ : ಮಾದಿಗವೇಷದೊಳು ದಿನದಿನಂ ಮೊದಲಾಗಿಯಾ ಮಸಣವಟ್ಟ[ಜಾಜಾ. ಪಟ್ಟಗೆ]ಯಂ ಕಾದಿರ್ದಂ (ಕಬ್ಬಾಪ್ರ. ೨-೨೪ ಪ). ಮಸಣವಟ್ಟಿ : ಶಿಶುವನರಿನಿ ಮಜ್ಜಿಯಾಗಲಿವರು ಸಟ್ಟ ಮಸಣವಟ್ಟೆಯಲಿ ಶಬವನು ಬಿಸುಟಲ್ಲಿ ಮೋಡಲು ತಳರೆ ಹಾಸಿನ ಮೇಲೆಸೆವ ಬಾಲಕನನು ಕಂಡ (ಪಾಂಪಂಚಾ. ೬-೨೬); ವಿಸುವ ವಾಮಶಕಾಲೆ ಗಳನು ಮಸಣವಟ್ಟಿಗೆ ಸೆಜ್ದುಮನೆಗಳಗಂದು ಯೋಚಿಸಿದೆನು (ಕಬ್ಬ. ೦೦-೦೪); ಜಾನಪಾವೆ ಮಸಣವಟ್ಟೆಯಾಯಿತು (ಪ್ರಬಂಚಾ. ೦೦೦). ಮಸವಟಿಗೆ : ಕಳ್ಳರಿಂ ಕಡಿವಡೆದು ಭೂಸುರಂ ಮಸವಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದನು ಗಳೆವ ಕಾಲದೊಳು ಶನಿ ಬೂದಿಯಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟದರ್ ಬಂದವಪ ಪಣಿಯಂ

ಮೆಟ್ಟಲು (ಶಾಶ. ೯-೩೩). ಪ್ರ 'ಇದು ಭಂಡಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೂಪ. 'ಮಸಣವಾಟಿ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಶ್ಮಶಾನವಾಟಿಕಾ]

ಮಸಣವಟ್ಟೆ 'ಮಸಣವಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಮಸಣವಾಟಿ (ನಾ). = ಮಸಣವಟ್ಟಿಗೆ: ಅದನ ಬಾಟಿ ಆ ಮಸಣವಾಟಿ. ಎದಾಗಿ ಅದರ ಆಚೆ ಕಾಮು ತನ್ನ ಪಚ್ಚಂಗಿ ಹಾಸಿಧಾಂಗೆಲ್ಲಿ ನೀರ ಜಾಚಿ (ನಂಗಾಕ. ೬೭-೩). 'ಮಸಣವಟ್ಟಿಗೆ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಶ್ಮಶಾನವಾಟೀ]

ಮಸಣವಾಡಗೆ (ನಾ). ಶ್ಮಶಾನದಲ್ಲಿ ಹೆಣವನ್ನು ಸಂಸ್ಕಾರಮಾಡಲು ಕೊಡಬೇಕಾದ ಬಾಡಿಗೆ,–ಕೆಲ್ಕ : ಹೆಣಮುಟ್ಟುದಂ ಮಸಣವಾಡಗೆಯ ಹಾಗವನು ಕೊಟ್ಟಲ್ಲದೇನೆಂದಡೀ ಬಿಡಿಸು (ಪಪಾ. ೦೭-೭೭).

[ಮಸಣ + ಪಾವಗೆ]

ಮಸಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಗಂಡ ಶಿವಲಿಂಗ ದೇವರ ಭಕ್ತ ಹೆಂಡತಿ ಮಾರಿ ಮಸಣಿಯ ಭಕ್ತೆ (ಪಪಾ. ೦೦೪): ಮಸಣಿದಾ ಮಾನಬ್ಯನೇಬವಂ ಮಸಣಿಯುಂ ಕುಣಿಸೆ (ತಂಪ್ರ. ೫೭-೨೦): ರೋಗಾದಿಗಳ ಪೀಡಮಾದರೆ ಭಾರಿ. ಮಸಣಿ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳೂ ಬೇಕು (ಕ್ರಿಪು. ೦). [ಮಸಣ. + — ಣಿ]

ಮಸಣಕಬ್ಬೆ. ದಂಸಣಕಬ್ಬೆ (ನಾ). = ಮಸಣಿ : ಮಸಣಿಕಬ್ಬೆಯು ಗೋಪುರದಿಂ ತೆಂಕ (ಮುಂಶಾಶಿ. XII. ೦೩-೩೯; 1023). **ಮಸಣಕಬ್ಬೆ** : ಬಡಗಲು ಮಸಣಿಕಬ್ಬೆಯು ಕೊಂಡದ ತೆಂಕಣಗಡ (ಕಾ. ೬೪. ೮೨-೮೯; 1230); ಮಾರಿಕಬ್ಬೆ ಮಸಣಕಬ್ಬೆ . . . ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಂತರಂಗಳಂ (ಕ್ರಿಕಾಗ. ೦೦೪-೨೫). 'ಮಸಣಿಬ್ಬೆ' ಪರಾ. [< ಮಸಣಿ + ಅಬ್ಬೆ]

ಮಸಣಿಗೆ (ನಾ). = ಮಸಣಿ : ಪರವೀಗುಮೆ ಮೈಲಾರಂ ಕೇತಂ ಕಾಯಂ ಮಾರಿಗೆ ಮಸಣಿಗಮೊನಿಜ್ಞ ಕೊಬ್ಬೆದಯ್ವಂಗಳ್ (ಪಪಕ. ೪-೦೫೮).

[< ಮಸಣಿ]

ಮಸಣಿಸು 'ಮಸುಳಿಸು' ನೋ.

ಮಸಮು (ನಾ). ಕೆಂಪುಮಣ್ಣಿನ ಭೂಮಿ : ಕೆಬ್ಬೆ : ಮಸಮು ಕೌಳು ಮಾತಿಯೊ (ಸಂರಾ. ೦-೩೬); ಕೆಂಪು. ಮಸಮು, ಸವಳು, ಕರಲು, ಕರಕಯ ನಮ್ಮ ಮುಂತಾದವಾದರೂ. . .ಎ ಮಾವಿಗಳು 'ಪ್ರಥ್ವಿಯೂಗಲಿ ನೆಲ್ಲುಗದ್ದೆಗಳನ್ನು ಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಕೃಕ್ರ. ೫೬). [?]

ಮಸಮಸ (ನಾ). ಮಬ್ಬು : ಮಸಕು : "ಮಸಮಸಪಾದುದೆಂದು ಬೆಳಗಬಾದುದು" (ಕಮಾ. ೩೬-೨೦೭). 'ಮಸಮಸನೆ' ಪರಾ.

[< ದುಸಕ್ಕ ?]

ಮಸಮಸನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ: ಮಬ್ಬಾಗಿ: ಮಸುಕಾಗಿ: ಪಾಂಸುಪುಲಿಂ ಮಸಂಗಿಸೆ ಮಸಮಸನೆ ತೋಜುವವಸರದೊಳ್ ಪೋಲ್ಪೆಸದಂದು ಧರಿತ್ರಿ ಜೊಗೆ ಪುಗೆ ಪಸುಮಾವ ಪೆಗೆಪು ಚಿತ್ರಭಿತ್ತಿಯು ತೆಱದಿಂ (ಕ್ಷತ್ರ. ೩-೨೦).

ಮಸಮಸನಾಗು = ೧. ಮಬ್ಬಾಗು : ಮಂಕಾಗು : ಮುಂಬಗಲೊಳಗೆ ದುಸಮಸನಾವ ಪಾರೆಯ ಬೀಗದಂದದಿ (ಅಂಚ. ೩-೨). ೨. ಕಡಮೆಯಾಗು: ಕುಗ್ಗು : ತನ್ನೊಳಾದೊಲವಿನೆಸಕಂ ಮಸಮಸನಾಗೆ ಮತ್ತೊರ್ವನೊಳ್ ಮುಸ್ಕೆಡಮಾಡುವಳ್ಳೆ . . . ಒಲ್ಲನೆಂದು ರೋಸದಿಂ ಪುಸಮಾಟ್ಟುದುಂ (ತಂಪ್ರ. ೩-೫೯ ೫). [ದುಸಮಸ + — ಅನೆ]

ಮಸರಾವ್ಯಾಪಾರ (ನಾ). ಪದ್ಮ ಮುಂತಾದ ರತ್ನಗಳ ವ್ಯಾಪಾರ : ರತ್ನಪಡಿವ್ಯಾಪಾರ : ಮಸರಾವ್ಯಾಪಾರದಿಂದಮ ಅವರು ಶ್ರೀಮಂತರಾದರು (ಕಾಪ). [ಮಸರಾ (P < ಸಂ. ಮಸಾರ = ಮರಳಶಿ) + ವ್ಯಾವಾರ]

ದುಸಲ 'ಮಸಲಾ' ನೋ.

ಮುಸಲತ್ 'ಮಸಲತ್ತು' ನೋ.

ದುಸಲತಿ 'ಮಸಲತ್ತು' ನೋ.

ಮಸಲತ್ತು. ಮುಸಲತ್, ಮುಸಲತಿ, ಮುಸಲಿಯತು (ನಾ). ಒಳಸಂಚು : ಪಿತೂರಿ ; ಹುಂಚಿಕೆ : ಜನರಾಲ್ ಸಾಹೇಬರ ಸಂಗಡ ಮಸಲತ್ತು ಮಾಡಿ ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರಿಗೆ ಜವಾಬು ಬರೆದ ವಿಷಯ (ಶಾಕೇಂಧ್ರ. ೪೦): ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯ ಒಂದು ಮಸಲತ್ತಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡ ಹಾಂಗೆ ಕಾಣ್ತದೆ (ಕುಚು. ೬೫). **ಮುಸಲತ್** : ಕೆಂಪೀನ ಒಡಿಸ್ಸಿದಬೇಕೂಂತ ಮುಸಲತ್ ಮಾಡಿದ್ದು (ಅಪಾಚ. ೬೯). **ಮುಸಲತಿ** : ಗ್ರಾಮದ ಮುಸಲತಿಯೊಳ್ನಿಲ್ಲೀವು ಪ್ರತಿಭಟನೆಲೆಮ ತತ್ಕೋಂಟೆಯುಮಾಂ ಭೂಮಿಪತಿಲಕಂ ರಿವುಕುಲಭೀಮಂ ಶಿವಭೂಪಸಾಜಿಯೊಳ್ಸಾಧಿಸಿದಂ (ಕಾಕ್ಕ. ೬-೫೬). **ಮುಸಲಿಯತು**: ಇಬ್ಬರು ಜನರಾಲ್‌ಸಾಹೇಬರು ಮುಸಲಿಯತು ಮಾಡಿದರು (ಶಾಕೇಂಧ್ರ. ೪೨).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮುಸಲಹತ್; ಮರಾ. ಮುಸಲತ್, ಮುಸ್ಲತ್]

ಮುಸಲಾ. ಮುಸಲ (ಅ). ಒಂದು ವೇಳೆ, ಅಕಸ್ಮಾತ್, ಎಂಬರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ : ಮುಸಲಾ ಒಬ್ಬ ರೈತನು ಪ್ರಾಕಾರಭ್ಯ ನಾಲ್ಕುವರಹ ಕಂದಾಯ ಕೊಡುವಂಥವನು . . . ಒಂದು ವರಹಾ ಎರಡು ವರಹ ಕಮ್ಮಿಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ಇದ್ದಲ್ಲಿಯೂ (ಜಾಶಾಚ. ೫೧. ೬೦): ಒಂದು ವೇಳೆ ಹೊರಳ್ಗೇರಿ ಮುಸಲಾ ನಾನೆ ನಿಂತು ಗದ್ದಲೋಚಿದ ಕೆಲಸ ಎಲ್ಲಾ ಮುಗಿಸಬೇಕಾಗಿ ಬಂದರೆ ಅಲ್ಲೀಗ ಬರ್ತಿರೇನೊ (ಕುಚು. ೭೦೬). **ಮುಸಲ** : ಮುಸಲ ದೊತ್ತ ಆಸೆ . . . ಬಂದಿತು ಎಂದುಕೋ ಆಗ್ಲೆ (ಕುಚಾಚ. ೦೦೮); ಮುಸಲ ಇವ್ಞ ಪುಟ್ಟಿದಕ್ಕೂ ಸೇರದೆ ಉದಾಸೀನವಾಗಿರತಕ್ಕವರು ಇದಕ್ಕೆ ಸೇರಲೇ ಇಲ್ಲ (ಇಂಭಾಚ. ೬೪).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮುಸ್ಲು, ಮುಸಲನ್, ಮುಸಲಾ]

ಮುಸಲಿಯತು 'ಮುಸಲತ್ತು' ನೋ.

ಮುಸವಟಿಗೆ 'ಮುಸಣವಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಮುಸವರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ನೆರವರಿ ವರಾಡ ಕಡ ಮುಸವರಿ . . . ಸಜಾಯಿತಿಸಲಗಳ ಪರಿವಿಡಿಯುಂ ಏರಿಸಿ ಸೀಮೆಯುಂ ರಕ್ಷಿಸಿದಂ (ಕಾಕ್ಕ. ೬-೨೪). 'ನೆರವರಿ' ಪರಾ. [ಮುಸ ? + ವರಿ]

ಮುಸಾಣ 'ಮುಸಣ' ನೋ.

ಮುಸಾರಿ. ಮುಸಾರೆ (ನಾ). ಕೆಂಪುಮಣ್ಣಿನ ಭೂಮಿ : ಕೆಬ್ಬೆ : ಮುಸಾರಿ ಕೇಸರಿ ಮೊರಡಿಮು ಜಮೀನುಗಳಾದರೂ ಅಂಥ ಹೊಲಗಳಿಗೆ ನಟ್ಟು ಕಡಿಮಿದ ವರ್ಷ ಬೀಯ ಎಳ್ಳು ಬಿತ್ತಬೇಕು (ಕೃಕ್ರ. ೫೬); ಸೀಗೆಹುಣ್ಣಿವೆಗಾ ಮುಸಾರಿಯು ಹರುರು ಪುಷ್ಪವ ತೆರೆಯಿತು (ತಂಪ್ರ. ೦೩-೦೦). **ಮುಸಾರೆ** : (ಕ). [←ಮರಾ. ಮುಸಾರ್ = ಉತ್ತಮ ಬೆಳೆಯನ್ನು ನೀಡುವ, ಮರಳುಮಿಶ್ರಿತಭೂಮಿ]

ಮುಸಾರಿಭೂಮಿ (ನಾ). = ಮುಸಾರಿ : ಗುಡ್ಡಗಳ ನೆರಪ್ರದೇಶವು ಕೆಂಪು ಮಣ್ಣಿನದಿರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮುಸಾರಿಭೂಮಿ ಎಂದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಪುಂಅಕೃ. ೫೯); ಇಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೂ ನಾವೆ ಕಾಣುವುದು ಕರಯ ನೆಲವನ್ನಲ್ಲ; ಕೆಂಪುನೆಲ ಇಲ್ಲವೆ 'ಮುಸಾರಿ' ಭೂಮಿ (ಜಾಶಾಚ. ೧೨). [ಮುಸಾರಿ + ಭೂಮಿ]

ಮುಸಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪರದು : ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು (?) : ಕಡೆಗಣ್ ಮುಚ್ಚಿಳಗಂ ಮುಸಾರಿಸುವಿನಂ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಂ ಜೋಲ್ದ ಭುಮುತಿ ಮಂದಾನಿಳನಂ ದಳಂಗೊಳಿಪಂ . . . ಕಂಗಿರ್ದ ತನ್ವಂಗಿಯಂ ಕಂಡು (ತಂಪ್ರ. ೯-೬). [ಪ್ರ 'ಇದು ' ಪ್ರಸಾರಿಸು ' ಎಂಬುವರ ಅವಲಿಪಿತ ಏರಿಪುಪಂ]

ಮುಸಾಲೆ 'ಮುಸಾರಿ' ನೋ.

ಮುಸಾಲೆ (ನಾ). ಆಹಾರಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ರುಚಿಗೊಳಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮೆಣಸು, ಜೀರಿಗೆ, ಧನಿಯ, ಚಿಕ್ಕೆ ಮುಂತಾದ ಸಂದಾರವಸ್ತು ಮತ್ತು ಇವುಗಳನ್ನು ಹುರಿದು ಕುಟ್ಟಿದ ಪುಡಿ : ಕೇರಿಕೇರಿಯೊಳು ಗಂದಿಗೆ ಮುಸಾಲೆದ್ರವ್ಯಂಗಳಂ ಮಾರುತಿರ್ಪುದು (ಪಕೀ.

೧೯೦-೬೫); ಅಮುಗೆಮನೆಗಳಲ್ಲಿ . . . ಮಸಾಲೆ ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು. ಪೊರಕೆ, ಬ್ರಶ್ಶುಗಳ್ನೆಷ್ಟಲು ನಾಗೊಂದಿಗೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೌಲಭ್ಯಗಳಯತ್ತವೆ (೨೮೫೧. ೨೬); ಜೀವನದ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ವಿನೋದವು ಮಸಾಲೆಯಂತಿದೆ (೨೪೪ ೨೮); ಕೋಳಿ ಕೀಳಿ ಮಸಾಲೆ ಅರೆಯುತ್ತಾರೆಯೆ? (೧೫೮).

ಮಸಾಲೆದೋಸೆ = ಚಟ್ನಿ, ಈರುಳ್ಳಿ, ಅಲೂಗಡ್ಡೆ ಪಲ್ಯವನ್ನು ಒಳಗಡೆ ಇಟ್ಟು ಬೇಯಿಸಿ ಮಡಿಚಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೋಸೆ: ಅಮ್ಮ, ನನಗೆ ಮಸಾಲೆದೋಸೆ ಬೇಕು (೪೭೪. ೩-೬); ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ರೊಬ್ಬರು ಮಸಾಲೆದೋಸೆಯನ್ನು ಬಟ್ಟೆ ತಂದಿದ್ದರಂತೆ (೨೪೮. ೨೮೧). ಮಸಾಲೆಪುಡಿ =ಮಸಾಲೆ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಪಾಡಿದ ಪಕೋಡ: ಆತ ಹೆಂಡದಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಮಸಾಲೆಪುಡಿಗಳನ್ನು ತಿಂದ ಸಂಗತಿ . . . ಹೇಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಬೇಕು (೬೩೦೮. ೨೬೯). ಮಸಾಲೆವಡೆ = ಈರುಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಡೆ: ಇಂದು ಮಾಡಿದ್ದ ಮಸಾಲೆವಡೆ ತುಂಬ ರುಚಿಯಾಗಿತ್ತು (೬೩೨).

[← ಅರ. ಮಸಾಲಿಹ್; ಪಾರ. ಮಸಾಲಹ್; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮಸಾಲಾ]

ಮಸಿ. ದುಬಿ (ನಾ). ೧. ಕರಿಯ ಬಣ್ಣ : ಕಪ್ಪು : ಮೆಯ್ಯೆಲ್ಲಂ ಮಸಿಯುಂ ಪೂಸಿ ಬೋಬದಲೆಮೆರಸು . . . ಬರ್ಪೊನನರಸಂ ಕಂಡು (೪೫೫. ೦೦೮-೦೬); ಮಸಿಯಂ ಪೊಜ್ಜಿಸಿದಂತಿಪ್ಪ ತನು . . . ಉಗ್ರವಿಲೋಚನಂ (೭೫೫೫. ೬-೨೬); ನರೆ ಮುಸುಂಕಿದ ತಲೆಗಿರಿದ ಮಸಿಯ ಪೂಸಿ (೨೦೨೬. ೬-೦೩೨). ೨. ಇದ್ದಿಲು; ಕರಿ: ಪೊಸ್ಕಂ ಬಿಟ್ಟು ಮಸಿಯಂ ಕಟ್ಟುವಗ್ಗನಂ ಪೊರ್ದಿಂ (೭೫೫೫೫. ೬-೨೦); ಮಸಿಯನೇಸುಕಾಲ ಬೆಳಗಿದರೇನು ಬೀದಾಗುಬ್ಬುದೆ (೭೫೫. ೭೬೨); ಪಿಡಿದಡೆ ಕೈಗೆ ಪೊನ್ನು ಮಸಿಯೆಚ್ಚುದನಿಪ್ಪ ವಿದ್ಯಾಸೊಮ್ಮೆ ಪೊಡುಗುದ ದಾನದೊಂದು ಫಲದಿಂ . . . ಧನ್ಯನೆಸರಂ ತಳೆದಿರ್ದಂ (೬೫೫೫೬. ೦೩-೦೫). ೩. ಒಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟ ಪಾತ್ರೆಯ ತಳಕ್ಕೆ ಅಂಟಿರುವ ಅಥವಾ ಒಲೆ, ದೀಪದ ಮೊಗೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟುವ ಕಪ್ಪು ಕಲೆ; ಕರಿಕು: ಕಡುವೇಸೆಂದೋಡಾ ಪಿಡಿದೊಡೆ ಕೈ ದುಸಿಯಪ್ಪ ಮಾರ್ಗದಿಂ ದುರ್ಜನರಂ ಕಡುಮೋಪದಿನೊಳಕೊಂಡಿರ್ದೊಡೆ ಕಿಡುಗುಂ ತನ್ನೊಳಾದ ಗುಣಮೆನಿತನಿತುಂ (೬೫೨೫೬. ೨-೪೬); ಮಸಿಯೆಂಬುದು ಹುರಿಯೋದಿಂಗೆ (೭೫೬. ೨-೨೬ ಕ); ವದನಕ್ಕೆ ಮಸಿ ಸುಣ್ಣದ ಬರೆಯಿಸಿತೊಡ ಚಿಮುರೆವೆನ್ನಲ್ಲವ ನೀನು (೪೦೨೮. ೬-೦೬). ೪. ಅಂಜನ; ಕಾಡಿಗೆ: ಮಸಿಯಿಂದಂ ಜಗಮೆಲ್ಲಮಂ ದಿಶಿಯತಂ ಮುಂ ಪುಟ್ಟನೋ . . . ಎಂಬ ಬಗೆಯಿಂ . . . ಕವಿದಕ್ಕುದ್ದಾಪಘೀಮಂ ತದಾಂ (೭೦೭೫. ೨-೪೯). ೫. ಇದ್ದಿಲು ಅಥವಾ ಕಾಡಿಗೆಯಿಂದ ಬರೆದ ಪುಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಗೆರೆ: ಸಾವಿರ ಚಿತ್ಕಾರ ಒಂದು ಮಸಿ ಸುಂಗತು (೨೪೮). ೬. ಬರೆಯಲು ಬಳಸುವ ಕಪ್ಪು, ನೀಲಿ ಮೊದಲಾದ ಬಣ್ಣದ ದ್ರವ: ರಾಯಿ: ಉಪಾಧ್ಯಾಯಂಗೆ ಕಬ್ಬಿಯಂ ಕೂಡುಂ ಮಸಿಯುಂ ತುಪ್ಪಮುಮುಸುಣಲೊಕ್ಕುಟ್ಟು (೪೫೫. ೭೬-೫೦); ಮದನಂ ಮಸಿಯೊಳ್ ಬರೆದಿಟ್ಟ ತನ್ನ ತಕ್ಕಿನ ಪೆಸರಕ್ಕರಂಗಳಿನಿರ್ದುವೆ ಮತ್ಪಪಂಥುಪ್ರತಾಳಿಗರ್ (೨೦೭೬. ೬-೦೨೩); ಮಸಿ ದೆಂಬುದು ಬರೆವುದು (೭೫೫. ೬೮೬). ೭. ಬಿಂದೂಕಿಗೆ ಹಾಕುವ ಮದ್ದು. – ಇದ್ದಿಲಾಪುಡಿ: ಸುಟ್ಟುರು ಕೋವಿಗೆ . . . ಮಸಿಪೆಂಸನ್ನು ಹಾಕಿ, ಅದರ ಮೇಲೆ ಕತ್ತಪನ್ನು ಗಜವಲ್ಲಿ ಇಡಿಯುತ್ತಿದ್ದಾಗ . . . ಹುಂಜವು ಲಿಬಿರಿಬಿ ಒದ್ದಾಡಿಕೊಂಡಿತು (೨೫೬೮. ೨೬). ೮. ಮಾಸಿದುದು; ಕೊಳೆಯಾದುದು; ಮಸಿಯಜುವೆಯಾವರಿಸಿ ಬೆಳಗುವ ನೂತ್ನರತ್ನದ ಪರಿಯೊಳು . . . ಜುರಚರ್ಮಾವೃತವಪ್ಪಿನಿಸಿ ಮೆಱೆದು (೭೫೬. ೧೪-೦); ಮಸಿಯು ಕಪ್ಪಟದಿಂದ ಮಾಸಿದ ಕುಸುಮಕೇಶಗಳೊಡನೆ ದೇವೋಶ್ಯವನೊಳಪಡೆದಪು ಪಸಿಸಿಯರೆ (೨೦೭೫. ೬-೨೧). 'ಮಸಿಗೆಪ್ಪಡೆ' ಪರಾ. **ಮಸಿ :** ೧. ದೃಷ್ಟಿಚಾಕ್ಷುಷದೋಷದಿಂದಲ್ಲಿ ಜೀವಂಗಳ್ಗೆವಿಟ್ಟಪಹು ಪರಮೇಷ್ಠಿ ಶಶಿಗೆ ಮಸಿಯಪ್ಪುಲು (೫೦೨೪. ೨೮೬). ೨. 'ಮಸಿಕಾಣಿಕೆ' ಪರಾ. ೯. (ಆಲಂ) ಕಳಂಕ : 'ಮಸಿಪೆಣ್ಣ್ಗೆ' ಪರಾ.

ಮಸಿ ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು = (ಆಲಂ) ಹಾಳಾಗು: ಈ ಶಾಲೆಯಿಂದರೆ ಮೊದಲು ಗುಡಿಯೂರಿನಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿತ್ತು . . . ಎಲ್ಲಾ ಮಸಿನುಂಗಿಹೋಯ್ತು (೨೦೭೦. ೫೬). ಮಸಿ ಬೆ=(ಆಲಂ) ಅಪಮಾನ ಮಾಡು : ಕಳಂಕಪ್ರಜ್ಞಾಟುಮಾಡು : ಶಿಕ್ಷಕರು ತಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ್ಗೆ ಮಸಿಬಳಿಯುವರೋ ಎಂಬ ಭೀತಿ (೬೯೦. ೬೬೬) : ಹೀಗು ಈ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದು ಸಕ್ಕರೆ ಬಾಯಿಕ್ಕೆ ಮಸಿ ಬಳಿದುಬಿಟ್ಟಲ್ಲಾ ಅಪ್ಪಾ ಸಾಕಾ (೨೦೭೫. ೦೮೨). ಮಸಿಯ ಗುಳ್ಳೆ = ಮಸಿಯ ಕುಡಿಕೆ: ಬಟ್ಟತರ ಮಸಿಯ ಗುಳ್ಳೆಯ ಲಕ್ಷಣಕೆ ಬೀಮು ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಪಿಡಿದು (೨೫೫೫. ೫೬-೦೪). ದುಸಿಯಾಗು = ೧. ಒಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟ ಪಾತ್ರೆಯ ತಳ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕರಿಕು ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳು : ಅಕ್ಕಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಅಡಿಗೆಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತೊಡಗಿ ಅವರ ಸೀರೆಯೆಲ್ಲ ಮಸಿಯಾಗಿದೆ (೬೨೨). ೨. ಇದ್ದಿಲಾಗು : ಪಿಡಿಪಿಡಿಯೆ ಕರಗುವುದು ಬಮ್ಮೊಡೆ ಮಸಿಯಾಗಿರ್ದೂದಲ್ಲ ದಿರ್ದೊಡೆ ಮಜಗಾಸಗದೆ ಬಂದಪೆನೆಂಬುದು ಗಡ ಸುಡು ಧನವೆ ಜಗತ್ಕೆ ದುಃಖಿನಾಘನವಲ್ತೆ? (೫೦೨೪. ೯-೦೨). ಮಸಿಯಾಡು : ೧. ಕಪ್ಪು ಬೊಟ್ಟನ್ನು 'ಹುಬ್ಬು : ಮಾನಸಿಮಂತ್ರಾಕ್ಷರಮಾಂ . . . ಬರೆಯಲ್ಕೊಂಬಲಗೆಗೆ ಮಿಸುಗುವ ಮಸಿಯಿಡುವಂದದೆ ನೊಸಲೊಳ್ ಮಿಗಮದ ದಿಂಕ್ಕಿವಳು (೭೫೫೫. ೨-೪೯). ೨. (ಆಲಂ) ಕಳಂಕಗೊಳ್ಳು : ತಾನೇ ತನ್ನನ್ನಮಾಪ ಮಸಿಯಿಡಲೀ ಸಮಿಪನು ಗೈಪನು (೭೫೫೫. ೦೭-೪೩). ಮಸಿಯುಂಡೆ = ಮುದ್ರಣಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚು ಮೊಳೆಗಳ ಮೇಲೆ ಉರುಳಿ ಮಸಿಯನ್ನು ಸವರುವ ಸಾಧನ : ಆ ಭಾಗಗಳು ಮಾತ್ರ ಮುದ್ರಣಯಂತ್ರದ ಮಸಿಯುರುಳಿಗಳಿಗೆ (Rollers) ತಾಗಿ . . . ಯಂತ್ರದಿಂತ್ತದಿಂದ ಕಾಗದದ ಮೇಲೆ ಮುದ್ರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ (೫೦೨೪. ೨). ಮಸಿಯೂಟ = ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ಬೀಗರಿಗಾಗಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಏರ್ಪಡಿಸುವ ಭೋಜನ; ಬೀಗರೂಟ(?): ಮದುವಣಗ ಅಣ್ಣ ತರತಾನ ಮಸಿಯೂಟ (೭೫೫೫. ೨೩). ಮಸಿಹಟ್ಟು = ಮಸಿಬಳಿ : ಆ ಪೆಸರಿಗೆ ಗುಮಾಸ್ತರು ಮಸಿ ಹಚ್ಚುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (೭೫೫೫೫. ೭೨). ₱ ಸಂಸ್ಕೃತಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ 'ಮಸಿ'. 'ಮಷಿ' ಮತ್ತು 'ಮಸಿ' ಎಂಬ ಮೂರು ರೂಪಗಳು ಇದ್ದರೂ ಭ್ರಾಂತಿಪದಗಳು. ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಮತ್ತಿತರ ಆಧಾರಗಳಿಂದ 'ಮಸಿ'. 'ಮಷಿ' ರೂಪಗಳನ್ನು ದೇಶ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಪರ್ಯಾಯರೂಪಗಳೆಂದೂ 'ಮಷಿ' ರೂಪವನ್ನು ದ್ರಾವಿಡದಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳಿದ್ದರೂ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತವೆಂದೂ ಈರ್ಮಾನಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಮೈ; ತುಳು. ಮಜಿ. ಮೈಯಿ; ಕೊಡ. ಮಸಿ; ತೆಲು. ಮಸಿ / ಸಂ. ಮಷಿ]

ಮಸಿಕಟ್ಟು 'ಮಸಿಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಮಸಿಕಡ್ಡಿ (ನಾ). ಶಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿಕೊಂಡು ಬರೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ ; ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆ ; ಲೇಖನಿ : ಶಾಸನಭೋಗರು ಮಸಿಕಡ್ಡಿ ದಿಂದ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (೬೫೦). [ಮಸಿ + ಕಡ್ಡಿ]

ಮಸಿಕಪ್ಪಡೆ 'ಮಸಿಗಪ್ಪಡೆ' ನೋ.

ಮಸಿಕಾಣಿಕೆ. ಮಸಿಕಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಶಾಸನಭೋಗರು ಹೊಲದ ಲೆಕ್ಕಪತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದುಕೊಟ್ಟುದಕ್ಕಾಗಿ ರೈತರಿಂದ ವಸೂಲು ಮಾಡುವ ಕಾಣಿಕೆ. – ಸಂಘಾವನೆ : ಅವಿದ್ಯಾವಂತರಾದ ರೈತರು

ಶಾಸನೋಪಯೋಗದಿಗೆ ಮಸಿಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಲೇಖಿತಪತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (೧೮೨). **ಮಸಿಕಾಣಿಕೆ :** ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸನೋಪಯೋಗರೂ ರೈತರಿಂದ "ಮಸಿಕಾಣಿಕೆ" ಎಂಬುದಾಗಿ ಮಹೂಲ್ಯಾಯಿಸ್ತಾರೆ (ಗದುಶಾ. ೦೦೩).

[ಮಸಿ + ಕಾಣಿಕೆ (< ಕಾಣ್ಕೆ)]

ಮಸಿಕುಡಿಕೆ (ನಾ). ಶಾಯಿಯನ್ನು ತುಂಬಿಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಗಾಜು ಅಥವಾ ಪಿಂಗಾಣಿಯ ಭರಣಿ : ದಿವುತಿ : ತಳದ ಕೆರೆ ತರೆದ ಮಸಿಕುಡಿಕೆಯಂತೆ (ಪಪಂ. ೫೮-೩). [ಮಸಿ + ಕುಡಿಕೆ$_1$]

ಮಸಿಗಟ್ಟು, ಮಸಿಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಕೊಳೆಯಾಗು ; ಮಾಸು : ಮೋತಿ ಬಾಯಿಯು ತನ್ನ ಮಸಿಗಟ್ಟಿದ ಹಸ್ತಗಳಿಂದ ಬಣ್ಣಿಸಲನ್ನು ಒರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ . . . ಉತ್ತರವಿತ್ತಳು (ಹುಪಾಕ. ೪೯೦). **ಮಸಿಕಟ್ಟು :** ಹೆಣ್ಣ ಪತ್ನಿಯ ಮುಖ ದಿನದಿನಕ್ಕೆ ಮಸಿಕಟ್ಟಿದ ಕನ್ನಡಿಯಂತಾಗುತ್ತಿದ್ದುದು ಆತನ ಕಣ್ಣಿಗೂ ಕಂಡಿತ್ತು (ಪಕಂಪಾ. ೦೮). [ಮಸಿ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಮಸಿಗತ್ತಲೆ (ನಾ). ಕಪ್ಪನೆಯ ಕತ್ತಲು ; ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ : ಚಿಕ್ಕೆ . . . ಮಸಿಗತ್ತಲೆಯ ಕೊಳದ ಕಟ್ಟನೊಡೆಮುತ್ತೈ ಕರ್ಬೊಗಲ ಪರಿಮಿಸುವಂತೆ ತೋರುಮಿ ಸಡಿಲಿಸಿ ಬೀಸಿದಳ್ ಕೇತಮಾಪಮು (ಹರ್ಷಚ. ೫೫-೫೬).

[ಮಸಿ + ಕತ್ತಲೆ$_1$ (< ಕತ್ತಲೆ)]

ಮಸಿಗಪ್ಪಡ. ಮಸಿಕಪ್ಪಡ (ನಾ). ಮಾಸಿದ ಬಟ್ಟೆ ; ಕೊಳೆಯಾದ ವಸ್ತ್ರ : ಮಸಿಗಪ್ಪಡದ ಪೊದೆದು ತಾಱುಪಿಕ್ಕೆ ಸರೆದರೆಗೆ ಮುಸುಟ್ಟು... ದುದುಪಾರ್ಜರ್ಗಳೊಂದೆರೆಯೊಳು (ಪಪಾ. ೪-೫೭) ; ಮುಸುಳ್ಳಿರೆ ಕಾಂತಿ ನೀಳಪುದಿಂ ಮಸಿಗಪ್ಪಡದಿಂದೆ ರತ್ನಮಂ ಮುಸುಕುವ ಭಂಗಿಯಿಂ ದುಸುಱನಿಕ್ಕೆ (ಶಾಕ್ಯಪ್ರ. ೦೮-೦೮). **ಮಸಿಕಪ್ಪಡ :** ಒಡಲ ಹಕ್ಕಿದ ವಣ್ಣಾ ಮಸಿಕಪ್ಪಡದ ಕಂದಿದ ಜನ್ನಿವಾರದ . . . ಅವಧೂತ (ಪಪಾ. ೫-೬-೦೫). [ಮಸಿ + ಕಪ್ಪಡ]

ಮಸಿಮೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಕಪ್ಪನ್ನು ಬಳಿ ; ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿ : ಪೆರದಲೆಗೆ ಮಸಿದೊಡ್ಡದು ಪೆರಗೊಡಂಡಲನು ಕತ್ತಲೆಯ ಮಂಜಿಗೆಯ್ದು ದಾ...ಜಾಣಯಂದಾ ಸಣ್ಣ ಮುದುಕಿಸೂಳೆಮಾರಸೆದರು (ಕಪ್ರ. ೦೦-೫೬).

[ಮಸಿ + ಮೊಡೆ$_1$]

ಮಸಿದೌತಿ (ನಾ). = ಮಸಿಕುಡಿಕೆ : ಪೆರೆಹೊರೆಯ ಮಕ್ಕಳು ಕೂಡಿ ಅವರ ಮಸಿದೌತಿಯನ್ನು ಉರುಳಿಸಿದರು (ಕ್ರ.ಪ್ರ. ೫೯).

[ಮಸಿ + ದೌತಿ (< ದವತಿ)]

ಮಸಿಪಾತ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಸೀದು ಕರಿಕಾದ ಪಾತ್ರೆ ; ಕಪ್ಪು ಬಿದಿದ ಪಾತ್ರೆ : ಕೆಲಸದವಳು ಮಸಿಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಗಿ ತೊಳೆದಿಲ್ಲ (ಕಪ್ರ). ೨. = ಮಸಿಕುಡಿಕೆ : "ದೌತಿ ಮಸಿಪಾತ್ರೆಯುಕ್ಕೆ" (ಪುಂಗಾಶಾ. ೦೦೫-೦೬).

[ಮಸಿ + ಪಾತ್ರೆ]

ಮಸಿಬುಂಡಿ. 'ಮಸಿಬುರುಡೆ' ನೋ.

ಮಸಿಬುರುಡೆ, ಮಸಿಬುಂಡಿ (ನಾ). = ಮಸಿಕುಡಿಕೆ: (೧). **ಮಸಿಬುಂಡಿ :** ಕೈರಿದ್ದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು—ಅಂಜನ ತಂಬಿಗೆ, ಮಸಿಬುಂಡಿ . . . ಇತ್ಯಾದಿ ಹೆಂಡತಿಯ ಪೈಮಾಯಿತ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಯ್ತು ಬೀಸಿ ಎಸೆಯುವ ಬಹದ್ದೂರರೂ ಇದ್ದಾರೆ (ಪಾಕ್ಕು. ೦೨). [ಮಸಿ + ಬುರುಡೆ]

ಮಸಿಮುಸುಡಿ (ನಾ). ಕಪ್ಪು ಮುಖವುಳ್ಳವನು ; ಕರಿಯ : ಅಸಲತ ರಣಧೀತಮವೀ ಮಸಿಮುಸುಡಿನ ಜೀವ ಕಟ್ಟಿನಂ ಕಂದಿದೊಡೆಟ್ಟೆಸೆಯ ನಡರ್ದೆನ್ನ ಕೀರ್ತಿಪ್ರಸರದ ಕುಡಿ ಕೈಪೊರೆಯ ಕುದಿಯಪ್ಪೊಲಕ್ಕುಂ (ಪುಪಿಸಂ. ೨-೫೫). [ಮಸಿಮುಸುಡು + —ಅ್ಕ]

ಮಸಿಮುಸುಡು (ನಾ). ಕಪ್ಪನೆಯ ಮುಖ : ಮಸಿಮುಸುಡಿನ ಮೂಳ ವನೆಸಿಯ ಗಂಡನು ಬಿಡೆ (ಕಂಕ. ೧೩-೦).

[ಮಸಿ + ಮುಸುಡು (<ಮುಸುಂಡು)]

ಮಸಿವಣ್ಣ (ನಾ). ೧. ಕರಿಯ ಬಣ್ಣ : ಕಪ್ಪು : ಪೆತ್ತವರಾಗಲಿ ಕಾಕಾಲಯದೊಳಗೊಂದಲಂ ಪೊರದುಂ ಮೆಯ್ಗೆ ಸಿವಣ್ಣಮಾನಾಂತನವರತಂ ನುಡಿದಡೆಯದೆ ಏಕಮಿರ್ದಪ್ಪ (ಪಪಾಶಾ. ೬-೫೪) ; ನಿನ್ನ ಮಸಿವಣ್ಣದೀ ಜೀವಿನಿಸಿಗೆ ಸೋಲ್ಲರು ಗೆಲ್ಲತಿಯರು (ಪಾಕ್ಷಾ. ೫೫-೫೬) ; ತತ್ಕ್ಷಣ ದೊಳಗೆ ಮಸಿವಣ್ಣಮಾಯ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಂ (ಪಪ್ರ. ೪೦-೫೯). ೨. (ಆಲಂ) ವ್ಯರ್ಥವಾದುದು : ನಿರರ್ಥಕವಾದುದು : ಹುಸಿದವನ ದೇಹದ ಕಸ ಪತ್ತಿದಾರಂಬ ವಿಷಯವುಳ್ಳವನ ಗುರುತನವು ಇವ ಮೂಜು ಮಸಿವಣ್ಣ (ಪಪಾಕ್ಕ. ೪೫). [ಮಸಿ + ಬಣ್ಣ]

ಮಸಿವಾಳ 'ಮಸಿವಾಳ' ನೋ.

ಮಸಿವಾಳ. ಮಶವಾಳ, ಮಸಿವಾವಾಳ, ಮಸ್ಸಿವಾಳ, ಮಸ್ಸೀವಾರ್, ಮಸ್ಸೀವಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಬೈಲುಮೇಮಯ ಅದವಿ ಮಸ್ಸೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಜಾಲಿ . . . ಮಸಿವಾಳ, ಮಾಲಗಲಿ, ದಿಂಡಲು. ಅತ್ತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳು ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತವೆ (ಕಕಪ. ೫೦). **ಮಶವಾಳ :** ಮಶವಾಳ (ಪಾಂಧಿ). . .ಬೆಳಗಾವಿ, ವಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೇಯುತ್ತದೆ (ಕಹಗಿ. ೪೩). **ಮಸಿವಾವಾಳ :** (೧). **ಮಸ್ಸಿವಾಳ :** ಮಂದಗಳು . . . ಬೇವು, ಹುಚ್ಚುಬೇವು, ಹೆಬ್ಬೇವು, ಮಸ್ಸಿವಾಳ, ಹುಗ್ಗೆ (ಕಮ್ಮಸ. ೫೫೬). **ಮಸ್ಸೀವಾರ :** ಮಸ್ಸೀವಾಲ, ಮುಸ್ಸೀವಾರ, ಕಂಚುಮೊಗ್ಗೆ (ಪ್ರತಿಗಿ. ೫೩-೦೦೩೦). **ಮಸ್ಸೀವಾಲ :** 'ಮಸ್ಸೀವಾರ' ಶಬ್ದೇಖದಿಂದ 'ಬೈಬೆಗಿ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. 'ಅಂಟುವಾಳ', 'ಕಂಚುವಾಳ' ಪರಾ. [?]

ಮಸಿಹಣ್ಣು (ನಾ). (ಆಲಂ) ನೀತಿಗೆಟ್ಟವಳು : ಕಳಂಕಿನಿ : ವ್ಯಸನದ ದೆಯಿಂದ ಮಸಿಹೆಣ್ಣೆನೊಶವಾಗಿ ಪುಸಿದು ಹೋಗುವಳ ಒಡನಾಡಿ ತಾನುಗ್ಗು ನುಸಿಪಾದ ಕಾರಣ (ಪಪಕ್ಕ. ೦೬೧೦).

[ಮಸಿ + ಹಣ್ಣು (<ಪೆಣ್)]

ಮಸೀತಿ 'ಮಸೀದಿ' ನೋ.

ಮಸೀದಿ. ಮಸೀತಿ, ಮಸೀದಿ. ಮಸಜೀದ್, ಮಸಜೀದಿ, ಮಸೀತಿ, ಮಸೀದೆ, ಮಸುದಿ, ಮಸೂತಿ, ಮಹಜಿದಿ (ನಾ). ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಮಂದಿರ : ಭುವನಗಿರಿ ದುರ್ಗದಲ್ಲು ಕಟ್ಟಿಸ್ಸ ಮಸೀದಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಧರ್ಮಶಾಸನ (೦೪- ೧೦೫೫ ಸಿಪಗಪ. ೫೮-೯; ೧೦೭೭); ಅವಳನ್ನು ನಗರ ಪ್ರಾಂತವಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಮಸೀದಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಮೌಲ್ವಿ ಸಾಕ್ಷಿಗಳ ಮುಂದೆ ಕುರಾನಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಮದುಮೆಯಾಗಿ ಅವಳ ಶಯ್ಯಾಗೃಹಕ್ಕೆ ತಂದು ಮುಟ್ಟಿಸೋವಮು (೨೦೯ಮು. ೫೫೧). **ಮಸೀತಿ :** ಬನಾರೀಸ್ . . . ಗಂಗಾನದಿಯು ಮೇಲಿದೆ. ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ಮಸೀತಿಗಳೂ ಇವೆ (ಪಾಗಿಪಂ. ೫೯). **ಮಸೀದಿ :** ಕೂಡಿದವರೆಲ್ಲರೂ ಮಸೀದಿಯಲ್ಲಿ ಭೋಜನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮನೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ (ಪುಂಅಮು. ೬-೨೬). **ಮಸಜೀದ :** ಮುಸಲುಮಾನರ ಮಸಜೀದುಗಳಿಗೆ ಸೋಪಾನಗಳು ಬಟ್ಟಿಸ್ಸದುತ್ತಿದ್ದವೆ (ಕಂಗಿಷೊ. ೬). **ಮಸಜೀದಿ :** ಗುಡಿ ಚರ್ಚು ಮಸ ಜೀದಿಗಳ ಬಟ್ಟು ಹೊರಬನ್ನಿ (ಕಂಗಿಸಂ. ೫೯-೨). **ಮಸೀತಿ :** ನಮಾಜಿಗೆ ಹೋಗಿ ಮಸೀತಿ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ಪಾಗಾಯಿತು (ಹುಬ್ಬ. ೦೮೦). **ಮಸೀದೆ :** ಆ ಹೊತ್ತು ಮಸೀದಿಗಳೆಲ್ಲ ಗಮಗಮಿಸುವವು (ಪ್ರಾ.ಜ. ೦೬) ; ಮಸೀದೆಯಿಂದ ಮುಸ್ಸಿಗಳು ಏಪಗೆ ಆದೇಶ ಕಳಿಸಿದರೂ ನೀನು ಕೇಳಲಿಲ್ಲ (ಪುಂಅಮು. ೦೦). **ಮಸುದಿ :** ಆ ತುರುಕರು . . . ಗರುಡನ ಕಂಬವಂ ಮಾಜಿದು ಮಸುದಿಯುಂ ಕಟ್ಟಿಸುವರು (ಪಾಕ್ಷ. ೬-೨೫). **ಮಸೂತಿ :** ತಾವರಿಗೆರೆ ಹೊಂದಿ ಕಟಿಸಿದ ಮಸೂತಿಯು ಧರ್ಮಕೆ ಕೊಟ (ಎಕ್ಷ. VIII, ಶಾಗ. ೦೦೫-೦೦; ೧೦೫೫); ಆಗ ಆ ಬಾದಶಹನು ಮಸೂತಿಯೊಳಗೆ ಸಮಾಜ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಇತಪಂ. ೪೪). **ಮಹಜಿದಿ :** ಕಾಜಿಮದಾಮೊದಿನ್

ಯಂಬವಗೆ ಪೂರ್ವಾರಭ್ಯದಾಗೆ ಮಸಜ್ಜಿದಿಗೆ ಯಿನಾಮಾಗಿ . . . ಕೆಲು ನೆಟ್ಟ ಹೊಲ ೨ (ಎಕ· VII (೩), ೫೪೧· ೮೫–೮; 1921).

[← ಪಾರ. ಮಸ್ಜಿದ್ ; ಹಿಂ. ಮಸಜೆದ್, ಮಸೀತ್, ಮಸೀದ್ ; ಮರಾ. ಮಶೀದ್, ಮಸೀದ್]

ಮಸೀದೆ ' ಮಸೀದಿ ' ನೋ·

ಮಸುಕು. ಮಸಕ್ಕು (ನಾ)· ಮಬ್ಬು : ನಮ್ಮೂರಿನ ಹಳೆಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಬರಹವು ಮಸುಕಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಮುದ್ದಣ. ೭) ; ಕೆಲಬು ಬಾಯುವಾಗಿ ಬರಹ ಮಸುಕಾಗಿ ಕಾಣತೊಡಗಿತು (ಜಾಕಭ. ೦೦೩). **ಮಸಕ್ಕು** : ಮಸಕು ಮುಂಡಾವದಲಿ ನಿದ್ರೆತಿಳಿದೆದ್ದು (ಎಸಾಚ. ೫೯–೦೦) ; ಮೊದಲಿನ ವಿಜವಾವ ಜಧ್ಯಾತ್ಮ ಮಸಕಾಯಿತು (ಕಕ್ಕಜ್ಞ. ೩೫೯). ಮುಸುಕುಮುಸುಕು, ಮುಸಕುಮುಸಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಿಶಿರಪುತು, ಸಂಜೆ . . . ಹಜಾರದಲ್ಲಿ ಮುಸುಕುಮುಸಕಾದ ಕತ್ತಲೆ (ಜಾಕಭ. ೦೦೦) ; ಒಂದೆ ಸಮಗೆ ಮುಸಕುಮುಸಕಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ನಕ್ಷತ್ರ, ಈಗ . . . ಸ್ಪಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಅಾಅ. ೩). [ದೇ.? ತಮಿ. ಮಚುಮ್ಮಲ್ ; ದುಲ. ಮುದುಕ್ಕು, ಮಯಲ್, ಮಯಿಮ್ಮು, ಮಯ್ಯಲ್ ; ತುಳು. ಮುಸಕು, ಮುಸುಕು, ಮುಸ್ಕ್ ; ತೆಲು. ಮುಸಕ]

ಮಸುದಿ 'ಮಸೀದಿ' ನೋ·

ಮಸುರ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿದಳಧಾನ್ಯ : ಕಡಲೆ : ಯಜುರ್ವೇದದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬತ್ತ, ಮಸುರ (Pulses) ಇವು ಹೇರಳವಾಗಿದ್ದುವು (ಐತಾ· ೪೯). [ಸಂ.]

ಮಸುರಿಗೆ ' ಮಸೂರಿಗೆ ' ನೋ·

ಮಸುಳ್, ಮಸುಳು (ಕ್ರಿ)· ಕಾಂತಿಹೀನವಾಗು ; ಮಂಕಾಗು : "ಮಸುಳ್-ವಿಗತಪ್ರಭಾಯಾಂ (ಕಳಿಗುಂದು)" (ಶಬ್ದಾ) : ವಿಭೂಷಣಾಂಗಗಳಿಂ ತೀಡುವ ರತ್ನಗಳ್ ಮಸುಳ್ದುವು (ಜಾಪು· ೩–೩) ; ಕೆಂಪೇಱಿದ ಕಳ್ಳಿನ್ನ ಕಡಪರೆಜ ಕುರುಳಾಂತ ನುಂಪುವಗೆ ಮಸುಳ್ಳ ತಿಲಕಂ (ತಾಪು· ೦೯–೨೩) ; ತೊಡಯಜಗನಿಂದೆ ನೀಂಮೊಸರುಕ್ಕೆ. ಕೆಮುರಿಂದು. ಕಿಂಡದಿನ್ ಪೊಗಯುಮ್ಮು ಬೆಬೆಜಿಸಿ ದುಸುಳ್ಳತ್ತು (ಅಃಕಗಿ. ೧೫–೧೩೦). **ಮಸುಳು** : ಮಸುಳಿದವು ತಾರೆಗಳು (ಹುಣ್ಕಕ್ಕ್ರ· ೩–೦೩) ; ತವಿಸ್ಸೆಯ ತಾರೆಯು ಮೈಪೆಳಗು ಮೆಸುಳಿದವು (ಕಾಪಾ· ೦–೦೯ ೦). [ದೇ.? ತಮಿ. ಮಸಚ್ಚು ; ದುಲ. ಮಯಂಗ್ಗು ; ತುಳು. ಮುಚುಕು, ಮಚುಕು, ಮುಸ್ಕು]

ಮಸುಳೆ (ನಾ)· ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದವನು : ಕವಿದ ಮದಾಳಿಯಿಂ ಮಸುಳೆಕಾಗಿ ಪಡೋಜರಪಂಗಳೊಳ್ ಕವಿಲ್ಕುವಿಲನುಮಾಗಿ ಬಂದ ಮಲಪಾನಿಲಂ (ಕಂಪಾ· ೩–೦೯). [ಮಸುಳ್ + — ಅ್]

ಮಸುಳೆಸು, ಮಸಗ್ಗೆಸು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಮಂಕಾಗು : ನಿಸ್ತೇಜಗೊಳ್ಳು : ಮಸುಳಿಸದ ಕೇಜು ಮಾಸವ ತೀರ್ತಿ . . . ಸಪಜವೆನಿಸಿ ರಾಜಸುತರ ಹರಿದ್ಧಂದ್ರಳೊಳುಜಂ ಸುವಿದೋಳರಲು (ಪಚಾ· ೦–೨೯) ; ಪಗಲು ಸುಧಾಸೂತಿ ಮುಸುಳಿಸಿರ್ಪಂತಪರೊಳ್ ಸೊಗಸುವ ಶೀರಕಾಂತಿಯೊಳಿಂ ಗೆದಿರ್ಪಂ ನವಕುಮಾರಕಂ ಸೃಷ್ಟನಿದಿರೊಳ್ (ಪಚಾ· ೨–೦೩೬) ; ಮೆಯ್ಯ ದೀಧಿತಿ ಮಸುಳಿಸವು (ಹುಣ್ಕಕ್ಕ್ರ. ೬೦೩· ೬–೬೦ ಅಆಕಕ್ಕ್ರ). ೨. ಮಂಕಾಗು ಪಂತೆ ಮಾಡು ; ನಿಸ್ತೇಜಗೊಳಿಸು : ತೊಟ್ಟ ತುಪುಗೆಗಳ್ ಕೌಸ್ತುಭ ರತ್ನಮನೋರೊಪೆ ಮಸುಳಿಸೆ (ಕಂಪಾ· ೭–೨೩) ; ಪಿಸುಗದಿರಸ ಕದು ಗಾಯ್ದುಂ ಮಸುಳಿಸಿದವು . . . ಶಾವಸೆಚ್ಚಲಗಾಡಗಳ್ (ಕ್ಕಾಶಾ· ೩೦೦) ; ಇತರೆಣಂಗಳ ಮುಸುಳಿಪ ರತ್ನಕಾಚ್ಚಸಮಿಂಚಮ್ಮುದುತಲ್ಪದಲಿ ಮನಜದಳಾ ಯತೇಕ್ಷಣೆ ಮಂಡಿಸಿದಳು (ಪಿಂಚಪ. ೨೬–೩೨). ೩. ಅಡಗು ; ಕಾಣದಾಗು ; "ಮಸುಳಿಸಿತೆಂದಡಗಿತಕ್ಕಂ" (ಕಾಶ್ಯಕ· ೩೦) ; ತೆಳುವಸುಜು ನೊಲೆಮೀಜುಮ . .. ತ್ರಿವಳಿಯು ರೇಖೆ ಮಸುಳಿಸಮು (ಜಾಕ್ಕಾ· ೩೨–೩೯);

ಮುನಿಗಳ ಪ್ರೌಸವಂತಾದಿಗಳ್ ಮಸುಳಿಸಿವತ್ತು (ಶಃಕಂಗ. ೭–೦೦). ೪. ಕುಗ್ಗು ; ಕಡಮೆಯಾಗು ; "ಪ್ಲಾಂ ಮುಳಿದೊಡೆಸ್ಸ ಜಸಂ ಮ ಸುಳಿಸುಗುಂ (ಹಂಪಾಕಂ. ೦೩೦–೦೩) ; ಕೆಂಡದ ನಿಟ್ಟಿಸಿ ಬಿಸಿ ಮಸುಳಿಸಿ ಒಬಿ ನಡುಗಲು (ಎಚಪಸ. ೦–೩೮) ; ಲೋಕಂಗಳೆಲ್ಲರಮಿತಭಕ್ತಿ ಮಸುಳಿಸಿದುದಕ್ಕಿಗೆ ಪೋಗಿ ಏಗುತದಿಂದುದ್ಧರಿಸು (ಜಾಪೋಪ್ಪ. ೯–೪). ೫. ಕುಗ್ಗಿಸು ; ಕಡಮೆಮಾಡು : ಆವರ ವಾಗ್ಗರ್ವಮಂ ಮುಱಿದು ಜಿಪ್ಪಾಸ್ತಂಭನಂಗೆಯ್ದು ಖರ್ವಮತಿಶಕ್ತಿಯಂ ಮಸುಳಿಸಿ (ಪಕ್ಕಾ· ೯–೨೪). ೬. (ಆಲು) ನಾಶಮಾಡು : ಬಲಿಮುಖರ ಬಲದಿ ಸೀತಾಲಲನೆಯ ಸೊಪ್ಪಸುರನಸುವ ಮಸುಳಿಸಿ . . . ಸಲುಪಿದನವರಂ (ಪಪ್ಪಾ· ೬–೨೦೬). **ಮಸುಳಿಸು** : ೧. ವಾನು ಈ ತೊಡಕಿನೊಳಗೆ ಬಿದ್ದಿದ್ದೇನೆ. ಬಿದ್ದಿ ಮಸಗಿಸಿದೆ (ಜಾಪಾ· ೬೬). ೨. ಅವನ ಹವಗಿಕೆಯು ಅವನ ಅರಿವನ್ನು ಮಸಗಿಸಿ ದ್ದಲ್ಲದೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದುದೂ ಪ್ರಮಾಣಿಸಿ ತೋಡುವೇಕೆಂಬ ವಾಣ್ಮುಡಿಯನ್ನು ಅವನ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಮರೆಮಾಡಿತು (೨೯೫–೩೯). [ಮಸುಳ್ + — ಇಸ್ಸು]

ಮಸುಳು ' ಮಸುಳ್ ' ನೋ·

ಮಸುಳ್ಕೆ (ನಾ)· ಕಾಂತಿಹೀನತೆ ; ಮಬ್ಬು : ' ಮಸುಳ್ಕೆವೆಜು ' ಪರಾ.

[ಮಸುಳ್ + — ಕೆ]

ಮಸುಳ್ಕೆವೆಜು (ಕ್ರಿ)· ಮಬ್ಬಾಗಿರು ; ಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲದಿರು : ಪುರಿಪ ಹವುದಿಂ ರಜದಿಂ ಮಸುಳ್ಕೆವೆತ್ತಿರದೆ ದೆಸೆಗಳುಂ ದಿಗ್ಭೀವಿಮಿರದ ಮೊಗ ದೊಡನೆನಸುಂ ಪ್ರಸನ್ನಭಾಪಮನದೇಂ ಪುದುಂಗೊಳಿಪುದುದೋ (ಹಂಪ್ರಕ· ೦೬–೪೩). [ಮಸುಳ್ಕೆ + ವೆಜ್ಜು]

ಮಸುಳ್ಚು (ಕ್ರಿ)· = ಮಸುಳಿಸು ೨ : ಪೂಜ್ಯಾಂತ ವಿಶ್ರಾಂತರಾಜ ಪ್ರಸ್ಥಂ ಸರಲ ಸೋನೆಯಿಂ ಕವ್ವಲ್ಲಿ ಮುಸುಳ್ಚಿ . . . ತವಿಂ (ಜಾಪಾಕ್ಕ· ೧೩–೦೪) [ಮಸುಳ್ + — ಚ್ಚು]

ಮಸೂತಿ ' ಮಸೀದಿ ' ನೋ·

ಮಸೂದೆ (ನಾ)· (ರಾಸನಸಭೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಸಭೆಯ ಅಂಗೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಇಡುವ ಕರಾವು : ಗೊತ್ತುವಳಿ : ಕೇಂದ್ರಶಾಸನಸಭೆಯಲ್ಲಿ . . . ಒಂದು ಮಸೂದೆಯನ್ನು ತಂದರು (ಕ್ಷಪ್ರ. ೬೬೩); ಬಹು ವರ್ಷೀಶ್ವಪನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರುವ ಮಸೂದೆ ಬಿದ್ದುಹೋಯಿತೆನ್ನು (೪೪೫· ೦೦೩). [←ಆರ. ಮುಸ್ವದ್, ಮುಸದ್ದಿದಾ ; ಹಿಂ. ಮುಸವಿದಾ, ಮುಸೌದಾ ; ಮರಾ. ಮುಸುದಾ, ಮಸೋದಾ, ಮಸ್ವಿದಾ]

ಮಸೂರ (ನಾ)· ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿದಳಧಾನ್ಯ ; ಕಡಲೆ ; "ಮಾಂಗಲ್ಯತೆ. ಮಸೂರಃ – ಈ ೨ ಜೆಂಗೆ " (ಹಾಡಿಯು. ೧೩–೨೩೬) ; ಶ್ರಾದ್ಧಕ್ಕೆ . . . ರಾಜಮಾಷ ಮಸೂರಮುಸಂದೆ ಕಡಲೆಯಿವಸರ್ಪಂಗಳ್ (೩೩೫ಕ· ೬–೪–೦೩೩) ; ಮಸೂರಂದಿ ಶಿಂಬಿದಾನ್ಯಂ (ಆಾ.ಪ. ೦೮೩–೦೩). ೨. ಬೇಳೆಯ ಆಕಾರದಂತೆ ಹೊರಉಬ್ಬಿಳ್ಕೆ ಗಾಜು ; ಲೆನ್ಸು : ಮೇರೆಗಳು ಗೋಳದ ಭಾಗಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಮಧ್ಯವರ್ತಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಮಸೂರಗಳೆಂದು (೨೦೦೦೦) ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕ್ರಾಜ. ೦೩೩); ವಿವಿಧ ಕನ್ನಡಿಗಳು ಮತ್ತು ಮಸೂರಗಳು ಉಪಯೋಗದಲ್ಲಿದ್ದವು (ಕಕ್ಕಜ್ಞ. ೩೦೦). [ಸಂ.]

ಮಸೂರಿಕೆ (ಶಾ)· = ಮಸೂರ ೧ : "ಮಸೂರಿಕಾ ಪೇಲುಲ್ ಚಣಂಗಿ ಪಿಂದಿಕಮಸಲು ಕಡಲೆ " (ಶುಂಗಣ. ೦೦೦–೪). [ಸಂ. ಮಸೂರಿಕಾ]

ಮಸೂರಿಕೆ (ನಾ)· ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿದಳಧಾನ್ಯ : ಕಡಲೆ : ನೀಪಾರತಿಲಾತಾಮಮಸೂರಿಕಾಕುಲತ್ವ . . . ವಿವಿಧಧಾನ್ಯಭೇದಂಗಳುಂ (ಆಾಪ್ರ· ೬–೭೨ ಪ). ೨. ಶರೀರದ ಮೇಲಿನ ಕಪ್ಪುಮಚ್ಚೆ ; ಸಂಗಾತಿ : ತಿರುವಸೂರಿಕಾದಿ ಶುಭವ್ಯಂಜನರಂಜಿತಪ್ರಶಸ್ತಾವಯವಂಗಳುಮಂ . . . ನೋಡಿ (ಪಚಾಪಾ. ೩–೦೫೩ ಪ) ; ಪರಮಸ ಪರಪಸ್ತಾವಿಕವೀರಮೊಪ್ಪ

ದೆದು . . . ತಿಲಮಸೂರಿಕಾಪ್ರಮುಖಸಮಸ್ತಧಾನ್ಯಂಗಳೊಳ್ ಕೂಡಿ (ಶಿವತ. ೦೨-೭೮ ಪ). ೩. ಸಿಡುಬು : ಮೈಲಿ : ಮಸೂರಿಕೆಯ ಪೂರ್ವಚಿಹ್ನಂಗಳ ಕಂಡುಗಲ್ದೇ ಲಂಘನವನೂ ವಮನವನೂ ಮಾಡಿಸುವುದು (ಕೃಕಾ. I, ೩೭). ೪. ಪರದೆ ; ತೆರೆ : ಸೊದೆಮಲ್ಲಿಯದ ಲೋಚೆಯ ಮುತ್ತಿನ ಲಂಬಣದ ಮಲಂಗು ಭಂಗಿಮಡೆದ ಕುಸುಮದೆಸಲ ಮಸೂರಿಕೆಯು ವೇಲೆ (ಶಿವತ. ೬-೭ ಪ). ೫. ಸೊಳ್ಳೆಯ ಪರದೆ. ೬. ತಲೆಹಿಡುಕ ; ಕುಂಟಿಣಿ. [ಸಂ. ಮಸೂರಿಕಾ]

ಮಸೂರಿಗೆ, ಮಸುರಿಗೆ (ನಾ). ೧. =ಮಸೂರಿಕೆ ೧: ಕೊವಿ ಗೋದುವೆ ಜೋಳಮುದ್ದು ಪೆಸಲು ಮಸೂರಿಗೆ ಗುಂಜಿಯುಂಬಿವಜ್ಜಿಳೊಂದಜ್ಜೊಳಾದ ತೈಲದಂ . . . ತಂದು ಪೂಸುವುದು (ಕೀಚಕಚಿ. ೯-೦೦೩). **ಮಸುರಿಗೆ** : ೨. = ಮಸೂರಿಕೆ ೪ : ಅಲರ ಮಸುರಿಗೆಯೊಳ್ಗುರ್ದು ಲರ್ದಪ್ಪಂ ನಿಮಿರ್ದ ಲತೆಯು ವೇಲೆ ವಿಳಾಸಂ ನಿಲೆ ನೀಡಿ ಕಾಲಂ (೪೦೩. ೦೦-೭೬) : ಎಸಪು ಪಸರಂಗಳ ಮಸುರಿಗೆಗಳಾಗೆಯುಂ ಕಿಂದೆಳರ ಗೋದಳಂಗಳ ಜೋದರಿಗೆಗಳಾಗೆಯುಂ (ಹರ್ಷಚ. ೬-೩೭ ಪ).

[<ಸಂ. ಮಸೂರಿಕಾ]

ಮಸೃಣ (ಗು). ೧. ಮೆತ್ತನೆಯ ; ಮೃದುವಾದ : ಅದಜ್ಜೋಳತಿ ಮಸೃಣಕುಸುಮಪ್ರದಾಳದ ಪೆಳೆವ ಗೊಂಚಲಂ ಸಂಚಳಿಸಿ ಪೆಳೆವ ವಿಂಚಿನ ಗೊಂಚಲಂದುಂ . . . ಅಶೋಕಲತೆಯುಸುಂಟುಮಾಡುಗುಂ (ಶುಚಕಾ. ೦೦-೫೭ ಪ) ; ಮುನಿವರರಾಜೀವದ ಕಿಲದೊಳ್ ಮೇತ್ರಲತಾವೃತವಭಿವೆದತ್ತು ಮಸೃಣಪೀಂಧಗುಚ್ಛಂ (ಶಂಪ್ರಕೃ. ೯-೩೩). ೨. ಸಯವಾದ ; ನುಣುಪಾದ : ವಿಕೀರ್ಣನೀಲಶಿರಾತಲಘಟಿತಮಸೃಣತಳಮುಂ (೪೦೩. ೦೦-೨೨ ಪ); ವಿಂಶತಿಸಹಸ್ರಸೋಪಾನಪಂಕ್ತಿವಿಭ್ರಾಜಿತಮುಮಪ್ಪ ಮಸೃಣರುಚಿರಭೂತಳ ಮುಮದಲ್ಲಿ ಹಾರರೂಪಗೋಪುರಂಗಳ ಪಾಲ್ಬಣ್ಣಂ ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಮಮಾಗಿ(ಪಾಕಚ. ೦೩-೩೭ ಪ). ೩. ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ ; ಮನೋಹರವಾದ : ಅದಜ ಜಾಪಕ್ಷ್ಮ ದಚ್ಛಾದನಸಂಕಾರಿಯಪ್ಪ ಮಸೃಣವರ್ಣವ್ಯಪಸರಮೇಳಾಪಪೈಚಿತ್ರ್ಯಮು ಚಿಪ್ರಕಳಾವಿಶಾರದಂ ಪರಿಭಾವಿಸುತ್ತುಮಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಶಂಪ್ರಕೃ. ೪-೩೦ ಪ). ೪. ಪ್ರೇಮಪೂರ್ಣವಾದ ; ಅನುರಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಮಸೃಣ ಕಟಾಕ್ಷದಿಂ ಕಾವುದದೊಳ್ಕೆಸಲಂ ಕಜಿವಂತಿರಂಭ್ರವಿಸ್ಮಸನದಿನಿಸ್ಸುಮಂ ಕೆದಜುವಂತಿರೆ . .. ಬರ್ವಳಾಡಿದಳ್ (ಚಪ್ರ. ೩-೦೩). [ಸಂ.]

ಮಸೃಣತೆ (ಗು). ಮೃದುವಾದ ; ಮೆತ್ತನೆಯ : ಅನೇಕಮೇಣುಬಿದ್ದ ಮಣಿಮಕುಟಮನೆಕಪ್ರಗಾಮಸೃಣತಚರಣಂ (೪೦ಪ್ರ. ೩-೩೨ ಪ) ; ಸಕಲಸಾಮಂತಮಣಿಮಕುಟಮಂಡೀಚಮಸೃಣತಚರಣಾರವಿಂದನಪ್ಪ ಧರ್ಮಾವಂದನಂ ಕಂದು (೪೩೨. ೯-೦೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಮಸೆ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಹೊಳಪು ಬರುವಂತೆ) ಉಜ್ಜು : ತಿಕ್ಕು : "ಮಸೆ-ಘರ್ಷಣೇ, ಸ್ಪಲ್ಪಕ್ಷತೇ ಚ (ಪಾಣಿನಿಃ)" (೪೮೫೩) ; ಪೆಗೆ ಸುಗಿದನ್ನೆಗಂ ಮುಸೆದ ವೀರಘಟ್ಟರ್ಕಳ ರಿದ್ರಪ್ಪಪ್ಪ ಕಪ್ಪುಗಳಂ . . . ಕೆಂಗಿಡಿಗಳ್ ಪಳ್ದಟೆ (೪೩೨. ೦೦-೩೩) ; ರೇಣುಪಟ್ಟಿದ ರವಿಯು ಮುಸೆದುಲು ಸಾಣೆಗಿಕ್ಕಿತೊ . . . ಬಿಲ್ಲುಜಾಣರ್ರುರವಣಿ ಲಜ್ಜಿಸಿತು ರೋಷದ ಧಸರ್ಧಾರರ (ಶಾಣ್ಮಾಂ. ೪-೦೬). ೨. ಪರಿತಗೊಳಿಸು ; ಜೊಪ್ಪವಾಡು : ಬೆಲ್ಲೆಸೆದು ಮುಸೆದ ಮುದನಸ ಬಾಳಂತಾದುವು ಪೊಳಪ್ಪೆಳ್ದೊಡೆ (೪೩೨. ೩-೩೨) ; ತಮೋ ವೈರಿವಿಜಯಂಕ್ಕೆ ಮುಸೆದುಸಿಧಾರೆಯೊಲಪಾಜಿತಂ ವಿರಾಜಿತನಾದಂ (ಜಾಂತಪು. ೪-೦೦೯) ; ತೊಂಪ ಗಿಳಿಗಳ ಚೆಂಚುವಂ ಮುಸೆದುಂ (೪೩೨. ೩-೦೪) ; ಜವುದಗ್ಗಿರಾಮುಸಂ ಮುತ್ತೆ ಕೊಡರಿದುಂ ಮುಸೆದು ಹೊಕ್ಕನು (೪೦೩. ೩೬-೩೦). ೩. ಸ್ಪರ್ಧೆಹೂಡು : ಪುರುಡಿಸು : ಕ್ಷೋಣೀಶ್ವರರಿರ್ವರುಮಂ ಪೂಡಿ ಮುಸೆದುಲ್ಕೆ ಬಗೆದು . . . ಪೋದ ಕಪ್ಪೊಳೆ ವಗಿಯಲ್ಕಂ (೪೦೪. ೦೩-೨೩) ; ಘಲುಗುಣಸೊಪ್ಪೆ ಕದನವ ಮುಸೆದರೇ (ಶಾಣ್ಮಾ. ೬೦೩. ೦೫-೨೦) ; ಪೊಸಪಾಪಕೋಕೆಯೊಳ್ ಮುಂಜಿದುಂಬಿ ಕೋಗಿಲೆಯೊಳಸೆದ ಸಂಪಗೆ ಪೊಚ್ಚಪೊಂದಾವರೆಯೊಳ್ . . . ಗಿಳಿವಿಂಡು ಬಸಸಿರಿಯೊಳ್ಪು ಮುಸೆದುವು (ಶೈಬಡ. ೬-೪). ೪. ಕೀಲ್ಪಗೊಳ್ಳು ; ರಭಸಗೊಳ್ಳು : ಯದುಮುಗಧಸ್ಯನ್ಯಮುಗದೊಳ್ ಕದನಂ ಮುಸೆದೊಡ (೪೧೦. ೭-೨೬) ; ಪುಸಪಳಿಂ ಪ್ರಿಯಾಪನಪುನೀಕ್ಷಿಪುದ್ಯತೆಯಾಗಿ (ಹಂಪ್ರಕೃ. ೬-೭೩) ; ಪರಿಕರರು ಪರಿಕರರೊಡನೆಯಿರಲೊರಸೊರಸಲು ವಿಗ್ರೆ ಮುಸೆವುದು ಕಣಾ (೪೩೨. ೪-೩೦). ೫. ದ್ವೇಷಿಸು ; ಬಸವ ಬಸವಾಯೆಂದಡೆ . . . ಮುಸೆದ ಹಗೆಗಳು ನಂಟರಪ್ಪರು (೦೪೪. ೪-೨೩). ೬. ನಾಶವಾಡು : ನಾನೇ ಸ್ವಸ್ಯ ಹೆಗೆದೆಕೊಂಡುಮೋಗಿ ಪುರೀದಿನಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಸೆದಃ ಬರುತ್ತೇನೆ (೪೦೪೮. ೦೪೨).

ಮಸೆದಾಟ, ಮಸವಾಟ = ೧. ಘರ್ಷಣೆ ; ತಿಕ್ಕಾಟ : ಸಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳ ಕಡೆ ಹರಿಗಿದರೆ . . . ವ್ಯಕ್ತಿ ಕಕ್ಕಗಳ ಮುಸೆದಾಟವಿಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲ (ಇಂಪ್ರಕೃ. ೨). ೨. ಕಲಹ ; ಹೋರಾಟ : ಮೇಘನಿಷ್ಪರೊಡನೆ ಕಾಗಿಃ ಮುಸ್ಪವಾದ ಮುಸದಾಟವಂ ನೆನೆದು (ಗೊಕ್ಕೃಚ. ೬-೨೧೦).

[ದೇ.ತ ಮಸಿ. ಮಾಯಿ ; ತುಳು. ಮಸೆ, ಮಸಿ ; ಕೋಲಾ. ಪಾಮ್ಯು. ಮಾಯಿ ; ಕಪೆ. ಮಸ್ಪೆ ; ಗೊಂಡಿ. ಮಸೀಪಾನಾ, ಮಸಿಯನ]

ಮಸ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಪರಿತ ; ಜೊಪ್ಪ : ಪೂಸಮುಸೆಯು ಬಾಳ ಪೊಳೆಪುಂ ಮಸುಪೊನ್ನಾ[ರ]ತಿಯು ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗುವ ವಿಂಚುಂ ದಸದಸಿಗ[ಳೊ]ಳಸದಿರೆ (ಕರ್ಣಾ. ೪-೮೩) ; ಪೊಸಮುಸೆಯು ಕೂರಲಗಾತನ ಕಂಪದಲಿ ಹಾರಮಾಗಿ ಬೀಚ್ (ಕಿಷ್ಕಾಕ್ಕ. ೬-೦೦ ಪ) ; ಎವ್ವತ್ತೇಳಂಕೋಟಿಯು ಭಟರ ದೇಹದ ಕೀಲಿಸಿದ ಹೊಸಮುಸೆಯು ಸರಳಿಂದಸುರ ಕಡುಮುಳಿದು (೪೩೩. ೦೯-೦೩). ೨. ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ : "ತೊಳಗು, ಬೆಳಗು . . . ಮುಸೆ — ಈ ೧೪ ಕಾಂತಿ" (೪೩೩. ೩೫-೨೦೨) ; ಗಗನಚರಗಜಾರೋಹಕರಂಕುಶದ ಮುಸೆಗಳ್ ಗಗನತಲಮನಾವಸಿಸೆ ರಣಕ್ಷೋಣಿಗೆ ನಡಿದರ್ (ಸಂಗಾಚ. ೦೩-೨೯ ಪ) ; ಪೊಮ್ಮಿ ಬೆಳ್ಳಸಿಮಿಲ್ ರಣದೇವತೆಯುಬ್ಬಹಾಸದಂತೊಗೆದು (ಜಗ. ೬-೩೮). ೩. ಉದ್ರೇಕ ; ಆವೇಶ : ಬಲಿದ ದಂಡೆಯ ಮುಸೆಯ ಬಯಸಿಕೆ ಲುಳಿದು ಮೈಗಳ ಲವಣಿಸಾರರು . . . ಕಾದಿದರು (ಶಾಣ್ಮಾಕ್ಕೃ. ೦೮-೦೩); ಕರ್ಣಾರ್ಜುನರೊಳಗಿನ ಮುಸಕತದ ಮುಸೆ ವಿರಿತಪ್ಪೆ (೪೦೩೩. ೦೩೦). ೪. ದ್ವೇಷ : ಪಗೆ : ಹುಸಿನುಸುಳಟಮಟಕಾಂಕ್ಷೆ ಪದಿರು ಗನ್ನಮುಸೆದುಟ ಪುಂಜದಯಗ್ಗಳಿಕೆ ಮುಸುಕುವ ಕಸಕಳಿಗಳ ಕಿತ್ತು ಗುರುರಾವು ಸಸಿಗಳ ಸಲುವ ಕಾಂತೆ (೪೩೨೩೩. ೪-೦೩೯). ೫. (ಸಣ್ಣ) ಗಾಯ : ಇಸು ವಿಡುವ ಪೊಯ್ಕ ಕುತ್ತುವ ಮುಸೆಯುಂ ಪಚ್ಚಿಸುವ ಕೈದುವಿನ್ನಣಮುಂ ಯಿಟ್ಟಸಲಾಗ ಸುತರನಾ ದಂರ್ಮಸಂ ದೋಷಕರನೆಂಬನುತ್ತಮಪ್ರಸಂ (೪೩೩. ೩-೦೩೩) ; ಸುಳೆದ ಮುಸೆಗಳು ಪಿಂಗದೆ ಪೋಲ್ಪೆಸದಿರ್ದುವ್ ... ಸಾಸನಲಿಪಿಯಂ (೨೪. XVI, ೪೯೩. ೧೮-೩೩ ; ೧೧೨೦) ; ಮುಸೆಯು ಬೈಗೆಯೊಳೊಜ್ಜುವೆರ್ದುವು ದಿಸಿರಕುತೆ (ಶಾಣ್ಮಾಕ್ಕೃ. ೦೧-೭). [<ಮಸ್ಕೆ]

ಮುಸೆಕಲ್, ಮುಸೆಕಲ್ಲು (ನಾ). ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಪರಿತಗೊಳಿಸಲು ಬಳಸುವ ಉಜ್ಜುವ ಕಲ್ಲು : ಮುಸೆಕಲ್ಲ ಕುಮರೆ ಬಾಚಿಯು ಪೊಸತನಿಸುವ ಕೊಡಲಿಮುಳಿಯಮೊರ್ಕೊಂದದೊಳಂ ಉಸಿರೆಂದಾ ಗುಣಕಂತಿಕ್ಕಗಸಮುಸಮು ಸ್ಮಮನೆ ಕೊಟ್ಟನಘನವಪಂಪಂ (೪೩೩. ೭. ೦೩೮). **ಮುಸೆಕಲ್ಲು** : ಕುಡು ಗೋಲು, ಮುಸ್ಪೆ ಮುಂತಾವ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಪಳಸಿ, ಮುಸೆಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಮುಸೆದು ಇಜ್ಜುಲೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (೪೮೩೩. ೪೪). [ಮುಸ್ಕೆ + ಕಲ್ಲ್]

ಮುಸೆಕಲ್ಲು 'ಮುಸೆಕಲ್' ನೋ.

ಮುಸೆಗಣೆ (ನಾ). ಪರಿತವಾದ ಬಾಣ : ಶುದಿವೆರಳಂಬುಗೊಳೆಗೇಲ್ದುವ ಬಿಲು . . . ಮುಸೆಗಣೆಯು ಬತ್ತಳಿಕೆ (ಕರ್ಣಾ. ೬-೮) ; ಪೆಜ್ಜಾಲಗೆಯು ಸೋಡೆ ಮುಸೆಗಣೆಯು ದೊಣೆಮಲ್ಲೆ (ಶಾಣ್ಮಾ. ೦೨೪-೩೭). [ಮುಸ್ಕೆ + ಕಣ್ಣೆ]

ಮಸೆಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). (ಸಣ್ಣ) ಗಾಯವನ್ನು ಹೊಂದು : ರವಿಯ ಮಗ ಮಸೆಗಂಡನಶ್ವತ್ಥಾಮ ಮೈಮಱೆದ (ಭಾಷಾ. ೪-೦೦) ; ಮಸೆಗಂಡ ಕೊಪ್ಪೀಡನಂತಸುರನುರೆ ಘರ್ಜಿಸುತೆ (ಶೀಲಾಸು. ೦೮).

[ಮಸೆ + ಕಾಣ್]

ಮಸೆಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಾಯಗೊಳಿಸು ; ಕ್ಷತಗೊಳಿಸು : ಮೂಱಕ್ಷೋಣಿ ಸೈನ್ಯವನೊರಸಿದನು ಮಸಿಗಾಣಿಸಿದನಗ್ಗದ ಮಹಾರಥರ (ಭಾಷಾ.ಭಾ.೨-೮೬) ; ಸಾವಿರ ಬಲುಸರಳ್ಗಳನೆಚ್ಚು ಮಸಗಾಣಿಸಿದನಮಿರನು (ಕರ್ಣಾಮು. ೪೨-೪೮). [ಮಸೆಗಾಣ್ + — ಇಸು]

ಮಸೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಹರಿತವಿಲ್ಲದಾಗು : ಮೊಂಡಾಗು : ಮಸೆಗಟ್ಟು ಕೂಡಲಿಯ ಹೊಯಿಲಂತೆ ಕರ್ಮವ ಮಸದಱಿ ಮಾಳ್ಪುದು ಧರ್ಮ ಮಸೆಯುಳ್ಳ ಕೂಡಲಿಯ ಹೊಯಿಲಂತೆ ಕರ್ಮವ ಕಸುವರಿದಱಿವುದಿಗ ಶುಕ್ಲ (ಅಜ. ೬೯-೮೪). [ಮಸೆ + ಕೆಡು]

ಮಸೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹರಿತವಾಗು ; ಚುರುಕಾಗು : ವ್ಯಾಯುಪಾಸ್ತ್ರದ ಅಧ್ಯಯನ ಹಾಗೂ ಅದರ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಆ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯು ಮಸೆಗೊಂಡು ಅತ್ಯಂತ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಯಿತು (ಜಾಪ. ೭೯). [ಮಸೆ + ಕೊಳ್]

ಮಸೆಗೋಲು (ನಾ). = ಮಸೆಗಣೆ : ರಕ್ಕಸನು . . . ಪರಿಘವಲಿಟ್ಟಿನ ಕಂಬುನ . . . ಮಸೆ [ಜಾಗೂ. ಸಮ]ಗೋಲ್ಗೆದಱಿ ಶತಚೂರ್ಣವಾಗಲು ಕಡಿದನಾ ರಾಮ (ಕೂಡಲ. ೬-೨೬-೧೦) ; ಹುಗಚ್ಚಿನು ಧೃತಿ ಕುಂದಿತು ಕಾವನ ಮಸೆಗೋಲು ನಾಂಟದುವೆದೆಯು (ಗೊಮ್ಮ. ೯-೧೬೦).

[ಮಸೆ + ಕೋಲು (< ಕೋಲ್)]

ಮಸೆತ (ನಾ). ೧. ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ; ಚುರುಕು : ತಾನು . . . ಪೊಱರು, ಸಾವಿರ, ಆದುವ ನಾಲಿಗೆಯ ಮಸೆತವನ್ನು ಎದಿರಿಸಿ ಬದುಳಬೇಕಾಗಿದೆ (ಜಃಕಃ II, ೬೭೦). ೨. ಉದ್ರೇಕ; ಆವೇಶ ; ವನಚರನ ಸುದುವಂತೆ ನೋಡಿದ ಮನದ ಮಸೆತದರಿ (ಶಾಂಪು. ೮೮-೮೨). [ಮಸೆ + — ತ್ತ]

ಮಸೆದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಗಾಯಗೊಳಿಸು ; ಪದವ ಮಸೆದೋಱಿದನು ಹೂಗಣೆ ಹೃದಯವನು ತಾಗಿದುದು (ಭಾಷಾ. ೨-೬). [ಮಸೆ+ತೋಱು]

ಮಸೆಪ (ನಾ). = ಮಸೆತ ೧ : ' ಬಾದುರವಾನಸವರೆಚ್ಚ ಹೊಸಮಸೆಪದ ಬಾಣಗಳನು ಕುಸುರಿದಱಿದು (ಭಾಷಾಭಾ. ೦೮-೦೧೬). [ಮಸೆ + — ಪ್ಪ]

ಮಸೆಪ್ಪು (ನಾ). ಉಜ್ಜುವಿಕೆ; ತಿಕ್ಕಾಟ ; ಗಳಿಸಿದಕ್ಕೆ ಕಾತುರಿಪ ಕಂಪ ಮನೊಯ್ಯನೆ ಸಂತವಿಟ್ಟು ಮೈಗಳ ಮಸ(ಸೆ)ಪಿಗೆ ಮೈಮಱೆಪ . . . ವಾಗ್ಜೆಯು ಜಾಣ್ಮೆ ಸಾಲದೇ (ಜಾಪ. ೦೭-೩೩). [ಮಸೆ + — ಪ್ಪು]

ಮಸೆಯ (ನಾ). (?) : ಕೊಣ್ಡಪೋಗೆ ಮಸೆಮಾರ ಗಡಿ ತಜಮಸೆಳಿದೋರಣದೊಳ್ಬಿಟ್ಟು ಸಂಗತಿಗೆ ಶಸ್ತ್ರೊಸ್ (ಅಗ. VIII. ಸೂಡಲ. ೨೦೨-೩; ೨೦೬)

[?]

ಮಸೆಯುಂಬು (ನಾ). = ಮಸೆಗಣೆ : ಪೊಸಮಸೆಯುಂಬುಗಳ್ ದೆಸೆಗಳಂ ಮಸುಳ್ವನ್ನಗವೆಂಬ್ದೆ ಪಾಯೆ (ಶಃಪು. ೦೦-೭೫) ; ಪಾಸೆಮಂಬು ಪೆಱಲ ಗುಂಡುಗಳ ಎಸವ ಪೆರ್ಮಳೆಗಱಲ್ಯುತ ಬೊಬ್ಬಿಱದು (ಕಂಪಂ. ೦೨-೮೪).

[ಮಸೆ + ಅಂಬು]

ಮಸೆಯಿಸು, ಮಸೆಸು (ಕ್ರಿ). ಹರಿತಗೊಳಿಸು; ಚೂಪುಮಾಡು : ಮಸೆಯಿಸುಗುಳ್ಳ ಕೆಯ್ಯುಗಳಂ (ಜಃಪು. ೦೦-೭೫); ಉಗುರಂ ಮಸೆಯಿಸಿ (ರಶಾಸಾ. ೩-೮೪); ಕೈದುಗಳ ಘಾಸಿಯಾಗದೆ ಮಸೆಯುವ ಭಟರಿಂದ ವಿಲಾಸವಡೆದುದುಭಯಬಲ (ಭಾಷಾಭಾ. ೦೪-೦೦೭). **ಮಸೆಸು** : ಅಮಮ ಮಸೆಸುವ ಮಾಜಿದ ಲೌದಿಯ ಬೆಸುವ . . . ವೀರಭಟರೊಪ್ಪಿದರು ಕಟಕದಲಿ (ಭಾಷಾ.ಭಾ. ೩-೩೮); ಅಸಮಾಕ್ಷನೊಳು ಪೈರವ ತೊಟ್ಟು ರುಷಕೇತು ಮಸೆಸಿದ ಮಾರ್ಗಣೆಯಂತೆ . . . ವಸೆಗೊಪ್ಪಿಪವು (ಅಜಪು. ೨-೪೦). [ಮಸೆ + — ಇಸು]

ಮಸೆವಡು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳಪನ್ನು ಹೊಂದು; ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಪಡೆ : ಮಸೆವಟ್ಟುಜ್ವಲದರ್ಘಣಂ ಪೊಸದಳಿರ್ ಪೂಮಾಲೆ ವೇಷಾಕ್ಷತಂ ಬಸಸೂತ್ರಂ . . . ತಸ್ಮೊಳೊಪ್ಪೆ (ಜಗ. ೦೦-೭೬). [ಮಸೆ + ಪಡು]

ಮಸೆವು (ನಾ). ಸಾಣೆಹಿಡಿಯುವಿಕೆ : ಸಱಿಸಿದ ಪಸವು ಅದುಂತು ಅತ್ಯದ ಪಿಡ್ಕಿಕೆ ಮಸವು (ಸುಜಾತ. ೩-೬). [ಮಸೆ + —ವು]

ಮಸೆವೆಳಗು (ನಾ). ಆಯುಧಗಳನ್ನು ತಿಕ್ಕುವುದರಿಂದುಂಟಾಗುವ ಕಾಂತಿ. — ಪೊಳಪು : ವಸುಧೇಶರವನಾತ್ಮಭೂಭಿಘಾಂಕೃತರವದಿಂ ಮಸೆವೆಳಗಿಂ ಪಗುತಿರ್ಪಂತಿಸೆದುವು ಪೆನ್ನಟ್ಟುರ್ವಿ ಕೃಷ್ಣಶರಂಗಳ್ (ಜಾಪ. ೬-೦೦೪). [ಮಸೆ + ಪೆಳಗು (< ಪೆಳಕ್ಕು)]

ಮಸೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಹರಿತವಾಗು; ಚೂಪಾಗು : ಪೊಸವಮಸೆವೆತ್ತ ಪಿಡ್ಗಳರಿ ಕುಸಿವೆತ್ತು ಪಿಳಿವ ಮಸ್ತಕದ ಕೀಳ್ತಱಿ ರಂಜಿಸೆ (ಜಾಪ. ೦೦-೭೬); ಪೆತ್ತ ಮಸೆವೆತ್ತ ಬಲ್ಗುತ್ತಿಗಳ ಕಿತ್ತು ಭುಜರೆತ್ತಿ ಜಡಿಯುತ್ತಿರಲ್ಕೆ (ಕೃಬಾಣಾ. ೪-೭೮).

[ಮಸೆ + ಪೆಱು]

ಮಸೆವೊಗರ್ (ನಾ). = ಮಸೆವೆಳಗು : ಕರ್ಣಾಜನ ಕಣೆಗಳಂ ಕತ್ತರಿಸಿ ಪೊಮಸೆವೊಗರ್ನಘೋವಂದಲವಂದರೆಯಲು (ಕೃಬಾಣಾ. ೭-೭೦).

[ಮಸೆ + ಪೊಗರ್]

ಮಸೆಸು `ಮಸೆಯಿಸು` ನೋ.

ಮಸ್ಕರ (ನಾ). ಬಿದಿರು ; ಬೊಂಬು : "ತ್ವಚಿಸಾರಃ, ಬಿಸಃ ... ಮಸ್ಕರಃ —ಈ ೬ ಬಿದಿರ್" (ಕಣಾಮು. ೩೪-೩೦). [ಸಂ.]

ಮಸ್ಕರಿ$_1$ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ದಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ.— ಯತಿ : "ತಾಮಸಂ ಕರ್ಮಂದಿ ಮಸ್ಕರಿ ವೃತಿ ಭಿಕ್ಷುವಾ ವರಾಹು ತಮ್ಮಿಚಿನಿಕ್ಕು" (ಪುಗೊಂ. ೫೬-೯). [ಸಂ. ಮಸ್ಕರಿನ್]

ಮಸ್ಕರಿ$_2$, **ಮಸ್ಕಿರಿ** (ನಾ). ತಮಾಷೆ : ಗೇಲಿ : ಎಲ್ಲಿ ಕೂತ ಮರಯೇರಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಮಸ್ಕರಿ . . . ಗೋವಿಂದ ಅನಿಸಿದ ಗೋವರ್ಧನಾ (ಜಾಪಂಗ. ೦೦೦); ಎಂಥ ಮಸ್ಕರೀ ದೂತ ಇದು (ಗಂಪ. ೩೦೦). **ದುಷ್ಕಿರಿ**: ಇದೇನು ಕ್ಲೇಷಮೋ ಮಷ್ಕಿರಿಯೋ ! (ಅಕು. ೩೬) ; ನನ್ನ ಜೊತೆ ಮಷ್ಕಿರಿ ಮಾಡ ಬೇಡ (ಪ.೩೮).

[←ಅರ. ಮಸ್ಕರಾ; ಹಿಂ. ಮಸ್ಕರೀ, ಮಸಖರೀ; ಮರಾ. ಮಸ್ಕರೆ]

ಮಸ್ಕರಿಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ಸಂಪ್ರದಾಯ : ಆ ದ್ವಿಜಾನ್ವಯಮು ನಜುವುಂ ವಿಸುಮಧುಂ ತನ್ನೊಡವುಟ್ಟಿ ಪುಟ್ಟಿ ಬಳೆದು ಘಾರ್ಷ್ಟಿತಿಯೊಳೆ ಮಸ್ಕರಿಮಾರ್ಗದೊಳಿಸಗಿ (ಜಾಗತ. ೬-೦೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಮಸ್ಕರಿಸಮಯ (ನಾ). = ಮಸ್ಕರಿಮಾರ್ಗ : ಅತನ ಮೆಂಡತಿ ದುರ್ಮನಸ್ಕೆ ಮಸ್ಕರಿಸಮಯಭಮಂ ಪಿಡಿದಿರ್ಪಳ್ (ಕಂಚಾಪ. ೯-೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಮಸ್ಕಾ (ನಾ). ಬೆಣ್ಣೆ : ನವನೀತ.

ಮಸ್ಕಾಹೊಡೆ = (ಆಲಂ) ಬೆಣ್ಣೆಹುಟ್ಟು : ಓಲೈಸು : ಯಾವ ಕೆಲಸ ವಾಗಬೇಕಾದರೂ ಅವನಿಗೇ ಮಸ್ಕಾಹೊಡೆಯಬೇಕು (ಕೂಪ).

[←ಪಾರ. ಮುಸ್ಕ್, ಮಸ್ಕಹ್; ಹಿಂ. ಮಸ್ಕಾ, ಮಸಕಾ; ಮರಾ. ಮಸಕಾ]

ಮಸ್ತ (ನಾ). ತಲೆ ; ಶಿರಸ್ಸು : ನಾಭಿಯಿಂದುರಂಬರೆಗಂ ಪಿತ್ತದ ತಾಣಮುಂದಿನಾ ಮಸ್ತದ ವರೆಗಂ ಕಫದ ಹಾಣಮಕ್ಕುಂ ನಿರುತಂ (ಕೀಲಕೀಪ. ೯-೨) : ಪೃಥಿತಗುಣಗಣಾವಾಸನಮ್ಮೀಶಮಸ್ತಸ್ತಾಂಛ್ರದ್ಧೆಂದ್ಯನೇಂ ರಾಜಿಸಿದನೋ (ಶಾಂ. ೨೯-೦೨-೯ ; ೨೨೨೦) ; ತತ್ಪುಣ್ಯಾಂಬುವಂ ಪೊತ್ತು ಮಸ್ತದೊಳ್ (ಅಪಂಪ್ರ. ೯-೬೬). [ಸಂ.]

ಮಸ್ತಕ (ನಾ). ೧. ತಲೆ ; ಶಿರಸ್ಸು : "ಮುಂಡಃ, ಉತ್ತಮಾಂಗಃ, ಮಸ್ತಕಃ . . . ಮೂರ್ಧಾ. ಕಂ—ಈ ೮ ಮುಂಡೆ" (ಪಣಾಮು. ೩೫-೨೨೨); ತೀರ್ಥೋದಕಂಗಳಿಂದಯ್ದುರಂ ಪವಿತ್ರೀಕೃತಮಸ್ತಕರಾಗಿರ್ದ್ (ಜಂಪಾ. ೬-೦೦ ಪ); ರವಿತೂಲದ ರಾಯಂ . . . ನಿಜಸಚಿವ ತೋರ

ದೊಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ಲಲಿತಮಾನಮಾಕುಟಮಂಡಿತಮುಸ್ಕಕವಸನಂ ಮಗ್ನಂ ಲಿಕ್ಕಿದನಾಗಳು (ಪಚಾ. ೬-೩೦); ಅವನ ಮುಸ್ತಕ ಬರಿದು ಬೀಳಲಿ (ಶಾಬ್ಕಾತ್ಪ್ರ. ೦೪-೩೨); ಪುಸ್ತಕದಿ ದೊರೆತಿವೆ ಮುಸ್ತಕದಿ ತಳೆದ ಮಣಿ (ಪಾಚಾಶ. ೬೩). ೨. ತುದಿ; ಶಿಖರ: ಸಂಜೆಯೊಳಿನಮುಸ್ತಾದ್ರಿಯ ಮಂಜುಳಮುಸ್ತಕ ದೊಳೊವ್ವಿವಂತತಿಪರಿಯದಿಂ ಕಂಜಾಸ್ಯನಿಯ ಮಂಡಿಯೊಳ್. . . ಮಾಪಮಣಿ ನೆರೆಸಿರ್ದಂ (ಪಚಾ. ೨-೩೩); ಪೋಡುತ್ತ ನಡದ ವಿಪುಲಾಚಲದ ಮುಸ್ತಕದಿ (ಶುಚಾ. ೨-೨). [ಸಂ.]

ಮುಸ್ತಕಸ್ನೇಹ (ನಾ). ೧. ಮೆದುಳು: "ತಲೆಯ ಮೆದುಟೊಂಗೆ ಮುಸ್ತಿಷ್ಕಮು ಮುಸ್ತಷ್ಕೇಹಮೆಂದಾಮ್ನಿಮಕ್ಕುಂ" (ಶಂಗಾಶ. ೦೭೭-೩). ೨. ಮೆದುಳಿನಲ್ಲಿರುವ ನೆಣ. [ಸಂ.]

ಮುಸ್ತಕಾಭಿಷೇಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜಿನವಿಗ್ರಹದ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ನೀರು, ಹಾಲು ಮುಂತಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಎರೆದು ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿಸುವ ಸ್ನಾನ: ಶ್ರವಣಬೆಳ್ಗೊಳದಲ್ಲಿ ಗೋಮಟೇಶ್ವರನ ಮುಸ್ತಕಾಭಿಷೇಕವು ಹನ್ನೆರಡುವರ್ಷಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಬಾರಿ ನಡೆಯುವುದು (ಶ್ರವ. ೦೪-೦೪). [ಸಂ.]

ಮುಸ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಸೊಕ್ಕು: ಗರ್ವ: ಮದ: ಇಷ್ಟು ಮುಸ್ತಿ ತುಂದಿದ ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಅಂತಿಂತಹ ಹುಡುಗ ಉಚಿತೋಗದವನೆ? (ಶುಚಾ. ೨೩೦); ಅವನ ಮುಸ್ತಿ ಎಷ್ಟಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ನಾಳೆಯೇ ನೋಡುತ್ತೇನೆ (ಪಾಚಾ. ೬೬). ೨. ಆನೆ, ಒಂಟೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮದಾವಸ್ಥೆ: ಮಗನೇ ಮುಸ್ತಿಯ ಹುಸ್ತಿ ಮುಮತೆಯ ಮಗನೆ ಶಿವನಂದೊಗೆದ ಸಿಂಹದ ಮರಿಯೆ ಕೇಳು (ಶುಚಾ. ೩-೨೦); ಮುಸ್ತಿಂದ ಹುಸ್ತಿದೊಲು ಕಣ್ಣರೆದು (ಪಚಾ. ೨೨-೨). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮಸ್ತಾ. ಮುಸ್ತಿ]

ಮುಸ್ತಿಷ್ಕ (ನಾ). ಮೆದುಳು: "ತಲೆಯ ಮೆದುಟೊಂಗೆ ಮುಸ್ತಿಷ್ಕಮು ಮುಸ್ತಷ್ಕೇಹಮೆಂದಾಮ್ನಿಮಕ್ಕುಂ" (ಶಂಗಾಶ. ೦೭೭-೩); ಗಜಮಸ್ತಕ ಮುಸ್ತಿಷ್ಕದಿನಜ್ಞೋರ್ಜಮಾಯ್ತೆಂದು ಲಂಘನಂಗೆಯ್ದುರ್ವೀಶಂ ಗಜದಿವ ಲಂಘಿಸಿದುದೊ (ಆಚಾ. ೯-೩೭); ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ರಾಜ್ಯಕಂಟಕನಂ ಬಾಣ್ದಲೆ ಗೊಂಡನುಮ್ಮನಿಧಮಂ ಪಂಚಾನನಂ ಹಸ್ತಿಮುಸ್ತಕಮುಸ್ತಿಷ್ಕರಸಾನುರಕ್ತ ರಸ್ಸಂ ಮಾಡೋಲಾಡು ಕೊಡುಯ್ದುಪೋಲ್ (ಶಾಂಶಾ. ೭-೩೨). [ಸಂ.]

ಮುಸ್ತಿ೧ (ನಾ). ಮುಷ್ಟಿಗೆ: "ಪದಿವಂ(ತ)ಳ್ತಂ. ಮುಸ್ತಿ—ಈ ೨ ಮುಷ್ಟಿಗೆ" (ಶಾಂಶಾ. ೩೭-೩೬). [ಸಂ.]

ಮುಸ್ತಿ೨ (ನಾ). ಏಪಲ: ಅಧಿಕ; ಹೇರಳ: ಕೈದುಗಳ ಮುಸ್ತಾಗಿ ತೊಸಾದುದಂ ತರಿಸಿ ಮುಗ್ಗಾದುದಂ ಕಳುಪಿ ಪಮಾಡಲು (ಶಾಂಶಾ. ೩೭-೩೨); ಮುಸ್ತಾಗಿ ಹೂ ಉಂಟಾ? (ಅಚಾ. ೩); ಮಳೆಯ ಜೋರಿಗೆ ಕೂಡಿಗೆ ಮುಸ್ತಾಗಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದುವು ಹಸ್ಸು ಮಿಸುಗಿ (ಪಚಾ. ೩೩). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮುಸ್ತ್]

ಮುಸ್ಲಿನ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆಳುವಾದ ಬಟ್ಟೆ; ಬಹು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ನೆಯ್ಗೆಯ ಹತ್ತಿಯ ಬಟ್ಟೆ: ℙ ಹಿಂದೆ ಮೆಸೊಪೊಟೇಮಿಯಾ ದೇಶದ ಮೊಸಲ್ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಈ ಬಟ್ಟೆ ನೇಯುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ: ಏಷು ಬೆಳ್ಗೆಗೆ ಎಷ್ಟು ತೆಳ್ಗೆಗೆ ಮಳೆಯ ಮುಸ್ಲಿನ್ ಪರದೆಯಂ (ಶಂಚಾ. ೦೦-೬); ಚೀಟಿ, ವಾಯಿಲ್, ಮುಸ್ಲಿನ್, ಮಲ್ ಇವನ್ನು ಸಾದಾನೇಯ್ಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ನೇಯುವರು (ಕ್ಷಕಾ. ೭೩). 'ಮಲ್ಲು' ಪರಾ. [←ಇಂ. Muslin]

ಮುಸ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಮುಸ್ಲಿ, ಹುವಾಡಿ, ವೇರಲುತಾರ (ಪ್ರಸಿ. ೩-೩೨). [?]

ಮುಸ್ಲಿವಾಳ 'ಮುಸಿವಾಳ' ನೋ.

ಮುಸ್ಲೀವಾಳ 'ಮುಸಿವಾಳ' ನೋ.

ಮುಹ೧ (ನಾ). ಏಳು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯದು: "ಜಿಕ್ಕರದ ಭೂರ್ಭುವಂ ಸ್ವರ್ಮಹಂ ಜನ ತಪಂ ಸತ್ಯಮೆಂದೇಬು ಮೇಲಣ ಲೋಕಮಕ್ಕುಂ" (ಶುಂಗಣಾ. ೦೦-೩೩). [ಸಂ. ಮಹಸ್]

ಮಹ೨ (ನಾ). ೧. ಓಸಗೆ: ಉತ್ಸವ: ಹಬ್ಬ: "ಉತ್ಸವಃ- ಮಹಃ, ಕ್ಷಣಃ—ಈ ೩ ಓಸಗೆ" (ಕಣಾಮು. ೦೩೬-೩೬); ಹುಲವಿನೇಯಜಪಂಗಳ್ ಮುಟ್ಟ ಮಹಮೆಂಬ ಪೂಜೆಯುಮಂ (ಶಾಚಾಪು. ೬-೨೩ ಪ); ಗೋವಪ್ಪದ್ದರ್ ಮಹೇಂದ್ರಮಹಮಂ ಮಾಣ್ದು ಗಿರೀಂದ್ರಮಹಮನೊಡಂಬಟ್ಟರ್ (ಪಗಾ. ೪-೭೯ ಪ). ೨. ಯಾಗ; ಯಜ್ಞ. ೩. ತೇಜಸ್ಸು; ಕಾಂತಿ. ೪. ಎಮ್ಮೆ: ಮಹಿಷ. ೫. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತತ್ತ್ವ; ಪರತತ್ತ್ವ: ಅಜೀವು ಮಹದಲ್ಲಿ ದಿಂಸುವಾಗ ವಾಸಿಲೆ ಪೋಡಮೋಡಲಿಕ್ಕ ವೀರಾದಿಂತ (ಕೋಗಾಶಾ. ೨೬೦-೩); ಮಹವು ಮಹದಲ್ಲಿ ನಿಂದುದೆ ಲಿಂಗ (೦೦ಗಶ. ೬೩-೩೦). [ಸಂ.]

ಮಹಂತ (ನಾ). ೧. ಆದರಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ: "ಮಹಂತಃ = ಪೂಜ್ಯಂ" (ಶಾಬ್ಕ. ೨೦೩); ಧಾಸುರತೇಜ[ರು] ಮಹಂತರೆನಿಸಿದ ಸೂರ್ಯರ್ ಶೇಷವಮಹೇಶರೇಶ್ವರ ಲೇಸಿನಿಸಿದ ಪೂಜಿತ್ತರುಪೂಜ್ಯರ್ ಧರೆಯಂ (ಪಾ. XVIII. ೦೦೩-೨೦; ೨೦೦೭); ನಿಜವಪುಜಿದ ವಿಶ್ಮಿಂಕನೆ ಮರಣವ ಗೆದಿದ ಮಹಂತನೆ (೦೪೬೦. ೦೪೯-೬೩೬); ಅಪರೆಗಜಿವನೀವ ಮಹಂತನೆನಿಸಿದ ಸಿದ್ಧರಾಮಯ್ಯಂಗೆ ಶರಣಾರ್ಥಿ (ಕ್ರಶೂಲ. ೦-೨). ೨. ದೇವಸ್ಥಾನ, ಮಠ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ; ಧರ್ಮಾಧಿಕಾರಿ: ಈ ವೃದ್ಧದಃಪಾಪುರುಷನಾರು ಎಂಬುದಾಗಿ ದೇವಾಲಯದ ಮಹಂತರನ್ನು ಕೇಳಿದನು (ಕ್ರಕಾಮು. ೬). 'ಮಹಾಂತ' ವರಾ. ℙ ಪಂಸ್ಕೃತದ 'ಮಹತ್' ಶಬ್ದವು ವ್ಯಾಕರಣಸೂತ್ರಗಳ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಅನೇಕ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೂಪಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮುಖ್ಯ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಾಗಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಉದಾ: 'ಮಹಂತ', 'ಮಹತ್ತಿ', 'ಮಹತ್ತು', 'ಮಹಾ', 'ಮಹಾಂತ' ಇತ್ಯಾದಿ. [< ಸಂ. ಮಹತ್]

ಮಹಂತು. ಮಾಹತ್ತು (ನಾ). = ಮಹಂತ ೧: 'ಮಹಂತುಭೋಗು' ಪರಾ. ಮಾಹತ್ತು.

ಮಾಹತ್ತಿಕ ಪುತ = ವೀರಶೈವಮಹಾಮುಭಾವಿಗಳಿರುವ ಮಠ: ಶಿವನಸಮುದ್ರದ ವೀರೇಶ್ವರನ ಗುಡಿ ದುತಿಮಹವನು ಮಾಹತ್ತಿನ ಮುಠದ ಮಾಡಿ (ಎಕ್. XIV, ಕುಣ. ೦೦೦-೦೯ 1904). [< ಮಹಂತ]

ಮಹಂತುಭೋಗು (ಕ್ರಿ). ಮಹಂತನಾಗು; ಪೂಜ್ಯನಾಗು: ಮೂಬು ಉಂಡವರೆಲ್ಲಾ ಮಹಂತುಭೋದರು ದೇಪ ಉಂಡವರೆಲ್ಲಾ ಜೀದರ ಪೂಜಿದರು (ಸಾಸ. ೫೯-೦೧೩). [ಮಹಂತು + ಪೋಗ್ಗು (<ಪೋ೧)]

ಮಹಂತೆ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದವಳು; ಪೂಜ್ಯಳಾವವಳು: ಆತ್ಮಾಯತ ಪತಿಭಕ್ತೆ ಸಾಗಿವೆ ವಿಶೇಶ್ಯೀಯುಂತೆ ಮಹನ್ಯೆ ನಿ[ಶ್ಚಿಂ] ಶ್ರೇಯಸ್ಸ್ರರ] ಮೂರ್ತಿ (ಪಾಚಾ. ೪. ೦೦೦-೦೩; ೨೦೦೭). [ಮಹಂತ + — ಎ೩]

ಮಹಚ್ಚರಿ (ನಾ). ಅತಿಯಾದ ಸೋಜಿಗ; ಆತ್ಮಾಶ್ಚರ್ಯ: 'ಮಮಚ್ಚರಿಪಡು' ಪರಾ. [< ಮಹಾ + ಆಚ್ಚರಿ೩]

ಮಹಚ್ಚರಿಪಡು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಯಾಗಿ ಸೋಜಿಗಪಡು; ಆತ್ಮಾಶ್ಚರ್ಯ ಪಡು: ಸುದತಿ ಬಳಿಕಾ ವೃದ್ಧಸಮ ಕಾಣದೆ ಮಹಚ್ಚರಿಪಡಲು (ಪಾಚಾ. ೦೨-೩೦). [ಮಹಚ್ಚರಿ + ಪಡು೧]

ಮಹಜರ್ 'ಮಹಜರು' ನೋ.

ಮಹಜರು, ಮಜಿಜರ್, ಮಾಜರು (ನಾ). (ಕೊಲೆ, ಕಳವು ಮುಂತಾದ ಅಪರಾಧಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ) ತಪಾಸಣೆ ಮಾಡಿದವರೆಲ್ಲರೂ ಸಹಿ ಮಾಡಿದ ವಿವರವಾದ ವರದಿ: ಪಂಚನಾಮೆ: ಆ ಮಹಜರಿಗೆ

ಪುಟೇಲನು ರನ್ನವಿತ್ತನ್ನು ಹಾಕಿ ಅಲ್ಲಿ ಹಾಜರಿದ್ದವರ ದನ್ನವಿತ್ತುಗಳನ್ನು ಪಾತಿ . . . ರವಾನಿಸುವೇಕು (ಕ್ರಾಪತ್ರ- ೫೯) : ಶಮವ ಮಹಜರುಕ್ರಮವ ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಪಾಪೂರಾ. ೨೦೭). **ಮಹಜರ್** : ಈ ದಿನ ಮಹಜರ್ ಸಹಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕ್ರಕೃಚ- ೧೩೦). **ಮಾಜರು** : ಮಾಜರು ಮಾಡಲು ಫೋಲೀಸಿನವರು ಬರುತ್ತಾರೆಂಬ ಸುದ್ದಿ ಕಾಗೆಬೊಡಿಗೆಸದ ಕಲ್ಪಾಗಿತ್ತು (ಕಾಚಿಯು- ೧೩೩).

[<-ಅರ. ಮಹಜರ್, ಮಹಝರ್; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮಹಜರ್]

ಮಹಜೆದಿ 'ಮಹೀದಿ' ನೋ.

ಮಹಡಿ 'ಮಾಡ್' ನೋ.

ಮಹಡಿಮನೆ 'ಮಾಡಿಮನೆ' ನೋ.

ಮಹತಾಪು. ಮತಾಪು (ನಾ)· ೧· ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ಕಿಡಿಗೆದರಿ ಉರಿಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಡುಮದ್ದು: ಬೆಳಿದವಪ ಶತಕೋಟಿ ಪಂಜಿನ ಹೊಳಪಿನೊಳು ಮಹತಾಪುಗಳ ಪಡ್ಡೆಗಿನೊಳು (ಪಪು. ೧೩—೨೪); ಹಗಲುಬತ್ತಿಯು ಬಾಣ ಬಿರಿಸು ಮಹತಾಪುಗಳು ಭಗೆಗೆಯುಲಾಲುಗಳು ಸಾಲುದೀವಟಿಗೆ (ಕೃಕೃಚ. ೬—೦೨). **ಮತಾಪು** : ೧· ಹೊರಗೆ ಮಹತಾಪಿನ ಬೆಳಕಿನ ಜತೆಯೊಳು ಹೊರೆದುವು ತಾರೆಗಳೊಳಗೆ (ಪಂಕ್ರಪ್ರ- ೬—೩೦)· ೨· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯುದ್ಧದ ಸಾಧನ : ಸಣ್ಣ ತೋಪುಗಳು, ರಾಮಬಾಣಗಳು, ರಾಮಬಾಣಗಳು, ಮತಾಪುಗಳು· ತಾರಾಮಂಡಲು, ಭೂಚಕ್ರ, . ರಣಗಾಡಿಗಳು ಮೊದಲಾದ ಯುದ್ಧೋಪಕರಣಗಳೆಲ್ಲ ಎಣಿಸಿದುವಾಯಿತು (ಪಕೃರಾ. ೦೨).

[<-ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮಹತಾಬ್; ಪರಾ. ಮಹತಾಪ್, ಮಹತಾಬ್]

ಮಹತಿ$_1$ (ನಾ). ೧· ಹಿರಿಮೆ ; ಘನತೆ ; ಮಾನತ್ವ: ಕಡುತಪದನ್ನು ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯಫಲವಿಂದು . . . ಪೂಜಗ್ಗದೊಡೆಮನೇ ನಿನ್ನಡಿದು ದರುಶನ ಪದದ ಮೂಲಕ ನಮಗೆ ದೊರೆದುತು ಮಹತಿ ವೆರ್ಚಿದುದು (ಪಾರ್ಶ- ೬—೦೬) ; ಕಾಯಕದ ಮಹತಿಯೂ ಇದೇ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಿದೆ (ಕಾಗಳ. ೪೨೨)· ೨· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಕ್ಕುಳರೋಗ : ಬಿಕ್ಕುಳು ರೋಗವು ಅಸ್ಸಜಿ, ಕ್ಷುದ್ರಜಿ, ಮಹತಿ, ದುಮಲೆ, ಗಂಭೀರೆ ಎಂದು ಪದು ತೆರನು . . . ಮಹತಿ ಎಂಬ ಬಿಕ್ಕುಳು ಬರುತ್ತಿರೆ ಎಚ್ಚರಮಂ ತಪ್ಪಿಸಿ ದಾಕ್ಷನು ಸ್ಪಂಧಿಸುವುದು (ಸಚಿ- ೨೦೦). [<ಸಂ. ಮಹತ್]

ಮಹತಿ$_2$ (ನಾ).೧.ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ. ೨·ಏಳೆಂತಂತಿಗಳೆಲ್ಲ ನಾರದನ ವೀಣೆ : ಮಹತೀ-ನಿ ನಾರದನ ವೀಣೆ. ಅಧಿಪವಾದ್ದು ೨ (ಕಣ್ಣಾ- ೬೧೦) : ಸರಸ್ವತಿ 'ಕಚ್ಛಪಿ' ಎಂಬ ವೀಣೆಯನ್ನೂ ನಾರದರ 'ಮಹತೀ' ಎಂಬ ವೀಣೆಯನ್ನೂ ನುಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ (ಸಂಗೀಸಂ- ೬೦೦). ೩· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳೆಯ ಗಿಡ.

[ಸಂ. ಮಹತೀ]

ಮಹತೋಮಹೀಯ (ನಾ)· ಪೂಜ್ಯರಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯನಾದವನು : ಸರ್ವ ಶ್ರೇಷ್ಠ : ಆವನೊಬ್ಬನಕೋರೆಯಿಂನವಾವನುರುಮಹತೋದಾಹೀಯನು (ಶಾಬ್ಭಾ- ೬—೬೩) : ಅಣೋರಣೀಯಸು ಮಹತೋಮಹೀಯಸು ಅಪ್ಪ ಮೀಯನ ಆಡಿಸಿದಳೆಶೋದೆ (ಕೃಕಂತ- ೪—೦೩೩-೨)·

[ಸಂ. ಮಹತೋಮಹೀಯಸ್]

ಮಹತ್ಕಾರ್ಯ (ನಾ)· ದೊಡ್ಡ ಕೆಲಸ ; ಭಾರಿಕಾರ್ಯ : ಅವನ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೊಟ್ಟಮಾಡಿ ಹೇಳುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಪೀಚಿ- ೨೯). [ಸಂ.]

ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ (ನಾ). ೧· [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳಿರುವ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು : ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ ಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ತತ್ತ್ವ : ತತ್ತ್ವನಿಷ ವಾಸ್ಯದರಿ ಶುಲತೆವತ್ತ ಬ್ರಹ್ಮದಲಾಮ್ತು ಸದಸದ್ವ್ಯಕ್ತಿಯಾದಪ್ಪಕ್ತವದಜಂದೀ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ (ಶಾಸ್ತ. ೧-೦೦) ; ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವವುಂ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವವುಂ ಕೂಡಿ ಇರ್ಪತ್ತುಮೂಜುಂ ತತ್ತ್ವಂಗಳುಂ ಪ್ರಕೃತಿಯೊಳಿದಂಗಿ (ಪಕಂ. ೦೦)· ೨· [ವಿಶಿಷ್ಟಾ] ಇಪ್ಪತ್ತುದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗುಣತ್ರಯ, ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ, ಅಹಂಕಾರ . . . ಪೃಥಿವಿಬ ಎಂದು ದ್ರವ್ಯಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತು (ತಂದೀ- ೨೭೩). [ಸಂ.]

ಮಹತ್ತಮ (ನಾ)· ೧· ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದು : ಇದು ಭಕ್ತಸುಂಗ ಕ್ಕಗಲ್ಬಲಿಕ್ಕದ ತಿಸರ್ಮಕ್ಕೆ ಕರ್ವೊಗೆಬೆನಿಪ್ಪಸಮಾಪ್ತಿ ಮಹತ್ತಮಂ ತಮಂ (ಸಂಪ್ರಕೃ. ೬-೦೯)· ೨· ಹಿರಿಯ : ಶ್ರೇಷ್ಠ : ಪ್ರತ್ಯಯವನಿನ್ನಸಲೇಕೆ ಮಹತ್ತಮನವರ ಪುಣ್ಯನಾಮದ ತೀರ್ತನದ ಮಹಾತ್ಮೆಯನು ದಿಟ ನೀವೆ ಕಂದಿಪರ್ಕೆ (ಚಾಗೆ. ೬-೬-೩೦)·

ಮಹತ್ತಮಾಪವರ್ತನ = [ಗಣಿತ] ಎರಡು ಅಥವಾ ಅಧಿಕ ದತ್ತಸಂಖ್ಯೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಭಾಜಿಸತಕ್ಕ ಅತ್ಯಧಿಕ ಅಪವರ್ತನ : ಎರಡು ಅಥವಾ ಅಧಿಕ ದತ್ತಸಂಖ್ಯೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಭಾಜಿಸತಕ್ಕ ಅತ್ಯಧಿಕ ಅಪವರ್ತನಕ್ಕೆ ಅವುಗಳ ಮಹತ್ತಮ ಸಾಮಾನ್ಯ ಅಪವರ್ತನ (ಮ.ಸಾ.ಅ.) ಎಂದು ಹೆಸರು (ಇಪಗಣಿ. ೨. ೩). [ಸಂ.]

ಮಹತ್ತರ (ಗು)· ೧· ಅತಿಶಯವಾದ ; ಮಿಗಿಲಾದ : ಪಾರ್ಸೀಯಮಂ ದಾಟುತಾ ಮಹತಕಾಂಕ್ಷೆಯ ಮಹತ್ತರಪ್ರಾರ್ಥನಾಪ್ರದಂ ದೀರ್ಘಭವ ಪ್ರವಾಹದ ಪೌನಮಾತ್ಯವರಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದತ್ತು! (ಶಾಪ್ರಹ. ೨೬—೨೦೦); ಪತಿಯ ಮಹತ್ತರ ಬದಲಾವಣೆ ಅವಳಗೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಸವಾಲೆ (ಕಾಪ್ರಕೆ.೭೬). (ನಾ)· ೨· ಹಿರಿದಾದುದು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು : ದೇಶವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಅಣು, ದುಷತ್, ಮಹತ್ತರ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಮಾಗಳು ಕೂಡುವವು (ಸಂದಸಾ. ೦೦); ಅವರು ಸಾಧಿಸಿದ ಕಾರ್ಯ ಅತಿ ಮಹತ್ತರವಾದುದು (ಕಚಿಗಾ. ೦೩೯). ೩· ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠ ; ಹಿರಿಯ : ಸುಮತಿಯೆಂಬ ಮಂತ್ರಿಮಹತ್ತರನಂತೆಂದಂ (ಪಾಚಂಪು. ೬-೬೨ ಶ) : ಕೂಡೆ ಶಾಶಾಂತಿಮಂದಿರದೊಳ್ ಪೂರ್ಣಸುಪ್ತಸೂಪ ಪರಿವಾರಂ ಸೌಖ್ಯಯುಕ್ತಂ ದುಹತ್ತರಂ . . . ಅಕ್ಕಂ ನರಂ (ಜಾಪಂ. ೦೩-೩೭). ೪· ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ ; ಹೆಗ್ಗಡೆ : 'ಮಹತ್ತರಿಕೆ$_1$' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಮಹತ್ತರದೇವಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹದಿನಾರು ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿದ್ದು, ಆಯಾ ವಿಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಭವ್ಯಜೀವಿಗಳಿಗೆ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಹದಿನಾರು ಜನಸಾಮಾನಿಕದೇವತೆಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಯೊಬ್ಬಳು . ಪಿಡುಮುತ್ತಿನ ಸೇಸೆಗಳುಂಬೆರಗು ದುಮತ್ತರದೇವಿಯರ್ ಒಂದು ಪೊಜೆಮಟ್ಟು (ಅಪ್ರ. ೩-೬೬ ಶ). [ಸಂ. ಮಹತ್ತರದೇವೀ]

ಮಹತ್ತರಿ (ನಾ). ಆಲೋರ್ವಾದ. ಸ್ವಸ್ತಿವಾಚನೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ವೃದ್ಧಸ್ತ್ರೀ : ಕೆಲರಂ ದೌಪಾಸಿಕಸ್ಯಾಸದೊಳ್ ಕೆಲರಂ ಜಾಣ್ಮಿಡಿಯೊಳ್ ಮಹತ್ತರಿಯರಿರ ಮಾದೇವಿಯಜ್ಜಿಸಿಳ್ (ಜಾರಪ್ರ. ೬-೬೩).

[ಸಂ. ಮಹತ್ತರೀ]

ಮಹತ್ತರಿಕೆ$_1$ (ನಾ). ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯ ಪದವಿ ; ಹೆಗ್ಗಡಿತನ : ದಂಡ ನಾದುಕಂಭೂಸಾತನಸ್ವವರ ಮಹತ್ತರಿಕೆಯ ಸಮ್ಮತಸಂ (ಜಾಸಪ. ೪೯-೦೪; ೨೨೬೬). [ಮಹತ್ತರ + —ಇಕೆ]

ಮಹತ್ತರಿಕೆ$_2$ (ನಾ)· = ಮಹಜ್ಜನೇವಿ : ವಿಸುಟಕೂಟಾಧೀಶೆಯರಪ್ಪ ರುಚಕರುಚಕಾಸ್ಯೆ ರುಚಿರಾಂತರುಚಕಪ್ರಭೆಯೆಂಬಿ ನಾಲ್ವರುಂ ದಿಕ್ಕುಮಾರಿಕಾ ಮಹತ್ತರಿಕೆಯರುಮಂ ಧರ್ಮಾನುರಾಗದಿಂ ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರಂ . . . ಮಹತ್ತರಿಯರಾಗಲು ವೆಸಸುವುದುಂ (ಆದಪು. ೬-೩ ಶ).

[ಸಂ. ಮಹತ್ತರಿಕಾ]

ಮಹತ್ತು (ಗು)· ೧. ಹಿರಿಯದಾದ : ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ· (ನಾ)· ೨. ಹಿರಿದು : ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು : ಅಣುವಿಂಗೆ ಅಣು ಮಹತ್ತಿಂಗೆ ಮಹತ್ತಾದ ಮಹಾಲಿಂಗದೊಳಗೆ ಶರಣಾರ್ಪನು (ಅಕಂಡೇ. ೩೩೭–೪೭) : ಮಹತ್ತು ಮಹತ್ತನ್ನು ಗುರುತಿಸುತ್ತದೆ (ಕೂಷ್ಮಳಿ· ೦೦೮)· ೩. ಶಾಕ್ತ ಮತದ ಇಪ್ಪತ್ತು ನಾಲ್ಕು ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಐದು ಭೂತಗಳು . . . ಅಪಂಕಾರ, ಮಹತ್ತು· ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ – ಇವೇ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ತತ್ತ್ವಗಳು (ಕಾಕಕ. ೨೨೩)· [ಸಂ. ಮಹತ್]

ಮಹತ್ತ್ವ (ನಾ)· ೧. ಹಿರಿಮೆ : ಘನತೆ ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ : ಅಜಂಗಂ ಘನಕಂ ರಕ್ಷಕವಂತಱನ್ತಿಪೆ ಕೇಳ್ ಪೊಗಟ್ಪರಲ್ತೆ ನಿನ್ನ ಮಹತ್ತ್ವಂ (ಜಗಂ. ೪-೧೭)· ೨. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ· ೩. ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ : ಆ ಸಣ್ಣ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಯಾಕೆ ಮಹತ್ತ್ವ ಕೊಡಬೇಕು ? (ಕೂಪ)· [ಸಂ.]

ಮಹತ್ಪಂಚಮೂಲ (ನಾ)· [ವೈದ್ಯಶಾ] ಬೆಲ್ಲವತ್ತ, ನರುವಲ, ಶಿವನಿ, ಪಾದರಿ ಮತ್ತು ಹೆಮ್ಮರ ಈ ಐದು ಬಗೆಯ ಮರಗಳ ಔಷಧೀಯ ಗುಣವುಳ್ಳ ಬೇರುಗಳು : ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ಬೇರು, ನರುವಲದ ಬೇರು, ಶಿವನಿಬೇರು, ಪಾದರಿಬೇರು ,ಹೆಮ್ಮರದ ಬೇರು ಇವು ಮಹತ್ಪಂಚಮೂಲ ವೆನಿಸಿಕೊಂಬುವು (ಕೃಕಚಾ. ೨. ೬೬)· 'ಮಹಾಪಂಚಮೂಲ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಹತ್ತ್ವ (ನಾ)· ೧. = ಮಹತ್ತ್ವ ೧ : ವೇದೋಪನಿಷತ್‌ಕಾಲದ ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೂ ಆನಂತರದ ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೂ ಹೋಲಿಸಿದಾಗ, ಈ ಮಾತಿನ ಮಹತ್ತ್ವ ಮನವರಿಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಕ್ರಾಪ್ರ· ೪೩೫)· ೨. ದೊಡ್ಡದು : ಹಿರಿದು : ನಾವೊಂದು ಮಹತ್ತರ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದೇವೆ (ಕೂಪ)· ೩. = ಮಹತ್ತ್ವ ೨ : ದೇವತಾತ್ಮನಾದ ಸವಿತೃವಿನ ಸಂಚಾರಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಶಕ್ತಿಯೊಡಗೂಡಿದ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ (ಪುಣ್ಯಕ· ೩೭೦)· ೪. ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ : ಅವರು ಅವಳ ಮಾತಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಹತ್ತ್ವ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ (ಕ್ಯಾಣಿ· ೦೦೯)· [<ಸಂ. ಮಹತ್ತ್ವ]

ಮಹತ್ತ್ವತೆ (ನಾ)· ಹಿರಿಮೆ ; ಘನತೆ : ದೇವ ನಿಮ್ಮ ಮಹತ್ತ್ವತೆಯಪಾ ದೇವದೇವನೆ ಬಲ್ಲನು (ಜಸಾ· ೪೯-೬೨)· [<ಸಂ. ಮಹತ್ತ್ವ+ತಾ]

ಮಹತ್ತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷಿ (ನಾ)· ಹಿರಿದಾದ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು ; ಮಹತ್ತರವಾದ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು : ಅವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪಾನು ಅರಿಯುವೆಱು ಎನ್ನವಪ್ಪು ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷಿ ನಾನಲ್ಲ (ಪೂಆಣಿ· ೨೬೧)· [<ಸಂ. ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷಿನ್]

ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆ (ನಾ)· ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾದ ಆಸೆ ; ದೊಡ್ಡ ಅಪೇಕ್ಷೆ : ನನ್ನ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಇಷ್ಟು ದೂರ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಓಲಾರದು (ಸ್ಮಶ· ೦೨)· [< ಸಂ. ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷಾ]

ಮಹದುದ್ಯಮ (ನಾ)· ೧. ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಯತ್ನ ; ಮಹಾಯತ್ನ· ೨. ಮಹಾಸಾಹಸಿ : ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನಶೀಲ : ಆಕಮ. ಸುತರು ಮಹದುದ್ಯಮರು (ಕುಪಾಗಾ. ೬-೨೦)· [ಸಂ.]

ಮಹದ್ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ (ನಾ)· ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ· ೨. [ಜೈನ] ಉಪಾಸಕಗುಣಸ್ಥಾನಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಹನ್ನೊಂದರಿ ಬಗೆಯ ಸಾಧನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸವ್ಯಕ್ತಂ ಸದ್ವ್ರತೌಘಂ . . . ಮಹದ್ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾ . . . ಭೂಮ್ಯುದ್ದಿಷ್ಟಪ್ರದೇಶತ್ಯಜನಮಜಘನ್ಯದೇಕಾದಶಂ ಪೇಚರೇಂದ್ರಾ (ಜಿಂಪು· ೬-೨೨)· [ಸಂ.]

ಮಹನವಮಿ 'ಮಾನಾಮಿ' ನೋ·

ಮಹನೀಯ (ಗು)· ೧. ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾದ : ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ : ಅಂತಮೇೞಮಹನೀಯಮಹಿಮನುಂ ಕುಂತಳರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀ ಲತಾವಸಂತನುಂ . . . ಎನಿಪೆ . . . ಪುಣ್ಯಪರಿಣಂ ನಿಜಜನಕನೆನಿಸಿದ (ಧಪ. ೫-೨-೦೪೨ ; ೨೦೫೭) ; ನಿನ್ನ ಮಹನೀಯಪ್ರಬಲಿತೋತ್ಪನ್ನನಿಜ ಗುರುಭಕ್ತ್ಯುಪಚಿತಪುಣ್ಯಮಹಿಮೋನ್ನತಿಕೆದುನಿದಾರು ಬಲ್ಲರೆ (ಜಿಪ್ರ· ೩೯-೩೩)· (ನಾ)· ೨. ಮನ್ನಣೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು ; ಕೀರ್ತಿವಂತ· [ಸಂ.]

ಮಹಪ್ಪತಿ (ನಾ)· ಮಹಾರಾಜ ; ದೊಡ್ಡ ಅರಸ : ಆ ನಾಚಿದ್ದನ್ನ ಸಾಧನೊನಗುಣಂ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ದಯೆಯುಂ ಬೆಸಸಲು ತಾನೇಯುಂ[ಮಾ] [ಮಹ]ಪ್ಪತಿಗೆ ಮಾನಸನವೆ ನಿಜಿಳವಂತ್ರಿಪದಮಂ ತಳೆದ (ಅ. XXVIII. ೪೪-೨೯; ೧೦೭೨). [< ಸಂ. ಮಹಾಪ್ಪತಿ]

ಮಹಬೂಬಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ : "ಐದುನಾವಿರ ಮಹಬೂಬಿ. ಕೊಡುವೆಯಾ ?" ಎಂದನು. (ಮಹಬೂಬಿ ಎಂದರೆ ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ· ಸುಮಾರು ಹತ್ತು ರೂ. ಬಾಳುವುದು) (ಕಃಜಾಅಳ· ೪೯).

[← ಅರ. ಹಿಂ. ಮಹಬೂಬಾ = ಪ್ರೇಯಸಿ]

ಮಹಮನೆ 'ಮಹಾಮನೆ' ನೋ·

ಮಹಮೇರು (ನಾ)· ದೊಡ್ಡದಾದ ಮೇರುಪರ್ವತ ; ಮಹಾಮೇರು : ಅಂದು ಮಹಮೇರುಶೃಂಗದ ಕೆಳಗಣಂತರದೊಳೊಂದುಗುಹೆಯೊಳಗಿರ್ದು ಮಾತಾಡುತಿರೆ ಪಂಚಸುರವರರು ತಂತಮ್ಮೊಳು (ಕುಗಂ. ೧೩-೦೩)·

[< ಸಂ. ಮಹಾಮೇರು]

ಮಹಮ್ಮದೀಯ 'ಮುಹಮ್ಮದೀಯ' ನೋ·

ಮಹರಾಜ (ನಾ)· ೧. ದೊಡ್ಡರಾಜ : (ಅ)· ೨. ಅಡುಗೆಮಾಡುವವನು ; ಅಡುಗೆಭಟ್ಟ : ದೇಸಾಯರಿಗಾಗಿ ವಿಮಲೆಯು ಮಹರಾಜನನ್ನು ಕರೆದು ಅಂಗೆ ಮಾಡಿಸಿಳು (ಸಂಬಿ· ೩೨೯).

[←ಹಿಂ. ಮಹರಾಜ್, ಮಹಾರಾಜ್. / ಸಂ. ಮಹಾರಾಜನ್]

ಮಹರಾಯ 'ಮಹಾರಾಯ' ನೋ·

ಮಹರಾಯತಿ 'ಮಹಾರಾಯಿತಿ' ನೋ·

ಮಹರ್ಧಿಕ (ನಾ)· ತುಂಬ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳವನು : ಭಾಸುರದೇವಕೋಟಿ ವಿಭುವವ್ವ ಮಹರ್ಧಿಕನವ್ವ ವಾಸವಂಗಾಸನಕಂದಮಂ ಪಡದು (ಅಪ್ಪ· ೦೬-೩೦) ; ನಿಧಿಗನುಂ ರಾಜಕನ್ಯೋತಮುಂ . . . ಮುಡುಪಿ ಭವನಾಮಕ ಲೋಕದೊಳ್ ಮಹರ್ಧಿಕರವರಾದರ್ (ಜಿಪ್ರ· ೯-೨೪ ೪). [ಸಂ.]

ಮಹರ್ಲೋಕ (ನಾ)· ಏಳು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯದು : ಪರಮಜಂಗಮವಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕುಲೋಕದಗಳದಂಗಿದವಪ್ಪ. . . . ವಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಹರ್ಲೋಕ (ಅಂಪೇ. ೦೪೨-೦೩೯). [ಸಂ.]

ಮಹರ್ಷಿ (ನಾ)· ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಋಷಿ : ಪಂಪಾತಪಸ್ವಿ : ಶ್ರೀರಾಮ ಕಥೆಯಂ ಮಹರ್ಷಿ ನಾರದವೀಣೆಯಿಂ ಕೇಳ್ದು (ತ್ರೀಣಾಚ. ೦-೦): ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವವರಾದ್ದರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರ ಪ್ರಭಾವವೂ ಅತಿಶಯವಾದದ್ದೆ (ಪುಗ್ಯಕ· ೪೪ ೨೦೦೪). [ಸಂ.]

ಮಹಲ್ 'ಮಹಾಲು' ನೋ·

ಮಹಲಕರಿ 'ಮಹಾಲಕರಿ' ನೋ·

ಮಹಲುದಾರ (ನಾ)· ಮಹಲಿನ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರಿ : ಜೋಪದಾರ, ಮಹಲುದಾರ, ನಭೂಟ . . . ಸಂಗೀತಗಾರ ಮುಂತಾದವರು (ಕಃಜಾಕಂ· ೨. ೨೨೭) : ಒಂದು ದಿನ ಅರಿಅರಿಲ್‌ಪಾಷನ ಮಹಲುದಾರನು . . . ತಾನು ಬಂದಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಅರಸರಿಗೆ ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸಿದನು (ಜಿಪ್ರ· ೦).

[ಮಹಲ್ (< ಮಹಾಲು) + – ದಾರ್]

ಮಹಲು 'ಮಹಾಲು' ನೋ·

ಮಹವುರುಮೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡವಾದ್ಯ : ಸುಸ್ವರಪೂರಿತ ಮಹವುರುಮೆಗಳಬ್ಜಿಮಾಗ(ಕೂಪಕಥ· ೬-೦೭)· [< ಮಹಾ + ಉರುಮೆ]

ಮಹಸೂಲು (ನಾ)- ೧. ಕಂದಾಯ ; ತೆರಿಗೆ ; ಸುಂಕ : ಈ ಮಹಸೂಲಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳ ಖರ್ಚು ಹೋಗಲಾಗಿ ಬಾಕಿ . . . ಮಸೂಲು ಮಾಡಿಕ್ಕೊಂಡು (ಶಾಸನಂ. ೫೯, ೬೬); ಸರಕುಗಳ ಮೇಲೆ ಸುಂಕ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ರೆವಿನ್ಯೂ—ಆಕ್ಟ್ (ಮಹಸೂಲು ಖಾತೆಯ ಸಂಬಂಧದ ಆಕ್ಟ್) (ಆಂಗ್ಲ. ೨೦೬). ೨. ಜಮೀನಿನಿಂದ ಬರುವ ಆದಾಯ,—ಹುಟ್ಟುವಳಿ: ಕೋರುಪಾಲನ್ನು ಗೌಡನಿಗೆ ಪಂಚ್ಚಿಸಿ ತನ್ನ ಖಾಲಿಜ ಮಹಸೂಲಿನಲ್ಲಿ ಮಿತವ್ಯಯದಿಂದ ಜೀವನ ಸಾಗಿಸಿ ಪಾಯಪ್ಪ . . . ಖಾತೇದಾರನಾಗಿದ್ದ (ಶುಕ. ೦೦೯). [←ಆರ್. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮಹಸೂಲ್]

ಮಹಸೂಲುದಾರ (ನಾ). ಕಂದಾಯವನ್ನು ವಸೂಲು ಮಾಡುವವನು : (ಅ). [ಮಹಸೂಲು + —ದಾರ್ಃ/ ಹಿಂ. ಮಹಸೂಲದಾರ್ =ಕಂದಾಯವನ್ನು ತೆರುವವನು]

ಮಹಳ, ಮಾಹಳ, ಮಾಳ್ಕ, ಮಾಳಯ (ನಾ). ೧. ಭಾದ್ರಪದ ಕೃಷ್ಣ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಮತ್ತು ಅಂದು ಸರ್ವಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಶ್ರಾದ್ಧ : "ಮಹಳ—ಮಹಾಲಯ = ಒಂದು ಪಿತೃಪಿಣ್ಡ" (ತಕ್ಕಟೀ. ೩೪) ; ಮಹಳದ ಪಕ್ಷದೊಳೊಂದುದಿವಸಂ . . . ಆಕಂಠೋಪ್ಯಂಬರ ಮುಂಡೊಯ್ಯನೆ ಪಾರ್ವಂ ಬಂದಾ ಕೊಡನ ಕೆಟಗೆ ಪಟ್ಟಿರ್ದಾಗಳ್ (ಹುಚ್ಚಟೀ. ೦೮೫-೨೬) ; ಎರ್ಮೆಯ ಪೋರಿಯನಿಕ್ಕಿದನೂರ್ಮಾರಿಗೆ ಮತ್ತ ಮುದನೆ ಮಹಳಕ್ಕಿತ್ತಂ (ಹುಚ್ಚಟೀ. ೬-೩೭). **ಮಾಹಳ** : ೧. ಮಾಹಳ ಪಿತೃಕಾರ್ಯಂ ಮೊದಲಾದ ನಿಮಿತ್ತಂಗಳಂ ಮಾಬ್ಬರ್ಲ್ಲಿ (ಕಬಕ. ೪). ೨. ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ಸಮಯ (?) : ನೆಲಲೊಳ್ ತಲೆಗಾಣದೊಡಂ ನೆಲಲೊಳ್ ಲೌ(ಳಿ)ದ್ಯಂಗಳಾಗಿ ತೋಱುವೊಡಂ ಮಾಹಳವಲ್ಲದೆ ಕುಂದು ಪೊಡಂ ಕಟಿಯೆ ಕರಂ ರೂಪುಗೊಟ್ಟರಲ್ ಮರಣಭಯಂ (೦೪೬ಣ. ೬-೩೩). **ಮಾಳ್ಕ** : ೧. "ಮಾಳ-ಮಹಾಲಯ" (ತಕ್ಕಟೀ. ೩೩) ; ಸೂಳೆಯ ಮಗ ಮಾ[ಣಾಂ. ಮಹ]ಳವ ಮಾಡಿದರೆ ತಾಯ ಹೆಸರಾಯಿತ್ಕಲ್ಲದೆ ತಂದೆಯ ಹೆಸರಿಲ್ಲ (೨೫೮. ೨೨೬) ; ಹಾರುವ ಮಾಳವ ಕಂಡಂತೆ . . . ತಾನು ಚೆನ್ನಬಸವಣ್ಣನ ಪಾದಕಮಲವ ನೋಡಿ ಹರುಷಿತನಾದೆ (೬೭೪. ೨೦-೦೦೪) ; ಮರುಳಯಾರುವರು . . . ಮಾಳದ ಮನೆಯ ಬಿದಿು ಚೌದ ಮನೆಯು ಕುಂತಃಂಬ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನರಿವಿಲ್ಲದೆ ನಿಮಗೆ ತೀಯುದೀ ಸಂಗರವ ಮಾತು (೩೫೬೫. ೪೬-೦೬). **ಮಾಳಯ** : ೧. ಭುವನಲ್ಲು ಭಟ್ಟಂ ; ಕೊಂದುದು ಬಿಲ್ಲುಲ್ಲು ಪುರ್ ; ಬಂದುದು ಕಾಳೆಗದ ಮೊಸೆಗಲ್ಲು ಮಾಳದುದ ಮನೆಗೆಂದಂ (ಶಾಖಾಕ್ಕ. ೮೨-೦೬). [< ಸಂ. ಮಹಾಲಯ]

ಮಹಳಪಕ್ಷ, ಮಾಳಪಕ್ಷ (ನಾ). ಭಾದ್ರಪದ ಬಹುಳಪಕ್ಷ.– ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ: ಮುನ್ನಮೆ ಸತ್ವರಂ ಪಿತರ ಪಿತಾಮಹರ್ಕಳೆಂದವರ್ಗೆ ಮಹಳ [ಶಾಣಾಂ.ಮಹಾ] ಪಕ್ಷದೊಳ್ಪಂಬಳಕ್ಷ ಪಾಯಸತುಪ್ಪಮಂ ಕೆಲರ್ಗಿಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗಮಾದನೇಕ ಗತಿಗಳೊಳಿರ್ದ ಪಿತಾಮಹಾಪಿತರ್ಕಳ ಬಸಿರ್ತೀವಲಕ್ಕು ಗಡಂ (ಕಬಾಕ. ೯-೬೨ ೫) ; ಬೌದ್ಧಂ . . . ಜುಜ್ಞವಿಧಿಯೊಳಂ ಮಹಳಪಕ್ಷದೊಳಂ ಪಿತೃಕಾರ್ಯದೊಳಂ ವಿವಾಹೋತ್ಸವದೊಳಂ- ಪಶು ಮೊದಲಾಗೊತೆಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳಂ ಕೊಂದವಶ್ಯಂ ತಿನಲಕ್ಕುಂ (ಕಬ್ಬ. ೦-೦೦ ೫). **ಮಾಳಪಕ್ಷ** : ಭಾದ್ರಪದಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷವನ್ನು 'ಮಾಳಪಕ್ಷ' ಎಂದು ಕರೆಯುವರು (ಹುಚ್ಚಟೀ. ೬೨). [ಮಹಳ + ಪಕ್ಷ]

ಮಹಾ (ಗು). ೧. ದೊಡ್ಡ ; ಹಿರಿಯ : 'ಮಹಾಪರಿವೆ', 'ಮಹಾಮಂಗಳಾರತಿ' ಪರಾ. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠ ; ಉತ್ಕೃಷ್ಟ : 'ಮಹಾವಾರುವ' ಪರಾ. ೩. ಸಮೃದ್ಧವಾದ ; ಹೆಚ್ಚಾದ : 'ಮಹಾಬೆಳಗು' ಪರಾ. (ನಾ). ೪. ದೊಡ್ಡದು ; ಮಹತ್ತ್ವವಾದುದು : ಇದೇನು ಮಹಾ ! ಅನ್ನು ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಆಗದಿದ್ದರೆ ನಾನೇ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ (ತಂಜಾಪ್ರ. ೬); ಅದೇನು ಮಹಾ ! ಯಾವು ಬೇಕಾದರೂ ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು (ಗ್ರಾಪ). ೫. ಬಹಳ ; ತುಂಬ ; ಹೆಚ್ಚು : P ಈ ರೂಪವು ಕೆಲವು ಸಲ ಕನ್ನಡಶಬ್ದಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದಾಗ ಅವ್ಯಯದಂತೆ ಪ್ರಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ : ತಾನು ಮಹಾ ತಿಳಿವಳು ಅಂತ ಅವಳು ಅಂದುಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ (ಗ್ರಾಪ). ೬. ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯ : ಶ್ರೇಷ್ಠ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅವನು . . . ಮೇಷ್ಟರುಗಳಿಗೆ ಕಾಣಹೊಡದು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಮೊದಲೇ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟು ಮಹಾ ಅಂತ ನಮ್ಮೆದುರಿಗೆಲ್ಲ ಪೋಜು ಮಾಡ್ತಾನೆ (ಜ್ಞಾಬಿಚ್ಚೆ. ೯). P ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಮಹತ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಸಮಾಸಗಳ ಮೊದಲಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸಲ 'ಮಹಾ' ಎಂಬ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

[< ಸಂ. ಮಹತ್]

ಮಹಾಂಗ (ನಾ)- ೧. ಒಂಟೆ : "ಉಷ್ಟ್ರಃ . . . ಮಹಾಂಗಃ ವಂಟೆಯು ಹೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂ೦೬. ೫೧೬). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಇಲಿ. ೩. ಶಿವನ ಒಂದು ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ಮಹಾಂತ (ಗು)- ೧. ಅಧಿಕವಾದ ; ಹೆಚ್ಚಿನ ; ಅತಿಶಯವಾದ : ಅಭಮನ್ಯು ಮಹಾಂತಪರಾಕ್ರಮದಿ . . . ಸೂರೆಗೊಂಬೆನು ನಿಮ್ಮ ಜಾರ್ದಂದಿ ಮರ್ಗವ ವೌರುಜಿವ ನೋಡಂದಾ (೦೦೧. ೯). ೨. ವಿಶಾಲವಾದ ; ವಿಸ್ತಾರವಾದ : ಆತತೋನಮಹಾಂತಸಂತತಮವಿಶ್ರಾಂತ ಜಲಧಿಯ ಬೃಹನ್ನೀಲಾವಿರಾಡ್ರಂಗದೊಳ್ . . . ಗಿರಿಯ ಪಕ್ಕಿಗಳ್ ಪರ್ವದುವ (ಕೃಣಕಾ. ೦೧೦-೬೨೯). (ನಾ). ೩. ವಿಶಾಲವಾದುದು ; ವಿಸ್ತಾರವಾದುದು : ನಿಶ್ಚಲಮುಂ ಮಹಾಂತಮುಮಮಾಹಿತ ಸಮಸ್ತಪದಾರ್ಥಮುಮಾವ ಗಗನಮಂಡಲಮಂ . . . ನೋಡುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಕಂವ್ರಕ್ಷ. ೯-೧ ಪ). ೪. ಹೇರಳ ; ಯಥೇಚ್ಛ ; ಸಮೃದ್ಧಿ : ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಹಾಂತವಾದ ಭೋಗವನ್ನು ನೋಡು. ಸಮ್ಮ ಬದುಕನ್ನೂ ನೋಡು (೦೪೬ಣ. ೦೧೩). ೫. ಮಹಾತ್ಮ ; ಶ್ರೇಷ್ಠ ; ಪೂಜ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ : ಇದು ಕಾರಣ ಗುಹೇಶ್ವರಲಿಂಗವ ತನ್ನೊಳಱಿದೆನೆಂಬ ಮಹಾಂ[ಣಾಂ. ಹಂ]ತಂಗೆ ಸಕ್ಕಿಯಾಚಿರಗೆಯೇ ಸಾಧನೆ ಕಾಣೆ ಭೋ (೦೪೪೦. ೦೬೯-೬೬೧) ; ಕೇಶಿರಾಜಯ್ಯಂ ಮಹಾಂತನು ಮಾದಿರಾಜಯ್ಯಂ ಮೊದಲಿವ್ವಾ ಕಟಕ ದೊಳಗಿರುತಮಿಪ ಸರ್ವಲಿಂಗದಂತರು . . . ಬರೆ (೦೪೪. ೬೦-೯) ; ಎಸ್ಟೆಯ ಭಾಗ್ಯವೇ ತನುವ ಪುಟಿತೆ ಕೈಕೊಂಡವೊಲು ಬಂದೆ ಮಹಾಂತ (೦೦೧೧. ೯-೬-೬೬). [<ಸಂ. ಮಹತ್]

ಮಹಾಂತು (ನಾ)- ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು : ನಾದಬಿಂದುಕಳಾತೀತವಾದ ಪರವಸ್ತುವೆ ಮಹಾಂತು ನೋಡಾ ಶ್ರುತಿತತಿಗಸಾಧ್ಯವಾದ ಪರವಸ್ತುವೆ ಮಹಾಂತು ನೋಡಾ (೦೦೦೯. ೭೦೦-೭೬). [<ಮಹಾಂತ]

ಮಹಾಂಧಕಾರ (ನಾ)- ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ ; ಗಾಢಾಂಧಕಾರ : ಕಲ್ಪಾಂತದವರಿ ಬಿಡುಬಿದುದೀ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ . . . ಇನಶಶಿಕಿರಣವಿಲ್ಲ ಮಹಾಂಧಕಾರ ಸಭಾರ ವಾಯ್ತು (ಕಾಣ್ಯ. ೦೯-೨೨) ; ದಿಕ್ಕಕ್ರದೊಳ್ ಕಾಳಾಭೀಳಮಹಾಂಧಕಾರಮೆಸಗುಂ ಕಣ್ಗಾಲ್ಗೆ ತಾನೀಯದೇ (ಪಾಪ್ಯ. ೭-೦೬). [ಸಂ.]

ಮಹಾಂಬುಜ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು ; ರೌರವ ಧ್ವಾಂತ . . . ಮಹಾಯುಜ ಕಾಲಸೂತ್ರಗಳೆಬುವೇ ಎಂಬು ನರಕಂಗಳು (೦೪೯. ೦೬೧). ೨. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ ; ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಕೋಟಿ. [ಸಂ.]

ಮಹಾಕಂದ (ನಾ)- ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ, ಹಸಿತುಂಬಿ ಮುಂತಾದ ಗಡ್ಡೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಸಸ್ಯ : "ಮಹಿಷೀಕಂದಃ—ಮಹಾಕಂದ" (ಓಷ. ೦೫೫). [ಸಂ.]

ಮಹಾಕಲ್ಪ (ನಾ). ೧. ಅತಿದೀರ್ಘವಾದ ಒಂದು ಕಾಲಚಕ್ರ ; ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಸ್ಸಿನ ನೂರು ವರ್ಷಗಳಷ್ಟು ಕಾಲ. ೨. ಶಿವನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೩. [ದ್ವೈತ] ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಅಣುವಿನಿಂದ ಹಿಡಿದು ವಿಯತ್ಪನ ವರೆಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಕಾಲ : ಸೃಷ್ಟಿ

ಕಾಲವಲ್ಲಿ ಮಹಾಕಲ್ಪ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪವೆಂದು ಎರಡುವಿಧ. ಮಹವಾದಿ ಅಂಡಪರ್ಯಂತ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲವೆ ಮಹಾಕಲ್ಪ (ಓಂಕಾ. ೨೬೪). 'ಬ್ರಹ್ಮ ಕಲ್ಪ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಹಾಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). ೧. ಅತ್ಯಂತ ಮಂಗಳಕರವಾದುದು. — ಶುಭಕರವಾದುದು. ೨. [ಜೈನ] ಜಿನರಿಶವು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ದಾಗಿನಿಂದ ನಿರ್ವಾಣ ಹೊಂದುವವರೆಗೆ ಆತನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ಐದು ಬಗೆಯ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಉತ್ಸವಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು : ಚತುರ್ನಿಧದೇವನಿಕಾಯಂ. ಪುರುದೇವಪರಿನಿರ್ವಾಣಮಹಾಕಲ್ಯಾಣಪೂಜಾ ನಿರ್ವರ್ತನಾಭಿಲಾಷಿಯಾಗಿ . . . ಆರ್ಪಿ (ಆದಿ. ೦೬-೩೦ ಶ). 'ಪಂಚ ಕಲ್ಯಾಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಹಾಕವಿ (ನಾ). ಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿಬಹುದು : ಸಜ್ಜನಮನ್ಮಂ ಸುಗಂ ಮಹಾಕವಿ . . . ಮೃಗಪ್ಪೋದ್ಯವಂ (ಜಾತಕ. ೦೬-೦೦) : ಬಹುಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಜ್ಞನಪ್ಪಾ ಮಹಾಕವಿಯಂ ಕಂಡೊಡೆ ದಗ್ಧವಾಕ್ಸಿಬುದನೆಂದಿಂ ತಾರ್ದು ಹಾಸ್ಯೋಕ್ತಿಯಿಂ ಕವಿಗಳ್ ಪರ್ತಿಪರ್ಲದಾದ ಪೊಜೆ ಮುಟ್ಟೋದಂತವರ್ ಪರ್ತಿಪರ್ (ಸಿತ್ಕ. ೦-೪೬): ಆವನು ಉಳಿದೆಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾಜ್ಞನೂ ಮಹಾಕವಿಯೂ ಆಗಿ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞನೆ, ಅಸೂಯೆ, ಆಕ್ರೋಶಗಳನ್ನು ತೋರಿದ್ದರೆ ಅದು ಅವನ ಅಧಃ ಪಾತವಾಗದೇ ? (ಕಡ. ೩೨). [ಸಂ.]

ಮಹಾಕಾಯ (ಗು). ೧. ಭಾರಿದೇಹವುಳ್ಳ : ದೊಡ್ಡ ಶರೀರದ : ಅನುಕುಪ್ಯರೂಪ್ಯ ಕನಕಾಂಬರರತ್ನಾಭರಣಭಾರಧಾರಣಧೌರೇಯಮಹಾ ಕಾಯದೈವಧಿಕನಿಕರಮುಖಂ . . . ಬಲಿಸಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೫ ಶ). (ನಾ). ೨. ದೊಡ್ಡ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು : ಒತ್ತಾಯತಿವೇಕವಿಳತಯಿಂ ತಮ್ಮಂ ತಾಮೆ ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ವ ಮಹಾಕಾಯಂಗಳಪ್ಪ ಕರಿಪತಿಗಳಿಂದಂ (ಆಂಪು. ೨-೦೦ ಬ); ಅಸುಪಮುಬಲಂ ಮಹಾಕಾಯನೆನಿಗೆ ಪಿರಿದುಂ ಸಹಾಯ ನೆಂದೇನಾನುಂ ಪುನದೊಳ್ ನೆನೆವೆ (ಪಜಪಂ. ೦೦೦-೯). ೩. ದೊಡ್ಡ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು. ೪. ಆನೆ : ಗಜ. ೫. ಈಶ್ವರನ ಅನುಚರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ನಂದಿ. [ಸಂ.]

ಮಹಾಕಾರ್ಪಾಸಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಹುರಿದ ಹತ್ತಿಯ ಕಾಳು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚೂರ್ಣ : ಹುರಿದ ಹತ್ತಿಸರಳ ಬೀಜ ಗ ೩ ಕೂಷ . . . ಮಾವಳದ ಹಣ್ಣಿನ ಕೇಸರ ಗ ೧ ತೂಕ. ಸಪ ಚೂರ್ಣಂ ಮಾಡಿ . . . ಸೇವಿಸಲು ಪ್ರೇತ್ಯರೋಗ . . . ಅತಿಸಾರ ಮುಂತಾದ ಸಕಲರೋಗವು ಗುಣವಪ್ಪುಂ (ಶಿಚ್ಚಿ. ೦೫೩). [ಸಂ.]

ಮಹಾಕಾಲ. ಮಹಾಕಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಶಿವನ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಲಯಕಾರಕನಾದ ಶಿವ : "ಅಷ್ಟಮೂರ್ತಿ, ಅಭಿರ್ಭದ್ರಃ. ಮಹಾ ಕಾಲಃ . . . ಅಗ್ನಿರೋಚಿಷಃ-ಇತಿ ಶಿವನ ಪೆಸರುಗಳ್" (ಪ್ರಾಸಂ. ೦೯). ೨. ಶಿವನ ಪ್ರಮಥಗಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಆ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು. ೩. ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ. ೪. ಸೂರ್ಯನು ಕಾಣದಂತೆ ಮೋಡ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ ದಿನ: ದುರ್ದಿನ. ೫. ಕಟು ಹೃದಯವುಳ್ಳವನು: ಕ್ರೂರಿ. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಗೇರು. ಫಲ್ಗುತಕ. ೭. ವಿಷದ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕೆಂಪಾಕ : ಕಾಂಜೀರ : "ಫಲ್ಗುತಕಂ ದುರ್ದಿನಂ ಶಿವಪುಂ ತಕ್ಷ್ರಮಥಾಧಿಭೇದವನಿತು ಕ್ರೂರಂ ಮಹಾಕಾಲ[ಪಾಠಾಂ- ಳ]ಮಕ್ಕುಂ" (ಶಾಸಾ. ೧೮). ೮. ಉಜ್ಜಯಿನೀಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ದ್ವಾದಶಜ್ಯೋತಿರ್ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಉಜ್ಜಯಿನಿಯ ಮಹಾಕಾಲ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ. ವರ್ತಕಯವಿದ್ಯ 'ವಿಜಯವಸ್ತು ಕಾಳಿದಾಸನ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾನೆ (ಶಾಶಾ. ೦೬೦). ೯. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ೧೦. ಈಶ್ವರನ ಅನುಚರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ನಂದಿ. ೧೧. "ಭೂತ. ವರ್ತಮಾನ. ಭವಿಷ್ಯತ್ ಏಂಬ ವಿಭಾಗವಲ್ಲದ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನಕಾಲ" (ತ್ರಿಸ. ೪- ೪೫೬) : ಮಹಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಿಂದ ನೀವ ಸ್ವಯಂಭುವಾರ್ಗೊರಯ್ಯಾ ಒಬನಂತಕಾಲ (ಪಜಸ. ೪- ೬-೦೩). **ಮಹಾಕಾಳಿ** : ೧. "ಪಸುಪತಿ ಪ್ರಮಥರ್ ಕಪ್ಪಂ ಸುನಿದಿ ಗೆಜ್ ಕ್ರೂರರ್ಕೈದು ಮಹಾಕಾಳಂ" (ಪಾಪ್ರಾಂ. ೦೨೩). ೨. ವಾತಾಲಾಗದುವನೆ: ಮೊಲಲು ಶಿವರುದ್ರನು ಮತ್ತವನಿಂ ಮಹಾಕಾಳನೈದಿದಂ (ಪಪಗ. ೬೪) ; ಪುಟ್ಟಿಸುತ್ತುಂ ದೇಕ್ರದಿಂದಿಬ್ಬನಪ ದನುಜರಂ . . . ಗೀತನೃತ್ಯ ಕ್ರೀಡೆಯುಸ್ಪಂತಲ್ಲಿ ಕೋಲಾಹಲದುನುಡುಗಿಸುತ್ತುಂ ಮಾಹಾಕಾಳನೆರ್ದಂ (ಪಾಪಪ. ೦೪-೦೩೩). ೩. ಎರಡುಂ ಭಾಗದೋರ್ವ ದುಷಾಕಾಳರೂಪಮಂ ನಿಂದು ನೋಡುತ್ತುಂ (ಪಂಪಕೃ-೩-೦೯ ಪ). ೪. "ಕೆಂಪಾಕ್ಷ ದುಮಾಕಾಳ:-ಈ ೨ ಕಾಂಜೀರಂ" (ಶಬ್ದಮ. ೪೪-೩೦). ೧೨. ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ: ಗಾಢಾಂಧ ಕಾರ : ಭೂತಗಣದ ಮೇಳವಲ್ಲಿ ಮಹಾಕಾಳವಾಳವಲ್ಲಿ ಸತಿಪತಿಯರ ಜೋಡಿಜೊದು ಕಾಣಿಮುಪುದನು ಕಂಡಿತು (ಗು. ೦೦೬-೬). ೧೩. ಅಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಾಲಮಹಾರೌರವೋತ್ಕರೌಪಾರ ಕಾಳ ಮಹಾಕಾಳ ಇಂದ್ರಾಗಮವೆಂದು ರೌದವಾಗಮವಾಜುಧೇದಂಗಳು (ಪಪಗ. ೪೩). ೧೪. [ಜೈನ] ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಬಳಿಯಿರುವ ನವನಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶ್ರೀಗೃಹದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ಕಾಳ ಮಾಹಾಕಾಳ ನೈಸರ್ಪ ಪಾಂಡುಕ ಪದ್ಮ ಪಿಂಗಳ ಮಾಣವಕ ಶಂಖ ಸರ್ವರತ್ನಂಗಳೆಂಬ ನವನಿಧಿಗಳಂ (ಆಂಪ್ರ. ೦೩-೬ ಪ) : ಕಾಳ ಮಹಾಕಾಳ . . . ಶಂಖ ಸರ್ವರತ್ನಂಗಳೆಂಬೊಂಬತ್ತು ನಿಧಿಗಳುಮಾನನುಕ್ರಮದೋರ್ಪಿಸಿ (ಪಂಪ್ರ. ೬-೦೦೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಮಹಾಕಾಲಿ. ಮಹಾಕಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಆದಿಶಕ್ತಿಯ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ದುರ್ಗೆ. ೨. [ಜೈನ] ಹದಿನಾರು ಜನ ವಿದ್ಯಾದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು. **ಮಹಾಕಾಳಿ** : ೧. ಮಹಾಕಾಳಿಯೆಂಬ ಶಕ್ತಿಮ್ಮಳಿನಿಂ . . . ಈಶಾನ್ಯದ ಬಾಗಿಲ್ಗೆ ಸಂಹಾರಭೈರವನರ್ಪಂ (ಪಪಗ. ೨೩೪) ; ಲಲಿಸಿಸುರ ದೃಮುಖವಾದ ಕೈವೆರಳುಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ . . . ಹೊತ್ತು ಬರುತ್ತಿರುವ ಮಹಾಕಾಳಿಯೆಂದು ವರ್ಗಸುತ್ತಿದ್ದರೋ ಏನೋ (ಹಬಲಿ. ೪೧೩). [ಸಂ. ಮಹಾಕಾಲೀ]

ಮಹಾಕಾವ್ಯ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಾವ್ಯ : ವ್ಯಾಸ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಕಶ್ಯಪಪ್ರಭೃತಿವನೆಚಿತಂಗಳಪ್ಪ ಮಹಾಕಾವ್ಯಂಗಳೊಳಂ . . . ವಿವಿಧಾ ಮುಧ್ಯಂಗಳೊಳ್ಮಮತಿಪ್ರವೀಣ[ನು]ಂ . . . ಆಗಿ (ಜಿಂದಪು. ೨-೪೪ ಪ) : ಮಹಾಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪುವ ಫಲವಾವ ಫಲನಿಗಳೇ ರಾಮಾಯಣದ ಕಥಾ ವಸ್ತುವಾಗಿದೆ (ಜಾಕಥ. ೫೬) : ಮಹಾಕಾವ್ಯ – ೫ : ಕಾಳಿದಾಸನ ರಘುವಂಶ ಮತ್ತು ಕುಮಾರಸಂಭವ. ಭಾರವಿಯ ಕಿರಾತಾರ್ಜುನೀಯಂ. ಮಾಘನ ಶಿಶುಪಾಲವಧ. ಶ್ರೀಹರ್ಷನ ನೈಷಧಚರಿತ (ಶ್ರಿಚಕ್ರ. ೨೨೬). ೨. ಅಪ್ಪಾ ದಶ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾವ್ಯ: P ಆಧುನಿಕವಿಮರ್ಶಕರು ವಿಶ್ವದ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸಿದಾಗ ಅಂತಹ ಕಾವ್ಯರೀತಿಯನ್ನು ಬೇರೆಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. EPIC ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಅಂತಹ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾಹಸಮಯವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೂ ತಮ್ಮುಕ್ತವಾದ ಭಾಷಾಪ್ರಯೋಗವೂ ದೀರ್ಘ ಕಥೆಯೂ ಇವೆ. ಅವರ ಅಪರಣ ಪ್ರಾಜೇನವಾದುದಾಗಿರಬೇಕು. ಉದ್ದೇಶ ಉದಾತ್ತವಾಗಿಯೂ ವಸ್ತುಸಂವಿಧಾನವು ಸರಳ ವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದು. ಪೌರಾಣಿಕ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ವಿವರಣೆಗಳು ತುಂಬಿರಬೇಕು. ಧೀರೋದಾತ್ತನಾಯಕನಿದ್ದು. ಅವನಿಗೆ ಅತಿ ಮಾನವ ದೈಹಿಕಶಕ್ತಿಯೋ , ಶೀಲಸ್ವಭಾವವೋ ಮಾನಸಿಕ

ಉದಾತ್ತತೆಯೋ ಪ್ರಕೃತಿಸಿದ್ಧವಾಗಿರಬೇಕು. ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಅತಿ ಭೌತಿಕಪ್ರಭಾವಗಳು ಕ್ರಿಯಾಮುಖವಾಗಿರಬೇಕು. ಇಲಿಯಡ್, ಒಡಿಸ್ಸಿ, ಅಯಾವತ, ಫ್ಯಾರಡೈಸ್ ಲಾಸ್ಟ್ ಮುಂತಾದ ಕಾವ್ಯಗಳು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮಾಯಣ ದರ್ಶನಂ, ಭಾರತಸಿಂಧುರಶ್ಮಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಈ ದೃಷ್ಟಿ ಯಲ್ಲಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದು : ಕೀರ್ತಿ ನೆಗಟ್ಟಂತೀ ಲೋಕದೊಳ್ ಬಲ್ಕೆ ರಂಜಿಸೆ ಬಲ್ಗೊಡಗೊಂಡು ಬಣ್ಣಿಸೆ ಮಹಾಕಾವ್ಯಂಗಳೊಳ್ ಮೆಟ್ಟಿ ಬಣ್ಣಿಸುವೆಂ ಪುಣ್ಯಪುರಾಣಮಂ ಜಿತಮನೋಜಾತಾಜಿತಸ್ವಾಮಿಯಾ (೧೮೫. ೦-೧೩). 'ಅಷ್ಟಾದಶವರ್ಣನೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಹಾಕಾಳ 'ಮಹಾಕಾಲ' ನೋ.

ಮಹಾಕಾಳಿ 'ಮಹಾಕಾಲಿ' ನೋ.

ಮಹಾಕುಲ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮನೆತನ ; ದೊಡ್ಡ ಪೀಳಿಗೆ : ಅವರು ಮಹಾಕುಲದವರು. ಅವರನ್ನು ಕದಲಿಸಲು ಪನ್ನ ಕೈರಾಗದು (೫೪೨ಖ. ೧೯). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ. [ಸಂ.]

ಮಹಾಕ್ರತು (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಯಾಗ ; ಯಜ್ಞ : ನಿತ್ಯ ಮಾಡುವರಗ್ನಿ ಹೋತ್ರಂಗಳ ಮಹಾಕ್ರತುವ . . . ನಿಚ್ಚೆಯುಲಿ ರಾಕ್ಷಸಮಪ್ರಗೃಹಗಳಲಿ (ಕೌಶಿ. ೩೯-೬). ೨. [ಗಣಿತ] ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಮೂವತ್ತಾರು ಅಂಕೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ : ಎಕ್ಕಂ, ದಾಹಂ . . . ಕ್ರತು, ಮಹಾಕ್ರತು . . . ಮಹಾಪರಿಮಿತ – ಈ ೪೦ ಸ್ಥಾನದ ಉಗ್ಗಡಣೆ (ಕ್ಷತ್ರಚೂ. ೯-೩೬); ಕ್ರತು ಮಹಾಕ್ರತುವೆಂದಿವೇ ಉಗ್ಗಡಣೆಗಳು (೦೮೫೪. ೬). [ಸಂ.]

ಮಹಾಕ್ಷಪಟಲಿಕ (ನಾ). (ತನ್ನ ಕೈಕೆಳಗೆ ಅನೇಕ ಕರಣಿಕರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ) ನ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ಆಯವ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ದಾಖಲೆಗಳಿರುವ ಇಲಾಖೆಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : (೮೫೫೫. ೦೩). [ಸಂ.]

ಮಹಾಕ್ಷಿತಿ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತೈರಡು ಅಂಕೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ : ಎಕ್ಕಂ, ದಾಹಂ . . . ಕ್ಷಿತಿ, ಮಹಾಕ್ಷಿತಿ . . . ಮಹಾಪರಿಮಿತ – ಈ ೪೦ ಸ್ಥಾನದ ಉಗ್ಗಡಣೆ (ಕ್ಷತ್ರಚೂ. ೯-೨೩). [ಸಂ.]

ಮಹಾಕ್ಷೋಣಿ (ನಾ). [ಗಣಿತ]ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಹದಿನೆಂಟು ಅಂಕೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ : ಎಕ್ಕಂ, ದಾಹಂ . . . ಕ್ಷೋಣಿ, ಮಹಾಕ್ಷೋಣಿ . . . ಮಹಾಪರಿಮಿತ ಈ ೪೦ ಸ್ಥಾನದ ಉಗ್ಗಡಣೆ (ಕ್ಷತ್ರಚೂ. ೯-೨೬). [ಸಂ.]

ಮಹಾಕ್ಷೋಭ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಅಂಕೆಗಳಿರುವ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ : ಎಕ್ಕಂ, ದಾಹಂ . . . ಕ್ಷೋಭ, ಮಹಾಕ್ಷೋಭ . . . ಮಹಾಪರಿಮಿತ–ಈ ೪೦ ಸ್ಥಾನದ ಉಗ್ಗಡಣೆ (ಕ್ಷತ್ರಚೂ. ೯-೩೬). [ಸಂ.]

ಮಹಾಖರ್ವ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಅಂಕೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ : ಎಕ್ಕಂ, ದಾಹಂ . . . ಖರ್ವ, ಮಹಾಖರ್ವ . . . ಮಹಾಪರಿಮಿತ—ಈ ೪೦ ಸ್ಥಾನದ ಉಗ್ಗಡಣೆ (ಕ್ಷತ್ರಚೂ. ೯-೨೯). [ಸಂ.]

ಮಹಾಗಣ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡಗುಂಪು.—ಸಮೂಹ. ೨. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ದೊಡ್ಡಸಂಖ್ಯೆ. ೩. [ವೀಶೈ] ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಜಂಗಮ.—ಶರಣ : ಎನಗೆ ಮರ್ತ್ಯಲೋಕದ ಮಹಾಗಣಗಳುಂಟು ಇದುಕಾರಣ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವರ ಲೋಕವ ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳಿ ನಿಮಗೆನಗೆ (೧೫೫. ೭೬೦); ಇದಂ ಚೋಳದೇಶದ ಮಹಾಗಣಂಗಳಱಿವುದು (೫೦೮೯. ೩-೦೦೯). [ಸಂ.]

ಮಹಾಗನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ₱ ಕಂದುಬಣ್ಣದ ಛಾಯೆಯುಳ್ಳ ಈ ಮರವನ್ನು ಪೀಠೋಪಕರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ : ಪಚ್ಚೇವು. ಮಹಾಗನಿ (ಪ್ರಾಶಿ. ೭೩-೦೧೫೫) ; ಅವುಗಳ ಪೈಕಿ . . . ಉಡುಪಿನ ಬೀರುವೊಂದಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಮಹಾಗನಿ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿತ್ತು (ಕ್ಷಹು. ೭೦೬). [← ಇಂ. Mahogany]

ಮಹಾಗಾರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಮಹಾಗಾರೆ. ಬೆಟ್ಟಮಂಗರೆ (ಪ್ರಾಶಿ. ೭೩-೦೧೫೫). [ಮಹಾ + ಕಾರೆ]

ಮಹಾಗ್ರಹ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಬಲವಾದ ಭೂತ,ಪಿಶಾಚಿ ಮುಂತಾದ ದುಷ್ಟ ಶಕ್ತಿ : ಇದು ಜಗಮುದ್ರಾಮುದ್ರಿತಮಿದು ನಿಬಿಡಸ್ಮೃತಮಿದು ಮಹಾ ಗ್ರಹಧೃತಮಿಂತಿದು ಲೋಹಪಿನದ್ದಮೆನಿಪ್ಪುದು ಪರಕೃತಿನುತಿಯೊಳಖಿಳ ಖಿಳಜನವಕ್ಕಂ (೫೦೮೫. ೯-೧೦) ; ಈ ಮಹಾಗ್ರಹಗಳು ತಮಗೆ ಇಷ್ಟ ಬಂದ ಹಾಗೆ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಟಿ ತೆಱಂಗಳು ಉಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಲಿರುವವು (ಕ್ಷದ್ಮಸಾ. II. ೮೨). ೨. ಸೂರ್ಯ. ೩. ಶನಿಗ್ರಹ. ೪. ರಾಹು. [ಸಂ.]

ಮಹಾಗ್ರೀವ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕುತ್ತಿಗೆಯುಳ್ಳದು ; ಒಂಟೆ. [ಸಂ.]

ಮಹಾಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಉನ್ನತವ್ಯಾಸಂಗಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ದೊಡ್ಡ ವಿದ್ಯಾಪೀಠ.—ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆ : ಶ್ರೀಮತು ಹೆಂಜೀಱ ಪಟ್ಟಣದ ಮಹಾ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನ ಶ್ರೀನೊಣಂಬೇಶ್ವರದೇವರ ಸನಿಧಾನದಲಿ (೮೪. XII. ೫೫. ೨೩-೦೦೦; 1167). [ಸಂ.]

ಮಹಾಘನ (ನಾ). ಪರವಸ್ತು ; ದೇವರು : ನೀನರಿಸಿದ ಮನದಲ್ಲಿ ಜಾನಂಜಿ ನಯ್ಯಾ ಮನವು ಮಹಾಘನಕ್ಕೆ ತರಣಗತಿವೊಕ್ಕುದಾಗಿ (೫೫೪. ೬೫೯); ಮಹಾ ಘನವನಱಿದಲ್ಲಿಯೇ ತ್ರಿವಿಧವೂ ಪ್ರಮರ್ಪಣ (೫೦೯೫೫. ೩೭-೦೫೫). [ಸಂ.]

ಮಹಾಚಂಡ (ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾದ ಉದ್ವೇಗವುಳ್ಳವನು. ೨. ಯಮನ ಇಬ್ಬರು ಅನುಚರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. ೩. ಶಿವನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರನ ಹೆಸರು. ೪. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಸಕಲಶಲ್ಯಸಿಂಹಗಜಾಘನವ್ಯಾಪ್ತವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳ ಮೇಳದಲ್ಲಿ ಮಹಾಚಂಡವೆಂಬುರಸುನರಕವಿಹುದು (೦೮೫೪. ೦೩೨). [ಸಂ.]

ಮಹಾಚೀನ (ನಾ). ಚೀನಾದೇಶದಲ್ಲಿ ತಯಾರಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ ; ಚೀನಾಂಬರ : ಪವನಪರಿಸಂಚಳ ಸಮಿಚೀನ ಚೀನಮಹಾಚೀನಾದಿ ಪೀವರಶ್ಲೀವರಂಗಳೆಂಬ ಕರತಳಂಗಳಂ ಕೆಯ್ಯಾಸಿ . . . ಕರವಂತಿರ್ಪುದುಂ (೫೫೮೪. ೦೨-೨೦೫). [ಸಂ.]

ಮಹಾಚೀನ (ನಾ). = ಮಹಾಚೀನ : ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಪರಿಪರಿಯ ಪೂಜೆಗೆಂದನು ಮಾಡಿ ತರಿಸಿದ ಮಹಾಚೀನಿಯೆನಿಪ ವಸ್ತ್ರಾಳಿಯಂ. . . ತರಿಸುತಂ (೫೫೮೪. ೫೮-೩೦). [< ಸಂ. ಮಹಾಚೀನ]

ಮಹಾಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಮಹಾಚೂರ್ಣ. . . ತಪ್ತಕ್ಕೆಲಮಯವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳ ಸಹಚರ್ಯದಿಂ ಪಂಚಕೋಣ ವೆಂಬುರಸುನರಕವಿಹುದು (೦೮೫೪. ೦೩೫). [ಸಂ.]

ಮಹಾಛಂದಸು (ನಾ). [ಛಂದ] ದೀರ್ಘಕಥನಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದುವಂತೆ ರೂಪುಗೊಂಡಿದ್ದು, ಐದುಮಾತ್ರೆಯ ಗಣಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ವೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಸರಳರಗಳೆಯ ಅನ್ಯರೂಪ : ₱ ಶ್ರೀ ಕೆ. ವಿ. ಪುಟ್ಟಪ್ಪನವರು ತಮ್ಮ 'ಶ್ರೀರಾಮಾಯಣದರ್ಶನಂ' ಮಹಾಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಈ ಛಂದಸ್ಸನ್ನು 'ಮಹಾ ಛಂದಸ್ಸು' ಎಂದು ಕರೆದು ಅದರ ವೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ : ಶ್ರೀ ಕುವೆಂಪುವ ಸ್ವಜಿಸೀ ಮಹಾಛಂದುಸಿನ ಮೇರುಕೃತಿ, ಮೇಣ್ ಜಗದ್ವೈವ್ಯ ರಾಮಾಯಣಂ ! (ಶ್ರೀರಾಪ್ರ. IV. ೨೬). [ಸಂ. ಮಹಾಛಂದಸ್]

ಮಹಾಛಂದಸ್ಸು (ನಾ). = ಮಹಾಛಂದಸು : ಕುವೆಂಪು ಅವರು ಮಹಾ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ 'ಶ್ರೀರಾಮಾಯಣದರ್ಶನಂ' ಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನು ಬರೆದಿ ದ್ದಾರೆ (೮೫೫). [ಸಂ. ಮಹಾಛಂದಸ್]

ಮಹಾಜನ (ನಾ) ೧. ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಗುಂಪು ; ಜನಸಮೂಹ : ದುರಾತ್ಮವಾತ್ಮೀಯಭವನದೊಳ್ ಸದಾಕಾಲಂ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಸಪ್ರಘೋಜನ ಮುನಿಕ್ಕುವಂ (ಶಾಃಚಾ. ೨-೬೯ ಪ). ೨. (ಊರಿನ) ಪ್ರಮುಖ ಜನ; ಹಿರಿಯ ಜನ : ಈ ಮಹಾಜನಮವರ ಕೈಯೊಳು ಗ್ರಾಮವಱಿಯುಮು ಕ್ಕಿ ಕೇಡಂ. . . ಪೇಳ್ದೆನು (ಶಕ್ಕ. ೩೩-೨); ತಿರುವಂಜಿಕಳನಾಥನೊಲವಿಂದೆ ಬರಲುತ್ಸವದೊಳ್ಗಿನ ಮಹಾಜನ ನೆರೆದಿದಿರ್ವಂದತಿಪಸುಪದೆ ಪರಸಿ ಮಂತ್ರಾ ಕ್ಷತೆಗಳ ನೀಡೆ (ತ್ರಿಪು. ೦೦-೩). ೩. ಊರಿನ ಪಂಚರು.— ಪಂಚಾಯಿತಿ ಸದಸ್ಯಮಂಡಲಿ : ಇಂತಿನಿತುಮಂ . . . ಲ್ಲಿರೊಡೆಸು ಪ್ರಮುಖ ಮಹಾಜನಮುಂ ರಕ್ಷಿಸುವರ್ (ಪಾಂಚಾ. XX. ೪೩-೩; ೧೦೧); ಮಹೇಶ್ವರ ಹಾಗು ಮಹಾಜನರೊಂದಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಅಧಿಕಾರಗಳಾಗಿದ್ದ ಸ್ಥಾನಿಕರು ಅವರೊಂದಿಗೇ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಹಣದ ಹಾಗೂ ಬೆಳೆಯ ಕಾಣಿಕೆ ಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಾಣಾ. ೦೦೩). ೪. ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿಯ (ಆದಾಯದಲ್ಲಿ ಪಾಲನ್ನು ಪಡೆಯುವ) ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂಗತರಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಿದ್ವಾಂಸರು : [ಗಾ]ವಡಿವಾಡದ ಮಹಾಜನ (ಅ) ಖವ [ರಿ]ನ್ಸ × [ಕಾ]ಲಂ ಕಟ್ಟಿ ತುಪ್ಪದ [ತೆ]ಱೆಯು . . . ದಾನಗೊಟ್ಟ (ಶಾಶಾ. XI-i. ೦೩-೦೦; ೩೦೦); [ಸಿ]ಸುಳಹಾಬಯ್ವುದಿಂಬರು ಮಹಾಜನ ಮಹದರಿ × × × (ಪಾಶಾ XI-i. ೦೯-೦೦; ೩೩). ೫. ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಜನ : ಮಹಾಜನವೆಂದರೆ ಕ್ಷುದ್ರಪ್ರಯೋಜನದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದೆ ಧರ್ಮದಲ್ಲೇ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವರೆಂದರ್ಥ (ಕಂಚಾ. ೦೩೨). ೬. ವ್ಯಾಪಾರಿ ; ವರ್ತಕ. ೭. ಒಂದು ಜನಾಂಗದ ಅಧಿಪಾ ವ್ಯಮಹಾರದ ಮುಖಂಡ. [ಸಂ.]

ಮಹಾಜವ (ನಾ)· ೧. ಬಹಳ ವೇಗವುಳ್ಳದು. ೨. ಜಿಂಕೆ. [ಸಂ.]

ಮಹಾಜಾಲಿ (ನಾ). ಹಳದಿಯ ಹೂಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಮಹಾಜಾಲೀ, ಪೀತಕಃ – ಹಚ್ಚಗಿರುವ ಹುವ್ವಗಳುಳ್ಳ ಕಾಡು ಹೀರೇಗಿಡ" (ಶಿಬ್ಧಾ. ೨೩೯. ೦೩೯). [ಸಂ. ಮಹಾಜಾಲೀ]

ಮಹಾಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಅಪಾರವಾದ ತಿಳವಳಿಕೆ; ಅತಿಶಯವಾದ ಅರಿವು : ಜ್ಞಾನ ವಿಜ್ಞಾನ ಸುಜ್ಞಾನ ಮಹಜ್ಞಾನ ಆಪರಜ್ಞಾನ ಇಂತೀ ಪಂಚ ಜ್ಞಾನವ ದಹ್ಮಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಪಿತವ ತೊಡೆವಂತೆ ಧರಿಸುವದೆ ತ್ರಿವೆಂಡ್ರ (ಪೀಚಾಮಾ. ೦೩೯-೩೬೦); ಜ್ಞಾನ ಸುಜ್ಞಾನ ಮಹಾಜ್ಞಾನ ಎಂಬ ವೃತ್ತಿ ಜ್ಞಾನಂಗಳು ಇಲ್ಲದಂದು . . . ನಿಜಜ್ಞಾನಮೂರ್ತಿ ನೀನೆಯಂಬ್ಯಾ (ಸಿಪ್ರಚಿ. ೬-೩೬). [ಸಂ.]

ಮಹಾಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ೧. ಅಪಾರವಾದ ತಿಳವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು; ಮಹಾ ವಿದ್ವಾಂಸ : ಸಾಕ್ಯಟೀಸನು ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಯೆಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು (ಪ್ರಾಲಂಬಿ. ೪-೦೦೨). ೨. ಮಹಾಮುನಿ. ೩. ಶಿವ; ಮಹಾದೇವ [ಸಂ. ಮಹಾಜ್ಞಾನಿನ್]

ಮಹಾಜ್ವರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೀವ್ರವಾದ ಜ್ವರ : "ಧರ್ಮ ದುಷ್ಟಂ ಮಹಾಜ್ವರವೆಂದೆನಿಕ್ಕು" (ಪಂಗಣಾ. ೦೦೪-೪); ಮಹಾಜ್ವರಕೆ:— ದೆಲ್ಲವತ್ಸದೆ ಹಣ್ಣುಂ. ಶ್ರೀಗಂಧ, ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ ಇವಮ್ಮ ಹೇಳೀಸರ್ಪ್ಪ ತೇದು ಕುಡಿಯೆ ಜ್ವತ ಬವರುವದು (ಪಚಿಕಿ. ೦೦೦). [ಸಂ.]

ಮಹಾಜ್ವಾಲ (ಗು)· ೧. ಅಧಿಕವಾಗಿ ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ.— ಪ್ರಕಾಶಿಸು ತ್ತಿರುವ. (ನಾ)· ೨· [ಜೈನ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಂತ್ರವಿದ್ಯೆ : ಅಮಿತ ತೇಜಂ . . . ಮಹಾಜ್ವಾಲಮುಂ ಸರ್ವವಿದ್ಯಾಚ್ಛೇದನಮುಮೆಂಬೆರಡು ವಿದ್ಯೆಯುಮಂ ಸಾಧಿಸಲೆಂದು ಪೋದಂ (ಪಾಪುಚ. ೦೧೨). [ಸಂ.]

ಮಹಾತರು (ನಾ)· ೧. ದೊಡ್ಡ ಮರ ; ಎತ್ತರವಾದ ಮರ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಚಂದನವೃಕ್ಷ : "ಸರಳಂ ಪೀತದ್ರು ಮಹಾ ತರುವಕ್ಕುರ್" (ಪಜ್ಞಾ. ೩೩-೨೦). ೩. ಕಳ್ಳಿಗಿಡ. [ಸಂ.]

ಮಹಾತಲ, ಮಹಾತಳ (ನಾ)· ವಿಳು ಅಧೋಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಆರನೆ ಯದು : "ಅತಲಃ, ವಿತಲಃ, ಸುತಲಃ, ಮಹಾತಲಃ, ರಸಾತಲಃ, ತಳಾತಲಃ, ಪಾತಾಲಃ, ಈ ೭ ಅಡಿಯಣ ಲೋಕಂ" (ಶಾಶ್ಯ. ೨೬೦). **ಮಹಾತಳ** : ಪಾದತಳದಲ್ಲಿ ಅತಳಲೋಕ . . . ಜಾನುವಿನಲ್ಲಿ ಮಹಾತಳ ಲೋಕ . . . ಪೂರ್ಣಿಯಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಲೋಕ ಇಂತೀ ಈರೇಳುಲೋಕಂಗಳ ತೊಳ್ಗಳಿಗಿಬ್ಬುಗಿಕೊಂಡು (ಅಜಪು. ೦೧೨-೦೩೪). [ಸಂ.]

ಮಹಾತಳ ' ಮಹಾತಲ ' ನೋ.

ಮಹಾತಾರಕ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷದಾಯಕವಾದ ಒಂದು ಮಂತ್ರ : ತಾರ ಕದ ಟೊಂಗಬಿಚಾರದ ಸಾರಸಂಗ್ರಹವೆನಿಸಿದ ಮಹಾತಾರಕವ ಬೋಧಿಸಿದ ಗಗಭಾತಾರ ಗುರುಸುತರ್ಗೆ (ಗಗಣಾ. ೨೦ ಸೂ೩೪). [ಸಂ.]

ಮಹಾತಾಮ (ನಾ)· ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಘನವಂತ : ಹರಿನಂದನಂ ಸಪದೇಶ ಸಾತ್ಯಕಿ ಮಹಾತಾಮ ಘಟೋತ್ಕಚಾ ದ್ರುಪದಸುತನಿವ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನೆಂದು ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಅತು ಶಮ್ಮೊಳು ತಾವೆ ಕಡುಮುಳಿದು . . . ನೀಗಾಡಿದರು ನಿಜಬಲವನು (ಶಾಸಂಗ. ೩೩-೩೩).

[< ಸಂ. ಮಹಾತ್ಮನ್]

ಮಹಾತೇಜ (ಗು). ೧. ಬಹಳ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ. ೨. ಅಧಿಕವಾದ ಪರಾ ಕ್ರಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೩. ಅಗ್ನಿ. ೪. ಪಾದರಸ. ೫. ಅಧಿಕವಾದ ಕಾಂತಿ. ೬. ಶೂರ ; ಪರಾಕ್ರಮಿ. ೭. ಪಣ್ಮುಖ ; ಕಾರ್ತಿಕೇಯ : "ಗೌರೀಪುತ್ರಃ . . . ಮಹಾತೇಜಾಃ, ಶರಜನ್ಮಾ(ಚ ಕಥ್ಯತೇ) – ಈ ೨೦ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಪೆಸರ್" (ಪಂಚಾಮಾ. ೩-೨೦). ೮. ವಿಷ್ಣು. ೯. ಶಿವ. ೧೦. ಹರಳುಗಿಡ. ೧೧. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. [ಸಂ. ಮಹಾತೇಜಸ್]

ಮಹಾತ್ಕೈಲ (ನಾ). ೧. ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ತೈಲ.—ಎಣ್ಣೆ. ೨. ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರದ ಕೊಬ್ಬಿನ ಸಾರ : ಸರತ್ಕೈಲಮುಂ ಮಹಾತ್ಕೈಲಮೆಂದು ಪರ ಮಾಂಸುಲಿಯಂ ಮಹಾಮಾಂಸುಲಿಯಂದು . . . ನುಡಿವಂತೆ ಭೀಮನಂ ಮಹಾರಥನೆಂದು ನುಡಿಯಲ್ಕುಕ್ಕುದೆ ವಲಂ (ಗಡಾಯು. ೩-೩೩ ಪ). [ಸಂ.]

ಮಹಾತ್ಮ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆತ್ಮವುಳ್ಳವನು ; ಸತ್ಪುರುಷ ; ಘನವಂತ : "ಉದಾತ್ತಃ, ಉದೀರ್ಣಃ, ಮಹಾತ್ಮಾ, ಉದಾರಃ – ಈ ೪ ಪಿರಿಯಂ" (ಪಜಾಯು. ೩೯-೨೦೦); ಸಮಕೊಂಡ ಪುಣ್ಯಮುಂ ಪಾಪ ಮುಮಿಲ್ಲದೊಡಾತ್ಮನಾಳ್ ಸರೋಗನರೋಗಂ ಶ್ರವಿರಹಿತಂ ಕ್ಲೇಶಕೃತ ಶ್ರವಮೆಂದೀ ಲೋಕಯಾತ್ರೆ ಕೆತದೆ ಮಹಾತ್ಮಾ (ಶಾಂಚಾ. ೬-೦೧೦); ಆ ಮಹಾತ್ಮರ ಪೆಸ್ಸಲಿಗಳಿಗೆ ಭೂಮಿತಳವೊಂದಲು ಸಮಿಸುತಂ (ಪಚಿ. ೨೫-೨); ಭರತಂ ಮಹಾತ್ಮನೆಸೆದನು ದಿವ್ಯತೇಜಸ್ಸು, ತ್ಯಾಗಬುದ್ಧಿಯಲಿ, ನರ್ಮಗದರಿ (ತ್ರಿಗಣಾ. ೫೬-೬೯೩). ೨. ಪರಮಾತ್ಮ. ೩. ಬುದ್ಧ, ಗಾಂಧಿ ಮುಂತಾದ ಕೆಲವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವಂತೆ ಬಳಸುವ ಗೌರವಸೂಚಕವಾದ ಶಬ್ದ : ಮಹಾತ್ಮರು ಇಂದು ಅಮರ ರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಪಮಣಂ. ೬೩); ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನು ಜ್ಞಾನೋದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮಹಾತ್ಮಬುದ್ಧನಾದನು (ಕೃಪ). [ಸಂ. ಮಹಾತ್ಮನ್]

ಮಹಾತ್ಮಕ (ನಾ). ಉದಾತ್ತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ಸಂಧಿತ್ರಯದೊಳಗಭವಗೆ ವಂದಿಸುವ ಮಹಾತ್ಮರ್ಗೆ ಬಹುಕರ್ಮಂಗಳ್ ಬೆದು ಕೈವಲ್ಯಪದಂ ಸಂದಿಹರ್ (ಪಪ್ರಾ. ೬-೧೦). [ಸಂ.]

ಮಹಾತ್ಮೆ (ನಾ). ೧. ಹಿರಿಮೆ ; ಘನತೆ. ೨. ಉದಾತ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸು : ಅಸವಂಭಕ್ತಮಹಾತ್ಮೆಯಂ ಭಾವಿಸಿ ಶರಣುವೊಗುವರ್ಗಳಂ ಐಲಿಸದಿಹುದೆ ಕುಂದೀಶಭಕ್ತಿಗೆ (ಪಪ್ರಾ. ೫೬-೩೦). [< ಸಂ. ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ]

ಮಹಾದಂಡನಾಯಕ (ನಾ). ಮುಖ್ಯಸೇನಾಧಿಪತಿ.—ದಳಪತಿ : ಇದಮ್ಮ ಹೊಯಿಸಳಸೇನೆಯ ಮಹಾದಂಡನಾಯಕ ಗಂಗರಾಜನ ಮಗ ಬಮ್ಮ

ಚಮೂವನು . . . ಕಟ್ಟಿಸಿದುದಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ (ಕವಿ. ೪೫, ಶ್ರಮ ೫೫); ವೈಧದೇವರಾಯನು ರಾಜ . . . ಲಕ್ಷ್ಮಣದಂಡೇಶ, ಜಕ್ಕಣಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಧಾನಾಮಾತ್ಯ ಮೆತಪ್ಪ ಮಹಾದಂಡನಾಯಕರು (ಪಡ. ೫೫೬). [ಸಂ.]

ಮಹಾದಣ್ಣಾಯಕ (ನಾ)- = ಮಹಾದಂಡನಾಯಕ : ನಾಡಿನೊಡೆಯ ಭರಮಹೆಗ್ಗಡೆ ರಾಜ್ಯದ ಮಹಾದಣ್ಣಾಯಕನಿಗಾಗಿ ಸರ್ವಸಿದ್ಧತೆಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿದ್ದನು (ಸಪಿ. ೬೩). [< ಸಂ. ಮಹಾದಂಡನಾಯಕ]

ಮಹಾದಾನ (ನಾ)- ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದಾನ. ೨. ಹದಿನಾರು ಬಗೆಯ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ದಾನ ; ಷೋಡಶದಾನ ; P ಮಹಾದಾನದ ಹೆಸರು ಪತ್ತು, ಸಂಖ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ. "ಮಹಾದಾನಗಳು – ೮ : ತಿಲ, ಜೋಹ, ಹಿರಣ್ಯ, ಕಾರ್ಪಾಸ, ಲವಣ, ಸಪ್ತಧಾನ್ಯ, ಕ್ಷಿತಿ (ಭೂ), ಗೋ (ಗರುಡ. ೮-೨೨, ೩೪). ಮಹಾದಾನಗಳು–೧೦ : ಕನಕ, ಅಶ್ವ, ತಿಲ, ಹಸ್ತಿ, ದಾಸಿ, ರಥ, ಭೂಮಿ, ಗೃಹ, ಕನ್ಯಾ, ಕಪಿಲಾಧೇನು (ಅಗ್ನಿಪು. ೨೦೯-೨೪). ಮಹಾದಾನಗಳು—೧೬ : (ಅ) ತುಲಾಭಾರ, ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ, ತಿಲಪರ್ವತ, ಸುವರ್ಣಮೇದಿನಿ, ಕಲ್ಪಪಾದಪ, ಗಣೇಶೇಶ, ಸುವರ್ಣಧೇನು, ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ತಿಲಧೇನು, ಗೋಸಹಸ್ರ, ಹಿರಣ್ಯಾಶ್ವ, ಕನ್ಯಾ, ಹಿರಣ್ಯವೃಷಭ, ಗಜ, ಲೋಕಪಾಲಾಷ್ಟಕ, ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಪ್ರತಿಮಾದಾನ (ಲಿಂಗಪು. ಉಪ್ರ. ೨೮-೪೪). (ಆ) ತುಲಾಪುರುಷ, ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ, ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ, ಗೋಸಹಸ್ರ, ಸ್ವರ್ಣಕಾಮಧೇನು, ಸ್ವರ್ಣಾಶ್ವ, ಸ್ವರ್ಣಗಜ, ಸ್ವರ್ಣರಥ, ಪಂಚಲಾಂಗಲ, ಭೂವಿಶ್ವಚಕ್ರ, ಕಲ್ಪಲತಾ, ಸಪ್ತಸಾಗರ, ರತ್ನಧೇನು, ಮಹಾಭೂತಘಟ (ಹೇಮಾದ್ರಿ, ವತ್ಸಪು. ಸಂಖ್ಯಾರ. ೨೨೭). " (ಶ್ರೀಪ. ೩೫) : " ಪ್ರವಾರಣವೆಂಬುದು ಮಹಾದಾನಂ " (ಹರಿಶ. ೦೫೭-೫೮); ಪಲವೆಡೆಗಳೊಳಂ ಮಹಾಧ್ವಜವನೆತ್ತಿಸಿ ಮಹಾದಾನಂಗೆದ್ದು ನೆಗಟ್ಟಿ ಗಂಗವಿದ್ಯಾಧರಂ (ಪಂ. ೩೫, ೫೯-೦೦; ೪೭೫); ಸೋಮಗ್ರಹಣ ಉಕ್ಷರಾಯಣಸಂಕ್ರಾಂತಿಯೆನ್ನು ಮಹಾದಾನನಿಮಿತ್ತಂ . . . ಸರ್ವನಮಸ್ಯವಾಗಿ ದೇವಗ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಕೌಸ. ೫೫. ೬೦-೨೦ ; ೧೧೦೨) ; ಮೆಂಡಕಶ್ರೇಷ್ಠಿ . . ಅರ್ಧಮಾಸದ ಕಾಲ ಮಹಾದಾನವನ್ನು ನಡಸಿದನು (ಪಚ್ಚ. ೦೫). [ಸಂ.]

ಮಹಾದಾನಿ (ನಾ)- ಉದಾರವಾಗಿ ದಾನಮಾಡುವವನು ; ಅತ್ಯಂತ ದಾನಶೀಲನಾದವನು : ಅಂದಿಂಗೆಯು ನೀನು ಪಳೆಯ ಸಾಸು ಮಹಾದಾನಿ ಕೂಡಲಸಂಗವದೇವಾ (ಬಸ. ೨). [ಸಂ. ಮಹಾದಾನಿನ್]

ಮಹಾದಾಹ (ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾದ ಬಾಯಾರಿಕೆ. ೨. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ದಾಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ನರಕ : ಸೂಚೀಮುಖ . . . ಮಹಾದಾಹ ಸಂತಾಪಂಗಳೆಂಬವೇಳ್ಪಟ್ಟು ಮಹಾನರಕಂಗಳು (ಪಪಕ. ೦೫೦). [ಸಂ.]

ಮಹಾದುಃಖ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ ಸಂಕಟ : ಅತಿಯಾದ ಶೋಕ.– ಅಳಲು : ತಂದನೂರಿಗವಳಂ . . . ಮುಂದಣ ಮಹಾದುಃಖಿಸಾಪಾನಕ ಕನ್ನ ಕರುಗಜ್ಜರಾ ಒಂದೆ ಕಿಡಿಯಂ ಮುನ್ನಡಿಯಿಡುವ ವಿಧಿ ವಿಲಾಸದಲಿ ! (ಶ್ರೀಪಾಚ. ೫೫-೪೬). ೨. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಅಸ್ಥಿಭಂಗ . . . ಮಹಾದುಃಖಿ [ಪಾಶ್ವ. ಮಹಾದುಃಖಿಜ]ವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿ ನರಕಂಗಳಂ ರಂಜಿಸಿ ಅಪ್ಪಳೌವುಮೆಂಬರಸುನರಕವಿಪ್ಪುದು (ಪಪಕ. ೦೫೩). ೩. [ಜೈನ] ಶಾರೀರಿಕ, ಮಾನಸಿಕ, ಕ್ಷೇತ್ರಜ, ಅನ್ಯೋದೀರಿತ ಮತ್ತು ರಾಕ್ಷಸೋದೀರಿತ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ದುಃಖಗಳು. [ಸಂ.]

ಮಹಾದೇವ (ನಾ)- ೧. ಎಲ್ಲ ದೇವರುಗಳಿಗೂ ದೇವನಾಗಿರುವವನು; ಪರಮಾತ್ಮ. ೨. ಶಿವನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ಈಶಾನಃ . . . ಮಹಾದೇವಃ, ಮೃಡಃ, ನೀಲಲೋಹಿತಃ—ಈ ೮೫ ಮಹಾದೇವರ ಪೆಸರ್" (ಹರಿಶ್ರು. ೪-೦೬); ಶ್ರೀವಧುವಂ ಪಯೋಧಿಮಥನೋದ್ಭವವಸ್ತುಸಮೂಹದೊಳ್ ಮಹಾದೇವಸಮೇತಮಿರ್ದಸುರರುಂ [ಸುರರುಂ] ಕುಡೆ ತನ್ನ ಮೆಚ್ಚುಗೊಂಡಾವನಶೇಷಭೂಭುವನಮಂಡಲವಲ್ಲಭವಾದ ದೇವನೀಗಾವಗಮೆಮ್ಮ ಬೇಜ್ಜ ವರದುನ್ನತಿಯಂ ಸುಕವೀಂದ್ರವಲ್ಲಭಂ (ಧಂಕೋಂಪಾ. ೦-೦); ಅವರ ಪ್ರಸಾದವ ಘನಮಹಿಮೆಯಲಿ ಮುನ್ನೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯನೆ ಮಹಾದೇವನ ಪುರಕಿ ಭಕ್ತಿಸನಗರಿಗಳ (ಕಪ್ರ. ೫೭-೪) ; ನಿಮ್ಮ ಇಷ್ಟದಂತೆಯೇ ಮಹಾದೇವನು ನಡಸಿಕೊಡುವನು (ಪಾಂಕಥಾ. ೦೪೩). ೩. ವಿಷ್ಣು. ೪. ಒಬ್ಬ ಜೈನಯತಿಯ ಹೆಸರು : ಮಹಾದೇವನ್ಮುನಿಪು[ಂ]ಗವನ್ಮದರ್ಪ್ಪಿ ಕಳುಪೆರ್ದಪಂ ಮಹಾತವನ್ಮರಣಮುಪ್ಪೆ (ಎಕ. ೫೫ (೫). ೧೦–೦ ; ೭೫ಮು ೫೫). [ಸಂ.]

ಮಹಾದೇವಿ (ನಾ). ೧. ಶಿವನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಪಾರ್ವತಿಯ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ರುದ್ರಾಣೀ . . . ಮಹಾದೇವಿ ಗಿರಿಜಾ. ಮೇಸಕಾತ್ಮಜಾ –ಈ ೨೧ ಗೌರೀದೇವಿಯ ಪೆಸರ್" (ಹರಿಶ್ರು. ೪-೦೬) ; ಪರವಧುವನು ಮಹಾ[ಪತಿಯಂ. ಮಹಾ]ದೇವಿಯೆಂಬೆ (ಪಪಕ. ೪೧೫). ೨. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. ೩. ರಾಜನ ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿ.–ಅಗ್ರಮಹಿಷಿ ; ಮಹಾರಾಣಿ : ದುರ್ಗ್ಗಮಾರ ಎಱಿಅಪ್ಪೋ ಕುವಳಾಲನಾಡು ಮೂನೂಱುಮಾಮ್ ಗಜ್ಜುಜುಸ್ಸಾಸಿರ ಮುಮೂಳೆ ಅವರಾ ಮಹಾದೇವಿ ಕಳ್ಳಾಱಬ್ಬೆ ಆಗಳಾಳೆ (ಎಕ. ೫. ಕುಳಿಶಾ. ೫೦-೫ ; ೭೫೭) ; ಅದನಾಳ್ವೊಂ ಪ್ರಜಾಪಾಳನೆಂಬೊನದಯವಾತನ ಮಹಾದೇವಿ ಸುಪ್ರಭೆಯಂಬೊಳ್ (ಪಜ್ಜಾಶಾ. ೫೦-೦೩); ಆತನ ಮಹಾದೇವಿ ನಯವಿನಯನೀಯಪಿ ಮನೋಹರಿಯೆಂಬಳ್ (೦೭ಪ್ರ. ೦-೫೦ ೫). [ಸಂ. ಮಹಾದೇವೀ]

ಮಹಾದ್ವಾರ (ನಾ). (ದೇವಸ್ಥಾನ, ಕೋಟೆ, ಅರಮನೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು: ಮುಖಿದ್ವಾರ : ಪುರಮಹಾದ್ವಾರಾಗ್ರಿಮಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಲೋಕಕ್ಕೀತುಚಯಂ ವಿಮಾನನಿಚಯಂ ನಿಂದತ್ತಿರ್ತ್ತೆಸ್ಸಲಂ (ಶಂತ್ರಕೃ. ೬-೦೬); ಮಹಾದ್ವಾರ : ಇದು ದೇವಾಲಯದ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ಪ್ರಾಕಾರದ ಗೋಡೆಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಇರುತ್ತದೆ. ಇದು ಭವ್ಯವಾಗಿದ್ದೂ ಇವರ ವೇಲ್ಲಡಿ ಎತ್ತರವಾದ ಗೋಪುರವನ್ನು ಳ್ದಾಗಿದ್ದೂ ಇರುತ್ತದೆ (ಪ್ರಾಚಾಸ್ಮ. ೫೪) [ಸಂ.]

ಮಹಾಧೇನು (ನಾ). ಯಾಗದ ಹಸು : "ಮಾಪೇಯಿಯೆನೆ ಮಹಾಧೇನು" (ಕುಬಕಾ. ೫೭-೭). [ಸಂ.]

ಮಹಾಧ್ವಕೃತಿ (ನಾ). ಮಹಾಕಾವ್ಯ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕೃತಿ : ತಡಯದ ಮಹಾಧ್ವಕೃತಿಗಳನೊತರಿಸಲಾರ್ಪಾತನೆಲ್ಲರಿಂದಂ ಬಲ್ಲಂ (ಧಂಕಾ. ೦-೦೭). [ಸಂ.]

ಮಹಾಧ್ವಜ (ನಾ.) ೧. ಮುಖ್ಯವಾದ ಬಾವುಟ.—ಧ್ವಜ : ಪಾರ್ಶ್ವಸಿರದ ಮೂನೂಱುರ್ಪತ್ತು ಮಹಾಧ್ವಜಂಗಳಿಂದಂ . . . ಪರಿವಾರಧ್ವಜಂಗಳಿಂದ ಮೆಸೆವ ಪತಾಕಾಮನೆಗಳಮೊದು ಯೋಜನಮಗಲಂ (ಪಪಕೃ. ೦೦–೫೫ ೫) ; ಮುಸಾಧ್ವಜದೊಜ್ಜಿರದೇಕಶಂಖಿರವಿಪಶಿಬಿಂಬಧ್ವಜದ ಧವಳಾತಪತ್ರವ್ರಜದೊಳಗನೆ ನಡೆಯೆ (ಪಾಂಕೃಪ. ೦೦–೦೫೦). ೨. ಒಂಟೆ. [ಸಂ.]

ಮಹಾನಂದ (ನಾ). ೧. ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಸಂತೋಷ.—ಹಿಗ್ಗು : ಮಹಾಕಾಲದಲ್ಲಿ . . . ಮಹದ ಮಹಾನಂದದಲುಕ್ಕಾಡಿ ಮತ್ಕಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವಾಗಿರಿ (ಪಚ್ಚ. ೪. ೬-೦೩). ೨. ಮುಕ್ತಿ ; ಮೋಕ್ಷ : "ಕೈವಲ್ಯಂ, ನಿರ್ವಾಣಂ . . . ಮೋಕ್ಷಃ, ಮಹಾನಂದಃ – ಈ ೧೧ ಮೋಕ್ಷದ ಪೆಸರ್" (ಹರಿಶ್ರು. ೫೦-೧೫೪). [ಸಂ.]

ಮಹಾನಕ (ನಾ)- ಪೊಡ್ಡನಗಾರಿ ; ಐದುಬಗೆಯ ಮಹಾವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನೆಗಳ್ತ್ತು ಮಹಾನಕಸ್ವನಾಡಂಬರಮೊಪ್ಪೆ

ಸೂಸಿದುದು ಪುಮಳೆ ಶಂಕರನಂಘ್ರಿಯೊಳ್ (ಹರಿಹ. ೩-೫೩). 'ಪಂಚ ಮಹಾನಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಹಾನಕ್ಷತ್ರ (ನಾ). ಮೃಗಶಿರ, ಮಖಿ, ಸ್ವಾತಿ ಮತ್ತು ಅನುರಾಧಾ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. [ಸಂ.]

ಮಹಾನಿರ (ನಾ). ವರ್ತಕರ ದೊಡ್ಡ ಸಂಘ. – ಸಂಸ್ಥೆ : ಪೆಳ್ಪುಱುವಿನ ಪಳ್ಪಮಟುಸ್ಥಾನಮುಂ ಮಹಾನಿರಮು ಸಱಯಾಗಿ (ಪೆಳ್. XII. ೮೫. ೪೯-೫೩ ; ೧೮೦). [ಮಹಾ + ನಿಗಮ, (< ನಕರ,)]

ಮಹಾನಗ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಬೆಟ್ಟ ; ಅಗಾಧವಾದ ಪರ್ವತ. ೨. ಕುಲಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕೆಂಬಿಕೂಟ ಮಹಾನಗ . . . ಶ್ರೀದೇಂದ್ರನೆಂಬ ಹದಿನೇಳು ಕುಲಗೋತ್ರಂಗಳೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಸುಪಾರ್ಶ್ವಮೆಂಬ ತೀಳಕಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಬಡಗಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಹವು (ಜೀಗ. ೦೬೩). ೩. [ಗಣಿತ] ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅಂಕೆಗಳಿರುವ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ : ಎಕ್ಕಂ, ದಾಹಂ . . . ನಗ, ಮಹಾನಗ . . . ಮಹಾಪರಿಮಿತ — ಈ ೪೧ ಸ್ಥಾನದ ಉಗ್ಗಡಣೆ (ಕ್ಷತ್ರ. ೬-೫೬). [ಸಂ.]

ಮಹಾನಗರ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡಪಟ್ಟಣ : ಪಮ್ಮ ಮುಂಡೂರು ಹಿಂದೆ ಒಂದು ಮಹಾನಗರವಾಗಿತ್ತು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೦೧). ೨. ಸ್ವಕೀಯ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪುರಸಭೆ. – ಪೌರಸಂಸ್ಥೆ : ಶ್ರೀಮದ್ಧರ್ಮವೊಳಲ ಪದಿನಱುರ್ಸ್ಪೆಟ್ಟಿಯರ್ಗ್ಗೆ ಮಹಾನಗರಂಗಳ್ಗಂ ಪಾದಪೂಜೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು (ಶ್ರೀಪಾ. XI-ii. ೦೬೬-೬೫; ೧೧೫೬). [ಸಂ.]

ಮಹಾನಟ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಅಭಿನಯ ಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಅಭಿನೇತೃ ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಟ : ರಂಗಭೂಮಿಯುದ್ದಾಗಲೀ ಜಲಸಾಹ್ರಂಗದಲ್ಲಾಗಲೀ ಮಹಾನಟನೊಬ್ಬನು ಕಾಣಿಸಿಗುವುದು ಆಗೊಮ್ಮೆ ಈಗೊಮ್ಮೆ ಮಾತ್ರ (ಕಾಪ). ೨. ಶಿವನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಆಷ್ಟಮೂರ್ತಿ: . . . ಮಹಾನಟಃ . . . ಅಗ್ನಿರೋಜಸಃ – ೧೨ ಶಿವನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಿಪ್ರಾ. ೦೦. ೦೯). [ಸಂ.]

ಮಹಾನದ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡನದಿ.—ಹೊಳೆ. ೨. (ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುವ) ದೊಡ್ಡ ಗಂಡುಹೊಳೆ : ಮಹಾನದಾಮಾಹನಸಮಯಸೌದ್ಯೋಗಸಂಕ್ರಮಾದಿವಿಧಾನಪ್ರಾಗಲ್ಭ್ಯನುಂ (ಅಪ್ಪ. ೦೦-೬೫). [ಸಂ.]

ಮಹಾನದಿ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡಹೊಳೆ : ನದಿ : ☞ ಭಾರತದ ಹಲವು ನದಿಗಳನ್ನು (ಪವಿತ್ರವಾದ) ಮಹಾನದಿಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳ ಬಗೆಗೆ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ: ಪೆಱಗುದಿಯಾಗಿ ಮುಂತಗಲಿತಪ್ಪ ದಱಂದೆ. . . ಸಪ್ತಮುಖದಿಂದೆ ವಿಷೋನ್ನತಿಯಿಂದೆ ಭೋಗದೊಳ್ ತುಱ್ಪಿಗಿರವಿಂದೆ ಪೋಲ್ತುದು ಮಹಾನದಿ ರುಂದ್ರಪುರೇಂದ್ರರಾಜನಂ (ಅಜಿತ. ೬೮೬ ೫೦೨ಳ). ೨. ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು : ಮಹಾನದಿಗೆ ಪಿರಿಕ್ಕುಡ್ ಬಳಿ ೧೭ ಮೈಲಿಗಳ ಉದ್ದದ ಅಣೆಕಟ್ಟು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದೆ (ಕಪ್ರ. ೫೨) ; ಮಹಾನದಿ-ಮಧ್ಯಪ್ರಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಮೊದಲು ಉತ್ತರಕ್ಕೂ ಅನಂತರ ಪೂರ್ವಕ್ಕೂ ಹರಿದು . . . ಬಂಗಾಳಕೊಲ್ಲಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ (ಕಪ್ರ. ೦೦೦). ೩. [ಗಣಿತ] ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಅಂಕೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ : ಎಕ್ಕಂ, ದಾಹಂ . . . ಮಹಾನದಿ . . . ಮಹಾಪರಿಮಿತ —ಈ ೪೧ ಸ್ಥಾನದ ಉಗ್ಗಡಣೆ (ಕ್ಷತ್ರ. ೬-೫೭). [ಸಂ. ಮಹಾನದೀ]

ಮಹಾನರಕ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡನರಕ. ೨. ಎಂಟು ನರಕಗಳ ಒಂದು ಗುಂಪಿನ ಹೆಸರು ; ☞ ಈ ನರಕದ ಗುಂಪು ಮತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಗಳ ಬಗೆಗೆ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ : ರೌರವಾದಿ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಮುಖ್ಯ ನರಕಂಗಳೆಪ್ಪವವಾವೆಂದೊಡೆ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗದಿಂದೆಂಟೆಂಟಿನಿ ನರಕ ಮಹಾನರಕ ರಾಜನರಕ ರಾಜರಾಜೇಶ್ವರಪರಕಂಗಳೆನಿಸಿಪ್ಪವು (ಪಪಃ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಮಹಾನವಮಿ (ನಾ). ನವರಾತ್ರಿಯ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ದಿನ ಮತ್ತು ಅಂದು ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ ; ಆಶ್ವಯುಜ ಶುದ್ಧ ನವಮಿ : ಹಾಳು ಗೆಡ್ಕೋಡುವ ಅಳು ಪಾವಲ್ಲಯ್ಯ ಕೇಳು ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ ಪುರಾಣದೆ ಮಹಾನವಮಿ (ಪಪಕ. ೬೯೬); ಯಾ ಹಾವಿನ ಬಡ್ಡಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಾನವಮಿಯ ಹತ್ತುದಿನದ ಸೇವೆಯನು ನಡಸಿಕೊಂಡು ಬರಲುಳ್ಳವರೂ (ಪಳ್. IV (೩). ೨೯೦ಪ. ೧೪೬-೫೬ ; ೧೪೯) ; ಈ ದಿನ ಮೊದಲು ಮಹಾನವಮಿಯ ಸಾಯಂಕಾಲದವರೆಗೂ ಓಲಗವು ದೇವಂತಿಯೂ . . . ಕಟ್ಟುಮಾಡಿಸಿದರು (ಪಾಚಪಂ. ೬. ೭೬). ☞ ನವರಾತ್ರಿಯ ಹಬ್ಬದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ದಿನದಂದು ಯುದ್ಧೋಪಕರಣಗಳಿಗೂ ಕೆಲಸಗಾರರು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಲಕರಣೆಗಳಿಗೂ ಪೂಜೆಮಾಡುವ ರೂಢಿ ಇದೆ. ಇದನ್ನು 'ಆಯುಧಪೂಜೆ' ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಮಹಾನವಮಿ ದಿಬ್ಬ = ಹಿಂದೆ ಹಂಪೆಯಲ್ಲಿ ಆಯುಧಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಸ್ಥಳ : ಹಂಪೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮಹಾನವಮಿ ದಿಬ್ಬವು ಹಿಂದೆ ಸಿಂಹಾಸನದ ಜಗತಿಯಾಗಿತ್ತೆಂದೂ . . . ಹೇಳುತ್ತಾನೆ (ರಾಸಂ.೨೦೬). ಮಹಾನವಮಿಮಂಟಪ = ಮೈಸೂರರಸರು ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಆಯುಧಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಪೂಜೆಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಮಂಟಪ : ಹೈದರನು ಸ್ವಲ್ಪ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಮಹಾನವಮಿಮಂಟಪದ ಬಳಿ ಇದ್ದನು (ಒಚ್ಚ. ೦೩). [ಸಂ. ಮಹಾನವಮಿ]

ಮಹಾನಸ (ನಾ). ೧. (ಹೊರೆಯನ್ನು ಸಾಗಿಸುವ) ದೊಡ್ಡ ಬಂಡಿ.—ಗಾಡಿ. ೨. ಅಡುಗೆಮನೆ ; ಪಾಕಶಾಲೆ : "ಪಾಕಸ್ಥಾನಂ, ರಸವತೀ, ಮಹಾನಸಂ – ಈ ೩ ಬಾಣಸನ ಮನೆ" (ಜಣಚು. ೧೯-೨೦೦) ; ನಿರಂತರವಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಧೂಮವು ಅಗ್ನಿಸಂಬಂಧವಳ್ಳದು ಎಂದು ಮಹಾನಸ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ . . . ಅಗ್ನಿ ಇರುವುದು ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದು (ಜಾಪ್ರ. ೪೮೨). [ಸಂ.]

ಮಹಾನಸಿಕ (ನಾ). ಅಡುಗೆಯವನು ; ಬಾಣಸಿಗ : ಗೀರ್ವಾಣಮಹಾನಸಿಕವಿಕರಮುಮಂ ದೇವಸ್ಮಪನಕಾರಿಕಾನಿಕಾಯಮುಮುಂ ನಿಯೋಜಿಸಿ (ಜಾಂಪು. ೦೦-೦೦ ೪). [ಸಂ.]

ಮಹಾನಸುಗುನ್ನಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಸುಗುನ್ನಿ : "ಕಂ–ಮಹಾನಸುಗುನ್ನಿ, ಕೋಚಿಕುಟುಮು" (ಒಪ್ರಾ. ೫೪). [ಮಹಾ + ನಸುಗುನ್ನಿ]

ಮಹಾನಾಟ್ಯ (ನಾ). ಪ್ರಳಯತಾಂಡವ : ಕೇಳು ಮತ್ಪತಿಯು ಪೂರ್ವದಿ ಮಹಾಪಾಟ್ಯವಾದುತಾವೇಶದಿಂದಪಲಾಂಬಕ ತೆರೆಯಲು (ಪಪಪಂ. ೬-೪೬). [ಸಂ.]

ಮಹಾನಾಡು (ನಾ). ಪುರಸಭೆ ; ಪೌರಸಂಸ್ಥೆ : ಯಿಂತು ಸಮಸ್ತತಳ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸೆದಂದುಳಲು ಮಹಾನಾಡಾಗೀ (ಗಿ) ಪರ[ದು] (ಪಪ. XIX, ೪೬-೯೯ ; ೧೨೪೬) ; ಸೆಟ್ಟಿಯರುಂ ಸೆಟ್ಟಿಗುತ್ತರು ಮುಂಮುರಿದಂಡ ಸಾಗರಂಗಳುಂ ಕೂಡುಮತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಾನಾಡಾಗಿದ್ದರ್ (ಶ್ರೀಪಾ. IX-೬ ೪೧೦-೪ ; ಪು. ೧೧೯೬). [ಮಹಾ + ನಾಡು]

ಮಹಾನಾಮ್ನೀವ್ರತ (ನಾ). ವೇದಾಧ್ಯಾಸದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಮವೇದದ ಒಂದು ಪರಿಶಿಷ್ಟವಾದ 'ಮಹಾನಾಮ್ನೀ' ಎಂಬಲ್ಲಿನ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಒಂದು ವ್ರತ : ಮಹಾನಾಮ್ನೀವ್ರತ, ಮಹಾವ್ರತ. ಉಪನಿಷದ್ವ್ರತ. ಗೋದಾನವ್ರತ ಈ ನಾಲ್ಕೂ ವೇದವ್ರತಗಳು. ಇವನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹದಿಮೂರನೇ ಹದಿನಾಲ್ಕನೇ ಹದಿನೈದನೇ ಹದಿನಾರನೇ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವುದು (ಜಾಗಾ. ೦೩೭). [ಸಂ.]

ಮಹಾನಾಯ್ಗ (ನಾ)· ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮುಖಂಡ ; ಮಹಾನಾಯಕ : ಶ್ರೀಗಂಗವಮಹಾನಾಯ್ಗರಾ ಮಗನ್ಸಾದೆಯನ್ನಿರಟ್ಟ ತುಜುಗೊಳೊಳ್ಳಾದಿ ತುಜುಮನಿಕ್ಕಿಸಿ ಸುರಲೋಕದ ಭೋಗಿ ಆದವ್ (ಚ. IX. ಹರಿವಂ: ೯೫-೦ ; ಸು. ೭೫೦) ; ಪೃಥುವೀಪರಮೇಶ್ವರಮಹಾನಾಯ್ಗರ ರೇಚಯ್ಯನ ಮಗನ್ (ಚ. XV. ಹರಿವಂ. ೬೮-೪; ಸು. ೮೫೦). [< ಸಂ. ಮಹಾನಾಯಕ]

ಮಹಾನಾವಿ 'ಮಾನಾಮಿ' ನೋ.

ಮಹಾನಿದ್ರೆ (ನಾ)· ಸಾವು ; ಮರಣ : ದೀರ್ಘನಿದ್ರೆಯಂ ಮಹಾನಿದ್ರೆಯೆಂದು ದೀರ್ಘವ್ಯಾಧಿಯಂ ಮಹಾವ್ಯಾಧಿಯೆಂದು . . . ಪಡಿವಂತೆ ಭೀಮನಂ ಮಹಾರಥನೆಂದು ಪಡಿಯಲ್ಬಕ್ಕುದೆ ವಲಂ (ಗದಾಯು. ೬-೫೬ ಪ). 'ದೀರ್ಘನಿದ್ರೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಮಹಾನಿದ್ರಾ]

ಮಹಾನಿಧಾನ (ನಾ)· ೧. ವಿಪುಲವಾದ ಸಂಪತ್ತು; ಮಹದೈಶ್ವರ್ಯ : ದಿವ್ಯಮಹಾನಿಧಾನವಿದಿರೊಳ್ ಕೋಳ್ಪೋದುದೋ ಪೇಚುಮೆಂಬುದನೆಂ ಬನ್ನೆಗಂ . . . ಕೊಟ್ಟಳ್ಗಡಂ (ಭಾಷಾ. ೦೦-೧೩). ೨. ವಿಪುಲವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : ಆ ತಂದೆಯು ಭಕ್ತನ ವಿದ್ಯಾತಿಶಯ ಮಹಾನಿಧಾನನನ್ನಯಮುಪಮಾತೀತಂ (ಭಾಂತ್ಯ. ೦-೨೦). [ಸಂ.]

ಮಹಾನಿಧಿ (ನಾ)· [ಗಣಿತ] ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಅಂಕೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ : ಎಕ್ಕಂ ದಹಂ . . . ನಿಧಿ ಮಹಾನಿಧಿ . . . ಮಹಾಕ್ರತುವೆಂದಿನೇ ಉಗ್ಗ ಡಣೆಗಳು (ಜಿಚಕ್ರ. ೭). [ಸಂ.]

ಮಹಾನಿನದ (ನಾ)· ೧. ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ; ಅತಿಶಯವಾವ ನಾದ-ಧ್ವನಿ. ೨. ಪಂಚಮಹಾವಾದ್ಯಗಳ ನಾದ : 'ಪಂಚಮಹಾನಿನದ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಹಾನಿಲ (ನಾ)· ೧. ರಭಸವಾದ ಗಾಳಿ; ಸುಂಟರಗಾಳಿ. ೨. [ಜೈನ] ಭೂಲೋಕವನ್ನು ಸುತ್ತಿರುವ ವಾಯು : ಎಂಟುಂ ಪೊಡವಿಗಳಂ ತಾಳ್ದಿದಾಭೋಗದಿಸಿದೆ ಮೂಱುಂ ಮಹಾನಿಲಂಗಳ್ ಕ್ರಮದಿಂ (ಭಾಂತ್ಯ. ೮೫-೩೦). [ಸಂ.]

ಮಹಾನೀಲ (ನಾ)· ೧. ಗಾಢವಾದ ನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣ : ಕಡುನೀಲಿಬಣ್ಣ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀಲರತ್ನ; ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿ. [ಸಂ.]

ಮಹಾನೀಲಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೇರು : ದಾನಾಳದ ಹೂ, ಅದರ ಬಿಗುರು, ಮಹಾನೀಲಿ ಇವಂ ಸಮಭಾಗವಾಗಿ ಅಂಬಿಲದಲ್ಲರೆದು ಕೊಡಲು ಹೆಣ್ಣೆತ್ತರು ನಿಲ್ಗುಂ (ಸಣ್ಣ. ೦೫೬). [ಸಂ. ಮಹಾನೀಲೀ]

ಮಹಾನು (ನಾ)· ಮೆಹತ್ತ್ ; ಮಹಾತ್ಮಾವ ; ಪೂಜ್ಯ ; ದುಃಖಾತಿರೇಕದ ಹೇಯದೊಡಲನು ಜಾತಮಾಡುವರೇನು ಮಹಾನುಗಳೆಂದೊಂದು ಮುಖಿ (ಜಜಾಗ. ೦೦-೦೩-೦೩). [< ಸಂ. ಮಹಾನ್]

ಮಹಾನುಭಾವ (ನಾ)· ೧. ಹಿರಿಮೆ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ; ದಿವ್ಯತ್ವ : ಧರಣೇಂದ್ರ ನವರ ಮಹಾನುಭಾವಮುಮನಾದೀವನೊಳಾದುದೊಂದು ನಿರ್ಭರ ಧಕ್ಕಿಯುವಂ ಮೆಚ್ಚಿ ವಿಭರೂಪವಂ ತೋಱಿದಾಗಳ್ (ಶಾಪ. ೬-೦೦೪ ಪ); ಮಹಾನುಭಾವದಿನೇದಿಂತಱಪೆಯುಮಱಿವಂ ಕೆಯ್ಕೊಳಲಱಿಯ (ಯ)ರಿ ಬಱಿಯಂ ವಿವೇಕವಪದಿಂ ಕೆಜಿಯರ್ (ಜಜಚಂ. ೦೩೭-೩); ಈ ತನುವಿಂದು ಮಂತ್ರದ ಮೂಲವ ಕಂಡೆ ಈ ತನುವಿಂದು ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ಮಹಾನುಭಾವವ ಕಂಡೆ (ಕೆಂಂಚೆ. ೦೦೯-೦೧೭). ೨. ಅತಿಶಯವಾದ ಅನುಭಾವ ; ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ : ಗುರುಲಿಂಗಜಂಗಮದಿಂದೆ ಪಾದೋದಕಪ್ರಸಾದವಾಯಿತ್ತು ಆ ಭಾವವೆ ಮಹಾನುಭಾವವಾಗಿ ಎನಗೆ ಮತ್ತೆ ಬೇಱೆ ಪ್ರಸಾದವೆಂಬುದಿಲ್ಲ (ಜಚಪ. ೬೭೩); ಅಂಗಕ್ಕೆ ಆಚಾರವೆ ಜೀವವು ಮನಕ್ಕೆ ಮಹಾನುಭಾವವೆ ಜೀವವು ಆತ್ಮಂಗೆ ಅಱಿವೆ ಜೀವವು (ಜಂಂಚೆ- ೨೯೦-೨೫). ೩. ಮಹಾವ್ಯಕ್ತಿ; ಮೆಹಾವುರುಷ : ಆ ಮಹಾನುಭಾವಂ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಯೊಳ್ ಕಸವರದೊಳ್ ಜಸಮಂ . . . ಕೊಳ್ವವೊಲಾರದೊಳ್ ಸಾರಮಂ ಮಹೀಪತಿ ಕೊಂಡಂ (ಜಾಂತ್ಯ. ೯-೦೫೯ ಪ) ; ಮಹಾನುಭಾವರ ತೋಱಾ ಎಸಗೆ (ಜಚಪ. ೦೫೦); ಮಹಾನುಭಾವನ ದರುಶನದಿ ಮಜ್ಜನ್ಮ ಸಫಲಮೆಮ್ಮಕ್ಕ ಕ್ಕಮಾಗಿದು (ಭಾಬಾ. ೪-೬೨). [ಸಂ.]

ಮಹಾನುಭಾವಿ (ನಾ)· ಮಹಾ ಅನುಭಾವವನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಅಜ್ಞಾನಸುಜ್ಞಾನಗಳೆರಡೂ ಶಿವನೆಂದರೆ ಶಿವಜ್ಞಾನಗಳು ಮೆಚ್ಚುವನೆ. ಶಿವ ಶಕ್ತಿಗಳೆರಡೂ ನೀನೆ ಎಂದರೆ ಮಹಾನುಭಾವಿಗಳು ಪರಿಣಾಮಿಸುವರೆ (ಅಪಚಂ. ೫೦೦-೦೦೧). [ಸಂ. ಮಹಾನುಭಾವಿನ್]

ಮಹಾನೈವೇದ್ಯ (ನಾ)· ೧. ಪಂಚಪಕ್ವಾನ್ನ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ದೇವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದು : ದೇವರಿಗೆ ಮಹಾನೈವೇದ್ಯವಾದ ಮೇಲೆ ಮಂಗಳಾರತಿಯ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಎಲ್ಲರೂ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದರು (ಕಾಪ್ರ). ೨. ದೇವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಪಂಚಪಕ್ವಾನ್ನ ಮುಂತಾದುವು. [ಸಂ.]

ಮಹಾನೈಷ್ಠಿಕ (ನಾ)· ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ತಪೋನಿಯಮಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಾಗಿ ಪಾಲಿಸುವವನು ; ಅತ್ಯಂತ ನಿಷ್ಠಾವಂತ : ಕರ್ಮಠ : ಈ ತಪೋಧನವಪ್ಪೊಡ ಮಹಾನೈಷ್ಠಿಕಂ ಮತ್ತಮಿಱಿದಂಗೀ ಕನ್ನೆಯಂತುಂ ಮಗಳಾಗಳ್ (ಕಾಪಚಂ. ೨೫೮-೩). [ಸಂ.]

ಮಹಾಪಂಚಮೂಲ (ನಾ)· [ವೈದ್ಯಶಾ]ಬೆಲ್ಲವತ್ತ, ನರುವಲ, ಗುಳ್ಳ, ಪಾದರಿ ಮತ್ತು ಶಿವನ್ನಿ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ ಬೇರುಗಳು : ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ಬೇರು, ಪರುವಲದ ಬೇರು, ಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಪಾದರಿ ಬೇರು, ಶಿವನ್ನಿಬೇರು __ ಇಂತೆಂಬ ಮಹಾಪಂಚಮೂಲ . . . ಲಘುಪಂಚಮೂಲ ಕೂಡ ದಶಮೂಲವೆಂಬ ಈ ಬೇರುಗಳನ್ನು . . . ಸಜ್ಜ ನಾಗರೆದು ನಶ್ಯಂ ಘಾಡೆ ಸ್ನಿಪಾತಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಣ್ಣ. ೦೦೨). 'ದಶಮೂಲ'· 'ಪಂಚಮೂಲ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಹಾಪಥ (ನಾ)· ೧. ಹೆದ್ದಾರಿ; ರಾಜಮಾರ್ಗ : ಮಹಾಪಥ—ಮಹಾಪಥ (ಸಣಪ. ೫೧೦ ಕ್ರಿಯೋ). ೨. ಸ್ವರ್ಗದ ದಾರಿ : 'ಮಹಾಪಥಗಮಪ' ಪರಾ. ೩. ಸಾವು ; ಮರಣ : 'ಮಹಾಪಥಂಬೋಗು' ಪರಾ. ೪. ಶಿವ; ಈಶ್ವರ. [ಸಂ.]

ಮಹಾಪಥಂಬೋಗು (ಕ್ರಿ)· ಸಾಯು ; ಮರಣಹೊಂದು : ಎನಗೀ ಬನಮಂ ಕುಡಲ್ವೇಬ್ಕುಮಿಯದಂದು ಆಂ ಮಹಾಪಥಂಬೋಪೆಂ (ಜಾಪಂಪ. ೦೯೭). [ಮಹಾಪಥ + ಪೋಗ್ವ (< ಪೋ)]

ಮಹಾಪಥಗಮನ (ನಾ)· ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ : ವಿಮಲ ಮಾನಸರಾಗಿ ಮೋಹಭ್ರಮೆಗಳನು ತೊಲಗಿಸಿ ಮಹಾಪಥಗಮನವನು ಮಾಡಿದರು ಪಾಂಡುನೃಪಾಲನಂದನರು (ಹಚ್ಚು. ೦ ಸಚಪ). [ಸಂ.]

ಮಹಾಪದ (ನಾ)· (?) : ಮುಂಪದ ಮಹಾಪದಂಗಳವೆಱೆಯ ಪದಿನೆಂಟುತೆಱದ ಧಾನ್ಯಗಳರ್ವಾ ಕಣಜಂಗಳ ಸಾಲುಗಳಂ ಗಣಿಸುವಱಿದೆನಿಸಿ ಮೆಱೆವವಾ ಪುರದೆಡೆಯೊಳ್ (ಚಣಾ. ೫-೬೬). "ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ (?)" (ಚಣಾ. ೫೦೭). [?]

ಮಹಾಪದ್ಮ (ನಾ)· ೧. ಬೆಳಿಯ ತಾವರೆ. ೨. ಕುಬೇರನ ನವನಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆ ದಿಕ್ಪಾಲಕರೊಳಾ ಕುಬೇರನೇ ಪದ್ಮ ಮಹಾಪದ್ಮ ಶಂಖ ಮಕರ ಚ್ಛಪ ಮುಕುಂದ ಕುಂದ ನೀಲ ವರ್ಚಂಗಳೆಂಬ ನವನಿಧಿಗೊಡೆಯನಾಗಿ ತೀರ್ಥರನಿಗೆ ಸವಿಪಾಗಿರ್ಪಂ (ಜಚಪ. ೦೬೬). ೩. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಎಂಟುಬಗೆಯ ಹಾವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಭಗದನಂತಂ ವಾಸುಕಿ ಕ್ಷುಲ ತಕ್ಷಕಾಖ್ಯನು ಸುಕಾರ್ಕೋಟಕಂ ಪದ್ಮಂ ಮಹಾಪದ್ಮವೆಸೆ ತಂತಿ ಹಾಳಂ ಕುಳಕವೆಂದು ನಾಗರಕುಲಂಗಳೆಂಟಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಜಂಂಗಾ. ೦೦೯-೪); ಪದ್ಮ ಮಹಾಪದ್ಮ ಕಾಳಿಂದಿ ಕಾಳಕ ಕಾಳಕೂಟ ಕಾಳಿಯ ಕಾಳಸರ್ಪ ಕಾಳಾಂತಕ ಕಾಳಾಗ್ನಿ ಕಾಳಾಂಜನ ಕಾಳಾಂಬುದ ಕಾಳಾಂಬುಜ ಕಾಳಾಂಬುಧಿ ಕಾಳಾಂಬುಧರ ಕಾಳಾಂಬುಪ ಕಾಳಾಂಬುಪಾಲ ಕಾಳಾಂಬುಪಾಲಕ ಕಾಳಾಂಬುಪಾಲಕಾಳಾಂಬುಪಾಲಕಾಳಾಂಬುಪಾಲ

ರಾಜಾವರ್ತದ ಬೀದಿಗಳು ಬೆನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳದು ಮಹಾಪದ್ಮ ನೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಪಾಪ. ೨-೩). ೪. ಅಪ್ಪದಿಗ್ಗಜಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೫. ಕುಬೇರನ ಒಬ್ಬ ಕಿನ್ನರ ಅನುಚರ. ೬. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಜಲೂಕ ಮಹಾಮ್ಶಾಶ್ರು ಮರ್ಕಟ ಕರ್ಕಟ ಗಂಡಕವೆಂಬ್ಕದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳ ಸಹಾಯದಿಂ ಮಹಾಪದ್ಮವೆಂಬರಸುನರಕವಿಪುದು (ಪಾಪ. ೦೫೩). ೭. [ಗಣಿತ] ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಹದಿಮೂರುಅಂಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ : ಎಕ್ಕಂ. ದಾಹಂ . . . ಪದ್ಮ. ಮಹಾಪದ್ಮ . . . ಮಹಾಪರಿಮಿತ–ಈ ೪೦ ಸ್ಥಾನದ ಉಗ್ಗಡಣೆ (ಕ್ಷತ್ರಚೂ. ೯-೨೨) ; ಎಕ್ಕಂ ದಾಹಂ . . . ಪದ್ಮ ಮಹಾಪದ್ಮ . . . ಮಹಾಕ್ರತುವೇಂಬಿವೇ ಉಗ್ಗಡಣೆಗಳು (ಪಾಪ. ೭). [ಸಂ.]

ಮಹಾಪರಾಧ (ನಾ). ದೊಡ್ಡತಪ್ಪು : ಎಲೆ ದುರಾತ್ಮ, ಮಹಾಪರಾಧವ ಬಳಿಕುವರೆ (ಗುಣ್ಮ. ೨-೨೨) ; ನಾನು ಮಾಡಿದ ಮಹಾಪರಾಧವೇನು ? (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೨೨೬). [ಸಂ.]

ಮಹಾಪರಾಧಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡತಪ್ಪನ್ನು ಮಾಡಿರುವವನು : ನಾನು ಮಹಾಪರಾಧಿ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೨೬೦). [ಸಂ. ಮಹಾಪರಾಧಿನ್]

ಮಹಾಪರಿಮಿತ (ನಾ) [ಗಣಿತ] ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನಲವತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ನಲವತ್ತುಅಂಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ : ಎಕ್ಕಂ, ದಾಹಂ . . . ಪರಿಮಿತ. ಮಹಾಪರಿಮಿತ–ಈ ೪೦ ಸ್ಥಾನದ ಉಗ್ಗಡಣೆ (ಕ್ಷತ್ರಚೂ. ೯-೨೭). [ಸಂ.]

ಮಹಾಪರಿಷೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಜಾತ್ರೆ ; ಮಹೋತ್ಸವ : ಇದಕ್ಕ ಸಕ್ಕಿಳೆ ಬೆಳ್ಗುನ್ದೂರುಂ ಕಿಜುಬೆಳ್ಗುನ್ದೂರುಂ . . . ಪೆಗರಲ ಪನ್ನಿರ್ವ್ವರು ಮಹಾಪರಿಷೆಯೊಳ್ ಎಡೆಸಾಡ ಮುವರ್ಶ್ಶಿಬ್ಭೂಮುಣ್ಡುಗಳುಂ ಸಕ್ಕ (ಪಾ. III (೩). ೪೦೫೫. ೨೪೯-೫೦; ಸಾ. ೧೦೬೫; ೫೬).

[ಮಹಾ + ಪರಿಷ (< ಪರಿಷ್)]

ಮಹಾಪರೂಷ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಬೆಟ್ಟ ; P ಇದು ಈಗಿನ ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದ ಚಂದ್ರಗಿರಿ : ಈ ಮಹಾಪರೂಷದಿಂ ಅಕ್ಷಯಕೀರ್ತ್ತಿ ತನ್ನಕೆದ ಪಾರ್ದ್ದಿಯು ಮೇಲದು ನೋನ್ತು ಭಕ್ತಿಯಿಮ್ ಅಕ್ಷಿಮಣಿಕ್ಕೆ ರಮ್ಯಸುರ ಲೋಕಸುಕ್ಕೆ ಧಾಗಿಲಿ × × × (ಪಾ. II, ೨೦-೨ ; ಸಾ. ೭೦೦).

[< ಸಂ. ಮಹಾಪರ್ವತ]

ಮಹಾಪಸಾಯತ 'ಮಹಾಪಸಾಯ್ತ' ನೋ.

ಮಹಾಪಸಾಯಿತ 'ಮಹಾಪಸಾಯ್ತ' ನೋ.

ಮಹಾಪಸಾಯ್ತ, ಮಹಾಪಸಾಯತ, ಮಹಾಪಸಾಯಿತ (ನಾ). ಹಿಂದೆ ರಾಜನ ಬಳಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿ ; ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಮನುಮಹಾಪಸಾಯ್ತುರುವುಪ್ಪ ವಾಮಣಮಂಲ್ಲಣನವರು ಕೊಂಗಿಂಗೆ ಧಾಳಿಯು ಹರಿವಲ್ಲಿ (ಶ್ರವ. ೦೯೩೦. ೪೫-೪ ; ೧೧೫೭). **ಮಹಾಪಸಾಯತ** : ಶ್ರೀಮನುಮಹಾಪಸಾಯತ ತಿರುಮಪ್ಪ × × ಧೀಕಾರಿ ಸಂಭುದೇವಣಸವರ × × (ಪಾ. II (೩). ೨೯೯-೨; ೧೨೧೦). **ಮಹಾಪಸಾಯಿತ** : ಕಂನಡ ಪೆರಿಲಾಳ ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿ ಮಹಾಪಸಾಯಿತಂ ಬಾಹತ್ತರಾಯೋಗಾಧಿಪತಿಯುಪ್ಪ ಬನವಸೆನಾಡ ದಣ್ಡನಾಯಕಂ ಚೊಳಿಕೆಯ ಕೇಸಮುಯ್ಯಂಗಳ ಭೆಸದಿಂ (ಶಾ. IV, ೦೯-೯ ; ೧೧೭೭); ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಪಸಾಯಿತಂ ಮೈಯಿಲರದೇವರ ದಿವ್ಯಶ್ರೀಪದಾರಾಧಕ (ಶಾ. XVI, ೫೬೬. ೦೩೭-೦೦ ; ೭). [ಮಹಾ + ಪಸಾಯ್ತ]

ಮಹಾಪಾತಕ (ನಾ). ೧. ಘೋರವಾದ ಪಾಪ.–ದೋಷ; ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು : ಅದಾವಳಿಪ್ಪೆನ್ಗೆ ಮಹಾಪಾತಕಮಂ (ಶ್ರವ. ೦೯೩೦. ೦೫-೦೬; ಸಾ. ೫೨೦); ಪಾತಕಮಹಾ [ಪಾಣಿ. ಪಹ್ನು] ಪಾತಕವ ಮಾಡಿದವನು ಸಗ್ಗಕ್ಕರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಅವರೊಕ್ಕ ಪ್ರಸಾದವನಾವುಂಡರೆ ಸಕಲಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದಿಪಾತಕ ಪರಿಹಾರವೆ (ಪಾಪ. ೧೨೯) ; ಎಲೆ ತಾಯೆಯಿ ದುಸ್ತರಮಹಾಪಾತಕವನೆಂತುತ್ತರಿಸುವೆನು ಮುಂದ (ಪಾಪ್ರ. ೧೫-೨೬). ೨. ಘೋರವಾದ ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದವನು : ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಪಾತಕವನ್ನು ಮಾಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಬಟಾರಿಕುಲದೊಳಗು ಕದಮ್ಬಸ್ಯಕ್ಕೊಂಣ್ ಮಹಾಪಾತಕನ್ (ಪ್ರಾಜ. ೦೯೩೦. ೦೬-೦೬ ; ಸಾ. ೫೬೦); ಯಿಂ ಧರ್ಮವ ಕಿಡಿಸಲು ಮಾನವದಂದ ಮಹಾಪಾತಕಗೆ ಸಹಸ್ರಕವಿಲೆಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಗಂಗೆದು ತಡಿಯ ಕೊಂದ ಪಾತಕಿ (ಪಾ. VI, ೪೫೩ರು. ೦೫೪-೬ : ೧೨೦೬). 'ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಹಾಪಾತಕಿ (ನಾ). = ಮಹಾಪಾತಕ ೨ : 'ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಮಹಾಪಾತಕಿನ್]

ಮಹಾಪಾತ್ರೆ (ನಾ). ಮಹಾಮಂತ್ರಿ ; ಪ್ರಧಾನ ಹೆಗ್ಗಡೆ : ಶ್ರೀತೆಱುಡಾಬಿಪಾರ ಮಹಾಪಾತ್ರೆ ಶ್ರೀಸೋಮತಿಲಾದೆಱುರಾಪುತ್ತುಂದು ಮಹಾಪಾತ್ರೆ (ಪಾ. XIV, ಗುಂಡ್ಕಲ್ಲು. ೦೬೬-೬ ; ೧೫೪೦). [ಸಂ. ಮಹಾಪಾತ್ರ]

ಮಹಾಪಾಪ (ನಾ). = ಮಹಾಪಾತಕ ೧ : ನೀವು ಮಾಡಿದ ಮಹಾಪಾಪವನ್ನು ನಾನೇಕೆ ವಿವರಿಸಬೇಕು ? (ಗಾಪ್ರ. ೨೦೬); ಅದು ಮಹಾಪಾಪವೆಂದು ನಮಗೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ (ಪಾಪ್ರ. ೦೬). ' ಪಂಚಮಹಾಪಾಪ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಹಾಪಾಪಿ (ನಾ). = ಮಹಾಪಾತಕ ೨ : ಕೀಚಕ ಅನ್ನೋನು ಒಬ್ಬ ಮಹಾಪಾಪಿ (ಪಾಭಾ. ೨೦೬). [ಸಂ. ಮಹಾಪಾಪಿನ್]

ಮಹಾಪಾರುವ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಯಿಂ ಧರ್ಮವ ನಾವನಾನುಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸಿದ ಮಹಾಪಾರುವರ್ಗ್ಗೆ ಸಹಸ್ರಕವಿಲೆಯ ಕೋಡು ಕೊಳಗಂ ಸುವಂನದಲ್ಲಿ ಕಟಿಸಿ ಗಂಗೆಯ ತಡಿಯ ದಾನ ಮಾಡಿದ ಫಲ (ಪಾ. VI, ೪೫೩ರು. ೦೫೪-೬ ; ೧೨೦೬). [ಮಹಾ + ಪಾರುವ (< ಪೂರ್ವ)]

ಮಹಾಪುರಾಣ (ನಾ). ೧. ಸೃಷ್ಟಿ, ದೇವತೆ ಹಾಗೂ ಪಿತೃಗಳ ವಂಶದ ವಿವರ, ಮನ್ವಂತರ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳ ನಿರೂಪಣೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ, ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ (ಹದಿನೆಂಟು) ಮುಖ್ಯ ಪುರಾಣ: ಮಹಾಪುರಾಣಗಳಿಗೆ ಹತ್ತುಲಕ್ಷಣಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೦೫೬). ೨. [ಜೈನ] ಜಿನಸೇನಾಚಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಗುಣಭದ್ರಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ತ್ರಿಷಷ್ಟಿಶಲಾಕಾಪುರುಷರನ್ನು ಕುರಿತ ಸಂಸ್ಕೃತಪುರಾಣಗ್ರಂಥ : ಜಿನಗ್ರಂ ತ್ರಿಕಾಲಯೋಗಂ ಜಿನಗ್ರಂ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಮಮ್ದುಪವಾಸವಿಧಿಗಳುಂ ಜಿನರ್ಗ್ಗಮೊಳವುಳ್ಕೊಡಂ ನೆಜಿಲಿಯೆ ನೋಡಿ ಸಂಬುಗೆ ಮಹಾಪುರಾಣದೊಳ್ ಬುಧರ್ (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೦೨-೩೦). [ಸಂ.]

ಮಹಾಪುರುಷ (ನಾ). ೧. ಮೇಲ್ಪತ್ತೆರಡುಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮನುಷ್ಯ; ಮಹಾತ್ಮ : ಪಟ್ಟಾವರುಮಂ–ತಮಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಯದುಟ್ಟಿಪೆನಾದಂ ಪಟ್ಟಾಕಯ್ದು ಕೊಟ್ಟನುಟ್ಟಿದಂತುಟ್ಟಿದ ಮಹಾಪುರುಷ ರಟ್ಟಿಯದುಟ್ಟಿದರೆ ಸಿರಿಯಂ (ಕಂಣಾ. ೩-೦೭೭); ಚಿಕ್ರವರ್ತಿಪದಮುಂ ತನಗಾವಗಮಾದೊಡಾ ಮಹಾಪುರುಷನದಂ ಪರಕ್ಕ್ಯಣಗಣಾನುಗುಣಂ ವಲಮೆಂದೆ ಪೇಸಿದಂ (ಪಾಪ್ರ. ೩-೭೭); ಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸ ಮಹಾಪುರುಷರ ಅವಿರ್ಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಿದೆ (ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇ. ೦೦೫ ೫೦೪). ೨. ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಋಷಿ : ಹಿರಿದು ಬಿನುದಿನ ಮುದ್ರೆಯಿದು. . . . ಮೇಲುಳ್ಳ ಸರ್ವಸ್ವವಿದು ಕೋಡಿಕೋ ಮಹಾಪುರುಷ ಎಂದು ವರಕೊಶಿಕಂ ಗೊದ್ದಗೊಟ್ಟು (ಕಣ್ಣ. ೯-೨). ೩. ವಿಷ್ಣು. [ಸಂ.]

ಮಹಾಪುರುಷ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದವಳು : ಎಲ್ಲಿಯದು ಪೇಳಾ ಮಹಾಪುರುಷ ಈ ಫಲಂ (ಗಾಪ್ರ. ೫೦. ೨೩೨-೩). [ಸಂ. ಮಹಾಪುರುಷ:]

ಮಹಾಪೂಜೆ (ನಾ)- ವ್ರತಸಮಾಪ್ತಿಯಂಥ ವಿಶೇಷಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ : ಸಪ್ತಸ್ಕೂಟಮೆಂಬ ಜಿನಾಲಯಮಂ ಮಾಡಿಸಿ ಅದರ್ಕನವರತಂ ಮಹಾಪೂಜೆಯುಮಂ ಮಹಿಮೆಯುಮಭಿಷೇಕಂಗಳುಮಂ ಸಲಿಸುತಿರ್ಪೆಂ (ಕಬ್ಬಿಣ. ೩.೨-೨೦); ಭರತೇಶ್ವರ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ವಿನಯಜನಸಮೇತಂ ಬಂದು . . . ಮಹಾಮಹಮೆಂಬ ಮಹಾ ಪೂಜೆಯಂ ಮಹಾವಿಭೂತಿಯಿಂ ಪದಿನಾಲ್ಕುದಿವಸಂಬರಂ ನಿರಂತರಂ ಮಾಡೆ (ಆದಿಪು. ೧೬-೯೯ ಪ). [ಸಂ. ಮಹಾಪೂಜಾ]

ಮಹಾಪೂರ (ನಾ). (ಅತಿವೃಷ್ಟಿಯಿಂದಾಗಿ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ) ಉಬ್ಬರ; ನೆರೆ; ಪ್ರವಾಹ : ಈ ಕಾಲನೆಂಬುವ ಪ್ರಾಣಿ . . . ನದಿನದಿಯ ಗರ್ಭದ ಹೊಕ್ಕು, ಮಹಾಪೂರದಲಿ ಹೊರಬಂದು ನಮ್ಮೆದೆಯಲ್ಲಿ ತುಡಿವ ಕಲಿಲವಾಗಿದ್ದಾನೆ (ಪಂಪು. ೩೦-೬); ಆ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ . . . ಪ್ರೀತಿಯು ಮಹಾ ಪೂರವೇ ಹರಿದುಬರುವಂತಿತ್ತು (ಚಾಸ್ವ. ೭೯). [ಸಂ.]

ಮಹಾಪ್ರತೀಹಾರ (ನಾ). (ಅರಮನೆಯ) ಪ್ರಧಾನದ್ವಾರಪಾಲಕ : ಹಿರಿಯ ದ್ವಾರಪಾಲಕ : ಆಗಳ್ ಮಹಾಪ್ರತೀಹಾರಂ ಪಾಸಿದುತ್ತರೀಯ ವಸನದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಸಂದ್ರ ತ್ರಿ. ೩-೨೪ ಪ). [ಸಂ.]

ಮಹಾಪ್ರಧಾನ (ನಾ). ರಾಜನಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಹಿರಿಯ ಅಧಿಕಾರಿ : ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ಹಿರಿಯ ದಂಡಾಧಿಪ (ಎಕೆ. II (೩). ೩೬೯-೭೬; ೧೦೭೬); ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಪ್ರಧಾನಂ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ ಹಿರಿಯ ದಂಡನಾಯಕಂ ಭರತಿಮಯ್ಯಂಗಳುಂ (ಎಕೆ. II (೩). ೭೦-೦೦೦; ೧೧೮೬). [ಸಂ.]

ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡದಾದ ಸಾಹಿತ್ಯಕೃತಿ; ಮಹಾ ಕಾವ್ಯ : ಮುಷ್ಕಿನ ಕಬ್ಬಮನೆಲ್ಲಮಿಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟಿಮವು ಸಮಸ್ತಭಾರತಮು ಮಾದಿಪುರಾಣಮಹಾಪ್ರಬಂಧಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೪೪); ಪಲಬಗ್ಗಮೆಲ್ಲಮಂ ಶಕ್ತಿಸಿ ತಿಂದು ಕಾಂಬರೆದ ಮಾಟ್ಕಿಯು ಮಾಡುವೆನೆಂಬ ಸಾಸಿಗಂಗಕ್ಕಟ ಪುಣ್ಣು ನಿರ್ವಹಿಪುದೇನರಿದಾಯ್ತೆ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧಮುಂ (ಸೂಕ್ತಿ ಸು. ೦-೩೬). ೨. ಅಭ್ಯರ್ಥಿಯು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದ ಡಾಕ್ಟರೇಟ್ ಪ್ರದಸ್ತಿಗಾಗಿ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ವಿಷಯದ ಬಗೆಗೆ ಬರೆದು ಸಲ್ಲಿಸುವ ಸಂಶೋಧ ನಾತ್ಮಕ ಬರವಣಿಗೆ.–ಗ್ರಂಥ ; ನಿಬಂಧ : ಇತಿಹಾಸದ ಬಗೆಗಿನ ಅವರ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧಕ್ಕೆ ಮೈಸೂರುವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದ ಡಾಕ್ಟರೇಟ್ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ದೊರೆತಿದೆ (ಪ್ರಾಂ). [ಸಂ.]

ಮಹಾಪ್ರಭು (ನಾ). ೧. ಹಿರಿಯ ಯಜಮಾನ.–ಒಡೆಯ. ೨. ರಾಜ : ಅರಸು. ೩. ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ ; ಪ್ರಧಾನಾಧಿಕಾರಿ : ಮಹಾಪ್ರಭು ಮಾದಿರಾಜಪ್ರಮುಖಮಹಾಜನಂಗಳ್ಕೆನೂರ್ವರನುಮತದಿಂ ವಿನ್ನಪಂ ಗೆಯ್ಯಲ್ (ಎಕೆ. ೪. ೧೮-೪೭; ೧೧೮೧). ೪. ಶಿವ. ೫. ವಿಷ್ಣು. ೬. ಇಂದ್ರ. ೭. ದೊಡ್ಡಸಾಧು. ೮. ರಾಜರು, ಹಿರಿಯರು ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಗೌರವ ಸೂಚಕ ಪದ : ಮಹಾಪ್ರಭುಗಳೇ ! ನಮಗೊಂದು ಸಂಶಯವೆ ಬಂದಿದೆ (ಕ್ರೀಡಾಮು. ೨೪೯). [ಸಂ.]

ಮಹಾಪ್ರಲಯ, ಮಹಾಪ್ರಳಯ (ನಾ). ಕಲ್ಪದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಆಗುವು ದೆಂದು ನಂಬಲಾದ, ಜಗತ್ತಿನ ಸಂಪೂರ್ಣನಾಶ : ಸಕಳಮುಂ ಸಂಹರಂ ಮಾಡಿ ಬಿಂಕದುನ್ನತಿಯುಂ ಪ್ರಕಟಿಪ ಭಯಂಕರಂಗೆ ಮಹಾಪ್ರಲ[ಪಾಠಾಂ.ಳ್]ಯ ಭಯದಿಂ ಕೆಡೆವುತಂ ಕೆಡೆವುತಿಪ ಬಡದೈವಗಳು ಸುರಿಯೆ (ಪಾಪ. ೪೪-೨೩); ಪ್ರಪಂಚದ ಸಂಹಾರವೇ ಪ್ರಲಯ. ಮಹಾಪ್ರಲಯ ಮತ್ತು ಅವಾಂತರ ಪ್ರಲಯವೆಂದು ಪ್ರಲಯ ಎರಡು ವಿಧ. ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಮೊದಲು ಶ್ರೀಗುಣ ಪರ್ಯಂತ ಪ್ರಲಯವು ಮಹಾಪ್ರಲಯ (ಒಡಿಣಾ. ೨೯೯). **ಮಹಾಪ್ರಳಯ :** "ಸಂವರ್ತಃ . . . ಸಂಹಾರಃ, ಮಹಾಪ್ರಳಯಃ– ಈ ೯ ಪ್ರಳಯಕಾಲಂ" (ಪಡಾಡಾ. ೩೦-೦೦೬); ಕಸಾಯಸಪೋಗರಂಗಳು ನಿಮ್ಮ ಭಾಗವಿವಾಗಿ ಹಾಲಾಹಲ ಮಹಾಪ್ರಳಯದ ಗರಳವೆಮ್ಮ ಭಾಗವೇ (ಪಾಪ. ೩೭ ಪ); ಜಗಕ್ಕೆ ಪ್ರಳಯ ಮಹಾಪ್ರಳಯಂಗಳಾಂಟು (ಆಂಪ್ರ. ೦೦೩-೭೦). [ಸಂ.]

ಮಹಾಪ್ರಸಾದ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ದಯೆ.– ಕರುಣೆ ; ಅಧಿಕವಾದ ಅನುಗ್ರಹ : ಚರಣಭಜಕಕುಟುಂಬನೆಂದೀ ಭಿಕ್ಷದ ಪಾಲಿಸಿ ಬನ್ನಹವನವಧರಿಸಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಡುವುದೆಮಗೆ ಮಹಾಪ್ರಸಾದವನು (ಕುಡ್ಕಾ. ೦೦-೭೬). ೨. ದೇವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುವು: ಗುರುಲಿಂಗ ಜಂಗಮದಿಂದ ಪಾದೋದಕಪ್ರಸಾದವಾಯಿತ್ತು, ಆ ಭಾವವೇ ಮಹಾಪ್ರಸಾದ ವಾಗಿ ಎನಗೆ ಬೇಱೆ ಪ್ರಸಾದವಂಬುದಿಲ್ಲ (ಶಸ. ೧೭೦). ೩. ಹಿರಿಯರು, ಪೂಜ್ಯರು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಪವಿತ್ರವಾದ ವಸ್ತು : ದೇವ ಭೂದೇವಭಾಗ್ರಜಂ ರಾಜಾಧಿಂಜಂ ನಿಮಗಟ್ಟಿದ ಮಹಾಪ್ರಸಾದಂ ಬನ್ನಪಮೆಂದು ಮುಂದಿಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೦೪-೪೩ ಪ); ಈ ಆವಶ್ಯಾಲದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಒಂದು ಮಹಾಪ್ರಸಾದವೆಂದು ಆತನು ಅದರ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ನಿಂತನು (ಜಸ. ೧೦). ೪. ಹಿರಿಯರು ಹಾಗೂ ಪೂಜ್ಯರ ಮಾತಿಗೆ ಒಪ್ಪಿ ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ 'ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ', 'ತಮ್ಮ ಚಿತ್ರ' ಎಂಬರ್ಥ ದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ : ವಿಭು ನಿಸ್ಯಶ್ಚಾರ್ಥನಾಸಾಪದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರಿಮೆಪೆ ದೂತನುಮೊಸೆದು ಮಹಾಪ್ರಸಾದಮೆಂದಭಿಪಾತಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಪಾಂತಿಪು. ೩-೭೨); ದೇವ ಮನಮಪತ್ರರಂ . . . ಬಾಗಿಲೊಳಿರ್ದವ ನೆಂಬುದುಂ ಬರವೇಟ್ಟನೆ ಮಹಾಪ್ರಸಾದಮೆಂದೊಡಗೊಂಡು ಬಂದೊಡೆ (ಸಂಧ್ರ ತ್ರಿ. ೨-೭೨). [ಸಂ.]

ಮಹಾಪ್ರಸಾದಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಪಟ್ಟಿಹಲಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದಾದ ವ್ರಸಾದಿಸ್ಥಲವನ್ನು ಸಾಧನೆಯಿಂದ ಪಡುಟ್ಟಿದವನು : ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಾಗಿದ ಸುಖವನಲ್ಲಲ್ಲಿಯೆ ಲಿಂಗಾರ್ಪಿತವ ಮಾಡಬಲ್ಲನಾಗಿ ಕೂಡಲಚನ್ನಸಂಗಯ್ಯಾ ಆತನೆ ಮಹಾಪ್ರಸಾದಿ (ಪಸ್ವ. ೪. ೩೨೪-೩೩೦). [ಸಂ. ಮಹಾಪ್ರಸಾದಿನ್]

ಮಹಾಪ್ರಸ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. ಸಾವು ; ಮರಣ. ೨. ಮರಣದೀಕ್ಷೆ ಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿಗೆ ಮಾಡುವ ದೀರ್ಘಪ್ರಯಾಣ : ಅದನು ಕೇಳುತ ಧರ್ಮಜನು ಶೋಕದಲಿ ಮಮ್ಮಲಮಱುಗಿ ವೈರಾಗ್ಯದಿ ಮಹಾಪ್ರಸ್ಥಾನವನು ವಿರಚಿಸುವೆನೆಂದೆನಿ ತ್ರಿದಶಪತಿಯ ಕುಮಾರನನು ನುಡಿಸಿದನು(ಕುಮ್ಮಭಾ. ೦-೨); ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ತನ್ನ ಸಹೋದರರು ಮುಪ್ಪು ಪಕ್ಷಿಯೊಡನೆ ಮಹಾಪ್ರಸ್ಥಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಕಾಕಥ. ೦೦೦). [ಸಂ.]

ಮಹಾಪ್ರಳಯ 'ಮಹಾಪ್ರಲಯ' ನೋ.

ಮಹಾಪ್ರಾಣ (ನಾ). ೧. ಕಾಗೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಪಕ್ಷಿ.— ಜೊಂಬಕಾಗೆ. ೨. ಅತಿಶಯವಾದ ಶಕ್ತಿ.– ಸತ್ವ : 'ಮಹಾಪ್ರಾಣತೆ' ಹೋ. ೩. ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣವು : "ಮೇಲು ಕೆಲಗೀ ನೋಡುವುದು ದೇವದಕ್ಕವಳ್ಳ . . . ಕೈಕಾಲ ಗಡಿಯಲ್ಲಿಪುದು ವಿಶ್ವವಕ್ಕೊತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವುದು ಮಹಾ ಪ್ರಾಣವಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗಣಾ. ೦೬-೦೬). ೪. [ವ್ಯಾಕ] ಉಚ್ಚಾರಣೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಉಸಿರು ಬೇಕಾಗುವ ಖಿ, ಘಿ, ಛ, ಝ, ಠ, ಢ, ಥ, ಧ, ಫ, ಭ–ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಗಳು : ಪೀಡನಪ್ರಯತ್ನಾಶ್ರಯದಿಂ **ದೊರೆಕೊಂಡ** ಸಂಖ್ಯೆಯೊಳಮನುಕರಣದೊಳಂ ವರ್ತಿಸುಂ ಮಹಾಪ್ರಾಣಂಗಳ್ (ಕಾಕ್ಯಾತ. ೨೨) ; ವರ್ಗದ್ವಿತೀಯವರ್ಣಂ ವರ್ಗಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂ ಮಹಾ ಪ್ರಾಣಂ (ಶಬ್ದಮ. ೦೪). ೫. ಮಹಾಪ್ರಾಣಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಲು ಬೇಕಾಗುವ ಹೆಚ್ಚು ಉಸಿರು : ದೀರ್ಘಪ್ರಾಣಮಂ ಮಹಾಪ್ರಾಣ ಮೆಂದು ಸ್ಮೃಹಿವೃಕ್ಷವುಂ ಮಹಾವೃಕ್ಷಮೆಂದು ನುಡಿವಂತೆ ಭೀಮನೂ ಮಹಾರಥನೆಂದು ನುಡಿಯಲ್ಬಕ್ಕುದೆ ವಲಂ (ಕಬ್ಬಿಣ. ೩-೩೩ ಪ). [ಸಂ.]

ಮಹಾಪ್ರಾಣತೆ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಬಲ.— ಕೆಸುವೆ; ಮಹಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಸಕಳಶ್ರಮುಂಗಳಿಂದಂ ವ್ಯಕೋದರನ ತಜದಿನಂದು ಶ್ವಶದೊಳ್ [ರೋಚಕೆ ಚಿತ್ರಮುಪ್ಪಿನಂ] ರಾಜಕುಮಾರಂ ತಾಳ್ದಿದಂ ಮಹಾಪ್ರಾಣತೆಯುಂ (ಕಾದಂಬ. ೪೭೬). [ಸಂ. ಮಹಾಪ್ರಾಣತಾ]

ಮಹಾಪ್ರಾತಿಹಾರ್ಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜಿನನ ಎಂಟು ಮಂಗಳಕರವಾದ ಲಾಂಛನಗಳು : 'ಅಷ್ಟಮಹಾಪ್ರಾತಿಹಾರ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಹಾಫಣಿ (ನಾ) [ಗಣಿತ] ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಮೂವತ್ತುನಾಲ್ಕುಅಂಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ : ಎಸ್ಂ. ದಾಹ . . . ಮಹಾ ಫಣಿ. ಕೃತು . . . ಮಹಾಪರಿಮಿತ-ಈ ೪೦ ಸ್ಥಾನದ ಅಗ್ಗಡಣೆ (ಕೃಕಾ. ೯-೩೭) ; ಎಸ್ಂ . . . ಫಣಿ ಮಹಾಫಣಿ ಕೃತು ಮಹಾಕೃತು ಎಂಬವೇ ಅಗ್ಗಡಣೆಗಳು (ಅಮೇ. ೭). [ಸಂ. ಮಹಾಫಣಿನ್]

ಮಹಾಫಲ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಹಣ್ಣು. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳದು ; ಹೆಚ್ಚು ಉಪಯೋಗಕರವಾದುದು : ಅರಿಯಿರ್ಕೆ ಆ ಪಿಂಡಪಾತದ್ವಯುಂ ಪಿಂಡಪಾತಾಂತರದಿನಿತೂ ಆಯುಷ್ಕರಂ. ಯಶಸ್ಕರತರಂ. ಸುಖಕರಂ. ಸ್ವರ್ಗಂಕರಂ. ಮಹಾಫಲತರಂ ! (ಕೃಶಾ. ೬೫-೨೫೬). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : ಮಾದಳ, ಅರೆಮಾದಳ, ಮಾವವಾಳ, ಮಹಾಫಲ (ಪ್ರಾಶಾ. ೨೩-೨೦೬). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಬಿಲ್ವವೃಕ್ಷ. [ಸಂ.]

ಮಹಾಬಲ (ಗು). ೧. ಬಹಳ ಶಕ್ತಿಶಾಲಿಯಾದ ; ಅತ್ಯಂತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಉಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು : "ಪವನಃ. ಶ್ವಸನಃ . . . ಜಗಃ. ಮಹಾಬಲಃ—ಈ ೨೦ ಗಾಳಿಯ ಪೆಸರ್" (ಕಂಠಾಭ. ೦೪-೭೬). ೩. ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯ ; ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಸೇನೆ : ಅಗಿವ ಮಿಹ ಮೃದಂಗ ಕಹಳಾದಿಗಳ ಕಳಕಳರಭಸ ದಶದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಾತಾಡಿಸೆ ಮಹಾಬಲ ತೆರಳಿತಿಭಪುರಿಯ (ಕಾಕ್ಷಾ. ೭-೪೬); ನಿರಾಯುಧ ಲತಾಂಗಿಯರ ಲಾವಣ್ಯವಿಕ್ರಮವನುಬಲಾ ಮಹಾಬಲವನುರೆ ಹಾರಿ ಚೈತ್ರವಾಹಿನಿ ಬರುತಲಿರೆ (ಜಾಬಾ. ೦೭-೪೦). ೪. ಶಿವ: ಅತಿಬಲಂ ಮಹಾಬಲ . . . ಭೂತಾಂತಕಂ (ಅಷ್ಟಕ. ೬-೪-೩೨). ೫. ಬುದ್ಧ. [ಸಂ.]

ಮಹಾಬಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ರಾಜಬಲಾ—ಮಹಾಬಲೆ, ಪ್ರಸಾರಿಣಿ" (ಓಷಧಿ. ೦೪೬). [ಸಂ. ಮಹಾಬಲಾ]

ಮಹಾಬಿಲ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಗುಹೆ ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡ ಹಳ್ಳ. ೨. ಆಕಾಶ ; ಅಂತರಿಕ್ಷ : "ವಿಪಾಯಸಃ . . . ಮಹಾಬಿಲಂ—೭ ಆಕಾಶದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಅಣ್ಣಂ. ೫೬); ಅವಿತಾಮುಷ್ಯಂ ದೊರೆಕೊಂಡ ಮನುಷ್ಯಂಗಱಿಪಮಂತ್ರ ದಿವ್ಯೌಷಧಿಸಿದ್ಧಿ ಮಹಾಬಿಲಪ್ರವೇಶಂ . . . ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ (ಜಾತಿ. ೯-೦೬). [ಸಂ.]

ಮಹಾಬೆಳಗು (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ ಪ್ರಕಾಶ ; ಅಧಿಕವಾದ ಕಾಂತಿ.— ಬೆಳಕು. ೨. [ವೀಶೈ] ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪನಾದವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಸ್ಥೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮದೊಳಗೆ ಬೆಳಗು ಮಹಾಬೆಳಗಾಗಿ ಹೊಳೆವ ಜ್ಞಾನಜ್ಯೋತಿ ದಳಗಳೆಲ್ಲವ ವಿಜಯ ನೆಳಲ ನುಂಗಿವ ಬಿಸಿಲಿನೊಳಗೆ ಚಂದ್ರಮನುದಯ (ಶಪಂ. ೦೭೦-೭೭೯). [ಮಹಾ + ಬೆಳಗು]

ಮಹಾಬ್ರಾಹ್ಮಣ (ನಾ). ೧. (ವೇದಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿರುವ) ಧರ್ಮಿಷ್ಠನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಇದನಳಿದಂಗನಿತು ತೀರ್ಥದೊಳಂ ಸಾಸಿರವಿಲೆಯಂ ಸಾಸಿರಮಹಾಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಮಂ ಸಾಸಿರದಿವ್ಯತಪೋಧನರು ಮನೆದ ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕನಕ್ಕುಂ (ಕೌತಾ. XX. ೫೯-೮೨ ; ೧೦೩೭). ೨. (ಅಲಂ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಹೆಸರಿಗೆ ಕಳಂಕಪ್ರಾಯನಾದವನು. [ಸಂ.]

ಮಹಾಭಾಗ (ಗು). ೧. ಬಹಳ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಸುದೈವ ವುಳ್ಳ . ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ : ಬಹಳ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ. ೩. ಪವಿತ್ರವಾದ ; ಶುದ್ಧವಾದ ; ನಿರ್ಮಲವಾದ. (ನಾ). ೧. ಬಹು ಅದೃಷ್ಟವಂತ : ಸುದೈವಿ. ೫. ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಮಹಾನುಭಾವ ; ಘನವಂತ : ಸ್ವಾಗತಮೇ ನಿನಗೆ ಮಹಾಭಾಗನೆ ಮದ್ಭೂಮಿಗಂತು ಬಂದಯ್ (ಕಾದಂಬ. ೬೫೯); ಆಕೆಯು ಬೇಟ್ಟುದ ನಾಗಳೆ ಕತಿಪಯವಿಬುಚ್ಚರವೆರಸು ಮಹಾಭಾ [ಹಾಣಾ. ಭೋ]ಗಂ ಪೊಕ್ಕಂ ಪುರಮಂ (ಪಂಡಾಪು. ೦೦-೭೬) ; ಅಂತಹ ಮಹಾಭಾಗರ ಕೈಹಿಡಿಯುವ ದೆಂದರೆ ಎಷ್ಟು ನೋಂಪಿಗಳ ಫಲವೋ ! (ಜಾಂತಾ. ೬೫). [ಸಂ.]

ಮಹಾಭಾರತ (ನಾ). ೧. ಭರತವಂಶದ ಪಾಂಡುಪುತ್ರರಿಗೂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಪುತ್ರರಿಗೂ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟು ದಿನಗಳವರೆಗೆ ನಡೆದ ಮಹಾಯುದ್ಧ : ಮಹಾಭಾರತಕ್ಕಾದಿಯಾಯ್ತಬ್ಬದಳಾಕ್ಷೀ ವೇಂ ಸಾಮಾನ್ಯಮೆ ಬಗೆಯೆ ಭವತ್ಕೀರ್ತಿಪ್ರಪಾಶಪ್ರವಂಚಂ (ಕುಪಶಾ. ೦೨-೦೩೬); ಕೇವಲ ಹದಿನೇಳುವರ್ಷದ ಬಾಲಕ ಶತ್ರುಗಳ ಈ ಮಹಾಸೇನೆಯನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ, ಅದ್ಭುತಜಯ ಗಳಿಸಿದ್ದು ಪ್ರಭುಗಳಿಗೆ ಮಹಾಭಾರತದ ವೀರ ಅಭಿಮನ್ಯುವನ್ನು ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತಂದಿತು (ಕಾಕಾ. ೦೬೬). 'ಭಾರತ' ಪರಾ. ೨. ಭರತವಂಶದ ಪಾಂಡು ಮತ್ತು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಪಾಂಡವ, ಕೌರವರ ನಡುವಿನ ದ್ವೇಷ, ಸ್ಪರ್ಧೆ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕುರಿತು, ಹದಿನೆಂಟುಪರ್ವಗಳಲ್ಲಿ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಬರೆದ ೨೫,೧೫,೦೨೦ ಸಾಲುಗಳಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಒಂದು ಮಹಾಕಾವ್ಯ : ಮಹಾಭಾರತವು ಭಾರತೀಮುವಾಮ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅಸದೃಶವಾದ ಒಂದು ಮಹಾಗ್ರಂಥ (ಜಾಕಥ. ೧೩). ೩. ವೇದವ್ಯಾಸರು ರಚಿಸಿದ ಮಹಾಭಾರತದ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಕನ್ನಡದ ಮಹಾಕವಿಯಾದ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನು ರಚಿಸಿದ 'ಕರ್ನಾಟಕಭಾರತಕಥಾಮಂಜರಿ' ಎಂಬ ಕಾವ್ಯ ; ಗದುಗಿನ ಭಾರತ : ಶ್ರೀ ಮುಕುಂದಾರ್ಪಣವೆನಿಸಿ ಶತಭೂಮಿ ದೇವರಿಗಿತ್ತ ಫಲವಹುದೀ ಮಹಾಭಾರತದೊಳೊಂದಕ್ಷರವ ಕೇಳ್ದರಿಗೆ (ಕಾಪ್ಯಾ. ೦-೨೦). ೪. ಮಹಾಭಾರತದ ಕರ್ತೆಯ ಪ್ರಶಂಸನ : ದೇವರಾಜವಧೆಯರವರು ಪಮ್ಮ ಕೈಯ್ಯ ಮಹಾಭಾರತವ ಕೇಳಿ . . . ಧಾರೆಯೆನೆಜರು ಕೊಟ್ಟ ನರಸೀಪುರದ ಜೋಳಿ ಮಂದಗೆರೆಸ್ಥಳ ನಾಟಿನ ಹಳ್ಳಿ (ಪಣ. VI (೩). ಕೃಕಾ. ೦೬-೦೭ ; ೧೦೭೮). ೫. (ಆಲಂ) ದೊಡ್ಡಕತೆ : ಆವರದ್ದೇ ಒಂದು ಮಹಾಭಾರತ (ಮಾಬಳ್ಳಿ. ೧೪). [ಸಂ.]

ಮಹಾಭಾಷ್ಯ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ೨. ಪಾಣಿನಿಯ ವ್ಯಾಕರಣಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಪತಂಜಲಿಯು ಬರೆದಿರುವ ವಿವರವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ : ಅತ ಏವ ಮಹಾನ್ ಪತಂಜಲಿರಪಿ ಮಹಾಭಾಷ್ಯ (ಕಾಶಾ. ಕೃಕಿ. ೦೫) ; ಪತಂಜಲಿಮಹರ್ಷಿಯ ಮಹಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರದ ಪ್ರಸ್ತಾವವಿದೆ (ಪ್ರಾವಿ. ೧೫). [ಸಂ.]

ಮಹಾಭೂತ (ನಾ). (ಜಗತ್ತಿನ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ) ಮೂಲ ವಸ್ತು : ಗುದಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಆಧಾರಚಕ್ರ ಪೃಥ್ವಿಯೆಂಬ ಮಹಾಭೂತ ಚತುಃಕೋಣ ಚಾದಳಪದ್ಮ ಅಕ್ಷಿಪ ಅಕ್ಷರ ನಾಲ್ಕು ದಶಪಸ (ಅಮೃ. ೪೭-೦೦೬). 'ಪಂಚಮಹಾಭೂತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಹಾಭೋಗ (ನಾ). ೧. ಅಧಿಕವಾದ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು: ಅತ್ಯಾನಂದದಿಂದಿರುವುದು. ೨. ವಿಶಾಲವಾದ ಪ್ರಾಂಗಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು. ೧. ೨: ಬಗೆಯೆ ಬಹುಭೂಮಿಕಂ ಮಾನೆ ಗುಣೋನ್ನತಿಸಂಯುತಂ ಮಹಾಭೋಗಂ ತನ್ನ ಗರಜನಾವಳಿಯುಂ ಹರ್ಮ್ಯಗೃಹಾವಳಿಯುಮೆಂದೊಜೊಳ್ಪವೇಮಣ್ಣೆನುದೋ (ಕಂಧ್ರಕೃ. ೩. ೦೬).

೩. ಅತ್ಯಂತ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು ; ಪರಮಸುಖಿ. ೪. ದೊಡ್ಡ ಹೆಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ ; ವಿಶಾಲವಾದ ಹೆಡೆಯುಳ್ಳದು. ೫. ೪: ಸುಭೋಗ್ಯಮಮಹಾಭೋಗಂ ಸುಭೋಗೀಂದ್ರ ನೋರ್ ಪ್ರಾತಂ ನಾಲ್ವಡಿ ಕೃಷ್ಣರಾಯನರಪಂ (ಪ್ರಸಾಪ. ೩-೩೨).

[ಸಂ. (ಮಹಾ + ಭೋಗ ; ಮಹಾ + ಅಭೋಗ)]

ಮಹಾಭೋಗಿ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಸುಖಿಯಾದವನು ; ಪರಮಸುಖಿ : ಆ ಮಹಾಯೋಗಿ ಗುಣಂಗಳಂ ಪಾಲಿಸಿದಂ ಈ ಮಹಾಭೋಗಿ ಲೆಲನಂ ಪರಿಪಾಲಿಸಿದಂ (ಅಷ್ಟ. ೬-೨೮ ೫). [ಸಂ. ಮಹಾಭೋಗಿನ್]

ಮಹಾಮಂಗಲ, ಮಹಾಮಂಗಳ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕೆಲಸ ; ಶುಭಕಾರ್ಯ : ಇಳುಂಬಿದುದು ಕಮ್ಮಿಣ್ಣ ಪಾಯ್ಕುತು ಹೊಳೆವ ಮನೆವಂದಿಸೆ ಮಹಾಮಂಗಲದ ಪುಣ್ಯನಕುಷ್ಪಜಲ ಹೊಂಗೊಡದ ಲಿಳುಹಿದವು (ಕವಿಚ. ೭-೬-೩೨). **ಮಹಾಮಂಗಳ** : ಉಪ್ಪವಡಿಸುವುದು ಮಜ್ಜಿಗೆಯ ಪಕ್ಷಕರೊತನಾಡಿಗಳ್ ಪ್ರದೋಧಿಸಿದರ್ ಮೇಲಪ್ಪ ಪದರಚಿನೆಯಂ ದೊರೆಯಪ್ಪ ಮಹಾಮಂಗಳಪ್ರದೋಧನೆಯಿಂದಂ (ಪಾಂಚಾಪ. ೭-೮೩). [ಸಂ.]

ಮಹಾಮಂಗಳ 'ಮಹಾಮಂಗಲ' ನೋ.

ಮಹಾಮಂಗಳಾರತಿ (ನಾ). ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಪೂಜೆಗಳೂ ನಡೆದ ನಂತರ ದೇವರ ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ದೊಡ್ಡ ಮಂಗಳಾರತಿ ಅಥವಾ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ವ್ರತಾದಿಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ದೇವರಿಗೆ ಮಾಡುವ ದೊಡ್ಡ ಆರತಿ : ಮಹಾಮಂಗಳಾರತಿಯಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ . . . ರಾಜಮಾತೆಯ ಕಣ್ಣೊಸರಿಗಳ್ ಬೀಳ್ತಿತು (ಪಾಂಕಾಪ. ೫೪). [ಮಹಾ + ಮಂಗಳಾರತಿ]

ಮಹಾಮಂಡಲ. ಮಹಾಮಂಡಳ (ನಾ). ೧. ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪ್ರದೇಶ ; ವಿಶಾಲವಾದ ಎಡೆ : ಶಾಂತಗಾಂಭೀರ್ಯದಲಿ, ಧರ್ಮರೂಪದಲಿ, ತನುಕಾಂತಿಯಲಿ ಮೆರೆದಪಾ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನಂಬರಮಹಾಮಂಡಲಮ ಮೂರ್ತಿವತ್ಯಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಪು. ೫೬-೨೬೨). ೨. ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಾಂತ್ಯ : 'ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ' ಪರಾ. **ಮಹಾಮಂಡಳ** : ೨. 'ಮಹಾಮಂಡಳಪತಿ', 'ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ, ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ (ನಾ). (ರಾಜನಿಗೆ ಮಿತ್ರ ಅಧೀನನಾದ) ಪ್ರಮುಖ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿ ; ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಾಂತ್ಯಾಧಿಕಾರಿ ; ಮಹಾಮಂಡಲಿಕ : ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ ಚಂಗಾಳ್ವಶ್ರೀಕಂಠರಸುಗಳು . . . ಭೂಮಿಯನು ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಎಸ. ೨ (೩). ೩೨-೨ ; ೧೨೬೬). **ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರೆ** : ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರರ್ಮಾಲ್ಪಿಂದ್ರುಕೀರ್ತಿಯೆಂಬ ಪೂಜೆಯಾಂ (ಪಾಶ್ವಚಾ. ೬-೫೩ ೫); ಶ್ರೀಮನುಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ (ಎಸ. ೨(೩). ೮೦-೩೦; ೧೨೫೩ ೫೬) ; ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಶ್ರೀವೀರವಂಬರಾಯ ಪೃಥಿವೀಪರ ನಿರೂಪದಿಂ . . . ಕೊಟ್ಟ ಸಿಲಾಸಾಸನ (ಪ್ರಸಾ. ೦೧೫. ೫೮-೪ ; ೧೨೫). [ಸಂ.]

ಮಹಾಮಂಡಳ 'ಮಹಾಮಂಡಲ' ನೋ.

ಮಹಾಮಂಡಳಪತಿ (ನಾ). = ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ : ಏ ಮಾಡೊ ಕೋಟಿಕೋಟಿಗ್ರಾಮಾಧಿಪರೆಱಗೆ ಮುಂದೆ ನುಡಿದು ಜಗಜ್ಜೋಡಾಮಣಿಗೆ ಮಕುಟುಬದ್ಧಮಹಾಮಂಡಳಪತಿಗಳಾದರೆಣ್ಣಾಸಿವರ್ (ಪಾಂಚಾಪ. ೦೦-೦೦೩). [ಸಂ. ಮಹಾಮಂಡಲಪತಿ]

ಮಹಾಮಂಡಳಾಚಾರ್ಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೈನಸಂಘದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : ಜೈನ ಮಠದ ಪ್ರಮುಖ ಅಧಿಕಾರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ. ಆಚಾರ್ಯ : ಆದರ್ಶ ಪಯಃಕೀರ್ತಿಸಿದ್ಧಾನ್ತಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳಂ ಮಹಾಮಂಡಳಾಚಾರ್ಯರೆನಾಚಾರ್ಯಮ್ಮಾರ್ದಿ (ಎಸ. ೩೫ (೩). ೧೨೬-೩೦ ; ೧೧೬೦) : ಶ್ರೀಮತು ಮಹಾಮಂ(ಂ)ಡಳಾಚಾರ್ಯರು ಕಮಳದೇವರ ಸಿಷ್ಯ ಕುಲೋಚಾರ್ಯರ್ಕಳರು (ಎಸ. ೪ (೩). ೩೮೫. ೦೯೦-೪: ಸಾ. ೧೪೫೫ ೫೯). [ಸಂ. ಮಹಾಮಂಡಲಾಚಾರ್ಯ]

ಮಹಾಮಂಡಳಿಕ (ನಾ). = ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ : ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ್ ಮಾಟ್ಟ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಮುಂ ಮಹಾಮಂಡಳಿಕಪ್ರಮುಖಮಹಾಬದ್ಧರ್ ಮಾಟ್ಟ ಚಿತಾರ್ಜಿತಮುಂ . . . ಬೆರಸಾರ್ಯ ಪಟ್ಟುರ್ಮಾಂಗಳಂ ನಿಮಗಿವ್ವ ಕುಲಾಚಾರಂಗಳಿಂದಱಯೆ ಪೇಟ್ದು ಕೈಕೊಳಿ(ಪಾಪ್ರ. ೦೫-೦೬ ೫); ಸುಳಿದು ಹರಿಮೇಖಲೆಯ ಮೋಹರದೊಳಗೆ ಮುಗ್ಗಿದಿರ್ಕ್ಕ ಮಹಾ ಮಂಡಳಿಕರ ಘಡ ಹೋಗಿರೆ ನೀವೆ (ಶಾಕೃಕ್ರೀ. ೪-೨೦).

[ಸಂ. ಮಹಾಮಂಡಲಿಕ]

ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ 'ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ' ನೋ.

ಮಹಾಮಂಡಳೇಸ್ವರ (ನಾ). = ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ : ಶ್ರೀಮನು ಮಹಾಮಣ್ಣಳೇಸ್ವರ ತ್ರಿಪುರಾಧೀಸ್ವರ . . . ಅನೇಕ ನಾಮಾವಳೀ ಮುಖ್ಯಿನಪ್ಪ ದುದ್ದರಸಂ . . . ಶಿವಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಲ್ (ಎಸ. ೩(೩). ೬೨-೩ ; ೧೦೭೬); ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಣ್ಣಳೇಸ್ವರಂ ವೀರಚೋಳಕೊಂಗಾಳ್ವ ದೇವ ಪೃಥಿವೀರಾಜ್ಯಂಗ್ಯೆಯುತ್ತಿರೆ (ಎಸ. ೩ (೩). ೮೩-೦ ; ೧೧೭೬).

[< ಸಂ. ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ]

ಮಹಾಮಂತ್ರ (ನಾ). ೧. (ವೇದ, ಆಗಮ ಮುಂತಾದ) ಪರಮ ಪವಿತ್ರವಾದ ಮಂತ್ರ : ಕೇಳಿಸಿಕೊಂಡ ಆ ಮಹಾಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಟು ಸ್ವರೋಚ್ಚಾರಪೂರ್ವಕ ಸಿದ್ಧಿಸಿಕೊಂಡನು (ಪಾಂಕಾಪ. ೩೩). ೨. [ವೀಶೈ] 'ನಮಃಶಿವಾಯ' ಎಂಬ ಮಹಾಮಂತ್ರ; ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಮಂತ್ರ : ಮಹಾಮಂತ್ರಾಂತರಂಗಂ ಸಮುಚಿತವಿಧಿಯಿಂ ಪೂಸುತ್ತಿರ್ದನಪದ ಮಪ್ಪಾದಂ ಪೊರ್ದ್ ಗೌರೀರಮಣನಡಿಗಳಂ ಶೈವವಿದ್ಯಾಸಮುದ್ರಂ (ಪಾಪ್ರ. ೦೨-೨). [ಸಂ.]

ಮಹಾಮಂತ್ರಿ (ನಾ). ಸಚಿವಶ್ರೇಷ್ಠ ; ಮಹಾಪ್ರಧಾನ ; ಮಹಾ ಮಂತ್ರಿಯ ಮಗಂ ಅರಸರ ಮೈದುಱಂ ಸ್ವಭುವನೆಂಬವರ್ಗೆಗೆ ವರೆ (ಪಾಪ್ರ. ೬೪). ೧೪): ಗುರುತನುಜ . . . ಕೃತವರ್ಮ್ ಭಗದತ್ತರು ಮಹಾ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಬಂದರು ಕಾಯಸೋಲಗಕೆ (ಶಾಕೃಕ್ರೀ. ೨-೩೩). [ಸಂ. ಮಹಾಮಂತ್ರಿನ್]

ಮಹಾಮಕ್ಷ್ಮ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಮೀನು : ಮೀಂಗಳಳತಿ ಯೋಜನದಗಲಂಗಳವಂ . . . ಸುಂಗುವಳೊಳ್ಳದಧಿಯೊಳ್ ಮಹಾ ಮಕ್ಷ್ಯಂಗಳ್ (ಗಿಕೃಪಾ. ೭೭). [ಸಂ.]

ಮಹಾಮನೆ, ಮಹಮನೆ, ಮಾಮನೆ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡಮನೆ; ಭವ್ಯವಾದ ಸೌಧ ; ಅರಮನೆ : ಎಮಗೆ ಪಾಲ್ಮಡಿಯಾದ ಜೀವಿತ ವನಿತ್ತು ಸರ್ವಮಹಾಮನೆಯ ಮೆಟ್ಟಿಕಾದಾಯಕೊಡತನವ ಸಮನಿಸಿದಿ ರೆಂದು ಮಹಿಂತು ಸರಿಗಾಣಿಪುವನು (ಪಾಪ್ರ. ೦೫-೨೪); ಭಾರತ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮಹಾಮನೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸ ಎಷ್ಟು ಮುಖ್ಯತ್ವ ದ್ದೆಯುವನ್ನು . . . ಕಲೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ದಾನ – ಎಲ್ಲವೂ ಒಂದೇ ಕೊರಳಿಂದ ಸಾರುತ್ತಿವೆ (ಶ್ರೀಪಾ. ೦೦೬). ೨. [ವೀಶೈ] ಅತಿಪವಿತ್ರ ವಾದ ಕ್ಷೇತ್ರ: ಮಹಾಪುಣ್ಯಸ್ಥಳ : ಚೆನ್ನಮ್ಮನ ಮಗ ಜಾನು ಕೂಡಲಸಂಗನ ಮಹಾಮನೆಯೊಳು ಧರ್ಮಸಂತಾಪ ಭಂಡಾರಿ ಬಸವಣ್ಣನು (ಬಸ. ೪೫೬); ಮತ್ತೆಲೋಡದ ಮಹಾಮನೆ ಜಾಳಿಗಿ ಹೋದಾರ ದೆಂದು ಕರ್ತನಟ್ಟಿದವಯ್ಯ ಒಪ್ಪು ಶಿವಶರಣ (ಅಪಾ. ೩೫೨-೦೦೭). ೩. ಕಲ್ಯಾಣಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿದ್ದ ಬಸವಣ್ಣನವರ ಮನೆ.—ನಿವಾಸ ; ೪ ದೇಶದ ವಾನಾಧಾಗಳಿಂದ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಶರಣ ಸಮೂಹಕ್ಕಾಗಿ ದಾಸೋಹಕಾರ್ಯ. ಶರಣರ ಪೂಜಾಕಾರ್ಯ

ಮುಂತಾದುವು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ಥಳ : ಗುಹೇಶ್ವರಪ ಶರಣ ಸಂಗನ ಬಸವಣ್ಣನ ಮಹಾಮನೆಯ ಕಂಡು ಧನ್ಯನಾದನು ಕಾಣಾ (೧೮೮೮. ೨೨೮-೦೦೦೮) ; ನಿಮ್ಮ ಶರಣ ಸಂಗನ ಬಸವಣ್ಣನ ಮಹಾಮನೆಗೆ ನಮೋ ನಮೋ ಎಂದು ಬದುಕಿದೆನು (೨೮೪. ೪. ೩೪೪-೧೩). ೪. (ಆಲಂ) ಅರಿವಿನ ಮನೆ,—ನೆಲೆ ; ಜ್ಞಾನದ ಸ್ಥಾನ : ಮಹಾಮನೆಯ ಮುಂಚಾಪದಲ್ಲಿ ಹಾಲ್ಕು ನಡುಮಣ ಕಂಭವ ಪತುಮಣ ಕಂಭದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂಬಲಿ ಮನೆಯ ಮಾಡಿತ್ತು (೧೮೮೮. ೩೩೨-೦೮). **ಮಹಮನೆ** : ೨. ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ಮಹಮನೆಯ ಶೋಭನಕೆ ತಳುವಿಲ್ಲದೀ ವೈಶಾಖಪೌರ್ಣಮಿಗೆ ಬೇಗ ದಿಂದಲ್ಲಿವಳಮಜಬೇಹುದು (೨೮೪. ೬-೧೧) ; ಮತ್ಕಾಮ್ನೆ ಮಹಮನೆಯ ಗೈದ ಮೃತ್ಯುಂಜಯನ ಚರಣ (೬೦೮೮. ೪೬-೯). ೩. ಆರಮನೆಯಂ ಪೊಱವಟ್ಟು ತನ್ನ ಮಹಮನೆಗೆ ಬಪ್ಪಲ್ಲಿ (೨೮೪. ೬-೪೪) ; ಈ 'ಮಹ ಮನೆ'ಯು ಬಸವಣ್ಣನವರ ಪ್ರಸಾದನಿಲಯವಿರಬೇಕು (೪೪೦. ೦೩೩). **ಮಾಮನೆ** : ೩. ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಶರಣ ಬಸವಣ್ಣನಿದ್ದ ಕ್ಷೇತ್ರವೇ ಅವಿಮುಕ್ತಕ್ಷೇತ್ರವಯ್ಯ ಆದು ಕಾರಣ ನಿಮ್ಮ ಶರಣ ಬಸವಣ್ಣನ ಮಾಮನೆಗೆ [ಪಾಠಾ. ಶ್ರೀಪಾದಕ್ಕೆ] ನಮೋನಮೋ ಎಂದು ಬದುಕುವ ನಯ್ಯಾ (೪೪೦೦. ೦೩-೧೩). [ಮಹಾ + ಮನೆ]

ಮಹಾಮಹ (ಗು). ೧. ಬಹುಬಲೆಯುಳ್ಳ ; ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ : ಅಲ್ಲಿಯ ಮಹಾಮಹಮಂಪದಂ . . . ಮಿಳಿರ್ದ ಕೇತನರಾಜಿ ಶರಂ ವಿರಾಜಿಸಲ್ (೪೪. XIII. ೪೪೦-೪೧ ; ೦೦೦) ; ಮಹಾಮಹಚಿತ್ರಪ ಪನ್ನಹರಿ ರೂಪಸ ಚಿತವೀರದೇವನ . . . ಕೊಂಡಾಡಿ ಕೊರ್ಮೆಯಿಂದಿಂತೆಂದರ್ (೧೪೪೮. ೦-೬೬). (ನಾ). ೨. ದೊಡ್ಡ ಉತ್ಸವ,—ಹಬ್ಬ. ೩. [ಜೈನ] "ಚತುರ್ಮುಖಿಮಂಟಿಪದಲ್ಲಿ ಮಕಚಟಬದ್ಧರಾಜನು ಮಾಡುವ ಜಿನೇಶ್ವರನ ಮಹಾಪೂಜೆ" (೧೮೪. ಕೃಷ್ಣರಾಜಕಾ ೫೦೪೮) : ಜಿನಪವನಮೋಳೆಂಬುದಿವಸಂಬರಂ ಮಹಾಮಹಮೆಂಬ ಜಿನಮಹಿಮೆಯಂ ಮಹಾವಿಭೂತಿಯಿಂ ಮಹಾಬಲಂ ಮಾಡಿದಿಂಬುಗುಂ (೧೦೪. ೨-೧೪ ೪) ; ದುಃಖಿ ಸೌಖ್ಯಧಾಜನಮವರಂ ತ್ರಿಲೋಕತಿಲಕಂಗೆ ಮಹಾಮಹಮಂ ಪೊಸೆದಂ (೪೦೦೪. ೬-೪೦) ; ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರವು ವರ್ಜವರ್ಧನಮಾ ಮಹವು ಕೂಡಿದಾಗ ಪುದಲ್ಲಾಡಾತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೋದಂಡೆರುವ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮ ವನ್ನು . . . ಕೊಟ್ಟನು (೪೪೦೦. ೦೧೩). [ಸಂ.]

ಮಹಾಮಹಿಮ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಮಹತ್ತ್ವ, — ಘನತೆ : ಸಮಸ್ತಲೋಕಹಿತಾಯಣೆ ಮಹಾಮಹಿಮಪ್ರಾಪ್ತರೆಂಬುವು ಲೋಕಂ (೪೪೮. ೦-೦). ೨. ಬಹುಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಮಹಾಘನಮಂತ್ರ : ಶಂಕಯಿಲ್ಲದ ಮಹಾಮಹಿಮ ನೋಡಯ್ಯಾ ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣನುಪಮಾ ತೀತ ನೋಡಯ್ಯಾ (೪೪೮. ೦೭೪) ; ದುರ್ವಾರಸಂಸಾರಾಗರಮಂ ದಾಂಟಿಸುವಾ ಮಹಾಮಹಿಮನಂ ಪೆತ್ಪಂಗಿದೇಂ ಚಿತ್ರಮೇ (೪೪೦. ೬-೦೦).

[ಸಂ. ಮಹಾಮಹಿಮನ್]

ಮಹಾಮಹಿಮೆ (ನಾ). = ಮಹಾಮಹ ೨ : ಜಗಜ್ಜನಿಜಂಗಮಲಿಲ್ಪ ವೈಕ್ಷಂ ಕಲ್ಪವೈಕ್ಷಮೆಂಬ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯಂ ಮಹಾಪುರುಷಜಾಲಯದೊಳ್ ಮುನ್ನಂ ಮನಿ (೪೦೪. ೪-೪೦ ೪). [<ಸಂ. ಮಹಾಮಹ]

ಮಹಾಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ (ನಾ). ೧. ಹಿರಿಯ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಬೋಧಕ. — ಶಿಕ್ಷಕ. ೨. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತ ಗಾರರು ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಉದ್ದಾಮ(ಸಂಸ್ಕೃತ)ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಇಪ್ಪತ್ತು ವಿದವಾದ ಮಹಾ ಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಪೊಂದಿದೆ ! (೪೪೦೦೮. ೪೮೦). [ಸಂ.]

ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ (ನಾ). = ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ : ಸಗರಂ . . . ಜಾವಿಶಕರುವರ್ಣಮೆಮಿಳಿ ಪದಿವೆಂಟುಲಕ್ಷಪೂರ್ವಂ ಕುಮರಕಾಲಂ ಪೋಗೆ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶನಾಗಿ ಮತ್ತಂ ಪದಿವೆಂಟುಲಕ್ಷಪೂರ್ವಮಿಂ ಸಕಲಚಕ್ರವರ್ತಿ ಯಾಗಿದ್ದಾ (೪೦೪೮. ೦೩-೯). [ಸಂ. ಮಹಾಮಂಡಲಿಕ]

ಮಹಾಮಾಂಸ (ನಾ). ೧. ಮನುಷ್ಯದೇಹದ ಮಾಂಸ ; ನರಮಾಂಸ : ನಿಜಜೀವಂ ಪರಲೋಕರೊಳ್ನಿಜಮಪಾಮಾಂಸಂ ಪಿಶಾಚಾಸ್ಯದೊಳ್ . . . ನಿಜಕಾಯಂ ಕುರುಧೂಮ್ರಿಯೊಳ್ನಿಲಸೆ (೧೪೦೮. ೬-೩) ; ಅಗ್ನಿಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಸುಡುತ್ತಿದ್ದ ಮಹಾಮಾಂಸದ ವಾಸನೆ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಹರಡಿ, ರಾಜಧಾನಿಯೆಲ್ಲ ಶ್ಮಶಾನಧೂಮವ್ಯಾಪ್ತವಾಯಿತು (೨೦೮೮. ೭೧೦). ೨. ನರಮಾಂಸವೆನ್ನು ವುದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಪರ್ಯಾಯ ಪದ : ಅಂತು ನರಮಾಂಸಮುಂ ಮಹಾಮಾಂಸಮೆಂದು ನರಮಾಂಸ ಬರಿಯುಂ ಮಹಾಮಾಂಸುಲಿಯೆಂದು ದೀರ್ಘನಿದ್ರೆಯುಂ ಮಹಾನಿದ್ರೆ ಯೆಂದು ದೀರ್ಘಪ್ರಾಣಮುಂ ಮಹಾಪ್ರಾಣಮೆಂದು ಸ್ನುಹಿವೃಕ್ಷವುಂ ಮಹಾವೃಕ್ಷಮೆಂದು ಮಹಿವತಿ ಭೀಮನಂ ಮಹಾರಥನೆಂದು ಪೊಡ ಯಲ್ಬಕ್ಕುದೆ ವಲಂ (೧೪೦೮. ೬-೩೭ ೪). [ಸಂ.]

ಮಹಾಮಾತುಶ್ರೀ (ನಾ). ರಾಜಮಾತೆ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿ ಸುವಾಗ ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ ; ಕಳಲೆ ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಕಾಂತಸ್ವಾಮಿಯವರ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಮಹಾಮಾತುಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮಿಅಮಣಿಯವರ ಸೇವೆ (೪೪೦. ೦೯೦. ೪೬-೦; ೧೭೨೦).

[<ಸಂ. ಮಹಾಮಾತು+ಶ್ರೀ, ಮಹಾಮಾತೃಶ್ರೀ]

ಮಹಾಮಾತೃಶ್ರೀ (ನಾ). = ಮಹಿಮಾಮಾತುಶ್ರೀ : ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಮುಹೂರ್ತಮಾಡಿರುವ ದೊರೆಗಳವರಂ ನೋಡಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಮಹಾಮಾತೃಶ್ರೀಯವರು ಮೊದಲಾದ ಅಂತಃಪುರಸ್ತ್ರೀಜನರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮರ್ಯಾದಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ ಪಮಸ್ಸಂಯಿ ಅಂತಃಪುರಕ್ಕೆ ತೆರಳಲು (೪೪೦೦. ೨. ೪೪). [ಸಂ.]

ಮಹಾಮಾತೃಶ್ರೀ (ನಾ). = ಮಹಾಮಾತುಶ್ರೀ : ಮಹಾಮಾತೃ ಶ್ರೀಯವರಿಗೆ ಈ ಪತ್ರ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕ ವಿಜ್ಞಾಪನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕು (೧೦೮. ೧೩೭). [ಇದು 'ಮಹಾಮಾತೃಶ್ರೀ' ಎಂಬ್ಪುದರ ಆಕೃತ್ಯರೂಪ]

ಮಹಾಮಾತ್ಯ (ನಾ). ಪ್ರಧಾನನಾದ ಅಮಾತ್ಯ ; ಸಚಿವಶ್ರೇಷ್ಠ : ಹೊಯ್ಸಳರಾಜ್ಯದ ಮಹಾಮಾತ್ಯನಾಗಿ ನೆನೆಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರುವ ಅರ್ಜುನಗೆ ಇರುವಷ್ಟೇ ಗೌರವ ನಿಮ್ಮಂದೂ ಅಲ್ಲವೆ ? (೪೪೮. ೦೬೨) ; ಮಹಾಮಾತ್ಯರು ಮಾತನಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿರುವರೆಂದು ತಿಳಿದ ಸಭೆ ನಿಶ್ಶಬ್ದವಾಯಿತು (೧೦೦೮. ೧೩). [ಸಂ.]

ಮಹಾಮಾತ್ರ (ಗು). ೧. ಅಳತೆಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದಾದ. ೨. ಅತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ : (ನಾ). ೩. ಪ್ರಧಾನನಾದ ಅಮಾತ್ಯ : "ಮಹಾ ಮಾತ್ರನೆನಲುಂ ಪ್ರಧಾನನಕ್ಕುಂ" (೪೦೦೮. ೬೯-೩); ರಾವಣನ ಸಾವಂತ ಯೋಧಮಹಾಮಾತ್ರಾದಿಗಳ್ ರಾವಲಕ್ಷ್ಮಣರಂ ಬಂದು ಕಾಣ್ (೪೪೦೪. ೬೦೨). ೪. ಗಜಶಾಲೆಯಂ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ; ಮಾವಟಿಗರ ಯಜಮಾನ : ತದೀಯಾವೇಕಪವಮಹಾಮಾತ್ರಂ ರಾಜಗುಪ್ತನೆಂಬೊನಾತನಧೀತ ಸಳಕಾಸ್ಯಸಾಗಿಯುಂ ವಿತ್ರಹೀನಂ (೪೪೦೪. ೬-೬೬ ೪). ೫. ಮಾವುತ ; ಮಾವಟಿಗ : "ಗಜಾಜೀವಃ, ಮಹಾಮಾತ್ರಃ – ಈ ೨ ಅನೆಯ ವೈದ್ಯಂ" (೪೦೦೮. ೪೪-೬೨) ; ₱ 'ಹಲಾಯು' ಟೀಕಿನಲ್ಲಿರುವ 'ಅನೆಯ ವೈದ್ಯ' ಎಂಬ ಅರ್ಥ ತಪ್ಪಾಗಿದೆ. 'ಗಜಾಜೀವ' ಹೋ ; ಕಡಿಯುಂ ಪೊಡಮಟ್ಟು ಮಹಾಮಾತ್ರಂ[ಪಾಠಾ. ಶ್ಯಂ] ಬಾಗಿಲೊ ಳ್ಪಂದಿರ್ದಪನೆಂ ಬರವೇಚಿಂಬುದುಮಾರೋಹಕಂ ಬಂದು (೪೪೦೪. ೬-೪೪ ೪). ೬. ಹಿ: ಪ್ರಧಾನಂ ನಾನೆಯೋ, ರುಕ್ಷಮಾಕತೆ ಮಹಿಯೊಳ್ ಮಹಾಮಾತ್ರವರ್ತನಂ ಸ್ಥಿತಿಯೊಳ್ನಿಲ್ಲದಿಲ್ಲವೆಲ್ಲಿಯುಂ (೪೪೨೬. ೬-೧ ೪).

[ಸಂ.]

ಮಹಾಮಾಯೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ ಭ್ರಮೆ.—ಭ್ರಾಂತಿ. ೨. ಪ್ರಪಂಚವು ವಾಸ್ತವಿಕವೆಂಬಂತೆ ಸೃಷ್ಟಿಸಲು ಕಾರಣವಾದ ಮಾಯೆಯ ಶಕ್ತಿ : ಹರಿ ಮಹಾಮಾಯೆ ತಾನೆಂದು ಒಲವನಲ್ಲದೆ ವಿಜವನೊರೆಯನು (ಶಿಷ್ಟ. ೫೬-೫೬). ೩. ದುರ್ಗೆಯ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು.

[ಸಂ. ಮಹಾಮಾಯಾ]

ಮಹಾಮಾರಿ (ನಾ). ೧. ದುರ್ಗೆಯ ಒಂದು ಹೆಸರು. ೨. ಸಾವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಂಥ ಪ್ಲೇಗು, ಕಾಲರಾ ಮುಂತಾದ ಭಯಂಕರವಾದ ಅಂಟುರೋಗ : ತಂಗಳ ಅಥವಾ ಹಳಸಿದ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಮನುಷರೂ ಮಹಾಮಾರಿಯೂ ಮತ್ತೊಳಿದ ರೋಗಗಳೂ ಬೇಗನೆ ಬರುತ್ತವೆ (ಶ್ರೀಕೃ. ೧೫೬).

[ಸಂ. ಮಹಾಮಾರೀ]

ಮಹಾಮುದ್ರೆ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಪೂಜೆ ಮತ್ತು ಜಪಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತ ಮತ್ತು ಪಾದವಿನ್ಯಾಸ ; ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತ ಮತ್ತು ಪಾದಮುದ್ರೆ: ಅಸ್ತ್ರಮುದ್ರೆ ಜಪ್ರಮುದ್ರೆ ಮಹಾಮುದ್ರೆ . . . ಸಂಹಾರದುಂದ್ರೆಯೆಂಬ ಸಕಲಮುದ್ರಾಲಕ್ಷಣವನರಿದು (ಪಶಿಚ. ೧೩); ಆಸನಗಳಲ್ಲದೆ ಆಸನಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗದೆ ಇರುವ ಕೆಲವು ಕ್ರಿಯೆಗಳುಂಟು. ಅವುಗಳನ್ನು ಮುದ್ರೆಗಳೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಅಶ್ವಿನೀಮುದ್ರಾ, ಭುಜಾಮುದ್ರಾ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಕ್ರಮವಾದ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ವಿಚಿತ್ರಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವುಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಹಠಪ್ರ. ೦೩೮).

[ಸಂ. ಮಹಾಮುದ್ರಾ]

ಮಹಾಮುನಿ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಋಷಿ : ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಮಹಾಮುನಿ ಸ್ವೇಚ್ಛಾವತರಣೆಯನಿಸಿಕೊಂಡನಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗದ ವಿಜವನರಿಯನು (ಚಿಚ. ೦೩೬). ೨. ಬುದ್ಧ. ೩. ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿ. ೪. ಕೊತ್ತಂಬರಿ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಧಾನ್ಯ.

[ಸಂ.]

ಮಹಾಮುಸ್ತೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ : "ಭದ್ರಮುಸ್ತಾ—ಮಹಾಮುಸ್ತೆ" (ಚಿಪ್ರ. ೦೦೦). [ಸಂ. ಮಹಾಮುಸ್ತಾ]

ಮಹಾಮೆಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೆಕ್ಕೆಗಿಡ : ಕಕ್ಕೆಯೊಳಗಾಗ ಮಹಾ[ಜಾಣಂ. ಮಹರ]ಮೆಕ್ಕೆ . . . ಲೊಕ್ಕೆಯನಿಪ್ಪವಜಿ ಬೇಗ್ಗಳಂ ಕೊಂಡು (ಜಪಚ. ೫೬-೫೬). [ಮಹಾ + ಮೆಕ್ಕೆ]

ಮಹಾಮೇದ (ನಾ). = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀ ಸಸ್ಯ : ಮಹಾಮೇದ (ಶ್ರೀಚಿ. ೫೦-೧೧೩). [ಸಂ.]

ಮಹಾಮೇದೆ (ನಾ). = ಮಹಾಮೇದ : " ಮಹಚ್ಛಿದ್ರಾ—ಮಹಾಮೇದೆ " (ಚಿಪ್ರ. ೦೧೪): ಕಾಕೋಳಿ, ಕ್ಷೀರಿ, ಮಹಾಮೇದೆ . . . ಜೋರ್ಗಸಿ ಹಾಕಿ ಕಾಸಿ ಹದವಲ್ಲಿ ಇಳುಹಿ . . . ಸೇವಿಸಲು . . . ಉಣ್ಣಾದ ಪರಿಹರವಪ್ಪುದು (ಕೈಕಿಚಿ. ೫೫, ೫೪).

[ಸಂ. ಮಹಾಮೇದಾ]

ಮಹಾಮೋಹ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಅಜ್ಞಾನದ ಐದುವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದುಬ್ಬಕಾರ : ಅಜ್ಞಾನವು ತಮಸ್ಸು, ಮೋಹ, ಮಹಾಮೋಹ, ತಾಮಿಸ್ರ, ಅಂಧತಾಮಿಸ್ರ ಎಂದು ಐದು ವಿಧ . . . ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಸ್ಥೈರ್ಯವೇ ಮಹಾಮೋಹ (ಜ್ಞಾಕ್ರ. ೬೨).

[ಸಂ.]

ಮಹಾಯಜ್ಞ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಯಜ್ಞ. ೨. ಗೃಹಸ್ಥನು ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕೃತ್ಯ : ' ಪಂಚಮಹಾಯಜ್ಞ ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಮಹಾಯಾತ್ರೆ (ನಾ). (ವಾರಣಾಸಿ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ) ಪವಿತ್ರವಾದ ಯಾತ್ರೆ.—ಪ್ರಯಾಣ : ಅವರು ಮಾಡುವ ಭೋಜನವು ಆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ನೈವೇದ್ಯವು ; ತಿರುಗುವುದೆಲ್ಲಾ ಮಹಾಯಾತ್ರೆ (ಕಾಂ. ೫೧೬).

[ಸಂ. ಮಹಾಯಾತ್ರಾ]

ಮಹಾಯಾನ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ವಾಹನ. ೨. [ಬೌದ್ಧ] ಬೌದ್ಧಮತದ ಒಂದು ಶಾಖೆ : ಈ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಮಹಾಯಾನವೆಂದೂ ಯೋಗಾಚಾರ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಹೀನಯಾನವೆಂದೂ ಹೆಸರುಗಳು ಉಂಟಾದುವು (ಬಂಬಾ. ೫೫) ; ಮಹಾಯಾನದಲ್ಲಿ ಐತಿಹಾಸಿಕಪುರುಷ ಗೌತಮಬುದ್ಧನನ್ನು ಅವತಾರಪುರುಷನೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿ ಅವನಿಗೆ ದೇವತ್ವದ ಪಟ್ಟವನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಯಿತು (ಕಾಣಂ. ೦೦೯); ನಿರ್ವಾಣಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಜನರನ್ನು ಒಯ್ಯುವ ಯಾನವಾದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ 'ಮಹಾಯಾನ'ವೆಂದೂ ಕೇವಲ ಕೆಲವೇ ಜನರನ್ನು ನಿರ್ವಾಣಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವ ಯಾನವಾದ್ದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ 'ಹೀನಯಾನ'ವೆಂದೂ ವ್ಯವಹರಿಸುವುದು ರೂಢಿ (ಶಾಹಿ. ೫೨೨). [ಸಂ.]

ಮಹಾಯುದ್ಧ (ನಾ). ರಾಷ್ಟ್ರ, ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಿಗೆ ನಡೆಯುವ ಘೋರವಾದ ಯುದ್ಧ.— ಕಾಳೆಗ : ಜಗತ್ತು ಮಹಾಭೀತಿ ಕಳವಳಗಳಿಂದ ಎದುರು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದ ಪೀಡೆ- ದ್ವಿತೀಯ ಮಹಾಯುದ್ಧವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಅಂದು, ಹೀಗೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು (ಕುಚಾಮು, ೭೦).

[ಸಂ.]

ಮಹಾಯೋಗ (ನಾ)- ಸ್ಥಿರವಾದ ಧ್ಯಾನ : ತನಗಾವ ಹಾನಿಯು ಇಲ್ಲದೊಂದೇ ಪ್ರಕಾರವಾದ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಮನೋಲಯವು ಮಹದೇ ಮಹಾಯೋಗವೆನ್ಕುಂ (ಶಪಚ. ೩೦).

[ಸಂ.]

ಮಹಾಯೋಗಿ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಯೋಗಿ : ಆ ಮಹಾಯೋಗಿ ಗುಣಂಗಳಂ ಪೊಲಿಸಿದನೀ ಮಹಾಭೋಗಿ ನೆಲನಂ ಪರಿಪಾಲಿಸಿದಂ (ಆಪ್ರ. ೬-೫೪ ಪ) ; ಸನಕ . . . ಸನತ್ಕುಮಾತರೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರರಾದ ಮಹಾಯೋಗಿಗಳು ವೈಕುಂಠಕ್ಕೆ ಬಂದರು (ಶಭಾಷ. IV. ೦೨). ೨. ಶಿವ. ೩. ವಿಷ್ಣು. ೪. ಕೋಳಿ. [ಸಂ. ಮಹಾಯೋಗಿನ್]

ಮಹಾರಜತ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನ ; ಬಂಗಾರ : "ಗೈರಿಕ ನಿಷ್ಕ ಹಿರಣ್ಯ ಮಹಾರಜತ ಸ್ವರ್ಣ ಕರ್ಬುರ ರಾಜ್ಯಾಪದಮಿನ್ನೋರಂತಱ ಹಾಬೂನದವಾಗುಯ ಗಾಂಗೇಯ ಶಿದ್ಧತಂ ಕಲ್ಯಾಣಂ" (ಹಚ್ಚಿಕಾ. ೫೪-೬). ೨. ಭಾರವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಲೋಹ ; ಪ್ಲಾಟಿನಂ : ಮಹಾರಜತ (ಪ್ಲಾಟಿನ)ವೆಂಬ ಧಾತುವು ಎಂಥಾ ತೀಕ್ಷ್ಣಸೋಳಗೂ ಕರಗುವುದಿಲ್ಲ (ಪ್ರಾಂಶಾ. ೬-೦೦). [ಸಂ.]

ಮಹಾರಜಸ (ನಾ). ೧. ಕುಸುಬೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : "ಮಹಾರಜಸ[ನ್]ಂ. ಕುಸುಂಭಂ—ಈ ೨ ಕುಸುಂಬೆ"(ಚಿಕಾಯಿ. ೦೦೦-೧೬); "ಹವುಲೋತ್ಪರಂ, ಕುಸುಂಭಂ, ವಹ್ನಿಶಿಖಂ, ಮಹಾರಜನಂ-ಳಿ ಕುಸುಂಬಾ ಬ್ಬಾದ ಹುವ್ವ" (ಚಿಕಾ. ೦೨. ೨೦೬). ೨. ಚಿನ್ನ. [ಸಂ.]

ಮಹಾರತ್ನ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹವಣ : ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ರತ್ನ.

[ಸಂ.]

ಮಹಾರಥ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡರಥ. ೨. ರಥದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡೇ (ತನ್ನನ್ನೂ ತನ್ನ ಸಾರಥಿಯನ್ನೂ ಕುದುರೆಗಳನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು) ಏಕಾಂಗಿಯಾಗಿ ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಯೋಧರೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುಮಪನು : ರಥಿಗಳನಗ್ರಸ್ಥಿತಸಾರಥಿಗಳನಿಸೆ ಸೀರಐಾನಿ ಸಲೆ ರಥದ ಮನೋರಥದ್ವೊಡನೆ ಮಡಿದರಂದತಿರಥ ಸಮರಥರಾ ಮಹಾರಥಾರಾರ್ಧರಥ ರ್ಗಳಾ (ಜಾಕಥ. ೯-೩೨); ಅನಿಲಜನುಂ ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನುಪಾಂತಕನಕುಲಯಮಂ ಮಹಾಸಾತ್ಯಕಿ ಮತ್ಸ್ಯವ ಸೂನು ಶಿಖಂಡಿ ವ್ಯಾಘ್ರದತ್ತರಿಂದಜುವರುಂ ಮಹಾರಥರಲ್ಲೇ (ಪಂಚಾ. ೬-೨೦) ; ಭೀಷ್ಮ . . . ವೀರಕರ್ಣ ದ್ರೋಣ ಗೌತಮ ಭೂರಿಬಲ ಗುರುಸೂನು ಶಕುನಿ ಮಹಾರಥಾದಿಯ ಕೂಡಿಕೊಂಡನು ನರನ ಸಂಗರಕೆ (ಭಾಗ್ಯ. ೬-೩೬). ೩. [ಗಣಿತ] ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನಲವತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ನಲವತ್ತು ಅಂಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ : ಎಕ್ಕ, ದಾಹಂ . . . ರಥ, ಮಹಾರಥ . . . ಮಹಾಪರಿಮಿತ – ಈ ೪೦ ಸ್ಥಾನದ ಉಗ್ಗಡಣೆ (ಕ್ಷೇಚಾ. ೬-೫೬).

[ಸಂ.]

ಮಹಾರಾಜ (ನಾ). ೧. ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠ ; ಅನೇಕ ರಾಜರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯನಾದವನು ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ ; ಸಾಮ್ರಾಟ : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಗೊಂಗುವೆ ಮಹಾರಾಜ ಶ್ರೀಪುರುಷ ಪೃಥುವೀರಾಜ್ಯ ವಿಜಯಂವರ್ತಿಸುತ್ತಿರೆ ಯಿಪ್ಪದಾ ಎಬ್ಬಾಪೆಯೊಳು ಶಿವಮಾರ ಕದಮ್ಬರಂ ಅಳೆ (ಪ್ರ. ೪. ಕೀರ್ತಿಸ. ೬-೦ : ೧೬೨) ; ಮಹಾರಾಜನೆಲ್ಲರೂ ಬಲ್ಲರು ಆ ರಾಜನು ಅರಮೊ ಅಂಬುಜನು (ಗಂಧಪು. ೪. ೦೬-೨೪) ; ಯದುವಂಶಯರು ಕರ್ನಾಟದೇಶಾಧೀಶ್ವರರಾದ ಈ ಮೈಸೂರು ಮಹಾರಾಜರವರ ವಂಶಕ್ಕೆ ಮೂಲಪುರುಷರಾದರು (ಮಹಾಪು. ೧. ೩). ೨. ಗುಜರಾಥೀ, ಜೈನ ಮುಂತಾದ ಮತದ ಸಾಧುಗಳು ಮೊದಲಾದ ಹಿರಿಯರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಗೌರವಸೂಚಕವಾದ ಶಬ್ದ : 'ಮಹಾರಾಜ'ರೆಂಬುದು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಸಾಧು ಸಂತರಿಗಿರುವ ಬಿರುದಾವಳಿ (ದೇಹಪ್ರ. ೬೭). ೩. ಅಡುಗೆಯವನು ; ಬಾಣಸಿಗ : ಬಾನು ಮಮ್ಮ ಮಹಾರಾಜನೆನ್ನ ಕಳಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ಅವನೇ ಅವರ ವಸತಿಯಲ್ಲಿ ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಪಂಚತಂ. ೦೨) ; ದೇಸಾಯರಿಗಾಗಿ ವಿಮಲೆಯು 'ಮಹಾರಾಜ' (ಅಡಿಗೆಯವ) ನನ್ನು ಕರೆದು ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಿಸಿದಳು (ಪಾಂಡು. ೨೦೯). [ಸಂ. ಮಹಾರಾಜನ್]

ಮಹಾರಾಜಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬಮ್ಮಜೂರ ಮಹಾರಾಜಯ್ಯನುಂ ದೊಳಮುಖರ ದೇವಯ್ಯನುಂ . . . ಧರ್ಮರಾಸಿಧುರರ ಕಾಲಂ ಕಳ್ದಿ ಕೊಟ್ಟು ಸ್ವಸ್ತಿ ಯುವತಿಸ್ಕೊಡೆ (ಪ್ರ. ೪. ಶಕ್ರಪ್ರ. ೫೫-೫೦ ; ೦೭೯). [ಮಹಾರಾಜ + ಅಯ್ಯ]

ಮಹಾರಾಜರಾಜಶ್ರೀ (ನಾ). = ಮಹಾರಾಜಶ್ರೀ. [ಸಂ.]

ಮಹಾರಾಜಶ್ರೀ (ನಾ). ಗೌರವಾಸ್ಪದರನ್ನು ಕುರಿತು ಬರೆಯುವಾಗ ಬಳಸುವ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಹಾಗೂ ಗೌರವಸೂಚಕವಾದ ಮಾತು : ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ . . . ಮಹಾರಾಜಶ್ರೀ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಗ್ಗಳನ್ನೂ . . . ಪಶ್ಚಾತ್ಪ್ರಯೋಗಸಂಖ್ಯೆಗಳ ಹೆಸರಿನ ಹಿಂದೆ ಹೋಗಿಸಿ ಬರೆಯುವ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಉಂಟು (ಮೀಮಾಕಾ. ೧-೪೪). [ಸಂ.]

ಮಹಾರಾಜೆ[1] (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣು. ೨. (ಪಾತಾಳಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುವ) ಉಪದೇವತೆಗಳ ಒಂದು ವರ್ಗ : "ಅದಿತ್ಯಾಃ . . . ಮಹಾರಾಜೇಃ, ಸಾಧ್ಯಾಃ, ರುದ್ರಾಃ, ಗಣದೇವತಾಃ — ಗಣದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಿಷ್ಟಾ. ೦೫). [ಸಂ.]

ಮಹಾರಾಜೆ[2] (ನಾ). ದೊಡ್ಡಗೊಂದಲ. – ದೊಂದಿ. – ಮುಟ್ಟಿಗೆ : ಸಿರುಮಿಷ್ಟಯವರು . . . ದೇವರಾಯ ಮಹಾರಾಯರು ಆಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಂದು ಮಹಾರಾಜಿಕವಾದಲ್ಲಿ ಗೂಳಿಯವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕಿಗೆ ಬಂದು (ಪ್ರ. ೪೧೮. ಕೀರ್ತಿಸ. ೦೮-೯; ೨೪೮) ; ಶ್ರೀ ವೀರಪ್ರತಾಪ ಅಚ್ಯುತರಾಯ ಮಹಾರಾಯರೂ ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂ ಪೃ(ಪೃ)ಥ್ವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯು ಅ(ಪ್ಪು)ತ್ಯಂ ಶುರಲು ಮಹಾರಾಜಿಕದಿಂದಲೂ ಬಾದಾವಿಯ ದುರ್ಗವೂ (ವ್ಯ) . . . ಖಿಲವಾಗಿ ಯರಲಾಗಿ (ಪ್ರ. ೪. ೦೯-೯ : ೧೪೭). [ಮಹಾ + ರಾಜಿಕ]

ಮಹಾರಾಜ್ಞಿ (ನಾ). = ಮಹಾರಾಣಿ ೧ : ಮಹಾರಾಜ್ಞೀ ಮಹಾದೇವಿಯವರ ಸ್ವಾಧೀನದಿಂದ ಒಸಗೆ (ಶಾಸನ. ೦). [ಸಂ. ಮಹಾರಾಜ್ಞೀ]

ಮಹಾರಾಣಿ (ನಾ). ೧. ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತಳಾದ ರಾಜನ ಪತ್ನಿ ; ಪಟ್ಟಮಹಿಷಿ : ತಮ್ಮ ಮಹಾರಾಜಗೆ ತಲೆ ದಾಗಿ ಧಣಿ ವಿಜ್ಞಾಸಗಳಂದ ಸಮಸ್ಕರಿಸಿದರು (ಶಾಸನ. ೦೬೬). ೨. ಒಡತಿ ; ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಣಿ : ಯಾವ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿರಲಿ, ಯಾವ ರಾಜರ ರಾಜ್ಯದಾಗಿರಲಿ, ಅಲ್ಲಿರುವ ಮಾಹೇಶ್ವರರಿಗೆಲ್ಲಾ " ನೀನು " ಯೇ ಮಹಾರಾಣಿ ! (ಶಿಶಾಂ. ೨೦೦). [<ಸಂ. ಮಹಾರಾಜ್ಞೀ]

ಮಹಾರಾಣುವೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಪರಿವಾರ ; ಹಿರಿಯ ಪರಿವಾರ : ಮಹಾರಾಣುವೆಯ ಬಿಟ್ಟು ಬಂದು ಮತ್ತೆ ಒಡಿಯರು ಭೃತ್ಯರಲ್ಲಿ ರಾಣವಾಸ ವೆಂದು ಬಿಟ್ಟುವೆಟ್ಟುಂಟೆ (ಹೋಳಿಹ. ೩೭-೨೯೦). [ಮಹಾ + ರಾಣುವೆ]

ಮಹಾರಾಯ. ಮಹರಾಯ, ಮಾರಾಯ (ನಾ). ೧. ಮಹಾರಾಜ ; ದೊರೆ : ವೀನವಧರಿಸಿ ವಿಷ್ಣುಮಹಾರಾಯ ಬಲ್ಲಿದಂ ಬಸವಯ್ಯ ಗಂಜುವುವು (ಬಪ್ರ. ೩೮-೨೦) ; ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಮಹಾರಾಯನು ಕೇಳಲು (ಹಹಾ. ೦೪). ೨. (ಆಲಂ) ದೊಡ್ಡಮನುಷ್ಯ ; ಗೌರವಾರ್ಹ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸಂಭಾವಿತ ; ℘ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವ್ಯಂಗ್ಯ, ಸಲುಗೆ, ಗೌರವ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ, ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಪದ : ಮಹಾರಾಯ, ಆ ಸುರಳಿಮುನ್ನು ಗೋದಗೆ ಒರಗಿಸಿ ಇಡಬೇಡ (ಸಂಪಿಯ. ೧೩) ; ಒಂದಲ್ಲಾ ಎರಡಲ್ಲಾ ಮೂರು ಬಾರಿ ತಿರುಪತಿ ತೋರಿಸಿದ್ರು ಮಹಾರಾಯ ಅಳಿಯಾ (ಹಹ್ಕೃಚ. ೨೨) ; ನಿನ್ನ ಚರ್ಮಾ ಎಲ್ಲಾದರೂ ಹೋಗಲಯ್ಯಾ ಮಹಾರಾಯಾ. ಆ ಸಮುದ್ರದ ವಿಷಯ ಮೊದಲು ಹೇಳು (ಪಂಪಿಮ. ೬). ಮಹರಾಯ : ೨. ಎಲ್ಲಾ ವಿಮರ್ಶಕರ ಖಲೆ ವೇಲೆ ಹಕ್ಕಿ 'ಆತ್ಮತಿಷ್ಠದ್ಧಕಾಂಗುಲಂ' ಆಗಿರುವೆಯಂತೆ. ದೇವ ಮಹರಾಯಾ (ಪಂಪಿಯ. ೫೫-೫೬) ; ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಮಹರಾಯಾ (ಪಂಪಿಯ. ೬೮). ಮಾರಾಯ : ೧. ರಾಜೇಂದ್ರಜೋಬ್ಬಪ್ಪಮಾರಾಯರ್ ೧ ಯೂರ ಸೋಮೇಶ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗೆ . . . ಧರ್ಮಾದಿಯಾಗೆ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಪ್ರ. ೪. ಕಾಶಾಸ. ೩೦-೩೨ ; ೨೦೭) ; ಮಾರಯ್ಯರೆಮ್ಮ ಕೇರಿಯ ದಾರಿ ದೊಳಂ ಬರ್ಪ್ಪಾದಮ್ಮ ಭಾಗ್ಯೋದಯಂ (ಪಾಲ. ೬-೦೦೬) ; ಮಾರಾಯ್ತಂ ಮೊದಲಿಂ ಸಾಲ್ಗಡಿಯಾಗಿ ದಾನಧರ್ಮಾದಿ ಸತ್ಕಾರ್ಯಂಗಳನೆಸಗಿದಂ (ಅಮ್ಮ. ೩-೦೨)- ೨. ಬಾರದಮ್ಮುವಿ ಮಾರಾಯ ಬಂದೀದ (ಹೋಪಜ. ೦೦-೬) ; ಈ ಒಲ್ಲೆ ಮಾರಾಯಾ ನಿನ್ನ ಕಾಫೀ (ಪಜಹ. ೩೫. ೨೫೬) ; ಮಾರಾಯನಾಗಿ ಹೋಗಿ ದಾರಕ್ಷ (ಪುಚಾಗ. ೦೭೭). ೩. ಗಂಡ ; ಪತಿ : ಮಾರಾಯರು ವೈದರ ಬಾರಾವು ಕಣ್ಣೀರ್ಗು ಮಾರಾಯರ ತಮ್ಮ ವೈದುವ ವೈದರ ಮಾಡಿಲ್ಲದ ಪುಳಿಯು ಸಂದಿಂಗ (ಕ್ಷತ್ರ. ೧೪). [<ಸಂ. ಮಹಾರಾಜ]

ಮಹಾರಾಯತಿ ' ಮಹಾರಾಯಿತಿ ' ನೋ.

ಮಹಾರಾಯತಿ, ಮಹರಾಯತಿ, ಮಹಾರಾಯಿತಿ, ಮಹಾರಾಯ್ತಿ, ಮಾರಾಯಿತಿ, ಮಾರಾಯ್ತಿ (ನಾ). ೧. (ಆಲಂ) ದೊಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯಳು ; ಸಂಭಾವಿತೆ ; ℘ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವ್ಯಂಗ್ಯ, ಸಲುಗೆ, ಗೌರವ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ, ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಪದ : ಇಷ್ಟು ಮೊದಲೇ ಏಕೆ ಹೇಳಿ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಯಿತಿ? (ಕಪಾಕ. ೧೮). ಮಹರಾಯತಿ : ೧. ಹೋಗೇ ಮಹರಾಯತಿ, ಅವನೇ ಸಾದರೂ ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡಾನು ಸದ್ಯ (ಪಜಹ. ೩೭೭). ಮಹಾರಾಯತಿ : ೧. ಹಾಗೆ ಬಾ ಮಹಾರಾಯತಿ. ಕಾರಣ್ಣ ಹೋದುವದಕ್ಕಾದರೂ ಹೋಗೋಣ (ಪಜಹ್ಕಂ. ೪೪). ಮಹರಾಯ್ತಿ : ೧. ಏ! ಮಹಾರಾಯ್ತೀ ತಾನು ತಡೆ (ಕಾಮಾ. ೦೩). ಮಾರಾಯಿತಿ : ೧. ನಿನ್ನ ಮಮ್ಮಯ್ಯ ಕಾಡಿಯೇ ಮಾಲಾಯಿತಿ (ಪಜಹ. ೩೩). ೨. ಮಹಾರಾಣಿ : ಆ ಮಾರಾಯಿತಿಯಾಂ . . . ಶಾರಾಯಣನಂ ಮಹೋವಾತ್ಸಾಯತ್ಯಕ್ಷಿಗಳಂ ಧಭಗಂತಿರ್ದಳ್ (ಅಮ್ಮ. ೪-೦೬). ಮಾರಾಯ್ತಿ : ೧. ಹೋ ಸೂರ್ಯಾ, ಇದೆಂಥಾದ್ದು ಮಾರಾಯ್ತಿ (ಪಜಹ್ಕ. ೩೩). [ಮಹಾರಾಯ + — ಆತಿ (< — ಆತಿ)]

ಮಹಾರಾಯ್ತಿ 'ಮಹಾರಾಯಿತಿ' ನೋ.

ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡದೇಶ : ಈ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ತಾನೇ ಭೂಮಿವಲ್ಲಭನಲ್ಲದೇ ಮತ್ತೇ ಮಹಿಂಯಂಗೆ ಹೇಳಿರಿಲ್ಲ (ಪಜಹ. ೫೦-೫೬).

೨. ಧಾರತದಲ್ಲಿ ಪಶ್ಚಿಮಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮರಾಠಿದೇಶ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಯ ಜನ : ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಸಂಬಂಧವು ಕರ್ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಅತಿ ನಿಕಟವಾಗಿದೆ (ಕರ್ನಾ. ೦). [ಸಂ.]

ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಕ (ನಾ). = ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ೦ : ೯೯೦೦೦ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಮೂರು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದವನು (ಕರ್ನಾ. ೩೩). ೨. ಮರಾಠಿದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. [ಸಂ.]

ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರೀ (ನಾ). ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಭಾಷೆ ; ಮರಾಠೀಭಾಷೆ : ಆ ಅಪಭ್ರಂಶ 'ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರೀ' ಎಂದರೆ ಇಂದಿನ 'ಆರಿಯ' ಮಾತಿನ ತಾಯಿ (ಕರ್ನಾಟ. ೦೦೭). [ಸಂ.]

ಮಹಾರುದ್ರ (ನಾ). ೧. ಶಿವನ ಒಂದು ಹೆಸರು : ಕಾವೇರಿ ತೀರದಲ್ಲಿ ಮಹಾರುದ್ರಹೋಮವು ನಡೆಯಿತು (೬೩೭). ೨. ಅಗ್ನಿಗೆ ಹೋಮ ಮಾಡುವಾಗ ಅಥವಾ ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡುವಾಗ ರುದ್ರಾಧ್ಯಾಯವೆಂಬ ವೇದಭಾಗವನ್ನು ಹನ್ನೊಂದು ಸಲ ಪುನರುಚ್ಚರಿಸುವುದು : ಶಾತಾತಪಸ್ಮೃತಿ—೨೭೧ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಅತಿರುದ್ರ, ಮಹಾರುದ್ರ ವಿಧಾನಗಳು, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೬೬). [ಸಂ.]

ಮಹಾರುದ್ರಾಭಿಷೇಕ (ನಾ). ಶಿವರಾತ್ರಿ ಮೊದಲಾದ ಪುಣ್ಯದಿನಗಳಲ್ಲಿ ರುದ್ರಸೂಕ್ತವನ್ನು (ಏಕಾದಶ ವಾರ) ಪಠಿಸುತ್ತ ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಅಭಿಷೇಕ : ಅವರು ಶಿವರಾತ್ರಿಯಂದು ಮಹಾರುದ್ರಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಬಹಳ ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ಮಾಡಿಸಿದರು (೬೩೭). [ಸಂ.]

ಮಹಾರೋಗ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದ ರೋಗ : ಮಹಾವ್ಯಾಧಿ : ಡಾಕ್ಟರರು ಆಚಾರ್ಯರ ಬೆನ್ನನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದರು, ಅದು ಮಹಾರೋಗವಲ್ಲ, ಬರಿ ಚರ್ಮರೋಗ (ಸಮು. ೧೧೩). 'ದೊಡ್ಡರೋಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಹಾರೌಪ್ಯ (ನಾ). ಚಿನ್ನ : ಬಂಗಾರ : "ಮಹಾರೌಪ್ಯಂ=ಚಿನ್ನಂ" (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೨೧೦). [ಸಂ.]

ಮಹಾರೌರವ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : "ತಪನಃ . ಅವೀಚಿಃ, ಮಹಾರೌರವಃ . . . ಕಾಲಸೂತ್ರಂ—ಇವು . . . ಆ ನರಕಭೇದಂಗಳ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಿವಾ. ೬೧); ರೋಷಾನ್ಮಂಭ . . . ಮಹಾರೌರವ ಮಹಾ ಪದಾನುಗವೀಚಿಗಳೆಂಬೀ ರಾಜರಾಜೇಶ್ವರನರಳಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಚಿಕ್ಕ. ೦೩೨).

[ಸಂ.]

ಮಹಾರ್ಬುದ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಹತ್ತು ಅರ್ಬುದ ; ನೂರು ಕೋಟಿಯ ಸಂಖ್ಯೆ. [ಸಂ.]

ಮಹಾಲಕರಿ, ಮಹಲಕರಿ (ನಾ). ಹೋಬಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಜಮಾಬಂದಿ, ಬಂಧೋಬಸ್ತು ಸಂಬಂಧಾದಮಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಅಧಿಕಾರಿ : ಮಹಾಲಿಪ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯು ಮಹಾಲಕರಿಯು (ಕರ್ನಾ. ೩೩೩) ; ತಾಲ್ಲೂಕುಗಳಿಗೆ ಮಾಮಲೇದಾರರಿರುವಂತೆ ಪೇಟೆಗೆ 'ಮಹಾಲಕರಿ' ಎಂಬ ಅಧಿಕಾರಸ್ಥನಿರುವನು (ಏಣಗಿ. ೨೦) ; ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾಮಲೇದಾರನು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೇ ಮಹಾಲಿನ ಮಹಾಲಕರಿಯು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಕೀಳ. ೬). **ಮಹಲಕರಿ** : ವಿಜಯನಗರಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಉನ್ನತಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಆಚ್ಚಂಗಿಯು ಉರ್ಜಿತ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿ ಮಹಲಕರಿ ಕಚೇರಿಯಿದ್ದು ಸುತ್ತಲೂ ಭದ್ರವಾದ ಕೋಟೆಯಿತ್ತು (ಗ್ರಾಪಟಂ. ೨). [←ಮಹಾ. ಮಹಾಲ್‌ಕರಿ]

ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಮಿ, ಮಾಲಕ್ಷಮಿ (ನಾ). = ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ ೦ : ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಮಿದೇವಿಯರ ಮುಂದುವೊಂದು ವಂದಾದಿಪ (ಶಿ. ೪೭. ೪೬೫೮. ೦೬-೭ ; ೧೭೭೭). **ಮಾಲಕ್ಷಮಿ** : "ಅಂಗಡಲಣಾಗಿ. ಸಿರಿ. ಮಾಲಕ್ಷಮಿ—ಈ ೩ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕರ್ನಾ. ೪೭-೦೦) ; "ಸಿರಿಯೆಸೆ ಮಾಲಕ್ಷಮಿಯೆಸೆ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಳ್ಂ" (ಕರ್ನಾಟ. ೭). [<ಸಂ. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ]

ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೆಂಡತಿಯೂ, ಐಶ್ವರ್ಯದ ಅಧಿದೇವಿಯೂ ಆದ ದೇವತೆ : ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀಲಬ್ಧವರಪ್ರಸಾದ [ಮ್ಯೂಜುರಾಯಸ್ವಾಮಿ ಭಮತ್ಕಾರ ಬಗುಂಜಿ (ಕೌಶಾ. XX. ೭೬-೭ ; ೧೮೮೬) ; ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ— ಮಾಲಕುಮಿ (ಹುಚ. ೨೧೩ ಕ್ರಿಯೆ). ೨. ಸರಸ್ವತಿ. ೩. ದುರ್ಗೆ. ೪. ಐಶ್ವರ್ಯ ; ಸಿರಿ ; ಸಂಪತ್ತು. ೫. ನವರಾತ್ರಿಯ ಪೂಜೆಯ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ, ದುರ್ಗೆಯ ಅವತಾರವೆಂದು ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ಕೂರಿಸುವ ಮೈನೆರೆಯದ ಹುಡುಗಿ.

[ಸಂ. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ]

ಮಹಾಲತಾಂಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕಾಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ ; ಕಾಲಗಣನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದಂ ಪ್ರಕಾರ : ಎಂಬತ್ತುವಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ಪೂರ್ವಾಂಗಗಳಿಂದ ಸಯುತಾಂಗವು . . . ಮಹಾಲತಾಂಗ, ಮಹಾಲತಾ ಎಂಬಿವು ಕ್ರಮದಿಂದ ಆಗುತ್ತವೆ (ಕ್ಷೇತ್ರ. ೩೦೬). [ಸಂ.]

ಮಹಾಲತೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕಾಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ : ಇದೇ ರೀತಿ ಎಂಬತ್ತು ಪಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಎಂಬತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷಗುಣಿತಕ್ರಮದಿಂದ ಕ್ರಮಾಂದಾಗಿ . . . ಮಹಾಲತಾ ಎಂಬಿವು ಕ್ರಮದಿಂದ ಆಗುತ್ತವೆ (ಕ್ಷೇತ್ರ. ೩೦೬). [ಸಂ. ಮಹಾಲತಾ]

ಮಹಾಲಯ (ನಾ). ೧. ದೇವಸ್ಥಾನ; ಗುಡಿ. ೨. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ. ೩. ದೊಡ್ಡಮನೆ ; ಭವನ ; ಸೌಧ. ೪. ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ. ೫. ಪರಮಾತ್ಮ. ೬. ಮಹಾಪ್ರಳಯ ; ವಿಶ್ವಪ್ರಳಯ. ೭. ೬ : ಸೆಗಬ್ಬ ಮಹಾಲಯಮಲ್ಲದೆ ಸೆಗಬ್ಬ ಮಹಾಲಯಮಿದಿಲ್ಲ (ಕೃಷ್ಣ. ೨-೧). ೮. ಭಾದ್ರಪದ ಬಹುಳ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ; ಸರ್ವಪಿತೃಅಮಾವಾಸ್ಯೆ : ಮಹಾಲಯ ಪುಣ್ಯದಿವಸ . . . ಪುರಂದರವಿಠಲ ಇಲ್ಲಿ ಒಲಿವ ಇದ ಜಿರಿಸೆ (ಪುರಂ. ೩-೦೭೦-೧೯); ೦ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ೯೬ ತಾ.ದ್ಧಗಳು ಬರುವವು. ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ ಮನ್ವಾದಿಗಳು ೧೪, ಯುಗಾದಿಗಳು ೪, ಭಾದ್ರಪದ ಬಹುಳ ಪ್ರತಿಪದ ಮೊದಲು ಬಹುಳ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯವರೆಗೂ ಮಹಾಲಯ ಶ್ರಾದ್ಧ ೧೫ . . . ಮೃತತಿಥಿ ೦ (ಚಾಣ. ೧-೩೨ ಶಾಸ್ತ್ರಚೂ).

ಮಹಾಲಯಅಮಾವಾಸ್ಯೆ = ಮಹಾಲಯ ೭ : ಭಾದ್ರಪದ ಬಹುಳ ೩೦ನೆಯ ತಿಥಿಯನ್ನು ಮಹಾಲಯಅಮಾವಾಸ್ಯೆ, ಸರ್ವಪಿತೃ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ, ಪವರಾತ್ರಿಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಮುಂತಾಗಿ ಹೆಸರಿಸಿದೆ (ಚಾಣ್ಯ. ೦೭೯).

[ಸಂ. (ಮಹಾ + ಆಲಯ ; ಮಹಾ + ಲಯ)]

ಮಹಾಲಿಂಗ (ನಾ). ೧. ಶಿವನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಕೈವಿಡಿಮ ನಿಮ್ಮಲಿ ನೆರೆದು ಮನ್ನಿಸು ಕಂಡಾ ಮಹಾಲಿಂಗವೇ (ಚಾಸ. ೩೦೬). ೨. [ವೀಶೈ] ಆಚಾರಲಿಂಗ, ಗುರುಲಿಂಗ, ಶಿವಲಿಂಗ, ಜಂಗಮಲಿಂಗ, ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಮಹಾಲಿಂಗ ಎಂಬ ಅರು ಬಗೆಯ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆಚಾರಲಿಂಗವಿಡಿದು ಗುರುಲಿಂಗವ ಕಾಣಬೇಕು . . . ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗವಿಡಿದು ಮಹಾಲಿಂಗವ ಕಾಣಬೇಕು (ಅಪಾಲಿ. ೦೬೭-೬೭೭) ; ಮಹಾಲಿಂಗವು ಹೃದಯಾಕಾಶವನ್ನು . . . ಆಚಾರಲಿಂಗವು ಪ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯವನ್ನೂ ಆಶ್ರಯಿಸುವವು (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೨೫೩).

ಮಹಾಲಿಂಗ ಜಡಾ = "ವಿರಕ್ತರು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಾವಿಯ ನಿಲುವಂಗಿ" (ಚಾಣ. ೨೪-೩). [ಸಂ.]

ಮಹಾಲಿಂಗಗಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : "ಮಹಾಲಿಂಗನ ಬಳ್ಳಿ . . . ಲಿಂಗಕೊಂಡಬಳ್ಳಿ, ಪಚಗುರಿಯಾ" (ಪಸ್ಯ. ೩೩). [<ಮಹಾಲಿಂಗ + ಬಳ್ಳಿ]

ಮಹಾಲು, ಮಹಲ್, ಮಹಲು, ಮಾಲ್ಯು (ನಾ). ೧. ಅರಮನೆ, ದೇವಾಲಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಂತಿರುವ ವಿಶಾಲವಾದ ಕಟ್ಟಡ ; ಭವನ ; ಹರ್ಮ್ಯ : ಮಹಾಲಿನೊಳಗಿನ ದೊಡ್ಡಕನ್ನಡಿ ಒಡೆದವು

(ಪುಟಿತ. ೪-೦೫) ; ಇಲ್ಲಿಯ ಗುಡಿಗೋವುರಗಳೂ ಮಹಾಲು ಮಂದಿರಗಳೂ ಕಿರೆಕ್ಕೆಗಳೂ ಕರ್ಮಕೌಶಲದ ಪ್ರದರ್ಶಕ (ಪಾಷಾಯ. ೦೨). ೨. ತಾಲ್ಲೂಕಿಗಿಂತ ಸಣ್ಣದಾದ ಒಂದು ಆಡಳಿತವಿಭಾಗ ; ಹೋಬಳಿ : ಕೆಲವು ಹಳ್ಳಿಗೆ ಕೂಡಿ ಮಹಾರೆಂಬ ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಆ ಮಹಾಲಿನ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮಹಾಲಿನ ಒಬ್ಬಿವಂತನನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವರು (ಕಾಗ. ೨೩೦) ; ತಾಲ್ಲೂಕು ದೊಡ್ಡದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದರೊಳಗೆ ಮಹಾಲು ಎಂಬ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ (ಕಾಕ. ೬೨). ೪. ಕಂದಾಯ : (ಕೊಣ್ಣಾ. ೦೫೬). **ಮಹಲ್** : ೧. ಇತರಮನೆಯಂ ರಚಿಸಿಗ್ಗೆಸಿ ಪದುವಯುಕ್ತಮಾದ ಬೊಕ್ಕಸ ಭಂಡಾರ ಲಾಯ ಗಜಾಶ್ವಶಾಲೆಯುಗ್ರಾಣ ಪಣತ ಮುಂತಾದ ಮಹಲ್ಗಳಂ ನಿರ್ಮಾಣಂಗ್ಗೆಸಿ (ಕಾಕ. ೨-೦೦೩). **ಮಹಲು** : ೧. ರಾಜ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಲಿಗೆ ಬರುವುದು ಹೊತ್ತಾಗಿ ಹೋಯಿತು (ಕೌಆ. ೦೦೮) ; ನಾನೂ ಮಸಲುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ (ಕ್ರಕಾ. ೦೬೫). ೨. "ಪಾದು, ಬೀದು, ಹುಟ್ಟಿ (ಪಟ್ಟಿ, ಪೇಠ), ಮಹಲು, ದೇಶ ವಿಷಯ, ಸೀಮೆ" (ಸಂಪಾಪ. ೩೩). **ಮಾಲ್ಯ** : ೧. ಸೆಲ್ಯ ಸಃಟ್ರಾಂಗಾತು ಕೋಲು ಮುಂದಿಂಗಾತು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಮಾರೆಲ್ಲ ತಟ್ಟನೆ ಬಿದ್ದಂಗಾತು (ಕಕ್ಷಾ. ೧೦) ; ರಂಗ ಕತ್ತೂರ ಮಾಲ ಹೊಕ್ಕು ನೋಡುಣ ಬಾರ ಮಾಲ ಮೂಲೆಲ್ಲ ಕನ್ನುಡಿ ಮಲಸರ್ಜ ಮಾಲ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಇರಲಿಲ್ಲೊ (ಪಪಾಗ. ೫೩); ನೀಲಮಾಣಿಕ್ಯ ಬಿಗಿದ ಗೋಪುರ ಆಸಮುತ್ತಿನ ಕಲಶ ಕನ್ನಡಿ ಮಾಲ್ಯಂಗಳ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮನೆಗಳ ನೋಳಸಾಸಿರವ (ಕಾಗಳ. ೨೩೩).

[← ಪಾಕ. ಮಹರ್; ಅಕ. ಮಹಲ್ಲ್; ಹಿಂ. ಮಹರ್, ಮಹಲ್ಲ್, ಮಹಾರ್ ; ಮರಾ. ಮಹಲ್, ಮಹಾಲ್]

ಮಹಾವರ್ತಕ (ನಾ). ಹಿರಿಯವ್ಯಾಪಾರಿ ; ದೊಡ್ಡವರ್ತಕ : ಮಹಾವರ್ತಕರಿಗೆ, ಶ್ರೇಷ್ಠಿಗಳಿಗೆ, ಪುರಪ್ರಮುಖರುಗಳಿಗೆ, ಅರಮನೆಗಳಂತಹ ನಿವಾಸಗಳು ಮೊದಲುಗೊಂಡು . . . ನಿರ್ಮಾಣವಾದುವು (ಪಾಂಕಾ. ೧೧).

[ಸಂ.]

ಮಹಾವಲಿ (ಗು). ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಮಹಾವಲಿ ವಾಣರಸಮ್ ಪ್ರಿಥುವೀರಮ್ಮಜ್ಞೆಯೆ (ಪಪ. ೩ (೩), ಪಾಪಾಶಾ. ೦೩೯-೦ ; ಸು. ೫೦೦).

[<ಸಂ. ಮಹಾಬಲಿವ್] .

ಮಹಾವಾಕ್ಯ (ನಾ). ೧. ದೀರ್ಘವಾದ ವಾಕ್ಯ ; ದೊಡ್ಡವಾಕ್ಯ. ೨. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಬ್ರಹ್ಮತತ್ತ್ವವನ್ನು ಗರ್ಭೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ತತ್ತ್ವಮಸಿ ಮುಂತಾದ ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮಹಾವಾಕ್ಯವೆಂಬ ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯಗಳ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು ಲಭಿಸುವುದೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ (ಸಿಂದಾಂ. ೩೨೦) ; "ತತ್ತ್ವಮಸಿ" ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಇವು ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ದರಿಂದ ಮಹಾವಾಕ್ಯವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಕಾಪ್ರ. ೨೩೭). [ಸಂ.]

ಮಹಾವಾತ (ನಾ). ೧. ಬಿರುಗಾಳಿ. ೨. = ಮಹಾನಿಲ ೨ : ನಿಗೋದಂಬೆರಸು ಸಪ್ತಭೂಮ್ಯಾದಿಪರ್ಯಂತಮಪ್ಪ ಗತಿಪಂಚಸ್ಥಾನಂ ಲೋಕಾಕಾಶಂಗಳ್ ಸಂಗತ್ತಂಗಳಾಗಿಯದಂವಂ ಧರಿಯಿಸಿ ನಿಂದ ಮಹಾವಾತಂಗಳ್ ಮೂಱಕ್ಕುಂ (ಜಾಂತಿ. ೦೨-೦೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಮಹಾವಾತ್ಯೆ (ನಾ). = ಮಹಾವಾತ ೧ : ದುರ್ಯೋಧಪಾಂಶುಪ್ರಸರ ಮಹಾವಾತ್ಯೆ [ಪಾಪಾ. ತ]ಯುಮಪ್ಪ ಪಾತಕಯೋಳ್ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊತಿಕಾಶರ ಕಾವುರುಷಗಣನೆಯೊಳ್ ನೆರೆಯಲ್ಕಿಂತೀತನೆ ಬಗೆಗಾಂ ಪುರುತನುಜಾತರ ಬಗೆದುದನೆ ಬಗೆವೆನಬ್ಜಪಂ ಬಗೆಯೆಂ (ಜಾಪ್ರ. ೦೪-೦೨೨ ಪ).

[ಸಂ. ಮಹಾವಾತ್ಯಾ]

ಮಹಾವಾದ್ಯ (ನಾ). ರಾಜಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಬಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ದೊಡ್ಡ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಾದ್ಯ; ಭೇರಿ, ಶಂಖ, ಕಹಳೆ, ಗಂಟೆ ಮತ್ತು ವೀಣೆಯೆಂಬಿವು ಐದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯಗಳು : 'ಪಂಚಮಹಾವಾದ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಹಾವಾಹಿನಿ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡನದಿ ; ಮಹಾನದಿ : ಚತುರ್ದಶ ಮಹಾವಾಹಿನಿಗಳಿಂದಮಸದು . . . ನೆಗಟ್ಟುದಿಳೆಗೆ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಂ (ಅಪು. ೦-೨೪ ಪ); ಬೆಳ್ಳೂರಿಂದಂ ತಾಳ್ದಿದ ಪರ್ದೆರೆವಿಂಡುಗಳಿಸುವುದಾ ಮಪಾವಾಹಿಯೊಳ್ (ಸಂಪ್ರತಿ. ೦೦-೪೦). ೨. ದೊಡ್ಡಸೈನ್ಯ ; ಮಹಾ ಸೇನೆ : ಬಳವತ್ಪತ್ಯಂತಭೂಪಾಳನಿಕರ ಮಹಾವಾಹಿನೀವಾಹಿನೀಸಂಕುಳ ಮತ್ಮುತ್ಸಾಹದಿಂದಂ ಪೊಗೆ (ಅಪು. ೦೬-೪೫) ; ಮಹಾವಾಹಿನೀಸಮೇತರಾದ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯರು ತಟ್ಟನೆ ಬಂದು ರಾಯದ್ರೂರನ್ನು ಪುಚ್ಚಿದಾಗ (ರಾಪಾ. ೦೬೨). [ಸಂ. ಮಹಾವಾಹಿನೀ]

ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ (ನಾ). ಉಚ್ಚಶಿಕ್ಷಣದ ವಿದ್ಯಾಸಂಸ್ಥೆ ; ಕಾಲೇಜು : ನಮ್ಮ ಆಪ್ತಬಂಧುಗಳೊಬ್ಬರು ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯದ (College) ಪ್ರಾಚಾರ್ಯರು (ಕಪಗ. ೦೬). [ಸಂ.]

ಮಹಾವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ವಿದ್ಯೆ ; ಅತಿಶಯವಾದ ಜ್ಞಾನ.—ತಿಳಿವಳಿಕೆ : ಮುನ್ನಿನ ತಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾಧರರಾದಂದಿನ ಮಹಾ ವಿದ್ಯೆಗಳ್ ಮುಂ ನೆರಪಿದಗಣ್ಯಪುಣ್ಯಮುಂ ತನ್ನ ಪೊರ್ದುವಂತಾನುಂ. . . ಸಮನಿಸೆ (ಪಾಂತಿ. ೫-೨೬ ಪ). ೨. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. ೩. ದುರ್ಗೆ.

[ಸಂ. ಮಹಾವಿದ್ಯಾ]

ಮಹಾವಿಭೂತಿ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ವೈಭವ : ಸತತಂ ಪರ್ಚುತ್ತು ನಿಜಾಯತಿಯೊಡನೆ ಮಹಾವಿಭೂತಿ ಪರಮೋದಯನಾ (ಕಾಪಾ. ೫-೦೫೫) ; ಮಹಾವಿಭೂತಿಯಿಂದಂ ಪಾಣಿಗ್ರಹಪುರಸ್ಸರಂ ಸಂಧ್ಯಾವಳಯಂ ಕುಮಾರಂಗೆ ಕೊಟ್ಟಳ್ (ಕಪಾ. ೫೦-೨೮) ; ಭರತೇಶ್ವರಚಕ್ರವರ್ತಿಯುಂ . . . ಮಹಾದುಪಮೆಂಬ ಮಹಾಪೂಜೆಯುಂ ಮಹಾವಿಭೂತಿಯುಂ ಪದಿನಾಲ್ಕುದಿವಸಂ ಬರಂ ನಿರಂತರಂ ಮಾಡೆ (ಅಪು. ೦೬-೪೪ ಪ). ೨. ಅಸಾಧಾರಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಮಹಾತ್ಮ ; ಮಹಾನುಭಾವ : ಜಗತ್ರಿತಯ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಹಾವಿಭೂತಿಗಳು ಶ್ರವಿಸುತ್ತಾರೆ(ಪಪಾ). [ಸಂ.]

ಮಹಾವಿಷ (ನಾ). ೧. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ನಂಜು ; ಭಯಂಕರವಾದ ವಿಷ : ಅವ್ಯತಮಥನಂ ಮಾಡುತಿರಲು . . . ಭುಗ್ಗುಭುಗಿಲ್ ಭಿಳಿಭಟಲ ನೊಗೆದುದು ಮಹಾವಿಷಂ (ಪಂಪಾ. ೦-೦೩). ೨. ಎರಡು ಬಾಯಿಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು ; ಎರಡು ತಲೆಯ ಹಾವು. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷ ; ℙ ಕೆಲವು ವಿಷಗಳು ಭಯಂಕರವಾದ ವಿಷಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿವೆ : "ಮಹಾವಿಷ ೫. ಸೋಮಲ, ಹರತಾಳ, ಮನಶಿಲೆ, ವತ್ಸನಾಭ, ಸರ್ಪವಿಷ (ಶಾಲಿನಿ–ಸಂ. ೭೩) ; ಮಹಾವಿಷ– ೯. ಕಾಲಕೂಟ, ಬಚನಾಗ, ಶೃಂಗಿಕ, ಪ್ರದೀಪನ, ಪಲಾಹಲ, ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರ, ಹರಿದ್ರ, ಸಕ್ತಕ, ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಿಕ (ಯೋಗ ರತ್ನಾಕರ–ಸಂ. ೭೩)" (ಕ್ರಿಜಕ್ರ. ೪೪೪). [ಸಂ.]

ಮಹಾವಿಷ್ಣು (ನಾ). ಶ್ರೀಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಾದ ವಿಷ್ಣು : ಮೂಯೆ ಕೋರ್ದುದೆಂ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿಂಗಾದೊಡಂ ಮಾನುಷಜನ್ಮಮಾವುದು ಗಡ (ಅಭ್ಯು. ೦೬-೪) ; ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನಂತೆ ನೀನಾಗು (ಪಾಂತಿಪು. ೩೭).

[ಸಂ.]

ಮಹಾವೀರ (ನಾ). ೧. ಬಹಳಶೂರ ; ಅಧಿಕವಾದ ಶೌರ್ಯವುಳ್ಳವನು: ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಅಮೂಲ್ಯತವುವಾದ ವಸ್ತುವೊಂದನ್ನು ಕೌಶಿಕನು, ಆದರಲ್ಲೂ ಪ್ರಬಲನಾಗಿ ಇತರರು ಯಾರಿಗೂ ಸಿಗ್ಗದ ಮಹಾವೀರನು ಕೇಳುತ್ತಿರುವನಲ್ಲ (ಕಾಪಾ. ೦). ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಮಹಾವೀರ ಅಬ್ಬುಅತ್ಮಜಿಗಳ ಸನ್ಮಸದನಿತಮ್ಮಜ್ಞಯಾ ನಿಃಧಿಗೆ (ಪಪ. II, ೦೩-೦ ; ಸು. ೫೫೦ ಪ). ೩. [ಜೈನ] ವರ್ತಮಾನಕಾಲದ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು

ತೀರ್ಥಂಕರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರ : ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನ ಸನ್ಮತಿದೇವ ಮಹಾವೀರ ವೀರಮುಖ್ಯ ಸಮ್ಯಕ್ಕೀರ್ತಿ ವಳಯವಿನುತ ದಶಶತಪ್ರಾವನನಾಪ್ತಂಗಳಂ ಜಿನ ತಳೆದಿನೆದಂ (ಪರ್ಶ. ೧೬-೩೦). [ಸಂ.]

ಮಹಾವೃಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಮರ ; ಹೆಮ್ಮರ : ಪೀರಶೈವಮತವು ಶೈವಮತವೆಂಬ ಮಹಾವೃಕ್ಷದಿಂದೊಡಮೂಡಿದ ಪ್ರಧಾನಶಾಖೆಯಾಗಿರು ತ್ತದೆ (ಶಾಕಕ. ೨೯೦) ; ನೆಟ್ಟ ಆಲದ ಕೋವೆ ಬಿಗುರಿತು. ಇನ್ನು ಇದು ಮಹಾವೃಕ್ಷವಾಗಬೇಕು (ಬಿಹಾಶಾ. ೪೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಮುಂಡಗಳ್ಳಿ : '' ಮಹಾವೃಕ್ಷಃ. ಸ್ನುಹಿ — ಈ ೨ ಮುಂಡಗಳ್ಳಿ '' (ಹಡಾಥು. ೩೩-೮೪) ; ಸ್ನುಹಿವೃಕ್ಷಮಂ ಮಹಾವೃಕ್ಷಮೆಂದು ನುಡಿವಂತ ಭೀಮನಂ ಮಹಾರಥನೆಂದು ಪಡಿಪುಲ್ ತಕ್ಕುದೆ ವಲಂ (ಹಡಾಥು. ೬-೩೭ ಪ). [ಸಂ.]

ಮಹಾವೃದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಏಳಿಗೆ.— ಅಭ್ಯುದಯ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಿವಿಧಮೂಲಿಕೆ : "ವೃದ್ಧಿಯಂತಲೂ ಮಹಾವೃದ್ಧಿಯೆಂತಲೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮೂಲಿಕೆ" (ಶಿಶ್ಮಾಂಚಿ. ೧೩೭). [ಸಂ.]

ಮಹಾವ್ರತ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡವ್ರತ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವ್ರತ : ಮಹಾಣುವ್ರತ. ಮಹಾವ್ರತ. ಉಪಸಹದ್ಧವ್ರತ. ಗೋದಾನವ್ರತ ಈ ನಾಲ್ಕು ದೇವವ್ರತಗಳು (ಅಚಾಗ. ೧೩೬). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಋಷಿ ; ಮಹಾಮುನಿ : ಸಂದ ಭುವನಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದಾನಂದದಿಂದಿಹರಾ ಮಹಾವ್ರತರೊಂದುವರು ಆ ಶುದ್ಧವಿದ್ಯಾತತ್ವಪದವ (ಪಗಣಾ. ೪-೬೩). ೩. [ಜೈನ] ಸಾಧುಗಳು ಪಾಲಿಸಬೇಕಾದ ಮುಖ್ಯವಾದ ನಿಯಮ ; ಅಹಿಂಸೆ. ಸತ್ಯ. ಅಸ್ತೇಯ. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆ ಮತ್ತು ಪರಿಗ್ರಹ ತ್ಯಾಗವೆಂಬಿವು ಐದು ಬಗೆಯ ಮುಖ್ಯವಾದ ನಿಯಮಗಳು : ಮಹಾಬಲಂ ಮಹಾವ್ರತದಿಂದನ್ವಿತಮತಿ ಸಮಾಧಿಗುಪ್ತವ್ರತಿಯುಪದೇಶದೊಳ್ ಪುಟ್ಟದಂ ಪ್ರಾಣತದೊಳ್ (ಜಿಪು. ೩-೬೬) ; "ಹಿಂಸಾದಿ ಐದು ಪಾಪಗಳನ್ನು ಸ್ವತಃ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಮತ್ತು ಮಾತಿನಿಂದ ಮಾಡದಿರುವುದು. ಮಾಡಿಸದಿರುವುದು ಮತ್ತು ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡದಿರುವುದು. ಹೀಗೆ ಒಂಬತ್ತು ಪ್ರಕಾರದ ಹಿಂಸಾದಿ ಪಾಪಗಳ ತ್ಯಾಗವು ಮಹಾವ್ರತವು" (ಜಿಪು. ೪೫೭) : ಈ ವ್ರತಗಣಮಣಮಾದೊಡಣುವ್ರತಮಾ ಶ್ರಾವಕಂಗೆ ಗುರುತರವಿಧಿಯಿಂ ಪ್ರಸ್ತುಜಿಪದೆ ನಿಲೆ ನೆಲಸೆ ಮಹಾವ್ರತ ದುಕ್ತಂ ಜಿನಾಗಮಾಂಭೋನಿಧಿಯೊಳ್ (ಜಾಂಪು. ೭-೬) ; 'ಪಂಚಮಹಾವ್ರತ' ಪರಾ. 'ಅಣುವ್ರತ' ಹೋ. ೪. [ಶೈವ] ವಾಮಾಚಾರಪಂಥದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ : ಸ್ಮಿರುದ್ರರಿಂ ರಚಿತಂಗಳಾದ ಪಾಶುಪತ ಕಾಪಾಲಿಕ ಮಹಾವ್ರತಂಗಳೆಂಬವೇ ಅತಿಮಾರ್ಗಕಪಾಶ್ಯತ್ರಯಂಗಳವಜ್ಜಿ . . . ಮಹಾವ್ರತದೇ ಅಸ್ಮಿದಾರಣಾದಿಗಳಂ ವಿಮರ್ಶಿಸುತ್ತಿರ್ಕುಂ (ಪಶೇ. ೦೩). [ಸಂ.]

ಮಹಾವ್ರತಿ (ನಾ). ೧. = ಮಹಾವ್ರತಿ ೧. ೨. ಶರಣ : ಭಕ್ತ : ಅದ್ಯೂ ನಮ್ಮ ಮಹಾವ್ರತಿಗಳನಗಲಿ ಬರ್ದುಂಕರಲಾಜಿಸಿನು (ಬಸಪು. ೪೭೮). ೩. ಶಿವ. ೪. [ಜೈನ] ಅಹಿಂಸೆ. ಸತ್ಯ. ಅಸ್ತೇಯ. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆ ಮತ್ತು ಪರಿಗ್ರಹತ್ಯಾಗಗಳೆಂಬ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು : ಸಲೆ ಮಹಾವ್ರತಿ ಐದಣುವ್ರತಗಳನೊಸೆದು ಕುಡೆ ಎಂದ್ಕಕವ ಮನವೊಲಿದು ನಲಿದು ಮಹಾವ್ರಸಾದವೆನುತ್ತ ಕೈಕೊಂಡ (ಜಕ್ಕಣಾ. ೭-೨೩). ೫. [ಶೈವ] ವಾಮಾಚಾರಪಂಥದ ಮಹಾವ್ರತ ಎಂಬ ಪ್ರಭೇದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಕಾಳಾಮುಖಿ ಕಂಗೆಟ್ಟ ಮಹಾವ್ರತಿ ಮದವೇಜಿದ (ಶಕ್ಕತ. ೪. ೨೩೦-೩೧೩) ; ಕಾಪಾಲಿಕರಿಗೆ 'ಮಹಾವ್ರತಿ' ಎಂಬುದು ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರು ಅಷ್ಟೆ (ಕಣಕ. ೦೩೨). [ಸಂ. ಮಹಾವ್ರತಿನ್]

ಮಹಾಶಂಖ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಶಂಖ ; ದೊಡ್ಡ ಶಂಖ : ಮಯಸತಿಮುಂದಿ ಬಳಿಕಾ ದೇವದತ್ತಾಖ್ಯದ ಮಹಾಶಂಖವನು ಪಾರ್ಥಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಕೈಮುಗಿದ (ಕಾವ್ಯಕ. ೦-೦೩). ೨. ಪಣೆ ; ಲಲಾಟ. ೩. ಮನುಷ್ಯನ ಮೂಳೆ. ೪. ಕುಬೇರನ ನವನಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೫. [ಗಣಿತ] ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಂಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ : ಎಕ್ಕಂ. ದಾಪಂ . . . ಶಂಖ. ಮಹಾಶಂಖ . . . ಪರಿಮಿತ. ಮಹಾಪರಿಮಿತ— ಈ ೪೦ ಸ್ಥಾನದ ಖಾಗ್ಗಡಣೆ (ಕ್ಷಸಕಾ. ೪-೨೫). [ಸಂ.]

ಮಹಾಶಬ್ದ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ.—ಸದ್ದು. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಾದ್ಯಧ್ವನಿ : 'ಪಂಚಮಹಾಶಬ್ದ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಹಾಶಯ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ಉದಾರ ಹೃದಯಿ ; ಮಹಾತ್ಮ : ''ಮಹೇಚ್ಛಃ, ಮಹಾಶಯಃ — ೨ ಧನವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನ ಹೆಸರು" (ಶಿಶ್ಮಾಂಚಿ. ೩೫೬). ೨. ಪುರುಷರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಒಂದು ಗೌರವಸೂಚಕ ಪದ : ಸುಮ್ಮನೆ ಯಾಕೆ ನಿಂತಿದ್ದೀರಿ ಮಹಾಶಯ ! (ಮುಕ್ಕ. ೫. ೨೬೬). ೩. ಸಮುದ್ರ. [ಸಂ.]

ಮಹಾಶಾಲಿ, ಮಹಾಶಾಳಿ (ನಾ). ಸುಮಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಪ್ಪ ಬತ್ತ : ಹುರುವ್–ತ್ಸಾಂಗನು (ಕ್ರಿ.ಶ. ೬ನೇ ಶತಮಾನ) 'ಮಹಾಶಾಲಿ' ಎಂಬ ಭತ್ತದ ಜಾತಿಯನ್ನು ಬೇಳುವಾಗ ಅದರ ಅಕ್ಕನ್ನು ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳದೂಗಿತ್ತೆಂದೂ . . . ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ (ಜಾಸಗ. ೦೪). ಮಹಾಶಾಳಿ : '' ರಕ್ತಶಾಳಿ, ಮಹಾಶಾಳಿ, ಕಳಮಃ — ಇವು ಮೊದಲಾಗುಳ್ಳವು ಕಟಮೆಯ ಭೇದಂ" (ಕಣಆಮು. ೧೩-೨೨). [ಸಂ.]

ಮಹಾಶಾಳಿ 'ಮಹಾಶಾಲಿ' ನೋ.

ಮಹಾಶಿವರಾತ್ರಿ (ನಾ). ಮಾಘಬಹುಳ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ತಿಥಿಯುಂದು ಆಚರಿಸುವ ಶಿವಪೂಜೆಯ ಉತ್ಸವ.—ಶಿವರಾತ್ರಿ : ಮಹಾಶಿವರಾತ್ರಿಯು ಮುಮೆಯ ಬಗೆ ಶಿವಲಿಂಗಾಮೃತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಕಯಿದೆ (ಶಾಹಬ್ಬ. ೦೩೭). [ಸಂ.]

ಮಹಾಶೀರ್ವಾದ (ನಾ). ಯಾಗ. ವ್ರತ. ಉತ್ಸವ. ವಿವಾಹ ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪುರೋಹಿತಾದಿಗಳು ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವರಿಗೆಲ್ಲ ಪಾಡುವ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಆಶೀರ್ವಾದ : ಬಳಿಕ ಶೇಷಹೋಮ ಮಹಾಶೀರ್ವಾದಗಳು ನಡೆದವು (ಕಾಂಕಾ. ೦೦೪). [ಸಂ.]

ಮಹಾಶುಕ್ಲ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸೌಧರ್ಮ. ಈಶಾನ. ಸನತ್ಕುಮಾರ. ಮಾಹೇಂದ್ರ. ಬ್ರಹ್ಮ. ಲಾಂತವ. ಮಹಾಶುಕ್ರ. ಸಹಸ್ರಾರ. ಆನತ. ಪ್ರಾಣತ. ಆರಣ ಮತ್ತು ಅಚ್ಯುತ ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡು ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯದು : ತನುವಂ ತಂದು ಮಹಾವ್ರತುಚಿತ ಕಾಯಕ್ಲೇಶದಾಹಾಪ್ಯವರ್ಧನಮಂ ಪೋಂತು ಸಮಾಧಿ ಕೈಕೊಳೆ ಮಹಾಶುಕ್ರಕ್ಕೆ ಸಂದೀತನಿಂದ್ರನಿವಂ ತತ್ಕಥಿತಮಂ ಪ್ರತೀಂದ್ರನೆವೆ (ಜಿಪು. ೫-೬೬). [ಸಂ.]

ಮಹಾಶೂದ್ರ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಿತಿವಂತನಾದ ಶೂದ್ರ. ೨. ದನಗಾಹಿ ; ಗೊಲ್ಲ. ೩. ಒಕ್ಕಲಿಗರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ ಮತ್ತು ಆ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : "ಆಭೀರಃ. ಮಹಾಶೂದ್ರಃ — ಈ ೨ ಕುಡಿಯೊಕ್ಕಲಿಗಂ" (ಕಣಆಮು. ೧೩-೨೬). [ಸಂ.]

ಮಹಾಶೂದ್ರಿ (ನಾ). ೧. ದನಕಾಯುವವಳು ; ಗೊಲ್ಲತಿ. ೨. ದನಕಾಯುವವನ ಅಥವಾ ಗೊಲ್ಲನ ಹೆಂಡತಿ : " ಆಭೀರೀ, ಮಹಾಶೂದ್ರೀ -- . . . ಗೊಲ್ಲನ ಹೆಂಡತಿಯಾದವಳಿಗಾದರೂ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಿಶ್ಮಾಂಚಿ. ೦೬೦). [ಸಂ. ಮಹಾಶೂದ್ರೀ]

ಮಹಾಶ್ಮಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಕುಲಪರ್ವತದ ಹೆಸರು : ಸುಗಂಧಿ ಶಿಖಿ . . . ಮಹಾಶ್ಮಂಗಿ . . . ಪಾರಿಜಾತವೆಂಬ ಪದಿನಾಲ್ಕು ಕುಲಾಚಲಂಗಳೇ ಪೂರ್ವಾಶ್ರವಿಳುಳೆಂಬ ಕೀಲಕಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಹವು (ಪಪೀಕ. ೨೦೭). [ಸಂ. ಮಹಾಶ್ಮಂಗಿನ್]

ಮಹಾಶೈಲ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಬೆಟ್ಟ. ೨. ಒಂದು ಕುಲಪರ್ವತದ ಹೆಸರು : ಮಹಾಶೈಲ . . . ಹಿಮವದ್ವಿಗಳೆಂಬ ದಕ್ಷಕುಲಪರ್ವತಂಗಳೇ ಪೂರ್ವಾಶ್ರ ಗಂಧಮಾದನವೆಂಬ ಕೀಲಕಪರ್ವತಕ್ಕೆ ತೆಂಕಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಹವು (ಪಪೀಕ. ೦೭೨). [ಸಂ.]

ಮಹಾಶೈವ (ನಾ). [ಮೀಶೈ]ಅನಾದಿ, ಆದಿ. ಮಹಾ. ಅನು. ಅವಾಂತರ, ಪ್ರವರ ಮತ್ತು ಅಂತರಗಳೆಂಬ ಏಳು ಬಗೆಯ ಶಿವವಾರಮ್ಮತತ್ತ್ವ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಪ "ದೀಕ್ಷೆ ಹೊಂದಿದ ಶಿವದ್ವಿಜರು ಮಹಾ ಶೈವರು" (ಪಪಂಕೋ. ೨೦೭): ಆ ದೀಕ್ಷಾವಿಶೇಷಯುಕ್ತವಾದ ಅನಾದಿಶೈವ ಆದಿಶೈವ ಮಹಾಶೈವ . . . ಅಂತರಶೈವವೆಂಬುದೇ ಸಜ್ಜಶೈವಂಗಳು (ಪಪೀಕ. ೭೭). [ಸಂ.]

ಮಹಾಶೋಕ (ನಾ). ೧. ಅಧಿಕವಾದ ದುಃಖ : ಹೆಚ್ಚಾದ ಅಳಲು,— ಸಂಕಟ : ಹಂದ್ರುಸುರಿಯು ಇದರಿಂದ ಮಹಾಶೋಕಸಂತಪ್ತಳಾಗಿ ಪತಿಯಾದ ಖರನೊಂದಿಗೆ ದೊರ್ಪುವಳು (ಪಪಪಿ. ೧೧). ೨. ದೊಡ್ಡದಾದ ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷ. ೧. ೨ : ಭೂರುಹದೊಳಶೋಕಾಗ್ರತೆ ಸಮಾರಾಮದೊಳ್ಕಹಾಶೋಕಂ ವಸಂತದೊಳ್ಕಾರಹಿತಮುಂಟಲ್ಲದಿಲ್ಲಮಿವು ಮುತ್ಕಿಯುಂ ಧರ್ಮಾಪ ಪೆಲದೊಳು (ಕೃಪುಣ. ೨-೨).

[ಸಂ. (ಮಹಾ + ಶೋಕ; ಮಹಾ + ಅಶೋಕ)]

ಮಹಾಶ್ವೇತೆ (ನಾ). ೧. (ಬಿಳಿಯ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಕ್ಷೀರವಿದಾರೀ, ಮಹಾಶ್ವೇತಾ . . . ಕೋಸೆಲಗುಂಬಳದ ಹೂಗುಗಳು" (ಪಂಪ್ರಂಕಿ. ೦೪೭). ೨. ದುರ್ಗೆ. ೩. ಸರಸ್ವತಿ. ೪. ಬಿಳಿಯ ಸಕ್ಕರೆ. ೫. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ಬಾಣನ ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಪಾತ್ರದ ಹೆಸರು : ತಾತಂ ಮಹಾ ಶ್ವೇತೆಯೆಂದೆಮಗಾಗಂ ಬೆರಟ್ಟಪ್ಪ ಪುರಂ ಗಂಧರ್ವೇಶ್ವರಂ (ಕಾಪಂಪು. ೨೦೭). [ಸಂ. ಮಹಾಶ್ವೇತಾ]

ಮಹಾಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿ (ನಾ). ಪರರಾಷ್ಟ್ರಗಳೊಂದಿಗೆ (ಯುದ್ಧ, ಶಾಂತಿ ಸನ್ನಾಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಬಗೆಗೆ) ವ್ಯವಹರಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳ ಮಂತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯನಾದವನು : ಬಾಹುಬಲಿಕುಮಾರಂಗೆ ರೇಖಿ ಮನಸ್ಕಯೂಖಿರತ್ನಾಧರಣಾಪ್ಯಧೃತಸಮೇತಂ ಆಟ್ಟುವಂತು ಮಹಾಸಂಧಿ ವಿಗ್ರಹಿಂಗೆ[ಜಾಪಾಂ. ವಿಗ್ರಹಾಧಿಪತಿಗೆ] ಬೀಡುವಾಗಳ್ (೦೦೪. ೦೮-೧೨ ಪ).

[ಸಂ. ಮಹಾಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿನ್]

ಮಹಾಸಚಿವ (ನಾ). ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಮಂತ್ರಿ : ಪ್ರಧಾನನಾದ ಸಚಿವ : ಆಗ ಪಂಚಪ್ರಧಾನರಲ್ಲಿ ಗಂಗರಾಜರೇ ಮಹಾಸಚಿವರಾದರು (ಜಾಂಕಥಾ. ೦೮).

[ಸಂ.]

ಮಹಾಸತಿ (ನಾ). ೧. ಮಹಾಪತಿವ್ರತೆ.— ಸಾಧ್ವಿ : ನಿನ್ನನ್ನರ್ ಮಹಾ ಸತಿಯರಾರುಮಿಲ್ಲ (ಜಗಚಾ. ೩-೨೪ ಪ); ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಮಹಾಸತಿಗಳು ಮತ್ತು ವೀರಾಗ್ರಣಿಗಳು (ಕುಚಾಕ. ೦೭). ೨. ಪತಿಯು ಚಿತೆಯಲ್ಲಿ ಸಹಗಮನವನ್ನು ಮಾಡಿದವಳು : ಮಾರದೇವನ ರಮಣೀಮನೋಹರಿ ಮಹಾಸತಿ ಶೀಲಗುಣಾಢ್ಯೆ ಭೂಮಿತಾಮಿವಿ ಮಹಾದೇವಿ ತಂನ್ನ ವರಸೊಳು ಪ್ರತಿಪನ್ನದಿ ಸಂದಳಾ ದಿವಂ (ಪಪ. VII(೩)· ಜಾಗುಂ. ೦೭೦-೯; ೧೭೫೦ ಪ).

ಮಹಾಸತಿಯಾಗು = ಪತಿಯ ಚಿತೆಯಲ್ಲಿ ಸಹಗಮನ ಮಾಡು : ಪೋಚಿದೇವನು ಕೇತವಮಲ್ಲ ಶುಂಭಳದೇಶದ ಗಜ್ಜುನಿಯಾದ ಪಟ್ಟುಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು . . . ಕಾದಿ ಸತ್ತೊಡೆ ಆತನ ಸತಿ ವಿಜಯು × × × ಮಹಾಸತಿ ಯಾದಳು (ಪ್ರಚಾ. ೦೪೫, ೫೦-೦೦; ೧೩೦೦). [ಸಂ. ಮಹಾಸತೀ]

ಮಹಾಸನ (ನಾ). ೧. ಅತ್ಯಮೂಲ್ಯವಾದ ಪೀಠ : ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಸನ : ಮಹಾಬಲನುಂ . . . ತನ್ನ ವರ್ಷವರ್ಧನದಿನದೊಳು ಮಹಾಸನಾ ಸೀನಮೋಲಗಂಗೊಟ್ಟರ್ಘ್ಯದುಂ (ಜಾಪುಪು. ೦೩). ೨. ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಹಾಕುವ ಭದ್ರಾಸನ ; ಅಂಬಾರಿ ; ಹೌದಾ : "ಅಂಬಿಕೆ ಮಹಾಸನಮನ್ನು" (ಪುಂಚಾ. ೪೭-೩). [ಸಂ.]

ಮಹಾಸನ್ನಿಧಾನ (ನಾ). ರಾಜರು, ಮಹಾಧಿಪತಿಗಳು ಮುಂತಾದ ಹಿರಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವಾಗ ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಬಳಸುವ ಪದ : ಪನಗೆ ಜ್ಯಾಗತಯಾಗಿ ಊರಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ, ಮಹಾಸನ್ನಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಪನಗೆ ಅಮೃಷ್ಯಯನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಿ ನನ್ನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡಬೇಕು (ಪಪ. ೨೦). [ಸಂ.]

ಮಹಾಸಭೆ (ನಾ). ೧. ವಿಶಾಲವಾದ (ಊಟದ) ಹಜಾರ.— ಶಾಲೆ. ೨. ದೊಡ್ಡ ಸಭೆ.— ಗೋಷ್ಠಿ. ೩. ರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನ : ದರ್ಬಾರು : ಶುಭದಿನ ಭ್ರಮಣೀಯಂಬಲ್ಲಗ್ಗದಲಿ ಹೊಕ್ಕನು ಮಹಾಸಭೆಯ (ಗಜಾಕ. ೦-೦೯). ೪. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಸಂಸ್ಥೆಯ ಎಲ್ಲ ಸದಸ್ಯರು ಸೇರುವ ಸಭೆ : "ಸರ್ವಸದಸ್ಯಸಭೆ, ಮಹಾಸಭೆ, ಜನರಲ್ ಅಸೆಂಬ್ಲಿ" (General Assembly· ಪ್ರಕ. ೬). [ಸಂ. ಮಹಾಸಭಾ]

ಮಹಾಸಮ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ತೊಂಡೆ . . . ಮಹಾಸಮ, ಪೆಲರುದ್ರಾಕ್ಷಿ, ಬೀಳರುದ್ರಾಕ್ಷಿಪೂ" (ಪ್ರಕ. ೬೬). [ಸಂ. ಮಹಾಸಮಾ]

ಮಹಾಸಾಂಖ್ಯ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ]ಬೌದ್ಧಮತದ ಒಂದು ಶಾಖೆ ಮತ್ತು ಆ ಶಾಖೆಗೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಬುದ್ಧನು ಪರಿನಿರ್ವಾಣ ಪಡೆದ ನೂರು ವರುಷಗಳ ನೇಳಿಗೆ ಮೂಲಸಂಘವು ಎರಡಾಗಿ ಒಡೆಯಿತು. ಅವರಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಪಾಲಿಸಿದವರು "ಸ್ಥವಿರವಾದಿ"ಗಳೆಂದೂ ಸಂಪ್ರದಾಯ ದಲ್ಲಿ ಕಿಲವು ಮಾರ್ಪಾಟುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡವರು "ಮಹಾ ಸಾಂಖ್ಯರೆಂದೂ" ಹೆಸರಾದರು (ಜಾಪದ. ೨೦೨). [ಸಂ.]

ಮಹಾಸಾಗರ (ನಾ). ೧. ಅತ್ಯಂತ ವಿಶಾಲವಾದ ಸಮುದ್ರ : ದೊಡ್ಡ ಕಡಲು : ನೀನು ನಿನ್ನ ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಮಹಾಸಾಗರದೊಳಗಿಂದ ದಾಟ ಹೋಗತಕ್ಕವನು (ಜಾಬಾಮು. ೨-೩೯); ಪುಕ್ಕಿಂಬ್ದವಾದ ಮಹಾಸಾಗರದಂತೆ ಮೆರೆಯುತ್ತ ಬಂದ ಸೈನ್ಯವು ನಿರ್ಮೂಲವಾಗಿ, ಕೌತಿಕವ ಜೀವವುಳಿಯುವುದು ಕಷ್ಟವಾಯಿತು (ಜಾಪಾಪ. ೫೬). 'ಹಿಂದೂಮಹಾಸಾಗರ' ಪರಾ. ೨. [ಗಣಿತ] ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೈಂಟನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಮೂವತ್ತೈದು ಅಂಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ : ಎಸ್ಕಂ. ದಾಹಂ . . . ಸಾಗರ, ಮಹಾಸಾಗರ, ಪರಿಮಿತ, ಮಹಾಪರಿಮಿತ – ಈ ೪೦ ಸ್ಥಾನದ ಉಗ್ಗಡಣೆ (ಕ್ಷಣಾ. ೭-೦೭); ಎಸ್ಕಂ ದಹಂ . . . ಸಾಗರ ಮಹಾಸಾಗರ . . . ಮಹಾಕ್ರುತುವೆಂದಿವೇ ಉಗ್ಗಣೆಗಳು (ಜಾಗ. ೭). [ಸಂ.]

ಮಹಾಸಾಮಂತ (ನಾ). (ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಕೈಕೆಳಗಿರುವ) ಅಧೀನ ರಾಜಬಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯನಾದವನು : ಸಾಮಂತ ಮಹಾಸಾಮಂತರ್ಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಪ್ಪೀ ಪೃಥ್ವೀಶ್ವರಂ ಬಂದನ್ನವಂಚರ್ಕಿಸಿ ಬಂದಿಸಿ ವೀಜಪೃತ್ಯಯಂ ತಂಕಾವಾಣಂಗಯ್ದಪ್ಪಂ (ಜಾಪು. ೦೦. ೫೯-೨೦); ಸ್ವಸ್ತಿಸಮಧಿಗತಪಂಚ್ಯ ಮಹಾಶಬ್ದ ಮಹಾಸಾಮಂತ ಅಗ್ರಗಣ್ಯ (ಅಶ. II. ೫೬-೦ : ಪ. ೨೦೦); ಮಹಾಸಾಮಂತ–ಮಾಸಾವಂತ (ಪಪಪ. ೨೧೦ ಕ್ರಡಣ); ಮಹಾಸಾಮಂತ ಸಾಮಂತರುಗಳೂ . . . ಅಧಿಕಾರಿಗಳೂ ಲಗ್ಗಕ್ಕೆ ದಯಮಾಡಿಸಿ ವಧೂವರರನ್ನು ಹರಸಿದರು (ಜಾಪಂಕಾ. ೨೦೦). [ಸಂ.]

ಮಹಾಸಾವಂತ, ಮಾಸಾವಂತ (ನಾ). = ಮಹಾಸಾವಂತ : ಮಹಾ ಸಾವಂತಂ–ಮಾಸಾವಂತಂ (ಪಪಪ. ೨. ೨೦೩ ಕ್ರಡಣ). **ಮಾಸಾವಂತ** :

ಮನ್ನೆಯರ ಮಾಸಾವಂತರ ಪಸಾಯ್ತರ ಬಲಿಸಲ್ವ ತುಜಿಲಾಳ್ಗಳತ್ಯಣ ದೊಳಿದ್ದಣಮಾಗೆ ಕೀಲಿಸಿದ ಕಿಱುಗೆಜ್ಜೆಯ ದಿನಗಳೊಳಂ (ಕ್ಯಾಸಾ. ೯೪); ಮಹಾಸಾಮಂತ-ಮಾಸಾವಂತ (ಹಮು. ೨೯೦ ಪೃಹೋ); ಮಾಸಾವಂತರ ಬೆನ್ನ ಮುನ್ನ ಕೆಲದೊಳ್ಕೋಬಾಯ್ಲರೆತ್ತಲುಂ (ಪ್ರಸಾಮು. ೯-೫೯).

[<ಸಂ. ಮಹಾಸಾಮಂತ]

ಮಹಾಸಿರಿವಂತ (ನಾ). ೧. ಬಹಳಶ್ರೀಮಂತ. ೨. ಒದ್ಯಾತನ ಹೆಸರು: ಬೆಳ್ಳೊಲಂ ಮೂಸುಜುಮಂ ಮಹಾಸಿರಿವನ್ನನಾಳೆ (ಪಾಪು. XXVI. ೬೨-೦೦; ೧೦೬). [ಮಹಾ + ಸಿರಿವಂತ]

ಮಹಾಸೇನ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸೇನಾಪತಿ. ೨. ಷಣ್ಮುಖನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ಗೌರೀಪುತ್ರಃ . . . ಮಹಾಸೇನಃ, ಮಹಾತೇಜಾಃ, ಶರಜನ್ಮಾ (ಚ ಕಥ್ಯತೇ) – ಈ ೨೦ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಪೆಸರ್" (ಜಾಅಮು. ೩-೨೦). ೩. ಉದಯನ ಕಥಾಪ್ರಪಂಚದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಣಿಯಾದ ವಾಸವದತ್ತೆಯ ತಂದೆಯ ಹೆಸರು: ಇವಳೇ ಮಹಾಸೇನನ ಪುತ್ರಿಯೂಪ ವಾಸವದತ್ತೆ! (ಸ್ವಪ್ನಾ. ೬೨).

[ಸಂ.]

ಮಹಾಸೌಖರೆ (ನಾ). ಹಲ್ಲಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಂತರೋಗ: ಮಹಾಸೌಖರ ಎಂಬ ದಂತರೋಗದಲ್ಲಿ ಹಲ್ಲುಗಳು ಅಲ್ಲಾಡುವುವು. ಕುವಾಯಿಗಳು ಒಡೆವವು. ಕೀವು ರಕ್ತ ಸುರಿವದು (ಕೃದೃಚಿ. II. ೦೨೪). [ಸಂ.]

ಮಹಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಶಕ್ತಿಯುಂತವಾದ ಅಸ್ತ್ರ. – ಆಯುಧ. – ಬಾಣ: ಖಿತಿಯಿಂದೆ ಫಲುಗುಣಂ ಪೂಡಿದ ಮಹಾಸ್ತ್ರಮಂ ಶತಪತ್ರ ಲೋಚನಂ ಕಂಡು . . . ಬೆಸಸಲುನ್ನತಪ್ರಾಕ್ಪ್ರಮಿ ಧನುರ್ಜಟಾಸ್ಥಾರ್ಮಿ ಕಿವಿರಿಗೆ ತೆಗೆದೆಚ್ಚನಾ ಶರವನು (ಕೃಮಟಾ. ೦೬-೭೭). [ಸಂ.]

ಮಹಾಸ್ರಗ್ಧರ (ನಾ). [ಛಂದ] ವರ್ಣಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರುಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯದಾದ ಅಕೃತಿ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ವೃತ್ತ: ಲಘುದ್ವದು ತ್ರಿಗುರುವಿಂದಕ್ಕುಂ ಮಹಾಸ್ರಗ್ಧರಂ (ರಂಡೋಟಾಮು. ೨-೨೦೦ ಕಾಪದ್ಯ). [ಸಂ. ಮಹಾಸ್ರಗ್ಧರಾ]

ಮಹಾಸ್ರಗ್ಧರೆ (ನಾ). = ಮಹಾಸ್ರಗ್ಧರ: "ಎರಡು ಲಘು ಮೂರು ಗುರುವಿರೆ ಮಹಾಸ್ರಗ್ಧರಾಖ್ಯಂ" (ಮಂಗಾಸಾ. ೧೦೬-೩೨); ಮರುದಾಶಾಶ ದ್ವಯೋಂದ್ರಾಗ್ನಿಸಹಿತವಸಯುಗ್ಮಾಂಗಜಾರಾತಿದುರ್ಗಳ್ ಬರೆ ಪಕ್ಷಸ್ಥಾನ ದೊಳ್ ನಿಲ್ಕಿರೆ ವಿರತಿ ಮಹಾಸ್ರಗ್ಧರಾ ಜಾಮುಪ್ಪತ್ತಂ (ರಂಡೋಟಾಮು. ೨-೨೧೨); ಜಾರ್ದೂಲವಿಕ್ರೀಡಿತ . . . ಸ್ರಗ್ಧರೆ, ಮಹಾಸ್ರಗ್ಧರೆ – ಎಂಬ ಅತುಪ್ಪತ್ತಗಳೇ ಕರ್ನಾಟಕ ಕಾವ್ಯರಂಗದಲ್ಲಿ ನರ್ತಿಸಲು ನಿಂತ ಸಂಸ್ಕೃತ ಜನ್ಯ ವೃತ್ತಗಳು (ಕವಾಕೋಟಾ. ೦೬೦). [ಸಂ. ಮಹಾಸ್ರಗ್ಧರಾ]

ಮಹಾಸ್ವಾಮಿ (ನಾ). ೧. ಮಹಾಪ್ರಭು; ಮಹಾರಾಜ: ಆಳ್ದ ಮಹಾಸ್ವಾಮಿಯವರಿಗೆ ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಶ್ರುತಪಡಿಸಿ ಇದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ತಮಗುಂಟಾದ ಸಂತೋಷವನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿದರು (ಮಹಾಪಂ. II. ೦೨೨). ೨. ರಾಜರು, ಗುರುಹಿರಿಯರನ್ನು, ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಮಂತಾದವರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಗೌರವಸೂಚಕಪದ: ನಾನು ಬಳ್ಳ ಅಕ್ಕಿ ಅನ್ನ ಉಂಟಿ-ಮಾಡುತ್ತೇನಂತೆ, ಮಹಾಸ್ವಾಮಿ (ಕಂಕಿ. ೭೯).

[ಸಂ. ಮಹಾಸ್ವಾಮಿನ್]

ಮಹಾಹವ (ನಾ). ಭಾರಿಯುದ್ಧ; ಘೋರಕದನ: ಪೊಕ್ಕಪ ಮಿಂಚ್ಗುಗಳಂತಿರೆ ಕೇತುಗಳ್ ಜಳದವ್ಯಂದಪಪೋಲಿರೆ ಹಸ್ತಿಗಳ್ ಗಾತ್ರಧರೆ ಗಳಂತಿರೆ ಪತ್ತಿಗಳ್ ಬಳಿಸಿ ಕಾರ್ಗ(ಗೆ)ಯಮ್ಮಿ ಮಹಾಹವಂ (ಕಬಾ. ೩-೦೯೪). [ಸಂ.]

ಮಹಾಹವಧ್ವನಿ (ನಾ). ೧. ಉಗ್ರವಾದ ಕದನದ ಸದ್ದು. ೨. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸುವ ಧ್ವನಿ. ೧, ೨: ವೆರೆದ ವಿಸಂವಾದಂ ಪಂಜರಶುಕತತಿಯೊಳ್ ಕುಲಾಲಗೇಹಂಗಳೊಳಂ ಪರಚಕ್ರ ಭ್ರಾಂತಿಗಳಧ್ವರದೊಳ್ ಪೆಗಬ್ಬುಂ ಮಹಾಹವಧ್ವನಿಯಂತಂ (ಕಬಾ. ೬-೦೦೦). [ಸಂ. (ಮಹಾ + ಆಹವ + ಧ್ವನಿ; ಮಹಾ + ಹವ + ಧ್ವನಿ)]

ಮಹಾಹಿತ (ನಾ). ೧. ಅಪ್ಪಗೆಳೆಯ; ಪರಮಸ್ನೇಹಿತ. ೨. ಕಡುಪಗೆ; ಪರಮಶತ್ರು. ೧. ೨: ಈ ಚಂದ್ರಹಾಸಂ ಮಹಾಹಿತನೆವುಗೆ ಮೇಲೆ ನಮ್ಮ ಸೀಮೆಗೆ ಅರಸಾದಪಂ (ಕೃಪಾಶಾ. ೩೦-೨೩). [ಸಂ. (ಮಹಾ + ಹಿತ; ಮಹಾ + ಅಹಿತ)]

ಮಹಾಳಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ಅಡಕೆಮರಕ್ಕೆ ತಗುಲುವ ಒಂದು ಬಗೆದು ರೋಗ: ಸಾವಿರಮೊಭೈನ್ನೂರ ಮೂವತ್ತನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಅಡಿಕೆ ಮಹಾಳಿ ಕೊಳೆರೋಗದಿಂದಾಗಿ ಅಡಿಕೆ ಬೇಸಾಯಗಾರರು ಜರ್ಝರಿತರಾಗಿದ್ದರು (ಕಜಾಚಾ. ೦೩೬). 'ಕೊಳೆರೋಗ' ಪರಾ. [?]

ಮಹಿ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿ; ಪೃಥ್ವಿ: "ಸ್ಮರೆ ಧರಣಿ . . . ಮಹಿ ಜಗತಿ . . . ಭೂ ಗೋತ್ರ ನೆಲಂ" (ಪಚ್ಚಕಾ. ೫೬-೦); ಮುನ್ನಿನ್ನು ಚಕ್ರೇಶ್ವರರಾಕ್ ನಿಷ್ಕಂಟಕಂಮಾಡಿದರೆನೆ ಮಹಿ ನಿಷ್ಕಂಟಕಂ. ಮಾಡಿ ಚಕ್ರೇಶ್ವರರತ್ನಂ ಸಪ್ತತಂ ಪಾಳಿಪದನತಿಬಿಳಂ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯದೀಪಂ (ಚಾ. XVI. ೫೯-೭ ; ೧೦೫೫); ಅಹಿರಾಜಂ ದ್ವಿಸಪ್ತಸಜಿಷ್ಣುವಿಭುಯಂ ವ್ಯಾಮರ್ದಸೆಸಲ್ ಬಲ್ಲನೇ ಮಹಿಯೊಳ್ ಮಾನವನೊಂದೆ ನಾಲಗೆಯೊಳಂತಾ ಭೂಭುಜಾಗಾರಮಂ (ಜಗಾ. ೨-೩೬). ೨. ರಾಜ್ಯ; ದೇಶ.

[ಸಂ. ಮಹಿ, ಮಹೀ]

ಮಹಿಕೆ (ನಾ). ಹಿಮ; ಮಂಜು: "ಮಹಿಕೆ–ಬರ್ಫ, ಮಂಜು" (ಗಂಗಾಚಾ. ೨೩೨). [ಸಂ. ಮಹಿಕಾ]

ಮಹಿಚಕ್ರ (ನಾ). ಭೂಮಂಡಲ; ಪೃಥ್ವಿ: ಮಹಿಚಕ್ರಕ್ಕಿದು ಜೋಡ್ಯ ಮಲ್ತಿನಿಸುಮಂತ್ರಾರ್ತೀವುದುಂ ಕಂಡು ಸಪ್ಪ ಹರೆಲ್ಲಂ ಗೆಲೆಗೊಂಡು ಬಣ್ಣಿಸುವರ್ (ಅಪ್ಪ. ೦೨-೦೨). [ಸಂ.]

ಮಹಿಜ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಅಂಗಾರಕ; ಮಂಗಳಗ್ರಹ: ತಾರೆ ಸಪ್ತಮಿದಿನದಿ ತಾರೇಶ ಮಹಿ[ಜಾಣಾ. ಮಪ] ಜಂಗೆ ಘೋರದಲೆ ಹೋದಡವರ್ವ ಜಗಕೆ ಹೆಮ್ಮಾರಿ ಕಾಣಾಯ್ತು (ಸರಾಸ್ಮ. ೦೩೮೩). [ಸಂ.]

ಮಹಿತ (ಗು). ೧. ಗೌರವಾರ್ಹನಾದ; ಪೂಜ್ಯನಾದ: ಇಚ್ಛಾ ಮಾತ್ರದಿಂದಂ ವಿಕೃತಿಗಳನೆಯ್ದಿಸುವ ಮಹಿತಮಹಾಪುರುಷನೀತ (ಜಸಾ. ೩೦-೮೩); ದನುಜಸಂಹೃತಿಶಕ್ತಿಧರಂ ಪ್ರಭಾಕರಂ ಮಹಿತ ಮಹೋದಯಂ (ಜಜಪ್ರ. ೦-೯). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ; -ಹಿಂಮೆ ಯುಳ್ಳ; ಘನತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ: ಮಹಿತಭಕ್ತಿಯು ಸಹಜಮುಗ್ಧೆಯು ನೀಶ್ವರಂ ತಾಂ ವೆಜಿಯಿಸುವೆನೆಂದು (ಜಸಾ. ೦೫-೦೩); ತೊಂತಗವಿತೆಯು ಗುರ್ಜ್ಜರಂ ಮಿಂತನಿಜಲಲಿತಮಂಜುಲವಹಿತಾತುಳಸಪ್ರಬಂಧದೊಳ್ಪಿಂಗಳೆಯ (ಜಪಾಸ್ತ. ೦-೨೩). (ನಾ). ೩. ಪೂಜ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ: ಮನ್ನಣೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು: ಅಪ್ರತಿಮತಪಶ್ರೀಮಹಿತನಯಸೇನಮಹಾವಃನಿವತಿ ಶಪ್ಯರಚಿತಸೇನಾಪಾರ್ಯರ್ (ಜಾಪಂಪು. ೩); ಜನಪತಿಪೂಜೆಯಂ . . . ಜನಿತಪೂಜೆ ಪೇಬ್ದ ತೆಱದಿಂ ನೆಗಟ್ಟಿಂದು ಪುರೋಹಿತಂಗೆ ಸಜ್ಜನಮಹಿತಂಗೆ ಪೇಬ್ದಂ (ಜಣಾಪು. ೦೩-೬೪). [ಸಂ.]

ಮಹಿತನಯ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯ ಮಗ. ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಅಂಗಾರಕ: ಮಹೀಶ್ವರಂ ಮೇಣ್ ಮಹೀಶ್ವರಾಧೀಶ ಸಮಂ ಮಹಿತನಯಂ ನೆಲಸಿರೆ ಮೃಗಗೃಹದೊಳ್ ತನ್ನನುಜನೆನಿಸುಗುಂ (ಜಾಕಪ. ೦೬-೫೦). [ಸಂ.]

ಮಹಿತಳ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಂಡಲ: ಸೋಮೆಶ್ವರನವತರಿಸಿದನೀ ಮಹಿತಳತೀರ್ಥಮೆನಿಪಲಂದಾಪುರದೊಳ್ (ಜಾ. XXVIII. ೫೫-೨ ; ೧೦೫೨).

೨. ನೆಲ ; ಭೂಮಿ : ಮಹಿತಳಲುಂಬಿತೋತ್ತಮಂ . . . ಆ ಮಹಿಪಂ ಪೀಠಾಂಬುವನಂದು ಹುಯವನಾಸನ್ನವಿಟಪಿದೊಳ್ ನಿಯಮಿಸಿದಂ (ಕಾದಂಪು. ೬೧). [ಸಂ. ಮಹಿತಲ]

ಮಹಿಧರ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವುದು : ಪರ್ವತ : ಕಾಂಚನಶೈಲಾಧೀಶನೋ ಹೈಮವತವಮಹಿಧರಾಧೀಶನೋ ಪೇಟಿಂ (ಆಪ್ತ. ೧-೭೬) ; ಹಿಮವತ್ಕುತ್ಕಿಳದೊಳ್ ಬಂದರಮಹಿಧರದೊಳ್ . . . ಚೈತ್ಯಾವಾಸಪೂಜೋತ್ಸವದಿನಗಲನಲ್ಲಿಂದಮಂದುಂ ಸುರೇಂದ್ರಂ (ಶಾಂತಪು. ೧-೪೦). ೨. (ಕೂರ್ಮಾವತಾರರೂಪದಿಂದ) ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಎಳೆಯಂ ವಿಕ್ರಮದಿಂ ತರಲ್ ಮಹಿಧರಂ ಮುನ್ ಪಂದಿಯಾದಂತೆ ಪೋದೆಳೆಯುಂ ದಾಯಿಗರಂ ಪಡಲ್ದಡಿಸಿ ಕೊಂಡಾಳ್ಮಮಾದೇವದಿಂ . . . ಬೃಹಂದಳೆಯಾದಂ ನರಂ (ಹಂಪಣಾ. ೪-೫೩).

[ಸಂ.]

ಮಹಿಧ್ರುಜ (ನಾ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು ; ರಾಜ : ಸೊಗಯಿಸೆ ಸಿಂಹಸನಂದಿಯುಮನಿಂದಿತೆಯುಂ ತದಜನ್ಮಭೂಮಿ ಗಳವರಿಂದಮಾ ಮಹಿಧ್ರುಜಂ ಕದಪೊಕ್ಕಿವಂ (ಜಾಂಬಪು. ೬-೩೦).

[ಸಂ. ಮಹಿಧ್ರುಜ್]

ಮಹಿಮ (ನಾ). ೧. ಹಿರಿಮೆ ; ಘನತೆ : ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. ೨. ಹಿರಿಮೆಯುಳ್ಳವನು ; ಘನವಂತ ; ಮಹಾತ್ಮ : ಇಂತಪ್ಪ ಮಹಿಮನುಂಟಿ (ಸಿಕ್ಕಣ. ೦-೫೯) ; ರುದ್ರನೆನಿಪ್ಪ ಮಹಿಮಂಗೆ ಹುಟ್ಟಿಸುವ ರಕ್ಷಿಸುವ ಭಕ್ಷಿಪ ಕಟ್ಟಳೆಯನಳವಡಿಸಿ ಪುಟ್ಟಿಪ ಕಟ್ಟಿ ಕರುಣಿಸಿ ಮೆಱೆದ ಗುರು ಗುರೇಶ್ವರನು (ಕ್ರಿಶಬೀ. ೦-೨೦) ; ಯೋಜಿಸಲ್ಲದ ಮಹಿಮಂ . . . ನಿನಗೆ ಪುತ್ರನಾದಪನು (ಕಬ್ಬಿರ. ೨-೦೩). [ಸಂ. ಮಹಿಮನ್]

ಮಹಿಮಾಕರ (ನಾ). ಹಿರಿಮೆಗೆ ನೆಲೆಯಂತಿರುವವನು ; ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನು : ಘನವಂತ : ಭವತಾವನೀಶ್ವರಂ ಗುರು ಪಿರಿಯಣ್ಣಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಮಹಿಮಾಕರಂ (ಆದಿಪು. ೦೮-೦೦೨) ; ನಿನ್ನಿದಕಾರಕ್ಕೆತಿಯನರ್ಚಿವರ್ ಮಹಿಮಾಕರ ಪರಮಾರ್ಥವಾರ್ಗೇ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ನಿನ್ನಾ (ಜಾಣ. ೬-೦೦೬). [ಸಂ.]

ಮಹಿಮಾನತೆ (ನಾ). ಲೋಕಪೂಜ್ಯತೆ : ಮಾನನಿಧಿಗಳು ಸುಕೃತಿಗಳು ಮಹಿಮಾನತೆಯಲಿರುತಿಪ್ಪರದನಾನೇನ ಪೇಳುವೆ ಮಾದರಸ ಮಾದಾಂಬಿಕೆಯು ರಿರವ (ಕ್ರಿಶಬೀ. ೧-೦೦). [ಮಹಿ + ಮಾನ + ___ತೆ]

ಮಹಿಮೆ (ನಾ). ೧. ಹಿರಿಮೆ ; ದೊಡ್ಡತನ ; ಮಹಾತ್ಮೆ : "ಮೆಟ್ಟಿಮೆಯೆಂಬೆಲ್ ಮಹಿಮೆ" (ಭಾಷಾ. ೮೮) ; ಮಹಿಮೆ ಜಗತ್ಪ್ರಮಪ್ರಭುಶಾಸ್ತವಮಾದುದಿದರ್ಪಮಗ್ಗಳಂ ಮಹಿಮೆಯನಾಧೂ ಮಾಚ್ಚರ್ (ಜಾಜಪ್ರ. ೦೦-೦೦೩) : ಸಿದ್ಧರಾಮತಂದೆಗಳ ಮಹಿಮೆ . . . ಎನ್ನೊಳಗೆಂದಿಪ್ಪುದೊ (ಅಪಾ. ೦೭-೪೯). ೨. ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ : ಆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಅನ್ನವನ್ನು ಬಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ಭಿನ್ನಿಸಿಯು ಮಹಿಮೆ ತಾಣಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಜಾಜಾ. ೭೩). ೩. ಅಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ ಆಕಾರವನ್ನು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆ : ಅಣಿಮಾ ಮಹಿಮಾ . . : ದಶೈಶ್ವರ್ಯಾಪ್ರತಿಹತತ್ವ ಕಾಮರೂಪತ್ವಾದಿಭೇದದಿಂ ಕ್ರಿಯಾಗೋಚರರ್ಧಿ ಬಹುವಿಧಂ (ಪಜ್ಞ. ೦೭೯) ; ಅವಧಿಜ್ಞಾನಿಯುಮಣಿಮಾ ಗರಿಮಾ ಮಹಿಮಾ . . . ಎಂಬಷ್ಟಗುಣಮಣಿಭೂಷಿತನುಮಾಗಿ (ಜ್ಞಾಚಾ. ೦೦೯); ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾದಿ ಶಿವಾಂತಮಾದ ಮೂರವತ್ತಾಱುತತ್ವಂಗಳಂ ಪೆಱಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ವರ್ತಿಸುವದೇ ಮಹಿಮೆ (ಪಶಾ. ೨೭೨). ೪. [ಜೈನ] ಪೂಜೆ ; ಅರ್ಚನೆ ; ಆರಾಧನೆ : ನಿನಗ್ಯಹೋದ್ಯಾನದ ಜಿನಭವನದೊಳಿಂತುದಿಮಸಂಭರಂ ಮಹಾಮಹಮೆಂಬ ಮಹಿ[ಜಾಜಾಂ. ಜಿನಮಹಿ] ಮೆಯಂ ಮಹಾವಿಭೂತಿಯಿಂ ಮಹಾಬಲಂ ಮಾಡಿದಿಂ ಬಲಿಯಿಂ (ಅಪಾ. ೨-೧೧೪) : ಮಹಿಮೆಯನಾ ಮಹೀತಳದಕೃತ್ರಿಮ ಕೃತ್ರಿಮ ಚೈತ್ಯಗೇಹದೊಳ್ ಮಹಿತಮೆಸಲ್ ಮಹಾಮುಪದ ಪೂಜೆಯ ನೋಜೆಯಿಸಂದು ಮಾದಲ್ (ಪಚಪು. ೦-೦೩೬).

[ಸಂ. ಮಹಿಮನ್- ಮಹಿಮಾ]

ಮಹಿಮೆಮಡೆ (ಕ್ರಿ). ಘನತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಹಿರಿಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರು: ಮಹಿಮೆವಡದಿಂತು ಸೊಗಯಿಸುವ ಹೇವಳಕ್ಕೀಳದಿಂದ ತೆಂಕಣಬಸೆಯೊಳ್ ಮಹಿ ಭರತಂ ಪಟ್ಟಂಡಾವಹಂ (ಶಾಂಚಪು. ೦-೬೮).

[ಮಹಿಮೆ + ಪಡ್]

ಮಹಿಮೆವೆಱಿ (ಕ್ರಿ). = ಮಹಿಮೆವಡೆ : ಆ ವಿಯತ್ಕಳವದಿರೆ ನೆಗೆದು ಮಹಾವಿಭವದಿಂದೊಪ್ಪಿ ಪಡೆಯಲು ದೇವಸಮಿಚಯಂ ಪೊಗಳಲುದ್ದೀಪಿತ ಮಹಿಮೆವೆತ್ತು ಹರಗಣಾವಳಿಯಾಜ್ಞೆಯಂ ತಳ್ತಿರದೊಳಾಂತು . . . ಪೋದಮ (ಆಪ್ತ. ೪೪-೬೨) : ಬಹುಕಾಲಕಾಗಿ ನನ್ನೊಡೆಯನ ಕಂಡನೊ ಮಹಿಮೆವೆತ್ತನೊಯನುತಯ್ದಿ ಮುಪ್ಪಿಸ ಪುಂದುಡುಗೊಯ್ಯನಿರಿಸಿ ಗಸಗಸವಜಿಗದಳು ಕಾಳಿಂದಿ (ಪಚಕ. ೪೬-೪೬). [ಮಹಿಮೆ + ಪೆಱ್]

ಮಹಿಮೊರು 'ಮಂಯ್ಮೊರ್' ನೋ.

ಮಹಿಷ (ನಾ). ೧. ಕೋಣ : "ಮಹಿಷಂ, ಸೈರಿಭಃ, ರಕ್ಷಾಕ್ಷಿಃ- ಕಾಸರಃ, ಲುಬಾಮಃ – ಈ ೫ ಕೋಣಂ" (ಶಶಾಯು. ೪೯-೪೨); ಕರಿ ಮಹಿಷ ಮೇಷ ಮಲ್ಲಿಸ್ವರೂಪದಿಂ ತವಗೆ ತಾಮೆ ಪೋರೆ ಸೂರರ್ಕಳ್ (ಆಪ್ತ. ೩-೮೦). ೨. ದುರ್ಗೆಯಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು ; ತಾರಕನ ಕೈಟಭನ ಮಹಿಷನ . . . ಜಜ್ಞಾ ರಕ್ಷಸವಿವಕೊಬ್ಬನಲಿ ಕೈವಾರವೇ ನೆಱೆ ಕಾಣಲಾಪ್ಪೆಂದುದು ಸುರಸ್ತೋಮ (ಕಾಕ್ಕಾಕ್ಕ. ೦೬-೩೭). ೩. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಶುನಕ ಶೂಕರ ಅಜ ಮಹಿಷ ಅವಿಗಳೆಂಬೈದು ಪುಂತ್ರಿನರಕಂಗಳ ನಡುವೆ ಚಂಡಕೊಳ್ಳಾಹಳವೆಂಬರಸುನರಕವಿಪ್ಪುದು (ಪಚೀ. ೦೩೩).

ಮಹಿಷಶತ್ರ = (ಅಲಂ) ದಡ್ಡ ; ಬೆಡ್ಡ : ಚಿತ್ರಗುಪ್ತರು . . . ನಿನ್ನ ಪತ್ರ ಕರದಲಿ ಪಿಡಿದು ಈ ಪೂರ್ವಿಸರ ಮಹಿಷಪುತ್ರನೆಂದು ಪುಸಗುಪರಲ್ಲೋ ಜ್ಞಾಣ (ಪಜಕ್ಕ. ೪೦-೦೬). [ಸಂ.]

ಮಹಿಷನಾಥ (ನಾ). ದಿಕ್ಪಾಲಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ಕೋಣವನ್ನು ವಾಹನವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಯಮ : ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಕಾರದೊಳಗಣ ಪೂರ್ವಾದಿಧ್ವಾಗದೊಳಮರನಾಥಮಹಿಷನಾಥರಿನ್ನಿಥ ಧನನಾಥನಾಥಮಪ್ಪ ದಿಕ್ಪಾಲರ ಕೇಳೀಪ್ರಾಸಾದಂಗಳಿಂದಂ (ಆಪ್ತ. ೬-೨೦೬). [ಸಂ.]

ಮಹಿಷಮಂಡಲ (ನಾ). = ಮಯ್ಮೊರ್ : 'ಎರುಮೈ_ನಾಡು' ಎಂಬುದು ಮಹಿಷ-ಮಂಡಲವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನವಾಯ್ತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ (ಕರ್ಣಾಬಿ. ೦೩೨). [ಸಂ.]

ಮಹಿಷಯುದ್ಧ (ನಾ). ಕೋಣಗಳನ್ನು ಹುರಿದುಂಬಿಸಿ ಹೋರಾಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಂದ್ಯ : ಮಲ್ಲಮೇಷಾದಿಯುದ್ಧಂಗಳಂ ನೋಡುತುಂ . . . ರಂಜಿಸುವ ಮಹಿಷಯುದ್ಧಂಗಳಂ ಕಾಣುತುಂ. . . ಪುರಮಂ ಸರ್ವಸಂಭ್ರಮದೊಳಂ ಪೊಕ್ಕು (ಪಂಪ. ೩-೩೬). [ಸಂ.]

ಮಹಿಷಾಕ್ಷ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಅಂಟು; ಲೋಬಾನ : "ಪುರುಷ್ಕಂ, ಮಹಿಷಾಕ್ಷಿಃ, ಗುಗ್ಗುಳಃ, ಫಲಂಕಷಃ–ಈ ೪ ಗುಗ್ಗುಳಂ" (ಜಾಅಯು. ೦೦೦-೧೩೬); ಹೇಮಮಾಕ್ಷಿಕ. . . ಮಹಿಷಾಕ್ಷ, ಗುಗ್ಗುಳ, ಮಣಿಶಿಲೆ, ಪಾದಪ ಇವಕ್ಕನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಎಮ್ಮೆಯ ಹಾಲಿಂದ ಪರಿದಿಸಿ ಎಳುರಿನ ಮುಖಿಕ್ಕೆ ಲೇಪವು ಮಾಡಲು ಮುಖದ ಕಪ್ಪು ತೀವದು (ಕ್ರಿಕಾ- II. ೦೧೬). [ಸಂ.]

ಮಹಿಷಾಕ್ಷಿ (ನಾ). = ಮಹಿಷಾಕ್ಷ : "ಗುಗ್ಗುಳಂ ಮಹಿಷಾಕ್ಷಿ ಕೌಶಿಕಾಖ್ಯಂ" (ಶುಗಣಾ. ೨೬-೮೨); ಮಹಿಷಾಕ್ಷಿಯೊಪ್ಪಲವ ತಂದು ಮೀಜಮರದೊಳಂ ಬಾಲೇಂದುವರ್ಗೊಳಿಗೆ ಕೊಡುತಿರಲು (ಪಚಕ್ಕ. ೧೪-೨೪).

[<ಸಂ. ಮಹಿಷಾಕ್ಷ]

ಮಹಿಷಾಸುರ (ನಾ)· = ಮಹಿಷ ೨: ಮೊಗ್ಗಳಂತೆ ಗಾಳಿದೊಳ್ ತೋರ್ದಿರ್ದ ಪಾದರಿಂದಂ ಮಹಿಷಾಸುರನಂತೆ ಸೂಲದೊಳ್ ನೊಂದು ನೆರಳ್ದ ಕಳ್ಳರಿಂ . . . ಅತಿಭಯಂಕರಾಕಾರಮಪ್ಪುದು (ಶಾಕ್ಷಾ. ೩೫೯ ಟಿಪ್ಪ್ರ); ಮೇಲೆವಯ್ದು ಮಹಿಷಾಸುರನಂ ತವೆ ಕೊಂದಳಾವಳಾ ಭಗವತಿ ಕೂರ್ತು ಬೇರಸಿರಿಯಾಗೆ ಭುಜಾಸಿಗೆ ನಾಗವರ್ಮನಾ (ಕಂದೋಂಬಾ. ೦–೪)· [ಸಂ.]

ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ದಿನಿ (ನಾ)· ಮಹಿಷಾಸುರನನ್ನು ಕೊಂದವಳು; ದುರ್ಗೆ; ಚಾಮುಂಡಿ : ನವರಂಗವಲ್ಲಿರುವ ಗೂಡುಗಳಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ನಾರಾಯಣ . . . ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ದಿನಿ ಮಗ್ರಹಗಳು ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (ಪ್ರಾಣಾಸ್ತ್ರ. ೦೦೩). [ಸಂ. ಮಹಿಷಾಸುರಮರ್ದಿನೀ]

ಮಹಿಷಿ (ನಾ)· ೧. ಎಮ್ಮೆ : "ಮಹಿಷಿ ಕಾಸಿಯೆಂಬಲ್ಲಮ್ಮೆ ಬುಕ್ಕುಂ" (ಶುಂಗಾಂ. ೫೫-೬); ಪುರುಹೂತಾರ್ಚನಂಶದೊಳ್ ಮಿಗುಧಧಾತ್ರೀನಾಥ ಧರ್ಮಾಕರೋತ್ಕರದಿಂ ಭಾರ್ಗವಸಂಶದೊಳ್ ಮಹಿಷಿ[ಶಾಕಾಂ. ೫೫]ಗೋ ಮಾಣಿಕ್ಯಂ ರೂಪ್ಯಾದಿಯಿಂ. . . ಸಂತತಮಾ ವಿಲಗ್ನಜನಿತಂಗಾಜೀವನಂ ಕೂಡುಗುಂ (ಶಾಸಂ. ೦೦-೬). ೨. ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿ ; ಅಗ್ರಮಹಿಷಿ : "ಕೃತಾಭಿಷೇಣಾ, ಪಟಮಹೀ _ ಈ ೨ ಪ್ಪುದರುಮೆಂಬ್" (ಶಶಾಯು. ೬೯-೩೬); ಪೊದಲಾ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಹಿಷಿ ಕೋಪದಲಿ ಮಾಡಿದರೆಲ್ಲ ರಳಂದದಲಿ ಶಾಪವ ಕೊಟ್ಟುದನು ನೆನೆನೆನೆದು ಚಿತ್ತದಲಿ ಪೆದೞುತಿರ್ದುದು ಸಕಲಜನ (ಕಬ್ಕಾಭಾ. ೦-೧೬). ೩. ಅರಸಿ; ರಾಣಿ : ದೇವೇಂದ್ರನು . . . ಕಲಶದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಮೃತೋದಕದಿಂದ ಪ್ರಭುಗಳಿಗೂ ಇಬ್ಬರು ಮಹಿಷಿಯರಿಗೂ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡಿದನು (ಶಾಸಂ. ೫೯). ೧. ೩ : ಶುದ್ಧಾಂತ ನಿಳಯದುತಸೇಕವಪ್ಪಿಷೀಸಮೇತಮುಂ ನೀಳಾಬ್ಜನಾಳದಂತೆ ನಿಷ್ಕಾಟ ಕಾತ್ಮವುಂ . . . ಎಂಬ ಮಹಿಮೆಯು ಮುನಿವ್ಯಯಂ ತಳೆದು (ಕೃಕೃ. ೯-೩೦ ೩). ೪. ಉನ್ನತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ತ್ರೀ. ೫. (ಉಕ) ಒಂದು ಮನೆತನದ ಅಡ್ಡಹೆಸರು· [ಸಂ. ಮಹಿಷೀ]

ಮಹಿಷಿಕ (ನಾ). ಕೋಣ; ಮಹಿಷ : ಬಳಿಯ ಗಜಂ ತಗುಳ್ ವಪಿಷಿಕಂ ವ್ಯನುಜಂ ಬ್ಯಕರಂ ಮೃಗಂ ಸಮುಜ್ವಳಿತತುರಂಗಮಂ ವೃಷಭಮೆಂಬಿವ ನೇಱಿ ಪಮಸ್ತಸೈನಿಕರ್ ಬಳಸಿರಲಿಂದ್ರನಗ್ನಿಯದು . . . ಅಲಿಳ ದಿಕ್ಪತಿಗಳ್ ಸಡಿಲಂ ನಿಜಾಶೆಯೊಳ್ (ಶಾಪಚ. ೦೬-೩೬). ಕ್ ಇದು ಧಂವಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ. [?]

ಮಹಿಷೀರಸ (ನಾ)· (ರಾಣಿಯರು ಲೇಪಿಸಿದ್ದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧಲೇಪ (?) : ಅಧರೆ ಕವಲ್ಮುದೊಂದೆ ವೃಗೋವೃವದಿಂ ಬೆಳರ್ಮುನಿಂದುದೊಂದೆ ಮಲಯೋದ್ಭವಪ್ರಸರದಿಂ ಕದಡಿಂ ಕಡುಕೆಂಪ ವಾದುದೊಂದೆ ಸವಕುಂಕುಮದ್ರವದಿಸರ್ವಿಪ ಕರ್ಪಸದರ್ಪನಾಳ್ಕ ದೊಂದೆ ಪರಿಪ್ಲುತಾರ್ದ್ರವಮಹೀರಸದಿಂ ಸರೋವಿಧಾಗತೋಳ್ (ಶಾಂಕಟ್ಟ. ೫-೨೪). 'ಗೋರಸ' ಹೋ. [ಸಂ.]

ಮಹಿಷ್ಠ (ಗು). ೧. ಅತಿದೊಡ್ಡದಾದ; ಬೃಹತ್ತಾದ; ಬಹು ಹಿರಿಯ. (ನಾ). ೨. ಘನತೆ; ಹಿರಿಮೆ : ಈವಂಭಕ್ತಿಮಹಿಷ್ಠದಿಂ ವರ್ತಿಸುತಿರಲು ಶಾಂ (ಶಾಕ್ಷ. ೫೫-೦೦). [ಸಂ.]

ಮಹಿಸೂರು 'ಮಯಿಸ್ಸೂರ್' ನೋ.

ಮಹಿಳಾಮಂಡಳ (ನಾ)· ಹೆಂಗಸರ ಪುರೋಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ, ಅವರೇ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ನಡೆಸುವ ಸಂಘ.—ಸಮಾಜಃ ಸ್ತ್ರೀಸಮಾಜಃ ಧಾರವಾಡದ ಮಹಿಳಾಮಂಡಳದಿಂದ ದಿಲ್ಲಿಯ ಲೋಕಸಭೆಯವರಿಗೆ ನಿಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವಾಗ (ಶಾಜಾಳ. ೩. ಪುಟ್ಟು೩). [ಸಂ. ಪುಂಲಿಂಗವಾದಂಡಲ]

ಮಹಿಳಾಮಂಡಳಿ (ನಾ). = ಮಹಿಳಾಮಂಡಳ : ಮಹಿಳಾಮಂಡಳಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಉಪನ್ಯಾಸವೇರ್ಪಟ್ಟಿತು (ಶಾಲಾಸಾ. ೫೬)·

[ಸಂ. ಮಹಿಳಾಮಂಡಲೀ]

ಮಹಿಳೆ (ನಾ)· ೧. ಹೆಂಗಸು; ಹೆಣ್ಣು; ಸ್ತ್ರೀ : "ರಾಮಾ, ವಾಮಾ· . . . ಮಹಿಳಾ, ಲಲನಾ . . .ಯುವತಿಃ — ಈ ೨೮ ಸ್ತ್ರೀಯರ್" (ಹಾಶಬ್ದ. ೫೯-೩೫೬) : ಮಹಿಳಾಸಹಿತಂ ವಾಹನಸಹಿತಂ . . . ನಿಜ ವಿವಿಧಾಯುಧಸಹಿತಂ ನಿಲವೇಱ್ದು ನೆರೆಯೋಳರೆ ದಿಗಧೀಶರ್ (ಶಾಂಕಟ್ಟ. ೦೦-೬೨) ; ಮಹಿಳೆ[ಶಾಹಾಂ. ಲೆ]ಯರೊಳಭಮಾಷಗಿತ್ರಿಯನೆನ್ನ ನೀನೞಿಯು (ಶಾಕ್ಷ. ೫೯-೨೦). ೨. ಹೆಂಡತಿ; ಪತ್ನಿ : "ದಾರಂ ಕಳತ್ರಂ . . . ಪತ್ನಿ ವಪಿಳೆಯೆನೆ ಹೆಂಡತಿಗೆ ನಾವಮಿವಕ್ಕುಂ" (ಶುಂಗಾ. ೧೦-೬).

[ಸಂ. ಮಹಿಲಾ]

ಮಹೋಗ್ರಹ (ನಾ)· ನೆಲದ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಮನೆ; ನೆಲಮನೆ : ಎಸವ ಪದಿಸುವ ಮನೆ ಚಿತ್ರಸಾಲೆ ಸುರಪಾಲಯುಂ ಮಹೋಗ್ರಹಂ . . . ಗಣಿಸಿಸಾಲೆಯೆಂಬಿನತುವುಂ ಗೃಪಾಂಗಂ ಕುಡುಗುಂ (ಶಾಂಕಟ್ಟ. ೬-೬೦೬); ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರಶಸ್ತ್ರಚಯಕೋಶ ಮಹೋಗ್ರಹಮಂತಪದಲ್ಲಂ(ಪಂಪ್ರಕೃ. ೬-೦೫೭).

[ಸಂ.]

ಮಹೋಚಕ್ರ (ನಾ)· ಭೂಮಂಡಲ; ಪೃಥ್ವಿ : ಪುಂಡರೀಕಂಗೆ ಸಾಮಾದಿ ಗಳಿಂ ನಿಷ್ಕಂಟಕಮಾಡಿವನಪಿಲವುಂಮಹೋಚಕ್ರವುಂ ವಜ್ರಜಂಘಾ (ಪಂಕೃ. ೫-೨೨).

[ಸಂ.]

ಮಹೋಚರ (ನಾ)· ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು; ಮನುಷ್ಯ : ಸಕಲವ್ಯೋಚರವೀಚರನಿಕಾಯಮೀಷ್ಮತೆಗೆ ವೃದ್ಧಸೇವಿತ್ವವೆ ಯೋಜಕ ಭೂವುದು (ಶಾಂಕಟ್ಟ. ೫-೪೯).

[ಸಂ.]

ಮಹೋಜ (ನಾ)· ೧. ಮರು; ವೃಕ್ಷ : ಕಡುಪಿನೆ ಪೊತ್ತು ಪಾಸಜೆಯು ಪೆಜ್ಜರೆ ಭೀಮನುಮೊತ್ತಿ ಕಿಬ್ಬು ಬೇರೊಡನೆ ಪುಟೀಜಪೊಂದನಿಡೆಯುಂ ಬಡೆ ಪೊಯ್ಕೆಯುಂ (ಕುಚಾಂ. ೬-೦೬); ನೆಲಲುಗೆಟ್ಟ ಮಹೀಜವಂತಜ್ಜಳಿಪ ಲಿಂಗಪರಾಜ್ಮುಖರೆನಾಗಳಾ ಭಜಿಸಿ ಭವಬಂಧನಕ್ಕೊಳಗಾಗದೆಂತಿಪನು (ಶಕ್ಷ. ೬೦-೦೦). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಸಪಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಅಂಗಾರಕ.

[ಸಂ.]

ಮಹೋತಲ, ಮಹೋತಳ (ನಾ)· ೧. ರಾಜ್ಯ : ಜ್ಞಾನಸಂಬಂಧಿ ಬಂದು ಪೊಂಡ್ಮಮಹೋತಲ[ಶಾಹಾಂ. ೪] ದೊಳುನಂದದಿಂ ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣದೊಳೊಂದ ದೃಷ್ಟಪ್ರತ್ಯಯಾಂಗಳೊಳೀಶ್ವರನೆ ಎಂದು ವಸುಮತಿಯೊಳ್ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿ (ಶಪ್ರ. ೫೦-೫೦)· ' ಮಹೋತಳ : ೧. ಮಹೋತಳಾಧೀಶ್ವರಂ ನಿಜ ಮನೋರಮಾಗರ್ಭದಿಂ ಮಹೋತ್ಸವಾನಂದಮುಂ ತಳೆದು (ಶಚಾ. ೦-೭೦)· ೨. ನೆಲ ; ಭೂಮಿ : ಪ್ರಜಾಪತಿಮಹೋಪಾಲನಂ ದ್ವಾರಪಾಲಕನಂದ ರ್ಪಿತಂ ಕಂಡು ಮಹೋತಳಾಶ್ಲಿಷ್ಟ ಲಲಾಟಪಟ್ಟನೆಱಿಗಿ ಪೊಡಮಟ್ಟು (ಶಾಂಕಟ್ಟ. ೫-೪೦ ೫)· [ಸಂ.]

ಮಹೋತಳ ' ಮಹೋತಲ ' ನೋ.

ಮಹೋಧರ (ನಾ)· ೧. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವುದು ; ಪರ್ವತ ; ಬೆಟ್ಟ : ಹಿಮವನ್ಮಹಾಹಿಮವನ್ನಿಷಧನೀಲರುಗ್ಮಿಶಿಖರಿಗಳೆಂಬ ವರ್ಷಧರ ಮಹೀಧರಂಗಳಿಂದಂ . . . ಎಸೆದು (ಶಪ್ರ. ೦-೫೫ ೫) ; ಏರಿದರ್ ಮಃಪಿಗಳ್ ಪರ್ಣಕುಟಿಯಿರ್ದೆಡೆಗೆ, ರಮ್ಯಸಾನುಮಹೀಧರೋನ್ನತಿಗೆ (ಕೃಣಾಪ್ರ. ೦೬೮-೨೭೬). ೨. [ಗಣಿತ] ಐದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ರುತುವೈದು ಮಹೀಧರವೈದು ನಾಗ ಮಶ್ವಿ ಯೆದು (ಶಾಸ್ಕ. ೦೮-೩). [ಸಂ.]

ಮಹೀಧ್ರ (ನಾ)· = ಮಹೀಧರ ೧: ಮಹೀಧ್ರದೊಳ್ ಮಸಕಮಂ ಕೈಕೊಂತು ಶಾಖಾಸಮೂಚ್ಚಯದೊಳ್ ಸಂದಣಿಗೊಂಡು . . . ಉನ್ನೆದುದು ಮೇಘನನ್ಮುಕ್ತಧಾರಾರವಂ (ಶಾಜಾಂ. ೫೫೩) ; ತಾರ ಮಹೀಧ್ರೋಪಾಂತ್ಯದೊಳ್ಸಂತತಮಮರನಿಕಾಯನ್ವಿತಂ . . . ವಿಶ್ರುತಾ ಕೃತಿಮುಕ್ತ್ಯಾವಾಸಪೂರ್ಣೋತ್ಸವದಿನಗಲನಲ್ಲಿಂದಮೆಂದುಂ ಸುರೇಂದ್ರಂ (ಶಾಯಪ್ರ. ೯-೨೦). [ಸಂ.]

ಮಹೀಧ್ರಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). (ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ) ಬೆಟ್ಟಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವೆ ದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಅಸ್ತ್ರ : ಪರ್ವತಬಾಣ : ತಿಮಿರಾಸ್ತ್ರಕ್ಕಂಜು ಬಾಣಂಗಳಂ . . . ತುಂಗಮಹೀಧ್ರಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಜಂಡಾಪನಿತನಿಶಾಯಂಗಳಂ ತೊಟ್ಟು (ಪಥಗಣಿ: ೪-೧೩). [ಸಂ.]

ಮಹೀನಾಥ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ ; ಅರಸ ; ಭೂಪತಿ : ಆ ಮಾನಿನೀನಾಥಂ ತ್ರಿಗುಪ್ತಿಯೊಳ್ ನೆರವಿನೀ ಮಹೀನಾಥಂ ಮಂತ್ರಗುಪ್ತಿಯೊಳ್ ನೆರದಂ (ಅಪ್ಪ. ೬-೫೯ ಪ). [ಸಂ.]

ಮಹೀಪತಿ (ನಾ). = ಮಹೀನಾಥ : ಜಿತವಿಶ್ವಕರ್ಮಪರಿನಿರ್ಮಿತ ಕೃತಿಯಂ ತ್ರಿಃಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾಂಗಯ್ದು ಮಹೀಪತಿ ಗಂಧಕುಟಿಯನಾ ಜಿನಪತಿಯಿದಿರೊಳ್ ಏಂದು (ಜಾಂತಿಪು. ೪-೦೩೬) ; ಹರನೇತ್ರವನ್ನಿಯೊಳಡುಳಿವ ಸುಡಬಗೆದೆಲಾ ಮೆರುಳೆ ಮಹೀಪತಿಯೆ (ಶಾಬ್ಮಶಿ. ೧೪-೩೬). [ಸಂ.]

ಮಹೀಪಾಲ (ನಾ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು ; ರಾಜ : ಬಿಜ್ಜಳ ಮಹೀಪಾಲಂ . . . ಒಸವಡಿಪುವಂ ತಾಣ್ಮ ಕಾಂಡ್ಗೆಯುಲಿ . . . ನಡಿವ ತಿರಲು (ಜಪಪು. ೪-೦೩) ; ಕಳಸ ಕನ್ನಡಿ ಸಹಿತ ನಡಯುಲಿ ನಳಿನವದನೆಯರೊಂದು ಸೇಮಿಸಿದನು ಮಹೀಪಾಲ (ಶಾಬ್ಮಶಿ. ೬-೦೬). [ಸಂ.]

ಮಹೀಬುಧ (ನಾ). ಭೂಸುರ ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಗುರುವಿರೋಧ ಮಹೀಬುಧರ ಮತ್ಸರವು . . . ಶರಣಜನಪಾಂಡಿತ್ಯವಂಬವನರವರಿಸದಂಗೈಸೆ ಭೂಪನ ಸಿರಿಗೆ ಮೊಳೆಯದೆ ಕೇಡು (ಶಾಬ್ಮಶಿ. ೬-೬೯). [ಸಂ.]

ಮಹೀಭುಜ (ನಾ). =ಮಹಿಭುಜ : ಮಹೀಭುಜನೆಯ್ದುದಂ ಫಳವಿನಮ್ರ ಮಹೀಜಸಪಸ್ರಾಘಾಟಮನುತ್ಸಲಬೇಟಮಂ (ಅಪ್ಪ. ೪-೫೮); ಮಹೀಭುಜಮೌಳಿಮಣಿಪ್ರಜಪ್ರಭಾಲಿಂಗಿತಪಾದಪೀಠತಂ (ಪಾಂಪು. XX: ೧೩-೬ ; 1073). [ಸಂ. ಮಹೀಭುಜ್]

ಮಹೀಭೃತ್ತು (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವುದು : ಬೆಟ್ಟ : ಮಂದರಮಹೀಭೃನ್ನೇಮಿಲಾನಂದನಣ್ಣಾ ವಿದ್ಯಾಧರಚಕ್ರವರ್ತಿ ಜಿನ ಪೂಜೋತ್ಸಾಹದಿಂ ಪೋದಂ (ಪಂಚಪು. ೦೦-೦೩). ೨. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆಳುವವನು ; ರಾಜ ; ದೊರೆ : ಓಲೆಯೊರ್ದ ಮಹೀಭೃನ್ಮೌಳಿ ಯೊಳಿಸೆದಾನತಾರಿ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ ತಾರಾಳಿಯೊಳೆಸೆವ ಹಿಮದ್ಯುತಿ ಮಾಳೆವೊಲ್ (ಪಾಂಪು. ೨-೪೧). ೧, ೨ : ತಮಗಾಜ್ಞಾವಶವಾದುದುಪ್ಪತ ಮಹೀಭೃತ್ಕೋಟಿ ಬಿನ್ನಪರ್ದಶ್ರೀ ಧರರೆಯ್ದೆ ತಪ್ಪಿ ಮುಖದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಕ್ಕರ್ವಾರಾಸಿವಿಭ್ರಮಮೂಪೇ ಶವಮಾತ್ರಮಾದಂದೆಲ್ಲ (ಎಕ. ೪ ಪ್ರಕಾ. ೨೪೯-೬೨ ; 1125 ; ಪಾಪುಸಂ. ೬೦೦ ನೋ). [ಸಂ. ಮಹೀಭೃತ್]

ಮಹೀರುಹ (ನಾ). = ಮಹೀಜ ೧ : ಅದು ಮದದಂತಿದಂತಮುಸಲ ಪ್ರವಿಘಟ್ಟನಮಹಾಮಹೀರುಹಾಸ್ಫಲಂ (ಪಂಚಪು. ೬-೦೦) ; ಮಹೀರುಹದ್ದಗ್ಗದಲಿ ಸಂಚರಿಸುತಿಪ ಖಗವಿಷ್ಕೆ ಬಿದ್ದುದು ಮೇಲೆ ಭೂಸುರನ (ಶಾಬ್ಮಶಿ. ೬೫-೪). [ಸಂ.]

ಮಹೀಲತೆ (ನಾ). ಪಣ್ಣಿಹುಳು ; ಎರೆಹುಳು : "ಮಹೀಲತಾ, ಗಂಡೂಪದೆ, ಕಂಚುಲಕಃ _ ಸಿ ಎರುಮಿಹುಳುವಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿಕ್ಕಾ.೦೫. ೪೬). [ಸಂ. ಮಹೀಲತಾ]

ಮಹೀವಲ್ಲಭ (ನಾ). =ಮಹೀನಾಥ : ಸ್ತಿಮಿತಸಾಗರ ಮಹೀವಲ್ಲಭಂಗೆ ... ವಸುಂಧರೆಯುಂ ಮಾನುಮತಿಯುಮೆಂಬರರುಯರಾದರ್ (ಜಾಂತಿಪು. ೦-೭೦ ಪ); ವಲ್ಲಿಕ್ಕೆ ಪೋಗೆ ಪಥಕರ್ಮಲ್ಲನೆ ಸುಡಲಾಱದಗ್ಗಿ ಹಿಮಸಮಯಮ ಹೀವಲ್ಲಭನತ್ತಣಿನಗಿದೇಂ ವುಲ್ಲಂ ಕರ್ಜಿಮುದೊ ಪೇಳೆನಲ್ಕಳ್ತಿಸೆಗುಂ (ಜಾಪು. ೬-೩೭). [ಸಂ.]

ಮಹೀವಳಯ (ನಾ). ಭೂಮಂಡಲ; ಪೃಥ್ವಿ: ಮಹೀವಳಯದೊಳೆಂದುಂ ನೆರೆಯೆ ಸಜ್ಜನರ ರತಿ ಲೇಸು (ಪುಚಿ. ೬-೯). [ಸಂ. ಮಹೀವಲಯ]

ಮಹೀಶ (ನಾ). =ಮಹೀನಾಥ : ನರಪತಿಯ ಹೊರೆಗಾ ಸಮುದುಪಲಿ ನೆರದು ಜೈಸರು ಬೆದ್ದರುಂ ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ಬಂದಿಂತೆಂದು ಹೇದರಾ ಮಹೀಶಂಗೆ (ಪಪ್ಪ. ೫೦-೨೦) ; ಆ ಮಹೀಶಕ್ರತುವರದೊಳಾದ್ಯಾಮಮುನಿಜನರಚಿತ ಮಂತ್ರಸ್ನೋಮಪುಷ್ಪಲಾಜಪೂತಪುಣ್ಯಜಲಾಭಿಷೇಚನದ ಶ್ರೀಮುಡಿಗೆ ಕೈಯಿಕ್ಕದನು (ಶಾಬ್ಮಶಿ. ೦೪-೩೬). [ಸಂ.]

ಮಹೇಶೂರ ‘ಮಯೂರ್’ ನೋ.

ಮಹೇಶ್ವರ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ ; ಅರಸ : ಆ ಮಹೇಶ್ವರ ನುಂತುಂ ವಿಜೃಂಭಮು ಜಾರರಿಂತಂ ವಿಶ್ವೇಕ್ಷಣಂ (ಪಾಂಪು. ೦೦-೦೦೪) ; ಅವಿವೃದ್ಧರೆಂದಜಿಗಂ ಕಪಿ ಮಹೇಶ್ವರನನು (ಕೃಪುಚಂ. ೫೬-೪೬). [ಸಂ.]

ಮಹೇಸುತ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯ ಮಗ. ೨. ನರಕಾಸುರ. ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಂಗಾರಕ : ನಿರ್ಮಲಾಂ ಚಂದ್ರಮಾಃ ಕೇತ್ತಿಂ ಮಂಗಲಖಿ ಮಹೇಸುತಃ (ಜಿಪ. ೪(೩). ಕ್ಷಿಸಮು. ೫೬-೫೦ : ೨). [ಸಂ.]

ಮಹೇಸುರ (ನಾ). ಭೂಸುರ ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ದಂಡಿಗೆಯನೇಜಿಸಿ ನಿಗಮವಿದವಂಡಿತನು ಕೈಗೊಟ್ಟವರನೊಡಗೊಂಡು ಬರುತಿರಲಾ ಮಹೇ ಸುರಕ್ಕಸು ದೂರದಲಿ ಕಂಡು (ಪಪ್ಪ ೫೫-೯) ; ಮಹೇಪಾಲಕ ಶಿರೋಮಣಿ ವುರಕೆ ಮರಳೆಂದರು ಮಹೇಸುರರು (ಶಾಬ್ಮಶಿ. ೦೪-೬). [ಸಂ.]

ಮಹೇಸ್ಪೃಶ (ನಾ). ೧. ಕೃಷಿಮಾಡುವವನು ; ವೈಸಾಯವನ್ನುಮಾಡುವ ವನು. ೨. ವೈಶ್ಯಕುಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ವೈಶ್ಯ : "ವಿಶಪೂರುಭವ ಶ್ರಿತಯಜಾತನಾರ್ಯಂ ಮಹೀಸ್ಪೃಶನೆಲಾ ವೈಶ್ಯನಕ್ಕುಂ" (ಜಿಪುಣಾ. ೦೦೨-೦). [ಸಂ. ಮಹೀಸ್ಪೃಶ್]

ಮಹುರಿ ‘ಮೌರಿ’ ನೋ.

ಮಹುಳಿ (ನಾ). ವ್ಯಂಗ್ಯವಾದ ಮಾತು ; ಚುಚ್ಚುನುಡಿ ; ಮೂದಲಿಕೆ : ನಳನಮುಖಿ ಮಹುಳಿಯಲಿ ಮೂದಲಿಸಿ ಕೊಯ್ದುಳು (ಶಾಬ್ಮಶಿ.೨೦-೩೬) : ಫಲುಗುಣ ಮೊಳೆಗೆಯು ಮಹುಳಿಯುಲಿ ವರುಣಾಸ್ತ್ರವ ಪ್ರಯೋಗಿಳಿದ (ಕೃಪುಚಂ. ೫೬-೩೨). [?. / ಪುರಾ. ಮವಾಲೀ = ಪುಂಡ, ದುಷ್ಟ]

ಮಹೇಂದ್ರ (ನಾ). ೧. ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ ; ಇಂದ್ರ ; ದೇವೇಂದ್ರ : ಭೋಗೀಂದ್ರಭೋಗಂ ಮೆಯ್ದೇಂದ್ರಸಿಹಸ್ತ್ಯರ್ಯಮಿವೆಲ್ಲಮಧ್ರುವಂ (ಅಪ್ಪ. ೦೦-೩೦); ಮಹೇಂದ್ರನಂದ್ಮ ತ್ರಾಸು (ಶಾಬ್ಮಶಿ. ೪-೪೨) ; ಕೊಡುವು ಮಹೇಂದ್ರಾ-ಅರುಂಧತಿ, ವಾಮದೇವ ಅತ್ರಿಗಳಲ್ಲವೆ ಇದ್ದು ದುರ್ಲಭ ತಪಸ್ವಿಗಳಲ್ಲವೆ? (ಜಪಾಂ. ೦೫೧). ೨. ಮುಖಂಡ; ನಾಯಕ. ೩. ಸಪ್ತ ಕುಲವರ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೪. [ಜೈನ] ಮಹೇಂದ್ರಶಲ್ಪದಲ್ಲಿರುವ ಇಂದ್ರ : ಅನುದಿನಮಿಂ ಗತವೃಜಿನಂ ಜಿನೇಂದ್ರಪೂಜಾವಿಧಾನಮಂ ಮಾಡಿ ಮಹೇಂದ್ರನುಮನೊಡನಿರ್ಪಿ ನಾಕಮನವಾಥನಿಸಿದಂ (ಪಂಚಪು. ೪-೦೦೬). [ಸಂ.]

ಮಹೇಂದ್ರಕಲ್ಪ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹದಿನಾರುಸ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆ ಯದು : ಸಮಾಧಿವಡೆದು ಮಹೇಂದ್ರಕಲ್ಪದೊಳ್ ಸಪ್ತಸಾಗರೋಪಮ ಪ್ರಮಿತಜೀವಿತನೆಂ ಸಮಾನಸುರದೇವನಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಅಪ್ಪ. ೬-೩೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಮಹೇಂದ್ರಜಾಲ, ಮಹೇಂದ್ರಜಾಳ (ನಾ). ೧. ಅರುವತ್ತುನಾಲ್ಕು ವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಗಾರುಡಿ ; ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆ : ಕ್ರೂರಾಸ್ತ್ರಪಾತ ಚಿತ್ರಮಹಾರಣ ಮಹೇಂದ್ರಜಾಲ ರೌದ್ರಾದಿರಸಂ . . . ಆಭಿವ್ಯಂಜಿಸುಗುಂ (ಶಾಬ್ಮಶಿ. ೫೫೦); ಇಂದ್ರಜಾಲ ಮಹೇಂದ್ರಜಾಲ . . . ಮಂತ್ರ ತಂತ್ರ ಸಿದ್ಧಿ ಇವೆಲ್ಲವ ಕಲಿತಡೇನೋ (ಪುಚಿ. ೪೩-೬೦). ೨. ಕಪಟ ; ತಂತ್ರ ; ಮೋಸ : ಕಾಲಕರ್ಮ ಮಹಾಂ[ಜಾಂ. ಹೀಂ]ದ್ರಜಾಲ ವಿಲೋಲ ನಿರ್ಮೂಲಪಮಂತಕಲಬೇಳನಂ ಪರದೈವಕೊಳಾಪಳ ಕಳಾಕಾಲಿ

(೨೫ಪು. ೨೩-೪). 'ಇಂದ್ರಜಾಲ' ಪರಾ. ಮಹೇಂದ್ರಜಾಳ : ೧. ಬೇಱುದುನಬಳಾಜನಂ ವೃಪವರಂಗೆ ಮಸೋಜಿಮಹೇಂದ್ರಜಾಳಮಂ (೫೨೭ಪು. ೬-೨೬). [ಸಂ.]

ಮಹೇಂದ್ರಜಾಲಿಗ (ನಾ). ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಇಂದ್ರಜಾಲಿಕ ; ಗಾರುಡಿಗ : ಪಲವುಂ ಚೋದ್ಯಂಗಳಂ ವಿಸ್ತರಿಯಿಸುವಿದಂತಾಡಿ ಮಹೇಂದ್ರಜಾಲಿಗನುಮುಂ ಪೋಲ್ತುಂ ಸುರಾಧೀಶ್ವರಂ (೧೦೫ಪು. ೭-೦೨೨). [ಮಹೇಂದ್ರಜಾಲ + -ಇಗ]

ಮಹೇಂದ್ರಜಾಳ 'ಮಹೇಂದ್ರಜಾಲ' ನೋ.

ಮಹೇಂದ್ರಬಾಳೆ (ನಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ : "ಎಳಮೈಂದವಾಬಿಯು —ಎಳೆಯುವಾದ ಮಹೇಂದ್ರಬಾಳೆಯ" (೫೦೫೦. ೦೪೨). [ಮಹೇಂದ್ರ + ಬಾಳೆ$_1$ (<ಪಾಬಿ^{3})]

ಮಹೇಚ್ಛ (ನಾ).= ಮಹೇಚ್ಛೆ ೩ : ಆರ್ಹನ್ ಶ್ರೀಮಾಧವೇಂದ್ರಂ ಗನಘಿತನಯನ್ ವಿಷ್ಣುರಾಜನ್ ಮಹೇಚ್ಛನ್ (೫೨೦. ೫೪೦೦, ೫೪-೩ : ೨೩೫ ೫೪). [<ಸಂ. ಮಹೇಚ್ಛ]

ಮಹೇಚ್ಛ (ಗು). ೧. ಉದಾತ್ತವಾದ : ಉದಾರಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. ೨. ಉನ್ನತವಾದ ಧ್ಯೇಯಗಳನ್ನುಳ್ಳ ; ದೊಡ್ಡಗುರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. (ನಾ). ೩. ಉದಾರಮನಸ್ಕನೆನು ; ಧಾರಾಳಿ : "ಮಹೇಚ್ಛಃ. ಮಹಾಶಯಃ—೨ ಘನವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನ ಹೆಸರು. ಧಾರಾಳಿಗೂ ಹೆಸರು" (೩೦೫ಕ. ೩೫೬). ೪. ಉನ್ನತಧ್ಯೇಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು : "ಮಹೋತ್ಸಾಹಃ. ಮಹೋದ್ಯೋಗಃ. ಮಹೇಚ್ಛಃ. ಮಹಾಮನಾಃ —ಈ ೪ ಪೆಜ್ಜಾಳು." (೫೯೦೩ು. ೩೪-೨೦೨). [ಸಂ.]

ಮಹೇರಣಿ (ನಾ). ಒಂದುಬಗೆಯ ಮರ ; ತದುಕಿನ ಮರ : "ಗಜಭಕ್ಷ್ಯಾ. ಸುವಹಾ. ಸುರಭಿ. ರಸಾ. ಮಹೇರಣಾ . . . ಪ್ರಾದಿನೀ—೮ ತದುಕಿನ ಗಿಡದ ಪೆಸರು. ಅವೇಪ್ಸಾಲ" (೩೦೫ಕ. ೦೪೦). [ಸಂ. ಮಹೇರಣಾ]

ಮಹೇಶ (ನಾ). ೧. ಮಹಾದೇವ ; ಶಿವ : ಜೈನರೆಲ್ಲರು ನೆರೆದು ನಮಸ್ಕರಿಸೆ ಮಹೇಶನ ಗೊರವನಿರ್ದಹನೊರ್ಬನಂ ತಗುಳ್ದಂದಮೆಂದೆನುತ (೨೫ಪು. ೩೦-೩೪); ಳವನಾ ಪರಮಮಹೇಶಶಾಸನಮನುರ್ವರೆಯೊಳ್ಗೆ ಮಿರ್ವನನ್ನಂ (೫೩೭ಂ. ೦೩-೩೪). ೨. [ವೀಶೈ] (ಮೋಕ್ಷಸಾಧಕವಾದ) ಅರುಸ್ಥಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಷಟ್ಸ್ಥಲಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು : ವಿಶ್ವಾಸದ ಮೂಲಕ ಉಂಟಾಗುವ ನಿಷ್ಠೆಯ ಹಂತ. — ಸ್ಥಾನ ; ಮಹೇಶ್ವರಸ್ಥಲ : ಈ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾ ಹೋದರೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಭಕ್ತ. ಮಾಹೇಶ. ಪ್ರಸಾದಿ. ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ. ಶರಣ. ಐಕ್ಯ ಎಂಬ ಆರು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ (೫೫೦ಂ. ೨೦೭). [ಸಂ.]

ಮಹೇಶ್ವರ (ನಾ). ೧. = ಮಹೇಶ ೧ : ಶಾಶ್ವತಾಯ ಮಹೇಶ್ವರಾಯ ಗಿರೀಶ್ವರಾಯ . . . ನಮೋ ಗುರು ಸಂಗಮೇಶಾಯ (೨೫ಪು. ೬೦-೭೬). ೨. = ಮಹೇಶ ೨ : ಪ್ರಸಾದ ಮಹೇಶ್ವರ ಸನ್ನತವಾಗಿ ಮಹೇಶ್ವರ ಭಕ್ತ ಸನ್ನತವಾಗಿ . . . ಅರಾರ ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಕುಂದಿಲ್ಲದೆ ನಿಶ್ಚಿಂತನಾದೆಯಲ್ಲಾ (೫೫೯೫ಂ. ೦೩೪-೩೦೬). ೩. ಷಟ್ಸ್ಥಲಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿರುವವನು ; ಮಾಹೇಶ್ವರಸ್ಥಲದಲ್ಲಿರುವವನು : ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಭಕ್ತನಾಗಿ ಆ ವಿಶ್ವಾಸದೊಳಗಣ ನೈಷ್ಠೆಯಿಂ ಮಹೇಶ್ವರನಾಗಿ . . . ನಿರ್ಭಾವಪದದೊಳು ನಿಂದ ಭೇದವೇ ಐಕ್ಯಸ್ಥಲ (೫೫೦ಂ. I- ೦೦೩-೪). ೪. [ಯೋಗ] ಷಟ್ಚಕ್ರಗಳ ಅಧಿದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ಈ ಚಕ್ರಗಳಗೆ ಅಧಿದೇವತೆಗಳಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮ. ವಿಷ್ಣು. ರುದ್ರ. ಈಶ್ವರ. ಸದಾಶಿವ. ಮಹೇಶ್ವರ ಇವರು ಇರುವನು (೫೫೦೫ಂ. ೪೯). [ಸಂ.]

ಮಹೇಶ್ವರಜ್ವರ (ನಾ). ೧. ಮಹೇಶ್ವರನು ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ಜ್ವರ : ಅಂತು ತಾಗಿದ ಮಹೇಶ್ವರಜ್ವರಮಂ ಕಂಡು ಕಪಲ್ದು ಕಂಸಾರಿ ವೈಷ್ಣವಜ್ವರಮಂ ಬಿಡಲಾ ವೈಷ್ಣವಜ್ವರಂ ಮಹೇಶ್ವರಜ್ವರದೊಳ್ ಕಾದಿ ಪಿಡಿದು ತಂದು ಮುಂದಿಟ್ಟಪೆ (೫೫೦. ೦೬-೦೬ ೪). 'ವೈಷ್ಣವ ಜ್ವರ' ಹೋ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜ್ವರ : ಆಗಳ್ ಕುರುದ್ಧಜಿನಿಗೆ ಭಯಜ್ವರಮುಂ ಮಹೇಶ್ವರಜ್ವರಮುಂ ಬರೆ ಬರ್ಪುದಾರಮಹೇಶ್ವರನ ರಥದ ಬರವಂ ಕಂಡು (೫೦೫೦. ೦೦-೦೫೬ ೪) ; ಕಟುಕರೋಷಿಣಿ . . . ಸುಗಂಧಿಯ ಜೇರು, ಇವಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದು ತೂಕ . . . ಕೊಡಲುಂ, ಸಕಲಕ್ಷಯವ್ಯಾಧಿ, ಮಹೇಶ್ವರವ್ಯಾಧಿ, ಮಹೇಶ್ವರಜ್ವರ ಹರ (೭೫೫. ೫೬). 'ಮಾಹೇಶ್ವರಜ್ವರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಹೇಶ್ವರವ್ಯಾಧಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಕಟುಕರೋಷಿಣಿ . . . ಸುಗಂಧಿಯ ಜೇರು, ಇವಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದು ತೂಕ . . . ಕೊಡಲುಂ ಸಕಲಕ್ಷಯವ್ಯಾಧಿ, ಮಹೇಶ್ವರವ್ಯಾಧಿ, ಮಹೇಶ್ವರಜ್ವರ ಹರ (೭೫೫. ೫೬). [ಸಂ.]

ಮಹೇಶ್ವರಸ್ಥಲ (ನಾ). = ಮಹೇಶ ೨ : ಚತುರ್ವಿಧಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ನನುಭವಿಸದ ವಸ್ತುವ ಕಾಂಬ ನಿಶ್ಚಯವೇ ಮಹೇಶ್ವರಸ್ಥಲ (೫೫೦. I- ೦೦೬-೪) ; ಮಹೇಶ್ವರಸ್ಥಲ ಲಿಂಗನಿಷ್ಠಾಸ್ಥಲ . . . ಭಕ್ತದೇಹಿಕ (ಲಿಂಗ) ಸ್ಥಲ ಈ ೯ ಮಹೇಶ್ವರಸ್ಥಲಂಗಳು (೫೭೦೬. ೨೬೦-೦೦೪) ; ಶಿವಲಿಂಗದ ಜ್ಞಾನಸಕ್ತಿಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಗುರುಲಿಂಗವು ಜನಿಸುತ ಅದರ ಉಪಾಸನೆಗಾಗಿ ಮಹೇಶ್ವರಸ್ಥಲವುಂಟಾದುದು (೫೫೦೫ಂ. ೨೪ ೨೩೮). [ಸಂ.]

ಮಹೇಶ್ವರಿ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿಯ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ದುರ್ಗೆ : "ಈಮಿ ಪಾರ್ವತಿ . . . ಮಹೇಶ್ವರಿ ಕಾಳಿಯೆಂಬಿವಂಬಿಕೆಯ ಪೆಸರ್" (೫೫೬ ೫೫೦. ೬-೦೬) ; ಆಂ ಮಹೇಶನಾಶ್ರಯಂಗೆಯ್ದಿರ್ಪಳಿವಳ್ ಎನ್ನಂ ಮಹೇಶ್ವರಿಯೆಂದಿಂದುಂ. ಆದಿಶಕ್ತಿಯೆಂದುಂ ಕರೆವರ್ (೫೫೬ಕ. ೩೬-೦೬).

ಮಹೇಶ್ವರಿವಪದ್ರ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಟುಜಾಡ್ಯ (?) : ಶೀಪೆಮಳಗೆ ಮಹೇಶ್ವರಿವಪದ್ರದಿಂದ ಪಾಂತಿಭ್ರಾಂತಿಯಾಗಿ ಜನರು ಮೃತವಾಗುತ್ತಿರ್ದಲ್ಲು (೨೪. ೪೨ (೩). ೫೫೦೫ಂ೦೬೪. ೨೩-೦೩; ೧೪೧೩). [ಸಂ. ಮಹೇಶ್ವರೀ]

ಮಹೈಶ್ವರ್ಯ (ನಾ).=ಅಧಿಕವಾದ ಸಂಪತ್ತು ; ಅತ್ಯಧಿಕವಾದ ಸಿರಿ : ಅಮರೇಂದ್ರೋನ್ನತಿ ಮೇಚರೇಂದ್ರವಿಭವಂ ಭೋಗೀಂದ್ರಭೋಗಂ ಮಹೇಂದ್ರವಮಹೈಶ್ವರ್ಯಮಿವೆಲ್ಲಮಧ್ರುವಂ (೨೦೫ಪು. ೦೦-೩೦). ೨. ಅತ್ಯುಜ್ಜ್ವಲವಾದ ಪ್ರಭುತ್ವ ; ಪರಮಾಧಿಕಾರ. [ಸಂ.]

ಮಹೋಕ್ಷ (ನಾ).=ದೊಡ್ಡ ಎತ್ತು ; ಬಲವಾದ ಎತ್ತು : "ಮಹೋಕ್ಷಃ. ಉಕ್ಷತರಃ — ಈ ೨ ಬಲ್ಲೆತ್ತು" (೩೦೫ಪು. ೫೨-೦೦೦) ; ಅಚ್ಚುತೇಂದ್ರಂ . . . ಗಜ ತುರಗ ರಥ ಪದಾತಿ ಮಹೋಕ್ಷ ಗಂಧರ್ವ ನಟೀವಿಕಲ್ಪಿತ ಮಾದೇಜುಂ ಪಡೆಸುಂ . . . ತನಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಾಗೆ (೫೦೦೫ಪು. ೨-೦೦೦ ೪). ೨. ಶಿವನ ವಾಹನ ; ನಂದಿ : 'ಮಹೋಕ್ಷಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಹೋಕ್ಷಗ (ನಾ). ನಂದಿಯ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸುವವನು ; ಶಿವ : ಅಕ್ಷಯಾಯ ಮಹೋಕ್ಷಗಾಯ . . . ಮದ್ರುಕ್ಷಣಾಯ ನಮೋ ನಮೋ (೨೫ಪು. ೭೦-೭೭). [ಸಂ.]

ಮಹೋಗ್ರಾಣಿ (ನಾ). (ರಾಜ್ಯದ) ಉಗ್ರಾಣದ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ : ಪ್ರೌರೋಹಿತಂ . . . ಮಹೋಗ್ರಾಣಿ ಭಂಡಾರಿ ಸೇನಾನಾಯಕಂ . . . ತಳವಾರನೆಂಬಿವರು ಭೂರಮಣರೆಲ್ಲಿ ವಿನಿಯೋಗಮಂ ತಾಳ್ದು ಪದಿನೆಣ್ಬರ್ ಪ್ರಧಾನರೆನಿಕುಂ (೫೦೦೫. ೭೦-೦೦). [ಮಹಾ + ಉಗ್ರಾಣ]

ಮಹೋತ್ಸವ (ನಾ). ೧. ಭಾರಿಉತ್ಸವ ; ದೊಡ್ಡಸಮಾರಂಭ : ಆಭರಣವ ಮಾಣಿಕಂಗಳ ಪೊಬ್ಬರುಣಾಂಶುಗಳಿಂದಮಂದು ಪಿಂಜರಿತ

ಪಿಶಂಗಿತಾರುಣತೆದಿಙ್ಮುಖಮಾದುದು ತತ್ಕ್ಷಣೋತ್ಸವಂ (ಕಾಪ್ರ. ೬-೧೦೩); ಆ ಮಹೋತ್ಸವವೇಳುದಿನವಭಿರಾಮರಂಜಿತವಾಯ್ತು (ಶಾಬ್ಯಾಕ. ೦-೦೯). ೨. ಅತಿಯಾದ ಸಂಭ್ರಮ.– ಉತ್ಸಾಹ ; ಅಧಿಕವಾದ ಸಡಗರ.– ವಿಜೃಂಭಣೆ : ಸರ್ವತೋಭದ್ರಮೆಂಬ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯಿಂ ಮಹೋತ್ಸವದಿಂದೆಱುದಿದಸಂಬರಂ ಮಾಡಿ (ಆಪ್ರ. ೦೬-೬೨ ಪ); ಪ್ರೇಮಂ ಪ್ರೀತಿ ಮಹೋತ್ಸವಂ ಪ್ರಮೋದಂ ಸಮಗತಿಯಿಂದೊಂದಿ ಕುಂದದಿರ್ಕನವರತಂ (ಕಸ್ತೂಕ. ೧೬-೨) ; ಅತಿಮನೋಹರಮೆನಿಪ ವಾಚಿಯಂ ಕಂಡು ಹರ್ಷಿತನಪ್ಪಿ ನೋಡುತಿರ್ದಂ ಕಲಾವಿದನಪ್ಪ ಮಾರುತಿ ಮಹೋತ್ಸವದೊಳು (ಕೃಬಾಣ. ೨-೬). ೩. ಅತಿಯಾದ ಸಂತೋಷ : ಅಧಿಕವಾದ ಹಿಗ್ಗು : ನಿಜನಾಥನ ಮಾತಂಬಿಡುರೋಡೆ ಕುಡಿ ಹೃತ್ಕಮುದಶ್ರೀಗೆಂದುವಿಂಡ್ಲದ ಮಹೋತ್ಸವಮಂ (ಕೃತ್ಯಕ. ೪-೦೦೨). [ಸಂ.]

ಮಹೋತ್ಸಾಹ (ನಾ)· ೧. ಅತಿಯಾದ ಉತ್ಸಾಹ.– ಪುರುಷ : ಶಾಂತಿನಾಥಕಥೆಯಂ ಲೇಸಕ್ಕಿನಂ ಸರ್ವದೇವಕವೀಂದ್ರಂ ಬರೆದಂ ಬುಧರ್ ಪೊಗಳ್ವಿನಂ ತನ್ನಂ ಮಹೋತ್ಸಾಹದಿಂದಂ (ಶಾಂಕಥ. ೦೨-೦೦); ಮುರಾರಿ ವತ್ಸಕುಲದಂ ಕಾದಂ ಮಹೋತ್ಸಾಹದಿಂದಂ (ಜಗಪ. ೩-೭೦)· ೨. ಅತಿಯಾದ ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳವನು ; ಅತ್ಯುತ್ಸಾಹಿ : "ಮಹೋತ್ಸಾಹಃ, ಮಹೋದ್ಯೋಗಃ, ಮಹೇಚ್ಛಃ, ಮಹಾಮನಾಃ— ಈ ೪ ಪೆಸ್ಮಾಳು" (ಶಬ್ದಮ. ೫೮-೨೧). [ಸಂ.]

ಮಹೋದಧಿ (ನಾ)· ದೊಡ್ಡ ಸಮುದ್ರ ; ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಕಡಲು : ಕೃದ್ಧವಚನಮಹೋದಧಿಯೊಳ್ ಕಿಱಿದನಱಿವುದಂ ಮಾಡಿವೆಂ (ಜಂಕಥ. ೨-೩೭); ಗಂಗೆಯುಂ ಮಹೋದಧಿಯಂತೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಪರಿಯಂತ್ತಿತ್ತು (ಪಚಾ. ೩೫). [ಸಂ.]

ಮಹೋದಯ (ನಾ)· ೧. ಅಧಿಕವಾದ ಏಳಿಗೆ.–ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ೨ ಮಹೋನ್ನತಿ : ವಿದ್ಯಾನಂದಸ್ವಾಮಿಯು ಮಹೋದಯಂ ಕೇವಳ್ವಮೇ (ಕೃತ್ಯಕ. ೦-೨೩). ೨. ಅತ್ಯಂತ ಹಿರಿಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ; ಘನತೆಯುಳ್ಳದು : ಅಸಹಾಯಸಾಹಸವಿನೋದಿ ವಿಸ್ಮಿತಚಿತ್ರಪ್ರಸವಪ್ರಕಾಶಿತ ಮಹೋದಯತತ್ವಸತ್ವ . . . ನಿರ್ಮಲಯಶೋವಿವಿಧಾವತಂಸಂ (ಕಬಾ. ೩-೩೯). ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ಅದೃಷ್ಟ : ಸುದೈವ. ೪. ಹಿರಿಮೆ : ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. ೫. ಅಧಿಕವಾದ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ಅಥವಾ ಕೊಡುವಂಥದು. ೬. ಮೋಕ್ಷ ; ಕೈವಲ್ಯ. ೭. ಪ್ರಭು : ಒಡೆಯ : ಮಹಿತಮಹೋದಯಂ ಕಮಳಬಂಧುರಸ್ಮಿತವಕ್ತ್ರಭಾಸುರಂ (ಅಜಪು. ೨-೩). ೮. ಸುದೈವಿ ; ಪುಣ್ಯಶಾಲಿ ; ಭಾಗ್ಯವಂತ : ಮಹೋದಯನೆಂಬುದು ದೇವಭಕ್ತನೆಂಬುದ್ರ ಪತಿಭಕ್ತನೆಂಬುದು ಜಗದ್ವಳಯಂ ಪಡೆವಳ್ಕತ್ತಿಲಪನಂ (ಅಪ್ರ. ೦೨-೨೩). ೯. ಗಣ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ ; ಮಹಾಶಯ : ಉವನಿಷತ್ಪ್ರಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡಿದ ಭಾಷಣಮಾಲೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಮ್ಯಾಕ್ಸ್‌ಮೂಲರ್ ಮಹೋದಯನ ಗಮನ ಆ ಕಡೆಗೆ ಹರಿಯಿತು (ಶಾಕಥ. ೧೭) ; ಗವ್ವರ್ನರ್ ಮಹೋದಯರು ಸ್ವಯಂ ರಾಜ್ಯ ತಿಲಕವನ್ನಿಡಲು ಬರುವವರಿದ್ದಾರೆ (ಪ್ರಜಾಪ್ರ. ೨೫೩). ೧೦. ಮೊಸರು ಮತ್ತು ಜೇನುತುಪ್ಪಗಳ ಮಿಶ್ರಣ.

ಮಹೋದಯಪುಣ್ಯಕಾಲ = ಮಾಘ ಅಥವಾ ಪುಷ್ಯಮಾಸದ ಸೋಮವಾರದಂದು ಸೂರ್ಯೋದಯದಲ್ಲಿ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯು ಆರಂಭವಾದಾಗ ಶ್ರವಣನಕ್ಷತ್ರವು ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ವ್ಯತೀಪಾತವ ಕೊನೆ ಇವುಗಳ ಯೋಗವಾಗುವ ಒಂದು ಪುಣ್ಯಕಾಲ.–ಪವಿತ್ರವಾದ ಸಮಯ. [ಸಂ.]

ಮಹೋದರ (ಗು)· ೧. ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ : ಬೊಜ್ಜು ಹೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ)· ೨. ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆ : ಮತಿ ದುರ್ಮೊದಿವನಸುರಬಲಿಗೊದಗಿಸಿದ ಕೂಳನತಿಮಹೋದರಕದಸಿಕೊಂಬನೇ (ಕೃಬಾಣ. ೨-೩೮). ೩. ಹೊಟ್ಟೆಉಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಜಲೋದರ : ಮಹೋದರ, ಕಾಮಾಲೆ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳು ಕಾಣಿಸಿದಲ್ಲಿಯೇ . . . ಪ್ರತೀಕಾರವಂ ಮಾಡಬೇಕು (ಶಶ್ಮ. ೨೨) ; ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಮಗನನ್ನು ಅರ್ಪಿಸದೆ ಇದ್ದದ್ದರಿಂದ ವರುಣನ ಶಾಪದ ಫಲವಾಗಿ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಮಹೋದರವುಂಟಾಯಿತು (ಶಾಕಥ. ೭೦). ೪. ರಾಮನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು : ಪರಸ್ಯನ್ಯದ ಸುರರ್ಕಸಗಜವ ಮುಜಿದು ಮಹೋದರನ ಕೆಡಹಿದನು ಕಲಿನೀಲ (ತೊರಾ. ೬-೪೭ ಸೂತ್ರ). [ಸಂ.]

ಮಹೋದ್ಯಮ (ನಾ)· ೧. ಅತಿಯಾದ ಪ್ರಯತ್ನ ; ಉದ್ಯೋಗಶೀಲತೆ. ೨. ದೊಡ್ಡ ಉದ್ಯಮ ; ವ್ಯಾಪಾರ ಕೈಗಾರಿಕಗಳ ಮಹೋದ್ಯಮಗಳೂ, ಆಹಾರ ಅಭಯ ಔಷಧ ಶಾಸ್ತ್ರದಾನಗಳೂ . . . ಒಂದೇ ಕೊರಳಿನಿಂದ ಸಾರುತ್ತಿವೆ (ಕಾಪ್ರ. ೦೦೯). ೩. ಅತಿಯಾದ ಉತ್ಸಾಹ : "ಮಹೋದ್ಯಮ ಮುತ್ಸಾಹವೃತ್ತಿ" (ಪಬ್ರ. ೪೭. ೦೦೩-೨೩)· ೪. ಹೆಚ್ಚು ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ಕಠಿಣಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವವನು : "ಮಹೋತ್ಸಾಹಃ, ಮಹೋದ್ಯಮಃ— ೨ ದುಷ್ಕರವಾದ ಪ್ರಯೋಜನಗಳಲ್ಲೇ ಉದ್ಯೋಗವುಳ್ಳವನ ಪೆಸರು" (ಶಬ್ದಮ. ೭೫). [ಸಂ.]

ಮಹೋದ್ಯಮಿ (ನಾ)· ಉದ್ಯೋಗಶೀಲಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾರ್ಯತತ್ಪರನಾಗಿರುವವನು : ನಿಷ್ಠುಣಂ ಮಹೋದ್ಯಮಿ ನಿಗೃಹೀತಾತ್ಮಂ ಧರ್ಮಗ್ರಹಜಂ (ಜಸಿ. ೬೭-೯).

[ಸಂ. ಮಹೋದ್ಯಮಿನ್]

ಮಹೋದ್ಯೋಗ (ನಾ)· ೧. = ಮಹೋದ್ಯಮ ೧ : ಆಹವ ಮಹೋದ್ಯೋಗಕ್ಕೆ ಬೆಜಗಾಯ್ತು ಸುರಪತಿಕ (ಶಾಬ್ಯಾಂ. ೯-೦). ೨. = ಮಹೋದ್ಯಮಿ : "ಮಹೋತ್ಸಾಹಃ, ಮಹೋದ್ಯೋಗಃ, ಮಹೇಚ್ಛಃ, ಮಹಾಮನಾಃ — ಈ ೪ ಪೆಸ್ಮಾಳು" (ಶಬ್ದಮ. ೫೯-೨೦೦). [ಸಂ.]

ಮಹೋನ್ನತ (ಗು)· ೧. ಅತ್ಯಂತ ಎತ್ತರವಾದ ; ಬಹು ಔನ್ನತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ)· ೨. ಬಹುಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು : ಬೆಲುಹೂರಿನಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಾರಾಯಣನನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿದ ಮಹೋನ್ನತವಾದ ದಿನ ಅದು (ಸಚಾ. ೬). ೩. ಉತ್ತಮ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಉದಾತ್ತ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದು ಮಹೋನ್ನತರ ಲಕ್ಷಣ (ಜಂಕಥ. ೯೯)· ೪. ತಾಳೆಮರ.

[ಸಂ.]

ಮಹೋನ್ನತಿ (ನಾ)· ೧. ಅಧಿಕವಾದ ಹಿರಿಮೆ.– ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ : ನಿನ್ನ ವಯಮೆಯು ನೋಡ್ಬಿ ಮಹೋನ್ನತಿಯುಂ ಸತ್ಕೃಸಾದಮುಂ ಕಿಱುಕುಳನಪ್ಪ ನ್ನೊಂದಿಗನೊಳನುಚಿತಂ (ಜಂಕಥ. ೩-೯); [ರಾ]ಜಲದೇವಿಯ ಮಹೋಂನತಿಯಂತೆ (ಕಾಇಪ. XX. ೨೦೫-೨೦ ; ೧೩೧). ೨. ಅತ್ಯುಚ್ಚಸ್ಥಾನ ; ಪರಮಪದವಿ. [ಸಂ.]

ಮಹೋನ್ನತಿಕ್ಕೆ (ನಾ)· ಅಧಿಕವಾದ ಹಿರಿಮೆ ; ಮಹೋನ್ನತಿ : ಜಲಜಾತವಿರೋಧಿಗೆ ಶೀತಳವೊಪ್ಪುಗುಮಿಗಳಂತು ತಾನಂತೆ ಮಹೀತಳದೊಳುಪಾಸನಪ್ಪಂಗಳ ವಟ್ಟಿಪ್ಪ ಗುಮಹೋನ್ನತಿಕ್ಕೆದು ದಾನಂ (ಧರ್ಮಕ್ಕು. ೬-೨೨೨).

[ಮಹೋನ್ನತ + — ಇಕ್ಕೆ (< —ಇಕೆ)]

ಮಹೋಪಕಾರ (ನಾ)· ಅಧಿಕವಾದ ಸಹಕಾರ.– ನೆರವು ; ದೊಡ್ಡ ಉಪಕಾರ : ಸಿಂಹಾಸನವ . . . ಕಮ್ಮ ಸ್ವೀಕೃತವಪ್ಪರಿಗೆ ವಂಶ ಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ಲಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಮಹೋಪಕಾರಕ್ಕೆ ತಾವು ಗೌರವಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೃತಜ್ಞರೇಬುದನ್ನು ಅವರ ಸ್ಮರಿಯಲ್ಲಿ ಬನ್ನಿಸುವುದು (ಪಾಪಪ. II. ೦೩೨). [ಸಂ.]

ಮಹೋರಗ (ನಾ)· ದೊಡ್ಡಹಾವು; ಮಹಾಸರ್ಪ : ಒಡನೆ ಸುರಾಸುರರ್ ಕನಕಪರ್ವತಮುಂ ಕಡಗೋಲ ಮಾಡಿ ವೇಣ್ ಜೆಡೆ ಪಲವಪ್ಪ ವಾಸುಕಿಮಹೋರಗನಂ ಕಡಗಣ್ಣಿಮಾಡಿ ಪಾಲ್ಗಡಲನುಪಾಯದಿಂ ಕಡೆಯ (ಕಾಕ್ಕ.ಸಾ. ೧೭೮ ಉದ್ಭವ) ; ಮತ್ಸರಮಹೋರಗಸ್ಯಮಾಗ್ರಹಮಹಾಗ್ರಹಕ್ಕಂ . . . ತನ್ನನೊಪ್ಪಿಸುವುದು ಮತಿವಂತಂಗೆ ಪುರುಷಾರ್ಥಮಲ್ತು (ಜೀಸಂಪ್ರ· ೬-೬೨ ಪ)· [ಸಂ.]

ಮಹೌಷಧ (ನಾ)· ೧· ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಔಷಧಿ. ೨· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇರು ; ಶುಂಠಿ : "ಶುಂಠೀ, ನಾಗರಂ, ಮಹೌಷಧಂ, ವಿಶ್ವಭೇಷಜಂ· ವಿಶ್ವ — ಈ ೫ ಶುಂಠಿ" (ಜಾಧಾಮು· ೦೦೦-೪೦). ೩· ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಸರ್ಪ : "ಮಹೌಷಧಂ — ವಿಷ್ಪನಾಭಿ" (ಬಿಪ್ರಾ· ೦೦೪). ೪· ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. ೫· ಅತಿಬಿಜೆ. ೬· ಹಿಪ್ಪಲಿ. [ಸಂ.]

ಮಹೌಷಧಿ (ನಾ)· ೧=ಮಹೌಷಧ ೧. ೨· ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಸ್ಯ : ಫಲಾಕವಿರಾಮಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಷಷ್ಠಿವ್ರೀಹಿಯಮಗೋಧೂಮಾದಿ ಮಹೌಷಧಿ [ಜಾಹಾಂ. ಧ]ಗಳಂ (ಆಪ್ತ. ೪-೩೦ ಪ) ; ಮಹೌಷಧಿಗಳ್ಗಂಗೊಳಿಸಿ ಪಲ್ಲವತತಿ ಸಾಗಲಿಸಿ ಮಣಿಪೂಣ್ಗಳಂಬ್ಜಮೊಪ್ಪಿದುದು (ಜಾಹರಿ· ೪-೦೦)· ೩· ಗರಿಕೆ ; ದೂರ್ವೆ· [ಸಂ.]

ಮಳ 'ಮಲ್ಲ' ನೋ·

ಮಳಗವಾಡಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ರಾಮಚಂದ್ರಭಟ್ಟಾರರ್ಗ್ಗೆ ಮಂಡಲೂವು ಮಳಗವಾಡಿಯುಮುಂ ಕಾಲಂ ಕಚ್ಚಿ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ, XI, ಚಿಕ್ಕಬಂ· ೬೧-೨೯: ೧೮೮)· [ಮೆಳಗ್ಗ + ವಾಡಿ]

ಮಳಬಿಯ, ಮಳಬ್ಬಿಯ, ಮಳಬೆಯ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಅಂತು ಆಯ್ದುದಕಕ್ಕಂ ಮಳಬಿಯ ಸಿದ್ಧಾದು ಸುಂಕ ಜಾಣ ಆಗಾಂತುಕ ಸರ್ವ್ವಬಾಧೆ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಆಯ್ದುತ್ಪತ್ತಿಹೊನ್ನಂ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಎಕ· ೪· ಚಾಸಪ· ೭೦-೩೭ ; ೧೧೭೬) ; ಎರಡು ಮನೆಗೆ ಹಣ ಆಯ್ದು ಕ್ಕೂರಿಂಗೆ ಮಳಬಿಯ ಹಣ ೮ಂಜಣ (ಎಕ· ೧೦, ೨೨೨-೨೩ ; ೧೧೯೬). ಮಳಬ್ಬಿಯ : ಇದಱ ಮಳಬ್ಬಿಯಕ್ಕೆ ಹತ್ತು ಗದ್ಯಾಣ ಪೊನ್ನ ಪ್ರಿದ್ಧಿಯಂ ಕಪಿವನ್ಸಾಗಿ (ಪ್ರಿಇ. ೦೫೦· ೫೯-೭೭; ೧೧೦೬); ಮಳಬ್ಬಿಯ ವಿಷು ಬಂದಡಂ ಆ ಸ್ಥಳದಾಚಾರ್ಯ್ಯರು ತಾವೇ ತೆತ್ತು ನಿರ್ವ್ಹಯಿಸುವರು (ಎಕ· ೭೦· ೨೨೨-೦೬; ೧೨೦೬); ಆ ಸೋಮನಾಥಪುರಕ್ಕೆ ಉರುತ್ಕವಾಗಿ ಬಂದ ಪದಿಕೆ ಹೊರಕೆ ಹೊದಿಕೆ ಮಳಬ್ಬಿಯವೊಳಗಾಯಿತ್ತು ಯೆಂದು ಬಂದಡಂ (ಎಕ· ೧೦· ೬೮೮. ೧೩-೨೩ ; ೧೨೦೦). ಮಳಬೆಯ : ಕುಮರಿಸಾಂಕ ಪುರದ ಪದಿಕೆ ಕಿಱುಕಳ ಮಳಬೆಯ . . . ಯಿವನು . . . ದುಹಾಪ್ಪಭು ಗೌಡಗಳು ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು ಸರ್ವ್ವ ಬಾಧಾಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಧಾರಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ಶಾಸನ (ಎಕ· ೪ (೨)· ಕ್ಯಾಕಾಮು· ೦೦೯-೩೩ ; ಸಂ· ೧೩೫೩ ಪ೫)· 'ಮಳವರಿ'ಹೋ·

[ಮಳ ? + ಬಿಯ:]

ಮಳಬ್ಬಿಯ 'ಮಳಬಿಯ' ನೋ·

ಮಳಮಳಿಸು$_1$ 'ಮಟಮಟಿಸು' ನೋ·

ಮಳಮಳ$_2$, **ಮಳಮಳಿ** (ನಾ)· ೧· ಬೇಗುದಿ.; ತಳಮಳ : ಆತನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಳಮಳವು ನಡದೇ ಇತ್ತು (ಕಾಪ· ೩೦)· ಮಳಮಳಿ : ೨· ಓಕರಿಕೆ ಬರುವ ಸ್ಥಿತಿ ; ಉಬ್ಬಳಿಕೆ ; ಹೊಟ್ಟೆತೊಳಸು : ಗುಟುಗು ಸೋಡಾ ಕುಡಿದ. ಆದರೆ ಅದರಿಂದ ನೆಮ್ಮದಿ ಎನ್ನಿಸಲಿಲ್ಲ. ಬದಲು ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಯ ' ಮಳಮಳಿ' ಹೆಚ್ಚೇ ಆಯಿತು (ಕುಪರಾಶಾ· ೦೫೩).

[←ಮರಾ· ಮಳಮಳ, ಮಳಮಳಿ]

ಮಳಮಳಿ 'ಮಳಮಳ$_2$' ನೋ·

ತಳಮಳಿಕೆ (ನಾ)· ತಳಮಳ ; ಬೇಗುದಿ : ಮಸ್ಸಿನ ಮಳಮಳಿಕೆ ಆಕಗೆ ಪೀಡೆ ಕೊಡಕೊಡಗಿತು (ಇಕ್ಷ್ವ· ೩೫೯). [ಮಳಮಳ$_2$ + — ಇಕೆ]

ಮಳಮಳಿಸು$_1$ 'ಮಟಮಟಿಸು' ನೋ·

ಮಳಮಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ)· ೧· ತಳಮಳವಾಗು ; ಸಂಕಟವಾಗು : ಆಗಕಂದು ನನಗೆ ನೆನಪಾದರ ಮಳಮಳಿಸ್ತದ (ಕೂಸಂಜಾ· ೦೩೩). ೨· ಓಕರಿಕೆ ಬರುವಂತಾಗು ; ಹೊಟ್ಟೆತೊಳಸು : ನಿಮ್ಮ ಸಂಗೀತವು ಆರಂಭವಾದ ಕೂಡಲೇ ನನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಮಳಮಳಿಸತೊಡಗುತ್ತದೆ (ಚಿಜಾಕ· ೧೦). [ಮಳಮಳ$_2$ + — ಇಸು$_3$]

ಮಳಯ 'ಮಲಯ' ನೋ·

ಮಳಯಜ 'ಮಲಯಜ' ನೋ·

ಮಳಯಮಹೀಜ (ನಾ)· ಗಂಧದ ಮರ ; ಚಂದನವೃಕ್ಷ : ನೆಗಟ್ಟೀ ಕರ್ಪೂರ ಕಾಳಾಗರು ಮಳಯಮಹೀಜಂಗಳ್ (ಸಂಚಿಶಾ· ೪-೨೩)·

[ಸಂ· ಮಲಯಮಹೀಜ]

ಮಳಯರುಹ 'ಮಲಯರುಹ' ನೋ·

ಮಳಯಸಮೀರಣ (ನಾ)· ಮಲಯಪರ್ವತದಿಂದ ಬೀಸುವ ತಂಗಾಳಿ : ಮರಿಜ ಮಳಯಜಮಳಯಸಮೀರಣ . . . ಮೃಣಾಳಾದಿಗಳುಂ ಬಾರಿಸಲಾಜೆ ದಲಪನ ದಾಪ್ಪುರಮುಂ (ಆಪ್ತ. ೨-೦೩).

[ಸಂ· ಮಲಯಸಮೀರಣ]

ಮಳಯಾನಿಲ 'ಮಲಯಾನಿಲ' ನೋ·

ಮಳಯಾನಿಳ 'ಮಲಯಾನಿಲ' ನೋ·

ಮಳಯೋದ್ಭವ 'ಮಲಯೋದ್ಭವ' ನೋ·

ಮಳರಹಿತ 'ಮಲರಹಿತ' ನೋ·

ಮಳಲ್ 'ಮಣಲ್' ನೋ·

ಮಳಲಕಂತೆ (ನಾ)· ಒಂದುಬಗೆಯ ಬತ್ತ : ಕೊಡಗು ಮಳಲಕಂತೆ ಹರಿಣ ಡುಣ್ಣಗೊಡನೊವ್ವತಿಹ ಬೈರಾವಳಿಯ ಕಡುಸೊಬಗಾಂತಿಹ ಬೆಂದ್ರೋದಯಶಾಲಿಯಿಡೆವಿಡದಿಪಿದುವರ್ತಿಯಲಿ (೪೩೬· ೩-೭೦)· ? ಮರಳಕಾಂತಿ ಅಥವಾ ಮಣಲಕಾಂತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಕೆಂಪು ಬತ್ತವು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ· [?]

ಮಳಲತ್ತಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅತ್ತಿಮರ : "ಅಜೋಕ್ಷ—ದುಳಲತ್ತಿ" (ಬಿಪ್ರಾ· ೪). [ಮಳಲ್ (<ಮಣಲ್) + ಅತ್ತಿ$_1$]

ಮಳಲದರಸಿ (ನಾ)· ಔಷಧಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮೂಲಿಕೆ : "ಗಿರಿಜಾನುಜಾ—ಮಳಲದರಸಿ" (ಬಿಪ್ರಾ· ೮೬).

[< ಮಳಲ್ + ದರಸಿ]

ಮಳಲವಾಡಿ 'ಮಣಲಿವಾಡಿ' ನೋ·

ಮಳಲಸೌತೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೌತೆ : "ಪಾಲುಕೀ—ದುಳಲಸೌತೆ" (ಬಿಪ್ರಾ· ೦೫೦). [< ಮಳಲ್ + ಸೌತೆ (< ಸಪುತ)]

ಮಳಲಹುಚ್ಚತ್ತಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅತ್ತಿಮರ : "ಲಭುಸದು ಫಲಃ—ಮಳಲಹುಚ್ಚತ್ತಿ" (ಬಿಪ್ರಾ· ೦೫೩). [< ಮಳಲ್ + ಹುಚ್ಚತ್ತಿ]

ಮಳಲಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : ಜಿಳಯಾನೆ ಮಳಲಿ ಕೂಡಿಲು ಚಿಕ್ಕ ಗೆಂಡ . . . ಗಿಜಿಲುಗಳೆಂಬ ಹೊಳೆವಳ್ಳಿಯಾ ಮಿನ್ಗಳಂ ತಮಿಸುತಿಹ ಬೇಡರಂ ನೋಡಿದಂ ಭೂಪಾಲನು (ಜಚಿಕಾ· ೫-೧೩). [?]

ಮಳಲು$_1$ 'ಮಂಬಲ್' ನೋ·

ಮಳಲು$_2$ 'ಮಣಲ್' ನೋ·

ಮಳಲು$_3$ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಮಹಾಶ್ಲಕ್ಷ್ಣ — ಮಳಲು" (ಬಿಪ್ರಾ· ೦೫೩)· [?]

ಮಳಲ್ಗೊಳ (ನಾ)· ಕೊಳದಂತೆ ಕಾಣುವ ಮರಳಿನ ರಾಶಿ; ಮರೀಚಿಕೆ: ಕರೆದುಮು ನಿರಾಶೆಯ ನಡುವೆ ದೂರದಾಶೆಯ ತೆರದಿ, ಪಳುಕು ಪಿಳಾರ್ಗಳಂ

ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿ ನಂಬಿಪಾ ಬಿಲಿಚ ಮಳಲ್ಗೊಳಂ (ಕ್ರಿಶಾಪು. ೬೭೯-೭೩೦).
[ಮಳಲ್ (< ಮಣಲ್) + ಕೊಳ್ಳ]

ಮಳಲ್ದಿಂಟೆ 'ಮಣಲ್ದಿಂಟೆ' ನೋ.

ಮಳವ್ಯ[1] 'ಮಳವೆ' ನೋ.

ಮಳವ್ಯ[2], **ಮಬವೆ**[2] (ನಾ)· ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ದಾಮಂಬಿಯು ಪಳ್ಳದಿಂ ಮೂಡಲು ಮಳವದ ಮಕ್ಕಿ ಗುಣಿಗನ ಮತ್ತರ್ ೧ (ಕೆಇಇ-IX-i, ೦೬೫-೫೬; 1099); [ಪಾಗರ] ಸೋಮನಾಥದೇವರ ಮಳವದಿಂ ತೆಂಕಲು ಮತ್ತರು ೧ (ಸಿಇಇ. XX. ೨೦೬-೨; ?)· **ಮಬವೆ**[2] : ಕಲಿದೇವರಿಗೆ ಪಾಲುಮಂಡಗೆಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಮತ್ತರು ೬ ತೋಟ ಮತ್ತರು ೬ಳಗಣ ಮಬವೆ ಸಹಿತ . . . ಕೊಟರು (ಸಿಇಇ. XX. ೨೦೬-೦೯; ?)· [?]

ಮಳವರಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಕೋಣಕೋಡ ಗ್ರಾಮ ೧೫ ಪ್ಯಾಕುರೇಪೆ ಸಿದಾಯದಿಂದ ಗ . . . . ಮಳವರಿಯಾದ ಗ (ಕ್ಯಾಇ. ೦೪೩೬. ೩೬-೩೦ ; 1764)· ' ಮಳಬಿಯಾ ' ನೋ. [ಮಳ್ + ವರಿ]

ಮಳವಿ ' ಮಳವೆ ' ನೋ·

ಮಳವೆ· **ಮಳವ್ಯ**[1], **ಮಳವಿ**· **ಮಬವೆ**[1] (ನಾ)· ೧· (ಸರಕಿನ) ಮೂಟೆ : ಗಂಟು ; ಪೆಂಡಿ : ಮಳವೆಗೆ ಪಟ್ಟಾ ಪದಿನಾಱು ಪಲಂ (ಎಇ. IX. ೨೨-೭; ಸಾ. ೩೦೦) ; ನೂಲ್ಗ ಮಳವೆಗೆ ವಿ ೨ ಕಿ (ಇಇ. ೦೦೪-೬-೫೬ ; 1076); ಹತ್ತಿಯ ಮಳವೆಯುಲು ವೀಸ ಸೀರೆಯ ಮಳವೆಯುಲು ಬೇಳೆ (ಎಳ. XI. ೪೯೬. ೨೦-೩೮ ; 1087). ೨· ರಾಶಿ ; ಒಟ್ಟಿಲು : ಬಿಡು ಮುತ್ತಿನ ಪೇಜುಗಳಂ ತಮಿಯದೆ ಕರ್ಪುರದ ಪಿರಿಯ ಮಳವೆಗಳಂ ತಂದಿಡು (ಸುಗಸಾ. ೦೦-೧೦) ; ಶಿಲೆಯ ಮಳವೆ ಹಡವಿನ ಮಳವೆ ಅರಿಷಿಣ ಮಳವೆ ಅಲ್ಲದ ಮಳವೆ (ಪಾಸಿ. ೩೭-೪ ; ಸಾ. 1200) ; ಬಿಗಿದ ಮಳವೆಯನೆಕ್ಕಿ ಗೊಪ್ಪರಿಗೆಗಳೊಳ್ದಲಿ ಗಳಿಗಳಲಿ ಸೀರಗಳ ಸುತ್ತಲಿಯಿಂದು ಕೈವೀಸಿದನು ಕಲಿದ್ರೋಣ (ಭಾಷ್ಕರಕ್ಷೇ. ೦೬-೭೨). **ಮಳವ್ಯ**[1]: ೧. × × × ಶ್ರಿಯ ಮಳವೆಕೆ ಅ × × × ಹತ್ತಿ (ಕೋಇಶಾ. ೦೯೭೦. ಶಾಗುಶಾ. ೩೫-೭ : 1148). **ಮಳವಿ** : ೧. ಬೀಜವಲಿ ಎಂಭತ್ತಱ ಮಳವಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಪ್ಪು ನೂಲ ತೊಲೆ (ಎಳ. V. ೫೦೩೫. ೭೫-೩ ; 1202). **ಮಬವೆ**[1] : ೧. ಅರಿಸಿನ ಹೇರಿಂಗೆ ಪಲ ೨ ಸೀರೆಯ ಮುಬವೆ ವೀಸ × (ಎಳ. XII. ಶಾಳಗ. ೪೩-೪೩; ಪು. 1150). [?]

ಮಳವೆಯ ' ಮಳಬಿಯ ' ನೋ.

ಮಳಹಿಗ (ನಾ)· ಸೇವಕ (?) : ವಿಮ್ಮ ಪಶು ನಿಮ್ಮ ಮಳಹಿಗ ನಿಮ್ಮ ಕೆರ್ಪ ತಹ ನಿಮ್ಮಂಗಳವಮಡುಗುವಂ (ಎಪಡಿ. ೨೬-೬). [?]

ಮಳಾರ ' ಮಲಾರ್ಕ ' ನೋ.

ಮಳಿ· **ಮಳ್ಳಿ** (ನಾ)· ಜಿಪ್ಪುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಚರಪ್ರಾಣಿ : ಮಳಿಯು ಒಮ್ಮೆ ಶತ್ರಿಯಿಟ್ಟರೆ ಸಾವಿರಾರು ಆಡುವುದು (ಜಾಂಕ್ಷ. II-೧೩೭); ನಾನು ಆ ದಿನ ರಾತ್ರಿ ಮಳಿಯ ಓಡು ಬೀಸಾಡುವುದಕ್ಕೆ ತೆಂಗಿನ ಕಟ್ಟೆಯ ಪತ್ತಿರ ಬಂದಿದ್ದೆ (ಕಕ್ಕಿ. ೦೩). **ಮಳ್ಳಿ**[2] : ಇದೇ ಜಾತಿಯ ಇನ್ನೊಂದು ತರದ ಹುಳಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ನಾವು ಮಳ್ಳಿ ಎಂದೆನ್ನುತ್ತೇವೆ (ಹುಂಬಾಮಾ. ೫-೦೦). [?]

ಮಳಿಗೆ ' ಮಬಿಗೆ' ನೋ.

ಮಳಿನ ' ಮಲಿನ ' ನೋ.

ಮಳಿನತೆ ' ಮಲಿನತ್ವ[1] ' ನೋ.

ಮಳಿನತ್ವ ' ಮಲಿನತ್ವ ' ನೋ.

ಮಳಿಮುಚ್ಚ[1] ' ಮಲಿಮುಚ್ಚ ' ನೋ.

ಮಳಿಮುಚ್ಚ[2] (ನಾ)· ಕಪ್ಪಾದುದು : ಮೇಚಕ ಸರಸಿಜವಿಜಯವಿಳೋಚನ ಮತಿವಿಭವಮಂ [ತಳೆದ] ಪೂರ್ವ[ಮ]ದಾಳೋಚಿರ್ದಳರುಚಿನಿಚರಂ ಕಾಚ ಮುಚಿದ್ಕುತಿ] ಮಳಮುಚಂ ಕಚಮುವಳಾ (ಪರ್ಶತಾ. ೦೦-೨೯).
[P ಇದು ' ಮೀಮಸ ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಮಳಿಷ್ಠ (ನಾ)· ಬಹುಹೊಲಸಾಗಿರುವವನು.— ಕೊಳಕ : ರವಿಜಾ ವೃಶ್ಚಿಕಸಂಸ್ಥಾಗೆ ಭವಲಾಂಗಂ . . . ಶನಿಗೇಹದೊಳ್ ನಿಲೆ 'ಮಳಿಷ್ಠಂ (ಪಾಚಂ. ೦೭-೭೫). [ಸಂ. ಮಲಿಷ್ಠ]

ಮಳೀಮಸ 'ಮಲೀಮಸ' ನೋ.

ಮಳೆ 'ಮಬಿ' ನೋ.

ಮಳೆಗಡೆ ' ಮಳೆಗಱೆ ' ನೋ.

ಮಳ್ಗೆಗಱೆ· **ಮಳೆಗರೆ** (ಕ್ರಿ)· ೧· ಮೋಡವು ಕರಗಿ ಆಕಾಶದಿಂದ ನೀರು ಸುರಿ : ಮಳೆ ಬರು : ಮಳೆಗಱೆಪುದು ಬೆಳೆ ಪೆರ್ಚುವುದು . . . ಪಳಿವಿಲ್ಲದ ಪತಿವ್ರತೆಯರ ನಡತೆಯ ಬಳದೊಳೆಂಬರು ಬಲ್ಲವರು (ಪಾಶ. ೨-೪); ಪರ್ಜನ್ಯಂ ಪರ್ಜನಿಸರಿಯಂತ ಕಾರ್ಮುಗಿಲ್ ಮುತ್ತಿ ಗಗನವನ್ಯೆದೆ ಮಳೆಗರೆದು (ಇಜ್ಞಾಂಗ. ೭೦-೦೧೫೬). ೨· ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುರಿ ; ಅಧಿಕವಾಗಿ ವರ್ಷಿಸು : ನಟ್ಟಡವಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಂಡದ ಮಳೆಗಱೆದು ಊರಡವಿಯನೊಂದಾಗಿ ಸುಟ್ಟಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಅವಚ. ೧೦-೦೦೬); ದೇವಾವಳಿ ಗಳಾಕಾರದಿಂದವೆ ಹೂವಿನಲಿ ಮಳೆಗಱೆದರಾ ಕುಂತೀಕುಮಾರರಿಗೆ (ಸೊಕ. ೫೦-೦೧೦). **ಮಳೆಗಱೆ** : ೧. ಎಮ್ಮೆ ಮೇಲೆ ಮಳೆಗರೆದ ಹಾಗೆ (ಗಾಕ). ೨. ಅವನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಶಂಸೆಯ ಮಾತುಗಳೂ ಮಳೆಗರೆದುವು (ಕಾ.ಕ. ೧೦). [ಮಳೆ (< ಮಬಿ) + ಕಱ್]

ಮಳೆಗಾಡು (ನಾ)· ಒಂದೇಸಮನೆ ಸುರಿಯುವ ಮಳೆಯಿಂದ ಬೆಳೆಯುವ ದಟ್ಟವಾದ ಕಾಡು : ಆಗುಂಬೆಯ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನಂಥ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ .rain forest .—ಮಳೆಗಾಡು—ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತೇವೆ (ಪರಾಹಿ. ೨೪೩). [ಮಳೆ (< ಮಬಿ) + ಕಾಡು]

ಮಳೆಗಾಲ 'ಮಬಿಗಾಲ' ನೋ.

ಮಳೆಗುಟಕ (ನಾ)· ಮಳೆನೀರನ್ನು ಕುಡಿದು ಬದುಕುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಚಾತಕ : "ಸಾರಂಗಃ, ಸ್ತೋಕಕಃ, ಚಾತಕಃ—ಸಿ ಮಳೆಗುಟಕ ಹಕ್ಕಿ. ಚಾತಕಪಕ್ಷಿ" (ಕಾಕ್ಯಂ. ೦೩೮). [ಮಳೆ (< ಮಬಿ) + ಕುಟಕ]

ಮಳೆನಕ್ಷತ್ರ (ನಾ)· [ಜ್ಯೋತಿ] ಮಳೆ ಬರಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುವಂತೆ ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಸಂಚಾರದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಸೇರುವ ನಕ್ಷತ್ರಪ್ರದೇಶ , P " ಮಳೆನಕ್ಷತ್ರಗಳು—೧೭ : ಅಶ್ವಿನಿ. ಭರಣಿ. ಕೃತ್ತಿಕೆ. ರೋಹಿಣಿ. ಮೃಗಶಿರ. ಆರ್ದ್ರಾ. ಪುನರ್ವಸು. ಪುಷ್ಯ. ಆಶ್ಲೇಷ. ಮಘೆ. ಪುಬ್ಬೆ. ಉತ್ತರೆ. ಹಸ್ತ. ಚಿತ್ತೆ. ಸ್ವಾತಿ. ವಿಶಾಖ (ಪಂ)" (ಕ್ರಿಚಕ್ಷ. ೩೩೭) : ಮಹಾನಕ್ಷತ್ರವನ್ನು ಮಳೆನಕ್ಷತ್ರವೆಂದು ಕರೆಯುವುದೂ ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ (ಶಕ್ಷತ್ರ. ೪೯). [ಮಳೆ (< ಮಬಿ) + ನಕ್ಷತ್ರ[1]]

ಮಳೆನೀರು 'ಮಬಿನೀರ್' ನೋ.

ಮಳೆಬಿಲ್ಲು 'ಮಳೆವಿಲ್ಲು' ನೋ.

ಮಳೆಮರ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : (ಕ್ಯಾಹಿ. ೪೪-೩೩೩).
[ಮಳೆ (< ಮಬಿ) + ಮರ[1]]

ಮಳೆಮಾಡು (ನಾ)· ಮಳೆಗೆ ಮರೆಯಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಯ ಚಪ್ಪರ : ಒಂದು ಮಳೆಮಾಡನ್ನು ಹಾಕಿಸಿ, ಒಂದು ಕಾಳು ಹೋಟೆಲುಕೆರೆದು ಕೊಡಬೇಕು (ತ್ಯತ್ಯ. ೩೩) ; ಮಳೆಗಾಲ ಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲ . . . ಅಷ್ಟು ತೊಂದರೆ ಯಾದರೆ ಹೆಣ್ಣಿನ ಕಡೆಯವರು ಒಂದು ಮಳೆಮಾಡನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಲಾರರೇ ? (ಪಾಗಾ. ೩೯). [ಮಳೆ (< ಮಬಿ) + ಮಾಡು (< ಪ್ರಾಡ[1])]

ಮಳೆಮುಗಿಲು (ನಾ)· ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಮೋಡ ; ಕಾರ್ಮುಗಿಲು : ಮಳೆಮುಗಿಲ ಮುಟ್ಟುವವು ಬೆಟ್ಟಿಗಳು ಪೆರ್ದು (ಇಂಗಾಚ. ೨೮-೦೨);

ಮಳೆಮುಂಗಿಲು ಬೇನುಮಲಿ ಮಳೆಬಿಲ್ಲ ಹಾರಂ (ಕಾಪ್ತ. ೭೦-೩)·

[ಮಳೆ (< ಮಜಿ) + ಮುಂಗಿಲು (< ಮೊಗಿಲ್)]

ಮಳೆಮೋಡ (ನಾ)· = ಮಳೆಮುಂಗಿಲು : ಎರಹಿಗಳೆಜಿಪನು ಬಿರಿಸುವ ಮಳೆಮೋಡ ಗಗನದೊಳೆದ್ದಿದ ನೋಡ (ಜಾಶಾ. ೧೦-೧೦)·

[ಮಳೆ (< ಮಜಿ) + ಮೋಡ$_1$]

ಮಳೆಯಂಗಿ (ನಾ)· "ಮಳೆಯಂ ನೀರಿಳಿದು ಒದ್ದೆಯಾಗದ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಲಿದಿರುವ ಉದ್ದನೆಯ ಅಂಗಿ ; ನೀರಿಳಿಯದ ಬಟ್ಟೆಯ ಅಂಗಿ ; ಮಳೆಯಂಗಿ" (Rain-coat· ಜೀಕೊ) : ಒಳಗೆ ಮಳೆಯಂಗಿಯಲಿ ಹುಟ್ಟುಬತ್ತಲೆ ಹೆಣ್ಣಾ (ಬಾಶಾ. ೭೯-೦೩)· [ಮಳೆ (< ಮಜಿ) + ಅಂಗಿ$_2$]

ಮಳೆಯಾಲ 'ಮಲೆಯಾಳ' ನೋ·

ಮಳೆಯಾಳ 'ಮಲೆಯಾಳ' ನೋ·

ಮಳೆರಾಯ (ನಾ)· ಮಳೆಯ ಅಧಿದೇವತೆ : ಇಂದ್ರ : ಬೋರೆನ್ನ ಮಳೆರಾಯ (ಕರಾಪ. ೦೫೯-೨) ; ಬರಗಾಲ ಬಂದಾಗ ನಮ್ಮ ಜನಪದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಳೆಯ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಮಳೆರಾಯನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುತ್ತದೆ (ಕಜಾ. ೦೧೩) ; ಹುಯ್ಯೋ ಹುಯ್ಯೋ ಮಳೆರಾಯ ಹೂವಿನ ತೋಟಕ್ಕೆ ನೀರಿಲ್ಲ (ಕಾಚಿ.)·

ಮಳೆರಾಯನ ಪೂಜೆ = ಮಳೆಯನ್ನು ಬಯಸಿ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ. — ಉತ್ಸವ : ನಮ್ಮ ಜನರಲ್ಲಿ ಮಳೆರಾಯನ ಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿದೆ (ಕಜಾ. ೦೧೩)·

[ಮಳೆ (< ಮಜಿ) + ರಾಯ]

ಮಳೆವನಿ 'ಮಜಿವನಿ' ನೋ·

ಮಳೆವಿಲ್ಲು, ಮಳೆವಿಲ್ಲು (ನಾ)· ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲು ; ಇಂದ್ರಧನುಸ್ಸು : ಪರಮಾತ್ಮನಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಲೆಳಸುವೆಯಾ . . . ಮಳೆವಿಲ್ಲಿನಾಯ್ಕಾಲೆಯಲಿ ತೂಗುತಿಪನು (ಗಾಪ. ೬-೦೦) ; ಮಳೆವಿಲ್ಲ ಹಿಡಿವುಂಡುಗಿ ನೆಳಿಮಿಂಚ ಬಂಸವಸಿನು (ಗಾಬಾಸ. ೪೬-೩೦)· **ಮಳೆವಿಲ್ಲು** : ಅರ್ಜುನನು . . . ವಿಂಚು ಮಳೆವಿಲ್ಲುಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಮೇಘವಂತೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡನು (ಪಚಾ. ೫೩) ; ಮಳ್ಗುರಪೋಹನಮಾಯೆ ಪುಂಗಡೆ ಮಳೆಬಿಲ್ಲಿನ ಬಣ್ಣದ ಪಾಸದಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಚುಂಬಿಸಿ ಸೆಳೆದಿತ್ತು (ಪಾಂಚಾ. ೫೬-೬)· p ಇದು ಇಂಗ್ಲೀಷಿನ 'Rain-bow' ಎಂಬುದರ ಅನುವಾದ.

[ಮಳೆ (< ಮಜಿ) + ಬಿಲ್ಲು$_1$ (<ವಿರ್$_5$)]

ಮಳೆಸಗಡೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಾಲುರ್ಸ್, ಮಳೆಸಗಡೆ . . . ಲೈಸಾಬ್ರು" (ಕಸ್ಯ. ೦೬೬) ; ವಾಲುರ್ಸ್, ಮಳೆಸಗಡೆ (ಪ್ಯಕಿಗ. ೭೯-೦೬೦೪)· [?]

ಮಳೆಸಿನ 'ಮಜಿಪಿನಿ' ನೋ·

ಮಳೆಹುಳು (ನಾ)· ಮಣ್ಣುಹುಳು ; ಎರೆಹುಳು : ಮಳೆಹುಳುಗಳಂತೆ ಎರಡೆರಡು ಮುಂಬಿಗಳಿಳ್ಳ ರಾಜ ರಾಣಿಯರನ್ನು ಕಂಡು ಸನಗೇನು ಪ್ರೀತಿ ಹುಟ್ಟಿದಿದ್ದರೊ . . . ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯೊಪ್ಪಿತು (ಗಾಶಾ. ೨೦)·

[ಮಳೆ (< ಮಜಿ) + ಹುಳು (< ಪುಜು)]

ಮಳೆಯುತ್ತಯ್ಯ (ನಾ)· ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ತೊಣ್ಣಾ ವಾಡಿಯಲ್ಲಿಯ ಮಳೆಯುತ್ತಯ್ಯನ ಮಗ ಅಮ್ಮಪಯ್ಯ ×ನಾರ ಸತ್ಕ ಹಾಲೆಯುತೆಕಣ ಪೊಂಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣ ಖಿ ನಿ (ಎಕ. III (೩). ಹುಂತ್ಕಾಪ್ರ· ೫೯-೩: ೦೭೩)·

[? + ಅಯ್ಯ$_{21}$]

ಮಳ್ಗಿಸು 'ಮಟ್ಗಿಸು' ನೋ·

ಮಳ್ಗು 'ಮಟ್ಗು' ನೋ·

ಮಳ್ತಿ 'ಮಟ್ತಿ$_1$' ನೋ·

ಮಳ್ವಗಿರಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬೆಟ್ಟದ ಹೆಸರು : ಮಾಮುಪ್ಯಾಂ ಮಳ್ವಗಿರಿ . . . ತತಃ ಪೂರ್ವಃ ಮಟುಮ್ಮಕ್ಷಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ (ಪ್ಯಕಾ. ೦೧೩೫. ೪೦-೬೪ : ೧೯೩೧)· [? + ಗಿರಿ$_1$]

ಮಳ್ಳ 'ಮರುಳ' ನೋ·

ಮಳ್ಳತನ 'ಮರುಳ್ತನ' ನೋ·

ಮಳ್ಳಪೂರ (ನಾ)· ಒಂದುಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಬೆಣ್ಣೆಯೂರ ದೇವ ಗಣಾಯಂ ಮಳ್ಳಪೂರವ ಪೆರ್ಮಾಡಿಗಾಮುಣ್ಣನುಂ (ಎಕ. VI. ೪೪ಮಂ. ೩-೦೩; ೧೯೮೯)· [?]

ಮಳ್ಳಿ$_1$ 'ಮರುಳಿ' ನೋ·

ಮಳ್ಳಿ$_2$ 'ಮಜಿ' ನೋ·

ಮಳ್ಳೆಯ (ನಾ)· ಒಬ್ಬಾತನ ಪೆಸರು : ದೋಣಗಾವುಣ್ಣರುಂ ಎಳಗಾವುಣ್ಣರುಂ ಮಳ್ಳೆಯರುಂ ಉಳ್ಳಾರಾಧಾ(? ವಾ)ಸಪೆಜಿಯರುಂ ಪ × × × ಕರಣಾಮಿತವಾಗಿ (ಎಕ. XI, ೭೦-೦೭: ೬೯೧)· [?]

ಮಜಿ 'ಪೊಜಿ' ನೋ·

ಮಜಿಕೆಂದು (ಕ್ರಿ)· ಮೈಮರೆತು ಮಲಗು ; ಗಾಢವಾಗಿ ನಿದ್ರಿಸು : ಪುತೋಚಿನನುಮಾ ಮನೆಯೊಳೊಂದೋವರಿಯೊಳ್ ಮಜಿಕೆಂದಿದಂ (ಪಂಪಾ. ೩-೨ ೫)· ವಘಾಟವಿಯೊಳ್ ಮಜಿಕೆಂದಿ ನೀಮುಮಿಂ ಮರದುಡ್ರೋಳ್ ವಿವಾಪಿವರಿಯಂಗಳಿಸ್ಪಿಜುವಂತಾಟುವುದೇ (ಪಂಚಾ. ೩-೦೦)· ಮಜಿಕೆಂದಿದನೆತ್ತುವಂತೆ ನಾಲ್ವರುಮನೆತ್ತಿ ತಾಂ ಮುನ್ನಂ ತಂದರಣಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಕೃತಾಂತನಂಕರ್ಧಾಸಕ್ಕೆ ಸಂದಂ (ಶುಪಾ. ೯-೨೪ ೫)· '**ಮಜಿಬುಂಪಂ**', '**ಮಜಿಸುಂದು$_1$**' ಪರಾ· [< ಮಜಿ$_1$ + ಕೆಂದು$_1$]

ಮಜಿಪಿಕ್ಕು, ಮಜಿಪಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಮರೆಮಾಚು ; ಮುಚ್ಚಿಡು ; ಅಡಗಿಸು : ದೈನ್ಯಮಂ ಗಳಪಲೊಡರ್ಚಿ ಗದ್ಗದಿಪ ಮಾತುಗಳಂ ಮಜಿಪಿಕ್ಕಿ . . . ಕೊಡುವ ಪಾಣ್ಬೆಯ ಜಾಣ್ಮೆ ಸಾಲದೇ (ಜಾಚಿ, ೦೦-೩೩)· ೨. ವಂಚಿಸು ; ಮೋಸಗೊಳಿಸು : ಮಜಿಪಿಕ್ಕಿ ನಿಮ್ಮರಸನಂ ಜವ ಸೊಯ್ದುದಿತ್ತ ಕೇಳಿರೇ (ಪರಾಶ್ವ. ೯-೭೦)· ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕರೊಯ್ದುರ್ ಮಜಿಪಿಕ್ಕಿ ಪಮ್ಮರಸನಂ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಗಿನ್ನೇವೆಯೋ (ಪಕ್ಷಿ. ೦೩-೮೯)· ೩. ಪರವರಗೊಳಿಸು ; ಮೈಮರೆಯಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ತುಂಬಿದುಂದದಿಂ ಚುಂಬಿಸಿ ಸೊಕ್ಕಿನಿಕ್ಕಿ ಮಜಿಪಿಕ್ಕಿ ಪದಂ ಬಿತೆ . . . ಬಾಲೆಯಭಯಂಗಳೆದಂ ನವಸಂಪ್ರಯೋಗದೊಳ್ (ಅಚಾಶ. ೦೩-೦೩)· ಮಜಿಪಿಕ್ಕಿ ನೋಡುವ ಮರಿಯ ತಜಿಗೆವೆಗಣ್ಬಳಗು ಬಳೆಯೆ ಚಾಮರದೆಲರಿಂ ನೆಜಿ ಮಿಳಿರ್ದು ವಿಜೃಂಜ ದುಗುಲದ ಸಜಗೆಂದೆಂದಂದು ತೆಗೆಯ್ತಲಾತಂ ಬಗೆದಂ (ಶಾದ್ರಶ. ೯-೭೩)· **ಮಜಿಪಿಂಕ್ಕು** : ೨. ಎನ್ನ ಮಜಿಪಿಕ್ಕಿ ರಾತ್ರಿಯೊಳು ಸುಟ್ಟರಾದಡ ತೆಜಿಯುನು ಕೊಡದಿರ್ಪೆನ್ನಾಗೆ (ಪಪಾ. ೦೦-೩೩)· ೪. ಅಡಗಿರು ; ಅದೃಶ್ಯವಾಗು : ಮಜಿಪಿಕ್ಕೆ ಪಿಡಿದು ಕಟ್ಟಿದ ಮಜಿಂಕಮನೀನಿಂತು ತೋರ್ಪುಂಗ್ಕರೆ ನೀನೀ ನೆಜಿದ ಚತುರ್ವಲಸಹಿತಂ ಕಜಿಸಿಂದ್ದುದಿರೊ ಳಾಂತು ಕೋರ್ಪುದು ಭಲಮಂ (ಪಂಪಾ. ೦೦-೩೦)· [ಮಜಿವು$_2$ + ಇಕ್ಕು]

ಮಜಿಪಿಡು, ಮಜಿಪಿಡು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಪೋಸವಡಾಡು ; ವಂಚಿಸು : ಮನೆಯವರ ಮಜಿಪಿ [ಜಾಶಾಂ. ಹಿ]ಟ್ಟು ಮಾಸುಕಟ್ಟು ಪೊಜಮಟ್ಟು ಸುಳಿವ ಜನಕ್ಕೆ ಶಂಕಿಸುತ (ಪಚಾ. ೯-೨೯)· **ಮಜಿಪಿಡು** : ೨. ಮರೆಮಾಚು; ಅಡಗಿಸು; ಗುಟ್ಟಾಗಿಡು: ಬಿಸಜಾಕ್ಷಿಯಾ ಮಾತ ಮಜಿಪಿಟ್ಟು ಮನದೊಳಾ ರೈವತಿರಲು (ಪಶ್ರೀಚಾ. ೩-೨೯)· [ಮಜಿವು$_2$ + ಇಡು$_1$]

ಮಜಿವು$_1$ (ಕ್ರಿ)· ಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮರೆಸು : ಇನಿಯನ ಚಿಲ್ಲನಿಸ್ಪಿಪ ಸೊಕಂ ನಂದಗೇಳ್ವಳಿವಂ ನಿವಿರ್ಚದು . . . ಅಪ್ಪನದೊಂದು ನೇರ್ಪ ಚೆಂಬಸಮನವಜ್ಞೆ ಮಾಡುವುದು ಚುಂಬನದಿಂಪು ರಶಕ್ಕನಿತ್ತು ಸಮ್ಮನಿಸದು ಕದ್ರುತಂ ಮಜಪುದನುವನೊರ್ಮೊದಲಾಗಳೇಗುವೆಂ (ಪಂಪ್ರಶ. ೯-೮೨)· [ಮಜಿ$_1$ + – ಪ್ಪ$_1$]

ಮಱಪು₂, ಮರಪು, ಮಱಿಪು (ನಾ). ೧. ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ: ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವಿಕೆ ; ಅಡಗುವಿಕೆ : ಕ್ರಮದಿಂದ ಪಗಲಿರಿಗೆಯೆ ಜವ್ವನದ ಸಿರಿಯುವುದು ಜಾಱಿದೊಡೆ ಮಱಪಾಗಿ ಕೆಂದಳಿರ್ಗ್ಗಯೊಳಮರ್ದಿರ್ದು ಜಗುಳ್ದ ಮುಕ್ತಿಸ ಮಱಪಿನುದಬ್ಧಿಯೊಳು ಬಿಳ್ದುದೊಪ್ಪುವರ್ . . . ವಿಮಲಸಾಗರದೊಳ್ ಮುಳುಂಗಿದನಜೊ ಸೂರ್ಯಂ (ತೀಪು. ೩-೦). ೨. ಮರೆವೆಮಾಪುವಿಕೆ ; ಅಡಗಿಸಿಡುವಿಕೆ ; 'ಮಱಪಿಕ್ಕು' ಪರಾ. ೩. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ : 'ಮಱಪಿಕ್ಕು' ಪರಾ. ೪. ತನ್ಮಯತೆ; ಪರವಶತೆ ; ಮೈಮರೆಯುವಿಕೆ : ಮುಸುಂಕನೋವನೋಸರಿಸೆ ಮುಸುಂಕದಳ್ ಮಗುಬಿ ಮೆಯ್ವೆತೆಯಂ ಪುಳಕಾಂಕುರಂಗಳಿಂ ದರಹಸಿತಂಗಳಿಂ ವದನಪಂಕಜಮಂ ಮಱಪೆಂಬ ಮುಚ್ಚುಳಿಂದರವುಂಗುಳ್ವಚ್ಚಿಯುಂ ಸವಿಯು ಮುಚ್ಚಿದ ಮುಚ್ಚೆಯಿನಾಣೆ ಚಿತ್ರವಂ (ತೀಗಣ. ೦೩-೦೨) ; ಸಾಂಧ್ಯ ಮರುಣಿಮಂ ಪೆರ್ಚಿ ಮುರ್ಚಂ ಸುಸಿಲ ವಜಿವು ಪಕ್ಷಿಸ್ವನಂ ಭೈರವೀರಾಗ ಮೃಗುರ್ವಂ ಬೀಱಿ (ಸುತ್ತಸು.೯-೦). ಮರಪು : ಹಿ. ಮರವೆ ; ಮರೆವು ; ವಿಸ್ಮೃತಿ : ನೋಡುತಲಿದ್ದರು ಕಾಣದು ಅಲಿಸುತಿದ್ದರು ಕೇಳದು ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯವಿದಾಗಿರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೆ ಮರಪು (ಪಪಪ. ೨೪-೨೪). ಮಱಪು: ೧. ನೈವಜಿಗಿನ ಮಜಿಹಿನೆ ಕುಜುಹಿನ ಕಜಿಗೊರಲಂ ನಿಜಸಮಾಧಿಯೊಳ್ ಸಂದಿರ್ದಂ (೧೦೪. ೩-೭೮) ; ಸಂತತಂ ಲಿಂಗಪ್ರಸಾದವ ಸಂತುಸದ ಮಱಹಿಂದರಿಪ್ಪರೊಲಂತು ಜನನಿಯ ಮೊಲೆಯನುಣ್ಣದೆ ಗುಮ್ಮನಿರ್ಪಂತಿಪನು (೨೩೪. ೩-೪೪). ೫. ಎನಗೆ ನಿಮ್ಮ ಪೆನಹಾದಾಗಲೆ ಉದಯ ಎನಗೆ ನಿಮ್ಮ ಮಜಿಹಾದಾಗಲೆ ಅಸ್ತಮಾನ (೨೪೪. ೧೧೪) ; ಕಾವ್ಯವಂ ಪಡಸುವಾತಂ ರಸಾವೇಶಮಱಪಾಲಸ್ಯವಡೆಗೊಳಲು ತಪ್ಪುಗ್ಗಲ್ಲದೆ ಕಾವ್ಯಕರ್ತೃ ತಪ್ಪುವನೆ (೪೪೦. ೦-೨೩). ೫. ಪ್ರಜ್ಞೆತಪ್ಪುವಿಕೆ ; ಮೂರ್ಛೆ : ಮಜಹ ಪಡಮನು ಭಾಯ ಖಂಡಿಗೆ ತೆಜಹುಗಾಣರ್ರು . . . ಹೊಗಳುವಡಜಾಯೆನಗ್ಗದ ಭೀವ್ಮ ದುರಿಯೋಧನರ ರಣಮಹ (೪೦೦೪. ೬-೨೬). ೭. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಅಜ್ಞಾನ : ಮಱಹುಳ್ಳವಂಗೆ ನೂಱುಬುದ್ಧಿಯುಂ ಪೇಱ್ದೊಡಂ ಕಡುವುದು (೪೦೪೦. ೦೭೬-೭) ; ಶುಭಕರ ಸತ್ಕ್ರಿಯೆಗಳೆಂಬ ಬೀಜಮಂ ಬಿತ್ತಿ ಮಜಹಂಬು ಕಳೆದೆಗೆದು (೪೪೦೦. ೦೪-೦೧) ; ಮಜಹುಳ್ಳ ಮನುಜರಿಗೆ ತೆಜನಾವುದಜಿವುದಕೆ (೪೦೦೪. ೬೬). ೮. ಅಲಕ್ಷ್ಯ ; ಉಪೇಕ್ಷೆ : " ಪ್ರಮಾದಃ, ಅನವಧಾನಂ — ಈ ೨ ಮಜಹು " (೪೦೦೪೦. ೦೨೪-೬೮).

[ಮಜ್[1] + — ಪು₂]

ಮಱಲ್ (ನಾ). ಸಾವು ; ಮರಣ : 'ಮಱಲಿಱಿ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಮಱಲ್]

ಮಱಲಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ಸಾಯುಮಂತೆ ಹೊಡೆ.—ಬಡ್ಡು : ಗೊಜ್ಜಿಗನೆಂಬ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರವರ್ತಿ ಬೆಸಸೆ ದಂಡುವಂದ ಮುಹಾಸಾಮಂತರುಂ ಮಜಲಿಱಿದು ಗೆಲ್ದ ಸಾಮಂತಚೂಡಾಮಣಿಯ ವೀರಮುಮಂ (೪೦೪೦.೦-೩೨ ಕ)

[ಮಜಲ್ + ಇಱ್[1]]

ಮಱಲುಂದು (ಕ್ರಿ). ಮೈಮರೆತು ಮಲಗು : ಪ್ರಿಯದರ್ಶನನೊಂದು ದಿವಸಂ ತನ್ನ ಭಾರ್ಯೆವೆಸರು ಕದೀವನದೊಳ್ ಮಱಲುಂದಿದಲ್ಲಿಗೆ ಕಾಳಿಂಗನಾಗಂ ಬಂದೊಡದಜ ಮೇಗೆ ಕಾಲಂ ನೀಡಿದೊಡೆ ಕರ್ಚಿತ್ತು (೪೦೦.೦೦. ೩೬-೨೩); ದಿವ್ಯಮೂರ್ತಿ ಸಹಸಾಂಬರಭೂಷಣ ದಿವ್ಯಮಾಲೆಗಳ್ ನೆಲೆದೊಪ್ಪುವಚ್ಚಿ ಮುನ್ನೆ ಮಱಲುಂದಿದನೆಚ್ಚಜುವಂತೆ ಪುಟ್ಟಿದಂ (೪೦೪೪. ೨-೨೨) ; ಈ ಮಱಲುಂದಿದರಪೆತ್ತಿನಿಲುವಂ...ಪೆರ್ಮೆಯೆ ಪೊಸೆದು ಮುಕ್ಕುವೆಂ (೪೦೪೦. ೩-೦೩ ಕ) ; (ಪೆರೆಮುರ್ಕೆ) ದಾಂಟಿ ಕೋಳ್ಳ (ಲ್ಪ)ಬ್ಬರೆ ಪಗಗೊಳೆ ಸೊರ್ಕೆ ಶಂಕೆ ದೊರೆಕೊಳೆ ವಿಷಮುಬ್ಬಸಿ(ಸಿ) ಮಱಲುಂದೆ ತಮ್ಮೊಳ್ ಪೆರೆದಡಯೊಳ್ ಕಾ(ನಾ)ಡೆ ಬಾವು ಕೊಳ್ಳುಂ ಪರನಂ (೪೦೪೦೪೪. ೦೦-೨). 'ಮಱಿಕೆಂದು', 'ಮಱಿಸುಂದು,' ಪರಾ.

ಮಱಲುಂದುವೋದರಿ = ಮಲಗುವ ಮನೆ ; ಶಯ್ಯಾಗೃಹ : ವಿದ್ಯುಜ್ಜ್ವೋರಂ . . . ಅರಮನೆಯುಂ ಪೊಕ್ಕರಸನ ಮಱಲುಂದುವೋದರಿ [ಪಾಣಾ. ಪಮಪೋ]ವರಿಯುಂ ಪೊಕ್ಕು (೪೨೨೨. ೦೨೬-೦೦).

[< ಮಜ್[1] + ಲುಂದು[1]]

ಮಱವ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?) : ತಿಪ್ಪೆಸುಂಕ ಮನೆದೆಱ್ ಪಾರಿಪಾದು ಹೊಲಿಗೊಱಿ ಮಱವ ಈಂತಿನಿತುವಂ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಪಾಣಾ. XX. ೦೪೬-೨೬; ೨೨೨೮). [?]

ಮಱವಡು (ಕ್ರಿ). ಮೈಮರೆ ; ಪರವಶವಾಗು : ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿಯಿಂ ಮಱವಟ್ಟರಂತೆಯುಂ ಚಿತ್ರಿಸಿದರಂತೆಯುಂ ಮೂರ್ಛಿಸೋದರಂತೆಯುಂ . . . ವಿಷಾದದೆ ನೋಡುತಿರ್ದಂ (ಕಾದಂಷ. ೬೪೬) ; ಸಭೆ . . . ತನಸನಗೆ ದೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ ಮಱವಮ್ಮು ಕೇಳುತಿರೆ (೪೪೪. ಈ. ೦೬-೦೪). 'ಮರವಡು' ಪರಾ.

[ಮಱವ + ಪಡು[1]]

ಮಱವಣೆ (ನಾ). ಮರೆಯುವಿಕೆ ; ವಿಸ್ಮೃತಿ : ಗತಿಮತಿ ಜೈತಸ್ಯ ಶುದ್ಧ ವೃತ್ತಸ್ಯಸ್ಯ ಶ್ರಮಂತಂತೆ ಪಡವುದು ಮಱವಣೆ ವೇದ ಕಂಡಾ ಮನವ (೪೪೦೦. ೫೪-೦೦೪); ಹಸಿವು ತೃಷೆಯು ಕೋಕ ಮೋಹ . . . ವಿಷ ಸಮಾನವಾದ ಬಹಳವ್ಯಸನ ಮಜವಣೆ ಮುಸುಕಿ ಕವಿದ ವ್ಯಾಕ್ಷನಂತೆ ಆಡಗಿ ಮುಪ್ಪುಗೊಂಬ ಧೋಗ (೪೪೪. ೦೪೬-೦). [< ಮಱವು]

ಮಱವಿ (ನಾ). ೧. ಅಜ್ಞಾನ ; ತಿಳಿಗೇಡಿತನ : ವಿಮ್ಮಪನ ಮಜವಿಯಿನು ನೀಗಾಡಲೊಲ್ಲದೆ ಬಜಿದ ನಾವೆನ್ನಜ್ಞಾನದೊಳಜಿದೆಂದರೆ ಸಾಧ್ಯವೇ (೪೦೪೦. ೩-೦೦). ೨. ಅಲಕ್ಷ್ಯ ; ಉಪೇಕ್ಷೆ : " ಪ್ರಮಾದಾದ್ಯೇಷ— ಮಜವಿಯಂ ಮಾಡದಿರ್ದ " (೪೦೪೦೦. ೨೪-೬೨).

[ಮಜ್[1] + — ವಿ[1]/ಕವಿ. ಮಜವಿ]

ಮಱವು. ಮರವು. ಮರೆವು (ನಾ)/ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ ; ಜಾಗೃತವಾಗಿರದ ಸ್ಥಿತಿ : ಅಱಿವಿಗೂ ಮಱ[ಅ]ವಿಗೂ ಒಡಲಾಯಕ್ಕೆ ಲಿಂಗ (೪೦೦೪೦೦. ೩-೬). ೨. ಮೂರ್ಛೆ ; ಬವಳಿ : ಮಜವು ಮಗುವಿಗೆ ಹೊಲ್ಲ ಕುರುವು ಕುಂಡಿಗೆ ಹೊಲ್ಲ (೪೪೧೨. ೬೫೪). ಮರವು : ೧. ಮರವು ತುವಿಲಿ ಮುಷ್ಯಸ್ಯಸ್ಯವೇ ತೋರಿದುಧೊ (೪೦೪೦೦. ೩-೦೦-೦೪). ೩. ಮೆನಪನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಸ್ಥಿತಿ ; ಜ್ಞಾಪಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದು : ಅಕ್ಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಸಿಕ್ಕು ಬದ್ದರಿ ಮರವಿನ ಪಸದಲ್ಲಿ ಅವನು ತನ್ನ ಸಜ್ಜನಿಕೆಯುಮ್ಮು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲನು (೪೦೪೬. ೪೨). ಮರೆವು : ೩. ನಮ್ಮ ಅಮಧವಕ್ಕೆ ಬಂದ . . . ಕೆಲವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳರಾರೆವು. ಮುಸ್ಸನ ಈ ಸ್ಥಿತಿಯೇ ಮರೆವು (೪೪೦. ೫೪೦).

ಮಱವುಮಾರಡೆ = ವಿವೇಕಶೂನ್ಯತೆ : ಅಜ್ಞಾನ : ಅಱಿವಿನೊಳಗೆ ಅಱುವಿನ ತಿರುಳಾಗಿ ಮಜವುಮಾರಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಿಜಪದವು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಬಳಿಕ ಆವುದು ಧರ್ಮ ಅವುದು ಕರ್ಮ (೪೪೪. ೨೩೫-೦೦೩೦).

[ಮಜ್[1] + —ವು]

ಮಱವುಡಿ (ನಾ). ವಿಸ್ಮರಣೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಚೂರ್ಣ (?) : ಮಜು[ಅ]ಳುಡಿ ಮದ್ದು ಮೈಯಾಱಿಂತ. . . ಮನವೆಣ್ಣಿಳು ಮಜಿಪರು ಮನೆಗಲುಹನು (೪೦೪೦. ೬-೧೨) ; ಅನ್ನಯದ ಮದ್ದು ಮಱುವ[ಅವ]ಡಿಯಿಂದ ಮಡಿಯಿಪರೊ (೪೪೬೪. ೨-೨೪-೧೪).

[< ಮಱವು + ಪುಡಿ]

ಮಱವೂರ್ ' ಮರವೂರ್ ' ನೋ.

ಮಱವೆ. ಮರವೆ[1] (ನಾ). ೧. ಮರವು ; ಜ್ಞಾಪಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದು : ಮಜವೆಯಂ ಜಾಡ್ಯಭಾವದಿಂದೀ ನವ್ಯದಿವ್ಯಕೃತಿಯೊಳ್ ದೋಷಮಿರ್ದೊಡಂ . . . ತಿರ್ದುಗೆ (೪೪೦೦. ೦-೧೩). ೨. ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ ;

ವಿವ್ರಾವಸ್ಥೆ : "ಕ್ಷೋಣಿಭುತೆಸ್ಸಲ್ ಮಜಬೆಯುಮುಂ" (ಕಂರಾ. ೦೮೦); ಅಜಿಪು ಮಜವಗಳಿನಪ್ಪೆರಡಱ ಮಧ್ಯಾವಸ್ಥೆಯೊಳ್ ಮನಂ ಪಿರಿದಾಸುಂ ತಜುಸಂದು ನೃಪಮುನೋಜಂ ಬೆಱಗಿ ಕರುಮಿಟ್ಟ ಪುರುಷಸಂತಿರುಕಿರ್ದಂ (ಕುಸುವಿ. ೯-೦೮೯); ತಳಿತ ಮಜಬೆಯ ಪಾಳೆಯದ ಕಗ್ಗೊಲೆಗೆ ಕವಿವ ಗುರೂಪದೇಶಾವಳಿಯಪ್ಪೊಲು ಮೈದೋಱಿರವ್ವೆ ಬಿಮಯಚಿಯು ರೆಶ್ಮಿಗಳು (ಕುಬಾ.ಕ್ರೋ. ೦೬-೦೩). ೩. ವಿವೇಕಶೂನ್ಯತೆ ; ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ್ವುದು ; ಅಜ್ಞಾನ : ತೆಜಿನಸಜಿಯು ಮಜಬೆಯು ಕಳೆದು ಮಾತಿನಂತೆ ನೀತಿಯುಳ್ಳೊಡೆ ಆವರನಜಾತರೆಂಬೆ (ಕರಾಶ. ೨೨-೬೯) ; ಸುಜ್ಞಾನಪ್ರಭೆಯಬಾದುಪಪಿಸಲಳವಡದ ಮಜಬೆಯಪ್ಪ ದುರಾಗರ್ (ಅಧ್ಯಶಿ. ೬-೩). ೪. ಭ್ರಾಂತಿ : ಭ್ರಮೆ : ಕಂಡನೆಂಬುದು ಕಂಗೆ ಮಜಬೆ ಕಾಣೆಯೆಂಬುದು ಮನದ ಮಜವೆ ಕೂಡಿದನೆಂಬುದು ಅಱುವಿನ ಮಜಿಬೆ (ಅವಕಂ. ೨೦೦-೧೧೩); ನೀವೆ ನಿಮ್ಮ ಕರುಣಿಂದೆ ಎನ್ನ ಒಡಲ ಮಜಬೆಯ ಒಡೆದು . . . ಸತ್ಯ ರಜ ತದಂದ ಪರಿದುಬ ಪಱಾಯರೊಡನೆ ನಿಮ್ಮ ನಿಶ್ಚಿದ ನಿಲವ ಕಂಡೆನಮ್ಮ (ಅಂಯೆ. ೪-೩). ೫. ಜಡತೆ ; ಆಲಸ್ಯ : ಮನದ ಮಜಬೆಯ ರೂಮಿನಲಿ ಕಪ ತನುವ ಸಂತೈಸುವ ರಣಶ್ರಮದನಿತಜಿಯೊಳ್ ನೂಕದನು ಕುರಗವ ತರಣಿವಂಶಜನ (ಕಱಣಾ. ೬-೩೦-೩೦). ೬. ಪ್ರಜ್ಞಾಹೀನ ಸ್ಥಿತಿ ; ಮೂರ್ಛೆ : ಹುಱಿಸಿನದ ರಸದಲ್ಲಿ ಬಿಳಿಯ ಗಣಜಿಬೆಯ ತೇದು ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ನಸ್ಯಂಗೈಯಲು ಮಜಬೆ ದೂಱ್ಯಂ (ಪಕ್ಷಿ. ೩೦) ; ಸ್ಪುಪಾತವಾಗಿ ನಡಿಯಿಲ್ಲದೆ ಮಜಬೆಯಾಗಿದ್ದವರಿಗೆ ಕಾಲ ಒಮ್ಮಿದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಲಲಾಟದಲ್ಲಿಯೂ ರಕ್ಷೆಯ ಹಾಕಲು ಮಜಬೆ ತಿಳಪದು (ಕೃಕೃಸಾ. ೨. ೬೬). ೭. (ಕಣ್ಣು ಕಾಣಿಸದಂತೆ ತೆರೆಯು ಬರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗ : ದುರ್ಮಾಂಸದೋಷದೊ ವಿಲಿಗಣ್ಣೋ ಮಜಬೆಯೋ [ಪಾಣಾ. ಪೂಜವಿಧಿ] ಕಣ್ಮುಚಲದೋ ಅರಿಯೋ (ಪಸಿ. ೦೬-೬೬). ೮. [ಕಾಮಶಾ] ದಶಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯದು ; ಮೂರ್ಛೆ : ತಜಿಸಂದು ಮಜಬೆಯಿಂದಂ ತಿಜಿದಾನುಂ ಪೊಲ್ಲುಮಲ್ಲಿ ದೇವಿದುರಿಂತೆಬ್ಬುಱಿಸಿಯುದಿರೆಬುಂ (ಕುಮುಸಾ. ೦೩-೩೩) ; ನೆಜಿ ನೋಟ ಚಿಂತೆ ಸಂಕಲ್ಪ ಜಾಗರ ಕೃಶ ಅರತಿ ಲಜ್ಜಾ ಹೀನೋನ್ಮಾದ ಮಜಬೆಯೆನಿತು ಒಂಬತ್ತವಸ್ಥೆಗಳೆಯ್ದಲಂ (ಪಂಕಜಾಖ. ೮೨-೯೯). **ಮರವೆ**$_1$: ೧. ಈ ವಯಸ್ಸಿಗೇ ಈ ಮರಬೆಯಾದರೆ ಎಂಪತ್ತು ವರ್ಷ ಆದ್ಮೇಲೆ ಹೇಗೆ ಇರ್ತೀಯೊ ? (ಕಾವಚ್ಚಿ. ೯) ; ನೋಡು ಕಂಡಕ್ಕರು ಕೊಡುವನು ಬಿಲ್ಲರೆ ತೆಗೆದುಕೊ ಮುಸುಕಿತೆ ಮರಬೆ (ಪಂಚಾತ. ೦೮೯-೬೬). ೨. ಮಾತಿನಲಿ ವ್ಯರಬೆಯುಲಿ . . . ಅತಿಶಯ ಮೂರ್ಖದುನು ನೆವದು (ಜೈಶಾಂ. ೦೬-೩೦). ೩. ಗುರುಕಟಾಕ್ಷೇಕ್ಷಣದಿ ಮುನ್ನಿನ ಮರಬೆಯೆಲ್ಲವು ಸರಿಯಲು (ಗಗಣಾ. ೨-೨೬). ೪. ಉಗ್ರವ್ಯರಬೆಯ ತೊಲಗಿಸಲು ನೃಪಮಿತ್ರಪವನಲುಗೆದ್ದು ಸಟಿವರೊಳಗ್ರಸಮತಿಯ ಕರಸೆ (ಪಜ್ಞ. ೩-೦೯).

ಮರವೆಯುತಿಲಕ = ವತ್ತೊಬ್ಬರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳವಂತೆ. ಅವ್ಯರ್ಥವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಅಂಜನದ ತಿಲಕ : ಮೂರೊಕವವನುಗಳ ಮರಬೆಯ ತಿಲಕವಿಟ್ಟು ಘಾಟೆಯೊಳು ಗಗನಪಥಮಾಡರ್ದು ನೆಗವು ಮನೋಗವ್ಯನದಿಂ (ಪಪಕಾ. ೨೬-೦೪). **ಮರವೆಯೌಷಧಿ** = ಮೈಮರೆವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮದ್ದು ; ಅರಿವಳಿಕೆಯ ಔಷಧಿ : ಪಾವು ಬಹ ಪರಿಯಂತರ ಪುರುಷ ಮಾತಾಡೇಳದ ಪರಿಯ ಮದ್ದುಗಳ ಮರಬೆಯೌಷಧಿಗಳನು ಬಿದ್ಯಾಸರದರಿಹ ಕಾಮುಗಳ ಬಲಿದಚ್ಚರಿಯ ಜಾರೆಯು ರೈದಿದರು ಸಂಕೇತದೆಡೆಗಳಿಗೆ (ಕಾಗಯು. ೪-೪). **ಮಜಬೆಯೌಷಧ** = ಮರವೆಬಿಯೌಷಧಿ : "ಕಿಸುರ್ಮೇರನೆ ಮಜಬೆಯೌಷಧಂ" (ಪಪಚಾ. ೦೦೬).

[<ಮಜಿ$_1$ + – ವೆ]

ಮಜಿಬೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ).ವಿಚ್ಚಿರ ಶಪ್ಪವಂತೆ ಮಾಡು; ಮೂರ್ಛೆಗೊಳಿಸು: ಇರ್ವರಂ ಭ್ರಾಂತಿಸದೆ ನಮ್ಮೋಹನಾಸ್ತ್ರದೊಳ್ ಮಜಬೆಗೊಳಿಸಿ ತಪಗೆ ತಂದೊಪ್ಪಿಸುವ ತೆಱದೊಳತಿ ಜಲಚರರಸಂಜಪಿಡೆಗಟ್ಟಿ (ಕ್ಕಬಚಾ. ೨೦-೨).

[ಮಜಿಪೆ ... ಕೊಳ್$_1$ + — ಇಸು]

ಮಜಿಸನ ? (ನಾ). (?) : ಪಂಜಿಸಪ್ಪಂ ಬಿಟ್ಟೊಳಿಗಣ ಪೊಜಿಗಣ ಕೆಲಸಂಗಳೆಲ್ಲವಂ ದೇವಿಯು ಕ್ಷಣ್ಣಜಾದುಂ ಮನಮಜಿಯುಂ ಬಿದವಜುದಿಂಗಳ್ ದೇವಕಾಂತಿಸುರ್ ನಜಿಮಿಸಿದರ್ (ಪಂಪ್ರಕ. ೦೦-೦೪೬).[?]

ಮಜಿಸು$_1$ 'ಮಜಿಯಿಸು' ನೋ.

ಮಜಿಸು$_2$. ಮರಸು$_2$ (ನಾ). ೧. ವಂಚನೆ: ಮೋಸ : ನಿದ್ರೆಯನ್ನುಳಿದು ವೆಜಜಿ ಬೇಗದೊಳು ತಪ್ಪರ್ಧಶಬ್ಧಿದೊಳೊಜಿಗುರ್ವ ಮಾಗ್ಧೆಯಂಜಿವ ಳೇವು ಮಜಿಸಿನಿಂದವಳೊಲೊ ಪೆರ್ದಿದಿರಾರು ನೀಸೆಸಲು (ಪಂಪಭಾ. ೬-೬). **ಮರಸು**$_2$: ೨. ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿ ಕೊಂಡು ಮಾಡುವ ಬೇಟೆ ; ಮರಸುಬೇಟೆ : ಅವತ್ತು ಪ್ರರಸಿಗೆ ಕೂಡಿದ್ದ (ಪಂಚಾ. ೩೩). ೩. ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಹೊಂಚುಹಾಕಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ್ವದಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಮರೆ,—ರಕ್ಷಣೆಯ ಸ್ಥಳ : 'ಮರಸುಕಟ್ಟು' ಪರಾ. [ಮಜಿ$_1$ + – ಸು$_2$]

ಮಜಿಸುಂದು$_1$. ಮಜಿಸೊಂದು (ಕ್ರಿ). ಮೈಮರೆತು ಮಲಗು : ಮುಗುಳೊಳ್ ಮಜಿಸುಂದಿವ ತುಂಬಿ ಪಾಜಿ ಕೋಣನವಕುಲಂಗಳುಳ್ಳಲರ್ದು ಮೆಬಿನಮುಂದೊಗೆದಂ ದಿವಾಕರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೦೪); ಮಜುಪಾತುಗುಡದ ರವಿಮತ ಮಜಿಸುಂ[ಪಾಣಾ. ವಿಂ]ದಿರ್ದಬೆಯೊ ಮೇಣ್ಬಲರ್ದಿರ್ದಬೆಯೊ (ಗಣಿಮು. ೩-೦೩); ನೆಜಿಗೊಂಡು ತೊನೆವ ಸರಲಿಂ ನೆಜಲ್ದು ರಥದೊಳಗೆ ಬಿಟ್ಟು ಜೈತ್ರಧರಂ ಮೆಯ್ಮಱೆದು ಗುಹಾಂತರದೊಳ್ ಮಿಗೆ ಮಜಿಸುಂ [ಪಾಣಾ. ಸೊ]ದಿವ ಪುರಿಯುನಾಗಳಿನಸಂ ಪೋಲ್ತಂ (ಪಾಣ್ಮ.ಕ. ೧೧೮). **ಮಜಿಸೊಂದು** : ಮೆಲ್ಲಗೆ ಮಜಿಸೊಂದಿದಂದದೊಳೆ ಜೋಲ್ದ ನಿಜೇಶನನಾಲತಾಂಗಿ ತೊಟ್ಟಗೆ ಕೂಳೆ ನೋಡಿ ಕಟ್ಟಿನಿನಿಯಂ ಮಜಿಸೊಂದಿದನೋ ಬಲುಲ್ದನೋ ಎಂದು. . . ಪಳಯಿಸುವ ಮಾದ್ರಿಯ ಸರಮಂ ಕುಂತಿ ಕೇಳ್ದು (ಪಜ್ಞಾ. ೩-೦೯); ಪೂಜಿಪೊಲು ಮರೆದ ಕೆಲಗೆ ಮಜಿಸೊಂದಿದ ಭೀಮನನಡಿ ಪಿಡಿದು . . . ಮಹಾಗ್ರಾವಮನುಜಿದಡು ಕಟ್ಟ ಕೊರಲೊಳ್ ಗಂಗಾದೇವಿಯು ವ್ಯಡುವಿನೊಳ್ಬಿದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೦ ೪).

[< ಮಜಿ$_1$ + ಸುಂದು$_1$]

ಮಜಿಸುಂದು$_2$ (ನಾ). (ಪಂಜಿನೆಯ) ಕೂಟ.–ಸಂಭೋಗ : ಮಜಿಸುಂದು ಸೂಬುಸುಂದೆನೆ ಪಜಿತಿನಿಯೆನೆ ಪೂಜಿಬೆನೆ ಪದಾಂತರದಿಂದಂ ನೆಜಿದು ನಿಲೆ ದುಷ್ಪ್ರತೀತಿಯನಜಿಪುವ ಪಜಪೆಜವುವಿನ್ನಪೇ ಗ್ರಾಮ್ಯಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾ.ಕ. ೧೩೩). [<ಮಜಿ$_2$ + ಸುಂದು$_2$]

ಮಜಿಸುಹ (ನಾ). ಮರೆಮಾಡುವುದು; ಮುಚ್ಚಿಡುವುದು: "ಅವಹ್ನವಃ, ಅಪಲಾಪಃ, ಅವಜ್ಞಾನಂ, ಅವವ್ಯಯಃ—ಈ ೪ ಮಜಿಸುಹ" (ಪಾಣಾಯು. ೦೨೦-೦೩).[ಮಜಿಸು$_1$ (<ಮಜಿಯಿಸು)+—ಹ$_3$ (<—ಪ್ಪ)]

ಮಜಿಸೊಂದು 'ಮಜಿಸುಂದು$_1$' ನೋ.

ಮಜಿಹಿಕ್ಕು 'ಮಜಿಪಿಕ್ಕು' ನೋ.

ಮಜಿಹಿಡು 'ಮಜಿಪಿಡು' ನೋ.

ಮಜಿಹುಸು (ಕ್ರಿ). ಮರೆಮಾಚು; ಅಡಗಿಸು : ಭಾವವನು ಮಜಿಹಿಸಲು ಬಹುಸಂಭಾವನೆಯಿಲನ್ನವ ಕೊಡಲು ಬಿಳಿಕಾವ ಸುಖಿಗಳನಿತ್ತವು (ಪಾಣಾ. ೦೦-೦೭-೩೨). [ಮಜಿಹು (< ಮಜಿವ್ಪು) + —ಇಸು$_5$]

ಮಜಿಹು 'ಮಜಿಪ್ಪು' ನೋ.

ಮಜಿಹುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರು : ತೆಱಹುಗಾಣದಜಿಹುಗುಂದಿ ಮಜಿಹುಗೊಂಡೆನೆನ್ನ ಗುರುವೆ (ಪಂಪಿ. ಪ. ೩೦೦-೦೨). [ಮಜಿಹು (< ಮುಜಿಪ್ಪು) + ಕೊಳ್$_1$]

ಮಜಿಹೊಂದು (ಕ್ರಿ). ಮೂರ್ಛೆಹೊಂದು ; ಪ್ರಜ್ಞೆತಪ್ಪು : ಅಂದು ಕಾಮೋದ್ರೇಕದಿಂ ಮಜಿಹೊಂದಿ ತನ್ನುವನಱಿಯದಿವ್ವರಮಿದಗರ್ವನ ಮಸ್ತಕವನುದ್ದಂಡಚಾಪದಲಿ ಸಂಧಿಸಿದ ಸರಲಂ ಪಱಿಯಲೆಸ ಬಂದ ಶುರೇಶ್ವರನೊ (ಜೈಪು. ೪೪-೩). [ಮಜಿಹು (< ಮಜಿಪ್ಪು) + ಒಂದು.]

ಮಜಿ, ಮರಿ (ನಾ). ೧. (ಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಎಳೆಯದು ; ಪಿಲ್ಲೆ ; ಶಾಖ : "ಶಿಶು ಶಾಖಂ ಪೋತಂ ಪಜಿ ಕಿಶೋರಕಂ" (ಪಜ್ಜ. ೫೭-೩೩) ; ನೋಮದತ್ರೆಯೆಂಬೊಳ್ . . . ಪೆಣ್ಣರಿಯಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ ತನ್ನ ನಾಲ್ಕುಮಜಿಗಳ್ವೆರಸಾಹಾರಮನಱಿಸಿ ತೊಟುಬುತ್ತಂ ಬರ್ಪುದನ್ನೆಗಂ (ಪಜ್ಜಾ. ೨೯-೩) ; ಸುರಭಿಗಳ ತೊರೆದ ಪೊಲೆಗಳನುಣ್ಬವಜ ಮಜಿಗಳಂ ಪೋಗೆ ನೂಂಕಿ ಕೂಂಕಿ ಪೊಲೆಗಳನುಣ್ಬ ಕಿಶೋರಕೇಸರಿಗಳುಮಂ... ನೋಡಿ (ಹಂಪಭಾ. ೦-೦೦೩ ೪) ; ಹಾಗೆಯ ಮಜಿಯಿಂದಱಿಯದೆ ಕೋಗಿಲೆ ಕೈಗೊಂಡು ಕೂರ್ಪೆಯಂ ನಡಪಿದೊಡಂ ಕಾಗಾಯೆಂದುದು (ಪಜ್ಜಾಕ್ಕು. ೩-೦೦೪). ೨. ಎಳೆಯ ಪಸು ; ಕೂಸು ; ಶಿಶು : ಮಕ್ಕಳ ಮಜಿಗಳ ಸುಖದುಃಖಕ್ಕಾದಂ ಮಜುಗಲಾಗದಂತ ವರ್ಗಜದಿಂದಕ್ಕಂ ಸೌಖ್ಯಂ ಪಾಪದಿನೆಕ್ಕುಂ ದುಃಖಂ (ಪಜ್ಜ. ೫-೦೩೭) ; ಮಜುಗದಿರಿ ಪಾಂಜಾಲರಾಯನ ಮಜಿಗಳಿಕೆ ಛೀಮುಂಗೆ ತಪ್ಪೇನಜುವ ದೂರೆ ಸೊಪ್ಪಾಗದಂತಿದೆ ನೀವ್ ! ಕಾದುವಿರೆ (ಕುಣ್ಕ. ೦೦-೫೦). ೩. ಹಾವು ; ಸರ್ಪ : ಕೂಬಂ ಪತ್ತೆಸಾರ್ದು ಕೊಡಪ ಮಜಿಯು ಪೆಡೆಯಂ ತುಡುಕುವೆಗ್ಗನಂತಿರೆ ಸತಿಯ ನಿಡುಜಡೆಯಂ ಪಿಡಿದೀಬ್ದುಯ್ಯುತ್ತು ಮಿರ್ದಂ (ಣಾಪಪ್ರ. ೬೪-೨೬). ' ಪೆರ್ಮಜಿ ' ಪರಾ. ಳಿ. (ಬಲಿ ಕೊಡುವ) ಟಗರು, ಆಡು. ಕುರಿ ಇತ್ಯಾದಿ : ಕುಜಿ ಬೇಡ ಮಜಿ ಬೇಡ ಬಜಿಯ ಪತ್ರೆಯ ತಂದು ಮಜಿಯಿಂದ ಪೂಜಿಸು ನಮ್ಮ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವನ (ಬಸವ. ೩೭೦). ೫. ಚಿಕ್ಕದು ; ಸಣ್ಣವು : 'ಮಜಿ ಮುಗಿಲ್' ಪರಾ. ಮರಿ : ೧. ಹೆಣ್ಣುಹಂದವು ಗರ್ಭಾಗಿ ಐದು ತಿಂಗಳಿಗೆ ಈಯುವುದು. ಸರ್ತಿಗೆ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಮರಿಗಳು ಆಗುವವು (ಹುಂಬಾಮು. ೪-೨೦೯) ; ಬೆಕ್ಕಿನ ಮರಿ ಜಿಂಗನೆ ನೆಗೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಜಾಣಕ. ೨). ೨. ಇದಾವುದೂ ನಿನಗೆ ಕೊಡಾಕಿಲ್ಲ ಮರೀ (ಕಂಗಂ. ೦೬೩). ೩. ಏಗಾಲಮಿಂತು ಮೆಟ್ಟಣಾಸಿ ನೀ ಮುದಿಯ ಮರಿಯಂತೆ ಕಾವಪಳನಪಸಿನೀ ನಧಿಯ ? (ಗಣಾಂ. ೩೬-೦೨). ೪. ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಗೌಡನು ತಂಗಳು ಹಬ್ಬದ ದಿನವೂ ಮರಿ ಹೊಡೆಸುವುದುಂಟು (ಪಜ್ಜಾಕ್ಕು. ೬೯). ೫. ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸು : ಚಿಕ್ಕಂದು : ಎಳಮೆ : ಇವನ ಚೆಲುವಿನ ಪೂಜ ಹೋಯ್ತೆ ಮರಿಯಲ್ಲೆ ! (ಕಬ್ಬ. ೪೫-೪). ೬. [ವೈಶ್ಯ] ಮೆತದ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಯಾಗುವ ಶಿಷ್ಯ : ತಮ್ಮ ಕಡೆ ಕಂಟ್ಟಿಬಸವಲಿಂಗೈದುವ ಸಹಾ ಎರಡು ಜನ ಮರಿಗಳ ಕಳುಹಿಸಿ ಇದ್ದರು (ಣಾಪಕ್ರ. ೨೦೯); ಮತದ ಮರಿ ಹರಣಾಶಿಖವಿಗೆ ಧಾನ್ಯ ತಿನಿಸುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡುತ್ತ ಕುಳಿತಿದ್ದರು (ರಾಚಪ್ರ. II. ೫೪).

ಮರಿಹಬ್ಬ = ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮದೇವತೆಯ ಜಾತ್ರೆಮಾಡಿ ಕುರಿ, ಮೇಕೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಬಲಿಕೊಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಹಬ್ಬ : ಗೌಡರುಗಳೆಲ್ಲಾ ಮರೀಹಬ್ಬಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಮರಿಗಳನ್ನು ಅಂದರೆ ಟಗರು ಮತ್ತು ಹೋತಗಳನ್ನು ತರುತ್ತಾರೆ (ಪಜ್ಜೂಕ್ರಿ. ೪೪). **ಮರಿಹಾಕು** = ೧. (ಪ್ರಾಣಿಗಳು) ಮರಿಯನ್ನು ಪ್ರಸವಿಸು ; ಈಯು : ಬರಹದಲ್ಲಿದ್ದ ಕರಿ ಮರಿಹಾಕೀತೇ ? (ಗಾದೆ) ; ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಕ್ಕು ಮರಿಹಾಕಿದೆ (ಜೂಗ). ೨. (ಆಲಂ) ಮರುಕಳಿಸು ; ಪುತ್ರೈಬರು : ಅನಂತರ ತಿರುಗಿ ಹುಳಕೇಗು ಮರಿಹಾಕುತ್ತದೆ (ಹುಕೋಸಂ. ೦೦೬). [ದೇ. ತಮಿ. ಕುಲ. ಮಜಿ; ತುಳು. ಕೊಡ. ಮರಿ ; ತೆಲು. ಮಜಿಕೆ ; ಕೋತ. ಮಯ್ರ್]

ಮಜಿದಿಂಗಳ್ (ನಾ). ಎಳೆಪೆರೆ ; ಬಾಲಚಂದ್ರ : ಮಜಿದಿಂಗಳನು ಮುಡಿದನೆಲ್ಲಿರ್ದಪನೊ . . . ಕಂಡಿರೇನಮ್ಮ (ಸಿಕ್ಕಾ. ೫-೬೨).

ಮಜಿದಿಂಗಳ ಹುಟ್ಟಂ = ಎಳೆಯ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಆಭರಣವಂತೆ ಧರಿಸಿದವನು ; ಚಂದ್ರಶೇಖರ; ಶಿವ : ಕುಳಿವೆಟ್ಟುಮಗಳುವೆರಸಳಸುವ ಮಜಿದಿಂಗಳ ಹುಟ್ಟಂ ಜೆಮ್ಮೆಯು ಸಮ್ಮಂಗುಜುಗೆಮಗೆ (ಋಷ್ಯಕೇ. ೬-೬). [ಮಜಿ + ತಿಂಗಳ್]

ಮಜಿದುಂಬಿ, ಮರಿದುಂಬಿ (ನಾ). ಎಳೆಯ ತುಂಬಿ ; ದುಂಬಿಮರಿ : ಬಿರಯಿಗೆ ಮೊರೆವಂತೆ ಮೊರೆವ ಮಜಿದುಂಬಿ . . . ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಆದಿತ್ಯ. ೬-೦೦೦) : ಮಜಿದುಂಬಿಯಾಗಿ ವೀಣ್ ಕೋಗಿಲೆಯಾಗಿ ಪುಟ್ಟುವುದು ಸಂಧನವೊಳ್. ಪವನಾಸಿದೇಶದೊಳ್ (ಕಂಪಾ. ೪-೨೯) ; ಇಬ್ಬರತಿಗಳಗಳೆನೆ ನವಪಲಾಶಾಂತರದ ಕೊಳಸೊಳಗೆ ಮಜಿದುಂಬಿಯುಂ ಸಣ್ಣನನೆಯುಂ ಬೆಳೆವವೋಲ್ ಬೆಳೆದರು (ಸಿಕ್ಕಾ. ೦-೬೨). **ಮರಿದುಂಬಿ** : ಉಳ್ಳಲರ ಜೆನ್ ಗಜಿದು ಮರಿದುಂಬಿ ಕೂಗಿ (ಕಬ್ಬ. ೪೪-೬). [ಮಜಿ + ತುಂಬಿ]

ಮಜಿಪನ್ನಾಯ (ನಾ). ಬೆಗುರುವೀಳೆಯದೆಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಮೆಳಸು ಹೇಜ್ಗಂಗೆ ಒಕ್ಕ ೧ ಹಸುಬಿಗೆ ಮಾಪ ೧ ಮಜಿಪನ್ನಾಯದಲ್ಲಿ ಎಲೆಯ × × × (ಎಕ್ಷ. II, ೬೪೯-೬೬ ; ೧೧೮೨). [ಮಜಿ + ಪನ್ನಾಯ]

ಮಜಿಮಗ, ಮರಿಮಗ (ನಾ). ಮೊಮ್ಮಗನ ಅಥವಾ ಮೊಮ್ಮಗಳ ಮಗ : ವಿನೆಲವೂ ನಿನಗಿಂತು ಹೊಗಳುವಡೀಸಹನೊ ನೀನಾ ನರೇಂದ್ರನ ಸೂನುವೋ ಮೊಮ್ಮಗಮೊ ಮಜಿಮಗನೋ (ಕೊಡಾ. ೬-೨-೬೯). **ಮರಿಮಗ** : ಸಿಂಹಪೋತಮು ತನ್ನ ಮರಿಮಗನೊಡನೆ ಕಾದಿರುವುದು ಅಸಂಭವ (ಕಾರಾ. ೦೩೨).

ಮರಿಮಕ್ಕಳು = ಮೊಮ್ಮಗನ ಅಥವಾ ಮೊಮ್ಮಗಳ ಮಕ್ಕಳು : ತನ್ನ ಮರಿಮಕ್ಕಳು ದಾಯಿಪಾಲಾಗಬಾರದೆಂಬ ವಿಚಾರ ಮಹೀಪನವ ಅಸ್ತಿ ಪಾರವನ್ನು ಬಲವಡಿಸಿತು (ಜಾಕೀ. ೬). [ಮಜಿ + ಮಗ]

ಮಜಿಮಿಾನ್, ಮರಿಮಿಾನು, ಮಜಿಮಿಾನು (ನಾ). ಎಳೆಯ ಮಿಾನು ; ಮಿಾನಿನ ಮರಿ : "ಕ್ಷುದ್ರಾಡಮೆವೆ ಮಜಿಮಿಾನ ಮೊತ್ತಕ್ಕೆ ನಾದುಂ " (ಪಂಗಣಾ. ೦೩೦-೬) ; ಕಂಗಳು ಹೊಳೆಯೆ ಮಜಿಮಿಾನಂದು ಜಿಕ್ಕೆಳಿದರು ಪಿಡುಪುವೆಲೆ . . . ತುಂಬಿಗಳೆಂದು ಕುರುಳೆಂಗಳುಕಿ ಕೈಗಳ ತೆಜಿದರತಿ ಮುಗ್ಧುದೆಯರು ಖಿಚರಿಯರೆ (ಕಾಣ್ಕ. ೦೦-೨೮) ; ಬೆಟ್ಟಿದಿಂಗಡಲೂರ್ಮಿ ಮೂಲೆ ಮಾಲೆಗಳೆಡೆಯೊಳಚ್ಚರಿಸಿ ಹೊಳೆಹೊಳೆವ ಮಜಿಮಿಾನ್ಗಳೆನೆ . . . ಎಳವೆಂಗಳ ಕಟ್ಟಾಣ್ಣದ ಮರೀಬಿಗಳ್ ಸೊಗಯಿಸಿದುವು (ಕೃಪಪ್ರ. ೬-೦೦). **ಮರಿಮಿಾನು** : ಹೊಳೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮರಿಮಿಾನುಗಳು ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿವೆ (ದೂಪ್ರ). **ಮಜಿಮಿಾನು** : ಅಗಿದು ಹೊಳೆವಕ್ಷಿಗಳ ಮಜಿಮಿಾನುಗಳ ವಿಕಸಿತವದನಕಂಜಾಗಳ . . . ಕಾಂತಾಸರಸಿ ರಂಜಿಸಿತು (ತೊಡಾ. ೦-೦೭-೬) ; ಎಳೆವೆಣ್ಣುಗರ ಸೋಗೆಗಣ್ಣಮಿಾಮಿನು ಸುಳಿದಾಡುವ ಜನಸಾಗರದೊಳಗೊಪ್ಪುತಿಹುವು (ಕಂಪಪ್ರ. ೬-೬). [ಮಜಿ + ಮಿಾನ್]

ಮಜಿಮಿಾನು ' ಮಜಿಮಿಾನ್ ' ನೋ.

ಮಜಿಮುಗಿಲ್ (ನಾ). ಪೋಡದ ಪಾಣುಕ : ಸಣ್ಣಮೋಡ ; ಬಂದ ಊರ್ವಶಿ ಬಳ್ಳಿಮಿಂಚಿನ ಮಂದಿಯಲಿ ಮುರಿದಿಳಿವ ಮಜಿಮುಗಿಲಂದದಲಿ (ಕಾಣ್ಕ. ೬-೦೬) ; ಮುಂಡಳಿಸಿ ಮಜಿಮುಗಿಲಂತೆ ಪಾರ್ವ ಮದಮಧುಕರ ಪ್ರಕರದಿಂದಂ . . . ಸರ್ವಪರ್ವತಸಾರ್ವಭೌಮನೆಖರ್ವ ಸಂಪದಂ ಮಿಗೆ ಮೆಜಿವ್ಪುತಿರ್ದುದು (ಣಾಪಕ್ರ. ೦-೦೬೫ ೪)- [ಮಜಿ + ಮುಗಿಲ್]

ಮಜ್ಜೆಯಾಟಿಗೊಡಲೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಎಳ ಪ್ಪೂಡಲೂರ್ಮಜ್ಜೆಯಾಟಿಗೊಡಲೂರ್ವಜುವಿ ಪ್ರೀಧುರಮಿತಿ ಚಿತಾರ್ಜು ಗ್ರಾವೇಷು (ಎಕ್ಷ. X, ಗುಣಂ ೪೬-೪೬ ; ೭೬೭). [? + ಊರ್]

ಮಜಿಯಾನೆ₁, ಮರಿಯಾನೆ (ನಾ). ೧. ಆನೆಯ ಮರಿ : "ಕಳಭಃ, ಕರಿಶಾಬಃ — ಈ ೨ ಮಜಿಯಾನೆ" (ಶಾಬಂ- ೬) ; ಮಜಿಯಾನೆಗಳಂ ಪರಿಭವಮನದರ್ಕೆ ಕಂಡು (ಪಾಪಾ. ೩೭-೦೬) ; ಮೆಜಿವೆ ಗಜಹಯಶಾಲೆಯಲಿ . . . ಮಜಿಗುದುರೆ ಮಜಿಯಾನೆ ಕೆಗೆದುವೆ ಲಕ್ಕೆಸಂಖ್ಯೆಯಲಿ (ಕಾಪ್ರಾಗ. ೪-೦೬)- ೨. ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮುದ್ದಿನಿಂದ ಕರೆಯುವಾಗ ಬಳಸುವ ಮಾತು : ಕಂದ ನೀನೆಚ್ಚುತಪರಾಯಣಂ . . . ಮೋಸದಿಂದ ಳಿವುದುಚಿತವೆ ಮದವ ಕನ್ನ ಮಜಿಯಾನೆ ಹಾಯಂದೊಜ್ಜನು (ಕೃಬಾಭಾ. ೪೦-೬೦)- 'ಅರಗಿಳಿ' ಹೋ. ಮರಿಯಾನೆ : ೧. ಈ ಸಾರಿಯ ದಸರಾಪೆರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗುಮರಿಯಾನೆಗಳೂ ಇದ್ದುವು (ಕೂಅ).

[ಮಜಿ + ಆನೆ₁]

ಮಜಿಯಾನೆ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವ್ಯಾಘ್ರನಖಿ – ಮಜಿಯಾನೆ" (ಓಷಧಿ. ೦೫೨). [?]

ಮಜಿಯಾಕ್ಕಿ. ಮರಿಹಕ್ಕಿ. ಮಜಿಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಹಕ್ಕಿಯ ಮರಿ ; ಎಳೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಕಡುಮಿಸಲ ಮಜಿಯಾಕ್ಕಿಯಂತೆ ಗಜರ್ ಮಿಡುಕಿ (ಕಬಪ್ರ. ೮೯-೯೩). **ಮರಿಹಕ್ಕಿ** : ಮರಿಹಕ್ಕಿ ಹಾರಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿವೆ (ಕೂಅ). **ಮಜಿಹಕ್ಕಿ** : "ಕಿಶೋರಕಃ – ಮಜಿಹಕ್ಕಿ" (ಓಷಧಿ. ೩೩). [ಮಜಿ + ಪಕ್ಕಿ]

ಮಜಿವಾಲು (ನಾ). ಎಮ್ಮೆ, ಹಸು ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಕರು ಹಾಕಿದ ಸುಮಾರು ಮೂರುದಿವಸಗಳವರೆಗೆ ಕೊಡುವ ಹಾಲು ; ಗಿಣ್ಣುಹಾಲು : ಮದಗಜದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಮಜಿವಾಲಿಪ್ಪುದ ಕಂಡಿ ನಮ್ಮ ಹುಲ್ಲೆ ಅಜಿಯದೆ ಹುಲಿಯ ಬಾಯ ತುತ್ಕಾಯಿತ್ತಲ್ಲಾ ಬಲ್ಲವರ ಕಜ್ಜದಿಂದ ಭಾಸ್ಕರನು ಉದಯಿಸಲು ಹುಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಹುಲ್ಲೆ ಮಜಿವಾಲ ಸುಂಡು ಮರಣವನು ಈಯಿತ್ತಲ್ಲಾ (ಕಬ್ಕಚ. ೦೩೦-೨೯೭).

[ಮಜಿ + ಜಾಲು₁ (< ಪಾಲ್₁). / ತೆಲು. ಮುರ್ರುಪಾಲು]

ಮಜಿವಾವು (ನಾ). ಹಾವಿನ ಮರಿ ; ಎಳೆನಾಗರ ; ಮಿಡಿನಾಗರ : ಪಿಡಿಯ ಸರಪಣಿ ಕೋಳುಂದಿಗೆ ಪೆಡತನಿಯ ಮಜಿವಾವುಗಳನಳವಡಿಸಿದನು (ಕಾಬ್ಕಃ. ೬-೦೪) ; ಪೊಳೆವ ಮಜಿವಾವಿನಿಂ ಕೆಂಜಡೆಗಳಂ ಬಿಗಿದು (ಕಪಭ. ೫೦-೯೬). [ಮಜಿ + ಪಾವು₂]

ಮಜಿವುಲ್ಲೆ, ಮಜಿಪುಲ್ಲೆ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯ ಮರಿ : ತರಳಕೆಯೆಂಬ ನಮ್ಮ ಮಜಿವುಲ್ಲೆಯನೊಂದು ತಪೋವನಕ್ಕೆ ನೀಂ ನಿರವಿಸು (ಕಾಪಣಾ. ೪೯೪) : ಮಜಿವುಲ್ಲೆಗಳಾರ್ದಸಗುವ ಬಿಜುಗಾಳಿಗೆ ಬೆದಱುವಂತೆ ಕಾಂತೆಯರೆನ್ನಂ ನೆಱೆ ಕಂಡು . . . ತಳವೆಳಗಾವರ್ (ಪಚಾ. ೯-೧೨೦). **ಮಜಿಪುಲ್ಲೆ** : ಅಂಗವಿಸಿ ಮಜಿಪುಲ್ಲೆ ಮಿರಿದಲಿ ಸಿಂಗವನು ಹೊಯ್ದಂತೆ ನೃಪರುತ್ತುಂಗಸಹಸಿಯ ಮೇಲೆ ಕೈಮಾಡಿದರು ಖಡ್ಗದಲಿ (ಕಾಶ್ಯೀ. ೯-೨೦)- [ಮಜಿ + ಪುಲ್ಲೆ₁]

ಮಜಿಸಸಿ (ನಾ)- ೫೫ ಮಜಿಸಿದಿಂಗಳ್ : 'ಮಜಿಸಸಿಸಿದಲೆಯ' ಪರಾ. [ಮಜಿ + ಸಸಿ₂]

ಮಜಿಸಸಿದಲೆಯ (ನಾ). ಬಾಲಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು: ಶಿವ : ಮಜಿಸಸಿದಲೆಯ ಕಂಡುಗೆ ಮತಿಯಿಸುಷಿರನಸವಸದೊಳು (ಅರ್ಕಥ. ೬-೨). [ಮಜಿಸಸಿ + ತಲೆ₁ + – ಅ₇]

ಮಜಿಸೂಳೆ (ನಾ)- ಎಳೆಹರೆಯದ ವೇಶ್ಯೆ ; ಚಿಕ್ಕವಯ್ಯಾಯದ ಸೂಳೆ : ದುತ್ತೊರ್ವಳ್ ನೆರೆಮನೆಯ ಮಜಿಸೂಳೆಯ ಸೂಬುಗಿಂಗಬಲ್ದು ತನ್ನಂತೆ ಪಡವುದುಗಿ ಗಡಣಕ್ಕೆ ಬಂದ ಹಡಣಾಗಿತ್ತಿ ಸೂಳೆಗಿಂತೆಂದಳ್ (ಅಪಂಪ. ೯-೦೬ ಪ). [ಮಜಿ + ಸೂಳೆ₁]

ಮಜಿಹಕ್ಕಿ 'ಮಜಿಯಾಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಮಜಿಹುಲ್ಲೆ 'ಮಜಿವುಲ್ಲೆ' ನೋ.

ಮಜು₁, ಮರು₁ (ಗು)·ಗ್ಮ ಎರಡನೆಯ ; ದ್ವಿತೀಯ : ಪೂರಮಜ ಗೊಸಾಗರಾ ಮಜುಭಮ್ಮ್ ತುಸವನಿನ್ ಪಡೆದು (ಇಕ. VIII. ೨೬೫-೭ ; ೧೦೬)- ೨. ಬೇರೆಯ ; (ಳ). ೩. ಮುಂದಿನ ; ಭವಿಷ್ಯದ : 'ಮಜುಭವ' ಪರಾ- ೪. ಪ್ರತಿಯಾದ ; ವಿರುದ್ಧವಾದ ; ಎದುರಾದ : 'ಮಜುಗಣ' ಪರಾ. **ಮರು₂** : ೧. ನಾನು ಬಂದ ಮರುದಿನವೇ ಅವರು ಊರಿಗೆ ಹೊರಟರು (ಕೂಅ). 'ಮರುಜಲು' ಪರಾ. ೩. 'ಮರುಜನ್ಮ' ಪರಾ ೪. 'ಮರುಮಾತು' ಪರಾ. 'ಮಲ್₁' ಹೋ.

ಮಾರನೆಯ, ಮಾರನೇ = (ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ) ಮುಂದಿನ ; ಅನಂತರದ ; ಮಾರನೆಯ ದಿವಸದಿಂದ ರಾಯರ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು (ಬಚಚಾ. ೧೦) ; ಮಾರನೆಯ ದಿನದ ಧಾರೆಯ ಊಜಿಕ್ಕೆ ಬಹಳ ತರಮೊದು ಬೇಕು (ಕಪ್ರ. ೩೫) ; ನಾನು ಹೋದ ಮಾರನೇ ದಿನವೇ ನನ್ನ ತಂಗಿಯೂ ಬೂರಿಗೆ ಬಂದಳು (ಕೂಅ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಮಜು ; ತುಳು. ಮರು ; ತೆಲು. ಮರಿ, ಮಜು ; ಕೋತ. ಮರ್ ; ತೊದ. ಮಜು ; ಕೋದಾ. ಕಾಯ್ಮ್. ಕರ್ಜ. ಮರಿ]

ಮಜುವು (ಅ)· ಪ್ರತಿಯಾಗಿ : ಈಗಲಿದೊ ಕೀರ್ತಿಮಾಕ್ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಬಂದಳ್, ಪಲತೇರ ಭೇಟಾಯ್ಗೆ ಮಜುನಲಿದು ಬಾದಳ್ (ಅಂಗೂ. ೯-೦೬೭). [< ಮಜು₁]

ಮಜುಂಕ 'ಮಜುಕ' ನೋ.

ಮಜುಕ, ಮರುಕ. ಮರುಕ್ಕು. ಮರುಗ್ಗು. ಮಜುಂಕ(ನಾ).೧. ತಾಪ: ಉರಿ : ಆ ತೇಲ್ಗ(ರುಗ)ಳಬ್ಬರದಿಂದಂ ಎಡಿದಂದು ಕೋಳಿ ಮಜುಕಂ ಶೋಕಂ ಬೆಮಂ ಕೋಟುಗುಂ (ಧೋಕೋಚ. ೦೦-೨೩). ೨. ಆಳಲು ; ಬೇಗುದಿ ; ಸಂತಾಪ : ಮಜುಕಮಾಮಯಮುಮಪ್ಪಮೃತ್ಯುವೆಂಬಿವಲ್ಲಿಗೆ ಪೊಜಗೆಂದೊಡಿಂ ಸುಖಿಮದೇಪೊಗಟ್ಟುವುದೂ ಭೋಗಭೂಮಿಯೊ (ಅಂಪು. ೬-೩೦) ; ಮನದ ವಿಡುಕಿನ ಮಜುಕ ಮುಂದಲೆಗೊಟ್ಟುದಱಿವಿನ ಸೈಗು ಹಾಱಿತು (ಕಾಪ್ರಾ. ೦೪-೨೯). ೩. ಚಿಂತೆ ; ದುಗುಡ : ಎಸಗೆ ಮನದ ಮಜುಕಂ ಪಿರಿದುಮೂಹಾರಕ್ಕಿಂತು ಚಿಂತೆಗೆಯ್ದಿಂ (ಸಂಕಂ. ೦೬೬-೦೯) ; ಅಱಿತಾ ನಿನ್ನನು ಹೊಗಳಲಱಿಯೆವು . . . ಬಜುಯ ಬಾಯಿಯಲಿ ನಿನ್ನ ಹೊಗಳುವ ಛಟ್ಪಾರೆಂದು ಮಜುಕವಿಲ್ಲೆಲೆ ನಿಮ್ಮ ಕೂಡೆಮಗಱಿತ ಮುನ್ನವೆ ಶೂನ್ಯ (ಸಂಕಪ. ೪-೨೦) ; ಮುನಿನಾಥ ನುಡಿದುತ್ತರಕೆ ಪಾಜುತ್ತರವ ಕಾಣದೆ ಮನದ ಮಜುಕದಲಿ ಗುರು ಮುಖಾಂಬುಜವನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ (ಕಾಪರಾ. ೦-೬-೪೦). ೪. ತಳಮಳ ; ಸಂಕಟ : ಮನದ ಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂ ಮುನ್ನಿನಂತುಂಡು ಮುನ್ನಿನ ಮಜುಕದಿಂದಿಮ್ಮಡಿ ಮಜುಕಮಾಗೆ ಮಜುಡಿವಸಂ ಭಕ್ಷದ ದೆಸೆಗೆ ಪಕ್ಷಿಗಟ್ಟು . . . ಒಲ್ಲೆನೆಂಬುದುಂ (ಪಪಾಮ್ಮ. ೦-೦೬೨) ; ವಿಪ್ರಸಮ್ಮಿಶ್ರಿತಮೋದಕ ಪ್ರಕರಮಂ ತತ್ಪಾಪಿ ತಂದಿಕ್ಕೆ ತದ್ವೈಮಮಾರ್ಗಿಪ್ರಭು ಮೆಲ್ದು ಪೋಗಿ ಮಜುಕಂ ಕೆಯ್ಗಣ್ಣ ಪೊಣ್ಮಲ್(ಪಚಾಪು. ೦೪-೦೨೨) · ೫. ಅಕ್ಕರೆ; ಪ್ರೀತಿ: ಎನ್ನವರನ್ನಗರೆನುತುಂ ಮಜುಕಂ ವಚ್ಚರಗೊಳ್ಳೆದ ಸತ್ಕಕ್ಕೆಱಿವೆಟ್ಟೆನಿಸುವ ಸಾಧುಸಮಿತಿಗತಿಸಮಿತಿಯೊಳೆಜಗುವೆನು (ಇಹಚಾ. ೬-೩) ; ವಾಯಸಪ್ರತತಿ . . . ಕೋಗಿಲೆ ಮಜುಗಳಂ ಮೈಯೊಳ್ಳುದುಗಿಕೊಂಡು ಮಜುಕದಿಂದೈದೆ ಪಾಲಿಸುತಿರ್ದುವೆ (ಕೃಬಾಭಾ. ೪೮-೪) ; ತನ್ನ ಪೆತ್ತವರಿಗೆ ಮಿಗಿಲು ತನ್ನನಿಯವ ಪೆತ್ತವರೆಂದವನನು ಮನ್ನಿಸುವುದೆ. ಮಜುಕದೊಳು (ಪಚಾ. ೪-೪). ೬. ದಯೆ; ಕರುಣೆ : ವಾಸರಪತಿ ಬಿಸುಗದಿಂ ವೇಸದೆ ತವೆ ಬೀರ್ಗವೆಂಬ ಮಜುಕದೊಳಂಭೋಜಾಸವಂಬುಜವನಮಂ ಬಾಸಟಿಸಿದೆನೆನಿಪುವಿದಿರ ಶಾವರೆಯಲೆಗಳ್ (ಕಾಪ್ರಾ. ೩೭೭) ; ಇನಯಂ ನಿನಗಾಗಲೆಂದು ತವಮಂ ಮಾಬ್ಯಾತನ ಮಜುಕಮೆ ಸಾಲದೆ (ಕಪಚ. ೦-೦೦೬) ; ಆಡಿದೊಡೆ ಪಾಮಿಗೆ

ಹದ್ದಿನೆ ಕೂಡೆ ಮಜುಕಪೆ (ಕುಪ್ಕಾಕ. ೦೯-೭೦)- ೭. ಅತಿಶಯವಾದ ಮೋಹ; ವ್ಯಾಮೋಹ : ಅಜಿಪ್ಪುಗೆಡಿಸುತ್ತಮೆಲ್ಲಾ ತೆಜದಿಂ ದೆಸೆಗೆಡಿಸದಿರದು ವಿಷಯಸಮೂಹಕ್ಕೆಜಿಗಿ ಬಿಡದಂತೆ ಪತ್ತುವ ಮಜುಕಂ ದಿಜಕ್ಕೋಹದಂದದಿಂ ಮಾಸುರಂ (ಕಾರಂಪು. ೩೩೪); ಅರ್ಥದ ಮಜುಕಕ್ಕೆಣೆ ಮಜುಕಮೊಳವೆ ಬಗೆಪೊಡೆ ಜಗದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೨-೨೬); ಎನ್ನೊಡಲ ಮಜುಕಮಂ ಬಿಚ್ಚಿಸು (ಶೃಂಜಾ. ೦೦-೪). ೮. ಕಪ್ಪ ; ಬವಣೆ ; ತೊಂದರೆ (?): ಇಜಯದೆ ಕಿಮ್ಮನಂತೆ ಭುವನೆಂಗಳಿಸುಂಗೊಳೆ ತಕ್ಕುದೆಂದೊಡೇಮಜುಕಮಸೆಂಬುದೇವಿರಿದನ್ನ ಭುಜಾಸಿಗೆ (ಶಾಕ್ಕಾ. ೪೦೦ ಕೂಪ್ರಳ). **ಮರುಕ** : ೨. ಬಾಯ್ನಡುಗೆ ಮರುಕದಿಂ ಪಾತಕನಾದಿವಳು (ಶಾಂಪು. ೦೭೪-೭೮೯). ೫. ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ನಡುಕ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಮರುಕ ತುಂಬಿತ್ತು (ಕ್ರಷ್ಣ. ೨). ೬. ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಯಲು ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಈ ಹುಡುಗನನ್ನು ಕಂಡು ಮರುಕವೆನಿಸಿತು (ತೀರ್ಥಚ. ೭೦); ನನಗೆ ಅವಳ ಮೇಲೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಮರುಕ ಉಂಟಾಗಿತ್ತು (ಚಾಸಾ. ೭೭೭). **ಮರುಕ್ಕು**₂ : ೨. ತನ್ನ ಮರುಕಿಗೆ ಮರುಗಿ ಆಕೆಕರ್ಮೊಲಂ ಕರಗಿ ಬಿಟ್ಟ ನಿಟ್ಟುಸಿರೆ ಚಂದನದ ತಂಪು (ಗು. ೫೪-೦೯). ೫. ಗಿರಿಜೆ ತವದಾರಂಭಕಾಲಕೆ ಮರುಕ ನಿಂದೂರಿರ್ದ ತರುಗಳು ಭರದಿ ವರ್ಷಾಕಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿಗ ಫಲಗಳನು ಧರಿಸಿ ಬೆರೆಯುತ್ತಿರಲು (ಶಾಪೀಕ. ೨-೭೦); ತನ್ನೆಯ ತರಳನಿಗೆ . . . ರಾಜ್ಯವನು ಮರುಕನಿಂದರ್ಪಿಸದೆ ವನೂಲಕ ನರಪತಿಯನುಸಿಗೆ . . . ಭೋಗಿಪುದೊಂದೆಯುಂಡಿಹುದು (ಭಳಪಾಂ. ೦೯-೩). **ಮರೆಗು**₂ : ೪. ಮರುಗು ಮರುಕವು ಕೂಡಿ ಎರಡಲ್ಲ ಒಂದಹುದು ಎರಕೆ ಹೊಯ್ದಂತದು ರಾಮರಾಮಾ (ಕೂಯಾಣಾ. ೩೨-೩). **ಮಜುಂಕ** : ೨. ನೆನೆಗಣೆಯೇಕೆ ಕಾಮ ಪೆಜಸಾರ್ ಮುಳಿಸೇಕೆ ಜಯಂತ . . . ಮನದ ಮಜುಂಕಮೇಕೆರಲೆ ಭವ್ರಕ ಪೆಲ್ಲನೆ ಜಾಜು (ಗಜ, III, ೩೩ ೨೨ನೆಪುಳ್ಕೆ ೪೨). ೫ ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ.

[<ಮಜುಗು-/ತಮಿ. ಮಜುಕ್ಕುವ್]

ಮಜುಕಂದೋಜ್ಞ್ (ಕ್ರಿ). ಕನಿಕರಿಸು ; ದಯೆತೋರು : ಭಜಿಪ ಮಜುಕಂದೋರ್ದು ತಳ್ವುದೇತರ್ಕೆ? (ಕಬ್ಬಕ್ಕ. ೨-೪೨).

[ಮಜುಕ + ತೋಜ್ಞ್ (< ತೋಜು)]

ಮಜುಕಂಬಡೆ, ಮಜುಕವಡೆ (ಕ್ರಿ)- ೧. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರು; ಅಕ್ಕರೆಯಿಂದಿರು: ಪಡೆಯಂ ಕೂಡೆಯಂತಿರೆ ಪಿಡಿದಡಿಯೊಳ್ ನೆಲ್ ನಿಂದ ಮಜುಯನಾನನೆದೆಲರಿಂ ಬಿಡದಾಶ್ವಾಸಿಸಿ ಮಜುಕಂಬಡೆದೋವೃತ್ತಿರ್ದು ದುರಗಿ ಪರ್ದಿದ ಭಸಿಲೊಳ್ (ರಾತೀಕ. ೩-೨೨). ೨. = ಮಜುಕಂದೋಜ್ಞ್: ಈ ಬುದ್ಧಸಮಯಮಂ ಪರಿಪಡಿಸಿ ಮನಗೊಂಡು ನಿನ್ನ ಪೆಂಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ದೇಸುಗನಾದನೀಗಲೆನ್ನಾ ಮನದಾಣ್ಮನೆಂದು ಮಜುಕಂಬಡೆಯಬೇ ನಸ್ಸ ತನುಜನಂ ಕೊಂಡೆಯಲ್ಲಾ (ಶಮ್ಯ. ೯-೪೬). **ಮಜುಕವಡೆ** : ೨. ಹಡೆದ ಮಗನಂ ಪೆತ್ತ ತಂದೆತಾಯ್ಗಳು ಮಜುಕವಡೆಯದರ್ಥವ ಭಯಸಿ ಕಯ್ಮಾರೆ ತಲೆಯ ಹರಿಗಡಿದು (ಶಮ್ಯ. ೨-೬೩). [ಮಜುಕ + ಪಡೆ₁]

ಮಜುಕಣಿಸು 'ಮಜುಕಳಿಸಂ' ನೋ.

ಮಜುಕವಡೆ 'ಮಜುಕಂಬಡೆ' ನೋ.

ಮಜುಕಳಿ, ಮರುಕಳಿ (ನಾ)- ಹಿಂತಿರುಗಿದುದು : ಮತ್ತೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡುದು: "ಮಜುಕು{ಕ್ಕು}ಳಿಯೆಂದು ಮರಳ್ವುದು" (ಧರ್ಮಾ. ೭೦-೭೨೮); "ಮಜುಕು{ಕ್ಕು}ಳಿ ಮರಳ್ವುದಕಕ್ಕುಂ" (ಧಸಂಗ್ರ. ೨೪೦). **ಮರುಕಳಿ** : ನಷ್ಟ ಕಣ್ಮಾನಗಳಿವು ಸ್ವಲ್ಪಪಾಟ್ಟಿಗೆ ವಂದಪೇಗಣ್ಮಾಗಿ ಮೋಡದ ಮರುಕು{ಕ್ಕು}ಳಿಯಲ್ಲಿ ಹಮ್ಮಯ್ಸಿರಬೇಕು (ಹುಚಕ್ರತ. ೦೦೯-೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಜುಕಲ್]

ಮಜುಕಳಿಸು, ಮರುಕಳಿಸು, ಮರುಕೊಳಿಸು, ಮಜುಕೆಸು, ಮಜುಕೊಳಿಸು ಕೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ)- ೧. (ದುಃಖ, ರೋಗ, ನೆನಪು ಮುಂತಾದವುಗಳು) ಪುನಃ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಮತ್ತೆ ಬರು : ನೀಂ ಬಜಿದೆ ಬಂದುದನಜಂ ದಾಗಳೆ ಮಜುಕಳಿಸಿ ಮನವಿಕ್ಕಿದಳಪ್ಪೊಡೆ ಬಜಿಕ್ಕೆಸಾಧ್ಯಮಕ್ಕುಂ (ಹಂಪಕಂ. ೨೩೦-೦೮); ಮಜುಕಳಿಸಿ ಬಂದ ಜ್ವರವುಳ್ಳವರು ಬೇವಿನ ಸೊಪ್ಪಿಸ ಕಷ್ಟಿ . . . ಪರ್ಪಾಟಕ ಇವಱ ಕಷಾಯವ ಪಾಸವ ಮಾಡುವುದು (ಧನ್ವಂತ. I, ೦೨೮). **ಮರುಕಳಿಸು** : ೧. ಭೀತಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಾಣವಾದ ಮೋರೆಯ ಬಣ್ಣ ಇನ್ನೂ ಮರುಕಳಿಸಿರಲಿಲ್ಲ (ಕೂಕರುಡಾ. ೨೩೩); ಅವನ ಬೇನೆ ದಾರುಣವಾಗಿ ಮರುಕಳಿಸಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಡಾಕ್ಟರರು ತೀರ ಚಿಂತಿತರಾದರು (ಇಪ್ಪಕ. ೩೩೪); ಗುರಿಯತಿನ 'ಅಭರಣೆ'ವನ್ನ ಅರಸನು ಕಂಡಾಗ ನೆನಪು ಮರುಕಳಿಸುವದು (ಭಾಗಾಣಾ. ೬೪). ೨. ಪುನರಾವೃತ್ತಿವಾಡು : ಅವಳು ಕೂಡ ವಿದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಏನೇನು ಘಾತನಾದಿದ್ದಾಳೆಂಬುದು ಆ ಪ್ರಚಾರ ಪತ್ರಗಳಲ್ಲೇ ಇದೆಯಲ್ಲ; ಅದಕ ಮಾತುಗಳನ್ನೇ ಅವರು ಮರುಕಳಿಸಿದಂತಿದ (ಒಂಟಿದ. ೦೨). **ಮರುಕೊಳಿಸು** : ೧. ಕಾಗದಗಳು ಸೇರಿ ವೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಕಥೆಯಲ್ಲ ಪುರುಕೊಳಿಸಿತು (ಮುತಾಪ. ೩೦೯); ಅವನ ವೇದನೆ ಮರುಕೊಳಿಸಿತು (ಹಂಗಡೂ. ೦೪). ೩. ಪುನಃ ಉಂಟುಮಾಡು ; ಮತ್ತೆ ಒದಗಿಸು.—ತರು : ಇಲ್ಲಿಗ್ಯೆತಹ ಯಾತ್ರಿಕರ ಎದೆಯ ಮೂಜೆಯಲಿ ಹಾಳಾವ ಐಸಿರಿಯ ಕಚ್ಚೆ ಪುರುಕೊಳಿಸು ! (ಕೋಗಿರ. ೪೦-೪). ೪. ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಹುಟ್ಟು; ಪುನಃ ಮೂಡು : ಎಳೆವಗೆಯಲಿ ಇಳೆ ಬಿಗಿಯಲಿ ಮುರುಕೊಳಿಸಲಿ ಹೂವು (ಅರಳು. ೬೪೪—೦೬), ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲನ್ನು ಕಿತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೊ ಲಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅದು ಮರುಕೊಳಿಸಿ ಪಳನಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಪ್ರಚಂ. ೩). **ಮಜುಕಣಿಸು** : ೧ ಬಂಧುಜನನಿಂರ್ಕ್ಷಣದಿಂ ಶೋಕಂ ಮಜುಕಣ [ಕಾಣಾಂ- ಕೊಳಿ]ಸೆ ಬಾದುಬಿಳುವು ಪಳಯಿಸುವ ಕುಂತಿಯುಮಾಂ. . . ಸಂತೈಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೨೯ ಪ); ನಿಜಪ್ರಿಯತಮಜಾನುಜರ ಶೋಕದಿಂ ವಿಹ್ವಲೀಕೃತನಪ್ಪ ಭೂತಳೇಶ್ವರಂಗೆ ನಿಜಪ್ರಿಯುಸುವಿನಪ್ಪ ಕರ್ಣನ ದರ್ಶನದಿಂ ದುಃಖಂ ಮಜುಕಪ್ಪ[ಕಾಣಾಂ. ಕೊಳಿ]ನುಗುಂ (ಗದಾಯು. ೭-೯ ಪ); ಬಜೆ ದುರಿವ ಕಿಚ್ಚಿನೊಳು ತುಪ್ಪವನೆಜೆದ ತೆಜನಾಯ್ಕವರ್ಗೆ ದುಃಖಂ ಮಜುಕಣಿಸಿ ನೋಯಿಸಿತ್ತು ವಿನಮಾರ್ಜವನವಳಚಿತಂ (ಶಾಕಾಪ. ೬-೪೭). **ಮಜುಕೊಳಿಸು** : ೧. ಪಾಂಜಾಲಿಸುತೆಯ ವಿವಾಹವಾರ್ತೆಯು ಕೇಳಿವರಲ್ಕೆ ಕೌರವರು ಮಜುಗಿದರು ಮಜುಕೊಳಿಸಿ (ಕುಪ್ಕಾಕ. ೦೭-೦); ಸಾವುವನು ಬೆಳಸದೆ ವೃಥಾ ಸುತ್ತಾಮೃತನದಲಿ ಬಿಜುತಿವದಕೆ ವಿರಾಮವಾಗದೆ ಮಾಣದೆಂದಳಲಿದನು ಮಜುಕೊಳಿಸಿ (ಕಥಾಸ. ೬-೬-೯). ೫. ಪುನಃ ಪುನಃ ಪ್ರಯತ್ನಿಸು : ಅಳಲಿಸಿದನೇ ಧರ್ಮಪುತ್ರನ ಬಳಿಬಿಟ್ಟಿನು ನಾವು ಕೊಲ್ಲದೆ ಕಳುಹಿದರೆ ಬೆಂಬಿಡನಲಾ ಮಜುಕೊಳಿಸಿ ಮಜುಕೊಳಿಸಿ (ಕಾಣ್ಮ. ೦೩-೩೦); ಅಜುನಿದರು ತಾವಿದ್ದ ತಾಣದ ತೆಜಪುಗಳ . . . ಮಜುಕೊಳಿಸಿ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ದನೆಯೊಳಗಜ್ಜಸಿ ಕಾಣದೆ ಕಂಬನಿಯು ಕಟ್ಟೊಣಿತಯಲಿ ಕರೆಕರೆ ಪೃತ್ಯೆತಂದರು ವನಾಂತದಲಿ (ಕೂಕರಾ. ೩-೦೦-೩೦). [ಮಜುಕಳಿ + —ಇಸು]

ಮಜುಕುಳಿ (ನಾ)- ಮರುಗುವ ಸ್ವಭಾವದವನು : ಇಳದಳಿಯಂನೀಡಂ ಸೂಕುಳಿಯೋಕುಳಿ ಕಳಜು ಪೆಳಜು ಮಜುಕುಳಿಭುಳಿಯಂ . . . ಇಜಿ ಕುಳಿಯಿವಾದಿಯಾಗಜಿ ಕುಳನಂ (ಕಮದ. ೫೬); ಕುಳಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ— ಪೋರ್ಕುಳಿ . . . ಮಜುಕುಳಿ (ಕಮಜೆ. ೨೦೩ ಪ್ರಥೋ). "ಪ್ರೀತಿ" (ಕಮಪ. ಪ. ೨೦೫ ೦೨೮). [<ಮಜುಗು + — ಕುಳಿ₂]

ಮಜುಕೊಳೆ, ಮರುಕೊಳೆ (ನಾ)- ಪೈರನ್ನು ಕೊಯ್ದು ಬಳಿಕ ತಳದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಚಿಗುರುವ ಮೊಳಕೆ : ಒಗೆದ ಮಜುಕೂಳೆಯೊಳ್ ತೆನೆಗಳಂ ಕೂಯ್ವನುಜ್ ಸುಗುಣನಿಳೆಪಾಳಬೊಮ್ಮಯ್ಯನುಂ (ಕಪ್ರ. ೩೭-೨೬). **ಮರುಕೂಳೆ** : ಈ ಸಲ ಮರುಕೂಳೆ ಫಸಲು ಬಂದಿದೆ (ಪಜಾ).

[ಮಜು₁ + ಕೂಳೆ₂]

ಮಜುಕೊಳಿಸು 'ಮಜುಕಳಿಸು' ನೋ.

ಮಜುಗಣೆ (ನಾ). ಬಾಣಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾದ ಬಾಣ ; ಎದುರುಬಾಣ : ಅಸ್ತಮಸಾಹಸಿಯೆಚ್ಚಜೆಚ್ಚನು ಭೀಮ ಮಜುಗಣೆಯ (ಕುಷ್ಕಾಪರ್ವ. ೦೩-೨೪); ಆ ದಾನವಂ ವೇಗದಿವದಂ ಪಿಡಿದು ಮುಂಪಿಂ ಮಜುಗಣೆಯಂ ತಲೆದೂಗಿ ನೆಲೆದಿಡುವುದುಂ (ಅಜು.ಕ. ೫೦-೦೭). [ಮಜು$_1$ + ಕಣೆ$_1$]

ಮಜುಗರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣ ಮಜುಗರೆವಿಷಯೇ ಎಡೆದಿಣ್ಡೇ ಸಪ್ತತಿ ಪ್ರತಿಬದ್ಧಃ (ಪ್ರಾಚೀ. ೦೪೨೨, ೭೩-೦೦೦ : ೩೭೨) ; ಮಜುಗರೆಯರ್ ಚಿತ್ತಪ್ಪಜಿಕ್ಕಿಯಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ ನಾಲ್ಕಳೆಯ ಭಾಗಂ ಬಿತ್ತುವೆಚ್ಚಂ ಕೆಜಿಗೆ ಕುಡುವುದು (ಎಳ. XI. ೬೦೫೩.೫. ೩೩-೩; ಸು. ೫೫೦). 'ಮಾರುಕರ' ಹೋ. [?]

ಮಜುಗರೆನಾಡು (ನಾ). = ಮಜುಗರೆ : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಪೃಥುಪಮಸಾಹರಾಜ ವೈಥುವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ ಮಜುಗರೆನಾಡು ಮೂನೂಱಮಾ ಮನೆ (ಎಳ. XVI. ಕುಮುಕಪ. ೩೩-೩; ಸು. ೭೫೦). [ಮಜುಗರೆ + ನಾಡು]

ಮಜುಗೆಬಿಗೆ. ಮರುಗಳಿಗೆ (ನಾ). ಮುಂದಿನ ಗಳಿಗೆ; ಮರುಕ್ಷಣ: ನೀನ್ ಪೋದ ಮಜುಗಬಿಗೆ ಅಡಗಿದ್ದ ಶೂರರೆಲ್ಲರ್ ಬಂದು . . . ಱುಯ್ಯರೇ ನಿನ್ನ ಮಗನೊಡನೆ! (ಅಕ್ಕ. ೫೦-೦); ಜಳಧಿಗಳೊಂದೆನೆ ಸೇರಿಯುಮಬಿಯಿಸದೊಂದೊಡಲು ಬೇಗಬುಱಾ ಘನಪಯಹಿಮಂ ಕೆಳಗೊಂಡು ವರ್ಷಿಸಲ್. ಮಜುಗಬಿಗೆಯೊಳಬಿಗುಂ ಕುಳಿರ್ಮೆ ಸಾಧಾರಣಮೇ (ಕತ್ತ. ೭-೫೦). **ಮರುಗಳಿಗೆ :** ಈ ಗಳಿಗೆಗೆ ಒಂದು. ಮರುಗಳಿಗೆಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಮಾತನಾಡುವುದೇ ಅವನ ಸ್ವಭಾವ (ಕಾಡಿ).

[ಮಜು$_1$ + ಗಳಿಗೆ]

ಮಜುಗಿಸು. ಮರುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಹಾಲು, ನೀರು ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುದಿಸು.– ಆಟ್ಟುವಂತೆ ಮರಳಿಸು : ತುಜುವೆಯ ಬೆೞನಿಕ್ಕಿ ಕಣುಬೆರ್ಮೆಯ ವಾಲುಮಮರ್ದ್ದಮಟ್ಟಿಸಂ ಮಜುಗಿಸಿ (ಕೃಷ್ಣಕೋಪ. ೯-೦೦); ಅಂಬುವಿನಿಂದಶ್ವಗುಣಮದರ್ಕಂಬುದಱಿಂ ಮಜುಗಿಸಿ ಪದಾಪಶೇಷದೊಳ್ ಎಱಿವುದು ಗೋಘೃತಮಂ (ಪಾಕ.ಪಾಚ. ೩೬). ೨. ಸುಡು ; ದಹಿಸು : ಮಹಾಬಿಷದ ಸುಂಕಳೊಳಿಕ್ಕಿ ಕಾಯ್ಸಿ ತನುವಂ ಮಜುಗಿಸುವುದುಂ (ಪಾಂಡವಪು. ೯-೦೦೦ ಪ). ೩. ಬೇಯಿಸು : ವೀರೊಳ್ ಮಜುಗಿಸಿ ಕುಡು ಕಾಳ್ವೀಳೆಯ ಬೇರಂ ಸಮಾಕ್ಷಿಕಂ ಘೃತದಿಂ ಸಂಹಾರಿಸುಗುಂ ವಮನಂ ವಿಷದಾರುಣಮಂ ತತ್ಕ್ಷಣಂ (ಪಥ್ಯ. ೩-೦೩). ೪. ಕ್ಲೇಶಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸು ; ಹಿಂಸೆಪಡಿಸು : ಪಾಯ್ದುಟ್ಟಿಯ ಪುರೆಯಂಬುಗಳ ತಂದಲಗಮ್ಮಿಸಿ ಸಿಂಧುರಾಜನಂ ಮಜುಗಿಸೆ . . . ಪೊಕ್ಕನಭಿಮನ್ಯು ವಿರೋಧಿಬಳಾಂಬುರಾಶಿಯಂ (ಕಂಪಜಾ. ೦೦-೧೩); ಮನವ ಗೆದ್ದಪೆನೆಂದು ತನುವ ಕರಗಿಂ ಕಾಯುವ ಮಜುಗ್ರಿಸಿ ನಿದ್ರೆಯ ಕೆಡಿಸಿ ವಿದ್ಯೆಯ ಕಲಿತೆಮೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಹೀನರಿರಾ ನೀವು ಕೇಳಿರೋ (ಪಂಗಸ. ೪. ೧೩-೦೦). ೫. ಸಂಕಟಪಡಿಸು ; ಬವಣೆಗೊಳಿಸು ; ಗೋಳಾಡಿಸು : ಮಜುಗಿಸಿ ನಿನ್ನನೀ ಪದಕೆ ತಂದುದು ಮನ್ನಿಸ ಗೆಯ್ದ ದೋಷಂ (ಕಾಪ್ರ. ೬-೪೦); ಅಣಂ ದೆಸೆಗಾಣದ ನೋಟಮಾನುಮಂ ಮಜುಗಿಸೆ ಬಂದುದ್ದಂದು ಕರುಣಂ ಬರೆ ವೈರಿವೃಷಾಂಗನಾಜನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೪-೩); ಮನಮಂ ಮಜುಗಿಸಿ ಚಿತ್ತಮಂ ಬಿವ್ವಂಟಿ ಕರಣಂಗಳಂ ಬಿಂಡಿಸಿ . . . ಹೋದಂ (ಪಂಪಭ. ೦೬-೨೯). ೬. ಹಾತೊರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಅಪೇಕ್ಷಪಡುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಸರ್ವಸಂಗಪರಿತ್ಯಾಗಿ ಎಂದೊಡೆ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಮಜುಗಿಸುಪೆ (ಪಪಾಕ. ೦೨-೦೪); ಒರಿವು ಬಂದವರಾವು ಸೂಬುಗಿಸೊಳಿಸಿ ಮಜುಗಿಪ ಮಿಂಡ ನೀನು (ಕಾಪ್ರ.ಕ. ೫-೪೦). **ಮರುಗಿಸು :** ೧. ಪೊಕ್ಕರೆ ಹಾಲಂ ಮರುಗಿಸಿ ಉತ್ತರಣಿಯ ಬೆಣ್ಣೆಗರಗವೆರಡರ ಬೇರಂ ಬಿತ್ತರದೊಳಿಕ್ಕಿ ಹೆಬ್ಬಟ್ಟಿಳ್ಳಿಯೊಳಂ ಕಡಯೆ ಬೆಣ್ಣೆ ಮೂಮವಡಿಯಕ್ಕುಂ (ಗೂಪ್ಪಕ್ಕ. ೦೧೯). [ಮಜುಗು + –ಇಸು]

ಮಜುಗು, ಮಜೆಕು, ಮರುಕು, ಮರುಗು$_1$ (ಕ್ರಿ) ೧. (ನೀರು, ಹಾಲು ಮುಂತಾದುವು) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುದಿ.–ಮರಳು : ಮಜುಗುವ ಪಾಲ್ಗಳಿಮ್ಮ ಪೆಸಗಳಂ ಬೆರಸಿದಪೋಲ್ (ಕಬಾ. ೦-೩೬); ಕಾಮಶರಂಗಳ ವರ್ಗಳೆರ್ದೆಯಸುರ್ಚ್ಚ ಪೋಗಿ ಪರವಸೆಯರಾಗಿ ಮಜುಗಿದಜುನೀರ ಮಿಾಂಗಳ್ಕೊಲಾದರ್ (ಪಮ್ಮರಾ. ಜ.-೦೩); ಗುರುಪುತ್ರನಿರ್ದೆ ಭೀತಿಯಿಂ ಮಜುಗಿ ತೆರಳ್ದು ತೂಳ್ದ ಸುಬಿಗೊಂಡುದು ಪಾಂಡವಸೈನ್ಯಸಾಗರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೩೦); ಮಜುಗಿದುದಾ ಕೊಳೆದ ಜಲಮೆಯ್ದೆ ಕಾಯ್ದಸರೊಳೆ ಕೂಟ್ಟುದಿವಂತೆ ಕುದಿವುವನಿಮಿಪತತಿಗಳ್ (ಗದಾಯು. ೭-೨೦). ೨. (ಮೋಹ, ಉದ್ವೇಗ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ತಪಿಸು; ತಾಪಗೊಳ್ಳು : ನೆನೆದಿರುಳಿಂ ಪಗಲುಂ ನಿನ್ನನೆ ಪೀನಮೊಜಲ್ದು ಮಜುಗಿ ಕಾತರಿಸುತ್ತುಂ ಮನದೊಳ್ ಸೈರಿಸಲಾಱೆಂ (ಕಬಾ. ೨-೮೩); ವಿಯೋಗಾಕುಲತೀವ್ರವಸ್ಥೆಯಿಂದಂ ನೆಜಿ ಮಜುಗುವೆದಂ ಮೋಡಲೇವ್ಯಸಿದಂತಾಗಳ್ . . . ಆಪರಾಂಭೋಧಿಯಂ ಪೊಕ್ಕನರ್ಕಂ (ಕಾಸಪಪು. ೪-೨೬); ಸಂಗಸುಖಮಂ ಒಂಗಲಾಱದೆ ಕಾಮನ ಬಾಣಕ್ಕೆ ಗುಱಿಯಾಗಿ ಮಜುಗಿ (ಗಿಳಿ. ೨-೦೦೩ ಪ). ೩. ತವಕಗೊಳ್ಳು ; ಹಾತೊರೆ ; ಕಾತರಪಡು : ಪಾಱಲ್ ಮತ್ತಂ ಮಜುಗುತ್ತಿರ್ದಪೆಯಿನಿಸಂ ಗಱಿಮಾಡಿದ ಬಱಿಕ ನೀನೆ ದಿಲ್ ಪೋದಪ್ಪೆ (ಗಾಪಜಾ. ೭೭). ಇನ್ನಪ್ಪ ಕಜ್ಜಕ್ಕೆ ಮುನ್ನಮೆ ಮಜುಗುವುದಿದಾವ ಕಾರಣಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೩೮-೦೨). ೪. ಕೊರಗು ; ಪರಿತಪಿಸು; ತಳಮಳಿಸು : "ಮಜುಗು—ಸಂತಾವೇ" (ಕಪಜಾ); ಒಡಲುರಿಗಂ ಮನಂ ಮಜುಗುಗುಗಂ ಕವಿ ಗಿಜ್ಜನೆಪೋಕ್ಷಂ(ಅಪಪ್ರ-೦೨-೪೦); ಅಜುನ ಮಗಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸೆ ಜಾಂದೊಱಿಯ ಮಗಂ ಮಾಡೆ ಸಂಧಿಯುವವುದೆನುತುಂ ಮಜುಗುದಿರ್ (ಗದಾಯು. ೦-೭೨), ಕುರುರಾಯರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯ ಮುಂದಲೆ ಹೋಯಿತೋ ಹಾ ಎನುತ ಮಜುಗಿತು ಕೂಡ ಕುರುಸೇನೆ (ಕುಷ್ಕಾಪ. ೦೨-೨೬). ೫. ಹೆಣಗು; ತಿಣುಕು ; ಕಷ್ಟಪಡು : ಮಜುಗಿ ಕುದಿದು ಶಾಸ್ತ್ರದ ಬಲದಿಂದಳಿಂ ವೆಗ್ಗಿಟ್ಟಿಂಡಮದು ಕೋಪಾಳಮಕ್ಕುಮೆ ಸಹಜವಿಲ್ಲದಾತನ ಕಬ್ಬಂ (ಕರ್ಣಾಪ್ರ. ೦-೪೯). ೬. ಕನಿಕರಿಸು ; ಅನುಕಂಪಪನ್ನು ತೋರಿಸು ; ಕರುಣೆ ತೋರು : ಕಂಡು ಪುಜುಗದೆ ಸೂನೆಗಾಜನ ದಂಡಿಯಲಿ ಮಗನಂ ವಧಿಸಿ (ಜಷಪು. ೨೪-೨೦); ಸುಧನ್ವಂಗೆ ಮಜುಗುತೆ ಸಜಿವನೆಂಕೆಂದಂ (ಕೃಪಾಪ್ರ. ೦೦-೩೦); ನೆಜಿ ಗಾಯಪಡದಿಪರ್ಕಲರು ನೊಂದವರಿಗೆ ಮಜುಗಿ ಮುಂಗೆಟ್ಟ ಪರ್ಕಲರು (ಕಂಸಪ. ೦೫-೬). ೭. ಪ್ರೀತಿಸು : ಮಜುಗಿದಂ-ಕೊರ್ತಂ (ಪಪಪ್ರ. ೫೦. ೨). **ಮಜಕಱಂ** ೧. "ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಮಾಡಿದೆ ... ! ಯಾರು ಹೆಣ್ಣು ಕೊಡುವವರು ಹೇಳಿ ಜಾತಿಗೆಟ್ಟವಳ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ?" ಎಂದು ಮಜಕಿದಳು (ಪಪಾಕ್ಷ. ೨೩೬). **ಮರುಕು$_1$:** ೧. ಒಡಕಿ. ವಿನು ಮರುಕುಪ್ಪಿದ್ದೀನಿ ? ಈ ಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣೀರು ಬಿಡಲಿಕ್ಕೆ ನಿಮಗೇನಾಯಿತು ? (ಪಾಡುಮ. ೭೬). **ಮರುಗು$_2$:** ೫. ಮಾರುತಿಯ ಬೆರಳ ಲೀಲಾಮಾತ್ರದಿಂದೆ ಭೂತಳಕಾರುಳ ಮರುಗುತಿರೆ (ಪಂಗಾಪಾ. ೫-೩-೦೭). ೬. ಆ ಬಡವನ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವರು ಮರುಗುವರು (ಕಾಡಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಜುಕು; ತುಳು. ಪುರ್ಕುನಿ; ತೆಲು. ಮೆಜುಗು, ಮರಗು, ಮರುಗು]

ಮಜುಗುತ್ತ (ನಾ). ವಾಸಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ಬಂದ ಕಾಯಿಲೆ : ಮರುಕಳಿಸಿದ ರೋಗ : "ಮಜುಗುತ್ತಂಬಡು" ಪರಾ.

[ಮಜು$_1$ + ಕುತ್ತ]

ಮಜುಗುತ್ತಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ವಾಸಿಯಾದ ಕಾಯಿಲೆಯು ಪುನಃ ಬರು ; ರೋಗವು ಮರುಕಳಿಸು : ಆ ಸಿಂಹಂ ಮಜುಗುತ್ತಂಬಟ್ಟು ಗೊಂಱಿ ಕಟ್ಟಿಯಂ ಬಯಸಿ ಬಾಯೊಱೆತ್ತು ತನಗಸಂಚರಪಪ್ಪೆಯೊಂದು ನರಿಗೆ ಪೇೞ್ದುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨೬೨ ೦೯). [ಮಜುಗುತ್ತ + ಪಡು]

ಮಱುಗುಹ (ನಾ)· (ಮಾಡಿದ ಪಾಪಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಪಟ್ಟು) ದುಃಖಿಪಡುವಿಕೆ ; ಪರಿತಪಿಸುವಿಕೆ : ದೋಷವನಾರೋಪಿಸುವೆದು ಮಾಡಿ ಮಾಡಿ ಮಱುಗುಹ (ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ, ಅನುತಾಪ) (ಶಾಕಾಂ. ೬).

[ಮಱುಗು + — ಹ್ಕ (< — ಪ್ಕ)]

ಮಱುಚಲು, ಮರಚಲು, ಮರುಚಲು (ನಾ)· ೧. ಮೊದಲ ಮಗುವಿನ ನಂತರ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗು : ಎರಡನೆಯ ಮಗು : ಮಱುಚಲಾತನವನ ನೀವೆನು ನೆರಹಲಾಜಿಸು ಕೂಳನೆಂದಳು ಕುಂತಿ ಸಸುನಗುತ (ಸಂಭಪ. ೨೩–೩೯)· **ಮರಚಲು** : ೧. ನಾನು ಚೊಚ್ಚಲು, ನಮ್ಮ ಪೀಲಕಂತನೇ ಮರಚಲು (ಪಾಪುಪು. ೦೦೩). **ಮರುಚಲು** : (ಗು)· ೨. ಎರಡನೆಯ; ದ್ವಿತೀಯ: ಬಿಸಿಗೆ ಭಚ್ಚಿದ ಎದೆಯು ಮರುಚಲ ಬಿಸಿರಿಯು ಜಯಕಗೆ ತಗುಬಗೆ ಯಾಗುತಿರೆ ಕನಸಿಗು ಹೊಳಿಯದ ಬರಡಿಲಿರಗಿತು (ಕಜಗಿಸ. ೦೦–೧೦) ; ವಸುಮತಿ ಈಗ ಮರುಚಲ ಬಸಿರನ್ನು ಹೊತ್ತು ಗಾಸಿಯಾದಳು (ಪುಕೃಪು. ೩೦) : ಈ ಮಗುವನ್ನು ಹೆತ್ತ ಎರಡನೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಮರುಚಲು ಹರಿಗೆದಲ್ಲಿ ಆಕೆ ತೀರಿಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ಪಾಪೋಪಂ. ೬೯).

ಮಱುಚಲು ಮಗೆ, ಮರುಚಲ ಮಗ = ಎರಡನೆಯ ಮಗ : ಹಿರಿಯವಲಿ ಜನಕಂಗ ಮೋಹವು ಕಿಱಿಯವಲಿ ಕಡುಮೋಹ ಜನನಿಗೆ ನಿರುತ ಮಱುಚಲು ಮಗನು ದೇಸಿಗನಾಗಿ ಚರಿಸುವನು (ಸಂಭಕ. ೫೦. ೩೦೦–೦೬); ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡರಲ್ಲೊಂದು ಪಾಲಾ ಜೊಚ್ಚಲು ಮಗನು, ಮೂರರಲ್ಲೊಂದು ಪಾಲು ಮರುಚಲ ಮಗನು . . . ತಕ್ಕೊಂಡು (ಪುಂಶಾಪು. ೩–೦೬); ನಸ್ಸ ಮರುಚಲ ಮಗ ಇದೇ ವರುಷ ಮುಲ್ಕೀ ಆದ (ಕಕ್ರಕ್ಷ. ೪).

[ಪುಜು$_1$ + < ಸೂರ್]

ಮಱುಜವಣೆ 'ಮಱುಜೀವಣೆ' ನೋ.

ಮಱುಜೀವಣೆ, ಮರುಜೀವಣೆ, ಮರುಜೀವಣೆ, ಮಱುಜವಣೆ, ಮಱುಜೆವಣೆ, ಮಱುಜೀವಣೆ, ಮಱುಜೀವಣೆ (ನಾ)· ಸತ್ತವರನ್ನು ಪುನಃ ಬದುಕಿಸುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀ ಸಸ್ಯ ; ಸಂಜೀವಿನಿ : ಹೋದ ಜೀವಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಕರುಣವೆಂಬ ಮಱುಜೀ [ಶಾಣಾ.ವಿ] ವಣಿಯ ಹಿಂದಿ ಎತ್ತಿದನು (ಕಸಪ. ೪. ೧೭೬–೦೦೭೭) : ಪಂಚಾಕ್ಷರಿ ಮಱುಜೀವಣೆಯ ಚಿತ್ರ ಕ್ಯೋತ್ರದೊಳು ಧಾರಯಸಿಜೀಯಲು ಆತ ನಿನ್ನಂತೆ ಕಾಣಾ (ಪೀಶಾಕ. ೧೦–೦೩) ; ಈ ಸುಷೇಣನು ಹಿಂದೆ ಪನ್ನಗಪಾಶದಲಿ ರಾಘವನ ರಣದಲ್ಲಿ ಪಾಸವಾಂತಕ ಬಿಗಿದ ದಿನ ಮಱುಜೀ[ಶಾಣಾ. ಜೀ] ವಣಗಳೆಂಬ ಔಷಧವ ಹೇಳಿದನು (ತೊರಣ. ೬–೩೬–೩೩)· **ಮರುಜೀವಣೆ** : ಹೊರಗಿಗೆ ಬರಿಮಳೆ ಸಂಜೀವಿನಿಯು ಒಳಗಾ ಕರುಣೆಯ ಮರುಜೀವಣೆಯು (ಕಬಾಸ್ತ್ರಾ. ೧೪–೦೩) : ಅಕ್ಕನಿಗೆ ಶ್ರೀಶೈಲದ ಕಲ್ಲು, ಮರ, ಗಿಡಗಳೆಲ್ಲ ಪರಿಷ, ಕಲ್ಪತರು, ಮರುಜೀವಣಗಳಾಗಿ ತೋರಿದವೆ (ಕಣಾಕ. ೭೯) : ಮರು ಜೀವಣಿಯ ಮರಗಳ ಸಾಲುಗಳು ಮರಣಬಾಧೆಯು ದೂರ (ಸಿರ್ಕಪು. ೬–೩೨). **ಮರು ಜೀವಣಿ** : ವರ ಜಗನ್ಮೋಹನೆಮ್ಮ ಯ ತ್ರನಂಗಸ್ಮರಣ ಬೀಜಾಕ್ಷರಿ ವಸಂತನ ಹರಣ ಮರುಜೀವಣಿ ಜಯಂತನ ವಿಜಯ ನಿಪುಲಕ್ಷ್ಮಿ ವೆರೆ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ನಲಿದು ಕುಳಿತಳು (ಅಂಬಕಾ. ೦೦–೩೮). **ಮಱುಜವಣೆ** : ಮರಣವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಮಱುಜವಣೆ ಸಿಕ್ಕುವುದೇ (ಕಪಪಂ. ೩೫೯–೦೦೩) ; ಇಂದ್ರಜಿತುವಿಂ ರಾವಣನೊಳಗಾಗಿ ಪಡಿದೊಡಾ ಜಾಂಬುವಂ ಹನುಮರಗ್ಗಳದ ಮಱುಜವಣೆಯಂ ತಂದೆಬ್ಬಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಮರಳಿ ಯುದ್ಧಂಗೆಯ್ದಂರು (ಪಕೃಪ. ೩–೦೦–೩೦) ; ಮರಣವುಳ್ಳರ್ಗೆ ಮಱುಜವಣೆ ಕಾಣಿಸದವೊಲು . . . ಬೊಂತಲಾದೇವಿಯರು ಸನ್ನ ಕೆಣ್ಣಿ ಕಾಣಿಸದೆ ಗುಪ್ಪದಿಂದಿರ್ದ (ಕ್ರಪು. ೬–೧೯) ; ಮಱುಜವಣೆ ಮಾಣಕವ ಪಾಸಲಿ . . . ಸಸುಗಲ್ಲೊಡಾ ಮೆಱಿಗುಮಾ ಗಿರಿತಟಿದೊಳ್ (ಶಾಪ. ೩–೩೦).

ಮಱುಜೆವಣೆ : ಸುರಭೂಜಾರಾವುದಿಂದಂ ಮಱುಜವಣೆಯ ಪುಂಜಂಗಳಂ . . . ರಾಜಿಸಿತ್ತು ನಿರುಪಮವರಶೈಲಂ (ಕಾದ್ಯ. ೦೨–೦೨೦). **ಮಱುಜೀವಣೆ** : ಪಾನೇನು ಅಮೃತವ ಸೇಮಿಸಿದೆ ಅನು ಮಱುಜೀವಣೆಯು ಕೊಂಡೆ (ಶಸ. ೯೧೩) ; ಮಱುಜೀವಣಿಯನಿ ಸವಿದಮೃತಮಂ ಕುಡಿದಂತೆ . . . ಭಾಸುರ ಮಾರಣಾಸಿಯಂ ಹೊಕ್ಕೆನುತ್ಸವಮನ್ಯಪಂ (ಹಕಾ. ೦೦–೩೩); ಸುರಭಿಗಳ ಸರವಿಯುಂ ಪಸುಪದ ಸಜೀಯು ಮಱು ಜೀವಣಿಯ ಮಡಲ . . . ತೋಜೆಂದು ವೃಷ್ಣಿಕಾರೊಢನು (ಸಿದ್ಧಿಶ- ೩–೨); ಅರೂಢದಕ್ಷರದ ಮಱುಜೀವಣೆಯು ಹಿಂದೆ ನೀರು ವಜ್ರವೆಯಕ್ಕು (ಬಂಗೀಶ. ೩೦೬–೭೦). **ಮಱುಜೀವಣೆ** : ೧. ರಣದೊಳಿದ ಸಮಸ್ತ ಪಾನರಗಣಪನಪರಬ್ರುಹ್ಮ ಮಱುಜೀವಣೆಯ ತಂದಿಬ್ಬಿಸಿದನು (ತೊರಣ. ೬–೩೬ ಕೂಡ); ಮರಣವುಳ್ಳವರಿಗೆಯುಂ ಮಱುಜೀವಣೆ ಸಿಕ್ಕದಂತೆ . . . ಶರಣರ ನಿಲುಗಡೆ ಅರಿಗೂ ಸಿಕ್ಕದಲಾ (ಕೈಕಸೂ. ೬. ೨೩೬)· 'ಜೀವಣ್ಕೆ' ಪರಾ.

ಮಱುಜೀವಣೆಯ ಹುಣ್ಣು, ಮಱುಜವಣೆಯ ಹುಣ್ಣು = ಸತ್ತವರನ್ನು ಬದುಕಿಸುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಒಂದು ಔಷಧೀಸಸ್ಯದ ಫಲ : ಮಱುಜೀ [ಶಾಣಾ. ಜ]ವಣೆಯ ಹುಣ್ಣು ಮೆದ್ದು ಮರಣವಾಯಿತ್ತ ಕಂಡ (ಕಪಪಂ. ೧೦೦-೧೩೬); ಕರಿ (ಕರಿಯು) ದಾನವನ ಶಿರದಲ್ಲಿ ಮಱುಜೀವಣಿಯ ಹಣ್ಣಿಸ್ಪದೆ ಕಂಡೆನಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇಶ- ೦೪೪–೩೧೦). ℙ ಈ ಉಲ್ಲೇಖ ಅನುಮಾನಾಸ್ಪದವಾಗಿದೆ. 'ಮೇಲೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಬಹುಪಾಲು ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ· ಸಾಮಾನ್ಯರೇಫವೇ ಇದ್ದು ಕಾಲದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಶಕಟರೇಫವನ್ನಾಗಿ ತಿದ್ದಿದೆ. ಈ ಶಬ್ದದ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಜೀವನಿ, ಜೀವಿನಿ ಎಂಬ ಸಸ್ಯದ ಹೆಸರಿನ ಶಬ್ದಗಳು, ಮಣಿ (ಗರುಡಮಣಿ ಎಂಬಲ್ಲಿರುವಂತೆ) ಎಂಬ ಔಷಧದ್ರವ್ಯದ ಒಂದು ರತ್ನವೂ ಕವಿಗಳ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದು ಭ್ರಮೆಯಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸೃಷ್ಟಿಸಲಾಗಿರಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಈ ಕೆಳಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

[ಮಱು$_1$ + < ಸಂ. ಜೀವನೀ]

ಮಱುಜೀವಣೆಗೆ, ಮಱುಜೀವಣಗೆ (ನಾ)· = ಮಱುಜೀವಣೆ : ಮಡಿವವಗೆ ಮಱುಜೀವಣಗೆ ದೊರೆಯಲೊಲ್ಲದೇ ಬಿಡುವನೇ (ಶ್ರೀಕಾ. ೦೯–೬). **ಮಱುಜೀವಣಿಗೆ** : ಜೀವಮಿಯೋಗ ತನುವಿಗೆ ಪುಟ್ಟ ಮಱುಜೀವಣಿಗೆ ಬಂದಂತೆ . . . ಗೋರಕ್ಷನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಪ್ರಭುರಾಯ (ಕ್ರಕುಚ. ೦೯–೦೪); ಆ ಪರಿಷ ಗುಲ್ಮಗಳೆಲ್ಲ ಮಱುಜೀವಣಿಗೆ (ಗರುಚಾ. ೦–೨೩); ಅಂಧಕಂಗೆ ಕಣ್ಣು ಬಂದಂತೆ . . . ಮರಣಾಳ್ಕೆವಗೆ ಮಱು ಜೀವಣಿಗೆ ದೊರೆಕೊಂಡಂತೆ . . . ನೀವೆನ್ನ ಕರಸ್ಥಲಕ್ಕೆ ಬಂದ ಫಲವು ಇಂತುಂಟಯ್ಯಾ (ಕಾಉಪೆ. ೨೯–೬)· 'ಜೀವಣಿಗೆ$_2$' ಪರಾ.

[ಮಱುಜೀವಣಿ + — ಗೆ]

ಮಱುಜೆವಣೆ 'ಮಱುಜೀವಣೆ' ನೋ.

ಮಱುಜೆವಣೆ 'ಮಱುಜೀವಣೆ' ನೋ.

ಮಱುಜೀವಣಿಗೆ 'ಮಱುಜೀವಣಿಗೆ' ನೋ.

ಮಱುಜೀವಣೆ 'ಮಱುಜೀವಣೆ' ನೋ.

ಮಱುತ್ತರ (ನಾ). ಎದುರುಮಾತು ; ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ; ಎದುರು ಜವಾಬು: ಎಲವೊ ನೀನೆಮ್ಮೋಳ್ಕಳುತ್ತರವನಾಡಿದೈ (ಜಪ್ರಕ್ಷ. ೪–೨೭–೦೦). 'ಮಾಱುತ್ತರ' ಹೋ.

[ℙ ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ]

ಮಱುದಲೆ (ನಾ)· ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪ ; ಬೇರೊಂದು ರೂಪ : ಮೃಗಾಂಕನ ಮಱುದಲೆಯೊ ಮೇಣಿಸಲು ರಥ ಹೊಳೆದಿಳದುದೆಂಬರದಿ (ಕಾಣ್ಯ. ೭–೦೩). [ಮಱು$_1$ + ತಲೆ$_1$]

ಮಱುದಿನ, ಮರುದಿನ (ನಾ)· ಮೂರನೆಯ ದಿವಸ : ಮುಂದಿನ ದಿವಸ : ಮಱುದಿನಮಾ ಪೊತ್ರಪ್ಪಿಸವಱಿಕೆಯು ನೀರೊಱ ತಂಬುಲಂಗಳ ಮಾತಂ ತೊಱಿಸಿದು . . . ಓದುತ್ತಮಿರ್ಪುದು (ಕರ್ಣಾಮೃ. ೦–೦೩೬); ಮಱುದಿನವು ಆದಿನಂದಿಗೆ . . . ಕುಸುಮಸಮಪಲೆಗಳನಿತ್ತು (ಅಭಿ. ೨-೩೦); ನಿಗದುಪವಿತ್ರಜಲಪಾವನನು ಮಱುದಿನ ದುಜ್ಜದೀಕ್ಷಿತನಾದನು (ಕಾಮ್ಯಕ. ೨–೨೭). **ಮರುದಿನ** : ಹಿಂದಿನ ರಾತ್ರಿ ಬಂದು ಇಳದು ಕೊಂಡಿದ್ದ ಅತಿಥಿಯನ್ನು ಮರುದಿವ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಹೀಗೆ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳಿ ಮಾತಾಡಿಸುವುದು ಅನೂಚಾನವಾದ ಪದ್ಧತಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪೦) ; ಮರುದಿನಂ ಬೆಳಿಗವಲಿ ಚಿತ್ರಯಾಣತಿಯಂತೆ ಬೀಡುತಗೆದುದು ಕಟಕಮೆಳ್ದು ನಡೆದುದು (ಕಣ್ವಾಗ. ೩೬–೦೪೦). [ಮಱು$_1$ + ದಿನ]

ಮಱುದಿವಸ, ಮರುದಿವಸ (ನಾ)· = ಮಱುದಿನ : ಮಱುದಿವಸ ವಿರ್ವರುಂ ಪುಳ್ಗಿಗೆ ಪೋದಲ್ಲಿ (ಕರ್ಣಾಶ್ವ. ೩೭-೦೦); ಮಱುದಿವಸಂ ನೇಸಱಿ ಮೂಡೆ (ಅಂಪಾ. ೦೨–೭೫); ಮಱುಕ್ಕಳಂ ಪಡಪೆನೆಂದುಂ ಮರ್ದಂಕುಡಿದ ಮಱುದಿವಸಕ್ಕೆ ಗೆಂಡಂ ಸತ್ತಂ (ಕರ್ಣಾಮೃ. ೨-೪೬). **ಮರುದಿವಸ** : ಮರುದಿವಸ ಎಂದಿಗಿಂತ ಮುಂಜೆ ಎದ್ದು . . . ಹೋದವನು ಹಿಂದಿರುಗಿದ್ದು ಸಂಜೆಯೇ (ಸಭಾ- ೪೭). [ಮಱು$_1$ + ದಿವಸ]

ಮಱುದೆವಸ (ನಾ)· = ಮಱುದಿನ : ಇರುಳ್ ಕಂಜ ಕನಸಂ ಮಱುದೆವಸಂ ನೆನೆವಂತೆ (ಆದಿಪು. ೧-೭ ಪ); ಮಱುದೆವಸಂ ಯಾಮಿನೀಪಿರಾಮ ಮಪ್ಪುದುಂ ಪ್ರಯಾಣಭೇರಿಯುಂ ಪೊಯ್ಸುದಾಗಳ್ (ಪಂಚಮಂ. ೦೫೬–೧೯); ಆ ಮಱುದೆವಸದಲಿ ಮಕ್ಕಳ್ಗಳಗೆಲ್ಲರ ಕರೆಸಿ . . . ನುಡಿದನು ಕುಮಾರರಿಗೆ (ಸೊರಪ. ೦೮–೪೪). [ಮಱು$_1$ + ದೆವಸ]

ಮಱುದೊತ್ತು (ನಾ)· ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಕೀಳಾದ ತೊತ್ತು ; ದಾಸಾನುದಾಸ : ದಾಸಿಯು ವರ್ಗದಲ್ಲಿಪ್ಪೆನು ಶಿವಶರಣರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ . . . ಅವರ ತೊತ್ತಿನ ತೊತ್ತಿನ ಮಱುದೊತ್ತಿನೆ ಮಂಗನೆಂದು ಕೂಡಲಸಂಗಮ್ಮದೇವ ನಿತ್ತ ಬಾಯೆಂದೆಱ್ಕೊಂಡನು (ಪಪಸ. ೪೬); ಪ್ರಭುದೇವರ ತೊತ್ತಿನ ತೊತ್ತಿನ ಮಱುದೊತ್ತಿನ ಮಾಗಳಾವ ಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಪ್ರಸಾದವ ಕೊಟ್ಟನು (ಪಾಣಾದೇ. ೨. ೬೬–೦೫೬). [ಮಱು$_1$ + ತೊತ್ತು (<ತೊಱ್ಱು)]

ಮಱುಭವ (ನಾ)· ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮ ; ಪುನರ್ಜನ್ಮ : ಬಸಂತದೊಳ್ ಕಳಿಕೆಗರ್ಚಿದ ಕೋಗಿಲೆಯಂತೆ ಬಿಜ್ಜತಂ ನರಿವುದು ಕಂಡರಾರ್ ಮಱುಭವಂಗಳನಲ್ಲಿ ವಿಯಚ್ಚರೇಶ್ವರಾ (ಆದಿಪು. ೫-೯) ; ಬೆಕ್ಕಂ ಪಾಲನಲ್ಲದೆ ಮೀಲಣ ಬಡಿಯಂ ಕಾಣದೆಂಬಂತಿಲ್ಲಿಯ ಸಂವಿದನೆ ಬಗೆದೆಯಲ್ಲದೆ ಮಱುಭವದೊಳಾದ ಮಹಾದುಃಖಮಂ ಬಗೆದೆಯಿಲ್ಲಂ (ಕರ್ಣಾಪ್ರ. ೩-೦೨೪).

[ಮಱು$_1$ + ಭವ]

ಮಱುಮಾತು ' ಮಱುವಾತು ' ನೋ.

ಮಱುಮಾತುಗುಡು ' ಮಱುವಾತುಗುಡು ' ನೋ.

ಮಱುಮಾತುಗೊಡು ' ಮಱುವಾತುಗುಡು ' ನೋ.

ಮಱುಮೆಟ್ಟು (ನಾ)· ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಜ್ಜೆ; ಮುಂದಿನ ಹೆಜ್ಜೆ : ಕಂಡವಂ ಮಱುಮೆಟ್ಟ ಪೆಟ್ಟಲೀಯದಿರೆಸುವ ಕಂಡವಂ ಹುಟ್ಟಿ ಹೊಂದಲ್ಕೀಯದಂತೆಸುವ ಕಂಡ ಮೃಗಮೊಂದುಮಂ ತಪ್ಪವಾತನ ಮಾಂದೆ (ಕಾ೩. ೫೬. ೦೫೬–೦೦). [ಮಱು$_1$ + ಮೆಟ್ಟು]

ಮಱುಮೆಯ್, ಮರುಮೈ (ನಾ)· = ಮಱುಭವ : ಈ ಭವದಿಂದಮಾದ ವಾಸನೆ ಮಱುಮೆಯ್ಗುಮಕ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೪-೩೨); ಮಱುಮೆಯೊಳಾದೊಡಂ ಪತಿಯೆನಗಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ (ಕುಚಾಪ್ರ. ೬-೬); ಮಱುಮೆಯೊಳೀ ಬನ್ನಮಂ ಕಾಣಲ್ಬಾರದಂತು ಕರುಣಿಸದ್ ! (ಇಷಪ್ರ. ೭೬-೩). **ಮರುಮೈ** : ಪ್ರೇಮವು ಹತವಾಗಿರೆ ವಿಫಲ ಮರುಮೈ ಮಾಡುವುದೇ ಸಫಲ ? (ಆಕಳ. ೦೧೭–೦೦). [ಮಱು$_1$ + ಮೆದ್ಯೆ]

ಮಱುಮೊನೆ (ನಾ)· ದೇಹಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ನಾಟಿ, ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಾಣ ಮುಂತಾದ ಆಯುಧಗಳ ತುದಿ : ಮದನನ ಸರಳ ಮಱುಮೊನೆಗಾವನೆಂತಃಕರಣ ನೆಱ್ ಕಳವಳಿಸದು (ಕಾಮ್ಯಕ. ೦೫–೦೬); ಮುಳುಗಿದಂಬಿನ ಮಱುಮೊನೆಯ ಮೈಗಳ ಮಹಾರಥರಾಜಿ (ಕಾಮ್ಯಕ್ರೋ. ೩-೨೭). [ಮಱು$_1$ + ಮೊನ್ನೆ]

ಮಱುಮೊನೆಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ)· ದೇಹಕ್ಕೆ ಬಾಣ ಮುಂತಾದ ಆಯುಧಗಳ ತುದಿಯು ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ನಾಟಿ, ಮತ್ತೊಂದು ಪಾರ್ಶ್ವದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಅಂಬನೆ ತೆಗೆದು ಪೊಸಗಾಯದಿ ಬಸವಳಿದು ಮತ್ತವನಂಗವನಿಱಿದಳು ಮಱುಮೊನೆಗಾಣುತಲ್ಲಿ (ಶಪಗೀ. ೦೬೮–೦೦೯); ಮಱುಮೊನೆಗಂಡ ಬಾಣಂಗಳೆಬೆಬಿಂದೆ ಸುರಿವ ಬಿಸಿನೆತ್ತರೇಱುಗಳ . . . ಹಂದಿಯನು ಕೌಶಿಕ ಕಂಡನು (ಪಪಗಾ. ೬-೩೦); ಮಱುಮೊನೆಗಂಡ ಪುಣ್ಯ ಶರದೊಂದು ಸುಭಾಯದ ನೋವಿನಿಂದಮಂ ಮೊಱೆಯನು (ಪಪ್ಪಸಾ. ೪೦೦). [ಮಱುಮೊನೆ + ಕಾಣ್]

ಮಱುಮೊನೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ)· = ಮಱುಮೊನೆಗಾಣ್ : ಭೂಪತಿ ತೋಲು ಮಱುಮೊನೆಗೊಂಡವೋಲ್ ಮಱುಗಿದನು ಚಕ್ರವಲಿ (ಕಾಮ್ಯಕ. ೨೬-೩೦) ; ಕಾಮನ ಕೋಲು ಮಱುಮೊನೆಗೊಂಡುದೆಂದೊಂದೂಳಿಗದ ಮಾತುಗಳ ಶಿವಶಿವ ಮನದ ಬಯಕೆಯನು ಪಾಲಿಸುವೆ (ಶಿಪಾಗ. ೬-೨-೬). [ಮಱುಮೊನೆ + ಕೊಳ್$_1$]

ಮಱುಮೊನೆದೋಱು (ಕ್ರಿ)· = ಮಱುಮೊನೆಗಾಣ್ : ತನ್ನ ಬೃಹದ್ಬಾಹುವಿನ ಸೊಂದುಬಾಣದಲಿ ಹಾಱಿಲಿಕ್ಕಿದನು ' ಪೇರುರದಲ್ಲಿ ಮಱುಮೊನೆದೋಱಿ ಲೆಚ್ಚಾಡುವನಪುದೋ (ಕೋಭಾ. ೬೫–೬೪). [ಮಱುಮೊನೆ + ತೋಱು]

ಮಱುವಂಕ ' ಮಱುವಕ್ಕ ' ನೋ.

ಮಱುವಕ್ಕ, ಮಱುವಂಕ (ನಾ)· ೧. ಎದುರುಪಕ್ಷ: ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ: ಶತ್ರುಪಕ್ಷ : "ಮಱುವಕ್ಕಂ ಶತ್ರುಸೈನ್ಯಾಹ್ವಯದೊಳ್" (ಕರ್ಣಾಪ. ೪೨); ಮಱುವಕ್ಕಪವರ ಮೆಯ್ಯೊಯ್ಯಮ್ಮಾಗೆ ವಿಚ್ಛೋಭಿಸಿ ಆ ಕಯ್ಯಂ ಗೆಲ್ದು (ಎಳ- VIII, ಕಿಸರ ೦೦-೬; ಶ. ೫೦೦); ಗೆನು ಗುರುಪುತ್ರ . . . ನದೀ ಸುತರೆಂಬ ಸಾದ ಬೀರರೆ ಮಱುವಕ್ಕಮಣ್ಣನೊಡನಾರ್ವರ ಕೂಸುಗಳೆಂಬ ಶಂಕೆಯುಂ ಪಿರಿದೆನಗೀಗಳುದಪುದು (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೦೩); ಬಱುಗಯ್ಯೊಳೊಂದೆ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ಮಱುಪಕ್ಕಮನಿಕ್ಕಿ ಗೆಲ್ದುಮಿಂಪೋದವನು ನೆಱಿಗೊಂಡುಯ್ದುಂ ಕೃಷ್ಣಂ (ಪಂಭಾಪ್ರ. ೬-೬೪). ೨. ಶತ್ರು : ಹಗೆ ; ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿ : ತಿಂಗಳ ಪಡಿಚಂದ್ರಂ ಕಮಲಂಗಳ ಮಱು [ವಕ್ಕಮೆಮರ್ದ್] ತಿಗೊಳಿನಾ ಚಿಲ್ವಿಂಗಿಚೆ ದಾಯಿಗಮೆನೆ ಲಲಿಕಾಂಗಿಯ ಸಗೆಪೊಗದ ಪೂರ್ವೆಗಣೆ ಪೆಜಪೊಳೆವೇ (ಸಿಂಹಾಭಾ. ೪-೩೩); ಕೊಗ್ಗಿಯೊಳಿಡಿದ ಕತ್ತುರಿಯ ಪರಿಮಳಕ್ಕೆಳಸಿ ಕರ್ಣಾಪೂರದೊಳ್ ಬಳಸುವಳಿಗಳೊಳ್ ತಡಂಗಲಸಿ ಮಂಡಳಿಸುವ ಕಟಾಕ್ಷಕಿರಣಮಂಜರಿಗೆ ಮಱುವಕ್ಕಮಾಗೆ ನೀಲ ಮುತ್ತಿನೋಲೆಯಂ ತುಡಿಸಿಯುಂ (ಪಪಕ್ಷ- ೬-೯ ಪ). **ಮಱುವಂಕ.** ಮಱುವಂಕಭೈರವ = ಶತ್ರುಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಭೈರವನಂತಿರುವವನು : ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪೂರ್ಬಲಮಲ್ಲ ಮಱುವಂಕಭೈರವ ಅಯ್ಯಣಪುತ್ರ (ಎಳ. VIII, ಕಿಸರ. ೦೦೩–೦೪ ; ೦೦೫). ಮಱುವಕ್ಕದಲ್ಲಱುಂ = ಶತ್ರುಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಭಯವೆನುಂ ನಿಟುಮಾಡುವವನು : ಜಾಲುಕ್ಯ ಅರಿಕೇಸರಿಯ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಜಾಳುಕ್ಯವಂಶೋದ್ಭವಂ ಶ್ರೀಮದರಿಕೇಸರಿ . . . ಸಂಸಾರ ಸಾರೋದಯಂ ಮಱುವಕ್ಕದಲ್ಲಱುಂ ನೋಡುತ್ತೆ ಗೆಲ್ದಂ (ಪಂಪಾ-೦-೦೫೩ ಪ). ಮಱುವಕ್ಕಮಾರಿ = ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಮಾರಿಯಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಱುವಕ್ಕಮಾರಿಗಳುಂ ಪರಸ್ತ್ರೀಪರಧನವರ್ಜ್ಜಿತರುಂ (ಅಶ್ವ. XIX, ೫೭-೦೪; ೧೧೫೨). ಮಱುವಕ್ಕರಾಮ = ಎದುರುಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪರಶುರಾಮನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಱುವಕ್ಕರಾಮ

ಕಾಯ್ದರೆ ಭೀಮಂ ದುರಿದೆಡೆ ರಾಮಂ (ಪ್ರಸಿ. ೦೯೨೬, ೩೦-೦೪ ; 1056).
[ಮಜ್ಜು$_1$ + ವಕ್ಕ]

ಮಜುವೆಗಲ್. ಮರುವೆಗಲ್(ನಾ).— ಮಜುದಿನ: ಆ ಪಗಲುಂ ಕಳೆದಂದಿನ ಮಜುವೆಗಲುಂ ನಡೆದಿತ್ತಿ ಬರುತಮಿರ್ದಂ ಕಾವಂ (ಕ್ಯಾಕಾ. ೦೧೯): ಮಜುವೆಗಲುದಯದೊಳಗಸಂ ತುಜಿಗರೆ ಕಡುಹರಿಸಮಿರುಳೆ ಕನಸಂ ಪೆನಸೆಂದಜ್ಞಪಲ್ (೩೪೩. ೩-೦೨೨). **ಮರುವಗಲ್** : ಹುರಿ ಮರುವಗಲ್ ಹೂವೀಡ ಕೊಡವಿನಿಂ ಗಾದಿಯಿಂ ನಡೆಯುತಿಹುದಾಳನೊಡವೆರೆದು (ಕಾಂಬಿ. ೯೯-೦೩೩). [ಮಜ್ಜು$_1$ + ಪಗಲ್]

ಮಜುವರಸ (ನಾ). ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದ ಅರಸ ; ಶತ್ರುರಾಜ : ಚಲದಿಂ ಮಲೆವ ಮಜುವರಸರ ಪೊಸನೆತ್ತರೊಳ್ ಪೊರೆದ ನಿನ್ನ ಬಾಳಂತೆ ಒಳ್ಳುವೆಡೆದ ಕೆಂದಳಿರ್ಗಳಂ ಮಿಸುಗುವ ಅಸುಗೆಗೊಳಂ . . . ಬಿಪಕ್ಕ ಪಕ್ಕಾದ ಬನಮಂ ಪೋದಲ್ಲೆಲ್ಲಂ ಪಬ್ಬುದು (ಕ್ಯಾಕಾ. ೩೯). [ಮಜ್ಜು$_1$ +ಅರಸ್$_1$]

ಮಜುವಲಗೆ (ನಾ). ೧. (ಪಗಡೆಯ ಹಾಸಿನಲ್ಲಿ) ಮತ್ತೊಂದು ಬಾರಿ ಆಡುವ ದ್ಯೂತ.—ಜೂಜು. ೨. (ಆಲಂ) (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ) ಮತ್ತೊಂದು ಅದೃಷ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನ : ಫಲುಗುಣನ ಕೂಡಾಡು ನಡೆ ಮಜುವಲಗೆಯಂನು ಭೀಮನಲಿ ಬೇಡಿನ್ನೆಂದನಾ ಶಲ್ಯ (ಕಾಪ್ಪ. ೬೬-೨೨). [ಮಜ್ಜು$_1$ + ಪಲಗೆ]

ಮಜುವಸಲ. ಮರುವಸಲ (ನಾ). (ಜಿದ್ದು ಳ್ಳ) ಶತ್ರು ; ಹಗೆ ; ವೈರಿ : " ಮಜುವಸಲಂ, ವೇರಂ, ಪಗೆ— ಈ ೩ ಶತ್ರು " (೪೭೫. ೩೭-೨೫೬) : "ಮಜುವಸಲನೆಂದು ಹೂರಡಿಯೆಂದು ಪಗೆಯಕ್ಕುಂ " (ಕ್ಯಾಕ್ಕ. ೩೯). **ಮರುವಸಲ** : "ಮರುವಸಲನೆನೆ ವೈರಿ " (೪೭೫. ೦೬). [ದೇ.ತ ತೆಲು. ವಾಜುವುಸಲು, ಮಾರ್ಮಸಲು = ಎದುರಿಸು, ದ್ವೇಷಿಸು]

ಮಜುವಾತು. ಮರುಮಾತು, ಮಜುಮಾತು (ನಾ). ೧. ಜವಾಬು ; ಮಾರುತ್ತರ ; ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ : ' ಮಜುವಾತುಗುಡು ' ಪರಾ. **ಮರುಮಾತು** : ೧ : ಆ ಗೆಳೆಯರೆನ್ನ ಕೀಳೆ, ಮರುಮಾತು ನಾವೇನು ಕೊಡಲವ್ವು ನಾಳೆ ?(೪೩೫. ೩೩-೦೦); ಒಡ ಒಡೆಂದರಚಿ ಕರೆದೆ . . . ಇಲ್ಲ ಮರುಮಾತಲ್ಲ ಬರಿದೆ, ನನ್ನ ಕರೆ ಮೇಣಾಂ ವಿನಾ (೧೯೨೦. ೩೩-೩೨). ೨. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೇಳುವ ಮಾತು ; ಎರಡನೆಯ ಮಾತು : ಬೇರೆಯ ಮಾಡಿ : ಅವರಲ್ಲಿರುವುದನ್ನೆಲ್ಲ ಮರುಮಾತಿಲ್ಲದೆ . ಒಪ್ಪಬೇಕೆಂದಿಲ್ಲ (೩೪೮. ೨೩೩) ; ಬೇಕಾದಷ್ಟುದ್ದದ ಪೇಳಿಕೆಗಳನ್ನು ಹೂರಡಿಸಿ . . . ಮರುಮಾತಿಲ್ಲದೆ ಮಂಕುಜನತೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಪೆ (೪೩೫೦. ೨೩). **ಮಜುಮಾತು** : ೧. ಎನ್ನ ಮಾತಿಂಗಲೆ ಕೌಂತೇಯ ಮಜುಮಾತನಿತ್ತು ಮದೀಯ ಸರೋವರವ ಪೋಯವಂ ಕುಡಿ ಕೊಂಡುಯ್ (ಪಂಪಾ. ೯-೩೪); ಈತನ ಮಾತಿಂಗೆ ಶಕ್ಯ ಮಜುಮಾತಂ ಪಡಿದೊಡೆಂಬಡಿಸಿ ಕಲಿವುದೆಂ (ಪಂಪಂ. ೩೦-೨೦); ಏನೆನಂಗನೆ ಮಡಿದಳೇನವಾಲಿಪೆನಿದಕೇನು ಮಜುಮಾತು (೪೫೩. ೬-೨೪)- ೨. ಮಜುಮಾತಿಂಗಡೆಯಿಲ್ಲದಂತಿರೆ ಪಡಿದ ಪಡೆ ಮೆಚ್ಚೆ ಗಂಡನ ಗಂಡವಾತುಮಂ ಪನ್ನಿವಾತುಮಂ ಮುರಾಂತಕ ಮೆಚ್ಚೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೩೩ ೪); ಒಂದ ಮಡಿ ಸುಕು ಹುಸಿಯಿಲ್ಲ ವೃದ್ಧರೊಳದೆಂತೆಂದಜುಪತ್ತು ತುಂಬಿದೊಡೆ ಮಜುಮಾತು ಬೇಡೆಂದು ನಾನ್ನುಡಿಗಳಂತು (೨೬೨೩. ೦-೮೩).

ಮರುಮಾತಾಡು = ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೇಳು.— ಮಾತನಾಡು : ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ತಲೆ ತಗ್ಗಿಸಿದರು, ಮರುಮಾತಾಡಲಿಲ್ಲ (೨೯೩೫. ೦೦); ಆ ಮಾತಿನಿಂದ ಕಣ್ಮಾಬಿಕ್ಕೆಯಾಗಿಯೊ ಅಥವಾ ನಂಬಲಾರದೆಯೊ ರೈತರು ಮರುಮಾತಾಡಲಿಲ್ಲ (೪೫೫. ೨೩೧), [ಮಜ್ಜು$_1$ + ಮಾತ್ತು]

ಮಜುವಾತುಗುಡು, ಮಜುವಾತುಗುಡು, ಮಜುಮಾತುಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡು ; ಜವಾಬುಹೇಳು : ಆ ಮಾತಿಂಗೆ ಮಜುವಾತುಗುಡಲಜಿಯದೆ ಪಂದಮಂ ಪಾವಡರ್ದಂತುಮ್ಮಳೆ ಬೆಮರುತ್ತುಮಿರ್ದ ಕರ್ಣನಂ ದುರ್ಯೋಧನಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೨ ೪) : ಅಜ್ಞಾಯನಿದಂ ನಿನ್ನಿಂದಿನ ತೆಜನಂ ನೀನೆನಗೆಬೇಕೆ ಮುಳಿದಿರ್ದೆಯೊ ಮೇಣ್ಣಜುಪಾತುಗುಷದೆ ರವಿಸುತ ಮಜವಿಂದಿರ್ದಪೆಯೊ (ಗದಾಪ. ೩-೦೩). **ಮಜುಮಾತುಗುಡು:** ೧. ಕರದಿಯುರುಂ . . . ಮೂರ್ಧಯಿಂದ ಬ್ಜಜ್ಞಾ ಬೆಸಗೊಳೆ ಮಜುಮಾತುಗುಡದೆದುಂ ಮನಂಗುಡದೆಯೆಮಿರೆ (೩೦೪೪. ೩-೨೬ ೪) ; ಕಂದ ನಿಜಾನುಜರೆರ್ದಲರಂದೆನ್ನಂ ಜನನಿ ಬಂದು ಬೆಸಗೊಂಡೊಡದೇಪೆಂದು ಮಜುಮಾತುಗುಡುವೆಂ (ಗದಾಪ. ೩-೨೬). **ಮಜುಮಾತುಗೊಡು** : ೧. ಆ ಭಟ್ಟನೀ ದುಷ್ಟಂಗೆ ಮಜುಮಾತು ಗೊಟ್ಟೊಡೇನಪ್ಪುದೆಂದುಸಿರದೆ ನಡೆವುದುಂ (ಪಂಚಕಂ. ೦೪೬-೦೩). ೨. ಹೇಳಿದುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೇಳು ; ಮರುಮಾತಾಡು : ಅಂತಗೆಯ್ವುಮೆಂದು ಮಜುಮಾತುಗೊಟ್ಟರ್ವರುಂ ಪುಳ್ಕಿಯ ಪೊಜೆಯಂ ವಾನೆಗೆ ತಂದ ಬಬ್ಬಿಕ್ಕೆ ಕಾವ್ಕಕೂಟಂ ಪೆಂಡತಿಯನೆಂದಂ (೪೫೩. ೩೩-೦೨); ಮಜುಮಾತುಗೊಡದೀತನಂ ಕಾಡಬೇಕು (ಕ್ಯಾಂಪಕ್ಷಿ. ೦೩-೦೦).

[ಮಜುವಾತು + ಕುಡು$_1$ (< ಕೊಡು$_1$)]

ಮಜುವಾನಿಸ (ನಾ). ಎದುರುಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ಹಗೆ ; ವೈರಿ : ಮಜುವಾನಿಸಂ ಮೆಯ್ಯೇಱಂ ಕಂಡಿಗಿದು ಜೋಲೆ ಕೊಂದನದೊರ್ವಂ (ಕ್ಯಾಕಾ. ೨೩೩). [ಮಜ್ಜು$_1$ + ಮಾನಿಸ$_1$ (< ಮಾನುಸ)]

ಮಜುವಾರ್ತೆ (ನಾ). ತಿರುಗಿ ಬಂದು ಹೇಳುವ ಸಮಾಚಾರ ; ಈ ವಾರುವಂಗಳಾರವೆಂದಾರದುಲೊರ್ವನಂ ಕಟಾಪಿ ಮಜುವಾರ್ತೆಗೇಳೆಂದು . . . ಅತಿಶುತೂಹಲನಾಗಿ ನಿಂದು (ಕಾದಂಬಾ. ೩೩೭). [ಮಜ್ಜು$_1$ + ವಾರ್ತೆ]

ಮಜುವಾರ್ತೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಬೇರೆ ಬಗೆಯ ಬದುಕನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸು ; ತನ್ದೆಯ ತಾಯಿಯ್ವರಾ ಸೆನ್ನಾನಮಂ(ರ)ನುಳಿದು ಬಿಸುಟೋಂ ಮಜುವಾರ್ತೆಗೊಳ್ಳ [ನ್] (ಕ್ಷೇಷ. XI-೧, ೦೦-೬ ; ೪೮೬).

[ಮಜ್ಜು$_1$ + ವಾರ್ತೆ +ಕೊಳ್$_1$]

ಮಜುವಾಳು 'ಮಜುವಾಟ್' ನೋ.

ಮಜುವಾಟ್. ಮರುಬಾಳು, ಮರುವಾಳು, ಮಜುವಾಳು (ನಾ). ೧. (ವಿಧವೆಯಾದವಳು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ) ಎರಡನೆಯ ಮದುವೆ ; ಪುನರ್ವಿವಾಹ : ರಜನೀನಾಥಕೊಲೊಂದಿ ನಿಂದ . . . ಭಾಸ್ಕರಾತ್ಮಜ ನಿಂದಂ ಮಜುವಾಟ ಶಾಯ ಬಸಿಱಿಕೊಳ್ ಬಂದಂ ವಿನೀತಂ (೩೪೫೫. ೦೫-೨); ಕುಲಭಕ್ಕ್ಯಂ ಮಜುವಾಟ್ (ಕಾಕ್ಕಾ. ೨೪೯). ೨. (ವಿಧವೆಯಾಗಿದ್ದು) ಎರಡನೆಯ ಮದುವೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವಳು.—ಪುನರ್ವಿವಾಹವಾಗುವವಳು : ಅದಿಯವೆನ್ನದೆ ಸೂಳೆಮದುವೆಗಂ ಮಜುವಾಟ ಮದುಪಗಂ ಕಜನ ಕುಳಿಕನ ರಾಹುವಿನುದಯಮಭ್ಯುದಯಂ (ರೋಗಿಣಿ. ೨-೨೦). **ಮರುಬಾಳು** : ೧. "ಮರುಬಾಳು — ಎರಡನೆಯ ಲಗ್ನ" (೫೫೪೫೭. ೪೮). **ಮರುವಾಳು, ಮಜುವಾಳು** : ೩. ಪುನರ್ಜನ್ಮ : ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನದ ಲೋಕಕೆ ಪೋಗಿ ಮಜುವಾಳನಜಿಯದೆ ಪರಿಯ ನೋಡಿರ್ಕ (೨೪೪೦. ೨೪೯-೦೩೮೮).

ಮರುವಾಳನಿಲ್ = ಮರುಮದುವೆಯಾಗು ; ಪುನರ್ವಿವಾಹವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಮುದಿಯ ಗೊಡ್ಡಿಯ ಮತಿಯ ಬಾಗಿಲಿಂದಟ್ಟಿ, ದ್ರಾಕ್ಷಿಯಣ್ಣಂಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಮರುವಾಳ ನಿಂದೆ (೧೯೩೦. ೦೨೦-೩೦). **ಮಜುವಾಟಿಕಾಂತಿ** = ಪುನರ್ವಿವಾಹವಾದವಳು ; ಮರುಮದುವೆಯಾದವಳು : "ವಿಧಿಷೂ ಪೆಜರ್ಭುವೆನಲು ಮಜುವಾಟ ಕಾಂತಿಯಕ್ಕುಂ" (೫೩೧೩. ೪೯-೩). [ಮಜ್ಜು$_3$ + ಬಾಟ್ತಿ]

ಮಜುವಾಟ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಇನ್ನೊಂದು ಬಾಳು; ಬೇರೊಂದು ಬದುಕು. ೨. (ವಿಧವೆಯಾಗಿದ್ದು) ಮರುಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡವಳು ; ಪುನರ್ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡವಳು : ಮಜುವಾಟ್ತಿ ತಾನೆನಿಸುಗಂ

ಧರ್ಮಾಂಶುಪುತ್ರಾಂಶದೊಳ್ (ಜಾತಕ. ೨೨-೯); ಕನಿಷ್ಠಕೆ ಸವಂತು ಮುಟ್ಟಿದಿರೆ ಪೃಥ್ವಿಯಂ ರಂಡೆ ಮತ್ತನಾವಿಕೆಯದೆಂದ್ದಮಾಗೆ ಮಱುವಾಟ್ಟಿ (ಶೋಕೋಪ. ೦೦-೩೦). [ಮಱು$_1$ + ಬಾಟ್ಟಿ]

ಮಱುವಿಡಿ (ನಾ). ಪ್ರತಿಬಂಧ : ತಡೆ : ತೊಡರ ಬಗಿ ಮದನಂಗೆ ಮಂದ ಪವನ ತೊಡೆ ವಸಂತನ ಮಾರ್ಗಂತಗೆ ಮಱುವಿಡಿಯನಿಕ್ಕು (ಕೂರ್ಮಾ. ೬-೪-೦೭). [ಮಱು$_2$ + ಪಿಡಿ]

ಮಱುವುಟ್ಟುಗ (ನಾ). ಬೇರೆ ಜನ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು : ಮಱುವುಟ್ಟುಗನಾವನನೇನಱಿವೋ ನೀನೆನ್ನಂ (ಕಾದಂಬಾ. ೬೦೬). [ಮಱುವುಟ್ಟು + -ಇಗ]

ಮಱುವುಟ್ಟು, ಮರುವುಟ್ಟು, ಮರುಹುಟ್ಟು, ಮಱುಹುಟ್ಟು (ನಾ). ಮತ್ತೊಂದು ಹುಟ್ಟು ; ಪುನರ್ಜನ್ಮ : ಮಱುವುಟ್ಟನೊಳಂ ನಿನ್ನೊಡನೆ ಕೂಟವೆಸಗಕ್ಕೆ(ಕಾದಂಬಾ. ೬೦೨) ; ಈಶ್ವರನಿಂ ಮುನ್ನೆವೆ ಮಣ್ಣಿಗೆಗೊಂಡ ಮೆದನಂಗಾ ಮಱುವುಟ್ಟಿ ಪಡೆಯಿಸಲೊದವಿದ ಜೀವನವಾಯುವಿದು (ಜಪುಣಾ. ೦-೩೦); ಶುಭಗುಣವಾಂತ ನೀ ಮಱುವುಟ್ಟಿಲ್ಲಿರು ಪ್ರಾಣಾಭಿಭುವಾಗಿ ಬಂದೆ(ಪೂಜಾಕ. ೦೬-೩೮). **ಮರುವುಟ್ಟು** : ಮರುವುಟ್ಟುವಡೆಂತೆ ಮೂಡಿದೀ ಕಾವ್ಯಮಂ ವಿಶ್ವಮೀಗೆ ಮುಂದಿಯ ಮುಂ ಮಾಡಿಹೆನ್ (ಕೃಷ್ಣರಾ. iii.೦೬); ಪುರಿಯ ಕೈಯಿಂ ಪಡಿಯೆ ಪೆರ್ಮೆಸಾವದು ಕಣಾ ! ಮರುವುಟ್ಟಿವಲ್ಲವಗೆ ದೊರಕುವುದು ದೊರೆತನಂ! (ಕಂದ್ರಕ. ೩೦-೦೭). **ಮರುಹುಟ್ಟು** : ಒಬ್ಬ ದಿವ್ಯಪುರುಷನ ಮರುಹುಟ್ಟು ಈ ಕಂದುಕೆದು ರೂಪವನ್ನು ಪಾಳಿರುವೇಕು (ಜಗಣಾ. ೦೬) ; ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಟ್ಟದ್ದು ಮರೆತುಹೋಗಿದ್ದೆಂದರೆ ಜೊತೆಗೆ ಒಂದಾಗಿ ಮರುಹುಟ್ಟನ್ನು ಪಡೆಯಿತು (ಜಗಕ. ೫೦೬). **ಮಱುಹುಟ್ಟು** : ಕೋರಂಟನಂಡೊಡೆದ ಕೆಱೆಯಲ್ಲಿ ಹೂಳಿಸಿಕೊಳನೆಯಂಗ್ನಿಯಿಂದಳವ ಮಱುಹುಟ್ಟ ಕಾಣದಿರ್ಪನಲಾ (ಪಕೃತಿ. ೪-೦೦-೩೬). [ಮಱು$_1$ + ಪುಟ್ಟು]

ಮಱುಮೆಸರು (ನಾ). ಬೇರೊಂದು ಹೆಸರು ; ಅದೇ ಅರ್ಥದ ಮತ್ತೊಂದು ಶಬ್ದ : ನೆಜ್ ಪತಿತ್ರಿಗಳವ ಪತಿತ್ರಿಯ ಮಱುಮೆಸರು ನಿನಗಿವರ ಕೇಣಿಗೆ ತೆಱುಗೊಡು ನೀನು (ಕಾಣ್ಮಗ. ೨-೨೪).

[ಮಱು$_1$ + ಪೆಸರು$_1$ (< ಪೆಸರ್)]

ಮಱುವೆಳಸು (ನಾ). ಎರಡನೆಯ ಬೆಳೆ ; ಮತ್ತೊಂದು ಫಸಲು : ಆ ಫಲಂ ಕಳಿತುಮರೆ ತತ್ತರುವಿಗೆ ಮಱುವೆಳಸು ಮೊದಲಂತೆ ವರುಷ ವರ್ಷಕೆ ಬಪ್ಪ ತೆಱದೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಂಗಳಿದುದಿಸುತಿರ್ಪವು (ತಂಪು. ೧೩-೩೩).

[ಮಱು$_1$ + ಬೆಳಸು$_2$]

ಮಱುಹುಟ್ಟು 'ಮಱುವುಟ್ಟು' ನೋ.

ಮಱೆ$_1$, 'ಮರ್ದೆ$_1$ (ಕ್ರಿ)- ೧. ನೆನಪಿನಿಂದ ದೂರವಾಡು ; ಜ್ಞಾಪಕ ದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದಿರು : "ಮಱೆ-ವಿಸ್ಮರಣೇ" (ಪಜಾಣಾ) ; ನೀಂ ಮಮ್ಮನೆಯಪ್ಪೆ ನೋಡು ನಣ್ಪಿಂ ನಿಪಗಮೆಮಗಮಾಮ್ಮಾಯದಿಂ ಬಂದುದಿಂತೀ ಜಿನಧರ್ಮಂ ಪ್ರಾಣೇಗಾರ್ಮಂ ಮಱೆಯದಿರಿದಂ (ಅಂಪ್ರ. ೩-೨೦) ; ಮಱೆಯಂ ಕಾಲವಿದೇಕೆ ನೈಮಱೆವಿರೆಂದೊರ್ದಂಗಂರಂ ಪೊಯ್ದುಪೊಲ್ಲಿಜ್ ಪೊಯ್ದು (ಕವಂಪ್ರ.೯-೩೦); ಎಲೆಗೆ ಭಜಿಸಾ ಕೌರವಾನ್ವಯ ತಿಲಕನನು ನಿನ್ನವರ ಮಱೆ (ಕಾಣ್ಮಕ. ೦೩-೦೩). ೨. ಪರಿವೆಯಿಲ್ಲದಿರು ; ಬಾಹ್ಯಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರು : ಅಪ್ರತಿಭಂ . . . ದುಗ್ದಾಬ್ಧಿಧವಳ ಶಯ್ಯಾತಳದೊಳ್ ಮಱೆದೊಱಗಿದ ಮಧುಮಥನನೆತ್ತಲಣ್ಮದೆ ಕಾಲದಸೆಯೊಳಿರಿದೆ ಕುಳ್ಳಿರೆ (ಪಂಪಣಾ. ೯-೦೦ ಕ) ; ತರಳಿಕೆ ಮಱೆದು ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ದೆಳ್ (ಗದಾಯು. ೩೫೯) ; ಶೋಕಾಕ್ರಾಂತದಿಂದಂ ತನ್ನ ತಾ ಮಱೆದಿಂತು ಧೊಪ್ಪನೆ ಕೆಡೆದು ನೆಲದಲ್ಲಿ ಪೊರಳುತ (ಜಪು. ೧೩-೩) ; ಮಱೆದು ನಿದ್ರಾಲೋಲನಾಗಿ ಮಲಗಿಹ ಚಂದ್ರಹಾಸನಂ ಕಂಡು ಸೈವೇಱಾದಳು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೩೦-೦೯). ೩. ಎಚ್ಚರತಪ್ಪಿ ; ಅರಿವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ಇತರೆಪ್ರತೀಪವರನಂ ಮಱೆದುಂ ಪೆಸರ್ಗೊಳ್ವುದೇ ಜನಂ (ಕಬುಶ. ೨-೫೪); ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರೊಡನೆ ಮಱೆದು ಸರಸವಾಡಿದರೆ ಸುಣ್ಣದ ಕಲ್ಲ ಮಡಿಲಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಮಡುವ ಪೆದ್ದಂತೆ (ಬಸವ. ೬೬೦ ೪); ಮಱೆದಪ್ಪುಡಂ ತೊದಳ ನುಡಿದಱಿಯುಂ (ಪಪ್ರಹ್ಲಾ. ೦-೩೨ ಪ). ೪. ಪರವಶ ಗೊಳ್ಳು ; ತಲ್ಲೀನತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : 'ಮಱೆಗಣ್' , 'ಮಱೆಯಿಸು' ಪರಾ. ೫. ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಮೂರ್ಛೆ ಹೊಂದು : ಮಱೆವೊತೆಚ್ಚಱುತಮನಿಪತಿ ಕರೆ ತರುಣನಾವೆಡೆ ರಾಯಗಜ ಕೇಸರಿಯದ್ದಾವೆಡ ಕಂದ ದಾಯೆಮತಲ್ಪಿದನು ಬಯಲ (ಭಾತ್ಕಾರ್ತ್ರೀ. ೬-೯). ೬. ಬಿಡು ; ತೊರೆ ; ತ್ಯಜಿಸು : ಇದೊಂದವಸ್ಥೆ ನಿಮಗೆನ್ನಯ ಕರ್ಮ ದಿನಾದುದೆಂದೂಡಿಂ ಮಱೆವುದು ಕಂದ ಪಾಂಡವರ ವೈರಮಂ (ಪಂಪಣಾ. ೦೦-೫೯) ; ಆ ಪವನಾತ್ಮಜನೊಳ್ಕಱೆ ಬದ್ಧವೈರಮಂ (ಗದಾಯು. ೬-೩೪). ೭. ಲಕ್ಷ್ಯ ಕೊಡದಿರು ; ಕಡೆಗಣಿಸು ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು : ತಾನಿತರಕನ್ಯಕೆಯಂತೆ ನಾನ್ಗೆಟ್ಟು . . . ನಿಜಾಚಾರಮಂ ಮಱೆದು ಶೀಲಮಂ ತೊಱೆದು (ಗಂಪು. ೪೭೪) ; ನೃಪಾಚಾರಮೆಲ್ಲಮಂ ಮಱೆದೊಡನುಂಡೋಡಾಡಿ ಕೆಟ್ಟು ದೂರ್ತಿಂ ನಾಡೆಯುಮವರೆಡೆಗೆ ತಾನೆ ಮಿಕ್ಕಂ ಧರೆಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಶ್ಮ. ೩-೦೦೬) ; ಪ್ರಸಾದಮಂ . . . ವರ ಮುನಿಜನಕ್ಕೆ ಮನುನಿವಹಕ್ಕೆ ನಲಿದಿತ್ತು ಶಿವಪುತ್ರನಂ ಸ್ಕಂದದೇವನಂ ಮಱೆ ವೆತಂ (ಬಸವ. ೦-೪೩). ; ಹೆಕ್ಕಳಿಸಿ ರಾಜ್ಯಮಂ ಕೊಟ್ಟೊಡನ್ನಂ ಮಱೆದು ಸೊಕ್ಕಿ (ಕ್ರಿಪುರಾ. ೩೦-೩೬). ೮. ಮನ್ನಿಸು ; ಕ್ಷಮೆಯನ್ನು ತೋರು : ಮಱೆವುದೆನ್ನ ದುರ್ವಿಳಸಿತಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೯-೦೩೦) ; ಅವಗುಣ ಕೋಟಿಯಂ ಮಱೆದು (ದಶಕು.೧-೦೦); ಕರ್ಣನ ದುರುಳತನವನು ಮಱೆದು ಮೆಱೆವುದು ನಿಮ್ಮ ಸದ್ಗುಣವ (ಭಾತ್ಕಾರ್ತ್ರೀ. ೦-೩೦). ೯. ಕಾಣದಾಗು ; ಮಾಯವಾಗು ; ಇಲ್ಲವಾಗು : ಚಿಂತೆ ಮಱೆದುದು ತಂಗಿಮಕ್ಕಳ ಸಂತತಿಯು ಸಂತೋಷವಾರ್ತೆಗೆ (ಪಂಧಕ. ೦೩-೧೩) ; ಅಱೆವು ಮಱೆದವ ಕೀರ್ತಿನಾರಿಯ ನೆಱಗ ಹಿಡಿದರು (ಭಾತ್ಕಾರ್ತ್ರೀ. ೬-೩೬). ೧೦. ಮುಚ್ಚು ; ಅಡಗಿಸು : ಕಾದುಗುಣವ ಕರ್ಮದಿಂದ ಕಳೆದು ಜೀವಗುಣವ ಅಱಿವಿನಿಂದ ಮಱೆದು ಭಾವ ನಿರ್ಭಾವವಾದಲ್ಲಿ ನಿಃಕಳಂಕಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ತಾನು ತಾನೆ (ಪೂಗೇಶ್ವ. ೫-೨). **ಮಱೆ$_1$** : ೧. ಮರೆಯುರೊ ನೀ ಮಾಡಿದ ಅನಿಮಿ ತ್ತೋಪಕಾರ (ಜಗದಾ. ೩೯); ಮುಂದಾಮಗಂ ಮಣಿಪುರದ ದೊರೆಗಳಂ ಮರೆಯದಂದದಿ ಮಾಳ್ಪೆನೆಂದುರಿದು ನುಡಿಯೆ (ಜಕ್ಕಾಂಗ. ೭೦-೦೫೦) ; ತರತರವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಮರೆತರೆ ಮರಕ್ಕಿಂತ ಕಡೆ (ಗಾಡ). ೫. ಜೋಳಂ ತಾನೆ ಬಿದ್ದು ಮರೆದೊಡಲ ಮಲಗಿರಲ್ ಕಲ್ಪುಡಿಯುತ್ತಾರಯ್ದು ಮರುಕದಿಂ ಬದುಕಿಸಿದ (ಗಾಂಪ್ರ. ೦೬೯-೩೬೯). ೭. ನಿನಗೆ ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮಹಾಪದವಿ ಬರುವುದು. ಅರಿತು ನಡೆದರೆ ಅರುಮಟ್ಟಿ, ಮರೆತು ನಡೆದರೆ ಮೂರು ಪಟ್ಟು (ಕಕ್ರಕಾ. ೬) ; ನಿಂದುದು ಸೃಷ್ಟಿ ದೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾ ಮಧುರ ಮನ್ಮಥಮುಹೂರ್ತಮಂ. ಕರ್ತವ್ಯಮಂ ಮರೆತು ತನ್ಮಯತೆಯಿಂದೆ (ಪಶ್ರೀಗೀ. ೧೦-೦೦೬). [ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮಱ್ಪಿ ; ಮಲ. ಮಱಪ್ಪಿ ; ತುಳು. ಮರೆ, ಮರ : ಕೊಡ. ಮರೆ]

ಮಱೆ$_2$, ಮರ್ಕೆ, ಮೊರ್ಕೆ, ಮೊಱ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಪರಿವೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಬಾಹ್ಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ : 'ಮಱೆವಡು' ಪರಾ. ೨. ಕಾಣದಾಗುವಿಕೆ ; ಅದೃಶ್ಯ ; ಮಾಯ : 'ಮಱೆಗೊಳ್' ಪರಾ. ೩. ಗುಟ್ಟು ; ಗೌಪ್ಯ ; ರಹಸ್ಯ : ಈ ನುಡಿ ಬೆಂಗೊಂಡುದು ಸದ್ವಸರನೊಂದು ಮಾತಿನ ಮಱೆಯಿಂ (ಪಪ್ರಹ್ಲಾ. ೦-೩೬) : ಚಿತ್ಕಳೆಯ ಮಾಯೆಯ ಮಱೆಯ ಪವನಕೆಯೇಕೆ (ಕೂರ್ಮಾ. ೩-೩-೦೬). 'ಮಱೆಕಾಱಿ' ಪರಾ. ೪. ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣದಿರುವ ಎಡೆ ; ಶಹಸ್ಯಸ್ಥಾನ : ಈರುಂಗ ಮಱೆಯೊಳು ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ತಂಗಿಗಧಿಲಾಷೆಯುದ

ರಕ್ಷಕ (ಧಾರದೆ)ನೆಂಬವಂಗೆ ಅಂಗಚ್ಛೇದಂಗೆಯ್ವುದುವಂ (ಶಾಪುಂಡ. ೬೮) ; ಈ ಪಾಂಡಾಲಭೂಪತಿಯ ತನುಜನಿವರೆ ಪರೀಕ್ಷೆಗೋಸುಗ ಮುನಿಕಶ್ಯಪ ಗೂಡಿ ಕೇಳದನುತ್ತು ಮಾತಲ್ಲವನು ಮಜ್ಜೆಯಲಿ ನಿಂದು ರಜನಿಯಲಿ (ಶಾಬ್ಯಾಕ. ೦೬-೨೦)- ಪ. ಹಿಂಧಾಗ; ಹಿಂಬದಿ; ಹಿಸ್ಸೆಲೆ : ತಳ ತಳಿಸಿ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗುವ ಪಳಿಕಿನ ಸಜ್ಜುಟೊಂದು ಮಜ್ಜೆಯೊಳಿರ್ದೊರಲೆ ಮಹೋಜ್ಜ್ವಳತಮನಿಕರಿಣಮಂಡಲದೊಳಗಣ ಹರಿಣಂಬೊಲೊಪ್ಪಿ ತೋಜಿತ್ತು (ಶಾಪ್ರಕಾ. ೦೦೦೦ ೩೩೨೪) ; ಈ ಮರಗಳ ಗಿಡುಗಳ ಪೊದಲುಗಳ ಮಜ್ಜೆಗಳೊಳೀ ಫಲಿಲಂ ಕಂಡಂ (ಪಜ್ಜಾಂ. ೪೯-೨೨) ; ನಿಲ್ಲುವ ಯಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮಡಲ್ಪೆವೆ ಭಂಗಿಯೊಳನೆಂಗಜಂಗಮಲತವೊಲಂ ನಿಲ್ತು ಜವನಿಕೆಯ ಮಜ್ಜೆಯೊಳಂ ಪೂಲ್ಕುಳವಳ್ ಮುಗಿಲ ಮಜ್ಜೆಯ ವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆಯಂ (ಶಾಪ್ರ. ೯-೨೦) ; ಬೆಳ್ಳೆತ್ತಿನ ಮಜ್ಜೆಯಲಿರ್ದು ಹುಲ್ಲೆಗಂಬ ತೊಡುವಂತೆ (ಪಪಪ. ೬೪೭). ಪಿ. ಒಳಗು ; ಒಳಭಾಗ : ಮಾಣ್ಣ ಮಜ್ಜೆಯ ದೇಗುಲದೊಳಗೊಂದು ಮಾಣಿಕ್ಯವ ಕಂಡ ಬೀಕ ಇನ್ನು ಮುನ್ನಿನಂತಪ್ಪೆದೇಗುಜೇಶ್ವರ (ಪಪಕಂ. ೨೪೬-೧೪೨) ; ನೆಲದ ಮಜ್ಜೆಯ ನಿಧಾನದಂತೆ . . . ಭಾವದ ಮಜ್ಜೆಯು ಬ್ರಹ್ಮವಾಗಿಪ್ಪ ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ನಿಲವನಾರೂ ಅರಿಯಬಾರದು (ಶುಶಾದೇ. ೩. ೯-೨) ; ಮೇದಿನಿಯ ಮಜ್ಜೆಯೊಳಿಹ ಪದನಿಧಿಗಳಂತೆ (ಶಾಪ್ರ. ೩-೦೭). ಪಿ. ಹೊದಿಕೆ ; ಮುಸುಕು : ಅಚ್ಛಾದನೆ : ಮುನಿಮೊಡೆ ಭಸ್ಮವಾದಪುದು ಲೋಕವೆನಲಂ ನೊಸಲೊಳ್ ತೃತೀಯಲೋಚನಮಿಮಗುಂಬು ತೋಲ ಮಜ್ಜೆಯಿಂದದು ತೋಜಿಪುದಿಲ್ಲ (ಶಾವಂಪು. ೫೭೮) ; ಮಜ್ಜೆಯ ಸೂಲು ಸುರಿವೆ ವಾಚುವುದು ನೋಡಾ ಗಂದು ಹೆಣ್ಣೆಂಬ ಜಾತಿ (ಶುಹಾದೇ. ೫- ೩೨-೦೨೬) ; ಹೇಳು ಹೇಳೆನ್ನಾಣೆ ಮಾತಿನ ಜಾಳಿಗೆಯ ಮಜ್ಜೆ ಬೇಡ (ಶಾಬ್ಯಾಕ. ೦-೨೦). ಠಿ. ಮೈಜೋಡು ; ಕವಚ ; ಪನುತ್ರಾಣಿ : ತಿದಿಯುಗಿದು ತೊಟ್ಟಿ ನೊಡವುಟ್ಟಿದ ಕವಚಮನಮರಪತಿಗೆ ಮುನ್ನಿನ್ನೆನಗೊಪ್ಪದು ಮಜ್ಜೆಯನಾಸೆ ವಡಲೆಂದದಟಿನಣಂ ತಾಡನೆ ಕವಚವಂ ರಾಧ್ರೇಯಂ (ಪಂಪಾಂ. ೦೨-೦೦೯) ; ಇಹಲೋಕದ ವರಲೋಕದ ಮರಣದ ಕುತ್ತದ ಪೆಱರೆನಿಲ್ಲೆಂಬ ಮಯ್ಯ ಮಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲೆಂಬ ತೊಟ್ಟನತುಸುವ ಸಪ್ತಭಯಂಗಳ್ಗೆ ನಡುಗದುದುಂ (ಶಪಾಕಾಕ್ಯ. ೩-೦೨೩). ೯. ರಕ್ಷಣೆಯ ಸಾಧನ ; ಕಾವು : 'ಧೂಳುಮಜ್ಜೆ' ಪರಾ. ೧೫. ಮಾರುವೇಷ; ಪ್ರಚ್ಛನ್ನ ರೂಪ : ತವನಸುತಂ ಬೀಜಾಂ ಬೀಜ್ ಪೊಲ್ಲದಂ ನುಡಿದನಾತಂ ಬಿಸುಟಂ ತಕ್ಕಿಪ ನುಡಿಯ ನುಡಿವನೇ ಮಜ್ಜೆಯ ಪಾಂಡವಂ ಬಗೆದು ನೋಟ್ಪೊಡಶ್ವತ್ಥಾಮಂ (ಗಶಾಹು. ೫-೨೦). ೧೧. ಆಸರೆ ; ಆಶ್ರಯ : ಉಲಪೊದೇವೇಶನನೇಂ ಸೆಜ್ಜೆಯಿಡಿದ ತೊಲಗು ದೇವನ ಮಜ್ಜೆಯಂ ಬುಜಕಜುಯಲಕ್ಕುಮೆನಗಂ ನಿನಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೦೨೦); ಬಿಡಬಾನಲಂಗೆ ಸಾಮರ್ಥಿಯಿನಿಸಿದ ರೌದ್ರಕೋಪಮಂ ತಳೆದೆನ್ನೊಳ್ ತೊತದ್ಧರ್ಮಕಾರಣವೈರಮನೊಡರ್ಚಿಯುಂ ಕಡಲದಾರ ಮಜ್ಜೆಯಂ ಪುಗುವಂ (ಪಂಪಕಂ. ೦೩೦-೨) ; ಬಜ್ಜೆಯ ಕಾರ್ಪಣ್ಯದಲಿ ಮೇಘದ ಮಜ್ಜೆಯ ಹೊಕ್ಕರೆ ರಾಹು ಬಿಡುವನೆ ಉರಿವ ರವಿಮಂಡಲವನು (ಶಾಕ್ಯಾಕ್ಯಾ. ೫-೨೨). ೧೫. ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ : ತದ್ವಕ್ತ್ರಿಂದಮಬಿಂಬಂ ಮಜ್ಜೆಯಿಸಿಮದೇಬಂದದಿಂದೇನುವಂ ಕಾಣದೆ . . . ಮೂಢನಾವಂತಿರಿರ್ದಂ (ಶಾವಂಕಾ. ೪೩೦); ನಿನ್ನವಯವಂಗಳ ಚೆಲ್ವಿಂಗಾಭರಣಂ ಮಜ್ಜೆ ನಿನ್ನ ಸೌಕುಮಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಹೂದೊಡಿಗೆ ಹೂಜೆ (ಪಂಪ. ೦೪-೦೨) ; ಪಾಣನಂದನೆಯೆಂಬ ತಡಿಕೆಯ ಮಜ್ಜೆಯ ಸುಪಾಣಪಾಸ್ಥನುರುಳ್ಗಣೆಯ ಕೀಣವಿಲ್ಲದೆ ನೀಡಿ ಸುರರೆರ್ದೆಯೊಳಗಿರ್ದ ಪ್ರಾಣಪಂಸುಗಳ ಬಂಧಿಸಿದ (ಪೋಪಪ. ೨೬-೦೬). 'ಮಜ್ಜೆಗಾಣ್' ಪರಾ. ೧೫. ಕಪಟ ; ಮೋಸ ; ಪರಿಚೆನೆ : ಪೆಜರೆಗಯ್ದೊಡಮಂ ಕಾಂ ಕಜ್ಜೆ ಮಜ್ಜೆಯಣ ಮಿಲ್ಲದಂತು ನೆಗಟ್ಟುದು ಮುನಿಪಂ (ಶಪಾಕಾಕ್ಯ. ೩-೦೦೨) ; ಮಜ್ಜೆಬೇಡಾ ತ್ಮಜಸತ್ಯಳತ್ಯಸಖಿರೊಳ್ ನ್ಯಾಯಂಗಳೊಳ್ ಸತ್ಯದೊಳ್ (ಶೋಪು(೬. ೪೨). 'ಮಜ್ಜೆಗಾಳಗ' ಪರಾ. ೧೫. [ಅಲಂ] ಮಾಯೆ : ಮಜ್ಜೆಯ ಮನೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜೋವಿಕಾರದ ಮಾನಿನಿ ಹುಟ್ಟಿದಳು (ಕೋಚಾಣ. ೦೪-೨೩). ಮರ್ಮ : ಪಿ. ತಿಳಿಯದಿದೇನು ಮರೆಯೆನಗೆ (ಪಗಚಾ. ೫-೨೩); ಮರೆಯ ಬಗೆಯಿಂ ತನ್ನ ಎನಕೆಗದ ಬರೆಯುನಳ್ (ಶಾಬಾಪ. ೬೦-೦೦೨). ೪. ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಜನಾರ್ದನನು ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯೊಡನೆ ಗುಜ್ಜಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಮನೋರಮೆಯು ಮರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಕೇಳಿದಳು (ಶಂಚಪು. ೦೪೨). ಪಿ. ಸೂಪ್ಪೆಯು ಮರೆಗೆ ಸಾರಂಗವಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ (ಪಪಂಕಥಾ. ೯-೧೩) ; ಅಂದುಗೆಯ ಧ್ವನಿಸುತ್ತ ನೀ ಪಾರಿಗೆ ಸೇರು (ಪಪಣಾ. ೩. ೩೩೬). ಪಿ. ಶ್ರೀಗುರುವರನು ಶಿಷ್ಯನ ಮನದ ಸಂಶಯ ಮರೆಯ ಪರಿಯುವೆನೆಂಬ ವಾಕ್ಸಲ್ಮದಲಿ ಪೈದೋರೆ (ಗಗಚಾ. ೨-೬). ೧೧. ನಾಯಿಯು ತನ್ನ ಯಜಮಾನನ ಕಾಲುಂಗಳ ಮರೆಯನ್ನು ಹೊಗುತ್ತದೆ (ಪ್ರೋಕರ್ಣ. ೨೯೬) : ಎಲೆಗೆ ಕಾಯ್ ಮರೆ, ಕಾಯಿಗೆ ಎಲೆ ಮರೆ (ನಾಡ್). ೧೨. "ಅಡ್ಡ — ಅಭಿಯೋಗೇ. ಮರೆಯೊಳ್ . . . ಅಡ್ಡಂ = ಮರೆ" (ಶಾಕೃ. ೨೩) ; ಮುಂದೆ ಇರುವ ಮದ ನನಗೆ ಮರೆ, ಏನೂ ಕಾಣುತ್ತಿಲ್ಲ (ರಾಸ). ಬೊರೆ ೪ ; ೧೧. 'ಬೊರೆಹೊಗು' ಪರಾ. ಬೊಜ್ಜೆ ೩ : ೧೧. 'ಮೊಜ್ಜೆಯೊಗು' ಪರಾ. ೧೫. ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದಂ ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಉಡುಪಶೇಖರ ಮೊಜ್ಜೆಯೊ ಪಾರ್ವತಿಯೊತೆಯು ಮೊಜ್ಜೆಯೋ (ಪಾಂಕ. ೬-೩೬) ; ಒಬ್ಬಾನೊಬ್ಬ ಮೊಜ್ಜೆಯೋ ಎಂದು ರಾಯರೆ ಮೊಜ್ಜೆಯಿದಲು (ಕಃಕಥಾ. ೦೦-೩೦).

ಮರೆಮುಸುಕು = ಮುಚ್ಚುಮರೆ ; ವಂಚನೆ ; ಕಪಟ : ಮರೆ ಮುಸುಕು ಕುಹಕ ಯಾತಕೆ ಜನ್ಮಿಸಿದೆನೋ (ಪಕ್ಷಕ್ಷ. ೯-೩೬) ; ಮರೆ ಮುಸುಕಿಲ್ಲದ ಮಾತು. ವಕ್ಕುನಗಿಸುವ ಹಾಸ್ಯ – ೧೫ ಸರ್ವಜ್ಞನ ಕವಿತ್ವದ ಮುಖ್ಯ ತತ್ವಗಳು (ಶಾಸಾಸ. ೦೦೦). ಮೊಜ್ಜೆಗೆ ಬರ್, ಮೊಜ್ಜೆಗೆ ಬರು = ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಪಡೆ ; ಆಶ್ರಯಿಸು : ಅದುಂ ಕೊಂಡಾದದೆ ಬೇಡಿದರ್ಗಿಯದೆ ಮಜ್ಜೆಗೆ ಬಂದರಂ ಕಾಯದೆ . . . ಅಧಮನಪೇತರ್ಕೆ ಬಾರ್ಪೆ ಜೀವನ್ಮೃತಕಂ (ಶಪ್ರ. ೦೨-೨೪); ಮಜ್ಜೆಗೆ ಬಂದರಂ ಕಾಯದೆ ಬಾಚ್ಚಿರಮಗನ ಬಾಹುದಂಡಂ ನಿರರ್ಥಕಂ (ಪಪಾಕಾ. ೦೨-೭೯); ಎರೆದರ್ಗಿರ್ದೆನ್ನದೀವಗ್ಗಳಿಕೆ ಮಜ್ಜೆಗೆ ಬಂದಾತನಂ ಕಾವ ಪೆವು (ಶಾಪಪ. ೬-೦೩೬). ಮಜ್ಜೆಮಾಡು, ಮರೆಮಾಡು = ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳದಂತೆ ಮಾಡು ; ಮೆಬ್ಬೆಡು : ಮರಗೆರಸಿಯಾಡಲೆಂದು ಮುಂದೆ ತಮ್ಮ ಹೆಗೆ ಪರ್ವತಂತೆ ಪನ್ನರ್ಮತ್ತರ್ ಪರ್ವಿದಾಲವ ಮದದ ಮೊದಲ್ಗೆ ಬಂದು ಭೀಮನಂ ಮಜ್ಜೆಮಾಡಿ (ಪಂಕಥಾ. ೨-೪೦ ೫); ಪಣೆಯ ಕಣ್ಣಂ ಸೊಸಲು ಭಸಿತದಿಂ ಮಜ್ಜೆಮಾಡಿ (ಶಾಪ್ರ. ೯೯, ೩೦-೨೦); ಮದುಮಗಳ್ ತನ್ನೆಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ವಿಕೆಯ ಮರೆಮಾಡೆ ಮದುಮಗಂ ಕಾಣಿಸಂ (ಶಾಬಾಪ. ೦೬೯-೧೦೧). ಮಜ್ಜೆಮೋಸ, ಮರೆಮೋಸ = ಒಳಗೊಳಗೇ ಮಾಡುವ ಮೋಸ ; ನಂಬಿಕೆದ್ರೋಹ : ಪೃಪವರಯುಧಿಷ್ಠಿರನಾಳ್ವ ದೇಶದೊಳ್ಳಳವ್ವ . . . ಅನ್ಯಾಯ ಮಜ್ಜೆಮೋಸ . . . ಮೊಳೆದೋಱುವ (ಕೃಕುಣಾ. ೩-೩); ವಂಚನೆ ಮರೆಮೋಸಗಳನು ಮರೆಯುಂ (ಶಂಪ್ರ. ೬-೨). ಮಜ್ಜೆಯ ಮಾತು, ಮರೆಯ ಮಾತು = ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮನಚ್ಚಿಟ್ಟು ಆಡುವ ಮಾತು ; ಸುತ್ತುಬಳಸಿನ ನುಡಿ : ಮಜ್ಜೆಯ ಮಾತ್ಸಂಗಳೇಕೆ ಪಾಂಡವರೆಱಕ ನಿಮ್ಮೊಳಿ ಹಿರಿದು ಪಾರ್ಥಗೆ ಮಜ್ಜುಗುವಿರಿ ಹಿರಿದಾಗಿ (ಶಾಬ್ಯಾಕಾ. ೦-೩೬) ; ಮಜ್ಜೆಯ ಮಾತೇಕೆ ಕುವರನ ಸವಿಕೂಟಕೆಱಗಿದ ಮನದ ದೀಪವ ನೆಱೆಯಿತವ ಸುರತಪಿ ಕೃಪ್ತಿ ಪಡಿಸು (ಶಂಪ್ರ. ೯-೦೨೬); ಮರೆಯ ಮಾತಲ್ಲ (ಕೋಚಾಪು. ೬-೨೬). [<ಮಜ್ಜ್ ೨./ಕಮಿ. ಮಜ್ಜ್; ಮಲ. ತೆಲು. ಮಜ್ಜ; ತುಳು. ಕೊಡ. ಮರೆ]

ಮಜಿಕಾಜಿ (ನಾ). ಗುಟ್ಟನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡದಿಗುವವನು ; ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು : ಅಜ್ಜಿಯಯಾ ನೀನಿವ ನಗೆಕಾಜಿ ಬಗೆಕಾಜಿ ಮಜಿಕಾಜಿ ಬಲುಬೆಳಿಕಾಜಿ ಅಜ್ಜಿಯಂದಂದೊಳೆನ್ನ ಕಳ್ಳೆ (ಶಿಪ. ೬-೨೩). [ಮಜಿ$_3$ + — ಕಾಜಿ]

ಮಜಿಗೆಡೆ (ನಾ). ಯಾರ ಕಣ್ಣಿಗೂ ಬೀಳದಿರುವ ಜಾಗ; ರಹಸ್ಯ ಸ್ಥಾನ : ಮುಸುಱಿಟ್ಟೊಂದುಮಾರದ ಮಜಿಗಡೆ ನಂದು (ಪ್ರಕಂಜ. ೨-೦೪೦); ಪಡವೆಟ್ಟವನಾಂಧ್ರಂ ಮಗಧಂ ಮಜಿಗಡೆಗೆ ಜಗುಳ್ದಂ (ಪಜಾಗಾ. ೭-೪). [ಮಜಿ$_3$ + ಕಡೆ$_1$]

ಮಜಿಗಣ್ (ನಾ). ಪರವಶತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಕಣ್ಣು : ತುಜುಗಿತು ತುಂದಿ ಕತ್ತಲೆ ಭಾಸ್ಕರಗಂಜಿ ಮುಜಿದೋಡಿ ಬನವ ಹೊಕ್ಕಂತೆ ವಜಿಯಗಿದುವೆಳಜೊನ್ನವಕ್ಕಿ ಕಾಸಾರದೆ ಮಜಿ[ಜಿ]ಗಣ್ಣಾ ವಿಹಗ ಕೂಡಿದುವು (ಕೋಶಕ. ೨೨-೩೩). [ಮಜಿ$_1$ + ಕಣ್]

ಮಜಿಗನ್ನಡ, ಮರೆಕನ್ನಡ (ನಾ). ಕೆಲವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಅರ್ಥವಾಗದಿರುವಂತೆ ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡ ಸಾಂಕೇತಿಕವಾದ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆ : ನುಡಿದು ತಲೆದೊಗಿಸುವ ಮಜಿಗನ್ನಡಕೆ ಪಾಹಾಯಿನಿಸಿ ವಜ್ಜನು ಪಡವ ವಾಗ್ಮಿಗಳೋದಿ ಹೊಗಳಿಕೊಂಬ ಗವಟಿಗಳು . . . ಒಪ್ಪಿದರು (ಕುಜ್ಞಾ. ೪-೩೬); ತಿಳಿಯತಿಗೂಢಗನ್ನಡವನಾ ಮಜಿಗನ್ನಡ ಸಾರಗನ್ನಡಂಗಳು ಮೊದಲಾದ ಸಾಸಿರದ ಮೀಲೆರಳ್ನೂಱುವಿವಾದಿಯಾದೆಪಂ (ಕಜ. ೪-೪). **ಮರೆಕನ್ನಡ** : ಮರೆಕನ್ನಡವಾಗಿ ದೊರೆಗಳ ಸನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಾಜ್ಯೆಯ್ಯನು ಬನ್ನವತ್ತಳೆಯನ್ನು ಬರೆದು ಕಳುಹಿದನು (ಚಾಕೀಂಕ್ರ. ೨೭೦). [ಮಜಿ$_3$ + ಕನ್ನಡ$_1$]

ಮಜಿಗೆಳೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆವರಣವನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕು ; ಮುಸುಕನ್ನು ಸರಿಸು : ವೇದವ್ಯಾಸನಂತರ್ಜಾತಜಾಡ್ಯದ ಜವನಿಕೆಯ ಮಜಿಗೆಳೆದು (ಪಭಾಗ. ೦-೪-೦). ೨. ಮಾಯೆಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸು : ಎಚ್ಚೆ ಱಯದಾವಂದಾನುಭವದಲಿ ಮಜಿಗಳೆದ ಪರಿಪೂರ್ಣಮಯನಾನಿರ್ವಸನ ಧೂತ (ಪಾಗ. ೫-೬-೫೬). [ಮಜಿ$_3$ + ಕಳೆ$_1$]

ಮಜಿಗಳ್ಳ (ನಾ). ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಳ್ಳ : ತಳವಜರದಿರ್ಗೂಲುಲಿಗೇಳ್ದ ಮಜಿಗಳ್ಳರಂತೆಯುಂ . . . ಬೆದಱಿ ಬೀದಿವರಿದು ಸರಿಯುತ್ತೆ (ಪಾಪಂ. ೪೦-೪). [ಮಜಿ$_1$ + ಕಳ್ಳ$_{11}$]

ಮಜಿಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಯನ್ನು ಪಡೆ ; ತಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ನೀನೆನ್ನ ತರಳಸಲ್ ನಾಂಟದೆನ್ ನಿನ್ನೆರ್ದೆಗೆ, ಬಿಲ್ಲಾಜಿವಂತೆಪೋಲ್ ಗುಣಾಕೆದರ ಕಣಿಗಳನ್, ಕೂರಿಜಿತದಿಂದೆ ಮಜಿಗಾಣದಾ ಕಣಿಗಳನ್ (ಅಂಚಗೊ. ೪೯-೧೧೦೬). [ಮಜಿ$_3$ + ಕಾಣ್]

ಮಜಿಗಾಳಗ (ನಾ). ಮೋಸವ ಯುದ್ಧ : "ಕೂಟಿಯುದ್ಧಂ=ಮಜಿಗಾಳಗಮೆಂಬುದಂ. ಒಂದೆಗೆ ನಡಮಂತೊಂದೆಸೆಗೆ ನಡೆದು ತಿಸುವುದು ವಂಚನೆಯು ಕಾಳಗಮೆಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯ" (ಪಚಿಂ. ೨೯-೧೦). [ಮಜಿ$_3$ + ಕಾಳಗ (< ಕಾಳೆಗ)]

ಮಜಿಗುಳಿ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಂತಿರುವ ತಗ್ಗು, — ಹಳ್ಳ : ಸಡವೆತ ನಡವುತಿಳಿಯೆ ತಾರಿ ಮುಣುಗಿ ಪೋಪಾ ನೆಲದ ಮಜಿಗುಳಿಗಳಂ . . . ಎಸಪ ದಾರಿಯೊಳು ಪಾಪಿಗಳು ಪಡೆಮಟೇಕು (ಪಕೃಶಿ. ೨-೦೪-೦೩). [ಮಜಿ$_3$ + ಕುಳಿ$_3$ (< ಕುಜಿ$_3$)]

ಮಜಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮರೆಮಾಡು ; ಅಡ್ಡವಾಗಿರಿಸು ; ಪರಭೃತ ವಕ್ಷದಿಂ ರತಿಯ ಕಣ್ಮಲರಂ ಮಜಿಗೆಯ್ವಪಂಗನೊಲ್ದೆರೆಯೆ (ಅವಂಶಾ. ೬-೦೦) ; ಹಿವುಗಿರಿಸುತಮು ನಿದ್ರೆಯೆಚ್ಚಱದಂತೆ ಮೆಲ್ಲನಾರ್ಪೆದಮ್ಮಂ . . . ಧನಿಯ ಮಜಿಗೆಯ್ದು ಬಾಂದೊಳೆಯು ಸಪತಿಯನಪ್ಪಿ (ಪಾಂಡಪು. ೬-೦). ೨. ಮುಚ್ಚಿಡು ; ಅಡಗಿಸು : ತಪ್ಪುಟಮಂ . . . ಉರ್ವಿಯೊಳ್ಮೆಲ್ಲದಂ ದೊಡೆಯಿಕ್ಕುತೋಡುಗಳಂ ಶುಚಿಸ್ಥಲದಿಂಬಿನೊಳ್ ಮಜಿಗೆಯ್ದು (ಪ್ರಪಾ. ೬೮-೭೦); ೩. ಮರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಮರೆಸು : ನೆರೆದಲೆಗೆ ಮುಂದೊಡದು ತೆರಗೊಂಡೊಡಲನು ಕತ್ತಲೆಯ ಮಜಿಗೆಯ್ದು . . . ಹಣ್ಣು ಮುಂದುಱಸೂಳೆಯರೆಸೆದರು (ಪಾಪು. ೦೦-೭೬). [ಮಜಿ$_3$ + ಕೆಮ್$_1$]

ಮಜಿಗೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ಇತರರಿಗೆ ಕಾಣದಂತೆ ಅಡಗಿಕೊಂಡು ಬೇರೆಯ ವರ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳು: ಕದ್ದು ಕೇಳು: ಬಚ್ಚೆಗುಂಟಣ ಸಜ್ಜೆವಸೆಯ ಬಾಗಿಲಂ ಪತ್ತಿ ಮಜಿಗೇಳುತ್ತಿರ್ದು (ಕಂಪ್ರಕೃ. ೪-೩೯ ಪ). [ಮಜಿ$_3$ + ಕೇಳ್]

ಮಜಿಗೊಳ್, ಮರೆಗೊಳ್, ಮರೆಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾಣದಾಗು ; ಅದೃಶ್ಯವಾಗು : ಅಸಿಯುಳೆನಗಡುಪಸದೊಳೆ ಬೆಸೆವು ಪೋಗಿ ಮಜಿಗೊಳೆ ಪೂತ ಕಲ್ಪಲತೆಯಂ ಲಲಿತಾಂಗಿಯಿ ಗೆತ್ತು (ಅಪಕೃ. ೪-೦೩). ೨. ಅಡಗಿರು ; ಮರೆಯಾಗಿರು : ಸಂಭ್ರಮದಿಂ ಮಜಿಗೊಂಡು ಮೋಡಿದಳ್ (ಶಾಕಂಶಾ. ೦೩೩) ; ಪೊಡವಿಯೊಳು ಮಜಿಗೊಂಡ ಭಕ್ತಿಯನೊಡನೆ ತಲೆವಿಡಿದತ್ಪುವಂದದಿ ತಲೆಮನೆತ್ಪುವನು (ಪಪ್ರ. ೩-೨೬). ೩. ಬಚ್ಚಿಡು ; ಮುಚ್ಚಿಡು : ಆಲರಲರ್ಗಣ್ ಮುಗುಳ್ ನಗೆ . . . ಪದವಣ್ ಬೆಳರ್ವಾಯ್ ಪೆಱತಲ್ಲಿದಂತೊ ಕೋವಲಲತೆ ಪೇಱಿಪೆನ್ನಿನಿಯುಳಂ ವಜಿಗೊಂಡುದೊ ಸೂಜಿಗೊಂಡುದೋ (ಶಾಖಾ. ೩-೦೩). ೪. ಆಸರೆಯನ್ನು ಪಡೆ ; ಶರಣಾಗು : ಬಂದ ಮಾವನೆ ವಜಿಗೊಂಡು ಬಗ್ಗಿಸುವ ಕೋಗಿಲೆ (ಅಂಪ್ರ. ೦-೩೩) : ಏನವರ ದಂಡಿಸದೆ ಬಿಡುವೆನೆ ಜವನ ಮಜಿಗೊಂಡಡಂ (ಪಪ್ರ. ೦೦-೬) ; ಪೊಡವಿಯೊಳಾನಿರೆ ಪರಿಮಳವನು ವಾಯು ಬಿಡದೆ ಕೊಂಡೊಯ್ವುವೆಂದೊಡನೆ ಖಾತಾಳವ ಮಜಿಗೊಂಡು ಲಾವಂಂಚೆ ಮುಂದಿವಾಳಬೇಗಳೊಪ್ಪಿದಂವು (ಕಂಪಂ. ೩-೧೬). ೫. ತೆರೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಜವನಿಕೆಯಂತೆ ಬಳಸು : ಮಿಱುಗುವ ಬೆಳ್ಮಗಿಲಂ ಮಜಿಗೊಂಡು ನಿಂದ ಬಿಜ್ಜೊಂದರಿವೋಲ್ (ಕಲ್ಯಾ. ೨೨೪) ; ಮುಂರಾಂತಕ ಮುರಳ ಚಕ್ರವ ತುದುಕದಿರನೆಂದಸ್ಪಗಿರಿಯನು ಸೂರ್ಯ ಮಜಿಗೊಂಡ (ಕಾಣ್ಯಕ. ೬-೧೪). ೬. ಹಿಂಭಾಗಕ್ಕೆ ಸರಿ.— ಜರುಗು: ಹಿಂದುಗಡೆಗೆ ಹೋಗು : ನಾರಿಯರ ಮಜಿಗೊಂಡು ಸಭೆಯಲಿ ಸಾಧಿಥಿಯ ಕುಬ್ಜಾವತಾರಮೋರಗಣ್ಣಿನೋಳೀಕ್ಷಿಸುತ (ಪಕೃ. ೬-೧೩); ವಿಟರ್. . . ನುಡಿಸೆ ನುಡಿಯದೆ ಕೂಡೆ ಬೆಣ್ಣಲ್ಲೊಲ್ ಬೆಮರಿ ಸಾರ್ ಸಾರೆಂದು ಸುಯ್ಯ ಮಜಿಗೊಂಬ ಬಾಲೆಯರೆಸೆದರು (ಪಾಪು. ೦೬-೦೯). ೭. ರಕ್ಷಣೆಯಾಗಿಡು ; ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಹಿಡಿ : ನೇಜೆಯದಿಜ್ಞಾತಕ ಪರಿಗೆಯಂ ಮಜಿಗೊಂಡು ಮೂಜಿ ದೇಜುವ ರಿಪುಭಟರ ಸೋಜಿಗಬಡಿಯೆ ಸೋಲ್ವರು (ಕಂಪಂ. ೦೪-೬೫). ೮. ವೇಷವೆನ್ನು ಮರೆಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಮಾರುವೇಷ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು : ಮಕ್ಕಳ ವಜಿಗೊಂಡ್ಯದಿ ಹೊಕ್ಕನು ವೃತ್ರರಿಪು (ಪಪಾಗ. ೪-೦೩-೬). **ಮರೆಗೊಳ್** : ೪. ಪಚ್ಚರನು ಶತ್ರುವಿನ ಭಯದಿಂದ ಮರೆಗೊಳೆ ಕ್ಷಾತ್ರಧರ್ಮದಿ ಕೈವಿಡಿದೆನು (ಕೋಗಪು. ೦೪-೧೯) ; ಅಂಬರಮಣಿಯು ಬೆಚ್ಚಿ ಫನವ ಮರೆಗೊಂಡನು (ಪಂಚಾಗಾ. ೩.೦-೨೩) ; ಹುದಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಛಾಯಾ ವಿರೂಪಗಳ್ ಹದುಗಿದುವು. ದಿನಮಣಿಯು ಬೆದರಿಕೆಗೆ ಕಾನನವ ಮರೆಗೊಂಡ ಕತ್ತಲೆಯ ಕೆಲದಂತೆಪೋಲ್ (ಪಚ್ಚಾಂಗಿ. ೪-೬೭). **ಮರೆಗೊಳು** : ೧. ತೋತೋರಿ ಮರೆಗೊಳುವ ಭೂತಭಾವಂಗಳೀ ಅನಿಕೇತಕೇತನದಿ ಪಡೆಯುವವು ಸ್ಥಿರತೆ (ಪಲಕೃ. ೫೬-೬). [ಮಜಿ$_3$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಮಜಿಗೋಟೆ (ನಾ). ರಕ್ಷಣಾಸ್ಥಾನ : ಅಬಾಯೊಡಲೆಂಬ ಮಣ್ಣ ಮಜಿಗೋಟೆಯೊಳಿಂದ್ರಿಯದುಃಪರಿಗ್ರಹಂಗಳನೊಳಕೊಂಡು ಜೀವ ನಿಲಲಾರ್ತಪ ನಾಳೆಯೆ ಲಗ್ಗೆಗೆಯ್ದು ತೊತ್ತಬದುಳ್ಪಿದಪ್ಪನುದ್ದವರಿಯಿಂ ಜವಂ (ಕಮಕ. ೦೫-೪೩). [ಮಜಿ$_3$ + ಕೋಟೆ$_1$ (<ಕೋಂಟೆ)]

ಮಜಿಜಾಣ (ನಾ). ಇತರರಿಗೆ ಕಾಣದಂತಿರುವ ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯುಳ್ಳವನು : ನುಡಿಜಾಣ ನಡೆಜಾಣ ನೋಜಾಣ ಮಜಿಜಾಣ

ಕಡುಜಾಣ ಜಗತಿ ಸುಜಾಣ ಎಱಬಿಡದೆನ್ನಂತರಂಗದೊಳಿರು ಜಾಣರೊಪೆದು ಬಿದಂಬರಪುರುಷಾ (ಕಬ. ೭-೭೬). [ಮಱೆ$_3$ + ಜಾಣ]

ಮಱೆದೆಗೆ. ಮರೆದೆಗೆ (ಕ್ರಿ)- ಆವರಣವನ್ನು ತೆಗೆ ; ಮುಸುಕನ್ನು ಸರಿಸು : ವೀರನಾಹವಕೆ ಹೊಗುವರಾರುನಿಗೊಂಡವೋಲ್ಕಱೆದೆ [ಣಾಣಂ. ತ]ಗೆದ ಕಾಲನ ಕುಂಡವೋ ನಱೆ ಬಿಗಿದ ನೃಪಕೋದಂಡವೋ (ಚಾಸ. ೪-೯-೦೬). **ಮರೆದೆಗೆ :** ಹೂಡಿಯೊಳು ಕುಳಿತು ಬೊರೆಯ ನೀಯೆಂದು ಕಂಚುಕಮಂ ಮರೆದೆಗದುಂಡು ಕಾಯ ಭೋಗಮಂ ನೋದಿ ಗಹಗಹಿಸುತೆ (ಕವಿಚ. ೦೩-೩೭). [ಮಱೆ$_3$ + ತೆಗೆ$_1$]

ಮಱೆನುಡಿ. ಮರೆನುಡಿ (ನಾ)- ೧. ಗುಟ್ಟಿನ ಮಾತು ; ರಹಸ್ಯವಾದ ನುಡಿ : ಮಱೆನುಡಿ ಯಾವಾಗ ಸೂಳ್ನುಡಿ ಯಾವಾಗ ಸೊಱ್ಗುಬ್ಬು ನುಡಿಗಳಾವಾಗ (ಕಚ. ೦೦-೩೨). ೨. ಮರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಹೇಳುವ ಮಾತು : ಅಶರೀರವಾಣಿ : ನಿನಗೆ ಸೀತೆಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದಿವರನೊಪ್ಪಿಗೊಳ್ಳೆಂದು ಮಱೆನುಡಿ ಪುಟ್ಟರೊಡಂ ಸುರರ್ ವ್ಯಾಮಬೆಗಱಿದರ್ (ರಾಚಪ್ಪ. ೦೬೨-೦೬). ೩. ನೇರವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗದ ಮಾತು : ಕೇಳ್ದೆ ನಾನ್ ಪಕ್ಕಗಳ್ ತೆರಳ್ದುಱುದಿ ಪೞ್ತೋದೆ ಚೀಱಿಡುವ ಬರ್ಬರದ ಮಱೆನುಡಿದುನಾ (ಅಂಚಗೂ. ೪೫-೪೫೩). **ಮರೆನುಡಿ :** ೨. ಸಂಹರಿಸ ಸಾಧನಮದಾವುದೆತ್ತಣದು ತಳ್ವುಗುಮೆಂದು ಮುಳಿದಾರ್ದು ತುಡುಕುವೊಡೆ ಕೆಲಬಲನನೀಕ್ಷಿಸಿದನಾ ಜಾಣದೊಳೊಂದು ಮರೆನುಡಿಯೆನಗೆ ಕಿವಿಗೊಂಡುದು (ಸಂಚಿ. ೨೩-೨೫). ೪. ಮುಚ್ಚುಮರೆಯ ಮಾತು : ವೇಚನೆಯ ಮಾತು : ನಿಡುಸುಯ್ದನಾ ಮರೆನುಡಿಗಳೀಟ್ಟಿಯಿಂತಮಂ ತಾಳಲಾರದೆ ತಾಳ್ದು (ತ್ರಿಣಾಪು. ೫೦೮-೨೬೩). ೫. ಸುಳ್ಳು ; ಹುಸಿ : ಮರೆನುಡಿಯಿದಲ್ಲ ಬೋಳಂ ತಾನೆ ಬಿದ್ದು ಮರೆದೊಡಲು ಮಲಗಿರಲ್ . . . ಬದುಕಿಸಿದೆ (ಕಾಂಪಾ. ೦೬೯-೬೬೯). [ಮಱೆ$_3$ + ನುಡಿ$_1$]

ಮಱೆಮಾಂಜು ' ಮಱೆಮಾಜು ' ನೋ.

ಮಱೆಮಾಜು. ಮರೆಮಾಚು, ಮರೆಮಾಜು, ಮಱೆಮಾಂಜು (ಕ್ರಿ)- ಅಡಗಿಸು ; ಬಚ್ಚಿಡು ; ಮುಚ್ಚಿಡು : ಇನಿಯನೇಕಾಂತದೊಳಿಸಗದುದನು ತನ್ನ ಮನದೊಳ್ ಮಱೆಮಾಜುವುದು (ಪದ್ಮ. ೬-೬೬). **ಮರೆಮಾಚು :** ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಜನಗಳಿಂದ ಇದುವರೆಗೂ ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ನಾನು ಮರೆಮಾಚಿದ್ದೇನೆ. ಆದರೆ ಹಲವಾರು ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಮರೆಮಾಚಲಾರೆ (ಣಾಚ. ೯) ; . ಅವಿಚ್ಛೆ ಎಂಬುದು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಮರೆ ಮಾಚುವ ಮಾಯೆಯಲ್ಲ (ಚಿಕ್ಕಾ. ೬೬). **ಮರೆಮಾಜು :** ಆ ಅಂಶವನ್ನು ಮರೆಮಾಜುವುದು ಅಪರಾಧವಾಗುತ್ತದೆ (ರಾಚಪ್ಪು. ೨೬) ; ಅವಪ ಮೋಹ ಜ್ವರವು ದಿನದಿನಕ್ಕೆ ಬೆಳೆದು . . . ಕಡೆಗೆ ಮರೆಮಾಜಲು ಕೂಡ ಕಷ್ಟವಾಗುವುದು (ಕಾನ್ಯ. ೬೬). **ಮಱೆಮಾಂಜು :** ಮಱೆಮಾಂಜದೊಡಂ ಮೆ ಮೆಯಿನಱಿತನುಪೇಂದ್ರಾವತಾರ[ನೆಂದು ಪೊಗೞ್ದರ್] (ಕಭಾ. ೪-೪೬).

[ಮಱೆ$_3$ + ಮಾಜು$_1$]

ಮಱೆಮಾತು 'ಮಱೆಮಾತು' ನೋ.

ಮಱೆಮೆಯ್. ಮರೆಮೈ (ನಾ). ಮರೆತು ಹೋದ ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮ ; ವಿಸ್ಮರಣೆಗೊಳಗಾದ ಜನ್ಮ : ಮಱೆಮೆಯ್ಯಂ ಪಲವಾದ ಪೋದ ಭವಮಂ ಜಾತಿಸ್ಮರಕಂಡೊಡೊ ಮಱೆದಿರ್ಪರ್ಗಡ(ಆಂಪು. ೪-೩೦). **ಮರೆಮೈ :** ಮೈಮೈ ಮರೆಮೈಯಿಂದ ಬಂದರ್ಸ ಸಾಲಮಲೆ ತಿಣ್ದಂ (ಕಾಂಪಾ. ೪೩-೪೩).

[ಮಱೆ$_2$ + ಮೆಯ್$_2$]

ಮಱೆಯಿಸು. ಮರಸು$_1$, ಮರೆಸು, ಮಱಿಸು, ಮಱಿಸು (ಕ್ರಿ)- ೧. ನೆನಪಿನಿಂದ ಹೋಗಲಾಡಿಸು ; ವಿಸ್ಮೃತಿಯುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ನಾಣ್ಕೆ ಡೆಗುಡದಿರ್ಪುದೊಂದು ನುಡಿಗಳ್ ಮೊಱೆಯಿಂ ಮಱಿಯಿಪ್ಪುದೊಂದು ಕಳ್ಳುಡಿದವರೆಂದಮಿಂತು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೯) ; ಅತಿಕಷ್ಟಮಪ್ಪನಸ್ಥಾಕತಿಯಂ ಮಱಿಯಿಸಿ ಜಳಾಭಿಲಾಷೆಯನೀ ಜೀವಿತಕೃಷ್ಣೆ ಮಾಡಿತು (ಕಾಪಂಭಾ. ೦೪೩) ; ಆತನ ಕೆಯ್ಗಳ್ ಕುಱುಗಣ್ಣು ಕೂನ ಬೆನ್ ಕಾಲ್ ಮಱಿಯಿಸುವುದು ಬೊಂಕಮುಱಿದ ಕತ್ತೆಯ ಕಾಲಂ (ಹುಬೋಚ. ೨-೩೮). ೨. ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು ; ಮುಚ್ಚಿಡು ; ಅಡಗಿಸು : ಜವದೇವನ ಬಯ್ಕೆಯಂ ಮಱಿಯಿಸಿ ಪುಸಿ ನುಡಿದ ಧನದೇವನ ಜಿಂಹ್ವಾಚ್ಛಾಟನಂಗೆಯ್ವುದುಮಂ (ಜಾಪುಂಪ್ರ. ೩೮) ; ಸೌಂದರ್ಯಸಂಪತ್ತಿಯಂ ಮಱಿಯಿಸಲಲ್ಲದೆ ಮಱಿಯಿಸರ್ ನಿಮಿತ್ತ ಮಲ್ತು (ಶಿತ್ರಿ. ೦೦-೬೨ಪ). ೩. ಮೈಮರೆಯುವಂತೆ ಪೂಡು ; ಪರವಶಗೊಳಿಸು ; ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿಸು : ಅಪಿಲಭುವನಜನನಿಯನಾಗಳ್ ಮಱಿಯಿಸಿ ಮೂಯಾನದ್ರೆಯಿಸುಜಿ ಮಾಯಾಶಿಶುವನಿರಿಸಿ (ಅಪ್ಪ. ೬-೧೩) ; ಮನದೊಳಲಂಪು ಪೊಣ್ಮೆ ನುಡಿದುಂ ನಡೆನೋದಿಯುಮಾಟಪಾಟಮುಂ ಬಿನದಮುಮವರ್ಮಂ ಮಱಿಯಿಸುತ್ತಿರೆ (ಜಂಪಣ. ೨-೧೪). ೪. ರೂಪಾಂತರಗೊಳಿಸು ; ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬೇರೆಮಾಡು ; ವೇಷವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸು : ಕಳಶಜನನಿಂತು ಕೊಲಿಸಿದ ಖಳನೆ ಗಡಂ ಧರ್ಮನಂದನಂ ಕ್ರೂರದಿನಂಗಳ ಪೆರರ ಮಱಿಯಿಸಿ ಮಂಗಳವಾರಂ ಕಡ್ಡವಾರ ಮೆಂಬಂತೆ ವಲಂ (ಗಣಾಯು. ೬-೩೬). **ಮರೆಸು$_1$:** ೧. ತಾಯಿಯ ಮಾತು ಮಗುವಿನ ದುಃಖವನ್ನು ಮರಸಿತು (ಪಚ). ೨. ಕಂಗಳಂ ಕರವುದೆನ್ನೆದೆಯುಂಕ್ಕುವಳಲು ! ಕಣ್ಣೆರೆಯಂ, ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣಿಂದುಮಿನಿದೆ ರಸಂ ಮರುಸದೆನ್ನಲಿ ಎನ್ನು ! (ನಾಪಂ. ೩೦-೦೧) ; ತನ್ನ ತಪ್ಪನ್ನು ಮರಸುವುದ್ಕಾಗಿ ಓಂದು .. ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಶಿಶುವನ್ನಿಟ್ಟು ಭದ್ರವಾಗಿ ಮುಚ್ಚಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟಳು (ಪ್ರಸಿ. ೪೨). **ಮರೆಸು :** ೧. ಪವಗ್ರಹದಾವಪ ಸಂಭ್ರಮ . . . ಕುಪ್ಪೀಮಾತ್ರಯನ್ನೇ ಮರೆಸಿದ್ದವು (ತೀಗಾಕ್ಕ. ೦೬೭). ೨. ಕಣ್ಣಿನ್ನತಪ್ಪಿಸು : ಇದ್ದ ಕಾವಲ ಮರೆಸಿ ಮುಂದ್ದು ಕಣ್ಣಾರಿಯೊಳ್ಳ ಹದ್ದನಲ್ ದೊಡ್ಡನುಂ ಪದುನಿಂ ನೋಳ್ದಂ (ಕಾಬಾಕ. ೬೬-೦೦೬). **ಮಱೆಸು$_1$:** ೧. ಭರತನ ಕಣ್ಗಱಮನೆ ಪಡೆದು ಚಿಲ್ವಿಂ ಮಱ [ಶಾಣಾ. ಜಿ]ಸಿದುವದ್ಯಾನಲತೆಗಳಂ ವನಲತೆಗಳ್ (ಅಂಪ್ರ. ೦೦-೧೩) : ನೆನಸುವೆ ಮಱಿಪುವೆ ನೀನೆನ್ನ ತಂದೆ ಎನ್ನ ಗುಣದೋಷ ನಿನ್ನದು (ಸಿದ್ಧಪ. ೪- ೦೫೬-೧೫೬) ; ಯುಧಿಷ್ಠಿರನರಸುತನ. . . ಭರತಾದಿ ಭೂಮಿಪರ ಮಱಿಸಿತು (ಕಾಬ್ಭಸ. ೨-೬). ೨. ಇರ್ದುದೊಂದು ಪಾಪ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಯಂ ಮಱಿಸಿ ಮೆಱಕೊಂದು ಮಾಟ್ಕೈಯಿನಱಿಪ್ಪುವುದುತ್ಪೇಕ್ಷೆಯೆಂಬುದು (ಕಬಾ. ೩-೦೦೪) : ಅಂತು ಬ್ರಹ್ಮಂದಳಯಾಗಿ ಗಾಂಡೀವಜ್ಯಾಘಾತದಿಂಳಿಂದ್ರ ನೀಲಂಗಳನಡಸಿದಂತರ್ದೆರಡುಂ ಮುಂಗೆಯ್ಗಳ ಕರ್ಪಂ ತೀವೆ ತೊಟ್ಟ ಬಿಳೆಗಳ್ ಮಱಿಸೆ (ಪಂಪಾ. ೯-೫೫ ಪ) ; ಹುಣ್ಣುಗಲೆಯು ಸೀರೆಯಂಲಿ ಮಱಿಸಿದ ಮುದಿಪಣ್ಯಾಂಗನೆಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂಪ್ರ. ೬-೦೯೨). ೩. ತರತರವಿಡಿದು ಧಾಳಿಸುತಿಹ ದೀರ್ಘಜಾಮರಗಳ ಸಾಲೊಳೆಸದನು ಹರಿವ ಬೆಳ್ಳುಗಿಲೊಳು ತೋಱಿ ಮಱಿಸುವ ಚುದಿರನೋ ಭಾಸ್ಕರನೋಯೆಂಬಂತೆ (ಪಚ. ೦-೩೭) : ಪುರದ ಸಂವರಣೆಯ ನೋಡಲಮ್ಮದೆ . . . ಉರಗೇಂದ್ರ ಪಾತಾಳದೆ ಮಱಿಸದೆ ಏಕ್ಕ ಕಿಱುಮಾನಿಸರ ಪಾಡೇನು (ಕ:ಪಂ. ೬-೨೩). ೪. ಮೋಸ ಮಾಡು; ವಂಚಿಸು : ನೆರೆಹೊರೆಯಱಿಯದಂತೆ ಪತಿಯಂ ಮಱಿಸಿ ಮನೆಯವರನೆಲ್ಲರಂ ಟೊಣೆದು . . . ಇರಬ್ಬಲ್ಲರವರೆ ಜಾರೆಯರವರನೋವ ಬಹುದೆ (ಕೃಪಾಣ. ೫-೫೯). ೬. ಹೊದೆಸು ; ಆಚ್ಛಾದಿಸು : "ಮಱಿಸು– ಆಚ್ಛಾದನೇ" (ಪಾಪಾ). ೮. ಹೊದೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಧರಿಸು : ಮಱಿಸಿರ್ದಂ ಬರಮೆಯ್ದೆ ನಾಂದ ತನುವಂ ಪತ್ತಿರ್ದು ಕಣ್ಣಲ್ಲಿಯುಂ ತೆಱಪಂ ಮಾಡೆ. . . ಮಱಿದರ್ ಚಕ್ರಿಯ ಮುಂದೆ (ಆಂಪ್ರ. ೦೦-೦೩೬). **ಮಱಿಸು :** ೧. ಅ ಸಕಲಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀವಿಳಾಸದರಮನೆಗಳನು ಮಱಿಸಿದುದೀ ಶರಭೆಶಾರ್ದೂಲಸೇವಿತ ಘೋರಕಾಂತಾರ (ಕಾಬ್ಭಸ. ೦-೩೬). ೨. ಅಱಿದಂ

ಕಂಡುಂ ನಂಟರ್ ಮಜಿಸುವರೆಂತವ್ವ ತಪ್ಪು ಮಂ ಸಾಮಾನ್ಯರ್ ಮಜಿಸದಿರೆ ಬೆರ್ಚ ಸಡವಯರ್ (೩೬೫೫. ೭೦-೦೬); ನಮ್ಮ ಯಥಾರ್ಥಮಂ ಮಜಿಸಿ ಮತ್ತಿನ ಸುತ್ತಿನ ಮಾತನಾಡುವೆ (ಶಿಷ್ಟ. ೩-೪). [ಮಜಿ್ + — ಇಸು್]

ಮಜಿ'ಯಿಜಿಗಾಜಿ (ನಾ). ೧. ಮರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಕಾಮುಕನನು; ಮೋಸದಿಂದ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು: ಅದು ಪಾಂಡವರ ಕೃತ್ರಿಮ ತಂತ್ರ ಮಜಿ'ಯಿಜಿಗಾಜಿಗಳಿರವರು (ಕುಮಾ.೭. ೨-೭). ೨. (ಆಲಿರ) ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು; ಮರೆಯಲ್ಲೇ ಇದ್ದು ಹಿಂಸಿಸುವವನು: ರಾಯನ ಚಿತ್ತಚೋರನ ಮಜಿ'ಯಿಜಿಗಾಜಿನಾಯಕನವನು ಕಾಣ್ಬೆನಿನ್ನೆಂತೊ (ಕೊಚಕೋ. ೫೫-೬೨).

[ಮಜಿ್ + ಇಜಿಗಾಜಿ]

ಮಜಿ'ಯುಗು 'ಮಜಿ'ವ್ಯೆಗು' ನೋ.

ಮಜಿ'ಯೇಜು (ನಾ). = ಮಜಿ'ಗಾಳಗ: ಕಳ್ಳರ ಭಯಂ ಮುನ್ನಿಲ್ಲ ಬೆರ್ಚಿಲ್ಲ ದಲ್ ಮಜಿ'ಯೇಜಿಲ್ಲ ವಿಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ ರುಜೆಯಿಲ್ಲುತ್ಪಾತವಿಲ್ಲಾವಗಂ . . . ಆ ಪೂರ್ವದಿದೇಹದೊಳ್ (ಜಾಂತ. ೨-೭).

[ಮಜಿ್ + ಏಜ್ಯು (< ಏಜ್ಯ್)]

ಮಜಿ'ಯೊಗು 'ಮಜಿ'ವ್ಯೆಗು' ನೋ.

ಮಜಿ'ಯೊಡ್ಡು (ಕ್ರಿ). ಮರೆಮಾಡು; ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಹಿಡಿ: ಮಿಂಚುಗುರೆ ಎಸುವಸನಂಬ್ಬೆಗನಸುಂ ಪಸರಿಸೆ ಪುರಲ್ದ ಕರಮೊಂದೆಸದುದು ಚಂದ್ರಾತಪಕ್ಕೆ ಮಜಿ'ಯೊಡ್ಡಿದವೊಲ್ (ಜಾಪಂಪು. ೧೦೩): ರವಿಮಂಡಲಕೆ ಮಜಿ'ಯೊಡ್ಡಿದೆನು ಮುರಿಪಿ ವರಸುದರ್ಶನವ (ಕುಮಾ.ಪ್ರೌ. ೦೯-೩೩).

[ಮಜಿ್ + ಒಡ್ಡು]

ಮಜಿ'ರೂಪು (ವಾ). ಬದಲಾಯಿಸಿದ ರೂಪು; ಪರಿವೇಷ: ನಾಡಿಗರಿರವನಾರಯ್ದೊಡೆಂದು ರಾಯನಟ್ಟಿದ ಬೇಹಿನವರ್ ಮಜಿ'ರೂಪಿ ಬೀದಿಗಳೊಳ್ ಬರೆವರೆ (ಜಾಪುಪ್ಪ. ೫೩-೪).

[ಮಜಿ್ + ರೂಪ (< ರೂಪು)]

ಮಜಿ'ವಟ್ಟಿ (ನಾ). ಗುಪ್ತಮಾರ್ಗ: ಕಳ್ಳದಾರಿ: ಕುಜಿಬರೊಡವೆರಸಿ ಸಚಿವಂ ಸಹಿತ ಮಜಿ'ವಟ್ಟಿಯೊಳ್ಪಂದು ಹರಭವನಮಂ ಕಂಡು ಪಟ್ಟದಾನೆಯನಿಳಿದು ರಂಗಮಂಟಪವ ಪೊಕ್ಕು (ತ್ರಿಲೋ. ೦೫-೬). [ಮಜಿ್+ಬಟ್ಟಿ]

ಮಜಿ'ವಡು (ಕ್ರಿ). ಪರಿವೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಿದ್ರಿಸು; ಮೈಮರೆತು ಮಲಗು: ಎರೆಯನೆರೆಗೊಂಡು ಮಜಿ'ವಟ್ಟಿರೆಯರೆ ಕಾಯ್ವುರವ ಸೂರ್ಯಕಾಂತದಿ ನೆಚ್ಚಿತ್ತಿರದೋಡಿದುವಜಗರ (ಜಗಕ. ೦೬-೩೦); ಆತ್ಮವಲ್ಲಭಯುಮಾವಂ ವಿಶ್ರಮಿಸಲೆಂದಲ್ಲಿಗೆ ವಿವಾಸವುನಿಲ್ ಪಿಡಿವೆನ್ನೆಗವುವಂದಿರೆನ್ನ ಬೆನ್ನನೆ ಬಂದು ಮಜಿ'[ಣಾಣಾ. ಜ್ಞಾಗಟ್ಟಲ್ಲಿಯೆನ್ನಂ ಛಿದ್ರಿಸೆ (ಪಾಚರಿ. ೩-೦೯ ಪ).

[ಮಜಿ್ + ಪಡು]

ಮಜಿ'ವಾತು, ಮಜಿ'ಮಾತು (ನಾ). ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟು ಆಡುವ ಮಾತು: ಸುತ್ತು ಬಳಸಿನ ನುಡಿ: ಒಡಪುಂ ಕಳೆ ಭವದ ಸದ್ಗುರುಚರಣಾಕ್ಷಪೆಯಿಂದ ಏಕೆ ಮಜಿ'ವಾತುಗಳು ಸಾಕೆನ್ನು ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಸೂಕಬೇಡನೆನ್ನನ್ನ ಸ್ವೀಕರಿಸು ಮದ್ಗುರುವೆ (ಅಲ್ಲಾಹೋ. ೦೯-೦೦). **ಮಜಿ'ಮಾತು**: ಮಜಿ'ಮಾತಂ ಸಿಡಿಲಂತೆ ಕೂರಸಿ ಕಜುತ್ಸಾಗ್ರಾಜ್ಞಿಯೊಳ್ ವ್ಯಗ್ರದಿಂದಜಪರ್ಲಿಂದೊಳಗುರ್ಕೆ ಬಂದೆಜಪ ಭೂಭೃತ್ಕೋಟಿ ಕೋಟರದೊಳ್ ವಿಜುಗಂತ್ರಿಸ್ಥರ್ದು . . . ಪದಪದ್ಮಜ್ಯಾಯೆ ಭೂಪಾಲನಾ (ರಘುಣಾ. ೬-೦೬); ಸುರರು ಮುನಿವರೊ ಧರ್ಮದೇವತೆ ಪರಿಭವಿಸಿದಳೊ ಭಾಗ್ಯವಧು ಪೊಗದಿರ್ಪುವಳೊ ಮಜಿ'ಮಾತದೇಕೆಂದರಸ ಬಿಸುಸುಯ್ದು (ಕೊಪರಾ.೦-೩-೦೪). [ಮಜಿ್ + ಮಾತು]

ಮಜಿ'ವಾರ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದ ದಡದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಹಡಗುಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯ ಸ್ಥಾನ; ಬಿದಿರಿನಂಥ ಸ್ಥಳ: ಮಜಿ'ವಾರದೊಳ್ ಭೂಪತ್ಯ ಮನರಿಸಿ ಪಣಿಕ್ಪತಿಗಳ್ ಪೊಲಲಂ ಪೊಕ್ಕು ತಮ್ಮ ತಂದೆ ಸಾರಮಸ್ತ್ಯಗಳಂ ನಾರಾಯಣಂಗೊಪ್ಪಿಸಿದೊಡೆ (ಪಂಚತಂ. ೦೦-೨೪ ಪ); "ಮರೆಯಾದ ಸ್ಥಳ" (ಪಾಪರಿ. ೩೦೭). [ಮಜಿ್ + ಪಾರ್ಶ್ವ]

ಮಜಿ'ವಾಳ್ 'ಮಜಿ'ವಾಟ್ಳ್' ನೋ.

ಮಜಿ'ವಾಳಿ (ನಾ). ಶರಣಾಗತರಾದವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಕರ್ತವ್ಯ: ಮಜಿ'ವಾಳಿಯಂ ನೆಱವುವೆನೆನ್ನದ ತೆಂಕಣಸಮುಸ್ಯನಾಯಿಕರುಂ ತಾವರೆ ಹಳ್ಳಿಯ ಸೋವಿನೆಟ್ಟಿಯುಂ ತುಜಿವಂ ಕೊಂಡು ಪೋಪಲ್ಲಿ (ಚಿ. VIII, ಪೂಕರಿ. ೪೭-೦೦; 11೫೭). 'ಜೋಳವಾಟ' ಪರಾ.

[ಮಜಿ್ + ಪಾಳಿ (< ಪಾಟ್ಳಿ)]

ಮಜಿ'ವಾಳ್ತನ (ವಾ). ವ್ಯಭಿಚಾರ; ಹಾದರ: ನೆರೆದಜ [ಕೀಜು]ಗೇಳ್ದಿಲ್ಲರು ಪೊಜಗಿಕ್ಕೆ ಪುರಜನ ವೀಧಿಯೊಳ್ ನೆರೆಯೆ ಹರುಷದಿ ಕುಕಿಲ್ದು ಕೂಕಿಜ್ ದೊಡಸಾವೊಲು ನೆರೆಯದೆ ಮಜಿ'ವಾಳ್ತನ) (ಜಾಪಂಪು. ೦೦-೦೩೩).

[ಮಜಿ'ವಾಳ್ (< ಮಜಿ'ವಾಟ್ಳ್) + — ತನ]

ಮಜಿ'ವಾಟ್ಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮರೆಹೊಕ್ಕು ಬಡಂಕು; ಶರಣಾಗು: ಎಮ್ಮೊಳ್ ಪಗಲೊಂಡು ನಿರ್ಗಮಿಪ್ಪತ್ತಿದಿಸುರಂಬೀಗೆ ತಲೆಯುಂ ಮಾಜುಗೆಡದೆ ಮಜಿ'ವಾಟ್ವುದೊಳ್ಳಿತು (ಜಾಪುಪ್ಪ. ೩೭-೨೩). ೨. ವ್ಯಭಿಚಾರ ನಡಿಸು; ಹಾದರ ಮಾಡು: ನಿಗಸೂರನೆಂಬೊನಾತಂಗೆನ್ಬರ್ ಪೆಂಡಿರ್ ತನ್ನ ಪೆಂಡಿರೊಳ್ ಸಂತೋಸಂಬಡೆಯದೆ ಮೋದ್ಗಾಳಿಯೊಳ್ ಮಜಿ'ವಾಟು ಕ್ರಿಕರ್ಮಂ (ಪಪ್ರಾಣಾ. ೫೦-೦೪); ಆಕೆಯೊಡನಾ ಪುರದ ಮಹಭೂತಿಮಸರ ವಸುಧಾಮರಂ ಮಜಿ'ವಾಟುತ್ತುಮಿರಲ್ (ತೊಣಕಪಾ. ೬-೩೦ ಪ); ತನ್ನ ನಾಡುನಿಯೊಳೇ ಖಳಂ ಮಜಿ'ವಾಟ್ಟನ್ಯಾಯವರ್ತಿಯೆಂದು ಡಂಗುರಂ ಬೊಯ್ಸುತ್ತಂ ನಾಡಿಂದಮೆಬ್ಬಿ ಕಳೆವುದುಂ (ಜಾಕ್ಕಪ್ಪ. ೪-೨೯ ಪ).

[ಮಜಿ್ + ಬಾಟ್ಳ್]

ಮಜಿ'ವಾಟ್ಳ್, ಮಜಿ'ವಾಳ್ (ನಾ). ವ್ಯಭಿಚಾರ; ಹಾದರ: ಮಜಿ'ವಾಟ್ಳುಲಿವ ಕುಲವಧುಗಳೆ ಬ್ಯಯಸಿಮೂಡಲಂಘ್ಯಪುರುಷವ್ರತಕ್ಕೆ ಬನ್ನಂ ಬರ್ಕುಂ (ತೀಪಸಂ. ೫೬-೩೩); ದಾಷ್ಟಜೇಷ್ಟೆಯಂ ಮೆಜಿ'ಯಿವ ತಮ್ಮ ಭಂಗಿ ಮಜಿ'ವಾಟ ಮನುಜಸುಖಕ್ಕಿ ಸಂತತಂ ಮಜುಗುವ ಚಿತ್ರದಿಂ ರಜನಿರಂಜನಮಾದುದು ಬಂಧಕೀಜನಂ (ಪೂಕ್ಷಿಸಂ. ೪-೩೩). **ಮಜಿ'ವಾಳ್**: 'ಮಜಿ'ವಾಳ್ತನ' ಪರಾ.

[ಮಜಿ್ + ಬಾಜ್ಳ್]

ಮಜಿ'ವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೆರೆಯನ್ನು ಹಿಡಿ; ಆವರಣವನ್ನು ಹಿಡಿ: ಮುಸುಕೆ ಹರಕಾಂತಿ ನೀರೀವಸನಂ ಸ್ಪರ್ಶಾನುಮೇಯಮಾದುದು ರಾಮಂ ಗಸಿತಾಂಬರಮಂ ಮಜಿ'ವಿಡಿದ ಸುವರ್ಣದ ವಿದ್ದದಂತಿರುದ್ಧವನೆಸೆದಂ (ಜಾಪು. ೦೩-೩೪); ಬೊಗಕೆ ಮುತ್ತುಗದೆಲೆಯ ಮಜಿ'ವಿಡಿದಗಲಿದುವ್ಮಹದಿಂದ ಜನಕನ ಮಗಳ ನಪಸುತ ತಂದರು (ಕೊಪರಾ. ೨-೭-೦೯). ೨. ಅಡ್ಡಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಅಪಕೀರ್ತಿ ಹೊಜುವುದು ಬಲ್ಲೆನೆಸುತುರವೆಣಿಸದನು ಮುಂಗೈಯ ಮಜಿ'ವಿಡಿದು (ಕುಮಾ.ಪ್ರೌ. ೦೩-೦೦). ೩. ಆಶ್ರಯಿಸು; ಅವಲಂಬಿಸು: ಆವನ ಪಾದಪಂಕಜವ ಮಜಿ'ವಿಡಿದು ಮರ್ತ್ಯಾಮರಾರ ದಲುಜುವ ದೈವವದೆಂತು ಜನಿಸಿದ ತೆಜನೆನೆಲೆ ಮುನಿನಾಥ ಕೃವೆ ಮಾಡುವುದು ತವಗೆ (ಪಾಗಸ. ೦೦-೦-೨). [ಮಜಿ್ + ಪಿಡಿ]

ಮಜಿ'ವ್ಯೆಗು 'ಮಜಿ'ವ್ಯೊಗು' ನೋ.

ಮಜಿ'ವ್ಯಯಿಲ್, ಮರೆಹುಯಿಲು (ನಾ). = ಮಜಿ'ಗಾಳಗ: ಆ ಮೈಸೂರ ಜಾವಂರಾಜನೆಸಗುವ ಮಜಿ'ವ್ಯಯಿಲುಪಟಳದಿಂ . . . ಪಿಂದೆಗೆದು ಪೋಪುದರ್ಕಂ ದಾರಿಯಿಲ್ಲದೆ (ತೀಪಮಿ. ೫೬-೦೨). ಮರೆಹುಯಿಲು: ಮರೆಹುಯಿಲಿಸ ಪ್ರಯತ್ನವ ಕೈಗೂಡಲಿಲ್ಲ (ಜಾಗಪ್ರ. ೧೫೩). [ಮಜಿ್ + ಪುಯಿಲ್ (< ಪೊಯಿಲ್)]

ಮಜಿಪೆಜು (ಕ್ರಿ). ಆಸರೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆ ; ಅವಲಂಬಿಸು : ವಿಕೋಚನಮಂ ಬೀಚಿಗಳಂ ಮಜಿಪೆಪ್ಪು ಚುಂಬ್ರಿಕಾಚಯಮ ಮೆಳಸಿತ್ತು ವಾಸರವುಮುಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೨–೦೩). [ಮಜಿ$_{೨}$ + ಪೆಜು$_{೧}$]

ಮಜಿಪೊಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಸರೆ ದೊರಕುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಹೊಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕಂತುಪಿತನಾತನಂ ಮಜಿಪೊಗಿಸಿ ಕೊಂಡು ಮುನಿಯೊಡನೆ ಬುದ್ಧಗ್ಗೆದಸು (ತಿಂಪು. ೫೭–೩).

[ಮಜಿಪೊಗು + — ಇಸ್ಯು]

ಮಜಿಪೊಗು, ಮರೆಹೊಗು, ಮಜಿಯೊಗು, ಮಜಿಯೊಗು, ಮಜಿವುಗು, ಮೆಜಿಹುಗು, ಮಜಿಹೊಗು, ಮೊರೆಹೊಗು, ಮೊಜಿಯೊಗು, ಮೊಜಿವುಗು, ಮೊಜಿಹೊಗು (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ರಯಿಸು; ಆಸರೆಯನ್ನು ಪಡೆ ; ಶರಣಾಗು : ಮಜಿಪೊಕ್ಕರ ಕೊಲಲ್ಕಾಗದು (ಪ್ಯಾಪ. ೦೪೨೬, ೫೮–೭ ; ೨೦೦) ; ತನ್ನ ಮೆಜಿಪೊಕ್ಕೊಡೆ ಕಾಯದೆ . . . ಮಾನ್ದು ಬಾಜ್ಞಿ ಪುಟುವಾನಸನೆಂಬುವನಜ್ಞಾಂಡಮೆಂಬುದೊಂದತ್ತಿಯ ಪಣ್ಣೂಳರ್ವ ಪುಟುವಲ್ಲದೆ ಮಾನಸನೇ (ಕಂಶಣಾ. ೩–೭೩) ; ಇಂದು ನಿಮ್ಮಂಘ್ರಿಗಳ ಮಜಿಪೊಗಬುಂದೆನ್ನನು ಪಡಿಕರಿಸಬೇಕು (ಕುಣ್ಕಾ.೮೧. ೨–೩೪). **ಮರೆ ಹೊಗು:** ಮರೆಪೊಕ್ಕರೆ ಕಾಪ ಮಾರಾಂತರ ವೈರಿ (ಆಆ. ೪. ೪೦–೭; ೧೫೮೯), ಭಾಷೆಗೆ ತಪ್ಪುವ ಪಾದುಕರ್ ಗಂಡ ಮರೆಹೊಕ್ಕರೆ ಕಾಯಿವ . . . ಬಸವಪ್ಪ ನಾಯಕರವರಂ (ಪ್ಯಾಶಂ. ೦೪೩೩. ೩೫–೦೫; ೧೭೮೬) ; ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಸೋತು ಕಂಗಾಲಾಗುವಾಗ, ಯಾರಿಗಾದಕೂ ಕಣ್ಣೆರಿಟ್ಟು ಮರೆಹೊಗಬೇಕಲ್ಲ (ಪುಪಕ್ಕ. ೨೨೦). **ಮಜಿಯೊಗು, ಮಜಿಯೊಗು:** ನಿಮ್ಮ ಚರಣಾರವಿಂದ ಮಜಿಯೊಕ್ಕನಗೆ ಶಿವದೀಕ್ಷೆಯಿತ್ತು ರಕ್ಷಿಸು (ಕರ್ಕಣಾ. ೦೨–೬) ; ನಾನಜ್ಞನಾಗೆ ಪ್ರಾಣಿ ಮಾಡುವುದೇನು ಮಜಿಯೊಗುಮೆಲ್ಲ ಮಹೇಶ್ವರನ (ಕುಣ್ಕಾ.೮.೬–೨೨); ಸೀತಾದೇವಿಯರನೊಯ್ದಿತ್ತು ಮಜಿಯೊಗು ರಾಘವೇಶ್ವರನ (ತೊಡಣಾ. ೬–೬–೨೮). **ಮಜಿವುಗು :** ಕಿಟ್ಟ ಜಪಮುಂ ತಪಮುಂ ನಿನಗೇಕೆ ಜಿಷ್ಣುರಂ ಮಜಿವುಗೆ ಸಾಲ್ದುಮಿಗ ಮರುಳಾಗದೆ ಪೋಗಿ ಜನೇಂದ್ರಧರ್ಮಮಂ (ಸಪಚ. ೦೩–೭೪) ; ಹರಿವಜ್ರಹತಿಗೆ ಸುರ್ಕಿದ ಗಿರಿ ಮಜಿವುಗೆ ಕಾದು ವಾರ್ಧಿ ಮರ್ಯಾದೆಯುನೀ ಧರಣಿಗೆ ಮಾಡಿದುದೆಂತೆನೆ ಧುರದೊಳ್ ನಿರ್ಘಾತ್ಯವಂಗೆ ಮುನಿಯರ್ ಪಗೆವರ್ (ಸಚಕ್ಕ. ೨–೦೭) ; ವಜ್ರಪಂಜರವಾಗಿ ಮಜಿವುಗಲು ಓವದು . . . ನಿಮ್ಮಂ ವೆಪಕ ಭೂಸುರರ (ಶಪು. ೬೦–೧೦). **ಮಜಿಹುಗು :** ಪೊರೆಯನೇ ದಂಡಿಯನುಮೇತಕನು ತನ್ನ ಮಜಿಹು [ಪಾಪಾಂ. ಮೊಜಿಯೊ]ಗಲು (ಬಸಕ್ಕ. ೪೪–೬೦). **ಮಜಿಹೊಗು :** ಮು[ಪಾಪಾಂ. ಪೊ]ಜಿಹೊಕ್ಕಡಂ ಕಾರುಣ್ಯದಲಿ ಪೋಡಿ ಕಾಯಲುಂ ಸಭಯಾತ್ಮರಾದೆಮಗೀ ಯುಂಗಿಕೆ ನೀವಲ್ಲದೇ ದೀರ್ಘಾಯುವಂ ಕೊಡುವವರ ದಾವಂ (ಬಸಕ್ಕ. ೪೭–೧೦) ; ರವಿಯ ಮಜಿಪೊಗಲಿ . . . ನಾಳೆ ಪಜುವಣ ತರಣಿ ತೊಲಗದ ಮುನ್ನ ಕೊಲುಮೆನು ವೈರಿ ಸ್ಕಂಧವನ (ಕುಣ್ಕಾ.೮೨. ೩–೩೩) ; ಎದೆಗೆಟ್ಟು ಮಜಿಹೊಕ್ಕರಿಗೆ ಮುಪದೊಳಭಯದಾನವನಿತ್ತು ನಂಜೇಂದ್ರ ಪದುಳದೆ ಕೊಂದನಾ ಪುರವ (ಕಂಪಾ. ೦೬–೩೦). **ಮೊರೆಹೊಗು:** ಇಂದು ಮೊರೆಹೊಗಲು ಯಾರನ್ನೂ ಕಾಣೆ (ಶಿದಾಚ. ೩೫); ಸೋತು ಸೊರಗಿದ ಜನತೆ . . . ತಾನಾವ ಶಕ್ತಿಯೊಂದಕ್ಕೆ ಮೊರೆಮೊಗುವ ಗತಿಗೆ ಇಳಿದನು (ಕಾರಪ- ೪೫೬) **ಮೊಜಿಯೊಗು :** ನಿನ ಕೈ ನೀಡಿ ನಿನ್ನವನೆಂದು ತೆಗೆ ಮೊಜಿಯೊಕ್ಕೆ ತಾನು (ಪಾಗಾ. ೬-೯-೨೪). **ಮೊಜಿವುಗು :** ಇಂದು ಮೊಜಿವುಗುವೊಡಾರಂ ಕಾಣಿಸಬ ಗೋವಿಂದೆ ನೀನಲ್ಲದೆ (ಕೃಪಾಕಾ. ೦೦–೭೬). **ಮೊಜಿಹೊಗು :** ದಂಡಧರನುಪಟುಲದಿ ಮಿಗೆ ಮುಂಕೊಂಡು ಮೊಜಿ ಹೊಗುವವರೆ ಕಾಣೆನು (ಹಂಪಾ. ೬೨) ; ಬಲ್ಲಿದರ ಮೊಜಿಹೊಗಲು . . . ವಿಧಿ ಬಂದು ಕೊಲ್ಲದ ಪಿಡದು (ತವಕ್ಕ. ೪೭೭).

ಮಜಿಪೊಕ್ಕರ ವಜ್ರಪಂಜರ=ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವರನ್ನು ವಜ್ರ ಪಂಜರದಂತೆ ಭದ್ರವಾಗಿ ಕಾಪಾಡುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಜಿಪೊಕ್ಕರ ವಜ್ರಪಂಜರಂ ಗೋತ್ರಪವಿತ್ರ ಸುಜನಪ್ರಸಂನ ಕಲಿಗಳಾದಿತ್ಯ (ಕೀ. IV. ೪೬–೨೦; ೧೨೯೭). **ಮಜಿಪೊಕ್ಕರಾಶ್ರಯ**=ಶರಣಾ ಬಂದವರಿಗೆ ನೆಲೆಯಾಗಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕಲಿಯುಗನೀಜನ್ ಮಜಿಪೊಕ್ಕರಾಶ್ರಯಂ (ಪ್ಯಾಶಂ. ೦೯೧೬, ೦೭–೦೦; ೨೦೦). **ಮಜಿಪೊಗೆ ಕಾವ, ಮಜಿಯೊಗೆ ಕಾವ, ಮಜಿವುಗೆ ಕಾವ** = ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಭುಜಬಳಭೀಮ ಮಜಿಪೊಗೆ ಕಾವ ಶರಣಾಗತವಜ್ರಪಂಜರಂ (ಎಳ. XVI. ೫೯.೫೨. ೪೮–೦೩ ; ೧೧೮೨) ; ಬಂಟರ ಭಾವನಯಂ ಮಜಿಯೊಗೆ ಕಾವನುಂ . . . ಶ್ರೀಮಂನುಮುಪಾಮಂಡಳಿಕ ಬಿಂಮರಸರೇವ (ಎಳ. VI. ಕಂಚಿ. ೬೦–೬೬; ೧೧೬೨); ಮಜಿವುಗೆ ಕಾವಂ ಬುದ್ಧಧುರನ್ಧರಂ ಧೈರ್ಯಧರಾಧರಂ (ಸೌಷಾ. XI-೨. ೧೨–೬ ; ೧೦೬೨). [ಮಜಿ$_{೨}$ + ಪೊಗು]

ಮಜಿಸನ್ನೆಗೆಯತ್, ಮಜಿಸನ್ನೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಸೂಚಿಸು : ರಹಸ್ಯಸಂಕೇತವನ್ನು ನೀಡು. — ಕೊಡು : ವಸಂತದೂತಿ ಮಜಿದುಂಬಿಗಳಂ ಮಜಿಸನ್ನೆಗೆಯ್ದ (ಕಪಂಪ್ರ. ೬–೦೦). **ಮಜಿಸನ್ನೆಗೈ :** ಒಲಿಗುವೂಡೆಯ ನೆಮ್ಮಿ ಕುಳಿತನು ಚಕ್ರೇಶ ನಲುಗೋಲ ನಿಲೆ ಬಿಸಲಲ್ಲಿ ಮಜಿಸನ್ನೆಗೈದು ಸತ್ತಿಗೆಬಿಡಿಸಿದನೇನು ಮಜುಕವೊ ತಮ್ಮಪ ಮೇಲೆ (ಕಕಪ. ೫೦–೦೨೯). [ಮಜಿ$_{೨}$ + ಸನ್ನೆಗೆಯ್]

ಮಜಿಸನ್ನೆಗೈ 'ಮಜಿಸನ್ನೆಗೆಯ್' ನೋ.

ಮಜಿಸು 'ಮಜಿಯಿಸು' ನೋ.

ಮಜಿಹಿಂಡಿಕೆ (ನಾ). ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಮೂರ್ಛೆ; ವಿಸ್ಮೃತಿ : ಇಂತಿವೆಲ್ಲಂ ಮಜಿಹಿಂಡಿ[ಕೆ]ಯ ಭ್ರಾಂತಿನೊಳ್‌ದಟಲಿದು ಕಾಲ್ಗಳುಂ ಕೆಟ್ಟೊಡವಂಗಂ ತಳುವಿಲ್ಲದೆ ತತ್ಕ್ರಿಯೆಯುಂ ತಾಂ ಮಾಡಲಿಟ್ಟಿಗುಮದು ಮುನ್ನಿನವೋಲ್ (ಜಯಪ. ೨೬–೦೬೩). [ಮಜಿ$_{೨}$ + ಹಿಡಿಕೆ (< ಹಿಡಿ)]

ಮಜಿಹುಗು 'ಮಜಿಪೊಗು' ನೋ.

ಮಜಿಹೊಗು 'ಮಜಿಪೊಗು' ನೋ.

ಮಟಿಮಟಿ, ಮಳಮಳ$_{೩}$ (ನಾ). ಮಬ್ಬು; ಅಸ್ಪಷ್ಟತೆ; ಮಸುಕು : 'ಮಟಿಮಟಿಸು' ಪರಾ. **ಮಳಮಳ$_{೩}$:** 'ಮಳಮಳಿಸು' ಪರಾ. 'ಮಟಿಲ್' ಹೋ.

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮಟಿಮಟಿಪ್ಪು = ಮಾತು ಅಥವಾ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಅಸ್ಥಿರತೆ,— ಅಸ್ಪಷ್ಟತೆ; ಮಟಿ=ಮಾಮಸಿಕ ಗೊಂದಲ]

ಮಟಿಮಟಿಸು, ಮಳಮಳಿಸು$_{೩}$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಪರವಶತೆ, ಕಣ್ಣೀರು, ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ಕಣ್ಣು ಮಂಜಾಗು; ದೃಷ್ಟಿ ಮಸುಕಾಗು,— ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗು : "ಮಟಿಮಟಿಸಿತ್ತು = ಕಣ್ಮಪಡಿವ ಭಾವಂ" (ಕಚಾಕ. ೫೦. ೦); ಅಂತು ಕುಡಿಯೆ ಕಕ್ಕರಗೆಯ್ತುದಿಂ ತುದಿನಾಲಗೆಯೊಳ್ ತೊದಳ್ವೆರಸು ನುಡಿವ ನುಡಿಗ[ಳುಂ]. . . ಮಟಿಮಟಿಪ ರೂಪು ಕಣ್ಣಿಂ ಬೆಳ್ಪಟ್ಟಯ ಸೋಂಕುವ ಕೆಂವುಗಳುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪–೬೬ ಬ); ಕಳ್ಳ ಸೊರ್ಕಿನೊಳಂ. . . ಉಂತೆ ಪೊಳೆವ ನಿಧಿಯುಲುರ್ಗಣ್ಣಿಗ್ಗಿ ಮಟಿಮಟಿಪ ನೋಟಮುಮಸುಂತೆ ತೊದಳಿಸುವ ನುಡಿವ ನುಡಿಗಳ್ಗೆ ತೊದಳು ಮನೆಕ್ಕಿಯಿಂ ತಳೆಮೆ (ಪಂಪಭಾ. ೬–೬೦ ಬ) ; ಪೆಳರ್ತ ದೋರೆವಾಯ್ ಮಟಿಮಟಿಸುತ್ತುಮಿರ್ಪ ನಗೆಗಣ್ ನಸುಜೋಲ್ದುಡೆ (ಸಚಕ್ಕ.ಸು. ೯–೬೦). ೨. (ಆಯಾಸದಿಂದ) ಕಣ್ಣನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು : ಅಡಿಗಡಿಗಾಗುಳಿಸುವೊಡಂ ನುಡಿಗಳನನಿಸಲಸಿ ಕೇಳ್ವೊಡಂ ನಿದ್ರತನುವಂ ಸಡಲಿಸಿ ಕಣ್ಣಂ ಮಟಿಮಟಿಪೊಡಮಱು ನಿದ್ರಾಂಗಿಕಂ ಮನೋಜಲತಾಂಗಿ (ಪುಚಕ. ೦೦–೬೬). **ಮಳಮಳಿಸು$_{೩}$:** ೧. ದಿಟ್ಟಿಗಳ್ಕಳವಳಿಸಲೀತೆಂದನು (ಕೋಣಾಸು. ೬–೧೪). [ಮಟಿಮಟಿ + — ಇಸ್ಯು]

ಮಬಲ್. ಮಳಲು₂ (ಕ್ರಿ)· = ಮಬಮಬಿಸು ೧ : "ಮಬಲ್ದು[ಲ್ಬು]ದೆ ದೃಷ್ಟಿಕ್ಷೋಭದಲ್ಲಾಯ್ತು" (ಕರ್ಣಾ. ೬೯); "ಮಬಲ್ದುದೆ (ಕುಲ್ದುದು), ಮುಬಮಬಿಸಿತ್ತು = ಕಣ್ಮರೆದಿದ ಭಾವಂ" (ಕಮಿಡ. ಕಂ. ೦).

ಮಳಲು₂ : ಬ್ಯಲುತಿಹ ಕಣ್ಗಳೆಂದೊರ್ಲ್ಲಿ ಮಗಳು ನೋಡಿ ಗಳಗಳನೆ ಬಾಯ್ಬರೆದು ತಾಯಿಯಳುತಿತಳು (ಗಾಬಿಚ ೦೬೨–೬೮).

[ದೇ.॥ ಮಲ. ಮಬಲ್ ಉನ್ಮೆತ್ತತಿ]

ಮಬವೆ₁ 'ಮಳವೆ' ನೋ.

ಮಬವೆ₂ 'ಮಳವ್ಯ' ನೋ.

ಮಬವೆಳ್ಕೂರ್ (ನಾ)· ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಪರಾವೀಜಿಸ್ಥಮ್ಬೂರಂ ವಿನೆ × ಶ್ರಿ ನಿಮ್ಮಾಡಿ ಮಬವೆಳ್ಕೂರಾಳೆ (ಎಕ. IV (R), ಎಳಂದೂ· ೦೬೬–೬೭; ಕಪಡು ೬೫).

[? + ಊರ್]

ಮಬಿಗೆ, ಮಳಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಅಂಗಡಿ : ಮಿಗೆ ಬೆಲೆಪೀಱುದ. . . ಬಚ್ಚೆಯ ಮಬಿಗೆಗೆಳಂ ಸೋಲಿಪುವು ಸಿರಿವರದರ ಮಾರಂ (ಕಬ್ಬಣ. ೬೬); ಈಖಾರಕ್ಕೆ ಬಕಾರಂ. . . ಮಂಕಿತಾ-ಮಬಿಗೆ (ಕಪಾದಿ. ೨೭೭ ಪ್ರಡಿಟಿ). ೨. ಸರಕುಗಳನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಸ್ಥಳ; ಕೋಠಿ; ಗೊದಾಮು; ಮಬಿಗೆಯು ಮಾಳಿಗೆಯು ಮುನೆಂಗೊಳಿಸುವ ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರದಂಗಡಿಯುಂ . . . ನೋಟ್ಟುಡಂ ರಮಣೀಯಂ (ಹಬಿಬಪ್ರಾ. ೯-೬೯). **ಮಳಿಗೆ** : ೧. × × × ಸದಿಂ ಮಳಿಗೆಗಳಂ ತರದಿಂ (ಪೊಂಕಪ್ರಾ. ೦೬೩೬, ಪಾವೀ೦. ೦೦೯–೮೪: ೪೫೦); ಕೊಟ್ಟ ಗಟ್ಟಿ ಮತ್ತರೆರಡು ದೇವರ ಪುರದೆರಡುಮಳಿಗೆ ವಜ್ಜದ ಕೇರಿಗೆ ಮೂಡಲು (ಪ್ರಿಇಂ. ೦೮೨೯.೬೫–೯; 1024 ?); ಅಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಮನೆಗಳೂ ಮಹಲುಗಳೂ ಮಳಿಗೆಗಳೂ ತುಂಬಿದ್ದುವು (ಕ್ಷಗಿಂಪ್ರ. ೦೦). ೨. ಯೆಣ್ಣೆ ಅರಮನೇ ಮಳಿಗೆಯಿಂದ ಕೊಡಬೇಕು (ಎಕ. IX, ಡಚಪ್ರ· ೦೬–೦೪; 1098); ಇಂಗ್ಲಿಷು, ಫ್ರೆಂಚು, ಡಚ್ಚು ವರ್ತಕರು ತಮ್ಮ ಮಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಕಾವಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಿದ್ಧರಾದರು (ಕ್ರಾಕ್ರ. ೦೦೬); ಪಡಿನ ನೌಕರರು ನೀರು ನುಗ್ಗಿದ ಮಳಿಗೆಯಿಂದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರೆ (ಕ್ರಚಾಪ್ರ· ೩೦. ೦೪). ೩. (?) : ಶ್ರೀ ಶ್ವಾಮಿದೇವರೆ ಪಟ್ಟಣಂ ಕೊಟ್ಟ ಕ್ಕೊಣೆಯ ಮಳಿಗೆಯೆ ಭಗವತೀದೇವಿಯಗ್ಗಿನ್ ಮುನ್ನೆ ಪರಮೇಶ್ವರ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಪಡದ ವ್ರಿತ್ತಿ (ಪಿಇಇ. XI-i, ೦೬೬–೦೬ ; 1099); ದೀಪಾವಳಿಯ ಪರ್ವದಲ್ಲಿಯೊಕ್ಕಲೊಳಿಂಗೆ ಮಾನವೊಂದು ಮಳಿಗೆಯೊಳಗೈ ನೂರ್ವಸ್ವಾಮಿಗಳ್ ಬಿಟ್ಟಾಯಂ (ಎಇ· XX, ೦೦೬–೩೪ ; 1167); ಈ ಮಳಿಗೆಯ ಕೋಲು ಕೊಳಗ ಸಕಲಸಾಮ್ಯವೆಲ್ಲವೂ [ಶ್ರೀ] × × ಚರಿಂಗೆ ದೇವರಮ (ಕಇ. I, ೩೦–೩೩; 1222).

[< ಸಂ. ಮಞ್ಚಿಕಾ./ತಮಿ. ಮಳಿಕೈ; ತುಳು. ಮಳಿಗೆ; ತೆಲು. ಮಳಿಗ./ ಮರಾ. ಮಳಗೀ, ಮಳಘೀ]

ಮಬೂರ್ (ನಾ)· ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ℘ ಈಗಿನ ಚಾಮರಾಜನಗರ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಮೆಳೂರು : ಮಬೂರ ಸಾಮಿರ ಒಬ್ಬಾರ್ಬ್ಬರುಂ ಮಲ್ಲಯ್ಯನುಂ ಮಾಡಿಸಿದ ದೇಗುಲಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣೊರಗಾಲಲ್ಲ ದಿರ್ಕ್ಕಣ್ಣುಗಂ (ಎಕ. IV(R), ಕಾಮಿಗಿ ೨೮೨–೨; ೪೮೭). [? + ಊರ್]

ಮಬೆ. ಮೆಳೆ (ನಾ). ಪೋಡವು ಕರಗಿ ಆಕಾಶದಿಂದ ಸುರಿಯುವ ಹನಿಹನಿಯಾದ ನೀರು; ಸರಿ; ವೃಷ್ಟಿ;–"ಧಾರಾಸಂಪಾತಃ, ಅಸಾರಃ— ಈ ೨ ಮಬೆ" (ಕಣಾಮು· ೦೦–೩೬); ದೆಸೆಗೆಳ್ಗೆ ಕೆಮ್ಮುವೆ ಪೊಬಗುಮಿರೇ ಮೊಬಗಿದಂತೆ ಕೊಳ್ವುವೆ ಮಬಿಗಳ್ (ಗಾವ್ಯಾ. ೨೩೭ ಪ್ರಾಪ್ರ); ಪದಸಂ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ವದಲ್ಲಿ ಮಬಿಗಳಂ (ಕಂಪ್ರ· ೦–೩೦); ಮಬಿಯಿಲ್ಲದೆ ಪೊಯ್ಮಾಂ ಬೆಳಗುಮೆ ಧರೆ (ಪಪಾಕಾ್ಯ. ೦–೪೯); ಮಬಿಯೇ ಸರ್ವಜನಾಶ್ರಯಂ (ಪೋಮಚಿ. ೦೮). **ಮಳೆ** : "ಮಳೆಯನಲ್ ವೃಷ್ಟಿ" (ಕಚಿ. ೪೬); ಕಾಳ್ಕಿಚ್ಚಿನಿಂ ಬೀಪಾಗೆ ತಂಪಿನ ಸೋನೆಯ ಮಳೆಯಾಗುತ್ತೆ ಮಾಣ್ಬರೆ (ಶಗಚ· ೪–೩೦); ನೀಲಗಿರಿಗಗೆ ನೆಮ್ಮಿ ಘನಮೇಘಾಳಿ ಸುರಿವಪ್ಪ ಮಳೆಯನ್ನೆ ಶರಜಾಳ ಕವಿದುದು ಗಜದ ಜೋಧರ ರಘುಡಿಯಿಸುಗೆದುರಿ (ಕಾಂಚ್ಕ· ೦೦–೦೬) : ಮಳೆಗೆ ಪೆದರಿ ಹೋಳೀಲಿ ಹಾರಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾಪ).

ಮಳೆ ಕುಡಿವ ಹಕ್ಕಿ=ಕೇವಲ ಮಳೆಯು ನೀರನ್ನೇ ಕುಡಿದು ಬದುಕುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಚಾತಕ : ಮಳೆಕುಡಿವ ಹಕ್ಕಿವೋಲು ಕುಡಿಯುತಿರೆ ಕಪ್ಪಡದ ಕಲಿಗಳಾ ಸಿರಿಯು (ಹೂಗಳು· ೦೬–೦). **ಮಳೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ**=ಮಳೆ ಬರಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುವಂತೆ ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ಸಂಚಾರದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಸೇರುವ ನಕ್ಷತ್ರ ಪ್ರದೇಶ : ಮಹಾನಕ್ಷತ್ರವನ್ನೇ ಮಳೆಯ ನಕ್ಷತ್ರವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಕಖಿ). **ಮಳೆಯ ಪೂಳ** = ಮಳೆಗಾಲದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ. ಇರುಪೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ, ದೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪೂಳು : ಈಚಲುಪೂಳು : ನೆಲದೊಳಗಿಂದಲೇಳುವ ಮಳೆಯ ಪೂಳ ತವಿಂದದಲಿ (ಕಾಪಕ್ಯ· ೫೯). **ಮಳೆಯ ಬಿಲ್ಲು**=ಮಳೆಯ ನೀರಿಗೆ ಸೂರ್ಯನ ಬಿಸಿಲು ಎದುರಾಗಿ ಬಿದ್ದಾಗ ಏಳುವ ಏಳು ಬಣ್ಣಗಳ ಬಿಲ್ಲಿನಂಥ ಆಕೃತಿ; ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲು; ಇಂದ್ರಚಾಪ : ಬೆನ್ನಸು ಕೋದು, ಕೈಕಾಲ್ಬೆರಳು ತೀಲಿಸಿ, ಹೊರೆದಳು ಮಳೆಯ ಬಿಲ್ಲಿನ ಹಾಗೆ (ಕಂಚ್ಕ.೨೬–೦೬). **ಮಬಿ²ಕೊಳ್** = ಮಳೆಬೀಳು : ಮಳೆಯಾಗು : ಪ್ರಜೆಗಳು ಮೆಚ್ಚಿದಂತೆ ಮಬಿ²ಕೊಳ್ಳಲಿ (ಪಪಾಕಾ· ೪೬–೦೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಟಿ²; ಮಲ. ಮಟ ; ತುಳು. ಕೊಡ. ಮಳೆ]

ಮಬಿಗಟ್ಟಲೆ (ನಾ). ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮೋಡ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಸೂರ್ಯನು ಕಾಣದ ದಿವಸ : ದುರ್ದಿನ : "ಮಬಿಗಟ್ಟಲೆಯಂ ದುರ್ದಿನಮೆಂಬುದು" (ಕಣಾಮು. ೦೦–೩೯). ℘ 'ಮೇಘತಿಮಿರ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಲಾಯುಧದ ಟೀಕಾಕಾರನು 'ಮಬಿಗಟ್ಟಿಲೆ' ಎಂದು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ವಿವರಣೆ ವಿಚಾರಣೀಯವಾಗಿದೆ. [ಮಬಿ + ಕಟ್ಟಲೆ]

ಮಬಿ³ಗಾಲ, ಮಳೆಗಾಲ (ನಾ). ಮಳೆ ಬರುವ ಋತು : **ಕಾರ್ಗಾಲ** : "ವರ್ಷಾಃ, ಪ್ರಾವೃಟ್, ತಪೋತ್ಯಯಃ—ಈ (ಮೂಱು) ಸಿ ಮಬಿ³ಗಾಲಂ" (ಕಣಾಮು· ೨೦–೦೦೬): ಕಾಲಮಲ್ಲದ ಕಾಲದೊಳ್ ಮಬಿ³ಗಾಲಮನೆಂತು ಪಡೆಯಲ್ಕುಂ (ಕಚಿ.ಕಾ. ೦೩೬–೦೬): ಅಂಬಿನ ಮಬಿ³ಗಾಲವಾಯ್ತು ಕುರು ಭೂಮಿಗೆ ಭೀಮನವೇಂ ಪ್ರತಾಪಿಯೋ (ಕಂಕಥಾ. ೦೨–೩೬); ಮಬಿ³ಗಾಲಂ ಬರೆಯುಂ ಪೆರ್ಮಬಿನೊಳಂ ಯಕ್ಷವಿಕ್ರಯಾಜನಿತಮದೇಂ ಪೊಲಲಾದುದೊ ರಘುರಾಮನ . . . ಪುಣ್ಯೋದಯದಿಂ (ಕಂರಾಮ. ೬–೦೩೦). **ಮಳೆಗಾಲ** : ಬೆಳ್ಳದು ಬೆಳ್ದಿಂದಡೆ ಬಳಿಕುಳಿದೆಮ್ಮಂ ಪೊಗಳ್ವೇಡ ಮಳೆಗಾಲದೊಳಾಗಳು ಮುಳಿದುದ್ದು ಬೆಟ್ಟದ ಸರಿವಳೆಯದ × × × ದುಮಿಲ್ಲ ಪಸವಿನಾಡೊಳ್ (ಎಕ· VIII, ಸಾಗಡಿ. ೦೦೯–೯೯· 1042); ಕಲಿದು ಮಳೆಗಾಲವನು ಬಲಿಮುಖಬಲಸಹಿತ ಬಂದಿನಜನಾ ದಶಗಳವಿಧೋರಿಯು ಕಂಡು ಕದನೋದ್ಯೋಗವನಾದ (ಕೋರಣ· ೪–೬ ಸಾಗಡಿ) ; ಭರಿತಕುರೀಬರ್ಬಿ ಲೀಲೆಯಿಂ ಮಳೆಗಾಲದಿರವನೆಚ್ಚರಿಪರಸಿಯಂ ಕಂಡು ರಾಮನ ಮನಶ್ಶಾತಕಂ ನಲಿದಮದು (ಕ್ಷಕಾಣಾ. ೦೬–೩೭). [ಮಬಿ³ + ಕಾಲ]

ಮಬಿ³ನೀರ್, ಮಳೆನೀರು (ನಾ). ಆಕಾಶದಿಂದ ಸುರಿಯುವ ಹೊಸ ಹನಿಹನಿಯಾದ ನೀರು ; ಮಳೆ : ನೆಲನಜ್ಜದೂಡುವ ಪೊಬ³ನೀರಲಂಪಿನಿಂ ಪದಕೆ ಪೊಯ್ದ ಮಬಿ³ನೀರೊಲವಿಂ ಪಲಗಲ್ಯಾಳ್ ಪೊಲಗಳೆನಲ್ ಮೃಲೆನಾಡಂ ಪೋಲ್ದ ನಾಡುಗಳ್ ಪೆಱಪೊಳೆವೇ (ಕಬ್ಭಾಪು. ೩೫೬ ಕಾಕಾ.). **ಮಳೆನೀರು** : ಮಳೆ ನೀರು ಬಟ್ಟು, ಮಂಜಿನ ನೀರಿಗೆ ಕೆಯ್ಯೊಡ್ಡಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾಪ). [ಮಬಿ³ + ನೀರ್]

ಮಬಿ³ವನಿ, ಮಳೆವನಿ, ಮಳೆಹನಿ (ನಾ). ಮಳೆಯ ನೀರಿನ ತೊಟ್ಟು,–ಬಿಂದು : ನೀಲಾದ್ರಿಯ ಮೇಲತಿಭರದಿಂ ಪಡಲಿಟ್ಟು ಸಿಡಿವ ಮಬಿ³ವನಿಗಳ್

ಪೋಲ್ (ಗದ್ಯಚಿ. ೪-೭೯); ಪ್ರಬಿಷನಿಯಂ ಧರಾತಳದೊಳೊಂದೆರಡೆಂದೆಣಿಸಲ್ಕೆ ಶಕ್ಯಮಂ ತಳೆದೊಡೆ ತಾಳಿಕಲ್ಕಂ . . . ಜನೇಶದ್ಯುಡಾವಳಿಗಳ ನೆಯ್ದೆ ಪೇೞಲರಿದು (ಜಾತಕ. ೦-೩೩). ಮಳೆವನಿ : ಕಜಿಕೞ್ದ ತಪ್ಪಲ ಮಳೆವನಿಗಳಂ ಶಶಿಕಾಂತದೊಱತಪ್ಪಿನಲ್ಲುಜೆ ಮೆಗ್ಗಳಿಸೆ ಸಾಣಿ ಬೆಳ್ಪಾದ ತೆಱದಿಂ ಮಿಂಗಿಲ್ದು ಳಿರ್ವೆಳ್ದಿಂಗಳೊಪ್ಪಿದುದು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೩೬-೩) : ಮುಳೆವನಿಗಳ ಮಿರಪ್ಪುದರಿ ಮುಗಿಲಂಚನು ಸೀಳ ಅಗೊ ವಿಂಚಿನ ದಾಳಿ (ಬಲಮು. ೭-೦೦). ಮುಳೆಹನಿ : ಮುಳೆಹನಿ ಬಿಟ್ಟುರೂ ಮುರದ ಹನಿ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಗಾಡ).

[ಮುಳೆ + ಹನಿ]

ಮೆಟ್ಟಿಸು, ಮಗ್ಗಿಸು, ಮರ್ಗಿಸು, ಮಳ್ಗಿಸು (ಕ್ರಿ)- ೧. ಕಳೆ; ನಿವಾರಿಸು ; ಹೋಗಲಾಡಿಸು : ನೀನೆನ್ನೀ ನಿಷ್ಠುರೋಕ್ತಿಗಳ ತೀನಂ ಮಟ್ಟಿಸು ಮೆಯ್ಯೊಪ್ಪಿಡಾಮೆಲ್ಲುದಪೇ (ಹಂಪಾ.೨-೨೦); ಪಣ್ಪಲಲಿಂದಂ ನೆಗೆದ ನಿಜೋದರಕ್ಕಾನನ್ಯಮಂ ಮಟ್ಟಿಸಿದರ್ (ಕೃಷ್ಣ. ೨-೩೩); ದೋರ್ದಂಡಕಂಡೂಯನವಂ ಚಂಡಾಸಿಸಂಘಟ್ಟದಿನೊಗವುರಿಯಿಂ ಮಟ್ಟಿಪೆಂ (ರಸ. ೩-೦೩). ೨. (ತಾಪ, ಮಃಖ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು) ಆರಿಸು ; ಶಾಂತಗೊಳಿಸು ; ಶಮನಗೊಳಿಸು : ಅರೊರ್ವರಸಿಯಲ್ಬಿಯ್ಯಂ ಮಟ್ಟಿಸಿ ದುಃಖಮಂ ವಜಿಯಿಸುವೂರವರ್ಗೂಸಗೆಯಂ ಮಾಡುಮೆಂ (ಕಬ್ಬಾ. ೦೦೯-೦೨) ; ತನ್ನೊಳ್ ಪುದನಪರಿತಾಪಮಂ ಕೋಪದೆ ಮಟ್ಟಿಸೆ ಕಿಱಿದು ಸುಖಿದೆ ಮಜಿದೊಱಗಿದಪೋ (ಶಾಕುಶ. ೧೦೭); ಖಿಳದುಶ್ಶಾಸನಪಕ್ಷಕ್ಷಯೋಚ್ಚಲಿತಕ್ರೋಷ್ಣರಕ್ತಜಲದಿಂ ಕೋಪಾನಳನು ಮಟ್ಟಿ[ಪಾಣಾ. ೨೨]ಪದಿನ್ನಂ ಗಳಗಳಿತನೋಪನಿರ್ಪ ತೆಱದಿಂದಿರ್ದೈ (ಗದಾಯು.೦-೩೭); ಅಳುರ್ವಂಗತಾಪಮಂ ಮಟ್ಟಿಸಲಾಱದೆದಿತಳಿವ. ಮಳೆಯಜಂ ಸೂಸುವಾಲಿನೀರ್ (ಪರಾಶು. ೪-೪೭). ೩. ಮಾಸಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಗುಣಪಡಿಸು : ಲಿಂಗಲಿ ದೇವದುಂಬಿ ಸುರದಾಳಿಯಿಂದಿವಂ ಕಟಿಯಿಂದಂ ಪೂಸಿದೊಡಂತದುವೆಗಂ ಪೆರ್ಚಿದ ಕಿಟ್ಟು ಪೊಲುರಿವ ಊತಿಯಂ ಮಟ್ಟಿಸುಗುಂ (ಕಸಕಾಚಿಕ. ೯-೦೩೦). ೪. ಧ್ವಂಸ ಮಾಡು ; ನಾಶಗೊಳಿಸು : ಶ್ರೀಮದಾಹವಮಲ್ಲದೇವರ್ ಚೋರಾರಿ ಮಾರಿ ಡಾಮರೋಪಘಗ್ನಿಂಗಳ್ ಮಟ್ಟಿಸಿ (ಪಾರ್ಶ್ವ. IX-i. ೭೭-೨ ; ೦೦೭); ಅಧೀಳಕಾಕಾಳಿಯಂ ತವೆ ಕೊಂದೀ ಧರೆ ಮೆಚ್ಚೆ ಮಟ್ಟಿಸುವೆನ್ನಂಗ್ರಾಟೋಪಮಂ (ಪಂಚಕ. ೨೫೪-೩೨); ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಖಿಷ್ಮರಘುಜಾಸ್ಪಾಲನದಿನೀ ಗೋಪಾಲಬಾಲಕರಂ ಮಟ್ಟಿಸುವೆಂ (ಹರಿ. ೬-೯ ಖ). ೫. ಕೊಲ್ಲು : ಸಾಯಿಸು ; ಸಂಹಾರಮಾಡು : ಅರಸುತನಂಗೆಯ್ದಳಿಪಂ ಧುರದೊಳ್ ಮಱುಜಂತರಲ್ಲರಂ ಮಟ್ಟಿವುದಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ ಪಾತಕರ (ಕಂಠಾಪು. ೦೦-೦೭೬). ೬. ಕೆಡಪು ; ಬೀಳಿಸು : ಮಜಿಸಿಂಗಮಂಗವಿಸಿಯುಂಡಲೆ ದಾನೆಯನಟ್ಟಿಪಂತೆವೋಲ್ ತನು ತನು ಸೋಂಕೆ ಮಟ್ಟಿಸುಗುವಿರ್ವರಿ ಮೂವರಿ ಬಲ್ಲೆಗಾಱರಂ . . . ಈ ಚಿಕ್ಕದೇವಭೂವರಂ (ಶಿವ. ೪-೦೩೯). **ಮಗ್ಗಿಸು** : ೧. ಜನಪದ ಪೂಸ ಕದಲ ದ್ಯಾಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದಾ ಕ್ಷುಧೆಯನು ಮಗ್ಗಿಸಿ (ಜ್ಞಕಥಂ. ೩-೪೭). ೨. ಮಗ್ಗಿಸಲಿನ್ನೆರಿರ್ಪರೀ ತೋಕಮಂ (ಕಾದಂಪು. ೭೦೦) ; ಅಸುಪ್ಪುವೆದಗ್ಗಳೂಳುಜರ ತೀಜದ ದಳ್ಳುರಿಯಂ ಸಮಂತಕ್ ಮಗ್ಗಿಸೆ (ಎಳ. VII, ೨೫೧೦. ೦೦೩-೯; ೧೧೫); ನನೆಯಿಂ ನೆಯ್ದಿಲಿನಾಲಿನೀರ್ದಳಿಪಂ ಕಾಮಾಗ್ನಿಯಂ ಮಗ್ಗಿಸಲ್ (ಲೀಲಾಪ. ೩-೪); ಧರಣೀಗಣಿಕೆ ಯಶೌಘನ ವಿರಹದ ಪರಿತಾಪಮಂ ಯಶೋಧರವ ಯಶೋಹರಿ ಚಂದನಚರ್ಚೆಯಿನುದ್ಭರದಾನಾಸಾರಾರಸೇಕದಿಂ ಮಗ್ಗಿಸಿದಳ್ (ಪುರಿಪಾಪ. ೩ ೦೪). ೪. ಧರ್ಮಮೆ ಸಲೆ [ತಲೆ]ಗಾಗುಂ ಧರ್ಮಮೆ ಸಂಸಾರದ್ರುಮಿಯಂ ಪೊಗ್ಗಿಸುಗುಂ (ಪರ್ಮಾಪು. ೩.೨೩) ; ನಿನ್ನ ಪೆಮ್ಮೆಯನ್ನು ಮಗ್ಗಿಸುವ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ನಾನು ಕಠಿಣವಾದ ಮಾತನಾಡಿದೆ (ಪಚಂ. ೩೭೭). ೫. ಎಕ್ಕೆಯಿನಿರ್ಪ ಪುಲ್ಲೆಗಳನಿಲ್ಲಿಯೆ ಮಗ್ಗಿಸು (ಕಳಕಂ. ೭೪); ಅಸುರರು ತುಡುಕಲು. . . ದಂಡ ಕೈಕಾಲಿಂದೆ ಹೊಡೆವಂರ್ಯಲಿ ಮಗ್ಗಿಸಿದ (ಪೋಪಪ. ೦೨-೭೩) ; ಈ ಚಾಣೂರನತ್ಯಲ್ಪಬಲನಂ . . . ಶೀಘ್ರದಿಂದೆಮ್ಮಂ ಮಗ್ಗಿಸಿ ಎಮ್ಮಗಂ ನಿಮ್ಮ ಬಂಧುಜನಕಂ ಹರ್ಷವನ್ನೀಂಟುಮಾಡು (ಕಗದ್ಯ. ೬೯ ಒಮ್ಮಖಂಡ). ೭. ಸೋಲಿಸು : ಆ ವರುಣನು ಹಗ್ಗದಿಂದಸುರನಾಯಕರಂ ಮಗ್ಗಿಸಿ ದಶಶಿರನನು ಪಿಡಿತಹನೆಂದುಗ್ರದ ನಷತಂದನಂ (ಕಂಚಿ. ೬-೦೬೬); ಕೆಗ್ಗನಿಯಿಂ ಕತ್ತಲೆಯೊಳೆಮ್ಮನು ಮಗ್ಗಿಸದಿರಲೆ ಕೊ ಸಾಮಿನ ಸುಗ್ಗಿ ನಿನಗೆ (ಕೊಡಗಾ. ೬-೨೦-೦೩); ಬರ್ಮನೆ . . . ಮದನಾಗಮದೊಳು ಮಗ್ಗಿಸಿ ಹೋಗಳನುದಿರಗೆ ದಳವನಿಂಪ (ಕಂಪಿ. ೨-೮೭). ೮. ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ತಮ್ಮ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನೂ ಅಪಂಕಾರವನ್ನೂ ಮಗ್ಗಿಸಿ ಅವನಗೆ ಸುಖಿ ತಂದರು (ಅಂಚಿ. ೨೧೩). **ಮರ್ಗಿಸು** : ೪. ಪೂರಿಡುವನೌರ್ವ್ವಜ್ವಾಳೆಯಂ ಮರ್ಗ್ಗಿಪಂ ತವಿಪಂ (ಎಳ. VIII. ೩೮೭. ೦೪೦-೨೯ ; ೧೨೫); ಸ್ವರ್ಗನಿಳೆಯರ್ಗಿಸುತ ಪುರ್ಗಿಸುವ ನರ್ಗಿನಿಂ ಸಾಗ್ರದೆಡೆ ನಿರ್ಗಮಿಸಿ (ಶಶಮು. ೩೨-೩). **ಮಳ್ಗಿಸು** : ೧. ಮದಜಳದಿಂದೆ ಮಳ್ಗಿ ಪೊದು ಭೂರಮಣಂ ಗಜರಾಜೆ (ರಾಜಶೇ. ೩-೦೬). ೨. ಮುಂಜಿಜಗಕ್ಕಂ ವಲಂ ತಾನೇ ಮಾತ್ಯ ಪ್ರಾತೆಯಾಗಿರ್ಪಳ ಮನದಳಲಂ ಮಳ್ಗಿಸಿರ್ದೊಳ್ಳವೆತ್ತಿರ್ದಾ ಮೈಮಾ ರಕ್ಷಿಸವ್ಮಂ (೦೧೭ನ. ೦). ೯.(ವ್ರತ, ಉಪವಾಸ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ಸೊರಗಿಸು ; ನಮಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬಡವಾಗಿಸು : ಕಾಯವಂ ನಂತು ಮಳ್ಗಿಸಲೊಡರ್ಬುಗುಮಾ ಮುನಿಸಂಘಂ (ಕಬುಚಿ. ೬-೦೦೦).

[ಮಟ್ಟು + ಇಸು]

ಮಟ್ಟು, ಮಗ್ಗು, ಮರ್ಗು, ಮಳ್ಗು (ಕ್ರಿ)- ೧. ಕುಂದು ; ತಗ್ಗು ; ಕಡಮೆಯಾಗು : ಶ್ರೀದಶ್ಯೋಜಸದೊಳಮೃತದೊಳಮಣಂ ಮಟ್ಟದುದಿವ ಮದನಾಗ್ನಿಯ ಕೊರ್ಬುದರಾಗ್ನಿಯ ಪೆರ್ಚಿಕೆ ಮಟ್ಟಿದಪುದೇ ಲಲನೆಯ ರೊಳಸದೊಳ್ ಮಾನವರಾ (ಕವಿಪ್ರ. ೯-೩೬); ಉರಿವ ವಿಮಾನಕಿಂಕಿಣಿಯ ಮೆಲ್ಲುಲಿಗಳ್ ಕಿವಿಗೆಯ್ದಿ ಮಟ್ಟದಗ್ಗಲಿಸೆ ಗೇಯಾರಸವಚ್ಚಿ ಜಾಂತರೆ (ಜಾಂತಿಪು. ೪-೬೬); ಗರಟಿಗೆಯ ಜಾವದುಕ್ಕಡಮಲಿ ಮಟ್ಟಿ[ಪಾಣಾ. ೧೨]ದ ಪೊತ್ತು ಸೂಬ್ಗಿ ಕರುಮಾಡದ ಪಕ್ಕದೊಳಿರ್ದ್ ಪಟ್ಟದಾನೆಯ ಬದಗಂ ಬಿನದಕೆ ಮಾಡುತ್ತಿರೆ (ಪುಷ್ಪಚೂ. ೩-೨೭). ೨. ಕಾಣದಾಗು ; ಮರೆಯಾಗು : ನಿತಾಂತಂ ಬಿಡುಮಾಲಿನೀವನಿಯ ತಂದಲ್ ಗಾತ್ರಮಂ ತಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನೆ ಮಟ್ಟಿಕ್ಕುತ್ತು ಮಹೇಶ ಕಂತುವಿನ ದೇಹೋದ್ದಾಹ ಮಿನ್ನೆಂತಾಟೋ (ಕಾಮುಮಾ. ೦೧೦-೨೬). ೩. ಶಮನವಾಗು ; ಶಾಂತವಾಗು: ಸ್ಫುರದಾಶಾಜ್ವಲನಂ ದುರ್ಧರಮತಪಸ್ತೀರ್ಥವಾರಿ ಪರಿಷೇಕದಿನೆಂತರೆ ಕೆಡುಗುಂ ಭೋಗಾಜ್ಯೋತ್ಕರಪಾತದಿನೆಂತುಮಂತದೀ ಮಟ್ಟುಗುಮೇ (ಸಂಪ್ರಕೃ. ೨-೯೩)- ೪. ಮಾಸಿಯಾಗು ; ಗುಣಹೊಂದು : ಶೂಲೆ ತೋಱಿತೆಂದಿರದೊಡಗೂಡಿ ಕುಂತಿ ಲಶುನಂ ಗಜಪಿಪ್ಪಲಿ ಚವ್ಯ ಹಿಂಗು ಮಂಗುರೆ . . . ಇಕ್ಕೆ ಮಟ್ಟು[ಪಾಣಾ. ತಗ್ಗು]ಗುಂ (ಕಸಕಾಚಿಕ. ೯-೨೦೮). ೫. ನಾಶಹೊಂದು ; ಧ್ವಂಸವಾಗು ; ವಿನಾಶಮಗೊಳ್ಳು : ಅರಿಭೂಪಾಳದವಾಸಂ ಹರಿಗ ನಿನ್ನುಗ್ರಾಸಿಧಾರಾಂಬುಶೀಕರದಿಂ ಮಟ್ಟುಗೆ (ಶಂಚಣಾ. ೦೪-೬೬). ೬. ಸಾಯು ; ಮರಣಹೊಂದು : ಗತಿಸು : ಆ ರಣದಲ್ಲಿ ಮಟ್ಟಿ[ಪಾಣಾ-ಗ್ಗಿ]ದೊಡೆ ಸಗ್ಗವಾದಾಗದೆ ಪೇಟ್ಟು (ಕಾಮುಮಾ. ೦೦-೩೨); ಜೆಸದಾಸಾಹ್ವಯನೊಳ್ ವಿವಾದಿಸಿ ಕರಂ ಸೋಲ್ತಲ್ಲಿ ತದ್ಭಂಗಚಿತ್ತನಪಂ ಮಟ್ಟಾ ಲಲಾಯಮಾಗಿ ಜನಿಸರ್ದು (ಪಾಂಚಿಕ್ಕ. ೪-೬೩). ೭. ಸಟ್ಟುಹೋಗು: ದಹನವಾಗು: ಮನದೊಳ್ ಕೂರದ ಪಾಂಡುರಾಜಸುತರಿರಿ ಅವಕ್ಷಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಾಗ್ನಿ[ಯಾ]ನಮೊಳ್ ಮಟ್ಟಾದರ್ (ಪಂಪಾ. ೩-೩೨)- ೮. ಸಮಸ್ಯರಿಸು ; ಅಡ್ಡಬೀಳು. ೯. ಬೀಳು ; ಕೆಡೆ : "ಪೊಡವಡಿಕೆಯೊಳ್ ಪತಪವಲ್ಲಿ ಮಟ್ಟಿನಿಸಾಗುಂ" (ಸಂಚಿಪ. ೦೩). ೧೦. ಮುಂಕಾಗು ; ಬಿನ್ನಿಗೆಡು ; ನಿಸ್ತೇಜವಾಗು: ಪುರಿವನಾದಿಮಿಥ್ಯಾತ್ವದ ಮಟ್ಟಿದ ಮತಿದುದು ನ್ನಿಂದಲ್ಲದೆ ಪಜ್ಜಳಿ

ಸುಗುಮೇ (ಜಾತ್ರಕೃ. ೭-೬) : ಆ ವೈಭಗಳಂಬು ದಿವ್ಯಮನೆ ಪೊಕ್ಕಂ ತುದ್ರಕೌಕ್ಷೇಯಕೋಜ್ವಳಧಾರಾಜಳವಪ್ಪಿ ಮ[ಜಾಣಾ. ಮು]ಟ್ಟುವುದು ನಿಚ್ಚಂ ತದ್ವರಾಧೀಶರಾ (ಜಾತ್ಕಕೃ. ೨-೬). **ಮಗ್ಗು**$_1$: ೧. ಅಬ್ಬಿ ಪೆಂಡಿರುಲಿ ಮಗ್ಗದ ಬೆಚ್ಚನೆ ಮಯ್ಯ್ ಸೋವೆಗಳ್ ತೊಲಗಿದುದಿಲ್ಲ (ಬಂಹರಿ. ೯-೫೭); ಕ್ಷೌರಕ್ಷೌರಕು ಇದರ ಪಾಳಿಯುಪಟ್ಟನೆಲ್ಲೆಯು ಮಗ್ಗಿತು (ಗಣಿತ. ೬೬-೯). ೨. ನೀಸದೆತ್ತ ಮಗ್ಗಿ[ಜಾಣಾಂ. ಳ್ಗ]ದೆ ಮಧುಮಿತ್ರ (ನಿಂಗ. ೯-೬೯) : ವಿಷ್ಣಿ ಮಗ್ಗಿದೆ ಸ್ಯಪತಿಲೋಮಣಿಯೆಂಲ್ಲಿ ಹೋದುದು ನಿನ್ನ ಸಿರಿ (ತಾಪಸ. ೩-೦೩). ೪. ಕುಪಾಂಜೆಯುಂತ್ಪಲ್ಲಿಸಿವಿ ವ್ರಶಸ್ತತರುಪಾಲುಮನಿಂತು . . . ಮಟಕಂಗಳೆನಾಗಿಸಿ ಗುಂಜೆಯಂತಿರೊಂದಲ್ಲದೊತೆರುಬ್ಬಲಮನೀಕ್ಷಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಿರಿಪಂಮಾ ಮಗ್ಗುಗುಂ (ಜಮದ. ೦೩-೫೩). ೫. ಅರಿಭೂಪರ ತೇಜದ ದಳ್ಳುರಿ ಮಗ್ಗುವೆಡೊಮ್ಮೆ ತನ್ನ ಪೆಗೊರ್ಗೊಳಲ್ (ಪಪ. VII. ೬೩೦. ೦೦೦-೫೯ ; 1129); ಮಡಿಯೆ ಸಾರಥಿ ಮಗ್ಗಿದವು ರಥ ನಡಪು ಕಾದಿ ವುಪಾರಥರು ಮೆದಗೆಡುದುದು (ಕಾಣ್ಯಗ. ೦-೩೮); ತಳತಂತ್ರಸೊಡನೊಡನೆ ಮುಗ್ಗಿದುಮು ಮಗ್ಗಿದುಮು ಬಹಳಕೋಲಾಹಲದೊಳು (ಕೃಜಾಣಾ. ೩೬. ೬) ; ಪಡುಳಕೆ ಹೊಣೆ ಅವನಾದರೆ ಕಿರಿ ಪೋಪುದು ಮಗ್ಗಿ (ಆಹಕೃ. ೨೦-೦೬). ೫. ಪದದೊಳಗೆ ಮಗ್ಗಿದಾ ಪ್ರಾಣಿಸಂತತಿ ಕೂಡೆ ಪದವಿಯಂ ಪಡದು ಸಗ್ಗಕ್ಕೆ ನಡೆದುವು ಕೂಡೆ (ಟಟಿ. ಕ. ೨೦೪-೦೬); ಬಾಗ್ಗಿತ್ತು ಬಿಜಿಜಾ ತೊಡೆ ನಡು ತೋಳ್ಗಂಟಲುರೆಂ ಕರಂಗಳುಂ ಪಜೆವಿನೆಗಂ ತೊಳ್ಗದಿಯದಿಜಿಯ ಬಿಡೆ ಬಲ್ಲಾಳ್ಗಳ್ ಸರಿಗೆಪಜಾ ಮಗ್ಗಿದರ್ ಕಡುಪಿಂದಂ (ಜಾತ್ಕಕೃ. ೬-೦೪೬) : ಕಡುಗಲಿಗಳುಜಿ ಭಾಗ್ಗಿದರು ತಗ್ಗಿದುದು ಯಮಲೋಕ (ಕುಣ್ಯಾರ. ೪-೬೬). ೭. ಮದನಾಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆಯಿಂ ಮುಗ್ಗಿದುದೊ ಬಹುಳಬಾಷ್ಪಾಂಬು ಪೂರಂಗಳಿಂದಬ್ಬುದೊ . . . ಪೇಬುಮೆಂಬುದೆ ಲಜ್ಜಾಮಗ್ಗೆಗೇನುಂ ನಂಡಿ ಪೋಜಿಮಡದಾಯ್ತು (ಕಾಡಾಬು. ೨೯೦). ೮. ರಾಗದಿಂದಿದಿರ್ವಯಮು ಕೋಕನದನಾಳಪೆ ಗೆತ್ತು ಪಾದಯುಗಕ್ಕೆ ಮಗ್ಗಿದನಾ ಖಿಲಂ (ಧರ್ಶಾಕ್ಕು. ೯-೩೦೯). ೯. ಇಕ್ಕೆಯಿಂ ದೀಕಿಕ್ಕಲಾಜಿದಲ್ಲಿಯೆ ಮಗ್ಗುವ ಹುಲ್ಲೆವಿಂಡಾಗಲಂ . . . ಅಗುರ್ಬಿವೆತ್ತುವೆ (ಪಕೃಜಾ. ೩೦೦ ಪ); ಮುಗ್ಗಿದುದು ಕಾದುರೆ ಸಾರಥಿ ಮಡಿದನಾ ರಥಂ ನೆಗ್ಗಿದುದು (ಕೃಪಾಜಾ. ೭-೪೩). ೧೦. ನಂದುವ ಚಿತಾಗ್ನಿ ... ಮಗ್ಗುವ ಚಿತಾಗ್ನಿ ಕಲಿಲ್ಲ ಚಿತಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಪುದಿದಿರ್ದುವಾ ಮಸಣದೊಳ್ (ಅಡಸಃ. ೫-೩೩). ೧೧. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿ ; ಹಿಂದೆಗೆ : ಆಗಿದು ಮುಗ್ಗಿತು ಜೂಡೆ ಬಲುಕಾಳೆಗದನೊಯ್ಯಾರಿಸುತ (ಕುಣ್ಯಂ. ೯-೦೦); ಒಗ್ಗೊಡೆದೋಡಿತು ಪಾವರ ಮೋಹರ ಮಾ [ಜಾಣಾಂ. ನಂ. ಮು]ಗ್ಗಿತು ಮಲೆತ ರಾವುತರ ಮೊಗ್ಗರ (ಕುಣಾಣಾ. ೦೯-೦೩೦); ಇಂತಪ್ಪ ಟಕ್ಕು ಕಲಿತವ ಕೃಷಿಗೆ ಮಗ್ಗುವಮು ಶೋಣಿತವ ಯಿಕ್ಕಬೇಕೀ ಭೂಮಿಗಂ ಎನ್ನ ನಿನ್ನ ದೇಪದ ಪಿಣಿಲ ನೋಡು (ಶ್ರಕುಳ. ೬-೦೦೯). ೧೨. ಉತ್ಸಾಹ ವಿಲ್ಲದಾಗು : ವಿಂ ನಿಮ್ಮಯ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯಿತರವ್ಯಾಪಾರದೊಳ್ ಮಗ್ಗಿತೋ (ರತ್ನಕ. ೬-೪). ೧೩. ಬಿಳಲು ; ದಾಡೆ : ಕಾಮದೊಳ್ಕಂದಿದಂ ತಾಮಸದೊಳೊಂದಿದೆಂ ಮೋಹದಿಂ ಮಗ್ಗಿದೆಂ ದೇಪದಿಂ ತಗ್ಗಿದಂ (ತುತ್ಪ. ಕ. ೩೨೯-೨೨); ಸಾರಸಾಕ್ಷಿ ಮೆಗ್ಗಿದುದೆಸಂ (ಕಪಂಚಾ. ೬-೪೬): ಆ ಪುರುಷ ಬೈದಗ್ಗಳೆದ ಕೋಪಪಿಂದಾತ್ಮದೇವಸೆಬೊಳಂ ಮ[ಜಾಣಾಂ. ಮು]ಗ್ಗುತ್ತಲಿ (ಪಂಗಾಚಾ. ೨ ೩೬-೪೭). ೧೪. ಮುಂಡುಡೆಯಾಗಿಗ್ಗು : ಮುಂದುರಿಕೊಳ್ಳು : ಕಾಮು ಗರ್ಭದೊಳಗೆ ತಗ್ಗಿ ಕುಗ್ಗಿ ಮಗ್ಗುಲೊಳಗೆ ಮುಗ್ಗಿ ಜೇಮುವೆನ್ನದುದರಸಮನುಂಡು (ಹಂಪಕ. ಕ. ೩೦೨-೨೦). ೧೫. ವೀರಮಂಡಿಯೆಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳು : ಕಾರಣಿಕಮ್ಯಗವುಮುನೆಲ್ಲ ಕಂಡು ನೀಡಡಿಯಟ್ಟು ಕುಸಿದು ಕುಬ್ಜಿಜಸಿ ಮುಗ್ಗಿ ದಂಡನೋಜಂ ತರಂ ಸಂಧಾನದೊಳು ಮಗ್ಗಿ ತವಿಗೆ ಬಲಗಯ್ಯ ಕೆಳಪಾರಿಯಂ ತರುತವಿರೆ (ಧಶ್ಯಾ. ೯೬. ೦೩೬-೨೪). ೧೬. ಪ್ರಾಚೀನಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೇ ಕವಿಯು 'ಮಟ್ಟು' ಮತ್ತು 'ಮಗ್ಗು' ಎಂಬಿ ಎರಡು ರೂಪಗಳನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದನ್ನು ಮೇಲೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಒಬ್ಬನೇ ಕವಿ ಎರಡು ರೂಪಗಳನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವನೇ ಎಂಬುದು ಪರಿಶೀಲನಾರ್ಹ. **ಮಗ್ಗು** : ೫. ತೀವಿದ ಭಂಡದಿನೊಪ್ಪುವ ನಾವ ಮರುದ್ಭ್ರಾತದಿಂದ ಮುಗ್ಗಿದುದಾಗಳ್ (ಜಜಪ. ೯-೦೫). ೧೦. ತೆರಳ್ದೊಂಡಿ ಪೋದಂ ಮರುಭೂಪಂ ಮಾಳೆವಂ ಮಗ್ಗಿದನತಿಭಯದಿಂ (ಪೌಭಾ. IX–i ೦೦೯-೦೯; 1057). ೧೩. ಪೊಯ್ಯ್ ಪೊರಳ್ದಿ ತುಪ್ತಿ . . . ಕೊಳ್ಳುದಿ ಮಳ್ಳುದಿಗೊಂಡು ಮಗ್ಗುರ್ [ಜಾಣಾಂ. ಗ್ಗು]ವರ್ (ಕಪಂಪು. ೯-೧೦). **ಮೆಳ್ಳು** : ೫. ಅಯ್ಯೋ ಸಂಸಾರ ಸಂಗಕ್ಕಜ್ಜಿಯೆದೆಜಿಗಿದೆಂ ಮಳ್ಳಿದೆಂ (ಕಪ್ಪಕ. ೨೩). ೮. ರಾಜಶೇಖರಿಂ . . . ಆ ಸೆತ್ಕೇಂದ್ರಚೋಳೇಂದ್ರಸತ್ಪವಪದ್ಮಕ್ಕೆ ಮರಂದಮಂ ಪಡೆದು ಪೂಲಿದ್ಯೋತಿಯಿಂ ಮ[ಜಾಣಾ. ಮೊ]ಳ್ಗಿದಂ (ರಾಪಚೆ. ೪-೦೦೩).

ಮಟ್ಟು ಪೋಗು, ಮಗ್ಗಿ ಹೋಗು, ಮರ್ಗಿ ಪೋಗು = ೧. ಸಾಯು ; ಅಳಿ ; ಗತಿಸು : ಜನಿತ ನಿದಾಘದೆಗ್ಗತರತಾಪದಳರ್ಕಜೊಳೆಯ್ದೆ . . . ತವೆ ಮಟ್ಟಿ ಪೋದ ರಥರಾದಿ ಪುಟ್ಟರ ಜಂತುಜಾಲ ಜೀವನದೊಡನಾಗಳಂತೆ ಗತಜೀವನಪಾಯ್ತು ಸರೋವರೋತ್ಕರಂ (ಕಜಯಪ್ರ. ೬-೦೩೦); ಇದು . . . ಬ್ಯಾಳಕಕೇಸಿಮಂದಿಸ್ಮ ವಿಜಯಜ್ಯಾರಂಭ ದೊಳ್ಕೆರ್ಗಿಪೋದವಟಕ್ಷ್ಮಾಪನಿತಾಯುಪುಟ್ಟಿಕಚಯಂ (ಪಪ. VII. ೬೩೦. ೯೨-೨೪; 1168). ೨. ಅಡಗು ; ಆವಿಹೋಗು : ದೇವ ಮನದ ವಿಕಾರ ವೆಂಬ ಜೆಂಡಮಾರುತ ಹೊಕ್ಕು ಸತ್ಯ . . . ಸತ್ಕಲ್ಪತ್ಪವೆಂಬ ದೀವಿಗೆಳು ಮಗ್ಗಿ ಹೋದವು (ಕ್ಕೃಚಿಕಾಂ. ೦೩).

[ದೇ.ಶ ತಮಿ. ಮಟ್ಟಿಕು, ಮಟ್ಟಿಕ್ಕು, ಮಟ್ಟಿಜ್ಜು, ಮಕ್ಕು; ಮಲ. ಮಜ್ಜಾಕ; ತುಳು. ಮಗ್ರ್ಗ್; ತೆಲು. ಮಗ್ಗು, ಮುಕ್ಕು, ಮ್ರುಕ್ಕು, ಮ್ರುಗ್ಗು; ಮೆಲ್ಲೂ. ಮಗ್ರ್ಸಿ]

ಮಟ್ಟವೂರ್, ಮಟ್ಟಿವೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಮಟ್ಟವೂರಾ ಕೂರೆಬ್ಬಿವಿನೊಳ್ ಇಜ್ಜಾದು ಸತ್ತು ಸ್ವರ್ಗ್ಗಾಲಯಕೇಜಿದೊರ್ (ಪಪ. VI. ೦೬೦-೬; 705). **ಮಟ್ಟಿವೂರ** : ಮಟ್ಟವೂರದಮೆಮ್ಮಾಡಿಗಾಮುಣ್ಣಾನುಂ (ಪಪ. VIII. ೫೫.೦೫; 1000). [? + ಪುರ್]

ಮಟ್ಟವೂರ್ 'ಮಟ್ಟವೂರ್' ನೋ.

ಮಟ್ಟಿ$_1$, **ಮತ್ತಿ**$_1$, **ಮಲ್ಲಿ** (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಅರ್ಜುನ ವೃಕ್ಷ : "ಮಟ್ಟಿಯಿಂದರ್ಜುನಂ" (ಕಣಾ. ೫೦-೬೩) ; ಶ್ರೀ ಪುರುಷ ನಾಯಿಗೆ ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟು ಕಟನಿಲಿ ಮಟ್ಟಿಯನ್ಕೆಂಕ ಬಿಟ್ಟುಂ ಮೂವತ್ತುಗುಳೆ ಅಯ್ಯುಳ ಪಾಟುಂ (ಪಪ. IX. ಹೊಳೆಪ. ೫೩-೯ ; ಪಾ. 720) ; ಬೇರ್ಕೊಬಿದ ಮಟ್ಟಿಯಂ ನೀಂ ಕಟ್ಟಿ . . . ಮುಮುಗಟ್ಟಿಯನುಟ್ಟು ಕೆಡಪಿದೈ ಬಲ್ಲಿದೈ (ಜಗ. ೦೬-೩೩); ಪುಟ್ಟಿಯೆ ಮುಟ್ಟುಗದರಂಯ ಸಪುದೆಗಳನೆಳತೆಯೊಳ್ ಕೊಯಿದ್ದೆನ್ನಾರಿಂ ತಲೆಪೊಜೆಗಟ್ಟಿ ತರ್ಪ ಮಟುಗಳಾಂಡೆಯುಂ . . . ಪುಣ್ಯಾಶ್ರಮಾ ಮನೋಹರಮಾಯ್ತು (ಕಾಪತಾಕೃ. ೧೩-೦೩). **ಮತ್ತಿ**$_1$: "ಅರ್ಜುನಃ, ಕಕುಭಃ—ಈ ೨ ಮತ್ತಿ" (ಪಣಾಯು. ೩೨-೯೨); ಕರ್ಪರತಮಮಾತ್ಮಗಳೊಳ್ಕತ್ತಿ . . . ಚಿಂಬೊಂಗಳೊಳ್ನೆರೆದಿರ್ಪಂತಿರೆ ಕರ್ಬುನಂ ಸಕಲಭೂವಾರೀಶರೊಳ್ಕಲಿಗಳ್ ಸಾರ್ದಂ ತಿರ್ದುರ್ (ಧರ್ಶಾಕ್ಕು. ೬-೨೨೦) ; ಮತ್ತಿಯೇ ಹೇಳೆನ್ನ ದುಃಖಿಕ ಮಿತ್ರ ಪರಿಹರವಾವುದೋ (ಜಾತ್ಕ. ೧೨-೩೬) ; ಮತ್ತಿಯ ಮನೆನಲೂ ನಟ್ಟ ವಾಮನ ಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲು ೧ (ಪಪ. VIII. ೫೦೪೫. ೦೯೦-೩೨ ; 1407); ಮತ್ತಿ ಮೊಳಗರನೆಲ್ಲಿ . . . ಣರ್ಣಕಾರದ ಮೊತ್ತವಿದೆ ನೋಡುಲೆ (ಕೆಂಪಣಾ. ೩-೦-೨೭). **ಮಲ್ಲಿ** : ಪಂಳ್ಳಿಗ ಮಲ್ಲಿ ಕಜ್ಜುರ ಕಕ್ಕಿ . . . ದೆಳೆದಿರಲಾ

ಬಿಜಂ ಭೀಕರತರವಮಾಯ್ತು (ಶಪುಣಾ. ೦೩–೫೪): ಮಳ್ಳಿ ವನಸಂಪೆ ಸಂಪಗೆ ಬಕ್ಕೆ ಕಕ್ಕೆ (ಶ್ರೀಪುಣಾ. ೦–೪೭).

[ದೇ.ಕ ತವಿ. ಮಲ. ಮರುತು ; ತುಳು. ಮುತ್ತಿ ; ತೆಲು. ಮುದ್ದಿ : ಕೋಲಾ. ಪಾಯ್ಮೆ. ಮುದ್ದಿ : ಗೊಂಡಿ. ಕುಇ. ಮರ್ದೀ]

ಮಟ್ಟಿ₂, **ಮತ್ತಿ**₂ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ವೃಷಣೇಲಿರುವ ಕಪ್ಪು. ಬಿಳಿ. ಕೆಂಪು ಮುಂತಾದ ಗುರುತು. – **ಮಚ್ಚೆ** : ಸರಪುಲಿ ಕಾರೆಳ್ಳಿಬ್ಬಿ . . . ಬಲದೊಳ್ ಪುರುಷಂಗೆಡದೊಳ್ ಲಲನೆಗೆ ಸಮನಿಸಿದೊಡಿಷ್ಟ ಫಲಮಂ ಕುಡುಗುಂ (ಕೋಗೋಪ. ೦೦–೬೨). **ಮತ್ತಿ**₂ : ನಿನ್ನ ಮೊಲೆ ಗೆಲದೊಳ್ ಚಿನ್ನಪಗಲದ ಪೊನ್ನ ಬಣ್ಣದ ಮತ್ತಿ ಮತ್ತೆನಿಸದೆ ಮೂಡಿದುದು (ಅರ್ಧಪ. ೨-೩ ಪ); ಒಪ್ಪುಡಿ ಬಲೆಯ ಪಾತ್ತಿಯಿಪ್ಪರೆ ಸೌಭಾಗ್ಯವಂತನಾಗುವನು (ಕೌಗಂಧಿ. ೬೪–೦೪); ಹೆಗಲಿನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಗುಂಡಗಿರುವ ಕರಿಯ ಮತ್ತಿಯೊಂದಿತ್ತು (ಕೃಗಂಪ. ೦೦೦). 'ಮಚ್ಚೆ₂' ಪರಾ.

[ದೇ.ಕ ಕೋಕ. ಮಾಕ್ ; ತೂದ. ಮಶ್ಕ]

ಮಟ್ಟಿಕಾಲ್? (ನಾ). ಒಂದು ಕಾಲುವೆಯ ಹೆಸರು ; ಮತ್ತಿ ಮರಗಳ ಬಳಿಯ ಕಾಲುವೆ (?) : ಅರ್ಕ್ಕಿಯಾತುಕೂರೊಳ್ ಚಲ್ಲೇಶ್ವರದ ಮುನ್ನೆ ಕಲ್ಲನ್ನಡಿಸಿ ಪಿರಿಯ ಕೆಜಿಯ ಕೆಬಗೆ ಮಟ್ಟಿಕಾಲಲ್ಲಿ ಕೊಳಿಕ್ಕರ್ಣ್ಣುಗೆ ಮುನ್ನ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. VII (R). ಕುಪ್ಪಾಕು. ೪೨–೦೨; ೪೯೦).

[ಮಟ್ಟಿ₂ ? + ಕಾಲ್₂]

ಮಟ್ಟಿರ್ 'ಮಟ್ಟಿರ್' ನೋ.

ಮಟ್ಟಿ (ನಾ)- ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : 'ಮಟ್ಟಿಂ ತನ್ನ ಭಾಗಮಂ ಕುಡೆ (ಎಕ. VII, ೨೦೬–೦೬; ೪೭೮). 'ಮಟ್ಟಿಯ್ಯ' ಪರಾ- [?]

ಮಟ್ಟಿಯ್ಯ (ನಾ)- ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : × × × ಬ್ಲಪ ಜೋಜಿನ ಮೇಲಬ್ಬಯ್ಯನ ಮಕ್ಕಳ್ ಮಟ್ಟಿಯ್ಯನು ಬೆಸಗೆಯ್ದೊ (ಎಕ. IX. ಕೊಗೋಲ. ೬೫–೬; ಸಂ. ೭೫೦). [ಮಟ್ಟಿ + ಅಯ್ಯ₃]

ಮಟ್ಟಿರ್, **ಮದ್ದೂರಿ**, **ಮರ್ದೂರ್**, **ಮಟ್ಟಿರ್** (ನಾ)- ಒಂದಂ ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ☞ ಕರ್ನಾಟಕವಲ್ಲಿ ಈ ಹೆಸರಿನ ಅನೇಕ ಊರುಗಳಿವೆ : ಶ್ರಾವಣಮಾಸದ ಸುದ್ದದಶಮಿಸೋಮವಾರದನ್ದು ಮಟ್ಟೂರ ಸಾಯಿರಒಬ್ಬೂಬ್ಬರುಂ ಪೆಳ್ಲಸ್ಯನ ಮಾಡಿಸಿದ ದೇಗುಲಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಮಾಣ್ (ಎಕ. IV (R), ಎಳಂಡಿ. ೧೦–೨; ೧೩೭). **ಮದ್ದೂರು** : ಮದ್ದೂರ ಸುಭಟರು ಮಾರ್ಗವ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡುದ್ದವರಿಗೆ ಮರ್ಬಲವ ಹೊದ್ದಿಯಿಜ್ಜಿದು (ಕಾಇಂ. ೦೩–೩೬). **ಮರ್ದೂರ್** : ಕಿಸುಗೊಳ್ ಮೊಡೆಯ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಬೆರ್ವ್ವಟ್ಟಿಯೂರುಂ ಮರ್ದೂರುಮಂ ಬ್ರಹ್ಮಾದೇಯಂ ಪೊಯ್ದುಮ್ (ಎಕ. III (R). ಪಿಗ್ಗ. ೪೦–೨೦; ೫೨. ೭೫೦). **ಮಟ್ಟಿರ್** : ಪಾರ್ವಲ್ಯನ್ತರಾರಿದರ್ಮಬ್ಬೂರರೊ ದಾಳ್ವಾಯಿಗ ಪೆರ್ವಾಣಾನ್ × × × ದರ್ಕವಿಲವಾಣಿಗಮಿರ್ಂಪರೀ ಸಿಲಕೆರ್ತೋಂಟೆಯು ತಿನವಕಟ್ಟಿ × × × (ಎಕ. III (R). ಪಿಗ್ಗ. ೦೮೨–೪; ೫೨. ೪೫೮ ೫೪).

[? + ಊರ್]

ಮಾ₁ (ನಾ). ಆನೆ : ಹಸ್ತಿ : 'ಮಾಪಟಿಗ' ಪರಾ. [ದೇ.ಕ ತವಿ. ಮಾ]

ಮಾ₂ (ನಾ)- ಕೊಂಡಾಟದ ಅಥವಾ ಆಶ್ಚರ್ಯಸೂಚಕವಾದ ಒಂದು ಮಾತು : "ಅರರೇ . . . ಫಲರೇ ಲೇಸು ಜಾಗು ಮಾ ಧಣು ಧಿರುರೇ ಪುರೆಯಿನೆ ಕೂಂಡಾಟಂ" (ಚಪಂ. ೫೫).

ಮಾಮಾ₁ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಕನಂವನಿತ್ತ ಮಹಾತ್ಮ ಬಸವಗನಿತಜ್ಞೊಳು ಪ್ರಭು ಮೆಚ್ಚಿ ಮಾವಾಯಿಸುತ . . . ಕೀರ್ತಿಸಲು (ಚಪ್ರ. ೯-೦೬); ಮಾಮಾ ರಾಮ ರಣಗಲಿ ಭೀಮ ಭಾಪು (ತೊರಣಾ. ೬-೨೯-೦೬).

[< ಅಪಮ. / ತವಿ. ದುಲ. ತೆಲು. ಮಾ]

ಮಾ₃ 'ಮಾಂ' ನೋ.

ಮಾ₄ (ಗು)- ೧. ದೊಡ್ಡ ; ಹಿರಿಯ : 'ಮಾಗಡಲು' ಪರಾ. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ; ಮಹತ್ತಾದ : ಸುವನಸುವರ್ಣಲ್ಲ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪದೆ ದೀರ್ಘವಿಧಿ ಮಹಚ್ಛಬ್ದಕ್ಕುದ್ಭವಿಕುಂ ಮಾದೇಶಂ ದೋಷವಿಲ್ಲ ಪಂಸ್ಕೃತಪದಂ ಪರಕ್ಕೊಬವಲೆಸಡಂ (ಕವಾಪ. ೧೭). 'ಮಾತಾಯಿ' ಪರಾ.

ಮಾಮಾ₂ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : 'ಮಾಮಾ ಕರ್ಮವ ಮಾಡಿದ ಮನುಜಗೆ ಕಾಣಿಸೆನುವಿಯೇನು ನೀ ಮಾಡಿಸಿದರೆ ಮಾಡಿದೆನ್ನಲ್ಲದೆ ಪಸಗಲ್ಲಿತ್ತೇನು ? (ಪಪ್ಪಿ. ೩೦–೦೦). [< ಮಹಾ]

ಮ್ಮಾ (ನಾ). ೧. ತಾಯಿ ; ಜನನಿ. ೨. ಸಂಪತ್ತಿನ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : "ಲಕ್ಷ್ಮೀ. ಶ್ರೀ . . . ಮಾ, ಇಂದಿರಾ . . . ಈ ೯ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಪೆಸರು" (ಪಂಚಾಭು. ೬-೭). 'ಮಾಕುವರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮ್ಮಾ (ಅ). ಬೇಡವೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ : "ಮಾ — ಬೇಡೆಂಬುವ್ಯಯಂ" (ಕಾಕೈ. ೦೫೬) ; ಮುನಿಮುಂಜೆ ಜವಂಗಂ ಮಾಯೆನಲಮ್ಮಪರಿಲ್ಲ (ಅಪಪ. ೨-೩೭) ; ನಿರ್ದೋಷನಿವನೆಂಬ ಮಾತಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯೂ ಎನಲು ಪತ್ರರೂಡವಮಾಡಿದೊಡವನೊಂದು ಮಾತನೆತ್ತಿಲ್ಲ ! ಮಾ ಎಂದಿಲ್ಲ ! (ಗೂಕ್ಕೂಣ. ೯-೨೩೦). [ಸಂ.]

ಮ್ಮಾಂ, **ಮ್ಮಾ** (ಸಪೂರೂ)- 'ಮಾವು' ಎಂಬ ನಾಮಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಆದೇಶರೂಪ : 'ಮ್ಮಾಗಾಯ್', 'ಮ್ಮಾಂದರ್' ಪರಾ. **ಮ್ಮಾ**₃ : 'ಮಾಮರ' ಪರಾ.

ಮಾಂಕರಣೆ (ನಾ)- ತಿರಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ಉಪೇಕ್ಷೆ ; ಅವಜ್ಞೆ : ಅಂಕಂಗಾಜಿನ ಗಂಡುತನಂ ಕೊರಿತೆ ತುಮುಲಯುದ್ಧದೊಳ್ ಪಟುಭಟರಂ ನೂಂಕುವ ಸಮರಂಗಾಜಿನ ಮಾಂಕರಣೆಯೆ ಗಂಡುತ್ರಸದ ತಿರುಳೆನಲೇಬ್ಯುಂ (ಶಾಪು. ೭೮೨ ಪ್ರಾ೫). [< ಮ್ಮಾ + < ಕರಣ]

ಮಾಂಕರಿಸು, **ಮಾಕರಿಸು** (ಕ್ರಿ). ೧. ತಿರಸ್ಕರಿಸು ; ಅವಹೇಳನ ಮಾಡು ; ಕೆಡೆಗಣಿಸು : "ಮಾಂಕರಿಸು (ಮಾಕರಿಸು) –ಅವಜ್ಞಾಯಾಂ (ಅಲ್ಲಗಳಿ)" (ಕವಾಣಾ) ; ಸಿರಿಸದ ಬಾಸಿಗಮಂ ಮಾಂಕರಿಸುವ ಪಳಿತೋಳ ಪೂಡ್ದಗಂಕಣದ ಸರಂ ಮೊರೆವಳಿಗಳೆ ಸರಮಂ ಚಪ್ಪರಿಸುವಿನಂ ಬೆನ್ನೆ ಪೊನ್ನೆಯರಲಂ ಕೊಯ್ದೆಳ್ (ಅಪಪ್ರ. ೦೦–೦೦೨ ಅಪಕಪ್ರ) : ಸಿದ್ಧವಿದ್ಯಾಧರ ದಿವಿಜಕುಮಾರ್ಗಳಂ ಚಲ್ಮಿಯಿಂ ಮಾಂಕರಿಸುತ್ತುಂ ಬಂದನಾನಾದಿತನಿರುಪಮ ಶೃಂಗಾರಸಾರಂ ಕುಮಾರಂ (ಪಂದ್ರಪು. ೬-೭೨) ; ಬಾಳೆಗಂಬಮಂ ಮಾಂಕರಿಸುತ್ತೆ ತೋರ್ಪ ತೊಡೆ ಮೆಲ್ಲಡಿ ರಂಜ್ಜಕುಮಾ ಕುಮಾರನಾ (ಜಾಪಪ್ರ. ೪-೪೭). **ಮಾಕರಿಸು** : ೧. ಸೊಕ್ಕಿ ಮಾಕರಿಸುತ್ತಿರ್ಪ ಮದಾಂಧನವ್ವೆ ಖಿಳನಾಯುದ್ಧಿಗಪಮಂ ತಂನ ಚಾಮರದಿಂ ತೊಟ್ಟಗೆ ನಂದೆ ಬೀಸಿ ಕಳೆವಳು (ಜಾಸಪ. ೩೩–೭೦ ; ೩೨೫) ; ಹೀಗೆ ಗಂಡ ಹೆಂಡಿರಿಬ್ಬರೂ ಒಬ್ಬರನ್ನು ಒಬ್ಬರು ಮಾಕರಿಸಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾ ಇರುವಾಗೆ (ಪುಸುಗ. ೦೫೦) ; ಲೋಕವ ನಜ್ಜದ ಮುನಿಯುವನೆಂದು ಮಾಕರಿಸದಿರೆಲೆ ದಾರಿಗ ನೊಂದು (ಸಶ್ಯ. ೭೫-೦೦). ೨. ಅಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳು : ಅಕಾರ ನಾಕಾರ ಸಮ್ಮತ ತಾನಾಗಿ ಮಾಕರಿಸುವನಲ್ಲ ಮನದಿಚ್ಛೆಗೆ (ತೂತ್ಪಸಂ. ೦೦೫-೬). ೩. ಉದ್ದಟತನದಿಂದ ವರ್ತಿಸು ; ಗರ್ವಿಸು ; ಬೀಗು : ಕೂರಸಿಯಿಂದೆ ಕೂಂಕಿ ರ್ಪುಂಕಿಸುವ ಕುಮಾರಿ ಮಾಂಕರಿಪ ಪೊತ್ತಸ ಹೂಂಕೃತಿಗೆಯ್ದೆ ಭೈರವಂ (ಕಾರ್ಕೃಪ್ರ. ೦೫–೦೦೬). [ಮಾಂಕರಣ + – ಣಾಮ್ಯ]

ಮಾಂಕೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೇಡವೆನ್ನು : ಪಡೆ : ಸುರತಸುಭ್ರಮದ ಲೀಲಾವಿನೋದದ ಬಗೆಯ ಹೇಳಲಂಜುವೆನೆಯ್ಯ ಹೇಳ್ವುವೆ ನೀನು ಮಾಂಕೊಳದಿರಯ್ಯ (ಶಪ್ರ. ೬೬–೬೨). ೨. ಎದುರಿಸು : ಅಂಕಿಸಿ ನೋಡದನ್ನೋರೆಮೋಜಿನೊಳಪ್ಪೆ ಮಾಂಕೊಂಡು ಜಯಿಸೆಂದಳವಳು ಕೊಂಕುಮೋಜಿಯು ಪೆಣ್ಣೊಳಾಸು ನುಡಿದನಲ್ಲ ಕುಂಕುಮವರ್ಣ ಕೇಳೆಂದ (ಕರ್ಕ. ೦೯–೦೦೬). [< ಮ್ಮಾ + ಕೊಳ್₁]

ಮೂಂಗದಿರ್ (ನಾ). ಮೂವಿನ ಚಿಗುರು : ಮೂಂಗದಿರ್, ಮೂಂಗೊಸರ್. ಮೂಂಜೆಳೆ. ಮೂಂಜೊಂಪಂ (ಶಬ್ದಮ. ೨೪೫ ಟಿಪ್ಪ.).

[ಮೂಂ (< ಮೂವು) + ಕದಿರ್[1]]

ಮೂಂಗಲಿಕ, ಮೂಂಗಳಿಕ (ಗು). ೧. ಮಂಗಳವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ; ಶುಭಕರವಾದ : ಮೂಂಗಲಿಕಕರ್ಮಾಭಿಯೋಗಕ್ಕುಲಾಂಗನಾರತಿಯೊತ್ತ ಡಿಂತೆ ವರಾಂಗನಾವೈಮುಖ್ಯವಿವೆ ಸದ್ವರ್ಮಗತಿ (ಕುಮ್ಮಾ. ೦೫-೦೩). **ಮೂಂಗಳಿಕ :** (ನಾ). ೨. ಮಂಗಳಕರವಾದ ಶ್ಲೋಕ,-ಗೀತೆ : ಪುಣ್ಯಾಶಂಕರ ಮೂಂಗಳಿಕಪಠನಪಟುರವಂಬೆರಸು . . . ವಧೂವರರ್ ನಡೆ ಶಂವರ್ (ಅನಂಪು. ೬-೩೬ ಪ); ಪಾಡುವ ಮೂಂಗಳಿಕದ ಆಡುವ ನರ್ತನದ . . . ಸೂಬ್ವೆಪ ಕಪಳಿಗಳ ಕೋಳಾಪಳವೆಸೆಯೆ (ಅನಂಪು. ೯-೫೯ ಪ)-[ಸಂ.]

ಮೂಂಗಲ್ಕ, ಮೂಂಗಳ್ಕ (ಗು). ೧. ಮಂಗಳಕರವಾದ ; ಶ್ರೇಯಸ್ಕರ ಪಾದ. (ನಾ). ೨. ಮಂಗಳಕರವಾದುದು; ಶುಭ; ಒಳಿತು: ಸಾಧು ಪದಂಗಳ್ ನಮಗೀಗೆ ಸಾಧುಪದಮಂ ಕೈವಲ್ಕಮೂಂಗಲ್ಕಮುಂ (ಪಂಚಪ. ೧-೩) : ರಾಮನಪ್ಪಲ್ಲಿ. ಕೇಳ್ ಕ್ಕಕಿ. ನೀನಡವಿಗಟ್ಟುತಿಪೆ ನಿನ್ನ ಮೂಂಗಲ್ಕಮಂ (ಶ್ರೀಣಾಪು. ೭೦-೨೩೦)- ೩. ಮಂಗಳಕರವಾದ ಕೆಲಸ ; ಶುಭಕಾರ್ಯ : ಆರಸಿಯರು ದೂರ್ವಾಕ್ಷತೆಯು ದಧಿವಿರಚಿತದ ಮೂಂಗಲ್ಕವನು ವಿಸ್ತರಿಸೆ ಬಹುವಿಧವಾದ್ಯದಲಿ ಹೊಜಮಂಟರರಮನೆಯ (ಶುಮ್ಮಾ.೩-೦೫).೪. ವಿವಾಹಸಮಯದಲ್ಲಿ ವರನು ವಧುವಿನ ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಮಂಗಳಕರವಾದ ಚಿನ್ನದ ಬೊಟ್ಟು ; ತಾಳಿ : ಅವರು ಮೂಂಗಲ್ಕವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕಟ್ಟರಲಿಲ್ಲ (ಕಾಡಪ. ೨೬೩) : ರಾಧಾಬಾಯಿ ಹಾರವನ್ನು ಹರಿದು ಅವನ ಮುಖವ ಬೀಲೆ ಎಸೆದಳು, ಕರಿಮಣಿ ಹರಿದು ಮೂಂಗಲ್ಕ ಕೆಳಗೆ ಬಿತ್ತು ! (ಪಣಾಶಾ. ೩೩). **ಮೂಂಗಳ್ಕ :** ೧. ಚಿಗ್ಯಾಗಂ ಮೂಂಗಳ್ಕತೂರ್ಯಸ್ವನದೊಳ್ ಬಧಿರೀಭೂತಮಪ್ಪನ್ನಿಗಂ ಪೊತ್ತೀಗಳ್ ಬರ್ಕಂಬುದುಂ . . . ಜ್ಯೋತಿಃಪ್ರಭಾಕನ್ನಿಕೆ ಮಸಕದೆ ಕೊಲ್ವಾವೆ ಬರ್ಜಂತೆ ಬಂದಳ್ (ಶಾಂಪು. ೩-೧೩). [ಸಂ.]

ಮೂಂಗಲ್ಕಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿದಳಧಾನ್ಯ : ಕಡಲೆ : "ಮೂಂಗಲ್ಕಕಃ, ಮಸೂರಃ– ಈ ೨ ಜೊಂಗೆ" (ಹಲಾಮು. ೧೩-೧೫೭). [ಸಂ.]

ಮೂಂಗಲ್ಕಕೈಶಿಕ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಧಾಯಾಗೌಲ, ನಂತರ ಮೂಂಗಲ್ಕಕೈಶಿಕೀ, ಮೇಷರಂಜನೀ. ಗಾವ್ಯಕಾಂಭೋಜಿ (ಶಕುಶ್ರ. ೦೫೯). [ಸಂ. ಮೂಂಗಲ್ಕಕೈಶಿಕೀ]

ಮೂಂಗಲ್ಕಗೇಯ (ನಾ). ಮಂಗಳಗೀತೆ : ಮೂಂಗಲ್ಕಗೇಯಧ್ವನಿಯಿಂ ದಾಶಾಂತರಂ ಭೂರ್ಜಸಿ ಸೊಗಯಿಸೆ . . . ಅರಿಗಂಗಾಯ್ತು ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕಂ (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೦೯-೦೮). [ಸಂ.]

ಮೂಂಗಲ್ಕಮಜ್ಜನ (ನಾ). ಶುಭಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ : ಮಂಗಳಸ್ನಾನ : ಅರಿವಿದಾರರು ಮಾಡಿದರು ಮೂಂಗಲ್ಕಮಜ್ಜನವ (ಕುವ್ಯಾ. ೦೦-೨). [ಸಂ.]

ಮೂಂಗಲ್ಕಸೂಕ್ತ (ನಾ). ಮಂಗಳಕರವಾದ ಸ್ತೋತ್ರ ; ಶುಭಪ್ರದವಾದ ಮಂತ್ರ : ಒಡನೆ ವೆಂಟಣಿಸಿದರು ವಿಪ್ರರು ತೊಡಗಿದರು ಮೂಂಗಲ್ಕಸೂಕ್ತವ ಅಡಕೆದರು ಪಡಿಚರರು · ಕುಡಸಮಿಧಗಳ ಹೊಜಿಗಳನು (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೦-೭೦) ; ಮೂಂಗಲ್ಕಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಜ್ಯಾತ್ಮಣರಿಂದಲೂ ಪುಸೋಹರವಾಗಿದ್ದ ಅಯೋಧ್ಯಾಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಕಂಡು ಮಂಧರೆಯು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟು . . . ಕೇಳಲು (ಕಗೂ. ೬೨ ಕಾಮಾಣಕೋಕ್ತಿ ೦೧೫). [ಸಂ.]

ಮೂಂಗಲ್ಕಸೂತ್ರ (ನಾ). ತಾಳಿ ಮತ್ತು ಕರಿಮಣಿಗಳನ್ನು ಪೋಣಿಸಿದ ನೂಲು.– ಎಳೆ : ಮಂಗಳಸೂತ್ರ : ಮುಹೂರ್ತದ ದಿವಸ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಸುಂದರಿಯು ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಮೂಂಗಲ್ಕಸೂತ್ರವು ಅಲಂಕೃತವಾಯಿತು (ಸಂಪು. ೩). [ಸಂ.]

ಮೂಂಗಳಕ 'ಮೂಂಗಲಿಕ' ನೋ.

ಮೂಂಗಳ್ಕ 'ಮೂಂಗಲ್ಕ' ನೋ.

ಮೂಂಗಾಯ್-, ಮೂಂಗಾಯಿ, ಮೂಗಾಯ್-, ಮೂಗಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಮೂವಿನಕಾಯಿ : ಶೃಂಗಾರನದಿಯನೆಳವೆಜೆ ಮೂಂಗಾಯನೆ ಪಂಜು ಪೇಬುವೇಬ್ಬುದೆ ರಸಭೂವಂಗಳನಾಗಮಮಂ (ಶಪ್ರಕೃ. ೦-೬೨) ; ಕಂಪುದೀವಿರ್ದ ಪೂವಂ ಮೂಂಗಾಯಂ . . . ಜಣ್ಣು ದಾಳಿಂಬಗಳಸೊಲವಿನಿಂ ತೋಂಟಿಗಂ ಕೊಟ್ಟನೊರ್ವಂ (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೬೮). ೨. ಮೂವಿನಕಾಯಿಯ ಆಕಾರದ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣ ಅಥವಾ ಆಲಂಕಾರಸಾಧನ : ಬಳಸಿದ ಚಿಂಬೊನ್ನ ಮೂಂಗಾಯಿ ಗೊಂಚಲ್ಗಳ ಪೊಂದಳಿರ ತೊಂಗಲ್ಗಳ ಸುತ್ತುಂಗೊಂಡ ಸುರಿಗೆಯ ಮುತ್ತಿನ ಬುಂಭೂಕಂಗಳ ನಡುವೆ (ಶಪ್ರಕೃ.೯-೦೩ ಪ): ಮೂಂಗಾಯಿ ಕದಪಂ ಚುಂಬಿಸೆ ಪೊಂಗವಡಿಕೆ ಸೊಸಸೊಳಲಿಬಿಂ ಗೆಜ್ಜೆ ಗರುಲಿವಂ ಸಂಗಳಿಸೆ ಚಲಸದೊಳ್ ಭವತ್ಕಾಂಗಣದೊಳ್ ಕಂದಸೇದು ದಬ್ಬಿಸಿಬಿಡುಪಂ (ಪಂಪ್ರಭು. ೩-೪೩) : ಆಕರೆಲೆಗಳಲ್ಲುಗೆ ಮೂಂಗಾಯಂ ಚಲಲಿಯಸೆಂತೆಣಗಳುಲಿಬಿ ಶಿಶು ನಪ್ಪಿಗಲ್ಕಂದು (ಪ್ರಕೃತಿ. ೦೨-೬೬). **ಮೂಂಗಾಯಿ :** ೧. ಮಂತ್ರಿಗಳ ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಉದಾರವಾದೆ ಮೂಂಗಾಯಿ ? ಮಂತ್ರಕ್ಕೆಯುಂ ದೈವಪಂಚಾಯತ (ಪಂಪು. ೦೯-೦೩). ೨. ತಲೆದ ಸಹಜಚ್ಛಿದ್ರಕರ್ಣಂಗಳಿಗೆ ಮಣಿ ಮೂಂಗಾಯಿನಿಟ್ಟಳು ಅಲರೆಲೆಯ ಶಿಖಿಯುಲಿ ತೊಡರ್ಚಿ ವಿಮುಕ್ತದೋಷಂಗೆ (ಕಾಕ್ಷಣ. ೫೬-೬೩); ಪೆಳೆವ ಪೊಂಗವಡಿಗೆ ಮೂಂಗಾಯಿಯುಂಡಿಮಣಿ ಪುಲಿಸಿಂಗದುಗುರ್ಪೊನ್ನ ಬಂದಿ (ಕ್ಷತ್ರಪ. ೩-೦೬೩). **ಮೂಗಾಯ್ :** ೧. ಉಪ್ಪು ಸಾಸವೆಯು ಮೂಗಾಯು ಪಿಳ್ಳಂಬೆಯು . . . ಹುರಿಸಂಡಗೆಯು ಬಾಳಕವನು ತಪ್ಪದೆಲ್ಲು ಸಾಧನವನು ಸಂಪರಿಸಿ (ನಿಸ್ಸಣ. ೬-೩೨). ೨. ಅಭವವಲ್ಲಭೆಯು ಕವಿಗೂಡಿದಪತಿಸಖಲುವಾದೆಸೆಸುತಂ ಕುಣಿವಂತಾಡುವ ಗಿರಿಜೆಯು ಮೊಗದೊಡನಾಡುವ ಹೊನ್ನೋಲೆವಿಡಿದು ಹೊಸ ಮೂಗಾಭ್ಯುಳ್ (ಗಿಣಿ. ೩-೬೨) : ರೆಕ್ಕೆಮಣಿ ಪುಲಿಯುಗುರ್ ಗೆಜ್ಜೆ ಮೂಗಾಯ್. . . ಪಣೆಯೊಳ್ಕಿದ ಸುಭಸಿತಮರಳೆಲೆಯೆನಿಪ ಪುಲಿರಿಯ ಬಾಲದೂಡಿಗೆಗಳ ನಾಂತು (೩೬೫. ೩-೪೬). **ಮೂಗಾಯಿ :** ೧. ಒಂದು ಮಡಕೆಯೊಳರ್ಧ ಮಡಕೆ ನೀರಂ ಹೊಯ್ದು . . . ನೀರುಳ್ಳಿ ಮೂ[ಪಾಣಾ. ಮೂಂ]ಗಾಯಿ ಹಸಿಯೆಲ್ಲುವಂ ಬೆರಸಿಕೊಂಡು (ಕೊಕಣ. ೩-೩೪). ೨. ಅರಳೆಲೆ ಮೂಗಾಯಿ ಕೊರಳೆ ಮಂತ್ರಿನ ಪಾರ (ಭೂಂಪ್ರ. ೩-೬೬-೩); ಕಳೆಪೆಪ್ಪ ಮಂತ್ರಿನ ಕಡೆಕಾ ಮೂಗಾಯಂ ಪಜ್ಜಳಿಪ ಬಜ್ಜರದ ಬಾವುಲಿಯನಿಟ್ಟು (ನೀಕಥೋ. ೩-೨).

[ಮೂಂ (<ಮೂವು) + ಕಾಯ್[1]]

ಮೂಂಗಾಯಿ 'ಮೂಂಗಾಯ್' ನೋ.

ಮೂಂಗುಳೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪೂಜ್ಯಗುಳೂರ್ಮಾರ ದಿವಾರದ ಪಾಪ್ಪರ್ (ಇಕ. XIV. ೨೬೨-೩೬ ; ಪು. ೦೩೫ ೪೪).

[ಟಿ ಇದು 'ಮಂಗಳೂರು' ಎಂಬುದರ ಅಪಭ್ರಂಶವಿರಬಹುದು]

ಮೂಂಗೊಸರ್ (ನಾ). ಮೂವಿನ ಚಿಗುರು,-ತಳಿರು : ಮೂಂಗೊಸರಂ ನಸುಗಟ್ಟಿ ಸೊಕ್ಕಿನಿಂ ತನು ದಳವೇಜೆ . . . ಪೂಗಲ್ ಪೂಗಲೆಂದುದು ಕೋಕಿಲಪ್ರಜಂ (ಪಗೂ. ೦೪-೩೬); ವನಪಾಲಂ ಕಾಣ್ಕೆಗೈದಂ ವಿಚಕಿಲದರಲಂ . . . ಮೂಂಗೊಸರಂ ಮಾಧೂಫಳಶ್ರೀಣೆಯುಂ (ಣಾಪ್ರಭ. ೦೦-೨).

[ಮೂಂ (<ಮೂವು) + ಕೊಸರ್[2]]

ಮೂಂಜುರಪಾಟ 'ಮೂಂಜುರಪಾಟು' ನೋ.

ಮೂಂಜುರಪಾಟು, ಮೂಂಜುರಪಾಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆ : ಅವನ ಪೈಮೇಲೆ ಮೂಂಜುರಪಾಟಿನ ಹೊದಿಕೆ (ಪುಂಗಾಪ್ರ. ೪೭). **ಮೂಂಜುರಪಾಟ :** ನಾನು ಉಟ್ಟ ಈ ದೋತರ ನೋಡಿರಿ. ಇದು ಮೂಂಜುರಪಾಟವಲ್ಲ (ಸಮಾಕ. ೬೫೦). [← ಮರಾ. ಮೂಂಜರಪಾಟ್. ಮೂಂಜರ್‌ಪಾಟ್, ಮೂಂದರಪಾಟ್, ಮೂಜರವಾಟ್]

ಮಾಂಜರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೆಣ್ಣು : ಪಾಳುಭೂಮಿ, ಮಾಂಜರಿ, ಕೇಸರಿ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಗಿಡಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಬೇಕಾದರೆ ಕೆಂಪುಮಣ್ಣನ್ನು ಹಾಕಿ ಗಿಡಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಬೇಕು (ಕೃಚಕ್ರ. ೧೨).

[?-/ತುಳು. ಮಂಜರ್ = ಬರಡಾದ]

ಮಾಂಜಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಚಿಂತಾಮಣಿ, ಕಲ್ಲಡ, ಮಾಂಜಿ, ಫರಜು ಮುಂತಾದ ಕಪ್ಪರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೃತಿರಚನೆ ಮಾಡಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಆ ರಾಗಗಳ ಸ್ವಪ್ನಪರಿಚಯ ಮಾಡಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಗಿಕಂ. ೨೯೮) ; ಹಂಬೀರು. . . . ಮಾಂಜಿ, ಪೂರ್ವಿ ಎಂಬಿವುಗಳು ದೇಶೀಪುರಾಗಗಳು (ಚತುರ್ದ. ೦೩೦). [ಸಂ. ಮಾಂಜೀ]

ಮಾಂಜೆಜ್ಜ (ನಾ). ಕೆಂಪು : ಕೆಂಬಣ್ಣ : "ಅರುಣಃ, ಶೋಣಃ, ರಕ್ತಃ, ಮಾಂಜಿಷ್ಠಃ. ಪಾಟಲಃ. (ಅ)ಹಾಮ್ಯಃ, ಲೋಹಿತಃ—ಈ ೭ ಕೆಂಪು" (ಪಣಾಯು. ೩೨೦-೧೯); ಶ್ವೇತಪೀತಕಪೋತಪರಿಕಲ್ಪಿತಮಾಂಜಿಷ್ಠವೆಂಬ ಪಡು ವರ್ಣವೆಂದನ್ನ (ಶಕಸಂ. ೦೩೨-೨೩೯) : ಶ್ವೇತಪೀತಂ ಕಪೋತಂ ಹರಿತಂ ವಿಮಲ ನೂತನದ ಮಾಂಜಿಷ್ಠ ಮೊದಲಾದ ವರ್ಣಗಳೊಳ್ಗೋತು ಮಾಡಿದ ವಿಲಸದಕ್ಷಿತೆಯ ಶಂಕರಂಗರ್ಪಿಸಲು ಕೋಟಿಫಲವಪ್ಪೆ (ಗುಚಾಣ. ೬-೯). [ಸಂ.]

ಮಾಂಜಿಸು ' ಮಾಜಿಸು ' ನೋ.

ಮಾಂದು$_1$ ' ಮಾಜು$_1$ ' ನೋ.

ಮಾಂಜು$_2$ ' ಮಾಜು$_2$ ' ನೋ.

ಮಾಂಜೆಲೆ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಎಲೆಯ ಕೊಂಬೆ : ಮಾಂಜೆಳೆ, ಮಾಂಜೊಂಪಂ (ಕಾಸ್ಮಃ ೬೪೦ ಪಾ.ಟಿ.). [ಮಾಂ (< ಮಾವು) + ಸೆಳೆ]

ಮಾಂಜೇದೂಟ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಾಲಗಾಣ ಶ್ರೀಮಾಂಜೇದೂಟ ಇನಿಥ ಇರ್ಪ್ಪತಯ್ದು ಮುಮ್ಮೊದಲಾಗೆ [ರ್ಸ್ಯಾ] ದಿವಿಸಾಭಾಗಂ ಪುಲ್ಲರು × × (ಈ. ೬. ೩-೦೯; ೬೦೦). [?]

ಮಾಂಜೊಂಪ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಗೊಂಚಲು, ಗುಚ್ಛ : ಮಾಂಜೆಳೆ, ಮಾಂಜೊಂಪಂ (ಕಾಸ್ಮಃ ೬೪೦ ಪಾ.ಟಿ.).

[ಮಾಂ (< ಮಾವು) + ಜೊಂಪ$_1$]

ಮಾಂಟಿಬೆಕ್ಕು ' ಮಂಟಿಬೆಕ್ಕು ' ನೋ.

ಮಾಂಟೆ ' ಮಾಡ$_3$ ' ನೋ.

ಮಾಂಡಲಿಕ, ಮಾಂಡಳಿಕ (ಗು). ೧. ಒಂದು ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಒಂದು ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಆಳುವ. (ನಾ). ೩. ಒಂದು ಪ್ರಾಂತವನ್ನು ಆಳುವವನು ; ಮಂಡಲಿಕ : ವಿಜಯವರ್ಮರಾಜನ ತರುವಾಯದಲ್ಲಿ ಸೇಂದ್ರಕರು ಸುರತಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಮಾಂಡಲಿಕರಾಗಿದ್ದರು (ಕಚಾಕ. ೫೦) ; ಚಂದ್ರನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಅರಸನು . . . ಧಾರಾಪುರದ ಪರಮಾರ ಭೋಜರಾಜನ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೦೦೦-೧೦೫೪)ಮಾಂಡಲಿಕನಾಗಿದ್ದನು (ಜಾಶಿಶ. ೩೦). **ಮಾಂಡಳಿಕ** : ೩. ನೊಳಂಬರು ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರು, ಕಲ್ಯಾಣಿ ಚಾಳುಕ್ಯರು ಇವರ ಮಾಂಡಳಿಕರಾಗಿಯೂ ಸಹ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದರು (ಶೋಸಂ. ೨೦). [ಸಂ.]

ಮಾಂಡಲೀಕ, ಮಾಂಡಳೀಕ (ನಾ). ಮಾಂಡಲಿಕ ೩ : ಕರೆಸಿ ದಾನವ ಮಾಂಡಲೀಕರ ಹರಸದಿಂದುಮಪೆಗೊಂಡಿಪ್ಪನಿತ್ತನು (ಶಾಚಾ. ೪೦-೬). **ಮಾಂಡಳೀಕ** : ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೦೦೦ ದ ಅನಂತರ ನೊಳಂಬರು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಸ್ವತಂತ್ರಪವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಕಲ್ಯಾಣಚಾಳುಕ್ಯರ ಮಾಂಡಳೀಕರಾಗಿ ಆಳುವುದನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು (ಶೋಸಂ. ೨೦).

[< ಸಂ. ಮಾಂಡಲಿಕ]

ಮಾಂಡಳಿಕ ' ಮಾಂಡಲಿಕ ' ನೋ.

ಮಾಂಡಳೀಕ ' ಮಾಂಡಲೀಕ ' ನೋ.

ಮಾಂಡುಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಮಂಡಜಿಪ್ಪೆ : " ಆದಿತ್ಯ ಭಕ್ತನುಮುದು ಮಾಂಡುಕೆ " (ಮಂಗಣಾ. ೩೯-೨೬). [< ಸಂ. ಮಂಡೂಕ]

ಮಾಂತ$_1$ (ನಾ). ಮಕಾರದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವ ಶಬ್ದ : ಮಾಂತಕ್ಕೆ— ಅಣ್ಮಾ (ಕಬುಣ). [ಸಂ.]

ಮಾಂತ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹಿರಿಯ ; ಪೂಜ್ಯ ; ಮಹಂತ : ರಾಜರು ರಕ್ಕಸ ಮಾಂತರು ಲಾಳ ಬಲ್ಲೋಜರು ಪೆಟುಲಂಬಿನವರು ತೇಜೋಮಯ ಬಾಣ ಗಾಜಿರೇಜಿತ್ತು ಖಗರಾಜನೆಜಂಕೆಯಿಕ್ಕೆಲದಿ (ಕೋಚತ. ೩೬-೧೩). ೨. ಮಠ, ದೇವಸ್ಥಾನ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ; ಮತಾಧಿಕಾರಿ : "ಮಾಂತ (ಮಾತ) — ಮಹಂತ = ಮತಾಧಿಕಾರಿ. ದೊಡ್ಡಮನುಷ್ಯ" (ಕಡ್ಡಕೋ. ೪೫). [< ಮಹಂತ]

ಮಾಂತನ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ ; ಘನತೆ ; ಹಿರಿಮೆ : ಜನಿತಪ್ರಗಲ್ಭ ದೊಳ್ ಮಾಂತನದೊಳ್ . . . ಅನುಪಮಗುಣದೊಳ್ ಶ್ರೀಶಂ ಘನಂ (ಕಬಾ. ೬-೪೨) ; ಅವರಿರ್ವರ ಮಾಂತನದಳವನಳೆಯಲಿಜನಾಜಂ (ಅಷ್ಟ. ೦-೬೫) ; ಮಾನ್ಯಸಕ್ಕಾಗರಮೆನೆ ಸೆಗಟ್ಟಂ (ಅಸ. XVI. ೫೬-೦೦ : 1053).

[< ಮಾಂತ$_2$ + — ತನ]

ಮಾಂತರು (ನಾ). ಮಾವಿನ ಮರ : ಚೂತವೃಕ್ಷ : ಕಾಂತಾರದೊಳು ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತನಾಡುತ ತನ್ನೇಕಾಂತಭಕ್ತರನೆಂಬಡಗೂಡಿ ಮಾಂತರುವಿನ ನೆಳಲೊಳು ಕೊಳಲೂದುತ (ಕೃಕೃಗೋ. ೩-೭೦).

[ಮಾಂ (<ಮಾವು) + ತರು$_2$]

ಮಾಂತ್ರಿಕ (ನಾ). ಮಂತ್ರಗಾರ ; ಗಾರುಡಿಗ ; ಯಕ್ಷಿಣಿಗಾರ : ಆತನೇ ಶೂರತ್ವವೆಳ್ಕವನಾತನೇ ಮಾಂತ್ರಿಕನು ತಪಸಿಯುಮಾತನೇ ವಿದ್ವಾಂಸನಾತನೆ (ಪಾಪು. ೨೮-೨೪); ಕೆಲವರು ಬೈರಾಗಿಗಳೂ ಮಾಂತ್ರಿಕರೂ ನಾಪ್ಪ ಚಿನ್ನ ಮಾಡಬಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬದಾ. ೪-೦೦೩). [ಸಂ.]

ಮಾಂದಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಚಾಸರಾಳ್ ಪೊನ್ನಾ ಕವಳಿಗೆ ಕಾಳಮ್ಮನ್ ಮಾಣ್ದಳಿಯ ಬೀರಿಯುದುಳ್ಳಿ ಬಲುಮೆಮ್ಮರಸರ ಕಾಳಿಗದುಳ್ಳಿ ಎಜಿದು ಸತ್ತನ್ (ಅಸ. XVI. ಕುಬುಳೂ. ೦೦೦-೨; ಸು. ೩೩೨). [?]

ಮಾಂದಳಿರ್, ಮಾಂದಳಿರು, ಮಾದಳಿರ್ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಚಿಗುರು, ಕುಡಿ ; ಕಾಮದೇವನುಕ್ಕವದಲ್ಲಿ ಮುನ್ನವೆ ಕಟ್ಟಿದ ಮಾಂದಳಿರ ತೋರಣಂಗಳೊಳಮೆತ್ತಿದಶೋಕಪಲ್ಲವಪತಾಕೆಯೊಳಂ (ಶಾಪಂಚಾ. ೬೦೦) ; ಮಾಂದಳಿರ್ಗಳ ತೋರಣಂ ವಿರಾಜಿತವಸುಂ (ಕಮುಚಂ. ೬-೬೯). **ಮಾರದಳಿಮೆ** : ಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಮಾಂದಳಿರ್ಕೆ . . . ಕಲುಷರಹಿತೆಯು ಪಳಕುಲಾಧ್ಯಮ ಬಲುಕರಿಸಿ ಕೊಂಡೊಯ್ದನೆಂದುಸುರುವುದು ರಾಮಂಗೆ (ಕೋಚಾ. ೬-೮೦-೬) ; ಪರಪುಟ್ಟಗಳಿಂ . . . ಪಿರಿದು ಮಾಂದಳಿರ ಗುಟುಕನಿತ್ತು ಮನಕತಿಹರುಷವ ಮಾಡುವೆ ನಿಮಗೆ (ಕಂಪಪ. ೯-೨೦೦) ; ಮಾಂದಳಿರು ಆಗ ತಾನೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುತಿತ್ತು (ಪಾಂಕಾ. ೨೪೪). **ಮಾದಳಿರ್** : ಮಾದಳಿರ ಪಳಿವ ಚೆಂದುಟಿಯ ಸವಿಗೆ . . . ಎಸೆವ ಮೈಗೂಡಿಗೆ ಬಯಸಿ ಬಯಸಿ (ಕೃಬಾಣ. ೬-೦೦). [ಮಾಂ (< ಮಾವು) + ತಳಿರ್$_2$]

ಮಾಂದಳಿರು 'ಮಾಂದಳಿರ್' ನೋ.

ಮಾಂದಾವು ? (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ಮಾನ್ದಾವುದ ಕಾಳೆಗದುಳ್ ಪಗೆ ಕಲಿಯಾರು ಮಗನ್ ಬೆಜ[ಯ]ತ್ತನ್ ಗ್ಗುಣ್ಪುಕರನ್ . . . , ಪಲರನಿಜ್ಜರು ಸತ್ತೊಡೆ (ಅಸ. ೫. ಮುಕಣಾ. ೨೨೪-೬; ಸು. ೫೦೦ ?).

[?]

ಮಾಂದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡೆ ; ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು : ಮನಕಂ ಕಾಯ್ತು ಜವಂ ಜವಂಗಮಿದಿರೊಳ್ ನೋಡಲ್ಕುಗುರ್ವಾಗೆ ಮಾಂದಿಸಿಮಿಾ ವಂದುಮು ಕೊಂದುದೆಂದು ಭಯದಿಂ ವಿಪ್ರರ್ ತರಳ್ಗೊಂಡೆ (ಕಂಕಣಾ. ೬-೩೭) ; ದಾನವವದಂ ನಿರ್ದ್ದಯ್ವವಕ್ಕಂದು ಯಾಚಿಪುದು ಮಾನ್ದಿಸಿ ನಿಂದು ನಾಲಗೆ ಮೊಳೆಂದುಂ ನಿದ್ರೆಯಕ್ಕಂದು ಯಾಚಿಪುದಂ ಮಾದಿಸಿಯನ್ನಸಂ ಕಡಿಸಿದಳ್

ಬಲ್ಪಿಂತುಟೋ ಜೀವಿಪ್ಪೆಯ (ಶಾಸ. ೩೩-೪೦ : 1178). ೨. ಕಳೆ : ನಿವಾರಿಸು : ಅವರ್ಗಳ ಭಯಮಂ ಮಾಂದಿಸುವೆಡೆ ಸುಜನಸಂಸ್ತವಂ ಕರಣೀಯಂ (ಭೃತ್ತ. ೭-೨೩); ಒಂದೊಂದೆಸಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದಿಪಪೆಯುಂ ವಿಂತತಿಸಹಸ್ರಸೋಪಾನಂಗಳ್ ಇಂದೂಪಳರಚಿತಂಗಳ್ ಮಾಂದಿಸುವುದು ಜನದ ಮನದ ಸಂತಾಪತತಿಯಂ (ಶೃಂಪ್ರ. ೦೦-೨೪). ೩. ಆರಿಸು ; ನಂದಿಸು : ಕುಂದದೆಲಭವಲನ್ಮಪದಕನೇಂದುಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾವ್ಯತಿಕ್ಷಜಲ ಪರಿಷೇಕಂ ಮಾಂದಿಸುವಂತಾದುದು ನೃಪನಂದವೆಯರ್ದೆಯೊಳಗೆ ಬಳೆದ ಶೋಕಾನಳನಂ (೮೦೪. ೬-೨೯). [ಮಾಂದು₁ + — ಇಸು₃]

ಮಾಂದು₁ (ಶ್ರ). ೧. ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸು : "ಮಾಂದು—ಪ್ರತಿಷೇಧ (ತಡೆ). (ಪ್ರಸಿದ್ಧ.)" (ಶಬ್ದಾ). ೨. ಕುಗ್ಗು ; ಕಡಮೆಯಾಗು : ಪೊಮೞೀರಂದೆದ ಮಾಂದದೆ ರಸಕ್ಕೆ ಪಂದಲರೊಳೆಱಗಿದರಗಿಳರಚನೆಯ ಕರ್ದಿಸವಂತಿಸವಿನಮೇಂ ಸೊಗಯಿಸಿದುದೊ ವನಯುವತಿಪದನತಿಲಕಂ ತಿಲಕಂ (ಶಾಒಪು. ೬-೦೩೭). ೩. ಹಿಂದೆಗೆ ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು : ಮಾಂದದೆ ಕುಂದದೆ ಬಿನ್ನಂಬಂದಂ ತದ್ರಿಪುವೆನುತ್ತೆ ಬೀಭತ್ಸಲತಾಕಂದಮನೆ ತರ್ಪ ತೆಱದಿಂ ತಂದಿಟ್ಟಿಪನಿದಿರೊಳ್ಗೊರ್ವನಾ ಪಂದರೆಯಂ (ಕಂಪ್ರತಿ. ೦೦-೦೭೬). [ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮಾನ್ದು ; ತುಳು. ಮಾದು]

ಮಾಂದು₂ ' ಮಾಣ್ ' ಪರಾ.

ಮಾಂದುರಿಗ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಲಾಯವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ಕಾಸ್ತಾರ : (೯). [< ಸಂ. ಮಾಂದುರಿಕ]

ಮಾಂದೋಪು (ನಾ). ಮಾವಿನ ಮರಗಳ ಗುಂಪು,—ತೋಪು : ಮಾಂದೋಪಿನೊಳ್ ಸುರಿವ ಪೂಜೇನ ಸರಿಯೊಳ್ ನನೆದೊಯ್ಯನೆ ತೀಡುವ ತೆಂಗ್ನಳಿದು ಸೋಂಕಿನಂತೆಯುಂ (ಶಶಾಂ. ೦೩೦-೩) ; ಈಯೆಳೆಮಾಂದೋಪಿನೊಳ್ ಬಸಂತಸಿರಿಯಂ ನೋಡಾ (ಚತ್ರಗೋ. ೬೩-೦೬) ; ಮಾಂದೋಪಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ನೀವೆಲ್ಲರೂ ನಿಶ್ಯಬ್ದರಾಗಿರಬೇಕು (ಏಗತ. ೩೩-೦೭).

[ಮಾಂ (< ಮಾವು) + ತೋಪು]

ಮಾಂದ್ಯ (ನಾ). ೧. ಚುರುಪಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಜಡತೆ ; ಆಲಸ್ಯ : ಎಂದಿಲ್ಲದಾವುದೂ ಮಾಂದ್ಯವ ಬಂದಿದೆ (ಪಾಣಕ. ೦೩೭-೨೩). ೨. ವೇಗವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿಧಾನ ಗತಿ : "ಮೆಲ್ಲನೆನೆ ಮಾಂದ್ಯನಾಮಂ" (ಸಮಂ. ೨೬೮) ; ಸಾರಸದ್ಯುಕ್ತೋಪಚಯದೊಳಿಲ್ಲ ಮಾಂದ್ಯಮದು ಯಾನದೊಳಲ್ಲದೆ ತಲ್ಲಶಾಂಗಿಯಾ (ಹಂಕ್ರತ್ತ. ೦೦-೦೦೯) ; ಕುಟಿಲಚಂಚಲ ಕಠಿನಕ್ಯಮಾಂದ್ಯವೆಂಬಿವುತ್ಕಟಮೌವನಸ್ತ್ರೀವಿಲಾಸನಿಯರಳಕಾಳೆ ಚುರುಲ ಕಟಾಕ್ಷ ವಕ್ಷೋಜಾತ ಪಥ್ಯಗತಿಗಳ ವಿಲಾಸದೊಳಲ್ಲದೆ ಘಟಿಸದು (ಕೃಪಾ. ೨-೭). ೩. ಮೂರ್ಖತನ ; ಗಡ್ಡತನ. ೪. ಬಲಹೀನತೆ ; ನಿಶ್ಶಕ್ತಿ; ದೌರ್ಬಲ್ಯ. ೫. ಆಸಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿರುತ್ಸಾಹ. ೬. ಅನಾರೋಗ್ಯ ; ಜಾಡ್ಯ : "ರೋಗಃ . . . ಮಾಂದ್ಯಂ, ಅಪಾಟವಂ . . . ರುಜಾ—ಈ ೧೨ ವ್ಯಾಧಿ" (ಹಲಾಯು. ೫೫-೨೪೭) ; ಮದಮಾಂದ್ಯೋತ್ಪಾದನಾಪಹರಣಮಾರಣವಶೀಕರಣದ್ವೇಷಾದಿಗಳ್ಗೆ . . . ಖಿದುಮಾಗಮಂಗಳ ಪುರಾಣಾಗಳ್ (ಕಾರುಣ್ಯ. ೬೪೬) ; ಶ್ಲೇಷ್ಮಕ್ಕೆ ಅಧಿಕ್ಯ ವಾತ ಪಿತ್ತಂಗಳಿಗೆ ಮಧ್ಯದ ಮಾಂದ್ಯಗಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದೆರಡು ಸನ್ನಿಪಾತ (ಶಕ್ಯ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಮಾಂಬನ (ನಾ). = ಮಾಂದೋಪು : × × × ವಳ್ಳಿಯು ಕಕ್ಕರಿ ಮಾಂಬನ ವಳದೇತ ಸಂಚಿಮಲ್ಲೆಗಳ ಪೂಪೆಂಬಿನ ಬೆಳದಿಂಗಳೆಂದೆನೆ ಕಣ್ಬುದುಲ ಚುಮುವನೀವುದರಿಯಲ ಕೆಱೆದೊಳು (ಪ್ರಬಂ. ೦೯೨೬. ೯-೩೦ ; 118.). [ಮಾಂ (< ಮಾವು) + ಬನ]

ಮಾಂಬಳ (ನಾ). ೧. ಮಾಪನಹಣ ; ತನ್ನ ಪುಣಿಗು ಪೋದುದುಂ ಕೋಗಿಲೆ ಬರ್ಪುದುಂ ಮಾಂಬಳಂ ಬೇಟ್ಟಂತಾಕಸ್ಮಿಕಮಾವುದು (೯೭೬. ೩೩-೯) ; — ಸೋರ್ವ ಜೇಂಜರಿ ಸವಿಮಾಂಬಳಂ ಪದೆದು ಕಾಸಿ ಪದಂಬಡೆದಿಟ್ಟ ಬಟ್ಟಾಲ್ (ಪಾಂ. ೯-೦೦೭). ೨. (ಕರಾ) ಮಾವಿನೆ ಚೆಟ್ಟು ; ಸೀತಮ್ಮನವರು . . . ನಾಲ್ಕು ಕಟ್ಟು ಫಪ್ಪಳ ಮಾಂಬಳಗಳನ್ನು ತಂದಿಟ್ಟರು (ಚಾಇ. ೨೩). [ಮಾಂ (< ಮಾವು) + ಪಳ್ಳ(<ಪಲ್ಲ)-/ ತುಳು. ಮಾಂಬಲ, ಮಾಂಬಳ]

ಮಾಂಬೂ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಹೂವು : ಮಾಂಗದಿರ್ ಮಾಂಗೊನರ್ . . . ಮಾಂಬೂಗಳ್ (ಶಕ್ಕಾಶು. ೩೯೬ ಪ್ಯಾಣ್ಯ). [ಮಾಂ (<ಮಾವು) + ಪೂ]

ಮಾಂಬೊಣರ್ (ನಾ). ಮಾವಿನಹಣ್ಣುಗಳ ಜೋಡಿ : ಮಾಂಗದಿರ್ ಮಾಂಗೊನರ್ . . . ಮಾಂಬೂಗಳ್, ಮಾಂಬೊಣರ್ (ಶಕ್ಕಾಶು. ೩೯೬ ಪ್ಯಾಣ್ಯ). [ಮಾಂ (<ಮಾವು) + ಪೊಣರ್₂]

ಮಾಂಸ (ನಾ). (ಮನುಷ್ಯ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಪಕ್ಷಿಗಳ ಶರೀರದ) ಬಾಡು ; ಅಡಗು ; ಖಂಡ : "ಪಲಲಂ, ಜಾಂಗಲಂ, ಮಾಂಸಂ . . . ತರಸಂ — ಈ ೮ ಮಾಂಸಂ" (ಹಾಹಾಮು. ೦೦೪-೯) : ಮಾಂಸಮಧುಮದ್ಯ ಸೇವನೆ . . . ಕುಲಟಾಸಂಸರ್ಗವೆಂಬಿವಲ್ಲದೆ ಸಂಸಾರಭ್ರಮಣಕಾರಣಂ ಪೆಱವೊಳವೇ (೮೦೪. ೩-೦೦) ; ಧಾತುಗಳು ರಪಧಾತು, ರಕ್ತಧಾತು, ಮೊಸಧಾತು . . . ಶುಕ್ಲ ಧಾತು ಎಂದು ವಿಳು ತೆರನಾಗಿವೆ (೫೪೬. ೯೩) ; ಪನ್ನಪಂ . . . ಮಾಂಸರುಧಿರೌಷಧಿಂ ಕಿಡಿಸಿ ಕಾಡುಪರ್ ತಾಟಕಯ ಮಕ್ಕಳ್ (ಕ್ರಿಶಾಪರ. ೨೯-೦೩). [ಸಂ.]

ಮಾಂಸಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಸ್ತ್ರೀಯ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಐದು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಯಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬಾಯಿಗೆ ತರೆಯಾದ ತುಟಿ ಬಿಂಬಫಲಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾಗಿ, ಬಿನ್ನ ಬಣ್ಣವಾಗಿ, ಸಮವಾಗಿ ಸ್ಪರ್ಶಕ್ಕೆ ಮೃದುವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದು ಮಾಂಸಕಲ್ಯಾಣ (ಪಶ್ಚಿ. ೨೦). 'ಕೇಶಕಲ್ಯಾಣ', 'ಧವಿಕಲ್ಯಾಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಾಂಸಕವಳ (ನಾ). ಬಾಡಿನ ಊಟ, — ಆಹಾರ : ಕುಬೇರಪ್ರಿಯಂ . . . ಪೂರ್ವಭವಮಂ ವೆನೆದು ಮಾಂಸಕವಳ(ಖಂಡ)ಮನೊಲ್ಲದಿರೆ (ಪಾಖಂಡಿ. ೭೦). [ಸಂ. ಮಾಂಸಕವಲ]

ಮಾಂಸಗಣ್ಣು (ನಾ). ದುರ್ಮಾಂಸ ಬೆಳೆದಿರುವ ಕಣ್ಣು : ನೀರುಗಣ್ಣು ಹಾರುಗಣ್ಣು ಪಲಗಣ್ಣು ಕಾತುಗಣ್ಣು ರಕ್ತಗಣ್ಣು ಮಾಂಸಗಣ್ಣು (ಶಾಖ. ೩೫೮). [ಮಾಂಸ + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ (ನಾ). ಮಾಂಸದ ಗಡ್ಡೆ ; ದುರ್ಮಾಂಸ : ಶ್ಲೇಷ್ಮದಿಂದ ಕಟವಾಯಿ ಪ್ರದೇಶವಲ್ಲಿ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿಗಳುಂಟಾಗಿಹವು (ಕೃಕ್ರಚಿ. II. ೦೦೩). [ಸಂ.]

ಮಾಂಸಚ್ಛದೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಮಾಂಸರೋಹೀ. ಮಾಂಸರೋಹಾ. ಮಾಂಸಚ್ಛದಾ — ಈ ಮೂಱುಂ ಮಾಂಸರೋಹಿಣಿ" (ಓಷಧಿ. ೦೨೪). [ಸಂ. ಮಾಂಸಚ್ಛದಾ]

ಮಾಂಸಜ (ನಾ). ೧. = ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ. ೨. ಮೇದಸ್ಸು : "ಅಸ್ರಜಂ — ಮಾಂಸಜಂ" (ಓಷಧಿ. ೬). [ಸಂ.]

ಮಾಂಸಜೀವಿ (ನಾ). ೧. ಮಾಂಸಾಹಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು ; ಮಾಂಸಾಹಾರಿ. ೨. ರಕ್ಕಸ ; ರಾಕ್ಷಸ : "ಜುಮಂ ಸರೊಜಂ ಕಿಂಕರ ಮಾಂಸಜೀವಿ ಕೃಪಣಂ ಕೀನಾಶಶಬ್ದಂ" (ಪಾಪಾರ.೯೩). [ಸಂ.ಮಾಂಸಜೀವಿನ್]

ಮಾಂಸತಾನ (ನಾ). ಗಂಟಲಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಮಾಂಸದ ಗಡ್ಡೆ : ಬಹಳ ತಾಪ ಉಂಟಾಗಿ ಕೊರಳಡಿಯಿದು ಹಿಡಿವದು, ಆ ಗ್ರಂಥಿ . . . ಮಾಂಸತಾನವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಕೃಕ್ರಚಿ. II. ೦೦೯). [ಸಂ.]

ಮಾಂಸದ್ರಾವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಮಾಂಸೀ. ಮಾಂಸರೋಹಿಣೀ—ದುಷ್ಟಮಾಂಸಿ, ಮಾಂಸದ್ರಾವಿ" (ಓಷಧಿ. ೦೨೬). [ಸಂ. ಮಾಂಸದ್ರಾವಿನ್]

ಮಾಂಸನಿವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಮಾಂಸಾಹಾರಸೇವನೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವಿಕೆ : ಮಾಂಸನಿವೃತ್ತಿಯೇಂದೊಡೆ . . . ಪಾಪಬಂಧಕರಮಪ್ಪ ಮಾಂಸಮಂ ತಿಂಬಂಗೆ ದಯೆಯುಂ ಪುಟ್ಟದು ದರ್ಪಮಧಿಕಮಕ್ಕುಂ (ಶಬರ. ೨೫೩). [ಸಂ.]

ಮಾಂಸಪಿಂಡ (ನಾ). ೧. ಮಾಂಸದ ಮುದ್ದೆ, – ಉಂಡೆ : ಮಾಂಸ ಪಿಂಡವೆನಲೊಲ್ಲದೆ ಮಂತ್ರಪಿಂಡವೆಂದನು ಬಸವಣ್ಣನು (ಶಕ್ಯ. ೪. ೨೫–೫); ಲಿಂಗಧಾರಣವಿಲ್ಲದ ಮಾನವನ ಶರೀರವು ಮಾಂಸಪಿಂಡವೆನಿಸಿತು (ಶಾರದ. ೨೫೭). ೨. ದಷ್ಟಪುಷ್ಟವಾದ ದೇಹ : ಭೈರವಿಯ ಪೂಜೆಗೆ ಸಲುವಾಗಿ ನಿನ್ನ ಮಾಂಸಪಿಂಡವು ಅರ್ಪಿತವಾಗುವುದು (ಶಬರಾಂ. ೨೬). [ಸಂ.]

ಮಾಂಸಭಕ್ಷಕ (ನಾ).=ಮಾಂಸಜೀವಿ ೧ : ಮಾಂಸಭಕ್ಷಕರೂ ಹೆರೆಬಿಡಕರೂ ಸಿದ್ಧಗೊಳಿದ್ದೂ ಅದ ಇಂಥ ಯಾವ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥವನ್ನೂ ಸೇವಿಸ ವಾರದು (ಶ್ರಾಕಾಚಾ. ೨೦೭). [ಸಂ.]

ಮಾಂಸಭಕ್ಷಣ (ನಾ). ಬಾಡನ್ನು ತಿನ್ನುವಿಕೆ : ಮಾಂಸಾಹಾರದ ಸೇವನೆ : ತೊಗಲಿನ ಚೀಲವನ್ನು ದನಗಳ ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ . . . ಇಂಥ ಚೀಲದೊಳಗಿನ ಎಣ್ಣೆ ತುಪ್ಪಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು ಮಾಂಸ ಭಕ್ಷಣ ಮಾಡಿದಂತೆಯೇ ಇರುತ್ತದೆ (ಶ್ರಾಕಾಚಾ. ೨೦೯). [ಸಂ.]

ಮಾಂಸಭೇದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಮಾಂಸಭೇದಿ ಅಜ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿ . . . ಗುಳಿಗೆ ಮಾಡಿ ತ್ರಿಫಲೆಪುಡಿ ಅನುಪಾನದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದು (ಅಷ್ಟಾ. ೨೬).

[ಸಂ. ಮಾಂಸಭೇದಿನ್=ಮಾಂಸವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ]

ಮಾಂಸಭೋಜನ (ನಾ). ಬಾಡಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಆಹಾರ.—ಊಟ : ದಾನವರ ದಂಪತಿಸಹಸ್ರಮಂ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಮಾನವರ ಮಾಂಸಭೋಜನದಿಂದ ತಣಿಸಬೇಕು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೦೩–೩೦) ; ನಾಯಕನು ಬರುವ ವೇಳೆಗೆ . . . ಅಲ್ಪಾಹಾರವಾಗಿ ಮಾಂಸಭೋಜನವು ಬಂದಿತ್ತು (ಪಾಣ್ಡ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಮಾಂಸಮೇಹ (ನಾ). ಮಾಂಸಗತವಾಗಿರುವ ಮೇಹರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ : ಅಡಿಕೆ ಹಿಗಿನು, ಮುತ್ತಗ ಹಿಗಿನು, ಬೇಲದ ಹಿಗಿನು . . . ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ ಶ್ರೀಎಲೆ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾವಾಗಿ ಅರೆದು ಕಡಲೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ ಒಂದು ಗುಳಿಗೆ ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಕೊಡಲು . . . ಮಾಂಸಮೇಹ, ಅಸಾಧ್ಯಮೇಹ ಮೊದಲಾದವು ಗುಣ (ಅಷ್ಟಾ. ೦೨೨). [ಸಂ.]

ಮಾಂಸರೋಹಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧಸಸ್ಯ : "ಮಾಂಸ ರೋಹೀ, ಮಾಂಸರೋಹಾ, ಮಾಂಸಚ್ಛದಾ— ಈ ಪರ್ಯಾಯಂ ಮಾಂಸ ರೋಹಿಣಿ" (ಓಷಧಿ. ೦೨೧). [ಸಂ. ಮಾಂಸರೋಹಿ]

ಮಾಂಸರೋಹಿಣಿ (ನಾ). = ಮಾಂಸರೋಹಿ : "ಮಾಂಸರೋಹೀ, ಮಾಂಸರೋಹಾ, ಮಾಂಸಚ್ಛದಾ — ಈ ಪರ್ಯಾಯಂ ಮಾಂಸರೋಹಿಣಿ" (ಓಷಧಿ. ೦೨೧). [ಸಂ. ಮಾಂಸರೋಹಿಣೀ]

ಮಾಂಸರೋಹಿ (ನಾ).=ಮಾಂಸರೋಹಿ : "ಮಾಂಸರೋಹೀ, ಮಾಂಸ ರೋಹಾ, ಮಾಂಸಚ್ಛದಾ—ಈ ಪರ್ಯಾಯಂ ಮಾಂಸರೋಹಿಣಿ" (ಓಷಧಿ. ೦೨೧).

[ಸಂ. ಮಾಂಸರೋಹಾ]

ಮಾಂಸಲ, ಮಾಂಸಳ (ಗು). ೧. ಮಾಂಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಪುಷ್ಟವಾದ. ೨. ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ ; ದೃಢವಾದ : ಕಂಬಕಹುಳು – ಎದೆಯ ಕೆಳಗೆ ಮೂರು ಜೊತೆ ಕೀಲು ಕಾಲುಗಳಲ್ಲದೆ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಕೆಳಗೆ ೨ – ೮ ಜೊತೆ ಪೊಟ್ಟೆಯ ಪ್ರಲಂಬ ಮಾಂಸಲ ಕೀಲುಗಳಿಲ್ಲದ ಬದಲು ಕಾಲುಗಳವೆ (೪೬೫. ೦೩) ; ರೋಷದಿಂದ ಆಚ್ಛಾದಿತವಾದರೂ ಕೆಳಗಿನ ಚರ್ಮದ ಆರೋಗ್ಯವಂತ ಕಾಂತಿ ಅಡಗಿರದ ಮಾಂಸಲ ಕೈ—ತೋಳುಗಳು (ಕುಸುಂಬಾ. ೨೪೩). (ನಾ). ೩. ಮೀನಿನಲ್ಲಿರುವ ಮಾಂಸದ ಭಾಗ : ಮೀನಿನ ಮಾಂಸಲ ಭಾಗವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿನ್ನಬೇಕು.

ಮಾಂಸಲಿತ (ಗು). = ಮಾಂಸಲ ೧ : ಕುಳಿಕ್ಕೆರೋನ್ನತನುಗ್ರಶಾತ್ರವಶಿರೋಮೂನಕ್ಕಮಾಳಾಂಶುಮಾಂಸಳಿತಶ್ರೀಪದಪೀಳಿತತತ್ಕರಣಾಂ ಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ (ಅರಿಷ್ಟ. ೦೩–೦೨೦). [ಸಂ. ಮಾಂಸಲಿತ]

ಮಾಂಸಾದ (ಗು). ೧. ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಲಾಕ್ಷಾಶ್ವಲೇಪ ಮಾಂಸಾದ . . . ಕ್ರಿಮಿಕುಲಂಗಳೆಂಟವೇ ರಾಜನರಕಂಗಳು (ಜೀವ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಮಾಂಸಾಶನ (ನಾ). ಮಾಂಸಾಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಅಡಗು ತಿನ್ನುವವಳು : ಸುರತಪ್ರಿಯೆ ಮಾಂಸಾಶನ ಸರೋಜೆ . . . ವೆಲ್ಲಜ್ಯವಿಷಯದಾಕೆ ವಿನೂತೆ (ಕುಡು. ೪–೩). [ಸಂ. ಮಾಂಸಾಶನಾ]

ಮಾಂಸಾಶಿ (ನಾ). ೧. ಅಡಗು ತಿನ್ನುವವನು ; ಮಾಂಸಾಹಾರಿ. ೨. ದಾನವ : ರಾಕ್ಷಸ : ಧೀವಿ ! ಈ ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣುರಿವಿನೆ ಮಾಂಸಾಶಿ ಗಳೆಲ್ಲರಬ್ಬಿದರ್ (ಕಾಮ್ಯ. ೩೨–೦೬). [ಸಂ. ಮಾಂಸಾಶಿನ್]

ಮಾಂಸಾಹಾರ (ನಾ). ಬಾಡಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಆಹಾರ.—ಪದಾರ್ಥ: ಜೊಪ್ಪುಣ್ಣಾ ಕೇಶಿರಾಜ ಶಂಸಿದ್ದಂತೆ ಮಾಂಸಾಹಾರವನ್ನೇನೂ ನೀಡಲಿಲ್ಲ (ಚಾಕ. ೦೦೦). [ಸಂ.]

ಮಾಂಸಾಹಾರಿ (ನಾ). = ಮಾಂಸಾಶಿ ೧ : ಮದ್ಯಮಾಂಸಾಹಾರಿಗಳಂ ದೇವರೆಂಬುದು ಮೊದಲಾಮದಱಂ. . .ದರ್ಶನಮೋಹನೀಯಕರ್ಮದಾಸ್ರವ ಮಕ್ಕುಂ (ಚಾಸಾ. ೮೬) ; ಮಾಂಸಾಹಾರಿಗಳು ನಿತ್ಯವೂ ಒಂದು ಪೊಟ್ಟೆ ೩ ಔನ್ಸ್ ಮಾಂಸವನ್ನು ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಕ್ಕದ್ದು (ಗೃಕಶಾ. ೮೬).

[ಸಂ. ಮಾಂಸಾಹಾರಿನ್]

ಮಾಂಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ ; **ಜಟಾಮಾಂಸಿ** : ಸಲೆ ಮಾಂಸಿ ನೆಲ್ಲಿ ನೀರೋತ್ಪಲ ಕಂಜಂ ಕೋಷ್ಮಮಂಬಿವಂ ಕಟಿಯಿಂದಂ ತಲೆಯಂ ಪೂಸಲೊಡಂ ಪಜ್ಜಾದಲೆ ನಿಜ್ಜಾದಲೆಯಕ್ಕುಂ . (ಕೋಕೋಶ. ೯-೩೨) ; ಮಾಂಸಿ = ಜಟಾಮಾಂಸಿಯುಂ . . . ಉಪಯೋಗಿಸಲು (ಪಥ್ಯ. ೦೩೩)-

[ಸಂ. ಮಾಂಸೀ]

ಮಾಂಸಿಕ (ನಾ). = ಮಾಂಸವಿಕ್ರಯಿ : "ಮಾಂಸಿಕ – ಮಾಂಸವನ್ನು ಮಾರಿಕೊಂಡು ಹೊಟ್ಟೇ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವವ" (ಗಣಾಪು. ೨೩೩). [ಸಂ.]

ಮಾಕಂದ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಮರ : "ಮಾಕಂದಮೆನೆ ರಸಾಲದ್ರುಮಂ" (ಕಪ್ರ. ೬೯) ; ನೀನುಮಾಮುಮೊಡನಿರ್ದಿರವಂ ನೆನೆ ಬಾಳಚೂತಮೇ ಎಂದು ಮಾಕಂದಮಹೀರುಹಮನವ್ಯಕೆಯ್ದು (ಅಷ್ಟ. ೦೦-೦೫೬ ಪ) ; ಎಳವಳ್ಳಿಗಳೆಡೆಯೊಳ್ಮಂಗೊಳಿಸುವ ಮಾಕಂದದಂತೆ . . . ಎಸೆದಂ . . . ಬಿದಂಗಮುನೀಂದ್ರಂ (ಶಾಪ್ರಚ. ೩-೮೩) ; ಕುಲತಿಲಕ ಬಾ ಕಂದ ಭರತಾ ವಳವನದ ಮಾಕಂದ . . . ಬಾ (ಕುಣ್ಯ. ೦೩-೬). [ಸಂ.]

ಮಾಕರಪ್ಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕಿದಪ್ಪಗ್ರಾಮೆ ದಕ್ಷಿಣತಃ ಮಾಕರಪ್ಪಿನ್ನಾಗ್ರಾಮಃ (ಇಆ. VI, ೭೩-೦೬ ; ಹು. ೬೧೨). [?]

ಮಾಕರಿಸು 'ಮಾಂಕರಿಸು' ನೋ.

ಮಾಕಾಳ (ನಾ). ೧. ಶಿವನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಮಾಕಾಳ–ಮಹಾಕಾಲ" (ಕಕ್ಕೋ. ೬೪). ೨. ಶಿವನ ಪ್ರಮಥಗಣದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಗಟಬದಿರ್ ನೀನೆಂದು ಮುಕ್ಕಣ್ಣನೋಲಗದೊಳ್ ತನ್ನೊಡನಾಡಿಗೂಡಿ ಜಡಿದಂ ಮಾಕಾಳನೋರ್ವರ್ವರಂ (ಪ್ರಗಿ ೦೩೭) ; ಎಲೆ ನಂದಿ ಮಾಕಾಳ ರುದ್ರರಿರ ನಾನಾವ ಕಾಲದೊಳದ್ರಿಜೇಶನ ಪದೆಯಂಗವನುದ್ಯದ್ಭೃತಿಯೊಳ್ ಚ್ಯುಸಿ ಬದುಂಕುವ ಪುಣ್ಯಪಾದಪದೊ (ಪಪ್ರ. ೪೫-೧೬).

[< ಸಂ. ಮಹಾಕಾಲ]

ಮಾಕಾಳಿ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿಯ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಮಾಕಾಳಿ, ಮಾದೇವಿ, ಸುವ್ವಾಣಿ, ಐಕಲ್ದೆಟ್ಟಣಾಗಿ, ಸಿಂಗದೇರಳ್ — ಈ ೫ ಪಾರ್ವತಿಯ ಪೆಸರ್" (ಕಪ್ರಾ. ೦–೨) ; ಕಾಳದ್ವಜನೀಲೀದೆಯೊಳ್ ಲೀಳೆಯಿನೆಂದಾಯ್ದು ಕೋದು ತೊಟ್ಪರ್ದ ತಿರೋಮಾಳೆಯ ದಲ್ ಮಾರಿಯ ಮಾಕಾಳೆಯ ಚಂಡಿಕೆಯ ಕೊರಲ ಮಾಲೆಗಳ್ಗುಂ (ಪಗಂ. ೬–೪೫) ; ಚೋಳನನಟ್ಟಿ ತಿಂಬ ಮಾಕಾಳಿ (ಎಳ. VI, ಕ್ಯಪು. ೦೦೯-೦೬ ; ೧೨೦೩) ; ಹೆಸರೆಂಳ್ ಮಾಕಾಳಿಯುಂಟು ಭಾಮುಂಡಿಯುಂಟೊಸೆದನ ಬೇಡಿದೊಡೀವ ಬಿಸನುಳ್ಳ ಕುಟಿಲದೇವತೆಗಳುಂಟು (ಭಾಣಾಸಂ. ೨೪-೬೪) . — [< ಸಂ. ಮಹಾಕಾಲೀ]

ಮಾಕಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ತುಜಿಯ ಮೊಱುಕಕ್ಕೊಳೆ ಬೆಣ್ಣಾರ ಮಾಕಿ ಕಾದಿ ಇಕ್ಕಿಸಿ ಸತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾದಂ (ಎಳ. x (೩), ಶುಳಜಾ. ೩೦೬-೩ ; ಹು. ೪೦೦). [?]

ಮಾಕಿಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ××× ಮಾಕಿಮಯ್ಯ ನಾಯಕಂ [ಬ]ರದಂ (ಶಿಇ. XI-i, ೨೨-೩೦; ೨೦೯). [<ಮಾಕಿ+ಅಯ್ಯ೩]

ಮಾಕುವರ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪುತ್ರ ; ಮನ್ಮಥ : ' ಶೋಕವನು ನಿಲಿಸಿ ಶಿವಶರಣಶಮಮಂ ತರಿಸಿ ಮಾಕುವರ ಹರರೂಪವಿಂಗಮಾವೆನಾಕ್ಷಣದಿ ತಾ ಕರೆಸಿ ಉನ್ನತಾಸನದಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಜಲ ತಂದು ಚರಣವನು ತೊಳೆದು (ಪ್ರತಿಪ. ೦೬-೦೬). [ಮ್ಯಾ + ಕುಮ್ಯ]

ಮಾಕ್ಷಿಕ (ಗು). ೧. ಜೇನುಹುಳುವಿನ : ಮಾತಪಿತೃಲ್ಲಾಷ್ಮದೋಷದೂಷಿತಮುಂ ಅಸ್ಥಿ ಶರೀರಮುಂ ಮಾಕ್ಷಿಕಪತ್ರಸನ್ನಿಭಚರ್ಮಾವರಣಮಿಲ್ಲದೊಡೆ ನೋಡಲುಂ ಪೀಡಲುಂ ಕಾಕೋಲೂಕಮಕ್ಷಿಕಾದಿಕೃತಪೀಡೆಯುಂ ಕಾಯಲುಂ ಬಾರದು (ಕರ್ನ. ೩೫೯). (ನಾ). ೨. ಜೇನುಹುಪ್ಪ ; ವಧು : "ಸಾರಘಂ, ಮಾಕ್ಷಿಕಂ, ಕ್ಷೌದ್ರಂ, ಪಿಧು, ಪುಷ್ಪರಸಃ — ಈ ೫ ಜೇನ್ತುಪ್ಪಂ" (ಪಣಾಯು. ೦೦೨–೦೩೭) ; ಮಾಗಧ ಲೋಧ್ರಂ ಮಾಕ್ಷಿಕ ನಾಗರಮುಸ್ತಾ ಪ್ರಿಯಂಗುವಂ ಕಣ್ಣೊಳ್ ಸಂಯೋಗಂಗೆಯ್ದುದು ಹೇಮಂತಾಗಮದೊಳ್ ಕುಡೆ ಮಸೋಹರಂ ಪ್ರತಿಪಾನಂ (೪೯ನಾ. ೭–೫೩) ; ಆ ಕಪಿಪ್ರವರ ಮನದೊಲವಿಂದ ಮಧುಪಾನಹರ್ಷದಿಂದೀ ಪರಿಯ ನಲಿವು ತೈತಂದು ಮನಬಂದಂತೆ ಮಾಕ್ಷಿಕವನುಣಲು (ಪಂಚಾಗ. ೩-೨೦-೩). ೩. ಜೇನುಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಸಿಗುವ ಮೇಣ ; ಜೇನುಮೇಣ : " ಮಾಕ್ಷಿಕಂ, ಮಾಕ್ಷಿಕಾ – ಈ ಯೆರಡುಂ ಜೇನ ಮೇಣ" (೭೩೨. ೦೩೮). ೪. ಕಬ್ಬಿಣ ಮತ್ತು ಗಂಧಕದ ಸಂಯುಕ್ತಧಾತು ; ಸೋನಾಮುಖಿ : **ಶ್ರೀಕುಸು.** ತ್ರಿಫಲ, ಕೊನ್ನಾರಿಗೆಡ್ಡೆ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಚವ್ಯ, ಚಿತ್ರಮೂಲ ಲವಂಗ ಚಕ್ಕೆ, ಏಲಕ್ಕಿ, ಮೋಡಿ, ಮಾಕ್ಷಿಕಭಸ್ಮ . . . ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಕಾ ಶ್ವಾಸ . . . ವಾತಗಳೂ ಸಹ ಮಾಣುವುವು (೫೪೨. ೫೦. ೪೭೭)- ೫. (ಆಲಂ) (ನೋಡಿದಂತೆ) ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆಯದೆ ವ್ಯಕ್ತಿ : ದ್ರಾಕ್ಷಿರಸವೇನಲ್ಲ ಜೀವದ ತಿರುಳಾರ್ದ್ರ ಇಕ್ಷುದಂಡದವೊಲದು ಕಷ್ಟಭೋಜನವೆ ದಕ್ಷತೆಯಿವಿಡಿಯುಮಂಗೊಂದೆರಡುಗುಟುಕುರಸ ಮಾಕ್ಷಿಕರೂ ವಿಕ್ಕಲ್ಲ (೫೦೪೫. ೫೬೦). [ಸಂ.]

ಮಾಖಂಡಭಟಾಕೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ಕದ್ವಜ್ಯು ಮಾಖಂಡ್ಯಭಟಾರರ್ಗ್ಗೆ ವಿದ್ಯಾದಾನಗೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣು ಬಟ್ಟ ಮಾಳಯ್ಯಗ್ಗುಂ (ಎಳ. V, ೬೮೪. ೫೪–೭; ಹು. ೪೦೦). [ಮಾಖಂಡ ? + ಭಟಾರ]

ಮಾಗ, ಮಾಗಿ, ಮಾಗೆ (ನಾ). ಚಳಿಗಾಲ ; ಶಿಶಿರಋತು ; **ಮಾಘ** ಮಾಸ : "ಮಾಗ (ಗೆ. ಮಾಗಿ) — ಮಾಘ = ಒಂದು ಮಾಸ" (ಕಕ್ಕೋ. ೪೪) ; ಒಗೆದಾಗಳ್ ಮಾಗದುರ್ಕಂ ಮೊದಲೊಳೆ ತವೆ ಶೂರ್ದ್ದಿಕ್ಕಿ . . . ಬಂದತ್ಯದೊಂದದ್ಭುತಮೊದವಿವಮೋಘಂ ವಿಮೇಘಂ ನಿದಾಘಂ (ಕುಸುಚ. ೯–೦೦೩) ; ಮಾಗದಲಿ ವಿಂದಿಹನು ಮುಂಗ ತಜ ಪಿಡಿದಿಹನು ಯೋಗ ಧ್ಯಾನಗಳ ತೊಟ್ಟಿದಿಹನು ಹಾರುವನು ಭೋಗಿಯಾಗಿಹನು (ಸರಕ್ಕ. ೧೦೩); ಮಾಘ. ಮಾಗ (ಕಾಶಾಖ. ೦೪೩ ಕೃಡೋ). **ಮಾಗಿ** : ಹೇಮಂತಮೆನೆ ಮಾಗಿಯಕ್ಕುಂ" (ಹುಗಣಾ. ೨೪–೦೩) ; ಇದುಕಿರಣಂಗಳಿಂದಂ ಚಂದನರಸದಿಂದೆ ಮಾಗಿಯಾ ನೀರಿಂದು ವಂದೆದು ಪರಿತಾಪಾನಳಂ (ಕಂಣಾ. ೩–೦೦೩) ; ಉದಯದ ಮಾಗಿಯ ಬಿಸಿಲು ಅಂಗಕ್ಕೆ ಹಿತವಾಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೩೦೯) ; ಅಂಬಿಗಳುಡುಗೆವು ಮೇಳೆಗಾಲದೊಳ್ಮೀಗಿಲೆಗಳ್ಗೀಚರವನುಳಿದಿರವು. ಮಾಗಿಯೊಳ್ (ಕ್ಷಿಐಣಾ. ೦೩–೦೬). **ಮಾಗೆ** : ಶಿಬ್ಬು ಸಾರ್ದಂಗೆ ಮಾಗಯೊಳ್ಳಿ ಕೆಯ್ದಂತ್ಕೆ ಬೇಸಗೆಯೊಳ್ಕಿಯ್ಗುಮೆ (ಜಿಚಸಂ. ೦೩–೨೫ ಪ) ; ಸೋರದ ನಿವಾತವಪ್ಪಾಗಾರಂ ಮಃಬಿಗಾಲದಂತು(ದು) ಮಾಗೆಯ ದಿವಸಕ್ಕೊರಂತಿ ರಾತಪಜ್ಯಾಯಾಗಾರಂ ತಾಂ ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲದೊಳ್ ಸುಸ್ಥಾವಂ (೪೬ನಾ. ೭–೬) ; ಮಾಗೆಯ ಬೆಳ್ಳುಗಿಲಾಗಸದಂತಿರೆ ಭಸಿತೋದ್ಧೂಳಿತಲಸಿತಲಲಾಟಂ ಕಣ್ಣೂಳಿಸೆ (ರಾಮಾಕ್ಷ. ೪೨–೦೭)- [<ಸಂ. ಮಾಘ]

ಮಾಗಡಲು (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕಡಲು ; ಮಹಾಸಮುದ್ರ : ಮರೆವಿನ ಮಾಗಡಲಿನಲ್ಲಿ ತೇಲುತಿಹುದು ವೇದವು ಆ ಅನಂತಭೇದವು (ಸುಯೋಗಾ. ೪೦-೦೦). [ಮಾ + ಕಡಲು (<ಕಡಲ್)]

ಮಾಗಣಕಾಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಹೋಬಳಿಯ ಅಧಿಕಾರಿ : ಶ್ರೀಮತು ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನದೇವರಿಗೆ ವಿರುಪಣ್ಣಪೊಡೆಯ × ದವ್ಮ್ಯವಾಗಿ ತಳಕಾಡ ಮಾಗಣಕಾಜಿ ಲಿಂಗತ್ತರು ಸೋಮನ ಹಳಿಯ ಮಾಳಿಗೆಯ ಮಾರನ ಮಗನು ಪ್ರಚಂಡ್ಯಾರ್ಕ್ಯಸ್ವಾಯಿಯಾಗಿ ದೀಪಾರಾಧನೆಯ ನೆಡಸುವರು (ಎಳ. XIV, ೫೮೫. ೨೮೩–೬ ; ಹು. 1384)- [P ಇದು 'ಮಾಗಣಕಾಜಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಪಿತವಿರಬಹುದು]

ಮಾಗಣ್ಣೆ, ಮಾಗಣೆ (ನಾ). ೧. ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಹೋಬಳಿ : ಶ್ರೀವೀರಕುಪ್ಪಸ್ವರಾಯರು ನಮಗೆ ಮಾಗಣೆಯಿಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಆದಪಾಸಿಯ ದುರ್ಗತಿ ಸಲುವ ಕರಿಯ ಬೆಳುಗಲ್ಲ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲುಂ ಕುಪ್ಪಸ

ಭೂಮಿ ಮಿ ೧೧ (ಶಾಇ. IX – II, ೪೮೦೮; 1514) ; ಕೆಳದಿಯಿಕ್ಕೇರಿ . . . ರಾತವಡಿಯೆಂಬೀ ವಿಲಸನ್ಮಾಗಣಿಗಳೆಟಮುಂ ನಿಮಗೀವೆಂ (ಕೆಶಕ್ಕ. ೩-೪೬) ; ಮುಮ್ಮಡಿಯ ಬೆಟ್ಟದ ಜಾಮರಾಜಂ . . . ನಿಜಕುಟುಂಬಂ ಬೆರಸು ತರಕಣಾಂಬಿಯೆಂಬ ಮೊಗಣೆಯನೆಯ್ದಿ ವಂದೆಂ (ಪುಣಾಶ. ೦-೪೨ ೪). **ಮೊಗಣೆ** : ೧. ಕಳಸಾಪುರದ ಮೊಗಣಿಗೆ ಸಲುವ ದೇವಕಾಪುರದ ಗ್ರಾಮ ದಬ್ಬೂ (ಶಾಇ. IV. ೨೮೨-೦೪ ; 1541) : ಕೆಲವು ಮೊಗಣೆಗಳು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಮಾಡಿದ ಕೊಡಗುರಾಜನಿಗೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟವು (ಕಶ. ೨೦) ; ನನ್ನ ಹೆಣ್ಣಿನ ಮೇಲೆ ದಿಟ್ಟಿಸಿದುವ ಧಿಮಾಕು ಈ ಮೊಗಣೆಯೊಲ್ಲಿ ಯಾವ ಗಂಡದೆಗೆ ಇದೆ ಎಂತೇನೆ (ಪಾಚಕ್ಕ. ೩೦). ೨. ಪರಮು ; ವಿಸ್ತಾರ : ಕಡಲ ಮೊಗಣೆಯಾಯ್ತು ಪಾರಿಯ ಕವಿತ ಪನ್ಮಪ್ಪಸಲಗುಗೊಂಡನು ನುಡಿಸಿದನು ವಿಶಹಿಣಿಯರಂಗದಲಂತರವ್ಯಧೆಯಿ (ಪಣಾಗ ೦೦ ೪೯-೩೬).

ಮೊಗಣೇಮಣೆಗಾರ = ಹೋಬಳಿಯ ಅಧಿಕಾರಿ : ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಮೊಗಣೇಮಣೆಗಾರರ ಹಾಗೆ ಸ್ವರತಪಿಯೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬರಬೇಕು (ಪುಚಕ್ಕ. ೦೬೩).

[ದೇ. ತಮಿ. ಮಾಣಾಣ ; ಮಲ. ಮಾಣಿ ; ತುಳು. ಮೊಗಣೆ ; ತೆಲು. ಮೊಗಾನಿ]

ಮೊಗಣೆ೨ 'ಮೊಗಣೇ' ನೋ.

ಮೊಗಣೇಕಾಱ (ನಾ). ಹೋಬಳಿಯ ಅಧಿಕಾರಿ : ಮೊಗಣಕಾಱರ ಬಡಪಿಗೆ ಕಾಣಿಕೆ × × × ಲ್ಲಿಯ ಮಹಾರಾಯರು ಕೇಳಿ . . . ಯಾ ಧರ್ಮವ್ಯವ ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕವಾಗಿ ನಡೆವ ಹಾಗೆ ಬಿಡಿಸಿ ಕೊಟ ಗ್ರಾಮಗಳ ಶಿರಾಶಾಸನ (ಎಕ. III(R), ಸಂಶಾ. ೧೩-೦೪; 1539) ; ಕನಕರಶಕ್ಕಾಂಚಿತದುವ ಕರಣಗಳ ಸದ್ವಿನಿಯೋಗದವರ ಚಿಕ್ಕೈಸು ಧನದತ್ತ ಮೊಗಣೇಕಾಱ ವಿಯೋಗಸಜ್ಜನರ ಚಿಕ್ಕೈಸು (ಪೂಚಶ. ೨೦-೨೭).

[ಮೊಗಣೆ೨ + -ಕಾಱ]

ಮೊಗಣೇ, ಮೊಗಣೆ೨ (ನಾ). ೧. ಕೋರಿಕೆ ; ಬೇಡಿಕೆ : ಎರಡರ ಪೈಕೀ ದೇಕಾದ್ದು ಒಂದ ಮಾಗಣೇಗೆ ಶ್ಯಾಮರಾಯ ಕುಲ ಅದರ ಬಂದ ತಿಳಿರಿ (ರಾಚಹ. II. ೬೦೬). ೨. ಲಗ್ನದ ನಿಶ್ಚಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಧುವನ್ನು ವರಪಕ್ಷದವರು ಕೇಳುವುದು. **ಮೊಗಣೆ೩** : ೧. ಹುಡುಗನು ಮುಂದೆ ಕಲಮಿಷಗಳಲ್ಲಿಯೇ ತಂದೆಗೆ ಪುಂಜಾಲುಜದ್ದು ೬–೮ ಸಯೆಪೈಸೆಗಳ ಪೆಪ್ಪರಮೆಂಟು ಇಲ್ಲ ಚಾಕಲೇಟ್‌ಗಳ ಮೊಗಣೆ ಮುಂದರಿಸುವನು (ಪುಚ್ಚು. ೫೭).

ಮೊಗಣೆಹಾಕು = ಮದುವೆಗಾಗಿ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಕೇಳು: ಆವನ ಮಾಲ್ಗೀ–ಜಹಾಗೀರೀಮಾನಾದ ಬಸವಂತಿಗೇ ಮೊಗಣೆಹಾಕಿದ (ರಾಚಹ. II. ೬೨೨).

[← ಹಿಂ. ಮಾಂಗನ್ ; ಕುರಾ. ಮಾಗನೇ, ಮಾಗನೇ. / ಪ್ರಾ. ಮಗ್ಗಣ. / ಸಂ. ಮಾರ್ಗಣ]

ಮೊಗಣೆ ' ಮೊಗಣ್ಣೆ ' ನೋ.

ಮೊಗತೆ ' ಮೊಗದಿ ' ನೋ.

ಮೊಗದಿ, ಮೊಗತೆ, ಮೊಗದೆ (ನಾ). ಹೊಗಳುವವಳು ; ಸ್ತುತಿ ಮಾಡುವವಳು : ಕೇರಿಕೇರಿಯೊಳು ಮೊಗದಿಯರುಂ [ಶಾಣಂ. ತಿಯರು, ಧಿಯರುಂ. ಧರುಗಳ್] ಫಲರೆ ಫಲರೇ . . . ಪುರುಷರ ಭಾಗಧೇಯ ಎನುತ್ತ ಕೈವಾರಿಸುತ ಬರೆ ಮುಂದೆ (ಬಸಪು. ೫೬-೬). **ಮೊಗತೆ** : ಶ್ರುತಿಗಳೇ ಕೈವಾರಿಸುವ ಮೊಗತೆಯರಖಿಳಾಗಮಪುರಾಣಪ್ರತತಿಯೇ ಪಾಠಕರು . . . ಆ ಶ್ರಿಯೆಂಬುಕನ (ಕೂಚಂ. ೦-೨-೪). **ಮೊಗದೆ** : ಸುರವಾಗದೆಯರುಜಿ ಕೊಂಡಾಡಿವರು (ಕೂಚಂ. ೬-೫೦-೬೨).

[< ಸಂ. ಮಾಗಧೀ]

ಮೊಗದೆ ' ಮೊಗದಿ ' ನೋ.

ಮೊಗಧ೧ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೇರು : ಹಿಪ್ಪಲಿ : " ಮೊಗಧಾ ಕೃಷ್ಣಮೆನಲು ಹಿಪ್ಪಲಿಯೆನಿಕ್ಕು " (ಪುಂಗಣ್ಣ. ೪೦-೬೬) ; ಸುರಕ್ಕಜದ ಬೀಜಂ ಮದ್ಯಂ ರಜಿನಿ ಮೊಗಧ . . . ಗುಂಜಾಫಳವಿವಂ ಪರಿಕ್ಲಿಸ್ಟಂ ಮಾಡಿಟ್ಟೊರಸಿ ಮೊದಲೊಳ್ ಪಾಲಸ್ಸಿಜ್ ಗೊಯ್ದಿರುಳೆ ಪೂಗೊಂಜಲಿಂದಜಗುಗುಂ ಚಂಪಕಕುಜಂ (ಕೋಗೋಚ, ೬-೪೬).

[ಸಂ. ಮಾಗಧಾ]

ಮೊಗಧ೨ (ಗು). ೧. ಮಗಧದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅಥವಾ ಮಗಧ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಮಗಧದೇಶದ ದೊರೆ : ನಿಜ ವಾಕ್ಸೌಂದರ್ಯದೆ ಪೊಲ್ತಂ ವುರುನೇದನನಂ ಪೊಗಟ್ಟ ಮಾಗಧಂ ಮಾಗಧನಂ (ಅಂಕ. ೦೨-೦೦೩) ; ಕೌಸಲ ಚೈದ್ಯ ಮಾಗಧಲ ಅರಸುಗಳು ನಾನಾದಿಗಂತದ ಧರಣಿವರು ಸಚಿವರು ಪಸಾಯ್ತುರು ನೆರೆವುದು (ಕುಣ್ಯಾ. ೦೩-೩೦). ೩. ಜರಾಸಂಧ : ಮಾಗಧನಾಯುಸ್ಸಮಮುಂ ಬೇಗಂ ಬೆದಱಿಪ ಹಿಮಾಂಶುರುಚಿಗಳವೆಸಲಂಕಾಗಳೆ ಧರನೆಂದುದ್ಯುತಿಯಾಗಲೆ ಸಧಯೊಳಗೆ ಕೃಷ್ಣನವರ್ಗಿಂತೆಂದಂ (ಪೀಪಾ. ೦೦-೦೦೩) ; ಮಾಗಧನ ವಂದಿರದ ರಾಜಾಂಗಣದೊಳವನೀಸುರರು ನೋಟಕರಾದರಿಲ್ಲಿ ಮುರಾರಿ ಫಲುಗುಣರು (ಕುಣ್ಯಾಸ. ೨-೧೪). ೪. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸ್ತುತಿಪಾಠಕನ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿವ) ವೈಶ್ಯಪುರುಷನಿಗೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು. ೫. ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ ; ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ : "ಪ್ರಬೋಧಕಾಃ, ಮಾಗಧಾಃ . . . ಮಂಗಳಪಾಠಕಾ–ಈ ೬ ಮಂಗಳಪಾಠಕರ್" (ಹಣಮು. ೬೬-೬೮೦); ದೆಸೆಗೆ ಪೊಣ್ಮುವ ನಿಜವಾಕ್ಸೌಂದರ್ಯದೆ ಪೊಲ್ತಂ ವುರುವಂದನನಂ ಪೊಗಟ್ಟ ಮಾಗಧಂ ಮಾಗಧನಂ (ಅಂಕ. ೦೨-೦೦೩); ಕಂಸಂ . . . ವಂದಿಗಳ್ ನಿಂದ್ಯಮೆನೆ ಮಾಗಧರಾಗದೆನ . . . ಪಾಸಟಿಯೊಳ್ ಕೂಸನ ಪೈಳಿಸಿ (ಹರಂ. ೨–೫೫ ೫); ಮಾರವೀರನ ಕಟ್ಟೋಲಗದ ವಂದಿಗಳ ಮಾಗಧರ ಗಾಯಕರ ಮಸುರ್ವಟ್ಟೆಯ ಗೊಡಾರದ ಬೀಡಾರಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೬-೦೦).[ಸಂ.]

ಮಾಗಧಿ (ನಾ). ೧. ಮಗಧದೇಶದ ರಾಜಕುಮಾರಿ : ಘಡುಘಡಿಸಿ ಮಾಗಧಿಯ ಪಂಗಸಲಿ ಪಡಿದವಳೆಗಶ್ರುಗಳು (ಕಸಂಶಾ. ೩-೯-೨೬). ೨. ವೈಶ್ಯ ಪುರುಷನಿಗೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವಳು. ೩. ಹೊಗಳುಭಟ್ಟಳು; ಸ್ತುತಿಸುವವಳು : ಮಹಾಶ್ವೇತೆಯ ಕಣ್ಣುಱದು ವೀಣಾರವಂಗಳುಮಂ . . . ಮಾಗಧಿಯರ ಜಯಶಬ್ದಂಗಳುಮಂ ಪ್ರತೀಹಾರಿಯರ್ ನಿವಾರಿಸುತ್ತಮಿರ್ದರ್ (ಕಾದಂಬಾ. ೪೬). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೇರು; ಹಿಪ್ಪಲಿ: "ಕೃಷ್ಣಾ. ಉಪಕಂಪ್ಯಾ. ವೈದೇಹೀ. ಮಾಗಧೀ. ಪಿಪ್ಪಲೀ ಕಣಾ–ಈ ೬ ಪಿಪ್ಪಲಿ" (ಪಠಾಮು. ೦೦೦-೪೭೦). ೫. ಪ್ರಾಕೃತಭಾಷಾ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಭಾಷೆ : ಈ ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ . . . ದೇಡರ ಜಾತಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಮಾಗಧೀಭಾಷೆಯೂ . . . ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ವಿಹಿತವಾಗಿರುವುದು (ಚಾದ. ೪೩). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ ; ℙ ಇದನ್ನು ಸೇವಂತಿಗೆಯೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ : "ಮಾಗಧೀ. ಜುಘಿತಾ–ಈ ೨ ಸೇವಂತಿಗೆ" (ಪಠಾಮು. ೪೪-೪೬). ೭. [ಕಾವ್ಯಮಿಮಾ] ಕಾವ್ಯದ ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕೆಲವರು 'ಲಾಟ', 'ಅವಂತಿ', 'ಮಾಗಧಿ' ಈ ಮೂರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ರೀತಿಗಳು ಆರೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಕೃಚಂ. ೩೩೦). [ಸಂ. ಮಾಗಧೀ]

ಮಾಗಧೀಲತೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ವರ್ಣ ಮೂಜಿಜ ಯೋಗವೆಂದನೆ ತೋಜುತಿರ್ದುದು ಮಾಗಧೀಲತೆ ಕುಸುಮಕೇಸರದಿಂದ ಜನಮನವ (ಕಾಪಾ. ೦-೪೬). [ಸಂ. ಮಾಗಧೀಲತಾ]

ಮೊಗರಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮೊಗರಯ್ಯ ಪಣ್ಣೆ ಹೆಣ್ಣಿರಸುಡಿಯುಟ್ಟಿಲುಮೆಬ್ಬಿಸಿ ತಾಟುಗಳೊಳುಮಬ್ಬಿ ಸತ್ತನ್ (ಎಕ. ೫. ಹುಳಕಾ. ೦೬೦-೦ ; ಸು. 950). [ಮೊಗರ್ + ಅಯ್ಯ]

ಮಾಗಳಿ. ಮಾಗುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅವರ ಬೇರು; ಈ ಬೇರನ್ನು ಕೆಲವು ಔಷಧದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೂ ಉಪ್ಪಿನ ಕಾಯಿ ಮಾಡಲೂ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ: ದೇವದಾರು, ಮಾಗಳಿ. ಕಾಡುಮಾಗಳಿ . . . ಮುಡಿವಾಳ ಇವಿಷ್ಟನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಎರಡುವರೆಹ ತೂಕ ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲರೆದು (ಕೃಪ್ರಚಾ. I, ೦೫೬) ; ಆಗರಡಕಿ ಎಲೆ ಕಷ್ಟಲೆ ಕಬ್ಬಿಪ ರಾಜ್ಯ ಮಾಗಳಿಭೂಮಿ ಎಂಬುವರು (ಕಶೀ. ೫೭೭). **ಮಾಗುಳಿ :** ಎಳಮಾಮಿನ ಮಿಡಿ ಮಾಗುಳಿ ಮೆಬಸಿನ ಕರೆ ಪತ್ರಲಟ್ಟಿಯಿಂಳೆಯ ಗೊರೆಯಿಂದಳವಟ್ಟರೆ ಲಾವಣಕಂಗಳನಿಕ್ಕಿದಾಗಳಚ್ಚಿಯಿಂದುಗನೆಯರ್ (ಶುಳುಪು. ೦೦-೩೦) : ಬೆಳಗ್ಗೆಂಪಂ ತಳದಲ್ಲ ಮಾಗುಳಿಗಳಂ ಕೂಮ್ಮಿಂಡ ವ್ಯಂತಾಕಕೋಮಳನಾಮಾ ಫಳಶಾಕಪಾಕದುಪದಂಶಾಸೇಕಮಂ ತಂದು. . . ಬಿಡ್ಡಿಸಿದರ್ (ಜಾಂತಿಕ್ಕ. ೦೫-೩೦) ; ಆದಕುತ್ತಮದ ಕಂಪ ಮಾಗುಳಿ [ಪಾಣಾಂ. ಳ್ಳಿ]ಯ ಬೇರಿನೊಳು ಪೊಡೆವೆರಸಿಡುವುದು (ಸೂಶಾಣಾ. ೩-೨೬).

ಮಾಗಳಿಬೇರು, ಮಾಗುಳಿಬೇರ್, ಮಾಗುಳಿಬೇರ್ = ಮಾಗಳಿಸಸ್ಯದ ಬೇರು : ಮಾಗಳಬೇರು, ಕಾಡುಮಾಗಳಬೇರು . . . ಮುಡಿವಾಳ ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಎರಡು ವರಹ ತೂಕವನ್ನು ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲರೆದು (ಸಕ್ಕ. ೦೦೩) ; ಸೈದಲೆಎಸಳು ಸಹದೇವಿಯಂ ಬೀಜಾಲ ಮಾಗಳಬೇರಂ ಇವೆಲ್ಲವಂ ಚೂರ್ಣಮಂ ಮಾಡಿ ಎಳ್ನೆಯೊಳಟ್ಟು ಆಯೆಜ್ಞ್ಞ ಕಣ್ಣೊಳ್ ಪೂಸಲು ವಶೀಕರಣಂ (ಕಾಪುಣ. ೫೬೩) ; ಮಾವಿನ ಕಾಯ್ಗಳೊಪ್ಪು ಬೆಳಗಪ್ಪುರ ಮಾಗುಳಿಬೇರ್ ಸುಧಾರಸಂ ತೀವಿರೆ ಕಂಪು ಪೊಂಪುಬಿಸುವೆಪ್ಪಿನ ಕಾಯ್ಗಳನೇಕವಂ ಕಳಾಕೋವಿದೆಯರ್ ಕಲಿಂಬಿಡಿಮಲಿಕ್ಕಿದರ್ (ಪಳಾಂ. ೧೬೨) ; ಬಿಪ್ಪಲಿ ಚಿಲ್ಲಗಾಯ್ ಮೆಜಸು ಮಾಗುಳಿವೇರ್ಮೊಳೆಯಲ್ಲಬೇಲೆ . . . ಅರೆಮೂದುಫಲಂಗಳಾದಿಯಾವೆಟ್ಟಿನ ಕಾಯ್ಗಳಂ ಜಾಗುಜಗಿಸ್ಪವನಿಕ್ಕಿದನಬ್ಬ ಪತ್ರದೊಳ್ (ಅಣಾಕ. ೩-೬೩). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಾಕಾಲಿ, ಮಾವಲಿ]

ಮಾಗಳಿಗೆಣಸು (ನಾ). ಮಾಗಳಿಸಸ್ಯದ ಬೇರು : ಮಾಗಳಿಗೆಣಸು-ನೆಲಮಾಗಳಬೇರು . . . ತಿಗಡೆ, ಪದ್ಮಕ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಇವಿಷ್ಟನೂ. . . ಪ್ರತ್ಯೇಕ ನಾಲ್ಕುವರಹ ತೂಕವ ಸೇವಿಸಲು ದಿಕ್ಕಳುನುದಿಂ. ಸೆನಹು ಇವೆಲ್ಲವೂ ಪರಿಹರಪಹವ್ಯ (ಕೃಕ್ಕಾ. II, ೫೩). [ಮಾಗಳಿ + ಗೆಣಸು (< ಗೆಜಸು)]

ಮಾಗಲಿನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮನ್ನೊಟಮ್ಬ ಕುಳಾನ್ವಕ ಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿಗಳ್. . . ಮಾಗಲಿನಾಡ ರಾಜಪೊಳಲ ಬೀಡಿನೊಳ್ ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದೊಳ್ ಪೃಥುವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯುತ್ತುಮಿರೆ (ಎಳ. VII (R). ಪಾಗಮಂ. ೪೪-೬ : ೪೭೭). [ಮಾಗಲ್ಲಿ + ನಾಡು]

ಮಾಗಾನ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕಾಡು; ಮಹಾರಣ್ಯ : ಹೈವೆಪತೀಸಪ್ಪೇಳದಿನಾ ಮಾಗಾನಂ ಮಂಜೇತನಂತೆಸದಿರ್ಕುಂ (ಜಗಕ. ೪-೩೪).

[ಮ್ಯಾ + ಕಾನ್ಯ (< ಕಾನ್)]

ಮಾಗಾಯಿ 'ಮಾಂಗಾಯಿ' ನೋ.

ಮಾಗಾಯಿ 'ಮಾಂಗಾಯಿ' ನೋ.

ಮಾಗಿ 'ಮಾಗ' ನೋ.

ಮಾಗಿಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ; ಗೋಪವಲ್ಲಿ : "ಮಾಗಿಣಿ ಗೋಪವಲ್ಲಿ ಮಾಗಧಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಪಾಂಗಣಾ. ೪೪-೩೪). [?]

ಮಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಣ್ಣು ಪಕ್ವವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮಾವಿಪ ಹಣ್ಣನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಗಿಪುಬೇಕು (ಕಷ್ಟ). ೨. (ಆಲಂ) ಪಕ್ವಗೊಳಿಸು ; ಹದಗೊಳಿಸು : ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ನಡೆದ ಘಟನೆಗಳು ಮನಸ್ಸನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಗಿಸಿದವು (ಕಷ್ಟ). [ಮಾಗು + —ಇಸು]

ಮಾಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವು ಪಕ್ವವಾಗು ; ಪಣ್ಣಾಗು ; ಕಳಿ : ಕಾಯಿ ಮಾಗಿದ ಮೇಲೆ ತಾನಾಗಿಯೇ ಉಮರುತ್ತದೆ (ಹಸುಪೊ.೩೭೦); ಹಣ್ಣುಗಳು ಗಿಡದಲ್ಲೇ ಮಾಗಿದಾಗ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವಾತುಗಳ ಅಂಶ ಹೆಚ್ಚು (ಆಯುಸಾ. ೭೭). ೨. ಗಾಯ. ಹುಣ್ಣು ಮುಂತಾದುವು ಒಣಗು : ಮಾಗಿದ ಗಾಯದ ಗುರುತನು ಕಂಡರೆ ನಗುವುದಿದೇತಕೆ ನೀನು ಗಾಯಗಳಿಲ್ಲದೆ ರಣವನು ಗೆಲುಮೆ ವಜ್ರಕಾಯನೆ ಹೇಗೆ ನೀನು (ಜಾಂತಿಕ. ೫೫-೦೦೦). ೩. ಪ್ರಭಾವವು ಕಡಮೆಯಾಗು : ಶಕ್ತಿಯು ಕುಗ್ಗು : ಮುಸುಜ್ಜಾದ ಕುಳಿರೊಳ್ ದಿಸೆಯಾಗಸಮಿಳೆ ಬೆಟ್ಟದವಿಯಂಬಿಬೊಂತಾನುಂ ಕಾಸಲರಾತುರ್ ವಿಲ್ಲಮೆನೆ ಮಾಮಸಗಿರ್ದು ಮಾಗೆ ಮಾಗೆಸಿಕೆಸರಿಳೆಯೊಳ್ (ಜಾತ್ರಾ. ೬೫ ಕ್ರಮಿಣ). ೪. (ಆಲಂ) ಪಕ್ವಗೊಳ್ಳು ; ಹದವಾಗು : ಸುಖದುಃಖದ ಏರಿಳಿತದ ಜೀವನದೀ ಚಂಚಲತೆಯ ಕಂಡು ಮನವು ಮಾಗಿದೆ (ಕೃಪ್ರಚಾ. ೭೪).

[ದೇ.ಕ ತುಳು. ಮಾಗು; ತೆಲು. ಮಾಗು, ಮಾಗ್ಗು]

ಮಾಗುಂಡ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಕೊಳ್ಳ,— ತೀರ್ಥ : ಆಗತವ ಮಾಡಿ ಮಾಗುಂಡ[ಪಾಣಾಂ. ಗುಡ]ವ ಮಿಂದರೆ ತಾ ಕೊಡಬಲ್ಲನೆ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ (ಬಸ. ೭೨೩). ೨. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕರಿಯಮಾಗುಳಿ ಮುಟಿಪಲ್ಲಿ ನಲ್ಲೂರು ಮಾಗುಂಡ ತೇಗುರು ಆರ ಮಣ್ಣಂ ಬಿಟ್ಟ ಮಂಗಳಂ (ಎಳ. VI, ೫೪೬ಕ. ೮೨-೮೩ ; ೪೬೬). [ಮಾ + ಗುಂಡ್ಲ]

ಮಾಗುಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಭುವನಾಯ್ಕನ ಮಾಗುಂಡ್ಲಿಯೊಳ್ಕಾದಿದನ್ದು (ಎಳ. III (R), ಹೆಗ್ಗ. ೫೬-೬; ೫೦. ೪೩೦) ; ಉಪ್ಪವಳ್ಳಿಯ ಪೋಚಿಗಾಮುಣ್ಣ ವಳಿಯಿಜಿ ಮುವ್ವ ಮಾಗುಂಡ್ಲಿಯಜ್ಞಿಗ (ಎಳ. V, ವೇಲೂರು. ೩೦೯-೦೩; ೪೧೧). [?]

ಮಾಗುಟ್ಟು (ನಾ). ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಚಾರವಾದ ರಹಸ್ಯ ; ಪರತತ್ತ್ವ ; ಅರಿವರಿವುಗಳ ಹರಳಿಸೊಡಪೆಗಳ ಹೊಳಿಸುತ್ತ ಆಗಸದ ಬಾಗಿವಡಿ ಮಾಗುಟ್ಟ್ಯಮೆರೆಯೆ (ಪುಂಪ್ರ. ೫೬-೩). [ಮ್ಯಾ + ಗುಟ್ಟು]

ಮಾಗುಳಿ 'ಮಾಗಳಿ' ನೋ.

ಮಾಗೆ 'ಮಾಗ' ನೋ.

ಮಾಘ (ನಾ). ೧. ಚಾಂದ್ರಮಾನದ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ತಿಂಗಳು : ಆ ಮಾಸದೇ ಚೈತ್ರ . . . ಮಾಘ ಫಾಲ್ಗುಣಮೆಂದು ಪನ್ನೆರಡು ತೆಜನಾಗಿಹುದು (ಎಪ್ರ. ೨೩೩) ; ಪಂಚಾಕ್ಷರಾದಿಮಂಲಿರುಮಲಿಳೆಮಂತ್ರಗಳ ಜಪ . . . ಮಾಘದಲ್ಲಿ ತಡೆಂಗ ಪ್ರಾಜ್ಞಾಪ್ಯದ್ದಿ (ಸಚಾ. ೯-೩೪). ೨. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಶಿಶುಪಾಲವಧ' ಎಂಬ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಮಹಾಕವಿಯ ಹೆಸರು : ಸ್ಮೃತಿಗೆಯ್ದಂ . . . ಶತಪತ್ರಾಕ್ಷಕಥಾಮೃತ ಚ್ಯುತಬುಧಸ್ತೋಮಾಘನಂ ಮಾಘವಂ (ಪಗಪ. ೦-೪) ; 'ಮಾಘ ಓದಿ ಬುಗ್ಗಾ ಕೆಟ್ಟ (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ಮಾಘಮಾಸ (ನಾ). =ಮಾಘ ೧ : ದೂರಕೊಂಡ ಮಾಘಮಾಸಂ ಬರೆ ಕೃಷ್ಣಚತುರ್ದಶೀದಿನಂ ಸಮನಿಸೆ (ಅಪು. ೦೬-೩೦) ; ಮಾಘಮಾಸದ ನವಿಲಿನಂತೆ ಆದೆ ನೋಡಾ ಅವ್ವಾ (ಸಕ. II. ೦೯೫-೩೩) ; ಆ ಮುಂಬಿ ಸುಖವಾಯ್ತು ; ಮಾಘಮಾಸವು ಹೋಗಿ ಚೈತ್ರವಾಯ್ತು ! (ಪಾಂಕಕ. ೬೯ ೩೩). [ಸಂ.]

ಮಾಘಸ್ನಾನ (ನಾ). ಮಾಘಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪವಿತ್ರತೀರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವ ಹಾಕಿ ಪಾಡುವ ಸ್ನಾನ : ಮಾಘಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ನಿತ್ಯಸ್ನಾನ ಪುಣ್ಯ (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ಮಾಳ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ ; ಕೋಲುಮಲ್ಲಿಗೆ : "ಮಾಳ್ಯಂ. ಕುಂದಂ _ ೨ ಮೊಲ್ಲೇಗಿಡದ ಹೆಸರು. ಇದು ಮಲ್ಲಿಗೇ ಭೇದ, ಕೋಲುಮಲ್ಲಿಗೆ" (ಕಿಡ್ಕಾ. ೦೬೬). [ಸಂ.]

ಮಾಚಪತ್ರೆ 'ಮಾಚಿಪತ್ರೆ' ನೋ.

ಮಾಚಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಮಾಚಯ್ಯ ಮಜ್ಜಲದ ಗಾವುಣ್ಣ ಗಜಿಯ ಮೆಟ್ಟಿದ್ದಡೆ ಬಾಬಿಸಿದ ಸ್ಥಿತಿಕ್ರಮವಾವುದೆ ನ್ನೊಡೆ (ಎಳ. IV (R), ಶಾಪುಣಾ. ೦೩೯-೬; ೪೮೬). [ಮಾಚಿ + ಅಯ್ಯ]

ಮಾಚಿ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯ ಎಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ; ಮಂಚಿಪತ್ರೆ: "ವಿಟಲೆ ಮಾಚಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಕುಂಡಣಾ. ೪೦-೩೦). 'ಮಾಚಿಪತ್ರೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಮಾರ್ಚ]

ಮಾಚಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಎಜಿಯಂಗಪ್ಪನ ಮಗಂ ಮಾಚಿಗಂ (ಶಿ. III (೩). ಪ್ರಗ. ೫೬-೦೦; ೦೦೦ ೨). [ಮಾಚಿ + — ಗ]

ಮಾಚಿಪತ್ರೆ, ಮಾಚಿಪತ್ರೆ (ನಾ). = ಮಾಚಿ: ಪಶ್ಚಿಮಭೃಚ್ಛವ್ರದೇಶ ಮಾಚಿಪತ್ರೆಯು ಕಾರು . . . ಸುಮಾರು ಅಗಲವಾದ ಎಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಸುವಾಸನೆಯ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಸ್ರವಿಸುವ ಕಣಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಕಾಸಿ. ೬೬). **ಮಾಚಿಪತ್ರೆ**: ಮಾಚಿಪತ್ರೆ, ಹೀರೆಕೊಕ್ಕು ಇವುಗಳಿರಡನ್ನೂ ಉಂಡಮಾಡಿ, ಕೆಂಡದ ಮೇಲೆ ಇಸಿರಸ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸಕ್ಕರೆಯರಿಸಿ ಕೊಡಲು ಜ್ವರತಾಪ ಮತ್ತು ದಾಹ ಇವೆರಡೂ ನಿಲ್ಲುವುವು (ಸಸ್ಯ. ೦೦೬). 'ಮಂಚಿಪತ್ರೆ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಮಾಚೀಪತ್ರ]

ಮಾಚು 'ಮಾಜು₁' ನೋ.

ಮಾಜನ (ನಾ). ಮಹಾಜನ: ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ನೆಬೆಣ್ಣಾಡ ಮಾಜನ ಮುಮತ್ತಿಕ್ಕಿಬ್ಬರ ಅಳ್ಕೊಡುಗೆಯನ್ ಕೇಸರಿ ತೊಱವಾಳ್ಕನಾ ಮಗನ್ ಆಲನ ತೊಱು ಇತ್ತಿಸಿ ಬಿಟ್ಟುನ್ (ಎಕ. x (೬). ಕುಂಡಣಾ. ೦೫೬-೨ : ೫೫೮ ೬೫); ಮಹಾಜನ – ಮಾಜನ, ಮಹಾದಾನ – ಮಾದಾನ (ಕಪುರ. ೨೯೦ ಕ್ರಡೋ); ಈ ಪುಣ್ಯಕಥೆಯ ಕೇಳಿದ ಮಾಜನ[ಪಣಾಣಂ ಮನುಜ]ರಿಗೆಲ್ಲ ಪಾಪವಿಮೋಚನವಾಗುವುದು (ಅಣ್ಣಿಪ. ೦-೨೫). [<ಸಂ. ಮಹಾಜನ]

ಮಾಜರು 'ಮಹಜರು' ನೋ.

ಮಾಜಾತ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪುತ್ರ; ಮನ್ಮಥ: ಬೆಜಗಾಗಿ ನಿರಾತಪೋಗಾತ್ರಧರನನಿಸಲಬೇದ ಮಾಜಾತನಮಕ್ಷಿಸಿ ಗಗನದೊಳಾತುರಿಸುವ ಹರಿಯಜರ್ಗ್ ನಾರದನೆಂದಂ (ಸಿಂಗ. ೫-೭೬). [ಸಂ].

ಮಾಜಾರಿ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮೀಪುತ್ರನಾದ ಮನ್ಮಥನ ವೈರಿ: ಶಿವ: ರಾಜನ ಮೋಹದ ಪೂಜಾಗಬವನೋರ್ವ ಮಾಜಾರಿಬಕುತ ಬೇಡಿದಡೆ (ಶ್ರೀರಾ. ೯-೦೭೦). [ಸಂ.]

ಮಾಜೆ 'ಮಾಜೇ' ನೋ.

ಮಾಜೆಕಾಲ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಕಾಲ: ಪೂರ್ವಕಾಲ: ಬೀಜಗಳ ಕೊಡುನೆಮಗೆ ಮೋಜಲ್ಲ ಬೆಮ್ಮಯ್ಯ ಮಾಜಿಕಾಲ್ಲಿ ಬರಗಾಲ (ಶಿ೩ಚಾ. ೨೫೭). [ಮಾಜ (<ಮಾಜೇ) + ಕಾಲ]

ಮಾಜಿಸು, ಮಾಂಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಿವಾರಿಸು: ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು: ಸಾವಂ ಮಾ[ಪಣಾಣಂ ಮಾಂ]ಜಿಸು ಜೀವರ ನೋವಂ ಪರಿಹರಿಸು (ಕ್ರಪ್ರ. ೪೪-೦೦೩). ೨. ತೋರಗೊಡದಿರು: ಮರೆಮಾಡು: ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಬೀಜವ್ರತಾಪನಾದಡೆ ಬಲಿವನವನಪನಿಯನಂದು ಅಗಮನಾ ರೂಪ ಮಾಜಿಸ ಬಹುದುಜ್ಞಾ ಸಂತಾಪವ್ಯಾಕೆ (ಕಬಾಅ. ೨೦-೦೪); ನೀಶಿವಿನಯಂಗಳ ಮಾಜಿಸಿ (ಅಶು. ೨೦-೦೪). **ಮಾಂಜಿಸು**: ೨. ಅಂತು ಸರರ್ಗ ನೋದಲೊಳಿಂತು ಚಿಂತೆಯೊದವಿದೊಡಂ ಮಾಂಜಿಸರ್ಕೆಂದು ಪೊಸನುಡಿಯ ವಿಸ್ತಾರಮಾ ಪುನಗೆದು ಸನ್ನಮಂ ತೋರ್ಪಡಿಸುತಮದಂ ಮಜಿಗ್ಗೈವುದುಂಟು (ರಾಪತ್ರ. ೦೦-೦೬). [ಮಾಜು₁ + — ಇಸು₂]

ಮಾಜೇ, ಮಾಜೆ (ಗು). ೧. ಹಳೆಯ; ಹಿಂದಿನ: ಮತ್ತೂ ಅವೇ ಮಾಜೇ ಹಾಡು ಹಾಡತಾರೆ, ಮತ್ತರ್ಥವಾದರೂ ದೂರದೇಶದಿಂದ ವಾಯಿತಿನಯರನ್ನು ತರಿಸಿದ್ದರೆ ಸೆಟ್ಟಗಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಕೇಡಾಜ. ೦೫೪). **ಮಾಜಿ**: ೨. ಅಧಿಕಾರ, ಪದವಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದಿದ; ವಿಶ್ರಾಂತ: ಮಾಜಿ ಅಮಿಲ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸ್ಯಗೆ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದಾ (ಪ್ರಿ.ಆ. ೦೯೫೯. ೯೪-೦೦; 1813); ಮಾಜಿ ಅಮಿಲರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಟ್ಟಿ ಪರ್ತಕರು ಮೊದಲಾದವರು ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಪಾವತಿ ಮಾಡಿದ್ದು (ಪುಣಾಪ. II, ೩೬); ಮುಖಭಿಂಗಿತರಾದ ಕೆಲವು ಮಾಜಿ ಸಚಿವರನು ಕೊಂದರೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಹೇಗೆ ? (ಅಪಾ. ೨೩೦). [←ಆರ. ಮಾರಿಳ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮಾಜೀ]

ಮಾಜು₁, ಮಾಂಜು₁, ಮಾಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾಣದಂತಾಗು: ಮರೆಯಾಗು; ಅಡಗು: ಜೂಜಾಟಿಕೆ ಸೂಳೆಬಂಟಿಕೆ ರಾಣದ ಸಂವಾಜ ಪೆರ್ಗುಡಿಗಳ ಚರ್ಚೆ ರಾಜವೀಥಿಯೊಳಾದಾಡುವ ಸಂದಣಿ ಮಾಜದು ನಿತ್ಯಕೃತ್ಯದಲಿ (ಕೋಚಕ. ೨೦-೩೬); ಬಳಿಗಳೆಂಂ ಮಾಜ್ಪದುವು ಒಪ್ಪದಿಂದಾಸ್ಥ ಶಶಿಕಳೆಯೆನಂಗೀಕರಿಸೆ . . ಮನಂ ಮಾಂದ್ಯತೆಯನಾಂತುದಾ ತನ್ನಿಯಂಗತಳಗರ್ಭೋದಯದೊಳು (ಹಂಗಾಣ. ೦-೯-೩). ೨. ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ ಉಳಿಯದಿರು; ಮರೆಯುಯೋಗ್ಯ: ಈ ಜಗದೊಳಹೊರಗೆಲ್ಲಿಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಹ ತೇಜವಾನೆಂದನಿದಿರಿವಮ ಮಾಜ ವೈನ್ಯನರೆದಿರೆ ನಿಃಶ್ರೀಯಪಪಡೆಂದು ರಾಜಯೋಗವ ತಿಳಿಸಿದರಿಂದೆ (ಕ್ಷಕ್ಷ. ೯-೦-೯); ಮಾಜದೇ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಸಲ್ಲಿ ರಸಗುಲ್ಲಾ ತಗೊಂಡಿದ್ದೆ (ಜಾಜೀವೆ. ೬೫). ೩. ದಾಸಿಯಾಗು; ಮಾಯು: ಪಿರಿಯರಸಿಯು ವಂಸಸ್ಥಿಸ ಗಾಯು ಮಾಜಾವಂತಹ ಮಾತು ಮಮ್ಮಲದೇವಿಯತ್ಕಣಿಂದೆ ಅವರೂಪವಾಯಿತು (ಸಚಿ. ೨೦೬). ೪. ಅಡಗಿಸು; ಮುಚ್ಚು; ಮರೆಮಾಡು: ರವಿ ಮುಗಿಲ ಮಾಜಿ ಗೊಂಡೊಡಂ ಬೆಳಗು ಲೋಕಮಂ ಧವಳಿಸುವ ತೆಱದಿ ನಿಜಮಂ ಮಾಜಿ ಕೃತಕದೊಳಗವಿದೊಡಂ ಹಳಹಳನೆ ಹೊಳಹೊಳೆದು ಬೆಮಳೆ ಮಂಸಕ್ಷ ಮಾಂಗಳವಿತ್ತುವು (ಸಿದ್ಧಾ. ೨-೨೪) : ಬಿಸರುಹದಳಲೋಚನೆ ಕೇಳು ನಿನ್ನಯ ಪೆಸರಾವುದೆನ್ನಿಂದ ಬಂದೆ ಅಸಮಾಕ್ಷನಾಣೆ ಮಾಜದೆ ಪೇಳು (ಕೋಚಕ. ೦೦-೦೬) ; ವಳಂಜಬೇಡಿನ್ನು ದೂಜದಿರ್ತಣ್ಣಾಣೆ ಹೇಳು (ಶ್ರೀಅಣಾ. ೦೬-೪೩). ೫. ಅಳಿಸು; ತೊಡೆದು ಹಾಕು: ಧರ್ಮಮಾರ್ಗವ ಪೂಳ್ದು ಸಾವಾ ರ್ಲಜ್ಜೆಯುಂ ಸಾರ್ಧ್ಯಿಯರ ಪಜ್ಜೆಯುಂ ಮಾಜಲಮಂಗೈದ ಬರಿದೆ (ಪಂಚಾಣಾ. ೨-೦೨-೩೦). ೬. ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳು: ನೇಜಿಯುದಿಜ್ಞಿತಕೆ ಚಗಿದು ಕುಮ್ಮರೆಯಿಂದ ಮಾಜದೆ ಬೀಳ್ದ ರಾವುತರ ವಾಜಿಯ ಪಿಡಿದು ಮೂಗಿರಿದವರನು ಯಮರಾಜವಾಲಯಕ್ಕಟ್ಟಿದರು (ಕಂಪಂ. ೩-೬೯). ೭. ಹಿಂದಿಗೆ; ಹಿಂಜರಿ: ತೇಜಗಳನು ಕುಣಿಸುವರು ಕಲಭವನು ಮಾಜದ ಬೀದಿವರಿಸುವ ರಾಜಕುಮಾರರ ಸೌಧಾಗ್ರ ವೆಜಿ ವಿಭ್ರಾಜಿಷ್ಣಾ ಕೇರಿಯೊಳಗೆ (ಕಂಪಂ. ೬-೦೦). **ಮಾಂಜು₁**: ೧. ಸ್ಪಾಕೃತಂ ಸ್ವರ್ಗ ಸುಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣಮೆನಲ್ತತ್ಸೌಖ್ಯಮೆಂ ನಿತ್ಯಮೋ ವಿಕೃತಂಗೊಂಡುದ್ಭವಂದ ಲ್ಲನಿಸದೋ ಸ್ವಪ್ನವೊಲೆಂ ಮಾಂಜದೋ ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ನೂಂಕದೂ ಬಿರಿವೆಂ (ಕಣ್ಣಾ. ೫೬) : ತೋಡುಂಬಿಟ್ಟಿನ ಕಾಲ್ಮೊನಲ್ ಗೊಜೆಯ್ತೊಳೇ ಮಾಂಜಿರ್ದ್ದ ಮಾರಾಂತಿರಲ್ (ಪ್ರಿ.ಸೂಪು. ೦-೨೯). ೪. "ಮಾಂಜು— ಅಪಲಾಪೇ(ಕುರೆಮಾಡು)" (ಪಪಾಣ); ಆದನೆಲ್ಲಂ ಮಾಂಜದಿರ್ ಚಿತ್ರದೊಳ್ (ಶಿಪ್ಪತ್ತ. ೫-೯-೦೬೨) : ಮಂಜುಳೆ ನಿನ್ನ ಪೊಂಜೆಳೆಯೊಡಲ್ ಕಡುವಾದಿದೆ ಬಾಂಜ ಮಾಂಜದಿರ್ (ಪಪಂ. ೬-೨೦) ; ಮುನಿಯೆ ಬೆಸಸುವುದೆನಗೆ ತಮ್ಮಿ ಳನಪದಾಂಬುಜವಿಲ್ಲಿಗ್ಯೆತಂದನುವನಿಸುಂ ಮರೆಯ ಮಾಂಜದೆ (ಶಾಪಚಂ. ೦-೨-೬). ೫. ತರಳಿಯ ತ್ರಿವಳಿಯ ಪೋಲ್ತೆಯ ತರಂಗಮಂ ಪಜೆಪೆನೆಂದು ಸುರನದಿ ಪಲವುಂ ತೆರೆಗಳನೆ ಪಡೆದು ಪಡೆಯದೆ ಸರಿದರೆಯಂ ಮಾಂಜಿ ಪೆಗುಳ್ದು ಪಡದವುದಿನ್ನುಂ (ಜಾಪಕ್ಷೀ. ೭-೪೭) ; ಈ ಶಾಸನವ ನವ್ಯ ಭವುದಂತೆ ಅದೇ ಆಗಿದ್ದರೆ, ಇವನ್ನು ಮಾಂಜಿ ಲಯಮಾಡಿ ಇಲ್ಲವೆನಿಸಿ ಬಿಟ್ಟರೆ ಸಾಕು (ಶಾಲ್ಕ. ೦೦-೯)- ೬. ಪಂಜರದೊಳಗಿದ್ದು ನಿನಗಿಷ್ಟೆ ಯೆನದಿರು ಮಾಂಜಿ ನೀನಗಲ್ಯಾಗ ನಿನ್ನ ಹೊಂಜಾಳೆಮ್ಮೆಯಳ ಧಂತಕಾಂತಿಯ ಹೊನ್ನ ಪಂಜರದೊಳು ಕೂಡಿಸುವನು (ಕಕ. ೯-೪೨)- **ಮಾಜು**: ೪. ಎದೆ ವಿಸಲೋಚನೆ ವಿತರ ಯೋಚನೆ ಏನೆಂಥ ಯಾಚನೆ ದೀನೆ ಮಾಜದ ಮನವನು ಹೇಳು ನಿನ್ನಿನಿಯನು ಬಹೆನೆಂದು ಬಗಲಲ್ಲಿಟ್ಟನು (ಅಣಾಸ. ೦೩೦-೪೪). ೮. ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಕಾಣದಂತೆ ಮಾಡು: ದಂಡಿಗೆ

ಬೆತ್ತ ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಮಂಡೆ ಮಾಜಿ ನಾಚುತಿದ್ದೆ ಪೆಂಡತಿಸಂತತಿ ಸಾವಿರವಾಗಲಂ ದಂಡಿಗೆ ಬೆತ್ತ ಹಿಡಿಸಿದಳಯ್ಯ (ಶಿವಚಿ. ೦-೮೩-೦) ; ಬಿಗ್ಗನ್ನು ಮಾಜುವುದು ಹೆಣ್ಣಿನ ಸ್ವಭಾವ (ಜಂಗಮ. ೦೦೯).

[ಕೇ.ಕ ತುಮಿ. ಮಾಯೆ; ತುಳು. ಮಾಜುಪು, ಮಾಜು; ತೆಲು. ಮಾಪು =ಹಾಳಾಗು, ನಾಶವಾಗು ; ಕೋತ. ಮಾಜ್ ; ತೋದ. ಮೋಜ್, ಪೋರ್ಟು]

ಮಾಜ್ಯು, ಮಾಂಜ್ಯು₂ (ನಾ). ಮಂರೆಮಾಚುವಿಕೆ ; ಮೋಸ ; ತಕ್ಕು : "ವಂಚನೆಗೆ ಮಾಜ್ಯೆಂದು ಪೆಸರಕ್ಕು" (ಶಕ್ತ್ಯ. ೫೭). **ಮಾಂಜು₂** : "ಮಾಂಜೆಂದು ವಂಚಿಸಿದುದು" (ಕಬಿಚ ೭೭-೩೦೩). [< ಮಾಜು₁]

ಮಾಟ₁ (ನಾ). ೧. ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸ ; ಕೈಗೊಂಡ ಕಾರ್ಯ : ಕೆಳಕುಂ ತುಂಬುರುಂ ತೊಮ್ಮಂ ಶರೀರದೊಳ್ಕೋಱೆ ತಂತ್ರದಿಂ ಕಡಿಸದೆ ನಾಗರ ಮಾಟಮೆಂದು ಕವಿಯೊಳು ಮುನಿದಿಟ್ಟಿಂ ವಲರುಮರ್ಚಿಪರ್ಪತ್ಸುಗಳಂ (ಸಮಃಕ. ೯-೭೭): ಪಿಡಿಪುಮಾ ಕರ್ಪುವಿರ್ ತುಡುವುಪ್ಪೆದಲರಂಬಿವನೇಕೆ ನಚ್ಚಿ ನೀಂ ಕೊಡರ್ದೆ ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದೋಪಕರಣಂಗಳಿವೇವುಮೊ ಕಾಳೆಗಕ್ಕೆ ನೀಂ ಮೃಡನೊಳಿದಿರ್ಪಿ ರೂಪುಗಡುವಂದಿವು ಮಾಡಿದ ಮಾಟಮಾವೆದು (ಹರ. ೦೪-೩೭) ; ಮಾತು ಕಿರಿದಾದೊಡಂ ಮಾಟವಪ್ಪುದು ಪಿರಿದು (ಹಿತೋ. ೧೫-೮). ೨. ರಚನೆ ; ನಿರ್ಮಾಣ : ಲಲಿತೋನ್ನತಮಾಗಿ ಮುಯ್ತುಕೂಟದಂದಮ್ಮದು ವಲವುಂ ದೇಸೆಯ ಮಾಟವಂದಂ (ಅಂಪು. ೯-೩೦ ೫೫). ೩. ಬಟ್ಟೆಯ ಎಳೆಗಳ ರಚನೆ : ನೆಯ್ಕೆ : ಸೀರೆ, ಬಟ್ಟೆಗಳ ಬಣ್ಣ ಮತ್ತು ಮಾಟ ನಮಗೆ ಒಪ್ಪತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಬೇಕು (ಗೃಹಾ. ೬೪). ೪. ಆಕಾರ ; ಸ್ವರೂಪ ; ಆಕೃತಿ : ಆ ಮೊಗದ ಮಾಟ. ಕಣ್ಣುಗಳ ಹೊಳಪು . . . ಇವೆಲ್ಲಾ ರೇವಕ್ಕನವು (ಶಾಕುಶ. ೦೦೪); ಅಸ್ವವ್ಯಸ್ವವಾದ ತಳುಸೀರೆಯಲ್ಲಿ ಅವಳ ಮೈಯ ಮಾಟ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಕಪ್ಪಣ. ೩). ೫. ಚೆಲುವು ; ಅಂದ ; ಶೋಭೆ : ವರದಿನ್ನನಿತೆಗೆ ಮಾಟದ ಕುರುಳಾ ತ್ರಿಭುವನಕಾ[ತೆಗಂ] ವಲ್ ಕಂಠಾಭರಣಮೆನೆ ಪೆರೆದ ತನ್ನದ್ಧರಧೂಮದೆ ಕರಿದು ಮಾಡಿದಂ ನಿಜಯಶವಂ (ಪಂಪಣ. ೦೪-೨೪) ; "ಮಾಟದ ಕೃತಕ" (ಪಂಪಂಗ. ೩೭೯). ೬. ಅಲಂಕಾರ: ಈ ದೇವರ್ಗ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕಂ ದೇಗುಲದ ಮಾಟಕ್ಕಂಮಾರಾನುಮಂಸುಕೊಳರಪ್ಪವೇ ಮುಂಜೇಶ್ವರದೇವರ ಪುನಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೆಯ್ದುವಿತು ವಲಮಾನೆಯುವ್ವುವರ್ (ಎಳ್. VII (೩). ೨೪೨೦. ೩೩೫-೯; ೨೦೦೦). ೭. ಒಯ್ಯಾರ ; ಒನಪು ; ವಿಲಾಸ : ತವೆ ಸಾವಕ್ಕೆ ಯಾಂಟ ಸಾಲ ಮಧ್ಯಾಹ್ನಿನಂ ಜೇಟದಾ ಜಾನಿಧೇನಿವಹಂ ಮಾಡುವ ಮಾಟ . . . ಇಂತೆಲ್ಲ ಮುಂ ಸವಿಯಾಗಿಂತ್ಕೆರಿ ಕಪ್ಪವೈ (ಕೋಮಾಕ. ೨೪) ; ನಾಟ ನಲಿದುದು ಚಿತ್ರವೀ ನಟನಾಟಕಸ ಸಿಕ್ಕಿಸುವ ಬಗೆಯಲಿ ಮಾಟ ಮತೆರಿಸಿ ಕಾಣಲಾದುದು ಮತ್ತೆ ಮಾಯೆಯಲಿ (ಕ್ರಮೋಂ. ೬-೩೬). ೮. ಪ್ರಮಾಣಬದ್ಧವಾದುದು ; ಔಚಿತ್ಯಪೂರ್ಣವಾದುದು : ವ್ಯಾಯಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮಾಟವಾದ ಎದೆ ಮತ್ತು ನಡು (ಜಯಚಾ. ೪); ಅವು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಂಗವು ಮಾಟವಾಗಿ ಸುಂದರವಾಗಿ ಸದೃಢವಾಗಿತ್ತು (ಕಂಚೀ. ೦೦). ೯. ರೀತಿ ; ಬಗೆ ; ವಿಧಾನ : "ವಿಧಿ, ವಿಧಮಂ, ವಿದಧನೀಯಂ, ವಿಧಾನಂ, ಈ ೪ ಮಾಟಂ" (ನಾಪ. ೨೨೦); ಎನ್ನ ಮಾಟ ಕುರುಡ ಸಭೆಯಲ್ಲಿರ್ದು ಬಗೆಯಾ ವಕ್ಕಂತಾಯಿತ್ತು (ಕೋಮಾಕ. ೦೦-೭೩); ಪಲವು ಬಗೆಯಂ ಮಾತಿ ಬೆಂದ ಕುಂಬಳಕಾಯ ಕೆಲಪ ಸಾಲ್ಕಂಟು ಮಾಟದೆ ಕೊಣು ಮಾಡುವುದು (ಸಸಚಿ. ೩-೩೪); ಎತ್ತ ಬಲ್ಲರ್ಜನರೆಲೆ ಪಾರ್ಥ ಕವಟಿಗಳ ಚಿತ್ರದೊಳ್ಬೆದಂಗಿರ್ದ ಮಾಟಮಂ (ಕೃಪಾ. ೨೯-೩೭). ೧೧. ನಡವಳಿಕೆ ; ಆಚರಣೆ ; ವರ್ತನೆ : ನುಡಿಯೊಂದು ಮಾಟವೊಂದೆನಿಸಿದ ಮಾನವಂಗಸಿಗೆ ದೇವಿ ಪಸಾದಮನೇಕೆ ಮಾಡಿದಳ್ (ಕಾಸೂಣಾ. ೩೭೦); ಒಲವಿಲ್ಲದ ಪೂಜೆ ನೇಹವಿಲ್ಲದ ಮಾಟ ಆ ಪೂಜೆಯೂ ಆ ಮಾಟವೂ ಚಿತ್ರದ ರೂವು ಕಾಗದಕ್ಕಾ (ಚಸಿ. ೦೫೬); ಭೂತದಯೆಯಿಲ್ಲದನ ಮಾಟಂ . . . ಪ್ರವರ್ಧನೆವಹುದೆ ಲೋಕದೊಳು (ಪಸಪ್ರ. ೭೭-೭೪). ೧೧. ಕಣ್ಕಟ್ಟು ; ಇಂದ್ರಜಾಲ : ತಲೆ ನೆಲದೊಳು ರುಳ್ದೊಡಂ ಮೆಯ್ಗಲಿಯೊರ್ವಂ ಪಿಡಿದು ತಲೆಯನಿಟ್ಟಟ್ಟೆಯೊಳ್ಗಲಿಸಿದ ಮಾಳಿಸಿಂ ಮಾಟದ ತಲೆಯಿಟ್ಟಾಡುವನನಿನಿಸು ಪೊಲ್ಲನುಗೆಯ್ದಂ (ಹಂಕಣ. ೦೦-೮೩) ; ಭವದೀಯ ಪ್ರಸಾದದಿನೆನಗೆ ಬಲ್ವಲಮಪ್ಪ ಬವರ ವಿಲ್ಲದಾವನಾನುಬೊರ್ವಂ ಮಾಯಾವಿಯ ಮಾಟಮುಕ್ಕುಮದು ಕಾರಣಂ ಬೇಗಂ ಬಿಜಯೆಂಗೆಯ್ಯುದು (ಪಂಡಾಮ. ೯-೦೦೯ ೫). ೧೨. ಕೃತಕವಾದುದು ; ಕೃತ್ರಿಮವಾದುದು : ಮಾಟದ ಮುಡಿಯಂತೆ ಕಟ್ಟಿದ ಪಲ್ಲಂತ್ತಿಟ್ಟಿಲಿಯು ಕಣ್ಣಂತೆ . . . ಮರುಳಿ ಕೋಡಿಸಂತೆ (ಪರ್ಮಾಪ್ಪು. ೯-೮೪). ೧೩. ಮಂತ್ರತಂತ್ರಗಳಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ಕೇಡನ್ನು ಬಯಸಿ ಮಾಡುವ ಹಿಂಸಾಕರ್ಮ ; ಅಭಿಚಾರ : ದಾಮೂದಿಗಳು ಮಾಡಿಸಿರುವ ಮಾಟದ ಬೆಕೆಯಿಂದ ಮೂವರು ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಒಂದೇ ಸಾರಿ ಪಾಯಿಲೆಯಾಗಿದೆ (ಪಂಚಮಂ. ೩೯); ಈ ಅಯೋಗ್ಯರೊರೆಗೆ ಮಾಟವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿಯೋ ವಿಷವನ್ನಿಡಿಸಿಯೋ ಕೆಡಿಸಿದರೆ ಮುಂದೆ ಇಮ್ಮಡಿರಾಜಬಿಡೆಯರಿಗೆ ಪಟ್ಟವಾಗುವುದು (ಚಚಿಳ. ೩೩).

ಮಾಟಕೂಟಲು. ಮಾಟಕೂಟ್ಲೆ = ಅಭಿಚಾರಕ್ರಿಯೆ : ನೀನು ಮಾಟಕೂಟಲುಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲೆಯಾ ? (ಆಚಾಗ. ೪೭); ನಮ್ಮ ತಂದೆ . . . ಕಾಯಿನ ಯಕ್ಷಿಣಿಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ... ತನಗೆ ಜಯವಾಗಲೆಂದು, ಮಾಟಕೂಟ್ಲೆ ನೆಜಯಿಸಿವನಂತೆ (ಅಚಾಗ. ೫೫). **ಮಾಟಪೋಟ** = ಇತರರ ಕೇಡನ್ನು ಬಯಸಿ ಅಭಿಚಾರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ದುಷ್ಟ : ತಾಟಕನುಯಿವನೆಲ್ಲ ಜಗದೊಳು ಕೂಟಸಾಕ್ಷಿಯೆ ವೇಳ್ವಸಲ್ಲವು ಮಾಟಪೋಟನು ಅಲ್ಲ ಇವನಿಗೆ ಸಾಟಿ ಯಾರಿಲ್ಲ (ಪಜಾ. ೦೦೪). **ಮಾಟ ಮಾಡಿಸು** = ಮಾಯಾಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ಕೆಟ್ಟದಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಅಭಿಚಾರ ಮಾಡಿಸು : ಅವನಿಗೆ ಆಗದವರು ಬೇಕಾದಷ್ಟು 'ಮಾಟ' ಮಾಡಿಸಿದರಂತೆ (ಪಪ್ಯೂಮು. ೦೮೬); ಮೋಹನನ ಮೇಲೆ . . . ಮಾಟ ಮಾಡಿಸಿ ಆಗರೇ ಕೆಲವು ತಿಂಗಳಾದವು (ಪಂಚಮಂ. ೦೭೬). **ಮಾಟಿಮಾಡು** = ೧. ಕಣ್ಕಟ್ಟುಮಾಡು ; ಇಂದ್ರಜಾಲವನ್ನು ಹೂಡು : ಆ ದಂಡೆಯುಂ ಮಾಟ ಮಾಡಿದಂತೆ ಕ್ಷಣಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗುವ ಹಾಗೆ ಅವಗೆ ಕಾಣುತು (ಪುಣಭಾರ. ೬-೦೩೬); ಮಂತ್ರಿಗಳೇನು ಮಾಟಿಮಾಡಿ ಆಹಾರ ಬದಗಿಸೋಕೆ ಸಾಧ್ಯವೇ ? (ಪಂಡಕೊಲೆ. ೦೬). ೨. ಮಂತ್ರತಂತ್ರಗಳಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ಕೇಡುಂಟುಮಾಡು: ಕೂನ್ಯ ಮಾಯು : ಕೇರಳದ ಮಾಂತ್ರಿಕರು ಮಾಟ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಹೆಸರುವಾಸಿ ಎಂಬ ಭಾವನೆ ಇದೆ (ಕಬಿ).

[< ಮಾಜು₁ / ತುಲ. ಮಾಟ್ಟು, ಮಾಟ್ಟು; ತುಳು. ಮಾಟ]

ಮಾಟ್ಟ 'ಮಾಡ್ಡ' ನೋ.

ಮಾಟಕ (ನಾ). ಕಣ್ಕಟ್ಟು ಮಾಡುವವನು; ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ : ನೋಟಕ, ಬೂಟಕ, ಮಾಟಕ ಏನೇನೋ ಮಾಡಿ ಸೂತ್ರವ ಹಿಡಿದು ರಂಗವ ತುಂಬಿದೆ ಪೇ ಧೀರಾ ! (ಹೊಪುರಾಹಿ. ೪-೭). [ಮಾಟ₁ + —ಕ್ಕ]

ಮಾಟಕೂಟ₁ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಸೇವಾಕಾರ್ಯದಿಂದ ಹೊಂದುವ ಸರಿಯೋಗ; ಮಾಟಕೂಟವೆಂಬ ಕೀರ್ತಿಗೆ ಸಿಲುಕಿ ಜಂಗಮವೆ ಲಿಂಗವೆಂಬುವ ಮಜ್ಜಿದೆಯಲ್ಲಾ (ಶಾವಚ. ೨೨೪-೦೦೦೪); ಮಾಟಕೂಟ ಬಸವಣ್ಣಂಗಾಯಿತ್ತು, ನೋಟಕೂಟ ಪ್ರಭುದೇವರಿಗಾಯಿತ್ತು, ಭಾವಕೂಟ ಅಜಗಣ್ಣಂಗಾಯಿತ್ತು (ಶಾಕಾರೇ. ೨. ೭೭-೦೪೫) ; ನಿನ್ನ ಮನದಲಿ ಮಾಟಕೂಟವೆ ಬುದ್ಧಿ ಮಮಕಾರಿನೆ ನೆನ್ನ ಹಸು ಹಂದುಂಡಿತು (ಕ್ರಮೋಂ. ೩೬-೩೦). 'ನೋಟಕೂಟ' ಪರಾ. [ಮಾಟ₁ + ಕೂಟ₁]

ಮಾಟಕೂಟ್ಟು (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಗೋಪುರ.—ಶಿಖರ ಆ ಮಣ್ಣಂದಂ ಬಳಸಿಯುಂ ಕೋಂಟೆಯುಂ ಮಾಡಿ ಮಾಟಕೂಟಪ್ಪಿನಾವಾಸಮಿಂತಂ ಪೊಜಲುಂ ಮಾಡಿ (ಪಜ್ಜಾಣ. ೦೮೬-೭): ಮಂದಿಲ ಮಾಳಿಗೆಗಳ ಮಾಟಕೂಟದ ಶಾಲೆಗಳೊಳ್ ಕೂಡಿ ನಿಂದು ನೋಡಲ್ ನೆರೆದ ಪುರಜನದ ಸಂಭ್ರಮಂಗಳಿಂ (ಅಜಿಂಪು. ೯-೫೮) ; ತೋರಣಧ್ವಜ ಮಾಟಕೂಟಗಳ ಪಾವುಹರ್ಮ್ಯದ ಶೋಭೆ (ಶಾಕ್ಯಣ. ೩೦ ೩) ; ವಿಸ್ತರವೆರಾಜಭವನವ ಮಾಟಕೂಟವಮಂತ ಸ್ಕಂಧದಿಂದೆಸವ ಸಭೆಯ ಸವರತ್ನದ ಗಭಸ್ತಿಗಳ ಕೋಟಿಮಲಯದ ಮಾಣವುರಮಂ . . . ತೋಜು (ಕ್ಷತ್ರಚೂಡ. ೨೫-೧೬).

[ಮಾಟ್ಟ + ಕೂಟ್ಟ/ತಮಿ. ಮಾಟಕೂಟಮ್ = ಮುಪಡಿಮನೆ]

ಮಾಟುಗಾತಿ (ನಾ). ಮುಂತ್ರತಂತ್ರಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವಳು ; ಮಾಯಾವಿ : ನನ್ನನ್ನು ಮಾಟುಗಾತಿಯೆಂದು ಕರೆದಿರುವಿರಿ (ಕಂಮಾ. ೩೭) ; ನೀವು ಬಂದಾಗಲೇ ಗೊತ್ತಾಯಿತು. ಇದೆಲ್ಲಾ ಆ ಮಾಟಗಾತಿಯ ಮಾಯ ಅಂತ (ಕೆಂಚು. ೭೨). [ಮಾಟ್ಟ + ಕಾತಿ]

ಮಾಟುಗಾರ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರಜಾಲವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ : ಸಜನಿಯೂ ಅಂಕಸಂಖ್ಯೆಗಳ 'ಮಾಟುಗಾರ' ನೆಂದು ಖ್ಯಾತಿ ಮೆತ್ತ ಗುವೆತಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಸರಾಮಾನುಜನ್ ಎಂಬಾತನೂ ಇಬ್ಬರೂ ಕೂಡಿ ಕಲಿಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಕ್ಕ. ೦೩೨) ; ಬಿಳಿಯ ಮರಳು ಮಾಟುಗಾರನ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಅಪ್ಪರೆಯರು ನೆಯಿದ ಅಮೃತದ ಜಮುಖಾನದಂತೆ ತೋರುವುದು (ತಪಾ. ೦೦೯). ೨. ಮಾಟ ಮಾಡುವವನು : 'ಮಾಟುಗಾರಿಕೆ' ಪರಾ. [ಮಾಟ್ಟ + — ಗಾರ (< — ಕಾಱ)]

ಮಾಟುಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರಜಾಲ ; ಗಾರುಡಿ : (೩). ೨. ಮಾಟ ಮಾಡುವುದು ; ಅಭಿಚಾರಕ್ರಿಯೆ : ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯ ವೈಭವ ತಡೆದುದೆ ನೀನು ಮಾಟುಗಾರಿಕೆ ಮಾಡಿರುವೆ ! (ಅಕ್ಕಮೀ. ೩೩).

[ಮಾಟುಗಾರ + —ಗಿಕೆ]

ಮಾಟುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). = ಮಾಟುಗಾತಿ : (೨).

[ಮಾಟುಗಾರ + — ತಿ (< — ಇತ್ತಿ)]

ಮಾಟುಗೂಲಿ (ನಾ). ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಕೂಲಿ.—ಮೆಜೂರಿ : ಗೌಡರು . . . ನಾನೆ ಮಾಟುಗೂಲಿ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಅಲ್ಲಿಂದ ಮನೆಯು ಹಾದಿ ತುಳಿದರು (ಗಿರಾ. ೦೬). [ಮಾಟ್ಟ + ಕೂಲಿ]

ಮಾಟುಮಾಯ 'ಮಾಯ' ಪರಾ.

ಮಾಟ್ಟ 'ಮಾಡ್ಯ' ನೋ.

ಮಾತರ (ನಾ). ೧. ವ್ಯಾಸನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೨. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ; ದ್ವಿಜ. ೩. ಸಂಸ್ಕಾರನೆ ಸೇವಕವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : "ಮಾತರಃ. . . ಪರಿವಾರ್ಶ್ವಕಾಃ—ಪಾರ್ಶ್ವದೊಳಗಿರುವ ಅಂಗವೇಷತೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳು" (ಹಿಪ್ಪಾಂಶ. ೩೨). ೪. ಒಂದು ಗೋತ್ರದ ಹೆಸರು : ನಾನು . . . ಮಾತರಸಗೋತ್ರದ ಕಲ್ಪಶಾಖೆಯ . . . ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು (ಕಾಸಾ ೦೩).

[ಸಂ.]

ಮಾತಾಪತ್ಯ (ನಾ). ಮೆತ್ತಪ ಉಸ್ತುವಾರಿ: (೪). 'ಪಾರುಪತ್ಯ' ಪೋ.

[< ಸಂ. ಮಾಪತ್ಯ]

ಮಾಡ್ಯ, ಮಪಡಿ. ಮಾಟ್ಟ, ಮಾಡಿ, ಮಾಡ್ಯು (ನಾ). ೧. ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮನೆ : ಭವನ ; "ಹರ್ಮ್ಯ" (ಶತಾಪ. ೬- ೧೧. ೩೭) ; ಚಿಗುರೆಮಾಕ್ಕಾಗ ಕೊರ್ವಳ್ ವಿಷ್ಣಸ್ಥಿ . . . ತನ್ನ ಮಾಡಕ್ಕೊಡಗೊಂಡು ಪೋಗಿ ಕಾಲಂ ಕರ್ತಿಯರ್ಚ್ಚಿಸಿ ಗುರುಭಕ್ತಿಗೆಯ್ದು ಪಂದಿಸಿ (ಶಾಪಾ. ೫೯-೨೪) ; ಪಿರಿಯ ಮರಂಗಳೆ ಮಾಡಮಾಗೆ ಪೊಳೆವೆಳದೀರ್ಗಳೆ ಸಜ್ಜಿಯಾಗೆ . . . ಪಣ್ಯಲ ಮೆತ್ತಿದ ಬೋನಮಾಗೆ ಸಿರಿಯ ಮಹಿಮೆಯುಂ ಮೆಱೆಯಲೀನಾರ್ತುದೊ ಬನದೊಳ್ಪರಿವಾ ಪಾಂಡವರಾ (ಹಂಪಭಾ. ೭-೨೪). ೨. ಮನೆ ; ನಿವಾಸ : ರತ್ನಗ್ರೀವನೆಂಬೊರ್ವಂ . . . ತನ್ನೊಂದೇಱುಂಜಸದೆಸಕದಿಂ ದೆಸೆವಳಗೆ ಪೊಸಮಾಡಮಂ ನೇರ್ಪಡಿಸುತುಂ (ಜಾತಿಕ್ಕ. ೭೪-೨೦). 'ಮಾಡಗೆಲ' ಪರಾ. ೩. ಮನೆಯ ಮೇಲಿನ ಉಪ್ಪರಿಗೆ.—ಅಂತಸ್ತು : ಬೆಳಿವ ಕ್ಕೌಂಗಿನ ಗೊನೆ ತಳ್ತೆಱಗಿರೆ ಮಾಡದೊಳಲ್ಲಿಯೆ ತಿಱಿದುಕೊಳಲ್ಕಿಂಬಿನೆಸಮೆಸಮೆ ದುಪವನಂ (ಪಜಪಾ. ೩-೪೦) ; ಮುಗಿಲೇಱುಯ ನೆಱೆ ನೋಡುತ್ತಿರ್ಪರು ಮಂಗಿಲಂ ಮುಟ್ಟುವ ಮಾಡದೊಳರ್ಪರು (ತಮಾಪಾ. ೫೬. ೨೨೩-೦೩) ; ನೆಲೆಪನೆಯ ಮಾಡದಲಿ ರತ್ನಾವಳಿಯ ಸಣ್ಬೆಳಗಿನಲಿ ಹಂಸೆಯ ತೂಲಿಯ ಮೇಲ್ಮಾಸಿನಲಿ ಪವಡಿಸುವೀಕೆ . . . ಈ ಕಲುನೆಲದೊಳೊಱಗಿದಳೆನುತ ಮುಜುಗಿದನು ಧರಣೀಶ (ಕುಪ್ಪಾಕ. ೬-೩೦). ೪. ಮನೆಯ ಇಳಿಜಾರಾದ ಛಾವಣಿಯ ತುದಿ.—ಸೂರಿನ ಕೊನೆ ; 'ಮಾಡಸಂದಿ' ಪರಾ. ೫. (ಬಾಗಿಲಿನ) ಚೌಕಟ್ಟು : 'ಬಾಗಿಲುಪಾಡ' ಪರಾ. ೬. ಗುಡಿಸಲು ; ಜೋಪಡಿ. ೭. ಹೆಣವನ್ನು ಕುಳಿತಿರುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತೊಯ್ಯುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಚಟ್ಟ ; ಸಿದಿಗೆ ; ವಿಮಾನ : ಊರ ಮಧ್ಯದ ಕಣ್ಣ ಕಾಡಿನೊಳಗೆ ಬಿದ್ದ ಬೃದಾವೆ ಐದು ಹೆಣನು . . . ಹೆಣನೂ ಬೇಯದು ಕಾಡೂ ನಂದದು ಮಾಡ ಉರಿಯಿತ್ತು (ಅಪಚಂ. ೭-೩೬) ; ಹೊತ್ತು ಬಿಪ ಮಾಡದೊಳಗಿಹ ಪೆಣನತ್ಯಲತಿದೂರದೊಳು ಕಾಣುತ ಚಿಕ್ಕದೊಳಗದು ನೃತಕಶಬವೇದಜ್ಞರು ಗಹಗೊಂಸಿ (ಜಪಕ್ಷಿ. ೩೨-೩೬). ೮. ದೇಗುಲ (?) : ಸೀಮೆ ಮೂಡಾಯ್ದೊಜೆವಿ ಹೆಂಕಾಯ್ಕಟ್ಟಾರನ ಮಾಡಮೆ ಪೇರೋಣವಿ ಸನ್ನು (ಎಳ್. IV. ೨೮೫೫. ೭೦-೭೩ ; ಸಂ. ೬೫೦). **ಮಂಡಿಡಿ**: ಸಿ. ಹೋಗಿ ನೋಡರಾಗಿ . . . ಬಿದ್ದುಹೋದ ದೊಡ್ಡ ಮಹಡಿಯು ಕಂಡು ಬಂದಿತು (ಪಣಚಿ. ೩೫) ; ಮಹಡಿಯ ಪೆಟ್ಟಲುಗಳನು ಶುಚಿಗೈವಂದು ಮೇಲಿನಿಂದುತ್ತುಗುವರು (ಶಂಜಾಕ. ೨೦೯-೭). **ಮಾಟ್ಟ**: ೯. (?)- ಟಕಾರಕ್ಕೆ ಡಕಾರಂ . . . ಮಾಟ-ಮಾಡ ; ಲಕುಟ-ಲುಗುಡ (ಕವಿವ. ೨೫೫ ಪ್ರಹೋ) ; ಮಾಟ, ಮಾಡ (ಶಬ್ದಾಖ. ೦೪೭ ಪ್ರಹೋ). **ಮಾಡಿ**, ಸಿ. ಮಾಡಿವೇಲ್ಯೆಯಿನ್ತಿರಿ ಗವಾಕ್ಷದೆಡಗೈದಿವಳು ವಹಿಲದಲಿ (ಶ ಪಪ್ರ. ೨-೩) ; ಮಾಡಿಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವ ಮಲ್ಲೆಯ್ಯನ್ನು ಓಲೆ ಬಂದಾವೇ ಓಡೇಳೋ (ಹುಬ್ಬಹ. ೫೬). **ಮಾಡು**: ಸಿ. ಅವರು . . . ಮಾಡಿನ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಿ ಕುಳಿತರು (ಹುಬಕಂತಾ. ೯)- ೧೧. ಮನೆಯ ಮೇಲುಛಾವಣಿ ; ಸೂರು : ಮಾಡು ಸಿಕ್ಕದಲ್ಲಾ ಮಾಡಿನ ಗೂಡು ಸಿಕ್ಕದಲ್ಲಾ (ಪೂಂಪ. ೦-೫೫ ಪ್ರಖ) ; ಮಾಡುಗಳ ಮೇಲೆ ಪಾರಿವಾಳಗಳು ಗುಬ್ಬಳಸುತ್ತಲೂ ಇವೆ (ಪಕ್ಕಿ. ೦ ೬): ಮಾಡಿನ ಪೆಂಜುಗಳ ಮೇಲೆ ಪೆಟ್ಟ ದೃಷ್ಟಿಯಿಟ್ಟು ಯೋಚಿಸ ತೊಡಗಿದೆ (ಸೀಚಾಕ. ೭೬)- ೧೧. ಚಾಚಿದ ಭಾಗ ; ಪರಪು ; ಸಾಕಷ್ಟು ಒಳಗಿನ ತನಪಪ್ಪ ಮೇಲಣ ಬಂಡಯ ಮಾಡು ಚಾಚಿದ್ದುದರಿಂದ ಆ ಜಾವಿನಲ್ಲಿ ಸೂರಾರು ಮಂದಿ ಕುಳಿತಿರುವಷ್ಟು ಜಾಗ ಕಾಣಿಸಿತು (ಪೂಚಕ್ಷಿ. ೫೭).

[ದೇ.ಶ ತಮಿ. ಮಾಟು. ಮಾಟ ; ಮಲ. ಮಾಡ ; ತುಳು. ಮಾಡ್. ಮಾಡು ; ಕೊಡ. ಕೋರಾ. ಮಾಡಿ ; ತೆಲು. ಮಾಡುಗು, ಮಾಡುವು./ ಮರಾ. ಮಾಡಾ./ ಸಂ. ಮಾಡಿ]

ಮಾಡ್ಯ, ಮಾಂಟೆ. ಮಾಟೆ. ಮಾಡ್ಯು (ನಾ). ೧. (ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಇಡಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ) ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಗೂಡು : ಬಸಮೆಂಬ ಮದನಸ್ಪಪಸರಮನೆಯೊಳ್ ಪೊಕ್ಕಿಸಿದೆ ದೀಪಮಾಲೆಯು ಮಾಡಕ್ಕನುರೂಪಮಾಗಿ ಪಣೆಯಿಂ ಕೊನೆವರೆಗಂ ಪೂತುವರರೆ ಚಂಪಕನಿಕರಂ (ಕಂಪ್ರತಿ. ೩-೫೪); ಮಹಾಯಾನದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರ ಮತ್ತು ಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶ ದೊರೆತದ್ದರಿಂದ ಬಯಿಯ ಅಂಕಣಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯುವ ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚು ಹರವಾದ ಒಳಗೋಡೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಉಂಟಾಯಿತು (ಕಲಾಇ. ೨, ೦೧೬) ; ದೇವರ ಮಾಡದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾಜಲವಿದೆ ಪೋಡ್ಯ (ಪುಂಕ್ಷಿ. ೦೮). ೨. ರಂಧ್ರ ; ತೊತು : 'ಮಾಡುಬಲೆ' ಪರಾ.

ಮಾಂಟಿ ಸಿ. ಗವಿ; ಗೆಣಹೆ: ಮಾಂಟಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಹುಲಿಯೂ ಇದರ ಗರ್ಜನೆಗೆ ಮಾರುತ್ತರವಿತ್ತಿತು (ಕರಾಕ. ೩೩) ; ಸುತ್ತಲೂ ಹತ್ತಾರು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹುಲಿಗಳ ಮಾಂಟೆಗಳು ಇದ್ದವು (ಕೃಷ್ಣಾಂಜ. ೭೫). **ಮಾಟಿ** ೨. ಬೆಟ್ಟದ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಮಳೆ ಬಿದ್ದು, ಬಿದ್ದು, ನೆಲ ಮಾಟಿಯ ಹಾಗೆ ಕಾಣಿಸಿದರೆ ಅದೊಂದು ಅತ್ಯರ್ಥದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲ (ಕುಚಿತ್ರ. ೫೩). **ಮಾಡು**$_3$: ೧. ಅನ್ನು ಕಾಣದ ಆ ಗ್ರಂಥವು ಗಜ್ಜುಹಾಕದಂತೆ ಗಣೇಶನ ಮಾಡಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕುಳಿತಿತ್ತು (ಮುಂಗಾಪ್ರ. ೦೩); ಇದನ್ನು ಮನೆಗಳ ಮಾಡುಗಳೆಲ್ಲೂ ಸೇತುವೆಗಳಲ್ಲೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದೇ ಹೆಚ್ಚು (ಕಾಸಾಪ್ರ. II, ೧೯).

[ದೇ.ನಾ ಮಲ. ಮಾಳ ; ತುಳು. ಮಾಟೆ ; ಕೊಡ. ಮಾಳ ; ಗೊಂಡಿ. ಮಾಂಡೊ ; ಕುರುಖ್. ಮಾಣ್ಡಾ]

ಮಾಡಗುಳ್ಳು (ನಾ). (?) : ಪಿತ್ತಾಶಯವು ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಗುಳ್ಳಿನ ಹಾಗೆ, ಬಣ್ಣ ಕಪ್ಪು (ಮುಂಲಿಪ್ರ. ೬-೩೦೦). [?]

ಮಾಡಗೆಲ (ನಾ). ಮನೆಯ ಪಕ್ಕ ; ಬಲುಮ್ಮದ್ದ ರಾತ್ರಿಯೊಳೆತ್ತ ಬೀಳು ತೇಳುತ ಪೋದಪ ಮಾಡಗೆಲದಲಿ ಮಲಗು (ಜೈಮಿಂಲಿ. ೦೬-೧೪).

[ಮಾಡ$_1$ + ಕೆಲ$_1$]

ಮಾಡಬಲೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ರಂಧ್ರಗಳಾಳ್ಳ ಬಲೆ.

[ಮಾಡ$_3$ + ಬಲೆ$_1$]

ಮಾಡವೃಕ್ಷ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಬಗನಿ : "ಮಾಡದ್ರುಮಃ – ಮಾಡವೃಕ್ಷ" (ಟಿಪ್ಪ. ೦೫೬). [ಸಂ.]

ಮಾಡಮೆಟ್ಟು 'ಮಾಡುಮೆಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಮಾಡಶಾಲೆ (ನಾ). ಭವನದ ಜಪಾರ. – ಮೊಗಸಾಲೆ : ಆಶಾಕರೀಂದ್ರಂಗಳ್ಗಂದು ಸುಪ್ರತೀಕಪತಿ ಸಮೆಯಿಸಿದ ವಿಶಾಲಕೋಡಶಾಲೆಗಳಿನಿಸಿದ ಚಿಂಬೊನ್ನ ಕಲಶದ ಮಾಡಶಾಲೆಗಳುಮಂ ಪೋಡಿ (ಜಾಂಚಿಪ್ರ. ೬-೩೯ ಪ).

[ಮಾಡ$_1$ + ಶಾಲೆ$_2$]

ಮಾಡಸಂದಿ (ನಾ). ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಎರಡುಮನೆಗಳ ಸೂರುಗಳ ಅಂಚುಗಳ ನಡುವಿರುವ ಕಿರಿಯ ಜಾಗ : ಹತ್ತಲಂಡೆಯ ಹಿಂಬಾಗಿಲು ತೆಗೆದು, ಮನಡಸಂದಿಯ ಕಡೆಗೆ ಕೈದೋರಿದಂತೆ ಮಾಡಿದಳು (ಮಲಮು. ೪೩೬).

[ಮಾಡ$_1$ + ಸಂದಿ (< ಸಂದು$_1$)]

ಮಾಡಾಟ (ನಾ). ಕೆಲಸವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವಿಕೆ : ದಣೀ ಹೇಳಾಟ, ಬಡಗೀ ಮಾಡಾಟ (ಗಾಡ). [ಮಾಡು$_1$ + ಆಟ]

ಮಾಡಿ$_1$ 'ಮಾಡ$_1$' ನೋ.

ಮಾಡಿ$_2$ (ನಾ). ಬಂಡಿ ; ಗಾಡಿ ; ವಾಹನ : "ಮಾಡಿಯಿನರ್ ಬಂಡಿಯೆಂದು ತೀಗೆ" (ಜಾಪಾ. ೬೯). [←ತೆಲು. ಮಾಡಿ]

ಮಾಡಿ$_3$ (ನಾ). ತೆಂಗಿನ ಮರದಿಂದ ಒಸರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾದಕರಸ. – ಸಾರಾಯಿ : ಭಂಡಾರೀ, ಹಳೆಪ್ಯಕರು ಮುಂತಾದವರು ತೆಂಗಿನಮರಕ್ಕೆ ಕಚ್ಚುಪಾಕ ಮಾಡೀರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯುವರು (ಶಾಗೆ. ೬೯).

[←ಮಕಾ. ಮಾಡಿ]

ಮಾಡಿಕೆ (ನಾ). ನಿರ್ವಹಿಸಿದುದು ; ಮಾಡಿದುದು ; ಕಾರ್ಯ : ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅವನ ಕೀರ್ತಿ ಗುಡಿಗಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ಜಾಕೂಚ. ೦೬); ಮನಸ್ಸು ಮಾತು ಮಾಡಿಕೆ ಎಂಬುವ ತ್ರಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ (ಜಾಕೂಚ. ೨೫೦).

[ಮಾಡು$_1$ + – ಇಕೆ]

ಮಾಡಿತು. ಮಾಡಿತ್ತು (ನಾ). ಕಾರ್ಯಗತಗೊಳಿಸಿದುದು : ಯಿಂತೀ ಧರ್ಮ್ಮವಮನಜುಮಗ್ಗಿವುಂಡುಗಳಜಾವಣಮನಪರೆಯ ಮತ್ತರಿಂಗೆ ಹಣ ಕೊಂದು × × ×ರಳೆ ಮತ್ತರಿಂಗೆಯಡ್ಡವಂ ಮಾಡಿತಕ್ಕೆ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಸ್ವಧರ್ಮ್ಮದಿಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಪರು (ಕಾಜಾಶಾ. ೦೬-೧೦; 1136) ; ಸೋಡಿತೆ ಮುಂಗಳಂ ನೆನವೆ ಮುಂಗಳಮಿರ್ದಡೆ ಮುಂಗಳಂ . . . ಮಾಡಿತೆ ಮುಂಗಳಂ (ಕುಜಾಕ. ೩೩). **ಮಾಡಿತ್ತು** : ಮಾಡಿತು, ಮಾಡಿತ್ತು (ಕಬ್ಬಾಪ್ರ. ೮೨ ಕ್ರಿಯೋ).

[<ಮಾಡು$_1$]

ಮಾಡಿತ್ತು 'ಮಾಡಿತು' ನೋ.

ಮಾಡಿಮನೆ. ಮಹಡಿಮನೆ (ನಾ). ಅಂತಸ್ತುಳ್ಳ ಮನೆ : ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮನೆ : ರಸ್ತೆಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಮಾಡಿಮನೆಯೇ ನಮ್ಮದು (ಕೃಚಿ). **ಮಹಡಿಮನೆ** : ಅವರೋ . . . ಮಹಡಿಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅಟ್ಟಹಾಸದಿಂದ ನಲಿಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಮುಂಗಾಪ್ರ. ೦೦೪). [ಮಾಡಿ$_3$ (<ಮಾಡ$_1$) + ಮನೆ]

ಮಾಡಿಸು. ಮಾಡ್ಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಏನನ್ನಾದರೂ ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ತರಿಸು; ತೊಡಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಬೀಡುಬಿಡುವಿಂಬು ಕದಳಿ ತೆಂಗಿನ ತಾಣಾ ಜಾಣಿಂ ನೀರ್ದಾಣಮೆಂಬೆಡೆಯಱಿದುಂ ಮಾಡಲ್ ಚೂಡಿಸಲ್ ಪಡೆ ಮೆಚ್ಚಿ ನೀಂ ಬಲ್ಲೆ ನೀಂ ಮೆಚ್ಚ ಹರಿಗ ಕೇಳಾವೆ ಬಲ್ಲೆಂ (ಸೂಪ್ರ. ೩-೨೨) : ಮಾಡಿದೊಡಂ ಮೆಚ್ಚದೊಡಂ ಮಾಡಿಸಿದೊಡಮುಮಿತಸೌಖ್ಯಮೆನೆ ಕೆಮ್ಮನೆ ಕಟ್ಟೋಡದೆ ಜಿನಪೂಜೆಗಳಂ ಮಾಡದೊಡಂ ನೋಡಿ ಪಡೆಯಾಮುಕ್ತಮಸುಖಮಂ (ಸಮಚ. ೦-೨೮). ೨. ಜರುಗಿಸು ; ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ನೆರವೇರಿಸು : ಅವರ್ಗಲ್ಲಂ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಧಿಯಂ ನಾವೆ ಪಕ್ಕದೊರ್ದು ಮಾಡಿಸುವೆಂ (ಕಂಪ್ರಾ. ೦೪-೭ ಪ) ; ಅಭಿಷೇಕವನು ಕೌರವರಾಯ ಮಾಡಿಸಿ ಪತಿಕರಿಸಿದನು ಕುಂಭಸಂಭವನ (ಕುಚಾ.ಕ್ಕೂ.೦ ೫೫೬೬) ; ಭೂಲೋಲ ಜಾಪುರಸೇಂದ್ರ ವಿವಾಹವ ಲೀಲೆಯೊಳಗೆ ಮಾಡಿಸಿ (ಕಂಪಾ. ೬-೦೦). ೩. ಕಟ್ಟಿಸು ; ನಿರ್ಮಾಣಗೊಳಿಸು ; ನಿರ್ಮಿಸು : ಪೊರೆಕೇಸರಿಅರಸರ × × × ಮಾಡಿಸಿದ ದೇಗುಲ (ಎಕ. VII, ೩೫೦. ೦೦-೬; ಹು. ೩೦೦) ; ಅರಸನುಮಾತನ ಮಾತನೊಡಂಬಟ್ಟು ಸ್ವಯಂಬರಸಾಲೆಯಂ ಮಾಡಿಸಿ ಅರಸುಗಳ್ಗೆಲ್ಲಂ ಬಟಾಯನಟ್ಟಿ ಬರಿಸೆ (ಕಬ್ಬಾಜಾ. ೧೦-೨೯) ; ಜಿನೇಂದ್ರರುದ್ರ ಮಂದಿರಮನೆದೊಂದನೀ ದೊರೆತು ಮಾಡಿಪೆಂ (ಅಜಾಪ್ರ.೪-೩೩) ; ಪ್ರಜಾಪಾಲಂ . . . ಜಲಕೇಳಿನಿಮಿತ್ತಂ ಕ್ರೀಡಾಸರೋವರವಂ ಮಾಡಿಸಿ ನೀರಂ ತೀವಿ (ಕಂಸಂ. ೦೨೬-೦೯). ೪. ಒದಗಿಸು ; ಉಂಟುಮಾಡು : ತೊಡೆದಡದಡಿಸೆ ನಡೆಗೊಟ್ಟು ಕಲುಲುಲಿಗೆ ಬಟ್ಟಿಸ್ಸು ಕಳಹಂಸಮ್ಮಂಡಲಕ್ಕಯಶಮಂ ಮಾಡಿಯುಂ (ಕಾಪಂಕಾ. ೩೩) ; ಬಿರುದರ್ಗಳಿದೆನಿಸುವ ಬಾಧೆಯಂ ಮಾಡಿಸುವಂ (ರಮಾಕ್ಕು. ೩-೩೭): ಮಂಗರಸರೆ ಕಾವ್ಯಗಳ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಸದೆ ಪ್ರೌಢವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ಅಶ್ರಮದಿಂದ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ತಿಂಗಾಕೃ. ೮೪). ೫. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು ; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು : ಕೊಂಡುಪ ತೊಡಿಸಬೇಡ ಶುಷ್ಕಪ ಸುಟ್ಟು ಕೆಂಪು ಮಾಡಿಸಬೇಡ ಖಂಡೆಂದುಡೀಯದ ಕಣ್ಗಚ್ಚಿನಿಂದೆನ್ನ ಗಂಡನನುರುಹಿದಂತುರುಹು (ಕೋಚಚ. ೬-೩೭). ೬. (ಧಾನ್ಯವನ್ನು) ಪುದ್ದಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹಸನುಗೊಳಿಸು : ಕೆಲಸದವಳೆ ಕೈಯಲ್ಲಿ ರಾಗಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಸುವೆಂ (ಕೃಚಿ). **ಮಾಡ್ಸು** : ೨. ರಿಕ್ಯಶೃಂಗಮಹರಿಶಿಯಂ ತಂನೆಲ್ಲಿಗೆ ಬರಿಸಿ ಪುತ್ರ ಕಾಮೇಷ್ಟಿಯಂ ಮಾಡ್ಸಿ (ಕಾ- I. ೨೫-೩೩; 1186). ಈ ಈ ಧಾತುವು ಅನೇಕ ನಾಮಪದಗಳ ಮುಂದೆ ಸೇರಿದಾಗ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಉದಾ : ಊಟಮಾಡಿಸು, ಒಡವೆಮಾಡಿಸು ಇತ್ಯಾದಿ. [ಮಾಡು$_1$ + – ಇಸು$_2$]

ಮಾಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಮಾರ್ಪ, ಮಾಳ್ಪ, ಮಾಪ್ಪ (ಭೂತಕೃ). ೧. ಏನನ್ನಾದರೂ ಎಸಗು ; ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ತರು : "ಮಾಡಿ-ಕರಣೇ. ಕುದ್ಯವಿತೇಮೇ ಚ (ಗೂಪ್ರ್) " (ಕಾಗಾ) ; ಕೇಡಯಿದೊಡಂ ಬಗೆಯುಂ ಕೂಡದು ಕೂಡಿದುದುಮಬಾದು ವಿಪರೀತಮುಮಂ ಮಾಡುಗುಂ (ಕಂಪಾ- ೦-೩೪) ; ಶ್ರೀಮತು ಕಲಿದೇವರ್ಗ್ಗೆ . . . ಪುಟ್ಟವನಿಸ್ಸುವ ಗಡುಗೆಯಂ ಕುಡುವ ಜವಂ ಮಾರ್ಪ್ಪವಿರ್ಮೂವರು (ಕೌಸಾ. ೩೪-೫, ೨೫೦-೬೭; 1148) ; ಸುಕೃತದುಷ್ಕೃತಫಲೋಗವದು ಮಾಡಿದುದಿಗಪ್ಪದು

ಭೇದ ಸಮಗೇಕ (ಕಾರ್ಕ್ರಿ. ೦-೦೦) ; ಮಾಡಿದ್ದುಣ್ಣೊ ಮಹಧಾಯು (ಗಣಿ). ೨. ನೆಡೆಸು ; ಜರುಗಿಸು ; ನೆರವೇರಿಸು : ಪ್ರಶಸ್ತದಿವಸವಾರ ನಕ್ಷತ್ರಮುಹೊರ್ತದೊಳ್ ಮುಂಜಿಬಂಧನಕ್ರಿಯೆಯಂ ಮಾಡಿದ ಬಲಿಕ್ಕೆ (ಕಣ್ಣಾ. ೬೯-೨೦) : ಮಾಟ್ಟಂ ಮನೋಹರಮಪ್ಪಂತು ವಿವಾಹಮಂಗಳಮಂ (ತೀರ್ಥಾ. ೫-೨೪) ; ದೇವೋಕ್ತವಿಧಿಮಾರ್ಗದಲಿ ಮಾಡಿದರಮಲವದುಖಿಪುರುಷ ಪ್ರತಿಷ್ಠಕವ (ಕೂಡಲ. ೦-೬-೪೨). ೩. (ದೇವಾಲಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು) ಕಟ್ಟಿಸು : ನಿರ್ಮಿಸು ; ಮೆಟುವಿಡುವಿಮೊಳಿನ್ದ್ರವಿಮಾನ ಸಮಾನಮಪ್ಪ [ದೇಗುಲಮಂ ಮಾಡಿ (ಶಾಇ. XI-i. ೨೨-೬ ; ೮೮೨) ; ಕೌಶಲಾದಿ ದೇಶಂಗಳುಮಂ ರಾಜಧಾನಿಗಳುಮಂ ಸಮಕಟ್ಟಿ ಪುರಂಗಳನಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಬೆಸದೊಳು ಮಾಡಿ ಪುರಂದರನೆಸರಂ ಪಡೆದಿಂದ್ರಂ ಪೋದಂ (ಶಾಪುಂಪು. ೭೬) ; ಮಾಡಿದ ತೋರವೆಟ್ಟುಗಳ್ ಪೊಸಮನೆ . . . ಎಂಬೆಸಕ ಪಾಸಾಳ್ದ ಪೂಗಣೆಯಂನಿರ್ಪ ಪೆಟಲ್ಗಳೆಯಾದುದೀ ಜನಂ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೦೦೦). ೪. ಸೃಷ್ಟಿಸು ; ರಚಿಸು : ಜಗತ್ಪ್ರಪಂಚವ ಮಾಡಿ ಆ ಜಗದಲ್ಲಿ 'ಜೀವ ರೂಪಿಂದ ಬಳಿಸಂದವೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯಂತಿರಲಿ (ತಾಪ್ರ. ೩-೦೦) ; ಒಮ್ಮೆ ಸಂಹರಿಸುವನು ಸೃಜಿಸುವನೊಮ್ಮೆ ಪಾಡುವನೊಮ್ಮೆ ಕಿಡಹುವ ಬೊಮ್ಮಮುಮ್ಮಿರಿಗಜ್ಞಾಯಲಾಱದು ಕಪಟನಾಟಕವು (ಗೀತಾ. ೨೩-೦೭) ; ನಾ ಪದವಿಟ್ಟು ಕಡಿತದೊಳ್ ಬರದು ಮಾಡಿದ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ (ಪೋಷ. ೦-೨೦). ೫. ಉಂಟಾಗಿಸು ; ಒದಗಿಸು : ಮನಕ್ಕಾಹ್ಲಾದಮಂ ಮಾಲ್ಪ ತತ್ಸತಿಯಿಂ ಪೆಟ್ಟವೆ ಸಾರಮಾನಿಂದಾ ಗಡಂ (ಪಾಪ್ರ. ೨-೭೬) ; ಸಮ್ಯಕ್ಕ್ರಿಡ ಮಾರ್ಗಮಂ ಕೇಳ್ದು ಮನೋಮುದಿಂ ಕೈಕೊಳು ನಿಘಗದು ತುದಿಯೊಳು ಮಾಡುಗುಮನಂತಮುಕ್ತಿಶ್ರೀಯಂ (ಬಳಿಚಾ. ೩-೭೯) ; ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಂಗಳ ವಿಷಯಮಪ್ಪ ಶಬ್ದ ಸ್ಪರ್ಶ ರೂಪ ರಸ ಗಂಧಂಗಳೊಳ್ಪಂ ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯ ಮೊಂದಲ್ಲಿಯೆ ಶಬ್ದ ಮುಖದಿನಭವ್ಯಕ್ತಿಜಂ ಪಾಪ್ಪ -ವಿವಾಲಸ್ವರೂಪಿಗೆ . . : ಸಮುಸ್ಯರಿಸುವೆಂ (ಕಬಿದ. ೨೯೫. ೦೨೪). ೬. ಆಚರಿಸು ; ನಡೆಮಱೊಳ್ಳು ; ವರ್ತಿಸು : ಕೆಲವಂ ಬಲ್ಲವರಿಂದ ಕೆಲ್ತು ಕೆಲವಂ ಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ಕೇಳುತಂ ಕೆಲವಂ ಪಾಪ್ಪುವರಿಂದ ಕಂಡು . . . ಸರ್ವಜ್ಞ ನಪ್ಪಂ ನರಂ (ಕಾಪುಚ. ೦) ; ವಚನಿ ಮಾಡದಿಪ ಬಾಹಿರರು ನಾವಲ್ಲ (ಕಾಣ್ಕ್ರಿ. ೦-೪೦) ; ಮಾಡಿದವರ ಪಾಪ ಆದಿದವರ ಬಾಯಲ್ಲಿ (ಗಾದೆ). ೭. ಸಾಧಿಸು ; ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಕೊಳಚಿನೀರೊಳಗಾಳುತೇಳುತ ಜಲಧಿ ಕಾಲ್ಮೊಳೆಯೆಂಬ ಛಂಡರ ಮುಳಿದು ಮಾಡುವ್ದೆನು (ಕಾಣ್ಕ್ರಿ. ೩-೨೪) ; ಮಾಡದ ಮಾಟವ ಮಾಡಿ ನೀ ಮುನ್ನೊಂದು ಕೊಡಮಾನು ದೀಳಲಿಚ್ಚ ಪಾಡವೆನ್ನೊಳು ತೋಜಿಸು (ಕೂಚಕ. ೪೯-೩೦) ; ಒಳಗಿರ್ಪನ್ ಇಲ್ಲವೆಂದಾರಯ್ದುದೇನ್ ಪಾಪ್ಪ ? (ಅಕ್ಕಬ್ಬಿ. ೦-೩). ೮. (ಧಾನ್ಯ ವನ್ನು) ಶುದ್ಧಪಡಿಸು : ಹಸನುಮಾಡು : ಪಾಡುವರ್ ಕೆಲರು ಪೆರ್ಮೊಜರೊಳಕ್ಕಿಯಾನಿಕ್ಕಿ ಮಾಡುವರ್ ಕೆಲರು (ಕೋಚಕ. ೮೯-೭೦). ೯. ಸಲ್ಲಿಸು ; ಅರ್ಪಿಸು : ನಿರ್ಮಲಪಂಚಮದಾಸಾಚಿರ್ಯಪದಕ್ಕಿಂ ವಂಚವಿಧವಿರಾಜಿತ ಮುಷ್ಟಿಯೊಳಿಪಂವನಿಯಂ ಮಾಳ್ಪಂ (ತ್ರಿಪು. ೦-೭). ☞ ಈ ಧಾತುವು ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳ ಮುಂದೆ ಸೇರಿದಾಗ ಸಂಯುಕ್ತ ಧಾತುಗಳ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಉದಾ : ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡು, ನಿಮ್ಮಂತೆ ಮಾಡು, ಪ್ರಭುಮಾಡು, ಋಣಮಾಡು ಇತ್ಯಾದಿ.

[ದೇ.ಗೆ ಮಲ. ಮಾಡು ; ತುಳು. ಮಾಡಾವ ; ಕೊಡ. ಮಾಡ್]

ಮಾಡ್ದು ' ಮಾಡ್ದ ' ನೋ.

ಮಾಡ್ದು ' ಮಾಡ್ದ ' ನೋ.

ಮಾಡುಗೇಡಿ (ನಾ). ಕೆಲಸವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸದೆ ಇರುವವನು ; ಕೆಲಸ ಗೇಡಿ : ಮಾಡುವೇಕಾದದ್ದನ್ನು ಮಾಡದೇ ಬಿಡುವ ಮಾಡುಗೇಡಿಯಾಗಿ ದ್ದಾನೆ ಅರ್ಜುನ (ಕಾಕಡ. ೦೦೦). [ಮಾಡು + ಕೇಡಿ]

ಮಾಡುವೆಟ್ಟು, ಮಾಡವೆಟ್ಟು, ಮಾಡುವೆಟ್ಟು (ನಾ). ಕ್ರೀಡೆಗಾಗಿ ರಚಿತವಾದ ಬೆಟ್ಟ ; ಕೃತಕಾದ್ರಿ : ರವಿದೇವಿ ನರಿದಾಡುವ ಮಾಡು ವೆಟ್ಟದುನ್ನತಜಘನದ ವೀಣಿನಾರೆ (ಕಂಪಂ. ೨೬-೬೬). **ಮಾಡವೆಟ್ಟು** : ನುಣ್ಣಳೆಲ ಮಾಡವೆಟ್ಟಿನ ಪಂತಿನ ವಿಚಿತ್ರದ ರಚನೆಯಿಂದಿರ್ಪ ವಸಂತ ಮಂಟಪದ ಸೊಂಪಂ ಕಂಡು (ಹರಿಶ್ಚಂ. ೪-೦೯ ಪ). **ಮಾಡುವೆಟ್ಟು** : ಬೆಳ್ಳಿಗನುಗುಳ್ದಿಳಿಮಂತ್ರಿನ ಮಾಡುವೆಟ್ಟುಗಳಿಂ ವಿರಾಜಿಪುದ್ಯಾನಮಂ . . . ಅವಲೋಕಿಸುತ್ತುಂ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಬರವರೆ (ಅಧ್ಯಲಿ. ೯-೩೦ ಪ) ; ನೋಡಿದಂಗನೆಯರ ಕಣ್ಮಿಱಯಾನೆನಳಾಡುವ ಮಾಡುವೆಟ್ಟುಗಳ ಕೋಡು ಗಳೋ ಭುಜಗಳೋ (ಕುರುಶಾಂ. ೨೨-೨೪). [ಮಾಡು + ವೆಟ್ಟ]

ಮಾಡುವೆಟ್ಟು. ' ಮಾಡುವೆಟ್ಟ ' ನೋ.

ಮಾಡುವೊಚ್ಚ (ನಾ). ಕೃತಕವಾಗಿ ಸರಿಯೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ನದಿ.-ಹೊಳೆ : ತುಂಬಿ ತುಳ್ಕಾಡುವ ಮಾಡುವೊಚ್ಚಗಳ ಕೋಡುವ ವೀರ್ಗಳ ಪೀಂಟಿ ವಿಂದು ಮುಟ್ಟಾಡಿ ಬಬಿಲ್ಮೆಯುಂ ಕಳೆವರಾವಗಮಿಟ್ಟಳೆಮಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟಿಗರ್ (ಕಣ್ಣಾಪು. ೩೫ ಕ್ರಿಯೋ). [ಮಾಡು + ಪೊಚ್ಚ]

ಮಾಡುಹ (ನಾ). ಮಾಡುವ ಕ್ರಿಯೆ : ಮಾಡುವಿಕೆ : ವಿವಾದಮುಂ ಮಾಡುಹವುಂ ನುಡಿಯದಿರುಪವುಂ ವಿಸ್ಮಯವಿಲ್ಲದಿರುಪವುಂ ಇಂತಿವು ಸ್ನೇಹವಿಲ್ಲದ ಜನರ ಲಕ್ಷಣವೆಂದಜ್ಞಾಪುದು (ಹಂಪಚಂ. ೩೦೬-೦೯) ; ಹೆದಿನಲ್ಲಿ ಮಾಂಸವ ಮಾಡುಹ (ಅಲಬಸೂ. ೨). [ಮಾಡು + -ಹ (<-ಪ)]

ಮಾಡ್ದು ' ಮಾಡಿಸು ' ನೋ.

ಮಾಣ್. ಮಾಣು (ಕ್ರಿ). ಮಾಣ್ದಿ (ಭೂತಕೃ). ಮಾಣ್ಪ. ಮಾಪ (ಭವಿಕೃ). ಮಾಂಡು- ಮಾದು (ಭೂತನ್ನೂ). ೧. ನಿಲ್ಲಿಸು : ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡು ; ತ್ಯಜಿಸು : ಮಾಣಿಸಿದೊಡೆ ಮಾಣದೆ ರಮಣಂ ತೋಱುಯುವ ಮೊತ್ತಪುನಗ್ನಗಿಸಿಯುಮಾಡಿವೆನೆ (ಪಂಪಣ. ೬-೩ ಪ) ; ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯು ವಸರಕ್ಕೆ ಜಂಗಮ ಮನೆಗೆ ಬಂದರೆ ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆ ಮಾಡು ಜಂಗಮಕ್ಕೆ ಇದಿರಿದ್ದು ವಂದಿಸಿ ಭಕ್ತಿಯ ಮಾಡಬರ್ಪಾತನೆ ಭಕ್ತ (ಅಪಸೂ. ೩೫೯-೦೦೮) ; ಕಾಳ್ಕಿಚ್ಚಿನಿಂ ಬೇವಂಗೆ ತಂಪಿನೆ ಸೋನೆಯು ಮಳೆಯಾಗುತ್ತೆ ಮಾಣ್ಬರೆ (ಬಸವ. ೪-೩೦). ೨. ನಿಲ್ಲು ; ನಿಂತುಹೋಗು ; ಸ್ಥಗಿತಗೊಳ್ಳು : ಈ ತಪದ ಧರ್ಮದ ಫಲವಿಲ್ಲಿಯಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಾಯ್ತಿನ್ನುಂ ಮುಂದೆ ಪರಿ ಪಾಗದೆ ಮಾಣದು (ಪಜಿನಾ. ೬೪-೩೬) ; ಮುನಿವ್ಯಂದಾರಕವಂದ್ಯ ನಿಮ್ಮ ಚರಣಾಂಭೋಜಂಗಳಂ ಕಂಡು ಭಿನ್ನಿಗಳ್ ಮಾಣ್ದಪವಿಲ್ಲ ಕಾರಣಮಿದೇಂ (ಕಾಪು. ೩-೪೬) ; ರಥಮಾಗೆದಿಟ್ಟಂತೆ ಮಾಣ ಕಂಡು (ಪಚಕ್ರ. ೪-೦೬ ಪ) ; ಗೊಹೇಶ್ವರನ ಲೀಲೆ ಮಾಬನ್ನಕ್ಕರ ಉರಿಯೊಳಗಣ ಕರ್ಪುರದಂತಿರಬೇಕು ಕಾಣಾ (ಅಕಸೂ. ೩೫೦-೦೦೪). ೩. ನಿಮ್ಮನಿರು ; ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಾಗು ; ನಿಮ್ಮನೆ ಉಳಿ : ಮಾಣಲಿನ್ನಸುಂ ಬಾರದು ನಿನ್ನೊಳಾತ್ಮಹಿತವಂ ನಿಶ್ಚೈಸು (ಕಾಪು. ೩-೧೬) ; ಮರನುಳ್ಳನ್ನಕ್ಕರ ಎಲೆ ಉಲಿವುದ ಮಾಮುಂಡೆ ಶರೀರ ಉಳ್ಳನ್ನಕ್ಕರ ವಿಕಾರ ಮಾಮುಂಡೆ (ಅಪಸೂ. ೨೦೭-೧೮೬) ; ಮಾಜುಂತವರೆ ನುಂಗದೆ ಮಾಣ್ಬೆನಾಡರೆ. ದಿವಿಜಪತಿತನಯುಂಗೆ ತಾ ಜನಿಸಿದವನಲ್ಲ (ಕುಣ್ಕ್ರಿ. ೯-೬೯) ; ಗುವಿಲಂ ಕಲುಪಿಂ ಪೇಟ್ಟೊಂದು ನಿಮ್ಮರೋಕ್ತಿಯಂ ದೇವರ್ಗೆ ನಿವೇದಿಸುವುದನನುಚಿತವೆಂದು ಮಾಣ್ದವೈಸೆ (ಣಮಾಕ್ಕ. ೫೪-೦೬). ೪. ತಡಮಾಡು ; ಸಾವಕಾಶಮಾಡು : ತಂಗೆ[ಯ] ಮಾಣ್ಬುದರ್ಕವಂ ಮೊಟಿಗಿ ಸಿಡಿಲ್ದೊಂದು ಸಿಡಿಲೇಱ್ಗೆಯಿನಿಯ್ತರೆ ವಂದು (ಹಂಪಚಂ. ೩-೦೬). ೫. ನಿಲ್ಲವಾಗು ; ನಿವಾರಣೆಯಾಗು ; ಪರಿಹಾರವಾಗು : "ಮಾಣ್–ನಿವಾರಣೇ" (ಪಜಿಧಾ) ; ಮಂದನನ ಕಾಯ್ವು ಮಾಣ್ಗೆ ಸರಸೀರುಹಜನ್ಮನ ಪೆಚ್ಚು ತೀರ್ಗ (ಹಂಪಚಂ. ೩-೦೬) ; ಹಲವು ಗುಜಾಗುಜು ದುಮ ಕಂಡಪ್ಪ ಬಳಿಕ ಕಾಣಪ್ಪ ಕೀರ್ದೆಪ್ಪ ವೇಣ್ ಕೆಲರು ಕೀರ್ದೆಪ್ಪ

ಇದ್ದವರೆಂದೆಂಬ ನುಡಿ ಬೇಡ (ಭಾಷ್ಯ. ೫೬-೬೪) ; ಏತೆಱದಲಿ ಮಾಣ್ಬುದು ನಿನ್ನಾಯಾಸ ನಾ ತಂದುಕೊಡುವೆ ನಿನ್ನವಸ (ಕೋಚಕ. ೨೯-೩೨). ೬. (ರೋಗ ಮುಂತಾದುವು) ಗುಣವಾಗು ; ವಾಸಿಯಾಗು : ಕೇಳ ಜೀವಸಂಬೋಧನೆಯಂ ಬೇಗಂ ಮಾಣ್ಗುಂ ದುಸ್ಸಹರೋಗಂ (ಕಮಿತ. ೦-೭೦) ; ಬೇರಿಗಯನ್ನೂ ಬೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬೀಸಿನೀರಿನಿಂದರೆದು ಕೊಡಲು ಶೀತಜ್ವರಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಗಕ. ೬೬). ೭. (ತೆಱಿಗೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ರಿಯಾಯಿತಿ ತೋರು : ಎಕ್ಕಮವುರದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ನಾ[ಲ್ಕ]ತ್ತಿ ಪ್ಪರ್ಗ್ಗೆ ಸುಂಕಮುಂ ಮಾಣ್ದು ಮಾಡಿದ ಮಾರ್ಗ್ಗಮೆನ್ದನೆ (ಶಾಶಾ. ೩೫-೫ ಪ-೬ ; ೧೦೬೨). ೮. ತಪ್ಪಿಹೋಗು ; ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ಹೀನಬುಲನವಧಿಕಬಲಂ ತೊತ್ಪಬದುಬ್ಬದನೆಂಬ ಲೋಕದ ಪಟಿ ಪುರ್ದದೆ ಮಾಣಂ ಧರ್ಮಯುದ್ಧದೊಳಸಗಿಂ (ಚಪ್ರ. ೦೯-೦೦೩) ; ನೀ ನಾನೆಂಬುದು ಮೂದು ತಾನೆಯಾಗಿ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತ್ತು (ಕಪ್ರ. ೨೦೯-೯೬೮) ; ಪೊಂದುವ ಪುಟ್ಟುವಾರ್ಜವರಿಣಾಮದೆ ವರ್ತಿಸುತಿರ್ಪ ದಂದುಗಂ ಮಾಂದುದು (ಕಾಪ್ರಕೃ. ೦೫-೧೦). ೯. ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಜಾರಿಕೊಳ್ಳು ; ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳು : ಭದ್ರಂಗೆ ಕುಡಲ್ಕೇಡರ್ದ ಕೂಸನೆನಗೆ ಮದುವೆಯಾಗೆಂಬುದುಂ ಭದ್ರನುಂ ನಂದಂಗೆಂದು ಬಳೆದ ಕೂಸನಿಗೆ ಪೊಱಮಟ್ಟುಳ್ಳೆಂದಿವರ್ಮಮೋರೋವರ್ದರ ಮೇಲೆ ನೆವಮಿಟ್ಟು ಮಾಣ್ಬುದುಂ (ಕಾಂಬಾ. ೬-೩೨ ಪ). ೧೦. (ಮಾತು, ಶಪಥ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು) ಮಿರು ; ನಡಸದಿರು ; ಈಡೇರಿಸದಿರು : ವನಮುಂ ಕೇಳ್ದುವು ಭೂತಪ್ಪಯನ್ದುಮಜ್ಗುಂ ಕೊಟ್ಟರ್ದುದಾವಂತಱಂದೆನಗಿಂ ಮಾಣ್ಬುದು ಸೂಬೆ (ಕಂಚಾ. ೮ ೩೪) ; ನುಡಿವುದಱೊಳ್ ತೊದಳ್ನುಡಿದರೆಂದೂಡಮಿಯದೆ ಪೂರ್ವ ಪೂರ್ವ ಮಾಣ್ಕೂಡವಿಜ್ಞವಲ್ಲಿ ಮೆಯ್ದಂಗೆದರೆಂದೊಡಮಾಮ್ಮನೆ ನಾಣ್ಬುದಂ (ಗಣಿಪುಂ. ೦೦-೬). ೧೧. ಹೊಳೆವು ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಮಸುಕಾಗು ; ಮಂಕಾಗು : ಮಾಣ್ಗುಱದರ ಮೆಯ್ವಳಗೆನೆ ಕಣ್ಗಳ್ ಕೋರ್ಮೆಸೆ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಂ ಮುಂದಣ್ಣಾಗಿ ನಡೆದು ಸ್ವಪುರಿ ಜಾಣ್ಗೊಂಡ ನಿಜಪ್ರಗಲ್ಭವಚನದೆ ನುಡಿದಳ್ (ಗಾರಣಾ. ೬೬). ೧೨. ಮೆರೆ ; ವಿಜೃಂಭಿಸು : ಅಮಿತತೇಜನುಮವನದೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ ಬೀದುವಿಡುವುದುಂ ಶ್ರೀವಿಜಯಂ ಬಂದನಿದಿರಂ ಹಿಮಾಂಶುಗೆ ಮಾಂದಿರ ದಿದಿರವ್ವ ತೆಱದಿನಂಬುಧಿಸಲಿಲಂ (ಶಾಶಿ. ೩-೬೬) ; ವರಸೌಧಾಗ್ರ ಮನೋಜಕೇಳಿವಿಲಸತ್ಕಾಂತಾಂಗಸೌರಭ್ಯಮಾತಾರುಹಸ್ಪರ್ಧದಾನಗಂಧ ರುಚಿಯುಂಡುತ್ಸಾಹದಿಂ ಮುಂದು ವೃಷ್ಟಿರಸಂಗೊಂಡರೆ ಸೂರ್ಕಿ ರ್ಪುಂಕರಿಪ್ಪ ರೋಲಂಬಾಳಯಿಂ ರಾಜಕುಂ ತರಣೇಂದುಸ್ಫುವೀಧಿಯುಂ ಯುವಜನಾವಾಂಗಪ್ರಭಾಭಾಸುರಂ (ಶಾಕರ. ೦೦-೩೦). ಮಾಣು : ೧. ಮಾಳವ ಮಹಾತಂ ಮಾಣು ಗೌಳ ತೆಱಹುಗುಡು (ಜಿತೆಶ. ೬-೨೬) ; ಕಾವಾಗಿ ಗಾಳಿವೊಲ್ ಬಂದ ಸುವಿವೆ ಸುವಿ ನೀನೆ ಕೈಬೀಸಿಕೊಳೆ ನೋವು ಬೆವರುಗಳೆ ಫಲ ಮಾಣು ಮನದೆಂಬ್ಬಸವ (ಕುಳೇಶ. ೬೨೦). ೨. ಅರಸನನುಜನೆ ಕಂಡಿದ ನೆತ್ಯರ ಬಿಸುವೆಮ ಮಾಣಿಸಲಿ ಮಾಣೆ ನುತುರಿಯ ರಥದುರವಣೆಗ ಕರ್ಣನ ಸೂನುವಿದಿರಾದ (ಭಾಷ್ಯ. ೫೦-೬). ೩. ಚಕ್ರಚೇತ್ಯಾತಿ ಮದನಮಂತ್ರವನೆ ಮಾಳಿದು ವಸದೇವಿಯರು ಜಪವನಱಸದ ಮಾಣರೆನಿಸಿ ಜಾಟಳ ವೆಱಿದುವು (ಹರಿಶಾ. ೬-೩೯); ಪುತ್ರಲಾಭಫಲಾಳಿ ದೊರಕದೆ ಮಾಣದುದು ತಾ ಸಂಪ್ರಸಿದ್ಧವಲೆ (ಕಾಪುರಾ. ೬-೩-೬) ; ಎಲೆ ಪರಂಣಿ ನೀನೆನ್ನನೀ ಪರಿಯೊಲಿದು ಪಿಡಿದಪನೆಂಬ ಮೆನದಾ ಫಲವಿದೇತಕೆ ಮಾಣು ನಾವಂಬರವ ಪಕ್ಷಿಗಳು (ಕಾಪ. ೨-೩೬). ೪. ಮನಸಿಜನ ಬಾಣದಲಿ ಬಸವಳಿಯೆ ಬಿದ್ದುದು ಕ್ಷೋಣಿಯಲಿ ರೇತಸ್ಸು ಬಳಿಕ ಕಾಣ್ತಂತಲಿ ತನ್ನಾತ್ಮಪತ್ನಿಗದಯ್ದುಬೇಕೆನುತ ಮಾಣದಾ ಪಾಂಡಾಲ ಬೊಂದೆಱ.ಗೋಣನಲಿ ತಾ ಕವಲುದೆಲೆಯೊಳು ಕ್ಷೋಣಿಪತಿಯದ ಕೊಟ್ಟು ಕಳ್ಪುಂದೊಡೆ (ಸಂಚಿ. ೦೭-೪) ; ಮಾಣದೆ ಮುಣಿದೀಪ್ಪುದು ಪಿಡಿದಾವಾವ ತಾಣದೊಳಟ್ಟು ನಂದನನ ಕಾಣದೆ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಹೊರಳ್ದಳು (ಕೋಚಕ. ೨-೭೯). ೫. ನೆಱೆ ನಿರ್ವಾಪದಂಗವನೆಱೆಯೆದನ್ನಕ ಜಾಪ್ತಿದಾದರೆ ಮಾಣದೆ (ಕ್ರಮುರ. ೦೦-೦೬). ೧೩. ನಿರೋಧಿಸು ; ನಿಗ್ರಹಿಸು : ಪ್ರಾಣಾವಲಂಗಳಂ ಮಾಣಾತ್ಮನೆಂಬುದಂ ಜಾಣನಿಂದೊದ್ಗುತಿಪ ವಾಸದುಸುರಿಂತೆ ಕಾಣ ಸುತ್ತೊದಲೊಳೆಹವಾಗಿ (ಜಪುಷ. ೪-೩-೦೩). ೧೪. ತಪ್ಪು ; ಹೊರತಾಗು : ತೋಳನಾಗಿ ಪರ್ದಾಗಿ ಮಾಣದೆ ಕಾಗೆಯಾಗಿ ವೇಣ್ಗಾ ಪವಿಲಾಗಿರಲ್ಕೆ (ಪದ್ಮಗು. ೦೦-೧೬). ೧೫. ಸಾಧ್ಯವಾಗು ; ಶಕ್ಯವಾಗು (?) : ಪಟ್ಟಣದೊಳಿರಲಾರುಮಿರ್ದೆನಿಸಿ ತನ್ನೊಡನೆ ಪೊಱಮಟ್ಟುವಬಿಳಿವಪ್ರಜಗಳವರ ಸಡೆಲ್ ದಿನಂ ತಪ್ಪಿತಲ್ಲದೆ ಮಾಣದು (ಕ್ಷತ್ರಚೂ. ೯-೬೯).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮಾಣ್, ಮಾಣು, ಮಾಳ್ ; ತುಳು. ಮೂಣುವು, ಮಾಣಾವು ; ತೆಲು. ಮಾನು, ಮಾನುಗು, ಮಾನುವು]

ಮಾಣವ (ನಾ). ೧. ಹುಡುಗ ; ಬಾಲಕ. ೨. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. [ಸಂ.]

ಮಾಣವಕ (ನಾ). ೧. ಹುಡುಗ ; ಬಾಲಕ : "ಮಟ್ಟು ಮಾಣವಕಾರ್ಥಕ ದಾಳಂ" (ಪಪ್ರ.ಕೋ. ೫೯-೦೫); ಮಾಣವಕನತ್ಯಣಂ ಕಾರ್ಯಮಂ ಪೆಗೊಂಡ ನೆಂಬಲ್ಲಿ ಮಾಣವಕನಂ ಕಾರ್ಯಮೆಂಂ ಪೆಗೊಂಡನೆಂದಾಯ್ತು (ಪಪ್ರ. ೦೫೫ ಕೃಷೋ) ; ಕದುಂಪರಿಸವಧದು ಹೃದಯದೊಳಿನಿಸು ದಬ್ಬುದಲೆಯ್ದುಲ್ಲದ ನುಡಿಯುತೊಳ್ನುಡಿಯ ನುಸುನೆಗೆಯಿಡುವ ಮಾಣವಕನಂ ಕಂಡು (ಪಪ್ರಕೃ. ೨-೬೫). ೨. ಶಿಷ್ಯ ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ : ಈವಾಧ್ಯಾಯಂ ಮಾಣವಕನಂ ವೇದವುಂ ಪಠಿಸಿದಂ (ತಶಾಕು. ೫೦೬ ಕೃಷೋ). ೩. ಹದಿನಾರು, ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಥವಾ ನಲವತ್ತೈಂಟು ವಿಳೆಗಳ ಮುಂತ್ತಿನ ಪಾಠ : "ದೇವಚ್ಛಂದಂ ಯಷ್ಟಿ ತತಾವಚ್ಚನ್ನಂ ತದರ್ಧವದು ಮಾಣವಕಂ" (ಕಾಪ್ರಕೋ. ೬೫-೬) ; ಮಾಣವಕಾರ್ಧಮಾಣವಕಂಗಳೆಂಬ ಪನ್ನೋದು ನಾನಾರತ್ನಸಂವರ್ಣಪದಕವಿರಚನಾದಿ ಭೇದದಿಂ . . . ಪಂಚಪಂಚಾಶತ್ಪ್ರ ಮಾಣಂಗಳೊಳಾದಹಾರಂಗಳಮಂ . . . ಪಡೆದು (ಅಷ್ಟ. ೬-೫೯ ಕ) ; ಮಾಣವಕಮನೊಯ್ಯನೆ ಕಣ್ಣಾಗ್ಗಂ ಪಲಿನೂಂಕಿ ಗುರುಕುಚಾಗ್ರದೊಳಾವಂ ವ್ಯೋಮೋದಿಸಿ ಸೋರೆಯುನದೊರ್ವೆಣ್ಣಾಕ್ಷಿ ಪಳಂಚದಳ್ಳಿಸುವ ತನ್ನರಿಯುಂ (ಅಷ್ಟ. ೦೦-೯೪). ೪. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟಿನೆಯದಾದ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಕಾಂತಶಶಿ ವ್ಯೋಮಲಗಂ ಮುಂತಿರೆ ಲಂತುಂ . . . ಮಾಣವಕಂ (ಛಂಗೋಷಾ. ೨-೧೩). ೫. [ಜೈನ] ನವನಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶ್ರೀಗೃಹದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ಕಾಳ ಮಹಾಕಾಳ ನೈಸರ್ಪ ಪಾಂಡುಕ ಪದ್ಮ ಪಿಂಗಳ ಮಾಣವಕ ಶಂಖ ಸರ್ವರತ್ನಂಗಳೆಂಬ ನವನಿಧಿಗಳುಂ (ಅಾಪು. ೦೩-೩ ಕ); ಕಾಳ ಮಹಾಕಾಳ ಪದ್ಮ ಪಾಂಡುಕ ನೈಸರ್ಪ ಮಾಣವಕ ಪಿಂಗಳ ಶಂಖ ಸರ್ವರತ್ನಂಗಳೆಂಬೊಂಬತ್ತುನಿಧಿಗಳುಮನನ್ಯಸಮದೊಳರ್ಚಿಸಿ (ಶಂಪ್ರತಿ. ೬-೦೦೦ ಕ). 'ನವನಿಧಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಾಣವ್ಯ (ನಾ). ಹುಡುಗರ ಗುಂಪು ; ಬಾಲಕರ ಸಮೂಹ : "ಮಾಣವ್ಯಂ . . . ಹುಡುಗರ ಗ್ಗುಂಪು" (ಪಪ್ರಕೋ. ೬೬೯). [ಸಂ.]

ಮಾಣಾಕ್ಷ (ನಾ). ಶಿಷ್ಯ ; ಗುಡ್ಡ : ಶ್ರೀ ವೆಟ್ಟಿಡಗುರುವಡಿಗಳ್ಗಾಣಾ ಕ್ಷರ್ಸ್ಪಿಣ್ಣಾನ್ವಿಗ್ಗುರುವಡಿಗಳ್ಗೋನ್ತ್ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಕಿಯ್ದಾರ್ (ಎಕ. II, ೬೭; ಸಾ. ೨೦೦). [< ಸಂ. ಮಾಣವಕ]

ಮಾಣಿ (ನಾ). ೧. ಹುಡುಗ ; ಬಾಲಕ : "ಮಟ್ಟುಃ, ಮಾಣವಕಃ — ಈ ೨ ಮಾಣಿ" (ಅಜಾಮು. ೫೬-೬೦೦) ; ತನ್ನೋರಗೆಗಳಪ್ಪ ಪಲಂಬರ್ ಮಾಣಿಗ [ಜಾಣಾ. ಮಕ್ಕಳ್ಕಳಸು ಪೊಜಪೊಲೊಳ್ ಬಟ್ಟಾಡುತ್ತಿರೆ (ಕಪ್ರಾರಾ. ೬೬-೨೨). ; ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಂಗೆಯ್ದು ಬಂದಲ್ಲದೆ ನಿಮ್ಮ ಮೋಗಮಂ ನೋಡಿವೆಂದು ಪೊಡಮಟ್ಟು ಪೋಪ ಮಾಣಿಗರಸನಿಸಾನಂ ಮಾಡಿಸೆಂದು

ಕಾಶ್ಯಪಿಯಿಂತೆಂದಳ್ (ಶಾಳಿಹ. ೨-೭೭ ಕ) ; ಅವಮ ಮಾಣ್ಕ ನೀನು ಹೆಣ್ಣಲ್ಲವೇ ? ದೊಡ್ಡದಾದರೆ ಅವನ್ಯಾರೂ ಕೇಳುವವರಿಲ್ಲ (ಸ್ಕಕ್ಕ. ೧೪). ೨. ಮಟು ; ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಸಹದೇವ ಮಾಣಿ (ಪಾ. II. ೭೯ ; ಸು. ೫೦೦) ; ವಿದ್ಯಾರ್ತ್ಥಿ ಮಾಣಿಯಗ್ಗಿಂ ಬಟ್ಟ ಗುರ್ತ್ತಿ (ಪಾ. XI. ೨೪ಕ. ೭೭-೧೩ ; ೨೫೦) ; ಮೂಱಱಡಿ ನೆಲವನು ಕೊಟ್ಟೆನೆಲೆ ಮಾಣಿಯಳೆಯೆಂದುಂ ಧಾರೆಯನೆಱೆಯ (ಕಂಪಾ. ೦೦ ೬೪). ೩. ಶಿಷ್ಯ ; ವಿದ್ಯಾರ್ತ್ಥಿ : ಓದಲಿಕ್ಕಿದೂಡೋದುವನು ಮಾಣಿಯರಿಂಗೆ ಬೋಧಾರ್ಹನ ಸುಶಿಕ್ಷೆಯಲಿ ಸಾಧನೆಗೈವ ಸದ್ಗುರುಡಿಯೊಳ್ ಭೇಕಾಳನಾದಂತೆ ಸೈಪುಮಾರಂಗೆ (ಶೋಚಕ. ೦೬-೭೯) ; ಓದಿಸುವ ಮಾಣಿಗಳ ಕೂಡೆಯೋದ್ದುತ್ತ ಬಸವಯ್ಯನಿರೆ (ಗುರುಚಾ. ೬-೩). ೪. ಉಪಾಹಾರಗೈಹದಲ್ಲಿ ಶಿಂಡಿ. ತೀರ್ಥಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಹುಡುಗ : ಪಮ್ಮ ಆಶ್ರಯ ಹೋಟಲುಗಳಿಗೆ ದೂರಕುವುದಕ್ಕೆ . . . ಅಲ್ಲಿಯ ಮಾಣಿಯ ಯೋಗ್ಯತೆಯೂ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣ (ಕಕಮು. ೦೦) ; ಜವಾರ್ದನಯ್ಯ . . . ಕಾಮತರಿ ಹೋಟಲಿನಲ್ಲಿ ಮಾಣಿಯಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡ (ಪ್ರಾಂ೦. ೪೯). ೫. ಉಪನಯನದ ಮುಂಜಿ : "ಮುಂಜಿ—ಮಾಣಿ" (ಗಾಪ್ರ. ೦೩) ; ವಿಪ್ರರ ವಿವಾಹಮು ಮಾಗಪ್ಪನಿತಱೊಳೆಲ್ಲಮೊಸಗೆ ದ್ರವ್ಯಮ್ಮೂಱಂ ಕಪ್ಪಾ[ದ] ಮಾಣಿಯೊಳೆರಡಂ ಕೆಪ್ಪಿದರ್ (ಈ. II. ೧-೬ : ೨೧೬) ; ಮುಜ್ಜಗದೊನ್ದುಗದ್ಯಾಣಂ × × × ಅಯ್ದಣಂ ಮದುವೆಮಲೆರಡಾಣಂ ಮಾಣಿಯಲೊನ್ದಣಂ ಬಾ[ದು]ಬೇಕಾರ ಪೞ್ನಾಮಿ ದೀಪಾಗೆ ಮೂಱುಪರ್ವ್ವದೊಳಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಪೞ್ನೂಗದ್ಯಾಣ ಇನ್ನಿನ್ನಿವು ಊರೊಡೆಯರ್ಗ್ಗೆ (ಪಾ. XI. ೬೯-೭೫ ; ೨೦೭). ೬. ಎಳೆಯ ಪ್ರಾಣಿಯ ಹೆಣ್ಣು ; ಕೆನ್ನೆ : ಅಲರುಮಟ್ಟೆಯ ಬಳಸಿದ್ದಿತೆಂದು ಕಮ್ಮಲರಿದಿರ್ದ ನಂದನದಿ ಕೆಲರು ಮಾಣಿಯರು ಪೂಗೊಯ್ವುದ ಗುರು ಕಂಡ ಜಲರುಹದಳನೇತ್ರೆ ಕೇಳು (ಪೋಚಕ. ೬-೦೨)- 'ತರುವಲಿ' ಜೋ. ೭. ಗಂಡಸಿನ ಜನನಾಂಗ : ಶಿಶ್ನ : "ಮೇಢ್ರಃ ಮೇಹಃ ಮೇಪಸಂ ಈ ೩ ಮಾಣಿ" (ಗಾಪ್ರ. ೬೪). 'ಮಾಣಿದ್ದಾರ್' ಪರಾ. ೮. (?) : × × × ಪೊತವಿಯೊಳಕ್ಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಲಿ ತೋರ್ಪ ಪಾಣಿಂ ? ಪಜ್ಜರಿಸುವ ಪಕ್ಕಿನಂ ಪಜಾವ ಮಾಣಿಗಳೊಂದಿರೆ ಮೂಱಿನೆಯ್ದಗ್ಗಿಂ ಜಲಮುದಯಿಸ್ಕಂ (ಅಕ್ಕಪ. ೦೦-೨೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. . ದುಲ. ಮಾಣ ; ತುಳು. ಮಾಣಿ- ಮಾನಿ- / ಸಂ. ಮಾಣವಕ]

ಮಾಣಿಕ (ನಾ)- ೧- ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕೆಂಪು ; ಮಾಣಿಕ್ಯ : "ಅರುಣಾಶ್ಮಮೆನೆ ಪದ್ಮರಾಗಮೆನೆ ಮಾಣಿಕಂ" (ಪಂಗಣ. ೩೦-೬) : ಮಾಣಿಕದ ಮಂತ್ರಿನ ಪಿಡಿಗುಂಕಣಮಂ ತೊಟ್ಟ್ರ್ಕೈಯಿಂದಂ ಪೊಸ್ಸುಗುಮಂ ತೀವಿ (ಪಾ೦ಚಾ. ೪೪-೬) ; ಮಂತ್ರಿನ ಮಾಣಿದ ಪಡಲಿಗೆಗಳೊಳ್ ಪುರಿಸಿದ ವಿಚಿತ್ರವಸ್ತ್ರಾಭರಣಂಗಳಂ . . . ಬೆರಸು ಮಹಶ್ವರ ದೇವಿಯರ್ ಬಂದು (ಕಂಪ್ರ. ೨-೭೭ ಕ) ; ಮಿಱಿಪ ಮಾಣಿಕನೀಲಮೌಕ್ತಿಕಗಳ ಕಾಂತಿ ಮೆಜ್ಜೆಯಲು (ಗಂಪಾ. ೬-೭೬). ೨. ಮುಟ್ಟು ; ರಜಸ್ಸು : "ಮುಟ್ಟುವೆ. ಮಾಣಿಕಂ. ಮುಟ್ಟುಲ್ —ಈ ೩ ಸೂತಕಂ" (ಶಬ್ದಾ. ೭೧-೭೦೯). 'ಮಾಣಿಕಂಗಾಣ್' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಮಾಣಿಕ್ಯ- / ತಮಿ- ಮಾಣ್ಯ ; ತುಳು. ಮಾಣಿಕ]

ಮಾಣಿಕಂಗಾಣ್, ಮಾಣಿಕಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ)- ಮುಟ್ಟಾಗು ; ರಜಸ್ವಲೆಯಾಗು : ಮುಂದಾ ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಮನೊಲವಿಂದಂ ಪಡದಪ್ಪೆನೆಂಬುದುಂ ಸೂಚಿಸುವಂತೊಂದೆರಡುದಿನದೊಳತ್ತಾನಂದದೆ ಕಡುಮಾಣ್ ಮಾಣಿಕಂಗಂದಿರ್ದಳ್ (ಗಂಗ. ೬-೨೦) ; ಮ್ಲಾಣಿಕಂಗಂದಳೆಂತಾ ನೃಪನ ರಾಣಿ ಗುರು ಮಂತ್ರವಾಣಿ (ಶಾಪಾ. ೬-೪೬). **ಮಾಣಿಕಗಾಣ್** : ಅನುರಾಗರಸವ ಪೊಸಪೊನ್ಕೆದುವೆನೆ ಮಾಣಿಕಗಂಡ ಬಡನಡುವಿನ ಭಾಮಿನಿ ತಲರ್ಗ್ಯೊಳೆಳ್ ಪಿಡಿದವರಂಜಿಯ ಸೆಳೆ . . . ವಿರಾಜಿಸಿತು (ಪ್ರಾಣಾ. ೬-೪೭) : ಮೂರೋಕವನೆಯ್ದೆ ಪರಮಪ್ರಕಾಶದಿಂ ಬೆಳಗುವ ವರಸುತರತ್ನವ ಪಡೆದ ಸೂಚನೆ ಗಾಂಬು ಪರಿಯಿಂದೆ ಮಾಣಿಕಗಂಡಳು (ಕೃಬಾ. ೬-೬೩).

[ಮಾಣಿಕ + ಕಾಣ್]

ಮಾಣಿಕಗಾಣ್ 'ಮಾಣಿಕಂಗಾಣ್' ನೋ.

ಮಾಣಿಕಗೆಂಟು (ನಾ)- ರಜಸ್ವಲೆಯಾದುದರಿಂದುಂಟಾದ ದೂರದಲ್ಲಿರ ಬೇಕಾದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಮೈಲಿಗೆಯಾಗಿರುವುದು : ಆ ಪೆಣ್ಮಾಣಿಕಂ ಮಾಣಿ ಮಾಣಿಕಗೆಂಟಂ [ಪಾಣಾ. ಗಟ್ಟಿ೮]ದೊಡೆ ಮಾಣ್ದನಂದರಸಂ (ಅಂಗಪ್ರ. ೨-೦೨). [ಮಾಣಿಕ + ಗೆಂಟು]

ಮಾಣಿಕಚುಟ್ಟು (ನಾ)- ರತ್ನಗಳ ಗುಣದೋಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ನೈಪುಣ್ಯವುಳ್ಳವನು ; ರತ್ನಪರೀಕ್ಷಕ : "ಮಾಣಿಕಚುಟ್ಟನೆಂದು ರತ್ನ ಪರೀಕ್ಷಕಂ" (ಗಪಾ. ೧೦-೧೩೦) ; ಪಾರಾದ್ಯಾಭರಣಂಗಳನಾ.ರೂಪಾರ್ಜ್ಯರ್ ಮಾಗೆ ಮಾಣಿಕಚುಟ್ಟಂ ನೀರಂಚಿಸಿ ದಳವಿಡಿದ ಮಹಾರತ್ನದ ದೊರೆಗೆ ವಂದುದಾ ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಂ (ಅಪ್ರ. ೨-೨೨) ; ನೆಗಟ್ಟ ಸಗ್ಗದ ಮಾಣಿಕಚುಟ್ಟರೊಳ ಮುಮರಪಾಂಡಳಯೊಳಮಿಂ ಮಾಗ್ಗದ ಬೆಲೆಯಿಡಲಾರ್ ಜಾಣರ್ (ಪಾಪ್ರ. ೦೦-೭೬). [ಮಾಣಿಕ + ಚುಟ್ಟ]

ಮಾಣಿಕಬಂಡಾರ 'ಮಾಣಿಕಭಂಡಾರ' ನೋ.

ಮಾಣಿಕಭಂಡಾರ, ಮಾಣಿಕಬಂಡಾರ (ನಾ). ಕೆಂಪುರತ್ನಗಳನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ತಂದಿಹು ಮಾಣಿಕಭಂಡಾರದ ಪುಡಿಗಳಂ (ಶಾಳುಹ. ೦೦-೧೦) ; ತವವೇಬ್ಯಾಣಿಕ್ಯಭಂಡಾರದ ಪುಟಿಕಗಳಂ. ಇಲ್ಲಿ ಮಾಣಿಕ್ಯಶಬ್ದ ಪುನರುಚ್ಚಾರ ಮಾಣಿಕಭಂಡಾರಮಿವೆ ಶುದ್ಧಂ (ಜುಸ್ತ. ೫೯೯ ಕ್ರಿಯಾಪ್ರ). **ಮಾಣಿಕಬಂಡಾರ** : "ಮಾಣಿಕಬಂಡಾರ = ಮಾಣಿಕ್ಯಭಾಂಡಾಗಾರ" (ಕಪ್ರಕಾಪ್ರ. ೩೫). [ಮಾಣಿಕ + ಭಂಡಾರ]

ಮಾಣಿಕಮಟ್ಟಿ (ನಾ)- ಕೆಂಪುರತ್ನಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿದ ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆಯ ಪಟ್ಟಿ : ಅಳ್ಳೆವಾಱ್ ಬಂದಱಗುವುದಲ್ಲಿ ಚಂಚುಗಳ ಲೋವೆಗಳೊಳ್ ಕಡಯಿತ್ತ ಸಾ[ದಾ]ರಮಂ ಱುಮಿಡಿಗೆತ್ತು ಸಾರಿಕೆ ಟಣಾರಿಯ ಮಾಣಿಕಮಟ್ಟಿ [ಪಾಣಾ. ಟ್ಟಿ]ಯಂ ಪಿಕಂ ನಿಱಿದಳಿಗೆತ್ತು ಲಂಬಾಣದ ಮುತ್ತುಗಳಂ ಮಟ್ಟಿಗೆತ್ತು ಜಾತಕಂ (ಅಪಾಕ್ಕ. ೬-೧೬) ; ಭಿತ್ತಿಯೊಳ್ ಪೊಲಮಟ್ಟ ಚಾವಡಿ ಮದನಕ್ಕೆಯೆತ್ತಿರ ಪದವುದಂಡಗಳು ಕೆತ್ತಿದ ನಿಬಿಳಮಾಣಿಕಮಟ್ಟಿ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ಮುತ್ತಿನ ಕುಚ್ಚು ರಂಜಿಸಿತು (ಪೋಚಕ. ೨೨-೬).

[ಮಾಣಿಕ + ಪಟ್ಟಿ]

ಮಾಣಿಕವತ್ತಿಗೆ (ನಾ)- ಕೆಂಪುರತ್ನವನ್ನು ಕೂರಿಸಿದುದು : ಅರಲ ಸರಲ ಸೊನ್ನಾರಂ ಪಲ ಪೂ ಪರಕಲಿಸಿದ ಪಾಸೆಂಬುಗ್ಗಿ ಬಡೋಗಿರಿಸಿ ವಿಮಲ ಗರುಗಳವಗುನಿಲಿಂತಿದ ಮಾಣಿಕವತ್ತಿಗೆಯು ಬರಯಲಂಪಿನ ಬೆಳುಗ್ಗಾರಮು ನಿಟ್ಟುರುಸಿ ರತೋದ್ದೀಪದರಿಯಿಂ ಕಡುವಿರಿದುಂ ಬಿಚ್ಚಂದದಿನಮರ್ದ ಪ್ಪದರೊಳ್ಪೆಯೊಳಾ ಪ್ರಿಯರು (ಪಾಪುಗ. ೬-೪೬).

[ಮಾಣಿಕ + ಪತ್ತಿಗೆ (< ಪತ್ತುಗೆ)]

ಮಾಣಿಕವರಿಗೆ (ನಾ)- ಕೆಂಪುಮಣಿಯನ್ನು ಹುದುಗಿಸಿದ ಗುರಾಣಿ,—ಢಾಲು : ಕುಬ್ಜನಿವ ಮಾಣಿಕವರಿಗೆಯು ತೆಜಪುಗಳೊಳ್ ಪುಳಿವ ಬಾಳ ಬೆಳ್ಳಗಂದೇಂ ಮೆಜ್ಜಿದುವು ಕಮ್ಮುಗಿರೆಡೆಯೊಳ್ ಮಿಱುಗುವ ಮಿಂಚಿಂಬು ತೆಜದಿನೆರಡುಂ ಪಡೆಯೊಳ್ (ಕಕ್ಕಾ. ೨೫೯). [ಮಾಣಿಕ + ಪರಿಗೆ]

ಮಾಣಿಕಮಿಸ (ನಾ)- ಕೆಂಪುರತ್ನಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿರುವಂಥದು ; ಮಾಣಿಕ್ಯಗಳನ್ನು ಹುದುಗಿಸಿರುವಂಥದು : ಮಾಣಿಕಮಿಸದ ಹೊನ್ನಂದಣದೊಳು ಕಂತುರಾಣಿಯ ಮುಚ್ಚಿ ಬೈತಿಟ್ಟು ಓಲೆಯೊಳ್ ಮೆಱಿಸುತ ಕರಕೊಂಡು ಬಂದಾಗ ಕಾಣಿಸಿದರು ತಂಬರಿಗೆ (ಪೋಚಕ. ೦೦-೦೦)- [ಮಾಣಿಕ + ಮಿಸ್]

ಮಾಣಿಕಾಚಾರಿ (ನಾ)- ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕೊಪ್ಪರಾಚಾರಿಯ ಮಗಂ ಮಾಣಿಕಾಚಾರಿಗೆ ಕಣ್ಣುಗಡಬ್ಡಿ ಕೊಡಂಗೆಗೊಟ್ಟರ್ (ಎಸ್. IX, ಹೊಸಕೋಟೆ ೦೦೦-೬೯; ೧೯೪); ಐದುದೇಗುಲಂಗಳ ಬಡಗಿಮೆಸರೊಳ್ ಪಡಿಸಲಿಸುವ ಮಂಡಳಿಕ ಮಾಣಿಕಾಚಾರಿ ಹೊಂಸೋಜ × × × (ಎಸ್. VIII, ಶಿಗ್ಗಾ. ೦೦೯-೬೯; ೧೦೬). [ಮಾಣಿಕ + ಆಚಾರಿ]

ಮಾಣಿಕ್ಕಬ್ಬೆ (ನಾ)- ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಮಾಣಿಕ್ಕಬ್ಬೆಯಾ ದೇಗುಲಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಮೊದೂರ ಪೊಲ ಮೇರೆ (ಎಸ್. X (೨), ೪೯೩- ೦೦೬-೬೨: ೪೮೦)- [< ಮಾಣಿಕ + ಅಬ್ಬೆ]

ಮಾಣಿಕ್ಯ (ನಾ)- ೧. ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪದ್ಮರಾಗ ; ಕೆಂಪು ಹರಳು : "ಕೋಣಾಕ್ಯ. ಪದ್ಮರಾಗ:—ಈ ೨ ಮಾಣಿಕ್ಯಂ" (ಹಲಾಯು- ೪೯-೩೦) ; ಭೂಪತಿಪ್ರಕರಜಾನಾಮತೀಮಾಣಿಕ್ಯಸಂಕುಳದೊಳ್ ಮಾರ್ಪಳಿ ವೃತ್ತಮೊಯ್ಸನೆ ಬರುತ್ತಿರ್ದಳ್ ಪ್ರತೀಪಾರಿ (ಕಾಪಂಡಿ. ೨೪); ಪೆನ್ನಾಂ ಪಳಂತಂ ಮಾಣಿಕ್ಯದಿಂ ತೀವಿದ ಕೃತಕನಗೇಂದ್ರಾಳ. . . ನೋಗಯಸಲೆಸಿಗುಂ ಕತ್ತುರೋದ್ಯಾನಪಮೆಂದುಂ (ಪಾಪ- ೨-೦೬); ಮಂಗನ ಕೈಗೆ ಮಾಣಿಕ್ಯ ಕೊಟ್ಟ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). ೨. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯದಾದ. ಪಂಕ್ತಿ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಕ್ಷೋಣೀವಾಯುಸಂಭುದ್ಧಿನೇಜಯುಗ್ಮಂ ಮೇಣೊಂದಾಗಿರೆ ಬಂದು ನಿಂದೊಡೆತ್ತಂ. . . ಮಾಣಿಕ್ಯಂ ಪೆಸರಂಬುದಾಯ್ತು (ಕಂಪೋಟಂ. ೨-೦೨೨)- [ಸಂ.]

ಮಾಣಿಕ್ಯಛಂಡಾರ (ನಾ)- = ಮಾಣಿಕಭಂಡಾರ : ಅಗಳ್ ಪಂಪಿಯ ಛಂಡಾರದ ಮಾಣಿಕ್ಯಛಂಡಾರದ ನಿಯೋಗಿಗಳ್ ತಂದು ಮುಂದಿಟ್ಟ ಪೊನ್ನ ಪಡಲಿಗಳಕೊಳೊಟ್ಟಿದ ದೇವಾಂಗವಸ್ತ್ರಂಗಳುಮಂ . . . ಇತ್ತು (ಕಂಚಿ- ೩-೬೭ ಪ)- [ಮಾಣಿಕ್ಯ + ಛಂಡಾರ]

ಮಾಣಿಕ್ಯಛಂಡಾರಿ (ನಾ)- (ಅರಮನೆ, ದೇವಾಲಯ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿರುವ) ಕೆಂಪುಹರಳು ಮೊದಲಾದ ಅಮೂಲ್ಯರತ್ನ ಭಂಡಾರವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಧಿಕಾರಿ : ಹಿರಿಯ ಮಾಣಿಕ್ಯಛಂಡಾರಿ ರಾಮದೇವನಾಯಕರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲು ಶ್ರೀಮನ್ಮಯಕೀರ್ತಿದೇವರು ಕೊಟ್ಟ ಶಾಸನಪತ್ರಳಯ ಕ್ರಮಮೆಂತೆಂದಡೆ (ಎಸ್- II, ೨೩೩-೦೨; ೧೨೫ ೧)-

[ಮಾಣಿಕ್ಯ + ಛಂಡಾರಿ]

ಮಾಣಿಗೆ 'ಮಾಳಿಗೆ' ನೋ-

ಮಾಣಿದ್ವಾರ (ನಾ)- ಮೂತ್ರದ್ವಾರ : ಮೊದಲಾ ತಂದೆಯ ಮಾಣಿದ್ವಾರದಿಂದ ಪೊಳೆಮಟ್ಟು ತಾಯಿಯ ಯೋನಿಯ ಕವುಲುಗರ್ಭಮಧ್ಯದೊಳ್ ಬೆಳೆದು ಸರ್ವಾಂಗಪೂರ್ಣನಾಗಿ. . . ಉದಯಿಸಿದನು (೪೬೩- ೩೭೭)-

[ಮಾಣಿ + ದ್ವಾರ]

ಮಾಣಿಬಂಧ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪು : ಸೈಂಧವಲವಣ : "ಸೈಂಧವಂ. ಶೀತಶಿವಂ. ಮಾಣಿಬಂಧಂ. . . ಸೈಂಧವಲವಣದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಿಪ್ಪ ೦೬. ೨೩೩)- [ಸಂ.]

ಮಾಣಿಮಂಥ (ನಾ)- = ಮಾಣಿಬಂಧ : "ಲವಣೋತ್ತಮಂ ಮಾಣಿಮಂಥಂ ಸೈಂಧವಂ" (ಶುಂಠಂ. ೩೦-೬)- [ಸಂ.]

ಮಾಣಿಮಂಥರ (ನಾ)- =ಮಾಣಿಬಂಧ : "ಮಾಣಿಮಂಥರಂ ಸಿಂಧೂತ್ಥಂ" (ಹಪ್ಪ ೩೦೯. ೪೯-೪೬)- [< ಮಾಣಿಮಂಥ]

ಮಾಣಿಮೆಣ್ (ನಾ)- ಮದುವೆಯಾಗದ ಹೆಣ್ಣು ; ಕನ್ಯೆ : ಮಾಣಿಮೆಣ್ಗಳ ಪಿರಿಯೋಮೆಯ ಸ್ಮೋತ್ರಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ದಾನಿಗಳರಸ ಕುಸ್ಮರಿಸಿ ಏವು ನಿವಿಲ್ಲಿಗೆ ಯ್ದುಂದಿರಿಯನಲು (ಪೀಟಚ. ೫೫-೦೦)- [ಮಾಣಿ + ಪೆಣ್]

ಮಾಣಿಸು, ಧಾಣ್ಸು, ಮಾನಿಸು (ಕ್ರಿ)- ೧. ನಿಲ್ಲಿಸು ; ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅರಿಸಂಘಾತಮುಮಂ ಜಯಪ್ರದಮುಮಂ ಪಿಂತಿಕ್ಕಿ ತೂರ್ಯಸ್ಯನೋತ್ಕರಮಂ ಮಾಣಿಸಿ . . . ಪ್ರಶ್ರೇಯಾಕರವೇಮೋಚಿತರಪ್ಪೆ ಹಸ್ತರಿದರಂ ಬಂದರ್ (ಆದಿಪು. ೦೩-೬೬) ; ನೀಸುಸಿರದಿರೆಂದು ಪಲ್ಲಭೆಯುಂ ಕಲ್ಲ ಸರದಿಂ ಪಂಡಿದು ಮಾಣಿಸುವುದುಂ' (ಪಂಚಲಂ. ೦೬೦-೨) ; ಶಿವಲಿಂಗದೊಳಗೆ ಶ್ರೀಹಸ್ತವಿದ್ಯವಿಸುತಿರೆ ಧವ ಮುಟ್ಟಬೇಡ ಬೇಡೆಂದು ಮಾಣಿಸುತಮಿರೆ (ಪಾಸಚ. ೫೯- ೩೭೦-೬) ; ವಿಳುದಿನಪರಿಯಂತ ಮೊರಡಿಯ ವೇಲಾಗೂಡಯಷ್ಟು ಹಿಡಿದು ಬಲುಮಳೆಗಾಲವನು ಮಾಣಿಪ ಗಡ (ಕಬ್ಬಾಕ- ೦೦-೦೬). ೨. ಅಡಗಿಸು ; ಕುಗ್ಗಿಸು ; ತಗ್ಗಿಸು : ಪವನಸುತೆಂಗೆ ಪಾಸಟಿಗಳೊರ್ವರುಮಿಲ್ಲದಱಿಂದಮಾತ ಕೌರವುಲದುರ್ಗ್ಗ ನೊಂದಿನಿಸು ಮಾಣಿಸಿ ಪೋಪಮಿಳೀಪನಲ್ಲಿಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೦೫೦)- ೩. ಸುಮ್ಮನಿರಿಸು ; ನಿಶ್ಚಯಗೊಳಿಸು : ನೀನೆಮ್ಮ ಗುಣ್ಡಕ್ಕೆ ಪೆಱತೇನೆಯುಂದು ಪೆಱರ್ಗ ಭಕ್ತಿಮಾಡಲ್ಕೇಡೆಂದೇನೊ ಬಿಡೆ ಜಡಿದು ಮಾಣಿಪ ಹೀನಗುಣಂಗೆಱಗುವಾಗದಱಿವುಳ್ಳ ನರಂ (ಪಜ್ಜಾಮ್ಯ. ೩-೧೩). ೪. ಕಳೆ : ನೀಗು ; ಹೋಗಲಾಡಿಸು ; ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು : ಆಂತಸೇಳಶೀತಲಶ್ರಯೆಗಳಿಂ ಶರೀರಸಂತಾಪಮನೆಂತುಂ ಮಾಣಿಸಲಾಱದ ಪುಣ್ಯಕ್ಷಯದೊಳ್ ತನ್ನ ವಿದ್ಯೆಗಳುಂ ಬಿಸಕೆಯ್ದುವಿರೆ (ಆದಿಪು. ೨-೦೪ ಪ) ; ಎನ್ನ ಮನದ ಪರಾತಿಯ ಮಾಣ್[ಣಾಂ- ಬಿಡಿ]ಸಿ ನಿಮ್ಮಕ್ಕ ತೋಜಿಗಾ ಚಿನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾಜ್ಞೆ (ಪಾಪಚ. ೩, ೦೩-೦೬) ; ಸಂಬಿದ ಸಂತಂ ಸಂಸಾರದೊಳ್ ನೋಯಲಿರ್ದಪೊಂಧಂಗಳ ಸೆಲ್ದೆಂ ಮಾಣಿಸಿಯಜಸ್ರಂ ಸಂಬಿಯಂ ಕೊತ್ತುಗೊಂಡು ಪದಾಂಭೋಜ ಮನಲ್ಲಿ ತೋಱಿ ಶಿವಲಿಂಗಾಂತ[ರ್ಲಿ]ಸ್ಥನಾದಂ (ಪಂಚ. ೮ ಪಂಚಾಕ್ಷ) ; ಸಾಲಜಮ ನಿಜಸೇನೆಯನು ಪಾಂಚಾಲಸುತ ಮೋಹರಿಸಿದಮ ಕೆಂಧೂಳಿ ಮಾಣಿಸಿತನಿಮಿಷತ್ವಮನಮರಸಂತತಿಯ (ಕುಲ್ಕಾ೦೩.೬. ೬-೨೯)- ೫. ಗುಣ ಪಡಿಸು ; ವಾಸಿಮಾಡು : ಆಲದ ಬೀಬರೊಳ್ ಸಿಕ್ಕಿದ ಗಾಲಿಯಂ ತೆಗೆದರಸನಂ ರತ್ನಾಚಲಕ್ಕ ಕೊಂಡು ಬಂದು ಸಕಲೌಷಧಿಗಳಿಂ ಶಸ್ತ್ರವ್ರಣಮಂ ಮಾಣಿಸಲ್ (ಪಜ್ಜ. ೩-೬೦ ಪ)- ೬. ಸಂತೈಸು ; ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸು : ಧರ್ಮವ್ಯಕ್ತಂ ಕೋಪತಾಪವಿಂ ಮಸಗಿದ ಮದಗಜಮವೆ ಮಾಣಿಸುವಂತೆಂ ತಾನುಂ ಮೃದುವಚನಂಗಳಿಂ ಮುಳಿಸನಾಱಿಸುತಿರ್ದಂ (ಪಂಚಮ. ೭-೫೬ ಪ); ಕಡುನೋವಿಂದಮಳುತ್ತುವಿರ್ಪ ತಂಗೆಯುಂ ಧರ್ಮಶ್ರವಣದಿಂದೆಂತಾಮಂ ಮಾಣಿಸಿ (ಪಜ್ಜಾಕ್ಯ. ೬-೨೪೩) ; ಕಾಲತನಯನ ಸತ್ಕವಸು ನೀವ್ ಪಾಲಿಸು ಪೊದೀ ಭೂತುರಂಗದ ಮೇಗೆನವ್ ಬೇಡೆಂದು ಮಾಣಿಸಿ ಮರಳಿದನು ಮುನಿಪ (ಪಜ್ಜಾ. ೬೭೨- ೦೬-೦೦). ೭. ಮೋಸಗೊಳಿಸು ; ವಂಚಿಸು : ಪಲಿಂತಲ್ಲದೆ ಬಂದೆವಗೆಬಗಲ್ ಕಡುಭಕ್ತ್ಯಧಿಂದಮೆಂದುಕ್ಕೆವದಿಂ ಬಜಿಪೀಂ ಮಾಣಿಸಿ ನೀಮೊಳಗಜ್ಯಯದೆರಂ ಮಚನರುಚನೆಯಿಂ ಸೋಲಿಸುವೆ (ಪಜ್ಜಾಕ್ಯ. ೯-೦೨೦). **ಮಾಣ್ಸು** : ೧. ಹಸು ಅಥವಾ ಎಮ್ಮೆ (ಗರ್ಭಧಾರಣೆ ಮಾಡಿ) ಹಾಲು ಕೊಡುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಂ: ಅಕ್ಷತ್ರುಕ್ಕೆ ಕೊಂಡು ಕೊಟ್ಟ ಎಂಮೆ ಮಾಣ್ಸೆಕೊಂಡಡೆ × × × ಎಂದೂ ಎಂದೂ [ಒತ್ತು] ಬಯಸಾಗಿ ಒಂದು ಎಂಮೆಯನೊ ಮಕಕ್ಕೆ ನಡು ಬಹನು (ಶಿಇ. IX-II, ೧೦೬-೧೪ ; ೧೩೭೭)- **ಮಾಣಿಸ್ಸು** : ೧. ಹಸು ಮಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಲು ಇಲ್ಲ (ಜಾ೦). [ಮಾಣ್ + — ಇಸ್ಸು]

ಮಾಣಿಸುಹ (ನಾ)- ನಿಲ್ಲಿಸುವಿಕೆ : (೪)-

[ಮಾಣಿಸು + — ಹ್ಮ (< — ಪ್ಮ)]

ಮಾಣಾ 'ಮಾಣ್' ನೋ-

ಮಾಣ್ಕೆ (ನಾ)- ನಿಲ್ಲಿಸುವಿಕೆ ; ತಡೆಯುವಿಕೆ : ಕಾಣ್ಕೆ, ಪೂಣ್ಕೆ, ಮಾಣ್ಕೆ (ಕಬ್ಬಾಕ. ೩೩೭ ಕ್ರಿಯಾ). [ಮಾಣ್ + — ಕೆ]

ಮಾಣ್ಬು (ಕ್ರಿ)- ಕಳೆ ; ನೀಗು ; ಪರಿಹರಿಸು : ಕಾವೇರಿ ಮೈಗೊಳೆದ ಮೂರ್ಛೆಯ ಮಾಣ್ಬೆತು ಅನಂದಾವೇಶದಿಂ ಮಗಳೆ ಮೂಂಡ್ಯವ ತರ್ಪುದೆನ್ನೊಳ್ (ಜಾಕ. ೧೬). [ಮಾಣ್ + — ಬ್ಮು]

ಮಾಣ್ದ 'ಮಾಣ್' ಪರಾ.

ಮಾಣ್ಪ 'ಮಾಣ್' ಪರಾ.

ಮಾಣ್ಸು 'ಮಾನಿಸು' ನೋ.

ಮಾತಂಗ (ನಾ). ೧. ಆನೆ; ಗಜ : "ಮಾತಂಗಃ ದ್ವಿರದಃ . . . ಸಿಂಧುರಃ _ ಈ ೧೪ ಆನಯು ಪೆಸರ್" (ಕರ್ಣಾಮೃ. ೩೬-೬೦); ಏಂಗದ ಮುಂಪ್ಪಂ ನೆಗಟ್ಟುೇ ಗಾಂಗೇಯರ ಮುಂಪ್ಪಮಲ್ತೆವಡೆಗುಮೆ ವನೆಮಾತಂಗಂ ಗಳಿಸುಹಪ್ಪಚ್ಚತುರಂಗಬಲಂಗಳಿನದೆಂತುಮಂಗಾಧಿಪತೀ (ಕರ್ಣಾ. ೦೦-೦೪); ಮಾತಂಗದ ಬಲಂ, ಸಿಡಿಲ ಪೊಡರ್ಪು, ಕಡಲ ಗಂಭೀರ್ಯಂ, ಪಡಿಗೊಳೆ ದಶರಥನಮಾರಂ ರಾಜ್ಯಮನಾಳ್ತಿರ್ದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭-೦೪). ೨. ಮಾದಿಗ ; ಶ್ವಪಚ : "ಅಂತಾಮಾಯು ಚಂಡಾಳಂ ತಾಂ ಹೊಲೆಯಂ ಜನಂಗಮುಂ ಮಾತಂಗಂ" (ಪಟ್ಟಣ. ೭೬-೮೬); ಮಾತಂಗನಾಗಿರ್ದುಮೇಂ ನಿಮ್ಮರಮಲ್ಯಾಕಾರಮಿತಂಗೆ (ಕಾಪಂಪು. ೭೭); ಲಿಂಗಪೂಜಕರಾಗದವರಿಗೆ ಹಂಗೆ ಕೂಡಿರ್ದನಿಕಬೊಳಂ ಮಾತಂಗಸಂಗತಪಾತ್ರದೋಷವು ಪ್ರಾಪ್ತಿಸುವೆದಾಗಿ (ಬಸ. ೭೦-೦೦). ೩. ಬೇಡ ; ಕಿರಾತ ; ಶಬರ. ೧, ೩ : ಅರಣ್ಯಂ . . . ಮಾತಂಗಸಂಗಿಯಾಗಿಯುಂ ಪದ್ಮಂಶವಿರಹಿತಮಲ್ತು (ಕೃಷ್ಣ. ೩-೭೮ ಬ)- ೪. ಆನೆಯ ರೂಪದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ; ಗಜಾಸುರ: 'ಮಾತಂಗೇಹರ' ಪರಾ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮಾತಂಗ ಜರಮಲ್ಲಿ ಮಾರುತಿಲಕಂಗಳವರ ತಿರುಳಿನ್ನಿಯುಜಮೂತ್ರಮುರಗದಂಷ್ಟ್ರಂ ಕೂಡಿದುರುತ್ಕಲಿವಿನಿತು ಸೋಂಕಲ್ಕೆ ವಕ್ಷಂ (ಚಪ. ೦೩-೧೪). ೬. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳದ ಹೆಸರು : ಧ್ರುವ ಮಟಯ ರೂಪಕ . . . ಮಾತಂಗ[ಚಾಂಡಾ. ಮತ್ತಮಾತಂಗ] . . . ಜಯಶ್ರೀಸೆಂಬವು ಮೊದಲಾದ ಪೋಲಿಂದುತಾಳಂಗಳಂದೊಡೆ (ಜಿಪ. ೦೧೨). [ಸಂ.]

ಮಾತಂಗಕ (ನಾ)- = ಮಾತಂಗ ೨ : ಮಾತಂಗಕಂ ಕೃತಾಂತ ವಿೀತಪಮುಂ ಪೊಕ್ಕಂ (ಪಚಾ. ೯-೧೪). [ಸಂ.]

ಮಾತಂಗಕನ್ನಿಕೆ (ನಾ). ಮಾದಿಗರ ಪುಡುಗಿ : ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಿಂದ ಮಾತಂಗಕನ್ನಿಕೆಯೊಬ್ಬಳು . . . ಸ್ಪಾಪಹ ಕೃಪಲ್ಲಿ ಗೀತೆಯ ಸಂಜರಮನು ಹೊರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು (ಪಚಾ. ೨). [< ಸಂ. ಮಾತಂಗಕನ್ಯಕಾ]

ಮಾತಂಗಜಲ (ನಾ). ೧. ಆನೆಗಳ ಗುಂಪು. ೨. ಚಂಡಾಲಜಾತಿ. ೧, ೨ : ಅರಣ್ಯಕಮಲಿನಿಯಂತೆ ಮಾತಂಗಜಲದೂಷಿತೆಯುಂ ಅಮೂರ್ತಯುಂತೆ ಸ್ಪರ್ಶವರ್ಜಿತೆಯುಂ . . . ಎನಿಸಿದೇಱುಂಜವ್ವನೆಯು ರೂಪಾತಿಶಯಮುನೆಯಿನ್ಕಿದೆ ತೋಡುತ್ತಂ (ಕಾಪಂಪು. ೧೪) [ಸಂ.]

ಮಾತಂಗಚರಿತ (ನಾ). ೧. ಆನೆಯ ಸ್ವಭಾವದಂತೆ ಗಾಂಭೀರ್ಯವನ್ನುಳ್ಳವನು. ೨. ಚಂಡಾಲನ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು. ೧, ೨ : ಆ ಸೈಪಂ ಸವ್ಯಾಂಗಸಂಗಿಯಾಗಿಯುಂ ಸವ್ಯಾಂಗಸಂಗಿಯಲ್ತು . . . ಮಾತಂಗಚರಿತಾಗಿಯುಂ ಮಾತಂಗಚರಿತನಲ್ತು (ಪುಷ್ಕ. ೯-೪೯ ಬ).

[ಸಂ.]

ಮಾತಂಗದಾನ (ನಾ). ೧. ಆನೆಯ ಮದಜಲ : ಮಾತಂಗದಾನ ಲೋಭಿಗಳಲ್ತೆ ಮಧುಪನತಿಪ್ರೀತಿಯಿಂದುಣಬ ಚಂಡಾಳಗಳ್ ಶಿವೆಯ ಮುಖಿಜಾತವರಿಮಳೆಱಗುವೆಡೆಂದು ಪೊಡೆಂತೆ ಧತ್ರಚಾಮರಮೆಸದುವೆ (ಧಾಶ. ೩೬-೪೯). ೨. ಚಂಡಾಲನು ಮಾಡುವ ದಾನ. ೧, ೨ : ಭಾತಂಗದಾನವಿಭವಂ ಮಾತೇನುವಿರಿದಾದೊಡಂ ಜೀತಸ್ಸಂಪ್ರೀತಿಯನತೀವ ಮಳಿಸವಿಜಾತಿಗೆ ಮಧುಪವ್ರಜಕ್ಕ ಮೊಱ್ಪುದೆ ಸಜಪಂ (ಪಾಪ್ರ-೧-೦೨೨).

[ಸಂ.]

ಮಾತಂಗಪ್ರಸೂತ (ನಾ). ೧. ಆನೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು; ಮದಜಲ. ೨. ಚಂಡಾಲಸಂತಾನ. ೧, ೨: ಇದು ಜಾತಿಧರ್ಮಂ ತಳೆದುದು. ಮಾತಂಗಪ್ರಸೂತವುನ್ಮದಮಧುಪಾಪ್ರಪದೋವದೆಂದದಂ ಮುಟ್ಟಿದ ತೆಱದಿಂ ತೊಱೆದಸಂದು ಗಜವಾಹನಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮೦-೨೦).

[ಸಂ.]

ಮಾತಂಗಹರ (ನಾ). ಗಜಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದವನು : ಶಿವ : ಪಿಂಗಳಾಕ್ಷ ಮುಂಕುಂದಹರ ಮಾತಂಗಹರ ವ್ಯಗರಾಜಹರ ಭೂಮಾಂಗ . . . ಪಾವೇಹರ ಮಹಾತೇಜ (ಪಚಾ. ೨೯-೦೬). [ಸಂ.]

ಮಾತಂಗಿ (ನಾ)- ೧. ಚಂಡಾಲಕನ್ಯೆ ; ಮಾದಿಗಿತ್ತಿ : ಕಮ್ಮಲಭವಂ ಮೊದಲೊಳ್ ಮಾತಂಗಿಯೆಂದು ತಾಂ ಮನುಷ್ಯದ ಮಾಡಿದನಕ್ಕುಂ ಕಡೊಳ್ ಮುಟ್ಟಿದೊಡಿಂತಗ್ಗಳಿಪ್ಪ ತೋರ್ಕುಮೇ ಲಾವಣ್ಯಂ (ಕಾರ್ಣಾ. ೫೦) ; ಮಾತಂಗಿಯನತಿಪೋಕಾನ್ವಿತೆಯಂ . . . ಆದಿರೊಳೆ ಕಂಡಂ (ಪಂಚಾಮಿ. ೯-೩೬) ; ವ್ಯಾಸ ದೋಯತಿಯ ಮಗ ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಮಾತಂಗಿಯ ಮಗ (ಜಾಹೆ. ೫೧೦)- ೨. ಬೇಡಿತಿ ; ಶಬರಿ : ಮಾತಂಗಿಯೊಲೆ ಪಸಿದಯುಂ ಪಾರ್ದುದೆನೆ ನಿಡುಬಯಸಿ ನಿಡಸುಸುಯ್ದುರ್ವರುಮೊಂದುಗೂಡಿ (ಕೃಷ್ಣಾಮೃ. ೫೬೯-೦೩೯). ೩. ಒಬ್ಬ ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಬಲ್ಲಿಯಾ ಮಾಹಕೆಜಿ ಮಾತಂಗಿ ಬಕ್ಕಾಯಿ ಎಲ್ಲ ನಾನಾಕಂದಾ ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಗಳ ನಿಲ್ಲದೆ ಒಲಿಸಿದರು (ಅಣಪ. ೨೬-೨). ೪. ದುರ್ಗೆ ; ಪಾರ್ವತಿ : ಶಾಕ್ತೇಯರು . . . 'ಮಾತಂಗಿ'ಯ ಭಕ್ತರಾಗಿದ್ದರು (ಸಂಚಾಸ. ೨೫೮). ೫. [ಜೈನ] ಪತ್ನಿ ಮಹಾವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮಾತಂಗಿ ಗೌರಿ . . . ಧ್ಯಾಮರಿ ಅಭೋಗಿನಿಯೆಂಬವು ಮೊದಲಾಗೆ ಕುಲವಿದ್ಯೆ ಜಾತಿವಿದ್ಯೆ ಸಾಧಿತ ವಿದ್ಯೆಗಳೊಳ್ ಸಂಪನ್ನನಾಗಿರ್ದು (ಜಾಪುಂ. ೦೪೬).

[ಸಂ. ಮಾತಂಗೀ]

ಮಾತಟ್ಟು (ಕ್ರಿ)- ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸು ; ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸು : ಪಲದಿವಸಂ ಸೂಬ್ಬಡೆಯದೆ ಕರೆಪುದರ್ಕಾಸೆಮಟ್ಟು ಮಾತ್ಕುದ ಕೆಳೆಯನವಮ್ಮಬ್ಬಯಸೊಡಂಬದಿಸಲಣ್ಕಸಂದು ಪೋಗಲ್ವೇಱುದು (ಜಾಪಪು. ೯-೭೭ ಬ). [ಮಾತು + ಅಟ್ಟು]

ಮಾತಡಕು (ಕ್ರಿ). ವಿಷಯವನ್ನು ಒಯ್ಯುು; ಸಂದೇಶವನ್ನು ತಲುಪಿಸು : ಒದವಿದ ಬೇಟವಪ್ಪೊಡೆನಗತ್ಕಳಿಂ ಬಸೆವೇಬ್ಕೊಡನ್ನ ಮೇಳದ ಕೆಳೆಯರ್ಕಳಿಲ್ಲ . . . ಒತುಮಾತಡಕರೊಂದಿದ ದೂದವರಿಲ್ಲ ನೆಟ್ಟನೆ (ಜಾಪಪು. ೯-೭೯). [ಮಾತ್ತು + ಅಡಕ್ಕು (< ಅಡುಕು)]

ಮಾತಬುದ 'ಮಾತ್ಬರ್' ನೋ.

ಮಾತಬುದಿ 'ಮಾತ್ಬರ್' ನೋ.

ಮಾತರ (ನಾ). ತಾಯಿ ; ಜನನಿ : ಪರಿ ನಾಯ್ ಪರ್ದಂಬವು ಸ್ವರೂಪದಿಂ ಶಾಲ್ಮಲೀಮಹೀರುಹದೊಳ್ ಭಾತರಪಿತರರಂ ಬಿಸುಟ್ಟಿತಿ ಧರದಿಂದೊಳ್ಳಂ ವ್ಯಾಧಿವಾದಿಶ್ಯಂಶಂ (ಜಾಕ. ೦೯-೦೩) ; ಮಾತರರುಂ ಪಿತರರುಮಾ ಭ್ರಾತರರುಂ . . . ಎಲ್ಲರುಂ ಸಲೆ ನೈತಿರ್ಪರ್ ಜವನನಾರ್ಪುಮೇಂ ದಾರಿಪರೇ (ಕರ್ಣಾಮೃ. ೦೨೨ ಕೃಯೋ). 'ಪಿತರ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಮಾತೃ]

ಮಾತರಿ (ನಾ). = ಮಾತರ : ಜ್ಯಾಗಿಪುದೂ ಮಾತರಿಯ ಮನಪ್ಪು (ಪಚಾ. ೯೯-೨೦) ; ಎಲವೊ ನಿಜಮಾತರಿಯ ಗಮನನೆ ಎಂದು ಖಡ್ಗವ ಸಳೆಯ ಬಿದ್ದಣನು (ಪಚಾ. ೦೦೨-೩೨). [<ಸಂ. ಮಾತೃ]

ಮಾತರಿಶ್ವ (ನಾ)- ೧. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು : "ಪವಮಾನಂ . . . ಮಾತರಿಶ್ವಂ . . . ವಾತ್ಯೆ ವಾತಮಂಡಳಿಯಕ್ಕುಂ" (ಪಚಾ. ೯-೯೪) ; ಲತಿಕಾಲಾಸ್ಯೋಪದೇಶವ್ಯಪು ವನಲತಾಂದೋಳಿತಾಮೋದಭರ್ತೃತಚಿಜ್ಜಿಚ್ಚಂಚರೀಕಂ . . . ತೀರ್ದಿತ್ತಿಸುಗಿ ಸುರಭಿವ್ಯಧಾತಿಕಂ ಮಾತರಿಶ್ವಂ (ಕಾರ್ಣಾ. ೦೧೬). ೨. ಗಾಳಿಯ ಅಧಿದೇವತೆ; ಮಾರುತ: ಮಾತರಿಶ್ವಂಗ ದ್ರಿರಾಜಂಗೆಂತಜಲಿ ಪಲ್ಲಟವ್ಪ ಕೀಳೆಂದಾತವಮ ಮನ್ನಿಸದನುಚಿತದಲಂಜನಾ ಸೂನು (ಕೀರ್ತಾ. ೩-೦-೦೩). [ಸಂ. ಮಾತರಿಶ್ವನ್]

ಮಾತರಿಶ್ವಮಿತ್ರ (ನಾ)· ವಾಯುವಿನ ಮಿತ್ರ ; ಅಗ್ನಿ : ಈಶ್ವರಜ್ಞಾಯನುಳಿಯದಾರದೆಂಬುಕ್ತಿಯಂ ಶಾಶ್ವತಂ ಮಾಡಬೇಕಲ್ಲದುಳಿದರೆ ಮಾತರಿಶ್ವಮಿತ್ರಂಗಿಹುತಿಯನೀಯಬೇಕು (ಕಬಾ· ೩೩–೦೫). [ಸಂ.]

ಮಾತಾಟ (ನಾ)· ೧. ಮಾತಾಡುವಿಕೆ : ಅವರ ಮಾತಾಟವಂ ಕವಿಯಳೆತೆಯೊಳ್ ಕೇಳ್ದೆ (ಹಪ್ಪ. ೫೨-೦೨). ೨. ಸರಸವಾದ ಮಾತುಕತೆ : ಸೂಟುದೆ ಬೇಟಮುಂಕುರಿದೆವ್ವುದು ಮೇಳದೊಳಿಂಪುವೆತ್ತ ಮಾತಾಟದ ಮಾತ್ತೆ ಪಲ್ಲಮಿದಪ್ಪುದು (ಕಂದ್ರಕ. ೯-೩೫). [ಮಾತು₁ + ಆಟ]

ಮಾತಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ)· ೧. ನುಡಿಸು ; ಆತನಂ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಮಾತಾಡಿಸಿ (ಆಪ್ರ. ೦೦-೦೯ ಕ) ; ಈತನನು ಮಧುರಾಲಾಪದಲಿ ಮಾತಾಡಿಸುಮೆನು (ಕೋಡಾ. ೩-೪-೦೩) ; ಆ ಪ್ರಮಿಳೆ . . . ಮಣಿರಥದೊಳೊಪ್ಪುವ ಕಿರೀಟಯಂ ನಗುತೆ ಮಾತಾಡಿಸಿದಳು (ಕೃಬಾ. ೦೩-೪). ೨. ಮಾತನಾಡುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹೇಳಿಸು : ಹಲವು ಮಾತೇನೊಂದು ಪದ್ಯದೊಳಿರಿಸಿ ಮಾತಾಡಿಸುವೆನೆಮ್ಮೊಡನೆಳವೆಯ ತಲೆಯುಭವನಂ ಸಂಕೀರ್ತನಂ ಮಾಡಿ (ಶಪ್ರ. ೪೨-೩೭). [ಮಾತಾಡು + — ಇಸು]

ಮಾತಾಡು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಅಥವಾ ವಿಷಯವನ್ನು ಮಾತಿನ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸು ; ನುಡಿ : ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಮಾತಾಡಬೇಕು (ಮುಂಡಿಯಾ· ೪-೧೪); ಕಾಣಿಸಿದ್ದನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತಾಡುತ್ತೇನೆ (ಕುಳಿಕ್ಷೇ· ೨೪). ೨. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ನುಡಿ; ಉತ್ತರಿಸು : ಎಮಗೆ ಮಾತಾಡಸಲ್ಲೆಂಬವೋಲ್ಕೊಱೆದೆ ನೀಂ ನಿನ್ನೊಂದು ವಾಕ್ಕೌಶಲಗುಣಮನಿದಂ ನಿನ್ನ ಸೌಜನ್ಯಜಾಲಂ ಪ್ರದಿದಿರ್ದತ್ತು (ಆದಿಪು· ೦೫೩). ೩. (ಅಲರಿ) ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೊಳಿಸು ; ಪ್ರಕಟಪಡಿಸು : ದಿಟವೀರನೇ ಕೂರಲಗಿನಲಿ ಮಾತಾಡು ಬಜಿನೆಂಡ ಭಂಡತನ (ಕಾಸ್ಕಾರ್ತ್ತೀ· ೦೪-೩) ; ನೋಟವಲಿ ಮಾತಾಡಿ ವುರ್ಬಿನ ದೇಟ್ಗುದಲಿ ಬೆಳ್ಕಾಡಿ . . . ಸರ್ವಸ್ವವನು ತೆಱಿ ಕವಿಗೋಟುಗೊಳಿಸುವ . . . ಬಹುವಿಧದ ಮಾಯೆಯ ಬೇಟಕಾತಿಯರು ರೊಪ್ಪಿದರು (ಕೋಡಾ· ೦-೫-೩೦).

ಮಾತಾಡುವ ಹಕ್ಕಿ, ಮಾತಾಡುವ ಹಕ್ಕಿ = ನುಡಿಯುವ ಪಕ್ಷಿ ; ಗಿಣಿ : ಮಾತಾಡುವ ಪಕ್ಕಿಗಳ್ಗೆ ದಯದೋಱುವ ಕೊಂಚೆಗೆ ಸ್ಸನ್ನಗಾಯ್ಗಳಿಂ ಮೂಡುವ ಮಾಮರಕ್ಕಗಿವಳಾಕೆಯೊಳೀ ಮುಖನೇಕೆ ಸಾಲದೇ (ಕ್ಕಶಾ. ೩೭); "ನಹತಃ-ಮಾತಾಡುವ ಹಕ್ಕಿ" (ಓಪ್ರ· ೩೭). [ಮಾತು₁ + ಆಡು]

ಮಾತಾಮಹ (ನಾ)· ತಾಯಿಯ ತಂದೆ ; ಅಜ್ಜ ; ತಾತ : "ತಾಯ ತಂದೆ ಮಾತಾಮಹಂ" (ಕಬ್ರ·೫೮. ೩೩-೩೦): ಪೊಗಟ್ಟು ಪಲತಱದಿಂ ಪರಸಿದ ಮಾತಾಮಹಂಗೆ ಮಾರುತಿ ಕೈಗಳಂ ಮುಗಿದು (ಕಂಗಾಮಾ. ೦೦-೫೩ ಕ); ಬಂದ ಮಾತಾಮಹನ ಮಾತೆಯ ಪುಂದಹರಿಷವನಱಿದು ಧಿಮ್ಮನೆ ನಿಂದು ಕೈಮುಗಿದೇನು ಬಂದಿರಿಯೆಂದು ಬೆಸಗೊಳಲು (ಕೋಡಾ. ೩-೦೨-೨). [ಸಂ.]

ಮಾತಾಮಹಿ (ನಾ)· ೧. ತಾಯಿಯ ತಾಯಿ; ಅಜ್ಜಿ. ೨. ಹಿರಿಯಳು; ಮಾಂಟಿಸೋರಿ ಆಧುನಿಕಶಿಕ್ಷಣಪದ್ಧತಿಗಳಿಗೆ ಮಾತಾಮಹಿಯೆನಿಸಿರುವರು (ಕಿಪ್ರದ. ೬೯೦). [ಸಂ. ಮಾತಾಮಹೀ]

ಮಾತಾಮಾತ (ನಾ). ಅಳಲು ; ಕಷ್ಟ ; ದುಃಖ : ಭಕ್ತರ ಸಲುವಾಗಿ ರಾಮನು ಮನುಷ್ಯದೇಹಧಾರಣ ಮಾಡಿ ಬಗೆಬಗೆಯ ಮಾತಾಮಾತಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿ ಸಾಧುಸಂತರನ್ನು ಸುಖಿಗಳಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು (ಕಾಭಾ. ೬).

[← ಆರ. ಮಃತಮ್; ಹಾರೆ. ಹಿಂ. ಮಾತವ್; ಮರಾ. ಮಾತಮ್, ಮಾತಮ್ಸಾ]

ಮಾತಾಯಿ (ನಾ)· ೧. ಮಂಡಾತಾಯಿ : ತುತ್ಕಿಂದು ವಿಂಡಿರಮ್ಮಾ— ಮಾತಾಯಿಗಳಿರಾ (ಪಟಾಗೀ· ೦೪-೨). ೨. ದುರ್ಗೆ : (ಕ).

[ಮಾ₄ + ತಾಯಿ (< ತಾಯ್)]

ಮಾತಾಳಿ (ನಾ)· ೧. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಗಳಹುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : "ಮಾತಾಳಿಯಿನಲ್ ಗಳಪಂ" (ಜಾಕ್ಕ. ೬); ಆದಿತ್ಯನ ಸಾರಥಿ ಬೆಜಗಾದಂ ಮಾತಾ[ಪಾಣಂ· ಜೂ]ಳಿ ಮಾತುಗೆಟ್ಟಂ ಧುರದೊಳ್ ಜೋದಿಸಿ ಹರಿಯುಂ ಶಲ್ಯನುಮಾದರದಿಂ ನರನ ದಿನಪತನದುನ ರಥಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೦೬); "ಮಾತಾಳಿ — ಮಾತಿನ ಮಲ್ಲನು ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರನ ಸಾರಥಿ ಮಾತಲಿ, ಮಾತುಗೆಟ್ಟಂ — ಮೂಕನಾದನು ; ಇಲ್ಲಿ ಮಾತಲಿಗೆ ಮಾತಾಳಿಯೆಂದು ಮಾಡಿರುವ ಪ್ರಯೋಗ ರಮ್ಯವಾಗಿದೆ" (ಪಂಪಭಾ· ೧೧೪) : ನೀಱಂ ಜೂದಾಳಿ ಕರಂ ನೀಱಂ ಮಾತಾಳಿ ಕರೆಯ ಸಿಗ್ಗುಳಿಯಿವಳ್ (ಕಾಕ್ಕಾಕ. ೬೭೭) ; ಸೋಲಿಸಿದ ಗೆಲವಿಂದ ಬಲು ಮಾತಾಳಿಯನೆನ್ನದಿರು (ಕಬ್ಬಾಕಾ· ೨-೪೬) ; ಅವಳು . . . ಎಲ್ಲ ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳಂತೆ ಬಹು ಮಾತಾಳಿ (ಹಂಗಾಕ್ಕೆ· ೧೬). ೨. ಅತಿಶಯವಾದ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವುಳ್ಳದು ; ಹೋಲಿಕೆಗಳು ಅತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಾಗ ಕಾವ್ಯವು ಮಾತಾಳಿಯಾಗಿಯೂ ಮಾರ್ದನಿಯಾಗಿಯೂ ಕಾಣುವುದು (ತಪಪ್ರ. ೦೬೬). [ಮಾತು₁ + — ಆಳಿ₃]

ಮಾತಾಳಿತನ (ನಾ)· ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವಿಕೆ ; ಗಳಹುವಿಕೆ ; ಪರಟೆ ಕೊಚ್ಚುವಿಕೆ : ಆಲಿಂಜನಕಾಭರಣಜೀ ಮಾತಾಳಿತನ ಕೈದೋಱಿ ದಹಿತನ ಮೇಲಣೇಜಿನ ಬಾಯ ಸುಭಟರ ಹೊಗಳಬೇಡ (ಕಾಪಾ.ಕ· ೪-೩೦).

[ಮಾತಾಳಿ + — ತನ]

ಮಾತಿ, ಮಾದಿ₁ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಔಷಧಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಅದರ ಕಾಯಿ : ಪ್ರಮೇಹಕ್ಕೆ . . . ಕಸುವಿನ ಸೊಪ್ಪು, ನರುವಲಸೂಪ್ಪ, ಹೆಬ್ಬಜೆಯ ಕಾಯಿ, ತಗರಿನ ಕೋಡಿನ ಪಾಗೆ ಇರುವ ಮಾತಿಯ ಕಾಯಿ . . . ಕೊಡುತ್ತಾ ಬರುವುದು (ಪಪ್ರ· ೦೩೭). **ಮಾದಿ₂**: ಚಿಲಕಧೂಪ . . . ಮಾದಿ, ಚಿತ್ರ, ಧೂಪ (ಪ್ರ.ಚಿಗ. ೦೩-೨೩೬).

[? / ತೆಲು. ಮಾಡಿ = ಕಾಡುಪರುಂ]

ಮಾತಿಗ (ನಾ)· ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನಾಡಬಲ್ಲವನು ; ವಾಗ್ಮಿ : ಬಾಬರನು ತುನು ದೊಡ್ಡಾಳೂ ನಗಮೋರೆಯವನೂ ಮಾತಿಗನೂ ಕಸುವುಳ್ಳವನೂ ಆಗಿದ್ದನು (ಕೋಣಾಕ, ೭೭). [ಮಾತು₁ + — ಇಗ]

ಮಾತಿಲಿ (ನಾ)· ನುಡಿಯದೆ ಸುಮ್ಮನಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಮೌನಿ : ಹಮ್ಮೆಸಿ ಕುಳಿತಾ ಮಾತೆ ಕಂಬನಿಯ ಕರೆದು ಮಾತಿಲಿಯಾಗಿ ರೋದಿಸಿರೆ, ಬೆರಗುಪೊಜದಂತಿರ್ದನಾ ಬಭ್ರುವಾಹನಂ (ಜೈಕ್ಕಾಂಗ. ೭೫-೨೦೫) : ಮುನೆದುಲ್ಲಿ ಸೂಜಿವಿನಿಯಂ ಒಂದು ಮಾತಿಲಿ (ಹಂಗಾಕ. ೬೮).

[ಮಾತು₁ + — ಇಲಿ₂]

ಮಾತು₁ (ನಾ)· ೧. ಮನಸ್ಸಿನ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಬಾಯಿಯ ಮೂಲಕ ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುವ ಮಾಧ್ಯಮ ; ನುಡಿ ; ಸೊಲ್ಲು : ತೀರ್ಥಂಕರ ಪರಮದೇವರ ಮಾತಂ ಕೇಳ್ದು ಬೇಗಂ ಗಂಗಾದೇವತೆ . . . ತನ್ನತವ್ವ ಗಾಳಿಯುಂ ಸುಗಂಧಜಲವರ್ಷಮುಮುಂ ಮಾಡಿದೊಡೆ (ಶಾಭಾ. ೦೦೪-೦೦); ನಿನ್ನ ಮಾತುಗಳ್ ಕೀಲಿಸಿದಂತೆಪ್ಪೋಲ್ ಪುನರೊಳಿರ್ದುವೆ (ಅಪತ್ತಿ. ೩-೨೩) ; ಮಾತೆಂಬುದು ಜ್ಯೋತಿರ್ಲಿಂಗ (ಅಪಚಂ. ೨೦೦-೧೩೦) ; ಮಾತು ಪುನೆ ಕಿಡಿಸಿತಱ, ತೂತು ಒಲೆ ಕಡಿಸಿತು (ಗಾಪ). ೨. (ಬರಹದ ಮೂಲಕ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ) ಉಕ್ತಿ : ಹೇಗೆಕೆ : ನೆನೆನೆನೆದು ಪರರ ಮಾತುಗಳನೆ ನಗಲ್ದಿರೆ ಕೃತಿಯೊಳಿದು ವರಂ ಸಗದ ಗುಹಾಧ್ವನಿಯಪೊಲಸರ್ಥವಚನಂ (ಕಾಣಾ. ೦-೦೪)- ೩. ಒಂದು ಜನಾಂಗವು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಎಲ್ಲ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯ ಮತ್ತು ಆದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕ್ರಮ; ಭಾಷೆ : ನುಡಿಗಳೊಡಾಬಿಹಲಃ ಬಗದಪೋಲ್ ಬಗಯಂ ಮಿಗಲೀಯದೊಂದೆ ನಾಲ್ನುಡಿಯ ಬಡಂಗೆ ಕನ್ನಡದ ಮಾತಿನೊಳಾ ವಿಕಟಾಕ್ಷರಂಗಳೊಳಿಂ ತೊಡರದೆ ಪಕ್ಕದಂಗಳ ಪದಂ ಪಮಣಾಗಿರೆ ಮೆಲ್ಬುವೆತ್ತು ದಾಂಗುಡಿವಿಡು

ವೆಂತೆ-ವೀಳ್ದು ವಿಲೆ ಪೇಟ್ದುದು ನೀತಿನಿಯಂತರಕ್ರಮಂ (ಕಬಾ. ೦-೦೫೯) : ನೆವರಸಮುಂಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರು ಪೊಸತಾಗಿರೆ ದೇಶಿಯ ದೇಸಿವೆತ್ತುದೆಂಬವೊಲಿರೆ . . . ಪೇಬುಲೊಡರ್ಚುದೋ ಪ್ರಬಂಧಮಂ (ಕಂಕೋಂಬಿ. ೦-೧೦). ೪. ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ನುಡಿ; ಪಳವಾತು : ಗೀತಪ ಬಲ್ಲಾತ ಜಾಣನಲ್ಲ ಮಾತ ಬಲ್ಲಾತ ಜಾಣನಲ್ಲ ಜಾಣನು ಜಾಣನು ಆತ ಜಾಣನು ಲಿಂಗವ ನೆಜಿ ನಂದಿದಾತ (ಏಸವ. ೦೫೩). ೫. ಸಂಗತಿ ; ವಿಷಯ : ವೃತ್ತಾಂತ : ಕಿತ್ತಯ್ಯಂಗಳ್ಗೀ ಸಂನ್ಯಸನಂಗೆಯ್ದಂರೆಂಬಾ ಮಾತಿನರಸನಾದಿಯಾಗಿ ಪೋಲ ಜನಂಗಳೆಲ್ಲಂ ಕೇಳ್ದು (ಕಚ್ಚಾರಾ. ೫೬-೪) ; ಅಂತು ಸುಯೋಧನನ ಪಲ್ಲಸಂ [ಕೊಂದು] ಪಲಲಂ ವಿರಾಟನ ಪುನೆಯೊಳೀ ತನ್ನ ಮಾತೇ ಮಾತಾಗಿರ್ದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೮ ವ) ; ಈತನಿರೆ ಕಲ್ಯಾಂಕರುದ್ರನ ಮಾತ್ರು ಜಗಕೇಕೆ (ಕುಲ್ಕಾಕ್ರೋ. ೬-೭೭). ೬. ಸಂಭಾಷಣೆ : ಪಾತ್ರದ ಮಾತನು ಗೀತದ ನುಡಿಯನು ಕಟ್ಟಕೂಟ್ಟರು ನಮ್ಮ ತಂದೆ (ಪಂಚಾಕ. ೦೦-೫೩). ೭. ಆಣೆ ; ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ; ಪ್ರಮಾಣ : ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಹೇಳಿ ಅವನಿಂದ ಮಾತು ತೆಗೆದಂಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಚನ್ನಬಾ. ೪೭); ಅವಳು ಪಶುಪತಿಯ ಪೆಂಡತಿಯೆಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಅವೇಗಾಗಲಿ ಪಶುಪತಿಗಾಗಲಿ ತಿಳಿಸಬಾರದೆಂದು ಮಾತುತೆಗೆದುಕೊಂಡನು (ಬಂಚಮ. ೦೬೨). 'ಮಾತುಕೊಡು', 'ಮಾತುಗಳ್ಳ' ಪರಾ. ೮. (ಲಗ್ನದ) ನಿಶ್ಚಯ ; ನಿಷ್ಕರ್ಷೆ : ಕೊನರೆಣಕೆ ಬೇಡವಳ್ಗೆ ಆಗಿಲ್ಲ ಮಾತು (ಕಾಂಚಿ. ೫೪-೦೩). ೯. ಅಪವಾದ; ದೂರು ; ನಿಂದೆ : ಮನೆಗೆ ಬಂದಳಿಯ ಮಗನಲ್ಲ ತವರಿಗೆ ಮಾತು ತಂದೋಳು ಪುಗಳಲ್ಲ (ಜ್ಞಾಚಾ. ೬೩). ೧೦. ಜಗಳ ; ವಾಗ್ವಾದ : ಮೂತಿಸಲಿ ಸೋತವನೆ ಜಾಣ (ಸರಾತ್ರಿ. ೦೬೪) ; ಮಾತು ಬಂದಾಗ ಸೋತು ಹೋದವನೇ ಜಾಣ (ಗಾಕಿ).

ಮಾತುಮಾತು, ಮಾತೋಮಾತು (ದ್ವಿ) ರುಕ್ತಿ) : ಮಾತುಮಾತೇ ಕಲಪ, ಕೂತುಕೂತೇ ಕಾಯಿಲೆ (ಗಾಶಬ್ದಾ. ೦೬); ಅವನು ಮಾತುಮಾತಿಗೆ ಹುಟ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಕುರಂಜಾ. ೨-೩೦); ದಾರಿಗುಂಟ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಮಾತೋಮಾತು ನಡೆಯಿತು (ಹೂಗೃ. ೫೮). **ಮಾತಜೀವಂ** = ಮಾತನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ಕುಜೀತಂತು ಪೆಱರ ಬಗೆಯಂ ತೆಱೆದಿರೆ ಪೆರ್ಗಜ್ಞಿಪಲಾರ್ಪಮಂ ಮಾತಜೀವಂ (ಕಾಂಗಾ. ೦-೦೫); ಪ್ರವರರ ಪಂಡಿತರ ನೆಗಬ್ದ ಮಾತಜೀವರ ಸಬ್ಬವದಪರೊಡನಂತೊಸೆದನ್ನವಾಸದೋಲಗದೊಳ್ವರ್ದನಂಗಳ್ ಹರಿಗದ (ಪಂಚಕ್ಷಾ. ೩-೪೦). **ಮಾತಾಗು** = ೧. ಮದುವೆ. ವ್ಯಾಪಾರ ಮುಂತಾದ ಕೊಡುಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯವಹಾರವು ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯಾಗು,— ನಿಶ್ಚಯವಾಗು : ಆತನು, ಬೆಳ್ಗಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಮಾತಾಗಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಆ ಮನೆ ನಿವಾಗೆ ಸೊಂದಬಹುದೆಂದೂ ತಿಳಿಸಿದನು (ಕಾಂಬಿಸಿ. ೩ ಕಣಾಬಾಪ). ೨. ಜಗಳವಾಗು : ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಕಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಯಾವುದೋ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಮಾತಾಗಿ ಪರಸ್ಪರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗುವುದನ್ನೇ ನಿಷ್ಠಸಿಬಿಟ್ಟರು (ಕಚಿ). **ಮಾತಿಗೆ ಕಪ್ಪು** = ವಚನಭಂಗ ಮಾಡು : ನೀನು ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪಿದಂತಿಜೀ ಆಯ್ತು (ಪಳುಮು. ೦೫೩) ; ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪಿದವ ಮಾದಿಗ (ಗಾಡಿ). **ಮಾತಿಗೆ ನಿಲುಕು** = ನುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಬರು,— ಸಾಧ್ಯವಾಗು : ಸುಬ್ಬಮ್ಮನವರ ಆ ಸೌಜನ್ಯವೆನುವುದು ಮಾತಿಗೆ ನಿಲುಕದಂತಹುದು (ಇಂಗಾಕ. ೫೬-೬೮). **ಮಾತಿಗೆ ಬಾರದ ವಸ್ತು** = ಉಪಯುಕ್ತವಾಗದುದು : ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದು : ಮಾತಿಗೆ ಬಾರದ ವಸ್ತು ಬಹಳಿದ್ದರೇನು ಹೋತಿನ ಕೊರಳೊಳಗೆ ಮೊಲೆ ಇದ್ದರೇನು (ಪ್ರಭಂಧ. ೦-೦೫೯ ಕ್ಷಂ). **ಮಾತಿಗೆ ಮಾತು ಬೆಳೆ** = ಜಗಳವುಂಟಾಗು : ಅತ್ತೆ ಅಳಿಯಂದಿರಿಗೆ ಮಾತಿಗೆ ಮಾತು ಬೆಳೆದು ಎಲ್ಲಿ ರಂಜವಾಗುವುದೋ ಎಂದು ಎದೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ (ಕಉಪಾ. ೭೦). **ಮಾತಿನ ಪುಲ್ಲ** = ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು ; ಹರಟೆಮಲ್ಲ : ಅವರನ್ನು ಮಾತಿಗೆ ಬಿಟ್ಟೀಯಾ ನೀನು? ಮಾತಿನ ಪುಲ್ಲ (ಹುಗೃ. ೧). **ಮಾತಿನ ಪುಲ್ಲಿ** = ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನ್ನಾಡುವವಳು : ಹರಟೆಮಲ್ಲಿ : ಆ ಮಾತಿನ ಪುಲ್ಲಿಯು ಭಂಡಾರದಲ್ಲಿ ಅದೆಷ್ಟು ವಿಷಯು ತುಂಬಿತ್ತೋ? (ಕೂಚಿ. ೫೪). **ಮಾತಿನ ದಾಸಿ** = ಆಡಿದ ಮಾತನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಛಲ.— ಹುಟ : ಆಸೆಯೇ ಜೀವದಲಿ ಕುರುಧರಣೀಶ ಬಿಡು ರಾಮ್ಯವನು ಮಾತಿನ ವಾಸಿಯೇ ಕೊಡು ಕದನವನು (ಕುಪ್ಪಾ. ೪. ೦೫-೦೭). **ಮಾತುಕತೆ** = ಲೋಕಾಭಿರಾಮವಾದ ಸಂಭಾಷಣೆ ; ಹರಟೆ : ಈಜೆ ಬಂದಾಗ ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯು ಮಾತುಕತೆ ನಡೆಯುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು (ಹುಗೃಚ್ಛಿ. ೭೬). **ಮಾತುಮೀರು** = ಹೇಳುವ ಮಾತನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘನೆ ಮಾಡು,— ಉಲ್ಲಂಘಿಸು : ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳ ಮಾತು ಮೀರಿ ಅಕಯಾದರೂ ಹೊರಟಾಳೆ? (ಪಳುಮು. ೬೦). **ಮಾತುಹಿಡಿ** = ಸಂಭಾಷಿಸು ; ಮಾತನಾಡಲು ತೊಡಗು : ಭಟ್ಟ ದಕ್ಷಿಣಜುವರೆ ಮಾತು ಹಿಡಿದಾನು, ಮಾತ್ಸರ್ಯಾದರೆ ಬೆನ್ನು ತೋರಿಸ್ಯಾನು (ಗಾಕಿ). **ಮಾತೆಜೀಯಳ್** = ನುಡಿಯ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಸರಸ್ವತಿ : "ನುಡಿವೆಣ್, ಭಾಸೆವೆಣ್, ಸೊಲ್ವೆಣ್, ಮಾತೆಜೀಯಳ್, ಸಾರದೆ, ಸರಸತಿ – ಈ ೬ ಸರಸ್ವತಿಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಣಾ. ೪೫-೦೩).

[ದೇಸೀ. ತಮಿ. ಮಾಟ್ಟು, ಮಾಜ್ಜುಮ್ ; ಮಲ. ಮಾಜ್ಜು ; ತುಳು. ಮಾಜ್ ; ತೆಲು. ಗೊಂಡಿ. ಮಾಟ ; ಕೋತ. ಮಾಂಟ್]

ಮಾತ್ರು (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡಿನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುವ ಅಕ್ಷರ : P "ಹಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಮಾತು ಎಂದೂ ನಾದಾಂಶ ವಾತ್ರು ಲಯಾಂಶಗಳ ಸಮುಚ್ಚಿಗೆ ಧಾತುವೆಂದೂ ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪರಿಭಾಷೆ. ಮಾತು ಎಂಬ ಕನ್ನಡಶಬ್ದವು ಈ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಾರಿಭಾಷಿಕಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ" (ಕಶಾಪ್ರ. ೭೦ ಕಾಸಂ) ; ಆ ಖಂಡಗಳಲ್ಲಿ ಧಾತುವು ಒಂದೇ; ಆದರೆ ಮಾತುವು ವೇರೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಧಾತುವೆಂದರೆ ಸ್ವರವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮಾತು ಎಂದರೆ ಅಕ್ಷರವನ್ನಾಗಿದೆ (ಕಶಾಪ್ರ. ೦೦೩). [ಸಂ.]

ಮಾತ್ರು (ನಾ). ೧. ಅದ್ಭುತವಾದ ಕೆಲಸ,—ಕಾರ್ಯ : (ಕ). ೨. ವಿಷವನ್ನಾಗಲೀ ರೋಗವನ್ನಾಗಲೀ ನಿವಾರಿಸುವ ಮದ್ದು : ವಿಷಹಾರಿ.

[←ಅಥ. ಹಿಂ. ಪುರಾ. ಮಾತ್]

ಮಾತುಗುಟ್ಟು, ಮಾತುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಪರಸ್ಪರ ಸಂಭಾಷಿಸು,— ಆಲಾಪಿಸು : ಪುದುಂಗೊಳಿಸಿದಂ- ಪುದುಗೊಳಿಸಿದಂ; ಮಾತುಂಗುಟ್ಟಿದಂ, ಮಾತುಗುಟ್ಟಿದಂ (ಹುಪ. ೦೭೭ ಕ್ರಯೋ). **ಮಾತುಗುಟ್ಟು** : ಬೂತುತನಂ ಪೆಱಗಾಗೆ ಮಾತುಗುಟ್ಟದವಳ (ಅಚಾಶ. ೨-೦೦೦) ; ಹುಸಿವನ ಮಾತುಗುಟ್ಟದಿರು ಲೋಪನ ಮಾತನಡಂಗಿಸಾಜಿಯೊಳ್ಕುಸಿವನ ಮಾತು ಗೇಳದಿರು (ಕಾ. ೨. ೫೬-೧೭ ; ೩೧೮೦); ಾಂತರಸವರಿವೆರಸು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೊಂದು ಬಾಚ್ಗೀಡಂ ಕುಜೀತು ಮಾತುಗುಟ್ಟುತಿರ್ದುಂ ಬಿದುನಾಭಿಷಂ ಪುರ್ದುಗಿಸೆಂಬಂತಿರುಂತು ಸೆಜ್ಜೆವನೆಗೆ ಪವಡಿಸಲ್ಕೆಂದು ಪೋದಂ (ಚಾಪಪ್ರ. ೬೫-೦೫); ಸಂತೋಷೋತ್ಸಾಹಗಳಿಂದ ಮಾತುಗುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ ಯಂಸರಾಜ ಪ್ರೇರಾಜಪಿಡಿಯನನ್ನೊಡಗೂಂಡು, ಬಿಟ್ಟದ ಅರಸುವಿನ ಪ್ರವೇಶ (ಶಬ್ದಾ. ೦೬-೦೪). [ಮಾತ್ರು + ಕುಟ್ಟು]

ಮಾತುಕೇಳು 'ಮಾತುಗೇಳ್' ನೋ.

ಮಾತುಕೊಡು, ಮಾತುಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಭಾಷೆಯನ್ನು ಕೊಡು : ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡು : ಅಜಿರ್ಯರಿಗೆ ನಾನೇ ತಮ್ಮ ಪರವಾಗಿ ಮಾತು ಕೊಟ್ಟು ಬಂದಿರುವೆನು (ಜಾಪಾ. ೦೬೬) ; ಅಪೂರ್ವನ ಮದುವೆಯ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ನೀನು ಯಾರಿಗೂ ಮಾತುಕೊಡಬೇಡ (ಜಾಚಿ. ೬). **ಮಾತುಗುಡು** : ಅದಕ್ ಮಾತುಗುಡಬಿದರೆ ಕುಮಾರಿ ಪ್ರಿಯದರ್ಶನಿಟ್ಟ

ಮೊದಲಾಗೆ ಬಂಧುಗಳೆಲ್ಲರುಮನೊಡಂಬಡಿಸಿ . . . ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೩-೨೬). [ಮಾತು$_1$ + ಕೊಡು$_1$]

ಮಾತುಗ (ನಾ). = ಮಾತಿಗ : ಮಾತುಗಂ. ಬೂತುಗಂ (ಕಚುದ. ೨೯೦ ಕ್ರಿಪೂ); ಏವಂ ಮಾತುಗಂ, ಮೂತುವಣಗಂ (ಕಜ್ಞಾಪು. ೪೦೩ ಕ್ರಿಪೂ).

[ಮಾತು$_1$ + – ಗ$_2$]

ಮಾತುಗಂಟಿ$_1$ (ನಾ). ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವಳು ; ಹರಟೆಮಲ್ಲಿ : ಮಾತುಗ್ಗಂಟಿಯಾದ ಅವಳನ್ನು ಮಾತನಾಡಿಸಲು ಎಲ್ಲರೂ ಹಿಂಜರಿಯುತ್ತಾರೆ (ಕಾಪ). [ಮಾತು$_1$ + – ಗಂಟಿ$_2$ + – ಇ$_3$]

ಮಾತುಗಂಟಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು ; ಹರಟೆಮಲ್ಲ : ಪಶು ಪಾಷಂಡಿ ಚಾರ್ವಾಕ ಮಾತುಗಂಟಿ ಏವ್ಕನಾದಿದರೂ ಶಿವಯೋಗಸಂಬಂಧಸಂಪನ್ನನೊಪ್ಪುವನೆ (ವಸ. ೩. ೩೦೦–೫೦). (ಗ). ೨. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನ್ನಾಡುವ : 'ಮಾತುಗಂಟಿತನ' ಪರಾ.

[ಮಾತು$_1$ + – ಗಂಟಿ$_2$ + – ಇ$_3$]

ಮಾತುಗಂಟಿತನ (ನಾ). ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನ್ನಾಡುವ ಸ್ವಭಾವ: ಯಾಚಕ ಮಾತುಗಂಟಿತನದಿಂದ ವಸ್ತುಭಾವದ ನಿಹಿತವನಱಯದೆ ವಾಗ್ವಾದಕ್ಕೆ ಗೆಲ್ಲ ಸೋಲಕ್ಕೆ ಹೋರುವಲ್ಲಿ ಇಹಪರ ಉಭಯದುದ್ದಿಗೆ ದುಃಖಿ (ಪೋಷಾ. ೦೬೮–೨೬೨); ಪಾತುಗಂಟಿತನದಿಂದ ಎಷ್ಟು ಮಾತಪಾಡಿದಡೇನು (ವಕಪ. I. ೩೫೨–೨೬). [ಮಾತುಗಂಟಿ$_2$ + – ತನ]

ಮಾತುಗಳ್ಕ (ನಾ). ಕೊಟ್ಟ ಭಾಷೆಗೆ ತಪ್ಪುವವನು; ಸುಳ್ಳ : ನಾನು . . . ಅಡಿ ತಪ್ಪುವ ಕ್ಷುದ್ರಬುದ್ಧಿಯ ತಿರುಕುಳನೆಲ್ಲ–ಮಾತುಗಳ್ಕನಲ್ಲ (ಪುಂಕ್ರಪ. ೪೦–೦೬). [ಮಾತು$_1$ + ಕಳ್ಕ$_1$]

ಮಾತುಗಾತಿ (ನಾ). ಬಹಳ ಮಾತನ್ನಾಡುವವಳು ; ಹರಟೆಮಲ್ಲಿ : ಓಹೋಹೋ. ಪಾತುಗಾತಿ, ಮಾಟಗಾತಿ· ಬಾ ಊಟಕ್ಕೆ ಬಡಿಸು(ಪಳುಮ. ೦೨೩). [ಮಾತು$_1$ + – ಕಾತಿ$_2$]

ಮಾತುಗಾರ 'ಮಾತುಗಾಱ' ನೋ.

ಮಾತುಗಾರಿಕೆ 'ಮಾತುಗಾಱಿಕೆ' ನೋ.

ಮಾತುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಮಾತು ಬಲ್ಲವಳು ; ವಾಚಾಳಿ : (ಕ).

[ಮಾತುಗಾರ (< ಮಾತುಗಾಱ) + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಮಾತುಗಾಱ. ಮಾತುಗಾರ(ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನ್ನಾಡುವವನು; ಹರಟೆಮಲ್ಲ : 'ಮಾತುಗಾಱಿತನ' ಪರಾ. ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನ್ನಾಡುವವನು; ವಾಗ್ಮಿ : (ಕ). **ಮಾತುಗಾರ** : ೧. ಆ ಮಾತುಗಾರನ ಪಕ್ಷವ ತಿರ ಕಂಡಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಯಾರೂ ಇಷ್ಟಪಡುವುದಿಲ್ಲ (ಕಾಪ). ೨. ಅವನು ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತುಗಾರ (ಕಾಪ). [ಮಾತು$_1$ + – ಕಾಱ]

ಮಾತುಗಾಱಿತನ (ನಾ). ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನ್ನಾಡುವಿಕೆ ; ಗಳಹುವಿಕೆ ; ಮಾತುಗಾ[ಱಿತ]ನ. ಕಾ]ಱಿತನವಲಂಬಿಸಿ ಪಲಮಾತವೇತಕೆ ನಾವು ತೇರೆದ ಮಾತನಾಲಿಸಿ ಮಾಡಬೇಹುದು ವಾಕ್ಯಳಾದವರು (ಶಸಪು. ೬-೩೬).

[ಮಾತುಗಾಱ + – ತನ]

ಮಾತುಗಾಱಿಕೆ. ಮಾತುಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ಮಾತುಗಾಱಿತನ : ಪೇತೆ ನೀನೇನು ದೊಡ್ಡಿತು ನನ್ನ ಸರಲ ಮುಯ್ಯಾತುಕೊಬೊಡೆ ರುದ್ರಗಂದು ಮಾತುಗಾಱಿಕೆ ಬೇಡ, ಹಿಡಿಪೆಂದು ಭಾಳದೆ ತೂತೇಳಲಿಚ್ಚು ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟಡ (ಪೋಚಕ· ೦೨-೩೯). ೨. ವಾದ ; ತರ್ಕ ; ಚರ್ಚೆ: ಮಾತುಗಾಱಿಕೆಯಿಂದಲವರಿವರ ಸೋಲಿಸಿದ ಗೌತಮನೆ ಬರಹೇಳೊ (ವಿಕೈಪು. ೪-೦೨-೨೮). **ಮಾತುಗಾರಿಕೆ** : ೩. ಮಾತಾಡುವ ರೀತಿ: ಅವಳು ಮಾತುಗಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಹಳೇ ನಿರ್ಧಾಡಿ ಸ್ವಭಾವದವಳು (ಕಕಪಾ. ೨೩೯); ಇವರ ಮಾಮುಖಲಿಯು ಮಾತುಗಾರಿಕೆಯು . . . ರಸವರ್ಜ್ಯ ಸತ್ಯಲೋಕದ ಶುಷ್ಕತೆಯನ್ನು ನೇರುವಮ (ಕಾಪಾಮಾ. ೧೯). [ಮಾತುಗಾಱಿ + – ಇಕೆ]

ಮಾತುಗಿ (ನಾ). = ಮಾತುಗಾರ್ತಿ: ಮಾತುಗಿ, ಮಾತುಗಿತಿ; ಬೂತುಗಿ, ಬೂತುಗಿತಿ (ಕಜ್ಞಾಪು. ೦೪೩ ಕ್ರಿಪೂ). [ಮಾತುಗ + – ಇ$_2$]

ಮಾತುಗಿತಿ (ನಾ). = ಮಾತುಗಾರ್ತಿ: ಮಾತುಗಿ, ಮಾತುಗಿತಿ ; ಬೂತುಗಿ, ಬೂತುಗಿತಿ (ಕಜ್ಞಾಪು. ೦೪೩ ಕ್ರಿಪೂ).

[ಮಾತುಗ + – ಇತಿ$_2$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಮಾತುಗುಟ್ಟು 'ಮಾತುಂಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಮಾತುಗುಡು 'ಮಾತುಕೊಡು' ನೋ.

ಮಾತುಗುಳಿ, -ಮಾತುಗೂಳಿ (ಗು). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನ್ನಾಡುವ,–ಸಂಭಾಷಿಸುವ : ಮಾತುಗುಳಿ ತರುಣ ನಿಕ್ಕುದೋವನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಮೆಲ್ಲಗಿಳಿಯುತ್ತ . . . ನುಡಿದನು (ಕಕರು. ೫೧೨) : ಅತ ಒಳ್ಳೆ ಮಾತುಗುಳಿ ಚತುರ (ಕ್ರಚಾಕ್ರ. ೩೬). **ಮಾತುಗೂಳಿ**: ಅವನ ಕರುಣೆಯಿರದ ಮಾತುಗೂಳಿ ಜಿಪ್ಪೆಯಿದ್ದು ಇಲ್ಲದಂತೆ ಉಗ್ಗುತಿರುವನು (ಪಂಕವ. ೪೦–೦೪). [ಮಾತು$_1$ + – ಗುಳಿ$_2$ (< – ಕುಳಿ$_3$)]

ಮಾತುಗೂಳಿ 'ಮಾತುಗುಳಿ' ನೋ.

ಮಾತುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ನುಡಿಯದಂತಾಗು ; ಮೂಕವಾಗು : ಆದಿತ್ಯನ ಸಾರಥಿ ಬೆಜಗಾದಂ ಮಾತಾಳಿ ಮಾತುಗೆಟ್ಟಂ ಧುರದೊಳ್ ಪ್ರೋದಿಸಿ ಹರಿದ್ಬುಂ ಶಲ್ಯನುಮಾದರದಿಂ ನರನ ದಿನಪತನಯನ ರಥಮುಂ (ಕಂಪಾಂ. ೦೨-೦೭೨). [ಮಾತು$_1$ + ಕೆಡು$_1$]

ಮಾತುಗೇಳ್, ಮಾತುಕೇಳು (ಕ್ರಿ). ನುಡಿಗೆ ಒಡಂಬಡು ; ಸಮ್ಮತಿಸು : ಪೊಂದರುತಿರೆ ಗೆಂಡಂ ಸಾಯೆಂದಡೆ ಜೀಯೆಂದು ಪೇಳ್ದೊಡಂ ಮಾಡುವರಿಂತೊಂದುದಿನ ಬೀಯವಿಲ್ಲದೊಡಂದಾಗಳ್ಳಾತುಗೇಳರಜನಂ ಪುಜಿಪರ್ (ಪಪುಕ. ೩–೦೦೦). **ಮಾತುಕೇಳು** : ಕೈಮುಜಿ ಹೋದ ಮಾತಿಗೆ ಹುಡುಕಾಡಬಾರದು ಮಾತುಕೇಳದ ಮಕ್ಕಳ ಹಸರ ತೆಗೆಯ ಬಾರದು (ಕಸಂವ. ೨-೩೮ ಕ್ರಿಪೂ). [ಮಾತು$_1$ + ಕೇಳ್]

ಮಾತುದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಸಂಭಾಷಣೆಗೆ ತೊಡಗು : ಇಂದಿಭಿರುಳೊಳಾ ಬ್ರಹ್ಮೇಶ್ವರಪ್ರಜಾಮಹೋತ್ಸವಮಂ ಪೋಡಲ್ವೇಬ್ಕುಮೆಂದು ಪೋಗಿವಂದಪನೆ ನಗನಜ್ಞೆಯಂ ಕುಡಿವೆಂಬ ನೆವದೆ ಮಾತುದ್ದಗೆಯೆ (ಪಪಚಂ. ೦೬-೩ ಪ). [ಮಾತು$_1$ + ತೆಗೆ$_1$]

ಮಾತುದೋಜು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಭಾಷಿಸು ; ಮಾತನಾಡು : ಪಾತರುಣಿ ನಳಿನಾಕ್ಷಿ ನಯಸಂಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕದಿಂದ ಕನಸಲಿ ಮಾತುದೋಜಿದ ಬಂದು ನನ್ನಲಿ ಕರುಣದಿಂ ನೀನು (ವಕಪ. ೬–೯). ೨. ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕ ಶಬ್ದಗಳು ತೋರು : ಮಾತುದೋಜುದು ಹೆಚ್ಚಿದಾನಂದಾತಿರೇಕಕ ಚಿತ್ತ ನೆಱಿಯದು (ಕಂಕ್ಷಾರ್ಕ್ರ. ೦೬–೨). [ಮಾತು$_1$ + ತೋಜು]

ಮಾತುಪರ 'ಮಾತ್ಬರ್' ನೋ.

ಮಾತುಬರಿ 'ಮಾತ್ಬರ್' ನೋ.

ಮಾತುಭಾರ 'ಮಾತ್ಬರ್' ನೋ.

ಮಾತುಭಾರಿ 'ಮಾತ್ಬರ್' ನೋ.

ಮಾತುಭಾರಿಕೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ ; ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ : ಅವರ ಮಾತುಭಾರಿಕೆ, ಜಬ್ರುಗಳು ಅಂಥದಿರಬೇಕು (ಪೂಳಿಶ್ರ. ೩೦).

[ಮಾತುಭಾರ (<ಮಾತ್ಬರ್) + – ಇಕೆ]

ಮಾತುರ (ನಾ). ೧. ಅಳತೆ ; ಪ್ರಮಾಣ ; ಮಾತ್ರ – ಮಾತುರ, ವಕ್ಕಂಕ್ಕೆ – ಮುಂಕೆಂತಿ (ಕಚುದ. ೨೩೪ ಕ್ರಿಪೂ) ; ಎರೆದು ಎಂಟು ಪರಿಮಿತವಾದ ಮಾತುರತನಕ ರೇಚಕ ಆ ತರುವಾಯದಲಿ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಮಹಾಮಾತುರತನಕ ಪರಪೂರಕ (ಪಾಪು. ೨–೨). ೨. ಅಮ್ಮ ; ಆ ಪರಿಮಾಣ : ಎನ್ನ ಮೇಲುಪರಾಧ ಲೇಶಮಾತುರಯಿಲ್ಲ ಅಯ್ಯಾಯೆದವವಲ್ಲ ನಾನು ದೇವ (ಪೋಕ್ಷಾಲಿ. ೫೦-೧) ; ಭಂಗ ಬಂದದಱಿಂ ನಗರಕ್ಕೆ ಹೇಳು ಕಪಿ

ಪುಂಗವನೆ ನಿನ್ನಿಂದಮಾನಂದ ಮಾತ್ರುದಿ ಮುಂಗೆಡೆಯುಂ ರಾಜಧಾನಿ ವಶ ಮಾಯ್ತು ನಿನಗೆ (ಪೊಣ್ಣಾಂ. ೩-೦೯-೨೩). [<ಸಂ. ಮಾತೃ]

ಮಾತುಲ, ಮಾತುಳ (ನಾ). ೧. ತಾಯಿಯ ಸಹೋದರ ; ಸೋದರ ಮಾವ : "ಮಾತುಲಃ, ಮಾತುರ್ಭ್ರಾತಾ – ಸೋದರಮಾವನ ಹೆಸರು" (ನಿಘಂ೭. ೦೭೭); ಆರ್ಜುನನುಂ ಆ ಸೈನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಿತೃಗಳುಂ, ಪಿತಾಮಹರುಂ, ಆಚಾರ್ಯರುಂ, ಮಾತುಲರುಂ . . . ಆಪ್ತರು ಇವರನ್ನು ಕೋಡಿದನುಂ (ಪಾತೃ, ೨೦೨); ಮಾತುಲಗ್ರಹದಿಂ ಲಲಿತಸುಖದ ನಿದ್ರಾರತಿಯಿಂ . . . ವಕ್ಷದೊಳ್ ಪಟ್ಟರ್ದ ಭರತದೇವಂ ದ್ರುಮಿಸ್ವಪ್ನಭೀತಿಯಿಂ ಬೆಚ್ಚಿ ಬೆಬ್ಬಳಿಸಿದ್ದು ನೋಡಿದನ್ (ಕ್ರಿಪುರಾ. ೨೦೩-೭೯). ೨. ಪತ್ತೂರದ ಗಿಡ : "ಉನ್ಮತ್ತಃ . . . ಮಾತುಲಃ . ಮದನಃ – ೭ ಉಮ್ಮತ್ತಿಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂ೭. ೦೫೦). **ಮಾತುಳ** : ೧. "ಮಾತುಳೆನನಲ್ಕೆ ಸೋದರಮಾವನಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಣಾ. ೩೨-೦೩) ; ಕುತಳೆವೆ ಮಾತುಳಂಗೆ ಜಯವರ್ಮನ್ಗಮಂಗೆ (ಕೃತ್ಯಕ. ೭-೩೮) ; ನಿನಗೆ ಮಾತುಳರಾವೆ ಮಾಣಲಿ ಮುನಿವೆಮಗೆ ಮೊಜಿಸುಲ್ಲ ದುಶ್ಶಾಸನ ಜಯದ್ರುಥರಲ್ಲಲಾ ಸಂಬಂಧಿಗಳು ನಿನಗೆ (ಶಾಣ್ಮಾ. ೯-೩೩). [ಸಂ.]

ಮಾತುಲಂಗ, ಮಾತುಳಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಹುಳಿಹಣ್ಣುಗಳ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ, ದಪ್ಪತಿರುಳೂ ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರವೂ ಇರುವ ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಮಾದಳ ; ಸಕ್ಕರೆನಿಂಬೆ : "ಲುಂಗ – ಮಾತುಲಂಗ" (ಓಪಂ. ೦೫೩). **ಮಾತುಳಂಗ** : "ಕೊರಳೊಳಾಭರಣದೊಳು . . . ಮಾತುಳಂಗದೊಳು ನಿರುಪದಿಂ ರುಚಕಮಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಣಾ. ೦೩೨-೫೯); ಒಂದು ಫಲವದು ಮಾತುಳಂಗವದೊಂದು ಫಲವದು ತಿಂತ್ರಿಣೀಕವೆ (ಕೃತ್ಯಕ. ೦೯-೩೩). 'ಮಾತುಲುಂಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಾತುಲಂಗಕ (ನಾ). = ಮಾತುಲಂಗ : ಗುಡ ಮಾತುಲಂಗಕವು ಪೊಡವಿಯೊಳಗೆಸದಿಕ್ಕು ಒಡಗೂಡ ಬಿಸಿರಸದೊಡನೆ ಬಡತನೆವಡಗಿ ಸಿರಿ ಬಕ್ಕು (ಸರ್ಪಾಕ್ಷ. ೦೯೩೩) ; 'ಮಾತುಲುಂಗಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಾತುಲಕ (ನಾ). = ಮಾತುಲ ೧ : "ಅಂಬಿಕೆಯ ಸೋದರಂ ಮಾತುಲಕಂ" (ಕಬ್ಮಕೃ. ೩೩-೨೦). [ಸಂ.]

ಮಾತುಲಪುತ್ರಕ (ನಾ). ೧. ತಾಯಿಯ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನ ಮಗ ; ಸೋದರಮಾವನ ಮಗ. ೨. ದತ್ತೂರದ ಕಾಯಿ : ಮಾತುಲ ಪುತ್ರಕಃ . . . ಮದ್ದುಗಳಿಗೂ ಶಕುನಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತೆ (ನಿಘಂ೭. ೦೫೦). [ಸಂ.]

ಮಾತುಲಾನಿ, ಮಾತುಳಾನಿ (ನಾ). ೧. ತಾಯಿಯ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನ ಹೆಂಡತಿ ; ಸೋದರತ್ತೆ : "ಮಾತುಲಾನೀ, ಮಾತುಲೀ–೨ ಸೋದರ ಮಾವನ ಹೆಂಡತಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂ೭. ೦೬೫). ೨. ಸೊಬನ ಗಿಡ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿದಳಧಾನ್ಯ. **ಮಾತುಳಾನಿ** : ೧. ಮಾತುಳಂಗಂ ಮಾತುಳಾನಿಗಂ ತುಂಬಿಲ್ಗೆಯ್ವುದುಂ (ಕೃತ್ಯಕ. ೯-೪೯ ೫) ; ಮಾತುಳಾನಿಯ ಸುತೆಗೆ ವೈವಾಹಮಾಡಿತ್ತರವರೆ ತಾಯ್ತಂದೆಗಳು ಪುರುಷಾರ್ಥನು ಎಂಬಗೆ (ಕ್ರಿಪುರಾ. ೦೫-೦೨). ೪. ತಂದೆಯ ತಂಗಿ : "ಪಿತೃ ಸಹಜಾತ ನಿಜಮಾತುಳಾನಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಣಾ. ೯೨-೦೬) : [ಸಂ. ಮಾತುಲಾನೀ]

ಮಾತುಲಾಹಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು : "ಕೇರೆ" (ಪಾಪಣಾ. ೪). ೨. ಹಾವಿನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು : "ಮಾಲುಧಾನಃ, ಮಾತುಲಾಹಿಃ–೨ ಊಸರವಳ್ಳಿಹಾವೆ, ವಿಷಗಿಡದ ಹುಳ, ಉಷ್ಣಕಡೆ ಹುಳ. ಇದು ಬಿಟ್ಟಾಂಗದ ಆಕಾರವಾಗಿಯೂ ದೀರ್ಘದೇಹವಾಗಿಯೂ ಉದ್ದವಾದ ಬಾಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಸಾಲ್ಮುಕಾಲುಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವದು" (ನಿಘಂ೭ಪ್ರ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಮಾತುಲಿ (ನಾ). = ಮಾತುಲಾನಿ ೧ : "ಮಾತುಲಾನೀ, ಮಾತುಲೀ–೨ ಸೋದರಮಾವನ ಹೆಂಡತಿಯು ಹೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂ೭. ೦೬೫). [ಸಂ. ಮಾತುಲೀ]

ಮಾತುಲುಂಗ, ಮಾತುಳುಂಗ (ನಾ). = ಮಾತುಲುಂಗ : ಸಿತದೊರ್ವಾಂಕುರ ಮಾತುಲುಂಗ ನಳಿನೀಪ್ಯಂಗಾರಗೋರೋಚನಾಕ್ಷಿತವಧ್ಯಾದಿ ವಿಡಂಬ ಮುಂಗಳದೊಳೇಂ (ಅಪಕೃ. ೦೩-೦೦); ನವಫಲಂಗಳಿಂ ನೆಲೆದೊಪ್ಪುವ ಮಾತುಲುಂಗದ ಪೊದಲುಗಳುಮಂ . . . ಕ್ರೂರಮೃಗನಿವಹಮುಮುಂ ಕಂಡು (ಕಂಕಚ. ೦೦೭-೦೩): ಹುಡುಗನು ಮಾತುಲುಂಗವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಶುಕದ ಕದ ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವನು (ಪೊಯ್ತಾ. ೨೬). **ಮಾತುಳುಂಗ** : ದೂರ್ವಾಂಕುರ ಮಾತುಳುಂಗ ಶೃಂಗಾರದರ್ಪಣ ಪೂರ್ಣಕಳಶ ಕಳಮಾನೃತಕರ ವಲ್ಲವೆಂಬುರಪ್ಪ ಪುರಂಧ್ರಿಯರುಂ . . . ಇದಿರ್ವಂದು ಮೈಯ್ಕೊಕ್ಕಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨ ೪) : ಪಸಿಯಡಕೆಗಳು ಮಾವಿನ ರಸವಣ್ಣಗನತಳಮಾತುಳುಂ [ಪಾಣಾ. ೪೦]ಗದ ಫಲಮುಂ ವಸುಧೀರುಂಗೊಲಿದಿತ್ತಂ ವಸಂತಚರನಂತಿ ಮುನಿವೇದಕನೊರ್ವಂ (ಧರ್ಮಾಸ್ಯ. ೦-೮೦). [ಸಂ.]

ಮಾತುಲುಂಗಕ (ನಾ). = ಮಾತುಲುಂಗ : "ಫಲಪೂರಕಃ- ಬೀಜ ಪೂರಕಃ, ರುಚಕಃ, ಮಾತುಲುಂಗಕಃ – ೪ ಮಾದೀಗಿಡ, ಮಾದಾಳದ ಗಿಡ" (ನಿಘಂ೭ಪ್ರ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಮಾತುವನೆಗೆ (ನಾ). ಮಾತುಗೆಂಟೆ ; ಹರಟೆಮಲ್ಲ : ಮಾತುಗಂ, ಮಾತುವನೆಗಂ ; ಬೂತುಗಂ, ಬೂತುವನೆಗಂ (ಕರ್ನಾಪು. ೪೦೩ ಕೃಪಾಠ).

[ಮಾತು$_1$ + –ವನೆಗ$_2$]

ಮಾತುವಲ್ಲಹ (ನಾ). ನುಡಿಯ ಅಧಿದೇವತೆಯಾದ ಸರಸ್ವತಿಯ ಒಡೆಯ ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಆಗಮವಿಭಿತ್ತಿಗಳ ಲೋಪಕ್ಕೆ – ಮಾತುವಲ್ಲಭಂ ; ನೂಜ ಪತ್ತು : ತೆಂಕವಕ್ಕಂ (ಕಪಾಕ. ೦೬೩ ಕೃಪಾಠ).

[ಮಾತು$_1$ + ವಲ್ಲಹ$_2$]

ಮಾತುವೆಣ್ (ನಾ). ನುಡಿಯ ಅಧಿದೇವತೆ: ಸರಸ್ವತಿ : 'ಮಾತುವೆಣ್ಣರಸ' ಪರಾ. [ಮಾತು$_1$ + ವೆಣ್$_2$]

ಮಾತುವೆಣ್ಣರಸ (ನಾ). ಸರಸ್ವತಿಯ ಒಡೆಯ ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಮಾತುವೆಣ್ಣರಸ ಮುನಿನಿಕರ ದಿಕ್ಪಾಲ ಗಿರಿಜಾತಯಾಣ್ಮನ ಸುಳುಹ ಸ್ವಪ್ನದೊಳ್ ಕಾಣ್ಬುದಿಮರೀತವೆಂದುಚ್ಚರಿಪ ವೇದಸಾಕ್ಷಿಗಳಂತಿರಲಿ (ಕ್ರಿಪುರಾ. ೬-೩೩).

[ಮಾತುವೆಣ್ + ಅರಸ$_1$]

ಮಾತುವೆಣ್ಣೆಱೆಯ (ನಾ). = ಮಾತುವೆಣ್ಣರಸ : ಪಲಗಣ್ಣಾ ಕಾರೊಡಲ ಮಾತುವೆಣ್ಣೆಱೆಯರುಂ . . . ರಕ್ಷಿಸುಗೆ ಬಿಡದಮ್ಮನಂ (ಶಾಸಾ. ೦-೪).

[ಮಾತುವೆಣ್ + ಎಱೆಯ]

ಮಾತುಹಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಾತಿನ ಜಾಡನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗು ; ವಿಷಯವನ್ನು ಬದಲಿಸು, — ಮರೆಮಾಡು : ಕ್ಷೇಮಂ ವಿಚಾರಿಸಿದಾಗ ಬಾಯಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ಏನೇನೊ ಮಾತುಹಾರಿಸಿದರು (ಕಾವಣಾ. ೪೯) ; ರಾಮಣ್ಣನಿಗೆ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಕೊಟ್ಟ್ರೆಯೇನು ? . . . ಎಂದು. ಮಾತುಹಾರಿಸಿದ್ದರು (ಇತ್ಯಾ. ೯). [ಮಾತು$_1$ + ಹಾರಿಸು (< ಪಾಜಿಸು)]

ಮಾತುಳ 'ಮಾತುಲ' ನೋ.

ಮಾತುಳಂಗ 'ಮಾತುಲುಂಗ' ನೋ.

ಮಾತುಳಾನಿ 'ಮಾತುಲಾನಿ' ನೋ.

ಮಾತುಳುಂಗ 'ಮಾತುಲುಂಗ' ನೋ.

ಮಾತೃ (ನಾ). ೧. ತಾಯಿ ; ಜನನಿ : "ಜನನಿ ಸವಿತ್ರಿ ಮಾತೃ ಸುಪುತಾದಿಪರ್" (ಕಬ್ಮಕೃ. ೩೫-೦೭) ; ಮಾತೃಪಿತೃಬಂಧುಗೋತ್ರಜಭೀತಿಯೆಳಬ್ಬಾಕ್ಷಿ ಕಾಂತಿಮತಿ ಪೆತ್ತ ತನೂಜಾತನಂ . . . ಶ್ಮಶಾನದೊಳ್ ಬಿಸುಟ್ಟು ಪಾಯಂದೊಡೆ (ಪಣಾ. ೯-೪೦). ೨. ಹಸು : ಗೋವು. ೩. = ಮಾತೃಕೆ ೨. ೪. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. ೫. ದುರ್ಗೆ. ೬. ಆಕಾಶ. ; ಗಗನ.

೨. ಭೂಮಿ. ೮. ಪುಷ್ಯಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. ೯. 'ಅ' ಕಾರ ಮೊದಲಾದ ಅಕ್ಷರ. [ಸಂ.]

ಮಾತೃಕ (ನಾ). ಜೀವಕಣಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ದ್ರವ್ಯ : ಈ ಕಣಧಾತು ವಿನ ಜೀವಕಣಗಳಿಂದ ಸ್ರವಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾತೃಕದಲ್ಲಿ (Matrix) ಜೀವಕಣಗಳು ಹುದುಗಿರುತ್ತವೆ (ಜೈವಿಕ. ೧೦.) [ಸಂ. ಮಾತೃಕಾ]

ಮಾತೃಕಾಕ್ಷರ (ನಾ). ೧. 'ಅ' ಕಾರದಿಂದ 'ಅಃ' ವರೆಗಿನ ಸ್ವರ ವರ್ಣ; ಮೂಲವರ್ಣ. ೨. (ಅಲಂ) ಪೊದಲನೆಯಮನು : ಭೀತಿಗೊಂಡನು ದ್ರೋಣ ಸೋಲಕೆ ಕೀತುವಾದನು ಶಲ್ಯನಪಜಯ ಮಾತೃಕಾಕ್ಷರನಾವನಶ್ವತ್ಥಾಮನಿಂದಿನಲಿ (ಕುಮಾಸ್ವಯಂ. ೦೬-೦೩). [ಸಂ.]

ಮಾತೃಕೆ[1] (ನಾ). ೧. ತಾಯಿ : ಜನನಿ. ೨. ಸ್ಕಂದನನ್ನು ಲಾಲಿಸಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮೀ. ಮಾಹೇಶ್ವರೀ. ಕೌಮಾರೀ. ವೈಷ್ಣವೀ. ವಾರಾಹೀ. ಇಂದ್ರಾಣೀ. ಚಾಮುಂಡಾ ಎಂಬ ಏಳುಜನ ಮುಖ್ಯದೇವತೆಯರು: "ಚಾಮುಂಡಿ ಕರ್ಣಮೋಟ ಮಹಾಮಾಯಾಮೂರ್ತಿ ಚರ್ಚಿಯುಂ ಭೈರವಿಯೂ ನಾಮಮಿವಕ್ಕುಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಿಮುಖ್ಯರೆನಿಪ್ಪರೇಳ್ವರುಂ ಮಾತೃಕೆಯರ್" (ಕಸ್ತೂರಿ. ೪-೦೯) ; ಜಲಧಿ ಮಾತೃಕೆ ವಾರ ಕುಲಗಿರಿಗಳು ವಿಘಟ್ಟಿ ದ್ವೀಪ ಸರ್ವಾವಳಿ ಮುನೀಶ್ವರರುಗಳ ಧಾತುಗಡಣದ ವೇದಿಗಳ ತಿಳಿದು . . . ನಡವರರುಗಳು ನಿರ್ಮಳವಪ್ಪಡಪಡೆ ಬೆರೆಸಿಕೊಂಬರು ಮುಕ್ತಿರಾಜ್ಯವನು (ಭುಜಾಬ. ೪-೩೮). ೩. ಆಜ್ಞೆ. ೪. ದಾದಿ. ೫. ನೆಲೆ : ಆಗರ ; ಮೂಲ : ಸಚ್ಚರಿತಕ್ಕೆ ಮಾತೃಕೆಯೆನಿಸಿ ಮೆಜ್ಜವ ಕಾಂತಾಪರಿರೂಪವೆಣಿ ಮಹಾದೇವಿಯರ್ ಸುತಸಮಂತಕಾರಿಯು ಪದ್ಮಾಭೋಜಮಂ ಪರದಾನುರಾಗದಿಂದರ್ಚಿಸುತ್ತೆ (ತತ್ತ್ವಾಬ. ೬-೦೦); ಪ್ರಳಯಮೇಘದ ಮಾತೃಕೆಯೊ ಕರಿಕುಲವೊ . . . ಜಗಂಗಳನಳಿವ ಜಲಧಿಯೊ ಸೇನೆಯೋ ನಾವೆಂಬುವೆ (ಭುಜಾಬ. ೬-೪) ; ಅಚ್ಚಗನ್ನಡದ ಕಚ್ಚೆದೆಯ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ಅವನ ಸಂಕ್ಷೇಪವೃತ್ತಿಗೆ ಮಾತೃಕೆಯಾಗಿರಬೇಕು (ಶಬ್ದಮ. ೦೬೨). ೬. [ವ್ಯಾಕ] ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೂಲಾಕ್ಷರ ; ಅಕ್ಷರಮಾಲೆಯ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸ್ವರೆಸಪೂಪು. ೭. ಗ್ರಂಥದ ಮೂಲಪ್ರತಿ : ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಅಂದು ವ್ಯಜಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಧಾರಕದ ಮಾತೃಕೆಗಳು . . . ಅವನಿಗೆ ಆಕರವಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕು (ಶಾಸ. ೧೪) ; ಈಗ ದೊರೆತಿರುವ ಓಲೆಗರಿಯ ಮಾತೃಕೆಯಲ್ಲಿ ಪಂಪ - ಕಂತಿಪುರ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತೊರುವ (ಶಾಸಗ. ೬) [ಸಂ. ಮಾತೃಕಾ]

ಮಾತೃಕ್ಕೆ (ನಾ). [ಮುದ್ರಣ] ವಿದ್ಯುಣದ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಎರಕ ಹೊಯ್ಯುವ ಅಚ್ಚು : ಅಚ್ಚುಮೊಳೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಪ್ರತಿ ಅಕ್ಷರ ಅಥವಾ ಚಿಹ್ನೆಗೂ ಬೇರುಬೇರೆಯ ಮಾತೃಕೆಯನ್ನು (Matrix) ತಯಾರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಕರಗಿಸಿದ ಮಿಶ್ರಲೋಹವನ್ನು ತುಂಬಿ ಮೊಳೆಯನ್ನು (ಎರಕ ಹುಯ್ದು) ತಯಾರಿಸುವರು (ಮುದ್ರಣ. ೦೨) ; ಮೊದಲ ಮೆಟ್ಟಿಲಿನಲ್ಲಿ ದೂರೇಣಯದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಫೈಟ್ ಮಾತೃಕೆಗಳ (Matrix) ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಜಿಲ್ಲಾ. ೨೬) . [← ಇಂ. Matrix]

ಮಾತೃಗಾಮಿ (ನಾ). ತಾಯಿಯೊಡನೆ ಅನೈತಿಕಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ತಾಯಿಗಂಡ : ಇನ್ನೇನು ಮಾಡಬೇಕಿದೆ? ಓದಮಾಸ. ಮಾತೃಗಾಮಿ ? (ಕಪಾಬ. ೦೭). [ಸಂ. ಮಾತೃಗಾಮಿನ್]

ಮಾತೃತ್ವ (ನಾ). ತಾಯಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ತಾಯಿತನ : ವೀರಪುತ್ರನ ಮಾತೃತ್ವ ಜಠರಮಪವಿತ್ರವಾದುದ್ದು (ಜಠರಚೀ. ೦೦೦). [ಸಂ.]

ಮಾತೃದೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ತಾಯಿಯ ಮರಣದ ನಂತರ ಒಂದುವರೆ ಹದವರೆಗೆ ಮುಡಿಸನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದ ಇರುವುದು. ಸಂಭೋಗಿಸದೆ ಇರುವುದು ಮುಂತಾದ ವ್ರತಗಳ ಪಾಲನೆ : (ಕ). [ಸಂ. ಮಾತೃದೀಕ್ಷಾ]

ಮಾತೃಭಾಷೆ (ನಾ). ಶೈಶವದಲ್ಲಿ ತಾಯಿಯೆಂ ಮಗುವಿಗೆ ಕಲಿಸುವ ಭಾಷೆ ; ತಾಯಿನುಡಿ : ಮನೆಮಾತು : ಮಾತೃಭಾಷೆಗೆ ಇಷ್ಟು ತಿರಸ್ಕಾರವಿರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮಾನವಜೀವನದ ಶುಷ್ಕತೆ, ಶೂನ್ಯತೆ, ದೀನತೆಗಳನ್ನು ಯಾರೂ ಹೋಗಲಾಡಿಸರು (ಜೀಕರು. ೪೪ ಮುಖ್ಯ). [ಸಂ. ಮಾತೃಭಾಷಾ]

ಮಾತೃಭೂಮಿ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ನೆಲ : ತಾಯಿನಾಡು: ಇಂಗ್ಲಿಷರು ತಮ್ಮ ಮಾತೃಭೂಮಿಯಲ್ಲಿದ್ದುದನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ತಂದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ (ಕ್ವಕರ. ೦೩೩) ; ವಿಜೇಕಾನಂದರು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೮೯೬ ಡಿಸೆಂಬರ್ ೧೬ರಂದು ಮಾತೃಭೂಮಿಗೆ ಮರಳಿದರು (ಪರಿಚಾ. ೩೦). [ಸಂ.]

ಮಾತೃಮುಖಿ (ನಾ). ತಿಳಿಗೇಡಿ ; ದಡ್ಡ : ಮೂರ್ಖ : "ಅಜ್ಞೇ. ಮಾತೃಮುಖಿ – ಈ ೨ ಯೇನುಮೆಜ್ಜಿಯದವಂ" (ಪಂಡಾಮು. ೬೨-೩೩). [ಸಂ.]

ಮಾತೃಮೂಢ (ನಾ). = ಮಾತೃಮುಖಿ : ನಿನಗೇನು ಬೇಕು ಅದು ಪಡಿಗೆ ಬೇಕು, ಬೇಡಾದುದಿನಗೆ ಬೇಡ. ಈ ಜ್ಞಾನಪಿಂಡ ಬೆಳೆಯುತ್ತ ಬರಲಿ ಹುಟ್ಟಿನೆ ಮಾತೃಮೂಢ (ಕೃಚಿ. ೬೬ ೨೦). [ಸಂ.]

ಮಾತೃವಾಹಿ (ನಾ). ಮರಗಳಿಗೆ ಜೋತುಬೀಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಕಿ ; ತೊಗಲುಬಾವಲಿ : ಶಂಬೂಕ ಮಾತೃವಾಹಿ . . . ಪಾದೋದರ ಶ್ಮಿಮ್ಯಾದಿ ದ್ವೀಂದ್ರಿಯಗಳ್ ಸ್ಪರ್ಶನರಸನೇಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನೋಪೇತಂಗಳ್ ಪಜ್ಜಪ್ಪವು (ತತ್ತ್ವಕ್ರ. ೧೪). [< ಸಂ. ಮಾತೃವಾಹಿನೀ]

ಮಾತೃವ್ಯೆ (ನಾ). ತಾಯಿಯ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು ; ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡಮ್ಮ : "ಮಾತೆಯೊಡಹೊಟ್ಟಿದಳು ಮಾತೃವ್ಯೆಯಕ್ಕು" (ಹುಂಗಾಬ. ೧೨-೦೩). [ಸಂ. ಮಾತೃವ್ಯಾ]

ಮಾತೃಶಾಸಿತ (ನಾ). = ಮಾತೃಮುಖಿ : "ವೈಭೇಯಃ, ಬಾಲಿಶ . . . ಮೂರ್ಖಃ, ಮಾತೃಶಾಸಿತಃ... ಈ ೧೧ ಅಜ್ಞಾಯವಂ" (ಪಂಡಾಮು. ೩೬-೦೪೦). [ಸಂ.]

ಮಾತೃಷ್ವಸೃ (ನಾ). = ಮಾತೃವ್ಯೆ. [ಸಂ.]

ಮಾತೃಷ್ವಸೇಯ (ನಾ). ತಾಯಿಯ ಸಹೋದರಿಯ ಮಗ : ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡಮ್ಮನ ಮಗ. [ಸಂ.]

ಮಾತೃಷ್ವಸೇಯಿ (ನಾ). ತಾಯಿಯ ಸಹೋದರಿಯ ಮಗಳು : ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡಮ್ಮನ ಮಗಳು. [ಸಂ. ಮಾತೃಷ್ವಸೇಯೀ]

ಮಾತೃಷ್ವಸ್ರೀಯ (ನಾ). = ಮಾತೃಷ್ವಸೇಯ. [ಸಂ.]

ಮಾತೃಸ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. ತಾಯಿಯ ಸ್ಥಾನ : ಅತ್ತಿಗೆ ಮಾತೃಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಮಾನಳಾಗಿ ಪನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಅನ್ನಪೂರ್ಣೆಯಂತೆ ಅನ್ನ ನೀಡುತ್ತಿರುವಾಗ (ತೈ. ೦೬೨). ೨. ಮೂಲಸ್ಥಳ ; ಉಗಮಸ್ಥಾನ : ಸಪ್ತ ಕೋಟಿಮಹಾಮಂತ್ರಂಗಳು ಉಪಮಂತ್ರಂಗಳು ಅನಂತಕೋಟಿಗಳನ್ನೂ ಗರ್ಭೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿಪ್ಪ ಇವಕ ಮಾತೃಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಇವಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಿತಿಲಯ ಕಾರಣಂಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿಪ್ಪ . . . ಶ್ರೀಮೂಲಮಂತ್ರವು (ಜಾಬ. ೪ ೦೦೮-೦೮೩). [ಸಂ.]

ಮಾತೃಹತ್ಯೆ (ನಾ). ತಾಯಿಯನ್ನು ಸಂಪರಿಸುವುದು. – ಕೊಲೆ ಮಾಡುವುದು. [ಸಂ. ಮಾತೃಹತ್ಯಾ]

ಮಾತೆ (ನಾ). ತಾಯಿ : ಜನನಿ : ಮಾತೆ ಗೌರಿ ಪಿತನಲ್ಲ ರುದ್ರನೀ ಖ್ಯಾತ ಪಾವ ಭುವನತ್ರಯಕ್ಕೆ (ಕೃಚಿ. ೬೯-೬೩) ; ತಾಯಿ ಬಾರ, ಬೊಗವ ತೋರ, ಕನ್ನಡಿಗರ ಮಾತೆಯೆ ! (ಕಶ್ರಾ. ೬ ೦). [ಸಂ. ಮಾತಾ]

ಮಾತ್ಸರ್, ಮಾತಬರ, ಮಾತಬುರಿ, ಮಾತುಬರ, ಮಾತಬುರಿ, ಮಾತು ಭಾರ, ಮಾತುಭಾರಿ (ಗ್ರಾ) ೧. ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳ ; ಗಣ್ಯತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಆರುಮಂದಿ ಮಾತ್ಸರ್ ಜನರನ್ನೂ ಸಹ ಚುನಾಯಿಸಿ ಇವರನ್ನು ಕವಿಚಿಪಾಲು ಹಕ್ಕಿ ಅಥವಾ ಪಂಚಾಯತರು ಎಂದು ಕೋರಮ್ಮಾಡಿದರು

(ಕರ್ನಾಸಂ. II, ೨೯). **ಮಾತಬರೆ** : ೧. ಉಭಯಕಡೆಯವ್ರಲ್ಲು ಇರುವ ಮಾತಬರ ಮನುಷ್ಯರ ಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದಲೂ ಪಡಂಬದಿಕೆಯಿಂದಲೂ (ಶಕೆಂಶ್ರ. ೫೯); ಆ ಬಳಿಕ ಬೆಂಗಳೂರುವ್ಯಾಪಿ ಮಾತಬರ ವರ್ತಕರ ಕರಸಿ ಸಮಜಾಯಿಷೀಯಿಂದ ಪತ್ರಗಳ ಬರಕೊಟ್ಟು (ಕ್ರಿಪ. ೧೦೯). **ಮಾತಬರಿ** : (ನಾ). ೨. ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಗಣ್ಯ : ಯಿವರಲ್ಲಿ ಮಾತಬರಿಗಳೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಮಾತಬರಿಗಳೂ . . . ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಗಳನ್ನು ಕೇಂದರು (ಎಳ. IX. ಕಾಕಣಾ. ೮೦-೮೦ ; 1700). **ಮಾತುಪರ** : ೨. ತನ್ನ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಮಾತುಪರನಾಗಿದ್ದ ಕಾರಣದಿಂದ ಇವನು ರಾಜರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳುವ ಮನುಷ್ಯನಾಗಿದ್ದನು (ಕಾಕ. ೦೦). **ಮಾತುಬರಿ** : ೧. ಹಜಾಮರಲಿ ಮಾತುಬರಿ ಡಾಂಪುರಿ ವೆಂಕಟಾಚಲುವನು . . . ಕೇಳುಪರಿ (ಎಳ. IX. ಕಾಕಣಾ. ೮೦-೦೬ : 1700). ೩. ಗೌರವ ; ಮಾನ್ಯತೆ : (೬)-**ಮಾತುಭಾರಿ** : ೨. ಅಂಥ ಮಾತುಭಾರಿರು ದಿಮಾಳಿ ತೆಗೆದು ಊರು ಬಿಟ್ಟು ಹೋದ ಕತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ನಾನಿದು ಹೊಟ್ಟೆ ಎಷ್ಟು ತಂಪಾಯಿತೋ ! (ಪಾಕಶ್ರೀ. ೫೦). **ಮಾತುಭಾರಿ** : ೨. ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಗಳ ಸುಲಭಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಮಾತುಭಾರಿಗಳ ಜಡೆ ಸೇರಿಕೊಂಡನು (ಚಿಕಾಸ. ೨೩) ; ನೀಷ ಸ್ವತಃ ಕುಂಬ ಘನಸ್ಥಿತಿ ಹೊಂದಿದ ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ದೊಡ್ಡ ಮಾತುಭಾರಿಗಳು (ಕಾಯು ೧. ೭೭).

[←ಆಡ. ಮುಂಅತಬರ್· ಮೋತಬರ್; ಹಿಂ. ಮಾತಬರ್, ಮಾತಬರೀ; ಮರಾ. ಮಾತಬರ್, ಮಾತಬ್ಬರ್· ಮಾತಬರೀ· ಮಾತಬ್ಬರೀ]

ಮಾತ್ರ₁ (ನಾ)· ೧. ಯಾವುದಾದರೂ ಪಸ್ತುವಿನ ಉದ್ದ· ಅಗಲ· ಎತ್ತರ· ಗಾತ್ರ· ದೂರ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಇರುವ ಪರಿಮಾಣ. ೨. ಅಷ್ಟು ; ಆ ಪರಿಮಾಣ : ಎನ್ನ ಕಣಾದ ಶಿರವುಮಂ ಮೆಟ್ಟಿಸಿದ ಮಾತ್ರದಲಿ ನಿನ್ನ ಹಸ್ತಂ ನೊಂದಿತಯ್ಯೋ (ಅಕ್ಕ. ೬೫-೬೬) : ಕಪ್ಪೆ· ಕೂಗಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಕರೆತುಂಬೀತೇ ? (ಗಾಡ). [ಸಂ.]

ಮಾತ್ರ₂ (ಅ)· ಬರಿಯ : ಕೇವಲ ; ಭಿಕ್ಷೆ ಬುದ್ಧಿಗಳನ್ನು ದಡ್ಡರು ಮಾತ್ರ ಹಳಿಯುತ್ತಾರೆ (ಪುಂಲಾಬು. ೫. ೦-೯) ; ಸಿಟ್ಟು ಬಂದಾಗ ಮಾತ್ರ ತನ್ನ ಕಡವಿದವರನ್ನು ಜೀವಿಸಿಕ್ಕಲಿಕ್ಕೆ ಉಗುರುಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆ ಕೆಡಯುತ್ತದ (ಪುಲ್ಲಾಬು. ೫. ೦-೨೬). [< ಮಾತ್ರ₁]

ಮಾತ್ರಾಂಗುಲ (ನಾ). [ಶಿಲ್ಪಶಾ]ದೇವತಾಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಕಡೆಯುವಾಗ ದೇಹದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಒಂದು ಅಳತೆ; ಬಲಗೈ ನಡುಬೆರಳಿನ ಮಧ್ಯದ ಗೆಣ್ಣಿನ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಮವಾಗುವ ಒಂದು ಅಳತೆ : ಕರ್ಕುವಿನ ಮಧ್ಯಮಾಂಗುಲಿಯ ನಡುಪಣ ಪರ್ವದ ದೀರ್ಘವೇ ಮಾತ್ರಾಂಗುಲವೆನಿಸುಗುಂ (ಅಪೇಶ. ೫೯೦); ಮಾನಾಂಗುಲ· ಮಾತ್ರಾಂಗುಲ· ದೇಹಲಬ್ಧಾಂಗುಲವೆಂಬ ಅಳತೆಗಳಿಂದ . . . ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವ ವಿಧಾನಗಳನ್ನೂ . . . ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಆಗಮ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ (ಶಾಪ್ರ. ೫೦). [ಸಂ.]

ಮಾತ್ರಾಕಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಹ್ರಸ್ವಾಕ್ಷರವನ್ನು ಹೇಳುವಷ್ಟು ಕಾಲಾವಧಿ : ಅತ್ಯಲ್ಪಕಾಲ : ನಿದ್ರೆಮಾಡುವ ಆರೋಗ್ಯಶಾಲಿಪುರುಷನು ಉಸಿರೆಳೆಯುವ ಕಾಲ ೧ ಮಾತ್ರಾಕಾಲ (ಶಾಪ್ರ. ೦೩೦ ೩೩೮). [ಸಂ.]

ಮಾತ್ರಾಗಣ (ನಾ)· [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚಾರ ಮಾಡುವ ಕಾಲಮಾನದಿಂದ ಆಳೆಯುವ ಒಂದು ಘಟಕ : ಇಂತಾದೌಪಚ್ಛಂದಸಿಕಂ ಮೊದಲಾಗೆ ವೈತಾಳಿಯಂ ಉದೀಚ್ಯವೃತ್ತಿಯುಂ ಪ್ರಾಚ್ಯವೃತ್ತಿಯುಮಪರಾಂತಿಕೆಯುಮೆಂದು ಮಾತ್ರಾಗಣಂಗಳಿಂ ವೈತಾಳಿಗಳ್ ಬೇಱ್ಬೇಱೆ ಪೆರ್ಚಡೆಗುಂ (ಕೃಮೀಲಂಪ್ರ. ೬-೨೨೦ ಪ); ಗಣವೆಂದರೆ ಕಲವು ನಿಯಮಗಳ ಗಣುಸಾರವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ ಅಕ್ಷರಗಳ ಗುಂಪು. ಅದು ವರ್ಣಗಣ, ಮಾತ್ರಾಗಣವೆಂದು ಎರಡು ವಿಧವೆ (ಕೃಪ್ರ. ೬೯). 'ಅಂಶಗಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಾತ್ರಾನಿಯಮ (ನಾ)· [ಛಂದ] ಪದ್ಯದ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಗಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಷ್ಟೆಷ್ಟು ಮಾತ್ರೆಗಳು ಇರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮ : ಮೊದಲೊಳ್ಪನ್ನೆರಡರೊಳಜೊಳ್ ಪದಿನೆಂಟು ಮೂಜಱೊಳ ಪನ್ನೆರಡಂತ್ಯದ ಪಾದದೆಲ್ಲಿ ಪದಿನಯ್ದುದು ಮಾತ್ರಾನಿಯಮಮಾರ್ಯೆಯೊಳ್ (ಛಂಶೋಲಂ. ೪-೨೩೦); ಮಾತ್ರಾವಿಪರ್ಷಯಿಲ್ಲದೆ ಅಂಶವಿವಕ್ಷೆ ಮಾತ್ರ ಉಳ್ಳ ವಿಷ್ಣುಗಣಗಳು ಮುಂಚೆ ಇದ್ದು ಆನಂತರ ಮಾತ್ರಾನಿಯಮವೂ ಉಂಟಾಯಿತೋ ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯೂ ಏಳುತ್ತದೆ (ಕೃಪ್ರ. ೦೪೪). [ಸಂ.]

ಮಾತ್ರಾಬಂಧ (ನಾ). [ಛಂದ] ಮಾತ್ರಾಗಣನಿಯಮಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟು ರಚಿತವಾದ ಬಂಧ—ರಚನೆ : 'ಜಾತಿ'ಯ ಮಾತ್ರಾಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟ· ಮಾತ್ರಕ· ಸಪ್ತಮಾತ್ರಕ· ಷಣ್ಮಾತ್ರಕ ಮತ್ತು ಪಂಚಮಾತ್ರಕ ಗಣಗಳು ಆವರ್ತನೆ ಹೋದುತ್ತವೆ (ರಂಪೀಲಂ. ೬೦). [ಸಂ.]

ಮಾತ್ರಾರ್ಯೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ಮಾತ್ರಾನಿಯಮವುಬದ್ಧವಾದ ಆರ್ಯಾವೃತ್ತ : ಅಱುಂ ಪೊಱಗೆ ಪುಟ್ಟುವುದೇದೊಡೆ ದಂಡಕ ರಘಟಿ ಮಾತ್ರಾರ್ಯಾ ತ್ರಿಪದಿ ಪಟ್ಟದಿ ಅಷ್ಟಪದಿ ಗಣನಿಯಮ ಕಂದ ಶಂಖಾವೃತ್ತ ತಾಳವೃತ್ತಾದಿ ಜಾತಿಗಳಂಟುಂ. [ಚಿಣಾಂ. ಮೂಳಾವೃತ್ತ ದಂಡಕಂಗಳ್ ಮಾತ್ರಾನಿಯಮ ಸ್ಕಂಧಕಾದಿ ಜಾತಿಗಳೆಂಬಿವಕ್ಕುಂ] (ಛಂಪೀಲಂ. ೦-೪೬ ಪ). 'ಆರ್ಯೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಮಾತ್ರಾರ್ಯಾ]

ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತ (ನಾ)· [ಛಂದ] ಮಾತ್ರಾಗಣನಿಯಮಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟು ರಚಿತವಾದ ಪದ್ಯ : ಮಾತ್ರಾಗಣನಿಯಮಕೊಳ್ಗಾದ ಪದ್ಯವು ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತವೆ (ಕೃಪ್ರ. ೬೯); ಇಂಥ ವೃತ್ತಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ವರ್ಣವೃತ್ತಗಳೆಂದು ಗ್ಯಾವಾಗಿವಯೇ ಹೊರತು ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತಗಳೆಂದು ಗಣ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ (ಛಂಶೋಲಂ. ೫೦). [ಸಂ.]

ಮಾತ್ರಾಸಮಕ (ನಾ). [ಛಂದ] ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ; P ಮಾತ್ರಾಸಮಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕುಪಾದಗಳಿದ್ದು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲೂ ಹದಿನಾರುಮಾತ್ರೆಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಅಕ್ಷರ ಲಘುವಾಗಿಯೂ ಕೊನೆಯ ಅಕ್ಷರ ಗುರುವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಭೇದಗಳುಂಟು. ಉಪಚಿತ್ರಾ, ವಿಶ್ಲೋಕ, ಚಿತ್ರಾ, ಪಾನವಾಸಿಕಾ, ಪಾದಾಕುಲಕ ಮುಂತಾಗಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ವೃತ್ತಗಳಿವೆ ; ಸಂಸ್ಕೃತ, ಪ್ರಾಕೃತ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮಾತ್ರಾಸಮಕಗಳಿಂತೆ ರಗಳೆಗಳನ್ನು ನಾಗವರ್ಮನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಛಂದಸ್ಸಿಗೇ ಸೇರಿಸಿರುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ (ಕೃಪ್ರ. ೦೩೩). [ಸಂ.]

ಮಾತ್ರಿಕೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಯಷ್ಟು ಉಚ್ಚಾರಕಾಲವಿರುವ ಸ್ವರಮೊಂದುಂ ವ್ಯಂಜನಮೊಂದಿರದಕ್ಕುಂ ವರ್ಣಭೇದ ಮಾದಕ್ಷರದಿಂ ಬರೆ ಪದಿನಾಲ್ಕುಂ ಸ್ವರಮುಂ ಪರಿಶೇಷಂ ವ್ಯಂಜನಗಳೆರೆ ಮಾತ್ರಿಕೆಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾ. ೬.). [ಸಂ. ಮಾತ್ರಿಕಾ]

ಮಾತ್ರೆ (ನಾ)· ೧. ಉದ್ದ· ಅಗಲ· ಎತ್ತರ· ಗಾತ್ರ· ದೂರ· ಕಾಲ ಅಥವಾ ಸಂಖ್ಯೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಇರುವ ಅಳತೆ.—ಪರಿಮಾಣ. ೨. (ಸ್ವಲ್ಪ) ಭಾಗ ; ಅಂಶ. ೩. ಅಸ್ತಿ ; ಐಶ್ವರ್ಯ. ೪. (ಮನೆಯ) ಉಪಕರಣ ; ಸಾಮಗ್ರಿ : " ವರಿಚ್ಛದ ದಲ್ಲಿಯುಂ ಮಾತ್ರಾ ಎಱುದುಂ " (ಪೋಡು. ೦೩೨-೦೦). ೫. ಹೊರೆ : (೬). ೬. ಗೆರೆ : ಗೀಟು : ರೇಖೆ : " ಅಕ್ಷರವಿಶೇಷ ರೇಖೆ ಗೃಹ ಮುಟ್ಟುಗಳಂ ಪೊರೆ ಪಾತ್ರೆಯಕ್ಕುಂ " (ಜಾಪ್ರ. ೦೩೮). ೭. ಔಷಧಿಯ ಗುಳಿಗೆ: ಕಾಲಕಾಲವಮಪು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದಂಥಾ ಮದ್ದುಗಳೊತನೆ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ . . . ಸೇವನೆಮಾತ್ರದಿಂದಲೆ ಸಕಲರೋಗಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವಂಥಾ ಪರಮೌಷಧವೆ ಔಷಧವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಕಾಪ್ರ. ೫೩); ತಾಯಿಯು ನೋಡಿ ಮಗನಿಗೆ ಮಂದಾಗ್ನಿಜನಿಸಿದೆ ಎಂದು

ಒಳ್ಳೊಳ್ಳೆ ಜರ್ಜಿಕಾರಿ ಮಾತ್ರೆ ಲೇಪಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಳು (ಪೆರಿಪು. ೩೩); ಅಸಂತಯ್ಯನ ಮಾತ್ರೆ ವೈಕುಂಠಯಾತ್ರೆ (ಗಣ). ೮. ನಾಗರೀಲಿಪಿಯ ಏ, ಓ ಮುಂತಾದ ದೀರ್ಘಾಕ್ಷರಗಳ ಮೇಲುಭಾಗಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಒಲೆಯಾದ ಗೆರೆ. ೯. [ಛಂದ] ಒಂದು ಹ್ರಸ್ವಾಕ್ಷರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಕಾಲಾವಧಿ: ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರದೊಳೆಲ್ಲ ಮಾತ್ರೆಗಳುಂ ತಪ್ಪಿಂದಾಗೆ ಬೆರಸಿ ಶೋಭಿಪುದಂಬರಮುಂ ಪಡೆಗುಮುಚಿತಕಾವ್ಯೋಕ್ತಿಗಳೊಳ್ (ಛಂಪೂ೧೦೩- ೦-೪); ಸಮಾನಾಕ್ಷರಮೊಂದುಮನಣಯಿಂದುಚ್ಚರಿಸಿದೊಡಂ ಮಾತ್ರೆಯೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆಗುಂ (ಕ೬೫- ೩-೮೯); ಮಾತ್ರಾಗಣವನ್ನು ಮಾತ್ರೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಒಂದು ಲಘುವಿಗೆ ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಯೆಂದೂ ಒಂದು ಗುರುವಿಗೆ ಎರಡು ಮಾತ್ರೆಗಳೆಂದೂ ಸಂಕೇತವು (ಕೃವಿ- ೭೦). ೧೦. [ಸಂಗೀತ] ಕಾಲದ ಅಳತೆ: ತಿಶ ಸೂಳಾದಿ ತಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಚತುರಶ್ರಲಘುವೇ ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಸಂಗೀಪಾ. ೩೩). [ಸಂ. ಮಾತ್ರಾ]

ಮಾತ್ಸರಿಯು (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು; ಅಸೂಯೆ: ಗುರುವಿರೋಧ ಪಹೀಸುರದ ಮಾತ್ಸರಿಯ ಬಂಧುದ್ವೇಜ . . . ಶರಣಜನದಂಡಿಶ್ವಮೆಂಬಿವನೆರವರಿಸದುಂಗೈಪ ಭೂಪನ ಏರಿಗೆ ಮಂಡುಗು ಕೇಡು ನಿಮಿಷಕೆ (ಶಾಪ್ಯಾ. ೬೧೩ ೦-೩೩). [< ಸಂ. ಪಾತ್ಸರ್ಯ]

ಮಾತ್ಸರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಕಾಮ, ಕ್ರೋಧ, ಲೋಭ, ಮೋಹ, ಮದ ಮತ್ತು ಮಾತ್ಸರ್ಯಗಳೆಂಬ ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಅಸೂಯೆ: ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು: ಅವನಿಯುಮರರ ಕಳಕಳವ ಪಾಂಡವರ ಸುಮ್ಮಾನವನು ನೃಪಕೌರವರ ಮಾತ್ಸರ್ಯೋತ್ಪಲಾಲಿತಹರುಷ ವಿಭ್ರಮವ ಅವನಿಪಾಲರು ಕಂಡರು (ಕುಪ್ರಾ. ೬-೧೦). ೨. ಅತೃಪ್ತಿ; ಅಸಂತೋಷ. ೩. [ಜೈನ] ಪ್ರದೋಷ, ನಿಹ್ನವ, ಮಾತ್ಸರ್ಯ, ಅಂತರಾಯ, ಆಸಾದನ ಮತ್ತು ಉಪಘಾತಗಳೆಂಬ ಆರು ಆಸ್ರವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯನೇ ತನ್ನನ್ನು ಸರಿಗಟ್ಟುವನೆಂಬ ಅಸೂಯೆಯಿಂದ ಗುರುವು ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕಲಿಸದಿರುವುದು: ಯತಿಗಳ ಚಿರಿಗೆಗಳಾಯೋಗ್ಯಕಾಲವನತಿಕ್ರಮಿಸುವುದೆ ಅಸ್ಮರಣೆ ಅತಿಶಯವೆನಲೊಪ್ಪು ಮಾಡೆ ಮಾತ್ಸರಿಸುವುದತಿಚಿರ ಮಾತ್ಸರ್ಯಮ್ಮಿ (ಕ್ಷಾಚಾ. ೦೦-೬೮೪). [ಸಂ.]

ಮಾತ್ಸ್ಯನ್ಯಾಯ (ನಾ). [ತರ್ಕಶಾ] ದೊಡ್ಡ ಮೀನು ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಮೀನುಗಳನ್ನು ನುಂಗುವುದು: ℙ ಬಲಿಷ್ಠನಾದವನು ಅಶಕ್ತನನ್ನು ಹಿಡಿದು ಪೀಡಿಸುವುದು ಎಂಬುದು ಲೋಕರೂಢಿ: ಪರಚಕ್ರಕ್ಕೆಡೆಮಾಡಿ ಭೂವಲಯಮಂ . . . ತಪ್ಪೆ ಪೋಪುದನಯಂ ಭೂಪಾಲ ನಿನ್ನಂ ಪುರಂದರನೇ ರಾಜ್ಯಭರಕ್ಕೆ ಯೋಜಿಸಿ ತಪೋರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಮಯ್ಯಂದನಂತಿರೆ ನೀನಾಚರಿಸಲ್ಲದಂದು ಧರೆ ಮಾತ್ಸ್ಯನ್ಯಾಯಮೇನಾಗದೇ (ಪಂರಾಪು. ೯-೩೨). ' ಮತ್ಸ್ಯನ್ಯಾಯ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಾದ್ರ ೧ 'ಮಾದರ' ನೋ.

ಮಾದ್ರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಕೇಣಕ್ರತ್ವಪ್ಯಗನೆಳೆಯೊನ್ಮಾದತ್ಪಚ್ಚ ನವನ್ ಪೆಸಜ್ಜನಿದಾಸಬೆಯಲ್ × × × (ಎಳ. x. ೫೫೬೮೮. ೧೬-೪; ಸು. ೭೫೦); ಎಱೆನಾಗನುಂ ಕುಪ್ಪತುಂ ಮಾದನುಂ ಒಕ್ಕಲ್ಮನಂಗೆಬ್ಬಿ (ಎಶ. XXVI. ೬೨-೦೬; ೩೦೬). [?]

ಮಾದಕ (ಗು). ೧. ಅಮಲೇರಿಸುವ; ಮತ್ತು ಬರಿಸುವ: ಅವರ ಮಾದಕಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ನಗರವೆಲ್ಲವೂ ಮುಗ್ಧವಾಯಿತು (ಆತ್ಮಚ- ೬೬)' ತೆಳುನಪಂವಿಪ ಮೇಲ್ಮೈಗದ ಮಾಟವಾಪ ಎದೆಟ್ಟು ಮಾದಕ ನೋಟ ದಾಗಿತ್ತು (ಪಣಚಾ- ೩೬).. 'ಮಾದಕಪಾನೀಯ', 'ಮಾದಕವಸ್ತು' ಪರಾ. ೨. ಸಂತೋಷಕರವಾದ; ಉಲ್ಲಾಸಗೊಳಿಸುವ. [ಸಂ.]

ಮಾದಕತೆ (ನಾ). ೧. ಅಮಲು: ಸೊಕ್ಕು: ಮುಚುಕುಂದಪುಷ್ಪದ ಗಂಧವು ವಸಂತದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನಿಬಿಡಮಾದಕತೆಯನ್ನು ಪಸರಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದೆ (ಇಕ್ಷ. ೧೦೭). ೨. ಅಮಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಮತ್ತೇರಿಸುವ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು: ಅವಳ ಕಣ್ಣುಗಳು ಮಾದಕತೆಯ ಪ್ರೇವುಜ್ಜೋತಿಯಂತೆ ಮಿನುಗುತ್ತಿದ್ದವು (ಅಂಗಾಪ. ೦೯). [ಸಂ. ಮಾದಕತಾ]

ಮಾದಕದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ಗಾಂಜಾ, ಅಫೀಮು ಮುಂತಾದ ಮತ್ತೇರಿಸುವ ಗುಣವುಳ್ಳ ವಸ್ತು: ಇನ್ನಾವುದಾದರೊಂದು ಮಾದಕದ್ರವ್ಯವನ್ನೊ ತಿನ್ನಬಹುದು (ಪಯಾಂತ. ೦೦೩). [ಸಂ.]

ಮಾದಕಪಾನೀಯ (ನಾ). ಮದ್ಯ ಮುಂತಾದ ಅಮಲೇರಿಸುವ ಪೇಯ. ಮಾದಕಪಾನೀಯದ ವಿಷಯ ನಿನಗೆ ಗೊತ್ತಿರುವಷ್ಟು ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ (ಪಕ:ಪೂ- ೨೦೦); ಮಾದಕಪಾನೀಯಗಳ ಮತ್ತು ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ಹಾನಿಕರ ಗಳಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸೇವನೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷೇಧಿಸಲು ರಾಜ್ಯವು ಪ್ರಯತ್ನಿಸ ತಕ್ಕುದು (ಕಾರಾಕ- ೨೮). [ಸಂ.]

ಮಾದಕಪೇಯ (ನಾ). = ಮಾದಕಪಾನೀಯ: ನವ್ಯ ದುಡುಕಿನಾರಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅವಳಿಗಂಟಾಗುವ ಅಸಂತೋಷವೇ ಮಾದಕಪೇಯವಪಾನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಉನ್ಮತ್ತಗ್ಲಾನಿಯಂತೆ ಆಗಿದ್ದಿತು (ಹೇಕುಂತ- ೨೬೯); ನಿಮ್ಮನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಮಾದಕಪೇಯವನ್ನು ಹುಡಿಸಿ ರಾತ್ರಿ ಎಂಟುಗಂಟೆಯ ಸುಮಾರಿಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಹಾಯ್ದುಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ನಮ್ಮ ಜವರು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡರು (ಪೀಂಪ್ರ- ೦೦೯). [ಸಂ.]

ಮಾದಕವಸ್ತು (ನಾ). = ಮಾದಕದ್ರವ್ಯ: ಹಲವಾರು ಹದಿಹರೆಯದ ಹುಡುಗ ಹುಡುಗಿಯರು ಮಾದಕವಸ್ತುಗಳ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಹಾಳಾಗು ತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಪೀಂಪ್ರ). [ಸಂ.]

ಮಾದಕ್ಷಿಣಾಪಥ (ನಾ). ಭರತಖಂಡದ ವಿಶಾಲವಾದ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗ; ವಿಂಧ್ಯಾದ್ರಿಯ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕಿರುವ ದೇಶಭಾಗ: ಅಳವಗಣಪಶುಪತಿ ಮಾದಕ್ಷಿಣಾಪಥ ಬಹುಶಕಹವನಾಹವದು[ಳ್]ಪಶುಪ್ರದಾನಸೌರ್ಯೋತ್ಪವ ಭರತೋ[ನ್ಯಾ]ನಪಶುಪತಿಯನ್ನು ಪೊಗಬೆ (ಪ್ಯಕಾ. ೦೯೩೬ ; ೩೬-೩ ; ೩೮೦). [ಮಾದ್ಯ + ದಕ್ಷಿಣಾಪಥ]

ಮಾದಗ 'ಮಾದಿಗ' ನೋ.

ಮಾದಪ್ಪ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಅಕ್ಕ ಕೈಲೂರ ಪುಣ್ಯೆಂದ್ರ ಮಾದಪ್ಪನ್ನ (ಎಕ. IIX (೩). ಸಂಪ್ಪೆಕೆ- ೩೩-೩; ಸು. ೩೩೮ ೫೬); ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಬೇಲೂರರಾಮಗಂ ಮಾದಪ್ಪನ್ ಪ್ರಭುಗೌಡಿ ಬೇಟೂರಾ ಎಮ್ಮಯ ತೊಕೂಳೊಳೆ ಗುದ್ದಿ ಆನ್ತುಜುದು ಸತ್ಯನ್ (ಎಳ. x. ೫೫೦೮೮. ೨೨೬-೦; ಸು. 950). [ಮಾದ್ಯ + ಅಪ್ಪ]

ಮಾದಮಂಗಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: × × × ರೋಡೆ ದಿರ್ಘಾದಮಂಗಲಮೊಡದಿರ್ಗೊಂಚೆ ಮಡಿದಿದಡಿವಳತ್ತೂರೊ × × × (ಎಳ. IIII(೩), ಹೊಸ. ೦೦೨-೪ : ಸು. ೩೩೫ ೫೬). [ಮಾದ್ಯ + ಮಂಗಲ]

ಮಾದಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಕೊಡಲ್ ಸಟ್ಟಿಯೂರಾ ಮಾಮಮ್ಮನ್ . . . ಸರ್ವಮೆಂದು ಪುರೆಯುಮ್ಮೆನ್ ಯಿಂ ಒಕ್ಕಲ್ ಪಡೆ [ದು]ಪೆ (ಎಶ. IX, ೨೩-೦೨; ಸು. ೩೦೦). [ಮಾದ್ಯ + ಅಮ್ಮ]

ಮಾದರ. **ಮಾದ**, ಮಾದಾರ. ಮಾದಿರೆ (ನಾ). ಕೀಳುಜಾತಿಯೆಂದನು: ಮಾದಿಗ: ಆಸೆ ಪಶುಮುಖ್ ಯೋನಿಮುಖಿಪ್ರಸವಕ್ಕಲಸಿಪ್ರತಿಲೋಮ ಬಾಯಿಂ ತಾನೊಂದಸುವೆರಸು ಬೀಬ್ದುದುಂ ಕರುಣಿಸಿ ಮತ್ಸ್ಯಂ ಮಾದರಂಗೆ ಸಲಹೆಂದಿತ್ತಂ (ಹರಿಕೃಷ್ಣ. ೩ ೩೬); . ಸನ್ನುತಾಮಳಕೀರ್ತಿ ಮಾದರ ಚೆನ್ನಯಂ ಕಟ್ಟಂಬ್ಯಳಕಳಂ ತನ್ನ ನಿಜಚಿತ್ಪಾಗ್ರವೇ ಪಟಿಯಾಣವಾಗಿರಲು ಪನ್ನಗಾಧರಣಂ ನಿಷೇಧವದೆನ್ನದಂರೋಗಿಪದನು (ಚಿಪ್ಪ. ೩೨-೦೩೦). **ಮಾದ**೧: ಚಮ್ಮಗಾರನು ತೊಗಲಿನ ಚೂರಿನ ತೊನ್ನುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವನು.

ಮಾದರು ಎಲುಬಿನ ತೋರಣವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸುವೆಂ (ಭಾಹಿಂ. ೬೭); ಆಕೆ ಹೆಣ್ಣಸಮಸ್ಕಾರವನ್ನು ಹಾಕಿದ ಸೀರೆಯನ್ನು ಮಾದರಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸಿದಳು (ಸಂಗಾಖಿ. ೮೩). **ಮಾದಾರ** : ಸೆಟ್ಟಿ ಎಂಬನೆ ಸಿರಿಯಾಳನ . . . ಮಾದಾರ ಸೆಂಬೆಣ್ ಚೆನ್ನಮ್ಮನ ಅನು ಹಾರುವನೆಂದರ ಕೂಡಲಸಂಗಮ್ಮ ನಗುವನಯ್ಯಾ (ಅಪ. ೪೫೨). **ಮಾದಿಗ** : ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಡದ ಜಾತಿಗಳು . . . ಕ್ಷೇತ್ರ ವಾಸಿ, ಮಾದಿಗ (ಕರ್ಜಾ. ೦೭೨)- ' ಮಾದಿಗ ' ಪರಾ.

ಮಾದರಿ (ನಾ). ೧. ರೀತಿ ; ಬಗೆ ; ಪ್ರಕಾರ : ನಾನು ಆ ಲೆಖ್ಖವನ್ನು ಸನ್ನದೇ ಪುಸ್ತಿರಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸುಲಭವಾಗಿ ಬರೆಯಲು ಹೊರಟೆ (ಪಾಪಿ. ೯೯) ; ದೂರು ಜೀವನವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಎಂದು ಭಾವಿಸುವರೊ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬದ ಒಂದು ಮಾದರಿ, ಪ್ರತಿಬಿಂಬವಲ್ಲಿ ಎಂದು ಭಾವಿಸುವರೊ ಅವರಿಗೆ ಕುಂಕ್ಕಿ (ಕಪ್ರಾ. ೩೦೬). ೨. ನಮೂನೆ ; ರೀತಿಯ ; ಆವರ ವೇಷವು . . . ಹಲವು ಮಾದರಿಯ ಅಂಗಿ, ಅಂಥದೇ ಕೋಟು, ಒಂದು ಧೋತರ (ಕಕ್ಕೋ. ೩) ; ನಮ್ಮ ಜೀವನಸ್ಥಿತಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುವಂತೆ ಧರಿಸಿದ ಅನೇಕ ಮಾದರಿಯ ಹೊಗೆ ಬಾರದ ಒಲೆಗಳವೆ (ಆಮಂ. ೦೭). ೩. ಆದರ್ಶ ; ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿ : ತಿಲಕರ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಧೈರ್ಯ, ಚಿತ್ಸಹಿಮ್ಮತ್ತಿ, ಹೋರಾಟಗಳು ಹಪಕ್ಕೆ ಮಾದರಿಯಾದವು (ಜ್ಞಾಪ. ೩೬) ; ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣಿನ ಸೌಂದರ್ಯದ ಮಾದರಿಯೆಂದರೆ ಯಮುನೆಯೆಂದು ನನ್ನ ಭಾವನೆ (ಅಂಹೃ. ೩೫).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಾತಿರಿ ; ತುಳು. ಮಾದರಿ, ಮಾದಿರಿ, ಮಾದ್ರಿ : ತೆಲು. ಮಾದಿರಿ ; ಮಾದ್ರಿ-/ಮರಾ. ಮಾದರೀ, ಮಾದ್ರೀ]

ಮಾದರಿಕೆ, ಮಾದಳಿಕೆ, ಮಾದಾರಿಕೆ, ಮಾದಾಳಿಕೆ (ನಾ)- ಮಾದಿಗರಿಂ ಕೊಡುಕ್ಕಿದ್ದ ಸುಂಕ.-ತೆರಿಗೆ : ದೂವಾಕಿ (ಕ್ರಿ.ಂ. ೧೯೩೬; ೧೯೬ : ?). **Δಮಾದಳಿಕೆ** : ಜೋಪಾಳಿಕೆ ಮಾದಳಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಏನುಳ್ಳ ಸುಲಭ ಸ್ವಾಮ್ಯವನು ಆಗುಮಾಡಿ (ಅಪ. III (ಇ). ಸುಂಕ್ಕೃ. ೬೯-೬ ; ೧೬೧೭). **ಮಾದಾರಿಕೆ** : ಕಂಮಾಳಿಜಿಗೆ ಕುರಿಪಿಂಗೆ ಮಾದಾರಿಕೆ ಉಪಿನ ಕಾವಲಿಸುಂಕ . . . ಬೆಟ್ಟದ ಕಾವಲು ಯಿಷ್ಟನು ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟದು (ಅಪ. III (ಇ). ಸುಂಕ್ಕೃ. ೦೫೦-೫೯; ೧೬೨೧). **Δ ಮಾದಾಳಿಕೆ**: ಹದಿಕೆ ಹೋಡಿಗ್ಯಾಸ ಪೊಟಗೂಲಿ ಮಾದಾಳಿಕೆ ಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿಗೆ (ಅಪ. VII-೬೮೫೫. ೦೧೬-೩೦ ; ೧೬೦೫) ; ಮಾದಾಳಿಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಉಡುಗೊಜಿ ಸೇನಬೋಯಿಕೆ ಬಾರಿಸ ವರ್ತದ ಅಧಿಕಾರಿ ಮುಂತಾಗಿ ಯೇನುಳ ಸ್ವಾಗ್ಯಾನ್ಯವನೂ ನೀಲಾ ಆಗುಮಾಡಿಕೊಂಡು . . . ಭೋಗಿಸಿ ಬಹುದು (ಕೌಇ. IX-ii. ೦೨೦-೨೬ ; ೧೬೧೨). [ಮಾದರ + -ಇಕೆ]

ಮಾದರಿಪಾಠ (ನಾ). ಉಪಾಧ್ಯಾಯವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಬೇಕೆಂದು ತರಬೇತುಹೊಂದುವ ಶಿಕ್ಷಣವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಪಾಠ ಕಲಿಸುವಾಗ ಹೇಗೆ ಪಾಠಮಾಡುವೇಕೆಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತಕ್ಕಾಗಿ ಶಿಷ್ಟರು ಮಾಡಿ ತೋರಿಸುವ ಪಾಠ : ಪ್ರಾಥಮಿಕಶಾಲೆಯ ದುಮ್ಮೊಸಾಧ್ಯಾಯರೊಬ್ಬರು ಗಣಿತದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ತರಗತಿಗೆ ಮಾದರಿಪಾಠವನ್ನು ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿದರು (ಕಂಗಿ. ೮೨).

[ಮಾದರಿ + ಪಾಠ]

ಮಾದಲೋಕ (ನಾ)- ತನ್ನ ತಾಯಿಯೊಡನೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯಕಸಂಬಂಧ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡವನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಯ್ಗುಳ- "ಬಾಂಮೋಕ" ಪರಾ. [<-ತೆ. (ಮಾದಲ್ + ಪೂಕ್)]

ಮಾದಲು, /ಮಾದಲಾ, ಮಾದವಾಳ, ಮಾದಳ, ಮಾದಾಳ (ನಾ). ಹುಳಿಹಣ್ಣುಗಳ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ (ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಂಬೆಗಿಂತಲೂ ದೊಡ್ಡ ದಾಗಿದ್ದು ಕಡುಮೆ ಬಣ್ಣ ಹಾಗೂ ದಪ್ಪವಾದ ಹಿರುಳುಳ್ಳ) ಹಣ್ಣು ಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ದುರ; ಮಾತಲುಂಗ; ಸಕ್ಕರೆನಿಂಬೆ: "ಮಧುರಾಮ್ಲ ಫಲ:—ಮಾದಲ" (ಓಷ. ೦೩೦) : ಈಗೆ ನಿಂಬೆ ಮಾವು ಮಾದಲಕ್ಕೆ ಹೋಸೀರನೆಲೆಯದವಾರಯ್ಯ (ಹಜಾಶಿ. ೫. ೨೦-೬) ; ತುಜಾಗಿನ ಕಾಯ್ಗಳ ಭರದಿಂ ನೆಲ್ಕಿತ್ತಿಗ್ಗಿ ವಿಲುಂಬಿಸರ್ಮ ಮಾದಲಂ (ಜಾಂಭ. ೦-೦೦೬) ; ಪಂತ್ತಿ ಮೊಳಗರಸಲ್ಲಿ ಮಾದಲ ... ಕರ್ಜಾಕಾರದ ಮೊತ್ತವಿದೆ ನೋಡಾಮರೆ (ಕವಿರಾ. ೬-೦-೫೬)- **ಮಾದಲುಃ** ರಾಮುಚಂದ್ರನು ಮಾದಲುಹಣ್ಣ ಗಾಗಿ ಬರುವನೆಂಬ ಸುದ್ದಿ ಬೇರೆ ಇತ್ತು (ಗಕಾ. ೭೨). **ಮಾದಲಾಳ** : ಮಾವಳ, ಅವೆಮಾದಳ, ಮಾವವಾಳ, ಮಾಪಾಳ (ಕ್ಯಶಿ. ೨೫-೨೦೬). **ಮಾದಳ** : "ಮಾತ್ಕುಳುಂಗಃ —ಮಾದಳ" (ವಿಕಂ. ೦೨೯) ; ಮಾದಳ . . . ಸುಖಾರ್ಹ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾದ ಫಲಂಗಳುಳ್ಳ ತರುನಿಕರಂಗಳಂ (ಪಪ್ರ. ೫೦೦); ಮಾದಳದ ಬೇರು, ಅಮರದ ಬಳ್ಳಿ . . . ಕಷಾಯ ಮಾಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಶ್ಲೀಪದ್ಯರ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು (ಕಚ್ಚ. ೫೯) ; ಬಾಡನು ಆ ಮಾದಳದ ಹಣ್ಣನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದನು (ಕಾಂ. ೦೨). **ಮಾದಾಳ** : "ಫಲಪುರಕಃ, ಬೀಜಪೂರಕಃ, ರುಚಕಃ, ಮಾತುಲುಂಗಕಃ —ಈ ೪ ಮಾದೀಗಿಡ, ಮಾದಾಳವ ಗಿಡ " (ಕಾಚ್ಚಂ. ೦೬೦).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಾತಳ್ಕಂ, ಮಾತುಳುವಮ್, ಮಾತುಳ್ಕಿ: ಮಲ. ಮಾದಳ: ತುಳು. ಮಾದಲ, ಮಾವಲ ; ತೆಲು. ಮಾದಿಪಲಮು ; ಗೊಂಡಿ. ದುಳ್ಕ]

ಮಾದಲು 'ಮಾದಲ' ನೋ.

ಮಾದವ (ನಾ)- ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬೆಳ್ಳವಾಣಿಯ ಶ್ರೀಮು ಗಾಮುಣ್ಣರುಂ ಕುಪ್ಪಾಲ್ಯಾದವರುಂ . . . ರಿಪುರಾಮಗ್ರಾಮುಣ್ಣನುಂ ಏನೆಬ್ಬರುಂ ನಕರಸಾಕ್ಷಿಯಾಗೆ ಪಡೆದಾಮ್ (ಅಶ. VI (ಇ)- ಕ್ರಿ.ಶಂಗ. ೬೬-೨೦ ; ಸು. ೧೦೦). [<ಮಾಧವ]

ಮಾದವರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅವರೆ : ಮಾದವರೆ ಹಾಕಿದರೆ ಅದನ್ನು ಕಾಯುವುದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಅಳು ಬೇರೆ ಆಗಬೇಕು (ಪೇಸು. ೦೬೭).

[? + ಅವರೆ]

ಮಾದವಾಳ 'ಮಾದಲ' ನೋ.

ಮಾದವೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀವೃಥಿವೀವಲ್ಲಭಮಿಂಥ ಪೇತರಸರ ಮಗಳ್ಕಂ ಶ್ರೀಪಾಹಾದೇವಿರರಸಿ ಪೆರ್ಮಾನಡಿಗಳ ಆರಸಿಯರ ತಾಯಿ ನೋಬಮ್ಮಮಾದವೆ ಅಳೆ (ಅಶ. ಪಸಿ. ಕ್ರಿ.ಶ- ೮೬೦ ; ಸು. ೮೧೨).

[ಪಾದ + ಅವ್ವೆ (<ಅಜ್ಜಿ)]

ಮಾದಳೆ 'ಮಾದಲ' ನೋ.

ಮಾದಳಿ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಸುಗೆಂಪುಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರ : ಪಸರಿ ಸುಧ್ಯಾರಾಗ ಮಾದಳಿ ಬಿರಿದು ಪೆಪ್ಪಳಿ -ಚಂದ್ರಗಾವಿಗಳಳಿಗೆ ಪುಸತಪ ಮಂಚಿಕೆ ಗುಜ್ಜರಿ ದುಕೂಲಗಳ ಅಳವಡಿಸಿ (ಕೋಗಮು. ೩-೭೮).

[<- ತೆಲು. ಮಾದಳ, ಮಾದವಳ, ಮಾವಾಳ, ಮಾವಾಳ]

ಮಾದಳಿಂ 'ಮಾಂದಳಿರ್' ನೋ.

Δ ಮಾದಳಿಕೆ 'ಮಾದರಿಕೆ' ನೋ.

ಮಾದಾನಿ (ನಾ). ಧಾರಾಳವಾಗಿ ನೀಡುವವನು : ಮಹಾದಾನಿ : ದೂದಾನಿ ಬಮ್ಮಿಸೆಟ್ಟಿ ಶೋಣನ ಬೆರಿಕೆವೈಗೊಲ್ದು ವಲ್ಲಭನಾದಂ (ಕಬ್ಬಾಜಿ. ೯-೦೯: ೧೧೪೪) ; ಮಹಾದಾನಿ-ಮಾದಾನಿ (ಕಾಪ. ೨೯೦ ಕ್ರಿಪೂ) ; ಶ್ರೀಪಕ್ರಾಜ್ಯಾನಮಿವ ನಿನ್ನಮೊಲವಿಂ ಮಾದಾನಿಯೆಂಬೈದೆ (ಜಾಪ್ರ. ೬೪).

[<ಸಂ. ಮಹಾದಾನಿನ್]

ಮಾದಾಮತ್ಕರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬಿಜಯಿತ್ತಯ್ಯಂ ಮಾದಾಮತ್ಕರಸರು ಪೆಂಬುಲಮ್ಮನಾ ಮೇಗೆಟ್ಟು ಮಂಡೆಕೆಲ್ಲಾ ಕಾಳೆಕಮಳ್ ಗಾರವರಾಳ್ ಆವಧೀರರಾ ಮಗನ್ ಜಾತಗುದ್ದಿಯರಂ . . . ಸಕ್ಕರ್ (ಅಶ. X, ಕ್ರಿ.ಶ೧೦೦- ೪೦-೦ ; ಸು. ೯೦೦). [? + ಅರಸ್]

ಮಾದಾರ 'ಮಾವರ' ನೋ.

ಮೂದಾರಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಬೀದಿ ; ರಾಜಮಾರ್ಗ : ಅಂದು ಮೂದಾರಿ ಬೊಳು ಬಪ್ಪರಂ ಸಿದ್ಧರಾಮಾ ಎಂದು ಕರೆದು ಕರೆದು (ಬಿಜ್ಜಳ. ೨-೧೬).
[ಮೂ + ದಾರಿ]

ಮೂದಾರಿಕೆ 'ಮೂದರಿಕೆ' ನೋ.

ಮೂದಾಳ 'ಮೂದಲ' ನೋ.

∆ ಮೂದಾಜಿಕೆ 'ಮೂದರಿಕೆ' ನೋ.

ಮೂದಿ$_1$ 'ಮೂತಿ' ನೋ.

ಮೂದಿ$_2$ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮೂದಿ ಅಬಲದಲ್ಲಸ್ತಲದ ಚಿಕಾನ್ಯಾ ತುಬುಪರಗೋಳುಗಳೆಲ್ಲಾದಿ ಸತ್ಪಂ (ಪ್ರಾಜ. ೦೯೩೨. ೫೪-೭ ; ೨೬ಮು ೫೫).
[?]

ಮೂದಿಗ 'ಮಾದಿಗ' ನೋ.

ಮೂದಿಗಾಮುಂಡ. ಮೂದಿಯಗಾಮುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕೋಟಿಗಾಮುಣ್ಣಪಂ [ಮೂದಿ]ಗಣ್ಣನ ಸಹಿತ ದಿರ್ಬಲ್ಲು ಮಾದರ [ಸಂ] (ಚಾಇ. XI-೬. ೭-೫೨ ; ೫೭). **ಮೂದಿಯಗಾಮುಂಡ :** ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಮೂದಿಯಗಾಮುಣ್ಣರೀ ಪಿಯೂರು . . . ಆರೆ (ಎಳ. IX. ಕೊಗಳೂ. ೭೯-೦ ; ಕು. 1000). [ಮೂದಿ$_2$ + ಗಾಮುಂಡ]

ಮೂದಿಗಾವರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂಗಡಿಗಿಡ : ರಕ್ತಾತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಕೈಯಿಂದ ಕೊಡಹಿದ ಹಸುವಿನ ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ . . . ಮೂದಿಗಾವರಿಕೆಯ ತೊಕ್ಕನಾವರೂ . . . ದಾಳಿಂಬದ ಹೂವನಾದರೂ ಅರೆದು ಕುಡಿಯಿಸಲು ಹಿತವಹುದು (ಕೃವೃಜಾ. ೨, ೩೨೦) ; ಮೂದಿಗಾವರಿಕೆಬೇರಿನ ತೊಕ್ಕು, ಏಲಕ್ಕಿ, ಜೀರಿಗೆ ಹೊನ್ನ ಕೂಕವಂ ಹಸುವಿನ ಹಾಲ್ಲರೆದು . . . ಹೆಗಮಾಕೊಳ್ಳೆ ಹೆಸ್ಸೆತ್ತರು ಮಣ್ಣುಂ (೧೪೬. ೦೧೬). [? + ಆವರಿಕೆ]

ಮೂದಿಗಾವರೆ (ನಾ). = ಮೂದಿಗಾವರಿಕೆ : "ಚಿರ್ಮಕಸಾ--ಮಾದಿಗಾವರ, ಹೊಮ್ಮಟಿಲ" (೬೫೦. ೫೫). [? + ಆವರೆ]

ಮೂದಿಗಿತ್ತಿ 'ಮಾದಂಗಿತಿ' ನೋ.

ಮೂದಿಯಗಾಮುಂಡ 'ಮೂದಿಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ಮೂದಿರ 'ಮಾದರ' ನೋ.

ಮೂದಿವರ್ಮ (ನಾ)- ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಗಂಗಾಸ್ಥಯುಮುಳಿಸ್ಥಂಭಂ ಗಂಗರ ಪಂಶಾಧಿಪತಿ ಮೂದಿವರ್ಮ್ಮಮ್ಮಹಾನಪ್ಪ ಸಯ್ಯಾಂತ ಎಜಿಯಂಗಪ್ಪನ ಮಗಂ ಮಾಚಿಗಂ . . . ಸೊಬಂಬಾಧಿರಾಜರಾಜರೊಳ್ಳಾದಿ ಸತ್ಪಂ (ಎಳ. III (೩), ಹನ್ನ. ೫೬-೯ ; ೯೦೦ ?).
[ಮೂದಿ$_2$ + ವರ್ಮ$_1$]

ಮೂದೀಗ 'ಮೂದೆಗ' ನೋ.

ಮೂದ್ದು$_1$ 'ಮಾಯ್' ಪರಾ.

ಮೂದ್ದು$_2$ 'ಮಾಣ್' ಪರಾ.

ಮೂದ್ದು$_3$ (ನಾ)- (ಕೆರಾ) ಜಲಾಶಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ನೀರು ಹರಿದು ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ದಾರಿ ; ಕೋಡಿ.
[← ತುಳು. ಮಾದ್ = ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವಿಕೆ. ಸ್ಞ ಸೇತುವೆ]

ಮೂದುಪಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಣ್ಣು : ಮಾದಳ : ತೆಗಟ ಮೊದಲ್ಲಿ ಮತ್ತಾಂಟು ಗಮಾಮಿಷಮಗುರು ಪಿಂಡಿಯೆಂಬಿನಿತುಮನಿಕ್ಕುಗೆ ಪಂಬುಕಮಾಂಸಮನಿಕ್ಕುಗೆ ಮೊದರೊಳ್ ಮೂದುಪಳದ ಕಾಯ್ ತಂಬುಗರ್ಕುಂ (ರೋಗಿಪಥ್ಯ. ೬-೪೪) ; ಎನಿತೊಳವಪಾಯಕೋಟಿಗಳನಿತರ್ಕಂ ಗೆಯಮುಲ್ಲೆ ದೇಹಮಿಂದಂ ನಿಟ್ಟುಸಿರ ಪೊತ್ತು ಸುಖಿಮುಪೆಜುಪ ಮನುಜಂ ಮೊರಡಿಯೊಳೆ ಮೂದುಪಳಮೞಿಸಿದಿರಂ (ಹುಕೇಪ. ೦-೫೫). [<ಮಾದಲ + ಪಳ$_2$ (<ಪಲ್ಲ). / ತೆಲು. ಮಾದಿಪಲಮು]

ಮೂದುಳ್ಳಲ. ಮೂದೂಳಲ (ನಾ). = ಮೂದುಪಳ : ಸುವರ್ಣಪುಣ್ಯಾ ಕಳಶಮಂ ಕನ್ನಡಿಯುಂ ಪುಷ್ಪಮಕ್ಷತೆಯುಂ ಮೂದುಳಲುಮುಂ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯನೇಕಾರ್ಚನೆಯಿಂದಿದಿರಂ ಬಂದು ನಿಱಿಸಿ (ಕಣ್ಣಾ. ೬೯-೬) ; ಭಾವಿಸಲೇಸಂಬೆ ಮೊರಡಿಯೊಳ್ಳಾದೂಳಲಂ (ಜಜಿ. ೦-೦೫) ; ಬಸ್ಮ ಕಪಾಲಮಂ ವಿಲಲೀಯದೆ ಪ್ರಸ್ಮಪಿತ್ರಮನಿಟ್ಟು ಖಿಟ್ವಾಂಗಮಂ ಬಿಡಿಸಿ ಮೂದುಳಲಮನಿಂಬುಗೊಳಿ . . . ಶಾರ್ದೂಶಪ್ರತಾಪವಿಧಿಯನಿಪ ತುಳಿರಂಗೆ ನಂದೀಶಾದಿಗಣನಾಯಕರ್ ಸಂಗರಮಂ ಮಾಡಿ (ಗಿಜ. ೦೦-೬೦ ಪ).
ಮೂದೊಳಲ : ದಧಿ ವಟು ಸುದ್ಧ ಮೂದೊಳಲಂ ದೂರ್ವೆ . . . ಪುಸ್ಪಣಂ ಮಾಣಿಕ್ಯದೀವಂ ವಿಸುಗೆ ಬಗೆಗೆ ಚೆಲ್ವಾದುದುದ್ಯಾಹಗೇಹಂ (ಶ್ರಪ. ೩-೪). P ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ ವಿರಬಹುದು. [< ಮೂದಲ + ಪಳ$_1$]

ಮೂಮರೆ$_1$ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಯುದ್ಧ—ಕಾಳಗ; ಮಹಾಸಮರ : ಮುಳಿಸೆಂಬುದೆನಗೆ ಕಾರಮರೊಳೆ ಪಿರಿ[ದಾ]ಬರಿ[ದ] ಬಯಕೆಯುಂ ಮೂದುರ ದೊಳ್ ಕಳೆವಂತನ್ನೆಗಮಿವನೊಳ್ ಕಳಿವಂ ನಿನ್ನೊಂದು ಮುಳಿಸಮ್ಮು ದಳಾಕ್ಷೀ (ಹಂಚಾ. ೯-೬೨). [ಮೂ + ದುರ]

ಮೂದುರ್$_2$ (ನಾ). = ಮೂಪಲ (?) : ಕಲಸಗೂಳ ಮೊಸುಂಗೆ ಏಕ್ಕ ವೀಸದ ಲೆಕ್ಕ ಗ ೨ . . . ಮೂಮರಕಾಳಗೆ ವರುಷಕ್ಕೆ ಗ ೧ ಪ ೨ (ಎಳ. XV, ಶಂಂಹಾಮು. ೫೩೨-೦೦ ; ೧೨೫೦). [< ಮೂದಲ ?]

ಮೂದುವರ (ನಾ)- ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಜಾಬಯ್ಯಗೆ ತಾಮೂದನ್ ತನೆದುರ್ ಮೇಬಲ್ ಮೂಮುವರಂ ದೋಯಿಲಮ್ಮಕಂಬರ್ ಮೊದಲ್ (ಎಳ. II, ೦೬೯-೩ ; ಕು. ೮೦೦).
[?]

ಮೂದೂಳಲ 'ಮೂದುಳಲ' ನೋ.

ಮೂದೆ (ನಾ). ಮಸಣ ; ಶ್ಮಶಾನ : "ಮೂದೆ ಮಸಣಂ" (೪೫೦೯. ೯೪).
[?]

ಮೂದೆಗ 'ಮೂದೆಗ' ನೋ.

ಮೂದೆಂಗ. 'ಮೂದೆಗ' ನೋ.

ಮೂದೆಂಗಿತಿ. ಮೂದಿಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಮೂದಿಗರ ಹೆಂಗಸು ; ಮಾತಂಗಿ : ಏದ್ಯೆ ಜಾತಿ ಮಾದಂ[ಪಣಂ. ದಂ]ಗಿತಿಯಾಗಿ ಪೊನ್ನ ತಳಿಗೆಯೊಳ್ ಮಾಣಿಕಂಗಳಿ ಪೊಯ್ದಾಡಿದು ಬಂದ ರುಗ್ಮಿಣ್ಣಂ ಕಂಡು ಮುಂದಿಟ್ಟು ಪೊಡೆವಟ್ಟು (ಪಂಪಂ. ೯-೬೫ ಪ). **ಮೂದಿಗಿತ್ತಿ :** ಮೂದಿಗಿತ್ತಿಯವಳ್ಳಿ ಜಯಿಸದಿರ್ದೊಡೆ ಮುಂದೆ ಮೇದಿನಿ ಸಮಗಹುದಿಲ್ಲ (ಕಾಣಾಪು. ೮೩-೦೬) ; ಮೂದಿಗಿತ್ತಿ ಮಂಗಳವಾರ ಮಾಡಿದ ಹಾಗೆ (ನಾಡ).
[ಮಾದಂಗ (< ದಾದಗ) + —ಗಿತ್ತಿ$_1$ (<— ಗಿತ್ತಿ)]

ಮೂದೆಗ, ಮೂದಗ. ಮೂದಿಗ. ಮೂದೀಗ. ಮೂದೆಂಗ (ನಾ). ೧. ಹರಿಜನರ ಒಂದು ಒಳಪಂಗಡ ಮತ್ತು ಆ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ಚಮ್ಮಾರ ; ಶ್ವಪಚ : ಪೆಣ್ಣಾಯಾಗಿ ಮಾದಿಗರ [ಪಣಂ. ದಾದರ. ಮಾದಿಗರ. ಮಾದೆಂಗರ] ಮನೆಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿ ಸಟ್ಟು . . . ನೀಳನೆಂಬ ಮಾದೆಗಂಗಂ ಕೇತಿಯೆಂಬ ಮಾದಿಗನ್ಗೆ ಮಗಳ್ . . . ಪೊಲತಿಯಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ (ಪಣ್ಣಾ. ೯-೪) ; ಮನೋಜ್ಞರ್ಗಲದರ ಮನೆಯೊಳ್ ಕೂಸುಗುಡುವುದಱಿಂ ಮೂದಿಗರ ಹುನಿಲೊಳ್ ಕುಡುವುದು ಲೇಸು (ಪಾಪಚ. ೮-೫೫ ಪ). **ಮಾದಗ :** ೧. ಹುನುವಲ್ಲಳ್ಳಿಯ ಮಾದಗರ ಕಮ್ಮಯನಂ ಮಗಂಗಂ ಅರಿವಮ್ಮ ಗಾವುಣ್ಣಾಗೆಯ್ (ಎಳ. VIII. ಕೀಡಂ. ೨೪೨-೪ ; ೧೦೪). **ಮಾದಿಗ :** ೧. "ಶ್ವಪಚಃ. ಪುಲ್ಕಸಃ. ಮಾತಂಗಃ. ಪ್ಲವಕಃ — ಈ ೪ ಮಾದಿಗಂ" (ಪಣಪಮು. ೧೪-೧೧೪) ; ಮಾದಾವನಂ ಕರೆಯಲುಬ್ಬುವುಮೆಯ್ಯಪ್ಪವನಂ ಮಾದಿ[ಪಣಂ. ತ]ಗಂ ಕಂಡು ಹೆಣ್ಣ ಬೆಂಡತಿಗಿಂತೆಂದಂ (ಪ್ರಾಸ್ತ. ೭-೧೦ ಪ) ; ಅದಿದೈವಮನು ಈ ಭೇದಿಸಲಿ ಕಲಿಯದೆಲೆ ಹಾದಿಯ ಕಲ್ಲಿಗಡಮಾಡಿ ನಮಿಸುವ ಮಾದಿಗರ ನೋಡು

(ಎಪಿಕ್ರ. ೦೧೬) : ಜೇತಗಾರರಾವ ಹೊಬೆಯರ ಕರಿಯುಸೂ ಮಾದಿಗರ ಕಾಳನೂ ಬಂದರು (ಕಂಗಾಕ್ಷ. ೬). ೨. (ಅಲಂ) ನೀಚಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ; ಹೀನಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು : ಲಂಚಂ ಬೇರ್ಪ್ಪ ಫಲಲೆವೆ ತಾಯ್ಗಂ ತಂಗೆಗವಲಿದವಂ ಲೆಕ್ಕವಿಡುವವಂ ಮಾದಿಗಂ (ಕೀರ್ತಿ-ವಿ-ಕ್ಷೇ. ೦೭೬-೫೬ ; 1050) ; ಬೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯನ ಭಕ್ತನಾಗಿರ್ದು ಜೀವಹಿಂಸೆಯ ಮಾಡುವ ಮಾದಿಗರನೇಂಬೆನಯ್ಯ (ಶುಕಾರಣ. ಪ. ೧೬-೦೦೯) : ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪಿದವ ಮಾದಿಗ (ಗಾಂ). **ಮಾದೀಗ** : ೧. ಜೋಗದ ನಾನಾ ಮಾದೀಗಂಗೆ ಮುಪ್ಪಾನಿಮ್ಮರಂಗೆ ಪಲುವಲ ಪೊನ್ನಂ ಭಂಗಿಯೊಳ್ ಕೊಟ್ಟು . . . ಬೇಗಂ ಶಿರಾವಂ ಕೊಲ್ಪಂದಟ್ಟಿದೊಡೆ (ದಶಕುಮಾ. ೦೦-೦೫೨). ೨ ಇದು ಭಂಡಸ್ತಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ. **ಮಾದೆಂಗ** : ೧. ಜಂಬೂದ್ವೀಪದೊಳು ಮಾದೆಂಗಕುಲದೊಳು ಜಾತ್ಯಂಧಕಿಯಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ (ತುಳುವ. ೬-೦ ಪ) : ಆ ಪೆರರೆ ನಿರಯನೆಂಬೊರ್ವ ಮಾದೆಂಗನರ್ಜಂ (ತೀಯಪು. ೦೯-೦೨೬). 'ಮಾದರ ಪರಾ.

[ದೇ. ॥ ತುಳು. ಮಾದಿಗೆ ; ತೆಲು. ಮಾದಿಗ ; ನಾಯ್ಕಿ. ಮಂದಿಗ್ /ಸಂ. ಮಾತಂಗ]

ಮಾದಿಗಿ, ಮಾದೆಂಗಿ (ನಾ). ೫ ಮಾದೆಂಗಿತಿ : ನೀಳನೆಂಬ ಮಾದಿಗಂಗಂ ಕೀರ್ತಿಯೆಂಬ ಮಾದಿಗಿ [ಕೀರ್ತಿ. ಮಾತಂಗಿ]ಗಂ ಮಗಳ್. . . ಪುಟ್ಟಿಂಗುರುಡಿ ಪೊಲತಿಯಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ (ಪಜ್ಜಾರ. ೯-೬). **ಮಾದೆಂಗಿ** : ನೀಳನೆಂಬ ಮಾದೆಗಂಗಂ ಕೌಶಂಬಿಯೆಂಬ ಮಾದೆಂಗಿಗಂ ಮಗಳಾಗಿ . . . ಸುವಿಂಗಾಣದೆ ಹಾಪಾ ಭೂತಜೇತಸ್ಕಯಾಗಿರ್ದಳಂ ನೀಮಿಗಳ್ ಕಂಡಿರ್ (ಶಾಂತಪು. ೩-೨೦ ಪ). [ಮಾದಗ + — ೫೭./ಸಂ. ಮಾತಂಗೀ]

ಮಾದಿಯಂ, ಮಾದಿಯಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ನಾಗಚಂದ್ರದೇವರ ಪುತ್ರ ಮಾದಿಯ ಸೇನಬೋವ ×× ಸ ×× ಪುನಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಂ ಮಾಡಿದಮ (ಎಕ್ಷ. VIII, ಪಗಿ. ೩೩-೦೬ ; ಸು. 960). **ಮಾದಿಯಯ್ಯ** : ಅತನ ತಮ್ಮ ರಾಯಸ್ಯ ಅಳಿಯಂ ಮಾದಿಯಯ್ಯನುಮಿಂ ಕಲ್ಲ ನೆಟ್ಟರ್ (ಎಕ್ಷ. VIII. ಸೊರಬ. ೨೬೨-೦೨ ; ೦೦೨). [< ಮಾದ + < ಅಯ್ಯ]

ಮಾದಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮಾದಿಯೂರ ಸಾನ್ನಿವಮ್ಮಗಿಂ ಬರಿಯೂರನಿಜಿಯೆ (ಎಕ್ಷ. VIII. ಸೊರಬ. ೨೪೦-೫ ; ೦೨೨).

[ಮಾದಿ + ಊರ್]

ಮಾದಿಯಯ್ಯ 'ಮಾದಿಯಿ' ನೋ.

ಮಾದೀವ (ನಾ). ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ ; ಪಾರ್ವತೀದೇವ : "ಏನ್ಮಯ್ಯಂ . . . ಕಂದುಗೊರಲಂ, ಮಾದೇವಂ . . . ಅಯ್ಯೋಗಂ – ಈ ೩೩ ಈಶ್ವರಂಗ ಪೆಸರ್" (ಶಬ್ದ. ೦-೦) ; ಅವಳಪ್ಪೊಡಮಕ್ಕೆ ಪೋ ತಲೆಯಿಂದೆ ಪೋದೊಡಮಿಂದೆ ಮಾದೇವನಾರ್ತಡಗೋದಡಂ . . . ನೆರೆದಲ್ಲದಿನ್ನಿರೆಗಳಿಯೊಳ್ (ಪ್ರಭಾಣ ೯-೬೬) ; ಮಾಗೆ ... ಮಹಾಕಾಳಿ ... ಮಾಕಾಳಿ . . . ವಾಪಾದೇವ ... ಮಾದೇವ (ಕಮದ. ೨೯೦. ಕೃಡೋ) ; ಆ ದೇವ ಈ ದೇವ ಮಾದೇವನೆನ ಬೇಡ ಆ ದೇವರ ದೇವ ಭುವನದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಗಾದವನೆ ದೇವ (ಚಚಕ್ಷ. ೦೮೦). [ಮಾ + ದೇವ./ಸಂ. ಮಹಾದೇವ]

ಮಾದೇವಿ (ನಾ). ೧. ದುರ್ಗೆ : ಪಾರ್ವತಿ : "ಮಾಕಾಳಿ, ಮಾದೇವಿ, ಸಬ್ಬಾಣಿ. ಪಟ್ಟೆದೆಟ್ಟಿಯಾಗಿ. ಸಿಂಗದೇರಲ್ — ಈ ೫ ಪಾರ್ವತಿಯ ಪೆಸರ್" (ಶಬ್ದ. ೦-೬) ; ಶ್ರೀವನಿತೆಯೆನ್ನುದಕ್ಕಾದೇವಿಗೆ ಪಾಗ್ದೇವಿಗಬಿಳ್ ಜನನುತ ಸೀತಾದೇವಿಗೆ ಮಾದೇವಿಗೆ ಭೂದೇವಿಗೆ ಸಮನೆಂಬ ಸ್ವಪ್ರಸಾತಾ ಸಮುದಯಮಂ (ಶಾ- XVIII. ೨೬೭-೭: ೧೦೭೧) ; ಗಡಣದೆ ಮಾದೇವಿಯ ಬಗೆಯೊಡೆಯನ ಮೊಸಲೊಳ್ . ೭ . ತೋಳ್ದೆಯೊಳ್ ಬಿಡ ನಟ್ಟುವ ಕಾವನಂಬುಗಳ್ ತಾವೈಮಂ (ಕ೨೫. ೪೦೭). ೨. (ರಾಜನ) ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿ ; ಪಟ್ಟಪಮಹಿಷಿ ; ಮಹಾರಾಣಿ : ಎನ್ನ ಮಾದೇವಿ ಶಪ್ಪದೀ ಲಲನೆ ತಕ್ಷ್ಮವಾಂಪ್ರಭೆಯೆ ನೋಜ್ಯೂದೀ ಚಿತ್ರಮಿಂತಿದ್ದಕೆಯದೆ ಒಲ್ಮೆ ಪೇಟುಗೆ ಪೆಜರ್ಗಮಿಂತುಟೊಂದಕ್ಕುಮೇ (೦೨೫. ೯-೬) ; ದುರ್ಯೋಧನನ ಮಾದೇವಿಯರಪ್ಪ ಭಾನುಮತಿಯುಂ ಜಿಂದ್ರಮತಿಯುಂ ಮೊದಲಾದ ಅತಿರಥ ಮಹಾರಥಾರ್ಧರಥ ಪ್ರಮುಖಸಾಮಂತಮಾಂಡಲಿಕಾಂತಃಪುರ ಕಾಂತೆಯರೊಂದಿಗಿ ತಂತಮ್ಮ ಜೀವಿತೇಶ್ವರರಂ ಸಂಗ್ರಾಮರಂಗದೊಳಿಟು ಸುತ್ತಂ ಬಂದೆ ಕಾಣದೆ (ಗಣಿಮು-೦೦ ೦೨ ಪ)

[ಮಾ + ದೇವಿ./ ಸಂ. ಮಹಾದೇವೀ]

ಮಾದ್ರ (ಗು). ಮದ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಮದ್ರದೇಶದ : ಧರ್ಮಸುತ ಮುಂಕೊಂಡು ಕಣದಲಿ ಕಾದಿ ಗೆದಿದನೆ ಮಾದ್ರಭೂಪತಿಯ (ಭಾಷ್ಯ. ೨ ೩೦೨೬). [ಸಂ.]

ಮಾದ್ರಿ (ನಾ). ಕೈಸ್ತ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸ್ತ್ರೀಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಕೊಂಡು ಸಂನ್ಯಾಸದೀಕ್ಷೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವಳು : ಈಗ ಒಂದು ತಿಂಗಳಾದ ಒಲ್ಮಾ ದಿನಾಲು ನನ್ನ ಹತ್ತಿರ ಬಂದು ತಾನು ಮಾದ್ರಿ (Mother) ಆಗುವ ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ತೇಪೋತ. ೫೭) ; ಆಕೆ ಕೈಸ್ತ ಮಾದ್ರಿಯರ ಹಾಗೆ ವೇಷ ಧರಿಸಿ ರೈಲಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಜಾಯ. ೨೯೫). 'ಮಾದ್ರಿ' ಪರಾ. [← ಇಂ. Mother-/ ಸಂ. ಮಾತೃ]

ಮಾಧವ್ಯ (ಗು). ೧. ಜೇನಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ; ಸಿಹಿಯಾದ. (ನಾ). ೨. ಹೆಂಡ : ಮದ್ಯ. ೩. ವಸಂತಋತು ; ಮನಃಪ್ರಿಯತಮನ ಬರೆದ ಸಾಭಿಜ್ಞಾನಪತ್ರಮಂನೀಪ್ರದುಮಾಕಳಿಯುಮಾದಂ ನಿಮಿರ್ಚಿ ನೋಡಿ . . . ಮಾಧವಸಮಯದೊಳಲರ್ದ ಚೂತಲತೆಯಿನೆ ಪೊಲ್ತುರ್ (೦೦೪. ೪-೨೩). ೪. ವಸಂತಋತುವಿನ ಒಡೆಯ ; ಮೆಧುಮಾಸದ ರಾಜ ; ವಸಂತರಾಜ : ಸೆಗಜ್ಜಾ ನೃಪೋತ್ಪವಾನ ಮಂತ್ರಿಶಿಖಾಮಣಿ ವಂದಿಬ್ಬಿಂದನಂದವನಮಾಧವ ಖಿರಕರಪ್ರತಿಮೋರ್ಜಿತತೇಜಂ ಕುವರ ಲಕ್ಷ್ಮನನಿಂದಿತವೀರಮಂಶಜಂ (ಣಚಕಮಂ. ೦೩೨೬; ಎಕ್ಷ. V. ಶೇಲಾಪು. ೦೦೨; ಸು. 1220) ; ಮಾಧವನೋಲಗದ ಸಾಲೆಯೆಂಬಂತಿರೆ ಕರಂ ಸಿಂಗರಂಬೆತ್ತ ತೋಂಟದೊಪ್ಪಿನೊಳ್ . . . ಮದನಸ್ಥೈಯ ಬಾಗಿಲ್ವಾಡದ ಸಿಂಗರದೊಂದು ದೇಗುಲಂ ಕಣ್ಗೆಡ್ಡಮಾಗಿ ರಂಜಿಸುಂ (ಜಾಪಕ್ಕ. ೫೪-೦೭). ೫. ವೈಶಾಖ ಮಾಸ : "ಮಧುಗಳೊಳು ಕೃಷ್ಣನೊಳು ಧರಣಿಪತಿಯೊಳು ಮದ್ಯದೊಳ್ ವಸಂತದೊಳು ವೈಶಾಖದೊಳು ಮಾಧವಾಖ್ಯಂ" (ಕುಂಗಣಾ. ೦೫೯-೨೬).

[ಸಂ.]

ಮಾಧವ್ಯ (ನಾ). ೧. ಲಕ್ಷ್ಮಿಧರ ಒಡೆಯ ; ವಿಷ್ಣು : ಸಾಧುಗೆ ಸಾಧು ಮಾಧೂ(ಧು)ರ್ಯನ್ನೆ ಮಾಧೂ(ಧು)ರ್ಯಂ ಬಾಧಿಪ್ಪ ಕಲಿಗೆ ಕಲಿಯುಗವಿವರೀತನ್ ಮಾಧವನೀತನೆಸ್ಪೆಜಸ್ಸಲ್ಲ (೨೫. X. ೩೦-೩ ; ಸು. ೨೫೦). ೨. ಕೃಷ್ಣ : ವಿವಿಧಭ್ರಷ್ಟಾಂಡಂ ಮಾಧವ ನಿನ್ನೆಕಾಶಂ (೨೫೦. ೩-೦೦೬) ; ಯಾದವರು ಹಿಂದೆಸ್ಮೊಡನೆ ಹಗೆಯಾದವರು ಒಳಿಕವರೊಳಗೆ ತುಜುಗಾದವನ ಕಜುಗಾದವನ ಮಾಧವನ ಮಾತೇನು (ಕುವ್ಯಾ. ೨-೬೭). ೩. ಇಂದ್ರ. ೪. ಕುಬೇರ. ೫. ವರಶುರಾಮ. ೬. ರಾಜ ; ಅರಸು : "ಮಧುಗಳೊಳು ಕೃಷ್ಣನೊಳು ಧರಣಿಪತಿಯೊಳು ಮದ್ಯದೊಳು ವಸಂತದೊಳು ವೈಶಾಖದೊಳು ಮಾಧವಾಖ್ಯಂ" (ಕುಂಗಣಾ. ೦೫೯-೨೬).

[ಸಂ. (ಮಾ + ಧವ)]

ಮಾಧವಕ (ನಾ). (ಹಿಪ್ಪೆ ಹೂವಿನ) ಹೆಂಡ : ಮದ್ಯ : "ಮಧು. ಆಸವಃ . . . ಮಾಧುಕಃ. ಹಾಳಾ. ಕಲ್ಯಂ . . . ಮಧು – ಈ ೨೪ ಕಳ್ಳು" (ಹಣಾಮು. ೩೫-೦೭೨); ಪಿರಿದೆನಿಸಿ ಮಾಧವಕ ಮಾಧ್ವೀಪರಿ ರಚಿತಮೈರೇಯಮೆನೆ ದಧಕಸುರೆಗಳನು . . . ಬೆರಸಿ ಕುಡಿವುತ ನಗುತ ಕಲೆವುತಲಿರದೆ ಕುಣಿವುತಲಿದ್ದರಿದಾ ಸಕಲ ಯಾದವರು (ಕಿಷ್ಕಾ. ೦-೨೦).

[ಸಂ]

ಮಾಧವತ್ತಿ (ನಾ)· ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಾಧವತ್ತಿಯರಸರ್ಗ್ಗೆ [ವಿಜ್ಞಪನಂಗಳ್ಗು]ಮ್ಮು ದೋಣಗಾಮುಣ್ಡ ಎಳಗಾಮುಣ್ಡರುಂ ಮಳ್ಕೆಯರುಂ . . . ಎಂಟುಂ ಮತ್ತಲ್ ಗಬ್ಬಿ ರಾಜಮಾನಂ ಜಿನೇಂದ್ರ ಭವನಕ್ಕತ್ತೂರ್ (೩೦. XI. ೬೪-೦೬ : ೫೮೭). ℙ ಇದು 'ಮಾಧವಸತ್ತಿ' ಯೆಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು.

[ಮಾಧವ$_3$ + < ಸತ್ತಿ$_1$]

ಮಾಧವಮನೋಹರಿ (ನಾ)· [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಮಾಧವಮನೋಹರಿಯು (೧೩) ಸಂಪೂರ್ಣ, ಸ – ಗ್ರಹದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಆರೋಹದಲ್ಲಿ ಧ_ವ್ವೆ ವಕ್ರವಾಗಿದೆ. ಅವರೋಹದಲ್ಲಿ ಪ – ಳ್ಳಿ (ಸಮಾಶ್ರ. ೦೩೬)· [ಸಂ. ಮಾಧವಮನೋಹರೀ]

ಮಾಧವಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಾಧವಯ್ಯಂ ಬರೆದಂ ಪಾಗಂ ಪೆಸರೆಯ್ದಂ (ಎಕ. VIII. ಶಿಷಿಪ. ೩೩೦-೦೨; ೪೧೪)·

[ಮಾಧವ$_3$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಮಾಧವಿ (ನಾ). ೧· ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ. ೨· ಜೇನಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾನೀಯ. ೩· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ, ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೂವು : "ಅತಿ ಮುಕ್ತಕ, ವಾಸಂತೀ, ಮಾಧವೀ -- ಈ ೩ ಅದಿರ್ಮುತ್ತಿ" (ಹಂಶಾಮು· ೪೫-೫೫); ಇದಿರೊಳ್ ವನೆದೋಱೀ ವಸಂತದೂತಿಯೆನೆ ಕಿವಿನೆ ನೆಗೞ್ದ ಮಾಧವಿಯೆನೆ ಸಂದದಿರ್ಮುತ್ತೆಯ ಪುಗೞೊಂಜಲು ಪುದುವಿನೊಳೆಜಿಗಿದ ಮಧುಧಾಗಳ್ ಮಜ್ಜಿದಪ್ಪವೇ (ಅಪ್ಪ. ೦೦-೦೦೬); ಪಜ್ಜೆಯೆ ಮದಮಂ ಮನಂ ಕಜ್ಜಿಯ ಸೊಗಸಂ ಮಾವ್ಪ ನೆಜ್ಜೆಯ ಕಳೆ ವೆರ್ಚಿ ಸಿ ಮೆಜ್ಜೆಯೆ ಮಾಧವಿ ಪೂತು ಪೊಜೆಯೆ ಲಜ್ಜೆಯನವನಿ . . . ಕಣ್ಣಱಿದುದು ವಸಂತಮಾಸಂ (ಪಪ್ಪಚ. ೬-೩): ಆದಿರ್ಗಂತಿಯುಂ ತಾಟಿ ಮಾಲತಿಯುಂ ಮುಟ್ಟಿ ಮಾಧವಿವನಂ ಟಟ್ಟಿ ಬನಗಾಳಿ ತಣ್ಣನೆ ತೀಡುಗುಂ (ಧಪಾಶ್ವ. ೫೯· ೦)· ೪· ಭೂಮಿ : "ಭೂಮಿಃ — ಮಾಧವಿ" (ಓಕೋ. ೦೦೦). ೫· ತಲೆಹಿಡಿಯಿ : ಕುಂಟಿಣಿ. [ಸಂ. ಮಾಧವೀ]

ಮಾಧುಕರ (ಗು)· ದುಂಬಿಯನ್ನು ಹೋಲುವ : 'ಮಾಧುಕರವೃತ್ತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಾಧುಕರವೃತ್ತಿ (ನಾ)· ದುಂಬಿಯು ಹೂವಿನಿಂದ ಹೂವಿಗೆ ಅಲೆದಾಡಿ ಮಧುವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ, ಮನೆಯಿಂದ ಮನೆಗೆ ಸುತ್ತಾಡಿ ಆಹಾರವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವಿಕೆ; ಭಿಕ್ಷಾವೃತ್ತಿ : ಪ್ರಕಟಿತಾತ್ಮ ಧ್ಯನದಲಿ ಮಾಧುಕರವೃತ್ತಿಯಲಿರ್ದು ಕೈವಲ್ಯಕೆ ನಡೆವ ಬಗೆಯುಳ್ಳಡಧುಯತಿಧರ್ಮವಹುದು (ಏಮ್ಮಾಶಾ. ೨ ೦೧)· [ಸಂ.]

ಮಾಧುಕರಿ (ನಾ)· ೧· = ಮಾಧುಕರವೃತ್ತಿ· ೨· ಮಾಧುಕರ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಪಡೆದ ಆಹಾರ; ಭಿಕ್ಷೆ : ನಾರಾಯಣಯ್ಯನು ನರಹೊರೆಯ ಕಲವು ಮನೆಯಿಂದ ಮಾಧುಕರಿಯನ್ನು ತಂದು ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ನೈವೇದ್ಯ ಮಾಡಿ ಒಪ್ಪತ್ತು ಊಟ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಕಟ್ಟೋಚ. ೫೦)·

[ಸಂ. ಮಾಧುಕರೀ]

ಮಾಧುರಿ (ನಾ)· ೧· ಸಿಹಿಯಾದುದು : ಮಧುರವಾಗಿರುವುದು. ೨· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾದಕಪಾನೀಯ : ದ್ರಾಕ್ಷಾರಸ : ವರಸುಧಾರೋಗಣಗಳ್ಗೆ ಮಾಧುರದ [ಶಾಣಿಚ. ಮಧುರಿದಾ. ಕಾಯಸದ] ಹಂಗೇಕೆ (ಶಿಪ್ರಚಾ. ೦-೪); ಪಾವನಜ್ಯೋತಿರ್ಮಯಾಂಗಿಗೆ ದೀಪಿಗೆಯ ಹಂಗುಂಟೆ ಪರಶಿವಭಾವನಾಮೃತದನುಭವಿಗೆ ಮಾಧುರದ ಹಂಗುಂಟೆ (ಶಸಪ್ರ· ೦೦-೦೩)· ೩· ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಹೂವು. [ಸಂ.]

ಮಾಧುರಿ (ನಾ)· ೧· ಸವಿ ; ರುಚಿ : ವರ್ದುರೆಯೇಂ ಮುಕರಂದ ಮಾಧುರಿಯನೞ್ದವುದೇ ! (ಪಚತಮಂ. ೦-೩೭)· ೨· ಇಂಪು ; ಹಿತ ; ಆಹ್ಲಾದ : ಎದೆಯು ಮಾಧುರಿಯನರುಹೆಮಗೆ (ಗಿಕಾಂ· ೬-೬೯)· ೩· ಮಾದಕಪಾನೀಯ; ಮದ್ಯ· [ಸಂ. ಮಾಧುರೀ]

ಮಾಧುರ್ಯ$_1$ (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸಾಧುಗೆ ಸಾಧು ಮಾಧೂ(ಧು)ರ್ಯನ್ಗೆ ಮಾಧೂ(ಧು)ರ್ಯಂ ಬಾರಿಸ್ಪ ಕರಿಗೆ ಕಲಿ ಯುಗಪ್ರವರೀತನ್ ಮಾಧವಸೇತನ್ಗೆಜನಲ್ಲ (೩೨· X, ೬೦-೩ ; ಷ· 700)· [< ಸಂ. ಮಹಾಧುರ್ಯ]

ಮಾಧುರ್ಯ$_2$ (ನಾ)· ೧· ಸಿಹಿ ; ಸವಿ : ಪವಯೌವನಮಾದಂತುನ್ನತ ಪಂಚವಿಂಶತಿಪ್ರಾಯಮಾಗಿ. . . ಸವಿಯಲಿರ್ದಮ್ಮತಪಳದಂತೆ ಮಾಧುರ್ಯ ಧರಿತನಾಗಿ (ಹೂಕ. ೦೦-೭). ೨· ಇಂಪು; ಹಿತ : ಭುವನ್ಮಾರ ಮೇಲನದಿ ನಿಯವ್ಯಸಂಬಂದುವರ್ಣಾಮಾಧುರ್ಯವುಕ್ಕುಸಿದೆ (ಕಾಪ್ರಾಶ. ೦-೦೩). ; ಅಶ್ವವಿದ್ಯೆಯೇ ಈಗ ಅವನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದಿತ್ತು. ಸಹವಾಸಮಾಧುರ್ಯದ ಮೂಲಕ (ಪಮಚೀ· ೪೨೦). ೩· ಕೋಮಲತೆ ; ಮೃದುತ್ವ : ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಮಾಧುರ್ಯವಿತ್ತು· ತೀವ್ರತೆಯಿರಲಿಲ್ಲ (ಪಹಾಣಿ. ೦೩೨)· ೪· ಆಂತಃಕರಣ; ಅನುಕಂಪ. ೫· [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಕಾವ್ಯದ ಹತ್ತುಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಹ್ಲಾದಗೊಳಿಸುವ ಶಬ್ದದ ಒಂದು ಗುಣ: ದೀರ್ಘ ಸಮಾಸಗಳಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕಪದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು : ಅಸಮಸ್ತ ಪದನ್ಯಾಸಂ ಪ್ರಸಾದಮಾಧುರ್ಯಗುಣಸಮೃದ್ಧಮುದಾರಂ ರಸಭಾವ ಭಾವಿತೋಕ್ತಿಪ್ರಸರಂ ವೈದರ್ಭರೀತಿಯನೆ ಪೆಸರ್ವಡೆಗುಂ (ಕಾಖ್ಯಪ. ೭೮೪) ; ಸಮಾಸ ವ್ಯಾಸದೀಶೀಸರಣಿಶುನ್ಯಾರ್ಥೋಪಮಾಖಾಕರ್ಯಮಾಧುರ್ಯ. . . ನಿಯಮಾಕ್ಷರಸಲಕ್ಷಣಭಾವಮಾಗಿರೆ· ರಚಿಸುವೆಂ ಕೃತಿಯ (ಜಸಪ್ರ· ೦-೦೯) ; ಶ್ಲೇಷ· ಪ್ರಸಾದ· ಸಮತೆ. ಮಾಧುರ್ಯ. . . ಸಮಾಧಿ ಈ ಹತ್ತು ಗುಣಗಳೇ ವೈದರ್ಭಕಾವ್ಯದ ಪ್ರಾಣ (ಶಾಕಟಾ· ೨೯)· [ಸಂ.]

ಮಾಧುರ್ಯೆ (ನಾ)· ೧· ಸಿಹಿಯಾದುದು : ಮಧುರವಾದುದು· ೨· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಸಿಹಿಹಾಲೆ ; ಜೇವಣಿಗೆ : "ಚೇವಣಿಕೆ(ಗ) ಮಾಧುರ್ಯದುಕ್ಕು" (ಕುಂಗಣಿ· ೪೨-೩೭)· [ಸಂ. ಮಾಧುರ್ಯ]

ಮಾಧೂಕರ (ನಾ)· = ಮಾಧುಕರಿ ೨ : ಮಾಧೂಕರ ಅಸುಂಕ್ಲುಪ್ತ ವ್ಯಾಕೃಣೀತ ಆಯಾಚಿತ ತಾತ್ಕಾಲಿಕಮೆಂಬ ಪಂಚವಿಧಭಿಕ್ಷಂಗಳನಾದೊಡಂ . . . ಭೋಜನಂಗೈದು (ಏವೀಚ. ೦೩೬)· [< ಸಂ. ಮಾಧುಕರ]

ಮಾಧೂಕರವೃತ್ತಿ (ನಾ)· = ಮಾಧುಕರವೃತ್ತಿ : ಒರ್ವಳೆ ಮಾಧೂಕರ ವೃತ್ತಿಯಿಂದೆ ಪೊರೆವುತ್ತಾ ದೇಹಮಂ ಸಂತತಂ (ರಕ್ಷಚ. ೬-೩೨)·

[< ಸಂ. ಮಾಧುಕರವೃತ್ತಿ]

ಮಾಧೂಕರಿ (ನಾ)· = ಮಾಧುಕರಿ ೨ : ಕುಂಬಿ ಪುಷ್ಪರಸವನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರ್ದ ಹೆಂಗೆ ಹೂವನ್ನು ಬಾಧಿಸದಿಹುದು ಹಾಂಗೆ ಮನೆಯೊಡೆಯನ ದೆಸೆಯಿಂದಮಧುಕರವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸಿದುದಾದ ಮಾಧೂಕರಿಯೆಂಬ ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಬುದು (ಕ್ಷಚಾ. ೫೭). [< ಸಂ. ಮಾಧುಕರೀ]

ಮಾಧ್ಯಂದಿನ (ನಾ)· ೧· ದಿನದ ಮಧ್ಯದ ಸಮಯ ; ಮಧ್ಯಾಹ್ನ; ನಡುಹಗಲು· ೨· ನಡುಭಾಗ ; ಮಧ್ಯದ ಭಾಗ· ೩· ಶುಕ್ಲ ಯಜುರ್ವೇದದ ಒಂದು ಶಾಖೆ . [ಸಂ.]

ಮಾಧ್ಯಮ (ಗು)· ೧· ಮಧ್ಯಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ನಡುಭಾಗದ. (ನಾ)· ೨· ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ತಿಳಿಸಲು ಮಧ್ಯವರ್ತಿಯಾಗಿ ಬಳಕೆಯಾಗುವ ಭಾಷೆ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನ : ಅವರಿಗೆ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯೊಂದೇ ಏಕೈಕ ಮಾಧ್ಯಮ (ಕಾಪ್ರಸಂ. ೦೩೬); ಮಾಧ್ಯಮಾ ಏವಿದ್ದರೂ ಭಾವಪ್ರಪಣಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಗಿನಿಂದ ತಂದು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಂಡ ಒಂದು ಉಪಕರಣ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡುವುದುಂಟು (ಸಾಂಧ್ವ· ೬೨)· ℙ ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗಗಳು

ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'Medium' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವುಗಳು. ಈ ಅರ್ಥ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವಾದರೂ, ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಮಾಧ್ಯಮ' ಎಂಬುದರ ಮೂಲಾರ್ಥದಿಂದಲೇ ಅರ್ಥವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿದ್ದು, ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'Medium' ಎಂಬುದರ ಸಂವಾದಿಯೂ. ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಮಾಧ್ಯಮ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವೇ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. [ಸಂ.]

ಮಾಧ್ಯಮಿಕ (ಗು). ೧. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ; ಮಧ್ಯಭಾಗದ. (ನಾ). ೨. [ಬೌದ್ಧ] ಬೌದ್ಧಮತದ ಒಂದು ಶಾಖೆ ; ಗೋಚರಿಸುವ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ಸತ್ಯಾವಭಾಸಗಳು ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವಾದ: ಶೂನ್ಯವಾದ : ಧರ್ಮಪ್ರಭಾವಮುಮಂ ತತ್ಫಲಸ್ವಭಾವಮುಮಂ ತಿಳಿವುದಸರದೊಳುಬಿದ ಮಹಾಮತಿ ಸಂಭಿನ್ನಮತಿ ಶತಮತಿಗಳ್ ಲೋಕಾಯತಿಕ ಯೋಗಾಚಾರ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಮತವಿತಥಾಭಿಧಾಯಿಗಳ್ ಜೀವಾಭಾವಮವೆ ಪಿಡಿಯಚ್ಚುವಿಡಿದು (ಅಪು. ೨-೬ ೪); ಈ ಮೂಲತತ್ವ ವೈಷಾರೂಪದಲ್ಲಿ ಜಾರ್ವಾಕ . . . ಯೋಗಾಚಾರ, ಮಾಧ್ಯಮಿಕ. ಜೈನದರ್ಶನಗಳೆಂಬ ಆರು ನಾಸ್ತಿಕದರ್ಶನಗಳೂ . . . ಅವಿರ್ಭವಿಸಿರುತ್ತವೆ (ಕಾಪ್ರ. ೩೫೯); ಲೋಕಾಯತಿಕ (ನಾಸ್ತಿಕ) ಯೋಗಾಚಾರ (ವಿಜ್ಞಾನವಾದ) ಮಾಧ್ಯಮಿಕ (ಶೂನ್ಯವಾದ)ಗಳೆಂಬ ಮತಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸುವ ದಯಾಮತಿ – ಸಂಭಿನ್ನಮತಿ–ಶತಮತಿಗಳೆಂಬ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಸ್ವಯಂ ಬುದ್ಧನ ಹೇಳಿಕೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಖಂಡಿಸಲು ಸೊಂಟಗಟ್ಟಿದರು (ಶಾಕೋಚಿ. ೩೬೦). ೩. ಮಾಧ್ಯಮಿಕಮತವನ್ನವಲಂಬಿಸಿದವನು ; ಶೂನ್ಯವಾದಿ : 'ಅಭಿಧರ್ಮವಿಭಾಜಾ' ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು. ಯೋಗಾಚಾರರೂ ಮಾಧ್ಯಮಿಕರೂ ಆಗಿರುವರು (ಖಂಡಾ. ೨೨): ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಸಂಪೃಕ್ತವಿಜ್ಞಾನವೇ ಮಾಧ್ಯಮಿಕರಿಗೆ ಸಮ್ಮತ (ಶಾಪ್ರ. ೨೦೪). [ಸಂ.]

ಮಾಧ್ಯಮಿಕಶಾಲೆ (ನಾ). ಪ್ರಾಥಮಿಕ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ಪ್ರೌಢ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಗಳ ನಡುವಿನ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡುವ ಪಾಠಶಾಲೆ : ಉಪನಯನವಾದ ಐದು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಚೀನಿ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಶಾಲೆಯನ್ನು ಪೂರೈಸಿದ್ದ (ಕಾಕ್ಕ. ೪೦೨). ₱ ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'Middle School' ಎಂಬುದರ ಅನುವಾದ.

ಸಂ. ಮಾಧ್ಯಮಿಕಶಾಲಾ]

ಮಾಧ್ಯಸ್ಥ (ಗು). ೧. ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ; ನಡುವೆ ಇರುವ. ೨. ಯಾವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸೇರದ. [ಸಂ]

ಮಾಧ್ಯಸ್ಥವೃತ್ತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ವಿನಯರಹಿತರೂ ತಮ್ಮ ಧರ್ಮದಿಂದ ವಿಮುಖರೂ ಹಟಮಾರಿಗಳೂ ಆದ ಜನರ ಬಗ್ಗೆ ವೈತಸ್ಥರಾದಂಥವರು ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ರಾಗದ್ವೇಷರಹಿತವಾದ ಭಾವನೆ : ಸತ್ವಗುಣಾಧಿಕಕ್ಷಿಶ್ಯಮಾನಾವಿನಮುರೊಳ್ ಮೈತ್ರೀಪ್ರಮೋದ ಕಾರುಣ್ಯಮಾಧ್ಯಸ್ಥವೃತ್ತಿಯುಂ ಭಾವಿಸುತ್ತುಂ (ಸಾಳುಪು. ೪-೨೬ ೪).[ಸಂ.]

ಮಾಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆ (ನಾ). ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳ ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ನಡುವೆ ಸಂಧಾನ ನಡೆಸುವುದು : ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆ : ಇಂಥ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಡುಗಿಯರಿಗೂ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ–ಗಂಡಸರಿಗೂ ಮಾಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಗೆ (Lisbon) ದೂರಾದರೂ ಇದ್ದರೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತದೆ (ಪಾಪ್ರ. ೩೩). [ಮಾಧ್ಯಸ್ಥ + — ಇಕೆ]

ಮಾಧ್ಯಾಹ್ನಿಕ (ಗು). ೧. ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ : ಸ್ನಾನ ಮಾಧ್ಯಾಹ್ನಿಕಜಪ ವೈಶ್ವದೇವ ದೇವತಾರ್ಚನೆ ಭೋಜನವಾದಿಗಳಾದ ಮೇಲೆ (ಪಾಅಂ. ೧). (ನಾ). ೨. ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಯೇ ಮುಂತಾದ ನಿತ್ಯಕರ್ಮ : ಈ ನದಿಯೊಳ್ ಮಾಧ್ಯಾಹ್ನಿಕ ಕಾಚರಿಸಿ ಬಂದಪೆವು (ಕಾದಾಗ. ೦೦-೭೫-೪): ಮಾಧ್ಯಾಹ್ನಿಕಾದಿ ನಿತ್ಯಸಂಧ್ಯಾ ಕರ್ಮಂಗಳನ್ನು . . . ಮಾಡಿದವನಾಗಿ . . . ಭೋಜನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಬಲ್ಲವರ ಮತವು (ಸಕ್ಕ. ೯೯). [ಸಂ.]

ಮಾಧ್ವ (ಗು). ೧. ಮಧ್ವಮತಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ : ಈ ಪ್ರಾಂತದ ಮಾಧ್ವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಪೊಳ್ಳೇ ಮರ್ಯಸ್ಸುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಕಣಗ. ೬೩); ಮಾಧ್ವಯತಿಗಳು ಸ್ವಾರ್ತಪಂಡಿತನಾದ ತನ್ನನ್ನು ಸಣ್ಣಾಸುವರೇ ಎಂಬ ಸಂಶಯವಿವನಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ (ಕಲಾ. ೪೩). (ನಾ). ೨. ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಮತದ ಅನುಯಾಯಿ ; ವೈಷ್ಣವಸಂಪ್ರದಾಯದವನು; ಮಾಧ್ವರು ಚಿಲ್ಲುವರೂ, ಕಸುವುಳ್ಳವರೂ, ಪೊಳ್ಳೇ ಮೈಕಟ್ಟುಳ್ಳವರೂ ಇರುತ್ತಾರೆ (ಕಣಗ. ೬೩). ೩. ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ತತ್ವ,–ಸಿದ್ಧಾಂತ. [ಸಂ.]

ಮಾಧ್ವಮತ (ನಾ). ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಮತ ; ದ್ವೈತಮತ : ಈ ಮತಕ್ಕೆ ಮಾಧ್ವಮತ, ದ್ವೈತಮತ, ವೈಷ್ಣವಮತ ಎಂದೂ ಹೆಸರು . . . ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಅಥವಾ ಆನಂದತೀರ್ಥರು ತಮ್ಮ ವಿಶಿಷ್ಟಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಧ್ವಮತವನ್ನು ಬಳಿಕಗೆ ತಂದುದಲ್ಲದೆ ಬೇಕ ಸಂಚಾರ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ನಾನಾ ಕಡೆಗೆ ಪರಡಿದರು (ಭಾಕ್ರ. ೨೫೬). [ಸಂ.]

ಮಾಧ್ವಿ (ನಾ). ೧. ಆಮಲು ಬರಿಸುವ ಫಾನೀಯ ; ಮದ್ಯ. ೨. = ಮಾಧವಿ ೩. [ಸಂ. ಮಾಧ್ವೀ]

ಮಾಧ್ವೀಕ (ಗು). ೧. ಅಮಲು ಉಂಟಾಗುವ ; ಮತ್ತುಬರುವ : ಮುಗ್ಧನಾಗದೆ ಭುಜಿಸು ಭುಜಿಸಲಿಹುದನು ಜಗದಿ ಮಾಧ್ವೀಕ ಧುರವಿರದು ಜಾಗರೂಕನಿಗೆ (ಸಂಗಿಶ. ೬೬೯). (ನಾ). ೨. ಹಿಪ್ಪೆಹೂವುಗಳನ್ನು ಭಟ್ಟಿಯಿಳಿಸಿ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾದಕವಾನೀಯ. ೩. ದ್ರಾಕ್ಷಿಹಣ್ಣು. ೪. ದ್ರಾಕ್ಷಾರಸ : ''ಮಾಧ್ವೀಕಂ — ದ್ರಾಕ್ಷೇಹಣ್ಣಿನ ಹೆಂಡದ ಹೆಸರು'' (ಶಬ್ದಮ. ೩೦೬). [ಸಂ.]

ಮಾನ (ನಾ). ೧. ಮರ್ಯಾದೆ : ಗೌರವ : ಮಾನಿಸರೊಳ್ಪುಂ ಬಾಳುಮಾ ದೇನೊಪ್ಪಮದೇನಸಾಡಮಿಸ್ಸಾರವದೇಂ ಮಾನಮದೇಂ ವಿಭೂಷಮದೇಂ ದೀನಮದೇಂ ಸ್ಫೋಕಸುಖಮದೇನಭ್ರುವಮೋ (ಜಿಪು. ೯-೨೦೨) ; ಮಾನಂ ಸದ್ಭೃರ್ಯ ದೀಕ್ಷಾಗುರು ಸುರಗಿರಿಗಂ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹಸ್ತಂ ದಾನೋಪಾಧ್ಯಾಯಂ . . . ಎಂಬನ್ನಮಾದಂ ಜಗಮನೆಜಿಗಿಸಲ್ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಂ ಗರಿಷ್ಠಂ (ಅಪಾ. ೪-೪೫). ೨. ಆತ್ಮಗೌರವ ; ಅಭಿಮಾನ : ಪರಿಭವಕೆ ಗುರಿಯಾಯ್ತೆ ನಿನ್ನ ಮಾನಂ ? (ಕ್ರಿರಾಮಾ. ೬೬-೬೯೧). ೩. ಜಂಭ ; ಗರ್ವ ; ಅಹಂಕಾರ : "ದರ್ಪಃ, ಮದಃ, ಅವಲೇಪಃ, ಮಾನಃ, ಗರ್ವಃ, ಅಹಂಕಾರಃ—ಈ ೬ ಗರ್ವಂ" (ಹರಿಭಾ. ೦೦೯-೬೬); ಮಾನಮನೆಂತುಂ ಧಿಕ್ಕರಿಪ್ಪಾ ನಿಗಳೆರ್ದೆಯೊಳಗೆ ನೆಲಸಲೀಯದೆ ನಾಲ್ಕುಂ ಮಾನಸ್ತಂಭಂಗಳ್ ರಕ್ಷನಿದ್ದಂಗಳ್ ನಿರಂತರಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಅಪು. ೦೦-೨೯); ಸರ್ವಥಾ ಮಾನ ಮತ್ಸರ ಕೇಡು ಮರ್ತ್ಯಂಗೆ (ಅಷ್ಟಕ. ೫-೩೬). ೪. ಅಭಿಪ್ರಾಯ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ; ಭಾವನೆ. ೫. ಅಳೆಯುವುದು: ಅಳೆಯುವಿಕೆ. ೬. ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ; ನಾಲ್ಕು ಸೊಲಿಗೆ; ಅರ್ಧಸೇರು : "ನಾಲ್ಕು ಸೊಲ್ಲಗೆ ಮಾನಂ" (ಮೂಗರಾ. ೦೦೪-೦೦); × × ಕುಪ್ಪ ಮಾನಮೊನ್ದು (ತ್ರಾಶಾ. XI-i. ೪೦-೦೪; ೧೬೬); ಐದು ಮಾನವ ಕುಟ್ಟಿ ಒಂದು ಮಾನವ ಮಾಡು ಕಂಡಾ ಮದವಳಿಗೆ (ಶಾಸ. ೬೬೭); ಉಪ್ಪು ಹೋಜಂಗೆ ಮಾನ ೨ ಅಕ್ಕಿ ಒತ್ತ ಹೋಜಂಗೆ ಮಾನ ೨ (ಎಳ. VII, ೪೬೦೪; ೬೬-೩೦; 1203). ೭. ಜಮೀನಿನ ಒಂದು ಅಳತೆ; ಕ್ಷೇತ್ರವಿಸ್ತೀರ್ಣ; ಕ್ಷೇತ್ರವಿಸ್ತಾರ : ಬಡಗಣ ತೋಂಟದ ತಮ್ಮಂ ಕಡೆಯೊಳು ಮೂವತ್ತು ವರಸದಱುನೂಱಜ್ಜಿಂ ಪಡುವಣ ಬಡಗಣ ಕೋಣೊಳ್ಳಡಿಂಬದಿರ್ಮತ್ತಱಿಬ್ಬಗಲ್ವುದು ಮಾನಂ (ತ್ರಾಶಾ. IX-ii. ೦೩೬-೩೦; 1000). ೮. ಕಾಲದ ಒಂದು ಅಳತೆ,—ಪರಿಮಿತಿ : ನೀವಿವನಕಪ. ಮುರಿಯಲು ನಿಮ್ಮ

ಮಾನಕೆ ನಿಮಿಷ ಹಾನಿಲ್ಲ (ಕೀಚಗಪು. ೯-೪೭) : ವರುಷ ನಿನ್ನು ದಿನ ಓನ್ನು ದಿನವ ಮಾಡಲು . . . ಮಾನವ ಮಾಡಲು ೪೨೭ರಿಂದ ಗುಣಿಸಲು (ಕಾಸ್ಕ. ೨೮-೨). ೯. ಅಳತೆ ಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಟ್ಟಿದು ಸಾಧನ; ಅಳೆಯಲು ಬಳಸುವ ಪಾತ್ರೆ : ಮಾನದ ತೋರಿಹ ಅವಿಂಗೆ ಕೊಳಗದ ತೋರಿಹ ಕೆಚ್ಚಲು (ಅಪಚಿ. ೩೨-೨೮); ಅವೆಯಾ ಮಾನದೊಳ್ಕಿದ ಡಡಗುವುದಿದೆರ್ಮಾನದೊಳಡಗುವುದಲ್ಲದ (ಪಪ್ರ. ೪-೨೫೯-೬೧೦); ಮಾನದಲ್ಲಿ ಅನೆ ಹಿಡಿದೀತೇ ? (ಗಾದೆ)- ೧೦. ಗಣನೆ ; ಎಣಿಕೆ : ಈ ಮಾನದಿಂದ ಅವನಿಗಿರುವಂಥ ತಿಳಿವು, ಚುರುಕು . . . ಅಜನ್ಮಸಿದ್ಧವಾದ ಹಕ್ಕನ್ನು ಕೊಟ್ಟಂತಿದೆ (ಒಂಡಿ. ೨೭). ೧೧. ಸತ್ಕಾರ; ಆದರ : (೬). ೧೨. ಜನ ನೇಂದ್ರಿಯ: ಗುಹ್ಯ : ಜೀವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಅನ್ನ. ಮಾನವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಬಟ್ಟೆ ಏನಾ ಮತ್ತೇನು ಬೇಕಾಗಿದ ? (ಕೀಚಪು. XII. ೨೦). ೧೩. ಶೀಲ ; ಚಾರಿತ್ರ್ಯ : ನಿನ್ನ ಮಾನವ ಕೊಂಬ ದಕ್ಕಿಗರಾರು ನೀ ನರಳ್ದಲ್ಲಿ ಮೂಲೋಕದಾದಿಶಕ್ತಿ ಸ್ವರೂಪಿ (ಪಪ್ರ. ೯-೩೮). 'ಮಾನಂಗಳೆ' ಪರಾ. ೧೪. ಮನೆ; ಕಟ್ಟಿದ. ೧೫. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ವಿಪ್ರಲಂಭಶೃಂಗಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಸ್ತ್ರೀಯ ಪ್ರಣಯಕೋಪ : ಅಱಿಯದೆ ಗೆಯ್ದಪ್ಪು ದುಮಿ ನೀನಿದನೊಮ್ಮೆಗೆ ಸೈರಿಸಿಂದು ಕಾಲ್ಗೆಱಗಿಕ್ಕುಮುಂ ಪ್ರಿಯಂ ಸುಡು ಸುಡೆಂಗಡ ಸೈರಿಪುದೆಂದು ಕೋಪದಿಂ ಪಱೆಪಡೆ ಪೋಗೆ ನೂಂಕಿ ಕಳೆದಂದಿನ ದುಷ್ಕೃತವೆನ್ನನಾವುಗಂ ಮಱುಗಿಸಿ ಮುಟ್ಟಿ ಸುಟ್ಟಪುವ ನೋಡಿರೆ ಶೀತ ಮರೀಚಮಾಲೆಗಳ್ (ಇದು ಮಾಣಾಪ್ಪಿಂ) (ಗಾಪ್ರಾಕ. ೩೦೬); ಲತೆಯಾದಳ್ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದಾ ಖಚರಿ ಭರಣದೊಳ್ ಬಿದುಳ ಚಿತ್ಕೃಸುಗುಂ ಪಾಕ್ಷತುರಂ ಬಂದಿನ್ನವೆಂದುಂ ಬಿರಬಿಸಲಣಮಿನ್ನಾಱ್ವಾನೆಂದುಮಶ್ಲಾಡುತುಂ ಮಿಸುರ್ದಂ ಮಾನವಿಸಾ ಚೇತನೆ ತನುವಿನೊಳರ್ಪನ್ನಮೆಂದುಂ ಸ್ಮರಾರ್ಚಿತೆ ಯಿಂದಾ ಮುಗ್ಧೆಯಿಂದೀನವದಧಿಪವರ್ಗಂ ಕೋಪಮಾಪಕ್ಕನೀಗುಂ (ಅಂಶಾಪ. ೦೯-೨೮). ೧೬. = ಮಾನಕಷಾಯ : ಅಪ್ರಮತ್ತಗುಣ ಸ್ಥಾನಂಗಳೊಳಧಃಪ್ರ ವೃತ್ತಪೂರ್ವಾನಿವೃತ್ತಿಕರಣಾಪೂರ್ವಾಂಗಳಿಂದಮನಂ ತಾನುಬಂಧಿ ಕ್ರೋಧಮಾನಮಾಯಾಲೋಭಂಗಳಂ ವಿಸಂಯೋಜಿಸಿ (ಅಪ್ತ. ೦೨-೦೪ ಪ). ೧೭. = ಮಾನಸಂಜ್ವಲನ : ತಜ್ಜಾತೀಯ ವೇಗದಿಂ ಕ್ರಮಕ್ರಮದಿಂದಂ ಕ್ರೋಧಮಾನಮಾಯಾಲೋಭಸಜ್ವಲನಂಗಳಂ ಮೂಱುತೆಱದ ಕೃಷ್ಟಿಗಳಿಂ ಬೇಱೆ ಬೇಱೆ ಕಡಿಸಿ (ಅಪ್ತ. ೦೦-೦೨೩ಕ). ೧೮. [ಶಿಲ್ಪಶಾ] ದೇವತಾಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಕಡೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಅಳತೆ: ಪ್ರತಿಮೆಯು ದೈರ್ಘ್ಯದ ಅಳತೆಗೆ " ಮಾನ " ವೆಂದೂ . . . ಗಾಂಭೀರ್ಯದ ಅಳತೆಗೆ " ಲಂಬಮಾನ " ವೆಂದೂ ವ್ಯವಹಾರ (ಶಾಕಲ. ೨೦೬). ' ಮಾನಕ್ರಿಯೆ', ' ಮಾನಾಂಗುಲ ' ಪರಾ.

ಮಾನ ಉಳಿಸು = ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಉಳಿಸು ; ಅವಮಾನವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸು : ಇದೊಂದು ಸಾರಿ ಹ್ಯಾಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ನನ್ನ ಮಾನ ಉಳಿಸು (ಕುಬಿಯಾ. ೯-೫೩); ನಾನೇ ಪಡಜಾಲ್ತಿ ಮಾಡಿ ಅವನ ಮಾನ ಉಳಿಸಿದ ನೋಡಿ (ಕೀಚಪು. ೩೩). **ಮಾನಕಾಯು** = ಮಾನ ಉಳಿಸು : ಎಂತೆಂತಹ ಸಮಯಮುಗಳ್ಲಿ ಅವರು ನಿಮ್ಮ ಮಾನ ಕಾದಿದ್ದಾರೆ ಗೊತ್ತೇ ? (ಕೀಚ). **ಮಾನ ಕೊಡು** = ಗೌರವಿಸು ; ಮರ್ಯಾದೆ ಮಾಡು : ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಅವನಿಗೆ ಮಾನ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಾಸಾಪ್ರ. ೦೬). **ಮಾನ ತೆಗೆ** = ಗೌರವವನ್ನು ಕಳೆ ; ಅವಮಾನಗೊಳಿಸು : ದುಷ್ಟತನದ ಮಾನ ತೆಗೆಯಬೇಡ (ಪ್ರಕೃಪ್ರ. ೩೨). **ಮಾನ ಮರ್ಯಾದೆ** = ಗೌರವಪೂರ್ವಕವಾದ ಸತ್ಕಾರ : ತಮ್ಮ ಪರಿಚಯದ ಗೃಹಸ್ಥರು ಯಾರಾದರೂ ಮನೆಗೆ ಬಂದರೆ ಅವರ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಮಾನಮರ್ಯಾದೆ ಮಾಡಿ . . . ಕ್ಷೇಮಸಮಾ ಚಾರ ಕೇಳಿ ಬಳಿಕ ಬಂದ ಕೆಲಸದ ಪ್ರಸಕ್ತಿ ತೆಗೆಯಬೇಕು (ಕುಬಿಯಾ. ೯-೪೪);

ಇವ್ವ ಕೆಪ್ಪಬಟ್ಟು ಅವನ್ನು ಬೆಳಸಿದ ಅಕ್ಕ ಈಗ ಅವರ ಮಾನ ಮರ್ಯಾದೆಗೆ ಕುಂದಾಗುವಂತೆ ಏಕೆ ನಡೆಯುತ್ತಾಳೆ (ಗಜಾಯಿ. ೫೩). **ಮಾನಾಪಮಾನ** = ಗೌರವ ಮತ್ತು ಅವಮಾನ ! ಮಾನಾಮಾನವನು ಜ್ಞಾನ ತನಗಾದುದನು ಮಾನಿಯು ಒಲಿದ ರೀತಿಯುವಿವ ಪರಲ್ಲಿ ಮಾನಿಸಿವ ನೆಗ್ಗ (ಹರಿಶ್ಚ. ೦೩೮). **ಮಾನಾಪಹಾನಿ**= ಗೌರವಕ್ಕೆ ಉಂಟಾದ ಹಾನಿ : ಅವಮಾನ : ಅವಮರ್ಯಾದೆ : ಭೀಮ ಬಲವದರಾತಿನಾಭೀಮ ಕುರುಕುಲಕುಸುಮಮಾರ್ಗಣಭೀಮ ಮಜಿದ್ದೆ ಮಾನಿಯು ಮಾನಾಪ ಹಾನಿಗಳ್ (ಭಾಷ್ಯಾ-೬-೨೬). [ಸಂ.]

ಮಾನಂಗಳೆ. ಮಾನಕಳೆ (ಕ್ರಿ)- ೧. (ಸ್ತ್ರೀಯ) ಶೀಲಗೆಡಿಸು : ಶೀಲ ಗುಂದುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕಡೆಗೆ ಯಾ ರಕ್ಕಸನ ಕೈಗೆ ಬಸಮಾಡಿ ಮಾನಂಗಳೆವ ಯತ್ನಗ್ಗದ (ಕವಚೋ. ೯-೩೭). **ಮಾನಕಳೆ** : ೨. ಆಗೌರವಗೊಂದಿಂದ ಕಾಣು; ಅವಮಾನ ಮಾಡು ; ಅವಮಾನಿಸು : ದುಷ್ಟದನ್ನೂ ಸರಿಯಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸದ ಗ್ರಾಮದವರ ಎದುರಿಗೆ-ಹೀಗೆ ಮಾನ ಕಳೆಯುವ್ದೆದಾವರ ಸಂತೋಷ (ಕುಬಿ. ೩೬). ೩. ಅವಮಾನವಾಗು; ಆಗೌರವವೊಟಾಗು: ಒಬ್ಬರಿಂದ ಇದೇ ಗುಂಡಿಗೆ ಮಾನಕಳೆಯುವಂಥ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯುಂಟಾಯಿತು (ಕೃಪ). [ಮಾನ + ಕಳೆ$_1$]

ಮಾನಂಗಿ (ನಾ)-ಸಣ್ಣ ಬಾವಿ : " ಜುರಿ ಜುಂಡಿ ಮಾನಂಗಿ " (ಜಂಗಾಪ. ೮೨೩-೦೯). [?]

ಮಾನಂಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೌರವವನ್ನು ಹಾಳು ಮಾಡು ; ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಕೆಡಿಸು : ಹೋರಿ ಮಾನಂಗೆ [ಪಣಾಂ. ಸವ ೪]ನಿಸಿಕೊಳದಿರು ಧೂರಮಣ ಇವರಲ್ಲಿ (ಪಪ್ರ. ೨೦-೪೬). [ಮಾನ + ಕೆಡಿಸು$_1$]

ಮಾನಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಗೌರವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ಅವೆಮಾನ ಹೊಂದು : ಮಾನಂಗೆಡದಿವ್ಮಿಂದಂ ನೀನತಿಶಯಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದೊಡೆ ತೊಲಗು (ಕೃಪ. ೩೯-೬೪). [ಮಾನ + ಕೆಡು$_1$]

ಮಾನದನೆ. (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪುತ್ರ ; ಮನ್ಮಥ. [ಸಂ.]

ಮಾನಕ್ಕ$_1$ (ನಾ). ೧. ಅಳತೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ : " ಪ್ರಮಾಣ, ಮಟ್ಟು ; ಮಾಪದಂಡ, (ಪ್ರಾ೮) ಮಾಪಕ " (Standard- ಪ್ರೈಪ್ರ. ೭೭). ೨. ಅಳತೆಯ ಒಂದು ಸಾಧನ ; ಅಳತೆಯ ಪಾತ್ರೆ. [ಸಂ.]

ಮಾನಕ್ಕ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಮಾನಕ, ಕರೆಮಣಸಂಗಿ. ಬಲರಕ್ಕಸಿ. ಬಾಳರಾಕ್ಷಿ" (ಸಸ್ಯಸ. ೯). [?]

ಮಾನಕರಿ (ನಾ). ಗೌರವಾನ್ವಿತ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಈ ಸಮಾರಂಭವನ್ನು ನೋಡು ಪುದಕ್ಕೆ ಮುತ್ಸದ್ದಿಗಳೂ, ಮಾನಕರಿಗಳೂ . . . ನೆರೆದಿದ್ದರು (ಪಂಚಾಪ. ೧೩). [← ಮರಾ. ಮಾನಕರೀ]

ಮಾನಕಷಾಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕ್ರೋಧ, ಮಾನ, ಮಾಯಾ ಮತ್ತು ಲೋಭಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕುವಿಧವಾದ ಕಷಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ಜೀವ್ಯಮನೋವಿಕಾರರೂಪಕಷಾಯಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಜಘಿಸು ವಂತಹುದು" (ತ್ರಿಕಟೀ. ೨೦೩) : ಏಮ್ಮೋವ್ಯ ಮಾನಕಷಾಯಂ ಕಾರಣಮಾಗಿ ಸತ್ಯ ಬೆಳ್ಗೆತ್ತಿಯುಂ ಪೇಪಂದಿಯುಂ ನಾಯುಂ ಪೂರೆಯರ ಕೂಸುಮಾಗಿ . . . ಈಗಳ್ ನಾಗಶ್ರೀಯಾದಳ್ (ಜಿಕ್ಕಾ. ೨೪-೪) ; ಮಾನಕಷಾಯಮವರ್ಗಿನ್ನಂ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟುದಲ್ಲದೞಂ ಕೇವಲಜ್ಞಾನೋ ತ್ಪತ್ತಿಯಾಗದಿರ್ಪುದು (ಅಪ್ತ. ೦೯-೦೪೩ ಕ) ; ಮಾನಕಷಾಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸಡಗೊಟ್ಟವನೇ (ಕಂಚಾಪ. ೬-೨೦). [ಸಂ.]

ಮಾನಕಳೆ ' ಮಾನಂಗಳೆ ' ನೋ.

ಮಾನಣಾತಿ (ನಾ)- ಗೌರವವುಳ್ಳವಳು ; ಮರ್ಯಾದಸ್ಥೆ : ನೀವೇನಿಂತು ಭಿರವುಗಾಣುವರೆ ದೂಷಕಾತಿಯರಿರ ಕೊಳ್ಳರೆಂದೆನೆ ನಗುತಾ ನಾರಿಯದು. ಕೊಂಡರೆಲ್ಲ (ಹಪ್ರ. ೩೫-೬೯). [ಮಾನ + — ಣಾತಿ$_2$]

ಮಾನಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ಶಿಲ್ಪಶಾ] ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅಳತೆ, ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸ : ಪೊತ್ತದಿಂದ್ದು ಮತ್ತಮತಂದ್ರಂ ಗುರುವಮತದಿಂದಂ ಕರೆ ಸೊಗಸಿಂದಂ ಜ್ಞಾನಾತ್ಮತೆಯಿಂ ಮಾನಕ್ರಿಯೆಯಿಂ ಸೊಗಯಿಸೆ ಲಿಂಗಂ ನಿಗಮತುರಂಗಂ (ಜಾಜಾಸ್ಮ. ೦-೨-೧೦ ೦೫೪). [ಸಂ. ಮಾನಕ್ರಿಯಾ]

ಮಾನಗಂಬ (ನಾ). [ಜೈನ] ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಮಂಟಪವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಬಸದಿಯ ಮುಂದಿನ ಕಂಬ : ಮಿಳಿರ್ವ್ವ ಪತಾಕೆಗಳು ಮಕರತೋರಣಮಂಡಿಲ ಮಾನಗಂಬಮಗ್ಗಳಿರೆ (ಎಳ- VIII. ಕೊಂಬ. ೫೨-೦೪; ೧೦೧). 'ಮಾನಸ್ತಂಭ' ಪರಾ. [ಮಾನ + ಕಂಬ] (<ಕಂಭ)]

ಮಾನಗಟ್ಟು (ನಾ). ತನ್ನ ಅಧಿಕಾತಪನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಹಸ್ತಾಕ್ಷರ; ಅಧಿಕೃತವಾದ ಸಹಿ-ಒಪ್ಪ : ಕಬ್ಬುರಹದ ಶಾಕ್ಷಿಗಳನ್ನೂ ಅವರವರ ರಾಜಮುದ್ರೆಯು ಮಾನಗಟ್ಟಿಸೊಡವ ಹಾಯ್ಕಿಸಿ ಸಪ್ತಂಗೆ ತೋರುಪವ ನಾಗಂ (ಅಭಿಂ. ೫೬-೬). [ಮಾನ + ಕಟ್ಟು]

ಮಾನಗರ್ವ (ನಾ). ದುರಭಿಮಾನ ; ಜಂಭ ; ಸೊಕ್ಕು : ಪಾಪದ ಫಲದಿಂದಿವಿಂದು ದುಃಖಿಯಾಂ ಪೆಟ್ಟನೆಯ್ದಿದ್ದೆ ಮಾನಗರ್ವಮೇನಾಗಿಸದೋ (ಸುಕುಸಾ. ೫-೨೬); ವಿನಯಪ್ರಾಗ್ಭಾರದಿಂ ಮಾನಗರ್ವವುನೊಟ್ಟಯಿಸ್ಸ. . . ವಿಘ್ನಾತ್ಮಮಂ . ಪೆಟ್ಟನಿತ್ಮಮುಮ್ಮಕ್ಕ್ವಪಿತಾಸಿಯಿಂದವಿಜಿ (ಜಿಪಂಪು. ೧೫೪-೬); ಧಾನುರಶ್ಮಿಗಳಂಧಕಾರದ ಮಾನಗರ್ವವ ಮುಜುವಪೊಲು ಗುರು ಸೂಸುವಿಪ ಹರ ಸವಜಾದವ್ವ ಕರಿಘಟೆಯ ಬಲುಮೆಳಿಯ (ಭುಜ್ಞಾ. ೫-೦೫). ಟಿ ಇದು ಒಂದೇ ಅರ್ಥದ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳು ಸೇರಿ ಆಗಿರುವ ರೂಪ. [ಸಂ.]

ಮಾನಗರ್ವಿತೆ (ನಾ). ಗೌರವವುಳ್ಳವಳು; ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿ : . ದೇವಿ ಬರುವಳಾ; ಆಕೆ ಬಹಳ ಮಾನಗರ್ವಿತೆ (ಜಾಸಂಚ. ೯೨-೦೬). [ಮಾನ + ಗರ್ವಿತೆ]

ಮಾನಗೆ, ಮಾನಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಅಳೆಯುವ ಸಾಧನ; ಅಳತೆಯ ಪಾತ್ರೆ: ಮಾನಕ : . ಅಂಗವೆಯು ನಾಭಿಕೂಪದ ಶೃಂಗಾರಜಲಕ್ಕೆ ಬಾಸ ನೀರ್ವರಿ ವ್ಯತ್ಯೋತ್ಸುಂಗಕುಚಂ ಮಾಗೆ ಮಂದಾಂ ಗಡ ಯೌವನವನಕ್ಕೆ ತೋಂಟಿಗ ಪಾದಂ (ಅಪ್ಪ. ೨-೩೦). **ಮಾನಿಗೆ** : ೨. ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ: ಅವನ ಹತ್ತಿರ ಇದ್ದುದು ಹಿಂದೇ ಒಂದು ಮಾನಿಗೆ ಅಕ್ಕಿ ! (ಪಂ.ಕಾವ್ಯ. ೧೧); ಅಗ ಅಕ್ಕಿಗೆ ಮಾನಿಗೆ ಮೂರುರೂಪಾಯಿಯಿತ್ತು. ದರ (ಪಗಾಳ. ೦೦೭). [< ಸಂ.ಮಾನಕ]

ಮಾನಗೇಡಿ (ನಾ). ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ; ನಾಚಿಕೆಗೇಡಿ : ಮಾನಹಾನಿಯೆ ಮರಣವೆಂದು ಮಾನವರೆಲ್ಲ ಮಾನಿಸುತ್ತಿರಲು . . . ಬದುಕಿರುವೆನೇತಕೋ ? ಛೀ ಮಾನಗೇಡಿ ಜೀವಾ ! (ಕೃಷ್ಣಾ. ೬-೭); ಹದ್ದುಮಾರಿ ಅಡಿಯಿಟ್ಟುದಕ್ಕೆ ಮಾನಗೇಡಿಗಳಾಗಿ ಹೊರಡೀಳ್ವರು (ಜಾಜಾಸ್ಮ. ೫೫); ಮಾನಗೇಡಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿ ಗೆಳೆಯ (ಗಾಡ). [ಮಾನ + ಕೇಡಿ]

ಮಾನಗೇಡು (ನಾ). ಅಪಮಾನ ; ಅವಮರ್ಯಾದೆ ; ಅಗೌರವ : ಹುಡಿಹುದಿರಿ ನೀನಿನ್ನು . . . ಹುಡಿಸದರೆ ಶಿವಾದರಾಗಲಿ ಮಾನಗೇಡ ಹುದು (ಅಶಿಪು. ೫೬-೨೦) ; ಈ ದೂಷತ್ಯ- ಮಾನಗೇಡನ್ನು ಪ್ಪೇನಿಸದವರು ಸುಮ್ಮನೆ ಹಾಳಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು (ಹುಜಾಮಾ. ೫-೦೫೩). [ಮಾನ + ಕೇಡು]

ಮಾನಚಿತ್ರ (ನಾ). ಭೂಪಟ ; ನಕ್ಷೆ : ಇದೋ ಎದುರಿಗಿನ ಈ ಮಾನ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಹೋಡಬಾರದ; ಇಲಿಯ ಹತ್ತರ ಸಮುದ್ರವಿದಯಲ್ಲಿ. ಅದೇ (ಅಂಬಿಂ. ೫೫೬). [← ಹಿಂ. ಮಾನಚಿತ್ರ]

ಮಾನಚ್ಯುತಿ (ನಾ). ಗೌರವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಅವಮರ್ಯಾದೆ: ಆತಿವಾರಿವ್ಯಂ ಮಾನಚ್ಯುತಿ. ದುಃಖಿಂ ಪರ್ಚಾರ್ (ದಶಕು. ೯-೧೨). [ಸಂ.]

ಮಾನಜ (ನಾ). ಗರ್ವದಿಂದುಂಟಾದುದು : ಅನ್ಯೋಜ ಜೇಮಜ ಮಾನಜ ಭೀತಿಗಳಂ ನಿರ್ಧನಿಪಿಲೆ ಬಾಲಕ (ಹೋಗಾಂ. ೩-೩೦). [ಸಂ.]

ಮಾನತೆ (ನಾ). ದುರ್ಮಾನೆ ; ದುಃಖಿ ; ಏನಿತ್ತ ಬಿಡದ ಚಿಂತಿಸಿ ಮಾನತೆ ಪತ್ತಿರ್ಪೆ ಏನ್ನ ಮನದುಮ್ಮಾನಮಂ ಮಿನಾಕ್ಷಿ ಪೇಟಿಸುತ್ತ . . . ಬೆಗೊಂಡಳ್ (ತ್ರಿಪ್ರಾ. ೩-೩೦). [ಸಂ. ಮಾನತಾ]

ಮಾನದಂಡ (ನಾ). ಅಳತೆಗೋಲು : ಶಿನೂಗೆ ಥಾವ್ಯನ್ನರನ್ನು ಯಾವ ಮಾನದಂಡದಿಂದ ಅಳಿಯಬೇಕೆಂಬುದು ಕೂಡಲೆ ಗೊತ್ತಾಯಿತು (ಸಮಾಚ. ೭೦೭); ಇದೇ ಸುಮಿದುಃಖಿಗಳನ್ನು ಅರಿಯುವ ಮಾನದಂಡ (ಶಾಕಥ. ೫೯). [ಸಂ.]

ಮಾನದಿ (ನಾ). ಹೊಡ್ಡನದಿ : ಬುಲೆಗೆ ಗುಣಕಾಂತಿ ವಪ್ಪೋಲ್ಲೀಲೆಗೆ ವಿನಯಪ್ರಧಾನಗುಣಗಣಕೆ ಭೂಪಾಲಂ ನಿನಗದಜ್ಯಾವನುಕೂಲಂ ಬಿದಿ ಬಿಗುಗೆ ಸಿಂಧುಪೋಲ್ [ಳ್] ಮಾನದಿಯೊಳ್ [ಲ್] (ಪಂಂಪ್ರ. ೫-೦೫೫). [ಮಾ + ನದಿ. / ಸಂ. ಮಾಪಾನದೀ]

ಮಾನದೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಹದಿನಾರು ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಮೃತಾ ಮಾನದಾ ಪೂಷಾ ತುಷ್ಟಿ ಪುಷ್ಟಿ ರತಿ ಧೃತಿ ಶಶಿ ಚಂದ್ರಿಕಾ ಕಾಂತಿ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ ಶ್ರೀ ಅಂಗದಾ ಪೂರ್ಣಾ ಪೂರ್ಣಾಮೃತಾ ಕಾಮದಾಯಿನಿಯೆಂಬ ಷೋಡಶಕಲಾಭರಿತನಾಗಿ (ಶಪ್ರಗ. ೨೦೯). [ಸಂ. ಮಾನದಾ]

ಮಾನಧನ (ನಾ). ಗೌರವವನ್ನೇ ಸಂಪತ್ತೆಂದು ಗಣಿಸುವವನು ; ಆತ್ಮ ಗೌರವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿ : ಮಾನಧನವನಾ ನಿನ್ನಭಿಮಾನಕ್ಷತಿ ಮಾಡಿದಯಂ ಸುಯೋಧನ ನೀಂ ಮತ್ತೀ ಪೀರೊಳಗೆನ ದಿರ್ಕುಂ ಮಿನಿರ್ಕುಂ ಕಪ್ಪೆಯರ್ಕುಮಿರ್ಪರೆ ಗ್ಗಡರ್ (ಗಜಾಹಮು. ೬-೬); ಮಾಪಧನರಿಗೆ ಪಧ್ಯವಿನಿಪುದಭಿಮಾನಭಂಜನವು (ಕಬ್ಬಾ. ೨೨-೦೦). [ಸಂ.]

ಮಾನಧರ (ನಾ). ಮರ್ಯಾದಸ್ಥ ; ಮಾನವಂತ : ಬಂದ ಬರವುಂ ನಿಮ್ಮಂ ಬಿಡಿಸಲುಮೊದಂಬಡಿಸಲುವೆಂದೆ ಬಂದೆನ್ನಂ ಬಿಡುವುದೀದು ದಾತ್ಮಾಪಪ್ರಯೋಗಂಗಳಿಂತಜ್ಞತೆಯನಾ ಮಾನಧರರ ಮುಂದಿಡಯುಂ (ಜಾಂಚಿ. ೯-೬೨ ಬ). [ಸಂ.]

ಮಾನಹಾನಿ (ನಾ). ಆತ್ಮಗೌರವಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗುವ ಧಕ್ಕೆ, – ಹಾನಿ. ಮಾನಹಾನಿಯೊದಗದ್ದಮೆ= ಆತ್ಮಗೌರವಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗುವ ಹಾನಿಗಾಗಿ ಹೊಡುವ ದಾವೆ : ಆ ದಿವ ಮಾನಹಾನಿಯೊಕದ್ದಮೆಯೊಂದು ವಿಚಾರಣೆಯಾಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಆಪಾ. ೨೫೯). [ಸಂ.]

ಮಾನನಿಧಾನೆ (ನಾ). ಗೌರವವನ್ನೇ ಸಂಪತ್ತಾಗಿ ಉಳ್ಳವಳು ; ಆತ್ಮ ಗೌರವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು ; ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿ : ಮಾನನಿಧಾನೆ ನೀಂ ವಿಮಮಾನಕಮಾನಹೀನಮತಿಯ ಹೀನಾಲಯಮಂ ಜೈಸುಮತರತ್ನದೀಪಿಕೆ ನಾನಾವಿಧರತ್ನರಾಶಿಯಂ ಪೇಕಲುಮಂ . . . ಕಂಡಳ್ (ಕರಾಕ್ಷ. ೦೬-೬೨). [ಸಂ. ಮಾನನಿಧಾನಾ]

ಮಾನನಿಧಿ (ನಾ). ಗೌರವವನ್ನೇ ಸಂಪತ್ತಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು : ಆತ್ಮ ಗೌರವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವನು ; ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿ : ಮಾನನಿಧಿಯೆಂದು ಮನ್ನಿಪೆ ನೀನನ್ನಂ (ಜಗಂ. ೦೨-೯೬) ; ನೀನೀ ಪ್ರಸಾದಮಂ ಶರಣ ತತಿಗೀದೆನುತೆ ಮಾನನಿಧಿ ವೃಷಭಮುಖಿಗಂದೀಯೆ (ಜಜ. ೦-೪೪) ; ಹಾನೆ ತನ್ನನೆ ಹೊಗಳಕೊಂಬರೆ ಮಾನನಿಧಿಯಾದವರು (ಕುಬ್ಜಾಕ್ಷಿ. ೦೬-೨೬). [ಸಂ.]

ಮಾನನೀಯ (ಗು). ೧. ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ; ಮನ್ನಣೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾದ : ದಾಸೊರನವಪಾದಭೀರು ವಿಜ್ಞಾನಮೂರ್ತಿ ಭುವನೈಕಮಲ್ಲಂ ಮಾನನೀಯಗುಣನೆಂಬ ಪೆಂಪಿನುದ್ದಾನಿಯಂ ತಳೆದ ದುರ್ಗಸ್ವನ್ನರಾರ್

(ಹಂಪಚ. ೭೦೦–೬)· (ನಾ)· ೨. ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದುದು : ಮನ್ನಣೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾದುದು : ಈ ಬಗೆಯ ಮತಭೇದವು ರಾಜತಂತ್ರವನ್ನು ಅರಿತವರಿಗೆ ಮಾನನೀಯವಾಗುವುದು (ಬಿಆಚ. ೫೭). ೩. ಗೌರವ : ಮನ್ನಣೆ : "ಮಾನಂ . . . ಮಾನನಂ. ಮಾನನೀಯಂ. ಈ ೭ ಮನ್ನಣೆ" (ಶಾಕ್ಷ. ೦೪೦). ೪. ಗೌರವಾರ್ಹ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮನ್ನಣೆಗೆ ತಕ್ಕ ವ್ಯಕ್ತಿ : ದಾನಧರ್ಮಪರೋಪಕಾರವಿಧಾನದೀಕ್ಷಾಕರ್ಮಾನಿಷ್ಠರು ಮಾನನೀಯರಲೇ (ಶಾಪ್ರಣಾ. ೯–೨೯). [ಸಂ.]

ಮಾನಪತ್ರ (ನಾ)· ಅಭಿನಂದನೆಯ ಪತ್ರ : ಬಿನ್ನವತ್ತಳೆ : ವೀನಿಷ್ಟು ಮಾಡಿದರ, ನಿನ್ನ ಮೇಲೊಂದು ಪದ್ಯವ ಬರೆದು, ಕನ್ನಡಿಕಟ್ಟು ಹಾಕಿ ತುಂಬುಸಭೆಯೊಳು ಮಾನಪತ್ರ ಸಲಿಸುವೆವು (ಪಂಪು. ೩೭–೦೪)· [ಸಂ.]

ಮಾನಭಂಗ (ನಾ)· ೧. ಅವಮಾನ ; ತೇಜೋವಧೆ ; ಮಾನಹಾನಿ : ಭರತಂಗೆಱಗುವರೆಂಬಿದ ಪರಿಭವಮೆಮಗಿಂತು ಮಾನಭಂಗಂ ಬರೆ ಬರ್ದರೆ ಸೇವುದೆಂದು ಪೂಣ್ದಾರೀ ಪರಮತಪೋಧರಮನನಬರುಂ ಪುರುತನಯರ್ (ಆಪು. ೦೪–೪೯); ಮಿಸಲುಗಳೆದ ಬರುದಿನೆ ಮಾನಭಂಗದ ಕಳವಳದ ಕನಸುಗಳಲಿದ್ದುದು ರಾಘವನಾತ್ಮಾವೆ (ಶುಾಸ್ಮ. ೦-೨೦) ; ಮಾನಭಂಗವ ಮಾಡಿ ಮತ್ತೆ ಉಪಚಾರಗಳನೇನ ಮಾಡಿದರಲ್ಲಿ ಆರುಂರದಯ್ಯ (ಕುಂಪ. ೯–೧೪ ಕ್ಷಂ). ೨. ಸ್ತ್ರೀಯ ಶೀಲಹರಣ ; ಶೀಲಭಂಗ ; ಅತ್ಯಾಚಾರ : ತುರುಕರವನು ಮಾನಭಂಗ ಮಾಡಲು ಯತ್ನಿಸಿದ್ದನ್ನೂ ಇವಳನ್ನೇ (ಶುಾಚ. ೩೦) ; ದ್ರೌಪದಿಯ ಮಾನಭಂಗದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಗಾಂಧಾರಿಯು ನಡುಗಿ ಹೋದಳು (ಶಾಕಪ. ೪೩೩). [ಸಂ.]

ಮಾನಭಂಗಿತ (ನಾ)· ಅವಮಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ತೇಜೋಭಂಗಿತನಾದವನು : ಜೈನರವರಿವರೆನ್ನದೆಲ್ಲರು ಮಾನಭಂಗಿತರಾಗಿ ನಡಿದರು (ಜಪಪ್ರ. ೩೨–೦೯). [ಸಂ.]

ಮಾನಭಾವಿತನ (ನಾ)· ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಪಟವಿದ್ದರೂ ಹೊರಗೆ ಸಂಭಾವಿತನಾಗಿ ಸವಿನುತನ್ನಾಡುವ ಸ್ವಭಾವ : ಕಿಚ್ಚ ಅವಮಾನದ ಒಳಗೇ ಮಾನಭಾವಿತನವನ್ನು ತೋರಲು ಯತ್ನಿಸಿದನು (ಗಂಹಾಡಾ. ೩೨)· [ಮಾನಭಾವಿ (ಪ ← ಪುಣಾ. ಮಾನಭಾವ, ಮಾನಭಾವೀಣ) + — ತನ]

ಮಾನಮತಯ (ನಾ)· [ಸಂಗೀತ]ಒಂದು ತಾಳದ ಹೆಸರು : ಅದಿಮತಯ ಜಂಪಕಮತಯ ಸರಮತಯ ತೆಗೆದ ಮಾನಮತಯ . . . ಸಪ್ತಮುದ್ರಿತ ಜಯತಾಳವೆಂಬವೇ ಮೊದಲಾದ ನೂಱೊಂದು ತಾಳಂಗಳು (ಅಪೀಗೀ. ೦೮೩). [< ಸಂ. ಮಾನಮತ್ಯ.?]

ಮಾನಮರ್ದನೆ (ನಾ)· ೧. ತೇಜೋವಧೆ: ಅವಮಾನ ; ಮಾನಭಂಗ : ರಣಬಿನ್ನಾಣ ಮನಸಿಳಿದ ಮಾನಮರ್ದನದೂಳಿಯದ ಸತ್ಯಥೆಯ ಭುಜ ಸಂತೈಸಿದನು ತನುವ (ಶಾಪ್ರಗ. ೬–೨೮). ೨. ತೇಜೋಭಂಗಮಾಡುವವನು ; ಅವಮಾನ ಮಾಡುವವನು ; ಮಜ್ಜಕಮಿಮಸ್ಯಕ ನಸ್ಯಂ ಅಧುಟಕವಿಮಾನಮರ್ದನಂ ಗರ್ವಿತಕವಿಗಿವಿವಜ್ರದಂಡಂ (ಪಚಾ. ೨೬೦ ೩೦). [ಸಂ.]

ಮಾನವ (ಗು)· ೧. ಮನುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಮನುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ· (ನಾ)· ೨. ಮನುಷ್ಯ ; ಮರ್ತ್ಯ : "ಮಹುಷ್ಯಃ . . . ಮಾನವಃ, ನರಃ, ಪುಮಾನ್, ಪಂಚಜನಃ, ನಾ, ಪುರುಷ, ಪುರುಷಃ, ವಿಟ್– ಈ ೦೨ ಮಾನಸರ್" (ಕೆಗಿಡು. ೩೭–೦೪೬) ; ಮಾನವವರ್ಗಂಗ ಸ್ವರವಾ ಮಾನಂ [ರುಚಿ] ಪ್ರಕೃತಿಭಾವಗತಿ . . . ಕ್ಷೇತ್ರದಶಾನುಗತಂ ದ್ವಾದಶಾಂಗಲಕ್ಷಣಗುಣಮಂ (ಕಾಕೇಶಿ. ೦೮–೨) ; ನಿನಗಾರ್ ದೊರೆ ಮಾನವರೀ ಭೂತ್ರಿಯೊಳ್ (ಕೃಕೃಕ್ಷ. ೦–೩೦). [ಸಂ.]

ಮಾನವಂತ (ನಾ)· ಗೌರವಯುಕ್ತ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮರ್ಯಾದಸ್ಥ : ತುಂಬ ಮಾನವಂತ, ಸಜ್ಜನನಾದ ಕೈತಾನ ಈ ಮದುವೆಯನ್ನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡದ್ದು ಅಚ್ಚರಿಯಲ್ಲ (ಕಾಯೀ. ೦೦) ; ಎದುರುಪಕ್ಷದವರು ಸೋಲಿಸಿದ್ದತೆಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಾನವಂತ, ಶೀಲವಂತ ಶಾಂತಪ್ಪನಾಯಕರು ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾದೀತೆ ! (ಬೆಃಮು. ೦೦೩). [ಸಂ. ಮಾನವತ್]

ಮಾನವಂತಿ (ನಾ)· ಗೌರವವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು ; ವರ್ಯಾದಸ್ಥೆ : ಮಾನವಂತರಾದ ಮಾನಿನಿಯರ ಮಾನವನ್ನು ಮಾರಿಸುವುದು ಇದೂ ಒಂದು ಆರ್ಟ್ ಅಲ್ಲವಮ್ಮೆ ? (ಕ್ಯಾಚ. ೪೩). [ಮಾನವಂತ + — ಇ]

ಮಾನವಜನ್ಮ (ನಾ)· ಮನುಷ್ಯನ ಹುಟ್ಟು.—ಜೀವಿತ : ಮಾನವಜನ್ಮದೊಳ್ ಜನಿಸಿ ನಿತ್ಯಮನಿಂದ್ಯಪರೋಪಕಾರಮಂ ದಾನಮನರ್ಥಪಾಲನಮುಮಿಟ್ಟು ಮಿಗಲ್ ಮಿಗೆ ಮೂದಲಿರ್ಪಂ ಮಾನವಪಲ್ಲವಂ ಹೊವಲ ಬೊಂಬೆ (ಜಚಕು. ೩–೩೦); ಮಾನವಜನ್ಮ ದೊಡ್ಡದು ಇದ ಹಾನಿ ಮಾಡಲುಬೇಡಿ ಹುಚ್ಚಪ್ಪಗಳಿರಾ (ಕ್ಷಕೀಂದ. ೦–೦೪ ಕ್ಷ೦). [ಸಂ. ಮಾನವಜನ್ಮನ್]

ಮಾನವತಾವಾದಿ (ನಾ)· ಮನುಷ್ಯತ್ವದಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳವನು ; ಮಾನವಹಿತದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು : ಮಾನವತಾವಾದಿ ಕೂಡ ಒಂದು ದಶೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವದ ಇಂದ್ರಿಯಾತೀತ (ಅಲೌಕಿ. ಅಪರೋಕ್ಷ) ದರ್ಶನವನ್ನು ಬದಿಗೆ ತಳ್ಳಿದೂರ ಸರಿಯುವನು (ಪಪ್ರಾಂ. ೦೩೩)·[ಸಂ.ಮಾನವತಾವಾದಿನ್]

ಮಾನವತಿ (ನಾ)· ೧. ಗೌರವಯುಕ್ತಳಾದ ಹೆಂಗಸು ; ಸಂಭಾವಿತೆ ; ವರ್ಯಾದಸ್ಥೆ : ರಾಜಕೀಯಂ ನುಡಿಯ ಕಲಿತುದು ಮಾನವತಿಯೊಳು ನುಡಿಗಳಂ ಕೇಳೆ (ಜಪ್ರ. ೦೦–೧೦). ೨. ಸೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು ; ಗರ್ವಿಷ್ಠೆ : (ಪ). [ಸಂ. ಮಾನವತೀ]

ಮಾನವತೆ (ನಾ)· ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸಹಜವಾಗಿ ಇರಬೇಕಾದ ಧರ್ಮ ; ಮನುಷ್ಯತ್ವ ; ಮಾನವೀಯತೆ : ಪ್ರಾಹ್ಮಣರೇನು ಶ್ರಮಣರೇನು, ಮಾನವತೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ವಿರಳ (ಕಾಪಾಲ. ೩೬) ; 'ಮಮ ಶತ್ರು ಹಿತಾ[ಶ್ಚ]ಯ' ಎನ್ನುವದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಾನವತೆಯುಂಟೆ ? (ಕೊಸ್ಪ್ರ. ೪೦). [ಸಂ. ಮಾನವತಾ]

ಮಾನವಧರ್ಮ (ನಾ)· ಮನುಷ್ಯತ್ವ ; ಮನುಷ್ಯಧರ್ಮ ; ಮಾನವೀಯತೆ : ನಿಜಕ್ಕೂ ಸತ್ಯ, ಪ್ರೇಮ . . . ದಯೆ, ಮಮತೆ ಇವೇ ಮಾನವಧರ್ಮದ ಮೂಲತತ್ತ್ವಗಳು (ಶಚೂಣಾ. ೩); ಮಾನವಧರ್ಮದ ಬಗ್ಗೆ ಅವಳದೇ ಒಂದು ಕಲ್ಪನೆಯಿತ್ತು (ಕ್ಷಕಟು. ೦೧೪). [ಸಂ.]

ಮಾನವಪುರಾಣ (ನಾ)· ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸನತ್ಕುಮಾರಪುರಾಣ ನಾರಸಿಂಹಪುರಾಣ ನಂದಿಪುರಾಣ ಶಿವಧರ್ಮಪುರಾಣ ದುರ್ವಾಸಪುರಾಣ ನಾರದೀಯಪುರಾಣ ಮಾನವಪುರಾಣ . . . ಭಾರ್ಗವಪುರಾಣಮೆಬಿವೇ ಅಯಯ ನಾಮಧೇಯಮುಳ್ಳವರಂ. ನಿರೂಪಿತಂಗಳಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಂಗಳು (ಹಪೀ. ೯). [ಸಂ.]

ಮಾನವಮಿ 'ಮಾನಾಮಿ' ನೋ.

ಮಾನವಲೋಕ (ನಾ)· ಮನುಷ್ಯ ವಾಸಿಸುವ ಜಗತ್ತು : ಭೂಲೋಕ : ಮಾನವಲೋಕದೊಳ್ ಪುರಮಿದರ್ಕಿಗೆ ಯಾವುದೆನಿಪ್ಪ ಕೀರ್ತಿಯಂ ತಾನೊಳ ಕೊಂಡು . . . ಚೆಲ್ವಿನುನ್ನಾನಯನಾಂತು ಕಣ್ಗೆ ಕರಮೊಪ್ಪುಗು ಪೂರ್ಜತರಾಜಧಾನಿಯುಜ್ಜೈನಿ (ಸುಖಚ. ೯–೨೩); ಮಾನವಲೋಕದವರೆಲ್ಲರೂ ಮರದ ಲಿಂಗವ ಪೂಜಿಸುವರಯ್ಯಾ (ಸಶ. II· ೩೮೮–೦೩೮) : ಶಾಪಗ್ರಸ್ತಳಾಗಿ ಮಾನವಲೋಕ್ಕೆ ನಾನು ಬರಲಿಲ್ಲವಾಗಿ ನನ್ನ ಪ್ರಭಾವಗಳನ್ನು ನಾನೂ ಬಿಟ್ಟುಬಂದಿಲ್ಲ (ತುಚಾಪ್ರ. ೦೩೩). [ಸಂ.]

ಮಾನವಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ)· "ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ಶಾರೀರಿಕ ಮತ್ತು ಮಾನಸಿಕವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಮನುಷ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ; ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಪ್ರಾಣಿದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರ; ಮಾನವಶಾಸ್ತ್ರ" (anthropology· ಇಂಕಿ). [ಸಂ.]

ಮಾನವಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ (ನಾ)· ಮಾನವಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದವನು ; ಮಾನವಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ಮಾನವಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು (anthropologists) ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನಾಗಲಿ, ವಿರೋಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನಾಗಲಿ ಕಲ್ಪಿಸದೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೆಂಬ ವಿಶಾಲವಾದ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಾಗರಿಕತೆಯನ್ನು ಒಂದು ವಿಭಾಗವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸುತ್ತಾರೆ (ಶಿ.ಪ್ರಾ· ೦೭). [ಸಂ.]

ಮಾನವಾತೀತ (ಗು)· ೧. ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಮಿಗಿಲಾದ, — ಅತೀತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಮಿಗಿಲಾದುದು, — ಅತೀತವಾದುದು : ವಿನಾಯಕನು . . . ಮಾನವೇತರಮೃದಯನೆನು ? ಮಾನವಾತೀತ ವೆಂದೆಲ್ಲವನು ನುಂಗುವುದು ಜಾನಿಸದನಾವಗಂ (ಪಂಂಚಾ. ೩೫೬)· [ಸಂ.]

ಮಾನವಾಹಿತ (ನಾ). ೧. ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಮರ್ಯಾದಸ್ಥ· ೨. ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹಿತನೆಲ್ಲಿದವನು. ೧, ೨ : ಆ ಸ್ವಪಂ ಸಪ್ತಾಂಗಸಂಗಿಯಾಗಿಯುಂ ಸಪ್ತಾಂಗಸಂಗಿಯಲ್ಲು . . . ಮಾನವಾಹಿತನಾಗಿಯುಂ ಮಾನವಾಹಿತನಲ್ಲು (ಕ್ಷತ್ರ· ೯-೪೪ ೪)·

[ಸಂ. (ಮಾನವ + ಹಿತ ; ಮಾನವ + ಅಹಿತ)]

ಮಾನವಿ (ನಾ)· ಮಾನವಸ್ತ್ರೀ : ಆಸುರ ಮಾನವಿಯಂಗೆ ಮೇಳವ ಪತಿಯು ಬಿಡು ಸತಿಯ (ಗಿರಿಜಾ· ೬೮-೦೦)· [ಸಂ. ಮಾನವೀ]

ಮಾನವಿಕ (ಗು)· ೧. ಮಾನವನ ಬಾಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ)· ೨. ಮಾನವನ ಬಾಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಮಾಜಶಾಸ್ತ್ರ. ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದ ವ್ಯಾಸಂಗವಿಷಯ : ಈಚೆಗೆ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನವಿಕಗಳ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆ ಸಿಕ್ಕಿದೆ (ಪ.ಚ)· [ಸಂ.]

ಮಾನವೀಯ (ಗು)· ೧. ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಮನುಷ್ಯತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಅಂತಃಕರಣಪೂರ್ವಕವಾದ : ದೋಧನ್ಯಮಂದಲ್ಲಿ ಮಾನವೀಯಬಾಂಧವ್ಯ (ಕ್ಷತ್ರ· ೨೮೧)· [ಸಂ.]

ಮಾನವೀಯತೆ (ನಾ)· = ಮಾನವತೆ : ಇದೆಲ್ಲ ವಿಯಮವಿರುದ್ಧ. ಆದರೂ ಮಾನವೀಯತೆಯಿದಯುಲ್ಲ (ಕ್ಷತ್ರ, ೫೮೧) ; ಯಾರು ಭಗವಂತ ಪನ್ನು ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿದನೊ. ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಬಲ್ಲರೋ ಅವರೇ ವಿಜವಾದ ಮಾನವೀಯತೆಯುಂದ ಕೂಡಿದವರು (ಪಪ್ರಗಾ· ೩೨)·

[ಸಂ. ಮಾನವೀಯತಾ]

ಮಾನುಷ್ಯ (ನಾ)· ೧. ಮನುಷ್ಯವರ್ಗ ; ಮಾನವಸಮೂಹ : "ಮಾನವ್ಯಂ ಮಾನಪತ್ಯಂ" (ಪಪ್ರಗಾ· ೦೦೬-೦೦)· ೨. ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಅಂತಃಕರಣ : ಮನುಷ್ಯಧರ್ಮ : ಮಾನವತೆ : . ಮಾನವ್ಯವನ್ನು ಮಡಿವಾಡುತ್ತಿರುವ ಮಡಿವಾಳ ಮಾಚಿದೇವ (ಶೀಲಪ· ೨೯ ಕ್ಷತ್ರಾ೭೫) ; ಇದರಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಿಯನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಗುರಿಮಾಡುವ ಸಮಸ್ಯೆಯೆಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯುಪಾತ್ಪಲ್ಯದಿಂದ ಮಾನವ್ಯವನ್ನು ಪೋಷಿಸಬೇಕಾದ ವಿಶ್ವಪ್ರಭುವಿಗೆ ಈ ಕಠೋರವರ್ತನೆ ಉಚಿತವೇ ಎನ್ನುವುದು (ಶ್ರೀಕ್ಷ. XXXI, ೫೧೫೫).

[< ಮಾನವ]

ಮಾನುಷ್ಯಗೋತ್ರ (ನಾ)· ರಾಜಮನೆತನಗಳು ಒಪ್ಪಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದದೆ ಇದ್ದ ಒಂದು ಗೋತ್ರದ ಹೆಸರು. [ಮಾನವ್ಯ + ಗೋತ್ರ]

ಮಾನುಷಾಲಿ (ನಾ)· = ಮಾನವಂತ : ತಾನು ಮಾನುಷಾಲಿಯಾದುದರಿಂದ ಅಧಿಪತ್ಯವನ್ನಾದರು ಕೈಜಿಸಾಮ (೧೧೮೨· ೩)· [ಸಂ. ಮಾನುಷಾಲಿನ್]

ಮಾನುಸ 'ಮಾನುಸ' ನೋ.

ಮಾನಸ್ಯ (ಗು)· ೧. ಅಂತರಂಗದ ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ)· ೨. ಅಂತರಂಗ ; ಮನಸ್ಸು ; ಚಿತ್ತ : " ಜೇತಃ, ಚಿತ್ತಂ, ಮನಃ . . . ಮಾನಸಂ — ಈ ೬ ಮನಂ" (ಅಲಂಮಿ· ೧೧-೨೦೦) ; ಮಾನಸದೊಳ್ ಹಂಸೆಯವೂರ್ ಮಾನಸವಾಗ್ಮನಿತೆ ತನ್ನ ಮಾನಸದೊಳವಮಾನಸನೆಂದಗಲದ ವಿದೆ ಮಾನಸನಾದಂ ಸರಸ್ವತೀಕಳಹಂಸಂ (ಕಂಚಿಗ· ೨-೭೭); ಮಾನಸದೊಳಿದು ಬೇಕೆಂದಪೇಕ್ಷಿಸನು (ಪಾಪ್ರ· ೧೭-೩೨); ಅಂತರಂಗದೊಳೇನಿಹುದು ಪೇಳೆನ್ನ ಮಾನಸಮಿ (ಪಚಗೀ· ೩-೦೦). ೩. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು ; ಅಂತರಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು : ಮಾನಸನುನಿದ ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಾಗಿ ತಾನಲ್ಲಿ ಸುಪಾಸೀನತೆ ವಡೆವುರಿರ್ದಂ ಮೌನಸುಧಾಸೂತಿ ಮಂಗಶಿಲಾಪಟ್ಟಕದೊಳ್ (ಶಪಂಪು· ೬-೪೭) ; ತುಟಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ನಾಲಿಗೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸದೆ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ-ಭಾವಿಸುವುದೇ ಮಾನಸವಿಸುವುದು (ಅಜ್ಞ· ೦೦೬). ೪. ಹಿಮಾಲಯಪರ್ವತದ ಒಂದು ಸರೋವರ : ಮಾನಸದಿಂ ಸಿತಾಂಬುಜಶತಂ ತಳೆರ್ಪಂತಿರೊಲೆಯ್ದೆ . . . ಬಂದೆಜಗಿತ್ತು, ಕೊಳಂಗಳೊಳ್ ತಟೀಘೇನವಿತಾನವಾತ್ಕರುಚಿಯೊಳ್ ತಡಮಾಗೆ ಮಾರಾಳಮಂಡಳಂ (ಪಪ· ೯-೬೪) ; ಮಾನಸದ ಹೊಂದಾವರೆಯ ಸೆರೆದು ಭೃಂಗಪತಿಯನು ಪೊರಮಟ್ಟು ಪವಿಮಳವೆನಲ್ಲಿ ಪೊತ್ತು ದಾನರಾಜಯನಂತ ಸಂತತವು ಮೆರೆಯುತಿಹ · ಬಾಹುದಂಡಗಳುಪನ ಗಜಪತಿಗಳು (ಧೃಷ್ಟಕೇ· ೦೯). ೫. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಚಾಕ್ಷುಷ. ಶ್ರಾವಣ, ಜಿಹ್ವಾ, ಘ್ರಾಣ, ಸ್ಪರ್ಶನ ಮತ್ತು ಮಾನಸಗಳೆಂಬ ಆರುವಿಧವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಚಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ತಿಳಿವು : "ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನ — ೬ ವಿಧ : ಘ್ರಾಣಜ, ರಾಸನ, ಚಾಕ್ಷುಷ, ಸ್ಪಾರ್ಶನ, ಶ್ರೌತ್ರ, ಮಾನಸ (ನ್ಯಾಯವ) ೧೫೬" (ಶ್ರೀಚಕ್ಷ· ೨೭೬). 'ಮಾನಸಜ್ಞಾನ', 'ಮಾನಸಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ' ಪರಾ. ೬. [ಜೈನ](ಶಾರೀರ, ಮಾನಸ, ಕ್ಷೇತ್ರಜ, ಪರಸ್ಪರೋದೀರಿತ, ದನುಜೋದೀರಿತಗಳೆಂಬ) ಐದು ವಿಧವಾದ ದುಃಖಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹತ್ತುವಂತಹ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ವಿಚಾರಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದುಃಖ" (ಕ್ಷೇಕೇಮ· ೨೦೬) : ಶಾರೀರ ಮಾನಸ ಕ್ಷೇತ್ರಜ ಪರಸ್ಪರೋದೀರಿತ ದನುಜೋದೀರಿತಂಗಳೆಂಬ ಯ್ದುಂತೆಜದ ದುಃಖಿಂಗಳೊಳರ್ದು ನಿಮಿಷಮಾತ್ರಮುಮ್ಪೊದಮುರ್ಪೊತ್ತಂ ಪಡಿಯದೆ (ಅಜ್ಞ· ೫-೮೮ ೫) ; ಶಾರೀರಂ ಮಾನಸಂ ಕ್ಷೇತ್ರಜಂ ಪರಸ್ಪರೋದೀರಿತಂ ಸಂಕ್ಲಿಷ್ಟಾಸುರೋದೀರಿತಗಳೆಂಬ ಪಂಚಪ್ರಕಾರದುಃಖಿಂಗಳನವರತ ಪ್ರಕಾರದಿನನುಭವಿಸುತ್ತಂ (ಶಾಂಚಪು· ೦೦-೧೬ ೫)· [ಸಂ.]

ಮಾನಸಂಜ್ವಲಪ (ನಾ)· [ಜೈನ] ಚಾರಿತ್ರ್ಯದ ಪೂರ್ಣತೆಗೆ ತಡೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕ್ರೋಧ, ಮಾನ, ಮಾಯಾ, ಲೋಭಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕ್ರೋಧ ಸಂಜ್ವಲನಂ ಮಾನಸಂಜ್ವಲನಂ ಮಾಯಾಸಂಜ್ವಲನಂ ಲೋಭಸಂಜ್ವಲನಂ (ಗೊಜೀ· ೩-೨)· [ಸಂ.]

ಮಾನಸಗಬ್ಬ (ನಾ)· ಮನುಷ್ಯನಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಕಾವ್ಯ : ಕರಾರ ತೃತೀಯಕ್ಕೆ ... ಮಾನುಷಕಾವ್ಯ — ಮಾನಸಗಬ್ಬ (ಕಾಬಾ· ೨೫೩ ಕ್ಷಡಾ)·

[ಮಾನಸ್ಯ (< ಮಾನುಸ) + ಕಬ್ಬ೧]

ಮಾನಸಗಮನ (ನಾ)· ಮನಸ್ಸಿನ ವೇಗ ; ಮನೋವೇಗ : ವರಗ್ರಹಾಷ್ಟಿಯಲಿ ಪೊರಮಟ್ಟು ಮಾರುತಮಾರ್ಗಮಂಡರ್ದು ಮಾನಸಗಮನದಿ ಬರುತ (ಪಪಪ್ರ· ೦೦-೭೬)· [ಸಂ.]

ಮಾನಸಗೋಲ (ನಾ)· ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ : ಮಿಕ್ಕುದು ವಜ್ರಪಾತಮುಮನೆಂಬಿನಮುಬ್ಬಸಮಾದ ತೋರಹಸ್ತಕ್ಕೆ ತಗುಳ್ದು ಪತ್ರಿಸುವ ಮಾನಸಗೋಲ[ಪಾಂಂ· ೪]ಮೆನಪ್ಪ ಡೊಕ್ಕರಕ್ಕಿಕ್ಕಿದ ವಜ್ರಲೇಪ ಮೆನ . . . ರ್ಬ್ಬದನವಂ ಕುವರಂಗೆನಸುಂ ಭಯುದ್ದದೊಳ್ (ಕಂದ್ರಕ್ಷ· ೩-೦೦)· [?]

ಮಾನಸಜ (ನಾ)· [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಇಂದ್ರಿಯಜ, ಸಮನಂತರಪ್ರತ್ಯಯಜ, ಮಾನಸಜ, ಭಾವನಾಬಲಜಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ

ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮನಸ್ಸಿನ ಯೋಚನೆಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನ : ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ನಾಲ್ಕುಪ್ರಕಾರ–ಇಂದ್ರಿಯಜ, ಸಮಾನಂತರಪ್ರತ್ಯಯಜ, ಮಾನಸಜ, ಭಾವನಾಬಲಜ ಎಂದು - ; - ಮನಸ್ಸಿನ ಯೋಚನೆಯಿಂದ ಬರುವ ಜ್ಞಾನವು ಮಾನಸಜವು (ಒಂಭಾ- ೨೬). 'ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಾನಸಜ್ಞಾನ (ನಾ). = ಮಾನಸ ೫ : ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವಾದಿ ವಿಜ್ಞಾನವು ಅನಾದಿಕಾಲದ ವ್ಯವಹಾರಮೂಲಕವಾಗಿ ಬರುವ ಮಾನಸಜ್ಞಾನವೇ ವಿನಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಬರುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಲ್ಲ (ಒಂಭಾ- ೦೫೩).

ಮಾನಸದಚ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಾಕುವಂತೆ ಮಾಡು; ಮನವರಿಕೆ ಮಾಡು : ತಾನನುಭವಿಸಬಹುದು ಸುಖದನ್ಯರ್ಗ ಮಾನಸದಚ್ಚಿಸಲಿದು (ಜಾಪ- ೬೦-೦೬). [ಮಾನಸ್ಯ + ತಚ್ಚಿಸು]

ಮಾನಸದೇರ, ಮಾನಿಸದೇರ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು : ಕುಬೇರ : "ಮಾನಸದೇರನುಂ ಪಿಚ್ಚವುಗೆನೆಂದೊಡ ನಿರುತಿಮೆಸರಕ್ಕುಂ" (ಕಾಕೃ. ೦೪). ಮಾನಿಸದೇರ : "ಮಾನಿಸದೇರನೆಂದು ನೈಋತ್ಯಂ" (ಕಡಾ. ೧೧-೩೬).

[ಮಾನಸ್ಯ (< ಮಾನುಸ) + ಕೇರ್ + — ಅ]

ಮಾನಸಪುತ್ರ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ : ಸನಕಃ, ಸನಾತನಃ, ಈ ೨ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರರ್ (ಗಾಕಃ. ೩೮); ದೇವರ್ಷಿಯೂ ನಾರದ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರ (ಹೀಜಾಃಕಾ. ೬). [ಸಂ.]

ಮಾನಸಪೂಜೆ (ನಾ). ದೇವತಾವಿಗ್ರಹ, ಪೂಜಾಪರಿಕರ ಮುಂತಾದ ಬಹಿರಂಗದ ಉಪಕರಣಗಳ ಸಹಾಯವೇ ಬೇಕಾಗದೆ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ : ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ : ಮಾನಸಪೂಜೆಯನ್ನು ನೀ ಮಾಡೆ ದಾನವಾಂತಕ ರಂಗನು ಮೆಚ್ಚಿ ತಾನೆ ಬಂದ ಗೋಪಿಲಕ್ಷ್ಮಿಪ್ಪ (ಪುರಂ- ಧಾ- ೨-೩-೯); ತಮ್ಮ ಕುಲದೇವತೆಯಾದ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ಪ್ರತೀಕವಾಗಿಸಿ ಅದಿಶಕ್ತಿಯ ಮಾನಸ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು (ಸಭಜ್ಞ. ೨೦೩). [ಸಂ. ಮಾನಸಪೂಜಾ]

ಮಾನಸಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ (ನಾ). = ಮಾನಸ ೫ : ಮನಸ್ಸಿನೊಳ್ ಭಾವಿಸಿ, ತನಗೀಗಳ್ ಸುಖಮಾಗಿರ್ಕುಂ ಈಗಳ್ ದುಃಖಿಮಾಗಿರ್ಕುಂ ಎಂದಿವು ಮೊದಲಾಗಿ ಪುಟ್ಟುವ ತಿಳಿವು ಮಾನಸಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೆನಿಪುದು (ಚಂಪ. ೬ ೪) : ಆತ್ಮನೂ ಅವನ ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳೂ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾಗಿ ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಾನಸಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೆಂಬುದಿಲ್ಲ (ತಿಂಪಣ- ೨೪೦). [ಸಂ.]

ಮಾನಸವಾಟು, ಮಾನಿಸವಾಟು (ನಾ). ಮನುಷ್ಯನ ಬದುಕು. — ಜೀವನ : ಮಾನಸವಾಟಂಬುದು ಪನಿ ಪುಲ್ಲ ಮಂಗಿಲ ಸಂಜೆಯೊಳೋರಂತಪ್ಪದಜಿಂದಾರ್ ಬಾರಿಸಿದೂಟಂ ನಿದ್ದೆನಲ್ಲೆಂದು ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆದೋ ಬೊಳ್ . . . ಮನೆಯಿಂದಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ತಪ್ರಾಣಾ. ೪೭-೩); ಇನ್ನೇತಿನ್ನಿಲ್ಲದ ಪೇಟುತ್ ಮಾನಸವಾಟ ಪೋಪಮೆನಗಿನ್ನೇಪಾರ್ತೆ (ಅಂಪ್ರ. ೩-೩೨) : ಘನರುಚಿಯೊಂದೊಡಂ . . . ಜಲಧರೋತ್ಪಲವರ್ತುಲ ಮೆಂದೊಡಂ ಜಡಾತ್ಮಸುಮಂ‌ದಿಕ್ಕಿ ಮಾನಸರ ಮಾನಸವಾಟ್ಪಸಿದ್ಧಾನ ಮಿನ್ನೀ (ಅಪಕ್ಷಿ. ೯-೨೦). ಮಾನಿಸವಾಟುಂ: ತಾನಱಿವುದು ತೋ [ಱಿದು ಪೆಟ್ಟನೆ ಮಾ[ನಿ]ಸವಾಟುವುದೆಂದು ಸ[ಂ]ನ್ಯಾಸದೊಳ್] (೨೪. ೪, ೦೩೨-೦೪; ೧೦೮); ಮಾನಿಸವಾಟ ಮೋಹಕ್ಕೆ ಸಂಸಾರದೊಳಾದ ಭೋಗಕ್ಕಳಿವ ಪಿರಿದವ್ವ ಸುಖಮಂ ಮಾಬ್ಬಿ ತಪಮಂ ಕಿಡಿಸಿ ಪರಕದೊಳಾದ ಮುಸಾದುಃಖಿಕ್ಕೊಳಗಾಗದೇಡ (೧೪೦೦೫. ೭-೦೩೦).

[ಮಾನಸ್ಯ (<ಮಾನಿಸ) + ವಾಟ್ಯ್]

ಮಾನಸವೇಗ (ನಾ). ೧. ಮನಸ್ಸಿನ ವೇಗ ; ಮನೋವೇಗ. ೨. ಮನಸ್ಸಿನ ವೇಗಕ್ಕೆ ಸಮವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಈಸುರ ದಿವೀಶ್ವರರು ಪರಿವೆಸದವರರ್ ದಾದಿಕಾಱವೆಸದವರರದೇಂ ಬೆಸಗಲಿಗಳ್ ಬರ್ಪರೊ ಮಾನಸವೇಗರ್ ಪವನವೇಗಧಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ (ಅಪಕ್ಷಿ. ೫-೬೨). [ಸಂ.]

ಮಾನಸವೊತ್ತಗೆ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯನಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಪುಸ್ತಕ : ಮಾನುಷಪುಸ್ತಕ – ಮಾನಸವೊತ್ತಗೆ (ಪಜಾಕ. ೨೮೨ ಶ್ಲೋ). [ಮಾನಸ್ಯ (< ಮಾನುಸ) + ವೊತ್ತಗೆ]

ಮಾನಸಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಚಿತ್ತ, ಅಥವಾ ಅಂತರಂಗದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ಮನಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ : ವೇದಾಂತ . . . ಮಾನಸ ಶಾಸ್ತ್ರ, – ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಮಾರ್ಗವಾಗಿಯೂ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವವರು ಉಂಟು (ಕಶ್ಮಾ- ೬೩). [ಸಂ.]

ಮಾನಸಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ (ನಾ). ಮನಶ್ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವನು ; ಮನೋವಿಜ್ಞಾನಿ : ಮಾನಸಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮಾತುಗಳೆಲ್ಲ ಸರಿಯಾಗಿವೆ (ಜ್ಯಾಗಾ- ೬೬). [ಸಂ.]

ಮಾನಸಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ಮಾನಸಿಕವ್ಯಾಪಾರಗಳ ನೇರಲೆ ಹತೋಟಿಯನ್ನು ತರಲು ಶಕ್ತವಾಗುವಂತಹ ಸಿದ್ಧಿ : ಯಥಾಕಾಮೋಪಲಬ್ಧಿ ಯಥಾ ಕಾಮವಿಹಿರ್ಗಮನ ಸರ್ವತಿರಸ್ಕರಣ ಸಕಲಗುಹ್ಯಾರ್ಥದರ್ಶನ ಕರ್ಮಾಮ ಗುಣನಿರ್ಮಾಣಪ್ರವೀಶ್ಯ ಶ್ರುತಿದರ್ಶನ ಸಂಸಾರದರ್ಶನವೆಂಬವೆಂಟು ಮಾನಸ ಸಿದ್ಧಿಗಳು (ಪ್ರೀಕ- ೨೨೬). [ಸಂ.]

ಮಾನಸಸೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸೃಷ್ಟಿ ; ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ಉಂಟಾದುದು : ವತ್ಸ ನಾರದನೆ ಇದೆಲ್ಲಿಂದ ಬಂತು ? . . . ಇದೇನು ಮಾನಸಸೃಷ್ಟಿಯೋ ? (ಣಕಃಅಕ- ೫೦-೬). [ಸಂ.]

ಮಾನಸಸ್ನಾನ (ನಾ). ದಿವ್ಯ, ವಾರುಣ, ವಾಯವ್ಯ, ಮಾನಸ ಮತ್ತು ಆಗ್ನೇಯಗಳೆಂಬ ಐದು ವಿಧವಾದ ಸ್ನಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮನಸ್ಸಿನ ಶುದ್ಧತೆ. – ಪರಿಶುದ್ಧಿ : ದಿವ್ಯಸ್ನಾನ ವಾರುಣಸ್ನಾನ ವಾಯವ್ಯಸ್ನಾನ ಮಾನಸಸ್ನಾನ ಆಗ್ನೇಯಸ್ನಾನವೆಂಬ ಪಂಚವಿಧಸ್ನಾನಂ ಗಳೊಳಗೆ ಆಗ್ನೇಯಮೆಂಬ ಭಸ್ಮಸ್ನಾನವೇ . . . ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು (ಪಚೇಕ- ೦೩೬). [ಸಂ.]

ಮಾನಸಾತ್ಮಜ (ನಾ). = ಮಾನಸಪುತ್ರ : ಮಾನಸಾತ್ಮಜರ ನೇಮಿಸದನ್ಯ ಕೇಳ್ದುದಾ ಸಭಾನಾ ಸಸಂಜನನಾ ಸನತ್ಕುಮಾರಂ ಪ್ರೇಮದ ಸನತ್ಸುಜಾತಂ ಸನಾತನರೆಂಬ ವಾಮದೈವರನು (ಪಚಕ್ಷ. ೨-೦-೦೪). [ಸಂ.]

ಮಾನಸಾಹಾರ (ನಾ). [ಜೈನ] ನೋಕರ್ಮಾಹಾರ, ಕರ್ಮಾಹಾರ, ಲೇಪ್ಯಾಹಾರ, ಓಜಾಹಾರ, ಕವಳಾಹಾರ ಎಂಬ ಆರುಬಗೆಯ ಆಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: (ದೇವತೆಗಳು) ಮಾನಸಿಕವಾಗಿ ಪಡೆಯುವ ಆಹಾರ : ದೇವರ್ಕಳ್ಗೆ ಮಾನಸಾಹಾರವಕ್ಕುಂ (ಜ್ಯಾಪಣ- ೩೨-೭) ; ನೋಕರ್ಮಾಹಾರಮುಂ ಕರ್ಮಾಹಾರಮುಂ ಕವಳಾಹಾರಮುಂ ಲೇಪ್ಯಾಹಾರಮುಂ ಓಜಾಹಾರಮುಂ ಮಾನಸಾಹಾರಮು ಮೆಂದಕ್ಕುಂ . . . ದೇವನಿಕಾಯದೊಳ್ಳಾ[ಹಾರಂ, ೪]ನಸಾಹಾರ ಮಕ್ಕುಂ (ಕಚಾಪ- ೩೨೩). [ಸಂ.]

ಮಾನಸಿ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯಸ್ತ್ರೀ : ಮಾನವ ಹೆಂಗಸು: ಮಾನಸಿಯರ್ಗ್ಗಳ ಪರಿ ಚೆಲ್ವಿನಿತುಂಟೆ ಸ್ವರ್ಗ್ಗದಾಕೆಯ ದಿಟಂ (ಜ್ಯಾಗಾ. ೦೦೪) ; ಶ್ರವಣಕುಲವಂ ಎಬ್ಬರದಿ ಹಾಗುವ ಹೊಮಿಲುಗಳು ಮಾದವಾ ವೈಜವೆ ವಿನರ್ಮಳಧಕ್ಕಿ ಮಾನಸಿ[ಪಾಣಾ. ಸೆ]ಯಾದ ಕಾರಣವು (ಪಗಪ್ರ. ೬೨-೩೦).

[ಮಾನಸ್ಯ (< ಮನುಸ) + — ಇ]

ಮಾನಸಿಕ (ಗು). ೧. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ : ಭ್ರಾಂತಿಯು ಹಾವು ಎಂಬುದು ಅವಿಂಡವಾದ ಒಂದು ಮಾನಸಿಕ ಗ್ರಹಿಕೆ (ಕಶ್ಮಾ- ೩೦೪) ; ಮನೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಂಡು ಅನುಭವಿಸಿ ಪಡೆಯುವ ತೃಪ್ತಿ, ಸಂತೋಷ, ಸುಖಕ್ಕೆ

ಮಾನಸಿಕ ಆದಾಯ (psychic– income) ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹ. ೧೯೪). (ನಾ)· ೨. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಕರ್ಮಯೋಗದ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಮಾಡುವ 'ಕರ್ಮ'; ಮಾನಸಿಕ ಕ್ರಿಯೆ: ಇವುಗಳು ಶಾರೀರ, ವಾಚಿಕ, ಮಾನಸಿಕವೆಂದು ಮೂರು ಪ್ರಕಾರ (ಭಂದಾ. ೯೯). [ಸಂ.]

ಮಾನಸಿಕದೂರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿಮ] ಸೌಂದರ್ಯಾನುಭವದಲ್ಲಿ ಕಲಾವಸ್ತು, ಕಲಾವಿದ, ಪ್ರೇಕ್ಷಕಾದಿಗಳಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸಂಬಂಧಾಂತರ: ಯಾವ ಒಂದು ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಾಕೃತಿಯಿಂದಾಗಲಿ, ಲೋಕವಸ್ತುವಿನಿಂದಾಗಲಿ ನಾವು ಸೌಂದರ್ಯಾನುಭವವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವೋ ಅಂತಹ ಒಂದು ನಿಲುವಿನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಹಾಗೂ ವಸ್ತುವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಈ ಕೌಶಲವೇ ಮಾನಸಿಕದೂರ (ಕೌಂಪ್ರ. ೫೮). [ಸಂ.]

ಮಾನಸಿಕರೋಗ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಾಯಿಲೆ: ಮನೋರೋಗ; ಮಾನಸಿಕರೋಗಿಗಳಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿರುವವರನ್ನು ಉಪಚರಿಸಿ ಸರಿಗೊಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಮಾನಸೋಪಚಾರಶಾಸ್ತ್ರ (Psycho-therapy) ವೆಂದು ಹೆಸರು (ಪ್ರಾಚೀರೋಗ. ೭೬). [ಸಂ.]

ಮಾನಸಿಕವೇದನೆ (ನಾ)· ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ದುಃಖ.-ವ್ಯಸನ: ಮಾನಸಿಕವೇದನೆಯು ಅವರ ದೇಹದ ಮೇಲೂ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿ ಅವರ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸಿತು (ಕೃಷ). [ಸಂ. ಮಾನಸಿಕವೇದನಾ]

ಮಾನಸಿಕೆ, ಮಾನಸಿಕ್ಕೆ (ನಾ)· ೧. ಮಾನವೀಯತೆ; ಒಳ್ಳೆಯತನ: ಮಾನಸಿಕೆಯುಳ್ಳಂ ಪೆಱರ ದೋಷಮಂ ಕೇಳನೆಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯಂ (ಪಚಿಕಾ. ೫೬-೨೪); ಮಾನಿತಮಪ್ಪ ಮಾನಸಿಕೆ ಪೆಯ್ಕೊಳೆ ಕೂಡಿರೆ ಧಾತ್ರಿ ನೆಂದೆನರ್ ತಾನೆಸೆದಿರ್ ಮಾನಿನಿಯರಂ . . . ಹೀನರೆನಿಪ್ಪಿವಂದಿರೊಳೆ ಕೂಡಿ ವಿವೇಕವಿಹೀನನಾಗಿ ಚೀ ಮಾನವಿದೂರನಕ್ಕೆಜನೆಂದಭಿಧಾನವುನಾಂತನಾಗದೇ (ಈಬಂಪ್ರ. ೬-೦೩೩)· ೨. ಆತ್ಮಗೌರವ; ಸ್ವಾಭಿಮಾನ: ಮಾನಸಿಕೆಯ ದೂರಿಗಿಡ ನೀಂ ಮಾನಸನೆವೆ ನೀರೊಳಿಲವೊ ನೀನುಂ ಮಿನೆಂದೀ ನವದಿರ್ದೆಬಿದೇಂ (ಕ:ಪಣಾ. ೦೭-೭೯); ದೊರೆವೆತ್ತ ತಮ್ಮ ಮಾನಸಿಕೆಯ ಕೇಡನುನ್ನತಯ ಬನ್ನಮಂ . . . ವ್ಯಸನಗಳಾರು ಮೆತ್ತಲಜ್ಜರ್ ವಿಷಯಾನಮಮತ್ಸಚೇತಸರ್ (ಪಣಾಪು. ೦೯-೦೨೩); ಕತುಗಲಿತನಮುಂ ಚಾಗದ ಪೊಡರ್ಪೊಳ್ಮಡಿಯೊಳಾದ ಮಾನಸಿಕೆಯುಂ . . . ಪೆರ್ಮೆವಡೆದುಮವನಿಂದಿಲೆಯೊಳ್ (ಕಾಶ್ಯಾ. ೭೨೯). ೩. ಆತ್ಮೀಯ ಭಾವನೆ; ಅಂತಃಕರಣ; ಪ್ರೀತಿ: ಮಾನಸಯಣಮಲ್ಲಳೀಕ ಮರ ಮಾನಸೆಯಾಗಿಯುಮಾದುದೊಂದು ಮಾನಸಿಕೆ (ಅಂತಿ. ೦೨-೩೬).

ಮಾನಸಿಕ್ಕೆ: ೨. ಒದವಿದ ಮಾನಸಿಕ್ಕೆ ತಲೆದೋಱದ ಪುನ್ನಮೆ ಮುಂಬ ಪುಟ್ಟಿರ್ಪಿಗೊಂಡುದು ಸಿರಿ ಕೆಚ್ಚುಗೊಂಡುದು ಪುನಂ . . . ರಾಸಿಗೊಂಡುದು ನೆಗರ್ತ್ತೆಯ ಶೇಜವನನ್ತಪಾಳನ (ತ್ರಿಷ. IX – ೨, ೨೦೬-೧೬, ೧೨೭೬): ಅಱಿತದ ಮಾತು ನಾಲಗೆಯ ಬಡ್ತಿಗೆ ಬಾರದ ದೀನಮಾನಸರ್ಮಜ್ಞರ್ಗೆ ಕಾವ ಮಾತು ಮನದೊಳ್ ಪೂಜಿಪೆನ್ಪಾದ ಮಾನಸಿಕ್ಕೆಯುಂ ನೆಜವುವ ಮಾತು ಪೀತಿನಿಲಯಕ್ಕೊಕ್ಕಸಲ್ಲದಮಾತ್ಮವೃತ್ತಿಯುಂ ಜಜಿವುದು ತಂತ್ರಪಾಳಕಶಿಖಾಮಣಿ ಪೆರ್ಮ್ಮಾನ ಕೀರ್ತ್ತಿಡಿಂಡಿಮಂ (ಪಕ. ೪, ೫೧೩ಮು. ೩೩-೩೪; ೧೨೧೨)· ೪. ಹಿರಿಮೆ; ಘನತೆ: ನೆಗಟ್ಟಿವೆತ್ತ ಪತಿಭಕ್ತಿಯು ಮೈಮಱೆಯ ಮಾನಸಿಕ್ಕೆಯಂಗ್ಗಲ್ದ ಪೊಗಟ್ಟಿ ತನ್ನದೆವೆ ವೇಂವು ಮನೋಹರಿಗಲದಕ್ಕುಮೇ (ಪಂಪ. ೦–೭೨)· [ಮಾನಸ್ಯ + – ಇಕೆ]

ಮಾನಸಿಗಿಡು (ಕ್ರ). ಆತ್ಮೀಯತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು: ಸ[ಂ]ನ್ಯಾಸನದೂ[ಳ್] ಮಾನಸಿಗಿಡದೆ ಕೊನ್ದೊನನೂನಸುಖಪ್ರದಮನಱ್ತಿಯೊಳ್ ಶ್ರೀವಿಜಯಂ (ಪಾ. I, ೦೩೨–೩೦: ೦೧೫).

[ಮಾನಸಿಕೆ + ಕಿಡು (< ಕೆಡು)]

ಮಾನಸಿಕ್ಕೆ 'ಮಾನಸಿಕೆ'ನೋ.

ಮಾನಸಿಗ (ನಾ). ೧. ಮನುಷ್ಯ: ಮಾನವ: 'ಪುಲ್ಮಾನಸಿಗ' ಪರಾ. ೨. ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು: ಇನ್ದಾಪಾಯ್ಕಂ (ಇನ್ದವಯ್ಕಂ) ನುಡಾನಳುತ್ತಿರೆ ಪೊಂಗೞ್ ನಾಡ ಸರಬವ್ವರದಾಯ್ನುದಿವ್ಯರುಮಿಬ್ಬು ನಾಡಯಸೆ ಮಾನಸಿಗರ ಚಿದಾ(ದ)ನ್ನ[ಂ] ಗೋಸಾಸವಿಬಳ್ದ್ದಿ[ಂ] (ಪಾ. XXI. ೨೦೬–೭ : ೭೭೨). [ಮಾನಸ್ಯ (< ಮಾನುಸ) + – ಇಗ]

ಮಾನಸೂತ್ರ (ನಾ)· ಅಳತೆಯ ದಾರ: ಕಮಳಜನಳೆಯಲ್ಮಾಡಿರ್ದ ಮಾನಸೂತ್ರಂಬೊರೊಪ್ಪುಗುಂ ಕಟ್ಟಸೂತ್ರಂ (ಅಷ್ಟ. ೨–೨೯)· [ಸಂ.]

ಮಾನಸೆ, ಮಾನಿಸೆ (ನಾ)· = ಮಾನಸಿ: ಮಾನಸೆಯಣಮಲ್ಲಳೀಕ ಮರ ವಾನಸೆಯಾಗಿಯುಮಾದುದೊಂದು ಮಾನಸಿಕೆ (ಅಂತಿ. ೦೨-೩೬); ಚರಿಗೆ ಪೋಗುತ್ತಿಂ ಕಾನಾನೂನದುಃವಿಪೀದಿತಮಾನಸೆಯಾಗುತ್ತುಮಿರ್ದ ಪೊಲವಾನಸೆಯಂ ಕರುಣಾ ಕೈಮಿಗೆ ಕಂಡು (ಸುಕುಚ. ೩–೨). ಪೊಲವಾನಸೆ ಪರಾ. **ಮಾನಿಸೆ**: ಅನಪ್ಪೊಡ ದೇವತೆಯಂ ನೀನಱಿಯದೆ ಕೊರ್ವಿ ಚಪಳತನದಿಂದೆನ್ನಂ ಮಾನಿಸೆಯಂ ಗೆತ್ತು ನುಡಿದ್ದೆ (ಕಪಾಕ್ಷ. ೬-೦೦೨); ಮೆಯ್ನುಸುಮಿಸುಕಿದೊಡೆ ದಿಟದ ಮಾನಿಸೆಯಂದೇ ಬಗೆದಂಗಭವಂ ಇಸದೆನ್ನಂ ಬಿಡನಿನುತವೆ ಮರವಾನಸೆಯಂದಮನನುಕರಿಸಿದಳೊ (ಶಂಂಗಾ. ೪-೨೨)· [ಮಾನಸ್ಯ (< ಮಾನುಸ) + – ಎ]

ಮಾನಸೌಕಸ (ನಾ). ಮಾನಸಸರೋವರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಪಕ್ಷಿ: ಹಂಸ: "ಹಂಸಃ. ಶ್ವೇತಚ್ಛದಃ. ಚಕ್ರಾಂಗಃ. ಮಾನಸೌಕಾಃ (ಕಸಃ) — ಈ ೪ ಹಂಸಂ" (ಅಚಾಡು. ೪೨-೧೪); "ಮಾನಸೌಕಸಂ ಶುಭ್ರ ಚ್ಛದಂ ಮರಾಳಂ ಹಂಸ" (ಕಾಗಣಾ. ೩೦-೬).

[ಸಂ. ಮಾನಸೌಕಸ್]

ಮಾನಸ್ಯ (ನಾ). ಆತ್ಮಗೌರವವುಳ್ಳವನು: ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿ: ಮಾನಸ್ಯರ ಮಾನವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ಭಾರ (ಕಅ. ೩೨೦). [ಮಾನ + – ಸ್ಯ]

ಮಾನಸ್ತಂಭ (ನಾ). [ಜೈನ] ಬಸದಿಯ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿರುವ ಕಂಬ: ☞ "ಮಾನವನ್ನು ಸ್ತಂಭನ ಮಾಡುವಂತಹ ಕಂಬ. ಸಮವಸರಣ ಮಹಾದ್ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ನಟ್ಟನಡುವೆ. ಗೋಳಾಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಕಂಬ. ಇದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕದಾಗುತ್ತ ಹೋಗುವ ಮೂರು ಗೋಳಾಕಾರದ ಪೀಠಗಳ ಮೇಲೆ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಎತ್ತರ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಶರೀರಾಕೃತಿಯ ಹನ್ನೆರಡು ಪಟ್ಟು ಇರುತ್ತದೆ. ಇದು ಮೂರು ಖಂಡಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಘಂಟೆ, ಚಾಮರ, ಧ್ವಜಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿ ಮೂರುಲೋಕಕ್ಕೂ ಮಾನ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದರ ದರ್ಶನದಿಂದ ನೋಡಿದವನ ಅಹಂಕಾರ ದೂರವಾಗಿ ಧಾರ್ಮಿಕಶ್ರದ್ಧೆ ಮೂಡುತ್ತದೆ" (ಕೃಪೋ. ೨೦೭): ಮಾನ ಮನೆಂತುಂ ವಿಖ್ಯಾಜ್ಞಾನಿಗಳೆರ್ದೆಯೊಳಗೆ ನೆಲಸಲೀಯದೆ ಪಾಲ್ಮುಂ ಮಾನ ಸ್ತಂಭಂಗಳ್ ರತ್ನಾನದ್ವಂಗಳ್ ನಿರಂತರಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುರ (ಅಂತಿ. ೦೦-೨೪) ; ವಿಖ್ಯಾಜ್ಞಾನಿಯ ಮಾನಮಂ ಸ್ತಂಭಿಸುವ ಮಾನಸ್ತಂಭಂಗಳಂ (ಜಾಪುಂ. ೪೪) ; ಮಾನಸ್ತಂಭದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಮಂಟಪವೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜೈನವಿಗ್ರಹವೂ ಇರುತ್ತವೆ (ಪ್ರಣಾಸ್ತು. ೪೬). [ಸಂ.]

ಮಾನಸ್ಯೆ (ನಾ)· ಆತ್ಮಗೌರವವುಳ್ಳವಳು; ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿ; ಈಕೆ ಬಹು ಮಾನಸ್ಯೆ (ಜಾಸಂ. ೨೩-೩೦). [ಮಾನಸ್ಯ + – ಎ]

ಮಾನಸ್ತೋಕ (ನಾ). ('ಮಾನಸ್ತೋಕೇತನಯೇ' ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ) ಒಂದು ಮಂತ್ರದ ಹೆಸರು: ಚಾರುತರ ಶ್ರೀಪದ್ಮಿಭೂತಿ ಘುಟಿಕೆಯನೊಲಿದು ಭೂರಮಣ ತನ್ನ ವರ ಕರದ ಸುಕುರಂಗಮಮುದ್ರೆ ರುಚಿರದಿಂ ಪಿಡಿದು ವಿಮಳಮಾನಸ್ತೋಕಮಂತ್ರದಿಂದೆಸ್ತಿ (ಪಚಮೋ. ೦೯-೦೦). [ಸಂ.]

ಮಾನಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಗುಪ್ತಾಂಗ : ಮಾನನಾಯಕರು ತಮ್ಮ ಮಾನಸ್ಥಾನದ ಏರ್ಪಾಡುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಪೂರೈಸಿಕೊಂಡಾದ ಮೇಲೆ . . . ಬೆಟ್ಟಳ್ಳಿಯ ಕಮಾನುಗಾಡಿ . . . ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿಯ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟಿತು (ಪುಕಷ. ೫೪೬).

[ಸಂ.]

ಮಾನಹಾನಿ (ನಾ). ಅಪಮಾನ ; ಅಪಮಾನ : ಬೇಸಿಯ ಸಂಗ ದ್ರವ್ಯದ ಕೇಡು ದಾಸಿಯ ಸಂಗ ಮಾನಹಾನಿಗೆ ಮೊದಲು (೫೪೮-ಕೈ.೨. ೫೫-೮೬); ಎಷ್ಟಗೆ ನಿಮ್ಮದು ದೂಸಲ್ಮೀದಾಯ್ತಿನಿತು ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಮಾನಹಾನಿಗಳು (ಕುಪ್ರಕಾ. ೦೨-೬).

[ಸಂ.]

ಮಾನಹೀನ (ನಾ). ಗೌರವವಿಲ್ಲದವನು ; ನಾಚಿಕೆಗೆಟ್ಟವನು : ಮಾನಹೀನಗಭಿಮಾನವೇಕೆ (ಕ್ರಕಂಪ. ೨-೬೫ ಪದ್ಯ) ; ಸಿರಿವಂತರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಒಂದು ಸೇರು ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಯಾಚಿಸುವುದು ಮಾನಹೀನವ ಕಾರ್ಯವೆಂದು ಅವನಿಗೆ ಗೋದರಿಸಿತು (ಗಾನಚಾ. ೫೯) ; ಮಾನಹೀನಗೆ ಬೇರೆ ಮಾನಹಾನಿ ಆಗುವುದುಂಟೇ ? (ಗಾಚ) [ಸಂ.]

ಮಾನಾಂಗುಲ (ನಾ). [ಶಿಲ್ಪಶಾ] ದೇವತಾಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನು ಕಡೆಯುವಾಗ ದೇಹದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಒಂದು ಅಳತೆ : ಮಾನಾಂಗುಲ, ಪೂತ್ಸಾಂಗುಲ, ದೇಹಲಬ್ಧಾಂಗುಲವೆಂಬ ಅಳತೆಗಳಿಂದ ಪಂಚತಾಲ, ನವತಾಲಾದಿ ವಿಶೇಷತೆಯಿಂದ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವ ವಿಧಾನಗಳನ್ನೂ . . . ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ (ಕಾಕಲ. ೫೦).

[ಸಂ.]

ಮಾನಾಗ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ನಾಗರಹಾವು : ಭೂನಾಗಕಮಮಮ ಮಾನಾಗಗಳ ಸಂಗತಿಯೆ ? (ಕುಕ್ಷ. ೯-೩೩). [ಮಾನ್ + ನಾಗ./ಸಂ. ಮಹಾನಾಗ]

ಮಾನಾನ್ವಿತ (ವಾ). ಗೌರವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು : ಭೂನಾನ್ವಿತಂ ವೇಷಜಂ (ಕಾಕಚ. ೦೯೨). [ಸಂ.]

ಮಾನಾಮಿ. ಮಹನವಮಿ. ಮಹಾನವಮಿ. ಮಾನವಮಿ. ಮಾನೋಮಿ (ನಾ). ೧. ಆಶ್ವಯುಜ ಶುದ್ಧನವಮಿ ಮತ್ತು ಅಂದು ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ : ಕನ್ನಡಕ್ಕ-ಮಾನಾವಂತಂ, ಮಾಲಕುಮಿ, ಮಾನಮಿ (ಕಮುಕ. ೦೭೫ ಕ್ರಡೋ). ೨. (ಅಲಂ) ಶಿಕ್ಷೆ ; ದಂಡನೆ : ಒಸಳೆ ಕೂರ್ಮಗೆಟ್ಟಿನಗೆ ನೀನೇ ನಾನುಮೊಂದೇವಮಂ ಮಳದೊಳ್ ಮುಂಡಿಮೊಡಂದೆ ದೀವಳಿಗೆಯಂ ಮಾನಾಮಿಯುಂ ಮಾಡಿನೇ (ಪಂಚಾ. ೪-೪೩). **ಮಹನವಮಿ** : ೩. ಅಂತ್ಯ; ನಾಶ: ಅರಮನೆಯೊಳಗೆ ಪಸರಿಸಿತತಳಜ್ವೋಕದ ಜಲಧಿ ಭೂಪಾಲಕನ ಸೈರಣೆ ಗಾಯ್ತು ಮಹನವಮಿ (ಕಾಬ್ಯಕ್ರೋ. ೩-೪). ☞ ಇದು ಧಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೂಪವಿರಬಹುದು. **ಮಹಾನಾವಿ** : ೪. ದೊಡ್ಡ ಹಬ್ಬ : ರೇವಣ ಮೂಡಣ ಹಬ್ಬವೊಳ್ ಪೊಳೆನಾಗಹಬ್ಬಯ ಕೊಂದಪಗೆ ಸಂಜಸಾನಾನೆಂಬ ಬೇಡನನೀರ್ದುದೆ ಮಹಾನಾವಿಯಂಗೆ (ಕಾ. ೨೪-೫೬ ; ೧೦೦೦೪). **ಮಾನವಮಿ** : ೧. ಮಾನವಮಿಯ ಹಬ್ಬದ ದಿವದಿ ಬಾಲಕರೆಮ್ಮಯ ಪೂಜನದಿ ಆಡಲು ಬಂದು ನುಡಿವರು (೧೪೫೩. ೦೯-೫೫) ; ಇವರು ಕೂಲಿವಂಕದ್ದೆ ಇರುವವರೆಗೆ ಮಾನವಮಿ ಹಬ್ಬ ಬಹಳ ಚನ್ನಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತಂತೆ (ಪಪ್ಕಳು. ೦೦೩). **ಮಾನೋಮಿ** : ೧. ಮಾನೋಮಿಯುಂಕ್ಕೆವದೊಳಿಂದೀ ನಿಮ್ಮಜಿಯೋಲಗಕ್ಕೆ ಬಂದರಸರಪ್ಪೋಲ್ ಮಿಾನಾಂಕನುಮಿಯೆನ್ದರೆ ತಸ್ಸೇನೆಯೆನಲ್. ಮೆಜಿದುದಮ್ಮದು ಪ್ರವೆಲೆ ವೆನ್ನಳ್ (೫೪೩. ೩-೦೩೪).

ಮಾನೋಮಿಯ ದಿಬ್ಬ — ಹಂಪೆಯಲ್ಲಿ ಆಯುಧಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಸ್ಥಳ : ಕ್ಷಾತ್ರವೃತ್ತಿಯ ವೀರದೃಶ್ಯಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ (ಮಹಾನವಮಿ) ಮಾನೋಮಿಯ ದಿಬ್ಬ ಈಗಲೂ ಮೂಕಮಾತುಗಳಿಂದ ಆ ಗತವೈಭವವನ್ನು ಬಿತ್ತರಿಸುವ 'ಪಳವಾಸ್' ದಂತೆ (ಪಾಹಕ್ಕೆ. ೦೪೬). [<ಸಂ. ಮಹಾನವಮಿ]

ಮಾನಾಯ (ನಾ). ಧಾನ್ಯ ಅಳೆಯುವವನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಧಾನ್ಯರೂಪದ ಕೂಲಿ ; ಪಡಿ : . . . ಊರಲ್ಲಿ ಚಾವಡಿಯ ಕಾವಲ್ಗಾರರು, ವೀರುಗಂಟಿ, ದೀವಟಿಗೆಯವ, ಸ್ವಾಮಿಯವರು . . . ಕಳ್ಳಬ್ಬಾಟಕು. ಇವರು,ಇವರು — ಎಲ್ಲಾರ್ಗೂವೆ. ಸೀಣ್ಣಾಯಮುದ್ರೆ, ಕಡತದ ಕಾಣಿಕೆ, ಮಾನಾಯ, ಹೊರಹೊರೆ ತೆನಿಹಾಲ್ಲು. ಈಜದಲ್ಲಿ ಕೊಳಗಕೊಳಗ ದವನ . . . ಸಲ್ಲಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (೫೪೫. ೦೫೬-೬೫). [ಸಂ.]

ಮಾನಿ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅಳತೆ : ಜೋಡಶಕೆ ಕುಡುಬ ಪ್ರಸ್ಥ ಆಢಕ ದ್ರೋಣ ಮಾನಿ ಸಾರಿಗಳವು ಚತುರ್ಗುಣತಂಗಳು ಇವಿ ಮೊದಲಾದುವು ಮಾನಪ್ರಮಾಣಮಕ್ಕುಂ (ಶಾಚಿ. ೯೪). [<ಸಂ. ಮಾನ]

ಮಾನಿ$_2$ (ನಾ). ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ ಭೂಮಿ ; ಉಂಬಳಿ : ಹಿರಿಯ ಕೆಚಿಯ ಕಳಗೆ ಗರ್ದೆ ಸಲಗೆ ೩ ಮಾನಿಯಲು ಗರ್ದೆ ಸಲಗೆ ೩ (೨೪. XII. ಕುಮಾಸಂ. ೫೫-೮೫ ; ೧೧೭೫); ಒರಿಯೂರೊಡೆಯರ ಮೊದಲ ಹಸುಗೆ ಕೊಡಿಯಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾನಿಯೊಳಗೆ ಕೆಂಗಾಡು ಮಾಕ್ಕಕೊಂಭತ್ತು (ಸ್ಕಾಇ. IX-i, ೨೫೫-೫೫ ; ೧೨೧೬) ; ಯಿ ಉಭಯಗ್ರಾಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಿರುವ ಅಗಜಗದ್ದೆಮಾನಿಯಲ್ಲಿ ಮಠಾ ಕಟ್ಟಿಶಿ (೨೪. V. ಚಾನಪ. ೦೭-೦೩ ; ೧೧೧೫). 'ಮುನ್ನೆಯ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಮಾನ್ಯ]

ಮಾನಿ$_3$ (ನಾ). ಗೌರವಯುಕ್ತನಾದವನು ; ಮಾನವಂತ ; ಮರ್ಯಾದಸ್ಥ : ಅಲ್ಲಿಂ ಮುನ್ನ ಮಾನಿಗಳರಸಂ ನೆಂಬಿಯುಣ್ಣನಿಂಬಿಜ್ಜಿವ ಮಂತ್ರಿಯಪ್ಪ ತುಂಬುರನಂ ಕರೆದು (ಹಂಪಕ. ೦೨-೩) ; ಅವರನು ಕರೆದನು ತತ್ವಜ್ಞಾನಿ ಸೈರಣೆ ಸಮತಾಭಾವದ ಮಾನಿ (ಕಕಸಾ. ೦೦-೨).

[ಸಂ. ಮಾನಿನ್]

ಮಾನಿ 'ಮಾನುವೆ' ನೋ.

ಮಾನಿಕಪ್ಪ (ನಾ). ಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಕಾಣಿಕೆ : [ಜೊಂ]ಮಂಣ ಒಡೆಯರ ವಿರೂಪಿಂ ದೇವರಾಯಒಡೆಯರ ಅಪೀಪೇರಿಯದ ಉಭಯ ಮಾರ್ಗ್ಗದ ಸಂಕದ ಮಾನಿಕಪ್ಪ ಮೂಗವಾಡಿಯ ಪುರದ×××ದ ನಾಯನಾರದೇವರಿಗೆ ಸ್ಥಳ×× ಕಪ್ಪವ××× ಜೊಂಮಣಒಡೆಯರು ವಿಜಯನಗರಕ್ಕೆ ವಿಜಯಮಾಡುವಾಗ ದಣಾಯಕ ಕೊಟ್ಟ ಪಾಗ ಚಿಕೂರು ಆ ದೇವರಿಗೆ ಯೆರಡು (ಸ್ಕಾಇ. IX – ii. ೪೨೯ ೦೨ ; ೧೪೦೬). [ಮಾನಿ$_2$+ಕಪ್ಪ$_1$]

ಮಾನಿಕೆ (ನಾ). ಹಿರಿಮೆ ; ಘನತೆ : ನೀವೆಲ್ಲ ಮಾತೃಕಿಯರ ಯೋನಿಯೊಳ್ ಪೂಜಪಟ್ಟು ಬರುತೆ ಸೂನಿತವನದಿಂದೇಕೆ ಬಂದವಮಹ ಮಾನಿಕಗಳ ನೋಡಿದಬರಿ (ಕೋಚಪ. ೪೯ ಪ). [ಮಾನ + _ ಇಕ]

ಮಾನಿಗೆ 'ಮಾನಗೆ' ನೋ.

ಮಾನಿತ (ಗು). ೧. ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿರುವ ; ಪೂಜ್ಯವಾಗಿರುವ: ಮಾನಿತತತ್ಕಾರ್ಥಶ್ರದ್ಧಾನದಿನಾ ಸೂರ್ಯಮಿತ್ರಮುನಿಪತಿಗವಧಿಷ್ಠಾನಂ ತೊಟ್ಟನೆ ಪುಟ್ಟದುದು (ಸುಗಸಾ. ೩-೪೭) ; ಮಾನಿತಗುಣಾತಶ್ಚಪರಿಜ್ಞಾನವೆ ತಾಂ ಬೋಧಿತತ್ವಮೆಂಬುದು (ಪಾಧಸಂ. ೦೩೫-೦) ; ಭೂನಿತೋತ್ಕಮಭಕ್ತನಿಷ್ಕಾಸೂಯಮಾನಸನಂ ಭವತ್ಕತಿಮಾನವಪ್ಪ ಸುಪುತ್ರನಂ ಕೊಟ್ಟನ್ನನುದ್ಧರಿಸು (೫೪೫. ೩-೦). (ನಾ). ೨. ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾದುದು. — ಅರ್ಹವಾದುದು : ನಾನಾರ್ಥವೇಕರೂಪಾಧೀನವಚೋರಚಿತವಮಪ್ಪೌಡಕ್ಕುಂ ಶ್ಲೇಷಂ ಮಾನಿತಮಳಂಕ್ರಿಯಾನುವಿಧಾನಂ ಪುತ್ತಿಂತು ತದುಪಲಕ್ಷ್ಯವಿಜಲ್ಪಂ (ಕಾಲಾ. ೩-೦೦೬) ; ಮಾನಿತವಪ್ಪ ಮಾನಸಿಕ ಮುಯ್ಕೊಳಿ ಕೂಡಿರೆ ಧಾತ್ರನೆಂದೆನಲ್ ಜಾನಿಸಿದಿರ್ದ ಮಾನಿನಿಯರಂ . . . ಹೀನರೆನಿಪ್ಪವಂದಿರೊಳೆ ಕೂಡಿ ವಿವೇಕವಿಹೀನನಾಗಿ ಚಿಃ ಮಾನವಿದೂರ ನಕ್ಕಟಜನೆಂದಭಿಧಾನಮನಾಂತನಾಗದೇ (ಕಾಮಚಿ. ೩-೦೫೫) ; ಗುರುಂಕೃತಂ, ಮಾನಿತಂ, ಪೂಜಿತಂ ತಾನೆಲ್ಲ (ಕೃಕಾಂ. ೩೫-೩೦೨). ೩. ಗೌರವಾನ್ವಿತ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮರ್ಯಾದಸ್ಥ. [ಸಂ.]

ಮಾನಿನಿ (ನಾ). ೧. ಆತ್ಮಗೌರವವುಳ್ಳವಳು : ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. ೨. ಹೆಂಗಸು : ಸ್ತ್ರೀ : ಮಲ್ಲಿಗೆಯುಂ ಸಗೆಯುಂ ಕರವಲ್ಲವ ದಿಂದರುಣಪರಿಸರುಹಮಂ . . . ತೋರ್ಪರ್ ಸಲ್ಲಲಿತಾಂಗದ ಲತಾಂಗಿಯರ್ ಮಾನಿನಿಯರ್ (ಪಾಣ. ೨-೨೪) ; ಧರತಳಭೂಮಿ . . . ಮಾರನ್ನು ಉಚ್ಛ್ವಾಸದ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಬೇಕೋ ಆ ಮಾನಿನಿಯರು ಅನೇಕರಿದ್ದಾರೆ (ಕಮಲಾ. ೭೯). ೩. ಹೆಂಡತಿ : ಮಡದಿ ; ಪತ್ನಿ : ಮಾನಿನಿ ಪುಲ್ಕಂ ನಿಯದಂವಿಧಾನದ್ಯಬಲಸಂದು ನಿಟ್ಟಿಯಿಂ ಬರಿಯಿಸಿ ಸಂತಾನಾರ್ಥಮೆನೆ ಚತುರ್ಮಿಧಪ್ರಾನವ್ಯಸನದೊಳೆ ದಿವಸಮಂ ನಡೆಯಿಸುವಳ್ (ಶುಧಿಪು. ೨-೪೬) : ಕುಳ್ಳಿರ್ದನು ಮಹೀಪತಿ ಮಾನಿನಿಯು ಮಲಗಿ (ಕಂಚ್ಯಾ. ೦೬-೦೦) ; ಸಾರ್ವದಿ ನಿನ್ನೆಯ ವರರೂಪದನೂನಲಸಚ್ಚಿತ್ತಂ ಬರೆದೆನ್ನಯ ಮಾನಿನಿಯಿಂದಾಕೆಯ ಬಳಿಗಬ್ಬಿದನತಿಸಂತೋಷದೊಳು (ಕಬುತಾ. ೩-೭೪). ೪. ಪ್ರಿಯನಿಂ ಅವಿನಯವಪರ್ತನೆಯಿಂದ ಕುಪಿತಳಾಗಿ ಅವನಿಂದ ದೂರವಿರಲು ಬಯಸುವವಳು : ಪ್ರಣಯಕೋಪವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು.

[ಸಂ. ಮಾನಿನೀ]

ಮಾನಿಭದ್ರಗೌಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ತಂಗ ಅನುಜ ಮಾನಿ ಭದ್ರಗೌಡರ ಮಕ್ಕಳು (ಎಕ. VII. ೫೭೫. ೦೦೯-೦೯ ; ೪೮೦).

[ಮಾನಿಭದ್ರ + ಗೌಡ (< ಗಾಮುಂಡ)]

ಮಾನಿಷ್ಕ (ನಾ). ಮರ್ಯಾದಸ್ಥ ; ಮಾನವಂತ : ಮಾನಕೆ ಮಾನಿಷ್ಕ ರಂಜ ಹಿಂಜರಿದರೆ . . . ತನಗೆಯೆ ಅಂಜ ಹಿಂಜರಿದವು ಭಾಪುರೆ ಎಂದುಬ್ಬಿ ಪೆರವನು ಪೋಡಿ (ಪಂಚಾಕ. ೧೪-೩೪) ; ಅವು ಮಾನಿಷ್ಕರ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಬರಲು ತಕ್ಕ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಕಲಿತಿಲ್ಲ (ಕಾಂಡ. II. ೦೪೦). [ಸಂ.]

ಮಾನಿಷ್ಯ (ನಾ). ಆತ್ಮಗೌರವವುಳ್ಳವಳು : ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿ : ಮಾನಿಷ್ಯ ಯಾದ ಶಕುಂತಲೆಗೆ ಇದರಿಂದ ತುಂಬ ಅವಮಾನವಾಯಿತು (ಪಕಾ. ೪೧೬) : ಸರೋಜ ಒಹಳ ಮಾನಿಷ್ಯ (ಪುಜಾಸ. ೩೩). [ಮಾನಿಷ್ಯ + ಎ]

ಮಾನಿಸ ' ಮಾನುಸ ' ನೋ.

ಮಾನಿಸ (ನಾ). ಮನಸ್ಸು ; ಚಿತ್ತ : 'ಮಾನಿಸಗಳ್ಳಿ ' ಪರಾ.

[<ಮಾನಸ]

ಮಾನಿಸಗಳ್ಳಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಂಚನೆಯುಳ್ಳವಳು : ನಳಸಳಿಸುವ ತೋಳುಗಳಿಂದ ಪತಿಯವಾಲಿಂಗಿಸಿ ಮನದ ನೇಹವಲ್ಲಿ ಜಾರಪುರುಷನನ್ನು ಬಿಗಿಯಿಪ್ಪಿದ 'ಮಾನಿಸಗಳ್ಳಿ'ಯ ಜಾರೆಯ ಆಟ ! (ಮೋಪಮ. ೦೦೩ ಕೃಷ್ಣ. ೪೫).

[ಮಾನಿಸ + ಕಳ್ಳಿ]

ಮಾನಿಸಗಳ್ಳಿ (ನಾ). = ಮಾನಿಸಗಳ್ಳಿ : ಕಂಗಳೊಳ್ಪೊಬ್ಬನ ಕರವಳು ಮನವಲ್ಲೊಬ್ಬನ ನೆರವಳು ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ ಕೇಳಯ್ಯಾ ಮಾನಿಸಗಳ್ಳಿಯು ನಂಬಿದಿರಯ್ಯಾ (ಶಿಪ. ೦೦೦). [ಮಾನಿಸ + ಕಳ್ಳಿ]

ಮಾನಿಸದೇರ 'ಮಾನಸದೇರ' ನೋ.

ಮಾನಿಸವಾಟ್ 'ಮಾನಸವಾಟು' ನೋ.

ಮಾನಿಸು 'ಮಾನಿಸು' ನೋ.

ಮಾನಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೌರವಿಸು ; ಆದರಿಸು : ಸತ್ಕರಿಸು : ಭೂಸುರರ ಮಾನಿ[ಪಾಣಾ. ಮನ್ನಿ]ಸು ದೇಶಮಂ ನೋಡಿ ಪಾಲಿಸು (ಪಪಾ. ೭-೨೯) ; ನಡೆಯಿ ಮನೆಗೆಂದವರ ಕೈಗಳ ಒಡಿದು ತಂದನು ತನ್ನ ಭವನಕೆ ತಡಿದಿರದೆ ಮಧುಪರ್ಕಮಿಶ್ರರದಿಂದ ಮಾನಿಸಿದ (ಸಂಕಥ. ೭-೭೩). ೨. ಒಪ್ಪು ; ಅಂಗೀಕರಿಸು : ಸಾಮಾಜಿಕಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಅವರು ಬೋಧಿಸಿದ ಸುಧಾರಣೆಗಳು ಎಲ್ಲರೂ ಮನಿಸತಕ್ಕುವೇ ಆಗಿವೆ (ಚಾರು. ೬೨೦). ೩. ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು ; ಒಗ್ಗು : ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಘಟ್ಟದ ಕಳಗಿನ ಹವೆಯು ಬಹು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾನಿಸುತ್ತದೆ (ಕಾಗೆ. ೨೨) : ಬೆಳಗಾವಿಯ ಹವೆಯು ಯೂರೋಪ್ಯಯನ್ ಜನರಿಗೆ ಪೊಳಕಾಗಿ ಮಾನಿಸುವದರಿಂದ . . . ಇಲ್ಲಿ ಮನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಕಾಗೆ. ೨೭೨). ೪. ಅಳತೆ ಮಾಡು : ಅಳೆ : (ಕ)- ೫- (ಮತ್ತೊಬ್ಬರೊಡನೆ) ಯೋಚಿಸು : ಸಮಾಲೋಚಿಸು : ಮಾನಾಪಮಾನವನು ಜ್ಞಾನ ತನಗಾದುದನು ಮಾನಿಸಿಯುಂ ಒಲಿದ ರತಿ ಸುಖವ ಪರರಲ್ಲಿ ಮಾನಿಸುವನೆಗ್ಗ (ಚಾಕ್ಯ. ೦೩೧೮). ೬. ಗಣನೆಗೆ ತರು ; ಲಕ್ಷಿಸು : ಲೆಕ್ಕಿಸು : ಮಾನಿಸಿಯರುಜಘೋಗಕಾಲವ ಮಾನಿಸರು ಘನಕಾಮುಕರು (ಶಾಪ್ಪಿಳ. ೬೧೨. ೬-೪೪). [ಮಾನ + —ಇಸ್ಕು]

ಮಾನಿಸೆ 'ಮಾನಸೆ' ನೋ

ಮಾನೀಶ 'ಮಾನಿಸ' ನೋ.

ಮಾನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ (?) : ಕೆರೆ ದಾರಿ ಮಾನು ಮರಡುವರು ದೇವಾಳ್ಳದ್ದನ್ನು ಸ್ವಾಮ್ಯವನ್ನು ಗಂಡಿಗೆ ಮೂಲಿ ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಕನ್ಯಾದಾನವಾಗಿ ಸುಖದಿಂ ಭೋಗಿಸುವಂತಾಗಿ (ಪ್ರಾಶಾ. ೦೯೩೧. ೨೫-೨೦ ; ೧೨೫) : ತಂಮ ದಾನಮೂಲಕೆ ಸಲುವ ಭೂಮಿಮಾನುಗಾಜನು ಆ ವಿಷ್ಣುಭಟ್ಟರಿಗೆ . . . ನಧಿ ನಕ್ಷೇವ ಜಲುವಾಜಾಣ ಅಕ್ಷೀಣೆ ಆಗಾಮಿ ಸಿದ್ಧಸಾಧ್ಯಅಪ್ರಭೋಗತೇಜಸ್ಸಾಮ್ಯಸಹಿತವಾಗಿ . . . ಸಲಿಸಿ (ಎಳ. ೧೨. ೬೧೦೦. ೨೬-೦೦; 1404). [< ಮಾನ್ಯ ?]

ಮಾನುವೆ. ಮಾನ್ಯೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ : ಮಾಮುವೆ [ಪಾಣಾ. ಮಾನವ. ಧೂಣಾವೆ. ಮಾಣುವೆ] ಸಿತೆಯೆನಿಕ್ಕು (ಪುರಣಾ. ೨೬-೬). ಮಾನ್ಯೆ : ಎತ್ತುಗಳು ಕಾವಲಿಲ್ಲದೆ ತಲೆ ಎತ್ತಿ ಮಾನಹುಲ್ಲು ಮೇಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವುಗಳನ್ನೇ ರಕ್ಷಕರೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಕಾಣಬಹುದಿತ್ತಿದ್ದ (ಪಪ್ಪೂರು. ೩೦೯). [?]

ಮಾನುಷ (ಗು). ೧. ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಮನುಷ್ಯ : ಮಾನವ : "ಪುಂಸ್ಕೃತಃ ಮಾನುಷಃ ಮರ್ತ್ಯಃ . . . ಪೂರುಷಃ, ವಿಟ್—ಈ ೦೨ ಮಾನವರ್" (ಹಡಪಡು ೩೩-೦೩೩); ಧರೆಗೆ ಮಾಯೂಗೂಢಮಾನುಷನಾಗಿ ಮೆಱೆದನು ಗೋಕುಲದಲಿ (ಚಾಗ. ೩-೩-೦೪). ೩. ಮನುಷ್ಯನಿಂದ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾದುದು. —ಶಕ್ಯವಾದುದು; ಮನುಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನ : ಮಾನುಷಜನ್ಮ ಮಿಂಚಿದುದಕ್ಕೆ ವ್ಯಥೆ ಪಡಬಾರದು (ಅಗ್ಯಪ. ೪೯). [ಸಂ.]

ಮಾನುಷತ್ವ (ನಾ)- ಮನುಷ್ಯನಂತೆ ಇರುವಿಕೆ ; ಮನುಷ್ಯನಾಗಿರುವಿಕೆ : ಇನಿತೇಕೆ ಮಾನುಷತ್ವಮಪೆಸರುಂ ನಟಿಯಿಸುವೆ ಕೃಷ್ಣ ಪೊಜವಂಡು ಮಂಡಮಂ (ಪಗಭ. ೩-೪೬). [ಸಂ.]

ಮಾನುಷಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಸಾಧಿಸಿದುದು : ದೇವಸಿದ್ಧಿ ಮಾನುಷಸಿದ್ಧಿಯೆಂಬಿರಡುಂ ಸಿದ್ಧಿಯುಮಂ . . . ಪಾತ್ರ ಸಂಕಲ್ಪಣಮೊಳ್ ನಜಿಯೆ ಕೋಜಿ (ಪಪ್ರಕೃ. ೩-೩೦ ೩). [ಸಂ.]

ಮಾನುಷಿ (ನಾ). ಮಾನವಸ್ತ್ರೀ : ನೀನುಂ ಯಾವುದು ಸುಂದರಿ . . . ಯಕ್ಷಿಯೋ ಮಾನುಷಿಯೋ ? (ಪಪಾ. ೮). [ಸಂ. ಮಾನುಷೀ]

ಮಾನುಷೋತ್ತರಗಿರಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮಧ್ಯಮಲೋಕದ ಒಂದು ಪರ್ವತ; P "ಈ ಪರ್ವತವು ಪುಷ್ಕರದ್ವೀಪದ ನಟ್ಟನಡುವೆ ಗೋಲಾಕಾರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಪರ್ವತವನ್ನು ದಾಟಿ ವಿದ್ಯಾಧರರು ಮತ್ತು ಋದ್ಧಿಪ್ರಾಪ್ತಮುನಿಗಳು ಹೊಗಲಾರರು. ಆದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಮಾನುಷೋತ್ತರವೆಂಬ ಹೆಸರು" (ಜಾಪ್ಪಿ. ೬ಕಖಾಂಖಾಷಿಕ ೫೨.೬೦೭೫) : ವಂದೇ ಪಂಚಸುಮಂದರಾದ್ರಿಸು ವನಾಂತ ಭ್ರಾಜಿಸುಃ . . . ಸೀದುನಿ ಮಾನುಷೋತ್ತರಗಿರೌ ಚಜ್ಞಾನಿಚಕ್ರಾರಿಚ (ಜಂಪ್ಪ. ೦೩-೩೩). [ಸಂ.]

ಮಾನುಷ್ಕ (ನಾ). ೧. ಮನುಷ್ಯಧರ್ಮ; ಮಾನವಸ್ವಭಾವ. ೨. ಮನುಷ್ಯ : ಪೆಂಗಿ ಕೇಳಮನಸ್ಸ ಮಗನೊಂದಂಗದಿಂ ಮಾನುಷ್ಕಭವವೀತ್ತುಗೆ ನಿಪ್ಪೊಳು ಜಾಸಲಾಯಿತು ಲೋಕಿತಕ್ಕಂಗಿ (ಜಪ್ಪ. ೩-೨೫). [ಸಂ.]

ಮಾನುಸ್ಯ ಮಾನಸ್ಯ, ಮಾನಿಸ್ಯ, ಮಾನೀಶ (ನಾ). ೧. ಮನುಷ್ಯ; ಮಾನವ. **ಮಾನಸ**$_1$: ೧. ಮುಂದಣ ಮಾನಸರಂ ಪಡಿಯಱಿದ್ ತೂಲಗಿಸುತ್ತಂ ಬರೆ (ಕಾ.ಕಾ. ೦೦-೦೭) : ಚಾಗದ ಭೋಗದಕ್ಕೆರದ ಗೇಯದ ಗೊಟ್ಟಮುಲಿಂಬಿನಿಪುಗಳ್ಗುಗುಮಾದ ಮಾನಸರೆ ಮಾನಸರ್ (ಕಂಚಣ. ೪-೨೬) ; ಎಗ್ಗಮಾನಸರ ಕುಲಗುರುವೆಯಾಗಳೆ ಇಂದ ನಲವಿಂ ಘೃತವಾಗು (ಪಂಪ. ೨೦-೨೬). **ಮಾನಿಸ**$_1$: ೧. ಆವರ ಪುಗಂ ತಿಪ್ಪಯ್ಯ ನೆಂಬಾ ಪದಿನೇಲ್ಮುನಿಸಂಬೆರಸಿ ಕಾಳೆಗದೊಳ್ಸತ್ತಲ್ಲಿ (ಪಾ. ೪. ೨೮೪. ೫೦-೬; ೨೫೦) ; ಮುರವಿರೋಧಿಯು ಬಲುಹ ಹೇಳಾ ಪಾರ್ಥನೆಂಬವನಾವ ಮಾನಿಸನು (ಭಾಬಾ.ಕ. ೫-೬); ಜೀನಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಲ್ಲಿ ಏನೆಂದ ನೂತ್ತನವಡೆದಿಪುವುಲ್ ಮೋಳ್ಪ ಮಾನಿಸರುಗಳ ಕಣ್ಣನಿಕೆ (ಗೊಕಂ. ೨-೭೬)· ೨. ಆಳು: ಸೇವಕ : ಶ್ರೀಮ(ಂ)ನ್ಮಹಾಪ್ರಧಾನಂ ಮುದ್ದೆಯದಂಡಾಯಕ್ಕರ ಮಾನಿಸನು ಆಗಿ ತುಡುಗೂರ ಕೋಟೀಶ್ವರರೆಬೀರರ್ಲಿ ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕವಾಗಿ ಪಡೆಸುವ ಧರ್ಮ್ಮದ ಕಟ್ಟಳೆ (ಶಾಇ. IX-೫೫, ೪೦೭-೨೪; 1377); ಮಾನಿಸರ ಕಳ್ಳು ಪಿದರೆ ಸಾಲದೆ (ಕಾಬಾ.ಕ. ೨-೭)· **ಮಾನೀಶ** : ೧. ನೀನೀಶನೀಯದೆ ಮಾನೀಶ ನೀವನೆ (ಪೀಚಾಕ. ೪೦-೭೭); ಈಶತ್ವವಿಲ್ಲದಲೆ ಈಶ್ವರನು ಎನಿಪವೆ ಈಶ ನಾನೀರವೆನವೇಡ ದಾದಿ ಮಾನೀಶನೇ ಈಶ (ಪರಿಕ. ೦೨೨೩)· P ಇವು ಪ್ರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ.

ಮಾನುಸಗೆಡ = ಒಂದು ಬಿರುದು : ಬಲ್ಲಡಿಸು(ಶು)ದ್ರಕನ್ . . . ಕಟ್ಟಾಣ್ಮನುಸಗಣ್ ಮುನ್ನವಬಣ್ಣನಂ ಬೀಲ್ವೋಂ ವೆಡಯಂ ವಿ[ಳ]ವ ಬಿರುದಪ್ಪವರ ಬಿರುದನೊಡ್ಡಬೊಪೊಂ (ಪಾ. XXIV. ೨೯೨-೯; ೧೦.೨೮೮). [<ಹಾ.ಮಾನುಷ. / ಹೊ. ಮಾನುಜ]

ಮಾನೆ (ನಾ). ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿ ; ನಕಲು ; ಮಾದರಿ : ಇವಲ್ಲದೆ 'ಮಾನೆ' ಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಒಣಗಿದ ಎಕ್ಕದೆಲೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವರು (ಗುಜಾ. ೪)· 'ಮಾನೆಪುಸ್ತಕ' ಪರಾ. [?]

ಮಾನೆತಿದ್ದು (ಕ್ರಿ). ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬರೆ...ತಿದ್ದು : (ಪ). [ಮಾನೆ + ತಿದ್ದು$_1$ (<ತಿರ್ದ್)]

ಮಾನೆಪುಸ್ತಕ (ನಾ). "(ಬರಹ ಕಲಿತುಕೊಳ್ಳುವವರು) ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿ ಮೋದಿಕೊಂಡು ಬರೆಯುವ ಪುಸ್ತಕ : ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿಪುಸ್ತಕ ; ಮಾನೆ ಪುಸ್ತಕ" (Copy book· ೧೦೫೩)· [ಮಾನೆ + ಪುಸ್ತಕ]

ಮಾಕೋನ್ನತ (ಗು). ೧. ಹಿರಿದಾದ ಗೌರವದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಮಹಾಮಾತ್ಯಪದವೀ ವಿರಾಜಮಾನಮಾನೋನ್ನತಪ್ರಭುಮಂತ್ರೋತ್ಸಾಹ ಶಕ್ತಿತ್ರಯಸಂಪನ್ನರಪ್ಪ ಶ್ರೀಮತ್ ವೆಜ್ಜಿಂಕದ ಪೆರ್ಗ್ಗಡ ವಾಮಣಯ್ಯಂಗಳ ದೆಸದ (ಶಾಇ. XI. ೪೪-೯; 1088)· (ನಾ). ೨. ಹಿರಿದಾದ ಗೌರವದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವ್ಯಕ್ತಿ: ನಿನ್ನ ಮಡಗೂಳ್ಸಿಲಂ ಮಾನೋನ್ನತ ನೀನೆಯೆ ಬಂದುದೆನಗೆ (ಅಂಚ. ೫೪-೦೦೪); ಮಾನೋನ್ನತ ನಿರವದ್ಯ ಕುಲೀನ ಪ್ರಭಾಪ್ತರುವ ಪರಧರ್ಮಂಗಳ ದತ್ತಾದಾನಂಗಳ್ ನಿನಗಾಗವು (ಪಾಪಕ್ಷಿ. ೩-೭೭). [ಸಂ.]

ಮಾನೋನ್ನತಿ (ನಾ). ಹಿರಿದಾದ ಗೌರವ : ಮಾನೋನ್ನತಿ ವರ್ಧಮಾನ ಮುಮಳ್ಳಾನೋದಯಂ ವರ್ಧಮಾನಂ . . . ಎನಲ್ ತಾಂ ದೊರೆ ವರ್ಧಮಾನಮುನಿಯೊಳ್ ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನಾಖ್ಯಯಂ. (ಶಾಳಾಚ: ೧-೨೮). [ಸಂ.].

ಮಾನೋಮಿ 'ಮಾನಾಮಿ' ನೋ.

ಮಾನ್ಗರಿ ? (ನಾ). ಮಾವಿನ ಎಲೆಯಾಕಾರದ ಧ್ವಜ (?) : ಮಾನ್ಗರಿ ಧಾರಿ ನಗಾರಿ ಮೇಕುಮಂಗುಲಿಪ ಸುರಾಂತ ಸತ್ತಿಗೆ ನಿಶಾನೆಯು . . . ಶಂಖಿ ಸುಚಕ್ರವು ರಾಜರಾಜಸಾಂದಲಿ ಪಡೆದಾತ ಪೊಂಟೆಯ ನರೇಶ್ವರ (ಪೀಗೊಂ.೦-೦೪೬)-[P ಇದು 'ಮಾಂಗರಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಮಾನ್ಯ (ಗು). ೧. ಗೌರವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ; ಮನ್ನಣೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ : ನಾನಾಮಾನ್ಯಜನಾಂತರಂಗಾಹಿತಾನಂದೋದಯಂ . . . ಪಾರಿಸಿದಂ ಪುಹೇ ವಲಯವಂ ಸಂಸಾರಸಾರೋದಯಂ (ಪಂಪ. ೬-೭೭)· ೨. ಹೊಂದತಕ್ಕ ; ಒಪ್ಪತಕ್ಕ· (ನಾ). ೩. ಮನ್ನಣೆ ; ಗೌರವ ; ಮನೆದು ಜಾಮಾತ್ಯಗೆ . . . ಅನುದಿನವು ಗಳಿಪುವ ಪಾಪಿಗುಂಟೇ ಮಾನ್ಯ (ಶಾಬಾ. ೦೩-೫೦)· ೪. ಗೌರವಯುಕ್ತವಾದುದು ; ಮನ್ನಣೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾದುದು : ತನಗೆ ತಂಡೆ ದೋಧಿಸಿದ ವರಜಾತನಧರ್ಮವೇ ಪರಮನೆಂದದನು ಧರಿಸಿ ತಲೆಯಲ್ಲಿ (ಶಾಪು. ೦೩-೬); ರಾಜಾಜ್ಞೆಯು ಸರ್ವತ್ರಾ ಮಾನ್ಯವೇ ಆದರೂ ಮಾಡಬಾರದ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುಬೀಳುವುದೆಂತು ? (ಪಾಚಾ. ೫೯)· ೫. ಗೌರವಯುಕ್ತನಾದವನು ; ಪೂಜ್ಯನಾದವನು : "ಮಾನ್ಯಂ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಂ" (ಕಶ್ಯ.ಕೋ. ೦೦೦-೦೪); ಸವಿಗೆಬ್ಬನ್ನವದೂಟವೇ ಕುಜನರೊಳ್ ಕೂಡಿರ್ಪವಂ ಮಾನ್ಯನೇ (ಪಾಪಕ್ಷಿ.೬-೨೨); ನೀವು ಮಾನ್ಯರು ನಿಮ್ಮ ದಾಸಿ ಮಹಾನಿಗಡೆ (ಪಾಪ್ರ. ೪೨-೭೬) ; ಮಾನ್ಯರೆ ಮಾನ್ಯರ ಹಿರಿಪೆಂಯನರಿಪರು ಆರಿಯರು ನೀಚಂರಿದಱರು (ನಿಂಚಾಕಾ. ೨೨೬-೨)· ೬. ಇನಾಮು ; ಬಹುಮಾನ ; ಉಡುಗೊರೆ : ಇತರರು ಐದುರೂಪಾಯಿ ಸಂಬಳ ಕೊಡುವ ಕಡೆ, ನಾನು ಎಂಟುರೂಪಾಯಿ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ . . . ಹಬ್ಬ ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಅಂದರೆ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಬೇರೆ ತನ್ತೀರು ಕೊಡುತ್ತೇವೆ. ಅವರಿಗೆ ಮಾನ್ಯಗಳು ಇವೆ (ಪ್ರಾ. ೨೧೪)· ೭. ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ ಭೂಮಿ ; ಉಂಬಳಿ : ಅಯ್ಯಕೆಬ್ಬೆ ತಮ್ಮ ಮಾನ್ಯದೊಳಗೆ ಮಟ(ಶ)ಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಕಯ್ಯತ್ತ ೫೦ (ಎಇ. XVII. ೬-೫೬ ; 1004) ; ತನ್ನ ಮಾನ್ಯದೊಳಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಹರಳ ಕೆಯ ಕಂಭ ೧೦೦ (ಎಇ. XIX· ೫೬-೬೫ : 1215) ; ಪ್ರಭುಗಳರು . . . ತಾವೂ ದೇವರ ಅಖಂಡದೀಪಕ್ಕೆ ಶಾಶ್ವತ ಮಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಟ್ಟು, ದೇವ ದೇವಿಯರಿಗೆ ಮಾಲ್ಯಲಂಕಾರ ಭೂಷಣಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದ ಮೇಲೆ (ಪಾಅಕಾ. ೪೨)· ೮. (ತೆರಿಗೆಯನ್ನು) ರದ್ದುಗೊಳಿಸುವಿಕೆ ; (ತೆರಿಗೆಯ) ವಿನಾಯಿತಿ.— ರಿಯಾಯ್ತಿ : ದಣ್ಡಾಯಕರು ಸಾಮ್ಯ ತರಬಾಕಿ ಆನುವ ಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪೊಕ್ಕಳಿದ್ದರು (ಎಇ. XII. ಚಾಂ. ೬೬-೦೬; 1279). ೯. ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾದುದು ; ಸಮ್ಮತಿ ಪಡೆದುದು ; ಆದರೆ ಈ ಹೇಳಿಕೆ ಮಾನ್ಯವಾಗಿಲ್ಲಿ (ಕ್ರಾ.ಪಾ. ೨೭೬). ೧೦. ಸಾಮಂತರಾಜ ; ಮಾಂಡಲಿಕ· ೧೧. (ಪತ್ರ ಬರೆಯುವಾಗ) ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಶಬ್ದರೂಪ:

ಮಾನ್ಯದಂಗಡಿ = ದಾನವಾಗಿ ಪಡೆದ ಅಂಗಡಿ : ದೇವರಂಗಡಿ ಮಾನ್ಯ ದಂಗಡಿಯಿಂನದುಪಿರುರಿಯಂ ಕೊಂಡು ಹಸರಂಗೆಯುಂ ಮಾಱಿವಂಗಡಿ ಗಳೊಳೆಲ್ಲ . . . ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಬರಿಸಕ್ಕೆ ಹಾಗವೊಂದು (ಕೀ. II. ೨೦-೨೪; 1147).

[ಸಂ.]

ಮಾನ್ಯಂಗುಡು (ಕ್ರಿ). (ಭೂಮಿಯನ್ನು) ದಾನವಾಗಿ ನೀಡು ; ಉಂಬಳಿ ಕೊಡು : ಮನ್ನಿಮ್ಮಕ್ಕತ್ತಕ್ಕೆರ್ಯಂ ಮಾನ್ಯಂಗುಡುಗೆನ್ದು ಪೇಟೆ ಧೋರವ ಬೆಸದೊಳ್ ನನ್ನಿವೆಡಂಗಂ ತನ್ನಭ್ಯುದೆ ಕೊಟ್ಟು ಕೆಜೆಗೆ ಯಶಮಂ ಪಡೆದಂ (ಕೀ. II. ೪-೬; 918). [ಮಾನ್ಯ + ಕುಡು$_1$ (< ಕೊಡು$_1$)]

ಮಾನ್ಯಕರಣ (ನಾ). ಮನ್ನಣೆ ಪಡೆದ ಅಧಿಕಾರಿ; ಪಟೇಲ : ಪಟೇಲನಿಗೆ ಪಟೇಲ, ಗೌಡ, ಸಾಮುಗೌಡ, ಎಜವಾನ, ರೆಡ್ಡಿ, ಶೆಟ್ಟಿಕಾಪು, ಮಾನ್ಯ ಕರಣಂ, ಮಣಿಗಾರ, . . . ವಗ್ಗೆರೆ ಹೆಸರುಗಳುಂಟು (ಗ್ರಾಪ್ರ. ೨).

[ಸಂ.]

ಮಾನ್ಯಕಾಜಿ (ನಾ). ಉಂಬಳಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಭೂಮಿಯುಂಬನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಪಡೆದವನು : ಸೆಟ್ಟಿಯರ್ಪನ್ನಸಿಗರ್ಗಾವ್ಗುಂಗಳ್ಗೊದಲಾಗಿ ಮಾನ್ಯಕಾಜಮೂರ್ಜುಶ್ರಾಹಿಗೆ ವರಿಯರ ಗದ್ಯಾಣವಪ್ಪುವರ್ (ಶಾಇ. IX-೫. ೬೬-೫೯; ೧೧೬) ; ಕೋಗಳಿಯು ಬರ್ದ್ದಿನ ವೃತ್ತಿಯು ಮಾನ್ಯಕಾಜರುಂ ತೊಲಗಿಸುವ ಧರ್ಮ್ಮಮಂ ಮಹೀಪು ಪೆಯ್ದುಕಿ ಕಾಳು ಕುಜ್ರುಯಿಕ್ಕಿದವ

ಪ್ಲೈರೆಯರ್ (ಸಂಖ್ಯಾ. IX – 1, ೧೧೭–೫೬; 1855).
[ಮಾನ್ಯ + – ಕಾಂ]

ಮಾನ್ಯಖೇಟ, ಮನ್ನೆಖೇಟ, ಮನ್ನೆಖೇಡ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು; P ಈಗಿನ ಗುಲ್ಬರ್ಗಾಜಿಲ್ಲೆಯ 'ಮಳ್‌ಖೇಡ್' ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿ. ಇದು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಅರಸರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದಿತು: ಮಾನ್ಯಖೇಟವುರವರವುಂ ಗೋಪೂರಮುಚ್ಚಂಗಿಯುಂ ಬಪ್ಪಾಸುದೇಶವುಂ . . . ಕಾದಿ ಗೆಲ್ದು (ಅಕ. II. ೫೯–೫೯; ೧೧೭). **ಮನ್ನೆಖೇಟ**: ಮನ್ನೆಖೇಟದಿ ತೆಂಕ ವಿಷ್ಣು ದೇಗುಲ (ಅಶ. VIII. ೫೫೮. ೬೨–೬; 800). **ಮನ್ನೆಖೇಡ**: ಶ್ರೀಪೃಥ್ವೀವಲ್ಲಭಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜ. . . ಚಲದಂಕ ಕಾಜಂ ಮನ್ನೆಖೇಡದೊಳ್ ಪೃಥ್ವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯುತ್ತಮಿರೆ (ಅಶ. XI. ೫೯ರು. ೫೦–೬; ೧೬೫). [P ಇದು 'ಮಳ್‌ಖೇಡ್' ಎಂಬುವರ ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣ ರೂಪ]

ಮಾನ್ಯಗಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಉಂಬಳಿ ಪಡೆದವರು ಕೊಡುವ ಕಾಣಿಕೆ: ಹತ್ತುವರಹದ ಹೊಲ ಮಾನ್ಯದ ಹೊಲವನ್ನು ಪಾಲಿಸಿಯಿಧೀವೆ . . ಜೋಡಿ ಮಾನ್ಯಗಾಣಿಕೆ ಸಹ ಪೊಳಗಾಗಿ ಪಾಲಿಸಿಧೀವೆ (ಎಕ. XI. ಹೊಳ್ಕೆ. ೫೪–೨೫; 1708). [ಮಾನ್ಯ + ಕಾಣಿಕೆ (< ಕಾಣ್ಕೆ)]

ಮಾನ್ಯತನ (ನಾ). ಗೌರವ; ಹಿರಿಮೆ; ಘನತೆ: ಮತಿನಲ್ಲಿ ಮಾನ್ಯತನ ಮನದಲ್ಲಿ ಆಶ ಎಂಬ ತೊಟ್ಟಿಯು ಪಾಯಬಾರದ ಹರಿವುತ್ತಿದೆ (ಪೋಗಬಾ. ೬೪–೦೩೭). [ಮಾನ್ಯ + – ತನ]

ಮಾನ್ಯತೆ (ನಾ). = ಮಾನ್ಯತನ; ಆ ಮುನೀಶ್ವರನಿದಿರುಗೊಂಡೀ ರಾಮಚಂದ್ರನ ಸಕಲಸುಗುಣಸ್ತೋಮಸಾಂದ್ರನನಧಿಕಮಾನ್ಯತೆಯಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಿ (ಕಾಚಂ. ೬–೦–೦೬); ಯಾವುದಾವರೊಂದು ಉಪಘಾತ ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದಾಗಿ ಮಾನ್ಯತೆಯುನ್ನೂ ಜನಪ್ರಿಯತೆಯುನ್ನೂ ಪಡೆದು . . . ಆದರ್ಶಭಾಷೆಯೂ ಹುಟ್ಟಬಹುದು (ಕ್ರಾಪ್ರ. ೬೭೦). [ಸಂ. ಮಾನ್ಯತಾ]

ಮಾನ್ಯದೆರೆ 'ಮಾನ್ಯದೆಱೆ' ನೋ.

ಮಾನ್ಯದೆಱೆ, ಮಾನ್ಯದೆರೆ (ನಾ). ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡಿದ ಭೂಮಿಯ ಮೇರೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ ತೆರಿಗೆ: ಸಯಂಂಬುವೆಸರ ಎಂಭತ್ತು ಮತ್ತರು ಕೆಯ್ಯ ಮಾನ್ಯದೆಱೆಯಂ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಸರ್ವಮನುಮತ್ಯಮಾಗಿ ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟರು (ಸಿಇಇ. XX. ೭೦–೫೨; 1108). **ಮಾನ್ಯದೆರೆ**: ಶ್ರೀಸರ ಸಂಳಿ ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಬಿದಿಪ್ಪರ್ಕಿಸುಂಗೂರೊಡೆಯರ ಮಾನ್ಯದೆರೆಯು ಕೆಯ್ಯ ಮೂಡಣ ಪತುಗೆಯುರಿವ್ಪತು ಮತದೆರೆಯ ಕೆಯ್ಯ ತೆಱಯಂ ತೆತ್ತು ಮಿಕ್ಕುದು . . . ಮಣಲ ಕೆಯಿ ಮತ್ತ ೬ (ಸಿಇಇ. IX–i. ೦೨೦–೦೨ : 1058). [ಮಾನ್ಯ + ತೆಱೆ]

ಮಾನ್ಯದ್ವಿಷತೆ (ನಾ). ಗೌರವಸ್ಥರಾದವರಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ದ್ವೇಷ: ಮಾನ್ಯದ್ವಿಷತೆ ಪತಿತಸಮೇತಮಾತ್ಮಸ್ತುತಿಯನಿಪ್ಪಿದನು ಬಿಸುಟು ತದ್ವಿಜರೀಶದಲಿ ವರ್ತಿಸುವನವನೇ ರಾಮನು (ಶಾಪ್ರ. ೪೦–೭೦). [ಸಂ. ಮಾನ್ಯದ್ವಿಷತಾ]

ಮಾನ್ಯವಂತ (ನಾ). ಗೌರವಸ್ಥ; ಮಾನ್ಯನಾದವನು: ಈ ಮಾನ್ಯವಂತರೊಳು ಬೋಸರಿಪೆ (ಕಾಚಂ. ೦೬–೫೬). [ಸಂ. ಮಾನ್ಯವತ್]

ಮಾನ್ಯವೊಲ (ನಾ). ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಬಂದ ಜಮೀನು; ಮಾನ್ಯದ ಭೂಮಿ: ಬಡಗಯೊಲದ ಮನ್ನೆಯಸಾಮ್ಯದ ಮಾನ್ಯವೊಲದೊಳಗೆ . . . ಬರಿಯ ಕೋಲೊಳ್ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟ ನೆಲಂ ಮತ್ತರು ೧೫೦೬ನ ನುದ್ದರುವಣಂ ಗದ್ಯಾಣ ೦ (ಸಿಇಇ. XX. ೫೦–೬೦; 1019). [ಮಾನ್ಯ + ಪೊಲ]

ಮಾನ್ಯೆ (ನಾ). ಗೌರವವುಳ್ಳವಳು; ಮರ್ಯಾದಸ್ಥೆ. [ಸಂ. ಮಾನ್ಯಾ]

ಮಾಪ$_1$ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪತಿ: ವಿಷ್ಣು: ಮಾಧವ: ಮಾಪ ವಿಧಿ ಶಕ್ರಮುಖ್ಯರುಗಳ ವರಮಹೋರಭದ್ದಿಯಿತ್ತು ರಕ್ಷಿಸುವ ಶೇಷರ ಎನಗೆ ಚಂಪಕದ ಪೂವ ಪೂಜೆಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಪೊರವುದಾಗದ (ಕ್ರಾಶಣ. ೦೦–೫೦): ಮಾಪನಂ ನೋಡಿ ನತಿಗೆಯ್ದಂದಿಲ್ಲಿಹಳೆಯೆನಲಾ ಪದ್ಮನಾಭ ಬಂದುದು (ಶಾಶಕ. ೦೯–೬೫). [ಸಂ.]

ಮಾಪ್ಪ 'ಮಾಪ್ಪು' ನೋ.

ಮಾಪಕ (ಗು). ೧. ಅಳತೆಮಾಡುವ; ಅಳೆಯುವ. (ನಾ). ೨. ಅಳೆಯುವ ಸಾಧನ; ಮಾನದಂಡ: ಇತರ ಎಲ್ಲ ಕಲಾಕೃತಿಗಳನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲು ರಜಪೂತಶೈಲಿಯುಮ್ಮಿ ನಾನು ಮಾಪಕವಾಗಿನ್ನು ಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ (ಶಾಚಿ. ೫೫೫). [ಸಂ.]

ಮಾಪಡಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಅಳತೆಯ ಪರಿಮಾಣ; ದೊಡ್ಡ ಪಡಿ: ವಿಷು ಕೆಲಸವನಱಿಯದಂತೆ ಹೇರ್ದಡೆ ಮಾಡಿ ಬೇಸಱಿಕೆಯಳಲುದೋಱದ ಭಕ್ತಿಭಾವಮಂ ಲೇಸೆಂದು ಮೆಚ್ಚಿ ರಾತ್ರಿಯಲಿ ಮಾ[ಣಿಕ್ಯ. ಮಹ]ಪಡಿಯ ಪರಿಯಾಣ ಪಾತ್ರೆಯವಿತ್ತನಾ (ಶಿದ್ಧಶಾ. ೯–೫೯). [ಮಾ$_4$ + ಪಡಿ$_1$]

ಮಾಪತ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಬೀದಿ; ರಾಜಮಾರ್ಗ; ಪೆದ್ದಾರಿ: ಮಹಾಪಥ — ಮಾಪತ (ಹುಪ್ರೋಗ ಕೃಪೂ). [< ಸಂ. ಮಹಾಪಥ]

ಮಾಪತಿ (ನಾ). = ಮಾಪ$_1$: ವಿತರಣಗುಣದೊಳಪ್ರತಿಮನಾಗಿರುತ ಮಾಪತಿ ದೇಡ ಕವಿಚಮನತ್ತು ನುತಕೀರ್ತಿವಡೆದನೀ ಕ್ಷಿತಿಯೊಳಗತಿಖ್ಯಾತಿ ಹಕ ಕರ್ಣನೆಂಬುದೆ ತಥ್ಯ (ಕೃಭೂ. I. ೮೪): ಮಾಪತಿ ಕಳಂಬ ಕರಾಳ ಕೃಶ ಕಾಲವೈರಿ ಪುರಾರ್ದನಾಜಿತಸುರಾಧ್ಯರ ಧೀರ ಶಂಕರ ಚಂದ್ರಶೇಖರ ಸ್ಥಾಲಯಾ (ಕಬ್ಯಾಕ. ೬–೧೬). [ಸಂ.]

ಮಾಪನ (ನಾ). ಅಳತೆಮಾಡುವಿಕೆ: ಅಳೆಯುವಿಕೆ: ಹಾಲಿಸೊಳು ಬೆಳ್ಳಿ ಕಡಲೊಳಗೆ ನೀರ್ಗಲ್ಲವುಲು ತೇಲುವುದಮೇಯಮತ್ತ್ಯದಲಿ ವೇದು ಜಗವ್ಯೂಲದಶೆಯೊಳಗೋದು. ಮಾಪನದ ಬಗೆಗರಡು ಗಾಯಯುಸಿರುಗಳಂತ (ಕುಂಳಾಗೀ. ೦೦೦); ಅವರು ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಸೇವೆಯ ವಿಮರ್ಶೆಯು ಮಾಪನವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು (ಸಂಗೀತ. VI. ೫೫೫). [ಸಂ.]

ಮಾಪಳ$_1$ 'ಮಾಪಿಳ್ಳೆ' ನೋ.

ಮಾಪಳ$_2$ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಹಣ್ಣು; ಭಾರಿಹಣ್ಣು: "ಮಾಪಳ (ಲ) — ಮಹಾಫಲ" (ಕ್ಯಕೃಪ್ರ. ೫೩). [ಮಾ$_4$ + ಪಳ್$_2$ (< ಪಲ್ಲ)]

ಮಾಪಳ$_3$ 'ಮಾಪಾಳ' ನೋ.

ಮಾಪಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶ ಮತ್ತು ಆ ದೇಶದ ಕುದುರೆ: ಮಾಪಾರಿ ಹುರುಮಂಜಿ ಯಸುಸಾಂಬ್ರಾಣಿ ಕಲಪತಿ ಜೀರಮಾನಿಯೆಂದೀ ಸಱೊಳು ಪುಟ್ಟಲಾ ದೇಶಮೆನಿಂದಲಾ ಕುದುರೆಗಭಧಾನವುಕ್ಕುಂ (ಮಂಗಣ. ೫೫–೫೦). [?]

ಮಾಪಾಳ, ಮಾಪಳ$_3$ (ನಾ). ಔಷಧಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಿ; P ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಳೆಯ ಮಕ್ಕಳ ನಾಲಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ವಂಡು ಬರಿದಿದ್ದರೆ, ಮಿಯಿಸುವಾಗ ಈ ಕಾಯನ್ನು ತೇದು ನಾಲಿಗೆಗೆ ಹಚ್ಚಿ ವಂಡು ತೆಗೆದು ಬಾಯನ್ನು ತೊಳೆಯುತ್ತಾರೆ: ದಾಳಂಬೆ ತೊಗಟೆ, ಮಾವಿನ ಬೀಜ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಮಾದಳ ಹಣ್ಣು (ಮಾಪಾಳದ ಕಾಯಿ) . . . ಇವನ್ನು ಸಮಭಾಗ ಹಾಕಿ ಚೂರ್ಣ ಮಾಡಿ ಮಜ್ಜಿಗೆಯೊಡನೆ ಸೇವಿಸಲಿ ಆಮಾತಿಸಾರ, ರಕ್ತಾತಿಸಾರ ಮತ್ತು ಅಜೀರ್ಣಶೂಲೆ ಇವೆಲ್ಲಾ ಗುಣವಾಗುವುವು (ಕಗ್ಯ. ೧೭೬ ಪ). **ಮಾಪಾಳ್**: ಸೂರ್ತಿಮಂಜದ ಮೆಂಲೆ ಕಮ್ಮತ್ತು ಆಗಕಳ್ಳ ಜಾನಸಂಗಳು, ೧ ಅಕ್ಕಲಾರ . . . ೧೯ ಮಾಪಳಕಾಯಿ (ಕುಂಕಾಪ್ರ. ೦೨೨).
[?./ತುಳು. ಮಾಪಲ = ದೊಡ್ಡ ಮಾದಳಹಣ್ಣು]

ಮಾಪಿ (ನಾ). ೧. (ದ್ರವ್ಯ, ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಅಳತೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಾಧನ. ೨. ಅಳತೆ: ೨ ಸೇನದವು ೩೨ ಚೀಲ

ಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅಂದ ಮೇಲೆ ಪಜನಿ (ತೂಕದ್ದು) ಮತ್ತು ಮಾಪಿ (ಅಳತೆ) ಇದ್ದರೂ ಒಂದು ೧ ಟನ್ನಿನ ಭರತಿ ಇಳೆಬೇಕು (ಮುಂಬಾಸ್ಟ. ೧೯೦).

[ಸಂ. ಮಾಪಿನ್]

ಮಾಪಿಜಿನಿಸು, ಮಾಪಿಜಿನಸು (ನಾ). (ತೂಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸದ) ಘನ ಅಳತೆ ಅಥವಾ ಘನಪರಿಮಾಣದ ಪದಾರ್ಥ ; ಕಾಳು, ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದುವು : (೨). **ಮಾಪಿಜಿನಿಸು** : ಅಕ್ಕಿ ಮುಂತಾದ ಮಾಪಿಜಿನಸು ತುಪ್ಪ ಮುಂತಾದ ಪಜನೀಜಿನಸು . . . ಖರೀದಿ ಮಾಡಿ (ಪ್ರಾಶಾ. ೧೯೩೯. ೨೫-೬ ; ೬೪೭).

[ಮಾಪಿ + ಜಿನಿಸು (<ಜಿನಸು)]

ಮಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಳತೆಪಾಡು ; ಅಳೆ. ೨. ಬೆಲೆಕಟ್ಟು ; ಮೌಲ್ಯ ನಿರ್ಧರಿಸು : ವಿಧಿಯಿಂ ಗುರುವಿಂ ಸೋವಂ ಮಾಪಿಪಂ ಕಾಲದಲ್ಲದಂ ತಪೋತೇಜಂಗಳಿಂ ಶತ್ರುಸೈನ್ಯಂಗಳಿನು ಮಂಡಿಪಂ (ಶಾಕಂಪ. ೨-೭೬). [ಮಾಪನ + –ಇಸು]

ಮಾಪಿಳ್ಳ 'ಮಾಪಿಳ್ಳೆ' ನೋ.

ಮಾಪಿಳ್ಳೆ, ಮಾಪಳ್ಳ, ಮಾಪಿಳ್ಳ, ಮಾಪ್ಳಾ (ನಾ). ಭಾರತದ ಪಶ್ಚಿಮ ಸಮುದ್ರತೀರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ, ಬಹುಶಃ ಅರಬ್ಬೀ ಪುರುಷ ಮತ್ತು ಭಾರತೀಯ ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಒಂದು ಜನಾಂಗ : ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಮಡಗಿ ಮೂರುವ ಮೂರುಮಾಡಿಯೆರು ಮಾಪಿಳ್ಳೆಯರು (ಶಾಗೂಂ. ೦೬೬-೬). : ಕೆಲವು ಮಾಪಿಳ್ಳೆಯರನ್ನು ಆ ದಳವಾಯಿ ಬಳಗೆ ಕಳುಹಿಸಿ ಚಿರಕ್ಕಲ್ ರಾಜರು ನಿಮಗೆ ಕರಾರು ಬೇರೆ ಹಣ ಕೊಡುವುದು ಇಲ್ಲ . . . ಎಂತೆ ಕಿಳಿಸಿದ್ದರಿಂದ (ಚಚೇಂಕ್ರ. ೦೦) ; 'ಮೆಲಬಾರ್' ದಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟು ದಕ್ಷಿಣಕೆನರಾ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿದೆ. ಮಾಪಿಳ್ಳೆಗಳು ಎಂಬ ಮೆಹಮ್ಮದೀಯರು ವಿಶೇಷವಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಜೋಗೋಚ. ೧೬). **ಮಾಪಳ್ಳ** : ಕೊಲ್ಲಂತ ಮಾಪಳರ್ಮುಂತಾದ ಕೇರಳಮಂಡಲದ ಮನ್ನೆಯರ್ಕಳನೆರ್ದಗೆಡಿಸಿ ಮರಳ್ದಂ (ಕಾಕೃ. ೬-೦೨). **ಮಾಪಿಳ್ಳೆ** : ಮೂಪಿಳ್ಳರು ಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿದವರಾದಾಗ್ಯೂ ಉದ್ಧಟ ಸ್ವಭಾವದವರು (ಕಣಾಗ. ೨೫೯) ; ಬಿಜಲ . . . ಮಣಿ ಸರ್ಕಾರ-ಮಾಪಿಳ್ಳ (ಕುಳಾಣ. ೦೬೨). **ಮಾಪ್ಳಾ** : ಕ್ರಿ. ಶ. ಏಳನೆಯ ಶತಮಾನದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಮುಸ್ಲಿಮರು ಹೆಚ್ಚುಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಬಾರಿನಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದ್ದರಿಂದ ಮಾಪ್ಳಾಗಳಲ್ಲೂ ಲಬ್ಬೆಗಳಲ್ಲೂ ಬಹಿಷ್ಕಮಿದೆ (ಭಾರತ. ೬೫೬).

[ದೇ.? ತದಿ. ಮಾಪ್ಪಿಳ್ಳೆ : ಮಲ. ಮಾಪಿಳ್ಳ ; ತುಳು. ಮಾಪಿಳೆ, ಮಾಪಿಳ್ಳೆ, ಮೂಪಳೆ, ಮೂಪ್ಪಳೆ]

ಮಾಪ್ಪು (ನಾ). ಅಳವು : ನಾಶ ! 'ಮಾಪ್ಪುಗೈ', 'ಮಾಪ್ಪುಗೊಳ್ಳು' ಪರಾ.

[← ತೆಲು. ಮಾಪು = ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು ; ನಾಶಗೊಳಿಸು]

ಮಾಪ್ಪು, ಮಾಪ್ಪ (ನಾ). (ದ್ರವ. ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಅಳತೆ ಮಾಡುವ ಸಾಧನ : ಕೃಷ್ಣಯ ಉಶ್ವರದಲ್ಲಿ ೮೧ ರೂಪಾಯಿ ತೂಕ ಶುದ್ಧನೀರು ಹಿಡಿಯುವಷ್ಟು ಮಾಪಿಗೆ ಮೂಂದು ಶೇರೆಂದನ್ನುವರು (ಕಣಾಗ. ೨೮೯) ; ಅವನು ಮಾಪನ್ನಿಡುವುದನ್ನೂ ತುಂಬುವುದನ್ನೂ ಲಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡಿ, ನಾಲ್ಕುಜನ ಕೂಡಿಪಪರಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಿಬಿಟ್ಟಿರುವರು (ಕೇಗ. ೨). **ಮಾಪ್ಪ** : ಇಲ್ಲಿಯ ಪಡಸ ಮಾಪಗಳ ನಿಯಮಗಳು ವಿಠಪಸ್ವಳಗಳಂತೆ ಇರದೆ (ಮುಂಬಾಸ್ಟ. ೧ ಪ್ರಕ್ಕ. ೨೫). 'ಮಾಪಿ' ಪರಾ.

[← ಪುರಾ. ಮಾಪ್ . / ಸಂ. ಮಾಪಕ]

ಮಾಪ್ಪುಗೈ (ಕ್ರಿ). ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು ; ನಾಶಗೊಳಿಸು : ಕರವ ಪಾಪವನ್ನು ನೆಗಹಿ ಶರವ ಕೋಪದಿಂದ ಪಿಡಲು ರಾಮ ಮಾಪ್ಪುಗೈದು ಶಿರವಿಗಿ ಪೋಡಿದ (ಪಣಾ. ೦೨). [ಮಾಪ್ಪು + ಗೈ (<ಕೆಯ್)]

ಮಾಪ್ಪುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು ; ನಾಶಗೊಳಿಸು : ಆ ಪಾಪ ವಿಳವೈರೋಚನಿಶಲಿಯರಾದ್ಯರು ಮಾಪ್ಪುಗೊಂಡನ್ನ ಪ್ರಜ್ಞಾಪಾಳಿತಿಹರು (ಸುಬ್ರ. ೨). [ಮಾಪ್ಪು + ಕೊಳ್ಳು (<ಕೊಳ್)]

ಮಾಪ್ಪುಗೋಲು (ನಾ). ಅಳತೆಮಾಡುವ ಸಾಧನ ; ಅಳತೆಗೋಲು : ಮಾನದಂಡ : ಇದು ಆಮೆರಿಕದ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆ, ಅವರ ಸಂಸ್ಥಿಪಿಯ ಮಾಪ್ಪುಗೋಲು (ಜಾಗೋ. ೬೩). [ಮಾಪ್ಪು + ಕೋಲು (<ಕೋಲ್)]

ಮಾಪುತ್ರ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪುತ್ರ ; ಮನ್ಮಥ : ಮಾಪುತ್ರಶರವಿಮಿತ್ರ ನುದಯವಾಗಲ್ಕೆದ್ದು ತಾ ಪುಷ್ಪ ತರೆ ಪೋಗೆ (ಕ್ರಾಕಾ. ೦೦-೧೯). [ಸಂ.]

ಮಾಪುರುಷ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಮನುಷ್ಯ ; ದೊಡ್ಡವ್ಯಕ್ತಿ : ಮಹಾಪುರುಷ —ಮಾಪುರುಷ (ಕಾಪು. ೫೧೦ ಕ್ರಹೋ). [ಮಾ + ಪುರುಷ]

ಮಾಪ್ಪಾ 'ಮಾಪಿಳ್ಳೆ' ನೋ.

ಮಾಫ್ 'ಮಾಪ್ಪು' ನೋ.

ಮಾಫ 'ಮಾಪ್ಪು' ನೋ.

ಮಾಫಿ 'ಮಾಪ್ಪು' ನೋ.

ಮಾಫುಜೆನಿಸು 'ಮಾಪಿಜಿನಿಸು' ನೋ.

ಮಾಫಿರಹದಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸರಕನ್ನು ಸಾಗಿಸಲೆಂದು ಮುಂಚಿಯೇ ಪಾವತಿ ಮಾಡಲಾದ ಹಣಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ನೀಡುವ ಓಪ್ಪಿಗೆ ಪತ್ರ : (ಕ್ರಿಶಗ. II, ೬೫೬).

[ಮಾಫಿ (< ಮಾಪ್ಪು) + ರಹದಾರಿ]

ಮಾಫೀ 'ಮಾಪ್ಪು' ನೋ.

ಮಾಫ್ಪು, ಮಾಫ್, ಮಾಫ, ಮಾಫಿ, ಮಾಫೀ (ನಾ). ೧. ತಪ್ಪನ್ನು ಮನ್ನಿಸುವುದು ; ಕ್ಷಮೆ : ಮಹಾರಾಜಶ್ರೀ ಕರಾಜೂರಿನಂಜರಾಜೈಯ್ಯನ ಅರಶನವರು ಅಂಜನವರಿಗೆ ಹೇಳಿ ಮಾಪ್ಪು ಮಾಡಿಸ್ದರು (ಕ್ಷಹ. ೫೬). ೨. ರಿಯಾಯಿತಿ ; ಸೋಡಿ : ಆ ದಂಡಿನಲ್ಲಿರುವಂಥ ಸಾಮಾನು ಸರಂಜಾಮು ಏನು ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಲಡಾಯಿ ಮಾಡುವ ವಂದಿಗೆ ಮಾಪ್ಪು ಕೊಡಿಸಬೇಕು (ಶಾಕಂಕ್ರ. ೬೦). ೩. (ತೆರಿಗೆ, ಶುಲ್ಕ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ರದ್ದು ; ವಜಾ : ಜಾಳುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ . . . ಸಾಗುವಳಿಮಾಡತಕ್ಕ ರೈತರು ವಾರಕ್ಕೆ ದರಬಾಸ್ತುಮಾಡಿದರೆ ಮೊದಲ ವರ್ಷ ಏನು ಹುಟ್ಟುವಳಿ ಆಗುತ್ತಾ ಇದೆಯೋ ಯಾವತ್ತೂ ರೈತರಿಗೆ ಮಾಪ್ಪುಮಾಡಬೇಕು (ಪಂಚಾತಂ. II. ೬೦). **ಮೊಫ್** : ೧. ಮೊಫ್ ಮಾಡಬೇಕು ತಪ್ಪಿದ್ದರೆ ! (ಪಚ್ಕೃಕ್ಷ. ೬೬) : ಇವೊಂದು ಸಾರಿ 'ಮೊಫ್' ಮಾಡಿಬಿಡಿರಿ (ಚಾಪೂರಂ. ೦೦೦). ೩. ನಿಮ್ಮ ಜುಲ್ಮಾನೆಯನ್ನು ಮೊಫ್ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ (ಕಮಳ. ೦೬೬). **ಮೊಫ** : ೧. ನಾವುರು 'ಘಾಫ' ಮಾಡಿದರು. ಬೇಡಿ ಪಡಿಲಾದವು (ಕೃಕಂ. ೬೪). ೨. ಸರಕಾರೀತರಿಗೆಯನ್ನು ಅಲಪತಃ ಅಥವಾ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಫ ಮಾಡಿರುತ್ತದೆ (ಕಚಾಕೂ. ೫೫). **ಮಾಫಿ** : ೧. ಕಾರೇಜನಲ್ಲಿ ಅವರು ಏನು ಮಾಡಿದರೂ ಮಾಫಿ (ಕ್ಕಕ್ಕಹೊ.೫೬೭). ೩. ಯಾವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಈ ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದಾಗ್ಯೂ ಟಪಾಲು ಹಾಸಲು ಮಾಫಿ ಮಾಡಿ ಇದ್ದಾರೆ (ಜಾಚಿಸಂ. ೪೫೦). **ಮಾಫೀ** : ೨. ಯಾವುದಾದರೂ ಕರವನ್ನು ಹಾಕುವುದು, ವಜಾ ಹಾಡುವುದು, ಮಾಫಿ ಬರುವುದು (ಪಾಧಾಸ. ೩೫). ೩. ನನ್ನ ಫೀ ಏನು ? ಇಂದಿನ-ತನಕಾ ಆಟವೂ ಮಾಫೀನ ! (ಬಂಚಕ. II, ೦೦).

[← ಅರ. ಮುಆಫ್, ಮುಆಫೀ ; ಹಿಂ. ಮುಕಾ. ಮಾಫ್, ಮಾಫೀ]

ಮಾಬು 'ಮಾಣ್' ಪರಾ.

ಮಾಬಲ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡಸೈನ್ಯ—ದಳ : ಬಮ್ಮರಸಂ ಮಾಬಲವಂ ಕಂದಿ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥ [ನಾ] ದಂ (ಕೀಇ. IX- i, ೩೦೨-೦೩ ; ೩೦೮೭). ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : 'ಮಾಬಿಲಯ್ಯ' ಪರಾ. [ಮಾ + ಬಲ]

ಮಾಬಲಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ರಾಜ್ಯಕ್ಕೀತರ ಶಕ್ತಿಗಣನೆವುದು ಮುಂಕ್ರಿಮಹೋತ್ಸವಂ ಮಾಬಲಯ್ಯನೆಂದೊಗಲದರಾರ್ (ಆಇ. VII (೩), ೧೧೦೬೬. ೪೯-೫೫ ; ೪೧೬). [ಮಾಬಲ + ಅಯ್ಯ]

ಮಾಹೈರವ (ನಾ). ಶಿವನ ಒಂದು ರೂಪ : ಮಹಾಭೈರವ : ಚಂಡಿಕೆಯೊಗಿ ಪೀರ್ವ ಮಾಹೈರವನಾಗಿ ಸುಂಗುವ ಮಹಾಸ್ವದಿನೆಜ್ಞಾ ಮೃಡನಿ ಕಾದಿದಂ (ಹರ. ೦೩-೨೦). [ಮಾ + ಭೈರವ]

ಮಾಮ, ಮಾವ (ನಾ). ೧. ಸೋದರಿಕೆಯಿಂ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಮಾವನಾಗಿರುವವನು ; ಸೋದರಮಾವ : ಶ್ರೀಮತ್ಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿಗಳಾ ತಮ್ಮಂ ಮೂತರಸ ತಮ್ಮ ಕುದಿಮೊರೊಳ್ಳವಿ × × × ಬಿಸರಮೊಳ್ಕೆಚ್ಚು ಜುಜಿ ಸತ್ತೊ ಅವರ ಮಾಮ ಶಿವ್ಪವೆದೆಯು ಮಾದವಾಡಿಯ ಬಾಳ್ಗಚ್ಚು ಕೊಟ್ಟೊ (ಪ್ಯ೮೦-೦೯೩೦. ೫೫-೪ ; ೫೫೫) ; ನೀಪೆನಗಿನಿತಂ ಕೆಮ್ಮನ ಮಾಮ ಪುನಂ ಪೊಂದು ಪೆಸಸಿದಿರ್ (ಪಂಚಾ. ೦೨-೫೯) ; ಬಲಕ್ಷಣಮಂ ಮಾಮಂ ನಿಮಗೆ ಮೊಜಿವೇಟ್ಟಿದ[ನಿದಂ] (ಕೃಷ್ಣ. ೭-೫೦). **ಮಾವ** : ೧. ನೀಮುಂ ಪೋಗಿ ನಿಮ್ಮ ಮಾವನ ಪಕ್ಕದೊಳ್ಕೋದಿಮೆಂದೋಲೆಯಂ ಬರೆಯಿಸಿ ಕೊಟ್ಟೊಡೆ (ಪಚಾ.ಣಾ. ೭-೬) ; ಎನ್ನ ಕನ್ನಿಕೆಯಾ ಕಾಲದೊಳ್ ನಾನೆನ್ನ ಮಾವಂ ಕುಂತಿಭೋಜನ ಮನೆಯೊಳ್ ಬಳಿವಂದು ದುರ್ವಾಸಮಹಾಮುನಿ . . . ವರವಿತ್ತರೀ (ಪಂಕಥಾ ೦-೦೦೬ ಬ) ; ಮಾವನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದೆಡಾ ಮಾದ್ರಾವನೀಪತಿ ಶಲ್ಯ ನಿಗೆ ಸಂಭಾವಿಸದನೊಲಿದಿತ್ತನೀತಂಗವಿಳವಸ್ತುಗಳ (ಕುಮ್ಮಕ. ೬-೬) . ೨. ಗಂಡನ ಅಥವಾ ಹೆಂಡತಿಯ ತಂದೆ : "ಶ್ವಶುರ ಶ್ವಶ್ರೂನಾಮವದೆಸೆಗುಂ ಕೂರಿತ್ತ ಮಾವನೊಳಮತ್ತೆಯೊಳಂ" (ಪಚ್ಚಕೀ. ೩೬-೨೯) ; ಈತಂ ನಿಮ್ಮ ಮಾವನೆಂದಾಗಳ್ ಕುಮಾರನಮಿದಿರಬ್ಬಿ ತದ್ಭೋಗ್ಯಮಪ್ಪ ಪಿನದುವಾಂ ಗೆಯ್ದಿರ್ದೂನಂ ವಿದ್ಯಾಧರೇಂದ್ರಂ ಕುಮಾರನಂ ನೋಡಿ ... ಸಂತುಷ್ಟಚಿತ್ತನಾಗಿ (ಪಚಾ.ಣಾ. ೩೬-೦೦) ; ನೀಂ ಲಲಿತಾಂಗಚರನೆಯುಪ್ಪ ದಕ್ಷಿಂದಂ ಸ್ವತೇಮಪ್ರಾಣೇಶ್ವರಿ ತತ್ಸ್ವಮಿಂ ಪ್ರಭಾದೇವಿ ನಿಮ್ಮ ಮಾವಂ ಪಜ್ರದಂತಚಕ್ರವರ್ತಿಗಂ ನಿಮ್ಮತ್ತೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮತಿಮಹಾದೇವಿಗಂ ಶ್ರೀಮತಿಯೆಂಬ ಮಗಳಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿದಳ್ (ಪಚಕ್ಷ. ೯-೦೯ ಪ) ; ರಾಯನಾಪೆಜೆ ಜೀಯ ಕಲಿ ರಾಧೇಯನಾಪೆಜೆ ನೋಱಿಪಾಕ್ಕರು ಬೀಮನಾದರೆ ಮಾವ ಎಂದರು ಸೊಸೆಯಿರಡಗೆದೆವು (ಕುಜ್ಞಾ. ೦-೩). ೩. ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಹಿರಿಯರನ್ನು ಸಂಯೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಮಾತು : ಎಮ್ಮಯ್ಯಂ ಮಾವನೆಮ್ಮ ಪುತ್ತಯ್ಯಂ ಮತ್ತಮ್ಮ ಗುರುವೆಂದು ವಜಿಯವನಮ್ಮೊಜಿಪುವನಾಗೆ ಜಾರೆಯರ್ಪಂಚಿಪುವರ್ (ಕಜಾಪ. ೩-೩೦).

ಮಾವಸಂಕಾಜ = ಮಾವನ ಪಶವರ್ತಿಯಾಗಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ವೀರ ; ಹಿಂದೆ ಬಿರುದು ; ಮಾವನಂಕಾಜ ಶ್ರೀವಾದಿ ಮಹಾಪ್ರಳಯ ಕಾಲಭೈರವಪಣ್ಡಿತದೇವರ ಪಾದಾರಾಧಕಂ ಪೆರಬಳಸಾಧಕಂ ನಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಸಸ್ತಿಸಹಿತಂ (ಕೆಶಾ. XI-i. ೫೬-೫೦ ; 1042) ; ದೈರಿಮಣ್ಡಳಿಕ ವಿಗ್ರಹೆಂಟಿಕಾಱಿಂ ಜೋಳಕಟಕಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯಸೂಚಿಕಾಱಿಂ ಮಾವನಂಕಕಾಜಿ (ವಿ. ೪೫. ೯೩೬. ೮೨-೦೭ ; 1000). **ಮಾವಸಗಂಧವಾರಣ** = ಒಂದು ಬಿರುದು : ಅಭಿಮಾನಗಳ್ಗನಿತರಗಣ್ಯಂ ಮಾವಸಗಜ್ಜವಾರಣಂ (ಪ್ಯ೮೦-೦೧೩೦. ೪೦-೩೦; ೪೭೧); ಶ್ರೀಮದಾಹವ[ಪ]ಮಲ್ಲದೇವ ಪದಪಂಕಜ ಭ್ರಮರಂ ಮಾವಸ ಗನ್ಧವಾರಣಂ (ಕೆಶಾ. XI-i. ೫೭-೦೪ ; 1020). **ಮಾವನಮನೆ** = ೧. ಸೋದರಮಾವನ ಮನೆ : ಪದೆಪುಗಡ[ಲ] ಪೈಯೊಡವುಟ್ಟಿದ ಮಾವನಮನೆಯೊಳುಂಡುಟ್ಟುಂ ಬೀದೊದೆದೊಡೆ ಗೆಯ್ದೊಡೆ ನಾಮುಣ್ಣದ ದೋಣಾಸೊಳೂಡಿದೊಂಗೆ ಪಯಂದನೆ ಕರಂ (ಸಂಚಪಾ. ೫-೨೯). ೨. ಗಂಡನ ಅಥವಾ ಹೆಂಡತಿಯ ತಂದೆಯ ಮನೆ : ಸೊಸೆ " ಪಮ್ಮ ಮಾವನ ಮನೆ ಹಾಲುಕ್ಕಿದಂಗೆ ಬುಕ್ಕಲಿ " ಎನ್ನುತ್ತ್ಯಾಳ (ಪಮ್ಮಾರು. ೦೦೩); ಈ ಅಳಿಯದೇವರುಗಳು ಮಾವನ ಮನೆ ಬಿಪದೆ ಭವ್ಯವಾಗಿ ಹೆಂಡಂದಿರ ಜೊತೆ ಇಜ್ಜುಬಿಟ್ಟಿರು (ಪಾಪಚ. ೨೦೦). ೩. (ಅಲಂ) ಊಟಲುಪಹಾರಗಳ ಮಂದಿರ ; ಹೋಟೆಲು : ಊಟಿ ಪಿಂದಿಗಳಗೆ ಹೇಗೂ ಮಾವನ ಮನೆ ಇದ್ರೆ ಇಚೆ. ಮುಲಗುವುದಕ್ಕೂಂದು ರೂಮು ಮಾಡಿ ಕೊಂಡರೆ ಸಾಲು (ಪೂಪ). ೪. ಪರೆಮನೆ : ಕಾರಾಗೃಹ : ಅವನು ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡಿ ಮಾವನ ಮನೆ ಸೇರಿದ (ಪೂಪ). **ಆತ್ತೆಮಾವನೆ** ಪರಾ. **ಮಾವನಸಿಂಗ** = ಮಾವನ ಪಲವರ್ತಿಯಾಗಿ ಸಿಂಹವಂತೆ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಹೋರಾಡುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪರಾಂಗನಾಪುತ್ರ ಸಗಳಗುಣಾಗ್ರಣೋತ್ತುಂಗ ಮಾವನ ಸಿಂಗ ಜಕ್ಕಪ್ಪೆರಿ . . . ಶ್ರೀಮತ್ ಕಲಿಯುಮ್ಮರಸಂ (ಕಖಂ. ೬-೫೦; 1039).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮಾಮನ್, ಮಾಮಾ, ಮಾಮಾಣ್; ಮಲ. ಮಾಮನ್; ಕೋತ. ಮಮ್ನ್; ತೊದ. ಮುಮುನ್; ಕೊಡ. ಪಾಪೆನ್; ತುಳು. ಮಾಮೆ. ಪಾಪೆ; ತೆಲು. ಪಾಯ್ಮ. ಪರ್ಜ. ಕುಗಿ. ಮಾಮ; ಕುವಿ. ಮಮು, ಮಾಮ ; ಕುರುಖ್. ಮಂಮಾಸ್ ; ಮಲ್ತೊ. ಮಾಮಃ ಬ್ರಾಹುಇ. ಮಾಮಾ./ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮಾಮಾ./ಕ್ಯಾ. ಮಾವಾ, ಮಾಮಾಗ, ಮಾಮಾ./ಸಂ. ಮಾಮಾ]

ಮಾಮಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಕದಿಯ ಹೆಸರು : ಮಾಡದೀಪೀನದೀ ಮಾಮುಣ್ಣ[ನ]ದೀ (ಇಚ- XIV, ೫೩೨-೫೬ ; ೦೫೦ ೫೫). [?]

ಮಾಮಂದಿರ (ನಾ). ದೊಡ್ಡದೇವಾಲಯ : ಪುಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಮಾ [ಣಾಂ. ಮಂಪ]ಮಂದಿರಕ್ಕಾಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿ ಜಲಜನಿತಸಲಿಲಮುಂ ಪೊಂಡಿ ಕಜಿಯಂಗಲುವಿಲ್ಲಿತನಕಂದು ಸೀಮಾರೇಖೆಯುಂ ಕಟ್ಟಿ (ಶಿಕ್ಷಣಾ. ೯-೦೬).

[ಮಾ + ಮಂದಿರ]

ಮಾಮಕ (ನಾ). ೧. ನನ್ನದು : ಎನಗೆ ಸೇರಿದುದು : ಮಾಮಕವಿದೇ ದಾವುದಕೂ ತಾನೆ ಬಲಿಪೋಗಿ ಪಾಮನನೊಂದುವುಮ (ಪಂಚಾಸ. ೨೨೬). ೨. ನಮಸ್ಕರಿಸುವ ಒಂದು ರೀತಿ : ಸಾಮಾನ್ಯ ನಮಸ್ಕಾರಕೆ ಭಾವಿನಿಯರ ವುದರ ತ್ರಿವಳಗಡ್ಡಿರೆ ಕೈಯಾ ಮೈಗೆ ಮುಟ್ಟದ ಮೇಲಿಜೆ ಮಾಮಕ ಮೆಂದಕ್ಕು (ಪಣ್ಣಪ. ೪೩). [ಸಂ.]

ಮಾಮಕಾಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ಅತಂಜ್ಞಿ ಭಟ್ಟಾರರ್ ಪೆಚ್ಚಿ ಕೊಟ್ಟ ಕೊಡಜ್ಞಿ ಪದಿಕ್ಕೊಳ್ ಕಳ್ಗು ಮಾಮಕಾಚಿಯು ಕಳ್ಗಗೆ ಪದಿಕ್ಕೊಳ್ ಪಾಟು (ಎಕ್- X, ಶುಚಿಪಾ. ೫೩-೪ ; ಶಾ. ೦೫೧). [?]

ಮಾಮನಿ (ನಾ). ಮಮತೆಯಾದ ಬಳಿಕ ಬೀಗರನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಡುವಾಗ ನೀಡುವ ಪಿತಣ : ಅದುವಲ್ಲಿಂ ಮೇಲೆ ಮಾಮನಿ[ಸ]ಮೇದಿನೀ ಪತಿ ಜನಕರಾಯಂಗ್ಗಾ ದಿವಾಕರಕುಲುಲಲಾಮಂಗುಳಿವಿಭವದಲಿ (ಕೂಪಾ. ೦-೦೬-೨೫) ; ಮೂರನೆ ದಿನ 'ಮಾಮನಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ತೀರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಗಾಳಿಪುರಕ್ಕೆ ಬಂಡಿಕಟ್ಟಿದರು (ಕೆಂದು. ೯೨) ; ಮರುದಿನ ಗಂದಿಸವರ ಮಾಮನಿಯ ಊಟಕ್ಕೆ ಅಕ್ಕನ ಜೊತೆಗೆ ನಾವೂ ಹೋಗಿದ್ದೆ (ಪ್ರ ೫- ೫೩).

ಮೂಡಾನೀಪ್ರಸ್ಥ = ಬೀಗರ ಊಟ : ಮಾಮನೀಪ್ರಸ್ಥ ಒಮೆಲೀತ ವಲ್ಲಾ (ಕಪಾಗು. ೫೪) ; ಒಂಭತ್ತನೇ ದಿವಸ ವರಪಕ್ಷದವರ ಮಾಮನೀಪ್ರಸ್ಥ ನಡೆಯಿತು (ಪುಂಕಾಶ. ೦೯೦). [←ಮಿಂ. ಮೆಯಮಾನೀ = ಆತಿಥ್ಯ]

ಮಾಮನೆ 'ಮಹಾಮನೆ' ನೋ.

ಮಾಮರ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಮರ : ದಂಡೆರಿಸಿದ್ದುರ್ . . . ಮಾ[ಪಾಂ. ಮಾಪಿಸ]ಮರದ ಕೆಬಗೆ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರ್ದರ್ (ಕಚಾ.ಣಾ. ೦೬೨-೦೩); ಸೊಗಯಿಸಿ ಬಂದ ಮಾಮರಸೆ ಕಳ್ಕಲೆದಳ್ಳಿಯಿ ಪೂಪ ಪಾತಿಸಂಪಗೆಯೆ . . . ಸೋಲ್ಬೊಡಾವ ಬೆಟ್ಟಗಳೊಳಮಾವ ಸಂದನವನಂಗಳೊಳಂ ಬನವಾಸಿ ದೇಶದೊಳ್ (ಕಂಚಾ. ೯-೨೬); ಎತ್ತಣ ಮಾಮರ ಎತ್ತಣ ಕೋಗಿಲೆ ಎತ್ತಣಿಂದೆತ್ತ ಸಂಬಂಧವಯ್ಯಾ (ಕಪಕಂ. ೦೩-೩೯). [ಪ್ರಾ (<ಮಾವು) + ಮರ್ಕ]

ಮಾಮಲತಿ, ಮಾಮಲೇತಿ, ಮಾಮಿಲಪ್ಪು (ನಾ). ೧. ತಪಸೀಲ್ದಾರನ ಕೆಲಸ ; ತಪಸೀಲುದಾರಿಕೆ : ಮಾಮಲತಿ ಮಾಡುವ

ಮನುಷ್ಯನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಒಬ್ಬ ಕಿರಾಣಿ ಅಂಗಡಿಯವನು ಗಳಸುತ್ತಿರುವನು. (ಪ್ರಾಣಿ. ೬೯). **ಮಾಮಲೇತಿ** : ೧. ನಮ್ಮ ಶೇಷಣ್ಣ ಆಗ ಬಿ.ಎ. ಆಗಿದ್ರು ಆಗ ವೇಣಾದಂಥಾ ಪ್ರೊಫೆಸರರ ಮಾಮಲೇತಿ ಮಾಡುತಿದ್ದಾ ಇವನ್ನೆತ್ತಿಗೆ (ಪ್ರೀ. ೦೩) ; ನಿಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳ ಬುದ್ಧಿ ನೋಡಿದರೆ ಅವರು ಮಾಮಲೇತಿ ಮಾತನಾಡುವುದು (ಕುಂಗಾಮು. ೬೬). **ಮಾಮಿಲತ್ತು** : ೨. ವ್ಯವಹಾರದ ಮಾತು ; ಕಾರುಭಾರು : ಸರಸದ್ದು ವಿವಾದರೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಆದರೆ, ನಮ್ಮ ಜಪ್ಪೆಯಿಂದಾ ನಾವು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದಾಗ್ಗೂ ಉಭಯಕಡೆ ಜನರು ಹೇಳ್ಕಾರಪ್ಪೆ. ತಾವು ಮಾಮಿಲತ್ತು ತಿಳಿಯುವಂಥಾದ್ದು ರಾಸ್ತಿ ತೂಕ ಮಾಡುವಂಥಾದ್ದೂ ತಮ್ಮ ಪಸ್ಸದ ಆಟವಿದೆ (ಡಾಕೋಂದ್ರ. ೨೬೨).

[← ಆರ. ಮುಆಮಲತ್, ಮುಆಮಿಲತ್ ; ಮರಾ. ಮಾಮಲತ್, ಮಾಮಲೀಯತ್ ; ಹಿ. ಮಾಮಲತ್, ಮಾಮಲತೀ]

ಮಾಮಲೆ, ಮಾಮ್ಲೆ (ನಾ)- ೧. ಉದ್ಯೋಗ ; ಕೆಲಸ ; ದಂಧೆ : ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳೂ ತಮಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಓದಿ ತಮ್ಮ ಮಾಮಲೆಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಹುದ್ದೆಗೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಭೀಮರಾಯರಿಗೆ ಬಹಳ ಆಸೆ (ತುಣಾಚಿ. ೧೯). ೨. ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಅಥವಾ ವಿವಾದಾಸ್ಪದವಾದ ವಿಷಯ : ಭೂಸ್ವಾ ರಾಜ್ಯದ ಮಾಮಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಒಂದು ಸಮಿತಿಯು ಏರ್ಪಟ್ಟಿತು (ಕಿಣಾಕಿ. ೬). ೩. ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಕಂದಾಯವನ್ನು ನಿಗದಿಮಾಡಿ ವಸೂಲುಮಾಡುವ ಕೆಲಸ,– ಉದ್ಯೋಗ : ತಹಸೀಲುದಾರಿಕೆ : 'ಮಾಮಲೇದಾರ' ಪರಾ. **ಮಾಮ್ಲೆ** : ೩. ಮಾಮ್ಲೆ ಮಾಡೋರು ನಿನ್ನ ಅಪ್ಪ ಅಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಮಾತಾಡಿಸಿ ಬುದ್ಧಿಹೇಳಿ ಕಳ್ಸಿದ ಮೇಲೆ . . . ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದಿರೋದು ಒಳ್ಳೇದು (ತೆಂಗಾಸ್ಕ. ೦೬೦).

[← ಆರ. ಮುಆಮಿಲಾ ; ಹಿ. ಮರಾ. ಮಾಮಲಾ]

ಮಾಮಲೆದಾರ 'ಮಾಮಲೇದಾರ' ನೋ.

ಮಾಮಲೇತಿ 'ಮಾಮಲತಿ' ನೋ.

ಮಾಮಲೇದಾರ, ಮಾಮಲೆದಾರ, ಮಾಮ್ಲೆದಾರ (ನಾ)- ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಕಂದಾಯವನ್ನು ನಿಗದಿಮಾಡಿ ವಸೂಲುಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿ; ತಹಸೀಲುದಾರ : ಹುಸಗುಂದದಿಂದ ಮಾಮಲೇದಾರರು ಪತೀಲರು ಆ ಸಮಾರಂಭಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದರು (ಹುಚಿಮು. ೦) ; ಮಾಮಲೇದಾರರ ಉಪದೇಶದಂತೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕಾಯದೆಯನ್ನು ಹಾಗೂ ಇತರ ಕೇಸುಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸತೊಡಗಿದನು (ಗಂಪ್ರಾಚಿ. ೬೬). **ಮಾಮಲೆದಾರ** : ಅತಿಕುಪೆ ತಾಲ್ಲೂ ಮಾಮಲೆದಾರ ಸುಬ್ಬಾರಾಯನ ಸೇವೆ (ಪ್ರ. ೪೬ (೫), ಕಾಂಪ್ರ. ೨೦೬-೭; ೨೪೭); ಗಂಡನಿಗೂದಲು ಎಂಜಲು ತೊಳೆಯುವ ಕೆಲಸವಿದ್ದುಕೊಂಡೇ ಇವ್ಳು ಆಡುತ್ತಾಳೆ. ಇನ್ನು ಅವನೇನಾದರೂ ಮಾಮಲೆದಾರನಾಗಿದ್ದರೆ ಇನ್ನೆಷ್ಟು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳೊ ? (ಪ್ರಚಂ. ೦೨). **ಮಾಮ್ಲೆದಾರೆ** : ನಾ ಈವತ್ತ ಕಚೇರಿಗೆ ಬರೋದಿಲ್ಲ ಅಂತ ಮಾಮ್ಲೆದಾರ ಸಾಹೇಬರಿಗೆ ಹೇಳಿ ಬಾರೋ (ಕವಾಚ. ೨೬). [← ಮರಾ. ಮಾಮಲೇದಾರ]

ಮಾಮಸಕೆ (ನಾ)- ೧. ಅತಿಯಾದ ಸಿಟ್ಟು,–ರೋಷ ; ಛಲಿಲು ಘಲಿಲೆನುತೆ ಮಾಮಸಕದಿಂ ಮಸಗಿ ತೊಡೆದು ಬಸುಱಿಂ ಹೊಸೆದು ಹೊಯ್ದು ನೆಲಸಂ ತರುಗಿ (ತಿರಾಕ. ೮೬. ೦೬-೩) : ಮಾಮಸಕದಿನೆಬ್ಬಂದು ರಕ್ಕಸಂ ಬಿಲ್ದಡೆಯಂ ಪೊಸ ನೆಕ್ಕರ ಪೂರಂಗಳ್ ಮಸಗುವಿಸಂ ಕುಸುರಿದಜ್ಜಿದು ಕೆಡಪಿದನಾಗಳ್ (ಅಕ್ಕಪಿ. ೪-೭೦); ಮಾಮಸಕಂ ನಿಷ್ಕಾರಮಚನಮೆಂಬಿವಂ ಪರಿಹರಿಸುವದು (ಪಂತಿಮಂ. II. ೦೩). ೨. (ಅಧಿಕವಾದ) ವಿಪ್ರಂಭಣೆ,– ಸಂಭ್ರಮ,– ಸಡಗರ : "ಸಂಭ್ರಮಮೀ ಮಾಮಸಕಂ" (ಪಚರಿ. ೪೦); ಎಡವರಿಯುವದಡಿಯಿಡುವ ಮಾಮಸಕಕಂಜ ದುಣಕುಟ್ಟಿ ಮತಳೆರ ಪುಮಲಿಯಂ ಬಿಟ್ಟು ಪಾಱುವ ಮಧುವಿಹಂಗಗಳ ಹುಂಕಾರದೊಳಂ (ಕಾವೇಪು. ೬೭); ರಥದ ಕೂಡೆ ಮಾಮಸಕದಿಂ ಕುಣಿವ ಕುದುರೆಗಳ ಬಳಗದ ಭೂಮಿ ಬೆಸಲಾದುದೇಬಂತೆ ಪರಿಜನದ ತಿಂತಿಣಿಯೊಳ್ ದಿಗ್ಗೊಂಡರವನಿಪನನು (ಪಚಾ. ೦೪-೨೪); ಹೊಸ ಮಗಿ ಮದವಾಜಿ ಮಾಮಸಕುರಂಬೋಜಿ . . . ವಿರಿಪ್ಪಿಗಳ ಬಾಜಿಸಿ ಮಾಮಸಕದಿಂ ಬಂದನು ಮಸಂತನು (ನಿಪ್ಪಣ. ೪-೬೬).

ಮಾಮಸಕಂಮಸಗು, ಮಾಮಸಮಸಗು = ಅತಿಯಾದ ಕೋಪದಿಂದ ಕೆರಳು : ಮುರಾಣತಕನಂತಕನಂತೆ ಮಾಮಸಕಂ ಮಸಗಿ ದುರ್ಯೋಧನನನುಶೆಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೪, ೪); ಕುರುಕುಲಕೃತಾಂತಕನಂತಕನಂತೆ ಮಾಮಸಕಂ ಮಸಗಿ ಪ್ರಳಯಕಲ್ಪಸಂಕಲ್ಪಿಗೆಯ್ದಿ (ಪಚಾಭಾ. ೬-೦೯ ೫); ಮನಮಂ ಮುನಿಸಿಂ ಮುಸುಂಕಿ ಮಾಮಸ ಮಸಗಿ . . . ಕಳವಳಿಸಿ ಪೋಪ ಕೆರಳಿದುಬ್ಬಸಂದು (ಅಂಚಾಪ. ೦೪-೫೬ ೫); ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಹರಿಹರಿದು ಮಾಮಸ ಮಸಗಿ ಬಾದಣಗೊರೆದು ಕಡಹುವ ವಿಪಮವೀರರು ಘಾಡಿಸಿತು ಡೊಂಕೆಯೆದು ತುಂಬಿಗಳಲಿ (ಶುಚಾ.೨೮. ೪-೦೫). [ಮ್ಯಾ + ಮಸಕ್]

ಮಾಮಸಕಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಅತಿಯಾದ ಕೋಪವನ್ನು ತಾಳು ; ಹೆಚ್ಚಾದ ರೋಷದಿಂದ ಕೆರಳು : ದೆಸೆಯಂ ಬಿಡ್ಡಾಂಳಿಜಾಲಂ ಬೆಳಗೆ . . . ದಿಗ್ಭೇತಂಡಮಂ ದಿಂಡಿವಾರುತಿ ಚಕಿತಂ ಮಾಡೆ ದೃಪ್ತದ್ವಳಂ ಮಾಮಸಕಂಗೊಂಡಕ್ಕಿ ಬಂದಂ ಬಗೆಮಡೆ ಪೃಥಿವೀವಾಲಸುಗ್ರಾಜರೋಲಂ (ಹಂಕೃಪು. ೦೦-೩೬). [ಮಾಮಸಕ + ಕೊಳ್]

ಮಾಮಸಗು (ಕ್ರಿ). ೧ = ಮಾಮಸಕಂಗೊಳ್ : ಮುಸಲ ಮುಸುಂಡಿ . . . ಮುದ್ದುರಗಳ ವಿಸರದಿಂ ಹೊಯ್ದಿಜ್ಜಾಡಿವರೆಂದು ಮಾಮಸಗಿ ದಂಷಾರಾವುತರು (ಕಬಾಷಾಂ. ೦೩-೨೪). ೨. ವಿಜೃಂಭಿಸು ; ಸಂಭ್ರಮಿಸು: ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡು : ಮುಸುಱಿದ ಕುಲರೆಂಳ್ ಬೆಸಯೂಗುಬ್ಬಿಂಳಿ ಬಿಟ್ಟುಡವಿಯಿಂಬಿಮೆಂತಾನುಂ ಕಾಣಿಲಂತುಂ ವಿಲ್ಲಮೆನೆ ಮಾಮಸಗಿರ್ದುದು ಮೂಗ ಮೂಗೆಸಕೆವೆಸರಿಳೆಯೊಳ್ (ಕಬಾಪು. ೬೩ ಪ್ರಥೋ). ೩. ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಾಂತಿಯೆನ್ನು ಹೊಂದು ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು: ಕಱುಬೊಂದದ ಚಂದಾಮಟ್ಟು ಮಾಮಸಗಿಜೊ ಗಂಡುಮೇಳಗರ ಕೈ ಬೆಮರೊಂದದ ಸೂಳೆಮೇಳಂ (ಪಗಿ. ೬-೦೩೩). [ಮ್ಯಾ + ಮಸಗು]

ಮಾಮಳೆ (ನಾ)- ಜೋರಾಗಿ ಬೀಳುವ ಮಳೆ; ಭಾರಿಮಳೆ: ಮಾಮಳೆ ಸಮುದ್ರರೊಳ್ ಕಱಿದಂದವೈಸೆ ನಿಮ್ಮಿಂ ಮನಃಪ್ರೀತಿ ಕೈಗೂಡುವಂತೊರೆವೆನಾ ಶ್ರೀಮಹಾನಂದಿಯ ಮಹಾತ್ಮೆಯ ಕಥಾಕುತೂಹಲವನಾ ಲಿಪುದು (ಪಂದಿಪು. ೨-೩೩). [ಮ್ಯಾ + ಮಳೆ (< ಮಟೆ)]

ಮಾಮ್ಮಾ 'ಮ್ಮಾ' ಪರಾ.

ಮಾಮ್ಮಾ 'ಮ್ಮಾ' ಪರಾ.

ಮಾಮಾಯೆ (ನಾ). ಒರಿದು ವಸ್ತುವೆ ಮತ್ತೊಂದರಂತೆ ತೋರುವುದು : ಅವಿದ್ಯೆ: ಮಹಾಮಾಯೆ : ನೀಸೊಲವಿನ ಸಾಮ್ಯಾಟ, ಮಾಮಾಯೆಯು ಕಣ್ಬೇಟ (ಕಂತಪ. ೨೫-೨೦). [ಮ್ಯಾ + ಮಾಯೆ]

ಮಾಮಾರಿ (ನಾ). ದುರ್ಗೆಯ ಒಂದು ಅವತಾರ : ಮಹಾಮಾರಿ : ಆ ರೂಪಿನಿಂ ಪೃತ್ಯುರೂಪಿನಿಂ ಕಾಲಸಾ ರೂಪಿನಿಂ ಕೃತಾಂತಾತ್ಮಿಸಲ್ಲಿ ಮಾರಿಯಲ್ಲುತ್ಯುಗ್ರಮಾರಿಯಂತಲ್ಲಿ ಮಾಮಾರಿಯಾ ಚಿತ್ರಗುಪ್ತಾಧಿಕರಣಂ (ಕಾಪಂಚ. ೩-೦೦). [ಮ್ಯಾ + ಮಾರಿ]

ಮಾಮಿ (ನಾ)- ಸೋದರಮಾವನ ಪತ್ನಿ: ಅತ್ತೆ : ಈವರೆಗೆ ಮಾಮಾ ಮತ್ತು ಮಾಮಿ ತನ್ನನ್ನು ಮಗನೆಂದೇ ನೋಡಿರಬಹುದೆಂಬ ವಿಚಾರದಿಂದ ಅವನು ಪ್ರಳಕಿತನಾದನು (ಗಂಪ್ರಾಚಿ. ೦೨೩). [ದೇ·ತ ತಮಿ. ತುಳು. ಪರ್ಜ. ಮಾಮಿ. / ಮರಾ. ಮಾಮಿ, ಮಾಮೀ ; ಹಿ. ಮಾಮೀ. ಪ್ರಾ. ಮಾಮಿಯಾ. ಮಾಮೀ. / ಸಂ. ಮಾಮಿಕಾ]

ಮಾಮಿಡಿ (ನಾ). ೧. ಮಾವಿನ ಹೀಚು : ಮಾವಿನ ಕಸುವಾಯಿ : ನಡೆಗಲಿಸುತ್ತುಮಂಜಿಗಳೆಸೋದಿಸುತಂ ಗಿಳಿಯಂ ಪಿಕ್ಕೆ ಮಾಮಿಡಿಗಳ

ನಿಕ್ಕುತುಂ . . . ನಿನಂತರಂ ತೊಲಗದಿರ್ಪುದು ಬೌರವಿಲಾಸಿನೀಜನಂ (ಪ್ರಭೃತಿ. ೨-೬೯); ಆಳಿಗಲರ್ಗೊಂಚಲು ಗಿಳಿಗೆ ಮಾಮಿಂದಿಗೆ . . . ಈವೆಶಾ ಬನದೊಳಗಿಹರಂಬುಜಾಕ್ಷಿಯರು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೬೩). ೨. (ಉಪ್ಪಿನ ಕಾಯಿಗೆ ಬಳಸುವ) ಚಿಕ್ಕಗಾತ್ರದ ಹಿಂದುಬಿಗೆಯ ಮಾವಿನ ಕಾಯಿ : ಮೂಗುಂಬೆವೇರ್ಪೊಳೆಯಲ್ಲವೇಲೆ ಕಮ್ಮಿಪ್ಪ ಸುಭದ್ರೆ ಮಾವಿಂಡಿ . . . ಅರೆಮಾದುಪಲುಗಳಾದಿಯಾಮಪ್ಪಿಸಕಾಯ್ಗಳಂ ಮಗ ಪಂಗಿಪ್ಪ ವನಕ್ಕಿದನಬ್ಬಪತ್ರಮೊಳ್ (ಅಣಾಪ. ೫-೬೩).

[ಪ್ರಾ. (<ಮಾವು) + ವಿಡ್ಡಿ]

ಮಾಮಿಲತ್ತು 'ಮಾಮಲತಿ' ನೋ.

ಮಾಮುಂಗುಳ್ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಬೊಗ್ಗು : ಮಾಮರಂ. ಮಾಮಿಂಡಿ. ಮಾಮುಂಗುಳ್ (ಕರ್ನಾಪು.೭೩೨ ಕ್ರಿಯೋ). [ಪ್ರಾ. (<ಮಾವು)+ಮುಂಗುಳ್]

ಮಾಮೂಲ್ 'ಮಾಮೂಲು' ನೋ.

ಮಾಮೂಲಿ 'ಮಾಮೂಲು' ನೋ.

ಮಾಮೂಲು, ಮಾಮೂಲ್, ಮಾಮೂಲಿ (ನಾ). ೧. ರೂಢಿ : ಅಭ್ಯಾಸ : ರಾತ್ರಿ ಕಲಸವೆಲ್ಲಾ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಅಣ್ಣತಂಗಿಯರಲ್ಲಿ ಮಾಮೂಲಿನಂತೆ ಮಾತುಗಾರಂಭವಾಯಿತು (ಚಾಸಂ. ೦೫); ಪೈಪೋಟಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಾಲಿಗೆ ನೀರನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು, ಗೋಧಿಯ ಹಿಟ್ಟಿಗೆ ಬೆರಕೆ ಪಾವುವುದು-ಇವು ಮಾಮೂಲಾಗಿ ಬಿಟ್ಟವು (ಪಿಪ್ರಾ. ೦೬೦). ೨. ಸಂಪ್ರದಾಯ ; ಪರಿವಾಠ : ಈಗ ಶತ್ರಶಕ್ತಿಯು ಬೆಳಕಲ್ಲದೆ ಮಾಮೂಲುಗಳ ಕೆರುಡುಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸಿ (ಕೃಚಿ. ೬೫೦) ; ಸಂತೋಷದಿಂದ ನಗುವುದೂ ಮಾಮೂಲು ಮೀರಲಾರದೆ ವಿಸ್(ಹಾ) ನಿಜವಾದ ಸ್ನೇಹಿಯಿಂದ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಹುಚ್ಚಿತ. ೬). ೩. ರೀತಿ ; ರಿವಾಜು ; ಕ್ರಮ : ಈ ಪಾಪಿಯ ಕಳೆದ ನಂತರ ಮಾಮೂಲಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಗೌರವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಕ್ರಚಾ. II, ೧೭೬). ೪. ದಿನನಿತ್ಯದ್ದು : ನಿಯಂತವಾದುದು ; ಶ್ರೀ ಮಹಾಬಳೇಶ್ವರದೇವರ ಸಂನಿಧಿಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂಗಂ ಮಾಮೂಲಿನಂತ ಶ್ರೀವೀರಕಾವದೇವರಸರು ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕವಾಗಿ ಮೂಲೂರ ಗ್ರಾಮಾನುಮತದಿಂದಾ ರಾಜರು ಕೊಟ್ಟರು (ಅಶಾ- XXVII. ೦೬೨-೬೫: 1256) ; ಮಾಪುಂಲಾಗಿ ಈ ಮನೆಗೆ ಇವಳೇ ಮಾಲು ಸಪ್ಲೈ (ದೂಪಸಂ. ೦೦). ೫. ಲಂಚ : ಹೊಸದಾಗಿ ನೌಕರಿ ಬಿಜಿಪುಲುಮುನ್ನವಪರೆಲ್ಲಾ ಹೆಡ್‌ಕ್ಲಾರ್ಕರಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ರೂಪಾಯ್ ' ಮಾಪುಂಲು ' ಕೊಡಬೇಕಾಗುತದ (ಕಾಪ್ಪೋಲೀ. ೩೦) ; ತಾವು ಏಂದಾ ಲಾಗಾಯಿಂತ ಅವನಿಗೆ ಆಳುಕಾಳ್ಗಳ ಸಂಬಳದಲ್ಲಿ ಬರುತಾಯಿದ್ದ ಒಂದು ಭಾಗ ಮಾಮೂಲು ಬಂದಾಗಿ ಹೋಗಿತ್ತು (ಚಾತೀಪ್ರ. ೨೫೨); ಬರೆದ ಪತ್ರ ರಿಜಿಸ್ಟರಾಗಬೇಕಾದರೆ ' ಆಫೀಸಿಗೆ ' ಮಾಮೂಲು ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕು (ಗಂಸಾಳ- ೪೦). **ಮಾಮೂಲ್** : ೧. ರಾತ್ರಿಯೂಟದ ನಂತರ ಒಂದು ಸುತ್ತು ನಡೆದಾಡಿ ಬರುವುದು ಅವರ ಮಾಮೂಲ್ ಪರಿಪಾಟ (ದೂಪ). **ಮಾಮೂಲಿ** : ೧. ಇವರ ಮಾಮೂಲಿನ ಮಾತುಗಾರಿಕೆಯು, ಕತೆಗಾರನ ಸರಸತೆಯನ್ನು ನಗೆಯಾಡುವಂತೆ, ತಾತ್ಪ್ರಿಕವ ನೀರಸವಿರಸಗಳ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ರಸಜ್ಯೋ ಸತ್ಯಲೋಕದ ಶುಭ್ರತೆಯನ್ನು ಸೇರುವುದು (ಪಿಪಾಮಂ. ೧೪).

[← ಅರ. ಮುಅಮೂಲ್ ; ಹಿಂ. ಮಾಮೂಲ್, ಮಾಮೂಲೀ : ಮರಾ. ಮಾಮೂಲ್, ಮಾಮಾಲೀ]

ಮಾಮ್ಮೆ 'ಮಾಮೆ' ನೋ.

ಮಾವ್ಮೆದಾರ 'ಮಾಮಲೇದಾರ' ನೋ.

ಮಾಯ್, ಮಾಯು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಮಾಯ್ದ (ಭೂತಕೃ), ಮಾದು$_1$, ಮಾಯ್ದು (ಭೂತನಾ). ೧. ಕ್ಷಯಿಸು ; ಕ್ಷೀಣಿಸು : ತಪ್ಪಶೇಷ ಮಾಗಿ ಮಾಯ್ದನ್ನ ಶರೀರಮಂ ಕ್ರಿಯತದುಶರೀರಮಂಗೊಳಿಸಿಗಾಪ್ಪಾದದಿ ನಾಜಿಸಿದಪ್ಪೆಂ (ಕಾಮಂದಾ. ೫೬.); ಸಡಪೆ ಕನಲ್ದ ಕಚ್ಚಿನೊಡಣಾಡಿದ ತಂಬೆಲರಾತಪಂಗಳಂ ಕುಡಿಪ ಸರೋರುಹಂ ಸುಡದೆ . . . ಹಿಮವ್ವಂಡು ಬಾಬ್ದ ತಣ್ಗಾಡುವಿನ ಪೂವೆ ಸುಟ್ಟಪುದು ಮಾಯ್ದು ವಿಯೋಗಿಗಳೆಂತು ಬರ್ದಪರ್ (ಅರ್ಥಪ್ರ. ೪-೪೨). ೨. ಕಾಣೆಯಾಗು ; ಮರೆಯಾಗು ; ಮುಗಿಳಂ ಮಾದ [ಶಾಣಾ.ಮ್ಯು]ಲಾಯ್ತು ಮೈಯ್ಕಾರಿನಂ ಕಂಪೋಡಿತೀ ಬೆಂದ ದೀಪಕಯುಂ ಬಗ್ಗೂಡಿವಟ್ಟುದೆನ್ನಿನಿಯನಿನ್ನುಂ ಬಾರನೇಂದು . . . ಸುಯ್ದುಬಿಕಾಬುಣಾನೀಕಮನಿಕ್ಕಿದಳ್ (ಅಣಾಪ. ೫-೪೪). ೩. ಕಾಂತಿಗುಂದು ; ಬಣ್ಣಗೆಡು ; ಪುಂಕಾಗು ; (೪). ೪. ಕಳೆದು ಹೋಗು ; ಇಲ್ಲವಾಗು ; ಎನಗರಸುತನ ಮಾಯ್ದು [ಶಾಕುಂ. ಮಾದು] ಪೋಗಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮುನಿಗಾದುದು (ಪಚಾ. ೬-೭೩). ೫. (ಗಾಯ. ಮಣ್ಣು. ಮುಂತಾದುವು) ಗುಣವಾಗು ; ವಾಸಿಯಾಗು : ಕಿಲುವಿ ದಿವಸಕ್ಕೆ ಪೆಣ್ಣೆಲ್ಲಂ ಮಾಯ್ದು ಲೇಪಜ್ಞದಂ (ಭವರಾಮ್ಯ. ೦೨-೫೫); ಅದೇನು ದೊಡ್ಡ ಗಾಯವಲ್ಲ. ತನ್ನ ತಾನೇ ಮಾಯ್ದು ಹೋಗುತ್ತದೆ (ಮಾಕ್ಕಾ. ೦೬೨). ೬. ಸಾವು ; ಮರಣಹೊಂದು : ನೆಟ್ಟನಿನ್ನೇಳಾ ಚಿವುರ್ಮ್ಮವುನಿನ್ನೆ ಸ್ರರಾದರದಜ್ಞಂವ್ಯಾಕ್ಷರ್ಯಮೋರಂಜಗಂ ಒನ್ದು ತಿಂಗಳ್ವಾನಮುಂ ಭಾವಿಸಿ ಸಮಾಧಿವಿಮರಣದಿನ್ದ ಮಾಯ್ದು ಪೋನ್ದು ಸಗತಿಗೆ ಸನ್ದರ್ (ಎಕೆ. XIV. ೨೫೬೨- ೮೪-೦೭ ; 910). ೭. ಕೆಡು ; ಹಾಳಾಗು ; ನಾಶವಾಗು : ಬಹುವರ್ಣ್ಣವಾಜಿರಾಜಿಗಳುಮವೆಯ್ದೆ ನೋಡಿ ಮನುಮಿಕ್ಕೆ ಗಲ್ಲೆನೆ ಸತ್ತು ಮಾಯ್ದ ಲೋಭಿಗಳ ಪಜ್ಜೊಳಲ್ (ಎಕೆ. VII- ೨೫೦- ೦೨೬-೨೮: 1047) . ೮. ದುಷ್ಟತನವನ್ನು ಪೊಂದಿರು : ತೆಜಪನೆ ಪಾರ್ದಿರ್ಪಂ ಮಾಯ್ದಜಗುಲಿ ಜವಂ (ಅಪ್ಪ. ೪-೭೬); ಜನಪದವೆನಿತೊಳವನಿತಜಳೊಳೆನಿತೂರೊಳಮನಿತುಮಂ ಪಲರ್ಮೆಯುಮುದುಂ ತಿಟ್ಟನೆ ತಿರಿದು ಮಾಯ್ದ ಪೊಲಬನ ಮನೆಯೊಳಾಪಾಲುಮಾಲನೆ ದುಜ್ಜುಗಿ ನವೆಯುತ್ತಿರ್ಕುಂ (ಶುಕಾಪ್ರ. ೪-೦೩); ಮಾಯ್ದ ವಿಧಾತ್ರಸೆನ್ನೆಣಾಗಿಸಗ್ರತನೂಪನಿಂತಂಗಲ್ದಿ ಕೊಯುಯ್ದುರಿ(ಶಂದ್ರಶ. ೪-೦೦). **ಮಾಯ್ಸು** : ೫. ಕಂಚಿನಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯಮಾದಡೆ . . . ಇಂಪನೂಡಲಿಂಗೀಯಿದಿರ್ದಡೆ ಕೆಂಪು ಮಾದಡೆ ಗಂಧಕಾಂತಿಯು ಸೋಪ್ಪ ಬಜತಡೆ ಬಳಕಲಾ ಎನಗೀಕನೊಪಪಂತಿ (೨೭ಶ. ೫೬-೪). ೪. ಒಳಗೊಂದು ಅನಿಮಿಷ ಲಿಂಗವ ಕಂಡು ಎಜ್ಞ ಮನೋಪುಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಯ ಮಾಡಿದಡೆ ನಾಚಿಕೆ ಮಾದಾ ನಿಸ್ಸಂದೇಹಿಯಾದೆನು (ಅಪಸಂ. ೧೪-೧೦೭). ೫. ಕಂಚಿನ ಪುರಿ ಎಣಾದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ತಾಮ್ರದ ಚೊಂಬಿನಿಂದ ಮರ್ದಿಸಿ ಅಮೇಲೆ ಸುಣ್ಣಾ ಪವಜೆ ಹಾಕಿ ಹೊ[ಹೊ]ಗೆ ಪತ್ತಿಸುವುದು. ಕಾಲಿಪುಂಡಲದ್ದೋಗೆಯಂತಾದ್ದು ಮಾಯುವದು (ಲೀಚಿಸಂ. ೫೪-೭) ; ವಿಜಯ ದುರ್ದ್ಯೆವದ ದಂಡು ಪಿಂದೆಗೆಯಿತು ಕಲೆಯುಳಿಯಿತು ಗಾಯ ಮಾದು (ಇಂಚಾಶ. ೭೨-೩೭); ಗಾಯ ಬೇಗ ಮಾಯುವುದಿಲ್ಲ (ಸಚಾಜ. ೦೫೩). ೯. ಪರಿಹಾರವಾಗು : ನಿವಾರಣೆಯಾಗು ; ವಿಂಧ್ಯದವಿಯೊಳಗಂತಕೋಟಿವ್ಯೂಗಂಗಳರ್ದಪ್ಪ ಪೆಲ್ಲಮಂ ಕೊಂದಾ ಜೆತ್ರರಿಂ ಪೇಡಕುಳಿಯಿಂ ಮಾಡಿಯಲ್ಲಿ ನೀಹುಮೋಲಾಡಿ ದೇಹದ ದಾಹಂ ಮಾಮು ಸುಖಿಮಿಕ್ಕು (ಕುಚಾತ್ರ. ೬-೩೬ ಪ) : ಒರುವಿಸ ಮೇದನೆ ಮಾಯಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಪಿಕ್ಕಗಿ. ೫೦-೦೫೫). ೧೦. ಮುಗಿ: ತೀರು : ಮುಂದಣ ಕಾಳಿಗದ ಕರ್ತವ್ಯತತ ಮಳೆಗಾಲ ದಾಮದು ವಿಲೋಚನದ ಮಳೆಗಾಲವಾದುದ್ದು (ಕಾದ್ಯಕ್ಕ. ೫೬-೦). ೧೧. ಪಕ್ವವಾಗು: ಕಳೆ : ಪಾಯಿಪ ಬಾಳೆ ಕಾಬಾಳೆ ಪೋದ ಸಕ್ಕರೆ ಮಾವು ನೇಜಿಲವಣ್ಣಳ ಯಾವವಿತ್ರಕಾರ್ಜ್ಜನಿಗೆ (ಪೋಸಂ. ೧೯ ೫೩). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಪರ್ದು. ಗೊಂಡಿ. ಮಾಯ್ ; ಮಲ. ತುಳು. ತೆಲು. ಮಾಯು]

ಮಾಯು (ನಾ). ೧. ಗಾರುಡಿ ; ಇಂದ್ರಜಾಲ ; ಕಣ್ಕಟ್ಟು : ಮಾಯಮನೆ ಬೀಸಿ ಪೆಜರಸುಪಾಯದೆ ಕ್ಕೊಕ್ಕಿ ದೇವಕಾರ್ಯದೊಳಿಸುಂ ನೋಜುದೆ

ಸ್ಮಬಿಮಿಜ ಸವಣಕಂಪಾಯಮನಿಂ ನಿಜಿಷ್ಣೂಣ್ಣ ಭಾಮಿ ನೋಡಾ(ಭಜಾರತ್ಕ. ೦-೦೦೨); ಮೈದುಳಕಾಂತಿಯಿಂ ವಿಳಿರ್ವ ಪುಗುಂದಿ ಕಂದಳಿರ್ದೊಂಗಲಂತ ತೋಜಿರ್ದೊಡವನೊಲ್ಲದೆ . . . ಮಾಮರನಲ್ಲಿದೊಂದು ಮಾಯುವ ಮರ ನೆಂದು ಸಾರ್ದಳತಿಮಾಗ್ದೆ ಕಜಾಂತರಮಂ ವನಾಂತದೊಳ್ (ಪಂಪ್ರತಿ. ೬-೦೦೬). ೨. ಮಿಥ್ಯೆ : ಭ್ರಾಂತಿ ; ತೋರಿಕೆ ; ಭ್ರಮೆ : ಬಂದಪ್ಪ ನೆಂದಱಿಯಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲಾಗಿ ಸಂದೇಹ ಬಿಡದು ಮುಂದುಗಾಣದು ಲೋಕ ಬೆಂದ ಮಾಯಕ್ಕಂಜಿ ನಿಮ್ಮ ವಜಿಪೊಕ್ಕೆ (ಜಪಪ. ೪೩); ಇದು ಪಶುಪತಿಯು ಮಾಡಿದ ಮಾಯುವ ವಿಧಿಯಂದು ತಿಳಿಯದೆ ಪಗೞ್ಚು ಪೋಯಿತ್ತು ನೋಡಾ ವಂಜಿಗವೆಲ್ಲ (ಪಜಂಪು. ೬-೩). ೩. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ : ಕಪಟ ; ಮಾಯ್ದ ಟ್ಕಿವ . . . ಕಪಟೋಪಾಯವುಪ ಈಗರ್ ಸೇದ ಸ್ತೀಪುರ್ಕಿವಲವೆ ಸರ್ವಜನವಂಚಿಪುರ್ (ಭಜಾರತ್ಕ. ೭-೦೨೬) : ಮಾಯದಬಲಿಯೆಂದರು ಕಾಣಾತ್ಮ ಮಾಡುಗು ಭಾವಧಟ್ಟರಾಯ . . . ಎಂದು ಕೀರ್ತಿಸಿ ಗಾಣಾನಾಯಕಿಯರೆಂದು ದಂಡಿಗೆವಿಡಿದು ಪೊಡಮಟ್ಟು ಹಾಡಲುದ್ಯೋಗಿಸಿದರು (ಪಜಾಂ. ೭-೨); ಮಾಯವನನುಗೊಳಿಸದೆ ಮೈದುಜಸದೆ ಕಾಯಮನೋವಚನಗಳ ಅಯಸದಿಂದೆಳವೆಯದೆ ಪತಿಯನುಪಾಯದಿಂದುಪಚರಿಸುವುದು (ಪಜಂ. ೬-೯). ೪. ಪ್ರೀತಿ ; ವ್ಯಾಮೋಹ : ಬಾಯೊಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಕೋಟಿಯು ದಾಯವಪನ ತೋರಿಸಿಯು ತಾಯಿಗೆ ಮಾಯದರಿ ಮಗುವಾಗಿ (ಪಜಾಂ. ೭-೨೪). ೫. ಗಾರುಡಿಗಾರ : ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ : ಇನ್ನೇನಹುದೆಂಜೆ ಇನ್ನೇನುಮಪ್ಪೆಲ್ಲಿಂದೆ ಎಲ್ಲಾ ಮಾಯಸು ನೀನಾಗಿ ಹಿರಿದಹ ಗಿರಿಯು ಹತ್ತಿ ಬಿದಿರ ತಜೆದವನಂತೆ ಒಂದ ಬಟ್ಟೊಂದು ಹಿಡಿದಡೆ ಅಲ್ಲಿಯಃ ಜಿಂದ (ಪೋಗಪ. ೨-೨). ೬. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. ೭. ದುರ್ಗೆ.

ಮಾಟಮಾಯ, ಮಟಾಮಾಯ, ಮಾಟಮಾಯ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ೧. ಇದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವಿಕೆ.– ಕಾಣದಂತಾಗುವುದು : ಗಾಳಿಯೋ ಮಟಮಾಯ ಮಾತಾಡ ಮಳೆರಾಯ (ಆಕಳ. ೪೮-೪) ; ಮಳೆಯಿರದಿರೆ ಎಲ್ಲವು ಮಟಮಾಯ (ಹೊಸ್ತಳಿ. ೭೦-೦೪) : ಆ ಗಂಡ ಗಾಬರಿ ಆಗಿ ಪಠಾರಿ, ಮಟಾಮಾಯ (ಪಡದಾ. -೧-೪೭೬). ೨. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದುದು : ಆ ಅಟ್ಟಿಂಬಟ್ಟಿಂ ಅರ್ಣ್ಯದ ನಟ್ಟನಡುವೆ ಬೆಟ್ಟ ಗೋಟೆಯೊಂದನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದು . . . ಆದರ ಸುತ್ತಿನದೆಲ್ಲ ಮಾಟಮಾಯ ಪಾಡು (ಪಜಾಬಂ. ೬೫). ಈ ಇವು 'ಕಟ್ಟಿಕಡೆ', 'ಬಟ್ಟಬಯಲ್' ಎಂಬುವುಗಳ ರೂಪಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪುಗಳು. **ಮಟಮಾಯಗೆಯ್** = ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ಅದೃಶ್ಯಗೊಳಿಸು ; ಮೆಂಗ ಮಾಯಮೊಡು : ಮುದ್ದುಮುಖಾಸ್ಪಿತೆ ಶಿಶು ನಿನ್ನ ಮಗ್ಗುಲೊಳಿದ್ದುದ ಮಟಮಾಯಗೆಯ್ದು ಕದ್ದ ಕೊಡುಯನ್ನು ಕಂಬರ ಶರಧಿಯೊಳದ ಬಿದ್ದುದು ಮಿನ ದಾಯೊಳಗೆ (ತೋಪಪ. ೦೬-೦೦). **ಮಟಮಾಯವಾಗು** = ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ಅದೃಶ್ಯವಾಗು.– ಕಾಣೆಯಾಗು : ಕುಟಕಟ ಪುಟ್ಟ ದಾಕ್ಷಣ ಶಿಶು ಸೋಡಶ್ಕೆ ಮಟಮಾಯವಾಗುದಾರ್ಶ್ವರ್ (ತೋಪಪ. ೩-೦); ಶ್ರೀಪಾದನೂ ಎಮ್ಮೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಮಟಮಾಯವಾಗಿದ್ದನು (ಆಪಪ. ೩೦); ಪಸ್ಸ ಕೈ ಹಕ್ಕಿ ಮಟಮಾಯವಾಗಿ ನಿನ್ನ ತೊಡೆಯಲ್ಲಿತ್ತು ನೀನೆ ತಾಯಾಗಿ (ಗಂಗಾಪ. ೩೦-೬). **ಮಾಯಮಾಗು, ಮಾಯವಾಗು** = ೧. ಇಲ್ಲವಾಗು; ನಾಶವಾಗು : ದನುಜನ ಮಾಯುಮೊಂದಿನಿಸು ವೇಗದಿನೊರ್ಮೆಯೆ ಮಾಯಮಾಗೆ ಚೇತನವಡೆವಂ . . . ತಜ್ಜನಪಪ್ಪಿನಿತುಂ ಮನಂಬುಸುತಾ ವಿರ್ದ್ಯವು ನಿಟ್ಟಸಲಾಭದೇನುಮಂ (ಪಜಕೃತ್ತ. ೫-೨). ೨. ಸಾಯು ; ಮರಣಹೊಂದು : ಸಿಡಿಲಂತೊರ್ಮೆಯೆ ಪೊಯ್ದು ಪೊಯ್ದು ಭೂರಿಂ ರೊಂದಾನೆ ತೋಲ್ ವೆತ್ತರೆಲ್ಲವಗೊಂದೊಂದೆಟೊಳಿಕೊಂದೆಮೊಂದವೆ ಗದಾನಿರ್ಘಾತದಿಂ ಮಾಯಮಾದೊಡೆ (ಪಜಕ್ಷಾ. ೦೦-೦೦೩). ೩. ಕಾಣೆಯಾಗು ; ಅದೃಶ್ಯವಾಗು : ಮರೆಯಾಗು : ನಿರುತಮೈನೆವಸಿನುತ್ತ ವಾಪುವಸರದೊಳಾತನು ಮಾಯುಪಾಗಲು (ಜಸಕ್ಷ. ೩೩-೦೫); 'ಸರ್ವಂದಿ ಯೆಂ ಮೋಪವ ಶಿಶುವದೊಂದೆ ದ್ಯುಪ್ರಿನ ವಿಷಯುಮಾಪುನ್ನು ಮಾಯು ವಾವತ್ಕುಳಿದ್ಯುದನಿತುವೆಂಂ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂ ಜಗುಳ್ಚಿ ಬಯುಳ್ಳೊಂದಿ (ಕ್ರೀಣಪಪ. ೦೭-೧೫೩). **ಮಾಯ ಮಾಡು** = ನೀಗು ; ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು : ಈಗ ಬಂದಿರುವ ಹೊಸ ಮಾತ್ರೆ ತಲೆನೋವನ್ನು ಒಂದೇ ನಿಮಿಷ್ಕ್ ಮಾಯ ಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತದೆ (ಪಜ). [ಸಂ. ಮಾಯಾ]

ಮಾಯಂಜೋಗು (ಕ್ರಿ)- ಕಾಣೆಯಾಗು : ಇಲ್ಲವಾಗು : ಪಾಲ್ಗುಂದಲಿಂ ಮಾಯಂಬೋದುದು ಬೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಯೆಲೆ ಕೃಷ್ಣಾ (ಪಶ್ಚಂ. ೩-೨೦). [ಮಾಯು + ಪೋಗ್ಚು (< ಪೋ)]

ಮಾಯಕ (ಗ)- ೧. ಮೋಸದ : ಕಪಟದ : ಪಂಚನೆಯೆಂ- (ನಾ). ೨. ಕೃತ್ರಿಮವಾದುದು : ಕೃತಕವಾದುದು : ಭಾಯಿಯಿಲ್ಲದ ಮಾಣಿಕಕ್ಕೆ ಮಾವಳೆರಸದಿ ಪ್ರಿಯದಿಂದಲಿತಗೆಯು ರಸದಿ ಭಾವನೆಗೆಯ್ಕಂಪಾಯತದಿ ಗಜನಿಂಜೆಪಾಳಯಮಲೀಳಂ ವೇಳೆ ಭಾವನೆಗೆಯ್ಕಂಲವನೂ ಮಾಯಕದ ರತ್ನವೂನಿರೆ ತೋರ್ಪುದಲ್ಲದೆ ಭಾಯಿ ವರ್ಧಿಪುದವಕೆ (ಕಕ್ಕಣ. ೩೩-೦); ಹವಳದ ದ್ವೀಪವೆಂದರೆ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಹವಳದ ಪುಳ್ಚುಗಳ ಒಂದು ಕೋಟೆಯೇ ಸರಿ. ಈ ಮಾಯಕದ ದ್ವೀಪಗಳು ಕೋಟ್ಯಾವಧಿ ಪ್ರಾಣಜೀವಿಗಳಿಂದ ಆದುವು (ಜಾಲಕ್ಕ. ೩೫, ೧೩೭). ೩. ಕಣ್ಕಟ್ಟು ; ಇಂದ್ರಜಾಲ ; ಸಿನೆಮಾ ಉಡುಗೆಯು _ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು, ಆ ಉಡುಗೆಯಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಮಾಯಾಕವನ್ನೆಂದಿಗೂ ಕಲ್ಪಿಸಲಾರರು (ಪಚಕ್ಷ. ೦೭೯); ಅಯ್ಯೋ, ಯಾವ ಮಾಯಕಜ್ಜಾಗೆ ಬಂದು ಬಿಟ್ಟಿ ಈಟು ಪತ್ರ ? (ಪಚಜ. ೩೩). ೪. (ದೇವರ) ಲೀಲೆ : ಆಟ ; ಎಲ್ಲಾ ಅವನ ಮಾಯಕ. ದೇವರ ಮಾಯಕ (ಪಚಜ. ೫೦). [< ಸಂ. ಮಾಯಿಕ]

ಮಾಯಕಾತಿ 'ಮಾಯಗಾತಿ' ನೋ.

ಮಾಯಕಾರ 'ಮಾಯಗಾಜಿ' ನೋ.

ಮಾಯಕಾರ್ತಿ (ನಾ)- ಮೋಸಗಾತಿ ; ಕಪಟಿ : ರಾಘವಂ ಮಾಡಿವುಪ ಹತಿಯಿಂ ದಶಾನನಂಗೆ ದಾಯುವಂ ಪೇಳ್ವವನ ವಂಶಮಂ ಸಜಜ್ಞಿಸಿದ ಮಾಯಕಾರ್ತಿ[ಪಣಾಪ. ೫] ದುಪೊಲೆಪ್ಪಾಲಯ್ಯಕೆ ಬಂದೆಸಗಪಾಯುಮಂ ಹರ ದಿಲ್ಲಿಂದೆ ಪೋಗೆಂದವಳನುಸ್ಮಬಿಂ ಕೋಪ್ತಸಿದನು (ಕೃಪಾಪ. ೯-೨೨). [ಮಾಯಕಾಜಿ + -ತ್ತಿ (< -ಇತ್ತಿ)]

ಮಾಯಕಾಜಿ, ಮಾಯಕಾರ (ನಾ)- ೧. ಗಾರುಡಿಗ ; ಯಕ್ಷಿಣೀ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ಜೀಯ ವಿಗಡ ಬ್ರಹ್ಮಕರವಿಂದಾಸುಂಧ ಮುಂಗಡಿಯಲಿಜ್ಞದುದು ಮಾಯಕಾಜಿರೆ ಮೋಹರವನುಬ್ಬಟೆ ಚಿತ್ತ ರ್ಸಲಪ ಹೋಯಿತ್ತು (ಪಚಾಕಿ. ೦೨-೩೩). ೨. ಮೋಸಗಾರ ; ಕಪಟಿ : ರಾಮು ತಕ್ಕನ ನಿಧಿಯು ಠೌಳನು ಮಾಯಕಾಜನ ತೆಂದು ಮನ್ನಿಸಿ ರಾಯರಳಿಮಾಸವ ವಿಧಾಡಿಸಿಕೊಂಡೆ ನೀನು (ಕಾಣ್ಯ. ೯-೩೦); ಎಲೆ ಮಾಯಕಾಜಿ ನಿನ್ನಂ ಮಹಾಯುಜಗಳೊಡಗೊಂಪು ಬರಪೇಳ್ವರ್ (ತಿಪಪ್ರ. ೨೦-೨೩). **ಮಾಯಕಾರ** : ೨. ನಾರಿಯರು ತಿರಿಗೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಸರಸಿಯಂ ತಲ್ಲಣಂಗೊಳುತೀರಿ ಮಾಪುಕಾರನು ಕೃಷ್ಣನೆಪ್ಪೆ ಪೋದನು ಯೆನುತ್ತ (ಪಜಪೋ. ೦೦-೩೪). [ಮಾಯ + -ಕಾಜಿ]

ಮಾಯಗಾತಿ, ಮಾಯಕಾತಿ (ನಾ)- ಮೋಸಗಾತಿ; ಕಪಟಿ : ಮಾಯುಗಾತಿ ಪಪಾವನೆನುತ ಹಿಡಿಂಬಿ ಗಮಿಸಿವೆಳ್ದು (ಕಾಮ್ಯಾಕ. ೯-೦೦); ಆ ಮಾಯಗಾತಿ ಯುರಿ ಅಪಳನ್ನು ಕೋಪದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿ. . . ಪಯಾಪ ಮಾಡಿದರು (ಪಚಳ. ೩೭). **ಮಾಯಕಾತಿ** : ಮಾಯಕಾತಿಯ ಪರಿಬಕಡಪಿಯಲಿ ಬಂದು ಕಾದಿಯೆ ನಿಮ್ಮ ಕೈಯಲಿ ಹೊಂದಿದಾ ಖಿರತನುಜನೀತನು (ಕಾಮಂ. ೩೨-೦೨); ಮಾಯಕಾತಿಯ ಸಂಗ ಅಭಿವಾನಳ್ಗಳ (ಪುರುಪ. ಕಾ. ೩-೦೦೯-೪).

[ಮಾಯ + -ಕಾತಿ]

ಮಾಯಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಎಲವರದ ಕಥವ ಬೂರ ಮಾಯಗಾವುಣ್ಣರ ಮಗ . . . ಊರುಳಿವಿನೊಳ್ ಕಾದಿ ಸತ್ತಮ್ (ಎಳ X, ೪೨೨೫. ೨೫೬-೬; ಕ್ರ. ೧೦೦೨).

[ಮಾಯ + ಗಾವುಂಡ (< ಗಾಪುಂಡ)]

ಮಾಯಾಕೋವಿದ (ನಾ). ಗಾರುಡಿವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಣತನಾದವನು: ಇಂದ್ರಜಾಲವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದವನು : ರಾವುತರು ಶಿಲ್ಪಿಗರು ಮಾಯಾಕೋವಿದರು. . . ಮೃಗಜೀವಿಗಳು ತಾಕುನಿಕರಸದರು ರಾಜಸಭೆಯೊಳಗೆ (ಕಬ್ಬಿಕ- ೨-೨೭). [ಸಂ.].

ಮಾಯಾಚಾರ (ನಾ). ಡಂಭಾಚಾರ: ಕಪಟ : ಮಾಯಾಚಾರ ಪರಿಣತರ್ಪು ಪೆಪ್ಪಮಾತ್ರದಾನಗಳುಂ ಕಿರ್ಯಗ್ಳಾಶಿತ್ಯಮುಂ ಪೊರ್ದಿದ ಮಿಥುನಂಗಳಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ ಪರಸ್ಪರೆ ವೈರಂಗಳಲ್ಲದ . . . ರಮಿಳುಸುವೆವು (ಅಂಕಿ- ೩-೪೮. ೭) [ಸಂ.]

ಮಾಯಾಜಡ (ನಾ). ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಮೂರ್ಖತೆಯುಳ್ಳವನು : ಖಾಯೆಶ್ವದಂತೆ ನುಡಿವುತೆ ಕಾಯಜವಿಭವಕ್ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಗೆಲೆಸೋಲ್ತಾ ಮಾಯಾಜಡರಲ್ಲರ್ಗೆಲಲಾಮುಂಗಾಣದೆ ಬಳಲ್ಕೆಯಿಂದಿಂತ್ತಂದರ್ (ಕ್ಷಸ. ೩೭-೨೩). [ಸಂ.]

ಮಾಯಾಜಾಲ (ನಾ). ೧. ಗಾರುಡಿ : ಇಂದ್ರಜಾಲ : ಇವರು ತಮ್ಮ ನಾಟ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ರೇಖಿಸುವ ರಂಗ ನಮೂನೆಗಳು. . . ಅವರ ವಿವಿಧವಿಚಿತ್ರವಾದ ವಾದ್ಯಗಳು ಇವೆಲ್ಲ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಮಾಯಾಜಾಲವನ್ನು ಬೀಯುತ್ತವೆ (ಚಾರು. ೩೭೨). ೨. ಮೋಸದ ಬಲೆ : ಮೋಸಗಾರಿಕೆ : ತಾನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷಿಸುತ್ತಿರುವ ಶತ್ರುವು ತನ್ನ ಮಾಯಾಜಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಸಿಕ್ಕಿ ಜೀವನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿಯೂ ತೃಪ್ತಿಹೊಂದದೆ. . . ತನ್ನ ಹಗೆಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಗೊಳಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡನು (ಕವಿ. ೪೨). [ಸಂ.]

ಮಾಯಾಜೀವಿ (ನಾ). ಗಾರುಡಿವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಬದುಕುವವನು : ಇಂದ್ರಜಾಲವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. [ಸಂ. ಮಾಯಾಜೀವಿನ್]

ಮಾಯಾತೀತ (ವಾ). ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಮೀರಿದವನು : ದೇವರು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಸತ್ಕಜ್ಞಾನಮಯ ನಿರ್ಧೂತ ಮಾಯಾತೀತನೀ ಹರಿ (ಕುಮಾ. ೯-೧೬); ಈಯಬಿಳಜಗವನೆಂಜಿ ಹೊದ್ದಿ ಹೊದ್ದದೆ ಭವಾಬ್ಧಿಯುತದೆ ಜಿಯಿಳವ ತಿರುಗಿಸುತ್ತಿಹನು ಮಾಯಾತೀತನಪ್ಪ ಶಿವನು (ಚಿಕ್ಕಪು. ೯-೩-೩೩); ಮಾಯೆಯು ನಾನು, ಮಾಯಾತೀತನು ನಾನು (ಪಾಂತಪ್ರ-೦೬-೦೭). [ಸಂ.]

ಮಾಯಾತ್ಮ (ನಾ). ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮಾಯಾತ್ಮಕು ಮಾಯವೆಂಬ ಭವಜಾಲದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಘೋರಸಂಸಾರವ ಕಂಡು ನಾಚ ದೇಕೆನ್ನ ಮನ (ಪಿಪಾಗಪ- ೪೭-೦೬೩). [ಸಂ. ಮಾಯಾತ್ಮನ್]

ಮಾಯಾದಂಡ (ನಾ) ಇಂದ್ರಜಾಲದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಕೋಲು : ಮಂತ್ರದಂಡ: ಈ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಬಾಲಕನುಹರಲಾಲನ ಹೃದಯದ ಉದ್ಬೋಧನಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಣಮಯ ಮಾಯಾದಂಡವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದನು (ಇತ್ಯ. ೩೦೩). [ಸಂ.]

ಮಾಯಾದೀಪ (ನಾ). ಕತ್ತಲೆಕೋಣೆಯಲ್ಲಿಯ ಬಿಳಿಯ ಪರದೆಯ ಮೇಲೆ, ಗಾಜುಹಲಗೆಯ ಮೇಲಿನ ಚಿತ್ರದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೀಪಯಂತ್ರ .— ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಉಪಕರಣ: ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಶಬ್ದಗಳ ಸ್ವೀಕರಣದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ರೀತಿಯೆಂದರೆ, ಆ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ತದ್ವತ್ತಾಗಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಭಾಷಾಂತರಿಸುವುದು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ . . . walking stick ನಡೆಗೋಲು : Magic-lantern ಮಾಯಾದೀಪ: ಇತ್ಯಾದಿ (ಚಾಪಾಜ್ಞ- ೧೩೭) 'ಮಾಯಾಲಾಂಧ್ರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಾಯಾದೇವಿ (ನಾ). ೧. ದುರ್ಗೆ : ಆದಿಶಕ್ತಿ : ಮಾಯೆ : ಎಲೆ ಮಾಯಾದೇವಿ ಲೋಕತ್ರಯಜನನಿ ಮದಾಜ್ಞಾಸಮುತ್ಪನ್ನೆ . . . ಪೂಜಕ್ಕೆ ಮಾಂಸಾದಿ ನಾನಾಬಲಿಯಿಂ ದೇವರ್ ನರರ್ ತ್ವಚ್ಚರೇಣಕಮಲಮಂ (ಜಸಾ. ೩-೩೬). ೨. ಗೌತಮಬುದ್ಧನ ತಾಯಿ: ಸತ್ಯಾಕ್ಯಸಿಂಹಃ . . .ಅರ್ಕಬಿಂಧೋಃ ಮಾಯಾದೇವೀಸುತಃ ... ಪಿ ಪಾಕ್ಕಿಗೆ ಯಾರು ಪೂಜ್ಯನೋ ಅಂತಾ ಬುದ್ಧದೇವರ ಹೆಸರು (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೦೬). [ಸಂ. ಮಾಯಾದೇವೀ]

ಮಾಯಾನಿದ್ರೆ (ನಾ). ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗಿಸುವ ನಿದ್ರೆ : ಮಾಯಾಪಕ್ರಿಯೆಂದ ಬರಿಸುವ ನಿದ್ರೆ : ಆಜಿಳಧುಪನಜನನಿಯುನಾಗಳ್ ಪಾಜಿಯಿಸಿ ಮಾಯಾನಿದ್ರೆಯಿಸುಜಿ ಮಾಯಾಶಿಶುವನಿರಿಸಿ ಮುಂದೆಬಿಕೆಯಾ (೧೮೪. ೭-೫೩); ಮಾಯಾನಿದ್ರೆಯುಂದ್ರನ ಜಾಯೆ ಜನಾಂಬಿಗೆ ಪಡನು ತಜೆಯಂದೆ ಭುವನಜ್ಯಾಧುನನತ್ತಿ ಬಟ್ಕ್ಯಂ ಮಾಯಾಶಿರುವ್ಯಂದ ನಿರಿಸಿ ಮುಂದೆಂಬಿಕೆಯಾ (೩೬೩. ೬-೦೦೪). [ಸಂ. ಮಾಯಾನಿದ್ರಾ]

ಮಾಯಾಪಾಶ (ನಾ). ೧. ಮೋಹದ ಬಂಧನ. — ಪಾಶ : ಮೂಡು ಪಾಶ ಬಿಂಗಿ ಮನದ ಗಂಟು ಬಿಡದನ್ನಕ್ಕ ಕೂತಲುಸಂಗಮವೇನೆಂತೊಲಿ ಪನಮ್ಮಾ (೫೫೨. ೨೦೩) : ದೇವ ನೀ ಮಾಯಾವಿ ಮಾಯಾಪಾಶವ್ವಿರು ಸಾವು ಬಲ್ಲೆವೆ ನಿಮ್ಮನು (ಕಾಣ್ಮಾ. ೫-೩೨) : ಆಶಾಪಾಶ ವೀಚೆಂಬೊ ಪರಮಾಬ್ಧಿಯೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿ ಮಾಮಾಪಾಶೊಳ್ಕೊಳಗಾಗದೆ ಮಾನ್ಯನಾಗೊ ನೀ ಧನ್ಯನಾಗೋ (ಕ್ಷೀಂಪ್ರ. ೩-೩-೦). ೨. [ವೀಶೈ] ಪಂಚಪಾಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪಾಶಪದಾರ್ಥವು . . . ಪುಲಜಾಶ ಮಾಯಾಜಾಶ ಕರ್ಮಜಾಶ ಬಂಧಪಾಶ ತಿರೋಧಾನಪಾಶವೆಂದು ಪಂಚಪ್ರಕಾರ ಮಾಗಿರ್ಪುದು (ಪಪೀಗ. ೦೬೩) : ... ಮಾಯಾಪಾಶ(ಡೆಂಬಿ)ನಿವೃತ್ತಿಯೇ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥ (ಶಾಕರ. ೨೦೩). [ಸಂ.]

ಮಾಯಾಫಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : "ಛಿತ್ರಲಾಫಲಂ – ಮಾಯಾಫಲ(ಮಾಪಾಳ ?)" (೬೭೧. ೫೯) : "ಮಾಯಿಕಾ-ಮಾಯಾಫಲ" (೬೫೦. ೦೨೩). [ಸಂ.]

ಮಾಯಾಬಜಾರ "ಮಾಯಾಬಾಜಾರ" ನೋ.

ಮಾಯಾಬಾಜಾರ, ಮಾಯಾಬಿಚಾರ (ನಾ). ಇಂದ್ರಜಾಲದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಪೇಟೆ : ಪುಟ್ಟರು ಈ ಮಾಯಾಬಾಜಾರವನ್ನು ನೋಡಿ ಅನಂದ ಪುಳಕಿತರಾದರು (ಪಮ್ಮಿ- ೭೧). **ಮಾಯಾಬಜಾರ** : ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ ಬರುವ ; ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಒಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ : ಅಮ್ಮೂಲೆ ಯಾವ್ದೆ. ಶಾಸ. ಮಾಯಾಬಜಾರ (ಶತ್ರಾ. I, ೪೦೬): ಈ ಪ್ರಪಂಚವೆಂದರೆ ಮಾಯಾಬಜಾರವು (ಕರ್ಣಾಹು- ೦೨).

[(ಸಂ. ಮಾಯಾ) + ಬಾಜಾರ]

ಮಾಯಾಭ್ರಾಂತಿ (ನಾ). ತೋರಿಕೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಭ್ರಾಂತಿ ; ಮಿಥ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭ್ರಮೆ : ಮಾಯಾಭ್ರಾಂತಿ ಕವಿದ ಗೀಕಜ್ಞರ ಹಿರಿಯರೆನ್ನೆ (೫೫೫. ೬೦೩) : ದೇವ ಮಂಜೆಯ್ದೊಕ್ಕಿನು ಭವತ್ಪದಪಾಪ ನಾಂಭೋನಿಪನು ಭಾವಕಾವಳಿಯಲುಜ್ ದೊಂದು ಮಾಯಭ್ರಾಂತಿಯುಂ ಸಿಲುತೆ (೩೦೫೫- ೩-೦೨-೨). [ಸಂ.]

ಮಾಯಾಮರತಾಪು · ಮಾಯ್ಮರುತಾಪು (ನಾ). (ರಾಜ, ಮೆಹಾಧಿಪತಿ ಮೊದಲಾದವರು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ) ಗೌರವಸೂಚಕವಾದ ಲಾಂಛನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮಾನಿನ ಆಕಾರದ ಚಿಪ್ಪೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧ್ವಜ. — ಚಾವುಟಿ : (ಸಾಧಾರಣ ಬಿರುದುಗಳಿತ್ತು) . . . ಬಂದಿಪುಗಳು ವಿಜಿ, ಹಸ್ತಾರುಗಳು, ಕತ್ತಿ ವಗ್ಗೆರೆ ಪಿರಿ, ಮಾಯಾಮರತಾಪು, ಪಂಚನಿಶಾನಿ (ಗುರುಪ- ೫೦). **ಮಾಯ್ಮರುತಾಪು** : ಭಾರಿ ನಗಾರಿ ಮೇಕು ಮಂಗುಲಿಪ ಸುರಾಂತ ಸುತ್ತಿಗೆ ನಿಶಾನೆಯು ಮಾಯ್ಮರುತಾಪು (ಪೀಗಪ ೬-೦೫೬)

[←ಪ್ರಾಕೃ. ಮಾಹೀಪುರಾತಿಪ್ ; ಮರಾ. ಮಾಹೀಪುಸಾತಿಪ್ ; ಮಾಹೀಪೋತ್ರಿಪ್]

ಮಾಯಾಮರ್ದನ (ನಾ)· ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವನು : ಮಾಯಾಮರ್ದನ ಗುರುವೆ ಕಾಯೊ ಪಾಪರರ ಕೃಪಾಳುದೇವನೆ (ಸಿದ್ಧಪ್ಪ. ೨೨-೪).

ಮಾಯಾಮಲ (ನಾ). ೧. [ವೀಶೈ] ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಣಿಮ, ಮಾಯಾ ಪಂಚತ್ರಿ, ಕಾರ್ಮಿಕಗಳೆಂಬ ಮಲತ್ರಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; (ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಮರೆತು) ದೇಹಸಂಬಂಧಿಗಳನ್ನು ಮೋಹಿಸುವಿಕೆ ; ವ್ಯಾಮೋಹ : ಆಣವಮಲ ಮಾಯಾಮಲ ಕಾರ್ಮಿಕಮಲವೆಂಬ ಮಲತ್ರಯಂಗಳ ಕಳೆದು ನಿರ್ಮಲವಾದ ಶಿಷ್ಯನು ಕಾಯಜೀವದ ಭ್ರಾಂತಿಸೂತಕವ ವಿವರಿಸಿ ಕಳೆದು ನಿಶ್ಚಂಕನಾದೆ ಗುರುವು (ಶಪಂ. ೨೭೨-೦೫೫) ; ಆ ಶಿಷ್ಯನೆ . . . ತಪತ್ರಯಂಗಳಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟುಸಿದ ಆಣವಮಲ ಮಾಯಾಮಲ ಕಾರ್ಮಿಕಮಲವೆಂಬ ತಪತ್ರಯಂಗಳ ಕಳೆದು (೦೭೦೫. ೨೭೦-೦೪) ; ಕಳೆದು ಆಣವಮಲ ತೊಳೆದು ಮಾಯಾಮಲ ಉಳಿಯುದಂತೆ ಕಾರ್ಮಿಕಮಲ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಾಹಿತ ಜೆನ್ನಿಬಸಪ್ಪನನೆ (ಸಿದ್ಧಪ್ಪ. ೪೪-೭೨). ೨. ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವ ರೋಧಮಲ, ಬಿಂದುಮಲ, ಕರ್ಮಮಲ, ಮಾಯಾಮಲ ಮತ್ತು ಆಣವಮಲ ಪೆಂಬ ಪಂಚಮಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಜನ್ಮಾಂತರಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುದು : ಅಷ್ಟಭೋಗಂಗಳ ಶಕ್ತಿ ಕಟ್ಟಿಸಿ ರೋಧಮಲ ಬಿಷ್ಟ . . . ಕಾಯಭಾವದಲ್ಲಿ ಮಾಯಾಮಲ ನಷ್ಟ ಪಟ್ಟಸ್ತುವಿಷ ಕಳೆ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆಣವಮಲ ನಷ್ಟ ಇಂತೀ ಪಂಚಮಲಂಗಳು ನಷ್ಟವಾದಲ್ಲಿ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಸೋಮೇಶ್ವರಲಿಂಗ ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರಸಿದ್ಧ (೦೪೪. ಪುಟ. ೦೦೬-೦೧೪). ದುಲ, ರೋಧಶಕ್ತಿ, ಕರ್ಮ. ಮಾಯಾ, ಬಿಂದು ಆಥವಾ ಮಹಾಮಾಯ ಎಂಬಿವೇ ಪಾಶದ ವಿಧಾನಗಳು . . . ಮಾಯಾಮಲವು ಭೇದಜ್ಞಾನವನ್ನೊಟ್ಟುಮಾಡಿ ಸ್ವಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿ ಜನ್ಮಾಂತರಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ (ಚಾಪ. ೩೦೦). 'ಮಾಯಿಮಾಯೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಾಯಾಮಸ್ತಕ (ನಾ). (ರಾಜ, ಮಂತ್ರಾಧಿಪತಿ ಮೊದಲಾದವರ ಬಲಿ ಇರುವ) ಗೌರವಸೂಚಕವಾದ ಲಾಂಛನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಖವಾಡ : ಸಾಧಾರಣ ವಿಜಯಮುಗಳು . . . ಕನಕಜಾಳುರಿ ೨ ವಾಲುಗಳು ೨ ಸ್ಯಸಿಂಹಮುಖಿ ಉಡಾಸ್‌ಪಾವದ ಮಾಯಾಮಸ್ತಕ ಘಾತಾರ ಜಯಘಂಟೆ (೧೪೦೨. ೦೦). [ಸಂ.]

ಮಾಯಾಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ದಾರಿ: ಮಿಥ್ಯಾಮಾರ್ಗ : ಜನೇಂದ್ರಭಕ್ತಸಟ್ಟಿ . . . ತನ್ನ ದೇಹಾರಡೊರ್ವ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗೆ ವಂದು ತಾನವರ್ಗತಿಭ್ರಾಸ್ತಪ್ಪ ದಜ್ಜಿಂದವಹೊಳಾದ ಮಾಯಾಮಾರ್ಗವನಜ್ಜಿಯುದೆ ಜಿನಮಾರ್ಗದೊಳ್ ವೈಭವಮಂ ಲಯಮಂ ಮಾಡಿದ್ದು (ಪರ್ಶಾಕ್ಕು. ೬-೪೪). [ಸಂ.]

ಮಾಯಾಮಾಲವಗೌಳ, ಮಾಯಾಮಾಳವಗೌಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ರೂಪಾವತಿ. ಹಾಗೆಯೇ ಗೇಯಮಪ್ಪ ಜೈರಾಗ. ವಾಟೀ. ಮಸಂತಭೈರವೀ ಪಾಯಾಮಾಲವಗೌಲ (ಕ) (ಶಹಕ್ಷ. ೦೭೦).

ಮಾಯಾಮಾಳವಗೌಳ : ಚಿತ್ರರೇಣುಸಂಗೀತ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಭೈರವಿ' ರಾಗವನ್ನು ಬಹುವಾಗಿ ಹೋಲುತ್ತದೆ, ನಮ್ಮ ಮಾಯಾಮೂವ ಗೌಳ (ಪೆಸಂಗೀತ. ೦೦೪) ; ಪಾಯಾಮಾಳವಗೌಳ . . . ಭಕ್ತಿಕರುಣಾರಸ ಪ್ರಧಾನರಾಗ (ಸಂಗೀತೆ. ೦೫೯).

ಮಾಯಾಮಾಳವಗೌಳ 'ಮಾಯಾಮಾಲವಗೌಲ' ನೋ.

ಮಾಯಾಮುಖಿ (ನಾ)· ಮಾಯೆಗೆ ಒಳಗಾದವನು : ಅಜ್ಞಾನದ ದವಡೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದವನು : ಕಾಮಕ್ರೋಧಲೋಭಮೋಹಮದಮತ್ಸರವೆಂಬ ಪಗೆಗಳ ಪಿಡಿದು ಪಂದಿಟ್ಟೊಡನಾಡಿದ ಕಂದಿನಂತಾದರು ಇವ್ರು ಬ್ಬರೆ ಗುಪೇಶ್ವರ ಮಾಯಾಮುಖಿರು ನಮ್ಮುವನು (೦೪೦೦. ೭೯-೭೪೯). [ಸಂ.]

ಮಾಯಾಮೃಗ (ನಾ). ಮೋಸದ ಜಿಂಕೆ : ಕಂಡಳುದಕದ ನೀರಸರಿ ಕೈಕೊಂಡ ಮಾಯಾಮೃಗದ ಮೂರ್ತಿಯು (ತೊಪಶಾ. ೩-೮-೨೪). [ಸಂ.]

ಮಾಯಾಯುದ್ಧ (ನಾ). ಇಂದ್ರಜಾಲ ಮುಂತಾದ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ : ಮಾಯಾಯುದ್ಧದೊಳಂ ದಿವ್ಯಾಯುಧ ಯುದ್ಧದೊಳಮಧಿಕಬಲರುಭಯಬಲಂ ಜಯಿಂಬಿನೆಗಂ ಕಾದಿದರಾಯತಿ ನಿಲೆ ಕುಂಭಕರ್ಣನುಂ ಮಾಯತಿಯುಂ (ಪಂಂಚಪಾ. ೦೩-೦೧೩) ; ಘಟೋತ್ಕಚನು ಹೊರಟು ಅಲಾಯುಧ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಕೊಂದು ಕರ್ಣನನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಮಾಯಾಯುದ್ಧ ಮಾಡುತ್ತ ಅದೃಶ್ಯನಾದನು (ಪಪಭಾ. ೨೦೯). [ಸಂ.]

ಮಾಯಾವಿ (ನಾ). ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವನು : ಶ್ರೀಯುಮಾವರನಿಯುಧರಸಭಯಂಕರನುಗ್ರಮೂರ್ತಿ ಭಕ್ತಭಯಾವಿ . . . ಪಂಪಾ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನೆಮಗೀಗೆ ಭಕ್ತಿಜ್ಞಾನಸಂಪದವನು (ಪಚಾ. ೦-೬) ; ಈರ್ವರು ಬಳಿಕ್ಕಾ ಓಜಸಾರದಿಂದ ಪೊಣ್ಮಾಂಬಲಕ ಒರ ವನ್ನ ಮಾಯಾವಿಯೂಜ್ಞಿಯಿಂ ನಡೆತಂದು (೦೯೬೫. ೪-೯-೪); ದೂರಾರಿ ದೂಯಾವಿಯೆಂಬರ್ಗಳ ಜಂಬತ್ಯಾಪೇಸಂಕುಳಿಯಿಸೆದನವಂ ಮಾದಿರಾಜಾಭಧೇಯಂ (೪೪೫. ೪೨-೪). [ಸಂ.]

ಮಾಯಾಶಿಶು (ನಾ)· [ಜೈನ] ಮಾಯೆಯಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಪಂಗು: ಕೃತಕವಾದ ಶಿಶು ; ℗ ತೀರ್ಥಂಕರನಾಗುವ ಶಿಶು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕಕಲ್ಯಾಣವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲೆಂದಕ್ಕಾಗಿ ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರನ ಆಜ್ಞಪಿಯಂತೆ ಇಂದ್ರಾಣಿಯು ತೀರ್ಥಂಕರನ ತಾಯಿಗೆ ಮಾಯಾನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಬರಿಸಿ, ಅವಳ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಮಾಯಾ ಶಿಶುವನ್ನಿಟ್ಟು ನಿಜವಾದ ಪಂಗುವನ್ನು ತಂದು ಇಂದ್ರನ ಕೈಗೆ ಕೊಡುತ್ತಾಳೆ : ಪರಾದೇವಿಯ ಪುಂಜದೆ ಮಾಯಾಶಿಶುವಿಸಿ ಜಿನಾರ್ಭಕನನೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಬರೆ (ಜಾಂತಿ. ೦೦-೯೫). [ಸಂ.]

ಮಾಯಾಲಾಂಛ್ರ (ನಾ). =ಮಾಯಾಡಾಂಬ : ಸಿನಮಾ, ದೂಯಾಲಾಂಛ್ರ ಪೊದಲಾದುವುಗಳೆಲ್ಲ ಬೆಳಕಿನ ಲೀಲೆಗಳು (ಚಾಂಕ್ರ. ೩೯. ೯೩೯).

[(ಸಂ. ಮಾಯಾ) + ಲಾಂಛ್ರ (< ಲಾಂಛನ)]

ಮಾಯಾವಾದ (ನಾ). [ವೇದಾಂತ] ಮಿಥ್ಯಾವಾದ ; ℗ ಪ್ರಪಂಚವೆ ಮಾಯೆ, ಅದು ನಿಜವೆಂದು ಕಾಣುವುದು ಭ್ರಮೆ – ಎಂಬುದಾಗಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಬೋಧಿಸಿ ಅವರ ಅನುಯಾಯಿಗಳು ಅನುಸರಿಸಿದ ವಾದ ; ಇದು ಬೌದ್ಧರ ವಾದವೂ ಆಗಿದೆ : ಆಧ್ಯಾತ್ಮ ಪಥಭೇದ ಭಾಸ್ಕರೀಯ ಮಾಯಾವಾದ ಶಬ್ದಪ್ರಸ್ಥವಾದ ಕ್ರೀಡಾಪ್ರಸ್ಥ ವಾದವೆಂದು ಪಾಲ್ಕುತೆಜನಾಗಿ ಪ್ರಚುರಗೊಂಡಿರ್ದಂ (ಪಪಗೀ. ೦೩) ; ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಬೋಧಿಸಿದ ಮಾಯಾವಾದವು ಇದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಲ್ಲವೆ? (ಚಾಂಕ್ರ. III, ೦೩೭೭). [ಸಂ.]

ಮಾಯಾವಾದಿ (ನಾ). [ವೇದಾಂತ] ಮಿಥ್ಯಾವಾದವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವವನು ; ಅದ್ವೈತತತ್ತ್ವವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವವನು ; ಅದ್ವೈತಿ : ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಗದ್ದಿತು ಕೂಸು ದ್ವೈತಮತವನುದ್ಧರಿಸಿತು ಕೂಸು ಪುಟ್ಟರಾಯರೆಂಬ ಪೆಸರಿನ ಕೂಸು (ಕ್ಷರೆಂದ. ೦-೦೧೩ ೩) ; 'ಮಾಯಾ'ವಾದಿಯಾದ ಈ ದಿವ್ಯಪುರುಷ ಜಗತ್ತಿನ ಮಾಯೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿ ಪಾರ್ಥಿವ ಜೀವನದ ನಿಜಾರ್ಥಕ್ಕವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಪದೇಶಿಸಿದರು (ಜಚಾಕ್ಕಾ. ೧೦೭ ೩೧೫).

ಮಾಯಾವಾದಿಕೋಳಾಹಳ = ಅದ್ವೈತತತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನೀಡಿ, ಆ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಶ್ರೀರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಾಯಾವಾದಿ ಕೋಳಾಹಳ . . . ಶ್ರೀರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಪೃಥವಂಶಿಷ್ಯರು (ಚೆ. VI (R)). ಜಾಂತಪ. ೦೩೩-೬ ; ೧೬೧೭). [ಸಂ. ಮಾಯಾವಾದಿನ್]

ಮಾಯಾವಿ (ನಾ). ೧. ಮಂತ್ರ, ಮಾಟ ಮೊದಲಾದ ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಮಾಂತ್ರಿಗಾರ : "ದಾಂಡಾಜನಿಕಃ, ಕುಹಕಃ . . . ಮಾಯಾವೀ, ಮಾಯಿಕಃ, ಮಾಯಿಗಾ — ಈ ೧೧ ಮಾಯಾವಿ" (ಪಠಾಯು. ೩೬-೦೧೪) ; ಮಾಯಾವಿಗಳ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಪರಿಹರಿಸುವುದು ಪಾಡೆಯಿಂ (ಕುಷ್ಮಗ. ೩-೬) ; ಮಗನೆ ಕೇಳ್ ರಾಕ್ಷಸರು ಮಾಯಾವಿಗಳು (ತೆರಡಾ. ೩-೬-೦೦೩). ೨. ಮೋಸಗಾರ ; ಕಪಟಿ ; ಕುತಂತ್ರಿ : ಅಂತು ಮಾಯಾಕೃತಕದಿಂದ ವಿಮುಕ್ತನಾಗಿ ಪೊಸ್ತಿಂದೊಡೆ ಕವಿಮಂ ಮತ್ತೆನ್ನದೆ ಮಾಯಾವಿ ಪುಚ್ಚಿಕೊಳ್ದಂ (ಪರ್ಮಾಕ್ಷ. ೬-೫೯): ಅದು ಕಾರಣದಿಂ ಕೃಷ್ಣನೊಳ್ ಕಂಟಿರೋಪಾಯಮೆಂ ಬರಣಮಂ ಆ ಮಾಯಾವಿಯೆಂ ಧನುರ್ಮಹೋತ್ಸವಾಮಂತ್ರಣಪ್ಯಪದೇಶದಿಂ ವಿನಾಶವನೆ ಬಿಂಬಿಸುವೆಂ (ಪಾಪ. ೩-೩೦ ಪ) ; ಭದ್ರಪ್ಪನಾಯಕಂ ಪಪೆರಸಹಿತ್ವರೆಯಿಂ ದಾಳಿವರಿದಾ ಮಾಯಾವಿಗಳ ನಾಜೊಳಗಣ . . . ಸೀಪೆಗಳಂ ಕೊಂಡವರ ರಾಜ್ಯರಾಷ್ಟ್ರಮಂ ಪುಡಿಗೈಸಿ (ಪಠಸ್ಥ. ೬-೩ ಪ). [ಸಂ. ಮಾಯಾವಿನ್]

ಮಾಯಾವಿಗ (ನಾ). = ಮಾಯಾವಿ ೧ : ಜಗವನೆಲ್ಲಿ ಕಾಡುವಾ ಮಾಯಿಗೆ ನವಿನವೆನಿಪ್ಪ ಮಾಯಾವಿಗನು ತಾನೆಂದುಂತಿರಲ್ಲದ ಬಯಲ ಬಗೆಗೊಳಿಸಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೨೧೬). [ಮಾಯಾವಿ + —ಗ]

ಮಾಯಾವಿತನ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರಿಕೆ : ಸಂಚು ; ಕುಟಿಲತೆ : ಮಕ್ಕಳೊಡನೆ ಮಾಯಾವಿತನಮಿದಮ್ಮ ಶಕ್ರುವೆ ಶಾಕನರ್ಧಾಂಗಿ ಉಕ್ಕೆವವನು ಬಟ್ಟು ಜೆಂಡು ತರಿಸಿಕೊಟ್ಟು ವಿಕ್ಕನೆ ಕಳುಹೇಕ ತಡವ (ಕುಶಾಪಾಂ. ೩೨-೩೦). [ಮಾಯಾವಿ + —ತನ]

ಮಾಯಾವಿದ (ನಾ). = ಮಾಯಾವಿ ೧ : ರಾವಣನ ಪರಿ ನೆಲೆಸಿತಿವನಲಿ ಸಾವಿಗಂಜುವನಲ್ಲ ವಿಳವಾಯಾವಿದನು ನಮ್ಮುಕುತಿ ಕೊಳ್ಳದು (ಕುಪ್ಪಾಕಾ. ೩೦೩ ೬-೬೬). [ಸಂ. ಮಾಯಾವಿದ್]

ಮಾಯಾಶಕ್ತಿ (ನಾ). ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶಕ್ತಿ ; ಮಿಥ್ಯಾಶಕ್ತಿ : ಶಕ್ತಿಯೆಂಬುದು ಮಾಯೆ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಯದು ತನುವಿನಲಿ ನೀ ನಿಜಮುಕ್ತಿ ದಾಯಕನಲಲು ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳಾಗಾರು ಯುಕ್ತಿಯೊಳಗಿದನರಿತು ಮನದ ವಿರಕ್ತಿಯಲಿ ಭಜಿಸುವಗೆ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯೇ ಕಾರಣವು (ಪಾಶಿ. ೭೩) : ಭುವನಮಬ್ಜೆತ್ತ್ವಪ್ರಧಾನಗಳೆನಿಸಿ ಭೂಮಜ್ಞಾಲೆಗಳಪ್ಪಿಲ್ ಜನಿಸಿ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿ ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿಗಳಿವೆನಿಸಿಪವು (ಕಮ್ಮ. ೩-೪೦). [ಸಂ.]

ಮಾಯಾಶಲ್ಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ವ್ರತಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಅಡ್ಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪುಲ್ಲಮಯಂ ಮಾಡುವ ಮಿಥ್ಯಾಶಲ್ಯಂ ಮಾಯಾಶಲ್ಯಂ ನಿಧಾನಶಲ್ಯಮೆಂಬ ಮೂಱಂ ಶಲ್ಯಗಳ್ ಪಿಂಗಿದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೦೩೦). [ಸಂ.]

ಮಾಯಾಶಿತು (ನಾ). = ಮಾಯಾರ್ಘಕ : ಮಾಯಾಸಿಶುವೆಮಸಿಂ ಮೆಯ್ಯಿ ಮಾಯಾನಿದ್ರೆಯುಮಾಸಿತ್ರಳಿಮಿತಿಗೆ ಜಗಜ್ಜಾಯಾಸನುಯ್ದ ನಿಜಾಳಪ್ರಾಯದೆ ರಚಿ ಶುಚಿಗಳಾರೂ ಕಾರ್ಯೋತ್ಕಂಪರ್ (ತಂಪ್ರಕಿ. ೦೨-೨೩). [ಸಂ.]

ಮಾಯಾಸಂಜ್ವಲನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚಾರಿತ್ರಮೋಹನೀಯಕರ್ಮದ ಅಣುಪ್ರಕೃತಿಯಾದ ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನಾವರಣದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಕ್ರೋಧ, ಮಾನ, ಮಾಯೆ ಮತ್ತು ಲೋಭ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕ್ರೋಧಸಂಜ್ವಲನಂ ಮಾನ ಸಂಜ್ವಲನಂ ಮಾಯಾಸಂಜ್ವಲನಂ ಲೋಭಸಂಜ್ವಲನಂ × × × ಅನಂ ತಾನುಬಂಧಿಲೋಭಮಾಯಾಕ್ರೋಧಮಾನಂ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೩-೪). [ಸಂ.]

ಮಾಯಾಳು (ಗು). ೧. ಮಮತೆಯುಳ್ಳ : ತನ್ನನ್ನು ಅಗಲಬೇ ಇರುವ ಮಾಯಾಳು ತಂದೆಯು ಒಮ್ಮಿಂದೊಮ್ಮೆ ಗತಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕೃಷ್ಣನಿಗಾದ ಮೀಯಿಸ್ನಾ ಹೇಳಲಳವಲ್ಲ (ಜತ್ಕಗ. ೯). (ನಾ). ೨. ವಾತ್ಸಲ್ಯವುಳ್ಳವನು ; ಮಮತೆಯುಳ್ಳವನು : ಇಂಥಾ ಮಾಯಾಳುವಾದ ತಂದೆಯು ತೀರಿದನೆಂಬ ಹಂಬಲವಿಲ್ಲದೆ (ಪುಂಜಿಪು. ೩-೬೦೬).

[← ಮರಾ. ಮಾಯಾಲು, ಮಾಯಾಳೊ = ಮಮತೆಯುಳ್ಳ/ಈ ಪದವು ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಕೃಪಾಲು', 'ದಯಾಲು' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ರೂಪಗೊಂಡಿರಬಹುದು]

ಮಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಗಾರುಡಿಗ ; ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ ; ಮಂತ್ರಗಾರ : "ದಾಂಡಾಜನಿಕಃ, ಕುಹಕಃ . . . ಮಾಯಾವೀ, ಮಾಯಿಕಃ, ಮಾಯಿಗಾ — ಈ ೧೧ ಮಾಯಾವಿ" (ಪಠಾಯು. ೩೬-೦೧೪) ; ಆ ತತ್ಕಾಲದ ಮಾಯಿಗಳ್ಳ ಮಯನೋತು ಕಲುವಾಗಲ್ಕೆ ಕಜಿದರು ಸೂಪಸಂತರ್ಧಾನಧಾರಣೆಯೆಂಬ ವಿದ್ಯೆಗಳ (ಪಠಾಗ. ೩-೦೨-೩೦). ೨. ಮೋಸಗಾರ ; ಕಪಟಿ ; ಕುತಂತ್ರಿ : ಕರವ ಮುನಿದನು ಮುಮ್ಮಿಪ್ರಾಣ . . . ಜೀವೇಶರೈಕ್ಯಪ್ತಿ ಜಗತು ವಿಭ್ರಮೆಂದು ಈ ವಿಧ ಮೇಳುವ ಮಾಯಿಗಳಿಜಿಂದು (ಭೂಕಂದ. ೦-೦೧೪-೦) ; ಆ ಮಾಯಿ ಮರಾಟರ ಗುಡಂ ಮಾಯಾತೀತಂಗೆ ಮಣಿದು ಬಿನ್ನಪಿಗೆಯ್ದಂ (ಪಠಂ. ೩೪-೧೩). ೩. ಬ್ರಹ್ಮ. ೪. ಶಿವ. ೫. ಅಗ್ನಿ. ೬. ಕಾಮ. ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಬುಸಃ — ಮಾಯಿ" (೬೩೧. ೦೦೪).

[ಸಂ. ಮಾಯಿನ್]

ಮಾಯಿಕ (ಗು). ೧. ಮೋಸದ ; ಕಪಟದ. ೨. ತೋರಿಕೆಯ ; ಭ್ರಾಂತಿಯ : ಈ ಮಾಯಿಕಸಂಬಂಧವಾದ ದೇಹದ ತಾನೆಂದೆಂಬ ಮೂಢಾತ್ಮರನೇನೆಂಪೆಪ್ಪೆ (ಸಿದ್ಧೇಶ. ೪೭-೦೪೪). (ನಾ). ೫. ಮೋಸದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಕಪಟದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಮಾಯಿಕಕ್ಕೆ ದೇವತ್ವವುಂಟೇ ಮರುಳತಮಾನಪಿಂ ಮಹಾದೇವನೇ ದೇವನಲ್ಲದೆ (ಸಿದ್ಧೇಶ. ೨೦-೦೦೬) ; ಮನದಿಂದ ಮಾಯಿಕಂ ಮನದಿಂದ ಮಂಗಲಂ ಮನದಿಂದ ಸಕಲಸಂಶಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲ ಮನದಿಂದೆ ನರಕಕಳಿವರು (ಸುರುಪೋ. ೨-೦೬೨) ; ಮಾಯಿಕಮಿದು, ಮಾಧವನಿಸಲ್ಲದೆ ಪೆಱರಿವಾಗದು (ಕಬ್ಮಿಕ. ೦೨೯). ೪. ತೋರಿಕೆ ; ಭ್ರಾಂತಿ ; ಭ್ರಮೆ : ದೇವ ಹುಟ್ಟುವಾಗ ಮಾಯಿಕವ ತೊಳಕಿವ ಧರಿಸಿ ಬಂದನೆಂಬರು ಅದು ಬಣ್ಣದ ಬಿಚ್ಚಣಿಯ ಮಾತ್ರ (ಕೋಳಮಾ. ೪-೦೩) ; ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ತೋಱುವ ಮಾಯಿಕವಳಿಯಿತ್ತು ಮಾಯಿಕಪಯಿತ್ತಾಗಿ ನಿರ್ಮಾಯನಾದನು ಕಾಣಾ (ಸಿದ್ಧೇಶ. ೦೪೬-೩೩೩). ೫. ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಭ್ರಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಪುಣ್ಯಪಾಪಫಲಾನುಭವಕ್ಕಾಗಿ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಶರೀರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಭಜಪಾಶರ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಯಿಕವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಅವನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವನು (ಪಾಶಿ. ೨೩೭). ೬. ಮಾಯೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು : ಅದ್ವೈತ ವೇದಾಂತದಲ್ಲಿ . . . ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಲ್ಪಿತನಾದ ಸಗುಣಮೂರ್ತಿ ಎನಿಸಿದ ಈಶ್ವರನು ಮಾಡುಂಕನೂ ಅವನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತನಾದ ಪ್ರಪಂಚ . . . ಸ್ವಪ್ನಸದೃಶವೂ ಆಗಿವೆ (ಕಕ್ಷ. ೩೨). ೭. ಮಾಯೆಗೆ ಒಳಗಾದವನು ; ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟವನು : ಮುಳುಗುವಾತ ಮುಳುಗುವಪನೆಪೆತ್ರಪಿಲ್ಲನೆ ತಾ ಮಾಯೆಯೊಳಗಾಗಿ ಮಾಯಿಕರ ತನ್ನ ವಾದಾಂಬುವಿಂ ಪರಿಪರಿಪೆನೆಂಬಪ ತೆಗೆದುಕೊಂಬಪ ಇವರ್ಮರೂ ಮುಳುಗಿ ಮುಮಾಶಕ್ತಿಯೊಳಗಾದರು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧೇಶ. ೩೦-೨೩೦). ೮. ಗಾರುಡಿಗ ; ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ : ಮಾಯಾವಿ : "ದಾಂಡಾಜನಿಕಃ, ಕುಹಕಃ . . . ಮಾಯಾವೀ, ಮಾಯಿಕಃ, ಮಾಯಿಗಾ — ಈ ೧೧ ಮಾಯಾವಿ" (ಪಠಾಯು. ೩೬-೦೧೪). ೯. ಮೋಸಗಾರ ; ಕಪಟಿ. ೧೦. = ಮಾಯೋಮಲ ೧ : ಶಾ ಮಾಡಿದೆನೆಂದಡೆ ತನ್ನ ಕೆಳಗಣಜೆ ಅಣವ ಮಾಯಿಕ ಕಾರ್ಮಿಕಮಲಂಗಳಾ (ಶೋಳಪಾ. ೩೩-೦೩೩). [ಸಂ.]

ಮಾಯಿಕಮಲ (ನಾ). = ಮಾಯಾಮಲ ೧ : ಧರ್ಮದ ಹುತಿವಲ್ಲಿ ಕಿರುಗಾಧರ್ಮ ನಿರ್ಮಲವ ಕೆಡಿವಲ್ಲಿ ಮಾಯಿಕಮಲಂ ನಾಸ್ತಿ ಕಾಯ

ಉಳ್ಳವನಕ್ಕ ಪೆಜೆ ಜೀವಪೆಳ್ಳನಕ್ಕ ಸೆಪಹು (ಸಣ. ೪. ೬೬೪-೦೬೬).

[ಸಂ.]

ಮಾಯಿರ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬೆಳ್ಳಿಂಲಂ ಪೂಣೂಜುಮುಂ ಮಹಾಸಿರಿವನ್ನನಾಳೆ ಮುಳ್ಳುನ್ದೆ (ದ) ಪನ್ನೆರಡುಮುಂ ಮಾಯಿರ್ಮ್ಮನಾಳೆ ಸಿರಿವುರಕೆ ಬಗೆಗ ಪೆರ್ಗ್ಗಾವುನ್ದಮಾಗುತ್ತಿರೆ (ಪಾ. XXVI. ೬೨-೦೦ ; ೪೦೬).

[ಮಾಯಿ + < ಪರ್ಮ್ಮ್]

ಮಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಾಯು, ಹುಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ವಾಸಿ ಮಾಡು. — ಗುಣಪಡಿಸು : ಮಾಯಿಸೊಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ತೋರುವಳು ವಿಗಿಲಕ್ಕರೆಯ ಮಾಯಿಪಳು ಗಾಯಗಳನ್ನು (ಪೊಣು. ೦೪೬).

[ಮಾಯ್ವು + — ಇಸ್ವು]

ಮಾಯಿಯೆ (ನಾ). ಈ ಮಾಯಾಮಲ ೧ : ಯಾವ ಪುರನೆ . . . ಆಣವ. ಮಾಯಿಯಾಯ, ಕಾರ್ಮಿಕಮೆಂಬ ಮೂರುಮಲಗಳನ್ನು ಹಾಶ ಮಾಡುವ ತೀರ್ಥವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮಂತ್ರಾಪಹಾರೀನದಿಯು ತೀರದ ಕ್ಷೇತ್ರವಾಗಿರುವುದೊ . . . ಆ ಏಪುರಿಯನ್ನು ಪಂದಿಸುವೆನು (ಪಾಣಿನಿ. ೩-೩ ೩೨೪) ; ಆಣವ ಮಾಯಿಯಾಮಲಗಳಿಂದಲೂ ಅಂತಃಕರಣ ಇಂದ್ರಿಯ ದೇಹಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜೀವಾತ್ಮನು ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ (ಭಗೀತ. ೨೦೯). [ಸಂ.]

ಮಾಯು, 'ಮಾಯ್' ನೋ.

ಮಾಯ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಮಾಟ : ಅಭಿಚಾರ. ೨. ಪಿತ್ರ : "ಮಾಯುಃ. ಪಿತ್ರಂ- ಈ ೨ ಪಿತ್ರಂ" (ಪಂಡಾಜ. ೯೯-೪೩೦). ೩. ಸೂರ್ಯ್. [ಸಂ.]

ಮಾಯಂಚ್ಚೆವ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಉತ್ಸವ ; ಮಹಾಸಮಾರಂಭ : ಲೇಸ ಮಾಡಿದೆ ನಿನ್ನ ದೆಸೆಯಿಂದೆ ಕಿಚ್ಚು ಸಂಡಿದ ತ್ರಿಜನಮ್ಮೊಲು ಮಾಯಂಚ್ಚೆವಕೆ ವಿಗಿಲಾಯ್ತು ಪುತಂಜೆ ನಿಚ್ಚಿಟವ ಸಾಹಸಿಕ ನೀನು (ಭಾಷಾ. ೬೦೨. ೪-೪೨). [ಪ್ರಾ + ಉಚ್ಚವ]

ಮಾಯೂರ (ಗು). ೧. ನವಿಲಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ನವಿಲುಗರಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೩. ನವಿಲುಗಳ ಗುಂಪು. ಸಮೂಹ. [ಸಂ.]

ಮಾಯೂರಧ್ವಜ (ನಾ). ನವಿಲಿನ ಗುರುತಿರುವ ಬಾವುಟ; ಮಯೂರದ ಚಿಹ್ನೆಯಿರುವ ಧ್ವಜ; ℘ ಇದು ಜಾಳುಕ್ಕರಾಜರಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಏಸೆ ಸಂದಿಜ್ಜ ಚಳುಕ್ಕರೆಸ್ಸತಿಯಂದಾರ್ಗ್ಗಂ ಬಾಣ್ಣಿಸೆ ಲ್ಯಾರದೆಂಬಿನೆಗಂ ತಾರಕಪೈರಿಯೊಳ್ಪೆಜೆವ ಮಾಯೂರಧ್ವಜಂ ಪದ್ಮಲೋಚನನಿಂ ಪೆತ್ತ ಮಾಪಮುದ್ರೆ. . . ಧರಿತ್ರಿಯೊಪ್ಪೆ ಭೂತಳಮನಾರ್ದರ್ಪಾಹ ವಿಕ್ರಾಂತದಿಂ (ಕಾಕ. ೩-೩-೨೪; ೧೦೬೨). [ಸಂ.]

ಮಾಯೂರಿ (ಗು). ೧. ನವಿಲಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ನವಿಲಿನ ಚಿತ್ರವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಬಿಲ್ಲು ತೀರು ಮಾಯೂರಿ ಬೇಟಕ ಮಾಂತಾದ ರಿತ್ರುಜಯೋತ್ಸಾರಕಾದಿ ಸಾಧನವಿಶೇಷಂಗಳಿಂದಲುಂ (ಪಪೀಗ. ೨೬೬). [ಸಂ. ಮಾಯೂರೀ]

ಮಾಯೆ (ನಾ). ೧. ಗಾರುಡಿ ; ಇಂದ್ರಜಾಲ : ಮಾಯೆಯೊಳೆ ಗೆಲ್ದು ದಾನವನಾಯಕನಂ ನಗುವ ಮದನಸುತಮಪಹಾಸಕ್ಕಿಯೆ ಬೆಡಂಗಾಯ್ತು ದುಶಶ್ಕೀರ್ಣಮಂ ಪುನೋಹರಿಸುತಪ್ರಸಾಧನರುಚಿಯೋಲ್ (ಚಗಾ. ೦೭-೦೩೨). ೨. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ ; ಕಪಟ : "ಮನಿಯೆಯಿ[ಪಾಣಿ. ಯಪ್ಪು]ನೆ ಮಂಚ್ಚಕ್ಕಂ" (ಕುಂಗಣ. ೦೦೩-೩); ಸರ್ವಸ್ವವನು ಪೆಜೆ ಕೆವರಿ ಗೋಟಿ ಗೊಳಿಸುವ ಬಲ್ಕೆಗಳ ಬಲ್ಲಾಟಿಕೆ ಬಹುವಿಧದ ಮಾಯೆಯು ಬೇಟಕಾತಿಯೆ ರೊಪ್ಪಿದರು ಸರನಾಥನಿದಿರಿನಲಿ (ಕೂಡಣ. ೦-೩-೪೦). ೩. ಮಿಥ್ಯೆ ; ಭ್ರಮೆ : ಭ್ರಾಂತಿ : ಯುವತಿಜುಲಿ ಮೋಜುವೇಟದಿ ಕೂಟವೆನು ಪಜೆವಾ ಕಾಯವಮಳಗಧೀನವಾಗಿರೆ ಗಾಯವಡೆದಂಗಜನ ಬಾಣಕೆ ದಾಯ ೪೭ ದಾಯಾಸಗೊಂಬುದೆ ಮಾಯೆ (ಕಮೃತ. ೨-೭೮); ಮಾಯೆಯನು ನೀಗಿ ನಸ್ಸಂತೆ ಲಾಂಗೂಲಜಿಜ್ಞಾಮಿ ನಮತೇಜಜ್ಞಾಗಳ ಗಳಿಸಿ ಜೀವನ್ಮುಕ್ತರಾಗಿ (ಕಬೃ. ೪೩-೦೦). 'ಮಾಯೆವಿಡಿ' ಪರಾ. ೪. ಅಜ್ಞಾನ: ತಮೋಗುಣ : ಕೂಡುಸಂಗನ ಕೂಡಿಪೆನೆಂದೊಡೆ ತಾನೆನ್ನ ಮುಂದುಗೆಡಿಸುತ್ತು ಮಾಯೆ (ಪಸಪ. ೦೪). ೫. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ : ನಮ್ಮದಿದೊಂದು ಕುಟುಂಬ ಪರುವಿನ ಮುರಿಯುಂವದಿತ್ತು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ಮಾಯೆ ಆವರಿಸಿತ್ತು. (ಸ್ಕೃತಿ. ೩೦೬). ೬. ಮರುಕ ; ಅನುಕಂಪ. ೭. ಆತಿಯಾದ ಪ್ರೀತಿ : ವ್ಯಾಮೋಹ : ಧನದ ಮೇಲಿನ ಅದರ ಮಾಯೆ ವಿಪರೀತ ಹೆಚ್ಚು (ಇಕ್ಕ. ೩೦೬). ೮. ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ವ್ಯಾಮೋಹವನ್ನು ಬರಿಸುವ ಶಕ್ತಿ : ಜನಕಕ್ಕೆ ತಾಯಾಗಿ ಪೆತ್ತಳಾ ಮಾಯೆ ಪೋಷಕ್ಕೆ ಮಗಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದಳು ಮಾಯೆ. . . ಈ ಮಾಯೆ ಕಳೆಪೊಡೆಯನ್ನೆಳವಲ್ಲ (ಪಸಪ. ೦೩). ೯. ಪಾರ್ವತಿ ; ದುರ್ಗೆ. ೧೦. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. ೧೧. ಪಾರ್ವತಿಯ ತಾಮಸಕಳೆಯ ಒಂದು ರೂಪ : ಅಂಬಿಕೆ ತನ್ನ ತಾಮಸಕಳೆಯ ಮೂರುತಿಯಾದ ಮಾಯೆಯನಳೆಯೊಳುದಯಿಸಿ ದುಲ್ಲಮಿನ ಸೀನಜೀವು ಬಾಯಸಲು (ಕ್ರಳೂಲೀ. ೩-೪೦). ೧೨. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿರುವಂತೆ ಪೊತ್ತು ಸತ್ಯವಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುವುದು : ಪ್ರಪಂಚದ ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿ ; ಪ್ರಕೃತಿ : ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದರೆ ಮೂಲಾ ಜ್ಞಾನ ಮಾಯೆ, ಅವಿದ್ಯೆ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಪ್ರಪಂಚದ ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿ (ಹಿಂದಣ. ೦೧೪). ೧೩. ಬುದ್ಧಿ ; ಪ್ರಜ್ಞೆ. ೧೪. ವರ್ಮ ; ಸೊಕ್ಕು. ೧೫. ಮೂರ್ಖತನ. ೧೬. [ಶೈವ] ಐದು ಬಗೆಯ ಪಾಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅನಾದಿಯಾಗಿರುವ ಅಶುದ್ಧಿ : ಮಲ, ಕರ್ಮ, ಮಾಯೆ, ಮಹಾಮಾಯೆ, ತಿರೋಧಶಕ್ತಿಯೆಂದು ಪಾಶ ಐದುವಿಧ (ಬಂಪಣ. ೨೬). ೧೭. [ದ್ವೈತ] ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಹನ್ನೆರಡುದಳಗಳಿಗೆ ಹನ್ನೆರಡುರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು :ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ೧೨ ದಳಗಳಲ್ಲಿ ೧೨ ರೂಪಗಳು. ಅವು ಶಕ್ತಿ. ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ. ಸಂವಿತ್. ಸ್ಫೂರ್ತಿ, ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಪೂಾ. ವಿದ್ಯಾ. ಮತಿ. ನಿಯತಿ, ಮಾಯಾ- ಕಾಲ, ಪುರುಷ ಹೀಗೆ ೧೨ ರೂಪಗಳು (ಪಾಾರ. ೪-೩೬ ಶಾಕ್ಷರೀ). ೧೮. [ಜೈನ] ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವಿಧವಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪಂಚವಿಂಶತಿಕ್ರಿಯೆಗಳು. ೧. ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಕ್ರಿಯೆ (ದೇವಗುರುಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ ಪೂಜೆ . . . ೨೩. ಮಾಯೆ (ಜ್ಞಾನ ದರ್ಶನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಪಟೋಪಾಯ). ೨೪. ಮಿಥ್ಯಾದರ್ಶನ (ಪರರ ವಿಮಿಥ್ಯಾತ್ವ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಉತ್ಪೇಜನ). ೨೫. ಅಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನ (ಸಂಯಮವಲ್ಲಿ ಉದ್ಯುಕ್ತನಾಗದಿರುವುದು) (ಕ್ರಿಕ. ೬೪).' ಪಂಚವಿಂಶತಿಕ್ರಿಯೆ ' ಪರಾ.

ಪುಟಮಾಯೆ=ಮೋಸಗಾತಿ ; ವಂಚಕಿ : ದಿಟ್ಟೆಯರು ಕುಟಿಲೆಯರು . . . ಬೆಟ್ಟೆಯರು ಪಟುಮಾಯೆ [ಪಾಣಿ. ಟು]ಗಳು ಬಲು ಪುಂದ್ರಿ ಕಾತಿಯರು (ಪಕ್ಷ. ೪೦-೪೬). [ಸಂ. ಮಾಯಾ]

ಮಾಯೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಭ್ರಾಂತಿಗೆ ಒಳಗಾಗು : ಮಾಯೆವಿಡಿದು ಜೀವಿಸುವ ಜೀವಕನಲ್ಲ ಅದೇನು ಕಾರಣವೆಂದಡೆ ಆತ ಘನಲಿಂಗವಿಡಿದು ಜೀವಿಸುವ ಜೀವಕನಾಗಿ (ಪಪ್ರಪ. ೪. ೩೮೨-೦೫೩). [ಮಾಯೆ + ಪಿಡಿ]

ಮಾಯ್ದ ' ಮಾಯ್ದ ' ಪರಾ.

ಮಾಯ್ದು ' ಮಾಯ್ದ ' ಪರಾ.

ಮಾಯ್ಮರುತಾಪು ' ಮಾಪಾಮರತಾಪು ' ನೋ.

ಮಾರ್ (ಸಪೂರೂ). 'ಮಾಡು' ಎಂಬ ನಾಮಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಆದೇಶರೂಪ : ' ಮಾರ್ತಲೆ ', ' ಮಾರ್ದನಿ', ' ಮಾರ್ಪಡು ' ಪರಾ. [<ಮಾಜ್ಯು]

ಮಾರ (ನಾ). ೧. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ ; ವಧೆ. ೨. ಸಾವು : ಮರಣ. ೩. ವಿಷ್ಣು ; ತಜೆ ; ಅಡ್ಡಿ. ೪. ಮನ್ಮಥ ; ಕಾಮ : " ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ್ನ. . .

ಮ್ಮನೆಂ. ಮಾರಃ- ಸ್ಮರಃ . . . ಮನೋಭವಮ್.—ಈ ೨೮ ಕಾಮ(ದೇವ)ನ ಹೆಸರ್ ** (ಹರಿಹರ. ೩-೭೫); ಮಾರಂ ಬಿರಯಿಗೊರ್ಚಿದ ಮಾರಣ ಹೋಮಾಗ್ನಿಧೂಮಪಟಲಂಗಳ್‌ವೋಲ್ ಕಾರ ಮುಗಿಲ್ ನೆಗೆದುವು ರತಿ ನೀರೆಱಿದೊಮಿದ ಶಮಾಲಹುಡಂಗಳ್‌ವೋಲ್ (ಪಂಂಪಭಾ. ೬-೦೬೦); ವಿಷಯಾಭಿರಾಷೆಯುಳ್ಳಿ ವಿರಾಗವಿ ನೆಲೆಯಾಗಿ ಅಖ್ಯಾವರಣದ ಆಚಾರವೆ ಅಂಗವಾದಡೆ ಮರೆಯುಗೊಳಿಪ ಮಾರನ ಮಾಟವು ಪೊರಾಗುವುದಯ್ಯಾ (ಪಕ್ಷ. ೪. ೧೭೬-೦೦೪); ಪದೆದು ಮಾರನ ದಾಳಿ ಬಂದುದು ಕಾವರಿಲ್ಲ ಕಟಾ (ಹುಚ್ಚಿ. ೨-೭೬). ಹಿ. [ಬೌದ್ಧ] ಪಾಪಪುರುಷ; ದುಷ್ಟ : ಪರಿನಿರ್ವೃತಿಸಿ ಮಾರ, ಬದುಕಿಂದ ತೊಲಗೆನೇ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದ ಧರ್ಮ ಬುದ್ಧಿನವ ದುಷ್ಟ (ಸೃಶಾ. ೭೫-೦೬).

ಮಾರನಯ್ಯ = ಮನ್ಮಥನ ತಂದೆ; ವಿಷ್ಣು : ಅರು ವರ್ಣಿಸ ಬಹುದು ಮಾರನಯ್ಯನ ಭಕ್ತಿ ಸೂರೆಗೊಡವರ ಕಥೆ ಧಾರುಣಿಗೆ ಹೊಸದು (ತಗಮಾ. ೦೭೭).

[ಸಂ.]

ಮಾರಂಕ 'ಮಾಱಿಂಕ' ನೋ.

ಮಾರಂದೆಯ (ನಾ)- ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸಮುಣರು ಮರುದೂರ ಮಾರನ್ದೆಯರ್ ವೆದಿಜ್ಞ(?)ದರ್ ಕಿತ್ತೂರ ದಮ್ಮರು . . . ಸಾಕ್ಷಿ (ಸಿಇ. XIV: ೨೬೫-೫೬; ಸಿ. ೨೫ಯ ೭೫).

[?]

ಮಾರಂಬು 'ಮಾಱಿಂಬು' ನೋ.

ಮಾರಕ (ಗು)- ೧. ನಾಶಕಾರಕವಾದ; ಹಾನಿಕಾರಕವಾದ. (ನಾ)- ೨. ನಾಶವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಂಥದು; ಹಾನಿಕಾರಕವಾದುದು : ಈ ಭಸ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮೋಹಕವಾಗಿರುವಷ್ಟು ಮಾರಕವಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಕಾಮಂಂಕ. ೧೫೯); ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಪಾಂಡಿತ್ಯಸಿದ್ಧಾಂತದ ಹಾಗೂ ವಿರ್ದೇಶ ಅನುಕರಣೆಯ ಕಿರುದಾರಿಗೆ ತಳ್ಳಿ, ಎಷ್ಟರೆ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಮಾರಕವಾಗಿದೆ ಯೆಂಬುದನ್ನೂ ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕು (ಜಾಃಕ್ರ. ೮೨). ೩. ಕೊಲ್ಲುವವನು; ನಾಶಮಾಡುವವನು : ತಾರಕನು ಮಾರಕನಾದಾಗ ರತಿಯಲ್ಲದೆ ಇನ್ಯಾರು ಅವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಬಲ್ಲರು ? (ಕೃಕುಃ. ೫೯). ೪. ಪ್ರಾಣಹಾನಿ ಯುನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಂಥ ಕಾಲರಾ, ಪ್ಲೇಗು, ಸಿಡುಬು ಮುಂತಾದ ಭೆಯಂಕರರೋಗ. ಹಿ. ಗಿಡುಗ; ಡೇಗೆ. ೬. ಪ್ರಳಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳ ನಾಶ. ೭. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮತ್ತು ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳ ಅಧಿಪತಿ : ℙ ಎರಡು ಮತ್ತು ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳು ಹಾನಿಕಾರಕವಾದುವೆಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಇದೆ.

[ಸಂ.]

ಮಾರಕತ (ಗು). ೧. ಮರಕತಮಣಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ನವ ರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಪಚ್ಚೆ : ಚಿಕುರಂ ಪ್ರಜ್ವಲಿಪಿಂದ್ರನೀಲನಿಕರಂ ಬಾಯ್ವಿದ್ರುಮಂ ಭಾಯೆ ಮಾರಕತಚ್ಛಾಯೆ ಸಪಾಳಿ ವಜ್ರಮಮಳಂ ದಂತೋತ್ಕರಂ ವ್ಯಕ್ತಮೌಕ್ತಿಕಂ (ಆಪ್ರಪು. ೨-೦೩).

[ಸಂ.]

ಮಾರಕಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಅಡಿಕೆಸುಂಕ ಮಗ್ಗವ ಮಾರಕಾಣಿಕೆ × × × ಬಾ ಹೊಜವಾಜು ವೆಟ್ಟುಸುಂಕ . . . ದೇವರಿಗೆ ವಸಂತೋತ್ಸವ ತಿರುನಾಳ ಬಿಜಯಂಗೆಯಾಪಡಕ್ಕೆ ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕಸ್ಥಾಯಿ ಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟೆವು (ಎಳ. VI (R), ಶ್ರೀರಂಗ. ೩-೦೯; ೨೩೩).

[ಮಾರ + ಕಾಣಿಕೆ (< ಕಾಣ್ಕೆ)]

ಮಾರಕೇಳಿ (ನಾ). ಕಾಮಕೇಳಿ; ರತಿಕ್ರೀಡೆ : ನೀನವಳ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಮಾರಕೇಳಿಯ ಬಿಟ್ಟು ಪೋಪ ಕಾರಣವನು ಪೇಳು (ಸಃಪಂಚಾ. ೩-೩೨).

[ಸಂ. ಮಾರಕೇಲಿ]

ಮಾರಕ್ಕ ಅರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಾರಕ್ಕಅರಸರ್ಬ್ಬನಮಾ [ತಾ]ಪನ್ನಿರ್ಬ್ಬಾಸಿರಮಾಳಿ (ಎಇ. VI: ೦೬೩-೦; ಸಂ. ೭೩೦): ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ದೋರಪ್ಪರಸರಿ ಪೃಥಿವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯೆ ಮಾರಕ್ಕಅರಸರ್ ಬಸವಾಸಿ ನಾಡಾಳಿ (ಕೌಇ. XX. ೦೦-೭: ೧). [ಮಾರಕ್ಕ + ಅರಸ]

ಮಾರಗ. ಮಾರುಗ (ನಾ)- ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಅಯ್ಯುಗನುಂ ಮಾಳನುಂ ಮಾರಗನುಂ ನಾಗ × × × ಮುದ್ದನ ಒಡನೆ ಸಿದ್ಧಿಸಿದರ್ (ಎಳ. VII. ೫೪೮. ೫೫-೬; ೪೧೦ ೧). **ಮಾರುಗ** : ಸುಗ್ಗಗಾವುಣ್ಣನ ಮಗ ಬಸವನ × × × ಮಂದಜ್ಜರ ಮಾರುಗಂ ತಲೆಗಡಿದ (ಎಳ. V. ೪೦೫. ೦೬೫-೬; ೪೦೬). [< ಮಾರ]

ಮಾರಗವುಂಡ 'ಮಾರಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ಮಾರಗಾಮುಂಡ. ಮಾರಗವುಂಡ, ಮಾರಗಾವುಂಡ (ನಾ)- ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : × × × ಱು ಪ್ರಥಿಸಿಗಾಗಾಮುಣ್ಣ ಮಾರಗಾಮುಣ್ಣ × × × ಪ್ಪಯ್ಯ ಬಳಿವ ಬಿದಿಯ್ಕಮ್ಮಾ × × × (ಎಳ. III (R). ಸಂಇಶ. ೩೦೯-೬; ಸಂ. ೨೩೫ಯ ೫೪). **ಮಾರಗವುಂಡ** : ಮಾರಗವುಣ್ಣ ಸನ್ನಿಗವುಣ್ಣಗಂ ಏಟ್ಟದಿ ಬೊಗ್ಗಪಲ್ಲಿ ಮುರಿಗಱುವುಣ್ಣಗಂ ಎಳವಂಕ್ಕಳಿ ಪೆಟ್ಟ ಪೊಗೆಮೆಗ್ಗಯ ತೆಱಿಯ ಬಟ್ಟ ೧ × × × (ಎಳ. III (R). ಸಂಇಶ. ೩೦೩-೬ ; ಸಂ. ೨೩೫ಯ ೫೪). **ಮಾರಗಾವುಂಡ** : ಗೆಲ್ಲೂರ ಮಾರಗಾವುಣ್ಣ × × × ಕೆಱಿಯ ಗಾವುಣ್ಣ ಪಸಿದು ದೇಗುಲವ ಮಾಡಿಸಿದೊಳೆ (ಎಳ. VII, ೫೪೮. ೫೫-೬; ೪೧೦).

[ಮಾರ + ಗಾವುಂಡ]

ಮಾರಗಾವುಂಡ 'ಮಾರಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ಮಾರಗೊಟ್ಟಿಱಿ (ನಾ)- ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಾರಗೊಟ್ಟಿಱರೊಂದು ತೋಟ್ಟಂ ಪೊಯ್ದಾರ್ (ಕ್ಯಶಾ. ೦೪೨೫, ೦೦೬-೨೫; ೨೫೫ಯ ೫೫).

[ಮಾರ + < ಗೊಟ್ಟಿಱಿಯ]

ಮಾರಜನಕ (ನಾ)- ಮನ್ಮಥನ ತಂದೆ; ವಿಷ್ಣು : ಮಾರಜನಕನ ಮೋಹ ಸಾಂಗನ ಸೇರಿ ಸುಖಿಸಲು ಹಾರ್ದಿಸಿ ಬಂದೆವು (ಭಳಿಂದ. ೨-೦೦೨ ೨೫ಯಪದ್ಯ). ಮಾರಜನಕಂ ವಿಪುಳಸಾರಸಭವಂ ದಿವಿಜವಾರವರನುಂ . . . ಸಮುದ ವಾರಣಮುಖಂ ಸಪವಮಯೂರಪತಿವಾಹ ಸೇರಿ ನೆರೆದೊಪ್ಪಿರೆ (ಜಾಬಾಪು. ೦೪-೦೦).

[ಸಂ.]

ಮಾರಜನಕಿ (ನಾ.) ಮನ್ಮಥನ ತಾಯಿ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : ಕ್ಷೀರವಾರಧೀನ್ನಿಕೆ ಮಾರಜನಕಿ ಈರೇಳು ಲೋಕನಾಯಿಕೆ ವಾರವಾರಕೆ ನಿನ್ನಾರಾಧಿಪುದಕೆ ಬಾರುಮನಸು ಕೊಡು (ಪಾಶ್ವ. ೨೫ ಪದ್ಯ). [< ಸಂ. ಮಾರಜನಕಾ]

ಮಾರಟುಬೋಯ (ನಾ)- ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಾರಟುಬೋಯುಸ್ಯ ಕೌಂಡಲ್ಯಗೋತ್ರ ಮನ್ನೆಶರ್ಮಾಣ (ಇಕ. VII, ೦೮೬-೨೦ ; ೪೦೨). [ಶಾ ಇದು ' ಮಾರಟ್ಟುಬೋಯ ' ಎಂದಿರುಬಹುದು]

ಮಾರಡಿ$_1$ (ನಾ)- ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಅನೆಸಾಸಲಾ ಬೀರುಗಳುಂ ಮಾರಡಿಗಳುಂ ಕೊತ್ತನೂರಾ ಕುನ್ದಪ್ಪಡಿಗಳುಂ . . . ೧ ಪೊಲವಂ ನಡಯಿಸಿದೋರ್ (ಎಳ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೭೫-೭೫; ೭೫೨). [ಮಾರ + ಅಡಿ]

ಮಾರಡಿ$_2$ (ನಾ). ಸತ್ಕಾರ; ಉಪಚಾರ : ಭೋಜನಕೆ ಏನಿ ಲಿಂತಿದುವೆ ಮಾರಡಿಯಾಯ್ತು ನಮಗಿನ್ನೇನು ಸಾಲದೇ (ಜಪಾಖ್ಯಾ. ೨೫-೨೦); ಆ ಸಾಧನೆಗೆ ಆದಿಮಂಗಳವಾಗಿ ಅಣ್ಣಾಜಿಯವರ ದಳವಾಯ್ತನಕ್ಕೆ ಬಿಡುಗೆ ವೀಳೆಯದ ಮಾರಡಿಯೇಳುವುದು (ಪಟ್ಟಿ. ೦೬೯-೬). [?]

ಮಾರಣ (ನಾ)- ೧. ಕೊಲೆ; ವಧೆ; ಸಂಹಾರ : "ಮಾರಣಂ. ನಿಶರಣಂ, ನಿರ್ಮರ್ದನಂ . . . ಪ್ರಮಥಮೂ. ಹಿಂಸಾ. ಸಂಜ್ಞಪನಂ — ಈ ೨೧ ಕೊಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೬೮-೬೨); ಉಪರಣ ಮಾರಣ ವಶೀಕರಣ ದ್ವೇಷಣಾದಿಗಳ್ಗೆ ಪೆಱವೆನಿಸಿ ದೊರೆಯುವರ್ಕ ಪಿರಿದುಮಾಗವಂಗಳೆ ಪ್ರಮಾಣಂಗಳ್ (ಕಾಪಂಂಗ. ೬೫೬) ; ಆರು ಬಣ್ಣಿಸಬಹುದು ದೈತ್ಯನ ಮಾರಣದ ಹೋದು ಪನು (ಕಾಕಿಣ. ೫೬-೨೬). ೨. ಅಳಿವು; ನಾಶ : ದುರ್ಮತಿಯಪ್ಪ ರಾವಣಂಗೀ ರಣಕೇಳಿ ಮಾರಣಮನೀಯದೆ ಕಮ್ಮನೆ ಸ್ವತಿ ಪೋಕುಪೋ

(ಹಂಸಚ. ೦೦-೦೬೬) ; ನೇರಿದೆವ್ವೆ ಸ್ನಿಗ್ಧಮುಮುಂತೋರೆನ್ನೆಮುಮುಪ್ಪ ನಾಲ್ಕುಕೇಬೆಮು ತುರಗಂ ಮೂರಣಮಂ ವಿಣ್ಣೂತ್ರವಿಕಾರೆದಿನಿರ್ಪತ್ತು ವರ್ಷದೊಳ್ ಗತಮಕ್ಕುಂ (ಆಕ್ಕ.ಸಾ.೩-೨೬). ೩. ವೈರಿನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ನಡೆಸುವ ಪೋಟಿ. ಮಂತ್ರ ಮುಂತಾದುವು : ಅವರು ಕುಪಿತರಾಗಿ ಮಂತ್ರ-ವಾಟಿ. ಮೂರಣಗಳನ್ನ ಮಾಡಿದರೆ ಇನ್ನೂ ಪಾಡುಪಡಬೇಕಾದೀತಲ್ಲ ಎನಿಸತೊಡಗಿತ್ತು (ಪಂಲಾಣ. ೩೩೬). ೪. ಒದು ಬಗೆಯ ವಿಷ. [ಸಂ.]

ಮೂರಣಮಂತ್ರ (ನಾ). ವೈರಿನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಮಂತ್ರ : ಮೂರಣಮಂತ್ರನಾದಮೆನಿಸುತ್ತು ವಿರೋಧಿಗೆ ಶಾಂತಿಕಕ್ರಿಯಾಕಾರಣಮಂತ್ರ ನಾದಮೆನಿಸುತ್ತು ಧರಿತ್ರಿಗೆ . . . ಆಜ್ಞೆಯಿ ನಿನ್ನ ಚಾಪಟಂಕಾರನಿವಾದಮೋದೆ ಬಲವುಂ ತಜನಂ ತಳೆದಂದಮಾಸ್ಪದೋ (ಹಂಶಾಪು. ೯-೭೬) ; ಜಪಿಸುವಾರದು ಜಪಿಸದಾರದು ಮೂರಣಮಂತ್ರಗಳ (ಸಿಪ್ಪ. ೪- ೦೪೦-೪೬). [ಸಂ.]

ಮೂರಣಹೋಮ (ನಾ). ೧. ಶತ್ರುನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಹೋಮ : ಮೂರಂ ಬಿರಿಬಿಗೊಡರ್ಚಿದ ಮೂರಣಹೋಮಾಗ್ನಿ ಧೂಮಪಟಲಿಂಗಳೆಪ್ಪೋಲ್ ಕಾರ ಮುಗಿಲ್ ನೆಗೆವುವು ರಕ್ತ ನೀರಜಿಪೋವಿದ ಕಮಾಲಪಡಡಗಳಪ್ಪೋಲ್ (ಹಂಶಾಪು. ೬-೦೬೦) ; ಕಾಮುಂಕಾದಿಯು ಎಸಕೆ ಮೂರಣಹೋಮಪಟು ತನ್ನಾಭಿಯುಂಡದಿ ಕಾಮುಪಿದ್ದನು ಮಾಡಲೊಗೆದಾ ಧೂಮಲೇಪದೊಲು ರೋಮು ರಾಜಸುತಿರ್ಕ್ (ಣಗಪ. ೨೩-೦೬). ೨. ನಾಶ : ಅಳಿವು : ದಾಸ ಕೂಬದವಂತೆ ಧರ್ಮದ ಮೂರಣಹೋಮವಾಯಿತೆಂದು ಗಳಹುತ್ತಿದ್ದರು (ಭಂ. ೪೬೬). [ಸಂ.]

ಮೂರಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕಾದ × × ದೊಳ್ ಸತ್ಯಾಮ್ಮಣ್ಣಂ ಕಂಜಣ್ಣನ ತಮ್ಮ ಮೂರಣ್ಣಂಗೆ ಪರ್ಮಾಡಿಗಾವು (ಎಳ. III (R.),ಸುಂಕ್ತಿಪೇ. ೧೦೨-೪ ; ೨೦೬ಮು ೫೫). [ಮೂರ + ಅಣ್ಣ೩]

ಮೂರಥ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ರಥ. ೨. ರಥವಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡೇ ತನ್ನನ್ನೂ ತನ್ನ ಸಾರಥಿಯನ್ನೂ ಕುಮರೆಗಳನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ವಿಕಾಂಗಿ ಯಾಗಿ ಹತ್ತುಸಾವಿರಯೋಧರೊಡನೆ ದುದ್ದ ಪಡುಪವನು ; ಮಹಾರಥಿ: ಉತ್ಕರಕೋಸಲದ ಬಲಾಢ್ಯಂದಮಾದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಮೂರಥನು ದಶರಥನು ತಂದು . . . ಹೊಂದಿದನು ದೇವೇಂದ್ರನಂದದೆ ವಿಮಲಕೀರ್ತಿ ಯನು (ಹರಿವಂ. ೬೯-೦). [< ಸಂ. ಮಹಾರಥ]

ಮೂರನೆಯ 'ಮೂಱು' ಪರಾ.

ಮೂರನೇ 'ಮೂಱು' ಪರಾ.

ಮೂರಪುಲಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕೊವರಮುಂ ಚಿಂಪಯ್ಯನುಂ ಲೋಕಯ್ಯನುಂ ಕೊಬ್ಬಾರದ ಮೂರಪುಲಿಯುಂ (ಎಳ. XII, ೫೧೦. ೫೯-೫೨: ೯೬೨). 'ಮಾದಪುಲಿ' ನೋ. [ಮೂರ + ಪುಲಿ]

ಮೂರಪತಿ 'ಮೂರಿಪತ್ತು' ನೋ.

ಮೂರಬ್ಬೆ, ಮೂರಿವೆ, ಮೂರಿಬ್ಬೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಮೂರಮ್ಮ : ಮೂರಬ್ಬೆ ಮುಸೆಣೆ ವಾಣಿ ಬೀರಂ ಮೈಲಾರ ನೆಂಬಿವರ ಪೋಂತಿಗಳೊಳ್ ಪೊಗಮುವರಂ ಪೊರೆಯರ್ಮುಂಪೋರಂತಿರೆ ಮುಟ್ಟಿಲಕ್ಕುಮೆಂಬುರ್ವರ್ (ಸಪಾಪ. ೯-೮೩). ೨. ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಪೆಸರು : ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಗೋತ್ರದ ತೊಡಕ ಕೇಸವಮ್ಮ ತನ್ನ ಪತ್ನಿ ಮೂರಬ್ಬೆ ಧರ್ಮಕ್ಕನುಕೂಲವಾಗುತ್ತಿರಲು (ಎಳ. VII. ೩೫೦-, ೪೬೬-೦೦; ೧೦೨). **ಮಾರಿಬೆ** : ೧. ಆರಾ ತೋಣ್ಯರಿಂ ಮೂಡಣ ತೋಣ್ಯಕಣ್ಣಮುಂ ಮೂರಿಬೆಳಿತಿಯುಂ ಬಡಗಣ ಮಣ್ಣು ಮೊಳೆವೆಡೆ ವಿಟ್ಟಿಣ್ಣುಗುಂ (ಎಳ. IV (R), ೬೪೦೦. ೦೭೪-೬; ೨೦೬ಮು ೫೫). **ಮೂರಿಬ್ಬೆ**: ೨. ಮೂರಮ್ಮಯ್ಯನ ಪೆಣ್ಣಮ್ಮರ್ಂಬೆ . . . ಸಂಣ್ಯಾಸನಂಗೆಯ್ದು ಮುಡಿಪಿದರ್ (ಎಳ. III (R), ೫೦೫೮. ೫೦೦-೦; ೨೦೬ಮು ೫೫). [< ಮೂರಿ೩ + ಅಬ್ಬೆ೩]

ಮೂರಮಣ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ: ವಿಷ್ಣು : ವಂಧುಸೋದನ ಮೂರಮಣ ಮಜೋಪುರ ವಿಧಿ ಏಪವಂದ್ಯ . . . ಕುಲುವಿಡೆನ್ನ (ಚಕಾಂ. ೬೨-೬). [ಸಂ.]

ಮೂರಮಥನ (ನಾ). ೧. ಮನ್ಮಥನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನು: ಶಿವ : ಎಲೆ ಏಳೆ ಮೂರಮಥನವ ನೆರಯ ಹೊಕ್ಕರು ಬಿಡುಪಿನೇ ನಿನ್ನ (ಕೌಚಾ. ೩೬-೩೦); ಆ ರಾಕ್ಷಸಂ ಪರಂಪಿದದು ಲೋಕಗಳ ಸಂಹಾರಮಂ ಮಾಡುತಿರೆ ಸರ್ವಜ್ಞನೆಯ್ತಂದು ಮೂರಮಥನಂಗೆ ಮೊಱೆಯಿಡೆ (ಅಕ್ಕಕ್ಕ. ೩-೩-೬). ೨. [ಜೈನ] ಅರ್ಹಂತ ; ಜಿನ : ತ್ರಿಕರಣಶುದ್ಧಿಯೊಳಾ ರಾಜಕುಮಾರಂ ಮೂರಮಥನನಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸಿ (ಪಚಕ್ಕ. ೪-೨). [ಸಂ.]

ಮೂರಮಯ್ಯ 'ಮೂರಮ್ಮಯ್ಯ' ನೋ.

ಮೂರಮಾರಣ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದವನು: ಶಿವ : ವೀರಭದ್ರಿಗೆ ಬೀರುವಲ್ಲಾ ಮೂರಮಾರಣ ನೀವು ಬಸವಕುಮಾರನಂ ಕೇತಯ್ಯ ನೊಡನೀಗಳೆ ಕಳುಪು ಕಳುಪು ಧಾರುಣಿಗೆ (ಪಚಕ್ಕ. ೩೭೫೩). [ಸಂ.]

ಮೂರಮ್ಮ೧, **ಮೂರ್ಯಮ್ಮ** (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕೋ(ಸೋ) ಮುದಲೊದೈವ ಶ್ರೀಮೂರಮ್ಮಾರ್ಯರಸರ್ (ಎಳ. IX, ೩೨-೪; ಸು. ೩೦೦). **ಮೂರ್ಯಮ್ಮ** : ಪುದಿಗೆಗೊಣ್ಣ ಕೊಪ್ಪರಗೆಂರಿಪರ್ಮ್ಯಾಗೆ ವರಿಪ ಮಿರ್ಪ್ಪಕ್ಕೊಮ್ಮತ್ತ್ಯಜಕ್ಕೊಳ್ಳಿಪ್ಪುಕೂರ ಧಾವಿನಾಡ ಮೂರ್ಯಮ್ಮ ವಂಮ್ಮ ಗಣಪರಾಮು ತುಜುಪಸಕ್ಕಿಸಿ ಅಬ್ಬಾ ಸತ್ಯನ್ (ಎಳ. ೩. ಶುಗಣ. ೫೦೩-೨; ೮೩೪). [ಮೂರ + ಅಮ್ಮ೩]

ಮೂರಮ್ಮ೨ (ನಾ). ೧. ಕಾಲರಾ, ಪ್ಲೇಗು ಮುಂತಾದ ಭಯಂಕರ ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕವಾದ ರೋಗ ; ಪಿಡುಗು : (೪). ೨. (ಕಾಲರಾ, ಪ್ಲೇಗು ಇತ್ಯಾದಿ ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕರೋಗಗಳ ಅಧಿದೇವತೆಯೆಂದು ನಂಬಿರುವ ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಬಸವನ ಮಗ ಸೇರೂಗಾರ · ಸಂಜಮಂಡನು ಹತ್ತುಮಂದಿ ಸೇವಾರ್ಥವಾಗಿ ಬಿಟಾ ಒಂಗಿಮಾರೆಪನ ಗುಡಿ ಮುಂದಣ ಪಕ ಅಂಕಣ ೧ ಮುಂದಣ ಪಾತಾಳಂಕಣ ೩ ಸಪ ಬಿಟಾ ಮೂರಂಮನವರಿಗೆ ಉತ್ಸವಪವಿಗ್ರಹ . . . ಆರ್ಚಕ (ಎಳ. III (R), ೫೦೫೮. ೬೦೦-೦೭; ೨೦೦೦). [ಮೂರ್ಯಿ + ಅಮ್ಮ೩]

ಮೂರಮ್ಮಯ್ಯ, ಮೂರಪುಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮೂರಮ್ಮಯ್ಯನ ಪೆಣ್ಣೆಸ್ಮಾರಿಬ್ಬೆ ಅಹ್ಮೋಪವಾಸನುಸಿಪುರ ಬುಕ್ಕಯ್ಯನ ಅಕ್ಕಯ್ಯನ ಅಬ್ಬೆಗಳ್ ಸನ್ಯಾಸನಂಗೆಯ್ದು ಮುಡಿಪಿದರ್ (ಎಳ. III (R), ೫೦೫೮. ೫೦೦-೬; ೨೦೬ಮು ೫೫). **ಮೂರಮಯ್ಯ** : ಕುಬ್ಬಿಸೆಯಂ ಕಟ್ಟಿಬ್ಬಾಸ್ಥರಸುಂ ಮೂರಮಯ್ಯನು ಕಿಬಿಲಸುಂಗೊಡೊಳ್ ರಾಜಮಾರರ್ವ್ ಅಯ್ಯತ್ತಳ್ಳಿಯ್ಯಂ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಳ. VIII, ೩೮೨. ೩೫-೬ ; ೪೭೬). [ಮೂರಮ್ಮ೩ + ಅಯ್ಯ೩]

ಮೂರಯ್ಯ, ಮೂರೆಯ, ಮೂರೆಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಕಾವದೊಜ ಮೂರಯ್ಯನ ಪುಗ ಶ್ರೀ ಶೇರರಿಲಿಯ ತುಜುಗೊಲ್ಲ ಕಾದಿ ಸತ್ತಂ (ಎಳ. III (R), ಗುಂತ್ತುಪೇ. ೨೦೬-೨; ೨೦೦೦ ೫೫). **ಮೂರೆಯ** : ರಾಚಮಲ್ಲಗಾವುಣ್ಣನು ಸಿಜನುಂ ಗಂಗಗಾವುಣ್ಣನುಂ ಮೂರೆಯನುಂ ವಿಳ್ಳೆಜೆಯೊಡೆಯರುಂ . . . ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗೆ ಕೊಟ್ಟತ್ತು (ಎಳ. XVI, ಗುಂ. ೩೦-೧೭; ೩೧೨). **ಮೂರೆಯ್ಯ** : ನಾಗಯಬ್ಬೆಯ ಮಗ ಮೂರಯ್ಯ ಕೊಟ್ಟೂರ ತುಜುಗಳೊಳೆ ಅಣ್ಣ ಸತ್ತ (ಎಳ. XI, ೪೯೬. ೨-೨; ೪೭೬). [ಮೂರ + ಅಯ್ಯ೩]

ಮೂರವ (ಗು). ೧. ಮೂರುಭಗಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ಪುರುಭೂಮಿ ; ಪೆರಳುಗಾಡು : ಮೂಸವೞೂಪಜುಲಂಗಳ್ಳಾಹ್ವವಿ ಯಂಬುವಿನಂತೆ ತೃಷೆಯನೇಂ ಕಳೆದಪವೆ (ಪ್ರಕಾ. ೬-೨೦). [ಸಂ.]

ಮೂರವಳಿ 'ಮೂರುಳಿ' ನೋ.

ಮೂರವಾಡಿ, ಮೂರುವಾಡಿ, ಮೂರ್ವಾಡಿ (ನಾ). ರಾಜಾಸ್ಥಾನದ ಮೂರವಾಡಪ್ರದೇಶದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ₹ ಒಡವೆ, ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಆಡವು

ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಾಲಕೊಡುವ ವ್ಯವಹಾರವೇ ಇವರ ಮುಖ್ಯ ಕಸುಬು : ಮೂರವಾಡಿಗಳು ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದ ಶ್ರಮ ಮಾಡುವವರೂ, ಬಹಳ ಕೃಪಣರೂ, ಧೈರ್ಯಕಾಲಿಗಳೂ ಆಗುತ್ತಾರೆ (ಕರಾಗ. ೦೦೩); ಮೂರವಾಡಿಗ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಬಿಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಇನ್ನೇನೂ ಬೇಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಜಾಪಾ. ೦೫೬).

ಮೂರುವಾಡಿ : ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಮಡಗಿ ಮಾರುವ ಮಾರುವಾಡಿಯರು (ಕಿಗಂ. ೦೩೫-೬). **ಮೂರ್ವಾಡಿ**: ಈ ಬೀದಿಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರ್ವಾಡಿಯ ಅಂಗಡಿ ಇದೆ(ಕ.ಚ). 'ಮಾರವ' ಪರಾ.

[← ಹಿಂ. ಮುರಾ. ಮೂರವಾಡೀ. / ತೆಲು. ಮೂರುವಾಡಿ]

ಮೂರವಾಳಿ ' ಮೂರುಳಿ ' ನೋ.

ಮೂರವಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ರಾಗ ಮೂರವಿ ಏಕತಾಳ (ಕೀಗಕೃ. ೪೩).

[ಸಂ. ಮೂರವೀ]

ಮೂರಸಂಹರ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಕೊಂದವನು ; ಶಿವ : ಮೂರ ಸಂಹರನ ನೆಪವಿಲ್ಲದೆ ಮೃತ್ಯು ತಾ ದೂರ್ಕೆ ದೂರ (ಸಚಾಕೃ. ೫೧೩).

[ಸಂ.]

ಮೂರಸಾಲ (ನಾ). ಮನ್ಮಥವೃಕ್ಷ ; ಮಾವು : ಕವಿಕೃತನುತಿಯೋಲಂ ಪ್ರಮುಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲಂ ಧರಣೀವಿಕ್ಷಿಪ್ತಮೂಲಂ ಪಡೆದುದು ಸೊಗಸಂ ಮೂರಸಾಲಂ ರಸಾಲಂ (ಜಾಪಕೃ. ೦-೦೦೬).

[ಸಂ.]

ಮೂರಸಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸಿರಿಯೂರರಾ ಮಗನು ಮೂರಸಿಜ್ಜ ಇಪ್ಪತೂರ ತುಜ್ಜಂಗೋಳೆ ಸತನ್ (ಎಕ. IX, ಕೆಂಗಳೂ. ೫೯-೬; ಸಾ. ೧೦೦೦).

[ಮೂರ + ಸಿಂಗ$_1$]

ಮೂರಸಿಂಗಗಾಮುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬೆಮ್ಮಗುಪ್ಪೆಯ ಮೂರಸಿಜ್ಜಗಾಮುಂಡರುಂ ಎಜೆಗಜ್ಜಗಾಮುಂಡರುಂ. . . ಪರಸಾಕ್ಷಿಯಾಗೆ ಪಡೆದಾವು (ಎಕ. VI (R). ಶ್ರವಿಂಗ. ೬೬-೦೬; ಸಾ. ೧೦೦).

[ಮೂರಸಿಂಗ + ಗಾಮುಂಡ]

ಮೂರಸಿಂಗಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮೂರಸಿಂಗಯ್ಯ (ಎಕ. II. ೪೭೨; ಸಾ. ೧೦೦೦). [ಮೂರಸಿಂಗ + ಅಯ್ಯ$_{21}$]

ಮೂರಸಿಂಹ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : × × ಸ್ಥಂ ಪ್ರತಿ ಮೂರಸಿಂಹ ಸ್ಥಪತಿರ್ವಿಕ್ರಾಸ್ತಕ × × ಶ್ರೀಯೆತ್ತ × × ಸ್ಥಿತಿ (ಎಕ. II (R). ೬೯-೬೩; ೧೦೬ಮಾ ೬೪).

[ಸಂ.]

ಮೂರಸ್ಪಟ್ಟ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮೂರಸ್ಪಟ್ಟಮಹಾರಾಜನ್ ಪೃಥುವೀರಾಜ್ಯಕ್ಕೆಯೆ (ಎಕ. VI. ೪೫೬-೦೫ ೧೦೦). [< ಮೂರ + ಸಟ್ಟ ?]

ಮೂರಹರ (ನಾ). = ಮೂರಸಂಹರ : ಮೂರಹರಭಕ್ತರ್ಗಳೆಯೊಳಪಕಾರಮಂ ಮಾಡುವುದಿರನವಿಚಾರದಿಂ ಕೊಲುವೆದು (ಜಪಪೃ. ೨೨-೩) : ಮೂರಹರನೆ ಬಲ್ಲ ಎನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ ದಾರಿದ್ರ್ಯವೆ ಬರುಹಂದೆ (ಜಪಾಂ. ೦-೩೩).

ಮೂರಹರಪ್ರಿಯ = ಶಿವನಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದವನು ; ಕುಬೇರ : ಮೃಗಮಂ ಮಹಿಷಂ ವಿಮೂಸಮಂ ಮೂರಹರಪ್ರಿಯಂ ವೃಷಭನಂ ಹರನೇಜ್ ನಭಕ್ಕೆ ಸಲ್ವುದುಂ (ಜಗಿ. ೦-೩೬).

[ಸಂ.]

ಮೂರಾಟ$_1$ ' ಮಾಜೂಟ ' ನೋ.

ಮೂರಾಟ$_2$ ' ಮರಾಟ ' ನೋ.

ಮೂರಾಟತೆರಿಗೆ (ನಾ). ಮೂರಾಟವಾದ ಸಾಮಾನುಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸುವ ತೆರಿಗೆ ; "ಮೂರಾಟ ತೆರಿಗೆ, ಮೂರಾಟಕರ" (Salem tax ಕೈಪ್ರ. ೬೨) : ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಉಡುಪುಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸುವ ಮೂರಾಟತೆರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ (ಕಾಪ್ರ).

[ಮೂರಾಟ$_1$ (< ಮಾಜೂಟ) + ತೆರಿಗೆ (< ತೆಱಿಗೆ)]

ಮೂರಾಟ್ಟ (ನಾ). (?) : ದೇವೇನ್ದ್ರರು ಪೆಲಕೊಣ್ಡು ವಾಣಿಗತೊಟ್ಟಿಂ ನ್ಯಾಕ್ಕರುಂ ಮೂರಾಟ್ಟ ತೆನ್ನಾಕ್ಕರುಂ ಅವರ ಟಂಬು ಪೊಯ್ದೂರ್ವ ಸ್ವಿರ್ವ್ವರಾ ವಿಟ್ಟರಾ ಪೊಯ್ದು ದರ್ಮಂ (ಎಕ. IV (ii). ಆಮಾಗ. ೦೪೬-೯; ಸಾ. 750). [?]

ಮೂರಾಡು ' ಮಾಜೂಡು ' ನೋ.

ಮೂರಾಣಿ (ನಾ). ಮಹಾರಾಣಿ : ಪುರಮಾವುದರೊಳ್ಸಪಿ ಕೆ.ಳ್ ನಿರಿಶನ ಮೂರಾಣಿ ಕನಲ್ದು ಮಹಿಷಾಸುರನಂ ತರಿದಿಪಳಾ ಪುರಮಿದನಿಂ ನರಪತಿ ಸಂಪ್ರೀತಿದಿಂದೆ ಸಲಹುತ್ತಿರ್ಪಂ (ಸಶಪ. ೦೦೬-೦೦೬) ; ಮೂರಾಣಿ ಬೆಸಸಿಹಳು, ಕನಗಿನಿತು ಬೇಕೆಂದು (ಹಂವ್ಯಕ. ೩೦-೫೦). [ಮೂ$_4$ + ರಾಣಿ]

ಮೂರಾನ್ ' ಮಾಜೂನ್ ' ನೋ.

ಮೂರಾಪು (ನಾ). ಬೆಣ್ಣೆಯ ಮೇಲೆ ಪೊರೆ ಇಟ್ಟು, ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಗಂಟು ಬರುವಂತೆ ಬಂಧಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ : ಅದನ ಕೈಯ ಕೋಲು, ಬೆಣ್ಣ ಮೇಲಿನ ಮೂರಾಪು, ಅವನ ಮೈಕೈಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಬೆಣ್ಣೆ ಅವನು ಬಪುರೂಪ ದಾರಿ ನಡೆದವನೆಂದು ಸಾರುತ್ತಿದ್ದವು (ಜಾಪ. ೦).

[← ತದಿ: ಮೂರಾವ್ಪು]

ಮೂರಾಮೂರಿ (ನಾ). ಪರಸ್ಪರ ನಡೆಯುವ ತೀವ್ರ ಹೊಡೆದಾಟ ಅಥವಾ ಜಗಳ : ಅಂಗಡಿಯವನಿಗೂ ಆ ಬಿದ್ದ ಬಿಕರನಿಗೂ ಮೂರಾಮೂರಿ ಯಾಯಿತು (ಕೃವ್ಯ. ೬೯); ನಾಯೇನಿಗೂ ಪಿಳ್ಳೆನಾಯಕನಿಗೂ ಮೂರಾಮೂರಿ (ಜಾಹಗೇ. ೫೬).

[←ಹಿಂ. ಮೂರಾಮೂರ್ ; ಮರಾ. ಮೂರಾಮೂರ್. ಮೂರಾಮೂರೀ]

ಮೂರಾಯ ' ಮಹಾರಾಯ ' ನೋ.

ಮೂರಾಯಿತಿ ' ಮಹಾರಾಯಿತಿ ' ನೋ.

ಮೂರಾಯ್ತಿ ' ಮಹಾರಾಯಿತಿ ' ನೋ.

ಮೂರಾರಿ (ನಾ). ೧. ಮನ್ಮಥನ ಶತ್ರು ; ಶಿವ : ಮೂರಾರಿ ನೀಂ ಬರೆ ಪಿಟ್ಟಿರವುಂಟೇ ತಂದೆ (ಹಾಬಕೆ. ೬-೦೩೨) ; ಹಾರವಂ ವಿಶ್ರಯಿಸಿ ಎನ್ನ ಕುಮಾರಿಯಂ ಶಿವರಾತ್ರಿಯಲಿ ಮೂರಾರಿಭಕ್ತರಿಗೀಯಲೀ ಆರಾಧನೆಗಳನು (ಶಪ್ರ. ೪೨-೦೦) ; ಮೂರಾರಿಯ ಮಂಗಳಸಭೆಯ ಕಂಗಳು ನುಂಗಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಆಸಂಚೆ. ೨೦೫-೪೩). ೨. [ಜೈನ] ಜಿನ : ಮೂರಾರಿಗಭಿಮುಂ ಜಂಭಾರಿಯಿನಾದತ್ತು ಘೃತಸಮುದ್ರಪ ಘೃತದಿಂ ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದ ವಿಮಲ ಕ್ಷೀರದಿಂ (ಜಪಪೃ. ೪-೩೬).

[ಸಂ.]

ಮೂರಾರ್ದವ (ನಾ). = ಮೂರಾರಿ ೧ : ತಾರಾಪೀಡನ ಗುಣವತಿ ಮೂರಾರ್ದವ ವಿಶ್ವವಾಹನಿಂದಂ ಪಡೆದಳ್ ಸಾರಸುತ ಚಿಂದ್ರಪೀಡನಸಾರಥಿಯ ಮಹದೇವಿ ಪಡೆದ ಪರಕದು ದೊರೆಮೇ (ಜಪಾಪೃ. ೨-೦೯).

[ಸಂ.]

ಮೂರಾವ್ತ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ : ಮಲ್ಲರು ಮೂರಾವ್ತ ರವ್ಯಸಿಕೆರು ಬಲ್ಲಿದ ಗಜವಾಹಕರು ಬಿಲ್ಲಿನಡ್ಡಣದವರು ಮುಂತಾವವರೆಲ್ಲರೊಪ್ಪಿದರೊಡ್ಡೋಲಗದಿ (ಕೂಚಕೃ. ೫೦-೬೬).

[ಮೂ$_3$ + ರಾವುತ]

ಮೂರಾಶರ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮೂರಾಶರ್ಮ್ಮಮಹಿಪತೀ ದ್ಯುತಮಗಾರವಾಪ್ತಪುರ್ಪಂ (ಎಕ. III (R). ಸಂಚಿಪ. ೨೭೦-೬೯; ೧೦೫).

[p ಇದು ' ಮೂರಶರ್ಮ್ ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಮೂರಾಳ್ ' ಮಾಜೂಳ್ ' ನೋ.

ಮೂರಾಳ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ ; ಪರಮಹಂಸ : ಮೂರಾಳನಂತೆ ತೋರುತ್ತ ಜಗವ ಸಂಚರಿಸಿ . . . ಮೂರಾಳಜನಕನಂಘ್ರಿ ವನದೊಳು ಧೇನಿಸುತ್ತ ಪೂರಳಕ್ಕೆಯೆಂದು ಸುಖಿವುಂಡ ಪುಣ್ಯಗಂಧ ಸದಹರಿಯು ತೋಂಡ (ಜಾಪಾ. ೬-೦). ೨. ಹಂಸಪಾಹಸನಾದ ಬ್ರಹ್ಮ : ' ಮೂರಾಳಜನಕ ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಮರಾಲ]

ಮೂರಾಳಜನಕ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮನ ತಂದೆ ; ವಿಷ್ಣು : ಮೂರಾಳನಂತೆ

ರೇನಿಸುತ್ತ ಪೂರೆಪಕ್ಕಿಯಿಲಿಂದಮು ಸುಬಿಹೊಂಡ ಮನಗಂಡ ನರಹರಿಯು ತೋಸಿದ (೬೩೮೫. ೯-೦). [ಮೂರಾಳ + ಜನಕ]

ಮೂರಾಳಿ 'ಮೂಜಾಳಿ' ನೋ.

—ಮೂರಿ$_1$ (ಪ್ರ)- ಯಾವುದಾದರೂ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ, ತೀವ್ರವಾದ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಒಂದು ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯ : 'ತಡಮಾರಿ', 'ಹುಟಮಾರಿ' ಪರಾ.

ಮೂರಿ$_2$ (ಗು)- ೧. ಹಿರಿದಾದ; ದೊಡ್ಡದಾದ : 'ಮೂರಿಬಲೆ' ಪರಾ. ೨. ಕೆಟ್ಟ : ನೀಚ : 'ಮೂರಿಕಣ್ಣು' ಪರಾ. ೩. ಭಯಂಕರವಾದ : 'ಮೂರಿಮುಖಿ' ಪರಾ. (ನಾ)- ೪. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ : ನಾಶಮಾಡುವಿಕೆ. ೫. ಸಾವು; ಅಳಿವು : ಒಂದು ದಿನವೂ ಸಂಗಕ್ಕೆ ಮೂರಿ ಬರ್ಪಂತೆ ರೀಳ್ಗಣ್ಣಾಂಬು ಪೊಲಕ್ಕೆ ಜಾರಿ ಬರ್ಪುದಂ (೫೦೬೦-೩೩೩); ಎನಗೆ ಟಂದುವು ಮೂರಿ ನಾಳಿನ ದಿನವುದುಮಂಕೆ (೨೦೫೮. ೨೨-೩೪). ೬. ಕೇಡು : ಹಾನಿ; ಆಪತ್ತು : ಮಲ್ಲನ ಮೃಗಮೆಂದು ಸಾದರ್ ನೆಱಂ ನಡೆನೋಡಿ ಸರೆಂದ್ರನೆಚ್ಚು ಭೋಂಕೆನೆ ಮೃಗಜಾರಿಯಂ ತನಗೆ ಮಾಣದೆ ತಂದನೆದೋದು ಮಾಧವಂ (೫೦೬೦- ೯-೧೦೦); ಆದಿಪುರಾಣ ಅನ್ಯರಿಗೆ ಮಾರಿ ವೇದಪುರಾಣ ಹೋತಿಂಗೆ ಮಾರಿ (೬೫೮. ೩೩.೨); ಪೋದ ಮಾರಿಯಂ ಕರೆವು ಮನೆಯೋಗಾವರಿಸಿದವರುಂಟೆ (೪೦೩೩. ೫೦-೩೨); ವೀದಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗೋ ಮಾರಿಯ ಮನೆಗೆ ಕರೆವಂತೆ (೧೩೮)- ೭. ಸಾವು ತರುವಂಥ ಪ್ಲೇಗು, ಕಾಲರಾ, ಸಿಡುಬು ಮುಂತಾದ ಭಯಂಕರವಾದ ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕರೋಗ : ಕಳ್ಳರಾಯುಲ ಮಂಜಿಯೇಱುಂ ಮೂರಿ ಪಸಲಿಲ್ಲಿ ಬಱಂ ಪೋಪುಂ ಭಯಂಗಳಾಕುಲಿತಗೇಲ್ಲ (೨೦೫೦. ೯-೩೨); ಬಱಂ ಪಸಲ್ ಮೂರಿ ಬಂಂಡೀಗ್ರಹಣಾ ಮಂಬೆಲ್ ಕಳಪಾಜಿತಿ ಭಯಸಂಚಯಮೆಂಬಿ ಪಜ ಪೆಸರುದಿಲ್ಲಾ ನಾಡೊಳ್ (೬೫೬೬. ೨-೩). ೮. ಮಾರಕರೋಗಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆ : ಮೂರಿಯ[ಣಾಂ. ಬಳಲಿಯ] ಪುನಿಯಂ ಪರಕೆಯ ಕೃಪಿಯಂ ಪುಗಿಸುವಂತೆ ಪಟವಿಟ್ಟಪತೋಟರಕ್ಕೆಟ್ಟರ್ಕಾಂತರಮುಂ ಪುಗಿಸಿ (೬೦೩೫. ೧೮೨-೦೦) ; ಮೂರಿ ಮಲಯಾನಿಲಂ ಸವನೀರಜವನದೊಳು ಕಿಜದೊಳ್ ದಂಡನಮು ಸ್ಮಾರಂಬುವೆಪನಿಷ್ಪವಧಾರಿಷ್ಟದಂಬಿಂತೆಮ್ಬುಲಿಮುಖರಗಿಳಿ ಬ ನ ದೊ ಳ್ (೮೫೬೫. ೦-೩೬); ವೆಂಗಿ ಮೂರಿಯು ಚಂಡಿಮುಗ್ಗದ ಶಕ್ತಿಗಳ್ಂ ಸಪ್ತಾಂಗ ಸತ್ಯ ಮುಸುಕಪರ ಮುಟ್ಟಿಪದು ಸದ್ಗುರುವಿನಾಜ್ಞೆ (೪೮೫೬. ೧೦) ೯. ಮೃತ್ಯುದೇವತೆ : ಇಂತಪ್ಪ ಕೆಂಚಿಪಂಜಾಪಾತಕನ ಮನೆಯೊಳ್ ಮೂರಿ ದಿಂರ್ಕೆ (೫೫೨೦. ೬೭-೦೪) : ಇದು ಮನೆಯಂದುವಲ್ಲ್ಲ . . . ಬೆಗದಲ್ಲಿ ನೋಡುವೊಡಮಿಟ್ಟಗೆ ಕಲ್ಲರಸೆಂಬುದಿಲ್ಲ ಕೂರವನಿದನೊಡ್ಡಿದಂ ಪಗೆ ಸಂತಸವಾಗಿರೆ ಮೂರಿ ಸುಯ್ದುದೇ (೬೫೮೦. ೩-೪); ಛೀವನ ತೋರಗರ್ಂಡನ ದಂಡಯುಪ್ಪ ಕೈಯಾರೆ ಮೂರಿಗೆ ಮುಡಿಸುವೆನೆಂ (೪೦೩೩. ೩-೦೪)- ೧೦. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಾಗುವ ಸಕಲಜೀವರಾಶಿಗಳ ಅಳಿವು.—ನಾಶ. ೧೧. (ಆಲಂ) ಕೇಡು : ತೊಂದರೆ : ಧಾಡಿ : ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಮೂರಿ ಇವನಿಗೆ ! ಬಲಾಪು ವೈಯುಲಿ ತಂಬಿದೆ! (೬೦೩. ೦೯-೦೪)-

ಮೂರಿಯ ದೇವ = ಶಿವ; ಈಶ್ವರ : ಮೂರಿಯ ದೇವನು ಮಸಣದ ದೇವನು ತಿರಿಂಕ ಗೊರವನೆಬುಂ ಅಲ್ಲಲ್ಲೆ ಒಂದೊಂದನಾಡುತಿಪ್ಪರಯ್ದು (೬೫೮೦. ೬೨೦-೬೮೩). **ಮೂರಿಯ ಮೂರಿ** = ಮಾರಿದೇವತೆಯ ತೆರೆದ ಬಾಯಿ.—ಉಗ್ರಸ್ವರೂಪ (?) : ನಾಡರಸಂ ತಗುಳ್ದು ಕಡೆಗಾಲವ ಮೂರಿಯ ಪಾರಿಯಂತೆ ಕಿಣ್ಣಾಪದೆ ಪಾಲಿವ್ಯಧನಿತಾಪಘೆಯುಂ . . . ನಾಡನಪಂ ರಡಿದಿಕ್ಕಿ ಬೆಚ್ಚರಂ (೬೦೩೫. ೯-೩೮) ; ಮೂರಿಯ ಮೂರಿ ರಕ್ಕಸನ ರೌದ್ರತೆ ಪಂಪಿನ ಪೋಜ . . . ಸಾಹಸಿಮಂಲ್ಲನ ಬಾಹುವಿಕ್ರಮಂ (೫೪. XV. ೩೬-೩೭ ; ೧೫೦). **ಮೂರಿಯ ಪೆಣ್ಣು**=ಸಿಡುಬು: ದೇವಿ : ಅಮ್ಮ ; ಅಂಬುಳುವಾದಡೆ ಪಣ್ಣುಬಿನೆಂಬರು ಸೀವಳಿಗೆಯಾಗೆ ಸರೆ ಮೂರಿಯ ಹೆಣ್ಣಿಂಬರು ತುಜುಮಾದಡೆ ಭೂಮಿಂಪೆರ್ ಮಾತಿಹೀನಜನರ ದೇಸಂ ಮಾತರ್ (೫೩೫. ೯-೩೬). [ಸಂ. ಮಾರಿ- ಮಾರೀ. /P ಈ ಶಬ್ದವು ದ್ರಾವಿಡಮೂಲದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ]

ಮೂರಿಕಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ಮೂರಿಯ ಕೊರದೃಷ್ಟಿ : ಮೂರಿಕಣ್ಣು ಪೋತನ ಮೇಲೆ (೧೩೮). ೨. ಕೆಟ್ಟದೃಷ್ಟಿ ; ಕ್ರೂರದೃಷ್ಟಿ: ಹೆಗಡೆಯ ಮೂರಿ ಕಣ್ಣು ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿದೆ (೬೦೩೫. ೦೩೨). [ಮೂರಿ$_2$ + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಮೂರಿಕಬ್ಬೆ (ನಾ)- ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆ : ಮೂರಮ್ಮ : ಪಟ್ಟಾಪುರದ ಮೂರಿಕಬ್ಬೆ ಶಾಕಿನಿಯುಂ ಪೂಜಾಮೂರೆಯ ಮಂಗಳಾದೇವಿಯುಂ ವೈರಾಪುರದ ಕಾಮಾಕ್ಷಿಯುಮೆಂಬಿವರ್ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಪಾವ್ಯಂತರಂಗಳ್ ವೋನವಿಂ ಮುಟ್ಟುವಡಂ ಬೆರಸಿರ್ವೊಡಂ . . . ಉಗ್ರಾರ್ (೬೦೩೫೩. ೯-೦೦೦) ; ಮೂರಿಕಬ್ಬೆ ಮಸಣಕಬ್ಬೆ . . . ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಂತರಂಗಳುಂ (೫೨೫೫. ೦೦೯-೩೨)- 'ಮೂರಿಕವ್ವೆ' ಪರಾ. [ಮೂರಿ$_2$ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಮೂರಿಕವ್ವೆ (ನಾ).=ಮೂರಿಕಬ್ಬೆ : ಮೂರಿಕವ್ವೆಯು ನೋಂತು ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಕೊಂಬರು ಸಾಲಬಟ್ಟರೆ ಮಾಜಿಕೊಂಬರೆಯ್ಯಾ (೬೫೮. ೫೫೪): ವೀರಭದ್ರನ ಕೆಣಕಿ ಹೊಗುವರೆ ಮೂರಿಕವ್ವೆಯ ಮಜಿಯ್ಯನು (೪೦೫೦. ೩೬-೩೦).

[ಮೂರಿಕ$_2$ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಮೂರಿಕಾಜಾಡ್ಯ (ನಾ). ಪ್ಲೇಗು, ಸಿಡುಬು ಮುಂತಾದ ಭಯಂಕರವಾದ ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕರೋಗ : ಈ ಯುದ್ಧ ನಡೆದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಓದೆ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಆರಿಯದ ಕಾಲರಾ (Cholera) ಎಂಬ ಮೂರಿಕಾಜಾಡ್ಯವು ಸಂಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ, ಮೈಸೂರಿಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಜನರಿಗೆ ಕಷ್ಟನಷ್ಟಗಳು ಸಂಭವಿಸಿದುವು (ಕುಶಾಪ. II. ೫೦). [ಸಂ.]

ಮೂರಿಕಾರೋಗ (ನಾ)- = ಮೂರಿಕಾಜಾಡ್ಯ : ದೇವಮ್ಮಾಜಿ . . . ಒಂದೆರಡು ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಮೂರಿಕಾರೋಗದಿಂದ ತೀರಿಕೊಂಡಳು (೪೫೫. ೬೬). [ಸಂ.]

ಮೂರಿಕೆ$_1$ (ನಾ)- ೧. ಮಾರುವುದು : ಮಾರಾಟ : 'ಮೂರಿಕೆಹುಂಡಿ' ಪರಾ. ೨. ಮಾರಾಟದ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಇವು ಪೂರ್ವಕಾಲದ ತೆರಿಗೆಗಳು : ಮನೆತೆರಿಗೆ, ಹುಲ್ಲ ಹಣ . . . ಮೂರಿಕೆ : ಉಪ್ಪಿನ ಮೂಳ : ಉಬ್ಬೆಕಾಣಿಕೆ (೬೮೫೫. ೨೫೬). [ಮಾರು$_1$ (<ಮಾಜು$_1$) + — ಇಕೆ]

ಮೂರಿಕ್ಕೆ (ನಾ)- = ಮೂರಿಕಬ್ಬೆ : 'ಮೂರಿಕಬ್ಬೆ', 'ಮೂರಿಕವ್ವೆ', ಪರಾ. [ಸಂ. ಮೂರಿಕಾ]

ಮೂರಿಕೆಹುಂಡಿ (ನಾ)- "ತನ್ನ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಮೂರಿ ವರ್ಗಾಯಿಸಿದ ಪತ್ರ : ಮೂರಾಟ ಮಾಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ಬರೆದು ಕೊಟ್ಟ ಹುಂಡಿ" (bill of sale- ೫೦೦೫. ೯). [ಮೂರಿಕೆ$_1$ + ಹುಂಡಿ$_1$]

ಮೂರಿಕೇಸಿ (ನಾ)- ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕಂಪುರಕುಲನ್ ಮೂರಿಕೇಸಿಲಿತಂ (೫೪. IV. ೨೫೫೫. ೬೦-೫೦; ೩೨. ೫೦೦). [?]

ಮೂರಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ)- ಎದುರಿಸಿ ಹೊಡೆ : ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ತಾಗು : ಕಾಯ್ವಿನಂ ಸಿದಿಲಂ ಮೂರ್ಚ್ಚಿಪೆಂ ಕಳರ್ವ್ವಾರಗನಂ ಮೂರಿಕ್ಕುವಂ ಸಿಂಗಮಂ ಕಡುವಂ ಭಾಮಿಸ ಪ್ರಥ್ವಿಸಟ್ಟಿ ಪರಿವಂ ವೆಂಕ್ಷಾಂಬಿತಾನಂದನಂ (೪೫. IV. ೫-೬೬; ೧೫೦೬). [ಮಾರು$_1$ (<ಮಾಜು$_1$) + ಇಕ್ಕು]

ಮೂರಿಗ (ನಾ)- ಮೂರಿದೇವತೆಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವನು : ಮೂರಿಯಂ ಪೂಜಿಸುವಂ- ಮೂರಿಗಂ (೬೦೩೫. ೦೦೩ ಕೃಡೂ). [ಮೂರಿ$_2$ + — ಗ]

ಮೂರಿಗಾಲ (ನಾ)- ಯುಗಾಂತರದಲ್ಲಿ ನೀರುಕ್ಕಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ಮುಳುಗಿಸುವ ಕಾಲ : ಜಲಪ್ರಳಯವಾದ ಸಮಯ : ಮೂರಿಗಾಲದ ವೃತ್ತ್ಯ

ವೆನ್ನನು ಮಾಜಿಗೊಳ್ಳುವಿದೆ ಕರುಣವನು ನೆಜಿ ಕೊಂಟಿ ತಾನಿದಕೇನ ಹೇಳುವೆನು (ಭಾಗ. ೯-೩೩-೮೯).

[ಮಾರಿ + ಕಾಲು /ತಮಿ. ಮಾರಿಕ್ಕಾಲಮ್ = ಪ್ರಳಿಗಾಲ]

ಮಾರಿಗುಡಿ (ನಾ)· ಮಾರಿದೇವತೆಯ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿರುವ ದೇವಾಲಯ : ಮಾರೀಗುಡಿಗೆ ಬಡಗಲು ಕೊಂಗವ ಫಣಿಯೂಲದ ವುರದ ಎಗಲಿಗೆ ಮೂಡಲು ಮುಡ ಮುಖವಾಗಿ ನೆಟ್ಟ ಕಲ್ಲು ೧ (ಪ್ರ. ೪ (೩). ಕುಮು. ೫೩-೬೩೦: 1749)· ಆಸಾಡಿಯ ಜಡಿಮಳೆಯನ್ನಲ್ಲಿ ಒಂದುರಾತ್ರಿ ಊರಿಪ ಘಾರಿಗುಡಿಯಿಂದ ಮಾರಿಯನ್ನು ಓಡಿಸುವ ಒಂದು ಕೃಮವಿದೆ (ದೇಪಹಂ. ೫೨). [ಮಾರಿ + ಗುಡಿ]

ಮಾರಿಗುತ್ತ (ನಾ)· = ಮಾರಿಕಾಜಾಡ್ಯ : ಎಮ್ಮ ಪುರಕ್ಕೆ ಮಾರಿಗುತ್ತಂ ಪೊವಲಾಗೆ ಪೆಜಿವುವಾಗಾಗತ್ತುಶೀಘಡಗಳಪ್ಪ ಮಮಾನವರ್ಕೀನುಂಗೆಯ್ಯ ಲಿಱಿಯುಂದೆಮ್ಮ ನಿಸುತ್ತಿರ್ಪುದುಂ (ಪಂಂಪಪು. ೦೯-೪೫ ೪)· ಕವರ್ತಯ ಪೇಲೆ ಕೊರೆಮೆಯುಂಟಿ ಬಡತನದ ಪೇಲೆ ಮಾರಿಗುತ್ತಪಾಗೆ (ಪಪಚಾಪು. ೯-೦೬೦).

[ಮಾರಿ + ಕುತ್ತ]

ಮಾರಿಗೆ (ನಾ)· ಮಾರಿದೇವತೆ : ಪರವೀಗುವೆ, ಮೈಲಾರಂ ಕೇತಂ ಕಾಟಂ ಮಾರಿಗೆ ಬಸಣಗೆಯೆನಿಪ್ಪ ಕೊಬಿರಿಯ್ವಂಗಳ್ (ಪಪಚ. ೯ ೦೩೬).

[ಸಂ. ಮಾರಿಕಾ]

ಮಾರಿಡು$_1$ (ಕ್ರಿ)· ಪ್ರತಿಘಟಿಸಿ ನಿಲ್ಲು : ಎದುರುಪು : ಘನಕುಟಪು × × × ಪನೊಪ್ಪೆ ಮಾರಿಡುವಂ ಜಕ್ಕಲಿಪಂ ಜಪನಂ ವಿಷ್ಟಿಟಗಲಿ . . . ವೀರವಿಕ್ರಮಭೂಪಂ (ಪಪ. XX. ೦೦೦-೬; 1187).

[ಮಾರು$_1$ (< ಮಾಜು$_1$) + ಇಡು$_1$]

ಮಾರಿಡು$_2$ (ಕ್ರಿ)· ಮಾರಿನಿಂದ ಅಳತವಾಡು ; ಮಾರುಹಾಕು : ರವಿ ಮಾರಿಟ್ಟಕೆದಂ ವಿಮುತ್ಸಳವನಾಕಾಪೀಮೆಯಂ ದಾಂಟ್ಟುವನ್ನೆದರಂ (ಪಂಂಪಪ. ೨-೪೯)· ಘೀಕರಣಾನಪದಲೊದಾಲವಿರ್ದುದು . . . ಅವನಿದು ಮಾನವನು ಮಾರಿಡುವಮ್ಮೆಲು ಪಸರಿಸಿತು ರಾಪಗಳ (ಪಾ೯ಪ. ೪೫-೪೪).

[ಮಾರು$_1$ + ಇಡು$_1$]

ಮಾರಿಡೋಲು (ನಾ)· ದೊಡ್ಡ ಡೋಲು ; ಭಾರಿ ಡೋಲು : ಅವನ ಪಪಿವಾರದವರು ಮಾರಿಡೋಲು. ದುಡಿ-ಎಲ್ಲಾ ಬಾರಿ ಭಾರೀ ಕುಣಿದಾಡುವುದುಂಟು (ಪಂಬಪಾ. ೦೬)· [ಮಾರಿ + ಡೋಲು]

ಮಾರಿತ (ಗು)· ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ : ಸಂಹಾರಗೊಂಡ : ಜಯಜಯ ಕುಮಾರ ಮಾರಿತ ದಿವಿಜರಿವುಜಾಲ ಜಯಜಯ ವಿಲಾಪಕೃತವಿದಿತ್ಯಕ ಪದಲೀಲ (ಕಾಪಪ. ೦೪-೦೪೯ ೧೧೧). [ಸಂ.]

ಮಾರಿತನ (ನಾ)· ದುಷ್ಟತನ ; ಕೆಟ್ಟತನ : ಭೂ ನಾರಿಯರ ಮಾರಿತನತಿ ಮೋರೆಯ ಗುಣತಿ, ಭೂ ನರರ ಬೆದಿಗಂದಿಗೆ ಪಂಡಗಂಡಸುತನಕೆ (ಕ್ಷ.ಕ್ಷ.ಸಂ. ೫-೨).

[ಮಾರಿ + — ತನ]

ಮಾರಿದಾಸ (ನಾ) (?) : ಶ್ರೀ ಕಡ್ಡಾಣ ಪೃಥುವೀರಾಜ್ಯಂಕೆಯ ಸಿಯಕೆಲ್ಲ ಕಿಸುವೆಜ್ಞ ನಾಡಾಳೆ ಮೂಲಿ ಅರಸರಾಳ್ ಮಾರಿದಾಸ ಕರಿಯತಮ್ಮನ್ ನಾಗತರಾಸರಾ ಮನೆಮಗವಿ ಬಾಗೆಬೂರುಳ್ ಬಲ್ಲಪನ್ ವಿಜಯಪುಳ್ ಎಜಿದು ವಿಲ್ದನ್ (ಪ್ರ. XVI. ಕುಪಕಾ. ೧೪-೩ ; ಸಂ. ೨೫೦). [?]

ಮಾರಿಪತ ' ಮಾರಿಫತ್ತು ' ನೋ·

ಮಾರಿಪತ್ತು ' ಮಾರಿಫತ್ತು ' ನೋ·

ಮಾರಿಫತ ಮಾರಿಫತ್ತು ' ನೋ·

ಮಾರಿಫತಿ ' ಮಾರಿಫತ್ತು ' ನೋ·

ಮಾರಿಫತು ' ಮಾರಿಫತ್ತು ' ನೋ·

ಮಾರಿಫತ್ತು· ಮಾರಫತಿ· ಮಾರಿಪತ· ಮಾರಿಪತ್ತು· ಮಾರಿಫಕ್ಷ· ಮಾರಿಫತಿ· ಮಾರಿಫತು· ಮಾರೀಪತು· ಮಾರೀಫತ್ತು· ಮಾರೀಫತ· ಮಾರ್ಫತ· ಮಾರ್ಫತು (ಅ)· ಮೂಲಕ ವಾಗಿ ; ಮುಖಾಂತರ : ಮಾ ವೆಂಕಟಗಿರ್ಯಣ್ಣನ ಮಾರಿಫತ್ತು ವಿಸಾರಸಾಬರಿಗೆ ಪಳಬಿದ್ದು . . . ದುಡುದುಕೊಟು (ಕೃಡ. ೫೫)· ಶ್ರೀತಿರುಪತ್ತಿಗಿರಿ ಮೇಲೆ ಭ್ರಹ್ಮೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಸದರಿ ಮತದ ಮಾರಿಫತ್ತು ಆಗತಕ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸಂತರ್ಪಣೆ ಪನ ೧೦೦೦ ಸಾವಿರಕ್ಕೆ . . . ಸರಕಾರದ ಸತ್ರದಿಂದಾ ಅಪ್ಪಣೆ ಪ್ರಕಾರ ಕೊಡುಕ್ಕಿದ್ದ ಪದಾರ್ಥದ ಕ್ರಯ (ಕ್ಯಾಲಿ. ೦೯೬೬, ೫೫-೦೬; 1838). **ಮಾರಫತಿ** : ಇಲ್ಲೆ ಇರುವ ಪಾಪಿಗಳ ಮಾರ ಫತಿಯೀಂದ ಮೂಲ ಪರಿಸಿಕೊಟ್ಟರೆ· ಎರಡು ಆಡತಿಗಳು ಬೀಳುವವು (ಮುಂಬಾ. ೬೬). **ಮಾರಿಪತ** : ಎಮ್ಮ ಕಡಿಗೆ ಬರುವವರು ನಮ್ಮ ಮಾರಿಪತ ಮೂಲ ಖರೀದಿ ಪಾಡಿದರೆ· ಅವರ ಕಡಿಯಿಂದ ಬಿಲಕುಲ ಆಡತಿ ತಕ್ಕೊಳ್ಳದೆ ಬರೇ ಕೂಲಿಯ ಖರ್ಚಿನ ಹೊರೆ ಜೀನಸುಗಳು ಕಳುಹಿಸುವ ತಜವೀಜಿಯನ್ನು ಮಾಡುವೆವು (ಮುಂಬಾ. ೫೩೨). **ಮಾರಿಪತ್ತು** : ಸರಕಾರ ಕುಂಪನಿ ಕಡೆಯಿಂದ ತಲಚೇರಿಕೋಟೆ ಮಿಸ್ಟರ್ ರಾಪರ್ಟ್ ಟೈಲರ್ ಸಾಹೇಬರ ಮಾರಿಪತ್ತಿನಿಂದ ಹಪಣಾಮೆಯನ್ನು ಬರೆಸಿ· ತಲಚೇರಿ ಸರಕಾರದ ವ್ಯವರದಲ್ಲು ಮಡಗಿ ಇವೆ (ಐಹಿಂಕ್ರ. ೦೦೦). **ಮಾರಿಪತ** : ಬಲಾಲಜನರ ಮಾರಿಪತೆ ಖರೀದಿಮಾಡಿ . . . ರವಾನೆ ಮಾಡುವ ತಜವೀಜಿಯನ್ನು ನಡಿಸುವರು (ಮುಂಬಾ. ೫೪೨). **ಮಾರಿಪತಿ** : ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ವ್ಯಾಪಾರಿಜನರು ಬಹಳ ಮಾಡಿ ಇಲ್ಲಿಂದ ಅತತಮರ ಪಾರಿಪತಿಯಿಂದಲೇ ತರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಾ. ೫೩೨). **ಮಾರಿಪತ್ತು** : ಯಾರ ಪರಿಚಯುವಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲವೋ ಅಂಥವರು ಅಲ್ಲಿಯ ನಮ್ಮ ದುಕಾನಿನ ಮಾರಿಪತ್ತು, ದುಕಾನಿನ ಹೊರಿಂದ ಜೀನಸು ಕಳುಹಿಸಿ ರಶೀದಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯ ದುಕಾನಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದರೆ . . . ರಕಮು ಕೊಡೋಣದರಲ್ಲಿ ಬಂದೀತು (ಮುಂಬಾ. ೫೦). **ಮಾರೀಪತು** : ಕಾಮಗಾರಿ ಪಿಲ ಮಾರೀಪತು ಮಾಡಿದ ವಡರ ಯಿಂದ ಬೋನಿಗೆ ಕಡಗಸ ೧ ಸರಮೆ ಸ ೧ (ಪ್ರ. XI, ಶಿಂಮಾ. ೪೬-೦೨; 1683 ?). **ಮಾರೀಪತ್ತು** : ಬಾಕಿ ಬವಜಗ ಆಗಿಂದಾಗ್ಗೆ ಆಮಿಂಡಿನ ರುಜು ತನ್ನ ವೊಹರಿನಿಂದ ತಿರಸ್ಕೃದಾರರ ದಾಖಲೆಯಿಂದ ಸಹ ಶೇಕದಾರ ಮಾರೀಪತ್ತು ಹೋಬೀ ಶೇಕದಾರಿಗೆ ರಶೀದಿ ಕೊಡಬೇಕು (ಮುಪಾಕಂ. ೫೬-೬೬). **ಮಾರೀಪತ** : ಆ ಅಂಗಡಿಗಳ ಮಾರೀಪತ ಬಧತಿನ ರಶೀದಿ ಕಾಯಿಸಿ ಅತ್ಯಕಡಿಯ ಅಂಗಡಿಗಳೊಳಗಿಂದ ವರಧಾರೇ ರಕಮು ತೆಗದುಕೊಳ್ಳುವ ಬಗ್ಗೆ (ಮುಂಬಾ. ೫೦ ಕ್ರಾ.೫೮). **ಮಾರೀಪತ್ತು** : ನಪ್ಪ ಮಾರೀಪತ್ತು ಹೇಂ ಕಳಸೋಕೆ ಕಾರಣವೇನಪ್ಪ ? (ಪಪ. ೫೦೦). **ಮಾರ್ಫತ** : ನಮ್ಮ ಮುಂಬಾಯಿ ಅಂಗಡಿಯಾ ಮಾರ್ಫತ ಉಪ್ಪು ಬೇಡಿಸಿದರೆ ಅದತ ಬಿದ್ದೀತು (ಮುಂಬಾ. ೫೬)· ಅಂವಾ ತಕೂಪ್ಪ ಆಪ್ಪ ನೋಡಿ ಇಟ್ಟರಲಿ . . . ದಾದಶ್ಶಾನ ಮಾರ್ಫತ ಆವರ ಧೋರಣಾ ತಿಳಕೋಂಕ್ಕೆ ಅನಕೂಲನೂ ಆಗತದ (ಐಇಪ. II, ೦೧೮)· **ಮಾರ್ಫತು** : ಅಂವ ಯಾರೋ ಇದ್ದಾನಂತಲ್ಲ — ಅವಳ ಪಾಲಕ — ಜೈತನ್ಯ ಅಂತ, ಅವನ ಮಾರ್ಫತು ಅವಳ್ಗ ಭಿಕ್ಷೆಯಾಗ್ಬೇಕಿ (ಜಪಾ. ೫೨).

[← ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮಾರಫತ· ಮಾರ್ಫತ್]

ಮಾರಿಬಲೆ (ನಾ)· (ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮೀನುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಪಾಕುವ) ದೊಡ್ಡ ಬಲೆ ; ಹೆಬ್ಬಲೆ : ನದ್ಯ ಮೋಗೇರ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮಾರಿಬಲೆ ದಿಮ್ಮಮಾತನಾಡಿಸುವಾರದು ಅಕ್ಕೆ· (ಪಪಚ. ೬೪) : ಹಾಯಿ ದೋಣಿಯಲ್ಲಿ ಮಾರಿಬಲೆ ಬಿದ್ದಿತ್ತು (ಪೂಚಿ. ೪೭). [ಮಾರಿ$_2$ + ಬಲೆ$_1$]

ಮಾರಿಬಿ ಘಾರಬ್ಬಿ ನೋ·

ಮಾರಿಬೇನೆ (ನಾ)· = ಮಾರಿಕಾಜಾಡ್ಯ : ಮಾರಿಬೇನೆ ಬಂದು ಅತ್ತ-ಮಾವ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿದರು (ಅಪ. ೧೪೨) [ಮಾರಿ$_2$ + ಬೇನೆ]

ಮಾರಿಚ್ಚೆ ' ಮಾರಬ್ಬೆ ' ನೋ.

ಮಾರಿಮಳೆ (ನಾ). ಧಾರಿ ಮಳೆ: ಅತಿವೃಷ್ಟಿ : ಒಂದು ಮಾರಿಮಳೆ ಗಾಲದಲ್ಲಿ ತುಂಗಾನದಿಯು ಪ್ರವಾಹವ ಮೇರೆದಪ್ಪಿ ಶೀರ್ಷಪಳ್ಳಿಯ ಕೆಲವು ಮನೆಮಠಗಳನ್ನು ಕೊಚ್ಚಿಬಿಟ್ಟಿತು (ಕಂಬ್ಯಾ. ೪೨); ಮಾರಿಮಳೆ ಮುಸಲ ಧಾರೆಯಂತೆ ಒರೆಕೋರೆಯಾಗಿ ಸುರಿಯುತ್ತಿತ್ತು. (ಕುವಪು. ೧೬೬).

[ಮಾರಿ$_2$ + ಮಳೆ (< ಮಲೈ)]

ಮಾರಿಮುಖ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದ ಮುಖ; ಉಗ್ರಮುಖ : ಮಾರಿಮುಖದವ ಕಾಣನೆಮನ ನಿಸ್ಸಾರಹೃದೆಯನು ಭೀಮನವನೊಳಗೆ ಹೋರಿದವರೇನಹರು ಕೇಳ್ ನಿಸ್ಸಹರ ಎಧಿಮು (ಕ:ಣ್ಣಕ್ರಿ:. ೧೩-೧೬)-.

[ಸಂ.]

ಮಾರಿಮೊಗ (ನಾ). = ಮಾರಿಮುಖ : ಭೂರಿಭೀಕರವಪಾಮೆನ ತಲೆ ಸಿಲುಕಿಪ್ಪು ಪೂರ್ಪೆಪ ವಿಷದ ಜೇರ್ಕೂಳಿವೆ ಮಾರಿಮೊಗದ ಡೆಂಕಣ ವಂಸಿವಲಗುಂಗಳ್ಕೊಳ್ಳೀಜುವತಿಭಯೋಂಕುರವ (ಕಂವಂ. ೧೦-೦೩).

[ಮಾರಿ$_2$ + ಮೊಗ]

ಮಾರಿರೋಗ (ನಾ). = ಮಾರಿಕಾಜಿಪಿಡ್ಯ : ಪ್ಲೇಗು. ಕಾಲರಾ ರೋಗಗಳು ಮಾರಕವಾದುದರಿಂದ ಮಾರಿರೋಗವೆಂದೇ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಜಾಪ).

[ಸಂ.]

ಮಾರಿವುಪದ್ರ (ನಾ). = ಮಾರಿಕಾಜಾಡ್ಯ : ಸರ್ವಜಿತುಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ ಮಾರಿವುಪದ್ರವುಂಟಾಗಿ ಬಹುಜನಗಳು ಹತರಾಗುತ್ತಾಬಿನುವ ಕಾಲದಲ್ಲು (ಚಳ. ೯ (೩). ಕ್ಯುಸೂಮು. ೩-೯; ೧೩೧೩). [ಮಾರಿ$_2$ + ಉಪದ್ರ]

ಮಾರಿಷ (ನಾ). (ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಗೌರವದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವಂತೆ) ಪೂಜ್ಯ : ಪುತನೀಯ : " ಹಿರಿಯನಂ ಮಾರಿಷನೆಂಬುದು " (ಪಂಚಾಖು. ೦೭-೮೯) : " ನರ್ತನದ ಹಿರಿಮನಾ ಮಾರಿಜನೆನಿಕ್ಕು " (ಪಂಗಣ. ೨೫-೦೦). [ಸಂ.]

ಮಾರಿಸು (ಕ್ರ). ೧. ಮಾರುವಂತೆ ಮಾಡು : ವಿಕ್ರಯಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ××× ವಂಶದವರಗಳಿಂದ ಮಾರಿಸಿಕೊಂಬ್ದು ಹೊಲವ ಕೊಡದವನು ಸವ್ಯ ವಂಶದಲಿ ಹುಟತಕವನಲಾ (ಪ್ರಬಲಿ. ೧೯೨೯. ೮೮-೩ : ೧೬೩೩). ೨. ಬದಲಾವಣೆ ಮಾಡು ; ಪೂರ್ವಡಿಸು ; ದೇಶಾಂತರ ದುರಾದ ಪಾತ್ರಗಳ ನಾಮಧೇಯ ವೇಷಭೂಷಾದಿಗಳನ್ನು ಅನ್ಯದೇಶೀಯರ ರುಚಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮಾರಿಸಿದರೊ . . . ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಕನ್ನಡಿಸಿರುವುದು ಅಲ್ಪಗಾರವದ ಕಾರ್ಯವಲ್ಲ (ರಾಶಾಮ. ೭ ೨೬೫).

[ಮಾರು$_1$ (<ಮಾಜು$_1$) + — ಸು$_3$]

ಮಾರೀ (ಕ್ರ). ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಕೊಡು,—ನೀಡು : ಹೆಸರಿಸಿ ದೇವ ಪಟ್ಟಣೆಯಂ, ತಮ್ಮಲಿ ಕಲಿತ ವಿದ್ಯೆಗೇ ಜೀವವನೆ ಮಾರಿತ್ತೆ (ಪಚ್ಚಕ. ೬೪-೦೦೬).

[ಮಾರು$_2$ (<ಮಾಜು$_1$) + ಈ$_2$]

ಮಾರೀಚ (ಗು). ೧. ಮರೀಚಋಷಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಮರೀಚಋಷಿಯ ಮಗ: ಕಶ್ಯಪ. ೩. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು : ಮಾರೀಚಂ ಮೊದಲಾಗೆ ಮಹಾರಥರೊಡನೇಜ್ ನಿಂಹರಥಮಂ ರಥಿಗಳ್ . . . ಲಂಕೆಯಂ ಪೊಱಮಟ್ಟರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೩-೦೩). ೪. ಮೆಣಸಿನ ತೋಟ. ೫. ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವ ಪುರೋಹಿತ. ೬. ಪಟ್ಟಿದ ಅನೆ. ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕಕ್ಕೋಲ. [ಸಂ.]

ಮಾರೀಚತೆ (ನಾ). ಮಾರೀಚರಾಕ್ಷಸನ ಗುಣ : ವಂಚನೆ : ನರನೀಚತೆ ಮಾರೀಚತೆ ದೇವಪ್ರೇಷಿತ ನೆವದಿ (ಕಗ್ಗಾಂ. ೪೨). [ಮಾರೀಚ + — ತೆ$_3$]

ಮಾರೀಚಿ (ನಾ). ೧. ಮೆಣಸಿನ ತೋಟ. ೨. ಮೆಣಸಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮದ್ಯ (?) : ಮಧು ಸೀತಂ ಕಟು ಸೀದು ಹೋ ಹುಳಿತ ಕಳ್ಳುಂ ಕರಂ ಕಯ್ತು ಬರ್ಮಾದು ಮಾರೀಚಿ ತೊಡರ್ಪುಳಿಂದೆ ಸರದಿಂ ಕಂಪಿಲ್ಲ . . . ಎಂದು ಕುಡಿದರ್ ಕಾಮಾಂಗಮಂ ಕಾಂತೆಯರ್ (ಕಂಪಣಾ. ೪-೮೮). [ಸಂ. ಮಾರೀಚ]

ಮಾರೀಷತ ' ಮಾರಿಛತ್ತು ' ನೋ.

ಮಾರೀಷತ್ತು ' ಮಾರಿಛತ್ತು ' ನೋ.

ಮಾರೀಷತ ' ಮಾರಿಛತ್ತು ' ನೋ.

ಮಾರೀಷತ್ತು ' ಮಾರಿಛತ್ತು ' ನೋ.

ಮಾರು$_1$ ' ಮಾಜು$_1$ ' ನೋ.

ಮಾರು$_2$ ' ಮಾಜು$_2$ ' ನೋ.

ಮಾರು$_3$ (ನಾ). ಅಡ್ಡವಾಗಿ ನೀಡಿದ ಎರಡು ಕೈಗಳ ಮಧ್ಯದ ಬೆರಳುಗಳ ನಡುವಿರುವ ಅಳತೆ : ನಾಲ್ಕುಮೊಳಗಳಷ್ಟು ಉದ್ದ : ಶ್ರೀಪ್ರಣಮೇಶ್ವರದೇವರ ಗಡಿಂಬನ ಗಳೆಯ ಪ್ರಮಾಣು ಮಾರು ಹಂಸ್ಥಿರವು (ಎಳ. VII. ಶಿಇಂ. ೦೩೬-೦೭ ; ೧೩೭೦ ?) : ಹತ್ತುಮಾರು ಳಿಯಲಳೆದ ಭೂಮಿ (ಎಳ. VI. ಹೊಗೆ. ೬೦-೮೯; ೧೧೫೫) : ಪೊಳಲೊಳಿದ್ದ ವರಾಗ ಸಾವಿರಮಾರಿನಷ್ಟಳತೆಯೊಳರಮನೆಪಿಸುತ್ತ ಸುಳಿಯದೆ ದನದೋಜ ದಿದ್ದರೊಡೆದುನ ಮಂಗಲದಾನ ಸಮಯವನೆಜ್ದು (ರಕ್ಷ. ೬-೮೯).

ಮಾರುಂಚಿತೋಳುಳಿ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಳತೆಯ ಕೋಲು : ಪದಿನಯ್ದೊಮ್ಮಾರುಂಚಿತೋಳುಳಿಯಲುಕನ್ನಂ ಗೌಡುಗೆಱೆಯ ಪಡುವ ಗೋಡಿಯ ತುಂಬಿನ ಹಳ್ಳಿಯ ಹೊಲ (ಎಳ. XI, ಚಾಸಾ. ೬-೮೬ : ೧೧೭೫). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಲ. ಕೊಡ. ಮಾರ್ : ತುಳು. ಮಾರ್, ಮಾರು]

ಮಾರು$_4$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ (?) : ಎಲವಂ ಪಾದರಿ ಹಾಲೆ . . . ನೆಲ್ಲಿ ಕಡಪೀಚರ್ ಮಾರು ತುಂಬುರ್ಬಳ್ಳಲಸಂ ಬಾಳ್ (ಕಂಕ್ಷಸು. ೬-೨೬). [?]

ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ' ಮಾರ್ಕಟ್ಟೆ ' ನೋ.

ಮಾರುತಾಣ್ (ಕ್ರ). ಇದ್ದುದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ಬಗೆಯ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸು : ಮಾರುಕೆಂಡವಳು ಮಕ್ಕಳ ಸಾಕಿಯಾಳೇ ? (ಗಾಪ).

[ಮಾರು$_2$ (< ಮಾಜು$_2$) + ಕಾಣು (< ಕಾಣ್)]

ಮಾರುಗ ' ಮಾರಗ ' ನೋ.

ಮಾರುಗಾಲು (ನಾ). ಒಂದು ಮಾರಿನಷ್ಟು ದೂರಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಹೆಜ್ಜೆ : ದಾಪುಗಾಲು ; ನೀನು ಮಾರುಗಾಲು ಹಾಲುಕ್ಕಾ ನಡೆದರೆ ನಾವು ನಿನ್ನ ಜೊತೆ ಬರಲಾರೆ (ರೂಪ). [ಮಾರು$_3$ + ಕಾಲು$_1$ (< ಕಾಲ್$_1$)]

ಮಾರುಗೈ (ನಾ). ಮಾರಿನಷ್ಟು ನೀಳವಾಗಿ ಚಾಚಿದ ಕೈ : ರಂಗನು ಎರಡೇ ಮಾರುಗೈಜೊಡೆತಗಳಿಂದ ಸಾಯಿಸಿ ಸಮಿಾಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ನೀರು ಉಗ್ಗಪಡಿವನು (ರಾಶಾ. ೩) ; ಅವನೆಷ್ಟು ದಿವ್ಯತೇಜಸ್ಸಿನ ವ್ಯಕ್ತಿ! ಅಂಗಾಂಗಗಳು ಎಷ್ಟು ತುಂಬಿವೆ! ಮಾರುಗೈಯಿಂದ ಆವನೆಡೆಗೆ ಸಾಗಿ ಬಂದಂತೆನಿಸಿತು (ಕಾಬಾಣ ೩೭).

ಮಾರುಗೈಹಾಳು = ಮಾರಿನಷ್ಟು ನೀಳವಾಗಿ ಕೈಚಾಚು : ಗಂಗ . . . ಆ ಮುಕ್ತೈದೆಯನ್ನು ಅಂಗಲಾಚಿ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. ಮಾರುಗೈಹಾಕಿ ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ (ಸುವಪಂ.೩೬).

[ಮಾರು$_3$ + ಕೈ$_2$ (< ಕಯ್$_2$)]

ಮಾರುಗೊಡು ' ಮೊಱುಗೊಡು ' ನೋ.

ಮಾರುಗೋಳ್ ' ಮಾರ್ಕೊಳ್ ' ನೋ.

ಮಾರುಡ. ಮಾರುಡು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು (ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿಗೆ ಬಳಸುವ) ಅದರ ಕಾಯಿ ; ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ ; ಬಿಲ್ವ ವತ್ರ : ಎರಸುಂ ಮುತ್ರಮುಮೊಡವೆಳಿದಿರ್ಪ ಪಡುವಲುದಲ್ಲದಂದು ಮಾರುಡ ಮೌದುಂಬರಮುಂ ಪೆಣೆದಿರೆ ಬಡಗಲ್ ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ (ಪುರುಷ) ಪ್ರಮಾಣದೊಳ್ ಬಹುಳಜಳಂ (ಪೋಗಿ.೩೭೮. ೩-೦೯). **ಮಾರುಡು$_2$** : ಕುಡಿ

ಬದಿರಕುಡಿಯೆ ಮಾವಿನ ವಿಡಿಯ ಮಾರುಡಿನ [ಪಾಣಾ. ತಿನ.ದಿನ]ಮೆಣಸು ಗಡಲೆಯ ಪುಡಿಯೊಳಪ್ಪಡಿಸಿದಲ್ಲವಲ್ಲಣಿಗೆಯು ಚಕ್ಕಣಂಗಳಂ ನವಿಸವಿದು (ಹಂಪಾ. ೯-೬೬ ೪). [ದೇ.ತೆಲು. ಮಾರೆಡು, ಮಾರೇಡು]

ಮಾರುಡು₁ (ಕ್ರಿ). ಇನ್ನೊಂದು ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸು : ಬೇರೆಯ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಉಡು : ವಿಂದಳಿಲ್ದಾತಿ . . . ಮಾರುಟ್ಟಳಿಲ್ದಾತಿ (ಕ್ರೀಣಾಖ. ೬೫-೦೭). [ಮಾರು₂ (< ಮಾಱು₂) + ಉಡು₁]

ಮಾರುಡು₂ ' ಮೋರುಡೆ ' ನೋ.

ಮಾರುತ (ಗು). ೧. ವಾಯುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಗಾಳಿಯ. (ನಾ). ೨. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು : "ಪವನಃ, ಶ್ವಸನಃ, ವಾಯುಃ, ಮಾರುತ್, ಅನಿಲಃ, ಮಾರುತಃ . . . ಮಹಾಬಲಃ — ಈ ೨೦ ಗಾಳಿಯ ಪೆಸರ್" (ಹಾಹಾಖ. ೦೪-೬೬) ; ಮಾರುತಘಾತಸಂಚಲಿತಕೇತುಸಮೂಹಮುದಗ್ರಚಕ್ರ ಚೀತ್ಕಾರಂ . . .ಅಂಬರಾಂತರಮುವಳ್ಳಿಬಿಮ್ಮಳಿಪನ್ನೆಗಂ ಶರಾಸಾರದಗುರ್ವು ಪರ್ವಿ ನಿಲೆ ತಾಗಿದುವುಗ್ರರಥಂ ರಥಾಂಗಿಯೊಳ್ (ಪಂಚಾ. ೦೦—೩೩) ; ಮಾರುತದಿನಕರಕರಸಂಚಾರಕ್ಕೆಗಮ್ಯಮೆಂಬಿನಂ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಾಕಾರಮನೀಗಳೊಡ ಬೀದನಾ ರಾಕ್ಷಸಪತಿಯ ಪುರಮಂ (ಪಂಚಾಖ. ೦೦-೨೫) ; ಆ ಮಾರುತನ ಗುದ್ದಿ ಅಂಗ ನೋಯಿಸುಮುದಾಂಟಿ (ಕಖಂದ. ೩-೦೮೯-೩). ೩. ಗಾಳಿಯ ಅಧಿದೇವತೆ : ವಾಯುವಿದೇವತೆ : ತಾತ ಮಾರುತ ಕೇಳ್ ಮಾರುತ ಮಾರ್ಗ ಕೇಳ್ ಪಗೆಪರಂ ಕೊಂದೆನ್ನ ಕೋಪಾಗ್ನಿಗಾಹುತಿ ಮಾಟ್ಪೆಂ (ಜಾಖಮು. ೬-೨೩) ; ಕೊಟ್ಟ ನಂಬುಗೆಯಂ ನೆನೆದು ಕಾಮಾರಿ ಕರುಣದಿಂ ಮಾರುತನಂ ನೆನೆದೆ (ಪಜಂಪ. ೦೪-೬೯) ; ಹಿರಿಯರೆನಗಿಬ್ಬರು ಯುಂಧಿಷ್ಠಿರ ಧರ್ಮಪತಿ ನೀನೊಬ್ಬನೆಯ್ದಂದಿರೆಂಗಳಬ್ಬರು ಮಾರುತನು ನೀನೊಬ್ಬನು . . . ಎಂದುಪಚರಿಸಿದನು ಪವಮಾನನಂದನನಂಜನಾಸುತನ (ಭಾಖಾ. ೦೦- ೨೪)- ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಸಂಧಿವಾತ ; ವಾತರೋಗ : ವನಿತಾಸೇವನೆ ರೂಕ್ಷಮಕ್ಕಿ ಪುಮಾಗುಬುಗ್ ಚಿಂತೆ ವಿಣ್ಮೂತ್ರ ವೇಗಾಘರೋಧಂ ಶ್ರಮಮತ್ಯಜೀರ್ಣವಿವಜ್ಜಿಂ ಕಾರ್ಗಾಲದೊಳ್ ಮಾರುತಂ ಜನಿಯಿಸ್ಕುಂ (ಶೋಕೋಚ. ೧-೪). ೫. ಉಸಿರು ; ಶ್ವಾಸ. ೬. ಶರೀರದ ಮೂರುಬಗೆಯ ಮುಖ್ಯವಾದ ವಾಯುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೭. ವಿಷ್ಣು. ೮. ರುದ್ರ; ಶಿವ. ೯. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲು. ೧೦. [ಛಂದ] ಒಂದು ಅಕ್ಷರಗಣದ ಹೆಸರು ; ಸಗಣ : ಗುರುಮೂಱಾಗಿರೆ ಧಾತ್ರಿ ಮುಂತೆರ್ದಪ್ಪು ಬಿನ್ನೆಂ ತೋಯಮಾದ್ಯಂತದೊಳ್ ಬರೆ ವಕ್ರಂ ಶಿಖಿಯೊಂದು ಕೊಂಕು ಕಡೆಯಂದಾ ಮಾರುತಂ (ಕಂರೋಂಬು. ೦-೪೬). [ಸಂ.]

ಮಾರುತಪಥ (ನಾ). ವಾಯುಮಾರ್ಗ ; ಆಕಾಶ: ಅಗಲೆ ಬರಿಸೆ ವಿದ್ಯೆಯಿಂ ನಾರದನಂ ಮಾರುತಪಥದಿಂದಾಗಳ್ ಭೋರೆನೆ ಬರೆ ಕಂಡು (ಪಚಕ್ರಿ. ೬-೦೭೭). [ಸಂ.]

ಮಾರುತಬಂಧು (ನಾ). ವಾಯುವಿನ ಆಪ್ತ ; ಅಗ್ನಿ : ಮೇಣಮಂ ಮಾರುತಬಂಧು ಸೈರಿಭಮನುಬುಜಮಿತ್ರಸುತಂ . . ವೃಷಭನಂ ಹರನೇಱ್ ನಳಿಕ್ಕಿ ಸಲ್ವದುಂ (ಶಾಪಾ. ೦-೨೬) ; ಮಾರುತಬಂಧು ದೇವಪಮಂ . . . ಗಿರಿಶಂ ವೃಷೇಂದ್ರನಂ ಮಮತೆಯೊಳೇಱ್ ಪಾಲ್ಗಡಲ ಸಾರಿದರ್ (ಪಣಕ. ೫-೩). [ಸಂ.]

ಮಾರುತಭುಜ (ನಾ). ಗಾಳಿಯನ್ನು ಆಹಾರವಾಗುಳ್ಳುದು ; ಹಾವು: ಅತಿಜಡಭಾವಿಯಾಗಿ ಕಡಲಲ್ತು ನಿಜಶ್ರುತಿಶೂನ್ಯನಾಗಿ ಮಾನುಂತಭುಗುವಲ್ತು . . . ಎನೆ ವೃದ್ಧನಿದೇಂ ವಿರುದ್ಧನೋ (ಕೃಕೃ. ೦೭-೭೫). [<ಸಂ. ಮಾರುತಭುಜ್]

ಮಾರುತಮಂಡಲ, ಮಾರುತಮಂಡಳ (ನಾ). ವಾಯುಮಂಡಲ : ಆಕಾಶ : ಮಾರುತವೇಳೆಯೊಳ್ ದಹನವ್ಯೂಢಲವೊಂದಿದ ವಹ್ನಿವೇಳೆಯೊಳ್ ಮಾರುತಮಂಡಲಂ ನೆಗಟ್ಟಿ ಮಾರಿ ಬೀಱಿ ಪಸಮೆಂಬಿವಱ್ಕುಂ (ಕೋಕೋಚ. ೪-೪). **ಮಾರುತಮಂಡಳ** : ಮಾರುತಮೆಂದಮೆಮಿತ್ತುಂ ತಾರಾಪಥದಂತೆ ಮಂದಮಾರಂಬಡೆದೇಂ ರಾರಾಜಿಸಿತ್ತೊ ವನಲಕ್ಷ್ಮೀ ರಮಣಿಯು ಪದನಸುರಭಿನಿಶ್ವಾಸದಪ್ಪೊರ್ (ಪಜಿಕ. ೬೪-೦೦೦). [ಸಂ.]

ಮಾರುತಮಂಡಳ ' ಮಾರುತಮಂಡಲ ' ನೋ.

ಮಾರುತಮಾರ್ಗ (ನಾ). = ಮಾರುತಪಥ : ತಾತ ಮಾರುತ ಕೇಳ್ ಮಾರುತಮಾರ್ಗ ಕೇಳ್ ಪಗೆಪರಂ ಕೊಂದೆನ್ನ ಕೋಪಾಗ್ನಿಗಾಹುತಿ ಮಾಟ್ಪೆಂ (ಜಾಖಮು. ೬-೨೩) ; ಕಾರ್ಮುಕನಿರ್ಗತಪಾರ್ಗಣೋತ್ಕರಂ ಮಾರುತ ಮಾರ್ಗಮಂ ಪುದಿಯೆ (ಪಗಾ. ೦೪-೦೩). [ಸಂ.]

ಮಾರುತಸುತ (ನಾ). ೧. ವಾಯುವಿನ ಮಗ. ೨. ಹನುಮಂತ ; ಮಾರುತಿ : ಜವದಿಂ ಸೌವರ್ಣನಂ ಮಾರುತಸುತಕಸಂ . . . ಕೀಟ್ಟುಬ್ಬ ಸಲ್ಲಕ್ಷಣಗುಣನಿಧಿಗಳ್ ಪಲ್ಗಣಂಗಟ್ಟಿ ಬಂದಿರ್ದುವು ಹೇಷಾಘೋಷವಿದ್ರಾವಿತ ರಿಪುಮಹಿಭೃತ್ಪಾತುರಂಗಂ ತುರಂಗಂ (ಕಕೃಕಿ-೩-೦೦). ೩. ಭೀಮ : ಹೈಡಿಂಜ ತೋರಗದೆಯಿಂದವರ ತೇರ್ಗಳಂ . . ಅಪ್ಪಳಿಸಿ ವಾರುವಂ ವೆರಸಿ ಕಡುವೇಗದಿಂದೈತಂದು ಮಾರುತಸುತನ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ದಂ (ಕೃಕರ್ಣಾ. ೯-೨೬). [ಸಂ.]

ಮಾರುತಾಪ್ತ (ನಾ). = ಮಾರುತಬಂಧು : ಮಾರುತಾಪ್ತನು ದೈವ ವೆಂದು ವಿಚ್ಚಾರಿಪಡೆ ಭಂಗಂಬಡುವ್ಯದೇ ಧಾರುಣಿಯೊಳಗೆ ಸರ್ವಾಧ್ವಕ್ಷಕನಾಗಿ ಚರಿಸುವನೇ (ಜಸಕಿ. ೩೪-೦೦) ; ತಲೆಯ ಕೊದಲ ಕಕ್ಕೆಡಪ ಮಾಡಿ ಮಾರುತಾಪ್ತನ ಮಾಟ್ಸಸುತ ಪ್ರಜ್ವಲಿಪ ಕಲಿಯಾರಿಗೀಶ್ವರನೊಲಿದನು (ಗುರುಚ. ೬-೪೬). [ಸಂ.]

ಮಾರುತಾಶನ (ನಾ). = ಮಾರುತಭುಗು : ಧಾರುಣೀರುಹತತಿಯೊಳಾಶ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷವಾ ಮಾರುತಾಶನಿಗಳೊಳು ಶೇಷನು . . . ಎಂತಧಿಪವಂತಾ ರಯ್ಯಲೆಲ್ಲ ಶೈಪದೊಳು ವಿಗಿಲಿವಿಸುವಿ: ವೀರಶೈವವದು (ಪಗಕಿ. ೬-೬-೨). [< ಸಂ. ಮಾರುತಾಶನ]

ಮಾರುತಿ (ನಾ). ೧. ವಾಯುವಿನ ಮಗ : ಅನುಪಮತೇಜ್ರ್ಯ ಮೂಜೆನೆಯ ಮಾರುತಿ ನಾಲ್ಕನೆಯುಗ್ರವಹ್ನಿಯಯ್ದನೆಯ ಸಮುದ್ರಂ . . . ಮತ್ತೆನೆಯ ನಿಧಾನಮೊರ್ತ್ತಿಯೆನೆ ಪೋಲ್ವವರಾಜ್ಯಂಗದೇವಸಂ (ಜಕಿ. II (೩), ೩೩೯-೦೬; ೧೦೧೬). ೨. ಹನುಮಂತ; ಆಂಜನೇಯ: ಮಾರುತಿ ಬುದ್ಧಿಪೇಬ್ಬೊಡಮದಂ ಬಗೆಗೊಳ್ಳನೆ (ಜಂಗಾಖ. ೦೦-೦೩೬); ಸರಸಿಯೆತ್ತಲು ಗಂಧವೆತ್ತಲು ಬರವಿದೆತ್ತಣದೆತ್ತ, ಘಟಿಸಿದುದರಿ ಮಾರುತಿ ತಂದೆ ನೀನೆಂದೆನುತ ಬಣ್ಣಿಸಿದ (ಕಾಣ್ಮ. ೦೦-೨೬); ಗುರುರಾಯರ ನಂಬಿರೊ ಮಾರುತಿಯಂಬ ಗುರುರಾಯರ ನಂಬಿರೊ (ಕಕೀಪ. ೪-೨೦೬ ಕೃಎ). ೩. ಭೀಮ : ಮಾರುತಿ ನಿಜವೇಗನೇಸಂಪಾರಂ ಮಾಡದೊಡೆ ಮಾಮ್ಬುದೆನಗಂ ನಿನಗಂ ಪುರಣಿಗೆ ಜಕರಪಿಶರಕಪುರಾಗೇಂ ಮಾಡದೆಂತು ಕರವೆಂ ನಿಸ್ಸಂ (ಗಜಾಖು. ೩-೦೪): ಮತ್ತೆ ಮಾರುತಿ ಹರಿಸಿದನು ನಿಜರಥ ವನತಿರಥರೊಡ್ಡು ಲಟಕಟಿಸೆ (ಕಾಣ್ಮಕ್ರೀ. ೩-೬೬): ಮಾರುತಿಗೆ ಜಟ್ಟಿಮಂ ಕಟ್ಟುವೆವ ನಾವು (ಕಕೃಕಿ. ೩-೩೪)- ೪. ಆಂಜನೇಯನ ಅವತಾರವನಿಸಿದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ : ' ಮಾರುತಿಮತ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಾರುತಿಮತ (ನಾ). ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಮತ ; ದ್ವೈತಮತ : ತಾರತಮ್ಯ ಪಂಚಭೇದ ಸತ್ಯಮೆಂಬ ಮಾರುತಿಮತ ಪೊಂದಿದವರನು ಸಲಹು (ಕಕೀಪ. ೦-೦೯೯-೩)- [ಸಂ.]

ಮಾರುತೇಷ್ಟ (ನಾ). ೧. = ಮಾರುತಪಿಂಧು. ೨. [ಛಂದ] ಒಂದು ಅಕ್ಷರಗಣದ ಹೆಸರು : ರಗಣ ; ಮಾರುತೇಷ್ಟ ದಿವಿಡಾಗ್ನಿಯುಂ ಲಗಂ ಸಾರಿಯಾಗೆ ರಸದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ರಮಂ ಪೂರಮಿಲ್ಲದಿರೆ ಕೇಳ್ಗಳೋದ್ದತೋ ದಾರನಾಮಮೆಸೆಗುಂ ರಥೋದ್ಧತೇ (ಕರೋಂಬು. ೩-೦೦೩). [ಸಂ.]

ಮಾರುತ್ತರೆ ' ಮಾಱುತ್ತರ ' ನೋ.

ಮಾರುತ್ತರಕೊಡು ' ಪ್ರಾಣುತ್ತರಂಗೆಯ್ದು ' ನೋ.

ಮಾರುತ್ತರಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡು ; ಜವಾಬು ನೀಡು : ಹುಡುಗಿ "ಬಾ ಸೋನ್ನಾ" ಎಂದು ಮಾರುತ್ತರಿಸಿದಳು (ಕ್ಯಾಕ. ೯೧). [ಮಾರುತ್ತರ (< ಪ್ರಾಣುತ್ತರ) + — ಇಸು]

ಮಾರುದನಿ ' ಮಾರ್ದಾನಿ ' ನೋ·

ಮಾರುದನಿಗೊಡು ' ಮಾರ್ದನಿಗೊಡು ' ನೋ·

ಮಾರುದನಿತೋರು ' ಮಾರ್ದನಿದೋಱು ' ನೋ·

ಮಾರುದ್ರ (ನಾ)· ಮಹಾರುದ್ರ ; ಶಿವ : ದಂಡಿಸಿ ದೈತ್ಯರಮ ರುಂಡವ ಧರಿಸಿ ಪರ ತಾಂಡವವೃತ್ತ ಮಾದುವಾಗ ಮಾರುದ್ರ ಕಂಡಂತೆ ಕಾಂಬುವನು ಶಿವಪ್ಪಿದ್ದ (ಸಿಕ್ಕಿ. ೦೩-೬೦)· [ಮಹಾ + ರುದ್ರ]

ಮಾರುನುಡಿ$_1$ ' ಮಾನುಡಿ$_1$ ' ನೋ·

ಮಾರುನುಡಿ$_2$ ' ಮಾನುಡಿ$_2$ ' ನೋ·

ಮಾರುಮಾತು ' ಮಾಜುಮಾತು ' ನೋ·

ಮಾರುಲಿ (ನಾ)· ಪ್ರತಿಯಾದ ಶಬ್ದ ; ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ : ಹೆಲನರಿನ್ ಮೊದಲಿದ್ದುದೊಂದಾರ್ಸ್ಕ್ರಿ—ಬಲ್ಲುರಿಯ, ನಲ್ಲುರಿಯ ಪಾಡು, ದೀವಿಕರೆಯುರೆಗಳಿನ್ ಒಳಗೆ ಮಾರುಲಿಗಳ್ (ಪಾಪಿ. ೦೩-೬೫).

[ಮಾರ್ (< ಪ್ರಾಣು$_3$) + ಉರಿ$_2$]

ಮಾರುವ (ನಾ)· [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಮಾರುವ (೨೨) ಸ–ಗ್ರಹಯುತವಾದುದು, ಆರೋಹದಲ್ಲಿ ರಿ–ಗ್ಲಿ, ಗಾನಶಕ್ತ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದವರು (ಇದನ್ನು) ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಡುತ್ತಾರೆ (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೦೩೩).

[ಸಂ.]

ಮಾರುವಾಡಿ ' ಮಾರವಾಡಿ ' ನೋ·

ಮಾರುವೆ (ನಾ)· ಮಾರಾಟ; ವಿನಿಮಯ : ಇಲ್ಲಿಗೆ ಹೊಸವನ್ನು ತರುವವರು ಹೆಚ್ಚುವುದರಿಂದ ಈ ಹೊಸ ಬೆಲೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದೇಶದ ಮಾರುವೆ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಜಾಸ್ತ್ರ. ೦೩೬). [ಮಾರು$_1$ (< ಪ್ರಾಣು$_1$) + —ವೆ]

ಮಾರುವೆಹುಂಡಿ (ನಾ)· ಅಂತರ್ರಾಷ್ಟ್ರೀಯವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೇಶವು ತರಿಸಿಕೊಂಡ ಸಾಮಾನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಹಣಕ್ಕಾಗಿ ಕಳಿಸಿಸುವ ಅಪ್ಪಣೆಪತ್ರ : ಚ್ಕಿಗೂ ಮಾರುವೆಹುಂಡಿಗೂ ಒಂದೆರಡು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳವೆ (ಜಾಸ್ತ್ರ. ೦೮). [ಮಾರುವೆ + ಹುಂಡಿ$_2$·/p ಇದು ' Bill of Exchange ' ಎಂಬ ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಪದದ ಕನ್ನಡಭಾಷಾಂತರ]

ಮಾರುವೇಷ (ನಾ)· ಬೇರೆ ವೇಷ ; ಧದ್ಮವೇಷ : ಯುಧಿಷ್ಠಿರಮಹಾರಾಜನು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಅರಸನ ಬಳಿ ಮಾರುವೇಷದಲ್ಲಿ ಸೇವಕತನದಲ್ಲಿ ಸೇರುವಂತೆ ಆಯಿತೇ ! (ಪ್ರಾಸಾ. ೨೦೭). ಮಾರುವೇಷದಿಂದ ಶಿವನು ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯ ಶೀಲವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದ ಘಟನೆಯನ್ನು ಈ ಕಥೆ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ (ಕಾಗ. ೬೯ ಕೃ.ಪ್ರ.೫೫). [ಮಾರು$_3$ (<ಪ್ರಾಣು$_3$) + ವೇಷ]

ಮಾರುವೋಗು ' ಮಾಜುವೋಗು ' ನೋ·

ಮಾರುಹೇಳು (ಕ್ರಿ)· ಜವಾಬು ಕೊಡು ; ಉತ್ತರವನ್ನು ನೀಡು : ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯ ಒಬ್ಬನು ಮಾರುಹೇಳಿದ (ಕಾಪಾಸೂ. ೦೩೦).

[ಮಾರು$_3$ (< ಪ್ರಾಣು$_3$) + ಹೇಳು (<ವೇಚ್)]

ಮಾರುಹೋಗು ' ಪ್ರಾಣುವೋಗು ' ನೋ·

ಮಾರೂಳಿ, ಮಾರವಳಿ, ಮಾರವಾಳಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : " ದಕ್ಕಿ ಮಾರೂಳ ಕಂಬು ಕಸವೆ ಸಂದಂ ಕರಡಯಕ್ಕುಂ " (ಪುಂಗಾ. ೩೩-೪). **ಮಾರವಳಿ** : " ಮಾಲಾತ್ಯಗಂ, ಭೂಪ್ಪಣಂ – ೨ ಮಾರವಳಿಹುಲ್ಲಿನ ಹೆಸರು " (ನಿಘಂ. ೦೩೦). **ಮಾರವಾಳಿ** : ' ದೊಡ್ಡಮಾರವಾಳಿ ' ಪರಾ· [<–ಹೆಲಾ. ಮಾರುಳ್ಳಿ]

ಮಾರೆತ್ತಿ (ನಾ)· ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಾರೆತ್ತಿಗಳ ಮಗಣ್ ಧೂಲಿ ಅವನ್ ವಿಜಿತ್ತಿರಾ ಕಾಳಗದುಳ್ ಕುದನಗರುಳ್ ಎಜ್ಜಿದು ಸಗ್ಗ ಪುಕ್ಕದುನ್ (ಎಳ. ೩ (೩). ಪಾಣಾ. ೦೩೩–೪; ೩೩೮ ಪು). [?]

ಮಾರೆಯ ' ಮಾರಯ್ಯ ' ನೋ·

ಮಾರೆಯ್ಯ ' ಮಾರಯ್ಯ ' ನೋ·

ಮಾರೇತ (ನಾ)· ಮನ್ಮಥನ ಒಡೆಯ ; ಶಿವ : ಕವಿಯು ಕಕ್ಕಲಿ ಬನದೊಳ್ ಧೀರನು ಹಿದರದ ವನವಲಿ ಮಾರೇತನ ಧ್ಯಾನದೊಳಗೆಯುರುತಿರೆ ಭೂಪಂ (ಪಕಾಚ. ೩೪).· [ಸಂ.]

ಮಾರೊಡ್ಡು ' ಮಾಱುಕೊಡ್ಡು$_1$ ' ನೋ·

ಮಾರೋಲೆ ' ಮಾಱುಕೋಲೆ ' ನೋ·

ಮಾರ್ಕಂಡಿ (ನಾ)· ಮೃಗಗಳು ಒಂದು ಕಾಡಿನಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗುವ ಅಥವಾ ಬರುವ ಸ್ಥಳ; ಎದುರುಕಂಡಿ: ಮೃಗಮಂ ಗಾಳಿಬುನಿರ್ಕಮಂ ಪಕ್ಕಯಂ ಗಣಿದಮಂ ಕಂಡಿಯಂ ಮಾರ್ಕಂಡಿಯಂ . . . ಒಗೆದಾಗಳರಸನೊಳ್ಳಿ ಕೇಳ್ ನೀಂ ಬಲ್ಲೆ ಜೇಂಟಿಕಾಯರೊಳೆಲ್ಲವಾನೆ ಬಲ್ಲೆಂ (ಹಂಚಾ. ೭–೮೩). [ಮಾರ್ (< ಪ್ರಾಣು$_3$) + ಕಂಡಿ$_1$]

ಮಾರ್ಕಟ್ಟೆ (ನಾ)· ಪ್ರತಿಯಾದ ಅಚ್ಚು–ಅಪ್ಪಣೆ : ಜಾತಾರಾದೇಶಮಾದ ರೇಫೆಗೆ ಪರಮಾದ ಕಕಾರಕ್ಕೆ– ಮಾರ್ಕೊರಲು ಭೈರವಂ. ಮಾರ್ಕಟ್ಟೆಳೆ (ಕಾಪಾ. ಪು· ೭೭ ಕೃ.ಪೀ). [ಮಾರ್ (< ಪ್ರಾಣು$_3$) + ಕಟ್ಟೆ$_1$]

ಮಾರ್ಕಟ್ಟೆ, ಮಾರುಕಟ್ಟೆ (ನಾ)· ಸರಕುಗಳನ್ನು ಮಾರುವ ಸ್ಥಳ : ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ : ತುರುಗಳಂ ಕೊಲ್ಲ ಮಾರ್ಕಟ್ಟೆಗಳ ಮೊಂದಿ ಮುಲುಕಿಂ ಪೊಳ್ದ ಪರ್ವರಿಕೆ ಬೀಗುರಿಂ (ಗಂಬಿಪ. ೦೦೩–೨೦೩). **ಮಾರುಕಟ್ಟೆ** : ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಮಾಡುವುದೂ ಅಷ್ಟೊಂದು ಸುಲಭಕೆಲಸವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಪಾಕೃಲೀ. ೨೩) ; ಪ್ರೀತಿಯ ವ್ಯವಹಾರದ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಸವಕಲುವಾಣ್ಯಕ್ಕೆಷ್ಟೆ ಬೆಲೆ (ಪಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ. ೨೩೯). ' ಮಾರ್ಕೆಟ್ಟು ' ಪರಾ· [<ಮಾರು$_3$ (< ಪ್ರಾಣು$_3$) + ಕಟ್ಟೆ$_2$/. P ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ ' Market ' ಶಬ್ದದ ರೂಪಾಂತರದಿಂದಲೂ ಆಗಿರಬಹುದು]

ಮಾರ್ಕಣಿ ' ಮಾರ್ಗಣಿ$_1$ ' ನೋ·

ಮಾರ್ಕರೆ (ನಾ)· ಪ್ರತಿಯಾದ ಕೂಗು ; ಮರುದನಿ : ಎಳರುವ ! ಕರಕರೆದು ಪಾಲುಂಬೆನ್ನುವುದು ತಿಳಿಯದೇಂ ಬಿಡಿಸುತಿದೆ ಮಾರ್ಕರೆಗೆ ತಿವಿದುಂ (ಗಂಬಿಪ. ೪೬–೦೩೧). [ಮಾರ್ (< ಪ್ರಾಣು$_3$) + ಕರ್ಕ$_2$]

ಮಾರ್ಕವ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಕಾಡಿಗೆಗರಗು : "ಭೃಂಗಂ ಮಾರ್ಕವ" (ಕಪ್ರ.ಗಿ. ೩೭–೨೬). [ಸಂ.]

ಮಾರ್ಕವಿ (ಕ್ರಿ)· ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮುತ್ತು.–ಆವರಿಸು: ಕವಿವ ಶರಾಳಿಯಂ ನಿಜಶರಾಳಿಗಳಿಬ್ಬಿ ತೆರಳ್ದಿ ತೂಳ್ದಿ ಮಾರ್ಕವಿದು ಪಳಂಚಿ ಪಾಯ್ದೊರಸ (ಹಂಚಾ. ೦೨–೦೯೮). [ಮಾರ್ (< ಪ್ರಾಣು$_3$) + ಕವಿ$_2$]

ಮಾರ್ಕಾಡು (ನಾ)· (ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವ) ಎದುರುಕಾಡು: ಆಡರಾಡಿಸಲ್ ಪಾಟ್‌ದುಂ ನಿಜಿಸಲುಂ ಪರಿಗೊಳಲ್ ತೊವಲಕ್ಕಿರೊಳಗಂ ಬರಲ್ ಕಾಡ ಬೇಲಿಯುಂ ಮಾರ್ಕಾಡಪಜಿಯಲುಂ . . . ಪಡೆ ಮೆಚ್ಚೆ ನೀಂ ಬಲ್ಲೆ ನೀಂ ವೆಚ್ಚೆ ಪರಿಗ ಕೇಳಾನೆ ಬಲ್ಲೆಂ (ಹಂಚಾ. ೩–೮೦).

[ಮಾರ್ (< ಪ್ರಾಣು$_3$) + ಕಾಡು$_1$]

ಮಾರ್ಕಿಡಿ ' ಮಾರ್ಗಿಡಿ ' ನೋ·

ಮಾರ್ಕಿಡಿವಿಡು (ಕ್ರಿ)· ಎದುರುಕಿಡಿಯನ್ನು ಸೂಸು ; ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಕೆಂಡವನ್ನು ಉಗುಳು : ಸಿಡಿಲೊಳ್ ತಳ್ದು ಪೋರ್ದ ಸಿಡಿಲಂತಿರೆ ಬಾಳೊಳ್ ಪಾಳ್ ಪಳಂಚಿ ಮಾರ್ಕಿಡಿ[ಪಾಪಾ. ಕ್ಕಿಡಿ, ಕ್ಕಡಿ]ವಿಡೆ ನೋಡಲಂಜಿ ದೆದೇವತೆಗಳ್ ಪಜ್ಜರಿಗೆ (ಹಂಚಾ. ೦೦–೮೨).

[ಮಾರ್ಕಿಡಿ (< ಮಾರ್ಗಿಡಿ) + ಬಿಡು$_1$]

ಮಾರ್ಕೆಟ್ ' ಮಾರ್ಕೆಟ್ಟು ' ನೋ.

ಮಾರ್ಕೆಟ್ಟು, ಮಾರ್ಕೆಟ್ (ನಾ)· ಹಣ್ಣು, ಹೂವು, ತರಕಾರಿ, ದಿನಸಿ, ಜಾನುವಾರು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೂ ಮಾರುವುದಕ್ಕೂ ಸೇರುವ ಜನಸ್ತೋಮದಿಂದ ಜಾಗ ; ಪೇಟೆ : ಅಂದು ಮಾರ್ಕೆಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನೋಡಲಿಲ್ಲ (ಕಂಚಿಕ. ೬೮); ಮಾರ್ಕೆಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಗಿ ಏನೇನು ಬೇಕೋ ಎಲ್ಲಾ ಹೊದುಕೊಂಡು ಬಾ (ಬೂಕಶ್ಯ. ೧೩)· **ಮಾರ್ಕೆಟ್** : ಮಾರ್ಕೆಟ್‌ಚಾಕದ ಬಳಿಯ ಗಲಾಟೆಗಳನ್ನು ದಾಟಿಕೊಂಡು ದೊಡ್ಡಪೇಟೆಯ ಇಕ್ಕಟ್ಟುರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಜನಸಂದಣಿಯಲ್ಲಿ ನುಸುಳಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಸಂಗೀ. ೨). ' ಮಾರ್ಕೆಟ್ಟಿ ' ಪರಾ. [←ಇಂ. Market]

ಮಾರ್ಕೆಳರ್ (ಕ್ರಿ)· ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸು. –ಪಟ್ಟು : ಚಿಪರರ್ ಪೂರ್ಣೇಸ್ವಾಗಾ ತಾರೆಗಳ್ ಭ್ರಾಮಂ ಜೊದಿಪೆ ಮಾರ್ಕೆಳರ್ವ, ಮಿನುಗೆಂತಂತಾಗಿ ತೇಜಸ್ವಿಯಂ ತಾವೇರಿಪ್ಪಪೊಲಾತ್ಮ ದೇವನೊಸೆಗೀಗುವೈದ್ಯಶಶ್ರೀಯಮಂ (ಪರುಗಂ. ೦೦-೬). [ಮಾರ್ (< ಮಾಱು) + ಕೆಳರ್]

ಮಾರ್ಕೊರಲ್ (ನಾ)· ಮರುದನಿ : ಮಾರ್-ಕೊರಲ್, ಮಾರ್ಕೊರಲ್ : ಮಾರ್-ತಲೆ. ಮಾರ್ತಲೆ (ಶಾಕಟಾ. ೫೯ ಪ್ರಯೋ). ' ಮಾರ್ಕೊರಲ್ವಡೆ ' ಪರಾ. [ಮಾರ್ (< ಮಾಱು) + ಕೊರಲ್]

ಮಾರ್ಕೊರಲ್ವಡೆ (ಕ್ರಿ)· ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸು: ಮರುದನಿಯೆತ್ತು : ದಸಯನೆ ಮಾರ್ಕೊರಲ್ವಡೆಯದೆ ತಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿದುವು (ಕಂಠಾಪು. ೬-೬೩)· [ಮಾರ್ಕೊರಲ್ + ಪಡ್]

ಮಾರ್ಕೊಳ್. ಮಾರುಗೊಳ್. ಮಾರ್ಕೊಳ್ಳು. ಮಾಱುಂಗೊಳ್, ಮಾಱುಕೊಳ್. ಮ್ಹಾಱುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ)· ೧. ಎದುರಾಗು ; ಸಮ್ಮುಖಕ್ಕೆ ಬರು: "ಮಾರ್ಕೊಳ (ಮಾಱು +ಕೊಳ) ಸಮ್ಮುಖೇ(ಇದಿರಾಗು)" (ಕಾಲಾ)· ೨. ಪ್ರತಿಘಟಿಸು; ವಿರೋಧಿಸು : "ಕಳ್ಕೊಯ್. ತಡಂಬರಿ, ಪೊರ್ಕುಳಿ, ತೊಡರ್ದುದು, ಮಾರ್ಕೊಂಡುದು ... ಮಿಗು, ತಡಂಬೊಯ್ ಎಂ ೨೫ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಕ್ಕೆ ಪರಂ" (ಕಣಾ. ೫೯-೨೧೩) ; ಬನ್ದು ತಾಗಲಾತ್ಕರಣದೊಳೆ ಮಾರ್ಕೊಣ್ಮು ಪೊಣರ್ದು ಕಳ್ತಿಱಿದು ಪಾಡಿದ್ದಾಂ ಗೋಗ್ಗಿ (ಪಗ. XI, ೫೪,೬- ೬-೦೬ ಸಂ. ೧೭೦), ಪವನಸುತಂ ಗದೆಗೊಳೆ ಗಾಂಡಿವಿ ಬಿರ್ದೊಳೆ ಕೆಯ್ದುಗೊಳ್ವ ಮಾರ್ಕೊಳ್ವಡಬರ್ ಭುವನದೊಳ್ಳಲ್ (ಗಣಪು. ೬-೦೬); ಗಂಡುಗಡಿಸಿದರಿಲ್ಲ ಪಾನವದಿಂಪಮುರಲ ಪುಲರೆಮ್ಮೊಪೆ ಮಾರ್ಕೊಂಡಮರು ಮಾದಮಾಪ್ರತಿಕ್ಷೆಯು ಹೊದಕಂ ಬೇಡ (ಕಾಣ್ಮಜ ೬-೨೭); ಬಲ್ಲುಳ್ಳರ್ ಬಿಟ್ಟದೊಡೆ ಮೊನೆಯೊಳ್ ಮಾರ್ಕೊಳ್ವುದುಂ, ಸೋಲ್ವು ಕಪ್ಪವನಿತ್ತೊಡೆ ಕೈಕೊಳ್ವುದುಂ, ಕಾವರ್ಗೆ ಸಲ್ಗುಂ (ಕಾಪಶ್ಯ. ೦೫-೦೬)· ೩. ಆಕ್ಷೇಪಣೆಪಡು ; ಆಕ್ಷೇಪಿಸು : ಎನ್ನ ಕೊಟ್ಟುದರ್ಕ ಮಾರ್ಕೊಳ್ವಡೆ ಕೊಳ್ಳಮೆಂದೊಡಂತೆ ಗೆಯ್ವೆಮೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸೆ (ಕಂಚಿಕಾ. ೬-೬ ಪ) ; ಆ ನುಡಿಯಂ ಮಾರ್ಕೊಂಡು [ಪಾಣಂ. ನೊಳಕೊಂಡು] ಶಿವಶಿವದೇನನಾಡಿದೆ ತಾಯಿ . . . ತಾವು ಹೊಸ್ತ ನಿಧಾನ ತಮಗಹುದೇನು ವಿಸ್ಮಯವೆಂಬ ವೃಜಭೇಂದ್ರ (ಕೃಶಾಂ. ೬-೨೬)· ೪. ತಡೆ ; ನಿಲ್ಲಿಸು ; ತಡೆಗಟ್ಟು : ನಿಮ್ಮಪೆ ಪೋದಿ ಮದ್ಗುರುವಿಯೋಗ ವಾನಾಜ್‌ವೆಯಾಗಳೀ ತಪಶ್ಯಮ್ಮ ಮನಂವರಲಂ ನಿಮಗೆ ಸಲ್ಲದೊಡಂ ಬಡಿಮೆಂದು ಕಾಲ್ಗಳಂ ತಮ್ಮಯ ನೆತ್ತಿಯೊಳ್ ನಿಜಾಸಿ ಮಾರ್ಕೊಳೆ ಮಾಣದೆ ಪೋದ ಮಕ್ಕಳಂದೇಮ್ಮನದೊಳ್ ಪಳಂಚಿದರೊ ಚಕ್ರಿತನೂಜೆಯ ವಿಪ್ರಜಂಘೆನಾ (ಅಷ್ಟ. ೫-೬೬); ಅಕ್ಕ ಮಾರ್ಕೊಳಲೆ ಬೇಡ ಗಮನೋದ್ಯಮಮಂ (ಇದಿಂಗ. ೨೧೬); ದುರ್ಯೋಧನಂ . . . ಅನಿತಱೊಳಂ ಮಾಣ್ದು ಸೈರಿಸಲಾಱದೆ ಸಮರೋದ್ಯೋಗಂಗೆಯ್ಯೆ ಸಂಜಯನಂಜದೆ ಮಾರ್ಕೊಂಡು . . . ನುಡಿದ ಸಂಜಯನ ಪುಡಿಗೆ ದುರ್ಯೋಧನಂ ನಿಶ್ಚೈಸೆ (ಸಣಪು. ೬-೦೨, ಪ). ೫. ಎದುರುಮಾತನ್ನಾಡು ; ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ನುಡಿ : ಇದು ನಿನ್ನ ಕೊಟ್ಟ ತಲೆ ನಿಜವಾದುದಕ್ಕಪೆನೆಂದು ನುಡಿದು ಲಾಗದ ಮಾರ್ಕೊಳ್ದಿರೆಂದು ಗಳಿಯ ಒಬ್ಬನ ಕುದುರೆಯನ್ನೂಜಿತ್ಯ ಸಗರವರ್ಣಂ (ಕಂಚಿಕಾ. ೬-೬೫); ಕಾಪ್ಯಕಾಟಕಪೈರಾಂಗಳನೊಗವಿಸುವ ಬೆಂದೊಡಾ ಮಹಾಸತಿ ನಿಜಪತಿಯಂ ಮಾರ್ಕೊಂಡಿಂತೆಂದಳ್ (ಕಂಚಿಕಾ. ೦೮೨-೨೦); ಆನೊಂದಂ ಛೇದಿಪಮೆ ನಿಜನಿಸೆನೀವುದನ್ನು ಮಾರ್ಕೊಳ್ದೆ (ಕರ್ಣಾಕ್ಷ. ೨-೦೬೮)· ೬. ಮಿಗಿಲು ; ಅತಿಶಯಿಸು ; ನವಯವ್ವನವಾಗಂ ಚಿತ್ತವನೆಂದುಂ ಪುಗಲೆ ಪದಯುವಿರ್ದುದೂ ಪೊಱಗೆಱುಪೊಲೆಸೆದು ಪೆಣ್ಣ ದಿಂಸ್ಪವಿಯಂ ಮಾರ್ಕೊಳ್ದುದರಮಣಿ ಮುನಿವರಾ (ಆಕಂಕ್ಷಾ. ೬೬೬); ಪುಡದಿಯಂ ಮುಡಿ ಮಾರ್ಕೊಂಡುಮು ಕಾರ್ಮುಗಿಲಡಿಯೊಳ್ ತಾಂಡವಮಂ ಮೆಱೆವ ಸೋಗೆಯವಿಲ ಪೆಡಂಗಂ (ಪರಿಕ. ೫-೫೫)· **ಮಾರುಗೊಳ್** : ೧. ಬೆಲೆಕೊಟ್ಟು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳು ; ವಿರೀದಿಸು; ಗೋಪತಿನಾಮಕನಂವ ದಾನನಿಮಿತ್ತದಿ . . . ಒಂದು ಮನೆಯುಮುಂ ಸದ್ಮನಮಸ್ಯದಾಗಿ ಮಾರುಗೊಂಡಂ (ಪ್ಯಕಾಂ. ೦೯೪೦, ೫೮-೪೬; ೧೧೦೩)· **ಮಾರ್ಕೊಳ್ಳು** : ೨. ಮಂಗಳೇಶನೂ ಮಾರ್ಕೊಂಡು ಬಂದು ಪುಲಕೇಶಿಯನ್ನು ತಾಗಿದನು (ಕಇಶ. ೭); ರಾಜಾದಿತ್ಯನು ಕುಳಿತ ಅನಯು ಇಕಸನ್ನು ಮಾರ್ಕೊಂಡಿತು ; ಬೂತುಗನಿಗೆ ಹಬ್ಬವಾದಂತಾಯಿತು (ಕಇಶ. ೫೦). **ಮಾಱುಂಗೊಳ್** : ೭. ದನು ಜೇಶ್ವರನೆಂವರ್ಂ . . . ಎನ್ನಯ ಮನಮಂ ತನ್ನ ವಿಲಾಸದ ಬೆಲೆಗುಱುಪವ ಮಾಱುಂಗೊಂಡಂ· (ಪರುಗಂ. ೨-೨೫)· ೮. ಅಧೀನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ನೀಱಿಯ ಕೊರಳತಿಪಯಿತಾ ಮಾಱುಂಗೊಂಡಮು ನ್ಯಪಾಳತಿಳಕನ ವಂಸಮಂ (ಪಾಪ. ೨-೨೫); ಅಲರ್ವಿನ್ನನ ಮಂಡದಿಯು ಮಾಱುಂಗೊಂಡ.ಮನೋಪರರೂಪದ ನೀಱಿಯ ಪಲಲಾವಣ್ಯದ ಸಿರಿಯ ನದೇಂ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಪರುಗಂ. ೨-೨೬)· ೯. ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೂಪ· **ಮಾಱುಗೊಳ್** : ೪. ತುಟುವ ಮಾಱುಕೊಳೆ (ಕ್ಯಂಂ. ೦೯೨೩, ೫೫-೨; ೨). **ಮಾಱುಗೊಳ್** : ೭. ನಗದುಮ್ಮಂ ತನ್ನ ದಾಯಿಸಿದ ದೇಗುಲಕ್ಕನ್ವು ನಾಗಪುಲಿಗಾವುಣ್ಣನ ಕೆಯ್ಯೊಂಬ ಪನ್ನಿರ್ಮತ್ಕರ್ಮಮ್ಮಂ ಮಾಱುಗೊಣ್ಮು ಪಟ್ಟನ್ (ಪಾಲಾ. XI-೫. ೪೯-೦೨; ೪೭೦); ಯಜ್ಞನಿಮಿತ್ತಂ ಬಂದಾಡುಂ ಬೇಱೂರಿಂ ಮಾಱುಗೊಂಡು ಪೊಗರೊಳಿಕ್ಕಿ ಭೂಪನೆಂ . . . ಕಂಡು (ಪಂಚಕ. ೦೪೭-೧೦); ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಭೂವರನ ತನಯುನಂ ಪಡದಿಯಂ ಮಾಱುಗೊಂಬಧಿಕರಲ್ಲಾ (ಪಪಾ. ೦೦-೪)· ೮. ಎನ್ನ ಮನಪ ಮಾಱುಗೊಂಡನವ್ವ (ಪಾಪಾಚೇ. ೫- ೧೦-೦೮); ಪೞ್ತಲವಿಯರ್ತ್ತಿದ ಪಾಟಲ ದಾವುಮಂ ಮಾಱುಗೊಳ್ವ ನೀಜರ ಕಣ್ಣೆ ವಾಪ್ತಿಕಾಕುಸುಮಮೆನಿಪುಮುಂ . . . ಪುಲ್ಲೆಳವ ಸಾಂದ್ರಚಂದ್ರಾತಪಾಮೃತಮಯಮಂ ಕಂಡಾ (ಅಶಾಪ. ೪-೫೫ ಪ) ; ಮಾರಿಗಾಲದ ಮಚ್ಚನ್ನೆನ್ನನು ಮಾಱುಗೊಳಿಪೆ (ಪಣಪ. ೬-೨೬-೦೯). ೯. ವಿನಿಮಯಿಸಿ ಪಡಾವು : ಅದಲುಬದಲು ಪಡು : ತಮ್ಮ ಕೆಮಂ ಕಣ್ಣಳೆ ಕೊಟ್ಟು ಕಣ್ಣಳ ಬೆಳ್ಪಂ ತಮಗೆ ಮಾಱುಗೊಡೆಂತ (ಪಂಚಾಂ. ೪-೦೯ ಪ)· ೧೦. ಆರ್ಜಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಒಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಸ್ವೀಕರಿಸು : "ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವ ನೋಡಯ್ಯ ಎನ್ನ ಮನದಣಿವನ್ನಕ್ಕ ಬೇಡೆನ್ನನು ಮಾರ್ಕೊಳ್ನೆನ್ನನು ಮೇಲೆ ರೂಢಿಸ್ವರವ ಕೂಡುಮೆಂದು ನೀರಡಿಸಿದಂತೆ ' (ಪೀಡಾಚ. ೬-೦೩) ; ಮಾಱುಗೊಳ್ಳ ತನ್ನಪೀಗಲು ತೋಱಿಸದೆ ನೀನಿದ್ದೆಯಾದೊಡೆ ಭಕ್ತ ತಾವಲ್ಲ! (ಪಂಚಾ. ೬-೬೬). ೧೧. ಜಗಳವಾಡು; ಕಾದಾಡು ; ಪರಿಪಡೆ ಕೋಪಪ್ರಸಾದವಿವೆರಡು ಉಂಟಲ್ಲಾ ಶಿವನೊಳುಂ ಧರೆಯೊಳಿಮ್ಮನ ಧಾನ್ಯಕಾದಡೆ ಮಾಱು ಗೊಂಬುದರು (ಪಪಕ್ಷ. ೨೨-೬೪).

ಮಾರ್ಕೊಳ್ವರ ಗಂಡ, ಮಾರ್ಕೊಳುವ ಗಂಡ = ಪ್ರತಿಘಟಿಸುವವರನ್ನು ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಎದುರಿಸುವವನು; ಕದಂಬವಂಶದ ಕೈಲಪ ದೇವನ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಾರ್ಕೊಳ್ವರ ಗಣ್ಡಂ ಪ್ರಜಾಜ

ಮಾರ್ತ್ತಣ್ಣಂ ನಾಮಾವಳೀವಿರಾಜಿತರಪ್ಪ . . . ತೈಲಪದೇವರ್ (ಎಲ್. X, ೫೩–೫೯; 1108); ಕಾದಂಬರಾಜಿರಾಭರಣಂ ಮಾರ್ಕೊಳ್ವರ ಗಂಡ ಮಂಡಳಿಕರ ಗಂಡ . . . ನಾಮಾವಳಿ ವಿರಾಜಿತಮಪ್ಪ ಶ್ರೀಮಂನ್ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರಂ ತೈಲಪದೇವರಸರು-ಬನವಾಸೆಪಂನಿಚ್ಚಾಸಿರಮುಮಾನಾಳುತ್ತಮಿರೆ (ಕ. IV. ೧೬–೧೬; 1267) : ಪ್ರತಾಪಮಾರ್ತ್ತಂಡ ಮಾರ್ಕೊಳುವರ ಗಂಡ ನಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಶಸ್ತಿಸಹಿತಂ ಶ್ರೀಮನುಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ತೈಲಪದೇವರಸರು . . . ರಾಜ್ಯಂಗೆಯುತ್ತಮಿರೆ (ಕ್ಷಾಸ. XX. ೬೬–೬೭; 1134). **ಮಾರ್ಕೊಳ್ವರ ಭೀಮ** = ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವವರಿಗೆ ಭೀಮನಂತೆ ಭಯಂಕರನಾದವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ವೈರಿಸಂಘಾನಿ ಮಾರ್ಕೊಳ್ವರ ಭೀಮಂ ಭೀಮಪೌರ್ಯ್ಯಂ ವಿರಚಿಪಟುಭಕೋಟಾಘರಟ್ಟಂ (ಎಗ್. VIII, ಶಿಕಪ. ೦೦೬(b) ೬; 1042). [ಮಾರ್ (< ಮಾಱು) + ಕೊಳ್[1]]

ಮಾರ್ಕೊಳ್ಳು ' ಮಾರ್ಕೊಳ್ ' ನೋ.

ಮಾರ್ಕೋಲ್, ಮಾರ್ಕೋಲು, ಮಾಱುಗೋಲು (ನಾ). (ವೈರಿಯ ಬಾಣಕ್ಕೆ) ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಬಿಡುವ ಬಾಣ.— ಸರಳು : ಮಾಱು + ಕೋಲ್. **ಮಾರ್ಕೋಲ್** (ಕಬ್ಬಿಗ. ೧೨ ಕ್ರಿ.ಪೂ.). **ಮಾರ್ಕೋಲು** : ಆ ಗ್ರಾಮದ ತುಜುವಡೆ ಜೊಜಿಪರ ಕಾಳಯ ಆ ಪಡ್ಮುಲಿಂಗೆಜಿಗೆ ಮೇಲಾಳಂನಿಚ್ಚಿದು ಕುದುರೆಯಂ ಪಿಡಿದು ತುಂಮ ಕೂಸವ ಕಯ್ಯ ಮಾರ್ಕೋಲು ಮಗುಳೆ ಆಳೆವರಿದು . . . ತುಜುವಂ ಮಗುಚ್ಚಿ ತೆಲ್ಲಿಗ ಬರ್ಮ್ಮಂಣ ಸುರಲೋಕಪಾಪ್ತನಾದ (ಎಗ್. VII, ೪೬೭ಸಿ. ೫೬–೬ : 1140); ಕುರುಭೂಪಾಲ ಸಮ್ಮುಖಿಸಾಗು ಹಿಡಿ ಮಾರ್ಕೋಲನು (ಕಾವ್ಯಲೋ. ೬–೪೯). **ಮಾಱುಗೋಲು** : . . ಶರಣರೊಡನೆ ಶ್ರವಣ ಮಾಡಿ ಮಾಱುಗೋಲ ಬಿಡುವೆನಯ್ಯಾ (ಬಸ. ೬೦೩). ' ಮಾರ್ನರಲ್ ' ಪರಾ.

ಮಾರ್ಕೋಲ ಬಲ್ಲಿದಿಲು = ಪ್ರತಿಯೊಗಿ ಬರುವ ಬಾಣಕ್ಕೆ ಬರಸಿಡಿಲಿನಂತಿರುವವನು : ಒಂದು ಬಿರುದು : ವೈರಿಮನೋಭಂಗ ನಯ್ಯಪ ಸಿಂಘಂ ಮಾರ್ಕೋಲ ಬಲ್ಲಿದಿಲು ನಾಮಾದಿಸಮಸ್ತಪ್ರಶಸ್ತಿ ಸಹಿತಂ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಸಾಮಂತಸ್ರಿ ಸಿಂಗರಸಂ . . . ಬಿಟ್ಟಿ ತೋಂಟ (ಕ್ಷಾಶಾ. IX-i. ೦೫೬–೫೭; 1111). **ಮಾರ್ಕೋಲ ಭೈರವ** = ಎದುರಾಗಿ ಬರುವ ಬಾಣಕ್ಕೆ ಭೈರವನಂತೆ ನಾಶಕಾರಕನಾದವನು : ಒಂದು ಬಿರುದು : ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತ ಶೌರ್ಯ್ಯಕಂಠೀರವಂ ಮಾರ್ಕೋಲ ಭೈರವಂ ಚೋಳಬಳಜಲಧಿವಡಬಾನಳಂ . . . ಶ್ರೀಮದ್ವೀಮರಸರ್ (ಕ್ಷಾಶಾ. IX-i. ೦೦೯–೧೬ ; 1057); ಬಂಟರ ಬಾವ ಸತ್ಯರಾಧೇಯ **ಮಾರ್ಕೋಲ ಭೈರವ** ಸಿಜಗರ ಗೆಂಡ . . . ನಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಶಸ್ತಿ ಸಹಿತ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಸಂಮನ್ತನ್ ಆದಿತ್ಯ ' ಗಂಜಿಯಾತ್ (ಎಗ್. VI. ೪೩೭೮. ೪೬–೫೦; 1136). [ಮಾರ್ (< ಮಾಱು) + ಕೋಲ್[1]]

ಮಾರ್ಕೋಲು 'ಮಾರ್ಕೋಲ್' ನೋ.

ಮಾರ್ಗ (ನಾ). ೧. ದಾರಿ ; ಹಾದಿ : "ಅಧ್ವಾ, ಪಂಥಾಃ, ಪದ್ಧತಿಃ . . . ಮಾರ್ಗಃ, ಪದ್ಯಾ, ನಿಗಮಾಃ– ಈ ೧೨ ಬಟ್ಟೆ" (ಪಶಾದಾಃ. ೪೩–೦೦೩); ಹೊಳಲಮಯವಾ ಮಾರ್ಗ ಮಂದಾನಿಲನ ಮಯ ದಿಗುವರ್ಗ ಸಿರಿಯೊಬ್ಬಳಿಯ ಮಯವಾ ವಿಷಯವೀಥಿ ಕುಬೇರಸಹಭವನ (ಪಪಕಾ. ೬-೬-೦೯); ಮಾರ್ಗದೊಳ್ ಸುರಸೆಯಂ, ಕಡಲಿನಿಂದೆದ್ದು ಬಾಯ್ದೆರೆದಡ್ಡ ನಿಂದಳಂ, ಮುರಿದು . . . ಐತರುತಲಿರ್ದ ಹನುಮನಂ . . . ತಿಳಿದಳಾ ಸಿಂಹಿಕೆ (ಕ್ಷತ್ರಚೂಡಾ. ೧೦೦–೨೦೦). ೨. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಓಡಾಡುವ ಜಾಡು ; ಸರುವು. ೩. ರೀತಿ : ಕ್ರಮ : ವಿಕ್ರಮಪುರದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಯ ನಾ[ಲ್ವ]ತ್ತಿರ್ವ್ವರ್ಗ್ಗಕ್ಕೆ ಸುಂಕಮಂ ಮಾಣ್ದು ಮಾಡಿದ ಮಾರ್ಗ್ಗಮೆನ್ತೆನೆ ಅಡಕೆ ತೋಂಟಕ್ಕೆ ಪಣವೊಂ[ದು] ಅಡಕೆ ನೂಱು (ಕ್ಷಾಶಾ. XI–i, ೧೩. ೬: 1081); ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಮಾರ್ಗವೆಲ್ಲವು ಹೊಗಳಿ ಕಾಣದೆಂಬುದ ಗೊಹೇಶ್ವರ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಮೂಜುಲೋಕ ಬಲ್ಲುದು ಕಾಣಾ ಸಿದ್ಧರಾಮಯ್ಯ (ಕಪಸಂ. ೨೦೬–೧೬೬); ನರಹರಿಯೆನಾ ವೀರಗಣಸಂಬರಕೆ ಹಾಯ್ಕುವ ತೆಜವೆ ಹಾಯ್ಕುತೆ . . . ಹರವಿಭದೈತ್ಯನಂ ಸಂಹರಿಸಿ ಸೀಳುವ ಮಾರ್ಗದಿಂದೊಡೆ ಸೀಳ್ದನುರ್ಬಿನಲಿ (ಕಪಶಿ. ೫೦–೧೩). ೪. ಸಂಪ್ರದಾಯ : ಪದ್ಧತಿ. ೫. ಅರಸುವಿಕೆ ; ಹುಡುಕುವಿಕೆ ; ಶೋಧನೆ ; "ಅಜಸುವಲ್ಲಿಯುಂ ಮಾರ್ಗಮೆಂಬುದು" (ಪಜಾಪುರಾ. ೦೪೪–೫೦). ೬. ಚಾಂದ್ರಮಾನ ವರ್ಷದ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ತಿಂಗಳು ; ಮಾರ್ಗಶಿರ : "ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಃ, ಸಹಾಃ. ಮಾರ್ಗಃ, ಆಗ್ರಹಾಯಣಃ – ೪ ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಮಾಸದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿವಾ. ೨೬. ೩೯). ೭. ನೃತ್ಯ , ಸಂಗೀತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿಯ ಪ್ರೌಢವಾದ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ರೀತಿ,—ಧಾಟಿ : ಸಮಂ ಸಂಗತಮಾರ್ಗ ದೇಸಿಯನೆ ರಾಗಪ್ರೌಢಿಯಂ ಬೀಱ್ ಬಿತ್ತರದಿಂ ಪಾಡಿದರೋಜೆಯಿಂ ಶ್ರುತಿಸುಖಶ್ರೀದಾಯಕರ್ ಗಾಯುರ್ (ಕಕ್ಷಕ್ರಿ. ೦೨–೨೮). ೮. ಉಪಾಯ: ಅನುಕೂಲ ; ಧಾನ್ಯಾದಿ ಜೀವಸು ಜೀವಲಗಳಲ್ಲಿಯೇ ತುಂಬಿ ಬರುವುದರಿಂದ, ಅದರ ತೊಕದ ಅಂದಾಜು ನಮಗೆ ತಿಳಿದು ಬರುವಂತೆ ಖರೇದಿ ಜೀವಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯುವದಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗವಿಲ್ಲ (ಜುಜಾಪ್ರಾ. ೬). ೯. (ಗಾಯದಿಂದಾದ) ಕಲೆ; ಗುರುತು. ೧೦. ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ನಕ್ಷತ್ರ. ೧೧. ವಿಷ್ಣು: ನಾರಾಯಣ. ೧೨. ಕಸ್ತೂರಿ. ೧೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸಾಹಿತ್ಯದ ಪರಿಭಾಷೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ರಚಿಸುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಲಕ್ಷಣಬದ್ಧವಾದ ಕಾವ್ಯ ರಚನಾಕ್ರಮ; ೨ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇಶಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿಸಲಾಗಿರುವ ಕಾವ್ಯಗಳ ವಿಶಿಷ್ಟಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ವೈದರ್ಭಿ. ಗೌಡಿ. ಪಾಂಚಾಲಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಶೈಲಿಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿದೆ: ಕ್ರಿತಿಪತಿಯಂ ಬರಿಸಿ . . . ಕುಶಲವಾರ್ತಾಂತರಮಂ ಮಿತವಚನಂ ಬೆಸಗೊಂಡತಿ ವಿತೀರ್ಣಮುದನಾದನಾತನೆಂಬುದು ಮಾರ್ಗಂ (ಕಾಲಾ. ೨-೪); ಅದಿ ಪುರಾಣವಸ್ತುಕೃತಿಯಂ ಪೇಳ್ದುಂ ಪೆಜಂಗಪ್ಪ ಮಾರ್ಗದೊಳಂ ದೇಸಿಯೊಳಂ ಪೊದಟ್ಟಿಸವಿನಂ ಸಂಸ್ಕಾರಸಾರೋದಯಂ (ಕಪಶ. ೦೬–೬೬). ' ದೇಸಿ ' ಪರಾ. ೧೪. [ನಾಟ್ಯ] ಭಾವಾಶ್ರಯವಾದ ನೃತ್ಯ: ಈ ನಾಟ್ಯದೊಳತಿಶಯದಿಂ ಭೂನುತವಹ ಮಾರ್ಗ ದೇಸಿಯೆಂಬಭಿಧಾನಂ ತಾನೆಂತಾದುದೆನ್ಪೆ . . . ವಿಧಿ ಸುರಪ ಮುಖ್ಯರಾವ ವಿಬುಧರಿದನುನಿದುದಱಿಂದೆ ಮಾರ್ಗಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಜಾನೃಕ. ೦–೨೦): ಭಾವಾಶ್ರಯವಾದ 'ನೃತ್ಯ'ಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗವೆಂದೂ ತಾಲಲಯಾಶ್ರಯವಾದ 'ನೃತ್ತ'ಕ್ಕೆ ದೇಶಿ (ದೇಸಿ) ಯೆಂದೂ ಹೆಸರಿರುವಂತೆ ದಶರೂಪಕದಿಂದ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ (ಕೃಚಿ. ೨೨೬). ೧೫. [ದ್ವೈತ.] ಕರ್ಮಕ್ಷಯ, ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿ, ಮಾರ್ಗ ಮತ್ತು ಭೋಗ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಮುಕ್ತಿಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸಾಯುಜ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿ : ಇದರಿಂದ ಬರುವ ಮೋಕ್ಷ. ಕರ್ಮಕ್ಷಯ, ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿ, ಮಾರ್ಗ, ಭೋಗ ಎಂದು ನಾಲ್ಕುಪರ್ವಗಳುಳ್ಳದ್ದು (ಸಂದರ್ಶ. ೨೯೭). ೧೬. [ಬೌದ್ಧ] ದುಃಖ, ಆಯತನ, ಸಮುದಯ ಮತ್ತು ಮಾರ್ಗ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಧರ್ಮಸಾಧನೆಯ ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳು ಕ್ಷಣಿಕ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವ ತತ್ತ್ವ: ಆರ್ಯಸತ್ಯವಸ್ತುಗಳು — ದುಃಖ, ಸಮುದಯ, ಮಾರ್ಗ, ನಿರೋಧ ಎಂಬುದಾಗಿ ನಾಲ್ಕುವಿಧ (ಸಂದರ್ಶ. ೨೯) : ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳೂ ಕ್ಷಣಿಕ ಎಂಬ ಸ್ಥಿರವಾದ ಭಾವನೆಯೇ ಮಾರ್ಗ (ಶಾಕ್ಷ. ೩೦೯) [ಸಂ.]

ಮಾರ್ಗಂಟಿ (ನಾ). ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ಇರುವ ಆಕಳು : ಕಱು + ಕೋಲ್ = ಕಱುಗೋಲ್; ಪಿವಂ ತುಜುಗಾಡು, ಕುಜುಗೆಂಟು . . . ತೋರ್ಪಾಗಂ. ಮಾರ್ಗಂಟಿ (ಕಪಾ. ೩೬ ಕ್ರಿ.ಪೂ.).

[ಮಾರ್ (< ಮಾಱು) + ಗೆಂಟು]

ಮಾರ್ಗಂದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ೧. ದಾರಿತಪ್ಪು ; ಹಾದಿತಪ್ಪು : ಒಂದು ನೊಗ ನಿಸ್ಪನವಿತಂ ಮುಂದಿಕ್ಕಿಸಿ ಮೆಲ್ಲನದಿಯನಿಡುತಂ ಮುನಿಮಾರ್ಗಂದಪ್ಪದಡವಿಯೊಳ್ ಮಾರ್ಗಂದಪ್ಪಿ ಬರಿಸುತ್ತಿರ್ದೊಡೆ (ಕರ್ನಾ- ೦೦-೩೦). ೨. ಸನ್ಮಾರ್ಗದ್ದಿಂದ ದೂರವಾಗು : ಧರ್ಮವನ್ನು ಕೈಬಿಡು : ಮಾರ್ಗಂದಪ್ಪಿದ ಕುರುಪತಿಗನುಜದ ಬಚ್ಚಿಗುಬ್ಬೆಗೆ ಪರಿಯರ್ (ಪಾಂಚಾ- ೯-೦೦೦) : ಮಾರ್ಗಂದಪ್ಪಿದರಸಾರುಮೆಂ ಪೆಚ್ಚುವರೇ (ಕ್ರಿಯಾಶ. ೦-೬).

[ಮಾರ್ಗ + ತಪ್ಪು]

ಮಾರ್ಗಕಾರ (ನಾ). ಹೊಸಪ್ರಕಾರದ ಬರವಣಿಗೆಯ ದಾರಿ ಯೊಂದನ್ನು ರಚಿಸಿ ಮುಂದಿನ ಲೇಖಗಳವರಿಗೆ ಆ ರೀತಿಯ ರಚನೆಗೆ ದಾರಿಮಾಡಿಕೊಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಶ್ರೀಯುವರು ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಗಳು, ಮಾರ್ಗಕಾರರು (ಶಾಪಮಂ. ೦೦೭). [ಸಂ.]

ಮಾರ್ಗಕ್ರೀ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಧಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಪಟ್ಟಸ್ಥಲಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಬಾಳುವ ಕ್ರಮ : ಮಾರ್ಗಕ್ರೀಯು ಸಂಪಾದಿಸನಾಗಿ ದೈವೃತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾದೇವ ತು ಕೈವಲ್ಯಂ ಎಂಬುದ ಸಂಪಾದಿಸನಾಗಿ ಅದ್ವೈತಿಯಲ್ಲಿ (ಪ್ರಭು. ೯. ೦೦೯-೨೪೭); ಮಾರ್ಗಕ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧವಾದ ಭಕ್ತ ಮಾಹೇಶ್ವರ ಪ್ರಸಾದಿಗಳೆಂಬುದೀಗ ಈ ಧರೆಯವರು ಹೋಗಿ ಎಂಬ ಕಲ್ಪಿತಾರ್ಥ (ಪೋಲಿಮ. ೨೬೦-೩೦೯ ಬಿ೯). [ಮಾರ್ಗ + ಕ್ರೀ (< ಕೃ)]

ಮಾರ್ಗಗ (ನಾ). ಧಾರಿಹೋಕ ; ಪಥಿಕ : ಸಾರಸೌರಭಂ ಸೊಗಯಿಪ ಸುಮ್ಮೆಲರ್ಕರವಾರಿಯೊಳಾಗಿಸೆ . . . ಮೃದುಸುಗಂಧಮನಿಡುಮನಿಪಾಸ್ಯ ಸೂಸೆ ಮಾರ್ಗಗನರ್ದೆ ತನ್ನಾನನೆ ತನು ಕೃತಿಂಬಿಸಿ ಕಂಪಿಸೆ ನೀರನೀಂಟಿದಂ (ಶಾಪಮಂ. ೨-೨೩). [ಮಾರ್ಗ + — ಗ್ಕ./ಸಂ. ಮಾರ್ಗಿಕ]

ಮಾರ್ಗಜಱು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಬೆದರಿಸು : ಸಹಪಾಂಸುಜೀವರೆನಿಸಿದ ಬಹುಸ್ಪವದಾರಕರ ನಡುವೆ ದಾಸೇರಕರಿಂ ಪ್ರಸಿತಮುನೆಸನಕಮಂಡನ ಸುತಂ ಮಾರ್ಗಜಱಿ ಸೂಂಕಿ ಪೊಕ್ಕುಪವನಮಂ (ತ್ರಿಕ್ಕ. ೪-೩೨).

[ಮಾರ್ (< ಮಾಱು) + ಗಜಱು]

ಮಾರ್ಗಣಿ (ನಾ). ಪ್ರತಿನಾಯಕ (?) : ನೊಕ್ಕಸಂ ಪೆರ್ಗ್ಗಡಿಯೆಂಬುದೇ ಧುರಕೆ ಮಾರ್ಗ್ಗಡಿಯುಂ ಪಡಿಗೇಕಮಾಧಮಂ (ಆಪ್ ಇಂ. VII, ೬೫೩. ೦೦-೪೨; ೧೦೮೬); ಹಡೆವಱಯ ಘನಗಳಂತಿರೆ ಸೊಡರಂ ಪೊಕ್ಕಿರ್ದುತೋರ್ದಪು ಕಲಿದೇಂ ಮುಂದಂ ಕೆಡದುದು ಧವಳವೃಷಭ ಮಾರ್ಗಣಿಯಂತಿರೆ ಸಾಲ್ಕುಕಾಲು ಘನಘೋಷಮಾಯಂ (?) (ಶಾಂಪು. ೬-೧೩). 'ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ' ಪರಾ.

[ಮಾರ್ . ಮಾಱು) + ಕಣಿ]

ಮಾರ್ಗಣ (ನಾ) ೧. ಹುಡುಕುವಿಕೆ : ಶೋಧನೆ: ಅನ್ವೇಷಣೆ : "ಅನ್ವೇಷಣಂ, ವಿಚ್ಚಯನಂ, ಮಾರ್ಗಣಾಂ, ವ್ಯಾಗೞಾ, ಮೃಗಃ—ಪ ಹುಡುಕಿ ನೋಡುವಿಕೆ" (ಚಾಸಾ. ೦೬. ೩೬೬). ೨. ಯಾಚನೆ; ಬೇಡುವುದು. ೩. ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವವನು; ಯಾಚಿಸುವವನು : "ಯಾಚಕವರ್ಗಕ್ಕಂ ನಾಥಾಚಕ್ಕಂ ಮಾರ್ಗಣಾಂಕವಂದು" (ಪಾಪು ಕೋ. ೦೩೬-೪೯); ಅರಸನೀ ಪರಿ ಯುಜ್ಞಶಾಲಾಕರಣ ಮೊದಲಾದುಚಿತಕೃತ್ಯವ ವಿಲಸಿಸುತಿರೆ. . . ಪರಮಸಂಪ್ರೀತಿಯನು ತಾರ್ದ್ದರು ನೆರೆದ ಭೂಪರು ಸಂಯಮಿಗಳುರುತರದ ವಿಪ್ರರು ಸಕಲದಿಗ್ದೇಶಗಳ ಮಾರ್ಗಣರು (ತಪ್ಪು. ೬-೭೬). ೪. ಬಾಣ ; ಶರ ; "ಕಂಕಪತ್ರಃ-ಶರಃ, ಮಾರ್ಗಣಃ, ಪಾಣಃ. . . ಶಿಲೀಮುಖಃ- ರೋಷಃ—ಈ ೧೬ ಅಂಬು" (ಅಕಾಯು. ೭೭-೭೮); ಉಗ್ರಮಾರ್ಗಣಮಾ ವೀರನಿನಾದ ಸಿಂಹನಿನದಂ ತವ್ಮಂ ಪಳಚಿಲ್ಕೆ ತತ್ಪಣಿದ್ಯಂದಂ ಮಾಣಿದೋಡೆ ಮಾಣದಿ ಬಲಾತಾವರ್ತಕರಳ್ಕುತ್ತೆ. . . ಎಱಿಗಿದರ್ ಚಿಕ್ಕಿಪಪಾದಾಬ್ಜಕೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೭); ದೈತೇಯನವಮಿಚ್ಛಂ ಪಾರುಣವಾದುವ್ಯಕಬೇರರುದ್ರಮಾರ್ಗಣದಿಂದಂ (ಜಗಿ. ೦೨-೦೦); ಒರ್ವೊರ್ವರೆಲೆ ದೇವರಾಡಿದ ಪರುಷರ ವಾಕ್ಯಮಾರ್ಗಣಂ ಕರ್ಣಕೋಟರಮಂ ಸಾಂಟೆ (ಶಾಪಮಂ. ೩೩-೬).

೧. ೪ : ಜ್ಞಾಪ್ರತಿಪಾಳನಮಂ ಧರ್ಮಪ್ರೀತಿಯನ್ಯೆಜೆ ಮಾಡಿದಂ ಸುರತ ಯಿಂದಾ ಪೃಥುಮಾರ್ಗಣಕುಶಲಾಪ್ರಸ್ತಾಯನೆನಿಪ್ಪವಂಗೆ ತಾನುಚಿತಮೆ ದಲ್(ಶಂಪ್ರಕೃ. ೨-೬೩). ೫. ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು : ಕಯಂ ತದೀಯ ಬಾಲಮೊಣಾಪನಾಗಿ ಸೂತಿಕಾಸದನಮಂ ಪೊಕ್ಕು. . . ಪಾರ್ತಿಕರಕೀರ್ತಿಯಿನೆ ಮಾರ್ಗಣಿಬರಮಾರ್ಗವಿಂದೆ ಬಂಧುಗಳುಬಂಧುರಮೆನೆ . . . ಸಮುದ್ರಕ್ಷೋಭದಂತೆ ಭೂರ್ಲೋಸುಪ ಜನಕ್ಷೋಭದಂ ಕೈಕೊಳ್ದೆ . . . ತೊಸಪ್ಪಳಿಸಿ (ಆಗ. ೨-೩೬ ೪). ೬. ಶತ್ರು ; ವೈರಿ. ೭. ನರಕದಲ್ಲಿರುವವನು; ನಾರಕಜೀವಿ. ೮. ಬಿಲಿರು : "ಆಸಯಂ ವೇಳ್ಪನೊಳು ವಾರಾಚಿಯೊಳ್ ಕೀಚಕದೊಳಂ ಮಾರ್ಗಣಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಶುಕಸಾ. ೦೩೦-೩೪); "ಅರಾತಿ ಯಾಚಕಾವನಿಜ ಪಾರಕ ರೆಂಬಿವ ಮಾರ್ಗಣಾಹ್ವಯಂ" (ಜಾಬಾಕ. ೭೦). ೯. [ಜೈನ] ಜೀವಿಗಳು ಹಾದುಹೋಗಬೇಕಾದ ಅಥವಾ ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಮಾರ್ಗ ಹಾಗೂ ಈ ಹಂತದಲ್ಲಿನ ಜೀವದ ಅವಸ್ಥಾವಿಶೇಷ: ಮಾರ್ಗಚತುಷ್ಟಯವುಭಿನವಮಾರ್ಗದೊಳಿಪ್ಪುದು ಮಕರಕೇತನಸ್ತುಮನೋ ಮಾರ್ಗಣಮೆನೆ ಸೋಲಿಸ ಸಭೆ ಮಾರ್ಗಣಮೆನೆ ಪೊಗಟ್ಟುದೋಜೆ ಕೂವಲಿಂದಾವಗಳ್ (ಪ್ರಭು. ೯-೩೨). [ಸಂ. ಮಾರ್ಗಣಾ, ಮಾರ್ಗಣಾ]

ಮಾರ್ಗಣಕ (ನಾ). ಬೇಡುವವನು : ಯಾಚಕ : "ಅರ್ಥಿ- ಮಾರ್ಗಣಕಃ, ಯಾಚಕಃ, ವನೀಪಕಃ — ಈ ೪ ಬೇಡ್ಪವರ್ಗ" (ಅಚಾಯು. ೪೯-೨೬೪). [ಸಂ.]

ಮಾರ್ಗಣಾನುರಕ್ತ (ನಾ). ೧. ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು : ಆ ನೃಪಂ ಸಪ್ತಾಂಗಸಂಗಿಯಾಗಿಯುಂ ಸಪ್ತಾಂಗಸಂಗಿಯಲ್ಲು . . . ಮಾರ್ಗಣಾನುರಕ್ತನಾಗಿಯುಂ ಮಾರ್ಗಣಾನುರಕ್ತನಲ್ಲು (ತ್ರಿಕ್ಕ. ೧-೪೯ ೪). ೨. ಬೇಡುವವನು : ಯಾಚಕ : ಮೇಲಿನ 'ಪೃಷ್ಟಪೃ.' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಸಂ.]

ಮಾರ್ಗಣಾಸ್ಥಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಂಸಾರಿಜೀವಗಳು ಜ್ಞಾನದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ನೆಲೆ : ದ್ವಾವಿಂಶತಿಪರೀಷಹಂಗಳುಮುಂ ಗುಣಸ್ಥಾನಜೀವಸ್ಥಾನಮಾರ್ಗಣಾಸ್ಥಾನಂಗಳುಮುಂ . . . ಮಧುರಕಟುಕವಿವಾಕಮುಮಾಪ್ಪ ಕರ್ಮ(ಭೇದ)ಫಲಮುಮುಂ ಕೇಳ್ದು ಶ್ರಿಜ್ಞಾನದರಂ ಕ್ಷಾಯಿಕಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಾದಿ ಗುಣಂಗಳೊಳು ಸಮ್ಯನ್ನಿತನಾಗಿ ಪೋದಂ (ಶಾಪಂಪ. ೪೩) ; ಗತಿ ಇಂದ್ರಿಯ ಕಾಯಯೋಗ ವೇದ ಕಷಾಯ ಜ್ಞಾನ ಸಂಯಮ ದರ್ಶನ ಲೇಶ್ಯಾಭವ್ಯ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ ಸಂಜ್ಞಾಹಾರಕಂಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ದಶಮಾರ್ಗಣಾಸ್ಥಾನಂಗಳಂ ಅಱಿಯೆ ಪಡುವಲ್ಲಿ (ತ್ರಿಕ್ಕ. ೦೩). [ಸಂ.]

ಮಾರ್ಗಣೆ, ಮಾರ್ಕಣೆ (ನಾ). ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಬಿಡುವ ಬಾಣ ; ಎದುರು ಬಾಣ : ಪೇರೊಡಲ ಗೋರರೂಸಿ ದಾನವಂ . . . ಬಲ್ಗಣೆಗಳಂ ಪೂಡಿಯುಂ ಮಾರ್ಗಣಗಳಂ ಕಡಿವುಂ . . . ಮುಟ್ಟಿಯಿಪ ಪ್ರತಿಭಟರಂ ತವೆದು (ಶಾಪಪು. ೦೦೨-೬). ಮಾರ್ಕಣೆ : ಮಾರ್ಗಣ. ಮಾರ್ಕೊರಲಂ. ಮಾರ್ದನಿ. ಮಾರ್ಪಡೆ (ಶಾಪಪು. ೦೫೦ ಕ್ರಿಯೋ) ; ಮೋರ್ಗಣಗಳಂ ಪಣೆಯೊಳಣವುತುಂ ಪೊಕ್ಕವುತುಂ ಕೂರ್ಗೊಂಬುದುದಿಗ್ಗಂದೆ ಇರ್ಕಲ್ದ ದಾನವರನೀವುತುಂ ಮುಜಿವುತುಂ . . . ವ್ಯಹಂ ದೃಷ್ಟಾನಿದನು (ಪಪ್ರ. ೪೪-೦೩). [ಮಾರ್ (< ಮಾಱು) + ಕಣೆ]

ಮಾರ್ಗಣೆ (ನಾ). ೧. ಹುಡುಕುವಿಕೆ ; ಶೋಧನೆ : ಮಾರ್ಗಣೆಯ ಮುಮ್ಮು : ಲಭ್ಯದ ಮಾತದಂತಿರಲಿ ಸ್ವರ್ಗವನು ಭೂಮಿಗಿಳಿಸುವ ಪನಾರು? (ಕುಮಸಂ. ೩೬೯). ೨. ಬೇಡುವಿಕೆ ; ಯಾಚಿಸುವಿಕೆ. ೩. ಬಾಣ : ಅಯಿ : ಎತ್ತರ್ ರಿವುಪರಿಮರ್ದ್ದಪುತ್ತರ್ ಖಿನಸುಮನಿತ್ತ ಮಾರ್ಗಣೆ ಕವಿದಕ್ಕೆತ್ತ ನಿವಾರಿವೆನೆಂಬೀ ಚಿತ್ತಂ ಪರಿಗಾದುದೇಂ ಪ್ರತಾಪಿಯೊ ಸಾಲ್ದಂ

(ಪಂಪ. ೫೯-೬೭) ; ಕದಜಿಪಜನಂ ಮಾರ್ಗಣಿಯೊಳ್ತಪಸ ಮೊದಮಜನಂ (ಗೊಮ್ಮ. ೦೦-೫೪); ಇಂತವನುಸುರುಂತಿರಲು.. ಕ್ಷಪಣಸ ಮುಕಂತಃ ಮಾರ್ಗಣೆಯು ತಾಳಿಬಂದಿ ಮುಂತಂಗೆಮತಿರೆ (ಪಂಗಸ. ೫-೨೨) ೪. = ಮಾರ್ಗಣ ೨ : ಉಪಶಮ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಮಲ್ಲಿಂ ತೊಟ್ಟುಪಶಾಂತ ಕಷಾಯಮಿಜುರಂ ವಿರೋಧಿಯೀ ಮಾರ್ಗಣೆಗಳೊಳಜುದು; ಕೊಳಗೆ (ಕಬ್ಬ. ೯); ಯಾವ ಯಾವ ಧರ್ಮವಿರೋಧದಿಂ ಜೀವದ ಅನ್ವೇಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾಗುವುದೋ, ಆ ಧರ್ಮವಿಶೇಷಗಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗಣಾಗಳೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಇಂಥ ಮಾರ್ಗಣಾಗಳೂ ಪದಿನಾಲ್ಕು ಇವೆಂತಪ (ತ್ರಿಪ. ೩೦೩). 'ಚತುರ್ದಶಮಾರ್ಗಣೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಮಾರ್ಗಣಾ]

ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ (ನಾ)· ೧. ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವಂಥೆ ಮತ್ತು ೨. ಸರಿಯಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸುವಂಥದು; ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿಯಾಗಿರುವಂಥದು : ಅವರ "ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಗೀತಗಳು" ಭಾಷಾಂತರಗಳಾದರೂ ಹೊಸ ಕನ್ನಡಪಾಪಗೀತಗಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ ಆಗಿವೆ (ಜಾಹಮು. ೧೦೭); ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ತಮ್ಮ ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕವಾದ ವಿಮರ್ಶಕೃತಿಯೊಂದನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ (ಜಂಕಮು. ೫, ಮುಖ್ಯ.). ೫. ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವವನು : ಕಾಶಿರಾಜನ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನಾದರೆ ಹೋಗುವೆ ಮಸಣದ ಮನೆಗೆ (ಜಾಹಸ. ೨೦೦-೬೯); ೪. ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗೆ ಉಪಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವನು; ಸರಿಯಾದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯಲು ಸಲಹೆಯನ್ನು ನೀಡುವವನು : ಪಂಚೂರ ಮಹಾದೇವಜ್ಯೋಸರು . ಅವನ ವ್ಯಕ್ತಿವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾಗಬೇಕೆಂದು ಆಗಾಗ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು (ರಂಗಚಿ. ೮೮). [ಸಂ.]

ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ (ನಾ)· ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು; ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗೆ ಉಪಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಿಕೆ : ಪಸಂತೋಂದ ಅವಳಿಗೆ ಪಾಕಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ಜಾಪಸ. ೨೬); ಮೂರಿಂದಲೂ ಅವಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಸಿಗಲಿಲ್ಲ (ಕಂಗಚಿ. ೩೫).

[ಸಂ.]

ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿ (ನಾ)·೧. =ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ ೧. ೨. = ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ ೨ :'ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗ'ವು . . . ಪ್ರೌಢವಾದ ಗದ್ಯಪದ್ಯಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಯಾಗಿರುವಂತೆ ದೇಸಿಮಾರ್ಗಗಳ ಪೂರ್ವಪರಂಪರೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ (ಇಶಾ. ೫೩); ಹೊಸ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ಟಿಪ್ಪಣಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಯಾಂತಿರುತ್ತದೆ (ಪಚಿ. ೫೩). ೩. = ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ ೩. ೪. = ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ ೪ : ಅವರ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಯು ಅಗತ್ಯವಿದೆ (ರಾಚಿ). ೫. ಪ್ರೌಢಶಿಕ್ಷಣಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಬೇಕಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಅವುಗಳ ಬಗೆಗೆ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನೀಡುವವನು : ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಯ ಕೊಡಿ ನೋಡುತ್ತ ಹೋದಿ: ನೋಡಿದಂತೆಲ್ಲ ನಾ ಬೆಪ್ಪ ಬೆರಗಾದೆ (ಕಾಗಚಿ. ೩-೨೨); ಎಲ್ಲಾ ಬಿಟ್ಟು ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಯಾಕನೆ ಅಂತ ನೀವು ಕೇಳಬಹುದು (ಜಾಗಗದ. ೬).

[ಸಂ. ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿನ್]

ಮಾರ್ಗಪ್ರಭಾವನೆ (ನಾ)· [ಜೈನ] ತೀರ್ಥಂಕರತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವ ಜೋಡರಿಭಾವನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ದರ್ಶನವಿಶುದ್ಧಿ, ವಿನಯಸಂಪನ್ನತೆ, ಶೀಲವ್ರತೇಶ್ವನತಿಚಾರ, ಅಭೀಕ್ಷ್ಣಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗ, ಸಂವೇಗ, ಶಕ್ತಿತಸ್ತ್ಯಾಗ, ಶಕ್ತಿತಸ್ತಪ, ಸಾಧುಸಮಾಧಿ, ವೈಯಾವೃತ್ಯಕರಣ, ಅರ್ಹದ್ಭಕ್ತಿ, ಆಚಾರ್ಯಭಕ್ತಿ, ಬಹುಶ್ರುತ ಭಕ್ತಿ, ಪ್ರವಚನಭಕ್ತಿ, ಅವಶ್ಯಕಾಪರಿಹಾಣಿ, ಮಾರ್ಗಪ್ರಭಾವನೆ ಮತ್ತು ಪ್ರವಚನವತ್ಸಲತ್ವ ಎಂಬ ತೀರ್ಥಂಕರತ್ವನಾಮಕರ್ಮದ ಪದಿನಾರು ಭಾವನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ಜ್ಞಾನ, ದಾನ, ಜಿನಪೂಜಾ ವಿಧಾನ, ತಪೋನುಷ್ಠಾನ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಜೀವಧರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶನಗೊಳಿಸುವುದು" (ಅಪ್ರ. ೦೦ ಕ್ಷಣಾಂತಿಕ ೫೨ಕೀಟಿ) : ಪರವಾದಿ ದೊಪಣಪುರಸ್ಥರಮನೇಕೋಪಪತ್ತಿಗಳಿಂ ಸ್ವಪಕ್ಷಸ್ಥಾಪನೆಗೆಯ್ದು ಸನ್ಮಾರ್ಗ ಪ್ರಕಾಶನದಿಂ ಮಾರ್ಗಪ್ರಭಾವನೆಯಂ ಮಾಡಿ ಸಭಾಸದರಿಂ ಲಬ್ಧಪ್ರಶಂಸನಾಗಿ (ಅಪ್ರ.೨-೨೨ ಪ); ಸದ್ಧರ್ಮಪ್ರಸಿದ್ಧಪ್ರಭಾವಕಮಪ್ಪ ಮಾರ್ಗಪ್ರಭಾವನೆಯಂ ಸದ್ಧರ್ಮಶ್ಲೇಷಲಕ್ಷಣೋಪೇತಮುಮಪ್ಪ ದರ್ಶನವಶ್ಯತ್ವಮುಮೆಂಬೀ ಜೋಡರಭಾವನೆಗಳಂ . . . ಭಾಮಿಸುತ್ತುಮಿರ್ದು (ತಂತ್ರಕೃ. ೦೦-೨೨ ಪ).

[ಸಂ. ಮಾರ್ಗಪ್ರಭಾವನಾ]

ಮಾರ್ಗರಾಗ (ನಾ)· [ಸಂಗೀತ] ದೇಶೀರಾಗಗಳಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿದ್ದು, ಗಂಧರ್ವಲೋಕದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದುದೆನ್ನಲಾದ ಆರು ಬಗೆಯ ರಾಗಗಳ ಸಮೂಹ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರಾಗ : ಗ್ರಾಮರಾಗದಿಂದ ಜ್ಯಾರೋಭವಾಗಿ ಅಂತರಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂಗಿಯುವ ಆರಾಂಗೆಯ ರಾಗಗಳು ಮಾರ್ಗರಾಗಗಳೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಸಂಸ್ಪ. ೩೩) [ಸಂ.]

ಮಾರ್ಗರುಚಿ (ನಾ)· [ಜೈನ] ಸಮ್ಯಕ್‌ದರ್ಶನವುಳ್ಳ ಹತ್ತುಬಗೆಯ ದರ್ಶನಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಕೇಳಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಂಟಾಗಿ ರತ್ನತ್ರಯವೆಂಬ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವವನು : ಆಜ್ಞಾರುಚಿ, ಮಾರ್ಗರುಚಿ, ಉಪದೇಶರುಚಿ, ಸೂತ್ರರುಚಿ, ಬೀಜರುಚಿ, ಸಂಕ್ಷೇಪರುಚಿ, ವಿಸ್ತಾರರುಚಿ, ಅರ್ಥರುಚಿ, ಅವಗಾಢರುಚಿ ಮತ್ತು ಪರಮಾವಗಾಢರುಚಿ ಎಂದು ಹತ್ತು ಬಗೆಯಾದ ದರ್ಶನಾರ್ಯರುಂಟು : ನಿಸ್ಸಂಗಮೋಕ್ಷ ಮಾರ್ಗಶ್ರವಣಮಾತ್ರಜನಿತರುಚಿಗಳ್ ಮಾರ್ಗರುಚಿಗಳಿಂದಿರ್ (ಕಬ್ಬ. ೫೬). [ಸಂ.]

ಮಾರ್ಗವಿದ (ನಾ)· ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗದ ರೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು : ಶಾಬ್ದಿಕ : ಲಾಕ್ಷಣಿಕ : ವರ್ಗದ್ವಿತೀಯವರ್ಣಂ ವರ್ಗಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂ ಮಹಾಪ್ರಾಣಮಾವಂ ಮಾರ್ಗವಿದರ್ ಸಂಜ್ಞೆಯೋಳ್ ಭೂರ್ಗರೆವನುಕ್ತಿಯೊಳಂ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತಿರ್ಪರ್ (ಕಬ್ಬ. ೦೪). [ಸಂ. ಮಾರ್ಗವಿದ್]

ಮಾರ್ಗಶಿರ (ನಾ)· ಹನ್ನೆರಡು ಚಾಂದ್ರಮಾನಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯದು : ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ : ತಸ್ಮಾದೇಮಿಯ ಪರಿಪೂರ್ಣಪ್ರಥಮ ಸಮಯಂ ಮಾರ್ಗಶಿರಬಹುಳಾದಶಮಿಯಾಗೆ (ಕಬ್ಬ. ೦೦-೨ ಪ); ಆ ಮಾಸದೇ ಜೈತ್ರ . . . ಮಾರ್ಗಶಿರ ಪುಷ್ಯ ಮಾಘ ಫಾಲ್ಗುಣಮೆಂದು ಹನ್ನೆರಡು ತೆಱನಾಗುಮುಂ (ಜಿಚೆ. ೩೨೦).

[ಸಂ. ಮಾರ್ಗಶಿರ, ಮಾರ್ಗಶಿರಸ್]

ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ (ನಾ)· = ಮಾರ್ಗಶಿರ : "ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ· ಸಮಾ., ಮಾರ್ಗ., ಅಗ್ರಹಾಯಣಿಕೆ. —ಳಿ ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಮಾಸದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿಣ್ಣಂತಿ. ೩೯) : ಪೌದಾ ಇನ್ನು ನೆನಪಿದೆ, ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಮಾಸದ ಚಳಿಗಾಲ ಅದು (ಪ್ರಸಿ. ೬). [ಸಂ.]

ಮಾರ್ಗಶೈವ (ನಾ)· ಶೈವದ ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಾಪಾಲಿಕ ಶೈವ ಮೊದಲಾದ ಪೂರ್ವಶೈವಸಂಚಾರಿಸದೆ ಮಾರ್ಗಶೈವವ ಮನ್ನಿಸಿಯು ಮಾಡದ ವೀರಶೈವವನಾಧರಿಸದೆ ಅದಿಶೈವವನನುತರಿಸದೆ ಭೇದಿಸಬಾರದ ಲಿಂಗ ಕರದಲ್ಲಿದ್ದು . . . ಜಸುಮೆನ್ನೆದ ಲಿಂಗೈಕ್ಯಂಗೆ ಜ್ಞಾನಶೂಭವದಿಂದ ನಮೋ ನಮೋ ಎಂಬೆ (ಮೋಗಸಿ. ೦೫೬.೧೧೦); ಶುದ್ಧವಿಶ್ರಸಂಕೀರ್ಣಪೂರ್ವಮಾರ್ಗ ಶೈವಂಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿದೆ ನಿರ್ಮಳಸದ್ಭಕ್ತಿ ಎಲ್ಲಿಯದೋ (ಅಚಿ. ೫೫. ೧೫ ೭೭). 'ಪೂರ್ವಶೈವ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಾರ್ಗಶ್ರಮ (ನಾ)· ಪ್ರಯಾಣದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ **ದಣಿವು** — ಆಯಾಸ : ಕವಿಕ್ಷಿಸುಧಾಸಾರವಾರಿಧಾನೆಯಿಂದಂ ಕೊನರ್ತ ರಾಜಪುತ್ರರ

ಮಾರ್ಗಶ್ರಮಾತಪಾಕ್ರಾಂತಮಪ್ಪ ಮನಮೆಂಬ ಲಘುಪವನೇಕಕುಶಲಲಾಪ ಪ್ರಶ್ನೆಯಿಂದಂ ಕುಸುಮಿತಮುಮುಂ ಸ್ವಹಸ್ತತಾಂಬೂಲದಾನದಿಂದಂ ಫಲಿತಮುಮಂ ಮಾಡಿ (ಅಪ್ಪ. ೦೩-೩೪ ಪ); ಗಡಣಮೆಂದೆಜಯಗಳೊಳಗೆ ಕಾಲಿಡುತ ಸೋದಿಸಿ ಮುಂದೆ ಪೆಜ್ಜೆದಂನಿಡುತ ಪೈಸರಪೋಗಿ ಮಾರ್ಗಶ್ರಮಕೆ ಬೆಮರುವನ (ಶಾಂತ್ಯಾ. ೩-೦೩). [ಸಂ.]

ಮಾರ್ಗಸುಂಕ (ನಾ). ಹಾದಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಇದರಲ್ಲಿ ಗದ್ದೆ, ಬೆಪ್ಪಲು, ಕಾಡಾರಂಬ, ಮಾರ್ಗಸುಂಕ, ಸ್ಥಳಸುಂಕ . . . ಉಪ್ಪಿನ ಮೇಳೆ, ಆಜಾರಗಾಣಿಕೆ ಇವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಸೇರಿದ್ದವ (ಚತ್ರಚಾ. ೩ ಉಪೋದ್ಘಾ). [ಮಾರ್ಗ + ಸುಂಕ]

ಮಾರ್ಗಹಿಂಡೋಲ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಮಾರ್ಗಹಿಂಡೋಲರಾಗವು (ಸಿ) ಆರೋಹದಲ್ಲಿ ರಿ ಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟದೆ (ಚತುಕ್ರ. ೦೩೬). [ಸಂ.]

ಮಾರ್ಗಿಡಿ, ಮಾರ್ಕಿಡಿ (ನಾ). ಪ್ರತಿನುಗಿ ಸೂಸುವ ಕಿಡಿ : ನಾರಿಯಂಮಗಿದು ಬಿಡಲಾಕ್ಷಣಂ ಉಮುವ ಮದನಾರಿಯುರಿಗಣ್ಣಿಂತೆ ಬರ್ಪುದಂ ಜೇಳ್ದ ಸರಘಾರಿಮ್ಮುಮದಜಿ ಮಾರ್ಗಿಡಿಗಳಂ ಸಕಲಲೋಕಾಳಿ ಸಂವರ್ತಮಾಯ್ತು (ಶಂಪ. ೩೬-೩೦). **ಮಾರ್ಕಿಡಿ** : 'ಮೊರ್ಕಿಡಿವಿಡು' ಪರಾ. [ಮಾರ್ (< ಮಾಜ್ಜು) + ಕಿಡಿ]

ಮಾರ್ಜ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡುವುದು : ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. ೨. ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡುವವನು ; ಅಗಸ. ೩. ವಿಷ್ಣು. [ಸಂ.]

ಮಾರ್ಜಡಿ (ಕ್ರ). ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೊಡೆ. — ಬಡಿ : ದಾರಿಪ ನಿಮ್ಮ ತರ್ಪಡಿನೀ ಜನಮೊಂದುಲಿ ಮಾಣ್ಕೆ ಮಾಣವಾವಾರಮಾಗಿಲ್ಲ ವಾನಕರೆ ನುತ್ಸುಮೆ ಮಾರ್ಜಡಿವಂದದಿಂ ಪ್ರತೀಹಾರಿಯರಂ ಪೊದಬ್ದು (ಕೃಪ್ರ. ೬-೩೬). [ಮಾರ್ (< ಮಾಜ್ಜು) + ಜಡಿ]

ಮಾರ್ಜನ (ನಾ). ೧. ತೊಳೆಯುವಿಕೆ : 'ಮುಖಮಾರ್ಜನ' ಪರಾ. ೨. (ಮಂತ್ರಿಸಿದ ನೀರಿನಿಂದ ಮಾಡುವ) ಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ : ಕೈಯಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಂತ್ರಿತವಾದ ಉದಕಪುಳ್ಳ ಕಲಶವನ್ನೂ ದರ್ಭೆಗೊರ್ಚುಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಶಾಂತಿಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ ದೇವರಾಜನಿಗೆ ಆ ಕಲಶೋದಕದಿಂದ ಮಾರ್ಜನವನ್ನು ಮಾಡಿದನು (ಪಚಿಣ. ೧೬. ೦೪೦೦). ೩. ಜೊಕ್ಕಟಗೊಳಿಸುವುದು ; ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು. ೪. ಅಳಿಸುವುದು : ಒರೆಸುವುದು. ೫. ಉಜ್ಜುವುದು : ತೀಡುವುದು. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ರಕ್ತಲೋಧ್ರ : "ಗಾಲವ, ಶಾಬರ, ಲೋಧ್ರ, ತಿರೀಟ, ತಿಲ್ವ, ಮಾರ್ಜನ — ಈ ರೋಧ್ರಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ನಿಘಂ.ಚಿ. ೦೮೯). [ಸಂ.]

ಮಾರ್ಜನ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡುವುದು : ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. ೨. ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡುವಂಥದು ; ಕಸಬರಿಗೆ ; ಪೊರಕೆ : 'ಸಂಮಾರ್ಜನಿ' ಪರಾ. ೩. ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಸ್ವಚ್ಛಗೊಳಿಸುವವಳು : ಅಗಸಗಿತ್ತಿ. [ಸಂ. ಮಾರ್ಜನೀ]

ಮಾರ್ಜನೆ (ನಾ). ೧. = ಮಾರ್ಜನ ೧ : "ಮಾಕ್ಷಿ, ಮಾರ್ಜನಾ, ಮೃಷಾ — ಈ ಶ್ರೀಗಂಧ ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ ಮುಂತಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಮೈಗೆ ಹಾಕಿ ಉಜ್ಜಿ, ತೊಳೆಕೊಂಡು ಕೊಳೇ ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂ.ಚಿ. ೨೦೩). 'ಮುಖಮಾರ್ಜನೆ' ಪರಾ. ೨. ಮೃದಂಗದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಧ್ವನಿ : ನನ್ನ ಮೃದಂಗದ ಮಾರ್ಜನೆಯನೆ ಛೋಂ ತುಂಬುರು ವಿಧಿಯೊಡನೆನುವನು ಹರ ಓಂ (ಗಚಿ. ೩೬-೩೦). [ಸಂ. ಮಾರ್ಜನಾ]

ಮಾರ್ಜಾರ (ನಾ). ಬೆಕ್ಕು ; ಮಾರ್ಜಾಲ : ಸೂಕರ ಶುನಕ ಮಾರ್ಜಾರ ಶಿಸುಘ ಕಾಕ ಘೂಕಾದಿ ಗರ್ಹ್ಯರವವ ನೀಕರಿಸುವ ದೀನದನಿಯಿಂದ ಮೊಜಿಘ್ಮಡಶೋಕರಿಸುಗು ದಿಸರವವ (ಪರ್ಶ. ೩-೩೬).

[<ಸಂ. ಮಾರ್ಜಾರ]

ಮಾರ್ಜಾರಿ (ನಾ). ೧. = ಮಾರ್ಜಾರ : "ಓತು, ಬಿಡಾಳ, ಮಾರ್ಜಾರ, ವೃಷದಂಶ — ಈ ೪ ಬೆಕ್ಕು" (ಕಣಾಕು. ೨೦-೩೩) ; ಕದೇವನಮೊಳಿರ್ದೊಟ್ಟೊಟ್ಟಿಗಂ ಮಾರ್ಜಾರನಾಗಿ ಪುಟ್ಟರ್ದು ಕಪೋತಂಗರಂ ಕಾಣಲೊಡಂ ಪಿಡಿಪು ಕೊಲ್ವಪುದಂ (ಶಾಪುಂ. ೬೪) ; ಶರಭಂಗಳ್ ಕೇಸರಿಕೇಸರಂಗಳಂ ಕ್ರೂರಘೋರಮಾರ್ಜಾರಂಗಳ್ ತರುಣಾಖುಶಾಖಶಕಂಧರವಂ ನಖಿವುಮುಖಿದಿ ನುಜಿಸಿ ತುಜಿಸಿದುವೆಲವಿಂ (ಕೃಕೃ. ೦೪-೦೭). ೨. ಪುನುಗುಬೆಕ್ಕು. 'ಮಾರ್ಜಾಲ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಾರ್ಜಾರಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣು ಬೆಕ್ಕು ; ಮಾರ್ಜಾಲಿ. ೨. ಪುನುಗಿನ ಬೆಕ್ಕು. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ; ಪುನುಗು : "ಚೇಳಿಕೆಯೆವರ್ ಪುಣುಗು ಮಾರ್ಜಾರಿ[ಜಾಣಂ. ಲಿ]ಯಿನೆ ಜವಾದಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಹುಗಣಾ. ೧೯-೨೨). [ಸಂ. ಮಾರ್ಜಾರೀ]

ಮಾರ್ಜಾಲ (ನಾ). ೧. = ಮಾರ್ಜಾರ : "ಮಾರ್ಜಾಲಂ ಬಿಡಾಲ ಮಾಖುವಿದ್ದಿಪಂ ಪೃಷದಂಶಮೋಕವೆನೆ ಬೆಕ್ಕಿನಿಕ್ಕುಂ" (ಹುಗಣಾ. ೧೯-೨೦) ; ವನಮೂಷಕ ಮಾರ್ಜಾಲಂ ವನಾಶ್ವಮಹಿಷಂ ಸೂಕರಮನುಕುಂ ಮನಿಸಂ ಪರಿಹರಿಸಿರ್ದವು ಮುನಿನಾಥಾಂತಿಕದೊಳಂದಿತಶಾಂತರಸಂಗಳ್ (ಅಪ್ಪ. ೬-೬) : ಶುನಿ ಶೂಕರ ಮಾರ್ಜಾಲ ಹೆಗ್ಗಣ ಉರಗ ಮೊದಲಾದ ಮಲ ಮಾಂಸಭಕ್ಷಕಪ್ರಾಣಿಗಳು ದೋಸದಿಂದ ಪಾದ ಪಾಣಿ ಗುದ ಗುಹ್ಯ ದೇಹವ ಕಚ್ಚಿದರೆ ಸ್ಫೋಲವೆನಿಸುವುದಯ್ಯಾ (ಪಸ್ಯ. ೪. ೩೨-೦೦೮) ; ಮಾರ್ಜಾಲ ಕಾಟವನ್ನು ತಡೆಯಲಾಜೆವೆ ಕೃಷ್ಣ (ತೂಂಡ. ೬-೦೨೯ ತಮಿಳ್ಗಂ). ೨. ಪುನುಗುಬೆಕ್ಕು. 'ಮಾರ್ಜಾರ' ಪರಾ.

ಮಾರ್ಜಾಲಸಂನ್ಯಾಸ = (ಅಲಂ) ಕಪಟಸಂನ್ಯಾಸ : ಮಾರ್ಜಾಲ ಸಂನ್ಯಾಸ ಮಾಡಬೇಡ. ನಿನ್ನ ಸೋಗು ನನಗೆ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ (ಕಾಪ್ರ). [ಸಂ.]

ಮಾರ್ಜಾಲಕಿಶೋರನ್ಯಾಯ (ನಾ). 'ಬೆಕ್ಕಿನ ಮರಿಯು ತನ್ನ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ತಾಯಿ ಬೆಕ್ಕಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದರೆ, ಅದು ತನ್ನ ಮರಿಗೆ ನೋವಾಗದಂತೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಕಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತದೆ' ಎಂಬ ಭಾವನೆಯುಳ್ಳ ದೃಷ್ಟಾಂತ : ಈ ಜೀವಾತ್ಮನ ಸ್ವಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇದು ದೃಷ್ಟಾಂತ : ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳ ಮೂಲಕ ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಮರ್ಕಟ — ಕಿಶೋರನ್ಯಾಯ, ಮಾರ್ಜಾಲ—ಕಿಶೋರನ್ಯಾಯ ಎಂದು ಹೇಳುವುದುಂಟು (ಜಾಕ. ೨೬೪). 'ಮರ್ಕಟಕಿಶೋರನ್ಯಾಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಾರ್ಜಾಲಿ (ನಾ). = ಮಾರ್ಜಾರಿ ೩ : "ಮಾರ್ಜಾಲಿ[ಜಾಣಂ. ರಿ]ಯೆವೆ ಜವಾದಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಹುಗಣಾ. ೧೯-೨೨). [ಸಂ. ಮಾರ್ಜಾಲೀ]

ಮಾರ್ಜಿಕೆ (ನಾ). ಕಡವ ಮೊಸರು : ಮಜ್ಜಿಗೆ : "ರಸಾಲಾ, ಮಾರ್ಜಿಕಾ — ೨ ಮೊಸರು ಕೈಗಡದು ಮಾಡಿದ ಮಜ್ಜಿಗೆ" (ನಿಘಂ.ಚಿ. ೨೬೬). [ಸಂ. ಮಾರ್ಜಿಕಾ]

ಮಾರ್ಜಿತ (ಗು). ೧. ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸಿದ ; ಸ್ವಚ್ಛಗೊಳಿಸಿದ. ೨. ಗುಡಿಸಿದ ; ಉಡುಗಿದ. [ಸಂ.]

ಮಾರ್ಜಾಳ (ಗು). ೧. ತಾವರೆಯ ದಂಟಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ತಾವರೆಯ ದಂಟು : ಇದು ಮತ್ಸ್ಯಾಶನವೆಮ್ಮೋಳ್ ನೆರೆದ ಪುಳಿನ ವಿಯಯರ್ದುದಾ ಕಾಂತೆ ಮೆಲ್ಲೊಲ್ಲದ ಮಾರ್ಜಾಳಾರ್ಧಮಿ ತೋರ್ದುದು (ಈಪ್ರಕೃ. ೬-೦೦). ೩. ತಾವರೆ ; ಕಮಲ : ಪದಚಂಚ್ಚಮಿಮ್ಮೋಕ

ಸುವ್ಯಕ್ತವಪ್ಪ ಮಾರ್ಗ ಬೀಳ್ವ ಬಳಲೇನೀಸಮೊಸಂ ಬೊಱಮೊೞೊಂಮಜೋಧಾರಾಳ ತಳ್ಪೊಮ್ಮಜಸೆಸೆದಿರ್ಪುಳೊಳ್ ಜಾರಸಾರಿ ಕವಾಟ (ಹರಿ. ೪ ೨೯). [ಸಂ. ಮಾರ್ಗಾಲ]

ಮಾರ್ತಂಡ₁ (ನಾ). ಏಮರು ಪಕ್ಷ : ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ : ಮಾರ್ತ್ಯಗ್ಗಿ[೦] ರಾಮಾಂಮಿದೋಳ್ ಮಾರ್ತ್ಯಗ್ಗಿವಾನಜಿಯು ಗೆಲ್ದ ಳುಜವಿಕ್ರಮುಮಿಸ ಮಾರ್ತ್ಯಗ್ಗಿಂ ದಸಂಜವ್ರಜಮಾರ್ತ್ಯಗ್ಗಿಮಾಜಿಯು ಗೆಲ್ದ ತೆಱನಂ ಪೇೞ್ದಂ (ಪೌಷ. XI-೨. ೭೯-೭೫ ; ಕು. 1045). [ಮಾರ್ (<ಮಾಜ್ಜು) + ಕಂಡ]

ಮಾರ್ತಂಡ₂ (ನಾ). ೧. ನೇಸರು ; ಸೂರ್ಯ : "ಆದಿತ್ಯಃ . . . ಹರಿಃ. ಮಾರ್ತಾಂಡಃ. ತಪನಃ . . . ತ್ರಯೀತನುಃ —ಈ ೪೭ ಆದಿತ್ಯನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೭-೭೫) ; ಕವಿಯುಂ ಮಾರ್ತಂಡಸಪ್ತಾಶ್ವನುಂಡಳ ರಂಭಾಕುಳಿತಂ ಪೆಡಂಮಗುಮೆ . . . ಭೂರ್ಗೇಸಿತ್ತು ವಿಜಯಪ್ರಸ್ಥಾನ ಭೇರೀರವಂ (ಹಂಡಾವ. ೦೨-೦೬) ; ಅಂದು ಮಾರ್ತಂಡನಪರಾಬ್ಧಿಗಿಳಮುಳ್ಕಿಂತೆ ನಜೆತಂದು ಡೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ನಿಸಿನಿದು . . . ಮಯ್ಯಿಕ್ಕುತಂ (ಹಂಬಿ. ೦೭-೦೯೭) ; ಮಾರ್ತಂಡಂ ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖಿಯಾಗಿ ಖಂತಾಲಕ್ಷ್ಮಣ ರಿತ್ರರಾಭಿಮುಖರಾಗಿ ಪೊಜಪಟ್ಟರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೨-೪). ೨. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ ; ಆರ್ಕವೃಕ್ಷ. ೩. ಹಂದಿ ; ಸೂಕರ. [ಸಂ.]

ಮಾರ್ತಂಡಮಂಡಪ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೨. ಶನಿ : ಅನಘದಿ ತ್ರಯದಲ್ಲಿ ನಂದ ಕಾಸಿನಿ ಜೋರಿಂ ಪುಟೆದಂ . . . ಮಾರ್ತಂಡ ನಂದನನಾನುಂ ಬಹುಪೋಷಣಂ ಬಹುಗುಣಾರಂಭಾಢ್ಯನಕ್ಕುಂ ನರಂ (ಜಾತಕ. ೦೪-೬). ೩. ಯಮ. ೪. ಸುಗ್ರೀವ. ೫. ಕರ್ಣ. [ಸಂ.]

ಮಾರ್ತಂಡಸುತ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೨. ಶನಿ : ದಿನನಾಥಾಲಯಲಗ್ನದೊಳ್ ಕುಜ ಬುಧ ತ್ರಿಕೋಣಾಂತಮಾದಂದು ಕೋಕನದ ಪೃಥ್ವಿಜನಲ್ಲಿ ಕೊಡೆ ಪುರುಷಾಹಾರಾಢ್ಯಕ್ಕೆ . . . ಮಾರ್ತಂಡಸುತಾಂಶದೊಳ್ ಜನಿಯೊಳೆರ್ದಾತಾಕೆ ಕಿಟ್ಟೋಡಗುಂ (ಜಾತಕ. ೨೨-೬). ೩. ಯಮ. ೪. ಸುಗ್ರೀವ. ೫. ಕರ್ಣ. [ಸಂ.]

ಮಾರ್ತರ್ (ಕ್ರಿ). ಎಮರಾಗಿ ಬಿರ್ದು : ಮಾರ್ತರ್ದ[ಪಾಣಂ. ತಾರ್ದ] ತೆರೆಗಳಂ ತಲೆಯಾರ್ತಂದು ತನ್ನದಿಗೆ ಸುರನದೀದಿಙ್ಮನುಂ (ತಮಾಪ. ೬೬ ಕ್ರಮಣ). [ಮಾರ್ (<ಮಾಜ್ಜು) + ತರ್]

ಮಾರ್ತಲೆ (ನಾ). ೧. ಮತ್ತೊಂದು ತಲೆ : ಬೇರೊಂದು ಶಿರಸ್ಸು : ಮಾರ್ತೊರೆಲ್, ಮಾರ್ತಲೆ ಮಾರ್ಪಡೆ (ಪಾಣಾಭಾ-೨೯ ಆಣಾ) ; ಸೆರಗು ಬುಜೆಜು ಕಟ್ಟುದಿರ ತಟ್ಟಿನ ರಾವುತರೊಳ್ . . . ಕೂರಸಿಯಿಂ ತಲೆ ಹಾಱಿ ಬೀೞ್ದಿಸಂ ಸರಿಸೆಸಾನಾ ಪೊಮ್ಮಿ ತಲೆ ಮಾರ್ತಲೆಯೊಳ್ ನಿಮಿರ್ದಟ್ಟಿಬಿಟ್ಟಿ ಯೊಳ್ ಹರಿ ಹರಿಯೊಳ್ ಜಳಜಿ ಪೊಸಕಾವುದು ಸಂಗಸರಂಗಭೂಮಿ ಯೊಳ್ (ನಿಜಗು. ೬ ೭೦). ೨. ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿ ; ಎಮರಾಳಿ : ಕರ್ತಾರಂ ಗೆಜ್ಜಗಪಡೆತಿವರ್ತಿತ್ವಂ ಪೊಸ್ತರೆಂದು ಪುರುಷಾಸಂಗೆ ಮುಂ ಮಾರ್ತಲೆ ಬಾದ ಜೀಳಾತಾವರ್ತರಸಂಗೂಜಿ ಕಲ್ಪಿಪಂತಾದುಂ ನಗಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೦೦-೩೭) ; ಕಟ್ಟುವೆ ಪಿರಿಯಾದೊಡಮೇಂ ಮಾರ್ತಲೆಯೆ ದಿನಾಧಿಪಂಗೆ (ಪಂಡಾವ. ೨೦-೨೪೫). ೩. ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ ; ಎಮರುಬಲ : ಅಂತು ಕೈ ಕೊಂಡು ಪೊತ್ತೈಕ್ಕಿ ಪೊಯ್ದ ಕೂರ್ವಾಳ ಬೆಳಗಿನ ಕೊರ್ಯಪೆಸಕದೊಳ್ಳು ಸುಜ ಮುತ್ತಿದ ಮಾರ್ತಲೆಯೆಂಬ ಕಟ್ಟುವೆ ಕೊಡೆ ಕಟ್ಟುವೆ ಕಟುವರೆಯಾಗೆ (ಕರಂಡ. ೦೦-೯೪ ಪ). [ಮಾರ್ (<ಮಾಜ್ಜು) + ತಲೆ]

ಮಾರ್ತಳೆ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಫಲಿಸು ; ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸು : ಜಲಜಮಿತ್ರನ ಬಿಂಬದನು ಮಾರ್ತಳೆದ ಸರಸಿಯೊ . . . ಎನಲುಮೆಗಣಾ ಲಲಿಸಿ ಮಿಱಿಪೆರಲು ವಿಸ್ಮಗರ್ಭದ ಬಹುತೇಜದರಿ (ಪಣಾಗ. ೪-೩-೪).

[ಮಾರ್ (<ಮಾಜ್ಜು) + ತಳೆ]

ಮಾರ್ತಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಏಮರಿಗೆ ದಟ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಬಿರುದಾ ಮೇಳಯದೊಳ್ ತೊಡರ್ಚಿ ಬರಿಯಂಕಂ ಪೆಜ್ಜುತ್ತುಂ ಸಾರ್ಚಿ ಮುಸ್ಸಿರೆ ದಂಕಂ ಕಳದಲ್ಲಿ ನೋಡು ಬುಯದೊಳ್ ಜೀವಿಯು ಕೈವಾಣಿಯುಬ್ಬರಿಸಂಕಂ ಪಱಿಗೆಗುಟ್ಟಿ ಮಾಸಪಳದಂಕಂ ಬಾಸೆಯುಂ ಸಾಜಿ ಬಿತ್ತರಿಯಿರ್ದುದು ಮೊತ್ತದಿಂದೆ ಳ್ಳಗುವಿದ್ಯಾಮೂರ್ತಿ ಮಾರ್ತಟ್ಟುವೋಲ್ (ಕರಂಡ. ೨-೨೪).

[ಮಾರ್ (<ಮಾಜ್ಜು) + ತಟ್ಟು]

ಮಾರ್ತಾಂಡ (ನಾ). ನೇಸರು ; ಸೂರ್ಯ : ರಿಪುಕುಮುದಮಾರ್ತಾಂಡ . . . ಪರಿಶ್ವಂದ್ರರಾಯನೇಲಾವನು ಮಗೆಮಾಬುರಭವನು (ಪಚಂ. ೩-೦೨) ; ಕಂಡರೇ ಹಸ್ತಿನಪುರವ ಮಾರ್ತಾಂಡನಿಲ್ಲದ ದಿನದ ತೆಱದೊಳಗಂಡಲೆಯುತಿದೆ (ಕಬ್ಬಿಲ. ೨-೦೪) ; ನಿಬಿಡಾರವಕಾಸನಾಂತರಂ ನಡುಪಗಲು ಮಾರ್ತಾಂಡ ನುರವಣೆಯನಡಗಿಸುತೆ ತಂಪುನಗೆತ್ತಲೆಯು ಭೀಷ್ಮಸಮ್ಮೋಹನದಿ ಮೆರೆದತ್ತು ಚಿತ್ರಗತವಾವಂತೆಪೋಲ್ ನಿಶ್ಚಲಂ (ಪಜ್ಜ೦ಗ. ೩-೩೬). [ಸಂ.]

ಮಾರ್ತಾಂಡತನಯ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೨. ಶನಿ. ೩. ಯಮ. ೪. ಸುಗ್ರೀವ. ೫. ಕರ್ಣ : ಗಂಡುಗಲಿ ಕೋದಂಡರುದ್ರನ ಕಂಡು ವಿರಥನ ಮಾಡಿದನು ಮಾರ್ತಾಂಡತನಯನುನ ಗೆಲಿದು ರಣವಲ್ಲಿ ನೊಂದನಾ ಭೀಮ (ಕುವಾಕ್ಕೈ. ೦೩ ಸಂಖ್ಯೆ). [ಸಂ.]

ಮಾರ್ತಾಂಡಪಥ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ ; ಆಕಾಶ : ಕಂಡರಿವರಿಬ್ಬರ ರಣಾಗಮವಂಡಿಸಿದ ಮಾರ್ತಾಂತರವ ಮಾರ್ತಾಂಡಪಥದಲಿ ಮೋಹವಳೆಯೆ ಸುರಾಸುರವ್ರಾತ ಕೆಂಡು ಕಳುಪಿದರುಭಯಗುಣರುಗಳು ಗುಂಡಿಗೆಯ ಸುದ್ದಮೌಜಧಿಗಳಸಂ (ಕಬ್ಬಿಲ. ೬-೨೪-೨೦). [ಸಂ.]

ಮಾರ್ತಾಂಡೋದಯ (ನಾ). ಹೊತ್ತು ಹುಟ್ಟುವುದು : ಸೂರ್ಯೋದಯ : ಅಂತು ಮಾರ್ತಾಂಡೋದಯಮಪ್ಪುದುಂ ಭೂಸುರಪುಂಡರೀಕ ಮಾರ್ತಂಡಂ . . . ಜೈತ್ಯಾಲಯಕ್ಕೆ ವಂದಿರ್ದರ್ (ಸುಜನ. ೦೨ ೦೬ ೪). [ಸಂ.]

ಮಾರ್ತಾಂಡೋಪಲ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಕಾಂತಶಿಲೆ : ನೇಸರ್ಗಲ್ಲು : "ನೇಸರ್ಗಲ್ಲಾರ್ತಾಂಡೋಪಲಮ್ಮಿಂ" (ತಮಾ. ೮೩). [ಸಂ.]

ಮಾರ್ತಾಗು (ಕ್ರಿ). ಎದುರಿಸು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು : ಮಾಳ್ಕಳಿಂಗೆಳ್ ಜಱಿಬ್ದು ಮಾರ್ತಾಗಿ ರೋಣಕಧಾರಾಳಿಗಳಂಬ್ರಿ ಪೆರ್ಮೆ ಪಿಡಿಯಲ್ ಕೇಂಕಲ್ ಪಿಮಾಸಂಗಳಳ್ಕಿ ತಗುಳ್ವಾಗಳೆ ಮತ್ತ ಮತ್ತ ತಳರ್ದರ್ ದೀವರ್ ನಭೋಭಾಗದೊಳ್ (ಹಂಪ. ೦೨-೬) ; ಒಂದೊಂದಂ ಮಾರ್ತಾಗಿದು ಪೊಂದೊಂದಂ ಪೊಪಯ ಕಿಚ್ಚಿನಿದುರುತಿದುಪೊಂದೊಂದಂ ಕವಿದಿಕ್ಕಿದ ಪೊಂದೊಂದ ಪಿಕ್ಕಿಂದೆ ಸೀಳ್ದುಪಂಬುಂಬರದೊಳ್ (ಹರಿ. ೦೪-೮೪) ; ಉರವಣಿಸಲುವಮಣಿಸಿದರು ಮಾರ್ತಾಗೆ ತಾಗಿದರು . . . ಸಮರಥನಾಹ ಪಾಗ್ಯದಲಿ (ಕುಪಾ. ೪-೮೭).

[ಪಾರ್ (<ಮಾಜ್ಜು) + ತಾಗು (<ತಾಂಕು)]

ಮಾರ್ತಿರುವು (ನಾ). ಮತ್ತೊಂದು ಬಿಲ್ಲಿನ ಪಗ್ಗ.— ಪರ್ಯಾ : ಪಾಪದ ನೇಣ್ಗಳಂ ಪೊಸೆವ ಜಾಲಮನೊಪ್ಪಿರೆ . . . ಬಿಲ್ಲಿಗಿಸುವ ಬಾಣವಂ ತಿರುಪಿ ತಿರ್ದುವ ಮಾರ್ತಿರುವಂ ತೊಡರ್ಚಿ ನೋಟ್ಪಾ ಸಪಕಕ್ಕುಮಾದನ ವಶೇಚರಿಂ ಜಗೆಗೊಂಡುದಾ ವನಂ (ಪಚಂ. ೦೬-೦೩) ; ಗುರುಮೆಯ್ ಕವಿದನು ಗಾಂಡಿವಮ ತಿರುವ ಸವತಳಿ ಮಾರ್ತಿರುವಿನಲಿ ಸಂಚಮಿಕೊಂಡ ಜ್ಯಾಸನು ದ್ರೋಣನ ಸದನಿಶಪಾಣ್ಡವರಲಿ ಹೂಡಿದನು ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುಪಾ. ೪-೭೬). [ಪಾರ್ (<ಮಾಜ್ಜು) + ತಿರುವು]

ಮಾರ್ತೋಳಗು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೊಳೆ.— ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಪಳುಕಿನ ಭಿತ್ತಿಗಳೊಳ್ ಮಾರ್ತೋಳಗುವ ನಿಜತನುಗಳಂದೆ ತನ್ನಂದದ ಕೋಮಳೆಯ ರ್ದೆರಸೀಸಲ ಮನಸಳಪಮನಾರಾಧಿಪಂತೆ ಸತಿ ಕೂಗಯಿಸಿದಳ್ (ಜಾಮಭಾ. ೬೭೪) ; ಪಳುಕಿನ ಕಟ್ಟಿಪಜೊಳ್ ಮಾರ್ತೋಳಗುವ ಪರಿಮಿಲಮಣಿಯ ಸೂಸಕದ ಸಿಲ್ಲಿಳಸಸಾಮೀಳೆಯೊಪ್ಪಿರೆಯಸು ನಿಯದ ಸಿಲ್ಲಿಳೆಪ್ಪಗು

ಮಡಿಕೊಂ' (೧೧೧. ೬-೨೨೬) ; ವಿಳಸರ ವಂಶಿಗಳೊಳ್ ಮಾರ್ತೋಳಗುವ ಪಾಮರಿಯರಾನನೆಂಗಳುಮಲರ್ಗಣ್ಗಳುಮೆಸೆವುವಲರ್ದ ಕೆಮಳಂಗಳ ಮಿನ್ನಳಬಳಗೆವಂಬು ಬಗೆ ಮಿಗುವಿನಿಗಂ (ಕೃಷ್ಣ. ೩-೦೩).

[ಹುರ್ (< ಮಾಱು) + ತೊಳಗು]

ಮಾರ್ದಂಗಿಕ (ನಾ)- ಮೃದಂಗವನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು ; ಮದ್ದಳೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು : "ಆ ಮಾರ್ದಂಗಿಕಂ ಮದ್ದಳಕ್ಕೆಂ" (ಕಾಂ. ೨೭೩) ; ಪೈಣ ಪಾಣಿವಿಕ ವ್ಯಾಂಶಿಕ ಮಾರ್ದಂಗಿಕ ಗಾಮಕ ವರ್ತಕಾದಿ ಕುತಪಪ್ರತಿದುಮುಂ . . . ಬನಿಸಿ ಕೃಂಗಿಸಿ (ಕೃಷ್ಣ. ೬-೧೩೬) ; ಒಡನೆಂದೀ ಜಿದಂ . . . ಮಹಾಶ್ಮಸಹಪಾ ತನ್ನೊಂದು ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂ . . . ಮಡಿಯಿಪಂ ಮಾರ್ದಂಗಿಕಂಬೊರ್ (ಕಾ೩ಕ. ೩-೯). [ಸಂ.]

ಮಾರ್ದನಿ. ಮಾರುದನಿ, ಮಾಱುದನಿ (ನಾ). ಮರುದನಿ ; ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ: ಅಂಬರಚರವಿಂಥಿಸಿರಹಾದಂಬರದೊಡನೊಗೆದ ನಗದ ಮಾರ್ದನಿ ಕವಿಗಂ ತುಂದಿ ವನೋಜಾನಮಗುರುವೆಂಬುದನೊಡನೆಂಬ ಶಿಷ್ಯನಂ ಸೌಲ್ಕಿರ್ಕುಂ (ಜಾಂಕ್ಕ. ೨-೧೦೨); ಕರೆಕರೆದು ಗಹ್ವರದ ಮಾರ್ದನಿಗಳಂ ಕೇಳ್ದು . . . ಕಣ್ಬಿಚ್ಚಿದು ನೋಡಿ ಜಾಡೆ ಮಱುಗುತ (ಕವ್ಯ. ೨-೬೫) ; ಕೊಪ್ಪಿನಲಿ ಸಿಂಜಿನಿಯ ಸಿಂಜಿದನ್ಗೊಂಡು ಮಾರ್ದನಿ ದಿಗಂತರಪ್ಪಂದಜಲೊದಱಿದನು ಮಹಾಧನುವ (ಕಾಜ್ಕ. ೦೬-೬). ಮಾರುದನಿ : ಕಡಸುಡಿಯ ಸುಡಿದ್ಯುತಿದೆ ಮಾರುದನಿ ಮೊಳಗುತಿದೆ, ಅಲಸಾಲಿಪದಪ್ಪ I (ಅಸಗಾ. ೪೫-೦). ' ಮಾರುದನಿಗೊಡು ' ಪರಾ. **ಮಾಱುದನಿ** : ಚೀಱು ವಂಗವೆದುಬ್ಬರದೊಳೊದವ ಸಿಡಿಲಳುವ ಮಾಱುದನಿಯವಳ ಕಣ್ಣೊಳು ತಱಿಯೆ ಮಳೆ ಬೀಳ್ದ ವರ್ಷಋತುವೆನಲೆಸೆದುದು (ಜಾಪು. ೬-೩೭). ಪ್ರ 'ಮಾರುದನಿ', ' ಮಾಱುವನಿ ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಧ್ವಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪಗಳು. [ಮಾರ್ (< ಮಾಱು) + ದನಿ]

ಮಾರ್ದನಿಗುಡು ' ಮಾರ್ದನಿಗೊಡು ' ನೋ.

ಮಾರ್ದನಿಗೊಡು. ಮಾರುದನಿಗೊಡು, ಮಾರ್ದನಿಗುಡು (ಕ್ರಿ)- ೧. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿತವಾಗು ; ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸು : ಅವರ ಶಂಭ್ವನಿಜೂಷ ಸಿಂಹನಾದವು ಭೇರಿನಿನಾದವು ಘೂರ್ಮ್ಯಾಕಾರಗಳನ್ನು ತುಂಬಿ ಮಾರ್ದನಿಗೊಡಲಾರಂಭಿಸಿದುವು (ಜಾಪು. ೨೬೭). ೨. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಯುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ವೇದವಿದೆ ಕೂಡೆ ಘೆಕ್ಕೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿ ಮಹಾವಿದ್ಯಂ ಮಾರ್ದನಿಗೊಡಲಾರ್ದ್ . ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟಬ್ಬರಿಸಿ . . . ಜೂಲವೆಳ್ಳವಂ ಮರ್ದಿಪೊಡಂಗಿಸೆ (ಜಾಪು. ೦೪-೬೪). **ಮಾರುದನಿಗೊಡು** : ೫. (ಅಲರ್) ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ತೋರು ; ಸ್ಪಂದಿಸು : ದೇವಾಂಬಯ ಪವಿತ್ರಪ್ರೇಮಕ್ಕಿ ಉಬ್ಬಾಜಿಯು ಪ್ರಥಮವು ಮಾರುದನಿಗೊಳ್ಳಿದ್ದಿತು (ಜಾಪು. ೨೦). **ಮಾರ್ದನಿಗುಡು** : ೨. ಮೃದಂಗಧ್ವನಿ [ಧೀರಮಾಗಿ] ಬೆಟ್ಟುಗಳ್ ಮಾರ್ದನಿಗುಡೆ ಗಜಜ್ ಗರ್ಜ್ರಿಪ ಕಂಬೀರವ ರವಂಗಳೊಳಂ . . . ವೀರ್ಧಾಟನಿಯೆಲ್ಲಂ ಪ್ರಜಲಿತಮಪ್ಪಂತಾಗೆ (ಜಾಪು. ೦೬೦). [ಮಾರ್ದನಿ + ಕೊಡು]

ಮಾರ್ದನಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ)- = ಮಾರ್ದನಿಗೊಡು ೨ : ಹಾಹಾರವಮೆತ್ತಂ ಮಾರ್ಜಲನೊಳ್ ಮಾರ್ದನಿಗೊಂಡುದು (ಜಾಪು. ೦೩೯-೯).

[ಮಾರ್ದನಿ + ಕೊಳ್]

ಮಾರ್ದನಿದೋಱು. ಮಾರುದನಿತೋರು (ಕ್ರಿ)- = ಮಾರ್ದನಿಗೊಡು ೧ : ಇಳೆಯ ತಳದಿರ್ದಾನೆ ಳೀಳದ ಗಗನ ಮಾರ್ದನಿದೋಱ್ . . . ಸುರ್ದಮಪ್ರತಿಮಾನವನು ಪಂಚೈಣಿದನು (ಕೊಡಣ. ೬-೪೨-೪೭). **ಮಾರುದನಿತೋರು** : ರಾಷ್ಟ್ರತರ ತೀಕಗಳು ಕಾಡಿನಲಿ ತುಂಬುತ್ತ ಮಾರುದನಿತೋರುತ್ತ ಖಗತ್ಸಂಘ ಹಾರಿಸಲು (ಕಂ೬೭. ೬೬-೦೨).

[ಮಾರ್ದನಿ + ತೋಱು]

ಮಾರ್ದನಿಯಿಡು. ಮಾರ್ದನಿವಿಡು (ಕ್ರಿ)- ೧. = ಮಾರ್ದನಿಗೊಡು ೧ : ಸಂತಸದೆ ಜಾಹಾಸ್ಫಾಲನಂಗೆಯ್ದು ದಿಗ್ವಲಯಂ ಮಾರ್ದನಿಯಿಡ್ದು ಘೋರ ಗಜಬೆದಂ ಜಾರ್ಕ್ಕಿಂಬಿರವಂ (ಗದಾಯು. ೬-೪೬). ೨. = ಮಾರ್ದನಿಗೊಡು ೨ : ಅನುಪಮ ವಿದ್ಯಾಸದಕೂಟಕಂಪರಂಗಳೊಳ್ ಮಾರ್ದನಿಯಿಡುವ ಪಡಿಮಜದ ಕಳಕಂಠಂಗಳ್ . . . ಮನಮೋಜ್ಯಂ ಪೊಜವಟ್ಟು (ಜಾಪು. ೬೬). ಒಗಡುಳಾಂಭ್ರನೂಪುರದ ರುಂಜ್ಕೃತಿ ಮಾರ್ದನಿಯಿಡುಟ್ಟು ನಾಡೆಯುಂ ಪುಗೆ ಕುಜಕೋಟರಂಗಳಂ (ಜಾಪು. ೬-೧೮). **ಮಾರ್ದನಿಯಿಡು** : ೧. ಪೂರ್ವದೆ ಸಪ್ತಿಯರೊಡನೆ ಜನಾರ್ದನನಾಡುತ್ತುಮಿರ್ದ ಪದದೊಳ್ ದೆಸೆಗಳ್ ಮಾರ್ದನಿಯಿವಲದ್ಭುತ ವೈಷಸರ್ವನವನ್ಕೈದುದೊಂದು ವಜ್ರಾಶನಿವೊಲ್ (ಜಾಪು. ೩-೬೪). ೨. ಪಲವುಂ ತೆಱದ ಪಜ್ಞೆಗಳಿನ್ನವುದ್ದಾಮರಭಸದಿಂದಂ ಮಾರ್ದನಿಯಿಟ್ಟು ಮಂದಿರಂಗಣ್ಗಳಮನುಂಟುಮಾಡಿದಂತೆ ಶಾರ್ದೀರ್ವರಂಗೆ (ಜಾಂಕ್ಕ. ೦೦-೩೦ ೫).

[ಮಾರ್ದನಿ + ಇಡು]

ಮಾರ್ದನಿವಿಡು 'ಮಾರ್ದನಿಯಿಡು' ನೋ.

ಮಾರ್ದನಿಸು (ಕ್ರಿ)- =ಮಾರ್ದನಿಗೊಡು ೧ : ಅದರ ಸದ್ದಿಳ ಮಾರ್ದನಿಸುತ್ತಿತ್ತು ಸುಂದರಿಯು ಕವಿಯುವ್ದೆ (ಕ್ಕ.ಚಂ. ೦೦೬) ; ಮಲೆದಾಗಮಾಪಳದು ತಾನೆ ಹೋಗಲಿಟ್ಟು ಮಾರ್ದನಿಸದಾ ನಿಸ್ಸ್ವನಮಿಲಿಂಗಳ್ (ಪು.ಚರಿತ. ೦೦೨).

[ಮಾರ್ದನಿ + ಅಸ್]

ಮಾರ್ದವ (ನಾ)- ೧. ಮೃದುವಾದುದು ; ಕೋಮಲವಾದುದು : ವಿವಿಧಭಕ್ಷ್ಯಂಗಳಮಮಲಮಾರ್ದವರಸರಸಾನ್ನಂಗಳಂ ತದ್ಭುಪತಿಯುಕ್ಷ್ಯದಿಂದ ಮಾಡುತ್ಪಿರ್ಪ ಸಮಯದಲಿ (ಜಪಪು. ೫೯-೬೬). ೨. ಕೋಮಲತೆ: ಸುಕುಮಾರತೆ : ಮಾರ್ದವ ಸುವಾಸನೆಗಳೊಂದೊಂದನೊಡೊಂದು ಆರ್ದ್ರತಾಮಾಧುರ್ಯರಸಪ್ರಭೃತಿಯನು ಪಡೆಯೆ ಆ ಹಣ್ಣು ಬೆಲೆಹಣ್ಣಾ (ಕ.ಚರಿತೆ. ೬೬-೦೬). ೩. ಮೃದುಸ್ವಭಾವ : ಮಾರ್ದವದೆ ಸಪ್ತಿಯರೊಡನೆ ಜನಾರ್ದನನಾಡುತ್ತುಮಿರ್ದ ಪದದೊಳ್ ದೆಸೆಗಳ್ ಮಾರ್ದನಿಯಿವಲದ್ಭುತ ವೈಷಸರ್ವನವನ್ಕೈದುದೊಂದು ವಜ್ರಾಶನಿವೊಲ್ (ಜಾಪು. ೩-೬೪): ಮಾರ್ದವವಂ ದ್ವಿಜರೊಳ್ . . . ಮನ್ನಿಪಯಂ ಪೊರ್ಪುಗೆಯುವರೊಳ್ ಪುದುಗಿ ವೇರ್ದಳಿಪನಿವುಗೋಸಿ ರಾಜನಿರಿಂಪಂ (ಜಪಂ ೬-೦೩೦). ೪. [ಜೈನ] ದಶಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ಜ್ಞಾನ. ಆದರಸತ್ಕಾರ. ಕುಲ. ಜಾತಿ. ಬಲ. ಐಶ್ವರ್ಯ. ತಪ ಮತ್ತು ಶರೀರಸೌಂದರ್ಯ ಇವುಗಳ ಅಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದು" (ಜಾಪ್ರ. ಕೃಷ್ಣಾಂತಾಕ್ಷರ್ಮ್ಮ.೬೫೫): ಉತ್ಕೃಷ್ಟಮಪ್ಪಮಾರ್ದವಾರ್ಜವ . . . ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಪರ್ಯಾಯಪರ್ಯಾಪ್ತ ದಶಧರ್ಮಂಗಳಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಜಾಪು. ೬-೩೦ ೫); ಕ್ಷಮೆ ಮಾರ್ದವ ಮೋದೆ ಸಾಜಮಳವಟ್ಟರ್ದಾರ್ಜವಂ . . . ಸಮಂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ[ಮು] ಮಾನೋಸ್ಮತಿ ವರ್ಧಮಾನಮಮಿನಗಕ್ಕುಂ ಪೆಜಗಕ್ಕುಮೇ (ಜಾಪು. ೬-೩೬) ; ಕುಲ ರೂಪು ಜಾತಿ ಸಮುದ್ದಿ ತಪಸ್ಸು ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಲೆ ಶೀಲ ಪ್ರಭೃತಿ ಗರ್ವದೊಳು ನೆಲಸದೆ ಗರ್ವಮಾತ್ಸರ್ಯ ಮಾಡದಿಜ್ಜಾರು ಚಲುವೆ[ನಿ ಮಾ]ರ್ದವ ಧರ್ಮ (ಜ್ಞಾದಾಚ. ೦೦-೬೬೯). [ಸಂ.]

ಮಾರ್ದವತೆ (ನಾ)- ಮೃದುತ್ವ ; ಸುಕುಮಾರತೆ : ಸರಪ್ಪುಹದ ಮಾರ್ದವತೆ ಪಯಸ್ಸಾದಂತೆ ಕಡಸೆಂಜೊಗುತ್ತೆದೆ (ಕೃಷ. ೨೦೬); ಆಗಿಸುವ ಧ್ವನಿಯು ಹಾಡಿನ ತುಂಬೆಲ್ಲ ತುಂಬಿದ್ದರೂ ಅದು ವೀರಶೈವಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ತೊಂದಿ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಮಾರ್ದವತೆಯು ತುಂಬಿ ತುಳುಕಾಡುವುದು (ಇಪ್ರತಾ. ೫೬). [ಸಂ. ಮಾರ್ದವತಾ]

ಮಾರ್ದಳಕ (ನಾ)- ಮೃದಂಗ ಬಾರಿಸುವವನು ; ಮದ್ದಳೆ ನುಡಿಸುವವನು : ಯೌವನವಧುವಮದವುಮಿದಿತ ಮಾರ್ದಳಕ[ಜಾಪ್ರ. ದ್ವಂಗಿಕ] ವಾಂಶಿಕಪ್ರಹಸ್ಯಮಾನವಾದ್ಯ . ಮೃದಂಗವಂತನಿನದಲಯುತ್ಪಂಪುಂದರ

ಮುತ್ತುಂದಿರಿಂಸುದೋಷಮುಮುಳಿಪ ಶಮೂರ್ತಿಮಪ್ಪೀಯುವುಮುಮಾಗೆ (ಅಜಿ. ೬-೭೬ ೮). 'ಮೂರ್ತಾಂಗಿಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.ಮೂರ್ತಿಕ]

ಮುನಿದಿಟ್ಟಿ (ನಾ)· ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ನೋಡುವ ನೋಟ. – ದೃಷ್ಟಿ : ಮುನಿದಿಟ್ಟಿಯುನ್ನಾವುಂ ನಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಕಣ್ಮುಳ್ಳೆ . . . ಮೊಗ ಕತ್ತು ಗಳನ್ನೊರಸಿಕೊಂಡು· ಧಿಗ್ಗನೆ ಪೆಯ್ಯುದ್ದು (ಜಾತ್ರಕ. ೬೪-೨೫).

[ಮುನಿ (< ಮುಱು) + ದಿಟ್ಟಿ]

ಮುನಿದೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮುತ್ತೆ ಉಜ್ಜು. – ತಿಕ್ಕು : ಪುಳ್ದಂತಿನಿಗೆಱಗೆ ಸೊರಂ ಶೀರ್ಷ್ಕರಗಾಗ್ರದಿಂ ಪಾರ್ದೊಡೆಯುಂತ್ತುಂ . . . ಬಂದುದು ದುವಿವಿಧ ಳಿಶ್ಚಿಂಗಳಾಕ್ಷಿಂ ಮುಹೋಕ್ಷಂ (ಆಆಪು. ೫-೮೬).

[ಮುನಿ (< ಮುಱು) + ತೊಡೆ]

ಮುನಿಪಡೆ (ಕ್ರಿ). ಎದುರಾಗಿ ನಡೆ : ನಯದ ವಿಜ್ಞಲದ ವರ್ಣನೆಯ ಸತಿಯರೊಳು ಮುನಿಪಡೆದಳರು ಸೌಭಾಗ್ಯದ ತರೆಗಳಂತೆ (ಜಜಪಂ. ೯-೨೨) ; ಯುದ್ಧಸನ್ನದ್ಧರಾಗಿ ಗಜಾಶ್ವೋರುಮರೂಢಪೀರಭಟಿಸ್ಯೈನ್ಯಂ ಗೊಡಿ ಕುಂತಾಸಿಚಕ್ರಗದಾದ್ಯಾಯುಧಮುಂಟು ಮುನಿಪಡೆದು ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟ ರಾತೋಪದಿಂ (ಪ್ರಭಾ. ೩೩-೩). [ಮುನಿ (< ಮುಱು) + ಪಡೆ]

ಮುನಿಪಾಡಿ, ಮುರುನುಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಾತನ್ನಾಡು ; ಮಾರುತ್ತರ ಕೊಡು : ವಿಡಂಬದ ಭಿಷ್ಮ ದ್ರೋಡುತಿರು ತುಂಭಜ ಸುರ್ಗಿರು ರ್ಣ ವಿಶ್ವ ಮುನಿಪಾಡಿಯುವೆ ವಿಲಂಗುವಳ್ಳಿರು (ಜಂಪಪ್ರ. ೬-೩೩) : ಇವರ್ಕೆ ನೀನೇನುಮುಂ ನುಡಿಯದಿರೆಂದು ಲಕ್ಷ್ಮಣನಂ ಮುನಿಪಾಡಿ ಮುದಂತಃ ಪಾಡಿ (ಜಂಅಚಾ. ೦೩-೭ ೬) : ಕರೆಯುಳು ಮೂಕಸೇ ಮುನಿಪಾಡಿಯೆಂ ಜೀಂ -(ಬಸಪು. ೮೪-೦೦). ೨. ವಿರುದ್ಧವಾದುದನ್ನು ಹೇಳು: ಎದುರುತ್ತರ ಕೊಡು : ಪತಿವಚನಕೆ ಮುನಿಪಾಡಿವಿವೆಯಂಬಿ ದೊಡೀ ಸಖಿಗೆ ನಿಜ್ಞಾತಿಯಿಲ್ಲೆಂಬ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ನಿಮಗೆ ಇನಸುಸಿರಲಜ್ಜುವೆನು (ಜಚಚಪ. ೬-೪). **ಮುನುಡಿಪು**, : ೧. ನಂತಿದ್ದ ಹಾಗೆಯೆ ಹೈಮವತಿ ಮುನುಡಿಪುದಿವಳು (ಜಚಪ. ೬೬). [ಮುನಿ (< ಮುಱು) + ಪೊಡಿ]

ಮುನಿಪೊಡಿ, ಮುರುನುಡಿ. ಮುಱಿನುಡಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ : ಜವಾಬು : ಧಾರುಣಿಯೂಣ್ಮನದಕೆ ಮುನಿಪೊಡಿ ಯಾವುದೆಂದು ಚಿಂತಿಸುತ್ತ ದುಗುಳ್ಕಿಂತೆಂದನು (ಜಿಂಪ್ರಪು. ೯-೬೬) ; ಏಸತಾವ ಕೇಳ್ಕೆಗಂ ಮುನಿಪೊಡಿಯು ನೀಪೆ ನಾನ್ (ಜಚಪ್ರ. ೩೨-೧೦೦೯). **ಮುರುನುಡಿ** : ೧. ನಿನ್ನಸೊಲದು ಕೇಳೆಂದು ಪುನವ ತವಕಗೊಳ್ವುದು ಇತ್ತ ನೋಡಿ ನಾಚಿದೆನೆ ಮುರುನುಡಿಯ ಕೊಡುವುದು (ಅಅಚ. ೩೭-೦೬). **ಮುಱಿನುಡಿ** : ೨. ಪ್ರತಿಯೊವ ಮಾತುಃ ಬೇರೆಯಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ : ಮುಱಿನುಡಿವಿಂದರಿದ ಲಜ್ಜೆಯಿಂ ಪುನ ಮಿಜುವೆದಲಾಯೆಂದು ಮನಗೊಣಡೋಜೆಯಿದು ಮುಂದಿರಿ ಪುನಿತ್ಯನು ರಮೆಗೆ ರಾಘವನ (ಕೆಚಿರಾ. ೫-೪-೮೨).

[ಮುನಿ (< ಮುಱು) + ನುಡಿ]

ಮುನಿಪ 'ಮುನಿಪು' ಪರಾ.

ಮುನಿಪಜ್ಜೆ, ಮುರ್ಪೆಜ್ಜೆ (ನಾ). ವಿರುದ್ಧವಾಗ ನಡೆ.– ಜೀವನ : ಮುರ್ಪಜ್ಜೆಗೆಡು' ಪರಾ. **ಮುಱಿಜ್ಜೆ** : 'ಮುರ್ಪೆಜ್ಜೆಗೆಡು' ಪರಾ.

[ಮುನಿ (< ಮುಱು) + ಪಜ್ಜೆ]

ಮುನಿಪಜ್ಜೆಗೆಡು. ಮುರ್ಪೆಜ್ಜೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ವಿರುದ್ಧವಾದ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯುಂಟಾಗು : ನಿನ್ನ ಕೈಮರ್ಮ[ಜಜಪ್ರ. ೪೯]ಜ್ಜಗೆಟ್ಟಿದು ಸರೋಜಾಕ್ಷಿ ನಿನ್ನಾಟ ಕಟ್ಟಿಕರಸದೆನಿಸದುಳಿ (ಕೃಬಾಭಾ. ೬-೩೦). **ಮುಱಿಜ್ಜೆಗೆಡು** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಮುರ್ಪಜ್ಜೆ + ಕೆಡು]

ಮುನಿಪಾಡಿ (ನಾ). ಸಮಾಸ ; ಎಣೆ : ಸಾಟಿ : "ಸರಿ. ದೊರೆ. ಪಡಿ. ಗೆಡೆ. ಪಾಡಿ. ಪಾಲು. ಎಣೆ. ತೊಣೆ. ಮುರ್ಪಡೆ[೩೩]. . . ಮೋಟ್ಟಿ ಸಂಗಡಂ–ಈ ೧೮ ಸಮಾನಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಣಾ. ೫೯-೨೯೦) ; ಕುಮುದ್ವತಿಯಾನಡುವೆಂದು ಬಗ್ಗೆಸುವ ಬೇಳಂಬಗೆಗೊಂಡರ್ಕೆ ಮುನಿಪಾಡಿ ಮುಂಡೋಕ ದೋಳ್ಗಳ (ಜಂಅಚ್ಚ. ೯-೬). [ಮುರ್ (<ಮುಱು) + ಪಡಿ]

ಮುನಿಪಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ)· ವ್ಯತ್ಯಾಸಪಡಿಸು ; ಬದಲಾಯಿಸು : ಪೆಱೆ ಪರ್ವತಂಗೊಲಿಯದಂತವನ ಮೊಗಮಂ ಮಂಡಪಮೊಗದಂತೆ ಮುನಿಪಾಡಿಸಲ್ಕೆದು (ಅಮ್ಮಪ. ೯-೭೬); ಮನಸಿನ ಅಂತರಂಗ ಎದ್ದಿಯೂ ಒಂದೇ· ದೇಶ ಕಾಲ ಧಿಃಜೆಗಳು ಇವನ್ನು ಮುನಿಪಾಡಿಸಲಾರವು (ಜಪಾ. ೪೦).

[ಮುನಿಪಡು + – ಇಸು]

ಮುನಿಪಾಡು (ಕ್ರಿ). ಬದಲಾವಣೆಯೊಂದು : ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಳ್ಳು : ಆವತ ಧಿಃಪನು ಬೊಮ್ಮ ವಿಶ್ವದೇಹದೊಳೆನ್ನ ಅವನ ವೇಷಗಳೇಕೆ ಮುನಿಪಾಡುತಲಿ ಹನ್ನೆ ? (ಜಂಗಿಂ. ೫೬); ಶಿವರುದ್ರಾವತಾರವಾದ ಬಳಿಕ ಅಯಾಸಗೊಂದ ಶಿವನ ಹೆಸರ್ಗಳಿಂದ ಬೆದರುಹನಿಯೊಂದು ಬಿದ್ದು ಮರವಾಗಿ ಮುನಿಪ್ಪು ಕುಮು (ಜಮುಪ್ರ. ೪೬)·

[ಮುನಿ (< ಮುಱು) + ಪಡು-/ಪಮಿ. ಮುಱ್ಪುಮು]

ಮುನಿಪಾಡಿ (ನಾ)· ಎದುರುವಡೆ ; ಶತ್ರುಸೈನ್ಯ : ಅಂತಿದಿರಾಜ ಮುನಿಪಾಡಿಯಲ್ಲಮಂ ಜವನ ಪಡಿಗೆ ಪಡಿಗಚ್ಚಿಕ್ಕುವಂತಿಕ್ಕಿ . (ಜಚಪ್ರ. ೦೦-೧೪ ೫) : ಮೇಲೊಡ್ಡಿದುದ್ಯದೆ ಬಂದ ಮುನಿಪಾಡಿಯನಿತುಂ (ಪ್ರಗಾ. ೨೫೦); ಮುನಿಪಾಡಿಗಳ ಕೊರ್ವಡುಗೆ. ಪೋರ ಬಯಸಿ ಕಡೆದರೇ ! (ಜಚಪ್ರ. ೩-೫೩).

ಮುನಿಪಾಡಿಗಿಡಿಗ = ಶತ್ರು ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಗಿಡುಗನಂತಿರುವವನು : ಒಂದು ಬಿರುದು: ಶ್ರೀಮನುಮಾಹಮಂಡ[ಳೇ]ಶ್ವರ ಕೀರ್ತಿವರ್ಮಪ್ರಿಯರ [ಪದದ] ಕಳಿಂದ ಕೊಕ್ಕಿಯ ಬಳಿಯ ಬಿರಿದು ಮುನಿಪ್ಪಡಿಗಿಡಿಗ ಮಲೆವರ ಗಂಡ ಕಾ [ಲೆ] ತ್ತಿ ಮಾಡುವ ಪಾಯಕಂ (ಕ್ಷ. ೬. ೨೨-೫ : ೬೦೦೦ ?). **ಮುನಿಪಾಡಿಗೊಂಡು** = ಶತ್ರುಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಗಡುಮಾದವನು : ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶ್ರೀಗಾಸ್ಯಮಂಡಿಸಿ ತೆಂಡತ್ಯಾಗರನಿಸಿ ಬಿಗ್ಬಿ ಗಂಗ ಮಪ್ಪಸ ಲಂಳಬ್ಬೊಗಾಧ್ಯುಸೆಂಬರಪರೆಳ್ಕೊಗೆಯು ಮುನಿಪ್ಪಡಿಗೊಂಡು ಪಣ್ಮನ ಬಂಟ (ಎಗ. ೫೫ (೩). ೦೦೦-೪; ೧೦೦೦ ೫೫). **ಮುನಿಪಡಿಪೆಮಂ**= ಶತ್ರುಸೈನ್ಯದವರಿಗೆ ಭೀಮನಂತಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ತೆಱ ಮಾತ್ಸರ್ಯಾಂ ಮುನಿಪ್ಪಡಿಪಮಂ ಮಲ್ಲಿಕಾಮೋದಂ ಕೀರ್ತಿವಿದ್ಯಾಧರಂ (ಶಾಂ. XX. ೫೦–೬ ; ೧೦೧೬). [ಮುರ್ (<ಮುಱು) + ಪಡೆ]

ಮುನಿಪಣ (ನಾ).. (ಧರ್ಮವಿರುದ್ಧವಾದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ) ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಪಡೆಯುವ ಹಣ : ಅಣುಮಾತ್ರಂ ಕೊಸರಿಲ್ಲದಾತ್ಮನೆಡೆಯೊಳ್ ಬಂಜೆಕ್ಕೊಡಂಬಟ್ಟು ಮುನಿಪಣದಂ ಕೊಂಡತಿವಿಶ್ವಮಂ ಕೆಡಿಸಿ . . . ಭ್ರಷ್ಟವಾ ಗಣಿಕಂ ಹೆಗ್ಗಣಿಕಂ ಸಮಂ (ಕೃಚೆಂಪ್ರ. ೬೩).

[ಮುರ್ (<ಮುಱು) + ಪಣ]

ಮುನಿಪಾಟ 'ಮುನಿಪಾಡು' ನೋ·

ಮುನಿಪಾಟಿ 'ಮುರ್ಪಾಡು' ನೋ·

ಮುನಿಪಾಟುಗೊಳು 'ಮುನಿಪಾಟುಗೊಳ್ಳು' ನೋ·

ಮುನಿಪಾಟುಗೊಳ್ಳು, ಮುರ್ಪಾಟುಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಬದಲಾವಣೆಯಾಗು : ಶಕ್ತಿಪೂಜೆಯು ರೀತಿಪುದ್ಧಿರುವ ಅವರ ನಂಬಿಕೆ, ಅವರ ಆಚಾರ ಮುನಿಪಾಟುಗೊಂಡುದು ನಿಮಗೆ ಕಾಣೆಯು ತ್ಪದೆಯೇ ? (ಅಆ. ೦೮೨). **ಮುನಿಪಾಟುಗೊಳು** : ಮನಿಸ ದೇವನ ವೇರುಗಳೊಂದಾಗಿ ನಲ್ದೊಳು ಹೆಣ್ಣದುಕೊಂಡಾಗ ಮನಿವ ಸಿಂ ಹೋಗಿ ಜೀವನ ಕಮಯಾಗಿ ಮುನಿಪಾಟುಗೊಳುವುದು ವೇಗ (ಅಅಆ. ೦೦೬-೯).

[ಮುನಿಪಾಟು (< ಮುರ್ಪಾಡು) + ಕೊಳ್ಳು (< ಕೊಳ್)]

ಮುನಿಪಾಡಿ (ನಾ). ಶತ್ರುಸೈನ್ಯ : ವೈರಿದಳ : ಈತನೆ ಗಂಡನೆಂದುಮಿದಂ ಮುರ್ಪಾಡಿಯಿಂ ಬಂದಿ ಪಾಜ್ಞಾದ ಕೆಂಡಕ್ಕೆಱಪುವಾಗಿ ನಿಂದು ಪೃಥಿವೀ

ಪಾಲಾವೇಪಾಲಕಂ (ಶಾಸ್ತ್ರಿಪು. ೦೦-೬೪) ; ಕರಸಿರ್ದಂ ಮೂರ್ಜಾಡಿ ಯೊಳಿರಿದನಗಾವುದಱ ಗರ್ವಮಾವುಪಜಳವೇಮಿರಿಯಿಪಪಸೊಲ್ಲೆನಿಸ್ಸದ ಮರುಳೇ ನೀನಿಂತು ವೀರಪಟ್ಟಮನಾಂಪೋ (ಶಂಚಪು. ೦೨-೫೬).

[ಮೂರ್ (< ಮೂಜ್ಞ) + ಪಾಡ್ಯಿ]

ಮೂರ್ಜಾಡಿತನ (ನಾ)- ವಿರೋಧ : ಪ್ರತಿಕೂಲತೆ : "ಪ್ರತಿಕೂಲ್ಯಂ– ಮೂರ್ಜಾಡಿತನಮುಂ" (ಪಾಪು. ೨೬-೨೪).

[ಮೂರ್ಜಾಡ್ಯ (p← ತಮಿ. ಮೂಜಾಪ್ಪುಟು) + –ತನ]

ಮೂರ್ಜಾಡು, ಮೂರ್ಜಾಟ್ಟು, ಮೂರ್ಜಾಟು (ನಾ)- ಬದಲಾವಣೆ : ವ್ಯತ್ಯಾಸ : ಈ ಮೂರ್ಜಾಡನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಹೋಯಿತು (ಸ್ವಾಬಸ್ಮೃ. ೪೦); ಒಬ್ಬರಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಪಾಗ ನಡುವಿನ ಮೂರ್ಜಾಡಿನ ಫಲ (ಶಕ್ತಿ. ೪೫೬). **ಮೂರ್ಜಾಟು** : ಎಮ್ಮಿ ಮೂಸಿಸರ ವುನೋವಿಕಾರಮುಮನಿಂಗಿತಮುಮುಂ ನುಡಿಯಿಂ ನಡೆಯಿಂ ಗೆಮ್ಮೆಯಿಂ ಮೊಗದ ಮೂರ್ಜಾಟಿಂದ ಅಱಿಯಲಕ್ಕು ದೆಂದು ಬಲ್ಲರ ಬಗೆ (ಜಾಪಾಕ್ಕ. ೦೦-೦೪). **ಮೂರ್ಜಾಟು** : ಜೀವಂತಪಸ್ತು . . . ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ದಾರ್ಜಾಟು ಹೊಂದುವುದು ಅವುಗಳ ವಿಶಿಷ್ಟ ಲಕ್ಷಣ (ಪ್ರಕ. ೭೦); ತಮಿಳು – ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಗಳೊಡನೆ ಹೋಲಿಸಿದಾಗ ತೆಲುಗುಭಾಷೆಯು ಕೆಲವು ಪದಗಳಲ್ಲಿನ ಮೂರ್ಜಾಟು- ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಧ್ವನಿವ್ಯತ್ಯಾಸ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿದೆ (ದ್ರಾ.ಪ್ರ- ೦೬೩).

[ಮೂರ್ (< ಮೂಜ್ಞ) + ಪಾಡ್ಯ]

ಮೂರ್ಜಿಡಿ (ಕ್ರಿ)- ೧. (ವೈರಿಗಳ ರಾಜ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು) ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು–ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ನುಡಿಸಿದ ನನ್ನಿ ಮಾಡಿದುದ ಶಾಸನಮಿತ್ತುದೆ ಈಪರೇಸು ಮೂರ್ಜಿಡಿದುದ ಪಜ್ಜಲೇಪಂ (ಪಾ. VII- ೬೫೩. ೦೦-೨೮: 1088 ?); ಅಲ್ಲಿ ಸುದಿಮದೆ ನಂಪಿ ನೋಡಿದುದೆ ಸಾಧ್ಯ ವೊದಚ್ಚಿರ್ತ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ ಮೂರ್ಜಿಡಿದುದೆ ಸೊಮಂ (ಪಾ. I. ೫೬–೫೯ : 1083). ೨. ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೊಂದು : ವಿರೋಧಿಸು : ಮೂರ್ಜಿಡಿಯ ಮೂಗನೀ ಭುವನೇಪಸಮಗನೀತನಿಗೆ ಬರಲಾರ್ಪವರಾರ್ ಮೂರ್ಜಿಡೆಯೊಳೆನ್ನ ಜಸದೋರ್ದರ್ಪಮನಾವರಿಸಿ ನೆಗ್ಪ ಕಲಿ ರೆಣವಜ್ರಂ (ಶಾಪ್ಯಾ. ೪೦೦). [ಮೂರ್ (< ಮೂಜ್ಞ) + ಪಿಡಿ]

ಮೂರ್ಜೆ (ನಾ)- ಬದಲಾವಣೆ ; ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ಮೂರ್ಜಾಟು : ಅಲ್ಲಲ್ಲಿದು ಸಂದರ್ಭ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಿಗನುಮಾನಿ ಆಕಾರಗಳೊಳಗೆ ಸ್ವಪ್ನ ಮೂರ್ಜೆಗಳವೆ (ಶಾಚಿಸಾ. ೫೦); ಬೆಟ್ಟಗಡ್ಡಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕವಿದು ನೆಲಮನ್ನು ಬಯಲುಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮೂರ್ಜೆಗಳು ತಲೆ ದೋರಿದುವು (ಶಾಂಅಪ್ರ. ೧೦).

[ಮೂರ್ (< ಮೂಜ್ಞ) + –ಸ್ಕೃ-/ತೆಲು. ಮೂರ್ಜ]

ಮೂರ್ಜೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ)- ಬದಲಾಗು : ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದು : ದುಃಖ ಸುಖಗಳಂತ ಮೂರ್ಜೆಗೊಳ್ಳದ ಶಾಶ್ವತಸೌಂದರ್ಯದ ಗುಣಮುತ್ತ ಸಾಗುವ ಈ ಲೌಕಾಲೌಕಿಕಪ್ರಸೌಂದರ್ಯವನ್ನೇ ನಾವೀಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಮುದು (ಶಾಪೀಕಾ. ೬೦೦); ಬಾಳುವೆ ಮೂರ್ಜೆಗೊಳ್ಳಲು ಹೊಸದೊಂದು ಕೊಡೆ ಯನ್ನು ಒಸಗು ಮುಂದೆ ಸಾಗಿತು (ರಾಚಿಪು. ೭೮).

[ಮೂರ್ಜೆ + ಕೊಳ್ಳು (<ಕೊಳ್)]

ಮೂರ್ಜೆಜ್ಜೆ 'ಮೂರ್ಜೆಜ್ಜೆ' ನೋ.

ಮೂರ್ಜೆಜ್ಜೆಗೆದು 'ಮೂರ್ಜೆಜ್ಜೆಗೆದು' ನೋ.

ಮೂರ್ಜೊಡೆ (ಕ್ರಿ)- ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೊಡೆ ; ಎದುರಿಸಿ ಹೊಡೆ : ವುನ್ನೆವೆ ತಮಗ್ರಧ್ವಾನವಿಂದಂಗರಕ್ಷಸಮೂಹಂ ಪೆಸಗೆಟ್ಟು ಯಾನಗಜ ವಾಜಿಶ್ರೇಣಿ ಬೆಂಗೊಟ್ಟು ಪೋಪ್ಪುಸುಸ್ಯರ್ದ್ದಿರರೊಳೆಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಜೊಡಿದರಾ ಪ್ರಸ್ತಾವದೊಳ್ ಕೃಷ್ಣನ (ಹರಿ. ೬-೫೬) ; ಕಾಯ್ದಿನಿ ಸಿಡಿಲಂ ದಾರ್ಪೊರೆಮೇಂ ಕೆಲರ್ಬ್ಬರಿಗನ್ನಂ ಮೂರಿಕ್ಕುವಂ ಸಿಂಗವಂ ಕರಿವಂ ಭಾವಿಸೆ ಕ್ಕಿಸ್ಸಿಸಟ್ಟ ಹರಿಪುಂ ವೆಂಗ್ಸಾಂಬಕಾನಂದನಂ (ಕಾ. IV. ೦-೫೬ : 1204).

[ಮೂರ್ (< ಮೂಜ್ಞ) + ಪೊಜ್]

ಮೂರ್ಪೊಗರ್ (ಕ್ರಿ)- ಎದುರಾಗಿ ಹೋರಾಡು, — ಯುದ್ಧಮಾಡು : ವನಿತು ಮದೇಭದೊಡ್ಡಿನಿತು ತೇರ್ . . . ಅನಿತೆ ಮದೇಭದೊಡ್ಡಿನಿತೆ ತೇರಿನಿತಾಗಿನಿತಶ್ವವಸ್ಕೆಯಿಂ ಜನಿಯಿಸಿ ಪೋರ್ದು ಮೂರ್ಪೊಗರ್ದು ತಲ್ಲಜಿಸಿದೆಯ್ದಿ ಪಳಂಚಿ ಕಿವುಂಕಿರ್ಪಿನೆಗಂ (ಜಗಂ. ೦೮-೫೦).

[ಮೂರ್ (< ಮೂಜ್ಞ) + ಪೊರ್]

ಮೂರ್ಪೊಯ್ (ಕ್ರಿ)- = ಮೂರ್ಪೊಡೆ : ತನ್ನೂರ್ಮಿರ್ಗಳ್ ಬಂದು ವಂದಿದಜಂ ಪೊಣ ತಪೋಜಲಂ (?) ಗಗಪಜಂ ಮೂರ್ಪೊಯ್ದು ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿ ತೋರ್ಪುದಿದುತ್ಪೆರಂಬಿಸನಂಬ್ಬಿರಂಬಿಧವಳಂ ಗುಂಭೀರನೀರಾಕರಂ (ಕಂಪಾಂ. ೯-೨೪) ; ಆ ಮಿಗನೆಜಿಗಿ ಗದಾದಂಡದಿಂ ಪೊಯ್ದೆ ಭೀಮಂ ಸಜಯಂ ಮೂರ್ಪೊಯ್ದೆ ತದ್ದೈತ್ಯನ ಗದೆಯಾಡಿದುಲ್ (ಕೆಬಿಪ್ರ. ೯-೨೦) ; ವಿಲಿಸತ್ಯಂತಕಮಂ ಪುಟಂಗೆದಪೋಲ್ ಮೂರ್ಪೊಯ್ದು . . . ಕೋಪ್ಯಳೆ ಪುಜ್ಞಾಸ್ಫವನಿಟ್ಟು ವೃಂಧಿಗೆಗಳಿಂ ಪುಜ್ಞಾಸ್ಫವಂ ಪೊಯ್ದಳ್ಳೇ (ಜಜಾ. ೦೨-೪೯). [ಮೂರ್ (< ಮೂಜ್ಞ) + ಪೊಯ್]

ಮೂರ್ಪೊಸೆ (ಕ್ರಿ)- ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಉಜ್ಜು. – ತಿಕ್ಕು : ಪರ್ವ೦೬ ಗಿವಪೆ ಕಲಿ ವಿಜಪಿರ್ಪರನವಿರಾಂಜೊಡ್ಡಾಂತು ವಲಲಂ ತಳದುಂ ಮೂರ್ಪೊಸದು ತಳ್ಳು ಕ[ನ್ನೆರ]ತರ್ಪಿನೆಗವುಂ[ಕ] ಸಿಂಹನಾದದಿನಾರ್ದಂ (ಹಂಪಣ ೯-೨೪). [ಮೂರ್ (< ಮೂಜ್ಞ) + ಪೊಸ್]

ಮೂರ್ಪೊಳಪ್ಪು, ಮೂರ್ಪೊಳಪು (ನಾ)- ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ; ಪಡಿನೆಳಲು : "ಮೂರ್ಪೊಳಪು ಪಡಿನೆಲರಾ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಮಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿ. ೬೦) ; ವನ ಮಂಜುಭೂವಿಯೊಳ್ ನಡವ ಪೌರವಧೂಪ್ರತಿಬಿಂಬದಂಧದಿಂ . . . ಜಿಪವ ಮೂರ್ಪೊಳಪಿಂ ರಮಣೀಯಮಾ ನೆಲಂ (ಜಾರಕ್ಷ. ೦-೦೫೦) ; ಮುದ ಗಜದ ಕರವ ಮೂರ್ಪೊಳಪಂ ನಿಷಿಸ್ವಚ್ಛತೆಯಿಂ ರಸಾತಳದೆಸಿ ಬಣ್ಣ ಕಾಣ ಪಂತೆ ಕವುಸೀಪ್ಪುವಾಗಿಯುಂ . . . ಆ ಪೆರ್ಮೊಳೆ . . . ರಂಜಿಸಿರ್ಪುದು (ಜಾಪಪ್ರ. ೬-೨೪ ಎ). **ಮೂರ್ಪೊಳೆಪ್ಪು** : "ಮೂರ್ಪೊಳೆಪೆಂದು ಪಡಿನೆಲ ಲೆಂದುಂ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಂ" (ಶಪಾ. ೭೦–೩೦೦) ; ಉನ್ಮದಧ್ವಂಗನಾದದಿಂದ ವಿರಳವುಪ್ಪ ಭೂಜಮೆನಿವಂತಿರೆ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಭೂಜಣಾಂಶುವಿಂ ಕವಿದಲಗಣ್ಣಿ ಮೂರ್ಪೊಳಪಿಂ ವ್ಯಾದುಗೇಯದಿಪೊಪ್ಪಲ್ (ಜಗಪ. ೨೬–೦೦೨) ; ಬಳಸಿದ ತಾರೆಗಳ ಮೂರ್ಪೊಳೆಯೊಂದಿದ ಪೊಸ್ಪ ಬೆಟ್ಟು ಕೈಪುಂ ಕಾಲುಂ ತಳೆದಿರ್ದು ದೆಂಬಿನಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿದಾಂತಪರ ಪಕ್ಕಮೋಳ್ ಪಲಗಣ್ಣಿಂ (ಶಾಪ್ಯಾ. ೦೩೬) ; ಲಲಿತವೆನಿಪ್ಪ ನೀರಂ ಬೆಳೆದು ಸಮ್ಯಾದ್ಯಂಗಳಾದೆವೆಯಿಂದಾ ಸ್ವಾಪಕಗಳ್ ಮೂರ್ಪೊಳೆಪಿಂ ತಜ್ಜಳಿದೇಜತಯುರ್ಗೆ ಫಳವನೀವವೊಲೆಸಗುಂ (ಜಾರಕ್ಷ. ೦-೬೪). [ಮೂರ್ (<ಮೂಜ್ಞ) + ಪೊಳಪು]

ಮೂರ್ಪೊಳೆ (ಕ್ರಿ)- ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸು : ಪ್ರತಿಫಲಿಸು : ಪೊಳೆವರುಣಾಂಶು ವಿಂದೆಸಪ ತನ್ನೆಯ ಮಂಚಾಮಾಬ್ಜಿಜುಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಪೊಳಿವಿನೆಗಂ ಸರೋಜಸಖಿ ನೋಪ್ಪುನೆ ಪೊರ್ದಿದನಸ್ತಶೈಲಮಂ (ಜಾಂಪ್ರ. ೫೬); ಚಂಪ್ರಕಾಂತಶಿಲಾ ತಳದೊಳ್ ಮೂರ್ಪೊಳೆವ ನಿಜವಿಲಾಸಮಂ ಕಂಡು (ಗಿಗೆ. ೦-೦೨೬ ಬಿ); ಕೈಪಿನಿಮುಂ ಲೀಲೆಯಿಂ ದಿಟ್ಟಿಸಿ ಮೂರ್ಪೊಳೆವ ಮುದ್ದುಮೊಗಮಂ ಪುಗೞಸಂಗೆಪ್ಪು ತನಗೆ ತಂದೀವುದಂದು ಚಲದಿಂ ವಜಿಸುಗುವ . . . ಕುಮಾರನೆನಗಪ್ಪನೆಂದಿಂಗೋ ಸುಗೀ ! (ಜಾಪಪ್ರ. ೭೬–೦).

[ಮೂರ್ (< ಮೂಜ್ಞ) + ಪೊಳ್]

ಮೂರ್ಪೊಳಿಪು 'ಮೂರ್ಪೊಳಪು' ನೋ.

ಮೂರ್ಪತ 'ಮೂರಿಪತ್ತು' ನೋ.

ಮೂರ್ಪತು 'ಮೂರಿಪತ್ತು' ನೋ.

ಮಾರ್ಬಟ್ಟೆ 'ಮಾರ್ವಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಮಾರ್ಬಡ್ಡಿ (ನಾ). ಬಡ್ಡಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಬಡ್ಡಿ; ಚಕ್ರಬಡ್ಡಿ : "ಮಾರ್ಬಡ್ಡಿ ಚಕ್ರಬಡ್ಡಿ" (ಜಾನಕೋ ೨೯); ಅವನು ಮಾರ್ಬಡ್ಡಿಯ ಸಮೇತ ಸಾಲ ತೀರ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದಾಗ ಆತ ಕಣ್ಣು ಕಣ್ಣುಬಿಟ್ಟ (೬.೨೩).

[ಮಾರ್ (< ಮಾಜ್ಯು) + ಬಡ್ಡಿ]

ಮಾರ್ಬಲ್$_1$ 'ಮಾರ್ವಲ್' ನೋ.

ಮಾರ್ಬಲ್$_2$ 'ಮಾರ್ವಲ್' ನೋ.

ಮಾರ್ಬಾನುಷ್ಯ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅನ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ : ತನ್ನ ಮನೆಬೊಳ್ ಮಾರ್ಮನುಷ್ಯರಿಲ್ಲದ ಕಾರಣದಿಂ ಹಾಂ ನಡಪಿದೊಂದು ನಕುಲನಂ ಕೊಟ್ಟಲ ಸಮೀಪದೊಳ್ ನಿಡಿದಪ್ಪ ನೇಣಂ ಕಟ್ಟಿ ಪೋದಂ (ಕಾಪಕಂ. ೦೬೬-೧೮). [ಮಾರ್ (< ಮಾಜ್ಯು) + ಮನುಷ್ಯ]

ಮಾರ್ಮಲೆ, ಮಾರ್ವಲೆ, ಮಾಱುಮಲೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಉದ್ಧಟತನದಿಂದ ಪರ್ತಿಸು : ಮಾರ್ಮಲೆದರ್ಕಿ ಭೀಮನೊಳ್ ಸಮರದೆ ಪೊರಲಾರ್ಪರೆ ಗಾವಿಲರ್ (ಸಂಕಥಾ. ೪-೭); ಟೊಂಕದಲ್ಲಿ ಕತ್ತಾರಿಯೊಂದಿರೆ ಬಂಕದಲಿ ಮಾರ್ಮಲೆತು ನಡೆವಂ (೨೫೪. ೨೨-೦೩). ೨. ವಿರೋಧಿಸು: ಪ್ರತಿಘಟಿಸು: ಎಮರುಬೀಳು : ತನ್ನ ಸಂಜಿ ಬಂದ ಬಡ್ಡಿಗದೇವಂಗೆ ಸಕಳಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮನೊರಂತು ಮಾಡಿ ನಿಱಿಸಿದರಿಕೇಸರಿಯ ತೋಳ್ಬಲ ಮುಮಂ. . . ಬಲ್ಲಾಳ್ತನಮುಮಂ ಕಂಡುಂ ಕೀಳ್ಬಂ ನಿನಗೆ ಸೆಣಸಲೆತು ಬಗೆ ಒಂದಪ್ಪುದು (ಕಂಪಾ. ೯-೩೨ ೩); ಆವಲಳಿ ಮಾರ್ಮಲೆತು ಮುತ್ತಿದ ನಿಷಮಪೀರರನದ್ರಿಕುಜಸುತಾಂಸುರ ಗಾಳಿಜುಲೂದಿ ಹಾಱಿಸಿದನು ದಿಗಂತರಕೆ (ತಪೆಂಪ. ೬-೩೭-೦೬); ಸುರಪಂ ಈ ಱಿಪಿವಾರ್ಮಸಂ ತಲೆಗುಮೆನೆಂದು, ತನ್ನ ಬಿಸ್ಸರಗೈದರ್ ಬರ್ಪಸುತೆ ಮಾರ್ಮಲೆತಿಸಲೊಡರ್ಚದಂ (ಗಾಪಾಪ್ರ. ೭೦-೧೭). ೩. ಸ್ಪರ್ಧಿಸು : ಪೈಪೋಟಿ ನಡೆಸು : ಲಲಿಸಿಯಂ ಕದಪ ಗುನೊಳ್ ಮಾರ್ಮಲೆದೊಡಜಂ ಪಿಂಗನೇಱ್ದು ಮೂಗಿಮಯಜುಂದಲೆಗಳ ಬೋಕದೊಳೆಲ್ಲಿಯುಮೆಲೆಗಳ ಮೂಗಿನಿಪುದಾದುದಂದಿ ಬಲಾಯಿಂ (೧೨೨೫. ೬೯ ಟಿಪ್ಪಣಿ). **ಮಾರ್ಮಲೆ** : ೧. ಕಲಿ[ತ]ನಮಕ್ಕೆ ಜೀವನದ ಚಿಕ್ಕೆ ರೂಪಿನೊಳೆಸ್ಪೆಳ್ದು ಮಾರ್ವ್ವಲೆದಪಡೆರ್ದ್ದ ಮೀಯ್ಯಾವಿರದಾಯ ಜೋಜಿನ್ದು ಮುನಕ್ಕೆ ಸಂಕಿಸುನೆಲ್ರಲಿಸಿದೆಂ (ಶಾಾ. ೩೩-೬. ೯೦-೪೫ : ೧೮೨). **ಮಾಱುಮಲೆ** : ೧. ತನ್ನ ಗಟ್ಟಿತನದಲಿ ಮಾಱುಮಲೆತವಳ ಬಟ್ಟಿಕುಚದ ತೋಜ್ಸುಸುಳ ಹುಟ್ಟು ಹುಟ್ಟಲಿ ಬಾಯೊಳು ಹೆಟ್ಟಬೇಕವಳ (ಭರತೇ. ೨-೦೪-೩). [ಮಾರ್ (< ಮಾಜ್ಯು) + ಮಲೆ]

ಮಾರ್ಮಲೆಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಘಟಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ದಂಗಡಿಯೇಳಿಸು : ರೋಷಾವೇಶವಿಜೊಳೆಂಪ ಮಾರ್ಮ್ಮಿನ ಜಸರ ಮಾರ್ಮಲೆಸುವೀ ಪರಿದು ರಾಜಿಘ್ನಾಸುಗೆಮ್ಮು ಬಡ ಧರ್ಮದಂಡವೆ ಸಾಕೆ ? (ಗೂಲ್ಕ.೩೫- ೩-೦೦೪).

[ಮಾರ್ಮಲೆ ಸು]

ಮಾರ್ಮಿಕ (ಗು). ೧. ಹೃದಯಚ್ಛರ್ಯವಾದ : ಆಂತರಂಗವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ : ಕವಿಗೆ . . . ಜೀವನದ ಅಭಿಜ್ಞತೆಗಳ ಮೂಲಕ ಪಡೆದ ಜೀವನದ ಮಾರ್ಮಿಕವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯು ಇರುತ್ತದೆ (ಶಾಪಗಿ. ೩). (ನಾ). ೨ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಮುಟ್ಟುವಂಥದು : ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶಿಯಾದುದು : ಕೇವಲ ಬಟಿರಂಗದ ಅಂಕಿತ ಬಡಿಯು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಕ್ತಿಗಳಿದ್ದು, ಅರನ್ನು ಭೆಟ್ಟಿಮಾಳಿಯ್ದು ಏಂಬ ಬಕ್ಕ ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ವಿಡಂಬನೆಗೈದಿದ್ದಾನೆ (ಕಾಸ್ಕಳ. ೧೫೭) ; ಕೀರ ಸಾದಾಸ್ಪರ ಬಾಳುವೆಯ ವರೆಗೆ ಎಲ್ಲ ಸ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಕವಿ ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾನೆ (೨೫೯. ೯೩). [ಸಂ]

ಮಾರ್ಮುಗಿಲ್ (ನಾ). ಇದಿರು ಮೋಡ : ಪ್ರತಿಮೋಡ : ಒರೋರ್ವ ರೆಜ್ಜೆ ಕೆಸೆಗಳ್ಗೊರೊರ್ವರ್ ಕದಪು ಪವಾಡಿಸೆ ಮಾರ್ಮುಗಿಲಿಂಮೋರಂತೆ ಪಾಯ್ವ ಪುಷ್ಕರಧಾರಾಸಂದೋಹದಂತೆ ಪಾದುರ್ವಷ್ಟ ಕಣಿಗಳ್ (ಕಂಗಾಪ. ೦೪-೦೫೩) ; ಮಾರ್ಮುಗಿಲಾಡದಿಪ್ಪುದು ಬೋಜಂಗರ ಸಂಜೆಗ ಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿಕಾರ್ಮದ ರತ್ನಭೂಷಾವ ಕಾಂತಿ ತಳರ್ತಪ್ಪುದು (೦೫೦೪- ೬-೦೯) ; ಮಾರ್ಮುಗಿಲೊಡ್ಡಿದತ್ತು ತುಜುಗಾರ್ತಿರು ಕೋಣೆ ಕಡೆಂಕ ಪ್ರಾಂಚ ದೆತ್ತೊರ್ಪೆಯು ನಿಂದ ಬೀರ್ತಗೆದುದೊರ್ಮೆ ಬಿಸಲ್ಗೆ ಪೊಗಬ್ಬುದು (೫.೫೬೫. ೦೦-೦೬೩). [ಮಾರ್ (< ಮಾಜ್ಯು) + ಮುಗಿಲ್]

ಮಾರ್ಮುನಿ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಧರ್ಮಮೆಬರು ತಾಪ ನುಡಿದುದು ಕರ್ಮಮೆಬರು ಪರರು ನುಡಿದಡೆ ಮಾರ್ಮುನಿವುದೇಂ ನೀಪೆಯೋಳೀ ರಾಷ್ಟ್ರವೆಲ್ಲದನು (೧೪೫. ೨೯-೨೩).

[ಮಾರ್ (< ಮಾಜ್ಯು) + ಮುನ್ನಿ]

ಮಾರ್ಮೊನೆ (ನಾ). (ದೇಹದ) ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ನಾಟಿ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಹೊರಗೆ ಕಾಣ್ಪಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಆಯುಧದ ಭಾದಿ : 'ಮಾರ್ಮೊನೆಗೊಳ್' ಪರಾ. [ಮಾರ್ (< ಮಾಜ್ಯು) + ಮೊನೆ]

ಮಾರ್ಮೊನೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಆಯುಧದ ಮೊನೆಯು (ದೇಹದ) ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ನಾಟಿ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣ್ಪಸಿಕೊಳ್ಳು. — ಹೊರಬರು : ದೇವಿ ನಿಮ್ಮಯಿ ತನು ಮನೋಮಯಭಾವ ಕಾಮನ ಕೈಯ ಭಾರಿಯ ಹೂವಿನಂಬುಗಳಿಂದ ಮಾರ್ಮೊನೆಗೊಂಡ ತೆಱನಂತೆ ತೀವಿಕೊಂಡಿ[ಮಾರ್ (< ಮಾಜ್ಯು) + ಮೊರಸು$_1$]ವೆ + ಕೊಳ್$_1$]

ಮಾರ್ಮೊರಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಯುಂಟಾಗು : ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸು : ಸಿಡಿಗುಂಡು ಪೂರ್ಮೆ ಮಾರ್ಮೊರಸಿ ಕಾರ್ಮೊಳಗಿಸುರ್ವರೆಯಿಂ (೧೯೩೦. ೬೦-೩). [ಮಾರ್ (< ಮಾಜ್ಯು) + ಮೊರಸು$_1$]

ಮಾರ್ಮೊಳಗು 'ಮಾರ್ಮೊಬಗು' ನೋ.

ಮಾರ್ಮೊಱಗು, ಮಾರ್ಮೊಳಗು (ಕ್ರಿ). =ಮಾರ್ಮೊರಗು : ಬೆಜ್ಜಿದು ನಿನ್ನ ವಿಧವಕಾಗಿ, ಪಜ್ಜಿಮ ನಿನ್ನ ಪೆಂಪ್ಪಿಗಾಗಿ ಮಾರ್ಮೊಱಗುವ ಗೋಜ್ಗೆ ಕಜ್ಜಿಯಿನ್ ನಲಸಿಸಿತ್ತಿ ಅಟಲ್ದುದು (೨೮೪೫. ೨೩-೨೭೦). **ಮಾರ್ಮೊಳಗು** : ಆ ಪುಣೆ ನಗೆಯಿಂದ ಮಾರ್ಮೊಳಗಿತು (೫೪೬೦. ೩೫); 'ಉಹುಹೂ' ಎಂದು ಪುಚ್ಚಕಂತೆ ಕೂಗಿ ಸುಪ್ಪಲಿನ ಗುಡ್ಡಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಧ್ವನಿ ಮಾರ್ಮೊಳಗಿದುದನ್ನು ಕೇಳಿ ಸುಖಿಪಟ್ಟ (ಪುಸಚರಿ. ೦೦೦).

[ಮಾರ್ (< ಮಾಜ್ಯು) + ಮೊಱಗು$_1$]

ಮಾರ್ಯಮ್ಮ 'ಮಾರಮ್ಮ' ನೋ.

ಮಾರ್ವಟ್ಟೆ ಮಾರ್ಬಟ್ಟೆ (ನಾ)- ಹಾದಿಯ ಎದುರು : ಧರದಿಂದಟ್ಟ ತಗುಳ್ದ ಕೊಲ್ಲ ಕರಿಯಂ ಮಾರ್ವಟ್ಟೆಯೊಳ್ಕಂಪವೋಲ್ . . . ಸಿರಿಗಂ ಮೈಬೆಂಗವುಂಟ್ಟಿಕ್ಕೆಗವುಣಂ ಭೋಗಕ್ಕವೆನಾಸೆಯೇ (ರವಿಕೀರ್ತಿ. ೫-೩೦); ಮುಂಭಿಷ್ಕರಾದಿಗಳುಂ ಪ್ರಮೋದಹೃದಯರಾಗಿ . . . ಪಾಂಚಾಲ ದೇಶದಭಿಷ್ಟಾಟಕ್ಕೆ ವರ್ಪದುಂ ಮಾರ್ವಟ್ಟೆಯೊಳೊರ್ವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂ ಬರುತಿರ್ದನಂ ಕಂಡು (ಪಾಪಪು. ೪ ೪೫ ೪). **ಮಾರ್ಬಟ್ಟೆ** : ಒಂದಾನಂ . . . ಪೆಗಲೊಳಿಕ್ಕಿ ಪೋಪನಂ ನಾಲ್ವರ್ ಧೂರ್ತರ್ ಕಂಡು . . . ಮುಂದೆ ಪರಿದೋರೊರ್ವರೆ ಮಾರ್ಬಟ್ಟೆದೊಳ್ ಬರ್ಪಂತಾಗಿ ಬರುತ್ತುಂ (ಸಂಕಥಾ. ೦೪೬-೦೭) : ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖರಾಗಿ ಪಯಣಂಗೋಪ್ಪದುಮನಂತ ಸಾಮಂತಸಂದೋಹಮವರ ಪಿಂದೆನೆ ಮಾರ್ಬಟ್ಟೆದೊಳ್ ಬರ್ಪರಂ ಬೆಸಗೊಳ್ಳುತ್ತುಂ ಬೇಗಮೆಯ್ದುಂದು (ಕಂಗಾಪ. ೬-೭೪).

[ಮಾರ್ (< ಭಾಜ್ಯ) + ಬಟ್ಟೆ$_1$]

ಮಾರ್ವಲ್$_1$. ಮಾರ್ಬಲ್$_1$, ಮಾರ್ವಳ- ಹಾಜಿಬಲ (ನಾ). ಎದುರು ಪಡೆ ; ಶತ್ರುಸೈನ್ಯ ; ಪ್ರತಿಬಲ ; ವಿರುದ್ಧವನಪವಕಳಹಂಗನುಂ ಪಂಸ್ಪೃಹಮನೊಡ್ಡಿ ಮಾರ್ವಲಕ್ಕೆ ಜುಜುಪಾಕಮುಂ ಬೀಸುವಂತೆ

ಕೆಡಿಸ್ದಿದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮೬-೭೫ ೫) ; ಒರ್ವನೆ ಘಟ್ಟಿಯೆನಲ್ ಸಕಲೋದ್ಧರರಿಯಂ ಕಾದು ತನ್ನ ಪ್ರಾಣದ ಮೊನೆಯೊಳ್ ಮಾರ್ಬಲಮಂ ತಮಿದು (ಜಿನಚರಿ. ೨-೬೨). **ಮಾರ್ಬಲ್ಲ** ೨ ಒಡನಿರುವರೊಂದೆ ಮಾರ್ಬಲಪೆಡೆ ಮಡಗದ ಪೊಗಟ್ಟಿಸಾಗಿ ತಳ್ಕಿಱಿದು ಜುಜಂಬಡಿದಂ ಗೊಗ್ಗಿ (ಪಾಂ. ೫೭-೫೪. ೬-೮; ಪು. ೨೭೨); ನರರಿಂ ನರರಂ ಹರಿಯಿಂ ಹರಿಯಂ ವರೂಥಮಂ ತನ್ನ ರೂಥದಿಂದಿಟ್ಟಿಸಪ್ಪಳ್ಕರಿಯಂ ಪಡರಿಟ್ಟಿಂತಿರೆ-ದುರಂತ್ಸುತಂ ಮೋದಿ ತಮಿವಂ ಮಾರ್ಬಲಮಂ (ಗಣಿತಪು. ೬-೬); ದೆಹಮಾಷೆಗಳ ರುಧಿರವ ಕಡಲೊಳ್ದಿದನದ್ದಿದನು ಮಾರ್ಬಲದ ಗರ್ವಿತರ (ಭುಜಬ. ೩-೮೩). **ಮಾರ್ಬಳೆ. ಮಾಱುಬುಲ :** ಸರಳ ತೂಗುವ ಮಾಱುಬುಲವನು ತಱುವಿ ನಿಂದನು (ಭುಜಬ. ೬-೦೦). ☞ ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೂಪ.

ಮಾರ್ಬಲಮುಲ್ಲ = ಶತ್ರುಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಮಲ್ಲನಂತಿರುವವನು: ಒಂದು ಬಿರುದು : ಈಮುವರಾದಿತ್ಯ ಮಾರ್ಬ್ಬಲಮುಲ್ಲ ಪಂಜುಪಂಕಜೈರಾವ ಅಮ್ಮಣವುತ್ತ ನಾಗರಬಿನ್ನಪಿಟ್ಟಿತ್ತು ಆಳುತ್ತಿರ್ಪ್ಪ (ಎಕ- ೪೧೫, ೬೨೫. ೪೦೬-೦೦: ೨೫೬). **ಮಾರ್ಬಲರಾಮ** = ರಾಮನಂತೆ ಶತ್ರುಪಡೆಯಿಂದ ಗೆಲ್ಲಲಶಕ್ಯನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಜಾಮೊಸ್ತುತೂಡವಮಂ ಜಿದಕೊಳ್ಗಣ್ಣ ಸನರ್ಕಕಪಾತ್ರ ಮಾರ್ಬ್ಬಲರಾಮ ಶ್ರೀಮತ್ ಅನಕೆಲ್ಲ ಕೊಟ್ಟಕೆಲ್ಲಗವೞ್ದ ಜ್ಞ (ಪ್ರಾ೦. ೦೯೩೫, ೩೭-೮; ಪು. ೨೫೦). **ಮಾರ್ಬಳೀಮ** = ಶತ್ರುಪಡೆಗೆ ಭೀಮನಂತೆ ಭಯಂಕರನಾಗಿರುವವನು : ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಾರ್ಬ್ಬಳೀಮಂ (ಕೊಂಗಾ. ೦೯೭೯. ೨೦೧೩೫. ೩-೦೩ ; ೨೫೬). [ಮಾರ್ (< ಮಾಱು) + ಬಲ್ಲ]

ಮಾರ್ಬಲ್ಲ. ಮಾರ್ಬಲ್ಲಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಪಡೆ : ಮಹಾಸೈನ್ಯ : ನಿಲ್ ವೈಕುಂಠನುದಗ್ರಕೋಪನದಟುಂ ಮಾರ್ಕೊಂಡು ' ಮಾಜುಂತ ಮಾರ್ಬಲಮಂ ಬೆಂಕೊಳೆ (ಪ್ರಬು. ೩-೨೩೦) ; ಬಲಕ್ಕೆ — ಅಳ್ವಲ (ಅಳ್ವಲ) . . . ಭೂಪರಿ. ಮಾರ್ಬಲ (ಕಪ್ರ. ೫೯೮ ಶ್ರೀಕೃ). **ಮಾರ್ಬಲ್ಲ:** ಮಿಳಕಾಷ್ಟಕೆನ ಮಾರ್ಬಲ್ಲವ ಅರಿ ದೊಬ್ಬಿಜೆರವನೆಯು ದ್ವಾರವ ಸೇರಿ ಮೇಲೆ ಪತ್ತಿದರು ಪೌಲಮಲು (ಶಾಂತಿಗಾ. ೩-೮೪) ; ಕೋಳಾಲ ಬಳಲಾವುರ ಬೆಂಗಳೂರ ಭೂಪಾಲರು ಮಾರ್ಬಲಸ್ಥಿತ ಮೇಳದೆ ತಿರುಮಲೇಶ್ವರನ ಕೂಟಕೆ ಬಂದಾಳಾಪವನೆನನೆಂಬೆ (ಕಂಪ. ೩-೩೦) ; ಆಕಳಂಕಮಾಪ್ತಳ ಮಹಾರಾಯ ತವಕದಿಂದವಲೆಮಾರ್ಬಲವಪೊಡಗೊಂಡು ನಡತಂದ (ಪಪಮೋ. ೩-೩). [< ಮಹಾ + ಬಲ್ಲ]

ಮಾರ್ಬಲೆ 'ಮಾರ್ಬಲೆ' ನೋ.

ಮಾರ್ಬಳ್ಳ 'ಮಾರ್ಬಲ್ಲ' ನೋ.

ಮಾರ್ಬಾಡಿ 'ಪರಾರಿವಾಡಿ' ನೋ.

ಮಾರ್ಯ (ನಾ). ಸಭ್ಯವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಗೌರವಸೂಚಕ. [ಸಂ.]

ಮಾರ್ಜ್ಜಿ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡುವುದು : ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. ೨. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳ ಅನುಲೇಪನ : "ಸಮಾಲಂಭನಂ. ಚರ್ಚಾ. ಮಾರ್ಜ್ಜಿಃ — ಈ ೩ ಚರ್ಚಿ" (ಶಬ್ದಮಣಿ. ೮೯-೩೮೬). [ಸಂ.]

ಮಾರ್ಜಾರಲ್ (ನಾ). (ಶತ್ರುವಿನ ಬಾಣಕ್ಕೆ) ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಬಿಡುವ ಬಾಣ : ಪಂಚಶರಂಗೆ ಮಾರ್ಜಾರಲಾಗಿ ವಿಜೃಂಭಿಸುಮ್ಮೆ ನೀಳ್ದ ಕಣ್ಣಾಚಿಸ ಕಾಂತಿಗೋಡಿಪಿತು ಸಾಮ್ಯವ ನೋಡಿದೆಯನತ್ತೆ ತೋರ್ಪ ಪೋಲ್ಕಿಚಿನ ಬಿಲ್ಲಿಮಂ ನೆಗಟು . . . ಸರೋರುಹಲೋಚನೆಯಾವ ಮೊಬ್ಬಪರ್ (ಶಾಕ್ಯ. ೦-೬೩). 'ಮಾರ್ಕೋಲ್' ಪರಾ.

[ಮಾರ್ (< ಮಾಱು) + ಸರಲ್]

ಮಾಲ, ಮಾಳ್ಕ (ನಾ). ೧. ಬಯಲು ; ಕ್ಷೇತ್ರ. ೨. ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶ ; ದಿಬ್ಬ. ೩. ಪಳ್ಳಿಯು ಬಳಿಯಿರುವ ಕಾಡು. ೪. ಕಪಟ ; ಮೋಸ : "ಮಾಳ — ಮಾಲ = ಕಪಟು. ವಂಚನೆ" (ಕನ್ನಕೋ. ೩೫). **ಮಾಳ್ಕ :** ೪. 'ಮಾಳಿಗೆ', 'ಮಾಳಿಡು' ಪರಾ. [ಪ್ರ.]

ಮಾಲಕ (ನಾ). ಪಳ್ಳಿಯು ಬಳಿಯಿರುವ ಕಾಡು. — ಅರಣ್ಯ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಬೇವು. ೩- ಹುರ ; ಮಾಲೆ : ತುಲುಮಾಲಕ ಬಿಲ್ಲ . . . ಸುರಹೊನ್ನೆ ಶ್ಯಾವಂತಿಗೆಗಳ ರಾಮು ಕೆಲಶಕ್ಕರ್ಪಿದ (ಅ೦೦. ೩-೩೩). ೪. ನೆಲದಾವರೆ. [ಸಂ.]

ಮಾಲಕ್ಕ 'ಮಾಲಿಕ್ಕ' ನೋ.

ಮಾಲಕಾಂಗೋಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ ದುತ್ತು ಎಣ್ಣೆಯು ಅಂಶವುಳ್ಳ ಅದರ ಬೀಜ : ಮಾಲಕಾಂಗೋಣಿ-ಹುಣಿಸ. ಔಷಧಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಟ್ಟಿಗೆ ತ್ಯಮತ್ತಿಗೆ ಗಟ್ಟಿ (ಕಾಗಿ. ೧೩).

[← ಓಂ. ಮಾಲಕಂಗನಿ. ಮಾಲಕಂಗುನಿ, ಮಾಲಕಗುನಿ ; ಪರಾ. ಮಾಲಕಾಂಗೋಣಿ. ಮಾಲಕಾಂಗುಣಿ]

ಮಾಲಕಾರ (ನಾ). ಹೂವುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಮಾರುವವನು : ಹೂಪಾಡಿಗ : ಲಂಜಿಗೇಸರಂ ದೇವರ್ಗೆ ಪುಸಿಯುವ ಮಾಲ(ಲಾ)ಕಾರರ್ಗ್ಗೆ ಅರ್ಧಮಿದು ಇತ್ಯೊರಾಜಬೆಪೊನ್ ಪ್ರಾಮಹಾಪಾತಕನಕುಂ(ಕ್ಕುಂ) (ಪಾ. X. ೬೦-೩ ; ೨೭೬). ' ಮಾಲಗಾಜಿ ' ಪರಾ. [☞ ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದ ' ಮೂರಾಕಾರ ' ಎಂಬುವರ ಅಪಭ್ರಂಶಿತ]

ಮಾಲಕಿ 'ಮಾಲ್ಕಿ' ನೋ.

ಮಾಲಕುಮಿ 'ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ' ನೋ.

ಮಾಲಗಣ್ಣು 'ಮಾಲುಗಣ್ಣು' ನೋ.

ಮಾಲಗಾರ 'ಮೂಲಗಾರ' ನೋ.

ಮಾಲಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಹೂವುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಮಾರುವವಳು ; ಮಾಲೆಗಾತಿ : ಪೂಗಳನೊಪ್ಪೆ ಕಟ್ಟಿ ಪೊಮಾಲೆಯನೆತ್ತುವ ಮಾಲಗಾರ್ತಿಯರ್ (ಚಾಸ. ೦-೨೦). [ಮಾಲಗಾಣಿ + —ತಿ$_2$ (< —ಸ್ತ್ರೀ)]

ಮಾಲಗಾಣಿ. ಮಾಲಗಾರ. ಮಾಲಿಗಾಣಿ (ನಾ). ಹೂವನ್ನು ಮಾರುವವನು : ಹೂಮಾಡಿಗ : ಕಾಱಿಲ್ಲಾಗೆ ಸಾಲೆ ಒಳುರೇ ವ[ರ್ಜ್ಜ]ಗೆಯಿಯದುಮ ಮಾಲಗಾಜಿ ಶ್ರೀಮಾಜೇ ಮೂಱ ಇನಿಪೂ ಇರ್ಪ್ಪರ್ಕೆಯ್ದು (ಕಾ. I. ೨-೦೪ ; ೩೦೨) ; ದೀವಿಗೆ [ಧಾರೆ?]ಯೆನ್ನೆವಂ ಮಾಲಗಾಜರ್ಗಳ್ ಒಕ್ಕಲ (ಪೊಂಗಣ. ೦೯೯೦. ಆದಿಪು. ೩೬-೪ ; ೨೦೦). **ಮಾಲಗಾರ :** ಮಾಲಗಾರರು . . . ಲಿಂಗವಂತಧರ್ಮವನ್ನೇ ಪಾಲಿಸುತ್ತಾರೆ . . . ತೋಟುಗಳಲ್ಲಿ ಹೂ, ಪಲ್ಲೆ, ಫಲಗಳು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಬೆಳೆದು ಮಾರಾಟ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕಾಗಿ. ೦೦೩). **ಮಾಲಿಗಾಣಿ :** ಸಾಲಿಗರಮ್ಮುದಿಂಬರುಂ ಪೆಲ್ಲಿಗನ್ನೂರ್ಜಿರ್ಪ್ಪದಿಂಬರುಂ ಮಾಲಿಗಾಜ[ಅ್]ಯವದಣ್ಬರು[ಂಪಂಚಮಸಾಲಿ]ಸಮುಮಿದ್ದರ್ (ಕೌತಿ. XI-i. ೧೭-೩೭ ; ೨೦೭). ' ಪೂಲಕಾರ' ಪರಾ. [<ಮಾಲೆಗಾಣಿ. /ಸಂ. ಪುಷ್ಪಕಾರ]

ಮಾಲಗುಜಾರ (ನಾ). ೧. ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಕಂದಾಯವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುವವನು. ೨. ರೈತರಿಂದ ಕಂದಾಯವನ್ನು ವಸೂಲು ಮಾಡಿ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದ ಒಂದು ಜಮೀನ್ದಾರೀವರ್ಗ ಮತ್ತು ಆ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ನಪ್ಪ ವರ್ಷಾಡ—ನಾಗಪುರಗಳ ಕಡೆಗೆ 'ಮಾಲಗುಜಾರ'ರೆಂದು ಇರುತ್ತಾರೆ (ಕ್ರಿಮಿಜ. ೦೦).

[←ಮರಾ. ಮಾಲ್ಗುಜಾರ್ ; ಮಾಲ್ಗುಝಾರ್ ; ಹಿಂ. ಮಾಲ ಗುಜಾರ್ ; ಕುರಾ. ಮಾಲಗುಜಾರ್, ಮಾಲಗುಝಾರ್]

ಮಾಲಗುಜಾರಿ, ಮಾಲ್ಗುಜಾರಿ (ನಾ). ೧. ಕಂದಾಯ. ೨. ಕಂದಾಯವನ್ನು ವಸೂಲು ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿ : ಮೂರುಜಿಲ್ಲೆಗಳ ಕಾಲುಭಾಗದಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೊಡನೆ ಇಮಾದ್‌ಜಂಗ ಸುಭೇದಾರನು ತನ್ನ ಅಭಿ

ಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ತಿಳಿಸಲು. ಸುಭೇದಾರನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಮೂಲಗುಮಾರಿಯವರು ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿತ್ತರು (ಕರ್ನಸಂ. ೨೦೩). **ಮೂಲ್ಗುಜಾರಿ** : ಇಮಾದ್‌ಜಂಗಬಹದೂರ ಸುಭೇದಾರನು ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮೇಲಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಮೂಲ್ಗುಜಾರಿಯವರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು (ಕರ್ನಸಂ. ೨೦೩). [←ಹಾಕ. ಮೂಲ್ಗುಜಾರೀ, ಮೂಲ್ಗುಝಾರೀ ; ಹಿಂ. ಮೂಲಗುಜಾರೀ ; ಮರಾ. ಮೂಲಗುಜಾರೀ, ಮೂಲಗುಝಾರೀ]

ಮೂಲತಿ, ಮೂಳತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು ; ಜಾಜಿ : "ಮಾಲತಿಯೆಸಲ್ ಜಾಜಿಯಕ್ಕುಂ" (ಕುಂಗಣ. ೩೭-೫೦) ; ದಂಡಿಗಟ್ಟಿದ ಮೂಲತಿಯ ಮುಗುಳ ಮನಮೂಲೆಗಳುಮಾ ಬೀಜಾಪೇಜ[3] ನೋಡಿ (ಜಗಪ. ೬-೦೩೫) ; ಕಲ್ಲೆಡಹ ನೊಂದಳೆಂದು ಮಜ್ಜಿಗಿಯುಂ ನಿಲೆ ನಿಂದುಂ ಪೋಗೆ ಪೋಗಿಯುಂ. ನೆಗೆ ನಕ್ಕುಂ ಉಜ್ಜಡಿಸಿದ ನೀರ್ಗಳ್ ಎಂತು ಕಲ್ಪನಾಗಿ.ಮೂಲತಿಯಂ ಮೆಕ್ಕೆಯಂ ಸಿಂಗರಿಸಿದಯ್ ! (ಜಾಪಾಕ್ಷ. ೩೩-೩೩). **ಮೂಳತಿ** : "ಮೂಳತಿಃ ಜಾತಿಃ — ಈ ೨ ಜಾದಿ" (ಕಣಾಮು. ೩೪-೩೨) ; ಮೂಳತಿಯೊಳ್ ಬಂಡುಂಡ ಮದಾಳಿಯನಳಿಮಾಲೆ ಎಜಿಗಿ ಬಂಡುಣ್ಬಪೊಲೀ ನೀಳಾರಕಿಯೊಳ್ ಬೆರೆಸಿದ ಪೇಳವ ವಿಟರೆಯ್ದಿ ಸೋಂಕಿ ಸುಖಿಯ್ಯಾಗಿರ್ದರ್ (ಜಂಪ. ೩-೦೩೩). [ಸಂ. ಮಾಲತೀ]

ಮೂಲದಿ ' ಮೂಲದೀ ' ನೋ.

ಮೂಲದೀ, ಮೂಲದಿ, ಮೂಲೀದಿ (ನಾ). (ಉಕ) ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದ ಪೂರಿಯನ್ನು ಪೈಡಿಮಾಡಿ. ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕಟ್ಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಂಡೆ : ನನಗ ಮೂಲದೀ ಅಂದರ ಭಾಳ ಪ್ರೀತಿ (ಕಣಾ. ೮೩). **ಮೂಲದಿ** : ಮೂಲದಿಯ ಕವಿ ಮರೆತು. ಅವಳ ಅಧರದ ರಸದ ರುಚಿಯನ್ನು ಸವಿದರು (ಕಪಣಾ. ೮೩). **ಮೂಲೀದಿ** : ನೀ ಏನೋ ಇಂದ ಮೂಲೀದಿ ಮಾಡೀ ಅಂತ ನಿನ್ನ ಗಂಡ ಹೇಳಿದೆ (ಕಪಣಾ. ೮೩). [←ಹಾಕ. ಮೂರೀವಪ್ಃ ಹಿಂ. ಮೂಲೀದಾ, ಮೂಲೀದಾ ; ಮರಾ. ಮೂಲದೀ]

ಮೂಲಪುವಾ (ನಾ)ಃ (ಹೋಳಿಗೆಯಂತಿರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿ ತಿಂಡಿ : 'ಮೂಲಪುವಾ', ಬಡಿಸುವ ಮುಂಚಾದಪೂಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವದರಿಂದ. ಹೋದ ವೀರ್ಯವೆ ತಿರುಗಿ ಬರುವದೆಂದು ಏಷ್ಯೋ ಮೂರ್ಖರ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿದೆ (ಕ್ರಾಕ್ಷಣ. ೦೩೮). [←ಹಿಂ. ಮೂಲಪೂಲ್, ಮೂಲಪುವಾಃ ಮರಾ. ಪೂಲಪುವಾ, ಪೂಲಪುಪಾ, ಮೂಲಪುದಾ, ಪೂಲಪೋಪಾ]

ಮೂಲಮತ್ತೆ, ಮೂಲುಮತ್ತೆ (ನಾ). ಆಸ್ತಿ ; ಸ್ವತ್ತು : ವಿಶ್ವಾಸನೆ ಮುತ್ತಜ್ಜ ಲಚ್ಚಪ್ಪ . . . ನಮ್ಮೂರಿನ ಹೇಳ್ದೆ ಜಮಿನಾನೆ. ಮೂಲ ಪುತ್ತೆಯಂ ಸರ್ವ ವೇಷಿಲಿಯ ಪ್ರಾಣಾಚಿಲ ಅಗ್ರಿಕಾರಸೂತ್ರ ಪಟಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂಪಾರು (ಬೀಕತ. ೧. ೦೦). **ಮೂಲುಮತ್ತೆ** : ಎಲ್ಲರ ಹೃದಯದಿಂದಲೂ ಉಪ್ಪ ಪಿಸಲೆಸುವ ನಿಳಿನ ದೈವೀಜೀವನಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ನಾಗರಿಕತೆಗಳ ಹಾಗು ಭಿನ್ನಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಉಪ್ಪಲವಾದ ಪೇವೆಯುಂ ಮೂಲುಮತ್ತೆಯನ್ನು ಪೂರೈಸುವ ಸಿದ್ಧತೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ಇದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿಗೇನೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದೆ ತೋರುವುದು (ಕ್ರಶಿಂಧಿ. ೦೦). [←ಅರ. ಮಾಲ್‌ಮತಿಲಿ ; ಹಿಂ. ಮೂಲಮತಾ, ಮೂಲಮತಾ ; ಮರಾ. ಮಾಲ್‌ಮತ್ತಾ]

ಮೂಲಲ್ಲೆ (ನಾ). (?) : ಮೂರಿಬೆಜ್‌ತಿಯಿಂ ಬಡಗಣ ಮಣ್ಣು ಮೊಳೆವೆಡೆ ಐಟ್ಟಣ್ಣಂಗಂ ಮೂಲಲ್ಲೆಯ ಮಣ್ಣು ಮೊಳೆವೆಡೆ ಮೂಗಣ್ಣಂಗಮೊಮಿಾ ದೇಗುಬದ ಬಜೆಬೆಮು ಸೆಲ್ಲುವು (ಅ. IV (೩). ಎಳಂಡೂ. ೦೭೪-೫ ; ಕು. ೧೦ ಪಿಯು ೫೫). [?]

ಮೂಲವಕ್ಕೈಶಿಕ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಯಾವ ದರಲ್ಲಿ (ಮೊದಲ ಜುದದ) ಎರಡು ಖಂಡಗಳು (ರಚನೆಯಾಗಿವೆಯೋ) ಅದು ನಂದಾವತೀ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ತಾರವು ಪ್ರತಿತಾಳವೆಂಬುದು : ರಾಗವೆ ಮೂಲವಕ್ಕೈಶಿಕ (ಚುಪ್ರ. ೦೨೩). [ಸಂ.]

ಮೂಲವಗೌಳ, ಮೂಳವಗೌಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಮೂಲವಗೌಲವೆಂಬುದು (ಕ್ಷಾv) ಪೂರ್ಣ : ಸ_ಗ್ರಹ ; ಯಾಮಾಗಲೂ ಹಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಕಚಪ್ರ. ೦೩೪). **ಮೂಳವಗೌಳ** : ಕರ್ನಾಟಗೌಳ . . . ಮೂಳವಗೌಳ . . . ದ್ರಾಮಿಡಗೌಳವೇದೇಳಂ ಉಪಾಂಗಗೌಳರಾಗಂಗಳು (ಭೀಕ. ೩೩೪). [ಸಂ.]

ಮೂಲವಪಂಚಮ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಮೂಲವಪಂಚಮವು (೨೪) (ಸಂ)ಪೂರ್ಣ ಆರೋಹದಲ್ಲಿ ಧ – ವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದೆ ಷಡ್ಜಗ್ರಹವನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡಿದೆ. ಎಲ್ಲ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಚುಪ್ರ. ೦೩೩). [ಸಂ.]

ಮೂಲವಶ್ರೀ, ಮೂಳವಶ್ರೀ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಮೂಲವಶ್ರೀ ರಾಗವು (೨೩) ಜಾಡವವಾಗಿದೆ : ರಾಗಾಂಗ ; ರಿಷಭವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದೆ (ಚುಪ್ರ. ೬೦). **ಮೂಳವಶ್ರೀ** : ಮಂಧು ಮಾಧವೀ . . . ಮೂಳವಶ್ರೀ . . . ಕರ್ಣಾಟ ಬಂಗಾಳಿವೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತು ರಾಗಂಗಳೇ ರಾಗಾಂಗದಿಂದುದಿಸಿದವು (ಶಪಗೀ. ೨೩೩). [ಸಂ.]

ಮೂಲಮ್ಯ (ನಾ). ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿರುವ ಐದು ಪ್ರಕಾರದ ಮನುಷ್ಯಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪದಾಹಮಿಹಿರನು ಮಜುಷ್ಯರನ್ನು ಶೀರದ ಅಳತೆ ಆಕಾರದ ಮೇಲೆ, ಐದು ಜಾತಿಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹಂಸ, ಶಶ, ರುಚಕ, ಭದ್ರ, ಮೂಲವ್ಯ—ಎಂಬುದೇ ಈ ಐದು ಜಾತಿಗಳು (ಜಾಶಪ. ೩೦೭). [ಸಂ.]

ಮೂಲಾಕಂಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಗೆಡ್ಡೆ : "ಆವರಿಕಂದಃ – ಮೂಲಾಕಂದ" (ಲಿಂಗ. ೦೩). [ಸಂ.]

ಮೂಲಾಕಾರ, ಮೂಳಾಕಾರ (ನಾ). ಮೂಲೆಗಾರ ; ಹೂವಾಡಿಗ : "ಮೂಲಾಕಾರಃ ಮಾಲಿಕಃ – ೨ ಹೂವ್ವಾಡಿಗನ ಹೆಸರು" (ಕಿಡ್ಕಾಂ. ೩೦೪) ; ಇಂತೆನಿವ ಮೂಲಾಕಾರವಧೂಜನಂಗಳಾ ಜೆಲ್ಲುವೆತ್ತು ಪಲ್ಲವೋಲ್ಲಸಿತಮವ್ಯ ಗಾಣಿಕ್ಯಸದನಪಂಕ್ತಿಗಳೊಳ್ . . . ಗುರುನಿತಂಬೆಯರ್ ಸೊಗಯಿಸುವರೆ (ಜಗಪ. ೨-೩೯ ೩) ; ಚತುರವಿಯಾದವೆಂ ಸಕ್ಕತಿಳೇಬ್ಬುದು ತಪಗಮಿತರ ಜನಕಂ ಸಂಪನಸಿಸ್ಥಿತಿವಾಸನೆಬಡದಿರೆ ಸನ್ನುಕಮಾಲೆಯಂನೆತ್ತುವಂತೆ ಮೂಲಾಕಾರಂ (ಕಪಣಾ. ೦-೧೩). **ಮೂಳಾಕಾರ** : "ಮೂಳಾಕಾರಃ. ಮಾಲಿಕಃ. ಪುರಿಹಾರಿಕಃ – ಈ ೩ ಮೂಲಿಗಾಱಂ" (ಹಣಾಮು. ೧೩-೧೩) ; ಸೌರಭಚಯಂ ಸುಯ್ಗಂಚನಿಂದಾವಗಂ ದಳವೇಱುತ್ತಿರೆ ಪೂತ ಜಂಗಮಲತಾಸಂದೋಹಮಂಬೀತ ಚಿನ್ಗೊಳಿಸುತ್ತಿರ್ದು ಮೂಲೆಪುದರೆದ ಮೂಳಾಕಾರನಾರೀಜನಂ (ಹಪ್ರತ್ಯ. ೦-೦೩೩). [ಸಂ.]

ಮೂಲಾದೀಪಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ]ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ ; ದೀಪಕ ಮತ್ತು ಏಕಾವಳಿ ಅಲಂಕಾರಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಆದ ಅಲಂಕಾರ : ದೀಪಕಲಕ್ಷಣಂ ಏಕಾವಳೀಲಕ್ಷಣಮುಮೊಂದು ವೆರೆದಿರೆ ಮೂಲಾದೀಪಕವೆನಿಪುದು (ಅಕ್ರತ. ೧೬-೦೭) ; ದೀಪಕ್ಕೈಕಾವಳಿಯು ಕೂಡಿಸಿ ಪೇಳೆ ಮೂಲಾದೀಪಕಾಲಂಕಾರವು (ಶಚಲಂ. ೪೯-೦). [ಸಂ.]

ಮೂಲಾಪ್ರಸವ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಮೂಲಾಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ವನು : ಸುಮಿಸವೇತಸೆನಿಕುಂ ಮೂಲಾಪ್ರಸವನರಂ (ಜಾತಕ. ೦೩-೦೯). [ಸಂ.]

ಮೂಲಾಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಮೂರು ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಶುಭಗ್ರಹಗಳು ಇರುವ ಒಂದು ಯೋಗ : ಕ್ರೂರತ್ರಯಮಿರೆ ಕೇಂದ್ರಾಗಾರತ್ರಿತಯದೊಳ್ ಸರ್ವಯೋಗಂ ಕೇಂದ್ರಾಗಾರ ತ್ರಿತಯಮಾಗಳೊಳ್ಕ್ರೂರತ್ರಯಮೆನ್ನೊಂದಿದಂದು ಮೂಲಾಯೋಗಂ (ಜಾತಕ. ೦೩-೯) [ಸಂ.]

ಮೂಲಾರೂಪಕ (ನಾ)· [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೂಪಕ : ವರ್ಣಿಸುವ ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ನಿರೂಪಣ ಮಾಡುವುದು : ಮೂಲಾರೂಪಕಕ್ಕೆ : ಸಂಸಾರೈಕೇಕದೀರಂ ಬಿಡಿಯ ಕುಲಧನಂ . . . ಪಾಣಿ ಮೆಯ್ ವಾಣಿ ಜೀವಂ ಪಾಂಸಾಖೀನಿರ್ನಿರಿಂದ್ರಿಯ ಪ್ರಕೆಯಳನಿಜಿಪಿಲ್ಲೆಂತು ನೀನೆತ್ತಿಕೊಂಡಪಂ (ಗಾಮ್ಯಾ. ೬೧೩) ; ವರ್ಣ್ಯ ವೊಂದನ್ನು ಅನೇಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ನಿರೂಪಣಾದಾಡಿವ್ವಲ್ಲಿ ಮೂಲಾರೂಪಕ ವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಕೃಚಿ. ೫೬೨). [ಸಂ.]

ಮೂಲಾರ್ಚಣ (ನಾ)· (ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ) ಹಾರವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವಿಕೆ : ಸಮಾರಂಭದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು ಅತಿಥಿಗಳಿಗೆ ಮೂಲಾರ್ಚಣ ಮಾಡಿದರು (ಕೂಡ). [ಸಂ.]

ಮೂಲಾರ್ಚಣೆ (ನಾ)· = ಮೂಲಾರ್ಚಣ : ಕೆಲವು ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಥಿಗಳಿಗೆ ಮೂಲಾರ್ಚಣೆ ಮಾತುವುದರ ಬದಲು ನನಬಿಗಾಗಿ ಕೆಲವು ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ನೀಡುವ ವಾಡಿಕೆಯದೆ (ಕೂಡ). [ಸಂ. ಮೂಲಾರ್ಚನ]

ಮೂಲಾವೃತ್ತ, ಮೂಳಾವೃತ್ತ (ನಾ)· [ಛಂದ] ಒಂದು ವೃತ್ತದ ಹೆಸರು; P ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಅಕ್ಷರಗಳ 'ಉತ್ಕೃತಿ' ಎಂಬ ಛಂದೋರೂಪದಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಕೆಲವು ವೃತ್ತಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು 'ಮೂಲಾವೃತ್ತ'ಗಳೆಂದು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಹೆಸರಿಸಿರುವುದೂ ಪ್ರಾಚೀನ ಛಂದೋಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಮೂಲಾವೃತ್ತವೆಂದು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಗುರುತಿಸಿರುವುದೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇದು ದಂಡಕವೆಂಬ ರಚನೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಹೋಲುತ್ತದೆ ಎನ್ನಬಹುದು : ಮಮಪದಿಧಗಮನೆ . . . ಮೂಲಾವೃತ್ತವೆ ಪಾಂಗನೆಯ್ದಿ ಕೇಳ್ (ಛಂಮೋ:ಪ್ರ. ೩-೨೦೩). **ಮೂಳಾವೃತ್ತ** : ಅಪಜಿಂ ಪೊಱಿಗೆ ಮೂಳಾವೃತ್ತ ದಂಡಕದಂಗಳ್ ಪನಾಪ್ಪನಿಯೆಮುಸ್ಮಂ ಧರಾಜಿಂ ಪಿಗಳೆಂಬಿವಕ್ಕುಂ (ರಂಮೊ:ಛಂ. ೨-೧೬ ಬ) [ಸಂ.]

ಮೂಲಿ. ಮೂಳಿ, (ನಾ)· ೧. ಮೂಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು : ಹಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು· ೨. ಹೂವಾಡಿಗ : ಮೂಲಿಗಾರ : " ಪಾಣಿಕಾರಂ (ಮೂಲಿ) " (ಪಾಪ್ಯ.ಕಾ:ಆ. ೬೪-೬೪) ; ಬಿಡಿವ ಮುನ್ನವೆ ಅಂದುರಿಯೋದ ಮೊಗ್ಗುಗಳೆನಿಕೂ ಬಿರಿದು ಮೂಲಿಯ ಕೈಗೆ ತುತ್ತಾದುವೆನೆಹೋ ! (ಭರಾಪ್ರಾ ೦೫-೬) ; ಮೂಲಿ ಹೂವ ಸರಪರಾಜು ಮಾಡುತ್ತಿನೆ (ಶಿಪಂಪ. ೩, ೦೯೬)· ೩. ತೋಟದ ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನು ಮನಸಿ. ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; ತೋಟಗಾರ : ತೊಳಗುತಿಪ ತೋಟದಲಿ ತರತರ ಗುಲಾಬಿಯೂ . . . ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಮೂಲಿ ! (ಸುಚರಿ. ೬-೬) ; ನೀನು ನಿನ್ನಯ ಮೂಲಿಯೊಂದಿಗೆ ಮರಳಿ ಬಾ ಈ ತೋಟಕೆ (ಸಂಪ್ರಕಾ. ೩೦-೩)· ೪. ದೇವರ ಪೂಜೆಗೆ ಹೂವನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಒಂದು ಪರಿಚಾರಕವರ್ಗ-ಮತ್ತು ಆ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸೇವಕರು (Temple servants) ಅಂಬಿಲವಾಸಿ, ಬಲಿಯ, ದೇಸಿಂಗ, ದೇವಾಳಿ, ಮೂಲಿ . . . ಸ್ಥಾನಿಕ, ಪಾರಿಯಾನ್ (ಶಾಲಾಶಾ. ೦೭೨). **ಮೂಳಿ**₂ : ೩. "ಸಾನು" ಒಕ್ಕಲಿಂತನ ಮೂಡುತ್ತೇನೆ . . . ಗೋವಳ, ತಳವಾರ, ಮೂಳಿ, ಸಿಪಾಯಿಯಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತೇನೆ (ಶಶಂ. XXVI. ೬೪೧ ಕೃಪ:೩) ; ಸನ್ನನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸಿದವನು ತೋಟದ ಮಾಳಿ (ಜೀಮಂತ. ೦೭೩). [ಸಂ. ಮಾಲಿನ್]

ಮೂಲಿಕ್ಕ (ನಾ)· ೧. ಹೂವಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು : ಹೂವಾಡಿಗ : ಮೂಲಿಗಾರ : " ಮೂಳಿಕಾರ್. ಮೂಲಿಕ್ಕ. ಪಾರಿಯಾರಿಕ್ಕ —ಈ ೩ ಪೂಲಿಗಾಣಂ" (ಪಠಾಷಾ. ೬೩-೨೩೩) ; ಬರಮತ್ತು ಮೂಲಿಕಂಗಾ ನಳನೇಕ್ಷಣಂ ತಳರ್ವನುತ್ಸವದಿಂ (ಪಗಿ. ೩ ೦೭). 'ಕುಸುಮಮೂಲಿಕ' ನೋ

೨. ತೋಟಗಾರ [ಸಂ.]

ಮೂಲಿಕ್ಕ, ಮೂಲಿಕ್ಕ, ಮೂಲೀಕ (ನಾ)· ಯಜಮಾನ : ಒಡೆಯ : ಈ ಗುಡಿಯ ಮೂಲಿಕಲು ಪೆ ಡಿಗಳು, ಅತ್ಯಾಚಾರಿಗಳು (ಶಾಡಿ. ೬೩) : ಚಂದ್ರಣ್ಣ ಆ ಊರಿನ ಜಮೀನುದಾರ. ಐವತ್ತುಎಕರೆ ತೋಟದ ಮೂಲಿಕ (ಮಿಮ. ೨೩). **ಮೂಲಿಕ್ಕ** : ಮೂಲಿಕ ಮನೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲ ಅಂತಾ ಮೊದಲೇ ಏಕೆ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ ? (ತೆಂಪಾ. ೩೩) ; ಇದು ನಮಾಜನ ಸಂಪತ್ತಿಯು, ಅವನೇ ಇವರ ಮೂಲಿಕನು (ಪಂಧಾಕ. ೭೭)· **ಮೂಲೀಕ** : ರೈಲ್ವೆರಸ್ತೆಗಳಲ್ಲಿ ರೈತರು ದನಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುರೆ ಹಾಗೆ ಬಿಟ್ಟುಧಾ ದನಗಳ ಮೂಲೀಕರನ್ನು ಪತ್ತೆಮಾಡಿಕೊಡುವುದು ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಯ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿರುವುದು (ಸ್ಮೃತಿಚ. ೦೫೬) : ನಾನೆ ನೆರೆಯ ಜಮೀನಿನ ಮೂಲೀಕ (ತೆಮಾ:. ೨೮೨).

[←ಅರ. ಪಾರ್. ಹಿಂ. ಮೂಲಿಕ್ : ಮಾರಾ. ಮೂಲಿಕ್]

ಮೂಲಿಕೆ (ನಾ)· ೧. ಹೂಮಾಲೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವ ಮಾಲೆ; ಹಾರ : ಅಲಿಳವಿಪಕ್ಷಿಪುಂಗವರ ನಿರ್ಮಲ್ಯಕುಸುಮಮಯಿಂಗಳಿಂ ಮೂಲಿಕೆಗಳಂ ರಚಿಸಂಗದಲ್ಲಿ ನೆಱಿ ಸುತ್ತಿ ಮತ್ತೆಯು ವೇವಂಗುರುಮೂರ್ತಿ . . : ವಂದಿಸುತ (ಪಸಾಪ್ರ. ೫೬-೬೨) ; ಶಿವಪೂಜೆಗಳಾಪ್ಪ ಕುಸುಮಂ ಬೇಜಾಮ್ಲಾ ತಪೆ ಬಪುವಿಚಿತ್ರತರಮಾಲಿಕೆಗಳಂ ಸವೆಂ (ಪಾಚಿಕೇ. ೦೦-೫೬ ಕೆಗ). ೨. ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಆಭರಣ : ಸರ· ೩. ಸಾಲು ; ಪಂಕ್ತಿ· ಸಪ್ತ ದೇಪ ಉನ್ನತಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರುವುದು ; ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಮುಖ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಮೂಲಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವದು (ಅಕ್ಷಕ್ರ. ೦೪). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾಪು. ೫. ಸಾಣ್ಣಿ ಬಳದಿರುವ ಅರಮನೆ ; ಸೌಧ· ೬. ಐದನೆಯ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಮಂತ್ರಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಷಡಾಮ್ನಾಯ ಮೂಲ ಗುರುಪರಂಪರೆ . . . ಪಂಜರ ಮೂಲಿಕೆ ಮಾಲಿಕೆ ಕಂತ್ರಪರಿ ಆತ್ಮೈಕ್ಯಗಳೆಂಬ ಪಂಚವಿತ್ರಾಂಶಸ್ಪಾತ್ಮಸಾಧನಂಗಳೊಳು ಪ್ರಜ್ಞೆಗೊಂಡು (ಪಪೀ. ೩೦). [ಸಂ. ಮೂಲಿಕಾ]

ಮೂಲಿಕಾಪಸೆ (ನಾ)· ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ರಾಜ. ಜಮೀನು ದಾರ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಮಾಸಾಶನ ಅಥವಾ ವರ್ಷಾಶನ: ಒಂಗರಾಜನಿಗೆ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಮೂಲಿಕಾಪಸೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಇರಿಸಿದ್ದರು (ವಕೆಚ. ೨೯) ; ತಿಂಗಳು ತಿಂಗಳು 'ಮೂಲಿಕಾಪಸೆ' ಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವುದರಿಂದ ನಾನು ಜೀವಂತವಿರುವುದೇಕು (ಮಾಪಚ. ೨).

[←ಪಾರ. ಮೂಲಿಕಾನಮ್ : ಹಿಂ. ಮೂಲಿಕಾನಾ./ತುಳು. ಮೂಲಿಕಾಪ್]

ಮೂಲಿಗ (ನಾ)· ಮೂಲೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವವನು. — ತಯಾರಿಸುವವನು : ಮೂಲೆಯಂ ಮಾಡುವಂ. ಮೂಲಿಗಾಜಿ . . . ನ ವಿಹೋಪಾಧ್ಯಾಂ ಮೂಲಾಕರ್ವನ್ ತತ್ರ ತು ಮೂಲಿಗ ಇತಿ ಪೂರ್ವೇಣ ಇಗ ಪ್ರತ್ಯಯ ಏಪೆತಿ (ಕಣ್ಣಾಶಾ. ೪೦೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [ಮೂಲೆ + — ಇಗ]

ಮೂಲಿಗಾಜಿ 'ಮೂಲಿಗಾಜಿ' ನೋ.

ಮೂಲಿಗೆವುಂಟಿಗೆ ? (ನಾ). (?) : ಕುಂಕುಮಾಹೋತ್ಸವಂ ರತಿಯ ನೋಂಪಿ ವಸಂತ ವೈಪಾಪಪೂಜೆಯೊಡ್ಡಂತಿಯುಜ್ಜಾರ್ದಾನತಿಥಿ ಮೂಲಿಗೆ ಪುಂಟಿಗೆ (?) ಪ್ರಸ್ತಾರಯೆಂದಿಂತಶಿಕೀರ್ತಿಯಂ ಪ್ರತಿದಿನಂ ತವಗಾಂಗಿಂಗೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲೆ ಮುಂಮಿ ಪಲೆದೋರ್ವಪೋಲ್ ಮುನಿದು ಬಂದಮಲ್ಲಿಗೆ ದೀಕ್ಷಗೋಸುಗಂ (ಪಶಂ. ೬-೦೭)· P ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪದಗಳಿರಬಹುದೆ ? [?]

ಮೂಲಿನಿ (ನಾ)· ೧. ಹೂವನ್ನು ಮಾಲೆಯಂತೆ ಕಟ್ಟಿ ಮಾರುವವಳು : ಹೂವಾಡಗಿತ್ತಿ. ೨. ಹಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವಳು. ೩. ದುರ್ಗೆಯ ಒಂದು ರೂಪ. ೪. (ದುರ್ಗೆಯ ಪರಿವಾರಕವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ) ಪೆಣ್ಣುಪಿಶಾಚಿ : ಈಗಳೆ ಕೊಂದು ಪೋಟಿಸಿ ತಾಳಿಸಿ ಗಮ್ಮನೆ ನಿಮ್ಮನೆಮ್ಮ ಮೂಲಿನಿಯರ್ಗೆ ಬಲಿಗೊಹುದಂ (ರಾಪಚಿ. ೦೮೨-೦೦); ಆಜಪಿಪ

ಶಿವಗಣಂಗಳ ಪರ್ಬುವ ಮಂಕಡರಾರ್ಪ ಮಾಲಿಸಮೆರ ಉಬ್ಬಿ ಬಳ್ಕುಗೆಳ . . . ಕೋಲಾಹಲಂ ಬಿಜಿಸಾಗಲೊದಂ (ಚಾವಕ್ಕ. ೦೭೫-೨೨). ಶಿ. [ಛಂದ] ಪದಿನೈದನೆಯ ಅತಿಶಕ್ವರಿಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತದ ಹೆಸರು: ಅಮರಗಣಯುಗಂಗಳ್ಕುಂತೆ ಭೂತೋಯಯುಗ್ಮಂ ಕ್ರಮದೆ ಏಲೆ ಬೆಡಂಗಂ ತಳ್ದು ಬಂದಾ ವಿರಾಮಂ ವಿಮಲಮೆನಪುದಂಟೆಂಬಲ್ಲಿ ನಲ್ತಂದೊಡಕ್ಕುಂ ಸಮುದಗಜಗತೀ ಕೇಳ್ ಮಾಲಿನೀನಾಮವೃತ್ತಂ (ರುದೋಟಾಂ. ೨-೧೩೬) : ನಸಮಯಯಯಗಣಂಗಳ್ ಮಾಲಿನೀವೃತ್ತದಂಕ್ಕುಂ (ಕೃಒ. ೬೩).

[ಸಂ. ಮಾಲಿನೀ]

ಮಾಲಿನ್ಯ (ನಾ). ೧. ಕಲ್ಮಶ : ಕೊಳೆ : ಮಾಲಿನ್ಯಂ ವಿಮಲದೊಳಾಗರಾಗ ದಿಂಬಿಂತಾ ಲೀಲಾವಿಮಲಸರೋವರಂ ತರಂಗವ್ಯಾಕೋಲಂ ಕಳೆದುದು ಕಜ್ಜಳಾಳಿಯಂ ತದ್ಭಾವಾಲೋಚನಕುಮುವಂಗಳಿಂದಮಾಗಳ್ (ಲೀಲಾಪ. ೦೪-೩): ಅರ್ಜುನಪ ಬುದ್ಧಿ ತಿಳಿಯಾಗುತ್ತಿದೆ. ಮನದ ಮಾಲಿನ್ಯ ಮಾಯವಾಗುತ್ತಿದೆ (ಧರ್ಮಾಣಾ. ೦೦೩). ೨. ಮಬ್ಬು : ಮಸುಕು : ಕ್ಷತ್ರ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಪೋಷಕಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ಷಾತ್ರಶಕ್ತಿ ಕುಂಠಿತವಾದಾಗೆಲ್ಲ ಧರ್ಮದ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಮಾಲಿನ್ಯ ಸಹಜ (ಪುಣ್ಯಕ. ೦೦೪ ಚಚಿಕೆ).

[ಸಂ.]

ಮಾಲಿಶ್. ಮಾಲೀಷ್, ಮಾಲೀಸ್, ಮಾಲೀಸು (ನಾ). ೧. (ಮೆರುಗು ಬರುವಂತೆ) ಉಜ್ಜುವುದು ; ತಿಕ್ಕುವುದು. ೨. (ಆಲಂ) ಪುಸಲಾವಣೆ: ಬೆಣ್ಣೆಹಚ್ಚುವಿಕೆ : ದೇವರಿಗೆ ಮಂಗಳಾರತಿ ಅರ್ಚಿಸಿ, ಪಾಳೆಯಿಂದ ಮುತ್ತ ನಮ್ಮ ಮಾಲಿಶ್ ಸುರುವಾಯಿತೆಂದು ಅಗಾವು ಸೂಚನೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೆವೆ (ಂಸಚ. II. ೨೩೪). **ಮಾಲೀಷ್** : ೧. ಕರಾಂದಿಂದ ಕರೆಕರೆಯು ಮಾಲೀಷ್ ರಂಗೇಲಿ ಪ್ರಾಕುವುದಕ್ಕೆಂರಂಭಿದ್ದ (ಬಣಾ. ೩೭). **ಮಾಲೀಸ್**: ೧. ಕಿಂಪು ಕೈಲಿಂದ ಕಿಬ್ಬಹೊಟ್ಟೆಯು ಮೇಲ್ಬಡೆಯಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಮಾಲೀಸ್ ಮಾಡ ಬೇಕು (ರಚಿ. ೩೨); ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಒಬ್ಬರು ಸಾಮರ ಹತ್ತಿರ ಕೆಲಸಕ್ಕಿದ್ದರು; ಕುದುರೆಜಾಕರಿ . . . ಮಾಲೀಸ್ ಮಾಡಬೇಕು (ಮಂಗೂಂ. ೭೩)- **ಮಾಲೀಸು**: ೧. ಪ್ರೇಗಿದೆ ನೋಡಿ -- ಮಾಲೀಸಿನ ಪ್ರಕಾಪ ? (ಗಂಗಾಪ. ೧೩); ಅದಕ್ಕೆ ಮಾಲೀಸು ಅಪ್ಪಾಜಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಂಗಾಳ್ಳ. ೨೩); ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಾ ಹುಲುಳಿಯಿಲ್ಲ, ಕುದುರೆಗೆ ಮಾಲೀಸು ಮಜೂರುತಾಸು (ಗಾಪ).

ಮಾಲೀಶ್‌ಮಾಡು, ಮಾಲೀಸ್‌ಮಾಡು, ಮಾಲೀಸುಮಾಡು = ೧. (ಎಣ್ಣೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಸವರಿ) ಉಜ್ಜು ; ತಿಕ್ಕು : ಮಾಲೀಶ್ ಮಾಡಿದೆ ಕುದುರೆಯ ಬೆ್ಯ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿದೆ (ರಚಿ); ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಸೆಳೆತ ವಾದರೆ ಮೂತ್ರಕೋಶದ ಮೇಲೆ ಪಸುರುತ್ತಿಲವನ್ನೂ ಸೊಂಟದ ಮೇಲೆ ನೀಲಿತೈಲವನ್ನೂ ಮಾಲೀಸ್ ಮಾಡಬೇಕು (ರಚಿ. ೩೨) ; ಧನಿಯರ ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ಬಾಯಿಯ ಎತ್ತು, ಕೋಣಗಳನ್ನು ನೀರಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡು ಮಾಲೀಸು ಮಾಡುವುದೂ ಉಂಟು (ಕೃಕೃಪೂ. ೦೩). ೨. (ಆಲಂ) ಗಿಲೀಟಿನ ಮಾತ ನ್ನಾಡಿ ಮೆಚ್ಚಿಸು : ಪೂಸಿಮಾಡು ; ಕೆಲಸ ಆಗೋವರೆಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಲೀಶ್ ಮಾಡಿ. ಆಮೇಲೆ ತಿರುಗಿಸಿಯೂ ನೋಡದೇ ಇರೋದು ಕೆಲವರ ಸ್ವಭಾವ (ರಾಜ). **ಮಾಲೀಸಿನ ಮಾತು**=(ಆಲಂ) ಬೇರೆಯವರು ನಂಬು ವಂತೆ ಆಡುವ ಮಾತು ; ಬಣ್ಣಹಚ್ಚಿ ಆಡುವ ಮಾತು : ಗರುಡಾ ಚಾರ್ಯ ಬುಪಳ ಮೃದುವಾಗಿ ನಗುತ್ತ ದಾಸಾಚಾರ್ಯನ ಪಾತಿಗೆ ತಾನು ಒಪ್ಪಿದೆ ಎನ್ನುವಂತೆ ನಟಿಸುತ್ತ ಹೇಳಿದ. ಇದರಿಂದ ಮಾಲೀಸಿನ ಮಾತು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾಚಾರ್ಯನಿಗೂ ಸಂತೋಷವಾಯಿತು (ಸಂತ್ಯಾರ. ೩೬).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮಾಲಿಶ್ : ಕುರಾ. ವಾಲಿಶ್. ಮಾಲಿಸ್, ಮಾಲೀಶ್. ಮಾಲೀಸ್]

ಮಾಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಡೆಗಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡು; ಓರೆಗಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡು: "ಮಾಲಿಸು ಕುಟ್ಟಾಕ್ಷೀ (ಕಡೆಗಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡು). ವೀರ್ಘಾಲೋಕೇ ಚ (ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ನೋಡು)" (ಕಾಪಾ) : ಮೆಲ್ಲುಡಿಯಂತಾರ್ಯೆಯ ಜೀವಿತೇಶನ ನುಡಿಗೆ ಪಡಿನುಡಿಗುಡಿಮುಂ. ನುಡಿಯದಿರೆಯುಮಾಜದೆ ಕಾಂತೆ ಕೆಲನ ಕೆಲದಿಮಂ ಮಾಲಿಪಂದು (ಜಾವಕ್ಕ. ೫೦-೦೯). ೨. ನೆಟ್ಟ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡು; ಒಂದೇ ಸಮನೆ ನೋಡು: ಆಲಿಸುತಿವೆ ಮಾಲಿಸುತಿವೆ ಹರಿಣದ ಜತೆ ಹರಿಣ (ಗಂಗಾತ. ೦೦೬-೩) ; ಕೊನೆಮುಳ್ಳಿಂತಾಗೆ ಹಿಂದುಮುಂದುಗಳೆಲ್ಲ ಕೊನೆದು ಬಾಡಿದ ನಿರತೆಯುಂ ಮಾಲಿಸುವಳು (ಜಾಜಿಪ. ೦೦೪-೨೩೫). ೩. (ಒಂದು ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ) ಬಾಗಿಸು; ಓರೆಯಾಗಿಸು; ವಾಲಿಸು: ಅರಿದರಿಯದೆಯು ಕಾವ್ಯ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನರಂ ತರುಗಳಂ ಮಾಲಿಸುತೆ—ಪ್ರೌಪ ಜಾತ್ಯಗರಂ ಪರಿಪಸುತೆ ತನ್ನನರಸುವ ಕವ್ಯರೆ ತರಂ ಬರಿಯಿಸುತಿರವರೊಡನೆ ತನ್ನನೆಯ್ದಿದರಂ (ಸಂಚಿಪ. ೫೦-೩೯) ; ಬಯಕೆಗಳ್ . . . ನಾಲಗೆಯೊಳೆದ್ದಂತೆ ಬೋಳ ಬಾಯ್ಕೆರದಂ ಕೋಲ್ದಟ್ಟಿ ಕೇಡುಗಳ ಬಳಿವಿಡಿಯಲೆಳಸುತಿಪ ಮಾಲಿಸುವ ಕಪಲ್ಗಳಿಮಾತುಗಳನುಗಿದಂ (ಚಾಜಿಪ. ೦೫೭-೨೬೯). ೪. (ಆಲಂ) ಏರು ಪೇರು ಮಾಡು : ಬದಲು ಮಾಡು: ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಳಿಸು : ಸತ್ಯಥದು ಮಾಲಿಸದೆ[ಚಾಣಾ. ಅಲಸದೆ]ಮಗರುಹು ಗರುಡೋರಗರ ವೈರಂಗಳು ಬಂದ ಕಾರಣಗಳ ತಿಳಿವಂತೆ ವಿಸ್ತರಿಸಬೇಕೆಮಂಗೆ (ಕುರಂಗ. ೩-೧೦).

[ಮಾಲು$_1$ + — ಇಸು$_5$]

ಮಾಲೀಕ 'ಮಾಲಿಕ್' ನೋ.

ಮಾಲೀದಿ 'ಮಾಲುದೀ' ನೋ.

ಮಾಲೀಷ್ 'ಮಾಲಿಶ್' ನೋ.

ಮಾಲೀಸ್ 'ಮಾಲಿಶ್' ನೋ.

ಮಾಲೀಸು 'ಮಾಲಿಶ್' ನೋ.

ಮಾಲು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಓರೆಯಾಗು : ಬಾಗು ; ಓಲು ; ಮೇಲಯ್ಯನೊಡನೆ ತಂದಾಂ ಪೊಸ್ಯ ನಿಜಾಲಯವನು ಮೇಲ್ವನೆಯ ಕಾಲಿಗೆಱಗಿ ಸುಖ ವಿರ್ಪನ್ನ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮಾ[ಚಾಪೂ. ೨೩]ಲಿತು ಪದುನೇಸಜುಬುಟ್ಟು (ಪೊಂಪಚೋ. ೦೫-೩೬); ಲಾಲಿಪ ಪದ್ಮಕ್ಕರವನಳ ನತಾಗುಂದಿ ಮಾಲಿದುವಸಳ್ಳಳು ಬಾಡಿ (ಪೂಪಪ. ೯-೨೩) ; ನಸ್ಸು ಮಾಲಿಪಂಗುಲಿಯಿನ್ನು ನೇರವಾಯ್ತಲ್ಲೆಂದ ಮೇಲೆಲ್ಲರೆದ್ದರಾ ಕ್ಷಣವೆ (ಕಡ. ೫೯-೦೩೦). ೨. ತೂಗಾಡು; ತೊನೆದಾಡು: ಒಲೆ : ಇಂತು ಮದಿರಾಪಾನಮಂ ಮಾಡಿ . . . ಮಾಲುತುಂ ಜೋಲುತುಂ ಕೇಲುತುಂ ಘಲೆಯುತುಂ ಮನಂಗೊಳಪ ತದ್ಮನಿಪಾಜವೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ . . . ಇರ್ದಂ (ಅಜ್ಜಿ- ೩ ೧೦ ೪) ; ಚೆಂದವ ನೋಡಿರೆ . . . ಉಡಿಯ ಘಂಟೆ ಘಳಿಲೆನುತ ನಾಡಿದು ಮೆಲ್ಲನೆ ಪಿಡಿದುಕೊಂಡು ಸಡಗೆ ಪಾಲುತ ಸಡಗರದಲಿ ಬೆಡಗುಮಾಡಿ ಆಡುವ ರಂಗನ (ಪುರಂದ- ೩-೦೦೩-೨); ಕಟ್ಟಾಣ್ಣ ಪಾತ್ರಿಯಾಗಿ ನಡುಗುತ್ತ ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ಮಾಲಿ- ನಡೆಯುತ್ತ, ಬಾಸುಗುಟ್ಟಿ ಆಬ್ಬರಿಸಿದ (ಕೃಕೃಪೂ. ೭೦). 'ಓಲ್ಲು$_1$'. 'ವಾಲ್ಲು$_1$' ಪರಾ.

[ಪೇ. ಕ ತುಳು. ಮಾಲ್ಪವು, ಮಾಲು]

ಮಾಲು$_2$ (ನಾ). ೧. ಓರೆ : ವಕ್ರತೆ : 'ಮಾಲುಗಣ್ಣು' ಪರಾ. ೨. ಬಾಗು ; ತಿರುವು ; ಮುಂಕಾದೇಪಿಕಾಷ್ಟಾನದ ಸಮಿಪದಲಿ ಮುಂದಲು ಹುರಿದ ಹೊಳೆಯಿಂದಂ ಪಡುವಲು ತೆಂಕಲು ಹಲಸಿನ ಮಾನಿ ಕೂಲಂಬಿ ಕೂಡಲು ಅಜಿಯ ಮಾಲಿಂದಂ ಬಿಡಗಲು (ಕೌಚಿ- IX-೫೫. ೪೭೦-೪೦; 1478).

[< ಮಾಲು$_1$]

ಮಾಲು$_3$ (ನಾ). ಸರಕು: ಸಾಮಗ್ರಿ: ಪದಾರ್ಥ : ಸಾವೀಗ ಅವರೆ ಪಾಲಿಗೆ ದೂರದೊಂದು ಲೋಕದ ಮಾಲು (ಪಪಾ. I. ೩೮೫) ; ಸಂಕದ ಕಟ್ಟೆಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೇ ಈ ವ್ಯಾಪಾರದ ಮಾಲುಗಳನ್ನು ತಪ್ಪು ದಾರಿಕ್ಕೆ ತೆಗವುಕೊಂಡು ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ಕಾವಲಿಡುತ್ತಾರೆ (ಕ್ರಪಾಚಾ. II, ೦೫೯).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮಾಲ್]

ಮಾಲು$_4$ 'ಪೊಹಾಲು' ನೋ.

ಮೂಲುಂ, ಮೂಲುಮ್ (ನಾ). ತಿಳಿದಿರುವುದು ; ಗೊತ್ತಿರುವುದು. **ಮೂಲುಮ್**: ನನಗೆ ಮೂಲುಮ್ ಇದ್ದರೆ ನಿಮ್ಮನ್ನೇಕೆ ಕೇಳಲು ಬರುತ್ತಿದ್ದೆ ತಾಯಿ (ಕಂಗರೋ. ೧೩).

ಮೂಲುಂಮೂಡು=ನಿಶ್ಚಯಮಾಡು; ನಿರ್ಧಾರಪಡಿಸು : ಕಬಿಯೂ ಮುಲುಕಿನ ಕಿನಾರೆಗೆ ಬಂದರೆ, ದೊಸ್ರಿಮಾರ್ಗದಿಂದ ನಮ್ಮ ಕಡೆ ಒಬ್ಬ ಶ್ಯಾಣ ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿ, ಎರಡು ಸರಹದ್ದನ್ನು ಮೂಲುಂ ಮಾಡಿಬೇಪು (ಶಾಕೇಂದ್ರ. ೧೩).

[←ಅರ. ಮಅಲೂಮ್, ಮೂಲೂಮ್; ಹಿಂ. ಮೂಲೂಮ್; ಮರಾ. ಮೂಲುಮ್, ಮೂಲೂಮ್]

ಮೂಲುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಗಿಡ; ಕಾಮಕಸ್ತೂರಿ: "ಮೂಲುಕಮೆನಲ್ಕೆ ಕತ್ತುರಿಕಾಮಮೆನಿಸಿಕ್ಕುಂ" (ಪಾಂಗಣ. ೩೯–೨೯). [ಸಂ.]

ಮೂಲುಗಣ್ಣು, ಮೂಲಗಣ್ಣು (ನಾ). ವಕ್ರದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ಕಣ್ಣು ; ಓರೆಗಣ್ಣು : ಷಡೀಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾದ ಆವಳ ಕಣ್ಣು 'ಮೂಲುಗಣ್ಣಾಗಿತ್ತು' (ಣಾಗಸ. ೭೦). **ಮೂಲಗಣ್ಣು** : ಕಾಲಕಾಮ ನಾರಿಯರು ಓಲೆಗಳಿವುದ ಕಂಡೆ ಮೂಲಗಣ್ಣೊಳು ತೊಳಲುವುದ ಕಂಡೆ (ತಿಪಗೀ. ೧೩೭–೨೬೯) ; ಇವನು ಕವ್ಯಗಿದ್ದಾನೆ, ಗಿಣಿಮೂಗು, ಮೂಲಗಣ್ಣು (ಕಠಚ. ೧೦೯). [ಮೂಲು + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಮೂಲುಗಾಡಿ (ನಾ). ಸಾಮಾನು, ಸರಂಜಾಮುಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತು ಸಾಗಿಸುವ ಗಾಡಿ; ಗೂಡ್ಸ್‌ಗಾಡಿ: ತಿಂಮನು ಕೋರಿದಂತೆ ಸೂರಾರ್ಲ್ಲ - ಸಹಸ್ರಾರು ಪತ್ರಗಳು ಮೂಲುಗಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿಳವು ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿ (ಹುಚ್ಚಹು. ೦೬). [ಮಾಲು + ಗಾಡಿ / ಹಿಂ. ಮಾಲ್‌ಗಾಡೀ]

ಮೂಲುಧಾನೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆದು ಹಾವು; ಕೇರೆ : "ಮೂಲುಧಾನೆ = ಕೇರೆ" (ಣಾಚಿಕಾ. ೬) ; "ಮೂಲುಧಾನಃ – ಹೆರೆಗಳೆದ ಹಾವು" (ಟಿಪ್ಪಿ. ೦೩೯). ೨. ಹಾವಿನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ : ಊಸರವಳ್ಳಿ : "ಮೂಲುಧಾನಃ ವಾತುಲಾಯಃ — ೨ ವೂಸರವಳ್ಳಿ ಹಾವು. ವಿಷಗಿಡದ ಹುಳ. ಉಮ್ಮತದ ಹುಳ. ಇದು ಖಟ್ವಾಂಗದ ಆಕಾರವಾಗಿಯೂ ದೀರ್ಘದೇಹವಾಗಿಯೂ ಉದ್ದವಾದ ಬಾಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಮೂಲುಮ್ 'ಮಾಲುಂ' ನೋ.

ಮೂಲುಮತ್ತೆ 'ಮಾಲಮತ್ತೆ' ನೋ.

ಮೂಲೂರ (ನಾ).೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ: "ಮಾಲೂರೆ, ಶ್ರೀಫಲಃ, ಬಿಲ್ವ — ಈ ೩ ಬೆಲ್ಲದತ್ತದ ಪೆಸರ್" (ಪಠಾಮಾ. ೩೨–೪೦) ; ಅದು ಜಂಭೂ ಜಂಭ ರಂಭಾಕಾಳಕ . . . ಕಾಶ್ಮರ್ಯ ಮೂಲೂರ ಲೋಧ್ರೇ [ಪಾಣಾಂ. ಲ್ಲೂರ ಲೊದ್ರಂ]ಗುದಿ ಕಾಕ್ಷಪ್ಪಕ್ಷಪಥ್ಯಾಮಳಕತಿಳಕಭೂರ್ಜಾದಿ ಭೂಜಾವಕೀರ್ಣಂ (ಅಭಚಿ. ೩–೩೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಬೇಲದ ಮರ : "ಮಾಲೂರಃ – ವಿಲ್ವಾವಾಲುಕ, ಬೇಳಕೆ, ಬೆಲ್ಲದತ್ತ" (ಟಿಪ್ಪಿ. ೦೩೪). [ಸಂ.]

ಮೂಲೂರಪತ್ರೆ (ನಾ). ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ : ಪಾಲಾಶಕಲಧೌತಪುಷ್ಪಂಗಳಿಂ ಪಳಸಿ ಮೂಲೂರಪತ್ರೆ ಯಿಾ ನಾಲ್ಕು ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಪ್ರಕ್ಷಾಲಿಸಿ ಪುನಃಪುನಃ ಧರಿಸಲೇಕಾದುದಂ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯವಲ್ಲ (ಗುರುಚ. ೩–೦೭).

[ಸಂ. ಮೂಲೂರಪತ್ರ]

ಮೂಲೆ, ಮಾಳ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಹೂವಿನ ಸರ,– ಹಾರ : "ಸ್ರಗ್, ಮಾಲಾ, ಮೂಲ್ಯಂ ಈ ೩ ಹೂವಿನ ಮಾಲೆ" (ಪಠಾಮಾಂ. ೧೦–೧೧೪) ; ಅಲರ್ಗಣೆಯನಂಗಜಂಗೀಯರೆಂದು ರತಿ ಬರ್ಪ ಮಾರ್ಗಿಯಿಂ ಮಾಲೆಯನಾ ಲಲಿತಾಂಗಿ ಪಿಡಿದು ಕಣ್ಣಂ ಕಲಕ್ಕಮಾ ದಾಶರಥಿಯ ಬಗೆಗಂ ಬಂದಳ್ (ಕಣಾಪಚಾ. ೩–೧೪) ; ಆ ಗಂಧರ್ವದತ್ತೆ ಚಿತ್ರಜಾತಶರಪರುಷಪತಿಗಳ್ಕ ಬಿಂಕದಿಂ ಭೋಂಕೆನೆಟ್ಟು ಮೂಲೆಯುನಿಕ್ಕೆ (ಪಂಭಾ. ೩–೨೯) ; ಮೂಲೆಗೆ ಸುಯ್ಗೆ ಸೂಟ್ಟರುತಿರೆಲ್ಕಳಿಮಾಳಿಕೆ ಮೂಲೆಗಾರ್ತಿಯರ್ವಾಲೆಯನೆತ್ತಿ ನಿಂದಿರೆ ಮುಖೇಂದುವನೀಕ್ಷಿಸುತುಂ ಪೊದ್ದು ತನ್ಮಾಲೆಗೆ ಕಯ್ಯಸುಯ್ಕೆ (ಕಣಾಂಚಿಪ್ರ. ೦೦–೩೦). ೨. ಕಂಠಹಾರ ; ಸರ : 'ಅಕ್ಷಮಾಲೆ', 'ಜಪಮಾಲೆ' ಪರಾ. ೩. ಸಾಲು; ಶ್ರೇಣಿ; ಪಂಕ್ತಿ : ಮಲಯಮಾನಿಲನೆಸಕ ದಿಸುದಿರ್ವಲ್ಗಳ ಮಕರಂದಮಾಲೆಗಳ್ ಪರಿದೆತ್ತಂ ನೆಲದೊಳ್ ಬಿಟ್ಟುಂ ಪಡೆದುವ ವಿಲೋಚನಾಂಬುಗಳಿನಗ್ಗಳಂ ವಿರಹಿಂಗಳಾ (ಕಾರಾ. ೩–೦೩೬); ಮಕುಳಮಾಲೆಯೊಳಾಲಿಸಿದಬ್ಜಿನೀದಳಾವಳಿಗಳ ಮಾಲೆಗುಂದಿಗೆಗಳಿಂ ಸಮುದಾಯುವ ಜಾತಿಳಂಗಳಂ ಅಂತವಂ ನೋಡುತ್ತಂ ಪೋಗೆ (ಕಾಪಾಂಗಾ. ೨೦೩); ದೈವೈತಾದ್ವೈತವನೋದಿ ಏನು ಮಾಡಿದಿರಯ್ಯಾ ; . . . ಸ್ಥಾವರ ಜಂಗಮವೊಂದ ಎಂದು ಸಂಬಂಧನ್ನಕ್ಕ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವಾ ಬಲ್ಲಿಯ ಮಾತಿನ ಮಾಲೆಯಲೇನಹನು (ಬಸವ. ೦೯೦): ೪. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ. ೫. ತುಳುಜನಾಂಗದವರ ಒಂದು ಒಳಪಂಗಡ : ತುಳುನಾಡಿನ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೊಲೆಯರೆಂಬ ಒಂದು ಜಾತಿಪ್ರಭೇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ವಿಚಿತ್ರವಾದೊಂದು ವಾದೋಯಿದೆ (ಪಚ್ಚಲ. ೦೯೦). **ಮೊಳ್ಕೆ** : ೫. ಮಲೆಯಲರ್ಗಳ್ಕಿ ಬಳ್ಕಿ ಮಱಿದುಂಬಿಯ ಮೊಳೆಗೆ ಕಾಯ್ದು ಬಯ್ದು. . . ಜೋಲ್ದರುತ್ಕಳಿಕೆಯಿನಾಮ್ರವಲ್ಲರಿಯೊಳೋಪವರಾ ಪುರನಂದನಂಗಳೊಳ್ (ಅಪಂಪ್ರ.೦–೧೩);ದೀಪ್ತಗಿದಿರಾದ ಪತಂಗದ ಮೊಳೆಯಾದುದುಂ(ಪ್ರಪ್ರ.೪–೦೯);

ಮೂಲೆಹಾಕು = ೧. ಮದುವೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಧೂವರರು ಪರಸ್ಪರ ಹೂವಿನ ಹಾರವನ್ನು ತೊಡಿಸು: ವರಿಸು : ಹಿರಿಯಾದ ಅಂಬೆಯು. . . ಅವನಿಗೇ ಮೂಲೆಹಾಕಬೇಕೆಂದಿದ್ದಳು (ಪಚಪಾ. ೩). ೨. ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಹೂಮಾಲೆಯಂನ್ನು ಹಾಕು.– ತೊಡಿಸು : ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ವಂದನಾರ್ಪಣೆ ಮಾಡುವಾಗ ಆಹ್ವಾನಿತರಿಗೆ ಮಾಲೆ ಹಾಕುವುದು ವಾಡಿಕೆ (ಕಾಪ್ರ). [ಸಂ. ಮಾಲಾ]

ಮೂಲೆಕಾರ 'ಮಾಲೆಗಾಱ' ನೋ.

ಮೂಲೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಹೂವು, ಮಣಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ಹಾರವನ್ನು ಕಟ್ಟು,—ರಚಿಸು : ಮೂಲೆಗಟ್ಟುತೆ ನೋಟಿಕರ ಕಣ್‌ಮಾಲೆ ಗಟ್ಟುವರೊರ್ವೆ . . . ಅಲ್ಲಿಯ ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರು (ಪಾಕ್ಕಾ. ೨–೦೨) ; ಇತ್ತರವಲಿ ಮಾಲೆಗಟ್ಟಿ ಮಾಜಿಪ ಹೆಂಗಳರ್ತಿಯನೇನ ಬಣ್ಣಿಪುವೆ (ಕಂಪಪ. ೬–೬೨): ಕಟ್ಟುವೆನು ಕತೆಯೊಂದ ಬನದ ಗವಿಯಿಂದಾಯ್ದು, ಮರಮೆಯಿಂದ ದನೆತ್ತಿ ಕೊಯ್ದು, ಎದೆಯನಪ್ಪಲು ಮಾಡಿ ಮಾಲೆಗಟ್ಟುವ ತೆರದಿ ಅಳವಿರವ ನೆನೆನೆನೆಲಿ ಕೋವು (ಪಕ್ಕ. ೪೯–೦೯). ೨. ಸಾಲುಗಟ್ಟಿ ನಿಲ್ಲು; ಸಾಲಾಗಿರು : ಅಂತು ದೇವರ್ ದೇವಸೊಸಾವಗಮಾದ ತಂತಮ್ಮಿಪರದಿಂ ಮಾಲೆಗಟ್ಟಿ ದುಗ್ಧವಾರಿಪೂರಿತ ಕನಕಕಳಶಂಗಳಂ ತಂದು ಗೊಂದಣಿಸಿ ನಂದಣಿಸಿ ನೀಡಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಕ್ಷ. ೭-೮೩ ೪). [ಮಾಲೆ + ಕಟ್ಟು]

ಮೂಲೆಗಾತಿ (ನಾ). ಹೂವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಮಾರುವವಳು ; ಹೂವಾಡಿಗಿತ್ತಿ : ಮಾಜಿಸಿದನ್ನೆ ದಿಟ ಮಾಲೆಗಾತಿಯ[ಪಾಣಾಂ. ಘಟ್ಟಿವಾಳ್ತಿಯ] ಮೈಯ ಮಾಹೊಜಿಡ (ಕುಬಾಸ್ತ್ರ. ೦೨–೦೭)ಃ ಪುಷ್ಪಮಾಲೆಯನೊರ್ವ ಚತುರವಿಟನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಳು ಮಾಲೆಗಾತಿ ತಾನತಿಶಯರೂಪಿನ ಬೆಡಗಿ (ಕರ್ಣಕ. ೦–೦೦೬); ಪರಿಮಳವೆರೆದಿಂಪಿನ ದಿವ್ಯಪುಷ್ಪವ ಪರಿಕೊಂಡತಿ ಪರುಷದಲಿ ಸರಗಟ್ಟಿ ಬೆಲೆಗೆ ಮಾಜುವ ಮಾಲೆಗಾತಿಯರಿರವ ನಾನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಕಂಪಪ.೨-೬೩). [ಮಾಲೆ + — ಕಾತಿ]

ಮೂಲೆಗಾರ 'ಮಾಲೆಗಾಱ' ನೋ.

ಮೂಲೆಗಾರ್ತಿ (ನಾ).– ಮೂಲೆಗಾತಿ : ಅಂ ಮುನ್ನಿನ ಭವದೊಳ್ ಪ್ರಿಯು ಸೇನೆಯೆಂಬ ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯೆಂ (ಪಚ್ಚಾಣ. ೧೭-೦೦೬); ಚಲ್ಲವಾಡಿ ಪೂವತ್ತುವ

ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರವೆಂದರಿಕೇಸರಿ ನಿಂದು ನೋಡಿದಂ (ಕಂಚಣ. ೪-೯೦); ವರಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೊಲ್ಲೆಗಳೊಳ್ ಬೆರಸಿಪ ಮಧುಳೆರಕದಂಬದಿಂದಂ ನೀಲೋತ್ಪಲರ ಮಂ ಪನ್ನಾಕ್ತಿಕಮಂ ಪೊಲ್ತಿರೆ ಮೆಜ್ಜಿದಳ್ ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿ ವಂಗಿಗಾರ್ತಿಯ ವೋಲ್ (ಗಿಂಕ. ೨-೪೬). [ಮಾಲೆಗಾಜಿ + — ತ್ತಿ$_1$ (< — ಇತ್ತಿ)]

ಮಾಲೆಗಾಜಿ, ಮಾಲೆಕಾರ, ಮಾಲೆಗಾರ (ನಾ). ೧. ಹೂವಿನ ಹಾರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಮಾರುವವನು; ಹೂವಾಡಿಗ: "ಮೋಳಾಕಾರಃ, ಮಾಲಿಕಃ, ವಾರಿಪಾರಿಕಃ– ಈ ೩ ಮಾಲೆಗಾಜಿಂ" (ಶಣಾಮು. ೩೬-೪೩); ಪುಗೊಯ್ದ ವಸಂತಕನೆಂಬ ಮಾಲೆಗಾಜಿಯರಸನ ಸಾವಂ ಕಂಡು (ಪಣ್ಣಾಣಾ. ೦೪೦-೨೫); ಪಂಗಪಂಗಿಪ ಜಾದಿಪೊಂಗೇದಗೆ ಮಲ್ಲಿಗೆಯೆಂಬ ಪಲವು ಪೂಮಾಲೆಗಳಂ ಬಗೆಯಱಿದು ನೀಡುಗುಂ ಮಾಲೆಗಾಜಿನಂ ಪೋಲ್ತುದಗ್ರಮಾಲ್ಯಮಹೀಜಂ (ಕಂಚಿ. ೫-೩೬); ಕಟ್ಟಿಯುಮೇಸೊ ಮಾಲೆಗಾಜಿಸ ಪೂಸಬಾಸಿಗಂ ಮುಡಿವ ಭೋಗಿಗಳಲ್ಲದ ಬಾಡಿ ಪೋಗದೇ (ತಪಂಪು. ೦-೪೩). ೨. ತೋಟವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವವನು; ಮಾಲಿ: ಕಂಡಪರ್ ಕಾಮಿಸಿ ಮಾಲೆಗಾಜಿಯೊಸೆದೋವಿವ ಪೂವಿನ ತೋಂಟಮೊಪ್ಪಗುಂ (ಗಿಂಕ. ೫-೬೨); ರಾಜಗೃಹಪುರ ವನೆಯೆಂಬಂದು ಪೂಜಿಗಣುದ್ಯಾನದೊಳ್ ವಿಶ್ವವಿಸಿರ್ದನನ್ನೆಗವಲ್ಲಿಯ ಮಹತ್ತರನಪ್ಪ ಮಾಲೆಗಜಂ ಬಂದು ನೋಟ್ಟಾಗಳ್ (ಜಃಪಸಂ: ೫೦೪-೬). **ಮಾಲೆಕಾರ**: ೧. ಪೂಗಳಿಂದ ತಮ್ಮವಯವಸಂದರ್ಯಮಂ ವಿಟರಿಗೆ ತೋರಿಸುವಂತೆ ಮಾರುವ ಮಾಲೆಕಾರರ ಬಾಲೆಯರಿಂ (ತಿಗಂಂ. ೫-೦). **ಮಾಲೆಗಾರ**: ೧. ಹೂಗಳಿಂದ ಹಾರ ಮಾಡಿ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಒದಗಿಸುವವನು ಮಾಲೆಗಾರನಾದ (ತಮಿಳು–ಮಾಲೈಕ್ಕಾರ) (ಶಾಸನ. ೬). [ಮಾಲೆ + —ಕಾಜಿ]

ಮಾಲೆಗಾಜಿಗೇರಿ (ನಾ). ಹೂವಾಡಿಗರು ವಾಸಿಸುವ ಓಣಿ,– ಕೇರಿ: ಆ ಪೂವಿನ ಪೊಟ್ಟಿನೊಳ್ ದೇವಕೀನಂದನಂ ಮಾಲೆಗಾಜಿಗೇರಿಯೊಳ್ ವಿಹರಿಸುತ್ತುಂ ಬರ್ಪಲ್ಲಿ (ಜಗಕ. ೩-೦೦೫). [ಮಾಲೆಗಾಜಿ + ಕೇರಿ]

ಮಾಲೆಗಿಡಿ (ನಾ). ಒಂದರ ಹಿಂದೆ ಮತ್ತೊಂದರಂತೆ ಬರುವ ಕಿಡಿ; ನಿರಂತರವಾಗಿರುವ ಕಿಡಿ: ಸುಯ್ಲುಗಳ ಕಾರ್ಬೊಗೆಯ ಮುಸಕದ ಮಾಲೆಗಿಡಿಗಳ ದಾಡಿಗಳ . ರಣಧೂಳಿಯುಂಪ್ಪರದಸಮಭಟರೊದಗಿದರು ಸಮರವಲಿ (ಪೊಣಾ. ೬-೦೪-೫೦). [ಮಾಲೆ + ಕಿಡಿ]

ಮಾಲೆಗೇರಿ (ನಾ). = ಮಾಲೆಗಾಜಿಗೇರಿ: ಮುದನಮಾದವಮತ್ಕೇಭವನು . . . ಚದುರರಸನಿಗಿತ್ತಸೆಂಬೊಲು ಪದಿದ ದಳಲೆಯು ಗಂಧಕುಂಕುಮ ಚದರಿಯೋಕುಳಿಯಾಡುತ್ತೆದಿತ್ತು ಮಾಲೆಗೇರಿಯೆಲಿ (ಶಾಗಚ. ೬-೦೪).

[ಮಾಲೆ + ಕೇರಿ]

ಮಾಲೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಒಂದರ ಹಿಂದೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬರು; ಸಾಲಾಗು: ಮಾಲೆಗೊಳುತ್ತುಮೊತ್ತರಿಸಿ ಪಾಯ್ವ ಸರಲ್ಗಳಿನುಂಕ್ಕೆ ವಿಸ್ಫುಲಿಂಗಾಲಿ ಬರಲ್ ಸರಲ್ಕಟಿ ಸಿಪಿಲ್ಕಟಿಯಂ ಗೆಲೆಪಂದುದೇಂಬಿನಂ ಶ್ರೇಧರಂ ಕಱುತ್ತು ಕಟಿಯುತ್ತಿರೆ ಮಾರ್ಗಣವೃಷ್ಟಿದುಂ (ಪಗಪ. ೦೩-೭೭).

[ಮಾಲೆ + ಕೊಳ್$_1$]

ಮಾಲೆಜೊಡರ್ (ನಾ). ಸಾಲಾಗಿರುವ ದೀಪ; ಸಾಲುದೀಪ: ಮಾಲೆಜೊಡರ್ ನವಚಂಪಕಮಾಲೆಯವೊಲ್ ಮೊಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮಾರ್ಪೊಳೆಯೆ ಕರಂ ಲೀಲಾಪತಿ ಪತಿಯಾಪ್ತಾಲೋಲತೆಯಿಂದೊಸೆದು ದೇವಿಯಂ ಪೂಜಿಸಿದಳ್ (ಅಣಾವ. ೦೦-೬). [ಮಾಲೆ + ಸೊಡರ್]

ಮಾಲೆದುಂಬಿ (ನಾ). ದುಂಬಿಗಳ ಸಾಲು...ಸರಣಿ: ಅವಳ ಕುರುಳ್ಗೆ ಮಾಲೆದುಂಬಿಗಳೆಣೆಯೆ (ಪಚರಿ. ೦೦೬ ಕ್ರಿಯೋ). [ಮಾಲೆ+ದುಂಬಿ (< ತುಂಬ್ಬಿ)]

ಮಾಲೆದೊಡಂಬೆ (ನಾ). ಹೂವಿನ ಗುಚ್ಛ; ಹೂದಂಡೆ: ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರ ಮೇಲ್ಗೈಗಳೊಳ್ ಸಾಲೊ ಂಡು ನೇಲ್ವ ಮಾಲೆದೊಡಂಬೆಯಂ ತೂಗಿ (ಣಪಾಕ್ಕ. ೩.೨೪). [ಮಾಲೆ + ತೊಡಂಬೆ]

ಮಾಲೆದೊಡರ್ (ನಾ). ಹೂವಿನ ಆಧರಣ; ಪುಷ್ಪಾಲಂಕಾರ: ಪಗಲ ಕಯ್ದಿಂ ಮಿಗೆಯ ಕಾಲ ಹಾಪೆಯ ನೊತ್ತದ ಬಾವುಲಿದು ಮಾಲೆದೊಡರ ಮಾಸಾರ್ಗಳ ಮಂತ್ರಣದೊರಂ (ಗಿಂಕ. ೫-೦೦೩೪). [ಮಾಲೆ + ತೊಡರ್$_2$]

ಮಾಲೆಪೂವು 'ಮಾಲೆವೂ' ನೋ.

ಮಾಲೆವಡಿಗ (ನಾ). ಹೂವಾಡಿಗ; ಮಾಲೆಗಾರ: ಮಾಲೆಯಂ ಜೀವಿಸುವಂ, ಮಾಲೆವಡಿಗಂ (ಶಬ್ದಾಮು. ೪೦೬ ಕ್ರಿಯೋ).

[ಮಾಲೆ + — ವಡಿಗ]

ಮಾಲೆವಡಿಗಿತಿ (ನಾ). ೧. ಹೂವಾಡಿಗನ ಹೆಂಡತಿ. ೨. ಹೂವಾಡಿಗಿತ್ತಿ: ಪಾವಡಿಗಿತಿ, ಪೂವಡಿಗಿತಿ, ಮಾಲೆವಡಿಗಿತಿ (ಶಬ್ದಾಮು. ೦೧೨ ಕ್ರಿಯೋ).

[ಮಾಲೆವಡಿಗ + — ಇತಿ$_1$ (< — ಇತ್ತಿ)]

ಮಾಲೆವೂ, ಮಾಲೆಪೂವು (ನಾ). ೧ ಹೂವಿನ ಹಾರ; ಪುಷ್ಪಸರ: ಕತ್ತುರಿಬೊಟ್ಟನಿಟ್ಟು ಬಿಡುಮುತ್ತಿನ ಸೇಸೆಯನಿಕ್ಕಿ ಮಾಲೆವೂಮಿತ್ತಿ . . . ವಿದೇಹ ಸಾರಥಿಸಸಾರದ ರನ್ನದ ಬಾಯಿನಂಗಳಂ ಚಿತ್ರವಿಕಾಸವಂ ಪಡೆದಳೆಂದುಪರಾಜಿತೆಗಂ ಸುಮಿತ್ರೆಗಂ (ಪಂಣಕು. ೫-೦೨೬); ಸೌರಭಚಯಂ ಸುಯ್ಗಂಒಸಿಂದಾವಗಂ ದಳವೇಜುಕ್ತಿರೆ ಪೂತ ಜಂಗಮಲತಾಸಂದೋಹ ಮೆಂಬಂತೆ ಕಣ್ಗೊಳಸುತ್ತಿರ್ಪುದು ಮಾಲೆವೂದಳೆದೆ ಮೂಳಾಕಾರನಾರೀಜನಂ (ಪಂಪ್ರತಿ. ೦-೦೬೨) ; ಪುಲ್ಲವಡಿಗಿತಿಯರೆತ್ತಿ ಪಿಡಿವ ಮಾಲೆವೂವಿನ ನಲುಗಂಪಿಂಗೆ ಕವ್ವರೆಗೊಂಡು ಮುತ್ತಿ ಮುಸುಜಂ ಚೊರವ ಮಜ್ಜುಂದುಂದಿಗಳಂಚರದೊಳಂ (ಕ್ಯಾಣ. ೪೪). **ಮಾಲೆಪೂವು**: ೨. ಹಾರವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬೆಳೆಸುವ ಹೂವು: ಸನ್ಯಾದೀವಿಗೆ ಸೊಡರೆಣ್ಣೆಗೆ ಘಾಣ ೧ ಮೂಲೆಪೂವಿಗೆ ತೋಟ ೧ (ಪಿಇಾ. ೫೫. ೨೬-೦೪; ೧೦೩೦).

[ಮಾಲೆ + ಪೂ$_1$]

ಮಾಲೆವೂಗಾಜಿ (ನಾ). = ಮಾಲೆಗಾಜಿ: ಮಂಡಿವಾಳ ಮಾಲೆವೂಗಾಜಿ ಕುಂಬಾಜಿ . . . ಜೊಳಾಯತರ ಕೇರಿಗಳೆಡವಿಡದೊಪ್ಪಿದವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿಚಾಪು. ೦-೭೭).

[ಮಾಲೆವೂ + — ಕಾಜಿ]

ಮಾಲೆವೂಡು (ಕ್ರಿ). ಮುದುಮೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಹಾಕು: ವರಿಸು: ಅಂತೆಯ್ದೆ ಸೋಲ್ತುಮಧಿಕಲಜ್ಜಾಭಾವದಿಂ ಮಾಲೆವೂಡಲಜ್ಜಾಯದೆ ಕುಮಾರಗ್ರೀವಾಲೋಕನೆಯಾಗಿರೆ (ಕಾಂತಿಪು. ೫-೦೫೪, ೫).

[ಮಾಲೆ + ಪೂಡು]

ಮಾಲೆಸೂಡು (ಕ್ರಿ). = ಮಾಲೆವೂಡು: ಸ್ವಯಂವರದೊಳ್ ಸುಮತಿಯೆಲ್ಲರಂ ನೋಡಿಬಸುರುವಂ ಪೆಚ್ಚದೆ ಸಿರಿದಿನ್ನಿಂಗೆ ಮಾಲೆಸೂಡಿದೊಡೆ (ಪಣ್ಣಾಣಾ. ೦೦೬-೫೦); ಚೆಲ್ವಿಡಿದಿರ್ದ ರೂಪು ದೃಷ್ಟಿಗೆ ವರೆ ಪೂಡದುರಾಜನನೆ ಕ್ಷಾಂತಿ ಮನಂಬುಗೆ ಮಾಲೆಸೂಡಿದಳ್ (ಪಂಚಣಾ. ೫-೦೦೬); ನೀಳ್ದ ಬಾಹುಲತೋಳ ಮೊದಲ್ ಮದನಾನುರಾಗದುಂ ಸಾಲಿಡೆ ಸಾರ್ದು ಸೀತ ರಘುವಂಶನಮೇರುಗೆ ಮಾಲೆಸೂಡಿದಳ್ (ಪಂಣಾಮು. ೩-೧೫). [ಮಾಲೆ + ಸೂಡು$_1$]

ಮಾಲೋಪಮಾನ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅನೇಕ ಉಪಮಾನಗಳು ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ ಹೆಣೆದು ಬರುವ ಒಂದು ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ: ಜನಿತ ಪ್ರಗಲ್ಭದೊಳ್ [ಮಾನ]ದೊಳ್ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದೊಳ್ ನಿಜೋದಾರತೆಯೊಳ್ ಅನುಪಮಗುಣದೊಳ್ ಶ್ರೀಶಂ ಘನಮೆನೆ ಮಾಲೋಪಮಾನಭೇದಮಿದಕ್ಕುಂ (ಕಣಾ. ೩-೩೦). [ಸಂ.]

ಮಾಲೋಪಮೆ (ನಾ). = ಮಾಲೋಪಮಾನ: ಉಪಮಾಲಂಕಾರವು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ದೀಪಕಾಲಂಕಾರದ ಛಾಯೆಯನ್ನೊಳಗೊಳ್ಳಬಹುದು. ಇದಕ್ಕೆ 'ಮಾಲೋಪಮೆ'ಯೇ ಉದಾಹರಣೆ (ಕ್ರಿಣ್ಣಾಕೋ. ೨೦೪).

[ಸಂ. ಮಾಲೋಪಮಾ]

ಮಾಲ್ಕಿ, ಮೂಲಕಿ, ಮಾಲ್ಕೀ (ನಾ). ಒಡೆತನ; ಸ್ವಾಮ್ಯ: ಮಾಮಲೇದಾರರಿಗೆ ಈ ತೋಟವು ತಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಮಾಲ್ಕಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು. ಇಬ್ಬರೂ ಅದನ್ನು

ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದಾಗಿ . . . ಸಾದರಪಡಿಸಿದ್ದ (ಕುಕಪ. ೯). **ಮಾಲಕೆ** : ಹೊಲಗಳು ಯಥಾವ್ರಕಾರ ಲಾವಣಿಯಾಗಿದ್ದವೆ. ಅವುಗಳ ಮಾಲಕಿ ನರಪರಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯದೇಕು (ಶಮುಚಾ. ೧೪೬). **ಮಾಲ್ಕೀ** : ಅನಂತಶಯನಗುಡಿಯ ಎದುರಿನ ದುನೆಯಿ ಹಿತ್ತಲದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಮಾಲ್ಕೀಯು . . . ಒಂದು ಮನೆಯಿದೆ (ಕಕ್ಕಶ. ೦೫೦); ಇಷ್ಟೆ ದಿನಾ ಈ ಅಸ್ತಿನಾ ಉಣೋತ ಬಂದೀನು. ಇನ್ನ ಮ್ಯಾಗ ಅದರ ಮಾಲ್ಕೀ ನಿಂದ ಆತು (ಸ್ರಕಾಹು. ೦೦).

[←ಪಾರ. ಮಾಲಿಕ್; ಹಿಂ. ಮಾಲಿಕೀ; ಮರಾ. ಮಾಲಕೀ]

ಮಾಲ್ಕೀ 'ಮಾಲ್ಕಿ' ನೋ.

ಮಾಲ್ಕೀಹಕ್ಕು (ನಾ). ಒಡೆತನದ ಹಕ್ಕು : ಸ್ವಾಮ್ಯದ ಅಧಿಕಾರ : ಗೌರಿಶ . . . ಕಾಮಿನಿಯಕ್ಕ ಮಾಲ್ಕೀಹಕ್ಕಿನಿಂದ ಕಣ್ಣು ಸಣ್ಣಗೆ ಮಾಡಿ ಮುಗುಳುನಗೆ ಬೀರಿದ (ಕುಚೆ. ೦೭೦). [ಮಾಲ್ಕೀ (< ಮಾಲ್ಕಿ) + ಹಕ್ಕು]

ಮಾಲ್ಗುಜಾರಿ ' ಮಾಲಗುಜಾರಿ ' ನೋ.

ಮಾಲ್ಮೆ (ನಾ). ಸಲುಗೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದುದು : ಅಧಿಕಪರಿಚಯದಿಂದಾದುದು : ನೀನು ಮಹಾರಾಣಿಯಾಗುವುದಕ್ಕೆ ನಾನು ಅಡ್ಡಬರಲಾರದು. ಅಕ್ಕನಿಗೆ ಕಲ್ಯಾಣವಾದರೆ ನನಗೂ ಸಂತೋಷವಲ್ಲವೆ ? ಜತ್ತಾರು ವರ್ಷ ಒಟ್ಟಾಗಿದ್ದುದರ ಮಾಲ್ಮೆ ಈ ಕಣ್ಣೀರು (ಕಾಂಚಾ. ೬೪).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಪಾಲಿವಿ = ಚಿಕ್ಕಂದಿನ ಸ್ನೇಹ; ತೆಲು. ಮಾಲಿವಿ = ಸಲುಗೆ. ವಾತ್ಸಲ್ಯ]

ಮಾಲ್ಯ (ನಾ). ೧. ಹೂವಿನ ಹಾರ. – ಸರ : "ಸುಗ್ಗಿ ಮಾಲ್ಯಾವಲ್ಯಂ _ ಈ ತ್ರಿ ಹೂವಿನ ಮಾಲೆ" (ತಣಪು. ೪೦–೪೯); ವಸನಾಭರಣ ಮಾಲ್ಯವನು ಲೇಪನಾದಿಗಳನೆಸವ ವಾಹನವು ಮೊದಲಾದವೆಲ್ಲವ ಕೊಡಲು (ಪ್ರಿಭಾ. ೦೪–೩೩) ; ಅರಸನತಿಪ್ರಮೋದದಿನವರಿಮಿತಧನಕನಕಗಮನಮಾಲ್ಯ ಮಣಿಭೂಷಣಂಗಳಂ ಮಾಹೇಶ್ವರಾರಾಧನಂಗೆಯ್ದು (ಜಾಕಥೀ. ೪-೩೮೨). ೨. [ಜೈನ] ಭೋಗಭೂಮಿಯ ಹತ್ತು ವಿಧವಾದ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಹೂಮಾಲೆಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ : ಮಾಲ್ಯಾತೋದ್ಯಜ್ಯೋತಿರ್ಮಾಲ್ಯಾಭರಣಪ್ರದೀಪವನನಾಶನ ಸತ್ಕಲ್ಪಗೃಹ ಪಾತ್ರ ರಾತ್ರಿಗಣಾಖ್ಯರ್ಚಿತ ದಶವಿಕಲ್ಪಕಲ್ಪಕುಪಂಗಳ್ (ಜಾಕೃಪ್ರಪ. ೦೬–೩೪).

[ಸಂ.]

ಮಾಲ್ಯಪುಷ್ಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೆಣಬು : "ಮಾಲ್ಯಪುಷ್ಪ – ಕಿಜಿಯ ಸಣಬು" (ಓಹಿ. ೦೩೪). [ಸಂ.]

ಮಾಲ್ಯಮಹೀಜ (ನಾ). = ಮಾಲ್ಯ ೨ : ಮಗಮುಗಿಪ ಜಾದಿ ಪೊಂಗೇದಗೆ ಮಲ್ಲಿಗೆಯೆಂಬ ಪೇರ್ತ ಪೂಮಾಲೆಗಳಂ ಬಗೆಯಱಿದೋಲಗಿಪುದು ಮಾಲೆ ಗಾಣಿಸಂ ಪೋಲ್ತುದಗ್ರಮಾಲ್ಯಮಹೀಜಂ (ಅಪ್ರ. ೩–೩೬). 'ಮಾಲ್ಯಾಂಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಾಲ್ಯವಂತ (ನಾ). ೧. ಮಾಲೆಯಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು ; ಹಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು. ೨. ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು: ತಾನೆಡೆಗಡೆ ಗಂಗಾಜಲೋದ್ಧತಿಗೆ ತವೆ ಸವೆಪುತಿಹ ಮಾಲ್ಯವಂತದ ಹಪಣಿನಿತು (ಪಪ್ರ. ೦೯–೨೬) ; ನಿತಾಂತ . . . ಮಾಲ್ಯವಂತ . . . ವೈಕಂತಕವೆಂಬೈದು ನಗಂಗಳೇ ಮೂಡಣಮಂದರಗಿರಿಯ ಟೆಂಕಣ ಗಂಧಮಾದನಶೈಲದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುವು (ಪವೀ. ೨೦೯). ೩. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು.

[ಸಂ. ಮಾಲ್ಯವತ್]

ಮಾಲ್ಯಾಂಗ (ನಾ). = ಮಾಲ್ಯ ೨ : ಅದಿವರ್ಷ್ಮತ್ರೆಯ ಪಕುಲದ ನಾಗದ ಪೊಂಗೇದಗೆಯ ಹೇಮತಾವರಸದ ಕುಂದವ ಬಣ್ಣವಾಸಿಗಂಗಳನುದಾತ್ತ ಮಾಲ್ಯಾಂಗಮಹಿರುಹಂ ಕುಡುತಿರ್ಕುಂ (ಜಾಂತಿ. ೬–೦೦೨) ; ಮಾಲ್ಯಾಂಗ ಮೆಂಬುದು ಜಾತಿ ಕೇತಕೆ ಪುರುವಕ ಪ್ರಭೃತಿ ಸರ್ವರ್ತುಕಧಾನ ವಿಶೇಷಂಗಳೀನೀವುದು (ಜಾಕಂಪ್ರ. ೯). 'ದೀಪ್ಯಾಂಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಾವ 'ಮಾಮ' ನೋ.

ಮಾವಂತ, ಮಾವತ, ಮಾವುತ, ಮಾವ್ತ, ಮೌಹುತ (ನಾ). ಆನೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವವನು : ಮಾವಟಿಗ : "ಹಸ್ತಿಪಕಃ, ಹಸ್ತ್ಯಾರೋಹಃ, ನಿಷಾದೀ _ ಈ ೩ ಮಾವಂತಂ" (ಹಣಾಯು. ೬೮–೭೨) ; ಕರಿಕರಮುಂ ಮಾವಂತನ ಕರಮುಂ ತಶ್ಚಾಂಜ್ಯಶಿರಮುಮೊಡನೆಸರಂಳೆ (ಕಂಚಣಾ. ೦೨–೬೬); ಮುರಿಪ್ಪ ರಾಮರ್ ಸುಬಂದರ್ ಕರಿಶಿಕ್ಷಿಕರಶ್ವಶಿಕ್ಷೀಧರ ಜೋದರ ಮಲ್ಲರ ಮಾವಂತರ ಮಂದುರಿಗರ ನೆಗಟ್ಟುವಾಸವಾರಿಗಳ ಕೀರಿಗಳೊಳ್ (ಜಾಪ. ೬–೨೬) ; ಕರಿಗಳನು ಕೌರವನ ಮಾವಂತರಿಗೆ ಕೈಗೊಳಿಸಿದರು (ಶಾಣ್ಮಪ. ೧೬–೭೨). **ಮಾವತ** : "ನಿಷಾದಿ ಹಸ್ತ್ಯಾರೋಹನೆನಲು ಮಾವತನಕ್ಕುಂ" (ತುಂಗಣಾ. ೪೭–೫) ; ಉಬ್ಬಿ ನಡೆದು ಬರುತಿಹ ಕರಿಘಟೆಗಳನಬ್ಬರಿಸಿಯು ಮಾವತರು ಕೊಬ್ಬಿದ ತನುವ ತಿವಿದು ಮೇಘವಿತ್ತಣಗೆಬ್ಬಿಸಿದರು ಸುಳಿಗರು (ಅಂಶಾ. ೬–೦೨೯). 'ಮಾವತಗೇರಿ' ಪರಾ. **ಮಾವುತ** : "ಹೋದಂ ಮಾವುತನು" (ಕಬಕಾ. ೦೩೨) : ಕತ್ತುರಗಾಳಿಯಂ ಖಿಂಡತುಂಡಮಾದಾಗೆ ಪೊಯ್ದುತಿರೌದ್ರಂ ಒರೆ ಮಾವುತರ್ (ಅಂಪ್ರಕ. ೪–೭೮); ರಾವುತರು ಸೆಲ್ಲಿಸಿದರಗ್ಗದ ಮಾವುತರನಾನೆಗಳ ತುಡುಕೆ ಹಯಾವಳಿಯ ಬೀಸಿದರು ರಥಿಕರು ಹಾಯ್ಸಿದರು ರಥವ (ಶಾಣ್ಮಕ. ೩–೦೩) ; ಗಿರಿಶಿಖಿರದೆ ಪೂ ತುಂಬಿದ ಕಕ್ಕೆಯಂ ಮರದಂಷ್ಟಯತಿಚೆಲುವಿಂದೆ ಪರಿವರಿಯೂಧರಣದ ಶೃಂಗಾರದೆ ಮೆಱೆದರು ಮಾವುತರಾಗ (ಕಂಪಂ. ೨೬–೦೦೪). **ಮಾವ್ತ** : ಮೊಱೆವ ಬೊಬ್ಬೆಗೆ . . . ಮಾವ್ತರೆಂ ಕೆಡಿಪಿಯಾವೆಗಳ್ ತಿರುಗುತಿರ್ದುವು (ಪಪ್ರ. ೨೯–೨೪) ; ಹೊಕ್ಕು ಮಾವ್ತರೆ ಮುರಿದು ಗಜಗಳ ಡೊಕ್ಕೆಯೊಳು ಚಾಚಿದರು (ಅಪಂಡಾ. ೩–೬–೩೩) ; ಬೊರೆಬೊರೆದು ಹೂಂಕರಿಸೆ ಮಾವ್ತರು ಕರದಿ ತಟ್ಟುತ ಮಸ್ತಕಾಗ್ರವ ಹೊರಜಿ ಘಂಟಾವಳಿಯು ಸೈತಿರಿಸುತ್ತ ತರುಬುವರು (ಕೋಗಯು. ೨೦–೦೩). **ಮಾಹುತ** : ಮದಕರಿಯು ಮಾಹುತನ ಕುದುರೆ ಕಾರಾಹುತನ ಹದುಳವನಱಿದು ವ್ಯಥವಂತೆ ಸೂಳೆ ತಪಗೊದಗುವರನಱಿಗು (ಸರ್ಗಾ. ೦೯–೦೩) ; ಅವನ ಚಿತ್ತವು ಮದ್ದಾನೆಯನ್ನು ಪಳಗಿಸುವ ಮಾಹುತನ ಕಜ್ಜವನ್ನು ಎಸಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ರುಪಮು. ೦೩). 'ಮಾವಂತಿಗ', 'ಮಾವಟಿಗ' ಪರಾ. [< ಪ್ರಾ. ಮಹಾಮತ್ತ-/ಸಂ. ಮಹಾಮಾತ್ರ-/ತಮಿ. ಮಾವುತ್ತನ್ ; ತುಳು. ಮಾವತೆ, ಮಾವುತೆ; ತೆಲು. ಮಾವುತುಡು-/ಹಿಂ. ಮಹಾವತ್ ; ಮರಾ: ಮಾಹೂತ್, ಮಾಹೂವ್, ಮಹಾತ್, ಮಹಾದ್]

ಮಾವಂತಿಗ, ಮಾವತಿಗ, ಮಾವುತಿಗ (ನಾ). = ಮಾವಂತ : ನಿಸೀದಿ– ಮಾವಂತಿಗಂ (ಶಮುದ. ೨೫೬ ೨೩೫); ಗಂಧಸಿಂಧುರಂ . . . ಮದ್ಯಶ್ಯಿಯಿಂದತ್ಯರಿತ್ರಲ್ ಪರಿದೋಡಿ ಮಾವಂತಿಗನೆಂ ಕಾಡುತ್ತುಮಿರ್ದುದಂ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಸಾಮೋಪಾಯಪ್ರಯೋಗದಿಂದಲಾನಸ್ತಂಭದಂತಿಕಕೆ ತಂದು ನಿಲಿಸುವುದುಂ (ಜಾರಕ್ಷ. ೪–೨೬ ಕ). **ಮಾವತಿಗ** : ಗಗನಪವನದ ಮೇಲೆ ಉದಯಿಸುಮುಖವನುಳಾವ ಸದಮದಗಜವ ನಿಲಿಸುವ ಮಾವತಿಗ ಬಂದ (ಅಪಕಂ. ೦೯೦–೩೦೦); ಮಾವತಿಗನ ಕಾಲಂ ಪಿಡಿದೋವದೆ ನೆಲೆದವ ನನಿಕ್ಕಿಯಂಕುಸಮುಂ ಕೊಂಡಾ ವಾರಣಮಸ್ತಕದಿನಿಳಿವಲ್ಲಭರ್ದನೆತುಳ ಸತ್ತ್ವಸಮಗ್ರಂ (ಪಚಕು. ೭–೦೦೨); ರಾವುತರ ಮಾವತಿಗರ ತೇರಾಳ್ಗಳ ಚಪ್ಪರಣೆಯೊಳ್ ಕಲಿರ್ವ ಹಯದ ಗೀಟ್ದುವಾನೆಯ ಕಿಱಿಗಿಱಿವ ಪೊಂದೇರೋರಣವಿಂಬಿದಿದೆ. . . ಪೆಡೆ ನಡೆಯುತಮಿರ್ದುದು (ಜಾಪ್ರಕ್ಷ. ೩೦–೩). **ಮಾವುತಿಗ** : ಪುನ್ನಾಗಂ ಪತ್ತಿ ರಂಜಿಸಿದರ್ಚದುರಮಾವುತಿ [ಜಾಣಾಂ. ಮಟಿ]ಗರಂತೆ . . . ಬನದೊಳ್ಪೆಣ್ಗಳು (ಕೃಕುಪ್ರ. ೫–೨೨). 'ಮಾವಂತ', 'ಮಾವಟಿಗ' ಪರಾ.

[ಪ್ರ 'ಮಾವಂತ' ಮತ್ತು 'ಮಾವಟಿಗ' ಈ ಎರಡು ಸಜಾತಿಯಾರ್ಥವುಳ್ಳ

ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲವುಂಟಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದವು ರೂಪಗೊಂಡಿರಬಹುದು]

ಮಾವಟ 'ಮಾವಟಿಗ' ನೋ.

ಮಾವಟಿಗ, ಮಾವಟಿ (ನಾ)· = ಮಾವಂತ : "ಅಧೋರಣಃ, ಹಸ್ತಿಪಕಃ, ಹಸ್ತ್ಯಾರೋಹಃ, ಪಕ್ಷಾದಿನ್—ಈ ೪ ಮಾವಟಿಗ" (ಪಾಚಿಂ. ೦೬೯); ಆಟಿಗ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ—ಕೊಲ್ಲುಟಿಗಂ, ದೀವಟಿಗಂ, ಮಾವಟಿಗಂ (ಕವಿಪ್ರ. ೨೦೯ ಕ್ರಿಯೋ); ಭರಿಕರ ಭರೀಕರದೊಳು. . . ಶಿರ ಶಿರದೊಳು ಶಾಗೆ ವೈರಿಕುಗಳು ಪೊಣರ್ದವು ಮಾವಟಿಗರು ಮೇಲೆ ಕರವಾಳುಗಳೊಳು ಪೊಯ್ದಾಡೆ (ಕರ್ಣಪ. ೬-೦೦೬); ಪೊಣರ್ಚಿಸಿದಪಸಾನೆಯುಂ ಮಾವಟಿಗನಿನೆರಸಂ (ಶಾಪ. ೫೧೦ ಕ್ರಿಯೋ). **ಮಾವಟಿ** : ಹೊಳೆವ ಸೂನಗಿ ಸೊಂಕುತಿಹ ಮಾವಟಿಯಿಂದ ತಳರ್ದವು ಸೊಕ್ಕಿವಾನೆಗಳು (ಕರ್ಣಪ. ೬-೦೦೭) : ರಾಯಳಿಡು ಸಿಂಹಘಡಗಳ ನಡುವಣ ಹಸುರುಹರಿಣ ಮೇಲೆ ತಾವು ಮಾವಟಿಗಳು (ಏಭಾ. ೫೬).

[ಮಾ + — ಅಟಿಗ./ತೆಲು. ಮಾವಟಿ· ಮಾವಟೀಡು]

ಮಾವಡು (ನಾ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿಗೆ ಬಳಸುವ) ಮಾವಿನ ಮಿಡಿ.—ಹೀಚು : ಕೂರಿಯೋಗರದಕ್ಕೆ ಕೊಯಿತೀರೆಯುಂ ಕೊಂಡು ಮೇಲುಗಂಪಿಡುವ ಮಾವಡುವನೊಲವಿಂ ಕೊಂಡು. . . ಬರೆ (ಅಂಗ. ೮೮· ೦೭೫-೨೦) ; ಸವಿದರೆ ಈ ಮಾವಡುವನ್ನು ಸವಿಯಬೇಕು (ಪಶುಪ· ೦೪). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಾವಟು, ಮಾವಟ]

ಮಾವಡೆ (ನಾ)· ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ ಬೇಟೆಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಚತುಃಶ್ರೀಮಾಮಧ್ಯದೊಳಿಗೆ ಸಲುವ ಗದ್ದೆ ಬೆದಲು ತೋಟ ತುಡಿಕೆ ಮಾವಡೆ ಮರುವಡೆ ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪ . . . ಸ್ತಾಂಮ್ಯಂಗಳುಂನ್ನು ಶ್ರಿಂಗ್ಗೇನಿ ಶ್ರೀಮಠಕ್ಕ . . . ಶ್ರೀವಿಜಯದೇಂಕಟಪತಿರಾಯರೈಯ್ಯನವರು ಬರಿಸಿ ಕೊಟ ಭೂದಾನಶಾಸನ (ಮೈಇ. ೦೧೩೩. ೩೫-೩೨; ೧೩೧೩) ; ಈ ಗ್ರಾಮದ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಗೆ ಸಲುವ ನಂಜೆ ಪುಂಜೆ . . . ಮಾವಡೆ ಮರವಡೆ ಕಳುವಡೆ ನಾರಡೆ ಬಳುಕುನೀರು ಊರ ಸಂತೆ ಮೊದಲಾದ ಹಲ ಉಪಾಧಿಗಳು ಸಹ . . . ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕ ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ಅನುಭವಿಸಿಕೊಂಡು (ಶಾಇ. IX-ii, ೪೭೩-೭; ಕ್ರಿ· ೧೪೧೭) ; ಯಿವ ಚತುಸ್ಸೀಮೇವಳಗಿನ ತೋಟ ತುಡಿಗೆ ಗದ್ದೆ ಬೆದಲು ಮಾವಡೆ ಮರವಡೆ ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪ . . . ಎಂಬ ಅಷ್ಟಭೋಗತೇಜಸ್ಸ್ವಾಮ್ಯಂಗಳನ್ನು ನೀವೇ ಅನುಭವಿಸಿಕೊಣ್ಬು ಬರಲುಳ್ವವರೆಂದು . . . ಬರಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಭೂದಾನ ಶಾಸನ (ಐಕ· ೪. ಹುಣಸ· ೦-೩೭ ; ೧೩೧೨). 'ಮರವಡೆ' ಪರಾ.

[← ತಮಿ. ಮಾವಡೈ, ಮಾವಿಡೈ]

ಮಾವಣ್, ಮಾವಣ್ಣು (ನಾ). ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣು : ಮಾವಣ್ಗಳಂ ತೀರ್ವ ಕೀರವಿಟ್ಟಯ ಪಕ್ಕ ಚಿತ್ತಂ ಹಾರಿದಪುದೇ (ಶಪ್ರ· ೦೦-೦೦) ; ಮಾವಣ್ಣರನೇಱಿಲ ಪಣ್ಗಳ ವ್ಯಂದದಂಗಡಿಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಶಕ. ೪೭-೨೦). **ಮಾವಣ್ಣು** : ತನಿಮಾವಣ್ಣಿನ ಮಧುರತೆ ಕಾಯೊಳು ಜನಿಸುವ (ಕಾಪಾಂಚಾ· ೦೯-೭೬) ; ಪತಿಯಿತ್ತ ಮಾವಣ್ಣು ಯತಿಯೋರ್ವಗಿತ್ತಳುದ್ಧತಚಿತ್ತ ಕಾರಿಕಾಲಮ್ಮೆ (ಕ್ಷಕಥೇ. ೪-೦೩೦) ; ಮಾವಣ್ಣನರಗಿಳಿ ಸುವಮೊಲಧರವುಂ ಸವಿದು (ಕಂಪ್ರ. ೦೦-೫೯). [ಪ್ರಾ (< ಮಾವು)' + ಪಣ್]

ಮಾವಣಿಗೆ (ನಾ). (?) : 'ನುಸಂಳ್ಳಾವಣಿಗೆ' ಪರಾ. [?]

ಮಾವಣ್ಣು 'ಮಾವಣ್' ನೋ.

ಮಾವತ 'ಮಾವಂತ' ನೋ.

ಮಾವತಗೇರಿ (ನಾ)· ಮಾವಟಿಗರು ವಾಸಿಸುವ ಬೀದಿ : ಮಾವತಗೇರಿ ರಾವುತಗೇರಿಯೆ ಸುತ್ತ . . . ಪಂಚಕಾರುಕರಾವಾಸಗಳಿರುತಿಹವು (ಅಂಚಿ. ೬-೧೯). [ಮಾವತ (< ಮಾವಂತ) + ಕೇರಿ]

ಮಾವತನ (ನಾ)· ಮಾವನಾಗಿರುವಿಕೆ : ಮಾವತನವಿದು ಬಿಜೆದೆ ಹೋಗದೆಮತ್ತ ಬಂದನು ಧರ್ಮಸುತ ನಗುತ (ಭಾವ್ಯ· ೦೨-೫) ; ಮೆಱಿಯಿ ಮದವನ್ನು ಮಾವತನವದು ಹೊಱಗಿರೆಲಿ ಸಹದೇವ ನಕ್ಕಂಲರೆ ನಱಿಯಬಹುದಿನ್ನೆನುತ ಹೊಕ್ಕನು ಶಲ್ಯ ಪರಬಲವ (ಭಾವ್ಯ· ೩-೧೬).

[ಮಾವ (< ಮಾವು) + — ತನ]

ಮಾವತಿಗ ' ಮಾವಂತಿಗ ' ನೋ.

ಮಾವಮ್ಮ ? (ನಾ)· ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು : ಮಜಾರಮ್ಮ ಮಜ್ಜಿಲಿಯ ಬದಿರಿನಮೇ ಪೂಳಳ್ಳಮ್ಮಾವಮ್ಮನಿತಿ ಕ್ಷುದ್ರನದೀಶ್ರಯು ವರಿಪುರ್ಯ್ಯಾ ವಾಹವಃಹಾಸವುದ್ರಪಂಹಾಸಮಪಾತಬಾಕಮ್ (ಅಕ್ಷ· III (R)· ೫೦೫೪. ೧೦೨-೭೬ ; ೧೦೪)· [?]

ಮಾವರ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪತಿ : ವಿಷ್ಣು : ಮಾವರಂ ಕೊಬ್ಬಿದ ಏರಣ್ಯಾಕ್ಷನಂ ಕೊಲಲು (ಪಕ್ಷಿಶ· ೩-೦೦-೦೩) ; ಅವ ಗುಣವನು ನೋಡಿ ಒಲಿದಿತ್ತೆಯೊ ಕಾಣೆ ಮಾವರಾ, ನಿನ್ನನೆಂತು ನಾ ಗೆಲಿದೆನರುಹಾ (ಪಕ್ಷಿಶ· ೦೯-೨). [ಸಂ.]

ಮಾವಲಿ, ಮಾಹುರಿ, ಮಾಹುಲಿ (ನಾ). ೧· ಒಂದು ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಬೌದರಿಗಳು . . . ಭವಾನಿ, ಮಾವಲಿ . . . ಪಾವನಾಯಿ ಇಪ್ಪು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಡಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಕಥಾಗ· ೦೪೦)· **ಮಾಹುರಿ** : ೧· ತಾವರೆಗಂಗಾಳೆ ಬೆನ್ನಿಲಿರೂ ಕೋವಿದಗುಣಿಗೆ ಅಭಯ ಕೊಡುವೆ ಮಾಹುರೀ ಯಲ್ಲಮ್ಮಾ ಬನ್ನಿರೆನ್ನಾ ವಚನಕೆ (ಕ್ರಿಚ್ಚಾ· ೬೦)· **ಮಾಹುಲಿ** : ೨· ಧರ್ಮಿಷ್ಠಳಾದ ಹೆಂಗಸ್ಸು : ಅವಳು ಗರತಿಯು ಮಗಳು, ಮಾಹುಲಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ (೬೩೩). [← ಮರಾ. ಮಾವಲೀ, ಮಾಳುಲೀ· ಮಾಳ್ಹಾಲೀ]

ಮಾವಶಿ, ಮಾವಶೀ, ಮಾವಸಿ, ಮೌಸಿ (ನಾ). ತಾಯಿಯ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು ; ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ, ಅಕ್ಕ ವಾ ದೊಡ್ಡಮ್ಮ : ಬೀರಯ್ಯನವರ ಮಾವಶಿಯರು ತಮ್ಮ ಅಕ್ಕನ ಮಗಳಿಗೆ ಮಸ್ತ—ಒಡವೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ (ಸ್ಥಳಿ. ೬೩. ೬೭)· **ಮಾವಶೀ** : ಮಾವಶೀ ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ಮಾಡಿದ್ದಾಳೆ (ಸ್ಥಳಿ. ೬೩. ೮೨)· **ಮಾವಸಿ** : ನಿನ್ನ ಅಬಿಗೆ 'ಮಾಸಿ' ಅನಬೇಕಪಾ (ಜಲಿ· ೩೮)· **ಮೌಸಿ** : ನಮ್ಮ ಮೌಸಿ ನಾಳೆ ಅಮೆರಿಂಕದಿಂದ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (೬೩೩).

[← ಹಿಂ. ಮಉಸೀ, ಮಸೀ, ಮೌಸೀ ; ಮರಾ. ಮಾವಶೀ· ಮಾವಸೀ. ಪ್ರಾ. ಮಾಉಚ್ಚಾ, ಮಾಉಸಿಆ, ಮಾಉಸೀ· ಮಾಉಸ್ಸಿಆ, ಮಾಸಿಆ. ಸಂ. ಮಾತೃಷ್ವಸೃ, ಮಾತೃಸ್ವಸೃ]

ಮಾವಶೀ ' ಮಾವಶಿ ' ನೋ.

ಮಾವಸಿ ' ಮಾವಶಿ ' ನೋ.

ಮಾವಳಿ (ನಾ)· ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಸಹ್ಯಾದ್ರಿಪರ್ವತಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಕ್ಷತ್ರಿಯಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಆ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಗಂಭೀರೋದ್ಧತಪರಿಘಾವರಣಭೀಷಣಶತಪ್ರೋಚ್ಚತಸಂಕುಲಮತ್ತ ಮಾವಳಿಸೇನಾವಳೀವರ್ಮಿತ ಧರ್ಮಪುರೀಪ್ರಸಭಾಕ್ರಮಣ ಶ್ರವಣ ನಿರ್ಜನೀಕೃತ ಕೇಗೇರಿ . . . ಕುನ್ನತ್ತೂರ್ ಮುಂಖ್ಯದುರ್ಗವರ್ಗವಿರಾಯಾಸಾಕ್ರಮಣನಿರ್ವರ್ತನಜೈನಿಕಸಮೂಹನುಂ (ಕಾಂ. ೫೬-೫೫).

[← ಮರಾ. ಮಾವೇ]

ಮಾವಳಿಗ (ನಾ)· — ಮಾವಳಿ : ನರವತಿ ಕೇಳ್ನಿನ್ನೊಳ್ಪಡಿಯರಿದ ಮಾವಳಿಗಮತಿಯನುಡುಗಿವ ನೆವದಂ ಪರಿಹರಿಸಿ ಪಾಪಮನಿತಂ ಸುರಧ್ವದೂರಿಸಿ ಸೊಗಮನಸುಗೊಳಿಸಿದಪ್ಪೆ (ಅಕ್ಷ· ೭೯-೬೦).

[ಮಾವಳಿ + — ಗ್]

ಮಾವಳ್ಳಿ (ನಾ)· ಮಾವಿನ ಚಿಗುರು.—ಕುಡಿ : ಇದಿರ್ಗಾಳಿಗೊಲೆವ ಮಾವಳ್ಳಿಯ ದಾಂಗುಡಿಯ ನುಣ್ಪೊಗರೆ ಬಳ್ಪಿಂಬಾಗೆ . . . ಬನಂ

ಮಂಗೊಂಡುದು (ಜಪಾತ್ಮ. ೬೪-೦೨). [ಮ್ಯಾ (< ಮಾವು) + ಬಳ್ಳಿ]

ಮಾವಾಣಿಗ (ನಾ). (?) : ಮಾವಾಣಿಗರುಂ ಇಗ್ಗರೆಯ ಪಾಪವ್ವಡಿಗಳುಂ ಅವೆಸಾಲರಾ ಬೀರಡಿಗಳುಂ ಮಾರಡಿಗಳುಂ . . . ಇ ಪೊಲನಂ ನಡೆಯಿಸಿ ದೋರ್ (ಎಕ. XVI. ಹುಣ. ೬೩-೫೫ : ೧೩೬). [?]

ಮಾವಾನಿಕೆ ? (ನಾ). (?) : ಕನಕಮಣಿವ್ರತ್ನಗಳ ದಿವಿಜರ ವನಿತೆಯರ ಸಮರಾವತಿಯ ತಾನಿನಿತುವನು ವಿಂಗಡಿಸಿ ನಿಮ್ಮಡಿಗೀಯೇ ಕ್ಷಣದಿ ವನಿತೆ ಮಾವಾನಿಕೆಯಲ್ಲಿಪೆ ನೆನೆಯುದೇದಿನಿತುಗ್ರಕರ್ಮವನೆನಲು ಸುರವಧ ಕೊಲ್ಲಲೆ ಖಿದರದ್ದು ತವಾತವಗೆ (ಅಂಗಾ. ೬೪-೨೦). [?]

ಮಾವಿ$_1$ (ನಾ). ಭ್ರೂಣದ ಮೇಲಿನ ಪೊರೆ ; ಮಾಸು ; ಜರಾಯು : 'ಮಾವಿಟೀಲ' ಪರಾ.

[ದೇ.ಶ ತಮಿ. ಮಾ ; ಮಲ. ಮೂ, ಮಾವೆ ; ತೆಲು. ಮಾವಿ]

ಮಾವಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹಳದಿಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಹಸಂರುಬಣ್ಣ : (ಶ). ೨. ಹಾರಿವಾಳದ ಬಣ್ಣ ; ಬೂದುಬಣ್ಣ : ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಪಾರವಾಳದ (ಮಾವಿ) ಚಿಪ್ಪನಂಥಾ ಕಾಳುಗಳು ಕೂಡಿರುವಾರದು (ಕುಟಾಣ್ಯಾ. ೩೩); ಪಾರಿವಳದ (ಮಾವಿ) ಬಣ್ಣ, ದಾಲಚಿಯ ಎಣ್ಣೆ, ಗುಲಾಬಿನೀರು (ಕುಟಾಣ್ಯಾ. ೦೦೦). [?]

ಮಾವಿಟೀಲ (ನಾ). = ಮಾವಿ$_1$: "ಗರ್ಭಾಶಯಃ . ಜರಾಯುಃ — ೨ ಬಸುರೊಳಗೆ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ಮಾವಿಟೀಲದ ಹೆಸರು" (ಚಿಕ್ಯಾ. ೬೫. ೩೩). 'ಮಾವನಟೀಲ' ಪರಾ. [ಮಾವಿ$_1$ + ಟೀಲ]

ಮಾವಿನಶುಂಠಿ (ನಾ). (ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿಗೆ ಹಾಕಲು ಬಳಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಬೇರು : ಮಾವಿನಶುಂಠಿ. ಕರ್ಪೂರಅರಿಸಿನ (ಹುಚಿ. ೫೬-೨೩). [< ಮಾವು + ಶುಂಠಿ]

ಮಾವಿನಹೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಚನ್ನಪ್ಪಹೇಜಪಟ್ಟಾ ರಗ್ಗೆ ಮಾವಿನೂರೊಳ್ ಬಗೆಗ[ನ್ನು] ಕೊಟ್ಟವ್ ಸಾವಿರ(ಮ್) ಬಳ್ಳಿಯ ತೋಣ್ಪದ ಸಾಮ್ಯವು (ಎಸ. XXVI. ೬೨-೦೪; ೪೦೬).

[< ಮಾವು + ಊರ್]

ಮಾವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : ಚೂತ : "ಸಹಕಾರಮಾಮ್ರಂ ಚೂತಮೆಜೆ ಮಾವೆನಿಸ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಾ. ೫೦೦); ತುಟುಗಿದ ಪುಗೊಂಚಲ ಕಾದ್ಪುಣಿವ ಮಾವುಗಳ ಬೆಳೆದ ಕೊಂಬಿನ ಗೊವ ತಳ್ಪಜಿಗಿರೆ ಮಾಡದೊಳ್ಳೆಯ ತಿಜಿರುತುಕೊಳ್ಳಿಂದಿಸಿಸಿ ಮೆಸೆದುರುಪವನಂ (ಜಂಚಾ. ೬-೨೦); ದಕ್ಷಿಣದೇಶದೊಳೊಂದುವುಜಾಟವಿ ಹುರ್ವುದು ಅದಜೊಳೊಂದು ಮಾವಿರ್ವುದು (ಜಂಪಪ್ರ. ೨೫೬-೨೯); ಈ ದುರಾಗ್ರಹ ಏನ್ನ ಚಿತ್ತದೊಳಾವುದೇ ತಪ್ಪನು ಕೋಗಿಲೆಯಾದರಿಸಿದಡೆ ಪೇಪ ಮಾವಹುದಾದಡವುಗೇನು (ಶಾಣ್ಯ. ೬-೪) ; ಮಾವು ... ಮಿಂದೂ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಸ್ಯಾಣಿ. ೦೬೨).

ಮಾವಿನಕಾಯಿ ಸರ = ಚಿನ್ನ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಸಿದ ಮಾವಿನಕಾಯಿಗಳಿರುವ ಕಂಠಾಭರಣ : ಕಂಠಭೂಷಣಗಳು - ಕಾಳಿ, ಚಂದ್ರಹಾರ . . . ಜೋಳದ ಸರ, ಮಾವಿನಕಾಯಿ ಸರ, ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೊಗ್ಗಿನ ಮಾಲೆ, ಪದಕ ಇತ್ಯಾದಿ (ಪಟ್ಟಣ. ೨. ೦೨೦). ಮಾವಿನ ಬಿಟ್ಟ = ಮಾವಿನ ಮರಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸುಂಕ. — ತೆರಿಗೆ : ಪಲ್ಲೆಕ್ಕು ನೆಲ್ಲಮ್ಮಿ ಮಾವಿನ ಬಿಟ್ಟ ಸುಂಕ ಕಾರುಕ . . . ಬಾವಲಿ ಬಾಧಾ ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟುವ ಪೂರ್ವಾದಾಯ ಸಹವಾಗಿ ಸರ್ವಬಾಧೆ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಗದ್ಯಾಣ ೫೧ ಪರಹ (ಕ್ಯಾಶಿ. ೦೪೫. ೩೬-೨೦; ೧೪೫೦).

[ದೇ.ಶ ತಮಿ. ಮಾ ; ಮಲ. ಮಾ, ಮಾವು ; ಕೊಡ. ಮಾಗೆ ; ತೆಲು. ಮಾವಿ ; ಕುಡು. ಕೋಡಾ-ಮಾಮ್ಮಿ]

ಮಾವುಕುದುರೆ (ನಾ). ಗಂಡುಕುದುರೆ : ಸತುಲಸು ಧರ್ಮರಾಯನಂ ನೋಡಿ ನಾನು ದಾವಗ್ರಂಥಿಯೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ವಹಿಸಿ . . . ಗೋಳ್ಗೇ ಕುದುರೆಗಳ ಜಡವನ್ನು ತೀದು ಮಾವುಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿಸುವ ಚಾತುರ್ಯದನ್ನೂ (ಕ್ಯಾಚಾ. ೩).

[ಮಾವು$_1$ (ಪ್ರ←ತೆಲು. ಮಾವು = ಗಂಡುಕುದುರೆ) + ಕುದುರೆ]

ಮಾವುತ 'ಮಾವಂತ' ನೋ.

ಮಾವುತಿಗ 'ಮಾವಂತಿಗ' ನೋ.

ಮಾವುರಿ 'ಪಸೌರಿ$_1$' ನೋ.

ಮಾವುಲಿಗ (ನಾ). ೧. ಬೇಡ : "ಮೃಗಯಾಃ. ಲುಬ್ಧಕಃ, ವ್ಯಾಧಃ, ವಾಗುರಿಕಃ—ಈ ೪ ಮಾವುಲಿಗಂ" (ಶಬ್ದಾಮ. ೧೯-೧೨). ೨. ಕಟುಕ : ಚಂಡಾಲ : ನಾಜಿ ಕೂಲ್ಲ ಮಾವುಲ[ಜಾಣ. ೦]ಗಂಗೆ ದೋಷಮಿಲ್ಲಂ (ಅಣಾಕ. ೯-೦೩೬ ಕ). 'ಪೆರ್ಮಾವುಲಿಗೆ' ಪರಾ. [? + — ಉಗ]

ಮಾವ್ತ 'ಮಾವಂತ' ನೋ.

ಮಾಷ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿದಳಧಾನ್ಯ ; ಉದ್ದು : "ಈರ್ದು ಮಾಷಂ" (ಪಾಸ್ಯಕಾ. ೪೪-೩೬); ಅಂತು ಕೊಂಡ ಪದವಟ್ ಗಳೊಳ್ ಕಳಮಾಷ್ಟಿಕಾವ್ಯೀಂ . . . ಕುಲತ್ಥಮುದ್ಗಮಾಷತಿಮಾಷಾ ಥೀನಿಷ್ಪಾವಚಿಣಕ . . . ಜೀರಕಧಾನ್ಯಕಾದಿ ವಿವಿಧಧಾನ್ಯಭೇದಂಗಳಂ (ಅಪಪ್ರ. ೬-೬೨ ಪ) ; "ಇಂದ್ರಿಯವರ್ಧನಹೇತುಭೂತಮಾಷವಿದಳಪಾಯಸ ಪ್ರಮುಖೇಷ್ಟರಸೇವಾನಿವೃತ್ತಿಯುಂ (ಕಕ್ಕ್ರಿ. ೨೬೦). ೨. ಚಿನ್ನದ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪ್ರಮಾಣದ ತೂಕ ; ಎಂಟುಗುಂಜಿ ತೂಕ : ೮ ಗುಂಜಿ ತೂಕ = ೧ ಮಾಷ ೧.೨ ಗ್ರಾಂ. ೪ ಮಾಷ = ೧ ಶಾಣ ೪.೮ ಗ್ರಾಂ (ಕಣ್ಣ. ೫೫೫, ಕ್ರಿಪ್ರ). [ಸಂ.]

ಮಾಷಕ (ನಾ). ೧. = ಮಾಷ ೧ : "ಮಾಷಕಃ—ಉದ್ದು" (ಓಪಂ. ೦೨೪). ೨. = ಮಾಷ ೨ : "ಕಾರ್ಷಾಪಣಃ. ಕಾರ್ಷಿಕಃ — ೨ ಎರಡು ಗುಲಗಂಜಿ ತೂಕದ ದ್ರವ್ಯ. ೦ ಮಾಷಕ — ೧೬ ಮಾಷಕಗಳಾದರೆ—೧ ಕರ್ಷವಾಗುತ್ತೆ" (ಕಣ್ಣಂ. ೦-೨೦೦). [ಸಂ.]

ಮಾಷಪತ್ರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಪಾಂಡುಃ — ಕಹಿಪಡಲ, ಮಾಷಪತ್ರಿ" (ಓಪಂ. ೮೪). [< ಸಂ. ಮಾಷಪತ್ರಿಕಾ]

ಮಾಷಪರ್ಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉದ್ದು; ಕಾಡುದ್ದು : "ಹರಿಪುಟ್ಟಿಂ. ಕಾಂಭೋಜಿ. ಮಾಷಪರ್ಣಿ, ಮಾಷಾಷಾ — ೫ ೪ ಕಾಡುದ್ದು" (ಜಾಜಾ. ೦೦೦). [ಸಂ. ಮಾಷಪರ್ಣೀ]

ಮಾಷಮುಖಿ (ನಾ). ಉದ್ದಿನ ಕಾಳಿನಂತೆ ಮೂಡಿಯುಳ್ಳುದು: ನೊಣ : ಭಾಷವಿದರ್ ಕವಿತ್ವವಿಶೇಷಜ್ಞರ್ ನಿಕಷರಪ್ಪುದಿನ್ನದು ಸುಧೆಯೊಳ್ ಮಾಷಮುಖಿದಂತೆ. ದೋಷಗವೇಷಣಾನರವ್ಪರೆಂದೊಡದು ತೆಗಲಲ್ತೇ (ಜಾಪ್ರ. ೦-೨೦); ಭೇಷಜದಂತಿರೆ ಸುಜನಂ ದೋಷಮುಮನಜರಿಸಿ, ಗುಣಮನದಜೊಳಿ ತೋರ್ಕುಂ ಮಾಷಮುಖಿದಂತೆ ಕೆಲಬರ್ ದೋಷ ಗ್ರಾಸಿಗಳಹುರ್ತು ಕನಸನೆ ಪಿಡಿವರ್ (ಪರಾಚಾ. ೦-೦೬); ಸತ್ಯಂ ಪಿಠುಸಂ ಪೆಜ್ಜಿರ್ಪಾಪತ್ಯಂ ಮಾಡದಿರನೆಂದು ಮಜ್ಜಗಿದವುದು ಮಚ್ಚಿತ್ಯಂ ಮೃತವಾಷ ಮುಖಂ ಪಂತ್ಯೆನಿಸದೆ ಬವಸನೆಯ್ದಿಪಪೊಲುಂಟೆವದ. (ಅಣಾಕ. ೦-೩೩). [ಸಂ.]

ಮಾಷಾಪೂಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕರಿದ ತಿಂಡಿ; ಉದ್ದಿನ ವಡೆ. [ಸಂ.]

ಮಾಷೀಣ (ನಾ). ಉದ್ದನ್ನು ಬಿತ್ತಿರುವ ಪ್ರದೇಶ; ಉದ್ದು ಬೆಳೆಯುವ ಹೊಲ : "ಮಾಷ್ಯಂ, ಮಾಷೀಣಂ - ಈ ಎರಡು ಉದ್ದಿನ ಕಯ" (ಪಜಯು. ೩೬-೬); ಆ ನಾಡೂರೂರ್ದಪ್ಪದೇನೆವನ್ನುವೊ? ಕಾದ್ರುಸೀಣ ಹೊಮಿನದ ತೃಣೀನದ ಮಾಷೀಣದ ಮೌದ್ಗೀನದ ಬಹುಸಾರಸ್ಯಸಳ ಥಳಂಗಳ್ (ಪ್ರಚ್ಚ. ೨-೩೮). [ಸಂ.]

ಮೊಪ್ಪ (ನಾ)· = ಮೊಪೀಣ : "ಮೊಪ್ಪಂ, ಮೊಪೀಣಂ — ಈ ಎರಡು ಉದ್ದಿಪ ಕೆಯ್" (ಹೊಡಯು· ೫೬-೬) ; ಲೀಲೆಯಿನವಜು ನೆಲಂ ಪರಿವಾಲಿಸಿದುವಿ ಕಣ್ಗೆ ನಾಡೆ ದೌದ್ಗಂ ಮೊಪ್ಪಂ ಶಾಲೇಯಂ ಪೈ ಪೈಯಂ ಪೈರೀಸಂ ಕೌದ್ರಮೀಣಮೌಮ್ಮಂ ಯುವ್ಮಂ (ಪಂದ್ರಕೃ· ೦-೯೦). [ಸಂ.]

ಮೊಸ್ಸ (ನಾ)· ಉದ್ದು : ಮೊಪ : ಮೊಸಗೋಧೂಮಪ್ರಪಮುಖಿ ಶಾಲ್ಯಾಶನವ ಸದ್ಯೋಘೃತಾಮೃತ ಪಾಷಣಿಪ ದಧಿಶರ್ಕರಾನ್ವಿತ ಬಹು ಪದಾರ್ಥಗಳ . . . ಶಂಕರಗರ್ಪಿತವ ಮಾಡಿದ ಮಹಾಮಹಿಮ (ಶಂಚಿಂ· ೩-೩೩)· [< ಸಂ. ಮಾಷ]

ಮೊಸ್ಸ (ನಾ)· ೧. ಮೊವತ್ತುದಿವಸಗಳ ಅವಧಿ ; ತಿಂಗಳು : "ಮೂವತ್ತುದಿವಸವುಂ ಮೊಸವೆಂಬುದು" (ಹಣಾಯು· ೪೯–೦೦೬) ; ಹೋರಾಧಿಪನಿರ್ದಸ್ಥಾನಾರದೊಳಿಭಿಭೂತಮಾಗೆ ಮೇಣ್ಗಲ್ಲಬೊಡಾ ಹೋರೇಶ ನಿರ್ದು ನಿಧನಾಗಾರದೊಳಿಭಿಭೂತಮಾಗೆ ಮೊಸದೆ ಮರಣಂ (ಜಾಕಿ ೬-೦೦); ಮೊಸಂ ಪಕ್ಷದ್ವಿತಯಂ ಪೊಸದ್ದಯಮೊಂದೆ ಋತು (ಹಂಚಾಮಾ. ೦-೩೦) ; ದಿವಸಂ ಮೂವತ್ತೊದವಿರಲವು ಮೊಸಂ (ಪ್ರಕಚಾ. ೩-೩೬). ೨. [ಗಣಿತ] ಹನ್ನೆರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ.

ಮೊಸಕ್ಕೆ ೧. ಒಂದು ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ತಿಂಗಳಿಗೊಂದು ಬಾರಿ ಅನುಸರಿಸುವುದು : (೪)· ೨. ತಿಂಗಳುಗಟ್ಟಲೆ ; ಹಲವು ತಿಂಗಳುಗಳ ವರೆಗೆ : ಅದರು ವ್ಯವಹಾರದ ಕಾರಣದಿಂದ ಮೊಸಗಟ್ಟಲೆ ಪರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ (ಜಿಪ). [ಸಂ·]

ಮೊಸಂಕ ' ಮೊಸಾಂಕ ' ನೋ.

ಮೊಸಂತೆ (ನಾ)· ಅತಿಯಾದ ಹೆದರಿಕೆ.—ಭಯ : ' ಮೊಸಂಕೆಗೊಡು ' ಪರಾ. [ಮೊ + ಸಂ]

ಮೊಸಂತೆಗೊಡು (ಕ್ರ)· ಅತಿಯಾದ ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು : ದಾರಿದ್ರ್ಯಂ ಕವಿದಂದು ಕಾಯ್ದು ಪಗೆಗಳ್ ಮೊಸಂಕೆಗೊಟ್ಟಿಂದು ದುರ್ವಾರವ್ಯಾಧಿಗಳೊತ್ತಿದಂದು ಮನದೊಳ್ ನಿರ್ವೇಗಮಕ್ಕುಂ (ಕಬ್ಬ· ೫೫). [ಮೊಸಂಕೆ + ಕೊಡು]

ಮೊಸಪೆ (ನಾ)· ಅತಿಯಾದ ಸುಳ್ಳು.—ಹುಸಿ : ' ಮೊಸಟಿಪೆಣ್ ' ಪರಾ· [ಮೊ + ಸಟೆ]

ಮೊಸಟಿಪೆಣ್ (ನಾ)· ಹುಸಿ ನುಡಿಯುವವಳು ; ಸುಳ್ಳುಗಾತಿ : ತಮ್ಮಬ್ಬೆ ಸತ್ತೊಡಮಾ ಮೊಸಟಿ[ಜಾಣಂ· ಸಂಜನೆ]ಪ್ಪುಂ ಕಣ್ಗೆ ಮುಸಿ ಕಣ್ಣೀರಲ್ಲದೇಂ ಬರ್ಕುಮೇ (ಶಾಕೃಚಾ· ೦೦೦ ; ಅಚಾಚ· ೫-೦೦೨ ನೋ)· [ಮೊಸಟೆ + ಪೆಣ್]

ಮೊಸತಿ. ಮೊಸ್ತಿ (ವಾ)· ೧. ಮಹಾಪತಿವ್ರತೆ.—ಸಾಧ್ವಿ : "ಮೊಸತಿ (ಮೊಸ್ತಿ)— ಮಹಾಸತೀ"- (ಕನ್ನಕೀ· ೬೩) ; ಪೊಗಬಲ್ಕ[ಜಲಯನಾ] ಮೊಸತಿಯ ರೂಪಂ (ಗಣಾಯು· ೯-೩೬) ; ವಂದುಮತಿವೆ ಬಂದನು ಅರ್ತಿಯ್ ಕೂಡಿ ನಿನಗೀ ಕೃತಿಯಂ ಮೊಸತಿನುತಿಯಂ (ಇತಕೃ· iii) ; ಪತಿಯುಂ ಜೀವಂತನಿರುವಾಗಲೇ ಸೌಭಾಗ್ಯದಿಂದ ಅಮರಧಾಮವನ್ನು ಸೇರುವೇಕೆಂದು ಆ ಮೊಸತಿಯು ಹೆಬ್ಬಯಕೆಯಿತ್ತು (ಜಾಣಂ· ೦೩೩)· ೨. (ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧ ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ) ಸತ್ತ ಗಂಡನೊಡನೆ ಚಿತೆಯನ್ನೇರುತ್ತಿದ್ದ ಪತಿವ್ರತೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು.—ಮಹಾಸತಿ : ಮಲೆಗೂರ ವೀರಪದೇವರು ಇಂದ್ರ ತುಜುವಂ ಸೂರೆಕೊಳ್ವಾಗ ಪಲರನಿದಿಚ್ಚಿ ಕೊಂದು ಸುರಲೋಕಕೆ ಸಂದೊಡೆ ಅತನ ಸತಿ ಮೊಸತಿಯಾದಳು (ಕ್ಯಾಕಾ· ೦೪೨೯, ೪೨-೩ ; ೩೩೨ ೪) ; ಅಸಿಯನುಳಿದಸುವಿಪ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಜೀವೇಶರೊಡನೆ ಹರಣವನು ಮೊಸದಗ್ನಿಗೆ ಮನವೊಲಿದೀಡಾಡುವ ಮೊಸತಿಯರು ಕಣ್ಗೆಸೆದರು (ಗುಣಾಚಂ· ೫೬-೦೫೯). **ಮೊಸ್ತಿ** : ೧. ಶರಣೆಂದೆಱಗೆ ಮೊಸ್ತಿ ವ್ರುತ್ಪತ್ತಿಯ್ ಯನೇಳೆನಲ್ಕಮಳ ಗಂಡನ ಪ್ರಾಣಮೈದದೇ (ಶಂಪ್ರ· ೫೭-೬೨)· ೨· ಧೀರೆ

ಯಾದ ಮೊಸ್ತಿಗೆ ವೀರತ್ವವಲ್ಲದೆ ಧಾರಿಣಿಯು ಜವರೆಲ್ಲರೂ ಓಡಿ ಮೊಸ್ತಿ ಎಂದೆ ಒಳಕ ವೀರತ್ವವೆರ್ಲಿಯದೋ (ಸಪಾಕ· ೬೩-೧೬೨) ; ಮೊಸ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ದಂತಕತೆ, ಸ್ಥಳಪುರಾಣ, ಮಹಾತ್ಮೆ—ಹೀಗೆ ಅರೇಬಿಯನ್ ನ್ಯಾಟ್ಸಿನ್ನು ಅರವತ್ತು ಪಾಲಿಗೆ ಮಿಗಿಸುವ ಸಾಹಿತ್ಯ ಉಂಟಾಗಿದೆ (ಸಚಿ· ೬). ೩. = ಮೊಸಪಿಕಲ್ಲು : ಅತನ ಹೆಂಡತಿ ಚೀಕೆಯ ಇಗ್ಗೊಂಡಿಗೆ × × × ತಾಗಾಯಂಬ್ಕಿ ಹೋದಳು ಆ ಚಂನಪ್ಪನ ಬೀರಗಲು ಮೊಸ್ತಿಯು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿಸಿದ ಮಂಗಳ × × × (ಕೆಾಚಾ· XX, ೩೩೬-೬ ; ಸು· ೨೨೮೮ ೫೫) ; ಗಂಡಸಾದರೆ—ತನ್ನ ಸತಿ ವಿಧೇಯಳಾಗಲೆಂದು, ಹೆಂಗಸಾದರೆ—ತಮ್ಮ ಪತಿ ಒಲಿಯಲೆಂದೂ ಬೇಡಿ, ಮೊಸ್ತಿಗೆ ಕುಂಬಮವರಿಸಿ . . . ಹೋಗುತ್ತಾರೆ (ಸಚಿ· ೬). [ಮೊ + ಸತಿ/ಸಂ. ಮಹಾಸತಿ]

ಮೊಸತಿಕಲ್ಲು, ಮೊಸ್ತಿಕಲ್, ಮೊಸ್ತಿಕಲ್ಲು, ಮೊಸ್ತಿಗಲ್ಲು (ನಾ)· ಗಂಡನು ಸತ್ತಾಗ ಅವನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಚಿತೆಯನ್ನೇರಿ ಮಹಾಸತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆದ ಪತಿವ್ರತೆಯ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಕಲ್ಲು ; ☞ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮೊಸ್ತಿಕಲ್ಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಎತ್ತಿದ ತೋಳಿವ ಸ್ತ್ರೀಯ ಚಿತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀಯ ತಲೆಯ ಹಿಂದೆ ಬೆಂಕಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗಳನ್ನು ಕೊರೆದಿರುವುದುಂಟು. ಕೆಲವು ಕಡೆ ಮಹಾಸತಿಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹನ್ನೆನ ಚಿತ್ರವಿರುತ್ತದೆ : ಈ ಗುಂಪಾದರೂ ಸಣ್ಣ ಗುಂಪಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಪಾಡಿವ ದುಂಡಿಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊಸತಿಕಲ್ಲುಗಳು ಕೂಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿವೆಯಾದರೂ ಸಹಗಮನ ಮಾಡಿದ ಸತಿಯರ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮಹಾಭಾರತದ ಮಾದ್ರಿಯು ಹೆಸರು ಲೋಕೋತ್ತರವಾದುದು (ಜಾಮುಂ· ೯) ; ಹರಿವ ಹಳ್ಳದ ದಂಡಿಗೆರುವ ಮೊಸತಿಕಲ್ಲು . . . ವಿನ್ಯೆಯುಣ್ಣುತ ಪುಣಿಗೊಳ್ಳುವುದ ಕಂಡಿದ್ದೆ (ಜಾಜಂ· ೬-೦೪೬). **ಮೊಸ್ತಿಕಲ್** : ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಗಡೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವಸಂತಮಂಡಪ, ಮೊಸ್ತಿಕಲ್, ೧೮ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸಿರುವ ದ್ವಾರ ಇವೆ (ಹೊಡ್ಯಾಶಾ· ೮೨). **ಮೊಸ್ತಿಕಲ್ಲು** : ಭಟಂಣವ ಮಗ ಪರಿಗೆ ಸಿದ್ಧಣನು ತಮ್ಮ ತಂಗಿ ತಿಂಮಮಗೆ ಮೊಸ್ತಿಕಲ್ಲ ಕಡಿಸಿ ನಿಲಿಸಿದೂ (ಕ್ಯಾಇ· ೦೧೩೦, ೬೬-೨ ; ಸು· 1434) ; ಮೊಸ್ತಿಕಲ್ಲು ಎಂದರೆ ಮಹಾಸತಿಕಲ್ಲು. ಒಬ್ಬ ಪತಿವ್ರತೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು ತನ್ನ ಗಂಡನು ಸತ್ತು ಹೋದರೆ . . . ಸಹಗಮನ ಮಾಡಿದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನಿಟ್ಟ ಕಲ್ಲಿಗೆ ಮೊಸ್ತಿಕಲ್ಲು ಎಂದು ಹೆಸರು (ಕ್ಯಾಶಾಸ್ಕೃ· ೫೭). **ಮೊಸ್ತಿಗಲ್ಲು** : ಇದನ್ನು 'ಪ್ರಶಸ್ತಿನಾಸನ' ವೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದಾದರೆ ಅನೇಕ ನಿಸಿದಿಕಲ್ಲುಗಳನ್ನೂ, ವೀರಗಲ್ಲು ಮಹಾಸ್ತಿಗಲ್ಲುಗಳನ್ನೂ ಅದೇ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಕಣಾ· ೫೯). [ಮೊಸತಿ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್ಕ್)]

ಮೊಸಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ)· ತಿಂಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಪ್ರಕಟವಾಗುವ ಪತ್ರಿಕೆ : ನಪ್ಪ ಕೈಗೆ ಲಂಡನ್ನಿನ "ಸ್ಟ್ರಾಂಡ್" (Strand) ಎಂಬ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮೊಸ ಪತ್ರಿಕೆಯ . . . ಒಂದು ಸಂಚಿಕೆ ಸಿಕ್ಕಿತು (ಪಂಡಿಪ್ರ· IX· ೨೩೫೩). [ಸಂ. ಮಾಸಪತ್ರಿಕಾ]

ಮೊಸಪ್ರಸೂತೆ (ನಾ)· ಹೆಂಗೆಯಾಗಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಕಳೆದಿರುವವಳು ; ತಿಂಗಳ ಬಾಣಂತಿ : ಮೊಸಪ್ರಸೂತೆ ಪಣ್ಣಾಸದ ಗರ್ಭಿಣಿ ಕಾಂ ಕ್ಷುಧಾ ಸತಿ ಮೆಯಿಗೆಳಂಗೆಚ್ಚೆತ್ತಿವಳ್ ಮೊಸರ ನೃತ್ಯವಿಳಾಸಿಗಂ ಕಾಮಸುಖಿ ಕೂಟಮುಂ ತಶ್ಕಾಲಮೆ (ಪುದಿ· ೦೦-೦೦). [ಸಂ. ಮಾಸಪ್ರಸೂತಾ]

ಮೊಸರ (ನಾ)· ೧. ಅಂದ ; ಚೆಲುವು ; ಸೌಂದರ್ಯ : ಕತ್ತುರಿಲೀಲೆಯ ನಾಂತ ಚೊಲ್ಲೆಯಂ ಮಿಸುಗುವ ದೋರೆವಲ್ ಕರಮೆ ಮೊಸರಮಾದುದು ದೇಸೆಕಾರ್ತಿಯೊಳ್ (ಪಂಪ್ರಕೃ· ೯-೩೦) ; ಪೆಯ್ದುಸದ ಮೊಗಮಂ ಪಿಡಿತ ಪಾಂಗಂ ಚಿತ್ರವಚನಚಮತ್ಕಾರಮಂ . . . ಭದ್ರಚಂಡಂ ಕಂದರ್ಪದೇವಂಗೆ ತೋಜುತ್ತುಮಿರೆ (ಕಾಸಮಾ· ೬-೩೩ ೫); ನಜಾರುಣಾಂಶು ಪಾಸಿದ ದುಗುಲಿಕೆ

ದಾಸರದ ಮಾಸಮುಂ ಕುಡೆ (ಅಜಿತ. ೯-೪೪). ೨. ಅಂದವಾದುದು ; ಸುಂದರವಾದುದು : ಮಾಸರಮೆನೆ ಪಾರದಿಂ ಪೂಸಿದಪ್ಪೊಲ್ ಪೊನ್ನ ಮುಸುಕುಮಂ ಪಿಮಲಿವ್ರಂ ನೇಸಱ ಬಿಂಬ ಪಿಂಗಳ ಕೊಸನಪ್ಪೊಲ್ ಕೋಡು ತಿರ್ದುದಂದಿನ ದಿಸಪೋಲ್ (ಅಜಿತ. ೯-೪). [ದೇ.ಶ ತೆಲು. ಮಾಸರ]

ಮಾಸರಂ (ಅ). ವಿನ್ಯಾಗಿ ; ಸುಂದರವಾಗಿ : ಇದರ್ಕಂ ಮಾಸರಮುಡಲೆಂದ ರಿವಿಳಾಸದಿನಂದಲಿಕ್ಕಿ ನೆಜ್‌ಮೆಯ ಬಿರುವುಂ ಮೞ್‌ದಂ (ಶಂಚಾ. ೩-೪೪) : ಹಸ್ತಿಮಸ್ತಕೋದ್ಯಾಸಮಂಗರಾಗರಸಪ್ಪುರಸುನರ್ಭರಸೇತುಬಂಧನಂ ಮಾಸರ ಮೊಪ್ಪು ಕೋಜುವುದು ಸಿಂಹಕಟೀತಮಮಾ ಸೈಸಿಂಹನಾ (ಶಕರಾಜ. ೩-೦೩) ; ಮಾಸರಮೊಕ್ಕ ಕುಸ್ಮಾರಿಯ ಪಿಂಕಮನಲ್ಲದೆ ಪಿಂಕಮಂ . . . ನಿಜಾವಾಸಮೊಳ್ಕೆಂತುಟೆಂದೞಿಯಂ (ಜಿನಚಾ. ೦೦-೦೦೬) ; ಮಾಸರಮಾಡುವ ಬೆಳೆ ಸಿರಿಯೋಸರಿಸದೆ ತಣಿಯೆ ಕುಣಿಯಲ್ದೆಂದಳವಡಲಾಜ್ಞಾಸನಮಾದ ಪಕ್ಷಿಯ ಪಾಸಱೆಯನೆ ಪಸರಿಗಪಿದ ಕಳಮಕ್ಷೀಶ್ವರಂ (ಶಾಂಪು. ೩-೩೪). [< ಮಾಸರ]

ಮಾಸರಕುಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು (?) : ಆವಜ್ಜಿ ಮಾಸರ ಕುಟ್ಟಿಯರು ಅತ್ಯಾನಂದಮುಂ ಒನೆದು ಆಯ್ದುಗಳ ಕೆಯ್ಯುಒಳ್ಳಿಲುಕೊಳ್ಳಿಳ್ ಮುಮೂಗೆ ಕೊಟ್ಟಾರ್ (ಅಕ. ೩. ಮುಂಡಾ. ೧೨-೪ ; ಮು. ೨೫೦ ?).

[ಮಾಸರ + ಕುಟ್ಟಿ]

ಮಾಸರಿಕೆ, ಮಾಸರಿಕ್ಕೆ (ನಾ). ಚೆಲುವು ; ಮನೋಹರತೆ : ತೇಜಕ್ಕೀ ಪಾದ ಕಾಂತಿಗಂ ಬಿಡಂಗಿಗೆ ಪಾಂಗಾದ ದೇಸಿಗಂ ಮಾಸರಿಕೆಗ್ಕೆಲಾವಣಮಾದ ಸೌಷ್ಠವಕ್ಕಂ . . . ದೆಕ್ಕಸಂಬಟ್ಟು (ಶಾಂಪು. ೩-೩೩ ೩). **ಮಾಸರಿಕ್ಕೆ** : ಬರಗಲೆಯುಂ ಕೊಪ್ಪಂ ಸೂಪುದುಮುಂ ಲಂಬಳಮುಮಲ್ಲಿ ಪುಲ್ಲಿಗೆಯ ಮುಗುಳ್ ಬಿರಿಮುಗುಳೆಂಬವು ತನಗಾಗಿರೆ ದೇಸೆಯ ಮಾಸರಿಕ್ಕೆಯಂ ಪೊಸ ದುಸಿದಳ್ (ಶಾಂಪು. ೩-೨೨). [ಮಾಸರ + — ಇಕೆ]

ಮಾಸರಿಕ್ಕೆ ' ಮಾಸರಿಕೆ ' ನೋ.

ಮಾಸರೋಹಿಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ಮಂಜಿಷ್ಠ-ಗೋರಕ್ಷದುಗ್ಧಿ. ಕುಂಬಳ. . . .ಅಗಸೆ. ಹಾಲವಕ್ಕಿ. ಕ್ಷೀರ್ದ್ರುವಪಸ. ಮಾಸರೋಹಿಣಿ" (ಬಿಷ. ೦೨೫). [< ಸಂ. ಮಾಂಸರೋಹಿಣೀ]

ಮಾಸಲಾಣಿ (ನಾ). (ಉಪ) ಮೆದುವೆ ಮುಂತಾದ ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಾದ ಒಂದು ತಿಂಗಳಿಗೆ ನಡೆಸುವ ಒಂದು ಸಮಾರಂಭ ; ತಿಂಗಳ ಕಂಬೋಲಿ : ಮುದುವೆಯಾಗಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳಾಯಿತು ; ಮಾಸಲಾಣಿಯ ಪಬ್ಬ ಬರುಗಿತು (ಗಣ. ೨೩) ; ಮಾಸಲಾಣಿಯ ದಿವಸ ಹಲವಾರು ಹೊರಗಿನ ಜನ ಊಟಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದರು (ಗಣ. ೨೩). ' ಕಂಭವಲಿ ' ಪರಾ.

[←ಪುರಾ. ಮಾಸನಹಾನ. ಮಾಸಸ್ನಾನ./ಸಂ. ಮಾಸಸ್ನಾನ]

ಮಾಸಲು (ನಾ). ೧. ಕಾಂತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಮಂಕಾದುದು : ರಿಪುವಧೂದವಂ ಮಿಗೆ ಮಾಸಲಾದುದು (ಪಾ. ೯-೦೩) ; ಮನಸ್ಸಿನ ಆ ವಿಕಾಂಕ್ಷವಲ್ಲಾವರೂ, ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ತಾಪತ್ರಯವ ಆಂಚೆ — ತಂತಿಗಳು, ಅವನ ಸ್ವೇಚ್ಛಾವಿಹಾರವನ್ನು ಹಡೆದುಬಿಡುತ್ತಿವೆ : ಪ್ರತಿಭೆಯ ಹೊಳಪನ್ನು ಮಾಸುಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ (ಗಣೇಶಿ. ೩೫೦). ೨. ಮಲಿನವಾದುದು; ಕೊಳೆಯಾದುದು: ಮಾಸಲಂ ತೊಳೆದು ಪಡಿಮಾದ ದುವ್ವುದಂತೆ . . . ಸಜ್ಜರಿತಮಂ ತಳೆದು ಮಯನೊಪ್ಪಿರ್ದನ್ (ಸಮ್ಮ. ೦೦-೨೦). ೩. (ಆಲಂ) ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದುದು : ಸ್ಪುಟವಲ್ಲದುದು : ಚಿಕ್ಕಂದಿನಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ನೋಡಿದ ನೆನಪು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾಸಲಾಗಿ ಳುಳಿದಿದೆ (ಪಾ).

ಮಾಸಲು ಮಾಸಲು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ನನ್ನ ಪೆನಸಿನಲ್ಲಿರೋದು ಅದೂ ಮಾಸಲು ಮಾಸಲಾಗಿರೋದು–ಹತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದಿನ ಅವನ ಮುಖ (ಜೀವಿಕೋ. ೩೫). [ಮಾಸ್ಯು + — ಅಲು (< — ಅಲ್)]

ಮಾಸಲುಕೆಂಪು ' ಮಾಸಲುಗೆಂಪು ' ನೋ.

ಮಾಸಲುಗೆಂಪು. ಮಾಸಲುಕೆಂಪು (ನಾ). ತಿಳಿಗೆಂಪು ; ನಸುಗೆಂಪು : ಇದು ಮಾಸಲುಗೆಂಪು ಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಕಬ್ಬಿಣಾಶ್ರಿತಲವಣ ಗಳಿಂದಾಗಿದೆ (ಕಸ್ತೂ. ೨, ೬೮). **ಮಾಸಲುಕೆಂಪು** : ಪೈಮಿನಿಮಹರ್ಷಿ: ಪೇಜಿಸ್ಮ . . . ಬಣ್ಣ ಮಾಸಲು_ಕೆಂಪು (ಪಜಾ. ೨. ೨೨೮).

[ಮಾಸಲು + ಕೆಂಪು]

ಮಾಸಲೆ (ನಾ). ರೀತಿ ; ಮಾದರಿ : ನಮ್ಮೂನೆ : ಮಲು ಅದೇ ಜಾತಿ ಯವು, ಅದೇ ಮಾಸಲೇದು, ಅಥವಾ ದರದ್ದು ಅಂತ ದಾವಿಲೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಬಿರಿಯುದೆ; ಪ್ರತಿ ಒಂದು ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಬರೆಸಬೇಕೆಂಬ ಬಿಗ್ಗೆ ಸೂಚನೆ (ಕುಂಬಿಣ್ಣ. ೩೭ ಕ್ರಿ.ಶ.೪೫); ಕಂದವರ ಸಂಗಡ ಕಾದಾಡೋ ಈ ಭುಂಜಾಡಿಗಿ ಮಾಸಲೆ ಎಲ್ಲೂ ಇವರಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಶಾಂಪು. ೨೩).

[← ಅತ. ಮಸಲ್ ; ಪುರಾ. ಮಾಸಲಾ]

ಮಾಸವಳ, ಮಾಸವಾಳ, ಮಾಸಾಳ್, ಮಾಸಾಳಿ, ಮಾಸಾಳು (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಕಟ್ಟು.–ಭರ್ಜಿ : ಮಚ್ಚರದಂಕಂ ಕಳದಲ್ಲಿ ನೋಡು ಬಯ ಲೊಳ್ಳೀದಂದು ಕೈಯಾಕೆಯಿಟ್ಟರಸಂಗಂ ಬಜಿಗುಟ್ಟಿ ಮಾಸವಳದಂಕಂ ಬಾಸೆಯಂ ಸಾಜಿ ದಿವ್ಯರದಿಂದಿರ್ದುದು ಮೊಕ್ಕದಿಂದೆ ಧೃಗುವಿದ್ಯಾಮೂರ್ತಿ ಮಾರ್ತಟ್ಟುವೊಲ್ (ಅಜಿತ. ೩-೨೯); ಬಿರಿದಾಳ್[ದುಂ] ಮುನಂಗೊಳೆ ನಡೆತಂದು ಮಾಸವಳದಂಕಮುದಾಸುರಮಾಗಿ ಧಾಜಿಯಂ ಗೆಯಿಸುತು ವಿಂದುದಾ ನರಪನೊಲಗದಲ್ಲಿ ವಿಧೂಷಣಾಂಚಿತಂ (ಶಾಂಪು. ೦೬-೦೪). ೨. ಸಾಹಸಿ ; ವೀರ ; ಶೂರ : ವಿಳಾಸದಿಂದವಿರ್ದಾ ಶಿವಕ್ಷೋಮಸೇನೆಗಟ್ಟಿ ತಾವನ ಮಾಸವಳಂದೊರೆಸಿಪ್ಪರಾ (ಜಯಾಕ್ಕು. ೯-೦೦೨) ; ಪಮಯುವ್ವನ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನಿಂತವಯವದೊಳ್ಕಾಳ್ದ ರತ್ನಕೇಯಿರನಾಗಳ್ ಪವಿರೇಜಿದ ತನುಮತಿಕದ ಬಿಸರಮನೊಳಕೊಳ್ಳ ಮಾಸವಳನಂ ಪೋಲ್ತಂ (ಕ್ಷತ್ರಚೂ. ೨-೩೩). **ಮಾಸವಾಳ** : ೨. ಮಾಸವಾಳರುಂ ಲೆಂಕವಾಳರುಂ . . . ಪಂಚಮ ಜಾತಿಯುಂ ಕಥಂಚಿದ್ದಾನಸಂಗೊಡಲು ಯೋಗ್ಯರಲ್ಲಂ (ಜಾಪು. ೩೨೦). **ಮಾಸಾಳ್** : ೨. ಮಾಸಾಳ್ಗಳಂತೆ ಬೀಡಿನುತ್ತುಂ ಪರಿಜಾಜರಂತೆ ಜಾಪಿನುತ್ತುಂ (ಪರಾಶ್ಯ. ೨-೩೦). ೩. ಸೈನಿಕ ; ಯೋಧ : ಮುತೆಯುತು . . . ನಿಂದರು ಮನಸಿಜನ ಮಾಸಾಳ್ಗಳಂದಿ (ಜಾಗ. ೯-೩೩); ಬಿರುನುಡಿಗೇಂ ಸುರಕಾಯಕರು ಸಿಡಿವಿಪ ಪಾಳಯದ ಮುಸಾಳ್ಗಳಂದದೋಡಿಸಿಗ್ಗಿನಲಿ (ಅಂಚಾ. ೨೩-೩). **ಮಾಸಾಳಿ** : ೨. ಉಜ್ಜ ಪಿಡಿಸಮರಕೋಲಿಯಂ ಕಡಿಸು ಮಾಸಾಳಿಯುಂ ಕುಪ್ಪಿಸು ನೆಕ್ಕರನೊಡೆಲ್ಗೆ (ಪಚ್ಚ. ೧೭-೨೨). **ಮಾಸಾಳು** : ೨. ಜಿತ್ತರಬಲಖ್ಯಾತ ಮಾಸಾಳುಗಳು . . . ಪೃಥುವಿ ಗಪ್ರತಿಯಿವಿಪ ಬಿರುದಿವನ್ನ ಶಭಟರು ಚತುರಬಲವಿರಲು (ಅಜಿತ. ೩೦-೩೬). ೩. ಚಿತ್ರಜಪ ಮಾಸಾಳೊ ವನ್ಮಥನ ಕಿತ್ರಲಗೊ . . . ಮಾಯಿಸನ ದಳ ವೆನಲತ್ಯಜದ ಗಣಾನಿಕರ ಮೞ್‌ಮದು ವಿಳಾಪದಲಿ (ಪಾಪ್ರಚೆ. ೦೩-೩೩); ಹೊಳೆವುತಿದ್ದರು ಮನಸಿಜನ ಮಾಸಾಳ್ಗಳಂತೆ ದಿಕ್ಪಾಲರು (ಪಚ್ಚ. ೦೨-೧೨).

ಮಾಸವಳಮದಪದುಹೇಶ = ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಮದನನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದವನು : ಒಂದು ಬಿರುದು: ಬಿಡುದಿಂಗೆ-ಗಜದುಳಿ, ಗಜಪಾಲ್ಯಂ, ವರಲೋಕದಲ್ಲಾಂ, ಮಾಸವಳಮದನನಮಹೇಶಂ, ಅಂಕತ್ರಿಗತ್ರಯಂ (ಪಚ್ಚ. ೦೭೪ ಕ್ರ.ಪೀಠ). [ಮಾ + ಸವಳ (< ಸುವಳ್)]

ಮಾಸವಾರಿ (ನಾ). ಶ್ರೇತ್ಯನಾದ ಅಶ್ವಾರೋಹಿ ; ಶಕ್ಕಿಧರರ್ ಶಕ್ತಿಯಂ ಬಿಟ್ಟು ಶಕ್ತಿಯಂ ಮಱೆಗೊಳೆಯುಂ ಮಾಸವಾರಿಗಳಾಸವಾರಿ ಗಳಾಗೆಯುಮಿಂತು ತನ್ನ ತಂತ್ರಂ ಭಯಾತ್ಪಾಂತಸ್ಥಾಂತಮಾದುದಂ ಕಂಡು (ಅಜಿರಾ. ೩-೦೩೩ ೩). ☞ ಕವಿಯು 'ಅಸವಾರಿ' ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಯಮಕದ ಚಮತ್ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿರಬಹುದು.

[ಮಾ + ಸವಾರಿ]

ಮಾಸವಾಳ ' ಮಾಸವಳ ' ನೋ.

ಮಾಸವಿಗ್ಗಡೆ (ನಾ). ತಿಂಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಬರುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಹೆಗ್ಗಡೆ : ಶ್ರೀಯೋಗನಾಥ ದೇವರ ಅಮೃತಮಡಿ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರೀಕಾರ್ಯ್ಯಂಗಳು . . . ಅಶೇಷ ಮಹಾಜನಂಗಳು ಅಂದಂದು ನಡಪ ಮಾಸವಿಗ್ಗಡೆ ಸೇನಬೋವರಿಂದವೂ ಅರ್ಕೆದು ಉದಾಸೀನ ಮಾಡದೆ ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕಸ್ಥಾಯಿವಾಗಿ ನಡಿಸುವರು (ಎಕ. XII, ಶಕ್ಕಾ. ೨-೭೯ ; 1861). [ಮಾಸ್ಕ + ಪೆಗ್ಗಡೆ (<ಪೆರ್ಗಡೆ)]

ಮಾಸವಿಗ್ಗಡೆತನ (ನಾ). ತಿಂಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಬರುವ ಹೆಗ್ಗಡೆಯ ಅಧಿಕಾರ : ಅಟ್ಟದದೇಕಂಣವಮೂ ಇಶ್ವರಪೆದಿಗಳ ಮೂದಂಣಗಳ ಮಾಸವಿಗ್ಗಡೆತವದಲಿ ಸಪ್ಪೆಯಕೇತಮ್ಮಂಗಳ ಮಕ್ಕಳಾ ಪುರಿಗೆಱೆದೇವರು ಸೋಮಯ್ಯಂಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸಿಲಾಸಾಸನದ ಕ್ರಮ ವೆಂತೆಂದಡೆ (ಎಕ. VI (R), ಕ್ಕಿ೬೨. ೬-೬ ; ಸು. 1506). [ಮಾಸವಿಗ್ಗಡೆ + —ತನ]

ಮಾಸಾಂಕ. ಮಾಸಂಕ (ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾದ ಶೌರ್ಯ : ಮೂಱು ಲೋಕದ ಗಂಡನೆಂಬ ಮಿಱಿದ ಮಾಸಾಂಕದ ಭುಜವಿವೀಗ (ಶಂಖಾಸಂ. ೬-೬೨). **ಮಾಸಂಕ** : ೨. ಅತಿಯಾದ ರೋಷ.— ಸಿಟ್ಟು : ಆ ಸರ್ವನತ್ಯುಗ್ರತೆಯನೆ ನೆಗ್ಗೊತ್ತಿದಾ ಸಾಸಿಗನ ಕಾಣುಕಪೆ ಅಸುರದಿಂ ಕೆಲಬಲದೊಳಿರ್ದಹಿತತಿ ಮಾಸಂಕದಿಂ ಮುತ್ತಿದವು (ಕ್ರಿಚಾಂ. ೦೦-೬೭) : ಮಾಸಂಕದಿಂದ ಬುಧುಶ್ರೀ ಮನದೊಳಿನಿತು ಹೇಸದೇ ಮಾಡಿರ್ದ ವಂಶ ಘಾತಕದ ಫಲಮಿಂ ಸಮುಯಮೊಂದಜ್ಜೊಳಿ ಕಾಣಿಸಿದುದತ್ಯುಗ್ರಪುಣ್ಯ ಪಾಪದ ಫಲಗಳು (ಸಮ್ಮಾ. ೩-೩೦). ೩. ಸರಿಸಮಾನ ; ಸರಿಸಾಟಿ : ವರಭೋಗದಿಂದ ಶಚಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಸಂಕ . . . ರೋಸಿಂದೇದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಸುರುಚಿರ ಕಾಂತಿಯಿಂದಿನ್ಮೃತಕ್ಕೆಯಾಗಿರ್ಪಳಾ . . . ಸೋಮೆ ಸುವ್ರತದ ಸೀಮೆ (ಸಮ್ಮಾ. ೩-೦೦). [<ಸಂ .ಮಹಾಸಾಹಸಾಂಕ. / ತೆಲು. ಮಾಸಟಿ]

ಮಾಸಾದಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ ; ಉತ್ತಮನಾದ ರಾವುತ : ಎಂತಪ್ಪ ದುಷ್ಪಾಶ್ವಂಗಳುಮನೇಱಲುಂ ತಿರ್ದಲುಂ ಬಲ್ಲೆನೆಂದು ಪೇಟ್ಟುಳಾಗಿ ತಂತ್ರವಾಳವೆಸರೊಳ್ ಮಾಸಾದಿಯಾಗಿರ್ದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೪ ವ). [<ಸಂ. ಮಹಾಸಾದಿನ್]

ಮಾಸಾಮಿಗ ? (ನಾ). (?) : ದೇವಾಸುರರಾ ಶಮಮಾರನುಂ ಅಗ್ರಹಾರಮೆಳಪ್ಪುಣಿಸೆ ಪ್ರಹ್ಲಾದೇಯ ಮಾಸಾಮಿಗ ಶ್ರೀ(?ವ್ರಿ)ತಿ ಅಱಿದು ಕೊಳೆ ಕೊಡಲಾರದೆ ಎನೆಬರು ಎಱಿವು ಸತ್ಕೊರ್ (ಕ್ಕಿಅ೦-೦೬೪೪. ೬-೨ ; ೨೦೬). [.?]

ಮಾಸಾರ್ಧ (ನಾ). ಒಂದು ತಿಂಗಳಿನ ಅರ್ಧಭಾಗ ; ಹದಿನೈದು ದಿನ ; ಪಕ್ಷ : " ಮಾಸಾರ್ಧವಲ್ಲಿ . . . ಪಕ್ಷಮೆನಿಕ್ಕು " (ಶಂಖಾಸಂ. ೦೪೬-೬೬) ; ಈ ದಿನದ ಮೊದಲಾಗಿ ಮಾಸಾರ್ಧದೊಳೊಂದು ಮಹಾಲಗ್ನವೊಳ್ಳಿತ್ತೆಂದು ಪೇಳ್ದು (ಪಂಪಿ. ೪-೬೨). [ಸಂ.]

ಮಾಸಾವಂತ ' ಮಹಾಸಾವಂತ ' ನೋ.

ಮಾಸಾಶನ (ನಾ). ೧. ಜೀವನನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ತಿಂಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಕೊಡುವ ಹಣ.— ಮಾಸದ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕೊಡುವ ವೇತನ : ರಾಜನು ತನ್ನ ಸೇವೆಗೆ ಸೂರುಮಂದಿ ವೀರಭಟರನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅವರ ಮಾಸಾಶನವನ್ನು ಒಂದೊಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಮಗಳು ಕೊಡುವಂತೆ ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಿದನು (ಕಾಕ. ೨೩) ; ಅನ್ನ ವಸ್ತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾಸಾಶನದ ನಿಗದಿಯಾಗಿದೆ (ಬಿಂಂರ. I. ೪೬೦). ೨. ನಿವೃತ್ತಿವೇತನ ; ಪಿಂಚಣಿ : ಉದ್ಯೋಗದಿಂದ ನಿವೃತ್ತರಾಗಿ ಸ್ವದೇಶಕ್ಕೆ ಹಿಂತಿರಳಿದ ಬಳಕವೂ ಅವರ ಮಾಸಾಶನ(Pension)ಕ್ಕಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಂದ ಹಣ ಸಲ್ಲಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಕಾಲ್ಕ್ರ. III. ೦೩೩೭). [ಸಂ.]

ಮಾಸಾಳ್ ' ಮಾಸವಳ ' ನೋ.

ಮಾಸಾಳಿ ' ಮಾಸವಳ ' ನೋ.

ಮಾಸಾಳು ' ಮಾಸವಳ ' ನೋ.

ಮಾಸಿ (ನಾ). ಎಂಟು ಗುಂಜಿಗಳ ಒಂದು ತೂಕ : ೮ ಗುಂಜಿಗಳ ತೂಕಕ್ಕೆ ಮಾಸಿ (ಉದ್ದಿನಕಾಳ ತೂಕ) ಎಂಬ ಹೆಸರು (ಕೃಕಪ್ರ. ೬).

[< ಸಂ. ಮಾಷ]

ಮಾಸಿಕ (ಗು). ೧. ತಿಂಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಸತ್ತ ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ) ತಿಂಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಮಾಡುವ ಶ್ರಾದ್ಧ ; ೫ ವೈದಿಕಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯ ಮಗನು ವ್ಯತನ ಉತ್ಕರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮೊದಲ ಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳ ಕಾಲ ಆಚರಿಸಿದ ಬಳಿಕ, ಮೃತತಿಥಿಯಿಂದ ಒಂದು ಸಂಪತ್ಸರದ ಕಾಲು ವಧಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರಾದ್ಧಕಲ್ಪದ ಪ್ರಕಾರ ಹದಿನಾರು ಶ್ರಾದ್ಧಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಇವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತಿಂಗಳಿಗೊಂದಾಗುವುದರಿಂದ ' ಮಾಸಿಕ'ಗಳೆನ್ನುತ್ತಾರೆ: " ಅವ್ಯಾಹಾರ್ಯಂ, ಮಾಸಿಕಂ – ೨ ತಿಂಗಳು ತಿಂಗಳಿಗೂ ಮಾಡತಕ್ಕ ಪಿಂಡಪಿತ್ರಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಹೆಸರು" (ಶಿಬ್ಕಂ೨೦-೨೨೬) ; ಶ[ಬ್ಬಿ]ವೋದ ವಲ್ಲಿಕನ ಮಾಸಿಕದೊಳೊಗೆದಾಜೆಗೆಯ್ವಂದೊಟ್ಟಿಪ ದೋರ್ಮ ಜೋರಮನ ಬಾಯೊಜಿಯೊಳ್ ಕಿರಿ × × × (ಪಂ. VI. ಕಪಪಕು. ೩೬–೩೭ ; ೧೨೩೬): ಸಾಮಿತ್ರಿ ಪ್ರತಿತಿಂಗಳೂ ತಪ್ಪದೆ ಮಾಸಿಕ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕಾಖಂ. ೨೦೦). ೩. ತಿಂಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಪ್ರಕಟವಾಗುವ ಪತ್ರಿಕೆ ; ಮಾಸಪತ್ರಿಕೆ : ಸಮ್ಮಲ್ಲಿ ದೈನಿಕಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸಾಪ್ತಾಹಿಕ, ಪಾಕ್ಷಿಕ ಹಾಗೂ ಮಾಸಿಕಗಳೂ ಸಾಕಷ್ಟು ಬರುತ್ತಿವೆ(ಕೂಪ್ರ).

[ಸಂ.]

ಮಾಸಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರು : ಪುರಿಗೆಱೆನಾಡ ಸರಬವೂರದಾಯ್ದೆಂದಿಂ[ಬ]ರುಮಿಱ್ದು ಪಾಡಯಿಸೆ ಮಾಸಿಗರ ಬೆದಾನ್ನ ಗೋಸಾಸ(ಂ)ಮಿಟ್ಟೊಡ್ಡಿಂ (ಶಿಇಾ. XI–i. ೫೦–೬ ; ೬೮೨). [?] '

ಮಾಸಿಯವಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : [ಕೋಗ]ಳಿಯಮಾಯ್ನೂಜಮುಂ ಮಾಸಿಯವಾಡಿ [ನೂಱು] ನಾಲ್ವತ್ತುಮನಾಳುತ್ತುಮಿರ್ದ್ದು (ಶಿಇಾ. XI–i. ೫೨–೬ ; ೬೮೨). [? + ಪಾಡ್ಕಿ]

ಮಾಸಿರಿವಂತ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಶ್ರೀಮಂತ ; ಭಾರಿ ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ : ಎಮ್ಮ ತಂದೆ ಮಾಸಿರಿವಂತನಾಗಿಯುಂ ಪೊನ್ನೆಂಬ ಪೆಸರ ಚಿನ್ನಮಱಿಸದೆ ದಾನಧರ್ಮಂಗೆಯ್ದುಂ (ಕಂಚಿಕಂ. ೦೪೬–೨೦). [ಮಾ್ಯ + ಸಿರಿವಂತ]

ಮಾಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾಂತಿಗುಂದಿಸು ; ಮಸುಕಾಗಿಸು : ದೋಸ ಮೇನಾನುಂ ಸ್ವಲ್ಪಮಾದೊಡಂ ಮಾಸಿರ್ಕುಮಾದಂ ಕೈತಿವಧುವಂ (ಕಣಾ. ೦–೦೦೨) ; ಸೂಸಿದ ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಯಿನೆ ಬಾಸಣಿಸಿದ ಮದಮದಳಿ ಕುರೆಂಗಳ ಚಿಲ್ದಂ ಮಾಸಿಸಿದುವು ವಾಸವನ . . . ಕಣ್ಗಳ್ (ಇಂಪ್ರ.೬–೦೦೬). ೨. ಹೀಯಾಳಿಸು : ಮಾಸಿದ ರೂಪು ನೋಱ್ಪೊಡರೆಮಾಸಿದ ಚಿತ್ರದ ಪೆಣ್ಣ ರೂಪುಮಂ ಮಾಸಿಸೆ ನಾಡೆ ಮಾಸದಿಕೆಯಂ ಪಡದಪ್ಪುದು (ಕಂಚಾ. ೪–೬೨). ೩. ಅವಮಿತ್ರಗೊಳಿಸು ; ಕೆಡಿಸು : ಕುಲಮಂ ಮಾಸಿಸಿ ಮಿಹಮಂ ತೋಱಿದು ಕಂದರ್ಪನೆ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ಮಹಾಮಲಮಂ ತಾಳ್ದಿದ ಕಷ್ಪರಂ . . . ಕೆಡು (ಪಚರಿಕ್ಕು. ೦–೦೨೬).

[ಮಾಸ್ಯ + — ಇಸು]

ಮಾಸ್ಕು೧ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಂಲಿನವಾಗು ; ಕೊಳೆಯಾಗು : "ಮಾಸು–ಮಲೀಮಸೇ. ಜರಾಯೌಚ (ಗರ್ಭಕೋಶದ ಸೆತ್ಪ)" (ಶಬ್ದಾ) ; ಮುಂದೆ ಮಾಸಿದರೆ ಮಜ್ಜನವ ಮಾಡಿದಲ್ಲದೆ ಹಿಂಗದು ವ್ಯಾಪಾರ (ಕೋಕವಾ. ೯೯–೨೦೩) ; ಹರಿದ ತಾಯಿಲ್ಲ ಹಾಯುಳ್ಳೊಡೆ ತಲೆ ಹೀಗೆ ಜಡೆಗಟ್ಟಿ ಕೊಂಡು ಮಾಸಿಹುದೇ (ಕೋಪಶ. ೫೦–೨೫) ; ಮಾಸಿದ ಸೀರೆ ಬಾಸಿಯ

ತಿಲಕದ . . . ಮುದಿವೇಸಿದುರೆಡೆಮಾಡುತಿಪರು (ಕಂಪ. ೬-೦೯೦). ೨. ಕೊಳೆಮಾಡು ; ಮಲಿನಗೊಳಿಸು : ಈ ಪುಸ್ತಕವ ಎಂಥಾ ಜಿಂದವಡೆ ! ಇವನ್ನು ಮಾಸಬೇಡ (ಜುಂಜಿಮು. ೨-೬). ೩. ಕಾಂತಿಗುಂದು ; ಮುಂತಾಗು : ನಸುಮಾಸಿ ಪಾಡುಬಿದ ರೂಪಿನೊಳುಣ್ಮುವ ಗಾಡಿ ನಾಡೆ ಕಣ್ಗಡಜಿ (ಕಂಭಾ. ೦೬-೬೪) ; ಮಾಸಿದ ಮುಕುರಂ ಬೊಲಂತೆ ಗಳಿತಪ್ರಭಮಾಯ್ತು ಮೃಗಾಂಕಮಂಡಲಂ (ಪಾಂಚಾ. ೦೦-೦೬) ; ಆ ಸಮಯದೊಳಾದಿತ್ಯನು ತನಗೆಣೆ ಏಸು ನೋಡಿದೊಡಿಲ್ಲವೆಂಬ ಮಿಸಲಳಿದುದೀ ಹನುವಮಂದೆನೆ ಮೊಗ ಮಾಸಿ ಬಿದ್ದನು ಜಲಧಿಯೊಳು (ಕಂಚಿ. ೦೨-೨೮). ೪. ಕುಗ್ಗು ; ಕಡಮೆಯಾಗು : ಇಂದಲ್ಲ ನಾಳೆ ಬರಲೇಬೇಕು ತನಗಾಗಿ ಕಾಗದ ಎಂಬ ಆಸೆ ಮಾಸಿರಲಿಲ್ಲ (ಜಾತ್ಮಕ. ೦೬೬) ; ಭವಿಷ್ಯತ್ತಿನ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ ಆಸೆಗೋಪ್ಪರ ಕಟ್ಟಿದರೆ ಬಲವಾದ ಗಾಯದ ನೋವು ಮಾಸುವುದೇ? (ಶಾಕುಣಾ. ೦೩೯). ೫. (ಅಲಂ) ಅಪವಿತ್ರಗೊಳ್ಳು ; ಕಳಂಕ ಹೊಂದು : ಅದ್ಯಾನಿತ್ಯಮುಮನಾಂ ನಿನಗಿತ್ತನಿದೇವುದಣ್ಣ ದೀನೊಲಿದ ಲತಾಂಗಿಗಂ ಧರೆಗವಾಟಿಸಿದುದು ನೆಗಟ್ಟಿ ಮಾಸದೇ (ಅಂಪು. ೦೪-೦೩೦) ; ವಾಕ್ಪತಿ ಪಲ್ಗಿಗಂ ಪುನ್ಗೋಜಿಪ್ಪು ಪೇಸುಗುಮಗ್ಗದ ಕೀರ್ತಿ ಮಾಸುಗುಂ (ಕಂಚಿಂ. ೦೩೭-೬). ೬. ಅಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸು ; ಕಳಂಕ ತರು : ಕೊಳೆದೊಳಗೆ ಪೊಕ್ಕು ಮೆಯ್ಗುರೆದ್ದ ಜಿಃ ಖಿಲ್ಮನೆನೆ ಜಾರ್ತಿಗೆಟ್ಟುದಮೂಲ್ಯ ಯಶೋರತ್ನಮೆಂಬುದಂ ಮಾಸುವೆನೇ (ಸಣಾಯು. ೬-೨೪).

ಮಾಸದಿಕೆ=ಮಲಿನವಾಗದಿರುವಿಕೆ : ಮಾಸಿದ ರೂಪು ನೋಬ್ಪೊಡರೆ ಮಾಸಿದ ಚಿತ್ರದ ಪೆಣ್ಣ ರೂಪುಮಂ ಮಾಳ್ಕೆ ನಾಡೆ ಮಾಸದಿಕೆಯಂ ಪಡೆದಪ್ಪುದು (ಕಂಕಣಾ. ೯-೬೨) ; ಕ್ಷ "ಇಲ್ಲಿ 'ಮಾಸದಿಕೆ' ಎಂಬ ಪಾಠ 'ಮಾಸ [ರಿ]ಕೆ' ಯಾಗಿರಬಹುದು." (ಕಂಪರೀ. ೨೪೭).

ಮಾಸು$_1$ (ನಾ). ೧. ಕೊಳೆ; ಹೊಲಸು: "ಮಲಿನಂ ಮಾಸು" (ಶಾಶ್ಮ. ೧೩). ೨. ಕೊಳೆಯಾದ ಬಟ್ಟೆ : ಮಲಿನವಾದ ವಸ್ತ್ರ : ನಕ್ಕಳಾ ತಾಯಿ ಮುದುಕಿ ಎಳೆಯವಳಾಗಿ, ಮಾಸು ವಿಕಂಚಿಕೆಯಾಗಿ, ಸವೆದ ಮೈ ತುಂಬಿ (ಹೊಂಗಳ. ೨೦-೩). ೩. ಭ್ರೂಣವನ್ನು ಆವರಿಸಿರುವ ಪೊರೆ ; ಕಸ ; ಜರಾಯು : "ಗರ್ಭಾಶಯಃ. ಜರಾಯುಃ, ಕಲಲಃ. ಉಲ್ಬಂ. ಈ ೪ ಗರ್ಭವು ಮುಸುಕಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಮಾಸಿನ ಪೆಸರು" (ಜಾಕಾಖಾ. ೦೦೪) ; ಆಗಸೆ ಪೆಸರವರೆ . . . ಬಳ್ಕಿಸೊರೆಯೆಂಬಿವನಕ್ಕುಗೆ ಪಾಲೊಳ್ ಮೇಣ್ ಮದ್ಯದೊಳೆ ಗೋಕ್ಷಲಂ ಮಾಷನಿಕ್ಕುಗುಂ ತತ್ಪ್ರಾಣವಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೦೯೦) ; ಕೂಸು ಬಲಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೆ ಮಾಸ ಹೊರಿದು ಕೂಸ ಕೊಂದು (ಸಗಪ. II.೪೦೭-೦೦೬) ; ಶಿಶುವು ಜನಿಸಿದ ನಂತರ ಮಾಸು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿದ್ದು ಹೋಗಬೇಕು (ಜಾಪ್ರ. ೪೬). ೪. (ಅಲಂ) ದೋಷ ; ಪಾಪ : ಮನದಲ್ಲಿ ಮಾಸುರಲು ಮಹಿಮರೆವೆ ನೀರ್ಮುಳುಗಿ ಮರೆನಡವ ಮಾನಿಸರು ಹಲವರಿಹರು (ಕಾಪ್ರ. ೦೩೬-೩೬೬).

[<ಮಾಸು$_1$/ತಮಿ. ಮಲ. ಮಾಚು ಮಾಚ್ಚು; ತುಳು. ಭಾಸು ; ಕೊಡ. ಮಾಚಿ ; ತೆಲು. ಕುಈ. ಮಾಸಿ ; ಗೋಂದಿ. ಕೋತ. ಮಾಚ್]

ಮಾಸು$_2$ (ನಾ). ಬಾಡು ; ಆಡಗು : ಮಾಂಸ : ನೆತ್ತರ್ ಮಾಸಲ್ಲ್ ತೊವಲ್ ಪತ್ತಿದೊಡಂಬದು (ಕಾವಂಪ. ೬-೯) ; ಮೈಯಾಗ ಮಾಸಲ್ಲಿದ್ದರೇನಾತ, ಕೈಯಾಗ ಕಾಸಿಲ್ಲೇನ? (ಪಡಪಾ. I. ೨೬೩); ಇನ್ನೂ ತಲೀ ಮ್ಯಾಲಿನ ಮಾಸ ಆರಿಲ್ಲ ನಿವಗ (ಪುಂಕೃ. ೩).

[←ಮರಾ. ಮಾಸ್. / ಸಂ. ಮಾಂಸ]

ಮಾಸುಚೀಲ (ನಾ). ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಗು ಬೆಳೆಯುವ ಚೀಲ ; ಭ್ರೂಣದ ಹೊರಪೊರೆ : "ಗರ್ಭಾಶಯಃ. ಜರಾಯುಃ—೨ ಬಸುರೊಳಗೆ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ಮಾವಿಚೀಲದ ಹೆಸರು . . . ಮಾಸುಚೀಲಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳೆಂತಲೂ ಕಲಕಲವಲು ಪೇಳುವರು" (ಕಿಡ್ಕಾಂ. ೦೬೬). [ಮಾಸು$_2$ + ಚೀಲ]

ಮಾಸುತೆ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮಗ : ಮನ್ಮಥ : ಚಿತ್ರಜಸ ಮಾಸಾಳೊ . . . ಕಂದರ್ಪ ರಚಿಸಿದ ಸೂತ್ರವೋ ಮಾಸುತನ ದಳವೆನಲಿತ್ತಿಜದಿ ಗಣಿಕಾನಿಕರ ಮೆಱಿಮುದು ವಿಳಾಸದಲಿ (ಜೀಪಂಪ. ೦೭-೬೩). [ಸಂ.]

ಮಾಸೆವಾನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸೀಮಾಸ್ತರವನ್ ಪಡೆಯಮಿರ್ವರ್ಂತುಗಣ್ಣುಗಂ ಮಾಸೆವಾನಿ ಸೀಮೆ ಮೂಡಾಯ್ತೊಱೆವ (ಎಕ. V (R). ಕ್ಕಕ್ಕ. ೦೦೩-೭೬; ೪೨೦) [?]

ಮಾಸೇನ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಮಾಸೇನಪ್ಪರ್ಗಮಪ್ರಭಾವ ರಿಷಿಯೆಕ್ಕರ್ಟ್ಟಿಪ್ಪನಾ ಪೆಟ್ಟದುರ್ಕ್ಕಾ ಸಂಗಂಗಳ ಪೇಟ್ಟ ಸಿದ್ಧಸುಯನ್ನ ಪ್ಪಾದೆ ನೋನ್ತು (ಎಕ. II, ೫೭-೦; ೨೦೦). [ಮಾ + ಸೇನ]

ಮಾಸೇಸ (ನಾ). ಪಂಹಾಶೇಷ; ಅದಿಶೇಷ : ಮೇಣೊರ್ಮೆ ಕೀಟಿಳೆಗೆ ಪಾಲ್ಬಿಯಿಡುತೆ ಪಾಯ್ದು ಮಾಸೇಸನ ಬಂಡಾರವನುಪಹರಿಸಿ (ಅಮ್ಮಕ. ೨೯). [< ಸಂ. ಮಹಾಶೇಷ]

ಮಾಸೋಪವಾಸ(ಗು). ೧. ಒಂದು ತಿಂಗಳವರೆಗೆ ಉಪವಾಸವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ : ಮಾಸೋಪವಾಸರವಿಚಂದ್ರಸಿದ್ಧಾನ್ತಿಗಳು . . . ಮಾಘವಂದಿ ಸಿದ್ಧಾಂನ್ತಿಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿಗಳ ಶ್ರೀಪಾದಪದ್ಮಂಗಳಿಗೆ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. III (R). ನಾಗಮಂ. ೩೦-೫೯; ಮು. 12೫೮ ೫೫). (ನಾ). ೨. ಒಂದು ತಿಂಗಳವರೆಗೆ ಮಾಡುವ ಉಪವಾಸವ್ರತ : ಮಾಸೋಪವಾಸದೊಳಿರ್ದು ಪಾರಣೆಯೊಳ್ ಬರಿಗೆಗೆ ವಂದ ಧೃತಿಕರಣ ಮುನೀಂದ್ರರಂ ನಿಜಿಸಿ (ಪಾಂಪ. ೪-೩೩೮). [ಸಂ.]

ಮಾಸ್ತರು, ಮಾಸ್ತರ, ಮಾಸ್ತರ್ರು, ಮೇಷ್ಟರು, ಮೇಷ್ಟ್ರು (ನಾ). ಉಪಾಧ್ಯಾಯ: ಅಧ್ಯಾಪಕ : ಮಾಸ್ತರುಗಳಿಗೆ ಮನೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಡಲೂ ತರುದುನುದು ಮಾಡಿದ್ದರು (ಹುಮ್ಮಕ. ೬). **ಮಾಸ್ತರ** : ಅಂದು ಮಾಸ್ತರರು ರಾತ್ರಿ ಘಂಟೆ ಹತ್ತಾದರೂ ಮನೆಗೆ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ (ಶಾಪರಂ. ೩); ಹೊಸ್ಪಪ್ಪಮಾಸ್ತರರು . . . ಸಿದ್ಧರಾಗುತ್ತಿರ್ದರು (ಕ್ರಜಪ. ೩). **ಮಾಸ್ತರು** : ಅವರೊಬ್ಬ ಪ್ರಾಥಮಿಕಶಾಲೆಯ ಮಾಸ್ತರು (ಕೂಪ್ರ). **ಮೇಷ್ಟರು** : ಶಾಲೆಯ ಮೇಷ್ಟರು ತುಂಟ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯನೆಂದರು. . . ಹೋಗು ಹೆಡ್ಮಾಸ್ಟರ ಬಳಿಗೆ (ಇಂಪಾಕ. ೦೨೦-೪೨); ಅದನ್ನು ಓದುವ ಕೆಲಸ ಆ ಊರಿನ ಮೇಷ್ಟರಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು (ಮೋಪಕ್ಷಿ. ೭೩). **ಮೇಷ್ಮ್ರಿ** : ಆ ಮೇಷ್ಮ್ರೀ ಸುನ್ನವನ್ನು ತನ್ನ ಪೆಚ್ಚಿದಿಂದ ಹೊಡೆಸಬೇಕು (ಜುಪಾಗ. ೦೪೨); ಮೇಷ್ಮ್ರಿಗಳು ಕಾಟು ಕೊಡಲು ಈಗಾಗಲೇ ಮುರು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ (ಕಪಮಂ. ೪೫). [← ಇಂ. Master]

ಮಾಸ್ತರ 'ಮಾಸ್ತರು' ನೋ.

ಮಾಸ್ತರಣಿ 'ಮಾಸ್ತರಿಣಿ' ನೋ.

ಮಾಸ್ತರತಿ (ನಾ). = ಮಾಸ್ತರಿಣಿ : ಸ್ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಹುಡುಗೆಯರು ಮಾಸ್ತರತಿಪ್ಪ ಅಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ದಿದ್ದುಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಕ್ಕ.ಕಿಜ. ೧೭೦); ಸಂಘನ್ನ ಬಿಟ್ಟು ಓದಿ ಬಂದು ಇಲ್ಲಿ ಗರತಿಯಾಗಿ ಮಾಸ್ತರತಿ ಚಾಗ್ಕಳೇನು ? (ಚಾಕಾಚ. ೨). [ಮಾಸ್ತರ (< ಮಾಸ್ತರು) / + — ತಿ$_1$ (< —ಇತ್ರಿ)]

ಮಾಸ್ತರಿಕೆ (ನಾ). ಮೇಷ್ಟರ ಕೆಲಸ; ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ವೃತ್ತಿ: ಹೆಂಡತಿಗೆ ಮಾಸ್ತರಿಕೆ ನೌಕರಿ ಬೇರೆ ಹಚ್ಚಿದ್ದಾಯಿತು (ಎಚಪ. ೦೫೯).

[ಮಾಸ್ತರ (< ಮಾಸ್ತರು) + — ಇಕೆ]

ಮಾಸ್ತರಿಣಿ, ಮಾಸ್ತರಣಿ (ನಾ). ಉಪಾಧ್ಯಾಯಿನಿ; ಅಧ್ಯಾಪಕಿ : ನಿನ್ನ ಜೊತೆಗೆ ನಾನಿರುವ ಎಂದು ಮಾಸ್ತರಿಣಿ ಹಿಂದುಳಿದರು (ಅಪ್ಪೆ. ೮೫) ; ದತ್ತೂವ ಮಕ್ಕಳ ಮೊದಲ ಮಾಸ್ತರಿಣಿಯೂ ನಾನೇ ಆದೆ (ಕ್ಕ.ಕಿಜ. ೨೦೯). **ಮಾಸ್ತರಣಿ** : ಆವರ ಮಾಸ್ತರಣಿ ಅವಳು (ಕುಕಕಾಖಾ. ೦೫೬).

[< ಮಾಸ್ತರು]

ಮಾಸ್ತರು 'ಮಾಸ್ತರು' ನೋ.

ಮಾಸ್ತಿ 'ಮಾಸತಿ' ನೋ.

ಮಾಸ್ತಿಕಲ್ 'ಮಾಸತಿಕಲ್ಲು' ನೋ.

ಮಾಸ್ತಿಕಲ್ಲು 'ಮಾಸತಿಕಲ್ಲು' ನೋ.

ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು 'ಮಾಸತಿಕಲ್ಲು' ನೋ.

ಮಾಸ್ತಿಗುಡಿ (ನಾ)· ಮಾಸ್ತಿಕಲ್ಲು ಇರುವ ದೇವಸ್ಥಾನ ; ಮಹಾಸತಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಗುಡಿ : ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿಯಿಂದ ಕಾರವಾರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮಾಸ್ತಿಗುಡಿಯಿದೆ (ಕಣಾಲ. ೩೫೯).

[ಮಾಸ್ತಿ (< ಮಾಸತಿ) + ಗುಡಿ]

ಮಾಸ್ತಿಬೀಳು (ನಾ)· ಸ್ತ್ರೀಯು ಸತ್ತ ಗಂಡನೊಡನೆ ಚಿತೆಯೇರುತ್ತಿದ್ದ ಜಾಗ,– ಮಹಾಸತಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ಥಳ : ಬಹುಕಾಲದ ಹಿಂದೆ ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯರು ಸತಿಯನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಮಹಾಸತಿಬೀಳು ಅಥವಾ ಮಾಸ್ತಿಬೀಳು ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಹಂಚಮಿ. ೦೩೭). [ಮಾಸ್ತಿ (< ಮಾಸತಿ) + ಬೀಳು (< ಬೀಡು)]

ಮಾಸ್ತಾರ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಸವಾರ ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಅಶ್ವಾರೋಹಿ : ಗರಪಟಿಗರ. ಕೊಲ್ಲಾಪ್ಯುರ ನುಡಿಗಾಜರ ಮಾಸ್ತಾರರ ಸಂದಣಿ ಸಲೆ ಸೊಗಯಿಸಿತಾಗ (ಜಯಚಾ. ೮೨-೦೯). [ಮಾ + ಸ್ತಾರ (< ಸವಾರ)]

ಮಾಹಜ್ಜನ (ನಾ). ಊರಿನ ಪಂಚರು ; ಮಹಾಜನ : ಆಲವ ತೊಱು ಇನ್ನಸಿ ದಿಟ್ಟಾನ್ ಮಾಹಜ್ಜನಮೊದಲು ಕೊಟ್ಟ ಕುನಿ ಅಯ್ಗೊಳ (ಎಕ. ೪ (೪). ಪುಗಡಾ. ೦೩೬-೬ : ಕಪಡು ೫೫). [< ಮಹಾಜನ]

ಮಾಹತ್ತರ (ನಾ). ಮುಖಂಡ ; ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ : ಬಂದ ಮಾಹತ್ತರಂಗುತ್ತರಂಗೊಟ್ಟು ದಾನಸನ್ಮಾನಂಗಳಂ ಸಂತೋಷಂಬಡಿಸಿ (ಪರಗತ. ೩-೬೬ ೪). [< ಸಂ. ಮಹತ್ತರ]

ಮಾಹತ್ತು 'ಪ್ರಹಂತು' ನೋ.

ಮಾಹಳ 'ಮಹಳ' ನೋ.

ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ (ನಾ). ೧. ಹಿರಿಮೆ ; ಮಹಿಮೆ : ಜನಿತಪ್ರಗಲ್ಭದೊಳ್ ಮಾಂತನದೊಳ್ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದೊಳ್ . . . ಶ್ರೀಪಂ ಘಪಂ (ಪಂಡಾ. ೩-೪೦); ಶ್ರೀಮತ್ಸಾರ್ವಭೌಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂ ಸ್ವೀರೂಪಮಂ ಪತ್ಯವಿಟ್ಟು . . . ದಿವಿಜನಾದಂ (ಜಿಪ್ರ. ೩.೭೦ ೪); ನಿನ್ನ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯನೆ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕಂತಾಲೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದೆ (ಪುಣಾಕ. ೩). ೨. ಹಿರಿಮೆಯುಳ್ಳವನು ; ಮಹಿಮಾಶಾಲಿ : ನೀನೆಂದ ಮಾತ ಬಾಹಿರ ಮಾಡಬಾರದು ಕರೆಸೆಂದನು ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯನಲ್ಲಕೋಪಿಗನು (ಕಕೆ. ೪೫-೦೬).

[ಸಂ.]

ಮಾಹಿ (ನಾ). ಕೋಣ ಅಥವಾ ಎಮ್ಮೆ : ದನುಜನಾಯ ಶಂತಮಾಗಂದು ಖಳಪಂಗುಬ್ಬುವಾತಿಂ ನಿಂದು ಮಾಹಿಗೆ ಮುಗ್ಗನಿಟ್ಟಿಂತಾ ಮಹಾನಲಗೆ ಇಂಧನಮಿದಿತ್ತಂತೆ ರುದ್ರಗೆ ಕಂದೆರವುಗೊಟ್ಟಂತೆ ಕೋಪಪುರಂದ್ರಿಯನು ಕಾಣಕೆಯನಿತ್ತರು ಬೆದರ ಸುರಕಟಕ (ಶಂಗಾಶಾ. ೧೦-೩).

[ಈ ಇದು 'ಮಾಹಿಷ (ಪಿ)' ಎಂಬುದರ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪವಿರಬಹುದೆ ?]

ಮಾಹಿತಿ (ನಾ). ೧. ಅರಿವು ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ : ಕೆಲಸದ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಕೆಲವೇ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು (ಚಾಕ್ಯ. ೦೫೩) : ಮಾಹಿತಿ ಸಾಲದೆ ಕೆಲಸವು ಮುಗಿಯದ ಬಹು ಪೇಚಿಗೀಡಾದ (ಶಂಚಾಕ. ೩೯-೩೦). ೨. ವಿವರಣೆ : ಕಾಗದದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯಸನ್ನು ಕುರಿತು ಇದ್ದ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಹೆಂಡತಿಗೆ ಕೃಷ್ಣಪ್ಪನವರು ತಿಳಿಸಲಿಲ್ಲ (ಬಶಾಗಿ. ೮೨); ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಾಹಿತಿ ಆವ ನಿಂದ ದೊರಯಲಿಲ್ಲ (ಶಂಚಾಮು. ೦೨೯).

ಮಾಹಿತಿ ಕೊಡು = ವಿವರಣೆ ನೀಡು ; ಸಮಾಚಾರ ತಿಳಿಸು : ಆ ಹುಡುಗಿ . . . ನಮ್ಮ ಮೇಲೇ ತಿರುಗಿ ಬಿದ್ದಳು ಹೊರತು ಏನೂ ಮಾಹಿತಿ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ (ಪುಗಡಾ. ೩೬೦).

[←ಅರ. ಮಾಹೀಯತ್ ; ಹಿಂ. ಮಾಹಿಯತ್ ; ಮರಾ. ಮಾಹಿತೀ]

ಮಾಹಿಷ (ಗು)· ಎಮ್ಮೆಯ : "ಮಾಹಿಷಶೃಂಗವದು ಗವಲಮುಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗರಾ. ೦೩೬-೪೦). [ಸಂ.]

ಮಾಹಿಷವಿಷಯ (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತಿ ಮಾಹಿಷ ವಿಷಯೇ ಕಾಂಚನಸಮುದುಯೋರ್ ಇತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧೇ ಗ್ರಾಮೇ (ಎಇ. ೫೪. ೭೦-೫೦; ೪೭೬). [ಸಂ.]

ಮಾಹಿಷಿ (ನಾ). ಎಮ್ಮೆ : ಮಾಹಿಷೀಸಂತತಿ ವಿಷಸಭವಂ ಕಣ್ಗಗುರ್ವಾಯುಂ ಕಾರೊಳ್ (ಶಂಪ್ರತಿ. ೪-೧೬). [ಸಂ. ಮಾಹಿಷೀ]

ಮಾಹಿಷಿಕ (ನಾ)· ೧. ಎಮ್ಮೆ ಕಾಯುವವನು. ೨. ಹೆಂಡತಿಯು ವ್ಯಭಿಚಾರದಿಂದ ಪಣ ಗಳಿಸುವವನು ; ಕುಲಮಹಿಷಿ ದುರ್ಮಾರ್ಗ ಮುಖದೊಳು ಗಳಿಸಿದರ್ಥವನುಂಡು ಕಾಲವ ಕಳೆವ ನಿರ್ಭಾಗ್ಯರು ಕಣಾ ಮಾಹಿಷಿಕರೆಂಬವರು (ಕಬ್ಬಾಜ. ೪-೮೪); ವ್ಯಭಿಚಾರಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯಪಾ ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಇದ್ದವನು ಮಾಹಿಷಿಕನು (ಕಾಚಾಮು. ೨೦೬-೩). ೩. ದುಶ್ಚೀಲಿಯಾವ ಹೆಂಗಸಿನ ಉಪಪತಿ. [ಸಂ.]

ಮಾಹಿಷ್ಯ (ನಾ)· ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ವೈಶ್ಯಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : "ಮಾಹಿಷ್ಯ . . . ವೈಶ್ಯಸ್ತ್ರೀಗೂ . . . ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೂ ಹುಟ್ಟಿದವನ ಪೆಸರು" (ನಿಡಾ. ೦೩. ೩೦೬)· [ಸಂ.]

ಮಾಹುತ 'ಮಾವಂತ' ನೋ.

ಮಾಹುರಿ$_1$ (ನಾ)· [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಬಲಹೆಂಸರಾಗ. ನಂತರ ಮಾಹುರೀ. ದೇವಕ್ರಿಯಾ . . . ನಂತರ ಭಾಷಾಂಗ (ರಾಗಸಮೂಹ) ವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು (ಚಟಕ್ರ. ೦೩೦)· [ಸಂ. ಮಾಹುರೀ]

ಮಾಹುರಿ$_2$ 'ಮೂವಲಿ' ನೋ.

ಮಾಹುಲಿ 'ಮಾವಲಿ' ನೋ.

ಮಾಹೆ (ನಾ)· ತಿಂಗಳು; ಮಾಸ : ತಾರೀಖು ೫ ಮಾಹೆ ಮೆ ಸನ ೧೯೦೩ ಯಿಸವಿ (ಕ್ರಿ.೦೦- ೦೯೫-೬೯-೧೩ ; ೧೮೦೩); ಮಾಹೆಮಾಹಗೂ ಬಹಳ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸೇವಾಜನರುಗಳಿಗೆ ತಲಬಿನ ಬಟವಾಡೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಪಂಚಾಕಂ. II. ೦೩). [←ಪಾರ. ದುರಾ. ಮಾಹಾ, ಮಾಹೆ; ಹಿಂ. ಮಾಹ್]

ಮಾಹೆಯಾನಾ (ಅ)· ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳೂ ; ಮಾಸಮಾಸವೂ : ಈ ಪೈಕಿ ಮೂರರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಭಾಗ ನಗದಿಯಾಗಿ ಮಾಹೆಯಾನಾ ಬಟವಾಡೆಯಾಗುತ್ತ ಉಳಿದ ಒಂದು ಭಾಗವು . . . ಸದರಿಯಂತಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಪುಚಾಕಂ. II. ೫೬). [←ಪಾರ. ಮಾಹಿಯಾನ್ ; ಹಿಂ. ಮಾಹಿಯಾನಾ ; ಮರಾ. ಮಾಹಾನ್]

ಮಾಹೆವಾರಿ (ಗು)· ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳ ; ಮಾಸಿಕ : ಮಾಹೆವಾರಿ ಜಮಾಖರ್ಚು ಲೆಕ್ಕದ ತಯಾರಿ ಮತ್ತು ಕಸ್ತು ವಸೂಲಿ (ಪುಚಾಕಂ. II. ೭೬) ; ಕೊಟ್ಟುಂಡಾ ತಿಂಗಳಿನ ಸಂಬಳವು ಹಿಂದಿನ ತಿಂಗಳ . . . ಮಾಹೆವಾರಿ ಪಟ್ಟಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಹೊರತು ಮಂಜೂರ್ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವು (ಗ್ರಾಪಾಕ. ೬). [←ಪಾರ. ಮಾಹ್‌ವಾರ್ ; ಹಿಂ. ಮಾಹ್‌ವಾರೀ ; ಮರಾ. ಮಾಹೆವಾರೀ, ಮಾಹವಾರ್, ಮಾಹವಾರೀ]

ಮಾಹೇಂದ್ರ (ಗು)· ೧. ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ಸೇರಿದ. (ನಾ)· ೩. ಇಂದ್ರಕೀಲಪರ್ವತ ; ಮಹೇಂದ್ರಗಿರಿ. [ಸಂ.]

ಮಾಹೇಂದ್ರಕಲ್ಪ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹದಿನಾರುಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯದು : ಸನ್ಯಸನವಿಧಾನದಿಂ ಪಂಡಿತಕ್ರಜೀವಿತನಾಗಿ ಮಾಹೇಂದ್ರ ಕಲ್ಪದೊಳನಮದ್ಧರ್ಧಗುಣೈಶ್ವರ್ಯೋಪೇತನುಂ . . . ಆಗಿ (ಅಪ್ರ. ೫-೦೯ ೪); ತವೆ ಸುಟ್ಟುಂ ಸಮಯವಿದೆಣಮಲ್ತು ಸಪ್ತಮಾರವಮಾಹೇಂದ್ರ ಕಲ್ಪಜನಿತಾಮರರಂ (ಪುಧ್ಯಕ್ಷ. ೦೩-೦೦೦). [ಸಂ.]

ಮಾಹೇಂದ್ರಿ (ನಾ)· ೧. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು. ೨. ಹಸು; ಆಕಳು. ೩. ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ : ಶಚೀದೇವಿ. ೪. ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು : "ಬ್ರಾಹ್ಮೀ

- - - ಮಾಹೇಂದ್ರೀ, ಚಾಮುಂಡಾ–ಈ ೭ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರ ಪೆಸರ್'' (ಹಣಾಮು. ೪-೭೬). ಪೆ. [ಸಂಗೀತ] ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳ ಅಧಿದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು : ಬ್ರಾಹ್ಮಿ . . . ಮಾಹೇಂದ್ರಿ ಚಾಮುಂಡಿಯವರೆಂಬವರೇ ಕ್ರಮದಿಂದಾ ಷಡ್ಜಾದಿ ಸ್ವರಾಧಿದೇವತೆಗಳು (ಪವೇಕ. ೦೪೬).

[ಸಂ. ಮಾಹೇಂದ್ರೀ]

ಮಾಹೇಯ (ನಾ)· ೧. ಭೂಮಿಯ ಪುತ್ರ· ೨. ನರಕಾಸುರ. ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಕುಜಗ್ರಹ : ದಿವಿಜೇಜ್ಯನುಮುಡುಪತಿಯುಂ ರವಿಯುಂ ಸತ್ಯಗ್ರಹಂ . . . ಭಾನವನುಂ ಮಾಹೇಯನುಂ [ಜಾತಿಂ: ಧರಣೆಜನು] ಶನಿ ಕಮೋಗ್ರಹಮೆನಿಪರ್ (ಜಾತಕ. ೪-೦).

[ಸಂ.]

ಮಾಹೇಯಿ (ನಾ)· ಆಕಳು ; ಹಸು : ''ಹೋಮಧೇನು ಮಾಹೇಯಿ ಯೆಂಬುದು'' (ಪಣಾಮು. ೧೩-೦೦೩).

[ಸಂ. ಮಾಹೇಯಿ]

ಮಾಹೇಶ (ಗು). ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : 'ಮಾಹೇಶಮಂತ್ರ' ಪರಾ·

[ಸಂ.]

ಮಾಹೇಶಮಂತ್ರ (ನಾ). ಪರಮೇಶ್ವರನು ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ಮಂತ್ರ : ತನ್ನ ಚಿತ್ತದೊಳ್ಮಾಹೇಶಮಂತ್ರಮುಂ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತ (ಶೈಬಾ. ೨೦-೦೪).

[ಸಂ.]

ಮಾಹೇಶ್ವರ (ನಾ). ೧. [ವೀಶೈ] ಪಟ್ಟಿಲಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿರುವ ಭಕ್ತ : ಮಾಹೇಶ್ವರನೇನೆಂದೆನಮ್ಮಾ 'ಪರಸ್ತ್ರೀ ಪರರರ್ಥದಾಸೆ ಬಿಡದನ್ನಕ್ಕ (ಬಸ. ೩೦೦); ಶಿವಯೋಗದ ವಚನಾಮೃತವನು ಸದ್ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮಾಹೇಶ್ವರನು ತನ್ನ ಶ್ರೋತ್ರಮುಖದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿ . . . ಸಂತೋಷವನೆಯ್ದಬಲ್ಲಡೆ ಆ ಸುಖವಿನ ಪರಿಣಾಮವನೊಡಗೂಡುವುದು (ಶಪಸಂ. ೨೦೫-೧೨೬). ೨. ಶಿವಭಕ್ತಿಪಂಥದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ : ಪಾಶುಪತ, ಕಾಳಾಮುಖ, ಲಕುಲೀಶ, ಮಾಹೇಶ್ವರ, ಶೈವಸಿದ್ಧಾಂತ, ವೀರಶೈವ ಇವೇ ಮೊದಲಾದವು ಶಿವಭಕ್ತಿಸಂಪ್ರದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಭೇದಗಳು (ಬಾಸಂ. ೬೦೬).

[ಸಂ.]

ಮಾಹೇಶ್ವರಜ್ವರ (ನಾ)· ೧. ಶಿವನ ಹಣೆಗಣ್ಣಿನಿಂದುಂಟಾಗಬಹುದಾದ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ತಾಪ : ಹರಂ ಮಾಹೇಶ್ವರಜ್ವರವನಟ್ಟಿದಂ ಹರಣದೊಳು ಹರವರಿಯ ಶಾಪಮಂ ಕಟ್ಟಿದಂ (ಸಂಪಾ. ೦೬–೦೦೬)· ೨· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜ್ವರ : ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿಪಮುಖಲ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ . . . ಸಕ್ಕರೆ ಪ್ರತಿಪಾಕವಿಪ್ಪಿ ಕೊಡಲು ಮಾಹೇಶ್ವರಜ್ವರವು ಬಿಡುವುದು (ಶಪಕ್ಕ. ೦೦೩).

'ಮಹೇಶ್ವರಜ್ವರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮಾಹೇಶ್ವರಸ್ಥಲ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಪಟ್ಟಿಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆಱನೆಯ ಱಿದೆಂಬನ್ನಕ್ಕ ಮಾಹೇಶ್ವರಸ್ಥಲ (ಕಪಾಸೂ. ೨-೦೦೬).

[ಸಂ.]

ಮಾಹೇಶ್ವರಿ (ನಾ). ೧. ಪಾರ್ವತಿ. ೨. ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು: "ಬ್ರಾಹ್ಮೀ, ಮಾಹೇಶ್ವರಿ . . . ಚಾಮುಂಡಾ – ಈ ೭ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರ ಪೆಸರ್" (ಹಣಾಮು. ೪-೭೬). ೩. [ಸಂಗೀತ] ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳ ಅಧಿದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು: ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಮಾಹೇಶ್ವರಿ . . . ಚಾಮುಂಡಿಯವರೆಂಬವರೇ ಕ್ರಮದಿಂದಾ ಷಡ್ಜಾದಿ ಸ್ವರಾಧಿದೇವತೆಗಳು (ಪವೇಕ. ೦೪೬).

[ಸಂ. ಮಾಹೇಶ್ವರೀ]

ಮಾಹ್ಯಜ (ನಾ). ಕೋಣ : ಮೇಷವನು ಮಾರುತನ ಸಖ ಮಾಹ್ಯಜವನು ರವಿಪುತ್ರ ನೈಋತಿಯಾ ಸವಾಜಸಸರನ ಚೆಂದಿಯ ಬಲಿಗೆ ಬೇಕೆಂದು ಪೋಪುವರೆನಲು (ಕಪ್ಪಕ. ೬-೧೪). ಪ್ರ ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ. [< ಸಂ. ಮಾಹಿಷ]

ಮಾಳ$_1$, **ಮೋಳ**$_1$ (ನಾ). ೧. ಗಂಡುಬೆಕ್ಕು ; ಬಾವುಗ : "ಮಾಳಂ ಮೋಳಂ ಪುಮ್ಮಾರ್ಜಾಲಮುಂ" (ಪಪಮ. ೧೩-೦೫೬). **ಮೋಳ**$_1$: ೧. "ಮೋಳಃ = ಗಂಡುಬೆಕ್ಕು" (ಇಶಕ್ಕ. ೨೬೨) ; ಒಂದು ಮಡಕೆ ಸೊರೆ ಮಾಲಿಂಗೆ ಪೊಂಬತ್ತು ಪೋಳಂ ಗಡ (ಪಾಚಿ. ೧೦-೨೭). ೨. (ಅಲಂ) ಕೊಬ್ಬಿರುವವನು ; ಗಡವ : ಕೊಬ್ಬಿದ್ದಾನೆ ಹ್ಯಾಗೆ, ನೋಡು ಮೋಳೆ (ಕುಪಕುರಾ. ೨೪೧).

ಮಾಳ್$_2$, **ಮಾಳೆ**$_1$· **ಮೆಳ್**$_2$· **ಮೋಳ್**$_2$ (ನಾ)· ೧. (ಎತ್ತರವಾದ) ಬಯಲುಪ್ರದೇಶ· — ಮೈದಾನ : "ಮಾಳವೆನೆ ಬಯಲ್" (ಪಂಚಸ. ೨೩) : ಅದಮಾನುಮುಟ್ಟಮಾಸನಾಗದೆ ಮಾಳದೊಳ್ ಮೋದದಾನುಂಡುವ ಸೀರೆಗಮೆನ್ನನಧಿರ್ಷ ಬಾರದೆ ಪೋದೆಡೆಯೊಳೆ ತೆರೆದಾಸವನೆಂದಮಂ (ಶಂಚಾ. ೬-೦೨೬) ; ಪುರುಸ್ಥಳದ ಮಾಳದೊಳ್ ನಡುಹಗಲ್ವರಿಂ ಗ್ರೀಷ್ಮದೊಳ್ ಸುರುದ್ವನಿಗಮಬಲ್ಲಿ ಬೇವವರ್ಗ ಜೋಂಪಮಿಮ್ಮಾವು ನಿರ್ಘರಿಂಬು ಕೊಳ್ವವೊಲ್ (ಪಾಚಿ. ೦೬-೬೬) ; ಗೌಡನು ಕೆರೆಯ ಆಚೆ ತೋಪಿನಲ್ಲಿ, ಅದರಾಚೆಯ ಮಾಳದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ತಿರುಗಿ ಸುತ್ತ ನೋಡಿ ಊರ ಕಡೆಗೆ ಮರಳಿ ತಿರುಗಿದನು (ಸ್ವಳ. I, ೬-೦೨೨). 'ಗೋಮಾಳ್' ಪರಾ. ೨. (ಸಮುದ್ರದ ತಡಿಯಲ್ಲಿ) ಉಪ್ಪು ತಯಾರಿಸುವ ಸ್ಥಳ.– ಕಣ : ಬೇಸಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರದ ದಂಡೆಗೆ ಒಡ್ಡುಗಳನ್ನು ಪಾತಿ ಪೌಕ ಮಾಳಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರ ಉಕ್ಕೇರಿದಾಗ ನೀರು ಕಟ್ಟುಕ್ಕಾರೆ (ಪಾಚಿಅಮು. ೪-೦೧೬). ೩. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಅಯ್ಯುಗನುಂ ಮಾಳನುಂ ಮಾರಗನುಂ ನಾಗ × × × ಮುಮ್ಮನು ಒಡನೆ ಸಿದ್ಧಿಪೆರ್ (ಪಕ್ಷ. VII, ೬೮೩. ೫೧–೬; ೫೦. ೪೧೦ ?). 'ಮಾಳಕ್ಕ', 'ಮಾಳಬ್ಬೆ' ಪರಾ. **ಮಾಳೆ**$_1$: ೨. ಹುಬುಲ್ಲುದ ಉಪ್ಪಿನ ಮಾಳೆಗಳ ಹತ್ತಿರ ಮಜಾರಾಜುರೆನ್ನು ಇಳಿಸುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು . (ಗ್ರಾಸಾಚಾ. ೬೭೭). **ಮೆಳ್**$_2$: ೨. ಈಗ ಯಾವತ್ತು ಉಪ್ಪಿನ ಮೆಳೆಗಳು ಹಾಳು ಬಿದ್ದವೆ (ಕಣಾಗೆ. ೫೯) ; ಇಲ್ಲಿ ೧೨೬ ಆಗರಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಿ ೧೯೪೦ ಮೆಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕಣಾಗೆ. ೬೮೨). **ಮೋಳ್**$_2$: ೧. [ದೇ]ಏನ ಮೋಳೆಯ ಚೌಡಗೊಂಡನ ಗದ ೫ ॥ ೦ (ಶಾಇಶಾ. IV. ೨೫೯–೬೩ ; ೧೬೨); ಊರ ಸಮಿಪದ ಹಾಳು ಮೋಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಸುಕು ಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜೆಯು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವದು (ಕ್ಷಕ್ಕ. ೬೩). ೨. ಆ ಭೂಮಿಯು ಚತ್ತು ನೀವೆ ಮೂಡಲು ಹುಬ್ಬುಣಿಸೆಯ ಹಳ್ಳ ವೃಷ್ಟಿನೆ ಮೋಳೆ ತೆಂಕಲು (ಶಾಇಶಾ. IX–೬, ೩೪೩–೫೬ ; 1228) ; ಅಲ್ಲಿಂದೆ ಬಡಗಲು ತಣ್ಣಸಹಳ್ಳಿಯ ಒಳಗೆರೆಯ ಉಪ್ಪಿನ ಮೋಳೆ (ಶಾ. XIV, ಪುಂಕ್ಕ. ೦೮೫–೪೯ ; 1618) ; ಸ್ವಂತ ಮೋಳೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಉಪ್ಪು ಬರುವುದು (ಶಪಸಂ. ೦೬). ೪. (ಉಪ್ಪುಮಣ್ಣಿನ) ರಾಶಿ. — ಒಟ್ಟಿಲು : (೬).

ಮಾಳಂಮಾಡು, ಮಾಳ ಮಾಡು = (ಅಲಂ) ಹಾಳುಮಾಡು : ಮಾಳವನ ಕೋಂಟೆಯ ಕೊಂಡು ಕೂಡೆ ಮಾಳಂ ಮಾಡಿತ (ತೇಡಿ. ೨-೦೦) ; ಕ್ರೂರವಿಧಿಯು ಬಾಳಂಗಡಿಸಿ . . . ಮನೆಯ ಮುರಿದು ಮಾಳ ಮಾಡಿತು (ಇಡುಗಿ. ೦೦೨). **ಮಾಳ್ ಕಟ್ಟು** = (ಯಾವುದಾದರೊಂದರ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ) ಬಯಲುಜಾಗದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು : ಗುಂಡು ಇಟ್ಟ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾಳ ಕಟ್ಟಿದಂಥಾದ್ದು. ವೀರಗೌಡ ಸತ್ತ ಜಾಗಾ ಸಹಾ ತೋರಿಸಿ (ಐತಿಂಪ್ರ. ೦೪೭). **ಮಾಳವಾಗು** = (ಅಲಂ) ಹಾಳಾಗು : ಕೆಡು : ವಾಪೆ ಮಾಳವಾಯಿತ್ತು, ಹೊಲ ಬೆಳೆಗಟ್ಟಿತ್ತು ಭಕ್ತ ಭವಿಯಾದ (ಸಕ. II, ೬೮೩–೦೬೭).

[ದೇ.॥ ಕೊಡ. ಮಾಳ್ / ಮರಾ. ಮಾಳ]

ಮಾಳ್$_3$ 'ಮನೆಯ' ನೋ.

ಮಾಳ್$_4$ 'ಮಾಲು' ನೋ.

ಮಾಳಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ)· ಬಯಲಿಗೆ ಬೀಳು ; ದಿಕ್ಕಾಪಾಲಾಗು : ಆ ಪಾರ್ವಂ . . . ಭಯಂಗೊಂಡಾಡಂ ಶ್ವಾನನೆಂದೀಡಾಡಿ ಮಾಳಂಗೊಂಡೋಡಿದಂ (ಹಿಂತಪ. ೦೧೮-೨). [ಮಾಳ್$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಮಾಳಕ್ಕ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ತುರಾಮ್ಮನ ಪ್ರಾತಿ ಮಾಳಕ್ಕ ಅಕ್ಕಣಬ್ಬೆಬೋಯಿತಿ ಕೋಟೆಯಮ್ಮನಕ್ಕಂ (ಪ್ರಾಇ. ೧೪೨೪, ೭೯-೬ ; ೧೮೬). [ಮಾಳ್ + ಅಕ್ಕ_೪]

ಮಾಳಜಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ತೊಳಗುವ ದಾಳೆ ತಬುತ್ರಬೂಪ ಕಕ್ಕೆ ದೆ. . . ಅಗುರ್ವಿಸುವಾವುಕಿ ವುಸಿದಂಶಿರಿಟ್ಟಳಮದರ್ದಿದ್ದ ಮಾಳಜಿಗೆ ಹಕ್ಕರೆಯಿಕ್ಕಿದ ಜಾಯಿಲಂ ಭಯಂಗೊಳಿಸೆ (ಪ್ರಚಣಾ. ೦೨-೬೬). [?]

ಮಾಳತಿ 'ಮಾಲತಿ' ನೋ.

ಮಾಳಪಕ್ಷ 'ಪುಷಳಪಕ್ಷ' ನೋ.

ಮಾಳಬೆ 'ಮಾಳಬ್ಬೆ' ನೋ.

ಮಾಳಬೆಕ್ಕು, ಮೋಳಬೆಕ್ಕು (ನಾ). ಗಂಡುಬೆಕ್ಕು : ಬಾವುಗೆ : ಅ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಗೂಬೆ, ಕಾಡುಪಾರಿವಾಳ, ಬಾವಲಿ, ಮಾಳಬೆಕ್ಕು — ಇವು ಪಶ್ಚಿಂ ಬಂಧುವರ್ಗವಾಗಿಬ್ದುವೆ. (ಪಾಚಣಾ. ೦೬). **ಮೋಳಬೆಕ್ಕು** : ಬಾವಲಿಗಳು ಹೊರಬಿದ್ದ ಒಂದರಡು ಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿನ ಮೋಳಬೆಕ್ಕುಗಳು ಹೊರಬೀಳುತ್ತವೆ (ತರಪ. ೬೬) ; ಬೆಳಗೂ ಕಡಿವ ಬೆಣ್ಣಿ ಮೋಳಬೆಕ್ಕಿನ ಪಾಲಾಯಿತು (ಗಾಥ). [ಮಾಳ್_೧ + ಬೆಕ್ಕು (<ಬೆಕ್ಕು)]

ಮಾಳಬ್ಬೆ, ಮೊಳಬೆ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮದ್ದೇವಣನ್ದಿಭಟ್ಟಾರಕರ ಗುಡ್ಡಿ ಮಾಳಬ್ಬೆ ಕಡಸತಪಾದಿಯು ತೀರ್ಥದ . . . ಬಸದಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ್ಷ. II (೩), ೩೨೦-೨ ; ೨). **ಮಾಳಬೆ** : ೨. ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಕಾಳಿ ಕೊಳ್ಗೆಆಯಿಪಂ ಮುಱಿದಿಕ್ಕುಗೆ . . . ಭಗಳಬೆ [ಪಾಚಣಾ. ಚಿ]ಗಿಂದು ಮೊಗವಾರಪೆಳ್ವುವೆಂ (೮೮೧೪. ೨-೧೦೬) ; ಟಕ್ಕಿಪಸಂ ತುಟಾ ಮೇಗ್ಗುದೋರ್ಪನಂ ಮಾಳಬೆ [ಪಾಚಣಾ. ಚಿ]ಗಿಕ್ಕು (೮೮೧೪. ೨-೧೦೬). [ಮಾಳ್_೨ + ಅಬ್ಬೆ_೧]

ಮಾಳಯ ' ಮಹಳ ' ನೋ.

ಮಾಳವ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶ ಮತ್ತು ಆ ದೇಶದ ಜನರ ಭಾಷೆ : ಯತ್ಪಾದಾಸತಿಮಾತ್ರಪ್ರಮೇಕಶರಣಾನಾಲೋಕ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀ ಧಿಯಾ ದೂರಾನ್ಮಾಳವನಾಯಕೋನಯವರೋ ಯುತ್ಪಾಣ ಬದ್ಧಾಞ್ಜಲೀ (ಎಕ್ಷ. III-(೩). ಶಂಶಕ. ೨೬೬-೬೫ ; ೩೦೬) ; ಕರ್ಣಾಟಬಂಧ್ರ ದ್ರಮಿಡ ಮರಾಟ ಲಾಟ ಮಾಳವ . . . ತೌಳವಾದಿ ದೇಭಭಾಷೆಗಳೊಳ್ ಪುಟ್ಟುವುವೆಲ್ಲಂ ಸರ್ವವಿಷದುಭಾಷಾಜಾತಿಗಳಕ್ಕುಂ (ಕಂದೋಇಬ. ೦-೪೬ ೪) ; ಅಂಗ ವಂಗ ಕಳಿಂಗ ಕೊಂಗ ಮಾಳವ . . . ತುರುಷ್ಕ ಮರುಪ್ರಭೃತಿಭೂಜಾಲಕರಿಂ ಭಯಾನಕರಕ್ಷಮುಂ . . . ನೆಗಬುತ್ತುಮಿರೆಯಿರೆ (ಪಚಂ. ೨-೪೧೪). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಮಾಳವ ಗೌಳ ಬಂಗಾಳ ಗೂರ್ಜರಿ ಕರ್ನಾಟ ಕಾಂಭೋಜಿ ಕೇತಾರಂಗಳ್ ದೇಶಿಯಮಾಗಿವೆ (ಹಂತ್ಯಾಕ. ೨-೯೦ ೪) ; ಮಾಳವಮಾ ಶ್ರೀರಾಗಂ ಸಾಳಗಮುರು ನಾಟಿ ಶಂಕರಾಭರಣಂ (ಕ್ಯಕೌ. ೦೨-೦೦). ೩. [ಕಾಮಶಾ] ಮದನ, ಚಿತ್ರಕ, ದಮನ ಮತ್ತು ಮಾಳವ ಎಂಬ ಪುರುಷರ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅನುರಕ್ತ ಭಾವದಿಂ ಪದ್ಮಿನಿ ಮೊದಲಾಗಿರ್ಪ ನಾಲ್ಕುಜಾತಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ್ಗಿನಿಯರ್ ದರ್ತಿತೆರಿಂಚಂ ಮದನ ಚಿತ್ರಕ ದಮನ[ನ ಮಾಳ]ವಾಖ್ಯರೆನಿಪ್ಪರ್ (ಕುಕ್ಕ. ೨-೦೨). [ಸಂ. ಮಾಲವ]

ಮಾಳವಕೌಶಿಕೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಷಡ್ಜಗ್ರಾಮ . . . ಮಾಳವಕೌಶಿಕಯೆಂಬಾಱು ಶುದ್ಧಜಾತಿಯಿಂದಿರ್ದ ರಾಗೆಂಗಳು (ಅವಚ. ೦೬೬). [ಸಂ. ಮಾಲವಕೌಶಿಕ]

ಮಾಳವಗೌಳ ' ಮಾಲವಗೌಲ ' ನೋ.

ಮಾಳವಶ್ರೀ ' ಮಾಲಶ್ರೀ' ನೋ.

ಮಾಳವಿ (ಗು). ೧. ಮಾಳವದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಮಾಳವದೇಶದ ರಾಜಪತ್ನಿ. ೩. ರಾಮಾಯಣದ ಭರತನ ಪತ್ನಿಯ ಹೆಸರು : ಬಳಿಕವರು ಬಳಿವನಿಜಿದುನೂರ್ಮಿಳೆ ಮಹಾ ಮಾಂಗಲ್ಯಕನ್ಯಾಕುಲಶಿರೋಮಣಿ ಮಾಳವಿ [ಪಾಚಣಾ. ಮಾಂಡವಿ. ಮಾಳವಿ] ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿಯೆಂಬವರು (ತಿಚಣಾ. ೦-೦೫-೨); ಆನತ್ತಿರ್ಗೆಜಗಿ ಪರಕೆ ಗೊಂಡನಿಲ್ಲ ! ಮಾಳವಿಯಂರಂ ಬಿಸಗೊಂಡನಿಲ್ಲ ! (ರಾಚಣಾ. ೩೬-೩೬). ೪. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಪಡಾರ ಶ್ಯಕರಾಗ ಮಾಳವಿ . . . ಹಿಂದೋಳವೆಂಬಂಟು ಅಪ್ಪಸಾಧಾರಣವಿದುದ ರಾಗಂಗಳು (ಪವೀ. ೨೬೬) ; ದೇಶಿ ಗುಜ್ಜರಿ ಮಾಳವಿಯಾಜೇರಿ . . . ಒಲ್ದು ಪಾಡಿದ (ಕ್ರಚಣಾ. ೬-೬೦). [ಸಂ. ಮಾಲವೀ]

ಮಾಳವಿಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ತಿಗಡೆ : " ಮಾಳವಿಕಮೆನೆ ತಿಗಡೆ " (ಪಂಗಣಾ. ೪೨-೩೯). [ಸಂ. ಮಾಲವಿಕಾ]

ಮಾಳವಿಗ (ನಾ). ಮಾಳವದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ವಿಜಯಂ . . . ಮಾಳವಿಗರಂ ಕೆಲಬಿಗೆಯ್ಕಲೀಯದಾಟುಂದು ನಿಜನಾಮಾಂಕಿತಸಾಯಕಂಗಳಿಂದೆಚ್ಚು ಪಚ್ಚಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಪಚಣಾ. ೬-೨೯ ೪). [ಮಾಳವ + —ಇಗ]

ಮಾಳಾಕಾರ ' ಮಾಲಾಕಾರ ' ನೋ.

ಮಾಳಾವೃತ್ತ ' ಮಾಲಾವೃತ್ತ ' ನೋ.

ಮಾಳಿ_೧ ' ಮಾಲಿ ' ನೋ.

ಮಾಳಿ_೨ (ನಾ). ಸಂಭೋಗಕ್ಕೆ ಅಸಮರ್ಥಳಾದವಳು : (೩). [?]

ಮಾಳಿಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ತೊಣವಳ್ಳಿಯ ಗುಜ್ಜರ ಪುಟ್ಟಾವಿಗಂಗೆ ಮಾಳಿಂಗಿ ಗ್ರಾಮಮಿಗಿತ್ತಿಯಾಂಗೆ ಪುಟ್ಟಿದ ಶ್ರೀಮಾರಂ (ಎಕ್ಷ. VII. ೩೫೦. ೨೪೬-೬ ; ಸಂ. ೦೨೦). [?]

ಮಾಳಿಗ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ ; ಕಪಟಿ : ಅನೃತಕ್ಕೆ— ಅಟಮಟಿಗಂ. ಮಾಳಿಗಂ. ಪುಸಿಗಂ (ಕಮುದ. ೦೯೭ ಕೃಡಿಇ). [ಮಾಳ್_೪(=ಮಾಲ) + —ಇಗ]

ಮಾಳಿಗೆ_೧, ಮಾಣಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಮೇಲಿನ ಅಂತಸ್ತು ; ಮಹಡಿ ; ಉಪ್ಪರಿಗೆ : ಕೆಂಬ ಮಣಿವು ಮಾಳಗೆ ಉಳದು ಬೆಂಬಳಿವಿಡಿದ್ಯೆವರು ಮುಂದಿ ತುಂಬುತ ಕೈಪಜ್ಜಿದರು ನೋಡಿರೇ (ಕಪಚಂ. ೨೪೬-೦೩೦); ಮೇಲಣ ನೆಲೆಯ ಮಾಳಗೆಗೆ ಚತ್ತೈಸು (ಪರಕ. ೯-೦೩೬); ಮಾಳಿಗೆಯಿಂದ ಹೇವಕೆಸೊಬ್ಬನು ಇಳಿದು . . . ಹೇಳಿದನು (ಹೋಚರಿ. ೦೯). ೨. ಉಪ್ಪರಿಗೆಯಿರುವ ಮನೆ; ಸೌಧ : ಮಾಳಿಗೆಯ ಮಾಳಿಗೆಯ ಮನಂಗೊಳಿಸುವ ನಾನಾಪ್ರಕಾರದಂಗಡಿಯುಂ . . . ವಿಳಾಸ ದಿಂದಂತು ಸೋಬ್ಬದಂ ರಮಣೀಯಂ (ಸಂಚಚಂ. ೪-೬೯); ಗುಡಿಸಿಲ್ ಚಿಲ್ವಾಗಿಯುಂ ಮಾಳಿಗೆಯಲ್ಲದು (ಕರ್ಣಾಪ್ಯ. ೦೧-೦೫೬ ೪). ೩. ಮನೆಯ ಮೇಲಿನ ಮಣ್ಣಿನ ಹೊದಿಕೆ,—ಮಣ್ಣಿನ ಮೇಲ್ಛಾವಣಿ : ಎಡೆಯ ಮಾಳಿಗೆಯ ಜಂತೆಯನಟ್ಟಿ ಪಟುಮಾಡಿದರ್ಮೆಂಕಿಯಂ (ಪಚಂ. ಪ೬. ೩೪-೬); ಲತೆಯ ಎಳಗುಡಿ ಮಾಳಿಗೆಗೆ ತೊಲೆಯೆ (ಕಾಬ್ಯಾಲಂ. ೬-೦೯); ಬೈಸುಬಟ್ಟಲಿಪೊಳಾ ಮುತ್ತುಗಳಂ ಇರಿಸಿ ಮಾಳಿಗೆ ಮೇಲೆ ಮಡಗಲೂ ಆಗಲೆ ಪಳಿಬಂದರೆ ಆ ಮುತ್ತಂ ನಾಗರತ್ನವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು (ಪಗೀಂ. ೪೩೬-೦೩). **ಮಾಣಿಗೆ** : ೧. ಅಟ್ಟಿಗೆ ಪೂರ್ಯಸಿತ್ತು. ಅಂದು ಹೂಳ್ಳಿಯ ಆ ಮಾಣಿಗೆ ಒಳಗೆ ನಡೆದಿವ್ದ ಆ ಮುಗ್ಧಘಟನೆ (ಪುಚಣಾ. ೪೨); ಅವಳನ್ನು ಮಾಣಿಗೆಗೆ. ಆಗ ತಾನೆ ವಿಷಹದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿದ್ದ ಚನ್ನಮ್ಮನ ಬಳಗ ಕರೆದೊಯ್ದರು (ಪುಚಣಾ. ೬೨). [< ಸಂ. ಮಾಲಿಕಾ./ತಮಿ. ಮಾಳಿಕೈ]

ಮಾಳಿಗೆ_೨ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು: ಎಲ್ಲಾಯಿ ಯಕವಾತಿ ಬನದ ಶಂಕರಿ ಮಲ್ಲಗ ಜಟ್ಟಿಂಗ ಮಾಳಿಗೆ ಮಾನಿದೇವಿ (ಎಚಣಾ. ೫೬-೨). [?]

ಮಾಳಿಗೆಮನೆ (ನಾ). ೧. ಮಹಡಿಮನೆ : ಉಪ್ಪರಿಗೆಮನೆ : ಹೂವಿನ ಹಡಂಗಿಲೆಯ ಚಲ್ಲಯ ಕೀರಿಯಲ್ಲಿವರ ಮಾಳಿಗಮನೆ (ತಾಇಇ. IX-i, ೨೪೯-೬೭; ೧೧೭೬); ಮಾಳಿಗವುನೆಯು ಇರಲಿ ಜಾಳಿಗ ಹೊನ್ನಾರಲಿ ಅಳುಮಂದಿ

ಶಾನೆ ಇರಲಿ (ಭೂಕಂವ. ೨-೪೯-೪); ಧರೆಯಲ್ಲಿ ಸೊಗಸಾದ ಮಾಳಿಗೆಮನೆಗಳಿರಲಿ ಕೆರೆ ತೊರೆಗಳಿಂದಿಸವ ಪಟ್ಟಣಗಳಿರಲಿ (ಕುಪು. ೦೪-೦). ೨. ಹೆಂಚಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ನೆಲದಂತೆಯೇ ಸಮನಾಗಿರುವ ಮಣ್ಣಿನ ಮೇಲ್ಛಾವಣೆಯಿರುವ ಮನೆ : ಮಾಳಿಗೆಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುವುದರಿಂದ. . . ಶರೀರಕ್ಕೆ ಮಹಾಲಘುತರವಾಗಿರುವುದು (ಸಚಕ್ಕ. ೩೬) ; ಬೈಲುಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ಮಳೆ ಕಡಿಮೆ ಬೀಳುವುದರಿಂದ ಮಾಳಿಗೇಮನೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ನಡಾವಳಿ ವಿಶೇಷವೂಟು (ಮುಂಜಾ. ೪-೧೦೬). [ಮಾಳಿಗೆ + ಮನೆ]

ಮಾಳಿಡು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸ ಮಾಡು; ವಂಚಿಸು : ಅಳಿಡು, ದೂಳಿಡು· ಮಾಳಿಡು (ಕಪ್ರಾಪು- ೧೫೮ ಪ್ರಹೋ). [ಮಾಳ್ಕ (= ಮಾಲು) + ಇಡು]

ಮಾಳಿಯಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಅಜವರ್ಮ್ಮರಸನುಂ ಮಾಳಿಯಬ್ಬರಸಿಯುಂ. . . ಕಾಲಂ ಕರ್ಜಿ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟ ವೃತ್ತಿ (ಎಳ. XI. ಹೊಳಲಾ· ೪೦-೩; ೧೪೪). [ಮಾಳಿ ? + ಅಬ್ಬೆ]

ಮಾಳಿರಾಸಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಮಾಳಿರಾಸಿಗನುಮೊ × ಜೀಯರ ವೆಚ್ಚ ೧ ಗುಯ್ಯಲಂ ೩ ಮತ್ತ ಕಯ್ಯುಮಂ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಎಳ. XI. ಹೊಳಲಾ. ೨೭-೩; ೧೮೭). [?]

ಮಾಳ್₁ 'ಮಾಳ್ಕ' ನೋ.

ಮಾಳ್₂ 'ಮಾಲೆ' ನೋ.

ಮಾಳೆಸೋಗ (ನಾ). "ಪರರ ವಸ್ತ್ವವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬಡಿವಾರ ಮಾಡುವ ಅಗಸ" (ಜಪ್ರೋಚು. ೬೬೫) : ಲೌಕಿಕವೆಲ್ಲಾ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವೆಂದು ವೈಕಾರಿಕಮಾರ್ಗ ಕಾಣದವ ಅವನೆ ಮಾಳೆಸೋಗನೋ (ಜಪ್ರೋಚು. ೪೬-೦). [ಮಾಳೆ₂ + ಸೋಗು₂ + —ಅ₇]

ಮಾಳ್ಕೆ 'ಮಾಚ್ಕೆ' ನೋ.

ಮಾಳ್ದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಕಮ್ಮಾರ್ ಕೊಟ್ಟಲೆಯ ಮುದುವೆಣಸೆ ಮಾಳ್ದಿಯಿಳ್ ಕೂಡಿತ್ತು ಪೀಡೆ (ಎಳ. XVI. ಗುದ್ಕ. ೭೫-೫೪; ೭೫೫). [?]

ಮಾಳ್ಪ 'ಮಾಡು₁' ಪರಾ.

ಮಾಳ್ಮಕಿ (ನಾ). ಗಂಡನನ್ನು ಅಗಲಿದವಳು ; ಗಂಡವ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವವಳು : "ಮಾಳ್ಮಕಿ — ಗಂಡನ ಪತ್ನಿ ಬಿಡದಾಕೆ" (ಕಮುದ. ಕಂ- ೨). 'ಮಗಳ್ಮಾ' ಪರಾ. [?]

ಮಾಳ್ವೊಪ್ಪೊಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ವೀರಪುರ ಮಾಳ್ವೊಪ್ಪೊಟ್ಟೆಯರಾ ಕಾತಿಮುದ್ದನ್ ಮೇರೆಯುಳ್ಳಿಱುದು ವಿಬ್ದನ್ (ಎಳ. V. ಶಪ್ರಾ· ೨೦೯-೪; ಶು. ೧೧೦). [? + < ಪೊಡ್ಡಿ]

ಮಾಱಂಕ. ಮಾರಂಕ (ನಾ). ೧. ಮತ್ತೊಂದು ಯುದ್ಧ ; ಬೇರೊಂದು ಕಾಳಗ : ಇವ್ಮ ತೆಱದಿಂ . . . ಕಾದಲೆಂದು ಕಳದೊಳ್ ಮಾಱಂಕಮಂ ಬೇಡಿ ಬಂದುಲಿವರಾ (ಹರಿಶ. ೭-೫೪). ೨. ಎದುರುಕಾಳಗ : ಪ್ರತಿಭಟನೆ : ಗವುಂಡಗಾಱಿದೆ ಬಾರಿಕಂಗೆ ಕಳ್ಳಂಗಾಱಿದೆ ಬಚ್ಚೆಪೋಪಂಗೆ ಮಾಱಂಕಕ್ಕಾಱಿದೆ ಸಂಕದ ಗೊರವಂಗೆ . . . ಮುನಿವರ್ (ಕಬಾಕಾಪ್ರ. ೭-೨೦೯). ೩. ಎದುರಿಸುವ ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿ ; ಪ್ರತಿಭಟಿ ; ಶೂರನಾದ ಎದುರಾಳು : ಅಂಕ ಕಳನೇಱಿ ಕೈವಱಿದಿರ್ದೊಡೆ ಮಾಱಂಕ ಬಂದಿಱಿವುದ ಮಾಣ್ಬನೆ (ಜಪ್ರ. ೦೭೮) ; ಮಧು ತೆಕ್ಕಿಗಂ ವಿರಹಿ ಮಾಱಂಕಂ ನೃಪರಿ ಚಿತ್ತಸಂಭವನಾಗಲ್ಬಡುಕೆಯ್ದು ಕಾಯ್ದು ಕಳನಂ ಬಂದೇಱುವಂತೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೯-೨೦೯). ೪. ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧೆ ; ಹುರುಡು : ದೇವಮಿಟಗ್ಗೆ ಮಾಱಂಕವ ಕದಂ . . . ಅಳಿಪುವದರ್ಗೆ ತೆಗೆವ ಕವಲ್ಲೆಂದು ಪಲಕೆಲವು ಕಟಕಗಳನಾಡೆ (ಪಂಂಕ. ೦೬-೭೭) ; ಮದನನ ಮಾಱಂಕದ ಧಂದದ ಗಂಧನ್ನ . . . ಇವಳೋವದೆ ಕೊಂಬಳ್ (ಹುಕೋಚ. ೩-೭೩) ; ಉದಯಿಸುವ ಸಾಸ್ರಕರಮಂದಲಕ್ಕೆ ಮಾಱಂಕಮಾದ ತೇಜಃಪ್ರತಾಪಂ ಮೂಜಗಮನೆಯ್ದೆ ಕಣ್ಣಿಳ್ಕಿ ಬೆಳ್ಕುಱಿಸುವಿನಿಗಂ (ಅಪಂಕೃ· ೫೩-೪೦ ೫). ೫. ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿ ; ಹುರುಡಿಗ : ಜೋಜೋ ಯತಿಗಳ ಮನದ ಮಾಱಂಕವೆ ಜೋಜೋಯೆಂದು ತೂಗಿದರಿ (ಅಂಚಪ. ೪-೫೩). ೬. ಸಮಾಲಾಗಿರುವವಳು : ಧೀರರಿಗೆ ಮಾಱಂಕನು ವರಜಾನಿಕಾಂತ್ಯೆಯ ಚಿತ್ತಚೌರ್ಯವಿಹಾರಿಯುಮಾ ದ್ರೌಪದಿಯನಭಿವರ್ಣಿಸುವಡಾರು (ಕುಗ್ಗ. ೦೩-೨೨). **ಮಾರಂಕ** : ೨. ಸೈನ್ಯದ ಅಯಕಟ್ಟಿನ ಸಮಯ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತನಗೆ ಪಿತ್ತವೇರಿದಂತೆ ತಿರುಗಿಸಿ ಮಾರಂಕ ಮಾಡಿ (ಕುಕ್ರಶ. ೭೬-೨೩). [ಮಾಱು₂ + ಅಂಕ₂]

ಮಾಱಿಂಡಲು, ಮಾಱಿಂಡಳ (ನಾ). ಸಮಾನ : ಸಾಟಿ : ಎಣೆ : ಪಲುದ್ದಮ್ಮೊಂಜೆ ದಿನ್ಪೆಂ ಒಡಗಣ ದೆಸೆಯಂ ಕೊಣ್ಮು ನೆಲ್ಲಪ್ಪ ದೋರಂಡಲ ಮಕ್ಕುಂ ವಿಶ್ವಮೆಂದುಮ್ಮಳಿಸಿ ದೆಸೆ ವಿಶ್ವಾಮರಶ್ರೇಣಿ ಮಾಱಿಂಡಲವಾದಂ ತಂಕಮಾಯಿಮುಟ್ಟಿರಡು ದೆಸೆಯೊಳಂ ತೂಕಕಂಬಂದದಿಂ. . . ಕುಂಭಜನ್ಮಂ (ಜಂಂಡೇಪು. ೨೯-೪೨; ೧೩೩ಯ ೫೬); ಅಂಬುರಾಶಿಗೆ ಮಾಱಿಂಡಲಮಾದ ಗುಣ್ಪು (ಎಳ. XI. ರಾಪಪ. ೨೩-೩೭ ; ೧೨೭೬)· **ಮಾಱಿಂಡಳ** : ಎನ್ನ ದಾನಯೆ ಸುರೋರ್ವ್ವೀಜಕ್ಕೆ ಮಾಱಿಂಡಳಂ ಸುರರಾಜಂಗೆಣೆಯೆಂದು ಕೀರ್ತ್ಯಾಪ್ತವು (ಎಳ. II. ೦೪೨-೦೩ ; ೧೧೫) ; ಆರ್ಮನ್ತ್ಯಮರಕುಜಕೆ ಮಾಱಿಂಡಳಂ ನೋರ್ಪೆದನ್ತಾ . . . ಭೂಪಾಲರೋಳ್ (ಎಳ. XII. ಕುಪುಗೂ. ೯-೪ ; 1151) ; ಶರದಾಕಾಶಮಂಡಳದ ಶಶಿಮಂಡಳಕ್ಕೆ ಮಾಱಿಂಡಳಮಾಗಿ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೭-೪ ಪ) · 'ಓರಂಡಲು' ಪರಾ. [ಮಾಱು₂ + ಅಂಡಲು₂]

ಮಾಱಿಂಡಳ 'ಮಾಱಿಂಡಲು' ನೋ.

ಮಾಱಿಂಬು. ಮಾರಂಬು (ನಾ)· ೧. (ಗುರಿ ಇಟ್ಟು) ಹೊಡೆದ ಬಾಣ : ಭೋಂಕನೆ ಕಂಡು ಮಾಱಿಂಬಿಗೆ ಪಕ್ಕಾದ ದೆಗ್ಗದಂತೆ (ಕೀಬುಪ್ರ. ೦೦-೪೦ ಪ). **ಮಾರಂಬು** : ೨. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಬಾಣ : ಈತ ಮತ್ತದಕ್ಕೆ ಮಾರಂಬು ತೂರೆಮನು (ಣಕವಿ. ೩೦). [ಮಾಱು₁ + ಅಂಬು₂]

ಮಾಱಿಣಿ (ನಾ). ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿ ; ವೈರಿದಳ : ನನೆವಿಲ್ಲ ಬಲ್ಲಹಂ ಮಾಱಿಣಿಯಂ ನೆಟ್ಟನೆ ತೋರ್ಪೆಲದಿಂದೆಬ್ಬಟ್ಟಿದಂ (ಕ್ಷತ್ರಾ· ೨೫೬). [ಮಾಱು₂ + ಅಣಿ₂]

ಮಾಱಿಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) (ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಂದು) ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಅಪ್ಪಳಿಸು. — ಹೊಡೆ : ಗಳ್ಳಿ ಮಾಱಿಪ್ಪಿತರಸನನೆಲ್ಲು ಹೊಯ್ದನ್ನ ಭಾಳದಲಿ ಭೀಮ (ಕುಗ್ಗ. ೭-೨೦). [ಮಾಱು₂ + ಅಪ್ಪು₁]

ಮಾಱಿಸಾಟ. ಮಾರಾಟ₁ (ನಾ). ಹಣ ಪಡೆದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಡುವುದು ; ವಿಕ್ರಯ : "ವರಿವೃತ್ತಿ ವಿಧಿಯಯಂ ಮಾಱಿಸಾಟಮೆಂದಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗಣ. ೦೮೨-೨) ; ಮನೆ ಮಾಱಿಸಾಟ ರಸಾದ್ಯೌಷಧಂ ಧ್ವಾಂತಿಯ ತೋರ್ಪ್ಪುದೆ (ಸೋಯ. ೨೬) ; ಭೋಟುಪರಥ ಹಸ್ತಿ ಪದಚರಾದಿಗಳ ಮಾಱಿಸಾಟದಂಗಡಿಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕೋಚಕ. ೩-೩೦). **ಮಾರಾಟ**₁ : ಕಪ್ಪುರ . . . ಅದರೆ ಹಲಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ಕಳುಹುವಳ್ (ಮುಂಜಾ. ೨-೩೦) ; ರಣ ಮರಣದ ಸಂತೆ ಮಾರಾಟಕೆ ವಿರಾಟಕೆ ಹೊರಟಿಲ್ಲಿದೆ ಇಲ್ಲಿ (ಸೂಯುಣಾ. ೪-೩). [ಮಾಱು₂ / ತಮಿ. ಮಾಱುಟ್ಟಲ್ ; ತುಳು. ಮಾರಾಟ]

ಮಾಱುಮಾಡು. ಮಾರಾಡು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಹಣಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಡು ; ವಿಕ್ರಯಿಸು : ಮಾರು : ಪತ್ತ ಕೊಡುಗೊಸಂ ಪಣಕೆ ಮಾಱುಮಾಡಿ (ಣಕವಿ. ೩೪-೩). ೨. ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಪಡೆ ; ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ವಿನಿಮಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಪುಂಗೂಳಿಸಿದ ಕೆಂಪಂ ವೀರ್ವೋಕುಳಿಯೊಳ್ ಮಾಱುಮಾಡಿಕೊಂಡ ತೆಱದಿಂ ತೋಱ್ಪುಂ (ಣಾಕವಿ. ೬೦೫) ; ಲಲನಾಸಂತತಿ ಪಲ್ಲವಾಧರದ ಕೆಂಪಂ ಕಣ್ಮಲಗಿರ್ಪ್ಪು. ಕಣ್ಮಲರ್ಪ್ಪೆಂ ಬಿಜಪಲ್ಲವಾಧರಕೆ

ಕೊಟ್ಟೆಂದೀಗ ಮಾಜುಗಾಡಿ [ಶಾಕಾಂ. ಜ್ಯೋತಿದ್ದಿ]ತೀ ಸಲಿಲಕ್ರೀಡೆಯೊಳ್ (ಕಗಾ. ೦೪-೦೦೨). **ಮಾರಾಡು** : ೧. ಈ ಕೋಟೆಯ ಹಡದ ಬೇಹನ್ನು . . . ನಂಜರಾಜನ ಗೂಢಚಾರರಿಗೆ ಅರುವತ್ತೈಂಟು ಪರಹಗಳಿಗೆ ಮಾರಾಡಿ (ಕಬ್ಬಕ. ೫೦-೦೯). ೩. ಎದುರಾಡು ; ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಾತನ್ನಾಡು : ಮಾಡದಿರ್ ವ್ಯಸನ ಮಾಡದೀಯೆನಲು ಮಾರಾಡಿದೆಳು ಬಲುದೊಗ್ಗುದಿ (ಶಾಕುಚ. ೩೨).

[ಮಾಜು$_1$ + ಆಡು$_1$]

ಮಾಜುಗಾಣೆ (ನಾ). ಆಣೆಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವ ಆಣೆ : ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡದೆ ಮಾಜುಗಾಣೆಯಿಡ . . . ಆಣೆಗೆ ನಿಲ್ಲುದಲ್ಲದ ಮಾಜುಗಾಣೆಯನಿಡ ಲಾಗದು (ಪಚಾಕಾ. ೦೩-೩೬).

[ಮಾಜು$_2$ + ಆಣೆ$_2$]

ಮಾಜುಗಾನ್, ಮಾರಾನ್ (ಕ್ರಿ)- ಎದುರಿಸು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು : ಕವನ ದೊಳಿದಿರಂ ಮಿಜಿ ಮಾಜುಗಾತು ನಿಂದಾಂತರಿಭೂಪರ್ ಭೃಮ್ಮಾದರ್ (ಕಾಪ್ಪಣಾ. ೨೦೩ ಕಂದ್ರಳ); ಎನಗಿಂ ಮಾಜುಗಾವರಾರ್ ತೋಜರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೦೩-೦೪) ; ತಾಂ ಗಡಿನಗಂ ಮಾಜುಗಾಜಿ ಗಂಡಂ ಗಡ (ತು.ಜಾಕಾ. ೯-೬೨); ಬಳ್ಕದಳ್ಕದೆ ಮಾಜುಗಾತಿದಿರ್ಚಿ ಸುವ ನಿನ್ನೀ ನೊಸಲಕ್ಕರದೋದಿಂ ಗೇನಂಬೆನೊ ! (ರಾಕಾಕ್ಕ. ೧೧-೦೬). **ಮಾರಾನ್** : ಮಾರಾಂತಹಿತರ ಭೀಮಂ ಪಲರಂ ತವೆ ಕೊಂದು (ಕ್ಕಕರ. ೦೯೨೯, ೭೩-೬ ; 1210) ; ಮರೆ ಹೊಕ್ಕರೆ ಕಾವ ಮಾರಾಂತರೆ ಪೈರಿ (ಇಆ. ೪, ೧೦-೦೪೮ ಕಂಗಿ: 1582); ಮಾರಾಂತ ಸುಭಟರ ಮುಂಡಮಂ ತೋರಿಸುತೆ . . . ನಡದನು ಮುಂದ ಕುರವಣಿಸಿ (ಅಂಬಿಗಾ. ೨೨-೦೧).

[ಮಾಜು$_1$ + ಆನ್$_1$]

ಮಾಜುನೆ (ನಾ). ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಬಂದ ಆನೆ : ಜಾಜಿದೆ ತನ್ನಾನೆಯಿನಾ ಮಾಜುನೆಯ ಕುಂಬತಳಕೆ ಪಾಯ್ದು (ಕ್ಕಗಾ. ೨೬೩) ; ಮುಂಗಿಲಂ ಮಾಜುನೆ ಗೆತ್ರಂ (ಕಮಾ. ೨೩೮ ಕ್ರಿಪೂ).

[ಮಾಜು$_2$ + ಆನೆ$_1$]

ಮಾಜುಳ್, ಮಾರಾಳ್ (ನಾ). ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ನಿಂತವನು ; ಎದುರಾಳಿ; ಶತ್ರು : ಮಾಜುಳೊಳಂಕಮಂ ಕಾದಿ ಗಳಿಸಿದ ಧನದಿ ಜಂಗಮಕ್ಕ . . . ಬೇಡದೆ.ದನಿತ್ತು (ರಾಪಾಂ. ೩೩-೯). **ಮಾರಾಳ್** : ಮಾರಾಳ್ಗಳಂ ತೀಕ್ಷ್ಣತರ ಬಾಣಂಗಳಿಂದೆ ಸಂಹರಿಸುತಿರಲು (ಕೇಪಾಂ. ೦೦-೫೦).

[ಮಾಜು$_1$ + ಆಳ್$_2$]

ಮಾಜುಳಿ, ಮಾರಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಮಾರಾಟ ಮಾಡುವವನು ; ವ್ಯಾಪಾರಿ : ಮಾಜುಳಿಯುಮೋದಾಳಿಯುಮೇಜುಳಿಯುಮಪ್ಪನಾಗಿ (ಕಾವ್ಯಾಪ. ೩೩೩) ; ಆಳಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ—ಜೂಜಿಯಾರಿ, ಮಾಜುಳಿ, ಏಜುಳಿ (ಶಬ್ದ. ೨೦೩ ಕ್ರಿಪೂ); ಮಾಜುಳಿಯ ಸಂತೆ ತಿಂತಿಣಿಸಿತು (ಶಪಾ. ೩-೪೭). **ಮಾರಾಳಿ** : ೨. ಎದುರಾಗುವವನು ; ಎದುರಾಳಿ : ಮಹೀಶೂರರತ್ನ ಸಿಂಹಾಸನೆದ ಸಮರಾಂಗಣಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಇಂತಹ ವೀರವಿಶ್ವಾಸವನ್ನೊಪ್ಪಿಸಿ, ತವಕದ ಪ್ರತ್ಯಾಶೆಯಿಂದ ಕುದಿಯುತ್ತಿರುವ ಕಯ್ದುಗೊಳ್ಳದ ಮಾರಾಳಿ (ಶಬ್ದಕ. ೭೩-೦೭).

[ಮಾಜು$_1$ + — ಆಳ್$_2$]

ಮಾಜುಗೆ (ನಾ). ೧. ಮಾರಾಟದ ವಸ್ತು ; ವ್ಯಾಪಾರದ ಸರಕು : ಮಾಜುಗೆ, ಪೊಲಿಗೆ (ಕಾಸ್ತು. ೩೩೩ ಕ್ರಿಪೂ). ೨. ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ ವಸ್ತು : ಅತಿಕೃಪಣ ಶಠಗೆ ಪರವಿಭವಕ್ಕಸೂಯನುಂ ಪ್ರತ ಹಿರಿಯರಂ ಪಳವ ಮಾಜುಗೆದುನಲ್ಲೆಂಬ ಸಂತಸಾದಿಮಿತ್ರಕ್ರಳತ್ರಮಂ ಬಟ್ಟು ತನ್ನು ದರಮಂ ಪೋಪಿಸುವನು (ಪಚಾಂ. ೩೯-೦೩). [<ಮಾಜು$_2$]

ಮಾಜುಟ್ಟಿ? (?). (?) : ಗತಿಜೇಷ್ಯಾವಿರಹಂ ಶುಭಾಂಗದೆ ಘನಮ್ಮಾಜುಟ್ಟಿ ಮನ್ನಾಟ್ಟುವರ್ ಯತಿಯಂ ಪೇದ್ದ ವಿಧಾನದಿನ್ದು ತೋಜಿದೇ ಕಟ್ಟಿಪ್ಪಿನಾ ಶೈಲದೊಳ್ (ಚ. ೫೫, ೭೭-೦; ೫೨. 700). [?]

ಮಾಜುತು (ನಾ). ಮಾರಿದುದು ; ವಿಕ್ರಯಿಸಿ ಕೊಟ್ಟುದು : ಮಾಜು ತಕ್ಕ ಹೊಗೆ ವೀಸಮಂ ಕೊಟ್ಟರು (ಆಶ್ವ. ೪, ೦೯-೩೩ : 1161) ; ಒಲೆಯ ಹೊಜೆ ಮಾಜುತಕ್ಕೆ ಒದವು ಕಟ್ಟೊರೆ (ಶುಂಬಾ. ೩. ೨೨೭-೦ ; 1205).

[< ಮಾಜು$_2$]

ಮಾಜುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?) : ಮುಣ್ಣಾನ್ ಮಗ ನೀಲಗಣ್ಣನ್ ಮಾಜುಳಿತಟ್ಟಾರರ (ಕ್ಕಎರ. ೦೯೩೩, ೦೯೫; ೨೩೮ ೫೫).

[?]

ಮಾಜು$_1$, ಮಾರು$_1$ (ಕ್ರಿ)- ೧. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹಣವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳು; ವಿಕ್ರಯಿಸು : "ಮಾಜು—ವಿಕ್ರಯೇ" (ಶಬ್ದಾ); ನಲ್ಲಂ ಪುರಿದು ಮಾಜದೆ ಕಾಣದಂತಿರಿಸಂಗಡಿಯೊಳ್ (ಕಂಭಾ. ೨-೦೩೭) ; ಇದು ಮನೆಯಾಣ್ಮನಂ ಮೊಜುವಂದದಲ್ಲದೆ ಪುಮಾಜುವಂದದಲ್ಲು (ಪಂಪಭಾ. ೪ ೪೦) ; ಪೂರ್ವದ ಭಕ್ತಿಗರ ಸನ್ನತಿಯಲ್ಲದೆ ಪೀಗರ್ಗೆ ಕಿಯ್ದನೆಯಂ ಮಾಜಲಾಗದು (ಶಾಇಇ. XI-i, ೪೯-೬೪; 1028) ; ಊರಿಯ ಪೇಟೆಗಳಲಿ ಪತಂಗದ ಸರಕು ಮಾಜದ ಮಾರಳುವೆದ (ಕಾಚಾಕ್ಕ. ೦೦-೨೬)ಃ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಕೊಳ್ಳಿರೋ . . . ಸಂತೆಯೊಳಗೆ ಇಟ್ಟು ಮಾಜುವದಲ್ಲ (ತುರಾ. ೦-೦೩೬-೩). ೨. ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಪಡೆ; ಅದಲುಬದಲು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ವಿನಿಮಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಗತಜೀವಿತನಂತವಿಪೇಕದಿಂ ತಪೋವಲ್ಲಿಯೊಳಪ್ಪನಲ್ಪಫಲವೆಲ್ಲಮನಲ್ಪಫಲಕ್ಕೆ ಮಾಜಿ ಬಂದು (ಆಪಕ್ಷ. ೨-೪೨) ; "ನೂಱುಪಶುಗೆದಹಿಗೆ ಸುರೇಂದ್ರನು ಮಾಜುವನು ಗಱ್ದುಗೆಯ (ಕುಣ್ಕ. ೭-೯೪). ೩. ಮಾರ್ಪಡಿಸು; ಬದಲಾಯಿಸು: ಪಗಲನಿರುಳ್ಗೆ ಮಾಜಿ ನಯನಾನಂಚಲಚಂದ್ರಿಕೆ . . . ಬಂದಳ್ (ಕಂಭ್ರಕ್ಷ. ೦೦-೦೨). ೪. ಒಪ್ಪಿಸು ; ಅರ್ಪಿಸು; ವಶಪಡಿಸು : ಹರಂಗೆ ಶಶಿಭೂಷಣಂಗೀಶ್ವರಂಗೆಯ್ದಿ ಪಾಲಗೆಯಂ ಮಾಜಿದನೊಲ್ದು (ಕಂಹರಿ.೪.೦೦); ಮನಮಂ ಶಿವನಂಘ್ರಿಗೆ ಮೊಜಿ (ಕಾದ್ಮರಿ. ೦೨-೯೦) ; ಮನಮನೀತಗೆ ಮಾಜಲಿತ್ತೆ ಇಂದ್ರಿಯವೈದನನುರಾಗ ಮಿಗೆ ಸೂಱೆಯಿತ್ತೆ (ಶಕ. ೯-೯೯). ೫. ಆದರಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗು: ಗೌರವ ಪಡು : ಇಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮಾಜುವೆದಿಲ್ಲ ನುಮ್ಮನಿದ್ದರೆ ದಾರು ಕೇಳುವರಿಲ್ಲ (ಕ್ಷೇಂಪ. ೨-೩೬ ಕ್ಷಪ). ೬. ಬದಲಾಗು; ಮಾರ್ಪಾಟು ಹೊಂದು. ೭. ಎದುರಾಗು; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು: ವಿರೋಧಿಸು : ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಪೌಜನಿಕ್ಕಿದಡೆ ಮಾಜಿದಡೆ ಅರಸಂಬರಲ್ಲದೆ ಒಂಟರೆಂಬುದಿಲ್ಲ (ಕೋಇಶಾ. ೨-೩). ೮. ಹೊಡೆ: ಬಡಿ : "ಮೋದೆಂದುಂ, ಮಾಜಿಂದುಂ. ಎಱಗಿದನೆಂದುಂ, ಎಱಗೆಂದುಂ ಪ್ಪೊಯ್ದುದುಂ" (ಶಪಾ. ೨೨-೨೦೬). 'ಮಾಜಿಂಬು' ಜರಾ. **ಮಾರು$_1$** : ೧. ಅದ ಮಾರಿದರ ಶಿವಪುರುಷನ ಮಗ ದೇವಾತಿ (ಚ. VIII, ೩೦೮. ೦೩-೪ ; ೪೧೦) ; ಆ ಪೆಸರನ್ನು . . . ಆರಕ್ಕೆ ಮೂರಾಗಿ ಮಾರುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪಚಾಂ. IX. ೨೯). ೯. ವಿಕ್ರಯವಾಗು : ಅವು . . . ಬಹಳ ತುಟ್ಟಿ, ಏಳೆಂಟು ರೂಪಾಯಿಗೆ ಒಂದು ಸೇರು ಮಾರುತ್ತದೆ (ಕುಂಬಯು-೪-೪೦).

ಮಾಜುಕೊಳ್, ಮಾರಿಕೊಳ್ಳು = ವಿಕ್ರಯಿಸು; ಬೆಲೆಗೆ ಕೊಡು : ಸಾಲುಬಟ್ಟರೆ ಮಾಜುಕೊಂಬರೆಯಾ (ಜಸಪ. ೩೩೯); ಅವನು ತನ್ನ ಭರ್ಗದೊಳಗೆ ಓದುವ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಗಡಿಯಾಲವನ್ನೂ ಮಾರಿಕೊಂಡನು (ಕುಂಬಯು. ೪-೦೯೨). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಾಜು, ಮಾಱ್ಱು; ಮಲ. ತೆಲು. ಮಾಜು ; ತುಳು. ಮಾರು ; ಕೊಡ. ಕೋತ. ಮಾರ್; ತೊದ. ಮೋಱ್]

ಮಾಜು$_2$, ಮಾರು$_2$ (ನಾ)- ೧. ಮಾರುವಿಕೆ; ಮಾರಾಟ; ವಿಕ್ರಯ: ಹಾಂ ಪರಮೇಶ್ವರನಪ್ಪುದೆಜಂ ಮಾಜುವ ಲೆಕ್ಕಮಂ ಬಗೆಯದೆ (ಬಂಹರಿ. ೮೪-೨೫೪); ಈ ಧರ್ಮಕಿ ಮಾಜುವ ಮಾಜು ಸಲ್ಲದು ಮುತ್ತುವ ಬತ್ತ ಸಲ್ಲದು (ಶಾಇಇ. IX-ii, ೪೭೪-೬೨; 1472). ೨. ವಿಕ್ರಯಯೋಗ್ಯ ವಸ್ತು : ಮಾರಾಟದ ವಸ್ತು : ಮಲ್ಲಿಸೆಟ್ಟಿ ಮಾಜುಂ ಕೊಂಡು ಅರಸರ

ಸಂನ್ನಿಧಿಯುಲು. . . ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟಿರು (೨೪. VII. ೫೪೬. ೬೨-೬೭; 11137); ಸಲುವುದೆ ಠಾಳಿಕದ ಮಾಱುಳೆಯೊಳು (ಪಾಪಂಕ. ೨-೬೨). ೩. ಪ್ರತಿ : ಎದುರು : 'ಮಾಱುತ್ತರ' ಪರಾ. ೪. ಇನ್ನೊಂದು ; ಮತ್ತೊಂದು : 'ಮಾಱುಂಕ' ಪರಾ. ೫. ವಿರುದ್ಧ. ೬. ಗುರಿ; ಲಕ್ಷ್ಯ : 'ಮಾಱಿಸು' ಪರಾ. ೭. ಪರವಶ ; ಅಧೀನ : 'ಮಾಱುವೋಗು' ಪರಾ. ೮. ಮೋಹ ; ಮರುಳು : 'ಮಾಱುವೋಗು' ಪರಾ. ೯. ಜಗಳ : 'ಮಾಱುಗೊಳ್' ಪರಾ. **ಮಾರು**₂ : ೪. 'ಮೂರುವೇಷ' ಪರಾ.

ಮಾಱುಗು = ವಶಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕು ; ಮಾರುಹೋಗು ; ಮರುಳಾಗು : ಈಶಂ ಭೀತಿಯಿಂದಂ ಬದಱಿದನೆನೆ ಮಾಱುದರಾ ಭೂಮಿಪಾಳರು (೨೪. VII. ೬೫೦. ೦೭೨-೦೦; 1064); ಸುಕುಮಾರಂ . . . ಪಡಿಯಲಾ ಸವಿಗೇಳ್ದ ಕಿವಿಗೆ ಮಾಱುಗೊತ್ತ (ಜಪೆ. ಕೇ. ೨೭-೦೪).

[<ಮಾಱು. / ತಮಿ. ಮಾಱು. ಮಾಱ್ಱು ; ಮಲ. ಮಾಱು, ಮಾಱ್ಱು ; ತೆಲು. ಮಾಱ್ಪಿಮ್ಪು, ಮೋಹಂ]

ಮಾಱುಂಗುಡು 'ಮಾಱುಗೊಡು' ನೋ.

ಮಾಱುಂಗೊಳ್ 'ಮಾರ್ಕೊಳ್' ನೋ.

ಮಾಱುಕೊಳ್ 'ಮಾರ್ಕೊಳ್' ನೋ.

ಮಾಱುಗವುಚು (ಕ್ರಿ). ಬೋರಲು ಹಾಕು ; ದಬ್ಬು ಹಾಕು : ಹೂರಣವ ಮಾಡಿಬೂವ್ವುಂಡೆಯಿರಡಱ ನಡುವೆ ಪೂರಯಿಸಿ ಹಱಿಯದಂತೆ ಗೇಣಗಲಂ ಮಾಡಿ ಮಾಱುಗವುಚಿದ ಹಂಚಿನೊಲಗೆಸ್ಕೆ ತುಪ್ಪವಂ ತೊಡೆದು ಹೂರಿಗೆಯಡುವುದು (ಗೂಕಣ. ೦-೨೬).

[ಮಾಱು₂ + ಕವುಚು₂ (<ಕವಿಚ್ಚು₂)]

ಮಾಱುಗೆಡು 'ಮಾಱುಗೊಡು' ನೋ.

ಮಾಱುಗೊಡು, ಮಾರುಗೊಡು, ಮಾಱುಂಗುಡು, ಮಾಱುಗುಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಕೊಡು; ವಿನಿಮಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಸಕಲಜಗತ್ಪೀಶ್ವರತ್ವಮನಾಮಿಷಂ ಮಾಱುಕಮಮನಲ್ಪಸುಖತ್ಯುತ್ಕನಕಕೆಱಿಂ ಕುಡುವುದು ಮಾಣಿಕಮಂ ಕೌಡಿಂಗೆ ಮಾಱುಗೊಡುವಂತಕ್ಕುಂ [ಪಾಣಾ. ಮಾಱುವಂತಾಗಿಕ್ಕುಂ] (ಸಮಕ. ೪-೨೬). ೨. ಅರ್ಪಿಸು ; ವಶವಾಗಿಸು ; ಅಧೀನಪಡಿಸು : ಹಗೆಗೆ ಮಾಱುಗೊಟ್ಟು ನಿನ್ನವರಪ್ಪೊಪ್ಪಿಸುವರೆ (೨೪೪. ೪೪); ಕನ್ನೆವೇಟಕ್ಕೆ ಕನ್ನಂ ಮಾಱುಗೊಟ್ಟ ಪಾಱುಗೆಯ್ದುದ ಜವ್ವನಿಗನಿಯಸಿತ್ತ ಪವಿರದಕ್ಷತಂಗಳನೆ ತೊಡವು ಮಾಡಿ (ಕಂಪ್ರತಿ. ೯-೪೫ ಪ); ನಿವುಗೆನ್ನಂ ಮಾಱುಗೊಟ್ಟಿಂ ಪುರಹರ (೪೪೫. ೭೬) ; ಒಕ್ಕಲಂ ಮಾಱುಗೊಂಡಂಗೆ ನಂಬಿಯಂನೆಳಿಪಿ ತೊಳ್ತುಗೊಂಡವಂಗೆ ಅರಿದಾವುದು (ಕವ್ಯಣ. ೦೩-೯). **ಮಾರುಗೊಡು** : ೧. ಕೆಡುವ ಒಡಲನ್ನೂ ಒಡವೆಯನ್ನೂ ಕೆಡದ ಒಡವೆಗೆ ಎಂದೆಂದೂ ಮಾರುಗೊಡದೇಕು (ಶಾಮಚ. ೧೦). ೨. ತನ್ನ ಮನಸನ್ನು . . . ಕನ್ನ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಎಷ್ಟೇ ಮಾರುಗೊಟ್ಟಿದ್ದರೂ, ತಾಯ ಪ್ರೇಮದ ಪರಿಣಾಮವು . . . ತೋರಿಸದೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ (೪೮೫ಟ್ಟು. ೦೬). ೩. ಮಾರುತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡು ; ಬದಲು ಹೇಳು : ನಾನು ಮಾರುಗೊಡಲು -ಅವಕಾಶ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ (ಶಾಂಪಾ.೦೭). **ಮಾಱುಂಗುಡು** : ೧. ಬಿರಿವಮುಗುಳ್ವಾಸಗಮಂ ಮಾಱುಂಗುಡುವೆಳಮ್ಮೆಗಳ ಮೂಮ್ಮಾದ ಕಣ್ಗಳ ಕಾಂತಿಯೊಳು ಮಂಗಲಕೀರ್ತಿಯುತಂ ನಡೆದಂ (೩೮೮ಣಾ. ೦೮-೨೦). ೨ ಇದು ಪ್ರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ. **ಮಾಱುಗುಡು**: ೧. ಒಪ್ಪುವ ಮಾಣಿಕಮಂ ಕೌಡಿಂಗವಯವದಿಂ ಮಾಱುಗುಡುವ ಮುರುಳಿ ಪೋಲ್ದುಂ (ಪಾಂಪ್ರ. ೦೦-೫೦); ಕೆಡುವೊಡರೊಡಮೆಯನೆಂದುಂ ಕಡದೊಡಮೆಗೆ ಮಾಱುಗುಡುವುದಿದ್ದಮಪೆಡಂಗಾ (ಗದಾಹು. ೨-೨). ೨. ಮನನಂಗೆ ಮಾಱುಗುಡುವರೇ (೨೪೪. ೫೪) ; ಊರೊಳ್ ಮಾರಿಯೆಂದು ಮನೆವೋರಿಯಂ ಮಾಱುಗುಡುವರೇ (ಣಪಾಖ್ಯ. ೪೫-೨೯). ೪. ಮಾರಾಟ ಮಾಡು ; ವಿಕ್ರಯಿಸು : ಹೊಸ್ಮುಳ್ಳ ಧನಿಕರಾರಾದೊಡಂ ಕೊಂಬವರ್ 'ಬನ್ನಿಯೆನ್ನಂ ಮಾಱುಗುಡುವೆಂ (ಕಣಾ. ೦೦-೨೦). [ಮಾಱು₂ + ಕೊಡು₁]

ಮಾಱುಗೊಳ್ 'ಮಾರ್ಕೊಳ್' ನೋ.

ಮಾಱುಗೋಲು 'ಮಾರ್ಕೋಲ್' ನೋ.

ಮಾಱುಡೆ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಸೀರೆ.—ಉಡುಗೆ : ಮಾಱುಡೆಬಿಲ್ಲ ಮಜ್ಜನ ಮಿನಿಸಿಲ್ಲ ಕರ್ಪೂರವೀಳೆಯಗೊಳಿಲ್ಲ (ಕಣಾಂ. ೪೪-೭೦). 'ಮಾಱುಡೆ ಗಾಣ್' ಪರಾ. [ಮಾಱು₂ + ಉಡೆ₂]

ಮಾಱುಡೆಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಬೇರೆಯ ವಸ್ತ್ರವು ಸಿಗು ; ಮತ್ತೊಂದು ಉಡುಗೆಯು ದೊರಕು : ಪಟ್ಟಿಯ ಪಸುರ್ಮಾಡೆಯಂ ಕುಡಲಿಲ್ಲದಂತು ದಾಯ್ತನಬಾಲಮೆಂಬುದಂ ಪಡೆಯದಂತುಱೆ ಮಾಱುಡೆಗಾಣದಂತಿರ್ಪುಂ ಬರಿಗೊಂಡಾ ತೇದವುದು ಬೇಟವಿಂದೆನ್ನಯ ಪಾಪಮಲ್ಲದೇ (ಈಣಾಕ. ೦-೦೦೬). [ಮಾಱುಡೆ + ಕಾಣ್]

ಮಾಱುತ್ತರ, ಮಾರುತ್ತರ (ನಾ). ೧. ಎದುರು ಮಾತು : ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ; ಮರುಮಾತು : ತೊತ್ತಿಂಗೆ ಲಕ್ಷಣವೇಕಯ್ಯಾ . . . ಮಾಱುತ್ತರವೇಕೆ (೨೪೪. ೪೬೬) ; ತನ್ನಯ ನುಡಿಗೆ ಮಾಱುತ್ತರವ ಕೊಡು (ಕಾಣ್ಮಂ. ೬೦೦. ೫೬-೫೦) : ವಿಷಯಾತುರರು ನೆಱೆ ಬೂತುಗೆಡದರೆ ಗರುವರಾದವರಾತು ಮಾಱುತ್ತರವ ಕೊಡುವರೆ (೪೪೦೦. ೬-೪-೨೨). **ಮಾರುತ್ತರ** : ೧. ಇತ್ತ ನೋಡಿದರೆ ಗಂಡನ ಮಾತಿಗೆ ಮಾರುತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡಲಾಗದು (ಕಪ್ಪಣ. ೦೦೨) ; ವಿಮಲಾ ಎಂದು ಕರೆದರೆ ಪ್ರಾಣವೇ ಮಾರುತ್ತರ ವಾಯುತು (ಕುಂಕುಮ. ೯೪). ೨. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಬರೆಯುವ ಕಾಗದ ; ಜವಾಬು : ನೀವು ಅವರಿಗೊಂದು ಮಾರುತ್ತರವನ್ನು ಬರೆಯಲೇಬೇಕು (೬೦೪೮. ೫೪). [ಮಾಱು₂ + ಉತ್ತರ]

ಮಾಱುತ್ತರಂಗುಡು 'ಮಾಱುತ್ತರಗೊಡು' ನೋ.

ಮಾಱುತ್ತರಂಗೊಡು, ಮಾರುತ್ತರಕೊಡು, ಮಾಱುತ್ತರಂಗುಡು, ಮಾಱುತ್ತರಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಎದುರುಮಾತಾಡು ; ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಕೊಡು : ಎನ್ನ ಸೌಭಾಗ್ಯಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯೆಲ್ಲಿಹುದೆಂದು ಮಾಱುತ್ತರಂಗೊಟ್ಟು ಕೆಲಬಲ್ಲವ ನೋಡುತಿರಲು (ತೆಂಪ್ರ. ೯-೫೦) ; ರಘುಕುಲಲಲಾಮಂ ಕೀಳ್ದೊಡಾ ಕುಶಂ ನಸುನಗುತೆ ಮಾಱುತ್ತರಂಗೊಟ್ಟನು (ಕೃಬಾಣ. ೫೦-೩೪). **ಮಾರುತ್ತರಕೊಡು** : ರೇಣು . . . ಆಜ್ಞೆಗೈವ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಮಾರುತ್ತರ ಕೊಟ್ಟಳು (ಪಚಮಂತ. ೨೪೨). **ಮಾಱುತ್ತರಂಗುಡು** : ಆ ಮುನಿನಾಥ ನಂದು · ಮಾಱುತ್ತರಂಗುಡಲೆಂದು · ತಱಿಸಂದನು (ಪಚಾಣ. ೫-೨೦). **ಮಾಱುತ್ತರಗೊಡು** : ಅವಳಗೆ ಮಾಱುತ್ತರಗೊಟ್ಟು ನಗುತ ನೂಱಿಲಗಣ್ಣಿರುಕ್ಕಿಗೊಡರ್ಚಿದ ಹೊಗರೇಱುವ ಗರ್ಹೋತ್ಸವವ (ಪಚಾಪ್ರ. ೯-೪೬).

[ಮಾಱುತ್ತರ + ಕೊಡು₁]

ಮಾಱುತ್ತರಗೊಡು 'ಮಾಱುತ್ತರಂಗೊಡು' ನೋ.

ಮಾಱುದನಿ 'ಮಾರ್ದನಿ' ನೋ.

ಮಾಱುದಾಂಟು (ನಾ). ಮರು ನೆಗೆತ ; ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ನೆಗೆಯುವ ನೆಗೆತ : ಮಾಱುದಾಂಟು ಬಿಡುಗಣ್ ಬಿಡುವಾಯ್ (ಕಬಡಿ. ೦೬೦).

[ಮಾಱು₂ + ದಾಂಟು₂]

ಮಾಱುದ್ದು (ಕ್ರಿ). ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಿಕ್ಕು : ನೆಲವಂ ಮಾಱುದ್ದಿ ಕಯ್ಯಂ ಧರಾತಳದೊಳ್ ಸಾಸಿದ ತನ್ನ ತೀವ್ರಗದೆಯಂ ಕಂಡತ್ತಿಕೊಂಡು (ಗದಾಹು. ೬-೪೬) ; ಕೋಪಾಟೋಪದಿಂ ಕರೆತಳವ ಮಾಱುದ್ದಿ ಕೋದಂಡಮಂ ಸೆಳೆದು (ಪಚಾ. ೬-೨೪) ; ನೆಲಕ್ಕೆ ಮಾಱುದ್ದಿದನು ಕದವನು (ಕಾಣ್ಮಂ. ೬-೦೦).

[ಮಾಱು₂ + ಉದ್ದು₁ (< ಉದ್ದ್-)]

ಮಾಜುನುಡಿ 'ಮಾರ್ನುಡಿ' ನೋ.

ಮಾಜುಬರು (ಕ್ರಿ)- ಎದುರಾಗು : ಎದುರಿಸಿ ನಿಲ್ಲು : ಮಾಜಿಬರೋಕದ ಗಂಪ ಘಲುಗುಣ ಬಂದು ಕೊಲುತಿರಲು ಮಾಜುಬರುಮರದಾರು (ಹಂಕಪ. ೫೦.೩೭). [ಮಾಜು$_2$ + ಬರು$_1$ (< ಪರ್)]

ಮಾಜುಬಲ 'ಮಾರ್ಪಲ' ನೋ.

ಮಾಜುಮಲೆ 'ಮಾರ್ಪಲೆ' ನೋ.

ಮಾಜುಮಾತು. ಮಾರುಮಾತು (ನಾ). ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ : ಮಾರ್ನುಡಿ : ಮಾಜುಮಾತಿಗೆ ಪಜಿಪಣಿಸುತ ವಿಮಳೆ ಬಳಿಕಂತೆಂಬಳಲ್ಲಮನ (ಶ್ರಕುಚ. ೯-೬೨) ; ಮಾಜುಮಾತೇನ್ಕೆ ಮಹೀಸುರರೇಜಾಸಿವರೇಜುವುದು (ಶಾಬ್ಕ. ೦೩-೬೨) ; ಮಾಜುಮಾತಿಲ್ಲೇಕೆ ಹೇಳ್ಕೆ ತವ್ಕೆ ತನಗೆ (ತೂಕಣಾ. ೩ ೦೦-೦೦). **ಮಾರುಮಾತು** : ವಿಚಾರಶೂನ್ಯತೆಯಿಂ ಮಾರುಮಾತಿನ್ನೇಕೆ (ಪಗಣಾ. ೩-೨೪). [ಮಾಜು$_2$ + ಮಾತು$_1$]

ಮಾಜುರಿ (ಕ್ರಿ)- ಎದುರಿಸಿ ಜ್ವಾಲೆಯಾಗು : ಎನ್ನೀ ತೇಜಸ್ಸುರಿತಕ್ಕೆ ಸೆಣಸಿಸೊಳ್ ಮಾಜುರಿಗುಂ ಸ್ಥೈರಿದಲಂ ತೇಜಮಾ ಘುಜಬಲಿಯಾ (ಅಂತಿ. ೧೯-೩೨). [ಮಾಜು$_1$ + ಉರಿ$_1$]

ಮಾಜುಲಿ (ಕ್ರಿ)- ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸು : ಮೊರ್ದನಿ ಕೊಡು : ಮಾಸ ಚಕ್ರವಾಕ ಬಳಾಕವಿಪಕ್ಷಿಗಣಂಗಳ್ . . . ಪವನಾಪ್ರಕಾರದಿಂದಂ ಮಾಜುಲಿವ ದನಿಗಳಿಂದಮತಿಶಯಮನೇಯುಮಪ್ಪ ಕೊಳನಂ ಕಂಡು (ಪಜಾಶಾ. ೫೯-೪೨). [ಮಾಜು$_2$ + ಉರಿ$_1$]

ಮಾಜುಮಣೆ (ಕ್ರಿ). ಅಂಗಡಿಯ ಸರಕಿನ ಮಾರಾಟವಾಗು : ಮಾಜುಮಣೆಯವ ಪರದನ್ತಂತೆ ಕಂದಿ . . . ಇಂತೆಂದಂ (ಪಚಾಪು. ೦-೦೬೬). [ಮಾಜು$_2$ + ಪಣೆ$_1$]

ಮಾಜುವೋಗು. ಮಾರುವೋಗು. ಮಾರುಹೋಗು (ಕ್ರಿ)- ೧. ವಸ್ತುವು ಮಾರಾಟವಾಗು.—ವಿಕ್ರಯರಂಗೊಳ್ಳು : ಕೆಡುವ ಭಂಡದಂತೆ ಮಾಜುವೋಗದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೦೭೩) ; ಮಾಜುವೋಗನೊತ್ತವೋಗ ಸಮ್ಮ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೨೫೯). ೨. ವಶವಾಗು ; ಬಿಧೀನವಾಗು : ಮತಿಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಜ್ಞಾನಚಾರಿತ್ರಂಗಳ್ಗೆ ದಯಾವಲೋಚನೆಗೆ ಕಣ್ಗಳ್ ಮಾಜುವೋದಂತೆ (ಅರಗಜ. ೦-೬) ; ಸೂಜೆಪೋಯಿತು ಚಿತ್ತ ಕಂಗಳು ಮಾಜುವೋದವು (ಶುಪ್ರಾಶಿ. ೩.೦೦) : ನಂಬಿದಳಂ ಪಜಿದು ಸವತಿಯೊಂದು ಶಿಶುಜ್ಞ ಎಜಿಭಂ ಮಾಜುವೊದಂ (ಧಾಶಾಕ್ಕ. ೩೩-೯). ೩. ಮೋಹಗೊಳ್ಳು ; ಮರುಳಾಗು : ಮದೀಯ ಚಿತ್ತವಾ ಸುದತಿಗೆ ಮಾಜುವೋಯ್ತು (ರಚಕು. ೦೦-೭೦). ೪. ಸೆಳೆಯಲ್ಪಡು ; ಆಕರ್ಷಣೆಗೊಳಗಾಗು : ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಪಂದಂತ್ತುಟ್ಟೇ ಮಾಜುರ್ದು ದರ್ ಕಾವಂಬುದೇವಿಮು ಗುಣಪಣದಿಂ ಮಾಜುವೋದೆನ್ನನೀಗಳ್ (ಶಾದಂಬಾ. ೦೨೩) ; ನಿನ್ನ ಶೀಲಕಾಂ ಮಾಜುವೋದಂ ಕಾದಲೊಲ್ಲೆಂ (ಕೃಬಣಾ. ೯-೩೦). - ೫. ಕೈತಪ್ಪಿ ಹೋಗು ; ನಡಾಯಿಕೆಯಳ್ಳಿ : ನಿನ್ನೆಯ ಬೈತಲೆಯ ಮಣಿ ಮಾಜುವೋದುವ ಮತ್ತೆ ಬಿತಿಸಿದಲೆ (ಶುಪ್ರಾಶಿ. ೦೪-೩೪). **ಮಾರುವೋಗು** : ೨. ಅವರದು ತರ್ಕ ಹಾಗೂ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಗೆ ಮಾರುವೋವ ಬಾಳು (ರಾಶಾ. ೧೦). ೩. ಎದೆ ಮಾರುವೋಗದೊಡೆ ಕಣ್ ಸೊಬಗನುಂಡೆರೇಂ (ಪಂಗಿಪ. ೪೩೬); ಕವಿಯು ಸೂಕ್ತಿಯೋಳು ಮನ ಮಾರುವೋಗದ ಮನುಜನು ಯೋಗಿಯೊ ಪಶುವೊ ಅಗಿರ್ಪನು (ಇಂಗಾಕ ೧೩೨-೪೭); ಸುಬ್ಬನ ಮಗಳು ನೆರಮನೆಯ ಹೈದ ಚಿಕ್ಕನಿಗೆ ಮಾರುವೋಗಿತ್ತಾಳೆಯಳು (ಕೂಪಸಂ. ೯). **ಮಾರುಹೋಗು** : ೨. ಸೋಮು ಫಳುತಿನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಮಾರುಹೋಗಿದ್ದ (ಕಾಚಿತ. ೩೩). ೩. ಮಾಸ್ತು ಅವಳ ಹೊಳಪಿನ ಕಣ್ಣಾಗಳಿಗೆ ಮಾರುಹೋಗಿತ್ತು (ಮುಶ. ೭೧); ನಾನ್ಯ ಅವಳ ರೂಪವನ್ನು ನೋಡಿ ಒಲಿದುದಲ್ಲ. ಅವಳ ಗುಣಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಮಾರು ಹೋದೆ (ಕಾಕುಕ್ಕ. ೯೭). [ಮಾಜು$_2$ + ಪೋಗು$_1$ (<ಪೋ$_1$)]

ಮಾಜಿಸು (ಕ್ರಿ)- ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಬಾಣ ಬಿಡು : ಮನ್ಮಥನಾಗಳೇಜಿಸದೆ ಮಾಜಿಚ್ಚಂ ಪುರಶ್ಯೀಯರಂ (ಜಂಗಾಪಾ. ೩-೧೦). [ಮೆಜ್ಜು$_2$ + ಎಸು$_1$]

ಮಾಜಿಸೊಡ್ಡು$_1$. ಮಾರೊಡ್ಡು (ಕ್ರಿ)- ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲು : ಎದುರಿಸಿನ : ಜೇಜಿಜೇಜಿ ಮಾಜಿಸೊಡ್ಡಿ ಮಾಜಿ ನಿಂದ ನಿರ್ಮಾಣ ಮುಖ್ಯಿರಂ ತೋಜುತಿರ್ಪ ಸಮಯದೊಳ್ (ಗಿಂಗ. ೩-೩೩ ೫); ಮಾಜಿಸೊಡ್ಡಿದಮರಾದ್ರಿಯಂತೆ ರಾತಿಗಳಾಗಿ ಹೇಜಿ ಕಂದೊಡವೆದಂ ವಿವಿಧರತ್ನಂಗಳಂ ತೋಜಿಸಿ (ಕೃಬಣಾ. ೩೩-೩೦); ಗಾಳಿಗೆ ಮಾಜಿಸೊಡ್ಡಿ ಪೋಪ ಪತಾಕೆದು ಕೌಸುಭಾಬರದಂತಿರೆ (ರಾಪಾಕ್ಕ. ೩೯-೦೨). **ಮಾರೊಡ್ಡು** : ಮರಿಪಿ ನೆಗೆಡಿಮಾಡಿ ಮಾರೊಡ್ಡಿ ಮಾನಿನಿಯಂ (ಕಾಬಚಿ. ೫೦-೩೩); ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳದೆ ಆದರ ಸೆಳೆತಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಗರ್ಭಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಸೊಡ್ಡಿ ಮೇಲೆ ಕೇಲುತ್ತಾ (ಗಿಸ್ಥಳಿ. ೩).

[ಮಾಜು$_2$ + ಒಡ್ಡು$_{2.1}$]

ಮಾಜಿಸೊಡ್ಡು$_2$ (ನಾ). ಪ್ರತಿಬಲ ; ಶತ್ರುಸೈನ್ಯ : ಪಂಕವ್ಮು ಪಿಡಿದ ಬಾಳ್ಳೆಳಗಿಂ ಮಾಜಿಸೊಡ್ಡಂ ಕಂಡು (ಕಬ್ಕಾ. ೩೩೬); ಒಡ್ಡಿತೀ ಬಲ ರಿಪು ಭುರು ಮಾಜಿಸೊಡ್ಡ ಪೆಜಿದರು (ಕಾಬ್ಕಳ. ೦೦-೬).

[ಮಾಜು$_2$ + ಒಡ್ಡು$_{2.2}$]

ಮಾಜಿಸೊತ್ತು (ಕ್ರಿ)- ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ತಳ್ಳು, - ನೂಕು : ನೆರೆದೇಟುಂ ದಿಗ್ಗಜಂಗಳ್ . . . ದಂತಾಗ್ರದೊಳುರಮಸವಷ್ಟಂಧದಿಂದೊತ್ತ . . . ಮಾಜಿಸೊತ್ತಿ ದೈತ್ಯೇಶನಾ ಭೂಧರಧುರ್ಯೇಭಂಗಳಂ ತೊಟ್ಟಪ ಕೆಡಪುವ ನಾಶ್ಚರ್ಯಮಿಂ ದೈತ್ಯ ವೀರ್ಯಂ (ಜಿಂ. ೦೩-೯). [ಮಾಜು$_2$ + ಒತ್ತು$_1$]

ಮಾಜಿಸೊರಸು (ಕ್ರಿ)- (ಒಂದಕ್ಕೆ ಒಂದು ತಾಗಿ) ಉಜ್ಜು, — ತಿಕ್ಕು : ಭೂಭುಜರೆಲ್ಲರೆಬ್ಬರಾನಂದದೆ ರತ್ನಪಾರಮಕುಟಾಂಗದ ಕಂಕಣ ಕುಂಡಲಂಗಳೊಂದೊಂದನವುಂಕೆ ಮಾಜಿಸೊರಸಿ ಬೀಜಿ ಧ್ವನಜ್ಜಯತಪ್ರಣಾದಮುಂ (ಜಗಿ. ೯-೦೦೯); ತಂಜುತುಜುತಿಂಬು ಕ್ಕಂದರಮೆಸೊತ್ತರಿಗೊಂದು ಮಪಾ ಮಹೀಜದೊಳ್ ತಜತಜಿನಾಗಿ ಮಾಜಿಸೊರಸುತುಂ ಮುಲೆಯುತ್ತೊಲೆಯುತ್ತ . . . ಬರುತಿರ್ದುದು ಭೀಕರಸ್ತೊಂದು ಸೂಕರಂ (ಇಸ್ಯಸಾ. ೦೦೦೨).

[ಮಾಜು$_2$ + ಬರಸು$_1$]

ಮಾಜಿಸೊಲೆ (ಕ್ರಿ)- ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಗೆ ಬಾಗು.— ಒಲೆದಾಡು : ನಳಿನವಪ್ರೋದಕವಮೊಲು ಮಾಜಿಸೊಲೆದುವಬುಜ ಭವಾಂಡವು (ಶುಪ್ರಾಶಿ. ೬-೩೦). [ಮಾಜು$_2$+ಒಲೆ$_1$]

ಮಾಜಿಸೋಲೆ. ಮಾರೋಲೆ (ನಾ). ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಬರೆಯುವ ಕಾಗದ ; ಜವಾಬು : ಅಪ್ಪದ ವಿಭುಗೆ ಸಂತಸಂ ಮಾಡಿ ಬರೆದ ಮಾಜಿಸೋಲೆಯನೆಯಪ್ಪಿಸಿದೊಡೆ (ಪಾಚಿತ್ತ. ೩-೩೩). **ಮಾರೋಲೆ** : ಅಣ್ಣನಿಂದ ಮಾರೋಲೆ . . . ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದ್ದ (ಶಂಗಜ. ೦೨೬) ; ಸಾಸಿರ ಕೆಲಸಗಳಿದ್ದರೂ ಒಂದಿನಿತು ಅವುಗಳನ್ನು ಬದಿಗಿರಿಸಿ ಮಾರೋಲೆ ಬರೆಯುವುದಿರೆಂದು (ಶಂಮಿಳಿ. ೩೨).

[ಮಾಜು$_2$ + ಓಲೆ]

ಮಾಟ (ನಾ). ಮಾಳವ ದೇಶ : ಏಟುಂ ಮಾಟಮುಮುಂ ಪಾಜೀಯಿಂ ತಗುಂಡ್ದಿಜುದು ನಲಗನುರಿಪಿಡೊಡೆ ಕರಿಂಕೇಟಿಸಿದಾತವ ತೇಜದ ಬೀಜಲನನು ಕರಿಪುವಾವುದೊಗೆದುರಿವ್ವರಿಗಳ್ (ಶಂಪಾ. ೦-೩೨). [ℙ 'ಸಪ್ತಮಾಳವ' ಎಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಪುಂಜ. ಇದು ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ 'ಮಾಳವದ ಏಳು ಭಾಗಗಳು' ಎಂದು ಅರ್ಥ ಬರುವಂತೆ ಹೊಸ ನುಡಿಗಟ್ಟನ್ನಾಗಿ ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಇವರಲ್ಲಿ 'ಬ'ವು ಉಪಯೋಗಾರ್ಹವೇ ಎಂಬುದು ವಿಚಾರಣೀಯ. 'ಏಟುಂ ಮಾಳವಮುಂ' ಎಂಬುದು ಸರಿಯಾದ ಪಾಠವಿರಬಹುದು]

ಮಾಟ್ಕೆ, ಮಾಳ್ಕೆ (ನಾ)- ೧. ಬಗೆ ; ರೀತಿ ಪ್ರಕಾರ : ಪರರ ದೋಷಂಗಳುಮಂ ಪೆಱವುಮನೀ ಮಾಟ್ಕೆಯೊಳಂ ತೂಚ್ಪುದು (ಶಬ್ದಾ. ೦-೬೬) ; ದಂಡರತ್ನಹತಿಯಿಂ ಗಿರಿ ನೊಂದು ಪರಳ್ದ ಮಾಟ್ಕೆಯಂತಾ ಯ್ತಾಗಳ್ (ಅಂಪು. ೦೪-೪೭) ; ದಾನಮೇಶ್ವರಕುಲಮಂ ಮುರಾರಿ ಭುಜ ವಿಕ್ರಮದಿ ತವೆ ಕೊಂದ ಮಾಟ್ಕೆಯಿಂ (ಪಂಚಪ್ರ. ೨೪೯-೦೬) ; ಈ ಮಾಟ್ಕೆಯಂ ಕಡುದೂರಂ ನಡೆದು ಘೋರಾರಣ್ಯಮನೊಂದಂ ಪೊಕ್ಕರ್ (ಚಾಪಾಕ್ಷ. ೪೬-೦೭). ಮಾಳ್ಕೆ : ೧. ತಾರಶ್ಮಿಳವನುಮಾಪತಿ ರಾತ್ರಿಯ ನಿಂದಳೆಂಕರಿಸುವ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂದೆ (ಪಾಇಪ. IX-i. ೨೬೬-೮೨ ; ೧೨೦೦) ; ತಂದು ಬೆಟ್ಟಿದ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂ ಮೊಣಕೊಟ್ಟುತಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೦೯); ಸಂಸೇವ್ಯ ಭುಕ್ತಿಯ ಕೈಕೊಂಡು ದಣಿದರು ಹೂಸ ಹಾಲುಂಡ ಮಾಳ್ಕೆಯೊಳು (ಶಬ್ದ. ೪-೧೪) ; ಕೊಳೆಂ ಜುಮ್ಮೆಂದು ಪುಳಕಿಸುವ ಮಾಳ್ಕೆ ಕಂಪಿಸಿದತ್ತು ತಂದೆಲರ ಚುಂಬನಕ್ರೀಡೆಯಿಂದಿ (ಚಾಪ್ರಾಪು. ೪೪-೨೦೬). ೨. ನಡೆವಳಿ ; ಆಚರಣೆ : ಆ ನೃಪಾಲಕಂ ತುರಗಮೇಧಾದ್ಯರದ ಮಾಳ್ಕೆಗೆಳಸಿ (ಕೃಪಾಪ. ೩-೨೪) ; ನಿನ್ನ ಜಾಣತನ ಬರಿದು ಮಾತಿನದಾಗರಿ ಮಾಳ್ಕೆಯುದಲ್ಲ (ಶಾಪರ. ೦೦೩). ೩. ಕೆಲಸ ; ಕಾರ್ಯ : ತೊಳೆಯುವುದು. ಅರೆಯುವುದು. ತಿಂಡಿಗಳನ್ನು ಬೇಯಿಸುವುದು. ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾಳ್ಕೆಗಳನ್ನು ಮಾಂಜಮ್ಮನ ಕೈಗಳೇ ಎಸಗುತಿರಿವೆ (ಕೂಪಪ. ೦೯) ; ಇತರ ಎಲ್ಲ ಕರದ ನಿಂವ್ಕೆ ಮಾಳ್ಕೆಗಳನ್ನೂ ಅವರು ಎಸಗಿದ್ದರು (ಭೂಪಮಾಪ. ೦೪).

[<ಮಾಡು$_1$ + –ಕೆ]

ಮಾಟ್ಟಕ್ಟೆ (ನಾ)- ರಚಿಸಿದ ಕಟ್ಟೆ ; ಕಟ್ಟಿದ ದಿಂಡು : ಮಾಟ್ಟಕ್ಟೆಗಳಿರ್ತಡಿಯೊಳ್ ಸೀಳ್ಗಾಯ್ಗಳ್ ಬೀಗಿ ಬೆಳೆದು ಕಂದಿತ್ತಾಗಳಂ ಪೊಜ್ಜಿದರ್ದಿರೆ (ಕಣ್ಣಕು- ೦೧೩ ಕಾ.ಪ್ರ). [<ಮಾಡು$_1$ + ಕಟ್ಟೆ$_1$]

ಮಾಟ್ಟಿ 'ಮಾಡು$_1$' ಪರಾ.

ಮಿಂಚಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ)- ೧. ಹೊಳಪನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸು : ಗುಡಿಸಿ ಮಿಂಚಿಕ್ಕಲು ಬೀದಿಯಿನ್ನೆವ್ವ ಪೂಪರಡಿಗಳ ಪುಮ್ಮುದಟ್ಟಿಸುತ (ಕಚಿ. ೨೦-೦೯). ೨. ಪ್ರಕಾಶಿಸು ; ಹೊಳೆ : ಬೆಳ್ಳುಗುರ್ಗಳಲತಗೆಯೂಡಿ ಮಿಂಚಿಕ್ಕೆ ಬಿಲ್ಲಿಯುಂಗುರವು ಕಣ್ಗೆಸೆಯೆ ಸಲ್ಲಲೆ ಜಾಂಗಿಯ ಕೆಂಬಜ್ಜೆ ಪೊಜೆದುವು ಚೆಲ್ಲುವಂತ್ರನುರಾಗರಸವ (ಶಚಿ. ೪೦-೩೨).

[ಮಿಂಚು$_2$; ಇಕ್ಕು]

ಮಿಂಚಿಡು (ಕ್ರಿ). = ಮಿಂಚಿಕ್ಕು ೨ : ಪ್ರಸಿದ್ಧದಿ ಪೆರೆಯುದಿಹುದೆ ಮಿಂಚ್ಪು ಮಾಣ್ಕ್ಯವಂತೆ (ಪಚಪ್ರ. ೪೪ ೪೭). [ಮಿಂಚು$_2$ + ಇಡು$_1$]

ಮಿಂಚಿಸು (ಕ್ರಿ)- ೧. ಹೊಳಪು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : (೪). ೨. ಹೊರಗೆದಹ ; ಹೊರಸೂಸು : ಪದೇಕ ಚಿತ್ತ ನಾಗಿ ನಸ್ಸ ವಾಚನವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತ ಕುಳಿತ ವಿನ್ಯಾಸ ತಚ್ಚನೇ ತನ್ನ ಮೂತು ವಿಂಚಿಸಿದ (ಅಚಪ್ರ. II. ೪). [ಮಿಂಚು$_2$ + –ಇಸು$_1$]

ಮಿಂಚು$_1$ (ಕ್ರಿ)- ೧. ಹೊಳೆ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು ; ಥಳಥಳಿಸು : ಮಿಂಚು ಪೊಳ್ಪೊಡೆ ಮಡಂ ಸುರಿವಾ ಬೆಮರರ್ದ್ . . . ಪೆನ್ನಥಾನಳಬಿಲಿ ಬೇಗೆಯಾಗೆ ಮದನಾಟವಿಯಂತೆಯೊಲೊಪ್ಪ ತೋಱದಳ್ (ಇಷ್ಟಸಿ ೬೦೩ ಕಾಪ್ರಶ) ; ನಿರೆಪಮದೇಹದೀಪ್ತಿಗಳೊಳ್ಕೆಯಿನೆಯ್ದೆ ಪಳಂಚಿ ಮಿಂಚುವಾ ಭರಣದ ಮಿಂಚು . . . ಚೆಲ್ವೆಸೆಯೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದತ್ತು (ಅಪಪ್ರ. ೨-೩) ; ಕಾಯ ಕರ್ರನೆ ಕಂದಿದರೇನಯ್ಯ ಕಾಮ ಮಿರ್ರನೆ ಮಿಂಚಿದರೇನಯ್ಯ (ಪುಪಾದೇ. ೨. ೪೪-೨೦೬). ೨. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮೋಡಗಳ ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದ ಬೆಳಕು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು . — ವಿದ್ಯುತ್ತು ಉಂಟಾಗು : ಕಳಕ್ಕನೆ ಮಿಂಚಲೊಡನಾ ನಳನಲೋಚನೆ ಕಾಣುತುಂ (ಪಪ್ರ. ೪೨-೩೦) ; ಎದ್ದುವು ಮುಗಿಲ್ಗಳ್ ಕೆಣ್ಡಸುಗೊಳ್ಳರದೊಲ್ದುಪ್ಪ ಗಿರಿಗಳಂತೆ ಮಿಂಚಿದುವು ದಿಗ್ಮದುಗಳುದ್ದಂಡದಿಂದೆ ಪರ್ವನ್ಯನಂ ಸೆಣಸಿ ನೋಡುವಚ್ಚಲಾಪಾಗದಂತೆ (ಕೃಪಾಪ. ೧೬-೨).

ಮಿಂಚು$_2$ (ನಾ)- ೧. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮೋಡಗಳ ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬೆಳಕು ; ವಿದ್ಯುತ್ತು : "ತಾಪಾ, ಚಪಲಾ . . . ಐರಾವತೀ — ಈ ೧೧ ಮಿಂಚು" (ಪಪಾಪು. ೦೦-೬೦); ಪೊಳೆವ ಮಿಂಚುಗಳುಂ ಕರಮುಚ್ಚುವಪ್ಪ ಬೆಟ್ಟುಗಳ ತುದಿಗಳಂ ಸುರಿವ ನಿರ್ಝರಮುಂ ಪೊಸಕಾರೊಳ್ಕೀತು ಬೆಳ್ಳಗೆ ಪಥಿಕಾಂಗನಾಜನಮನಂದಿಸುವಂತಿರೆ ತೋಱಿ ಸುತ್ತಲುಂ (ಕಣಾ. ೦-೦೫೪) ; ಸಿಡಿಲಿಂ ಮಿಂಚಿಂ ಮೊಟ್ಟಗಿಂ ಪಡೆಗುಳ್ಕಂ ಪಡೆವಹೀಂದ್ರರೆರ್ದ್ದಗಿಡುವಿನೆಗಂ ಸಿಡಿಲುಂ ವಿಂಚಂ ಜೋಗುಮನೊಡನೆ ತೆರಳ್ದಿರ್ದುವ ಜಯನ ಶರನಿಕರಂಗಳ್ (ಅಶಪ್ರ. ೨೪-೬೨); ಎಱಗಿದನು ಸಿಡಿಲಾಗಿ ಕಂಗಳೊಳಿಜುಕಿದನು ವಿಂಚಾಗಿ (ಶಾಪ್ರಾಪು. ೦೭-೦೧). ೩. ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರಿನಿಯಂತಾಗುವ ಶಕ್ತಿ ; ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ : 'ಮಿಂಚುದೀಪಿಗೆ' ಪರಾ. ೪. ಮೆರುಗು : ಬತ್ತಿರ್ದ ವೃಕ್ಷಾಂಬುರುಹಂ ಮಿಂಚಾಗಲಿರ್ಪಂ ತೊಡದು . . . ಐದಿದಳ್ ವೃದ್ಧೆ (ರಚಪ್ರ. ೪-೦೫೩) ; ಒಂದಿನಿಸು ತಪ್ಪಿಲ್ಲದೆಸೆವ ಸಂಘಾರಗಳನೊಂದಿಸಿಯಿ ಕಾಸಿದ ಕೊಣಬಿನಲ್ಲಿ ಮಿಂಚಿಂದೊಂದಂವಂದದಿಂ ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ಹಾಕಿ ಪೊಗ್ಗರಿಸಿ ಕೆಂಡ[ದಿಂ] ಧೂಪವ ನಿಡುವುದು (ಸೂಕಣಾ. ೬-೬) ; ಕಣ್ಣೆವೆ ಬೆಳುಪೇಱಿ ಕಪ್ಪ ಹತ್ತಿಸಿ ಮುಖ ಕೆಣ್ಣೆಯ ಮಿಂಚುಗಳಕ್ಕ . . . ಮಾವಿಪಣ್ಣಾಗನೆಯರೊಪ್ಪಿದರು

೩. ಆವ್ಯಾಯಮಾನವಾಗಿರು ; ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿ ಕಾಣು : ಕರುಳ ಕತ್ತರಿ ಪಂಟಿರ ಮಾವಿ ತುತ್ತು ಮಿಂಚುಮೊಡನೆಂಡು ಪೆಣ್ಣೆ ತೊಡೆ ಮಿಂಚಿ ದೊಡಾ ಬಿಳಿನಿಂತು ಮಾಡಿದೆಂ (ಅಪಂಚ. ೦೦-೨೪). ೪. ಸ್ಪುರಿಸು : ತೋಚು : ವಿಶ್ವಾಸ . . . ವಿರಾಗದ ಭಸ್ಮಭಸಿತದೇಹಿಯಾಗಿ ವರವರ ಆಂಡಲೆಯುವ ಕಲ್ಪನೆ ಮಿಂಚಿತು (ರಾಚಕ. II. ೦೩೯). ೫. ಮೂಡು ; ತೋರು ; ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಮಿಂಚಿಕೆ ಮಿಂಚಿದುವಾ ತ್ಯಕಾನದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಕ- ೩೬) ; ಚೆಂದಳಿರ್ಮಿಂಚಿದ ಬನಂ ಬನಗಳಂ ಬಳಸದೂರೂರ್ಗಳಲ್ಲಿ ದೆಡೆಯಲ್ಲಿಲೆಯೊಳಂ (ಕೃಪಾಪ. ೪-೩) ; ಮಿಂಚುವುವು ಚಿತ್ರರಸಭಿತ್ತಿಯಲಿ ಹಸ್ತಿಪುರಿ ಮೇಣಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥಾದಿ ನಗರಗಳ್ (ಚಾಪ್ರಾಪು. ೪೨-೦೦೩೦). ೬. ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೊಳಿಸು ; ಸೂಸು : ಅಲ್ಲೀನು ಹಂದರವ ಮುಕ್ಕಿ ತರು ವಲಿಯಾಗಿ ನಲ್ಕೆಗಳ ಮಿಂಚುತಿದೆ (ಕಾಬಚ. ೪೮-೪೪). ೭. (ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ, ನಷ್ಪು) ವೇಗವಾಗಿ ಬೆಲಿಸು ; ಧಾವಿಸು : ತೇಜಿಗಳನೇರ್ದು . . . ಮಿಂಚಿದರಯೋಧ್ಯಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಭರತನಂ ಶತ್ರುಘ್ನಮಂ (ಕೃಚಾಪ ೦೦೩-೦೩೩). ೮. ಮೇಲಾಗು : ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗು ; ಅತಿಶಯಿಸು : ಅವರುಗಳೆಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಭೀಮಸೇನನು ದೇಹಬಲದಲ್ಲಿ ಮಿಂಚಿದ್ದನು (ಕ್ಯಾಪ. ೪೩). ೯. ದಾಟು ; ಮೀರು : ಸ್ಥಾವಿರಂ. ವೃದ್ಧತ್ವಂ –೨. ೫೦ ವರುಷಗಳಿಗೆ ಮಿಂಚಿದ ವಯಸ್ಸು (ಸಿಪ್ರಾಪ್ರ. ೦೭೯). ೧೦. ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅಧಿಕವಾಗು : ನಿಮ್ಮಂತಹ ದೊಡ್ಡವರ ನಡತೆಯೆಂಬುದು ಪ್ರೀತಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಜೇತಿಕೊಂಡುದನು ಮೀರಲರಿದುದ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ ಮಿಪಚಿ ಇರುವುದು (ಪಪ್ರಕಾ. ೪೬-೩). ೧೧. (ಕಾಲದ ಅವಧಿ, ಕೆಲಸ ಇತ್ಯಾದಿ) ಕೊನೆಗಾಣು ; ಮುಗಿ : ಮಿಂಚಿ ಹೋದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಚಿಂತಿಸಿ ಫಲ ವೇನು ? (ಗಾತ)- [ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮಲ. ಮಿಂಚ್ಚಾ : ತುಳು. ಮಿಂಚು, ಮಿಂಜು. ಪೆಂಚು; ತೆಲು. ವಿಂಚು: ಕೋಡ. ಮಿಂಚಿ ; ತೊದ. ವಿಂಚ್]

ಮಿಂಚ್ಚು (ನಾ). ೧. ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ : ಪ್ರಕಾಶ : "ತೊಳಗು, ಬೆಳಗು . . . ಮಿಂಚು, ಡಾಳಂ, ಪೊಗರ್, ತೂಳಪಂ, ಮಸೆ — ಈ ೧೪ ಕಾಂತಿ" (ಶಾಪ. ೩೫-೨೦೨); ನಿರುಪಮಾದೇಹದೀಪ್ತಿಗಳೊಳ್ಕೆಯಿನೆಯ್ದೆ ಪಳಂಚಿ ಮಿಂಚುವಾಭರಣದ ಮಿಂಚು . . . ಚೆಲ್ವೆಸೆಯೆ (ಅಪ್ರ. ೨-೩); ತೊಳಗುವ ಮುತ್ತಿನೋಲೆಗಳ ಬೆಳ್ಳಗಿಂ ಸುರಿಪಲ್ಲ ಮಿಂಚಿನಿಂ . . . ಬಣ್ಣೊಳಿಸಿದಳಾಕೆ ಪಾಲ್ಬಡಲ ಪೆರ್ದೆರೆಯೊಳ್ ಸಿರಿ ನಿಂದಳೆಂಬಿನಂ (ಕೃಶಾ. ೭೯) : ಕಂಗಳಪ ಮಿಂಚಿನ ಜಳುಕಿನೆಡೆ ಪಡೆಗಟ್ಟು ನಿಂದರು ಚಿತ್ರವಿಸ್ತರಲರು (ಕುಣ್ಯಾ. ೦-೨೩). ೨. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮೋಡಗಳ ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬೆಳಕು ; ವಿದ್ಯುತ್ತು : "ತಾಪಾ, ಚಪಲಾ . . . ಐರಾವತೀ — ಈ ೧೧ ಮಿಂಚು" (ಪಪಾಪು. ೦೦-೬೦); ಪೊಳೆವ ಮಿಂಚುಗಳುಂ ಕರಮುಚ್ಚುವಪ್ಪ ಬೆಟ್ಟುಗಳ ತುದಿಗಳಂ ಸುರಿವ ನಿರ್ಝರಮುಂ ಪೊಸಕಾರೊಳ್ಕೀತು ಬೆಳ್ಳಗೆ ಪಥಿಕಾಂಗನಾಜನಮನಂದಿಸುವಂತಿರೆ ತೋಱಿ ಸುತ್ತಲುಂ (ಕಣಾ. ೦-೦೫೪) : ಸಿಡಿಲಿಂ ಮಿಂಚಿಂ ಮೊಟ್ಟಗಿಂ ಪಡೆಗುಳ್ಕಂ ಪಡೆವಹೀಂದ್ರರೆರ್ದ್ದಗಿಡುವಿನೆಗಂ ಸಿಡಿಲುಂ ವಿಂಚಂ ಜೋಗುಮನೊಡನೆ ತೆರಳ್ದಿರ್ದುವ ಜಯನ ಶರನಿಕರಂಗಳ್ (ಅಶಪ್ರ. ೨೪-೬೨); ಎಱಗಿದನು ಸಿಡಿಲಾಗಿ ಕಂಗಳೊಳಿಜುಕಿದನು ವಿಂಚಾಗಿ (ಶಾಪ್ರಾಪು. ೦೭-೦೧). ೩. ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರಿನಿಯಂತಾಗುವ ಶಕ್ತಿ ; ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ : 'ಮಿಂಚುದೀಪಿಗೆ' ಪರಾ. ೪. ಮೆರುಗು : ಬತ್ತಿರ್ದ ವೃಕ್ಷಾಂಬುರುಹಂ ಮಿಂಚಾಗಲಿರ್ಪಂ ತೊಡದು . . . ಐದಿದಳ್ ವೃದ್ಧೆ (ರಚಪ್ರ. ೪-೦೫೩) ; ಒಂದಿನಿಸು ತಪ್ಪಿಲ್ಲದೆಸೆವ ಸಂಘಾರಗಳನೊಂದಿಸಿಯಿ ಕಾಸಿದ ಕೊಣಬಿನಲ್ಲಿ ಮಿಂಚಿಂದೊಂದಂವಂದದಿಂ ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ಹಾಕಿ ಪೊಗ್ಗರಿಸಿ ಕೆಂಡ[ದಿಂ] ಧೂಪವ ನಿಡುವುದು (ಸೂಕಣಾ. ೬-೬) ; ಕಣ್ಣೆವೆ ಬೆಳುಪೇಱಿ ಕಪ್ಪ ಹತ್ತಿಸಿ ಮುಖ ಕೆಣ್ಣೆಯ ಮಿಂಚುಗಳಕ್ಕ . . . ಮಾವಿಪಣ್ಣಾಗನೆಯರೊಪ್ಪಿದರು

(೪೦೪೨. ೬-೦೯೨); ಪಶುಗಳ ಜೊಸ ಮೈ, ಮಿಂಜು ತುಂಬ ಪತ್ತುವುದು (೪೩೫೫. ೦೪೦). ೫. ವಿದ್ಯುತ್ತಿನಷ್ಟು ಅತ್ಯಲ್ಪ ಕಾಲ; ಕ್ಷಣ: ಒಂದು ಮಿಂಚಿನಾಗ ಹತ್ತ ಇಚಾರ ಗಿರಕೀ ಹೊಡೀತಾವೆ (೨೩೦೦. ೬೨). ೬. ಕ್ಷಣಕವಾದುದು; ಅತ್ಯಲ್ಪಕಾಲವಿರುವಂಥದು: ಒಂದು ಕಂಚಾಯಿತು ಒಂದು ಮಿಂಚಾಯಿತು ಮುಂದ ಕೂತಿಯಾ ಮುದಿಗೂಜೆ (೧೫೮). ೭. ಅಧಿಕ್ಯ; ಹೆಚ್ಚಳ: ಇದಕನ್ನು ಮಿಂಚಾಗಿ ಬೀಸಲು ಕಷ್ಟವೆ ಬರಲು ಮದನಜನಕನ ಧ್ಯಾನ ಮರೆಯದಿರು ನೀನು (ಹುಚಿ. ೬). ೮. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ; ಹಿರಿಮೆ: 'ಮಿಂಚುಕವಿ' ಪರಾ. ೯. (ಮೆಚ್ಚುಗೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಾಲಿನ ಎರಡನೆಯ ಬೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಉಂಗುರ: ಪಾದಾಂಗುಳಿಗಳಿಗೆ ಬಿಸಜಾಕ್ಷಿಯೊರ್ವಳು ನಗುತ ಸಂತೋಷದಿ ಮಿಸುನಿಯ ಮಿಂಚನಿತ್ತಿದಳು (೪೦೪೨. ೫೪-೬೧); ಸುವಾಂಗಲೆಯರು . . . ಮಿಂಚು. ಬಲ್ಲಿ . . . ಮೊದಲಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು (೪೦೪೨೦. ೩೪); ಮಿಂಚು ಕಿಜಗ ಕಾಲಿ ಇಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವೆಯೆ? (೧೩೮)

ಮಿಂಚಿನ ಹುಳು = ಬೆಳಕನ್ನು ಬೀರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೀಟ: ಮಿಣುಕಾಹುಳು: ಅಡವಿಯ ಮುಳ್ಳಲಿ ಮಿಂಚಿನ ಹುಳುಗಳು ಪಂಜನು ಹಿಡಿಯುವವು (೨೩೧೯. ೫೪-೧೬); ಒಂದೊಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮಿಂಚಿನ ಹುಳುಗಳ ಮಾಲೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ವೃಕ್ಷಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ದೃಷ್ಟಿ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತು (೪೩೪೦೦.೨೬). [< ಮಿಂಚು$_1$ /ತಮಿ. ಮಲ. ಮಿಳ್ಳಾಳ್ ತುಳು. ಮಿಂಚಿ, ಮೆಂಚಿ : ತೆಲು. ಮಿಂಚು]

ಮಿಂಚುಂಬುಳು 'ಮಿಂಚುಂಬುಬು' ನೋ.

ಮಿಂಚುಂಬುಬು, ಮಿಂಚುಂಬುಳು, ಮಿಂಚುಬುಳು, ಮಿಂಚುಬುಟ್ಟು, ಮಿಂಚುಹುಳ, ಮಿಂಚುಹುಳು (ನಾ). ಬೆಳಕನ್ನು ಬೀರುವ ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಹಾರುವ ಕೀಟ; ಮಿಣುಕುಹುಳು; ಖದ್ಯೋತ: ಶಶಭೃತ್ಕಾಂತಿಗೆ ಮಿಂಚುಂಬುಬು ಸಮವೆಂತಕ್ಕುಮೊ ದೊರೆಗಮೊರೆಗವೆಂಟಗಂ ತೊಗೆಂ (೪೦೦೪೪. ೦೨-೬೭); ಮಿಂಚುಂಬುಬುವಂ ಕಂಡುಮಿದು ಕಂಡಮೆಂದು ಬಗೆದದಱ ಮೇಲೆ ಪುಲ್ಲಂ ಪುಳ್ಳಿಯುಮಾನಿತ್ಯ ಮೊಳ್ಳ ವುಂಪುವುದಂ (೪೦೪೦೦. ೨೪೨-೬); ಫಲಿಲಸೆ ಪಿಡಿದಂ ಮಿಂಜುಂ ಬುಬ್ಬುವಂ ಪಿಡಿವಂತೆ ವಪ್ಪವಂ ದನುಜಹರೆಂ (೪೪೦. ೦೬-೦೦೭). **ಮಿಂಚುಂಬುಳು**: ಮಿಣುಕದೆ ಕಡಿಯುಬ್ಬುನಿ ನೋಡ! ಕಾದಿರುಳಿನ ಮಿಂಚುಂಬುಳುವಂತೆ (೪೦೪೦. ೫೪-೭). **ಮಿಂಚುಬುಳು**: ಇನಸಿರಲು ಮಿಂಚುಬುಳುವನ್ನು ಅಜಿಸುವನ ತೆಱದಿ (೪೪೦೪. ೫೦. ೫೭೦ ೦೭); ಮಿಂಚುಬುಳುವಿನ ಕಿರಣವೆಶ್ಕಲು ಹೊಳಹುದೆತ್ಕಲು ಕೋಟಿಸೂರಿಯರ (೪೦೪೦೦. ೫-೭೦). **ಮಿಂಚುಬುಬು**: "ಮಿಂಚುಬುಬುಪಮಾ ಖದ್ಯೋತ ವಂಕ್ಕೆ" (೪೦೪೦೪. ೨೨-೦೦); ಸರಿದೋ ಸೂರ್ಯಂಗೆ ಕೋಟಿ ಮಿಂಚುಬುಬುಗಳ್ (೪೦೪೦೦. ೦೦). **ಮಿಂಚುಹುಳು**: ಜಂಕಿಸಿತಿಂತುಡು ಸಂಕುಳ ಹೊಂಚುವ ಮಿಂಚ್ಹುಳಿಂಗಳ ಬೇಸಗೆ ಕೊನೆವರಿಯ (೧೪೨೦. ೧೭-೬). **ಮಿಂಚುಹುಳು**: ಮಾಂಗಾರಿನಿರುಳಲ್ಲಿ ಮಿಂಚುಹುಳು ತಂದು ಸಿಂಗರಿಸಿದಂದೆ ಕೊಡುವೆದವ್ಯುತಸೇಚನಪಾ (೪೦೪೪. ೨೬-೯); ತಳುವ ಬೆಳಕನು ಕಿದರಿ ವಿನುಕವಿ ಮಿಂಚುಹುಳುವೆಂದೆಣಿಸಲೋ! (೪೦೦೪೪. ೦೬-೬). [ಮಿಂಚು$_2$ + ಪುಟು]

ಮಿಂಚುಕವಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಕವಿ; ಉತ್ತಮ ಕವಿ: ಮಿಂಚು ಕವಿಗಳ ಪಲವು ರಸಗಬ್ಬವನು ಗದುಕದಲಿ ಉಂಚಿದಲಿ ಮೆಱೆದೋದಿ (೪೩೯೪೦. ೬೨-೨೯). [ಮಿಂಚು$_2$ + ಕವಿ$_1$]

ಮಿಂಚುಗಣ್, ಮಿಂಚುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಹೊಳಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಣ್ಣು: ಮಿಂಚುಗಣ್ಮಿಗಿದು ಮಾತಾಡುಗಿ ತೊಳಲಿದಾಗ ಮಂಚದ ಮೇಲೊಜಗಿದರು (೪೦೪. ೦೦-೦೦೦). **ಮಿಂಚುಗಣ್ಣು**: ಅಚ್ಚಕಾದಿಗೆಗಣ್ಣಾ ಮಿಗೆ ಮಿಂಚುಗಣ್ಣಾ . . . ಪ್ರಿಪತಕುಟಿಭಾರಿಬಿರ್ ಬರುತಿರ್ವಮುತ್ಸವದೊಳು (೨೪೪೦. ೩೭-೪೪); ಕನ್ನೆಯರಿಬಲಿಗಳೆಸಳುಗಣ್ಣಾ ಕಾಂತಿಯಿಂದುಸ್ತವಹ ಮಿಂಚುಗಣ್ಣಾ . . . ಪೆಣ್ಣಾಗಳೆದಿತೊಗ್ಗಿನಲಿ (೪೦೪೦. ೯-೪೨); ಬಾತಂ ಕೊಂಡಿದ್ದ ಕಣ್ಣಾರೆಪ್ಪೆಗಳ ಕೆಳಗೆ ಕಪ್ಪನೆಯು ಮಿಂಚುಗಣ್ಣಾಗಳು ಮಿರುಗುತಿದ್ದವು (೪೪೦೦. ೦೧೨). [ಮಿಂಚು$_2$ + ಕಣ್]

ಮಿಂಚುಗಣ್ಣಾ 'ಮಿಂಚುಗಣ್' ನೋ.

ಮಿಂಚುಗಾಱಿಕೆ (ನಾ). ಹೊರಗಿನ ಪ್ರದರ್ಶನ: ಬಾಹ್ಯಾಡಂಬರ: ಕಂಚನೊಳಗೆ ಶಿಲೆಯೊಳಗೆ ದೇವನ ನೋಡ ಮಿಂಚುಗಾಱಿಕೆಯ ಭಕ್ತಿಯದು (೪೪೪. ೦೭-೨೦೭). [ಮಿಂಚು$_2$ + — ಕಾಱಿ + — ಇಕೆ]

ಮಿಂಚುಗಿಡಿ (ನಾ). ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ಕಿಡಿ.—ಕಣ: ತಡೆದಿದ್ದ ಸಮ್ಮೊಲವು ಹರಿದು ಘಟ್ಟನೆ ಕೂಡಿ ಮಿಂಚುಗಿಡಿಯನು ಸುರಿಸಿದಂತಾಯಿತು (೨೦೨೫. ೨೯-೬). [ಮಿಂಚು$_2$ + ಕಿಡಿ]

ಮಿಂಚುಗುಗರ್ (ನಾ). ಹೊಳಪುಳ್ಳ ಉಗುರು: ಒಸರ್ದಪುದವಲ್ಲೆ ಚಂದನ ರಸಮೆನೆ ಮಿಂಚುಗುರ ಮಿಸುಪ ನುಗ್ಳೆಗೆನಸುಂ ಪಸರಿಸೆ ಮರಲ್ದು ಕರಮೊಂದಸೆದುದು ಚಂದ್ರಾತಪಕ್ಕೆ ಪುಱ್ಱೆಯೊಪ್ಪಿದವೋಲ್ (೨೨೦೪೫. ೧೦೬). [ಮಿಂಚು$_2$ + ಉಗುರ್$_1$]

ಮಿಂಚುಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳಪಿನಿಂದ ಕೂಡು; ಶಾಂತಿಯುತವಾಗು: ಅವಳ . . . ಕಣ್ಣು ತೀಕ್ಷ್ಣ ಪ್ರದಂತ ಮಿಂಚುಗೂಡಿದ್ದವು (೪೪೦೦. ೧೦೩). [ಮಿಂಚು$_2$ + ಕೂಡು$_1$]

ಮಿಂಚುದಲೆ (ನಾ). (ಲೋಚನಿಂದ ಕೂದಲಿಲ್ಲದೆ ಬೋಳಾಗಿದ್ದು) ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ತಲೆ: ಮಿಂಚುದಲೆ ಬಿದ್ದ ಪುರ್ಬನ . . . ಡೂಂಬುಗಳು . . . ನೆರೆಮಾದು (೪೪೦೦೪. ೯-೧೦); ಮಿಂಚುದಲೆಗಳ ಖಂಡಿಪಲ್ಲುಳ - . . ಜೈನರ ಹಿಂಡು ನೆರೆದು (೨೪೪. ೫೦-೫೯). [ಮಿಂಚು$_1$ + ತಲೆ$_1$]

ಮಿಂಚುದೀವಿಗೆ (ನಾ). ವಿದ್ಯುದ್ದೀಪ: ಹೊತ್ತು ಅದೊಡೆ ನಲ್ಲಿ ನೀರೂ ಹೋಗಿಬಿಡುವುದು ಗಕ್ಕನೆ ಮರ್ಮ ಕಣ್ಣಾಲು ಮಿಂಚುದೀವಿಗೆ ಆರಿಬಿಡುವುದು ಪಕ್ಕನೆ (೪೪೪೦೪. ೫೦-೦೦). [ಮಿಂಚು$_2$ + ದೀವಿಗೆ]

ಮಿಂಚುನೋಟ (ನಾ). ಹೊಳಪುಗಣ್ಣಿನ ದೃಷ್ಟಿ: ಜೀವನವಲ್ಲಿ ಹಲವು ಸಾರಿ ವಾರೆನೋಟ. ಕುಡಿನೋಟ. ಮಿಂಚುನೋಟಗಳ ಅನುಭವವಿಲ್ಲದಿರುವ ವರು ಅತಿವಿರಳ (೪೪೨೬. ೬). [ಮಿಂಚು$_2$ + ನೋಟ]

ಮಿಂಚುಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ; ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿ: "ಜಾರಾಪಹಾರಿಷ್ಟಿ, ಕಟುಭಿ. ಪರ್ಣಾ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ. ಲತಾ — * ಲಂಗೊಂಗೇನಿಡ . . . ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ" (೪೦೦೪೦. ೦೧೬); ಮುಪ್ಪುರಿಗಳನ್ನು ಉರಿಸಲು ಹೊರಟ ಶಿವನೂ ಮಿಂಚುಬಳ್ಳಿಯ ಹೂಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದವಂತೆ! (೪೪೪೦. ೬೫). [ಮಿಂಚು$_2$ + ಬಳ್ಳಿ]

ಮಿಂಚುಬುಳು 'ಮಿಂಚುಂಬುಬು' ನೋ.

ಮಿಂಚುಬುಬು 'ಮಿಂಚುಂಬುಬು' ನೋ.

ಮಿಂಚುವಿ (ನಾ). ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ಉರಿ.—ಬೆಂಕಿ: ಪ್ರಮಿತಾತ್ಯಾಸನ್ನು ಬೆಸೆದು ಬಂಧಿಸಿದ್ದ ರೌಕ್ಷಶಿಖಿರಾಗ್ರವೇ ಹೊಳಗುಂದಲಿಗೆ ಮಿಂಚುರಿಯು ಜೊಯ್ಲಿಗೆ ಹೋಳಾಯಿತು (೪೮೪೪. XXIII. ೨೮೫). [ಮಿಂಚು$_2$ + ಉರಿ$_2$]

ಮಿಂಚುವಡಿಗ (ನಾ). ಥಳಥಳಿಸುವ ಪೀಕದಾನಿ: ಪೊಣ್ಮಂಚಿಯ ಪೊಲ್ಲುಟ್ಟು ಗಿಂಡಿ .ಮಿಂಚುವಡಿಗ ವೀಣೆ ಸಂಗಲಿಸುವುವೆ ಲಾವಂಚದ ಬೀಸಣಗೆಗಳು (೪೪೪. ೦೭-೨೬). [ಮಿಂಚು$_2$ + ಪಡಿಗ]

ಮಿಂಚುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹೊಳಪನ್ನು ಹೊಂದು: ತನಿವಣ್ಣ ಗೊಂಬಲಿಂ ಮಿಂಚುವಡೆದ ವೇಲ್ಕುರಿಸಡರ್ವ ಕೊಡಗಂಗಳ ಬಳ್ಳಿವಾಲಮನೆಳನಾಗ

ರೆಂದು ಪೆಳ್ದು ಕಡಿದೀಡಾಡಲವ್ವಳಿಸುವ ಮುದಿಮುಂಗುಲಿಗಳುಮಂ . . . ನೋಡುತ್ತುಂ ನಿಚ್ಚಮಣದಿಂ ಬರೆವರೆ (ಪ್ರಗ. ೨೭೨).

[ಮಿಂಚು$_2$ + ಪಚ್ಚೆ$_1$]

ಮಿಂಚುವೆಳಗು (ನಾ). ೧. ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ಕಾಂತಿ. — ಪ್ರಕಾಶ : ಮಿಂಚುವೆಳಗಂಚಿರಮಾಯ್ತು ಶಿಖಿಂಡಿ ಹಾಂಡವಕ್ಕಲಸಿದುದು . . ಶರತ್ಪ್ರಥಮಪ್ರವೇಶದೊಳ್ (ಪಗಂ. ೯-೩೭). ೨. ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಬೆಳಕು : ಚಂಚಲವಾದ ಪ್ರಕಾಶ : ಮಿಂಚುವೆಳಗಿನ ಬಳ್ಕೆಯಂತಿ ಮನ ಮುಂಚಿ ಮೈಗೊಂಡಲುವಾತುಮವಂಚರು ನೀವ್ ಪಶುಗಳೆಂದರೆ ಮೇದಪೇಕೆ (ಕುಪಾ೪. ೬-೩೭). [ಮಿಂಚು$_2$ + ಬೆಳಗ್ಗು]

ಮಿಂಚುಪೋಗು (ಕ್ರಿ). ವಿದ್ಯುತ್ತಿನಷ್ಟು ಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿ ಹೊಳೆ. — ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಇದೇಂ ಪ್ರಮೆಯೊ ಮಾನಪರ್ಗಮಮು . . . ಪೊಸಟ್ಟ ಸಿರಿಯೆಂಬುದಿಂತೊಗೆದ ಮಿಂಚುಪೋವಂಚಿಯೊಳ್ ಸಪ್ಪೆಕ್ಷಪೆಸಲೊಲ್ಲರೀ ಭವದೊಳಿಂತೊಡಾ ಕಂಡೊಡ್ಡು (ಆಸಂತಿ. ೯-೦೯).

[ಮಿಂಚು$_2$ + ಪೋಗ್ಗು$_1$ (< ಪೋ$_1$)]

ಮಿಂಚುಹುಳ 'ಮಿಂಚುಂಬುಟ್ಟು' ನೋ.

ಮಿಂಚುಹುಳು 'ಮಿಂಚುಂಬುಟ್ಟು' ನೋ.

ಮಿಂಚುಳ್ಳಿ 'ಮಾಸ್ಪಡ್ಡಿ' ನೋ.

ಮಿಂಚೆಳೆ (ನಾ). ಹೊಳೆಯುವ ರೇಷ್ಮೆಎಳೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೀರೆ : ಮುಂದುಕೆ ಎಳೆಯವಳಾಗಿ ಮಾಸು ಮಿಂಚಳೆಯಾಗಿ ಸವೆದ ಮೈ ತುಂಬಿ . . . ನಸುನಕ್ಕಳಾ ತಾಯಿ (ಪೊಂಗಳು. ೨೦-೪).

[ಮಿಂಚು$_1$ + ಎಳೆ$_2$ (< ಎಟೆ$_2$)]

ಮಿಂಚೊಲೆ (ನಾ). ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಕವಿಯು ಆಭರಣ ; ಹೊಳೆಯುವ ಓಲೆ : ವಿಜುಗುವ ಮಿಂಚೊಲೆ ಸುಲಿಪಲ್ಲು . . . ಎಸೆಯಲು ಮೆಜ್ಜಿವರು (ಕುಬಾಸಾಂ. ೨೩-೬೯). [ಮಿಂಚು$_2$ + ಓಲೆ]

ಮಿಂಚೊಡರ್ (ನಾ). ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ದೀಪ : ಮನಸುಗಿದುವು ಮಿಂಚೊಡರ್ ಮನೆಪನೆಗೆ, ಮಿಂಚಿನಲರನ ಗೊಂಚಲ್ಗೊಲ್ (ಕೃಣಪ. ೪೭೭-೬೫). [ಮಿಣ್ (< ಮಿಂಚು$_2$) + ಕೊಡರ್]

ಮಿಂಟಿಗೆ 'ಮೆಂಟಿಕೆ' ನೋ.

ಮಿಂಟ್ಟೆ 'ಮಿಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಮಿಂಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಸಪಾಸ್ಪಜ್ವರಗಳಿಗೆ : — ಓಪ್ಪಲಿ . . . ಮಿಂಟಿ. ಕಕ್ಕೆ. ಚಿಟ್ಟುಲಿವುಡಲ. ಹಿಕ್ಕಾಡಲ್ಲಿಕೆ ಇವುಗಳ ಬೇರಾಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ೫ ತೂಕದ ಲೆಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕೊಂಬುದು (ವೈಕ್ಯ. ೧೫೩). [?]

ಮಿಂಟೆಯೆಂಬು 'ಮಿಟ್ಟೆರುಂಬು' ನೋ.

ಮಿಂಡ (ನಾ). ೧. ವೀರ ; ಶೂರ ; ಪರಾಕ್ರಮಿ : ಕೋಟಿಕನಾದು ಧೀಯಂಬಿಲೆ ಮುಂದಿರೆ ಭೂಂಕಿನೆ ಕಂಡು ಮಿಂಡರುತ್ಪಾಟಿಪಮೆಂದು ಪೂಣ್ದಪಿಳಶಕ್ತಿಯಿನೆತ್ತುತುಂಪಳ್ಳೆ ಪೊಯ್ದು ನಿಜಾಟವರಾಗಿ ಪಿಂಗೆ (ಕರಾಕ್ಷ. ೩-೪೩) ; ಅಟವಿಕದಳ ಹೊಯ್ದು ಮಿಂಡರ ಮಿಾಟನೆತ್ತಿದರವರು ಕಾಪಿನ ಕೋಟಲೆಗೆ ನಾವೊಲ್ಲೆವೆಂದರು ಚಿತ್ರಸೇನಂಗೆ (ಕುಪಾ೨. ೦೬-೭೮) ; ಮಿಂಡ ದುಂದಿಗಳರ್ಥಕಾಜರು . . . ಖಂಡಿಸುವ ಪಲಿಕೆಗಳ ತರಳರ ತಂಡ ಕೂಡಿತು (ಕೂರಾ. ೩-೩-೦೯). ೨. ಮಿಗಿಲಾದವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ಕೆಲಸನೆ ಗಂಡ ಕರ್ಮದ ಮಿಂಡ ದುರ್ಮೋಹಜಾಲಾಂಧಕಾರಮಾರ್ತಾಂಡ (ಸಿಪು. ೯-೦) ; ಬೊಸ ಬಿರುದರ ಗಣ್ಣೋ ಬಾಮರಾಹುತ್ತ ಮಿಣ್ಣಃ (ಎಕ. XII, ಶಿವಮೊ-೦-೮೫; 1571). ೩. ಪೆದರಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಭಯಂಕರನಾದವನು : ಮೂರು ರಾಯರ ಗಂಡ ಚಾಡಿ ಕೇಳ್ದರ ಮಿಂಡ (ಗುಪಾಸಾಂ. ೦೩೭). ೪. ಉಪಪತಿ ; ಜಾರ : "ಜಾರಃ, ಉಪಪತಿಃ—ಈ ೨ ಮಿಂಡಸ ಪೆಸರ್" (ಜಾಖಂ. ೦೦೪) ; ನಿಸ್ಸ ಬೇಟಡೆ ಮಿಂಡನಾವನಸವನಂ ಬೇಱೆಂದು ಬೆಸಗೊಳೆ (ಪಂಕತಂ. ೭೫ ೦೩) : ಒಗ್ಗಗಾ ಗಂಡನವ್ವಾ ಹೊಱಗಣ ಮಿಂಡನವ್ವಾ ಎರಡನೂ ನಡಸಲು [ಬಾರದವ್ವ] (ಪುಪಾಡೀ. ೦-೪೬-೦೦೪) ; ಪರಾಂಗನೆಗೆ ಮನವೆಳಸಲೆಳಸುವರವರ ಹೆಂಡಿರಿಗೆಳೆಯು ಮಿಂಡರು (ಕೊಸಾ. ೩-೬-೩). ೫. ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ವಶಪಡಿಸಲು ಆಗದ ವಸ್ತು, ವ್ಯಕ್ತಿ. ಪ್ರಾಣಿ ಮುಂತಾದುವು : ಹೊಳೆ ದಾಟಿದ ಮೇಲೆ ಅಂಬಿಗರ ಮಿಂಡ (ಗಾಪ) : ಕತ್ತಿ ಚಿತ್ರಗಾರನ ಮಿಂಡ (ಗಾಪ). (ಗೆ). ೫. ವಿರುವ ; ಉಳ್ಳುವ : 'ಮಿಂಡಪ್ರಾಯ' ಪರಾ. ೭. ಹರೆಯದ ; ಪ್ರಾಯದ : 'ಮಿಂಡಗೊರವ' ಪರಾ.

ಮಿಂಡಮುಕ್ಕಳು = ಶೂರರೂ ಸಮರ್ಥರೂ ಆದ ಸ್ವಚ್ಛಂದ ತರುಣರು : ಅಂತಾ ತುಜುಪಟ್ಟಿಯ ಕಿಜುಪುಕ್ಕಳಂ ಬಲ್ಮಕ್ಕಳಂ ಮಿಂಡ ಮುಕ್ಕಳುಮನೊಂದೆ ಕೋರೊಳಿ ತಂದು ಪುಲ್ಮಿಡಿಸುವ ಕೃಷ್ಣನಂ . . . ಕರೆಸುಂತ್ತುಂ (ಕಾಪಂ. ೬-೩೩ ೫).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ವಿಣ್ಣ ; ತುಳು. ಮಿಂಡೆ ; ತೆಲು. ಮಿಂಡಪಾಡು. ಮಿಂಡಡು : ಕೊಡ. ಮುಂಡೇ ; ಕೋತ. ಮಿಂಡ್ಸ್, ಮುಂಡ್ಸ್]

ಮಿಂಡಕ್ಕರು (ನಾ). ಪ್ರಾಯದ ಮೋಹ : ಸೊಕ್ಕುನೀರೆಯರೆಳವ ಮೇಲುದಂ ಸಳೆಯದಡಿಯಿಕ್ಕುವರ ಪಿಂದೆ ಪರ್ಯಂಕಮಂ ಪೊತ್ತು ಮಿಂಡಕ್ಕರಿಂ ಪರಿದರ್ಬಿಂದು (ಪಪಕಾ. ೩-೦೪).

[ಮಿಂಡು + ಅಕ್ಕರು (< ಅಬ್ಬಿಅಕ್ಕ್)]

ಮಿಂಡಗಾತಿ (ನಾ). ಜಾರೆ; ಮಿಂಡಿ : ಈರ್ವರೂ ಮಿಂಡಗಾತಿಯ ಮೇಲೆ ಸಿಟ್ಟಾಗಿ. ಕೈ ಎತ್ತಿ — ಹಾಗೆಯೇ ಹಾಡುವರು (ಕಬ್ರಕು. ೭).

[ಮಿಂಡ + — ಕಾತಿ]

ಮಿಂಡಗಾರ 'ಮಿಂಡಗಾಱಿ' ನೋ.

ಮಿಂಡಗಾಱಿ. ಮಿಂಡಗಾರ (ನಾ). ೧. ಜಾರ : ವಿಟ : ಒಬ್ಬ ಸೂಳೆಯ ದಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕುಲಕ್ಷ ಮಿಂಡಗಾಱಿಯರು (ಕಶ್ರಾಪು. ೪೦). **ಮಿಂಡಗಾರ** : ೧. ಸೂಳೆ ಸುಲಿದುಕೊಂಡು ತಿಂದಳು, ಮಿಂಡಗಾರ ತಿರಿದುಕೊಂಡಾ ತಿಂದ (ಗಾಪ). ೨. ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು : ನೀವು ಳಂಸಿದ ವ್ಯವಕ್ಕೆ ಈಗ ಮಿಂಡಗಾರ್ರು ಬರುತ್ತಾರೆ (ಪುಣ್ಯಾಪು. ೦೫೦). [ಮಿಂಡ + — ಕಾಱ]

ಮಿಂಡಗಾಱಿಕೆ (ನಾ). ವ್ಯಭಿಚಾರ ; ಹಾದರ : ಮಿಂಡಗಾಱಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಗಳಿಸಿದ ಸೊಬ್ಬಿವನುಂಡಲ್ಲದೆ ತೀರದು (ಪೋಪಚ. ೩೫-೬೪).

[ಮಿಂಡಗಾಱಿ + — ಱಿಕೆ]

ಮಿಂಡಗುದ್ದಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು : ತೊಗರ ಮಾಜಿ ಸೆಟ್ಟಿಯುಂ ಮಿಂಡಗುದ್ದಲಿ ನಾಮಿಸೆಟ್ಟಿಯುಂ ಸಮಸ್ತಮುಂಮ್ಮುರಿದಂಡ ಗಳುಮಿಂತು ಪೆಟ್ಟಣಮಶೇಷದ ಸನ್ನಿದಾನದಲು . . . ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಕಯಿ ಕಂಮ್ಮವದ್ದುತ್ತು (ಪೆ. VII, ಕಿಶಾ. ೦೦೬-೪೯ : 3098) ; ಪುಲಿಗೆಜಿಯ ನಗರ ಮುಮ್ಮುರಿದಂಡ ಮಿಂಡಗುದ್ದಲಿ ಸಮಯ ಮಂತ್ರಿ ಸಾವಂತ ಪೆಟ್ಟುಸ್ವಾಮಿಗಳು . . . ಅದಿಯಾದ ಪಲರು ಪದಿನೆಂಟು ಸಮುದುವದೆಬ್ಬಿ (ಕೂಪಚ. ೩-೦೪). [?]

ಮಿಂಡಗೊರವ (ನಾ). ಹರೆಯದ ಜಂಗಮ : ಪ್ರಾಯದ ಜಂಗಮ : ಏಲೇ ಮಿಂಡಗೊರವ ಹೋಪರೆ ಕಂಡು (ಕಪಶ. ೭೬. ೩೯-೬).

[ಮಿಂಡ + ಗೊರವ]

ಮಿಂಡಜಂಗಮ (ನಾ). = ಮಿಂಡಗೊರವ : ಮಿಂಡಜಂಗಮಮಿಸರವಾ ಭರಣಾಂಬರಾಗರು . . . ತಾಂಬೂಲಾದಿಗಳನೊದಮಿಕೊಳುತ್ತಾನಂದದಿಂ (ಪಗಕ್ಷ. ೦೦-೩೦); ಸಾಲಿ ಲಕ್ಷದ ಪೋಲೆ ತೊಂಬತ್ತಾಜಿಸಾವಿರ ಮಿಂಡ ಜಂಗಮ ಮಿಜಿ ಬಾಲರು ವೃದ್ಧರೆಯ್ತುಪಾದೇಚಕಗರಿದಿನಿ (ಕ್ರಕುಂ. ೫೦-೩೦). [ಮಿಂಡ + ಜಂಗಮ$_2$]

ಮಿಂಡತನ (ನಾ). = ಮಿಂಡಗಾಱಿಕೆ : ಚಂಡಿಗೊಂಡೋರಂತೆ ಹೋಗದೆ ಭಂಡಿಸುವುದಿದು ಭಕ್ತನೀತಿಯೆಂ ಮಿಂಡಶಸಕಿದು ನೀತಿಯೇ (ಪಾಪು. ೮೦ ೬೯). [ಮಿಂಡ + -ತನ]

ಮಿಂಡತಿ (ನಾ). ಉಪಪತ್ನಿ ; ಜಾರೆ : ಹೆಂಡತಿಯು ಪುಟ್ಟು ತರುಗೋದು ಹರಕು ಪರಕುಟಿದ ಮಿಂಡತಿಯು ಪುಟ್ಟು ವೆರೆಪುದು ಮಿಪಲಿಯ ಮೇಲ್ವುದಿ (ಪಾಪು. ೨೬-೯)

[ಮಿಂಡ – ತಿ (< ಸ್ತ್ರೀ). ತಮಿ. ಮಿಂಡತಿ]

ಮಿಂಡಪೋದಿ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಪೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಚೋಳ ಮಹಾರಾಜಜ್ಞಿ ಚಾತೆಯಪಲಿಸಿ × × ಕಣ್ಣ ಕೊಟ್ಟು ಜಾಮಂಡಿಯ ತಳಾಜು ಮಿಂಡಪೋದಿಯ ಪಿಳ್ಳಯ ತಲೆದ್ × × ಗಾರಮುಂ × × (ಪಿಶಾ. ಗೋಪಾ ೩೩-೪ , ಸಂ. ೨೫೫) [?]

ಮಿಂಡಪ್ಪಾಯು (ನಾ). ತುಂಬುಹರೆಯ ; ನವತಾರುಣ್ಯ : ಬೀಯ ವೆಯ್ಸಿಸಿಂತು ಮಿಂಡಪ್ಪಾಯದಾತಂಗೆಂದು ಭಕ್ತಸಾಖಿಯ ಮುಮ್ಮಡಿ ಪದಿಯಾನಿತ್ತನು ಪೊನೆಯಧರಸೆನಗೆ (ಪಾಪು. ೨೩-೦೦).

[ಮಿಂಡ + ಪ್ರಾಯ]

ಮಿಂಡಭಕ್ಕ (ನಾ). = ಮಿಂಡಗೂರವ : ಈಯನೇ ಇವ್ಮಡಿಸಿ ಧನವನೆಜೇಯಮತಿಯೊಳು ಮಿಂಡಭಕ್ಕಂಗಿಯವನುಮಲ್ಲಿಯಲಾ ಪೊನೆಯ ಧರನೆಂಬ ಗಣನಾಥ (ಪಾಪು. ೦೦ ೪೭) [ಮಿಂಡ + ಭಕ್ಕ]

ಮಿಂಡವಂದಿ (ನಾ). ಪ್ರಾಯಂದ ಹಂದಿ : ಕೊಬ್ಬಿದ ಹಂದಿ : · ಮಿಂಡ ದಂದಿಯ ಲಾವಣಗೆದು ಬಿರಾಯಲಾಲನುಬು . . . ಮಿಣ್ಣರ ಹಿಂಡುಗಳ ಕೋಜಿಸುವೆವೇಳು (ಕಾಬ್ಕಾ. ೦೩-೦೮). [ಮಿಂಡ + ಪಂದಿ]

ಮಿಂಡಹರೆಯ (ನಾ). = ಮಿಂಡಪ್ಪಾಯ : ಬಾಸಿಮಯ್ಯನ ತೆಜದಿ ತವನಿಧಿಗಾಸಿದಾಡನು ಬೇಡನು ಗುಂಡಯನವೊಲು ಮಿಂಡಹರೆಯ ವನು (ಪಾಪು. ೧-೪೬) [ಮಿಂಡ + ಹರೆಯ (< ವರಯ)]

ಮಿಂಡಾಟಿಕೆ (ನಾ). ವ್ಯಭಿಚಾರ , ಹಾದರ ; ತರುಣಿ ಮಿಂಡಾಟಿಕೆಯೊಳಾರ್ಜಸಿಮೆರುವುಹಾವಿತ್ರದಲಿ ಜೀವಿಪೆ ಪುರುಷನಾಲೋಕನದ ಮಾಡಿದ ಬಗೆ ಘನನರಕ (ಕಂಗಿ. ೪೬-೬೭). [ಮಿಂಡು ಆಟಿಕೆ]

ಮಿಂಡಾಡು (ಕ್ರಿ). ಹಾದರ ಮಾಡು : ವ್ಯಭಿಚಾರ ಮಾಡು : ಮಿಂಡಾಡಿ ಮಾತಿ [ಪಾಣಾಂ. ಮಿಂಡಾಟಮಾಗಿ] ಮೆಚ್ಚಿರ ರಂಭೆಯರೊಳ್ಕೆರಗಲು ವಿಕ್ರಮಿಪೇಜದೆ ಜಗದೊಂ ಕಂದಜ್ಞಾನ್ಯೆನೆಂಬನ ಮುಂಡಿಂಗೊಳ್ ಗಾಗಮಿಪ್ಪಮಂ ಗಳ್ಕುರುಷಂ (ಪಪುಚ. ೧೧ ೬೪). [ಮಿಂಡು + ಆಡು-]

ಮಿಂಡಿ$_1$ (ನಾ) ೧. ತುಂಬುಯೌವನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು : ನವಯೌವತಿ : ಶೃಂಗಾರಸಂಭೋಗಿಯಿಂದುಟ್ಟದ ಮಿಂಡಿಯರಾಗ ಬೊಲ್ಲು ನೋಡಲಾ ಜಾರಾಮಹೋವಿಲಾಸನಧಿ ರಂಜಿಸುಮಂ (ಅಧ್ಯಾ. ೦೨-೬೮) ; ರಂಡಿಮಿಳೇಗಳುಂ ಪ್ರಾಣಾಕಾಂತನಷ್ಟಿಕೊಂಡಿರಿ ತೊಲಗ ಬೇಡನುತೆ ಮಿಂಡಿಯರಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಗಲಿಸುವಂತಲೆವಲ್ಲಿ ಮುಂಡಿಗೆಗಳಿಸದರಿ ದುವ್ವಾ (ಪೋಪಕ. ೨೪ ೫೩) ; ಮಿಂಡಿಯರ್ ಬಂಡಾಗಹೆವೆಮನ ದೆಂದಾಳ್ಳಕೆನೆ ಒಮೆಬ್ಬಸ್ಸಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಸಂಪಿಸಿ ಪೊಲ್ಲಪಿಯೊಡೆಯಂ ಚೆನ್ನಸಾಗಮಂ ತರ್ಚಿಯುಂ (ಚಾಪಕಾಪ್ಯ. ೧೩೨ ೨೮). ೨. ಉಪಪತ್ನಿ ; ಬೆಲೆ ಏರ ತುಚ್ಚವುಂಬಸರಂ ಪುನೆಪೊಕ್ಕೊಡ ಪೊಕ್ಕಸಿಟ್ಟೆಯಗ್ಗಲಿಸಿವ ಮಾತೆ ಪಕ್ಕದಲೆಯೊಳಾ ಏಸಾತಂ ರತಿಯಿಲ್ಲ ಪಿಂಡಿಯೊಳ್ (ಸಾಪ್ರತಿ. ೯ ೨೯೯) ; ತಕ್ಕಯೊಡೆಯುವ ಮಿಂಡಿಯಾಪರತಿಯ ಸುಖಿವೆ ತನು ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಪೂಗಳ್ವ ವಿಟನಂತೆ (ಕೃಕಾ. ೦-೬-೦). (ಗು). ೩. ವಿರುವ ; ಉಳ್ಕುವ : 'ಮಿಂಡಿವರೆಯ' ಪರಾ.

[ಮಿಂಡ + –ಇ-/ ತುಳು. ಮಿಂಡಿ]

ಮಿಂಡಿ$_2$ 'ಮಿರಡಿ' ನೋ.

ಮಿಂಡಿ$_3$ (ನಾ.) (?) : ಕೆಂದಗಳ ತನಿಗಿಡಿಯಾನಗಲದಿ ಹೆಂಡೆಗಿಸಂತೆ ಕಣ್ಗಳಲಿ ಪೊಗರಿನ ಮಿಂಡಿ ಮಿಂಚಿಯು ನರಳ ಕರಧಿಬೊಳದ್ದಿದನು ಪರಿಯಾ (ಹಂಪಣಾ. ೦೭-೭೭). [?]

ಮಿಂಡಿಗೆ (ನಾ). ಗೊರಸಿನ ಹಿಂಭಾಗ : ಮಿಂಡಿಗಗಳಿಂ ಮಿಗೆ ಚುಂಬಿಪ ವಾಲಮೊಪ್ಪ ನಿಂದೆಸೆಪೆಳಣ್ಣಾರೋಮತತಿ ಕೊರ್ಬಿದ ಮೆಯ್ ಮಿಗೆ ಹೇಳುವೆತ್ತನಡ್ಡ ಗಹಿತಮಾ ವನಸ್ಥಳವನೆಯ್ದಿದನೊರ್ವ ಮಹಾವಣಿಗ್ವರಂ (ಸಚು. ೪ ೭೭) : "ಗೊರಸು ?" (ಕ್ರಶಕ್ಷ). [←ತೆಲು. ಮಿಡುಗು]

ಮಿಂಡಿತನ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣಿನ ಯೌವನ,– ತಾರುಣ್ಯ : ಮುಂದೆದುಱುವ ಮಿಂಡಿತನದಿ ನಿಬ್ಬಣಕ್ಕೆ ನಾ ಹೋದೆಡೆ ಮುಂಡೆ ದೋಳ್ಗಾಗದನಕವಪ್ಪೆದೆನಗೆ ನಿಬ್ಬಣ (ಪಾಪು. ೦೩೯-೬೯). [ಮಿಂಡಿ$_1$ + –ತನ]

ಮಿಂಡಿದೊತ್ತು (ನಾ). ಯೌವನಸ್ಥಳಾದ ದಾಸಿ : ಹಡದ ಹಣ ಹಾಗ ಬೆಲ್ಲಂ ಜಡಿಯಿಡಕೊರಮುಡಗಿ ಮಿಂಡಿದೊತ್ತಿರಿಗೀವೀ ಕೂಡುಗೂಣ ಗೊರವರ ಬೆಚ್ಚಂ ಪೂಡಮಿಗೆ ಸಿವಕ್ಕ ಕಾಪೆ ನೈಷ್ಕಿಕಮುನಿಪಂ (ಪಾ. ೩೩೫. ಪಕ್ಕ. ೨೯-೨೦; ೩೨೪೪). [ಮಿಂಡಿ$_1$ + ತೊತ್ತು (< ತೊಟ್ಟು)]

ಮಿಂಡಿವರೆಯ (ನಾ). ತುಂಬುಪ್ರಾಯ : ನವಯೌವನ : ಕಿರುವರೆಯದಿಂ ಸಂತತವ್ಮಿಂಡಿವರೆಯದ ಸೋಕುವರೆಯು ನಡುವರೆಯವರು (ಪಾಪುಚ. ೨೪ ೦೯) [ಮಿಂಡಿ$_1$ + ಪರೆಯು$_2$ (<ಪರಯ)]

ಮಿಂಡಿವೆಂಡತಿ (ನಾ). ನವಯುವತಿಯಾದ ಪೆಂಡತಿ : ಪತಿಯಿಲ್ಲದವಳೆನು ತೆನ್ನಯ ಮಿಂಡಿವೆಂಡತಿಯು ಕೋಳ್ಕೊಂಡಿಪ ಕುನ್ನಿ ಧೃತಿಗೆಡೆದ ಧೈರ್ಯ ವನಾಂತು ಬಾರೆಂದು ರತಿರಾಜ ಮೊದಲಿಸಿದನು (ಪೋಚ. ೦೨-೪೨). [ಮಿಂಡಿ$_1$ + ಪೆಂಡತಿ (< ಪೆಂಡಿತಿ)]

ಮಿಂಡಿವೆಣ್ (ನಾ). ತುಂಬುಪ್ರಾಯದ ಹೆಣ್ಣು ; ನವಯುವತಿ : ಗಂಡುಮಿನ್ನೊಬ್ಬಗರ್ಗಣ್ಣರ್ದಿನ್ನಿಜಪತ್ಯಮಾಗೆ ಸುರೋರ್ವಿಯೊಳ್ಮಿಂಡಿವೆಣ್ಣಳ ತೋಳ ತೆಕ್ಕೆಯೊಳಾವಗಂ ಬಿಡದೊಪ್ಪೆಗುಂ ಚಂಡವಿಕ್ರಮವಧಾಮನುದ್ಭಟ ಭೂಮಿಪಾಲಕನುಲ್ಲಸನ್ಮಂಡಲಾಗ್ರಕಿರಿಟ್ (ದುನ್ನಶ ತ್ರುಧಾತ್ರಿಪಸಂಚರಿಯುಂ (ಉದ್ಭಟ. ೦-೦೯) ; ಉಜಿತವಜಿಯು ಮಿಂಡಿವೆಣ್ಣಳು ನವರತ್ನಖಚಿತ ಭೂಷಣಾಹ್ಯದಲಿ ರುಚಿವೆತ್ತು ಒಡಿಸಲ್ಕೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರಾಯನು ರುಚಿಯೆಯ್ದು ಮೊಗವನೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಪೋಚಕ. ೦೪-೦೮). [ಮಿಂಡಿ$_1$ + ಪೆಣ್]

ಮಿಂಡು (ನಾ). ೧. ಶೌರ್ಯ ; ಕಲಿತನ : 'ಮಿಂಡೇಟು' ಪರಾ. ೨. ವ್ಯಭಿಚಾರ ; ಹಾದರ : 'ಮಿಂಡಾಟಿಕೆ' ಪರಾ. ೩. ನವಯೌವನ ; ತುಂಬುಪ್ರಾಯ : 'ಮಿಂಡಕ್ಕರು' ಪರಾ. ೪. ಇಂದ್ರಿಯಲಾಲಸೆ ; ವಿಷಯಲಂಪಟತೆ : (ಕ). ೫. ಪುಂಡ ; ತಂಟೆಕೋರ : ತಕ್ಕನ ಕರ್ಕಡೆ ಗೊಂಡು ಮಿಂಡು ಮಾರ್ಮಲೆದಿದಿರಾಂತು ನಿಂದಡಸಿ ಸುತ್ತುವ ದಾರಿಗೆ ಪೆಯ್ಯನೊಡ್ಡಿ ಕೋಟಲೆಗೊಳಗಾಗಿ ಪಂದಿ ಪಸುವೆಂದಮಡಾಗಮಸೇವ್ಯ ವರ್ಣನಂ (ಕುಕುವಾ. ೩-೦೩) ; ಮಸಗಿದಸಿತಂ ಮಿಂಡುಂ ಕಾಮುಂ ಭಯಂ ಕರವಾಗೆ ಬಂದಸಗವೊಬ್ಬಿಯಂ ಪೊಕ್ಕು . . . ಪಸ್ತವ್ಯಾತಂಗಳಂ ನೆಜಕೊಂಡು ಸಂಕಿಸದೆ ತುಡುವಂ (ಅರ್ಜುಕ್ಕು. ೨-೩೭). ೬. ಅಹಂಕಾರ ; ದರ್ಪ : ಕಂಡಾ ವಿಮರ್ದಳಂ ಮಿಗೆ ಮಿಂಡಿನೊಳರ್ದಾರ್ಥವತಿಯ ಪಕ್ಷದೊಳ ವನುದ್ದಂಡತೆಯುಂ ಧನಮಿತ್ರನನಂಡರೆಯುತ್ತಿರದೆ ಪೈದನ್ನಿರ್ ಕೇಳಲ್ (ದಶಕು. ೬ ೦೩೩).

ಮಿಂಡುಗುದ್ದು = ೧. ಪ್ರಣಯದ ಪೋಹದಿಂದ ಬಿದ್ದ ಪೆಟ್ಟು ; ಪ್ರಿಯವಾದ ಪೊಡೆತ. ೨. (ಆಲಂ) ದೂರಾಲೋಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಿಯನಿಂದ ಪಡೆದ ನಷ್ಟ. [ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮಿಣ್ಣು]

ಮಿಂಡುಮಡೆ (ನಾ). ಪುಂಡರ ಸಮೂಹ ; ತಂಟೆಕೋರರ ಗುಂಪು : ದೇವ ಭವತ್ಪುತ್ರಕ ಕರಮೋವದೆ ಸಂಕಸದೆ ಮಿಂಡುಮಡೆದಿರೆಸದಟಿಂದೋಪೊ: ವೆಂದೆಳಜಿ ಜನಂ ದಾವಾನಲನಂತೆ ಸಾಡುವನಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ (ರಪಾಕ್ಕು. ೨-೭೨). [ಮಿಂಡು + ಪಡೆ$_2$]

ಮಿಂಡೆ (ನಾ). ತುಂಬುಪ್ರಾಯದ ಸ್ತ್ರೀ : ತರುಣಿ : ಆಂಡಿಗಳ ಮಿಂಡೆ ಯರ್ ಕೊಂಡು ಕೊಸಱಿ . . . ನೀರ್ಗಳಂ ಚಿಲ್ಲುತಾಡಿದರ್ ಸರಸಿಯೊಳ್ ಸಯ ಮಿಗಲು (ಪಂಚಮ. ೬-೨೮) ; ಕುಂಡಲಿಯನೞ್ದಾತ ಮಿಂಡೆಯರಿಗೊ ಲಿಯುವನೆ (ಸಮಾಸ್ಕ. ೫೦೬); ಮಿಂಡೇರ ಬಳಗವ ವೆನ್ದಱಿ ಬಂದು ನಿನ್ನ ರಂಡೇರ್ಕೈವರು ಕೂಡಿ ನಗುತಲಿ ನಿಂತು (ಪಾಂಡ. ೫೦-೨). [ಮಿಂಡು (ಅಂಡ್ಯ)]

ಮಿಂಡೆವಣ್ಣ (ನಾ). = ಮಿಂಡಿವೆಣ್ : ಮಿಂಡೆವಣ್ಣಂಗಳೆಲ್ಲ ಮುದವೆದ್ದು ತಮ್ಮೊಳು ಕಂಡ ಕಡೆಗೆ ಚೆಲ್ಲವರಿದು . . . ಉದ್ದಂಡತನವಲಾಡುತಿಹರು (ಪಂಚಪಾ. ೩-೦೫). [ಮಿಂಡೆ + ಪೆಣ್ಣು (<ಪೆಣ್)]

ಮಿಂಡೇಳ್ ' ಮಿಂಡೇಟು ' ನೋ.

ಮಿಂಡೇಟು. ಮಿಂಡೇಳ್ (ಕ್ರ). ೧. ಪೌರುಷದಿಂದ ಉಬ್ಬು : ಉರ್ಕಿನ ಕೇಣಿಯ ಚೂಣಿ ಸೊರ್ಕುಂಡೆರ್ಗಾಗಲೊಡಂ ಕಂಡು ಮಿಂಡೆದ್ದು ಪಡೆವಳೆಲ್ಲರುಂರವಣಿಸಿ ಮುಂಬರಿದೊಡ್ಡಿ ನಿಂದರಾಗೆ ಕಾವಿ ಮೋವಿ ತಾಂ ತಮಗೆ ಜವಹುರದ ಪಡವಳ್ರಾದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೪೩-೨೭). **ಮಿಂಡೇಳ್** : ೧. ಎದ್ದುದೀ ಕಟಕದಲಿ ಬಲ ಮಿಂಡೆದ್ದು ಸುಭಟರು ಸಮರಧೂಮಿಯ ಹೊದ್ದಿದರು ಝಳಿಸುವಡಾಯ್ದುದ ಹೊಗರ ಹೊಳಪುಗಳ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೩) ; ಕಿತ್ತರಿ ಪಂಚತಮಹಾದ್ರಿಯವತ್ಕಧಿಕಬಲವೀರ್ಯಶೌರ್ಯೋ ದ್ಭೃತ್ಪದೇವಾಸುರರು ಬೊಬ್ಬಿಜೂದಾರ್ದು ಮಿಂತೆದ್ದು (ಪಾಣ. ೯-೬-೨೯) ೨. ಪುಟಿಸು ; ಸೊಕ್ಕು : ಪೊಟ್ಟೆಪೊಂದಾವರೆಗಳ ಧೂಳಿಗಳ ತನಿಗಂಪ ನುಂಡು ಮಿಂಡೆದ್ದ ಭೃಂಗಾಳಿಗಳ ಬಳಗಂ ಪರಿಯಲ್ (ಕೃಬಾಭಾ. ೩-೮) ; ಗುಡಾರಂಗ್ಯಾದಿ ದೊಡ್ಡ ಪಂಡಂಕ ತನಗಿದಿರಂಡಲೆಯುಲ್ಲೆನುತ್ತಾ ಕೊಂಡಾಡು ವಂತಿರೆ ಮಿಂಡದ್ದು ಕೆದುವಂತೆ ಕಂದು ಕಾಣದೆ ಹೋಹರು (ಭಾಷುಖಾ. ೬) ೩. ತುಂಬುಪ್ರಾಯವವ್ವನ ಹೊಂದು ; ನವಯೌವನಕ್ಕೆ ಬರು : ಮಿಂಡೆದ್ದ ಹೆಣ್ಗಳುಪವನ್ ನಚಿತಂದು . . . ಕಂಡಕಂಡವನಿಜಾತಂಗಳಂ ಚಿಗುರಿಸಿದೊಡನೆ ಪೂದೋಱಿಸಿದರು (ಕೃಬಾಣ. ೩೦ ೩) : ಮಿಂಡೆದ್ದ ಪೂಗಾವ ಪಾಮರಿಯರುಂ ಮನಕೊಲವಿನಿಂ ಪಾಡೆ (ವಿಜಾಣಾ ೧-೦೩-೭೮).

[ಮಿಂಡು → ಮಿಡ್ಡು]

ಮಿಂತು ' ಮಿಚ್ಚು ' ನೋ.

ಮಿಂದು$_1$ ' ಮಿಂ $_1$ ' ಪರಾ.

ಮಿಂದು$_2$. ಮಿಂದಿ (ನಾ). (ದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿಡುವ) ಮುಡಿಪು : ಮಿಸಲು : ಗವಜೆಗಳುಯ್ಯೂರ್ವ್ಯರುಮಿನವಸೋಮೇಶಂಗೆ ಮಿಂದಿಸಲು ಪಣಮೊಂದಂ ಧುರಮಾಗೆ ಪಸುಂಬೆಗ ಹಾಗವನೆಱಕದೆ ಕರ್ತ್ರಯಲ್ಲಿ ಜೀಳೆಯನಿತ್ತರ್ (ಕೀಇ. IX-i, ೦೬೫-೩೦: 1099). P ಇದು ' ಮಿಂದು ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದೆ ?. **ಮಿಂದಿ** : ಹೋದ ಇರುಳಾ ಕಾರಣಂಗೆ ಇಟ್ಟ ಮಿಂದಿಯನ್ನು ನಾಯಿ ಕಿಸ್ಪತ್ತ ಜಾದೆ (ಪಂಚಾಖ್ಯಾ. ೦೫೧).

[ದೇ.॥ ಮಲ. ಮಿಂತ್ರು ; ಕೊಡ. ಮಿಂದಿ ; ತೆಲು. ಮಿಂದು]

ಮಿಂಕ ' ಮಿಗ ' ನೋ.

ಮಿಂಕಿಮಿಂಕಿ (ನಾ). ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಎವೆಮಿಟುಕಿಸದೆ ನೋಡುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ವರ್ತಕನ ಮೋರೆಯನ್ನು ಮಿಕಿಮಿಕಿ ನೋಡುತ್ತ (ಪುಂಶಾಖಾ. ೩-೭೮) : ಅವೆಲ್ಲ ಪಸಿದು ತಿರುಗುವ ಆಕಾಶವಾಣಿಗಳ ಪಾಗೆ ಭೂಪತಿಯ ಮುಖವನ್ನೇ ಮಿಕಿಮಿಕಿ ನೋಡುತ್ತವೆ (ಪಕ್ಷ. ೨೭೦).

ಮಿಕ್ಕ ' ಮಿಗು ' ಪರಾ.

ಮಿಕ್ಕಡ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಳ : ಅಧಿಕ ; ಎಳಸೊರ್ಕು ಜಕ್ಕುಲಿಪಂತೆ ಮಿಕ್ಕಡ ದಿಂದ ರಾಗಾಂಕುರಂ ಪೆಗವನ್ನವಾಗಿರೆ ಮೆಯ್ಪುವಾರ್ ನಲಿದುಣ್ಕೆ ಶಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟಿ ಮುಟುಂಗಿ ಪೊಣ್ಕೆ ನಿತಂಬದಿಂ ಪವದನದ್ರವಂ (?) (ಪೊಕ್ಕಸು. ೦೩-೦೦). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಮಿಕ್ಕಟ. ಮಿಕ್ಕುಟ]

ಮಿಕ್ಕು$_1$ (ಕ್ರ). ೧. ಮೀರು : ಅತಿಕ್ರಮಿಸು : ಮೀಚುಬೆಳಗುಚ್ಚಕಾದಂತೆ ದಟ್ಟಿಯ್ದು ಬರೆ ಸಂಚಳಿವ ಪವಕೆ ಮಿಕ್ಕಲ್ಕೆ ಜಪನೀಯವಿರೆ (ಚಂಪ. ೫ನೆ ೨) : ಕನ್ನಡ ಲಯದ ಯಾವುದೇ ಗಣ ಎರಡು ಅಂಶಗಳ್ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗಿಂ ಕಡಿಮೆ ಯಾಗದು ; ಮಾಲ್ಕು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಮಿಕ್ಕದು (ಕಂದೋಃವಿ. ೬೯). ೨. ಉಳಿ : ಬಾಕಿಯಿರು : ಆಗಳಂಗಸಿ ತೂಬಿಜ್ಜದ ತನುಭಾಗವುಳಿಯಲು ಶಿವನ ಮಿಕ್ಕಿದ ಭಾಗದೊಳು ಹುಗುಳೇಳೆ (ಬಸವ. ೦೩-೨೨) ; ಶಿವನೇ ವಿಪತ್ತು ಹೊಂದುವಂತವಾದನು. ಮಿಕ್ಕಿದ ಜನರುಗಳಂ ಪೇಳುವುದೇಕೆ (ಪಂಚಪಾ. ೦೦೩). [< ಮಿಗು]

ಮಿಕ್ಕು$_2$ ' ಮಿಗು ' ಪರಾ.

ಮಿಕ್ಕು$_3$ (ನಾ) ೧. ಉಳಿದುದು ; ಇತರ : ಜೀವರತ್ನಕೆಯೋ ಮಿಕ್ಕಾದ ಪಾಷಾಣಗರ್ (ತೆಪಂಪಾಪ. ೦೦); ಅಮುಮೆಂದುರ್ವ್ಯ ಸಮುಚ್ಚಯಮುಮುವಿಧಿ ನಿರುತಂ ದ್ವಿತೀಯೆಯೊಳಪ್ಪೊಕ್ಕರ್ಗಂ ಸಮಾನಪ ವೆಂದುಂ ಪಟ್ಟಯೊಳುಮುಮಪ್ಪ ಮಿಕ್ಕವ ವಿಭಕ್ತಿಗಳ ಮೇಲಿರ್ಕುಂ (ಕಮಂಪ. ೦೨೫). ೨. ಮಿಗಿಲು : ಅತಿಶಯ : ಸಾಯದುಳಿದವಾಲ್ಲ ಮಿಕ್ಕಿನ ನಾಯಕರೊಳಗಿಟು (ಭಾಷಾಭೂತ್ರೀ. ೩-೩೪). ೩. ಹೆಚ್ಚಳ : ಆಧಿಕ್ಯ : (೨). [< ಮಿಗು. / ತಮಿ ಮಿಕ್ಕು. ಮಿಕ್ಕ = ಅಧಿಕವಾದ]

ಮಿಗ, ಮಿಕ (ನಾ). ೧. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಮೃಗ ; ವನ್ಯ ಪ್ರಾಣಿ : ಲಲಿತಘಟಿಗೊಂದು ಮಿಗಮಪ್ಪೊಡಂ ಬೇಂಟೆ ಸಮಾನಿಸದೆ ಪೊಬಲ್ಗೆಯ್ದೋದೊರ್ (ಪಚಾಶಾ. ೧೫-೨೩) : ಮುಂದಣ ಮಿಗಮಂ ಕಟ್ಟಿಪಡೆ ಸಂದಿಸಿ ಬಿಜಿಗೊಳ್ವ ಮಿಗಮುಱುಂ ಕಟ್ಟಪಡೆ ತಾನೊಂದಳವಿದಪ್ಪ ದುಟ್ಟು ಬಲಿಂದಮಾನಂ -ಬಿಲ್ಲ ಬಲ್ಮೆಯಂ ಪೊಗಟ್ಟಿಸಿದಂ (ಕಂಚಾ. ೩-೧೬) ; ಮಿಗವೆಲ್ಲ ಮಾನಸಸೂಪಲ್ಲ ಕೇಸರಿವೊಗ ತೆಜಕೆವಾಯ ಪಲ್ಗರಿದು ನವಿದಿಂದಲಹಿತನ ಗೆಂಡಿಕೊಂದಲುಹಿದ ಪ್ರಕಟಿತ ಬಲುಹ ತೋಜಕ್ತಿನಗೆ (ಪೋಚಪ. ೧೦-೨೨) ; ಕಾಡೊಳಿರ್ದುಂ ಮಿಗಂಗಳ್ ದಾನೊಳಿರ್ದುಂ ಮಿಗಂಗಳ್ ಮೞ್ಗುಗಳನಾವಜ್ಜುತ್ತುಂ ಸೊಗಂಬಾಬ್ತುವ (ರಚಿಪಪ್ಪ ೦೬-೨೬). ' ಮಿಗವೇಂಟೆ ' ಪರಾ. ೨. ಜಿಂಕೆ : ಚಿಗರೆ : " ಮಿಗವೆಂಬರಲಿ " (ಕಪಚಿ. ೫೮-೬೯) : " ಮಿಗವೆಂದಕ್ಕುಮಂದರಲಗೆ " (ಶಿಪಕಂ. ೬೦). ೩. ಕಸ್ತೂರಿವ್ಯಾಗ : ' ಮಿಗಸೊಕ್ಕು ' ಪರಾ. **ಮಿಕ** : ೪. ಹಂದಿ : ಸೂಕರ : " ಮೃಗಃ = ಮಿಕಂ " (ಶಾಬ್ಕ. ೨೦೬); ಅವತಿ ದೂರದಲ್ಲಿರ್ಪೇ ಮಿಕ ತನ್ನ ಮಾರಿಗಳ ದಂಡಿನೊಡನೆ ಭೂತಾಡನ ಮಾಡುತ್ತ ಒಡಿಪೋಯಿತು (ಬಾಪಾ. ೬೯). ೫. ಬೇಟೆಯಾ ಪ್ರಾಣಿ : ಹುಲಿಯು ತನ್ನ ನಖಿಪುಂಜರದ ಒಂದೇ ಹೊಡೆತದಿಂದ ದೂವ್ವ ಪೊಡ್ಡ ಮಿಕಗಳ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಪಯಿಯ್ಕಿದೆ (ಪುಂಶಾಖಾ. ೯-೩೦). ೬. (ಆಲಂ) ಸುಲಭವಾಗಿ ಮೋಸಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಬಲಿಪಶು : ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರೆ ಹೊಣ ಪೆಲಕ್ಕ ಬಿದ್ದಾಗ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಬುದ್ಧಿ ಬರುವುದು. ಮಿಕವಾಗಿದ್ದಾಪೆ (ಪಚಾಖ್ಯಾ. ೦೩೬).

ಮಿಗದರಸ = [ಜೈನ] ನೂರು ಇಂದ್ರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ; ಸಿಂಹ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಇಂದ್ರ : ಜೋಯಿಸರಾಣ್ಮಂ ಮಿಗದರಸಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಸಚಿ ಸೂಗಯಿಸುವ ಶತೇಂದ್ರರ್ . . . ಗಂಧಕುಟಿಯೊಳೆಡಗುಜುರಿಹುದು (ಜಯಾಖ್ಯಾ. ೦೬-೬೯). ಮಿಗದಾಣ್ಮ = ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಒಡೆಯ : ಮೃಗರಾಜ : ಸಿಂಹ : " ಮಿಗದಾಣ್ಮಂ ಮೃಗದೇವನಲ್ಲಿ " (ಕಚಾಸಾ. ೪೬).

[< ಪ್ರಾ. ಮಿಗ. / ಸಂ. ಮೃಗ]

ಮಿಗಗಯ್ಯ ' ಮಿಗಗೆಯ್ಯ ' ನೋ.

ಮಿಗಗೆಯ್ಯ, ಮಿಗಗಯ್ಯ, ಮಿಗಗ್ಗೆಯ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು : ಶಿವ : " ಗೌರವನೈಕಿಲ್ವೆಚ್ಚಳಿಯುಜ್ಜೆಮೋಗಂ . . .

ಮಿಗಗೆ[ಪಾಣಾ. ಗ]ಮ್ಮನುಂ . . . ಕಡಿಗಣ್ಣನು " (ಕ್ಷತ್ರ. ೨): " ಏಳೆದೇರ . . . ಮಿಗಗೆ[ಪಾಣಾ. ಗ]ಮ್ಯನಿಂಗಳಗಣ್ಣ ಸಾಂತ ಪಂದಲೆವಚ್ಚ ಗಂದರ ನಿವಿಯನೀಸರಂ ದೇಸಿಗಂ " (ಪಾ.ಪುಂ. ೨). **ಮಿಗಗಯ್ಯ** : " ಎಣ್ಮಯ್ಯಂ . . . ಮಿಗಗಯ್ಯಂ . . . ಅಯ್ದೊಗಂ—ಈ ೩೩ ಕಳ್ಳರುಗೆ ಪೆಸರ್ " (ಧರ್ಮ. ೪೭-೦). **ಮಿಗಗೈಯ** : " ಮಿಗಗೈಯಾಂ ಕಣ್ಣಿಡಿಗಂ . . . ಮಾದೇವ ಸಬ್ಬ ಗಂದರಗಿವಿಯಂ " (ಶಾಂಪು. ೦೭).

[ಮಿಗ + ಕಯ್[2] + — ಅ್]

ಮಿಗಗೈಯ ' ಮಿಗಗೆಯ್ಯ ' ನೋ.

ಮಿಗತೆ ' ಮಿಗುತೆ ' ನೋ.

ಮಿಗದಾಣ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಇರುವ ಪ್ರದೇಶ ; ಪಕ್ಕೆ : " ಪೊಸಲ್ಲು ಮಿಗದಾಣ ಪಣೆ " (ಪ್ರಸಂ. ೪೭). [ಮಿಗ + ತಾಣ]

ಮಿಗದೇರ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಪಾಪಪೆವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು : ಪಾಯುಧ : " ಕಂಪುವಳಂ ಎರಲ್, ಮಿಗದೇರಂ ಏಲರ್, ಗಾಳಿ—ಈ ೫ ನಾಮಮುವ ಪೆಸರ್ " (ಧರ್ಮ. ೪೮-೪೮); ಮಿಗದೇರಪ್ಪ ಮಿಗಮಲ್ಲಿಯು ಮಿಗವಗೆಯ ರವಕ್ಕೆ ಪೆಳರ್ದ್ ಪೋಳ್ಪಂದಮಂದೇಂ ಪೊಗಯಿಸಿದುದೊ ಸವಿನೋಟದ ಬಗೆಯುಂ ವಿಚರಾಬಲಾಳಿಗುಪದೇಶಿಪಪೋಲ್ (ಪಾಪು. ೦-೪೮).

[ಮಿಗ + ತೇರ್[2] + —ಅ್]

ಮಿಗದೊವಲ್ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮ ; ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ : ಒಗೆದುದೊ ತಿಂಗಳಿಂಗೊಳದೊಳೇನಸಿತೊತ್ಪಲಮಿಂದು ನಾರದಂ ಮಿಗದೊವಲುಟ್ಟನೋ ಶಶಿ (ಪಾಪು. ೩-೨೬). [ಮಿಗ + ತೊವಲ್[3] (<ತೊಲ್[1])]

ಮಿಗಪತಿ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಒಡೆಯ ; ಮೃಗರಾಜ : ಸಿಂಹ : ತೀವ ಮಿಗಪತಿ ಯಾವನೊರ್ವ ಸಮ್ಯಕ್ಕ್ರಮ ತಳೆದಪನೆ ಧನ್ಯನಲ್ತೆ (ಹರಿಶ. ೯-೦೦೯). [ಮಿಗ + ಪತಿ]

ಮಿಗಬೇರ (ನಾ). (ಜಿಂಕೆಗೆ ರತ್ನುವಾದ ಹುಲಿಯು ರೂಪ ಧರಿಸಿದ) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು : ವ್ಯಾಘ್ರಾಸುರ : ಕಾಳಿಲಳಪಾಂತು ನಿಂದ ಮಿಗಬೇರನನಿಕ್ಕಿ . . . ಬೆಳ್ದನದಳೆದೆರ್ದಿರ್ದ ಬಾಹ್ವನಿಸಕ್ಕೊಂಡಿಂದ ಕಳದೊಪ್ಪ ತೋಜಾದಂ (ಭಾಕು. ೩-೯). [ಮಿಗ + ಬೇರ್[1]]

ಮಿಗಲಚ್ಚಣ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯ ಚಿಪ್ಪೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : ಚಂದ್ರ : "ಜೊನ್ನೊಡಲಂ . . . ಮಿಗಲಚ್ಚಣಂ . . . ಪಿಂಗಳ್—ಈ ೨೦ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಧರ್ಮ. ೪೮-೨೬). [ಮಿಗ + ಲಚ್ಚಣ್ಣ]

ಮಿಗವಕ್ಕೆ (ನಾ).=ಮಿಗದಾಣ: "ಪಣೆಯಿಂದು ಮಿಗವಕ್ಕೆ" (ಕ್ಷತ್ರ. ೫೦): ಅವರು ಪೆಜ್ಜೆಗಳ ಗುರುತನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮಿಗವಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ತೀಡದು ಕೊಳ್ಳುವರು (ಪುಡಾ. ೫೦). [ಮಿಗ + ಪಕ್ಕ[1] (<ಪಜ್ಜೆ)]

ಮಿಗವಕ್ಕೆಗ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯು ತನ್ನಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವಂಥವನು ; ಜಿಂಕೆಗೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವವನು : ಚಂದ್ರ : "ಸವಿಗತಲಣಾಗಂ . . . ಮಿಗವಕ್ಕೆಗಂ . . . ಶಶಿಯು ನಾಮಂ" (ಕ್ಷತ್ರ. ೨೩); ಕದುಂಕೊರ್ದ ಪುರಿದ ದುರ್ಬಿ ಮಿಗವಕ್ಕೆಗನೊಳಾದ ಪಗೆತನಮಂ ಬಗೆಗೊಂಡು ತಜ್ಜನಕ ಪಸಸಧಿಯುಂ ಕಪಲ್ಕು ಸುತ್ರಮೊತ್ತರಿ (ನಾಪು. ೦-೧೦೨ ಪ).

[ಮಿಗ + ಪಕ್ಕ[1] (<ಪಜ್ಜೆ) + — ಗ್ಕ]

ಮಿಗವಗೆ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯ ರತ್ನು : ಹುಲಿ : ಮಿಗದೇರನ ಮಿಗವಲ್ಲಿಜ್ಜು ಮಿಗವಗೆಯ ರವಕ್ಕೆ ಪೆಳರ್ದ್ ಪೋಳ್ಪಂದಮಂದೇಂ ಪೊಗಯಿಸಿದುದೊ ಸವಿನೋಟದ ಬಗೆಯುಂ ವಿಚರಾಬಲಾಳಿಗುಪದೇಶಿಪಪೋಲ್ (ಪಾಪು. ೦-೪೯).

[ಮಿಗ + ವಗ್ಗೆ]

ಮಿಗವಚ್ಚೆ (ನಾ). ಮೃಗಗಳು ಓಡಾಡುವ ಜಾಡು—ಮಾರ್ಗ : "ಸರುವೆಂದು ಮಿಗವಚ್ಚೆ [ಪಾಣಾ. ಕ್ಕ]ದೆ" (ಧರ್ಮ. ೫೦—೪೧); "ಸರುವೆಂದೆನಲ್ಕೆ ಮಿಗವಚ್ಚೆಯುಂ ಕಾಂ" (ಧರ್ಮ. ೨೮). [ಮಿಗ + ಬಚ್ಚೆ[1]]

ಮಿಗವೆಱಿ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯ ಮರಿ : ಪಂರಿಹುಲ್ಲೆ : "ಕೋಗು ಮಿಗ ಪಜ್ಜಾಯಕ್ಕು" (ಕ್ಷತ್ರ. ೩೨). [ಮಿಗ + ವಾಜ್]

ಮಿಗವೇಂಟೆ (ನಾ). ಕಾಡುಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶಿಕಾರಿ ; ವನ್ಯಮೃಗಗಳ ಬೇಟೆ : ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯೊಳಂ ಮಿಗವೇಂಟೆಯೊಳಂ ನಿರತಿಶಯಪ್ರತಿಭಾಶಾಲಿಯನಾಗಿಪಿದಂ (ಪಾಚಾಪು. ೩-೪೯ ಪ). [ಮಿಗ + ವೇಂಟೆ]

ಮಿಗಸೊಕ್ಕು (ನಾ). ಮೈಗಮದ; ಕಸ್ತೂರಿ : ಅಜಡಿಮಸುಳೆಗಳು ಅನುವಂ ಪಡೆದುವೆ . . . ನಸನಿಲ್ಲಸ ಪಸುರ್ಗಾವಿನ ಮಿಗಸೊಕ್ಕಿನ ಪೊಸವಿಂಟಿಯೆನೆ (ಶಾಪು. ೦-೪೯). [ಮಿಗ + ಸೊಕ್ಕು[3] (<ಸೊರ್ಕ್[3])]

ಮಿಗಿತೆ ' ಮಿಗುತೆ ' ನೋ.

ಮಿಗಿಲ್. ಮಿಗಿಲು (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದುದು ; ಅಧಿಕವಾದುದು : ಹೆಚ್ಚಳ : ಆ ಮುನಿವಂಮುನ ಸತಿ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆ ತನೂಜರಿಂದೆ ಮಿಗಿಲೆನಿಸಿದತಿಪ್ರೌಢವೆದೆ ಸತಪಿದೆ ವಿಬುಪಸ್ತೋಮದಿನಾಶ್ರಮವಂ ಮನಂಗೊಳಿಸರ್ಕುಂ- (ಶಾದಂಪ್ರ. ೦೦೪) ; ಮಡದಿಯನ್ನಗಲೊಳಗೆ ಸಕಲದೇವಾನ್ವಯ ಒಡೆಯರಿಂದಲೂ ಮಿಗಿಲಾಗಿಸಲು ತೆಗೆದಿರಿಸಿದನು (ಶಾಪ್ರ- ೪೭೪) ; ಮುಸುಳುವುದು ಮುಗಿಲೊಮ್ಮೆ ಸೂರ್ಯನ ಮಡಿಕೆ ಮಿಗಿಲಹುದೊಮ್ಮೆ (ಶಾಕ್ಕಾ.೪. ೦೦-೪೬). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದು ; ಮೇಲಾದುದು : ಚಲದೊಳ್ ದುರ್ಯೋಧನಂ . . . ಧರ್ಮದೊಳ್ ನಿರ್ಮಲಚಿತ್ತಂ ಧರ್ಮಪುತ್ರಂ ಮಿಗಿಲಪರ್ಗಳಿನೀ ಧರಿತ್ರಿಯೊಳ್ ಲೋಕಪೂಜ್ಯಂ (ಪಂಕಪಾ. ೦೪-೬೪); ಈ ಲೋಕಕ್ಕಾ ಮಾನಿನಿಯ ಕುಲಂ ಮಿಗಿಲ್ (ಪಂಪಿ. ೪-೦೫). ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಆ ದೇವಿಗಂ ರೂಪವಿಳಾಸ ಶ್ರೀಯೊಳೀ ದೇವಿಯೆ ಮಿಗಿಲ್ (ಅಂಪ್ರ-೪-೨೨); ಧುರದೊಳವಂ ಮಿಗಿಲೆನಗೆನಿಸೆ ಪಗಲೊಳೇಂ ಕಜ್ಜಲೆಯೇ (ಪಂಕಪಾ. ೦೨-೦೪೩); ಅತಸುಶ್ರೀಕಾಂತನೀ ಕಾಂತೆಯೆ ಮಿಗಿಲ್ (ಮಲ್ಲಿ. ೪-೪೬); ರತಿ ರಂಭೆ ತಿಲೋತ್ತಮೆ ಧಾರತಿ ಯಿಂಬವರ ದೊರೆಗೆ ಮಿಗಿಲೆನಿಸಿದ ಮಾತ್ಸತಿಯರ್ಪಲರರ್ದವರ್ (ಕಮೂಪ್ರ. ೪-೦೦೪); ತನಗೆಂತುಂ ಮಿಗಿಲೀ ಮಹೀಶಮದನಂ ತಾಂ ಪೋಪನಾಕಾರದಿಂ (ಶಾಸಾಪ್ರ- ೦೦-೭೦). ೪. ಅತಿಕ್ರಮ ; ಉಲ್ಲಂಘನೆ : "ಅತ್ಯಾಧಾಪ ಮೆಸಲತ್ಕ್ರಮಮೆಸಲು ಮಿಗಿಲೆನಿಕ್ಕುಂ " (ಶುಂಗಣಾ. ೦೩೩-೨೬). **ಮಿಗಿಲು** : ೧. ವೈದಿಕರಪ್ಪ ಪೇದವಿಕ್ತುಗಳೊಂದುಕೋಚಿಗೆ ಅನ್ನಪನಿಕ್ಕದ ಫಲಕ್ಕೆ ಕೋಟಿಮಿಗಿಲು ಶಿವಶರಣಂಗೆ ಒಂದು ಭಿಕ್ಷವನಿಕ್ಕಿದ ಫಲ ಕೋಟಿಕನ್ನಾ ದಾನದ ಫಲಕ್ಕೆ ಮಿಗಿಲು ಒಬ್ಬ ಭಸ್ಮಾಂಗಿಯ ಒಂದು ಪೇಳೆಯ ತೃಪ್ತಿ (ಆಧಪ. ೦೨-೨೨) ; ಭುವನರಕ್ಷಕ ಮತ್ಸ್ಯಪೇದರ ಜವಣನಾವರೆಣಸುವಮು . . . ಪೇದವಾಕ್ಯಕಿ ಪತ್ತು ಮೊಳ ಮಿಗಿಲು (ಸಂಶಪ. ೪-೨೬) ; ಒಳಕ ನಿಂದುವಂ ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ವಿಲಸದಧಿನವತೇಜ ದಿಗುವಂಡಲಪರಿತ ಪುರಂದರನ ವೈಭವಕ್ಕೆ ಮಿಗಿಲೆನಿಸಿ (ಕಪಾಪ್ರ. ೦-೬-೦೬) ; ಜಗದೊಳಗೆ ಜ್ಞಾನವೇ ಮಿಗಿಲಂ (ಕರ್ಣ. ೩೦೬). ೫. ಜಾಣನೊಳು ಪಾಣಿಗಿಮ್ಮಿಗಿಲು . . . ಎನಿಸಿ ಪೆಱೆಪಿಲಾ ಪಾಶ್ಚಂದ್ರನೃಪವರಸಿ (ಪತಾ. ೦-೪೪); ದೇವಾಸುರ ನರೋರಗಾನಕರವಲಿ ನಾರಾಯಣನೆ ಮಿಗಿಲು ಆರು ಸಂತಯವೇಕೆ (ಶಾಕ್ಕಾ.೪-೬-೩); ನಳಭೂಪನೇ ನರಲೋಕದೊಳಗುತ್ತಮನಲಾ ಶತ್ಪತ್ನಿ ಪಾರ್ವತಿಗೆ ನಾಕುಮಾದಿ ಮಿಗಿಲು (ಕೂಸಾ. ೪-೨-೦೪). ೫. ಮುಂದಾದುದು ; ಮುಂದಿರುವುದು ; ಸರಣಿಂ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂ ಮನದಿಂ ರಥಾಶ್ವ ಮಿಗಿಲು (ಪತಾ. ೪-೪೪).

ಮಿಗಿಮಿಗಿಲು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸುಖದ ಮಿಗಿಮಿಗಿಲಿಂದಾಕೆ ಬೆಂದು ಮುಪಸೊಂದು. . . . ಪ್ರೇಮಧರ್ಮದಾಸ್ಯವನಾಂತು ತಂಗಿರುವಳು (ಗೂಪ್ರ. ೪-೭೦). [< ಮಿಗು- / ತದಿ. ಮಿಕಲ್; ತ್ರುಳು. ಮಿಗಿಲ್; ತೆಲು. ಮಿಗುಲು, ಮಿಕ್ಕಿಲಿ; ಪಾಯ್ಕೃ. ಮಿಗಿಲ್=ಉಳಿ]

ಮಿಗಿಲು ' ಮಿಗಿಲ್ ' ನೋ.

ಮಿಗಿಲೆ(ನಾ). ಗಮನವಲ್ಲದೆ ಸಂಖ್ಯೆ: ಬೆಸ : ಪ್ರಸಾದವ ಬಿಡುಪುಪ್ಪ ಗಳವೈನೆಯಿದರು; ಲಿಕ್ಕ "ಮಿಗಿಲೆ" ಯಾಗಿ ಬಂದಿತು (ಶಂದಾಶಾ. ೬೪) : ಬಿತಾಳರು . . . ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ತೆಗೆವರು. 'ಮಿಗಿಲೆ' ಎಂದು ಹಿಗ್ಗಿನಿಂದ ಕಿರುಚಿ ನುಡಿದರು (ಪುಕಪು. ೫೦೯). [< ಮಿಗಿಲ್]

ಮಿಗಿಲ್ಗಣ್ (ನಾ). ೧. (ಶಿವನ) ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಣ್ಣು; ಮೂರನೆಯ ಕಣ್ಣು. ೨. (ಆಲಂ) ಗೆಲ್ಲಲು ಸಮರ್ಥವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು: ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿಟ್ಟು ನೋಡುವವನು : ಸಮರಕ್ಕಾಯುಧವೀವ ಕಯ್ವತರಣಕ್ಕಾ ಲೋಚನಕ್ಕಾತ್ಮವಂಶ್ರಿ ವಿಗಿಲ್ಗಣ್ ಪರದುರ್ಗ್ಗವರ್ಗ್ಗವಿಜಯಕ್ಕಾಸ್ಥಾನ ರಂಗಕ್ಕೆ ರತ್ನವಯೂಕಲ್ಪವನಿಷ್ಟಿವಂ ನೆಗಳ್ದ ಬಲ್ಲಾಳಂಗಮಾ ನಾರಸಿಂಹ ಮಹೀಶಂಗವಮೃತ್ಯನಾದನಧೀಂ ಪೋಲಾಳ್ವದಂಡಾಧಿಪಂ (ಸಿ. ೫೮. XI. ಶಾಸಂ. ೨೬-೨೩: 1224). [ವಿಗಿಲ್ + ಕಣ್]

ಮಿಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಚ್ಚಿಸಂ: ಅತಿಶಯಿಸು : ವಿಗಿಸಿದನು ರವಿರಾಜ ವಂಶಾದಿಗಳ ರಾಯರ ರಾಜಧರ್ಮದ ಸೊಗಸವಮಲಚರಿತ್ರವಲಿ ಪಾಲನೆಯಾ ಲೂರ್ವರೆಯ (ಕೂರಣಾ. ೦-೬-೬); ಸಾಹಸಂ ಮಿಗಿಸಿದರ್ಪೊಯ್ದಾಡಿ ತನಿವೀರ ರವಿಂದೆ ಸೊಗುಸಿದರ್. . . ಚತ್ತುರಚತುರಂಗದವರು (ಕೃಬಾಣಾ. ೯-೩೦). ೨. ಉಳಿತಾಯ ಮಾಡು : ಮಿಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾರಿ ಬಂದಿದ್ದರಲ್ಲಿ ಹಣ ಮಿಗಿಸಾದ ಮೇಲೆ ಚಿಕ್ಕ ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊಳ್ಳುವಾ (ಶಂಬಾಶಾ. ೪) ; ಸಂಬಳದ ಹಣ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಗಿಸಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಕಾಪಠೀ. ೫೬೫). ೩. (ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯೇ) ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು: ಉಳಿಸಿ ಕೊಳ್ಳು : ಕಷ್ಟದಿಂದಾವು ಮಣಿಯಂ ಕುಡದೆ ಮೂಕ್ಕೂಡೇಂ ಪಷ್ಟಮಾದ ಪುದೆ ಪಾರ್ಥನ ಜೀವಂ. . . ವೀನರಿಶ್ಚಿಸಾಗಲ್ಲಿರಿನ್ನು ವಿಗಿಸಿಕೊಳ್ವೆವು ಲೇಸನು (ಕೃಬಾಣಾ. ೨೪-೨೩). ೪. ಮಿಗಾರು; ವಿಸಾರಿಸು : ಮುಂದ ಶೋಧಾಸವಂ ಪಾಡುತಡಿಯಿಟ್ಟುದಾನಂದವಿಂದೈದೆಯರ್ ತೂರ್ಯತ್ರಯ ಮುಮುದಿತನಂದನನ ಪಾಟ್ಯಶಾಲೆಯ ವಿಗಿಸಿತೇನೆಂಬಿನಿರ್ಗೋಳ್ದ ಸಂಭ್ರಮ ವನು (ಶಂಪ್ರ. ೬-೩೩). ೫. ಹೋಗದಂತೆ ತಡೆ : ಒಂದುಳಿಸು : ಆಡಂಗಲುಮಡಂಗಿಸಲುಮೊಡ್ಡಲುಮೊಡ್ಡಿಸಲುಂ ಪುಗಿಸಲುಂ ವಿಗಿಸಲುಂ . . . ವಿಜೃಂಭದನೇಱಿಸಲುಂ ಪಾಣನಾಗಿ (ಹಂಶಾ. ೪-೪೩ ೫): ಆಳ್ದ ಪಳೆಯ ವಿಗಿಸುವಳ್ಳಲ್ಲ ದೇಹವ ಪರಿಸ್ಪರಣವ ಸಗಿಸ ಹೇಳಿಪೆಂ ಪೇಂವಳು (ಕೂಆಚ. ೪೪-೯). [ವಿಗು + —ಇಸು]

ಮಿಗು (ಕ್ರಿ). ವಿಕ್ಕು೨ (ಭೂತನ್ಯೂ)· ವಿಕ್ಕ (ಭೂತಕೃ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾಗು : ಅಧಿಕವಾಗು : ಪಲ್ಕು ವಿಕ್ಕು ಪರಪರದಿಂದು ಕಣ್ಣರ್ಗಳ್ ಬಂದು ನೀಡುಂ ಬೇಗವಿರ್ದು ನೋಡಿ (ಕಶ್ಯಾಶಾ. ೯-೩೭); ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿಯುಗುಟ್ಟ ಮಧುವಿಂ ವಿಕ್ಕೆಸೆವಾಳೋದವಿಂದಜ ತಣ್ಣರಿಪ ನೊಳೊಳಿಳಿಕ್ಕೆವು (ಕರಪು. ೦೦ ೦೨೦); ವಿಕ್ಕ ಸಕ್ಕಿಬೆಗಳಿಸವರನ್ನೆಸಕ್ಕ ಸಂತೋಷಂಬಡಿಸಿ (ಶಚಪ್ರ. ೩೨-೦೨); ಸಂದೇಚ್ಛೆ ಮನಸುರಿ ಹರುಷ ವಿಗೆ ಹೊಂಗಿದಳು (ಕಾಬ್ಯ೯- ೦-೨೮). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗು : ಉತ್ತಮವಾಗು : ಮೇಲಾಗು : ನಮಿಲೂರಾ ಸಿರಿಸಂಭವದಾಜ್ಞಗಣದಾ ರಾಜ್ಞೀಮತೀಗನ್ನಿ ಯಾರ್ ಅಮಲಂ ಸಲ್ವುದ ಶೀಲದಿಂ ಗುಣದಿವಾ ವಿಕ್ಕೋತ್ಪವಮಿನ್ನಿಳೆ ದೊರ್. . . ಸ್ವರ್ಗ್ಗಾಲಯಂ ಪೞಿದಾರ್ (ಆಶ. II (R). ೦೦೨-೩: ೧೫ಪು ೫೫); ಉತ್ತಮಂ ಉಟ್ಟುಂ . ವಿಕ್ಕ ದರ್ಶನಜ್ಞಾನಚಾರಿತ್ರಾರಾಧನೆಯಂ (ಪಾಶ್ವ. ೬೩-೬): ಮಹೇಶ್ವರಂ ಮೆಚ್ಚಿಪಿ ವಿಕ್ಕ ಪಾಶುಪತಮುಂ ಮೆತ್ತಾಶನೇ ಸಾಹಸಂ ಪೊದಿಂ ಜೆಲ್ವನುಮಪ್ಪನೆಂದು ಜನದೊಳ್ ಸೋಲ್ವುಬ್ಬಿಜಂ ನೋಡಿದರ್ (ಹಂಶಾ. ೯-೩೬); ರತ್ನಚಯಂಗಳಿಂ ವಿಗುವ ಮುತ್ತಿಗಳಿಂ ನೆಜಿ ಕೀಲಿಸಿರ್ದ ಪಲ್ ನೂತ್ನಮೆನಿಪ್ಪ ಲಂಕಾರಣಮುಂ ಸಲೆ ತೊಟ್ಟು (ಜಾಪು. ೪-೦೩). ೩. ಮಿಗಾರು ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು : ಉಲ್ಲಂಘಿಸಂ: "ವಿಂಗ್ದು – ಅತಿಕ್ರಮಣೇ, ಅವಪಿಷ್ಟೇ ಚ" (ಕಮಂಶಾ) ; ದೇವಿಯನೆ ನೆಜಿಸಿ ಬಿಂಡಪ್ಪಾಸಮನತಿಕರಿಯುಮಿದೆಂದು ದುರ್ಮತಿಯುಂ ವಿಕ್ಕರ್ (ಕಬಾಣಾ. ೦-೭೫): ಅರಸುಮಕ್ಕಳ್ ತಮ್ಮ ಪುರ್ಬಾದೆಯುಂ ವಿಕ್ಕೆ ವ್ರಮ್ಯಂ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯು ಪಜ್ಞೋಳ್ ಲೋಭಿಷ್ಟರಪ್ಪರ್ (ಕಶ್ಯಾಶಾ. ೪೭-೭): ಜಳನಿಧಿ ಮೇರೆಯುಂ ವಿಗದೆ ನಿಂದುದು (ಕಮಂಕ-೭-೨೪): ಅತ್ಯಮಾಸಗಧೀರತೆಯುಂ ವಿಗುವಂಬು ರವಿ (ಕಶ್ಯಪ ೯-೦೦೮). ೪. ಹಾಯು : ದಾಟು : ಕ್ರಮಿಸು : ಬಿಲ್ಲುದುಂಕಿ ಕಾಂತೀಭೋಜ ಹೊಕ್ಕಮ ವಿಕ್ಕನವರುಗಳ (ಕಾಶ್ಯಾಕ್ರೋ. ೦೭-೯೦). ಶಶಿ ರವಿಗಳಂ ವಿಕ್ಕ ತಾರಕೆಗಳನ್ನೋರಂತೆ ಪಿಂದುಳುಪಿ. . . ವಾರುತಿಯುಂ ಪೋಗುತಿರೆ (ವಂಕಾರಾ. ೫-೦ ೩೪). ೫. ತಿರಸ್ಕರಿಸು; ಕಡೆಗಣ್ಣಿಸು . ನನೆಯುಂಬೀ ವಿಗೆ ಕಣ್ಮಲರ್ ವಂಕರಮುಂ ಕೊಪ್ಪಾಡ್ಡಜಂ ಪೋಲೆ ಕರ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲಂ ಗೆಲೆ ಪುರ್ಬು (ಗದಾಯು. ೦-೬); ವಿಕ್ಕು ಮಿಱು ಹೋಹನ ಬೆಂಬತ್ತಿ ಕ್ರಿಯಿಡಿದನು (ಪುಪಾಚ. ೦- ೯೦-೮೬). ೬. ಸೋಲಿಸು; ಪರಾಭವಗೊಳಿಸು : ಎನ್ನಂ ಬಲ್ಬಲ್ಕಿಯೊಳ್ ವಿಗ [ಪಾಜಿಂ. ೧]ಲೆಯ್ದೆ ಬೇರ್ದರಿದ ಪಗೆಯುಂ ಬನ್ನಂಬಟ್ಟಿನ್ನ ಮುನ್ನಿನ ಬನ್ನಮುಂ ಪರಿದದೆ ನಿವಂ ಗೊಂಡಾನಿಂದಿಲ್ಲಿ ನೀಗದ ಮುಕ್ಕೆನೇ (ಕೃಪಾಭಾ. ೮೨-೦೬): ಎಂತಪ್ಪ ವಿದ್ವಾಂಸರಂ ವಾದದಿಂ ವಿಗುತೆ ಸಜಾಣರಂ ಕೂರ್ತಿಕೊಂಡತಿಸಂಭ್ರಮದೊಳಿರಲು (ಪಾಗಸಂ. ೬೮- ೨೨೨-೯): ಚಿಕ್ಕನ ಚಿಕ್ಕವಿಗಂ ವಿಭವಕ್ಕೆ ಕಬೇರಂಗೆ ಸೋಸುವಂ ರಾಯರುಮಾಂ ವಿಕ್ಕರಂ (ಅಶ. XII, ೦೩-೫೬: 1260). ೭. ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು: ಮೋಹರವ ವಿಕ್ಕುಬಿದರು ಸುಳಿಗರು ಮುಂಜಿತು ರೆಣಕೆ ವಿದ್ದಿಗಳು (ಕಾಶ್ಯಾಕ್ರೋ. ೦-೮೩): ವಿಕ್ಕು ನೂಹುವ ಕುದುರೆಕಾಱರು ತಿಕ್ಕಗೆಡದರು (ಕಾಶ್ಯಾಕ್ರೋ. ೩-೩). ೮. ಉಕ್ಕು; ಹೊರಹೊಮ್ಮು : ವಿಜೃಂಭಾ ವಿರಹವಿಧುರೆ ಪೊಣ್ಮುವ ಕಣ್ಣ ನೀರ್ಗಳಂ ನಿದಾಘಸಮಯಸರಸಿಯಂತಱು ವಿಗಲೀಯದೊಳಗೆದಂಗಿಸಿ ಸಭೆಯೊಳಿಂತೆಂದಳ್ (ಕಾಂಶಕ್ತಿ. ೬-೩೬ ೫). ೯. ಮುಂದಾಗು; ಮುನ್ನಡೆ : ಕಡುಮುನಿದ ರಥತುರಗ ವಿಕ್ಕವ ಸರಳ ಸೂಠಿಯುಲಿ (ಕಾಶ್ಯಾಕ್ರೋ. ೦೦-೨೪). ೧೦. ಕಂಗೊಳಿಸು ; ಶೋಭಿಸು: ಗಿರಿಜೆಯುಂ ಚಂದ್ರಧರನುಂ ಕಂಡು ನಸುನಗುತೆ ಹರುಷಾರಾಗುತ್ಪಜ್ಞರು ಕಾರುಣ್ಯದಿಂ ವಿಗುತೆ (ಪಂದಪು. ೦-೩೦). ೧೧. ತೊರೆ : ತ್ಯಜಿಸು: ಬಿಡು : ಇಪ್ಪುವಜ್ಞೋಳ್ ಇರದೆ ಪತ್ಕಣ್ಣು ವಳಮಂ ಚಾರಿಸವನ್ನಂ ಭೋಗ ವಿಕ್ಕವಜಲ್ಲನಿಸ್ಸ್ಪರಾಜಂ (ಆ. II (R). ೦೬೩-೦೦೬ : ೫೭೭); ಗೆಂಟಲಿನ ಗಾಣದೆ ವಿಸಂ ವಿಗುವುದೇ ಮರಣವಯಂಭವಾವ (ಕೂಶಾ. ೬-೦೪-೬೬). ೧೨. ಉಳಿ ; ಬಾಕಿಯಿರು : ಅವಶಿಷ್ಟವಾಗು : "ವಿಂಗ್ದು–ಅತಿಕ್ರಮಣೇ, ಅವಪಿಷ್ಟೇ ಚ" (ಕಮಂಶಾ). ೧೩. (?) : ಪೊಟ್ಟಪಟ್ಟಲಿಗ ಸಮನಾಗೆ ಗಿರಿಗೆಯ ಕೋಲ್ಮುಟ್ಟಿ ವಿಗಲಿಂ ನೆಲಲುದುಣಾಮಿಯವಿನ್ನೊಂದ ೪ವಿಯೊಳ್ ಬವೆ (ಆ. II (R). ೦೬೩-೧೦: ೫೭೭).

[ದೇ-೩ ತವಿ. ಮಲ. ವಿಕ್ಕು; ತುಳು. ವಿಗು, ವಿಕ್ಕು: ಕೊಡ. ವಿಂಜ್; ತೆಲು. ವಿಗಂಲು, ವಿವ್ವಲು; ಕೋತ. ತೋದ. ವಿಜ್]

ವಿಗುತಾಯ (ನಾ). ವ್ಯಯ ಮಾಡಿ ಉಳಿವುದು: ಶೇಷ : ಈ ೩೧೦ಗಳನ ಸಂಬಳದ ವಿಗುತಾದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿಲ್ಲ (ಕಪ್ರ).

[< ವಿಗುತೆ + — ಆಯ್]

ವಿಗುತೆ, ವಿಗತೆ. ವಿಗಿತೆ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾವುದು ; ಉತ್ತಮವಾದುದು : ಬಗೆಗಡಲಿಂತಿನಲ್ಲದೆಯೊಂದು ವಿಗುತೆಯುನಜಂ ಜಿನ್ಮಾತ್ರ ವಿವೆಂದು (ಕಲೀ. ೬-೪): ಅಗಣಿತಾಜಾಂಡಗಳ ತನ್ನೊಡಲೊಳಿಟ್ಟ ವಿಗುತೆಯಜ ಮೊವ್ವುದೊಳಪೊಕ್ಕು ಮತಿ ಪಿಂದಕ್ಕಿ ಮಗುಳದಿರಲಂತದರ ಪೆಸರೇನು ವೇಳಿ (ಕೃಕ. ೪-೬೦-೩). ೨. ಉಳಿದುದು ; ಉಳಿಕೆ : ಶೇಷ : ಪುಗುತೆ- ಪುಗುತೆಗಳ್; ವಿಗುತೆ. ವಿಗುತೆಗಳ್ (ಕಶ್ಯಾಸಂ- ೫೬೦ ಪ್ರಠೋ). ವಿಗತೆ : ಹಿ. ಲಾಭ ; ನಫೆ : ದೊಡ್ಡವೀರರಾಜನ ವಿನದಲ್ಲಿ ಕೂಡ ವರ್ತಕಪೇಟೆಯ ಶೆಟ್ಟಿಯಜಮಾನರು ಹೀಗೆ ಹಣ ಒಪಗಿಸಿರ್ದುದು ;

ಅವನ್ನು ಮಿಗತೆಯೊಡನೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆದಮ್ಮಂಟಿ (೨೯೨ ೬೬).

ಮಿಗಿತೆ : ೨. ಕಾಲಾಂತರವೆಲೂ ಗ್ರಾಹಿಸದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿ ವರ್ಷವು ಮಿಗಿತೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟದ್ದಂ ಮೊದಲು ಹೊಂಸು (೬೪. VIII. ತಿರ್ಥಕ. ೫೬-೬೦; ಸಂ. ೨೩೧೧). [ಮಿಗು + —ತೆ.; / ತಮಿ. ಮಿಕುತಿ, ಮಿಕುಪಮ್; ಮಲ. ಮಿಕುತಿ; ತುಳು. ಮಿಗ್ತೆ. ಮಿಗಿತೆ; ತೆಲು. ಮಿಗತ]

ಮಿಗುವರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪತೋಟಿ ಮೀರಿ ಹರಿ,— ಪ್ರವಹಿಸು : ಉಕ್ಕು : ಕೊರಗು ಮಿಗುವರಿವ ಕಂಬನಿಯು ಕುಡಿದ ಪಾಯ್ಕೊರೆದಂ (ಕಾಂಪಿ. ೬೮೫-೬೮೮). ೨. ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅಧಿಕವಾಗು : ಮಿಗುವರಿದುಬ್ಬಿಯುಂ ನಗುತ ಬರೆ ಬಿದ್ದಿನಂ (ಕಾಂಪಿ. ೬೫-೦೦೩); ವಿನತೆನಿತು ಮುಪ್ಪು ಮುಂಬರಿದು ಬಿಗಿವಪ್ಪುತಿಪುದನಿತನಿತು ಭೋಗಿಸುವ ಬಯಕೆ ಮಿಗುವರಿಯುತಿರಲು (ಕಬಾ. ೨೬-೨೬). ೩. ಉಲ್ಲಂಘಿಸು ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು : ಈ ಮಾರ್ಗಣೆ ವಿಷಮ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ ಕೊಡಗಿನ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಇದೆ . . . ಇವರ ತಳ್ಳಿಗೆ ಬರಸೇಡ. ಮಿಗುವನಿವಾ ಬಿದರೆ. ತಾಳತಕ್ಕವಲ್ಲಾ (ರಾಪೇಂಶ್ರ. ೧೮). [ಮಿಗು + ಪರ್ಸಿ]

ಮಿಗೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಳ ; ಅಧಿಕ್ಯ : (೫). ೨. ಅತಿಶಯತೆ : ಮಿಗಿಲು : 'ಮಿಗೆವರ್', 'ಮಿಗೆಪರಿ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಿಕ್ಕ; ತುಳು. ಮಿಗಿ]

ಮಿಗೆ$_2$ (ಅ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ : ಅಧಿಕವಾಗಿ : ಮಿಗೆ ದುಷ್ಕರಕಾವ್ಯಂಗಳೊಳ ಗರ್ಹಿತಪ್ರಾಯಮುಮಕ್ಕುಮಾ ಶ್ರುತಿಕಷ್ಟಂ (ಕವಿಗ. ೦-೬೪); ಅಲಂಪು ಮಿಗೆ ಭೋಗಿಸಿದಂ ಸುರಲೋಕಸೌಖ್ಯಮಂ (ಕಾಪ್ರ. ೨-೭೦); ಕೃಷ್ಣೆಗೆ ಮಿಗೆ ದೊರೆಕೊಳಿಸದೆ ಕೋವಿದಂ ವಂಸಸ್ಥಾದನಮುಮಂ (ಗಣಾಯು. ೦-೩೯). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ; ಚೆನ್ನಾಗಿ : ಮಗಳೆ ವೀನಾತನ ಕೈವಿಡಿದಿಂದಿನ ಬಗೆಯ ಸುಖಿಂಗಳನಾಂತು ಮಿಗೆ ಜೀವಿಸುವಿರೆಂದುಮುಗೊಜಿಗಳ್ತಾಪ್ತ ವಗನಾಮುಮತೆ ಕಳುಹಿದಳು (ಪೋಷ. ೬-೪೬). ೩. ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ : ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ನಿಜಿಳವ್ಯಾಪಾರವ[ಸುಜೆದ]ರಸನೆ ನೋಡುವ ತವಕದ ಮಿಗೆ ಜಗರಲೋಕವೆಯ್ದಿತ್ತಗಳ್ (ಗಾಂಪ್ರ. ೪೬); ಮಿಗೆ ಇಂದುಮುಖಿಮಿಖಾಣಿ ತೀಪತ್ತು (ಪಚಂ. ೮೮ ೬-೦೦). 'ಒಗಮಿಗೆ' ಪರಾ.

ಮಿಗೆಮಿಗೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪಲವು ಸೂಳ್ ಕನಕವದ್ಯ ಕಾಸಿದಪ ಮಿಗೆಮಿಗೆ ಬಣ್ಣ ಪೆಗ್ಗಳವಾಗಿ ತೋರ್ಪುದಲಾ (ಜಿಪ್ರ. ೨೨-೨೩). ಮಿಗೆಯುರಳ ಸೋಂಪಿ = ಅಷಾಢಮಾಸದ ನಂದೀಶ್ವರಾಷ್ಟಮಿಯಿಂದ ಕಾರ್ತಿಕನಂದೀಶ್ವರಾಷ್ಟಮಿಯವರೆಗೆ . ಒಂದು ಹೂವಿನಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಒಂದೊಂದು ಹೂವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡು ಜಿನನಿಗೆ ಅರ್ಚನೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ : ನೀನೇ ಮಿಗೆಯರಳ ನೋಂಪಿಯಂ ಜಿನಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಪುಣ್ಯಾ. ೧೧. ೬೫೯).

[<ಮಿಗೆ$_1$]

ಮಿಗೆವರ್ (ಕ್ರಿ). ಅತಿಶಯವಾಗು : ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗು : ಮಿಗೆವಂದಲ್ಲರ ಬಿಲ್ಲ ಬನ್ನಾಣದ ಪಣ್ಣಂ ರಾಮಪೇಸೆಂಬಿನಂ ಮಿಗೆ ತನ್ನೀಸುಪಮಾನವಾದುದೆ ರಾಮಂ ಕುಬ್ಜ ಬಲ್ಬಲ್ಮೆಯಂ ಪೊಗಟ್ಟೆಟ್ಟುಂಟೆ (ಕುರಾಪ್ರ. ೩-೦೩೦); ಮಿಗೆವಂದೆ ಪೆರ್ಮೆಗಂ ಸ್ಥಿರತೆಗಮಾಶ್ರಯಂಮಾದ ಗಗನಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಮಧ್ಯಾಧಿಗತವಳತ್ರಯುಮೆನೆ ಸರಿ ಸೊಗಯಿಪುದು ಜಗತ್ಪ್ರಯಂ ಪುರುತ್ರಯು ವಿಧ್ಯತಂ (ಸಂಧ್ಯಪು. ೦-೬೯). [ಮಿಗೆ$_1$ + ವರ್ (<ವರ್)]

ಮಿಗೆವರಿ (ಕ್ರಿ). ಅತಿಶಯಿಸು : ಮೇಲಾಗು : ಕೂಡಸೊಳಗಣ ಜ್ಯೋತಿಯ ಅಡಗಿಸಲರಿಯದೆ ಮಿಗೆವರಿದಂತಾದೆಯೋ ಅಜಗಣ್ಣಾ (ಕಾಪ್ರಸಂ. ೨೬ ೬); ನೀವೆ ಹೊಕ್ಕಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕು ಮಿಕ್ಕು ಮಿಾಜ್ ಮಿಗೆವರಿದ ಲಿಂಗಿಂಗಿಗಳ ಪಾದ ದೊಳೆ ಪಿಂಗದಂತೆ ಇನಿಸಿಸ್ಸ (ಸಿಪ. III, ೨೨೫-೨೭೬). [ಮಿಗೆ$_1$: ಪರ್$_2$]

ಮಿಜಾಜು. ಮಿಜಾಸಿ, ಮಿಜಾಸು (ನಾ). ೧. ಡಂಭ ; ತೋರಿಕೆ : ಪೌಲು (೬). **ಮಿಜಾಸಿ** : ೨. ವಿವೇಕವು : ಜಬರ್ದು : ಯಾರವಾ. ಒಲು ಹೆಚ್ಚಾಗೇತಿ ನಿನ್ನ ಮಿಜಾಸಿ ? (ಮೂಡಾಂ. ೨೦೦). **ಮಿಜಾಸು** : ೨. ಏನೋ ಯಾರಿಗೋ ತೋರಸ್ತೀ ನಿನ್ನ ಸಭ್ಯಗೃಹಸ್ಥನ ಮಿಜಾಸು(ಬೀಂಗಾಡು.೬೪).

[← ಪಾರ್ಸ. ಮಜಾಜ್, ಆರ. ಹಿಂ. ಮಿಜಾಜ್; ಮರಾ. ಮಿಜಾಜ್, ಮಿಜಾಸ್]

ಮಿಜಾಸಿ 'ಮಿಜಾಜು' ನೋ.

ಮಿಜಾಸು 'ಮಿಜಾಜು' ನೋ.

ಮಿಜಿಮಿಜಿ (ನಾ). ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ನೋಡುವುದು : ಸಂದೇಹ ಪಡುವುದು : ತೊಂಬಾಪಿಜಿ : ಬಲೆ ಮಿಜಿಮಿಜಿ ಜೀವಿ _ ಈ ಚಿಳುಪಳಿಬೋಸಮಂದಿಗೆ ಮನಸು ಬಲೇ ಚಂಚಲಾ (ಪಣ್ಯಾಪ್ರ. ೧೩); ನಿನ್ನದು ಇದೇ ಸ್ವಭಾವ. ಹೀಗೇಕೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಮಿಜಿಮಿಜಿ ಮಾಡುವಿ ? (೨೭೪. ೧೦೩). [← ತುಳು. ಮಿಜಿಮಿಜಿ = ಜಗಟಾಪಿ]

ಮಿಟ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಮಿಟ್ಟಂ ಮಿಡುಕು = ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರವೂ ಅಲುಗಾಡು.— ಬೆಲಿಸು : ಮಿಟ್ಟಂಮಿಡುಕದಿರೆ ಗರುಡ್ಮುಚ್ಚಟ್ಟಮಚ್ಚಾಂದಮಕಲ್ಬಂ ನಚೆಪಾರಿತ್ತಾತ್ಮ ವೇಗಾಪಹಸಿತ ಸುಮರುದ್ರಹಸಂ ರಾಜಹಂಸಂ (ಪಪಚ್ಕ. ೨-೦). ಮಿಟ್ಟ ಮಿಸುಗು, ಮಿಟ್ಟಿ ಮಿಸುಕು. ಮಿಟ್ಟು ಮಿಸುಕು, ಮಿಟ್ಟು ಮಿಸುಗು = ಮಿಟ್ಟಂಮಿಡುಕು : ಜಮಾದಾರ ಮಿಟ್ಟ ಮಿಸುಗಲಿಲ್ಲ (ಗಂಗಾಜ. ೬೬); ದಾವಿಯಲ್ಲಿ ಧೋ ಧೋ ಮಳೆಯಾದರೂ ಅವನು ಮಿಟ್ಟಿ ಮಿಸುಕಲಿಲ್ಲ, ಬನ್ನನಾಗಲಿಲ್ಲ (ಕ್ಷತಿಪ್ರ. ೨೨೬); ಆಕೆ ಏನು ಮಾಡಿದರೂ ಮಿಟ್ಟು ಮಿಸುಕಾಡ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಇಪ್ರಕ. ೨೦೬); ಶ್ರೀಕಂಠಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು . . . ಅರ್ಧತಾಸಿನ ವರೆಗೆ ಮಿಟ್ಟು ಮಿಸುಗಲಿಲ್ಲ (ಗಂಗಾಜ. ೦೮೨). ಮಿಟ್ಟೆಂದು ಮಿಡುಕು = ಮಿಟ್ಟಂಮಿಡುಕು : ಅಂತು ಮುಳಿದ ಪವನಜನ ಕೋಪಾಟೋಪಮಂ ಕಂಡು ಕೌರವುಲದ ನಾಯಕರೊಳೊರ್ವರಪ್ಪೊಡಂ ಮಿಟ್ಟೆಂದು ಮಿಡುಕಲುಣ್ಮದಿರೆ (ಕಂಪಣಾ. ೮೨-೦೫೦ ಪ).

ಮಿಟಕಲಾಡಿ (ನಾ). ಒಯ್ಯಾರಿ : ಸೋಗಲಾಡಿ : ಅಬ್ಬಬ್ಬ! ಮಿಟಕಲಾಡಿ. ಇವಳಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ನಾಲ್ಕು ಗಂಚಿ ಕಾಲವೂ ಕನ್ನಡಿಯ ಮುಂದೆಯೇ ಕಲಸ (ಪೂಷಣಾ. ೪೯). [ದೇ.॥ ತುಳು. ಮಿಟುಕುಲಾಂಡಿ]

ಮಿಟಕಿಸು 'ಮಿಡುಕಿಸು' ನೋ.

ಮಿಟಕು 'ಮಿಡುಕು$_1$' ನೋ.

ಮಿಟಗರಿಸು (ಕ್ರಿ). ರೆಪ್ಪೆಯನ್ನು ಬಡಿ; ರೆಪ್ಪೆ ಹೊಡೆ : ಅವನು ಕಲಸ ವಿಲ್ಲದೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಮಿಟಗರಿಸುತ್ತಾ ಕೂತಿದ್ದಾನೆ (ಪೂಷ).

[< ಮಿಟಗು$_1$ + — ಇಸು$_2$ / ತೆಲು. ಮಿಡುಕರಿಂಚು, ಮಿಣಕರಿಂಚು]

ಮಿಟಮಿಟ (ನಾ). (ಒಂದೇ ಸಮನೆ ನೋಡುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಮಿಟಮಿಟಸಗ್ಗ = ಬಯಸಿಕ್ಕದೆ ಪರಸ್ಪರ ಸುಮ್ಮನೆ ನೋಡು ತ್ತಿರುವ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ವರ್ಗ; ಯಾವ ಅಕರ್ಮಕೆ ಆಘವಾ ಸುಖವೂ ಇಲ್ಲದ ಸ್ವರ್ಗ : ದಿಟದಿಂದೊಲ್ವವರಂ ಲಂಪಟತೆಯಿಂ ಮರ್ದಿಪ್ಪ ನೆರೆಪ ನೆರೆವನಿತ್ತು ಸುಖಂ ಘಟಿಯಿಸದು ತಮ್ಮೊಳಿನಿಸುವ ಮಿಟಮಿಟಸಗ್ಗಂಗಳೋಲೆಯೇ ಸೌಧರ್ಮಂ (ಪಂಪ್ರಕೃ. ೪-೬೬).

ಮಿಟಲಿ, ಮಿಟಿಲಿ, ಮಿಟಿಲಿ, ಮಿಟಿಲೆ, ಮಿಟುಗೆ, ಮಿಟ್ಟಲಿ, ಮಿಟ್ಟುಲಿ, ಮಿಟ್ಲಿ, ಮಿಟ್ಲೆ, ಮಿತಿಲಿ, ಮೆಟ್ಟಲಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: P ಇದರ ಎಲೆಯನ್ನು ಉಪ್ಪುಕಾಗದಂತೆ ಬಳಸಲಾಗು ತ್ತದೆ: "ದರ್ಜಾರಿಯೆನಲು ಮಿಟಲಿಯ[ಪಾಠಂ. ಮಿಟಲಮ]ಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಚಂಗ್ರ. ೪೬ ೨೪); ಮಿಟಲಿ :—ಈ ಬೇರಂ ನಿಂಬೇಪಾಲಿಯಲ್ಲಿ ತೇದು ಪೂಸಲು

ತೊವೆವಾಳ ಮಾಣ್ಯಂ (ಅಕ್ಕ. ೬). **ಮಿಟಿಲ** : ೧. ಏಪಪ್ ― ಮಿಟಿಲ" (ಬಸ. ೨೩). **ಮಿಟಿಲಿ** : ೧. ಕಿರುಗೆರೆಯು ಯಡಲಗೆರೆಯು ಮಿಟಿರಮೇದಿನಲ್ಲಿ ನಟ್ಟ ಕಲ್ಲು (ಎಕೆ. XIV, ಮಂಡ್ಯ. ೦೦೫-೦೦೦; ಸು. ೧೮೧೮). **ಮಿಟಿಲೆ** : ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಮಾಚಿ : ಕಗ್ಗೂಜಲೆ ಬುಗುಡಿ ಮಿಟಿಲೆ [ಕಾಣಾಂ. ಟುಂಗೆ]ಯ ಸಾಗ್ಗಿಯ ಪತ್ರಂಗಳೊಡನೆ ಪಾರಿಜಪ ಚೂರ್ಣಂ ಅಗ್ಗಳಮೊಂದಿರೆ ನಸ್ಯದೊಳಗಿಗ್ಗಲ್ಲದೆ ವಿಷಪರಂ ಪಲಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ (ಪಾಪು. ೬-೮೨). **ಮಿಟುಣಿ** : ೨. ವರ ಮಿಟುಣಿ ಸುಗಂಧಿಗಳೆಂಬೆರಡಱ ಬೇರ್ಗಳನೆ ಚೂರ್ಣಿಸದಱೊಳ್ ತುಪ್ಪಂ ಪೆರಸಿರದೆ ಕುಡಿಸಲದು ಬಿಲ್ಲಂಬಿಗನ ವಿಷಮಂ ಕ್ಷಣಾರ್ಧದೊಳ್ ಪರಿಹರಿಕುಂ (ಪಪು. ೦೦-೬೬). **ಮಿಟ್ಟಿಲಿ** : ೨. "ಕರ್ಕರ―ತೊಟ್ಟಿ, ಮಿಟ್ಟಲಿ. . . ಕುಪಡವಲ" (ಬಸ. ೨೨). **ಮಿಟ್ಟುಲಿ** : ೧. ಭೂತಾಳಿ ಬೂರುವೆ ಮಿಟ್ಟುಲಿಯಂ ದಿಂಡ ಪವತಂಗ ಮುಂಗುಳಿಯ ಮರನು (ಜಜಾಂ. ೦-೫೫). **ಮಿಟ್ಟೆ** : ೨. (ಶ್ರುತಿ. ೬೨-೦೪೬). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ : ಕರ್ನಾಟಕದ 'ಮಿಟ್ಟೆ' ಹಾಗೂ ರಸಬಾಳೆಗಳು―ಸಾಕಷ್ಟು ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿವೆ (ಸುತ್ತುಮು. ೮೦). **ಮಿಟ್ಟೆಲೆ** : ೨. "ಮಿಟಲು, ಮಿಟ್ಟೆಲೆ. . . ಪೂಜ್ಯೆ" (ಸಸ್ಕೃ. ೦೪೧). **ಮಿತಿಲಿ** : ೧. ಆ ಊರಿನವರು 'ಮಿತಿಲಿಸೌದೆ'ಯನ್ನು ಒಲೆಗೆ ಒಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವಂತೆ (ಪಹ್ಮಾ. ೦೪೭). **ಮೆಟ್ಟಲಿ** : ೧. ಮೆಟ್ಟಲೀಮರದ ಬಳಿಯ ಬಿಡಗ ಮುಂಮಿ ನೆ ೦ (ಅಳ. V (೩). ೪೮೫೫. ೦೩-೫೫೬; ೧೭೪೫).

ಮಿಟಾಯಿ 'ಮಿಠಾಯಿ' ನೋ.

ಮಿಟಿಕಿಸು 'ಮಿಡುಕಿಸು' ನೋ.

ಮಿಟಿಮಿಟಿ (ನಾ). (ಒಂದೇ ಸಮನೆ ನೋಡುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ.

ಮಿಟಿಮಿಟಿ ಕೋಡು = ಎವೆ ಮಿಟುಕಿಸದೆ ನೋಡು : ಮಿಕಿಮಿಕಿ ನೋಡು: ನನ್ನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಆಕೆ ನನ್ನ ಕಡೆ ಮಿಟಿಮಿಟಿ ನೋಡತೊಡಗಿದಳು (ಪಪಾ. ೦೫೭). **ಮಿಟಿಮಿಟಿಸ್ವರ್ಗ** = ಎವೆಯಿಕ್ಕದೆ ಪರಸ್ಪರ ಸುಮ್ಮನೆ ನೋಡುತ್ತಿರುವ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ವರ್ಗ: ಯಾವ ಆಕರ್ಷಣೆ ಅಥವಾ ಸುಖವೂ ಇಲ್ಲದ ಸ್ವರ್ಗ : ಮಾಜುಜಿಯಿಲ್ಲ ವಜ್ಜನಮಿನುಲ್ಲ ಕಿರ್ಪುರವೀಳೆಯಗೊಳಿಲ್ಲ ಅರೊಂಗಣಿಯಿಲ್ಲದಾ ಮಿಟಿ ವಿಂಟಿ ಸಗ್ಗದಾ ತನ್ನಿಯರಿಗೆಳಸುವರೆ (ಪಲಾಂ. ೩೪-೩೬). **ಮಿಟಿಮಿಟಿಸ್ವರ್ಗ** = ಮಿಟಿಮಿಟಿಸಗ್ಗ : "ಮಿಟಿಮಿಟಿಸ್ವರ್ಗ―ವೆರಗುಂ ಸುಖವಿಲ್ಲದ ಸ್ವರ್ಗ. ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದ ಸ್ವರ್ಗ" (ಕಾಪೋ. ೩೦); ಅವು ಪತ್ತೆಯಾಗಿ ಕೈಗೆ ಮರಳುವ ತವಕ ಲಂಡನ್ನಿನ ಹೋಟೆಲುಕೋಣೆಯ ಮಿಟಿಮಿಟಿಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ದಾದರೂ ಸಾಧ್ಯವೆ ? (ಪಂಟಿಮು. ೦೦೪).

ಮಿಟಿಲ 'ಮಿಟಲಿ' ನೋ.

ಮಿಟಿಲಿ 'ಮಿಟಲಿ' ನೋ.

ಮಿಟಿಲೆ 'ಮಿಟಲಿ' ನೋ.

ಮಿಟಿಸಿಕಿಸು 'ಮಿಡುಕಿಸು' ನೋ.

ಮಿಟುಕು$_1$ 'ಮಿಡಿಕು$_1$' ನೋ.

ಮಿಟುಕು$_2$ 'ಮಿಡುಕು$_2$' ನೋ.

ಮಿಟುಣಿ 'ಮಿಟಲಿ' ನೋ.

ಮಿಟ್ಟನೆ (ಅ). ಅತಿಯಾಗಿ, ಅಧಿಕವಾಗಿ ಎಂಬರ್ಥದ ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಪೊಸಪಿತಪ್ಪಿಯಂತೆ ಮಹಿಯೊ ಮಿಟ್ಟನೆ ಪಜ್ಜೌನ ! (ಪಪ್ಕ. ೨೨-೦೪೦).

ಮಿಟ್ಟನೆ ಮಿಡುಕು = ೧. ಬಹಳವಾಗಿ ದುಃಖಿಪಡು,―ಸಂಕಟ ಪಡು : "ಮಿಟ್ಟನೆ ಮಿಡುಕಿತೆನಲಬಲು" (ಕ್ಕಾಪಾಂ. ೬೦); ಸೌಂದರನ ಕಾಣದೆ ಬಳಲ್ದಳಲ್ದೆಯ್ದು ಮಿಟ್ಟನೆ ಮಿಡುಕಲೊಡನೆ ಬಂಮು (ಕ್ಕಾಂಪಪ್ಪ. ೦೪ ೦೩) : ತನ್ನರೆಯೊಡಲಂ ಕಡುಪಿಂ ಸುಡೆ ಏಯ ಮಿಟ್ಟನೆ ಮಿಡುಕುತೆ ಬಾಯ್ವಿಡುತೆ ನೃಪತಿ ಸಿತಿಮಿಡಿಗೊಂಡಂ (ಕ್ಕಸಂ. ೭೪-೧೨). ೨. ಸ್ವಲ್ಪ ವಾದರೂ ಅಲುಗಾಡು : ಮಿಸುಕಾಡು : ಚಿತ್ರಪಿ ರೂಪಿಸಂತೆ ಮಿಟ್ಟನೆ ಮಿಡುಕದೆ ನಿಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೦-೩೦); ದಿಟ್ಟ ದಿಪಪುಪ್ಪ ಘಟಪಟಿ ಮಿಟ್ಟನೆ ಮಿಡುಕದೆ ಬಿಟ್ಟಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟುದು ಭಯದಿಂ (ಶಂಚಾಂ. ೬-೩೬) ; ಜಟ್ಟಿಗಳಂಕ ದಾಳುಗಳಿದ್ದರಲ್ಲಿ ಮಿಟ್ಟನೆ ಮಿಡುಕದೆ ನಿಂದು (ಪಪಾ. ೦-೬೮). **ಮಿಟ್ಟನೆ ಮಿಸುಕು** = ಮಿಟ್ಟನೆ ಮಿಡುಕು ೨ : ಕಟುಪಟುಪ್ರಬಲಸಾಹಸಿಕರಪ್ಪ ವೀರಭಟರೆಲ್ಲಂ ನಟ್ಟಂತೆ ಮಿಟ್ಟನೆ ಮಿಸುಕದಿರೆ ನೆಟ್ಟನೆ ಕಂಡು (ಪಾಂಡಿಶ್ಯ. ೦-೦೦೩ ಪ). [ಮಿಟ್ + ― ಅನ್ಸಿ$_1$]

ಮಿಟ್ಟಲಿ 'ಮಿಟಲಿ' ನೋ.

ಮಿಟ್ಟೆ 'ಮಿಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಮಿಟ್ಟೆಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ : ಮಿಟ್ಟಿಗೆ ಮಾಣಿ ಒಯಿನಿದ್ದರು. ಒಲು ರುಚಿಯಾಗಿತ್ತು (ಪಪೋಂ. ೭೭). [?]

ಮಿಟ್ಟೆಯಂಬು 'ಮಿಟ್ಟೆಯಂಬು' ನೋ.

ಮಿಟ್ಟೆಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮಿಟ್ಟೆಸೆ ಆ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಸಾಲೆ ಎಲೆಸ ಆ ಸಾಸಿರ್ವಗ್ಗುರ್ಂ ಸಾಲೆ ದ್ಯಾಟ್ಟಗುಪ್ಪೆ ಸಾಸಿರ್ವಗ್ಗುರ್ಂ ಸಾಲೆ ಆಚನ್ನ ತಾರಕಂ (ಎಳ. VII, ಕಾಂ. ೫೩ (೨)―೦೦: ಸು. ೧೦೧೯). [?]

ಮಿಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಚಿವುಟು : ಮಿಡಿ : ಆನೆಯೇನಿ ಕಜತಮು ಮಿಟ್ಟವ (ತುಂಗಸ. ೬೨-೨೫). 'ಮಿಡಿ' ಪರಾ.

[ದೇ.-ತ ತಮಿ. ಮಿಣ್ಣು=ತಳ್ಳು; ತೆಲು. ಮಿಟ್ಟು]

ಮಿಟ್ಟು$_2$ (ನಾ)- [ಸಂಗೀತ] ಮೃದಂಗದ ಬಲಮುಖದಲ್ಲಿರುವ ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ತೋರುಬೆರಳಿನಿಂದ ಹೊಡೆಯುವ ಪೆಟ್ಟು : ನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿಅಪ್ಪಾ ಅವರು . . . ಹೊಸದಾಗಿ ಮೃದಂಗ ವಸ್ನೊಂದನ್ನು ಮಾಡಿ ತಂದಾಗ, ಅದನ್ನು ಕೊಂಚಕಾಲ ನುಡಿಸಿ ಅದರ ಮಿಟ್ಟು, ಚಾಪು ಮತ್ತು ಟೊಪ್ಪಿ, ನಾದಗಳನ್ನು ಸರಿಮಾಡಿಯೇ ಎಂದು ಪರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಹಂಗಣ. ೦೦೦). [<ಮಿಡಿ$_1$]

ಮಿಟ್ಟುಲಿ 'ಮಿಟಲಿ' ನೋ.

ಮಿಟ್ಟೆ$_1$, **ಮಿಂಟೆ**$_1$, **ಮಿಟ್ಟೆ**, **ಮಿಣ್ಣೆ**. **ಮಿಂಟೆ** (ನಾ). ೧. ಎತ್ತರವಾದ ಭೂಮಿ ; ದಿಣ್ಣೆ ; ದಿಬ್ಬ: ತೆವರು : "ಬಿಂಗೆ ಮಿಂಣ್ಣೆ ಮಿಟ್ಟೆಯದ್ದು" (ಕಾಹಂ. ೨೪೮); ಜಲವೆಲ್ಲ ಹರಿಮಯು ಶಿಲೆಯಿಲ್ಲ ಶಿವಪಯು ಮುಳಲು ಮಿಟ್ಟೆಗಳೆಲ್ಲ ಮಂಜಿಮು ಮಯವು(ಕೂಂಪ.೬-೪೦-೩);ಹೋಣೆಯ ಪ್ರದೇಶ ಹೂರ್ವಾಗಿಯೆಲ್ಲ ಕಪಿಯಲ್ಲಿ ತೆರೆಯಂಥ ತಗ್ಗು ಮಿಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು (ಕಾಗ. ೪೩೪); ರಥ ಬರುವ ರಥಕ್ಕೆ ಗುಂಡುಕಲ್ಲು ತಗ್ಗು ಮಿಟ್ಟೆ ಗಿಡ ಸಾಪಾಗಿ ಕುಂಬಾರನ ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗಲು ಭೂಮಿ (ಕಾಗಾಗ. ೨೪೪). ೨. ಮಿಂಣ್ಣೆಯ ಪುಮ್ಮೆದ್ದೆ : ಹೆಂಟೆ : ಕಾಮದೇವನಮ್ಮಾವಿಸ ಸನೆಯ[ನ]ಂಬುಗಳುಮ್ಮನಪಜಿ ಬಿಲ್ಮಿದಿಯನೆ ಮಿಟ್ಟೆ[ಯುಮಂ] ಮಾಡಿ ತನ್ನನೇಸಾಡಿ ಕಾಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೦೨ ಪ); ತೊಟ್ಟನೆ ಕಲ್ಲಂ ತಾಗಿದ ಮಿಟ್ಟೆಯವೋಲ್ಕಗುಬ್ಬಂ (ಸಪುಂಕ. ೪-೩೨); ನಮ್ಮ ಕೂಡಲ ಸಂಗನ ಶರಣರ ಕಂಡುದಾಪೀನವ ಮಾಡಿದರೆ ಕಲ್ಲು ತಾಗಿದ ಮಿಟ್ಟೆ[ಪಾಣಾಂ. ಮಿಂಟೆ] ಯಂತಪ್ಪರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೦೯೪); ಬಟ್ಟ ಕಣ್ಣಿಗಳ್ ಕಲ್ಲು ತಾಗಿ ಮರಳುತ್ಕಿರ್ಪ ಮಿಟ್ಟೆಯುಂತಾದವು (ಕಬಪು. ೪೪-೦೭). ೩. ಉರುಳೆ ; ಗುಂಡು : ಉರ್ವಿಪ್ಪಲನ ಪುರ್ವಾರಲ ಮಿಟ್ಟೆ [ಪಾಣಾಂ. ಮಿಂಟೆ]ಗಳ ಜಂಗುಳಿಯಂತೆ ಪೆಜ್ಜಿವ ಬಣ್ಣೊನೆಯ ಪಳೆದಿರ್ದವಕೆಯ ಪುರದ ಪಾಲ್ಮರು ಕಣ್ಮೊಳಿಪವೇನ ಬ್ಗೆನ್ನೆಸನು (ಕಾಬಾಸಾಂ. ೩-೨೬). ೪. ಬಾಣಿಯಂತೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿಟ್ಟು ಹೊಡೆಯುವ ಗುಂಡುಕಲ್ಲು ; ಕವಣೆ : [ಕೂರಂಬಿನ ಕವಲಂಬಿನ] ಪಾಜುಂಬಳೆಯ ಕಕ್ಕಡಯ [ಮಿಟ್ಟೆಯು] ಮೊಟ್ಟೆ ಸರಲ ಬಲ್ಲಿಯಂ

ಸುರಿಯೆ (ರಕ್ಷೋಭ್ಯ. ೧೩-೦೨೪); ಬೇಸಿಸ ಕಟ್ಟೆ . . . ನಾನಾವಿಧೆ ಪಾಪದಂಚ್ಚಮ್ಮಗವಂ ಕೆಡೆಯೆಂಬ್ಬುದ ಮಿಟ್ಟೆ . . . ವಿಸಿ ರಂಜಿಪುವಲ್ಲೆ (ಪಚಕು. ೦೪-೪); ಪೊಡವಿಪತಿ ಚಕ್ಕಂದು ವಿಂಟ್ಟೆಯಿ ಹೊಡೆಯೆ ನಡುಗ ದಲಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದೆನು (ಕ್ಷೀಚಾ. ೬-೦೦); ಬಿಡುವಲೆ ಸೊಕ್ಕು ಮರ್ದು ಪದವಿಲ್ಲ ದಿವಿಲ್ಲೆಲೆಯಂಬು ವಿಟ್ಟೆ [ಪಾಣಿ.ಶಿ. ಟ್ಟ] . . . ಎನಿಬ್ಬಂ ಪಿಡಿದು ಬೇಂಟೆಗೆ ಸಂದ ವುಳಿಂದರೆಯ್ದಿದರ್ (ರಾಚಣಿ. ೩-೩೪). ಶಿ. ಪೊಗ್ಗು; ಮುಂಗುಳ್ದು: ಹೂವಿನ ವಿಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹೂವಾಗಿಸಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಮಂದಿವರಳನ್ನು ಬೇಗ ತಾಯಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಜಾಕ್ಕ. ೦೩). ೬. ನೆಲ; ಭೂಮಿ (?) : ಅರಸ ಕುಮಾರನಂ ಪಡೆದ ಭಂಗಿಯವೇವರ್ಗೊಳ್ವೆನೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲರ ತಱಸಲ್ಲು ವಿಟ್ಟೆಯೆಸಳೆ ತಾಂ ಪಡೆದೆಂತೆ ಸುವಿಪ್ರಸೂತಿಯೊಪ್ಪಿರೆ ಪಡೆವಳ್ (ಸಿಪ್ರಸು. ೬-೩೪).

ವಿಂಟ್ಟೆ : ೨. ವಿವಾಹಂ . . . ಕಲ್ಲಂ ತಾಗಿದ ವಿಂಟೆ [ಪಾಣಿ. ಬ್ಟೆ] ಯಂತ ಬೆಟ್ಟವಂ ಪಳಂಚದ ಭೃತ್ರದಂತೆ ಪಿಜಸಾರ್ದು ನಿಂದು (ರಕ್ಷೋಭ. ೦-೮೫ ಪ); ಈ ಕವಟವಂ ಮಾಡಿ ಬಳಿಕಿನ್ನ ಮಗಳ ನಾನೇ ಕೊಂದೆನೇ ತೆಱು ಕಲ್ಲನೆಚ್ಚಾ ವಿಂ[ಪಾಣಿ. ಮಿಂ]ಟೆಯಾ ಕರ್ತವ್ಯವೇ ತಾಗಿದಂತಾಯಿತು (ಶಮ್ಮಕಾ. ೬-೨೯); ಮಲ್ಲರ ಮಲ್ಲನ ಮೈದೊಳವನ ಮುಷ್ಟಿ ಕಲ್ಲ ತಾಗಿದ ವಿಂಟೆಯಾಯ್ತು (ಪೀಚಪು. ೦೩-೦೦೬). ಶಿ. ಸೊನ್ನೆಯ ವಿಂಟೆ ಮಿಸುನಿಗರಡಗೆಯಂತೆ ಚನ್ನೆಯ ಕುಚಿಗಳೊಪ್ಪಿದವು (ಕ್ರಚಾಪು. ೬-೩೭) ; ಆ ಮುನಿಪತಿಯ ಪರಡುಗಳಿಸಿದವಾ ಸೋಮಧರಾರಿಯ ನಿಸುವ ಹೇಮದ ವಿಂಟೆಗಳಂತಾ ನೃಪತಿಗೆ (ಶಾಮಾ. ೪-೦೨೩); ಚಿನ್ನಪ ಚಿಕ್ಕ ವಿಂಟೆಯಂ ಪೋಲ್ವ ಮೊಲೆಗಳ ಸಮ್ಮತ ಪೊರಮಾರುಗಳ ಚಿನ್ನೆಯರರಸಿ ಪದ್ಮಶ್ರೀನಂದೆಯು ಬೆನ್ನನೊದೆದು ಪುಟ್ಟಿದಳು (ಜಗಚಿ. ೦೪-೭೨). ೪. "ಶರಮುಂದಿ ವಿಂಟೆ [ಪಾಣಿ. ನೇಮಿ] ಯಮ್ಮಂ" (ಪಂಗಡಾ. ೪೭-೪೩); ಸುರಿದನು ಸರಳ ಸಾರಪ್ರಸಲಗರ್ಭದ ಬಾಯ ಧಾರೆಗಳಿನಿಲಗರ್ಭದ ಗಜಿಗಳಶನಿಯ ಗರ್ಭವಿಂಟೆಗಳ್ (ಕುಪ್ಪಾಪ. ೪-೪೩); ಜೋಳೆಗಳ ವಿಂಟೆ [ಪಾಣಿ. ವಿಟ್ಟೆ-ವಿಾಟೆ]ಗಳ ದೇಹದ ಸಾಳುಪನ ಗಳಿಯುಂಟುಗಳ ಶಿರಾಳಿ ಬಂದಮು ಪರ್ಣಾವಿಗೆ ಸೂರ್ಯವಂಶವಸ (ಕೊರಾ. ೪-೪-೪); ತಾವರೆಗಾವೊಳಾಗಿಸಿದ ಬಿಲ್ಲಿ . . . ಳ್ಳಂಗಾವಳಿಯೆಂಬು ವಿಂಟೆವಿಡಿದಂಟಿಸಿ ಗೆಂಟಿನೊಳಿಟ್ಟು ಪಾಟಿಪಿಸ್ ತೀವಿದ ಕೀರಮಂದರಿಯೆಸಲ್ಲಿಯು ಪಾವುರಿಯನಿರ್ಕಂತರಂ (ರಾಚಣಿ. ೨-೦೭)- ವಿಟ್ಟೆ : ೧. ತಗ್ಗು ವಿಟ್ಟೆಗಳನ್ನರಿಯದೆ ಬೀಳುತೇಳುತ್ತ. ಜಲೆಗೆದರಿ ಬಾಯಿ ಬಿಮ್ಮೆತ್ತ ಮೈಕೊಂಬೆಚ್ಚರಿಲ್ಲದೆ ಅಂಬಿಕಾಭವವಮನ್ನು ಸಮಿಾಪಿಸಿದ (ಶಿವಾಕ. ೦೩೦). ೨. "ವಿಟ್ಟೆಯೆ ವಿಣ್ಣೆಯುಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಂ. ೨೩೦); ಬಾಣಗಳ ನಾರಸಿಂಹನ ಮೇಲೆ ಬಿಡಲು ಕಲ್ಲ ತಾಗಿದ ವಿಟ್ಟೆಯಂತೆ ಹಾಱಿ ಹೋಗಲು (ಕೃದಚ. I, ೦೦೦). ೩. ಉನ್ನತಫಲಗಳೊಂದಾಗುದಿಸಿವೆಯೆನುತಿವಸು ಜಟ್ಟಿಯ ವಿಧದಿ ಇನದುಂಡಲಕೆ ವಿಟ್ಟೆಯ ವಿಡಿದೊಲ್ದೆದಿನು (ಶಾಕೃಚ. ೩೦-೨೬). ೪. ಕಾವುನ ಕಯ್ಯ ವಿಟ್ಟೆ [ಪಾಣಿ. ಟ್ಟೆ] ಗಳೊ ಕತ್ತುರಿಗಳೂ ಕಾಸಿತವೊಗದೊಡ್ಡಗಳೂ (ಪಾಗಸ. ೦-೦೦೮); ಸಿಂಗಾತಿವಿಲ್ಲಿನ ಗುಱಿಯು ವಿಟ್ಟೆಯಂತೆಸುತ ಬಂದನು ತರಹರದಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ವಿನ್ನನು ಪೋಲ್ವೆ ತವಕದಲಿ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೨೮-೬). ೫. ಹಳ್ಳಿಗರಿಗೆ ಪ್ರಣಯ ಬರುವುದು ಚಿಗಿತ ಮಾವಾರೆಕ್ಕೆ ವಿಟ್ಟೆ ಕೂತಂತೆ (ಕಸ್ಮಕಾ. ೦೦೫). **ವಿಂಗ್ಣೆ** : ೧. "ವಿಗೆ ವಿಂಗ್ಣೆ ವಿಟ್ಟೆಯಂದು" (ಕಾಕಂ. ೨೫೮); ೨. "ವಿಟ್ಟೆಯೆ ವಿಣ್ಣೆಯುಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಂ. ೨೩೦) ; ಪದನಸುತ ಕಂಡಾಗ್ರಹಿಸಿ ಮೇಲೆ ಗವಿಸಿದನು ಕುಧರಪನು ಖಿಲನವಯವದ ಸೋಂಕಿನಲೊಡದುದೆಚಲಕೆ ವಿಡಿದ ವಿಂಗ್ಣೆಯೊಲು (ಆಪಂಡಾ. ೬-೪-೬೬). ೩. ಹೊಳಪಿರುವ ದುಂಡಗಾದ ಸಣ್ಣ ವಿಂಗ್ಣೆಯನ್ನು ನೀನು ನೋಡಿದರೆ ಅದು ನಿನಗೆ ವಿನಾದನೊಂದು ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲವೆ? (ಪುತಂಒ. ೩). **ವಿಾಂಟೆ** : ೨. ಕಲ್ಲಂ ತಾಗಿದ ವಿಾಂಟೆಯಂತೆ ಮುಟ್ಟುಗೆಟ್ಟು (ರಕ್ಷೋಭ್ಯ. ೦೦-೦೩೬); ಸೂಂಕಿ ಮಗುಚಲ್ ಕಲ್ಲನಿರದಿಚ್ಚ ವಿಾಂಟೆ ಮಗುಚಿದ ತೆಱಂಬಿನವಮಿದಾಗಸಪಲ್ಲಿ ತಿಱ್ಱೆನುತೆ (ಸಪ್ಕಳಿ. ೦೦-೩೪). ೩. ಕಳಮಯು ಕವಿರ ವಿಾಸಲ ಕಂಪಸಾಣಲೆಂದಸ ಶಿಶುಗಳು ಕೊಸೆಯೇಱಿ ಪೋಳಿದವು ಪೂಗಣೆಯಾನ ಪಸುರ್ಗಾವಿಸ ತೊರಪ ನೀಲದ "ವಿಾಂಟೆ[ಪಾಣಿ. ವಿಂಟೆ, ವಿಾಂಟೆ]ಯಂತೆ (ಕ್ರಚಾಂ. ೦-೩೦); ಮಕರಾಂಕಮಂಬಿತೆ ಪೊಂಗಣೆಗಳಿಗ್ಗಿ ಮೌಕ್ತಿಕ ವಿಾಂಟೆಯು ಸಾರ್ದಿಯಂತೆ ಸವಿಚಕ್ರದಲಕದಿಂ ಬೆಳ್ಳುಳಿಪ್ಪಿರ್ದು ಪಾಯಕನಂಪ್ಕ್ರಿಯುಗಳವಲ್ಲವದಿ (ಪೀಚಪ. ೨೩-೦೪). ೪. ಎಮ್ಮಯ್ಯಂ ಮೇಲ್ದಂತೆ ನೆಗಟ್ವೆನೆಂದು ಕಿಱಿದು ಬಿಲ್ಲುಂ ವಿಾಂಟೆಯುಮಂ ಕೊಂಡು ಪೋಗಿ ಪಚ್ಚವಡದಿ ಗುಟ್ಟಿದುಂ ನೋಟ್ಟನ್ನೆಗಂ ಕರಿಯ ಪಿರಿಯ ತಲೆಯ ನಡಿಯ ಪುಱಿ ನೆಗಮ ತೋಱಿದೊಡೆ ವಿಾಂಟೆ[ಪಾಣಿ. ವಿಟ್ಟೆ]ಯಂ ತೊಟ್ಟು ತೆಗೆದನುವಾಗಳ್ (ಕವಪಂ. ೦೪೯-೩೦ ಪ) ; ಬಲಕೊಂಬುತ್ತ ಸಾವಿರ ಕೋಲು ವಿಾಂಟೆಯು ಕವಲುಗಣ್ ಹನ್ನೆರಡುಸಾವಿರವು . . . ಅಱು ಬಂಡಿಯ ಲೆಕ್ಕವಿದೆ (ಶಾಬ್ಧಕ. ೦೬-೨೨) ; ಗೋಪುರಪ್ರಾಕಾರದುಱುವ ವಿಮಾನಂಗಳೊಳ್ ನೆಲಸಿರ್ಪ ಕಿಱುದಱ್ಕಿಗಳನೂದಿ ವಿಾಂಟೆಗಳಿಂದಿಟ್ಟು ಕೆಡಪಿ . . . ತಂತಮ್ಮೆ ಸತಿಸುತಪ್ರತರೊಡವೆರಸುಣ್ಬರ್ (ಪಪಪಂ. ೬-೦೦).

ವಿಟ್ಟೆಗೊಂಡ ಚಿಟ್ಟೆ, ವಿಟ್ಟೆಕೊಂಡ ಚಿಟ್ಟೆ = ಮಜ್ಜಿನ ಹೆಂಟೆಯು ಹೊಡೆತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಮಿಡಿತೆ : ಮುಸುಜ್ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಚಯಂಗಳ್ ಕೊಳೆ ಗಾಂಧರ್ವಾಲಂಗಳ್ ಕೆಡಿದುವು ವಿಟ್ಟೆಗೊಂಡ ಚಿಟ್ಟೆಯ ತೆಱದಿಂ (ಶಂಪಾ. ೬-೪೬) ; ಬೆನ್ನನಟ್ಟಿ ನಟ್ಟ ಜಟ್ಟಿಗೆಯಿಂ ವಿಟ್ಟೆಗೊಂಡ ಚಿಟ್ಟೆ [ಪಾಣಿ. ಬಿಟ್ಟೆ]ಯಂತೆಯುಂ ಒಡಗೊಂಡ ಪೊಲದಂತೆಯಿಂ ತಲೆಕೆಟ್ಟಾಗಿ ಬಿದ್ದರ್ (ಶಾಂಪಿಪು. ೪-೩೦ ಪ) : ತದ್ವಲಯಂ ನಿರ್ಭರಕೋಪಂ ಪದಿರ್ದೊರ್ದೆಯಲ್ ಧರೆಯೊಳವಂ ವಿಟ್ಟೆ ಕೊಂಡ ಚಿಟ್ಟೆಯೊಲಿರ್ದಂ (ಪಂಪಪು. ೦೦-೦೩೩). **ವಿಟ್ಟೆಯ ಭಂಡ, ವಿಟ್ಟೆಯ ಭಂಡ** = ಬೂಟಾಟಿಕೆಗಾಗಿ ಪೃತ್ತಿಕೆಯು ನ್ನಾಗಲಿ ವಿಭೂತಿಯನ್ನಾಗಲಿ ಧರಿಸಿರುವ ಲಜ್ಜೆಗೇಡಿ : ಸಕಲೇಂದ್ರಿಯು ದೊಳಗಿರ್ದ ಮನ್ಮಥಸಜಿದೆನೆಂಬ ವಿಟ್ಟೆಯು ಭಂಡರಸೊಪ್ಪ ವಿಣಾಂಕಧರ ಸೋಮೇಶ್ವರಲಿಂಗವ (ಸಕಪ. ೨. ೭೦-೩೭) : ತನ್ನ ಇಷ್ಟಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ದಾಸೋಹವ ಮಾಡುಲಜಾಯದೆ ಹಲವು ಬಯಸಿಕೆಯು ಬಯಸುವ ವಿಟ್ಟ [ಪಾಣಿ. ಟ್ಟೆ]ಯು ಭಂಡರನೆಸ್ಸತ್ತ ಹೋಜದಿರಯ್ಯಾ ಕೂಡಲಚನ್ನಸಂಗಮ ದೇವಾ (ಶಪ್ಪವ.ಕ. ೦೧೬-೩೨೯) : ಅಜ್ಜವಿಧಾರ್ಜನೆ ಪೋಡಪೋಪಚಾರವ ಮಾಡುವ ವಿಟ್ಟೆಯ ಭಂಡರ ಕಂಡು ನಾಚಿತ್ತೆನ್ನ ಮನವೆ (ಶಪಾಕ. ೬-೨೮)- [ದೇ.ಕ ತವಿ. ಮೆಟ್ಟು ; ಮಲ. ವಿಟ್ಟಾಲ್ ; ತುಳು. ವಿಟ್ಟೆ, ಮುಟ್ಟೆ ; ತೆಲು. ವಿಟ್ಟ, ಪುಟ್ಟ]

ವಿಟ್ಟೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ಎತ್ತರವಾದ ಕಲ್ಲು : ಉನ್ನತವಾದ ಶಿಲೆ : ಕುಂಭಿನಿಯಂ ಹಿಮ್ಮಾಚಿಲದ ನೆರೆಯಲ್ಲಿನಿಪ ದೊಡ್ಡದಾದ ವಿಟ್ಟೆಗಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದಳು (ಕ್ರಚಾಪ. ೦೦೭). [ವಿಟ್ಟೆ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್ಕ್)]

ವಿಟ್ಟೆದುಱು (ಕ್ರಿ). ಕವಣೆಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸು : ಅವನೆಲ್ಲರಮೆಸವ ಅವ ಮಮ್ಮ ಕಂಡಡೆ ಬೆಟ್ಟನ್ನ ವಿಟ್ಟೆದುಱ ಸಳೇಶ್ವರದೇವನಜಿಯಪ ನಿರ್ಭಾಗ್ಯರನೆನೆವಾ (ಸಳೇ. I]. ೫೪೬-೦೩೭೦).

[ವಿಟ್ಟೆ + ತುಱು, (< ತೊಱು)]

ವಿಟ್ಟೆನೆಲ (ನಾ). ಎತ್ತರವಾದ ಭೂಮಿ ; ತೆವರು : (ಕ).

[ವಿಟ್ಟೆ + ನೆಲ]

ವಿಟ್ಟೆಯಂಬು, ವಿಂಟೆಯಂಬು, ವಿಟ್ಟೆಯುಱು (ನಾ). ಗುಂಡು ನೆಲು ಕಲ್ಲಿಟ್ಟು ಬಾಣದಂತೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ : ಬಾಲರೆಸುಗೆಯು ವಿಟ್ಟೆ[ಪಾಣಿ. ವಿಂಟೆ]ಯಂಬಿಗೆ ಸೋಲು

ಪುವೆ ಗಿರಿ (ಕಾಣ್ಮಡ್ರಿ. ೩-೨೭) ; ಬಿಟ್ಟನಬಿಲಭೋಗವನೆಂಬ ವ್ಯತಿನ ತೊಟ್ಟನೆಸುವೆನೆಂದು ಮುದನ ಮಿಟ್ಟೆಯಂಬುಗಳ ಮಾಡಿಸಿದಂತೆ ಬನದೊಳು ಬಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆಗಳೊಪ್ಪಿಹವು (೦೦೫. ೩-೧೦). ಮಿಂಚಿಯಂಬುಃ ಧರಧರದ ಸಬಳಗಳ ಮಿಂಟಿಯಂಬನು ತಮ್ಮ ದೇಹದಲಿ ಧರಿಸಿ (ಹರಿಶ. ೦೦-೩೯). **ಮಿಟ್ಟಯಂಬು** : ಹುಳ್ಳಂಬುಗಳು ಸಾವಿರದೇಳ್ನೂರು ಒಂಬತ್ತುಸಾವಿರ ಮಿಟ್ಟೆ [ಪಾಣಾಂ. ಮಿಂಟಿ]ಯಂಬುಗಳು (ಕೃಪಪ. ೭. ೫೩).

[ಮಿಟ್ಟೆ + ಅಂಬು]

ಮಿಟ್ಟೆವರಹ (ನಾ)· ನಾಲ್ಕುರೂಪಾಯಿಗಳಷ್ಟು ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ : (೬) [← ತೆಲು. ಮಿಟ್ಟವರಹಾ]

ಮಿಟ್ಟಾದಾರ (ನಾ.) ಒಂದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಉಪವಿಭಾಗದ ಅಧಿಕಾರಿ : ' ಮಿಟ್ಟಾದಾರಿ ' ಪರಾ.

[←ಹಿಂ. ಮಿಟ್ಟಾದಾರ್· / ತಮಿ. ಮಿಟ್ಟಾತಾರ್]

ಮಿಟ್ಟಾದಾರಿ (ನಾ) . ಮಿಟ್ಟಾದಾರನ ಅಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಪ್ರದೇಶ : ಮದರಾಸಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಶಿವಗಂಗೆ, ರಾಮನಾಡು, ಪುದಿಕೋಟೆ, ಮಂಕಟಗಿರಿ ಇವೂ ಕೆಲವು ಮಿಟ್ಟಾದಾರಿಗಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಉಳಿದೇ ಇವೆ (ಪಾಳಾ. ೦೬). [←ಹಿಂ. ಮಿಟ್ಟಾದಾರೀ. /ತಮಿ. ಮಿಟ್ಟಾತಾರಿ]

ಮಿಟ್ಟಾವು (ನಾ). ಒಬ್ಬನ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಆಡಳಿತದ ಪ್ರದೇಶ : ಮೈಸೂರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ೪೪ ಲಕ್ಷ ವರಹಾಕ್ಕೆ ಮಿಟ್ಟಾವಾಗಿ ಕೊಡಿಸ ದೇಕೆಂದು ದಾಸಪ್ಪಾಜಿಯು ಇನ್ನೊಂದು ಸಲಹೆಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದ್ದನಂತೆ (ಕುರಾಕ. ೧೧). [← ಹಿಂ. ಮಿಟ್ಟಾ· /ತಮಿ. ಮಿಟ್ಟಾ]

ಮಿಟ್ಟಿ 'ಮಿಟಲಿ' ನೋ·

ಮಿಟ್ಟೆ 'ಮಿಟಲಿ ' ನೋ·

ಮಿಠಾಯಿ, ಮಿಟಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ : ಎರಡು ರುಪಾಯಿ ಪೆಚ್ಚ ಮಾಡಿ ಮಿಠಾಯಿ ತಿಂದರೆ (ಹುಂಬಿಹಾ. ೩-೦೭೬) ; ಅವಲ್ಕ್ಕಿ, ಮಿಠಾಯಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಉಳಿದಿವೆ (ಗಾಚಿ. ೩). **ಮಿಟಾಯಿ** :'ಸಕ್ಕರೆ ಮಿಟಾಯಿ' ಪರಾ. [← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮಿಠಾಈ]

ಮಿಠಾಯಿಗಾರ (ಣಾ). ಸಿಹಿತಿಂಡಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು ಹಾಗೂ ಮಾರುವವನು : ಮಿಠಾಯಿಗಾರ ರಾಮು, ಜಲೇಬಿ, ಬಿಪ್ಪಾಸು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ (ಪಾಣಾಕ್ಕ. ೨೫೯).

[ಮಿಠಾಯಿ + — ಗಾರ (<—ಕಾಜ)]

ಮಿಠಾರಿ (ನಾ). ಬೆಡಗಿ ; ಸೊಗಸುಗಾತಿ : ನೀಟುದೋರುತ ಮಿಠಾರಿಯರೊಲಿಸುತ . . . ನರ್ತನದಾಟ ನೋಡಿಪರು ಕೋವಿದರು (ಪೌಂಚಾ. ೬-೦೦೦) ; ಚಿತ್ರನೇತ್ರಾತಿ ಮಿಠಾರಿಯನ್ನು ಊರ್ವಶಿಯೆಂದು ಪೇಳುವರು (ಪೌಗಂರಿ. ೧೬೯-೦೦). [← ತೆಲು. ಮಿಟಾರಿ]

ಮಿಠಾಲಕಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ ; ಅತಿಮಧುರೆ : "ಮಧುಕಂ- ಕ್ಲೀತಕ್ಕ್ಯಯಷ್ಟಿಮಧುಕಂ, ಮಧುಯಷ್ಟಿಕಾ — ೪ ಅತಿಮಧುರದ ಹೆಸರುಗಳು. ಯಷ್ಟಿಮಧುಕಃ - ಮಿಠಾಲಕಡಿ" (ಕಾಮ್ಯ. ೦೩೬). [← ಹಿಂ. ಮಿಠೀಲಕಡೀ]

ಮಿಡ, ಮುರುಡ್ಡ (ನಾ). ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ : "ಎಳೆದೇರ ಗೂರಪನ್ಯೆಯೊಗ . . . ಮಿಡ ತಿಸುರಿ . . . ತಿಸುರಂ ದೇಸಿಗಂ" (ಕ್ಷಸಾಂ. ೩) : ಒಡೆಯಂ ಕಣ್ಣಿಯಂ ಮಿಡಂ ತಿಸ್ಸಲ . . . ಮುಜುಕಂಬೊತ್ತೋವುಗೆಮ್ಮಂ ಕರಂ (ಪಾಣಾಕ್ಕ. ೨-೦೬-೩೩). 'ಮಿಡಪ್ಪಿ' ಪರಾ. **ಮುರುಡ್ಡ** : 'ಮುರುಡ ಸುತ'· 'ಮುರುಡೀಶ್ವರ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಮೃಡ]

ಮಿಡಪ 'ಮಿಡತೆ' ನೋ.

ಮಿಡಪೆ 'ಮಿಡತೆ' ನೋ.

ಮಿಡಪ್ಪಿ (ನಾ)·ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ: ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ: ತಾಪುರುವ ವಿಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆಂ ಸಲೆ ಗುಜಿಕಡು ಗಜ ಬೂದಿಯಂ ಮಿಡಪ್ಪಿಯ ಮಣಿಯುಂ (ಪಾರಾಶ್ಯ. ೨-೦೩-೪). [ಮಿಡ + ಅಪ್ಪಿ]

ಮಿಡತೆ. ಮಿಡಚಿ, ಮಿಡಪೆ. ಮಿಡಿಚು, ಮಿಡಿಚೆ. ಮಿಡಿತ್ತೆ. ಮಿಡುಚೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾರುವ ಹುಳು ; ಶಿವನ ಕುದುರೆ ; ಶಲಭ : " ಮಿಡತೆ—ಮಿಟಚಿ(ತಿ) " (ತೆಲ್ಕೋ. ೩೩) ; ಮಿಡತೆಹುಳುಗಳ ಗುಂಪಿನಂತೆ, ತನ್ನ ರಥವನ್ನು ಕುರಿತು ಬರುವ ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅರ್ಜುನನು . . . ತಡೆದನು (ದ್ರಾತಿ. ೩೩೩). **ಮಿಡಚಿ** : ೧. ಪೆಟ್ಟಿ ಅಥವಾ ಮಿಡಚಿ (ತೀಬಿ. ೬೩). **ಮಿಡಪೆ** : ೧. " ಮಿಡಚಿ (ಮಿಡತೆ)=ಸೂರ್ಯನ ಕುದುರೆಹುಳು " (ಪಾಪಕೋ. ೩೦). **ಮಿಡಿಚು** : ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಮೀನು ; ಸೀಗಡಿ ; ಸಲೆ ನೀರ್ಮಾನ್ಯಡಿಚಿಲ್ಲಮುಸ್ಮಮುಮಹಾ ತೀರ್ಥಂ ಶಿವಜ್ಞಾನಯೋಗೀಲಯದೈಕ್ಷಪರಾಯಣಂ (ಸಕಾ. ೨೬). **ಮಿಡಿಚೆ** : ೧. "ಪತಂಗಃ, ಶಲಭಃ —೨ ಪತಂಗದ ಹುಳುವಿನ ಪೆಸರುಗಳು. ಮಿಂಡಿಚಿಗೂ ಪೆಸರಾಗುವದು" (ಕರ್ನಾರಿ. ೦೬೨) ; ಮಿಡಿಚಿ(ತೆ) ಯಿರಿ(ಯೆಲೆ)ಯಿಂಚೆ ಮೃಗದಿಂ . . . ಕಡುವುದು ಫಲಮುಂ ಪರಿಪು (ಅಷ್ಟಪ್ರ. ೦೨-೦೩೯) ; ಬರಲೆ ಹುತ್ತಕ್ಕೆಯರಗಿಣಿ ಹರುವೆಯು ತೋಟಕ್ಕೆ ಮಿಡಿಚೆ ಕೋಗಿಲೆ ಹಲ್ಲಗ ಕುರುವೆ ನವನಾಗಸ್ಪಂಪಗೆ ಕುರುಮಂ ಸಲೆ ಜಾಣ ಖಿಳರಾಸ್ಥಾನಕ್ಕಂ (೦೬೩ಪ್ರ. ೩೭) . ೨. ಕಡುವುಳಗಳ್ಳನೊಂದು ತಿಳಿವಟ್ಟ ಲನಟ್ಟೆಟಿಯಲ್ಲೆ ಮೂಜುಸೂಟ್ ಮಿಂಡಿಮಿಂಡಿದರ್ದಮಂ ಕುಡಿದು ಚಟ್ಟಿಜಾಧಿಕ್ಕೆದ ಸಣ್ಣಮಿಂಗಳಂ ಮಿಡಿಚೆಗಳಂ ಕುಜಿಂತಿ (ಪಚಿಪ್ರ. ೫-೨೦೯). **ಮಿಡಿತೆ** : ೧. ಮಿಡಿತೆ ಹೆಗ್ಗಣ ಮೊದಲಾದ ದುಷ್ಟಜಂತುಗಳ ದಾಢಗಳು ತಪ್ಪಿ ಪೈರುಗಳು ಬೆಳೆಯುವವು (ಕೃವಾಕ. ೯೫) ; ಬಂತು ಉತ್ತರದಿಂದ ಹಕ್ಕಿರ ಹಳಿ ಮಿಡಿತೆದು ಹಾದಳಿ (ಕಂಮು. ೪೬-೦೦). ೩. ದೀಪಕ್ಕೆ ಮುತ್ತುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು ; ಪತಂಗ : ಕ್ರೋಧವಂಗೊಳಲಾತೆ ಕೆಂಪಡೆದ ಮಿಡಿತೆಯಂತಟ್ಟಟಿಸುತ (ಪಪಮು. ೦೦-೦೬). **ಮಿಡುಚೆ** : ೩. ಬೇಗದಿಂಳಗಣ ಮಿಡುಚೆ[ಪಾಣಾಂ· ಡಿಚೆ, ಡಾಚು]ಗಳ ತೆಜದಿ ವ್ಯಕ್ತ ಉರಿದೇ ಪೋಪಿರ್ಲ್ಲದೆ ಶಕ್ತವುಂಟೇ ನಿಲಲು (ಪಪಪು. ೫೬-೨೪).

[ದೇ·ತ ತಮಿ. ವಿಟ್ಟಿಲ್· ಕಾಳು. ವಿಟ್ಟಿಲ್· ಮಿಟ್ಟಿಲ್ : ತುಳು. ಮೊಂಟೆ ; ತೆಲು. ಮಿಡತ· ಮಿಡಂತ ; ಕೋಲಾ. ಮಿಟ್ಟೆ ; ಜಜ್ಞ. ಮಿಟಕ]

ಮಿಡಮಿಡ (ನಾ)· (ಅಧಿಕ್ಯ, ಅತಿಶಯತೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : 'ಮಿಡಮಿಡನೆ ' ಪರಾ. **ಮಿಡಮಿಡ ಮಿಡುಂಕು, ಮಿಡಮಿಡ ಮಿಡುಕು** = ಬಹಳ ಸಂಕಟ ಪಡು, — ಪೇಚಾಡು : ಓರೊರ್ವ ವಿರಹಾನಲಸ್ಸುಗಿವಿದಾಹದಿಂ ಕೆಂಪಡರೆ ಕಾಯ್ದುವೆನಿವ ಕೆಂದಾವರೆಯ ಪಾಸಿನೊಳ್ ಕೆಡೆದು ಮಿಡಮಿಡ ಮಿಡುಂಕುವದವಲಲ ಪೆರ್ಚಿಂ ಕಿಚ್ಚಿನೊಳ್ ಬಿದ್ದ ಕಿಡಿಯಾ ನೆನೆಯಿಸುವಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೪-೩೬ ಪ) ; ಮಿಡಮಿಡ ಮಿಡುಕುವಿನಂ ಬಡಿಯೊಳಿಕೊಡೆಯಿ ಪೊಡೆ ಪೆಡತಲೆಯಂ (ಪಣಾಶಾ. ೦೨೬-೬).

ಮಿಡಮಿಡನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ.

ಮಿಡಮಿಡನೆ ಮಿಡುಕು = ಬಹಳ ವ್ಯಥೆಪಡು.—ಸಂಕಟಗೊಳ್ಳು : ಪೂಜಿಮಾಡುವೆ ಭೂಪಾಲನಂ ಕುಡು . . . ಮಿಡ[ಪಾಣಾಂ· ಮಿಡು] ಮಿಡನೆ ಮಿಡುಕಿತ್ತು ಪೌರಜನವು (ಪವಣಾ. ೯-೩) : ಮಿಡಮಿಡನೆ ಮಿಡುಕುತವೆ . . . ಕಡುದುರಂತನಿವನೆಂದೆನುತ ತಲೆವೊಯೆಯು ಹೊಯ್ದುಳು (ಪಚಪು. ೨೨-೩೬). [ಮಿಡಮಿಡ + — ಅನ್ನೆ]

ಮಿಡಿ₁ (ಕ್ರಿ)· ೧. ಒಂದು ಬೆರಳಿನ ಹಿಡಿತದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಬೆರಳನ್ನು ವೇಗವಾಗಿ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿ ತಾಕಿಸು : " ಮಿಡಿ— ಅಂಗುಲಿಪ್ರಹರಣೇ (ಬೆರಳಿಂದ ಚಿಮ್ಮು), ಶಲಾಟುಫಲೇ ಚ ಕವಯಾಮಿ "

(ಕಬಾತಾ) ; ಮಿಡಿದೊಡೆ ತನಗ[ರ್ವ]ರಸಂ ಬಿಸುಪೆವು (ಪಂಚಾ. ೦-೩೩) ; ಮಿಡಿಯಲೊಡಂ ಸುರಿವುದು ರಸಮೆಡೆಯುಂಡುಗದಿಪ್ಪ ನುತಿಗೆ(ಕಡುಗೆನ್ನಿಸಿದ) ಪೋಲ್ . . . ಇಕ್ಷುವಾಟಿಗಳಿಸಿಗುಂ (ಭುಜಬಲ. ೦-೦೦೦) ; ಗಲ್ಲದನೊಡನೆ ಮಿಡಿಮೆ ಕಳಕಳಿನ್ನೆ ಅಳುತ್ತಿರಲು (ಶಾಕು. ೦೩-೦೩).೨. ಸಂತೋಷ, ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಆಹ್ವಾನ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಎರಡು ಬೆರಳುಂಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಶಬ್ದಮಾಡು : ಚಿಟಿಕೆ ಹಾಕು : ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನದೊಳ್ ಮಹೇಶ್ವರನುದಾರಮಹೇಶ್ವರನಪ್ಪುದನಱಿದು ಬೆರಲಂ ಮಿಡಿದು ಮುಗುಳ್ನಗೆ ನಕ್ಕು . . . ಮುನ್ನೀಂದ್ರುವ್ಯಂದಮಂ ಪೋಗಲ್ವೇೞ್ದು (ಸಂಕಣ. ೯-೦೬ ಪ) ; ಆರಸಂ ತಲೆಮಂ ತೂಗಿ ಬೆರಲಂ ಮಿಡಿದು ಲಲಿತಾಂಗನಂ ಬರಿಸಿ . . . ಇಂತೆಂದಂ (ಕಡಾರಾಮ್ಯ. ೫-೬೩) : ತಲೆಮಂ ತೂಗಿ ಬೆರಲ್ಗಳಿಂ ಮಿಡಿದು ಸದ್ವಿದ್ಯರ್ ಸಭಾಮಧ್ಯದೊಳ್ ಪಲುಬರ್ ಸತ್ಕವಿತ್ವ ತಕ್ಕಿನ ಪೆಸರ್ ಸಲ್ವಂತೆ ನೀಚಂಗೆ . . . ಸಲ್ವುದೇ (ವರ್ಧಮಾ. ೦-೮೪). ೩. ತಂತಿವಾದ್ಯವನ್ನು ಬೆರಳಿನಿಂದ ಮೀಟಿ ಬಾಜಿಸು, — ನುಡಿಸು : ದಾನವೆಂಬ ಬೀಣೆಯಂ ಮಿಡಿದವೊಲಾಗೆ ಗಾನದೊಳೊಪ್ಪಂಬಡೆ ಮೇನಕೆ ಮುಂದೆ ಪಾಡಿದಳ್ (ಪಂಚಾ. ೭-೮೪) ; ವಿಪಂಚಿಪೀಣೆಯಂ ಕೊಡು . . . ಮಿಡಿದು ನೋಡಿ ಮನಂಗೊಂಡು ಪ್ಯುದಮುದ್ಧುರಧ್ವನಿಗಳೊಳೆಸೆಯೆ ಬಾಜಿಸಿದೊಡೆ (ಗಿಂಚರಿ. ೨-೩೦ ಪ) ; ನಿನ್ನ ಜೀವವ ತಂತಿ ಮಿಡಿದೇವ (ಗಣ. ೦೦೦-೩)- ೪. ತರ್ಜನಿಯಿ ಹಿಡಿತದಿಂದ ಹೆಬ್ಬೆರಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತುವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಚಿಮ್ಮಿಸು, — ಎಗರಿಸು : ಕರಿಮುನೇಱು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಮಿಡಿದಡೆ ಕವಡೆ ಬಿಡೆ ಹಬ್ಬಿ ಪಾಱುವಿನಿತುವ್ವಕ್ಕೆ ಸುರಿದ ಹೊಸಹೊನ್ನ ರಾಶಿಯುನೀಯಬೇಹುದು (ಪಚಾ. ೦೦-೨೫) ; ಪಿಡಿವರ್ಗಾಡುಬಪಹ್ನಿಯಂ ಮಿಡಿವರಾದಿತ್ಯಂದು ಪಿಂಬಂಗಳ್ . . . ಮೃಡನ ಭಕ್ತರ್ ಬಲ್ಲಿದರ್ (ಣಾಪಸ. ೬-೦೦೬)- ೫. ಕಣ್ಣೀರನ್ನು (ಬೆರಳಿನಿಂದ) ಒರಸು : ತೊಡೆ : ಗುಡುಗುಡನೆ ಸುರಿವ ಕಣ್ಬನಿಗಳಂ ಮಿಡಿವತ್ಕ್ರಂ ಮತ್ಕಮಿಂತೆಂದಳ್ (ಕಾಪಂಪು. ೪೭) ; ಸುರಿದಶ್ರುಗಳಂ ಕಪಾವೆರಲಿಂ ತಾನೆನಸುಂ ಮಿಡಿಯುತ್ತುಂ ಭೂಪ ಕುಸುಮಾಪರನಿಂತೆಂದಂ (ಭುಜಬಲ. ೦೦-೩೨) ; ಕಂಬನಿಯೆನುಗುರಲಿ ಮಿಡಿದು ನೊಂದನು ಜಾರ್ಥ ಹೃದಯದಲಿ (ಭಾಗ್ಯಾ೨೮ ೭-೨೭) ; ನಯನದಿ ನುರುಳುವಬಿಕವಾರಿಬಿಂದುವ ಬೆರಳ ಕೊನೆಯಲಿ ಮಿಡಿದು ಮಿಡುಕಿದರಧಿಕ ಶೋಕದಲಿ (ಕೊಡಾ. ೨-೨-೨೦)- ೬. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಮುಗ್ಪಂ— ಮಿಸಾಟು, — ಎಳೆ : ಒಡಗುವಮಜಾಂಡಮಿನ್ನಿನಿಸು ಜೇಪೆಯೆದಿರಗಳೆ ಬೊಮ್ಮಿಸುಂ ಮನಂಗಿಡುಗುಮುದೇವುದೆಂದು ಮಿಡಿದೊಯ್ಯನೆ ಜೇಪೊಡ ದಾಗ[ಳ್ದ]ಬನಂ[ಬೊ]ಂಬೊಡನೀಂ[ಬಿ]ನ್ನೆ (ಗ-೨. ೨-೭೬) ; ಆ- ಬಲು ದಿರುವ ಮಿಡಿದ್ಯೆದಿದರೂ ನಾಸಾವಿರವುಮಾರಾಧರು (ಭಾಗ್ಯರಶ್ಮಿ. ೦-೭೬) ; ಭೋಂಕೆವೆ ಮಿತಿವ ಲಾಳಿಯ ಬಿಲ್ಲು ಪಿಟ್ಟುಗಳ ಸಂಕುಲವಿರ್ದುದಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಪೋಪಕ. ೨೦-೯). ೭. ಕುಟುಕು : ಜರಿ : ಆ ತೇಬ್ಗ(ರುಗ)ಳು ಬ್ಬರದಿಂದಂ ಮಿಡಿದಂಮೆ ಲೋಳೆ ಪಜುಳಂ ಪೋಕು . . . ನಾವು ತದುಗ್ರಜಾತಿವಿಷದಿಂ ಮರ್ತ್ಯಕ್ಕಳೊಳ್ ತೋಜಿಗುಂ (ಪೋಕಮಪ. ೦೦-೨೫); ಕೆಂದೇಟುಗ್ ಮಿಡಿದೊಡೆ ತಪ್ಪದಂ ತಂದಿಕ್ಕಿದ ಭೂಪದಿಂದೆ ತದ್ವಿಷಮಬಜಿಗುಂ (ಪಮಭ. ೦೦-೨೦). ೮. ಪುಟಿನೆಗೆ ; ಪುಟಿ : ಪಾರು : ವಿಡೆವಿಡೆಮ ನಾಡನೆಡೆಯೆಡೆಯೂರಂ ಮಿಡಿದನಿತು ಬೇಗದಿಂ ಕಟ್ಟಿದೂಡರಿಸಿದುದು ನೃಪತಿಗಾ ಪಮಂ ವಿಸ್ಮಯಮಂ (ಪಂಂಪಮಾ. ೪-೦೨೨) ; ಮುಂಗಾಲ್ಗಳಂ ನೆಗಪಿ ನಿಲ್ವ . . . ಮಿಡಿವ . . . ಬಮೆಪರಿವ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಗೆ ಚಿಂದುವ ಕಡಿಪಣಮಂ ಕೈಕೊಳ್ವ ಬಗೆಯುಂ ಬಗೆವಂತೆ ಕಂಪು (ಣಾಪಸ. ೬-೦೦ ಪ). ೯. ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತು ; ನಿಗುರಿಸು : ಪುಚ್ಛವ ಮಿಡಿದು ಕಾಲ್ಗೆರದು . . . ನೋಡುತಲಿರ್ದುದಾ ಮಾಮಾವರಾಹಪತಿ (ಕಪಂಂಾ. ೦-೪-೦೬). ೧೦. ಬೆಲೆಸು : ಸುಳಿ : ಬೀಸು : ನುತಿವ ಗಿಳಿಗಳ ಸೊಂಪು ನಜಪಂಜೆಗಳ ಗುಂಪು ಮಿಡಿವ ಮಾರುತನ ತಂಪು (ಪಣಾಣಾ. ೫-೦೬-೦೦)- ೧೧. ಅಲುಗಾಡಿಸು ; ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಬೇಸ್ತು ಗಿರಿಯನು ಮಿಡಿದು ಮಿಂಟುವ . . . ವೀರವೃತ್ತಿಯು ಕಡುಹಿನುಗ್ರಸಮಗ್ರರಿರ್ದರು ಮೃಡನ ಮುಂದೆನೆಯಲ್ಲಿ (ಕ್ರಕೂೀ. ೫-೫೪); ಯಂತ್ರಿ ಮಿಡಿದರೆ ಕಾದಿ ಬೀೞ್ವವು ಯಂತ್ರಮುಮು ಪಾಪೆಗಳು (ಭಾಪ್ರ೦೮. ೭-೩೦); ಬಡಗ ಬೊಂಬೆಯ ಮಾಡಿ ಬೆಡಗಿನ ಕೀಲಿಕ್ಕಿ ಮಿಡಿಯೆ ಸೂತ್ರವನು ವರ್ತಿಸುವ ಬೊಂಬೆಯೊಳು ಬಡಗ ಕಾಣಿಸನೆ (ಸರ್ಮಾಕ್ಷ. ೫೫೯). ೧೨. (ಜೋರಾಗಿ) ಅಲುಗಾಡು ; ಒಲೆದಾಡು ; ಮಿಸುಪ ಕುಂಡಲ ಓಲೆ ಅರಳಲೆಯೆಸೆಯೆ ಚಂಡಿಕೆ ಮಿಡಿಯೆ (ಪಪು. ೨೪-೨೪)- ೧೩. ಸ್ಪಂದಿಸು ; ತುಡಿ : ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ಪ್ರಾಣವಾಯು ಮಿಡಿಯುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಕ್ರಣಾಚಾ. ೦೨೩); ಶಾಂತಲೆಯ ಹೃದಯ ಮಿಡಿಯಿತು (ಶಾಂಕಣ. ೦೩೦)- ೧೪. ತವಕಿಸು : ಆತುರಪಡು ; ಕಡಿವ ದನಗಳು ಮಿಡಿವ ದನಗಳು ಕೂಡಿ ಬಯ್ದು ದನಿ ಅಡಗಲಿಸಿ ಹೊಯ್ದಾಡಿ ಬಿದ್ದುದು ಪಜಯಲೆರಡಱಲಿ (ಳಾಚಾ. ೨೬-೨೩); ಬೀತು ಪಂಚಮಿ ಬೋಲಬಗರಿಗೆ. ಪೊಣ್ಣು ತವರಿಗೆ ಮಿಡಿದವು (ಪಂಪಾ. ೦೨-೪). ೧೫. ಸ್ಪಂದಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ತುಡಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ಜಡವೆಂಬುದೇನು . . . ಮಿಡಿಯೆ ಪರಸತ್ವವಿದ್ಯುದ್ವಿಚ್ಛಯಮಾಗ ನಡೆಪುದದು ಜೀವಿಯೊಲು (ಪಂಳಾಚ. . ೦೦೦); ಇವರಲ್ಲಿಯ ಕೆಲವಾದರೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಭಾವನೆಗಳು ಸಹೃದಯರ ಹೃದಯವನ್ನು ಮಿಡಿದರೆ ನನ್ನ ಶ್ರಮವು ಸಾರ್ಥಕವೆಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತೇನೆ (ಪಂಕ್ರಕಾ. ೦೦೪). ೧೬. ಹೊಮ್ಮಿಸು ; ಉಕ್ಕಿಸು ; ವಲ್ಲಭನ ಆಡಿದಾವರೆಗಳ ಕಾಣದೆ ನಯನದಿಂ ಮಿಡಿದಳು ಬಾಷ್ಪಾಜ್ಯವನು (ಕ.ಚಕ. ೨೬-೬); ಮಗನ ಮಾತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಹಿಗ್ಗುತೆ ದೃಗುಜಲವ ಮಿಡಿದು (ಕಕ್ಕ.ಚ. ೬-೦೦); ಕಣ್ಣೀರು ಮಿಡಿಯುತ್ತ ಭಯದಿಂದ ನಡುಗುತ್ತ ತುಳಸಾಬಾಯಿ ಹೇಳಿದಳು (ಪುಣಾಗ. ೨೬೯). ೧೭. ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ : ಮಿಡಿಬಿಲ್ಲ ಶಾಂತದೇವರೆ ತನ್ನ ಲಿಂಗಮಂ ತೊಡಚಿ ಸಂಧಾನದಿಂ ನೋಳ್ಪವರೆಲ್ಲರಂ ಮಿಡಿಯೆ ಪೋಗಲ್ಕೆ (ಪೆಪು. ೬೩-೨೬); ಪೊರವಾರ್ಗಳಂ ಮಿಡಿವ ಪೂಮಂಡಿಯ ಪಿಡಿಯೆಲೆನೆ ಸೆರಗು ದಡದಡಿಸುತಿರೆ (ಶಾಲಿಚ. ೦೨೪-೨೬೦).

[ದೇ.॥ ಮಲ. ಮಿಟಿ ; ತಲು. ಮಿಡಿಯು, ಮಿಟ್ಟು ; ಕೋಲಾ. ಮಿಟ್ ; ಪರ್ಜಿ. ಕಾಯ್ಮಿ ಮಿಟ್ಟಾ]

ಮಿಡಿ₂ (ನಾ). ೧. ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಲಿಯದ ಕಾಯಿ ; ಕಸುಗಾಯಿ ; ಪೀಚು : ಪುಷ್ಪಸಂಕುಳದೊಳ್ ನೀನೆ ವಿಳಾಸಿಯೈ ಮಿಡಿಗಳೊಳ್ ನೀಂ ಚೆಲ್ವನೈ (ಅರಿಷ್ಟ. ೦೦-೨೩); ಕಯ್ಪೆಸೊರೆಯ ಕುಡಿಯೇಂ ಮಿಡಿಯೇಂ (ಗದಾಯು. ೬-೬೦); ಎಳೆಗಜು ಎತ್ತಾಗದೇ ಲೋಕದೊಳ್ ಮಿಡಿ ಪಣ್ಣಾಗದೇ ದೈವದೊಲ್ಮೆಯಿರಲ್ (ಪೋಪೋಕ. ೩೩). ೨. (ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿಗೆ ಬಳಸುವ) ಚಿಕ್ಕಗಾತ್ರದ ಮಾವಿನಕಾಯಿ : ಮಿಡಿ ಹೆಚ್ಚಗಳಲ್ಲೀ ಇದ್ದರೆ, ಮುಗ್ಗಲು ಆದೀತು (ಹುಕು. ೬೨); ಕುಟುಂ ಎಂದು ಮಿಡಿ ಧೂಂದನ್ನು ದವಡೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕಡಿದು ಎರಡು ಲೋಟ ನೀರು ಕುಡಿದು ಕೈ ತೊಳೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟೆಗೆ ಹೋದ (ಕಬಹಾ. ೦೬೯)- ೩. ಚಿಕ್ಕದು ; ಕಿರಿದು : ' ಮಿಡಿದಬ್ಬೆ ', ' ಮಿಡಿಹಣ್ಣು ' ಪರಾ. ೪. (ಹಾವು ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಮರಿ : ನಾಗರ ಮಿಡಿಮಾಗಿ ಆಡೋಣ (ಕಷ್ಟಜಾ. ೦೧೩); ನಾಗರ ಮಿಡಿ ಬಸಿಲಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿತ್ತು (೬೩). ' ಮಿಡಿನಾಗ ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ಮಲ. ಮಿಟಿ : ತುಳು. ಮಿದಿ, ಮುಡಿ; ಕೊಡ. ಮುಡಿ; ತಲು. ಮಿಡಿ = ಬೇಟೆಯ ಸಾಧನ]

ಮಿಡಿ₃ ' ಮೆಡ₁ ' ನೋ.

ಮಿಡಿಗಾಯ್*. ಮಿಡಿಗಾಯಿ (ನಾ). ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಲಿಯದ ಕಾಯಿ : ಕಸುಗಾಯಿ ; ಹೀಚು : ಇಂದ್ರಜಾತಂಗಾಕೆ ತೋರಿದಳ್, ಪೂವಾಗಿ ಪೋಗಿ ಮಿಡಿಗಾಯ್ಗಳಂ ಪಡದೊಪಲ ವಾಸಂಪವಂತ್ಯದ ರಾಜಿಲೋಲ್ (ಪಜ್ಜಂಗ. ೫೦-೧೭೬); ಮಿಡಿಗಾಮಿ : " ತಿರುಳುಡೋರ್ವ ಮಿಡಿಗಾಯಿ ಕೋಮಳಂ ಶಲಾಟುಗಳ್ " (ಶಂಗಶಾ. ೩೩-೭) ; ಮಿಡಿಗಾಯಿ ಪದಬಿದ ಕಾಯ್ ದೋರೆವಣ್ಣೆಂಬಿವಂ ಪಿಡಿದೊಜಿಗುವ ಪೊಪಮಾವು . . . ಕಿತ್ತಿಳೆಯಿಂದೆ ಕೇೞ್ವನಂ ಕಂಗೆಸಿದುದು (ಪಚಣಾ. ೩-೩೪); ಹಣ್ಣಾದ ಮಿಡಿಗಾಯಿಯೋಲೆ ನೀ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾಗಿರುವೆ ; ಮಿಡಿಗಾಯಿ ಬೆಳೆಬೆಳೆದು ಹಣ್ಣಾದ ತರನಲ್ಲ (ಕೃಗಿಕ. ೩೭-೦೩). [ಮಿಡಿ$_2$ + ಕಾಯ್$_1$]

ಮಿಡಿಗಾಯಿ 'ಮಿಡಿಗಾಯ್' ನೋ.

ಮಿಡಿಚು 'ಮಿಡತೆ' ನೋ.

ಮಿಡಿಚೆ 'ಮಿಡತೆ' ನೋ.

ಮಿಡಿತ (ನಾ). ೧. ಹೊಯ್ದಾಟ ; ಬಡಿತ : ಜನ್ನ ನೋಡುವ ನೋಟ ನನ್ನದೇ ಕಣ್ಣಾಟ ಎಲ್ಲೆದದು ಮಿಡಿತ ನನ್ನೆದೆಯ ಶಾವು (ಅಕಾಲ. ೦೩೦-೩). ೨. ಮಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ತುಡಿತ ; ಸ್ಪಂದನ : ದುರ್ವಾಶರ ಶಾಪ ಕ್ಕಿಂತಲೂ ದುಷ್ಕಂತನ ಪ್ರೇಮ ಪ್ರಬಲತರವೆಯಾತು ; ಮರವೆ ಮುಸುಕದರೂ ಅವರ ಮಿಡಿತ ತಪ್ಪಲಿಲ್ಲ ! (ಶಾಕ್ಷಶ. ೩೩); ಈ ಹಬ್ಬದ ಆಚರಣದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಹಳ್ಳಿಗರ ಬಾಳಿನ ಮಿಡಿತವಿದೆ (ಕೋಚರಿಕ. ೦೭). [ಮಿಡಿ$_1$ + — ತ$_3$]

ಮಿಡಿತೆ 'ಮಿಡತೆ' ನೋ.

ಮಿಡಿದಬ್ಬೆ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ ಬಿದಿರಿನ ಸೀಳು : ಹಡಪಿನಾಸೆ ಯೊಳಾರ್ವ ಬಡಪೂಳೆ ತನ್ನಯ ತಡಿಕೆಯಂತಸವ ಗಲ್ಲದನು ಮಿಡಿದಬ್ಬೆ ದಿಂದ ಮಿಡಿಸಿ ಬಾತು ಸಜಂಪಾಗಲೊಪಸೊತ್ತೆವಿಡಿಯೆ ನಿಂದಿಪಳು (ಶಂಚಪ. ೩-೦೫೦). [ಮಿಡಿ$_2$ + ದಬ್ಬೆ$_1$]

ಮಿಡಿನಾಗ (ನಾ). ನಾಗರಹಾವಿನ ಮರಿ : ವಿಳೆಯು ನಾಗ ; ಜೀವನ ಗೂಳೆಯಂ ಬಳರ ಮಂತಣಂ ಮಿಡಿನಾಗಕುಳವಿಡಿವ ಹೇಳಿಗೆಯು ಸಂತೋಷ ವೆನಿಸುವುದು (ಪಚಣಾ. ೦೨-೨) .

[ಮಿಡಿ$_2$ + ನಾಗ-/ತೆಲು. ಮಿಡಿನಾಗು, ಮೀನ್ನಾಗು = ಚಿಮ್ಮಿಕೊಂಡು ಹರಿಯುವ ಎಂದು ಒಗೆಯು ಹಾವು]

ಮಿಡಿನಾಗರ (ನಾ). ಜ ಮಿಡಿನಾಗ : ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಮಿಡಿನಾಗರ ಮಕ್ಕಳಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದು ಹರಿದು ಬಾತು (ಶುಚಸಂ. ೫೩) : ಮಿಡಿನಾಗರ ಹೆಡೆ ಬಿಡಿಸಿ ಅವರಿ ಕೂಗಿತು ಕಪ್ಪೆ (ಕ್ಲಿಂಪ್ಕ. ೩೩-೬).

[ಮಿಡಿ$_2$ + ನಾಗರ್$_1$ (< ನಾಗರು)]

ಮಿಡಿಬಿಲ್ 'ಮಿಡಿವಿಲ್' ನೋ.

ಮಿಡಿಬಿಲ್ಲು 'ಮಿಡಿವಿಲ್' ನೋ.

ಮಿಡಿಮಾವು (ನಾ). (ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿಗೆ ಬಳಸುವ) ಚಿಕ್ಕಗಾತ್ರದ ಮಾವಿನ ಕಾಯಿ: ಮಿಡಿಮಾವಿನ ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ ಬಹಳ ರುಚಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಕೃಪ). [ಮಿಡಿ$_2$ + ಮಾವು]

ಮಿಡಿಮಿಂಚು (ನಾ). ಚಿಕ್ಕದಾದ ಮಿಂಚು ; ಎಳೆಮಿಂಚು : ಮಿಡಿ ಮಿಂಚಂ ತೊಟ್ಟು ಘೋಷಾವಳಿಯ ಜೆಜದ ಘೂಸ್ಯಾನಮಂ ಸಾರ್ದು ವಜ್ರಂ ಬಿಡುಗಣ್ಣಿರ್ ಮೇಲೆ ಪೋಗುತ್ತಿರಲ್ (ಜಾರಾಸ್ಯ. ೩-೪-೩೩).

[ಮಿಡಿ$_2$ + ಮಿಂಚು$_2$]

ಮಿಡಿಮೊಲೆ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಮಿಡಿದುಂತೆ ಕಿರಿದಾಗಿರುವ ಮೊಲೆ ; ಕಿರುಮೊಲೆ : ಮಿಡಿಮೊಲೆಯ ಬಿಡಿಸಡೆಯ ಪಡುಜಡೆಯ ನೀಜ್ (ಜಾಪಾಸ್ಯ. ೩೭-೨೩). [ಮಿಡಿ$_2$ + ಮೊಲೆ$_1$]

ಮಿಡಿಯಿಸು. ಮಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ಪಂದಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ತುಡಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅವರ ಜೀವದ ಮಿಡಿತಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಜೀವವನ್ನು ಮಿಡಿಯಿಸುವ ಹಿರಿಯ ಜೀವ — ಅವು 'ಮಹಾತ್ಮ' (ಅಪಾಜಾ. ೨೪). **ಮಿಡಿಸು** : ೧. ಕಣ್ಣ ಬಾಂಬಿಲ್ಲುಳಲಿ ಪೇದವಸಿ ಪೂಡವಿರಿ ಕುದಿಪ ಹೃದಯದ ಮಿಡಿಸಿ ವಸೌಸ ನಂಡಿಸಿ (ಶ್ರೀಕಾ. ೦೭-೬). ೨. ಪೊಡೆ ; ತಟ್ಟು : ಹಡಪಿನಾಸೆಯೊಳಾರ್ವ ಬಡಪೂಳೆ ತನ್ನದು ತಡಿಕೆಯಂತಸವ ಗಲ್ಲವನು ಮಿಡಿದಬ್ಬೆಯಿಂದ ಮಿಡಿಸಿ ಬಾತು ಸವಂವಾಗಲೊಡನೊತ್ತೆ ವಿಡಿಯೆ ನಿಂದಿಪಳು (ಶಂಚಪ. ೩-೦೫೦). [ಮಿಡಿ$_1$ + — ಇಸು$_5$]

ಮಿಡಿವಟ್ಟು (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಚಿಮ್ಮಿಸುವ ಕಲ್ಲು ; ಕವಣೆಗಲ್ಲು : ಪಾಡಿ ಬಿಟ್ಟು ಕಾರ ಸೋಗೆಯ ಬೆದಂಗನಭಿಪಯಿಸೆ ಮುಡಿಯ ಸೊಪಡಿಂ ಗಲರಂಬಿತೆ ಪಾಧುಪಮಾಳೆ ವಾವಿನ ಮಿಡಿಯಂ ವಿಂಡಿವಟ್ಟನತನುಗಾಯ್ದು ಪೊಲಾದ್ದುಳ್ (ಜಜ್ಞ.೩-೩೩). [ಮಿಡಿ$_1$ + ಬಟ್ಟು$_2$]

ಮಿಡಿವಲೆ (ನಾ). ಬೇಟೆಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಬಲೆಯನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ದೊಡನೆ ಪ್ರಾಣಿಯ ಮೇಲೆ ಬಾಣವು ಚಿಮ್ಮುವಂತೆ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ಸಿಡಿವಲೆಯ ಮಿಡಿವಲೆಯು . . . ಮೇಲು ಕೊಂಬಿನ ಬೇಟೆಗಾಱರು ಬಳಸಿದರು ಶವಪ (ಶುಜ್ಯಾ. ೩-೩೩). [ಮಿಡಿ$_1$ + ಬಲೆ$_1$]

ಮಿಡಿವಿಲ್, ಮಿಡಿಬಿಲ್, ಮಿಡಿಬಿಲ್ಲು. ಮಿಡಿವಿಲ್ಲು (ನಾ). ಬೊಂಬಿನ ಸೀಳಿನ ಒಂದು ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಹರಳನ್ನಿಟ್ಟು, ಆ ತುದಿಯನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಗ್ಗಿಸುವವರ ಪೂಲಕ ಹರಳನ್ನು ಚಿಮ್ಮಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಬಿಲ್ಲು : ಶಾಳಿವಪದೊಳ್ ಕೀರಾಳಿಯುಂ ಸೋವಲೊಳ್ಳಿಡಿಯೆಂದಂ ಮಿಡಿವಿಲ್ಲೊಳ್ಚುಪೆ (ಅಪಂಚ. ೦-೩೦) ; ಪಾಱುವ ತಱಗೆಲೆಯ ತುಱುಗಲಂ ಕಱುಪಕ್ಕೆವಿಂಡೆಂದು ಕೊಱಂಡುಗಳಂ ಪುಱ್ವಿಡಿದು ಮಿಡಿವಿಲ್ಲೊಳಿಸಲೆಸಗಿ ಮಱುಗುವ ತುಱುಗಾವ ಕಱುಕುಳದ ಕಳೆಯುರುವಂ ನೋಡುತ್ತುಂ (ಶಕ್ಷಾ. ೩೩೨) ; ಬಿಡುವಲೆ ಸೊರ್ಕುಮರ್ದು ಪದವಿಲ್ಲಿ [ಜಾಣಾ. ಲ್]ಡಿವಿಲ್ . . . ಗಿದಗಮೆನಿಪ್ಪವಂ ಪಿಡಿದು ಪೇಂಟೆಗೆ ಸಂದ ಪುಳಿಂದರಿಬ್ಬುದರ್ (ಜಾಪಾಸ್ಯ. ೩-೩೨). **ಮಿಡಿಬಿಲ್** : ಪೆಲ್ಲ ಮುಗಿಗೆ ಬರ್ಪ ಗಿಳಿ ಗಿಜಿಗನ ತಳುಗಿಲ್ಲದೆ ಮಿಡಿಬಿಲ್ಲಿಂದ [ಜಾಣಾ. ಪಿಂಡಿವಿಲ್ಲಿಂದ] . . . ಸೋಪತಲಲ್ಲಿ ಗೊಲ್ಲಪಣ್ಣಳ ತುಂಡಮಿಹುದು (ಜಾಮು. ೨-೩೮) ; ಕೈಗಲ್ಲು ರುಳ್ ಮಿಡಿ[ಜಾಪಾ. ಡಿ]ಬಿಲ್ ಪರ್ಜುಲೆ . . . ಪಿಡ್ಗಂ ಗಾಳಿಮೀಜಾಗೆ ಕೊಂಡೊಡನಾ ಲುಬ್ಧಕಸಂಚಯಂ ನಷವಮುಂ (ಪಾಪಪಂ. ೪-೩೦). **ವಿಡಿಬಿಲ್ಲು** : ಕೆಂಚಿನ ಕವಣೆ ವಿಡಿಬಿಲ್ಲು ತಕ್ಕೊಂಡು ಲಂಕೆ ಹಾರಿಸಾನೆ ಗಿಳಿಹಿಂದ (ಜಾಗಕ. ೧೦). **ಮಿಡಿವಿಲ್ಲು** : ಮಿಡಿವಿಲ್ಲಿನೊಳಗೆ ಲಿಂಗವನಿಟ್ಟು ಆ ಲಿಂಗದೊಡವೆ ನಿರವಯಲಾದರು (ಶಪಪ. ೩೨-೨೩) ; ಮಿಡಿವಿಲ್ಲಿನೊಳು ಗಿಳಿಯೆಸುವೊಂದು . . . ಬೆಡಗಿನಿಂ ಪಥಿಕರ ಸಜೆಗೆಡಿಸುವರ್ಲಿ ಕಡುಚೆಲ್ವ ಕಳವೆಂಗೋಪಿಯರು (ಪ್ರಗಳು. ೨-೨೪).

[ಮಿಡಿ$_1$ + ಬಿಲ್$_2$ -/ ತೆಲು. ಮಿಡಿವಿಲ್ಲು]

ಮಿಡಿವಿಲ್ಲು 'ಮಿಡಿವಿಲ್' ನೋ.

ಮಿಡಿವೆಣ್ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಪ್ರಾಯದ ಹೆಣ್ಣು : ಎಳೆಯ ಹುಡುಗಿ. ಮಿಡಿವೆಂಗಳು(ಬಹುವ): ಬೆಸವಣ್ಣು ಬೆಸವಣ್ಣು . . . ಮಿಡಿವೆಂಗಳು ಘೂಲುಲನೇಶಪ ನೋದಿದರು (ಗೂಪ್ಯ. ೦-೭೬). [ಮಿಡಿ$_2$ + ಪೆಣ್]

ಮಿಡಿಸು 'ಮಿಡಿಯಿಸು' ನೋ.

ಮಿಡಿಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ ಪಕ್ಷಿ : ಪುಟ್ಟಹಕ್ಕಿ : ದುಡಿಯದಿರೆ ಮಿಡಿಪಕ್ಕಿಗಾದರೂ ಒಂದು ಕಾಳಲ್ಲ ! (ಕೃಗಿಕ. ೨-೪೩).

[ಮಿಡಿ$_2$ + ಹಕ್ಕಿ (< ಪಕ್ಕಿ)]

ಮಿಡಿಹಣ್ಣು (ನಾ). ಚಿಕ್ಕದಾದ ಹಣ್ಣು ; ಸಣ್ಣಗಾತ್ರದ ಹಣ್ಣು : ಹಿಡಿಹಣ್ಣು ಕುಂಬಳಕಿ ಮಿಡಿಹಣ್ಣು ಆಲಕ್ಕೆ (ಪವಗಿ. ೦೧೩)

[ಮಿಡಿ$_2$ + ಹಣ್ಣು$_3$ (< ಪಣ್$_3$)]

ಮಿಡುಂಕು 'ಮಿಡುಕು₁' ನೋ.

ಮಿಡುಕ (ನಾ). ೧. ಮಿಡಿತ ; ಸ್ಪಂದನ : ಮಿಡುಕಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ತಪ್ಪದನು ವಪ್ಪುದು ಮೇಲಿದು ಭಾವ (ಶಾವ. ೬-೨೩೭) ; ಮೈಯ್ದು ನೀನು, ನೀ ಮಿಡುಕ, ನನ್ನ ಒಳುಬಗೆಯ ತಿಳಲು ನೀನು (ಪ್ರಕಾ. ೬೩-೦). ೨. ಅಳಲು ; ದುಃಖ ; ಬೇಡನೆ : ತಮ್ಮಿದಿರ ಎದೆ ಕಬ್ಬಿ ನೋಡಲೆ, ಮಿಡುಕ ಪಡುಕಕ್ಕೆಳೆದಿದೆ (ಪಾಪುಣಾ. ೪೪-೪). [ಮಿಡುಕು₂ + —ಅ]

ಮಿಡುಕಾಟ (ನಾ). ೧. ಅಲುಗಾಟ ; ಚಲನೆ : ಕೈಕಾಲುಗಳ ಮಿಡುಕಾಟ ನಿಂತಿತು, ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮೈ ಕಣ್ಣಗಾಗತೊಡಗಿತಲ್ಲಿ (ಶಾಬಾಕ. ೦೭ ೪೩೩೫೫). ೨. ತಳಮಳ : ಕಸಿವಿಸಿ : ನನ್ನ ಕಂದುದನ್ನು ಉಳಿದವರಿಗೂ ಹೇಳಿ ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಿಸದೆ ಹೋದೆನಲ್ಲ. ಎಂಬ ಮಿಡುಕಾಟಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ವಾಗಬಾರದು (ಮುಕ್ಕ. ೦೩). [ಮಿಡುಕು₁ + ಆಟ]

ಮಿಡುಕಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡುಗು ; ಕಂಪಿಸು : ಅರಮುಚ್ಚಿದಕ್ಷಿ ಮಿಡುಕಾಡುವ ತಾಳಿಗೆ . . . ಒಪ್ಪೆ ನವಾಂಬುದಬಿಂದುವೈರಮುಂ ಗಳಗಳನೀಟುತಿರ್ಪುದು ಮನಂ ಕಣಿಮಂತಿರೆ ಜಾತಕೋತ್ಕರಂ (ಕುಚುಪಾ. ೬-೨೦). ೨. ತಳಮಳಿಸು ; ಕಸಿವಿಸಿಗೊಳ್ಳು : ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಆದರ್ಶ ಸಜ್ಜನರು ಯಾರಿದ್ದಾರೆ! ಎಂದ ಮೇಲೆ ನಾನೇಕೆ ಇಷ್ಟು ಮಿಡುಕಾಡಬೇಕು (ಮುಂಗಾಪ್ರ. ೦೪). [ಮಿಡುಕು₁ + ಆಡು]

ಮಿಡುಕಿಸು, ಮಿಟಿಕಿಸು, ಮಿಟುಕಿಸು, ಮಿಟುಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕಣ್ಣುರೆಪ್ಪೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದು) ಅಲುಗಾಡಿಸು ; ಅಲ್ಲಾಡಿಸು : ಬಿಟ್ಟ ಮಂಚಿವೆರಸಿ ಬಾಯ ಮಿಡುಕಿಸುತ ಕಣ್ಣ ಮುಚ್ಚಿ ಬೆರಳನೆಣಿಸು[ವಿ] ರಯ್ಯಾ (ಶಾವ. ೬೬೯). ೨. ತಳಮಳಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕಸಿವಿಸಿಗೊಳಿಸು : ಎಡೆಬಾಗದ ಪ್ರಾಗಮನವುಂಕಿಸಲುಮೊಲ್ದು[ಪೊಲ್ಲ]ನ ಸಲ್ಲರಂತೆ ಮಿಡುಕಿಸಲುಂ . . . ಬಿಮ್ಮಿಡಿಯು ಕೆಲದೊಳಾನೆ ಬಲ್ಲಿಂ (ಕುಚಪಾ. ೩-೪೬ ಪ). ಮಿಟಿಕಿಸು : ೧. ಕಣ್ಣನ್ನು ಮಿಟಿಕಿಸದೆ ಮುಂದ್ದಾದ ಆ ಮಗುವನ್ನೇ ಎಲ್ಲರೂ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಸಾ). ಮಿಟಿಕಿಸು : ೧. ಎರೋಷ್ಯನು . . . ಕಣ್ಣನ್ನು ಮಿಟಿಕಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವವನಂತೆ ಒಲೆನಿಂದ ಕಡೆ ನೋಡಿದನು (ಕುಣಾ. ೬೬). ಮಿಟುಕಿಸು : ೧. ಅಕ್ಷಿಯ ಮಿಟುಕಿಸಿ ವಿದ್ವದೊಳು ಅಕ್ಷರಕುಲವನು ಹುಡಿದವಳು! (ಶಪ್ರ. ೬೯-೦೩) ; ಅವನು ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಿ ಕಣ್ಣು ಮಿಟುಕಿಸಿ "ಏನಿಪ್ಪಾ, ದೇವರಾಜ" ಎಂದ (ತಂಗಾಕ್ಕ. ೩೦)· [ಮಿಡುಕು₁ + — ಇಸು· / ತೆಲು. ಮಿಡಿಕಿಂಪು]

ಮಿಡುಕು₁, ಮಿಟಿಕು, ಮಿಟಿಕ್ಕು, ಮಿಡುಂಕು, ಮಿಡುಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಲುಗು ; ಅಲ್ಲಾಡು : ಪಶ್ಚಿಮವದ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ನೆಬ್ಬಲುವ ಮುಜ್ಜಾದು ತೊಟ ಮಿಡುಕದೆ ಲಬ್ಬಿಸುಡಿಸ್ಸಾ (ಶಾವ. ೬೦೯) ; ಮಿಡುಕುವುದು ಬಾಯ್ ಚಿತ್ರಪಮಳಲಿ ತೊಡಕಿಹುದು (ಕುಚಾಕ. ೦೯-೩೭) ; ಆಳುತೇಳುತ ಬೆರಳು ಜಾಳಿ ಮಿಡುಕುವ ಬಾಯಿ ದೇಳಿದೊಳು ತೊಡಕ ಬಿಡವವನ ಜಿಹ್ವವದುವೆ ಹಾಳುಮಾನೆಯೆಂತೆ (ಶಪ್ರ. ೦೩೩). ೨. (ಕಣ್ಣುರೆಪ್ಪೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದು) ಅಲುಗಾಡಿಸು ; ಅಲ್ಲಾಡಿಸು : ಕಣ್ಣ ಮಿಡುಕ್ಕಿ ಪಿಂಗಾಕ್ಷ ನೀನೇಕ ಮಿಳ್ಳಿ ನೋಡುತ್ತುನಿರ್ದೆ (ಕಂಚಾ. ೦೨ ೦೩೦) ; ಉಪ್ಪರವಲ್ಲಿ ಕೈಯನು ಕೊಡದಿರಿತಾ ಮಿಡುಕದಿರು ಪುಂಡಿಯುಪ್ಪು (ಕುಚಾಕ. ೪-೨೯) ; ಮೊಗಮಂ ಕೊಗುತ್ತೆ ವಾಲಾಗ್ರಮಂ ಮಿಡುಕು ತ್ಯುಬ್ಬಿಸುತ್ತೆ . . . ಬಂದತ್ತದೊಡೆಕ್ಕೆಲಂ (ಗಾಚಕ. ೬-೯೯). ೩. ಕದಲು; ಮಿಸುಕು : ಬಾಹುಬಲಿಕುಮಾರನ ಭರತೇಶ್ವರನ ಪಕ್ಷದ ರಾಜಲೋಕ ಮನೆವರುಂ ದೆಸೆದೊಳಂ ಪದ್ಮಸ್ಥರಾಗಿ ಮಿಡುಕದೆ ನೋಡುತ್ತಿರ್ಪಂತು ನಿಯಮಿಸಿದಾಗಳ್ (ಅಂಕ. ೦೪-೦೦೪ ಪ); ಒಡನೇಱು ಸವತಿ ನೊಂದಲ್ಮೊಡರಿಸೆ ತೊಱೆಯೊಳಗೆ ಪೆಬ್ಬುಗಲುತ್ತಿತ್ಕುಲಣಾ ಮಿಡುಕದೆ ತಿರಿಯುತ್ತಿರೆ ಣ್ಣಾಡಿಗೆಜಗಿದರತ್ತಿಮಾಬ್ಬೆಸತಿ (ಶೌತಾ. K1-i. ೬೨-೩೩ ; 1007) ; ಗುಡ್ಡ ರೆತ್ತುಗಳ ಕೊರಳಲಿ ಪೂಡಿ ಭರದೊಳಿದಿರಾಗಿ ಕೊಂಚೊಯ್ಯಲೆಂದುದಿಮ ಚಪ್ಪರಿಸಿ ಹೊತ್ತೆತ್ತಿ ನೊಂಕದೊಡೆ ಮಿಡು [ಪಾಣಾ. ನೂಂ]ಕದೆ ರಥಲ ಗಿರಿಯಂತೆ ನೆಲಸಿರ್ದುದು (ಸಿದ್ಧಾ. ೬-೩೭). ೪. ಕಂಪಿಸು ; ನಡುಗು : ಅದುರು : ಮೃಡನುದಾಸೀನದಿಂ ಹಸ್ತಮಂ ನೋಡುತಿರೆ ಮಿಡುಕು ಪಿರ್ದುದು ವಿಷಂ ಪರನ ಕರತಳದೊಳಗೆ (ಸಂಂಕ. ೦-೨೩); ತೋಳ್ ತೊಡೆ ಮಿಡುಕೆ ಸುಯ್ ಸೂಪೆ ನಿದ್ರೆ ಕವಿದು ವಿತತಪುಖದಿಂವಿರುತಿರೆಲ್ಲೆ (ಹರಾ. ೬-೩೨) ; ಮಿಡುಕುವ ಗಂಟಲಿರ್ದಿರೆಗೆ ಜೋಲ್ದು ಮರೆಲ್ಲಿದೆಱಿಕೆ . . . ಬಿಸುಸುಯ್ದು ಸುಯ್ಲಿನಿಂ ಕಡುಬಡವಾದ ತಮ್ಮ ತನು ರಂಜಿಸಿ ಕೋಕಕುಳಂ . . . ನಿಂದುದದೊಂದು ಕಾಣದೊಳ್ (ದಶಾ. ೬-೧೯). ೫. ನಡುಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನಡುಗಿಸು ; ಕಂಪನಗೊಳಿಸು : ಒಡಲುಂ ಮಿಡುಕುವಿನಂ ಕಡಿವ ಕಟ್ಟಲುಂಮೆಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೦೩). ೬. ತುಡಿ ; ಮಿಡಿ : ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳು : ನಡೆವಂತೆ ನುಡಿವ ಪುಶ್ಚಿಕೆ ಮಿಡುಕುವ ರಸಚಿತ್ರದೆಸಪ ಪೆಣ್ಣಿಂಬೊಳ್ಪಂ ಪಡೆದಲ್ ಕಣ್ಣಿಂ ಮನಕಂ ಪಡೆದಲ್ ಪೊಸವೇಟದೆಸಕಮಂ ನೃಪನುತನೊಳ್ (ಹಂಕ್ರಪ್ರ. ೫-೦೦೬) ; ಜರೆಯೆಂಬ ರಕ್ಕಸಿ . . . ಕಂಡಳು ಮಿಡುಕುವೀ ಸೀರೆಡವನು ಹೊಯಿಹೊಳ್ಳಲು ಬಾಹೆಯಲಿ (ಕಾದ್ಯಾ. ೫-೧೪) ; ವಿಳಿರ್ದ ಕಿವಿಗಳ ಮಿಡುಕುವಳ್ಳೆಯ . . . ಹೊಸಜವ್ವನದ ಹೊಮ್ಮರೆ ಹೊಳಕಿತಿವಿನಲಿ (ತೊಣಾ. ೩-೫-೦೩) ; ಮಿಡುಕುವ ಮನಕ್ಕಿಂತ ನುಡಿಯೆಂಬ ತುಟಿಗಿಂತ ನೀಡುವ ಕೈವೇಲುಂ ಸತತ (ವಿಂಪಾಕ. ೦೫೫-೬೦). ೭. ಬೆಚ್ಚು ; ಹೆಬ್ಬೆಬೀಳು : ಕಮಲಿಗೆ ಆ ವಿಷಯ ತಟ್ಟನೆ ನೆನಪಾಯಿತು. ಮಿಡುಕಿ ಬಿದ್ದು. ನೆಟ್ಟಗೆ ಕೂತಳು (ಸಂದಿ. ೦೨೩). ೮. ಸುಳಿ ; ಚಲಿಸು ; ಸಂಚರಿಸು : ಮುಂ ಮುಟಿಯೆಲ್ಲವುಂ ಶಿಶಿರರಾಜನೆ ಬಿಜ್ಜತಮಾಳ್ದನೀ ಗಳಾತಂ ಮಿಡುಂಕಲ್ಕೆ [ಸಲ್ಲಿರದೆ] ಪೋಪುದು (ಪಂಕಾ. ೩-೬೦); ಮೊಳೆಯೊಳ್ಳಿ ಡುಕುತ್ತಿರೆ ಮಿಂಚು ಕುತ್ಸಲೊತ್ತಿದುದು ಪಯೋಧರಾವಲಿ ತಳರ್ದಪೆಯಿಟ್ಟುದು ಪಶ್ಚಿಮಾಶೆಂ (ಅಪಂಪು. ೯-೩); ದುಶ್ಚರಿತವಿವನಲಿ ದಿಡುಕ ಲಮ್ಮಾವು (ತೂಕಾ. ೩-೨೦-೭೦). ೯. ಚಂಂಚಲವಾಗು ; ಅಸ್ಥಿರಗೊಳ್ಳು : ಕೃತಯುಗೋ ದಿಟವೋ ದುರಂತರ ಶ್ರುತಿಗಳ್ಳುಯುವ ನಮ್ಮ ಮಿಡುಕುವ ಮತಿಯ ಮಾಡೇ (ಕುಬಾ. ೬-೩೯) ; ದಾನವಸಧಿಕರೋಷವಲಿ ಮಿಡುಕಿ ಪಂವಾರಕ್ಕೆ ನೇಮುವ ಬಡುತಹಮ್ಮಿಂದೊಗ್ಗಿ ತನ್ನಯ ಮಡದಿಯರ ಪಮ್ಮಿರ್ದನಹಿತಧ್ವನಿಯನಾಲಿಸುತೆ (ಅಷ್ಟ. ೬-೬೬). ೧೦. (ಧಾಳಿ ಮೂಡಲು) ಮುನ್ನುಗ್ಗು ; ಧಾವಿಸು : ಕದವಕ್ಕಾರ್ಮಿಡುಕುವರೇಂಬಾಹವ ಕರ್ಮಶಪಥವನ್ಮುರ್ವಣಾ ಧುರಧರರೆಯೊಳ್ (ಪಂಪು. ೦೪-೪೮) ; ಬಲವರ್ಗದಿಂ ಮಿಡುಕಲಾಗ್ದದೆ ಪೋಡಿದ ಸಾಸಿಗಂ ನುಡಿಯದಿರ್ಕಮೆ ಬೀರಮನಾರೊಳಂ (ಗಾಚಾ. ೩೮೦) ; ಮಿಡುಕಿದಡೆ ಮರುಳಿಂರಿ ಲೇಸಲ್ಲೆಮ್ಮೊಳತಿಮಥನ (ಕುಬಾ.ಕ್ರೋ. ೪-೩೦). ೧೧. ಆತುರಪಡು ; ಪವಕಿಸು : ನೆರೆಪೊರೆಯ ಸಿರಿವಂತರ ಮನೆಗೆ ಪರಿಯಿಡಲ್ಕುಡದಹಡಿಸಿ ಮಿಡುಕುತಿರ್ಪ ಮಿಂಡರ ತಂಡಂಗಳುಮುಂ . . . ಈಕ್ಷಿಸುತ್ತುಂ (ಪರಾಪು. ೯-೩೩ ಪ). ೧೨. ಹಾರು ; ನೆಗೆ : ಹೊಂಗಿ ಮಿಡುಕುವ ಮೀನ ಗುಂಪಿಗಳಂ . . . ಪ್ರತಿಬಿಂಕಂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಯಂಗೆ ಕಾಣಕೆಯನಿತ್ತು (ಹರಾ. ೩-೩) ; ಆರ ಕೈಕೊಂಬುದೀ ಬಿಸಿಲು ವೈಕುಂತದಿ ನಾರಾಯಣಂ ನಿಲಲಂಜ ನೀರೊಳು ಮಿಡುಕಿ ಮಿನಾದ (ಪೋಪ. ೦೯-೨೮). ೧೩. ಸರಿ ; ತೆರಳು ; ನಡೆ : ಹುಡಿಕಿ ಮಿಡುಕುವನೇ ಕರ್ಣನೀತನ ಕಡುಹ ನೋಡು (ಕುಬಾ.ಕ್ರೋ. ೦೩-೩೨). ೧೪. ಎಚ್ಚತ್ತುಕೊಳ್ಳು ; ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : "ಮಿಡುಕು, ಮಿಡುಂಕು — ಚೈತನ್ಯೇ (ಚೇತರಿಸು)" (ಕಪ್ರ.೦೫) ; ಕೆಡೆದಿರ್ದರೆಲ್ಲರಂ ನೋಡಿ ರಣರಂಗದೊಡಿಕಿ ಮಾತಾಡುವಿವರಂ ಕಂಡು ಲೀಲೆಯಿಂ ಪಿಡಿದು ಲವನೆಳತಂದು ಕೌತುಕವ ಕಟಗಳೆಂದಣ್ಣಂಗೆ ತೋಱಿಸಲ್ಕೆ (ಕೃಪಾಣ. ೫೦-೯೦). ೧೫. ಕೊರಗು ; ಪರಿತಪಿಸು : ಈ ಪರಿಯ ಪಡಿಪಾಸಿ

ಬಿಟ್ಟನೆಂತು ನೈವಿವೆನೆಂದು ಮಿಡಾಟಿದಳಾತ್ಮವಲ್ಲಭೆ (ಮೋಡಶ. ೯-೧೦) : ನಾನು ಇನ್ನೂ ಕಾಯಿಯಾಗಲಿಲ್ಲವಲ್ಲಾ ಎಂದು ಒಳದನಿ ಮಿಡುಕುತ್ತಿತ್ತು (ಕೇಮೋಕ. ೪೨). ೧೬. ಚಡಪಡಿಸು : ಒದ್ದಾಡು ; ಮಿಡುಕುವಿನಂ ಪ್ರಾಣಗಳಂ ಮಡಿಪಿದೊಡಂ ದೋಷವಿಲ್ಲ ದೇವಾರ್ಚನೆಯುಳ್ಕಡೆ ಶಾಲ್ಮಲಿ (ಕಮಹ. ೦೪-೩೬) ; ಅಧ್ವಗರ್ ಮಿಡುಕಿ ಗಚ್ಚಿನ ಕೀಡಿಪೊಲಾದರ್ (ಪಕಾ. ೯-೨೨) ; ಏನೆ ಮಾಡುವೆನೆಂತ ಮನದೊಳಗೆ ಮಿಡುಕುವನು (ತೊಡಶಾ. ೩-೨.೬೬). ೧೭. ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಡು : ಕಲಬ್ಬ ತಿಂಗಳುಗಳಾದ ಮೇಲೆ ನಾವು ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪಿಗೆ ಮಿಡುಕಬೇಕಾಯಿತು (ಸಂಪಶಂ. ೦). ಮಿಟಿಕು : ೧. "ಮಿಟಿಕು – ಮಿಣಕು (ಮಿಣಿಮಿಣ ಮಿಟುಕತೇಂ)" (ಜಾಪಶಿಕೋ. ೩೦). ಮಿಟಿಮಿಕ್ಕು : ೨. ಚುಕ್ಕಿ ಕಣ್ಣು ಮಿಟಿಮಿಕುತಿತ್ತು (ಇಂಗಾಕ. ೯-೦). 'ಕಣ್ಮಿಟುಕ್ಕು' ಪರಾ. ೧೪. ತರಣಿಕುಲ ಬಿಜ್ಜಾದಾಯ್ತು ಮಿಟುಕಲು ನೆರೆಯದೆಸುತವ ಬಾಯ ಹೊಯಹೊಯಿದೊಲಿ ಹುಡಿಯುಲಿ ಹೊರಳಿ ಸಾಯಲು ಬಗೆದನಾ ಭರತ (ಲಾಕಾ. ೪-೨೦). ಮಿಡುಂಕು : ೧. ಮುರಿದ ಮಾಸ ಮಿಡುಂಕುವ ಬಾದುಗ್ ಕಡಂಗಿ ಕಣ್ಗೆಟ್ಟಳಮಾಗಿ ಕೆಂಪುಗುವ ಕಣ್ಗೆಡಿಯಂ ಕಜಿಯುಲ್ಕೆ (ಪುಣ್ಯಾಕ್ರ. ೬-೦೩). ೨. ವಿತ್ತಲುಂ ಮಿಡುಂಕಲ್ಪ ಡೆಯದೆ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಡು ಸಿಡಿದು ಸಿಡಿಲೇಬ್ಬಿಯರ್ದು ಪಲ್ಮಡಿದು ಮಾಮಸಕಂ ಮುಸಗಿ ಮುನ್ನಾರ್ಗಳೊಳಸೋರವಗ್ಗಲಿಸಿದ ಬುದದಿಂ ವೇಗಂದಿ ಮೆಯ್ಯರಿಯದೆ ತಮ್ಮೊಳ್ ಪರಿಚ್ಛೇದಿಸಿ (ಕೃತ್ಯಪು. ೬-೦೨೬ ಕ). ೩. ಬಜಿತಧರದ ಮಿಡುಂಕುವ ಕಂಬುಕಂಧರದ . . . ಉಡಿವ ನೆಡುವಿನ ಶಶಿಮುಖಿಯರೊಗ್ಗಿನಲಿ ಬಳವಿಡಿದ್ದೆದಿತಜ್ಯೆತನ (ಆಶ್ವಕ್ರ. ೯-೦೬). ೧೪. "ಮಿಡುಕು. ಮಿಡುಂಕು – ಜೈತನ್ಯ (ಚೇತರಿಸು)" (ಕಮಾಡಿ). ಮಿಡುಗು : ೧೫. "ಮಿಡುಗು – ಸುಖಿಸ್ಸೇ (ದುಃಖದಿಂದ ಚಿಂತಿಸು)" (ಕಡಂಡಾ).

ಮಿಡುಮಿಡುಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮಿಮುಮಿಡುಕೆ ಬಡಿತಂಗಾಸುಪರುಂ ನೋಡನೋಡೆ ಕಣ್ಗಳಂ ಮಿಂಟುವರುಂ (ಅಂಶಿ. ೩-೧೩ ಕ) ; ಉಡುಗದುಂ ದೊಡೆಯಸೊಡಲೊಡಕು ನಡನಡುಗಿ ಬಡಕರಿಸಿ ಮಿಡುಮಿಡುಕುಲುದಿಗಡಿಗೆ (ಪಚಾ. ೦-೨) ; ಕೂಟಕೆ ಕಾತರಿಸಿ 'ಮಿಡುಮಿಡುಕಲೊಸರ್ದ ನಾಣೆಚೆ (ಪಪು. ೧೯-೩೨). ಮಿಡುಮಿಡುಮಿಡುಂಕು, ಮಿಡುಮಿಡುಮಿಡುಂಕು = ಬಹಳವಾಗಿ ಚಡಪಡಿಸು. – ಒದ್ದಾಡು : ತನ್ನ ಬಾಲಂಬೆರಸುರಿಯೊಳ್ ಬಿಟ್ಟು ಮಿಡುಮಿಡುಮಿಡುಕುತಿರ್ದ ಜನನಿಯಂ ಕಂಡು ಪಾವುಗಳುಳ್ಳ ಪೆಯಂ ಮಱಿಯದೆಂಬುದುಂ ನಿನ್ನಮಾದಿ (ಕಂಕಪಾ. ೩-೧೧ ಕ) ; ಬಿಸಿಲೊಳ್ ತಾನೆ ಹುಡುಹುಡನೆ ಮಗ್ಗಿ ಮಿಡುಮಿಡುಮಿಡುಂಕಿ (ಕರ್ಣಾಕ್ಕು. ೦೦-೦೩೨) ; ದೂವೆಯೊಳ್ ಬಬ್ಬ ಪಾವಿನಂದದಿಂ ಮಿಡುಮಿಡುಮಿಡುಂಕಿ (ಕರಾಕ್ಷ. ೯-೬೦ ಕ). [< ಮಿಡು$_1$- / ತುಳು. ಮಂಟುಕು ; ಕೊಲು. ಮಿಡಾಕು]

ಮಿಡುಕ್ಕು$_1$, ಮಿಟುಕ್ಕು$_2$, ಮಿಡುಗು$_2$ (ನಾ). ೧. (ಕಣ್ಣುರೆಪ್ಪೆಯ) ಅಲುಗಾಟ; ಚಲನೆ : ಎಮ್ಮ ಮಿಡುಕೇ ಸಂಗಳಿಸಿವಮರಿ ಗಗನಸ್ಥಳಿಯೊಳ್ ನತೆ ಮಾಣ್ದ ಖಿಚರಿಯೆಂಬೀ ನುಡಿಗಡಿಗೊಳ್ಪಳ್ ಲತಾಂಗಿ ನವತರುಣಮ ದೊಳ್ (ಪಂಕ್ರಶ. ೩-೦೦೦) ; ಲಲನೆ ಮುಗಿಸೊಳಿಸುಗುನು . . . ಕೈಯ ಮೊದಲೊಳು ಮಿಡುಕನು ... ಕಾಣದೆ ನೊಂದಳು (ತಪಾ. ೦೨-೨೬). ೨. ನಡುಕ : ಕಂಪನ : ಬಸಿಲ್ಕಿಕಲ್ . . . ಪಾಯ್ದ ಪುಲಿಯೆಂಬೀ ಬಾಧೆಯೊಳ್ ಮೆಯ್ಯಸೊಡ್ಡಿಸೆ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ಮಿಡುಕುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಮಣ ಮಿಲ್ಲೆಂಬುದು ನಿಷ್ಪಂದನಾಗಿ ಸಮನ್ವೀತಗುಣಂ ಗುಣಂಗೊಳಿಸದಂ ಬೋಗೀಂದ್ರದ್ಯಂದಾರಕಂ (ಆದಿ. ೬-೪೪) ; ದೂವವಿಗವಲಿಂತೆಂದಳಾ ಗರಗರಿಕೆ ಕೊರಲೊಳೀಕ್ಷಣವೊಳ್ಳಾರ್ಬಿಂದು ಮಿಡುಕಿರ್ದೆಯೊಳೊದವೆ ಪೊಳಂದಸ ಕಣ್ಗೆಗಟ್ಟ ನಿಂದ ವನಪರಿಣಮಿಪುವೊಲ್ (ಪುಶಿಪಾ. ೨-೪೦) : ಕೊರಳ ಮಿಡುಕಿನ ವಾಸೆಯಂ ಮುಮಿದರಿ ಸುರಿವ ನೆತ್ತರ ಪತಿಯ ಸುಪ್ಪಲಂ ತಿರುಗಿ ಬೀಜುವ ಮಿಹಗಸತಿಯನು ಕಂಡನಾ ಮುನಿಪ (ಕೂಪರಾ. ೦-೩-೦೪). ೩. ಮಿಡಿತ : ಪುಡಿತ : ಸ್ಪಂದನ : ಮಿಡುಕುವಿ ಪೊಯ್ದು ತನ್ನೆರ್ದೆಯನೊತ್ತಿ ಕರಾಗ್ರದೂಂಗಾರೊಳಪ್ಪೊಡಂ ನುಡಿಯದೆ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಮೆಯಿಕ್ಕುವೆದಂ ಮುಱಿದೊಯ್ದು ಜಾವಮುಂ ಮಿಡುಕದೆ ಸಾಲಭಂಜಿಕೆಯೊಲಿರ್ದ್ ಲತಾಂಗಿಯು ರೂಪುಕಣ್ಗಳೊಳ್ ತೊಡರ್ದಿರೆ (ಸೂಕ್ಷ್ಮಾ. ೦೪-೨೩) ; ಶಕ್ರಾಂದಮನು ಸುರವೈರಿಯೆದೆಗ್ಕತಂದು ನೋಡಿದನಸುರನೆದೆಯಂಲಿ ಮಿಡುಕವಾರ್ಯದು (ತಪಾಣ. ೬-೨೪-೩೬). ೪. ಪ್ರಾಣ ; ಜೀವ : " ಅಸುವಟಲು ಮಿಡುಕು " (ಕಿಪ್ರಮಾ. ೪೦). ೫. ಚೈತನ್ಯ ; ಜೀವಂತಿಕೆ : (ಕ). ೬. ಅಂತಃಕರಣ ; ಕನಿಕರ ; ಅನುಕಂಪ : ಎಲ್ಲರೊಳು ಕಲಿಭೀಮನೇ ಮಿಡುಕುಳ್ಳ ಗಂಡಮ (ಕಾಡ್ಯಾ. ೩-೩೪). ೭. ಪರಾಕ್ರಮ ; ಶೌರ್ಯ ; ಕಲಿತನ : " ಮಿಡುಕೆಂದೆನಲು ಪರಾಕ್ರಮ " (ಕಶಾ. ೦೩೪) : ಮಿಡುಕಸುಳ್ಳರೆ ನಿನ್ನ ಮುಡಿಪುನಾ ಹಿಡಿದು ನಾನೊಯ್ದಾಗ ರಾವುವ ತೊಡಚಿದನೆ (ಲಾಕಾ. ೦೦-೩೪) ; ಮೇದಿನಿಯೊಳಾ ರಾದೊಡಂ ಮಿಡುಕುಳ್ಳೊಡನ್ನತಪರಾಕ್ರಮಿ ತಡೆಯಲಿ ಪಾಜಿಯುನು (ಕೃಹಿಪಾ. ೪-೨೦) ; ನನ್ನ ಭಾವನ ಮಿಡುಕನ್ನು ನಾನು ಅರಿಯದವಳೆ ? (ಪುಣಾ. ೦೩೨). ೮. ಕಸುವು : ಶಕ್ತಿ : ಮೊಜಿಸಿ ಮಿಡುಕುಗಳ ನಾಯ್ ನೂಕಿದವು ಪಾಸದ ವಿಳಾಸದಲಿ (ಕಾಡ್ಯಾ. ೦೩-೫೦). ೯. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಪ್ರಾಣಿಯು ಕಾಲನ್ನು ಜೊರಿದಾಗ ಭೂಚ್ಚನ ಮೇಲೆ ಕಂಡು ಬರುವ ಗುರುತು : ತಿವಳಿಯೊಳ್ ಮಿಡುಕಾಡಿದ ಪಣ್ಣಂ ದಿಕ್ಕಿದ ಲಂಡದ ಬೆಂಕೆಯಿಂ ಕಮಿಪ ಕಿಟ್ಟದೊಳ್ಮಿನಲೊಳ್. ಸುಯ್ಯಾಜದ ಪೆರ್ನೊರೆಯಿಂ . . . ಒಳ್ಳೆ ಪಲ್ಲವನಿಕಾಯದುದಿನಂದಱಂದಂ ಕಾಡಾನೆ ಗಳಾಗಡೆ ಭೋದುದಂ (ಕಾಡ್ಯಾಕ. ೩೨). ಮಿಟುಕ್ಕು$_2$: ೧. 'ಕಣ್ಮಿಟುಕ್ಕು' ಪರಾ. ಮಿಡುಗು$_2$: ೨. ಯುವರಾಜ :–(ಮಿಡುಗಿಂದಿದ್ದುಂ) ಆ ರುದ್ರನ್ನೆ ಪೇಳಬಿಜುತ್ತಾಳೆ (ಕಟ್ಟಿಂ. ೦೦೦-೬). ೩. ತನ್ನ ಕೂಡುವಳಗದ ನಿಚ್ಚ ವಂದುಗದೊಂದು ಮಿಡುಗಿಂ ವಂಜುಂದ ಬಾನ್ನಮಿರಂ. ಗಜಮುಂಖಿನ ಬಿರಿವೊದೆಯ ಪಾಪಂ, ಅಜುಮೊಗನ ತೇರ ಸೋಗೆಯಂ . . . ಇನ್ನಾನುಂ ಪಗೆಯಂ ಮಜ್ಜಿತು ಸಂತಂ ಭುವನಾಟ್ಯುದೆಂದು ಬುದ್ಧಿಪೇಬಲ್ (ಣಪಾಕ್ಷ. ೪೨-೦೦).

[< ಮಿಡುಕ್ಕು$_1$/ ಕವಾ. ಮಿಟುಕ್ಕು$_2$; ತುಳು. ಮಿಟುಕ್ಕವ್, ಮಿಟುಕ್ಕು]

ಮಿಡುಕುಗಚ್ಚೆ (ನಾ). (ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಅಪರೂಪ ತ್ತಿರುವ ಮರ್ಮಾಂಗ.–ಯೋನಿ : ಭೂಸಮಯೆಯ ಸೊಬಡವಾಪ್ಯಾಯಮ ಮಾಣದ ಎಡುಂಕುಗಚ್ಚೆಡೊಳ್ ಮೊಗವತ್ತುತ್ತೆಸದುದು ವೃಷಮುಮರರ ನೇಡಿಸುವವೊಲೇನುಂಟೆ ನಿಮಗಮಾ ಸುಖಮೆನುತಂ (ರೀಣಪ. ೩-೧೩).

[ಮಿಡುಕ್ಕು$_1$ + ಕಚ್ಚೆ]

ಮಿಡುಕುಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಚಲನೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗು : ಅಲುಗಾಟವು ಕುಗ್ಗು : ಅರಿಮುಗುಳ್ದಕ್ಷಿಗಳ್ ಮಿಡುಕುಗುಂದವ ಜಿಂಪುಟಿ . . . ಒಪ್ಪೆ ಪೊಸ ಬೇಷವ ತಾಪಸೊಪ್ಪಿ ತೋಜಿದಂ (ದಶಪಂ. ೩-೬೯).

[ಮಿಡುಕ್ಕು$_2$ + ಕುಂದು$_1$]

ಮಿಡುಕುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ಶೌರ್ಯ ವಿಲ್ಲದಾಗು : ಮಿಡುಕುಗೆಟ್ಟನು ಬಿದ್ದ ದಧಿಮುಖನೊಡನೆ ಹಳಚದನವನ ಸಂಗದೆ (ಕಾತಾಣ. ೫೦-೪೨). [ಮಿಡುಕ್ಕು$_2$ + ಕೆಡು$_1$]

ಮಿಡುಕುದಾಣ (ನಾ). (ದೇಹದಲ್ಲಿ ನಾಡಿಯು) ಸ್ಪಂದಿಸುವ ಸ್ಥಳ : ಕಡಿಗೊಗಳೊಳು ಜಲ ತೋಜಿದೊಡದನಾಗೊಡನೆ ಕಾಣುಕರಾಳಿಯರು ಮಿಡುಕುದಾಣವ ವುಟ್ಟಿಯಜ್ದನುರನು ನೋಡಿ ಕದುಚಪಳಿಯರು ಮುಗಿಸಿನೊಳು (ಕಾಅಕ. ೬-೦೦೯). [ಮಿಡುಕ್ಕು$_2$ + ತಾಣ]

(←ಮಿಡುಕುಂಟು ' ಮಿಡುಗುಜು ' ನೋ.

ಮಿಡುಗು₂ ' ಮಿಡುಕು₂ ' ನೋ.

ಮಿಡುಗುಜಿಜು, ಮಿಡುಕುಜಿಜು (ನಾ). ೧. ಬೆಂಕಿ : ಕಿಚ್ಚು : ಅಲ್ಲಿಯೆ ಮುನಿಗಳ ಮೊಸೆಗೆ ಮಿಡುಗುಜಿಜುಟ್ಟರು . . . ಆ ಮೀರನ ಕಿಂಕರರು (ಪಚಿಪ. ೨-೫೭); ಕಡಿದೊಟ್ಟಿದ ಪುಳ್ಕಿಗಳಂ ಮಿಡುಗುಜಿಜು ಸುಡುವಂತೆ ಸುಡುಗು (ಕಪಪಾ. ೨೫-೭೨). ೨. (ಆಲಂ) ತಾಪ : ಬೇಗ : ಧಗೆ : ಕಾವತ್ರಯದೆ ಮಿಡುಗುಜಿಜಿಸಲೋರಂತೊದವಿಸುತ ಜಗದಜಿಯಸೆನಿಸುವ ನಿಸ್ಸಹಜಿಯದು ಮೂಢಜನ (ಚಾಸಾ. ೦೦-೫೨-೨೯). **ಮಿಡುಕುಜಿ** : ೧. ಹರಿದು ಬೆಳೆದಿಹ ವನದಿ ಮಿಡುಕುಜಿ ಹರಿಹರಿದು ಸುಡುವಂತೆ (ಶ್ರೀಣಾಪಾ. ೪-೨೩). ೩. ಬೆಂಕಿಯ ಕಿಡಿ : ಅಗ್ನಿಕಣ : ಪಲವುಕಾಲ ಧಾವಕಿ ಗೊಂಡು ಒಟ್ಟಿದ ಹಿದಿರೆಯು ಒಂದು ಮಿಡುಕುಜಿಜಲ್ಲಿ ಬೇವಂತೆ ಸಲೆ ಸಲೆ ಸನ್ನಿಹಿತನಾಗಿರ್ಪ ಶರಣನ ಭಕ್ತಿ ಒಂದೆನಾಯಾತದಿಂದೆ ಕೆಡುವುದು (ಬಸವ. ೨೦೩). [ದೇ.ಪ ತೆಲು. ಮಿಡುಗುಜಿ, ಮಿಡುಂಗುಜಿ, ಮಿಣುಂಗುಜಿ, ಮಿಣುಗುಜಿ, ಮಿಣ್ಗುಜಿ]

ಮಿಡುಚಿ ' ಮಿಡತೆ ' ನೋ.

ಮಿಡುಮಿಡನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ದೀರ್ಘಶೋಕವುಂ ಬಿಡೆ ಸುಡೆ ಕಿಚ್ಚಿನ ಕಿಡಿಯಂದದೆ ನೆಲದೊಳಿಗಿಸುಂ ಮಿಡುಮಿಡನೆ ವಿಡುಕು ವೆನ್ನಂ ಕಂಡೆಂ (ಕಾವಂಪ್ರ. ೧೨೨); ಸರ್ವಾಂಗಮುಂ ಕಡಿಯೆ ಮಿಡುಮಿಡನೆ ಮಿಡುಕುತ್ತ (ಪಂಕೊಚ. ಪ. ೩೦೦-೦೩) ; ಮಿಡುಮಿಡನೆ ಮಿಡುಕುತ್ತ ಕೋಪದಿ ಘಾಡುಘುಂಡಿಸಿ ಪೆಜಿಮಿಂಡನೆಂದನಂ (ಬಚಕ್ಕ. ೨೬-೦೫).

[ಮಿಡಮಿಡು + —ಅನೆ₂]

ಮಿಡುಮಿಡು (ನಾ). ಕೋಪ. ಮಃಖ. ನೋವು ಮುಂತಾದುವು ಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : 'ಮಿಡುಮಿಡನೆ ' ಪರಾ.

ಮಿಡ್ಡಿ ' ಮಡ್ಡಿ₂ ' ನೋ.

ಮಿಣಕ್‌ಮಿಣಕ್ (ನಾ). (ದೀಪ. ಒಲೆ ಮುಂತಾದುವು ಮಂಕಾಗಿ ಉರಿಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಮಂಕಾಗಿ ಉರಿಯುವ ಹಣತೆ ಮಿಣಕ್ ಮಿಣಕ್ ಎನ್ನುತ್ತದೆ (ಕ್ರಕ್ಕ. ೦೦೩).

ಮಿಣಕುಹುಳ ' ಮಿಣುಕುಹುಳು ' ನೋ.

ಮಿಣಕೆ ' ಮಿನಿಕೆ ' ನೋ.

ಮಿಣಮಿಣ (ನಾ). (ದೀಪ. ಒಲೆ ಮುಂತಾದುವು ಮಂಕಾಗಿ ಉರಿಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ದೀಪ ಮಿಣಮಿಣ ಉರಿಯುತ್ತಿದೆ (ಕೂಡ).

ಮಿಣ ' ಮಿಳಿ ' ನೋ.

ಮಿಣಿಕೆ ' ಮಿನಿಕೆ ' ನೋ.

ಮಿಣಬಲೆ ' ಮಿಣಿವಲ್ಲೆ ' ನೋ.

ಮಿಣಿಮಿಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಜಾವಡಿಯಾ ದೀಪ ಮಿಣಿಮಿಟಿ ಉರಿಯುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು (ಮಾಕಾ. ೧೩); ಬೇರೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಕಣ್ಣು ಮಿಣಮಿಟಿ ಮಾಡುತ್ತ ನಿಂತೆ (ತಿಪ್ಪೇ. ೦೩೩).

ಮಿಣಿಮಿಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಬಂದನೇನೆ . . . ಧಣಧಣಧಣರೆಂಬ ಪಾದದ ತೊಡವಿನ ಮಿಣಿಮಿಣಿ ಕಾಣದಾಡುತ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ (ಭೂಕಂ. ೫-೬೨-೨).

ಮಿಣಿಮಿಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕ್ಷಣ ಬಿಟ್ಟು ಕ್ಷಣ ಹೊಳೆ. — ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಆ ವಧುಗಳು . . . ಏಂಚಿನ ಲತೆಯಂತೆ ಮಿಣಮಿಣಿಸುತ್ತ ಕಂಚುಮಿಂಚಿಗಾ ಹೊಳೆವರತ್ತಿತ್ತ (ಕರಕ. ೦೩-೨೦೯). [ಮಿಣಮಿಣಿ + —ಇಸು]

ಮಿಣಿಯೂಟ (ನಾ). ಹಗ್ಗದ ಸಹಾಯದಿಂದ ನಡೆಸುವ ಆಟ. — ಚಮತ್ಕಾರ : ಗಳಯೂಟ ಮಿಣಿಯೂಟ ಆದ್ಯಶಕರಣ ಅಗ್ನಿಸ್ತಂಭ ಆಕರ್ಷಣ ಬೌಷ್ಪಕಲಾವಿದ್ಯೆಯು ಸಾಧಿಸುವ ಢೂಂಬನೇನು ಕಜ್ಜಿಯನೇ (ಅಂಚಿ. ೪- ೨೦೭-೨೩೭). [ಮಿಣಿ (< ಮಿಳಿ) + ಆಟ]

ಮಿಣಿವಲೆ. ಮಿಣಬಲೆ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ನೂಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಬಲೆ : ಇತ್ತಲ್ ಪುರಿಯ ಬಿಮುದಪಾಡೆ ಮಿಣಿವಲೆಯನೊಡ್ಡಿ ಸರಿವಿಡಿ ಯುತಾ ಸಿಂಹಿಣಿಯನುಯ್ವುದರಸನ ಬೇಂಟೆವೀಡಿರ್ಪ ಕಲವರಕೆ (ಶ್ರೀಣಾಪಾ. ೬೫-೨೦೦). **ಮಿಣಬಲೆ** : ಆ ಗುಡಿ ಬದಿಲೆ ಅಲ್ಲೇನು ಮಿಣಬಲೆಗೆ ಒಂದು ಒಂಟಿಗ ಬಿದ್ದು, ನೀನು ಭರ್ಜರಿ ತಿವಿದು, ಒಂದುರುಳು ಊರುಳಿ, ಹಂದಿ ಹತ್ತಾವೆ ಬಿದ್ದದ್ದು ! (ಮೂರು ೦೦೪).

[ಮಿಣಿ (< ಮಿಳಿ) + ಬಲೆ₂]

ಮಿಣುಕಿಸು ' ಮಿನುಗಿಸು ' ನೋ.

ಮಿಣುಕು₁ ' ಮಿನುಕು₂ ' ನೋ.

ಮಿಣುಕು₂ ' ಮಿನುಕು₃ ' ನೋ.

ಮಿಣುಕುದೀಪ (ನಾ). ಮಂದವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೀರುವ ದೀಪ ; ಸಣ್ಣ ಬೆಳಕನ್ನು ಚೆಲ್ಲುವ ದೀಪ : ಮಿಣುಕುದೀಪದ ಮುಂದೆ ಹೆಂಗಸರಿಬ್ಬರೂ ಬಲು ಹೊತ್ತು ಕುಳಿತಿದ್ದರು (ಮುರಮು. ೧೩೦); ಕತ್ತಲೆ ಇಲ್ಲವೆ ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿಯ ಮಿಣುಕುದೀಪ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾನುಭವವಾದರೆ ಮೋಹಕ ವಾದ ಬೆಳುದಿಂಗಳು ಕಾವ್ಯಾನುಭವ (ಜಾಸಮಾ. ೪೭).

[ಮಿಣುಕು₂ (< ಮಿನುಕು₃) + ದೀಪ]

ಮಿಣುಕುಬೆಳಕು (ನಾ). ಮಂದವಾದ ಪ್ರಕಾಶ : ಕಚೇರಿಯ ದೀಪದ ಮಿಣುಕುಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಆ ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಊಟದ ಸಿದ್ಧತೆ ಮಾಡಿದನು (ಅಸ್ಮ. ೦೩೨) [ಮಿಣುಕು₂ (< ಮಿನುಕು₃) + ಬೆಳಕು₂ (<ಬೆಳಗು₂)]

ಮಿಣುಕುಹುಳು, ಮಿಣಕುಪುಳೆ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನಂತೆ ಕ್ಷಣ ಬಿಟ್ಟು ಕ್ಷಣ ಬೆಳಕು ಬೀರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು ; ಮಿಂಚುಹುಳ : ಮಿಣುಕುಹುಳು ಒಂದೇ ಆದರೆ ಹೆಚ್ಚು ಬೆಳಕು ಕೊಡಲಾರದು (ಮುರುಕ. ೫೦). **ಮಿಣಕುಹುಳ** : "ಖದ್ಯೋತಃ, ಜ್ಯೋತಿರಿಂಗಣಃ— ೨ ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ದೀಪದ ಹಾಗೆ ಹೊಳೆಯುವ ಕ್ಕಿಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಮಿಣಕುಹುಳ್" (ಶಿದ್ಯಂಚಿ. ೦೬೨); ಮಿಣುಕುಹುಳ ತಿಣಕಿದರೆ ಜೇನು ಬಂದೀತೆ ? (ಗಾಗ).

[ಮಿಣುಕು₂ (< ಮಿನುಕು₃) + ಹುಳು (< ಪುಲು)]

ಮಿಣುಗುಟ್ಟು 'ಮಿನುಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಮಿಣ್ಣಗೆ (ಅ). ಅಲುಗಾಡದೆ ; ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿ : ಎರಡು ಮೂರ್ತಿಗಳ ನಡುವೆ ಮಿಣ್ಣಗೆ ಉರಿಯುವ ಕಾಲುದೀಪ (ಸಚಸ ೭೭).

ಮಿಣ್ಣಗಿರು = ಸುಮ್ಮನೆ ಇರು ; ಮಿಸುಕದಂತಿರು : ಕಣ್ಣೆತ್ತಿ ನೋಡರಾ ಕತೆಯು ಕೌರವರಲ್ಲಿ ಮಿಣ್ಣಗಿರುವುದೊಂದು ವರುಷ (ಪಃಖಚ. ೨); ನಾಳೆ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಬೇರೆ ಹೋದಾಗ ಎಲ್ಲಪೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ—ಮಿಣ್ಣಗಿದ್ದವರ ಬಣ್ಣ ! (ಒಡ್ಡಳು ೦೦೪).

[ಮಿಣ್ಣ + —ಅಗೆ₂./ತೆಲು. ಮಿನ್ನಕ]

ಮಿಣ್ಣನೆ₁ (ಗು). ಚಿಕ್ಕದಾದ ; ಸಣ್ಣದಾದ : ಗಳೆಯರ ಕಯ್ಯಲ್ಲಿಯ ಮಿಣ್ಣನೆ ನೆಲ್ಲಿಯನಸಿಯಲಿ ಕಯ್ತುಗಲದೆ ಕೊಯ್ವೆ ! (ಹಜ್ಜಿರ, ೦ ೦೩).

[ಮಿಣ್ಣ + —ಅನೆ (< —ಅಸೆಯ್)]

ಮಿಣ್ಣನೆ₂ (ಅ). ೧. ಸದ್ದಿಲ್ಲದೆ ; ಮೌನವಾಗಿ : ನೂಜ್ಯೆವರನು ಕೊಂದನು ಮರನ ಹಾಯಿಕೆ ಮರಳಿ ಮಿಣ್ಣನೆ ಬಂದು ಹೊಕ್ಕನು ಜಾಣನದ ಮನೆಯ (ಳುಣ್ಣಂ. ೩-೦೦೩) ; ಇಂದಿನಿತಿಂತೇಂ ಜಿಲ್ಪನೊಂದು ಬಿತ್ತರದ ಭಂಗಿಯ ಪೊಸ ಬಣ್ಣನೆ ಮಿಣ್ಣನೆ ನಿನ್ನ ನಜ್ಜುಮೆಚ್ಚಿನ ಕಾವುಸೊಂದು ಜಾನದೊಳೆ ಬೆರೆತುದು ? (ರಾಚಶ್ಯ. ೦೩೪-೪). ೨. ಏನೂ ತಿಳಿಯದ

ಹಾಗೆ ; ನಿರ್ವಿಕಾರವಾಗಿ : ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಶಾಂತರಾಗಿ ಮಿಣ್ಣಸೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಲ್ಲ ! (ಕುಚಾಗ. ೨೬೦).

ಮಿಣ್ಣನಿರ್ = ಏನೂ ತಿಳಿಯದಂತಿರು ; ಮುಗ್ಧವಾಗಿರು : ಬೇಡವೇಡೆಂದೊಡಂ ಬಲದಿಂ ಪಿಡಿದು ಕಟ್ಟಿ ಮಿಣ್ಣನಿರ್ಪಂ (ಗಾಪಾಕ್ಕ. ೩೩೬-೦೯); ವೀನಱಿಯದವರಂತೆ ಮಿಣ್ಣನಿರ್ದುಮೆನ್ನಿಂದೆನ್ನಂ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ದಿಟ್ಟಂ (ಗಾಪಾಕ್ಕ. ೧೬೭-೦). [ಮಿಣ್ಣ್ + —ಅಸ್ಸ್]

ಮಿಣ್ಣಿಸು 'ಮಿಳ್ಳಿಸು' ನೋ.

ಮಿಣ್ಣೆ 'ಮಿಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಮಿತ್ತ (ಗು). ಸತ್ತುಹೋದ ; ಗತಿಸಿದ : "ಮಿತ—ಮ್ಯತ=ಸತ್ತು ಹೋದ, ವಿಫಲ" (ಕಪ್ರಕೋ. ೪೫) ; ಋತ್ವಕ್ಕೃತ್ವಂ . . . ಮ್ಯತ — ಮಿತ (ಕಮರ. ೨೬೬ ಕೃಯೂ). [< ಸಂ. ಮೃತ]

ಮಿತ್ತ (ಗು). ೧. ಅಳೆದ ; ಅಳತೆಮಾಡಿದ. ೨. ಮಿತಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟ ; ಸೀಮಿತವಾದ : ಮಿತನವಿಕೇಸಕೋಭಿತಕನುತ್ಥಂ . . . ಪುಟೀತದೇಹದಿಂಬತೆವೆರಸಿಂತು ಪತ್ಮತಿಪಜಿಂಗಳವೇಂ ಜಿನನೊಳ್ ಪೊದ್ದುವೋ (ಅಂತ. ೧೦-೧೩). ೩. ಚಿಕ್ಕದಾದ; ಸಂಗ್ರಹವಾದ; ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ: 'ಮಿತನುಡಿ' ಪರಾ. ೪. ಕಡಮೆಯಾದ; ವಿರಳವಾದ. ೫. ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದ ; ಪರಿಶೀಲಿಸಿದ. (ನಾ). ೬. ಅಳತೆ ಮಾಡುವುದು. ೭. ಮಿತಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದು ; ಸೀಮಿತವಾದಂಥಾ ; ಮಿತವಾದ್ದು ಬಾಳುವುದು. ಹಿತವಾದ್ದು ಫಲಿಸುವುದು (ಗಾಡ). [ಸಂ.]

ಮಿತಂಪಚ (ಗು). ೧. ಜಿಪುಣತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ: ಕೃಪಣತನದ. (ನಾ). ೨. ಜಿಪುಣ ; ಲೋಭಿ : "ಕದರ್ಯಃ . . . ಕಂಪಣನಃ. ಮಿತಂಪಚಃ — ಈ ೫ ಲೋಭಿ" (ತಣಾಹಿಂ. ೩೬-೦೬೨), ೩. ಪರಿಣತ ನಲ್ಲಿದವನು ; ಪಕ್ವತೆಯಿಲ್ಲದವನು : ಚತುರಕವಿಯೊಳ್ಪನತಿಮಿಶ್ರುತ ವ್ಯಾಕರಣರೊಲ್ದು ತಿಳಿವಂತಿರೆ ಮೂರ್ಖತೆಯಿಂದಮುರ್ವಿ ಕೂರ್ಮಿದ ಮಿತಂಪಚರ್ ತಿಳಿವಳ್[ಡ]ರಿದು ಪೊಸಬಗೆಯಿಂದಂ (ಹಸ್ತಿಪ. ೦-೦೬). ೪. ಪರಿಮಿತವಾದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಆಹಾರವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು: ಕಡಮೆಪ್ರಮಾಣದ ಅಡುಗೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು. [ಸಂ.]

ಮಿತಕುಕ್ಷಿ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಪರಿಮಿತವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುವವನು : ಮಿತಕುಕ್ಷಿ ಮಿತಭುಕ್ಕ ; ಮತ್ಕಾರ್ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನು ? ಅತಿಚರ್ಚೆ ಸಲದಲ್ಲಿ (ಪುಂಕಃ. ೨೫೧). [ಸಂ.]

ಮಿತನುಡಿ (ನಾ). ಅಗತ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಆಡುವ ಮಾತು; ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ ಮಾತು : 'ಮಿತನುಡಿಯು ಬಾಲೆಯರು ರತಿಗೆ ಮಿಗೆ ಚೆಲ್ವೆಯರು (ಪಪುಚ. ೨-೫೩). [ಮಿತ್ತ + ನುಡಿ]

ಮಿತಪರಿಗ್ರಹ (ನಾ). [ಜೈನ] ಶ್ರಾವಕನ ವ್ರತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಆವಶ್ಯಕತೆಗೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಧನ, ಧಾನ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಉಳಿದುವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ರತ : ದಿನಪ್ರತ ಧಿಗ್ವ್ರತ ಮಿತಪರಿಗ್ರಹವ ಮತ್ತನರ್ಥನಶನವ್ರತವ ಕೈಕೊಂಡು ವನಜಮುಖಿಯರು ಕೈಕೊಂಡರು ವ್ರತಗಳ ಜಿನಮುನಿಗಳ ಸಮಕ್ಷದೊಳು (ಚಿತ. ೦೬-೬೦). [ಸಂ.]

ಮಿತಭಾಷಿ (ನಾ). ಅಗತ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಮಾತನ್ನಾಡದವನು; ಕಡಮೆ ಮಾತನ್ನಾಡುವವನು : ಸ್ವಭಾವತಃ ಅವರು ಮಿತಭಾಷಿಗಳೆಂದು ಎಲ್ಲರ ನಂಬಿಕೆಯಾಗಿದ್ದಿತು (ಸಪಚಕಃ. ೧೩) ; ಸಭೆಯೊಳು ಮೇರೆದ್ದು ಕುಣಿವನು ಬಹುಭಾಷಿ ಒಂದುಳಿವನು ಮಿತಭಾಷಿ (ಹಂತಾಕ. ೨೦೫-೬೩). [ಸಂ. ಮಿತಭಾಷಿನ್]

ಮಿತಭಾಷೆ (ನಾ). = ಮಿತನುಡಿ : ಹೋದಿರುಳು ತಾಂ ಬಾರದಿರೆ ಈಬ್ಗೆಗಂಬಡುತಿರ್ಪಳಿಗೆ ನೆಪಮಸೊರೆಯುತ್ತ ಮಿತಭಾಷೆಯುರಿ . . . ಪೊಳ್ಕಳಾ ರಾಜ್ಞಿ . . . ಪಟುಹರ್ಮ್ಯಮಂ (ಶಾಶ್ರಂಗೆ. ೧೬-೧೬೬). [ಸಂ. ಮಿತಭಾಷಾ]

ಮಿತಭುಕ್ಕ (ನಾ). = ಮಿತಕುಕ್ಷಿ : ಮಿತಕುಕ್ಷಿ ಮಿತಭುಕ್ಕ; ಮತ್ಕಾರ್ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನು ? ಅತಿಚರ್ಚೆ ಸಲದಲ್ಲಿ (ಪುಂಕಃ. ೨೫೦). [ಸಂ.]

ಮಿತವಚನ (ನಾ). ೧. = ಮಿತನುಡಿ : . . . ಜನಯುತಂ ಕೀರ್ತಿಕಾಂತಿಸಮೇತಂ . . . ಬುಧಜನಕುಮುದಾನಂದಚಂದ್ರಂ ಸಭೇಂದ್ರಂ (ಕಾಸ್ಕರೇ. ೦-೨೩). ೨. = ಮಿತಭಾಷಿ : ಕ್ಷಿತಿಪತಿಯುಂ ಬರಿಸಿ ಜಗಸ್ಮತನಂ ಸಂತೈಸಿ ಕುಶಲವಾರ್ತಾಂತರಮಂ ಮಿತವಚನಂ ಬೆಸಗೊಂಡತಿವಿತೀರ್ಣ ಮುದನಾಸವನಾತನೆಂಬುದು ಮಾರ್ಗಂ (ಕಾಗಾ. ೨-೩). [ಸಂ.]

ಮಿತವಾಕ್ಯ (ನಾ). ೧.= ಮಿತನುಡಿ. ೨. = ಮಿತಭಾಷಿ : ಮಿತವಾಕ್ಯಂ ಸದ್ಬುದ್ಧಿಕ್ಯಂ . . . ನೆಗಬ್ದಿತಿಬಳಭೂಪಾಲಮಂತ್ರಿಪ್ರಧಾನಂ (ಶುಕುಪ್ರ. ೨-೫೦). [ಸಂ.]

ಮಿತವ್ಯಯ (ನಾ). ಪಣ, ಪದಾರ್ಥ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿತದಿಂದ ಖರ್ಚು ಮಾಡುವಿಕೆ.—ಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಬಳಸುವಿಕೆ : ಬಂಡವಾಳಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಕಾರಣವೆನ್ನಿಸುವ ಮಿತವ್ಯಯವನ್ನು ನಮ್ಮ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರವು ಒಂದು ಪ್ರಮುಖವಿಧರ್ಮವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದೆ (ಪಾಹಿ. ೨೩೭); ಅಕ್ಕಾಜಿಯು ತನ್ನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ನೂರುರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು, ಮಿತವ್ಯಯ ದಿಂದ ನನ್ನ ಕಲಿಸಕ್ಕಾಗಿ ಪೆಚ್ಚಮಾಡುವಂತೆ ತಿಳಿಸಿ ಕಳಿಸಿದ್ದಳು (ಪೀಮುಂತ. ೦೬೯). [ಸಂ.]

ಮಿತಸಂಖ್ಯೆ (ನಾ). ಕಡಮೆ ಅಂಕಿ; ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯೆ : ಮನುಷ್ಯನ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು, ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ತೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಜನವರ್ಗಕ್ಕೆ, ಅವರು ಕೇವಲ ಮಿತಸಂಖ್ಯೆಯವರು, ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಈ ಬರಹವು ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾತು, ಲೇಖನ, ಗೀತ, ನೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ (ಒಂಸಿವ. iii, ಪೀಠಿಕೆ ೩೩೬). [ಸಂ. ಮಿತಸಂಖ್ಯಾ]

ಮಿತಸಂತಾನ (ನಾ). ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಸಂತತಿ; ಕಡಮೆ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆಯುವಿಕೆ : ಮಿತಸಂತಾನದ ಕತ್ತಿಗೆ ಗಮನವಿತ್ತು ತಿರುಗಿದೆ (ಶಿಶಾ. ೦೬೬). [ಸಂ.]

ಮಿತಾಹಾರ (ನಾ). ಪರಿಮಿತವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಊಟ; ಹಾಳತವಾದ ಆಹಾರಸೇವನೆ : ಅಲ್ಪವಲ್ಲದೆ ಯಥೇಷ್ಟವಲ್ಲದೆ ಯೋಗಾನುಗುಣ್ಯಮಾಗಿ ಭೋಜನಂಗೈವುದೇ ಮಿತಾಹಾರವೆನಿಸುವುದು (ಪಚೇಳ. ೦೯೦). [ಸಂ.]

ಮಿತಿ (ನಾ). ೧. ಅಳತೆ : ಪ್ರಮಾಣ : ಮಿಣುಕಿತು ಧುಜಕ್ಕೆ ಮಿತಿಯಿಲ್ಲ ತನುಕಾಂತಿದೋಱಿತು ಕಂತುನಂದನಗೆ (ತೋಷಪ. ೩೯-೦೯). ೨. ತೂಕ : ಭಾರ. ೩. ಮೇರೆ : ಎಲ್ಲೆ : ಮಿತಿ ಮೇರೆಯಿಲ್ಲದ ನೃಪರು ನೆರೆದುದು ಜನಕನಗರಿಯಲಿ (ಕೂರಾಣ. ೦-೦೩-೨೬); ಸುಳ್ಳಿಗಿದರೂ ಒಂದು ಮಿತಿಯಿರಬೇಕು (ಪೀಗಕ್ಕ. ೧೨). ೪. ಕಟ್ಟು ; ಕಟ್ಟಳೆ ; ನಿಯಮ : ಈ ರೋಗಂಗಳಿಗೆ ಈ ಔಷಧಮೆಂಬ ಮಿತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಮಿಕ್ಕಿನವರು ಈ ಕಟ್ಟಳೆಯಂ ತಿಳಿದು ನಡೆಸುವುದು (ಶಶವೃ. ಒ) ; ಊಟ ವಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮಿತಿಯಿರಬೇಕು (ಹುಂಅಂಪಾ. ೧-೨೩). ೫. ಅವಧಿಯ ಮೊದಲು ಅಥವಾ ಕೊನೆ : ಮಾರಾಟದ ರಕ್ಕಮು ಜಮಾ ಆದ ಮಿತಿಗಾಂದ ಮೂರುದಿವಸಗಳು ಕಾದು ಆಮೆ ಮಾಡಿ ಬಡ್ಡಿದು ಲೆಖ್ಖಕ್ಕೆ ಹಿಡಿಯೋಣದರಲ್ಲಿ ಬಂದೀತು (ಹುಂಅಂಪಾ. ೨೬) ; ಅಂಗಡಿಯ ಬಾಕಿಯು ಬರುವದಿದ್ದರೆ, ಬಾಕಿ ಇದ್ದ ಮಿತಿ ಹಿಡಿದು ಬಡ್ಡಿ ಆಕಾರಿಸಲ್ಪಡುವದು (ಸುಂಅಪಾ. ೩೦೬). ೬. ಉಚಿತವಾದ ಪೇಳಿಕೆ. ೭. ಸಾಕ್ಷಿ. ೮. ದೃಢತೆ. [ಸಂ].

ಮಿತಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಮಿತಿಗೆ ಒಳಪಡಿಸು ; ಮೇರೆ ಮೀರದಂತೆ ಮಾಡು : ರತಿದೇವಿ ಬಸಿಱಾಂತು ಪಡೆದ ದುಕ್ಕವ ಸಂತವತಿಯಾಗಿ

ನೋಳ್ಪ ಸಂತಸವ ಮಿತಿಗೆಯ್ದೆಪೆನೆಂದು ಕೊಟ್ಟಲ ಕೂಗಿದಳೆತಿಶಯದಿಂದೆ ಕುಮರನ (ಪೋಷ. ೦೭-೪೯). [ಮಿತಿ + ಕಯ್]

ಮಿತಿಮೀರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ದಾಟು ; ಮೇರೆಮೀರು : ಸಣ್ಣ ಮೀನುಗಳನ್ನು ದೊಡ್ಡ ಮೀನುಗಳು ನುಂಗುತ್ತವೆ . . . ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವು ಮಿತಿಮೀರಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದವು (ಪುಟಿಬದು. ೪-೧೦೫); ಮೈಲೇಜ್ ಹುಡುಗನಿದು ಮೇಲೆ ಅವನಿಗಿದ್ದ ಸಿಟ್ಟು ಮಿತಿಮೀರಿತು (ಅಣಕ. ೬೯). ೨. ಪ್ರಮಾಣದ ಸೀಮೆಯನ್ನು ಕುಲ್ಲುಂಘಿಸು ; ನಡವಳಿಕೆಯನ್ನು ಮೀರು : ಈ ಬೆದುಳ್ಳಿ ನಾಚಿಕೆಗೆಟ್ಟು ಮಿತಿಮೀರಿಯಿರುಪುದು ನನ್ನಂತಹ ಕುಲಮ್ಮಗೆ ಕರವಲ್ಲ (ಪಚಾ. ೦೬). [ಮಿತಿ + ಮೀರು (<ಮೀಱು)]

ಮಿತಿಲಿ 'ಮಿಟಲಿ' ನೋ.

ಮಿತು 'ಮಿದು' ನೋ.

ಮಿತುವಾಸಿಕೆ (ನಾ). ವ್ಯಾಮವಾದ ಹಾಸುಗೆ.--ರಮ್ಮೆ : ಮಿತುವಾಸಿಕೆಯು ಮೇಲೆ ತನುತಾಪದೊಡೆನೆ ಹೊರಳುತಂ (ಶಕಟೂ. ೯-೨೨).

[ಮಿತು (<ಮಿದು) + ವಾಸಿಕೆ]

ಮಿತ್ತು 'ಮಿಚ್ಚು' ನೋ.

ಮಿತ್ತುಗರೆ 'ಮಿಟ್ಟುಗರೆ' ನೋ.

ಮಿತ್ರ (ನಾ). ೧. ನೇಸರು ; ಸೂರ್ಯ : "ಆದಿತ್ಯಃ . . . ಮಿತ್ರಃ, ಚಿತ್ರಭಾನುಃ . . . ತ್ರಯಿತನುಃ —ಈ ೪೭ ಆದಿತ್ಯನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೩-೩೬) ; ಮಿತ್ರಂ ಪ್ರತಾಪಸಹಿತಚರಿತ್ರಂ ಪರ್ಯಾಯಬರುತುಮಿರೆ ಘನಪಥನಕ್ಷತ್ರಪ್ರಸೂನಮಂ ದ್ಯುತಪತ್ರಂಗಳನರುಣನುಜುಗಿದಂ (ಕೀರ್ತಿ. ೮೯-೦೩೩). ೨. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವರುಣನ ಜೊತೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವ) ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಧಾತ ಆರ್ಯಮಾ ಮಿತ್ರ ವರುಣ ಇಂದ್ರ ವಿವಸ್ವಾನ್ ಪರ್ಜನ್ಯ ಪೂಷ ಅಂಶು ಭಾಸ್ ಗಭಸ್ತಿಮಾನ್ ತ್ವಷ್ಟ್ರ ವಿಷ್ಣುಗಳೆಂಬವರೇ ಕ್ರಮದಿಂ ಪ್ಪಾದ ಶಾದಿತ್ಯರು (ಹರಿವಂ. ೨೦೬) ; ಗಣದ ಮಿತ್ರರು ಸಪ್ತಯುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ವರ್ಣನು ಇನಜಗೆ ಸಮ ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರು ಮನುಸುತಯುಮೆಚ್ಚು ಪ್ರಜಪನು (ಕುರಂಜಿ. ಭಾ. ೦-೩-೩). ೩. ಗೆಳೆಯ ; ಸ್ನೇಹಿತ : "ಮಿತ್ರಂ, ಸುಖಾ . . . ಸ್ನಿಗ್ಧಃ—ಈ ೫ ಕೆಳೆಯಂ" (ಅಮರ. ೭೮-೩೭೮) ; ಮಿತ್ರ ವ್ಯಸನತ್ರಾಣಪವಿತ್ರೀಕೃತಗಾತ್ರನಪ್ಪ ನಿನ್ನಂ ಕಂಡಾ ಮಿತ್ರವಿಜೀನೇನೀಗಳ್ ಮಿತ್ರತ್ವಕ್ಕಾಸೆಪಟ್ಟು ಬಂದಾ ನಿನ್ನೊಳ್ (ಕಂಚಿಕಾ. ೦೭೬) ; ಚಿತ್ರವಾಹನಪುತ್ರಿಯುಂ ವಕ್ರತನಯನುಂ . . . ಭೋಗಿಸಿದರನುದಿನಂ ಗೃಹುಂಧುಮಿತ್ರರಂ ಮರೆದು, ಕರ್ತವ್ಯಮಂ ತೊರೆದು (ಪಾಶ್ವ. ೧೦. ೪೦-೨೦೩೪). ೪. [ರಾಜನೀ] ರಾಜನ ಸಪ್ತಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಇವರಲ್ಲಿ ಸಹಜಮಿತ್ರ ತಾಯಿಯ ಅಥವಾ ತಂದೆಯ ಮೂಲಕ ನಂಟುತನವುಳ್ಳವನು; ಪ್ರಾಕೃತಮಿತ್ರ—ನೆರೆಯ ಶತ್ರುರಾಜ್ಯದ ಅಚ್ಚೆಯಿರುವ ರಾಜ್ಯದ ಅರಸು ಮತ್ತು ಕೃತ್ರಿಮಮಿತ್ರ—ಕಾರ್ಯದ ಪಮೂಲಕ ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಿದವನು ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರದ ಸ್ನೇಹಿತರಿರುತ್ತಾರೆ : "ಮಿತ್ರಂ . . . ಶತ್ರುಪೇರ್ಕ್ಕೊತ್ತಲೂ ಆಟೇಯೆಸ್ಸ ಅರಸನ ಸೀಸ." (ಸಂಗಿ. ೨೩೭).

[ಸಂ.]

ಮಿತ್ರಕಾರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸ್ನೇಹಿತನ ಕರ್ತವ್ಯ. ೨. [ರಾಜನೀ] ಸ್ನೇಹಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ಅನ್ಯರೆಲ್ಲರುಮನತಿಸ್ನೇಹದಿಂ ತನ್ನವರಂ ಮಾಡಿಕೊಳ್ವುದು ಮಿತ್ರಕಾರ್ಯಮೆಂಬುದು (ಕಂಚಿಕಾ. ೭ ೦೯-೦೦). ೩. ಕನ್ನಡದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗ್ರಂಥವಾದ 'ಪಂಚತಂತ್ರ'ದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಐದನೆಯ ಪ್ರಕರಣ. [ಸಂ.]

ಮಿತ್ರಕುಲ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯವಂಶ ; ಇನಕುಲ : ಪತ್ತುವಿದು ದುಗುಡಮಂ, ಮಿತ್ರಕುಲ ಮಿತ್ರಪರ್ಯ (ಶ್ರೀಧಾಪು. ೩೭೬-೨೭೬). ೨. ಗೆಳೆಯರ ಗುಂಪು ; ಸ್ನೇಹಿತರ ಸಮೂಹ : ಮಂತ್ರಿಯುಂ ಪೆಜಿವ ತುಂಬುರನೆಂಬನಂ ಕೊಟ್ಟು ವಮಂತೆ ತನ್ನೊತನಿರ್ದ ಮಿತ್ರ ಕುಲಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಪಂಚಿ. ೩-೩೪). [ಸಂ.]

ಮಿತ್ರಗುಣ (ನಾ). ಸ್ನೇಹಿತನಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಗುಣ. ಸ್ವಭಾವ : ಸ್ವಚ್ಛತಪಂ ತ್ಯಾಗಂ ಶೌರ್ಯಂ ಸಮಾಸಹಸಿಷ್ಣುವೆಂಬೀ ಸ್ನೇಹಂ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಂ ಸತ್ಯಂ ಶೌಚಮೆಂಬಿವು ಮಿತ್ರಗುಣಂಗಳ್ (ಕಂಚಿಕಾ. ೨೦೭-೦೯). [ಸಂ.]

ಮಿತ್ರಘ್ನ (ಗು). ಮಿತ್ರದ್ರೋಹಿಯಾದ. [ಸಂ.]

ಮಿತ್ರಜ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೨. ಯಮ : ಮೃತ್ಯುಂಜಯನ ವಾಕ್ಯ ತಪ್ಪದೆಂದಾನುಂಡೆ ಮಿತ್ರಜನ ದಯಿಸಿದಾಗಲೆ ವಳಹಲ್ಲಿವ (ಕಪಪಚ. ೯-೩೬). [ಸಂ.]

ಮಿತ್ರತ್ವ (ನಾ). ಗೆಳೆತನ ; ಮೈತ್ರಿ ; ಸ್ನೇಹ : ನಿನ್ನಂ ಕಂಡು . . . ಮಿತ್ರತ್ವಕ್ಕಾಸೆಪಟ್ಟು ಬಂದೆಂ ನಿನ್ನೊಳ್ (ಸಂಚಿಕಾ. ೫. ೨೦೬ ೧೩೩) ; ಪೂಣ್ದೆವಾ ರವಿತನೂಜನುಂ ನಾನಾವುಮಗ್ನಿಯೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗೆ ಮಿತ್ರತ್ವಮಂ (ಶ್ರೀಧಾಪು. ೩೦೬-೩೭). [ಸಂ.]

ಮಿತ್ರದ್ರೋಹ (ನಾ). ಸ್ನೇಹಿತನಿಗೆ ಬಗೆಯುವ ಕೇಡು ; ಗೆಳೆಯನಿಗೆ ಮಾಡುವ ವಂಚನೆ : ಅದನಾಂ ಕೇಳ್ದುಸಿರದಿರ್ದಪ್ಪೊಡೆ ವಿಶ್ವಾಸ ಘಾತುಕತ್ವಮುಂ ಮಿತ್ರದ್ರೋಹ [ಣಾಣಂ. ಮಿತ್ರದ್ರೋಹತ್ವ, ಮಿತ್ರೋದ್ರೋಹಾಸೀನ]ಮುಮಪ್ಪ ದೆಂದಱಿಪಲ್ಬಂದೆಂ (ಪಾಪಂ. ೦೦೦-೯) ; ಅರಿತನವರಿಂದಾ ನಮಗೆ ಪ್ರಾಣೋಪಕಾರವಾದ್ದಕ್ಕೆ ಅವರಿಗೆ ನಾವೂ ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹ ಮಿತ್ರದ್ರೋಹ ದಮಾಡಬಾರದು (ಕೃಚ. ೫೯) ; ಅಮೃತ ಪತಿಯೆದು ಪತಿದ್ರೋಹವಾದೆ, ಚಂಡತಾಪನನಮ ಮಿತ್ರದ್ರೋಹ (ಗಾಕ್ಷಸ. ೭೭).

[ಸಂ.]

ಮಿತ್ರದ್ರೋಹಿ (ನಾ). ಸ್ನೇಹಿತನಿಗೆ ಕೇಡನ್ನು ಬಗೆಯುವವನು : ಗೆಳೆಯನಿಗೆ ವಂಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವನು : ಮಿತ್ರದ್ರೋಹಿ ಯಾದವನಿಗೆ ಕಾಣುವವರಿಲ್ಲ ಶತ್ರುಗಳೇ (ಗಾಡಿ). [ಸಂ. ಮಿತ್ರದ್ರೋಹಿನ್]

ಮಿತ್ರದ್ವಿಷ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಹಗೆ : ರಾಹು. ೨. ಸ್ನೇಹಿತನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವನು : ಗೆಳೆಯನಲ್ಲಿ ಶತ್ರುತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು. ೧, ೨ : ದ್ವಿಸನಂ ಮಿತ್ರದ್ವಿಷಂ ವಕ್ರಗಾಮಿ . . . ಅಶಾಶ್ವಮಿಷ ದತ್ಯಚಿತ್ಯನೆನೆ ಪಾವಂ ಪೋಲ್ತು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪರ್ತಿಪ ದುರ್ಭೋದನನುಗ್ರನಂ ಕಪಿಬಿಯೆಂಬರ್ಭೂಧರ್ (ಪಪಚ. ೦೯-೦೨). [ಸಂ.]

ಮಿತ್ರದ್ವೇಷ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನೊಡನೆ ಇರುವ ಹಗೆತನ. —ವೈರ : ದೋಷದೊಡತನವೊಂದು ಮಿತ್ರದ್ವೇಷವೊಂದು . . . ಅಬಲೆಯರಾಸ್ಯದಲಿ ಸಂಕ್ಲೇಶಯಾಗಿಹುದೊಂದೆನುತೆ ಶಶಿ ಹೇಸಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಜಾಜಿವನು ಪಡುವಣ ಸಮುದ್ರವಲಿ (ಅಣಕ. ೩-೩೦). [ಸಂ.]

ಮಿತ್ರಪಂಚಕ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಔಷಧಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಬೆಲ್ಲ, ತುಪ್ಪ, ಗುಂಜಿ, ಜೇನುತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಬಿಳುಗಾರ ಎಂಬ. ಪರಸ್ಪರ ಸಹಾಯಕಗಳಾದ ಐದು ಬಗೆಯ ಪದಾರ್ಥಗಳು : ಆ ಭೃಷ್ಟದಮ್ಮ ಮಿತ್ರ ಪಂಚಕದಿಂದ ಕರಗಿಸುವುದು. ಮಿತ್ರಪಂಚಕವೆಂದರೆ ಬೆಲ್ಲ. ತುಪ್ಪ,/ಗುಂಜಿ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಬಿಳುಗಾರ (ಪಥ್ಯ. ೩೬). [ಸಂ.]

ಮಿತ್ರಪುತ್ರ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೨. ಶನಿ : ಕ್ಷಿತಿಜನೊಳುದಿಸಿದ ಗುಸುವಿಂ [ನೇತಾರಂ] ಮಿತ್ರಪುತ್ರನಿಂ ದುಃಖಿ . . . ವನಿಸಲಂ ಮನಸುಂ (ಜಾಕಟ. ೦೬-೬). ೩. ಯಮ.

ಮಿತ್ರಪುತ್ರಸಂಹರ = ಸೂರ್ಯನ ಮಗನಾದ ಯಮನನ್ನು ನಾಶ ಪಡಿಸಿದವನು : ಶಿವ : ತುಂಗಮಹಿಮಾಕರ ಭೀಕರ ವಿಕೃವುತ್ಪ್ರಸಂಹರ . . . ಜಂಪ್ಪ ಶರಪಸೆ (ಜಾಕಟ. ೦೬-೩೬). [ಸಂ.]

ಮಿತ್ರಬಲ (ನಾ). ಸ್ನೇಹಿತರಾಜರ ಬಲ : ಆಪಿಲ ಕಾರ್ದೂಲಂಗಳೇ ಮಿತ್ರ ಬಲಮಾಗಿಯುಂ ನಿಸರ್ಗದುರ್ಗನಿರಿಗುಹಾಗಹ್ವರಂಗಳೇ ದುರ್ಗಂಗಳಾಗಿಯುಂ . . . ಮೃಗಾಧಿರಾಜಪದವಿಯೊಳಾಧಿತಕ್ಕಮನಾತ್ಮಸ್ವೀಕೃತಂ ಮಾಡಿ(ಕಂಚಿಕಂ. ೪. ೨೨-೦೦). [ಸಂ.]

ಮಿತ್ರಭಾವ (ನಾ). ಗೆಳೆತನ ; ಮೈತ್ರಿ : ಅವರಲ್ಲಿ ಪರಿಚಯಾಭ್ಯಾಸ ವೆಂಬುದಿಲ್ಲ ಮಿತ್ರಭಾವಪೂರ್ವಮಿಲ್ಲ (ಪಂಚತಂ. ೨೦೦-೬). [ಸಂ.]

ಮಿತ್ರಭೇದ (ನಾ). ೧. ಸ್ನೇಹಿತರಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಡಕು. — ವ್ಯತ್ಯಾಸ. ೨. ಕನ್ನಡದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗ್ರಂಥವಾದ 'ಪಂಚತಂತ್ರ'ದ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗ. [ಸಂ.]

ಮಿತ್ರಮಂಡಲ, ಮಿತ್ರಮಂಡಳ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯಮಂಡಲ. ೨. ಸ್ನೇಹಿತರ ಗುಂಪು. ೧, ೨ : ಪುಸಿಕರಮಂಡಲಮಿಂದು ಪತ್ಯಮಂಡಲಾಭಂ ಸ್ಪಷ್ಟೇಂದ್ರ ಮಸುಳ್ದುದು ವೇಗಂ ನಿಮಿರಲ್ ಬಗೆದಪುದೀ ಮಿತ್ರಮಂಡಲಂ ಮಿತ್ರಮಂಡಲಾಭಂ ನಿಪ್ಪಾ (ಜಪ. ೦೨-೩೨). **ಮಿತ್ರಮಂಡಳ** : ೧, ೨ : ರವಿರಾಜಮಂಡಳಂ ಕಾಂದಿ ಪವ್ಮತೇಜವಿಭವದೊರ್ಮೆಯುಂ ಪೆರ್ಚದು ಧಾವಿಪೊಯ್ದಿ ಮಿತ್ರಮಂಡಳಮುಚಿತಮುಮಂ ತಾಳ್ದುದಂತ ದುಚಿತಂ ಚಿತ್ರಂ (ಕಿಸ್ಕಿ. ೬-೬). [ಸಂ.]

ಮಿತ್ರಮಂಡಳ 'ಮಿತ್ರಮಂಡಲ' ನೋ.

ಮಿತ್ರಲಕ್ಷಣ (ನಾ). ಸ್ನೇಹಿತನಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಗುಣ. — ಲಕ್ಷಣ : ಶೀಲಂ ಮಹಾಸ್ನೇಹಂ ಇವು ಮೊದಲಾವ ಮಿತ್ರಲಕ್ಷಣಂಗಳಾವನಲ್ಲಿಯುಂಟು ಆ ಮಿತ್ರನಲ್ಲಿ ತಾನಿಹುದು (ಪಂಚತಂ. ೨೧೬-೨೨). [ಸಂ.]

ಮಿತ್ರಲಾಭ (ನಾ). ೧. ಸ್ನೇಹಿತರನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಗೆಳೆಯರನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೨. ಸಂಸ್ಕೃತದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗ್ರಂಥವಾದ 'ಹಿತೋಪದೇಶ'ದ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗ. [ಸಂ.]

ಮಿತ್ರವಿಯೋಗ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಅಗಲಿಕೆ. — ವಿರಹ : ಮಂಥರನಂ ವ್ಯಾಧನುಯ್ದನೆಂದು ಮಿತ್ರವಿಯೋಗದಿಂ ಕಿಜ್ಜಿಮುಂ ಭೀಗಂ ದುಃಖಿತರಾಗಿರ್ದಗೆಯ್ವಿಮನೆ (ಪಂಚತಂ. ೨೭೬-೨). ; ಮಿತ್ರವಿಯೋಗದೊಳೀ ಶತಪತ್ರಂ ಕಡುಗಂದಿ ಕುಂದುಗೊಂಡಿರ್ಪುದು (ಪಂಭಾ. ೬-೬). ೨. ಸ್ನೇಹಿತನ ಅಗಲಿಕೆ. — ವಿರಹ : ಮಿತ್ರವಿಯೋಗದೊಳೀ ಶತಪತ್ರಂ ಕಡುಗಂದಿ ಕುಂದುಗೊಂಡಿರ್ಪುದೇಂ ಚಿತ್ರಮೆ ದೇಹಿಗೆ ಮಾಟ್ಟುಂ ಮಿತ್ರವಿಯೋಗಂ ವಿಶೇಷಮಾಪ್ತ ದಪಟಲಂ (ಪಂಭಾ. ೬-೬). [ಸಂ.]

ಮಿತ್ರವಿರಹ (ನಾ). = ಮಿತ್ರವಿಯೋಗ ೧ : ವಿಮಲದಿವಸಾನದೊಳ್ ಕಮಳವನಂ ವೀರೊಡಿ ನಾಡೆ ಬಾಡಿದುದೇಂ ಚಿತ್ರಮೊ ಮಿತ್ರವಿರಹದೊಳ್ ಕೊರಗುತ್ತುದೆವೆ ರಜೋಧಿಕಂ ಜಡಾಶಯನಿಳಯಂ (ಕಿಸ್ಕಿ. ೦೬-೨೦). [ಸಂ.]

ಮಿತ್ರಸಮ್ಮಿತ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಪ್ರಭುಸಮ್ಮಿತ. ಮಿತ್ರಸಮ್ಮಿತ ಮತ್ತು ಕಾಂತಾಸಮ್ಮಿತವೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪ್ರ"ಸಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಾಕರ್ತವ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಾಧಕಬಾಧಕಗಳು ಕಡುಬಿರುವಂಥ ಕಥೆಗಳನ್ನು ರಸಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಹೇಳಿ ನೀತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪುರಾಣಾದಿಗಳು 'ಮಿತ್ರಸಮ್ಮಿತ' (ಕೃಬ. ೦೬೮ ೩೩೬) : ಪ್ರಭುಸಮ್ಮಿತ ಮಿತ್ರಸಮ್ಮಿತ ಕಾಂತಾಸಮ್ಮಿತ ಎಂಬ ಮೂರು ಜೋಲಿಕೆಗಳು ಈ ಮೂರರ ಪಾಲಿಪುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ (ಜಾಕವಿ. ೨೬೪). [ಸಂ.]

ಮಿತ್ರೆ (ನಾ). ಗೆಳತಿ : ಸ್ನೇಹಿತೆ : "ಸಾರಜ್ಞೆ ಮಿತ್ರೆ ಸಖಿಯಾಳ್ ಸಹಜೀವಿತವಯಸ್ಯೆಯೆಂಸೆ ಕೆಲವಿಪುರ್ಕುಂ" (ಪಾಂಗಣಾ. ೧೦-೩) ; ಏಮಿತ್ರೆ ನೋಡೆ ! ನೋಡೆ ! ನೀಡುಂ ನೀಡದ ಪಕ್ಕಿಯುಮೆನ್ನಂ ಬಂಜೆಯೆನುತೇಡಿಪಂತಿರೆನ್ನಿದಿರೊಳ್ ಬಿಳ್ದಪುಂ ಪುಯ್ದಗೆಯ್ದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೬-೪) : ಮಿತ್ರೆಯರು ನಡಗೂಡಿಯೂ ಸುಬಿಕ್ಕಿ . . . ಒಪ್ಪಿರೆ ತೊಗುದುಂಬಿಡೊಳು (ಜಾಗಣ. ೨೫-೦೦). [ಮಿತ್ರ + — ಎ]

ಮಿಥ (ಅ). ೧. ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ; ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಪೂರಕವಾಗಿ. ೨. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ; ಗುಟ್ಟಾಗಿ. ೩. ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ; ಬದಲಾಗಿ. [ಸಂ. ಮಿಥಸ್]

ಮಿಥಸ್ಸ್ಪರ್ಧೆ (ನಾ). ಪರಸ್ಪರ ಮಾಡುವ ಹುರುಡು. — ಪೈಪೋಟಿ : ಬಿಸಿಲುಂ ಬಿರ್ದಿಂಗಳುಂ ಕಟ್ಟುಲೆಯುಮಿವೆ ಮಿಥಸ್ಸ್ಪರ್ಧೆಯಂ ಮಾಣ್ದು ಪೂಣ್ದೊಂದು ಸವಿತ್ರಂ ಪೆರ್ಚ್ ನಿಚ್ಚಂ ನೆಲೆಸಿದುವ್ (ಕಂಕ್ರಕ್ಕೆ. ೦೦-೪೦). [ಸಂ. ಮಿಥಸ್ಪ್ಪರ್ಧಾ]

ಮಿಥುನ (ನಾ). ೧. ಜೋಡಿ ; ಯುಗ್ಮ ; ಜುಗಳ : ಶ್ರೀವಸ್ಯಹಾನೇತ್ರವೆನಿಸುವ ಚಕೋರತತಿ ರಾಮಣೀಯಕಮಿಥುನಮೇಂ ಚಕೋರಕಗಳು ನಲಿಯೆ (ಚಾಪಂ. ೪-೬). ೨. ಹೆಣ್ಣು ಮತ್ತು ಗಂಡಿನ ಜೋಡಿ ; ದಂಪತಿ : "ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರಿರ್ವರುಮಂ ಮಿಥುನಮೆಂಬುದು" (ಹರಿಹರ. ೦೦೬-೦೩) ; ರಾಜಹಂಸವಾರಾವತಮಿಥುನಂಗಳುತ್ತುಂಗಪ್ರಾಸಾದಶಿಖರವರ್ತಿಂತರಾಳವಿವಿಧಗೃಹೂತರಗತಾಂಗಳಾದುವು (ಪಂಕಚಾ. ೪-೪೫) ; ಅಂತಲ್ಲಿ ಜಿನ ಚಂದ್ರ(ವಿನವ) ಶ್ರೀಪೋಣನುಂ ಸಿಂಹನಂದಿಯುಂ ಮಿಥುನರಾದರ್ (ಜಾಂಚಕ್ಕ. ೬-೦೨೪ ಪ) ; ಮನೋಜಸುಖಿಕ್ಕಳವಳಿಸುವಾಗಳ್ ರಥಾಂಗಮಿಥುನಶತಂಗಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೭-೦೦೬). ೩. ಅವಳಿ ಜವಳಿ ; ಯಮಳ. ೪. ಕೂಟ ; ಸಂಭೋಗ ; ಮೈಥುನ. ೫. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರದ ಹನ್ನೆರಡುರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು ; ಭಮು ಭುಜಂ ಸಂದಂ ಮಿಥುನಂ ದ್ವಿಸ್ವಭಾವರಾಶಿಗಳೆನಿಕುಂ (ಜಾಕ. ೦-೨೬) : ಮೇಷ ಪ್ರಜಭ ಮಿಥುನ . . . ಮಾನಮೆಂಬ ಹನ್ನೆರಡುರಾತಿಗಳುಂ . . . ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರಮಂ ಮಾಡುತ್ತಿರ್ಪವು (ಶಿವೀ. ೨೦೦). [ಸಂ.]

ಮಿಥುನತ್ವ (ನಾ). ದಂಪತಿಗಳಾಗಿರುವಿಕೆ : ಪುಟ್ಟಿದ ಜೀವರಾಶಿ ಮಿಥುನತ್ವದೂಳಲ್ಲದೆ ಪುಟ್ಟದು (ಜಾಂಚಕ್ಕ. ೬-೦೦೬). [ಸಂ.]

ಮಿಥುನರ್ಕ್ಷ (ನಾ). = ಮಿಥುನ ೫ : ದಿನನಾಥಂ ಮಿಥುನರ್ಕ್ಷದೊಳ್ ನೆಲಸೆ ವಿಧ್ಯಾಪಾರಗಂ ಜ್ಞಾನಿ ಧನ್ಯನಿಕ್ಕುಂ . . . ನರಂ (ಜಾಕ. ೦೬-೦೩). [ಸಂ.]

ಮಿಥುನೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಸಂಭೋಗದಲ್ಲಿ) ಸೇರಿಸು : ಸುರಸರೋವರಗರ್ಭದೊಳ್ ಮಿಥುನೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿಹರ್ಪೆಸೆ ಗುಹ್ಯವ ಲಂಪಟದ ಬದುಕು (ಅಮ್ಮಕ. ೨-೭೬) ; ಕುಸುಮಲತಾವಾಪ್ತಿಗಳಂ ಅಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿಯ ಕ್ರೀಡಾಪರ್ವತದ ಗುಹಾಂತರದೊಳ್ ಮಿಥುನೀಕರಿಸಿ (ಪಾಗಂದಿ. ೨೯೦-೦೦). [ಸಂ. ಮಿಥುನೀಕರಣ + —ಇಸು]

ಮಿಥೋಯುಂಕ್ತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಚಲನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪರಸ್ಪರ ಕೂಡಿಕೊಂಡಂತಿರುವ ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಚಲನೆ : ಉತ್ಕ್ಷಿಪ್ತ, ಪತಿತ, ಉತ್ಕ್ಷಿಪ್ತಪತಿತ, ಅಂತರ್ಗತ, ಬಹಿರ್ಗತ, ಮಿಥೋಯುಂಕ್ತ, ವಿಯುಂಕ್ತ, ಅಂಗುಲಿಸಂಗತ — ಈ ಎಂಟು ಪಾರ್ಶ್ವಯ ಭೇದಂಗಳ್ (ಜಪ್ರಹಂ. ೬-೦೦೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಮಿಥ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸುಳ್ಳು ; ಹುಸಿ ; ಸಟೆ : ಕ್ರೋಧಾಹರ್ಷಾದ್ರಮಿಥ್ಯಂಗಳಂ ಪರಿಹರಿಸಿ ಪ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮನುನೀಶ್ವರನಿಸಿ ನೀವೆ . . . ಮೂಜಗವ ನಿಬ್ಬೆರಸಿ ದೇವರ ಪಿಂಡಿ ಪೀಯಲು (ಪಚಾ. ೬-೦೬). 'ಮಿಥ್ಯವಂತ' ಪರಾ. ೨. ಮಾಯೆ ; ಭ್ರಮೆ : ಮಿಥ್ಯವನೇ ಪಿಡಿದು ಮಿಥ್ಯವನೇ ಪೂಜಿಸಿ ಪಂತರ್ಕ್ಕೋಕವ ಭೃತ್ಯರೆಲ್ಲ ವೃಥಾವಾದರಲ್ಲ (ಕವಾಂ. ೨೭೭-೦೨೬). [ಸಂ. ಮಿಥ್ಯಾ]

ಮಿಥ್ಯವಂತ (ನಾ). ಸುಳ್ಳುಗಾರ ; ಅಸತ್ಯವಾದಿ : ಜಗವಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತು ಹೋರುವ ಮಿಥ್ಯವಂತರಿಗೆ ತತ್ತ್ವದ ಸುದ್ದಿಯು ಹೇದರೆ ನಿತ್ಯರುಗಳಾದರೂ ಕಪ್ಪನಸಾರನೀವೆ (ಹೋಗಪ. ೨೬-೬೯). [ಮಿಥ್ಯ + ವಂತ]

ಮಿಥ್ಯವಾದಿ (ನಾ). = ಮಿಥ್ಯವಂತ : ಒಡೆಯನತಿಕೋಪಿ ಪೇಡತಿ ಮಹಾಮೂಢಿ . . . ನೆರೆಮನೆಯವರು ಮಿಥ್ಯವಾದಿಗಳು (ಪಡಣ. ೦೨-೩).

[< ಸಂ. ಮಿಥ್ಯಾವಾದಿನ್]

ಮಿಥ್ಯಾಚತುಷ್ಟಯ (ನಾ). ಇದು ಸುಳ್ಳು, ಇದರ ಪರಿಚಯ ನನಗಿಲ್ಲ, ಆಗ ಅಲ್ಲಿ ನಾನಿರಲಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ನಾನು ಹುಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸುಳ್ಳುಗಳು : ತದ್ಭಾವಾನಸನದೊಳ್ ನಿಂದು ಮಿಥ್ಯಾಚ[ತು]ಷ್ಟಯಾಲಂಕಾರವಮಾಗಿರ್ದ ಚತುಃಪಥಸ್ಥಾಮಂಟಪದೊಳಿರ್ದ ವಿಟಕೋಟಿಯಂ ಕಂಡು (ಜಾಂತಿಪು. ೬-೧೦ ಪ).

ಮಿಥ್ಯಾಚರಣ (ನಾ). ಬೂಟಾಟಿಕೆ ; ಕಪಟಾಚರಣೆ ; ಸೋಗು : ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನತೆಯಿನಸ್ಮತ್ಸ್ಥಾಚರಣಕ್ಕೆ ನಂಮ ಸಲೆ ಸತ್ಪಥಮಂ ತಪ್ಪಮೆನೊಲ್ಲದೆ ರೋಗಿಗವಧ್ಯಕ್ರಿಯೆಯಂತಾದ ತೆಱದೆ ಕಿಡುವರ್ ಪಲರುಂ (ಸಂವೃತ್ತ. ೦೦-೦೩).

[ಸಂ.]

ಮಿಥ್ಯಾಚರ್ಯೆ (ನಾ). ೧.=ಮಿಥ್ಯಾಚರಣ. ೨. ಸುಳ್ಳು; ಅಸತ್ಯ : "ಈರ್ಷ್ಯಾ, ಕುಪನಾ- ಡಂಭಃ- ಮಿಥ್ಯಾಚರ್ಯಾ . . . ಶಕ್ತಕಲ್ಪನಾ — ಈ ೧೨ ಮಾಯೆ" (ಹರಿಶಮು. ೦೨೨-೩೬).

[ಸಂ. ಮಿಥ್ಯಾಚರ್ಯಾ]

ಮಿಥ್ಯಾಚಾರ (ನಾ). = ಮಿಥ್ಯಾಚರಣ : ನಾರೀಸಹಜವಾದ ಅಸೂಯೆ ಮತ್ತು ಪತಿಯ ವಿಶ್ವಾಸಘಾತದ ಹಾಗು ಮಿಥ್ಯಾಚಾರದ ಆರಂಕೆ . . . ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮೂಡಿಬಂದಿದೆ (ಇಪ್ಪಳ. XIX- ಮುಃಪ್ರ).

[ಸಂ.]

ಮಿಥ್ಯಾಚಾರಿ (ನಾ). ಬೂಟಾಟಿಕೆ ಮೂಡುವವನು ; ಕಪಟವಾದ ಆಚರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವವನು : ಸನಾತನಧರ್ಮವನ್ನು ಒಪ್ಪದವರೂ ವಿರೋಧಿಸುವವರೂ ಸನಾತನಿಗಳೇ ಆದರೂ ಅಂಥವರಿಗೂ ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲ. ಅಂಥಾದರು ನಟನೆ ಮಾಡಿ ಮಿಥ್ಯಾಚಾರಿಗಳಾಗಬೇಕಾದುದಿಲ್ಲ (ಆಡುಗ. ೩೦).

[ಸಂ. ಮಿಥ್ಯಾಚಾರಿನ್]

ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ; ಅಜ್ಞಾನ: ಶತಮಿತಿ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಾಮೃತಮಿತಿ ಸದಂ ದ್ವಿತೀಯಸನಕಕ್ಕೀ ಸಂಸೃತಿಯೊಳ್ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಸ್ಥಿತಿಯೆ ವಲಂ ಸ್ವರ್ಗನರಕಸುಖವಿದುಃಖಕರಂ (ಅಪು. ೩-೭೭); ಈತನಟ್ಟಿತನರ್ಪಿಸಿ ವಿಪರೀತ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ ತೋಜೆದಿತನಲಿ ತಪ್ಪನು (ಕುಣ್ಯಾಸ. ೯-೦೦) ; ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದೆಂದು ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದೇ ಅಧ್ಯಾಸವು. ಅಧ್ಯಸ — ಭ್ರಾಂತಿ. ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ. ಮಿಥ್ಯಾಪ್ರತ್ಯಯ— ಇವೆಲ್ಲಾ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳು (ಪ್ರಜ್ಞಾಶಾ. ೦೦).

[ಸಂ.]

ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ೧. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು : ಅಜ್ಞಾನಿ : ವಂತ್ತಿನ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಿಯೋಲ್ ನೀಂ ಪರಿತೆ ವೆಸಿಂತೇಕೆ ವಿಭ್ರಾಂತನಪ್ಪೆ (ಆದಿಪು. ೬-೬) ; ಗರ್ವಿತರು ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಿಗಳು ಕಲಿಮುಗವ ಮಾನುಜರು (ಕುಣ್ಯಾಶ. ೦೦-೭೪). ೨. ತಾನು ಜ್ಞಾನಿಯೆಂಬ ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು : ಮಾನಸಮಂತುಂ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಿಗಳೆರ್ದೆಯೊಳಗೆ ಪೆಲಸಲೀಯದು ನಾಲ್ಕುಂ ಮಾನಸ್ತಂಭಂಗಳ್ ಶತ್ರಾನದ್ವಂಗಳ್ ನಿರಂತರಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಆಪು. ೦೦-೨೪) ; ಪ್ರಪಸಿತನೆಂಬೊಂ ಪುಂಗನಾತನ ಕೆಳೆಯುಂ ವಿಕಸಿತನೆಂಬಿರ್ವರುಂ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಿಗಳು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು (ಜಾಪುಂಪು. ೨೦).

[ಸಂ. ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಿನ್]

ಮಿಥ್ಯಾತಪಸ್ವಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ತೋರಿಕೆಗಾಗಿ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುವವನು: ವಂಪಾವೀರನು . . . ಕೇವಲ ದೇಪದವಂನ ಮಾಡುವುದು ಮಿಥ್ಯಾತಪಸ್ಸೆಂದು ಒತ್ತಿಹೇಳಿದನು. ಹಾಗೆ ತಪಸ್ಸುಮಾಡುವವರನ್ನು ಮಿಥ್ಯಾತಪಸ್ವಿಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದನು (ಕೃಪಪ. ೩೩೦). [ಸಂ. ಮಿಥ್ಯಾತಪಸ್ವಿನ್]

ಮಿಥ್ಯಾತಪಸ್ಸು (ನಾ). ತೋರಿಕೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ತಪಸ್ಸು ; ಮಹಾವೀರನು . . . ಕೇವಲ ದೇಪದವುವ ಮಾಡುವುದು ಮಿಥ್ಯಾತಪಸ್ಸೆಂದು ಒತ್ತಿಹೇಳಿದನು (ಕೃಪಪ. ೩೩೦) [ಸಂ. ಮಿಥ್ಯಾತಪಸ್]

ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ (ನಾ). ೧. ಸುಳ್ಳು : ಮುಸಿ. ೨. ಅಜ್ಞಾನ: ಭ್ರಾಂತಿ: ಮಾಯೆ : ಸುಕವಿ ಸುಕರಕವಿ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಪ್ರಪರಕವಿ ಸುಭಗಕವಿ ನುತಮಹಾ ಕವೀಂದ್ರಂ ಸರಸ್ವತೀಮುಖವಿಮುಂಕುರಂ (ಕ.ಗ.ಪ್ರಾ. ೦-೩೪). ೩. [ಜೈನ] ತತ್ತ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; "ದರ್ಶನಮೋಹನೀಯವಲ್ಲಿ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ, ಸಮ್ಯಗ್ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ ಮತ್ತು ಸಮ್ಯಕ್‌ಪ್ರಕೃತಿ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧಗಳು. ನಿಜವಾದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಬದಿರುವುದು ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು" (ಕೃಪಪ ೩೩೦) : ಎಂತಂತೆ ಕೇಳ್ದುಮಂತಂತೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಮಿನಿಸಿನಿಸು ಪಿಂಗೆ (ಪಡ್ಮಾಪು. ೩-೦೩) ; ತಮುಮುಂ ದ್ಯುಮಣಿ ಮಯೂಖೋದ್ಗಮಮವರೆವೊಲಲಿಗೆ ಜಗದ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವತಮಸ್ತಮಮನಳಂತದೇವ ಪ್ರಮಾಣರತ್ನಪ್ರದೀಪರಶ್ಮಿಕಲಾಪಂ (ಅಪು. ೦೦೩).

[ಸಂ.]

ಮಿಥ್ಯಾದರ್ಶನ (ನಾ).= ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ ೨ : ಮಿಥ್ಯಾದರ್ಶನಾವಿರತಿಪ್ರಮಾದ ಕಷಾಯಯೋಗಗೋಪಾರ್ಜಿತಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯಾದಿ ಕರ್ಮಂಗಳ್ ಸಂಸಾರ ಕಾರಣಂಗಳ್ (ತಪು. ೦೦-೬೬ ಪ).

[ಸಂ.]

ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಇರುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವ ವಾದ : ಪಾಷಂಡವಾದ: ನಾಸ್ತಿಕತೆ : "ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟೀ, ನಾಸ್ತಿಜಾ — ೨ ಪರಲೋಕವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅಪ್ರಮಾಣಕಬುದ್ಧಿಯ ಹೆಸರುಗಳು. ಅಂದರೆ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವೇ ಇಲ್ಲವೆನಿಪ ಬೌದ್ಧಭ್ರಾಂತಿ" (ಸಿಡ್ಕಾಂತಿ. ೧೩); ಸಂಯ್ಮ ಮಿಯ ವರ್ತನೆ ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣವಾವುದು. ಅವನು ತತ್ತ್ವದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸದಾ ಜಾಗರೂಕನಾಗಿಯೂ, ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ವಿಮುಖನಾಗಿಯೂ ಇರುವನೆಂಬುದನ್ನು ವಾಕ್ಯ ಧ್ವನಿಸುತ್ತದೆ (ಕೃಪ್ರಾಕೋ. ೦೨೦). ೨. [ಬೌದ್ಧ] "ಇಹವನ್ನೂ ಪರವನ್ನೂ ಕುರಿತು ತಪ್ಪುಭಾವನೆಗಳುಳ್ಳವನು" (ಹಕ್ಕುಶು. ೦೩ ಟಿಕ್ಕ ೫) : ಹೇಗುಸಾಗಿ ಇದ್ದು. ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಿಯೂ, ಧರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಹೀಗೆ ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದವರು ಬೇರೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಲ್ಲ (ಹಕ್ಕುಪ್ರಾ. ೩೪).

[ಸಂ.]

ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮಿಥ್ಯಾದರ್ಶನಸಹಿತನಾದ ಜೀವಿ ; ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನು; ಅಭವ್ಯ : ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಗಳಶಕ್ಯವರ್ ಶ್ರಾವಕಬ್ರುತಂಗಳಂ ಕೈಕೊಂಡರ್ (ಪಡ್ಮಾಪು. ೬೭-೬); ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯಪ್ಪಂ ತನ್ನನೆಂತುಂ ಸಮಾಜಿ ನೆಗಟ್ಟ್ಕೊಡ ಮಾತನಾಪತ್ರಮೆ (ಅಂಕ. ೦೦ ೯ ಪ) ; ಜನಾಪವಾದಭಯದಿಂದೆನ್ನಂ ಬಿಸುಟ್ಟುಂತೆ ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಗಳ ಸಂಡಿಯಂ ಕೇಳ್ದರ್ಹತ್ಪರದೇಶ್ವರ ಶ್ರೀಧರ್ಮಮಂ ಬಿಸುಡದಿರ್ಪುದು (ಸಂಂಪಪ. ೦೫-೭೩ ಪ).

[ಸಂ.]

ಮಿಥ್ಯಾಧರ್ಮ (ನಾ). ನೈಜವಲ್ಲದ ಧರ್ಮ; ಕಪಟದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧರ್ಮ : ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದವಗೂ ಮುಮುಕನೂ ಅದೆ ನೀನು ಮಿಥ್ಯಾಧರ್ಮವನ್ನು ಜೋಗಿಸಿ, ಮುದಿಪಾಸದಾತ ಜ್ಞಾತಿಗಳಂತ ಕೂಲಿಗೆ ಗುರಿಯಾಗುತ್ತೀಯೆ (ವಣಿ- ೮೭).

[ಸಂ.]

ಮಿಥ್ಯಾಧ್ಯವಸಿತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ; ಪ್ರ "ಒಂದು ಅರ್ಥವ ಸುಳ್ಳೆಂದು ಸಾಧಿಸಲು ಅಪ್ರಕೃತವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಸುಳ್ಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಮಿಥ್ಯಾಧ್ಯವಸಿತಿ" (ಕಾವಲಂ. ೨೫೯ ಟಿಪ್ಪ ೨): ಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಪ್ರಸಿಯಿಂದರ್ಥಾಂತರ ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿ ಪೇಳಲ್ ಮಿಥ್ಯಾಧ್ಯವಸಿತಿಯೆನಿಪುವೆದು (ಕ.ಕಲಂ. ೦೨೨).

[ಸಂ.]

ಮಿಥ್ಯಾಪವಾದ (ನಾ). ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸುವ ಅಸತ್ಯವಾದ ಆರೋಪ ; ಸುಳ್ಳುಪಾದನೆ : ಮಿಥ್ಯಾಪವಾದದಲ್ಲಿ ಮಾನಸಚ್ಯುತ, ಮಾನಸಚ್ಯುತದಲ್ಲಿ ಮಿಥ್ಯಾಪವಾದ ಇವು ಹೇಗೆ ಪರಸ್ಪರಾಂತರ್ಗತವಾಗುತ್ತವೆ? (ಕ್ಷಕರು. ೬೬೧); ಮೂರ್ತಿವಂತದೈನ್ಯವೇ ಅವಳಾಗಿ ನಿಂತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡಾಗ ಎಂಥ ಮಿಥ್ಯಾಪವಾದ ಎಂದಿದ್ದರು ಮನಸ್ಸು (ಕೃಚಕ್ಷ. ೨೨).

[ಸಂ.]

ಮಿಥ್ಯಾಪವಾದಿ (ನಾ). ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಮೇಲೆ ಅಸತ್ಯವಾದ ಆರೋಪವನ್ನು ಮಾಡುವವನು : ಸ್ವಾಮಿಕಾರ್ಯವಿಘಾತಕಂಗತಿಕಾಮುಕಗೆ ಮಿಥ್ಯಾಪವಾದಿಗೆ. . . ಪರಲೋಕವಿಲ್ಲ (ಕುಪ್ಪಾಕ. ೪-೩೬).

[ಸಂ. ಮಿಥ್ಯಾಪವಾದಿನ್]

ಮಿಥ್ಯಾಪ್ರತ್ಯಯ (ನಾ). = ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ : ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದೆಂದು ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದೇ ಅಧ್ಯಾಸವು. ಅಧ್ಯಾಸ, ಭ್ರಾಂತಿ. ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ, ಮಿಥ್ಯಾಪ್ರತ್ಯಯ _ ಇವೆಲ್ಲಾ ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಗಳು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೦೦).

[ಸಂ.]

ಮಿಥ್ಯಾಭಾವನೆ (ನಾ). = ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿ ೩ : ಸಾಗರದತ್ತನೆಂಬ ವರದಂಗೆ . . . ಗುಣವತಿಯೆಂಬ ಮಗಳಾಗಿ ಮಿಥ್ಯಾಭಾವನೆಯಿಂ ಕಾಲಂ ಗೆಯ್ದನಿತಾನುಂ ಕಾಲಂ ತಿರ್ಯಗ್ಗತಿಯೊಳ್ ತಿರಿತಂದು (ಪಂಚಮಿ. ೦೬-೭೯ ಪ).

[ಸಂ. ಮಿಥ್ಯಾಭಾವಾ]

ಮಿಥ್ಯಾಭಿಯೋಗ (ನಾ). = ಮಿಥ್ಯಾಪವಾದ : "ಮಿಥ್ಯಾಭಿಯೋಗ್ಯಾಭ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ–ವಿ ಇಲ್ಲದ್ದನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪೆಸರುಗಳು" (ತಿಣ್ಣಂ. ೩೨): ಮಳಯಕೀತುವೆಂಬ ರಾಜತನೂಜನತಿತೇಜಷ್ಮನಾಗಿ ತನ್ನ ಮಂತ್ರಿ ಮುದ್ರಾರಾಕ್ಷಸಂಗೆ ತಥ್ಯಾಭಿಯೋಗಮಾದೊಡಂ ಮಿಥ್ಯಾಭಿಯೋಗಮೆಂದು ನಿಶ್ಚೈಸಿ (ಪಂಚಮಿ. ೫೮-೦೫). [ಸಂ.]

ಮಿಥ್ಯಾವಾದ (ನಾ). ಸುಳ್ಳುಮಾತು; ಹುಸಿನುಡಿ. [ಸಂ.]

ಮಿಥ್ಯಾವಾದಿ (ನಾ). ೧. [ಅದ್ವೈತ] ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಅನುಯಾಯಿ; ಅದ್ವೈತಿ; ಪ ಅದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಸತ್ಯ, ಜಗತ್ತು ಮಿಥ್ಯೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಆ ಪಂಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾವಾದಿಯೆಂದು ಪೆಸರು. ೨. [ಬೌದ್ಧ] ಬೌದ್ಧರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡದವನು : ವಿಜ್ಞಾನವಾದವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವನು : ಈ ಸ್ವಸಂವಿತ್ಪರಂಪರೆ ಪೋಕುಂ ಪ್ರಳಯಕ್ಕೆ ತತ್ಕ್ಷಣಿಕ ಮಿಥ್ಯಾವಾದಿ ವಾದೀಂದ್ರರಿಂ (ಪಾಂಪು. ೯-೦೪೩).

[ಸಂ. ಮಿಥ್ಯಾವಾದಿನ್]

ಮಿಥ್ಯಾವಿನಯ (ನಾ). ಕಪಟದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ನಮ್ರತೆ; ಸೋಗಿನ ಸೌಜನ್ಯ : ಕೆಮ್ಮನೆ ನಿಮ್ಮನಚ್ಚಿಗಂಬಡಿಸಿದವೆಂದು ಚಾಟುವಚನಂಗಳಂ ಮೆಜ್ಜಿದುಂ ಮಿಥ್ಯಾ ವಿನಯವಿನೋದೋಪಗೂಹಿತಸ್ವಾ ದತಚಿಂತಿತಚಿತ್ತನಾಗಿರ್ದಂ (ಪಚಂ. ೬-೨೬ ಪ).

[ಸಂ.]

ಮಿಥ್ಯಾಶಲ್ಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ವ್ರತಿಕನಿಗೆ ಬಾಧಿಸುವ ಮಾಯೆ, ಮಿಥ್ಯೆ ಮೃತ್ಯು ನಿದಾನ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಶಲ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು : ಪೊಲ್ಲಮೆಯಂ ಮಾಡುವ ಮಿಥ್ಯಾಶಲ್ಯಂ ಮಾಯಾಶಲ್ಯಂ ನಿದಾನಶಲ್ಯಮೆಂಬ ಮೂಱುಂ ಶಲ್ಯಂಗಳಂ ಪಿಂಗದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೦೬೦) ; ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಗಳೊಳಂ ರಾಗಿಸಿದುದು ಮಿಥ್ಯಾಶಲ್ಯಮಕ್ಕುಂ (ಕ್ರಿಪಾಣಿ. ೦೨೬-೩).

[ಸಂ.]

ಮಿಥ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಅಸತ್ಯ ; ಸಟೆ ; ಸುಳ್ಳು : "ಅಳೀಕಂ, ವಿತಥಂ, ಮಿಥ್ಯಾ, ವ್ಯಲೀಕಾ, ಅನೃತಂ – ಈ ೫ ಅಸತ್ಯದ ಪೆಸರ್" (ಕಲಾಮು. ೨೬-೦೧೨): ಪದಪದ್ಮಾನತನಾದ ಕಾದಲವ ಸೋಂಕಿಂದಾದ ರೋಮೋದ್ಗಮಂ ವಿದಿತಂ ಮಾಡೆ ಮಸಃಪ್ರಸಾದವಿದನೇನೆಂದೀರ್ಷ್ಯೆಯಿಂ ಪದುಳಂ ಮಾಡುವೆ ಮುಗ್ಧೆ (ಪುಷ್ಪಕ.೭-೩೬)- ೨. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಅಜ್ಞಾನ : ಮಾಯೆ : ಭ್ರಮೆ : ಮಿಥ್ಯೆಯನಳಿದುಳಿದ ಸತ್ಯಪ್ರಸಾದಿ . . . ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವರಲ್ಲಿ ತಾನೇ ಪ್ರಸಾದಿ (ಶಸ. ೧೮೨) : ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂಬೊಡೆ ಗಗನಕುಸುಮದೊಲಿತ್ತ ಭಾವಿಪುದುಂ (ಗಗಾಾ. ೨೦-೭೪): ಈ ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವಾದುದು (ಮಿಥ್ಯೆಯಲ್ಲ. ಸುಳ್ಳಲ್ಲ) (ಜಾಕಪ. ೨೬೫). ೩. ಸತ್ತು ಮತ್ತು ಅಸತ್ತುಗಳೆಂಬ ಎರಡು ವರ್ಗಕ್ಕೂ ಸೇರದುದು ; ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದು : ಮಿಥ್ಯೆ, ಸುಳ್ಳು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಈಗ ಜನರು ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯುವರೋ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಆ ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಅದು ಎಂತಹುದೆಂದರೆ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣವು. ಸತ್ತೆಂದರೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು. ಅಸತ್ತೆಂದರೆ ಶಶ್ವಂಗ ಮೊದಲಾದ ತುಚ್ಛಪದಾರ್ಥಗಳು. " ಇಂತಹ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲೂ ಸೇರಿದುದೆಲ್ಲವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವೇ ಮಿಥ್ಯಾಪದದ ಅರ್ಥ (ಪಿಂದಾಾ. ೨೨೪). ೪. = ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಲ್ಯ : ಶಲ್ಯಗಳು ಮೂರು ಮೂಯ್ತು, ಮಿಥ್ಯಾ ಮೃತ್ಯು ನಿದಾನ . . . ಮಿಥ್ಯೆ ಎಂಬುದು ದೃಷ್ಟಿ ವಿಕಾರವು. ಇದು ತತ್ತ್ವಶ್ರದ್ಧೆಯ ಅಭಾವವೂ ಆಗಿದೆ (ಕ್ರಿಪಾಣಿ. ೨೨೬-೨೬).

[ಸಂ. ಮಿಥ್ಯಾ]

ಮಿದಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬತ್ತ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಒನಕೆಯಿಂದ ಕುಟ್ಟು,– ತಳೆಸು,– ತೊಳಸು : "ಮಿದಿ – ಮುಸಲಕ್ಕಿಯಾಯಾಂ (ಕುಟ್ಟು). ಘಾತೆ. ಮರ್ದನಯೋಃ (ಆರಯು. ಜಜ್ಜು)" (ಧಾಮಂ): ಕೊಟ್ಟ ನಿತು ಬತ್ತವ ಮಿದಿದು . . . ಕಾಲವನು ಸವೆಯಿಸುತಿರ್ದನು (ಪಚಂ. ೦೨ ೪): ಲೆಕ್ಕಪರಾರು ಲಲ್ಲಜೆಗಳ ಮೇಲೆ ಧುಮ್ಮಿಕ್ಕಿ ನೃತ್ಯವನಾಡುವಂತೆ ಸೊಕ್ಕಿದ ಗಜದಂತಸುಸಲದಿ ಪೆರ್ಬಿದರಿಕ್ಕಿಯ ಮಿದಿವ ಹೆಣ್ಣುಗಳ (ಪೂಚತ. ೦೯-೬೨). ೨. (ಹಿಟ್ಟಿನಂತೆ) ನಾದು; ಮಿಸ್ದಿ : ಕುಮುಕರು ಬಿಲ್ಲ ಒಲ್ಲಣಿಯು ಕೀಲಿಯನಲ್ಲಿ ಕೆಲರ್ ನಿಶಾಟರುಣ್ಣಿದ ಬಿಸುನೆತ್ತರೊಳ್ ಮಿದಿದು ನುಣ್ಣನೆ ನುಂಗಿದರ್ (ಪಂಪಣಾ. ೦೨-೩) ; ಶಾರಭಾಭ್ರ ಸಂಕುಳೆವನ್ತುಱೆ ಮಿದಿದು[ಣಾಾ. ಮಿದ್ದು] ಮುದ್ದೆಯನಾಗಿಸಿದಲೆಜನೆವಲ್ ಬೆಳ್ಳದೆಟ್ಟಿಸದುದು (ಪಂಪಮ. ೨-೩೯). ೩. ಹಿಸುಕು : ಅಮುಕು : ಮಲ್ಲನ ನಡಸಿ ಪಿವಿದು ಕಡುಖಂ ಕೆಡೆ ಪಿ ಕೊಪ್ಪರದೊಳ್ ಕುಮ್ಮಿ ಮುಂಡಿಯೊಳ್ ಮಿದಿದು ಕುದಿಮ ಸದದು ಸುನ್ನಿಸುವ ಜೊಕ್ಕೆಯದಾಳೆಗೆ ಪೊಕ್ಕ ಮಲ್ಲನಕ್ಕೆ ಮೆಟ್ಟಿ (ಗಿಳ. ೨-೦೦೩ ಪ); ನೆಲೆಗಳ ಸಂದಣಿತ್ತಿ ವಿಂದಿರಾರ್ದಿಱುಮುಣ್ಮುವ ನೆತ್ತರಿಂದೆ ಕೊಪ್ಪರಿಗವೊಳೆರ್ದ ಬತ್ತಿಗಳ ರಾಸಿಗಳಂ ನೆನೆಯಿಕ್ಕಿ (ಕೃಷ್ಣ. ೧೭-೦೨). ೪. ಅರೆ : ನುಣ್ಣಗಾಗಿಸು : ಮರ್ದಿಸು : "ಸಮ್ಮರ್ದ:, ಪರಿಮರ್ದ:–ಈ ೨ ಮಿದಿವುದು" (ಹಲಾಮು. ೦೨೬-೮೪) : ಮಿದಿದಿಂದಾಗಿರೆ ಬಿರ್ದೂರದ ಪಣ್ಣಂ ನಾರಿಕೇಳಮಂ ಶರ್ಕರೆಯಂ ಪದಿದಡುಗೆ ಕಣಿಕದೊಳ್ (ಕೋಕಾಚ. ೬-೬). ೫. ಉಜ್ಜು ; ತಿಕ್ಕು : (ಕ). ೬. ತುಳಿ ; ಮೆಟ್ಟು : 'ಮಿದಿತ' ಪರಾ. ೭. ಕೊಲ್ಲು ; ಸಂಹರಿಸು ; ಬಿರಯಿಯ ಮಿಟ್ಟು[ವ]ಂ ಮಿದಿದೊಡಲ್ಲಿದಣಂ ಮುಳಿಸಾಜಿದೆಂದು ಪಲ್ಕೊರೆದಪನಲ್ಲಿ ಮನ್ಮಥಂ (ಪಂಪಣಾ. ೨-೦೩). ೮. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿರಿಸು ; ದಮನ ಮಾಡು ; ನಿಗ್ರಹಿಸು : ಈ ಸಂಸಾರಿಗಳ ಸುಖಮಾತ್ರವಿದ್ದೆಂದು ಮಿದಿದು ಮನವನು . . . ಪಮರ್ಗವನು ಗೆಲಿದೆನು (ಕಣಗ. ೬-೦೬-೨೬). ೯. ಕೂಡಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು : ಪಂಪನು ಅರಿಕೇಸರಿಯ ಸೈನ್ಯಾಧಿಪತಿಯಾಗಿ . . . ಉನ್ನತಿಯ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ತುತ್ತತುದಿಯನ್ನೇರಿದ್ದನೆಂಬುದರಿಂದಲೇ ಆ ಅರಸುದೆಯ ಪದವನ್ನು ಮಿದಿವು ಮೋಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಕಾಕೋಚ. ೧೧) ; ಪಟ್ಟದಿಯನ್ನೂ ಕನ್ನಡನಾಡಿಯನ್ನೂ ಅವನು ಮಿದಿದು ಪದಗೊಳಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಕಾಸಾ. ೦೬೨). [ದೇ.ಗೆ ತಮಿ. ಮಿತಿ; ಮಲ. ಮೆತಿ; ತುಳು. ಮೆದ್, ಮೆದಿ, ಮೆದು; ತೆಲು. ಮೆದುಗು, ಮೆದುಚು, ಮೆದುಪು]

ಮಿದಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒನಕೆಯಿಂದ ಕುಟ್ಟುವುದು. . ೨. ಸಂಹಾರ ; ನಾಶ : "ಮುಸಲಘಾತದೊಳು ಸಂಹಾರದೊಳು ಮಿದಿ" (ಪಕ್ಷಾಂ. ೧೯).

[<ಮಿದಿ$_1$/ತಮಿ. ಮಿತಿ]

ಮಿದಿಕೂಲಿ 'ಮಿದಿಗೂಲಿ' ನೋ.

ಮಿದಿಗೂಲಿ, ಮಿದಿಕೂಲಿ (ನಾ). ಬತ್ತವನ್ನು ಕುಟ್ಟಿದುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಮಜೂರಿ ; " ಮಿದಿಗೂಲಿ – ಭತ್ತ ಕುಟ್ಟಿದ ಕೂಲಿ " (ಜಾಪಕೋ. ೩೦). **ಮಿದಿಕೂಲಿ** : ಈ ದೇವರುಗಳ ಅಮೃತಪಡಿ ದಿವ್ವೊದಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯಪಡಿ ಅಕ್ಕಿ . . . ಮಿದಿಕೂಲಿ ಸಹಿತ ಸಲಗೆ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಕೊಳಗ ಪಸ್ನೂರೆಂದು ಬಳ್ಳ

ಮೂಜಿಲಿ ಲೆಕ್ಕದೆ (ಎಕೆ. V (೬), ೫೮೫. ೫೬-೧೦; 1269).

[ಮಿದಿ$_1$ + ಕೂಲಿ$_1$]

ಮಿದಿತ (ನಾ). ಮೆಟ್ಟುವಿಕೆ ; ತುಳಿತ : ಕಲಹ, ಕಪಟ, ಕುದಿತ, ಮಿದಿತ . . . ಇವಕೆ ಇಗೋ ಹೇಸಿದೆ (ಕಾರಂಗ. ೭೬-೦೬). [ಮಿದಿ$_1$ + — ತ$_3$]

ಮಿದಿಪ, ಮಿದಿಹ (ನಾ). ೧. ಕುಟ್ಟುವಿಕೆ . ಮಿದಿಪಂ, ಮಿದಿಪಂಗಳ್; ತಳಿಪಂ, ತಳಿಪಂಗಳ್ (ಕಣ್ಣಪ್ಪ. ೭೬೨ ಕ್ರಿಯೋ). ಮಿದಿಹ : ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಲಸುವಿಕೆ : ನಾದುವಿಕೆ : ಕುಂಬಾಜಿನ ಮಣ್ಣ ನಂತೆ ಮಿದಿಹಕ್ಕೆ ವಂದು ಧಾನ್ಯದಂತೆ ಜಗೇವಕ್ಕೆ ವಂದು (ಪಜಾಗಾಖ್ಯ. ೬-೭೭). [ಮಿದಿ$_1$ + — ಪ್ಪ$_3$]

ಮಿದಿಲ್ (ಕ್ರಿ). (?) : ಆ ಮದಕಳಕ್ಕೂರಕೊರತಸೌರಭೇಯಂಗಳ್ . . . ಭೂತಳವಮಂ ಕೊಳಗಿಂ ಪರಡುತ್ತುಮನುಮಾಯ್ಗುಗೆ ಮಿದಿಲ್ದು ಕೆಯ್ಮಿಕ್ಕುವ ಸೊಕ್ಕಾನೆಗಳಂತೆ ತಲೆಯಿಕ್ಕಿ ತೊಲಗದ ಮನದ ಕನಲಿಕೆಯುಂ ಕಾದಿ (ಅರಣ್ಯ. ೪-೦೨೬ ೫). [?]

ಮಿದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಒನಕೆಯಿಂದ ಕುಟ್ಟಿಸು : ಎದ್ದು ಮುನ್ನಿನ ದಿವಸದಲಿ ಬಿತ್ತಿದ್ದ ಬೀಜವನಾಯ್ದುಕದಿಂದದ್ದಿ ತೊಳೆತಂದಾಗ ಹುರಿಯಿಸಿ ಮಿದಿಸಿ ಬೋನಮನು ಇಪ್ಪ ಪೆರಿಯಲಿ ಮಾಡಿ ಗಡಣಿಸಿ (ಪಪ್ಪ. ೫೬-೫೯). [ಮಿದಿ$_1$ + — ಇಸು$_5$]

ಮಿದಿಹ ' ಮಿದಿಪ ' ನೋ.

ಮಿದು, ಮಿತು, ಮೆತು, ಮೇದು (ಗು). ೧. ಮೃದುವಾದ; ಮೆತ್ತಗಿರುವ: "ಮಿದು (ಮೆದು, ಮೆಲ್). ಮೃದು=ಮೆತ್ತನೆ" (ಕಡ್ಡಕೋ. ೩೫). ೨. ನಿಧಾನ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. ೩. ಹಿತವಾದ; ಕೋಮಲವಾದ. (ನಾ). ೪. ಮೃದುವಾದುದು ; ಮೆತ್ತಗಿರುವುದು : ಹೊಳೆವ ಮಿದುಮಹ ಹಂಸತೂಲಿದಿ ಮಲಗುತಿಹ ಸತಿಗೀ ವಿಧಿಯೆ (ಕಸ. ೩-೨); ಮೀದು ನಸುಗೆಂಪು ದುಮ್ಮದು ಶೋಭಿಪ ಪಾದತಳಂಗಳಾ ಸುದತಿಗೆ ತೋರ್ದೊಡಾಕೆ ಸೊಬಗಂ ಪತಿಗೊಂದಿಪಳ್ (ಜಾಜಾಸ್ಕ. ೦-೦೩-೩೦); ಹತ್ತಿಯು ಉಣ್ಣೆಯು ಹಾಗೆ ಮಿದುವಿರುತ್ತದೆ (ಕುಂಬಾಜಿ. ೪-೨೬). ೫. ಹಿತ ; ಕೋಮಲ : ಮಿದುವಾಗಿ ಹದಗೊಂಡು ಹರಿವುದೀ ಹಾಡು (ಪಂಪಾ. ೩-೨). **ಮಿತು** : ೪. 'ಮಿತುವಾಸಿಕೆ' ಪರಾ. **ಮೆತು** : ೨. 'ಮೆತುಮನುಷ್ಯ' ಪರಾ. **ಮೆದು** : ೨. ಏನೋ ಮುಂಗಿದಿದೆ ಏನೋ ಬರಲಿದೆ, ರಾಗವಲ್ಲಿ ಮೆದು ಹುಬಗಾಲ (ಅಚಂ. ೫೬೫-೨). ೫. ಆಕೆ " ಮಗುವಿನ ಮೇಲೆ ಇಷ್ಟೊಂದು ಸಿಟ್ಟೇಕೆ? " ಎಂದು ಮೆದುವಾಗಿ ಪತಿಯನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಳು (ಪಾಪುಕ್ಷ. ೨೭). [<ಹಳೆ. ಮೃದು-/ತಮಿ. ಮೆತು; ತುಳು, ಮೆದು; ತೆಲು. ಮೆತ್ತಕ, ಮೆತುಕ, ಮೆತ್ತ; ಕೊಡ. ಮೆತ್ತ್]

ಮಿದುಗ, ಮೆದುಗ (ನಾ). ಮೃದುಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ನಿಧಾನಸ್ಥ :"ನರಃ . . . ಸರ್ವಾ, ಈ ಳ ಮಿದುಗಂ" (ಕಾಪಕ್ಷ. ೦೪೨). **ಮೆದುಗೆ:** ನಿನ್ನಂತಹ ಹುಡುಗಿಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಅಂತಹ ಮೆದುಗನು ಹೇಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂತನೆಂಬುದೇ ಆಶ್ಚರ್ಯದ . ಸಂಗತಿ (ಅಣಪ. ೩೫೦). [ಮಿದು + —ಗ$_2$]

ಮಿದುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಲಸು. —ಮಿಶ್ರಮಾಡು : ತುಪ್ಪದೊಳಗೆ ಮಿದುಡಿಸಿದ ಹುರಿಯೆಳ್ಳು ಹುರಿದ ಹಾಲಿನ ದುದ್ದಿನುದುರೆ ಹಪ್ಪಳದ ಹುಡಿ ಬಡಗಂಡಿಗೆ ಮುಗ್ಗುಳ್ವದದ ಸೊಜ್ಜಿಗೆ ಹುರಿದ ಕೆಂಗಾಯಿ ಕುಸುರೆಯುಂ ಪುದಿದಿಕ್ಕಿ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೩೬). [ಮಿದುಡು$_1$ + —ಇಸು$_5$]

ಮಿದುಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಲಸು ; ನಾದು ; ಮಿದ್ದು : ಹದವಾಗಿ ಕಾಯ್ದು ಹಾಲಿಸ ಗಟ್ಟಿ ಕನೆಬೆಗವುತದವೊಂದು . . . ತಳಿಗೆಯೊಳಗೆ ಹರಿಹಿ ಕೊಂಡರ್ಧಮಂ ಮಿದುಡಿ ಕಜ್ಜಾಯ ಮಾಡುವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೦-೫೯); ಅದು ಬೇಯದುದುರಿದೊಡೆ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಿದುಡಿ ಗೋಳಿಗಳಂ ಮಾಡಿ ತುಪ್ಪದೊಳು ಪುಡಲದು ತಾನೆ ನಕ್ಷತ್ರಪೋಸ (ಸೂಪಶಾ. ೦ ೬೪).

'ಮಿದ್ದು' ಪರಾ. [<ಮಿದಿ$_1$]

ಮಿದುಡು$_2$ ' ಮಿದುಳ್ ' ನೋ.

ಮಿದುದನಿ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಧ್ವನಿ : ಕೋಮಲಸ್ವರ : "ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊರಗೆ ಬರತೀರಾ?" ಎಂದು ಮಿದುದನಿಯಿಂದ ಅಂದಳು (ಗಂಗಾಜಾ. ೫). [ಮಿದು + ದನಿ$_1$]

ಮಿದುನಗೆ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ನಗೆ ; ಮಂದಹಾಸ : ಜೆಲುವೆದು ಮೊಗದೊಳು ವಿಧುನಗೆ ಮೊಳೆದಂದು ದಿಸದಿಸ ಬೆಳಗಿತೋರಂತೆ (ಜಾಜಾಸ್ಕ. ೦೬೬-೩೦). [ಮಿದು + ನಗೆ]

ಮಿದುನುಡಿ (ನಾ). ಇಂಪಾದ ಮಾತು ; ಮೃದುವಚನ : ಪುಲ್ಲಿ ಮಿದುನುಡಿಯಿಂದೆಂದಳು (ಪಪ್ಪ. ೨೬); ಅವರು ಜೀವಂತರಾಗಿರುವರೇಬುದನ್ನು ಕೇಳಿಯೇ ನನಗೆ ಪರಮಾನಂದವಾಗಿ ಹೋಗಿರುವುದು ಎಂದು ಮಿದುನುಡಿಗಳನ್ನಾಡಿದಳು (ಪಪ್ಪ. ೦೩೪). [ಮಿದು + ನುಡಿ$_3$]

ಮಿದುಪು (ನಾ). ಮೃದುವಾಗಿರುವುದು : ಮದನಸುಕಲುಪೂರ್ಣ ಪೀಯೂಷ ಕರಣನಿಂದುದಿತಾಮೃತಂ ತಕ್ಕನುಜಿ ತೀವುತುಳಯಪಾರ್ಶ್ವದೊಳೆಯೆ ತತ್ಪಸಾದವ ಸವಿಯಲೆಂದು ಶ್ರೀಭೂದೇವಿಯರ್ಕಳೊಲ್ದು ಮಿದುಪಾದ ಪೆಚ್ಚೆರೆ [ಪೊಚ್ಚೆರೆ] ಗಳಾಂತಂತೆ ಕಣ್ಗೆ ಚೆಲ್ವುದಮಿದುವು . . . ಕರ್ಣದ್ವಯಂ (ಪಂಪಪು. ೪-೧೪). [ಮಿದು + — ಪ್ಪು]

ಮಿದುಬೆಲ್ಲ (ನಾ). ಮೃದುವಾಗಿರುವ ಬೆಲ್ಲ : ಜಗವೆಲ್ಲವು ಮಿದುಬೆಲ್ಲವು ಅಗೊ ಮಲ್ಲಿಗೆಮೊಗ್ಗೆ (ಪಂಪಾ. ೬-೦೪). [ಮಿದು + ಬೆಲ್ಲ]

ಮಿದುಳು ' ಮಿದುಳ್ ' ನೋ.

ಮಿದುಳ್, ಮಿದುಡು$_2$, ಮಿದುಲು, ಳಿದುಳು, ಮೆದಡು, ಮೆದುಳು (ನಾ). ೧. ಮನುಷ್ಯನ ಮತ್ತು ಇತರ ಕಶೇರುಕಪ್ರಾಣಿಗಳ ತಲೆ ಬುರುಡೆಯೊಳಗೆ ಸುತ್ತುಸುತ್ತಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಮುದ್ದೆಯಂತಿರುವ, ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಅವಯವ : ಮನುಷ್ಯ:"ಮನುಷ್ಯಜೀಂಬುದು ತಲೆಯ ಮಿದುಳ್" (ಪಠಾಯು. ೦೦೪-೦೬); ಮಿದುಳುಗ್ಗಿ ಪಪ್ಪಕ್ಕತಕೇಬರದಂತಿರೆ ಕೊಂಡುಪೋದರೆಚ್ಚರಸಿಯರೆಗ್ಗಿ ಸತ್ತ ಭಟರಂ ಕೊನೆಮಿಸೆಯ ಚಿಪ್ಪ ಗಂಡರಂ (ಗದಾಯು. ೪-೨೨) ; ಬೀಸಿ ಕರವೆತ್ತಿ ಪೊಯ್ದಡೆ ಸೂಸಿ ಮಿದುಳ್ ಪೊಟ್ಟನೊಡೆಯೆ ತಲೆ (ದೀಪಾ. ೬-೫೬) ; ಮಿದುಳ್ಬೆಣಪಸೆ ಕರುಳ್ಗಳಿಂ ಕಟ್ಟುಗ್ರಪಾದ ರಣರಂಗ ದೊಳ್ಪಾಲಿಕಮುನಿ ರಾಮನಂ ಕಂಡನು (ಕೈವಾಣಾ. ೫೦-೪೬). ೨. ಮೇದಸ್ಸು ; ಕೊಬ್ಬು ; ನೆಣ : ಳುದುಳ್(ಡು= ಮಿದುಳ್ಳು) — ಮೇದಸಂ = ಮೆದುಳು, ಕೊಬ್ಬು " (ಕಡ್ಡಕೋ. ೩೫) 'ಕೊಬ್ಬಿದ್ದುಳ್' ಪರಾ. **ಮಿದುಡು$_2$** : ೧. ಸಿಂಗನೆಬಿಗಿ ಮಿದುಡುಂಡು ಕೆಲಕೊಕ್ಕ ಮುತ್ಸಾನೆಮ ಆಣಮುತ್ಸಗಳಂ . . . ತಿಜ್ಜೊಟ್ಟ (ಪಾಪಾಕ್ಷ. ೬೭-೦೩) ; ತಲೆಯೊಳಗಿನ ಮಿದುಳು ಶುದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೆ, ಯಾವತ್ತು ಮನೋವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಪ್ರತಿಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಸಾಗುವೆವು (ಕುಂಬಾಯು. ೪-೨೪). **ಮಿದುಲು** : ೧. ಮಿದುಲಿದಗು ತೊರಳೆ ನೆಣ ಮಸೆ ಪೆತ್ತರ್ಗೊಂಡ ಕಾಳಜಗಳಿಂ ಜವನುಂಡೊಗತಿಯಿದಿಳೆಯ ಪೋಲ್ತುದಾರಣದ ಕಳಂ (ಕಪ್ಪ. ೨-೧೬). **ಮಿದುಳು** : ೧. ರಣದೊಳಿತರ ಶಿರದ ಮಿದುಳೊತ್ತಣವು ಶಸ್ತ್ರಕೆ (ಕುಣ್ಯಕ. ೦೪-೪೦) ; ಖಾನಖಾನರ ಕೆಡಿದು ತಲೆಯ ಮಿದುಳುಗಳ ಬಿತ್ತಿಗಾಗ ರಣಭೂತಗಳಿಗೆ ದಂಡಿಗಳನು ಮುಡಿಸಿದನು (ಕಂಪಪು. ೦೬-೦೩) ; ಕೊಂಚ ಭೀತಿಯ ಎಳೆಯೂ ನನ್ನ ನಿದುರಿನಾಳದಲ್ಲಿ ಸುಳಿದಂತಾಯಿತು (ಕುಗತಾಂ. ೩೩). **ಮೆದಡು:** ೧. ಮೆದಡು ತಲೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ (ಅಪಂಕ. ೦೨). ೨. "ಮೇದಸ್ — ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೂ ಎಲುಬುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ನೆಣ. ಇದನ್ನು ಮೆದಡುಯೆನ್ನುವರು" (ಸಿಪ್ರಾಳಿ. ೦೪೬). ೫. ಕಂಠ ; ಕುತ್ತಿಗೆ : ಕತ್ತು : ತುಡುಗ ನಾಯ್ ಕೊರಳಲ್ಲಿವೊಡೆದ ಗಡಿಗೆಯ ಕಂಠ

ಪಿಡದಿರುವೊರಾ ದ್ವಿಜನ ಮೆಯಪಲ್ಲಿ ಕುಜುಬಿರೆಲು ಕಡೆಗೆ ತೆಗೆಯೆಲ್ ಬಾರದೊಡೆ (ಗುರುಚ. ೦೫-೬೨). **ಮೆದುಳು** : ೧. "ಮಸ್ತಿಷ್ಕಂ. ಗೋರ್ದಂ — ೨ ಎಲುವುಗಳ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಮೆದುಳ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿಕ್ಕಾಂತ. ೦೬೬) ; ಅವರ ಮೆದುಳನ್ನು ಬಿಲಿ ಮಾಡಬಹುದೆಂದು ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. (ಡಾಹುಗ. ೬೩) ; ನಿಮ್ಮ ಮೆದುಳಿಗೆ ಬಹಳ ಗಂಭೀರ ಸ್ವರೂಪವಾದ ತೊಂದರೆಯಾಗಿದೆ (೦೬೫೫. ೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಿತುಟು, ಮಿತಟು ; ತೆಲು. ಮೆದಡು ; ಕೋಲಾ. ನಾಯ್ಕ. ಮಿತಿಕ್ ; ಕೋತ. ಮೆದ್ಸ್ ; ಗೊಂಡಿ. ಮದ್ದುರ್, ಮೆದುರ್ ; ಕುರುಖ್. ಮೆಂಡ್ಡೀ ; ಮಲ್ತೊ. ಮೆಂದೊ]

ಮಿದುಳು ' ಮಿದಂಳ್ ' ನೋ.

ಮಿದುಳ್ಗೆಸಜ್ಜು (ನಾ). ಕೆಸರಿನಂತೆ ಅಜಿಗಿಜಿಯಾದ ಮೆದುಳು : ಕುಲಿಶವಿಘಾತಮೆಂಬ ದೃಢಮುಷ್ಟಿವಿಘಾತದಿಸುಗ್ಗೆ ಪಾಯ್ದುನಂ ತಲೆಯ ಮಿದುಳ್ಗೆಸಜ್ಜು. . . ಮುನಲಾಯುಂಘಾಸ್ಯಿದನಾ ವ್ರಳಂಬನಂ (ಹಗರಿ. ೪-೩೬).

[ಮಿದುಳ್ + ಕೆಸಜ್ಜು]

ಮಿದ್ದಿಗೆ ' ಮಪದ್ದಿಗೆ ' ನೋ.

ಮಿದ್ದು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೆನ್ನಾಗಿ ಕೆಲಸು : ನಾದು ; ಮಿದಿ : ಆರಲು ತುಳಿಯುತ ಮಿದ್ದಿ ಪದಗೊಳಿಪ ಕುಂಬಾರ (ಕಾಪಚ. ೬-೦೩೦) ೨. ತಿಕ್ಕು ; ಮರ್ದಿಸು : ಮಸ್ತಕದ ಪರಮಂಡಲವನ್ನೆಲ್ಲ . . . ಮಿದ್ದಿ. ಪಾದಿ. ಗಿರಾಃ ಗೋಣಂ ಬೆಲ್ಲವೆದೆಂದು ಪಾಕ್ರಿಯಾವಾಗ ಕೈತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ಕಗಕ್ಕ. ೬೨). ೩. ಹದಮಾಡು ; ಹದಗೊಳಿಸು : ಹಗೆಯ ತಿದ್ದಿ ಜನಮನವ ಮಿದ್ದಿ ನಮ್ಮಸ್ಪಿಗ್ಗೆದ ಬಾಷೆ (ಅಕಾಚಂ. ೩೭-೬). 'ಮಿದುಡು' ಪರಾ. [<ಮಿದ್ದಿ]

ಮಿದ್ದೆ (ನಾ). ಮೆಹಡಿ ; ಮಾಳಿಗೆ : ಪೃಥುಶಿಟ್ಟಯ ಮಿದ್ದೆಯೊಳು ದ್ರೋಣಕುಸುಮದ ಮಂಲೆಯಂ ಕಜ್ಜಿಸಿದಂ (ಗುರುಚಾ. ೦೬-೬೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮೆತ್ತೈ ; ಮಲ. ಮೆತ್ತ ; ತುಳು. ಮೆತ್ತಿಗೆ; ತೆಲು. ಮಿದ್ದೆ. ಮಿದ್ದಿಯ; ಕೋತ. ಮೆಪ್ ; ಕೊದ. ಮಿದ್ಕ್]

ಮಿನ್ (ಸಪೂರೂ). 'ಮಿಂಚು' ಎಂಬ ನಾಮಪದಕ್ಕೆ ಸವಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಆದೇಶರೂಪ : 'ಮಿಂಜೊಡರ್' ಪರಾ. [< ಮಿಂಚು]

ಮಿನಾರ್ 'ಮಿನಾರು' ನೋ.

ಮಿನಾರ 'ಮಿನಾರು' ನೋ.

ಮಿನಾರು, ಮನಾರ್, ಮಿನಾರ್, ಮಿನಾರೆ, ಮಿನಾರ್ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ ಜನರನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸಲು ಮುಸ್ಲಿಂ ಧೋಪಕನು ನಿಲ್ಲುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಸೀದಿಗೆ ಸೇರಿದಂತೆ ಕಟ್ಟರುವ ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ತಂಭಗೋಪುರ ; ಬುರುಜು : ಗುಮ್ಮಟ: ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಪ್ರತಿಮಾಚಿತ್ರಗಳಾಗಲಿ ವಿಗ್ರಹಗಳಾಗಲಿ ಇಲ್ಲದೆ . . . ಮಿನಾರುಗಳೂ (ಗುಮಟಗಳೂ) ಲಿಪಿಲೇಖಾಚಿತ್ರಗಳೂ ಕಂಡುಬರುವುದು (ಭಾಸ್ಕಂಥಿ. ೦೬೭) ; ಸ್ತಂಭಗಳಂತೆ ಕಟ್ಟಿದ ಮಿನಾರುಗಳು ದಾಹಮವೀಯ ಕಟ್ಟಡಗಳ ವಿಶಿಷ್ಟಮಾದರಿಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಕಾಇದ. ೪೦೦). ೨. ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಹಡಗುಗಳಿಗೆ ದೀಪದ ಮೂಲಕ ದಾರಿ ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತೀರದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟರುವ ಗೋಪುರಾಕಾರದ ಕಟ್ಟಡ : "(ಕೆಲಲ) ದೀಪದ ಮನೆ ; (ಎತ್ತರವಾದ) ಸ್ತಂಭಗೋಪುರ : ಮಿನಾರು" (Minar.. ೬೦೪೬). **ಮನಾರ್** : ೧. ಮಿನಾರ್ ಅಥವಾ ಮನಾರ್ ಎಂದರೆ ಜ್ಯೋತಿರ್ಪುಂದಿರ ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಮಂದಿರ ಎಂದರ್ಥ (ಇಜ್ಞಾಂಸಂ. ೦೬೬). **ಮಿನಾರ್** : ೧. ಮಿನಾರ್ : ಕಟ್ಟಡದ ಎರಡುಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದುಂಡಗೋ ಅಥವಾ ಅಷ್ಟಕೋಣಾಕಾರವಾಗಿಯೋ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಹೋಗಿರುವ ಬುರುಜು (ಕೃಶಾಸ್ತ್ರ. ೦೬೬). **ಮಿನಾರ** : ೧. ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಮಡಿದ ಸಿಪಾಯರ ರುಂಡಗಳೆಲ್ಲ ಕೊಯ್ದು ತಂದು ಒಂದು ಮಿನಾರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರಂತೆ ! (ಹಂಪಾನ. ೦೭೦). **ಮಿನಾರ್** : ೧. ದಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಕುತುಬ್‌ಮಿನಾರ್ ಪತ್ತಿರ ಇರುವ ಮಸೀದಿಯಪ್ಪು ಮುಂಪ್ಪಾರು ಜೈವದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕೆಡವಿ ಅವುಗಳ ಕಂಬಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದಿರಿಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರಾಣಾಭ್ಯು. ೦೭೫);

[← ಅರ. ಮನಾರ್. ಮನಾರಹ್ : ಪಾರ. ಮನಾರ್, ಮನಾರ, ಮನಾರತ್ : ಹಿಂ. ಮನಾರ್, ಮನಾರಾ, ಮಿನಾರಾ, ವಿಮಿನಾರ್, ಮಿನಾರಾ]

ಮಿನಾಹಿ (ನಾ). ೧. ಒರಬೇಕಾದ ಹಣವನ್ನು ಯಾವುದಾದರೂ ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ.—ಮುರಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಉತ್ತಾರ : ವೆಂಕಪ್ಪಯ್ಯನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಓರಿನಾವಿರವರಹವನ್ನು ದಂಡ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಇವನಿಗೆ ಇದ್ದ ದರಮಾಹೆ ಸಾವಿರರೂಪಾಯಿಯನ್ನು ಮಿನಾಹಿ ಮಾಡಿಸಿ . . . ಆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪೊಖೊಫ್ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಕುಕಾಸಂ. ೧೨೫೯). ೨. ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಕಡಿತ : ನಿರುದ್ಯೋಗ ; ಅಂತ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸನ್ಯಾಸವನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟರೆ ಯಮಸದನಕ್ಕೆ ಯಾರೊಬ್ಬರೂ ಹೋಗಲಾರರು. ಹಾಗಾದರೆ ಯಮನ ಉದ್ಯೋಗ ಮಿನಾಹಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವುದಲ್ಲದೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪಾಪಿಗೊಬ್ಬನಾದರೂ ಪಾಪಭಯ ಲೇಶವಾದರೂ ಇರದು (ಪಾಗೃಚ. ೫೯). [← ಅರ. ಮಿನ್‌ಹಾ : ಹಿಂ. ಮಿನ್‌ಹಾಈ./ ತುಳು. ಮಿನಾಯಿ, ಮಿನಾಪಿ]

ಮಿನಿಕೆ. ಮಿಣಕೆ. ಮಿಣಕೆ. ಮಿನಿಕೆ (ನಾ). (ಸೌತೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಹುತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : "ಕರ್ಣಟಕಿಮೆನೆ ಮಿನಿಕೆ" (ಪುಂಗಡಾ. ೪೦-೬೬); ಎಕ್ಕೆ ಮಿಣಕೆ ಮೊದಲಾಗಿ ಅವು ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬಂದಡೆ ವಿಷ ಬಿಡುಪುದೆ (ಸಮಾಕ. ೩-೦೬). **ಮಿಣಕೆ** : "ಕಾಳಿಂಗದ . . . ಮಿನಕೆ. ಮಿಣಕೆಹಣ್ಣು . . . ಹರ್‌ಘುಜಸೌತೆ" (ಪಕ್ಷಿ. ೮೨). **ಮಿಣಕೆ** : ಕಕ್ಕರಿಕೆ ಮಿಣಕೆ ಚಕ್ಕೊತ್ತ . . . ಮುಂತಾದ ಮಧುರಫಲಂಗಳ್ (ತಾಗಂಧಿ. ೩೭-೪). **ಮಿನಿಕೆ** : "ವೃತ್ತಫಲಾ — ಬದನೆ. ವಿನಿಕೆ. ನೆಲ್ಲಿಯ ಕಾಯ್" (ಟಿಪಂ. ೦೫೬). 'ಮೆಳ್ಕೆ' ಪರಾ. [?]

ಮಿನಿಕೆಬಳ್ಳಿ (ನಾ). = ಮಿನಿಕೆ : 'ಕಾಮುಮಿನಿಕೆಬಳ್ಳಿ' ಪರಾ.

[ಮಿನಿಕೆ + ಬಳ್ಳಿ]

ಮಿನಿಟು, ಮಿನೀಟು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಗಂಟೆಯ ಅರುವತ್ತನೆಯ ಭಾಗ ; ಒಂದು ನಿಮಿಷ : ಇಬ್ಬರೂ ಇನ್ನೈವು ಮಿನಿಟಿನಲ್ಲಿ ಪತಿಪತ್ನಿಯು ರಾಗುವರು (ಕಕ್ಷ. ೫೦೩) : ರಾತ್ರಿ ಎಂಟು ಬಡಿದು ಮಿನಿಟಿನ ಮುಳ್ಳು ಇನ್ನೊಂದು ಸುತ್ತು ಬರುವಲ್ಲಾಯಿತು (ಸಚಿ. ೩೦). **ಮಿನೀಟು** : ೨. ಅತ್ಯಲ್ಪಕಾಲ : ನಾ ಒಂದು ಮಿನೀಟಿನ್ಯಾಗ ಸ್ವಚ್ಛ ಮಾಡ್ತೀನಿ (ಭಕ್ತ. ೩೬) ; ಒಂದು ಮಿನೀಟು! ಚಹ ತಗೊಂಡು ಹೋಗಬಹುದಲ್ಲ ? (ಬಂಳ. ೩೦೬).

[← ಇಂ. Minute]

ಮಿನಿಮಿನಿ (ನಾ). ೧. ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಕಾಶ : 'ಮಿನಿಮಿನಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಮಂದವಾದ ಪ್ರಕಾಶ ; ನಸುಬೆಳಪು : 'ಮಿನಿಮಿನಿಸು' ಪರಾ. ೩. (ಆಲಂ) ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುದು; ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗುದು; ಎಷಗಜಿಗರೆಂದು ಕಮ್ಮಸಿ ಪಾಸಮಂ ಮಸಿಮಾಡಿಕೊಳಲೊಡಂ ಮುಸ್ಸುಣ್ಣ ಮಿನಿಮಿನಿಯೆನಿಪ್ಪ ಗುಣಪಾ ಮುಖಿಯಿಂ ಪೆಜಪ್ಪಂಗಿ ಭೋಪುದೊಪಚ್ಚರಿಯೇ (ಅಜಾಕ. ೩೯-೨೩೪). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಿನುಮಿನುಪ್ಪು = ಹೊಳೆ ; ತುಳು. ಮಿನಿಮಿನಿ. ಮಿಣಿಮಿಣಿ = ಹೊಳೆಯುವ]

ಮಿನಿಮಿನಿಗಣ್ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಹೊಳಪಿಲ್ಲದ ಕಣ್ಣು ; ಮೆಂಕಾಗಿರುವ ಕಣ್ಣು: ಮಿನಿಮಿನಿಗಣ್ ತುಂಟದಲೆ ಜೋಲ್ದಿಹ ಮೈ . . . ಸರಿಸೊಂಡ ಕಾಲ್ಗಳಿ ಮನಕೆ ವಿರಕ್ತಿಯಂ ಪಡವ ಮುಪ್ಪಿನ ಪೂರ್ವನಡೊರ್ಬನೊಪ್ಪಿದಂ (ಕಣ್ಣಸ್ತ್ರ. ೩-೦೦). [ಮಿನಿಮಿನಿ + ಕಣ್]

ಮಿನಿಮಿನಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಳೆ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು ; ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರು : ತೊಳತೊಳಗಿ ಬೆಳಗಿ ಮಿನಿಮಿನಿ[ಸಾಗಿ, ಮಿನುಮಿನು]ಸುತ್ತುಂ ಪಲವುಂ ದೀವಿಗೆಗಳ್ ಕಳ್ತಲೆ ಪೊತಂತೊಪ್ಪುತಿರ್ದುವಾ ಮನೆಪನೆಯೊಳ್ (ಗದ್ಯ. ೪–೧೦). ೨. ಮುಂದವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು ; ನಸುಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲು : ಎನಿತು ಪನಿತೆಯುರ್ದೞಂ ತಾರಗೆಗಳುತ್ತ ಮಿನಿಮಿನಿಸುತಿರ್ಪಿರಾ ಚಂದ್ರಮದನೆಯ ಪುಂತೆ (ಇಷ. ೪೮. ೨೯–೨). [ಮಿನಿಮಿನಿ + –ಆಸ್ಯಾ]

ಮಿನೀಟು 'ಮಿನಿಟು' ನೋ.

Δಮಿನುಂಗು 'ಮಿನುಕ್ಕು₂' ನೋ.

ಮಿನುಕ್ಕು₁, ಮಿಣುಕು₁, ಮಿನುಂಗು, ಮಿನುಗು₁ (ಕ್ರಿ). ವಿನುಪ (ವರ್ತಕೃ). ೧. ಹೊಳೆ ; ಬೆಳಗು ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : "ಮಿನುಕು – ಅಂತರ್ಗತಸ್ವನೇ (ಪಿನುಗುಟ್ಟು). ಕಾಂತೌ ಚ (ಪ್ರಕಾಶಿಸು)" (ಶಬ್ದಾ). ೨. ಕ್ಷಣ ಬಿಟ್ಟು ಕ್ಷಣ ಹೊಳೆ : ಎಸೆದುವು ಮುಗಿಗಳ್ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ ಪೊರೆ ಪೊರೆಯೊಳ್ ವಲ್ಲಣಿದ ಮಿನುಕುತಿರ್ಪ ತಾರಾಳಿಯುಪೂರ್ (ಅಜಿಪು. ೩–೭೭); ತೆಳುಪುಬೆಳಕನು ಕೆದರಿ ಮಿನುಕುವ ಮಿಂಚುಹುಳುವೆಂದೆಣಿಸಲೋ ! (ಶಾಂಭ. ೦೩–೩). ೩. ಗೋಚರಿಸು : ತೋರು ; ಸ್ಫುರಿಸು : ಭೂತಳಾಧೀಶ್ವರನ ಮನದೊಳಗೀತ ಕಾರಣಪುರುಷನಹ ಸಂಕೇತ ಮಿನುಕಲು ಕೊಟ್ಟನಂದು ಮಹಾಪ್ರಧಾನಿಕೆಯ (ಕ್ರಕೋ. ೯–೨೨). ಮಿಣುಕು₁: ೨. ಚಿಕ್ಕ ಮಿಣುಕಲಿ ಬೆಳ್ಳ ಕಿಣುಕಲಿ ಒಂದೆ ಎಂಬೆಯಾ ಎರಡನೂ ? (ಅಶಂ ೦೫–೦೦). ೪. ಮಂಕಾಗಿ ಬೆಳಕು ಬೀರು ; ಮುಂದವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು: ನೂರಾರು ದೀವಗಳು, ಮಿಣುಕುತಿಹ ಸೊಡರುಗಳು . . . ತೆಕ್ಕನೆಯೆ ಹುಟ್ಟಿ ಬರೆ (ಕಟ್ಟಿ. ೦೪–೬೬); ನಮ್ಮ ಸೊಡರಿಲ್ಲುರಿಸುವೆನೇಂ ಮಿಣುಕೆಲಿಂತು ಬರಿಯೆ (ಗಿಂಪು. ೧೩–೨). Δಮಿನುಂಗು: ೫. ಶೋಭಿಸು ; ಒಪ್ಪು : ನಸುನಗೆ ವಿನುಂಗೆ ಮೊಗದೊಳ್ ಪಸರಿಸೆ ನಿಜದಂತಕಾಂತಿ ಸ್ವಚ್ಛವರಸಭೆಯೊಳ್ (ಪಚಕ. ೩–೧೦). ℙ ಇಪು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ. ಮಿನುಗು₁ : ೧. ಮರಕತಕಾಂತಿಯಂ ತಳೆದು ನುಣ್ಗಾಜಿಗಳ್ವಿನುಗಲ್ಕೆ ವಿದ್ರುಮಾಂಕುರದವೊರೊವ್ವೆ ಚಂಚುಪುಟ ಪೊಯ್ಯನೆ ಬಂದುದು . . . ಶುಕಂ (ಶಾಪಂಕಾ. ೬೦); ಳಿಸವಿಕ್ರಮ ಶಿಖಿಯುತನೂತನಮಿಲದ್ಧೂಮಲೇಖೆಯೊಳ್ಪೆಂಬಿನಗಂ ಜನನುತನಾರ್ದ್ರಚಿದೇವನ ವಿನುವ ಕರಾಬ್ಜಸ್ಪತಾಸಿಲತೆ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಕಾರ್ಕಳ. ೦–೬೬). ೨. ಕೌಲ್ಬರನು . . . ಅಲ್ಲಿಯ ವಿಜ್ಞಾನಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಕ್ಷತ್ರದಂತೆ ವಿನುಗುವಂತಿದ್ದನು (ಕಸ್ಮಳ. ೪೦) ; ವಿನುಗಲೆ ವಿನುಗಲೆ ಎಲೆ ನಕ್ಷತ್ರ (ರಾಚಾಸಾ. ೦೦೬). ೩. ಇಬ್ಬೆಲ್ಲವಗಳು . . . ಹೊಸಉರ್ಷದಿಂದ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ವಿನುಗುತಿತ್ತೊಡಗಿದವು (ಗಂಪಾಪು. ೦೨೩). ೪. ವಿನುಪಿನ ಕೃತಿಗಾವುದು ಪೊದಲ್ (ಶಾಪ್ರಶಿ. ೦–೬೬); ಸಲೆ ವಿನುಪ ಕೊರಲ ಕರ್ಪರ ತಗೆವವರ್ದುಗಜೀವವೋಲ್ಕಾಡಿ ತುಟಿಯೊಳಿಂತು (ಪದ್ಮಣಾ. ೪–೩೦); ಬಾಲವಿಮಲಕರಕರಣಸೊಡನೆ ಪಮೇಳವಪ ನೆಗೆ ವಿನುಗೆ (ಶಾಣ್ಮಥ. ೪–೨೨).

ವಿನುವಿನುಗು, ವಿಣುವಿಣುಗು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಕತ್ತಲೆಯ ಪಡುವ ವಿನುವಿನುಪ [ಶಾಪಾಂ. ವಿನುವಿನುಪ] ಜ್ಯೋತಿಯ ಕೆಲವಿ (ಶಾಸಾಂಪ್ರ. ೫. ೨೦೦–೭); ವಿನುವಿನುಪ ಪೊಂಬಲಿಪಾಣಗಳೊಳೆದ್ದು ನೀಡಿದರ್ ಪರಿಪರಿಯ ಪರಿಕರವಸು (ತಿಪ್ಪ. ೪-೩೯); ಇರುಳು ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಣುವಿಣುಕಿ ಮೆರೆವರೆದ ವಿಂಚುಹುಳು . . . ಕಣ್ಕಟ್ಟುಹುತಿದೆ (ಪಟ್ಟಿಣ. ೩೩ ೦).

[ಪೇ.ತ ತಮಿ. ವಿನುಜ್ಜು, ವಿನುಂಕ್ಕು; ಮಲ. ಮಿನುಕ್ಕು; ಮಿನ್ನುಕ, ಮಿನ್ನಿಕ್ಕ; ತುಳು. ವಿನುಕು, ವಿಣುಕು, ವಿಣ್ಣು, ಮೆಣಕು, ಮೆಣ್ಣು; ತೆಲು. ವಿನುಕು, ವಿನ್ನು, ವಿಣುಕು]

ಮಿಸುಕ್ಕು, ಮಿನುಗ್ಗು, ಮೊಸಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾನು ತಗ್ಗಿದ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತನ್ನಾಡು ; ಗೊಣಗುಟ್ಟು : "ವಿನುಕು – ಅಂತರ್ಗತಸ್ವನೇ (ಪಿನುಗುಟ್ಟು). ಕಾಂತೌ ಚ (ಪ್ರಕಾಶಿಸು)" (ಶಬ್ದಾ); ತದಾಮ್ಯುವನದೊಳೊರ್ವಂ ವೈಯೊಳೆಲ್ಲಂ ಕನಜನೊಟ್ಟಕೊಂಡು ಬತ್ತಲೆ ಪುರುಳಂತೆ ತನ್ನೊಳ್ ವಿನುಕುತ್ತುಂ ಪೋನದೊಳಿರ್ವಂ (ಕರ್ಣಾಭ್ಯು. ೬–೨೬); ಪುಣ್ ಕೊಯ್ಯುರ್ಲಿರ್ಜಂದು ಮಂತ್ರಪುನ್ ವಿನುಕುವನ್ ಅವನ್ ಪುರುಳ್ವೈದ್ಯನ್ (ಅಕ್ಕಣ್ಣ. ೨೮–೩೦). ವಿನುಗ್ಗು : ೨. ತಗ್ಗಿದ ಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳು.— ಜಪಿಸು : ವಿನುಗುಗುದುಟಗಳ ವೀಲಮಂತ್ರದ ವಿನುಗುಗಳ ಕ್ರಿಯಾಹುತಿಗೆ ಭರೆದನಿಮಿಷರ ವಲ್ಲಟರ ವಿಚಲಿತ ಸೂಕ್ರಿಮಯನಿನವ ತನಿಭಯದ ತರಳಾಕ್ಷಿಗಳ . . . ಗಡ್ಡದ ಮುನಿಗಳಿದ್ದರು ಬರಿದ ಬೆಡಗಾಲಿ (ಭಾಷ. ೦೦–೫೯). ಮೊಸಗು : ೧. ರೋ. ಬಸವ. ಅಮ್ಮ ನೀರು ತಾರೋ . . . ಎಂದು ಮೊಸಗಿ ಮುಗಿಸಿದನು (ಚರಿತ. ೦೬೬). [ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮುಣಜ್ಜು: ಮಲ. ಮಿಣುಮಿಣುಕ್ಕೆ. ವಿಣ್ಣಾರ್; ತುಳು. ಮುಣ್ಣು; ತೆಲು. ವಿನುಕು, ವಿನ್ನು, ಪುನುಮಕು, ಮುನ್ನು]

ಮಿನುಕ್ಕು, ಮಿಣುಕ್ಕು, ವಿನುಗ್ಗು (ನಾ). ೧. ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಕಾಶ ; ನೆನೆಯಿಸುತಿರ್ದುದು ತುಂತುರ್ವನಿ ಮುಸುಕಿದ ದುರ್ಗ ವಾರ್ಧಿಯುಂ ತಾನೆನಸುಂ ತನಿಸ್ಪೊಂಗಳ್ ಮುಸುಱುಪ ವಿನುಕ್ಕಿದೊಪ್ಪುವ ನಭೋಂಗಣಂ ಧೃತಭಗಣಂ (ಶಾಂಭಾ. ೦೦–೦೩). ೨. ತಾಳ ; ಮಾಂಗಲ್ಯ : ಕಟಸೂತ್ರಂ ಪ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಂ ಸರಿಗೆ ವಿನುಕು ಕೊಪ್ಪಂಗುನಂ ಕರ್ಣಪೂರಂ . . . ಕೇಯೂರಮುಂಬನ್ನವಂ ಪ್ರಸ್ಫುಟರತ್ನೊಂಭಾಶ್ರಯಂ ರಂಜಿಸುವಿನಮಲರಿಂ ಕಾಂತೆಯರ್ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಸೂಕ್ತಿ. ೦೦–೪೯). ಮಿಣುಕ್ಕು : ೩. ಮಂಕುಃ ಮಸುಕು : 'ಮಿಣುಕೆಂದೀಜ', 'ಮಿಣುಕು ಬೆಳಕು' ಪರಾ. ವಿನುಗ್ಗು : ೧. "ತೊಳಗು, ಬೆಳಗು, ವಿನುಗು . . . ಮಸೆ – ಈ ೧೪ ಕಾಂತಿ" (ಶಾಣ. ೩೭–೩೦೨); ಕಣ್ಣ ವಿನುಗಿಂ ಹೊಳಗು ವುಂಗುಟುವ ಗಾಡಿಯಿಂ . . . ಬಿಡುಗಣ್ಣರೆಜೆಯಂ ವಿಶ್ವನಾಥಂ ಪ್ರಸನ್ನನಾದಂ (ಕಟ್ಟಾ. ೭–೩೩). ೨. 'ಅಯ್ದೆ ವಿನುಗು' ಪರಾ. ೪. ಕ್ಷಣ ಬಿಟ್ಟು ಕ್ಷಣ ಹೊಳೆಯುವ ಹೊಳಪು : ಹಿಂಗಿರು ಕವಿದವು ಭಟನ ಕೈ ಮೈಗಳಲಿ ವಿನುಗಿದವರೆಳ ಪರಪಲಿ ಹೊಳೆದು ಪುಟ್ಟಿದ ವಿಂಚು ಬುಳುವಿನ ವಿನುಗಿನಂವದಲಿ (ಶಾಬ್ಧಾಲ್ಯ. ೫–೩೬) ; ನಳಪಬಾಂಧವನ ವ್ಯುಂದೆಯೊಳು ವಿಗೆ ವಿಂಚುಬುಳುವಿನ ವಿನುಗು ರಂಜಿಪುದೇ (ಕೋಚಕ. ೦೫–೦೦) ; ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರವೂ ವಿನುಗು ತೋರದು (ಸುಗುಣಾ. ೫೯–೩).

ವಿಣುಕುವಿಣುಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕವ್ವುಗಟ್ಟಿ ಕೂಂಡು ವಿಣುಕುವಿಣುಕುತಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತಿದ್ದ ದೀಪದಿಂದ ಸಾಕಷ್ಟು ಬೆಳಕುರುತ್ತಿತ್ತು (ಪಾರ್ಥ. ೦೯).

[< ವಿನುಕು₁. / ತಮಿ. ಮಲ. ವಿನುಕ್ಕುಪ್; ತುಳು. ವಿಣುಕ್ಕು, ವೀಣುಕು, ವೆಣುಂಕು ; ತೆಲು. ವಿನುಕು. ವಿನ್ನು. ವಿಣುಕು]

ವಿನುಕುಗಲೆ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರಿಸುವ ಗಾಯದ ಗುರುತು.— ಕಲೆ : ವಿನುಕುಗಲೆ ಭೂಷಣಂ ಸುಭಟನಿಕಾಯದ ಕಾಯತತಿಗೆ (ಪಾಂಡವೇ. ೬–೩೯). [ವಿನುಕು₂ + ಕಲೆ]

ವಿನುಗಿಸು, ವಿಣುವಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಸೂಸು ; ಬೆಳಕನ್ನು ಚಿಮ್ಮಿಸು : ಅಳನು ವಿಡುಪಿನು ವಿನುಗಿಸನು ಕಣ್ಗಳಿನು (ಕ್ರಕೋ. ೯–೦೨). ೨. ಹೊಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಧಳಧಳಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ತೆರೆಗಳನ್ನು ವಿನುಗಿಸುತ್ತಿದೆ (ಕೂಪ್ರ). ವಿಣುವಿಸು : ೩. ಉದ್ದೀಪಿಸು : ದೀಪ್ತಗೊಳಿಸು ; ಆ ತೇಜಗಳ ಘುಣುಕು ಎಂಬೆಯ ವಿಣುವಿಸಲಿಲ್ಲಿ ಮುಗಿಲ ಮಲ್ಲಿಗೆಯಂತೆ ಅಲ್ಲೆ ಬೆಳಗಿ (ವಿಕಾಚೆ. ೦–೦೭). [ವಿನುಗು₂ (< ವಿನುಕು₂) + –ಇಸು]

ವಿನುಗು₁ 'ವಿನುಕ್ಕು₁' ನೋ.

ವಿನುಗು₂ 'ವಿನುಕ್ಕು₂' ನೋ.

ಮಿನುಗು₃ 'ಮಿನುಕ್ಕು₃' ನೋ.

ಮಿನುಗುಂಗುಡಿ (ನಾ)- ಮುಂದವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೀರುತ್ತಿರುವ ದೀಪದ ಕುಡಿ. — ತುದಿ : ದೀವಿಗೆಯಂಡದಲ್ಲಿ ನಿಂತು, ಅಧ್ಯಾಸಬಲದ ದುನ್ಮತ್ಕರ್ಮದಿಂದ ಮಿನುಗುಂಗುಡಿಯನ್ನು ಮಿಂಟಿ ಉಜ್ಜುಳಿಕೆ ಮಾಡಿ (ಶಬ್ದ. ೦೦೫-೦೭). [ಮಿನುಗು₁ (< ಮಿನುಕ್ಕು₁) + ಕುಡಿ₂]

ಮಿನುಗುಟ್ಟು₁, ಮಿಣುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ)- ೧. ಕ್ಷಣ ಬಿಟ್ಟು ಕ್ಷಣ ಹೊಳೆ : ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಮಿನುಗುಟ್ಟುತ್ತವೆ. (ಅಣಿ. ೦೭). **ಮಿಣುಗುಟ್ಟು** : ೨. ಹೊಳೆ ; ಬೆಳಗು ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಚಕ್ರೇಶ್ವರಿಗೆ ಪುನಃ ಆರಾಧನೆಯವು ಮಿಣುಗುಟ್ಟಲಾರಂಭಿಸಿತು (ತ್ರಿಣಾಮು. ೩೮). [<ಮಿನುಗು₁ + ಕುಟ್ಟು₁]

ಮಿನುಗುತಾರೆ (ನಾ)- ಥಳಥಳಿಸುವ ನಕ್ಷತ್ರ : ತವರುಬಳಗದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನೆ ಮಿನುಗುತಾರೆಯು ತೆರದೊಲು ಒಲಿದ ಗಂಡನ ಸಾಹಚರ್ಯವ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕೊಲು (ಶಂಪ್ರತಿ. ೪೦-೬).

[ಮಿನುಗು₁ (< ಮಿನುಕ್ಕು₁) + ತಾರೆ₂]

ಮಿನುಗುವಡೆ (ಕ್ರಿ)- ಕಾಂತಿಯಂನ್ನು ಹೊಂದು ; ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಪಡೆ : ನಾಗಂಗಳಂ ಕೊನೆಗೊಂಬುಗಳೊಳ್ ತಾಳ್ದಿ ಮಿನು[ಮಾಂ. ಮಿನುಗಿಗು ವಡೆದ ಪಡಿವಣಿದುಜುಗಲಿಂ ತಳ್ದು ಮಾಣಿಕ್ಯದ ಮರಂಗಳಂತಿರಂದಂದಿತ್ತ ಚಂದನಧಾರಾಹಂಗಳಂ (ಶಾಂಂ. ೪-೪೫ ಕ).

[ಮಿನುಗು₃ (<ಮಿನುಕ್ಕು) + ಪಡೆ₁]

ಮಿನುಚ 'ಮಿಮಕ್ಕು₁' ಪರಾ.

ಮಿನುಪು (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ ; ಉದ್ದು : ಪೆಸಱುಪ್ಪು ಕಡಲೆ ಗೋಧುವೆ ಮಿನುವೆಳ್ಳಂಬವಱ ಪೇಱು ಮೂವತ್ತಕ್ಕೊನ್ದಿಸೆವ ದವಸಕ್ಕಮಾಪ್ಪರ್ನೊಂದಿಪ್ಪತ್ತಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟರೊನ್ದಮ್ಮುದಿ (ಶಿಇಇ-IX-i, ೦೬೫-೬೪ ; ೧೦೫೫). [ದೇ.ಪ್ರ. ತೆಲು. ಮಿನುಮು, ಮಿನ್ನು]

ಮಿನುಮಿನಿಸೆ (ಅ)- ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ, ಥಳಥಳಿಸೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಮಿಸು[ಮಾಂ. ನ] ಮಿನಿಸೆ ತೋಱೆ ತಾನಗೆ ಘನತರತಿಮಿರಾಪಹಾಶಮಾಕಾಶಮದೇಂ ನೆನೆಯಿಸಿ ದುದೊ ಕಡಲೊಳ್ ಸೀರ್ಪಧಿ ತನುವಂ ಧರಿಯಿಂ ತೋರ್ದ ಕೃಷ್ಣನ ತನುವಂ (ಕಂಂತಾ. ೭-೭) ; ಮಿನುಮಿನಿಸೆ ಮಿನುಗುತಿರ್ದುವು ನನೆದೀವಿದ ಪಾಟಲೀ ದ್ರುಮಂಗಳ ಕೊನೆಗಳ್ (ಕಬ್ಬ. ೦-೮೬). [ಮಿನುಮಿನು + — ಅಿ₁]

ಮಿನುಮಿನು (ನಾ)- ಹೊಳೆಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : 'ಮಿನುಮಿನಿಸೆ' ಪರಾ.

ಮಿನ್ನಲ್ (ನಾ)- ಮಿಂಚು : ಅರ್ಜುನವಶಯನನ ಕರ್ಣಯೊಗದಿ ಸವರನ್ನ ಕಂಡಬಗೆಗೊಪ್ಪಿರಲು ಕನ್ನಡಿಗದಲಿನೊಳಗೆ ಬಿಂಬಿಸುತಲಿ ಗನ್ನಮಿನ್ನಲೆನೆ ಶೋಭಿಸಿತು (ಕ್ಷತ್ರಗೋ. ೪-೬೩). [ಮಿನ್ನು₁ + — ಅಲ್₂ / ತಮಿ. ಮಲ. ಮಿನ್ನಲ್ ; ಹಪೆ. ಮಿನ್ನಲ್ = ಕಿಡಿ]

ಮಿನ್ನು₁ (ಕ್ರಿ)- ಹೊಳೆ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಎನ್ನ ಮುಖವೀ ದ್ವಾರವನ್ನ ದಂತವೆ ಅದಕೆ ಮಿನ್ನುತಿಹ ದೌತ್ಕಳದ ಸೂಸಕಗಳು (ಹರಾಶ. ೪-೨). [ದೇ.ಪ್ರ. ತಮಿ. ಮಲ. ಮಿನ್ನು ; ತುಳು. ಮೆಣ್ ; ಕೊಡ. ಮಿನ್ನ್]

ಮಿನ್ನು₂ (ನಾ)- ೧. ಹೊಳಪು ; ಪ್ರಕಾಶ : ' ಮಿಮ್ಮನವಡೆ ' ಪರಾ. ೨. ಮಿಂಚು : ಮಿನ್ನುಗಳಿಸೆದವು ಪಿಮ್ಮುನ್ಮಾಲೆಯಂತೆ ರನ್ನವಳಲು ಸಿರಿಯ ಸಾಂತು (ಶಬ್ದಾ. ೦೦-೬೯) ; ರನ್ನತೊಡವಂ ತೊಟ್ಟು ಮಿನ್ನಿನಪಸೀಮಂತದಲಿ ಸಿಂದುರವನ್ನಿಟ್ಟು . . . ಕನ್ನಿಕೆಯರೆಸೆದರು (ಕಂಂಾಂ. ೦-೪-೬೭). ೩. ಹೊಳಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಪದಾರ್ಥ : ಮಿನ್ನಿಂ ಸಾರಣೆಗೆಯ್ದಿಹ ಸನ್ನುತಭೂಮಿಯೊಳ್ ಕಳವೆಯಕ್ಕಿಯ ಪಿಟ್ಟಿಂ ಬಿನ್ನಣದಳೆ ಪದಿನೇಳಾಗುನ್ನತ ಪೋಡಶಪುಂಪಕ್ತಿಗಳ್ ತೋಳಿಸುಗುಂ (ಪಾಶ್ವ. ೪-೦೬-೩೦).

[< ಮಿನ್ನು₁-/ ತಮಿ. ಮಿನ್. ಮಿನ್ನು : ಮಲ. ಮಿನ್ನಿ, ಮಿನ್ನು]

ಮಿನ್ನುವಡೆ (ಕ್ರಿ)- ಹೊಳಪನ್ನು ಪಡೆ ; ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾಗಿರು : ಪೊನ್ನ ಜನ್ನಿವಾರ ನೊಸಲ ಬಾಪರನಾವು ಮಿನ್ನುವಡೆದ ಸುಲಿಪಲ್ಲು (ಧಾಪು. ೦೨-೦೩) ; ಮಿನ್ನುವಡದಾ ನಿಡುಗೇಶವಪಾ ಧೂಳಿಂ ನಾಂದಿದಬೆಂದಿತ್ತ ಕೊಡಿಂ (ಪಾರೇ. ೫೭-೨೮). [ಮಿನ್ನು₂ + ಪಡೆ₁]

ಮಿಯಾವ್ (ನಾ). ಬೆಕ್ಕಿನ ಕೂಗನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಮಿಯಾವ್ ಎಂದು ಅಟ್ಟದಿಂದ ಬೆಕ್ಕು ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿತು (ಕ್ರಿ.ಕೃ. ೧೩).

ಮಿರಡಿ, ಮಿಂಡಿ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ನಾಯಿಬೇಲಿ . . . ಮಿರಡಿ. ಮಿಂಡಿ, ಎಂರ್ಜ್" (ಸಸ್ಯಂ. ೬೦) ; ಮಿರಡಿ, ಮಿಂಡಿ (ಪ್ರಾಹಿ. ೭೭-೭೪೦). **ಮಿಂಡಿ₂** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ನೋಡಿ.

[?]

ಮಿರಾಬು (ನಾ)- ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ದೇವರ ಉತ್ಸವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ (ಕುದುರೆಯೊಕಾರದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರಸಾಧನ : ಹುಬ್ಬು ಹುದಿನಗಳಲ್ಲಿ ದೇವರನ್ನು ಹೊರುವ ಭಾರೆ ಇವನಿಗಿರಲಿಲ್ಲವಾದರೂ ನಂದೀ ಧ್ವಜ, ಚೌರಿ, ಚಾಮರ, ಮಿರಾಬು, ಅಬ್ಬಾನಿಗಿಗಳನ್ನು ಅಗ್ರಾಣದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ತಂದು ಧೂಳು ಕೊಡಬೇಕು (ಶಬ್ದ. ೪).

[?-/ ಪರ್ಷಾ. ಮುರಾಪಾ]

ಮಿರಾಸದಾರ 'ಮಿರಾಸಿದಾರ' ನೋ.

ಮಿರಾಸಿ, ಮಿರಾಸು, ಮಿರಾಸೆ, ಮಿರಾಸೆ (ನಾ). ೧. (ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ) ರೈತರು ಸಾಗುವಳಿಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಮಿಯ ಮಾಲೀಕನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾಗುವ ಧಾನ್ಯ, ಹಣ ಮೊದಲಾದುವು ಮತ್ತು ಆ ಮಾಲೀಕನು ಅದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವ ಹಕ್ಕು : ಸ್ವಳದ ಹಂಸಿರತು ಮುಂದಿ ಅಯ್ಯಗಾರರ ನಿದಾಸಿ ಯಥಾಪ್ರಕಾರ ನಿಮ್ಮ ಸ್ವಳ ಮಿರಾಸಿ ನಿಮಗೆ ಕೊಟ್ಟು ತಾಮ್ರಶಾಸನದ ರಿತಿ ಬರಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಯಿದೇವೆ (ಪಳೆ. XII, ಕಾಂ. ೦೦೨-೩೨ ; ೧೧೨೦) ; ಬ್ರಾಮಣಕವಾಗಿ ಬಾರಿಸಿ ಗೌಡಿಕೆ ವಿರಾಸಿ ತಂಸದೆಂದು (ಷಾ. ೦೧೪೭, ಚಾಪಪತ್ರಿಂ. ೨೪೮-೦೪೫ ೪). ೨. ಗ್ರಾಮಸೇವಕರಿಗೆ ಊರಿನ ಮುಖ್ಯಸ್ಥರು ಮತ್ತು ರೈತರು ಹಣ ಅಥವಾ ಧಾನ್ಯದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ವಾರ್ಷಿಕ ಅಥವಾ ಮಾಸಿಕವಾದ ವಿಶೇಷಸಂಭಾವನೆ. — ಭೃತ್ಯ : ನಿಬಂಧನೆಗಳ ಮೇರೆಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದ ಮಿರಾಸಿಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂತ ನೀರಗಂಟಿಯಿಂದ, ತೋಟಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ತಳಾರಿಯಿಂದ ಛಿರ್ಯಾದು ಬಂದರೆ (ಗ್ರಾಪಾಚ. ೯೩). ೩. (ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಪದ್ಧತಿಯ ಪ್ರಕಾರದ) ಗೇಣಿಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿರುವ ತನಕ. ಗೇಣಿದಾರನಿಗೆ ಮತ್ತು ಅವನ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಗೆ ಸಾಗುವಳಿಮಾಡಲು ಇರುವ ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾದ ಹಕ್ಕು. — ಸ್ವಾಮ್ಯ : (ಕ್ಯಾಡೆ. IV, ೭೭೯). **ಮಿರಾಸು** : ೨. ಅವನಿಗೆ ನಾಲ್ಕಾಣೆ ಮಿರಾಸು ಕೊಡುವರು (ಹುಬ್ಬಿಪ. ೯); ಆ ಊರಿನ ದೇವರ ಒಕ್ಕಲಿಗೆ ಸೇರಿದ ಪಕ್ಕದ ಊರುಗಳ ಒಕ್ಕಲುಗಳಿಂದಲೂ ಈಗ 'ಮಿರಾಸು' (= ಜಪಮೂಲು) ಪಡೆಯುವ ಹಕ್ಕು ಅರ್ಚಕನಿಗಿದೆ (ಜೂಣಪಂ. ೦೨). **ಮಿರಾಸೆ** : ೨. ಸುಗ್ಗಿಯ ವೇಳೆಗೆ ಅವನು ಮತ್ತ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಂದು ತನ್ನ ಮಿರಾಸೆಯಾದ ರಾಗಿ ಭತ್ತವನ್ನು ಪೂರೈ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ (ಹ್ಯಾಣ. ೪೯) ; ಅವರಿಗೆ ಪ್ರತಿ ಮನೆಯಲ್ಲೂ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಮಿರಾಸೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಳಪು. ೧೩). **ಮಿರಾಸಿ** : ೨. ಅವನ ಮಕ್ಕಳು . . . ತಳಾರಿಕೆ ಹಾಗೂ ನೀರಗಂಟಿತನವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು, ಧಾನ್ಯದ ಮಿರಾಸಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ ಬದುಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಆಚಿಗೆ. ೬೬).

[<- ಅರೆ. ಮಿರಾಸ್ ; ಹಿಂ. ಮಿರಾಸ್, ಮಿರಾಸ್ = ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತ ಆಸ್ತಿ ; ಪರ್ಷಾ. ಮಿರಾಸ್ = ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾದ ಸಂಪತ್ತು]

ಮಿರಾಸಿದಾರ. ಮಿರಾಸದಾರ (ನಾ)· ಸಾಗುವಳಿದಾರರಿಂದ ಮಿರಾಸಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಹಕ್ಕನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : (೫)· **ಮಿರಾಸದಾರ :** ಒಂದು ಪ್ರಾಂತದ ಆಡಳಿತಗಳೆಲ್ಲವೂ ದೇಶಾಧಿಕಾರಿಯಾದ ದೇಶಮುಖಿ . . . ಮಿರಾಸದಾರ, ಜಮೀನ್‌ದಾರ ಎಂಬೀ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಅಧೀನವಾಗಿದ್ದುವು (ಶಕ್ತ. ೦೫೬)·

[← ಪಾರ. ಮಿರಾಸೀದಾರ್ : ದ್ರಾ. ಮಿರಾಸ್‌ದಾರ್]

ಮಿರಾಸು 'ಮಿರಾಸಿ' ನೋ·

ಮಿರಾಸೆ 'ಮಿರಾಸಿ' ನೋ·

ಮಿರಿ (ನಾ)· ಕಾಳುಮೆಣಸು ; ಕರಿಮೆಣಸು : ಪಿಪ್ಪಲಿ ವಿವಿ(ಳಿ)ನಾಗರಂ ಬಳಿವೆನಪ್ಪ ಪುನರ್ನವಯಂಬಿವೆಲ್ಲವುಂ ಜಲದೊಳಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡರೆಮುದಂ ಕುಡಿಸಲ್ . . . ಪೆರ್ಗಣಂಗಳ ವಿಷಂಗಳುಪಾಂ ಕಳೆಗುಂ (ಐಷುವ· ೦೨-೯)·

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಿರಿಯಮ್ : ತೆಲು. ಮಿರಿಯಮು. ಮಿರಪು./ಪ್ರಾ. ಮಿರಿಅ-/ಪಾಕೃ. ಮಿರೀ ; ಗುಜ. ಮಾರ್ಚ್-/ಸಂ. ಮರಿಚ]

ಮಿರಿದೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ℙ ಇದು ಈಗಿನ ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೃಷ್ಣರಾಜನಗರದ ಮಿರ್ಲೆ ಗ್ರಾಮ : ಮಿರಿದೆಯ ಉಮ್ಮಾದಗಾಮುಣ್ಡರುಂ . . . ತನನ್ಮಾಕರುಂ ಕೊಳನೆಲ್ಲೂರ ಸಾಲತ್ತರುಮ್ ವಾರದರುಂ ಎನೆವ್ವರುಂ ನರಸಾಕ್ಷಿ (ಎಳ· V (೩), ಕ್ಕ.ಸ. ೧೦೬-೬೯ ; ಶಾ. ೫೫೦)· [ℙ ಇದು 'ಮಿರಿಲೆ' ಎಂಬುದರ ಆಪಲಿಖಿತ]

ಮಿರಿಮಿರಿ 'ಮಿಜಿಮಿಜಿ' ನೋ·

ಮಿರಿಳೆ, ಮುರಳ್ಳಿ (ನಾ)· ಹೊಲ, ಗದ್ದ ಹಾಗೂ ಸದೀತೀರವೆಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು ಮತ್ತು ತಿನ್ನಬಹುದಾದ ಅದರ ಬೀಜ : ಕೀಳುಮರ ಕಾವಾಗಿ ಕೊಡಲಿಗೆ ಏಳಿಗೆಯ ತನ್ನಿಬಿಳಕುಲ ಜಾಲಕಂ ಕಡುಮ್ಬಿತ್ತುವಾದಂತಸುರಸಂತತಿಗೆ ಖೂಳನೈರುತಿ ಮೃತ್ಯು ವಾದನು ಹೇಳಲಿನ್ನೇನವರಸ ದಿಕ್ಕಟಪಾಲಕರೂಪವೆರೆದು ಏಂಬಿಳೆಯ ಬೀಜ ದಂದವರಿ (೬೦೦೫. ೭೬-೭೬)· **ಮುರಳ್ಳಿ :** ಎಳ್ಳಂತು ಬಿಸಿಲಿಗೆ ಒಣಗುತ್ತದೆ. ನೀನು ಯಾಕೆ ಒಣಗುತ್ತೀ ಮುರಳೀಬೀಜವೇ ? (ಗಪ) ; ಎಳ್ಳೂಣಿದರೆ ಎಣ್ಣೆ ಬರುತ್ತದೆ. ನೀನು ಯಾಕೆ ಒಣಗುತ್ತೀ ಮುರಳೀ ಬೀಜವೇ ? (ಗಪ)· [← ತುಡಾ. ಮುರಲ್]

ಮಿರುಗಿಸು 'ಮಿಟುಗಿಸು' ನೋ·

ಮಿರುಗು$_1$ 'ಮಿಟುಗು$_1$' ನೋ·

ಮಿರುಗು$_2$ 'ಮಿಟುಗು$_2$' ನೋ·

ಮಿರುಗುಕೊಡು (ಕ್ರಿ)· ಹೊಳಪನ್ನು ಕೊಡು ; ಪೆರುಗು ನೀಡು : ಚಂದ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಆ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಮಿರುಗುಕೊಟ್ಟಂತಾಗಿತ್ತು (ಶಾಣಾ. ೦೦೩)·

[ಮಿರುಗು$_2$ (< ಮಿಟುಗು$_2$) + ಕೊಡು$_1$]

ಮಿರುಗುಹುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ)· ಹೊಳೆ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಅಲ್ಲಿ ಮಿರುಗುಹುಟ್ಟುತ್ತ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಒಂದು ದೊಂಡೂಕಲ್ಲನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಕೈಯಲ್ಲಿಟ್ಟು (ಶಾಣಾ. ೦೬೨)·

[< ಮಿರುಗು$_2$ + ಹುಟ್ಟು$_{1,1}$]

ಮಿರುಗುಹುಳ (ನಾ)· ಮಿಂಚಿನಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು ; ಮಿಂಚುಹುಳು ; ಮಿಣುಕುಹುಳು : ತರಣಿಯಂಬರ ಬಿಳಗುವಂದದಿ ಮಿರುಗಹುಳ ಬೆಳಗುವವೆ (ಶಾಮಾ. ೦೬೯-೦೨)·

[ಮಿರುಗು$_1$ (< ಮಿಟುಗು$_1$) + ಹುಳ (< ಪುಳು)]

ಮಿರುತಾರಗೆ (ನಾ)· ಹೊಳೆಯುವ ನಕ್ಷತ್ರ : ಗೋವುರದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಬಾನನೆತ್ತುತ ನಿಂತು ಸಾರುಳಿನೊಳು ಮಿರುತಾರೆಗಳು ಮಾಲೆಗೊಳುತ (ಶುಚಿ· ೦೨-೬)· [< ಮಿರುಗು$_1$ + ತಾರಗೆ]

ಮಿರುವರಿಕೆ (ನಾ)· "ಮಿರ್ರೆನೆ ಓಡುವಿಕೆ" (೧೯೭೦. ೦೩೨ ಪಾದ್ಯ) : ನಲಿನಮಂ ನನೆಮುನಿಸಿನ· ಕೋಗಿಲೆಯ ಕೊರಳ ಕನಸಿನ· ಮುಂಗಿಲಿನ ಮಿರ್ರೆಮರಿಕೆಯಂ ಸಲ್ಲುಟಿದೆ ನೋಡ ಹರಕೆಯು ! (೧೯೭೦. ೫೯-೦೯)·

[ಮಿರ್ರು + ಪರಿಕೆ$_1$]

ಮಿರ್ಜಾಯಿ (ನಾ)· ಉದ್ದವಾದ ತೋಳುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಗಿ ; ಕುಡತಾ : ಶ್ರೀಆರವಿಂದನು . . . ಭಾರತದೇಶದ ಗಡಿಯು ಉರುಟುಬಟ್ಟೆಯ ಸಾಧಾರಣ 'ಮಿರ್ಜಾಯಿ'ಯನ್ನು (ಕುಡಕಾ) ಧರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕುಜಾಹೋ· ೬೬)·

[← ಪಾರ. ಮಿರಜಾ, ಮಿರಜಾಈ ; ಹಿಂ. ಮಿರ್ಜಈ, ಮಿರಜಾಈ ; ಮರಾ. ಮಿರಜಾಈ]

ಮಿರ್ಚು 'ಮಿಟ್ಟು' ನೋ·

ಮಿರ್ಲೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರುಹಕ್ಕಿ : (೫)· [?]

ಮಿಲನ, ಮಿಳನ (ನಾ)· ೧· ಸೇರುವುದು ; ಸೇರಿಕೆ ; ಸಂಯೋಗ· ೨· ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಸಂಧಿಸುವಿಕೆ : ಸಮಾಗಮ : ಮೊದಲ ಮೋಹದ ಬಲಯ ನಮ್ದುದಯ ತೀಗೊಳ್ಂ, ಮೊದಲ ಮಿಲನದ ಮತ್ತ ವಿರಹದ ಶಿಖಾಲಯಂ ! (ಶಾಖ್ಯಂಗ. ೬೨-೦೬೬) ; ಮಿಲನದ ಕರುವಾಯ ದುಃಖಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಯೋಗವುಂಟಾದರೆ· ಅವರಲ್ಲುಂಟಾಗುವ ವಿರಹದಲ್ಲಿ ವೇದನೆಯು ಶ್ರುತಿಯಿರುವುದು (ಶಾಒ· ೯೨)· **ಮಿಳನ :** ೧· ಇಬ್ಬರ ಹೃದಯಗಳ ಮಿಳನವಾಗುವುದು (ಧ್ವಾಲೋ· XX· ೦೬೫) ; ವೈದಿಕ ಯಾಗ ಮತ್ತು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿನ ಭಗವದಾರಾಧನೆ — ಇವೆರಡೂ ಅಂತರಗಳ ಮಿಳನವು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಗೆ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ (ಸಜ್ಞಾ· ೨೦)·

[ಸಂ.]

ಮಿಲಾಖಿತು 'ಮುಲಾಖಿತ್ತು' ನೋ·

ಮಿಲಾಖಿತ್ತು 'ಮುಲಾಖಿತ್ತು' ನೋ·

ಮಿಲಾಯಿಸು(ಕ್ರಿ)· ೧· ಸೇರಿಸು ; ಕೂಡಿಸು : ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಮಿಲಾಯಿಸಿ ಅವರೆಲ್ಲರ ತಲೆಗೆ ಒಂದೇ ಹೆಸರಿನ ಜೀಟಿಯನ್ನಂಟಿಸುವುದು ತರವಲ್ಲ (ಸಾಚಕ್ರ· ೪೩, ಕ್ರಸ್ಕಾ·೦೫)· ೨· ಬೆರಸು ; ವಿಶ್ರಮಿಸಾಡು : ಕೊಳವಳಕೆ ಬೀಜ ಒಂದು ಸೇರು ಮೆಂತ್ಯ ಒಂದು ಸೇರು ಉದ್ದಿನ ಹುಟ್ಟು ಒಂದು ಸೇರು ಇವನ್ನು ಮಿಲಾಯಿಸಿ ನೆರಳಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ . . .ಇರವತ್ತು ದಿನ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡರೆ ವೀರ್ಯವೃದ್ಧಿಯಹುದು (ಕಾಮಚಿ· ೨೬೬)· ೩·ಭೇಟಿ ಮಾಡಿಸು; ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಸು : (೫)· ೪· ತಿರುಗಿ ಬೀಳು; ದಬಾಯಿಸು : ಪುರೋಹಿತೆಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳಿಗೇ ಮಿಲಾಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಮುತ್ಸದ್ದಿಯರನ್ನು ಟಿಸ್ಸುವುದಕ್ಕಂತೂ ಆ ಅದೇಷನೇ ಬರಬೇಕು (ಕುಪಶ್ಯ· ೧೪)· ಅಮಿರ ಸಾಬಿಯು ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ದೊಣ್ಣೆಗೆ ಭೀಷಣವಾಗಿ ಮಿಲಾಯಿಸಿ ಕಣಕದ ಸಿಪಡಂತೆ ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ· ಕಾಳ್ಗೆ ವೇಂಕಟಣ್ಣ ! (ಹುಗಮಾ· ೦೧) ೫· ಹೊಡೆ: ಬಡಿ : ಇಬ್ಬರು ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಗಳಿಗೆ ಕೈಕ್ಕೆ ಮಿಲಾಯಿಸುವ ಹೊತ್ತು ಬಂತು (ಅದ್ಭಾರ· ೭೫) ; ಅವರು . . . ಕೈಕ್ಕೆ ಮಿಲಾಯಿಸುವ ಕಾರವಾರ ನಡೆಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಕಾಂಶ· II, ೨೬೦)·

[ಮಿಲ್ಲಾ (ℙ ← ಹಿಂ. ಮಿಲನಾ ; ಪುಪಾ. ಮಿಳಣೇ. ಮಿಳವಣೇ) + — ಇಸು$_3$/ತುಳು. ಮಿರಾಯಿಸು, ಮಿಲಾವ್ವ, ಮಿಲಾಸು]

ಮಿಲಾವ್, ಮಿಲಾವೆ (ನಾ)· ಸೇರಿಸುವುದು; ಕೂಡಿಸುವುದು : ಆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಂಬರಿಸೋಕ್ಕೆ ಮಿಲಾವ್ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲೂ ಬಹುದು (ಕೂಪಾ. ೭೭)· **ಮಿಲಾವೆ :** ಕೋಟೆಯಳಗಣ ಮುದಿಯೆಲ್ಲಾ ಹೊರಳಗೆದು ಪರಸ್ಥಳದ ಮುಂದಿ ಕೋಟೆಯಳಗೆ ಕಾಯಾಮಾದ ಸ್ಥಳದ ಮುಂದಿ ಜೈತಿಗೆ ನಿಲಿಸಿ ಪರಸ್ಥಳದ ಮುಂದಿ ಮಿಲಾವೆ ಮಾಡಿ ಪೇಟಿಕಾವಲಲ್ಲಿಯಿಟ್ಟು (ಕೃಪ· ೫೭)· [← ಹಿಂ. ಮಿಲಾವ್; ಮರಾ. ಮಿಳಾವೂ]

ಮಿಲಾವಣೆ (ನಾ)· ೧· ಸೇರುವುದು; ಕೂಡುವುದೂ : (೫)· ೨· ಹೊಡೆದಾಟ ; ಬಡಿದಾಟ : ಇನ್ನೇನು ರಣಕಹಳೆ ಊದುವುದೊಂದು ಉಳಿದಿತ್ತು

ಕೈಕೈ ವಿಲಾಪಪಡಿಪುಗುವುದಕ್ಕೆ (ಶುಮೊ. ೩೭). [ಮಿಲಾಪ್ + —ಅಣ್ಕೆ. / ಹಿಂ. ಮಿಲವಾನಾ, ಮಿಲಾನೆ; ಮರಾ. ಮಿಳವಣೇ]

ಮಿಲಾವೆ 'ಮಿಲಾಪ್' ನೋ.

ಮಿಲಿಟರಿ. ಮಿಲಿಟರಿ (ಗು). ೧. ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: ಸೇನೆಯ : ದಂಡಿನ, ಮಿಲಿಟರಿ (Military· ಕಪ್ರಿ. ೩೩). (ನಾ). ೨. ಸೈನ್ಯ: ದಂಡು : ದೇವಾಲಯವು ಮಿಲಿಟರಿಯವರ ವಶದಲ್ಲಿದೆ (ಪ್ರಾಚೀ. ೦೫೯). **ಮಿಲಿಟರಿ :** ೧. ಮೈಸೂರು ಮಿಲಿಟರಿ ಫೌಜಿಗೆ ಸೇರಿರುವಂಥವರ ಸಂಬಳ ಮತ್ತು ಅರೋಮೆನ್ಸ್‌ಗಳು (ಸ್ಯಾಮಾಳ. ೭೫). ೨. ಆ ದಾರಿಯತ್ತ ಬ್ರಿಟಿಶರ ಮೂರುಮಿಲಿಯ ಮಿಲಿಟರಿಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿಟ್ಟು ಸಹಾಯವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಕ್ರಾಪ್ರ. ೬೦). [← ಇಂ. Military]

ಮಿಲಿಟರಿ 'ಮಿಲಿಟರಿ' ನೋ.

ಮಿಲಿತ, ಮಿಳಿತ (ಗು). ೧. ಸೇರಿದ: ಕೂಡಿದ : ಹೃದಯ ಹೃದಯ ಮಿಲಿತೈಕ್ಯಮಂಥದಿದೆ ಒಂದೆ ಹೃದಯಮೊಲೋಕ (ಅಭಿಜ್ಞಾ. ೦೮೩-೩). ೨. ಜೊತೆಗೂಡಿದ ; ಹೊಂದಿಕೆಯಾದ. ೩. ಬೆರಸಿದ ; ಮಿಶ್ರಣ ಮಾಡಿದ : ಅವನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮೋಜಿಯೊಳಿಪ್ಪಡೆಲೊಳಂತುದ್ದೂಳಿಸಂತ ಜಲಮಿಲಿ [ಪಾಣಾಂ. ೪] ತಥಸಿತವನು (ಜೈಮಿ. ೩೯-೦೪)· ೪. ಭೆಟ್ಟಿಯಾದ; ಕಂಡ. 'ಮಿಳಿತ : ೧. ಮಿಳಿತ ಬಾಧಾಳಿ ಭದ್ರಸುಮುಹೂರ್ತಮದಾಯ್ತೆನಲ್ (ಕ್ರೀಪು. ೦೬-೩೬) ; ರತ್ನಾವಳಿಯ ಮಕುಟದ ಮಿಳಿತ ರಶ್ಮಿಗಳ ಅಷ್ಟದಿಗಧೀಶ್ವರರು ಭಾವಿಸಲು . . . ಅಪ್ಪಮೂರ್ತಿಪ್ರಿಯನು ಮೈದೋಜಾದನು ಮುನಿವರಗೆ (ವಿಜಾಗ·೩-೨-೨೮). (ನಾ). ೫. ಸೇರುವಿಕೆ; ಸಂಯೋಗ: ತಿಲಯುಲಿದು ಸುಭಾಜನಸ್ಥಲಂ ಭಕ್ತಾದಿ ಮಿಳಿತಮೈಕ್ಯಾಂತ ಪಟುಸ್ಥಲಗಳಿವು (ಬಸಕಾಕಿ. ೦೦-೯೬). [ಸಂ.]

ಮಿಲುಕಾಟ (ನಾ). ಒದ್ದಾಟ; ಚಡಪಡಿಕೆ : ಬಂಡಿಯ ಮೇಲಿನ ಜೀವಿಯ ಮಿಲುಕಾಟ ಮಿತಿ ಮೀರಿತು (ಅಮೂಗ. ೩೦).

[ಮಿಲುಕು (< ಮಿಲುಗು) + ಆಟ]

ಮಿಲುಕಾಡು 'ಮಿಲುಗಾಡು' ನೋ.

ಮಿಲುಕು 'ಮಿಲುಗು' ನೋ.

ಮಿಲುಗಾಡು, ಮಿಲುಕಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಲುಗಾಡು ; ಅಲ್ಲಾಡು: ನಾಯಕ ಅದರ ಮುಖವನ್ನೇ ನೋಡಿ ಮೈಸವರುತ್ತಾನೆ. ಮಗು ಮಿಲುಗಾಡುತ್ತದೆ (ಕಪಡಾ. I. ೩೩೩); ಬಂಗಾರಿಗೆ ಮೈ ನಡುಕ ಬಂತು. ಮಗು ಮಿಲುಗಾಡಿತು (ಬಸಕೀ. ೬). **ಮಿಲುಕಾಡು :** ೨. ಒದ್ದಾಡು ; ಚಡಪಡಿಸು : ಮಳೆಯ ಪಂಜರಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿ ಮಿಲುಕಾಡುವ ಜೀವಕ್ಕೆ ಕೇಳಿತೊ ಇಲ್ಲವೊ ! (ಅಮುಗ. ೩೩). [ಮಿಲುಗು + ಆಡು]

ಮಿಲುಗು, ಮಿಲುಕು (ಕ್ರಿ). ೧. (ನೀರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅನ್ನವು ಗಂಜಿಯೊಡನೆ) ಸೇರು; ಬೇರೆ : ಹೊತ್ತು ವುದು . . . ಮಿಲುಗಿ [ಪಾಣಾಂ. ಗಿಲಿ, ಲಿಗಿ, ರಿಗಿ]ಹುದು ಪೊಡೆದಿಹುದು ನುಸುಗಂಜಿ ಸುತ್ತಿಹುದು ಪೊಣಗಿಹುದು ದೋಷಮಶನಕ್ಕೆಂಟುತೆಱನಪ್ಪದು (ಸೂಕಣಾ. ೬-೦). ೨. ಕೊಡಿಸು: ಬೆರಸು : ತೊಳೆದ ಗೋಧುವೆಗೆ ಜೀರಿಗೆಯೆರಡ ಪೊಯೊತ್ತಿ ಕಳಿಯರ್ಧ ನೀರರ್ಧವಾದೆಸಜನೆತ್ತಿಯದಜೊಳಗಿಕ್ಕಿ ಮಿಲುಗಿ ನೀರಿಂಗುವಂದದಿನಟ್ಟು ಕೊಂಡಿಳಿಸಿ (ಸೂಪಣಾ. ೩-೪೦). ೩. ಅಲುಗು; ಅಲ್ಲಾಡು : 'ಮಿಲುಗಾಡು' ಪರಾ. **ಮಿಲುಕು :** ೪. ಒದ್ದಾಡು; ಚಡಪಡಿಸು: ಮಿಡುಕು: 'ಮಿಲುಕಾಟ', 'ಮಿಲುಕಾಡು' ಪರಾ.

[ದೇಶೀ. ತೆಲು. ಮೆಲಗು, ಮೆಲಯು, ಮೆರಿಯು]

ಮಿಶಿನ್ನು 'ಮಿಷನ್ನು' ನೋ.

ಮಿಶ್ರ (ಗು). ೧. ಸೇರಿಸಿದ; ಬೆರಸಿದ. ೨. ಕೊಡಿಕೊಂಡ; ಬೆರೆತ : ಆ ಗಂಧಸ್ಪರ್ಶಮೋದಕಂ ವೇರುಮಹೀಧರಜಾಂಬೂನದಸಿತಂಬುಬಿಡಿದಿಟ್ಟಿದು ಕಾಳಾಗ್ನಿರುದ್ರಮಿಶ್ರವಯಸ್ಸೊಪ್ಪಿತಸ್ಪರ್ಶವುದಿತಂ ಸೌಮನಸಾನೆಲ್ಲಿ (ಕಾಂಶಿ. ೦೦-೩೪ ಪ); ಮುಕ್ತಮಿಶ್ರ ಧರ್ತಕ್ಕೆ ದರ್ಶಂ (ಕಪಾರ. ೫೭). ೩. ನಾನಾ ಬಗೆಯ: ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ : ಅವನ ಹೃದಯ ಮಿಶ್ರ ಭಾವಗಳ ತುಮುಲರಂಗವಾಗಿತ್ತು (ಕುವಿ. ೦೬೩). (ನಾ). ೪. ಸೇರಿಕೆ; ಮಿಶ್ರಣ : ಗುರುಲಘುಮಿಶ್ರಂ ಸಮೂಜ್ಯರದಿಂ ಗಣಮಿಡು ಲಘಾಂಗಿ (ಛಂದೋಂಜಾ. ೦-೩೭). ೫. ಗೌರವಾನ್ವಿತವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವಾಗ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಪದ. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಲಂಗಿ. ೭. [ಸಂಗೀತ] ವಿಳಂಬಲಘುಗಳ ಕಾಲವ ವಿಭಿಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ : ಜಾತಿ . . . ಇದು ಐದು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಅವು ಕ್ರಮವಾಗಿ (೧) ತ್ರಿಶ್ರ (೨) ಚತುರಶ್ರ (೩) ಖಂಡ (೪) ಮಿಶ್ರ (೫) ಸಂಕೀರ್ಣ. ಈ ಐದು ಜಾತಿಗಳೂ ಲಘುವಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ . . . ತ್ರಿಶ್ರ ಚತುರಶ್ರಗಳ ಕೂಡಿಕೆಯಿಂದ ಮಿಶ್ರವೂ . . . ಪುಟ್ಟುವ (ಸಂಗೀಸಂ. ೩೩) : ವರ್ಣತ್ರಾವು ತ್ರ್ಯಶ್ರ, ವ್ಯಶ್ರ, ಚತುರಶ್ರವೆಂದು ಮೂರು ರೀತಿ (ಪಾಚಕ್ರ. ೯೭). ೮. ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಧ್ವನಿಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ದಿವಿಜನಾಯಕಗಾಯಕಂ . . . ಪಾವುಳ ಮೊಂಬಳ ನಾರಾಟ ಮಿಶ್ರಮೆಂಬ ನಾಲ್ಕುಂ ಧ್ವನಿಯು ಭೇದಮನಡ್ದು . . . ಪಾಡುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂಶೀಕೃ·೦೬-೩೩ ಪ); ತಾಳಲಯು ಮೊಂಬಾಳ ವಿಸ್ರಮದ ಮೇಳವದು ಪಾರಾಗ (ಭಾಬಾಕೃ. ೬೭). ೦-೩೭); ಆ ರಾಗಂಗಳಂ ಪಾಡುವಲ್ಲಿ . . . ಪಾವುಳ ಬಬ್ಬೋಳಿ ನಾರಾಟ ಮಿಶ್ರವೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದುರುಳಿಸಿ ಕರ್ಣರಸಾಯನಮಾಗಿ ಪಾಡಿ (ಶಿವೇಗೀ. ೨೩೦). ೯. ಸ್ವರ. ಪಾಟಿ. ಬಂಧ, ಪದ, ತೇನ, ಬಿರುದು, ಚಿತ್ರ ಮತ್ತು ಮಿಶ್ರಗಳೆಂಬ ಎರಿಟು ಬಗೆಯ ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ರಾಸವು ತಾಳ. ದ್ರುತವೆಂಬ ಲಯ-ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ಕರಣದ ಸಾಮಾನ್ಯಲಕ್ಷಣವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅದು ಎಂಟು ವಿಧವೆಂದು ಸಮ್ಮತಿಸಿದೆ. ಸ್ವರ, ಪಾಟಿ, ಬಂಧ, ಪದ, ತೇನ, ಬಿರುದು, ಚಿತ್ರ, ಮಿಶ್ರ (ಚತುಕ್ಷ. ೩೩). ೧೦. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿನ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಕಥಾಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕಥಾವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವಂಥದು : 'ಮಿಶ್ರ' ಎಂದರೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದು (ಕೈವಿ. ೨೦೬). ೧೧. [ಗಣಿತ] ಕೂಡುವುದು : ಯುತಂ. ಯುಕ್ತಂ, ಮಿಶ್ರಂ, ಸಮ್ಮಿಶ್ರಂ . . . ಒತಂ ಇಂತಿನಿತುಂ ಕೂಡೂದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ಕ್ಷಚಿಾ· ೦೦-೦೩ ಪ). ೧೨. [ಜೈನ] ಆತ್ಮನ ಐದು ಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಕರ್ಮದ ಕ್ಷಯೋಪಶಮದ ಭಾವ : ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪಾರಿಣಾಮಿಕ್ಕ ಔದಯಿಕ· ಮಿಶ್ರ, ಕ್ಷಾಯಿಕ, ಔಪಶಮಿಕಗಳೆಂದು ಐದು ಭಾವಗಳುಂಟು (ಕ್ಷತಕ· ೨೩೬); ಬಾಕಿ ನಾಲ್ಕು ಪರಿಣಾಮಗಳು ಔಪಶಮಿಕ, ಕ್ಷಾಯಿಕ, ಮಿಶ್ರ, ಔದಯಿಕಗಳು . . . ಬಾವಿಯ ನೀರಿನ ಕಶ್ಮಲದಂತೆ ಎರಡಾ ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು ಮಿಶ್ರ (ಪಿಂದಣಾ. ೩೩). [ಸಂ.]

ಮಿಶ್ರಕಾಪಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಈ ಭಾಷಾಂಗ ಕಾಪಿರಾಗಕ್ಕೆ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನಿಕಾಪಿ, ದೇಶ್ಯಕಾಪಿ ಮತ್ತು ಮಿಶ್ರಕಾಪಿ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳೂ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿವೆ (ಸಂಗೀಶ. ೩೦).

[ಸಂ. ಮಿಶ್ರಕಾಪೀ]

ಮಿಶ್ರಕಾವ್ಯ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಚಂಪೂಕಾವ್ಯ. ನಾಟಕ ಮುಂತಾದವುಗಳಂತೆ ಗದ್ಯ ಮಾತ್ರವೂ ಪದ್ಯಗಳೆರಡೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಸಾಹಿತ್ಯರಚನೆ : ಗದ್ಯ ಪದ್ಯಗಳೆರಡೂ ಇರತಕ್ಕ 'ಮಿಶ್ರ' ಕಾವ್ಯವು 'ಚಂಪು' ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ನಾಟಕಾದಿ ದೃಶ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಗದ್ಯಪದ್ಯಗಳೆರಡೂ ಬರುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳನ್ನೂ ಮಿಶ್ರಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿಸಬಹುದು (ಕೈವಿ. ೦೬೦). [ಸಂ.]

ಮಿಶ್ರಣ (ನಾ)· ೧. ಸೇರಿಸುವುದು; ಕೂಡಿಸುವುದು : ಈ ಮಿಶ್ರಣದ ರೀತಿ ಎಂಥದೆಂದರೆ ಇತರ ಪಾಠಗಳ ಬೆರಕೆಯಿಂದ ಗ್ರಂಥದ ಅಂತಸ್ಸಿದ್ಧಿಗೆ ಒದಗುವ ಲಾಭ ಅಥವಾ ನಷ್ಟವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಧಾಡಕ· ೫೫). ೨. ಸೇರಿಸುವಿಕೆ; ಬೆರಕೆ· ೩. ಬೆರಸಿರುವುದು; ಬೆರಕೆ ಮಾಡಿದುದು : ಉಸುಕು ಸಾಕಷ್ಟು ಬಿಸಿಯಾದಾಗ ಕೆಂಪಿನ ಮಿಶ್ರಣವಿರುವ ಭಾಂಡೆಯೆನ್ನು ಉಸುಕಿನ ಮೇಲಿರಿಸುವುದು (ಅಭಿಶಾ· ೩೬). ೪. ದ್ರವ ರೂಪದ ಔಷಧದ ಬೆರಕೆ : ಸಾಲ್ಟು ಹೊಸ್ತಿಗಾಗುವ ಮಿಶ್ರಣ ಒಂದಷ್ಟು ಡಾಕ್ಟರು ಮೇಜಿನ ಮೇಲಿಟ್ಟು (ಶಾಡಂ· ೨೦೩). [ಸಂ.]

ಮಿಶ್ರತಳಿ (ನಾ). ಭಿನ್ನವಂಶದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅಥವಾ ಸಸ್ಯಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಪ್ರಾಣಿ ಅಥವಾ ಸಸ್ಯ : "(ಪ್ರಾಣಿ. ಸಸ್ಯ) ಮಿಶ್ರತಳಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸು : ಮಿಶ್ರತಳಿಯಾಗು" (Hybridize· ೧೦೫೨). [ಮಿಶ್ರ + ತಳಿ]

ಮಿಶ್ರಪ್ರಕೃತಿ (ನಾ). ವಾಲ್ಮಿ ಬಗೆಯ ದೇಹಸ್ಥಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವಾತ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಅಥವಾ ವಾತ, ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ದೇಹಸ್ಥಿತಿ : ವಾತಪ್ರಕೃತಿ· ಪಿತ್ತ ಪ್ರಕೃತಿ. ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೃತಿ. ಮಿಶ್ರಪ್ರಕೃತಿ ಎಂದು ಪ್ರಕೃತಿಯು ನಾಲ್ಕು ತರನಾಗಿರುವುದು . . . ವಾತಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಲಕ್ಷಣವಾವರೂ ಇವುಗಳಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಾತನೇ ಮಿಶ್ರಪ್ರಕೃತಿಯುಳ್ಳವನೆಂದೆನಿಪುದು (ಸಾವ್ಯ. ೦೬). [ಸಂ.]

ಮಿಶ್ರಪ್ರತಿ (ನಾ). [ಗ್ರಂಥಸಂ] ಭಿನ್ನವಾದ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳ ಶಾಬೆಗಳ ಪಾಠಗಳು ಒಂದರೊಡನೊಂದು ಸೇರಿ ಉಂಟಾದ ಹಸ್ತಪ್ರತಿ : ಭಿನ್ನ ಶಾಬೆಗಳು ಹೀಗೆ ಒಂದರೊಡನೊಂದು ಸೇರುವುದಕ್ಕೆ ಪಾಠಮಿಶ್ರಣ (Crossing or intermixing) ಎಂದೂ ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಯಾದ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳಿಗೆ ಮಿಶ್ರಪ್ರತಿಗಳೆಂದೂ (Misch–Codices) ಹೆಸರು (ಧಾಡಕ. ೫೪). [ಸಂ.]

ಮಿಶ್ರಲಯ (ನಾ). [ಛಂದ] ಒಟ್ಟು ಲಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುವಂತೆ ಬೆರಕೆಮಾಡಿದ ವಿವಿಧ ಲಯ : ಮಿಶ್ರಲಯ: ಒಟ್ಟು ಲಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುವಂತ ಬೇರೆಬೇರೆ ಲಯಗಳ ಗಣಗಳನ್ನು ಮಿಶ್ರಗೊಳಿಸಿ ಬಳಸುವ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವು ಪೊಸ ಕವಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿರಳವಾಗಿಯಾದರೂ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಛಂವಿಕೋ· ೩೦೪). [ಸಂ.]

ಮಿಶ್ರಲೋಹ (ನಾ)· ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಲೋಹಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ ತಯಾರು ಮಾಡಿದ ಲೋಹ ; ಬೆರಕೆಲೋಹ : "ಬೆರಕೆಯ ಲೋಹ; ಮಿಶ್ರ ಲೋಹ; ಚಿನ್ನ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯೊಡನೆ ಕೀಳ್ತರದ ಲೋಹವನ್ನು ಬೆರಸಿ ಮಾಡಿದ ಮಿಶ್ರಲೋಹ ; ಆ ಮಿಶ್ರಣದಲ್ಲಿಯ ಕೀಳುಲೋಹ" (Alloy· ೨೦೪೩); ಅಚ್ಚುಮೊಳೆಗಳ ತಯಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸದ ಪರಿಮಿತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮಿಶ್ರಲೋಹದೊಳಗಿನ ಲೋಹಗಳ ಶೇಕಡ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸ ಬೇಕು (ಮುದ್ರಣ· ೦೪). [ಸಂ.]

ಮಿಶ್ರವರ್ಣ (ನಾ).ಬೆರಕೆಯ ಬಣ್ಣ; ಮಿಶ್ರಣ ಹೊಂದಿದ ವರ್ಣ. [ಸಂ.]

ಮಿಶ್ರವಿವಾಹ (ನಾ)· ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಗಂಡುಹೆಣ್ಣುಗಳ ಮದುವೆ: ಅಂತರ್ಜಾತೀಯ ವಿವಾಹ : ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರವಿವಾಹದ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಚರ್ಚಿಸುವ ಸುಸಂಸ್ಕೃತ ಮಹಿಳೆ (ಸಹಾಚ. ೦೬ ೨:೦೪). [ಸಂ.]

ಮಿಶ್ರವಿಷ್ಕಂಭ (ನಾ)· [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಟಕ ಅಥವಾ ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆದುಹೋದ ಅಥವಾ ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ ಕಥಾಂಶವನ್ನು ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ನೀಚಪಾತ್ರಗಳ ಸಂಭಾಷಣೆಯ ಮೂಲಕ ಸೂಚಿಸುವುದು : ವಿಷ್ಕಂಭ–ನಡೆದು ಹೋದ ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ ಕಥಾಂಶಗಳನ್ನು ಮಧ್ಯಮಪಾತ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಸೂಚಿಸು ವುದು. ಇದೇ 'ಶುದ್ಧವಿಷ್ಕಂಭ'. ಮಧ್ಯಮಪಾತ್ರಗಳೂ, ನೀಚಪಾತ್ರಗಳೂ ಸೇರಿ ಸೂಚಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ 'ಸಂಕೀರ್ಣವಿಷ್ಕಂಭ' ಅಥವಾ 'ಮಿಶ್ರವಿಷ್ಕಂಭ' ವೆಂದು ಹೆಸರು (ಕ್ಕಬಿ· ೨೦೩); ಮಧ್ಯಮ ನೀಚಪಾತ್ರಗಳೆರಡೂ ಸೇರಿ ಆದರೆ 'ಮಿಶ್ರವಿಷ್ಕಂಭ'ವಾಗುತ್ತದೆ (ಸಂಪಾಲಿ· ೦೩). [ಸಂ.]

ಮಿಶ್ರಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅನೇಕ ಅಲಂಕಾರಗಳ ಮಿಶ್ರಣ: ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂಸೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಸಂಕರ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧಗಳಿವೆ: "ಸಂಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಲಂಕಾರಗಳು ಒಂದರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಕಲೆಯದೆ ತಿಲತಂಡುಲಗಳಂತೆ ಇರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ 'ಸಂಕರ'ವೆನ್ನುವುದು ಹಾಲು ನೀರುಗಳಂತೆ ಸೇರಿಹೋಗಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಉಪಜೀವಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ" (ಕ್ಕಬಿ. ೨೯೯) : ಅನೇಕ ಅಲಂಕಾರಗಳು ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿರುವಾಗ 'ಸಂಸೃಷ್ಟಿ'ಯೆಂದೂ 'ಸಂಕರ'ವೆಂದೂ ಮಿಶ್ರಾಲಂಕಾರ ಗಳಾಗುವುವು (ಕ್ಕಬಿ. ೨೯೯). [ಸಂ.]

ಮಿಶ್ರಿ, ಮಿಸಿರಿ, ಮಿಸ್ರಿ (ನಾ)· ೧. (ಈಜಿಪ್ಟ್‌ದೇಶದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಕ್ಕರೆ: ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ· ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇರು : (ಕ). ಮಿಸಿರಿ : ೨. 'ಸಾಲಾಮಿಸರಿ' ಹೋ. ಮಿಸ್ರಿ : ೨. 'ಸಾಲಾಮಿಸ್ರಿ' ಹೋ.

[←ಅರ. ಮಿಸ್ರೀ; ಹಿಂ. ಮಿಶ್ರೀ· ಮಿಸರೀ. ಮಿಸ್ರೀ; ಮರಾ. ಮಿಶ್ರೀ]

ಮಿಶ್ರಿತ (ಗು). ೧. ಸೇರಿದ; ಕೂಡಿದ. ೨. ಸೇರಿಸಿದ; ಕೂಡಿಸಿದ. ೩. ಗೌರವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ; ಗೌರವಾರ್ಹವಾದ. (ನಾ). ೪. [ಸಂಗೀತ] ಹದಿನೈದು ವಿಧವಾದ ಗಮಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಎರಡು ಅಥವಾ ಅನೇಕ ವಿಧ ಗಮಕಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹಾಡುವ ಕ್ರಮ : ಮಿಶ್ರಿತ–ಎರಡು ಮೂರು ವಿಧ ಗಮಕಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹಾಡುವುದು (ಸಂಗಚಂ· ೨೬): ತಿರುಪ· ಹಾಗೆಯೇ ಸ್ಫುರಿತ· ಕಂಪಿತ. ಲೀನವೆಂಬುದು ಅಂದೋಲಿತ. ವಲಿ, ನಂತರ ಪ್ರಭಿನ್ನ, ಕಾರುಲ, ಆಹತ, ಉಲ್ಲಾಸಿತ· ಪ್ರಾಪಿತ, ಹುಂಫಿತ ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಮಿತ್ರಿತ, ನಾಮಿತ, ಮಿಶ್ರಿತ–ಹೀಗೆ ಹದಿನೈದು ಭೇದಗಳನ್ನು (ಗಮಕದಲ್ಲಿ) ವಿಧಿಸಿದೆ (ಚಚಾಕ್ರ· ೩೦). ೫. ವಾಲ್ಮಿ ಬಗೆಯ ಧ್ವನಿ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಾವ್ಯಳ ಬೊಂಬಾಳ ನಾರಾಟ ಮಿಶ್ರಿತಮೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧಸ್ವರಂಗಳಂ ಪರುಠಪಿಸಿ (ಜವೀಕ· ೦೪೯); ಪಸೂಜು ಮೂಜು ಸ್ತ್ರೀರಾಗಂಗಳಿಂದುಭ್ಯಾಸಂಗೆಯ್ದು ಮತ್ತಮಾ ರಾಗಂಗಳ್ಗೆ . . . ಕಾವುಳ ಬೊಂಬಾಳ ನಾರಾಟ ಮಿಶ್ರಿತಮೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ಸುಸ್ವರಂಗಳಂ ಪರುಠಪಿಸಿ (ಕೃಠಪ್ರ· ೩-೩ ೪)· ೬. [ಜೈನ] ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಧೂಮ ಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ತಮಕಾ . . . ಮಿಶ್ರಿತಾಭಿಧಾನೇಂದ್ರಕಪಂಚಕ ತತ್ಸಂಬಂಧಿ ಶ್ರೇಢೀಬದ್ಧಪ್ರಕೀರ್ಣಕವಿಕಲ್ಪದಿಂ ತ್ರಿಲಕ್ಷಬಿಲಂಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಕ್ಕ· ೦೨೦). [ಸಂ.]

ಮಿಷ (ನಾ). ೧. ದ್ವೇಷ ; ಹಗೆತನ ; ವೈರ. ೨. ಮೋಸ; ಕಪಟ : "ಕೈತವಂ. ಕಪಟಂ . . . ಮಿಷಂ. ನಿಭಂ. ನಿರ್ದಿಷ್ಟಂ. ವ್ಯಪದೇಶಃ – ಈ ೧೦ ನೆವಂ" (ಹಶಾಹಟು· ೦೦೭–೨೪). ೩. ನೆಪ ; ನೆವ ; ವ್ಯಾಜ : ಗೋಪಕ್ಷದಂಬಕಮಿಂದು . . . ಕಾರ್ಮುಕಪೂಜೆಗೆ ಬರ್ಪುದೆಂದು ತನ್ನಿಷದಿಳಿ ಚಿಚ್ಚರಂ ರಥಮನೇಱಿಸಿ ಶರ್ವದು ರಾಮಕೃಷ್ಣರಂ (ಹರಾಚಿ· ೫-೨೪); ಮೊರೆವಳಿವಿಯ ರವಮಿಷದಿಂದರವಿಂದಿನಿ ಪಾಡಿ ಮಚ್ಚಿ ಮುತ್ತಿನ ಸರಮಂ ಸರಸಿ ತೆರೆಗ್ಯೆಯೊಳೇವಂತಿರೆ ಜಲಕಣಮಾಲೆ ಮೇಲದೇಂ ರಂಜಿಸಿತೋ (ರಾಚಿಪ. ೨-೭೭); ಸಾಮಿದ ಮಿಷವು ದುಃಖ ವಿಷವು ಹಿಗ್ಗಿ ಪ್ರಾಣಪೂರಣಾ ! (ಕುಸಂಗಣ· ೨೯-೭). [ಸಂ.]

ಮಿಷನ್ 'ಮಿಷನ್ನು' ನೋ.

ಮಿಷನ್ನು, ಮಿಶಿನ್ನು, ಮಿಷನ್, ಮೆಷಿನ್ನು (ನಾ)· (ವಾಹನಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುವುದು. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹಿಟ್ಟು ಮಾಡುವುದು ಮುದ್ರಣ

ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದು. ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹೊಲಿಯುವುದೇ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಕೆಲಸಗಳಿಗೆ ಬಳಸುವ) ಯಾಂತ್ರಿಕಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನಿಯೋಜಿಸಲಾಗಿರುವ ಸಲಕರಣೆ; ಯಂತ್ರ: ನನಗೊಂದು ಬಟ್ಟೆ ಹೊಲಿಯುವ ಮಿಷನ್ನು ಬೇಕು (೧೯೨). ಮಿಶಿನ್ನು: ಗಿರಾಕಿಯ ಮೇಲೆ ಭಾರ ಹಾಕಿ ಮಿಶಿನ್ನು ಓದಿಸುವುದು . . . ಈ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿರುತ್ತವೆ (೭೯೯೬. ೮೦). **ಮಿಷನ್**: ಮಿಷನ್ ಅಕ್ಕಿಯ ಅನ್ನಕ್ಕಿಂತ ಕೊಟ್ಟಣದ ಅಕ್ಕಿಯ ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಸಾರ ಹೆಚ್ಚು (೫೫೬೫. ೦೬೩). **ಮೆಷಿನ್ನು**: ಆ ಮೆಷಿನ್ನಿನ ಅಡಾಳುಡಿ, ಅದರ ಧಾರಾಚಿ . . . ಎಲ್ಲಾನ್ನೂ ನೋಡಿ, ಎಳೇ ಮಕ್ಕಳ ಹಾಗೆ ಕೈ ಚಪ್ಪಾಳೆ ಹೊಡದು ಕುಣಿದುಬಟ್ಟೆ (೫೧೫೭. ೫೬). [←ಇಂ. Machine]

ಮಿಷ್ಟ (ಗ). ೧. ಸಿಹಿಯಾದ: ಪಂಡಿತಮಹಾಶಯರ ಮನೆಯಿಂದ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣು ಮತ್ತು ಮಿಷ್ಟ ಪಾದ್ಯ ಬಂದಿದೆ (೫೪೪. ೪೬೬). ೨. ರುಚಿಯಾದ; ಸವಿಯಾದ; ರಸಮತ್ತಾದ: 'ಮಿಷ್ಟಾನ್ನ' ಪರಾ. ೩. ತೋಯಿಸಿದ; ಒದ್ದೆಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೪. ಹಿತವಾದುದು; ಸವಿಯಾದುದು: ಗಂಡಸರು ಕುರ್ಚಿಯ ಉದ್ಧಾರಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗಿ ಶಿಷ್ಟವೂ ಮಿಷ್ಟವೂ ಆದ ಧನ್ಯವಾದಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ (೫೫೦೯. II, ೦೬೬). ೫. ಸಿಹಿತಿಂಡಿ; ಭಕ್ಷ್ಯ. [ಸಂ.]

ಮಿಷ್ಟಭೋಜನ (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ಊಟ; ರುಚಿಕರವಾದ ಭೋಜನ: ತಾನು ಈ ದ್ವೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದುದೂ . . . ಮಿಷ್ಟಭೋಜನವನ್ನು ಮಾಡಿದುದೂ ಕಲ್ಪವಲ್ಲೀಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೇಮಿದುದೂ ಒಂದೊಂದಾಗಿ ನೆನಪಿಗೆ ಬಂದಿತು (೫೫೫೫. ೨೨೫). [ಸಂ.]

ಮಿಷ್ಟಾನ್ನ (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ಊಟ; ರಸಕವಳ: ಮೃಷ್ಟಾನ್ನ: ಶಿಷ್ಟೋತ್ಕರಮಂ ಮಿಷ್ಟಾನ್ನದಿಂ[ದ]ತನಗಿಷ ನಿಜ[ಕು]ಳಕ್ಕಂ ವಿಶಿಷ್ಟೋತ್ಕ ಮಮತ್ತಾರ್ಹರ್ (೨೮. XIII, ೬೬೦-೦೬; ೪೭೫); ಪ್ರಯಾಣಿಕರು ದುಡ್ಡಿಲ್ಲದೆ ಮಿಷ್ಟಾನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದಾಗ. ಜ್ಯೋತಿ-ಅಣ್ಣನ ಕೆಲಸಗಾರರು ತಪಸ್ಸಿಗಳ ಹಾಗೆ ಉಪವಾಸ ಮಾಡುವಂಥ ಲಕ್ಷಣವೇನೂ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ (೫೫೦೪. II, ೧೬). [ಸಂ.]

ಮಿಸರು 'ಮಿಸ್ರ' ನೋ.

ಮಿಸಲಯ (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆ ಬಟ್ಟೆ; ಪಟ್ಟೆವಸ್ತ್ರ: ಪಂಡಿತಿಯು ಪುಟ್ಟು ತಿರುಗೋಂದು ಹೆರಕು ಪರಕು ಚಿಂದಿ ಮಿಂಡತಿಯು ವುಟ್ಟು ಮೆರೆವುದು ಮಿಸಲಯ ಮೇಲ್ಸಂದಿ (೫೦೫೫. ೪೯-೦೦). [←ಅರ. ಮಸ್ರೂಲ]

ಮಿಸಲು (ನಾ). ೧. (ಸಭೆ ಮುಂತಾದ ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗಾದರೂ ನಿರ್ಣಯವಾದ ಉಚಿತವಾದ) ಸ್ಥಾನ: (೬). ೨. (ಸೈನ್ಯ, ಪೇದೆಗಳು, ಕುದುರೆಗಳು ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಅಧಿಕೃತವಾದ ತನಿಪೆ: (೬). [←ಅರ.ಮಿಸಾಲ್; ಹಿಂ. ಮಿಸಿಲ್; ಮರಾ. ಮಿಸಲ]

ಮಿಸಿ (ನಾ). ೧. ತರಕಾರಿಯಾಗಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು: ಸಬ್ಬಸಿಗೆ: "ಮಿಸಿ ಶತಪುಷ್ಪಿಕೆ" (೫೫೨೫೯. ೩೭-೩೬); "ಶಾಲೇಯಂ, ಶೀತಶಿವಾ, ಧತ್ತೂ. ಮಧುರಿಕಾ. ಮಿಸಿ. ವಿಶ್ರೇಯಾ-೭ ಸ್ಯುಶಿಕಾ ಹೆಸರುಗಳು" (೫೫೨೦೬. ೦೭೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ಜಟಾಮಾಂಸಿ. [ಸಂ]

ಮಿಸಿಕೆ, ಮಿಸಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆಯ ಮುಖಕ್ಕೆ ತೊಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ ಸಾಧನ (?): ಮಿಸುನಿಯು ಆಂಕೆ ಸೇರಿವ ಮೊಗಮುಟ್ಟಿನ ಮಿಸಿ[ಜಾಣಾ. ಸು]ಕೆಯನಾ ವಾಜಕರು . ಒಪಿದು ಸೈನಿದರಿಳಿಯದೇಜಿದಂತೆ ಕಣ್ಗೆಸೆಯಲಾ ಜವಿತಿತುರಗಕೆ (೪೫೫೫೦. ೯-೮೭); ಅರೆಗಡಿದ ಪಕ್ಕರೆಯ ವಿಂಡಿಸಿದ ಕಡಿಯ ಮುಜಿದ ಮಿಸಿ [ಜಾಣಾ. ಸು] ಕೆಯ ಹೇರಾಳದಿಂ ಬಿಡದೆಸೆದುದು ರಣಭೂಮಿ (೪೫೫೫೦. ೨೦-೪೪). ೨. ಮಿಸಿಕೆ: ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ಅವಯವ (?): ಕ(ಳ)ಳಿದುರ್ಕಾಲದೊಳ್ ತಾನಳವಡಿಸುಗುಂ ಮಿಸಿ(ಸಿ)ಕೆ[ಜಾಣಾ. ಮಿಷಿರೆ]ಯಂಬ ಪೆಸರದಕಕ್ಕುಳ್ಳ (೫೫೫೫. ೬-೭೭). [?]

ಮಿಸಿಕೆ 'ಮಿಸಿಕೆ' ನೋ.

ಮಿಸಿದಿ 'ಮಿಶ್ರಿ' ನೋ.

ಮಿಸಿರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರಿಮಿ: ಸ್ಪರ್ತರಸಗೇಧರೂಪುಗಳಿಂದೀ ನಾಲ್ಕುಮಿಸಜೀವ ತುಂಬಿ ಪತಂಗ ಹೀಟ ನೋಣ . . . ತೊನಸಿ ತೊಳೆ ತೋಲೆ ಕೊಲಿಗ ಮಿಸಿರಿಕ ಪಚ್ಚೆ ಮಿಡತೆ ತರಳಿ ಕೂಟ್ಯಾರಿಗಂಯಿಸಿವುಟು ಯೆಂದಿತ್ಯೇವಮಾದಿಗಳೊಳಂ (೫೫೫೮. ೫೯). [?]

ಮಿಸಿಸು 'ಮಿಾಯಿಸು' ನೋ.

ಮಿಸುಂಕು 'ಮಿಸುಕು೧' ನೋ.

ಮಿಸುಕಾಟ (ನಾ). ಅಲುಗಾಟ; ಚಲನೆ: ಯಾವುದೋ ಹಿಂಬಿಳಕ ಮಿಸುಕಾಟದೇ ಹಿಗ್ಗಿ ಇಲ್ಲದುಂಟಾಗಿ ಕಶ್ಯಲೆಯುಂ ಬೆಳಗಿಗೆ ಬಾಗಿ (೫೫೫೬೪. ೩೨-೦೦). [ಮಿಸುಕು೨ + ಆಟ]

ಮಿಸುಕಾಡು (ಕ್ರ). ಅಲುಗಾಡು; ಹೊರಳು: ಅವಸು ಮಿಸುಕಾಪದೇ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಉಸಿರಾಡುತ್ತಾ ಮಲಗಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ . . . ಗಾಳಿ ಹಾಕುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದಳು (೫೫೫೮೫. ೩); ಭಾಸ್ಕರ ಕುರ್ಚಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿತ್ತ ಅಸ್ವಸ್ಥನಂತೆ ಮಿಸುಕಾಡುತ್ತಿದ್ದ (೫೫೫೫. ೩೩೩). [ಮಿಸುಕು೨ + ಆಡು೨]

ಮಿಸುಕು೧, ಮಿಸುಂಕು, ಮಿಸುಗು೧ (ಕ್ರ). ೧. ಕದಲು; ಅಲುಗು; ಅಲ್ಲಾಡು: ಆ ಬರೆಯೊಳುತ್ಪನ್ನಮತಿ ತೊಡರ್ಮೆ ತನ್ನ ಪೆಸರಂ ನನೆವುಸಿರನೊಳತಗದಸುಪೋವಂತೆ ಮಿಸುಕದಿರ್ಪುದುಂ (೫೦೫೫. ೦೫೯-೬); ಸರೆ ಪಶುಗಳೆಲ್ಲುಂ . . . ನಿಮಿಷಮಾತ್ರದಲಿ ಮಿಸುಕದುಸುರಿಡದುಸಿಕ ನಿದ್ದಂತಸುಗಳಿವು (೬೫೫. ೫೦-೫೯). ೨. ಕಂಪಿಸು; ನಡುಗು; ಆದುರು: "ಮಿಸುಕು-ಸ್ಪಂದನೇ (ಆದುರು)" (೫೮೫೦). ೩. ಓಡಾಡು; ಅಡ್ಡಾಡು; ಸಂಚರಿಸು: ತರುಣಿಯರ ತಂದಡೊಳ್ ಮಿಸುಕಬಾರದು ದೇವ (೫೦೫೮. ೦೩-೦೦೪); ಎಲ್ಲಿಗೆ ಮಿಸುಕದಿರು ಮನೆಯಿಂದಗಲದಿರು (೭೫೫೫ ೦೯-೨). ೪. ಚಲಿಸು; ನಡೆ: ದೆಸೆಯಿಂದಾಗಸದಿಂದೆಜಾಂಡತುವಿಂದತ್ತಲ್ಲಿ ಪೊಕ್ಕಿರ್ದುಮಿಂ ಮಿಸುಕಲ್ ತೀರ್ಗುಮೆ ವೈರಿಗೆ (೫೦೫೫. ೦೦-೦೦೬); ಅಂತು ಮೂರುತಿಯ ರಥಮಂ ಮಿಸುಕಲೀಯದಿಸುಪುದುಂ (೫೦೫೫೫. ೦೭-೦೨೬ ೪); ಈ ವಸುಧಾಮಧ್ಯದೊಳೆತ್ತಲ್ ಮಿಸುಕುವಾನನ್ನೆತ್ತಲುಬ್ಬಿವನಹಿತಕ್ಷತಿಜಂ (೫೫೫೫. ೦೨೯); ಸವಿಾರನ ಮಿಸುಕಲೀಯದೆ ಮುಂದೆ ಮಿಕ್ಕವು ವಿಗಡ ವಾಜಿಗಳು (೫೫೫೫. ೩-೪೭). ೫. ಕದಲಿಸು; ಅಲುಗಾಡಿಸು: ವಸಕವುಳ್ಳರು ನೀವು ನಮಗನಿಮಿಷರು ಸರಿಯೇ ಭಾವವ ಹಿಡಿವುದು ಮಿಸುಕಲಾಗದು ನೀವು ಬಾಲಮನು (೫೦೫೫. ೫-೦೦೬); ಸುರರು ಸ್ತುತಿಸಿ ಕರೆಯ ತುಟಿಯ ಮಿಸುಕದವ ಬಹುದ ವಿತಕೆ ಬಾಯ ತೆಱದೆ ಹೇಳೊಮ್ಮೆ (೫೫೫೫. ೦-೧೯-೦). ೬. ತಿರುಚು; ತಿರುಗಿಸು: ಗೌಡರು ಎತ್ತಗಳಿಗೆ ಛಟೀರ್ ಎಂದು ಬಾರುಕೋಲಿನಿಂದ ಬಿಗಿದು ಬಾಲ ಮಿಸುಕಿದಾಗ ಗುಂಗಣ್ಣನಿಗೆ ಅರ್ಧಜೀವ ಬಂತು (೫೬೫೫೮. ೫೪೦). ೭. ಹಿಂಸಿಸು; ಒದ್ದಾಡಿಸು; ಚಡಪಡಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಕಾಮಾಧ್ವರಂ ಸಂಕ್ರಮಿಸಿ ಮಿಸುಕಲೊಡನೆ ನೊಂದು ತನು ತನುವಾಯ್ತ್ರ (೫೦೫೫೫. ೦೩-೪೬). ೮. (ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಉಸಿರೆತ್ತು; ಬಾಯಿಬಿಡು: ಮಿಸುಕದೆ ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ನಿಜರಾಜೆತರಾಜ್ಯಸಿರಿಸುದಲ್ಲಿ ಸಂತಸದೊಳಿರ್ಪುದು (೫೫೫೫೫. ೬-೦೨೬); ಬಸುಳಿ ಬಗಿವೆನು ಕೀಚಕನ ನೆಸುಮಿಸುಕಿಪೊಡೆ ವೈರಾಟಪಂದದ ಹೆರರ ತೊಡಿವೆನು (೫೫೫೫. ೩-೩೬); ಯುದ್ಧದ ಆಶೆಯನ್ನುಳ್ಳ ರಾಜರೆಲ್ಲ ನಕುಲಮೊಂದಿಗೆ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ಸೋತರು. ಅವರನ್ನು ಕಂಡು ಉಳಿದ ರಾಜರು ಮಿಸುಕದೆ ಬಂದು ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು

(ಕಾಡಪ. ೧೦). ೯. ಚಲಾಪಣೆಯಲ್ಲಿರು : ಸುಯಿರ್ದಪನಮವಾನೆಯ ಬಸದಿಂ ಕಾಣಲ್ಕೆ ಬಾರದಂತಿರೆ ಜನರುಂ ಮಸುಧೆಯೊಳಿರ್ದಪರ್ದುಂ ಮಿಸುಕುವ ಕಲಿಕಾಲಬೆರಸದಿಂ ತರೆದೋಱರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೦೯೨). ೧೦. ಬರು ; ಪ್ರವೇಶಿಸು : ಸೊಸಲಿನಲಿ ಕಣ್ಣಾಳ್ಗಳ್ ದೇಹಸಂಪುಸೆದು ಲಂಕಾದ್ವೀಪಮೆಗೆ ಮಿಸುಕಲಮ್ಮನು (ಶಾಣ್ಮಿ. ೩-೩೮). ೧೧. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ತಲೆದೋರು : ಕಿಸುರುಗಾವಳಿ ಬಂದು ಗಳಹತನ ಮಾವಿವೇಕಮುಸಿರಲೇನಾ ಜಿನ್ನಬಸವನಹ ರಾಜ್ಯದೊಳ್ ಮಿಸುಕವು (ಶಾಪು. ೬-೧೦); ಪುಸಿ ಮುಸುಳ್ವನ್ಯಾಯ ಶೌಳಿ ವಂಜನೆಗಳು ವಸುಧೀಶನಾಳ್ವ ರಾಜ್ಯದಲಿ ಮಿಸುಕಲಮ್ಮವು (ಶಾಂಶ. ೭-೭೩) ; ಮಿಸುನಿಯೊರೆಯುಂ ಮಿಸುಕುಪಸಿಧಾರೆಯಂತೆಸಿವ ನುಡಿಗಳಂ ಕೇಳುವ ಪಿರಾತಗಾತನ ಮಡದಿ . . . ಸಂದೇಶಮುಂ ದೂತಮುಮಿದಿಂ ಕಳುಹೆ (ಗೂಢಾ. ೭-೦೭೬). ೧೨. (ಅಲಂ) ಸುಲಭವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗು.—ಅರ್ಥವು ಗೋಚರಿಸು: ಪೆಸರನ್ನದಿಂ ವ್ಯಾವರ್ಣಿಸುವೆಂ ಸತ್ಕೃತಿಯನೆಂದು ಕನ್ನಡಮಂ ಬೀತಿಸಿ ಕೂಡಲಾಱದಕ್ಕಟ ಮಿಸುಕದ ಸಕ್ಕದಮಾನಕ್ಕಂಪವನುಂ ಕವಿಯೇ (ಕರ್ಣಾಮೃ. ೧-೧೦). ◄ ಮಿಸುಂಕು : ೧. ಆ ಪರಳಾಂಗುಲಿಯಂ ಮುರಾಂತಕಂ ಭರದೊಳೆ ತನ್ನ ದಕ್ಷಿಣಕರಾಗ್ರದಿನೊತ್ತೆ ಮಿಸುಂಕದಿರ್ಪ್ಪುದುಂ (ಶಾಣಾಪ. ೦೯-೧೯). ೨ ನಮ ಭಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ. ಮಿಸುಗು$_1$: ೧. ಅಂಚಿರದೆನೆ ಮಿಸುಗದ ಪಿಂಚಂಬರಚರ ಮಲ್ಲದ ಚಕೋರಮಲರ್ಗಣ್ ಸತಿಯಾ (ಪಂಪ್ರಪು. ೦೦-೫೬); ತಿರುಕುಱುಪ್ಪೆ ತೊಂಡನೆಂದು . . . ಅಸಗನೊಂದನೆಸಗನತ್ಯ ಮಿಸುಗದಭವಪಶದೊಳಿಪ್ಪನೆ (ತಿರುಕೋ. ೮೯. ೨೩೨-೬). ೨. ಕೊಂಬಿನೊಳ್ ವಸಿಯಿಸಿ ಮಿಸುಗುತಿರ್ದ ರಾಜಹಂಸನಂ ಅಂದಱಿಯದೇ ಬಗೆದು . . . ಎಚ್ಚಂ (ಹಂಪಚ. ೦೨೯-೨). ೧೧. ಅನುಂ ತವೋವನದೊಳ್ ಮಲಕಾಲಂ ಕಪಿಲಗೆಯ್ಮೆ ಕೇವಲಜ್ಞಾನಂ ಪುಟ್ಟುವಲ್ಲಿ ಜನ್ಮಾಂತರದುಷ್ಕರ್ಮವಾಸಪ ಮಿಸುಗೆ [ಜಾಣಾ. ಮಿಗೆ] (ಪಂಪಪು. ೭೦-೦೩); ಬಿಸಿಲುಗುದುರೆಯಂ ಜಿ ಬೇಸಗೆ ರಾಜನೆಂದಸಗಿ ದುಷ್ಟಾಳಿಸಲಾಗ ಮಿಸುಗುವ ಖರಧೂಳಿಯಂಬೊಲು ಸುಳಿಗಾಳಿ ಪಸರಿಸಿತಾ ಕಾಲದೊಳಗೆ (ಕಂಪಪು. ೯-೦೨).

[ಪೋ.ಟ ತುಳು. ಮಿಸ್ಕು ; ತೆಲು.ಮಿಸುಕು, ಮಿಸುಗು ; ತೊದ.ಮಿಸ್ಕ್]

ಮಿಸುಕ್ಕು (ನಾ). ೧. ಅಲುಗಾಟ ; ಅಲ್ಲಾಟ : "ಮಿಸುಕಿನೊಳಗಶ್ಮಂತಕದೊಳೊಲೆ" (ಕ್ಷತ್ರಪು. ೭೦೯) ; ಮೊದಲ ನಿರ್ವಾಚ್ಯಮೆಂಬುದೆ ವಸ್ತು . . . ಅದಱೊಳಿ ಸ್ಪಂದ ತೋಱಿದುದದೇ ಮಿಸುಕು (ಪುರಾಪ. ೨-೦೦). ೨. ಕಂಪನ ; ನಡುಕ ; ಆಕಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಿಲಿಸಿಕೊಂಡು ಮಿಸುಕಿನಿಂದ ಬೋಧಿಸುತ್ತಿರುವಳು (ಕಬ್ಬಿ. ೦೨೨-೪). [<ಮಿಸುಕ್ಕು$_1$]

ಮಿಸುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕದಲಿಸು ; ಆಲುಗಾಡಿಸು : ಮೇಲುದಿನ ವೆಸನಮಂ ಬಿಟ್ಟಪೊಲೆ ಮಿಸುಗಲು . . . ನವಕುಸುಮಾಕೋಮಲೆಯರುಗಳೊಸೆದಾಕ್ಷಯೊಡನೆ ಭರವಸದಿ ನೆಡೆತರುತಿರ್ದರು (ಶಾಂಪು. ೦೩-೪೮).

[ಮಿಸುಗು$_1$ (< ಮಿಸುಕ್ಕು$_1$) + — ಇಸು$_3$]

ಮಿಸುಗು$_1$ ' ಮಿಸುಕ್ಕು$_1$' ನೋ.

ಮಿಸುಗು$_2$ (ಕ್ರಿ)- ೧. ಹೊಳೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು: "ಮಿಸುಗು—ಕಾಂತೌ" (ಕಪಾಣ); ಕುಸುಮಾವೆಸಲಿ ಮಿಸುಗುವವೊಸದಳ್ಳಂಬದ ಮೇಗೆ ಕಱುದು ಬೇಗಂ ವಿಶ್ರಮಿಸಿ (ಅಪಪು. ೦೦-೭೦೪) : ಮಿಸುಗುವ ರತ್ನತೋರಣಗಣಂಗಳೊವವಿವಾನದೊಳ್ ಗುಳ್ದೆಸೆದವು (ತಪಚಂ. ೯-೨೦) ; ಮಿಸುಗುವ ಅರಂ ತೊಳಪ್ಪ ಕನ್ನವುರಂ ಚೆಲ್ದೆಸೆದರೆ (ಪಜಿದ. ೬ ಪ್ರಥಿ೬). ೨. ಕಂಗೊಳಿಸು ; ಮನೋಹರವಾಗಿರು; ಶೋಭಿಸು : ಮಿಸುಪ ರಸಾಂತರಂಗಳೆವೊಡಂಬಡನಾಗದೆ ತನ್ನೊಳಿಂತು ಪೋಲಿಸುವೊಡೆ ಪೋಲಿಸಲ್ಕೆ ದೂರ ವೀರ್ಯವನಾ ಸುರತವ್ರವೀತಿಯಂ (ಅಪಪು. ೨-೭೭); ಸಹಜವಿಭೂಷಣಾದಂತಿರೆ ಮಹನೀಯಶ್ಚಿನ್ಹಾಲಕ್ಷಣಂ ಮಿಸುಗೆ ಶುಭವಪಣಿನಿಸಿದನಂ ಕಂಡಂ . . . ಆ ಮಹಿಪಂ (ಕಾಪಪು. ೯೦೩); ದೇವ ದಯಾರಸಂ ಮಿಸುಪ ನಿನ್ನಯ ಮೂನರೊಳ್ ವಿಪಕ್ಷರಾಜೇಪಮಾದಿಂದು ಕುಂದದ ವಿಕಾಸವಿಳಾಸಮನಂತು ಭವ್ಯಭೃಂಗಾವಳಿಯಾಗುಮಕ್ಕೆ ನಿಂಗೆ ಕಾರಣಮಾದುದು (ಜಗಪ್ರ. ೦೪-೧೪). ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿರು ; ಮೇಲಾಗಿರು : ಬಸಮಲ್ಲದ ರುಚಿಯಂ ಸ್ಪರಿಸಲಾಱದೆ ಧರ್ಮಮಾರ್ಗ ಕೊಲ್ಲೆಪೆ ದಯೆಯಿಂ ವಸುಮತಿಯೊಳಿಱುವರದುವುಂ ಮಿಸುಗುವ ಸದ್ಧರ್ಮ ಮೆಂದು ನಂಬುವುದೆ ಬುಧಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೦೬೬); ಇಂತೆನೆದೀ ಜಾತಿವೃತ್ಯದ ಮಿಸುಗುವ ಜಸವನ್ನಾ ತಲೆಗೆ ತಪ್ಪೆನು ಪುಲ್ಲಂ (ಜಪಂಪ್ರ. ೦೦-೧೪).

ಮಿಸುನಿ (ನಾ)- ೧. ಚಿನ್ನ ; ಬಂಗಾರ: " ಸೊನ್ನೆ, ಕಸವರಂ. ಚೆಜೊನ್, ಮಿಸುನಿ—ತೀ ೪ ಸುವರ್ಣಂ " (ಕರ್ಣಾ. ೫೦-೬೦); ಮಿಸುನಿಯಿಂದುಂಟಾದ ಕಟಕ ಮಕುಟಾದಿ ತೊಡವುಗಳು ಮಿಸುನಿಯಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪಾಗ ಬಲ್ಲುದೆ ಹೇಳಾ (ಪಪ್ರಪ. ೪. ೪೭-೨೦೩) ; ಅಸ್ಥಾನದಲಿ ಮಿಸುನಿಯ ಹೊಂಗಳೊಡವೊಡನುಕ್ಕ ಹೊಜವಡಲು (೨೪೪. ೨೬-೬೫); ರಸದ ಹೂಜೀಪದಲಿ ಹುಟುಗಿದ ಮಿಸುನಿಯಂತಿರೆ (ಶಾಣ್ಮಿ. ೦೫-೯). ೨. ಮೆರುಗು ; ಗಿಲೀಟು ; ಹೊಳಪು : ದಸಗಳನು ತರೆದು. ಕವಿಯರೆ ಕೇಳುವನು ಮಿಸುನಿಯಾಗಸದಿ ಕಳೆನುಡಿಯ ನುಧಿಯುವನು (೧೪೬. ೨-೬); ಬಸವಂತಿ. ವಿಸ್ಮಯಕ್ಕೆ ನೆಗಯ ಮಿಸುನಿಯನ್ನು ಲೇಪಿಸಿ . . . ಕೇಳಿದಳು (೨೬೫. II,೦೭೬). ' ಮಿಸುನಿಸು ' ಪರಾ. ೫. ಪರಿಶುದ್ಧವಾದುದು ; ಅಪ್ಪಟ : ಮಿಸುನಿಯು ಚಿನ್ನಕ್ಕೆ ಒರಗಲ್ಲಿ ಹಂಗೇಕೆ (೨೪೪. ೫೫-೨೫೬); ಮಿಸುನಿಯು ಪೊನ್ನ ಪಲ್ಲಣದೊಳುಲ್ಲಸಿತಂಬಡೆಯಲ್ಕೆ ಕೂಡ ತತ್ಪಿಸಿದ ಸಮುಸ್ಸರತ್ನರುಚಿಗಳ್ ಪುದಿದುಣ್ಮೆ (ಶಾಸಪ್ರ. ೪-೫೬).

ಮಿಸುನಿಗಾಲ ಮಂಚ = ಚಿನ್ನದ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಮಂಚ : ಅಂಚಿನವರ ಪಾಸನುಳ್ಳ ಮಿಂಚುವಚ್ಚ ಮಿಸುನಿಗಾಲ ಮಂಚ . . . ಅಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೊಪ್ಪ ತೋರ್ಪವು (೨೪೪. ೬-೦೩). ಮಿಸುನಿಯ ಕೆಲಸ=ಬಂಗಾರದಲ್ಲಿ ಆಭರಣ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನುಮಾಡುವ ಕೆಲಸ: ಚಿನ್ನದ ಕುಸುರಿಗೆಲಸ: ಮಿಸುನಿಯ ಕೆಲಸದೊಳಗೆ ರತ್ನಂ . . . ಶಿವತತ್ತ್ವದೊಳು ಕೂರ್ತು ಪೆಲಸಿದಾ ಪ್ರಣವ ದಂತರಸಂಗೆ ಪತಿಮೋಹಿಯಿನಿಪ ನುಂತ್ಪೀಕನಸಿದಂ (ಜಾಹಪ. ೨-೦೮), ಮಿಸುನಿಯ ದಟ್ಟಿ = ಚಿನ್ನದ ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಬಟ್ಟೆ ; ಪೀತಾಂಬರ ; ಮಿಱುಗುವ ಮಿಸುನಿಯ ದಟ್ಟ ಕಟಿಯೊಳೊಪ್ಪಿ ಮೆಱೆವ ರತ್ನದ ಬಾಸಿನಿಂದ ಒಱೆಯನುಗಿದ ಖಡ್ಗವಿಡಿದು ಕಂಬದೆ ಬಂದ ಕರಸಿಂಹನಂತೆ ರಂಜಿಸುವ (ಕೃಪಪ. ೦೩-೦೩). ಮಿಸುನಿಯ ಬೆಟ್ಟು = ಚಿನ್ನದಿಂದಾದುದೆಂದು ನಭಟಲಾದ ಪರ್ವತ ; ಮೇರು : ಉಱಿ ಮುಟ್ಟಿದುದಾ ನಿರ್ಜರಲೋಕಮನಾ ಮಿಸುನಿಯ ಬೆಟ್ಟು (ಪಪುಚಾ. ೦-೪೩). ಮಿಸುನಿವಸುಜವನು = ಚಿನ್ನದ ಗರ್ಭದಿಂದ ಹೊರಬಂದವನು ; ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಮಿಸುನಿವಸುಜವನ ತಲೆಯ ತಳೆದು . . . ಕರುಣಿಸುವ ಮಜ್ಜಿಸಿದಲೆಯ ಕುಡುಗೆ ಮತಿಯಿಸೆವುಸಿರನಸಮಸದೊಳು (ಶಾಕೃಪ್ರ. ೬-೨).

[ಪೋ.ಟ ತೆಲು. ಮುಮಿ, ಮಿಸಿ, ಮಿಸ, ಮಿಸಮಿಸ./ಹ್ರಾ. ಮಿಸಮಿಸ, ಮಿಸಮಿಸ]

ಮಿಸುನಿಕೆಲಸ 'ಮಿಸುನಿಗೆಲಸ' ನೋ.

ಮಿಸುನಿಗಚ್ಚು (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಬಣ್ಣದ ಲೇಪ ; ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಮೆರುಗು: ಭೂರಮೆ . . . ನಳನಳಿಸುವ ಕೆಯ್ಯೊಲಮೆಂಬ ಮಿಸುನಿಗಚ್ಚಿನ ಪೊಂಗುಪ್ಪ ಸಮಂ ತೊಟ್ಟು ಕಣ್ಗೆಡ್ಡವಾದಳ್ (ಧಾಕಾಪ್ರ. ೪೭-೦೬).

[ಮಿಸುನಿ + ಗಚ್ಚು$_2$]

ಮಿಸುನಿಗಪ್ಪಟ (ನಾ). ಜರತಾರಿ ಬಟ್ಟೆ ; ಪೀತಾಂಬರ : ಮಿಸುನಿಗಪ್ಪಟ ಬಿಗಿದ ಉತ್ತರಿ ಮಸುಮಚಿಗೆ ಸಲೆ ರುದ್ರನೆಂದೊಲು (ಕುಪ್ರ. ೦೨).

[ಮಿಸುನಿ + ಕಪ್ಪಟ$_1$ (< ಕಪ್ಪಡ)]

ಮಿಸುನಿಗೆರು (ನಾ). ಬಂಗಾರವನ್ನು ಕರಗಿಸಿ ಎರಕ ಹೊಯ್ದು ರಚಿಸಿದ ಗೊಂಬೆ : ಚಿನ್ನದ ಎರಕದ ಪುತ್ಥಳಿ : ಅರಲ ಸರಲ ಸೊನ್ನಾರಂ ಪಲ ಪೂ ಪರಕಲಿಸಿವ ಪಾಸಂಬಗ್ಗಿ ಬಿದೊಳಗಿರಿಂ ಮಿಸುನಿಗೆರುಗಳನುಗುರಿಂತದ ಮಾಣಿಕವತ್ತಿಗೆಯ ಬೆರಸಿ (ಜಯಾಣ. ೪-೪೭) ; ಮಿಸುನಿಗ ಪೆವ ಕಂಡರಿಸಿಯಂಗಜಶಿಲ್ಪಿ ಮಿಸುನಿಬಣ್ಣವನಿಡಲೆಂದು ಪೊಸೆದಗ್ನಿಯಂ ಕಾಸಿ ಬಿಸಿಯೇಱಿಪವೊಲು ಬಲುಬಿಸಿಲಳಲುರಿದುದು ಭೂಪರನಾ (ಕ್ರಿಪಾಂಡ. ೪-೨೭).

[ಮಿಸುನಿ + ಕರ್ಪು]

ಮಿಸುನಿಗಾಸು (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ; ಬಂಗಾರದ ಕಾಸು : ಭದ್ರ ಗಾಯಕಂಗಂ ಮೆಚ್ಚಿ ಮಿಸುನಿಗಾಸೊಂದಿಪ್ಪಂ (ಕಇಕಪು. ೬-೪೩).

[ಮಿಸುನಿ + ಕಾಸು]

ಮಿಸುನಿಗುಂಡಿಗೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಪಾತ್ರೆ : ಮುಗುಬೆಸು ನೆಲೆಮೊಲೆಯಿಂಬು ಮಿಸುನಿಗುಂಡಿಗೆಗಳನುರದೊಳಗಿಟ್ಟು . . . ಸುರತಾಂಭೋನಿಧಿಯೊಳ್ ಗೊಗುವಿಗೆ ತೇಂಕಾಡಿದನರಸಂ (ಜಯಾಣ. ೯-೩೪). [ಮಿಸುನಿ + ಗುಂಡಿಗೆ]

ಮಿಸುನಿಗೆಲಸ, ಮಿಸುನಿಕೆಲಸ (ನಾ). ಬಂಗಾರದಲ್ಲಿ ಆಭರಣ, ವಿಗ್ರಹ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ ; ಚಿನ್ನದ ಕೆಲಸ : ಮಿಸುನಿಗೆಲಸದ ಪುತ್ಥಿಗೆ ಮತ್ಸ್ಯನುವು ಘಟಿಸಿತೊ (ಣಾಗಚ. ೨೩-೪೯). ಮಿಸುನಿಕೆಲಸ : ಮಿಸುನಿಕೆಲಸ, ಕತ್ತನಿ, ಬಜಿ ಎಂಬಿವು ಅವರ ಬಿಡುವನ್ನೂ ಹೊಲಬನ್ನೂ ಸಾರುತ್ತವೆ (ಶಾಶಾಸಾ. ೨೩೭). [ಮಿಸುನಿ + ಕೆಲಸ]

ಮಿಸುನಿದಾವರೆ (ನಾ). ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಕಮಲ ; ಹೊಂದಾವರೆ : ಎನ್ನ ಮೊಗಕೆ ಸರಿಯೆನ್ನ ಬಹುದೇಯೆಂದು ಚಿನ್ನ ಮಿಸುನಿದಾವರೆಯ ತನ್ನ ಕೈಸುಳಿವಿಡಿದಂತೆ ಪಿಡಿದಳೊಂದು ಪೂನ್ನೊಳೆವ ಡವಕೆಯನು (ಕ್ರಿಣಾಂ. ೫-೦೬). [ಮಿಸುನಿ + ತಾವರೆ]

ಮಿಸುನಿಪಟ್ಟೆ 'ಮಿಸುನಿವಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಮಿಸುನಿಬರಹ (ನಾ). ಬಂಗಾರದ ಚಿತ್ರಣ : ಮಿಸುನಿಬರಹದ ಪಾವರಣ ಬಸವ ಗಲ್ಲದ ಮದಧಾರೆಯಿಂದಾನಿಗಳ್ಕಸಗಿ ಬಂದುವು ರಾಯನೆಡೆಗೆ (ಶಪ. ೫೦-೬೬). [ಮಿಸುನಿ + ಬರಹ (< ಬರೆ)]

ಮಿಸುನಿಬೊಗ (ನಾ). ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವನು : ಅಗ್ನಿ : "ಮರಗೂಟಂ . . . ಮಿಸುನಿಬೊಗಂ, ಹಗ್ಗಿ, ಕಚ್ಚು, ಇಂಗಳಂ, ವಲರ್ಗಳೆಯಂ . . . ಈ ರಿತಿ ಅಗ್ನಿ" (ಕಣಾ. ೧೯-೨೩) ; "ಮಿಸುನಿಬೊಗ ಸಗ್ಗಿ ಗರಡಮುಳೆನ್ನಲಗ್ನಿಯಭಿಧಾನಂಗಳ್" (ಕವಿಕಂ. ೩೫).

[ಮಿಸುನಿ + ಮೊಗ]

ಮಿಸುನಿಮಟ್ಟಲ್ (ನಾ). ಬಂಗಾರದ ಬಟ್ಟಲು : ಎಸಪ ಪೊಂಬರಿವಾಣ ಮಿಸುನಿಮಟ್ಟಲ್ಗಳೊಳ್ . . . ಪಾಲ್ಮೊಸರ್ಗಳಿವು ಬಿಗೆಗೊಳಿಸಿ ಪೊಸತನಿಸಿರಲ್ಸವಿದನಬ್ಬುತಂ (ಕ್ರಿಪಾಣ: ೬-೧೪). [ಮಿಸುನಿ + ಬಟ್ಟಲ್]

ಮಿಸುನಿವಟ್ಟೆ, ಮಿಸುನಿಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಪೀತಾಂಬರ ; ಜರತಾರಿ ವಸ್ತ್ರ : ಬಿಸಿ ಬಿಸಿಲ್ಗನುಟ್ಟಳಿಂಬಂತೆ ಬಿಗಿದುಟ್ಟ ಮಿಸುನಿವಟ್ಟೆ ಮಿಸುಗುತ್ತಿರೆ (ರಾಷಪ. ೫-೦೯ ಪ). ಮಿಸುನಿಪಟ್ಟೆ : ಅವ ದಿಕ್ಕನಲ್ಲಿ ನೋಡಲು ಥಳಥಳಿಸುವ ತೀವಿದ ಮಿಸುನಿಪಟ್ಟೆಗಳು (ಕಂಪಾ. ೮-೯).

[ಮಿಸುನಿ + ಪಟ್ಟೆ]

ಮಿಸುನಿವತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕುಂದಣದ ಕೆಲಸ : ಓಲೆ ಮನ್ಮಥನ ಮನೋರಥಕ್ಕಿದ್ದ ಗಾಲಿಯಂತಾಗಿ ಅಲಂತದಲಿ ಮೇಲಿಟ್ಟ ಮಿಸುನಿವತ್ತಿಗೆಯಿಂದೆನೆ ಕವಿಯೋಲೆಯೊಪ್ಪುವಾ ಸತಿಗೆ (ಕ್ರಿಪಾಂ. ೬-೬೨).

[ಮಿಸುನಿ + ಪತ್ತಿಗೆ (< ಪತ್ತುಗೆ)]

ಮಿಸುನಿವಟೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಮಲೆ ; ಸುವರ್ಣವೃಷ್ಟಿ : ಸುವರ್ಣವೃಷ್ಟಿಯ ಆ ಕುಶಲವತಿ ಕಟ್ಟಾಸೆಯಿಂ ತೊಟ್ಟನೆ ಪೆಟ್ಟನಿಟ್ಟಿಯುತ್ತಾ ಮಿಸುನಿವಟೆ ಮಸಗಿದ ತೆಱನಾವುದೆನೆ (ಜಣ. ೬-೨೬೬ ಪ). [ಮಿಸುನಿ + ವಟೆ]

ಮಿಸುನಿವಾವುಗೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಪಾದುಕೆ : ಬ್ಯೇತಿಯ ಬೇ೦ಮಿಗೆ ಮಿಸುನಿವಾವುಗೆಯನೊಪ್ಪಿಸಿ (ರಾಶಾಕೃ. ೦೩೦-೦೪). [ಮಿಸುನಿ + ಪಾವುಗೆ]

ಮಿಸುನಿವೆಟ್ಟ (ನಾ). ಚಿನ್ನದಿಂದಾದುದೆಂದು ನಂಬಲಾವ ಪರ್ವತ : ಮೇರು : ಮಿಸುನಿವೆಟ್ಟವೆ ನೀರ್ಮೊಗೆಯುಲೆಂದೊಸೆದು ನೀಡಿತೊ ಕಡಲಗೆರಡರ್ಪಿಸುವ ತೋಳ್ಗಳೆನಿಸೆ ಸಾಲಿಟ್ಟುದೊ ದಿವಿಜವ್ಯೂಹ (ಣಾಕೃಣ. ೬೬-೩೦). [ಮಿಸುನಿ + ಬೆಟ್ಟ]

ಮಿಸುನಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಳೆ ; ಥಳಥಳಿಸು ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಮಿಸುಂಕಿ{ನಿ}ಪ ಪೊಂಗೆಜ್ಜೆ ಪರಿಪೂರ್ಣಚರಣ (ತೀರ್ಥಪು ೩೮-೪). ೨. ಕಂಗೊಳಿಸು; ಶೋಭಿಸು : ಮಿಸುಣ್ಕಿ{ನಿ}ಪ ದೇವಹುತಿ ಅಂಬುಧರ ವೈಧೃತ ಕುಶಲ ಸುಕೃತ ಬೃಹತಿ ವೀತಾವ್ಯರು ವಸುಧೆಯೊಳಗೆ ವಸು ಪುಣ್ಯ ಮಾಡಿದರೊ (ತೀರ್ಥಪು. ೦೦-೦). [ಮಿಸುನಿ + —ಇಸು]

ಮಿಸುಪು (ನಾ). ೧. ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಕಾಶ ; ಹೊಳಪು : ಕೆಂಬಿಸಿಲ ಮಿಸುಪಿನಿಸು ಪಡುವಣ ದೆಸೆಗುಲಂಬಿಸಲೊಡರ್ಚಿದತ್ತಿನದಿಂಬಂ (ಕಾರಣಾ. ೨೭೭) ; ಪಸರಿಸುವ ತನ್ನ ನಯನಪ್ರಸರಂ ಜಿನಪದಮಪೇಂದುಮಂಡಲಮಂ ಭ್ಯಾಪಿಸೆ ಬಳಸಿದ ನಕ್ಷತ್ರದ ಮಿಸುಪಂ ತಾಳ್ದಿದವ (ಕುಚಾಪ. ೯-೯). ೨. ಮನೋಹರತೆ ; ರಮ್ಯತೆ : ಅಮರ್ದಿನ ಪೊಸಸೋನೆಯ ಸುರಿದು ದೆಂಬಿನಂ ಜೇಲೊರ್ದಳ್ ಮಿಸುಪೆಸೆಯೆ ಪಾಡಿದಳ್ (ಜಗುಚಾ. ೦೦-೨೩).

[< ಮಿಸುಗು + —ಪು]

ಮಿಸುಪುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಸೂಸು : ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೀರು : ಮಿಸುನಿಯ ಚಾವಡಿ ಎಸೆವ ರತ್ನದ ಜೋವೆ ಮಿಸುಪುದೋಱುವ ವಜ್ರಗಂಭ (ಪಂಚಾ. ೦-೪೦). [ಮಿಸುಪು + ತೋಱು]

ಮಿಸುಪೇಱು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳಪೇರು ; ಮಿಂಚು : ಅಸಮತರ ಕ್ಷಾಭಗ್ನಿ ನೆಲೆ ನಂಬಿ ಬಸಱಿ ಮಿಸುಪೇಱಿ ಪೊಂಗೆ . . . ದಂಪತಿಚಕೋರಯಮಂ ನೆಲದಲ್ಲಿಗಿಲ್ಲಿಗಿಂತೆಸೆದುದು (ಕುಂಪಚಾ. ೯-೩೩).

[ಮಿಸುಪು + ಏಱು (< ಏಱ್)]

ಮಿಸುಮಿಲ್ಲಿ (ನಾ). ಚೂರು; ತುಂಡು : ಉದಕದೊಳು ನನೆಪಿ ಮರ್ದಿಸಿದ ಸೊಜ್ಜಗದು . . . ಪದನಱಿದು ಅಟ್ಟಳಿಂಪಿ ಮಿಸುಮಿಲ್ಲಿಯಂ [ಣಾಣಾಂ. ೮೫೨] ಕೆಯಿದು ಚದೆಂದಿಂದ ಘಟ್ಟವಾಲೊಳು ಹಾಕಿ ಪರಿಮಳಿಸೆ ತಾನೆ ಬೆಣ್ಣೆಯ ಪಾಯಸ (ಸೂಪಶಾ. ೬-೦೦); ಪುಸಿಯೇಕೆ ನಿಮ್ಮವರೆ ದ್ದುಂದು ಜೇಗದಿ ಮುಸುನುದೋಜಿವಡಿದ ನಾಸು ಮಿಸುಮಿಲ್ಲಿ [ಜಣಾಂ. ಸಿಮಿಲಿ] ಮಾಡಿ ಕೆಂಡಿರಿಸಿಕ್ಕಿ ಪೋಗುವನ್ನ (ಕುಣಾಣಾಂ. ೯-೦೦೬). [?]

ಮಿಸುಸೂತ್ರ (ನಾ). (?) : ನಿಮಿಷಾರ್ಧದಿಂ ತನ್ನೀಪ್ಸಿತಕಾರ್ಯಮಂ ಮಿಸುಸೂತ್ರಮಂ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟುದಱಿಂ ತ್ರಿಲೋಕದೊಳಂ ತ್ರಿಕಾಲದೊಳಂ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವದಿಂ ಬಿಟ್ಟ ಹಿತಮಪ್ಪ ಮಸ್ಸೆ ಪೆಱತಿಲ್ಲಂ (ಕಪ್ಪಳ. ೦-೨೩ ಪ). [?]

ಮಿಸ್ರ, ಮಿಸರು (ನಾ). ಈಜಿಪ್ಟ್‌ದೇಶ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಯ ಜನಾಂಗ : ಮಿಸ್ರದೊಂಬತ್ತನೆಯ ಮನಿ ತಲದೋರಿತೇ ? (ಗೊಡ್ಕಾ. ೦೩-೨೨೨). **ಮಿಸರು** : ಈ ಸೀಮೆಯಿಂದ ಇಂಗ್ಲೇಜ ಫೌಜು ಮಿಸರಿನ ಸೀಮೆಗೆ ಹೋಗಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಫೌಜಿಗೆ ಕುಮಕು ಮಾಡಿ, ಮಿಸರಿನ ಸೀಮೆಯನ್ನು ಫರಾಶೀಸರ ಕೈಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿದ ಕಾರಣ (ರಾಕೀಂಪ್ರ. ೨೨೪).

[← ಅಕ. ಹಿಂ. ಮಿಸ್ರ: ಮರಾ. ಮಿಸರ]

ಮಿಸ್ರಾನಿ (ನಾ). ಅಡುಗೆ ಮಾಡುವವಳು; ಅಡುಗೆಯವಳು : ಏನು ಚಂಪಾ! ರೊಟ್ಟಿಯನ್ನು ತಯಾರು ಮಾಡಿಕೊಡುವಿಯಾ ? ಮಿಸ್ರಾನಿಯಾಗುವೆಯಾ ? (ಸಂಸಮ. ೦೪೬).

[← ಹಿಂ. ಮಿಸರಾನೀ, ಮಿಸಿರಾಣಾ]

ಮಿಸ್ರಿ 'ಮಿಶ್ರಿ' ನೋ.

ಮಿಹರಬ್ 'ಮಿಹರಾಬು' ನೋ.

ಮಿಹಿಕಾಕರ (ನಾ)· ಹಿಮಕಿರಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಚಂದ್ರ : ಇಹವರಭೋಗಮಾವುದು ಮಿಹಿಕಾಕರವಾವಪೂಜೆಯದವಸೆಯೊಳ್ ಬರೆ (ಪಾಣಿನ್ಯ· ೦-೦೬-೬)· [ಸಂ.]

ಮಿಹಿಕೆ (ನಾ)· ೧. ಮಂಜು ; ಹಿಮ ; ಇಬ್ಬನಿ : "ವ್ಯಾಳೇಯಂ . . . ಮಿಹಿಕಾ· ನೀಹಾರಃ — ಈ ೮ ಮಂಜು" (ಪಠಾಮು. ೦೦೬-೨೬)· ೨. ಕರ್ಪೂರ. [ಸಂ. ಮಿಹಿಕಾ]

ಮಿಹಿರ (ನಾ)· ೧. ನೇಸರು ; ಸೂರ್ಯ : "ಆದಿತ್ಯಃ . . . ಮಿಹಿರಃ, ವಿರೋಚನಃ . . . ಶ್ರಯಾತನುಃ _ ಈ ೪೭ ಆದಿತ್ಯನ ಪೆಸರು" (ಪಠಾಮು· ೬-೩೬); ಮಿಹಿರ ಪ್ರದ್ಯೋತಿಸಂಧ್ಯಾಭವನ ಸಮಯದೊಳ್ ಪದ್ಮಿನೀವಾಂಡದೊಳ್ ಪೊದಬ್ದು ಹಬರ್ದರ್ಯಂಗುರಂ(?) ನೀರೊಳಗಣ ಮುಗುಳೊಳಾ ಸಿಲ್ಕಿ . . . ಇರ್ದತ್ತು (ಪಾಳವಿ· ೬-೦೫)· ೨. ಚಂದ್ರ. ೩. ಮೋಡ ; ಮುಗಿಲು. ೪. ಗಾಳಿ. ೫. ಮುದುಕ; ವೃದ್ಧ. ೬. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. [ಸಂ.]

ಮಿಹಿರನಂದನ (ನಾ)· ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೨. ಕರ್ಣ : ಅಹಿತನಟ್ಟಳಕಳಿಂ ಕಲದರಿ ಮಿಹಿರನಂದನನಚ್ಚಿಡಂಬಿನ ಲಹರಿ ಮಸಗಿತು (ಶಾಪ್ಕಾಕ್ರಾ· ೦೬-೪೬)· [ಸಂ.]

ಮಿಹಿರಬಿಂಬ (ನಾ)· ಸೂರ್ಯಬಿಂಬ ; ಸೂರ್ಯಮಂಡಲ : ಮಿಹಿರ ಬಿಂಬವ ಕಾಣದೀ ಸ್ಪಪಮಹಿಳೆಗಿದು ವಿಧಿಯೇ (ಶಾಪ್ಕಾ· ೦೪-೭೨)· [ಸಂ.]

ಮಿಹಿರಾಧ್ವ (ನಾ)· ಸೂರ್ಯನು ಚಲಿಸುವ ಮಾರ್ಗ; ಆಕಾಶ : ಬಹುಧೂಮಲೇಖೆ ನಿಮಿರ್ದುವು ಮಿಹಿರಾಧ್ವದೊಳಾಂಜನೇಯನೊಡರಿಸೆ ಲಂಕಾದಹನಮಂ (ಪಂಲಾಪಾ· ೦೬-೦೫೫)· [ಸಂ. ಮಿಹಿರಾಧ್ವನ್]

ಮಿಹಿರಾಟು, ಮಿಹರಬ್ (ನಾ)· (ಮಸೀದಿ ಮುಂತಾದ ಕಟ್ಟಡದ) ಬಾಗಿಲಿನ ಮೇಲುಭಾಗದ ಕಮಾನಿನಾಕಾರದ ರಚನೆ : ಇದರೊಳಗಿನ ಮಿಹಿರಾಬಿಗೆ ಚಿನ್ನದ ಮುಲಾವು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಕುಂಂಪಾಚಾ· ೬-೦೦೬)· **ಮಿಹರಬ್** : ಮಿಹರಬ್ ಹಜಾರದ ಪಶ್ಚಿಮಗೋಡೆಯಲ್ಲಿನ ಗೂಡು (ಪ್ರಣಾಸ್ಮಾ· ೦೫೬)· [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮಿಹ್ರಾಬ್, ಮೇಹರಾಬ್; ಮರಾ. ಮೇಹರಂಬ್, ಮೇಹರಬ್, ಮೇಹರಾಪ್]

ಮಿಹಿಲಾಳು (ನಾ)· "ಕಿರಿಯ ಕ್ಷುಲ್ಲಿಕ (?)" (ಬಸಪ· ೬೨೭೫); "ಪಟುಭಟ" (ಬಸಕ· ೪· ೬೫೭೫) : ಅ[ಣಾಣಂ· ಆನು] ಮಿಹಿಲಾಳು ಭೋಜದೇವುಲಾಳು (ಬಸಪ· ೩೫೭)· 'ದೇವುಲಾಳು' ಪರಾ· [?]

ಮಿಳ್ (ಕ್ರಿ)· ೧. ಅಲುಗಾಡು ; ಚಲಿಸು : 'ಮಿಳ್ಳಿಸು' ಪರಾ· ೨. ಹಬ್ಬು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : 'ಮಿಳ್ಳಿಲಿ' ಪರಾ· ಕ 'ಮಿಳ್ಳಿಸು' 'ಮಿಳ್ಳಿಲಿ' ಎಂಬ ಎರಡೂ ಶಬ್ದಗಳು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಕವಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಗೊಂಡಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ 'ಇಸು' ಮತ್ತು 'ಇಲಿ' ಎಂಬುವು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ, ಮೂಲರೂಪವಾಗಿ 'ಮಿಳ್' ಶಬ್ದವು ಇದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾವ್ಯಪ್ರಯೋಗಗಳು ದೊರಕಿಲ್ಲ.

ಮಿಳಕತ್ 'ಮಿಳಖಿತ್ತು' ನೋ·

ಮಿಳಖಿತ್ತು, ಮಿಳಕತ್ (ನಾ)· ಆದಾಯ ; ಉತ್ಪನ್ನ : ಕಾಕಾನ ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆ ಅವರ ಖಿದ್ದ ಮಿಳಖಿತ್ತಿನ ಆಸ್ತಾಯಲ್ಲದೆ (ಪಿಃಚ. I, ೦೬)· **ಮಿಳಕತ್** : ನಮ್ಮ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ತೀರ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಹೋದ ಮತ್ತು ಅನ್ಯದೇಶೀಯವೆಂದು ಗುರುತಿಸದಾಗದ ಶಬ್ದಗಳೆಂದರೆ _ ಕಚೇರಿ . . . ಬಾಬಶ ; ಮಿಳಕತ್ ; ಸರಕಾರ (ಪಾಚಾಗಾ· ೦೬೬)·

[←ಅರ. ಮಿಲ್ಕತ್ ; ಮರಾ. ಮಿಳಖಿತ್, ಮಿಳಕತ್, ಮಿಳಗತ್]

ಮಿಳನ 'ಮಿಲನ' ನೋ·

ಮಿಳಮಿಳ 'ಮಿಳ್ಳಿಳ' ನೋ·

ಮಿಳಮಿಳನೆ 'ಮಿಳ್ಳಿಳನೆ' ನೋ·

ಮಿಳಿ, ಮಿಣ್ಣಿ (ನಾ)· ೧. ಬರ್ಮದ ಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ ಹಗ್ಗ; ತೊಗಲಿನ ಹಗ್ಗ : ನೂಱುಱಾಡಿನ ಬಾಲಮಂ ಮುರಿದೊಡೇಂ ಮಿಳಿ[ಣಾಣಂ· ಣ್ಣಿ]ಯಕ್ಕುಮೆ ಕಣ್ಮಿಯಕ್ಕುಮೆ . (ಕಬಾಕ· ೬-೨೪೬)· ಪೆಗಲೊಳ್ ತಗುಳ್ದಿ ಮಿಳಿಗಳಂ . . . ಪುಗುತರೆ (ಪಚಿಪ್ರ· ೬-೪೬)· ಮಿಳಿ ಪೆಗಲೊಳ್ ಕೆಯ್ಯೊಳ್ ಸಂಬಳಗೋಲ್ (ಪಂಕಾಪಂ· ೬-೨೬)· ೨. ಹಗ್ಗ; ಪಾಶ : ಲಲಿತಲತಾಮೃದುಶಪಾವಲಿ ಮಿಳಿಯಾಗೊರ್ ರೊರ್ವರಂ ತೂಗಿ . . . ಉಯ್ಯಲಾಡೆ (ಪಾಂಚಪ್ರ· ೬-೪೬)· ಸೌರಭೇಯಂಗಳ್ . . . ನಡುಕೋಡುವರಂ ನೆಟ್ಟ ಕೋಡುಗಳಂ ಮಿಳಿಯಂ ಕಟ್ಟು ಗೋಪಾಲಕರ್ ಕೀಟ್ ಸತ್ತು (ಪರಚಿಃ· ೪-೦೨೬ ಪ)· ಮುರಿಚ ಮೌಕ್ತಿಕ ಲೋಹ ಹೇಮಾಭರಣ ಚರ್ಮ ದುಕೂಲ ಮಿಳಿ ಹಾವರಿಯ ಹೂವಿನ ದಂಡೋಕನವಾಸಕೇ (ಪಮ್ಮಿ· ೪-೪೪)· ೩. ಆನೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ನಡುಕಟ್ಟಿಗೆ ಬಿಗಿಯುವ ತೊಗಲಿನ ಪಟ್ಟಿ; ಜೂಜೆ : ಮುರುಚ್ಚಾಪಮೆಂಬ ವಿಚಿತ್ರಾಂಬರದೊಂದು ಚಿನ್ನ ಮಿಳಿಯುಂ ಮಿಂಚಿಡು ಕೊಂಬುಂ ಕರಾಳವೆನಲ್ ಗರ್ಜ್ಜಿಸಿದತ್ತಗಲ್ದಿ ನಿಯರಂ ಕಾರೆಂಬ ಮಾರದ್ವಿಪಂ (ಪಾಪ· ೪-೨೨)· ಮಿಳಿ ಲತೆ ಗುಳೆಮೇ ಪತ್ರಂ ಫಳರನಮೆ ಮಾಡಾಂಬು (ನಿಂಪ· ೭-೪೪)· ಪುದದಾನೆಯೊಂದು ಭೂಪನ ಗೃಹದೊಳ್ ಪಱಿದುದಂ ಹೊರಡೆಯ ಮಿಳಿಯಂ (ಪಮಾಪ· ೪-೦೬)· ೪. ಲೋಹದ ಸರಪಣಿ : ಮಿಳಿಯೊಳ್ ಮಾತಂಗಮುಂ ಕಟ್ಟದೊಡೆ ನಿಲುಗುಮಂತಲ್ಲದೆ . . . ಪಂಜರಿಯೊಳ್ ಕಟ್ಟಿದಂದುಮ್ಮಳದಿಂ ಮಾಳ್ಕ್ರಿದ್ವಿಪಂ ನಿಂದಪ್ಪದೆ ಮನರುಳೆ (ಧವಿಪಾಪ್ಕಾ· ೦೦-೪೪)· ಹೊನ್ನಮಿಳಿ ಸಹಿತ ತೆತ್ತಿಸಿದವಿಕ್ಕಿಲದಲಂದಜುವತ್ತುಸಾವಿರ ಪಂಚ ಳಂಟಿಯ ಮತ್ತಗಜ ಶ್ರೃಂಗರಿಸಿತು (ಕಃಚಪ್ರ· ೨೦-೬೨)· ೫. ಲಗಾಮು : ಮಿಳ[ಣಾಣಂ· ಣಿ]ಗಳಾದವು ಕುಹು ಸುತಾರಾಪಳಿಗಳಮಳಪ್ರಾಣವಪಾದುದು ಮೊಳೆಯು ಬಲುಚಮ್ಮಟಿಗೆ ಹಗ್ಗಕಿ ವರ ಪಡಂಗಮುವು (ಶಾಪ್ಕಾಳ· ೭-೬)· ೬. ತೊಗಲಿನ ಹಗ್ಗದ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಮಗ್ಗದಜಿ ತುಪ್ಪ ದಳ ಮಿಳಿ ಗುಳು ನೂಲು ಪುಮ್ಮಿವಾದಯೆಲ್ಲಾ ಅಪ್ಪರ್ಜಾಬುಗೂಡಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟು ಗುಶ್ಕಗೆಯ ಸಿಧಾಯ ಗದ್ಯಾಣ ನೂಱು ೧೦೦ (ಎಳ· ೩೪. ಶೀಂಸಾಸಂ-೨೩೨-೬ ; ೧೨೦೬)· ೭. (ಕರಾ) ಕೆಸುವಿನ ದಂಟು· ಮಿಣ್ಣಿ: ೧. "ಮಿಡಿ ಚರ್ಮಪಾತಂ" (ಪಾಗಣಾ· ೮೪-೨೭)· ಹೆಗಲ ಮಿಣಿ ಕೆಯ್ಯ ಸಂಬಳಗೋಲಿನೀಶ್ವರಂ· . . ಪರಿಯ ದೇಷಂಗೊಂಡು ಮಪಿಯ ಮುಂದಂ ನುಳಿಯ (ಕಂಗಾಚ ಪ. ೩೬೩-೦೪)· ಬಿಡದೆ ಬೆಟ್ಟದರಲಗುಗಳ ನುಗ್ಗಡದ ಮುರಿಯಾಣಗಳ ಮಿಣಿಯಲಿ ಜಡಿದರಿಜಿಂದರು ಬಳಿಯ ಸಾಳದಲಳ್ಕೆಗುಕ್ಕಿನಲಿ (ಕೂಗಾ· ೬-೨೬-೨೪)· ೨. ವಿಷಯಿಲ್ಲದುಯ್ಯಲಾಡುವಿಹನು . . . ರಾಜೇಂದ್ರ (ಕಚ· ೦೪-೬೬) ; ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಸನ್ನೆಗಳಿಂದ ಬಿಂಬಪನೆತ್ತಿಸಿ ಬಂದಿಗ್ಳೆದಿಸಿದ ಕತ್ತದ ಮಿಣಿಗಳ ಜೋಡಿಸಿ ಜನರ ತಾನಿತ್ತಿಬಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದನು (ಗೂಃಪುರಿ· ೬-೪೦) ; ಜನರು ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಕಂಡ ಮಿಣಿಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು . . . ಹೊಲಗೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಪಾಂಚಪ್ರ· ೬)· ೩. ಉಪಿದ ಮಿಣಿ ಮೊಗರಂಬ ಗದ್ದುಗೆ ಬಡಿಗೆಗಳ ಸೂತ್ರಿಕೆಯ ಕಬ್ಬಿಯ ಕಡಿಯಣದ ಕುಸುರಿಗಳಲೆಸೆದುದು ಕೂಡ ರಣಭೂಮಿ (ಶಾಪ್ಕಾ· ೦೪-೪೦) ; ಕೊರಳ ದೊತ್ತಿಗೆ ಸುರುಚಿರ ಬೆನ್ನ ಮಿಣಿ ಮತ್ತುರದೊಳು ಪೊನ್ನಳಿಂಚಿಗಳು (ಕಾಪಪ್ರ· ೬-೪೪)· ೪. ನೆಲವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಆಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲೇ ತಿರುಗುವ ರೈಲುಹಾದಿಗಳೂ ಇವೆ. ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತೂಗುವ ಉಕ್ಕಿನ ಮಿಣಿಗಳೇ ಇವಕ್ಕೆ ಆಧಾರ (ಪಾಂಶ್ರ· ೫· ೨೬೬) ; ಬಂಡಿಗಳು ಉಕ್ಕಿನ ಮಿಣಿಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕೆಳಿಗೂ ಮೇಲಕ್ಕೂ ಹೋಗಿಬರುತ್ತವೆ (ಕಾಪ್ರಪ್ರ· ೨೬೬) ; ಆ ನಾಯಿ . . . ಬಿದಾರದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಹಾಕಿ ಹೋದರೆ· ಕೂಗಾಡಿ ಒದ್ದಾಡಿ ಮಿಣಿ ಕತ್ತುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿತ್ತು

(ಪುಲಕು. ೬). ೮. ತಂತಿಯ ಎಳೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹುರಿ.—ಹಗ್ಗ . ವಿಮ್ಮಕ್ಕಿನ ಮಿಣ್(cable)ಗಳಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆ ವೀರು ಜಿನುಗದಂತೆಯೂ . . . ಇದೆರ ಹೊದಿಕೆಯನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಾರೆ (ಪಾಶ್ರ. III, ೦೫೦). ೯. ಒಂದರೊಡನೊಂದು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು ; ಹೆಣಿಗೆ : ಕಾವ್ಯ ಒಗಟಲ್ಲಿ. ಒಡಪಲ್ಲಿ. ರಸದ ಕಣಿ. ಭಾವದ ಮಿಣಿ (ಶಂಕ್ರಮಾ. ಕುಟುಂ೫).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಮಿಳಿ. ಮಿಳಿಗ ; ಕೋತ. ಮಿಳ್ಕ್]

ಮಿಳಿಂದ (ನಾ). ತುಂಬಿ ; ಭೃಮರ : ಪುಳಿಂದಂ ಮಿಳಿಂದನಂತಿ (ಪ)ಮನಾನೀತಕುಸುಮಗಂಧಮನಾರಯ್ದು ಬಿಡಿಮಾಡಿ ಬಂದು (ಕ್ಷತ್ರಚೂ. ೫-೦೦೫) ; ನವಾಭಾಕ್ಷಿಯರು . . . ದೇವಾಯತನಕ್ಕೆದುತ್ತಿರೆ ತನುಗಂಪ ಜಾರುತರಮಂ ಕಂಡು ಭರದಿಂ ಮಿಳಿಂದಗಳು ತೊಳಪ ಮಂಜುಳರಾಮವ ತೋರೆ (ಪಂಚಾಸಾ. ೦-೪-೨೯). [ಸಂ. ಮಿಲಿಂದ]

ಮಿಳಿತ 'ಮಿಲಿತ' ನೋ.

ಮಿಳಿಮಿಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : 'ಮಿಳಿಮಿಳಿಗಣ್' 'ಮಿಳಿಮಿಳಿನೇತ್ರ' ಪರಾ.

ಮಿಳಿಮಿಳಿಗಣ್ (ನಾ). ರೆಪ್ಪೆಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಬಡಿಯುವ ಕಣ್ಣು ; ಪಿಳಿಕಿಸುವ ಕಣ್ಣು : ಗಿಡಿಗಿಡಿಜಂತ್ರಂ ಮಿಳಿಮಿಳಿಗಣ್ಗಳಿನಲಾ ನೋಂತಳಂತು ನೋನದೆ ಸುಖಿಕ್ಕೆ ಬಯಸಿದೊಡುಂಟೇ (ಪಳುಮಾ. ೧-೩).

[ಮಿಳಿಮಿಳಿ + ಕಣ್]

ಮಿಳಿಮಿಳಿತ (ನಾ). ಷಂಡ ; ನಪುಂಸಕ : ಯಾರು — ಈ ರಾವಣನಾಥನೆ?—ಒರೀ ಮಿಳಿಮಿಳಿತ (ಕುಚುಪಾ. ೨೧೩).

[←ಪುರಾ. ಮಿಳಮಿಳೀತ—ನಿಸ್ಸಾರ]

ಮಿಳಿಮಿಳಿನೇತ್ರ (ನಾ). ಈ ಮಿಳಿಮಿಳಿಗಣ್ : ಜಯವಮತಿಕಂತಿಯರ್ ಕಂತಿಯರಾಗೆ ತಪಂಬಟ್ಟು ಗಿಡಿಗಿಡಿಜಂತ್ರ[ಂ] ಮಿಳಿಮಿಳಿ[ಪಾಣಾ-ಳಮಿಳಿ] ನೇತ್ರವಾಗಿ ಘೋರವೀರತಪಶ್ಚರಣದೊಳ್ ನೆಗಬುತ್ತಿರ್ದರ್ (ಪಚಾ. ೦೩೯-೩).

[ಮಿಳಿಮಿಳಿ + ನೇತ್ರ]

ಮಿಳಿಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಪಗ್ಗದಿಂದ ಕಟ್ಟು. — ಬಂಧಿಸು : ಒರ್ಮೆ ಪೋರಿಗಳಾಗಿ ರಾಜಮಂದಿರದ ಸೀಯಬಾರದೊಳ್ ಪೊಣರ್ದು ಮಿಳಿಯಿಕ್ಕಿ ಪೆಗೆಯೆಯುಂ ಕರಪೊಳಸೋರದೆ . . . ಪೋರ್ದು ಕೊಂದು (ಪಾಂತಿಪು. ೬-೪೬).

[ಮಿಳಿ + ಇಕ್ಕು]

ಮಿಳಿರ್. ಮಿಳಿರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅತ್ಯಿತ್ಸ ಅಲುಗಾಡು : ಮುತ್ತಿನ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಗಳ ಬಳಗದೊಳಗೆ ಚಾಮರತತಿ ಕೆಲದೊಳ್ ಮಿಳಿರ್ದು ತೋಳ್ಗೆ (ಪಾದಂಪು. ೧೮೨ ೦೫೮). ೨. ತೂಗು ; ಕೊಸೆ ; ಹೊಯ್ದಾಡು : ಮಾವಿರನಳೆ್ಗೊಂಬಿಪೊಳ್ ಮಿಳಿರ್ದಳವಳ್ಗಿ ಬಾಲಮುಲರ್ಗೊಂಚಲೆ ಕೇಸರಮೆಂಬಿನಂ ಮನಂಗೊಳೆ (ಕಪ್ರ. ೬-೨೩) ; ಎಳಮಾವಿನಳೆ್ಗೊಂಬಿಂ ತಳೊ್ದಿದ್ದುಳಿದ ಮಸಂತದೂತಿಯ ಮಿಳಿರ್ವುಯ್ಯಲಾಡುವಬಲೆ ಪಾಡಿದ ಕೊರ್ವಳ್ (ಪಾಜ್ಞಹ. ೨೧೨) : ವಿಳಿರ್ವ ಕುಹಳಾನೀಕಮುಮರ್ದ ಪೂಗಂಗಳಂ (ಕಾಪ್ರಪು. ೬-೪೬). ೩. ಬಾಗು ; ಬಗ್ಗು : ಚೆನ್ನ ಪಣ್ಕೊನೆಯ ಭರದಿಂ ಸನ್ನತಮಾಗಿರ್ದು ಬಾಳೆಸಿಯೊಳ್ ಮಿಳಿರ್ಗುಂ ತನ್ನ ಶಿಶುವಿಂಗೆ ಮೊಲೆಯುಂ ಮುಷ್ಠಿಸಿ ಬಾಗಿರ್ದು ಕೊಡುವ ಬಾಲೆಯ ತೆಱದಿಂ (ಪಾಂಪು. ೦-೧೦೬). ೪. ಹೊರಳಾಡು ; ಉರುಳು : "ಮಿಳಿರ್— ಸಮೃದ್ಧಿ (ವೃದ್ಧಿಯಾಗು). ಲುಠನೇ (ಹೊರಳಾಡು)" (ಶಮಣಿ). ೫. ನೆಗೆ ; ಜಿಗಿ ; ಹಾರು : "ಮಿಳಿರ್ದಬೆನಲ್ಕೆ ನೆಗೆದುದು" (ಕಪ್ರ. ೦೩೮). ೬. ನಿಮಿರು ; ನಿಗುರು : ಮಿಳಿರ್ವನ್ನಂ ಕುಡಿವಾಲ ಮವ್ವಳಿಸುವನ್ನಂ ದಿಟ್ಟಿ . . . ತಿಳಿನೀರೊಡಿ ಮುರಾರಿ ವತ್ಸಕುಲಮಂ ಕಾದಂ (ಪಗಂ. ೬-೭೦) ; ಮೋದದಿಂ ಮಿಳಿರ್ವನ್ನಂ ಕುಡಿವಾಲಮವ್ವಳಿಸುವೆನ್ನಂ ದಿಟ್ಟಿಗಳ್ ಸರ್ಕಿ ಕಿಕ್ಕಳಿಪನ್ನಂ ಕವಿ ಪುಲ್ಲಳಂ ಕಿಜ್ದು ತಂದೂಡುತ್ತ . . . ಸಂಚರಿಸಿದರ್ ಗೋಪಾಲಲೀಲಾಸ್ಪದರ್ (ಶಿಮ್ಮ. ೩-೨-೦೫೬). ೭. ಚಾಚು ; ನೀಡು : ಮಿಳಿರ್ವ ಪಾಲಗೆಯುಬ್ಬಿದ ಪುರ್ವು . . . ಭೀತಿಯಂ ಪುಟ್ಟಿಸೆ ಬಂದು ಕಟ್ಟಿದಿರೊಳಿರ್ದನಬೊರ್ವನಡುತ್ತುರ್ ಜಟ್ಟಿಗಂ (ಶಂಕ್ರಶಿ. ೩-೭೦) ; ಬಳ್ಳಿಗಳ ಕುಡಿ ನಳಿಕ್ಕೆ ಮೀರ್ವೊಡಂ ಕುಟಿಗಳೊಳಗೊಜುತು ನೀರ್ ಬರ್ವೊಡಂ . . . ಇವ ನೋಡಿ ಪೇಟ್ ವಂಟಿಯಧಿಕ ತಾನೆಂಬುದಂ (ಶಿಪ್ರಪು. ೩-೦ ೧೫೪). ೮. ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಹಬ್ಬು ; ಪಸರಿಸು : ಮಿಳಿರ್ವ ದಳ್ಳುರಿಯಲ್ಲದ ವಹ್ನಿ ಕಾಳಸಲ್ಲದ ಜವನುದ್ಭವಧ್ವಗತನಲ್ಲದ ಪಾಡವಂ (ಕಾ. V, ೩೨-೦೬ ; 1067) ; ಕಡೆಗಣ್ಣಿ ಕುಡಿಮಿಂಚು ಸೂಚಿಸಿ ಮಿಳಿರೆಯುಂ (ಕ್ಷತ್ರಚೂ. ೩-೬೪ ಕ). ೯. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದು ; ವಿಳಿಗೆಯಾಗು : "ಮಿಳಿರ್-ಸಮೃದ್ಧಿ (ವೃದ್ಧಿಯಾಗು). ಲುಠನೇ (ಹೊರಳಾಡು)" (ಶಮಣಿ) ; "ಮಿಳಿತುದೆನೆ ವೃದ್ಧಿಯಾದುದೆ ನಾಮಂ" (ಶಬ್ದಮ. ೨೪). ೧೦. ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು : ನೀಜಿಯರ ನಿಡಿಯ ಕಡೆಗಣ್ಣ್ಗೀಱಿಂದೆರ್ ಬರಿಯೆ ಬಲ್ಕಾಮುಬರಂಬುಗಳಿಂ ಮಿಱು ಮಿಳಿರ್ದಿಸದೆ ಮುಷ್ಠದೆ ತೋಱಿದೆ ಮಾಣ್ಬಪವೆ ತನ್ನ ಸೊಬಗದನಂಗಂ (ಅಜಿತ. ೪-೪೬). ೧೧. ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅಧಿಕವಾಗು : ಬೆವರ್ ಮಿಗೆ ಮೂಡೆ ಸುಯ್ಲೆಲರ್ ಮಿಳಿರೆ . . . ಗಟ್ಟಿಗಳನ್ದದು ಮಾಗುಳ್ದಿದ ರಿಂದುವಕ್ತ್ರಿಯರ್(ಗಿಸಿ. ೩-೧೦) ; ಒಗೆದಳುರ್ದು ಮಿಳಿರ್ದ ಬಲದೊಳ್ ಪೊಗೆಯದೆ ಕಿಡಸೂಸದಸುಗೆಯಳದಳಿಗರ್ಗಳನಾಯ್ದುಗೆವುಯ್ದಂತಿರೆ ವಾಲಗೆ ಸೂಗಯಿಸುವುರಿಮಾಲೆಯಂ ತಲೊದರಿ ಕಂಡಳ್ (ಅಪಂತ್ಯ. ೪-೦೫೩). ೧೨. ಹೊಳೆ ; ಮಿಂಚು ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : "ಮಿಳಿರೆ[ನ] ಪೊಳೆದುದು" (ಕಪ್ರಳಂ. ೦) ; ಮಿಳಿರ್ವ ಕುಡಿಮಿಂಚು ಸುರಧನು ತಳರ್ದೋರಣ . . . ಬದ್ದವಣಂ ಜಳಧರಪಮಾನೆ ಜಯಮಂಗಳಸೂಚಕಮಾದುದತಸುಗಾ ಘನಸಮಯಂ (ಶಂದ್ರಶಿ. ೪-೪೨) ; ಮಿಳಿರ್ವ ಕೆಂಬರಲೋಲೆಯಂ ಕಿವಿಗೆ ಸಾರ್ಚಿ (ಪಕ್ಕಣ. ೩-೪೭). ೧೩. ಹೊರಸೂಸು ; ಹೊರಚೆಲ್ಲು : ಪೊಳೆವಲರ್ಗಂಗಳಂ ಮಿಳಿರ್ದ ಬೆಳ್ಪು ರಸಾತ್ಮಕಮಾಗಿ ಗಂಡಮಂಡಳತಳ ದಿಂದಮಂದಿಟಿಯುಂತಿರ್ದುದು (ಪಾದಂಪು. ೬೯). ೧೪. ಶೋಭಿಸು ; ಕಂಗೊಳಿಸು ; ರಂಜಿಸು : ದೇವಸೌಂದರಿಯರ ದಿವ್ಯಮಪ್ಪ ಪೊಸಗಂಪು ನಲಂಪನವೆಂಕಕೊಂಡವ್ದಿರ ಮಿಳಿರ್ವೊಳ್ಗುರುಳ್ಗಳೆ ಲೀಲೆಯಿನಾಡಿಸಿ . . . ಬೀಸಿದುದು ತಂಬೆಲರ್ (ಪಾಂಪು. ೨-೬೩) ; ನಳನಳಿಸುವ ಕೆಂದಳಿರ ಕಾವಣಂಗಳುಮಂ ಮಿಳಿರ್ವ ಮಲ್ಲಿಕಾಮಾಂಟಿಪಂಗಳುಮುಂ. . . ಲಲಿತಲತಾವಿಳಿಯುವ ನೊಳಗುಮಾಡಿ ಪಲವುಂ ನೆಲೆಯ ಚೌವಕಿಗಳವಿಕ್ಕಿಸಿ (ಅರ್ಜುಸಾ. ೬-೦೦೮) ; ಮಿಳಿರ್ವ ಮಿಡಿಯ ಗಿಳಿಯ ನುಡಿಯ ಪರಿವ ಕಾಲ ಕರ್ವುಗೋಲ ಚೆಲ್ವ ನಾಂತು (ಕ್ಕಾಸಾ. ೩೫೪ ೦೫೮). ಮಿಳಿರು : ೧೫. ನಗರದಲ್ಲೆಲ್ಲ ತಳಿರು ತೋರಣಗಳು ಮಿಳಿರುವೆ (ಜಗಸಾ. ೩೪).

ಮಿಳಿಮಿಳಿರ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮರುದಾಂದೋಳಿತ ಜಂಬೂತರುಶಾಖಾಗ್ರ ಹಸ್ತಕಸಲಯಂ ಮಿಳಿಮಿಳಿರುತ್ತಿರೆ ಸನ್ನೆಗೆಯ್ದು ತೋರ್ಪಂತಿ[ರಲೆದೆವೈ ಪವನ]ಜಂಗೆ ದುರ್ಯೋಧನಂ (ಗಣಾಯು. ೬-೧೩). ಮಿಳಿರ್ದಾಡು = ೧. ಅತ್ಯಿತ್ಸ ಅಲುಗಾಡು : ಕೇತನದೆ ಹಂಗಿಗಳ್ ದಾತವ್ರಾತಂಗಳಂ ಮಿಳಿರ್ದಾಡ (ಪಾಂತಿಪು. ೩-೦೦೯) ; ಗುಡಿಯ ದಾಂಗುಡಿಗಳ್ ಮಿಳಿರ್ದಾಡುವಂತೆ ಕಣ್ಣೆಸೆವಪ್ಪ ತತ್ಸುರೋತ್ಪ್ರಮನ ಪುಣ್ಯಮನೊಯ್ಯನೆ ಸೂಚಿವಂತೆವೋಲ್ (ಸುಳುಚಾ. ೯-೩೦). ೨. ಹೊಯ್ದಾಡು ; ತೂಗು : ಮಿಳಿರ್ದಾಡುವ ನುಣ್ಪರಲೆಯಲ್ಲಿ . . . ಪಣ್ಕೊನೆಗಳವಿಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿಯೆವೆ ಸೋಲಿಸುಗುಂ ಬಡದಾವನಂ ಬನಂ (ಕ್ಕಾಗಾ. ೬೩). ೩. ಹಾರಾಡು ; ಜಿಗಿದಾಡು : ಎಳಗಿಳಿವಿಂದಿನಂತೆ ಮಿಳಿರ್ದಾಡುವ ಕುಂದಿಯ ಬಂಬಲಂತೆ . . . ಸೋಲಿಸದೆ ಕಾವನ ಕಬ್ಬಮದಾರನಾದೊಡಂ (ಕ್ಕಾಕಾ. ೦೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಿಳರ್ : ಮಲ. ಮೆಟುಕ್ಕ ; ತುಳು. ಮೆಳಿ]

ಮಿಳರು 'ಮಿಳರ್' ನೋ.

ಮಿಳರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ನಿಮಿರಿಸು; ನಿಗುರಿಸು: ಕ್ಷೋಣೀಂದ್ರಕೇಳೀ ತುರಂಗಮಾ ಕುದುರೆಯುಂ ಕಾಣುತುಂ ಧ್ವನಿಗ್ಗೆದು ಪರಿತ್ತಂದು ಮೊಗಮನಾ ಫ್ರಾಣಿಸಿ ಮಿಳರ್ಚಿ ಕಿವಿಗಳನೊಡನೆ ಪೊಡೆಗೆದು (ಕೃಪಾ. ೨೩-೪). [ಮಿಳರ್ + —ಚು$_1$]

ಮಿಳಿವೊಜೆ (ನಾ). ತೊಗಲಿನ ಹಗ್ಗದ ಕಂತೆ: ಮಿಳಿವೊಜೆಯ ತೊಗಲ ಬೀರವುಂ ತಗೆದು ಕೆಡಿಗಿರಿಸಿ (ಪಾಪಾ. ೬-೨೦). [ಮಿಳಿ + ಪೊಜೆ]

ಮಿಳಿಸುತ್ತು (ನಾ). ತೊಗಲಿನ ಹಗ್ಗದ ಸುರುಳಿ: ಅಂತು ತಳರ್ದು ನಡೆಗೊಂಡು ಮೊದಲೊಳ್ ಮಿಳಿಸುತ್ತಿಂಗಗ್ಗಳವಾಗಿ ಕೆದು ಗೊರ್ದಂ ಬಳಿಕ ಪೆರ್ಮಾರಂಗಳ ತಿಂತಿಣಿಯೊಳಂ . . . ಬರ್ಪಾಗೆಳ್ (ಕಾಪಾಂ. ೫೬). [ಮಿಳಿ + ಸುತ್ತು$_2$]

ಮಿಳುಮಿಳ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: 'ಮಿಳುಮಿಳನೆ' ಪರಾ-

ಮಿಳುಮಿಳನೆ (ಅ). ಎವೆ ಮಿಟುಕಿಸದೆ, ಕಣ್ಣು ಪಿಳುಕಿಸದೆ ಎಂಬರ್ಥದ ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ: ಅಳಗಣ್ಣರುಂತೆ ಮಿಳುಮಿಳನೆ ನೋಡು ತ್ತುಂ (ಕಾಪಾಂ. ೦೩೭-೮೬). [ಮಿಳುಮಿಳ + —ಅನೆ$_1$]

ಮಿಳ್ತು 'ಮಿಟ್ತು' ನೋ.

ಮಿಳ್ಳಿಳ. ಮಿಳಮಿಳ (ಅ).ಕಣ್ಣನ್ನು ಮಿಟುಕಿಸದೆ, ರೆಪ್ಪೆ ಬಡಿಯದೆ ಎಂಬರ್ಥದ ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ: ಕಣ್ಮರೆಯದರ್ದುಕೊಂಡಾದರ್ಥಮಂ ಪುಟ್ಟು ಮಿಳ್ಳಿಳ ನೋಡುತ್ತುಂ (ಪಾಪಾ. ೨-೦೫); ಪೆಗಬ್ರೆಯಿ ಬೀರರೆಲ್ಲಂ ಬಡವರ ಪಿತರರಂತೆ ಮಿಳ್ಳಿಳ ನೋಡುತ್ತಿರೆ (ಕಂಪಾ. ೬-೧೨೮). ಮಿಳಮಿಳ: ಬಳಮೆರಡುಂ ತನ್ನನೆ ಮಿಳಮಿಳ ನೋಡೆ (ಪಾಪಾ. ೦೦-೩೦); ನಿನ್ನಯ ತಪ್ಪನೆ ನೆತ್ತರಂ ಭಯಂಗೊಳೆ ಮಮಮಾನಸಮನು ಪವೆ ಪೀರ್ದೊಡೆಯೊಳ್ ಕಲಕರ್ಣನೇಕ ಮೇಟುಗ್ ಮಿಳಮಿಳ ನೋಡುತಿರ್ದರಂ (ಪಾಪಾ. ೧೩-೨೩).

ಮಿಳ್ಳಿಳನೆ. ಮಿಳಮಿಳನೆ (ಅ).=ಮಿಳ್ಳಿಳ: ಸಭೆಯೊಳ್ . . .ಮಿಳ್ಳಿಳನೆ ನೋಡುತ್ತಿರ್ದ ಬಲ್ಲಾಳ್ಗಳಲ್ಲಿ ಭರಂಗೆಯ್ದಪರ್ (ಗಜಾಮು. ೩-೩೬); ಮನುವಂಶಮಮಾನಿಧಿ ಸೂಱೆವೋಗೆ ದುರ್ಮಳಮನರಾಗಿ ಮಿಳ್ಳಿಳನೆ ನೋಡು ತುಮಿರ್ದುದ ಲೋಗರಂದದಿಂ (ಪಭಾಕ್ಷ. ೯-೬೩); ತುಪ್ಪುಳ್ದಜಿದ ಕೋಳಿ ಗಳಂತೆ ಮಿಳ್ಳಿಳನೆ ನೋಡುತ್ತುಂ (ಕೃಪಾ. ೩೫-೩೫ ಪ). ಮಿಳಮಿಳನೆ: ಮಿಳಮಿಳನೆ ಕಣ್ಣು ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಯೋಚಿಸುತ್ತಿರ್ದ (ಪಾ. ೦೦೬).

[ಮಿಳ್ಳಿಳ + —ಅನೆ$_1$]

ಮಿಳ್ಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಣ್ಣನ್ನು ಪಿಳುಕಿಸು; ಎವೆ ಮಿಟುಕಿಸು: ಮಲ್ಲನೀ ಶ್ಲಿಸುಂ ಮಿಳ್ಳಿಸಿ ಕಣ್ದೆಱಿವ ತೆಱದೆ ಸಂಪಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮುಗುಳ್ಗಳು ಳ್ಪಲರೆಮುಂ (ಪರಾಕ್ಷ. ೬-೨೬ಪ). [ಮಿಳ್ಳಿಳ + —ಇಸು$_3$]

ಮಿಳ್ಳಾಸ (ಅ). ಬಹಳವಾಗಿ: ಹೆಚ್ಚಾಗಿ (?): ಸುಡು ಸುಡು ಸಿರಿಯ ನಿನ್ನ ಹಸ್ತದೊಳ್ ದೀಕ್ಷೆಪಡೆವ ಸ್ಪೆಜಲ್ಲಾಯ್ತ್ರ ನವಂಗೆ ಸಿಡಿದು ಹೋದೆಯಲಾಹಾಹಾ ಯೆಂದು ಮಿಳ್ಳಾಸೆ ಮಿಡುಕುತಿರ್ದರ್ರು ಮೂವರತ್ತ (ಕಪಕ. ೭೯-೮೬). [?]

ಮಿಳ್ಳಿ 'ಮಿಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಮಿಳ್ಳಿಸು. ಮಿಣ್ಣಿಸು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಅತ್ತಿತ್ತ ಅಲುಗಾಡು; ಹೊಯ್ದಾಡು: ವಣಿಕರ್ಗಳ್ ಮಗುಟ್ಟು ಮಿಳ್ಳಿಸಿ ವಳ್ಳಿಱಿದಾಡ (ಪಾಂಚಕ್ಷ. ೨-೩೨); ಕರಿಗಳ್ ಮಿಳ್ಳಿಸೆ ಜಾಮರಂಗಳೆಲ್ಲರಿಂದೆಂ ಪೆಲ್ಲಿನಂ ನರ್ತಿಸುತ್ತಿರೆ ನಿಲ್ಲರ್ದ ಸೆಱಂಗು . . . ಬೆಳ್ದಂಗಳಂತಿರೆ ತೋಱುತ್ತ್ಸವಕ್ಕಾರೀಯುವಸನಂ ರಾಜೇಂದ್ರ ಚಂದ್ರಾಂಚಿತಾ (ಪಾಪಚ. ೨೮); ಪಸರಿಸೆ ಪೂವಲಿಗಳ್ . . . ಮಿಳ್ಳಿಸೆ ಗುಡಿಗಳ್ (ಕಂಗಾಚ. ೬-೦೬೪); ಮಿಳಲೆ ಪೆಱಂಗು ಮಿಳ್ಳಿಸೆ ಕುರುಳ್ ತೊನೆ ಯುತ್ತಿರೆ ತಾರಹಾರಂ . . . ಪಾಡುತುಮಾಯ್ಕಲಾದಿವಳ್ (ಪಾಸಾಚ. ೦೦-೬೮೦). ೨. ಅಲುಗಾಡಿಸು; ಅಳ್ಳಾಡಿಸು: ದಿಟ್ಟಿಸಿ ಕಿವಿಯ ವಿಳ್ಳಿಸುತಾರಿ ಪುಟಿನೆಗೆದ (ಕಾಚಾಂ. ೯-೪೭); ಪಲ್ಲವಗಳ ಕಂಕಿರಿದು ಕಿವಿಗಳ ಮಿಳ್ಳಿಪನು . . . ವಟುಗಳ ಕೆಂಡು ವುಂಲಲನು ಚಿಲ್ಲುವನು ಕಣ್ಣಾಗೆ (ಅಕ್ಕ. ೩೨-೨೩); ಕಿವಿಯೆ ಮಿಳ್ಳಿಸುತ್ತ . . . ಬಾಲಿಂಗಳಿನ್ನೆತ್ತಿ ಹೂಸುರ ಸೊಗಡಿನಿಂದಲವ್ವಳಿಸುತ್ತ, ಪಥದೊಳಗೆ ಗೋಳುವ ಹಿಂಡುಗಳ್ ಬರು ತಿರ್ದವ್ವ (ಕುರಂಗ. ೬೬-೩೨). ೩. ನೆಗೆ; ಹಾರು; ಚಿಮ್ಮು: "ಮಿಳ್ಳಿಸಿ ತೆಂದು ನೆಗೆದುದು" (ಅಪಾ. ೬೬-೧೬೬). ೪. ನಿಮಿರು; ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಲ್ಲು; ನಿಗುರು: ನಗದ ಬನ್ ನಟ್ಟ ರೋಮಾಳಿ ಮಿ[ಪಾಪಾ. ದು]ಳ್ಳಿಸುವ ಬಾಲಂ ಕೌದ್ರಕೋಪವುಂ ದೀಜ್ (ಪಪಾ. ೬-೨೬) ; ಬಾಲ ಮಿಳ್ಳಿಸಿದೆ ಚಳದಿರಿ ದಿಟ್ಟಿಯೊಳಂ ಟಕ್ಕವು . . . ನಭದಿಂವವನಿಳಿತಂದುದು ದಿವಿಜ ಗಜವು (ಪಕ್ಕಾ. ೬೬-೨೦). ೫. ಅವರಿಸು; ಹಬ್ಬು: ಅಂತು ಕುರು ಬಲದ ಕರಿಘಟೆಗಳಂ ನುಂಗುವಂತೆ ದಸೆದಸೆಗೆ ಮಿಳಿರ್ದ್ ಮಿಳ್ಳಿಸಿದ ಸಿಂಗದ ಪಟಬಿಗೆಯುಂ . . . ತಿಮುಮ್ಮೊನ್ನ ರಥಮುಂ ಭಯಂಕರಾಂಧ್ರಮಾಗೆ (ಪಂಪಾ. ೦೦-೧೬೫); ತೊಟ್ಟ ಗದ್ದಿಗೆಯ ಗರುಡನಕ್ಕದ ಕತಮದ ನಮರಕ್ಕ ಕರಣಾಗಳ ಕತ್ತ ಕರವಾಳ ಬಾಯ್ದಾರೆಯೊಳ್ ಬಳ್ಳಗೊಂಡು ಮಿಳ್ಳಿಸಿ ಪೊಳೆಯುಮುಂ (ಪಪಂಪು. ೦೦-೮೫ ಪ). ೬. ಹೊರಸೂಸು; ಹೊರ ಹೊಮ್ಮು: ದಳ್ಳುರಿಗಳ್ ಕಣ್ಣೊನೆಯೊಳ್ ಮಿಳ್ಳಿಸೆ ದಿಕ್ಕೊಡವುತಪುರ ನಂದಿದಿರಾದಂ (ಕಾಪ್ರ. ೯-೭೬); ೭. ಸಾಗು; ಮುಂದುವರಿ: ಅಂತು ಮುಳಿದು ಮಿಳ್ಳಿಸಿ ದೆಸೆದಸಕ್ಕಳಸಲೊಡರಿಸುವರೆಸಂ ಸೂತಂ ಪೋಡಿ (ಪಪಾ. ೯-೭ ಪ): ನುಡಿವದಂ ಬಳಿಕವಳ ಮಿಳ್ಳಿಸುವ ಬಾರ್ದಲೆಯ ಪೊಳ್ಕ ಬಳಿವಿಡಿದೆ (ಪಾಪಾ.ದ.೦೩೯-೭೭೮). ೮. ಹೊಳೆ: ಪ್ರಕಾಶಿಸು: ತಿರುಮಂ ಮುಪ್ಪುರಿ ಗೊಂಡು ಮಿಳ್ಳಿಸುವ ಮಿಂಚಂ ಮಾಡಿ ವೀಡುಂ ಭಯಂಕರಮಾಗೇಱಿಸಿ ಕೊಂಡು ಧನುವಂ . . . ನಿದಾಘಮುಂ ಬೆದಱ್ ಬೆಂಕೊಂಡತ್ತ ವೇಳಾ ಗಮಂ (ಕಪಪಂ. ೫೬೦); ಮಿಂಚು ಮಿಳ್ಳಿಸೆ ಸುರಚಾಪಂ ವೆಗೆಯೆ ಬೆಗಡು ಗೊಂಡವರಂ ಸಂವರಿಸಿ ಘನಾವ್ಲಸಮಯಸ್ವರೂಪಮುಂ ತಿಳಿಪಿ (ಪಂಗಾಪು. ೬-೮೦); ವಿಯತ್ತಳದೊಳ್ ಮಿಳ್ಳಿಸೆ ಚಿತ್ರಲೇಪೆ ನವವಿದ್ಯುಲ್ಲೇಪೆಯಾ ಲ್ಪಾಱಿದಳ್ (ಪಪಂ. ೦೭-೦೫೯). ೯. ಕಂಗೊಳಿಸು; ಶೋಭಿಸು: ಮಿಳ್ಳಿಸಿ ದಳ್ಳಿಱಿದಾಡುವ ಜನೇಂದ್ರಶಿರುವಂ ತಳದಿಂ . . . ರಾಗದಿನೆತ್ತಿ ಕೊಂಡಿಂದ್ರನ ದೇವಿ ಬಂದಳ್ (ಪಾಪಕ್ಕ. ೦೦-೬); ಮಿಳರ್ದು ಮಿಳ್ಳಿಸೆ ಪಾವರೇಕಾಪನಂ . . . ಮಾಪುತಿಯೋಱುವೆ ತೇರದೇಂ ತಳರ್ದಾಡೊ ಧರೆ ಕಂಪಿಪುವಪ್ಪೆಗಂ (ಪಂಗಾಪು. ೦೩-೧೦೯); ಮಾಣಿಕಂಗಳ ಬೆಳಗಿನೊಡನೆ ಬಾಳಕನ ಮೆಯ್ಯೊಳಗು ದಳವೇಱಿ ಮಿಳ್ಳಿಸಿಮೊಡಳ್ಕಿಱಿದಾಡುತ್ತುಂ ಕನಕ ಸರಸೀರುಹದೊಳೆ ಸಿರಿ ದುನಿಸಿಪವಂ ಪೆತ್ತು ಬಿಟ್ಟು ಪೋದಂತಿರೆ (ಅರಣ್ಯ. ೯-೪೩ ಪ). ಮಿಣ್ಣಿಸು: ೧. ಮಿಣ್ಣಿಸಿ ಕುಚ ಗುರುಜಘನದಿಂ ನಡು ಬಳ [ಕ್ಕೆ] ಬ್ಬಾಗ್ದುಟಾಗಲಲುಗುತಿರೆ ಹೆಜ್ಜುಗಳ್ಳಿಂದಕೊಲಿದು ಗಂಧವೆರೆದರು (ಗೊಮ್ಮ. ೨-೭೯). [ಮಿಳ್ + —ಇಸು$_3$]

ಮಿಳ್ಳಿಱಿ (ಕ್ರಿ)· ೧. ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸು.—ಅಲುಗಾಡು: ಕುಡಿದಾಲಂ ನೆತ್ತಿಯೊಳ್ ಮಿಳ್ಳಿಱಿಯೆ ಪೊಳೆಯೆ ಕೂರ್ದಾಡೆ . . . ಪಾಯ್ತಂದು ಪೆದ್ಮತ್ತದವಮಿವಿದಳತ್ಕುಂಜರೇಂದ್ರಂ ಮೃಗೇಂದ್ರಂ . (ಪಪಂ. ೩-೬೨); ನಂದಿಕೇತನಂ ಬಾಂದಳದಲ್ಲಿ ಮಿಳ್ಳಿಱಿಯೆ . . . ನಡೆದಂ ಗಣಾಧಿಪಂ (ಕೃಪಾ. ೨೦-೩೬). ೨. ಅಲುಗಾಡಿಸು: ಮಿಳ್ಳಿಱಿಗು ಕಿವಿಗಳಲಿ ಕೇಳುತ ಹುಲ್ಲುಗಳ ವೆಜ್ ಕಚ್ಚಿ ಬಾಯಲಿ ಬಲ್ಲ ಪುರುಷರ ವೋಲು ಮೇಲ್ಕೊಗವಾಗಿ ಗೋವುಗಳು . . . ಲಕ್ಷ್ಮೀವಲ್ಲಭನ ನೋಡುತ್ತಲಿ ರ್ದುವು ಚಿತ್ರದಂದದಲಿ (ಪಪಾಗ. ೦೦-೩೦-೩). ೩. ಹಬ್ಬು; ವ್ಯಾಪಿಸು: ಮಿಳ್ಳಿಱಿದು ಬಳ್ಳವರಿವ ದಳ್ಳುರಿಯಲುರ್ಕೆಯಿಂ ಗೋಪುರಂ ಸೀಳ್ದು ಸೆ ವಿಡೆ (ಕೃಪಂ. ೦೨-೩೭ ಪ). ೪. ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಅಧಿಕವಾಗು: ಅವ್ಯತಿ ಮಲ್ಲನೊಜಗಿದವರುಣಾಜಲದಲಿ ಮಿಳ್ಳಿಱಿವ ಮೇಲುಸುರುಗಳ ಗದುಗದಪ ಕಂಡದಲಿ (ಪಪಾಗ. ೦೦-೩೩-೪೦). [ಮಿಳ್ + ಇಱಿ$_2$]

ಮಿಳ್ಳೆ, ಮಿಳ್ಳಿ (ನಾ). ೧. ತುಪ್ಪ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಬಡಿಸಲು ಬಳಸುವ ಮರದ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಸಣ್ಣ ಸೌಟು: ಒಳಗೆ ಅಡುಗೆಮನೆಯ ಮಿಳ್ಳೆ ಸೌಟುಗಳ ವರೆಗೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹಾನೆ ನಿಂತು ಸ್ಪುಟ ಗೊಳಿಸಿದನು (ಸಣ್ಣ. ೭೫); ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗೆ ಒಂದು ಮಿಳ್ಳೆಯಷ್ಟು ತೀವ್ರಕಳೆಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾದರೆ ಬೋಧಕನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೊಡದಷ್ಟು ಆ ಹಾಲು ತುಂಬಿರಬೇಕು (ಸಾಹಿ. ೬೧). ೨. (ನೀರು ಕುಡಿಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಲೋಹದ ಸಣ್ಣ ಪಾತ್ರೆ: ಥಾಲಿ: ಮಿಳ್ಳೆ ಕುಡಿಕೆ . . . ಅಡಿಗೆ ಸಾಮಾನು ಬೀಸಣಿಗೆಗಳನೆಲ್ಲಮಂ ಪೊಡವಿಪತಿ ಬಂದಿಕುಮಾರಿಗಳತ್ತಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿಡದೇರಿ ಕಳುಹಿದಂ (ಶಿವಕೃ. ೦೩-೨೨); ಪೆಂಕಟಲಕ್ಷ್ಮವ್ವ ದೀಪದಲ್ಲಿ ಸೀಮೆಎಣ್ಣೆ ಮುಗಿದಿದ್ದು ಕಂಡು ಒಳಗೆ ಹೋಗಿ ಡಬ್ಬದಲ್ಲಿದ್ದ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಮಿಳ್ಳೆದುಲ್ಲಿ ತಂದು ಭರ್ತಿ ಮಾಡಿದರು (ಪಾಕ್ಕ. ೫೦). ೩. ಹಲಸಿಯ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ; ಕುರುಂಬೆ: ತೆಂಗಿನ ಮಿಳ್ಳೆ. ಮಾವು. ದಾಳಿಂಬೆ (ಕಂಪಹು. ೭೯–೬); ತೆಂಗಿನ ಮೂರು ತುಂಬು ಮಿಳ್ಳೆಗಳು (ಅಣ್ಣ. ೨೬೦). ೪. ತಳ್ಳಿನೆಯದು: ಸಪ್ಪಾರಪಾದುದು: 'ಮಿಳ್ಳೆ ಗಾಲ್' ಪರಾ. ಮಿಳ್ಳಿ: ೨. "ಕುಳ್ಳಿ, ಮಿಳ್ಳಿ, ಗಿಂಡಿ" (ಕಂಪಹು.೮೨); "ಎಮ್ಮೆ (ಮಿಳ್ಳೆ) = ಸಣ್ಣಕುಡಿಕೆ" (ಶಾಪ್ರಂ(ಸಂ). ೭೦).

[ದೇ.ಪ ತುಳು. ಮಿಳ್ಳಿ; ತೆಲು. ಮಿಳ್ಲೆ, ಮಿಳ್ಳಿ, ಮಿಳ್ಳಿ]

ಮಿಳ್ಳೆಗಾಲ್ (ನಾ). ತಳ್ಳಗಿರುವ ಕಾಲು: ಪುರುಳಿಲ್ಲದ ಮಿಳ್ಳೆಗಾಲ್ಬೆಡಂಗಿಲ್ಲದ ಮೈ. . . ಕೂಡಿದ ಪುರ್ಬಿಂ ತೊಟ್ಟ ಕಾಸಿಯುಂ ಬೆರಸು [ಹುಸಿಯೊಳಗೆ ತೂಜಿಸು ಬಂದಿರ್ಪಂತೆ ಬರ್ಪುದುಂ] (ಕಬಾಕಾಪ್ರ. ೬-೨೨೯).

[ಮಿಳ್ಳೆ + ಕಾಲ್[1]]

ಮಿಳ್ಳೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ನೆಗೆ; ಜಿಗಿ (?): ಮಿಳ್ಳೆಗೊಂಡಬ್ಬರಿಸುತ್ತುಂ ತನ್ನ ಕಣ್ಣಾಳ್ಕರೆದೆ ನೀಟದೊಳ್ ಕೇಳ್ದು ಗಾಳ್ಕೇಳಿಸುತ್ತುಂ ಪರಿತಂದ ತ್ಕೂರ್ಷ್ಟದಿಂದಂ ಬರಿವಿಡ ಮೊರೆವಾಲಂದು ಧ್ವನಿಪ್ರತಾನು (ಅಂಚಾಪ. ೫-೦೬).

[ಮಿಳ್ಳೆ + ಕೊಳ್[1]]

ಮಿಱಪಿಗೆ (ನಾ). ಥಳಕುಮಾಡುವಪನು; ವಿಲಾಸ: ಈ ತೆಱದೆ ಮೆಱೆದ ಮಿಱಪಿಗರ [ಪಣಾಂ. ಮಿಱುಪೊಗರ್] ಮುಱುಕುಮಾ ದೊರೆಯು ಭರತ ಜವ್ವನಿಗೆಮನೆವಂ ಕೆಯ್ಸಾರಲಿತ್ತಪ್ಪುದೆ ಬಿರಿದುಮೆಂದು ಮಱುಗಿ ಮನದೊಳ್ ಮುನಿದು ಕೆಲಸದ ಕಡುಜೀಜಿರನಡತೆ ನೋಟ್ಟ ಬಡವನನ ದುಂಡಳಕಮಂತೆಳಯೊಳಂ (ಪರಾಶ. ೯-೪೩ ಪ).

[< ಮಿಱುಪು + — ಇಗ]

ಮಿಱಿಮಿಱಿ, ಮಿರಿಮಿರಿ (ಅ). ಹೊಳೆಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ: ಮಿಱಿಮಿಱಿ[ಪಣಾಂ. ಮಿಱುಮಿಱು] ಮಿಱುಗಿದುದಾ ಕ್ಷೀರಧಾರೆ ಜನಪಸ್ಪಕದೊಳ್ (ಪ:ಪಾಪ್ರ. ೯-೨೨೪). ಮಿರಿಮಿರಿ: ಬಸಿರಿನಲ್ಲಿ ಹಾವು ಮಿರಿಮಿರಿ ಮಿಂಚುತ್ತಿತ್ತು (ಕಾಪ್ರ).

ಮಿಱುಗಿಸು, ಮಿರುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು: ಪೆರುಗು ಕೊಡು: ಪಣ್ಣಾರಗಳೆ ಪೂಮರಗಳೆ ತಣ್ಮಲೆದಲಿಪೆಲರ್ ಮಿಱುಗಿಪರಳ್ಕುರ ಪೊದಪ್ಪಣ್ಮುವ ಕಂ[ಪ] ಕರಂ ಕೈಗಣ್ಮುವ ಪಂಜಕಿಯಿಲಂಜೆ ಸಂದಾಜನದೊಳ್ (ಪಾಚಂ. ೦-೩೨). ಮಿರುಗಿಸು: ೨. ಸೊಗಸುಗೊಳಿಸು: ಅನುವಾದಕರ ರಸಿಕತೆಯೂ ನಿರಂತರಾಭ್ಯಾಸವೂ ತಿದ್ದಿ ತೀಡಿ ಮಿರುಗಿಸುವ ಉತ್ಸಾಹಶೀಲತೆಯೂ ಅಪ್ಪೇ ಕಾರಣ (ಪಾಪ್ರಪ್ರ.VI. ೫ ಪಾಠಿಕಪ್ರ್ಕ ಕೆಳಟಿ).

[ಮಿಱುಗು[1] + — ಇಸು[3]]

ಮಿಱುಗು[2], ಮಿರುಗು[1] (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಳೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು; ಥಳಥಳಿಸು: "ಮಿಱುಗು–ಚಳಿಕಾಯಮಾನೇ (ಪ್ರಕಾಶಿಸು)" (ಕಪಾಡಿ); ಮಿಱುಗುವ ರತ್ನಭಿತ್ತಿಗಳ ದೀಪ್ತಿಗಳಂ ನಿಜದೇಹದೀಪ್ತಿಗಳ್ ಮಱಸೆ (ಅನಂತ. ೨-೬೨): ಭುಳದೊಳ್ ಮಿಱುಗುವ ನೇತ್ರಮಾಂಟೆ (ಪಂಪಾಪ್ರ. ೯೯).

೨. ರಂಜಿಸು; ಕಂಗೊಳಿಸು; ಶೋಭಿಸು: ತೊಗಱುವ ಚಿನ್ನ ಪೂಗಳಲಕಾವಳಿಯೊಳ್ ಮಿಱುಗಲಂ (ಶಾಪಂಪ್ರ. ೭೫೪); ಗುಣಭದ್ರ ದೇವರ ಮಿಱುಪಂಭ್ರುಗಳತ್ಯುವೆನಗೆ ಕವಿತೆಮುನಣಕಂ (ಅಭಿಚಿ. ೦-೦೬); ಮಾಂಬಿಗೆ ಮುಂದುಡಿ ನೆಲಕೊಜಿಗಿದವೆ ಮಿಱುಗುವ ನಾಗವಲ್ಲಿಗಳು (ಶಾಪ್ರಾಕ. ೦೬-೩೭). ಮಿರುಗು[1]: ೧. ಮೇಣಾಜೆಯ ಛಾಯದಲಿ 'ಬೆಳ್ಳಿ' ಯೊಂದೆಯೆ ಮಿರುಗುವಂದದಲಿ (ಪಣ್ಣಾಗ. ೦೯-೩೦೨); ಪಾರೆ ಮಿರುಗುವುದೇಕೆ? (ಗಿಕಾಂ. ೫೦-೦೪). ೨. ಮಿರುಪ ಪನ್ನೆರಡೂರ್ದ್ವಪುಂಡ್ರವ ನಿತ್ಯಸಾಶ್ವಿಕದಾ ವರಮಭೂಗವತ್ತಾಗ್ರಗಣ್ಯರು . . . ಒಗಿಸುವಹರಾನಂದ ಬಾಷ್ಪಗಳ (ಆಪಂಗಾ. ೦-೬-೦೪): ದಂತಪಂಕ್ತಿಯ ಕಾಂತಿಯೊಡಪಿ ಕಿರುನಗೆ ಮಿರುಗೆ (ಪಣ್ಣಾಗ. ೦೬-೬೧೦). 'ಮೆರುಗು[1]' ಪರಾ.

ಮಿಱುಮಿಱುಗು, ಮಿರುಮಿರುಗು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಚಿಪ್ಪಪೂಗಳೆಡೆಯೆಡೆಯೊಳ್ ನಿಮಿರ್ದು ಮಿಱುಮಿಱುಗುವ ತಲೆದುಡುಗೆಯುಂ . . . ತೋರದುಪ್ಪಿಗೆಯು ಮುಡಿಯುಮೆಸೆಯೆ ಕೈಗೆಯ್ದಾಗಳ್ (ಅಪಪ್ರ. ೯-೪೦ ಪ); ಮಿಱುಮಿಱುಪ ದಿವ್ಯಾಭರಣಾಕರಣದ ತುಱುಗಿನಲಿ . . . ಅವರ್ಕೆವರೊಪ್ಪಿವರಿಂದ್ರತೇಜದಲಿ (ಸಂಪಕ. ೬೬-೬೬) : ಕೋಲ್ಮಿಱಿಚಂದದಿಂ ಮಿರುಮಿರುಗಿ ನಿಮಿರ್ದರ್ ಡೊಂಕಣಯ ಸಾಲ್ಗಳಂ ಪೊತ್ತು ನೆಟ್ಟಿಯೊಳೆಸಪ ಕೊಪ್ಪಗಳಂದೆ . . . ರಂಜಿಸಿತು ರಾಜಧಾನಿ (ಪಜ್ಞಾಗ. ೫೬-೦೫೬).

ಮಿಱುಗು[2], ಮಿರುಗು[2] (ನಾ). ೧. ಕಾಂತಿ; ಹೊಳಪು: ಪೆರುಗು: "ತೋಗು, ಬೆಳಗು, ಮಿಸುಗು, ಮಿಱುಗು . . . ಮಸೆ – ಈ ೧೪ ಕಾಂತಿ" (ಪಣಾ. ೫೫–೫೮); ಮಚ್ಚರಿಪ ವಿಟಕೋಟಿಯುಂ ತಟವೆಚ್ಚಿ ಸೊಡಮುವ ನೋಟದಂದಿಪ ಹೆಚ್ಚಿವೀಕ್ಷಿಸೆ . . . ಅಚ್ಚರಿಯ ಕಣುಮಿಂಚುಗಳೊ ಮಿಱುಗುಗಳ ವಂಗವೊ (ಪಪ್ರ. ೧೦-೪). ೨. ಸೊಬಗು; ಮನೋಹರತೆ: ಗಮಕಂ ಪ್ರಯೋಗಮಾಭೋಗವುಲಂಕಾರಂ ಪೊಗರ್ ನಮುಂ ಮಿಱುಗು ಪೊನಲ್ಬಮರೆ ಕೊಳೆ ಪಾಡುವಮರಿ ವೆಲಮರ್ದಂ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿಯುಗುಟ್ಟ ತೆಜನಂ ಪೊಲ್ಲಳ್ (ಅಪಪ್ರ. ೩-೦೬); ಈಮೊ ಸರ್ವಸ್ವಕ್ಕಂ ಮಿಱುಗು ಕತ್ತು ಪೊಗರ್ . . . ಪ್ರಯೋಗಮೆನಿಸದುವೊ ಪೇಱುಮೆನಿಗಮಿಂಗೊರಲೊಳ್ಕೊಳ್ಕೆ ಬಾಡಿಯಾಡಿ ರಂಜಿಸುತೊ ಭಾಷಾಜನಂಗಳ ಮನಂಗಳನಾ ದಿವಿಜಾಂಗನಾಜನಂ (ಅಪಪ್ರ. ೩-೨೦). **ಮಿರುಗು[2]**: ೧. "ಘೌ–ದೀಪ್ತೌ, ಮಿರುಗಿನೊಳ್" (ಕಾಪ್ರ. ೦೬೨); "ಮಿರುಗೆನಲ್ ಮಿಸುಗೆನಲ್ ಬಿಡದ ಕಾಂತಿಗೆ ಪೆಸರ್" (ಪಪ್ರ. ೯೯). 'ಮೆರುಗು[2]' ಪರಾ.

[< ಮಿಱುಗು[2]]

ಮಿಱುಪು (ನಾ). ಹೊಳಪು; ಕಾಂತಿ: ಸರಸೀತೀರಂಗಳೊಳ್ ಚಿಳ್ಗಿಜ್ಜೆಗಳ ತಡಿಯೊಳ್ ಸಿಂಧುಕೂಲಂಗಳೊಳ್ ಶೀಕರಮುಂ ನೀಹಾರಮುಂ ಮುಂತ್ತಿಪ ಮಿಱುಪನಣಂ ಪೆತ್ತಿದಂತೊಪ್ಪೆ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ಪರಮಪ್ರತ್ಯಧ್ಯಾನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಳಿತರುಚಿತರ್ ಜೈನಯೋಗೀಶ್ವರರ್ . . . ನಿಂದರ್ (ಅಣಾಪ. ೯-೭೬) ; ತುಱುಮುಗಳ ತೋಳುಗಳ ಜಘನಸ್ಥಳದ ಚೆಲುವಿಕೆಯ ಮಿಱುಪಿನಲಿ . . . ಮುಹಿಳಾಜನ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ಕೊಕಾ. ೦-೩-೫೯).

[<ಮಿಱುಗು[1] + — ಪ್ಪು[3]]

ಮಿಱುಮಿಱನೆ (ಅ). ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾಗಿ; ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿ; ಥಳಥಳನೆ: ಹೊಗಳು . . . ಮಿಱುಮಿಱುಸಾದ ಮೈಹೊಳಪಿಂದ ತೆಜಿಗಟ್ಟಿ ನಿಜಿಗಟ್ಟಿ ನಿಜಿದೇಳ್ವ ಹೊಂಗಾಸದಿಂದ ಕುಜುಕುಜು ಮೆಚ್ಚಿ ರಂಗದೊಳು ತಂಟಿಪ ಬಯಲ್ದೊಡಲ್ ಪೊಳೆವಂತೆ ಹೊಳೆವರು (ಪಪ್ರ. ೬೩–೦೦೦).

[ಮಿಱುಮಿಱು + — ಅನೆ[3]]

ಮಿಱುಮಿಱು (ಅ). ಹೊಳೆಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ: ಪೆಜವೆಜಾದ ಮೂಱು ಮಿಱುಮಿಱುಮಿಱುವ ಶಿತಾಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ದ್ವಿಜನ ನೊಸಲಂ ನೆಜಿಗೊಳ್ವಿನಬಿಜ್ಜೊಡೆ (ಪಂಪಾ. ೦೨-೨೪);

ಬಲದ ಕಿಲದೊಳ್ ಮಿಜುಮಿಜುಮಿಜುಗಿ ತನ್ನ ಪಡೆದೊಂಗಂ ತನ್ನ ವೆಸ
ರಿಂದಮೆ ದೊಡ್ಡಿವೆಸರಾಗಿ ನೆಗಟ್ಟ ಚಕ್ರಮಂ ನೋಡೆ (ಪಾಂಪು. ೨-೧೬ ಪ).

ಮಿಜ್ಜನೆ (ಅ). ಹೊಳಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿ; ಥಳಥಳಿಸುವಂತೆ: ಕಾಯ
ಕರ್ಮವ ಕಂದಿದರೇನಯ್ಯಾ ಕಾಯ ಮಿಜ್ಜನೆ ಮಿಂಚಿದರೇನಯ್ಯ (ಶುಚಾರೇ.
ಪ. ೪೯–೧೦೬).

ಮಿಜ್ಜಿಮಿಜ್ಜನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಮಿಜ್ಜಿಮಿಜ್ಜನೆ ಮಿಂಜಿ ಮುಂತೊನೆ
ಬಿಜ್ಜಿಬಿಜ್ಜನೆ ಬಿಡುತೆ ಕಣ್ಗಳ . . . ದಜ್ಜಡಜ್ಜನೆ ತೇಗುತಿರ್ಪವೆ ಡಾಕಿನಿ
ವ್ರಾತ (ಪುರಪು. ೩-೬೪). [ಮಿಜ್ಜಿ + — ಅನ್ನ]

ಮಿಟ್ಟು, ಮಿಂತು, ಮಿತ್ತು, ಮಿರ್ತು, ಮಿಳ್ತು, ಮ್ರಿತ್ತು (ನಾ). ೧. ಸಾವು; ಮರಣ: "ಮೃತ್ಯುವಿನೊಳ್ ಮಿಟ್ಟಿಂದೆನೆ" (ಗಜಾಷ. ೬೪); ವಳ್ಳರ್ಮಂ ಮುಂತ್ಪಮುಂ . . . ಮಿತ್ರರ್ಕಳುಂ ಮಿಟ್ಟು [ಶಾಣಾ. ಮಿತ್ತು. ಮೃತ್ಯು] ಮೇಲೆರ್ದಾಗಳ್ ಶರಣಪ್ಪಿಡ್ಡೇಕ ಮಾಡಿದರ್ ಪನ್ನಿರ್ವರುಂ ಜಕ್ಕಿಗಳ್ (ಪಾಪ್ರ. ೦೪೭–೦೭); ನೇಸಱುತ್ ಮೂಡಿದುದು ಕಟ್ಟಲೆಗೆ ಮಿಟ್ಟು ಮೂಡುವ ತೆಱದಿಂ (ಕಱುಕ. ೫. ೦೪೪ ಕ್ರಯೋ). ೨. ಸಾವಿನ ಅಧಿ
ದೇವತೆ; ಮೃತ್ಯುದೇವತೆ: ಕುರುಬಲಕ್ಕ ಮಿಟ್ಟು ಪರ್ಮೊರೆವಂತೆ
ಬೊರೆದು ಪರಿವ ತನ್ನ ಕಿಸುವೊನ್ನ ರಥಮುಂ ಭಯಂಕರಾಕಾರಮುಗೆ
(ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೪೬ ಪ). ಮಿಂತು: ೨. ಮಹಾಗಜಂ ಸುರಗಜಕೆ ಮಿಂತೆನಿಸಿ
ತೋರ್ಪ ಗಜಕಂಧರದಿ ವಜ್ರದಂತಂತಕನವೋಲ್ ಕೋಪಮುಂ ಧರಿಸಿ
ಬಲಪರಿಸಿ ಬರೆ (ತುರಂಗ. ೪೦–೨೬). ಪ್ರ ಇದು ಪ್ರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿ
ಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ. **ಮಿತ್ತು**: ೧. ಅವನ × × × ಲುಳ್ಕಿತ್ತು
ಪೊತ್ತಿಮ್ಮರ್ಕ್ಕಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ಕೆಡುಗೆ (ಪ್ರಬಂ. ೦೪೭೬. ೫೯–೬; ಸು. ೩ ಪದ್ಯ
೬೪); ಮಿತ್ತು ಮುಳಿವಂಗಾಳ್ದಂಗೆ ಸಂಪತ್ಕರಂ . . . ಒಳ್ಪಿನಾಗರಮೆಂಬೀ
ಗುಣದಿಂ ಗುಣಂಗೊಳಿಸಿದಂ ಭೂಲೋಕಮಂ ನಾಕಮಾಂ (ಎಕ. VI,
೪೮೫ಮಂ. ೫೦–೫೩ : ೨೨೦೨). ೨. ಜವನಿಂ ಮಾರಿಯಿಂ ಮಿತ್ತುವಿಂ ಭೈರವನಿಂ
ಕಾಮಾರಿಯಿಂ ಚೈದ್ಯನೆ ಗಡ ಜಗಮಂ ತಿಂದು ತೇಗಲ್ ಸಮರ್ಥಂ (ಕಗಮ.
೦೫–೧೬); ಮತ್ತೆ ಹೊಸ ಚಾಪದರಿ ಘೀಷ್ಮನು ಮಿತ್ತು ವಿಟಿಗೊಂಡಂತೆ ಶರ
ವರಿ ಕೆತ್ತಸಾಕಾಶವನು (ಭಾಷ್ಯ. ೯–೧೬); ಬಲುಮಿತ್ತಿನಿಸುಹರು ಲೋಕ
ವರಿಗೆ ಮಾರಿ ಮುಸಱಯರು (ಪಂಕಾ. ೬–೩೦). ೩. ಅಪಹರ್ತು;
ಕೇಡು: ಕೋಣನರಮುಂ ಜೋರೆ ಗಿಡುಮಿಂಗೆ ಮಿತ್ತು (ಪಚಾ. ೩–೦೨).
ಮಿರ್ತು: ೧. ಮಿರ್ಪ ವಡಗಿದೆ ನಿನ್ನ ನಗೆದಿಂಗಳಾಟವನು ಪಟಿಸುವೀ
ದೊಗವಲ್ಲಿ (ಪಂದ್ರಪ. ೪೦ ಪ). ೨. ಅರಿಶಿರವ ಚೆಂಡಾಡು! ಮಿರ್ಪೊಡನೆ
ಮುಂಡಾಡು! (ಪಶಾರ. ೬೪). **ಮಿಳ್ಕು**: ೧. ಮಿಳ್ಕುವನವಗಡಿಸುವ
ಭೈರವನಂ ಬಲ್ಬೀರತೆಯಾಂ ಬೆದಱಿ ನುವ . . . ಘಟನಿವಹಂ ನಡೆತಂದುದು
(ಪಪುಚಾ. ೬–೦೯); ದಾರಿದ್ರ್ಯಮೆಂಬುವೆ ಮನುಜರ್ಗೆ ಮಿಳ್ಕುಗೆ ಸಮಾನ
ಮಾಗಿರ್ಪುದು (ಪಾರಣಾ. ೫–೬೨). ೨. ಜಗದ ಕೊಲೆಗುಜ್ಜುಗಿಸಿ ಬಂದ
ಮಿಳ್ಕುಪೊ (ಪಂಪಿ. ೪೯–೪೩); ಕುಲಕ್ಷಯಕೆ ಕೊಣೆಯೊಡ್ಡಿದೆ ಮಿಳ್ಕು
(ಶ್ರೀಪಪು. ೪೫೬–೨೪೭). ೩. ಅವರ ವಿಭವಕೆ ಮಿಳ್ಕು ಮೂಡಿತ್ತೋಯನೆ
ಪೊಳ್ತು ಮೂಡಿ ಪೆಜ್ಜೆಯೆ (ಪಕ್ಕಾ. ೬–೫). **ಮ್ರಿತ್ತು**: ೨. ಜಮ್ಮಿಗಂ
ಮುಳಿವಂತೆ ಮ್ರಿತ್ತು ಮಿಜುವಡೆ ಪಾರಿ (ಕಾಶಾ. XX. ೪೪–೪೬ ; ೨೨೨).
[<ಸಂ. ಮೃತ್ಯು]

ಮಿಟ್ಟುಗರೆ, ಮಿತ್ತುಗರೆ (ಕ್ರಿ). ಸಾವನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸು; ಮರಣವನ್ನು
ಆಮಂತ್ರಿಸು: ಸುಸಪ್ಪಕರ್ ತ್ರಮಗೆ ಮಿಟ್ಟುಗರೆವಂತೆ ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನನಂ
ಕರೆದುಯ್ದರ್ (ಪಂಕಾಭಾ. ೦೧–೬೭ ಪ) : ಆ ಪರಮಪ್ರ ತನ್ನೊಳ್ಗುದಿಸಂ ಕರೆವಳ್
ಬೆಟ್ಟಿಜಂ ಮಿಟ್ಟುಗರೆವಂತೀಗಳ್ (ಪಾಂಚಿ. ೬–೮೨). **ಮಿತ್ತುಗರೆ**:
ವರಿವ ಭಂಡಿಯಂ ಕಾಲಿಂ ಕೋಪರು ದುಗಲಂ ಸಡಿಪಿ ಪೊಸೆದರು ಬೆಟ್ಟಿಜಂ
ಮಿತ್ತುಗರೆವರು (ಪಾಷ್ಣ. IX-i. ೨೫೨–೦೬ ; ೨೨೨೦). [ಮಿಟ್ಟು + ಕರೆ]

ಮಿಟ್ಟುಗೊಡ್ಡ (ನಾ). ಸಾವಿನ ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮಾತು
ಮತ್ತು ಅಂತಹ ಮಾತಿನಿಂದ ಆಗುವ ಹಿಂಸೆ. — ಉಪಮಿಳ: ಪಾಣ್ಬಾರಂಕುಸನಾ ಪಾಣ್ಬಿಯರ ಗೆಯ್ವ ಗೆಯ್ವಂಗಳುಮಂ ತೋರ್ಪ ಸನ್ನೆ
ಗಳುಮಂ ಅಡುವ ಮಿಟ್ಟುಗೊಡ್ಡಂಗಳುಮಂ ಕಂಡು ಚೋದ್ಯಮಿಟ್ಟು
(ಶುಚಾ. ೪-೬೩ ಪ); "ಮೃತ್ಯುವಿನಂಥ ಚೇಷ್ಟೆಯ ಮಾತು"
(ಪಂಪರಾ. ೦೬೪); ನೋಡಿ ಮಾಣುಮಾಂತೆನಗಮರಿಯನಾಗಿರ್ದನೀ ಮಿಟ್ಟು
ಗೊಡ್ಡಂ ಸರ್ವಗರ್ಗಂ ಸಲ್ಲದೆಂದೊವಜನೊದಜಿ (ಶಾಜ್ಞಾಕ. ೨೬೦).
[ಮಿಟ್ಟು + ಗೊಡ್ಡ]

ಮಿಂ$_1$. ಮಿಂಯು (ಕ್ರಿ). ಮಿಂದು$_1$ (ಭೂತಕೃ). ೧. ಸ್ನಾನಮಾಡು;
ಜಲಕಮಾಡು; "ಅಪ್ಪವನಂ, ಸ್ನಾನಂ, ಸವನಂ –ಈ ೩ ಮಿಂತೆದು"
(ಕಣಾಮಾ. ೬೬–೨೪೪); ಈತಂಗೆ . . . ಮಿಂಯಲ್ ಬೇಡಿದೊಡಮೆಱೆಯದಿ
ರೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಿದೊಡೆ (ಪಶ್ಚಾ. ೬೬–೩); ಪಂಚರತ್ನಗರ್ಭವಿವಿಧೌಷಧಿ
ಸಿದರ್ಭೆಕಾತಕುಂಭಕುಂಭಸಂಭೃತವಾಂಗಲಜಲಂಗಳಿಂದೆಂ ಮಿಸಿಸೆ ಮಿಂದುಂ
(ಅಂಪು. ೪-೩೫ ಪ) ; ತೊಱೆಯ ಮಿಂವಣ್ಣಗಳಿರಾ ತೊಱೆಯ ಮಿಂವ
ಸ್ನಾಮಿಗಳಿರಾ ತೊಱೆಯಿಂ ಭೋ (ಬಹು. ೬೫೪). ೨. ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸು;
ಜಲಕಮಾಡಿಸು: "ಮಿಂ–ಸ್ನಪನೇ" (ಶಮಂತಾ). ೩. ನೆನೆ;
ತೋಯುಮು: ಪಣ್ಕೊಲೆಯಂ ಗಿಳಿವಿಣ್ಡು ಚುಂಚುವಿನ್ವಿಱಿದಜಿ ಸೋರೆ
ನೋನೆಯೊಳೆ ದಾಂಗುಡಿ ಮಿನ್ನೆಸೆದಿರ್ಪವು . . . ಲತವಳ್ಳಿಯುಮಲ್ಲಿಯ
ನಾಗವಳ್ಳಿಯುಂ (ಎಕ. XIII. ೪೬೦–೬೯ ; ೦೭೨). **ಮಿಂಯು**:
೧. ತಾನೋವಿ ಮಿಂಯುತ್ತಿರಲು ನಿನ್ನಯ ತೀವ್ರತರೆಗಳಲಿ ಒತಮುತ
ಹೊಯ್ಲಿಕೆ ನಿನಗೆಯುಂ ನಾವು ನೆಂದಿದೆವು (ಪಂಪಭ. ೦೨–೭೯) ; ಪುಷ್ಕರಣಿ
ಯೊಳಡಂಬಲ್ಲಿ ಮಿಂದನು ಸುನಿಯೋಜದಜಿಗೊಳು (ಪಪುಚಾ. ೪-೨.೦೩);
ಮಾಪ ಮಿಂದಾಗಿಲ್ಲವಲ್ಲ; ಬಿಸಿನೀರು ಕಾಯಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಮಿಂಯಿರಿ
(ತುಬಿಯು. ೦೫೩) ೩. ತೊಳೆವ ಮುಳೆಯಿನಿತರಿಂ ಚಿಲ್ವಡೆಯದೀ. ಸುಗ್ಗಿ
ಕುಳಿರ ತಂಬಿನಿಯೆನಿತರಿಂ ಮಿಂದಿರುವುದು (ಶಾಪಾಕ. ೦೦೬–೨೪೬) ; ಹೊಸ
ಮಳೆಯಲ್ಲಿ ಮಿಂದು ನಿಂತ ಇವಳ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಪ್ರತಿಫಲಿಸುತ್ತಿದೆ
ಯಂತೆ! (ಶಾಪಾಗೀ. ೪). ೪. ಮೆತುಸ್ನಾನಮಾಡು: ಅಂದು ವರಪ್ರಹ್ಲಾದ
ದೇವನ ಮಂದಹಾಸದ ಗರ್ಭವಾಗಿರೆ ಮಿಂದು ಮಾಘತ್ರಯಗಳಾನಿದಲಾ
ಕಯಾತಿಯಲಿ (ಪಂಭಕ. ೪–೦೦) ; ಹಗಲಿರುಳೂ ನಿನಗೆ ಒಂದೇ ಯೋಚನೆ.
ಮೊನ್ನೆಯಲ್ಲವೇ ನಾನು ಮಿಂದದ್ದು (ಪೀಪೋಪ. ೦೩). ೫. (ಅಲಂ)
ಮುಳುಗು; ಆಡಗಿಹೋಗು: ಕಣ್ಣಿಂರಿನೊಳಗೆ ಮಿಂದಳು ಮೈಮಱೆ
ದಳು ಮೂರ್ಛಿತವಡದಂದು ಬಿದ್ದಳು ಭೂಪನರಸಿ (ಪಪುಚಾಂ. ೪–೦೨) :
ಇಂದಿರೇಜನೆ ನಿಮ್ಮಿಯ ಪದದ್ವಂದ್ವವನು ನಾನೊಂದಿ ಸುಧೆಯಲಿ
ಮಿಂದೆಂ ವಿಷಯವ ವಿಯಚ್ಛುವದ ನಾನೆಲ್ಲ (ಪವಾಗ. ೦೦–೦೨–೨೬).

[ದೇ.ಪ ತುಳು. ಮಿಂ; ತೊಡ. ಮಿಯ್; ಪರ್ಜ. ಮಿಂ; ಗದಬ. ಮಿಂ, ಮಿಯ್; ಗೊಂಡಿ. ಮಿಯಾನಾ, ಮಿಯಾನಾ; ಕುಗ್ಗ. ಮಿಂವ; ಕುವಿ. ಮಿಂಲಿ]

ಮಿಂ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ: ಮಿಂಚುಳ್ಳಿಯೊಂದು ಮಿಂ
ಮಿಂ ಮಿಂ ಎಂದು ಕರೆಮುಚ್ಚಿದ್ದುದೂ ಕೇಳಿಸಿತು (ಪಚಿಮ. ೦೪೩).

ಮಿಂಂ$_1$ 'ಮಿಂನ್$_1$' ನೋ.

ಮಿಂಂ$_2$ 'ಮಿಂನ್$_2$' ನೋ.

ಮಿಂಗುಡಿ (ನಾ). ಮಿಂನಿನ ಗುರುತುಳ್ಳ ಬಾವುಟ; ಮಿಂನೆಧ್ವಜ:
ಪೂಗಣೆ ಕೆರ್ವಂವಿಲ್ ಮಿಳಿರ್ವ ಮಿಂಗುಡಿ . . . ಸುಗ್ಗಿಯೆನಿಪ್ಪವೆಲ್ಲ
ಮೊಂದಾಗಿಯ ದರ್ಪಕ್ಕುಗೆ ಸಮನಿಪ್ಪ ಜಗಜ್ಜಯದರ್ಪಮಂ ಸಮಂತಾಗಿಸ
ಲೊಂದೆ ಸಾಲ್ದುಮೆನಿಸಿತ್ತು. ಕುಮಾರಕೃತಪ್ರಸಾಧನಂ (ಕಾಪ್ರಸ. ೬-೬೬).
[ಮಿಂ$_2$ (<ಮಿನ್$^{\text{ನ್}}$) + ಗುಡಿ]

ಮಿಂಗುಲಿ (ನಾ)· ೧· ಮಿಂನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು ; ಬೆಸ್ತ : ಕುಲಿ ಎಂಬುದರ್ಕ—ಮಿಂಗುಲಿ· ಅಜಗುಲಿ (ಕಬಾಡ· ೦೪೬ ಕೃಪೋ) ; ಮಿನಂ ಕೊಲ್ಲಂ ಮಿಂಗುಲಿ (ಕಬಾಸು· ೪೪೬ ಕೃಪೋ) ; ಪಿಂಗದೆ ಸೇನಜಿತನಣುಗಿ ಪರಸಂ ಮಿಂಗುಲಿಯ ಕುಮುದ್ವತಿ ಕೈವಿಡಿವಳ್ (ಶಾಪಂದ· ೬-೧೪). ೨· ಮಿನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಕೊಕ್ಕೆರೆ, ಕಡಲ ಹದ್ದು ಮುಂತಾದ ನೀರು ಹಕ್ಕೆ : ಮುಳಿದು ನೋಟ್ಪನಂತೆ ಕೆಂಗಣ್ಣ ಜಲಗಾಜಿನಂತೆ ಮಿಂಗುಲಿ . . . ಎಂದಿಂತುಮನೇಕವಕ್ಷಿಜಾತಿಗಳಂ (ಜಪಪು· ೨-೬೮ ಪ) ; ಗೆರುಡಂ ಕರ್ಬ್ಕೆ . . . ಮಿಂಗು [ಜಾಣಂ-೧]ಲಿ ಪರಕಂಟಿಗಂ . . . ತದ್ವಜಾಂತ್ಕ್ ಮಿರ್ಕಾಂ (ಜಪಪು· ೪-೪೩)· [ಮಿಂ₂ (<ಮಿನ್) + — ಕುಲಿ₁]

ಮಿಂಗುಲಿಗ (ನಾ)· ೧· = ಮಿಂಗುಲಿ ೧ : "ದೀವರ ಜಾಲಿಕ ದಾಶನಮಮ ಮಿಂಗುಲಿಗಂ" (ಜಮ್ಮಪು· ೬೬-೮೪) ; ಮಿಂಗುಲಿಗನೊಂದಾಮೆಯಂ ಬಾಲ್‌ವಾಯ್ ನಾಲ್ಕು ಕಾಲಂ ಕಟ್ಟಿ ಬಲ್ಯಿಯ ಕೊರಲೊಳ್ ತಗುಳ್ಚಿಯಬಲೆ ಪಿಡಿದುಕೊಂಡು ಪೊಟಲ್ಗಿದಿರಂ ಬರ್ಪೊನವರುಂ ಕಂಡು (ಜಜ್ಞಂ· ೦೨೦-೦೯) ; ಮಿಂಗುಲಿಗನೆನಾಗಿಯುಮಾಣಮಾಂ ಗುಣಮನೆ ಪಿಡುಪೆನಿಲ್ಲ ನಿಮಗಂ ಮಗಳಾದಂಗೆನಗೆ ಬಸುಧಲಕ್ಷ್ಮಿಯೆ (ಪಂಪಂ· ೯-೫೩) ; ಮಿಂಗು [ಜಾಣಂ-ಬು]ಲಿಗರ್ ಬರೆಯಂ ತೆಗೆದು ನೋಡಿ (ಪಂಪಂ· ೦೪೯-೬) ೨· = ಮಿಂಗುಲಿ ೨: ಬೇಟೆ ಮಾಡಿಪುವಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಿಂಗುಲಿಗನೆಂಬ ಹಕ್ಕಿಯು ಗಗನದೊಳಾಡುತ್ತ (ಜಪಪು· ೬೨). [ಮಿಂಗುಲಿ + —ಗ್]

ಮಿಂಗುಲಿಗಪಕ್ಕೆ (ನಾ)· = ಮಿಂಗುಲಿ ೨: ಮಿಂಗುಲಿಗಪಕ್ಕೆ ತೊಳನೊಳ್ ಮಿಂಗೆಜಿಗುವ ತೋದನೆಱಿ (ಗಜಾಪ್ರಾ· ೬-೮೨)· [ಮಿಂಗುಲಿಗ + ಪಕ್ಕೆ]

ಮಿಂಗುಲಿಗೆ (ನಾ)· ಮಿನು ಹಿಡಿಯುವ ಜಾತಿಯವಳು ; ಬೆಸ್ತರ ಹೆಂಗಸು : ವ್ಯಾಸನ ತಂದೆ· ಮಿಂಗುಲಿಗೆಯೊಳ್ . . . ಪರಿದೆಂ (ಜಪಪು· ೦೯-೦೬೨)· [ಮಿಂಗುಲಿಗ + — ಎ]

ಮಿಂಗುಲಿವಕ್ಕೆ (ನಾ)· = ಮಿಂಗುಲಿ ೨: ಅಂಗೈಗಳ ಲಕ್ಷಣದ ಪುರೇಖೆಯು ಮಿಂಗಿರದೆಱಗುತೆಱಗುತೇಳ್ವ ಪೊಸಮಿಂಗುಲಿವಕ್ಕಿಗಳೋ . . . ಎಂಬಂದದಿನಲಗನೆಯೊರ್ವಳ್ ಕೈವಿಡಿದಾಡುವ ತಿಱಲ್ಗೊಪ್ಪದುದು (ಜಪಪು· ೦೯-೪೬)· [ಮಿಂಗುಲಿ + ಪಕ್ಕೆ]

ಮಿಂಗುಱುಹು (ನಾ)· ಮಿನಿನ ಬಿಹ್ನೆ, —ಗುರುತು : ಮಿಂಗುಱುಹಿನ ಜೀಯ ಚಿತ್ರಿಸು (ಜಪಪು· ೦೩—೬)· [ಮಿಂ₂ (<ಮಿನ್₂) + ಕುಱುಹು (<ಕುಱಿಪ್ಪು)]

ಮಿಂಗೊಳ್ಳಿ 'ಮಿನ್ನಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಮಿಂಟು₁, ಮಿಟು₁ (ಕ್ರಿ)· ೧· ಪಲಾಲೋತ್ಪಾಟನೆ ಮಾಡು ; ಕೀಳು: ಹೊರಗೆ ತೆಗೆ : "ಮಿಂಟು – ಉತ್ಪಾಟನೇ. ಉತ್ಪರ್ಜನ್ಯಪ್ಯೇ ಚ (ಮೊಟುವ ಅಯುಧ)" (ಕಬಾಧಾ) ; ನೋಡಿ ನೋಡಿ ಕಣ್ಣಳ್ ಮಿಂಟುವರಂ ನುಡಿಯೆ ನುಡಿಯೆ ನಾಲಗೆಯಂ ಪಿಡಿದು ಪೆಡತಲೆ ದುಂದುರ್ಚುವರುಂ (ಜಜ್ಞ· ೪-೦೩ ಪ) : ರವಿತಪಿಯಂ ಮಿಂಟಾವನೊ ಗಗನತಳದಿಂ (ಗಜಾಪು· ೬-೦೯) ; ಬೋಳೆಯಂಟುಂ ತೆಗದು . . . ಭೂಂತಿನಲು ಮಿಂಟಿ ಒಡದರ್ ಕಣ್ಗೊಗೊತ್ತಿ (ಪಚ್ಚ· ದೇ· ೦೪೯-೦೩)· ೨· (ಸನ್ನೆಕೋಲು, ಉಂಗುಟ, ಬಾಣ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತು ; ಎಬ್ಬು ; ನೆಗಹು : ಉಂಗುಟದಿಂದೆ ಮಿಂಟುವಂ ನಗಮನಿವಂ (ಎಕ· VII, ೫೫೨· ೪-೮೫ ; ೧೨೨) ; ಉವೇಂದ್ರನಂಬಿದ ಮಳಿಸಿಂದ ಮುಂದಸಿನ ಮುಚ್ಚುಳಸುಂಗುಬದಿಂದ ಮಿಂಟಿ ನೋಗೊದದು (ಜಪಂ· ೬-೩೦) ; ಗುದ್ದಲಿಯಪ್ಪಿತ್ತಿ ಮಿಂಟಾತ್ತ ಪೊಡಯ ಮುಂದ ಹೂಸ ಹೊನ್ನ ಹಿಲಿಯ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆಯಂ ಕಂಡು (ಸಿಕ್ಕ· ೬-೧೨). ೩· ಹೊರಗೆ ಬರು ; ಹೊರಸೂಸು : ಅದ್ದಿಯಾತ್ಮದ ಬಮುಕೆಳ್ಳಿ ದಾಂಗುಡಿ ದಾಂಟಿ ಕಾಲ ದೇಶಾಂಡವನೊಡೆದು ಮಿಂಟಿ, ಬ್ರಹ್ಮಮಂ ತಬ್ಬುವುದನಂತತೆಯು ನೀಂಟೆ ! (ಜಜ್ಞಂ· ೬೫-೬೬)· ೪· ಮೇಲಕ್ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಎಬ್ಬಿಸು : ಹಲಬಾರಿ ಕೇಲದೆನು . . . ನಿನ್ನ ವನಿಯು ಬಳಿರಿ ನಿದ್ರಿಸುತಿರುವ ನೆನವುಗಳ ಮಿಂಟುತ್ತೆ ಕಳವಳದ ಕನಸುಗಳ ಹರಿಸ್ಪತಿಹುದ (ಪಚ್ಚ· ೬೨-೦೬)· ೫· ನೆಗೆ ; ಹಾರು ; ಚಿಮ್ಮು : ಉಬ್ಬರಿಸುತ್ತುಱೆ ಮಿಂಟಿ ದಾಂಟಿ ಕಂಟಿಳಿಸಿ ಪೊದಳ್ದು ಬಾಯಂ ಪರಿಯಟ್ಟುದು ವಾಯುಧ್ವರಮಂ ಹಯದ್ವಯಂ (ಜಾಪಪು· ೦೬-೯೦)· ೬· ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅಧಿಕವಾಗು ; ಅತಿಶಯವಾಗು : ಮಿಂಟುವಗ್ಗದ ಶೋಕದಿಂದಿರದೆ ಪೊಯ್ದಮಟ್ಟು . . . ಅಂಬಿಕಾಭವನಮಂ ಸಾರ್ದಂ (ಕೃಪಾಪು· ೬೦-೩೪) ; ಮೊಕ್ಕಮೊದಲ ಗೆಡೆಯ ಗೆಱೆಯ ಪೊಳೆಂಬುದ ಕೂರ್ಪರ ಮಿಂಟಿದ ಸಂಹಸದರ್ಶನ ಪೆರ್ಚುಗೆಯೊಂದು ಲೀಲೆಯ ಮಾಟ್ಕೆಯಿನಡಿಗಡಿಗೆ ತಂಕವಿಗೆ ಬೇರೆಪೊತವಾಟದ ತೆರಗ್ಗೆಯ ತಟ್ಕೆಯಿಂ (ಜಾಪಪ್ರ· ೦೦-೦೨). **ಮಿಂಟು₂** : ೧· ವೈರಿ ರಾಯರ ಪಂಕಜವೀಜವನು ಬಿತ್ತುವರೆ ನೇತ್ರಾಳಯ ಮಿಟಿತ್ತಿ ಕಾರಾಗೃಹ ದೊಳಗೆ ಕಳತ್ರಸಹಿತನವನದಲ್ಲಿ ವ್ರತವ ಮಾಡಿದ (ಶಾಪ್ರ· ೬-೨೬) ; ದಾಟುವೆನು ಕಡಲೇಳನವನಯ ಮಿಟಿ ಸಪ್ತರಸಾತಳವ ತಾದಿಗೋಜಿಗಿಳಿವೆನು (ಕೃಪಾ· ೪-೦೨-೪೨) ; ಕಣ್ಣಪ್ಪನು . . . ಅಂಬಿನಿಂದ ತನ್ನ ಒಂದು ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಯನ್ನು ಮಿಟಿ ತೆಗೆದು ನೀರು ಹರಯುತ್ತಿದ್ದ ದೇವರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹತ್ತಿಸಿದನು (ಪಚಿಪಂ· XV. ೨೪). ೨· ಹರಿಗಿಯು ಮಿಟಿತ್ತಿದುಬ್ಬಟೆ [ಜಾಣಂ· ಮೊಡೆಯತ್ತಿದುಬ್ಬಟೆ]ಯರಸಲಾ ದಶವದನನನು (ಶಾಪ್ರ· ೪-೩೦). ೩· ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚು ; ಮುಂದೊಡ್ಡು : ರಾಜಿಯ ಅಪ್ಪೆಯಾದ ವೀರಮ್ಮೆ ದೀಪ ಮಿಟಿ ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ (ಪಂಪಕ· ೦೩೫) ; ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಲ ಮಿಟುವಾಗಲೂ ಹಾದುಗಿದುರು ಬಂದು ಪಡಿಪಾಡನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಧರ್ ಎಂದು ಪಿಠಿಯನ್ನು ತೂರುತ್ತಿದ್ದರು (ಕೃಪಪ್ರ· ೦೦೬)· ೮· ಅಲುಗಿಸು ; ಮಿಟುಕಿಸು : ನೋಡಿ ನೋಡಿ ಎನ್ನ ಮುಖಪದ ಪೋಡಿ ಕಣ್ಣು ಮಿಟುವರಪ್ಪ (ಪ್ರಗೊಪ್ರ· ೨-೦೯ ಅಮಕ್ಷಪ) ; ಧೈರ್ಯೋತ್ಸಾಹವನ್ನು ತಾಳಿ, ತನ್ನ ಕಣ್ಣನ್ನು ಮಿಟುತ್ತಿರುಮ್ಮೆರಡ್ಡಿಯೇ (ಕಗದ್ಯ· ೦೦೩). ೯· ಉಕ್ಕು ; ಹೊಮ್ಮು : ಧರೆ ದೂಟಲುಂಬುಧಿ ಮಿಟಲಹಿಪತಿ ಕೂರ್ಮಾರಗ್ಗಳಿ ಪಾಟಿಗಡ ತೋಱುವಿದರೇ ಪುರಿಪಾಟಿಯಲಿ . . . ಗಣನೆಯಿಲ್ಲದ ರಾಮಸೈನಿಕವ (ಕೃಪಾ· ೪-೬-೨೪)· ೧೦· ಮಿರು ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು : ಕೂಪರೂಪವಗಳನು ಬಾಟ ನಾವು ಕೋಟಿಗಳನು ಮಿಟಿ. ಎದೆಯ ಬರಿಯೆ ಧಾಮದೀಟಿ (ಜಪಗೀ· ೭೦-೪)· ೧೧· ಯಾವುದಾದರೂ ತಂತೀವಾದ್ಯವನ್ನು ಬೆರಳಿನಿಂದ ಮಿಡಿ, —ನುಡಿಸು : ಕೋಣನಿದಿರಿಗೆ ಕಿನ್ನರಿಯ ಮಿಟಿದಂತೆ (ಪ್ರಗೊಪ್ರ· ೦-೨೦೩-೩); ಈಗ ಒಂದು ತಂಬೂರಿಯ ತಂತಿಯನ್ನು ಮಿಟಿದರೆ ಅದರ ಮೇಲೆ ಅಲೆಗಳು ಓಡುವುದು ಕಾಣುವುದರ ಬದಲು ತಂತಿಯಂ ಕಳಕ್ಕೂ ಮೇಲಕ್ಕೂ ಬಾಗುವ್ದು ಸ್ಪಂದಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಮಾತ್ರ ಕಾಣುವುದು (ಶೈಪಂ· ೦೩೬) ; ನಿನ್ನ ಕೃತಿಯ ಸೃತಿ ಶಾಂತಿಶ್ರುತಿಯ ತಂತಿಯನು ಮಿಟುತಿಹುದು (ಜಜ್ಞಂ· ೬೮-೯)·

ಮಿಂಟಿಡು, ಮಿಟಿಡು = ಪೆಟ್ಟಿ ; ತುಳಿ : ಹಿಡಿದು ಜಡಿದಳನವಿಲನುಂ ಮಿಂಟಿಡು (ಪಂಪಂ· ೦೪-೬) ; ಅನದ್ರಿಕೂಟ ಸಮುದಿಭರಭಮದಾತಿಯುಂ ದೊಡವೆರೆದು ಮಿಟಿಡಲ್ಬಪ್ಪೆ ದಾನವರ ರಾಘವನೋರ್ವನಂ ಕಳುಪಿ ಪುನಿಸರ್ಯನೆ (ಪಂಪಾಪ· ೦-೦೦-೪)· **ಮಿಟಾಡಿಸು** = ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಅಲುಗಾಡಿಸು : ಮಿಟಾಡಿಸಿತು ಭೂಮಿಯಂ ಮೀರು ಶೈಲಮಂ ದೂಟಾಡಿಸಿತು . . . ಹನುಮನಬ್ಬರಣೆ (ಕೃಪಾಪ· ೦೪-೧೩)·

[ದೇ.ಕ ತವಿ. ಮಿಣ್ಣು, ಮಿಟ್ಟು ; ಕುಲಿ. ಮಿಡಣ್ಣು· ಮಿಟ್ಟು ; ತುಳು. ಮಿಂಟುನು, ಮಿಟುನು ; ಕೊಲಾ. ಮಿಟ್ಟು]

ಮಿಂಟು₁, ಮಿಟು₂ (ನಾ). ೧. ವಿಚ್ಚಿ ಹೊರಗೆ ತೆಗೆಯುವುದು; ಕೀಳುವುದು : "ಉತ್ಕರ್ಷದ್ರವ್ಯದೊಳ್ ನೆಜ್ ಕೀಟ್ವುದಜ್ಜೊಳಕ್ಕು ಮಿಂಟೆಂಬ ಶಬ್ದಂ" (ಕವಿಪ್ರ. ೯೦). ೨. ಅಧಿಕ್ಯ ; ಹೆಚ್ಚಳ ; ಅತಿಶಯ : "ಉಬ್ಬರಂ . . . ಮಿಂಟು, ಒಟ್ಟಹೆ, ಪೆರ್ಮಗೆ — ಈ ೧೯ ಅತಿಶಯಂ" (ಶಪಾ-ಪ್ರ-೨೬೪) ; ಮೇಂಟಿ, ಮಿಂಟು (ಶಪ್ರ· ೪೬ ಶ್ರಪೋ). ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದು : ಕೋಟಿಯಂ ಪೇಳ್ದೇಳುಕೋಟಿ ಮುಂತ್ರಂಗಳ್ಗೆ ಮಿಂಟೆನಿಸಿ ಪೆಜ್ಪ ಮಾಂಗಲ್ಯ- ಚಂದ್ರಜೂಟವಂತ್ಯ ಕ್ಕಿಲ್ಲ ಸಾಟಿ (ಪುರಿಪು· ೪-೫೮). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯಂ ಅಭರಣ : ಚಂದದಿಂದಲಿ ಮಿಂಟು ತಿರಿಪಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವು ಮಂದಗಮನೆಗೆ ಒಪ್ಪಿರವು (ಪಂಕ್ಷಾ. ೪-೦೭). **ಮಿಂಟು₂** : ೨. " ಮಿಂಟೆನ್ಬುಧಿಪದೊಳ್ ಪಳಂಬುಗುಂ " (ಕಾಪಾ· ೦೪) ; ಊಟದೊಳಗೆ ಮಿಂಪದೊಳಗೆ ಮಲ್ಲಿದ ಹೋಗಾಟದೊಳಗೆ ನಾನವನೆ ಮಿಂಟನ ಕೊಬ್ಬು ಮುಂಜೆ [ಪಾಪಾ. ಆಟದ ಪಡಗು ತೋಜಾಯೆ] (ಶಾಪಾಂಂ. ೭೮-೨೩). ೩. ಮಿಂಟೆನಿಸುವಿರವಂತಿಗೆಯ ಲತಾಂತದೊಳಿರುಳ್ದು (ಗಪ್ರಪು. ೦೦-೦೨೦); ಪಟ್ಟಿನದ ಕಾವಲು ಭಟರು ಮಿಂಟೆನಿಪ್ಪಾ ಪುರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಬಾಪೇಶ್ವರನ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಅಪಾಂ. ೪೦-೦೩) ; ಮಿಂಟೆನಿಪ ನವರತ್ನಭೂಷಣಾಂಬರದಲಿ ಲತಾಂಗಿ ಮೆಜದಳು ಪಟ್ಟೆವಸನದರಿ (ಜಪಾದ· ೦೦-೦-೨೯). ೫. ಮಿಗಿಲು ; ಮೇಲು : ವನಿತೆಯರನಾ ದೇಶದರಿ ಮಿಂಟೆನಿಪರನು ಮೃಗಪಕ್ಷಿ ಶ್ವಪ್ನಾಜನವನಂತವನಿತ್ತು ಸತ್ಕರಿಪರಂ ಫಲುಗುಣಾ (ಕಾಪಾ· ೩- ೩-೬೦) : ಸಲಭೂಪಲಯಕೆ ಮಿಂಟೆನಿಸುವಾತನೀ ಪೊಳಲಾಣ್ಮನೊರ್ವನೆ ಸಭಾಟಿಕೆಯೊಳು (ಕ್ಷಚಾಪಾ· ೦೭-೧೧). ೬. ತುಂತೀವಾದ್ಯವನ್ನು ಬೆರಳಿನಿಂದ ಮಿಡಿಯುವಿಕೆ. — ನುಡಿಸುವಿಕೆ : ಸಾಜ ಪರಕು ಮಿಂಟುಗಳಂ ಪದಗೊಳಿಸಿ (ಜಪೀಗ. ೨೪೭) ; ತಂಬೂರಿಯಂ ನಾದವನ್ನು ಎಲ್ಲಿಸದೆ ಮಿಂಟಿನಿಂದ ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತಿದ್ದುದು ಸಭೆಯಲ್ಲಿನ ಹಾದದ ವಾತಾವರಣವನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಸಂಗೀ· ೦೦). ೭. ಆಂದ; ಸೊಗಸು ; ಸೊಬಗು : 'ಮಿಂಟು ಪಡೆ', 'ಮಿಂಟುವಣ್ಣಿ' ಪರಾ.

ಮಿಂಟಾಗು, ಮಿಟಾಗು = ೧. ಉತ್ತಮವಾಗು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗು : ಎಂಟುವುರುಪರು ಮೂಜೆಂಟುಸ್ತ್ರೀಯರು ಸಹ ಮಿಂಟಾದರಾಗ . . . ಪಾಡಿದರಾಪ್ಪಪಡಕೆ (ಕೃಪ್ರ. ೨-೦೪೬) ; ತದೀಯ ಜನಂಗಳಿತ್ತುದು ಸುದತಿಯರನಾ ಮಂದಲೆ ಮಿಂಟಾದ ವಸ್ತ್ರಗಳೆ (ಕುಪ್ಪ· ೪-೨೨) ; ಮಿಂಟುವ ರಮ್ಯರತ್ನಗಳಡಿದ ಕೂರ್ಮಪೀಠದೆ ಕುಳಿತು ನಟ್ಟಿಸಲಾ (ಪ್ರಚಕ. ೨೦-೪). ೨. ಬಿಗಿಲಾಗು ; ಮೇಲಾಗು : ಕೋಟಿ ರವಿಶತಗಳಿಗೆ ಮಿಂಟಾಂಪೆ ಪ್ರಭೆ ಬಂದು ಕಾಣಿಕ್ಕು ಎನ್ನ ಮನದೊಳಗೆ (ಯೋಗಾಂ- ೨೦೬-೦೬); ಕೊಟಿದರೆರ ಮಣಿಕೋಟಿಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಂ ಕೋಟಾನು ಕೋಟಿಗಳ ಮಾಟುದಾ ಪ್ರಭುಗಳಿಂ ಮಿಟಪ್ಪ ಭೇದದಾ ನೋಟದಬಲೆಯರ ಹೃತ್ಕೋಟರದ ಸಂತೋಷದ ಆಟದಿಂ (ಜಪಾಂ. ೯-೭). ೩. ಚೆನ್ನಾಗು ; ಅಂದವಾಗು : ತಾಟಕಾಸುತನಿಗೆನುಸಯದಿಂದ ಬೋಧಿಸುತ ಮಿಟಾದ ಹೊಮ್ಮರಿಯ ಮಾಡಿ ಕಳುಪುತ (ಪಂಚಾಪಾ· ೬-೩೭-೦೯). **ಮಿಟಾಗಿ** = ಚೆನ್ನಾಗಿ ; ಸೊಗಸಾಗಿ : ಹೊಟಕದ ಮಂಡಿರವನಲ್ಲಾಡಿ ಮಿಸಲಯಂ ಮಿಟಾಗಿ ತಿದ್ದಿ . . . ಉತ್ತರಂ ನುಡಿದನು (ಕುಪಂಗ· ೪೭-೫೩). [< ಮಿಂಟು₁]

ಮಿಂಟುಂಜವ್ವನ, ಮಿಂಟುಜವ್ವನೆ, ಮಿಂಟುಂಜವ್ವನ, ಮಿಂಟುಜವ್ವನ (ನಾ). ಉಕ್ಕುವ ಪ್ರಾಯ ; ತುಂಬುತಾರುಣ್ಯ : 'ಮಿಂಟುಂಜವ್ವನಿಗ' ಪರಾ. **ಮಿಂಟುಜವ್ವನ** : ನಿಜಕಾಂತನಾಟಮಂ ಕೂಟಮಂ ಮಿಂ [ಪಾಪಾ. ಮಿಂಟುಜವ್ವನದ ದೇಟಗಾರ್ತಿ ಕೂರ್ತು ಬಗೆದು ಬಯಸಿ ಬಗೆಯೊಳ್ಮಾಸುತಿರ್ಪಳ್ (ಜಪಾಕಿ. ೬-೮೭ ಪ) ; ಕೋವಳೆಗೆ ಮಿಂಟುಜವ್ವನಂ. ತಾವರೆಗೆ ಏಜುಂಜವ್ವನವೊದವಿತ್ತು (ಜಪಾಪ್ರ. ೦೦೪-೨೦). **ಮಿಟುಂಜವ್ವನೆ** : ಮಿಟುಂಜವ್ವನದ ಶಬರಿಯರ್ ನಡತಂದರ್ (ಉಷ್ಕಪು. ೨-೭೨). **ಮಿಟುಜವ್ವನ**: ಮಿಟುಜವ್ವನದ ಸೊಬಗಿಯಂ ನೆಜ್ ಕಂಡಂ ದಾಟುದವರಾರ್ (ಸಚಾಪ್ರ· ೨೩೦). [ಮಿಂಟು₁ + ಜವ್ವನ]

ಮಿಂಟುಂಜವ್ವನಿಗ (ನಾ). ಉಕ್ಕುವ ಪ್ರಾಯದ ಶರುಣಿ ; ತುಂಬು ಪರೆಯದ ಯುವಕ : ಬಲ್ಮಿಡಿದಂ ಮಿಂಟುಂಜವ್ವನಿಗನಾ ನುಡಿಗಳಂ ಮನದೊಳ್ (ಉಪ್ರ. ೦೦-೧೨). [ಮಿಂಟುಂಜವ್ವನ + — ಇಗ]

ಮಿಂಟುಗ್ಯೆ (ಕ್ರಿ). ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸು : ತರುಬಿದ ಭಿಲ್ಲರಂ ಸದೆದು ರಾಯರ ಕಜ್ಜವನ್ಯೆದೆ ಮಿಂಟುಗ್ಯೆದುರುತರವುಪ್ಪ ಬಾಹುಬಲಮಂ ಮೆರೆದಂ ಧುರಧೀರ ಬೌಡಪಂ (ಕಾಕೃ· ೦-೮೩). [ಮಿಂಟು₁ + ಗ್ಯೆ (< ಕೆಮು²)]

ಮಿಂಟುಜವ್ವನ 'ಮಿಂಟುಂಜವ್ವನ' ನೋ.

ಮಿಂಟುವರಿ. ಮಿಟುವರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸು ; ಉಕ್ಕಿ ಹರಿ : ಸೇವಂತಿಗೆಯು ತೋಂಟದೊಳ್ ಮಿಂಟುಪರಿವ ಪರಿಪಾಳದ ಪನಿನೀರ ಪಳ್ಕಮಂ ದಾಂಟಲಾಱದ ಬಾಲಪಾರಾಳ್ದಗಳಂ (ಗಂಪ. ೨-೭೦ ಪ). **ಮಿಂಟುವರಿ** : ೨. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರು ; ಮೇಲೇರು : ಮಿಟುವರಿದು ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರೆನಿಸದೆ ನಿರ್ದಾಟಪ ನಾಲ್ವತ್ತೆಂಟುಕೋಟಿ ಪತಾಕೆಗಳಾ ಸೇನೆಯೊಳು ಸಭಾಟಿಯಿಂದೆತ್ತಿ ನಡೆದುದು (ಕ್ಷಚಾಪಾ. ೦೭-೦೫೨). [ಮಿಂಟು₁ + ಪರಿ₂]

ಮಿಂಟೆ 'ಮಿಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಮಿಂಟ್ಯೆ 'ಮಿನ್ನೆಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಮಿಂಬಳಯಿಗೆ 'ಮಿಂಬಟಯಿಗೆ' ನೋ.

ಮಿಂಬಳವಿಗೆ 'ಮಿಂಬಟಯಿಗೆ' ನೋ.

ಮಿಂಬಳವಿಗೆಯ 'ಮಿಂಬಟಯಿಗೆಯ' ನೋ.

ಮಿಂಬಟಯಿಗೆ, ಮಿಂಬಳಯಿಗೆ, ಮಿಂಬಳವಿಗೆ, ಮಿಂಬಟವಿಗೆ (ನಾ). ಮಿಾನಿನ ಗುರುತುಳ್ಳ ಬಾವುಟ ; ಮಿಾನಿನ ಚಿಹ್ನೆಯ ಧ್ವಜ: 'ಮಿಂಬಟಯಿಗೆಯ' ಪರಾ. **ಮಿಂಬಳಯಿಗೆ** : ಮಿಂಬಳಯ [ಜಪಾಂ. ವಿ]ಗೆಯಂ ಚೆಂಪೊನ್ನ ಕುಂಭವಂ ಸಂಪ್ರಪುದಿನರ್ಚಿಸಿದ ವಿಪಿಲ ಮುಂತಾಲಮಾಲೆಯಂತೆ ಕುಚತಟದೊಳ್ ಕಂಪಮಲೆ ಲೀಲೆವಡೆಯೆ (ಜಪಾಪ್ರ. ೩-೦೯ ಪ) ; ಅರಗಿಳಿಗೆಂಬ ಮಾರುವಂಗಳಂ ಪೂಡಿರ್ಪ ಮೆರವ ಮಿಂಬಳಯಿಗೆಯ ತಂಗಾಳಿಯಂಬು ಪೀಚರರಥವನೇರಿ [. . . ದಾಳಿಟ್ಟಪು (ಕಃಪಾ. ೭-೨೬). **ಮಿಂಬಳವಿಗೆ** : 'ಮಿಂಬಳವಿಗೆಯ' ಪರಾ. **ಮಿಂಬಟವಿಗೆ** : 'ಮಿಂಬಟವಿಗೆಯ' ಪರಾ.

[ಮಿಾ₃ (< ಮಾನ್²) + ಪಟಯಿಗೆ]

ಮಿಂಬಟಯಿಗೆಯ, ಮಿಂಬಳವಿಗೆಯ. ಮಿಂಬಟವಿಗೆಯ (ನಾ). ಮಿಾನಿನ ಗುರುತಿನ ಧ್ವಜವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು: ಮಿಾನಿನ ಚಿಹ್ನೆಯ ಬಾವುಟವನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಮತ್ಸ್ಯಧ : "ಇಂಗೋಲ್ಗಿಲ್ಲಂ . . . ಮಿಂಬಟಯಿಗೆಯಂ . . . ಗಿಳಿದೇರಂ – ಇವ ೧೩ ಕಾಮದೇವಂಗೆ ಪ್ರಸರ್" (ಕಚಾ. ೪೭-೦೩) ; ಅಂದು ಮಿಂಬಟಯಿಗೆಯಂ ಜೋಗದ ಜೋಹದ ಸ್ಥಾಂತನನಿರ್ಚುವೆ ಪದದೊಳ್ . . . ಕೂಡಿಟ್ಟ ಕೋಲ ಮೊಡಿಗೆಯ ಸೂಜಾಜುವಗೆಯ ಪುಗಳಂಬಾಗೆ (ಜಾಪಾಕ್ಷ. ೦೦೨-೨೩). **ಮಿಂಬಳವಿಗೆಯ**: "ಉದೇಂದ್ರಾತ್ಮಜಂಗೆ . . . ಮಿಂಬಳವಿಗೆಯ . . . ಪೆರದು" (ಕಚ. ೧೨); **ಮಿಂಬಟವಿಗೆಯ** : "ಪೆಜ್ಗೆಗೊಡೆಯಂ . . . ಮಿಂಬಟವಿಗೆಯ . . . ಅಲರ್ವಿಲ್ಲನೆಂದು ಕಾವಂ" (ಕಚಾ. ೨೮).

[ಮಿಂಬಟಯಿಗೆ + — ಅ₇]

ಮಿಂಬಟವಿಗೆ 'ಮಿಂಬಟಯಿಗೆ' ನೋ.

ಮಿಾಂಬಟಿಗೆಯ 'ಮಿಾಂಬಟಯಿಗೆಯ' ನೋ.

ಮಿಾಂಬುಲಿಗೆ 'ಮಿಾನ್ಬುಲಿಗೆ' ನೋ.

ಮಿಾಂಬುಲಿತಿ (ನಾ). ಮಿಾನು ಹಿಡಿಬುವವಳು ; 'ಬೆಸ್ತರವಳು : ಮತ್ಸ್ಯಸೆಂಬ ಮಿಾಂಬುಲಿಗಂಗಂ ಮಂಡೂಸಿನಿಯೆಂಬ ಮಿಾಂಬುಲಿತಿಗಂ ಪುತಿಗಂದಿ ತುಂಬುಗೆಯೆಂಬ ಮಗಳಾಗಿ ಜನಿಯಿಸಿ (ಹರಿವಂ. ೧೬-೬ ಕ).

[ಪ್ರ ಇದು 'ಮಿಾಂಗುಲಿತಿ' ಎಂದಿರಬಹುದೆ?]

ಮಿಾಂಬುಳು 'ಮಿಾಂಬುಟು' ನೋ.

ಮಿಾಂಬುಟು, ಮಿಾಂಬುಳು, ಮಿಾನಂಬುಟು, ಮಿಾನುಂಬುಟು (ನಾ). ತನ್ನ ದೇಹದಿಂದ ಬೆಳಕನ್ನು ಹೊಮ್ಮಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು : ಮಿಂಚುಹುಳು : ಎಮ್ಮೆಸ್ಸರಪ್ಪ ನರತೀಚಕಂಗಳ ತೇಜ ಮಾದಿತ್ಯನ ತೇಜದ ಪೊರಯ ಮಿಾಂಬುಬುವಿನ ತೇಜದಂತಕ್ಕುಂ (ಅರಿಕೇ. ೬-೨೨ ಕ) ; ಅಂಬುಜಸಖನಿರ್ದಂತಿರೆ ಮಿಾಂಬುಬು ಖದ್ಯೋತಮನಿವ ಪೋಲ್ ಮಂತ್ರಿವೆಸರ್ ನೀಂ ಬಹುನೆಯವಿದವಿರೆ ಬೇಳಂಬಮಿದಮ್ಮಂದಿಗರ್ಗ ಮಧಾಧಿಪತೀ (ಜಾಸ್ಯಪು. ೨-೩೬) : ಮಿಾಂಬುಬುವಂ ನದು ಬತ್ತಿದ ಕೆಱಿಯುಂ . . . ಕಪುಸೊಳ್ ನಿಶಾಂತಾ ಕಂಡಂ (ಪುಣ್ಯಾಶ್ರ. ೯-೦೨). ಮಿಾಂಬುಳು : ಸುಚಿಮಲ್ಲಾಗದೆ ಮುಂಜೆ ಸೂರ್ಯನುದಯಂ ಗೆಯ್ವನ್ನಮನ್ನಿನ್ನು ಮಿಾಂಬುಳುಗೆಗಳ್ (ಎಕ. VI. ಕೀಲ- ೪೯-೬೩ ; ೧೨೫೨); ನೇರಿಸಿ ಮುತ್ತು ಮೊಗೆದೊಟ್ಟು ಕರಿಯಳು ಸಾರಿ ಕಂಡಳು ರವಿಗಳಂತೆ ತಾರಗೆ ಮಿಾಂಬುಳು ಸಹವಾಗಿ . ಮಹಿಹೊಕ್ಕ ಕಾರುಳಂಗನೆಯಂತೆ (ಹರಿ. ೬-೧೭) ; ಆ ವೃಷಪ ಸುಪ್ರಕಾಪನವೀನಾರ್ಕಪ್ರಭೆಯಂ ಮುಂದೆ ಮಿಾಂಬುಳುವಿನವೋಲ್ಕಾನುಮೆದಿರ್ಕುಪಲ್ಲರೆಂಡೀನದು ಸಿದ್ಧೋತ ಮೆಂಬ ಪೆಸರಾಂತವುದೇ (ಪ್ರಕಂ. ೨೯-೧೩). **ಮಿಾನಂಬುಟು**: ಮಿಾನಂಬುಟುವುಮಂ ನೀರಿಲ್ಲದ ಕೆಱಿಯ ನತುವುಮಂ ಪೊಗೆ ಬೆರ್ಚಿ ಪೆಗೆದ ಕಾಲ್ಬೆರ್ಚುಮಂ . . . ಕಂಡೆನೆಂದಂಜಿ (ಕಣ್ಣಾ. ೫೫-೨೬); ಮುಂಬಿಟ್ಟು ಪರಿದ ಕಲ್ಪಲೆಯುಂ ಬೆದಱೆ ತರಳ್ಗ ಬೆಳಪ . ಬೆಗಿಂದಿನೆದಿರ್ವಂಬುಜಪುಂ ನಂತಿರೆ ಮಿಾನಂಬುಟು ಬೆಳಗಿದಪುದಪಳಗಗವಾಂತರಮಂ (ಕಾಪ್ಯ. ೬೭) : ಮಿಾನಂಬುಬು[ಜಾಹಂ. ೪] ದಾವಂಗುಳಿಗೆ (ಹರಿವಂ-೦೭೨ ಕ್ರಮೋ); "ಬಿಳಪಕ್ಷಿ" (ಜಾಹಪ. ೪. ೦೬೩ ೦೩೫). **ಮಿಾನುಂಬುಬು** : ತಾನಬ್ಬುವಟ್ಟು ಬೀಯುವ ದಾನಗಜಂಬೆರಸು ಬಂದು ಕಂಡವೆವಾವಂದಾ ಪದದು ಬರುತ್ತಿರ್ದರೆ ಮಿಾನುಂಬುಬು ಬರ್ಪ ತೆಱದೆ ದಿನಚತಿಗಿದಿರಂ (ಅಂಪು. ೦೭-೭೩).

[ಮಿಾನ್ + (< ಮಿಾನ್) + ಪುಟು]

ಮಿಾಂಬೋಣರ್ (ನಾ). ಮಿಾನಿನ ಜೋಡಿ. _ ಜೊತೆ : ಅಂ ಬರ್ಪನ್ನೆಗಮಿರದೆನ್ನಂ ಬಲವೇಬ್ಬಟ್ಟದೆನ್ನ ಕಣ್ಣೊಣರಂದಿಂ ಮಿಾಂಬೋಣರಂ ಲಾವಣ್ಯ ರಸಾಂಬುಧಿಯೊಳ್ಮೀವಿ ಮುಂಡಿ ಪುಟ್ಟಿಸಿವಳ್ಗೆ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೯-೫೫) ; ಮಿಾಂಬೋಣರ್ ತೋರಮುತ್ತುಗಳಂ ಕಾಱುವ ಮಾಟ್ಯೆಯಿಂ ತರಳ ನೇತ್ರವ್ವಂದ್ವದಿಂ ಬಾಷ್ಪಬಿಂದುಗಳಿಂ ಸೂಸಿ ಲಕಾಂಗಿ ಭಂಗವಡೆದಿರ್ದಳ್ (ಪಂ. ೦೦-೦೦) ; ಇನಿಯನ ಕದುಗುಡಿ ಮಸೋಜನ ದೆನ್ನಟ್ಟಿದೊಡೆ ಬಿಸುಟ ಪಡಯಿಗೆಯನೆ ಕೋಳ್ಮಾನಲೊಳಗೆ ಪೊಕ್ಕ ಮಿಾಂಬೋಣರವಲುಂ ಮಿಾನಲೋಲಲ್ಲೋಚನೆ ಕಂಡಳ್ (ಅಪಾಪು. ೯-೦೦೭).

[ಮಿಾನ್ + (<ಮಿಾನ್) + ಪೋರ್]

ಮಿಾಂಬೋಲಸು (ನಾ). ಮಿಾನಿನ ಮಾಂಸ : ಮಿಾಂಬೋಲಸಾ ನಾರ್ಪ ಮೆಯ್ದಂ . . . ಬಡದ ಕಾಗೆಯುಂ ಪರ್ದುಂ ಬಳಸುವವು (ಹರಿವಪ. ೪-೫೯) ; ಆ ಕಂದುಂಡಿಯ ಮೆಯ್ಯೊಳಗಿದ ಮಿಾಂಬೋಲಸಿನ ವಾಸನೆಗೆ ಸಮಸ್ತ ಪರಿಜನ ಪುರಜನಂಗಳ್ ವೀಸುವುದಂ ಕಂಡು (ಹರಿವಪ ೬-೦೦೩೮).

[ಮಿಾನ್ + (<ಮಿಾನ್) + ಪೋಲಸು]

ಮಿಾಂಬೊಳಪು (ನಾ). ಮಿಾನಿನ ಕಾಂತಿ : ಲಕ್ಷಿಕಾಂತಿ ಮಿಾಂಬೊಳಪಿಪೆ ಮೇರೆದಪ್ಪಿದ ರತಾವಸ್ಥಿತವಾರ್ಧಿಯನೀಸಿ ಪೊಡಮುತಾಂ .ಮುಳುಗುತಮಿರ್ದರ್ (ಕಾಂತಿತ್ರ. ೬-೦೨೦). [ಮಿಾನ್ + (<ಮಿಾನ್) + ಪೊಳಪು]

ಮಿಾಟರ್ 'ಮಿಾಟರು' ನೋ.

ಮಿಾಟರು, ಮಿಾಟರ್ (ನಾ). (ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ, ಅನಿಲ, ನೀರು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಬಳಕೆಯ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು)ಅಳೆಯುವ ಸಾಧನ-ಮಾಪಕ : ಮೋಟಾರು ಹೋಟರ್ನಿನ ಬಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡಾಗ ಮಿಾಟರು ನಾಲ್ಕೂವರೆರೂಪಾಯಿಗಳಾಗಿವೆಯೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತ (ಎಚಪ. ೧೦). **ಮಿಾಟರ್** : ಮಿಾಟರ್ ಎಲ್ಲಿದೇರೀ Power disconnect ಮಾಡ್ಬೇಕು (ಕಪಪ್ರಾ. ೦೩). [← ಇಂ. Meter]

ಮಿಾಟರ್ಕು (ನಾ). ಒಂದು ಉದ್ದದ ಅಳತೆ : ಒಂದು ಮಿಾಟರು ಬಟ್ಟೆ ಕೊಡು (ಕಪ್ರ). [← ಇಂ. Metre]

ಮಿಾಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಿಟುಕಿಸು : ಕಣ್ಗಳ್ ಮಿಾಟಿಸುತ್ತಿರಲಿಂದು ಶಿವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುತ ನಿಂದು ಕಂಗಳ ಒಡಿದು ಗಹಗಹಿಸುತ್ತ ಮುಂದಿರ್ದ (ರಾಚಪ್ರ. ೯-೩೨). ೨. ಸಿಕ್ಕಿಸು ; ಜೋಡಿಸು (?) : ಪಾಟಲಿಪೂಗಳ ಮಿಾಟಿಸಿ ಪಿಲೆಯೊಳು ಜಾಟಕೆತನದಲಿ ಕಾಟಕರತಿ ಭರದಿ (ಕಪಚ. ೮೪).

[ಮಿಾಟು + (<ಮಿಾಂಟು) + ಇಸು]

ಮಿಾಟು₁ 'ಮಿಾಂಟು' ನೋ.

ಮಿಾಟು₂ 'ಮಿಾಂಟು₂' ನೋ.

ಮಿಾಟುಂಜವ್ವನ 'ಮಿಾಂಟುಂಜವ್ವನ' ನೋ.

ಮಿಾಟುಂಜವ್ವನೆ, ಮಿಾಟುಜವ್ವನೆ (ನಾ). ತುಂಬು ಹರೆಯದ ತರುಣ ; ಉಕ್ಕುವ ಪ್ರಾಯದವಳು : ಏಗವರಿಗಣ್ಣ ಮಿಾಟುಂಜವ್ವನೆಯರು ಬಗೆಗೊಳುವಂತೆಯ್ದಿದರು (ಕಣಪಾಂ. ೨೬-೨೪೨). **ಮಿಾಟುಜವ್ವನೆ**: ಉಷಾದೇವಿ ಸಂತಸಗೊಂಡು ಮಿಾಟುಜವ್ವನೆಯರಿಗಂದು ಸೂಚಿಸಲು ದುನಗೊಂಬ ವಸ್ತ್ರಭೂಷಣಮುಲ್ಮಾನುಲೇಪನವ ತಂದರು ಕುಮಾರಿಗೆ (ಕಣಪಾಕ. ೨೬-೦೦) ; ವಿಂಬುವ ಕದವಮಾಂತ ಮಿಾಟುಜವ್ವನೆಯಳ . . . ಎಂದು ದಿಟ್ಟಿಸಿನೊ (ಕಣಾಂ. ೨೨-೩).

[ಮಿಾಟುಂಜವ್ವನ (< ಮಿಾಂಟುಂಜವ್ವನ) + _ಎ₃]

ಮಿಾಟುಕಾವ್ಯ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಕಾವ್ಯ : ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಾವ್ಯ : ನಾಟಕಾಲಂಕಾರಶಬ್ದವ ಬಾಟಿಸುವ ದೆಂದಾದಿ ಲಕ್ಷಣ ಮಿಾಟುಕಾವ್ಯವ ಕೀಳ ಪೇಳುವ ಪುಣ್ಯಕಾರಣದೆ ಧಾಟಿ ಘಟಿಸದ (ಜಾಗಪ. ೭-೪೬).

[ಮಿಾಟು₂ (<ಮಿಾಂಟು₂) + ಕಾವ್ಯ]

ಮಿಾಟುಗವಣೆ (ನಾ). ಚಿಮ್ಮುವ ಕವಣೆಕಲ್ಲು : ಹುಯಿಯೆಂಬ ಮಿಟುಗವಣೆಯ ಜಂತ್ರಿಸಿ ಹೊಮ್ಮ ಹೆನ್ನು ಘಣ್ಣೆಂಬ ಅಡಿಗಲ್ಲನೊಡ್ಡಿ ಕಡಿದೆನಲಾ ನಿಃಕರುಣ ಮುಕ್ಕಣ್ಣ ವ್ಯಾಧನು (ಅಪಾಂ. ೦೨೯-೬೨೬).

[<ಮಿಾಟು₂ (<ಮಿಾಂಟು₂) + ಕವಣೆ₂]

ಮಿಾಟುಜವ್ವನ 'ಮಿಾಂಟುಂಜವ್ವನ' ನೋ.

ಮಿಾಟುಜವ್ವನೆ 'ಮಿಾಟುಂಜವ್ವನೆ' ನೋ.

ಮಿಾಟುಮನ್ನಣೆ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಗೌರವ._ ಮರ್ಯಾದೆ: ಮಿಾಟುಮನ್ನಣೆಯಂನಿರ್ವರ್ಗೆ ಪಾಲಿಸಿ ತೀರ್ಥಕೊಟಕೆಯ್ದುವವೀಕೆಯಿಂದ (ಕಪಚ. ೩೬-೦೨). [ಮಿಾಟು₂ (<ಮಿಾಂಟು₂) + ಮನ್ನಣೆ]

ಮಿಾಟುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅಂದವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಸೊಬಗನ್ನು ಪಡೆ ; ರಂಜಿಸು : ಮಿಾಟುವಡೆದೆವ ಸುರಹೊನ್ನೆಯ ಕದಂಬದಿಂ ಪೊಜ್ಜಳಿಸುವ ಗಂಧವಹದ್ದ ಚಂದನಕುಜಂಗಳಿಂ (ಜಾಕ್ಷಪ. ೬-೮೩).

[ಮಿಾಟು₂ (<ಮಿಾಂಟು₂) + ಪಡೆ]

ಮಿಾಟುವರಸೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಂತೀವಾದ್ಯವನ್ನು ಮಿಡಿಯುವ ರೀತಿ,— ಕ್ರಮ : ವೀಣೆಮುಲ್ಲಿ ತಾನ ನುಡಿಸಲು, ಒಳಮಿಾಟು . . .

ಕತ್ತರಿಮಿಾಟು ಮುಂತಾಗಿ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಮಿಾಟುವರಸಗಳವೆ (ಹಂಗಸಿ. ೫೯). [ಮಿಾಟು$_1$ (<ಮಿಾಂಟು$_1$)+ ವರಸ (<ವರಿಸ)]

ಮಿಾಟುವರಿ 'ಮಿಾಂಟುವರಿ' ನೋ.

ಮಿಾಟುವೆಣ್ಣು (ನಾ). ಸುಂದರಳಾದ ಸ್ತ್ರೀ : ಸೊಗಸುಗಾತಿ : ಅಂತವಿಲ್ಲದ ರುಕ್ಮಿಣಿ ಸತ್ಯಭಾಮೆಯರ್ಮಾಂತಪ್ಪ ಮಿಾಟುವೆಣ್ಣುಗಳ ಕುಂತಳತಮವೆಂದು ನಿಡುಜಡವಿಡಿದು ಶ್ರೀಕಾಂತ ನೀರೊಳಗೆ ನೂಕುವನು (ಕೋಚಕ. ೦೯-೩೬). [ಮಿಾಟು$_3$ (< ಮಿಾಂಟು$_3$) + ಪೆಣ್ಣು (<ಪೆಣ್)]

ಮಿಾಟುಸಿಂಗರ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಶೃಂಗಾರ : ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅಲಂಕಾರ : ಮಾರ್ಕಾಂಬರವಿಭೂಷಣದ ಮಿಾಟುಸಿಂಗರದಿಂಪುವಡದು ಎಗೆ ಬರುಸಿ ಬಡುಸಿದ ಸುವಸ್ತುಗಳನಿತ್ತು ಪಾಟಿಸುವ . . . ಯಜ್ಞವಾಟದತಿಶಾತಕೆದ ಮಾಳ್ಕೆಯಂ ಕಂಡು ನಲಿದಾಡಿತು ಜನಂ ಮುದದೊಳು (ಕೃಪಾಣಾ. ೪೪-೦೦). [ಮಿಾಟು$_3$ (<ಮಿಾಂಟು$_3$)+ಸಿಂಗರ (<ಸಿಂಗಾರ)]

ಮಿಾಟುಹುಳ (ನಾ). ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ಮಿಾಟಿಕೊಂಡು ಚಲಿಸುವ ಹುಳು : ಕೋರಿಯ ಹುಳ ಹಾಗು ಮಿಾಟುಹುಳಗಳು ಪ್ರೌಢಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಪತಂಗಗಳಾಗಿ ಹಾರಾಡುವವೆಂದರೆ ಯಾರಿಗೆ ತಾನೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗದಿಪ್ಪ! (೬೮ಡಿ. ೬). [ಮಿಾಟು$_1$ (<ಮಿಾಂಟು$_1$) + ಹುಳ(<ಹುಟು)]

ಮಿಾಢ (ನಾ). ೧. ಮೂತ್ರ : "ಮಿಾಢಂ ಮೂತ್ರಿತಂ–ವಿ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮೂತ್ರದ ಹೆಸರುಗಳು. ಗಂಜಳ ಮುಂತಾದ್ದು" (ಕರ್ನಾಂ. ೪೮೮). ೨. ಟಗರು. [ಸಂ.]

ಮಿಾಣ 'ಮಿಾಯಣ' ನೋ.

ಮಿಾದಿ 'ಮಿಂದು$_2$' ನೋ.

ಮಿಾದುಂಡವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಳ್ಳಿಯ ಹೆಸರು : ಕೆಱೆಗಾಲೂಱೆಗೂಸ ಬಳ್ಳಿ ಮಿದುಣ್ಣವಳ್ಳಿ ಕಾಚಾಪ್ಪಳ್ಳಿ ಕಾತುಳ್ಳಿಮಳಿಯುಂ (ಕ್ಯ ೩೩. ೦೯೩೦. ೬-೦೪ ; ೫೮). [? + ಬಳ್ಳಿ$_1$]

ಮಿಾನ್$_1$, ಮಿಾಂ$_1$, ಮಿಾನು$_1$ (ನಾ). ೧. ನಕ್ಷತ್ರ; ತಾರೆ: "ಮಿಾನ್. ತಾರಗೆ. ಆರ್ಲ್— ಈ ೩ ನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೆ ಹೆಸರು" (ಕಪಾ. ೪೪-೨೩) ; ಬಾರಾ ಓ ಬಾವ್ ಮಿನ್ನಳ ಮೇಟ್ಲೇ ..... ಬಾರಾ. ನಲ್ಲಿರುಳ್ಳುಲಿಗಳ್ಗೂಡಯೂ! (ಕಂತೆಪು. ೩೦-೦೦೬). ೨. ಹೊಳೆಯುವಿಕೆ; ಪ್ರಕಾಶ : (೧). ಮಿಾಂ$_1$: ೧. ಮಿಾಂಗಳೆ ಮುತ್ತನಿಸುವ ಬೆಳ್ಳಿಂಗಳೆ ಪಾಲ್ಗಡಲಲ್ಲಿಸೆ ಮುಂಡಲಶೀಘ್ರೋಷ್ಣಂಜಯಮೀಯಡೊಳೆ ಕೃಷ್ಣಾಂಗದ್ಕುತಿಯಂತಿರೆಸಿದುದೀದುಕಳಂಕಂ (ಪಗಿ. ೦೬-೦೦೬); ಜನವಂತಪ್ಪಿಪ್ಪ ಪದದೊಳ್ ಜನಿಯಪ ಕುವಾತದೊಳೆಯುತ್ಕೃ ವಲಮೇನಾನುಂ ಮನಕಿರೆಂತಿರೆದುವ ಪಲವಿನುಲ್ಲದ ಪದದೊಳೊಗೆದ ತಮದೊಳ್ ಮಿಾಂಗಳ್ (ಕೃಷ್ಣ. ೦೬-೨೬). ೨. 'ಮಿಾಂಬುಲು' ಪರಾ. ಮಿಾನು$_1$: ೧. "ನಕ್ಷತ್ರ — ಮಿಾನು" (ಕಾಪಾ. ೦-೬) ; "ಮಿಾನಿನಲ್ಲೆ ನಕ್ಷತ್ರಮುಕ್ಕುಂ" (ಕಪಾ. ೧೦).

ಮಿಾಂಗಳೆಱೆ^{ಱ}ಯಂ, ಮಿಾಂಗಳೆಱೆಯಂ = ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಒಡೆಯ ; ಚಂದ್ರ : "ಜೊನ್ನೊಡಲಂ . . . ಮಿಾಂಗಳೆಱೆ^{ಱ}ಯಂ. ನೆಯ್ದಿರ್ಪ ಕೆಯಂ . . . ತಿಂಗಳ್ ಈ ೨೦ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಕಪಾ. ೧೦-೨೬) ; "ಜಗದಿರಂ . . . ಮಿಗಲಚ್ಚಿನನೆಂದಿದ್ದುಮಿಗಧ್ವಾಂಗಳ್ ನಂದಯಮಿನಿತಿಲ್ಲ ಮಿಾಂಗಳೆಱೆ^{ಱ}ಯನು ಮೆಂದುಂ" (ಕಾಂಳಿ. ೪೪) ; "ಚಂದ್ರಂಗೆ ಪೆಸರಕ್ಕು ಮಿಾಂಗಳಿರೆಯನೆವಲ್ಲೆ" (ಕಪಾ. ೧೦). ಮಿಾನ್ಗಳರಸ = ಮಿಾಂಗಳೆಱೆ^{ಱ}ಯಂ: ಅರಿಪದಾಶ್ರಯನಮೈತ ರಂಜಿತು . . . ಮಿನ್ನಳರಸಂ ನಿರಂತರವೆಯ್ದಿ ಕುವಲಯಹಿತಂ (ಪಾಪು. ೯-೨೪).

[ದೇ.|| ತಮಿ. ಮಲ. ಕೋಡ. ತೊದ. ಮಿನ್; ಗೊಂಡಿ. ಮಿನ್ಕೋ]

ಮಿಾನ್$_2$, ಮಿಾಂ$_2$, ಮಿಾನು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಚರಜಂತು; ಮತ್ಸ್ಯ : "ವೈಹಾರಿಣಾ, ವಿಸಾರಿ . . . ಪಾಠೀನಃ— ಈ ೧೩ ಮಿನ್" (ಹೇಪ್ರಾಮು. ೦೦೯-೩೦) ; ಮಿನ್ನಳಂತೆ ಗಾಳದೊಳ್ ಕೊಡರ್ದಿರ್ದ ಪಾದರಿಗರಿಂ (ಶಾಪ್ರಶಾ. ೩೫೯ ೩೮೨೪); ಅಂತ್ಯಸ್ವರಲೋಪಕ್ಕೆ – ಕೀಲು – ಕೀಲ್ . . . ಮಿನ – ಮಿನ್" (ಕಪಾ. ೨೬೯ ಕ್ರಿಪ್ರ). 'ಮಿಾಂ$_2$: ಪೇಚರ ಕನ್ನೆಯರ್ಕಳ ಕಣ್ಗಳೆಂಬ ಮಿಾಂಗಳ್ ಕುಮಾರನ ರೂಪೆಂಬ ಗಾಳದಿಂ ತೆಗೆಯೆ ಪಟ್ಟು (ಪಜ್ಞಾಣ. ೩೭-೦೦) ; ವಿಲೋಳಕೃತಾತತಿಯುಂ ಮಿಾಂಗೆತ್ತು ಮಾದ್ಯದ್ಗಜಾಗಳಂ ನಾವೆಯಗೆತ್ತು . . . ನೋಡಿದುದು ಬಂದೆತ್ತಂ ಪುರಸ್ತ್ರೀಜನಂ (ಕಾಪ್ರ. ೭-೦೦೬). 'ಮಿಾಂಬಲೆಯಿಗೆ', 'ಮಿಾಂಬೊಣರ್' ಪರಾ. ಮಿಾನ್ಕು : "ಮತ್ಸ್ಯ ಭಗಣಗಳು ಮಿಾನು" (ಪ್ರಕಾಂ. ೨೦೦). ಸೇನೆ ಕಲಕಿತ್ತು ಬಿತ್ತಿದುದಧಿಯಾ ಮಿನಿನಂತಿರೆ ಮುಜುಗಿದನು ಭಟರು (ಕಂಪ್ರಕ್ರೀ. ೫-೨) ; ಕರ ತಾವರೆ ಕರುಳ್ಳಳ್ಳಿ ತೋಳ್ದೆರೆ ಪಯೋಧರ ಮಿನು . . . ಕದಿರಲೆ ಕವುಚ ಸಂಗುವಿದ್ದು ದ್ದುಬುದ್ಧಿಯಂತೆ (ಕೋಚಕ. ೫೩-೨೬) ; ಮಿನುಗಳು ಜಲಚರಗಳು (ಪುಸಂಕಾಮು. ೧-೦೦೪).

ಮಿಾಪಕಂಡ, ಮಿಾನುಮಿಂಡ, ಮಿಾಪಗೋಡ = ಕಣಕಾಲಿನ ಹಿಂಭಾಗ ದಲ್ಲಿರುವ ಮಿನಿನಾಕಾರದ ಮಾಂಸಪಿಂಡ : (೫) ; ಮಿನಮಿಂಡ : ಕಣಕಾಲಿನ ಹಿಂಭಾಗ. ಕಾಲ್ಬೀಲದ ಮಿನಮುಂಡಭಾಗ" (ಗಾlf. ೫೫೩) ; ನಮ್ಮ ಕಾಲಿಗೊಂದು ಮುಳ್ಳು ಹಾಟಿತೆಂದು ತಿಳಿಯುವ, ಕೂಡಲೇ ಮೆದುಳಿಗೆ ಸುದ್ದಿ ಮುಟ್ಟುವುದು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಕಾಲಿನ ಮಿನಮಿಂಡದ ಸ್ನಾಯುಗಳಿಗೆ ಮುದುರಲು ಅನುಜ್ಞೆಯಾಗಿ ಕಾಲು ಮಡಚುವುದು ಇಲ್ಲವೆ. ಒಂದೆ ಸಲೆಯಲ್ಲಾಡುವುದು (ಕಾಂಶ್ರ. ೩, ೫೫೯) ; ಅದನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ತೊಳೆಯುವಾಗ ಮಿನಗಂಡದ ಕಳಗೆ ಮೊಳೆಯ ಬಾಲದ ಹೊಡತದಿಂದ ಕೊಚ್ಚಿದಂತೆಯಾದುದು ನನ್ನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿತ್ತು (ಪುಗಾಮು. ೦೬೩); ಮಿನಗೋಡ ಗಳಿಂದಿಗಿಂದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಮೊಳೆ ಹೊಡದಿತ್ತು ಹೋಯತೊಡಗಿತು (ಗಂಪ್ರಕಾಮು. ೭೦). ಮಿನ ಗಾಳ = ಮಿನನು ಹಿಡಿಯಲು ಬಳಸುವ ಗಾಳ; ಮಿನನು ಹಿಡಿಯುವ ಕೊಕ್ಕೆ : "ಜಿಣಪೆಂಬುದು ಮಿನ ಗಾಳಂ" (ಕಂಪ್ರಮು. ೦೩೬-೭೯). ಮಿನಾಗು = ಮಿನಿನ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳು: ಮತ್ಸ್ಯಾಕೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಮಿನಾದಪ ಸುಡುಮಾದಂ ಮೂನವ ಕೇಸರಿಯಂಪೊಱಿ ಪದಿಯಂಪೊದಂ (ಸಪ್ರ. ೯-೦೩೬) ; ಆರ ಕೈಕೊಂಬುದೀ ಬಿಸಿಲು ವೈಕುಂಠದಿ ನಾರಾಯಣಿ ನಿಲಲಂಜಿ ವೀರೊಳು ಮಿಡುಕಿ ಮಿನಾದ ಮಿಕ್ಕಿನ ದೇಹದ್ಗುಣಕರಿಗೆ ಶಕ್ಯವಹುದೆ (ಕೋಚಕ. ೦೯-೨೮). [ದೇ.|| ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ಕೋಡ. ಕೊದ. ಗಡು, ಗೊಂಡಿ. ಮಿನ್; ಕೊಡ. ಪರ್ಜ. ಮಿನಿ ; ತೆಲು. ಕುಂ. ಕುವಿ. ಮಿನು ; ಮಲ್ತೊ. ಮಿನು./ಸಂ. ಮಿನ]

ಮಿಾನ (ನಾ). ೧. ಮಿನು ; ಮತ್ಸ್ಯ : "ವೈಸಾರಿಣಾ . . . ಮಿನಃ, ಶಕುಲಿಃ, ಶಲ್ಲಿಃ, ಸಹಸ್ರದಂಷ್ಟ್ರಃ, ಪಾಠೀನಃ — ಈ ೧೩ ಮಿನ್" (ಹೇಪ್ರಾಮು. ೦೦೯-೩೦); ಮಿನಾಬ್ಜ ಶಂಖ ಚಕ್ರ ವಿತಾನಾಂಕಿತ ದಕ್ಷಿಣಾಂಘ್ರಿ ತಲಪಲ್ಲವಮುತ್ತಾನಂ ರತ್ನಾಕರದವೊಲೇನವರ್ದೂ ಸಾರ್ವಭೌಮಗಗನೇ ಚರಣಾ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೩) ; ಡಾ. ಕಾಲ್ಡ್‌ವೆಲ್‌ರ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಶಬ್ದಗಳು ದ್ರಾವಿಡಭಾಷಾವರ್ಗದಿಂದ ಆರ್ಯವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋದುವು – ಮೀನ . . . ಮಿನ (ಪ್ರಾಣಾ. ೩೩). ೨. ಜೋಡಿ : ಜೊತೆ : ಯುಗ್ಮ : "ಯಮಳಂ ಯುಗಳಂ ಯುಗ್ಮಂ ಯಮ ಮಿಥುನ ಜತುಮಂ ಯಾ ೬ ಮಿನಕ ಹೆಸರು" (ಪ್ರಾಕ್ಷ. ೬೬-೬). ೩. [ಜ್ಯೋತಿ]ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು: ಮೇಷ ವೃಷಭ. . . ಮಿನಮೆಂಬ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳುಂ (ಕಪಾಪ. ೨೦೦) : ಒಂದೊಂದು ರಾಶಿಯು ಒಂದೊಂದು ಚಿಹ್ನೆಗೂ ಒಂದೊಂದು ಪ್ರಾಣಿಯ ಹೆಸರು ಕೊಟ್ಟಿರು. ಮೇಷ (ಕುಂ) . . . ಮಿನ (ಮಿನು) (ಕಾಜ್ಞ. ೫೬). 'ದ್ವಾದಶರಾಶಿ' ವರಾ. ☞ ಈ ಶಬ್ದವ

ದ್ವಾವಿಡಭಾಷಾವರ್ಗದಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರಬಹುದೆಂದು ಕೆಲವರು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ.

ಮಿಸಮೇಷ, ಮಿಸಾಮೇಷ = ೧. [ಜ್ಯೋತಿ] ದ್ವಾದಶರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಮತ್ತು ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ರಾಶಿಗಳ ಹೆಸರು. ೨. (ಅಲಂ) ಅನುಮಾನ ; ಸಂದಿಗ್ಧ ; ತೊಂಬಲವಂಚ : ತಾನ ಕೊಡುವೆನು ಎನಲು ಸರಿಯಹುದೊ ಕಪ್ಪಹುದೊ ಎಂದು ಇವನಿಗೆ ಮಿಸಮೇಷ (ಹೊಸ. ೮೨-೪) ; ಮೀಸೊ ಬಲು ಮಿಸಾಮೇಷದ ಮನಸ್ಸಾನೋ (ಕಬಗು. ೩೦). ಮಿಸಮೇಷ ಎನಿಸು, ಮಿಸಮೇಷವೆನಿಸು, ಮಿಸಾಮೇಷ ಎನಿಸು = (ಅಲಂ) ಒಂದು ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಬರಲಾರದೆ ನಿಧಾನ ಮಾಡು ; ತೊಂಬಲವಂಚಿಸಮಾಡು : ಸುಮ್ಮನೆ ಮಿಸಮೇಷ ಎನಿಸದೆ ಹೋಗಿದುದ್ದು ಬಾ (ಕಾಸಭ. ೨೬೬) : ದಯದಲ್ಲಿ ಕೊಡು ಮಿಸಮೇಷವೆನಿಸು ಪದವಿಗೆ ರತ್ನಗರ್ಭಾದ ಮಹತ್ವ ತಿಳಿಯಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? (ಪಾಂಡ್ಯ. ೭) ; ಸುಮ್ಮನೆ ಮಿಸಾಮೇಷ ಎನಿಸಿ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ ಸಾರ್ (ಸ್ವಪ್ನ. ೨೬೦). ಮಿಸಮೇಷ ಮಾಡು = ಮಿಸಮೇಷ ಎನ್ನಿಸು : ಬಾದಶಹರು ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಮಿಸಮೇಷ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ (ಶಿವಗಿ. ೧೬) : ಹೀಗೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಮಿಸಮೇಷ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಎಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಜನದ ಸರ್ವನಾಶಕ್ಕೇ ಕಾರಣವಾಗುವುದೊ ಎಂಬ ಹೆದರಿಕೆಯುಂಟಾಯಿತು (ಪುಷ್ಪ. ೦೫). [ಸಂ.]

ಮಿಸಂಗಿ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮಿಸಂಗಿ, ಗುಡ್ಡಪನ್ನೇರಲು (ಪ್ರಾಣಿ. ೬೬-೦೯೨೦). [?]

ಮಿಸಂಗೆಜೆ (ನಾ)- ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಮಿಸಜ್ಜಿಯ ಕಲ್ಲಟ್ಟು ಮಜ್ಜಿಗೆ (ಪ್ರಾಣಿ. ೦೦೬೨-೨೬-೦; ಸಾ. ೮೫೦).

[ಮಿಸ + ಕೆಜೆ]

ಮಿಸಂಬುಟು 'ಮಿಂಬುಟು' ನೋ.

ಮಿಸಕಾಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಕಾಚತುಂಡಃ – ಮಿಸಕಾಗೆ, ಕಾಗದೊಂಡೆ" (ಶಿಪಂ. ೪೦). [?]

ಮಿಸಕೇತನ (ನಾ). ೧. ಮಿಸನಿನ ಗುರುತುಳ್ಳ ಬಾವುಟ ; ಮನ್ಮಥನ ಧ್ವಜ : ಯಾತ್ರೆಯೊಳಂಗಜನಿಕ್ಷುಚಾಪಮಂ ಪೂಜಿಸಿ ಮಿಸಕೇತನ ಮಂತ್ರಿಸಿ ವಾಜಿಯನಾಜಿಗಂದು ನೀರಾಜಿಸಲೆಂದು ಪೊತ್ತಿಸಿದ ದೀಪಮು ನಿಪ್ಪುವ ಕಳ್ಪಕೋಕೆಗಳ್ (ಜಾಅಪು. ೬-೦೩೨). ೨. ಮಿಸನಿನ ಗುರುತಿನ ಬಾವುಟವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಮನ್ಮಥ : "ಮಂಜಸಃ, ಮನ್ಮಥಃ, ಮಾರಃ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಃ, ಮಿಸಕೇತನಃ . . . ೨೧ ಮನ್ಮಥನ ಹೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂ. ೦೮. ೦೭) ; ಮಿಸಕೇತನನಿಸುವ ದಳಪತಿಯಧೀನದೊಳೊಲ್ಮೆ ಸುತಿಪರು (ಶ್ರೀಪಾಪು. ೬-೩೨). [ಸಂ.]

ಮಿಸಕೇತು (ನಾ). = ಮಿಸಕೇತನ ೨ : ವಿಳಾಸಪತಿಮಾನಿತಮಿಸಕೇತು ಧರಶಿಖೀಪಮಬ್ಜಮೂವಲ್ಲಭಂ (ಪಂ. ೪೬. ೫೯ಮು. ೦೬೨-೬೦; ೧೨೫೫) : ಮಿಸಕೇತುಸೆತ್ತಿಸಿದ ಸಮುಲ್ಲಾಸಭರುಷಪತಾಕೆಯಿನಪ್ಪ ಪೂರಾಂತಳಾಕೆಯು ಮಾಧವನೊಳ್ ಜಗತ್ರ್ತ್ರಯಮುಚಿತ್ಯಮೀಮೋಹನಶಕ್ತಿಯೆಂಬ್ಗಿಯಂ (ಹರ್ಷಚ. ೬-೬೬). [ಸಂ.]

ಮಿಸಕೊಂಕೆ (ನಾ). ಮಿಸನು ಹಿಡಿಯಲು ಬಳಸುವ ಕೊಕ್ಕೆ-ಗಾಳ : "ಗಳ, ಗಾಳಂ = ಮಿಸ ಕೊಂಕೆ" (ಶಬ್ದ. ೫೭). [ಮಿಸ + ಕೊಂಕೆ]

ಮಿಸಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಮಿಸನು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಸಂಸ್ಥೆ ; ಮಿಸುಗಾವಿಕೆಯ ಸಂಸ್ಥೆ : ಒಂದು ಸ್ವಾಯತ್ತಶಾಸಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಜಲಾಪಧಿಪತ್ತು . . . ಹಾಯ್ದಡಗಳನ್ನೂ, ಮಿಸಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನೂ ರಸ್ತೆಗಳನ್ನೂ ಜಲಪಥಗಳನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿಸುವುದು (ಜಾಅಸ. ೨೬೭). [ಸಂ.]

ಮಿಸಜ (ನಾ)- ೧. ಮಿಸನಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ಅಯ್ಯಾ ನಿಮ್ಮ ದೇವರೆಂದು ನಂಬಿ ಪೂಜಿಸಲಾಗದಮ್ಮಾ ಮಿಸಜ ರೋಮಜ ಮಹಮುನಿಗಳ ಲಯವ ಮಾಡಿದುದ ನಾ ಬಲ್ಲೆನಾಗಿ (ಅಸಜ. ೬೫೦) : ಆದಿಪ್ರಳಯದ ಪ್ರಳಯ ಅಳದುಳದಲ್ಲಿ ಮಿಸಜರಿಗೊಂದು ಸಂಪ್ರತಿನ ಪ್ರಳಯ ಮಿಸಜರಿಗೆ ಮಿಸಪ್ರಳಯವುವಾದಲ್ಲಿ ಅಸಹಸ್ರವೆಂಬ ಗಣೇಶ್ವರಂಗೆ ಒಂದು ಪ್ರಳಯು (ಅಸಜ. ೦೦೨-೨೦೬) : ರೋಮಜರು ಮಿಸಜರು ಕಾಲಕಲ್ಪಿತರು ಮಹಾಲಿಂಗಗಜೇಶ್ವರಯ್ಯನೊಬ್ಬನೇ ಶಾಶ್ವತ (ಪಂಗಜ. ೬೩-೨೦೩). ೨. ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ : "ಮಿಸಜಂ–ಕಡಲ ವಾಲಗೆ" (ಓಪ್ರ. ೦೨೩). [ಸಂ.]

ಮಿಸನಟಿಕ್ಕೆ (ನಾ). = ಮಿಸನಕೇತನ ೧ : ನಿನ್ನ ಬರುವಿಂ ಪೆರೆವ ಮಿಸಿನಟಿಕ್ಕೆಯದೆಲ್ಲಿ (ಜಪಾಮ. ೬-೦೭). [ಮಿಸನ + ಟಿಕ್ಕೆ + ಟಿಕ್ಕೆಯ (< ಟಿಕ್ಕೆಯ)]

ಮಿಸಧ್ವಜ (ನಾ)- ೧. = ಮಿಸನಕೇತನ ೧ : ನೀರದಜಗಳ್ಳಿ. . . ತಳರ ಖಂಡಿಯ ಮಿಸಧ್ವಜವೆಲ್ಲಿ ತೋಂಕಿಂದು ಕಲೆಗುಂದಿ ಹಲುಬಿದಳಲ್ತು (ಕೋಸಭ. ೯-೬). ೨. = ಮಿಸನಕೇತನ ೨ : 'ಮಿಸಧ್ವಜರಾಗ' ವರಾ. [ಸಂ.]

ಮಿಸಧ್ವಜರಾಗ (ನಾ). ಕಾಮೋಸಕ್ತಿ ; ಮದನರಾಗ : ಮನೋನ್ಮತ್ತ ಮೊಲ್ಲೆನ ಪದ್ಮಿನಿಯೋಳ್ ಮಿಸಧ್ವಜರಾಗದ ಶಂಕಿನಿಯೋಳ್ . . . ನಾನಾ ರತಮೆಂದು ಚಿತ್ರಿನಿಯೋಳ್ (ಜಜಸ. ೨-೩). [ಸಂ.]

ಮಿಸನೇತ್ರ (ನಾ). ಮಿಸನಿನಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವಳು ; ಮಿಸಾಕ್ಷಿ : ಪೌಲಸ್ತ್ಯನಂ ಮಿಱುವರೆ ಸಮರದೊಳ್ ಮನಸಿಜರ್ ಮಿಸನೇತ್ರೇ (ಕಂಚಿಪು. ೪-೦೩೬) ; ಮಿಸನೇತ್ರ ಚಿರುಗಾಜ್ರೆ ಮಿಸಕೇತು ಭೈತ್ರನಾಮ ನಿತಾರ್ಥಿಭಾಗದೊಗೆ (ಜಾಅಸ್ಕ. ೪-೦೨-೨೬).

[ಮಿಸನ + ನೇತ್ರ + — ಎ]

ಮಿಸಪತಾಕ (ನಾ). = ಮಿಸಕೇತನ ೨ : ಪತಾಂಗವೀರನೆಂಬುದಪ್ಪಲೆ ಮಿಸಪತಾಕ ನೀನೇನು ಕೀರ್ತಿಕಾಯ (ಶ್ರೀಪಾಪು. ೨೦-೨೬೨) : ವಿಸಪತಾಕನೆನ್ನೆದು ಪರದಿಂ ಪುರುಡಿಂದಿಸೆ ನೊಂದು ಬೆಂದು ಕಾಮಾನಲನಿಂ ಲತಾಭವನದೊಳ್ ಪೊರಳ್ದರ್ (ಜಾಅಕಿ. ೪-೦೦೬). [ಸಂ. ಮಿಸಪತಾಕಾ]

ಮಿಸಪಲ್ಲಿ (ನಾ). ಮಿಸನಿನ ಆಕಾರದ, ಕಾಲುರಿಗುರುದಂತಹ ಒಂದು ಆಭರಣ : ಬೆರಳ ಮುದ್ರಿಕೆ ಮಿಸಪಲ್ಲಿ. . . ಭುಜಕೀರ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾ ಸುಮಡಮೆಗಳನು ತರುಣಿಯರ್ ಸಂತೋಷದಿಂ ತೊಡಿಸಿ (ಶಿಪ್ರ. ೦೦-೦೬). [ಮಿಸನ + ಪಲ್ಲಿ]

ಮಿಸಬಾವುಲಿ (ನಾ). ಮಿಸನಿನ ಆಕಾರದ ಕವಿಯ ಒಂದು ಆಭರಣ : ಪುಟ್ಟಲೋಚನೆ ಜಳತಾಟಂ ಮಿಸಬಾವುಲಿಯಂ ಹೊನ್ದೂವ ಗಾತ್ರ ಮುತ್ತಿನ ಬುಗಡಿ ಗರುವೆ ಕರ್ಣದ್ವಯಕ್ಕಿತ್ತು (ಶ್ರೀಕ್ಷಣಾ. ೦೦). [ಮಿಸ + ಬಾವುಲಿ/ಕುಳು. ಮಿನ್‌ಬಾವಲಿ]

ಮಿಸಮೇಷ 'ಮಿಸ' ಪರಾ.

ಮಿಸಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜಾತಕದ ಜಾತಕದಲ್ಲಿ, ಆರು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಗ್ರಹಗಳಿರುವ ಒಂದು ಯೋಗ (?) : ೬ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಪರಿರಲು ಮಿಸಯೋಗಂ (ಅಚಂ. ೨೨-೬). [ಸಂ.]

ಮಿಸಲೋಚನೆ (ನಾ). = ಮಿಸನೇತ್ರ : ಮಿಸಲೋಚನೆ ಮೃಗೇಕ್ಷಣದ ಸಿಗರನ್ನೆವನಭವಿಕ್ಷಿಸಿದರ್ (ಅಪ್ರ. ೯-೬೬) ; ಮಿಸಲೋಚನೆ ಮಱುಗಿ ದಳಜುನೀರ ಮಿಸ ತೊಱಿಂದಾಗಳ್ (ಪುಗಜ. ೦೦-೦೩) : ಮಿಸಲೋಚನೆ ಮಿಸಕೇತನವಾಲೆ ಜೋ ಜೋ (ಜಾಅಸ್ಕ. ೦-೬-೨೬).

[ಮಿಸನ + ಲೋಚನ + — ಎ]

ಮಿಸಾಂಕ (ನಾ). = ಮಿಸಕೇತನ ೨ : ಮಿಸಾಂಕಮತ್ಕೇಭಮಾಮಯೊ . . . ಪೇಬ್ಂಬಿನಂ ಪುಷ್ಪಮಂಜರಿಯಂ ತನ್ನ ನಿರ್ಜಾಪುರಕ

ಮನತ್ಕಾಶ್ಯರ್ಗದಿಂ ನೋಡಿದೆಂ (ಶಾಕಂಪು. ೬೧೦) ; ಮಿಾನಾಂಕನಂ ಬಲು ಮಾನದಿ ತನ್ನ ಪುಸೂನಾಸ್ತ್ರಗಳನು ತೋರ್ಚ ಮಾನನಧಿಯ ಪರಿವಾರ ವನಿೆಲು (ಕೃಷ್ಣಾಂ. ೨೦-೨೬೦) : ವಾಣಾಸತ್ಕಶೋಧಿತದ ಜಾಮಧಿಯಲ್ಲಿ ಮಿಾಣಾಂಕನರ್ದನೋಲಗದಿ (ಕೂಚಹಸ. ೩-೬೩).

ಮಿಾಣಾಂಕನ ಕೀಲಿ = ಮದನಕೇಳಿ : ಪುನ್ಮಥಕ್ರೀಡೆ : ಮಿಾನಾಂಕನ ಕೀಲಿಗೆ ಬಗೆ ಬಗೆದುದೊ (ಶಾಕ್ಷಭಾ. ೬-೭೩). [ಸಂ.]

ಮಿಾನಾಕರ (ನಾ). ಮಿಾನಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು ; ಸಮುದ್ರ : ಹೊಟ್ಟೆ ದೊಳ್ಪಗೆಗಿಂಬುಗೊಟ್ಟಿರ್ಪ ಸಮತೆಯಿಂ ಮಿಾನಾಕರಂ ಮೆಚ್ಚಿದುದು (ಶಿವಪ್ರ. ೩-೦೦). [ಸಂ.]

ಮಿಾನಾಕ್ಷಿ (ನಾ)· ೧. = ಮಿಾನಕೇತ್ರಿ : ಇನ್ನು ಮಿಾನಾಕ್ಷಿದೇವಸ್ಥಾನದ ಸುತ್ತಿನ ಮಿಾನಾಕ್ಷಿಯರ ಬಗ್ಗೆಯಂತೂ ಹೇಳುವುದೇ ಬೇಡ (ಹೊಸ್ತ. ೩೬೨). ೨. (ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಮಧುರೈ ಎಂಬ ಊರಿನ ಅಧಿದೇವತೆಯಾದ) ಪಾರ್ವತಿಯ ಒಂದು ಹೆಸರು : ಮಿಾನಾಕ್ಷಿಯನಾರಾಧಿಸಿ ಮಾನಸಸುಂದರ ವನೊಲ್ದು ಬಲವರುತಂ ಸನ್ಮಾನಿ ಶಿವಲಿಂಗಪೂಜೆಯನಾನಂದದೆ ಮಾಡುತಿರ್ದಂ (ಜಾಂಕೃ. ೨-೨-೩೩). 'ಕಾಮಾಕ್ಷಿ' ಪರಾ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು ; ಹೊನ್ನಗನ್ನೆ : "ಮಿಾನಾಕ್ಷೀ_ಹೊನ್ನಗನ್ನೆ" (ಓಪಧಿ. ೨೨೩). [ಸಂ. ಮಿಾನಾಕ್ಷಿ]

ಮಿಾಣಾಣ್ಮ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಒಡೆಯ; ಚಂದ್ರ: "ಮಿಾನಾಣ್ಮನಯ್ದಲೆಯಂ ಸೋಮಕಲಾವತಂಸನೊಳ್" (ಕಣಾಕ. ೧೪).

[ಮಿಾನ್$_{೩}$ + ಅಣ್ಮ (< ಅಳ್ಮ)]

ಮಿಾನಾಮೇಷ 'ಮಿಾಷ' ಪರಾ.

ಮಿಾನಾರ್ 'ಮಿನಾರು' ನೋ.

ಮಿಾನಾಲಯ (ನಾ)· ೧. = ಮಿಾನಾಕರ. ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಮಿಾನರಾಶಿ: ವಿತ ವಿಧಾನಭೋಗಿಯನಿತಂ ಮಿಾನಾಲಯಪ್ರೋದ್ಭವಂ (ಜಾಹಿ. ೧೬-೦೩).

[ಸಂ.]

ಮಿಾನಾಲೋಕ (ನಾ). ಮಿಾನಿನಂತಿರುವ ಕಣ್ಣು : ತಾನುಪಜೋಧಿತ ಚಲದಳಕಾನವಿ ಪೃಥುತರಲಸತ್ಕಟಾಕ್ಷಧರೆ ವಿಚಲನ್ಮೀನಾಲೋಕವಿರಾಜಿತ ಯಾನದಿ ವನರಾಶಿವನಿತೆಯೆನಿಸುವುದುಚಿತಂ (ಹಂಪ್ರಕ. ೦೦-೩೩)· [ಸಂ.]

ಮಿಾನಿಕೆ ' ಮಿನಿಕೆ ' ನೋ.

ಮಿಾನ್ಮು 'ಮಿಾನ್$_{೧}$' ನೋ.

ಮಿಾನ್ಮು 'ಮಿಾನ್$_{೨}$' ನೋ.

ಮಿಾನುಂಬುಟು 'ಮಿಾಂಬುಟು' ನೋ.

ಮಿಾನುಖಂಡ (ನಾ)· ಕಣಕಾಲಿನ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಮಿಾನಿನಾಕಾರದ ಮಾಂಸಖಂಡ : ದೇವಿಯುನ್ನು ತೋಳಿನ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ . . . ಇಲ್ಲವೇ ಮಿಾನುಖಂಡದ ಮೇಲಾಗಲಿ ಹಾಕಬಹುದು (ಶಂಪೂಜೆ. ೬೨).

[ಮಿಾನ್$_{೨}$ (<ಮಿಾನ್$_{೧}$) + ಖಂಡ]

ಮಿಾನುಗಾತಿ (ನಾ)· ಮಿಾನು ಹಿಡಿಯುವವನು : ಬೆಸ್ತ : ಮಿಾನು ಗಾರರನ್ನು ಚಿಸ್ತ ಎಂದೂ ಕರೆಯುವರು (ಶಬ್ದ. ೨-೧೯)·

[ಮಿಾನು$_{೨}$ (<ಮಿಾನ್$_{೨}$) + – ಗಾರ (<– ಕಾರ)]

ಮಿಾನುಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಮಿಾನು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಉದ್ಯಮ : "ಮತ್ಸ್ಯೋದ್ಯಮ ; ಮಿಾನುಗಾರಿಕೆ" (Fishery· ಶಬ್ದ. ೬೧). [ಮಿಾನುಗಾರ + – ಇಕೆ]

ಮಿಾನೆಣ್ಣೆ (ನಾ)· ಕೆಲವು ಜಾತಿಯ ಮಿಾನಿನ ಪಿತ್ತಕೋಶದಿಂದ ತೆಗೆದು ಪೋಷಕದ್ರವ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಎಣ್ಣೆ : ವಿಟಮಿನ್ 'ಎ' ಮತ್ತು ವಿಟಮಿನ್ 'ಡಿ' ಅಧಿಕ ಬಂದಂತೆ . . . ಒಂದು ವರ್ಷ ತುಂಬುವವರೆಗೆ ಒಂದು ಚಮಚ ಈ ಮಿಾನೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು (ಗೃಹ. ೦೦೬) ; ಕಾಡ್ ಜಾತಿಯ ಮಿಾನಿನ ಯಕೃತ್ತಿನಿಂದ ತೆಗೆದು ಔಷಧ ವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಎಣ್ಣೆ: ಕಾಡ್ ಮಿಾನೆಣ್ಣೆ (Cod-liver oil· ೨೦೧೫).

[ಮಿಾನ್$_{೨}$ + ಎಣ್ಣೆ]

ಮಿಾನ್ಗಣ್ (ನಾ). ಮಿಾನಿನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಕಣ್ಣು : ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣು : ' ನಿಟ್ಟಿಸರ್ಗಣ್ಣಿ ಮಿಾನ್ಗಣ್ಣಿ . . . ಬಲ್ಬೆಗಸಗಣ್ಣಬಲೆಯರ್ ನಿಚ್ಚಳದ ನೀಜಿಯರ್ ನವಿಡಕುಚಿಭಾರೆಯರ್ ಬರುತಿರ್ದರು (ಕಬ್ಬ. ೬೭-೧೧). [ಮಿಾನ್$_{೨}$ + ಕಣ್]

ಮಿಾನ್ಮುಳ್ಳಿ, ಮಿಾಂಚುಳ್ಳಿ, ಮಿಾಂಚುಳ್ಳಿ (ನಾ). ಮಿಾನನ್ನು ಹಿಡಿದು ತಿನ್ನುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರುಹಕ್ಕಿ : ಜಾಲಗಾರ ಹಕ್ಕಿ: ಮಿಾನ್ಮುಳ್ಳಿ (Kingfish ೩೦೬೩) ; ಮಿಾನ್ಮುಳ್ಳಿಯೂ ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಕಾಳಾದೇ ಮಿಾನು ನುಂಗುವುದು (ಜಾಲಗಾ· ೮೪). ಮಿಾಂಚುಳ್ಳಿ : ಮಿಂಚುಳ್ಳಿ ನೀರಿಳಿಯೆ, ಸೂರ್ಗಳಿ ಸುನಿದ್ದ ಜಾರಿಮಂ ಗುಬ್ಬಿಂಕ (ಕೃಜಾಪ. ೭೯-೩೭೦) ; ಮಿಂಚುಳ್ಳಿಯೊಂದು ಮಿಾ ಮಿಾ ಮಿಾ ಎಂದು ಕರಯುತ್ತಿದ್ದುದೂ ಕೇಳಿತು (ಮುಲಿಮು. ೦೮೬). ಮಿಾಂಚುಳ್ಳಿ : ಮಿಾಂಚುಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಹಲವು ಜೇನುಹುಳ ತಿನ್ನುವ ಹಕ್ಕಿಗಳು ಮೃದುವಾದ ನದಿ ಅಥವಾ ಕೆರೆದಂಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೀಳುರಂಗ ಕೊರೆದು ಒಳಗೆ ಗೂಡುಮಟ್ಟುತ್ತವೆ (ಪ್ರಕೃ. ೧೩) : ಫಿಾಂಚುಳ್ಳಿ ಮಿಾನಿಗರ ಗಿದ್ದರಿಂದ, ನೀರು ಅಲುಗಿ ಅಲೆಗಳೆದ್ದು . . . ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಕಲಸಹೋಯಿತು (ಪುಟುಅ· ೦೯). [ಮಿಾನ್$_{೨}$ + ಚುಳ್ಳಿ ?]

ಮಿಾಸ್ಬಪ್ಪು (?). (?) : ಇಕ್ಕಣ್ಣುಗ ನೀರ್ಮಣ್ಣು ಮಿಾಸ್ಬಪ್ಪುವುಮುವ್ ದುಗ್ಗ ದಿಟ್ಟ (ಪುಟ್ಟ· ೦೯೦೬; ೦೬-೯; ೦೦೦). [?]

ಮಿಾಸ್ಬಲಿಗೆ, ಮಿಾಂಬುಲಿಗೆ (ನಾ)· ೧. ಮಿಾನನ್ನು ಹಿಡಿದು ತಿನ್ನುವ ಕೊಕ್ಕರೆ ಮೊದಲಾದ ನೀರುಹಕ್ಕಿ : ಜಂಬೂತ ಮಿಾಬ್ಬ [ಜಾಹಿ. ಮಿಾಂಬು]ಲಿಗ ಮರಕುಟ್ಟಗ . . . ಮೊದಲಾದಖಿಳಮಿಗಕುಲ ಬಿದ್ದುದುರಿ ಯೊಳಿಗೆ (ಶಾಬ್ಮಿ· ೨೦-೩೬) ; ಮಿಾಸ್ಬುಲಿಗನ್ ಕಡಿಪಳುಕುವುದ ವಂಕರೇತ (ಕೊಕಾಣ· ೩-೭-೧೦). ಮಿಾಂಬುಲಿಗೆ : ೧. "ಉತ್ಕೋಚಕಃ, ಕುರರಃ, ಈ ೨ ಮಿಾಂಬುಲಿಗೆ" (ಶಾಜಾಂ. ೦೦೮) ; ನಿನ್ನ ಪತಾಕೆಯಂ ಪಿಡಿಗೆ ಮಿಾಂಬುಲಿಗಂ . . . ಎಂದು ಜಂಜನ್ಮಳಿನಾಕ್ಷಿ ಭೀಮಸುತೆ ಮನ್ಮಥನಂ ಮುಳಿಸಿಂದೆ ನಿಂದಿಪಳ್ (ಪಾಜಂ. ೨೦೪) : ಮಿಾಂಬುಲಿಗೆ ಬೆಳ್ಕಕ್ಕಿ ಬೇಟೆ ಯಾಡಲು ಅಡವಿ (ಅಚ್ಯುಪ. ೧೪-೩). ೨. ಮಿಾನು ಹಿಡಿಯುವವನು ; ಬೆಸ್ತ ; ಮಿಾನುಗಾರ : ಮೃಗಯೇನನೆಂಬ ಮಿಾಂಬುಲಿಗನರ್ಮಂ (ಪಜಾಚಕ್ಷ. ೦೦-೨೫೬ ೩) ; ಮತ್ಸ್ಯನೆಂಬ ಮಿಾಂಬುಲಿಗಂಗಂ ಮಂಡೂಕನಿಯೆಂಬ ಮಿಾಂಬುಲಿತಿಗಂ ಪೃಷತಿಗಂಧಿ ತುಂಬುಗೆಯೆಂಬ ಪಂಗಳಾಗಿ ಜನಿಯಿಸಿ (ಪುಜಾಸೀ· ೦೬-೭ ೪); ಇತಿಯಳಾ ಕೌಸಂಬಿಯೊಳು ಮಿಾಂ [ಜಾಹಿ. ಮಿಂ] ಬುಲಿಗ ಕಪಿಲರಜಾದರೆಯು ಮಿಾಂ [ಜಾಹಿ. ಮಿಂ] ಗುಲಿತಿ ಮಗ ತಾನದರಿ ಗಂಬಿಗ ಕಂಸನೆಂಬನೆಸೆ (ಜಾಕೃಪಾ. ೦೯-೨೨).

ಮಿಾಂಬುಲಿಗನ ಹಕ್ಕಿ, ಮಿಾಂಬುಲಿಗನ ಹಕ್ಕಿ = ಮಿಾನನ್ನು ಹಿಡಿದು ತಿನ್ನುವ ಕೊಕ್ಕರೆ ಮುಂತಾದ ನೀರುಹಕ್ಕಿ : ಅಂಬರಕೊಡವೆ ಹಾಯುಮರು ಅಂಬರದಿ ಬೀಳುತೆಡೆಯೊಳೆ ಮಗುಳ್ವರು ಮಿಾಂಬುಲಿಗನ ಪಕ್ಕಿಯಂತೆ (ಪಪಸಿ· ೬೬-೩೬) ; ಮಿಾಂಬುಲಿಗನ ಹಕ್ಕಿಯಂತೆ ನೀರ ತಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಮೂಗ ಹಿಡಿದು ಧ್ಯಾನವ ಮಾಡು[ವ]ರಯ್ಯಾ (ಜಪಸ. ೫೬೯). [ಪ್ರ ಇದು ' ಮಿಾಂಗುಲಿಗ 'ಎಂದಿರಬಹುದೆ ?]

ಮಿಾನ್ವಟ್ಟೆ, ಮಿಾಂಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರದ ಪಥ ; ಆಕಾಶ : "ಭಾನ್ ಮಿನ್ವಟ್ಟೆಯಂದಾಗಸಂ" (ಸಾಕಾ· ೬) ; ನಿನ್ನ ಪಯಣಂ ಬಂದಮೊಲ್ ಮಿನ್ವಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಹಾಡಿ ಆಲಿದಾಡು ! (ಜಾಗಾ· ೧೬). ಮಿಾಂಬಟ್ಟೆ : "ಆಗಸಂ, ಮಿಾಂಬಟ್ಟೆ . . . ಬಾಪ್–ಈ ೬ ಆಕಾಶಂ" (ಶಾಜಾ. ೦೯-೦೦) ; "ಮಿಾಂಬಟ್ಟೆಯೆಸೆ ಗಾಳಿಬಟ್ಟೆ" (ಶಾಕ್ಕೆ· ೦೦).

ಮೀಸ್ಪಟ್ಟಿದಲೆಯು = ಆಕಾಶವೇ ತಲೆಯಾಗುಳ್ಳವನು : ವ್ಯೋಮಕೇಶ ; ಶಿವ : ಮೀಸ್ಪಟ್ಟಿದಲೆಯ ಮುನಿತತಿನುತ . . . ಸಲಹು ನಲಮಿ ಶ್ರೀಕಾಂತೇಶಂ (ಅಧ್ಯಾತ್ಮ. ೦-೫೪). [ಮೀಸ್ + ಪಟ್ಟಿ]

ಮೀಮಾಂಸ (ನಾ). ಆಳವಾದ ವಿಚಾರ : ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ; ಪರಿಶೀಲನೆ : "ಮೀಮಾಂಸಮೆಂದು ವಿಚಾರದ ಪೆಸರ್" (ಕಣಾಮು. ೩-೦೦); ಇವುಗಳ ಇತ್ಯರ್ಥವು ಮೀಮಾಂಸಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು (ಪರಿಭಾ. ೭೨).

ಮೀಮಾಂಸಮಾಡು = ಆಳವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸು : ವಿಚಾರಮಾಡು; ಮೀಮಾಂಸಮಾಡುವುದು ಅವರವರ ಬುದ್ಧಿಕುಶಲತೆಗೆ ಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲ (ಅಧ್ಯಾತ. ೭೫); ವಿಶಾಲವಾಗಿ ಮನಘನ ಮದುಳಿದ್ದರೂ . . . ದುಸ್ತಿನ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಆಥವಾ ಅದರ ಭಿನ್ನಭಿನ್ನವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಮೀಮಾಂಸಮಾಡಲು ಅಸಮರ್ಥವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಪಂಚತಂತ್ರ. ೬೨). [ಸಂ. ಮೀಮಾಂಸಾ]

ಮೀಮಾಂಸಕ (ನಾ). ೧. ಆಳವಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡುವವನು ; ಪರಿಶೀಲಿಸುವವನು. ೨. [ವೇದಾಂತ] ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದ ಅನುಯಾಯಿ ; ಜೈಮಿನೀಯ : "ಮೀಮಾಂಸಕಃ. ಜೈಮಿನಿಃ—ಈ ೨ ಮೀಮಾಂಸಕನ ಪೆಸರು" (ಜಾತಕ. ೦೩೬); ಈಶ್ವರಸದ್ಭಾವೇ ಕಿಂ ಪ್ರಮಾಣಂ ಎಂಬ ಮೀಮಾಂಸಕನ ಮೂಗಿನೆ ಕೊನೆಯನು . . . ಸುರಗಿಯಲಿಱಿದು (ಜಪಕ. ೭೫); ಜಡಾತ್ಮನೆನಿಪಂ ನೈಯಾಯಿಕಂ ವೃತ್ತವಿದ್ವಿಡಮಾತ್ಮಂ . . . ಮೀಮಾಂಸಕಂ (ಶಂಪ್ರಭು. ೦-೫೫). [ಸಂ.]

ಮೀಮಾಂಸಾದರ್ಶನ (ನಾ). = ಮೀಮಾಂಸೆ ೩ : ಈ ಯೋಗಗುದ್ದಾಂತದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಅಂದರೆ ವೇದಗಳಿಗೆ ಅಷ್ಟು ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಮೀಮಾಂಸಾದರ್ಶನ ತಲೆಯೆತ್ತಿತು (ಪಾದ. ೦೫೫) ; ಪಾಶುಪತರ . . . ಉಗ್ರವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದದ್ದಿ ಮೀಮಾಂಸಾದರ್ಶನ (ಕಣಾಕ. ೦೫೫). [ಸಂ.]

ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ಮೀಮಾಂಸೆ ೩ : ಧರ್ಮವೆಂದರೆ ಮನುಷ್ಯನು ಇಷ್ಟಪರಮ್ಪಕ್ಕಿಯಿಂದ ಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸಗಳು, ಅವು ವೇದವೆಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೆಂದು ವಿಚಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ . . . ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದರೆ ವೇದಾರ್ಥವಿಚಾರಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದರ್ಥ (ಸಂದಾ. ೦೫೫); ಜೈಮಿನೀಯಮಿಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಮುಖಪ್ರಚಾರಕನು ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟ (ಕಾಕಾ. ೦೫೫). [ಸಂ.]

ಮೀಮಾಂಸೆ (ನಾ). ೧. ಆಳವಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವುದು ; ಜಿಜ್ಞಾಸೆ; ಪರಿಶೀಲನೆ : ಮೀಮಾಂಸಾ ಎಂದರೆ ಪ್ರಮಾಣಪುರಸ್ಸರವಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವುದೆಂದು ಅರ್ಥ (ಜಾತಕ. ೦೫೫); ಪ್ರೌಢಮದ ಮೀಮಾಂಸೆಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದು ಇತಿಗತಿಯಾಗಿತ್ತು (ಕಬಾಂತ. ೨೫೩) ; ೨. ಕಾವ್ಯದ ಸ್ವರೂಪ ಲಕ್ಷಣಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸೆ : ಕನ್ನಡಕನವೂ ಸೇರಿ ಭಾರತೀಯತ್ವವಾಗಿರುವಂತೆ, ಭಾರತೀಯಾಣ್ವ ಮೀಮಾಂಸೆಯೇ ಕನ್ನಡದ ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸೆಯಾಗಿದೆ : ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಕಾವ್ಯ ಮೀಮಾಂಸೆಯ ಸಮಾವೇಶದಿಂದ ಈ ಮೀಮಾಂಸೆ ದಿನೇದಿನೇ ಶ್ರೀಮಂತವಾಗುತ್ತಿದೆ (ಕಾಸ್ತ್ರ. xiii. ಕ್ರಮಾಪ್ರ). ೩. [ವೇದಾಂತ] ಷಡ್ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಆಳವಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವಶಾಸ್ತ್ರ : ಸಾಂಗ ವೇದ ಪದಕ್ರಮದ ಸರ್ವಾಂಗಪೂಜಿಮುದಲ್ಲಲ್ಲಿಳಪೌರಾಣಾಂಗಳಲಿ ಮೀಮಾಂಸೆಯೊಳ್ ಸ್ಪಷ್ಟಿತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲಿ ಧಂಗಿಸುವೇ ದ್ರೌಪದಿಯನು (ಭಾಷ್ಯ. ೦೫-೫) : ಚತುರ್ದಶವಿದ್ಯೆಯೊಳಗೆಯು ಸಾತಿಶಯ ಮೀಮಾಂಸೆ ವಿಂಶತಿರೀತಿಯೊಳಿಹುದು (ಸಗಣಾ. ೭-೦೦) ; ವೇದಾರ್ಥವಿಚಾರ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಮೀಮಾಂಸೆ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಸಂದಾ.೦೫೫). [ಸಂ. ಮೀಮಾಂಸಾ]

ಮೀಮಾಂಸ್ಯ (ನಾ). ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಒಳಪಡುವುದು; ವಿಚಾರಣಾಯೋಗ್ಯವಾದುದು: ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳು ಮೀಮಾಂಸ್ಯಗಳಲ್ಲ (ಅಧ್ಯಾಸ. ೭೨). [ಸಂ.]

ಮೀಯಣ. ಮೀಣ, ಮೀಯ್ಯಣ (ನಾ). ಸ್ನಾನ ; ಮಜ್ಜನ : ನಿತ್ಯ ಸುಮಿಭ್ಯೋಜನವು ಮೀಯಣಾವತ್ತಿ ತಾನುಪಭೋಗದೆಲಿ ಪುರುಜೋತ್ಪವನು ಇರುತಿರ್ದ ನಿತ್ಯೋತ್ಸಹದೋಲಗದಿ (ಕಣಾ. ೭೯-೦೦). **ಮೀಣ** : ಅಳಿಯ ರೈದಿಯು ರುಕ್ಮಿಣಿ ಭಾಳಾಳಕವನು ಕೇಳಿ ಪ್ರಹುದು ಮೀಣಕೆನುತ್ಸಂ ಪೇಳಲು ಬಂದರು (ಕಂದಕಿ.೨೦೬); ಬಕುಳಿಗೆ ತರುಣಿಯರ ಕ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಮೀಣವ ಮಾಡಿಸುತ (ಕಣಾ. ೦೭-೭೨); ಭೃತಾಚಯು ತಟ್ಟನೆ ಮುಂದೆ ಬಂದು ಮೇನಕೆಗೆ ಮೀಣವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದಳು (ಪುಣಾ. ೦೭೩). **ಮೀಯ್ಯಣ** : ನೃಪ ತೊರೆದನು ವುಟ ಮೀಯ್ಯಣವ (ಕಣಾ. ೭-೪೦); ಬಂಧುರದ ಭೋಜನವ ಮೀಯ್ಯಣದಿಂದಲುಪಚರಿಸುವರು ಮಮತೆಗಳಿಂದ ದಿನಚರಿ ವಿಪ್ರಜನ ಪಾಂಡವರ (ಕಣಾ. ೦೭-೭).

ಮೀಣದ ಮನೆ = ಬಚ್ಚಲುಮನೆ ; ಸ್ನಾನಗೃಹ : ಗರುಡಿಗೆ ಬಂದು ಹವಣಾಗಿ ಸಾಧಕಂ ಮಾಡಿ ಆಮೇಲೆ ಮೀಣದ ಮನೆಗೆ ಬಂದು . . . ಸ್ನಾನವಂ ಮಾಡಿ (ಕಣಾ. ೨). [ಮೀ + — ಅಣ]

ಮೀಯಿಸು. ಮಿಸಿಸು, ಮೀಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿಸು; ಮಜ್ಜನ ಮಾಡಿಸು : ಬಾಳಕನಂ ಗಂಧೋದಕದೊಳೀ ಮೀಯಿಸಿ [ಕಾಣಾ. ಮಿಸಿಸಿ, ನಿಜಿಸಿ] ಸಿದ್ಧಶೇಷಾಕ್ಷತಂಗಳನಿಕ್ಕಿ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೨೦೧) ; ಮಿಸಿಸಿದಂ, ಮೀಯಿಸಿದಂ (ಕಣಾ. ೫೨ ಕ್ರಿಹೀ): ಒಂದು ದಿನ ಗೌರಿ ಮಗುವನ್ನು ಮೀಯಿಸಿ ಚಂಡಿಯೊರಸುವಾಗ ಚಿಟ್ಟನೆ ಚೀರಿತು ಮಗು (ಪುಣಾಕಾ. ೨೫). ೨. ಅಭಿಷೇಕಮಾಡು ; ಮಂಗಳಸ್ನಾನ ಮಾಡಿಸು : ಮಜುಬಿಪಸಂ ಪ್ರಶಸ್ಯಮೌಹೂರ್ತಿಕವಿರೂಪಿತಶುಭಲಗ್ನೋದಯದಿಂದಷ್ಟೋತ್ತರ ಶತ ಪೂರ್ಣಕುಂಭಂಗಳಂ ಚತುರ್ವೇದಪಾರಗರಪ್ಪ ಧರಾಮರರೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಮಂತ್ರಪೂತ[ಜಲಂ]ಗಳಿಂ ಮೀಯಿಸಿ (ಹಂಪಣಾ.೦೧-೦೭ ಪ); ರಥದಾಳಿಗಬ್ಬಿನ ರಸದೊಳಾ ಸ್ಯಪತಿ ಮೀಯಿಸುವಂದ ಮೆಜ್ದುದಾ ಜನವಾ (ಗಕ. ೦೭-೭೭). ೩. ತೋಯಿಸು ; ನೆನೆಸು ; ಆರ್ದ್ರವಾಗಿಸು : ಅಂತು ಸಂತೋಷ ಬಾಷ್ಪಮಿಸದಿಂ ಮೀಯಿಸುವಂತೆಯುಂ ದಿಟ್ಟಿವೆಳಗಿನಿಂ ನಿವಳಿಸುವಂತೆಯುಂ . . . ಅಕ್ಷೂಣಲಕ್ಷಣಲಕ್ಷಿತಂಗಳಪ್ಪ ಪುತ್ರಸಂಗಪ್ರತ್ಯಂಗಗಳಂ ವೀಡುಂ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡಿ (ಜಾಪ್ರಭು. ೩-೦೦೫೫). **ಮಿಸಿಸು** : ೧. ಆರ್ದ್ರ ಬಟ್ಟೆಯಿಟ್ಟ ವರಿಸಿ ಮಜ್ಜನದೊಳೀ ಮಿಸಿಸಿ [ಕಾಣಾ. ನೆಂ ಮಾಡಿಸಿ] ಉಡಿಸಿ ತುಡಿಸಿ . . . ಬೇಡಿಂಗೆ ಪೋಗಲ್ಕೆಟ್ಟು (ಕಣಾ.ಕಾ. ೨-೦೪); ಪಂಚರತ್ನಗರ್ಭ ವಿಧೌಷಧಿ ಸಂದರ್ಭಶಾತಕುಂಭ ಕುಂಭಸಂಭೃತಮಂಗಲ ಜಲಂಗಳಿಂದಂ ಮಿಸಿಸೆ (ಜಾಪ್ರ. ೪-೦೨೫) ; ಜಿನಗಂಧೋದಕದಿಂ ಬಾಳೆನಾಗಳ್ತಿಸಿ ಬಾಳೆವಂದೆಗಳಮೆಯ್ಯನೆ ತುಡಿಸಿದಾಗಳ್ (ಪಾಶಾಪ. ೦೦-೭೨); ಸಮಸ್ತಸುರಕೋಟಿ ಹೇಮಘಟಕೋಟಿಯಂ ತೀವಿ ತಂದವೇಯ ಭೂಜಕೋಟಿಯಂ ಮಿಸಿಸೆ (ಪಾಶ್ವ.೦೩-೩೩) ; ಪುಣ್ಯಜಲಂಗಳಂ ತಂದಿ ಮಿಸಿಸುತ್ತಾಗಳೀ ತಾಂ ಕನ್ನ ಕೆಯ್ಯೊಳೆ ಕಟ್ಟಿದಂ ಕುರುವಿರಿವೃಥಂ ಕರ್ಣಂಗಾ ವೀರಪಟ್ಟಮಂ (ಕಂಚಾ. ೨೨-೩೨) ; ಕನತ್ಕನಕ ಪೀಠದೊಳ್ ವಿಧಿಸಹಿತಂ ಮಿಸಿಸಿ ಬಬ್ಬೆಕ್ಕಿಟ್ಟಿ ಪೂಜಿಸಿ ಮಣಿಮಯಜೈನ ಬಿಂಬಮಂ ಜನಚಂದ್ರಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೭-೭೦). ೩. ಮಿಸಿಸಿದಪಂ ಕರುಣಾವ್ಯುತಮಿಸರದಿನವನಿಪತಿಂ (ಶಾಂಪ್ರಭು. ೩-೭೦) ; ನಿಜನಯಪ್ರಭವಳ ಪ್ರಭಾಪೀಯೂಷಪೂರದೆ ಮಿಸಿಸುವಂತೆ ಬಿದದೆ ನೋಡುತ್ತಿಂ (ಜಾಯಪ. ೩-೨೦ ಪ) ; ಅಂಗರುಚಿಭೂಷಣಾಂಶುವನಂಗಪ್ರಭೆ ಮಿಸಿಸೆ ಮತ್ತೆ ಮಜ್ಜನವಿಧಿ ತನ್ವಂಗಿಗೆ ಪುನರುಕ್ತಂ (ಕ್ಷತ್ರ. ೧-೭೦). ೪. ಸುರಿ ; ಧಾರೆಯಾಗು : ಮಿಸಿಸೆ ಸುಖದಶ್ರು ಪುಳಕಂ ಪರಿಸೆ ಬಲ್ಲೊಂದು ಜಾವವುಲ್ಪಿನಂ ಮಸಪೋಡೆ ಸಮುದ್ರವಿಜಯನಷ್ಟಿರೆ ಮನುದೇವನನುಮುಪ್ಪಿ ಕೊಂಡು ತೋಜೋಧನಳವಂ (ಅರಿಷ್ಟ. ೩-೧೭). **ಮೀಸು** : ೧. ಪ್ರಗ

ಸೊಸೆಗೆಣ್ಣಿಯು ಪೂಸಿ ಪೊಂಬಚ್ಚೆರೊಳ್ ನಿಲಿಸಿ ಮಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಸಿಂಗರಗೆಯ್ದು ರನ್ನದ ಬಾಸಿಗವನು ಕಟ್ಟಿದರು (ಪೋಕಥ. ೮೬-೬೯). [ಮಿಸ್ + —ಇಸು]

ಮಿಸುಮು 'ಮಿಸ್' ನೋ.

ಮಿಸುಯ್ಯಣ 'ಮಿಸುಯಣ' ನೋ.

ಮಿಸರ್ (ನಾ). ಸೇನಾಪತಿ : ದಳವಾಯಿ : ಹೈದರನು ತನ್ನ ಮಂತ್ರಿಗಳಾದ ಪೂರ್ಣಯ್ಯ, ಕೃಷ್ಣರಾವ್, ಬರಕಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾವ್ ಮೊದಲಾದ ಮಿಸರ್ ಮಿಸಾಗಳನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಿ ಕೇಳಲಾಗಿ (ಚಿಕ್ಕಾ. ೧೧).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮಿಸರ್]

ಮಿಸರಾಕೋರ (ನಾ). ಕುದುರೆಲಾಯದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ : ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಕಾವಲ ಮಂದಿ ಮಿಸರಾಕೋರರು ಸಹಸಾ ಅತರು ಒಬ್ಬನೆ ಬರುವುದ ಕಂಡು ಭಯದಿಂದ ದೂರದಲ್ಲೆಯೆ ನಿಂತರು (ಚಿಕ್ಕಾ. ೭೬).

[← ಹಿಂ. ಮಿಸರ್+ಆಖೂರ್]

ಮಿಸರಾಸೆ 'ಮಿಸರಾಸಿ' ನೋ.

ಮಿಸರಿ (ನಾ). ಕರಿಮೆಣಸು ; **ಕಾಳುಮೆಣಸು** : ಮ್ಲೆಕ್ಕುಳೆ ಮಿಸರಿಯು ಮೊಕ್ಕುಳೆ ತುಪ್ಪಮುಂಡಿಟುಪೋನ್ (ಎಳ. IIII, ತುಂಪ್ಪ. ೦೪-೦೫ ; ೪೧೧).

[P ಇದು 'ಮಿರಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಪಿತ]

ಮಿಸರಿಜವಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಮಿಸರಿಜವಳಿ ಪೊರಣ ಮೊಗೆಟಿಲ್‌ಕಱಿ ಗೆಂಡಗ ತಾಣಮ್ ನೊಕ್ಕಿಗೋಡು (ಮ್ಲೀಲಿ. ೦೪೦೬, ೦೦-೦೦ ; ೭೦೦).

[ಮಿಸರಿ + ಜವಳಿ]

ಮಿಸರಿಸು 'ಮಿಸಿಸು' ನೋ.

ಮಿಸರು 'ಮಿಸಿಸು' ನೋ.

ಮಿಸಲಕ (ನಾ). ಭಾರವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಎತ್ತುವ ಸಾಧನ ; ಸನ್ನೆಗೋಲು : ಆರ್ಕಮಿಡೀಸ್ ಭೂತಗನ್ನಡಿಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ಶತ್ರುಗಳ ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟ ಮತ್ತು ಮಿಸಲಕಗಳನ್ನುಳ್ಳ (ಸನ್ನೆ) ಯಂತ್ರಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಅವರನ್ನು ಜಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸಿದ (ಕಾಕೋ. I. ೪೭೩). [?]

ಮಿಸಲಸ (ನಾ). ೧. ಕಣ್ಣನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದು. ೨. ಹೂವಿನ ದಳಗಳು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ.—ಮುಕುಳಿತವಾಗುವುದು. ೩. ಮುಚ್ಚುವುದು ; ಮುಚ್ಚುವಿಕೆ : ಪಕ್ಷದ್ವಯಂ ಜೋಲೆ ಕಣ್ ಮಿಸಲದೊಳ್ ಸಮ್ಮೇಳನಂ ಬೆತ್ತಿರೆ . . . ಗಟಿಪಿದತ್ಪವ್ಪುದೊಳ್ ಕಾವ್ಯತುಂಡಂ (ಕಂಪ್ರಹ್ಲ. ೭-೭೭). ೪. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಮರೆಮಾಚಿದ ಉಪಮಾನ. [ಸಂ.]

ಮಿಸಲಿತ, ಮಿಸಳಿತ (ಗು). ೧. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ; ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ. ೨. ಅರ್ಧತೆರೆದ ; ಅರೆಬಿರಿದ. ೩. ಕಣ್ಮರೆಯಾದ ; ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ. ೪. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದ ; ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ. (ನಾ). ೫. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರಸಾದೃಶ್ಯದ ದೆಸೆಯಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇ ತೋರದಂತೆ ವರ್ಣಿಸುವ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ ; ಒಂದು ವಸ್ತು ತನಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಪೆಜತೊಮೆಂ ಮ್ಯುವಿನೊಳ್ಪುದಾಗಿ ತಾಂ ಬೇಱನಿಸಿ ತೋಱಿದಿರಯುದು ಮಿಸಲಿತಂ (ಅಕ್ಷಕ. ೦೫೬-೦೬). **ಮಿಸಳಿತ** : ೫. ಸಮವಸ್ತುಸಮುವೆನಿಸೆ ಭೇದವು ತೋರದಡೆ ಕೃಪುದಿಂದ ಪೇಳ್ದ ಮಿಸಳಿತವ ಕಮಲನೇತ್ರೆಯಂ ಕಿಂಪುವರ್ಣದ ಚೆರಣದಲಿ ತಾಂ ಸಮರಸಲಕ್ಷಕ ತೋರದು (ಅಪಲಂ. ೦೫೪).

[ಸಂ.]

ಮಿಸಲಿತಾಲಂಕಾರ, ಮಿಸಳಿತಾಲಂಕಾರ (ನಾ). = ಮಿಸಲಿತ ೫ : ಕೈಯ್ಯ ಕಾಂತಿಯಿಂ ಪೊಂಬೀಗಳ್ಕಾಣಿಸದಿರ್ದುವೆಂಬುದಱಿಂದಿದು ಮಿಸಲಿತಾಲಂಕಾರಂ (ಅಕ್ಷಕ. ೦೫೦-೫೦) ; ಒಂದನ್ನು ಪದಾರ್ಥವು ತನಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು (ಆ ಸದೃಶಪದಾರ್ಥಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ) ಕಾಣದೆ ಹೋದಲ್ಲಿ ಮಿಸಲಿತಾಲಂಕಾರವಾಗುವುದು (ಕೃವಿ. ೨೬೬). **ಮಿಸಳಿತಾಲಂಕಾರ** : ಸಾದೃಶ್ಯವುಳ್ಳ ವಸ್ತು ತನ್ನ ಸಾದೃಶವಸ್ತುವಿನಲಿ ಬೆರದು ಭೇದವಾಗಿ ತೋರದಿರ್ಪ ಮಿಸಳಿತಾಲಂಕಾರವೆನಿಪುದು (ಕಾಪಂ. ೦೫೪). [ಸಂ.]

ಮಿಸಲ್, ಮಿಸಲ್ಲ, ಮಿಸಲು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ, ದೇವರು, ಅತಿಥಿ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತೆಗೆದಿರಿಸಿದ ಆಹಾರ, ನೀರು, ಹಾಲು, ಹಣ, ಹೆಸರು ಇತ್ಯಾದಿ ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತು,— ಬಳಸದೆ ಕಾದಿರಿಸಿದ ವಸ್ತು ; ಮುಡಿಪು ; ಹರಕೆ : "ಮಿಸಲನೆ ಬಳಸದಿರ್ಪುದು" (ಕಾಡಿ. ೦೨) ; ಒಕ್ಕಲೊಳೊನ್ದು ಪೊಜೆಯುಂ ಕಯುಂ ಪದಿಕ್ಕೊಳಂ ಭತ್ತಮುಂ ಮಿಸಲುಂಬಳಿಪತ್ತಮುಂ ಸಲ್ವದು (ಎಕ. III (೩)- ೫೦೩೫. ೭೮೪-೦೦ ; ೪೭೭) ; ಎಳ್ಳತ್ತಱಿ ಮಿಸಲುಂ ಸಲ್ವೊದು ಸಾರ್ವಭೌರ ಕಾವು (ಎಕ. VI. ೫೪೮. ೮೩-೦೦ ; ಸು. 1025 ?) ; ಅಳಿವಿನವಂಗೆ ಶಿವದೀಕ್ಷೆಯ ಕೊಟ್ಟರೆ ಭಕ್ತ ಎಂತಹುದೂ . . . ಮನೆಹೀನನ ಮಿಸಲ ಕಾಯ್ದಿರಿಸಿದಂತೆ (ಬಸವ. ೯೨). (ಗು). ೨. ಅಪವಿತ್ರವಾಗದಿರುವ ; ಶುದ್ಧವಾದ : ವಿನವ್ಯ ಅದಿರ್ಗಂತಿ ತುಂಬಿ ತುಳುಕವ ಮುನ್ನ ಆನಂದನಿಧಿ ಶಿವಂಗಳ್ಕಱಿಂದಂ ನಿನ್ನ ಸುತಿದ ಮಿಸಲ ಸುಗಂಧವ ನೀಡು [ಜಾಗಂ. ಸದ್ಗಂಧ ಮಿಸಲನೀಯುಂ]ನೀಯೆನುತ (ಕಕ್ಕಯ. ಚ. ೩೨೪-೩೬) ; ಶಿವನ ತೋಳ ತೊಡವಾನತರ ಮಿಸಲ ಮಸೋರಥವು ಸುರಸ್ವತಿವರಸಿ ಗಿರಿಜೆ ಬಿಜಯಂಗೈದಳು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೦-೩೭). **ಮಿಸಲ** : ೧. ಮತ್ತೆ ಬಲ್ಲುದೆ ಬಕ್ಕು ಹರಿಯ ಮಿಸಲವ (ಕುಮ. ೦-೦೫೬-೦) ; ಮುಡಿದುನಂಟಿಟ್ಟು ಮಿಸಲದಡಿಗೆ ಮಾಡಜೇಕ್ರೇ (ಪ್ರಂಪ್ರ. ೨೬-೦). **ಮಿಸಲು** : ೧. ಭಾಜೆ ತಪ್ಪಿದ ಬಳಿಕ ಪ್ರಾಣವಾಹಿಯನು ಹಾರಿದರೆ ಮಿಸಲನ್ನು ಸೊಣಗ ಮುಟ್ಟಿದಂತೆ (ಬಸವ. ೭೭೯) ; ಹಬ್ಬ ಹಬ್ಬುಕೆ ಮಿಸಲುಂ ತೆಗೆದಿರಿಸಿದಂತದೆ ಬೀಯಕ್ಕವಾಗಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೪೨-೪) ; ಆ ಸಿಜಾತ್ವನ ಬಿಲ್ಲನೊದೆದಾಕಾಶ ಕವ್ವಳಿಸುವ ಹರ್‌ಘಕೆ ಮಿಸಲಱಿಯೂ ಕಣ್ ನಿನ್ನೊಡಲೆಂದವಾ ಶಲ್ಯ (ಶಾಬ್ಯಾಳ. ೯-೩೮). ೨. ರಂಭು ವರಮುಂ ಕೊಟ್ಟಸಿಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಮಿಸಲ ತಪಕ್ಕೆಡರ್ಚಾರದಿರಲೆಂದು (ಕ್ಕಿಪುಣಾ. ೦೫-೦೩) ; ಸೆಟ್ಟ . . . ಒಲವಂ ಮಿಸಲ ಮನದಿಂ ನಿಜಕರವಾಸದ ತನ್ನಿಷ್ಟಲಿಂಗಮಂ ಪೂಜಿಸಿದಂ (ಪಾಂಶಾಕ್ಕ. ೦-೪೩). ೩. ಅಪ್ಪಟವಾದ ; ಅಚ್ಚ : ಕಳಮೆಯು ಕದಿರ ಮಿಸಲ ಕಂಪನುಣಲೆಂದಳಿಶಿರುಗಳು ಕೊಸೆಯೆಜೀ ಪೊರೆದವು ಪೂಗಣೆಯನ ಪಸುರ್ಗಾವಿನ ತೊಳವ ವೀಲದ ವಿಂಟಿಯಂತೆ (ಕ್ರೀಣಾಂ. ೦-೩೦). ೪. ಮುಡಿಪಾಗಿಟ್ಟ ; ಬಳಸದೆ ತೆಗೆದಿಟ್ಟ ; ಉಪಯೋಗಿಸದೆ ಬೇರೆಯಾಗಿಟ್ಟ ; ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ : ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಸುಚಿತ್ಕದಲಿ ವಸಮಮಿಸಲ ಮೋನವನಾರೋಗಿಸಯ್ಯಾ (ಚಿಕ್ಕಶಂ. ೩೩೬-೩೬) ; ಕಳದ ಮಿಸಲ ಜಕ್ಕಿ ಪಾರ್ಷನ ತಲೆಗೆ ಬೈಚಿಟ್ಟಪುದನೀಗಳು ಸಿಳೆದೆನಾವರೆ ಮುಂದೆ ಫಲುಗುಣನೆನ್ನ ಳೆಕ್ಕಿಸನ್ನು (ಕುಮ್ಮಾಕ್ಕ್ರಿ. ೦೬-೩೮). (ನಾ). ೫. ಪ್ರತ್ಯೇಕತೆ ; ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ : ಮಾಯಿಗೀಯಗೆ ತೋಜಿಸುವನೇ ತನ್ನ ನಿಜಮನು ಮಿಸಲಿ ಮಿಸಲನಲ್ಲಪಾಪ್ರಭುಗುವುಗುಹೇಶ್ವರನು (ಕ್ರಭೀಂ. ೬-೩೭) ; ಐದು ಸೂಜಿಗೆ ಹಾರಿ ಮಿಸಲಿನೇಜು ನಮ್ಮದು ತಮ್ಮದೆನುತುಬ್ಬೇಜಿ ಭೀಮನ ಮುತ್ತಿದರು ಪೆತ್ತಿದರು ಸರಳಿನಲಿ (ಶಾಬ್ಯಾಳ. ೦೩-೫೦). ೬. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಇರಿಸಿದುದು ; ಮುಡಿಪಾಗಿ ಇಟ್ಟುದು : ಪಾಲೇಂ ಕಾಯದೋ . . . ಕಣ್ಣಂಜವಾದತ್ತೊ ಬಲ್ಬಿಸಿಯಾಗಿರ್ದುದೊ . ಮಿಸಲೋಸರಿಸಿತೋ (ಪ್ರಕಾ. ೯-೭೪).

ಮಿಸಲ ಕಟ್ಟು = (ದೇವರಿಗೆ ಹರಸಿಕೊಂಡ ಕಾಣಿಕೆಯ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು) ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಡು ; ಮುಡಿಪು ಕಟ್ಟು : ಆ ದೇವರಿಗೆ ಹರಸಿಕೊಂಡು ಮಿಸಲ ಕಟ್ಟಿನ್ದರಿಂದ ಕೋಟೆಯಾ ನಿಂತಿತಂತೆ (ಚಿಕ್ಕಾ. ೭).

ಮಿಸಲಡಿಗೆ, ಮಿಸಲು ಅಡಿಗೆ = (ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ)

ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಆಹಾರ ; ಎಡೆ ; ನೈವೇದ್ಯ : ಪರಿಪಾ ದೇವಾನ್ನ ಮಿಸಲಡಿಗೆಗಳ ಧರೆಯೊಳು ಪೊದಲಿತ್ತವರಿಗೆ (ಕಂಪಾಂಪು. ೬-೦೪); ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮನೆಯ ಮಿಸಲು ಅಡಿಗ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ನಮಿನಲ್ಲಿಯೇ ಏಳುವರು (ಶಪು. ೬-೦೭). ಮಿಸಲಾಗಿಡು = (ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತುವನ್ನು) ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತೆಗೆದಿರಿಸು : ಮುಡಿಪಾಗಿಡು : ವಾಸ್ತವಿಕಸಾಧನೆಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾನವರ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಮಿಸಲಾಗಿಡುವ ಆದೇಶವನ್ನು ನೀಡಬೇಕು (ಕ್ಷಕ. ೩೩೨). ಮಿಸಲಾಗಿರು = (ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ) ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತುವು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಇರು ; ಮುಡಿಪಾಗಿರು : ಸೂಸಲೀಯದೆ ಮನವನೀಶವಾಸದೊಳಿರಿಸಿ ದೀಸರಾಗದೆ ಚಿತ್ತ ಮಿಸಲಾಗಿರಬೇಕು [ಕಾಣಾಂ. ಚಿತ್ತಮಂ ಮಿಸಲಾಗಿರಿಸಿ] (ದೀಕ್ಷಾವಿಧಿ. ೦೬-೦೦) ; ಮೂವತ್ತು ಹಾತ್ಯಶ್ವಗಳು ರಾಮನಿಗೇ ಮಿಸಲಾಗಿದ್ದವು (ಕುವಿಹಾಗಂ. ೩೩) ; ಆ ಸಮೃದ್ಧವಾದ ನೀರು ಅವರಿಗೆ ಮಿಸಲಾಗಿರಬೇಕು (ಪಣ್ಣಿ. ೨೩). ಮಿಸಲಾಗು = ಮಿಸಲಾಗಿರು : ಪ್ರಾಣವನು ವೀಸರಪೋಗದೆ ಮಿಸಲುಗರ್ಪಿಸಬಲ್ಲರೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರ್ಪ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವ (ಶಸಪ. ೩೩೬); ಈಶನ ಮಿಸಲಪ್ಪ ಭಕ್ತ ನೀನಗಣಿಯಲ್ಲ (ಪಸಕ. ೬-೩೩).

[ದೇ.ತ ಮೂಲ. ಮಿಸ್ಕಲ್ = ಬೆಕ್ಕಿಗೆ ನೀಡಲಾಗುವ ಮೊಸರು ಬೆಟ್ಟ ಹಣ್ಣು ಮತ್ತು ಮೊದಲಪದು ಒಡಿಯ ಆಕ್ಕ : ತೆಲು. ಮಿಸರ=ಶ್ರೇಷ್ಠ]

ಮಿಸಲ 'ಮಿಸಲ್' ನೋ.

ಮಿಸಲಳಿ (ಕ್ರಿ)- ೧. (ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಉದ್ದೇಶ ಅಥವಾ ಗುರಿ. ಮುಡಿಪು. ಸ್ಥಿತಿ. ಆಕೃತಿ ಮೊದಲಾದುವು) ಭಂಗವಾಗು ; ನೆಮ್ಮನವಾಗು : ಗಾಸಿಯಾದುದು ರಾಗ ಲೋಭದ ಮಿಸಲಳಿಮದು ನಿಮ್ಮ ದೆಸೆಯಿಂದ (ಶಾಬ್ಯಾಂ. ೪-೩೬) ; ಮಿಸಲಳಿಯಿತು ಬಯಕೆ ಮನದ ಫಲಾಪೆ ಜಾಱಿತು (ಕ್ರಶಲೀ. ೦೦-೩೬) ; ಭಾಸುರಾರ್ಕಸಹಸ್ರಕೋಟಿಗೆ ಮಿಸಲಳಿಯದ ಬಹಳತೇಜದ ವಾಸುದೇವನ ದಿವ್ಯಮೂರ್ತಿಯ ಕಂಡ ನಾನು (ಪಭಾಗ. ೬-೨-೩೨). ೨. ಪವಿತ್ರತೆಯು ಭಂಗವಾಗು; ಅಪವಿತ್ರವಾಗು : ಗಾಸಿಯಾದುದು ದುಃಖಮಲ್ಲದೆದೇನು ಫಲ ಮಾವನನು ಪಾರ್ದಿಸಿ ಮಿಸಲಳಿಯದ ದಿಪೊಕನ್ನೆಯರೊಡನೆ ಜೋಡಿಸಿದ (ಕುಣ್ಣಾಸ. ೯-೩೭) ; ಮಿಸಲಳಿಯದ ಕನ್ನೆತನದಲಿ ಶಿವನನಪ್ಪಿಪೆಡೆ ಲೇಸು ನಿಜಕುಲಕೋಟಿಗೆ (ಪ್ರಶೂೀ. ೦೦-೩೯); ಈಸುದಿನ ನಮ್ಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಕ ಮಿಸಲಳಿಯದೆ ನಡೆದು ದೀಗ ವಿಸಾಕರವಾಯ್ತು (ಕೂಡಣ. ೦-೯-೨೬). ೩. ಸ್ವಚ್ಛತೆ ಅಳಿ ; ಪರಿಶುದ್ಧತೆ ಇಲ್ಲವಾಗು : ಮಿಸಲಳಿಯದಂತಿ ವಿಮಿವರವುರ್ದುವ ಪೀಸುವರನು ಪೆಸಪುವುದು (ಹರಿವಿ. ೬-೦೬). ೪. ನಾಶವಾಗು : ಹತವಾಗು : ಈಯ ದೈತ್ಯರು ನಿನ್ನ ಕೈಯಲಿ ಘಾಸಿಯಾದರು ಮಾಗಧನೊಬ್ಬನು ಮಿಸಲಳಿಯನು ಗಡ (ಕುಣ್ಣಾ. ೩-೨೫). [ಮಿಸಲ್ + ಅಳಿ$_1$ (< ಅಲ್$_1$)]

ಮಿಸಲಾತಿ (ನಾ). ಪರಿಶಿಷ್ಟ ಜಾತಿ. ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಕೆಲವು ವಿನಾಯಿತಿ. ಪ್ರವೇಶಾಧಿಕಾರ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೌಲಭ್ಯಗಳನ್ನು ತೆಗೆದಿರಿಸುವಿಕೆ.— ಕಾಯ್ದಿರಿಸುವಿಕೆ. [< ಮಿಸಲ್]

ಮಿಸಲಿಡು (ಕ್ರಿ)- (ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸದೆ) ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಡು : ಮುಡಿಪಾಗಿಡು : ಮನುಕುಲದ ಕಲ್ಯಾಣ, ಬಾಳಿಗಿದುವೆ ಧ್ಯಾನ ಮಿಸಲಿಡುವೆನು ಅದಕೆ ನನ್ನ ತನು ಮನ ಪ್ರಾಣ (ಕ್ರಕಚಿ. ೩); ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಭೂಮಿಯನ್ನೇ ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಮಿಸಲಿಡುವುದು (ಶಶಗಿ. ೩೩) ; ಇಡಿಯ ಜೀವನವನ್ನೇ ಈ ಕಲಿಗಾಗಿ ಮಿಸಲಿಟ್ಟ ಮಹಾನು ಭಾವರಿದ್ದಾರೆ (ಕಂಗರೋ. ೦೦೬). [ಮಿಸಲ್ + ಇಡು$_1$]

ಮಿಸಲು 'ಮಿಸಲ್' ನೋ.

ಮಿಸಲುಕಂಪು 'ಮಿಸಲ್ಕಂಪು' ನೋ.

ಮಿಸಲುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ದೇವರಿಗೆ ಹರಸಿಕೊಂಡ ಕಾಣಿಕೆಯ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತೆಗೆದಿಡು ; ಮುಡಿಪು ಕಟ್ಟು : ಕರಿಯಮ್ಮನಿಗೆ ಮಿಸಲು ಕಟ್ಟಿದರು (ಕಳಚು. ೯). [ಮಿಸಲು (< ಮಿಸಲ್) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಮಿಸಲುಗವಿತೆ (ನಾ)- (ಶಿವನ ಸ್ತುತಿಗಾಗಿ ಮಾತ್ರ) ಮುಡಿಪಿಟ್ಟ ಕವಿತೆ.— ಕಾವ್ಯ : ಇದು ಮಿಸಲುಗವಿತೆ ಇದು ಘಾತಕರುಗಳಿಗೆ ಅಸಾಧ್ಯ (ಸಕಪ. II. ೬೮೯-೦೦೬) ; ಭುವಿಗಳನು ತುತಿಸಿದೆನಾದೊಡೆ ಸಲೆ ಶಿವಮೊಹಪ ನಾನೆಂಬತಿಬಿರುದಿನ ಶಿವಕವಿ ಹಂಪೆಯ ರಾಘವ ಪಂಡಿತನೆನಲೀ ಮಿಸಲುಗವಿತೆಯು ಚಿತ್ತೈಸುವುದೆರಡಱೆಯದ ನಿಚ್ಚಟರು (ಪಣಿತ. ೦-೯).

[ಮಿಸಲು (<ಮಿಸಲ್) + ಕವಿತೆ]

ಮಿಸಲುಗಳೆ 'ಮಿಸಲ್ಗಳೆ' ನೋ.

ಮಿಸಲುಗೆಡು (ಕ್ರಿ)- ಮಿಸಲಳಿ ; ಅಪವಿತ್ರವಾಗು : ದೇವಾರ್ಚನೆಯ ಕಾಲಂಗಳಲಿ ಮಿಸಲುಗೆಟ್ಟ ಸಾಧನಗಳಲಿ ಪೂಜೆಯ ಮಾಡಿ ನಿಷ್ಫಲವು (ಕ್ರಶೂೀ. ೬-೦೦). [ಮಿಸಲು (< ಮಿಸಲ್) + ಕೆಡು$_1$]

ಮಿಸಲುಜವ್ವನೆ (ನಾ)- (ಯೌವನವನ್ನು ಮುಡಿಪಾಗಿಟ್ಟ) ತರುಣಿ : ಮಿಸಲುಜವ್ವನೆಯರ ರಾಜಪೋಪಿಲಾಸದಿಂದೊಡಗೂಡುವಾಗ ಆ ಸುವಿಪಡಕದೊಳಹುದೆ (ಪಕಪ. ೫೦-೦೦೬). [ಮಿಸಲು (<ಮಿಸಲ್)+ಜವ್ವನೆ]

ಮಿಸಲುನೀರು (ನಾ). ದೇವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತೆಗೆದಿರಿಸಿದ ಪವಿತ್ರಜಲ : ಈ ನೀರು ಎಂದಿಗಿಂತ ಶುದ್ಧವಾಗಿದ್ದು ದೇವರ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ದೇವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ತೆಗೆದಿರಿಸಿದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇದಕ್ಕೆ ಮಿಸಲು ನೀರು ಎನ್ನುವುದು (ಕೋಠರೋ. ೩೨).

[ಮಿಸಲು (< ಮಿಸಲ್) + ನೀರು$_1$ (< ನೀರ್)]

ಮಿಸಲುಮುರಿ (ಕ್ರಿ). ಉಪಯೋಗಗೊಳ್ಳು ; ಉಪಭೋಗಗೊಳ್ಳು : ಎಳೆನಗೆಯಂ ಇಳೆ ಚಗಿಯಲಿ ಮರುಕೊಳಲಿ ಹೂವ . . . ತುಂಬರಿ ತುಳುಕದೆ ಸೂಸರಿ, ಮಿಸಲುಮ್ಮುರಿಯದೆಯೆ (ಕೂರ್ಗಾಣಾ. ೬-೦೩) ; ಕಾವ್ಯ ಗರ್ಮಿರೋಗದಿಂದ ಸಾಲ್ಕರು ಸಲ ಆಸ್ಪತ್ರೆಯನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಮಿಸಲುಮುರಿಯದ ಹೆಣ್ಣನ್ನೇ ಮದುವೆಯಾಗಲು ಬಯಸುತ್ತಾರೆ (ಎಚಹ. ೮೪). [ಮಿಸಲು (< ಮಿಸರ್) + ಮುರಿ$_1$ (< ಮುಱ್ಱಿ$_1$)]

ಮಿಸಲುಸ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. (ಸಭಾಮಂದಿರ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ) ಕಾದಿರಿಸಿದ ಆಸನ.— ಪೀಠ : ಕಾಯ್ದಿಟ್ಟ ಪೀಠಗಳು ; ಮಿಸಲು ಸ್ಥಾನಗಳು (Reserve Seats. ಕ್ರಶಿ. ೭೦). ೨. ಚುನಾವಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವರ್ಗಗಳಿಗಾಗಿ ಕಾಯ್ದಿಟ್ಟಿರುವ ಅವಕಾಶ.

[ಮಿಸಲು (< ಮಿಸರ್) + ಸ್ಥಾನ]

ಮಿಸಲೋಗರ (ನಾ). (ದೇವರ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕಾಗಿ) ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಆಹಾರ : ಒಂದು ಕಯ್ಯೊಳು ಮಿಸಲೋಗರಮುಮಂ ಒಡಿದು ಒಂದು ಕಯ್ಯೊಳು ಬಿಲ್ಲಸಂಬನಳವಡೆ ಪಿಡಿದು (ಪಕ್ಕ. ೮೯. ೦೩೩-೦೩).

[ಮಿಸಲ್ + ಓಗರ]

ಮಿಸಲ್ಕಂಪು, ಮಿಸಲುಕಂಪು (ನಾ). ಯಾರೂ ಮೂಸಿ ನೋಡದ ಕಂಪು ; ಅನಾಘ್ರಾತವಾದ ಕಂಪು : ಅತಿಮುದದಿಂ ಸೂಸಿದುರ್ ದೇವಲೋಕದ ಮಿಸಲ್ಕಂಪೊಗೆವ ಪಾರಿಜಾತದ ಪೂವಂ (ತ್ರಿಕ್ಷೇತ್ರ. ೬-೪೯). **ಮಿಸಲುಕಂಪು** : ನಳನಳಿಸುವ ಪೂವಿನ ಮಿಸಲುಕಂಪಳಿಗಳೆಂಜಲಿ ಸುಗುಮೆಂದು ತಳೆದಳೊರ್ವಳು ಚಂಪಕಗಂಧಿ ಕುಸುಮಾಕಲಿತ ಪಟಲಿಕಿ ಯನೊಸೆದು (ಶಾಹಾಣಾ. ೬-೦೦). [ಮಿಸಲ್ + ಕಂಪು]

ಮಿಸಲ್ಗಳೆ. ಮಿಸಲುಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಿಸಲು ಒಪ್ಪಿಸು ; ನೇಮ ವನ್ನು ಪಡಿಲಿಸು : ಶಿವಪೂಜೆಗೆ ನವಯೌವನಮಾದಂತುನ್ಮತ್ತಪಂಚ

ವಿಂಶತಿವ್ಯಾಯಮಾಗಿ ಮಿಸಲ್ಗಳೆಯಲಿರ್ದ ಮಹೋರಥದಂತೆ . . . ಪರಿಮಿತದೋರರಲ್ (ಕಂಪಂ. ೦೦-೩)- ೨. ಗಳಿಗೆಮುರಿ : ಮೆಲ್ಲುಡಿಗೆಗಳಂ ಮಿಸಲ್ಗಳೆದುಡಿಗೆಗಳಿಂದಂ ನಸಾಂದ್ಯಮಂ ಮನ್ನಿಸಿದಂ (ಪಜಿತ. ೪-೩೦).

ಮಿಸಲುಗಳೆ : ಸಿ. ವಿಶಿಷ್ಟತೆಯಿಲ್ಲವಾಗು ; ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವಾಗು : ಹರಸಿದಗ್ಗಳಿಕೆಗಳ ಮಿಸಲುಗಳೆದ ಬಿರುದಿನ ಪೂಪಭಂಗದ ಕಳವಳದ ಕನಸುಗಳಲಿದ್ದುದು ರಾಯವಾಸ್ತಾನೆ (ಕಾಕ್ಕೃ. ೦-೫೦).

[ಮಿಸಲ್ + ಕಳ್‌೧]

ಮಿಸಲ್ದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಮುಡಿಪುಗಾಗಿ ಬೇರೆಯಾಗಿ ತೆಗೆದಿಡು. – ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತೆಗೆದಿರಿಸು : ಬಗೆಗಾಱಗಂದು ಮಿಸಲ್ದೆಗೆದನುವಿನೆರಲ್ಪಂದಿ ಬೇಱಿರ್ದುದು (ಪಚ. ೬-೭೦). [ಮಿಸಲ್ + ತೆಗೆ]

ಮಿಸಲ್ಪಡೆ (ನಾ). (ಆಪತ್ಕಿನ ಸಮಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬಳಸಲಾಗುವ, ಕ್ರಮವಾದ ಸೈನ್ಯದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ) ಕಾಯ್ದಿರಿಸಿದ ಸೈನ್ಯ : ತ್ರಿಶಿರಂಗೆ ಬೆಸಸಿ ಪೆರ್ಜಾಗಲ್ಗರಂ ಬಲಿಸಿ ಬಿಲ್ಲಂತೆ ನುರಿತ ಮಿಸಲ್ಪಡೆಗಳಂ (ಕೃಷಾಪ. ೨೫೬-೨೭೯). [ಮಿಸಲ್ + ಪಡೆ]

ಮಿಸಲ್ಬಾಯ್ (ನಾ). ಮಿಸಲಾದ ಬಾಯಿ ; ಹುಂಬಿಸದ ಬಾಯಿ : ಕವಿದು ಮಧುಪಾಳಿ ಕಂಡಿವಾಸವಪಾತ್ರಂ. ತಾನುಮೇಳ್ ಗಡಿನಿನೆಂತುತಾ ರೂಪವತಿಯ ಮಿಸರ್ದಾಯ್ ವಗುವವೊಲೆನೆವುದು ರಾಗದೂದವಿನಿಂ ಬಂಧುಗಯಂ (ಪರಿಕೃ. ೯-೫೫). [ಮಿಸಲ್ + ಬಾಯ್]

ಮಿಸಲ್ಬಾಯ್ದೆಱೆ (ನಾ). ಮಿಸಲಾದ ತುಟಿ ; ಅಚುಂಬಿತವಾದ ತುಟಿ : ಮಿಸಲ್ಬಾಯ್ದೆಱೆಗಿನಗೆ ಪೊಱಮೂಡದ ಕಣ್ ಬಳಸಲೆಳಸದೊಳ್ಕೊಡೆ ಲಜ್ಜಾಭಾಸಮನೋಸರಿಸದ ಬಗೆ ಮಾಸರಮಾಯ್ತುವರೊಳೆಡರ್ದ ಕೂಡಗೂಸು ತನಂ (ಶಾಪ್ರಕೃ. ೯-೨೯). [ಮಿಸಲ್ + ಬಾಯ್ದೆಱೆ]

ಮಿಸಲ್ಬಾಸಿಗ (ನಾ)- ಮುಡಿಪಾಗಿ ಇರಿಸಿದ ಹೂವಿನ ದಂಡೆ : ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರ ಘಟ್ಟವಳ್ತಿಯರಂಗಪರಿವಾಳದೊಳ್ ದಳಂಬಡದು ಮಡುಗುಟ್ಟ ಪರಿವ ಮಿಸಲ್ಬಾಸಿಗದೋಗರದನ್ನದ ಸೌರಭಸಂಗಮಾದೋಸುವಂತೆ ವಿಳಾಪದಿಂ ಮಸುಳ್ದು ಬಜಾರ್‌ಗಳಂ (ಪಜಿತ. ೯-೦ ೫). [ಮಿಸಲ್ + ಬಾಸಿಗ]

ಮಿಸಲ್ಮೊಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಡಿಪನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸು : ಮಿಸಲು ಮಾಡು : ಏಗುವೆನೇಗುವೆಂ ಕುಲವಂ ಕೆಲಂಕಿದಂ ಮಾಗುಳಂ ಮಿಸಲ್ಮೊಗಿವಂ ತೀವಿದವನ್ಮತವಂ ತುಳುಂಕಿದಂ (ಕಂಪಂ. ೦೨-೩೦).

[ಮಿಸಲ್ + ಮೊಗಿಸು]

ಮಿಸು 'ಮಿಯಿಸು' ನೋ.

ಮಿಸೆ (ನಾ)- ೧. ನಂಡಸಿನ ಮೇಲ್ದುಟಿಯು ಮೇಲೆ ಬೆಳೆಯುವ ಕೂದಲು : ಶ್ಮಶ್ರು : "ಶ್ಮಶ್ರುವೆಂಬುದು ಮಿಸೆ" (ಪಾಶಮು. ೧೨-೩೦); ಕರ್ಪಂ ಕೈಕೊಂಡು ಕತ್ತುರಿಯರ್ ಬರದಂತಪ್ಪ ವಿಕ್ರಾಂತತುಂಗನ ಮಿಸೆಗಳಾತನ ತೀವ್ರಪ್ರಭಾವಾನಳಧೂಮರೇಖೆಯಂಕಾದುವು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪೯ ಪ); ಕಸ್ತೂರಿಕಾಪಂಕದಿಂ ಬರೆದಂತಿರ್ದುವ ಮಿಸೆ (ಶ್ರೀಪ್ರ. ೯-೩೩). ೨. ಹುಲಿ, ಬೆಕ್ಕು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮುಖದ ಮೇಲಿರುವ ಬಿರುಸಾದ ಕೂದಲು: ಪುಲಿಯ ಮಿಸೆಯನಂಜದಾಯ್ಕಲಾನಾದಲಪ್ಪುದು (ಪಚಾಪ್ಯ. ೦-೦೬೯); ಪುಲಿಗಳ ಮಿಸೆಯನುಯ್ಕಲಾದಲ್ ನಂಜನೆಂಜಲಿಸಲುಮಬ್ಬೆಯೆ ಕಾಳಕೂಟಮಂ (ಕಾಪ್ಯಕ. ೮೨); ಹುಲಿಯ ಮಿಸೆಯು ಪಿಡಿದುಕೊಂಡು ಒಲಿದುಯ್ಕಲೆಯಾಡುವಂತೆ (ಪಚಿ. ೬೬೦ ಪ); ಪುಮಾರ್ಭಟಿಸುವ ಪುಲಿಯ ಮಿಸೆಯ ಮಂಜಿಷತಕ ಬಂದಲುಗಿಸುವಂತೆ (ಶಂಪಂ. ೦೭-೨೪).

ಮಿಸೆತೆಱ್ಕು = ಮಿಸೆಯನ್ನು ತೀಡು. – ಮೀಲೀಸು ಮಾಡು : ಅಂಬಲಿ ಕುಡಿಯುವಾಸಗೆ ಮಿಸೆ ತಿಱ್ಕುವವರು ಇಬ್ಬರು (ಗಾಪ). ಮಿಸೆ ಬರು = (ಅಲಂ) ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬರು : ಮಿಸೆ ಬಂಡ ಜವ್ವನದಂತೆ ಪೊತ್ತಿಸಿದ ಸೊಡರಂತೆ ದರ್ಶನದಂಟಂಗದೊಳಂ ಮುನ್ನಂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೆರೆದು (ಪಚಾಪ್ಯ. ೦೦-೩). ಮಿಸೆದೋಱಿಸು = ಮಿಸೆಯನ್ನು ತೆಗೆ : ದಿಬ್ಬಣಕ್ಕೆ ಬಂದ ಅವರ ಅನೆಗಳಿಗೆ ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬುವಂತೆ ತಿನ್ನಿಸಿದ್ದರೆ ನನ್ನ ಹೆಸರ ಬದಲು ಮಾಡಿರಿ, ನಿಮ್ಮ ಮಿಸೆ ಬೋಱಿರಿ (ಪಜಿತಾ. ೭೭). ಮಿಸೆಮಣ್ಣಾಗು = (ಅಲಂ) ಅಧಮಾನವಾಗು ; ಅಪಮಾನ ಹೊಂದು : ಜಟ್ಟಿ ಜಾರಿ ಬಿದ್ದರೂ ಮಿಸೆ ಮಣ್ಣಾಗಲಿಲ್ಲ (ಗಾಪ). ಮಿಸೆಯ ಕಡಿರಿ = ಮಿಸೆಯ ತುದಿಯನ್ನು ತಿರುಚು : ಮುಂಡು ಮಿಸೆಯ ಮುರಿದು ಹುಬ್ಬನು ಬಲಿದು . . . ಭಾರ್ಗವದತ್ತ ಬಾಣಕೆ ನೀಡಿದವು ಕರವ (ಕಾಕ್ಕೃ.೦೦-೫೦). ಮಿಸೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಳೆ = (ಪೌರುಷದ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಅಥವಾ ಸ್ಪರ್ಧೆಗಾಗಿ) ಮಿಸೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿರಿಸು : ಗೌಡನ ಪಕ್ಷದ ಗರಡಿಯಾಳುಗಳು ಒಡೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಮಿಸೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಳೆಯುತೊಡಗಿದರು (ಹುಬ್ಬಕ. ೦೧೭). ಮಿಸೆಯರೆ ಗಂಡ, ಮಿಸರಗಂಡ = ಪರಾಕ್ರಮದ ಕುರುಹಾಗಿ ಮಿಸೆ ಬೆಳೆಸಿರುವವನಿಗೂ ಮೀರಿದ ಪರಾಕ್ರಮಿ ; ಶೂರರ ಶೂರ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಿಸೆಯರ ಗಂಡ ಚಿಕ್ಕಬಯಿರಯನಾಯಕನ ಮಗ ಹೊನ್ನಮಾರಯನಾಯಕನೂ . . . ಶಿಲಾಶಾಸನವ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. IX, ಕೊಗಳಿ. ೨೦-೦೦ ; ೧೪೩); ಮಿಸರ ಗಂಡಸೇದೆಂಬ ಬಿರುದಿನ್ನಾಸೆಯಾಕಳಿಗಾವಳ್ಳಿ ಪೈಸರಿಟೊಡರಿ ವ್ಯವರೆಮ್ಮನು ಪರಿಹಾಸಕದನು ಮಾಡದಿಹರೆ (ಕಾಣಾಂ. ೮೨-೦೫).

[ದೇ.॥ ತಮಾ. ಮಿಚ್ಚ, ಮೀಚ್ಚ ; ಮಲ. ಮಿಶ ; ತುಳು. ಮಿಸೆ ; ತೆಲು. ಮಿಸ ; ಗೊಂಡಿ. ಮಿಸಾಂಗೆ ; ಕುರುಖ್. ಮಿಸೀ. ಮಿಚ್ಚೀ]

ಮಿಸೆಗಡಿ (ಕ್ರಿ)- (ಕೋಪದಿಂದ) ಮಿಸೆಯನ್ನು ಕಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು : ಕೇಳುತಿರ್ದನು ಕರ್ಣನಿವನಾಭೀಳವಚನವನಧಿಕರೋಷಜ್ವಾಲೆ ರುಳಿಸೆ ಮಿಸೆಗಡಿದನು ತೂಗಿದನು ಶರಪ (ಕಾರ್ಣಾ. ೯-೨೨) ; ವಾಸವನಾರಿಯ ಕಣ್ಣ್ಗಳು ಹೊಱಸೂಸೆ ಬಾಯಲಿ ಸೊರೆಗಳುಕ್ಕಲು ಮಿಸೆಗಡಿವೆತ್ತಿರಲು ಪಲುಂಗಿರಿದೇಡಿಸಿದ ಹನುಮ (ಶಾಣಾ. ೩೨-೦೦). [ಮಿಸೆ + ಕಡಿ]

ಮಿಸೆಗೀಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮಿಸೆಯನ್ನು ಕತ್ತು ತೆಗೆ : ಬಾಯಮೊಡಬಿಡ ಮಿಸೆಗೀಳಂ ಕುರುಳ್ಗೊಯ್ . . . ಎನುತೆ ಜಱದಮರಕುಲಪಾಂ ಪೋಯೆನುತೆ ಬಪ್ಪಸುರರಂ ಕಂಡು (ಪಜಿತ. ೮೪-೮೯).

[ಮಿಸೆ + ಕೀಳ್‌೧ (< ಕೀಬ್‌೧)]

ಮಿಸೆದಿದ್ದು (ಕ್ರಿ). ಮಿಸೆಯನ್ನು ತಿಕ್ಕು. – ತೀಡು : ಮಿಸೆದಿದ್ದುವ ಕೈಗಳಲ್ಲಿಂದೋಸರಿಸವರುಗಳ ಬೆಳ್ಳೆಲೆಯಿಡಿಸಿಕೊಂದಾ ಕೈಗಳಲ್ಲಿಯೆ ಎಂದವ್ವೆ (ಪಾಕ್ಷಪಾ. ೬೬-೩೩). [ಮಿಸೆ + ತಿದ್ದು‌೨ (< ತಿರ್ದು‌೨)]

ಮಿಸೆದೆಱೆ (ನಾ). (ಪೌರುಷದ ಕುರುಹಾಗಿ) ಮಿಸೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಧಿಸಿದ ತೆರಿಗೆ : ಪಾಡೂರಗೆ ಮಿಸೆದೆಱೆಯಂ ಬೇಡಿಸುವಂ (ಅರಕಥೆ. ೬-೩೯). [ಮಿಸೆ + ತೆಱೆ]

ಮಿಸೆಪೊಯ್ದು (ಕ್ರಿ). (ಪರಾಕ್ರಮದ ಗುರುತಾಗಿ) ಮಿಸೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಸಭಾವಳಯದೊಳೆನ್ನನೇಳಿಸದ ನಿನ್ನನನಾಳುಮೆನ್ನ ಚಿಟ್ಟರಿಂ ತಳವಳಿಗಾಗೆ ಕಟ್ಟಸದೆ ಮಾಣ್ಕೊಡೆ ಕಮ್ಮ[ನೆ] ಮಿಸೆಪೊತ್ತೆನೇ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೦) ; ಪೊಲೆವೆತ್ತ ತ್ರೈಲಜವನಿಯ ಕೆಲದೊಳ್ ರಂಜಿಪರೆ ಮಿಸೆಪೊಪ್ಪಣ್ಣಂಗಳ್ (ಶಪ್ರ. ೦-೭೩). [ಮಿಸೆ + ಪೊಯ್ದು]

ಮಿಹ (ನಾ)- ೧. ಸ್ನಾನ ; ಜಳಕ: ಮಿಹಮಂ ತೊಱೆದು ಕಂಡರ್ಚೇಸ ಮೆಯ್ಕೊಳ್ ಮಹಾಮಲಮಂ ತಾಳ್ದದ ಕಷ್ಟರಂ ಸಮಾನರಂ ಕಂಗೆಟ್ಟರಂ ಕಂಡು (ಪಚಾಪ್ಯ. ೦-೦೦೩); ತೂಡಯನೇಱಾದಳೆಂಬಾಪಾತ ವ್ಯಾಜದಿಂ ಜಡವನಿತೆ ಶರವನೆಡರಲ್ ಮಿಹ ತಡೆಯೆ ತಲೆ ಜಡಗಟ್ಟಲು

(ಶಾಹಿಂ. ೮–೨); ಎಣ್ಣೆಯಿಲ್ಲದ ಮಿಹ ಸುಣ್ಣವಿಲ್ಲದ ವೀಳೆ . . . ಬಾಳೆಲೊಳಗೆ ಎಣ್ಣೆ ಹೊಯಿದಂತೆ (ಸಭಾಕ್ಕ. ೫೭೦). ೨. ರಜಸ್ವಲೆಯು ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ : ಋತುಸ್ನಾನ: 'ಮಿಹಿಂದಪ್ಪು' ಪರಾ.

ಮಿಹಿದ ಮನೆ = ಸ್ನಾನಗೃಹ: ಬಚ್ಚಲುಮನೆ: ಅವನಿಸುರನಿರು ಳೊಂದು ಹಜುವನ ಹಿಂದೆ ಹೋಗುತ್ತ ಮುಂದೆ ದೂಳಯ್ಯಗಳ ಮಿಹದ ಮನೆಯ ಕೆಲದಲ್ಲಿ ಮಂದಯಿಪ ಜಲಪಂಕ ಊರುಗಳಿಂದಿ ನೆನೆಯಲು (ಶಹಿ. ೩೬–೩೨). [ಮಿ + — ಹ್ಮ (<— ಪ್ಪ)]

ಮಿಹಿಂದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಋತುಸ್ನಾನದ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಿರು : ಮುಟ್ಟು ನಿಲ್ಲು : ಸಾಲ್ವಕ್ಕೆರಡಾ ಪ್ರೌಢಾವ್ಯದಮಾಕಗೆ ಮಿಹಿಂದಪ್ಪ ದಂಗನಗಂ ಮೇಲೆ ಲೌಲ್ಯಗುಂದಂ ವನಿತೆ (ಜುರಿ. ೬–೨). [ಮಿಹ + ತಪ್ಪು]

ಮಿಹಣ (ನಾ). = ಮಿಹ ೧ : ವರಮಿಹಣದ ಗೃಹವ ನೋಡುತ್ತ ವಿಷ್ಣಳ ಧರಣಿವನ ರಾಣವಾಸವ ನೂಱಯಪ್ಪತ್ತು ಬೇಱಬೇಱೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಮುಂದೆ ಬರೆ (ಕ್ರಿಕಾಂ. ೫೨–೪); ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಚಿನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಂಥಾ ವೈದ್ಯನು ವಿಷ್ಣಯ ಪ್ರಮಾಣವಂತು ಮಿಹಣವ ಮಾಡಿಸುವುದು (ಶಕ್ಕ. ೩೦). 'ಮಿಯಂಣ' ಪರಾ. [ಮಿಹ + — ಅಣ]

ಮಿಳಿತ 'ಮಿಲಿತ' ನೋ.

ಮಿಳಿತಾಲಂಕಾರ 'ಮಿಲಿತಾಲಂಕಾರ' ನೋ.

ಮಿಱುತ (ನಾ). ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವಿಕೆ ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸಂವಿಕೆ: ಬಗೆವಡೀ ಕನಸು ಗುರುವಾಜ್ಞೆಯಂ ಮಿಱುತಕ್ಕೊಗೆವ ಕೀಡಿಂಗೆ ನೂಜೆನೆ (ಸಭಾ. ೬–೩೬). [< ಮಿಱು + — ಕ್ತ]

ಮಿಱುಸು, ಮಿರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಲ್ಲಂಘಿಸು ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು: ಲಲನಾಸಂಭೋಗರೋಗಂ . . . ಸಲೆ ಲಜ್ಜಾಭಾವಮಂ ಮಿಱುಸುತುಮಿರೆ (ಕಣ್ಣ. ೫೬). **ಮಿರಿಸು** : ೨. ಹಿಂದೆ ಹಾಕು; ಸೋಲಿಸು : ಎಲ್ಲೆ ಅಗ್ನಿಯೆ . . . ನೀನು ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಲ್ಲಿ ಱಾಲಿದ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರನ್ನೂ ವಿಮಿರಿಸಿದ್ಯೀಯೆ (ಶುಶ್ಯಾ. ೫೬); ಬೇಹದಾರ್ಢ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ನನ್ನನ್ನು ಮಿರಿಸಿದ್ದನು (ಪಂಡಾಳ್ಳ. ೪೦). [ಮಿಱು + — ಇಸು]

ಮಿಱು, ಮಿರು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಮರ್ಯಾದೆ, ಅಪ್ಪಣೆ, ಆಣೆ, ವಿಧಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು) ಅತಿಕ್ರಮಿಸು; ಉಲ್ಲಂಘಿಸು: "ಮಿಱು—ಅತಿಕ್ರಮಣೇ" (ಶಬ್ದಮ) : ಆಱುಂ ವೃತ್ತಿಗಳವಪಂ ಮಿಱಿದರಲ್ಲರ್ ದ್ವಿಜನ್ಮರ್ (ಅಂಕಿ. ೧೫–೨೪); ದೆಯ್ವಮನಾರಯ್ಕ ಮಿಱಿ ಬಾಬರ್ ನೆಜಸಿದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪–೩); ನುಡಿಯದೆ ಪೋಗಲೀಯೆನೆಲೆ ಪೋದೊಡೆ ಧೂರ್ಜಟಿಯಾಣೆ ಮಿಱು [ಶಾಕಾಂ. ಮಿಕ್ಕು] ಪೋದೊಡೆ ಕಲಭೀಮನಾಣೆ (ಗದಾಯು. ೪–೧೩); ಓಂ ನಮ ಶಿವಾಯ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವ ಮಿಱಲಮ್ಮದೆ ನಿಂದುದು ವೇದ (ಶಾಪ. ೩೦). ೨. (ಸ್ಥಳ. ಸೀಮೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು) ದಾಟು: ಹಾದು ಹೋಗು : ನಿರವದ್ಯನೆಂಬ ಮಂತ್ರಿ ಮಾರ್ಕೊಂಡು ನೀನೀ ಸ್ವಯಂಬರ ಮಂಟಪಮಾರ್ಗವಂ ಮಿಱಿರಾಗದೆನೆಯುಂ (ಶಾಪಂಪ್ರ. ೫೬). ೩. ಪ್ರತಿಭಟಿಸು ; ವಿರೋಧಿಸು: "ತಗ್ಗೊಯ್, ಕಡಂಬರೆ . . . ಮಿಱು, ಕೊಡರ್, ಉರ್ಕರ್ಕೆ, ಮಿಗು, ಕಡಂದೊಯ್—ಈ ೨೫ ಪ್ರತಿಹತಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಶಬ್ದಾ. ೫೯–೨೬); ಪರಮಂಡಳವ್ಯಸನಮನಾದಯ್ದು ಮಪ್ಪೊಡಿತ್ತಂಕೆತ್ತು ಬಾಳ್ವ ಮಂಡಲಮಲ್ಲದೆ ಕೀಱುಯುಂ ಮಿಱಿಯುಂ ನೆಗಟ್ಟ ಮಂಡಲಮಿಲ್ಲ (ಪಂಪಭಾ. ೬–೬೭೫); ಆಱು ಪ್ರಜೆಯತ್ತಿಗೆಯರ ಮಿಱಲಾನೆನು ತಾಯೆ (ಕುಮಾರವ. ೫. ೦೪೭–೩೨). ೪. ಮುನ್ನುಗ್ಗು; ಧಾಮಿಸು: ಮುಂದೆ ಹಾಯು: ಕದನದೊಳಿದಿರಂ ಮಿಱಿ ಮಾಜಸಾಂತು ನಿಂದಾತನಿ ಭೂಪರ್ ಭಸ್ಮಮಾದರ್ (ಕಾಪ್ಪಣ. ೨೦೫ ೫೩೨ಳ); ಮಿಱುವ ಹಯುವ ಮುಱಿಪೆನುತ . . . ರಾಪ್ಪರ ಶಿರವನೆಬ್ಬನು ಕೊಂದನೀಪರಿ ಹೆತ್ತು ಸಾವಿರವ (ಕುಣ್ಣಳ. ೫–೪). ೫. ಉದ್ಧಟಿತನವನ್ನು ತೋರು ; ದರ್ಪದಿಂದ ಕೂಡಿರು; ಅಹಂಕಾರಪಡು : ಮಿಱುವಸುರಾಳಿ ದೈವವ ತೂಱುಮವನೆಂದು ಮಿಱಿದವರಿಗೆ ಕನ್ನ ಸೂಜಿಗೊಡುವವನೆಂದು ಅನುದಿನಾಗಮವು ಹೀಗೆನುತಿರಲು ಕೇಳಿದೆಂ (ಅಕ್ಕಾಕೋ. ೫–೩೦); ಮಿಱಿದ ದೈತ್ಯನುಪಟಳವ ಈಗ ಮಾಪು (ಕುಣ್ಣಕ್ರಿ. ೦೯–೩೭); ಮಿಱಿದ ಜಕ್ಕಮನ್ನೆಯನ ಮೇರೆಯಿಲ್ಲದ ಜಲವಾರಿಧಿಯನು ಪೋದಿದಾರುಭಟಿಯನೇಪೇಳ್ವೆ (ಶಂಪಾ. ೬–೬೪). ೬. ಜಯಿಸು ; ಗೆಲ್ಲು : ಪೃಥ್ವಿವಿಜೋಪ ಮನಾರೊ ಮಿಱುವರ್ (ಶುಕಸ. ೦೦–೨೫); ಕಾಲನನು ಮಿಱುವರಾರು (ಕುಣ್ಣಕ್ರಿ. ೬–೩೭). ೭. ಸುಣ್ಣುಬೆಕೊಳ್ಳು: ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಹಿಡಿವೆನೆಂದೊಡೆ ಹಿಡಿಗೆ ಬಾರದನ್ಯ . . . : ತಡವೆನೆಂದೊಡೆ ಮಿಱು ಹೋದನನ್ಯ (ಭುಜಾಕೇ. ೨. ೪೫–೩೭); ಸರಳಂ ಮಿಱುತೆ ಹರಿಣ್ಯಂ ಸರಳನು ತೈದಾಜವೇಳನೆಂತೊಂಬುತ್ತಂ (ಗಂಕ. ೦–೧೦); ಮಿಱು ಗೋದಾನಕ್ಕ ದಕ್ಷಿಣೆ ಪಾರ್ಂಪಹುದು ಕೇಳಿಂದು ರುಷಿಮತ ಮಿಱದೇವುದು (ಸಂಪಕ. ೫೦. ೦–೨೪). ೮. ಉಪೇಕ್ಷಿಸು ; ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸು ; ಅದಱಿಂದ ಧರ್ಮಪದ್ಧತಿಯ ವೀಕ್ಷಿಸಲಿವಳಿನಿಂದು ಮಿಱುವುದು ಮತವಲ್ಲೆಂದ (ಕೃಪಾಣ. ೦೦–೨೦). ೯. ಉಲ್ಲಂಘನೆಯಾಗು : ಅಂತು ಕಾರಣವಾತ ಮಾಡಿದನಂತರಿಸದಾ ಸಂಜೆ ಕರ್ಮವನಂತದಕೆ ಫಲವಾಯ್ತು ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ ಮಿಱದಿರೆ (ಹಂಪಕ. ೬–೩೬). ೧೦. ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಅಧಿಕವಾಗು : ದ್ವಯವಿಷ್ಣಿದುದಕ್ಕೆ ಎರಡಿಲ್ಲದೆ ಮಿಱಲಿಲ್ಲವಾಗಿ ಜಗವನಱಿವುದಕ್ಕೆ ದಿವಾರಾತ್ರಿಯಲ್ಲದೆ ಮಿಱಿ ತೋಱದಿರ್ಪುವಾಗಿ ಸಂಸಾರವ ಹಱಿವುದಕ್ಕೆ ನಿಃಕಳಂಕ ಮುಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುವನಲ್ಲದಿಲ್ಲವಾಗಿ (ಪಾಣಿಮಾ. ೦–೦); ಮಿಱಿದ ಖೇದಮುಂ ಮುದಮುಮೊರ್ಮೆಯೆ ಕೋಕಚಕೋರಕೋಟಿಗಿತ್ತೇಱುದುದು (ಶಾಮಸಾ. ೦೨–೦೦). ೧೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗು ; ಮಿಗಿಲಾಗು ; ಮೇಲಾಗು : ಮಾರ್ಗಕ್ರಿಯಾಲಿಂಗವಿಡಿದು ಮಿಱಿದ ಕ್ರಿಯಾಲಿಂಗಸ್ಥಿ ಮಿಱಿದ ಕ್ರಿಯಾಲಿಂಗವಿಡಿದು ಕ್ರಿಯಾನಿಷ್ಪತ್ತಿಲಿಂಗಸ್ಥಿ (ಶಕ. ೬೬೬); ಸಲೆ ಮುಮುನ್ನತ ಸನ್ಮುತಿಗಳ್ಗೆ ಮಿಱಿದುದ್ಯಾಕ್ಕಳಿಕಾಳ . . . ಒಪ್ಪೆ ಶಿವಯಂ ನಲಿದರ್ಚಿಸು ತೊಪ್ಪಿದಂ ನೃಪಂ (ಅಧ್ಯಶಿ. ೯–೩): ಮೂರ್ತಿವ್ಯಾತಮಂ ಮಿಱಿದ ಮಹಾಶಿವಮೂರ್ತಿಯಂ ಮತ್ತೆ ವ್ಯಾತಲಿಂಗಸುಮೂರ್ತಿಯಾಗಿರಲೋಚು ನಿಯಮಿಸಿ (ಶಪು. ೬೯–೦೪). ೧೨. (ಪರ್ಯಾದ್ರೇಕವನ್ನು) ತಡೆ: (ಸಂತೋಷಾತಿಶಯವನ್ನು) ನಿಗ್ರಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಅಂತು ಕಂಡು ಮಿಱಲಾಱದಿಂತೆಂದಂ (ಅಂಕಿ. ೦೨–೨೦೫). ೧೩. ಹಿಡಿತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕದಿರು ; ಅಲಭ್ಯವಾಗು : ನಾಂ ತಳೆದೆನಾರ್ಪಿಂದ ವಿಜಯಮಂ ಮಿಱರ್ದೊಡೆ ಭವಮಿತರವ ನೈದಿಸದ ಮುಕ್ತಿಯಂ ಪಡೆದಪೆಂ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೦೦–೦೨) ; ಬೇಹೂರ ಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ ಹಾಜಿ ಹೋಗುವನೆಗ್ಗ ಮಿಱಿದ ತೂಲದ ಹೆಣಕೆ ನಿ ನೆಗೆದು ಬಾಯಾಜಿ ಸತ್ರಂತೆ (ಸಭಾಕ್ಕ. ೦೬೦೬). **ಮಿರು**: ೧. ಅವರ ಮಾತು ಮಿರಿವ ದೋಷಕ್ಕೆ ನಾವು ಪಾತ್ರರಾಗುವೆವು (ಭುಜಬಲಿ. ೯–೪೬); ತಾರತಮ್ಯವರಿಯದವ ದೊರೆಯಲ್ಲ. ಮಾತು ಮಿರಿದವ ಸೇವಕನಲ್ಲ (ಗಾಡ). ೨. ದಿಟ್ಟಿಯನೆ ಮಿಕ್ಕು ಮಿರಿವ ಜವದಿ ಮುಟ್ಟಿ ಮುಚ್ಚಿದೆ ಪೆಲಂ ಪೆಟ್ಟ ಮುಂಜುವ ಹರಿಣಶಿಶುವ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಬಗೆಸೋತು . . . ತೆಕ್ಕನೆಯೆ ಬೆಂಬತ್ತಿದಳ್ ಕನ್ಯೆ (ಕಾಸ್ಯಾಗ. ೩–೬೬); 'ಮೇಧೆಯೆ ವಿಸರದೆ ಚಲಿಸುವ ಧಾರಣಿಯಂ ಪೊತ್ತು ಪೊರೆವ ಕಾರಣದಿಂದಂ ಗೌರವ ಮಹಿಮಾಸ್ಪೈರ್ಯಾಧಾರಂ ಶೇಷಂ ಹಿಮಾಚಲಂ ನೀನುಂ ದಲ್ (ಕೃಷ್ಣಾಕೋ. ೨೪೨). ೧೦. ವಟ್ಟಳತ್ತು ಲಿಪಿಯ ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ನಿಜಾಂಶಕ್ಕೂ ಮಿರಿದ ಗಾಳಿ ಸವಾದಿಯ ಚಕಮಕಿಯಾದೆ (ಕ್ರಾಪ್ರ. ೫೭).

[ವೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಿಱು, ವೀಱು ; ಮಲ. ವೀಱು ; ತುಳು. ಮಿರು ; ತೆಲು. ಮಿರು, ಮಿಱು ; ಗೊಂಡಿ. ವೀರಾನಾ; ಕೂಗ. ಮಿಱ್]

ಮಿಣುಂಜೌವನ (ನಾ). ಹುಂಬುಪ್ರಾಯ ; ಪೂರ್ಣಯೌವನ : ವನಿತಾಮಣಿಯುಂತೊಪ್ಪುವ ರೂಪಿಗೆ ಮಿನುಗುವ ವಿಣುಂಜೌವನವೇಱಿ ವಿರಾಜಿಸುತಿರೆ ಕಂಡು (ಪಜುಶಾ. ೩-೬೪). [ಮಿಣು+ಜೌವ್ವನ (< ಜವ್ವನ)]

ಮಿಣುಪ (ನಾ). ಮಿತಿಯನ್ನು ಮೀರುವಿಕೆ; ಉಲ್ಲಂಘನೆ : "ಅತ್ಯಾ ಧಾನಂ, ಅತಿಕ್ರಮಃ – ಈ ೨ ಮಿಣುಪ" (ಕಣಾಡು. ೦೨೪-೬೯). 'ಕೆಯ್ಮಿಣುಪ' ಪರಾ. [ಮಿಣು + – ಪ್ಪ (< – ಪ್ಪ)]

ಮುಂ$_1$ ' ಮುನ್ ' ನೋ.

ಮುಂ$_2$ ' ಮುನ್ ' ನೋ.

ಮುಂಕಟ್ಟು ' ಮುಂಗಟ್ಟು ' ನೋ.

ಮುಂಕಣಿ (ನಾ). ೧. ಮುಂಭಾಗ ; ಮುಂಗಡೆ ; ಎದುರುಭಾಗ : ಮುಂಕಣಿಯಲಿಟ್ಟಣಿದರು ಧಾರಂಕದಾಳುಗಳೆಂಟುಸಾವಿರ ಬಿಂಕದತಿರಥ ರೆಂಟುಕೋಟಿತುರಂಗ ಪಾಯದಳ (ಕುಣ್ಕ. ೬-೦೪). ೨. ರಥ, ಬಂಡಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮುಂಭಾಗ. – ಮುಂಕಿ : ಕಿಲಂಬರು ಬಂಡಿಯ ಮುಂಕಣಿಯಂ [ಪಾಣಿಂ. ಮುಂದಂ] ಪಿಡಿದು ಪುರದ ತಿರುವೀಥಿಯೊಳು ನಡೆತಪ್ಪಾಗಳು (ಪಂಪಭ. ೫-೦೯); ಒಂದು ನಿಮಿಷಕ ಮತ್ತೆ ಪದಿಬಲ ಬಂದುದಗಣಿತ ಯಕ್ಷ ರಾಕ್ಷಸುವ್ಯಂದ ಮುಕ್ಕುಱಿಸಿದುದು ಕರ್ಣನ ರಥದ ಮುಂಕಣಿಯ (ಕುಣ್ಕ. ೦೯-೨೬).

[ಮುಂ$_1$ (< ಮುನ್$_1$) + ಕಣಿ$_3$./ತೆಲು. ಮುನ್ಕಲಿ, ಮುನುಕಲಿ]

ಮುಂಕಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದುವರಿ ; ಪುಂದೆ ಸಾಗು ; ಮುನ್ನುಗ್ಗು : ಮೊಗ್ಗರಂಮೊಯ್ದಗ್ಗಲಿಸಿ ನಡದು ಬಗ್ಗಿಸಿ ಬಯ್ದೊಗ್ಗುಗೆದದೆ ಮುಂಕಣಿಸಿ ಭೋಂಕನೆ ನೂಂಕೆ (ನಂಗೆ. ೬-೭೬ ಪ); ಮುಂಕಣಿಸುತ್ತೆ ಚಿಪ್ಪರಿಸುತಂಗುಟದಿಂದೊದ್ದಿದಾರ್ದು ಸಾರ್ದು ಕೊರಂಕುಸವಿಟ್ಟು . . . ನೂಂಕೆ (ನಂಗೆ. ೬-೭೨). [ಮುಂಕಣಿ + – ಇಸು$_2$]

ಮುಂಕುಡಿ ' ಮುಂಗುಡಿ$_1$ ' ನೋ.

ಮುಂಕೊಂಕುಗತ್ತಿ (ನಾ). ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕತ್ತಿ : ದೈತ್ಯರು ಕಕ್ಕಡೆಯ ಮುಂಕೊಂಕುಗತ್ತಿಯ ಸಬಳ ಮುದ್ಗರವ ಕೊಂಡು ಬಂದಾ ದೈತ್ಯಗಣವನು ದಿಂಡುಗೆಡಹಿಯು ತುಳಿಯೆ (ಸಂಚಿ. ೭-೭೭); ಆರುತ್ತೈತಂದೈದೆ ದೇವನನೋರನೆಯುಸಿಪಾಪಮಾರ್ಗಣ ಕೂರಲಗಾ ಮುಂಕೊಂಕುಗತ್ತಿಯ ಭಟರು ಮೇಳಮಿಸೆ (ಸಂಕಿ. ೬-೦೦೬).

[ಮುಂ$_2$ (< ಮುನ್$_1$) + ಕೊಂಕು$_3$ + ಕತ್ತಿ$_1$]

ಮುಂಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದಾಗಿ ಕೊಡು ; ಮೊದಲೇ ಒಪ್ಪಿಸು : ನೆಲವುಂ ಸರ್ವಸ್ವಮುಂ ಕೊಟ್ಟಡಿಗಱಿದನಾ ಪಾಣ್ಡವನುಳ್ಕಿಂ ಬೇಗಂ ತಲೆಯಂ ಮುಂಕೊಟ್ಟೆನ್ನೆಂದುದು ಬಿಸನಮಿಗಾಗೆಂದಟ್ಟಿದ [ವಾ] ರಣಂಗಳ್ (ಪಾಭಾ. xx. ೪೯-೨೫; ೨೦೫ ೯); ಲಂಕಿನಿಧೀಶನ ಜಯಪದ್ಮು ಪಂಚಜನಾಥಂಗೆ ಸೋಲ್ತು ರಣಮುಖದಿದಡಯೊಳ್ ಮುಂಕೊಟ್ಟಿಟ್ಟಿದ ರನ್ನದ ಕಂಕಣ ಮೆಂಬುಂತೆ ಕಯ್ಗೆ ಬಂದುದು·ಚಕ್ರಂ (ಕಣಾ. ೩೫೩ ಕ್ರಹೋ).

[ಮುಂ$_2$ (< ಮುನ್$_2$) + ಕೊಡು$_1$]

ಮುಂಕೊಳ್ ' ಮುಂಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಮುಂಕೊಳಿಸು ' ಮುಂಗೊಳಿಸು ' ನೋ.

ಮುಂಕೊಳು ' ಮುಂಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಮುಂಕೋರೆ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ ; ಖಡ್ಗವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬಾಗಿಸುವುದು : ತಳಸಂಚು ಮೇಲ್ಮಂಚು ಹಿಂಕೋರೆ ಮುಂಕೋರೆ ಬಲಸನ್ನ ಯೆದದ ಸನ್ನೆಯೊಳು ಅಲಗ ನೀಡಿದರಲಗಿ ನೊಳಾಂತು ನೆಗೆದು ಪೈಹೊಳೆದು ತಪ್ಪಿಸಿದನೆಲ್ಲವನು (ಪಚಿ. ೬೬-೨೬).

[ಮುಂ$_1$ (< ಮುನ್$_1$) + ಕೋರೆ$_1$]

ಮುಂಗಂದಾಯ (ನಾ). ಮೊದಲು ಕಂತಿನಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಕಂದಾಯ, ತೆರಿಗೆ : (ಶಿ). [ಮುಂ$_1$ (< ಮುನ್$_1$) + ಕಂದಾಯ]

ಮುಂಗಡ್ಡ (ನಾ). (ಯಾವುದಾದರೂ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನಡೆಸುವ) ಪೂರ್ವ ಸಿದ್ಧತೆ : ಹೊಂಗೋಪುರಶಿಖರಕೆ ಪೋವ ಸಡಿ ನಿನ್ನ ಮುಂಗಡ್ಡವ ನೆಗಳ್ವಪೆನು (ತೋಚಕ. ೫೯-೨೮). [ಮುಂ$_1$ (< ಮುನ್$_1$) + ಕಡ್ಡ$_1$]

ಮುಂಗಟ್ಟು$_1$, ಮುಂಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರು. – ಜೊತೆಗೂಡು : ತುಂಗಡಲೆಯ ಮೆಯ್ಸು ನೀರನೂಡಿಸುತೆ ವಿಹಂಗ ಸಂತೋಷದಿ ತಮ್ಮ ಮುಂಗಟ್ಟಿದ ಮುದ್ದುಮಜಿಗೆಗ್ಗೆ ಗುಟುಕೀಯೆ ಕಂಗೊಳಿಸಿತು ರುಕ್ಮಿಣಿಗೆ (ಕೃಚಕ. ೪-೦೯). ೨. ಮುಂಭಾಗಕ್ಕೆ ಬರು : ದಕ್ಷಿಣಕೆ ದೂಱಿತು ಬಲದ ಭಾಗದೆ ಪಲ್ಲಿ ಮುಂಗಟ್ಟಿ ಪಾಱಿತು ವಾಸುಗಿವಕ್ಕಿ (ಕೃಚಕ. ೬-೨೬). ಮುಂಕಟ್ಟು : ೩. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡ ಗಟ್ಟು; ಮುಂದೆ ಹೋಗದಂತೆ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸು : ಜಗವ ತನ್ನೆಯ ಮಾಯೂರೂಪಿನಿಂ ಪೊನೆವುತಿಹ ವಿಗಡತನದಿಂದವರ ಮುಂಕಟ್ಟ ಸಿಪ್ಪಿಸುತೆ (ಕಕಕೂ. ೦೦-೬೪); ಪವನದಿಂ ಪೊಕ್ಕ ಖಿದರು ಶತ್ರುಬಲವ ಮತ್ತವರು ಮುಂಕಟ್ಟಿ ತರುಬುತ್ತಯಿರದಿರಿಯೆ ಮಗುಳವರು ಪುರವನು ಕವಿದು (ಕಕಪೂ. ೩೨-೩).

[ಮುಂ$_2$ (< ಮುನ್$_2$) + ಕಟ್ಟು$_{11}$]

ಮುಂಗಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ೧. ಗೋಡೆಯ ಹೊರಭಾಗದ ಬುಡದಲ್ಲಿರುವ ಇಳಿದಾರಾದ ಅಂಚು: (ಕ). ೨. ಕೆರೆಯ ದಂಡೆಯ ಒಳಭಾಗ : (ಶಿ). ೩. ಅಂಗಡಿ, ಮನೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕಟ್ಟಡ : ಸುತಯ ಎಡದೀಯಲ್ಲಿ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಅಂಗಡಿ ಮುಂಗಟ್ಟುಗಳು . . . ಮುಂಗಟ್ಟುಗಳೆಲ್ಲ ಹೂವು ಮತ್ತು ಕಾಯಿಪಲ ವನ್ನು ಮಾರುವ ಅಂಗಡಿಗಳು (ಕೃಚಕ. ೨೨); ಅಂಗಡಿ ಮನೆ ಮುಂಗಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಇಮ್ಮೆಯ್ಯು ಪಿಟಕ ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನು ತೆರೆದು· ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸಲಾಗಿತ್ತು (ಕೃಚಕ. ೦೩೨) ; ಅಂಗಡಿ ಮುಂಗಟ್ಟುಗಳಂತೂ ತಳಿರುತೋರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದ್ದುವು (ಕಣಾಚಂ. ೭).

[ಮುಂ$_2$ (< ಮುನ್$_2$) + ಕಟ್ಟು$_{11}$]

ಮುಂಗಡ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೂ ಕೆಲಸಕ್ಕೆಂದು ಮೊದಲೇ ಕಡವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಅಥವಾ ಪಡೆಯುವ ಧಾನ್ಯ ಅಥವಾ ಹಣ; ಸಂಚಕಾರ ; ಅಗಾವು : ಕೊಳ್ಳಿ ಮುಂಗಡವಿದನು ಕೊಲೆಗ್ಗೆದು ಕುರುಪು ತಂದನಗ ತೋದ್ರ್ ಮೇಲೆ ಬಹುಮಾನವಿದೆ ನಿಮಗೆ ಇದಕಿಂ ಮಿಗಿಲ್ (ಪಂಪ್ರಕ. ೦೩-೬೨) ; ಗಟ್ಟದಿಂದ ಮುಂಗಡಹಣ ಪಡದು ಜತೆಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತೋ ಮೂವತ್ತೋ ರೂಪಾಯಿಗಳಂತೆ ಮುಂಗಡ ಹಾಕಬೇಕು (ಕಕ್ಕಕೂ. ೫೪); ಅಂಗಡಿ ಇದ್ದರೆ ಸಾಲದು, ಮುಂಗಡ ಬೇಕು (ಜಾಪ).

[ಮುಂ$_1$ (< ಮುನ್$_1$) + ಕಡ$_3$./ತುಳು. ಮುಂಗಡ, ಮುಂಗೆಣ]

ಮುಂಗಡಪತ್ರ (ನಾ). ವಾರ್ಷಿಕ ಆಯವ್ಯಯದ ಅಂದಾಜುಪಟ್ಟಿ : "ಆಯವ್ಯಯ ಪತ್ರ, ಮುಂಗಡಪತ್ರ, ಬಜೆಟ್" (Budget. ಕಕ್ಕಶ. ೦೦); ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಕೊಳ್ಳುವ ಮುನ್ನ ಗ್ರಂಥಾಲಯದ ಮುಂಗಡಪತ್ರದಲ್ಲಿ (Budget) ಮುಂದೂಡಾದ ಹಣವನ್ನು ನೋಡಬೇಕು (ಗ್ರಚಾಕ. ೦೦).

[ಮುಂಗಡ + ಪತ್ರ]

ಮುಂಗಡಪ್ರತಿ (ನಾ). ಪ್ರಕಟಣೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿಯೇ ಕಳುಹಿಸುವ ಪ್ರತಿ : "ಮುಂಪ್ರತಿ, ಮುಂಗಡಪ್ರತಿ" (Advance Copy. ಕಕ್ಕಶ. ೪). [ಮುಂಗಡ + ಪ್ರತಿ]

ಮುಂಗಡಹಣ (ನಾ). ಮುಂಚಿತ ಸಾಲವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಹಣ : ಆ ಹಣ್ಣುಗಳೆಲ್ಲ ಮಮ್ಮ ಪಾಲಿಗೆ ಬರುವಂತಿಲ್ಲ ಅಣ್ಣಾ, ಅವುಗಳನ್ನು ಬಾಗವಾನರಿಗೆ ಮುಂಗಡಹಣ ತಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾರಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ (ಪಜ್ಞಾ. ೦೫೯); ಗಟ್ಟದಿಂದ ಮುಂಗಡಹಣ ಪಡದು ಜತೆಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತೋ ಮೂವತ್ತೋ ರೂಪಾಯಿಗಳಂತೆ ಮುಂಗಡ ಹಾಕಬೇಕು (ಕಕ್ಕಕೂ. ೫೪). [ಮುಂಗಡ + ಹಣ]

ಮುಂಗಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಸಹನೆಯನ್ನು ತೋರಿಸು : ಎಲೆ ರಾಯ ನೀನುಬ್ಬಿ ನೋಳ್ ಕೌರವೇಶ್ವರನಿಗೆ ಮುಂಗಡಿ[ಪಾಣಾಂ. ಡ]ಸಿ ನುಡಿದು ಕೆಡಿಸಿದೆ (ಕುರುಗ- ೬೭-೫೬). [ಮುಂಗಡ್ + — ಇಸು]

ಮುಂಗಡೆ (ನಾ). ಮುಂದುಗಡೆ; ಮುಂಭಾಗ; ಎದುರು : ಬಿರಿಯು ನೀಂ ಪೋಪೋಗು ಪೋಗೆಂದು ಮುಂಗಡೆ [ಪಾಣಾಂ. ಗುಡಿ]ಯೊಳ್ ನಾಂಪ ಪೌಡೆಯಂಬಿ ತೆಱದೀದಂ ಬಗ್ಗಿಸುತ್ತಿರ್ದುವ್ವಗ್ಗ ಡದಿಂ ಕೋಗಿಲೆ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೫೫); ಆ ದೇಗುಲದೊಳಿಪ್ಪ ಭವನಂ ಕಂಡು ಹೊಡವಡುತ್ತಂ ಭಿಕ್ಷಲಂ ಮುಂಗಡ ಯೊಳಿಟ್ಟಾರೋಗಿಸೈ ಯೆನೆನ್ನೊಡಮನೇ ಗುರು ಕಲ್ಲಿನಾಥಾ ಎಂದು ಬಿನ್ನೈಸಿ (ಪಾಪ್ರ. ೦೪-೬); ಬೆಡಗಿನಭಿನವರಸದ ಭಾವದ ಕಡುಮಕಾತಿಯರ್ಕೈದಿದರು ಮುಂಗಡ [ಪಾಣಾಂ. ಗುಡಿ]ಮಲಿವನಿಜಿಯು (ಕೂಡಿಸಾ. ೦-೦೪-೨೨).

ಮುಂಗಡಿಕೂಸು = ಕೊನೆಯ ಮಗುವಿನ ಹಿಂದಿನ ಮಗು : ನಮ ಮನ್ಯಾಗ ಹುಡುಗರಿಗೆ ಕೆಲಸ ಹಚ್ಚೂದುಲ್ಲ ಎತಿಗೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಅಂದ್ರ ಮುಂಗಡಿಕೂಸಿಲ್ಲ (ಸಮಾಜ-೩೯); ನನ್ನಮುಂಗಡೀಕೂಸು ಎಚ್ಚರಾತು ನೋಡು (೦೮೫೫. II. ೬೩೯). ಮುಂಗಡಿಯಮಗು, ಮುಂಗಡಿಮಗು = ಮುಂಗಡಿಕೂಸು : ಆಕೆಯ ಮುಂಗಡಿಯ ಮಗುವಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಎರಡೇ ವರ್ಷ ವಾಗಿದೆ (ಕಾಂ); ರಂಗೂಗೆ—ಅದೇ ನನ್ನ ಎರಡು ವರ್ಷದ ಮುಂಗಡಿ ಮಗು—ಎಪ್ಪತ್ತುದಿನದ ನಾಯಕಮ್ಮ ಬಂದಿತು (ಪಾಣಾಗೀ. ೧೭).

[ಮುಂ೧ (< ಮುನ್೧) + ಕಡ್೩]

ಮುಂಗಣ್ಣು (ನಾ). ೧. (ವ್ಯಾಯಾಮ, ಈಜು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ) ತಲೆ ಕೆಳಗಾಗಿ, ಕಾಲುಮೇಲಾಗಿ ನೀರಿಯಲ್ಲಿ ನೆಗೆದು ಮುಮ್ಮುಖವಾಗಿ ಕಾಲುಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲುವ ಒಂದು ವರಸೆ : ದೊಂಬರ ಸೂಳೆಯೊಬ್ಬಳು. . . ಒಂದು ಗಣೇಮರದ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿ ಅಲ್ಲಿ ಲಾಗ, ಅಂತರವರಟ, ಹಿಂಗಣ್ಣು, ಮುಂಗಣ್ಣು, ಎರಡು ಕೈಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೊಣ್ಣೆವರಸೆ. . . ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಸಾಹಸಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮಾಡುತಿರಲಾಗಿ (ಅಪೂಪಿ- ೦೬೬); ಅಲ್ಲಿ ಹಿಂಗಣ್ಣು ಮುಂಗಣ್ಣು ಹಾಕುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸೀಮನಾದವನಿಗೆ ಯಾವ ತುಂಬುಹೊಳೆಯಲ್ಲೂ ಭಯವಿಲ್ಲ. . . ಆದರೆ ಹಿಂದೆ ಅಲ್ಲಿ ಹಿಂಗಣ್ಣು ಮುಂಗಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರ ತಲೆ ಅಲ್ಲಿ ಒಡಮಾದನ್ನು ಕಂಡಿರುವ ಹಿರಿಯರು ಮಾತ್ರ ಬೊಡ್ಡನ ಕಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೂ ಅಲ್ಲಿ ಹಿಂಗಣ್ಣು ಮುಂಗಣ್ಣು ಹಾಕುವುದಕ್ಕೂ ಹೆದರುತ್ತಾರೆ (ಗುರು. ೦೬೨)-

ಮುಂಗಣ್ಣು ಹೊಡೆ = (ಆಲಂ) ಪ್ರಗತಿಪರವಾಗು : ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆಯ ಕೀರ್ತಿ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಮುಂಗಣ್ಣು ಹೊಡೆಯುತ್ತದೆ. ಪುನಃ ಹಿಂಗಣ್ಣು ಹೊಡೆಯುತ್ತದೆ (ಪಾಂಕ. II. ೬).

[ಮುಂ೧ (<ಮುನ್೧) + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಮುಂಗತೆ (ನಾ). ಮುಂದಿನ ಕಕೆ; ಮುಂದಿನ ಕಥಾಭಾಗ : ಮುಂಗತೆ [ಪಾಣಾಂ. ಫ]ಯನುಸುರಿದೆಂದು ಬೆಸಗೊಂಡನವನೀಶನು (ಕೃಷಾ- ೨೫-೦); ಪಾಂಡವಧರಣಿಪಾತ್ಮಜತನಯ ಕೇಳ್ ಮುಂಗತೆಯ ಕೌತುಕವ (ಕೂಗಡು. ೨೦-೦). [ಮುಂ೧ (< ಮುನ್೧) + ಕತೆ]

ಮುಂಗತ್ತರಿ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧ, ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ : ನಿಲ್ಲುವ ಕಡೆಯಲ್ಲೇ ನಿಂತು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಿಂದ ಎರಡು ಪಾದಗಳ ಮುಂದಣಗತಿಯಂತೆ ಆಗುವ ಹಾಗೆ ಆವುದಾನೊಂದು ಕರ್ತರಿಗತಿಯನ್ನು ಮಾಡಲು ತಕ್ಕಂಥಾದು ಅದು ಮುಂಗತ್ತರಿ ತೊಲಗುವದು (ಪಾಕ್ಷೀ. ೫-೨). ' ಮುಂಗರ್ತರಿ ' ಹೋ.

[ಮುಂ೧ (< ಮುನ್೧) + ಕತ್ತರಿ೨]

ಮುಂಗತ್ತಲೆ ' ಮುಂಗಳ್ತಲೆ ' ನೋ.

ಮುಂಗಥೆ (ನಾ). = ಮುಂಗತೆ : ಮನಮಿಕ್ಕು ಮೈಪಂರೆವು ಪರವಶಕ್ಷೀರ ಶರನಿಧಿಯು ಪೊಕ್ಕು ಮುಳುಮುಳುಗಿಮಾನಂದಿಪಂದದಿ ಪೇಳ್ದೆ ಮುಂಗಥೆಯು ಸಂಗತಿಯನು (ಪಪಮಾ- ೬-೨). [ಮುಂ೧ (< ಮುನ್೧) + ಕಥೆ]

ಮುಂಗದಸ (ನಾ). ಪ್ರಾರಂಭವ ಯುದ್ಧ; ಮೊದಲ ಕದನ : ಪಾಂಡವರಜ್ಞಾತವಿದ್ದ, ವಲಲಂ ಕೀಚಕವ ಗೆದ್ದ, ಕುರುಕುಲ ಮುಂಗದನ ಮೆದ್ದ ನಾಡು ನೋಡಿದಲ್ಲವೇ ? (೧೫೩೩. ೫೦-೦೪).

[ಮುಂ೧ (< ಮುನ್೧) + ಕದನ]

ಮುಂಗನಸು (ನಾ). (ಗರ್ಭಿಣಿಯು ಪ್ರಸವಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ) ಕಾಣುವ ಸ್ವಪ್ನ : ಕನುಭವಲಾಭದಾಹದನಿಮಿತ್ತದ ಸಂಗತಿ ತಕ್ಕ ನೋಂಪಿ ಮುಂಗನಸು ಬಯಕ್ಕೆ ಗೇಟುಗೆ. . . ಜನನಾತಜಾತಕರ್ಮವಿನಿತುಂ ಸುತ ಶೋಭವಣನಸ್ಥಳಂ (ಸಚ್ಚಸು- ೬-೦). [ಮುಂ೧ (< ಮುನ್೧)+ ಕನಸು]

ಮುಂಗಪ್ಪು (ನಾ). ಸೂರ್ಯ ಮುಳುಗಿದಾಕ್ಷಣ ಆವರಿಸುವ ಕತ್ತಲೆ; ಮುಸ್ಸಂಜೆಯ ಕಪ್ಪು : ಏನಾಗಲೆಯೆ ಮೋಡ ಕವಿದು ಮುಂಗಪ್ಪು ಹುಬ್ಬಿಬಿಟ್ಟಿದೆ (ಸಂಪ್ರ- ೦೦೦-೪).

[ಮುಂ೧ (< ಮುನ್೨) + ಕಪ್ಪು೬ (< ಕರ್ಪು೧)]

ಮುಂಗಯ್ ' ಮುಂಗೆಯ್ ' ನೋ.

ಮುಂಗಯ್ಯಮುರಿ ' ಮುಂಗೈಮುರಾರಿ ' ನೋ.

ಮುಂಗರಿ ' ಮುಂಗುರಿ ' ನೋ.

ಮುಂಗರುಳು (ನಾ). "ಜಠರದ ಕೊನೆಯಿಂದ ಹೊರಡುವ ಸಣ್ಣ ಕರುಳಿನ ಆದಿಭಾಗ ; ಮುಂಗರುಳು ಪ್ರಥಮಾಂತ್ರ" (Duodenum. ೨೦೪೬) : ಮುಂಗರುಳು (Fore Intestine) ಮತ್ತು ಹಿಂಗರುಳು (Hind Intestine) ಹೊರಗಿನಿಂದ ಒಳಬಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದರಿಂದ ಚರ್ಮದ ಪೊರೆಯಿದ್ದು (Cuticular Lining) ಕೀಟ ಪೊರೆ ಬಿಟ್ಟಾಗ ಆ ಪೊರೆಯೂ ಬಿಡುತ್ತದೆ (ಕೀಜಿ. ೫೭).

[ಮುಂ೧ (< ಮುನ್೧) + ಕರುಳು (< ಕರುಳ್)]

ಮುಂಗರೆ (ನಾ). "ಸಮುದ್ರದ ಏರುಪೆಟ್ಟಿಕ್ಕೂ ಇಳಿಮಟ್ಟಿಕ್ಕೂ, ಅಥವಾ . . . ಕಟ್ಟಡಗಳ ನೆಲಮಟ್ಟಿಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯೇ ಇರುವ ಕರೆಯ ಪ್ರದೇಶ; ಮುಂಗರೆ" (Foreshore. ೨೦೪೬) : ಮುಂಗರೆಗೆ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಹೋಗುವ ಇಳುಕಲು ದಾರಿ (Hard. ೨೦೪೬).

[ಮುಂ೧ (< ಮುನ್೧) + ಕರೆ೩]

ಮುಂಗರ್ತರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕತ್ತಿವರಸೆ : ನಿಂತುಕೊಂಡು ಪಾದದಲ್ಲಿ ಪಾದಪ್ರಕ್ಷೇಪವು ಮುಂಗರ್ತರಿಯೆಂಬುದು (ಪಕ್ಷೀ- ೨-೩೯). ' ಮುಂಗತ್ತರಿ ' ಹೋ. [ಮುಂ೧ (< ಮುನ್೧) + ಕರ್ತರಿ]

ಮುಂಗಲಿ ' ಮುಂಗುರಿ ' ನೋ.

ಮುಂಗಲಿತನ (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬೇರೆಯವರಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಶೌರ್ಯವ ಪರಾಕ್ರಮ : ಅಜಿಯಬಹುದ್ಯೆ ಭಾವಮೈದುನ ಮೆಜಿ ಭೂಜಾಟೋಪಸಮಹಿಂದಣ ಕೊಱತೆಯನು ಕಳಿ ಮಗನ ದೊಪ್ಪಕುಲ ಕ್ರಮಾಗತವ ಮಜಿಯದಿರು ಮುಂಗಲಿತನಕೆ ತಾನಿಂವೆ ನಾ ಮುನ್ನೆಂದು ತಮ್ಮೊಳು ಜಜಿದರೊಡವುಟ್ಟಿದರು ಬಾಂಧವಮಿತ್ರ ಭೂಮಿಪರು (ಕುಪ್ಪಗ. ೦-೨೬). [ಮುಂ೧ (< ಮುನ್೨) + ಕಲಿತನ]

ಮುಂಗವಚ (ನಾ). "ಉಡುವು ಕೊಳೆಯಾಗದಂತೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಕಚ್ಚಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಉಡಿಗೆ: ಮುಂಗವಚ; ದೂಳುಪಾವಾಡಿ" (Apron. ೨೦೪೬): ಅವಳು ಹಿಂದಿನಂತೆ ಇಂದೂ ಶ್ವೇತಶುಭ್ರವಾದ ಮುಂಗವಚನನ್ನು ತೊಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಪುಪಟು. ೬೩); ಕೆಲಸದ ಹೊಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಗಾರರಿಗೆಲ್ಲ ಉಸಿರಾಟಕ (ರೆಸ್ಪಿರೇಟರ್). ಕನ್ನಡಕ. ಕೈಗವುಸು, ಮುಂಗವಚ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಬಹುದು (ಕಪಸೂ. ೭, ೩೬೨).

[ಮುಂ೧ (< ಮುನ್೧) + ಕವಚ]

ಮುಂಗಸಿ ' ಮುಂಗುಸಿ ' ನೋ.

ಮುಂಗಳುಪು (ಕ್ರಿ)- (ತಾನು ಬರುವುದರ ಕುರುಹಾಗಿ ಉಡುಗೊರೆಯನ್ನು) ಮೊದಲೇ ಕಳುಹಿಸು ; ಮುಂಚಿತವೇ ಕಳುಹಿಸು : ತನ್ನ ಬಾಳುವೆಗೆ ನಚ್ಚಿನವಳೀ ರಾತ್ರಿವಧುವೆಂದು ಹಿಪುಕರಂ ಮೆಚ್ಚಿ ಮುಂಗಳುಪಿದಳಮಾಣಕದ ಮಣಗಳನಿ ಸಂಜೆದಾರಗೆಳೆಸೆದುವ (ಕೃಪುಣಾ. ೬-೧೭).

[ಮುಂ₂ (< ಮುನ್₂) + ಕಳುಪು (< ಕಳುಪುವು₁)]

ಮುಂಗಳ್ತಲೆ, ಮುಂಗತ್ತಲೆ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನು ಮುಳುಗಿದಾಕ್ಷಣ ಬರುವ ಸಂಧ್ಯಾಸಮಯದ ಕತ್ತಲೆ ; ಮುಸ್ಸಂಜೆಯ ಕತ್ತಲೆ : ಮುಗಿಯ ಪಗಲ್ ಮುಸುಕಲ್ ಮುಂಗಳ್ತಲೆ. . . ನೆಜಿ ಮುಂಗಿದುವು ಮುನ್ನೀರಣುಗಿಯ ಸೆಜ್ಜವಸಿಗಳಾ ರಾತ್ರಿಯೊಳು (ಕಾಮುಣಾ. ೦೬-೬೩). **ಮುಂಗತ್ತಲೆ** : ನದಿಯಿಚೆಗೆ ಬರಲೊಂದು ವೃಷಭನುದಕಾರ್ಥದಿಂ ತಾನು ಮುಂಗತ್ತಲೆಯೊಳದನಱಿಯದೇ ಹಾಡುತಂಬನಾ ಕರ್ಣಪೂರದಿಂ ಮರೆಯೆಂದಂ ಬಿಡರಾಗಿ (ಪಾಕೃತಿ. ೯-೭-೩೭); ದಟ್ಟವಾಗಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಮುಂಗತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಜ್ಜಿಯ ನಶ್ಚಲಮುಖ ನೋಡಿ ಹೆದರಿ (ಕಂಭ್ರಸ. ೫೦-೦೨). [ಮುಂ₁ (< ಮುನ್₁) + ಕಳ್ತಲೆ (< ಕಟ್ಟಲೆ)]

ಮುಂಗಾ (ಕ್ರಿ). ಮೊದಲು ಕಾಪಾಡು : ನಮ್ಮ ಜೋಕಯಂ ಬಗೆಯಂದೊಡೆ, ನಿನ್ನ ಜೋಕೆಯನೆ ಮುಂಗಾದುಂ ಕೊಳು ಜೀಯಾ! (ಗೂಕ್ಕೃಕಾ. ೭-೦೭). [ಮುಂ₂ (< ಮುನ್)₂ + ಕಾ₁]

ಮುಂಗಾಣ್, ಮುಂಗಾಣು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂಭಾಗವನ್ನು ಕಾಣು ; ಮುಂದನ್ನು ನೋಡು : ಕಿಕ್ಕ ಬಲ್ಗತ್ತಲೆಗೆ ತರಣಿ ಮುಂಗಾಣದಿರೆ ಪೊತ್ತುಮೆಳಗಂ ಬೇಱೆ ತೋರ್ಪರಾರ್ . . . ಭೂಪ (ಕೃಪುಣಾ. ೨-೦೭). ೨. ದಿಕ್ಕುತೋಚು ; ದಾರಿಕಾಣು ; ಮುಂದಾಗುವುದನ್ನು ತಿಳಿ : ಮವಮಂ ಗರ್ವಮಂ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರ್ದನಿತಂ ಮುಂಗಾಣದತ್ಯುದ್ಧತರ ಮುಖವಾಗಿರ್ಪುದೋರಂತೆ ವಿದ್ವಜ್ಜನಮಂ ಕೈಕೊಳ್ಳದೆನ್ನೀ ಮನದೊಳಗಣ ಹಂಕಾರವಿಂತಿಂತಿದಂ ದೇವನೆ ನೀಂ ತರ್ಗೊತ್ತಿ . . . ರಕ್ಷಿಸ್ವುದೆಸ್ಮಂ (ಕಕ್ಷಾಕೃ. ೦೬); ಸಲಿಲವಂ ನೀನೆಜೆಪುತಿರು ಪ್ರಜ್ವಳಿಸುವವು ದೀವಿಗೆಗಳಿಂತಗ್ಗಳಿಸಿ ಮುಂಗಾಣದಿಪ ಜೈನರ ಪಶುಗಳೀ ದಿನವೆ ಇಳಿದೊಳಗೆ ಮುತಿದಹವು (ಪಚಪು. ೫೦ ೩೬). **ಮುಂಗಾಣು** : ೨. ಮದದಿಂದೆ ಮುಂಗಾಣದಜನಿದಿರೊಳುಂ ಪಂಚವದನವದನಶಭುಜ ಪಂಚದಶಲೋಚನಂಗಳಿಂ ಪೊದವ ಪುಲಿದೊವಲ ಕಂಡಡಯ ಮಂಜುಳಕಾಯನಾಕ್ಷಣಂ ಪೂಣಿರ್ದನು (ಕಂಪ್ರ- ೦೯-೯) ; ನೆಲದಾಸೆಯಂ ಮೋಹವಡೆದು ಮುಂಗಾಣದೆ ಕೊಲಬಾರದವರೆಲ್ಲರನು ಕೊಲಿಸಿದೆವು (ಕಣಪ್ರ. ೬-೦೦). ೩. (ಸನ್ನಿವೇಶ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯಿಂದ) ಮೊದಲೇ ಗ್ರಹಿಸು,— ಅರಿತುಕೊಳ್ಳು : ಬಿಜ್ಜಳನು . . . ಅವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸುವ ಹಂಚಿಕೆಯನ್ನು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು ಆದನ್ನು ಮುಂಗಂಡೇ ನಿನೋ ಬಸವೇಶ್ವರನು ಇನ್ನು ಕಲ ಕಲದಿನ ಕತಿಶವದ್ರೋಹವು ಉದಯಿಸಲಿಕ್ಕಿದೆ . . . ಎಂದಿರಬೇಕು (ಪುಸಚಣಾ. ೯೨); ಗುರಿಗೆಂದೆ ಮುಂಗಂಡುಂ ಹುಡುಗನ್ನೂದೆದಾ ಚೆಂತು ಹರಿದಾಡಲಾಡುಂ ಬೊಲದೊಳದಕೆ ಗುರಿಯಿಲ್ಲವೆಂಬೆಯೇನು ? (ಪಾಂಚಾ. ೪೯-೦೬).

[ಮುಂ₁ (< ಮುನ್₁) + ಕಾಣ್]

ಮುಂಗಾಣಿಕೆ ' ಮುಂಗಾಣ್ಕೆ ' ನೋ.

ಮುಂಗಾಣಿಕೆಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಮೊದಲು ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡು : ಪುಷ್ಪೇಷುಗಂ ಪುಷ್ಪಬಾಣದ ಮುಂಗಾಣಿಕೆಗೊಟ್ಪೆನಾನೆ ಪಟಿತೆನ್ನಂ ಶಾದುದೇ ಮೈಮೆಗಾಸ್ಪದಮಂಬೀತಪೊಲಾಯ್ತು ಮಾಧವ ಮದಾಳಿಧ್ಯಾನ ಸಂತಾನದಿಂ (ಪಗಪ. ೦೪-೩೩).

[ಮುಂಗಾಣಿಕೆ (< ಮುಂಗಾಣ್ಕೆ) + ಕೊಡು₁]

ಮುಂಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದೆ ಇರುವುದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳು : ಬವರಕೆ ನಿಲಲು ತಿಮಿರವು ನೂಕಿ ಮುಂಗಾಣಿಸದು ಮುನಿಪರು ವಾಕನೀಪತಿ ವಿಷ್ಣು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರರುಗಳು ಕೀಳೆಂದ (ಗಾಕೃ.೪.೨೯-೭).

[ಮುಂ₁ (<ಮುನ್₁) + ಕಾಣಿಸು]

ಮುಂಗಾಣು ' ಮುಂಗಾಣ್ ' ನೋ.

ಮುಂಗಾಣ್ಕೆ, ಮುಂಗಾಣಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಮುಂದಾಗುವುದನ್ನು ತಿಳಿಯುವಿಕೆ ; ಮುಂದಾಲೋಚನೆ : ಮುಕುಂದಯ್ಯನ ಮುಂಗಾಣ್ಕೆ ಒದಗಿಸಿದ್ದ ಬೆಚ್ಚನೆಯ ಕಂಬಳಿಯ ಮೇಲೆ ಬೆಚ್ಚಗೆ ಹೊದೆದುಕೊಂಡು ಮಲಗಿದ ಮೇಲೆಯೂ . . . ಚಿನ್ನಮ್ಮನ ಹೃದಯ ಉಳುಕಕೊಡಗಿದ್ದು (ಪುರಪ್ರ. ೬೯). ೨. ಮೊದಲು ಏರ್ಪಡಿಸುವ ಕಾಣಿಕೆ ; ಮುಂಚಿತವಾದ ಕಾಣಿಕೆ : ಪುಷ್ಪೇಷುಗಂ ಪುಷ್ಪಬಾಣದ ಮುಂಗಾಣ್ಕೆ [ಪಾಣಂ. ಣಿಕೆ] ಗೊಟ್ಪೆ ನಾನೆ ಪೆಜತೆನ್ನಂತಾದುದೇ ಮೈಮೊಗಾಸ್ಪದಮೆಂಬಂತೆ ಪೊಲಾದುದ್ದು ಮಾಧವ (ಪಗಪ.೦೪-೬೩); ತಂಗಿ ಊರ್ಮಿಳೆಯು ಕಣ್ಣೀರುಗೆರೆಗಳ ಮುನಾ ಬರ್ಪ ಸೊಗಕಾರ್ಕಿ ಮುಂಗಾಣ್ಕೆಗಳನರ್ಪಿಸಿಹಪ್ಪೆ ಪ್ರಾಕ್ಕೇಶ್ವರನ ಚರಣತಲಕೆ ! (ಶ್ರೀರಾಪ. ೨೦೩-೨೩೬). **ಮುಂಗಾಣಿಕೆ** : ೧. " (ಮುಂದೆ ಬರುವುದನ್ನು) ಮೊದಲೇ (ತಿಳಿದು) ಹೇಳುವುದು ; ಮುನ್ನ ಸೂಚಿಸುವುದು . . . ಮುಂಗಾಣಿಕೆ ; ಮುನ್ನರಿವೆ " (Prognosis. ೨೦೪೨); ತಲೆದೋಱದನು ದಿನಪ ನಗೆಯುಡಗಿ ನಾಚಿವಪ್ಪ ಕುಮುದಾಳಿಗಳು ಮುಂಗಾಣಿಕೆದು ಪರುಜದೊಳಗಿದು ವಿರಹವ ಬೀಳುಕೊಟ್ಟುವೆ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳು (ಕುಣ್ಕಾ.೮. ೦-೭೬). ೨. ಮುಂಗಾಣಿಕೆಯು ಹೊಸ್ಮಂ ಕೊಟ್ಪರು (ಎಳ. XI. ಜಾಪ್ರ. ೯-೩೦: ೧೭೩); ಬವರವೆನ್ನದು ಬಳಿಕ ಮುಂಗಾಣಿಕೆಯು ನಿನ್ನದಲ್ಲೆ ಜನವ ತೋಜಿ ತೋಜಿನಲು (ಪಪಾಚ. ೦೦-೬೯-೨೪). ೩. ಮೊದಲ ನೋಟ ; ಪ್ರಥಮ ನೋಟ : ಕಾಣಿನಾಕೆಯು ಮುಂಗಾಣಿಕೆಯಲೇ ಸೂಱೆಪೋದುದು ಮನವ ಸರ್ವಸ್ವ (ಕುಣ್ಕಾ.೦. ೨-೬೯).

[ಮುಂ₁ (< ಮುನ್₁) + ಕಾಣ್ಕೆ]

ಮುಂಗಾದಾಡು (ಕ್ರಿ). ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಕಾದಾಡು : ಮುಂದೆ ಹೋರಾಡು : ಚೂಣಿಯ ಭಟಂ ಗಾಯದಳಲ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಮುಂಗಾದಾಡಿ ಮಾಡಿದು ಜಯವತುಮಂತೆ (ಗೂಕ್ಕೃಕಾ. ೦೨-೩೦೦).

[ಮುಂ₂ (< ಮುನ್₂) + ಕಾದಾಡು]

ಮುಂಗಾರ್, ಮುಂಗಾರಿ, ಮುಂಗಾರು (ನಾ). ೧. ಮೊದಲ ಮಳೆಗಾಲ ; ವರ್ಷಾರಂಭ : ವಿರಹಿ ಸಮಾಜವ ಬಾಷ್ಪಬಿಂದುಗಳ್ವೆರಸುದಿರ್ಪುವೆ ಘನತೋಯಬಿಂದುಗಳೀ ಮುಂಗಾರೊಳೀ (ಕಾಸುಚ.೬-೦೬); ವಿಷಮನುಗುಳುತ ಗುಡುಗುಚಬ್ಬಿಸಿದವಲಿ ರಭಸವೆನಲು ಮಿಂಚ ನೀಡಿ ಅಸಿತೋರಗ ತಕ್ಕಿಗೊಂಡಿರ್ದುದೆನೆ ಮೇಘದೆಸಕಮೊಪ್ಪಿದುದು ಮುಂಗಾರ (ಪಶಗ. ೯-೬೩) ; ಮೊಳಗಿನಬ್ಬರವೆಳವ ಗಗನಸ್ಥಳವೊ ವೇಣ್ಮುಂಗಾರ ಮೇಘದ ಸುಳವು ನಿಂದಂಬುಧಿಯೊ . . . ದಶಕಂಠನ ಸಭಾಮಂಡಲವೊ ಹೇಳುವುದೇನು ಮೋಸದೊಳಿರ್ದಾಸ್ಥಾನೆ (ಕೂಪ್ರ. ೬-೩೦-೨). **ಮುಂಗಾರಿ** : ೧. ಮುಂಗಾರಿ ಮಿಂಚಿನಂದದಿ ದೇಶದೊಳಗೆ ನಿಸ್ಸಂಗನಾಗಿ ತಿರುಗಿ ಕಾಲ ಕಳೆಯಬೇಕು (ಬಾಶಾ. ೦೩-೩) ; ಬೈಲುಶೀಮೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂಗಾರಿಗಿಂತ ಮುಂಗಾರಿಯ ಮಳೆಯು ಹೆಚ್ಚು ಅನಿಯಮಿತವಾದದ್ದು (ಕಣಗ. ೨೦) ; ಮುಂಗಾರಿಯ ಮಳೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಕೋಲುಮಿಂಚಿನ ಹೊಯ್ಲೂ ಗುಡುಗು ಸಿಡಿಲುಗಳ ಅಬ್ಬರವೂ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಲಿವೆ (ಕಗದ್ಯ. XI. ೯೯). ೨. ವರ್ಷದ ಮೊದಲು ಬೀಳುವ ಮಳೆ, — ಆರಂಭದ ಮಳೆ ; ಮೊದಲು ಮಳೆ : ವೇಳುಗ್ರಾವದ ನಾಗರಿಕರು ಕಾದ ಹಾಂಚಿನಂತೆ ಮುಂಗಾರಿಂಗೆ ಬರವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಕ್ಕ್ಕ. ೦೩೦). ೩. ವರ್ಷದ ಮೊದಲು ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತುವ ಧಾನ್ಯ : ಮುಂಗಾರಿ. ಹಿಂಗಾರಿ. ಬೆನಡೂ ಬೆಳೆಯುವಂಥ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲ್ವರ್ಷ

ಮುಂಗಾರಿಯು ಬಿತ್ತಿದರೆ ಮುಂದಿನ ವರ್ಷ ಹಿಂಗಾರಿಯೆ ಬಿತ್ತುವರು (ಶಾಸಗ- ೫೬೭) ; ಮುಂಗಾರಿಯಾಗಲಿ ಬೇಸಿಗೆಯಾಗಲಿ ಜೋಳವನ್ನು ಬಿತ್ತುವ ವರ್ಷ ಗೊಬ್ಬರವನ್ನು ಹಾಕಿ . . . ಬಿತ್ತಬೇಕು (ಕೃಕಪ್ರ- ೭೯) ; ಮೃಗನಕ್ಷತ್ರದ ವ್ಯಾಳೆಯಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತುವ ಮುಂಗಾರಿ ಅಂದೆನಿಸಲ್ಪಡುವ ಜ್ವಾಳವು ಇಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಬಿಡಿಸುತ್ತದೆ (ಪುಂಜಾಣ್ಯ- ೭೭). **ಮುಂಗಾರು** : ೧. ಮುಂಗಾರ ಮಾಗಿಕೊಣ್ಣಿನಂತೆ ಮುದಿಂಗಳಿಗಂಗೈಸುವ ತುಂಬಿಎಂಡ ಹಿಂಗದೆ ಕರ್ಣತಾಳದಲಿ ಸೋವುತ ಮಾತಂಗ ನೀರ್ಗೈದುವವೆಲ್ಲಿ (ಶಂಪಾ- ೨-೩೬) ; ಒಡನೊಡನೆ ರೆಂಪಮ್ಮಿಡುತ ತನುಲತೆ ನಡುಗಿ ಹೊಂ ಪೆಳೆಯಾಗಿ ನೋಟದ ಕಂಡಿಗದಿರು ಮುಂಗಾರು ಮಿಂಚುಗಳಂತೆ ಚಂಚಲಿಸಿ (ಜಪಂಣಾ- ೨-೩೬-೩೭). ೨. ಕೇಳಿದ್ಯೆ ನೃಪಸೂನು ನಿಮ್ಮ ವೃಪಾಲರಾ ಪ್ರಸ್ಪಣಶ್ಯಲದ ಮೇಲಿರಲು ಮೈದೋಱಿದುದು ಮುಂಗಾರು ಧಾರಾಜಿಗೆ (ಕೊಲಾಂಬಾ- ೪-೬-೧) ; ವಸಂತಋತು ಆಗ ತಾನೆ ಆರಂಭವಾಗಿತ್ತು. ಆ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಮುಂಗಾರು ಜೋರಾಗಿ ಆಗಿದ್ದಿತು (ಪಾಂಕಲಾ- ೨೯೪).

[ಮುಂ೧ (< ಮುನ್೧) + ಕಾರ್೨ / ತೆಲು. ಮುಂಗಾರಿ, ಮುಂಗರಿ]

ಮುಂಗಾರಿ 'ಮುಂಗಾರ್' ನೋ.

ಮುಂಗಾರಿಮಳೆ 'ಮುಂಗಾರುಮಳೆ' ನೋ.

ಮುಂಗಾರಿಯ (ನಾ). ಮುಂದಿನ ಕೆಲಸ. – ಕರ್ತವ್ಯ : ಪೂರ್ವೋಲನ ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿ ಮುಂಗಾರಿಯಾದಾಗಮಾಂತರವ ಬೇಳದಳು (ಜೋಹಕ- ೦೦-೭೪).

[ಮುಂ೧ (< ಮುಂಜ್೧) + ಕಾರಿಯ]

ಮುಂಗಾರಿರುಳು (ನಾ). ಮುಂಗಾರುಮಳೆಯ ಕಾಲದ ರಾತ್ರಿ ; ದಟ್ಟವಾದ ಮೋಡಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯ ರಾತ್ರಿ : ಮುಂಗಾರಿರುಳ ತನಿಯೆರಕ ನೀರಾಜಲದ ಖಂಡರಣೆ ಘೋರರಾಹುಪ್ಯೂಹವೆನೆ ಸುರವೈರಿಗಳ ಮೈಗಾಂತಿ ಲಹರಿಯ ಪೂರದಲಿ ಜಗ ಮುಳುಗೆ ಬಂದುದು ಲಕ್ಷ ಸಂಖ್ಯೆಯಲಿ (ಶಾಮ್ಯಾಕ- ೯-೭೪).

[ಮುಂಗಾರ್ + ಇರುಳು (< ಇರುಳ್)]

ಮುಂಗಾರು 'ಮುಂಗಾರ್' ನೋ.

ಮುಂಗಾರುಗಾಳಿ (ನಾ). ವರ್ಷದ ಮೊದಲ ಮಳೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ : ಮಾನ್‌ಸೂನ್ : ಮಳೆಗಾಳಿ, ಮುಂಗಾರು ಗಾಳಿ (ಕೂಪಕ- ೬೨). [ಮುಂಗಾರು (< ಮುಂಗಾರ್) + ಗಾಳಿ]

ಮುಂಗಾರುಮಳೆ, ಮುಂಗಾರಿಮಳೆ (ನಾ). ವರ್ಷದ ಮೊದಲು ಬೀಳುವ ಮಳೆ.– ಆರಂಭದ ಮಳೆ,– ಮೊದಲ ಮಳೆ : ಮುಂಗಾರು ಮಳೆಗೆ ಸಿಕ್ಕ ಪಂಗು ಅಳುವಂತೆ ಅಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ಚಳ- ೫೩). **ಮುಂಗಾರಿ ಮಳೆ** : ಆಶ್ವಿನ ತುದ್ಭಹುಣ್ಣಿಮೆಯೋ ಪೀಗೆಹುಣ್ಣಿಮೆ, ಆಗ ಮುಂಗಾರಿ ಮಳೆಗಳು ಮುಗಿದು ಹಿಂಗಾರಿಮಳೆಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವವು (ಕವ್ಯಚಾ- ೦೬೫). [ಮುಂಗಾರು (< ಮುಂಗಾರ್) + ಮಳೆ (<ಮಱೆ)]

ಮುಂಗಾರ್ಗಾಲ (ನಾ). ಮುಂಗಾರು ಮಳೆಯ ಕಾಲ ; ವರ್ಷದ ಮೊದಲ ಮಳೆಗಾಲ : ಧುಮುಕುವ ಶೋಣಿತ ಗಿರಿಕುಳಿಯಲ್ಲಿ ನರರುಂಡಗಳು ನರಮುಂಡಗಳು ಮುಂಗಾರ್ಗಾಲದ ಬಲ್ಸರಿಯೆಲ್ಲಿ ಆಲಿಯ ಕಲ್ಲುಗಳು ರುಳುರುಳ್ವಂತೆ ಧುಮುಕುತಲಿರುವುವು ! (ಪಾಂಚಾ- ೬೪-೦೬).

[ಮುಂಗಾರ್ + ಕಾಲ]

ಮುಂಗಾಲ್, ಮುಂಗಾಲು (ನಾ). ೧. ಚತುಷ್ಪಾದಪ್ರಾಣಿಯ ಮುಂಭಾಗದ ಅಥವಾ ಮುಂದಿನ ಕಾಲು : ಮುಂಗಾಲ್ಗಳಿಂದಂ ಮುಗಿಲಂ ಮುಟ್ಟಿಪ್ಪೆದೆಂಬಂತಕಿವಮಿದಿರೊಳ್ ಬಂದುದಿಂ ದ್ರಾಯುಧಾಶ್ವಂ (ಶಾದಂಪಂ- ೧೫೬); ಬೀಗಿ ಬೆನ್ನಿಂ ಬಿರಿವನ್ನಂ ಕೊರ್ವಿ ಮುಂಗಾಲಂ ಗಡಿಯನ್ನ ಕಡುಗೆಚ್ಚಲ್ ಪೊದಬ್ರುಂದು . . . ಮಾಹಿಷೀಸಂತತಿ ವಿಪಿನಭವಂ ಕಣ್ಗಾಗು ರ್ಮಾಯ್ಗು ಕಾರೊಳ್ (ಪಂಪ್ರತಿ- ೪-೧೪) : ನಿಮಿರ್ದಂಗಂ ನೀಳ್ದ ಮುಂಗಾಲುಮಾಗಿ ನಡವ ಪಿಂಗಾಲ್ ಚಲದ್ವಾಲದಂಡಂ (ಗರ್ಗ- ೦-೧೩). ೨. ಕಾಲಿನ ಮುಂಭಾಗ ; ಹೆಜ್ಜೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗ : ಅಂಗಯ್- ಅಂಗಾಲ್ . . . ಮುಂಗಯ್, ಮುಂಗಾಲ್ (ಕಖಾಲ- ೦೬೬ ಕೃಪೂ) ; ಕಯ್ಯ ಮುಂದು, ಮುಂಗಯ್ ; ಕಾಲ ಮುಂದು ಮುಂಗಾಲ್ (ಕಣ್ಣಾಪು- ೭೦೬ ಕೃಪೂ). **ಮುಂಗಾಲು**: ೧. ಮುಗಿದ ಮುಂಗಾಲುಗಳ ಮುಂದಕೆ ಹೊಗುವ ಪಿಂಗಾಲುಗಳ . . . ನಿಗುರೊದಲು ಮುಂಬರಿದ ಚಿಮ್ಮುವ ಚಿಗಿವ ಚಲನೆಯು ಚಿಗುವಾಟಿನ ಮೃಗವ್ಯಗೀನಿಕುರುಂಬಡೊಳಗಿದ ಹಾಯ್ದುದಗಲದಲಿ (ಕೊಭಾ- ೬-೬-೧೩); ಎರಡು ಜನ್ನಗುದುರೆಗಳೂ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಇದಿರಾದುವು . . . ಮುಂಗಾಲುಗಳಿಂದ ಒಂದನ್ನೊಂದು ಅಪ್ಪರಿದುವು (ಜಪಂಕ- ೦೦೬). ೨. ಎತ್ತಿದ ಕೈಗಳ ಪೊಡವ ತಲೆಯ ನೆಗಪುತ್ತಿರೆ ಪೊಡವ ಮುಂಗಾಲ ಒತ್ತಿ ನೂಂಕಿದೊಡೆ ಪೊಡವ ವೀರವಿವ್ಹಾಣರೆತ್ತ ನೋಡಿದರತ್ತಲಿಹರು (ಪಪಕ- ೬-೪೨).

[ಮುಂ೧ (< ಮುನ್೧) + ಕಾಲ್೧ / ತೆಲು. ಮುಂಗಾಲು]

ಮುಂಗಾಲು 'ಮುಂಗಾಲ್' ನೋ.

ಮುಂಗಾಲುಪುಟಿಕೆ 'ಮುಂಗಾಲ್ಪುಟಿಗೆ' ನೋ.

ಮುಂಗಾಲುಪುಟಿಗೆ 'ಮುಂಗಾಲ್ಪುಟಿಗೆ' ನೋ.

ಮುಂಗಾಲ್ಪುಟಿಗೆ, ಮುಂಗಾಲುಪುಟಿಕೆ, ಮುಂಗಾಲುಪುಟಿಗೆ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಹಾರಿಕೆಯ ಮಾತು ; ಜಾರಿಕೆಯ ಮಾತು ; ಉಡಾಫೆಯ ಮಾತು : ಇಲ್ಲದ್ದನ್ನು ಹೇಳುವುದೆಂದರೆ ಅರ್ಥವಿಸುವುದು ಎಂದರೆ ಮುಂಗಾಲ್‌ಪುಟಿಗೆಯನ್ನು ಇಡುವುದು (ಪುಂಗಾಪ್ರ- ೬ ಪುಸ್ಮಾ) ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯಾಗಿದ್ದಾಗಲೇ 'ಇಲಿಕ್ಯಸ್' ನಾಟಕದ ಮುಂಗಾಲ್‌ಪುಟಿಗೆಯನ್ನಿಟ್ಟ ಶ್ರೀ ಎಸ್ಯೆಯವರ ಸಾಹಿತ್ಯವಾಹಿನಿ ಈಚೆಗೆ ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಹರಿಯುವುದಿದೆ (ಪಾಪಚಾ- ೦೬೬). **ಮುಂಗಾಲುಪುಟಿಕೆ** : ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಗೃಹಸ್ಥರು ಕಾಣಲಿಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಅವನು ಮುಂಗಾಲುಪುಟಿಕೆಯ ಮಾತಿನಿಂದ ಅವರ ಇಂಗಿತವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಪಂಸಂ- ೩೨). **ಮುಂಗಾಲುಪುಟಿಗೆ** : ಐಸ್ವತಯ ಕ್ಷುಲ್ಲತೆಯ ತೋರಗೊಡದಲಿ . . . ಮುಂಗಾಲುಪುಟಿಗೆಯಲಿ ಮುನ್ನುಗ್ಗುತ್ತಿರಬೇಕು (ಆರಸಂ- ೬೫೦-೦೨) ; ಮುಂಗಾಲುಪುಟಿಗೆಯ ಮರುಸಮಾಲಿನಿಂದ ಅವನು ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟನು (ಅನ್ನ-೦೦೩) ; ಪಂತರು ಮುಂಗಾಲುಪುಟಿಗೆ ಹೊಡೆದರು (ಪೀಹಪ್ರ- ೨- ೮೯).

[ಮುಂಗಾಲ್ + ಪುಟಿಗೆ]

ಮುಂಗಾವಲು (ನಾ). ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕಾವಲು. – ರಕ್ಷಣೆ : ಮುಂಗೈಯು ಬೇಲೆ ಅಂಗಜನ ಅರಗಿಳಿಯಿರಿಸಿ ಮುಂಗಾವಲೆಂದು ಸಾಗ್ದಿಯ ಕೋಕಿಲವ ನಿರಿಸಿ (ಗರ- ೩೦-೬).

[ಮುಂ೧ (< ಮುನ್೧) + ಕಾವಲು (< ಕಾವಲ್೧)]

ಮುಂಗಾವಳ (ನಾ). = ಮುಂಗಳ್ಪಲೆ : ಅಲ್ಲಿರುವ ಕನ್ನೆವೆಣ್ಣುಗಳ. . . ಮುಡಿಗಳ ಕತ್ತಲೆಗಳಿಂದ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಮುಂಗಾವಳ ತೋಱುವಂತೆ . . . ಇರುವುದು (ಪಚಾ- ೧೯). 'ಮುಂಗಾಳು' ಪರಾ.

[ಮುಂ೧ (< ಮುನ್೧) + ಕಾವಳ]

ಮುಂಗಾಳು (ನಾ). = ಮುಂಗಳ್ಪಲೆ : ಅರೆವೀದಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಮುಂಗಾಳು ಮಾಸುಂಟೆ ! (ಪಾವೀ- ೦೨-೦೫); ಮುಂಜಾವದಿಂದ ಮುಂಗಾಳು-ಕವಿಯು ವವರೆಗೆ ಓರಿಗೆಯ ಹಸುಳೆರೊಡನಾಡಿ, ಬಿಸಿಲಿನ ಬೇಗೆ ಬೆಳುವಿಂಗಳೆವ ಕಳೆಯುತಿದ್ದೆ (ಉಷ್ಕಾ- ೬- ೬೨).

[ಮುಂ೧ (< ಮುನ್೧) + ಕಾಳ್ಕ (< ಕಾಟ್೨)]

ಮುಂಗಾಳಿಗ (ನಾ). ಮುಂಜೊಣರು ಯಮುದ್ದ : ದಿನಕರನುದಯದಲಿ ಮುಂಗಾಳಿಗದ ಗಾಢಾಭಿಲಾಷರು ಬಂದು ಕಣಸೊಳಗೆ . . . ಬಲಿದರು

ತಪ್ಪ ಮೋಪರವ (ಕುಪ್ಪಳ. ೬-೨); ಕೋಲ ಮಳೆಯನು ಕಟ್ಟಿದನಾ ಮುಂಗಾಳೆ [ಪಣಾಂ. ೪]ಗದ ತವಕಿಗರಿಗೆ (ಪಣಾಗ. ೯-೩-೦೬).

[ಮುಂ$_1$ (< ಮುನ್$_1$) + ಕಾಳಿಗ]

ಮುಂಗಿ ' ಮುಂಗುರಿ ' ನೋ.

ಮುಂಗಿಡು ' ಮುಂಗೆಡು ' ನೋ.

ಮುಂಗಿಮೇವುಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿ : " ನಾಕುಲೀ, ಸುರಸಾ, . . . ಸುವಹಾ ರ ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು . . . ಹಾವುಕಣ್ಣಿನ ಗಿಡ, ನಂಜಾರೇಗಿಡ. ಮುಂಗೀಮೇವುಗಿಡ " (ಓಷ್ಠಿ. ೦೩. ೦೩೬).

[ಮುಂಗಿ (< ಮುಂಗುರಿ) + ಮೇವು + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಮುಂಗಿಲಿ ' ಮುಂಗುರಿ ' ನೋ.

ಮುಂಗಿಲು ' ಮುಂಗುರಿ ' ನೋ.

ಮುಂಗು$_1$ (ನಾ). ೧. " ಮುಂಭಾಗ " (ಶಬ್ದಮಂ. ಕೋಶ) : ಬೆಡಗಿಯರಂಗ ರಂಗಾಗಿಯೆಂದು ಮುಂಗನಾವರಿಪಳ ಸಂಗವದೆಂತು ಸಾರುವುದೊ (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೨-೭). ೨. ಮೊಳಕೆ ; ಅಂಕುರ ; ಚಿಗುರು : ಈ ಬೀಜ ಒಂದೂ ಈ ದುರ್ದಿನಮಳೆ ವಿಕಸಾನು ಹೊಡದು ಮುಂಗು ಬಂದ ಸಸಿಗಳೂ ಕೊಳೆತುಹೋದವು (ಜಾಕಪು. ೭೦).

[< ಮುನ್$_1$./ತುಳು. ಮುಂಗು, ಮುಂಗೆ]

ಮುಂಗು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ' ಅನೆಮುಂಗು ', ' ನೆಲ ಮುಂಗುಯೆಲ್ಲು ' ಪರಾ. [?]

ಮುಂಗುಟ (ನಾ). ಎದ್ದು ಕಾಣುವ ಕುಜ : ತರಳಲೋಚನೆ ಮುಂಗುಟಂಗಳೊಳಾದ ಬೆಲ್ವುಗಳಂ ಮುಪ್ಪಾಯಿರುಹದೊಂದು ವಿಲಾಸಮಂ . . . ಸರೋರುಹಾನನೆ ತೋಱು ನೀಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೦೫೬).

[ಮುಂ$_1$ (< ಮುನ್$_1$) + ಕುಟ]

ಮುಂಗುಡಿ$_1$. ಮುಂಕುಡಿ (ನಾ). ೧. ಮುಂದಿನ ಪುದಿ. — ಕೊನೆ : (೬). ೨. ಮುಂದಿನ ಭಾಗ ; ಮುಂಭಾಗ ; ಅಗ್ರಭಾಗ : " ಮೂಗೆನೆ ಮುಂಗುಡಿಯಕ್ಕುಂ " (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೦೩); ಅಂತು ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಪಾಲ ಪುರಸ್ಸರವನಿಪತಿಗಳೊಳಾರ್ತನಮಂ ಪುಣ್ಣಾ ಸಾರಸರ್ವಸ್ವನಿವೇದನಂಗೆಯ್ದು ಮುಂಗುಡಿಯ ಬಂದ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ವೈಜಯಂತೀ ದ್ವಾರಾಭಿಮುಖನಾಗಿ ಬೀಡಂಬಿಟ್ಟೊಲಗಂಗೊಟ್ಟರೆ (ಪಾಂಚಪು. ೦೦-೬೫); ನಡೆ ತಂದಳ್ ಶಿವಪೂಜೆಗೆಂದಗಜೆ ಪುಷ್ಪವ್ರಾತಮಂ ಕೊಂಡು . . . ಸುಯ್ದಂಪಿ ನೊಳ್ ಸಾರ್ದ ಮುಂಗುಡಿಯೊಳಂ ತೀಡುವ ದಕ್ಷಿಣಾನಿಲನನೊಪ್ಪಂಬೆತ್ತ ವಿಸ್ತಾರದೊಳ್ (ಗಿಸ. ೬-೩೦) ; ಹಾಯ್ದು ರಥವನು ಭೀಮಸೇನನ ರಥದ ಮುಂಗುಡಿಗೆ (ಕುಪ್ಪಳ. ೨೦-೨೨). ೩. ಬಳ್ಳಿಯ ಮುಂಭಾಗದ ಕುಡಿ. — ತಳಿರು ; ಚಿಗುರು ; ಬಳಗೆಯ ಮುಂಗುಡಿ ಚಿಲ್ಕಿನ ಪಸುರಂ . . . ಸಿರಿಯ ಮೆಯ್ಸಿರಿ ಪಸುರ್ವಂದರ್ ಸ್ಪಪಸ ಕಣ್ಗಾದೇಂ ರಂಜಿಸಿತೋ (ಪರಾಶ. ೬-೪); ಬರವರಲ್ಬಾಂಗುಡಿಯ ಕಂಪ್ಪ ಕರದಿಂ ತೀಡಿ ಹರಹರ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ನಿಮಗೆನುತ್ತಂ ಕೂಡೆ (ಪುಷ್ಕಕ. ಪ. ೩೨೬-೦೦); ಮುನ್ದೆತ್ತನದ ಮೋಹದ ಮುಂಗುಡಿಯಿ ಎದ್ದಪ್ಪೆಪ್ಪನು ಏಳಲತೆಗುಡಿಯಿ (ಪಣಾ. ಪಂ ೨೧೭). ೪. ಮುಂಭಾಗದ ಸೈನ್ಯ ; ಅಗ್ರಭಾಗದ ಸೈನ್ಯ : ಮುಂಬಟ್ಟೋಜೆ: "ಮುಂಗುಡಿಯೆನೆ ಮುಂದುಜೂಣಿಯೆನೆ ಮುಂಬಲಮುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೦೭೩) ; ಶ್ರೀವೀರಬಲ್ಲಾಳುದೇವರು ಮುಂಗುಡಿಯಂ ಬೆಸಲು (ಪ್ರಿಇ. ೦೯೦೦. ೦೪-೭ ; ೧೧೮೨) : ನಿಚ್ಚಟದ ಕಲಿಗಳ್ ಕಾದುತಿರ್ದರ್ಬಿಲದ ಮುಂಗುಡಿಯವರ್ (ತಾಪು. ೯೯-೨೬). ೫. (ಆಲಂ) ಮುನ್ನೂಚನೆ : ಗೌರಿಗೆ . . . ಬಹು ಬೇಗ ಅದೊಂದು ಕೆಲಸವಪ್ಪ್ಯೇ ಅಲ್ಲ, ಸೋಮಕ್ಕನ ದಯ್ಯಾಳಿಕೆಯ ಮುಂಗುಡಿಯೆಂಬುದರ ಅರಿವಾಗ ತೊಡಗಿತು (ಪಡಾಂ. ೩, ೬೬). **ಮುಂಕೊಡಿ** : ೪. ಮುಂಕುಡಿಯ ನಾಯಕರಿವರು ಪತಿಯುಂಕಾಱರು ಇವರ ಬಳಿಯುಲಿ ಬಿಂಕದೆರಡಕ್ಷೋಣಿ ಬಲವದೆ (ಕುಪ್ಪಳ. ೨-೦೦).

ಮುಂಗುಡಿಕೂಸು = ಕೊನೆಯ ಮಗುವಿನ ಹಿಂದಿನ ಮಗು : ಆ ಕುರಿಪುರಿ ಗೌರಿಗೆ ಮುಂಗುಡಿ ಕೂಸಾಯಿತು (ಪಡಾಂ. ೩, ೪೦೩).

[ಮುಂ$_1$ (< ಮುನ್$_1$) + ಕುಡಿ$_2$]

ಮುಂಗುಡಿ$_2$ (ನಾ). ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಧ್ವಜ : ಅಗ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಪತಾಕೆ. — ಬಾವುಟ : ಅದು ಭುವನಕ್ಕೆ ಮಂಗಳದ ಮುಂಗುಡಿ . . . ಬಹುಲಕ್ಷ್ಮಿಯಾ ಲಾಸ್ಯಮಂದಿರಂ (ಪ್ರಸ್ತಾ. ೦೩-೦೦೯) ; ಅಲರ್ವ ಪೊಂದಾವರೆಯ ಪುತಿಯೊ . . . ಕಾಂತಾಜನಹೃ ಕಮಲಾಸನೆಯ ಮುಂಗುಡಿಯೊ ಬಂದಳೂರ್ವಶಿ (ಕುಪ್ಪಳ. ೯-೦೩). [ಮುಂ$_1$ (< ಮುನ್$_1$) + ಗುಡಿ$_2$]

ಮುಂಗುಡಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಗುಡಿಸಲು : ಸಾಣಿ ವಿಡಿವ ಕಮ್ಮಾಱರ ಮುಂಗುಡಿಯಿಂ ಪುರಂ ಕಣ್ಗಿಂಬಾದುದು (ಪಾಪುಕ್ಕ. ೦೦೩-೫೬). ೨. (ಅಂಗಡಿಯ) ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕಟ್ಟಡ: ಮುಂಗಟ್ಟು : ಎರಡು ತೆಜದೊಳಗೊಪ್ಪವಂಗಡಿಯ ಮುಂಗು[ಪಾಣಾಂ.ಗ]ಡಿಯ ಸುರಿದ ಧಾನ್ಯದ ರಾಸಿಯೊತ್ತುಗಳ ಜೊತ್ತುಗಳ . . . ವಾಳಿಯಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಶಾಪು. ೪೯-೦೩); ಸವರಕ್ಷಗಳ ದೀಪ್ತಿ ಮುಸುಗಿನ ಸಾಲು ಮಳಿಗೆಮುಂಗಡಿ ಮುಂಗುಡೀ. . . ಪರದ ಸೆಟ್ಟಿಯರ ಸೌಭಾಗ್ಯಸೂಚಕ್ಕ ನಾರು ಮೇಳ್ದರು (ಪಪಪೀ. ೨-೩೦)- [ಮುಂ$_1$ (<ಮುನ್$_1$) + ಗುಡಿ$_3$]

ಮುಂಗುಡಿದಾಯ (ನಾ). ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಅವಕಾಶ : ಜೀಯ ಪಾತಿಯಿದೇಕೆ . . . ತಾ ತಾ ವೀಳಯವನೆನುತ ಹಾಯಿದರು ತಮತಮಗೆ ಮುಂಗುಡಿದಾಯವದಲಿ ಘಟ್ಟಿಸುವ ನಿಸ್ಸಾಳಾಯತದ ಬಹುವಿಧದ ವಾದ್ಯದ ಬಳಿಯ ಲಗ್ಗೆಯಲಿ (ಕುಪ್ಪಳ. ೦೨-೩೦). ' ಮುಂಗುಳದಾಯ ' ಪರಾ. [ಮುಂಗುಡಿ$_3$ + — ದಾಯ$_1$]

ಮುಂಗುಡಿಬಿಡು ' ಮುಂಗುಡಿವಿಡು ' ನೋ.

ಮುಂಗುಡಿವರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂಭಾಗಕ್ಕೆ ಬರು ; ಮುಂದೆ ಬರು : ಮುಂಗುಡಿವರಿದು ಕಡುಕ್ಕದ ಶಬರರೊಳಗೊಬ್ಬರುಳಿಯದೆ ತೆಱದಿ ಕೊಂದಿಕ್ಕಿ (ಪಪಗಾ. ೭-೨೦); ರಥರಾಜಿ ಮುಂಗುಡಿವರಿದುದವನೀಪತಿಯ ಚೂಣಿಯು ನೃಪರ ಜೋಕೆಯಲಿ (ಕುಪ್ಪಳ್ರೋ. ೦-೪೬). ೨. ಕುಡಿಯಿಡು ; ಕೊನರು ; ವರ್ಧಿಸು ; ಕಮಳಿನಿಯಿನಿಯಸಸ್ಯಮಿಸಿದಳಲುರಿಯಲೊದವಿ ಮುಂಗುಡಿವರಿದು ಗಗನಮಂ ತಳ್ಕಿದುದು ಬೆಂದ ಕಾರ್ಬೂಗೆಯೋಯೆಪೆ . . . ರಾತ್ರಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಸೋಪುಶ. ೨-೬); ಬೇಕು ಬೇಡೆಂದೆಂಬುದೊಂದವಿವೇಕವುಳ್ಳನ್ನಬರ ನಾನಾ ಶೋಕಮೋಹಾದಿಗಳು ಮುಂಗುಡಿವರಿದು ಮುಸುಱುವುವು (ಪ್ರಶಾಂ. ೨೪-೦೩).

[ಮುಂಗುಡಿ$_1$ + ಪರಿ$_2$]

ಮುಂಗುಡಿವಿಡು. ಮುಂಗುಡಿಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದಕ್ಕೆ ಕುಡಿ ಬಿಡು : ಚಿಗುರು ; ಕೊನರು : ಕಡುನೀಱಿ ಪೂಗೊಯ್ಯಲೇಱುವ ಭರಕೆ ಮುಂಗುಡಿವಿಡುವೆಳಲತೆ ಮರಸ ಜಿತಲು ತನ್ನೋಪನ ಸತಿಯಪ್ಪಲು ಕಾಣುತೊದಸಗಲ್ವಬಲೆಯಂತಾಯ್ತು (ಕ್ರಿಪಾಂ. ೫-೩೩). **ಮುಂಗುಡಿಬಿಡು** : ಮುಂಗಾಲಿಯ ಗುಡುಂಗಿಗೆ ಸಂಚಿಗೆ ಮುಂಗುಡಿಬಿಟ್ಟು ಪಾರಿಜಾತ ಪೊಗವತ್ತಿದೆ ಹಸುರಂಗಿಯ ತೊಟ್ಟು (ಶಾಕ್ಷಕಂ. ೧೪-೦೦).

[ಮುಂಗುಡಿ$_1$ + ಬಿಡು$_1$]

ಮುಂಗುರಿ. ಮುಂಗಿರಿ. ಮುಂಗಲಿ. ಮುಂಗಿ. ಮುಂಗಿಲಿ. ಮುಂಗಿಲು. ಮುಂಗುಲಿ. ಮೂಗುರಿ. ಮೊಂಗುರಿ (ನಾ). ೧. (ಹಾವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ ; ನಕುಲ : " ಮುಂಗುರುನುಲ್ಲಿಯುಂ ಬಿಭ್ರುವಂಬುದು " (ಪಡಾಪು. ೦೩೩-೩೦); ಪಾಪಂಗಳ

ಗೆಯ್ದೆಪರಾನೆಯುಂ ಸಿಂಹಮುಂ ಪುಲಿಯುಂ . . . ಕಪ್ಪೆಯುಂ ಮುಂಗುರಿಯುಂ ಮೊದಲಿವಾಗೊಡೆಯ ಸ್ಥಲಜಂಗಳುಂ . . . ಆಗಿ (ಪಾ೯ಪ. ೯೬-೩) ; ಕದ್ದೊಟ್ಟಪದ್ಯಂಗಳನ್ನೆದೆ ಮಚ್ಚಿ ನೆಲುಸರ್ದಪುವೀ ಪುಲಿ ಪಂದಿ ಕೋಡಗಂ ಮುಂಗುರಿಯೆಂಬ ನಾಲ್ಕಱ ಭವಾವಳಿಯಂ ಬೆಸಸಿಂ ಮುನೀಶ್ವರಾ (೦೩೪. ೩-೦೯) ; ಅಂತು ಸಾರ್ದರ್ಪ ಭುಜಂಗನನಾ ಮುಂಗುರಿ ಕಂಡು ನಿಸರ್ಗವೈರಮಂ ನೆನೆದುರದೆ ಸರ್ಪನಂ ಶತಖಂಡಂ ಮಾಡಿ ಕೊಂದು ತಿನುತ್ತಿರ್ದುದಂ (೩೦೩೦. ೦೪೯-೩) ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಜಳದಂ ಮುಂಗುರಿಯುಂ ತರು ಜಳ ಚಮರಮುಂ ಸಕ ದೋಷಮುಂ ಏರಿವಕ್ಕುಂ (?) (೪೦೩೦. ೧೯, ೩). **ಮುಂಗುರಿ** ; ೨. " ದ್ರುಪದೀ–ಬಂದಣಿಕೆ. ಮುಂಗುರಿ " (೩೩೦. ೩೮). **ಮುಂಗೆಲಿ** : ೧. ಹುರಿ ಮುಂಗ [ಪಾಣೀ. ಮುಂಗಿ] ಲಿ ಕಕ್ಕರವಕ್ಕಿ . . . ಕೂರಗೆಯೆಂದಿವನ್ನೆದೆ ಕಾಸಿಸೊಳ್ಗೆಡಣದೆ ಪೊತ್ತು ಬೇಡವಡೆ ಬಂದುದು ಕಾಸನದೊಳ್ ನಿರಂತರಂ (೩೩೪. ೩-೦೩೯) ; ತೆಂಗು ಬಿಟ್ಟಲು ನಂಗಿ ಮುಂಗಲಿಯನಿಲಿ ನಂಗಿ ಗಂಗೆವಾಳ್ಕರ ಹರ ನುಂಗಿ ಜಗವ್ವ ಬೆರಲಿಂಗಳಂತಿಕ್ಕು (೩೩೩. ೨೦೩೦) ; ಅಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಹಾವಾಡಿಗನು ಆಟ ಹೂಡಿದ್ದನು . . . ಒಂದು ಬದಿಗೆ ಮುಂಗಲಿಯನ್ನು ಗೂಟಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದನು (೪೭೩. ೩-೩೩). **ಮುಂಗಿ** : ೧. ' ಮುಂಗಿಮೇವು ಗಿಡ ' ಪರಾ. **ಮುಂಗಿಲಿ** : ೧. ಪಿರಿ ಪಾಯ್ಮಂದಿ ಸಾರಂಗ ಕಡವ ಮುಂಗಿಲಿ [ಪಾಣೀ. ಗುರಿ] ದಿಕ್ಕು . . . ತೋಳಗಳಿರಲೊಪ್ಪಿತಾ ಬರ್ಪಾಡು (೨೨೩೦. ೩-೦೩) ; ಶರಭ ಶಾರ್ದೂಲ . . . ಮುಂಗಿಲಿಗಳ ಮೊತ್ತವಾವರಿಸಿ ಕೊಂಡಿಹುವು ಹಮ್ಮಲೆಯ (೪೩೩೦. ೦೪-೧೦). **ಮುಂಗಿಲು** : ೧. ವೈರವ ಬಿಟ್ಟು ಹುಲಿ ಹುಲ್ಲೆ ಒಂದಾಗಿ ಕಿರಿ ಸಿಂಹಗಳು ಚಂದದಿ ಮುಂಗಿಲ ಘೋ ನವಿಲುಗಳೀಗಂ (೪೦೩೦. ೦-೩೩). ' **ಮುಂಗುಲಿ** : ೧. ಮುಂಗನಲಿಯ ಮೇಲೆ ಹೆಡೆಯಿಟ್ಟು ಕೇಳ್ವಹಿಗಳುಂ ಸಂಗತಿಸುವಮೆಯ ಹೆಡಗಡಗುಡುವ ಶಿಖಿಗಳುಂ (೪೩೪. ೮೬. ೦೩೩-೩); ಮೇಲ್ಮರವನಡರ್ದ ಕೋಡಗಂಗಳ ಬಳ್ಳವಾಲಮನೆಳನಾಗರೆಂದು ಸಳದು ಕೆಡಪಿ ಕಡಿದೀಡಾಡಲಪ್ಪಳಿಸುವ ಮುಂದಿಮುಂಗುಲಿ [ಪಾಣೀ. ೧] ಗಳುಮಂ (೪೦೩೦. ೨೩೯); ಪುಲ್ಲೆಗಳ್ಬೆರ್ಬುಲಿಗಳೊಳ್ಸರಸವಾಡುವುವು ಪಾವೆ ಮುಂಗುಲಿಗಳೊಡಗೂಡುವುವು (೪೬೩೩. ೦೩-೦೯). **ಮೊಗುರಿ** : ೧. ಪೊಲ ಪರೆ ಮೊಗುರಿ ಕೂರಂಗಿ ರುಳಲು ಬೆಳ್ಕರೆ . . . ಎರಡುತಲೆಯ ಪಕ್ಕಿಯಿನೊಪ್ಪಿದುದಾ ದಾರುಣ ಮುಪ್ಪಡಮಿ (೩೩೩೦. ೦೩-೨೯); ಪಲ್ಲಿ ಮೂಗುರಿ ಮೂಷಕ ಮೊದಲಾದ ತಿರ್ಕ ನಾರಕಗತಿಯೊಳು ಪುಟ್ಟಿ (೪೩೩೦. ೩-೩೩). **ಮೊಂಗುರಿ** : ೧. ನಕರಿಯೆಂಬುಂ ಮೆರ ಹಾಳಿರ್ದ ಗಿಡವನಂಟುತ್ತ ಮೊಂಗುರಿ ಮಯಾವ್ಯಾಳ ವಿಷಮಂ ಕಳಮುದೇ (೨೩೬೪. ೪-೩-೩೬). ' **ಮುಂಗುಸಿ** ' ಹೋ.

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮೂಸ್ಯಿ ; ತುಳು. ಮುಂಗಿಲಿ, ಮುಂಗಿಲೆ, ಮುಂಗೆಲಿ ; ತೆಲು. ಮುಂಗಿ]

ಮುಂಗುರುಡು (ನಾ). (ಆಳಿ) ಮುಂದುಗಾಣದಿರುವಿಕೆ ; ದಿಕ್ಕು ತೋಚದಿರುವಿಕೆ : ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ : ಚಿಂತಿಸುವ ಚಿಕ್ಕದಲು ಗುರಿಯಿರದ ಬಾಣದೊಲು ಎತ್ತರೋ ಎತ್ತಲು ಮುಂಗುರುಡ ಮನದೊಲು (ಪಾಣೀ. ೪೦-೦೩). [ಮುಂ೧ (< ಮುನ್೧) + ಕುರುಡು]

ಮುಂಗುರುತನ (ನಾ). ಮುಂಗುರುಹು ; ಮುನ್ಸೂಚನೆ : ಹೀಗೆ ಬಹುವಿಧವಾದ ಸುಗುಣಗಳಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ಕತೆಯ ಗೊಂಚಲು ಮುಂದೆ ಬರಲಿರುವ ಅಪೇಕ್ಷ ಫಲಸಂಚಯದ ಮುಂಗುರುತೆಂಪು ಪಾನು ಆಶಿಸುತ್ತೇನೆ (೪೬೩೩. ೬ ಮುಖ್ಯ೩) ; ' ಪೂಜಿಸಿಲು ' ಬರಲಿರುವ ಪಸಂತೋಕ್ಷವದ ಮುಂಗುರುತು (೩೩೬೦. ೦೪೪) ; ಧಾರವಾಡದ ಕರೆಯಲು ಅತ್ರ ಕೆರೆಯುತ್ತಿದೆ—ಎಂಬ ಮುಂಗುರುತು ಈಗಾಗಲೆ ಮೂಡಿದೆ (೩೦೪೪೦. ೨ ಮುಖ್ಯ೬). [ಮುಂ೧ (< ಮುನ್೧) + ಗುರಿತು (< ಗುರುತು)]

ಮುಂಗುರುಹು ' ಮುಂಗುಜುಪ್ಪು ' ನೋ.

ಮುಂಗುರುಳ್, ಮುಂಗುರುಳು (ನಾ). ಮುಂದಲೆಯ ಕೂದಲು : ಮುಂಗೊದಲು ; ಅಳಕ : ಮೈಲಿಡಿ ಕಂಡ ಮೊಡಿ ಸೋಗೆ ತುಂಬಿ ಗಡಣ ಮುಂಗುರುಳ್ಗಳಿನವ ಪೈಯ ಕಚ್ಚಿ ಸುಡಲು ಸೈರಿಪನೆ ನಿನ್ನಾಣೆ (೩೮೪೪. ೬-೨೬). **ಮುಂಗುರುಳು** : ಮುಂಗುರುಳೊಳು ಬಿಗಿವಡದಿಹ ಮನೆಯ ಕುಚ್ಚುಗಳ ನಡುದೋಳ ಬಳೆ ತಾಕಿ ಕಡಗ ಕಂಣಮಂತ ಕಡು ಚಿಲುಮೆಯಾಕೆಸೆದಿಹರು (೪೦೩೦. ೬-೦೦೪) ; ಸರಸಿಜೋಪಮವದನದಲಿ ಮುಂಗುರುಳ್ ತುಂಬಿಗಳೊಲೆಯೆ (೩೩೦೦. ೦-೦೭-೨೬).

[ಮುಂ೧ (< ಮುನ್೧) + ಕುರುಳ್೧]

ಮುಂಗುರುಳು ' ಮುಂಗುರುಳ್ ' ನೋ.

ಮುಂಗುರುಳ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಆಯುಧವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಝಳಪಿಸು : ಕಯ್ಯ ಕರವಾಳವನ್ನು ಮುಂಗುರುಳ್ದಿ ಬೆನ್ನಜದಿಂದ ಅತನ ಆಯುಧವನ್ನು ಹಾರಿಸಿಬಟ್ಟು . . . ಕೂರಲ್ತಿಡಿದೊಂಕಿ ನಿಲಿಸಿಕೊಳ್ಳನು (೩೦೬೪. ೦೦೩-೩).

[ಮುನ್೩ (< ಮುಂ೩) + ಕುರುಳ್ಚು]

ಮುಂಗುಲಿ ' ಮುಂಗುರಿ ' ನೋ.

ಮುಂಗುಸಿ, ಮುಂಗುಸಿ (ನಾ). ಹಾವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ ; ನಕುಲ ; ಇತ್ತ ನೋಡ್ಮುಂಗುಸಿಯ ಮೊಗದ ಚಂದಗಳ (೩೩೦೩. ೪) ; ಒಂದು ಮುಂಗುಸಿ . . . ಒಂದು ಹೆಗ್ಗಣ ; ಇವು ಅಲ್ಲಿದ್ದುವು (೪೩೦. ೬). **ಮುಂಗುಸಿ** : ಮುಂಗುಸಿಮುಂಕತೆಯು ಪಂಟೆ ಗಳಂತೆಯು ನಡಗೆ ಉಳ್ಳ ಕುದುರೆಗಳು ವಡಯನಿಗೆ ಸಂಪದಭಿವೃದ್ಧಿಯಂ ಕೊಡುವವು (೩೩೦೦. ೨೦೩-೪) ; ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಲದಿಂದ ಒಂದು ಮುಂಗುಸಿ ಹೊರಟು ಬಂತು (೪೩೩೦. ೨೬೩). ' ಮುಂಗುರಿ ' ಹೋ.

[ದೇ.ತ ತೆಲು. ಮುಂಗಿಸ, ಕೋಲಾ. ಗೊಂಡಿ. ಮುಂಗುಸ್./ ಪಾಲ್ತಿ. ಮಂಕುಸ, ಮಂಗುಸ ; ಮುಂಗ್ಗಸ./ ಕೊಂಡಾ. ಮಾಂಗಸ/. ಪಾರ್ಜಿ. ಮುಂಗೂಸ್, ಮುಂಗೂಸ್. ಮುಂಗೊಸ್./ಇಂ. Mongoose]

ಮುಂಗುಸಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಮುಂಗಿಮೇವು ಗಿಡ : "ಗರುಡಪಾತಾಳ. ಪಾತಾಳಗರುಡ. ಸರ್ಪಾರಿ. ಮುಂಗುಸಿಗಿಡ" (೩೩೦. ೪೬) ; ಮುಂಗೆಸಿಗಿಡ, ಪಾತಾಳ ಗರುಡ, ಸರ್ಪಾರಿ (೪೦೩೩. ೫೯-೦೦೫೯).

[ಮುಂಗುಸಿ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಮುಂಗುಳೆದಾಯ (ನಾ). (?) : ತಳಾಜ ಕೀತಮಲ್ಲನಾಯಕಪ್ರಮುಖಾವಾಗಿ ಮಾಯಿಲೆಯ ಬವರಕ್ಕೆ ಹಲರಂ ಹೇಳಲು ಯಲರಿಂದ ಮುಂಗುಳೆ ದಾಯವಾಗಿ ನಡೆದು ಯಿದಿರಾಂತರಂ ಹಲರಂ ಕೊಂದು ಸ್ವಾಮಿಕಾರ್ಯ್ಯಂ ನೆಱಹಿ ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತವಾದಂ (೨೪. VII, ೪೧೦. ೦೮೯-೦೦; ೩೩೩೧); ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿಗಳ ಹೇಳಿಕೆಯಂ ಮುಂಗುಳೆದಾಯಂದಿಂ ನಾಲ್ಕುದಿಜವರಕ್ಕಂ ನಡದಂ ಹೇಳ್ದ ಕೆಲಸಮಂ ಸಾಧ್ಯಂಮಾಡಿ (೨೪. XII, ೧೬-೨೪ ; ೩೩೪೭). 'ಮುಂಗುಡಿದಾಯ' ಪರಾ. [?]

ಮುಂಗುಜುಪ್ಪು, ಮುಂಗುರುಹು, ಮುಂಗುಜುಹು (ನಾ). = ಮುಂಗುರುತು : ರಂಗ ನಿನ್ನಮ [ರಕ್ಕಿವಕ್ಕ ಕೌಮೋದಕಿಮಂ]ಗಳ್ಜನನ ಸಂಸ್ಥಿತಿಗೆ ಮುಂಗುಜುಪಾಗಿ ಪೊರೆವುದು ಗಾ[ಡಿಯದನ್ನ] ಕಂಗಳ ಬಜಿನ ಕಳುಹುಗೆ (೪೩೩೦. ೨-೬). **ಮುಂಗುರುಹು** : ಧೂಮಕೇತು ಪದಲ್ವು ಬಾನೊಳಗೆ ಬೆಳರುತಿದೆ ! ಕೇಡ ಮುಂಗುರುಹು ! (೩೬೬೦. ೨೦-೦೦೦); ಜೀವನದ ಆರಂಧದಲ್ಲಿಯೇ ಅವನು ತನ್ನ ಸ್ವಚ್ಛಂದವೃತ್ತಿಯ . . . ಮುಂಗುರುಹುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸದೇ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ (೪೩೩೦. ೦೯). **ಮುಂಗುಜುಹು** : ರಂಗ ನಿನ್ನಾಜಾನುಬಾಹು ಬೆರಲು ನಖಿವಂ ಗಂಡವರು ಮಜುಹುಟ್ಟ ಮುಂಗುಜುಹಜಯರು (೪೪೩೦. ೩-೦೩).

[ಮುಂ೧ (< ಮುನ್೧) + ಜುಪ್ಪ (< ಜಿಜುಪ್ಪು)]

ಮುಂಗುಜುಹು 'ಮುಂಗುಜುವು' ನೋ.

ಮುಂಗೂದಲ್, ಮುಂಗೂದಲು (ನಾ)- =ಮುಂಗುರುಳ್: ಕೋಪದಿಂ ಬಂದಡಿಂ ಪಿಡಿದು ಮುಂಗೂದಲಂ ಪೊಯ್ದು (ಪಾಶ್ವ. ೭-೬೩). **ಮುಂಗೂದಲು**: ಮಂಚದಲ್ಲಿ ಅದ ಮುಂಜಿಯ ದಿನ ತೆಗೆದುಹಾಕಿದ ಮುಂಗೂದಲು ಬೆಳೆಯಲು ಮೂರುತಿಂಗಳು ಬೇಕಾಗಿ (ಹೊಸ್ತ. ೦೫೭). [ಮುಂ₁ (<ಮುನ್₁) + ಕೂದಲ್ (< ಕೂಂದಲ್)]

ಮುಂಗೂದಲು 'ಮುಂಗೂದಲ್' ನೋ.

ಮುಂಗೂಲಿ (ನಾ)- ಮುಂದೆ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ: ನಾನೇನೋ ಮುಂಗೂಲಿಯ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ. ಆದರೆ ಈ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸೇನಾಪತಿಯೂ ಸೇನೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಒರುವ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಕೇಳಿಲ್ಲ (ಸಂಕರ. ೧೫೬). [ಮುಂ₁ (< ಮುನ್₁) + ಕೂಲಿ₂]

ಮುಂಗೂಳೆಯ (ನಾ)- ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಗುಂಪು; ಮುಂದಿರುವ ಸಮೂಹ: ಆರ್ತರೌದ್ರಧ್ಯಾನಸಮೆಂಬ ಮುಂಗೂಳೆಯದ ನಾಯಕರ್ವೆರಸು ದುರ್ಜನರ ಕೂಟಮೆಂಬ ಪಿರಗೂಳೆಯದ ವೀರರ್ವೆರಸು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೦-೬೬). [ಮುಂ₁ (< ಮುನ್₁) + ಗೂಳೆಯ]

ಮುಂಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದುಗಾಣದಂತೆ ಮಾಡು: ದಿಕ್ಕು ತೋಚದಂತೆ ಮಾಡು: ಮುಂಗೆಡಿಸುವುದು ಲಜ್ಜೆ ವಾಚಿಕೆಯಂಗಸಂಗವ ಬೇಕೆ ಹೊಲ್ಲ ತೊಲಂಗು ವೀನೆಂದಾವ ಪರಿಯಲಿ ಹೇಳದಡೆ ಮಾಣೆ (ಧರ್ಮ. ೧೦-೧೪); ಮನುಜವಾಳರ ಮುಂಗೆಡಿಸಿದ ಕಾರ್ಮುಕವನು ಸಲ್ಲೀಲೆಯಿಂ ದಯಿಸಿ ವನಿತೆಯ ಮುಂದಲೆವಿಡಿದೆಳತಹೆವು (ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ೦೬-೫೦); ಪಶುಪತಿ ಮುಂಬೆಚ್ಚ ಶರ ತ್ರಿಪುರವನಾಗ ಮುಸುಕಿ ಮುಂಗೆಡಿಸುವಂದದಲಿ ಮಸುಳ್ದೇಶನ ಪಡೆ ನಡೆದುದು (ಗೋಕ. ೦೬-೩೦). [ಮುಂಗೆಡು + ಇಸು₅]

ಮುಂಗೆಡು, ಮುಂಗಿಡು (ಕ್ರಿ). (ಮುಂದಿನ) ದಿಕ್ಕು ತೋಚದಿರು: ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳ್ಳು: ಮೈರಿ ಮುಂಗೆಟ್ಟರೆ ಚಂಡವರ್ಮ ನರಪಂ ಸಯಿಗೊಂಡಪತೀವಕೋಪದಿಂ (ದಶಕು. ೭-೬೬); ಪುಟ್ಟದುದು ಮೊದಲಿದುವೆ ಕಡೆ ಮುಂಗೆಟ್ಟು ದುರ್ಮತ್ತಿಯಲಿ ಪುಣ್ಯದ ಬಟ್ಟೆಯೆಂತ ಪದೆಂದಱಿದುಂ ವೀ ಕನಸೊಳಗಾಗಿ (ಧರ್ಮ. ೧೦-೬); ಬಿಡು ಬಿಡೆಲೆ ಸಹದೇವ ಯೆನ್ನಮು ನುಡಿಗೆ ಮಱುತ್ತರವ ಕೊಡು ಮುಂಗೆಡದೆ ಮುಂದಣ ನಿನ್ನವನ ಕಂಡಿಂತು ಮರುಳೆಪರೆ (ಕುಣ್ಮಾ. ೫೩-೩೦). **ಮುಂಗಿಡು**: ಧಾರಿಣೀತಿಲಕನಸೊಲ್ದು ಚಿತ್ರಪಟದೋಪವನಕ್ಕೆಗೆ ತಂದು ತೋಱದಿಂತ ಲಲಿತೆಯೋಕೆಯೆನ್ನನೆತಂಗನಿ ಮುಂಗಿಡುತಿರ್ದಳಾಕ್ಷಣಂ (ದಶಕು. ೦೬-೬೬). [ಮುಂ₁ (< ಮುನ್₁) + ಕೆಡು₃]

ಮುಂಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮುಖ ಮುಂದಾಗುವಂತೆ ಬೀಳು: ಮುಖವಿಡಿಯಾಗಿ ಬೀಳು: ಹೊಡೆಗೆದವಾನೆಗಳು ಘಟ್ಟಿಗೆ ಕೆಡೆದವಗ್ಗದ ತುರಗದಳ ಮೈಗಡಿತದಲಿ ಮುಂಗೆಡದು [ಕೂಡೆ. ಮುಂಕೊಂಡು]ಕೊರಳಿತು ಕೂದೆ ಪಾಯದಳ (ಕುಣ್ಮಾ. ೬-೦೨). [ಮುಂ₂ (<ಮುನ್₂) + ಕೆಡೆ₂]

ಮುಂಗೆದಱು (ಕ್ರಿ). (ಮೈಯನ್ನೆ) ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬಾಗು; ನಮಸ್ಕರಿಸು (?): ಅಲ್ಲಿ ಬಾಗಿಲ್ಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ ಮೈಮುಂಗಿದದ್ದು ಮೆಲ್ಲನೈತಂದು ಮುಂಗೆದಱಿ ನೆಲ್ಲಿ ಕಣ್ದೆಱೆದು (ಪಾಶ್ವ. ೧-೦೬೪). [ಮುಂ₂ (< ಮುನ್₂) + ಕೆದಱು₁ (< ಕೆದಱ್₁)]

ಮುಂಗೆಯ್, ಮುಂಗೆಯ್, ಮುಂಗೈ (ನಾ). ೧. ಕೈಯ ಮುಂಭಾಗ; ಮಣಿಕಟ್ಟು: "ಪ್ರಕೋಷ್ಠಮೆಂಬುದು ಮುಂಗೆಯ್ಯ" (ಪಾಣಿಮು. ೫೬-೫೭); ಮಹೇಂದ್ರದತ್ತನೆಂಬರಸನಾತನ ಮುಂಗೆ [ಪಾಠಾ- ಗೆ]ಯ್ ಧಾತ್ರಿವಾಹನನ ಪೋಧನಿಂ ಚಕ್ರಪಾಣಿಯಂ ಖಂಡಿಸೆ ಪಟ್ಟುದಾಗಿ (ಕಣ್ಣಾ. ೧೧೬-೯); ಅಂತು ಬೃಹದಂಳೆಯಾಗಿ ಗಾಂಡೀವಜ್ಯಾಘಾತ ದೋರ್ದ್ವಸೀಲಂಗಳಸತ್ತುದಿಂತಿರ್ದರಮಂ ಮುಂಗೆಯ್ಯಳ ಕರ್ಪಂ ಪೀವೆ ತೊಟ್ಟ ಬಳೆಗಳ್ ಮಾಜಿಸೆ (ಕುಂಪಾ. ೯-೫೬ ೫); ಕನಕವಳೆಯುಮಂ ಮುಂಗೆಯ್ಯೊಳ್ [ಪಾಠಾಂ. ಗೈಯೊಳ್] ಸಂಗಳಿಸುಮುಂ (ಜಾತ್ರಕ್ಕೆ. ೬-೬೬ ೨). ೨. ಕೈಯ ಮೇಲುಭಾಗ; ಹಸ್ತದ ಮೇಲುಭಾಗ: (೧). ೩. (ಮನೆ ಅಥವಾ ಹಳ್ಳಿಯ) ಮುಂಭಾಗ; ಎಮರುಭಾಗ: (೧). **ಮುಂಗೆಯೆ**: ೧. ಕದುಳ್ ಮುಂಗಯುಳ್ ಪೊಗಂ. . . ಕಾಲುದಿಯಂದಿಂತಿ ವನುರ್ಜ್ ಪೋದುವಿನೆ ತತ್ಸೌಜನ್ಯಕಂದಾಂಕುರಂ (ಪಂಚತಂ. ೯-೦೬); ಮುಂಗಯ್ಯಂ ಪಿಡಿದೊತ್ತಿ ಕೈಯ ಕರವಾಳ್ ಬೀಟ್ಟರ್ಪಿನಂ ವೀರಂಗೆ ದೋರ್ಭಂಗಂ ಮಾಡಿದನೇನಲಂಳ್ಳಿಬಲಸೋ ರಾಮಾನುಜಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ (ಪಂಚತಂ. ೯-೨೫); ಕನ್ನಡ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ . . . ಮರ ಗಿಡು ಬಳ್ಳಿ ಪುಲ್ಲೊ ದಲ್ ಪಕ್ಕಿ ಮಿಗಂಗಳ್ ಮುಂಗಯ್ (ಶಬ್ದ. ೭೨ ಪ್ರಹೋ). **ಮುಂಗೈ**: ೧. "ಪ್ರಕೋಷ್ಠಮೆನೆ ಮುಂಗೈಗೆ ನಾಮಮಿಕ್ಕುಂ" (ಪಾಣಿಗ. ೧೫-೮); ಕಂಕಣದಂತೆ ಮುಂಗೈಯಂ ವಪ್ಪಿ ಕೊಡಿವರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೫-೭೩) ; ಟೊಂಕಮನುಜುಗಿಂ ವಿಂಧ್ಯೇಡಿಸುತಂ ಮೊಳಕೈ ಮುಂಗೈಗಳನಾಡಿಸುತಂ (ಕೃಷ್ಣ. ೫. ೪೭-೫೯). ೨. ಅಂಗಯ್ಯಲಾಡುವ ಗಿಳಿ ಮುಂಗೈಯ[ಪಾಠಾಂ. ಗಯ್ಯ]ಮೇಲಣ ಗಿಳಿ (ಕ್ಷೇಮ. ೪-೦೦೨-೭); ಕಾವನ ಮುಂಗೈಯ ಗಿಳಿಯಂತೆ ನುಡಿದುಱಿ ಕಾವನ ಬಲ್ಮೊಲ ಪಿಡಿದು ಕಾವನ ರಥವಾಜಿ ಧ್ವಂಜಿಸ ದಂತೆ ಕೈಗಾವ ಪಾಮರಿಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಪೋಷ. ೨-೮೩); ಪಿಡಿದು ಮುಂಗೈಯ ಕೋವಾಟೋಪದಲಿ ಬಿಳ ಜಿಡಿದು ಖಂಡಿಯವ ಬಿಮ್ಮಿದನು (ಕುಪಾ. ೦೬-೭೫). [ಮುಂ₁ (< ಮುನ್₁) + ಕೆಯ್₂]

ಮುಂಗೆಯ್ಸರಲ್ (ನಾ). ಮುಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವ ಬಾಣ (?); "ಮುಂಗೈಯಲ್ಲಿ ತೊಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಕಂಕಣ": (೧); ಬರಲ್ . . . ನರಲುಂ ಮುಂಗೆಯ್ಸರಲುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಮುಂಗೈಸರಲುಂ] ಲಾಂತಂ (ಕುಪಾ. ೨೮) . [ಮುಂಗೆಯ್ + ಸರಲ್]

ಮುಂಗೆಲಸ (ನಾ)- ಮುಂದೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸ: ಮುಂದಿನ ಕಾರ್ಯ: ಹರನಿಂದೆ ಹತನಾದ ಕಂತು ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ಸುತನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಮುಂಗೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಯಲಾದ ಕತೆಯ ವಿಸ್ತರಿಪೆ (ಹರಿಶ. ೫-೨). [ಮುಂ₁ (< ಮುನ್₁) + ಕೆಲಸ]

ಮುಂಗೇಣಕಾಜಿ (ನಾ)- ಪ್ರಧಾನನಾದ ಗುತ್ತಿಗೆದಾರ: ಗೋಣ ಕೊಯ್ಸುವ ಕಾವಣಕೆ ಮುಂಗೇಣಕಾಜಿಯು ಮೊಗದಿನು ಘಡ ಕೇಣ ದಿನ್ಪೇಕನುತ ಕೈದೋಱಿಸಿ ಘಟಸ್ಫೋಟಮಂ (ಕುಣ್ಮಾ. ೫೯-೨೨). [ಮುಂ₁ (< ಮುನ್₁) + ಕೇಣಕಾಜಿ₁ (< ಕೇಣಿಗಾಜಿ)]

ಮುಂಗೈ 'ಮುಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಮುಂಗೈಕಂಕಣ 'ಮುಂಗೈಗಂಕಣ' ನೋ.

ಮುಂಗೈಕಸುವು (ನಾ)- ಮುಂಗೈಯ ಬಲು.—ಶಕ್ತಿ.— ಸಾಮರ್ಥ್ಯ: ರೂಪಚಂದನೆಪ್ಪೋ ಮುಂಗೈಕಸುವಿನ ಪನುಷ್ಯನಿದ್ದರೂ ನೀತಿಯ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದಾಗ ಆ ರಾಮಸೀಪನು ಆತನ ಗರುವಾಗುತ್ತಿದ್ದ (ಪಾರ್ಶ್ವಾ. ೬೬); ಕುಪ್ಪ ಹಾಲು ಮೊಸರು . . . ಇವೆಲ್ಲ ಕನಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣುತ್ತಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಆದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಾಲಿಗೆ. ಒಂದು ಮುಂಗೈಕುಸುವಿನಿಂದ ಆ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸುರಿಮಳೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ (ಕ್ರಿಯಾಶ್ರ. ೭೯). [ಮುಂಗೈ (<ಮುಂಗೆಯ್) +ಕಸುವು (<ಕಸು₂)]

ಮುಂಗೈಗಂಕಣ, ಮುಂಗೈಕಂಕಣ (ನಾ). ಕೈಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಕಂಕಣ: ಮುಂಗೈಗಂಕಣಕೆ ಕುಲದೀಪ ಕನ್ನಡಿಯೇಕೆ ತರಿಸು ಪ್ರಕಾಪವಾಜಿಯನೆಂದು ಬಿನ್ನೈಸಿದನು ನಸುನಗುತ (ಕೃಷ್ಣ. ೭-೨). **ಮುಂಗೈಕಂಕಣ**: ಮುಂಗೈಕಂಕಣಕೇಂ ಕನ್ನಡಿಯ ಸಾಕ್ಷಿಯಾದುದೆ ಧರೆಯೊಳ್ (ಕೃಷ್ಣ. ೫೫-೨೦). [ಮುಂಗೈ (< ಮುಂಗೆಯ್) + ಕಂಕಣ]

ಮುಂಗೈಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತೋಳಿನ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಳ್ಳು.—ಹಿಂದಿದುಕೊಳ್ಳು : ಕಿರುಬಿ ಗಾಲಿಯು ತೆಗೆದು ಮುಂಗೈಗೊಂಡು ನಡೆನಡೆದು ಆರಿಬಲವನೆಡೆ ಮುಗ್ಗಿ ಕೆಡೆದುದು ತುರಗವಜ್ಜಗಿಜಿಬೂದುದಿಭತತಿ (ಕ:ಚಾ.ಕ್ರಿ.ಗ. ೬-೫೬). [ಮುಂಗೈ (<ಮುಂಗೆಯ್) + ಕೊಳ್,]

ಮುಂಗೈಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). =ಮುಂಗೈಗೊಳ್ : ಕಳಲಿ ರಣದಲಿ ಕೆಡೆದ ರಕ್ಕಸವಲಗೆಯಿರಲದ ಕೊಂಡು ಮುಂಗೈಗೊಳಿಸಿ ಯಜ್ಞದ ವೀರಭದ್ರನ ರಣಕೆ ಗುರುವಾದ (ಕೊರಣ. ೭-೬-೪೦). [ಮುಂಗೈಗೊಳ್ + —ಇಸು]

ಮುಂಗೈನಿಗಳ (ನಾ). ಮುಂಗೈಗೆ ಧರಿಸುವ ಸರಪಳಿಯಂಥ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಭರಣ : ಮುಂಗೈನಿಗಳಪ್ಪಾ ತಿರುಹುತ್ತ ನಸುನಗುತಿದ್ದನಭಿಮನ್ಯು (ಕುಚ್ಚಾ.ಕ್ರಿ.ಗ. ೯-೬೪).

[ಮುಂಗೈ (<ಮುಂಗೆಯ್) + ನಿಗಳ (=ನಿಗಲ)]

ಮುಂಗೈಮುರಾರಿ, ಮುಂಗಯ್ಮುರಿ, ಮುಂಗೈಯಮುರಿ (ನಾ). ಮುಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಕಣ : ಜಗಲುದೀಪಟಿಯಂ ಪಂಬೆಯುಂ ಬಗೆಗತಿಶಯಮಾದ ಸಿಂಹಲಕ್ಷ್ಮಪತಾಕಂ ವ್ಯಗ್ರಧರ ವಂಕೆ [ಯುಂ] ಪೆಂಡೆಯುಂ ಬಗೆಯದೆ ಮುಂಗೈಮುರಾರಿಯಂಬುದನಿತ್ತುಂ (ಪೀಗಮಂ. ೦-೦೦೪) ; ಕಣ್ಗೆ ಕಾವನ ರಕ್ಷೆ· ಬೆನ್ಗೆ ಭೀಮನ ರಕ್ಷೆ· ಮುಂಗೈ ಮುರಾರಿ ರಕ್ಷೆ (ಕ್ಷತ್ರಚೂ. ೦೦೩); ಗಂಡುಕಚ್ಚೆ ಹಾಕೆ ಪೀತಾಂಬರವುಟ್ಟು . . . ಕರ್ಣಕುಂಡಲ· ರತ್ನಹಾರ· ಮುಂಗೈಮುರಾರಿಗಳಿಂದ ಲಲಿತ ಸಾಲಂಕೃತಳಾದಳು (ಜಾಣಕ· ೨೨೩)· **ಮುಂಗಯ್ಮುಮುರಿ** : : ಮುಂಗಯ್ಮುಮುರಿ ಹಸ್ತಸರ ಸರಪಣಿ . . . ಮೇಗಯ್ಮು ಮುತ್ತಿನ ಸರಗಳಿಂ ಸಿಂಗರಿಸಿದಳಾ ನೀಜಿ (ಕುಚಾಸಾಂ. ೨೯-೧೬)· **ಮುಂಗೈಯಮುರಿ** : ಮುಂಗೈಯ ಮುರಿ ಮುರಡಿಯ ಸರಪಳಿ ಹೊಸ್ನುಂಗುರ ಕೋಳ ಪಾಪುರಿಯ ಶೃಂಗಾರದ ನಾಯಕಜಾಲ ಬಹಳಬೆಡಂಗಿನೊಳ್ಕೆತ್ತಂದುದಾಗ (ಶಂಪಾ. ೨೬ ೮೪).

[←ತೆಲು· ಮುಂಗಯಿಮುರಾರಿ· ಮುಂಗೈಮುರಾರಿ, ಮುಂಗಾಮುರಾರಿ· ಮುಂಗಾಮುರಮು]

ಮುಂಗೈಯಮುರಿ 'ಮುಂಗೈಮುರಾರಿ' ನೋ.

ಮುಂಗೈವಲ (ನಾ). ಮುಂಗೈಯ ಬಲ,—ಶಕ್ತಿ : ದೋರ್ಬಲಮುಂ ಪೊಜ್ಜಿ ಮುಂಗೈವಲಮುಂ ಪರಿದಾದುದೆನ್ನಿನ್ನಾರ್ ಕೊಲ್ವರ್ (ಪಂಪಂ. ೬-೫೭)· [ಮುಂಗೈ (<ಮುಂಗೆಯ್) + ಬಲ್]

ಮುಂಗೈಹೊಡೆ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲುಗಾರರು ಬಿಲ್ಲಿನ ಹಗ್ಗವು ಕೈಗೆ ತಗಲದಂತೆ ಮುಂಗೈಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ರಕ್ಷಾಕವಚ ; ಗೋಧೆ : ಬಲದ ಮುಂಗೈಹೊಡೆ[ಪಾಣಂ·ದ]ಯ ಬರುದಿನೊಲಿವ ಘಂಟೆಯ ಬೆನ್ನಲೆವ ಬತ್ತಳಿಕೆಗಳೆಲ್ಲವಿತ್ತು ವಿಪ್ಪಳ್ಳುಭಯಸೇನೆಯಲಿ (ಕುಚ್ಚಾ.ಕ್ರಿ· ೯-೦೦). 'ಕೆಯ್ಹೊಡೆ' ಪರಾ. [ಮುಂಗೈ (<ಮುಂಗೆಯ್) + ಹೊಡೆ (<ಪೊಡೆ)]

ಮುಂಗೊರಲ್ (ನಾ). ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮುಂಭಾಗ ; ಕೊರಳ ಮುಂದಿನ ಭಾಗ : ಉರದೊಳ್ ಘಟ . . . ಮುಂಗೊರಲೊಳ್ ಕಜ್ಜ ಮಜ್ಜಿಜಿಬ್ಬಿದ ದೊರೆಕೊಳೆ ಮೃದನಡಿಗೆ ಪರಿಗನೆಜಿಗಿದನಾಗಳ್ (ಪಂಪಾ· ೯-೨೪)·

[ಮುಂ, (<ಮುಬ್,) + ಕೊರಲ್]

ಮುಂಗೊಳ್, ಮುಂಕೊಳ್, ಮುಂಕೊಳು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಎದುರಿಗೆ ಬರು ; ಮುಂದೆ ಬರು,—ನಿಲ್ಲು : (೫)· ೨. ಮುಂದೆ ಹೋಗು ; ಮುಂದೆ ಸಾಗು ; ಮುಂದೆ ಚಲಿಸು : ಭಯಾಬ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂಗೊಂ [ಪಾಣಂ· ಕೊಂ] ಡು ಮುಳುಂಗಿ ತೇಲ್ದುವಪನೀಕ್ಷಣಯಮೃತ್ಯಯಶ್ವರ ದ್ವಯಂ (ಶಂಪಂ· ೪-೦೦೦). ೩. ಮುಂದೆ ನುಗ್ಗು ; ಧಾವಿಸು : ಆ ಮಹಾಬಲಪತಿಯ ರಮಣೀಯಜಂಗಮಾವತಾರಮೂರ್ತಿಗಳ ಮುಂಗೊಳ್ವಾಯದಿಂ ಪರಿದು ಕೆಡೆದುವೆಂಬಂತೆ ದಿಸೆದಿಸೆಗೆ ಪರಿದು ಕೋಡನೂಜಿ ಕಿಡವನ್ಕೆದ್ದಿಪ್ಪಸಂಕುಳಂಗಳುಮಂ (ಪಾಣಂ· ೪-೩೬ ಪ).

ಮುಂಕೊಳ್ : ೧. ಪಂಕಜಮುಬಿಯರಿತ್ತುದಿಪು ಸೋಪಾನದೆ ಮುಂಕೊಂಡು ಮಜಿದರರ್ತಿಯಲಿ (ಶಂಪಂ. ೩-೪೨). ೩. ಮಾಲ್ಗು ತೇಳುತ ಕೆಚ್ಚಲಾಗಳ್ಗನಳಿನ ತೊರೆಯಲು ಮೋಪದಿಂದಾಳುಗಳಂಬೆ ಯೆನುತ್ತ ಮುಂಕೊಂಡಜುತರಲಾಗಿ (ಪಸಪು· ೭೦-೫೩) ; ಧರ್ಮಸುತ ಮುಂಕೊಂಡು ರಣದಲಿ ಕಾದಿ ಗೆಲಿದನು ಮಾದ್ರಭೂಪತಿಯ (ಕುಚ್ಚಾ.ಕ· ೨ ಸೂ೩೪) ; ಮುರಿಮುರಿದುರ್ಚಿಯಾ ತಳದಲ್ಲಿ ಮುಂಕೊಂಡು ಪರಿದಳೆ ತುಂಗಬೆಳ್ಗಂಗೆ (ಪೀಗಪ· ೬-೫೫)· ೪. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೊಂದು ; ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು : ಧೇನುಗಳಂ ಮುಂಕೊಂಡು ಬರ್ಪ ಶಿಷ್ಯ ಸಮೂಹಂಗಳುಮಂ (ಕಚಪಂ· ೦೭೭-೨) ; ತಲೆವಣಗಳ ತಾಳ್ದು ನಿಲೆ ಚವಿ ನಿಖಿಳಭೂವಲೆಯು ಸಗ್ಗಿಗರ ಮುಂಕೊಂಡು ಕಲೆಗಧಿನಾಥ ಚಂದ್ರುವ ನೋದ ಪೊಂತಂತೆ ನೆಲೆನಿಲೆಗಡರ್ದಳಾ ಕುವರಿ (ಪೀಗಪ· ೫೭-೩೦)· ೫. ಪ್ರಾರಂಭಿಸು ; ತೊಡಗು ; ಮೊದಲುಮಾಡು ; ಗಿರಿದುರ್ಗ್ಗಸಿಂಹಂ ಮೊನೆಯ ಮುಂಕೊಳ್ವರ ಪಣ್ಣಿರ ಗುಣ್ಣಂ ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಹೀರದಾನನ ಸನ್ನಾಹ ಸುಭಟಾಮದಿ ಪಮಸ್ತಪ್ರಪ್ರಹಸ್ತಸಹಿತಂ(ಪಾಪು· XI-i, ೩೦ ೦೪ ; 1024) ; ನಾಕನಿಳೆಯರು ತಂದ ಜಯವೇ ಸಾಕು ಸೋಲುವರಲ್ಲಿ ನೀವಿದಕೇಕೆ ನೆಜ ಮುಂಕೊಂಡಿರೆಂದನು ನಗುತ ಕಲಿಪಾರ್ಥ (ಪಂಪಾ. ೩೭-೮೩) ; ಮುಂಕೊಂಡ ಮಹಾವ್ರತಮಂ ಪಜಿಪಡಿಸದ ತೀವ್ರವರಿಗ್ರಹಕೊಂದಿನಿಸುಂ ಚಿತ್ತಮನು ಎಜಿಸಿದ . . . ಸಾಧುಸಮಿತಿಗತಿಸಮ್ಮತಿಯೊಳೆಜಗುಪನು (ಶಾಬಾ· ೦-೫). ೬. ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿ ; ದಾರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿ : ವಿಧವಂ ಕೈಮಿಗೆ ಜಾತುರಂಗಸಹಿತಂ ಪ್ರಸ್ಥಾನಮಂ ಮಾಡಿ . . . ವಿದರ್ಭದೇಶಪಥಮಂ ಕೊಂಡನುಷ್ಣಾಹದಿಂ (ಕಶಪಂ· ೨೩೪). ೭. ಸ್ವೀಕರಿಸು ; ಪಡೆ : ಸುಗ್ಗಿಯ ಪುಗಿಲೊಳ್ ಮುಂಕೊಂಡುಗ್ಗಿಯನುಜ್ಜ ವಿಸಿದಂತೆ ಮೋನವಮನುಬೆದೆಂ ಬಗ್ಗಿಸಿದುವೊ ಕೋಗಿಲೆಗಳ್ ಪೊಗ್ಗಪ್ಪ ವಿಯೋಗಿಯಂ ಪುಗಲ್ ಪುಗಲೆನುತಂ (ಕಾಣ್ಯಕ· ೯೯)· ೮. ಎದುರಿಸು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು : ವೈರಿವ್ರಾತವನು ಮುಂಕೊಂಡು ಹೊಯ್ದನು ಹೊಳೆವ ಖಡುಗದಲಿ (ಕುಚ್ಚಾ.ಕ್ರಿ.ಗ. ೬-೫೬) ; ಕೋದಂಡವ ಜೀವೆಯಂ ನೀಳಿ ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷ ರಾವಣ ಪಿಂಕುಮಾಡಿ ಮುಂಕೊಂಡನು ಖರ ಚಕ್ರಿಯನು (ಪರಾಕ· ೭-೭)· ೯. ಅತಿಕ್ರಮಿಸು ; ಮೀರು : ಬಾಲರವಿಕೋಟಿಪ್ರಭೆಯನೊಳಕೊಂಡು ಮುಂಕೊಂಡು ಬಾಲಕನ ಭವತೇಜಮುರ್ವಿಯ ಮೇಲೆ ಪರ್ಬಲು (ಪಸಪು· ೩-೩೦). ೧೦. ಆತುರ ಪಡು; ತಪಕೆಸು; ಉತ್ಸಾಹಿಸು: ಸೊಗಸಿವಡ ರತಿನಯ್ದುಂ ಸೊಕ್ಕಿದಡಗಲ ದೊಳಪೊಕ್ಕಿಂ ಪುಗಲುಂ ಕಣು ಮುಗಿವಡಂ ಕೈಕೊಂಡು ಮುಂಕೊಂಡೆಚೆ ನಲಿವು ಮಿಕ್ಕು ವಿಗೆ ಮಡಿಗಳಿಂದೊಲಿಸಿ (ಪಸಪು· ೪೨-೦೩) ; ತುರಗ ಖುರಗಳಲಿ ದಿಂಡುದಿರುಹುತ್ತಿರಲದಣ್ಕಾ ಗಂಡುಗಲಿ ಶಾಬರನ್ಯಜನು ಮುಂಕೊಂಡು ಹೊಗಳುತ್ತಿರಲು ತುರಗದ ಪೂರ್ವಾಯವನು (ಪಂಪಪ· ೩-೦೪) ; ತೆಂಕ ನಾವೆಯುಬ್ಬಿದ್ದವೆಮಗಿದಿನಾಗಿ ತೆಂಡನಿಂ ಬಪ್ಪರಾರೆಂದು ಮುಂಕೊಂಡು ಪಡೆಯೆಲ್ಲ ನೋಡುತಿದ್ದುದು ಗಗನಾಂಕಣ ದೃಶ್ಯಿಯನಿಟ್ಟು (ಕಪಪ· ೪೬-೦೭)· **ಮುಂಕೊಳು** : ೧. ತೊಲಗಿರೈ ಕಾಲಾಳು ಮೇಲಾಳ ಳವಿಗೊಡಲಿ ಮಮಾತಧರು ಮುಂಕೊಳಲಿ (ಕುಚ್ಚಾ.ಕ್ರಿ.ಗ. ೬-೯). ೧೦. ವಿಗಡಮರ್ನೆರೆದು ಕಾಳೆಗಕೆ ಮುಂಕೊಳುತಿರ್ದರು (ಕ್ಷತ್ರಚಾ· ೦೩-೩)· ೧೧. ಆಕ್ರಮಿಸು ; ಮುತ್ತು : ಕವಿ : ಅರಿಸ್ಯಂದನವ ಮುಂಕೊಳಲಾ ದಶಕಂಠ ಧನುವಿನೊಳ್ಕಿಸುಕ ಸೀತಾಸ್ವವನು ಭಾರಾಂಕನೆಸಗುವೆನುರ ಸೇನೆಯೆನುತ್ತಲ್ಕೆತಂದ (ಕಾಕ್ಷಗ· ೨೩-೬) : ಏರಿದಾಪ ಚಿತುರಂಗದ ವಧ ಹತಿಯಲಿ ಮುರಿದೇಳ್ವ ಕೆದೊಳ್ಗಳಾಗ ತರಣಿಮಂಡಲವ ಪಿಂಬಲಿದು ಮುಂಕೊಳುತ್ತಂದು ಕರಣದೇಳಗಯ ಹಗ್ಗಿಸಿತು (ಕೆಪಕಿ .೦೭-೫೯).

[ಮುಂ, (<ಮುನ್) + ಕೊಳ್,]

ಮುಂಗೊಳಿಸು, ಮುಂಕೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಎದುರುಮಾಡು ; ಮುಂದು ಮಾಡು : ಎದ್ದು ಏಟ್ಗಿಸುವಿನಿಪುವ ನೋಟಕೆ ತನ್ನ ಮುದ್ದುಮೊಗವ ಮುಂಗೊಳಿಸಿ ನಿದ್ದೆಯೊಳಗಿದ ನಿಖಿಲಾಪಕಾರವ ತಿದ್ದುವುದನಿವಾತಿನೊಳು (ಹರಿ. ೬-೬). ೨. ಮುಂಭಾಗಕ್ಕೆ ಬರು ; ಎದುರಿಗೆ ಬರು ; ಮುಂದೆ ಬರು : ತಲೆವರಿಗೆಯಲಿ ಖಡ್ಗಿಗರು ಮುಂಗೊ[ಹರಾಂ. ಕೊ]ಳಿಸಿ ನಿಂದರು (ಹರಿಶಾ. ೩-೦೩-೦೦). ೩. ಮುಂದಾಗು ; ಮುಂದೆ ಸಾಗು,–ನಡೆ : ಮುಂಗೊ[ಹರಾಂ. ಕೊ]ಳಿಸುವುದು ಸದ್ದರ್ಮದಲಿ ಕಳವಳಿಸದಿರು ಪಡುಮರ್ಮದಲ್ಲಿ (ಶುಷ್ಕಾ. ೪-೨೮). ೪. ಉಂಟಾಗು ; ಒದಗು : ಬಳಲಿದೆನು ಬಲುಹಾಗಿ ಸಾಕಿನ್ನೆ ತಪವು ತನಗೆಂಬ ಬಗೆ ಮುಂಗೊ[ಹರಾಂ. ಕೊ]ಳಿಸಿದುದು (ಹರಿಶಾ. ೩-೪-೩೯). **ಮುಂಕೊಳಿಸು** : ೧. ಜಲಜನಾಭನು ದೇವಮುಂದುಭಿ ಮೊಳಗೆ ಪಸುಗಗೆಯತ್ಸ್ಯದುಂ ಮುಂಕೊಳಿಸಿ ಸರಳ್ಗಳ ಸುರಿವಸುರನ ಮೇಲೆ ಕಡುಪ್ರಿಂದ (ಗಾಕಥಾ. ೪೦-೮೨). ೨. ನೆಲೆದೊತ್ತಿ ದಡೆ ಮಿಸುದಿಪ ಕದಕೆ ಮುಳಿದು ಮುಂಕೊಳಿಸಿ [ಹರಾಂ. ಮುಂಕೆಸಿ, ಮುಂಕಳಿಸಿ, ಹೊಂಕಿಸಿ] ಸೊಂಡಿಲಂ ಸುಳ್ಪಿ . . . ಧೀಳಿಟ್ಟೊರಲಿ ಕೆಡಹಿ ಮಾನೆಗಳು ಕಂಡವರಳುಕಲು (ಸೋಭಶ. ೪-೮೮) ; ಆಳವನಜಾಯದೆ ಕೆಣಕಿತಹ ಮುಂಕೊಳಿಸಿ ಕವನವ ಕೋಡ ಕೈಯವಳಿಗೊಟ್ಟರೆ ಹೋಡಿ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಡು ಕೆಲಸಿಡಿವ . . . ನಿರುಪಮವೀರರೊದಗಿತು ತಿಗುಳರಾವುತರು (ಶುಷ್ಕಾ. ೪೯-೪೩). ೩. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರು ; ಎದುರಿನಲ್ಲಿರು : ದಳದ ತೊನೆಯೊಳಗಿಹುವಡಕೆ ಮುಂಕೊಳಿಸಿದೀಕಾನ್ಕರ ಬೆಸೆದು ದಳದೊಳಗಿರುವುದ್ಯೆ ಛಂದಶ್ಶಿಲವೆ ಮಾಣಿಪ ಕೀಳಿಂದ (ಗಾಕಥಾ. ೩೦-೩). ೪. ಮುಂದು ವರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಮುಂದುವರಿಸು ; ನಡೆಸು : ಸುರರ ಬಾಯೊಣಿಸುತ ರಿಪುಭೂವರರ ಮುಂಕೊಳಿಸುತ್ತ . . . ತೋಕ್ಷದ ಸಿರಿಯ ಕೈಗೊಡಿಸುತ ನಡೆದುದು ತುರಗ ದಿಸೆದಿಸೆಗೆ (ಕಬ್ಬ. ೪-೫೬) ; ಭಾರಿ ಗದೆಯನು ಪಿಡಿದು ರುಂಡಿದು ಮುರಾರಿಯನುಸುತದಿಂದ ಮುಂಕೊಳಿಸಿದವನ ಕಾಳಗನ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೦೯-೩೬). ೫. ಮುನ್ನುಗ್ಗು ; ಮೇಲೆಬೀಳು : ಒಲುಕಣಿಗಳವಿದಿರನು ಕರಿ ಮುಂಕೊಳಿಸಿ ಕೆಡಹಿತು (ಶುಷ್ಕಾಕ್ಕಿ. ೪-೨೪). ೮. ಆವರಿಸು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಪರಾವತವನಿಂದ್ರನ ಮುಸುಕಿದನು ಶರತತಿಗಳಿ ಮಾಯಾದಿ ವೃಷ್ಣಿ ವರಿಗಳನು ಮುಂಕೊಳಿಸಿ (ಜಾಕೃ. ೨೫-೩೭). ೯. ಉತ್ಪಾಪಿಸು ; ತವಕಿಸು : ರಥ ಕಾಲಾಳು ಮುಂಕೊಳಿಸಿ ಅರಸನಪಜರು ಸುತ ಕೃಷ್ಣನ ಬೆರಳ ಚಿನ್ನೆಯೊಳೈದೆ ದಿಡೆ ಮೋಹರಿಸಿ ನಿಂದುದು ಮುರಿದ ಮಕರವ್ಯೂಹರಚನೆಯಲಿ (ಶುಷ್ಕಾಕ್ಕಿ. ೪-೨೨). ೧೦. ಲೀನವಾಗು ; ನಿರತವಾಗು ; ತನ್ಮಯಗೊಳ್ಳು : ಭುಮಾವಳಿಯ ತೋರ್ಕಗೆ ತಾಪ ನೆಲೆಯೊಂದೆನಿವ ನಿಡಪದವ ಬಲಿದು ತನ್ನಲಿ ತಾಪ ತಾನಾಗಲಿಪ್ಪುಪುವಿ ಸಂವಿತ್ಸ್ವರೂಪದಲಳದ ಮನದಲಿ ಮುಂಕೊಳಿಸುತಿರ್ದನು ಸಮಾಧಿಯಲಿ (ಪಾಹಾ. ೦೦-೭೬-೩೯). [ಮುಂಗೆಳಿಸು + — ಇಸು]

ಮುಂಗೋಕೆ (ನಾ). ಕಟ್ಟಡದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕೊಠಡಿ : ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ ಸೋಳಿಯಾವಿವಾನೆಂಪಾ ದಾಕ್ಸ ಮುಂಗೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಅವನ ನ್ನೆದಾರಗೊಂಡಳು (ಕೃಕಮ. ೬೮) ; ಕಬ್ಬಿಣ್ಕೋಣೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುನ್ನ ಸಾರುವ ಚಿಕ್ಕಕೋಣೆಯೇ ಅಂತರಾಳ, ಇದನ್ನು ಮುಂಗೋಣೆ (ಆಂಟಿರೂಮ್) ಎನ್ನಬಹುದು (ಕಾಕೋಸಾ. ೩. ೦೦೯).

[ಮುಂ₁ (<ಮುನ್₁) + ಕೋಣೆ (<ಕೋಣ್)]

ಮುಂಗೋಪ (ನಾ). ಬಹಳ ಬೇಗನೆ ಬರುವ ಸಿಟ್ಟು ; ಶೀಘ್ರಕೋಪ : ದೇವ ಮುಂಗೋಪವೊಳಗೆಮ್ಮ ಸುಧಯುಚಿತವಲ್ಲ (ಗಾಕಥಾ. ೦-೨೨) ; ಕೇಳುತಾಕ್ಷಣದಿ ಮುಂಗೋಪ[ಹರಾಂ. ಮುಕ್ಕೋಪ]ಸಂಭವಮಾಯ್ತು (ಪಂಗಾಚಾ. ೩-೩-೦೩) : ನಮ್ಮ ತಾಯಿಗೆ ತುಂಬಾ ಮುಂಗೋಪಾಂತ ಅದಕ್ಕೇ ಅಗ್ಗೇ ಅರಿಕಮಾಡ್ಕೊಂಡೆ (ಕೃಕ್ಕ. ೦೨). [ಸಾಂ₂ (<ಮುನ್₂) + ಕೋಪ]

ಮುಂಗೋಪಿ (ನಾ). ಬಹಳ ಬೇಗನೆ ಕೋಪಗೊಳ್ಳುವ ಸ್ವಭಾವದವನು : ಕೂಡಲೆ ಸಿಟ್ಟಿಗೇಳುವವನು : ಹಿಂದೆ ನೀನು ಮುಂಗೋಪಿಯಾಗಿ ಒರಟೊರಟಾಗಿ ವರ್ತಿಸಿದೆ (ಹಾಹಾಗ. ೨೬೩) ; ಬಹಳ ಮುಂಗೋಪಿಗಳು, ದುಡುಕುಸ್ವಭಾವದವರು (ಲೀಲಾ. ೪೫೬). [ಮುಂಗೋಪ + —ಇ₃]

ಮುಂಗೋಲ್, ಮುಂಗೋಲು (ನಾ). ೧. ತಕ್ಕಡಿಯ ತೊಲೆಯು ಹೆಚ್ಚು ತೂಕದಿಂದ ಒಂದು ಕಡೆಗೆ ಬಾಗಿರುವುದು : (ಕ). **ಮುಂಗೋಲು** : ೨. ತಕ್ಕಡಿಯಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟನ ತೂಕಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತೂಗುವ ತೂಕ : ಅವನು ದೆಣ್ಣಯನ್ನು ಮುಂಗೋಲಾಗಿ ತೂಗಿ ಕೊಟ್ಟನು (ಕೂಪ). [ಮುಂ₃ (<ಮುನ್₁) + ಕೋಲ್₂]

ಮುಂಗೋಲು 'ಮುಂಗೋಲ್' ನೋ.

ಮುಂಗೋಳ್ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ಮುಂಭಾಗ. — ಮುಂದುಗಡೆ : ಮುಂಚೊಣ್ಣೆ : ವಿರಾಟಂ ಶ್ವೇತಪುತ್ರರೆಂ ಶಂಖಿನೆಂಬ ಮೂವರ್ ಮಕ್ಕಳುಂ . . . ಪನ್ನೊರ್ವರ್ ತಮ್ಮಂದಿರುಂಬೆರಸು ನೆಲನದಿರೆ ಮುಂಗೋಳಿಳ್ ನಡೆಯೆ (ಕಬಾಪಾ. ೯-೧೩ ಪ) ; ಜನಕ ಕನಕರಿರ್ವರ್ ವಿಜಯಗಜಮನೇಜಿ ಮುಂಗೋಳೊ[ಹರಾಂ. ಲೊ]ಳ್ ನಡೆಯೆ (ಪಂಪಾಪು. ೨-೩೬ ಪ) ; ಅರಾತಿಗಜಮಸ್ಯಕಕ್ಕೆ ಲಂಭಿಸುವ ಮಸಕದಿಂ ಸಿಂಗದ ಜಂಗುಳಿಯಂತೆ ಮುಂಗೋಳಿಳ್ ಕಡಂಗುವಣೆಯು ನಾಯಕರ್ಗೆ . . . ಕೈವೀಸುವುದುಂ (ಹರಿಪು. ೨-೨೬ ಪ).

[ಮುಂ₁ (<ಮುನ್₁) + ಕೋಳ್. / ತೆಲು. ಮುಂಗೋಲು = ಮೊದಲುಸಿಯು]

ಮುಂಗೋಳಿ (ನಾ). ಮುಂಜಾವದಲ್ಲಿ ಕೂಗುವ ಕೋಳಿ : ನಸುಕಿನಲ್ಲಿ ಕೂಗುವ ಕೋಳಿ : ಶಿವ ಶಿವೆಯರಿನಿಸಗದೀ ವಿವರಮನ್ನಿಲಳೆ ಪಾರ್ವತಿ ಮುಂಗೋಳಿಗಳ್ ಕೂಗೆ (ಕಬ್ಬ. ೩-೩೦) ; ಪಾವೀದೆಕುಲದವದಿತ್ಯನ ನವ ಪ್ರಬೋಧನವ ಮುಂಗೋಳಿ (ಗೂಕಥಾ. ೫೦-೩೦) ; ಮುಂಗೋಳಿ ಕೂಗ್ಯಾವು ಮೂಡು ಕೆಂಪೇರ್ಯಾವು (ಪಾಗೀ. ೪).

[ಮುಂ₁ (<ಮುನ್₁) + ಕೋಳಿ₁ (<ಕೋಟ್₂)]

ಮುಂಚಿ (ನಾ). ನಾಯಕ ; ಮುಖಿಂಡ : ಬಿಲ್ಲಾರರಲಿ ಮುಂಚಿನನಿಸಿ ಸೊಗದಿಂ ಬಾರ ! (ಜೈಪ. ೩-೮೪). [ಮುಂಚು₂ + —ಇ₃]

ಮುಂಚಾಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂಭಾಗಕ್ಕೆ ಚಾಚು ; ಮುಂದುಗಡೆಗೆ ನೀಡು : ಹೆಗಲ ಮೇಲಿಂದ ಹರಿದಾಸನನ್ನು ಮೆಲ್ಲಿಗೆ ಇಳಿಸಿ, ಕಿರಿಣಲೇಪೆಯ ತೊಡೆಯ ಕಡೆಗೆ ಅವನನ್ನು ಮುಂಚಾಚಿದನು (ಇಕೃ. ೪೩೩) ; ಮುಂಚಾಚಿದ ಅವನ ಕೈಯನ್ನು ಕಾಣದವಳಂತೆ ನಟಿಸಿ ಕೈ ಕುಲುಕದೆಯೆ . . . ಬರುವಿರವ ನಡೆದಳು (ಕೃಕು. ೩೩). ೨. ಮುಂಭಾಗಕ್ಕೆ ಜಾಚಿಕೊಳ್ಳು ; ಮುಂದುಗಡೆಗೆ ನೀಡಿಕೊಳ್ಳು : ಮುಂಚಾಚಿದ ಹೆಗಲೆಲುಬಿನ . . . ಬುರುಕುಮುಂದಿಯನೊಬ್ಬ ಮತ್ತೊಂದು ಕುದುರೆಯನ್ನು ನಡುಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದನು (ಪ್ರಕು. ೫೬). [ಮುಂ₃ (<ಮುನ್₃) + ಚಾಚು₁]

ಮುಂಚಿತ, ಮುಂಚಿತ್ತು (ಅ). ಮೊದಲೇ ; ಮುಂಚೆಯೇ : ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ: ಎಲವೊ ನೀನಾ ಸಕಿಯ ಕಂಡಾ ಕಲಹ ಮುಂಚಿತ[ಹರಾಂ. ಕು] ಕಂಡಸ್ಸಲ್ಲದೆ ಗಲಭೆಕಾಱರು ಭಾವಿಸೂಡಿದಿರೇಂಕಸೆಣಕದೆಲಿ (ಕವಿಕಾ. ೩-೬-೩೯); ಕನ್ನಡಸಾಹಿತ್ಯಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನವು ಬಹಳ ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣವಾದುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿಯೂ ಕನ್ನಡಸಾಹಿತ್ಯ ಇದ್ದಿತು (ಸಾಚ. ೦); ಕೃತಿಯು ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಕಥಾಸಾರದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳ ಪರಿಚಯವನ್ನೇ ಬೆಲುವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ (ಇಂಗಾ. ಕುಬ್ಜ). **ಮುಂಚಿತ್ತು** : ಗುಲ್ಮವ್ಯಾಧಿಸ್ಯನಿಗೆ ಮುಂಚಿತ್ತಾಗಿ ಸ್ನೇಹವಿಧಿಯನು ಮಾಡಿಸಿ, ನಾಡಿಗಳು ಸಡಿಲವಾದ ಬಳಿಕ ವಾಯುವು ಮುಂದುವರಿದು (ಕೃಕೃಚಿ. I. ೨೯೪). P ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಪೂರ್ವಿತ'.

ಕಥಿತ. ವಿದಿತ. ಪೂಜಿತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ರೂಪುಗೊಂಡಿರುವ ಶಬ್ದ. [< ಮುಂಚು$_1$]

ಮುಂಚಿತ್ತು 'ಮುಂಚಿತು' ನೋ.

ಮುಂಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದುವರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ನಡೆಸು : ಪಂಚ ವಕ್ತ್ರಗಳನು ಹಂಚಿಸಿ ಮರ್ತ್ಯರ ಸಂಚಲತ್ವವ ನೆಱಿ ಸುಟ್ಟ ಕಂಚನಾದ್ರಿಗೆ ವೇಗ ಮುಂಚಿಪ ಜಂಗಮಾರಾಧನಕ್ಕೆ ನಮಸ್ಕಾರ (ಕೋಡಿಶ. ೨-೬) ; ನಮ್ಮ ಕಡೆಯಿಂದಲೇ ಶಾರಥ್ಯ ನಡಸಿದರು ಎಂತ ಕಂಡೀತು ಎಂಬುದಾಗಿ. ನಾವೆ ಈ ವೇರೆ ತಿಳಿದು, ಈಗ ಅವರು ಮುಂಚಿದಾಗ್ಯೂ. ಅವರ ಮೇಲೆ ಮುಂಚಿಸಬಾರದು (ಣಕೇಂದ್ರ. ೯೩). [ಮುಂಚು$_1$ + — ಇಸು]

ಮುಂಚು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂದೆ ಹೋಗು; ಮುಂದುವರಿ; ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಲಿಸು : "ಮುಂಚು ಅಗ್ರಗಮನೇ (ಮುಂದರಿ)" (ಕಖಗ) ; ಶುಚಿನ್ವಾಭಾವಂಗಳವ್ವು ದಜಿನಾರ್ದ್ರತೆಮನಪ್ಪ ಪ್ರಕೃಯುತ್ಕಂಪಶಯವಪರಿ ಕಲ್ಪನಕ್ಕಾವಾವೆ ಮುಂಚುವೆವೆಂಬಂತೆ ಕುಮುದಿನಿಗಳೊಂದೋದು ಗಱ್ ಗಳುಳ್ಳಲರೆ (ಣಾಪುಣಾ. ೩೭೩) ; ಸಾಟಿ ಹಿಂಚಿತು ಮುಂಚಿದವನು ತರೆ ಕಳನೊಗೆ ನೋಟಕ್ಕೆ ಕೆಣ್ಮಾಯುದಂತೆ ಬಿದ್ದುದು ಕೆಳಗೆ (ಕಿಣಾಕ. ಡೀ. ೧೦೪-೭) ; ಮುಂಚಿವ ಪಿಂಚದಂಚಿಗಳೊಳಿಂಚರದಂಚರಮಾಗದಂಚಿ ರ್ಮುಂಚರಮಿಯಂ (ಸಾಕೃಪಾ. ೮೪-೩೦). ೨. ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಹೋಗು; ಮೊದಲು ಹೋಗು; ಮುಂದಾಗು : ರಥದಿಂದಂ ಮುಂಚೆ ಮನೋರಥಂ ಮನೋರಥದಿನತ್ಕಲದು ಮುಂಚೆ ಬೃಹದ್ರುಥವಿಂತು ಭರತಂಜಿಜನ ರಥವ ಮನೋರಥದ ಬೇಗಮೊದವಿದುದಾಗಳ್ (ಆಪ್ತ. ೦೪-೩೦) ; ಬಾಲತ್ವದಿಂದೆಲ್ಲಿಯುಂ ವಿನಯೋಲ್ಲಂಘನಮಾದುದಿಲ್ಲ ಮರಣಕ್ಕೆನ್ನಿಂದೆ ನೀಂ ಮುಂಚಿದಯ್ (ಗಾಯು. ೬-೭) ; ಮುನಹರ ರಥವ ಮರಳಿಚು ಮಾರಲ್ಕೆ ರಥ ಮುಂಚುವುದೊ ಮನ ಮುಂಚುವುದೊ ಎಂದ (ಕುಣ್ಮ. ೦೪-೦೩). ೩. ಮೊದಲಿನದಾಗು; ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗು : ನನೆಮೊನೆದುಗಾ ಬಂದುಮೇಮಾವಿಳಮಾವಿವ ಮುಂಚಿ ಬಂದ ಪೂವಿನ ಪೊಸಗೊಂಚಲೊಪ್ಪಿದುವು (ಜಾಂತಿಪು. ೬-೦೫೬) ; ಬಿರಿದುಗಳ ಸುಯ್ಗಳೊಡನೆಯೆ ಪಿರಿಯವ್ವ ದೆವಸಂಗಳಾದುವವರವರ ಪರಿಸ್ಫುರಿತಂಗಳೊಡವೆ ಕುಂದಿದು ವಿರುಳ್ಗಳುಂ ಮುಂಚಿ[ಜಾಣಾ.ಚಿ] ಬಂದ ಬಳದಾಗಮದೊಳ್ (ಜಾಣಾ. ೬೦೫) : ಹೋಗೆಂಬ ನುಡಿ ಹಿಂಚಿ ಮುಂಚಿ ಜೀವಂ ಪೆಗೆದು ತಾಗಿ ಪಡು ನೆತ್ತಿಯಂ ಬಗಿದು ಪಾದಣಪಿಗೆದು ಮೇಗಡರ್ದು ಗಗನಕ್ಕೆ ದಂಡಾಯಮಾನ ದಾರಯಾಗಿ ಪೆಗೆಯಲ್ಕೆ (ಕಿಪ್ಪಣ. ೪-೩೮). ೪. ಮುನ್ನುಗ್ಗು : ಧಾವಿಸು : ವಿಂಚಿಸಪೊಲ್ಪೊಕೆಯಾತ್ಮಂ ಮುಂಚುವ ಸಿಡಿಲಂತೇಂಗಿ ವಷ್ಟಿಷ್ಟಾರಾಸಂಚಮಾದವೋಲುಚ್ಚಶಿಸುಜ್ ಹಾಂ ಚಕ್ರಧೆ ಪೋರ್ವರಾದು ಪಡುತರಕೂರರ್ (ಕಾಪ್ಪ. ೪-೦೦೩) ; ಕಣ್ಣಾ ಕೆಂಪಿನ ವಿಷಮಾರಗ್ಗದ ಕರ್ಣಾತನುದರು ಮನಸಿಗ ಮುಂಚುವ ಮೋಹರವನಡಪಾಮ್ಮು ಕಱುಬಿದರು (ಕುಣ್ಮ. ೦೦-೩೨) ; ಬಾಹುಗಳನ್ನು ಮುನ್ನೀಡಿ. ಪ್ರೇಮಾಲಿಂಗನಕ್ಕೆ ಮುಂಚುವನು (ಶಬ್ದಕ. ೫೮-೨೪). ೫. ಮುಂಚೆ ಒದಗು: ಮುಂದಾಗಿ ಉಂಟಾಗು. — ಸಂಭವಿಸು : ಅಂತು ಮುಂಚಿದ ಕಾರ ಕಾರ್ಮುಗಿಲಂತೆ ಶರವರ್ಷಮದುಮಾಗೆ ದೆಸೆಯೆಲ್ಲವುಂ ಪರ್ಬರ್ಷ ದೆಮಿಕಾರಿಯೆಬ್ಬಿದುವಂ ಕಂಡಂ (ಜಾಂತಿಪು. ೪-೪೬ ಕ) ; ಭೃಗುವೇಬುದಿನಕ್ಕಸ್ತಮಿಸುಗುಮೆನೆ ಮುಚ್ಚಿ ಕೊಂಡುದಿಲ್ಲ ಮೇಗಣ ಮುಚ್ಚಿಗಳ್ ಭೃಗುವೇಬು ದಿವಸದೊಳ್ ಮೂಡುಗು ವೆನೆ ಮುಚ್ಚಿ ಮುಂಚಿಕೊಂಡೊಡಿಳ್ಕಿತು (ಆಪ್ಪಪು. ೦೭-೦೪೪). ೬. ಮಿಗಿಲಾಗು: ಮೇಲುಗೈಯಾಗು : ಇಂಚೆಯ ಪೂವಿನ ಬಿಜದ ಕಳಿಂಚಿನ ಡಾವರದ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದ ಪದದೊಳ್ ಮುಂಚಿದೆ ಪಿಂಜಿದೆ ಬಳಿದು ವಿರಿಂಚಿಯ ಕಯ್ತಿಪ್ಪೆಯಾದುವಾ ನಾಡೂರ್ಗಳ್ (ಹಂಪಪು. ೯-೩೦) : ಪಂಚಿನಳಲ್ಲಿಲಿಂದಂ ಮುಂಚುವೆಮೆಂದು ಸ್ವಯಂವರಾಲಯದ ಲಸತ್ಕಾಂಚನ ಸಿಂಹಾಸನದೊಳ್ ಸಂಚಲಿಸದೆ ನೆಲಸಿದರ್ ಮಿಚಿತ್ಕಾರ್ಕತಿಯಿಂ (ಕಳಚ. ೬೦೦) ; ದನುಜ ಮುಂಚಿವೆ ಮನುಜ ಹಿಂಚಿದ ಮನುಜ ಮುಂಚಿದ ದನುಜ ಹಿಂಚಿದ ನೆನಲು ದೈವದಲಸುರ ಹಿಂಚಿದ ಮನುಜ ಮುಂಚಿದನು (ಶಾಕಾ ೭೭-೭೦). ೭. ವೇಗವಾಗು ; ತೀವ್ರಗೊಳ್ಳು : ಸೀತೆಗೆ ವೈಮಾನಿಕರ ಮುಕ್ಕೈದೆಯರನೇಪೊಲ್ತ್ಗಳ್ ಕಾಣ್ಬೆನೋ ಎಂದೊಂದು ತವಕದಿಂ ನಡೆ ಮುಂಚಿದುದು (ಕಾಪಪ್ಪ. ೭೭-೦). ೮. ಮಿಗಿರು; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು; ದಾಟು : ಮುಂಚಿದೆ ಅಯ್ಯಾ ಪರಬ್ರಹ್ಮವ ಮುಂಚಿದೆ ಅಯ್ಯಾ ಸಾಲೋಕ್ಯ ಸಾಮೀಪ್ಯ ಸಾರೂಪ್ಯ ಸಾಯುಜ್ಯಪದವಿಯ ಮುಂಚಿದೆ ಅಯ್ಯಾ (ಸ್ವವಕ. ೮೮-೧೮೯) : ಸಂಜೆಕಿಸು ತಿರೆ ಮಿಕ್ಕು ಮಿಣುಕ್ ತಮ್ಮೆಲ್ಲರಂ ಮುಂಚಿ ಬಿಸವನ ಭಕ್ತಿ ಬಂದಿವಿಡಿಯಲ್ ಕರಂ (ಬಸರ. ೯-೩೦); ಮುಂಚುವುದು ಕ್ಕಿ ಮನವ ಕೈಮೆಯ ಸಂಚವನು ಮನ ಮುಂಚುವುದು (ಶಾಪ್ಪಕೃ. ೨೬-೦೦). ೯. ಆವರಿಸು; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಮನೆಮಂ ತವಕಂ ಮುಂಚಿರೆ ಕವು ರೋಮಾಂಚನವಾನೊಂದೆ ಕಾಂಚಿವರಸು ಮೆಲ್ಲನೆ ನೀವಿ ಜಗುಲಿ ತತ್ಕಾಮಿನಿಯಾಲಿಂಗಿಸಿದಳುದ್ಯತೋರ್ವಿಧವನಂ (ಅಧ್ಯಕೃ. ೯-೦೦೬) : ಸರಸಿಜಾಯತದಂದವನು ಮೋಪರಿಸಿ ಮುಂಚುವ ಪರಿಮಳವ ನಂದರಸಿ ಬೀಮುತ ಬಂದು ಹೊಕ್ಕಳು ರಾಜಮಂದಿರವ (ಶಾಪ್ಪಸಿ. ೦-೨೮). ೧೦. ಹೊರಹೊಮ್ಮು: ಹೊರಸೂಸು ; ಉಕ್ಕು : ಗುರುಪುಂಗವನ ನಿಸ್ಸೊಳುರವಣಿಸಿ ಮುಂಚುತಿಹ ಕರುಣಾಂಬುವೆನ್ನ ಮಂಗದ ಮಲಿನಂ ದೂಳೆಯೆ ವರಿಶುದ್ಧನಾದೆನಿದು ಸತ್ಯಂ (ಕಪಣಾ ೬-೨೪) ; ಇನ್ನಿರಕೆ ಮೆರುಗಿಜುವ ಕಲೆ ಒಂದು ಉಂಟೇ ? ಸೊಗಸು ಇನ್ನಿನಿಸಾದರೂ ಮುಂಚ ಬಹುದೇ ? (ಕಂಪ್ರ. ೬ ೪) ; ಮಿಂಚಿನಲ್ ಕಾಡುಗೋಲ ಸೆಳೆದಳೊಡನೆಯೆ ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂಚಿದುದು ಕೆನ್ನೆತ್ತರೊತ್ತರದಿ ಸಿಡಿದು (ಆಆಅಕ. ೦೬೦-೨೬೬). ೧೧. ಮಿಗಿ ; ಮುಕ್ಕಾಯವಾಗು : ಮಾತು ಮುಂಚಿದ ಮುನ್ನಲೆದ್ದು ವಿನೀತತೆಯೊಳಾ ಮುನಿಗೆ ವಂದಿಸಿ ಭೂತಪತಿಯು ಬಾಸನದ ಕತೆನೋಡಿ . . . ನಡೆವನು (ಕಪಣಾ. ೦-೨೬-೩೦).

[ಮುಂ$_3$ (< ಮುನ್$_2$) + — ಚು$_2$/ಸಿಲು. ಮುಂಚು]

ಮುಂಚು$_2$ (ನಾ). ೧. ಮೊದಲು; ಮುಂದು : ಎನ್ನ ಸುಖ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಮುಯ್ಯಾಂತು ನೀ ಮುಂಚು ಇವ ಹಿಂಚಾಗಿ ಇದ್ದ ಮುಕ್ತೆ ಎಸಗೆ ಬಂದ ಉಬ್ಬಸವಾವುದು (ಶಪ. II. ೬೩-೦೦೦೬) ; ಅಂಗ ನೆನಹೇ ಹಿಂಚಾಗಿ ಲಿಂಗ ನೆನಹೇ ಮುಂಚಾಗಿಪ್ಪುದಯ್ಯ ಅಂಗವಿಷಯಂಗಳೇ ಹಿಂಚಾಗಿ ಲಿಂಗ ವಿಷಯಂಗಳೇ ಮುಂಚಾಗಿ ಇಪ್ಪ ವಯ್ಯ (ಶಪ್ಪಕವ. ೬೬-೨೪೬). ೨. ಹಿಂದಿನದು; ಮುಂಚಿನದು; ಮೊದಲಿನದು : ತಕ್ಕ ಮಾನದೆ ಹಂಚಿ ಪೋದೆರು ರೊಕ್ಕಪಕ್ಕಗಳಂತೆ ಸೊರಗಾದೆ ಮಿಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿಗಿಂತ ವೆಗ್ಗಳವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿಹುದು (ಕಭಾಪಂ. ೨-೨೮) ; ಈ ದೇಶಕ್ಕೆ ಈಗ ಮುಂಚಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ತಾಪ್ಪು ಬರುತ್ತದೆ (ಹಾಂಒಮಾ. ೪-೦೬೨).

[ಮುಂ$_3$ (< ಮುನ್$_2$) + — ಚು$_2$]

ಮುಂಚುಂಗು (ನಾ). ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕುಚ್ಚು : ಜೆಲುವಿನ ಒರೆ ದುಱುಬು ಮುಂಚುಂಗಿನಿಂ ನಲವತ್ತು ಸಿಂಗಾರವಾದ (ಜ್ಞಾಪ್ರ. ೦೬-೦೦೪).

[ಮುಂ$_3$ (< ಮುನ್$_2$) + ಚುಂಗು$_1$]

ಮುಂಚುಮು (ಅ). ಮೊದಲೇ; ಮುಂಚಿನೆಯೇ; ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ: ನಿನಗೆ ಆರೋಗ್ಯಗೆಡು ವಾಡಿಸೂವಕ್ಕೆ ಮುಂಚುಮಾಗಿ ಶ್ರೀಗುರುವಿನ ಪ್ರಸಾದವ ಕೊಂಬೆ (ಶಪಗೋ. ೩೦೬-೯); ನೀವು ಬಲ್ಲಡೆ ಮುಂಚುಮಾಗಿ [ಣಾಣಾ. ಚಿಜಾಗಿ] ದುಷಾನರೇಂದ್ರನ ಮಾನ್ಯ ಮಾರ್ಗದ ಮಾನಿಯ ಕೊಂಡೊಯ್ದು ಕೊಡು ರಕ್ಷಿಸುವಾದು ಸಿದ್ಧ (ಕಪಣಾ. ೬-೬-೩೮). P ಇದು 'ಅಂತುಮು', 'ಎಂತುಮು' ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ರೂಪುಗೊಂಡಿರುವ ಶಬ್ದ. [< ಮುಂಚು$_1$]

ಮುಂಜೂಣೆ 'ಮುಂಜೊಳೆ' ನೋ.

ಮುಂಚೂಳಿ, ಮುಂಚೂಣಿ (ನಾ)· ೧. ಸೇನೆಯ ಮುಂಭಾಗ; ದಂಡಿನ ಅಗ್ರಭಾಗ : ಕರೆಕರೆದಾಗ ಮನ್ನೆಯ ಮಂಡಲಿಕರೆ ದುರಗಲಿ ನಾಯಕರುಗಳ ನೆಲೆ ಮುಂಚೂಳಿಯ ಜಗಳಕೆ ನೇಮಿಸಿ ಪರಿವಾರದೊಡನೆ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟ (ಕಂವಿ. ೦೩-೦೬); ಮುಂಚೂಳಿಯ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ, ಮೂರ್ಜಲವನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ಅದನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ಕೋಲಾಪಲವನ್ನೆಬ್ಬಿಸಿದನು (ಕೃಕೆ. ೦೧೧). **ಮುಂಚೂಣಿ** : ೧. ಬೀರವ ನುಡಿದ ಮೂವರ ವಾಕ್ಯವ ಕೇಳಿ ಮಾರ ಮನ್ನಣೆಗೈದನವರ ಓರಂತೆ ಮುಂಚೂಣಿಯಲಿಂಬಿಟ್ಟು ವಿಸ್ತಾರದಿ ತರಳ್ದೆ ಮುಂದೆಸೆಗೆ (ಪೋಕತ. ೬-೨೪); ಕರ್ಣಾಮ ಆ ಏಟುಗಳನ್ನು ತಾಳಲಾರದೆ ಸೈನ್ಯದ ಮುಂಚೂಣಿಯಿಂದ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿಬಿಟ್ಟನು (ಪಕಥಾ- ೫೧೯). ೨. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಸೈನ್ಯದ ತುಕ್ಕಡಿ; ಆಗ್ರಗಾಮಿ ದಳ : ನಿಲದತಿವೇಗದಿಂ ನೃಪ ಬಂದು ತನ್ನ ಮುಂದಲಿವ ಬೇಡಂ ಪಡೆಗಂಡು ತಳುವದೆ ಮುಂಚೂಣೆಯುಬ್ಬಿಲಾಭಯದೊಳು ಕಲಹ ಗಂಟಿಕ್ಕಿತು (ಪಾಪಂಗಾಂ- ೯-೩೨); ಕಲುಹಿ ಅವಚಿರರೊಡನೆ ಹಾ ಬಹು ಬಲಸಮೇತದಿ ಪಜ್ಜೆಯಿದ್ದಡೆಗಳಿಗೆ ಬಮರ ಕಂಡು ಮುಂಚೂಣಿಯನು ಕಳಹಿದರು (ಪುಂಪ್ರಾಣ- ೫-೨೦). ೩. ಮುಂಭಾಗ ; ಮುಂದುಗಡೆ : ಬೊಬ್ಬಿರಿದು ವೀರಧ್ವನಿಯಿಂದ ತರುಗಿರಿ ಹಬ್ಬಿ ಮುಂಚೂಣಿ ಉರಿ ಹೊಗರಿದ್ದು ಸುತ್ತಿ (ಪಜಿಕೃ. ೬೫-೫); ಪೈದಿಗಳ ಮೆರೆವಣಿಗೆ ಎಷ್ಟು ದೀರ್ಘವಾಗಿತ್ತೆಂದರೆ, ಮುಂಚೂಣಿಯು ಜನ ಕಣ್ಮರೆಯಾಗುವವರೆಗೆ . . . ಬಂಡಿಗಳು ಹೊರಟಿರಲಿಲ್ಲ (ಪ್ರಸಂ. ೪೭); ದೇಸಿಯನ್ನು ಹಿಂದೊತ್ತಿ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಮುಂಚೂಣಿಯುಲ್ಲಿ ತಂದಿವೆ (ಪಪಂ. ೬೨).

[ಮುಂ(< ಮುನ್[1]) + ಚೂಳಿ[1]]

ಮುಂಚೆ (ಅ)· ೧. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ; ಮೊದಲಿನಲ್ಲಿ; ಮುಂದೆ : ಅಪಂಪೂರ್ವಿಕೆ ಪಾ ಮುಂಚೆ ಇಹೆ. ಪಾ ಮುಂಚೆ ಇಹನೆಂದು ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಅಪಕ್ರಮಿಸಿ ಮುಂಬುಗ್ಗದು (ಪಾಪಾ- ೪). ೨. ಮುಂಚಿತವಾಗಿ : ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ : ತಜಿಸಿಂದುದ್ದ ತಪ್ಪೆರಿಳೂಪುಲ ದೊಡ್ಡಳ್ಳಾಡೆ ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿಜಿಬಿನ್ನಾಳ್ದನಾನೆ ಮುಂಚೆ ನಿಜಿಪೆಂ ಕೆಡೆಮ್ಮೆಂಡು ಕಟ್ಟಾಯಮುಂ (ಪಂಪಭಾ- ೯-೭೦); ಮೂಸಕೆ ಮುಂಚಿಜಿಪ ಹಸ್ತಮುಂ ವ್ಯಸ್ತಮುಂ ಪಾನಾಸ್ತಸಂತತಿಯ ಘಾತಿಯುಂ ಪಾತಿಯುಂ ದೇವಾಸುರರೊಳಿಸದುದು (ಸಲಪ್ರ. ೪೩-೪೬). ೩. ಹಿಂದೆ ; ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ : ಮುಂಚೆ ಕಿನ್ನರಶರಣಸಖುಂ ಹಿಂಚೆ ಭೂವರಸನ ಹರಣಮಂ ಪಂಚಮುಖಿಸಲಿ ಪಡೆದು ಪೆಜ್ಜದನು ಮಾಚಿದೇವಯ್ಯ (ಬಸಪು. ೭೭ ಷಸ್ಥಸ್ಥ); ಕೈ ತುಂಬಾ ಹಣ ಅವರಲ್ಲಿ ಮುಂಚೆ ಇತ್ತಂತೆ (ರಾಹುಳ. ೦). [< ಮುಂಚು[1]]

ಮುಂಚೆಕಡೆ (ನಾ)· ಮುಂದುಗಡೆ. ಮುಂಭಾಗ: ಇಚ್ಛೆಪ್ಪಲಿವೂ ಆ ಮನೆಯ 'ಮುಂಚೆಕೆಡೆ'ಯ ಚಿತ್ರ (ಕಾಪೊಚಿ. ೭೭). [ಮುಂಚೆ + ಕಡೆ]

ಮುಂಜ[1] (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಕ್ಕ ನೇಗಿಲ ಕುಳ. ರೆಂಟೆಯ ಕುಳ : ಕಬ್ಬಿಣವ ಸಾಮಾನುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂಜ, ಬಳಿ . . . ಕುಡಗೋಲು ಮುಂತಾದ ಯಾವತ್ತೂ ಸಾಮಾನುಗಳು ಹವನಾಗಿಯೂ ಪೊನೆಯಾಗಿಯೂ . . . ಇರಬೇಕು (ಕೃಕಪ್ರ- ೫೦); ಕಾದ ಕಬ್ಬಿಣ ಬಡಿದು ಮುಂಜವ ಮಾಡಿ (ರೋಕಾಗೀ- ೦೧೯); ಪುರುಷರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಮುಂಜ, ಹಾರಿ. ಗುದ್ದಲಿ. ಸಲಕೆ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕಥಾ- ೩೦).

ಮುಂಜಿ (ನಾ)· ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೊಂಡು ; ನೊದೆಮಲ್ಲಿಗೆ: ನೊಸೆಮಲ್ಲಿಗೆ : "ಶರಃ- ಮುಂಜಃ — ಇವರಡುಂ ಮೊದ" (ಪಂಭಾಮು. ೩೨-೩೬) : ಮುಂಜ – ನೊದೆ (ಶಪ್ರಾಪು. ೦೬೦ ಶೃಥೋ). ೨. ನೊದೆ ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ (ಬ್ರಾಹ್ಮಚಾರಿಗಳ) ಉಡಿದಾರ ; **ಕಟಿಸೂತ್ರ**. ೩. (ಹಸುರು ಬಣ್ಣದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ : "ನೆಲ್ ಹಸುರಿರಲು ಮುಂಜಸಮು. . . ಸಿಲ್ಕಾದ ಕುಮರೆ ಸೂಳೆಸನಿಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಣಾ- ೩೨-೦೩). [ಸಂ.]

ಮುಂಜಕೇಶಿ (ನಾ)· ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಹೆಸರು : ಆ ಕೇಶಿಯುಂ ಮುಂಜಕೇಶಿ ಮಾರ್ಕೊಂಡು ಕದುಮಂ ತೂಂತಿ ತದಾಸ್ಯದೊಳ್ ಬಳೆಯಿಸಲ್ (ಹರಿ- ೩-೧೩ ಪ). [ಸಂ. ಮುಂಜಕೇಶಿನ್]

ಮುಂಜಕ್ಷಯ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಗೀಜಗ ; "ಮುಂ[ಜಾಣಾಂ- ಮು. ಮುಂ]ಜಕ್ಷಯಂ ಗೀಜಗಮೆನಿಕ್ಕು" (ಪುಂಗಣಾ- ೩೨-೯). [ಸಂ.]

ಮುಂಜಗಲಿ, ಮುಂಜಗುಲಿ (ನಾ)· ಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಜಗಲಿ. – ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕಟ್ಟೆ ; ರಂಜಿಸುವ ಪೊಂಗೊಳಲ ನಡುಮನೆ ಮುಂಜಗಲಿಯೊಳಗಿರಿಸೆನುತ್ತವೆ ಮುಂಜಿಜಗ ಪಿಡಿಪೆಂದು ಹೊರಳಿವೆ ಚಿತ್ರಲೀಲೆಯುಲಿ (ಕೃಪ್ರಾಗಾ. ೩-೪೩). **ಮುಂಜಗುಲಿ** : ಶಾಸ್ತ್ರವನು ನಕ್ಷತ್ರ ನೆಲೆಗಟ್ಟವನಿಸು ಮುಂಜಗುಲಿಯೊಳಗೋಮತ (ಕೃಕುಲೋ- ೪-೩೯). [ಮುಂ(< ಮುನ್[1]) + ಜಗಲಿ]

ಮುಂಜಗುಲಿ 'ಮುಂಜಗಲಿ' ನೋ.

ಮುಂಜರಿ (ಕ್ರಿ)· ಮುಂದೆ ಸರಿ; ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗು; ಮುಂದುವರಿ: ರಜನಿ ಮುಂಜರಿದಂತೆ ಒಂಜರಿದುದೊಯ್ಯನಾ ಪ್ರಭೆದ ರಾತ್ರಿಂಚರತ್ವಂ (ಕೃಚಾಪಾ- ೪೩೯-೧೬). [ಮುಂ((<ಮುಂಪ್) + ಜರಿ[1] (<ಸರಿ[1])]

ಮುಂಜವಿ 'ಮುಂಜೆ' ನೋ.

ಮುಂಜಾಗ್ರತೆ (ನಾ)· ಮೊದಲೇ ವಹಿಸುವ ಎಚ್ಚರ ; ಮುನ್ನೆಚ್ಚರಿಕೆ : ಅಯ್ಯೋ, ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಮುಂಜಾಗ್ರತೆ ವಹಿಸಬೇಕು (ಕಾವಲು- ೦೦೩); ಸುದ್ದಿ ಹರಡಿದ ಏರಪುವಿವ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಶಾಲೆಗೆ ಬರುವಾಗ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ನಿದ್ದ ಪೂರೈಸಿ ಮುಂಜಾಗ್ರತೆ ವಹಿಸಿದರು (ಕಾಪೀ- ೦೦೩). [ಮುಂ(< ಮುನ್[1]) + ಜಾಗ್ರತೆ]

ಮುಂಜಾನೆ (ನಾ)· ೧. ಬೆಳಗಿನ ಜಾವ; ದಿನದ ಮೊದಲಿನ ಯಾಮ : ಮುಂಜಾನೆಯು ಮಳೆ ಅಲ್ಲ. ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ನೆಂಟನಲ್ಲ (ಗಾಪ); ಅಂಜನಕ್ಕೆ ಅಂಜಬೇಡ. ಮುಂಜಾನೆಗೆ ಆಪಬೇಡ (ಗಾಪ). ೨. ಬೆಳಗ್ಗೆ; ಪ್ರಾತಃಕಾಲ : ಅವರೆಲ್ಲ ಮಡದಿ ಮಕ್ಕಳೊಡನೆ ಮುಂಜಾನೆಯೇ ಲಿಂಗಮ್ಮನ ಮನೆಗೆ ಆಗಮಿಸಿದ್ದರು (ಜಾಜುತ್ರ. ೩೩); ಆಗ ಮುಂಜಾನೆ ಎದ್ದು ನೀರನ್ನು ತರಲು ಪಕ್ಕದ ಬಾವಿಯ ಕಡೆಗೆ ಓರ್ವ ನಾರಿಮಣಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುಚಿ. ೪೯); ಮುಂಜಾನೆ ೧೦ ಗಂಟೆಗೆ ಊಟ ಮಾಡಿ ಹೋಗೇನಿ (ಕಾಗೌ.ಪು- ೩೩). [<ಮುಂಜಾವ]

ಮುಂಜಾವ, ಮುಂಜಾವು (ನಾ)· ೧. ಬೆಳಗಿನ ಜಾವ; ದಿನದ ಮೊದಲಿನ ಯಾಮ : ಮುಂ[ಜಾಣಾ- ಮುಂದು]ಜಾವದಲದ್ದು ಲಿಂಗಪಂಪ್ಪಿಯು ಮುಟ್ಟಿ ಸುಪ್ರಭಾತದಲ್ಲಿ ಶಿವಶರಣರ ಮುಖವ ನೋಡುವುದು (ಶಪ್ರ. ೪- ೪೩-೦೩೯); ತರುಣಿಗೆ ಪುತ್ರಸಂತಾನ ಸಿದ್ಧಿಸಲಾಗಿ ದೊರೆದುದು ಸ್ವಪ್ನ ಮುಂಜಾವ ಕೆಂಜಿಡಿಗಳು ಸುಲಿಪಲ್ಲಿನ ವದನವು ರಂಜಿಪ ಕರ್ಣಕುಂಡಲದಿ ಮುಂಜಾವದೊಳು ಬಂದು ನಿಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಅಂಜಬೇಡೆಂದನೀಶ್ವರನು (ಶಾಲೀ- ೨-೬೨). ೨. ಬೆಳಗ್ಗೆ : ಪ್ರಾತಃಕಾಲ : ಸೊಳು ಮಿಗಲಳ್ಳಿಜಿವವರುನಿಸ್ಸಾಳತತಿ ಮುಂಜಾವದಲಿ ಹಗ್ಗಾಳಿ ಪೊಜಿವವು (ಕಾಣ್ಯಕೀ. ೬-೦) ; ಮುಂಜಾವ ಧಾರೆಮಾಯ್ತೊರತು ಹಾವದೊಳರ್ತಿ ರಂಜಿಸಿ ನಿದ್ರೆ ಹಿಂಗಿದುದು ಹಿಂದಾವ ದೊಳು ಮತ್ತೆ ಹೊಸಬುರಾಗಿದ್ದರು (ಪಪಪ- ೪೦-೦೪೯) ; ಮುಂಜಾವದಿಗೆ ಸಂಜೆಗಾಗಲೇ ತಂಗೂಳು (ಪಂಪಮು. ೬೨-೦೩). **ಮುಂಜಾವು** : ೧. ರಾಯನು ಮುಂಜಾವಿನಲ್ಲಿದ್ದು ಎದ್ದು ಬಮುತ್ತಿದ್ದನು (ಕೃಪಪ. ೦೧). ೨. ಮುಂಜಾವಿನ ಪ್ರಾತರ್ವಿಧಿಗಳನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಂಡು ಅವನು ಸ್ನಾನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ರಂಗರೋ. ೦೪) ; ಸಂಜೆ—ಮುಂಜಾವಿನ ಆಡುಗೆಯ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಹೆಂಗಸು ಮನೆಯಲ್ಲಿರಬೇಕಾಗಿ, ಮೇಲ್ಕಾಣಿಸಿದ ಬಗೆಯ ಆನಂದೋತ್ಸವ

ಗಳಿಗೆ ಅಪರಂ ಎರವಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಹಕ್ಕಕ್ಕ. ೧೧೬) ; ಮುಂಜಾವಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಂತ ಅದೇ ಸಂಜೆಗೆ ದರಿದ್ರ ಅನ್ನೋ ಹಾಗೆ ಅವನ ಸ್ಥಿತಿ (ಗಾಂಗು. ೨೬).

[ಮುಂ₂ (<ಮುನ್³) + ಪಾವ₂]

ಮುಂಜಾವು ' ಮುಂಜಾವ ' ನೋ.

ಮುಂಜಿ, ಮುಂಜವಿ, ಮುಂಜಿವಿ, ಮುಂಜೆವೆ, ಮುಂಜೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು ; ನೊಸೆಹುಲ್ಲು: 'ಮುಂಜಿಹುಲ್ಲು' ಪರಾ. 'ಮುಂಜ್ಯ' ಹೋ. ೨. (ನೊದೆ ಹುಲ್ಲಿನಿಂದೆ ತಯಾರಿಸಿದ) ಉಡಿದಾರ : ಕಟಿಸೂತ್ರ : ಸರಿಗೆಯೊಳ್ ಸಮದಕ್ಷಮಾಲಿಕೆ ಪೊನ್ನ ಮುಂಜಿ . . . ಪಿಂಗಜಟಾಳಿ ತಾವರೆಯು ಸೂತ್ರದೊಳಾದ ಜನ್ನವಿರಂ ದುಕೂಲದ ಕೋವಣಂ ಕರವೆಂಡಂಬಡೆ ನೋಟಕರ್ಕಳನಾ ತಮ್ಮ ಮರುಳ್ಚಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೬) ; ಮುಂಜ ಕಚ್ಚುಟಂ ಗುಂಡಿಗೆ ಭೋಳಮುಂಡೆ ಮಾಣದಂಡ ಮಿವೀಕ್ಷಣಸೌಖ್ಯಹೇತುವೇ (ಹಂಡಾಮೃ. ೯-೬೦) ; ಕೌಪೀನ್ಕೃಷ್ಣಾಜಿನವು ವರಯಜ್ಞೋಪವೀತವ ದಂಡ ಮುಂಜಿಯುನು ಪವಿತ್ರೋತ್ತರುನು ಕೊಡೆ ವಿಡಿದಲ್ಲಿಗೈತಂದ (ಸಂಚಹ. ೦೧-೦೩). ೩. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಬಾಲಕನು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ಧರಿಸುವ ಕ್ರಿಯೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಅಂಗವಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಸಮಾರಂಭ : ಉಪನಯನ; ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶ : " ಮುಂಜಿಯುಪನಯನಮಕ್ಕುಂ " (ಕುಂಗಣಾ. ೬೫-೬) ; ವಿರಸನೆನಗಿವು ಮುಂಜಿಯೆಂಬುದನೊರೆಯದಿರು (ಜಸಪು. ೩-೧೬); ವಿಪ್ರನ ಸುಚನ ಮುಂಜಿಗೆ ತೀವಿದ್ದೆಸಮಯಿತ್ತು ಮಾಡಿಸೆ (ಸಂಚಹ. ೪೦-೨೯) ; ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಡೆ ಕುವರರ ಮುಂಜ ಸಂಭ್ರಮವಲ್ಲಾಸದಿಂ ರಾಜಿಸುವ ಮುನಿಗಳಾಶ್ರಮವ ಕಂಡು ಪ್ರಭು ಚೋದ್ಯವಾಂತಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೯-೦೫೩). **ಮುಂಜವಿ, ಮುಂಜಿವಿ** : ೩. ಈ ಮೂವರಿಗೂ ಮುಂಜಿವಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸುರುವಾಯಿತು (ಸ್ತ್ರೀತಿ. ೨೨೩) ; ಆರೇಮರದ ಮುಂಜವಿಮನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಪಾಸಂ. ೨೦೩). **ಮುಂಜಿವೆ:** ೩. ಮಮುಮೆ–ಮುಂಜಿವೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಎಸ್ಸ್-ಕಾರವನ್ನು ಅವರೇ ಶಿರಸಾವಹಿಸಿದರು (ಸ್ತ್ರೀತಿ. ೫೦) ; ಒಂಭತ್ತು ವರ್ಷ ನಡೆಯುವಾಗ ಜಗನ್ನಾಥಮಿಶ್ರನು ಮಗನ ಮುಂಜಿವೆ ಮಾಡಿದನು (ಗೌಶಾಗ. ೫೦). **ಮುಂಜೆ :** ೨. ಪೊನ್ನ ಮುಂಜೆ . . . ತನ್ನ ಪಾಂಡುರಾಕಾರದೊಳೊಪ್ಪೆ ನಾರಪನದೇನಿಬ್ಬಾತಂದನೊ ನೀರದಾಧ್ವದಿಂ (ಜಗಪ. ೦೧-೬). ೩. ತನಯರಿಗೆ ಮುಂಜಿಯಾಗಲ್ಕೆ ಮೆದವುಲ್ಲಳಂ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಸೀಲ್ದಿವ ಭಲ್ಲೂಕನಂಕುಳಂ(ಕೃಪುಪ. ೯-೦೯೩); ಇವನ ಉಪಾಜಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ಹಾಕತೊಡಗಲು, ಬಸವನು . . . ಶಿವನ ಹೊರ್ತು ಬೇರೆ ಗುರುವನ್ನು ನಾನು ನಂಬುವದಿಲ್ಲೆಂತಲೂ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ತಂದೆಯು ಅವನನ್ನು ಮನೆಯ ಹೊರಗೆಅಟ್ಟದನು (ಈಗ. ೩೧). ಕುಂಜೀಮಣಿ, ಮುಂಜವಿಮಣಿ = ಉಪನಯನವಾದ ಮಾಣಿ ; ಪಟು : ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ : ಮುಂಜೀವಮಣಿಯಾದ ನಿಮಾಯಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಜನರೆಲ್ಲರೂ 'ಬಾಲಗೋಪಾಲನೇ ಈತ' ಎಂದು ಕಣ್ತುಂಬ ನೋಡಿ ಆನಂದಪಡುವರು (ಗೌಶಾಗ. ೫೦) ; ಅವರೆಲ್ಲ ಮುಂಜವಿಮಣಿಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಯಾರ ತಲೆಯ ಮೇಲೂ ಚಿಂಡಿಕೆ ಇದ್ದಿಲ್ಲ (ಆಪಲು. ೩೭).

[<ಸಂ. ಮೌಂಜಿ. / ತುಳು. ಶಿಲು. ಮುಂಜಿ]

ಮುಂಜಿಕೇಶ (ನಾ). = ಮುಂಜಕೇಶ : " ವಿಷ್ಣುಃ. ಕೈಷ್ಣಿಃ. ಕೇಶವಃ, ಮುಂಜಿಕೇಶಃ . . . ವನಮಾಲೀ. ಗದಾಧರಃ —ಈ ೪೫ ನಾರಾಯಣನ ಪೆಸರ್ " (ಹರಿಚಂ. ೩-೨೨) : " ಪರಿ ಕಾಲಿ ವಿಷ್ಣು ನಾರಾಯಣ . . . ಮುಕುಂದಂ ಮುಂಜಿಕೇಶ[ಪಾಠಾಂ. ಶಿ] . . . ಗೋವಿಂದನಕ್ಕುಂ " (ಕುಂಗಣಾ. ೩-೦೭) ; ನಮಸ್ಯಶ್ಯಕಳಾಪಸಂಪ[ದ ಮದಾಳಿ] ಶ್ರೀಗತಂ ಮುಂಜಕೇಶಸ.ವಕ್ಕ್ಯಾಂಬುಜಮೆಂದಿನಂ ಸೊಗಯಿಸ್ಕುಂ ವಾಗ್ದೇವತಾಧಿಷ್ಠಿತರಂ (ಹರಚ. ೩-೦೭). [ಫ ಇದು 'ಮುಂಜಕೇಶ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಮುಂಜಿಗಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉಪನಯನವನ್ನು ಮಾಡು : ಮುಂಜಿಯನ್ನು ಮಾಡು : ಮುಂಜಿಗಟ್ಟಿಸಿದನಾ ಕುವರಂಗೆ ಸೌಂದರೇಂದ್ರ (ಸೌಂಪ್ರ. ೭೬-೭೩). [ಮುಂಜಿಗಟ್ಟು + — ಇಸು]

ಮುಂಜಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ನೊದೆಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಉಡಿದಾರವನ್ನು ಕಟ್ಟು ; ಉಪನಯನವನ್ನು ಮಾಡು : ಮುಂಜಿಗಟ್ಟುವ ಪ್ರಾಯ ಮಾಯೊಡೆ ಪ್ರಶಸ್ತದಿವಸವಾರನಕ್ಷತ್ರಮುಹೂರ್ತದೊಳ್ ಮುಂಜಿಬಂಧನ ಕ್ರಿಯೆಯಂ ಮಾಡಿದ ಬಟಿಕ್ಕೆ (ಕಣ್ಣಾಶಾ. ೭೩-೨೦) ; ಶಿವದೀಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದವನ ಪೊಲೆನ್ನಂ ಮುಂಜಿಗಟ್ಟುವ ಮನವಿದೆಂತಾಯ್ತಾಗ ನಿನಗಬಿವೇಕಿಯುಂದದಲಿ (ಶಚಕ್ಷ. ೩-೧೪). [ಮುಂಜಿ + ಕಟ್ಟು₂]

ಮುಂಜಿಬಂಧನಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ನೊದೆಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಟಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಕಟ್ಟುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಮಾರಂಭ: ಉಪನಯನ : ಮುಂಜಿಗಟ್ಟುವ ಪ್ರಾಯಮಾದೊಡೆ ಪ್ರಶಸ್ತದಿವಸವಾರ ನಕ್ಷತ್ರಮುಹೂರ್ತದೊಳ್ ಮುಂಜಿಬಂಧನಕ್ರಿಯೆಯುಂ [ಪಾಠಾಂ. ಮುಂಜಿಗಟ್ಟಿದ್ದ ಸಕ್ರಿಯೆಗಳುಂ] ಮಾಡಿದ ಬಟಿಕ್ಕೆ (ಕಣ್ಣಾಶಾ. ೭೩-೨೦).

[< ಸಂ. ಮೌಂಜಿಬಂಧನಕ್ರಿಯಾ]

ಮುಂಜಿವಿ ' ಮುಂಜಿ ' ನೋ.

ಮುಂಜಿವೆ ' ಮುಂಜಿ ' ನೋ.

ಮುಂಜಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ನೊದೆಹುಲ್ಲು : ನೊಸೆಹುಲ್ಲು : ಮುಂಜಿಹುಲ್ಲು, ಹೊದಕೆಹುಲ್ಲು (ಪ್ರಾಶಿಗ. ೭೭-೦೫೭೭) : ಬ್ರಹ್ಮವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುಮನಸು ಮುಂಜಿಹುಲ್ಲಿನ ನಡುವೆ ಇರುವ ಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಿ ಹೆಗೆಯುವ ಹಾಗೆ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸುವನು (ಕೃಶಾಣ. ೩೦).

[ಮುಂಜಿ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಮುಂಜುಟ್ಟು (ನಾ). ಮುಂದಲೆಯ ಕೂದಲು ; ಮುಂಭಾಗದ ಶಿವೆ,– ಮುಡಿ : ವಾರಿಜಿ ತುಜುಟ ಮುಂದುಟ್ಟು ನಡುವಣ ಶಿಖಿಯುಂ ಚಾರುಮಕುಟಂ (ಗುರುಚಾ. ೩-೧೪); ಮೃತ್ಯು ಮುಂಜುಟ್ಟನು ಹಿಡಿದಿಹುದೆಂಬಂತೆ ಮಾಳ್ಪುದು ಸಜ್ಯಾರ್ಯಾಗಳನು (ತಿಂತಾಪ್ರ. ೦೫೬-೬೯).

[ಮುಂ₂ (<ಮುನ್³) + ಜುಟ್ಟು₂]

ಮುಂಜೂರ್, ಮುಂಜೂರು (ನಾ). ೧. ಮುಂಭಾಗದ ಭಾಮೆ : ಮುನ್-ಸೂರ್, ಮುಂಜೂರ್ (ಕಾಶಾಕ. ೩೩ ಕ್ರಿಯೋ) ; ಮುಂಜೂರ್ ; ಮುಂಜೆಱಂಗು ; ತಕ್ಕೊಜರ್ (ತುಪುಜ. ೬೮ ಕ್ರಿಯೋ)- ೨. ಧಾವಣೆಯ ಮುಂಭಾಗ : ಸಂಬಳಗೋಲ ಮುಂಜೂರೊಳಗೆ ಸಮಂತಿಟ್ಟು (ಆಶಾಕ. ೦-೬-೦೬). **ಮುಂಜೂರು :** ೨. ಮುಂಜೂರ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹಿಂದೆ ಮನೆಯ ಸುಟ್ಟು ವಿರಂಜಪ ಪರಮಸಿದ್ಧ ಗುಹೇಶ್ವರಲ್ಲಯ್ಯನು (ಅಪಸಿ. ೨೯೯-೦೩೦) ; ಗನ್ನದಿಂ ಬಜಿಗೋಪಮಂ ಕಾಳ್ದು ರುಂತೆಸುತೆ ಮುಂಜೂರ ಹುಲ್ಲನರ್ಚುತ್ತೆ ಶಿವಧಾಯನ್ನುತೆ (ತಿಮು. ಪೀ. ೦೩-೦೩).

[ಮುಂ₂ (<ಮುನ್³) + ಸೂರ್]

ಮುಂಜೂರಿ (ನಾ). (ರಾಜನ) ಮಸ್ತಾಲಂಕಾರದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಚೂರಿ : ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜರು ಧರಿಸುವ ಕಿರೀಟ, ಭುಜಕೀರ್ತಿ . . . ಕರ್ಣಕುಂಡಲ, ಮುಂಜೂರಿ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನೂ ಬಿಚ್ಚಿಸಿರುವರು (ತುಪ್ಪಕ. ೬೩). [ಮುಂ₂ (<ಮುನ್³) + ಚೂರಿ]

ಮುಂಜೂರು ' ಮುಂಜೂರ್ ' ನೋ.

ಮುಂಜೆ ' ಮುಂಜಿ ' ನೋ.

ಮುಂಜೆಱಗು ' ಮುಂಜೆಱಂಗು ' ನೋ.

ಮುಂಜೆಱಂಗು, ಮುಂಜೆಱಗು, ಮುಂಜೆಱ್ಱಗು (ನಾ). (ಸೀರೆಯ ಅಥವಾ ವಸ್ತ್ರದ) ಸೆರಗಿನ ತುದಿ.– ಮುಂಭಾಗ.– ಅಂಚು : ಮುಂಜೂರ್;

ಮುಂಜೆಜಿಗು ; ತಗ್ಗೊಡರ್ (ಕಪೂಂ. ೩೬ ಕ್ರಿಯಾ.) ; ಮುಂಜೂರ್, ಪೊಜಾರಿಗೆ. ಮುಂಜೆಜಂಗು (ಕಾ೩ಪು. ೧೩ ಕ್ರಿಯಾ.). **ಮುಂಜೆರಗು** : ಕಡುಮೂರ್ಧಮಾಂತಿರುವ ಕಾಂತನಂ ಮುಂಜೆರಗಿನಿಂದ ದೀಪುತರೊಮೆ ಸ್ಮಿಪಡುವುದಂ ಕಂಡನು (ಜಂಗಾಂ. ೩-೩-೨೭) ; ಸೋಡಲಮ್ಮೆದೆ ಕಂಗಳಿಗೆ ಮರೆಮಾಡಿದರು ಮುಂಜೆರಗ ಸೆರಗನು (ಕಾಪ್ರಾ.ಕ. ೩೬). **ಮುಂಜೆಱಗು** : ತಳರ್ವಡೆ ಮುಮ್ಮುಱೆಗಂ ಪುರ್ಕ್ಕ ಮುಂಜೆಱಗು ತಿಱುಬ್ಬಿ ಪೀರ್ವ ಪೊಲೆ ದಿಟ್ಟುಡಿಯೊಳ್ಪರಿದೋಡುವಂಗಮಂ ನೆಜ್ ತಪೊಪ್ಪೆವರ್ಭನನೊರ್ವನಾನುಂ ಪಡೆವಂದಮಾವೆದೋ (ಸುಜನಾ. ೯-೨೪) ; ಮದುವಕ್ಕರ ರಂಜಿಪ ಮುಂಜೆಱಗೆರಡಂ ಭೂವಿವಿವಂ ಗಂಟಿಕ್ಕಿಸಿದ ಸಮನಂತರವಲ್ಲಿ (ಶಾಕ್ಯಪು. ೯-೩೪ ಪ). [ಮುಂ₂ (< ಮುನ್) + ಸೆಱಗು]

ಮುಂಜೆಱಗು ' ಮುಂಜೆಜಂಗು ' ನೋ.

ಮುಂಜೋಗಿಲ್ (ನಾ). ಉಟ್ಟ ವಸ್ತ್ರದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚೀಲದಂತೆ ಮಡಿದ ಭಾಗ, — ಉಪಿ ; ಮಡಿಲು : ಮಾಂಸೋತ್ಕರವಾಂ ಪೊತ್ತೆಯ್ದ ತಮ್ಮುಳ್ಳುಡೆಯ ತೊವಲ ಮುಂಜೋಗಿನೊಳ್ ಪೊತ್ತು ತಂದಿ ಕೊಂಡು. . . ನಡೆದರಾ ಕಾಡೊಳಂ ಬೇಡರಾ [ಗಳ್] (ಕಾಸುಪ್ರ. ೦೨-೩೨). [ಮುಂ₂ (< ಮುನ್₂) + ಸೋಗಿಲ್ (< ಸೋಂಕಲ್)]

ಮುಂಜೋಲಿ, ಮುಂಜೋಲೆ (ನಾ). ೧. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬಾಲುವಿಕೆ : ಮುಂಭಾಗಕ್ಕೆ ಓರೆಯಾಗುವಿಕೆ : ಬಾಗುವಿಕೆ : ಶಪವು ಓಡುವಾಗ ಮುಂಜೋಲಿ ಇರುತ್ತದೆ (ಪುಂಜಾ. ೨-೩೨) ; ಗೋವಿಂದರಾಯರಿಗೆ ಯಾರೋ ಹಿಂದಿನಿಂದ ತಮ್ಮ ಕತ್ತು ಹಿಡಿದು ದಬ್ಬಿದ ಭಾವನೆಯಾಗಿ ಮುಂಜೋಲಿಯನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಗಕ್ಕನೇ ನಿಂತರು (ಪುಂಜಾ. ೦೦೩). **ಮುಂಜೋಲೆ** : ೨. ಚಾಂಚಲ್ಯ : ಅಸ್ಥಿರತೆ : ಈ ಮುಂಜೋಲೆ ಹಿಂಜೋಲೆಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ನಾನು ಬರೆವುದಂದರೂ ಅಟ್ಟಗೊಮ್ಮೆ ಸೋಣ ಕ್ಕೊಮ್ಮೆ (ಗಣಾಚಾ. ೦೩).

ಮುಂಜೋಲಿಯನ್ನು ಹೂಡಿ = ವಾಲು : ಬಾಗು : ಈಗ ರಾಯರ ಮಾತಿನ ಒಲವೆ ವನಮಾಲಿಯ ಕಡಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಮುಂಜೋಲಿಯನ್ನು ಹೂಡಿಯಿತು (ಕರ್ಪಾಕಿ. ೩೪). ಮುಂಜೋಲಿಯಾಗು = ಮುಂದಾಗು ; ಮುಂದುವರಿ : ಪ್ರಗತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸು : ' ಆ ಮಗುವೇ ಬುದ್ಧಿ-ಭಾವನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂಜೋಲಿಯಾಗಿತ್ತೊ ಅಥವಾ ಗೌರಿಯ ವಾತ್ಸಲ್ಯದ ಪಾಠಶಾಲೆ ಆ ಬುದ್ಧಿ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂದಾಗಿ ಕುದುರಿಸಿತ್ತೊ ಯಾರು ಬಲ್ಲರು (ಕಪೂಂ. ೩೫-೩೬). [ಮುಂ₂ (< ಮುನ್₂)+ಜೋಲಿ]

ಮುಂಜೋಲೆ ' ಮುಂಜೋಲಿ ' ನೋ.

ಮುಂಡ₁ ' ಮುಂಡು₁ ' ನೋ.

ಮುಂಡ₂ (ಗು). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಮುಂಡನ ಮಾಡಿದ. ೨. ಎಲೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ— ಸವರಿದ. ೩. ಕೊಂಬಿಲ್ಲದ ; ಶೃಂಗವಿಲ್ಲದ. ೪. ಮೊಂಡಾದ ; ಹರಿತವಿಲ್ಲದ ; ಮೊನಚಿಲ್ಲದ. ೫. ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ; ಅಲ್ಪವಾದ. (ನಾ). ೬. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೂದಲಿಲ್ಲದವನು ; ಬೋಳು ತಲೆಯವನು : "ಮುಂಡಃ. ಮುಂಡಿತಃ— ೨ ತಲೇ ಮೇಲೆ ಕೂದಲು ಬೆಳೆಯದ ಬೋಳುತಲೆಯವನು" (ಕಿಜ್ಞಾಕ. ೦೩೨); "ಬೋಟಂ=ಮಿಟ್ಟು: ಮುಂಡಂ ; ಒಂದೌಷಧಂ" (ಹಮಂ. ಪಾ. ೦). ೭. ಮುಂಡನ ಮಾಡಿದ ತಲೆಯವನು ; ಕ್ಷೌರ ಮಾಡಿದ ತಲೆಯವನು. ೮. ಕೊಂಬೆ. ರೆಂಬೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ ಮರದ ಕಾಂಡ ; ಬೇರು ಮುಂಡಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಗಾಯಕ್ಕೆ ಕೆದಲುವುದಿಲ್ಲ (ಪಶುಸಾ. ೦೭೭). ೯. ಮೊನಚಿಲ್ಲದ ಆಯುಧ ; ಮೊಂಡಾದ ಆಯುಧ ; ಮೊನೆಯಿಲ್ಲದ ಮುಂಡವ ಹಿಡಿದು ಇಜ್ಜಿದಲ್ಲಿ ಘಾಯಕ್ಕೆ ಕುಜ್ಜುಮಂಬೆ(ಗಕಪ-೪. II. ೬-೦೩). ೧೦. ಹಣೆ ; ನೆತ್ತಿ. ೧೧. ಕ್ಷೌರಿಕ ; ನಾಯಿಂದ. ೧೨. ತಲೆ : ರುಂಡ : "ಮುಂಡಃ . . . ಮೂರ್ಧಾ. ಕಂ — ಈ ೮ ಮುಂಡ" (ಪಠಾಮು. ೦೩-೩೪೪) ; ಪಿಂಡವಿಲ್ಲದ ಶಾಪ್ತ ಮುಂಡವಿಲ್ಲದ ದೃಪ ಪೆಂಡರಿಲ್ಲದನ ಮನೆವಾರ್ತೆ ಅವಗಂ ಬಂದು ಕಾಣಬೆಸ್ಸ (ಪರ್ಕ್. ೦೭೬೩). ೧೩. ತಲೆಯಿಲ್ಲದ ದೇಹ : ಅಟ್ಟೆ : "ಕುಂಧಃ. ರುಂಡಃ — ಈ ೨ ಮುಂದಂ" (ಪಠಾಮು. ೦೦೫-೬) ; ಪಂಚಾಶತ್ಕೋಟಿ ಭೂಮುಂಡಲದ ನೋದು ತಲೆಯಿಲ್ಲದ ಮುಂಡ ಪುಂಗಿಕ್ಕ ಕಂಡನು (ಅವಚಂ. ೩-೨೯) ; ಕೆಡೆದ ಮುಂಡದ ಬಿಟ್ಟ ತಲೆಯ ಚಿಪ್ಪಿದ ಕರುಳ . . . ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಅಡವಿಯೊಳಗೆಯ್ದೆ (ಪಚಂಪ. ೦೨-೩೪). ೧೪. ನ್ಯೂನಗೊಂಡ ಅವಯವವುಳ್ಳವನು ; ಅಂಗಹೀನನಾದವನು ; ಭಂಡನೀತನು ಕಪಿಮೇಷದ ತೊಂಡು ಕಾಜಿನು ಪೋಟಿಕ್ಕಿಗಳ ಮುಂಡನು (ಶಿಪು. ೩೮-೨೩). ೧೫. ಔಷಧಿಗೆ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನಾಸಸ್ಯ : "ಅತುತಕಃ—ಮುಂಡ ರಾಜಾನ್ನೆ" (ಓಪಾ. ೪) ; "ಮುಂಡಃ—ಬೋಟ" (ಓಪಾ. ೦೩೬). ೧೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಇಲಿಕಿವಿ ಗಿಡ : "ಮುಂಡಂ—ಇಲಿವಾಲ" (ಓಪಾ. ೦೩೬). ೧೭. ರಾಹು. ೧೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹ: ಕಬ್ಬಿಣ : "ಮುಂಡಂ—ಮುಂಡಲೋಹ" (ಓಪಾ. ೦೩೬). ೧೯. (ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯುವ) ಒಂದಾಳು ಎತ್ತರದಷ್ಟು ಅಳತೆ : ಪುರುಷ ಪ್ರಮಾಣ : ಪುಲಿಗಿಲ ಕಿಲದೊಳ್ ಪನ್ನಗನಲಯಂ ಸಮುಸಿದೊಡದಜ ತೆಂಕಣದೆಸೆಯೊಳ್ ಜಲಮಕ್ಕುಂ ಮುನ್ನಂ ಕಾಣಲಕ್ಕುಮೊಮ್ಮುಂಡದನತ ಬೊಳ್ ಕಟ್ಟಪನಂ (ಕೊಚಕಾಪ. ೩-೨೨). ೨೦. ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು: ' ಮುಂಡರಾಷ್ಟ್ರ ' ಪರಾ. ೨೧. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು. ೨೨. (ಅಕ್ಕಸಾಲೆ, ಕಮ್ಮಾರ ಮುಂತಾದವರು) ಲೋಹದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಬಡಿಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಗಟ್ಟಿ ; ಅಡಿಗಲ್ಲು : "ಅಕ್ಕಡೆ ಮುಂಡಮಕ್ಕುಂ". (ಪುಜಗಾ. ೦೦೩-೬). ೨೩. [ಗಣಿತ] "ಶಂಕು ಗೋಪುರಾಕೃತಿ, ಮೊ. ಸಮರೂಪದ ಘನಾಕೃತಿಯ ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು ಆಧಾರಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾಂತರವಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಹಾಕಿ ಉಳಿದ ಭಾಗ. ಇಂತಹ ಕತ್ತರಿಕೆಯು ಎರಡು ಸಮಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ" (Frustum. ೨೦೫೨) ; ಸೂಚೀಮುಖಾಕೃತಿ ಅಥವಾ ಪಿರಮಿಡ್ಡಿನ (Pyramid) ಮುಂಡ (Frustum)ದ . . . ಘನಕ್ಕೆ ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಭಾಸ್ಕರನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಗಣಿತ. ೨೬೭).

ಮುಂಡ ಮೋಚಿಕೊಳ್ಳು = (ಅಲಂ) ಹಾಳಾಗು ; ನಾಶವಾಗು ; ಅಪ್ಪ ಪೂಡಿದ ೨೧,೦೦೦ ರೂ. ಸಾಲಕ್ಕೆ ಆವನೇ ಮುಂಡ ಮೋಚಿ ಕೊಳ್ಳಲಿ (ಕೃಕ್ಷ. ೨೬) ; ನೆಮ್ಮೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಸೀನಪ್ಪ ಮೈಸೂರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಮುಂಡ ಮೋಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು ನಾನು ನೋಡದೆ ಇರುತ್ತೇನೆಯೇ (ಕಪಚಿ. ೪). ಮುಂಡಮೋಚು = ೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತ್ರೀಯು ಗಂಡನನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡುದರ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ತಲೆಯನ್ನು ಬೋಳಿಸಿಕೊಂಡು ಸೆರಗಿನಿಂದ ಮುಸುಕನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು : (ಕ). ೨. = ಮುಂಡ ಮೋಚಿಕೊಳ್ಳು : ಈ ಪ್ರಕಾರದೊಳಾಸಜ್ಜದೆ ಕಾಂ ಮುಂಡ [ಪಾಂಡವ. ಪ] ಮೋಚುವ ಹಾಂಗೆ ಆಜುಮರೆ (ಪಪಕ್ಷ. ೩೬-೦೩); ಮುಂಡಮೋಚದೆ ನಾನು ಇನ್ನಾರು ಗತಿಯೆನಗೆ ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷ ನೀ ಪಾಲಿಸೈ ತಂದೆ (ಪಮಂದ. ೦-೩೬-೨). [ಸಂ.]

ಮುಂಡಂಗಿ ' ಮುಂಡಿಗೆ₂ ' ನೋ.

ಮುಂಡಕ (ನಾ). ೧. ಕೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಹಾಕಿದ ಮರದ ಕಾಂಡ ; ಬೊಡ್ಡೆ. ೨. ನಾಯಿಂದ ; ಕ್ಷೌರಿಕ ; ಹಜಾಮ. ೩. ತಲೆ: ಶಿರಸ್ಸು. ೪. ತಲೆಗೊದಲನ್ನು ಬೋಳಿಸಿಕೊಂಡವನು ; ಮುಂಡನಮಾಡಿ ಕೊಂಡವನು : ಮುಂಡಕರು,ಶ್ರಮಣಕರು, ಇಚ್ಛಕರು . . . ಇವರೊಡನೆ ಮಾತುಕತೆಯಾಡುವಾಗ ಪೂಜ್ಯಗೌತಮನೊಡನೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ

(ಶಾಕ್ಯಕ. ೯೦). ಜೆ. ಅಥರ್ವವೇದದ ಒಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು : ಶ್ರೀರುದ್ರ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ . . . ಮುಂಡ್ಗಲ ಮುಂಡಕವೆಂಬವು ಮೊದಲಾದವೇ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು (ಜಪೇಕ. ೩). ' ಮುಂಡಕೋಪನಿಷತ್ತು ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮುಂಡಕಲ್ (ನಾ) ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕಾರ್ತ್ತಿಕಪೌರ್ಣಮಾಸ್ಯಾಂ ಪೈತಾಮಹೆ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಮಹೋತ್ಸವಸಮಯೇ ಮುಣ್ಣಕಲ್ಲು ಗ್ರಾಮಸ್ಯ ಪಲ್ಗಿಜಿಗ್ರಾವಸ್ಯಚ . . . ರಾಜಮಾನೇಸದತ್ತಾ (೨೫. XI. ೬೬-೦೬ : ೨೬೮ ೫೫). 'ಮಂಡಿಕಲ್' ಪರಾ. [ಮುಂಡ + ಕಲ್]

ಮುಂಡಕಾಜಿ (ನಾ). ಮೋಟುಕೈಗಳುಳ್ಳವನು : ಮೋಟುಕೈಗಳ ದಂಡಗೂಡುತಂ . . . ಮುಂಡಕಾ[ಜಿಜಾಂ. ಮುಂಡುಗಾ]ಜಿಸು ದುರಿದೇವನ ಬಳಿವಿಡಿದು ಸಾರ್ದು (೨೫೪. ೪೯-೦೪). [ಮುಂಡ್ಕ + — ಕಾಜಿ]

ಮುಂಡಕೋಪನಿಷತ್ತು (ನಾ). ಅಥರ್ವವೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು ; ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಪವಿತ್ರತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಯಾರು ಗ್ರಹಿಸುವರೋ ಅವರ ದೋಷಗಳೆಲ್ಲವೂ ಛೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದುವರೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ : ಮುಂಡಕೋಪನಿಷತ್ತು ಅಥರ್ವವೇದದ ಶೌನಕಶಾಖೆಗೆ ಸೇರಿದೆ (ಪಾಶಪ್ರ. ೪೮). [< ಸಂ. ಮುಂಡಕೋಪನಿಷದ್]

ಮುಂಡಗಂಭ (ನಾ). ಮರದ ಕಾಂಡದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಕಂಬ : ಮಕರತೋರಣದ ಬಹಿರ್ಭಾಗದುಭಯಪಾರ್ಶ್ವದೊಳಮೋಘವಡೆಯ ಸುರ ಕರೀಂದ್ರಮನೆ ಕಟ್ಟಲ್ ನಟ್ಟ ಪಾರಿಜಾತದ ಮುಂಡಗಂಭಂಗಳಂ ಪೋಲ್ತೊಪ್ಪಿ ಸಾಹಜ್ಯಾಳಮೊಳ್ ನಚ್ಚಮೋಲಗಿಸುವ ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಂಗಳುಮಂ ಕಟ್ಟುವಾನೆಗಂಭಂಗಳುಮಂ . . . ಪೋಡಿ (ಪಾಂಚಿಕ. ೩-೦೯ ೫). [ಮುಂಡ್ಕ + ಕಂಭ]

ಮುಂಡಗಳ್ಳಿ, ಮಂಡಗಳ್ಳಿ, ಮುಂಡುಗಳ್ಳಿ, ಮೊಂಡಗಳ್ಳಿ, ಮೊಂಡುಗಳ್ಳಿ (ನಾ). ಎಲೆಗಳಿಲ್ಲದೆ, ದಟ್ಟವಾದ ಮುಳ್ಳುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಿಗಿಡ : "ಮಾಪಾವ್ಯಕ್ಷಿ ಸ್ನುಹಿ — ಈ ೨ ಮುಂಡಗಳ್ಳಿ" (ಪಡಚಾಮು. ೩೩-೨೪). **ಮಂಡಗಳ್ಳಿ** : ಯುವಕ್ಷಾರ, ಚಿತ್ರಮೂಲಂಗಳಂ ಮಂಡಗಳ್ಳಿಹಾಲಿಂದರೆದು ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸಿ ಮೊಳಗೆ ಲೇಪವಂ ಮಾಡಿ ಕರಗಿ ಹೋಗುವುದು (ಶಪ್ರ. ೨೯೩). ದೊಡ್ಡವರದಲ್ಲಿ ಮೂರುವರ್ಷ ಬಾಳೆಯಿಲ್ಲ . . . ಉಳುವುದಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಲ್ಲದೆ ಮಂಡಗಳ್ಳಿ ಏಳದು ಬತ್ತನೆ ಮಾಡಿದರಂತೆ (ಪಪೂಕೃ. ೦೯೨). **ಮುಂಡುಗಳ್ಳಿ** : "ಮುಂಡುಗಳ್ಳಿ ಸ್ನುಹಿಬೆನಿಕ್ಕು" (ಶಾಂಗರಾ. ೪೦-೪೯) ; ಎಕ್ಕೆಯ ಹಾಲು, ಮುಂಡುಗಳ್ಳಿಯ ಕೊನರು, ಕಹಿಸೋರೆಯ ಎಲೆ, ಹೊಂಗೆಯ ನಾರು ಇವ್ಕನು ಅಡಿನ ಮೂತ್ರದಿಂದ ಅರೆದು ಲೇಪವಂ ಮಾಡಿಸಲು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯು ಮೊಳೆ ಕರಗಿಹೋಗುವುದು (ಕೃಕಾ. I, ೦೯೩). **ಮೊಂಡಗಳ್ಳಿ** : ಮೊಂಡಗಳ್ಳಿಮೊಗರು, ಕಹಿಸೋರೆಯೆಲೆ, ಹೊಂಗನಾರು, ಕಳ್ಳಿಹಾಲು ಸಹ ಅಡಿನ ಮೂತ್ರದಿಂದರದು ಲೇಪವಂ ಮಾಡೆ ಮೊಳೆ ಕರಗಿಹೋಗುವುದು (ಸಳಕೃ. ೨೯೩). **ಮೊಂಡುಗಳ್ಳಿ** : ಬೇವಿನ ಕೊರಡು ಗರಿಕೆ ಮೊಂಡುಗಳ್ಳಿ (ಪಾಂಚಿಂ. ೪೯-೩). [< ಮುಂಡ್ಕ (℘ ← ತಮಿ. ಮುನ್ಮಕಮ್ = ಮುಳ್ಳು, ಮುಳ್ಳಿನ ಪೊದೆ) + ಕಳ್ಳಿ]

ಮುಂಡದೇವಿತ (ನಾ). (ಒಡೆಯನಿಗಾಗಿ) ತನ್ನ ತಲೆಯನ್ನು ಮುಡಿಪಾಗಿಟ್ಟಿರುವ ಬಿದುಕು (?) : ಬಿಟ್ಟುದೇವ ಹೊಯ್ಸಳಸಾಹಣಿ ಬಾಸಯನ ಕರೆಯೊರೆಯೆ . . . ಮೇಲಾಳಿಪ್ಪರ ಕೊಮ್ಮ ಕಾಲಾಳಿಪ್ಪರವಿಜ್ಜಿದು ಜೋಳವಾಳಿದು ನೆಜಿದೆ ಬಾಸಿ . . . ತಂದ ಜೀವಿತವಂ ಮುಂಡದೇವಿತ ವಾಗಿ ನಿಲಿಸಿದ (ಪ್ರಕಾ. ೦೯೩೪-೦೨-೯ ; 1117). [ಸಂ.]

ಮುಂಡನ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಬೋಳಿಸುವಿಕೆ; ಕ್ಷೌರ : ವಪನ : "ಕ್ಷೌರಂ ವಪನಂ ಮುಂಡನಮವರ್ಂಗೆ ಛೇದ್ಯಾಕರಣಂ" (ಪಸ್ಮೃ. ೧೩:-೦೦೪-೨೦); ಮುಂಡನ ಜಟ ಕೇಶದುರುಭಕ್ತಿಸ್ಪಜ್ಞಾನವಿಧ್ವಕರ್ಮಕ್ಕಂದು ಕಂಡರು ಧೈರವಾಂಕನುನ್ನತಿಯ (ಕೃರಪೀ. ೪-೨೦). ೨. ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆ, ಸಂನ್ಯಾಸಸ್ವೀಕಾರ ಮುಂತಾದ ಪವಿತ್ರಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ತಲೆ ಗೂದಲನ್ನು ತೆಗೆಸುವ ಒಂದು ವಿಧಿ: ಚಕ್ರಧರನ ಮುಂಡನವಾಯಿತು. ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು (ಕಾಶಕಾಂ. ೬೭) ೩. ಗಂಡನನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಸಂಪ್ರದಾಯಸ್ಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತ್ರೀಯ ತಲೆಯನ್ನು ಬೋಳಿಸುವಿಕೆ. — ಮಡಿಮಾಡುವಿಕೆ : ಮಗಳ ಮುಂಡನಕಾರ್ಯವು ಅವರಿಗೆ ಅವಳ ವೈಧವ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕ್ರೂರವಾಗಿ ಕಂಡುಬಂದಿತ್ತು (ಕಸುಂತ. ೦೧೨).

ಮುಂಡನ ಮಾಡಿಸು = ೧. ಸಂನ್ಯಾಸ ಸ್ವೀಕಾರ, ಉಪನಯನ ಮುಂತಾದ ವಿಧಿಗಳಿಗಾಗಿ ತಲೆಗೂದಲನ್ನು ತೆಗೆಸು : ತಲೆಯನ್ನು ಮುಂಡನ ಮಾಡಿಸಿ . . . ಮೂರುಜಡೆ ವಟುಗಳನ್ನೂ ಮೂರನೆಯ ಆತಿಸ್ತಿನ ಕೊಠಡಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ದಿವಗಳವರೆಗೆ ಕೂಡಿಹಾಕಿದರು (ಪಾಶಕ. II, ೫೬) ; ಆ ಮಹಾಯೋಗಿಯು ತಲೆಯನ್ನು ಮುಂಡನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು . . . ವಿಭೂತಿಪುನ್ನು ಧರಿಸಿ ಬೀ ಮೈಯಲ್ಲಿದ್ದನು (ಸಿಂಕಾಂ. VI, ೨೦). ೨. ವೈಧವ್ಯಸೂಚಕವಾಗಿ ಹೆಂಗಸು ತಲೆಯನ್ನು ಬೋಳಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಮಡಿಯಾಗು : ಇವರಲ್ಲಿ ವಿಧವೆಯರು ಇತರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಿಧವೆಯರಂತೆ ಮುಂಡನ ಮಾಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಕಾಗಾ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಮುಂಡಪಾಷಾಣ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿಣ ; ಉಕ್ಕು: "ಮುಂಡಾಯಸಂ—ಮುಂಡ ಪಾಷಾಣ" (ಲಷಾ. ೦೩೬). [ಸಂ.]

ಮುಂಡಮೊಱ (ನಾ). (?) : ಅನಂದಿನಾ ಭವದಲ್ಲಿ ಹಸಿದಾನಮಂ ಮಾಡಲೊಲ್ಲದೇ ಇವಳೆನ್ನ ಬದುಕ ಬಿಡಳೆಂದೆಬು ಮುಂಡಮೊಱೆಯವಿಜೇಕ ತನಮಲ್ಲವೇ (ಸುಚ್ಚ. ೩-೨೦). [? + ಬೂಜ್ಯ್]

ಮುಂಡಮೋಪಿ (ನಾ). ಗಂಡನನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ತಲೆಗೂದಲನ್ನು ತೆಗೆಸಿರುವವಳು; ಮಾಡಿಹೆಂಗಸು : ವಿಧವೆಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವಾಗ ಕೆಲವರು ಅಗೌರವದಿಂದ ಮುಂಡಮೋಪಿ ಎಂದು ಹೇಳುವುದುಂಟು (ಕೂಪ). [ರೂ. ತಮಿ. ಮುಣ್ಣೈಮೋಪ್ಪಿ : ತೆಲು. ಮುಂಡಮೋಪಿ]

ಮುಂಡರಾಜ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು : ಧರ್ಮ್ಮಯುವ ಮಹಾರಾಜ (ಜಸ್ಮ) ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುಗೋಪಾಮ್ಮಗೋ ವಚನೇನ ಮುಣ್ಡ ರಾಜ್ಯೇ ಉರುವಪಲ್ಲಿಯೇ ಗ್ರಾಮೇ ಯಕಾ:(ಕಾ) ವಕ್ಕವ್ಯಾ (ಜಚೆ ೪. ೩೦-೦೭ ; ೨೫೪ು ೫೪). [ಸಂ.]

ಮುಂಡಲೋಹ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿಣ ; ಉಕ್ಕು : "ಕೃಷ್ಣಲೋಹಂ — ಕಬ್ಬುನ. ಅಯಸ್ಕಾಂತ. ಮುಂಡಲೋಹ" (ಲಷಾ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಮುಂಡಾ (ನಾ). ದ್ರಾವಿಡವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಭಾರತದ ಮೂಲನಿವಾಸಿಗಳಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಅವರ ಭಾಷೆ : ಆರ್ಯರು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವ ಮುನ್ನ ಇದ್ದ ಜನಾಂಗ ಮುಂಡಾಭಾಷೆಯನ್ನು ಆಡುತ್ತಿದ್ದರ ಬಹುಮಂ (ಬ್ರಾಚಪ್ರ. ೨೬).

ಮುಂಡಾಟ (ನಾ). ಮುದ್ದಾಡುವಿಕೆ; ಪ್ರೀತಿಸುವಿಕೆ ; ಲಲ್ಲೆಗರೆಯುವಿಕೆ : ಪುತ್ರಿನ ಬೊಚ್ಚಿನ ನೊಸಲೊಳು ನವರಸ ಮುಂಡಾಟದ ಕಲೆಯೋ ಅದಟಿಂತ್ರಿನ ನಾಮಾಂಕಿತವೋ (ವಿವಗೀ. ೦೬೯-೩೦೯) ; ನೋಟವೆಲ್ಲಂ ಶಂಭುವನೆ ನೋಡುವಿರವ ಮುಂಡಾಟವೆಲ್ಲಾ ಶಂಕರನ ಭಜನೆ (ಕಾಂಶತ. ೯-೦೭). 'ಮುದ್ದಾಟ' ಪರಾ. [< ಮುಂಡಾಡು]

ಮುಂಡಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುದ್ದಾಡು ; ಪ್ರೀತಿಸು ; ಲಾಲಿಸು ; ಮುದ್ದುಗರೆ : ಕುಂತಿಯೊಡನೆ ಮದ್ರರಾಜನ ಪುಗಳೆ ಶಲ್ಯನೊಡವುಟ್ಟಿದ ಮಾದ್ರಿಯುಮೆನ್ನೋಡೆ ಪಸೆಯೊಳರಿಸಿ ಗಾಂಗೇಯಂ ವಿಧಾತ್ರಂ ಮುಂಡಾಡುವಂತೆ ತಾಂ ಪುದುವೆಯುಂ ಮಾತಿ (ಪಂಡಾ. ೦-೦೦೬ ೪): ಕೊಂಡಾಡುಗ

ಕಲ್ಪೋದುಗೆ ಮುಂಡಾಡುಗೆ ಮುದ್ದಿಸುಗೆ ಮರಲ್ದಪ್ಪಗೆ ಕೈಕೊಂಡೀ ಕಾವ್ಯಮನಗಜ್ಜಿಯು ಗಂಡನಲಂಪಿಂದ ಪುಸಿಯು ವಿರೂಪಾಕ್ಷಿಂ (ಗಿಸೆ. ೦-೦೦); ಕುಲಪುಂ ವರ್ಧಿಪ ಕಂದನಂ ಪಡೆದು . . . ಮುಂಡಾಡಿಯುಂ ಮುದ್ದಿಸಿಯುಂ . . . ಮನದ ಬೇಸಱಂ ಕಳೆವೊಂದು ಸ್ಮೆವೆನ್ನೊಳೆಂದಿಂಗಾದಪುದೋ (ಜಾಕುಷ್ಣ. ೦೮-೦೯). ೨. ಚುಂಬಿಸು ; ಮೆತ್ತಿಡು : ಪುದನಂ ತನ್ನಧಿ ದೈವದಾಕೃತಿಯನೊಲ್ದಾರಾಧಿಸಲ್ಕೆಂದು ಚಿತ್ರದ ರೂಪಂ ಬರೆದಂಜೆ ಮುತ್ತೆರತಿ ತತ್ಸೌಂದರ್ಯಮಂ ಕಂಡು ಮೋಪದಗುರ್ಬಿಂದಸುವೊಯ್ದಾದೊಡದ ಜೀಂದಾಂ ರೂಪುಗೆಟ್ಟಪ್ಪೆನೆಂದಿದಪರ್ಮಿತಳದೊಳೀ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿದನೆಂದಾ ಕಾಂತೆ ಮುಂಡಾಡಿದಳ್ (ಧಕಳ. ೦೦-೩೪); ಕಾಮಿನಿಯ ಕದುನೊಂದೆಸಾ ಮುಖಿತಾಮರಸವನು ತೋಜು ತೋಜಿಸುತಾ ಪುಂಸೀಶ್ವರನಪ್ಪಿ ಮುಂಡಾಡಿದನು ನಿಜಸತಿಯ (ಶಾಬ್ಕಾ. ೯-೦೩); ನೀಱಿನ ಮೊಗದೊಳು ಮೊಗವಿಟ್ಟು ಮುಂಡಾಡಿ ಮಿಸಿದ ಚೆಂದುಟಿರಸವ ಹೀರಿ ಒಪ್ಪೆಯ ಮಾಡಿದಲ್ಲದನ್ನೆಜು ಜಿಹ್ವ ಮೇರೆಗೆ ನಲವಿಲೆ ಕಳದಿ (ಶಾಪಪ. ೯-೦೦೯). ೩. (ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ) ನೇವರಿಸು ; ಮುಟ್ಟು ; ಸೋಕು : ತುಂಗಸ್ತನಂ ಮಂಜರಿಯೊಳೀ ಮುಂಡಾಡ ಕಣ್ಗಳ್ಕೆರಸ ಕುಸುಮಾಮೋದಿಯೊಳೀ . . . ಪೂಗೊಯ್ದೊರ್ವಳೀ (ಅಚಾಕ. ೦೩-೭೦); ಮುಗಿಲಂ ಮುಂಡಾಡುವಂತಿರುದ್ದಮಾದ ಪಲತೆಜದ ಕುಜ್ಜಪಿನ ವಿಳಿರ್ವ ಮುಯಿಂಗೆಗಳ ಗುಳಿ ಗಾಳಿಮಟ್ಟಿಯೊಳ್ ಪಡೆವ ಪಗಲೊ ತೆಯುವ ಕುದುರೆಯ ಸೇದೆಯುಂ ಪಿಂಗಿಸೆಯುಂ (ಕ್ಷಚಾ. ೨೮೬); ಪ್ರಳೆಯದಲಿ ಸಾಗರದ ತೆರೆ ಮುಂಡಾಡಿದವು ಸಾಗರದ ತೆರೆಯಲಿ ಸಕಲ ಜಲಧಿಗಳೇಕ ರೂಪದಲಿ ಧರೆಯ ಮುಳುಗಿಸಿ ಮೇಲೆಮೇಲುಬ್ಬರಿಸಿ . . . ನೀರೇಱಾತಗ್ಗದ ನತ್ಯಲೋಕದಲಿ (ಶಾಬ್ಕಾ. ೦೪-೦೯). 'ಮುದ್ದಾಡು' ಪರಾ.

[<ಮುದ್ದು + ಆಡು]

ಮುಂಡಾಸ 'ಮುಂಡಾಸು' ನೋ.

ಮುಂಡಾಸನ (ನಾ). ೧. ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿರುವಿಕೆ ; ತಲೆ ಕೆಳಗಾಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ : ಳಾಂಬಿದನು ಬಲಗುಳವ ವಿಂಡಿಸಿ ಕಳಚ್ಚಿದನು ಮೊಗದಂಬವನು . . . ಧತ್ಯ ಚಮರಿಪಾಳಿಯ ಸೀಳಿದು ಬಿಸುಟಿನಾ ಗಜತಿಲಕ ಮುಂಡಾಸನದ ವಿರ್ದುದು (ಶಾಬ್ಕಾಹ್ರಿ. ೩-೩೨). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಂಗಿ : ಮತ್ಸ್ಯಂ ದಿಂಡು ಮುಂಡಾಸನಂ ದವ್ಯಸರಣ . . . ಲಂಕಾದಹನ ಮೆಂಬ ಪಲವು ತೆಜದ ಕರಣಂಗಳಿಂ ವಿಚಿತ್ರಮಪ್ಪೆ ಚಿತ್ರವಿದ್ಯೆಯಿಂ ಲಾಸ್ಯ ತಾಂಡವಮಂವೆರಡುಂತೆಱದ ನೃತ್ಯಭೇದದಿಂದಾಡಿ (ಕಠಾಸ. ೨-೩೬ ಪ). ೩. [ಯೋಗ] ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಭಂಗಿ. [ಸಂ.]

ಮುಂಡಾಸು. ಮುಂಡಾಸ (ನಾ). ತಲೆಯುಡುಗೆ ; ರುಮಾಲು ; ಪೇಟ: ಹರಿಕರುಣವ ಆಂಗಿ ಗುರುಕರುಣ ಮುಂಡಾಸು ಹರಿದಾಸರ ದಯವೇಮೊ ವಲ್ಲಿ (ಕೃರಂಪ. ೨-೦೩-೦); ಪಚ್ಚೆಯ ಪಚ್ಚಡ ಧೋತ್ರ ಮುಂಡಾಸನು ಕೊಟ್ಟು (ಗೋಪಾಕೃ. ೦೬-೦೬); ತಲೆಗೆ ಚೌಕುಳಿಬಟ್ಟೆಯ ಮುಂಡಾಸು ಸುತ್ತಿದ್ದವ ಗ್ರಾಮದ ಹಿರಿಯ ಗೌಡನರಬೇಕು (ಸಂಶ್ಯಕ. ೧೩). **ಮುಂಡಾಸ:** ಶಿವ . . . ಮಾಸಿದಂಗದಿ ಮಲಿನವಂಗಿ ಮುಂಡಾಸದಿಂದಾ ಸುಮಂದಿರದ ಪೂಜಿಯಾಗಿ ಲೊಳು ಬಂದು (ಕ್ರಾಕಥಾ. ೬-೩೨); ಹರಿಗೆಗಳನು ವಿಂಡಿಸಿ ಬೆನ್ನೊಳಗಿಹ ತರಸಿಗಳ ಹುಡಿಮಾಡಿ ಸಿರದ ಮುಂಡಾಸವ ಸೀಳ್ದಕ್ಕಿ ದಗಲೆಯ ಪರಿಪಾಟ ಮಾಡಿದರಾಗ (ಕೃಪಪ ೦೮-೧೩); ಸೀರೆ, ಜರತಾರಿ, ಕವಿಯಿಂದ ಕಾಲ್ಚರಣ ತನಕವೂ ಚಿನ್ನಾಭರಣ, ಮುಂಡಾಸು ವಾಸಿಗ, ಅಕ್ಷತೆ ಇಟ್ಟೆಲ್ಲವೂ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಹೊಗೆಯಿಂದಾಗಿ ಒಂದು ಹುಣಸೆಯ ಕೊರಡಿಗೂ ಚೆಂದವನ್ನು ಪೇರಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು (ಕುಕಣ್ಣ. ೦೦೦). [←ಹಿಂ. ಮುಂಡಾಸಾ; ಮರಾ. ಮುಂಡಾಸೇ, ಮುಂಡಾಸೇ./ತುಳು. ಮುಂಡಾಸ್]

ಮುಂಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಬೋಳಿಸಿದುದು : ಬೋಳಾದುದು. ೨. ರೆಂಬೆ ಗೆಲ್ಲನ್ನು ಸವರಿದ ಮರ; ಬೋಳುಮರ. ೩. ಕೊಂಬಿಲ್ಲದುದು : ಶೃಂಗವಿಲ್ಲದುದು : ಈ ಸುರಕಾಂತಿಯಂ ಮಹಾಮೇಗದ ಕೊಂಡುಪೋಗಿ ಬಳಿಕಂ ಪರಮುಂಡಿ [ಜಣಂ. ಮುಂಡೆ]ಯ ಗೋವು ಕೊಂದು ಸಂತ್ಯಾಗಿಸಿ ಬಿಟ್ಟು ಕೋಮಟಿಗನಂ ಸಲೆ ತರ್ಪುದು ತಳ್ದದಾದೊಡಂ (ಜಾಂಕಸ್ಕ. ೨-೯-೩೦). ೪. ಕ್ಷೌರಿಕ ; ನಾಯಿಂದ ; ಹಡಾಮ : "ಕ್ಷುರಿ ಮುಂಡಿ ನಾಪಿತಂ" (ಪಸ್ಕೃತ್ಯ. ೭೭-೫೫). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಬೋಳ: "ಜೋಟಕರ ಮುಂಡಿ" (ಜಾಗ. ೪. ೫೦. ೦); ಕಾನಿದೊ ಮುಂಡಿಯು ವೇಲಕಿದ್ದಿಹುದು ಮಾನಿತೆ ಮೂಲಂಗಿ ಮಾಸದಂತಿಹುದು (ಕಠಾಂತಃ. ೫೪). ೬. ತಲೆಯನ್ನು ಬೋಳಿಸಿಕೊಂಡವನು ; ಸಂನ್ಯಾಸಿ ; ಯತಿ : ಯಶೋಧರಕುಮಾರಂ ಭುಜಪುತ್ರನಪ್ಪ ದಜ್ಜಿದಾತನ ಪ್ಪೆದುಸನ್ ಮೇಳದಿಂ ಮುಂಡಿಯಂ ವಂಶಜನೆಯೆಂದುಂ ಕುಮಾರನೊಜನೆ ಸಗುವುದು ಱಿಂದದುವೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಾಗಿ ಮುಂಡಿಯ ವಂಶಮಾದುದು (ಕಚಾಪ್ರ. ೦೦-೦೬೯). ೭. ತುದಿಗಳಲ್ಲಿ ಲೋಪವ ಆಣಸುಗಳಿಲ್ಲವ ಒನಕೆ : (ಕ). [ಸಂ. ಮಾಂಡಿನ್]

ಮುಂಡಿ$_2$ 'ಮುಂಡಿಗೈ' ನೋ.

ಮುಂಡಿ$_3$ (ನಾ)- ೧. ಜಮೀನಿನ ಒಂದು ಭಾಗ : ಮುಡಿ (?): ಪೊಲವ ಇನ್ನೊಂದು ಮುಂಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಬೇಸಾಯ ಇವನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿತ್ತು . . . ತಿರುಗಿ ಇವನಿರುವ ಮುಂಡಿಗೆ ಬರುವವರೆಗೂ ಇವನು ಏನು ಮಾಡಬೇಕು ? (ಕುಪಂ. ೧೩). ೨. (?): ತನ್ನ ಕೀರ್ತಿಯಂ ನಿಜಿಸಿದಳ್ ಭೂರಂಗಿಯೂರ್ಗೆ ಮುಂ ದೇರ್ವರ್ಗಳ ಜೋಳಂ ತನ್ನೂರ ನಸ್ಯಗಜಿಯ× × ×ಗೆಗೊಟ್ಟಂ (ಎಕ. VII (೩)- ೩೧೩. ೩೮೮-೨೨; ೨೦೩). [?]

ಮುಂಡಿಗೆ$_1$ (ನಾ). ಕುಟ್ಟು ; ಕಂತೆ ; ಪಿಂಡಿ : ಕುಟ್ಟುವರ್ಸ-ಱಿಕೆಯು ನೀವಿ ಯೊಗೆ ಕೈಗಟ್ಟುವರ್ಕಂಣಗಳನು ಕುಟ್ಟುವರ್ಧಮಿಲ್ಲವೆಲೆಯು ಮುಂಡಿಗೆ ಯನು ಕಟ್ಟು ಕಟ್ಟೆಯುಂದಲ್ಲಿ (ಕೋಚಾಪ. ೨-೨೩).

ಮುಂಡಿಗೈ$_2$ (ನಾ). ೧. ರೆಂಬೆಗಳಿಲ್ಲದ ಮರದ ಬುಡ ; ಕಾಂಡ ; ಬಲವ ಪದಘಟ್ಟನೆಗೆ ಹೆಮ್ಮರನುಲಿದು ಬಿದ್ದುವು . . . ಮುಂಡಿಗೆ ಮುಮ್ಮಂಡಿ ನೆಲಕೊಱಗಿದವು ಮಲಬಗುವ ಸಾಗವಲ್ಲಿಗಳು (ಶಾಬ್ಕಾ. ೦೭-೩೭); ಎದೆಳ್ಳಿ ಮುಂಡಿಗೆಗಳಸದರಿದುವು (ಕೋಚಾಪ. ೨೪-೨೩). ೨. ಮರದ ದೊಡ್ಡ ತುಂಡು,-- ದಿಮ್ಮಿ ; ತೊಲೆ : "ಮುಂಡಿಗೆ—ಮುಂಡಕ—ಕ್ಕಬ. ತೊಲೆ" (ಕನ್ನಕೋ. ೩೩); ಹಾರೆ ಮುಂಡಿಗೆಗಳುಡಿದು ಮರಗಜಂ ಕಿಡದವಲ್ಲದೆ ಕದುದೆಗೆಯದು (ಷಣಕುಸ. ೪-೩೨); ಆನೆ . . . ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಮುಂಡಿಗೆ ಗಳನ್ನು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಎತ್ತಿ ಇಡುತ್ತದೆ ! (ಕಚಪ್ರ. ೪-೩೩). ೩. ಮರದ ಕಂಬ.—ಸ್ಮೃಭ : ನಂಜನ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ . . . ಮಂಜುಳದ ಮೂಜಂಗದ ಮುಂಡಿಗೆಯ ನಟ್ಟು . . . ವಿಜಸಿದ ಗೆಲು ಚಿತ್ರಶುದ್ಧ ವೆಂಟ ಮೂಗುತಿ ಕೋಲಿನಲ್ಲಿ ವಿಂದಿಕ್ಕು (ಸಕ. I. ೦೩೬-೩೦); ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲ ಒಡೂಂದು ಮುಂಡಿಗೆಯೇ ಏತಾರರ ಜಬರದಸ್ತನ್ನು ಸಾರುವಂತಿತ್ತು (ಪೀಪಹೆ. ೩೩); ಅವರ ಮನೆಯ ಜಗಲಿಯ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಮುಂಡಿಗೆಗಳೇ ಚಿತ್ರಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಆ ಕಲ್ಲುಕಂಭಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮೇಲಿಮಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿದ್ದುವು (ಮಾಕಪ. ೩೦೬). ೪. (ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ) ಮರದ ಗೂಟ : "ಗೊಂಟಿಂ ಶಂಕುವಾರಯ್ಕೆ ಮುಂಡಿಗೆ ಸ್ಥಾಣುವೆಂದಿನಿಕ್ಕು" (ಪಂಗಣ. ೫೯-೦೩); ಖಿರಮಣಿಕೆದೂಳ್ ಕಾಲನಿಕ್ಕಿ ಮುಂದುರದ ಮುಂಡಿಗೆಯಂ ದುಲಂಗಿ ಕೌತುಕಚೆರಸು ಕೇಯೂರಕನನೀಕೆಂದಂ (ಕಾದಂಕಾ. ೦೮೬); ಕೃತಾನು ಸುತ್ತಿ ಸುಡೆ ಮುಂಬುರಮುಂ . . . ಮುಂಡಿಗೆಯುಂ ಮುಜುರಾಗಳೇಂ ಮಿಲ್ಲುದುರೆಗಳಂದದಿಂ ಕುದುರೆಗಳ್ ಪಲವುಂ ದೆಸೆಬಿದ್ದ ವಾದುವೋ (ಪಂಗಾಪಚ. ೦೮-೦೩೮); ಬಲ್ಲೆಚ್ಚನ ಮುಂಡಿಗೆಯಂ ಮುಜುರಾದು ಪಿಸಟ್ಟಂಬವಿವ ಸೂಕಳಾಶ್ವಂಗಳನಂಕಣಿಯಾಂ ಬಗೆಯದೆ ಮುಂಕೊಂಡು ಶಂಕಸದೇಜ್ (ರಾಪಚ. ೬-೦೦ ಪ). [< ಸಂ. ಮುಂಡಿಕ]

ಮುಂಡಿಗೈ, ಮುಂಡಿ, ಮುಂಡು, ಮುಡಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಸಮಾಲು; ಸಮಸ್ಯೆ: ಉತ್ತರಗುಡುವವರಿಗೆ ಇಕ್ಕುವೆ ಮುಂಡಿಗೆಯ ಎತ್ತುವರುಳ್ಕರೆ ತೋಱುರ್ಮೆ (ಪೞಗಾಸ.-೬-೩); ಜಗತ್ಕೆ ಇಕ್ಕಿದೆ ಮುಂಡಿಗೆಯನೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳಿ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ದೈವವೆಂದು (ಬಸವ. ೨೪೬); ಇಕ್ಕಿದನು ಮುಂಡಿಗೆಯ ದಿಕ್ಕು ದಿಕ್ಕಿನೊಳಗೆ ಅವಿಂಡಸ್ವರನಿಂ ಮುಕ್ಕಣ್ಣ ಪರಶಿವನೇ ಘನಘನವೆಂದು (ಅಲ್ಲಮ. ೨೨೯-೬೯). ೨. "ವಿಶೇಷಾತ್ಮಾನುಭವವನ್ನು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಒಗಟಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವದು" (ಶಾಸಂ. iii. ೪೩೫); ಪರೀಕ್ಷಿಸ ಕಾವ್ಯಗಳಗೆಯಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಬಿಡಿಸಲಾರದ ಮುಂಡಿಗೆಗಳು ಸಿಗುವವು (ಕೀಲಿ. ೭೩); ಕನಕನ ಮುಂಡಿಗೆಯುಂ ಹಸರಿನ ಹಾಡುಗಳು ಬೆಡಗಿನ ವಚನಗಳಂತೆ ಸಂಕೇತ ಬಲ್ಲವರಿಗೆ ಗಮ್ಯ, ಉಳಿದವರಿಗೆ ಗೂಢವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತವೆ (ಶಾಸಂ. ೫೯೨). ೩. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಧರಿಸುವ ವಸ್ತ್ರ; ಶಿರೋವಸ್ತ್ರ: ಮುಂಡಿಗೆ ಮತ್ತು ಮುಂಡಿಗೆಗಳು ಮೊದಲು ಶಿರೋವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಕ್ರಮೇಣ 'ಸಮಾಲು' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪಡೆದುವು (ಸಂಕೀಚ. ೦೦೪). **ಮುಂಡಿತ್ತ**: ೨. ಕೆಲವು ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು 'ಮುಂಡಿ' ಗಳಂತ ಅರ್ಥವಿಯದ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅದರಂತೆ ನಡೆಯುವವರೂ . . . ಮೂರ್ಖರೆಂದು ಆಗ ನಾವು ಸಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದವು (ಚಚಾ. vii. ಶ್ರಾ.೨೫). ೪. (?): ಮುಂಡಿಗೆ ಮುಂಡಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ರಂಡಿರಂಗೇಕ ಗುರುಪರಭಕ್ಕೆ (ಪೞಗಾಸ. ೭೭-೭೦). **ಮುಂಡು**: ೪. ಮಿಂಡಾಟವಾಗಿ ಮೆಚ್ಚಿದ ರಂಡೆಮರೊಳ್ಕರೆದು ವಿಕೃತಿವೇಷದ ಜಗಮಂ ಕಂಡ ಜ್ಞಾನಿಯೆಂಬಿನ ಮುಂಡಿಂಗೊಳಗಾಗದಿಪ್ಪವಂ ಸತ್ಪುರುಷಂ (ಸಮು. ೦೪-೭೬). **ಮುಂಡಿಗೆ**: ೧. ಇಕ್ಕಿದೆಂ ಶ್ರುತಿನಿಚಯ ಮುಂಡಿಗೆಯ ನಿಕ್ಕಿದೆಂ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ ಮುಂಡಿಗೆಯನಿಕ್ಕಿದೆಂ ಶೈವಾಗಮಾದಿಯ ಧಾರ್ಕಮುಂಡಿಗೆಯಿಂದಂ ಚಿಕ್ಕಸೆತ್ತವೊ ನಿಸ್ಸ ದೈವಂ (ಶಾಸಂ. ೧-೦೨೨); ಮುಂಡಿಗೆಯಂ ಹಾಯ್ಕಿದೆಂ ಬಂದಂಜದೆನ್ನೊಳಗೆ ನುಡಿಮುಲೀರ್ಪವರುಂಟೆ (ಶಿಕ್ಕಕ. ೧-೦೦-೬); ಮುಂಗುರಿರಾಯನೊಡ್ಡಿದ ಮುಂಡಿಗೆ ಬಾದುರಮಾನವ ಕೊರಳಿಗುರುಳಾಗುತ್ತದ (ಪಂಪಾಕ. ೩೭). ೨. ಮುಡಿಗೆಯಿದು ಮುಕ್ತಿ ಕಾರಣ ಭಕ್ತಿನಿಂಬುದಕ್ಕೆ ಮುಂಡಿಗೆಯಿದು ಶಿವಭಕ್ತರೇ ಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂಬುದಕ್ಕೆ (ಶಾಶಿ. ೦೧-೦೦೭). ೩. ಮುಂಡಿಗೆ ಮತ್ತು ಮುಡಿಗೆಗಳಲ್ಲೂ ಸಮಾನಾರ್ಥಕಗಳು. ಎರಡಕ್ಕೂ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಅಥವಾ ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಉಡುವು ಎಂಬುದು ಮೂಲಾರ್ಥ (ಪಂಕೋಚ. ೦೦೩); ಈ ಮುಂಡಿಗೆಯ ಅಪ್ರಕ ಮುಗಿಯುತ್ತಲೆ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಮುಂಡಿಗೆ ಪರಿಹರನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿತಂತೆ (ಪಕಥ. ೫೪೭).

ಮುಂಡಿಗೆಯುಕ್ಕು, ಮುಂಡಿಗಿಕ್ಕು, ಮುಡಿಗೆಯಿಕ್ಕು = ಸಮಾಲು ಹಾಕು: ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಒದ್ದು: ಭೂಪಾಲಮಸ್ತಕದ ಮಕುಟವನು ಉತ್ಪಮ ತೆಗೆದಿಟ್ಟ ಧಾವ ಇತ್ತುದು ಕಣ್ಣ ತನ್ನಪೊರಾರಿಲ್ಲೆಂದಿತ್ತ ಮುಂಡಿಗೆಯಿಕ್ಕಿದಂತೆ (ಅಪಂ. ೯-೬೭); ಅಂತು ವಿಜಯನತ್ತಡ್ಗ್ರೀವನ ಮಂಗನಪ್ಪ ವಿಪುಳಕೀರ್ತಿಪಂ ತನ್ನವಾರ್ಯವೀರ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಂಡಿಗಿಕ್ಕುಪಂತಿಕ್ಕಿ (ಅಂಕಪ. ೨-೩೫ ಸ); ತದವೇಂ ಪೂಕ್ಕಿಗೆ ದಿವ್ಯಂಬಿವೇಂ ರುಕ್ಕಿಣಿಯೊಳಲ್ಲದಿಂ ಪರಿ ಮಜವಂಂ ಗದ ಸತ್ಯಭಾಮೆಗಱಗಂ ಮುಡಿಗಿಕ್ಕಿದನಾರ್ಪರೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳಂ ಸಭೆಯೊಳ್ (ಜಗ. ೦೨-೭೪) ; ಮುಂದೆ ತಿಪುಳಯಂ ಗೆಲ್ದುರ್ವಕ್ಕೆ ಮುಂಡಿಗಿಕ್ಕುವಂತೆ ನಿಡುಗ್ಗೆಗಳಂ ಮುಂಡಿಗಿಕ್ಕಿ ನಡದು (ಕಬ್ಬಿಗ. ೨೩); ಕಾವುಮೊಡ್ಡೋಲಗದೊಳ್ ಮುಂಡಿಗೆಯಿಕ್ಕಿಯುಂ ಕೈಯನೆತ್ತಿ ಪೂಗಳ್ದುಂ ತಣಯನೆ ಮಧುಪ್ಪಂ ಮಲ್ಲಿಗೆಯಂ (ಅಜಿ. ೦೦-೦೨ಸ) ; ಸುದತಿಗೆ ಪೆಜತೊವಃ ಳ್ ಹೇಮದಾಮಕಮಾನೀಯಮಿಂಚೆಲ್ಲಾಮರಮಂ ಮುದದಿಂದ ವಿಕ್ಕಿದೆಳ್ ಪರ್ಜನಿಮೊಸಗವಯವದೆ ಮುಂಡಿಗೆಯಿಕ್ಕುವ ತೆಱದಿಂ (ಶುಕುಪ. ೦೦-೦೬). ಮುಂಡಿಗೆ ಹಾಕು = ಮುಂಡಿಗೆಯಿಕ್ಕು: ಪರದ್ಯೂವೇ ನೀನೆ ಭೂವಪ ಜೀವನ ಪರಮಗುರುವಾದರೆ ಎನ್ನ ಪಂಡಿಗಳು ನಿಲ್ಲಲೆಂದು ಶರಣನಗೋಸುಗ ಮುಂಡಿಗೆ ಹಾಕಿದರು (ಪೞಗಾಸ. ೩-೨).

[?]

ಮುಂಡಿಗೈ, ಮುಂಡಂಗಿ, ಮುಂಡುಗ (ನಾ). ಕೇದಗೆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಮುಂಡಿಗೆ ಒಲಿಮೆ ಜಾಪೆ, ತಲದಿಂಬು, ಜಮ್ಮಾನೆ ಜಗುಲಿಗೆ ತಂದಿಟ್ಟರು (ಶಾಸಾ. ೩೩). **ಮುಂಡಂಗಿ**: ಹಯನಿಕರದ ಕಜ್ಜಗ . . . ಮುಂಡಂಗಿಮೆ ಮುಸಿಯೊಡನಿರದೆಳ್ಕೆಣ್ಣೆಯವೆಱೆ ತುಱಿಯಿನಿಸುನಿಲ್ಲದಂತಿರೆ ಪೋಕಂ (ಕೂಚಿಪ್ರ. ೯-೨೯೦). **ಮುಂಡುಗ**: ಗಡಿ ಬೇಲಿಯ ಮುಂಡುಗದ ಓಡಲಿನಲ್ಲಿ ಕಣ್ಮರೆಯಾಗಿದ್ದ ಕಾಲುದಾರಿಯ ಸಮೆದ ಸುಣ್ಣನ ಬೂದುಬಣ್ಣದ ರೇಖೆ . . . ಪ್ರಧಾನವಾಗಿತ್ತು (ಕುಕಾ. ೧೩); ಮುಂಡುಗ, ಬೆತ್ತ ಜಿಂಜರಗಿ, ಮುಕ್ಕಡಕೆ ಮುಂತಾದ ಗಿಡುಬಳ್ಳಿ ಪೊದೆಗಳದ್ದವು (ಕೂಚಪ್ರ. ೨). [<ಸಂ. ಮುಂಡಿಕಾ./ತಮಿ. ಮಣ್ಣಕಮ್; ತುಳು. ಮುಂಡಗೆ, ಮುಂಡಿಗೆ, ಮುಂಡಿಯ; ಕೊಡ. ಮುಂಡಿ]

ಮುಂಡಿತ (ಗು). ೧. ಕ್ಷೌರವಾಡಿದ; ಬೋಳಿಸಿದ: ನಿನ್ನೊಡನೆ ಹುಟವಪನ ಹೊಗುವೆವು ಮಾನ್ಪಣೆಯು ಮಾತಲ್ಲ ನಿನ್ನಂ ಮುನ್ನ ಮುಂಡಿತ ಶಿರವಲಿಸವೆವು ಪೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಯಲಿ (ಕುಪ್ಪಾ. ೨೦-೩೦). ೨. ಕತ್ತರಿಸಿ ಹಾಕಿದ. ೩. ಕೂದಲು ಬೆಳೆಯದ; ಬೋಳಾದ. ೪. ರೆಂಬೆಗಳನ್ನು ಕಡಿದ.-ನವರಿದ. (ನಾ). ೫. ತಲೆಯನ್ನು ಬೋಳಿಸಿಕೊಂಡವನು: ಮುಂಡನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡವನು: ಮಾನಿಯಾಗಿ ಮುಂಡಿತನಾಗಿ ರ್ದಾದೊಡಂ ಸಂಜೆಸಂಜೆಯೊಳೊರೊಂದು ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷೆಯಂ ತಿರಿದುಂಡಾದೊಡಮಾ ದೇಹಮಂ ತೊಲಗಿಸಿ ಬಿಡುವೆನು (ಶಾಕಾಂ. ೪೦). ೬. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂದಲು ಬೆಳೆಯದವನು; ಬೊಕ್ಕತಲೆಯವನು: "ಮುಂಡಃ, ಮುಂಡಿತಃ— ೨ ತಲೇ ಮೇಲೆ ಕೂದಲು ಬೆಳೆಯದ ಬೋಳು ತಲೆಯವನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೦೪೨). [ಪಂ.]

ಮುಂಡಿಸು, ಮಂಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತರಿಸಿಹೋಗು: ತುಂಡಾಗು: ತೊಡೆಗಳು ಮುಱಿದು ಬಿಡದ ಕೈಕಾಲು ಮುಂಡಿಸಿ ರಿಪುಬಲ ನೆಲಕೆ ಮುಡಿದುದು ರಣಭೂಮಿಯೊಳಗೆ (ಕಂಪೂ. ೬-೩೪). **ಮುಂಡಿಸು**: ೨. ಮೊದತನಮಾಡು: ಹಟಹಿಡಿ: ಕೆಲಕೆ ಚಮ್ಮಿವ ದುಂಡಿಸಿ ಸಿಗೆವ ಮುಂಡಿಸಿ ನಿಲ್ಲ . . . ಸುಕಳಾಶ್ವನುಂ ಬೇಗದಿಂ ಬೇಗವಾಯ್ದು (ನಿಜಗು. ೨-೦೦೬ ಸ). ೩. (ಆಲಂ) ವಿರೋಧಿಸು; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು: ಮಹಾಸಾಗರಕೆ ಮುನಿ ಮುಂಡಿಸಿದಪೋಲು . . . ಪರಬಲಾಂತಕ ಭೀಮ ನಿಂದೆನು ತಱುಬಿ ಪರಬಲವ (ಕುಣ್ಣಾ. ೦೫-೬); ಬಲವೆರಡಾತುದಸುರಾವಳಿ ಸುರಾವಳಿ ಪೂರ್ವಯಗದರಿ ಮುರಿಕಾ ಮುಂಡಿಸಿದಪ್ಪಕೆ ತೋಟಿಯ ಕೊಲೆ ತೀಟೆಯಲಿ (ಕೂಚಿಪ್ರ. ೯-೦೪-೬೨). [ಮುಂಡು + – ಇಸು]

ಮುಂಡೀಚಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಈಚಲುಮರ: "ಗರ್ಗರಃ— ಕೋಲುಮಿಸಾನು, ಕಮ್ಮೋರಿ, ಕಿಱಾಯೀಲಿಕ್ಕಿ, ಮುಂಡೀಚಲು" (ಕಿಪ್ರ. ೮೩).

[ಮುಂಡು + ಈಚಲು (< ಈಂಚರ್)]

ಮುಂಡು, ಮುಂಡ್ಕ (ನಾ). ೧. ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ವಸ್ತ್ರ ವಿಶೇಷ; ದಟ್ಟಿ: ಪೊಳೆವ ಬಚ್ಚಣೆಯ ಹರಿಗೆ ಬಿಬ್ಬುಗತ್ತಿಯ ಹೊಳೆವ ಕಟಿಯ ಮುಂಡುಗಳ ಬಲಗಳ ಮಧ್ಯದ ಸರ್ವಸಂಧ್ರಮದೊಳು ಮಳೆಯಾಳ ದವಮಿಶ ಬಂದ (ಕಂಪೂ. ೨೦-೩೩); ಒಂದೊಂದು ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದೆಯಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು . . . ಮಂಗಳೂರಿನ ಮುಂಡು, ಕೊಲ್ಲಾಪುರದ ಪಾವುಡ ಇತ್ಯಾದಿ (ಮುಖಾಪ್ರ. ೨೪). ೨. ತಲೆಯುಡುಗೆಯಂತೆ ಬಳಸುವ ಚಿಕ್ಕವಸ್ತ್ರ: (೬). **ಮುಂಡ**: ೧. ನಾಯರರ . . . ಗಂಡಸರೂ ಹೆಂಗಸರೂ ಪೊಂದೆ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಮುಂಡವೆಂಬ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ನಡುವಿಗೆ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಕಡಾಗ. ೦೦೫).

ಮುಂಡುಪಂಜಿ = ದಟ್ಟಿವಸ್ತ್ರ : ಮುಂಡುಪಂಜಿ ಸುತ್ತಿದ ಅವನ ರೂಪು ಅಕರ್ಮಕವಾಗಿತ್ತು (ಕಾರ್ಪ - ೬೩).

[ದೇ.ಪ್ರ ತಮಿ. ದುಲ. ಮುಣ್ಪು ; ತುಳು. ಮುಂಡಾ ; ಕೊಡ. ಮುಂಡ್, ಮುಂಡಿ : ಕೋತ. ಮುಂಡ್./ಮುಪಾ. ಮುಂತೆ]

ಮುಂಡು₃, ಮೊಂಟು₃, ಮೊಂಡ, ಮೊಂಡು, ಮೊಣ್ಣ, ಮೊಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ರೆಂಬೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ ಮರದ ಕಾಂಡ ; ಬೋಳುಮರ: ಹಗ್ಗಹಿಮುವರು . . . ಕಡಿಸಿದ್ದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ತೇಗದ ಮರದ ಮುಂಡು ನಿಂತಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಅವರ ಸಂಬಂಧದ ಒಂದು ಕತೆಯನ್ನೆ ಹೇಳಿದರು (ಪುರಿಷ. ೬೪೦). ೨. ರುಂಡವಿಲ್ಲದ ದೇಹ ; ಮುಂಡ : ತಲೆಯೊಂದೆನೆಯಾಗಿ ಮುಂಡೊಂದೆನೆಯಾಗಿ ನೀ ಬಿದ್ದರ್ದ ಕಂದನ ಪೋಲ್ವೆಯ ಪುತ್ರಳಿಯನು ತೋಱಲು (ಕ್ರಪುಂ. ೫-೦೦೬); ೩. ತಲೆ ; ರುಂಡ : ಸಿಡಿಲ ಬಳಗಂಗಳಂ ಬಿಟ್ಟುಸಿಡಿಲು ಚಯಂ ಪೊಯ್ದು ತೇಜಿ ವಾಹಕ ರುಂದಿರ್ದಡೆಯವರ್ಗಳೊಡನೆ ಪೊಯ್ದರ್ ಕಡಿಖಿಂಡಂ ದಿಂಡು ಮುಂಡು ಮುಮಳೆ ಪೆಣಂಗಳ್ (ಕೀರಾಖ್ಜು. ೦೦-೦೬೦). 'ಮುಂಡುಮುಟುಕೆ' ಪರಾ. ೪. ತುಂಡು: ಬೊರು : ಅವರಿಗೆ ಜೋಬಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಸಿಗರೇಟು ಮುಂಡು ಏಕೋ ಕೈಹಾಕಿದಾಗ ಸಿಕ್ಕಿಬಿಟ್ಟಿತು (ಗಿರಾ. ೯೦) ; ಹೆಡಿಗೆ ದಾರ ಬಿಗಿದುತ್ತಿದ್ದ ಸೀನನ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಬೀಡಿಯ ಮುಂಡಿತ್ತು (ಕಚಪಂ. ೦೯೦); 'ಮುಂಡುವೋಗು' ಪರಾ. ೫. ಒಂದಾಳು ಎತ್ತರದಷ್ಟು ಅಳತೆ ; ಪುರುಷಪ್ರಮಾಣ : ನಾವು ಯಾನ ಮಾಡಿ ಬಂದ ಭೂಮಧ್ಯ ಸಮುದ್ರದ ಆಳ ಸಾಧಾರಣ ೧,೨೦೦ ರಿಂದ ೧,೪೦೦ ಮುಂಡುಗಳಷ್ಟಾಗ ಬಹುದು (ಕ್ರಚಾಸ. ೦೩). ೬. ವಾರದ ಕೆಲಸ. ಸ್ವಂಭ. (ಗು). ೭. ಪಶಮಾರಿಯಾವ ; ಹಿಡಿದ ಪಟ್ಟುಬಿಡದ : 'ಮುಂಡುಕಾಜಿ' ಪರಾ. **ಮೊಂಟು₃** : ೮. ಗಿಡ್ಡಾದುದು ; ಮೋಟಾದುದು : ಮೊಂಟಾಗಿ ಕೈಗಳೆರಡುಂ ಗೆಂಟಾಗಿರೆ ತನಗೆ ಸಿರಿಯು ಕೂಡುಂ ಕಾಲುಂ ಕುಂಟಾಗಿ ನಮಯುಂತಿರ್ದರ್ ಟೆಂಟಣಸಿ ಮಹಾತಪಂಗಳಂ ಕಡಿಸಿದವರ್ (ದಶಾಸ್ಯ. ೬-೦೩೦). ೯. ಹರಿತವಿಲ್ಲದ : ಮೊಂಡಾದ : ತರ ತರಹದ ಮೊಂಟು ಆಯುಧಪಾಣಿಗಳಾದ ಹಳ್ಳಿಯ ತರುಣರು . . . ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕೈಗಳನ್ನು ಒರಿದುಪಾಡಿಕೊಂದರು (ಪಠಾಸ. ೬೨). **ಮೊಂಡ**: ೭. ಆ ಮೊಂಡ ಹುಡುಗಿ ಯಾರ ಮಾತನ್ನೂ ಕೇಳುವುದಿಲ್ಲ (ಗಿರಾ). ೯. ಮೊಂಡ ಕೊಡಲಿ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಮೂಲ (ಗಾಪ). 'ಮೊಂಡಗತ್ತಿ' ಪರಾ. ೧೦. ಯಾವ ದಕ್ಕೂ ಜಗ್ಗದ್ದ — ಸಗ್ಗದ : ಬಡ್ಡಿಯು ತಪ್ಪದೆ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಬರುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಒಬ್ಬಬ್ಬ ಮೊಂಡ ಸಾಲಗಾರರಿದ್ದರೆಂದು ಮರೆಯಲಾಗದು (ಕಯಂತ. ೧೫೬). ೧೧. ಹರಿತವಿಲ್ಲದುದು ; ಮೊಸಚಿಲ್ಲದುದು : ಬಡ್ಡು : ಈ ಕತ್ತಿಯು ಬಾಯಿ ತುಂಬ ಮೊಂಡ (ಗಾಪ). ೧೫. ಮೋಟಾದ ಅಂಗಗಳ್ಳುಳವನು ; ಅಂಗವಿಕಲ : ಮಾಕನು ಮೊಂಡ ಲಂಡ ಕಿವುಡಂ ಚಂಡಾಲ ತಾನುದೊಡಂ . . . ಒಲಿದರ್ ಪೊನ್ನತ್ತೊಡಂ ಸೂಳೆಯರ್ (ಕೋಮೇ. ೭೮); ಬಾಲವನಕಾಲದಲಿ ಎಂದಿಸಿದೆ . . . ಹಂದಿ ಕೋಳಿಗಳು ಬಳಿಸಂದು ಕಿಲಕಿಲಸೆ ನಗರೇ ಮೊಂಡನೆಂದು (ಕಬ್ಬ. ೧೫-೨). ೧೫. ಪಶಮಾರಿತನ ; ಶಠಸ್ವಭಾವ : 'ಮೊಂಡತನ', 'ಮೊಂಡಾಟ' ಪರಾ. ೧೪. (ಆಲಂ) ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡುದು ; ಸತ್ವಹೀನ ; ಸಪ್ಪೆ : ಅವರ ತಲೆ ಬೋಳಿಸಿ, ಕೈಗೆ ಕೋಳುಗಳನ್ನೂ ಮೈಗೆ ಜೈಲುಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನೂ ತೊಡಿಸಲಾಯಿತು . . . ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅವರ ಬಾಳು ಹರಿತವಾಗುವುದರ ಬದಲು ಮೊಂಡವಾಯಿತು (ಕ್ರಪು. ೫೦೦). **ಮೊಂದು** : ೧೫. 'ಮೊಂದುಗರೆ'. 'ಮೊಂಡುತನ' ಪರಾ. ೧೪. ಗಿಡ್ಡಾದ; ಮೋಟಾದ : ಒಂದು ಕಣ್ಣೊಂದು ಕಾಲುಮ್ಕಂಟು ಹಱಗಿವಿ ಮೊಂದು [ಪಾಣಾ. ಮೊಣ್ಣ]ವಾಲು (ಸಮ್ಮ. ೪. ೩-೭೬); ಮೊಂದು ಕಸಬುರಿಗೆಯನ್ನು ತೆಗೆದಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ (ಪಚಾಚಾ. ೦೭೦). **ಮೊಣ್ಣ** : ೧೨. ಮುಂಪೆಣ್ಣದೆಣ್ಣಗಳನು ಮೊ[ಪಾಣಾ. ಪೆ]ಣ್ಣ ಮಾಡಿಯೆ ಹಿಡಿತಪನು (ಕ್ರಪುಂ. ೭೨-೦೩). **ಮೊಣ್ಣು** : ೮. ತಾಗಿದ ಕೈಮ್ಮ ಮೊಣ್ಣಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದುಚಿತಮೇ (ಸಮ್ಮ. ೦೨-೩೩).

ದೊಂಡುಬೀಳು= ಹುಟುಮಾಡು ; ಪಟ್ಟುಹಿಡಿ : ಹೀಗಾಗುತ್ತೆ ಅಂತ ನನಗೆ ಗೊತ್ತು, ಹೋಗೊಲ್ಲಿ ಅಂತ ಮೊಂಡು ಬಿದ್ದೆ (ಚಾಪಾ. ೩೬)

[ದೇ.ಪ್ರ ತಮಿ. ಮುಣ್ಪು, ಮೊಣ್ಣು, ಮೊಣ್ಣ ; ತುಳು. ಮುಂಟು. ಮೋಂಟು; ಗೊಂಡಿ. ಮೊಟ್. ಸಂ. ಮುಂಡ]

ಮುಂಡು₄ ' ಮುಂಡಿಗೆ₂ ' ನೋ.

ಮುಂಡುಕಾಜಿ (ನಾ). ಹಿಡಿದ ಪಟ್ಟು ಬಿಡದಿರುವವನು ; ಧಾರ್ಷ್ಟ್ಯವುಳ್ಳವನು ; ಆಟಗಾಜಿ, ಮುಂಡುಕಾಜಿಂ. ಅಯಸಕಾಜಿಂ (ಕಾಖಾಕೃ. ೦೭. ಕ್ರಪೂ); ಸುಡಿಕಾಜಿಂ. ಆಟಕಾಜಿಂ, ಮೋಸಕಾಜಿಂ, ಮುಂಡುಕಾಜಿಂ . . . ಮುಂಡು ಇತಿ ಧಾರ್ಷ್ಟ್ಯಕ್ಕೆಂ (ಕಬ್ಬಾನು. ೧೨೬ ಕ್ರಪೂ).

[ಮುಂಡು₂ + − ಕಾಜಿ]

ಮುಂಡುಗ ' ಮುಂಡಿಗೆ₂ ' ನೋ.

ಮುಂಡುಗಳ್ಳಿ ' ಮುಂಡಗಳ್ಳಿ ' ನೋ.

ಮುಂಡುಮೊಗೆ (ನಾ). ಮನೆಯ ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ ಕೋಣೆ ; ಅಟ್ಟಿದ ಕೋಣೆ : (ಕಾಂಗ್ಯಾ. ೩೩). [ಮುಂಡು₂ + ಮೊಗೆ₁]

ಮುಂಡುಮುಳಕ ' ಮುಂಡುಮುಟುಕೆ ' ನೋ.

ಮುಂಡುಮುಳ್ಳುಗ. ' ಮುಂಡುಮುಟುಕೆ ' ನೋ.

ಮುಂಡುಮುಟುಕೆ, ಮುಂಡುಮುಳಕೆ, ಮುಂಡುಮುಳ್ಳುಗ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ಆಗಾಗ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಪಕ್ಷಿ ; ಗುಂಡುಮುಳುಕನ ಹಕ್ಕಿ : "ಪ್ಪನ ಎಂದು ಮುಂಡು ಮುಟುಕ ; ನೀರುಗೋಬಿಯೆಂದೂ ಎಂಬರು" (ಪಾಣಾ. ೬). **ಮುಂಡು ಮುಳಕ** : "ಆತಾಪಿ - . . ಬಿಲ್ಲು— ೨ ಮುಂಡುಮುಳಕನ ಹಕ್ಕಿ ಹೆಸರು" (ಸಿಕ್ಕಾಂ. ೦೫೯). **ಮುಂಡುಮೊಳ್ಳುಗ** : ನೀರುಕೋಳಿ ಮುಂಡುಮುಳ್ಳುಗ ಸಮುದ್ರದ ಕಾಗೆಗಳು ಇವು ಮೊದಲಾದ ಜಲಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದಲೂ (ಕ್ರಪಾಸ. ೫೦). [ಮುಂಡು₂ + ಮುಟುಕೆ]

ಮುಂಡುವೋಗು (ಕ್ರಿ). ತುಂಬಾಗು ; ಕತ್ತರಿಸಿಹೋಗು : ಅಗಲರ್ವಲದ ಕಡಿತಲೆಕಾಱರಲಗಲಗಿಸೊಳ್ ಪಳಂಚಿ . . . ಕಾಣಲ್ವಾಱುವ ಮುಂಡಮುಂ ಮುಂಡುಮೋದ ಕಮ್ಮುಂ ಕಂಡುಮೋದ ತೊಡೆಯುಂ ಪಿಱಿಪ್ಪು ಕಿಬಿಸ್ಸೊತ್ತಿಪುಂ ಕಣಮೋದ ಕಣಕಾಲುಂ ದೊಣಮೋದ ಮೇಗಾಲುಂ . . . ಅಗುರ್ಪುವಡಮೆ (ಹಂಕಾಪ. ೧೬-೩೪ ೫).

[ಮುಂಡು₂ + ಪೋಗು₂ (< ಪೊಗು)]

ಮುಂಡೆ₁ (ನಾ). ೧. ಗಂಡವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ತಲೆಬೋಳಿಸಿಕೊಂಡ ಹೆಂಗಸು : "ವಿಶ್ವಸ್ಯಾ, ವಿಧವಾ—ಈ ೨ ಮುಂಡೆ" (ಪಾಣಾ. ೦೭೬) ; ಬಜುಗೊಡವೆಣ್ಣೆ ಪಟ್ಟು . . . ಗಳಕಾಶ್ಯ ಮುಂಡೆ ಮುಂಕೊಡುತಿ ವಿಮುಕ್ಕೆಕೇಶಿಯಿದಿರೊಳ್ ಬರೆ ಕಾಣಲುಮಾಗದು (ರೋಕೋಚ. ೦೨-೦೦); ಕಂಡಿರೆಯಕ್ಕ ವಿಪರೀತವ ನಿಜಮುಂಡೆ ಮುತ್ತೈದೆ ಯಾದಳು ನೋಡಿರೇ (ಅಪಚಿ. ೫೯೬-೦೩೦); ನಿನ್ನ ಪತಿಯ ಕೊಂದು ನೀ ಮೊದಲಾದವಿಲವಲ್ಲಭೆಯರ ಶಂದು ಮುಂಡೆಯರ ಮಾಡುವರು (ಅಚಚಿ. ೦೯-೩೦); ಕೆಳ್ಕಿಸ ಹೆಂಡತಿ ಎಂದಿದ್ದರೂ ಮುಂಡೆ (ಗಾಪ). ೨. ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ; ಕಂತಿ : "ಶ್ರಮಣಾ, ಭಿಕ್ಷುಣೀ, ಮುಂಡಾ—ಈ ೩ ಕಂತಿ" (ಪಲಾಮು. ೧೦-೧೩೬); ಗೊರತಿಯು ಕಂತಿಯ ಕಾಂಚ್ಚಣಪುರ ಮುಂಡೆಯು . . . ನಾವಿತಿಯರ ಮುಂದಂ ನುಡಿದುಲೀಯುರಾಗದು ವಧುವಂ (ಪುಚಾ. ೪-೨೬). ೩. ನಡತೆಗೆಟ್ಟವಳು; ಜಾರೆ : ಕಲು

ರ್ಮುಜುದುಂಬಿಮುಂಡೆಯರ್ಮನೆಯೊಳಗುಳ್ಳುದಂ ತಮಿ ಗಂಡರನೇಂ ಕುಜೆಮಾಡಿ ತಿಂದಪರ್ (ಕಮತ. ೯-೧೦೩); ಗಂಡನ್ನ ಕಾ ಬಿಡುತಿಪಳು ವರಮಿಂಡನ್ನ ಕೂಡಿ ಲೋಕಾತುತಿಪಳು ಮುಂಡೇರು ಪುಟ್ಟು ಜಗದೊಳು (ಕೆಂದ. ೦-೦೪೯-೬).

ಮುಂಡೆಗಂಡ = ವಿಧವೆಯ ಪತಿ : ಒಂದು ಬಯ್ಗುಳು : ಸತ್ತ ದನ ದನಕರುಗಳ ಮಾಂಸ ತಿನ್ನುವ ಈ ಮುಂಡೆಗಂಡರು . . . ನಮ್ಮ ಸತ್ತ ಪರಣಾಗಬೇಕೆ ? (ಕಾಚಾಪ. ೦೪); ಅಯ್ಯೋ ಮುಂಡೇಗಂಡಾ ! ನೀನೂ ನಿಮ್ಮಪ್ಪನೇ ಆಂತೀಯೇನೋ ! (ಹಂಗಪ. ೩೨೩). **ಮುಂಡೆಮಗ** = ವಿಧವೆಯ ಪುತ್ರ; ಒಂದು ಬಯ್ಗುಳು : ಮುಂಡೆಮಗನೆ ನಾ ಹೇಳವನೆಂದು ಬೈದ್ಯಾಡಿ (ಕಾಚಾಪ. ೦೪೦-೩) : ಎಲಾ ಮುಂಡೇಮಗನೆ ನಾನು ಈ ವ್ಯಾಪಾರ ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟರೆ ಊಟ ಕೊಡುವುದು ಯಾರು–ನಿನ್ನ ಅಪ್ಪನೋ ? (ಕುಂಚಾಹಾ. ೪). **ಮುಂಡೇದು** = (ಆಲಂ) ಹೀನವಾಮದು : ಕೀಳಾದುದು : ಅಲ್ಪವಾದುದು : ಮುಂಡೇದು ಈ ನಾಯಿ ದಾರಿಯಲ್ಲೇ ಮಲಗಿದೆ (ಪಡಿ). **ಮುಂಡೆದೈವ** = (ಆಲಂ) ಕೀಳಾದ ದೈವ; ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆ : ಕಂಡದ್ದು ಬಿಡದು ಮುಂಡೇದೈವ (ಗಾಡಿ). [ಸಂ. ಮುಂಡಾ]

ಮುಂಡೆ₂ (ನಾ)· ಮಲ್ಲಿಯಲುದ್ದದ ಒಂದು ವರಸೆ (?) : ತಿರುಗಿ ಕಾಳಾಡ ಬಾಹುಗಳ ಸಂದ ಸುಭಾಕುಡ ಮುಂಡೆ ಮಾಷ್ಟಿ ಕಮ್ಮರಿ ಮುಹುದಂ· ಪೋವುಡ ಚಲ್ಲಣವಟ್ಟ ಪಟ್ಟಕತ್ರರಿಗಳೆನಿಪ್ಪ ಪಟ್ಟಿಗರ ಬಿನ್ನಣಮೊಪ್ಪ ಕಡಂಗಿ ಕಾದಿದರ್ (ಕೃಪೂ. ೩೬-೦೪)· [?]

ಮುಂಡೆತನ (ನಾ)· ಗಂಡನಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ವೈಧವ್ಯ : ಅಂಗಮೆಂಬ ಅಂಗನೆಯ ಆತ್ಮನೆಂಬ ಪುರುಷನಪ್ಪಿ ಮುಂಡೆತನ [ಪಾಪಾಂ. ೪೬]ವಿಲ್ಲದಿಪ್ಪ ಭೋದವ ತಿಳಿದು ನೋಡಿರಣ್ಣಾ (ಆಪಾ. ೩೫-೯೪). [ಮುಂಡೆ₂ + —ತನ]

ಮುಂತಿದರ್ ' ಮುಂದರರ್ ' ನೋ.

ಮುಂತಾನು₁ ' ಮುಂತು₁ ' ಪರಾ.

ಮುಂತಾನು₂ ' ಮುಂತು₂ ' ಪರಾ.

ಮುಂತಾಪು (ನಾ). ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಆಸನ : ಅಗ್ರಪೀಠ : ದರ್ಪಾಸ್ಯರ ಮುಂತಾಪನದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಪುವರ್ಗಳ್ . . . ತಂತಮ್ಮ ದೇವತಾಸ್ತಿತಿವಾರಮ್ಮಮನುಳಿರೆ (ದಶ್ವ. ೬-೨೬). [ಮುಂತು₂ + ಆಸನ]

ಮುಂತಿಕ್ಕು ' ಮುಂದಿಕ್ಕು ' ನೋ.

ಮುಂತಿದು ' ಮುಂದಿಡು ' ನೋ.

ಮುಂತಿರ್ ' ಮುಂದಿರ್ ' ನೋ.

ಮುಂತಿರಿಸು ' ಮುಂದಿರಿಸು ' ನೋ.

ಮುಂತು₁, ಮುಂದು₁ (ನಾ). ೧. ಮುಂಭಾಗ : ಮುಂದುಗಡೆ : ದುಷ್ಟಾಶ್ವದ ಮುಂತುಂ ಪಿಂತುಂ . . . ಮೆನಿದು ನುಡಿಯುಂ ನಡೆಯುಂ ಪೊಲ್ಲ (ರಹಾಕ್ಕು. ೯-೦೬೨); ಕುಕಾರಕ್ಕೆ– ಮುಂದುಂ· ಮುಂತುಂ ಪಿಂದುಂ ಪಿಂತುಂ (ಕಮತ. ೦೩೦ ಕೃಹೋ). ೨. ಮೊದಲ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ; ಮೊದಲು : ಸಾಮನ್ಯಜಗದಾಳ ಮಲೆದು ತೊಕ್ಕಳಮಿಳವ ಯತ್ತಿದ ಮೊನೆಗೆ ಮುನ್ನು ಕಡಿಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಪಿನ್ನು (ಆಕೆ XII. ೩೩೬. ೦೦೯-೨೩, ೩೨೦); ಸಾನು ಮುಂತು ನೀನು ಮುಂತು ಕಡಲು ಮೂರು ಮೊರೆವಂತು (ಗೂಡಾಚಾ. ೨೨-೦೦). **ಮುಂದು₂** : ೧. ಆ ಧರಿತ್ರೀನಾಥನತ್ಯಂತ ಹರುಷಾಂತರಂಗನಾಗಿ ಸಿಂಹಾಸನದಿಂದಿಳಿದು ಮುಂದನೇಳಿದಿಯಂ ಪಡೆದು ಅವರರ್ಹ ದೆಸೆಗೆ ಪೊಡಮಟ್ಟು (ಕುಶಾಪ್ರ. ೯-೩೩ ಪ) : ಆರಿದು ಬಣ್ಣಿಪ ಸೀರೆಮನುಟ್ಟು ಹರಶರಣರ್ಕ್ಕಳರು ಮದುಮೆಗೆ ಹೋದರು ನಿಬ್ಬಣಿಗನ ಹಿಂದುಳಿಪು ಮದುವೆಯ ಹಣ್ ಮುಂದೊಳಿತ್ತು (ಕೂಗಾಪ್ರ. ೧೦-೩೬೦); ಈಮಾರನ ಮುಸುಡ ಮುಂದಕೆ ಬಿದ್ದು ಬಮಿಬವುದುಂಟೆ ಭುವನಿಕರ (ಕುಣ್ಯಕ್ಕು. ೬-೪೦). ೨. ಆಹವಮರ್ಮಿಗಾ . . . ನಾನು ಮುಂದು ಪಾನು ಮುಂದುಯಂಬುದಾಗಿ ಮೊಡಲ್ಪಡುವ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ಚಾಕ್ಕಂ. ೨೩೮); ಕಣ್ಣಿಗೆ ಮುಂದು· ಕದಿವಾಣಕ್ಕೆ ಹಿಂದು (ಗಾಡಿ). ೩. ಮೊದಲಿನದು ; ಮುಂಚಿನದು : ಏರ್ಮಲನಾದ ಶಿಷ್ಯನು ಕಾಮ ಜೀವದ ಭ್ರಾಂತುಪಜಕ ಪಿಂಗಿ ನಿಶ್ಕಂಕನಾದ ಗುರು ಈ ಉಭಯ ಭಾವದೊಳಗೆ ಆವುದು ಮುಂದು ಆವುದು ಹಿಂದೆಂದೆಱಯಬಹುದು (ಕಪಾಂ. ೫೦೮-೩೭೬); ಸೀರ ಕ್ಷೀರದಂತೆ ನೀನಿನ್ನೆಯಾಗಿ ಆವೆದು ಮುಂದು ಆವುದು ಹಿಂದು ಎಂದಱಯಿನು (ಕುಚಾಪ್ರ. ೩- ೦೪-೦೧). ೪. ಅನಂತರದ ಕಾಲ: ತರುವಾಯದ ಕಾಲ : ಸಂದಿ ಹೋಗೆದು ದೇವಂ ನುಡಿದ ಮಾತಿಂಗೆ ಸಂದಿಯೆಂದಾ ನಾಮಮಾವೆಮದು ಮುಂದಿಂಗೆ[ಜಾಹಾ. ಮುದ್ದಿಂಗೆ] (ಸಂಚಿ. ೦-೦೮): ಶಿಶುವಿವನು . . . ಎಂದುಳುಹಿದೊಡೆ ರಕ್ಕಸನಪನು ಮುಂದಕೆ ತನಗವನು (ಕುಣ್ಯ. ೯-೨೮); ಈ ಚೆಂದ್ರಹಾಸಂ. . . ನಮಗೆ ಮುಂದಕೆ ಸರ್ವಥಾಮಿತ್ರನಪ್ಪಂ (ಕೃಪಂಚಾ. ೩೦-೨೫) : ಮುಂದಿನ ಮುಕ್ತಿಗಿಂತ ಈಗಿನ ಭುಕ್ತಿ ಲೇಸು (ಗಾಡಿ). ೫. ಏಳಿಗೆ : ಉತ್ಕರ್ಷೋತ್ಕರ್ಷ ; ಭವಿಷ್ಯ : ಹಿಂದಿಲ್ಲಾ ಸ್ವಾಮಿ ಮುಂದಿಲ್ಲಾ ಗೋವಿಂದ ನೀನಲ್ಲದ ಗತಿಪರವಿಲ್ಲ (ಕ್ಷಕಂಡ. ೦-೨೪ ಕೃಭ) : ಮುಂದನಱಯದೆ ಗುರುವು ಹಿಂದನಱಯದ ಶಿಷ್ಯ ಸಂದರಮಾರ್ಗವಱಯದಿರ್ಮಪದೇಶ ಕೊಂದು ಕೊಂಡಂತೆ (ಸರ್ಕಾ. ೯೯); ಕೂಸಿನಾ ಮುಂದು ಏಸಸವೆ· ನಂದೆ ಗಸುದೆ· ಹಿಂದೆ ಬಂದೆಳು ಪಾಪಿಯೂ (ಕಂಪ್ರ. ೨೦ ೩೩).

ಮುಂತಣ್, ಮುಂದಣ್ = ವಿ. ಎದುರಿನ : ಮುಂಭಾಗೆ; ಸಮ್ಮುಖ : ಪುತ್ರೋರ್ವಂ ತನಗೆರಡೞಾಯದೊಲ್ಲ ನಲ್ಲಳನೇತಱಳೊಳಪ್ಪುಡಮೇವಮಂ ಮಾಡದೆ ಬೇಟಮಂ ಸಲಿಸುವುದರ್ಕೆ ಸಂತಸಂಬಟ್ಟು ಮುಂತಣ್ಣೆ ಕಾಪ ನಿಟ್ಟಿಂತೆಂದಂ (ಸಂಪಾ. ೯-೧೩ ಪ): ಎನ್ನ ಮುಂತಣಂ ತೊಲಗಿ ಪೋಗು (ಪಂಚಾಪಾ. ೦೪-೦೩ ಪ): ಮಾಣ್ದು ಬಂದರ ಮೆಯ್ಯ್ಗಗೆನೆ ಕಣ್ಣಳೆ ಕೋರ್ಪೆಸ ತೊಳಗಿ ದೆಳಗುತ್ತಂ ಮುಂದಣ್ಣಾಗಿ ನಡಪು ನೃಪನಂ ಜಗಕ್ಕೊಂಡ ನಿಜ ಪ್ರಗಲ್ಭಮನವೆದೆ ನುಡಿವಳ್ (ಗಾಪಂಂ. ೬೬೩); ರೈಸಿಂಪಿಸುತ ಮುಂದಣಿ ಗೊಸೆದು ಬಿದ್ದನು ಭೀಮ ಪಾಂಡವಸೇನೆ ಕಳವಳಿಸೆ (ಕುಣ್ಯ. ೬-೩೬): ಮುಂಕ್ರಲಕ್ಷಂ ವಿಂತವದನಮಮೇತಂ ವಿವಿಧವಿಳಾಸಮಂ ತಳೆದು ಮುಂದಣ್ಣೆ ಬರವರೆ (ಗಾಪಂ. ೦೬-೧೩ ಪ). ೨. ಅನಂತರವು ಕಾಲ ; ಮುಂದೆ ಬರುವ ಕಾಲ : ಭವಿಜಾಪಸ ಕೇಳು ಸದುದು ವರವಾಗೆ ನಿನ್ನಿಂದ . . . ನೊಂದಿರಿ ಹಿಂದು ಏಷದಱಂದ ಮುಂದಣಿಗಿವಧ್ರಾಸಮುಯಕ್ಕುಪಾದುವ ಕೆಲಿ ನೀವೆ (ಕೃಪಂಚಾ. ೦-೬-೨೩). ಮುಂಣಣ, ಮುಂದಣ, ಮುಂದಳ = ವಿ. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ; ಮುಂಬದಿಯ : ಬರಿವಿಪ . . . ಮುಂತಣ ಪಿಂತಣರ್ಕಳಲಂಗಳ ಭೂರ್ಗ್ಗಲ್ಲವಲ್ಲಿಡೆಯೊಳಿಂ ನೆರೆಮಾಂತಂದುಮಲ್ಲಿದಾ ಮಹಾಬಲದನಬುರ್ಗ್ಗಮಂತನಿಬರಾಗಿಯ ತೋಜೀವನಾಜಿರಂಗದೊಳ್ (ಕಾಪ. ೬-೩೬) ; ಮುಂತಣ ವಿಷಿನಾಂತರದಲ್ಲಿ ವೀರಪಸಂತಪಾದಪನಿಚಯವನು ಸಂತಸಗೊಸರಿಸುತಿರುತಿರೆ ರತಿ ತನ್ನ ಕಾಂತನ ಬೆಸಕೆ ನೋಡಿದಳು (ಪೋಚಾಪ್ರ. ೯-೩೨) ; ಮುಂದಣ ಮಾನಸರಂ ಪಡಿಯಜರ್ ತೊಲಗಿಸುತ್ತಂ ಬರೆ (ಪಚ್ಚಾಚಾ. ೩೦-೦೩) ; ಸಾಹಸಭೀಮಂ . . . ಪೂರ್ವಾಸ ಮುಖದ ಮುಂದಣ ಬಂಡಿಯ ಕೂಟಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು ನಿಲ್ವುದುಂ (ಪಂಚಾಪಾ. ೩-೩೬ ಪ). ೨. ಮುಂದೆ ಬರುವ ; ಮುಂದಿನ : ಇಂತಿದನುಷ್ಠಾನಂ ಪಾದಾಂತ ದೊಳೊಂದಾವುದಾನುಮಿಟ್ಟುಕ್ಕರಮಂ ಮುಂತಣ ಪಾದಾಂತಂಗಳೊಳಂ ತಡೆಯದೆ ಫೇಬ್ಕೊಡ್ಡದಂತದುತಪ್ರಾಸಂ (ಕಪಾ. ೨-೨೩) ; ಪೆಱಗಣ ಮುಂತಣ ರಿತುಗಳ ತೆಱೆಯಂ ವಿಶ್ವಯಿಸಿ ಮಧುಕರಂ ಮಧುಕರಿಯುಂ ತಪಿಲಾಜವೆ ಪುಲ್ಲಿಗೆಯೊಳ್ ಸಜಿಗೆಯ್ದಂತಿರ್ದುದೊಂದು ಪಮಿಳಫಲವುಂ (ಆಪಾ. ೬-೦೮) ; ಮುಂತಣ ಕಥಯ ವಿಶ್ವರವ ನಿರೂಪಮು (ಪಾಂಚಾಪ್ರ. ೩-೨) ;

ಮಾನಂ ಬೆರ್ಚದೆ ಸಂಪಹೋತಕಮನೋಪಲುಮಾಕೆಯ ಮೋಹಂ ಕರಂ ಪೆರ್ಚದೆಮಾ ಗುಣಾರ್ಣವನ ಮುಂದಣ ಬೀರವನಂ[ದೆ] ಕೋರ್ಪೋಲ್ (ಹಂಪಣ. ೦-೦೪೨) ; ಮಗಧಾವನೀಶ್ವರಂ . . . ಅರ್ತಯಿಂ ಗೌತಮರಂ ಮುಂದಣ ನಿಕ್ಕಂಕೆಯ ಕಪಯುಂ ಬೆಸಗೊಳ್ವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೪) ; ಮುಂದಣ ಸಂಕ್ರಾತಿಯ ದಿನ ಬಂದಿತು. ಪೂಜೆ ಮಾತ್ರ ಎಣಿಸಿದಂತೆ ನಡೆಯಲಿಲ್ಲ (ಶಾಂತಿ. ೭) ; ಹಿಂದೆಳೆ ಸುಖ ಮುಂದಳೆ ದುಃಖಿಗಳು ಮುಂದಳೆ ಸುಖ ಹಿಂದಳೆ ದುಃಖಿಗಳು ಇವ ತಾ ಸಂಧಿಸಿ ಅನಾಭವಿಸದಲ್ಲಿ ಸಂಚಿತ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಆಗಾಮಿಗಳೆಂದು ಅಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ಕೆಲಲೇತಕ್ಕೆ (ಚಾಮೊಪ್ರ. ೪. ೫೬೦ ೦೬೦); ಮುಂದಿಂದ ಮುಂದಳ ಕಥೆಯಂ ಹೇಳುವೆನು (ಹುಪಕ. ೩). ಮುಂಭಾಗಂ = ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವವನು ; ಮುಂಬಾಗದಲ್ಲಿರುವವನು: ಆಗ್ನೇಶ್ರಿತ ದಿಗ್ವಾಚಕಂ ಪುಲ್ಲಿಂಗಮಪ್ಪೆಡೆಯೊಳ್ ಜಕಾರ ಪುಂ ಕ್ಕೈಕೊಳ್ಗುಂ . . . / ಮುಂತಣಂ, ಪಿಂತಣಂ (ಕವಿಪ್ರ. ೦೦೦ ಕ್ರಮಗೆ). ಮುಂತಾಗಿ, ಮುಂದಾಗಿ = ೧. ಮೊದಲುಗೊಂಡು : ಮೊದಲಾಗಿ : ಜನವಡಗ ಹಾದರಿಗೆ ಬಂಟನೋಲಯಕಾಱನೆಂದೆನಾದರೆ ನೀ ಮುಂತಾಗಿ ಬಂದ ಭರ್ತ್ರರ ನೀಯೆನ್ನದಿದ್ದರೆ ಅದೇ ಮೋಹ (ಶಾಕ. ೭೦೬) ; ಅಱುದತ್ತುಗವುದು ಸೂಜಿಪ್ಪತ್ತುಸ್ಥಾನ ಸಾಸಿರದೇಳುನೂರು ಗದಜೆ ಗಂಡರು ಮುಂತಾಗಿ ಆ ಕುಸುಗೂರಲು ನೆರೆದು (ಪ್ರ. ೪೩, ಕಪೂ. ೦೯-೦೦; 1309) ; ಶರಣ ಮಪೆ ಭಾವಗಳೆ ಗುಂಪುಲಿಂಗಿಂಗಮಕ್ಕೆ ಪರಣ ಮುಂತಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಶರಣ ತಾ ಮನೆಳೆ ಜನಿಸುವನೆ (ಷಷ್ಠ್ಯ. ೦೪೨). ೨. ಮುಂಚಿತವಾಗಿ : ಮೊದಲೇ : ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ : ಈ ಸ್ವರ್ಶಾಂಗಗಳಿಂದ ಕೇಟ ಸ್ಪೃಹೇಶವನ್ನು ಮುಖವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುತ್ತುದೆ (ಕಾಚಿ ೦೬). ಮುಂತಾಗು₁, ಮುಂದಾಗು₁ = ೧. ಅಭಿಮುಖವಾಗು ; ಎದುರಾಗು : ಆ ಊರ ಪೂರ್ವಸೀಮೊಪ್ರಮಾಣಂ ತೆಂಕ ಮುಂತಾಗಿ ಪರ್ವಿದ ದೇವನಿಂ ಆ ಊರ ದಕ್ಷಿಣಸೀಮೊಪ್ರಮಾಣ (ಕೀಶಾ. IX-೧, ೩೨-೦೦೨ : 1200) ; ಮೂಡಣ ಸೀಮೆ ಅರಕೆಱಿಯಿಂ ಪಡುವಲು ತೆಂಕ ದುಂಬಾಗಿ ನಡಿದ ಪೂರ್ವದ ಓಣಿಯಿಂ (ಪ್ರ. ೪೩, ಕಪೂ. ೩೫-೩೦ ; 1048). ೨. ಪ್ರಮುಖವಾಗು ; ಪ್ರಧಾನವಾಗು : ಲಿಂಗ ಮುಂತಾಗಿ ಮನ ಹಿಂತಾಗಿ ಅಂಗಭಾವಮಳಿದು ಅರ್ಪಿಸಿಕೊಳಲ್ಬಟ್ಟ ಪ್ರಸಾದಿಯ ಪರವು ಪರಿಣಾಮವೆ ಪ್ರಸಾದ (ಅಷ್ಟ. ೨೩-೩೩); ಆಚಾರಂ ನಿಶ್ಚಯಾ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನಂ ಮುಂತಾಗಿ ಮಂತ್ರಕ್ರಿಯಾ ಕೋಟಿಂ ನಿರ್ವಹಿಸಿರಾಮಾಗೆ ಜನರಾಜಪ್ರಾಜ್ಯಸಮಪ್ರಾಜ್ಯದೊಳ್- - - - ನಮಗೀವರಕ್ಷೆ ನೆಯನಿಕ್ಷೇಪಪ್ರಮಾಣಂಗಳಂ (ಕರ್ಣಪ. ೦-೪) ; ನೀತಿ ಮುಂದಾಯಾತು ಜಾತಿ ಚೆನ್ನಾಯಿತು ನೀತಿಗೆ ಬಂದಿತು ಸಾವು (ಜಜಾಕ. ೨೦೩-೨). ೩. ಮುಂದುವರಿ : ಮುಂದಿರು : ತೊಡಗು : ಜಯಸೇನ ನನ್ನು ನೋಡಿ ಆ ಮಾಹಾಸೈನಿಕರು ಈಟಿ ಭರ್ಚಿ ಬಿಡ್ಗಳನ್ನು ಪಿಡಿದು ಆಹೊತಪೆ ಯುದ್ಧವಮಾಡಲು ಮುಂದಾದರು (ಜಪಕ. ೮೩) ; ಆ ಊರಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸಗಳಿಗೂ ಅವರೇ ಮುಂದಾಗುವರು (ಕೀಲಾಶಾ. ೩೬). ಮುಂತಾದ = (ಅನೇಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳು, ವಸ್ತುಗಳು ಅಥವಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಒಂದೆರಡನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ ನಂತರ ಹೇಳುವಲ್ಲಿ) ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ; ಇತ್ಯಾದಿ : ಬನದೊಳು ಓವುವೇಮು ಜೋಡ ವೈದ್ಯೋಜ್ ಪಾಪಪಲಕ್ಷ್ಮಿ ಬೆದಜ ಸೂಜಿಗೊಟ್ಟಿಂದೆ ಪರಳ್ಳಾಯಿ ಮುಂತಾದ ತಾಜಿಕ ನೆಲಕುದುಱಿಮೆವು (ಪೋಚಕ. ೧-೪೩) ; ಅಂಬುಶಾಸ ಮುಂತಾದ ಬಾಣರುಗಳೆ ಕಂಠಯಿಲ್ಲದ ಕೂಡಿ ಕೊಟ್ಟು ಮುಂಕೊಂಡು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯೆ ವನಭೂಳಿಪಾನನ ಬಿಂಕದೆ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನಾಗ (ಕಂಸಾ. ೦೦.೯). ಮುಂದಕೆತರು, ಮುಂದಕ್ಕೆತರು =ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ತರು : ಇದ್ದೊಬ್ಬ ಮಗನನ್ನು . . . ಮುಂದಕೆ ತರುವೆನೆಂದಕ್ಕ ಸರ್ಪಿಸಿ ನಿಂತರು (ಕಂಚಾ. ೩೮ ೮೩) : ಅವರು ಬಾಲ್ಯ ಶ್ರಮವಾಸಿ ಈ ಸಂಕ್ಲೇಶವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಂದರು (ಧರ್ಮ) ಮುಂದಕ್ಕೆಬರು = ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಬರು ; ಏಳಿಗೆ ಹೊಂದು : ಮಕ್ಕಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಓದಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕು (ಧರ್ಮ). ಮುಂದಕ್ಕೆಹಾಕು = ೧. ಮುಂಭಾಗಕ್ಕೆ ಹಾಕು : ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿಡು : ಅವನು ಆಟದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ತಂದು ಮಗುವಿನ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದನು (ಧರ್ಮ). ೨. (ಯಾವುದೇ ವಿಚಾರ ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯವನ್ನು) ಅನಂತರ ನಡೆಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಮುಂದೂಡು : ಅನಿವಾರ್ಯ ಕಾರಣದಿಂದ ಆತ ಬೂರಿಗೆ ಹೋಗುವುದನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದನು (ಧರ್ಮ). ಮುಂದಲು = ೧. ಮುಂಭಾಗ ; ಮುಂದುಗಡೆ : ಅವನು ನಮ್ಮ ಮನೆಯ ಮುಂದಲಿಂದ ಹಾದುಹೋದನು (ಧರ್ಮ). ೨. ಮುಂದಿನದು: ತರುವಾಯದ್ದು : ಮುಂದಲ ಮಾತನ್ನು ಈಗ ತೆಗೆಯುವೇಡ (ಧರ್ಮ). ಮುಂದಿನವರು = ಮುಂದಿನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು : ಮುಂದೆ ಬರುವ ಜನಾಂಗ : ನಾವು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸವು ಇಂದಿನವರು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಮುಂದಿನವರಿಗೂ ಪೆಚ್ಚಾಗಿರಬೇಕು (ಧರ್ಮ).

[<ಮುನ್₁/ತಮಿ. ಮುನ್ನು ; ಮಲ. ಮುನ್ನಿ ; ತುಳು. ಮುಂದು ; ಕೊಡ. ಮುಂದ್]

ಮುಂತ್ತು₂, ಮುಂದ್ತು₂ (ಅ). ೧. ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ : ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ : ಪೆಜಗಸಿವಾಗಿ ಮುಂತಗಲಿತಪ್ಪೆವಜ್ಜಿಂದೆ . . . ಭೋಗದೆಸಳ್ ತುಜುಗನವಿಂದೆ ಪೋಲ್ತುದು ಮಹಾನದಿ ರುಂದ್ರಘನೇಂದ್ರರಾಜನಂ (ಶಾತ್ಯಸಾ. ೭೪೭ ೩೦೨೪). ೨. ಎತ್ತರಿನಲ್ಲಿ: ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ: ಮುಂದೆ: ನಮ್ಮಂ ಕಾಣಲೆಂದೀಗಳಲ್ಲಿಗೆ ಮುಂತೀ ಬರುತಿರ್ಪರ್ಕೀಕ್ಷಿಸಿಸಂ ಪಂಕೇಜ ಪತ್ರೇಕ್ಷಣೇ (ಕಾದಂಬಾ. ೩೩೨) ; ಕಾಶೀಪುರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಗದಿಸಿ ಮುಂತೆಸೆವ ಶಿವಪುರ ಶಿವಕ್ಷೇತ್ರತತಿಗಳುಮನಂತಸಮಪುಣ್ಯವ ಪುಣ್ಯನದಿಗಳುಮನೋರಂತೀಕ್ಷಿಸುತು (ಕಥಾಕ. ೦೩-೨೬). ೩. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ : ಪ್ರಥಮತಃ : ಧರ್ಮೋಪದೇಶಜ್ಞರು ಮುಂತಾ ಗೌತಮರು . . . ಶ್ರೇಣಿಕಂ ಸಂತೋಷಂ ಪಿಂಗೆ ಕೂರ್ತು ಕೇಳ್ದನಧಿಕಶ್ರೀಗಾರ್ಮಮಂ ಧರ್ಮಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೩೧). ೪. ಮೊದಲು ; ಮುಂಬಿಡೆ ಮಿತ್ರರಂ ಪಕ್ಕಸಿಣಾಯಾಲ್ಬವುಂ ಮುಂತೆಸಗೆನುತೆ ಕರಂ ಕಾಂಕ್ಷಿಯಿಂ ಕೈಮೇಯಿಂದೆ ಕೃಪಿತುಂ ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾತಲ್ಯಾದೆ (ಧರ್ಮಾಕ. ೮). ೫. ತರುವಾಯ : ಅನಂತರ ; ಆಮೇಲೆ : ಓಹೋ ! ಈಗಳಜೊತೆ, ಮುಂತೀಂ ಮಾತೇಂ ? (ರಾಮಾಕ್ಷ. ೦೦-೦೦). ಮುಂದುಮ್ಮ : ೨. ಇತರೇಂದ್ರರ್ ಪರಿಚಾರಕಪ್ರಕೃತಿಯಿಂ ಮುಂದಾಡೆ . . . ಸಂತತಮೆನಂದು ಜನಾರ್ಥಕಂಗೆನೆಮದೋ ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕೋತ್ಸವಂ (ಅಷ್ಟ. ೩-೬೮) ; ಪುರದೊಳಗಣ ಸೂಲೆಯರೆಲ್ಲರುಮಂ ಪಿಡಿದೆಬ್ಬಿದು ತರಿಸಿ ರಾಷ್ಟ್ರಯ ಮುಂದಾದದಿಂದಿರುಳೆಲ್ಲಂ ಜಾಗರವಿರಿಸುವಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೦೬). ೪. ಮೊದಲು ಬಂದಾವೆ ಪೇಬ್ದಪೆಂ ನಯದಿಂಗಲ್ಲಿಗೆ ತಕ್ಕುದೆಲ್ಲಮಂ ಮುನ್ನೀಂ ಪೋಗೆಂದು ಓಟುವಲ್ಕೆ ಪೋದಂ ಮುಂದಾಕೇಯೂರಕಂ ಸುವಿಜುಂಭಿತವಾರಂ (ಜಾಕಂಪ್ರ. ೧೮೦). ೫. ಮುಂದೆಹದನನುಜರೊಡನೆ ಕಾದಲು ರಕ್ಕ ಬಂದು ಮೈಸೋಂಕಿ ಕೆಂಪಾಗೆ ಮುಂದಣ ತೊಳೆಪೊಲು ಪಶ್ಚಿಮಾಬುಧಿಗನಂದಿಳದನು ತೀವ್ರದಿಂದ (ಕಂಪಪ. ೯-೨೬೫).

ಮುಂತಾಗು₂, ಮುಂದಾಗು₂ = ೧. ಸಮ್ಮುಖಕ್ಕೆ ಬರು ; ಎದುರಾಗಿ ಬರು : ಅಂತು ತುರಗಮುಲಮೆಲ್ಲಮುಂ ತಮಿ ಪಿಂತಪ್ಪರನಲ್ಲದೆ ಮುಂತಪ್ಪರಂ ಕಾಣದೆ . . . ಪಾವೇಳಕಂಠೀರವನಾ ವಿಜಯಶ್ರಮಮು ನಾಜ್ಞಿಸುತ್ತುಮಿರೆ (ಪ್ರಭಾಶ. ೪-೦೭ ಪ) ; ಕೊಯ್ಯರ ಅಜಯಪಾಲ್ಗೊರವ ಕೊಳಸೂಡಿಪ ಕದವು ಪರಿಲ್ಲಿ ಮುನ್ನಾಗೆ ಬನ್ದು ತದರಬಗ್ಗೆ ಅಱೆಲೆಯರ ಮಾಗ ನೆಲ್ಬಟ್ಟ ಅಣ್ಣಮ್ಮನಿಸ್ ಅಳಯೆ ತೊಜುವನಿಕ್ಕಿಸಿ ಸಗ್ಗಿಯಾದಂ (ಪ್ರ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೦೦೦ ೩ ; ಸಂ. ೨೦೦) : ಇದೊಂದೆ ಮೆಯ್ಯುಟ್ಟೋದುದಿನ್ನೆ

ನಗಾವುದೊ ಮೆಳ್ಪಡೆಪ್ಪಿ ಮುಂಪಾವ ವಿನೋಧಿಸಾಧನಮನೆಸ್ಪೆ ಗಜಾಕ್ಷ ಯಿಂದುರುಳ್ಚುವೆಂ (ಕಂಚಾ. ೦೩-೮೯). ೨. ಮುಂದೆ ಒದಗಿಬರುಂ ; ಬಳಿಕ ಸಂಭವಿಸುಂ : ಇತ್ತರ್ ತಂತಮಾಯಿಕೆಯುಂ ತನಗೆ ಮುಂತಪ್ಪ ನಿರ್ಗಮೋಪಾಯಮುಂ ಚಿಂತಿಸಿಕೊಂಡು ಸಂತಸಯಿಟ್ಟು (ಹಂಪಂ. ೭೩-೦೯) : ಮುಂತಪ್ಪ ಕಜ್ಜಗಳ್ ತನಸಿಸೊಳು ರಕ್ಕಸರೆ ಕಾಂತಸರಿದೆಂ (ಪಾಣಾ. ೩-೬ ೩೫೫) ; ಮುಂದಪ್ಪ ದುಸ್ಸಪ್ಪಳುಂಗಳಂ ಆದಿಫಲ್ಗುಣರ್ ಬೆಸಸೆ (ಶಾಪುಂ. ೩೪) ; ಇಂವಿದೇಂ ಪೆರ್ಮೆಪಾಂಟುವನೆಂದು ಕಡ್ಡಾಗಿ ಮುಂದಪ್ಪುದಂ ನೆರೆಯಾಲಣೆಯಿನಲ್ ನಿಂದಂ (ಶಾಬಲ. ೦೩೬-೨೧೩). ೩. ಹಿಂದೆ ಆಗಿಹೋಗಿರುಂ ; ಮುಂದೆ ಸಂಭವಿಸುಂ : ಸುರ ಮಾನುಷ ಳಿಬ್ಬಗ ಭೂಮಿನಾಪ್ಪರೊಳಗ ಮುನ್ನಾದವಿಸ್ಸುದಿಪ್ಪುವಿನ್ತೀದೊರೆಯ ಜನಧವನಮಲ್ಲೆಂಬರ ಮಾತು ದಿಟಂ (ಪಳ. VII. ೩೪೫೫. ೭೭-೮೨ ; ೩೧೧೩). ೪. ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಒರುಂ ; ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಬರುಂ : ಮುಂದಾಗಿ ದಿನವನುದಯಾನಂದೊಳ್ಪ್ರಮಯಸಮಯದೊಳ್ ಸಂಜೆ ಕರಂ ಪಿಂದೆಬ್ಬಿದುದಂತೆ ಕೆಲರೊಡವಂದಾದುದಯದೊಳೆ ಸಾರ್ವರೆಡ ರೊಳಗಲ್ಲರೆ (ಶಾಪ್ರಾ. ೮೯೯ ೫೦೨೪).

[< ಮುಂತು- / ತುಳು. ಮುಂದು ; ನಾಯ್ಕ. ಕುಳುಖ್. ಮುಂದ್ ; ಪರ್ಜ. ಮಲ್ಕೊ. ಮುಂದಿ]

ಮುಂತುಗಾಣ್ ' ಮುಂದುಗಾಣ್ ' ನೋ.

ಮುಂತುಗೆಡಿಸು ' ಮುಂದುಗೆಡಿಸು ' ನೋ.

ಮುಂತುಗೆಡು ' ಮುಂದುಗೆಡು ' ನೋ

ಮುಂತುಗೊಳ್ ' ಮುಂದುಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಮುಂತುಂದಿ (ನಾ). ಮುಂಭಾಗದ ತುದಿ : ಅಂಚು : (ಮುಂತುದಿಗಿಂತ) ಪಿಂಭಾಗ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮುಳುಗಿ (Kittel. ೩೦೪೭).

[ಮುಂ(< ಮುನ್) + ತುದಿ]

ಮುಂತೆ₁. ಮುಂದೆ (ನಾ)- ೧. ಮುಂಭಾಗ : ಮುಂದುಗಡೆ : ತೋರಾಕ್ಕೆ – ಮುಂಪಾ. ಮುಂತು : ಪಿಂದು. ಪಿಂತು : ಮುಂದೆ. ಮುಂತೆ (ಪಜಾತ- ೦೩೦ ಕೃಮೋ). ೨. (ಆಲು) ಮುಂದಿನ ಜೋಡಿನೆ : ಗಂಡಾಜಿಂಕೆ ಗೇನು ಚಾಂತೆ ಪ್ರಣಾಮಕಿಲ್ಲ ಹಿಂತೆ ಮುಂತೆ (ಕೃಕ್ಷಹಿ. ೩೩೬). ಮುಂದೆ₂ : ೧. ಮೇಲಿನ 'ಶಮದ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [< ಮುಂತ್ತು]

ಮುಂತೆ₂. ಮುಂದೆ₃ (ಅ)- ೧. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ; ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ : ಚಿತ್ರಪಟಮನಾ ಜೈತ್ಕಾಲಿಪುವ ಕಲುಪ ಪಟ್ಟಸಾಲೆಯ ಮುಂತೆ ನೇಜ್ ನಿಜಾಳಿಲಚಿತಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯನೆ ಪಾರುತ್ತಮಿರ್ದಳ್ (ಅಪಕೃ. ೩-೧೩ ಪ) : ಕಂತುಕವನು ಕೈಗೆ ಬರಲೀಯದೆ ಮೇಲಾಂತು ಕುಪಿಲದೇವತೆಗಳು ಕಾಂತಾಸೀಮಂತರತ್ನ ರಶ್ಮಿಚಯ ಮುಂತೆ ದೇಗದೋಲಿಸಿದವು (ಕಾಣಾಪಂ. ೩೦-೦೦೬). ೨. ಎದುರಿಗೆ : ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ; ಸಮಕ್ಷದಲ್ಲಿ : ರೂಢಿಗೆಂದೆಲ್ಲರ ಮುಂದೆಯುಂ ಪೊಗಟ್ಪಪಂ ಮಾರುಳ್ಳನೆ (ಪಪಸ. ೩ ೩೦) : ಅರಸಂ . . . ಬಲಿಪಾಂಗಸಂ ಬರಿಸಿ ಮುಂತೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಬಿಚ್ಕೈದಿಂತೆಂದಂ (ಪಚಾಕೃ. ೨- ೩೩) : ವೃಷಭಲಾಜಂ ಪರಂಜಯಿಂದಿಪ್ಪ ಸಮಾಸದೊಳು ಮುಂತೆ ಕಿನ್ನರರು ಸಾರಸದಿ ಪಾಡಲ್ಕೆ (ಬಪಪ. ೦-೨೩). ೩. ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ; ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ : ಮುಂತೆ ನೀಂ ಪೋಗಾಮಂ ಪೆಜಗನೆ ಬಂದಪೆಂ (ಅಪಭಾ. ೦೨-೨೦) ; ನಿನಗೆ ದಸಂತಮೂತಿ ವೆಸೊಪ್ಪುವುದೆಂತೆನೆ ಮುಂತೆ ಬಂದು ನೀನೆನಗೆ ದಸಂತನಾಗಮನಮಂ ನೆಜಿ ಸೂಚಿಸಿ ಕೂಟ್ಟೆ (ಹಂಪ್ರಪ್ರ. ೭-೨೦). ೪. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ : ತರುವಾಯ ; ಅಮೇಲೆ : ಮುಂತೆ ಪೆಳ್ಳ ಕುಲುಪಂ ಕುಲಿಗೊಂಡು ಕಪೀಶರಾರ್ಪಂತು ಪಿಂಗಿಸುಗೆ ಕಾವ್ಯದಿನಾ ಲಘುದೋಷಮಂ (ಶಾಣಾ- ೦-೦೫೯) ; ಮುಂತೆ ಶಮದ್ಭಟಭೂವಿನಾಕಾಂತಂಗರ್ಧಾಂಗಿಯಪ್ಪ ದೆಂ ತೋರ್ಪೆಲಾ ಕಾಂತೆ ಏನೆಂ ಮೈಗೊಂದಿದರ್ಕಂತಗಲದೆ ಪರ್ವತನಿಜಾಪೋಪಮಿಂದಿ (ಕಾಕೃಕ್ಷ- ೭-೭೭) ; ಇಂತು ಕರ್ಣಿ ಸಮ್ಮಿದಲ್ ಭೂಕಾಂತನಾ ಕೆಲಕಾಲಮಿನ್ತಾ ಮುಂತೆ ಕಲಿತರು ದ್ರೋಣನಲ್ಲಿ ಬಂಕಬುದಿದ್ಯೆಗಳ (ಸಂಭಪ. ೦೪-೨೨). ೫. ಹಿಂದೆ ; ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ : ಅಂತ್ಯಜಾತಿಯೊಳಿರ್ಪ ಮುಂತೆ ತೀರ್ಥದೋರ್ಪ ವಂತಿಯೇಜಿರ್ಪ ತಿರಿದುಂಬ ತಿವಯೋಗಿ ಎಂತಿರ್ದಡೇನು (ಹರಿಕೃ. ೩೨೨) ; ಮುಂತೆ ರಾವಣನೆನಪ್ಪನೊರ್ವನುದಿಸಲ್ ಬಾಧ್ಯಮುಂ ತಡೆಯದಮರರುಂ ಪರಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸೆ (ಪಂಚಾಪಾ. ೨-೨೦-೩೯). **ಮುಂದೆ**₃ : ೧. ಗಟ್ಟಿಯಿಸಿ ದರ್ಪಂ ಸಲೆ ಪಾಂಗುಟಿಯವೆಯುಂ ಶುದ್ಧಪೋದದಿರ್ದೋಡೆ ಮುಂತ್ತುಂ ವೆಟಸುಂ ಕೋದಂತಿರ್ಕುಂ ಕಟಲ್ಲಿ ಕಳೆಗೊಂದು ಮುಂದೆ ಬಾರದ ಪದಮುಂ (ಶಪಾ. ೨-೩) ; ಮನೆಮನೆಗಳ ಬಾಗಿಲು ಬಾಗಿಲ ಮುಂದೆ ಕನಕದೋರಣದ ಸಾಲಿಂದ ಘನತರವಪ ನವಿಲುಯಾಳ್ಕೆಗಳಿಂದಲ್ಸನಿಮಿಷವುರವ ಪೋಲ್ತಿಹುವು (ಕ.ಹಿ. ೨-೭೦) ; ಕುದುರೆಯ ಹಿಂದೆ ಅರಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಇಕುವಾದು (ಗಾಡ). ೨. ನಂದಿಮಿಕ್ಕಂ ಬಂದು ಮುಂದೆ ನಿಂದು ಕೈಗಳಂ ಮುಗಿದಿಂತೆಂದಂ (ಶಜ್ಞಾಶಾ. ೬೯-೬) ; ದಪಾಜಾಂತಕನೆಂಬೀ ನಿನ್ನ ನೆಚ್ಚುವೋದಂಕ ವೆಲವೊ ಮುನ್ನೆನ್ನನ್ನಂ ವನಜಾಜಂ ಪುಟ್ಟಿದೆ ಸಂದುಮು ನಿನಗೀ ಪೆಸರೆನ್ನ ಮುಂದೆಯುಂ ಸಂದವುದೇ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೪) ; ಗುರುವಂ ಮುಂದೆ ಪೊಗಬ್ಬುದು ಮಿತ್ರರಂ ಬಂಧುಗಳಂ ಪಿಂದೆ ಪೊಗಬ್ಬುದು (ಪಂಪಭಾ. ೩೭-೦೪) ; ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ಮುಂದೆ ನಾನೇತಱ ಭಕ್ತನಯ್ಯಾ ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ಮುಂದೆ ನಾನೇತಱ ಯುಕ್ತನಯ್ಯಾ (ಬಸವ- ೩೩೩). ೩. ಮುಂದೆ ದಶಾಂಕಿಯಿಂದಿಱುದುಂ ವರಮಾಯುವಿನಿಂದಮೆತ್ತ ದೆಲ್ ವಿದುದು ವರ್ಷಂ (ಜಪಪ. ೫೪-೨೬) ; ತಂದೆತಾಯಿಗಳಿಗೆ ಮುನ್ನಗ್ನಿಯಂ ಕೊಡದೆ ನೀ ಮುಂದೆ ಮಡಿಯಲುಬಹುದೆ (ಜಪಕ್ಷಾ. ೫೦. ೨೨೨-೨೦) ; ಹಿಂದೆ ಸೋಮೇರನು ಬರುತ್ತಂ ಮುಂದೆಯನ್ನಂ ಕಳುಹಿದಡೆ ನಾ ತಂದೆ (ಜಪಕೃ. ೫೯-೦೭). ೪. ಹಿಂದೆ ನಾನಾಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದನೆಂಬ ಹೇಯವಿಲ್ಲ ಮುಂದೆ ಮುಂಕ್ತಿಯೊಗಬೇಕೆಂಬ ಹುಂಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ (ಬಸವ- ೦೭) ; ಮುಂದಾ ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಮನೊಲವಿಂದಂ ಪಡೆದಪ್ಪೆನೆಂಬುದಂ ಸೂಚಿಸುವಂತೊಂದಿರಪ್ಪ ವಿನದೊಳತ್ಯಾನಂದದೆ ಕದುಜಾಣಿ ಮಾಣಿಕಂಗಂಡಿರ್ದಳ್ (ಗಣೆ. ೩-೨೦) : ಇಂದು ನೀನಾ ಪಾಂಡುಪುತ್ರರನಂದಗಡಿಸದ ಬಿಟ್ಟಿಯಾದೊಡೆ ಮುಂದೆ ಬಿಟ್ಟಿಕ್ಕು ರಾಜಸೂರಿಯಂ (ಶಾಪ್ರಾ. ೮-೨೨)- ೫. ಮೊತ್ತಮೊದಲು ; ಪ್ರಥಮತಃ : ಮುನ್ನಮ ತೆಜಿಂದಜಂದಿಂಗಳ್ವರಮಾಜಾದ ಕಾಂಡಕಪ್ರಪಾತ ಗುಹೆಯೊಳಗಗಣಂದ ಚಿತ್ಕಾರಶ್ಮಂ ಮುಂದೆ ನಡೆಯ (ಆಪಪ್ಪ. ೦೩-೩೦ ಪ) : ಕಳಪೋದರೆ ಕನ್ನದಂಡೆಯ ಹಿಡಿವೆ ಬಂಡಿವಿಡಿದರೆ ನಿಮ್ಮಿಂದ ಮುಂದೆ ನಮವೆ (ಬಸವ. ೭೩೭).

ಮುಂದೆಬರ್, ಮುಂದೆಬರು = ೧. ಅನಂತರ ಸಂಭವಿಸು : ತರುವಾಯವಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗು.—ಒದಗು : ನಿಜಧೈರ್ಯದೆ ಗಣಿಸದೆ ಮುಂದೆಬರ್ಪುದಂ . . . ಬೆಳ್ಚಸವಾಳ್ವುದು ಕಷ್ಟಂ (ಪಾಪೌ ೦೩-೦೬) ೨. ಮುಂದಿಡುವರಿ : ಆಸಕ್ತಿವಹಿಸು : ಕಾಳೂರಿನ ಅಧಿಗಳು ಹೆಣ್ಣು ಕೊಡಲು ಮುಂದೆ ಬಂದರು (ಕತ್ಪ. ೦೩). ೩. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೆ ಹೊಂದು; ಬೆಳಿಗೆಯಾಗು: ಅವಿರತವಾದ ಅದರ ಮುಡಿಮೆಯಿಂದ ಎರಡೇ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಅವರ ಸೆಂಸ್ಥೆ ಮುಂದೆಬಂದಿತು (ಕಾಪ್ರ). [< ಮುಂತೆ₂]

ಮುಂದಂಜೆ₁ (ನಾ)- ಮುಂಭಾಗ ; ಮುಂದುಗಡೆ : ಹೆಂಗಸರು ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಬಂದು ಗುಡಿಸಲುಗಳ ಮುಂದುಡಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು . . . ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದಲ್ಲಿದ್ದವರಿಗೆ ಅವಸನ್ನು ತೋರುತ್ತಿದ್ದರು (ಕ್ಷಕಾ. ೩೭೬).

[ಮುಂ(< ಮುನ್) + ದಂಡೆ₂]

ಮುಂದಂಡೆ₂ (ನಾ)- ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಟ್ಟು.—ವರಸೆ : ಜಿದೇಪಂ . . . ಅವನು ತುಡುಂತೆ ಮುಳಿಸಿಂದವನುಂ ಮೊಱೆದೆಬ್ಬು

ಮುಟ್ಟು ಮುಂದಂಜಿಬೆನೊಜಿ ಮೇಲ್ವರಿವಸೇಂ ಬಗೆ ಸೊರ್ಕಿರೆ ಮುಂದು ದೋರ್ಕುಮೇ (ಪಞ್ಚ. ೯-೦೪೦).

[ಮುಂ₁ (< ಮುನ್₁) + ದಂಡ್₃ (< ದಂಡ್₃)]

ಮುಂದಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟು,–ಓಡಿಸು : ಮುಳಿದು ಮುಟ್ಟುವ ನಾಯ್ಗಳೆನೆ ತುಂಡಿಸಲ್ಕೆಂದುಱಿ ಕಿರ್ಗುಟ್ಟುತೆ ಮುಂದಟ್ಟಿ ಪಡಂಮುಟ್ಟುತ ಸೂಕರನಡರ್ದು ಸಾರ್ದುದು ಮೆಳೆಯಂ (ಗಿರಿ. ೦-೦೦೩). ೨. ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಅಟ್ಟು ; ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಕಳುಹಿಸು : ತನ್ನೊಳ್ ನೆರೆಯಲಿದು ಜಯಶ್ರೀಯೆ ಮುಂದಟ್ಟಲ್ದಿಕ್ಕಾವಳಿಯೆಂಬ ಬಂಟಿರ್ದುದೇ ಕಂಠಿಕೆಯಂ . . . ಕಟ್ಟಿದುಂ ಪೇಜರೇಂದ್ರಂ (ಆಪ್ತ. ೦-೬೬); ಗಿರಿಜಾವಲ್ಲಭನೊತ್ತೈಗೊಟ್ಟ ಪಿಜಿಯಂ ಸೈತಿಕ್ಕವೇಟುಂ ಬಂದಪಂ ಹರಿ ಮುಂದಟ್ಟಿದನಿಂದು ಕೌಸ್ತುಭಮಂ (ಸೂತ್ರ. ೯-೦೫೬); ಅಳ್ಗಳಂ ಮುಂದಟ್ಟಿ ಸಡಗರದಿ ಬರುತಿರ್ಪನು (ಕಾಒಪ. ೧೯-೦೮೬).

[ಮುಂದು₂ (< ಮುಂತು₂) + ಅಟ್ಟು₂]

ಮುಂದಡಿ (ನಾ). ಕಾಲಿನ ಮುಂಭಾಗ ; ಮುಂಗಾಲು : ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಗಡಬಡಿಸುತಿಹ ಮುಂದಡಿ ಎಸಯೆ . . . ಹೆದಱಿ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಡೇಂಡಣಿಸಿ ಸರಸುವ ಪೆಣಂಗಳಂ ನೋಡಿ ಮುಂದೋಡಿ ಕಡುಂದೆವು ದೀಪದ ಹುಲಿಗಳು (ಹೋಪಾಖ್ಯ. ೩-೨೪). [ಮುಂದು₁ (< ಮುಂತು₁) + ಅಡಿ₁]

ಮುಂದಡಿಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗು ; ಮುಂದುವರಿ : ತುದುಕುವರೆ ಧಮವಿಲ್ಲ ಮುಂದಡಿಯಿಡಲು ಸಾರಥಿಯಿಲ್ಲ ರಥ ಕಡಿವಡೆದುದು (ಕಾಣ್ಕಥ್ರಿ. ೩-೩೩); ದೃಢಾರ್ಜ್ಯಯೆದಿಂದ ಪ್ರಯತ್ನಿಸು ವವನಿಗೆ ಎಂತಹ ದೊಡ್ಡಕಾರ್ಯವಾದರೂ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಕೈಗೂಡುವುದು. ಅವನು ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಮುಂದಡಿಯಿಡಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು ಮಾತ್ರ (ಧ್ವನಿ. ೩). [ಮುಂದು₂ (< ಮುಂತು₂) + ಅಡಿಯಿಡು]

ಮುಂದರಿ ' ಮುಂದುವರಿ ' ನೋ.

ಮುಂದರಿವು (ನಾ). ಮುಂದಿನದನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಜ್ಞಾನ ; ಭವಿಷ್ಯ ಜ್ಞಾನ : ಇವನು ಮೊದಲು ಬೈಟನೆರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ನೂಸಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದನು. ಹಾಗೆ ಮಾಡಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಅವನಿಗೆ ಮುಂದರಿವಿತ್ತು (ಬೃಹ್ಕ. ೭೩, ೨೮೫).

[ಮುಂದು₂ (< ಮುಂತು₂) + ಅರಿವು (< ಅಱಿವು)]

ಮುಂದರುಗು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಲಿಸು ; ಮುಂದುವರಿ : ಈ ಭಾವ ಬೊಳಗೆ ಇರುಳಿದ್ದು ಭಾಸ್ಕರೋದಯವಹಾದ ಬಳಿಕ ಮುಂದರುಗುವವೆ (ಪಂಚಾಖ್ಯಾ. ೨-೦೩-೪). [ಮುಂದೆ₂ (< ಮುಂತೆ₂) + ಅರುಗು₁]

ಮುಂದಲೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯ ಮುಂಭಾಗ : ನಿಲದೆ ಸುಬ್ಬಾದಾವರ್ತಿ ಪುಂಸ್ತ್ರೀಜನಕ್ಕೆ ಶುಭಪ್ರದಂ . . . ಒಂದೆ ಮುಂದಲೆಯು ಸಂಬಂಧಿಯಿಂದಮ್ಮಂ ಕಳ್ಳಂ ಮಹೀಪಳಯಾಗ್ರದೊಳ್ (ಕೋಕೋಚಾ. ೦೦-೨೫); ಶಾಂಕವಿಗೆಸದುದು ಮುಂದಲೆಯೊಳಗರಳೆ ಬಹುರತ್ನಾಂಶುಕಾಂತಿಪ್ರಕರಂ (ಗಿರಿ. ೩-೦೦); ಪೂರುತಿ ಹೊಯ್ದು ಕರ್ಣನ ಕಡಿಂದನು ಮುಱಿಯೊಡೆದನೆದುರುನು ಪಾಯ್ದು ಮುಂದಲೆಗೆ (ಕಾಖ್ಯ. ೦೨-೩೭). ೨. ತಲೆಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕೂದಲು; ಮುಂಗೂದಲು : ಕೃಷ್ಣನು ಮುಂದಲೆಯಂ ಪಿಡಿದಲ್ ವಲ್ಲಿಯ ತಲೆಮಿಡಿದರ್ ನಮ್ಮ ಬೀರಮುಂ ಕೌರವರುಂ (ಕಂಪಾಖ್ಯಾ. ೭-೩೬) ; ಮುಂದರೆಯಂ ಪಿಡಿದನ್ನೆಯ ಮುಂದೆಳ್‌ವನಲತೆಯನಪ್ಪಯ್ದಾ ಪರಿಭವಮಿ ದಳ್ಳೆಂಬುದು ಸೊರ್ಕಿದವನಂ ಕೊಂದೆಂ ಕುರುಪತಿಯುಮಂ ಕೊಲಲ್ಕಡದ ಪೆನೇ (ಗದಾಖ್ಯಾ. ೩-೩೬); ನಿಲಲಿ ಸುಭಟರು ಜೋಡಿಯಲಿ ಪರುಬಲಕೆ ಜಾಜುವ ಪ್ರಯಸಿಯು ಮುಂದಲೆಯ ಹಿಡಿಹಿಡಿಯೆನುತ ಹೆಕ್ಕಳಿಸಿದನು ಕುರುರಾಯ (ಕಾಖ್ಯ. ೨-೩೦) . ೩. ಮುಂಭಾಗ : ಮುಂದುಗಡೆ : ಮುಗಿಲಿನ ಮುಂದಲೆಯುಪ್ಪರಿಗೆಯ ನೆರೆ ಮೆಳ್ಕಡೆ ಗುಡಿಸಲೊಳಪರೊಳಿದೆ (ಪಕ್ಕೆ. ೩-೦೦). ೪. ಮುಂದಿನದು ; ಭವಿಷ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು : ಅಂಜು ಅಂಜುಗಳಲ್ಲಿ ಪಲವು ಇರಿತ ಪದನವಾಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ಮುಂದಲೆಯು. ಸಿಹಿಹುಗಳಾಗಿ ಬಳಲೇಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಕಬ್ಬ. ೬೩).

ಮುಂದಲೆಯ ಹೂ = ಮುಂದಲೆಬೊಟ್ಟು : " ಮುಂದಲೆಯ ಹೂ ಲಲಾಮಕಮೆಂಬುದು " (ಪಣಾಖ್ಯಾ. ೧೦-೪೧೧).

[ಮುಂ₁ (< ಮುನ್₁) + ತಲೆ₁]

ಮುಂದಲೆಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ತಲೆದೋರು : ಬೆಜಗು ಬೆಳೆದುದು ಮನದ ಎಡುಕಿನ ಮುಂಕ ಮುಂದಲೆಗೊಟ್ಟುದಜುವಿವ ಸಜಗು ಹಾಜಿತು (ಶಾಖ್ಯಾ. ೦೪-೨೪). [ಮುಂದಲೆ + ಕೊಡು₁]

ಮುಂದಲೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮುಂಗೂದಲನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಕೆಡೆನುಡಿದೀತು ಪಡೆದು ಮುಂದಲೆಗೊಂದು ಕೆದಹಿ ಕೆಕ್ಕಳಗೆಳದೆರ್ದಗೆ ಅಡಿಯಿಟ್ಟು ಕರುಳ ಸೀಜುಂಬಾಳಾಡುವನೆಂದು ಪೊಡೆಗೆ ಕೂರಸಿಯಿತ್ತು ದಾಗ (ಕ್ರಿಪಾಖ್ಯಾ. ೩೩೨). [ಮುಂದಲೆ + ಕೊಳ್₁]

ಮುಂದಲೆಬೊಟ್ಟು (ನಾ). ಹೆಂಗಸರು ತಲೆಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಬೈತಲೆಬೊಟ್ಟು : ಮುಂದಲೆಬೊಟ್ಟು :– ಸ್ತ್ರೀವೇಷಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವೇ ಮಾಸಲಾಗಿರುವ ತೊಡಿಗೆ ಇದು (ಪಾಣಿಸು. ೪೬).

[ಮುಂದಲೆ + ಬೊಟ್ಟು₂ (< ಬಟ್ಟು)]

ಮುಂದಲೆವಣಿ (ನಾ). = ಮುಂದಲೆಬೊಟ್ಟು : ವಣಿವಸತಿಯರು . . . ಹೀಣಲ ಱುರಿಯ ಹೂಳಿವ ಮುಂದಲೆವಣಿಯು ಮುಂಕುರ ಮುಂಪಾಂಬುಜದ ಪದರ್ಪುಣರ್ಪುಣಕ್ಕೃತಿ ಪಡಿಯ್ದೆ ಸಡಮದು ಬೀದಿಬೀದಿಯಲಿ (ಶಾಖ್ಯಾಗ. ೦೦-೦೬). [ಮುಂದಲೆ + ವಣಿ₂]

ಮುಂದಲೆವಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯ ಮುಂಭಾಗಕ್ಕೆ ಹಾಯ್ದು,– ಎರಗು : ಹೊಯ್ದುರೊಬಿದ್ದವರ ಮುಂದಲೆವಾಯ್ದು ತಿಪಿದರು . . . ಆಧವುವ ಕದಯ್ದುಗಾಜುಂ ನೀಗಿದರು ನಿಜಪತಿಯ ಋಣಾರುಣವ (ಶಾಖ್ಯಾ. ೦೪-೦೦).

[ಮುಂದಲೆ + ಪಾಯ್₂]

ಮುಂದಲೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯ ಮುಂಭಾಗದ ಕೂದಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಳ್ಳು : ಮುಂದಲೆಯ ಜುಟ್ಟನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಪಾಂಚಾಲಸುತನು . . . ಐದಿ ಮುಂದಲೆವಿಡಿದು ಬಾಗಿಸಿ ಕೊಯ್ದುನಾತನ ಕೊರಳನು (ಶಾಖ್ಯಾಕ್ರಿ. ೦೪-೨); ಅಪಸ್ಮಾರವತಿಕೋಪದಿಂ ರುದ್ರನಂ ಮುತ್ತಿ ಮುಂದಲೆವಿಡಿದು ಕಿಡಿಹಿ ಪಾದಂಗಳಂ ತೊಕ್ಕಳ್ದಂಮಳಿದು ಹಾಂಡವ ರೂಪಮಂ ಧರಿಸಿ ಕಾಣಿಪ್ಪುತಿರೆ (ತಂಪ್ರ. ೫೦-೬೨).

[ಮುಂದಲೆ + ಪಿಡಿ₁]

ಮುಂದಳ್₁ (ನಾ). ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಸೈನ್ಯ ; ಮುಂಚೂಣಿಯ ಪಡೆ : ಮುಂದಳವನು ಪೊಯ್ಯುತ ಕದನದೊಳಗುರುದನುಜವನು (ಪರ್ಪ. ೬-೪೪); ಜಪಾನದವರು . . . ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತ ಬಂದರೆ. ಅವರ ಮುಂದಳವನ್ನು ತಡೆಯುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮೊಗಲ ಸರಾಯಿ ಎಂಬುದು ಐರತನೆಯ ಸೇನಾಮುಖವೇದು ಬಗೆಯಲಾಯಿತು (ಪಕ್ಷ. ೩೩).

[ಮುಂ₂ (< ಮುನ್₂) + ದಳ್₂ (= ದಳ)]

ಮುಂದಳ್₂ (ನಾ). ಮುಂಭಾಗದ ನೆಲ.—ಭೂಮಿ : ಗೋದಾವರಿಯು . . . ತಂದ ನೀರನ್ನು ಜಾಗಿಲದ ಮುಂದಳಕೆ ಚಿಮುಕಿಸಿದಳು (ಕಬ್ಬ. ೩೩೬). 'ಮನೆದಳ' ಪರಾ. [ಮುಂ₂ (< ಮುನ್₂) + ತಳ್ (= ತಲ)]

ಮುಂದಳರ್, ಮುಂತಳರ್ (ಕ್ರಿ). = ಮುಂದರುಗು : ಮೋಡದೊಳ್ ಮುಂದಳರುತ್ತೀ ಪಾದಿದಾಕೆಗಳ್ಗೆ ಪಾವುಡಮಂ ಕುಡುವೆಂ (ಪಣಾ.೦೩-೦೩೩). **ಮುಂತಳರ್** : ಮುಂತಳರ್ದುರ್[ಜಾಖ್ಯಾ. ತಣದಿ] ಮಿಗೆ ತನ್ನ ಬಾಂಧವ ಸಂತತಿಯನೊಡಗೊಂಡು ನಿಷಧನ ಚಿಂತೆಯನು ಪರಿಹರಿಸಬೇಕೆಂದ್ಯೆದಿತಾ ಪಂಸೆ (ಪಣಾ. ೨-೪೨). [ಮುಂ₃ (<ಮುನ್₃) + ತಳರ್]

ಮುಂದಳೆ (ಕ್ರಿ)- ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಲಿಸು.- ಸಾಗು : ಆ ಬಲಂ ಕಂಡುದಪ್ಪ ಮಾರ್ಗದೊಳೆ ಮುಂದಳೆಯುತಿಹ ಮೇಘನಾದನಂ (ಕ್ಷತ್ರಿಯಾ. ೪ ೦೬) ; ಸೌಮಿತ್ರಿ ಮತ್ತೆ ಪೂಜಾತಿಸಹಿತ. . . ಮುಂದಳೆದುಗ್ರಮ್ಮಗಜಕ್ಷಿಗಣದಿಂದೆ ಭೂಮಿರ್ಗಸುವ ಹಳುವಮಂ ಪೊಕ್ಕನು (ಕ್ಷತ್ರಿಯಾ. ೦೯-೬).

[ಮುಂ+ (< ಮುಂ) + ತಳ್+]

ಮುಂದಱಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂದಾಗುವುದನ್ನು ತಿಳಿ : ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು : ಅಂತೊಡವನೇಕೋಷ್ಠಾತುಗಳಂ ಕಂಡು ಮುಂದಱಿವ ಚತುರ ವಿದುರನಿಂತೆಂದಂ (ಕುಮಾ. ೦-೦೬೨ ಕ) : ಮುಂದಱಿಯದೆ ದರೂಢಪ ಕಳುಹಿ ಕಿಚ್ಚಿತ್ತ ಕಲಹವನಿಪನ . . . ಎಂದಳ್ಕೈವಾಜಿತು ಸಳಲಸುರನಿಕರ (ಕರ್ಣಾ- ೬-೫೦-೦೪). ೨. ಮುಂದಾಲೋಚನೆಯಿಂದ ಕೂಡು ; ದೂರದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಪಂ ದೆ ನಿಂದು ಮುಂವೆಱಿಯದೆ ಸೀತೆಯಂ (ಕಿಂಕಾಪ. ೯-೦೫೦) ; ಕಣ್ಣ ಕೋವೆಕ್ಕೆ ಮುಂದಱಿಯದೆ ನುಡಿದ ವಸ ವೆಚ್ಚಿ ಮರುಳಾದ ಮೋಡವ್ಕಾ (ಕಾಪ ೩೫೦) : ಮುಂವೆಱಿಯದ ಮುಗ್ಧೆಯೆಂದುದಕ್ಕೆ ನಗುತ್ತುಂ ನಡೆದು (ಕಾಪ್ರ. ೬-೨೬ ಪ). ೩. ದಾರಿ ಕಾಣು ; ದಿಕ್ಕು ತೋಚು : ಶಿವಶಿವಾ ಬಲುಮಬ್ಬಿನಲಿ ಮುಂದಱಿಯದೆನ್ನಯ ಕೊಬ್ಬನೇಮಗ್ಗಿಸುವೆನು (ಭಾಪ್ರ. ೦೬-೬೬) ; ಇತ್ಯಲವನಿಪನಸುರಪರನ ಕಳುಹಿದ ಚೀತೆಗಿತ್ತ ನಿಜಮುದ್ದಿಯಂ ಮುಂದಱಿಯದಿರೆ (ಕ್ಷತ್ರಿಯಾ. ೪-೨೦) ; ಭಾವಕಿಯೊರ್ವಳ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಕಡು ಪುದನಾವಸ್ಥೆಯಂ ಮುಂದಱಿಯದೆ ನೀವಿಯವೆಟ್ಟಿ ಹಿಂಗೂಡಿ ಪಗಿಪ ಹಾಸ್ಯ ಭಾವದ ವಿಟನೊರ್ವನಸದ (ಸಂಪೂ. ೬-೦೨೬).

[ಮುಂದು+ (< ಮುಂತು+) + ಅಱು]

ಮುಂದಾಗು+ 'ಮುಂತು+' ಪರಾ.

ಮುಂದಾಗು+ 'ಮುಂತ್ಸು' ಪರಾ.

ಮುಂದಾಲೋಚನೆ (ನಾ)- ೧. ಮುಂದಾಗುವುದರ ಬಗೆಗಿನ ಆಲೋಚನೆ; ಮುಂದಿನ ಆಲೋಚನೆ : ಚುದ್ರನಿಗೊ ಮುಂಗಳ್ಗಗ್ರಹಕ್ಕೊ ವಲಸ ಹೋಗುವ ಪ್ರಸುತ್ತ ಈ ಮುಂದಾಲೋಚನೆಯಿಂದಲೆ ಅಕಂಭವಾಗಿದ ದಿದ್ದೆರೂ. ಅದು ಬೆಗನ ಕೈಗೂಡಿದಷ್ಟು ಕ್ಷೇಮವೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದ (ಕಂಚ್ಕ. ೪೬). ೨. ವಿವೇಕ : ವಿವೇಚನೆ : ಪಾನು ಆಗ ಮುಂದಾಲೋಚನೆಯಿಲ್ಲದ ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಈಗ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ಕಾಪ್ರ). [ಮುಂದು+ (< ಮುಂತು+) + ಆಲೋಚನೆ]

ಮುಂದಾಳ್, ಮುಂದಾಳು(ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಮುಂದೆ ಇರುವವನು; ಮುಖಂಡ ; ನಾಯಕ ; 'ಮುಂದಾಳ್ತನ' ಪರಾ. **ಮುಂದಾಳು** : ೧. ಆತ್ಮನಿರೀಕ್ಷಣೆಯಿಂದಲೇ ನಾವು ಮುಂದುವರೆಯುವುದು ಎಂಬ ಮುಂದಾಳುಗಳ ಭಾವಣದಿಂದ ಏನೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ (ಆಪ್ರಾ. ೩) ; ರಾಮುರೂ ಪಮ್ಮೂರಿನ ಒಬ್ಬ ಗಣ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆಂದೂ ಮುಂದಾಳುಗಳೆಂದೂ ಮಹಾಪುರುಷರೆಂದೂ ತಿಂದೇ ಇವರ ಸಹಾಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದೇಕು (ಶಾಪ್ರ. ೩೨) ; ಪಾಸ್ಟ್ಯರ್ಲಿ ಅವರು ಮುಂದಾಳು (ಕ್ಷತ್ರಿಯಾ. ೧೨). 'ಮುಂದಾಳುತನ' ಪರಾ. ೨. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ಯುವವನು : ಮೊನ್ನಡೆಗುವವನು : ಅಂಧನ ಕೈಂ ಕೋಲಿತ್ತು ಕರದೊಯ್ವನು ಮುಂದಡಿ ತಪ್ಪಿ ಗುಂಡಿಗೆ ಕಿಡಪಲು ಅಂಧನ ತಪ್ಪೊ, ಮುಂದಾಳವ ತಪ್ಪೊ (ಶಾಪ್ರ. ೦೩೦-೩). [ಮುಂದು+ (< ಮುಂತು+) + ಆಳ್+]

ಮುಂದಾಳಿಕೆ (ನಾ)- ನಾಯಕತ್ವ ; ಮುಂದಾಳುತನ : ಅವರ ಮುಂದಾಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇವರ ಕೆಲಭಾಗವನ್ನು ರಂಗದಲ್ಲಿ ತೋರಿ ವನ್ನ ವನಸ್ಸಿಗೆ ಆಲಿಸುವನ್ನು ತಂದಿತು (ಕೋಗಿ. ೫. ಮುಖ್ಯ).

[ಮುಂದಾಳು (< ಮುಂದಾಳ್) + – ಇಕೆ]

ಮುಂದಾಳು 'ಮುಂದಾಳ್' ನೋ.

ಮುಂದಾಳುತನ 'ಮುಂದಾಳ್ತನ' ನೋ.

ಮುಂದಾಳ್ತನ. ಮುಂದಾಳುತನ (ನಾ).- ಮುಂದಾಳಿಕೆ : ಒಂದುಸ್ಸಾನ ವಿಂದು ಪೂರ್ಣಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಪಡೆದಿದೆ. ಪೌರ್ವಾತ್ಯಜಗತ್ತಿನ ಮುಂದಾಳ್ತನದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಜ್ಜೆ ಇಟ್ಟಿದೆ (ಆಮುಗಾ. ೪) ; ಯಾವ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವಾಗಿ ಬೇಕಾದರೂ ರಂಗನ ಮುಂದಾಳ್ತನ ಬೇಕಂದೇಕು (ರಂಗಿನಾ. ೫೬). **ಮುಂದಾಳುತನ**: ಸಮಾಜದ ಮುಂದಾಳುತನವನ್ನು ವಹಿಸಿ (ಶಿಕ್ಷ. ೦೮೪).

[ಮುಂದಾಳ್ + – ತನ]

ಮುಂದಿಕ್ಕು, ಮುಂತಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಡು ; ಎದುರಿಗೆ ಇರಿಸು : ಸೂಟ್ಬಟ್ಟಸಾಗಳ್ ಜವಂ ಪಿಡಿದೀಡಾಡುವ ಮಾಟ್ಕಯಂತೆ ಪಲರಂ ಕೊಂದಿಕ್ಕಿ ಮೆಯ್ಯುಟ್ಟವಂದೆಡೆಯೊಳೀ ಮಾಣದುರುಳ್ಳಿ ಕಟ್ಟಿರಿವುದಂ ಮುಂದಿಕ್ಕಿದಂ ದ್ರೋಣನಾ(ಕರ್ಣಾ. ೫-೬೨). ೨. ಮುಂದೆ ಪೂಡು ; ಮುಂದೆ ಒಡ್ಡು : ಪರುಸದಿಂ ಶೇಷನಂ ಮುಂದಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಮುನೆವರಿ ರಣಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಕಲಿಬಭ್ರುವಾಹನಂ ಬರಲು (ಕ್ಷತ್ರಿಯಾ. ೫೫-೧೬). **ಮುಂತಿಕ್ಕು** : ೨. ಈ ಸಾವಮಾಂ ಮುಂ ಪ್ರಯೋಗಿಸದೇ ಕೆಟ್ಟಪುದೆಂದು ದಂಡಮನೆ ಮುಂ ಮುಂತಿಕ್ಕುವಂ ಮುಂತ್ರಿಯೇ (ಸಂಪೂ. ೯-೦೯).

[ಮುಂದು+ (< ಮುಂತು+) + ಇಕ್ಕು]

ಮುಂದಿಡು. ಮುಂತಿಡು (ಕ್ರಿ)- ೧. = ಮುಂದಿಕ್ಕು ೧ : ಇವು ದಿವ ದೊಳಗಗ್ಗಳವೆನಿಸುವ ರತ್ನವ್ಯಾತಮೆಮ್ಮ ಮನೆಯೊಳಿ ಮಿಗಿಲಪ್ಪವು ನಿಧಿಗಧಿಪತಿಸಲಪ್ಪವೆಂದು ರತ್ನಂಗಳನಕುಮಂ ಮುಂದಿಟ್ಟಂ (ಆಪ್ರ. ೬೨-೦೬) ; ಇತ್ತಲ್ ಸೌಮಿತ್ರಿಯುಂ ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಹೆಣ್ಣ ಪುಡಿದು ನತ್ತಿವರ ಮುಂದಿಟ್ಟು ಪೋದಮಟ್ಟೊಡೆ (ಕೋಪ್ರ. ೦೩೬-೦) ; ದಿವಮಣಿ ಯರುಣನ ಮುಂದಿಡದೊಡವನೆಂತು ತಮಮಂ ತೂಳ್ದಂ (ಕಾಳಿಂಪ್ರ. ೦೦೦-೦೬೭). ೨. ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸು,– ಇರುಪಂತೆ ಮಾಡು ; ಮುಂದುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಅಲ್ಲಿಯ ಮುನಿಜನಮೆಲ್ಲಮಾ ಕೊಳುಗಳುಮುಂ ಕುಂತಿಯುಮುಂ ಮುಂದಿಟ್ಕೊಡ್ಡೊಂದು ನಾಗಪುರಕ್ಕೆ ಬಂದು (ಕರ್ಣಾ- ೨-೨೬ ಪ) ; ಅನುಂ ಪ್ರಲಂಬವ್ರಸೂದನನುಂ ಯಾದವಪರಿವೃಂದಮುಮಂ ಮುಂದಿಟ್ಕೊಡಗೊಂಡು ಪೋದೆವ (ಹರಿಂ. ೯-೬೪ ಪ) ; ಕೇತಯ್ಯನಂ ಬಸದನನಸಂಖ್ಯಾತರ ಸಮಕ್ಷದೊಳನುನಯದಿ ಲಾಲಿಸುತ ಹರುಷಂಬಟ್ಟು ಮುಂದಿಟ್ಟು . . . ಸಾಷ್ಟಾಂಗದಂಡಪ್ರಣಮಮಂ ಮಾಡಿ (ಆಪ್ರ. ೩೭ ಪ). ೩. ಮುಂದುವರಿ ; ಮುನ್ನುಗ್ಗು : ಕೊಂದು ಜಟಾಯುವನಾತಂ ಮುಂದಿಟ್ಟಾ ಪನಕನುತೆಯನೆಯ್ದಂ (ಶಾಪ್ರ. ೬-೦೫೨). ೪. ಮುಂದೆ ತರು ; ಗಮನಕ್ಕೆ ತರು: ಸೂಚಿಸು: ಬಯ್ದುಟ್ಟು ಕಡುವುದೀ ಪಾಕ್ಕೆಯಂ ಎಂದದನವರ ವಶಮೊಳಿರಿಸಿ ಹತ್ತಡಿಯಿಟ್ಟು ಬಂದಾ ಮಕ್ಕೊಂದು ಕುಹಕ ವನಲ್ಲಿ ಮುಂದಿಟ್ಟು . . . ಇದ ನೀವೆ ಬಲ್ಲಂತೆ ಪರಿರಕ್ಷಿಸುವುದನುತೆ (ಹರಿಂ. ೭೬. ೦೦-೦೬) :"ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮನೆಯ ಯಜಮಾನಿ ತನ್ನ ದೊಂದು ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟಳು (ಹೋಪ್ರಕಿ. ೫೯). ೫. ಒಪ್ಪಿಸು ; ಅರ್ಪಿಸು ; ಕೊಡು : ಬೆನಾವುದೆಮಗೆ ಬೆಸನಂ ಬೆಸಸೆನಯೆಂದಾಬ್ಗೆಯಿಂದು ಮುಂದಿಟ್ಟಿದಂ ಸ್ವರ್ಗವಸನವೇಷವಭೂಷಾಪ್ರಸರಂಗಳನ್ನಿ ಕೆಲಬರತಿಜಡವತಿಗಳ್ (ಆಪ್ರ. ೯-೦೫೫) : ಸಂಗಂಗೆ ನಾಷ್ಟಾಂಗದಿಂದಲ್ಲಿ ಪೊಡಮಟ್ಟು ಪೊಗದಿಂಶಂಗೆ ಭಯಭಕ್ತಿಯಂ ಮುಂದಿಟ್ಟು . . . ಬೇಳ್ಕೊಂಡ ನಕ್ಷಜ್ಞಂ ಲಾಲಯತ್ತಾಲಿಸುತೆ (ಶಾಪ್ರ. ೬-೬). ೬. ತೋರ್ಪಡಿಸು; ಪ್ರಕಟಿಸು : ಪ್ರದರ್ಶಿಸು : ಸಪ್ರತಕ್ಷವಾಕ್ಷಿಪ್ತಮಾಗಿ ಅಡಲ್ಕೊಂಡಿರ್ದು ವೇಟಂ ಕುಳನಗಮನೆ ತದ್ಭೂಮಿಕಾಸಪ್ತಕಂ ಮುಂದಿಡೆ ಚಿಲ್ಲಂ (ಶಾಕ್ರ. ೦-೨೮೨). ೭. ಪ್ರತಿಯೆನಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸು; ಎದುರಾಗಿ ಒಡ್ಡು : ಲಲನಾ ಸ್ವರ್ಣಭನಸ್ಯನೋಲ್ಲುತಲಾವಣ್ಯಾಮೃತಾಸವಂಗಲಮಂ ಮುಖ್ಯಮನಂ ದೊಡರ್ಚಿ ಸೃಪಸೋದರ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಂದಿಟ್ಟು ತನ್ನಲರ್ದಿಲ್ಲಂ . . . ಅರ್ಜ್ಯ

ಮನೆತ್ತಿ ಮುಸ್ಕಥನ್ಯಮಂ ಕೊಟ್ಟುಂ ಪುಹೋತ್ಸಾಹದಿಂ (ಬಳ್ಳಕ್ತಿ. ೩-೩೦). ೮. ಉಂಟುಮಾಡು : ಒದಗಿಸು : ಈದೆಯಂಗೆಯ್ವಮ್ಯೆಕಾಂಶುಬಿಂಬ ಮೆರ್ದಗಂ ಕಣ್ಗಂ ವ್ಯಹೋತ್ಸಾಹದೊಂದೊದವಂ ಮುಂದಿಡುವಂತೆ ತನ್ನ ಭುವನಪ್ರಖ್ಯಾತಸೌಂವರ್ಯದಿಂ . . . ಮನಂಗೊಳಿಸಿದಂ ಸಂಸಾರಸಾರೋದಯಂ (ಆದಿಪು. ೩-೩೪) ; ಪವನ ಜ್ಞಾನವೆಯೆಱ್ದು ಸೂಳ್ಗಳು ಸವಿಯ ಮುಂದಿಡ ಮೆಱ್ಪ ಮೈಗ್ವುಡ ಸವಿಸುಸಿಲಿ ಸುಖಿರಗದೊಳೋಲಾಡಿಸಿದನಾ ಕುಪರ (ಶಾಕ್ತಾ. ೯-೦೦); ತನ್ನ ಕುಲಕು ಜಿಲಕಂ ಮುಂದಿಟ್ಟು ಕೊಂದ ನೊಂದಿದ ದಂದುಗದೊಳ್ ಕೂಂಟೆ ನಡೆವ ಕಲಿಯುಂ ಕಲಿಯೇ ! (ಶಾಪಾಕ್ಷ. ೦೩೬-೦೯). ೯. ನೆಪವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು; ಕಾರಣವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಮುಂದಿಟ್ಟು ಮಗಳಾಯ್ದ ಪೊಲುಸಯ್‌ಕೇಸಾ ಕಲಹ ಮನ್. ಆರ್ಟಟಿಸಿ ಮುಳಿದಾತ್ಮು ಸಾಡ ಮೇಲ್ ನುರ್ಗಿದನ್ (೧೦೫೧ಮ. ೬-೧೩). **ಮುಂತಿಡು** : ೧. ಜಾಂಬವತಿಯೆಂಬ ಅತನ ಕುವರಿ ಕನ್ಯಾರತ್ನವು ಈ ಶಮಂತರತ್ನವನ್ನು ಸಹಾ ಕೊಟ್ಟು ನಸ್ಸ ಮನ್ನಿಸಿದನು ಎಂದು ಅವರುಗಳ ಮುಂತಿಟ್ಟು (ಶಾತ್ಕ. ೦೦೦ ೨). ೨. ಅಂತು ಧರ್ಮಪುತ್ರನಂ ಮುಂತಿ[ಟ್ಟಾರ್ಜು. ದಿ]ಟ್ಟು ಭೀಮಾರ್ಜುನಪ್ರಕುಲಸಹದೇವರುಂ ದುರ್ಯೋಧನನಂ ಮುಂತಿಟ್ಟು ದುಮ್ಮುತ್ಸು ದುಸ್ಸಾಸನ. . . ಸದ್ಬಾಹುಗಳೆ ಮೊದಲಾಗಿ ನೂರ್ವರುಂ ಬಂದು (ಕಂಚಣಾ. ೨-೭೦ ಪ). ೪. ಹಿಮಕೃದ್ವಂಶಜರಪ್ಪ ಪಾಂಡುಸುತರಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು ನಿಸ್ಸಯ್ದು ಬಾಡಪುನಿತ್ಯಂ ನಡವೆಂದು ಸಮಮಾನೆ ಮುಂ ಮುಂತಿಟ್ಟೊಡೆ (ಕಂಪಣಾ. ೯-೩೮). ೬. ಶಿವಲಿಂಗ[ಂ] ಮೂರ್ತಿಗೊಂಡು ನಂದಿಯ ಹೃದಯಕಮಳವನೊತ್ತರಿಸಿ ಪೊಜಮುಟ್ಟು ಸದ್ಯೋಜಾತಮುಖಮಂ ಮುಂತಿಟ್ಟೊಳಗೊಳಗೆ ಗಳಗಳಪಿ ನಡೆದು ಬರೆ (ಬಸವ. ೯-೩೦). ೦೦. ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲು; ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು : ಅಂತವರ್ಗೆ ಜಾತಕರ್ಮನಾಮಕರಣಾನ್ನಪ್ರಾಶನಚೌಲೋಪನಯನಾದಿಸೋಡಶಕ್ರಿಯೆಗಳಂ ಗಾಂಗೇಯಂ ತಾಂ ಮುಂತಿಟ್ಟು ಮಾಡಿ (ಕಂಕಣಾ. ೦-೩೬ ಪ). [ಮುಂದು೩ (< ಮುಂತು೩) + ಇಡು೧]

ಮುಂದಿರ್, ಮುಂತಿರ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರು; ಎದುರಿನಲ್ಲಿರು; ಸವಕ್ಕುಖದಿದಲ್ಲಿರು : ಧುರದೊಳ್ ಮೂಱುಂಲೋಕಂ ನೆರೆದಿರೆಯುಂ ಕುಡುಜ ಪೊ[ಟ್ಟ]ಜೊಳ್ ಮೇರುವೆ ಮುಂದಿರಯ್ದುಂ ಬೀರದೆ ಬಿಯದೆಂತರಕ್ಕೆ ಕಿಱಿದೆಂದು ಚರಿತಿಪಂ ಪ್ರಿಯುಗಳ್ಗಂ (ಕಂಕಣಾ. ೦-೧೫); ಕುರುಡರ್ನೂರ್ವರ್ನೆರೆದುಂ ಸುರಗಿರಿ ಮುಂದಿರ್ದುದಾಡೊಡಂ ಕಾಣ್ಬರೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೬೬); ಮುಂದಿರ್ದ ವೃಜಭಮುಂಖಿನಂ ಕರೆವುತಿರಲಲ್ಲಿ ಪರುಷದಿಂದೈತಂದು ಕೈಮುಗಿದು ನಿಂದಿರಲು (ಬಸವ. ೦-೨೦೩). **ಮುಂತಿರ್** : ೧. ಮುಂತಿರೆ ಪಂಚಲಂ ಬೆಸಸಿ ಪ್ರತಿರೆ ನೂರ್ಮ್ಮಡಿತ್ಕೈಲನಾಂತ ಸಾಮಂತ ಕದಂಬಕಂ ತೊಲಗೆ ಪಂಚಲನಂ ಪೆಣದಿಕ್ಕಿ ಕೊಂಪ ಶಾರ್ಯ್ಯಂ ತಸಗ್ಗುಗೆ (ಇಶ. XII. ೪೬-೩; ೧೧೯೭). ೨. ಮುಂದಾಗಿರು; ಪ್ರಮುಖವಾಗಿರು : ಮುಂತಿರೆ ಕೂರ್ಪ ನಯಜ್ಞತೆ ಪಿಂತಿರೆ ವಿಪ್ರಮಂತಿಗಳಂಗಳಂ ಕೊಂಡಿರೆ ನಿಶ್ಚಿಂತವನಿಸಿ ಕೂರ್ಪಂ ತರ್ಪಂತುಪಶಮಮಿರ್ದಾ ನರೇಂದ್ರೋತ್ತಮನೊಳ್ (ಜಾಂಪು. ೦೦-೦೦೦). [ಮುಂದು೩ (< ಮುಂತು೩) + ಇರ್೧]

ಮುಂದಿರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ; ಗೇರು : ಗೋಡಂಬಿ : 'ಮುಂದಿರಿಪಪ್ಪು' ಪರಾ.

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮುನ್ದಿರಿ ; ಮಲ. ಮುನ್ದಿರಿ]

ಮುಂದಿರಿಪಪ್ಪು (ನಾ). ಗೇರುಪಪ್ಪು : ಗೋಡಂಬಿ. ಗೇರುಪಪ್ಪು. ಮುಂದಿರಿಪಪ್ಪು, ಜಿಡಿ (ಮೈಕಿಗಿ. ೬-೦೦೩).

[ಮುಂದಿರಿ + ಪಪ್ಪು (< ಪರುಪ್ಪು)]

ಮುಂದಿರಿಸು, ಮುಂತಿರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಮುಂದಿಕ್ಕು ೧ : ಲವಲವಿಕೆಯಂ ಪರಿಯಣಮಂ ಬಿತ್ತರಿಸಲುಂ ಪದ್ಮಿಕೆಯನಗಲಂ ತಂದು ಮುಂದಿರಿಸಲುಂ . . . ಪೇಟ್ದಾಗಳ್ (ಶಾಪ್ರ. ೬-೨೦ ಪ); ಸಂದು ಪಿಗಿಲಿಲ್ಲದಜೆ ತಪ್ಪಂಕಿಂದು ಭಂಡಾರದ ಸಿವ್ಪಡಿಯಂ ಮುಂದಿರಿಸಿ ಬಸವಣ್ಣನಾ ಕರಣಿಕರನೋಡಿಸಲು (ಬಸಪು. ೩೦-೩೪). ೨. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ಮಾಡು; ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸು : ತನ್ನಯ ರಾಣವಾಸಮಂ ಕರೆಸುತ್ತೆ ಬಂದಪರನೋಯಾರದಿಂದ ಮುಂದಿರಿಸುತ್ತೆ ತೋಱಲ್ಲರನೊಲ್ಲೆನೊಲ್ಲೆ ನೆಂದೆನುತಮಿರೆ (ಭಕರ. ೫. ೩೫-೦೩). **ಮುಂತಿರಿಸು** : ೧. ಸಕಲ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಮೆಡೆಯೊಜೆಗಳ ಮುಂತಿರಿಸಿ ಸತ್ಯಪಾರಂಗೆಱಗಿ ತನ್ನ ಮನೆಗಂ ತಿರುಗಿದಂ ಬಿಜ್ಜಳಂ (ಪಾಪ. ೩-೦೪). ೨. ಪೂರ್ವರ್ ತಮ್ಮಂದಿರುಮಂ ಪಿಂತಿರಿಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ಮೊದಲಾಗೆ ನೂರ್ವರ್ ಮಕ್ಕಳುಮಂ ಮುಂತಿರಿಸಿ (ಕಂಪಣಾ. ೯-೨೬ ಪ). [ಮುಂದು೩ (< ಮುಂತು೩) + ಇರಿಸು]

ಮುಂದಿರುಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಖವನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅರ್ಜುನನು . . . ಕರ್ಣ ಮೊದಲಾದವರ ಮುಂದಿರುಹಿಸಿದು ಗರ್ಭವ್ಯೂಹವನು ಮುಱಿದ (ಕುಣ್ಯಾಕ್ಷ್ಯ. ೫೦. ೨೧೦). [ಮುಂದು೩ (< ಮುನ್ನ್೩) + ತಿರುಹಿಸು (<ತಿರುಗಿಸು)]

ಮುಂದಿವಸ (ನಾ). ಮಾರನೆಯ ದಿನ; ಮುಂಜಿನ ದಿವಸ : ಇಂದು ಬೊಡನು ಸುಪ್ತಿದೋಲೆಯನೋಂದು ನಂದಿಯ ಹಳವಿಗೆಯನಾಗಳು ಹಿಡಿದು ಕೊಂಡು ಮುಂದಿವಸದಲಿ ಹಗಲುಪಡಿಹಜ್ಯೆಯಂದದಲಿ ಕಣಜಂಗಳಿಗೆ ಹರಿತಂದು ಪಡಿಗಳನಳೆವ ಬಾಜಪುಂಗೆ ಇಂತೆಂದ (ಬಸಪು. ೩೬-೦೭).

[ಮುಂ೩ (< ಮುನ್೩) + ದಿವಸ]

ಮುಂದಿಬ್ಬಿಪು (ಕ್ರಿ). ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಳಿಸು ; ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಇಳುಹು : ಪಡಿಯಂಜುತಿ. . . ಕನ್ನಡಪಕ್ಕಿಯ ಪಂಜ್ರರಮಂ ತಡಮಾದೆ ತಂದವನಿಪತಿಯ ಮುಂದಿಬ್ಬಿ[ಪಾಣಂ.ಟು]ವುವುದುಂ (ಶಾದಾಪು. ೮೨) ; ಮುಂದಿಬ್ಬಿಪಿ ತನ್ನ ತಂದೆಗಾ ನಂದನೆಯಂ (ಸಬಪು. ೬-೬೭).

[ಮುಂ೩ (< ಮುನ್೩) + ಇಬ್ಬಿಪು]

ಮುಂದು೧ ' ಮುಂತು೧ ' ನೋ.

ಮುಂದು೩ ' ಮುಂತ್ಸ್೩ ' ನೋ.

ಮುಂದುಗ (ನಾ). ಮುಂದಾಳು ; ನಾಯಕ : ' ಮುಂದುಗತನ ' ಪರಾ.

[ಮುಂದು೩ (< ಮುಂತ್ಸ್೩) + ಕ್ಕ್೩]

ಮುಂದುಗಡೆ೧ (ನಾ). ೧. ಮುಂಭಾಗ; ಮುಂದಿನ ಭಾಗ : ಪುಂತೆ = ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ (ಕಬುಪ. ೪೨ ಬೀ). ಅವನು ಮುಂದುಗಡೆಯ ಕಾರ್ಯಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ (ಪ್ರಾಪ್ರ). ೨. ಎದುರು; ಅಭಿಮುಖ : ನಾವು ಹೋಗುವಾಗ ಮುಂದುಗಡೆಯಿಂದ ಒಂದು ಕಾರು ಬಂದಿತು (ಪ್ರಾಪ್ರ).

[ಮುಂದು೩ (< ಮುಂತು೩) + ಕಡೆ೩]

ಮುಂದುಗಡ್ಡೆ (ಅ). ಮುಂಭಾಗಕ್ಕೆ; ಮುಂದೆ : ನಡೆ ಪಜ್ಜೆಯಿಡಿ . . . ಅಡಗಿ ಹೊಯ್ದಡಿ ಕೋಲನಿಡು ಮುಂದುಗಡೆ ನಾಯ ಬಿಡು (ಕ್ಕಂಣಾ. ೫೯-೧೩); ಅವರ ಮನೆಯ ಮುಂದುಗಡೆ ಬೃಂದಾವನವಿದೆ (ಪ್ರಾಪ್ರ).

[< ಮುಂದುಗಡ್ಡೆ೩]

ಮುಂದುಗತನ (ನಾ). ಮುಂದಾಳುತನ ; ಮುಖಂಡತ್ವ; ನಾಯಕತ್ವ : ನಿಯೋಗಿ ಹೊವಯ್ಕುನೆ ಮುಂದುಗತನದಲ್ಲಿ – ಇರ್ಕೇರಿಯಂ ಸಂಸ್ಥಾಪದ ರಾಯಭಾರದ ಪ್ರವೇಶ (ಪುಂಕೃಕ. ೦೩೦-೦೯). [ಮುಂದುಗ + – ತನ]

ಮುಂದುಗಾಣ್, ಮುಂತುಗಾಣ್, ಮುಂದುಗಾಣು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂದಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣು ; ಮುಂಭಾಗವನ್ನು ನೋಡು : ಅಯ್ಯಾ ನಿಮ್ಮ ಮಹಾವ್ರತಗಳನಗಲಿ ಬರ್ಪುಂಕಲಾಱೆನು ಶಿವಧೂ ಶಿವಧೂ ಕಂಗಳಶ್ರುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದುಗಾಣನು (ಬಸವ. ೫೬೬). ೨. ಮುಂದಾಲೋಚನೆಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ವಿವೇಚನೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ಸಮ್ಮಾಮ್ಯೆಯ ಮದದಿಂ ಮುಂದುಗಾಣದೆ ತನ್ನ ನೆಳಲಂ ಪ್ರತಿಗಜವೆಂದುಱದೆ

ಕಜುತ್ತಿಜಿಗಿ . . . ಸಾರುತಿರ್ಪ ಮದಾಂಧಗಂಧಸಿಂಧುರಂಗಳಂ (ಗಿರಿ. ೦-೦೫೬ ಪ); ಉಚಿತಮನನುಸರ್ದೊಡಮದನೊಂದುಮನವಧರಿಸದವಳನೊಲಿಸುವ ಬಗೆಯುಂ ತಂದಂ ಕಾತರನಂತೆ ದಲೆಂದುಮದಂ ಮುಂದುಗಾಣ್ಬುದೇ ಕಾಮಾಂಧರ್ಗ (ಕಾಕ್ಕರ್ತ. ೩-೧೩). ೩. ದಾರಿ ಕಾಣು; ದಿಕ್ಕು ತೋಚು: ವಿಹತಯೂಥಪತಿಮುಷ್ಕ ಕರಿಕಲಭ ದಂತತತ್ಕಸ್ತವಾಗಿ ಮುಂದುಗಾಣದೆ ವಿಹ್ವಲನಾಗಿ . . . ಬರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಕಾಂಬಾ. ೧೩೩). **ಮುಂತುಗಾಣ್** : ೨. ಮುಂತುಗಾಣದ ಮೂಲು ಲೋಕದ ಪ್ರಭುವನೀಂತೊಯ್ವರೆ ತರಲಾಕ್ಷಿ (ಅಜಿಪು. ೯-೩೭೦). **ಮುಂದುಗಾಣು** : ೨. ಮುಂದುಗಾಣದ ಪರಮಯೋಗಾನಂದಮೂರ್ತಿಯನಸ್ಮದ್ಭಾವನೆಯಿಂದೆ ಭಾವಿಸಲಹುದೆ (ಪಪ್ಪ. ೪೯-೦೦); ಭೀಷ್ಮನ ಶಪಿತಿಗಂದಿದಿರಾದ ಮದದಲಿ ಮುಂದುಗಾಣನಿವ (ಕಾಬ್ಮಾರ್ಕ್ಯ. ೨-೨೦). ೩. ಬಂದಹೆನೆಂದಜಾಯಲಿಕ್ಷಿಚ್ಚಾಗಿ ಸಂದೇಹ ಬಿಡದು ಮುಂದುಗಾಣದು ದೋಷ (ಪಪ್ಪ. ೪೨). ; ಸ್ವೈರಂಧ್ರಿ ತನ್ನದು ಮುಂದಿರಿಕೆ ಬರೆಯುಂ ತಿರೋತ್ರಪೆ ಮುಂದುಗಾಣದೆ ನಗ್ನೆಯಾಗಿರೆ ಶಪಥಶಯನಾಗಿ (ಪಪ್ಪ. ೪-೦೬); ತಾಪದಲಿ ಮುಮ್ಮುಳಿತನಾದನು ಮುಂದುಗಾಣದೆ ಪಲವನೆಣಿಸುತ ಪರುಷ ಗೆಟ್ಟಿಂತೆಂದನಾ ಮುನಿಪ (ಕೊಣಾ. ೦-೯-೨೬). ೪. ಮುಂದಾಗುವ್ದು ದನ್ನು ತಿಳಿ; ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ಅರಿ: ಮಾಣದೆ ಅರಳೆಯ ತಿಟ್ಟನೆ ತಿರುಗುವ ಗಾಣದೆತ್ತಿನಂತೆ ಪೂರ್ವಲಿಖಿತ ಮುಂದುಗಾಣಲೀಯದು (ಪಪ್ಪ. ೪೬೦). [ಮುಂದು₃ (< ಮುಂತ್ತು) + ಕಾಣ್]

ಮುಂದುಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ದಾರಿ ತೋರು; ಉಪಾಯ ತೋಚು: ಇಂದಿವರನಾಂ ಕಲಪಲುಸುರಕ್ಕೆಡಿಗೆ ಬೇಸಱೊಂದಿನಿಸು ತೋಱದಿರ್ಪುದೆ ಜೀಯ ತನಗಿದಕೆ ಮುಂದುಗಾಣಿಪುದು (ಕ್ಷತ್ರಾಣ. ೨-೧೨).

[ಮುಂದು₃ (< ಮುಂತ್ತು) + ಕಾಣಿಸು]

ಮುಂದುಗಾಣು 'ಮುಂದುಗಾಣ್' ನೋ.

ಮುಂದುಗಾಣ್ಕೆ (ನಾ). ಮುಂದಿನದನ್ನು ಕಾಣುವಿಕೆ; ಮುಂದಾಲೋಚನೆ; ದೂರದೃಷ್ಟಿ: ಪೊಗಟ್ಟಿನೆಚ್ಚಿ. ನಿನ್ನ ಮುಂದುಗಾಣ್ಕೆ ಮಾಸ್ (ಅಕ್ಕಾಕ್ಕ. ೨೨-೧೧೪). [ಮುಂದು₃ (< ಮುಂತ್ತು) + ಕಾಣ್ಕೆ]

ಮುಂದುಗಿಡಿಸು 'ಮುಂದುಗೆಡಿಸು' ನೋ.

ಮುಂದುಗಿಡು 'ಮುಂದುಗೆಡು' ನೋ.

ಮುಂದುಗೆಡಿಸು, ಮುಂತುಗೆಡಿಸು, ಮುಂದುಗಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ)- ೧. (ಭಯ, ದುಃಖ, ಕೋಪ, ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ) ದಿಕ್ಕುತೋಚದಂತೆ ಮಾಡು; ಕಂಗೆಡಿಸು: ಪಟ್ಟದಾನೆ . . . ಸಪ್ತಾವಸ್ಥೆಯುಮದದಿಂ ಮುಂದುಗಾಣದೆ ಮಾವಂತರಂ ಮುಱಿದಿಕ್ಕುತ್ತುಂ ಆರೆತಾಱರನರೆದು ಸಣ್ಣಿಸುತ್ತುಂ ಮಂದಿಯುಂ ಮುಂದುಗೆಡಿಸುತ್ತುಂ . . . ಬಂದು (ಪಂಪ. ೨-೨೪); ರಾಧೇಯನತಸವ ಮುಂದುಗೆಡಿಸದೆ ಮಾಣನೋ (ಕಾಬ್ಮಾಭಿ. ೦೦-೬೨); ವಿಜಯನ ವಾಜಿ ಬಂದು ಕೊಳಸಂ ಪೊಕ್ಕು ಸೆಗ್ಗುಡಿದು ಬಲಿಯಾಗಿ ಮುಂದುಗೆಡಿಸಿತು (ಕ್ಷತ್ರಾಣ. ೦೩-೬೬). ೨. ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು; ವಿವೇಚನೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು: ಕನುಲೋಭ ಮನಲೋಭ ಧನಲೋಭ ಮುಂದುಗೆಡಿಸಿ ಕಾದಿ ಹುವೆನ್ನ (ಧರ್ಮ. ೩೦೩). **ಮುಂತುಗೆಡಿಸು** : ೧. ಮಾಣಿಸು ಮನವ ಮುಂತುಗೆಡಿಸಲು ಹರಮಂ ಮಿಱಿಲಾವಿಮಯ್ಯಂ ತಾನಿದಿರಿದೆಂದಱಿಯದಿರುತಿರಲ್ಕಾ ದಿಪಂ ತೀರ್ದುದು (ಕೋಚಮ. ೪-೯). ೨. ನಾಶಮಾಡು: ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸು: ಶತಕೋಟ್ಯಕ್ಕ ಸದ್ಯೋಕ್ಷಸಂತತಿಯುಷ್ಣತಿಮಿರವನು ಮುಂತುಗೆಡಿವ ಮುನ್ನೇಸಱುಂದದಿ ಮುನಿಶಾಂತನ ಮೂರ್ತಿಯೊಳ್ಪಿದುದು (ಕ್ಷತ್ರಿಚಿ. ೦-೩೬). **ಮುಂದುಗೆಡಿಸು** : ೧. ಭೂತಳದೊಳ್ ಹಿಮ ಮೊತ್ತರಿಸಿತು ಭೂಪಸಜನಮನುಜ್ ಸಹುಗಿಸುವಂ . . . ಮುಂದುಗಿ [ಪಾಣಿ. ಗೆ]ಡಿಸುತುಂ ಮುಂಸುಡಿದುತುಂ (ಗಿರಿ. ೯-೩೬); ಕಳ್ಳಸಡಗಿನ ವರ್ಗಳ್ ರತ್ನಂ ತುಂಬಿರ್ದ ತದ್ಭಹಿತ್ರಮನಲಂಗಳಿಂದೆಚ್ಚು ಮುಂದುಗಿಡಿಸಿದರಾಗಳ್ (ಪಪ್ಪ. ೦೨-೩೬). [ಮುಂದುಗೆಡು + — ಇಸ್ಸು]

ಮುಂದುಗೆಡು, ಮುಂತುಗೆಡು, ಮುಂದುಗಿಡು (ಕ್ರಿ)- ೧. (ಭಯ, ದುಃಖ, ಕೋಪ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ದಿಕ್ಕು ತೋಚದಾಗು: ಕಂಗೆಡು: ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಸರ್ಪ ಮುಟ್ಟಿಲು ವಂಚೇಂದ್ರಿಯವಿಷಯವೆಂಬ ವಿಷದಿಂದೆ ಆನು ಮುಂದುಗೆಟ್ಟೆನಯ್ಯ (ಪಪ್ಪ. ೨೦); ದಸಿ . . . ೀಂತಂಗಾಲು ಸಿಟ್ಟು ಕುಟ್ಟುಗಿಯರಾ ನೋವಿನಿಂ ನಡಯುತ್ತುಡುಗುತಂದು ನೋದು ಕಂದಿ ಕುಂದಿ ಮುಂದುಗೆಟ್ಟು (ಕಾಕ್ಕ. ೦೦-೦೦೬ ಪ); ವಿವಿಧ ಭಾವದ ಭೀದದಲಿ ಮನ ಮುಂದುಗೆಡುತಿರ್ದುದು ಧನಂಜಯನ (ಕಾಬ್ಮ. ೬-೩೨); ವಿರಹದ ಪಲುಬುವಳಲುವಳು ಮುಂದುಗೆಡುವಳು ಚಿಂತಿಪಳು (ಗಿಂಪ. ೯-೨೦೭). ೨. ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದಾಗು; ವಿವೇಚನೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು: ನಾರಿಯೆಂಬ ರೂಪಿಗೆ ನೀವು ಒಲಿದು ಬಂದಿರ್ಪ್ಪ ಮೂತ್ರಪುರಿಂದು ಒರುವ ಪಾಳೆಂದು ಕಂಗಾಣದೆ ಮುಂದುಗೆಟ್ಟು ಬಂದಿರ್ಪ್ಪ (ಪಾಣಿ. ೨. ೬೬-೦೬೬); ಎಲ್ಲರುಂ ಮುಂದುಗೆಟ್ಟೇನುವಂ ಕಾಣದಿರೆ ಎಲ್ಲರ್ಗೆ ಭಯವೇಱ್ ಮಾಡಿ ಮುಂದುಜೋಱದಿರೆ (ಪಾಳ್ಕ. ೮೯. ೬೬-೬). ೩. ಏಳಿಗೆಯುಂ ಕೆಡುಂ ಭವಿಷ್ಯವು ಹಾಳಾಗುಂ: (೮)- ೪. ನಷ್ಟಕ್ಕೊಳಗಾಗು; ಹಾನಿಗೊಳ್ಳು: (೫). **ಮುಂತುಗೆಡು** : ೧. 'ಮುಂತುಗೆಡಿಸು' ಪರಾ. **ಮುಂದುಗಿಡು** : ೧. ಕಾಮನ ಬಾಣಕ್ಕ ಗುಱಿಯಾಗಿ ಮಱುಗಿ ಮಲ್ಲಳಗೊಂಡು ಮೆಲ್ಲನೆಳ್ದು ಮುಂದಂಗಿ[ಕಾಣಾ. ಗೆ]ಟ್ಟಿರಂತೆ ನಿಂಗಡಿಸಿ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಡು ನಡತರ್ಪಾಗಳ್ (ಗಿರಿ. ೨-೦೦೩ ಪ); ಮುಂದುಗಿಡೆ ಗೂಗೆ ಬೆಳಗದೆ ಇಂದನೆ ರವಿ ಜಗಮನಂತೆ ಕವಿ ದುರ್ಜನನೇಂ ಮುಂದುಗಿಡೆ ಭಾರ್ಗವ್ ಪರಮಾನಂದಂಬಡವಂತು ಪೇಬರ್ದಿರ್ಮೆ ಕೈತಿಯಂ (ಕಾಕ್ಕರ್ತ. ೦-೧೩). [ಮುಂದು₃ (< ಮುಂತ್ತು) + ಕೆಡು₂]

ಮುಂದುಗೆಯತ್ (ಕ್ರಿ)- ಮುಖ್ಯವಾದುದೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸು: ನಿನಗಪ್ಪರಸ ದುರ್ಯೋಧನನೊಲವಂ ಮುಂದುಗೆಯ್ದು ಬಿಸಕಯ್ದುರೆ ನಿನ್ನನುಜರ ರಟ್ಟಿಸೆಗಂ ಕಸುಱಿನಿಸಾಗದು ಮಗನೆ ನೀನೊಡಂಬಡವೇಟ್ಟುಂ (ಕೀಪರ್ಣ. ೯-೬೭). [ಮುಂದು₁ (< ಮುಂತ್ತು) + ಕೆಯ್₁]

ಮುಂದುಗೊಳ್, ಮುಂತುಗೊಳ್, ಮುಂದುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ)- ೧. ಮುಂದೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು: ತನತನಗೆ ಪೆಣ್ಣ ರಾಸಿಯನನುರತಂ ಮುಂದುಗೊಂಡಸೇಕ ಕುಬೇರರ್ ಜಯಿಸಿ ನಿಂದಂತಿರ್ಪುದು ಕನಕವ್ಯವಹಾರದಿಂದೆ ವೈಶ್ಯಕದಂಬಂ (ಗಿಂಪ. ೨-೧೩). ೨. ಮುಖ್ಯವಾದುದಾಗು; ಪ್ರಮುಖವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸು: ತನ್ನ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಲೀಲಾವಿಲಾಸದ ನೆನಹಿಂದೆ ತನ್ನ ಚಿತ್ಪ್ರಭಾಸಾಮರ್ಥ್ಯಶಕ್ತಿಯ ಮುಂದುಗೊಂದು . . . ಅನಂತಕೋಟಿ ಅತ್ಯರುಗಳೆನು ತನ್ನಲ್ಲಿಯೆ ಪುಟ್ಟಿಸಿ (ಕಾಕ್ಕ ಸಂ. ೨-೨); ಮುಂದೆ ತಮಂಧಮಿಟ್ಟಣಿಸಿ ರಾಹುವಿನಂತಿರೆ ಪೂರ್ವೈರಮಂ ಮುಂದುಗೊಳುತ್ತೆ ಎನ್ನನಿದು ಮಾಡುವ ಪಣ್ಳೆಯುಷುಂದು ಮಾಳ್ಪನಾನೆಂದು ಪದೀಯರೂಪನುಜ್ ನುಂಗೆ (ಗಿರಿ. ೪-೦೦೦). **ಮುಂತುಗೊಳ್** : ೩. ಮುಂದಾಗು; ಮುನ್ನುಗ್ಗು; ಮುಂದುವರಿ: ಮುಂತುಗೊಂಡೆಲ್ಲಿ ಜಗಳವ ಹತ್ತಿಸುವೆನೆಂದು ಚಿಂತಿಸುವ ಮನ ಕೊಂಡೆಯಕ್ಕೆರಸಿ ಗೆದಗದನೆ ತಿಂತೆಮಸಗುವ ಬಾಯಿ . . . ನಿಂಗದಂ ನಾರದಂಗೆ (ಕೋಚಮ. ೦-೨೪). **ಮುಂದುಗೊಳ್ಳು** : ೨. ಅಳಯಾಶಯನ್ನೇ ಮುಂದುಗೊಂಡು ಸುಳದಾಡಿ . . . ತನ್ನನ್ನೇ ಮಾರಿ ಬಂದ ಸುವಿವನಂಬು ಮೈಯರಿಯದ ಮರುಳು. ವಾಸವಸ ಕಾಡುಬಾಳಂತಲ್ಲ ಅವರ ಬಾಳು (ಕೋಚಮ. ೩೩ ಕ್ರಿ೩೩೬). [ಮುಂದು₃ (< ಮುಂತ್ತು) + ಕೊಳ್₁]

ಮುಂದುಗೊಳ್ಳು 'ಮುಂದುಗೊಳ್' ನೋ.

ಮುಂದುಡೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸು ; ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸು : ಸುಗ್ಗಿ ಬರ್ಪುದನೀ ನಂವನಕಾನೆ ಮುಂದುಡೆಗೆದೆಂ (ಜಗ. ೦೯-೬೩).

[ಮುಂದು$_1$ (< ಮುಂತು$_1$) + ತೆಗೆ$_1$]

ಮುಂದುದೋಱಿ 'ಮುಂದುದೋಱಿ' ನೋ.

ಮುಂದುದೋಱು, ಮುಂದುದೋಱಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೋಱು ; ವ್ಯಕ್ತವಾಗು : ಎಲ್ಲರುಂ ಮುಂದುಗಟ್ಟೀನುವಂ ಕಾಣದಿರೆ ಎಲ್ಲರ್ಗ ಭಯುಮೇಱಿ ನುಡಿ ಮುಂದುದೋಱದಿರೆ (ಪಾಶ್ವ. ಪು. ೬೬-೬). **ಮುಂದುದೋಱಿ** ೨. ವಿವೇಚನೆಯುಂಟಾಗು ; ವಿವೇಕದಿಂದಿರು : ಮುಳಿಸಿಂದವನುಂ ಮೊಱೆದೆಟ್ಟು ಮುಟ್ಟಿ ಮುಂದುಱಿಯಸೂಱಿ ಮೇಲ್ವರಿವನೆಂ ಬಗೆ ಸೊರ್ಕರೆ ಮುಂದುದೋರ್ಕುಬೀ (ಶಶಿ. ೯-೦೪೦).

[ಮುಂದು$_1$ (< ಮುಂತು$_1$) + ತೋಱು]

ಮುಂದುರು 'ಮುಂದುಱು$_1$' ನೋ.

ಮುಂದುರುಗಯ್ (ಕ್ರಿ). ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿದ ಹಸ್ತ: ನೀಡಿದ ಕೈ : ಗುಂಡಪ್ಪ:—(ಮುಂದುರುಗಯ್ಯಿಂದ ಅದನ್ನೆಳೆದುಕೊಂಡು ಓದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವನು) (ಶುಂಕ್ರ. ೦೩೦ ೪)

[ಮುಂದುರು (< ಮುಂದುಱು$_1$) + ಕಯ್$_3$ (< ಕೆಯ್$_2$)]

ಮುಂದುವಡು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗು; ಮುಂದೆ ಬರು: ಬೇಹುಕಾರ: — (ಮುಂದುವುಟ್ಟು. ಲಿಂಗರಾಜನಿಗೆ ಗುಟ್ಟನ ವರದಿಯನ್ನು ಕವಿಗೇಳಿಸ ಹೊಡಗುವನು) (ಶುಂಕ್ರ. ೦೨೮-೦೪).

[ಮುಂದು$_3$ (<ಮುಂತು$_3$)+ಪಡು$_3$]

ಮುಂದುವರಿ, ಮುಂದರಿ-(ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗು, — ನಡೆ : ಒಂದೆರಡು ಕುಲುಹಂಗಳ ಕಂಡೇ ಮುಂದುವರಿಯರು ನೀತಿವಂತರೆ (ಕೃಶಾ. ೩೮-೩) ; ಸಮರಸಜೀವನದ ದೈವೀಪಥದಲ್ಲಿ ಅವನು ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಾನೆ (ಜಗಾ. ೩೪). ೨. ರಭಸದಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗು ; ಧಾಮಿಸು : ನೊಂದು ಮರಳದ ಮಸಗಿ ಸೂರ್ಯನ ನಂದನನು ತಾಗಿದನು ಗುರುಸುತ ಮುಂದುವರಿದನು ತಲೆ ಹಱಿದರೆನ್ನಟ್ಟಿ ಕಲಿಯೆನುತ (ಕಾಣ್ಮಕ್ಕ್ರ. ೦೯-೩೬) ; ಶರವಿಬ್ಬಿಗಿಯು ಮಾಡಿತು ಮುಂದುವರಿದಂಡಿಯಿದ ಸೂಕರನ (ತೂಕಣ. ೩-೩-೨೦) ; ಇಂದುವದನೆ ರುಕ್ಮಿಣಿದೇವಿಗೆ ಗರ್ಭ ನಿಂತು ಗರ್ಭಿಣಿಯಾದುದಕ್ಕೆ ಮುಂದುವರಿದು ವೇಂಘೆ ಗರ್ಜಿಸುವೆ ದೇವದುಂದುಭಿಗಳ ಹೊಡೆದಂತೆ (ತೂಆಶ. ೪-೩೩). ೩. ಮುಂದಾಗು ; ಮುಂದೆ ಬರು : ಅವನದ್ದು ಯಾವ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಮುಂದುವರಿಯುವ ಸ್ವಭಾವವಲ್ಲ (ಕೂಪ). ೪. ಮೊದಲು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು, — ಮೂಡು : ಅವಳಾದಿದ ಮಾತಿಗೆ ಮೈನವಿರ್ಮಾದುವರಿದು ಗುದಿಗಟ್ಟಿ ಕುಂದದ ಗದ್ಗದವುಲುಹಿಂದ ಸಖಿಯೊಡನೆಂದಳು ಪಾಜುತ್ತರವ (ಕಂಪಾ. ೯-೦೩೪)- ೫. ಮುಂದೆಚೆತವಾಗಿ ಹೋಗು : ತನ್ನ ಮಯ್ಯುನೆನಪ್ಪವೋಘಾಸ್ತ್ರ ಧನಂಜಯನೆ ಬರಿಸಿ ಸಂತಸದೊಸಗೆ ಪಚೆಮಾತಂ ಮುಂದುವರಿದಱ್ಪುವಂತೆ . . . ಕೆತ್ತಿತ್ತು ದಲ್ ಬಲಗಣ್ಣಿಂ ಬಲದೋಳುವಾ ಬಲಿಬಲವ್ರಧ್ವಂಸಿಗೆ (ಕಂಪಾ. ೯-೩೨೪). ೬. ಆತುರಪಡು ; ತವಕಿಸು : ಮನಪೆನ್ನಂ ಮುಂಬರಲ್ ಮುಂದು ಪರಿವುದನೆ ತೋರ್ಪಂತೆ ವೀಳ್ದತ್ತು ಸುಯ್ (ಕಾದಂಪು. ೬೩೩) ; ಬೆರೆಗೊಂಡು ನೆತರ್ಕಳ ಪಾಪರಾಶಿಯಂ ಭರವಹನಕ್ಕೆ ಮುಂದುವರಿವೀ ಯಭಯಪ್ರದಹಸ್ತವೊಂದು ಮೇಣ್ (ಪಪ್ರಚ. ೦-೨). ೭. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದು ; ಏಳಿಗೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ಆತ್ಮನಿರೀಕ್ಷಣೆಯಿಂದಲೇ ನಾವು ಮುಂದುವರಿಯಬಹುದು (ಶತಣ. ೩) ; ಮುಂದುವರಿವ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಸರಿಸಮಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ದೇಶವೂ ನಿಲ್ಲಬೇಕು (ಕೂಪ). ೮. ಅಧಿಕವಾಗು ; ಅತಿಶಯಗೊಳ್ಳು : ಮುಂದುವರಿದುತ್ಸವದ ಮೊಳನಗದು . . . ಇದೆಂಪೊಸಿ ಗಂಪಿಸಂ ಕರೆದಿರುಳು ಕನಸ ನಾನಿಂತಿಂದು ಕಂಡೆನೆಸಲು (ಕೂಆಶ. ೦-೩೩) ; ಮುಂದುವರಿದ ವಿಲಾಪಮಂತ್ರದ ಸಂದೆ ಪೂಜಾಸ್ತವದಲೊಯ್ಯನೆ ಸಂದರುಶನವ ಮಾಡಿದಳು ಮಾಯಾಪುರೀಶ್ವರನ(ಕೂಆಶ. ೯-೩-೦೩). **ಮುಂದರಿ** : ೧. ಪತ್ನೀ ಸೋದರರೆ ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯತರಾಗುತ್ತಾರೆ, ಯುಧಿಷ್ಠಿರನೊಬ್ಬನೇ ಮುಂದರಿಯುತ್ತಾನೆ (ಶಾಪ. ೦೦೩). ೨. ಎನ್ನಯಾ ಭಾರಿಗದೆಯು ನಿನ್ನ ಜಯಿಸಿ ಸಾದವರಿವುದು ಸುರಿ ಮುಂದರಿಪುತಿದಕೊ ಮಿಗಿ ಬರುವುದು (ಕಣಾಗಾ. ೦೦). ೩. ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಗಂಡಸರಾರೂ ಕೃತ್ರಿಯನ್ನೆತ್ತಿ ಮುಂದರಿಯದ್ದರಿಂದ ವಿಷಕ್ಕೆ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು (ಕೃಜ್ಞಾ. ೩-೦). ೪. "ಮುಂದರಿ . . . ಆತುರವಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡು ; ಮುನ್ನಡೆ ಇಡು" (ಕಾವಕೋ. ೩೩). ೫. ಎರಡನೇ ದೇಶದವರಿಗಿಂತ ತಾವು ಮುಂದರಿಯಬೇಕಿದ್ದು ಯಾವಾಗಲೂ ಬಯಸುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಜಾಪ. ೯-೦೩೯).

[ಮುಂದ್ವ$_3$ (<ಮುಂತು$_3$) + ಪರ್$_3$]

ಮುಂದುವರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಯಾವುದಾದರೂ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹಾಕುವಿಕೆ.—ಮುಂದೂಡುವಿಕೆ : "ನಿಲುವಳಿ. ಮುಂದುವರಿಕೆ" (Adjournment ಪ್ರಾಸಿ. ೩). ೨. ಮುನ್ನಡೆಸುವಿಕೆ : ಸಾಗಿಸುವಿಕೆ : ಈ ಕೆಲಸದ ಮುಂದುವರಿಕೆಗಾಗಿ ನಾವು ಎಲ್ಲ ಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು (ಕೂಪ). [ಮುಂದುವರಿ + — ಕೆ]

ಮುಂದುವರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದುವರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸು : ಮನುಷ್ಯನು ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದರೂ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಗುಣಧರ್ಮಗಳು ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತವೆ (ಕಾಗಾ. ೦೩೨) ; ಅಪ್ಪಾಜಯೂ ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೂ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತಾ ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು (ಕಂಗಾಕ್ಕ. ೩).

[ಮುಂದುವರಿ + — ಇಸು$_3$]

ಮುಂದುವಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ಮುಂದುವರಿ : ಮುನ್ನುಗ್ಗು : ದಂಡಿಯ ನೊಡ್ಡಿ ನಿಂದು ಪರಿದಿತ್ಸಲಾವಾತ್ಸಲುಮೊರ್ಮೆ ಬೆಲ್ಲದಿಂ ಬಂಡಿಸಿ ಮುಂದುವಾಯೆ ಚೀದೇವಪಮಂ ಕವಿದೊತ್ತೆ (ಪಪ್ರ. ೯-೦೧೦).

[ಮುಂದು$_3$ (<ಮುಂತು$_3$)+ಜಯ್$_1$]

ಮುಂದುಱು$_1$- ಮುಂದುರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂದೆ ಸಾಗು; ಮುಂದುವರಿ: 'ಮುಂದುಱುವರಿ', 'ಮುಂದುಱುವಾಯ್ದರ್' ಪರಾ. **ಮುಂದುರು** : ೨. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚು.— ನೀಡು :- 'ಮುಂದುರುಗಯ್' ಪರಾ.

[ದೇ.ಶ ತಮಿ. ಮುನ್ರುಜು]

ಮುಂದುಱು$_2$ (ನಾ). ಮುಂದೆ ಸಾಗುವುದು; ಮುಂದುವರಿಯುವುದು: "ಮುಂದುಱುವೆನಲ್ ಮೆಂಬಱವುದಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಕಬ್ಬೈ. ೨೩) ; "ಮುಂಬರಿವುದು ಮುಂದುಱುವೆನಿಕು" (ಕಾಪ್ರಬು. ೩೦). [<ಮುಂದುಱು$_1$]

ಮುಂದುಱುವರಿ (ಕ್ರಿ). ಮುಂದೆ ಸಾಗು ; ಮುಂದುವರಿದು ಹೋಗು : ಗುಡಿಯುಂ ಸಿಂಧಂಗಳುಂ ಮುಂದುಱುವರಿಯೆ ದಿನಾಧೀಶಬಿಂಬುರಂ (ಕಂಂಪಾಪ. ೦೩-೩). [ಮುಂದುಱು$_1$ + ಪರಿ$_3$]

ಮುಂದುಱುವಾಯ್ದರ್ (ಕ್ರಿ). ಮುಂದುವರಿದು ಬರು ; ಧಾಮಿಸಿ ಬರು : ಮುಂದುಱುವಾಯ್ದರ್ಬೆಳಗುದಿಗಳ್ ಕೊರೆದು ತೋರಂಬೆತ್ತ ಬಲ್ಗೆಚ್ಚಲೊಳ್ಪುಜಿಯುಂ ಪೆರ್ದೋಡೆಯಿದಿಜುಂಕೆ ಮೊಲೆಯುಂ ಪಾಯ್ದರ್ವೆ ಪಾಲಿಂದೆ ಪಾಲ್ದೊಜಿಯೆಂತಾ ತೊಱೆಯುಪ್ಪುದು (ಅಣಪ. ೩-೪೨).

[ಮುಂದುಱು$_2$ + ಪಾಯ್ದರ್]

ಮುಂದೂಕು (ನಾ). (ಕರಾ) ರೋಗ ಮುಂತಾದುವುಗಳ, ತುಂಬ ಮುಂದುವರಿದ ಸ್ಥಿತಿ.— ಉಲ್ಬಣಸ್ಥಿತಿ. [←ತುಳು. ಮುಂದೂಕು]

ಮುಂದೂಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂಭಾಗಕ್ಕೆ ತಳ್ಳು. —ನೂಕು ; ರಘುನಾಥ ಮಾಸ್ತರರು ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲವನ್ನು ಮುಂದೂಡಿದರು (ಕಂಗಿಪ್ರ. ೦೦೪).

೨. ಮುಂಭಾಗಕ್ಕೆ ನೀಡು : ಮುಂಚಾಚು : ಹಂದಿಯು . . . ಮುಂದಿರುವ ಬಲೆಯನ್ನು ಸೀಳಿಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಮೂತಿಯನ್ನು ಮುಂದೂಡಿ ಬಲೆಯ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಿತು (ಹುಣ್ಣಿ. ೨೦). ೩. (ಕಾಲದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ) ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹಾಕು : ಇಷ್ಟುಕಾಲ ಮುಂದೂಡಿ ಆಂತೂ ಈ ದಿನ ಹೊರಟದ್ದ ನವ್ಯ ಕಾಶೀಯಾತ್ರೆ — ನಿಮ್ಮ ಸಹವಾಸದಿಂದ ನಷ್ಟಗೊಂದು ಪುಣ್ಯಯಾತ್ರೆ ಎಂದೇ ಅನಿಸುತ್ತದೆ (ಹೂಗೆ. ೩೫) ; ಬೇಗನೆ ಮಾಳ್ಪುದು ಪುತ್ರಿದು ಮದುವೆಯ ಮುಂದೂಡಲಾಗದು ನೋಡ (ಇಂಚಾಕ. ೨೮೯-೬). ೪. ಮುಂದೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಮುಂದುವರಿಯುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸು : ಆ ಹಾಳುಗುಡಿಯು ಪಾರಿಜಾಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ . . . ಆದರೂ ಆಶ ಅವರನ್ನು ಬಿತಲಿಲ್ಲ. ಮುಂದೂಡಿತು (ಕಾಂಬುಚ. ೨೩).

[ಮುಂ೨ (<ಮುನ್‌೨) + ದೂಡು (<ದೊಂಟ್ಟು೧!)]

ಮುಂದೊಳ್ (ನಾ). (?) : ತತ್ಕಪೋಲದ ಮುಂದೂಳ ದಾಬ್ಯಾಗ್ಗರಂತಿರೋಲಿಯೊಳ್ ಕೀಲಮಯೂರಂಗಳ್ ಉದ್ದಮೊಗದು ಪೊಂಗಡೆಯು ಪಕ್ಕವಣಗೆ ಪಾಜಿಯುಂ (ಪಜ್ಞ. ೩-೨೩ ೪). [?]

ಮುಂದೆ೧ ' ಮುಂತೆ೨ ' ನೋ.

ಮುಂದೆ೨ (ನಾ). ಜಾಡಿಯಾಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ಪಾತ್ರೆ : (ಆ). [ದೇ.ತೆ ತಮಿ. ಮುನ್ನೆ, ಪೊನ್ನೆ ; ಮಲ. ಮೊಂತ ; ತೆಲು. ಮುಂತ; ಕೂಗ. ಮೂತ; ಕುವಿ. ಮುಂತ]

ಮುಂದೆ೩ ' ಮುಂತೆ೩ ' ನೋ.

ಮುಂದೆಣಿಕೆ (ನಾ). ಮುಂದಾಗುವುದನ್ನು ಕುರಿತು ಆಲೋಚಿಸುವಿಕೆ : ಮುಂದಾಲೋಚನೆ : ಆ ವಿರಹಿಯವಳ ಬೇಡಿಕೊಂಡು ಭರದಿಂದವನ ಕರೆಸಿ ಕೂಡಿದಳು ಕಾತರರ್ಗುಂಟೆ ಮುಂದೆಣಿಕೆಯು (ಕ್ರಮಚ. ೨-೨೬).

[ಮುಂದು೨ (< ಮುಂತು೨) + ಎಣಿಕೆ]

ಮುಂದೆಗಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದಾಗುವುದನ್ನು ತಿಳಿ : ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ಅರಿ: ರಾಯವಜೀರನೆಂಬ ಪಿನಿದಂ ಬಿರುದಾಂತಿದಿರಾಂಪರ್ಲ್ಲಿವೆಂಬೀಯದಟುದಿ ಮುಂದೆಣಿಸಲ್ಗಗ್ಗದ ವಾರುಪಮೊಗ್ಗಕ್ಕಂಗಳಿಂ . . . ಮಾತ್ತಿದಂ (ಶಾಂ. ೨-೭೦). [ಮುಂದು೨ (< ಮುಂತು೨) + ಎಣಿಸು]

ಮುಂದೆಯ್ದು, ಮುಂದೈದು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗು ; ಮುಂದುವರಿ : ನಡೆ ಸಾರ್ ಮುಂದೆ[ಣಾಶಾ. ದ]ಮ್ಮಿ ಬೆಳ್ಳಾದಮನೆ ಬಿಗಿ ನಿಳಂಜಂಗಳಂ ಸೋದಿಸು (ಜಾಪಂ. ೩-೨೯). **ಮುಂದೈದು** : ಮುಂದೈದುವ ತುರಂಗವುಧ ಕೂಡೆ ನಡಯಾತ್ತೆ (ಕೃಬಾಣ. ೦೩-೨೦) ; ಮುಂದೈದಲಾ ಗಿರಿದು ಸಾರವತ್ತಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಳೆಲ್ಲ ಬಂದೈದುತೋರಂತೆ ನಿಜಬುದ್ಧುಗಳನು ಬೀಳ್ಕೊಡುವಂತೆ ಮನೋಹರ್ತಮಮನುಸರಿಸಲು (ತೆಂಚಾರಾ. ೩-೦-೨೦).

[ಮುಂದು೨ (< ಮುಂತು೨) + ಏಯ್ದು]

ಮುಂದೆಸೆ (ನಾ). ಮುಂದುಗಡೆ ; ಎದುರು : ಸ್ಥೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕಾರಣ ಈ ಮೂಱು ಮುಂದೆಸೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡೆ (ಪೋಚಪ್ರ. ೦೪೯-೨೬೬) ; ಬಸವನಂ ಬರಸೇಳ್ದು ಕಳುಹಲು ಬಸವಣಗಳ ಕೇಳ್ದು ಬಂದಾ ವಸುಮತೀಶನ ಮುಂದೆಸೆಯೊಳಿರಲು (ಪಚಪ್ರ. ೨೬-೨೯) ; ಪಳಿನವಾಂಧವನ ಮುಂದೆಸೆಯೊಳುಮಿಗೆ ಮಿಂಚುಬ್ಬುಳುವಿನ ಮಿನುಗುಂ ರಂಜಿಪುದೇ (ಪೋಚಪ್ರ. ೦೪-೦೦). [ಮುಂ೨ (< ಮುನ್‌೨) + ದೆಸೆ]

ಮುಂದೆಜಪ್ಪು (ನಾ). ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಖಾಲಿಯಾದ ಪ್ರದೇಶ : ಮುಂದುಗಡೆಯ ಬಯಲು : ಸಜ್ಜಾಪ್ಪನೆಯೊರ್ವಳ್ ಪೌಧದ ಮುಂದೆಜಪ್ಪೊಳ್ಕೆಯಿದಳ್ (ಶಾಪ್ರಥೀ. ೧೩-೨೩).

ಮುಂ೧ (< ಮುನ್‌೧) + ತೆಜಪ್ಪು]

ಮುಂದೈದು ಮುಂದೆಯ್ದು ' ನೋ.

ಮುಂದೊತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದುವರಿ ; ಮುನ್ನುಗ್ಗು : ಭರದಿಂ ಬಂದೊತ್ತಿ ಮುಂದಮ್ಮಸಕದೆಸಕದಿಂ ಪೀವಿ ಮುಂದೊತ್ತಿ ಗೋದಾವರಿ (ಸಚಾಕ. ೦-೩೯); ಮುಂದೊತ್ತುವ ನಾಯ್ಗಳ ಬೊಗಳುವ ಬಾಯ್ಗಳ ಗೇಣಂಬುಗಳ ಕಚ್ಚಿ ಪನು (ಪಕ್ಕಥ. ೨೯-೭). [ಮುಂದು೨ (< ಮುಂತು೨) + ಒತ್ತು೨]

ಮುಂದೊದಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂದೆ ಹೋಗು : ಮುಂದಾಗು : ಶಚಿಯುಪೂಲಿದು ಕೈಗೊಟ್ಟು ಕರೆತರೆ ಜಿನನ ಕಾಣುತ್ತಲೆ ಮುಂದೊದಗಿ ಪೊಜೆವರ್ಚ್ಯಮೆತ್ತಿ ಜಯೇಂದು ಭಕ್ತಿಯಿಲೆಜಗಿ (ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ೩೩-೯೦). ೨. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗು ; ತರುವಾಯದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸು : ಮುಂದೊದಗಬಹುದಾದ ತೊಂದರೆಗಳಿಗೆ ಈಗಲೇ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಕೂಲ್ಲ). [ಮುಂದೆ೨ (< ಮುಂದೆ೨) + ಒದಗು೧]

ಮುಂದೋಳು (ನಾ). ತೋಳಿನ ತುದಿ : ತನ್ನ ನಿತಂಬವು ನೀರಿನೊಳಲುಗಲು ಮುಂದೋಳು ದವಮೊಳಗಿರಲು ಮಂಡೂಕ ಪುರುಷಾಯುತಾಸಕ್ತ ಳೆಂಬಂತೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬದೊಳು ತೋರ್ಪಳಲ್ಲೆ (ಣಾಶಾ. ೪-೪೦).

[ಮುಂ೧ (< ಮುನ್‌೧) + ತೋಳು (< ತೋಳ್)]

ಮುಂಧಾಳಿ (ನಾ). ಮುಂದೆ ಧಾವಿಸಿ ಮಾಡುವ ಮುತ್ತಿಗೆ : ಸುತ್ತಿಗೆ ಮಾಡುವ ಧಾಳಿ : ಮೇಲು ಮುತ್ತಿಗೆಯಾಯ್ತು, ಯವನರ ಧಾಂ ಗಂಧರ್ವಾವಳಿಯ ಮುಂಧಾಳಿಗುರಗಾಧಿಪತಿಯೊಬ್ಬನೆ ನಿಂದನಿದಿರಾಗಿ. (ಜಜಗ. ೯-೦೮-೦೬). [ಮುಂ೧ (< ಮುನ್‌೧) + ಧಾಳಿ (< ದಾಳಿ)]

ಮುಂಧೋರಣ (ನಾ). ಮುಂದಾಗುವುದರ ಬಗೆಗಿರುವ ಗಮನ : ಮುಂದಿನ ಯೋಚನೆ ; ಮುಂದಾಲೋಚನೆ : ನಾನು ಸುಮ್ಮನಿದ್ದು, ಪರಾವಲಂಬಿಯಾಗಿ, ಮುಂಧೋರಣವಿಲ್ಲದ ಲಗ್ನಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಅವಮಾನಿತನಾಗಬಕ್ಕಿದ್ದಲ್ಲ (ಗಂಪಾಹಿ. ೦೩೪).

[ಮುಂ೨ (< ಮುನ್‌೨) + ಧೋರಣ]

ಮುಂಧೋರಣೆ (ನಾ). = ಮುಂಧೋರಣ : ಪಾನು ಮುಂಧೋರಣೆಯವಳು. ಮುಖ್ಯ ಮುಖ್ಯ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಬದಿಗೆ ಸರಿಸಟ್ಟುಕೊಂಡು ಉಳಿದ ಶಿಸುವನ್ನು ದಾನಧರ್ಮಕ್ಕಾರಂಭಿಸಿದೆ (ಸ್ಮಶಾ. ೨೭೯) ; ಪ್ರೇಮ ಭಂಗದಿಂದ ಸಾಯುವವರು ಜೀವಘಾತಕರೇ ಸರಿ. ; ಅದರಲ್ಲಿ ಧ್ಯೇಯವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ . . . ಮುಂಧೋರಣೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಕಾಪಂತ. ೨೩೭).

[ಮುಂ೨ (< ಮುನ್‌೨) + ಧೋರಣೆ]

ಮುಂಪಥ (ನಾ). ಮುಂದಿನ ಮಾರ್ಗ : ಮುರಾಳರ್ದ್ದಜಂ . . . ಹರಿಯ ಮುಂಪಥದೊಳಡಗೆಡೆಯುತ . . . ಕೈಗಳ ಮುಗಿದನು (ಕೈಪಾಣಾ. ೦೪-೨೬).

[ಮುಂ೨ (< ಮುನ್‌೨) + ಪಥ]

ಮುಂಪಾಲು (ನಾ). ಮೊದಲೇ ತೆಗೆದಿಟ್ಟ ಭಾಗ ; ಮಿಸಲು : ಮಿಂದು ಪೂಜ್ಯರ್ಗೆ ಮುಂಪಾಲು ನೀಡದೇನನುಮುಣ್ಣನುಂ ಅಧರ್ಮದಿಂ ಪಾಲ್ಗೆ ಗೋವಂಬೊಲ್ ಗೋವಂ ಕರೆಯಂ ದಿಟಂ (ಕಾಸಂಪ. ೨-೦೪).

[ಮುಂ೨ (< ಮುನ್‌೨) + ಪಾಲು೨ (< ಪಾಲ್‌೨)]

ಮುಂಪುದಿ (ನಾ). ಮುಂಬಾಗಿಲಿನ ಪಕ್ಕ, -ಪಾರ್ಶ್ವ : ಬರವ ಸೂಚ್ಯಿ ಬಾರದಿರೆ ಎಟಂ ಮುಂಪುದಿಗೆ ನೆಜಿ ಪೆಮ್ಮೆ ನಿಂದು . . . ಮೈಮಜಿ ವ್ಯತರಿಪ್ಪಳಿಗೆಗಚ್ಚಿಉತೆ ಸಪಿಯರುಪಚರಿಸಲೊಂದೆಡೆಯೊಳಿರ್ದಳದೊರ್ವಳಾ (ಣಾಶ. ೬-೩೬). [ಮುಂ೨ (< ಮುನ್‌೨) + ಪುದಿ೨]

ಮುಂಪೇಳ್ ' ಮುಂಪೇಟ್ ' ನೋ.

ಮುಂಪೇಟ್, ಮುಂಪೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಹೇಳು; ಮೊದಲೇ ಹೇಳು : ಜಾಂಬೂನದಂ . . . ಪೇಟಲಾತುರನಾದಂ ದನುಜಂಗೆ ದಿವ್ಯ ಮುನಿಗಳ್ ಮುಂಪೇಳ್ದ ವೃತ್ತಾಂತಮಂ (ಪಂಚಾಚಾ. ೦೦-೬) ; ಎಂತುಂ ಮುಂ[ಣಾಶಾ. ಎಂತುಮು ಮುನ್ನಂ] ಪೇಟ್ದಿರ್ಪಾಂತರಮಿಂತುಟನೆ ಬಲ್ಕಿಕ ತೋಜುವುದದು ವೈಜ್ಞಾಂತು (ಣಾಶಾ. ೬೦೪). **ಮುಂಪೇಳ್** : ಮುಂಪೇಳ್ದ ಬಂಧನಿಯಮಸೂತ್ರಮಂ ಲೇಸಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ ತೀರ್ಥಬಂಧಮ

ಸಂಮುಖಾದಿ ಚತುರ್ಗುಣಸ್ಥಿತನೆಯೊಳೆಯಕ್ಕುಂ (ಸೊಮ್ಮ. ೦೫-೦೦).
[ಮುಂ೨ (< ಮುನ್ ೨) + ಪೇಟು]

ಮುಂಪೋಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗು ; ಮುಂದೆ ಸಾಗು : ತೇಜಾಢ್ಯರುಗಳು ಮುಂಪೋಗಿ ವಿಪುಲಸದೊಜಪತ್ರಿಕೆಯ ಪೊಟ್ಟಣದಿ ರಾಜಾಮ್ಯಪವೆನೆ ಪಣ್ಣೀರ ತಂದಿತ್ತರಾ ಜಿತಕಂತುನಂದನಗೆ (ಪೂಜಕ. ೦೯-೩೬). ೨. ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಹೋಗು ; ಮೊದಲು ಹೋಗು : ಪ್ಯವದೇಶಂ ಮುಂಪೋದುದನಪೂರ್ವಮಂ ಕಂಡು ನೆನೆವುದು ತಾಂ ಸ್ಮರಣಂ (ಶಾಕ್ಯಕ. ೬೦೩).
[ಮುಂ೨ (< ಮುನ್ ೨) + ಪೋಗು೧ (< ಪೋ೧)]

ಮುಂಪ್ರತಿ (ನಾ). "ಪ್ರಕಟನೆಯಾಗುವ ಮೊದಲು ಕಳುಹಿಸಿದ ಪುಸ್ತಕದ ಪ್ರತಿ: ಮುಂಪ್ರತಿ "(Advance copy of a book. ೨೦೪೨).
[ಮುಂ೨ (< ಮುನ್ ೨) + ಪ್ರತಿ]

ಮುಂಬಕ್ಕಿ (ನಾ). ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಧ್ವನಿಮಾಡುವ ಹಕ್ಕಿ : ದಿವಕೆಂದು ದೇವಳುದರಂ ಮುರಿಗೆ ಬಪಕೆಂಬ ಗೆಲುವಿಂದ ದೇವ ದೂತರೆ ಬಾರಿಸುವರೊ ಮಂಗಲವಾದ್ಯವೆನಲು ಮುಂಬಕ್ಕಿಗಳ ಮೇಳವಂ ಮೊಳಗಾಡೆ (ಗೊಲ್ಲಕಾ. ೩೬-೯). [ಮುಂ೨ (< ಮುನ್ ೨) + ಪಕ್ಕಿ]

ಮುಂಬಗಲ್, ಮುಂಬಗಲು (ನಾ). ಹಗಲಿನ ಮೊದಲ ಭಾಗ ; ಬೆಳಗ್ಗೆ ; ಪ್ರಾತಃಕಾಲ : "ಮುಂಬಗಲ್, ನಡುವಗಲ್, ನಡುಗಲ್ — ಇವು ಸಿ ತ್ರಿಕಾಲಂಗಳ್ " (ಕಬಾ. ೩೬-೨೩೦) ; ಅಂತು ಮುಂಬಗಲ್ವರಿಂ ತುಮುಲಿಟ್ ಕಾದುವ ಸಮು[ಭರಂ] ಮನೋರಾಗಮಂ ಮಾಡಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೩-೩೬ ಪ) ; ರಾಳಿಪನೆನ್ನಂ ತ್ಯಜಿದಿಂ ಲಾಕ್ಷವಮೆನೆ ಬಗೆವನೆಂಬ ಮನಮುಮ್ಮಳಿಂದಾಳಮನೊಳಕೊಂಡಂತೆ ವಿದಾಳಿದ ಮುಂಬಗಲೆ ತಳೆದುದಿಳೆ ಕಡುಗಾಯ್ದುಂ (ಪಂಭಾಪ್ರ. ೩-೨೦೦) ; ಪಲ್ಲದಿಗುಟ್ಟುತ್ಪತ್ತಮ ವಾಸರಾಳ ನಡುಗುತ್ತಿರ್ದತ್ತು ಶಾಖಾಗ್ರದೊಳ- ನೆಜೆಗೆಯ್ದಂದದೆ ಮುಂಬಗಲ್ವರಮದೆತ್ತಂ ಪೋಗದಾ ಮಾಗೆದೊಳ್ (ಕಾಮಚ. ೩-೦೩). **ಮುಂಬಗೆಲು** : "ಇನಸುದಯಕಾಲದೊಳ್ ಮುಂಬಗೆಲಿನಿಕ್ಕು " (ಕಚ. ೧೧) : ಇಂದಿನ ಮುಂಬಗಲೊಳಗೀ ಕಾಂತೆ ನಾವೆಲ್ಲರು ಸಹಿತ ಕಂತುನಿವಾಸವೆಂದೆಂಬ ನಂದನಕತಿಸಂತೋಷದಿಂದಿಪ್ಪಿದಳು (ಕ್ರಿಚಾಂ. ೩-೦೩) ; ಮುಂಬಗಲಿತ್ತು ಲೀಲೆಯೊಳು ಸಾಗಿತು (ಪಚ. ೦೦-೩೬) : ಮೊದಲ ದಿನದ ಮುಂಬಗಲಿನಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವಸೇವೆ ಭೀಷ್ಮರ ಡಾಳಿಯಿಂದ ನಡುಕಮೊಂದಿತು (ಪಾಸಿ. ೩೫೩).
[ಮುಂ೨ (< ಮುನ್ ೨) + ಪಗಲ್]

ಮುಂಬಗಲು 'ಮುಂಬಗಲ್' ನೋ.

ಮುಂಬಗೆ೧ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂದಾಲೋಚಿಸು ; ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸು : ಬೀರಮನಿದಪಾಪೆ[ಂ] [ಮು]ಮ್ಬಗೆದು ಪೊಗಬಲಜುಪೆಂ (ಇಕ- XX. ೭೦-೦೦; ೪೫ಪ ೫೪). ೨. ಮೊದಲು ಲಕ್ಷಿಸು,—ಗೆಮನಿಸು : ಪಲರುಂ ವಿದ್ಯಾಧರಸ್ತ್ರೀಯರುಮಮರಿಯರುಂ ಮಾನವಸ್ತ್ರೀಯರುಂ ತಮ್ಮೊಲವಿಂ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದೊಡಂ ಮುಂಬಗೆದುದ ಬಗೆಯೇನಾಪೆದು (ಕಚಾಕಾ. ೯-೩೭). [ಮುಂ೨ (< ಮುನ್ ೨) + ಬಗೆ೧]

ಮುಂಬಗೆ೨ (ನಾ). ಪೂರ್ವದ ಹಗೆ : ಹಿಂದಿನ ದ್ವೇಷ : (೧).
[ಮುಂ೧ (< ಮುನ್ ೧) + ಪಗೆ೧]

ಮುಂಬಜ್ಜೆ (ನಾ) ಮುಂದಿನ ಹೆಜ್ಜೆ ; ಮುಂದಿನ ಹಾದಿ,— ಡಾಡು : ಎಡಬಲನತ್ಕೃತ್ಯ ನೋಡದೆ ಮುಂಒಜ್ಜವಿಡಿಮು ನಿಟ್ಟಿಸುತೊಯ್ಯನೈದಿ (ಕಚ. ೬-೦೬). [ಮುಂ೧ (< ಮುನ್ ೧) + ಪಜ್ಜೆ]

ಮುಂಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ಮುಂದಿನ ದಾರಿ ; ಮುಂದಿರುವ ಮಾರ್ಗ : ತಂತಮ್ಮ ಮೇರೆಯಂ ತಪ್ಪಿದೊಡೆ ದಂಡಮಂ ಕೊಳ್ಳ ಭೂಪಾಲರೆ ನಾಡ ಪರ ಮಾಟದಿಂದೆ ಮುಂಬಟ್ಟೆಗಳೂರಂ ಪೊರ್ದಿ ಪೋದಂತೆ (ರಕಾಕ್ಕ. ೯-೬೬): ಕಂಬನಿದುಂಬಿದನೊಡನೆದ್ದು ದಕ್ಷಿಣ ಮುಂಬಟ್ಟೆಯೊಳಗದ್ದಪೆದ್ದು ಸಂಬುಗೊಳ್ಳಲಿ ಸ್ವಾಮಿ ನಿಮ್ಮ ನೋಯಿಸಿಪೆನೇನೆಂಬೆ ನಾನತಿಕ್ರೂರನು (ಕಚ. ೪೬-೬೨). [ಮುಂ೧ (< ಮುನ್ ೧) + ಬಟ್ಟೆ೧]

ಮುಂಬಡಿಸು (ಕ್ರಿ)- ಮುಂದ ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಮುಂದು ವರಿಸು : ಬಿನ್ನನಿರ್ದಾರಿಪ ಪೊರೆಗೆಯ್ಕೆಳ್ದು ಪಾಗೆಪೋಲಲುಗುಗೋಡೆನ್ನ ನಿನ್ಗಿಷದಿಂದೆ ಮುಂಬಡಿಸೆ ತೀಂಕುಮ್ಮುಗಿಲ್ಗೆ ಕಾಲ್ಕೊಳೆತಂತೆ ಕನಸಿಮೊಳ್ (ಸಂಚಿಪ. ೬೬-೬). [ಮುಂಬಡು + — ಇಸು೫]

ಮುಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗು ; ಮುಂದೆ ನಡೆ : ಈ ಪರಿಯೊಳ್ ಸುಮಿತ್ರಾಪುತ್ರಂ . . . ದಮನನಂ ಸಂತವಿಟ್ಟುಂ ಮುಂಬಟ್ಟು ಪಡವೆರಸು ಪಯದ ಬೆಸ್ಸೊಳೆ ನಡೆಯುತಿರೆಯುರೆ (ರಾಚಕ್ಕ. ೦೦೦-೫೬). [ಮುಂ೧ (< ಮುನ್ ೧) + ಪಡು೧]

ಮುಂಬಡೆ (ನಾ). ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಸೈನ್ಯ : ಕಡಲು ಮೇರೆಯು ತಪ್ಪಿದೊಲು ಮುಂಬಡೆಗಳಸುರರ ಬಲವ ಮುಸುಗುತ ಒಡಿಲು ಬಿದವಂದದಲಿ ಕಡಿದೊಟ್ಟಿದರು ಬೊಬ್ಬಿಡುತ (ಆಹಂಡಾ. ೦-೦೦-೨).
[ಮುಂ೧ (<ಮುನ್ ೧) + ಪಡೆ೨]

ಮುಂಬಣ್ಣ (ನಾ). ಮೊದಲು ಕಾಣುವ ಬಣ್ಣ : ಪೊಜವ್ವನದ ಮುಂಬಣ್ಣದಂತೆ ಕರ್ಪಂ ಕೈಕೊಂಡು ಕತ್ತುರಿಯಲ್ ಬರೆದಂತಪ್ಪ ವಿಕ್ರಾಂತ ತುಂಗನ ಮಿಸೆಗಳಾತನ ತೀವ್ರಪ್ರತಾಪಾನಳಧೂಮಲೇಖೆಯಂತಾದುವು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೯ ಪ). [ಮುಂ೧ (<ಮುನ್ ೧) + ಬಣ್ಣ]

ಮುಂಬಿಡೆ, ಮುಂಬಿದನ್ (ನಾ). ರತಿಕ್ರೀಡೆಯ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಸೂಸುವ ಸುರತದ್ರವ : ಬೆಂಜೇಲ್ವಿ ಕಣ್ ಬೀಯದಬ್ಬುಱೂಳಂ ಪಾಗೆ ನಾಬಿ ಮುಂಬಿದಮಳುಂಬಿ ಕೂಟದೊಳ್ ನಲ್ಲರಾ (ಕಬ್ಬ.ಪ್ರ. ೯-೩೬) ; ಮುಂಬಿದಂ ಗೆಲಿಯಾಸೆ ಕೂಡಿ ಗದ್ಗದದ ಕಂಠದಿ ಕೂಜಿತಮಂ ನೆಗಳ್ದುದಳ್ (ಪಾಪಕ. ೦೦-೦೦೩). **ಮುಂಬಿದನ್** : ಅಬ್ಬರಿಪುವ ಮೆಯ್ಗವಿರ್ಪಾನವ ಮುಂಬಿದನೊಪ್ಪಿರೆ ದೀವದೊಳ್ಕರ್ದಲೆಯ ಭಾಪಮಬ್ಬರಿದುನಬ್ಬಿ ಗೂಡರ್ಚಿದುದಾ ನೃಪೇಂದ್ರನಾ (ಅಪಪ್ರ. ೦೦-೩೦); ಒಂದರಡೊಳ್ನುಡಿ ತವಕದೊಳೊಂದೆರಡಾಲಿಂಗನಂ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ಜೋಟಂ ಸಂದಣಿಸುವ ಮುಂಬದನೊಳಗಿಂದಿಳವರಸನನೆ ಪಾಣ್ಬನಂ ಬೀಬ್ಯೊಂಡಳ್ (ಸಚಪ್ರಸು. ೬-೦೫೬).
[ಮುಂ೧ (< ಮುನ್ ೧) + ಪದ೧]

ಮುಂಬದಂಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ರತಿಕ್ರೀಡೆಯ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಸುರತದ್ರವ ವನ್ನು ಸ್ರವಿಸು : ಮುಂಬದಂಗೂಡದಿರ್ವಳ ಕೂಟಂ ಬಿಡದೇಳದುಂಟಮಾದವಾವಂ ನಟ್ಟುವಂ ಮೆಚ್ಚುವಂ (ರಾಚಕ್ಕ. ೦೦-೦೬೪).
[ಮುಂಬದ + ಕೊಡು೧]

ಮುಂಬದನ್ 'ಮುಂಬಿದ' ನೋ.

ಮುಂಬದಿ (ನಾ)- ಮುಂಭಾಗ : ಮುಂದುಗಡೆ : ಇದೇ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ರಂಗಸ್ಥಳದ ಮುಂಬದಿಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ಬಾಗಿಲಿದೆ (ಶಕುಪ್ರ. ೨); ಸುಮಾರು ಐವತ್ತುವರ್ಷದ . . . ರೈತನೊಬ್ಬ ಗುಂಪಿನ ಮುಂಬದಿಗೆ ಬಂದನು (ಕ್ಷಚಿಪ. ೨೬೪) [ಮುಂ೧ (<ಮುನ್ ೧) + ಬದಿ೧]

ಮುಂಬಸ (ನಾ). ವನೆದ ಮುಂಭಾಗ ; ತೋಟದ ಮುಂದುಗಡೆ : ಬಲಗೂಡಿ ತರಳ್ದ ರಸಿಕರಾಜೇಂದ್ರ ಮುಂಬಸದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ರೆಂದುಸುವ ಚೇಚಿತಿಯರಾಟಗಳ (ಪಚಪ್ರ. ೦೯-೩೦). [ಮುಂ೧ (< ಮುನ್ ೧) + ಬನ್೨]

ಮುಂಬಿನಿ (ನಾ). (ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವ) ಮೊದಲ ಮಳೆಯ ಹನಿ : ಮುಂಬಿನಿಯಂ ಜಾದಗೆವಕ್ಕಿ ಹಂಸೆ ಕೊಳನಂ ಪದ್ಮಂಗಳಾದಿತ್ಯನಂ ನೆನವಂತಾಂ ನೆನೆವಂ ಸರೋಜಮುಖಿಯಂ (ಅಪ್ರ. ೦೪-೩೦); ಮುಂಬಿನಿಯಂ ಜಾದಗೆಯಾಂಟಿ ತನ್ನಯ ಪಪಣ್ಗಳಂ ತುಷ್ಟಿಯಂ ಮಾಡದೇ

(ಶಾಂಟಕ್ಕ. ೦-೬೩); ಕಾವರ್ಮಗಿಲ ಮುಂಬವಿಗಳೊಳು . . . ಜನುಗಿನಲಿ ಬಹುಮಳೆಗಳಲಿ ವೆನೆನೆನೆದು ಸಾಗರತೀರದಲಿ ಬಂದನು ಕರೀಟಿ (ಕುಪ್ಪಾ.೦-೬೯-೨೦). [ಮುಂ೨ (< ಮುನ್) + ಪಬ್]

ಮುಂಬಯಣ (ನಾ). ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ : ' ಮುಂಬಯಣಂಬೋಗು 'ಪರಾ.

[ಮುಂ೨ (< ಮುನ್೨) + ಪಯಣ]

ಮುಂಬಯಣಂಬೋಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಸಾಯುವು.—ಮಾಡಿ : ಇಂಬಿ ದನುವರದೊಳವಂ ಮುಂಬಯಣಂಬೋದಂ (ಪಂಚಭಾ. ೦೨-೨).

[ಮುಂಬಯಣ + ಪೋಗು೧ (< ಪೋ೧)]

ಮುಂಬಯಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಬಯಸು.— ಅಪೇಕ್ಷಿಸು : ಮುಂಬಯಸಿ ಕೈಗೈವ ಸೊಬಗಿನ ಕೆಂಬರಲ ಮೈವಚ್ಚೆ ಕೆಂಬಲು ತುಂಬು ಗುಂಕುವ ತಿವಿರು ಬೆಂದುಟಿಯುಟ್ಟರುಣಪಸನ (ಶಾಕ್ಕಾ. ೬-೩೯).

[ಮುಂ೨ (< ಮುನ್೨) + ಬಯಸು೧]

ಮುಂಬರ್, ಮುಂಬರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂಭಾಗಕ್ಕೆ ಬರು ; ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬರು : ಮನಮೆನ್ನಂ ಮುಂಬರಲ್ ಮುಂದುಂಪಿವುದನೆ ತೊರ್ಪಂತೆ ನೀಳ್ದತ್ತು ಸುಯಶ (ಶಾಂಪು. ೬೩೬); ಮುಂಬರ್ದ ತನ್ನ ಮೊಮ್ಮವ ಕಾಲ ಸೊಪ್ಪಳಂ ಕೇಳ್ದಂ (ಗಣಿಮು. ೩-೮೦ ಪ); ಮುಂಬಂದೆಜ್ಜೊಡೆ ನಡು ದಾಯಂ ಬಗಿದೊಳಪೊಕ್ಕ ವಾಯುರಂಧ್ರದೊಳಂ ಬೀಳ್ಗುಂ ಕದುವರು ಗುಜಿ ಕೂರ್ಕೊಂಬಿಂದು ಕದಿರುದುದು ಪುಂಕಿಟಯವಮಮ (ಹಕ್ಕಾಶ. ೯-೧೩). **ಮುಂಬರು** : ೨. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಬರು ; ಮುಂದೆ ಒದಗು : ತವುಗೆ ಮುಂಬಹ [ಪಾಣಾ. ದಾಹ] ಸುಖದುಃಖಿಂಗಳನಱಿಯದೆವು ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಸುಖದುಃಖಗಳ ಮೊದಲೆ ಱಿಯರು (ಪಪ್ಪಪ. ೪. ೨೩೨-೧೩); ರಾಜ್ಯದ ಮಹಾದಣ್ಡನಾಯಕನು ನಾಡಿನ ಮೇಲೆ ಹೀಗೆ ಸಂಚರಿಸಿದುದರಿಂದ ಮಂದಿಯು ಮನಸ್ಸು ಮುಂಬರುವ ಕಾಳೆಗದತ್ತ ತಿರುಗಿತು (ಪಪ್ಪ. ೬೨). [ಮುಂ೨ (< ಮುನ್೨) + ಬರ್ (< ಪರ್)]

ಮುಂಬರಪ (ನಾ). ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಬರೆದ ಬರವಣಿಗೆ ; ಮೊದಲೇ ಬರೆವ ಬರಹ : ಸಿರಿಯಡಿಸೋಂಕಿನಿಂ ಪಣಿಮು ಮುಂಬರಪಂ ಪುಸಿಗೆ ಸೈಪ ಬೇರ್ವಾಂಬೆ . . . ನಿಂದಳವ್ಯಾಪ್ತಿಪರಂಗದೆ ತೇಂಕುಪಂದದಿಂ (ಶಾಪು. ೬-೨೯೪). [ಮುಂ೨ (< ಮುನ್೨) + ಬರಪ (< ಬರೆಪ)]

ಮುಂಬರಿ೧ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂದೆ ಚಲಿಸು ; ಮುಂದೆ ನಡೆ ; ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗು : ಸುಪ್ರಭಮುನೀಶನಮಳತನುಪ್ರಭೆ ಮುಂಬರಿದು ಬೆಳಗಿದತ್ತು ಶಿವಜ್ಞಾನಪ್ರಭೆ ದಯಾಮೃತಾಸಾರಪ್ರಭೆಯನೆ ತನ್ನನೀಶಸೊದ್ದೂಲಗವಂ (ಶಾಸುಪು. ೬-೧೦೬); ಗೋಮುಖವಿವ್ಯಾಪ್ತಿಲಿಂಗಳಿಂದದ ಕಾಮ ಪೊದಲಾವವಿಳವಿಷಯಸ್ತೋಮಮಮ ಪುಂಜಿಸಿದಿಕ್ಕಿ ಮುಂಬರಿದಂತ ರಂಗದಲಿ ಆ ಮಹಾಶಿವಲಿಂಗಸಂಗಪ್ರೇಮಿಭೂತಾಗಿ ಶಿವೈಕ್ಯಪದವನು ನೆಮಿಸಿದ ಮಹದೇವಿಯಕ್ಕಗೆ ಶರಣು ಶರಣಾರ್ಥಿ (ಪ್ರಭೋ. ೦-೩): ಅಂಬರ ಚರಿಯರನೇ ಪಟ್ಟಣದೊಂದು ' ಸಂಭ್ರಮವನು ನೋಡಿಯೆನುತ ಕಾಂಭಿನಿ ಕೈನೀಡಿ ಕರೆವೋಲು ಡೊಂಕಣೆ ಮುಂಬರಿದೆಸೆಮುರ್ತಿಯಲಿ (ಶಂಪ. ೬-೬). ೨. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಪರಿ.— ಪ್ರವಹಿಸು : ನಿಂದಿವನು ನಿಮ್ಮಿಯ್ಯನಿರಲಿ ಸಂಧಿಸುವ ರಣಗಲಿಗಳಾಗ್ರಸ್ಕಂದನದ ಮುಂಭಾಗದಲಿ ಮುಂಬರಿವ ಹೆದ್ದೂಱಿಯ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಪಂವ ಮಾಪಾದ್ರಿಯೆನ್ನೆಲು . . . . ನಲವೇಱುವನು ಕಲಿ ಹನುಮ (ತಿಪಾ. ೬-೪೦-೦೬). ೩. ಮುಂದುವರಿ ; ಬೆಳೆ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದು : ಈಗ ಸುಮಾರು ಮೂವತ್ತು ಪಲವತ್ತು ವರ್ಷಗಳಿಂದಲೂ ನಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯ ನಾನಾಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂಬರಿದು ಹಬ್ಬಿ ಹರಡುತ್ತಿದೆ (ಬಿಚಾಪ್ರ IX. ಕುಪ್ಪ೩). ೪. ಅಧಿಕವಾಗು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ವಿಶೇಷವಾಗು : ಅಂಬರಚರಿಯರ ತನುಗಂಪಿಱಿಗಂಪ ತುಂಬಿಯು ಬಳಗದಂದದಲಿ ಮುಂಬರಿದಪ್ಪ ಕಪ್ಪಿಡಿದ ಪುಳಾಳಿಯಂ ಜಂಬುನೇಱುಲೆಗಳೊಪ್ಪಿಸುವ (ಕಂಪ. ೨-೧೪); ಬೆರಲಂ ಕೂಟ್ಟೊಡೆ ಬೇಟಮೇ ಕ್ರುರಿಳುಮಂ ಕೊಯ್ದು ತ್ತೊಡೇ ಕೂರ್ಮೆ ಕೇಳರವಿಂದಾನನೆ ಮನ್ಮನಃಪ್ರಿಯಮಿದಲ್ತೀ ದೇಹಮಂ ನಲ್ಕೆ ಮುಂಬರಿವುತ್ತಿತ್ತೊಡಿವೆಲ್ಲಮೆಂ ಪೆಜತೆ (ರಾಚಂ. ೦೦-೦೩೬). ೫. ಪರಡು : ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಪಸರಿಸು : ತನ್ನ ತೇಜದೊದವಿಂ ಹಾರಂಗಳೆಂಬಂತೆ ಧಾಸುರದಂತಮ್ಮುಮಾಲೆ ಮುಂಬರಿಪಿನಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಂ ಮಾಡುತಚ್ಚರಿಪತ್ರಿದ್ದ ಸುಧರ್ಮದೋಗಿವರನಂ ಕಂಡೆಂ ಧರಾಧೀಶ್ವರಂ (ಶಾಸುಪು. ೪-೧೯); ಮಣಿಭೂಷಣಮ್ಮತಿ ಮುಂಬರಿವುತಿರೆ ಬಂದನಾಕಯು ಪರಣ ಬಂದಂತೆ (ಶಾಕ್ಕಾ. ೬-೦೬); ಬಿಂಬಾಧರದ ಕೆಂಬೆಳಗು ಮುಂಬರಿದು ಕುಂಭಕುಚಕ್ಕೆ ಕೆಂಬರಲ ಸರಮಂ ಕೆಳಗೊಳಸ (ರಾಚಕೃ. ೪-೦೪ ಪ). ೬. ಉಂಟಾಗು ; ಒದಗು : ಬಳಲಿದೆನು ಬಲುಪಾಗಿ ಸಾಕಿನ್ನೆಳತುವ ತನಗೆಂಬ ಬಗೆ ಮುಂಕೊರಿಸಿದುವು ಮುಂಬರಿದುದಗ್ರಾಹ್ಯೋಪಕೋಪಶಿಖಿ (ಕೂಪರಾ. ೬-೬-೬೯). ೭. ಪರಿಣತವಾಗು ; ಪಕ್ವಗೊಳ್ಳು : ಪ್ರಾಚೀನ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮವು . . . ಮುಂಬರಿದ ಚೇತನಗಳ ವಿಶಾಂತತೆಯಪ್ಪ ಹೊರಗಿನ ನೆರವನ್ನೂ ಬಯಸದೆ . . . ಸ್ವಂತಪರಿಶ್ರಮದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಗಳಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನೂ ಒತ್ತಿ ಹೇಳಿತು (ಕಕ್ಕಾಸ್ಫ್ರ. ೦೭೬).

ಮುಂಬರಿ ಬೀಳು=ಮುಗ್ಗರಿಸಿ ಬೀಳು : ಭಗ್ನ ಹೊಡೆದಳ್ಳೆ ಹೊಯ್ಲುಂಕೆ ಬಸಿಲಿಂಗೆ ನಾಲಗೆನೀರು ತಟಗುಟ್ಟಿ ಸುರಿಯ ಮಿಗೆ ಪಿಡಿವಳನ ಮುಂಬರಿ ಬೀಳಲೆಳವ ನಾಯ್ಗಳಪಿಸಿದೆಪೆಡಬಲದೆ (ಕೊಚಕ. ೦೪-೦೪).

[ಮುಂ೨ (< ಮುನ್೨) + ಪರಿ೨]

ಮುಂಬರಿ೨ (ನಾ). ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಲಿಸುವಿಕೆ ; ' ಮುಂಬರಿವರಿ ' ಪರಾ.

[ಮುಂ೨ (< ಮುನ್೨) + ಪರಿ೨]

ಮುಂಬರಿತ (ನಾ). ಮುಂದುವರಿಕೆ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ : ಇದುವರೆಗಿನ ಎಲ್ಲ ವಿವರಣೆಗಳಂದ್ಯಸುಮಾರು ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಆರಂಭದಿಂದ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನದ ವರೆಗಾದ ಕೋಟೆಗಾಳೆಗದ ' ಸಂಪೂರ್ಣ ' ಯ ಮುಂಬರಿತವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾಗಿದೆ (ಕಚಾಸ. ೨೭). [ಮುಂಬರಿ೨ + — ತ್ತ]

ಮುಂಬರಿವರಿ (ಕ್ರಿ). ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗು. ಚಲಿಸು : ವಿಕ್ಕು ಮುಂಬರಿವರಿದು ನೀಡಿದನಕ್ಕೆಲದ ಕೋಲಗಳ ಕಿಡಿ ಸಿಡಿದಿಕ್ಕಿ ಬಾಲದ ಜಿಯು ಸೀಪರಿಸುವ ಶಿವಾಳಿಗಳ (ಕಪಾಂ. ೫-೦-೧೭). [ಮುಂಬರಿ೨ + ಪರಿ೨]

ಮುಂಬರು ' ಮುಂಬರ್ ' ನೋ.

ಮುಂಬರೆಯು (ನಾ). ಹರೆಯದ ಆರಂಭ ; ನವಯೌವನ : ಸಿರಿ ಬೆಲ್ವಂ ಸಿರಿಯಲ್ಲಿ ರೂಪು ಮಿಗೆ ಚೆಲ್ವಂ ರೂಪಿನೊಳ್ ಮತ್ತೆ ಮುಂಬರೆಯಂ ಬೆಲ್ವ ನಿನಿತ್ಕುಮೆಯ್ದೆ ಕಡುಚೆಲ್ವಂ ಬೇಟದಿಂ ಬೇಟಮೆಂಬರಸಂ ಮನ್ನಿಸದಂದ ನಾಯತಶಮಂ (ಶಾಂಪು. ೬-೩೬); ಮುಜುಕದ ಗಾಡಿ ಮುಂಬರೆಯು [ಪಾಣಾ. ರಿಯ]ದೊಟ್ಟಿದೆ ರಂಜಿಸ ದೇಸೆ ಸೌಷ್ಠವಂ ಮೆಜಿರಿರೆ (ಕಕ್ಕಾಸ್ತ್ರ. ೭-೨); ಧರಿಸಿದ ಕನಕಾಂಬರದವಿರಶೋಭಾವೈಭವಮಂ ಮುಂಬರೆಯಂದ ಮೆಯ್ಸಿರಿಯಂ ಪರಿಯುತ್ತುಂ (ಪಂಚಾಕ. ೭-೬೯ ಪ).

[ಮುಂ೧ (< ಮುನ್೧) + ಪರೆಯ್೨ (< ಪರಯ)]

ಮುಂಬಲ್, ಮುಂಬಲ್ಲು (ನಾ). ಮುಂಭಾಗದ ಹಲ್ಲು ; ಮುಂದಿನ ಹಲ್ಲು : ಸಂಧಿಸಿ ಮಾತ್ರದೆ ಮುಂಬಲ್ಲಿಂದರೆಯು ಮುಗುಳವನಿಗಿವೃತಂ ಭೂಭೃಯೆಂದಂದಭಮಂತ್ಯಸಿ ಭಸ್ಮಮನಂದಿಬಾವಲಿ ತೇಟು ವಿಷಮವಾಕ್ಷಣ ಮಿಟಿಗಿಂ (ಪಪಾಪ. ೦೦-೦೨); ಮುಂಬಲ್ಲಂ ಸಾಲ್ಕಳ್ಕಪಮದೆಂಬುದು ಸಂದಂರಮೆಂಬ ಪೆಸರುಂ ಮೇಗಣ ಕೆಂಬಲ್ಲಂಮಗ್ರದಂತವದೆಂಬುದು (ಅಕ್ಕಣ. ೬-೬). **ಮುಂಬಲ್ಲು** : ಕುರುಳು ಬೆರಳು ಮುಡುಹು ಮುಂಬಲ್ಲ

ಕೊಳ್ಳಾ ನಿಜಾಯನಿಕ್ಕಿ ದಾಂಟಿದರೆ ಅಂತೆಸ್ಸ ನಂಪಾ (೧೫೮. ೩೦೦); ಮುಂಬಲ್ಲಂ ಬಿದ್ದು ಭೀಕೆಯಪ ಕಲ್ಲೊಳು ಜೆಜ್ಜಿ ತಿಂಬರೆಲ್ಲದೆ ಬಿಟ್ಟರಾರು (ರಚಿ. ೬೦-೦೨); ಪಗೆಮುಖಿ ಮುಂಬಲ್ಲೆಲ್ಲ ಚನ್ನೆ ಕಾಣೆ ಗೆರೆ ಬರದಾ ವಿಭೂತಿ ಕಪ್ಪುಗೊರಳ ಕಾಣೆ (೧೫೮. ೨೦೬).

[ಮುಂ₁ (<ಮುನ್₁) + ಬಲ್]

ಮುಂಬಲ (ನಾ). ಮುಂಭಾಗದ ಸೈನ್ಯ;—ದಂಡು ; ಮುಂಚೂಣಿ : " ಮುಂಗುಡಿಯನೆ ಮುಂದುಚೂಣಿಯನೆ ಮುಂಬಲಮುಂ " (೫೪೮. ೦೬೬); ಮುಲಮುಮಾರುತನ ದೆಂಬಲಮುಮುಂ ಬೈತ್ರಮಿತ್ರನ ಮುಂಬಲ ಮುಮುಂ . . . ದರ್ಪಕನ ದರ್ಪಂಬೆರಸೆಟಕಳಿಗೊಂಡು ಗಂಡೇಱಿದ ಗಂಡಗಾಡಿ ರೂಢಿವಡೆಯೆ (೫೫೦. ೬-೨೫ ೪); ಚಂಡ ಕೋದಂಡನ ದಂಡಾಧಿನಾಯಕಂ ವೀರಜಂಭರಾಜಂ ಮುಂಬಲದೊಳ್ ಕದನಕ್ಕೆ ಕಡಂಗಿ ಕದುಂಬ ಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿ (೫೬೨. ೬-೪೫ ಕ); ಅಲುದುಬ್ಬಿದ ಬೆಂಬಲಂ ಮುಂಬಲವಾಗೆ ಬೆಂಗೊಟ್ಟೋಡಿ ತಮ್ಮುಣ್ಣಂಗಿಂತಿದಂ ಕೇಳಿ ಸಿದರ್ (೧೫೩೫. ೦೪೬-೦). [ಮುಂ₁ (<ಮುನ್₁) + ಬಲ್₂]

ಮುಂಬರಿ (ಕ್ರಿ). ಮೊದಲು ವ್ಯಾಪಿಸು : ಬಿರಿದಾದ ಚಿತ್ರಾರಂಗದ ಪದಪತಿಯುಲಿ ಮುರಿದೇಳ್ದ ಕಿಂದೂಳ್ಗಳಾಗ ತರಣಿಮಂಡಲವ ಮುಂಬರಿದು ಮುಂಕೊಳುತಂದು ಕಿರಣದೇಳಿಗೆಯ ತಗ್ಗಿಸಿತು (೪೦೫೬. ೦೭ ೪೮).

[ಮುಂ₂ (<ಮುನ್₂) + ಬರಿ₁ (<ಬರ್₁)]

ಮುಂಬಲ್ಲು ಮುಂಬಲ್ ನೋ-

ಮುಂಬಸಿಜು (ನಾ). ಗರ್ಭ ಧರಿಸಿದ ಪ್ರಾರಂಭದ ಕಾಲ : ಬಿಸುಗದಿರಿನ ಮುಂಬಸಿಜುಂಗಳು ಮೂಡಣ ದಿಸೆಮ್ಣಿ ಸೀಮಂತದ ಒಸಗೆಯ ವಾವ್ಯ ಗಳಿನೆ ದೀಗುಲಗಳೊಳಿಸವು ಶುಂಖನಿನಾದಂ (೪೬೫೦. ೩-೨೬)

[ಮುಂ₁ (<ಮುನ್₁) + ಬಸಿಜು (<ಬಸಿಜ್)]

ಮುಂಬಳಿ (ನಾ). ಕೈಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಬಳೆ : ಬಾಜಿ ಬಂದು. ಹಿಂಬಳೆ. ಮುಂಬಳೆ. ದೋರ್ಯ. ಪೌಂಚಿ . . . ಡಾಬು ಮೊದಲಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು (೫೪೮೦. ೪೬).

[ಮುಂ₁ (<ಮುನ್₁) + ಬಳೆ₂]

ಮುಂಬಾಗಿಲ್. ಮುಂಬಾಗಿಲು (ನಾ). (ಕಟ್ಟಡದ) ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಬಾಗಿಲು; ಮುಂದಿನ ದ್ವಾರ; ತಲೆಬಾಗಿಲು: ಪೊಗಿ ನೀಂ ಗಿಳಿಯಮ್ಮ ದೇಗುಲದೊಪ್ಪುವ್ನತವಾದ ಮುಂಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಕೊಳಪ್ಪ ಪೂಗೊಳದೊಳ್ಕು ಟುಂಗೆಲು (ಕಾವ್ಯಕ. ೬-೦೦೦); ಆಗರನೂಪಸಂಪ್ರಮಪರಿಭ್ರಮ ದಂಗನೆಯರ್ . . . ಮುಂಬಾಗಿಲೊಳುನ್ನತಧ್ವಜಚಯಾಂಗಳನೆತ್ತಿಸಿ ರಂಗ ವಾಲಿಯಂ ರಾಗದೊಳಕ್ಕಿ ಬೀದಿಯಿ ನಂದುಲ್ ನೂಡಿದರಪ್ಪಶೋಭೆಯಂ (೫೪೮೦. ೩-೦೩). ಮುಂಬಾಗಿಲು: ಇಂದ್ರಿಯದ ಜಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಮನಪಿಪ್ಪುದು ಮನದ ಮುಂಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಭೋಗಲಿಂಗವಿದ್ದು ಸಲಲಭೋಗಂಗಳ ಭೋಗಿ . . . ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಸೋಮೇಶ್ವರಲಿಂಗವ ಬಲ್ಲರೆ ಬಲ್ಲೆ (೪೮೫. ೫೫-೬೦) ; ಕಸಕಾಂಬುಜಮುಖಿಯಾ ಗೃಹದ ಮುಂಬಾಗಿಲ ಗೋಪುರದ ಚಿತ್ರದ ಭಿತ್ತಿ ಯಾಗಿಕೆ ನೋಡಿದಳು (೪೬೫೦. ೬-೦೩) : ದಮಯಂತಿ ಗಂಡನನ್ನು ಎದುರುಸೋಡುತ್ತಾ ಮುಂಬಾಗಿಲಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದಳು (೫೫೬೬. ೭೯).

[ಮುಂ₁ (<ಮುನ್₁) + ಬಾಗಿಲ್]

ಮುಂಬಾಗಿಲು ' ಮುಂಬಾಗಿಲ್ ' ನೋ.

ಮುಂಬಾಗು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದುಗಡೆಗೆ ಬಾಗು ; ಮುಂದಕ್ಕೆ ಓಲು : ಒಂಬತ್ತುತಿಂಗಳು ಹೊತ್ತ ಮಾತ್ಕಕೆಯ ಪಾದಾಂಭೋಝಹಕಲರ್ಗರೆದು ಮುಂಬಾಗಿ ಕೈನೀಡಿ ಶರಣೆಂಬ ರೀತಿಯೊಳ್ ಪೊಂಬಾಳೆ ಬನದೊಳೊಪ್ಪಿ ದುವು (೫೫೬೪. ೨೪-೩೦). [ಮುಂ₂ (<ಮುನ್₂) + ಬಾಗು₁]

ಮುಂಬಾಯ್₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂದಕ್ಕೆ ನುಗ್ಗು : ಅವ ಪೆರ್ಗಡಲ್ ಅಗಳು ಅಪ ಮಲೆ ಬಲ್ಲೋಂಟಿ. ಅದರ ಮುಂಬಾಯ್ವರಿವು ಮೊಗಗೆಟ್ಟು ನಿಲಲು (೫೫೬೬. ೬-೦೩೯). ೨. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹಬ್ಬು, – ಹರಡು : ಚಂದ್ರಧ್ವಜಾ ವನಿಪಂ...ಮೇಧಾವಿಳಾಂಕನ ವಕ್ತ್ರೀಂದುವನೊಮ್ಮನೀಕ್ಷಿಸುತುಮತ್ಕೌತ್ಸುಕ್ಯ ದಿಂಬೊಂದನೆಂದೆನಲುದ್ಯೋಗಿಸಿದಂ ದ್ವಿಜಮ್ಮತಿನಿಕಾಯಂ ನೀಲ್ದು ಮುಂಬಾ ಯ್ದುನಂ (೪೫೬೫೫. ೦೭-೭೬). ೩. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹರಿ, – ಪ್ರವಹಿಸು : ಸೂರ್ವಾ ವಾರಿಧಾರಾವಳಿಯನಿರದೆ ಮುಂಬಾಯ್ವ ವಾರಿಪ್ರವಾಹಾವಳಿಯಾ ವಾರಿಪ್ರವಾಹಾವಳಿಯಿನಿಕೆ ಪಯೋರೂಪವಮಾದತ್ತದಿತ್ತಂ (೪೨೫೫೫. ೬-೪೦). [ಮುಂ₂ (<ಮುನ್₂) + ಪಾಯ್₂]

ಮುಂಬಾಯ್₂ (ನಾ). ಬಾಯಿಯ ಮುಂಭಾಗ ; ತುಟಿ : ಮುಂಬಾಯ ಪೂರ್ಣರವೀಳೆಯದಿಂದ ಕಣ್ಗಿಂಬಾದನಾ ಗಾಡಿಕಾಜ (೪೫೬. ೦-೪೩).

[ಮುಂ₁ (< ಮುನ್ ₁) + ಬಾಯ್]

ಮುಂಬಾರೆಕಾಜ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕರ್ತಾರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಸೈನಿಕ ; ಮುಂಚೂಣಿಯ ಭಟ : ತಿಳುಹಿ ದಿಸುಟುವ ಕಾಲುಗಾಹಿನ ತುರಗವನು ಮುಂಬಾರೆಕಾಜರ ಶಿರವನ್ಕೈದಾಜೇಳ ನಡಸಿದಮಣಲ ಜೊಳಲಿನೊಳು (೪೫೫೬. ೪-೭೭).

[ಮುಂಬ್ಬು₂ + ಆರ್ಕ್ + – ಕಾಜು]

ಮುಂಬಾಲೆ (ನಾ). ಕವಿಯ ಹಾಲೆಯ ಮುಂಭಾಗ : ಮೇಲುದಂ ಮಾಜ್ದು ಮೆಯ್ಯಾಜ್ದೆರ್ವಳೊಜಲ್ದು ಮುಂಬಾಲೆಯಂ ತಿರಿಪಿ ನೂಂಕಿ ಪವಿತ್ರವನಿಟ್ಟು ಪಚ್ಚೋರೆವಚ್ಚದೊಳೊದಂಬಡೆ ಬಂದೆಂ ವಿಧ್ದೆ ಭೂಪಾಲ ನಂದನನನಂದರುಣಾಧರೆ ನೋಡಿಡಳ್ (೫೫೦೬. ೨೨೦).

[ಮುಂ₁ (< ಮುನ್₁) + ಪಾಲೆ₂]

ಮುಂಬಾಳು (ನಾ) ಮುಂದಿನ ಬಾಳು ; ಭವಿಷ್ಯದ ಜೀವನ : ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಮಾಡದೆ, ಮುಂಬಾಳನ್ನು ಹಸನಾಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ ಎಂಬ ವಿಶ್ವಾಸವು ಉಂಟಾಗಿರುತ್ತದೆ (೫೫೬೦೦೦. ೨೫೪). [ಮುಂ₁ (< ಮುನ್₁) + ಬಾಳ್₂ (< ಬಾಳ್₂)]

ಮುಂಬಿಗೆ (ನಾ). ೧. (ಸೈನ್ಯದ) ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವವನು : ಮುಂಚೂಣಿಯಲ್ಲಿರುವವನು : ಸೂತಸುತ ದಳಪತಿಯಿಂ ಘಡ ಮುಯ್ಯಾಂತರೇ ಮುಂಬಿಗರು (೪೫೬೫. ೨-೪) ; ಅನಿತಱೊಳೆ ಗದೆಯಂ ಸದೆದು ಮೇಗೆರ್ದಡಂಬಿ ಮುಂಬಿಗನಂ ನಿರಾಯುಧನಂಗೆಯ್ದು . . . ಕಣದೊಳ್ ಕೆಡೆಪಿದಂ (೫೫೬೫. ೦೧೬-೨೯). ೨. (ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ) ಪ್ರತಿಪ್ಪಿತನಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮುಂಬಿಗರಿದನಂತೆ ನೂಕಿ. ಬಿನ್ನಿ ಬರಿದೆ ಕೊರಗರೇಕೆ ? ಹೆತ್ತಳ್ಳಿಸೆ ಫಲಮಾನಾಕೆ ಕಡುಸಾಜತೆಗೆ ? (೧೪೫೦.೦೦೪-೪೭).

[ಮುಂಬ್ಬು₂ + – ಇಗ]

ಮುಂಬಿದು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕಱಿಯಂ ಪುಟ್ಟಿಂ ಧನಂ ಬಜಿಯಂ ತೊಜೆಂದಂ ಗೃಹಸ್ಥನೆನ್ನದೆ ಮುಂಬಿಟ್ಟಱಸಿ ಕೊಲುತಿರ್ಪ ಜವನೆಂಬಜುಕೆಯಿ ಪಗೆವಂಗದಂತಂ ಪಂಗಿಗನಪ್ಪೆಂ (೪೦೪೫. ೪-೭೭) ; ಏಂ ನಿಷ್ಕರುಣಿಯೊ ಪಸುಮಗನೆನ್ನದೆ . . . ಮರುಳ್ಕಟ ಮಾಡೆನ್ನದೆ ಮುಂಬಿಟ್ಟು ಕೊಂದಪಂ ಯಮರಾಜಂ (೪೪೫. ೦೦-೪೫) ; ರಟ್ಟರ ಕೈಗೆ ವಿರ್ದ್ದೆಳೆಯುಂ ಪಟ್ಟಮುಮುಂ ರಟ್ಟರಾಜ್ಯದರಸುಗಳಂ ಮುಂಬಿಟ್ಟು ಕಱದೊಟ್ಟಿ ರಟ್ಟಳರಟ್ಟಂ ಚಾಳುಕ್ಯರಾಜ್ಯಪಟ್ಟಮನಾನ್ತಂ (೨೪. VII. ೪೧೩೦. ೦೨೬-೦೭ ; ೨೦೭೨). ೨. ಎದುರಾಗು ; ಅಭಿಮುಖವಾಗು : ಮುಂಬಿಟ್ಟು ಪನವ ಕಟ್ಟರೆಯಂ ಬೆದಜಿ ತರಲ್ಕಿ ಬೆಕಪಂ ಬೆಳಗಿಂದೆಸೆದಿರ್ಪಂಬುಜಸವಿನಂತಿರೆ ಮಾನಂಬುಟು ಬೆಳಗಿದವುದಬಿಳ ಗಗನಾಂತರಮಂ (೪೫೬೫. ೬೬೨). ೩. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹರೆದು : ಶೋಣಾಬ್ಜದೊಳ್ ಕಟಿಗೊಂಡಿಂದುಶಲಾಂಕುರಚ್ಛವಿಯುಮೊಲಂ ಬಂಬೋಷ್ಮ ವಿಂಬಾದ ಬೆಂಬಟಿಯೊಳ್ ಮುಂಬಿಡೆ ದಂತಕಾಂತಿ ಬಟ್ಟಿಕಿತೆಂದಳ್

ಮುಖೇಣತನೊಳ್ (ಕರ್ಣಾ. ೨-೩೫)- [ಮುಂ೨ (< ಮುನ್³) + ಬಿಡು೧]

ಮುಂಬಿಡುವಲೆ (ನಾ)- (ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಗಲವಾಗಿ ಹಾಸುವಂಥ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಗೂಟವಲೆ ಪೊಣರ್ಚುವ ಬಲೆ ಮುಂಬಿಡುವಲೆ ಸುಡುವಲೆ. . . ನಿಡುವಲೆಗಳೊಟ್ಟಿದವು ಲಂಬ್ಬಕೆರೊಳ್ (ನಂಗಿ. ೦-೯೦).

[ಮುಂ೨ (< ಮುನ್²) + ಬಿಡುವಲೆ]

ಮುಂಬಿಸಿಲ್, ಮುಂಬಿಸಿಲು (ನಾ)- ಪ್ರಾರಂಭದ ಬಿಸಿಲು : ಬೆಳಗಿನ ಬಿಸಿಲು : ಎಳೆಬಿಸಿಲು : ಊರಿಂ ಪೊಜಮಟ್ಟು ಗಾವುದದೊಳ್ ಮುಂಬಿಸಿಲಂ ಮೂಡಿಸಿದಂ (ಶಾಪ. ೩೭೬ ಚಾ.ಚ.); ಹೊಂಬಿಣ್ಣವೆರಚುವುದು ಮುಂಬಿಸಿಲ್ (ಚಾಸ್ವಂಗ. ೩೩ ೦೫೯). **ಮುಂಬಿಸಿಲು** : ಇಂದಾಗಿ ನಗುನಗುವ ಮುಂಬಿಸಿಲ ಮೋರೆಯಲ್ಲಿ ಅಂಬುಜಮುಖಂ ಬಂದನಬುರದೆಲ್ (ಶಾಪು. ೨೬-೦).

[ಮುಂ೧ (<ಮುನ್¹) + ಬಿಸಿಲ್]

ಮುಂಬಿಸಿಲು ' ಮುಂಬಿಸಿಲ್ ' ನೋ.

ಮುಂಬು೧ (ಕ್ರಿ)- ೧. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬರು ; ಮುಂದೆ ಬರು : ಒದವಿದ ಮಾನಸಿಕ್ಕೆ ತಲೆಮೋಱುವ ಮಾನ್ಮಮ ಮುಂಬಿ ಮೂರ್ಕ್ಷಿಗೊಂಡುದು ಸಿರಿ ಕಿಚ್ಚುಗೊಂಡುದು ಮನಂ . . . ರಾಗಿಗೊಂಡುದು ನೆಗರ್ಕೆಯ ತೇಜಮನಸ್ಪಾಳನ (ಚಾಸಾ. IXಂ. ೨೦೩-೫೬ ; ೩೨೭). ೨. ಮೊದಲು ಬರು ; ಮುಂಚೆ ಬರು : ತೋಬಕ್ರೀಬಜೊಳ್ ಪರಿವೇಷಮಾದೊಡಂ . . . ನೂಱು ನಾಲ್ವತ್ತೇಟುಂ ದಿನದೊಳೆತ್ತ ಮುಂಬಿ ನಲಿ ಮುಗಿಲ್ ಕರ್ಗಿಕೊಂಡಿರ್ದೊಡಂ ಮೇಘಸಂತತಿಗಾದ ಗರ್ಭವೆಲ್ಲಂ ತುಂಬಿಲ್ ಮಾತೇನೊ ಗಾಳಿನ ರಂದಜ್ಗೆ ಜಟ್ಟಿಕಂದರ್ಪನ ಸೂತ್ರೀಷ್ಮದಿಂ (ಜಟ್ಟಿಪು. ೯-೬೦).

[ಮುಂ೧ (< ಮುನ್¹) + < - ಪ್ರ೧]

ಮುಂಬು೨ (ನಾ)- ೧. ಮುಂಭಾಗ; ಮುಂದುಗಡೆ ; ಎದುರು : ಅರಿಭಟರು ಪವನಜನನಾಮತ ಮರಳುತಾಬ್ಬರಭವವನು ತಂದರನಲಿಗೆ ಹಾಯ್ದುದರು ಕರ್ಣಾದಿಗಳ ಮುಂಬಿವಲಿ (ಕುಚಾ.ಕ್ರೀ. ೦೩-೦೯) ; ದೇಶಿಯ ನಾಡಿದಳು ವರವೆಸಾಚ ಪರ್ಯೀತನಾಥನ ಮುಂಬಿನೊಳು (ಪಾ೦ಚಪು. ೩-೦೦); ಉಲುಹುಬೆದಗದಿಂಗುವ ಸಮುದ್ರದ ಸಲಿಲವಲೊಲಾಯ್ತುಖಿಳಸೇನಾಜಲಧಿ ಕೊಕ್ಕನು ಮಲಿವ ಮಹಿಪತಿ ಮುನಿಯ ಮುಂಬಿಸಲಿ (ತೊಚಾ. ೦-೦೩-೪) ; ಮುಂಬಿನೊಳಿನಿರುದ್ಧ ಪೊಜಮಟ್ಟ ನಿಖಿಳವಿತಂಬಿಯರ ಸಮುದಯಮದಿ (ಕೋಚಕ. ೪೦-೩೪). ೨. ಸೈನ್ಯದ ಮುಂಭಾಗ ; ಮುಂಬೊಣೆ : ಬಪರಕೆ ನಿಲುವ ಜೂಣಿಗರಿಲ್ಲ ಮುಂಬಗ ಹೊಳಕ ಬಲ್ಲವರಿಲ್ಲ ನಮ್ಮಯ ಬಲದ ನಾಯಕರು (ಚಾಪಾ.ಕ್ರೀ. ೫೦. ೨೪೮-೬) ; ಕಲಕಲದ ಬೊಪ್ಪೆಗಳ ಕೈಮಾನಡುಭಯಬಲ ಮೋಪಿವುದು ಮುಂಬಿಸಲಿ (ಕೊಚಿಪ. ೬-೩೬-೦). ೩. ಮೊದಲು ; ಪ್ರಾರಂಭ ; ಸುರತದ ಸುಗ್ಗಿ ಕಾಮನೆ ಸರಲ್ಗಳ ಪೂವಿನ ಪೆಱ್ಚು . . . ಸುರಾಗರಸಂಗಳ ಕಾರ ಮುಂಬು ತತ್ಪುರವರದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಿಕದ ಮೈನಡುಕಂಗಳ ಮಾಗಿಯಾಗಳಂ (ಅಗಪ್ರ. ೦-೩೮) ; ಮತ್ತ ಭಾನು ಮೂಡುವ ಪದದೊಂದು ಮುಂಬಿನೊಳೆ ಬೆಳ್ಕರಿಪಂತಿರೆ ಕೂಡೆ ಪಾಂಡುರಚ್ಛವಿಯೊಳಗೊಂದುದೊಂದು ದಿನಮಿಂತಾಬುದು ಚಿಂತೆ ನರೇಂದ್ರದೇವಿಯಾ (ಕಚ್ಚಿ. ೩-೩೦೮) ; ವನಿತೆಯರ್ವರಂ ಚಲದಿಲೋಚನಮಿಂದುಕಳಾವಿಲಾಸಮಂ ಜನಿಯಿಸೆ ತನ್ನಿವಾಸ ದೊಳಳಂಕೃತಿಮುಂಜುಗಳಂತವಕ್ಕೆ ಮುಂಬಿನ ತೆಱದಿಂದೆ ಮುಂದುವರಿಯಲ್ ಬರೆ (ಜಚಾಪ್ರ. ೭-೭೬). ೪. ವೆನದಲು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಗುರುತು: ಮುನ್ನೂಬನೆ : ಉದಯಿಸಿತು ಕೇವಲಜ್ಞಾನದ ಮುಂಬಿದು ನೋಱೊಡೆಂಬಿನಂ ತಪಮಂ ಕೊಳ್ವುದುಮೊಡನೆ ಮನಃಪರ್ಯಯ ಮುದಾತ್ತ ಮನನಿನಿಪ ತಮ್ಮನೀಂದ್ರೋತ್ತಮನೊಳ್ (ಕಂದ್ರಪ್ರ. ೦೩-೦೦೨). ೫. ಮುಂದಿರುವವನು ; ಮುಂದಾಳು : ಹೆಂಚನನದಂತೆ ಗರ್ಜಿಸಿ ದಶಾನನನೆಯ್ದರೆ . . . ಕಾಗಿದಂ ದಾನವರಾಘಸಂ ಜವನ ಮುಂಬಿದನೆಂದಿನೆಗಂ ವಿಘೋಷಣಂ (ಕೆಂಗಮ. ೦೪-೦೦). ೬. ಮುಂದಿನದು : ಮುಂಚಿನದು : (೧)- ೭. ಮುಂದಿನದು ; ಅನಂತರ ಒದಗುವುದು : ಭವಿಷ್ಯ : ' ಮುಂಬುಗಳೆ ' ಪರಾ- ೮. ಗುರಿ ; ಉದ್ದೇಶ : ಲಕ್ಷ್ಯ : ಮಕ್ಕಳು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಮುಂಬಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಸಾಧಿಸುವಂತೆ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು (ಶಿಪ್ರ. ೨೬) . ೯. (ಜವಿಾನಿನಲ್ಲಿ) "ಕೊಯ್ಯುವ ಸಾಲು : ಆಕ್ಕಡಿ" (ಜಾಪಗೀ. ೪೬) ; " ಹೊಲಗದ್ದೆ ಕೊಯ್ಯುವವರು ತಮತಮಗೆ ಕೊಯ್ಯಲಾಗುವಷ್ಟು ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮೊದಲೇ ಇರುವ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕೊಯ್ಯುತ್ತ ಮುಂದುವರಿಯುವುದು" (ಪಹೃಶಬ್ದ-ಕೋಶ) : ಗದ್ದೆ ನಾಟಮಾಡುವಾಗ . . . . ಹಾಡುತ್ತಾ ನಾಟಿಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ಮುಂಬು ಹತ್ತುವುದೇ ಗೊತ್ತಾಗುವುದಿಲ್ಲವಂತೆ (ಪಹೃಶಬ್ದ-ಕೋಶ).

[<ಮುಂಬು೧. / ಕವಿ. ಮುಂಬ್ಬ ; ಮಲ. ಮುಂಬ್ಬು ; ತೆಲು. ಮುನುವು]

ಮುಂಬುಗಳೆ (ಕ್ರಿ)- ಮುಂದಾಗುವುದನ್ನು ಅಲಕ್ಷಿಸು : ಮುಂದೆ ಒದಗುವ ಅಪಾಯವನ್ನು ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸು : ಮುಂಬುಗಳೆದು ಕಾದಿದರಂ ಬಿರುದರ್ ಕಾದುವಂತೆ ಕುರುಪಾಂಡುಸುತರ್ (ಗಕಾಪು. ೦-೦೧).

[ಮುಂಬು೨ + ಕಳ್೩]

ಮುಂಬುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ)- ಮುಂದೆ ಹರಡು, —ಅಪರಿಸು, — ವ್ಯಾಪಿಸು- ಅದೆ ಪೂರ್ತ್ಯಾರೋಚ್ಚಕ್ಷ್ಯೀಕರತಿವಿತಕಮೂರೀಣಾ ದಿಗ್ವಿತ್ರಿಯಂ ಮತ್ತಿ ದೆದತ್ರಂ ಮುಂಬುಗೊಂಡಂಬರಮನಿತು ಮನುದ್ಭತ್ಪತಾಕಾಂಬರಂ ನುಂಗಿದುದು . . . ಎಂಬನ್ನಂ ಜಗೆಕ್ಕಂಡಳೆವೆತಗಿಡ'ಬಂದತ್ತೆ, ಮತ್ತೇಭವ್ಯೂಹಂ (ಪರ್ಶಪು. ೦-೯).

[ಮುಂಬು೨ + ಕೊಳ್೧]

ಮುಂಬುಟ್ಟು (ನಾ)- ಮುಂದಿನ ಹುಟ್ಟು ; ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮ ; ಭವಿಷ್ಯಜ್ಜನ್ಮ : ಗಂಡುಗಿಳಿ ಮಾರುಕವೆತ್ತದಂ ವಿರುಕಿಸುತೆ ಮುಂಬುಟ್ಟಿ ನೊಳಗಿವಳನಂತು ನಾಂ ತೊರೆಯಿಸುವೆನವನನೆಂದೊರೆದು ಗಲಗಾವರ್ತ ದೊಳ್ಕೆಡಹು ಮಡಿದುದು (ತೀಪಣ. ೫-೨೬).

[ಮುಂ೧ (< ಮುನ್¹) + ಪುಟ್ಟು೨]

ಮುಂಬೆಚ್ಚು (ಕ್ರಿ)- ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು : ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗು : ಬೆಚ್ಚನಾದೆಡೆಯಂಡೆ ಕಾತರಿಸಿ ಮುಂದುಡಗೊಂಬೆಚ್ಚಜ್ಜಿಂದೇಳ್ದ ರೋಮಾಂಚನದೊಳಾಸೆ ಮುಂಬೆಚ್ಚಿ ಬೆಮರುವ ಜಾಲೆ ಬೇಸಱದೆ ನಿಂದು ನಿಟ್ಟಿಸುತಿರ್ದಳು (ಕೃಬಾಣ. ೩೦-೨೨).

[ಮುಂ೨ (<ಮುನ್²) + ಬೆಚ್ಚು೨ (<ಪರ್ಚು¹)]

ಮುಂಬೆದೆ (ನಾ)- ಮೊದಲ ಬಿತ್ತನೆಯ ಕಾಲ ; ಬಿತ್ತನೆಯ ಪ್ರಾರಂಭದ ಕಾಲ : ಶೈಕನಾಡವನು ಭೂಮಿಯ ಒಂಬೆದೆ ಮುಂಬೆದೆಗಳ ಹದವನ್ನು ತಿಳಿದು ಬಿತ್ತನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಬೆಳೆಯನ್ನು ತೆಗೆಯಬಹುದು (ಕೃಪ).

[ಮುಂ೧ (<ಮುನ್¹) + ಬೆದೆ]

ಮುಂಬೆಳಕು ' ಮುಂಬೆಳಗು ' ನೋ.

ಮುಂಬೆಳಗು, ಮುಂಬೆಳಕು (ನಾ)- ೧. ಮುಂಜಾನೆಯ ದೊಡಲ ಬೆಳಕು; ಉಷಃಕಾಲದ ಬೆಳಕು : ಪುಸ್ತುತದೊಳಗೆದ ಮುಂಬೆಳಗಮಲ ದಂತದ- ಗಭಸ್ತಿನವಪೂರ್ವಸಂಧ್ಯಾರುಣಾಂ ಭಾಳವಿನ್ಯಸ್ತಸಿಂಧೂರಂ (ಕೃಬಾಣ. ೦-೩) : ೦ಂಜಾದ ದೇಹಕ್ಕೆ ಮುಂಬೆಳಗು ಸಂಭ್ರಮಿಸಿ ತುಂಬಿ ನೇರಾದ ಮಧ್ಯದ ಪುರುಷನು ಶಂಖಿನಿಗೆ ಮೇಳ (ಸರಾಕ್ಷಿ. ೦೬೩೪); ಮೂಡಲೊಳು ಮುಂಬೆಳಗು ತೋರಿದ್ದುದು (ಸೆಗಾಣಿ. ೩-೩-೨೪). ೨. ಮುಂಜಾನೆ ; ಉಷಃಕಾಲ ; ಅರುಣೋದಯ ಕಾಲ : ಅನಿತಜೊಳ್ ಮುಂಬೆಳಗಿನ ಕೋಳಿ ಕೂಗಿತು ಮೂಡದಿಸೆಗೆಂಪಡರ್ದುದು (ತಬಪ್ರ. ೪೯-೪೩) ; ಇಂದೆ ಮುಂಜಾನೆ ಕನಸಾಂತು ನಾನತಿ ಸುಕಟಂಬಟ್ಟೆ : ಮುಂಬೆಳಗ ಕನಸು ಬರಿದಾಗದೀ ಪರಪರಾಧಿಯ ತಂಟೆ ಬೇಡಮಗ

(ಸೊಪ್ಪಿಣಾ. ೪೩-೦೬೨). ಮುಂಬೆಳಕು : ೧. ಮತ್ತೆ ಕತ್ತಲಳದುದಲು ದೆ ಮುಂಬೆಳಕು ಮೈದೋರಿದುದು ಮಳೆಭ್ರ ಮರ್ಬಿನಲಿ (ಶಾಕ್ರಾಂಗ. ೪೩-೨೫೭); ಈಗಿನ ಬತ್ತಲೆ ಹರಿದು ಮುಂಬೆಳಕು ತೋರಿಯೇ ತೋರುತ್ತದೆ (ಕಗಾಬ. ೦೨೨). [ಮುಂ₁ (< ಮುನ್¹) + ಬೆಳಗು₂]

ಮುಂಬೆಳಸು (ನಾ). ಮುಂದಿನ ಬೆಳೆ.– ಫಸಲು : ಚೈತ್ರನ ರಥದ ಮುಂಬೆಳಸು ಮೆಚ್ಚಿದರ ಮನಮೆಚ್ಚು. . . ಎನಿಪ ಮಲ್ಲಿಗೆಗಳೇಂ ಬಿರಿದುವೋ (ಕಂಕಿ. ೪೩-೨೬) ; ಎಂಬತ್ತು ನಾಲ್ಕುಲಕ್ಷದ ಜೀವರುಗಳೆಂದೆಂಬ ಬೀಜದ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ 'ಮುಂಬೆಳಸಿಗೆ ಪಣತವ ಕಟ್ಟಿದಂದದಿ ಪೊಂಪೆಚ್ಚಿ ಕಣ್ಗೆ ರಂಜಿಸಿತಾ (ಕೋಚಕ. ೨-೦೨). [ಮುಂ₂ (< ಮುನ್¹) + ಬೆಳಸು₂]

ಮುಂಬೆಱಗು (ನಾ). ದೇಹವು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬಾಗಿ ಸೆಟೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಪಸ್ಮಾರ : ಶೀರ್ಷದ ಬಿಲ್ಲಿನ ಹಾಗೆ ಮುಂದ ಕ್ಕಾಗಿ ಬಗ್ಗಿಸಿ ನೋಯಿಸುವುದು . . . ಇದನೇ ಮುಂಬೆಱಗು ಎಂಬರು (ಕೃಕ್ರಹಾ. ೨. ೧೨೫). [ಮುಂ₂ (< ಮುನ್¹) + ಬೆಱಗು]

ಮುಂಬೊಗು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸು : ಮುನ್ನುಗ್ಗು : ಪಡಗೊಡನೆ ಪಡಗು ಹಿತ್ತಳೆಯ ಮುಂತಿ ಮುಖಿಗಳಮರಿ ತೊಡರಿದುವು ; ಹಲವರದು ಕೊಕ್ಕು ಮುಂಬೊಕ್ಕು ಛಿನಿಪಿಯರ ಕಪ್ಪಲಿಂದೆಗರಿಸಿತು ಮುಂಬುಬ್ಬೊಟೆಯನು (ಪಾಪಕಿ. ೦೭-೫೭೭).

[ಮುಂ₂ (< ಮುನ್¹) + ಪೊಗು]

ಮುಂಬೊಳೆತ್ತು, ಮುಂಬೊಳ್ತು ' ಮುಂಬೊಱ್ತು ' ನೋ.

ಮುಂಜೊಟ್ತು, ಮುಂಬೊಳ್ತು (ನಾ). ಬೆಳಗಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಜಾವದ ಸಮಯ : ಮುಂಜಾನೆ ; ಪ್ರಾತಃಕಾಲ : "ಮುಂಜೊಟ್ಟಿಂದು ಮುನ್ನೇಸಜಾ" (ಕಸಾಸಾ. ೩೭ – ೨೪೨). ಮುಂಬೊಳ್ತು : ವಿಪಿನಾಂತರದಿ ಇಹುದು ಮುಂಬೊಳ್ತಿನೊಳಗೇಂಗೆಯುಂ ತಿರುಗುತಿಪೆ ? (ಪಾಶ್ರಾಂಗ. ೦೨-೩೨೦).

[ಮುಂ₂ (< ಮುನ್¹) + ಪೊಱ್ತು]

ಮುಂಭಾಗ (ನಾ). ಮುಂದಿನ ಭಾಗ ; ಮುಂದುಗಡೆ : ಶಂಬರಾಸುರ ನೋಲಗ ನೀರೊಟ್ಟಿಲಿಯೆಂಬಂತೆ ರಾಜಿಸುತಿರಲು ಕುಂಭಸಂಭವನಂತೆ ನಾರದಮುನಿರಾಯ ಮುಂಭಾಗದಲಿ ಬಂದಿಳಿವ (ಕೋಚಕ. ೦೦–೭೯); ಮುಂಭಾಗಂಬಡಿದೆಮ್ಮುಂಪಿರ್ ದಡಿಗರ್ ಮುಂಗಾಣದರ್ ದಿಂಡಿಮರ್ ಶಂಭುಸ್ಕಾರಮಹತ್ವಸಿದ್ಧಪರ್ಸನಂ ಕಾಣುತ್ತೆ (ಪಾಪಾಕ್ಕ. ೨–೫–೦೨) ; (ಪ್ರೇಕ್ಷಕರು) ಬಲಬದಿಗೆ ಒಂದು ಗುಡಿಸಲಿನ ಮುಂಭಾಗವೂ ತೆರೆದಿಟ್ಟ ಬಾಗಿಲೂ ಕಾಣಿಸುವುದು (ಕಕ್ರಮೋ. ೬೨).

[ಮುಂ₁ (< ಮುನ್¹) + ಭಾಗ]

ಮುಂಭಾರ (ನಾ). ಮುಂದುಗಡೆ ಹೆಚ್ಚು ಭಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ತೂಕವಿರುವಿಕೆ : ಮೂಗುತಿ ಮುಂಭರೆ ತಾರುಬೀನ ಹೊಭಾರ ಸೇರಿನ ಒಂಕಿ ಕೈಭಾರ (ಹಕ್ರಥ. ೪೭) ; ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂಭಾರವಾಗಿದೆ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಒಂದಿಬ್ಬರು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಕೋಶ).

[ಮುಂ₁ (< ಮುನ್¹) + ಭಾರ]

ಮುಂಱ ' ಪೊಗ ' ನೋ.

ಮುಂಱದಮಿ ' ಪೊಕದ್ದಮೆ ' ನೋ.

ಮುಂಱರು ' ಮುಂಕ್ಕುಱು₁ ' ನೋ.

ಮುಂಱಾದವಂ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಪಟೇಲ.—ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : ಅವನು ನನ್ನ ಕೈಕಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಗೆಯನ್ನೊಡೆಯಲು ಬಂದಿದ್ದನು ಏಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಒಬ್ಬ ಮುಱಾದವನು ಅವಳಿಗೆ ವಿಶದಪಡಿಸಿದನು. (ಮೋಚಾಕ. ೦೦).

[← ಅರ. ಮುಕದ್ದಮ್; ಹುರಾ. ಮುಖಾದಮ್]

ಮುಕುಂದ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಕೃಷ್ಣ : "ವಿಷ್ಣುಃ ಕೃಷ್ಣಃ ಕೇಶವಃ ...ಮುಕುಂದಃ, ಗೋವಿಂದಃ... ಗದಾಧರಃ– ಈ ೪೫ ನಾರಾಯಣನ ಪೆಸರ್" (ಹಂಪಾಮು. ೩–೨೨); ಮುಕುಂದನನೇಕ ಮುಕುಂದಬ್ಬಂದಂಗಳ್ ಮೋಟಗೆ ಶುಭಮುಹೂರ್ತದೊಳಂಕೇಸರಿಯಂ ಮುಂದಿಟ್ಟು ಹಸ್ತಾನಪುರೋಪವನಮನೆಯ್ದಿ ವಂದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ.-೦೪-೦೦ ಪ); ಕಾವ್ಯಸಮಾಧಿಯಂ ಪರಂಜ್ಯೋತಿ ಮುಕುಂದನೆನ್ನ ಬಗೆಯೊಳ್ ನಿಲೆ (ಜಗಂ. ೦-೦೭) : ಮುರಹರ ನಗಧರ ಮುಕುಂದ ಮಾಧವ . . . ನಮೋ ನಮೋ ನಮೋ (ಕೃಪಂಪ. ಭಾ. ೨-೪೬-೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಮರ್ದಳೆ ರುಂಜಲರಿ ಮುಕುಂದ ತಾಳ ಕಾಹಳ ಶಂಖ ವಂಶ ವೀಣಾಸ್ವರಂ ಗಳೆಸೆಯೆ (ಕಕ್ಕಾಣಾ. ೪೩-೨೪) : ' ಸುರವ್ಯವಂಗಳವಮೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ ನೆಗಟ್ಟುದು ರಾಜ್ಯಸಮರ್ಪಣಾಯುಗಪಶ್ಚಿತಹತ ಮುಕುಂದ [ಪಾಣಾ. ಮಪುಂದ್ರಾರವಮೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ (೦೦೪. ೯-೪೬); ಪಕಳಗಣಸಂದೋಹ ನಂದಿತನಂದೀಶ್ವರ ಮುಕುಂದಹಸ್ತಾಹತವಿತತಮ್ಯದುಮ್ಯದಂಗಮಂಗಳರವ (ಪಾಪಕಿ. ೦೩.೩೦ ಪ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ : ಕುಂದುರುಷ್ಕ ; "ಹೇಲಾಮ್ಮಂ, ಮುಕುಂದಃ, ಕುಂದಃ, ಕುಂದುರುಃ– ಈ ೪ ಕುಂದುರುಷ್ಕ" (ಪಾಪಾರಾ. ೦೦೨) ; "ಪಾಲಂಕ್ಯಾ, ಮಕುಂದಃ, ಕುಂದಃ, ಕುಂದುರು – ೪ ಕುಂದುರುಷ್ಕವೆಂಬುವ ಗ್ರಂಥ್ಯದ್ರವ್ಯವು" (ಸಿಧ್ಯಂತಿ. ೦೫೦); "ಮುಕುಂದಃ – ಕುಂದುರುಷ್ಕ" (ಲಿಪಿ. ೦೫೬). ೪. ಕುಬೇರನ ನವನಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ದಿಕ್ಪಾಲಕರೊಳಾ ಕುಬೇರನೇ ಪದ್ಮ ಮಹಾಪದ್ಮ ಶಂಖ ಮಕರ ಕಚ್ಛಪ ಮುಕುಂದ ಕುಂದ ನೀಲ ಜರ್ಜಂಗಳೆಂಬ ನವನಿಧಿಗೊಡೆಯನಾಗಿ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸಖನಾಗಿರ್ಪಂ (ಪಪೀಕ. ೦೬೭). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಕಾಗೆ ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿ ಪೊಂಗುರು ಗೂಗೆ ಮುಕುಂದಂ ಬಲಾಕೆ ಲಾವುಗೆ ಸೇನಂ (ಶಾಕ್ಕಣಾ. ೦೦೫೪ ೫೦೨೪). [ಸಂ.]

ಮುಕುಟಿ₁ ' ಮುಕುಡಕೆ ' ನೋ.

ಮುಕುಟಿ₂ (ನಾ). ಕಿರೀಟ; ಮಕುಟಿ : "ಮುಕುಟಂ ಕೋಟೀರಂ ವಮೌಳಿ ಕಿರೀಟಂ ತಾನೆನಿಕ್ಕುಮುಷ್ಣೀಷಂ" (ಪಾಪ್ರಕಿ. ೭೫ ೨); ಅದುರಿತು ಪಾದಾಘಾತದಿಂದೆ. ಧರೆ ಬಿದಿರಿದುವು ಮುಕುಟ, ತಾಗಿ ತಾರಕೆಗಳು ಉದುರಿದುವು ಕೈತಾಗಿ ಲೋಕಂಗಳೆಲ್ಲಾ . . . ನಮ್ಮ ಕೂಡಲಸಂಗನು ದೇವನಿಂದು ನಾಟ್ಯವನಾಡೆ (ಬಸವ. ೫೫೦); ಉಜ್ವಲಿಪ ವಿದ್ಯುಮ್ಮಾಲತಾಂ ಕುರಿದಂತೆ ಕೆಂದಳಿರ ತೊಂಗಲಂತೆ ಪರಿಸುವ ಪದ್ಮರಾಗಮುಕುಟಮುಂ (ಕಕ್ಕಥಿ. ೫–೦೩ ಪ). [ಸಂ.]

ಮುಕುಟೆ ' ಮುಕುಡಕೆ ' ನೋ.

ಮುಕುಡಕ, ಮುಕುಟ್ಟು₂, ಮುಕುಟೆ, ಮುಕುತೆ, ಮುಕ್ಕಡಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ರಾವಿ, ಮುಕುಡಕ, ಮುಕುತೆ, ಏನುಜಾವಿಗ (ಪ್ರತಿನಿ. ೪೯-೯೦). ಮುಕುಟಿ₂ : "ಕೋಟೀರಃ – ಮುಕುಟ, ಗೋರ, ಗದುಗು, ಛತ್ರಿ, ಕೋಟಿ, ಗಂಧ, ನುಮಿ" (ಲಿಪಿ. ೦೦); ಅದಱ ತದನಾಪ್ತರ ಮುಕುಟ ಅಲದ ಹಾಳೆ ಅದಱ ತದನ್ಯರ ಚೈಕೋಲ ತಾಪಮರ (ಪಾಭಾ. IX-i. ೦೦-೫೫; ಮು. ೧೫ಪದ್ಯ ೫೫). ಮುಕುಟೆ : "ಏಣಾಜಾವಿಗ, ರಾವಿ, ಮುಕುಟಿ, ಮುಕುತೆ, ಮುಕುಡಕೆ" (ಕಸ್ಯ. ೪೨). ಮುಕುತೆ : ಮೇಲಿನ 'ಸಸ್ಯನಿ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. ಮುಕ್ಕಡಕ : ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಗುರಗಿ, ಬಿದಿರು ; . . . ಜೊಂಡರಗಿ, ಮುಕ್ಕಡಕ, ಮುಂಪಾದ ನಿಡಬಿಳ್ಳಿಪೊದಗಳಿದ್ದವು (ಕಂಚಾಂ. ೨).

[< ಸಂ. ಮುಕುಷ್ಕ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು]

ಮುಕುಂದೆಱೆ¹ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಕಳುವ ಸಾಯಣ್ಣನವರಿಗೆ ಆ ಶ್ರೀವೀರಬಲ್ಲಿಳದೇವರಸರು ಆ ಸ್ಥಳದ . . . ವ್ಯಾಪಾರಕ ಆಲೆದೆಱೆ ಮುಕುಂದೆಱೆ ಚಿಟ್ಟೆದೆಱೆ ಕೊಸೆದೆಱೆ ಪಾಣ ಸಂಬಳವೊಳಗಾದ

ಪೂರ್ವಾಯ ಅಪೂರ್ವಾಯ ಯೆಲ್ಲವನೂ ಕಾರುಣ್ಯಂ ಮಾಡಿ ಧಾರಾ ಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಪಂ. VI. ೪೩೮ನು. ೪೯–೭೨; 1891).

[ಮುಕುಡಿ + ತೆಱೆ]

ಮುಕುತ (ಗು). ೧. (ಬಾಣ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ; ಬಿಟ್ಟ : ನೆಕುಲ . . . ಯುಯುತ್ಸು ಸೈಂಜಯರು ಸಕಲಸನ್ನಾಹದಲಿ ಯುದ್ಧೋದ್ಯುಕ್ತರಾದರು ಚಿಡತಚಾಪರು ಮುಕುತ ಶಸ್ತಾವಳಿಯ ಮಳೆಗಾಲವನು ನಿರ್ಮಿಸುತ (ಕುಶ್ಯಾಖ್ಯ. ೬–೨೪). (ನಾ). ೨. ಬದುಕಿನ ಬಂಧನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ; ಮರಣಹೊಂದಿದವನು : ಭಟುತವತ್ಸಲನಾಳ ಕೈಯಲಿ ಮುಕುತರಾದರು ಮೂಜುಸಾವಿರ ಮುಕುಟ ವರ್ಧನರು (ಕಾಶಿಂ. ೪೪–೦೬). ೩. ಲೌಕಿಕಬಂಧನಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಪ್ರಾಪಂಚಿಕವಿಷಯಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದವನು : ನೀವನ್ಯರುಗಳಲ್ಲಿ ಯುಕುತಿಯಿಂದಜೆ ತಿಳಿದು ನಡೆಯಲು ಮುಕುತನಹೆ [ಕಾಶಿಂ. ಯುಕುತಿಯಿಂದಳೆ ಮಾಡಿದರೆ ನಿರ್ಮುಕುತನಹ, ಯುಕುತಿಯಿಂದದ ಮಾಡಿದರು ನಿರ್ಮುಕುತನಹೆ] (ಕುಶ್ಯಾಖ್ಯ. ೪–೦೬); ಮುಕುತ ನಾನಾವೆಂ ಪ್ರಕಟಮಾರ್ಗಕ್ಕಂ ಮುಕುತಿಯಿಂ ಭುಸ್ಮಂ ಸುಕರ ಕೇಳೆಂದುಂ (ಕಾರಾಕ್ಯ. ೪–೦೦–೨೪). [< ಸಂ. ಮುಕ್ತ]

ಮುಕುತಿ (ನಾ). ವಿಮೋಚನೆ; ಮೋಕ್ಷ : ; ಮುಂಕ್ತಿ : ಅವಿರಳಮು ಮುಕುತಿ ಗಿಕುತಿಯು ಸುಖಿಂಗಳ ಪಮಣೆ (ಕಬರ. ಕಿಃ. ೪ ೦೪); ಧೂರ್ತತನದಿಂ ಕಾದಿ ಕೂಡುವೆನಾರ್ತು ಪರಿಯಂತರದಲಾ ತ್ರೈಮೂರ್ತಿಯನು ಮೂದಲಿಸಿದಲ್ಲದೆ ಮುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲೆಂದ (ಕಾಶಿಂ. ೨೬–೦೬); ಗೆರೆಂವಿನ ಗುಲಾಮನಾಗುವ ತನಕ ದೊರೆಯದಣ್ಣಾ ಮುಕುತಿ (ಭುಕಂದ. ೬–೦೪೯ ಪದ್ಯ).[<ಸಂ. ಮುಕ್ತಿ]

ಮುಕುತಿವಚ್ಚೆ (ನಾ). ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ದಾರಿ ; ಮೋಕ್ಷ ಮಾರ್ಗ : ಎಱಗುವೆನೆಲವರ್ತಿಯೊಲು ಧರ್ಮಕರ್ಮದ ತೆಱವನೆಲ್ಲವ ಭವ್ಯ ತತಿಗೆ ಅಱುಪಿ ಮುಕುತಿವಚ್ಚೆದೋಱುವಾರ್ಧರ ಮಿಱುಪಂಭ್ರಯರುಣಾಂ ಬುಜಕೆ (ಶ್ರೀಪಾಂ. ೦–೬). [ಮುಕುತಿ + ಬಚ್ಚೆ]

ಮುಕುತೆ ' ಮುಕುಡಕ ' ನೋ.

ಮುಕುರ[1], ಮುಕ್ಕರ, ಮುಖರ[1] (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಸಿಕಾಭರಣ ; ಮೂಗುತಿ ; ಮೊಗುಬೊಟ್ಟು ; ನತ್ತು : ಪರವಾಸೊಜಿಗಿಂದೆಸವ ಆ ದೇಶವೆಣ್ಣಿನ ಮುಕುರದಂತೆ ಒಪ್ಪಿ ವಿದ್ಯಾನಗರವೆಸೆಯೆ (ಶ್ರೀಕಾ. ೦–೭೬) ; ಮುತ್ತುಗೊಂಚಲು ಬಿಗುಡಿ ಮುಕುರ ಚಳತುಂಬುಗಳು (ಪಾಣಾಳ. ೦೦). ಮುಕ್ಕರ : ಯುದ್ಧರಂಗಕ್ಕೆ ಬಂದ ಭಾಮನು ರಾಮಬಾಣದಂತೆ ಆ ಪ್ರಬಲಸೈನ್ಯದೊಳಕ್ಕೆ ಮುಗ್ಗಿ. ಮಾತಂಗಿಯೊಜಸೆ ಕಾದಿ. ಅವಳ ಮುಕ್ಕರವನ್ನು ಹಿಡಿದರೆಯುತ್ತ . . . ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಪ್ರಾಣಸಹಿತವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟನು (ಕಾಶಿ. ೦೦೦). ಮುಖರ[1] : ನಿನ್ನ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವ ಮುಖರವು ನಿನ್ನ ತೌರುಮನೆಯ ಕೊಡುಗೆಯಷ್ಟೆ (ಕಥಾ. ೦೯೧) ; ಗೃಹಿಣಿಯು ಒಮ್ಮಿಂದೊಮ್ಮೆ ಮೂಗಿನ ಮುಖರವನ್ನು ಅಲುಗಾಡಿಸುತ್ತ . . . ಪ್ರಫುಲ್ಲೆಯೂ ಅವಳ ತಾಯಿದೂ ಬಂದ ಸಮಾಚಾರವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆದ್ಯೋಪಾಂತವಾಗಿ ಹೇಳಿದಳು (ದೀಂಪ್ರಾ. ೯).

[ದೇ.ಕ ತೆಲು. ಮುಕ್ಕಡಿ. ಮುಂಗರ : ಕೋಲಾ. ಮುಕ್ಕರ, ಮೊಕರ್ತ]

ಮುಕುರ[2] (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡಿ ; ದರ್ಪಣ : "ಅದರ್ಶಃ. ದರ್ಪಣಃ. ಮುಕುರಃ—ಈ ೩ ಕನ್ನಡಿ" (ಪಡಾಮು. ೪೦–೧೦೨) ; " ಸೈರ್ಮಲ್ಯಶೋಭಾ ಕಲಿತಂ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀಮಣಿಮುಕುರವಮಲಲ್ ಬೆಲ್ವದಾಪ್ತುಬ್ಬಪಂದಂ (ಕಾದಂಪ. ೬೪೪); ಮುಕುರಂ ಕೈಯೊಳಿರಲ್ಕೆ ನೀರ ನೆಳಲೇಕ್ಕೆ (ಸೋಮೇಶ. ೪.); ಮಸುಱ್ದು ಮಾಸಿದ ಮುಕುರಂಬೊಲಂತೆ ವಿಗತಪ್ರಭವಾಯ್ತು ತಾಂಶು ಮಂಡಲಂ. (ಕುಮಪ. ೯-೭೬) : ಆನೆ ಮುಕುರದೊಳಡಗಿ ಭಾವ ಸರಸಿಯೊಳಡಗಿ ಅನನ್ನ ಗುರುವಿನೊಳಡಗಿ ಸಂಸಾರ ತಾನತ್ಕೃಣಮು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೬೪)- ೨. ಕುಂಬಾರನ ಚಕ್ರದ ಹಿಡಿ,–ತಿಗುರಿಯ ಹಿಡಿಕೆ- [ಸಂ.]

ಮುಕುರಂದೋಱು (ಕ್ರ). (ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು) ಕನ್ನಡಿಯನ್ನು ತೋರಿಸು ; ಮಂಗಳಾರತಿಯಿತ್ತು ಚವರ ಸೀಗುರಿಯಿಕ್ಕಿ ಅಂಗಡಿಯರಂಗೆ ಮುಕುರಂದೋಱು ಮೈಯಿಕ್ಕಿ ನಿಂದಿರ್ದು (ಜಪ ೪–೩೨).

[ಮುಕುರ್ + ತೋಱು]

ಮುಕುರತೋರಣ (ನಾ). ಕನ್ನಡಿಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ತೋರಣ ; ಕನ್ನಡಿಗಳ ಸಾಲುತೋರಣ : ಮುಕುರತೋರಣಮೊಪ್ಪಿರೆ ಮಂಗಳ ಧ್ವಜಂ ಕುಣಿಯೆ . . . ಗುರುಪ್ರಣತಿಸಮುತ್ಸುಕಂ ಮುದದಿನಂದಿದಿರ್ಗೊಡಸುವಂ ನರಾಧಿಪಂ (ಜಾಜಿ. ೪–೬೦). [ಮುಕುರ್ + ತೋರಣ]

ಮುಕುರಿಕ್ಕು ' ಮುಕ್ಕುಱಿಕ್ಕು[1] ' ನೋ.

ಮುಕುರಿಸು[2] ' ಮುಕ್ಕುಱಿಸು[2] ' ನೋ.

ಮುಕುರು[3] ' ಮುಕುಱ್ಕು[3] ' ನೋ.

ಮುಕುಲ[1]. ಮುಕುಳ (ನಾ). ೧. ಅರಳುತ್ತಿರುವ ಮೊಗ್ಗು ; ಮುಗುಳು : ಕುಟ್ಮಲ : ಗಿರಿಶಿಖರ ಮುಕುಲದೊಲು ಮೊಗವನೆತ್ತಿವ ನಭದಲಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಆಹ್ನಾ. ೫೦-೩). ೨. ಮೊಗ್ಗಿನಂತೆ ಮುಗಿದ ಕೈ,—ಜೋಡಿಸಿದ ಹಸ್ತ- **ಮುಕುಳ** : ೧. "ತೋರಕಃ. ಜಾಲಕಃ. ಕಳಿಕಾ. ಕುಟ್ಮಳಃ. ಮುಕುಳಃ—ಈ ೫ ಪೂವಿನ ಮೊಗ್ಗು" (ಪಡಾಮು. ೪೦–೩೨) ; ಅತನ ಕರತಲಸ್ಪರ್ಶಸುಖಿಂ ಕಪೋಲತಲಕದಂಬವ್ಯುಕುಳಕರ್ಣಪೂರದಂತು ರ್ಣ್ಮದ ಪುಳಕಮುಂ ಬೆರಸು (ಈಡಂಪು. ೬೧೦) ; ಮುಕುಳಂ ಮಾದಲರಾಯ್ತು ಮೆಯ್ಯರಿಸಿನಂ ಕಂಪೋಡಿತು (ಲೀಜಾತ. ೨-೪೪) ; ಸರೆ ಏರೆ ಮಾವು ಪೂವು ವಕುಳಂ ಮುಕುಳಂ . . . ಕಂಪು ಸೊಂಪಗಂದರೆಯೆನೆ ರಮ್ಯಮಾ ವಿಷಯದೂರ್ಗಳ ನಂದನವ್ಯಂದವೆತ್ತಲುಂ (ತಿಸ್ಕ. ೪-೨೬). ೩. [ಛಂದ] ಕನ್ನಡಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಛಂದಗಳಲ್ಲಿ ಆರನೆಯದಾದ ಗಾಯತ್ರಿಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಉರ್ವ್ಯಗ್ರಂ ಮರುತಂ ಪರ್ವಿರ್ದಂದುವೇ ಸರ್ವಾದ್ಯಂತಜೊಳಂ ನಿರ್ವ್ಯಪಂ ಮುಕುಳಂ [ಕಾಣಾಂ. ಕಪುಳಂ. ಕುವ್ಯುದಂ] (ಕಂದೋಟಂ. ೨–೫೦). ೪. [ನಾಟ್ಯ] ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಸಂಯುತಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಸಂಯುತಹಸ್ತಗಳು ಯಾವು ವೆಂದರೆ — ೧. ಪತಾಕ. ೨. ತ್ರಿಪತಾಕ . . . ೨೨. ಮುಕುಳ, ೨೩. ಊರ್ಣನಾಭ. ೨೪. ತಾಮ್ರಚೂಡ. (ಕಣಾಕ್ಷ. ೪೮). ೫. ಇಪ್ಪತ್ತು ಬಗೆಯ ಸಂಚಾರಿದೃಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಆಲಿಗಳನ್ನು ಚಲಿಸದೆ ರೆಪ್ಪೆಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದು : ಕೂನ್ಯ. ಮಲಿನ. ಶ್ರಾಂತ. ಲಜ್ಜಿತ. ತಂಕಿತ. ಮುಕುಳ (ಅರ್ಧಮುಕುಳ). ಗ್ಲಾನ . . . ಮಬಿರೆ – ಈ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಂಚಾರಿದೃಷ್ಟಿಗಳು (ಶಾಕ್ಯಶಿ. ೪-೬ ಪ) ; ಸೋಗಸಿಂದಂ ಕಣ್ಣಮೆಗಳ್ ಮುಗುಳ್ದಿರ್ದುಂ ತಿರದ ತಾರೆ ಮುಕುಳಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಶಾಕ್ಯಶಿ. ೪–೪೦). [ಸಂ.]

ಮುಕುಲತೆ (ನಾ). ಮೊಗ್ಗಿನಂತೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ. – ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ : ಕ್ಷಿತಿಪತಿಯು ಕರಸರೋಜದ್ವಿತಯಮನದಿಗಡಿಗ ಮುಕುಲತೆಯನೈದಿಸಿ ತದ್ಯಶಿಮತಿ ನಿಜಕುವಲಯಚಂದ್ರತೆಯಂ ಪ್ರಕಟಿಸಿದನಾ ಸಭಾಭ್ಯಂತರದೊಳ್ (ಕಂಕ್ರಶ್ವ. ೪–೪). [ಸಂ. ಮುಕುಲಕಾ]

ಮುಕುಲನ (ನಾ). ಕಣ್ಣನ್ನು ಮೊಗ್ಗಿನಂತೆ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಮುಕುಲನ ನಿಮಿಳನಂಗಳಾ ವಿಕಾಸಹಾಸಪ್ರಬೋಧನೋನ್ಮೇಷಂಗಳ ಪ್ರಕಟಿಸುಗುಮ್ಮೈಕ್ಯವಂ ನಿರ್ಮಿಕಲ್ಪದಿಂ ಗೌಣಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಕೃತಂಗಳ್ (ಕಾಪ್ಯಾಕ. ೧೦೪). [ಸಂ.]

ಮುಕುಲಿತ, ಮುಕುಳಿತ (ಗು). ೧. ಮೊಗ್ಗಾದ ; ಮೊಗ್ಗನ್ನು ತಳೆದ : ಬಾರುವಿಟಪಾವಲೀವ್ಯತಕೋರಕಾಂಕುರಿತ ಪಲ್ಲವಿತ ಮುಕುಲಿತ [ಪಾಣಾಂ. ಮುಕುಳಿತ. ರುಚಿರ]ವಿನ್ಯಾಸಿತ ರಮ್ಯಾಶೋಕಮಹೀರುಹವುಮನಭವನಯ

ರುಚಿ ಪದಿದಿರ್ದುಂ (೧೦ಪ್ರ. ೦೦-೪೦). ೨. ಮೊಗ್ಗಿನಂತೆ ಮುಚ್ಚಿ ಕೊಂಡಿರುವ – ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ; ಮುಂಗಿದ : 'ಮುಕುಲಿತಕರ', 'ಮುಕುಲಿತಾಂಜಲಿ' ಪರಾ. **ಮುಕುಳಿತ** : ೧. ಪುರಬಹಿರ್ಭಾಗವಿಸ್ತರಿತನಂದನದೊಳ್ಕುರಿತ ಪಲ್ಲವಿತ ಮುಕುಳಿತ ಕುಸುಮಿತಾಪರಿಮಿತ ಫಲಿತ ತರುಗಳ ಅಂತಶಯವಿಲಾಸಕ್ಕೆ ನಿವಾಸಮುಂ (ಶುಕಸ-ತಿ- ೨-೧೭) ; ಮುಕುಳಿತ ನೀಲೋತ್ಪಲಮಮೃತಕರೋದಯದೊಳಗಲರ್ದು ಪೊಜಸೂಸುವ ಪೊಲ್ಕರಂದವುನಿನೆಂ ಬಾಲಿಕೆ ನೋಡುತೆ ತಳೆದಳೊಗುವ ಹರ್ಷಾಶ್ರುಗಳಂ (ಅಧ್ಯಪಿ. ೪-೧೧). ೨. ಮುಕುಳಿತಪಾಣಿಪಲ್ಲವಪುಟರ್ನಮಿತಾನನ ಪದ್ಮರೆಂದೆರಂತಕನಳಮಂ ಶ್ರೀಕೋಲವಲ್ಲಂ ಪರಿಭಾವಿಸಿ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೧೪-೦೬). ೩. ಅರೆಮುಚ್ಚಿದ ; ಅರ್ಧವುಚ್ಚಿದ : ಮುಕುಳಿತವಿಲೋಚನಂ ಕಂಟಕಿತಾಂಗಂ ಸ್ವೇದಬಿಂದುದಂತುರಿತಮುಖಿಂ - ಪ್ರಕಟಿತ್ಪಸಿತೋತ್ಪಂಪಂ ನಿಸಾವ್ಯಕಮಾನೀಯಮಾದುದಿಂತು ರತಾಂತಂ (ಆಣಾಪ್ರ- ೪೦೩)₂ (ನಾ). ೪. ಮೊಗ್ಗುಗಳುಳ್ಳುದು ; ಮುಗುಳುಗಳುಳ್ಳುದು : ಸಮಾಪದ ಸ್ಖಲನಸುಖನಿಮಿಗ್ನತೋನ್ಮೀಲಿತನಘನಂಗಳಿಂ ಮುಕುಳಿತಮುಂ ಕುಸುಮಿತ ಮುಮಾದ ನಿಷ್ಪಾಸಪವನನಿಂ ಪರಿಮಳಮುಂ ಬೀಱುವ ವಧೂವರರಾಗ ವಿಷಯವಲ್ಲರಿ ಫಲಿತವಮಾದುದೆನಿಸಿ (ಜಸಿ. ೨-೩೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಮುಕುಲಿತಕರ, ಮುಕುಳಿತಕರ (ನಾ). ಮುಗಿದ ಕೈ ; ಜೋಡಿಸಿದ ಕೈ : ಮಾರುತಿ ಮೇಘರುತಿಯಿನುದಾತ್ತರಾಘವಗೆ ಮುಕುಲಿತಕರಸರೋಜ ನಾಗಿ (ತಂರಾಪ್ರ- ೦೦-೪೨ ಪ); **ಮುಕುಳಿತಕರ** : ಅನಂತರಂ ವಿಶ್ವಸೇನಾವನೀ ನಾಥನುಮೈರಾ - ಮಹಾದೇವಿಯುಂ ಕುರುಕುಳಾಗ್ರಗಣ್ಯಾರಪ್ಪ ಬಂಧು ಗಳುಂ ಮುಕುಳಿತಕರಕಮಳರ್ ಬಳಸಿಯುಮಿರೆ (ತಂರಾಪ್ರ- ೦೦-೬೬ ಪ) ; ವಂದಿಸುತ ಮುಕುಳಿತಕರಂಗಳ ಸಂದಿಸಲು ಭಾಳಸ್ಥಳಗಳಿಂ ನಂದಿಕೇಶನ ನಂಕಿಸುತ ಕೀರ್ತಿಸಿದರರ್ಕಿಯಲಿ (ರಾಪ್ರ. ೨-೫೬). [ಸಂ.]

ಮುಕುಲಿತಾಂಜಲಿ, ಮುಕುಳಿತಾಂಜಲಿ (ನಾ). ೧.=ಮುಕುಲಿತಕರ : ಅಂತು ವಿನತನಾದನಂತರಂ ಸುರೇಂದ್ರಮನ್ಮು ಪ್ರಬಾಹು ಪುರಂದರರೊಳಂ ವಿನಯವೃತ್ತಿಯಿಂ ಮೆಱೆದು ಸಮುಚಿತಾಸನದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಮುಕುಲಿತಾಂಜಲಿಪುಟನಾಗಿ . . . ಬಿನ್ನವಿಸೆ (ತಂರಾಪ್ರ. ೨-೨ ಪ). ೨. ಕೈಗಳನ್ನು ಮುಗಿದವನು.—ಜೋಡಿಸಿದವನು : ಹರ್ಮುಜಚಿತ್ತಂ ಮರುತ್ಸನಘಂ ರಾಮಚಂದ್ರಂಗೆ ಮುಕುಲಿತಾಂಜಲಿಯಾಗಿ . . . ಬಿನ್ನವಿಸೆ (ತಂರಾಪ್ರ. ೦೦-೪೬ ಪ) ; ಅಂತು ಪೊಕ್ಕು ಮುಕುಲಿತಾಂಜಲಿಯಾಗಿ ಮುಂದೆ ನಿಂದಿರ್ದ ಮೇದಿನೀದೇವಿಯ ದೈನ್ಯಭಾವಮಂ ವಿರಿಂಚಿ ಕಾರುಣ್ಯ ಚಿತ್ತದಿಂ ನೋಡಿ (ಜಸಿ. ೦-೨೬ ಪ). **ಮುಕುಳಿತಾಂಜಲಿ** : ೧. ಅಂತು ಬಿಸುಗೊಳ್ತುದುಂ ಮುಕುಳಿತಾಂಜಲಿಪುಟನಾಗಿ ವಿಪುಲಮತಿ . . . ಆಗಳುದ್ಯತನಾದಂ (ತಂರಾಪ್ರ- ೦೦-೬೫ ಪ) ; ತ್ರೇತೆಯೊಳಿಂದ್ರಂ . . . ಬಂದಾತುರನಾಗಿ ವಾರಿರುಹಸಂಭವನಂ ನುತಿಗೆಯ್ದು ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತಾತಿಶಯೋ ಕ್ತಿಯಿಂ ಮುಕುಳಿತಾಂಜಲಿಯುಂ ಪಣೆಗಿಟ್ಟು ನಿಂದು (ರಾಸ್ಕಂ. ೦-೨). ೨. ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಕರಮಂ ಭಗೀರಥು ಕೇಳ್ದು . . . ತಾನುಮಾವರಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಪಂಚಮುಷ್ಟಿಯಿಂ ಬಂದಿಸಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು . . . ಬೆಸಸುವುದೆಂದು ಮುಕುಳಿ ತಾಂಜಲಿಯಾಗಿ ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ದೊಡಗೆ (ಅಪ್ರ. ೦೦ ೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಮುಕುವಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾಡು.—ಗೀತೆ : ಕುಣವರ ಕಂಡು ತಾನುಂ ಮಗುಳ್ದು ಸತಿಸುತಲಣಿಯರದಿ ಮುಕುವಾಡುಗಳ ತಾನು ಪಾಡುತಂ . . . ಪ್ರಭುದೇವ ಬರಲು (ಕ್ರಶಾ- ೯-೪೯). [? + ಪಾಡು]

ಮುಕುಳೆ "ಮುಕುಲ" ನೋ.

ಮುಕುಳಿ (ನಾ). ೧. ಸ್ತ್ರೀಯೆ ಜನನಾಂಗ ; ಯೋನಿ : (೬). ೨. ಆಸನದ್ವಾರ : ಪೃಷ್ಠ ; ಪುಕ್ಕಳ ಮುಕುಳಿಯ ವರಸಿದ ಕೋರಿಯ ಸಿಕ್ಕಿಲ್ಲದ ಪೆಗಲೊಳಗೆ ಹೊತ್ತು ತಿರುಗುವ ಪಂದಿಗಳ ಮುಕ್ಕಣ್ಣನ ಭಕ್ತ ರೆಂದು . . . ಕೊಂದಾಡುತಿರುವೆ ನೀ ಬಸವ (ಬಸ್ಕಾಚ ೯-೬೦) ; ಬಯಸಿಬಿನಿಂದ ತಿವಿರಿ ಆತನ ಮುಕುಳಿಗೆ, ಆವನ ಗುಟಿಲುಸ್ಸರ ಸ್ವಲ್ಪ ಕೇಳೋಣ (೩೦ಪ್ರ. ೩೨೦). 'ಪ್ರಕುಳಿ' ಪರಾ. [?]

ಮುಕುಳಿತ 'ಮುಕುಲಿತ' ನೋ.

ಮುಕುಳಿತಕರ 'ಮುಕುಲಿತಕರ' ನೋ.

ಮುಕುಳಿತಹಸ್ತ (ನಾ). ೧.=ಮುಕುಲಿತಕರ : ಎದ್ದು ಮುಕುಳಿತ ಹಸ್ತಗೂಡಿ ರಾಮಾಚಾರ್ಯರೊಲ್ದು ವಂದಿಸಿಯುನ್ನತಾಸನವನಿಕ್ಕೆ . . . ಶಂವಿಕರ್ಷಾಚಾರ್ಯರ ಕ್ಷೇಮಮಂ ಬೆಸಗೊಂಡು (ಬಕಾಪ್ರ. ೬-೩೬). ೨. ಕೈಮುಗಿದಿರುವವನು : ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ದಂಡಪ್ರಣಾಮಂಗಂ ಮಾಡಿ ಮುಕುಳಿತಹಸ್ತನಾಗಿ ನಿಂದಿರ್ದ ನಿಜರಿಷ್ಯನಂ ನೋಡಿ (ಜಾಪಾಗು. ೬-೦೦).

[ಸಂ. ಮುಕುಲಿತಹಸ್ತ]

ಮುಕುಳಿತಾಂಜಲಿ 'ಮುಕುಲಿತಾಂಜಲಿ' ನೋ.

ಮುಕುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೊಗ್ಗಾಗು ; ಮೊಗ್ಗು ಬಿಡು : ಮುಕುಳಿಸಿ ತಿಲರೆಳಸಿದ ಚಂಪಕ ಮುಕುಳದ ಚಿಲ್ವನೆನೆವ ಲಸಿತಸ್ವಾಭಾವಿಕನತಮಂದೋ ಚ್ಚಾಪ್ರಸಪ್ರಕರ್ಷನಾಸಾವಿಳಸಮಾ ನರ್ತಕಿಯಾ (ಅಣಾಪ್ರ. ೪-೦೦೬). ೨. (ಕಣ್ಣಿನ) ಮುಚ್ಚು : ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು : ಆತನ ಕುಡುವಿಲ್ಲ ಜೀವಡೆಗೆ ಬಿಗುರ್ತಂತೆ ಕಣ್ ಮುಕುಳಿಸಿದವು (ಕಾದಂಬಾ- ೬೬೬) ; ಮೊದಲೆವೆಗಳನು ಮುಕಳಿಸೆನ್ನ ಸಿರಿಯೇ ! ತೊದಲನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸೆನ್ನಯ ಹೊನ್ನ ಮುರಿಯೇ ! (ಕಂಪು. ೨೪-೦).

[ಮುಕುಳ (= ಮುಕುಲ) + —ಇಸು]

ಮುಕುಳೀಕೃತ (ಗು). ೧. (ಮೊಗ್ಗಿನಂತೆ) ಮುಚ್ಚಿರುವ ; ಜೋಡಿಸಿದ ; ಮುಗಿದ : ಸುಬಳಧರಾಧೀಶ್ವರಂ . . . ಸಮುದಾಯಮಮಂ ಬಂದಿಸಿ ಸಮುಚಿತೋದ್ದೇಶವಾಸನದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಮುಕುಳೀಕೃತ ಕರಕಮಲಯುಗಲನಾಗಿ (ಸುಕಾಪ್ರ- ೪-೨೪ ಪ). (ನಾ). ೨. (ಮೊಗ್ಗಿನಂತೆ) ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವುದು ; ಮುಕುಳೀಕೃತಂ ಲಲಿತ ಮಧುರಂ ಲಜ್ಜಾಳೋಳಂ ಸ್ಮರಾಕುಳಿತಂ ಮನಂ ದಳಿತಮಾವಸನ್ಮುಗ್ಧಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ವಿಳೋಕನಮೋಪಲಾ (ಪಂಕಥಾ- ೪-೭೭). [ಸಂ. ಮುಕುಲೀಕೃತ]

ಮುಕುಟು 'ಮುಕ್ಕುಟಿ₁' ನೋ.

ಮುಕೂಡಲ್ 'ಮುಕ್ಕೂಡಲ್' ನೋ.

ಮುಕೋಪು 'ಮೋಕೂಫ್' ನೋ.

ಮುಕ್ಕ₁ (ನಾ). (ಮಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಮುಕ್ಕುವಂಥದು : 'ನೆಲಮುಕ್ಕೆ', 'ಮಣ್ಮುಕ್ಕೆ' ಪರಾ. [ಮುಕ್ಕು₁ + —ಅ]

ಮುಕ್ಕ₂ (ನಾ). ಅಂಗಹೀನನಾದವನು ; ಊನ ಹೊಂದಿದವನು ! ಮೋಟನಂ ಮುಕ್ಕನಂ ಕೀಳುಜಾತಿಯನು ಪುರುಳಿದ ಮೆಯ್ಯಾದೊಡಂ ಬೇಳಿ ಬೆಲೆಯಿತ್ತೊಡಪಮಂ ಕಾಮುನೆಂಬ ದುಶ್ಶೀಲರುರು ಕಣ್ಗೆಸೆದರು (ಪಚಾಪ್ರ- ೪-೪೫). [ಮುಕ್ಕು₂ (<ಮುಜ್ಜಕು) + —ಅ].

ಮುಕ್ಕ₃ ಮೂರುಕ, ಮೂರ್ಕ (ನಾ). ತಿಳಿಗೇಡಿ ; ಅಜ್ಞ ; ಮೂಢ : "ಮುಕ್ಕ — ಮೂರ್ಖ = ಬುದ್ಧಿಹೀನ" (ಕರ್ನಾಕೋ. ೩೬) ; ನಾನ್ ಮೆಚ್ಚೈನ್ ಇಲ್ಲದಾಸೆಗೆ ಕಿರ್ಚು ಕಾಯಿಸುವ ಮುಕ್ಕನವ್ (ಕರ್ನಾಕಾ. ೦೯-೪೦೦) ; ಈ ಮುಕ್ಕ ಸನ್ಯಾಸಿಯೊವರೆ ಬಟ್ಟೆಗೆ ಬಣ್ಣ ಕೇಡು (ಪುಶ್ರೀ. ೦೦). **ಮೂರುಕ** : ಕಾಮಿನಿಯರುಗಳಾರು ಕೆಲಬರು ಕಾಮಿಕವ ಕಾಮಿಸುವರೆಲ್ಲರೆ ಶಾಮುಸದಿನಾ ಮೂರುಕರು ಪೂಜಿಸಿದ ಪೂಜೆಗಳ ಪ್ರೇಮದಿಂದೊಡಬಡುವರು (ಭಾಕಾಗಾ. ೩-೨೩) . **ಮೂರ್ಖರ್** : ಬಲ್ಲಂಗ ಮೂರ್ಖರ್ಗಿಂಗಾಪದವ ನೋರ್ಪ ಡವಂ ಜವದೊಳ್ ಮಾರ್ಕ್ಕೋಲ ಭೈರವಂ (ವಕ- VI. ೫೯ಕಾ- ೧೨-೨೦ ; ಕ್ರ. 1060 ಗ). [<ಪ್ರಾ. ಮುಕ್ಖ /ಸಂ. ಮೂರ್ಖ]

ಮುಕ್ಕಂಡುಗ 'ಮೂಗಂಡುಗ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕಂಡೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಹಾಳು ; ನಾಶ: ಮೂರಾಬಟ್ಟೆ : ಮೂವರು ಹೋದ ಕೆಲಸ ಮುಕ್ಕಂಡೆ (ಮೂರಾಬಟ್ಟೆ) (ಕ್ರಮಾಂಶ. ೩೩). [?]

ಮುಕ್ಕಂದಿ (ನಾ). ಮೂರುವರಂಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಕರುಪಾಕುವ ಹಸು : "ಮುಕ್ಕಂದಿ _ ಮೂರುವರುಷಕ್ಕೆ ಈಯುವ ಆಕಳು" (ಶಾಸಕೋ. ೩೦). [<ಮೂಱು + ಕಂದಿ]

ಮುಕ್ಕಂಧಾಯ 'ಮೂಗಂದಾಯ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕಟ, ಮುಕ್ಕಟಿ, ಮುಕ್ಕೆಟ್ಟ, ಮುಕ್ಕಟ್ಟುತ (ಅ). ೧. ಮುಂಜೆ ; ಪೊದಲು : ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ; ಮುಂಜಿತವಾಗಿ : ಈ ಪಿರಂಗೇರು ಒರೋ ಮುಕ್ಕಟ ಹೀಂಗೇ ಇರತಿತ್ತಂತ (ಶಾಪಾಶಾ. ೦೬೨). ೨. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ; ಪೊದಲಿನಲ್ಲಿ : ಎತ್ತು ಜತ್ತಗಿ ನುಂಗಿ ಭಕ್ತ ಬಾನವ ನುಂಗಿ ಮುಕ್ಕಟ ತಿರುಪೊ ಅಣ್ಣನ ಮೇಳಿ ನುಂಗಿತ (ಕಂಕ. ೨೯-೦೪). **ಮುಕ್ಕೆಟ** : ೧. ನೀ ಬರುವ ಮುಕ್ಕಟಿ ಈ ಮನೆಗೆ ಬಂದೀನಿ ಅವ್ವಾ ! (ಮುಕ್ಕಮು. ೩೬). **ಮುಕ್ಕಟ್ಟ** : ೧. ಅಡರ ಬಾಯಿಸ್ತಾ ಮುಕ್ಕಟ್ಟ ಪವಾಡಿದ್ದು ಬ್ಯಾಜೇತನ ಆತಿಲ್ಲೂ ಆಜಾರೆಪ್ಪ ? (ಗ್ರಾಹಾಡಾ. ೦೮೩) ; ಪಾವಳ್ಳ ಬಿಟ್ಟು ನಾ ಎಲ್ಲೂ ಹೋಗಾಗಿಲ್ಲಾ ಅಂತ ಅವರು ಮುಕ್ಕಟ್ಟ ಹೇಳಿದ್ದರೀ (ಗ್ರಾಹಾಡಾ. ೩೦೬). **ಮುಕ್ಕಟ್ಟುತ** : ೧. "ಮುಕ್ಕಟ್ಟು-ಮೊದಲು, ಮೂರುಗಂಟು, ಘಂಂಭಾಗ" (ಶಾಪಕೋ. ೩೦). ೨. ಮುಂಭಾಗಕ್ಕೆ ; ಮುಂಚಕ್ಕೆ ; ಮುಂದುಗಡೆಗೆ : ಮೂರು ಹಾಡಿನ ಮೂಳೆ ಮುಕ್ಕಟ್ಟು ಬರಬೇಡ (ಹಕ್ಕ. ೬೬) ; ರಥವು ಓಡುವಾಗ ಮುಂಜೋಲಿ ಇರುತ್ತದೆ ; ಆದರಿಂದ ಮುಕ್ಕಟ್ಟು ಹಾರಿಕೊಂಡರೆ ಬೊಕ್ಕಟೋರ್ಲ್ ಬಿದ್ದು ಬಹಳ ಪೆಟ್ಟು ತಾಗುವುದು (ಮುಂಂಜಾ. ೪-೬೨).

[<ಮುನ್[1]]

ಮುಕ್ಕಟಿ 'ಮುಕ್ಕಟ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕಟ್ಟ 'ಮುಕ್ಕಟ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕಟ್ಟು[1] (ನಾ). ಮುಂಭಾಗ ; ಮುಂದುಗಡೆ : ಮುಕ್ಕಟ್ಟಿಗೆ ಎಚ್ಚ್ ದುನ್ನೊತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವುದರ ಗುಣ (ಶಕ್ಕ. ೩೧) ; ಹಡಗಿನ ಮುಕ್ಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಗಡುತರವಾದ್ದೊಂದು ಕಬ್ಬಿಣಸರಪಳಿಯು ಇರುವುದು (ಮುಂಂಜಾ. ೩-೦೦೩). 'ಮುಂಗಟ್ಟು' ಪರಾ. [<ಮುನ್[1] + ಕಟ್ಟು[2]]

ಮುಕ್ಕೆಟ್ಟು 'ಮುಗ್ಗೆಟ್ಟು' ನೋ.

ಮುಕ್ಕಟ್ಟುಣ 'ಮುಕ್ಕಟಿ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕಡಕ 'ಮುಕುಂಡಕ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕಡಪ್ಪು (ನಾ). ಮೂರು ಹಾಯ್ಗಡಗಳನ್ನುಳ್ಳುದು : ಮೂಡ ಮುಕ್ಕಡಪ್ಪಿನ ಹೊಳೆ ತೆಂಕಯಿಂಞಯ ಹೊಳೆ ಪಡುವ ಪುಳಕಳಿಯುವ ಹೊಳೆ ಬಡಗ ಬಲಿಮೆಯ ಹೊಳೆ ಈ ನಾಲ್ಕು ಹೊಳೆಗಳ್ಗನು . . . ದೇವರ್ಗ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ಧರ್ಮ ಕ್ಷೇಮದ ವಿವರ (ಪಾಶಾ. ೪. ೧೦-೬: 1587). [< ಮೂಱು + ಕಡಪ್ಪ೦ (< ಕಡಪು[2])]

ಮುಕ್ಕಡಲೆ (ನಾ). ಕಡಲೆಯ ಮಟ್ಟು : ಸೇವಗೆಯ ಪಾಯಸ, ಮುಕ್ಕಡಲೆಯ ಹುಗ್ಗಿ, ಹಿಂಡಿಯ ಕಜ್ಜಾರಿ, ಆಲಸಂದೆಯ . . . ಕಾಣಿಕೆ ಶಾಯೊಲ ಮಂತ್ರಸಮನ್ವಿತವಾಗಿ ಶಿರಾವಿಗೆ ಮೂರು ಸೂಳು ನಿವಾಳಿಸಿ (ಪಾಂಶಾ. ೦೩೯-೨). [ಮುಕ್ಕು[11] (<ಮೂಱು) + ಕಡಲೆ]

ಮುಕ್ಕಡಿ[1] (ನಾ). ೧. ಮೂಗು ಕಡಿದುಹೋಗಿರುವಿಕೆ ; ಮೂಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ೨. ಮೂಗು ಕಡಿದು ಹೋದವನು ; ಮೂಗಿಲ್ಲದವನು : "ವಿಗ್ರಃ, ವಿಗತನಾಸಿಕಃ — ೨ ಮೂಗಿಲ್ಲದವನು, ಮುಕ್ಕಡಿಯವನು" (ಸಹ್ಯಾ. ೦೮೮) ; ಮೂಗುಳ್ಳ ಮುಕ್ಕಡಿಗಳು ನಾವು . . . ಕಸ್ತೂರಿಯ ವಾಸನೆಯನ್ನು ನೋಡಿದೆವಾದರೆ ನಮಗೆ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ನೆತ್ತರು ಬೀಳುವುದು! (ಶಾಸಿಕೋ. ೩೨). [< ಮೂಗು + ಕಡಿ[3]]

ಮುಕ್ಕಡಿ[2] (ನಾ). ಮೂರು ತುಂಡು. — ಭಾಗ : ವರದರ್ಶನಕುಳಿಕ ದಿನುದ್ಧರವಿಘ್ನಾತ್ವಾದ್ರಿಪಕ್ಷಮಂ ದ್ವಿರದೇಂದ್ರಂ ಧರದಿಂ ಖಂಡಿಸೆ ಮುಕ್ಕಡಿ ನಿರತಂ ತಾನಾಯ್ತು ದ್ವಿಸ್ಪರಂ ವಿಘ್ನಾತ್ವಂ (ಶಾಕ್ಕೇಕೃ. ೫-೪೨) ; ಕೂರಲುಗನಾ ಕರ್ಣ ಬರೆಸೆಲೆದಾರಿ ಹಿಂದಣಿಸೆಚ್ಚು ಪಾರ್ಥಕುಮಾರಕನ ಚಾಪವನು ಮುಕ್ಕಡಿಯಾಗಿ ಖಂಡಿಸಿದ (ಕುವಾಕೃಕ್ರಾ. ೬-೩೨) ; ಮುಂದಣಮುಂಗಲ್ ಗಳಲಿ ಮನುಜಗೋಚರವಾಗದವೊಲೀ ವನನಿಧಿಯ ಸೇತುವ ವಿಭೂಗಿವು ದೆನಲು ಬಿಲುಗೊಪ್ಪಿಂದ ಮುಕ್ಕಡಿಯಾಗಿ ಖಂಡಿಸಿದ (ಕೂಕಾ. ೬-೩೪-೦೭).

[< ಮೂಱು + ಕಡಿ[3]]

ಮುಕ್ಕಡಿಗೆಯ್ (ಕ್ರ). ಮೂರು ತುಂಡುಮಾಡು : ಮೂರು ಭಾಗವಾಗುವಂತೆ ತುಂಡರಿಸು : ಮಂತ್ರಮಂ ತಂತ್ರದಿಂ ತಜ್ಞದು ಪ್ರೌಸಮುಸಿಯ ವಿಶಿವಿಂಗಳಿಂ ಪಗೆಯ ಬಿಲ್ಲಂ ಫಲ್ಲಂ ಕಡಿವಂತು ಮುಕ್ಕಡಿಗೆಯ್ದು ಬೊಬ್ಬಿಜ್ದಂ (ಜಾಪಾಕ್ಕ.೦೧೩-೩೬). [ಮುಕ್ಕಡಿ[2] + ಕೆಯ್[1]]

ಮುಕ್ಕಣ್ಣ, ಮುಕ್ಕಣ್ಣ (ನಾ). ಮೂರು ಕಣ್ಣುಗಳು : ಎರಡು ತೊಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಪರಮನನುರಿಸಿ ಸತಿ ಅಭ್ಯಂಗನವನಾಚರಿಸುತ್ತೊಯ್ಯಸೆ ಮೂಗನೊತ್ತುತ್ತ ಕವಿಯನೂಡುತ್ತ ಒರೆಸುತಂ ಮುಕ್ಕಂಗಳಂ (ಜಾಪು. ೦೩-೯). 'ಮುಕ್ಕಣ್ಣ' ಪರಾ. **ಮುಕ್ಕಣ್ಣು** : ಗಂಗೆಯು ಧರಿಸಿ ಭೀತವಿಟ್ಟು ಫಲದೊಳು ಪಿಂಗದ ಪಾಕಕ್ಕಣ್ಣನಾಂತು ಅಂಗಜಹರನಂತಿಯಾರಾಮದೊಳಗಾ ತೆಂಗಿನ ಮರಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಶಂಪ. ೩-೪೨). [< ಮೂಱು + ಕಣ್]

ಮುಕ್ಕಣ್ಣ (ನಾ). ೧. ಮೂರುಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ; ತ್ರಿನೇತ್ರ ; ಶಿವ : "ಗೌರವನಿನಲ್ ಮುಕ್ಕಣ್ಣಂ" (ಶಕುಶ. ೨೪) ; ಶಾಮಹರನೊಳ್ ಮುಕ್ಕಣ್ಣನೊಳಖಿಳವೇದಶಾಸ್ತ್ರಕ್ರಮಂಮಂ ವಿಷ್ಣುವನೊಳ್ ಪಿತೃವನದೊಳ್ ಪ್ರೌಢವನೊಳದೆಂತು ಚಿತ್ರಮಿಟ್ಟಿ ಲತಾಂಗೀ (ಗಿಶ. ೩-೦೦೦)' ; ರಕ್ಕಸನೆರಡು ತೋಳ್ಗಳಿ ಕಡಿದಪೆನೆಂದು ಚಿಕ್ಕವ ಪುನರಪಿ ತುಡುಕೆ ಮುಕ್ಕಣ್ಣನೈತರು ತುಳುಯವೀರರಿಗದ್ದ ಹೊಕ್ಕನು ಪಥ್ಯಸ್ಥನಾಗಿ (ಪೋಚಕ. ೪೦-೬೨). ೨. [ಜೈನ] ಜ್ಞಾನದ ಮೂರನೆಯ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು ; ಕೇವಲಜ್ಞಾನಿ ; ಜಿನ : ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದೆ ಬಂದೆ ರಕ್ಕಸನಾಯಕರಿಕ್ಕಿದ ಪೌಜುಗಳೆಲ್ಲವನು ಮುಕ್ಕಣ್ಣನ ಪರಿವಾರ ಕಾಣಾತ ಪಿತಿ ಮಿಕ್ಕು ನಡೆದುದಿದಿರಾಗಿ (ತ್ರಿಪುಣಾ. ೦೯-೨೦೩) ; ಎರಡುಗಣ್ಣಿಂದ ಲೋಕವ ನೋಡಬೇಕು ತನ್ನಿರವ ಸುಜ್ಞಾನ ದೃಷ್ಟಿಯೊಳು ತಿರುಗಿ ನಿಟ್ಟಿಸಬೇಕು ಮುಕ್ಕಣ್ಣಗಲ್ಲದೆಲ್ಲರಿಗೆ ಒಹುದೆ ಸುವಿಸಿದ್ದಿ (ಶಕ ೩ ೩೭).

ಮುಕ್ಕಣ್ಣನರಸಿ = ಶಿವನ ರಾಣಿ ; ಪಾರ್ವತಿ : ಮುಕ್ಕಣ್ಣನರಸಿಯ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ರತಿದೇವಿ . . . ಬಂದು ಹೊಕ್ಕರು ಕುಸುಮಾವತಿಯ (ಪೋಚಕ. ೬-೪) ; 'ಮುಕ್ಕಣ್ಣನರಸಿಯಂಬೆ ಬಂದು ಧರೆಯೊಳಗೆ . . . ನಿರ್ವಾಣಪದವಿಯನಾಂತ ಮಾದೇವಿಯಕ್ಕನ ಪದಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಪಾಪು. ೦-೦೩). [ಮುಕ್ಕಣ್ + — ಅ್ಕ]

ಮುಕ್ಕಣ್ಣವೈದ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಮಕರತೋರಣ ಪಾಯಿಪುಟ್ಟಿ ಪವು ಕ್ಕಣ್ಣವೈದ್ಯ ಬಸವನ ಡ್ಕೆಕ್ಕೆ ನಂದಿಧ್ವಜ ಭೇರಿ ಡ್ಕೆಂಕ ಪಂಚವಾದ್ಯ ಮುಂತಾಗಿ ನವಂಸ್ಕರಿಸಿ ವಾದ್ಯಿಕ ಯಿದೆವೆ (ಜಿಕ. VI. ೩೬೪೮. ೦೦೯-೩೩; 1717). [ಮುಕ್ಕಣ್ಣ[1] + ವೈಜ್ಞ[1]]

ಮುಕ್ಕಣ್ಣು 'ಮುಕ್ಕಣ್' ನೋ.

ಮುಕ್ಕನಗಿಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಕಿಣಃ—ಬೂದಿ, ಮುಕ್ಕನಗಿಡು" (ವಿಪಕೋ. ೩೩). [? + ಗಿಡು]

ಮುಕ್ಕಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಆತನ ಪೆಣ್ಣಂತಿ ಮುಕ್ಕಬ್ಬೆ ಮಾಡಿಸಿದಳ್ (ಜಿ. VIII. ಸೊರಬ. ೪೦೬-೦೨ ; 951 ?).

[< ಮೊಕಾಂಬೆ]

ಮುಕ್ಕರ 'ಮುಕುರ[1]' ನೋ.

ಮುಕ್ಕರಿ ' ಮುಕ್ಕುಡಿ ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕರಿಪೆ ' ಮೂಕರಿಪೆ ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕರೆ ' ಮುಕ್ಕುಱಿ ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕಲ್ (ನಾ). ಒಂದೇ ಎಡೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರುಬೆಳ್ಳುಗಳು ಸೇರಿರುವ ಪ್ರದೇಶ : ಅನ್ನ ಪೋಗಿ ಕಲ್ಕುಪ್ಪೆಯ ಅನ್ನ ಪೋಗಿ ಮುಕ್ಕಲ್ಲಿ ಪೋಗಿ ಅಡವಳಿಕೆಱಿಯ ಪಡುವಣ ಖಿಡಗೋಡೆ ಏರಿಯ ಮೇಗೆ (ಪಿ. XVI-೫೪೫೩. ೦೯೦-೬೯; ೫೦. ೨೦೦). [< ಮೂಜು + ಕಲ್ ೨]

ಮುಕ್ಕವಲು ' ಮೂಗವಲ್ ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕಳಿಸು ' ಮುಕ್ಕುಳಿಸ್ ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕಳೆ (ನಾ). ಮೂರುಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾಂತಿ-ಹೊಳಪು : ಥಳಥಳಪ ಪೊಂಬಟ್ಟೆ ಪಟ್ಟಾವಳಿಗಳನು ತಾನುಟ್ಟು . . . ಉಳಿದ ಗೋವರಿಗೆಲ್ಲ ಸುಮಾಂಬಳಿರ ಸಾಲಿಯ ಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಮುಕ್ಕಳೆ [ಪಾಂಡ. ೪] ದು ಮಸ್ಮಮಾತ್ರ ಹೊಕ್ಕನು ಮತ್ತೆ ಪಟ್ಟಣವ (ಕಉಕ್ರ. ೬-೫೬).

[< ಮೂಜು + ಕಳ್ಕೆ (= ಕಲ್ಕೆ)]

ಮುಕ್ಕಱಿಸು : ಮುಕ್ಕುಱಿಸ್ ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕಾಂ, ಮಕಾಂ, ಮುಕ್ಕಾವು, ಮೊಕಾಂ, ಮೊಕ್ಕಾಂ, ಮೊಕ್ಕಾವು, ಮೊಕ್ಕಾವು, ಮೊಖಾವು (ನಾ)- ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ತಂಗುವಿಕೆ,- ಬೀಡುಬಿಡುವಿಕೆ ; ಬಿಡದಿ ; ಶಿಬಿರ ; ಠಾಣ್ಯ : ಗಿರಗಾಂವ ನಿವಾಸದಿಂದ ನಾವು ನಮ್ಮ ಮುಕ್ಕಾಂ ಕಿತ್ತಿದ್ದೇವೆ (ಕ್ಕಗೂಲ. ೩೬); ನನ್ನ ಮುಕ್ಕಾಂ ಇದ್ದ ಊರಿನಿಂದ ಮಾವನ ಮನೆ ಸಮೀಪ ಇತ್ತು (ಪಂಮಶಿ. ೦೦೪) ; ಡಾಕ್‌ಬಂಗಲೇದಾಗೆ ಈ ಸಾವನ ಮುಕ್ಕಾಂ ಇತ್ತು (ದೀಹಕ. II, ೦೭). **ಮಕಾಂ** : ಜಂಸಪಟ್ಟಿಣದ ಗಿಡದಲ್ಲಿ ತಂದು ರಘುಜೀಜಂಗಲ್ ತಿರುಗಿಸುತ್ತಾ ಧಣಿದು ಬಲ್ಲ ಮಕಾಂ ಮಾಡಿ (ಹ್ಯಪ್ರ. ೪೬). **ಮುಕ್ಕಾವು**: ಬೆಂಗಳೂರು ಮುಕ್ಕಾವಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಿವಸ ಶಿವಪೂಜಾನಂದಲೋಲರಾಗಿರುತ್ತಿರಲು (ಗಃಚಿತ. ೦೭); ಒಂದು ಅನಪೇಕ್ಷಿತ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ನನ್ನ ಇಲ್ಲಿಯ ಮುಕ್ಕಾವನ್ನು ಅರ್ಧಕ್ಕೇ ಮುಗಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ (ಹೊಸ್ತ: ೦೬೨). **ಮೊಕಾಂ** : ಪ್ರಜೋತ್ಪತ್ತಿಸಂವತ್ಸರದ ಮಾರ್ಗಸಿರ ಬ ೧ ಲು ಮೊಕಾಂ ಬೆಂಗಳೂರು ಬಿದು ಸೂರಪ್ಪ ಮುಂಸಿ (ಪಿ. VI, ೫೦೬. ೪೯-೫೨; 1811). **ಮೊಕ್ಕಾಂ** : ಇಂಗ್ಲಿಷ್‌ಕಂಪನಿಕ್ಕಾವಲ್ರಿಯ ಪದ್ಧತಿಬೆಂತೆ ಏರ್ಪಟ್ಟು ೫೦೦ ಮಂದಿ ಸವಾರರು ಕ್ಲೋಸ್‌ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಮೊಕ್ಕಾಂಮಾಡಿದ್ದರು (ಪಃಚಾಪಂ. II. ೪೬); ದೇರಿಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಮೊಕ್ಕಾಂ (ಕಾವೀರ. ೦೨೨); ಅಲ್ಲನ ಚ್ಯೂ ಇನ್‌ಸ್ಪೆಕ್ಷನ್ ಲಾಸ್ಟಿನಲ್ಲೇ ಮೊಕ್ಕಾಂ ಮಾಡಿದೆ (೪೦೫. ೩೩೩). **ಮೋಕ್ಕಾವು** : ಏಳ ಸುಬ್ಬರಾವ ಮುನಸು ಹಜೂರಪ ಮೋಕ್ಕಾವು ನಂಜನಗೂಡ ಶಾಲ್ಲೇಯೂನಾ ಕಂಟೆರಾಯಿ ಬಿದುವವರಾದ ಪ್ರಕಾರಾ ಜೋಡಿ ತಗೆದುಕೊಂಡು (ಪ್ಯಕಾ. ೦೯೨೪, ೧೨-೨೩; 1813). **ಮೊಕ್ಕಾವು** : ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರವರು ನಮ್ಮ ಅಜ್ಜಯ್ಯನವರ ಕೂಡೆ ಜಗಳ ಮಾಡಿ ಜೋಸ್ಪೇರವ ಮೊಕ್ಕಾವಿನಲ್ಲಿ . ತೀರಿಹೋದರು (ಜಃ:೦೬೯. ೩೨); ಪಟ್ಟುಟ ಕಮಿಷನರು . . . ಒಂದು ಜವಾನುಂದಿ ಮೊಕ್ಕಾವನ್ನು ಕದಬಹಳ್ಳಿಗೇ ಹಾತಿದರು (೫೫೯೬. ೦೫೫). **ಮೊಖಾವು** ; ಅವಳು ಅಲ್ಲೇ ಇದಾಳೆ, ಊರುತೇರಿ ಬಿಟ್ಟು ಅಲ್ಲೇ ಮೊಖಾವು ಅಂದ (ಕಂಗೂಲ. ೦೦೧೦).

[← ಅರ. ಪಾರ. ಮುಕಾಮ್; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮುಕಾದ್. ಮುಕ್ಕಾವು, ಪೋಕಾಮ್]

ಮುಕ್ಕಾಣಿ (ನಾ). ಮೂರು ಕಾಗ್ಗ ; ಹಣವ ಅರುವತ್ತುನಾಲ್ಕನೆಯ ಮೂರು ಭಾಗ ; ಕಾಣಿಮ ಹಾಕಿ ಮುಕ್ಕಾಗೆಯನಜಸುವನಂತೆ ಒಂದ ಬಿಟ್ಟು ಒಂದ ಪಿಡಿದಿಹೆನೆಂಬ ಸುದೇಹಗೆಕೆ ಲಿಂಗಾಂಗ (ಪ್ರಚಿಕಾಮ. ೩೩-೨೭); ನಾಲ್ಕು ವೀಸ ಮುಕ್ಕಾಣಿ ಧಣಸುತೇಕೊಪ್ಪುವಂತಿರ್ದುದಕ್ಕಾಧಾರದಿಂದಂ ಬೇರು ನೀಂ ಭಾವಿಸಬೇನತಿ ಮುತ್ತಾನರಲ್ ರಾಗದಿಂದಂ (ಣಃಕ್ಕ. ೫೪ ೪).

[< ಮೂಜು + ಕಾಣ್ ೨]

ಮುಕ್ಕಾಮು ' ಮುಕ್ಕಾಂ ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕಾಲ್ - ಮುಕ್ಕಾಲು ೧ (ನಾ). ೧. ಮೂರುಸಾಲು:- ಪಾದ : 'ಮುಕ್ಕಾಲ್ವಾಡು' ಪರಾ. **ಮುಕ್ಕಾಲು** ೨ : ೨. ಮೂರುಕಾಲುಃ 'ಮುಕ್ಕಾಲುಮಣೆ' ಪರಾ. ೩. ಮೂರುಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಮಣೆ. -ಪೀಠ ; ಮುಕ್ಕಾಲಿ ; ತ್ರಿಪಾದಿ : ಎಂಜಿನಿಯರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಪ್ಲಾನೆ ತೋರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಅತ ಟೇಪು. ಮುಕ್ಕಾಲು ಮುಂತಾದ್ದೆಲನ್ನೂ ಕುದಿರಲಿಲ್ಲ (ಹೀಸಕ್ಷ. ೩೬).

[< ಮೂಜು + ಕಾಲ್ ೨]

ಮುಕ್ಕಾಲಟ್ಟಿ (ನಾ)- ದೇವಸ್ಥಾನದ ಪರಿಚಾರಕರು ವಾಸಿಸುವ ಹಟ್ಟಿ : ಕುಂದಾಪುರದ ಪೊಳಗಣ ಕುಂದೇಶ್ವರದೇವರ ಸನಿಧಿಯಲ್ಲೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲೂ ಪೂರು ಜಗತ್ತು ಅದ್ದಿಕಡಲೂ ಕುಡಾಕೂರ ದೇವಣಸೇನಬೋವ ಮಾಡಿಸಿದ ಧ(ಂ)ರ್ಮವೂ ನೆಡೆಯಬೇಯಿರಲಾಗಿ ಆ ಪರಿಸಿದ್ದದೇವಪೈಡೆಯರು ಕುಂದಾಪುರದೊಳಗಣ ಗ್ರಾಮ ಜಗತ್ತು ಮುಕ್ಕಾಲಟ್ಟಗ[ಳ]ನು ಕರಸಿ ವಿಚಾರಿಸಿ (ತಾಶಾ. IX - ii, ೫೯೦-೦೩; 1425). [?]

ಮುಕ್ಕಾಲು ೧ ' ಮುಕ್ಕಾಲ್ ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕಾಲ್ಕು (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮೂರು ಭಾಗ (೩/೪) : ಮುಕ್ಕಾಲು ಮೊಗ ಕಾಣುವಂತೆ ಮೋಡುತ್ತ ತನ್ನ ಕರದೊಳ್ ಕಪ್ಪೋಲ ವನ್ನಿಟ್ಟು (ತಾಗಂರಾ. ೨೦೪-೦೫); ಶ್ರೀವಾಂಜನಾತನು ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾತನು ಎಂದೆಲ್ಲರುಗ್ಗಡಿಸಿರಲು ಒಕ್ಕಾಲು ಮಾತ್ರವೆ ವಿಟವೆಂಬು ತಿಳಿ ನೀನು ಸುಳ್ಳಿನ ಕಂತೆ ಮುಕ್ಕಾಲು (ಜಾಜಾಪ. ೨೦೩-೩೩); ಸ್ವಲ್ಪ ಸರಿ ಎಂದರೆ ಅರ್ಧ ಮುಕ್ಕಾಲು ಕೊಡುವ ಅನಿವಾರ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ (ಕಚ್ಚತ. ೩೩೨). ೨. ಒಂಬತ್ತು ಕಾಸು ; **ಮುಕ್ಕಾಲಾಣೆ** : ಮಂಗಳೂರು ನಕ್ಕ ಒಂದು ಮುಕ್ಕಾಲಿನದ್ದು ಮರಲುಬೇಡ (ಜಗಗ ೩೫). ೩. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಮೂರುಕಾಸಿನ ಒಂದು ತಾಮ್ರದ ನಾಣ್ಯ : (೬).

ಮುಕ್ಕಾಲಾಣೆ = ಒಂಬತ್ತು ಕಾಸಿನ ನಾಣ್ಯ : ನನಗೆ ನನ್ನ ತಾಯಿ ಮುಕ್ಕಾಲಾಣೆ ಕೊಟ್ಟು ಕಳಿಹಿಸಿದರು (೫೩೬). **ಮುಕ್ಕಾಲುಪಾಲು, ಮುಕ್ಕಾಲುಮೂರುಪಾಲು** = ೧. ಮುಕ್ಕಾಲುಭಾಗ ; ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ಮೂರು ಭಾಗ ; ಬಹುಭಾಗ : ಮುಕ್ಕಾಲುಪಾಲು ಇವರೆಲ್ಲಾ ಊರೋಗೆ ರೈತರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಜೀತಗಾರರಾಗಿದ್ದರು (ಹುಬ್ಬಕ. ೭೫); ಮಾನವನ ಮುಕ್ಕಾಲುಮೂರುಪಾಲು ಸಾಮಾನ್ಯವ್ಯವಹಾರವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ 'ಆಹಾರನಿದ್ರಾಭಯಮೈಥುನಂ ಚ' ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪವಣಿಸಿಹೋಗಿದೆ (ಜಾಪೂ. ೨೭). ೨. ವ್ಯಾಯಶಃ; ಬಹುಶಃ : ಮುಕ್ಕಾಲುಪಾಲು ಈ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅದರು ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ (೫೫೬). **ಮುಕ್ಕಾಲುರೂಪಾಯಿ** = ಒಂದು ರೂಪಾಯಿಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮೂರು ಭಾಗ; ಹನ್ನೆರಡಾಣೆ : (೬)- **ಮುಕ್ಕಾಲುವಾಸಿ** = ೧. ಬಹುಪಾಲು : ಅವರ ಪಾಯಿಲೆ ಮುಕ್ಕಾಲುವಾಸಿ ಗುಣವಾಗಿದೆ (೫೫೬). ೨. = ಮುಕ್ಕಾಲುಪಾಲು ೨ : ಅವರು ಮುಕ್ಕಾಲುವಾಸಿ ಇಂದು ನಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಬರಬಹುದು (೫೫೬).

[< ಮೂಜು + ಕಾಲು ೨ (< ಕಾಲ್ ೨)]

ಮುಕ್ಕಾಲುಮಣೆ (ನಾ). ಮೂರುಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಮಣೆ.- ಪೀಠ : ಇದು ಸಾಹುಕ್ಕನೆಂಬ ಮುಕ್ಕಾಲುಮಣೆಯ ಮೂರು ಕಾಲು (ಜಾಪಾಣ. ೩೩).

[ಮುಕ್ಕಾಲು ೧ (< ಮುಕ್ಕಾಲ್) + ಮಣೆ ೧]

ಮುಕ್ಕಾಲ್ವಾಡು (ನಾ). ಮೂರುಪಾಡಗಳುಳ್ಳ ಹಾಡು ; ಮೂರು ಸಾಲಿನ ಗೀತೆ; ತ್ರಿಪದಿ : ಮುಂಬುಮುಕ್ಕಾದೀ ಮುಕ್ಕಾಲ್ವಾಡುಗಳ್

ನಿಲ್ಕೆ ಜೋಕೆಮುಂ ಬೌಕ್ಕಂಗೊಂಡು ಬಣ್ಣಿಗೆಯೋಳ್ ತುಂಬುವಾಡಂ ಪಾಡಿವೆಂಬುದುಂ (ಶಿಪು. ೬-೦೫೪ ವ); ಸಾಂಗತ್ಯವಾದರೂ ಈ ಮುಕ್ಕಾಲ್ಯಾಡುಗಳು(ಪ್ರಪದಿ) ಬೌಕ್ಕಂಗೊಂಡಾದುವೆಂಬುದನ್ನೂ ಅವನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ (ಶಾಹಿ. ೦೦೩). [ಮುಕ್ಕಾಲ್ + ಪಾಡ್ಯ]

ಮುಕ್ಕಿ (ನಾ). ಮೂರ್ಖಿಳಾದ ಹೆಣ್ಣು ; ಶಿಳಗೇಡಿ ಹೆಣ್ಣು : ಇದ್ದರಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯೆಯ ಮಾದ್ದುಕುಟಿಲದ ಮಾಯಕಾತಿಯರಿದ್ದೆಸೆವು ಕವಿಗೊಬ್ಬಿಯರು ಮೂಳಿಯರು ಮುಕ್ಕಿಯರು (ಕಾರಾ. ೪-೨-೮೪).

[ಮುಕ್ಕ್ಯ + — ಇ]

ಮುಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಲುಕುಪಂತೆ ಮಾಡು ; ಗಬಗಬನೆ ತಿನ್ನುವಂತೆ ಮಾಡು.— ತಿನ್ನಿಸು : ಹಕ್ಕಿಗಳು . . . ಕಾಳುಕತ್ತಿ ಹೆಕ್ಕಿ ಮರಿಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ಕಿಸಿ ತವ್ಮ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೊಲ ಗದ್ದೆಗಳಿಗೆ ಹಾರಿಯೋಗಿದ್ದವು (ಕುಶಿ. ೦೨). ೨. (ಆಲಂ) ನುಂಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ನಾಶಗೊಳಿಸು: ಅರಿಭೂಭೃದ್‌ಬಳಿಕಾಳ್ಪಂಡನೂಹೊಹೋ ಕೊಂದಿಕ್ಕೆಪಂ ಪೆಟ್ಟಿಪಂ (ಎಳ. VIII. ೫೧೮, ೦೦೯-೩೦: ೨೦೭೭). [ಮುಕ್ಕು$_{I}$ + — ಇಸು$_{3}$]

ಮುಕ್ಕಿಱಿ ' ಮುಕ್ಕುಱಿ$_{2}$ ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕು$_{II}$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕಾಳು, ಹಿಟ್ಟು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಬಾಯಿತುಂಬ ತುಂಬಿಕೊಂಡು) ಅವಸರವಸರವಾಗಿ ತಿನ್ನು ; ಗಬಗಬನೆ ತಿನ್ನು ; ಕಬಳಿಸು : "ಮುಕ್ಕು – ಖಾದನಮಿತೀಜೇ" (ಶಮೂಣಾ); ಪುಟಿ ಘನವಾಗಿ ಕೊಕ್ಕರಿಸಿ ಗುನ್ಗುರಿಯುಂ ಕೊಳೆ ಮುಕ್ಕಿ ಮಿಕ್ಕುದಂ ಕೆಲದವರ್ಗಿತ್ತು (ರಕಾಳ. ೬-೨೦೩). ೨. (ಆಲಂ) ನುಂಗಿ ನೊಣೆ ; ನಾಶಮಾಡು : ಇನ್ನುಮೆಲ್ಲಿರಂ ದುಮಸುತಸಂ ಸುರೇಂದ್ರಸುತಸುಂ ಪೊಸೆದೀಗಳೆ ಮುಕ್ಕಿ ತೋಜರೆ (ಕಂಕಥಾ. ೪-೭): ಆನೆದೀಜಗಾಡಾವರಿದೆಂಬವೋಲ್ ಪೊಸೆದು ಮುಕ್ಕರ್ ಸಾಲನೇ ಶಾಜರ್ಸ್ಗಿ ನಮ್ಮಂ ಗಂಡಾಳ್ತನವೇಷದಾಶ್ರಯಿಸುವಂ ಶ್ರೀಪಾದಮಿಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನಾ (ಜಗೂ. ೪-೧೩) ; ಈಕ್ಕಿಜಿಪ ಕೋಪಾಗ್ನಿ ದಳ್ಳಿಸಿ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನಳ್ಳಿ ಜಿಯಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಕ್ಕತಿಳುದಲಿ ಬಂದನಾ ಲಯಕಾಲದಲಿ ಜಗವ ಮುಕ್ಕಿ ಮೋದುವ ಮದಸಹರನವೊಲು (ತೋಣಾ. ೨-೩-೦೦).

[ದೇ.ಪ ತದಿ. ಮುಕ್ಕು, ಮೊಕ್ಕು; ತುಳು. ಮುಂಕ್ಕು; ತೆಲು. ಮೊಕ್ಕು]

ಮುಕ್ಕು$_{2}$ ' ಮೂಲುಕು$_{1}$ ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕು$_{3}$ ' ಮುಜಿಂಕು$_{2}$ ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕು$_{4}$ ' ಮುಜಿಂಕು ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕು$_{5}$ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಒಂದು 'ಸಾರಿ ಮುಕ್ಕುಳಿಸುವಷ್ಟು ದ್ರವ ; ಗುಟುಕು : ಮಾತ್ರೊಂದು ಮುಕ್ಕು ನೀರೇ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಕುಡಿದು ಅಲ್ಲಯೇ ಕುಳಿತೆ (ಪೋಡಿಮು. ೦೦); ಇಲ್ಲಿ ಮುಕ್ಕು ನೀರಿಗೂ ಗತಿಯಿಲ್ಲ (ಸ್ವತಂ. ೪೬೪); ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮುಕ್ಕು ಕೂಡ ನೀರು ಇರುವದಿಲ್ಲ (ಪಂಚಾ- ೨೨). ೨. ಮುಂಚ್ಚಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಸುವಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ ; ಬೇಸುವ ಕಲ್ಲಿನ ಕುಳಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಸುವಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ ; ಒಂದು ಹಿಡಿ : ಬೆಕ್ಕು ಮನೆಯೊಳು ಲೇಸು ಮುಕ್ಕು ಕಲ್ಲಿಗೆ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ ೦೩೬೨); ಮುಕ್ಕು (ಒಂದು ಹಿಡಿ ಧಾನ್ಯ, ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಹಿಡಿಯುವಷ್ಟು ಧಾನ್ಯ) ಮನ್ಯಾಗ ಮುಕ್ಕು ಜ್ವಾರ್‌ಕಲ್ಲ (ಸಾಮರ್ಥ. ೩೫೭) ; ಆದ ಮುಕ್ಕಿಗೆ ಶರಣು ಗೋದಿಕಲ್ಲಿಗೆ ಶರಣು (ಗಡಿ. ೦೩೭). [< ಮುಕ್ಕುಳ್ ?]

ಮುಕ್ಕುಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಒಡೆ ; ಭಿನ್ನಗೊಳಿಸು : ಭಂಗವಾಡು : ತಾಗಿ ವಜ್ರವ ಮುಕ್ಕುಗಳೆವಡೆ ಸಾಗರವ ಹೊಗಲೇಕೆ ಗಿರಿಗಳು (ಕುಣ್ಡಾರ್ಯ. ಪಾ. ೦೬-೩೭).

[ಮುಕ್ಕು$_{4}$ (< ಮುಜಿಂಕು) + ಕಳ್$_{1}$]

ಮುಕ್ಕುಗೆಲಸ (ನಾ). ಅಪೂರ್ಣವಾದ ಕಾರ್ಯ ; ಪೂರ್ತಿಯಾಗದ ಕೆಲಸ : ಈಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಂಟ್ರಾಕ್ಟರ್‌ಗಳು ಬಹುಪಾಲು ಮಾಡುವುದೇ ಮುಕ್ಕುಗೆಲಸ (ದಾಪ). [ಮುಕ್ಕು$_{4}$ (< ಮುಜಿಂಕು) + ಕೆಲಸ]

ಮುಕ್ಕುಚಿಕ್ಕೆ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ,— ಕಾಳು (?) : ಬಿತ್ತಿದರೆ ಬಿತ್ತುವವು ಮುಕ್ಕುಚಿಕ್ಕೆಯ ಕಾಳು ಮೊತ್ತ ರಕ್ಷನವ ಬಿತ್ತಿ ಮಾಡದಿರು ಹೊಲ ಹಾಳು (ಗಾ- ೩೦-೨); ಮುಂಕ್ಕುಚಿಕ್ಕೆಯ ಕಾಳನ್ಕೇನೊ 'ಶ್ರೀ'ಯವರು ಬಿತ್ತಿಬ್ಬಾರೆ (ಗೂಚ್ಚಾಗು. ೦೩೦). [?]

ಮುಕ್ಕುಟುಕ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಮುಕ್ಕುಟುಕ ಮರಕುಟಿಗ . . . ಮೆಜುವರ್ದಪಜಿಳೊಪ್ಪಿದುದು (ಶಾಳ್ಕಥಾ. ೩-೨೩). [?]

ಮುಕ್ಕುಡಿ (ನಾ)- ೧. ತೊಂದರೆ ; ವಿಪತ್ತು : "ಮುಕ್ಕುಡಿ ಬೆನಲಬಗಡಕಿ ನಾವುಂ" (ಶಾಪಂ. ೪). ೨. ಹಾಳು ; ನಾಶ ; ಧ್ವಂಸ : ಏಳ ಪದಾತಿಯ ಮುಕ್ಕುಡಿಯ ಮಾಡಿದನು ರಣಮಾದದೆಬ್ಬಿನರಿ ರಾವು (ಕೆಸರಾ- ೬-೨೫-೩೭). [?]

ಮುಕ್ಕುಡಿತೆ (ನಾ). ಮೂರು ಜೊಗಸೆ : ಶ್ರೇಯಾಂಸಂ . . . ನವ ವಿಧಪುಣ್ಯಾನಪ್ರಗಣಯುಕ್ತನಾಗಿ ಇಕ್ಷು ರಸ ಮಂ ಮುಕ್ಕುಡಿತೆಯಂ ಕೊಂಡಕ್ಷಯ ದಾನಮೆಂಬುದುಂ (ಶಾಶ್ರಿ. ೦೦-೫೦ ಪ); ಈ ಮಂತ್ರಮಸೋ ಮಂತ್ರಂಬುಜಸಖನುವೆಯಥದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ಕುಡಿತೆಯುಮಂ ಕೊಂಬುದು ಜಲಮಂ ಪೂಜೆಯದುಂ ಬಾಜ(ಬಿ)ಸೆ ಪರರ ವಿದ್ಯೆಯಂ ಛೇದಿಸುಗುಂ (ಕಪಾಡ. ೨೪-೦೬). [<ಮೂಱು + ಕುಡಿತ]

ಮುಕ್ಕುದಿ (ನಾ). ಮೂರು ಕುದಿ ; ಮೂರು ಸಾರಿ ಕುದಿಯುಮಿಕೆ : ಅಳಗೆಮೋಕ್ಷಗಕ್ಷ್ಯಂ ಬಿಟ್ಟುವೆಗ್ಗರಿಸಿಯದ ಮುಕ್ಕುದಿಯು ಬರಿಸಿಕೊಂಡು ಇಳುಹಿ (ಸೂಪಶಾ. ೩-೩೨). [< ಮೂರು + ಕುದಿ]

ಮುಕ್ಕುಪ್ಪೆ (ನಾ)- ೧. ಮೂರು ಗುಡ್ಡೆ ; ಮೂರುರಾಶಿ.—ಒಟ್ಟಲು : ಹ್ರಸ್ವದ್ವಿತ್ವೆಂಗಳ್ಗೆ—ಮುಕ್ಕುಪ್ಪೆ . . . ಮುಪ್ಪರಿ, ಮುಮ್ಮುಜು (ಕವಿಗ. ೦೭೩ ಕ್ರಿಪೀ); ಮುಕ್ಕೊಡೆ. ಮುಕ್ಕೊಡಿ. ಮುತ್ತಬ್ಬೆ, ಮುಕ್ಕುಪ್ಪೆ (ಕರ್ನಾಪು. ೦೦೦ ಕ್ರಿಪೀ). ೨. ಜಮೀನಿನ ಉತ್ಪಶ್ಚಿಯನ್ನು ಮೂರುಭಾಗ ಮಾಡಿ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಜಮೀನುದಾರನೂ ಎರಡುಭಾಗಗಳನ್ನು ರೈತನೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ವ್ಯವಸಾಯಕ್ರಮ : ಗಕ್ಕನೆ ಹಮ್ಮ ತಡೆದು ಗರ್ವವ ಮೈದುಂಕಿದ ಹಾಗಿರಲೀನಮುದು ಪಕ್ಕಲಿಗನ ದೆಸೆದಿಂ ಕೊಂಡರ್ಥಕೆ ಮುಕ್ಕುಪ್ಪೆಯ ಫಲವೆನಲಹುದು (ಕಿತ್ತೂ. IV, ೦೨-೨೦); ಮೊಕ್ಕುಪ್ಪೆ ಸಾಗುವಳಿ. ಮುಕ್ಕುಪ್ಪೆಪಾಲು (ಕರ್ನಾಪು. ೩೫೬). [< ಮೂಱು + ಕುಪ್ಪೆ$_{1}$]

ಮುಕ್ಕುರಿ ' ಮುಕ್ಕುಱಿ$_{2}$ ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕುರಿಕ್ಕು$_{1}$ ' ಮುಕ್ಕುಱಿಕ್ಕು$_{1}$ ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕುರಿಕ್ಕು$_{2}$ ' ಮುಕ್ಕುಱಿಕ್ಕು$_{2}$ ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕುರಿಸು ' ಮುಕ್ಕುಱಿಸು$_{1}$ ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕುರು ' ಮುಕ್ಕುಱು$_{1}$ ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕುರುಕು ' ಮುಕ್ಕುಱಿಕ್ಕು$_{2}$ ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕುವೋಗು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಆಯುಧ ಮೊದಲಾದುವು) ಸ್ವಲ್ಪ ಮುರಿದು ಹೋಗು ; ಮುಕ್ಕಾಗು : ಬಾಳಂ ಕಲ್ಲ ಮೇಲೀಡಾಡಿದೊಡದು ಮುಕ್ಕುವೋದುದಂ ಕಂಡು ಕಡುಮೋದಂ (ಕಂಚಿಂ. ೬೭-೦೯); ವಿಷಾವಿ ನಂದಿಯಂ ಕೆಂಡು ಮುನ್ನಂ ತನ್ನಿಜಿಯ ಮುಜಿಪುದು ಕಿಜುಮುಕ್ಕುವೋದ ಬಾಳನೀಡಾಡಿ (ಕರ್ಣಾ. ೨-೪೬ ಪ); ಪೆರಿಂಗೊಯ್ಯನೆ ಮುಕ್ಕುವೋದಡೆ ಬಜಿಕ್ಕಾ ಲಿಂಗಮಂ ಮುಟ್ಟಿ ಪೂಜಿಸಲಾಗ (ಪಜಿ. ೯-೯). ೨. ಊನವಾಗು ; ಕುಗ್ಗು ; ನಾಶವಾಗು : ಓರೆವೋಗದ ಜಲಮುಮುಂ ಮುಕ್ಕುವೋಗದಳುರ್ಕುಮಂ ನೋಟಕರಜ್ಜಿಮಮೆಪ್ಪವರಿಂ ಪೊಲೆಟ್ಟಿಸುವೆನೆಂದು ತಜಿಸಂದು (ಕಾಂಶಿ- ೯-೪೬ ಪ); ಭಿಕ್ಷಾನ್ನಮುಕ್ಕುವಲ್ಲಿ ಸತಿಯಂ ಬೇಡಂದು ಕಕ್ಕೆತ್ತುವಂದಿನ ಸೊರ್ಕ್ಕಟ ಮುಕ್ಕುವೋಗಿ ಕಡಯೊಳ್ ಭೈಕ್ಷಕ್ಕೆವಕ್ಕಾದಿರೇ (ಪಜಿಪಾ. ೯-೨೩). [ಮುಕ್ಕು$_{4}$ (< ಮುಜಿಂಕು) + ಪೋಗು$_{1}$ (< ಪೋ$_{1}$)]

ಮುಕ್ಕುಳ್. ಮುಕ್ಕುಳು (ನಾ): ೧. ಬಾಯಿಯ ಒಳಭಾಗ ಮತ್ತು ಬಾಯಿ ತುಂಬ ತುಂಬಿಕೊಂಡ ನೀರು ಇತ್ಯಾದಿ ದ್ರವಪದಾರ್ಥ : ಜಲಧಿಯೊಳಿರ್ದಮರ್ದಿನ ಮುಕ್ಕುಳನುಗುಬುತ್ತಿಳಿಗೆ ಪಂದುದೆವಿಸಿ ಬಿಲಿನಸ್ಯಲನಭವಮಜಹುಳಲಾಜಲಮುಗುತಿರೆ ತುರಗರತ್ನ ಮೆಸೆದತ್ಸಾಗಳಂ (ಕಾಪಂಪು. ೪೫); ತಪ್ಪಿಂಧುಬಂಧದ ನೀರೆಲ್ಲಮನೊಂದೆ ಮುಕ್ಕುಳೊಳಿ ತಂದಾ ಮ್ನಯಂ ತೂರ್ದಿದಂ (ಪಗಾ. ೦೯-೬); ತೆಱವಿಂ ನೀಳ್ದಿಗವಾಕ್ಷಮಂ ತೆಱಿವ ನೀರಂ ಮುಕ್ಕುಳಿಕೊಳ್ ಕೀವಿಕೊಂಡೆಱಿವ . . . ಸಱಂಗಿಂ ಬೀಸುತಿರ್ಪೋಪರಬ್ಭಲುಲಂಪಂಗನೆಯರ್ಗೆ ಭಾಗವನದೇಂ ಮಾಡಿತ್ತೊ ರತ್ನಂತದೊಳ್ (ಪರ್ಶ. ೬-೨೨). ೨. ಬಾಯಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಶುಚಿಮಾಡುವಿಕೆ; ಮುಕ್ಕುಳಿಸುವಿಕೆ : ಗಂಡೂಷ : "ಗಂಡೂಷಃ, ಮುಖಪೂರಣಾ-ಈ ೨ ಮುಕ್ಕುಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೦೩೦-೧೦೦); "ಮುಕ್ಕುಳೆನೆ ಗಂಡೂಷವ್" (ಜ್ಞಾಸಂ. ೭೦). **ಮುಕ್ಕುಳು** : ೧. ತುಳುಕುಪೊಡೆಮ್ಮೆಮೋರ್ಮುಡಿತೆಗಂ ತೆಗೆದೀಂಟುಪೊಡಾಗದೋದು ಮುಕ್ಕುಳಿಗೆನೆ ಸಾಲ್ದುದಿಲ್ಲ (ಪಗಾ. ೬-೦೬); ಮೊಗೆದುಂದ ಹೊಮ್ಮಿಬಂದ ಕಂಪಿಗೆ ಮೂಗೊಡ್ಡಿದ ಗುತ್ತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವಾಗಿ ಒಂದು ಮುಕ್ಕುಳು ಅದರಿಂದಲೇ ಕುಡಿದೇ ಬಿಟ್ಟನು (ಕುರಿಮು. ೫೦೦). ೨. "ಮುಕ್ಕುಳೆಸಲು ಗಂಡೂಷದಭಿಧಾನ" (ಕಶ. ೧೦). ೩. ತುಳುಕಿಸುವಿಕೆ : ಹೊರಹೊಮ್ಮಿಸುವಿಕೆ : ಮೇಲುಸುರೆ ಬಿಕ್ಕುಳಿಸೆ ಬಿಗುಮಿನ ತಾಳಗೆದು ನೀರುಗಳ ಮುಕ್ಕುಳಿನಾಲಿಗಳ [ಜಾಹಾಂ. ನಿರ್ದ್ರವದ ನೀರೊಗುವಾಲಿಗಳ್] ನರನಾಥ ತೊಡಪ್ಪಿದನು ಫಲುಗುಣನ (ಕುಪಾ. ೦೩-೦). [ದೇ.॥ ತುಳು. ಮುಕ್ಕುಲಿ, ಮುಕ್ಕುಳಿ]

ಮುಕ್ಕುಳಿಸು. ಮುಕ್ಕಳಿಸು (ಕ್ರಿ)- ೧. ನೀರು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವವನ್ನು ಬಾಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳು :— ಆಚ್ಚುಕೊಳ್ಳು: ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿದಮರ್ದಮಗುಬ್ಬಪಳಕ್ಕಮಿಪಳ್ ವಿಂಧಮುಖಿದಿನಿಸೆ ಕಳರುತಿಕ್ಕಮಿಕ್ಕು ಕಿವಿಯೊಕ್ಕ ಬಗೆಯಂ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಲಕಾಂಗಿ ವಂಧಮಂ ಬಾಜಿಸಿದಳ್ (ಭುಶಿ. ೦೦-೦೦೦) ; ಎಳೆಗೆಲರ್ವೊಯ್ಯಿನಿಂದೊಸರ್ವ ಪಣ್ಣಳ ಸದ್ಯಸಬಿಂದು ವ್ಯಂದಮಂ ಫಳಿಲಸೆ ಪೋಗಿ ಮುಕ್ಕುಳಿ-ತಂದು . . . ತಪ್ಪ ಪೆಣ್ಣಿಳಿಗೆಜ್ಜೆಯುತ್ಪಮಿರ್ದುದೆನಸುಂ ಪಲವಿಂ ಸುರತೋತ್ಪಾಕಂ ಶುಕಂ (ಶುಸುಪಾ. ೬-೦೬) ; ಕೇದಗೆದೊಱೆದು ನಿರ್ಮಳಸಲಿಲಮುಂ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಕಣ್ಣಂದನೊಲವಿಂದ ಬಿಲುಸರಳುಗಳು ಎಡದ ಕೈಯಲಿ ಬಲದ ಕೈಯಲಿ ಮಾಂಸವಹ ವೇರೆಲೆಯ ಹೊನ್ನೆಯನಾ ಶಿವ್ಯೆಕ್ಕಂ ಪಿಡಿದು ನಡತಂದು (ಜಪು. ೦೬-೩೦). ೨. ಬಾಯಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಗುಳ್ಗುಳಿಸು: "ಮುಕ್ಕುಳಿಸು-ಗಂಡೂಷೆ" (ಪಗಾ. ೪) ; ಬಿಳೆಯಲ್ಲನ್ನೆದುದಿಲ್ಲ ವಿಂಧ್ಯಗಿರಿಯುಂ ತನ್ನಾಜ್ಞೆಯಿಂದೊರ್ವೆ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಲ್ಕಂಬುಧಿ ಸಾಲ್ದುದಿಲ್ಲ(ಪಂಪಭಾ. ೯-೨೦); ಕುರುಕುಳಕುಲರೋಧಾಜಹಂಸಂ . . . ಕರಜಲಧಾಜಪದಸಪ್ರಕ್ಷಾಳನಂಗೆಯ್ದು ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿಯುಗುಬ್ಬಾಚಮನಕ್ರಿಯೆಗಳಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ (ಗಣಭಾ. ೬-೦೩ ಪ); ಮಂತ್ರಿಸಿದ ಸಲಿಲವ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿಯುಗುಳ್ದ ಸಮುಸಾಪಸಿ ಕೊಂಡ ವರ ಕರ್ಪೂರದ ವೀಳೆಯವ (ಕುಪಾ. ೦೦-೩೦). ೩. ಪಕ್ಷಿಗಳು ಬಾಯಲ್ಲಿ ಹುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ಮರಿಗಳಿಗೆ ಪಿನ್ನಿಸು :—ಗುಟುಕುಕೊಡು : ದೀಪದ ಚಕೋರಿಗಳಬ್ಜಜಂ ಮುಕ್ಕುಳಿಪ ಮುಂಡಾಡುವ ಕರ್ಪುಂಕುಳಿಯೆವ ಚೆಲ್ಲಕೆ ಮೈಸಾರ್ಚಿಯುಂ (ಹಂಪ್ರಪ್ರ. ೯-೧೪ ಪ); ತಪ್ಪ ನೆಚ್ಚಿನ ಸಲ್ಲಿಳಂ ಗಱಿಸಿನ್ನೆಯಿಂ ಕೆಲಕ್ಕೆ ಕರೆದಳ್ದಜಂ ಮುಮ್ಮುಕ್ಕಳಿ ಪಟ್ಟಿಯುಗೂಡಿ ಗಾಡಿಯಿಂದಜ್ ದವಳ್ದೂಡಿ. (ಜಾಕಥ. ೨೦೩೬ ಪ). ೪. ಹೊರಹೊಮ್ಮು ; ಹೊರಸೂಸು : ಸೊಕ್ಕು ಮುಕ್ಕಳಿಸಿದಂತಿರ್ದಿರವುಂ ಬಲ್ದುಂತೆ ಜೋಲ್ದವದಮುಂ ಮುನ್ನ ಮಧ್ಯಾಸಮಿಲ್ಲದುದರ್ಕಂತು ದೊರೆಕೊಳ್ಳುಂ (ಕಾಪಂಪು. ೬೩೯); ಅಕ್ಕುಳಿಪೆ ಹೊಟ್ಟೆ ಕೆಕ್ಕರಿಸಿದ ಕಣ್ಣಾ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿದ ರಕ್ತ ಜೊನಲು ಸಿಕ್ಕನೆ ಸೀಳುತ್ತ ಬೊಬ್ಬಿಡುತಲಿ ಆಡಿಯಿಕ್ಕಿದರಾದು ನೀವೆನುತ (ಪನ್ನಾ. ೬-೬೩); ಸ್ನೇಹಾಂತಿ ಮುಕ್ಕುಳಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅದಳ ಮುಖವಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಎದ್ದುಕಾಣುತ್ತಿದ್ದುವೆ (ಪ್ರಹಾ. ೦೫೨). ೫. ಹೊರಹೊಮ್ಮಿಸು ; ಹೊರಕ್ಕೆ ಚಿಮ್ಮಿಸು : ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿಯುಗುಲ್ದ ಮಧುವಿಂ ಮಿಕ್ಕಸೆವಾಮೋದಮಿದಱ ತನ್ಗಂಪಿನೊಳಿರೂಳ್ ಪೊಕ್ಕುಪೆನೆ ದುಂಧುವ ಕಂಪುಂ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿದ ವಕುಳಮಾರುಮಂ ಸೋಲಿಸದೇ (ಅಪ್ರ. ೦೨-೦೨೦); ಶಶಿಕಳೆಯು ಮಾಜುಗಳಂ ಪುಕ್ಕುಳಿಸಿದೆಗಾರ ಕಿಱುಮುಗಿಲು ಜವಳಿಗಳಿವೆನಿಸಿ ವಿಮಳಶೀತಳಮೃಣಾಳಕಳಮಂ ಸಲೆಗೆಯ್ದು ಶತಪತ್ರಪತ್ರವಿಟಿಕೆಗಳುಂ (ಪಚಪ್ರ. ೫-೬೬ ಪ); ಅಗ್ನಿದೇವ ನಿರ್ಮಲಪ್ರಭುವನ್ನು ಮುಕ್ಕುಳಿಸುವ ಸ್ಫಟಿಕವೀಪದಂತೆ ನಗುನಗುತ್ತ ಹೇಳಿದ (ಪಕಂಚಾ. ೪). ೬. ಸುರಿಸು; ಸ್ರವಿಸು : ಮದಮಂ ಮುಕ್ಕುಳಿರ್ದಿಭಂಗಳೆಸುದಗಾಶ್ವಂಗಳಂ ತಕ್ಕನಗ್ಗದ ಬಾಡಂಗಳನಾದ್ದುಂ ಕೊಟ್ಟು ತುದೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೬); ಮದಮಂ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿದು ವೆನ್ಬತ್ತಾನೆಗಳ್ಕುಳಕ್ಕೆ ಗಜಂಗಳ್ (ಪಾಂತಿಪು. ೦೦-೦೫೬) ; ಪದಿನೆಣ್ಮಾಸರ ಲೋಹವರ್ಕ್ಯರೆಯ ಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳಿರ್ದ್ದಾಸಿರಂ ಮದಮಂ ಮುಕ್ಕುಳಿಸರ್ದ ದಂತಿಘಟೆಗಳ್ (ಕಾಪ್ರಾ. ೬೬). ೭. ಹೊರದೂಡು ; ನಿವಾರಿಸು ; ಬಿಡು ; ಕಳೆ : ನನಗಱಮುಂ ಕಲಬಲದ ಮಾಯ್ಕರೆ ಮೊಗಮಂ ನೋಡಿ ವ್ಯಂಳಿಸಂ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಮನಸಗೆವೆಸು ಇಂತೆಂದಂ (ಕಬ್ಭಾ. ೦೭೬). ೮. ತಿರಸ್ಕರಿಸು; ಹೀಯಮಾಳಿಸು; ಹೀಗಳೆ: ರಸದಾಡಿಮದಬಿತ್ತುಮಂ ಪೊಸಮಾತ್ತುಮಂ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿದಂತಪ್ಪ ವಿಜುಭವನಜವಪಕಳೆ ಹಂಸನ ದಂತಪಂಕ್ತಿಗಳವೈತಕರಣದ ಕಾಂತಿಗಳನಿಳಿಸುವಂತಾದುವು (ಪಂಚಾ. ೨-೨೯ ಪ); ಹೊಳೆಹೊಳೆದುದಾಭರಣ ರತ್ನಾವಳಿಯ ರುಚಿ ಮಷೆರುಚಿಗಳನು ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿತಂಗಚ್ಛವಿ ತದಂಗಪ್ರಭುವನೆಡಪಾಯ್ದು ಥಳಥಳಿಸಿದುದು ವದನ (ಪಂಚಿ. ೫೪-೫೪); ಪೊಳೆವ ಮಣಿದೀಪಾಂಶುಗಳ ಮುಕ್ಕುಳಿಸುವೆ ಕಡಿಗಂಗಳಿಂದೊಪ್ಪದ ಛತ್ರಿಯು ಬೆಳಗನ್ನಡದುಮು ಬಹಳ ತನುಕಾಂತಿ (ಕುಪಾ. ೬-೦೩). ೯. (ಕಣ್ಣೊಳಗೆ) ಒಳಗೊಳ್ಳು ; ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳು : ಲಲಿತದುಧುರಾಪಾಂಗದಲಿ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ತನಿಯವ್ವ ಕಂಗಳು (ಕುಪಾ. ೦೩-೬೪); ಉಕ್ಕಿದುದು ಮನವಱಿದು ಕಂಗಳು ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿದುವ್ವೆ ಮೂರ್ತಿಯನು (ಪ್ರಹೋ. ೨೨-೪೦). ೧೦. ತುಂಬು; ಆವರಿಸು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಹೊಕ್ಕವಾವೆಗಳೆರಡುಸೇನೆಯೊಳಿಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿದ ಬೆಸುವ ಹೋದರ ತೆಕ್ಕೆಗೋಲಿನ ಮೂಲೆ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿದವು ದಿಗುತ್ತುವ (ಕಾಪ್ರಾ. ೨೮- ೪೭). ೧೧. ಹಿರಿದಾಗು ; ಅತಿಶಯವಾಗು : ಸಲುಗೆ ಮುಕ್ಕುಳಿಸೆ ಮುಚ್ಚಿದ ಮುನಿಸುವೆರಸು ಕದಪಿದ ಗಂಗೆಯಂತೆ ಬಂತೆಸಾಧಿಪತಿಯು ಸಭೆಯಂ ಹೊಕ್ಕನು (ನಿಕ್ಕಥ. ೬-೩೬). ೧೨. (ಅಲಂ) ಊದಿಕೊಂಡಿರು : ಅಕ್ಕಜದ ರಾಜಿಯೀನು ಮೊನಸಪೋ ಶರೀರಜೆಪೋ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿಕೊಂಡಿರದಿರು (ಕುಪಾ. ೦೨-೦೦). **ಮುಕ್ಕಳಿಸು** : ೨. ಲಿಂಗಾಗ್ರದೊಳ್ಳಿಂದು ಕಾಲ್ಬೊಳೆದು ಮುಕ್ಕಳಿಸುವರೆ ಮೂಢರೆರೆಯನೆ ಎನಾತ್ಮಂ ಬೈದು (ಕುಪಾ. ೦೪ ೦೬); ಉಪ್ಪಿನ ನೀರಿನಿಂದ ಬಾಯಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮುಕ್ಕಳಿಸಬೇಕು (ಕಠೋಪ. ೫೫); ಉಣ್ಕೊಣ್ಡದು ಗಂಜಿ. ಮುಕ್ಕಳಿಸೋದು ಪನ್ನೀರು (ಗಾರ). ೪. ಎಳೆದೇರ ಗೌರೀಶ ನಿನ್ನೊಳೆಸವ ವಯೆಯ ನೆರೆ ಮುಕ್ಕಳಿಪ ನೋಟವೆನ್ನ ಸುತ್ತ ಕಟ್ಟಕಾಯಲಿ (ಕಕ್ಷಸ. II. ೬೩-೩). ೧೦. ಮಿಕ್ಕ ಜಗತ್ಪ್ರದೇಶಮಂ ಮುಕ್ಕಳಿಸಿತ್ತು ಮತ್ತೆ ಜಯಭೇರಿಯು ಭೂರಿಗಭ್ಭೀರನಿಸ್ವನಂ (ಹಂಪ್ರಪ್ರ. ೦೦-೨). [ಮುಕ್ಕಳ್ + ಇಸು]

ಮುಕ್ಕುಳಿಸ್ಕು. (ಕ್ರಿ)- ೧. ಗಪಗಪನೆ ತಿನ್ನು ; ಮುಕ್ಕು : ಒರ್ವಳ್ಳು ಕೈವೆರಲ್ಗಳಿರಿದಕ್ಕಯಂ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಬಗೆಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಗುಷಿ ಪ್ರಸಾದಮಂ

ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಕುಕ್ಷಿಯುಂ ಅಕ್ಕುಳಿಸಿ ಕಣ್ಣೇರಾದುದೆಂದು ಮೋಪರಿದು . . . ಮಮತೆಯಿಂ ಮನಮುಟ್ಟಿ (ಕ್ರೌ೬೩೩. ೬-೨). ೨. (ಅಲಂ) ನುಂಗಿ ನೋಡಿ; ನಾರೆಮಾಡು : ಕಣಕಣಿಯು ಹೆಳಚಿದವು ಮಾರ್ಗಣಿ ಕಣಯು ಕಡಿದವು ಕವಿವ ತೞ ಕಿಱುಗಣ್ಣಿಯ ಮುಕ್ಕುಳಿದವು ಪೆಕ್ಕಳಿಸಿದವು ಪಂದೆಗರ (ಭುಜ್ಞ೭೮. ೯-೦೫). [< ಮುಕ್ಕು$_{1}$ + — ಇಸು]

ಮುಕ್ಕುಳು ' ಮುಕ್ಕುಳ್ ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕುಱಿಸು ' ಮುಕ್ಕುಱಿಕ್ಕು$_{1}$ ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕುಱಿಕ್ಕು$_{1}$, ಮುಕುರಿಕ್ಕು· ಮುಕ್ಕುರಿಕ್ಕು$_{1}$· ಮುಕ್ಕುರುಕು. ಮುಕ್ಕುಱಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಕವಿ; ಮುಸುಕು; ಆವರಿಸು ; ಮುತ್ತು : ಕಡುಮುಳಿದ ಪರಸಮಯಿಗಳ್ ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ಬಂದು ಮುಕ್ಕುಱಿಕ್ಕಿ ತಕ್ಕುಗೆಡಿಸಿ ಭೋಂಕನೆ ಕೆಡಹಿ .. ಅಭಿಮಾನಂಗೆಡಿಸಿ ಬಿಡಲೊಡಂ(ಪಾಪ. ೦೬೫-೬೪); ನಾಯ್ಗರು ವರಸಿ ಮುಕ್ಕುಱಿಕ್ಕಲಾ . . . ಎಲ್ಲರೊಡಲ ಕಳವಳಿಗೆಯುಂ ಬೀದಿವರಿದೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿತ್ತು ರಕ್ಷಸಮಿಗಂ ಕಾಡೊವೞಲು (ಕಚಾ. ೬-೩). ಮುಕುರಿಕ್ಕು: ತುಡಿಕ ತಳದೊಕ್ಕರಿಕ್ಕಿಯೆ ಜೆಡಬಲದಲಿ ಮುಱಿಕ್ಕಿ ಮಾಱಾಂತಪರ × × × ತೊಲಿಪ ತೆಱದಿಂದಿಡವಳಿದುದೆ ತಿವಿದು ಕೊಂದನು ಸಮರಾಂಗಣದೊಳ್ (ಅ. VIII. ಜಾಗರ. ೦೦೨-೦೩ : ೨೨೫). ಮುಕ್ಕುರಿಕ್ಕು$_{1}$: ನನ್ನಿರುನೋಡಿದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಪೂಜ್ಯಪೂರ್ವಜರಾವ ನಮ್ಮ ಎರೆಯಂಗ, ಬಿಟ್ಟದೇವ, ವೀರ ಬರ್ಮಾಳರ ಕ್ಸುದ್ಧಪ್ರತಿಮೆಗಳು ಮುಕ್ಕುರಿಕ್ಕಿ. 'ಹೊಯ್ ಸಳ ! ಮತ್ತೆ ಹೊಯ್ ! ಹೊಡೆ ! ' ಎಂದು ತಿವಿತಿವಿದು ಆಡುತ್ತಿವೆ (ಪಾಪ. ೪). ಮುಕ್ಕುರುಕು : ಸರಳೊಂದರಲಿ ಮುಕ್ಕುರುಕಿ ಬಿಡಲಾ ಶತಸಾವಿರ ಲಕ್ಷಶತಕೋಟಿಯರ್ಬುದವಾಗಲು (ಕಚಂ. ೦೩-೨೦); ಗೋಡಿಗಳ ಬಿರುಕು, ಮನೆಗಳ ಹರುಕು, ಚಿರಂಡಿಯ ಕೊಳಕು ಇವೆಲ್ಲಾ ಮುಕ್ಕುರುಕಿ ನನ್ನ ದೃಷ್ಟಿವನ್ನು ಉಕ್ಕಿಸಿದುವು (ಪಾದು. ೦೩). ಮುಕ್ಕುಱಿಕು : "ಮುಕ್ಕುಱಿಕ್ಕಿದುದೆನೆ ಮುತ್ತಿದುದು" (ಕಚಂ. ೮೪); ಮುಱಿಯೆಸುತ ಗಂಧರ್ವಾಬಲ ಮುಕ್ಕುಱಿಕಿ ಕೌರವಬಲವ ಕತ್ತಲಿಪಿದಱಿದು ಕರಹರವಿಲ್ಲೆನಿಸಿ ಪೊಗಿಪಿದರು ಪಾಳಯವ (ಕಾಪ್ಪ. ೦೬-೬೪) ; ಘಡ ನೂಕುನೂಕೆನುತೇಱಾ ರಥಗಳನು ಮುಕ್ಕುಱಿಕಿ ಕವಿತರಲು (ಪಾಗ. ೦೦-೭೯-೪೯); ಸಿಡಿದ ಜಲಕಣಾವಳಿ ದುವರ ಮುಖಪಂಕಜಂಗಳೊಳಗೆ ಮುಕ್ಕುಱಿಕಿ (ಪಾಪ. ೪೭-೬೬).

[ಮುಕ್ಕುಱು + ಇಸು]

ಮುಕ್ಕುಱಿಕೆ$_{2}$, ಮುಕ್ಕುರಿಕೆ$_{2}$ (ಕ್ರಿ)· ೧. (ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವುದರಿಂದ ಆಥವಾ ನೋವು, ಹೆದರಿಕೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ) ಕಿಣುಕು : ಮುಕ್ಕು : ರಕ್ಕಸರು ತಾವಲ್ಲಿ ಭಯವರಿ ಮುಕ್ಕುಱಿಕ್ಕಿ ಚರಾದಿವರಹನದೆಕ್ಕಲನು ತಾ ಬಂದನಲ್ಲಿಗೆ (ಸಂಪಕ. ೬-೪೬) : ದಿಗ್ಗಜಂಗಳ್ ಮುಕ್ಕುಱಿಕ್ಕಿದುವು ಪೊಱಿಮು ಬಲ್ಮುಗ್ಗಿನಂ ಕುಸಿದ ತಲೆಗಳನೆತ್ತಿ ಕಚ್ಚಪಾಲಿಗ್ಗಿ ಕಾಲಾಡಿದಂ (ತ್ರಿಪಾಪು. ೫-೩೭). ೨. (ಹಸು, ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುವು) ಅರಚು : ಪೆರ್ಚಿದೊಂದು ಸಂತಸದಿಂ ಬೈಗಿಸೊಳ್ ಕೆರೆದುಂ ಮುಕ್ಕುಱಿಕ್ಕಿದುಂ ಪೆಗೆದಾಡಿಯುಂ ಬೆದಱಿ ಪೋಪಾಕಳ ಮಂದೆಯು ಮೂಲೈಯಿಂ ಸೆರೆದು ಬಂದ ಜಾತ್ರೆಯ ಪಯಣಿಗರ್ (ಪಾಪ. ೬೨-೦೪): ಕೞ್ಗೊಳಿವ ಕರಡಿಯು ಮುಕ್ಕುಱಿಕ್ಕುವ ಕಾಟ್ಯೋಣನ್ . . . ಗಜಬಜವ ಸಂಜಾತರಂ ಬಸ್ರರಿದಾಯ್ತು (ಪಾಪಾಕ್ಷ. ೦೪-೬). ಮುಕ್ಕುರಿಕ್ಕು$_{2}$: ೩. ಗೂಳಿಗಳು ಕಾಲು ಕೆರೆದು ಕದನಕ್ಕೆಂದು ಆರ್ಭಟಿಸು : ಹುಲಿಯ ಪೆದರಿಕೆಯಿಂದ . . . ಬೀಜದ ಹೋರಿಯು ಕಟ್ಟಿಹಾಕಿದುದಿಂದ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಟ್ಟಿಗಿಚ್ಚಿದ ದಿಸೆಯಿಂದ ಮುಕ್ಕುರಿಕ್ಕುವುದನ್ನೂ ಮರೆತು ಮೇಲೆ ನೋಡುತ್ತಿದೆ (ಪಾಪ. ೧೬).

[ಮುಕ್ಕುಱು + ಇಸು-/ತುಳು. ಮುಕ್ಕುರುದಕ್ಕು]

ಮುಕ್ಕುಱಿಸು, ಮುಕುರಿಸು, ಮುಕ್ಕುಱಿಸು, ಮುಕ್ಕುರಿಸು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಕವಿ; ಆವರಿಸು ; ಮುತ್ತು : ನಾಡೆಮುಂ ಜೇಗೊಡೆದೆಕ್ಕಂ ಪೆಟ್ಟುಗಳ್ಕುಜಿಸೆ (ಪಾಂಡವಿಜ. ೫೨-೩೬); ಉಜುಗಲಿಲೆ ದಳಮುಕುರಿಸಿ ಮುಕ್ಕುಱಿಸಿ [ಜಾಪಾ. ಪುಂಕ]ತಂಕೆ ಗಗನತಳ ಬಿಡದೊಜಿಲಿತವರವಿದ್ರಿಗಳ ಕೈದುಗಳ ಕವಸದಲಿ (ಕಚಂ. ೬-೦೩-೦೮). ಮುಕುರಿಸು : ೨. ಮುಸುಕುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಆವರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಆಕ್ರಮಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಬಭ್ರುವಾಹನ ಮಧುಜಾಣನನ್ನೆಚ್ಚು ಅವಗಳ ಮೀಲೆ ಜೀನ್ಮಳಿಗೆರೆದ ; ಮೇಲೆ ಪೀಲಿಕಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿರುಬೆಗಳನ್ನು ಅವುಗಳಿಗೆ ಮುಕುರಿಸಿದ (ಕಚಂ. ೦೦೭). ಮುಕ್ಕಱಿಸು: ೧. ಭಂಗು ಮುಕ್ಕಱಿಸಿರ್ಪ ಮುತ್ತಳನೆದೊರ್ವಂ ಕಂಡು ತಾಯ್ನ್ನಯಾ ಭಂಗಂ ಪೋಪುದು . . . ಎನುತ್ತೆ ಸಲೆ ಸುಬ್ಬನೆಯ್ದನಾ ತಾಣದೊಳ್ (ಪಚಂ. ೬-೦೩೫). ಮುಕ್ಕುರಿಸು : ೧. ಸೊಕ್ಕಿದಕ್ಕಲಸೊಂದು . . . ಮುಕ್ಕುರಿಪ ನಾಯ್ಗಳಂ ಕಿಕ್ಕರಿಸಿ ಡುರಾಗುಚ್ಚ ಸಿಕ್ಕದೋಡಿತು ಕಾಡೆ ಕಳರ್ದೋಡಿದಂತೆ (ಕಾಲಿಪ. ೧೩-೦೬೩).

[ಮುಕ್ಕು$_{1}$ + — ಇಸು]

ಮುಕ್ಕುಱಿಸು$_{2}$ (ಕ್ರಿ)· ಕಷ್ಟಪಡು ; ಒದ್ದಾಡು ; ಬಳಲು ; ಆಯಾಸ ಹೊಂದು : ಆ ವನೆದೇವ ಮನೆಯನು ಹೊಱಪಡುತ ಬರೆ ಮುಂದೆ ಮಾರ್ಗಮಪಾರಿಧಕಾರವಲಿ ಕೆಲಸಿವ ದುಳೆಯಲಿ ಕೆಸರಿನಲಿ ಮುಕ್ಕುಱಿಸಿ ಮಂಗಗುತಿ ನೂಕದಿರಲದನಱಿದನಂತನು . ಬಂದನಾಕ್ಷಣವಳ್ಳನಿದ್ದೆಡೆಗೆ (ಪಚಾಗ. ೦೨-೪-೦೨). [ಮುಕ್ಕುಱು + — ಇಸು]

ಮುಕ್ಕುಱು$_{1}$, ಮುಕರು, ಮುಕುಮ, ಮುಕುಱು, ಮುಕ್ಕಿಱಿ, ಮುಕ್ಕುರು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಕವಿ; ಮುತ್ತು ; ಆವರಿಸು: "ಮುಕ್ಕುಱು = ಮುಸುಱುಹಂ" (ಶಬ್ದ. ಹ್ರ. ೨); "ಮುಕ್ಕುಱು ಮುಸುಱುಹಸೊಳಂ" (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೪೦). ಮುಕರು : ೧. ಜೇನ ನೊಣಗಳು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಗೆ ಮುಕರಿಕೊಂಡು ಕೂತಿದ್ದವು (ಭುಜಂಪ್ರ. ೬. ೨-೦೬೦); ಮನೆಯೆಮ್ಮರು ಜನಮಂಗುಳಿ ಮುಕರಿತ್ತು (ಕಚಂ. ೦೦೦); ಒಬ್ಬನು ಪತ್ರಿಕೆ ಕೊಂದರೆ ಸಾಕು; ಹತ್ತುಜನ ಅವನೆ ಸುತ್ತಲೂ ಮುಕರಿರುತ್ತಾರೆ (ಕ್ರಿಶಾ. ೨). ಮುಕರು : ೧. ಗಾಳಿ ಬೆಳಕುಗಳನ್ನು ಸಂದುಗೊಂದುಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ ನುಸುಳಿ ಆವರ ದೇಹವನ್ನು ಕಟ್ಟಬಂದಂತೆ ಜನ ಮುಕುರಿತು (ಗಾಗೆ. ೦೬); ನರಹರಿಯು ಬಂದೊಡನೆ ಅವನನ್ನು ನೋಡಲು ನೂರಾರು ಜನ ಮುಕುರಿದ್ದರು (ಸಶಾ. ೦೫೦). ಮುಕುಱು : ೧. ಅಕಳಂಕಮುನಿಯೊತ್ತಿಸೊಳಪ್ ಕುದುರೆಯುಂ ಕಾಣಾತಿವ ಕಳ್ಳನಂದು ಮುಕುಱುಜಕೊಳು ಕ್ತಾತನಂ ಬಳಸಲ್(ಪಚಾಪು. ೯-೦೦-೬೬). ಮುಕ್ಕಿಱಿ : ೧. ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದ ರಾಜಕಾರ್ಯ ನಿನಗೆ ಬಂದು ಮುಕ್ಕಿಱಿದಿದೆ ಮುಂದೆ ರಾವ್ (ಭಾಗಾಪಾ. ೭೦-೪೭). ೨. ಎದುರುಬೀಳು; ವಿರೋಧಿಸು; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು: ಇವಿಯನೆ ಸುದ್ದಿಗೇಳ್ದೆಡೆಗೆ ತಾನೆಯ್ತಂದು ಮನೆವಾಲ್ತೀಲ್ದ ಪಾತೆಯೊಳು ಭೂನದೋಱಿ ಮುನಿದು ಮುಕ್ಕಿಱಿದು ಕೆಲುಪಿ · ಮುನ್ನಿನಸುವಾತ್ಮುಗಳ ನಾಲಿಪುದು(ಕಾಪ. ೬-೦೩೬. ಸಾಂಗ್ಯ. ೪). ಮುಕ್ಕುರು: ೧. ಸಮಸ್ತ ಉತ್ಪಾತಗಳು ತನ್ನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮುಕ್ಕುರಿದರೂ ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಬೇಗೋ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದನು (ಪಚಂಕ. ೦೩೬); ಬದುಕಿಗಾಗಿ ಜನ ಯಾವುದೊಂದು ಪಾತಕ್ಕೂ ಮುಕ್ಕುರುವರು (ಮುಕ್ಷ್ರ. ೦೩೭).

[< ಮುಸುಱು$_{1}$]

ಮುಕ್ಕುಱು$_{2}$, ಮುಕ್ಕರಿ· ಮುಕ್ಕರೆ· ಮುಕ್ಕುರಿ (ಕ್ರಿ)· (ಭಾರವನ್ನು ಹೊರಲಾದರೆ ಆಥವಾ ನೋವು ಸಿಡಿಯಲಾರದೆ) ಕಷ್ಟಪಡು : ಒದ್ದಾಡು; ಮೇಲುಬ್ಬಸ ಪಡು : 'ಮುಕ್ಕುಱಿಸ್ದು" ಪರಾ· ಮುಕ್ಕರಿ: ರಾಮಯ್ಯಂಗ್ಕಾರಿ . . . ತನ್ನ ಚೀಲವನ್ನು ಮುಕ್ಕರಿದು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಊರ ಕಡೆ ಹೊರಟನು (ಪಚಪಕಾ. ೩): ತಂಗಾಳಿಯು ಆವನ್ನೆಲ್ಲ ಹೊತ್ತು ತರಲಾರದೆ ಮುಕ್ಕರಿಯುವಂತೆ ಉಸಾ ಎಂದುಕೊಂಡು ನಿಧಾನವಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತಿದೆ (ಪಚಾ. ೩೨. ೦೪೭). ಮುಕ್ಕರೆ : ಹಗಲು ಶೀತ,

ಜಿಗಣಿಯಿಂದ ಮುಕ್ಕರೆಯಿಂತ್ತಿದೆ (ಕಾಪಿ). **ಮುಕ್ಕುಡಿ** : ತಲ್ಲಿ ಕಚ್ಚಲೆಯೊಡ ಮೇಲೆ ಮುಕ್ಕುರಿಯುತ್ತ ಚೀಲವನ್ನು ಸುಂದರಿಯೆ ಬಿಡಾರಕ್ಕೆ ಸಾಗಿದ (ಕಪ್ಪೊಳು. ೨೪೦). [< ಮೂಲಿಕ್ಕು]

ಮುಕ್ಕುಜುವಲ್ (ನಾ). ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದು ಬೆಳೆದಿರುವ ಹಲ್ಲು : ಕೆಕ್ಕಳಗಣ್ ಕೆದಜಿದ ಕೆಂಗೂದಲ್ ಮೊಕ್ಕನೊಸರ್ . . . ಮುಕ್ಕುಜುವಲ್ ಮುಡಮೊಗ ನೀಡುಂಡೋಳಿಕ್ಕಲವಂ ಪೊದಮೆಯೊಳೆಸೆದ ಪಲರಕ್ಕಸಿಯರ ತಂಡಂ ನಡೆತಂದೆಯುದು ತದ್ಭಾರಧರಣಿಯೊಳು (ಪಜಿಗಾ. ೬-೫೬). [ಮುಕ್ಕುಜು + ಪಲ್]

ಮುಕ್ಕೂಟ (ನಾ)- ೧. ಮೂರರ ಕೂಟ.— ಮೇಳ : "ಮೂರರ ತಂಡ, ಮುಕ್ಕೂಟ, ತ್ರಿತಯ" (Tern. ೨೪೪೦). ೨. (ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವಿರುವ ಅಥವಾ ಪರಸ್ಪರ ಪೂರಕಗಳಾದ) ಮೂರು ನಾಟಕಗಳ ಗುಂಪು: ಒಕ್ಕಿಯುವೇದು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವ ಮುಕ್ಕೂಟದ . . ಮೂರು ರುದ್ರನಾಟಕಗಳು (ಪಂಕಾ. ೨೦೨) : ಮುಕ್ಕೂಟಿಪ ಇವಗೆ ಅಜ್ಞಾಗಿ ಹಿತವಾಗಲ್ಲಿವೆಂದು ಕಣಾಶ್ವದೆ (ಅಂಗಾ. ೨೦೭) ; ಈ ಮುಕ್ಕೂಟದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗ ಇನ್ನೂ ಆಗ ತಾನೆ ನಾಟಕಕಲೆಯ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ತೊಡಗಿರುವವನ ಕೆಲಸ (ಪಳ್ಳಿ. ೯೦). [< ಮೂಜು + ಕೂಟ]

ಮುಕ್ಕೂಡಲ್. ಮುಕೂಡಲ್, ಮುಕ್ಕೂಡಲು (ನಾ). ಮೂರು ಪ್ರದೇಶಗಳು ಕೂಡಿರುವ ಸ್ಥಳ.— ಜಾಗ : ಅನ್ನೆ ಬನ್ನು ಸೈರಿಕ್ಕನಾದೆಸೆಗೆ ಸೀಮು ಮೂಜು ಮೂರ ಪೊಲದ ಮುಕ್ಕೂಡಲೆ . ಪರುಣಾನಾದೆಸೆಗೆ ಸೀಮೆ (ಪಳ್ಳಿ. IX (೬)- ಪಂಗಳ. ೦೩೦-೩೬; ೪೨೮) ; ಕಡಿಕೊಳಂ ಪಾರವ್ಪುರಂ ಪಯ್ದುಗೆಯು ಮುಕ್ಕೂಡಲ್ಕೆಜ್ಜಿಮೊಗದ ಪೋಗಿ (ಪ್ರಾಅ. ೦೯೩೪, ೩೯ ೬; ೧೨೮೫ ೬೪)- **ಮುಕೊಡಲ್** : ಈಶಾನತಃ ಮುಕೂಡಲ್ . . . ವಿರೂರ್ಗ್ಜಿ ಮುಕೂಪಲ್ (ಪಳ್ಳಿ. XII. ೧೨೨. ೩೦-೬೪; ೬೧೨). **ಮುಕ್ಕೂಡಲು** : ಅಸಗಪೋಪೆಯ ಕಿಬುಬೇಡಿಂ ಬಬೆಯ ಪುಣಾಸೆ ಕದಕೊಳಂ ವಮ್ಮುಗೆ ಪಾರವ್ಪುರಂ ಮೂಜೂರ ಮುಕ್ಕೂಡಲ್ಲಿ ಪೊಲ ಸೀಮೆ ಕೊಡಿಕ್ಕುಂ (ಪ್ರಾಅ. ೦೯೩೪, ೩೯-೫೦; ೧೨೮೫ ೬೪)-

[< ಮೂಜು + ಕೂಡಲ್]

ಮುಕ್ಕೂಡಲು ' ಮುಕ್ಕೂಡಲ್ ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕೂಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೂರುಪಟ್ಟು ಮಾಡು : ಕೊಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಅಂಗ ಉಪಾಧ್ಯಗೆ ಅಗ್ಗದ ಮಾಡಿ ಹೊರಡಿಸಿದ ಸಮಂಧ ಆತನ ಸ್ವಾಸ್ತಿ ಅಡಕೆ ಮುರ ಸಾ ೧೦೦೦ಕಂ ಕೊಟ್ಟು ರೊಕ್ಕ ಗ ಹಿ ವರಹಗೆ ಬಡ್ಡಿ ಗ ಹಿ ವರಹಂಸೂ ಮುಕ್ಕುಡಿಸುತ ದೀವಿಗೆ ಸಹ ಬಿಟ್ಟುದು (ಪಳ್. VI. ೧೨೬. ೩೦-೩೬; ೧೨೨೬). [< ಮೂಜು + ಕೂಡಿಸು]

ಮುಕ್ಕೂಡು (ನಾ).=ಮುಕ್ಕೂಡಲ್ : ಕಡಿಕೊಳಂ ಪಾರವ್ಪುರಂ ತಣ್ಣೆಯದ ಮುಕ್ಕೂಡು ಮೂಡ ನೊಗದೆ ಪೋಗಿ ಬೆಳ್ಕೊಜ್ಜಿ ಕಡಲೊಳಂ ಪೆರ್ವಾಡು ತಣ್ಪೆಯದ ಮುಕ್ಕೂಡು ಬಡಗ ಪೊಗದೆ ಪೋಗಿ (ಪ್ರಾಅ ೦೯೩೪, ೩೯-೩; ೧೨೮೫ ೬೪); ಮುಕ್ಕೂಡು ದಾರಿಯುಲಿ ಕೊಲೆಗೊಂಡನವನೇದು (ಪಾಅರಿಗಾ ೬೨೨)- 'ಮುಕ್ಕೂಡರ್' ಪರಾ. [< ಮೂಜು + ಕೂಡು]

ಮುಕ್ಕೈ (ನಾ). ಮೂರ್ಖಿಳಾದ ಹೆಣ್ಣು ; ತಿಳಿಗೇಡಿಹೆಣ್ಣು : ಮುಂಡುಮಿನ ಮುಕ್ಕೈ [ಣಾಕಾ. ಕ್ಕಿ. ಕೈ] ಸೊಕ್ಕದಿರದೇನುಮಾನದ ಜೋಡೆ ಬಾಲಮಂ ಬಿಡದವಿ (ಕಮಂಪು. ೬-೩೦; ೩೦೬೫ಮು. ೬-೧೫೪ ನೋ); ಪುಸಮಾಂ ನೋಯಲಾಡಿದೆನ್ ; ಮನ್ನಿಸೀ ಮುಕ್ಕೈಯನ್, ತಾಯಿ (ಕ್ರಿಣಾಕಾ. ೭೦೨-೪೦).

[ಮುಕ್ಕ್ + — ಐ]

ಮುಕ್ಕೈಡು (ನಾ). ಮೂರು ಬಗೆಯ ಕೇಡು.— ಹಾನಿ ; ತ್ರಿದೋಷ : 'ಬರೆಹಕಣಿಜರ ಕೈಗಳ ಕೇಡು _ಸಂಣ್ಣಸಪ್ಪಳಿವ ಕೇಡು—ಪೇಬೆಸಿಡೊಡಥಡಿಜ ಕೇಡು ' ಎಂಬ 'ಬೆಳ್ಗಳ ಕೃತಿಮಂಧ'ವೆ ಈ ಮುಕ್ಕೈಡುಗಳನ್ನು ಒತ್ತಟ್ಟಿಗಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಿರಿ (ಪಾಅಚಿ. ೦೧೩) [< ಮೂಜು + ಕೇಡು]

ಮುಕ್ಕೊಂಗು ' ಮೂಗೊಂಕು ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕೊಡೆ ' ಮೂಗೊಡೆ ' ನೋ.

ಮುಕ್ಕೊಡೆಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚರ್ಕವರ್ತಿಲಾಂಛನವಾದ ಮೂರು ಕೊಡೆಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳವನು ; ಜಿನ ; ಆರ್ಹಂತ : ಮುಕ್ಕೊಡೆಯನ ದಿವ್ಯಪುಂತ್ರಮೇಂ ಕೇವಗೆಯೇ (ಪಮಪು. ೦೦-೪). [ಮುಕ್ಕೊಡೆ (< ಮೂಗೊಡೆ) + — ಅ]

ಮುಕ್ಕೋಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ಮೂರುಕೋಟಿ : ಭೀಷಣಂ ಮುಳಿದೆದ್ದು ನಡೆಯುತಿರಲು ಮುಕ್ಕೋಟಿರಕ್ಕಸರ್ಗೊಜುಟ್ಟಿರವನ ಕೂಡೆ (ಕ್ಷಿಪಾಕಾ. ೧೬-೩೦) ; ವಾರುಣಾನುರನೆನಿಪ ದೈತ್ಯನ ಮೈರುಚಿಯಾನನುಕರಿಸಿ ತೋರುವ ಘೂರಘೋಕರರಕ್ಕಸರು ಮುಕ್ಕೋಟಿ ಕಾಣಿಸಿತು (ಕಾಣಾಮು. ೨೬ ೪೨). [< ಮೂಜು + ಕೋಟಿ]

ಮುಕ್ಕೋಣ (ನಾ). ೧. ಮೂರುಮೂಲೆ. ೨. ಮೂರುತುದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಈ ಸುಸ್ಥಿತಿಯ ಆಯುಧಗಳಲ್ಲಿ ಪೆಸಿಯುವ ಆಯುಧಗಳು. ಮೊಸಚಾದ ಆಯುಧಗಳು. ಮುಕ್ಕೋಣಗಳು. ಸುಧಾರಿತವಿಧಾನಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಾಕೃಪ. I. ೨೦೩). ೩. [ರೇಖಾಗ] ಮೂರುಕೋನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ತ್ರಿಭುಜ : ತ್ರಿಕೋನ: ಮೂರು ಸರಳರೇಖೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ತ್ರಿಭುಜವೆಂದೂ ಮುಕ್ಕೋಣವೆಂದೂ ಪೆಸರು (ಕಾಪಾಶಾ. ೬). [< ಮೂಜು + ಕೋಣ್]

ಮುಕ್ಕೋಲ್ (ನಾ). ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ಮೂರು ದಂಡಗಳು : ಯತಿಗಳು ಹಿಡಿಯುವ ದಂಡ ; ತ್ರಿದಂಡ : ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನ ಸೇವಾಸಮಯದೊಳ್ ಕೊರಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದ ಸಂಪಗೆಯ ದಂಡಿಗೆಯುಂ ಪೊಲ್ಲ ಸಿರಿದೋಳ್ಗಳುಂ . . . ಪಟುಮುಡಿವೆಂಡಿತ ಕುರುಳ ಸಿಕ್ಕುವಿಡಿದಲ್ಕೊಯ್ದ ಸಿಕ್ಕಟಿಗೆಯಂ ಪೊಲ್ಲ ಮುಕ್ಕೋಲುಂ ಎಳವಿಸಲು ಸೋಂಕಿಸೊಳೆಸೆವ ಕಂದಾವರೆಗಳಂತೆಳಗಾವಿಯುಂಜವಡೆದ ಸಿರಿಯಂದಿಯುಮಾಗಿ ಪದ್ಮಾಸನ ದೊಳಿರ್ಪಂದಮಂ ತನ್ನ ಮನದೊಳ್ ಬಂದಿವಿಡಿದೆಚಿಸಿದಂ(ಕಳಮಂ. ೦೦೯-೦೯)- [< ಮೂಜು + ಕೋಲ್]

ಮುಕ್ತ (ಗು). ೧. ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ; ಬಂಧಮುಕ್ತವಾದ. ೨. ಬಿಚ್ಚಿದ ; ಬಂಧನವನ್ನು ಕಳಚಿದ : ಚಕ್ರಮುಕ್ಕಿಯ ಲಲ್ಲಿನಂತರಂಗ ದೊಳಗ್ಗಿ ಗುಪ್ತವಾಗಿರ್ಪಂತೆ, ವಾಹ್ಯವ್ಯಾತಿಯು ಮಧ್ಯ ಮಂಥರೆಯ ಹೃದಯವಲಿ ಸುಪ್ತವಾಗಿರ್ದ ರತಿ. ಚೆಲುವೊಲವುಗಳ ಚಲುಮೆ ಹಾಂ ಕಣ್ದೆರೆದುದೊಯ್ಯನೆಯೆ ಮುಕ್ತ ಮುಕ್ತಾಹಾರಧಾರೆಯಲಿ (ಕ್ರಿಣಾಕಾ. ೨೬-೬೨). 'ಮುಕ್ತಕೇಶೆ' 'ಮುಕ್ತಕೇಶಿ' ಪರಾ. ೩. ಬಿಟ್ಟ ; ತ್ಯಜಿಸಿದ ; ತೊರೆದ : 'ಮುಕ್ತಕಂಚುಕ' ಪರಾ. ೪. ತೆರೆದ : 'ಮುಕ್ತದ್ವಾರ' ಪರಾ. ೫. (ಬಾಣ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ; ಎಸೆದ ; ತೂರಿದ : ಕೊಂಡವುದುಂ ಬನ ಮನದಂ ಕಂಡೆಂತಿರಲಬ್ಜಮೊಂದು ತಾಗಿದ ನೆಗಟ್ಟೊಳ್ಗ್ಗಿಂದರ ಗಂಡೋಡು ವಿನಂ ಕೊಂದುವು ಗಾಂಡೀವವಮುಕ್ತಬಾಣಗಣಂಗಳ್ (ಕಂಭಾ ೩-೮೬). ೬. ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದ ; ತಡೆಯಿಲ್ಲದ : ಸಾಹೇಬರು ಹೋಗುವಾಗ . . . ನನಗೆ ಬೇಕಾದವ್ದನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮುಕ್ತ ಮುಕ್ತ ಕೊಟ್ಟದ್ದರು (ರಾಕಥ. II, ೨೨೭). ೭. ನಿಷ್ಕಪಟವಾದ ; ಕುಟಿಲತೆಯಿಲ್ಲದ ; ಮುಚ್ಚುಮರೆಯಿಲ್ಲದ : 'ಮುಕ್ತಕಂಠ' ಪರಾ. ೮. [ತತ್ತ್ವಶಾ] (ಸಂಸಾರಬಂಧನದಿಂದ) ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ; ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದ : ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದ': 'ಮುಕ್ತಾತ್ಮ' ಪರಾ. (ನಾ)- ೯. ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದುವು ; ಬಂಧನದಿಂದ

ಕಳಚಿಕೊಂಡುಮೆ : ಬಿದ್ದಪೆಂಬುಮೆ ಮುಕ್ತವೆಂಬುದು ಬಿಂದ್ರಿಗೇ ಸರಿಮೂಕ್ಕಿಲ್ಲೆಲೆ ಅದ್ವೈಮಾನಂಬೈಕರನವದಕೆಂತೊ ಆ ನುಡಿಯು (ಅಮೃತ. ೬-೦೪೦). ೧೦. ತೆರೆದುದು ; ತೆಗೆದುದು : ಪದಿಬದುಮಾದವಂಗೆ ಸ್ವರ್ಗದ ಪಾರಿ ಮುಕ್ತವಿದೆಯೆಂಬ ಮಾತೂ ಅಷ್ಟೇ ಪ್ರಚಲಿತವಿತ್ತು (ಶಾಖಾಕ. ೦೮೩). ೧೧. ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಪಾರಾದವನು : ತೀವ್ರವೇ ನಿಂಗಪ್ಪನೂ ಅವನ ಮಕ್ಕಳೂ ವಿಪತ್ತಿನೀದ ಮುಕ್ತರಾದರು (ಮುಂಪಾಮು. ೯-೭೬). ೧೨. [ಪತ್ರ್ಯಶಾ] (ಸಂಸಾರದ ಬಂಧನದಿಂದ) ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಮುಕ್ತಾಪೇಕ್ಷಿತಪ್ರಪ್ರಪಾದಿಂ ಸಮಾಧಿಮರಣದಿಂದೀಕಾನ ಕಲ್ಪದೊಳ್ ಕನಕಪ್ರಭನೆಂಬೊಂ ದೇವನಾಗಿ ಬಂದಿಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿ ಮುಕ್ತನಕ್ಕುಂ (ಪಾಂಚಪ್ರ. ೯-೦೪ ಪ) ; ಮುಕ್ತನಪ್ಪನು ಜೀವನುಂ ನಿರ್ಮುಕ್ತನಪ್ಪನು ಶಿವನು(ಶಪ್ರಕ್ರ. ೩೦-೨೮) ; ಭಕ್ತನೆಂದೆನಿಸಯ್ಯ ಎನ್ನ ಮುಕ್ತನೆಂದೆನಿಸಯ್ಯ ಎನ್ನ (ಅಸಂಕೀ. ೭೬-೭೦). [ಸಂ]

ಮುಕ್ತಕ$_1$ (ನಾ). ೧. ಅರ್ಥದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸ್ವಯಂಪೂರ್ಣವಾದ ಬಿಡಿಪದ್ಯ. — ಬಿಡಿಕವನ : ಇಷುಮಂಗಲ್ಯಂ ಮುಕ್ತಕಂ (ಕಾಪ್ರಕ. ೧೩೦) ; ಮುಕ್ತಕ ಬಳಕ ಮುಂತಾದ ಕವಿತ್ವದ ಯುಕ್ತಿಯೋಳರುಹನ ಪೊಗಳ್ದು ಮುಕ್ತಿಗಮಿಗಳಾತ್ಮಕಲೆಯ ಭೇದಾಭೇದಭಕ್ತಿಯೊಳೊರೆವರು ಮತ್ತ (ಶಪ್ರ. ೬೪-೭೯) ; ಸಾರ್ಸಾರು ಪಂಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಭಾವಪ್ರಪಂಚವೊಂದನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುಲ್ಲ ಕವನರೂಪ 'ಮುಕ್ತಕ' (ಶಾಪ್ರೀ. ೧೨) ; ಈ ಕಾಲದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಎರಡು ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಮೊದಲನೆಯದು ಮುಕ್ತಕ-ಅಂದರೆ ಬಿಡಿಕಾವ್ಯಗಳು ; ಎರಡನೆಯದು ಪ್ರಬಂಧಗಳು (ಜಾಕವ. ೧೩೭). ೨. ಸಮಾನಪದಗಳಿಲ್ಲದ ಸರಳವಾದ ಗದ್ಯ : ಕೆಲವರು ಮುಕ್ತಕ, ವೃತ್ತಗಂಧಿ, ಉತ್ಕಲಿಕಾಪ್ರಾಯ, ಚೂರ್ಣಿಕ ಎಂದು ನಾಲ್ಕಾಳಾಗ ಮಾಡಿ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಕವು ಸಮಾಸರಹಿತವಾದದ್ದೆಂದೂ ಚೂರ್ಣಕವು ಅಲ್ಪಸಮಾಸವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಕೃಶಾ. ೦೬೯ ಅಪ್ಪ). [ಸಂ.]

ಮುಕ್ತಕ$_2$ (ನಾ). ಮುತ್ತುಗದ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು ; ಕಿಂಶುಕ : ಪಲಾಶ : ರಣ್ಯಾಶೋಕಲತಾಂತದ ಮುಕ್ತಕಮಂಜರಿಯ ಸೂಸಕಂ ತಿಲಕದ ಸಮ್ಯಕ್ಪಿಲಕಮುಮಾ[ರೆ] ತನಗನುರಕ್ತಂ ಮೂಡಿದಳೆಂಬೀಕ ಕಾಮುಕಜನಮಂ (ಜಾಅಕ್ಕು. ೬-೨೦); ಸ್ಥಿರದಿಂ ಕಾಮೇಶ್ವರಮುಕ್ತ ಮನುಷ್ಯರಿಸುವುದೊಂದೇ ಲಕ್ಷವನು ತರದಿಂ ಪಾಂಚಾಶಿರ ಮುಕ್ತಕದೊಳ್ಕರಿಂ [ಕಾಕಾ. ಭರದಿಂದೈನಾಶಿರ ಮುಕ್ತವ ಪೊಸ ಅರಳಿಂ] ಮಾಳ್ಪುದು ಹೋಮವನು (ಶವನ. ೦೬-೨೪) ; ಆ ವನ ಘನಾಗಮಮಂತೆ ಘನಕದಂಬ ಮುಕ್ತಕವಿಲಸಿತಮುಂ . . . ತತತಾಪಸಮುಚ್ಚಯಮಾಗಿಯುಮಶೋಕ ಸಂಗತವೆನಿಸಿರ್ದುದು (ಜಾಪ್ರೀ. ೩ ೨೨ ಪ). [ಪ ಇದು 'ಕನ್ನಡದ 'ಮುತ್ತುಗ' ಎಂಬುದರ ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣರೂಪವಿರಬಹುದು]

ಮುಕ್ತಕಂಚುಕ (ನಾ). ಪರಿಯಂನ್ನು ಕಳಚಿವ ಹಾವು ; ಪರಿಬಿಟ್ಟ ಹಾವು : "ನಿರ್ಮುಕ್ತಃ ಮುಕ್ತಕಂಚುಕಃ – ೨ ಜೊರೆ ಬಿಟ್ಟ ಹಾವಿನ ಪೆಸರು" (ಕಡ್ಡಾಂಕ. ೭೨). [ಸಂ.]

ಮುಕ್ತಕಂಠ (ನಾ). ಸಂಕೋಚವಿಲ್ಲದೆ ನೇರವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಮಾತು ; ಬಿಚ್ಚುಮಾತು : ಅನುಪದಧಾನನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಕೃತಶಾಪ್ಯಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಹಿಚ್ಚಾದ ಮನ್ನಣೆಯಿತ್ತು . . . ಅದನ್ನು 'ಅವನು ಮುಕ್ತಕಂಠದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಕ್ಷಣ್ಮಾದೋ. XI. ಪುಟ್ಟಿ೩) ; ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಗಳು ಮುಕ್ತಕಂಠದಿಂ ಪಾಡಿ ಲೋಕಕ್ಕಳ ತಮ್ಮ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹಂಚುತ್ತಾರೆ (ಜಾಕವ. ೧೨). [ಸಂ.]

ಮುಕ್ತಕಾಲ (ನಾ). ಪ್ರಾಪ್ತಪಟಿಕಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದ ಕಾಲ ; ಪುನರ್ಜನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸಮಯ : ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿದೇವರ್ ಕಾಪ್ಪಪ್ಪತೀರ್ಥದೊಳು ಮುಕ್ತಕಾಲಮು ಪಜೆದಂ (ಎಳ II. ೦೮-೨ : ಸು. ೫೦೦). [ಸಂ.]

ಮುಕ್ತಕೇಶ (ನಾ). ಬಿಚ್ಚಿದ ತಲೆಗೂದಲು : ಸವೆರತಸೌಖ್ಯದೊಳ್ ಸತಿ ದಿಗಂಬರವೇಷಮನಾಂತು ಮುಕ್ತಕೇಶಮಾದೆಸಂಬೆಳ್ಕೆ ಕಣ್ ದರಸಿಮಿಲಿತ ಪಾಗೆ . . . ತನ್ನಕೋರಮುಣನ ಹೃನ್ನಿಧಾನಮುನಿವಾರ್ಜವ ಯೋಗಿನಿ ಯಂತಿರೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಕಾಪ್ರಸಾ. ೭೭೩). [ಸಂ.]

ಮುಕ್ತಕೇಶಿ (ನಾ). ೧. ತಲೆಗೂದಲನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಎನಿತುಂ ದ್ರೌಪದಿ ಮುಕ್ತಕೇಶಿ ನವೆವಳ್ ತಮ್ಮಬಿಯುಂ ಕಂಡು ಕಂದೆ ನಿತುಂ ಸ್ವರಪೆನಾನುಮೆನ್ನನುಪುರುಂ (ಗಿಾಪು. ೬-೨೦) ; ಒರ್ವಂ ದ್ವಿಜಂ ಮುಕ್ತಕೇಶಿ ಜಟಿ ರಕ್ತಂ . . . ಕೊಂದಾಟಮಂ ಧೂಮಮುಂ ನಿಪುಣರ್ ಕಂಡರೆ ಪೋಗಲ್ಕೆ (ಕೀಾಪು. ೬-೬೦). ೨. ಮರುಳು ; ಪಿಶಾಚಿ : ಕಪಾಲಪಾತ್ರೆಯನರೆನೆಗಂ ಕೊಂಕಿನಲಿ ಕುಡಿದರು ಮುಕ್ತಕೇಶಿಯರು (ಕಾಪ್ರಕ್ಷೀ. ೩-೩೩). ೩. ಒಬ್ಬ ಶಕ್ತಿದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ರತಿ ಮುಕ್ತಕೇಶಿ ಶವವಾಹಿನಿ ಘೋಷಿಣಿ ಚಂಡಿ . . . ಹುಲಿನಿಯೆಂಬ ಶಕ್ತಿಯರ್ (ಶಾಪ್ರೀ. ೬-೦೨). [ಸಂ. ಮುಕ್ತಕೇಶಿನ್]

ಮುಕ್ತಛಂದ (ನಾ). [ಛಂದ] ಛಂದಸ್ಸಿನ ಕಟ್ಟುಪಾಡುಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತವಾದ ಕಾವ್ಯರಚನಾಬಂಧ ; ಛಂದಸ್ಸಿನ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಒಳಪಡದ ಪದ್ಯರಚನೆ : ಪ 'ಸ್ವಚ್ಛಂದಛಂದ' ಎಂದು ಮೊದಲು ನಾಮಕರಣಗೊಂಡ ಪದ್ಯಸ್ವರೂಪವೇ ಈಗ 'ಮುಕ್ತಛಂದಸ್ಸು' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ಫ್ರೆಂಚ್‌ಭಾಷೆಯ 'Verse Libre' ಅಥವಾ ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'Free Verse' ಎಂಬ ಶಬ್ದಪುಂಜಗಳ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ : ಮುಕ್ತಛಂದ—ಎಂದರೆ, ಕನ್ನಡದ ಸರಳ ರಗಳೆಯನ್ನು ಹೋಲುವ ಛಂದ (ಜಾಕವ. ೧೩೦) ; ವಚನಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಮುಕ್ತಛಂದದ ಅಂದಚೆಂದಗಳೆಲ್ಲ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿವೆ (ಕಂಛೋಪ. ೨೩೦) ; ಭಾವಗೀತಾತ್ಮಕವಾದ ಮುಕ್ತಛಂದದ ಮುಕ್ತಕಗಳು ಈ ವಚನಗಳು (ಪಂಶೀ. ೯೪). [ಸಂ. ಮುಕ್ತಛಂದಸ್]

ಮುಕ್ತಛಂದಸ್ಸು (ನಾ). = ಮುಕ್ತಛಂದ : ಹಿಂದಿಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯರಚನೆ ಮಾಡಿದ ಮೊದಲನೇ ಕವಿ ನಿರಾಲ (ಜಾಕವ. ೧೭೦); ಮುಕ್ತ ಛಂದಸ್ಸು : ಕನ್ನಡ ಪಾಡಿನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಗೆ ಬಂದ ಹೊಸ ಉತ್ಸಾಹವೆ ಈ ಬಂಧಗಳು ಹೀಗೆ ಬಿರಿ ಬಂದುವು (ಕಂಪಿಚಂ. ೨೩೦). [ಸಂ. ಮುಕ್ತಛಂದಸ್]

ಮುಕ್ತಜಾನು (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಭಂಗಿ ; ಪ "ಉತ್ಯುಟಸ್ಥಾನಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮೊಳಕಾಲನ್ನು ಮಾತ್ರ ನೆಲದ ಮೇಲಿಡುವುದು. ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಒಲಿಸುವುದು, ಹವನ, ಸಜ್ಜನರನ್ನು ಸಂತೈಸುವುದು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕು" (ಜಾಸ್ಕರಂ. ೬೬೨ ಚಿತ್ರಾಭಿನಯ) : ಸ್ವಸ್ಥ, ಮಂಡಾಲಸ, ಕ್ರಾಂತ, ವಿಷ್ಕಂಭಿತ, ಉತ್ಯುಟ, ತ್ರಸ್ತಾಲಸ, ಜಾನುಗತ, ಮುಕ್ತಜಾನು, ವಿಮುಕ್ತ ಈ ಒಂಬತ್ತು ಕಂಳ್ಕಿರ್ದ ಸ್ಥಾನಕಂಗಳ್ (ಜಾಸ್ಕರಂ. ೬-೦೨ ಪ) ; ಉತ್ಕಟ ಘಳವಟ್ಟ ಜಾನುವೊಂದುಮದಿರೆಯೊಳಗೊಂದಲ್ಕೆ ಮುಕ್ತಜಾನುವೆನಿಕ್ಕುಂ (ಜಾಸ್ಕರಂ. ೬-೩೬). [ಸಂ.]

ಮುಕ್ತದ್ವಾರ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರವೇಶವಿರುವ ಬಾಗಿಲು ; ತೆರೆದ ಬಾಗಿಲು : ನಮಾಮಾ ಮನೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮುಕ್ತದ್ವಾರ. ಅದರಿಂದ ಅವರಲ್ಲಿ ಸದಾ ಜನಸಂದಣಿ (ಸ್ಮೃ. ೫೫. ೩೦). ೨. (ಆಲಂ) ಪೂರ್ಣ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ : ನಿನಗೆ ಮುಕ್ತದ್ವಾರವಿದೆ (ಚಿಮುಂಕ. ೧೩೭). ೩. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಇರುವ ಅವಕಾಶ : ವಿಚಾರಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಲು ಸರ್ವರಿಗೂ ಮುಕ್ತದ್ವಾರವಿದೆ (ಕೂಪ). [ಸಂ.]

ಮುಕ್ತಮನ (ನಾ). ಪೂರ್ವಗ್ರಹವಿಲ್ಲದ ಮನಸ್ಸು ; ತೆರೆದ ಮನಸ್ಸು : ದೇಶಸ್ಥರ ಮುಕ್ತಮನವು ಉದಾರಪೂರ್ಣವಾದದ್ದು (ಸ್ವ.ಚ. ೩೩೦).
[ಸಂ. ಮುಕ್ತಮನಸ್]

ಮುಕ್ತಹಸ್ತ (ನಾ). ೧. ಧಾರಾಳವಾಗಿ ನೀಡುವ ಕೈ ; ಕೊಡುಗೈ : ಕೃಷ್ಣಪ್ಪನವರದು ಮುಕ್ತಹಸ್ತ (ಅಣಬಾ. ೨). ೨. ನೀಡಿದ ಕೈಯುಳ್ಳ ಮನು : ಮೋಹಿನಿಯು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಹಸ್ತನಾದ ಗರುಡ ಮತ್ತು ಚಾಮರಧಾರಿಣಿಯರಿರುವರು (ಹೊಯ್ಸ.ಚ. ೪೪). ೩. ಧಾರಾಳವಾಗಿ ನೀಡುವಮನು : ಕೊಡುಗೈಯವನು ; ಉದಾರಿ : ಶೌರ್ಯಮಿರೆ ಕೃಪಣವಿಧಿ ಮುಕ್ತಹಸ್ತಂ (ಕ್ರಿಯಾಶ. ೪೨-೦೩೭). [ಸಂ.]

ಮುಕ್ತಾಗುಣ (ನಾ). ೧. ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ ; ಪೌಕ್ತಿಕದ ಸರ : "ಕಾರಂ ಮುಕ್ತಾಗುಣಕುಂ ಪರ್ಯಾಯಂ" (ಪಸ್ಪ.ಕೋ. ೦೪೯-೦೩೭). ೨. ಮುತ್ತಿನ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. ೩. ಮುತ್ತಿನ ಕಾಂತಿ. [ಸಂ.]

ಮುಕ್ತಾಜಾಳ (ನಾ). ಮುತ್ತುಗಳ ಸಮೂಹ : ಜೋಳವನುರು ಮುಕ್ತಾಜಾಳವಾಗಿಸಿ ಜಂಗಮಾಳಿಗಿತ್ತನು ಬಸವೇಶ (ಕ್ರಿಬೆ. ೩-೨೦೦).
[ಸಂ. ಮುಕ್ತಾಜಾಲ]

ಮುಕ್ತಾತ್ಮ (ನಾ). ಸಂಸಾರಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಆತ್ಮ ; ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಆತ್ಮ : ಕರ್ಮದಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದಿದ ಆತ್ಮನು ಪುನಃ ಕರ್ಮದೊಂದಿಗೆ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇವಕ್ಕೇ ಮುಕ್ತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಮುಕ್ತಾತ್ಮನೇ ದೇವರು (ಜಾಕಡ. ೦೬೭). [ಸಂ. ಮುಕ್ತಾತ್ಮನ್]

ಮುಕ್ತಾದಾಮ (ನಾ). ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ ; ಪೌಕ್ತಿಕದ ಸರ : ಅನೂನ ಮರಕತರತ್ನಭಿತ್ತಿವಿಭ್ರಾಜದೊಳಾಲಂಬಿಮಾನಮುಕ್ತಾದಾಮಲಂಬೂಪಭೂಷಿತದೊಳ್ (ಶಾಂಶಾ. ೯-೦೬ ಪ).
[ಸಂ. ಮುಕ್ತಾದಾಮನ್]

ಮುಕ್ತಾಧಾರ (ನಾ). ೧. ಆಧಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ೨. ಮುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವುದು.— ಆಧಾರವಾಗಿರುವುದು. ೧, ೨ : ಆ ಮಹಾರ್ಣವಂ . . . ಮುಕ್ತಾಧಾರಮಾಗಿಯುಮನಂತಾಧಾರಮುಂ . . . ಚತುರ್ಮುಖನಂತೆ ಸರಸ್ವತೀಪತಿಯುವೆನಿಸಿದುದು (ಪಂಗಂ. ೦-೧೪ ಪ). [ಸಂ. (ಮುಕ್ತ + ಆಧಾರ; ಮುಕ್ತಾ + ಆಧಾರ)]

ಮುಕ್ತಾಫಲ, ಮುಕ್ತಾಫಳ (ನಾ). ೧. ಮುತ್ತು ; ಪೌಕ್ತಿಕ: ಕಂಮಕರಂಗಳ ಕಯ್ಯೇಜಿನೊಳ್ ಬಿಬ್ಬಿಅಂಬಿಜಿದೊಡಿಪ ಶುಕ್ತಪುಟೋದರಂಗಳೊಳಿಗನಿಂದ ಮುಷ್ಟಳಿಸಿದ ಕಾರಾತರಲಮುಕ್ತಾಫಲಂಗಳಾಮಸಟ್ಟುವಟ್ಟು ನೋಡುತ್ತುಂ ಪೋಗುವೋಗೆ (ಆದಿಪು. ೦೩.೭೯ ಪ); ನಮುನಂ ನೇಳಸರೋಜಭಾಸಿ ರದನಂ ಮುಕ್ತಾಫಳ[ಪಾಣಾಂ.೪]ಸ್ಪರ್ಧಿ . . . ಸುರೂಪಾಶ್ಚರ್ಯಮಾ ಕನ್ನೆಯಾ (ಶಾಂಶಾ. ೩-೫೩); ಬೇಱೆ ಬೇಱುವರರ್ಗ ಪ್ರತ್ಯೇಕಮೊಂದೊಂದು ಒಳ್ಳೆ ಮುಕ್ತಾಫಲದಂ . . . ಒಂದು ಭಾರ ಪುಸ್ಸಂ ಕುಡಪುದು (ಕ್ರಿಬಾಣ. ೩ ೫೭)- ೨. (ಆಲಂ) ಬಯಸ್ಸಿಳು; ಕೆಟ್ಟವನಾತು : ಆತ್ಮಯೂ ಬಪಳ ಸಂತಾಪಗೊಂಡಿದ್ದಳು. ಅಪಳ ಬಾಯಿಂದ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಮುಕ್ತಾಫಲಗಳು ಉದುರುತ್ತಲೇ ಇದ್ದವು (ಸ್ವ.ಚ. ೨೯). **ಮುಕ್ತಾಫಳ** : ೧. ಮೂಕಾಂಬಿಕಾಭಕ್ತಜನಿತಮುಕ್ತಾಫಳ ಲಯ್ಯಾದೇವೀಮುಸ್ಸರೋವರರಾಜಹಂಸನಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಸಸ್ತಿಸಹಿತಂ (ಕೌಶಾ. XX. ೦೦೫-೬; ೨೧೭೬); ಕುಂಭಿಕುಂಭನೀಧರ ಶುಂಭತ್ಕುಂಭತಟಗಳಿತ ವಿಭೂತಿವಿಮಳಮುಕ್ತಾಫಳಾವಳೀಪರಿಷ್ಕೃತಮಾಹಿತ ಮಾಹಾಮಂಟಪಮಾನೀಕನುಂ (ರಾಶಿ. ೫-೧ ಪ). [ಸಂ.]

ಮುಕ್ತಾಫಳ ' ಮುಕ್ತಾಫಲ ' ನೋ.

ಮುಕ್ತಾಭರಣ (ನಾ). ೧. ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಕಳಚಿವಮನು; ನಿರಾಭರಣನಾವಮನು : ಪರಿಯಂತೆ ಮುಕ್ತಾಭರಣನುಂ . . . ಶಿರಿರಸಮದುದಂತಾರೂಢತಪನಂದಾಗಲೊದಂ (ಪಂಪ್ರಪು. ೯-೨೦ ವ). ೨. ಮುತ್ತಿನ ಆಭರಣ. – ಒಡವೆ : ಧೃತಮುಕ್ತಾಭರಣಂ ಪಮುಃಕುಂಗಣಂ . . . ಮಲ್ಲಿಕಾಸ್ಮಿತದಾಮಂ ತರೆಮೂರೆಮಾಗೆ ವಿಮಳಕ್ಷೀರಾರ್ಣವಶ್ರೀಯನಾ ಶತಪತ್ರಾಸನನೆ ಪೋಲ್ತ ಬೆಳ್ಳಸದನಂಗೊಂಡೀಕಿ ಮನಂಗೊಂಡಳೋ (ಪುಸ್ಪ. ೯-೧೪); ಧನಪನಕ ದೇವಾಬರಾದಿಮುಕ್ತಾಭರಣಾರ್ಪೂರವೀಟಿ ಕಾದಿಗಳನಿತ್ತು . . . ಜೀಳ್ಕೊಡಲು (ರಾವಜಂ. ೩-೩೦).
[ಸಂ. (ಮುಕ್ತ + ಆಭರಣ ; ಮುಕ್ತಾ + ಆಭರಣ)]

ಮುಕ್ತಾಮಾಳಿಕೆ (ನಾ). ಮುತ್ತಿನ ಮಾಲೆ. – ಹಾರ : ತೋರಣಗ್ರಥನ ಮುಕ್ತಾಮಾಳಿಕಾಳಂಬನ ಪ್ರಸನವ್ಯಗ್ರಕರಂ ಕರಂ ಸೊಗಯಿಸಿತ್ತಂತಲ್ಲಿ ಕಾಂತಾಜನಂ (ಸಂಪ್ರಪು. ೬-೩೩). [ಸಂ. ಮುಕ್ತಾಮಾಲಿಕಾ]

ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ಕ (ನಾ). ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಎಸೆದು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಈಟಿ ಮುಂತಾದ ಆಯುಧ : "ಶಕ್ತಿ ಪೊದರಾಗೆ ಪಾಣಿವಿಮುಕ್ತಂ ಭುರಿಕಾದಿ ತಾಸಮುಕ್ತಂ ಯಂತ್ರೋನ್ಮುಕ್ತಂ ಶರಾವಿ ಮುಕ್ತಾದುಂಕ್ತಂ ಯಷ್ಟ್ಯಾದಿಕಂ ತದಸ್ತ್ರಂತರದೊಳ್" (ಪಸ್ಪ.ಕೋ. ೮೪-೦೪); ಕರಮುಕ್ತವಾ ಯಂತ್ರಮುಕ್ತ ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತ ಉರುತರದ ಮೂದೆಱದ ಕೈದುಗಳಿಂದಂ ಸಿಂಗವಜ್ರಿಗಳೆನೆ ಕಡುಕೆಯಿದು ಹೂಣಿಸಿ ಪಚರಿಸುತೆ (ಪಾಕ್ಷಪು. ೨೩-೦೪); ಕರಮುಕ್ತ ಯಂತ್ರಮುಕ್ತ ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತ ವಿಮುಕ್ತ ಪೆಂಬ ಪಲವು ತೆರದ ಕೈದುಗಳಿಂ (ಭರ್ಗಾತ್ಮ. ೦-೦೬). [ಸಂ.]

ಮುಕ್ತಾಯ 'ಮುಗಿತಾಯ' ನೋ.

ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಗಿಸು : ಪೂರೈಸು : ಗಾಯಕಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಧಾನವಾದಕ ಚಟ್ಟೇರಿಯ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ವಂಗಳ ಹಾಡಿ, ಮಧ್ಯಮಾವತಿ ರಾಗಾಲಾಪನೆಯಿಂದ ಚಟ್ಟೇರಿ ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳಿಸುವುದು ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬಂದ ಸಂಪ್ರದಾಯ (ಸಂಗೀಚಂ. ೦೦೨).
[ಮುಕ್ತಾಯ (< ಮುಗಿತಾಯ) + ಕೊಳ್[1] + — ಇಸು]

ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಮುಗಿ ; ಕೊನೆಗೊಳ್ಳು ; ಮೂಲನೊಳಂಬಾ ರಾಜವಂಶದ ಸಂತತಿ . . . ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೦೫೪ರಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಾಯಗೊಂಡಿತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಪಚಂಶಾ. ೫೯); ನೆಕ್ಕಿದೋವನ ಮನೋರಥ ನಿರೀಕ್ಷಗಳ ಗನುಗುಣವಾಗಿಯೆ ವ್ಯವಹಾರ ಮುಕ್ತಾಯಗೊಂಡಿತ್ತು (ಪ್ರಹು. ೩೭೦).
[ಮುಕ್ತಾಯ (< ಮುಗಿತಾಯ) + ಕೊಳ್ಳು[1] (< ಕೊಳ್[1])]

ಮುಕ್ತಾಳಿ, ಮುಕ್ತಾಳಿ (ನಾ). ೧. ದುಂಬಿಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿವವದು. ೨. ಮುತ್ತುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮಾಲೆ.—ಹಾರ. ೧, ೨ : ಆ ಮಂಟಪಂ . . . ಸಮುದ್ಭುರವಿತತಾಬ್ಜೋತ್ಪಲಿತಮಾಗಿಯುಂ ವುಕ್ತಾಳಿ [ಪಾಣಾಂ. ೪] ವಿತಾನಮುಂ ಶಿವಪ್ರಭಾಪ್ರಿತಮಾಗಿಯುಮತ್ಯತಮ ವಿಳಾಸಾಸ್ಪದಮೆನಿಸಿರ್ದುದು (ರಾಶಿ. ೯-೪ ಪ). **ಮುಕ್ತಾಳಿ** : ೨. ಜಗ ಮೆಲ್ಲಂ . . . ಮುಕ್ತಾಳಿಯಿಂ ತೊಟ್ಟುದೋ . . . ಎಂಬಿತದೆಂ ಪರ್ವಿದುದೊ ನೃಪತಿಸ್ಫೂರ್ತಿಕೀರ್ತಿಪ್ರತಾಪಂ (ಪುಸ್ಪ. ೩-೦೪); ಆಗಿನ ಅವರ ಆಭರಣಗಳೆಂದರೆ ಅಂಗುಟಕಿ ವೀರವುಂದ್ರೆ, ಹೊನ್ನ ಕಾಲುಂಗರ . . . ಮುಕ್ತಾಳಿ, ರತ್ನಪದಕ . . . ಪೆಲುವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ತೋರಿಸುವ ವಂತಪಪ್ಪ (ಶಾಸಾ. ೦೬೫). [ಸಂ. (ಮುಕ್ತ + ಆಲಿ ; ಮುಕ್ತಾ + ಆಲಿ)]

ಮುಕ್ತಾವಲಿ, ಮುಕ್ತಾವಳಿ (ನಾ). ೧. ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ. — ಸರ. **ಮುಕ್ತಾವಳಿ** : ೧. "ಹಾರಃ ಮುಕ್ತಾವಳೀ . . . ೨ ಮುತ್ತಿನ ದಂಡಿಗಳ ಪೆಸರುಗಳು" (ಪಂಗ್ರಂಚಿ. ೩೦೦); ಕದಱುವ ನೂಕ್ಕೆಳಗಿಂ ಮುಕ್ತಾವಳಿ ಕಱ್ಕೊಳಿಸಿದೆಂದುಗಜಪತಾಕಿಯಂದದಿನುರದೊಳ್ (ಕಾದಂಪು. ೬೩೩). ೨. [ಪೈನ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ರತ : ತನ್ನ ಭವಸಂಬಂಧಮಂ ಕೇಳ್ದು ಮುಕ್ತಾವಳಿಯಂ ನೋಂಪು . . . ಲಕ್ಷ್ಮಣೆಯೆಂದೊಳಾಗೆ (ಶಾಪಂಪು. ೪೩೪); ಮುಕ್ತಾವಳಿಯೆಂಬ ವ್ರತವಂ ಮಾಡಿ ಆಯುರಾತ್ಮದೋಳ್ ಪೋಕ್ಷವಸ್ಯೆ ದಿದನು (ಕ್ಷತ್ರ. ೩೦). [ಸಂ.]

ಮುಕ್ತಾವಳಿ 'ಮುಕ್ತಾವಲಿ' ನೋ.

ಮುಕ್ತಾವಳೀತಪ (ನಾ). = ಮುಕ್ತಾವಲಿ ೨; ವಾಸವನುಂ ಮಹೀಧರಂಗೆ ವಿದ್ಯಾಧರ ವಿಭೂತಿಯುಂ ಕೊಟ್ಟರಿಂಜಯಮಿಪ್ಪುದನಿವಮುಮ್ಮಿನಿಕಟದೊಳ್ ಮುಕ್ತಾವಳೀತಪಮುಂ ಕೈಕೊಂಡು ಗೆಲ್ಲಂಗೊಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೬-೨೪ ಪ); ವಾಸವಂ ಮಹೀಧರಂಗೆ ವಿದ್ಯಾಧರಶ್ರೀಯುಂ ಕೊಟ್ಟರಿಂಜಯಮುಂನಿಪತಿಗಳ ಪಕ್ಕದ ಮುಕ್ತಾವಳೀತಪಮುಂ ಕೈಕೊಂಡು ಗೆಲ್ಲಂಗೊಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೨೦).

[ಸಂ. ಮುಕ್ತಾವಲೀತಪ]

ಮುಕ್ತಾಸಾರ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಘನತ್ವ : ಸಾರಶರದ ತಾಮ್ರಮರ್ಣಯವಾವಿಯೊಳೆಗದಂತಿ ಬೇದ ಶುಕ್ತಿಯ ಮುಕ್ತಾಸಾರಮನಿವ ಪಯೋನಿಧಿತೀರದ ನೈಪರಾತ್ಮಯಜಮನೀವಂತಾವರ್ (ಶಾಂಪು. ೦೦-೧೩).

[ಸಂ.]

ಮುಕ್ತಾಸ್ಫೋಟ (ನಾ). ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪು ; ಶುಕ್ತಿ : "ಮುಕ್ತಾಸ್ಫೋಟಂ ಶುಕ್ತಿ ಶಂಬೂಕಮಂಭಶ್ಶುಕ್ತಿಪ್ರಪುಟಂ" (ಪಾಪು. ೨೩-೯).

[ಸಂ.]

ಮುಕ್ತಾಸ್ರಜ (ನಾ). ಮುತ್ತಿನ ಸರ. —ಹಾರ : ನಿಜಪತಿಯಭಿಧಾನಮನೀ ದ್ವಿಜನಾಂಕಮದು ಮಾಣದೆಂದು ಹಂಸಂಗಾನೀ ರಜನಿ ಪತಿದಿತ್ತ ಮುಕ್ತಾಸ್ರಜಮೆನೆ ತತ್ಕನುಪೊಳಿದ ಜಳಕಣಮೆಸೆಗುಂ (ಶಾಕಟ. ೨-೬೩).

[ಸಂ. ಮುಕ್ತಾಸ್ರಜ್]

ಮುಕ್ತಾಹಾರ (ನಾ). ೧. = ಮುಕ್ತಾಸ್ರಜ : ಬಾಹ್ಯವಿಕ್ಷಿತಿಯ ಮಧ್ಯ ಮಂಥರೆಯ ಹೃದಯದಲಿ ಸುಪ್ತವಾಗಿರ್ಪ ರತಿ, ಚಿಲುಮೆಲವುಗಳ ಚಿಲುಮೆ ತಾಂ ಕಣ್ದೆರೆದುದೊಯ್ಯನೆಯ ಮುಕ್ತ ಮುಕ್ತಾಹಾರಧಾರೆಯಲಿ (ಶೃಂಗಾಪ. ೫೬-೬೫). ೨. ಆಹಾರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವುದು; ಅನಶನ; ನಿರಾಹಾರ. ೧, ೨ : ಬಿಡದೆ ಮುಕ್ತಾಹಾರದಿಂದ ಸಮರೂಪದಿಂ ದೃಢತಪೋರ್ದ್ಧ ಮುಖಿಮಾಗಿ ಕರ್ಣಶಷ್ಕದೊಡಗೂಡ ಕುಚಯುಗಂ ಕೆಜೆದುದು ಕಠೋರತಪದಿಂದೆಸವ ಯೋಗಿಯಂತೆ (ಶೈಶಾ. ೩೨-೦೨).

[ಸಂ. (ಮುಕ್ತಾ + ಹಾರ ; ಮುಕ್ತ + ಆಹಾರ)]

ಮುಕ್ತಾಳಿ 'ಮುಕ್ತಾವಲಿ' ನೋ.

ಮುಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಬಿಡುಗಡೆ; ವಿಮೋಚನೆ; ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ. ೨. ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವಿಕೆ; ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗುವಿಕೆ. ೩. ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡುವಿಕೆ ; ತ್ಯಜಿಸುವಿಕೆ. ೪. ಎಸೆಯುವಿಕೆ. ೫. ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವೆದು ; ಬಂಧಮುಕ್ತಗೊಳಿಸುವುದು. ೬. ಬಿಚ್ಚುವಿಕೆ ; ಕಳಚುವಿಕೆ. ೭. (ಸಾಲದಂತೆ) ತೀರಿಸುವುದು; ಸಲ್ಲಿಸುವುದು. ೮. ಆತ್ಮವು ಹುಟ್ಟು-ಸಾವುಗಳ ಬಂಧನದಿಂದ ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು; ಮೋಕ್ಷ; ಕೈವಲ್ಯ : "ಕೈವಲ್ಯಂ. ನಿರ್ವಾಣಂ. . . ಮುಕ್ತಿ. ಮೋಕ್ಷಃ. ಮಹನೆಂದಿ—ಈ ೧೧ ಮೋಕ್ಷದ ಪೆಸರ್" (ಚಿಂಾಮ.೫೦-೦೫ಗ); ಅನಾದಿಬಂಧನಬದ್ಧದ್ರವ್ಯಭಾವಕರ್ಮವಿಗಮದಿನನಂತಜ್ಞಾನಾದಿ ನಿಜರೂಪದಿಂ ಪಡೆವುದು ಮುಕ್ತಿ (ಅಪ್ರ. ೦೦-೬೩ ಪ); ಒಲಿದೊಮ್ಮೆ ಶಿವ ಶರಣನ್ನ ತಯ್ಯ ಒದು ಸೊಲ್ಲಿಂಗೆ ಮುಕ್ತಿಸಿದ್ದಿ (ಪಸಾ. ೦೫೦). [ಸಂ.]

ಮುಕ್ತಿಕಲ್ಲು (ನಾ). ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಪಿತ ಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾದ ಉದ್ದನೆಯ ಕಲ್ಲು; ಈ ಕಲ್ಲನ್ನು ಹಾಕಿಸುವುದರಿಂದ ಬಾವಿಯು ಕೆಲಸ ಮುಕ್ತಾದುವಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ : ಬಾವಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಕಲ್ಲು ಹಾಕಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ (ಒಡ). [< ಮುಗಿತೆ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್ಲ್)]

ಮುಕ್ತಿಗಾಮಿ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗದ ಅಭಿಮುಖನಾಗಿರುವವನು : ಮುಕ್ತಕ ಕುಲಕ್ಕೆ ಮುಂಜಾದ ಕವಿತ್ವದ ಯುಕ್ತಿಯೊಳಿರುಪಿನ ಪೊಗಳ್ವು ಮುಕ್ತಿಗಾಮಿಗಳಾತ್ಮಕಲಿಪು ಭೇದಾಭೇದಪಥ್ಯವೆಂಬೊರೆದರು ಮತ್ತ (ಚಾಪು. ೬೦-೭೧). [ಸಂ. ಮುಕ್ತಿಗಾಮಿನ್]

ಮುಕ್ತಿಗೇಡಿ (ಕಾ). ಪರಮಪದವಿಯೆನ್ನು ಕೆಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು : ಭಕ್ತಿಯಾ ಸ್ಥಳಜ್ಞಾನವಜ್ಞಾನದೆ ಬಜಿದ ಭಕ್ತರನಿಂದಿಸಿಂಬ ಮುಕ್ತಿಗೇಡಿ ಗಳನೇನೆಂಬೆನಯ್ಯ (ಆಸಂಪ್ರ. ೭೪-೭೪). [ಮುಕ್ತಿ + ಕೇಡಿ]

ಮುಕ್ತಿದಾಯಕ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವವನು: ಪರಮಾತ್ಮ : ಮುಕ್ತಿದಾಯಕ ನೀನು ಹೊಪ್ಮಾರುಪುರವಾಸ (ಕುಂಪ. ೦-೧೬-೬). [ಸಂ.]

ಮುಕ್ತಿಪಥ (ನಾ). ಕೈವಲ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಮಾರ್ಗ; ಮೋಕ್ಷ ಮಾರ್ಗ : ಎನ್ನ ಮುಕ್ತಿಪಥಕ್ಕೆ ಈ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಸಾಧನವದೂ (ಆಪ್ರ. ೧೭೬). [ಸಂ.]

ಮುಕ್ತಿಪದ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಪದವಿ ; ಕೈವಲ್ಯ : "ಅಮರ್ಗರ್ಗ ನಿಶ್ರೇಯಸಂ . . . ಮುಕ್ತಿಪದಂ ಬ್ರಹ್ಮಂ ಕೈವಲ್ಯಪದವಿ ಶಿವಗತಿ ನಿರಾಮಯಂ ನಿರ್ವಾಣಂ" (ಪಜಿ.೫೬. ೨೨-೦೯); ಕಾರ್ಯವಿವೆ ಸತತಮೆಮಗೆ ಸಪರ್ಯ ಮಿದೀ ಮುಕ್ತಿಪದಮನೆಯ್ದುವಿನಂ (ಸಾಪ:ಪಾ. ೦-೨೬).

[ಸಂ.]

ಮುಕ್ತಿಲೋಕ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷ; ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ : ಅರ್ಚನೆಯಾವನಪಚ್ಚಿನಿದಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯದ ಫಲ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ದ್ರವ್ಯವ ಕೊಡುವದು ಮುಕ್ತಿಲೋಕದೊಳಗುಂ (ಪೂಲಿಪಾ. ೦೩-೬೦).

[ಸಂ.]

ಮುಕ್ತಿಸ್ಥಾನ (ನಾ). = ಮುಕ್ತಿಪದ : ಕಷ್ಟಂ ದುಃಖಾಸಲವರಿವ್ವಪ್ಪಂ ಚಿಃ ಗತಿಚತುಷ್ಟಯಂ ಪ್ರಾಣಿಗೆ ಸಂತುಷ್ಟತುಮೆನ್ದೆ ಪಡದುಮುಭೀಷ್ಟಸುಖಪ್ರದಮದೊಂದೆ ಮುಕ್ತಿಸ್ಥಾನಂ (ಶಾಪು. ೯-೩೩); ಆಗಮೋಕ್ತ ಸಮಾಧಾನ ವಿಧಾನದಿಂ ಮುಂಡಿತ ಮುಕ್ತಿಸ್ಥಾನಮಂ ಮುಂಚಿ ಸಾಧಿಸಿಕೊಂಡೊಳ್ಳು ಕುಮಾರಸೇನಮುನಿಪಂಗಕ್ಕುಂ ಪಜಿರ್ಗಕ್ಕುಮೇ (ಶಾಪುಂಕ್ಷ. ೩). [ಸಂ.]

ಮುಕ್ತಿಹೇತು (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದು : ಪೋಡಶಜಿನ ಪತಿನುತಚರಣಾಬುಜರವುಂಭುವಿಷ್ಣುತಿಯೆನೆ ಕತ್ಪ್ರತಿಮಾನೀಡಾಗಮನಪಟು ಮೂರ್ಜಾಕ್ರೀಡನಮುಂ ಮುಕ್ತಿಹೇತುವಪ್ಪದು ಜಿನೇ (ಶಾಂಪ್ರ. ೮೨-೯೯).

[ಸಂ.]

ಮುಕ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಮುನ್ನುಡಿ ; ಮೌಕ್ತಿಕ : "ಮುಕ್ತಾಸಮಮಂ ಮೌಕ್ತಿಕಂ" (ಪಜಿ.೫೬. ೨೩-೯). ೨. ವೇಶ್ಯೆ; ಸೂಳೆ : "ಬಂಧಕೀ, ಕುಲಟಾ, ಮುಕ್ತಾ, ವೃನಭೂ, ಪುಂಶ್ಚಲೀ, ಖಿಲಾ—ಜಾರಿಣಿಯರ ಪೆಸರು" (ಧಕಿಂ. ೬-೩೫ ಪಗ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ. [ಸಂ. ಮುಕ್ತಾ]

ಮುಕ್ಕೇಸರ 'ಮೊಕ್ಕೇಸರ' ನೋ.

ಮುಕ್ತೋತ್ಕೃಷ್ಟ (ನಾ). ೧. ತೆರೆದ ಶುಟಿ. ೨. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು; ಹರುಕುಬಾಯಿಯಿಯವನು : ಅವರೊಳೊರ್ಬಂ ಮುಕ್ತೋತ್ಕೃಷ್ಟನುಂ ನಿಶ್ಚಿಷ್ಟನುಮಪ್ಪ ಭಟ್ಟನಿಂತೆಂದಂ (ಕಂಚಿಕಂ. ೦೬-೬)-[ಸಂ.]

ಮುಕ್ತ್ಯಾತುರ್ಯ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷದ ಬಗೆಗಿರುವ ಆಸಕ್ತಿ (?) : ಹುಟಿವ ತೃಷೆ ವೆಸನಂಗಳಲ್ಲಿ ಅಲಕ್ಷಿತನಾಗಿ ಪಾಶುದ್ಧವಿದಹಿತವಾಗಿ ಗುಣಾವಗುಣವ ವಿಚಾರಿಸದೆ ತೀರ್ಥಾತುರ್ಯ ಮುಕ್ತ್ಯಾತುರ್ಯ ಸ್ವಯಿಶ್ವಾತುರ್ಯ-ಮೆಂಬ ಪುಂಬ ಕಾನಿಸಲ್ಲಿ ಬದ್ಧನಾಗದೆ ಸ್ವತಿಗೆ ನಲ್ಲದೆ ನಿಂದಿಗೋದದ ಉಭಯಮವನೇನೆಂದು ಅಜ್ಞಿಯದ(ಪದಗೋ. ೦೦೬-೦೨೩). 'ತೀರ್ಥಾತುರ್ಯ' ಪರಾ. [?]

ಮುಕ್ಕ್ರ (ನಾ). ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಧಾರ್ಮಿಕಗುರು : ಮುಹಂದಿಯಿಂದ ಮುಕ್ರಿಗಳು ನಿನಗೆ ಆದೇಶ ಕಳುಹಿದರೂ ನೀನು ಕೇಳಲಿಲ್ಲ (ಮುಂಣಹಾ.೦೩).

[< ಅರ. ಜಾದ. ಮುಕರ್]

ಮುಕ್ಕ್ರ (ನಾ). ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಒಂದು ಕೆಳವರ್ಗದ ಜನಾಂಗದ ಹೆಸರು : ಮುಕ್ರಿಗಳು—ಇವರು ಕಾನಡಾಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿದ. ಕೆಳಗೆ ಇರುವ್ವಾರೆ (ಕಾಗ. ೨೨೩) ; ಮಾದಿಗರ ಅಥವಾ ಮುಕ್ರಿಯರ ಒಂದು ಮಗು ಮನೆಯೊಳಗೆ ನುಗ್ಗಿದಿಟ್ಟರೆ ನವಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಕೋಪ ! (ಜಾಪಾ. ೧೬). [?]

ಮುಖ (ನಾ). ೧. ಬಾಯಿ : "ವಕ್ತ್ರಂ, ಆಸ್ಯಂ. . . ಮುಖಂ—ಪಿ ಬಾಯಿ" (ಅಚ್ಚಾ.೦೬. ೦೧೩) : ತಲೆಬುರುಡಿಂ ವಿಘ ಪೋಜ್ಞಸೋಲಗಂಗಾಡಿಯೊಳ್

ವಿಸ್ಮಾರ್ಹಿತವಮವಂ ಕಜಶೋಧನದಿಂ ಪ್ರಭೇದಮಕ್ಕಡನಿದ ಬೇರನಾಮದ ಕಳಂದೆರಸಿರ್ದಮರೇಂದ್ರದಂತಿಯೀ (ಜಾಂಟಿಕ್ಕ- ೦೦-೧೩) ; ಲಿಂಗಪಥವ ತಪ್ಪಿ ಸಡಿವರು ಜಂಗಮಮುಖದಿಂದೆ ನಿಂದೆ ಬಂದರೆ ಕೊಂಡ ಮೋಜಿಂಗೆ ಹೋಹುದು ತಪ್ಪದು (ಬಸವ. ೦೦೬) ; ಹಿಂದೆ ನಾರದಮುನಿಯು ಮುಖದಿಂದ ಕೇಳ್ದಿಂ ಮುಕುಂದನ ವಿಶಾಲಲೀಲಾಮಾಲೆಯಂ (ಕೃಷ್ಣಾ- ೦೦-೨). ೨. ಮೊಗ ; ಮೋರೆ : "ವದನಮಾನನಮಾಸ್ಯಂ ಮುಖಂ ತುಂಡಂ ಲಪನಂ ವಕ್ತ್ರಂ ಮೊಗಕ್ಕೆ ನಾಮುಂ" (ಪತ್ರಿಕೋ. ೬೯-೦೩) ; ಉದಧಿವೃತೋರ್ವಿಗೆ ಮುಖಮೆನಿಸಿದ ಬೆಳುವಲನಾಬ್ಗೆ ಶಿಲಾಕದಂದದ ನಿಜಾಗನಂದದ ವಿಪ್ರ ಕುಲೋತ್ತಮನಘ್ಮದಿತಯಶಂ ಶ್ರೀಧರಂ (ಜಾತಕ- ೦-೪) ; ಕಣ್ಮಲರೊಳಾನಂದಾಶ್ರು ಮೈಯೊಳ್ ಸಮುದ್ಗತ ರೋಮಂ ಮುಖದೊಳ್ ವಿಲಾಸ ಮೆಸೆಯುತ್ತಿರ್ಪನ್ನಮಿಂತೆಂದರಾನತಮೂರ್ಧರ್ ಪಿತೃಮಾತೃಗಳ್ (ಜಗದ. ೩-೩) ; ಮುಖಚತುಷ್ಟಯದಾತನಾರೀ ಮುಖಿಗಳ್ಕೆದಜಿ ಮಹಿಮನಾರು (ಸೂಪಂಡಾ-೬-೦೦-೬೨); ಬಿರುನುಡಿಗಳಂ ತನ್ನ ಮೊಗಕರಿದು ಜರೆಬೇಡಿಪರ್ಜುನನ ಮುಖಕೆ ದಿಟ್ಟಯಿನೊದ್ದು ಪಿಂತಿರುಗಿದಂ ಬಭ್ರುವಾಹನಂ (ಜೈಮಿ. ೦೦-೨೨೦೦). ೩. ಪಕ್ಷಿಯ ಕೊಕ್ಕು ; ಚಂಚು. ೪. ಪ್ರಾಣಿಯ ಮೊತ್ತ ; ಮುನಂಡಿ. ೫. ಮುಂಭಾಗ ; ಮುಂದುಗಡೆ : ಆ ವೀರನಾ ಸೇನೆಯ ಮುಖದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದನು (ಕವಿ). 'ಮುಖಮಂಟಪ' ಪರಾ. ೬. ತಲೆ ಬಾಗಿಲಿನ ಮುಂಭಾಗ ; ಅಂಗಳ : "ಮುಖಂ. ನಃಸರಣಂ—ಈ ೨ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲ ಮುಂತಂ" (ಜಿಣಯಮು- ೪೬-೦೩೯). ೭. (ಬಾಣ, ಈಟಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಚೂಪಾದ ತುದಿ ; ಮೊನೆ. ೮. ಮೊಲೆತೊಟ್ಟು ; ಚೂಚುಕ. ೯. ಪಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಬಾಯಿ. ೧೦. ಆಯುಧದ ಹರಿತವಾದ ಅಂಚು ; ಅಲಗು. ೧೧. ಮೇಲುಭಾಗ ; ಅಗ್ರಭಾಗ. ೧೨. ಹೊರಮೈ ; ಹೊರಭಾಗ : 'ಮುಖಲೇಪನ' ಪರಾ. ೧೩. ರಂಧ್ರ ; ತೂತು. ೧೪. ದಿಕ್ಕು : ದಿಶೆ ; ಕಡೆ : ನೀವು ಸೇರುವಾಗಿ ಆ ಮುಖಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಅವರ ಮನೆ ಹತ್ತಿರವಿದೆ (ಕವಿ). "ಒಮ್ಮುಖಿ" ಪರಾ. ೧೫. ನದಿಯು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ ; ಅಳುವೆ. ೧೬. ಪ್ರಾರಂಭ ; ಉಪಕ್ರಮ ; ಮೊದಲು : "ಆದಿ ಮುಖಂ" (ಪಜ್ಞಾಕೋ- ೦೦೯-೭೦) ; ಶ್ರೀವಾಗ್ದೇವಿಗೆ . . . ನಿರ್ಮಲಮೂರ್ತಿಗಿಳಾವಂದ್ಯಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಮುಖದೊಳವನತನಪ್ಪಂ (ಕಬಾಪ. ೦. ೦೧೫೯) ; ವಾಮಿ ಮಾಯಿದು ವ್ಯಾಕರಂಭಾರ್ಥಪರ್ಯಾರ್ಥ (ಭುಜಂ. ೩೦). 'ದಿನಮುಖಿ' ಪರಾ. ೧೭. ಏನನ್ನಾದರೂ ಸಾಧಿಸಲು ಸಹಾಯಕವಾದುದು ; ಸಾಧನ : "ಉಪಾಯ ಲಪನಾದಿ ವಾಚಕಂ ಮುಖಮಕ್ಕುಂ" (ಪಜ್ಞಕೋ. ೦೩೬-೯೨). ೧೮. ಮಗ್ಗುಲು ; ಪಾರ್ಶ್ವ ; ಬದಿ : ಹೊರಗಿನ ಕಂಬುಗಳು ಹದಿನಾರು ಮುಖಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿವೆ (ಕೂಡ್ಮಾಜಾ. ೨೦೦) ; ಪ್ರತಿಭಾಗಕ್ಕೂ ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳಂತೆ (ಕಟಿಪ್ರ. ೦೦). ೧೯. ಮೂಲ ; ಕಾರಣ ; ಹೇತು. ೨೦. ಪೂತಾಡುವಿಕೆ ; ಉಚ್ಚರಿಸುವಿಕೆ. ೨೧. ಸಂದರ್ಭ ; ಸನ್ನಿವೇಶ : ಎಲ್ಲರೂ ವೀರರು ಎಲ್ಲರೂ ಧೀರರು ಎಲ್ಲರೂ ಮಹಿಮರು ಎಲ್ಲರೂ ಪ್ರಮಥರು ಕಾಳೆಗದ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಾರದು. ಓಡುವ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು (ಬಸವ. ೧೨೦) ; ಸವನಿಪುದಯತ್ಕೃತ ಗೌರವ ಮುಖದೊಳ್ ಗುರು ಮುನೀಶ್ವರಾದಿ ಪ್ರಶಿಷ್ಯೋದ್ಭವ ವಿನಯ ದೊಳೊಂದುಸಹ್ಯವೃತ್ತಿಯೊಳ್ ತಾಂ ಬಹುತ್ವಮೇತತ್ಪದೊಳಂ (ಪಮಪ. ೦೦೨). ೨೨. ಮೊಗ್ಗೆ ; ರೀತಿ : ಸ್ಥಾವರ ಜಂಗವಮೆಂಬುಭಯಪಕ್ಷ ಒಂದೇ ಅವ ಮುಖದಲಿ ಬಂದರೂ ತೃಪ್ತಿಯೊಂದೇ (ಬಸವ. ೩೦೩) ; ಎಲ್ಲಿಯುಮಾನವಂತೃಣದೊಳ್ ಬಲ್ಲರ್ ಪ್ರಥಮೈಕವಚನಮಂ ಲೋಪಿಸುವರ್ ನಿಲ್ಲದೆ ವಿಕಲ್ಪಮುಖದಿಂ ಸೊಲ್ಲಿಸುವರ್ ಹ್ರಸ್ವದೀರ್ಘ ಕಾಕುಗಳೆರಡಂ (ಕಬುದ. ೦೨೩). ೨೩. ಅಭಿಮುಖ ; ಎದುರು : ಮುಕ್ಕಿಗೆ ಮುಖವಾಗಿ ಯುಕ್ತಿಗೆ ಹೊಜಗಾಗಿ ಅಜ್ಞಾವಿಂಗೆ ಅಜ್ಞವಾಗಿಪ್ಪ ಭೇದ ಕಾಣಬಂದಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಕಪಂ. ೨೦೨-೧೩೬). ೨೪. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಉತ್ತಮವಾದುದು. ೨೫. ಮುಖ್ಯ ; ಪ್ರಧಾನ : ಸೊಕ್ಕುಗಾಮುಂಡ್ಗರುಂ ಎದೆಯುಗಾವುಂಡ್ಗರುಂ . . . ನೀರಿಲ್ಲಿಯಾ ನಿನ್ದೆಜಗಾಮಿಗರುಂ ಮುಖಿವಾಗೆ ಎರಡುಂನಾಟ್ಕ್ಕೆ ರಾಜಶ್ರಾವಿತವಾಗೆ ಪ್ರಸಾದಂಕೆಯ್ದಾರ್ (ಆಂ. XIX. ೦೧೩-೦೦ ; ಸಂ- ೬೫೦). 'ಮುಖಿಸ್ಥಾನ' ಪರಾ. ೨೬. ಮುಖ್ಯವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಪ್ರಧಾನವ್ಯಕ್ತಿ : ವಿಂದಿಸಿ ಧರ್ಮಜ ಪ್ರಮುಖರಂ ಮುಖರಂ ಮುಖರಂಧ್ರಭೂಷನಂತೆಂದಂ (ಜಭಾ. ೦೭-೩೩). ೨೭. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ; ಸಮಕ್ಷವು ; 'ಮುಖತಃ' ಹೋ. ೨೮. ದೃಷ್ಟಿ ; ಗಮನ : ವರಮೀಶ್ವರನ ಅಜ್ಞದವಂಗೆ ಜಗದಾತಂಗು ಮುಂಬಿಲ್ಲವೆಂದೆ (ಕೋಳಿಪ- ೧೦-೦೩೭). ೨೯. (ಆಲಂ) ನೈತಿಕಬಲ ; ಸ್ಥೈರ್ಯ : ಗುರುರಾಜರಾಯರು . . . ಯಾವ ಮುಖದಿಂದ ಕೇಳುತ್ತಾರೆ (ಕುರ- ೦೭೪). ೩೦. [ಕಾವ್ಯವಿಮಾ] ನಾಟಕದ ಐದುಬಗೆಯ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಐದು 'ಅರ್ಥಪ್ರಕೃತಿ'ಗಳೂ ಐದು 'ಅವಸ್ಥೆ'ಗಳೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸೇರಿದಾಗ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗಗಳಾಗುವ ಐದು ಬಗೆಯ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು : ಸವಸಂದ ಮುಖಂ ಪ್ರತಿಮುಖಿ ಮವಮರ್ಶಂ ಗರ್ಭಮಂತೆ ನಿರ್ವಹಣಮೆನಿಪ್ಪವವೆಯ್ದೆ ಸಂಧಿಮುಖ್ಯಂ ಸಹಿತ (ಕಾದ್ಯಾ. ೧೩೭) ; ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಐದು 'ಅರ್ಥಪ್ರಕೃತಿ'ಗಳೂ ಐದು 'ಅವಸ್ಥೆ'ಗಳೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸೇರಿದರೆ, ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ೧. ಮುಖ. ೨. ಪ್ರತಿಮುಖ. ೩. ಗರ್ಭ, ೪. ಅವಮರ್ಶ, ೫. ಉಪಸಂಹೃತಿ (ನಿರ್ವಹಣ) ಸಂಧಿಗಳೆಂಬ ಐದು ವಿಭಾಗಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಕೃವಿ. ೨೦೩).

ಮುಖಕಪ್ಪಗೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು = ಮುಖದ ಕಳೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಮುಂಕಾಗು : ಅವನ ಮನಸ್ಸು ಸ್ವಲ್ಪ ದಿವಸದಿಂದ ವಿರಸವಾಗಿ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವೆಂದು ಇವಳೂ ಹಾಗೆಯೇ ತನ್ನ ವಿಚಾರವಾಗಿ . . . ಪ್ರಬಲವಾದ ಅಸಮಾಧಾನವನ್ನು ತೋರಿಸುತಿದಾಳೆಂದು ಅವನೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಮುಖ ಕಪ್ಪಗೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಅಮಾಪ. ೦೫೫). **ಮುಖಕಪ್ಪಡರು** = ಮುಖವು ಕಳೆಗುಂದು ; ಕಂಗೆಡು : ಮರುಕ್ಷಣವೇ ಮುಖ ಕಪ್ಪಟ್ಟಿತು (ಪಚಿಣ. ೫೬೦). **ಮುಖತಿರಿವಾಗು** = ಮುಖವು ಮುದುಡಿ ಹೋಗು ; ಖಿನ್ನವಾಗು : ಅಳಿಯರ ಕಾಯಿಡೆಗೆ ಅಗ ಕಳೆಹಲು ನಾನೆ ಬಹೆನಾ ಬಾಗಿಲೊಳಗಿರಲೆಂಬ ಬಿಸನುಯ್ತಾಗಲಿಸಲ್ಲೂಳಿಗತು ಮುಖ ತಿರಿದಾಯ್ತು ದಿಜ್ಞಾಗೆ. (ಜೈತ್ಕ. ೦೮೦-೪೦). **ಮುಖತಿವಿಡು** = ಮುಖವನ್ನು ವಕ್ರಗೊಳಿಸು. ಸೊಟ್ಟಗೆ ಮಾಡು : ನಾನು ನಿನಗೆ ಯಾವ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ ಹೇಳು. ಪನ್ನನ್ನು ಕಂಡ ಕೂಡಲೇ ಮುಖ ತಿವಿಕುತ್ತೀ (ಕಂಗೋ- ೦೦೭). **ಮುಖ ಕೆಂಪಗಾಗು** = ಮುಖದ ಬಣ್ಣ ಕೆಂಪಾಗು. ರಂಗೇರು : ನಾಚಿಕೆಯಿಂದ ಅವಳ ಮುಖ ಕೆಂಪಗಾಯಿತು (ಕೇಪೋಕ- ೦೦೨). **ಮುಖಕೆಂಪೇರು** = ಮುಖ ಕೆಂಪಗಾಗು : ಖಾನ್ ಸಾಹೇಬರು ಮರಳಿ ಬಂದು ಕುಳಿತರು. ಅವರ ಮುಖ ಕೆಂಪೇರಿತ್ತು (ಪಚಿಣ- ೦೬೬). **ಮುಖಕೆಡು** = ಮುಖ ಕಪ್ಪಡು : ಲಜ್ಜಾಹೀನೆಯಾದ ಮೋತಿಬೀಬಿಯು ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ಮುಖ ಕೆಡದೆ . . . ಎಂದಳು (ಕಾಕಾಯ. ೫೬). **ಮುಖಕೆಳಗೆಹಾಕು** = ತಲೆ ಕಡ್ಡಿಸು ; ಅವಮಾನವನ್ನು ಹೊಂದು : ನಾಳೆ ಪಂಚನಾಮೆಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ನಾನಾ ಸಾಹೇಬರು ನಮಗಾಗಿ ಮುಖ ಕೆಳಗೆ ಹಾಕುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದೇ ಬರುವದು (ಕೃ. ೫೫. ೦೯೦). **ಮುಖಕೊಟ್ಟು ಮಾತನಾಡು** = ನೇರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು : ಬಗಳವಾದಂದಿನಿಂದ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಮುಖ ಕೊಟ್ಟು ಮಾತನಾಡುವದಿಲ್ಲ (ಕವಿ). **ಮುಖಕ್ಕೆತಣ್ಣೀರೆರಚಿದಂತಾಗು** = ನಿರುತ್ಸಾಹವುಂಟಾಗು :

ಭಂಗವಾಗು : ಮಗನು ನವಾಸಾದ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವರ ಮುಖಕ್ಕೆ ತಣ್ಣೀರೆರಚಿದಂತಾಯಿತು (ಕೂಡ). ಮುಖಕ್ಕೆಮಂಗಳಾರತಿ ಎತ್ತು = ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೇಳಿ ಅವಮಾನಗೊಳಿಸು ; ಛೀಮಾರಿ ಹಾಕು : ಯಾರೂ ಮಾಡದ ಕೆಲಸ ತಾನು ಮಾಡಲು ಹೋಗಿ ಮುಖಕ್ಕೆ ಮಂಗಳಾರತಿ ಎತ್ತಿಸಿಕೊಂಡಳೆಂದಲ್ಲ! (ಏಣ್ಣಿ ೫೦). ಮುಖಕ್ಕೆ ಮಸಿ ಬಳಿ = ಅವಮಾನಗೊಳಿಸು ; ನಾಚಿಕೆಗೀಡುಮಾಡು : ನಿಮ್ಮ ಮುಖಕ್ಕೆ ಮಸಿ ಬಳಿಯುವಂಥ ಕೆಲಸ ನಾನು ಮಾಡಿಲ್ಲ (ಕೂಡ). ಮುಖ ಗಂಟಿಕ್ಕು = ಮುಖವು ಬಿಗಿದುಕೊಳ್ಳು,—ಗಡುಸಾಗು: "ಎಂತಹ ಕ್ಯೂರಿಗಳಿರಬೇಕು ಇವರು " ಎಂದುಕೊಂಡು ಮುಖ ಗಂಟಿಕ್ಕಿ ನಸ್ಸ ಕೋಣೆಗೆ ಹೋದನು (ಕ್ರಶಾಕ. ೦೨೦). ಮುಖ ಗಂಟುಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು = ಮುಖಗಂಟಿಕ್ಕು : ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಈ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಒಬ್ಬರೆ ಸಂಗಡ ಒಬ್ಬರು ಯಾವ ಮಾತನ್ನೂ ಆಡದೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಮುಖ ಗಂಟುಹಾಕಿಕೊಂಡೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು (ಅಪ್ರಚಿ. ೦೩೦); ನಾನು ಅವರ ಕೈಗೆ ಕಾರ್ಡನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತಕ್ಷಣ ಅವರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಮೊದಲು ಬಿದ್ದದ್ದು ಆ ಎರಡು ನಂಬರು. ಅವರು ಮುಖ ಗಂಟುಹಾಕಿಕೊಂಡರು (ಜಂಕಮು. ೧೧). ಮುಖ ಗಡಿಗಯಾಗು = ದುಮ್ಮಾನವುಂಟಾಗು : ಪಮ್ಮ ಮನೆ ಹುಡುಗನಿಗೆ ಓದೋ ವಿಚಾರ ಹೇಳಿದರೇ ದುಃಖ ಗಡಿಗೆಯಾಗುತ್ತೆ (ಕೂಡ). ಮುಖ ಚಿಕ್ಕವಾಗು = ಮುಖ ಕಿರಿದಾಗು : ಆದನ್ನು ಕೇಳಿ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪಯ್ಯ ಮುಖ ಚಿಕ್ಕದಾಯಿತು (ಕುಳಿಮು. ೦೦೦). ಮುಖ ತಗ್ಗಿಸು = ಮುಖ ಕೆಳಗೆ ಹಾಕು : ಏನೂ ಮಾಡಲು ತೋಚದ ವಾಸಂತಿ ಮುಖ ತಗ್ಗಿಸಿ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟಳು (ಕಿರೋಚ. ೦೦೨). ಮುಖತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ಜನರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳದಂತಿರು : ತಲೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಮರೆಯಾಗಿರು : ವಸಂತರಾಯನಿಗೆ ರಾಘವಪ್ಪ ಮುಖ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆಯೇ ಎಂಬ ಸಂದೇಹ ಬರತೊಡಗಿತ್ತು (ಸಂಪೂರಾ. ೫೩). ಮುಖ ತಿರುಗಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ತಿರಸ್ಕರಿಸು ; ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡು : ನಾವು ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವಂತೆಯೇ ಅವನು ಮುಖ ತಿರುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟೇ ಹೋದ (ಕೂಡ). ಮುಖದ ಪೀರಿಳು = ತೇಜೋವಧೆ ಮಾಡಿ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು : ಇನ್ನೊಂದು ಸಲ ವಿವಾದರೂ ನನ್ನ ಕೆಣಕಲಿ, ಮುಂದಿನ ಪೀರಿಳಿಕೆ ಕಳಸಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ (ಕಾಪೂಡಿ. ೦೦). ಮುಖದ ನೀರಿಳಿಸು = ಮುಖದ ನೀರಿಳಿಯು : ಎದುರದುರಿಗೇ ಇದನು ನಮ್ಮ ಮುಖದ ನೀರಿಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಚಪ್ರಾ. ೨೬೩). ಮುಖಪರಚಿಕೊಳ್ಳು = ದಿಕ್ಕು ತೋಚದಾಗು : ಕೆಲಸ ಮಾಡಿ ಸಾಕಾಗಿ ಮುಖ ಪರಚಿಕೊಳ್ಳೋ ಹಾಗಾಗಿದೆ (ಕೂಡ). ಮುಖಮರೆಮಾಚಿಕೊಳ್ಳು = ಮುಖವಿ ತೆಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಯಾವಾಗಲೂ ಹೀಗೆ ಮುಖ ಮರೆಸಿಕೊಂಡು ಕೂರಬೇಡಿ (ಮಚೀ. ೦೭೪). ಮುಖ ಮುರಿ = ೧. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸು ; ಮುಖಭಂಗಮಾಡು : ಈ ಮಾನುಸಿಯ ಕೆರದು ಮುಖ ಮುರಿದು ಅಯರಾವತವ ನೋಂಪಳಾವಂದದಿ ಕುಂತಿ (ಪಾಂಕಚ. ೬-೨೦); ರಾಮಚಂದ್ರಯ್ಯನವರು . . . ಬಂದಿರುವಾಗ ಮದುವೆಗೆ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಅವರ ಮುಖ ಮುರಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ (ಕಂಮಾ. ೩೦). ೨. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು ; ಹಿಂದಿರುಗು : ನಿನ್ನ ಸೈನ್ಯಗಳು ಅತನ ಪಟ್ಟುಗಳನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಮುಖ ಮುರಿದು ಓಡಿದವು (ಕೃಗಾಂಗ. ೦೨೬). ಮುಖವರಳು = (ಸಂತೋಷದಿಂದ) ಮುಖವು ವಿಕಾಸಗೊಳ್ಳು,—ಹಿಗ್ಗು : ಇಂದಿರೆಯ ಮುಖವರಳಿತು. (ಕಾಶಾ. ೦೨೪). ಮುಖ ಸಿಂಡರಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ಮುಖಗಂಟಿಕ್ಕು : ಆ ಮಾತನ್ನು ಹೊರಲೇ ನೀಕ್ಷಿಸಿದ್ದಳು ಗಿರಿಜೆ. ಸುಮ್ಮನೆ ಮುಖ ಸಿಂಡರಿಸಿಕೊಂಡು ಏಂತಳು (ಪಚಪಿ. ೦೫೦). ಮುಖಿಸುಕ್ಕು = ಮುಖವನ್ನು ತಿರಿಚು. . . ಕಿವುಚು : ಅವರು ಹೋಗುವುದನ್ನೇ ತುಟಿಗಚ್ಚಿ, ಮುಖಿಸುಕ್ಕಿ ನೋಡುತ್ತಾ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾನೆ (ಹಂಕ್ಷ. ೦೬-೨೦). [ಸಂ.]

ಮುಖಿಂಡ (ನಾ). ಮುಂದಾಳು ; ನಾಯಕ : ಇಬ್ಬರು ಮುಖಿಂಡರು ಮುಂದಾಳಾಗಿ ನಾವು ಹೋಗುವೆವೆಂದರು (ಪೀಚಿಮಾ. ೫೭); ಈ ಪಾನಾ ಸಾಹೇಬನೇ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೮೫೭ರ ಸಂಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಮುಖಿಂಡನಾಗಿ ಮುಂದು ವರಿದನು (ಕ್ರಬಂಚ. ೫೭). [← ಮರಾ. ಮುಖಿಂಡ]

ಮುಖಿಕ್ಷೌರ (ನಾ). ಮುಖದ ಮೇಲಿನ ಕೂದಲನ್ನು ಬೋಳಿಸುವುದು : ನಾನು ಬೇಗಬೇಗನೇ ಮುಖಿಕ್ಷೌರ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡೆನು (ಹಮಾಕ. ೨೫೭). [ಸಂ.]

ಮುಖಿಗೇಡಿ (ನಾ). ಜನರೊಂದಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಬೆರೆಯುವವನು ; ಸಂಕೋಚಸ್ವಭಾವದವನು ; ಮುಸುಂಡಿ : ನಾವಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಂಥವನನ್ನು ಸಿಡುಕು ಮುಖಗೇಡಿ . . . ಜೊತೆ ಬೇಡದ ಗೊಡ್ಡು—ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆಯೋ ಅಂಥವನು ಸಹ ಸಮಾಜಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪರವ ವ್ಯಾದರೂ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ (ಅಸ್ವಾಚ. ೩೬). [ಮುಖ +ಕೇಡಿ]

ಮುಖಿಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಮುಖವನ್ನು ತೋರಿಸು ; ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಬುಧೆರ ಮತಿಸಂಪಾದನೆಗೆ ಮುಖಗೊಡದ . . . ಬ್ರಹ್ಮಂದ್ರಾದಿ ಸುರರುಬ್ಬಟಿಗೆ ಸೋಲದನಾದಿದೇವರ ದೇವ ಶಿವಸನು ಕಂಡಸಬಾಜಭವ (ಕುಣ್ಯಾ. ೬೦೭). [ಮುಖ + ಕೊಡು]

ಮುಖಿಚರ್ಯೆ (ನಾ). ಮುಖದಲ್ಲಿ ತೋರಿಬರುವ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ : ಮುಖಿಭಾವ : ಪೂರ್ವಸಿಕೋದನ ಮುಖಿಚರ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಿರುತ್ಸಾಹ ಮ್ಲಾನತೆಗಳು ತಲೆದೋರಿದುವು (ಕೃಜು. ೨೫೦); ರಸಾನುಭವವನ್ನು ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ಅವರ ಮುಖಿಚರ್ಯೆಯಿಂದ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಕ್ರಪ್ರ. ೨೯೦). [ಸಂ. ಮುಖಚರ್ಯಾ]

ಮುಖಿಜಪ್ಪೆ (ನಾ). ಮುಖದ ಮಂಜ್ರೆ,— ರೀತಿ : ಅವಳ ಮುಖ ಜಪ್ಪರಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದೊಂದು ಗೆರೆಯೂ, ಸುಕ್ಕೂ ಅವಳ ಕಠೋರತೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಮಿಹಾಕ. ೨): ವಾಲ್ಮಿದ ಕವಸಂಕಾಣುವ ಮುಗ್ಧಹುಡಿಗೆಯಾತಿವಳ ಮುಖಿಜಪ್ಪರಿ (ಕಂಮು. ೫೫-೬). [ಮುಖ + ಜಪ್ಪರಿ]

ಮುಖಿಜಾರಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಒಂದು ಭಂಗಿ : ತಿರುಪ್ಪುಗಕ್ಕರಿಲಮಣ ಲಾಗು ಮುಖಿಜಾರಿವುವ್ವರುಪೆಡಗು ಗುಂಡಲುದಿಯ ಬಿಂಕ ಬಿನ್ನಣದ ಗೆರುವಿಕೆಯ ಪಾತ್ರದೊಳು ನಿಲ್ಲಲು ಮಲುಹಣದು ಮಲುಹಣ ಕಂಡು ದೆಬಿಗಾಬದನು (ಗುಚಕ. ೨-೨೯). [ಸಂ. ಮುಖಿಜಾರೀ]

ಮುಖಿಜಾಳೆಯ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ರಾಗೋಚಿತವಾದ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಗಮಕಸಹಿತವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಹಾಡುವಿಕೆ.

ಮುಖಿಜಾಳೆಯರು = ರಾಗೋಚಿತವಾದ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಗಮಕ ಸಹಿತವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಹಾಡುವವರು : ಮೇಳದರಿ ಗಂಧರ್ವ ರಿಸ್ಪತ್ಕೇಳು ತುಂಬುರಸೊತ ಶುದ್ಧದ ಸಾಳಗದ ಸಂಕೀರ್ಣದೇಶಿಯ ವಿವಿಧ ರಜನಿಗಳ ಬಾಳೆಯದ ಸುರಗಣಿಕೆಯರ ಮುಖಿಜಾಳೆಯರ ಸಂಗೀತತಾಳದ ತೂಳುವಜಿ ತುಂಬಿದುಮ ಕುಯುಮಾಯುಧನ ಕಳಕಳವ (ಕುಸ್ಮಾ. ೦-೨೦).

[ಮುಖ+ಜಾಳೆಯ (<ಚಳೆಯ್ಮ್)]

ಮುಖಿಜಿಟ್ಟು (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಆಹಾರದ ಅತಿಸೇವನೆಯಿಂದ ಬಾಯಿಕೆಟ್ಟು ಜುಗುಪ್ಸೆಯುಂಟಾಗುವುದು. —ಕಟ್ಟರೆಯಾಗುವುದು : ಮೂರುದಿನಗಳಿಂದ ಹುದುವೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಹಿ ಊಟವಾಡಿ ಮುಖಜಿಟ್ಟು ಬಂದಿದೆ (ಕೂಡ). [ಮುಖ+ಜಿಟ್ಟು]

ಮುಖಿಚಿತ್ರ (ನಾ). ಪುಸ್ತಕ, ಪತ್ರಿಕೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ರಕ್ಷಾಪುಟದ ಮೇಲಿನ ಚಿತ್ರ : ಈ ಪೀಠಿಕಾಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಭಾಗಗಳುವುವೆಂದರೆ : (೧) ಪುಸ್ತಕದ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾದ ಹೆಸರು, (೨) ಮುಖಚಿತ್ರ, (೩) ಮುಖ ಪತ್ರ . . . (೧೧) ಉಪನಾಮ (ಕುದ್ಯಕ. ೨೩). [ಸಂ.]

ಮುಖಚೂರ್ಣ (ನಾ)· ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮುಖಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ ಪುಡಿ : ಮುಖಚೂರ್ಣ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ರಘುವಂಶಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸಮಹಾಕವಿಯು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಜಾಡ. ೬೭೯ ಕಾಪಿ) ; ಮುಖಚೂರ್ಣದ (Face Powder) ಬಳಕೆಗೆ ಯಾವಳೋ ಕವ್ವಗಿದ್ದ ಪೆಗಸೊಬ್ಬಳು ಕಾರಣವಿರಬಹುದು (ಪಾತಿಗೇ. ೨೬೬) ; ಬತ್ತಿದ ಕೆನ್ನೆಗೆ ಹಚ್ಚಿದ ಮುಖಚೂರ್ಣದ ಬಣ್ಣ (ತಿಂಶಾ. ೦೦–೦೪)· [ಸಂ.]

ಮುಖವಿಕ್ಷೇಪ (ನಾ)· ೧. ಮುಖದ ಭಾವ ; ಮುಖವಿಕೆರ್ಯೆ : ಮುಖವಿಭಂಗಿ : ಇವನ ಗತಿ ಮುಖವಿಕ್ಷೇಪ ಭಾವೋತ್ಸವ ವಿರಾಸವುಪೇಕ್ಷೆ . . . ಇವೇ ಸಾಕವನು ಭಾವಿಸಿದ ವೀರನೆಂದರು ವೀರರರ್ಜುನನ (ಕುಮ್ಮ· ೦೫–೨೩)· ೨. ಕೀಟಲೆ, ತಮಾಷೆಗಳಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಮುಖವಿಕಾರ : ರಂಗಮ್ಮ . . . ಮಗುವಿನೆದುರು ನಿಂತು, ತಮ್ಮ ಹಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಬಾಯಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ, ಮುಖವಿಕ್ಷೇಪ ಮಾಡಿದರು (ಕಂಗಾ. ೩೩)·

[ಸಂ. ಮುಖವಿಕ್ಷೇಪ]

ಮುಖಜ (ನಾ)· ೧. ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ೨. ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು : ಹಲ್ಲು. ೩. ಅಂಗಜ ; ಕಾಮ. ೪. [ನಾಟ್ಯ] ಆಂಗಿಕಾಭಿನಯದ ಮೂರು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆಂಗಿಕಾಭಿನಯವು ಶಾರೀರ, ಮುಖಜ, ಚೇಷ್ಟಾಕೃತ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ ; ಕೈ ಕಣ್ಣು ಮುಂತಾದ ಅಂಗೋಪಾಂಗಗಳ ಚಲನೆಗಳು ಶಾರೀರ ಮತ್ತು ಮುಖಜ (ಸಂಗೀಟ· ೦೨) ; ಮುದ್ರೆಗಳು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿವೆ. ೧. ಶಾರೀರ, ೨. ಮುಖಜ, ೩. ಚೇಷ್ಟಾಕೃತ (ಅಭಾಕೃ· ೪೪)·

ಮುಖಜನ್ಮೆಯ = ಮನ್ಮಥನ ತಂದೆ ; ವಿಷ್ಣು : ಮುಖಜನ್ಮೆಯನೆ ಮುಕುತಾರ್ಥವಾಹದೇನೊ ಅಖಿಳತಾಮಸಗಳು ಎನಗಿಲ್ಲವೊ (ಪಡಾಕೃ· ೦೦೬–೨)· [ಸಂ.]

ಮುಖತಃ (ಅ)· ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ; ಮೊಖ್ತಾ : ಶಚೀಂದ್ರನು ಅವನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮುಖತಃ ತಿಳಿದುಕೊಂಡನು (ಪಂಕಾಬಿ· ೯೨)· [ಸಂ. ಮುಖತಸ್]

ಮುಖವಿರೂಪನ (ನಾ)· ಮುಖವನ್ನು ಕಾಣುವುದು : ವರುಣದೇವನಿಗೊಬ್ಬ ಪುತ್ರನ ವರಸಿ ಬೇಡಿದೆ ಪುತ್ರವರಮುಖವಿರೂಪನವ ಮಾಡುವೆ ನೆನುತಲಾ ಮಗನು ಮೋಜಿಯನು ತೋಜಿ ಮುಜುದಿನವಗಲಿ ಹೋದನು (ತಾಚಕ· ಕರ್ಣ· ೦–೦೭) ; ವಿನಯ್ಮ ಕಾಲಪುರುಷ ನಿನ್ನ ಮುಖವಿರೂಪನ ದನೊಮ್ಮೆ ದಯಪಾಲಿಸಯ್ಮ (ಕಂಕುಬ· ೫೬–೨)· [< ಸಂ. ಮುಖವಿದರ್ಶನ]

ಮುಖವಿದರ್ಶನ (ನಾ)· = ಮುಖವಿರೂಪನ : ವಸಜಮುಖಿ ಕೇಳ್ ಪುತ್ರ ಮುಖವಿದರ್ಶನವು ಸುಲಭವೆ ಪುಣ್ಯಹೀನರಿಗೆ (ಕುಪ್ಪಾಕಿ· ೯-೨೯) ; ಆವನ ಮುಖವಿದರ್ಶನದಿಂದ ಅವಳಲ್ಲಿ ಕೋಪವೇ ಎನ್ನೆ ನಿಂತಿತು (ಕ.ಕೆಂಸಾ· ೦೬)·

[ಸಂ.]

ಮುಖವಿದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ (ನಾ)· (ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ) ಬೇರೆಯವರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವಾಗದಂತಿರಲು ತೋರಿಸುವ ಸೌಜನ್ಯ, ಕರುಣೆ ಮುಂತಾದುವು : ಆ ಸಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಆತನಿಗೆ ಯಾವ ಸಂಯಮವೂ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ, ಯಾರ ಮುಖವಿದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವನ್ನೂ ಅತ ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ (ವಿಕಂಬಾ· ೦೭)·

[ಸಂ.]

ಮುಖವಿದಿರುಹು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಮುಖವನ್ನು ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಳಿಸು ; ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗು : ಬೀಗಡಲು ಮುಖವಿದುಹಿ ಹಿಂದಣಿನಿಜಿದ ಕರ್ಣನ ಪೋಡಿ ಮುಖವಿದಲಿ ಕಿಬಿನಗೆಯು ಕೇಪಣಿನುಡಿದನು (ಕಾಪ್ಪಾರ್ಜು· ೬-೬೭)· ೨. ಕೋಪ, ಅಸಮಾಧಾನಗಳಿಂದ ಮುಖವನ್ನು ಬೇರೆಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸು ; ಮುಮ್ಮಾನವನ್ನು ಸೂಚಿಸು : ದಾಯಾದ್ಯರೊಳಗವತರಿಸಿದನು ಮಗನೆನುತ ಮುಖವಿದಿರುಹಿದಳು ಗಾಂಧಾರಿ (ಕುಪ್ಪಾಕಿ· ೪-೨೪) ; ಎಲೆ ಹೊಲೆಮ ಹೋಗೆಂದಬಲೆ ಮುಖವಿದಿರುಹಿದಳೆಲಾ ಪಾತಿಮುರಿ (ತೂಲಿಣಾ· ೪-೬-೩೩)· ೩. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗು ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು ; ಸೋಲು : ಪವನಸುತ ಮುಖವಿದಿರುಹಿದನು . . . ಕರ್ಣನ ಬಾತಿ ಮೊಪ್ಪಂಸಿ ಜವರ ಮುಜಿದುದು ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಸವತಿ ಸೇಂತು ಸುಧಟರಿಗೆ (ಕುಪ್ಪಾಕ· ೦೦–೪೦)· ೪. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಸೋಲಿಸು : ವಿಗಡರಸುಗೆಯ ಭೂಲಿಜಾಣದ ಹಿಂತು ತಲೆದವು ಹೊಗುವ ಗಂಡಿಗರ ವಾರುವನ ಮುಖವಿದಿರುಹಿದವು ಮದಮಾರಣಂಗಳ ಕೊಡುಹಿವವು (ಕುಪ್ಪಾಕ· ೦೬–೪೧)· ೫. ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸು ; ಉಪೇಕ್ಷಿಸು : ಪೀಯ ಸಾಕನ್ನನುವರದೊಳಿನಗೇನ ಪೆಸುವರನಿತ ತಾ ಮುಖವಿರುಹಿದರೆ ಡಿಂಗರಿಗನಲ್ಲ (ಕುಪ್ಪಾಕ· ೩-೪೦)·

[ಮುಖ + ತಿರುಹು, (< ತಿರಿಪ್)]

ಮುಖವಿದೋಜು (ಕ್ರ)· ಮುಖವನ್ನು ತೋರಿಸು ; ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಗೋಚರಿಸು ; ಮುಂದೆ ಬರು : ಬಾಲಕರ ಪೂರ್ಕೇಂದು ಬಾರೋ ರಿಪುಕುಲಾಂತಕನಿಪುಣ ಮುಖವಿದೋಜುಗೊ (ಕುಪ್ಪಾಕ್ಕೊ· ೩-೨೦)·

[ಮುಖ + ತೋಜು]

ಮುಖವಿದ್ರೋಣಿಕೆ (ನಾ)· [ಅಶ್ವಶಾ] ಕುದುರೆಯ ನಾಲಗೆಯು (ದ್ರೋಣಿಯಂತೆ) ಬಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಪಾವರೆಯುಂ ಕಸ್ಸೆಮ್ಬಿಲ ಪೂವಂ ಪ್ರೋಥಾಯುರೇವೆ ಪೋಲೆ ವಿಶೇಷಂ ತೀವಿ ಮುಖವಿದ್ರೋಣಿಕೆಯೊಂದಾ ವಾಜಿಗೆವಂರಣವಿರ್ಪತಯ್ದುಬ್ಬದೊಂ (ಅಶ್ವಶಾ ೩-೬೨)·

[ಸಂ. ಮುಖವಿದ್ರೋಣಿಕಾ]

ಮುಖವಿದ್ವಾರೆ (ನಾ)· ಬಾಯಿ : ಮುಖವಿದ್ವಾರದಿಂದ ಗರ್ಭಕುಹರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಆ ಮದ್ಭೂತವು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನೊಳಗಾಗಿ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಹಾಳುಮಾಡಿದುದುಂದ ಮತ್ತನಾಗಿ ಅವಿವೇಕವಾವನು (ಗಿಪ್ರ· ೬೯)·

[ಸಂ.]

ಮುಖಪಟ್ಟೆ (ನಾ)· ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ನೆತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರಸಾಧನ : ಆಗ ಭಗದತ್ತನು ಹದಿನಾಲ್ಕು ತೋಮರಗಳನ್ನು ಆ ದಶಾರ್ಣದೇಶಾಧಿಪತಿಯು ಅನೆಯ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಸುವರ್ಣಮಯವಾವ ಮುಖಪಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು (ಕೃಪಾಪ· ೦೪೮)· 'ಮೊಗವಟ್ಟೆ' ಪರಾ·

[ಸಂ. ಮುಖಪಟ್ಟ· / ತಮಿ. ಮುಕೆಮಟ್ಟು· / ಮರಾ. ಮುಖಪಟ್ಟಾ]

ಮುಖಪತ್ರ (ನಾ)· ಪುಸ್ತಕ ಅಥವಾ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಮೊದಲಿನ ಪುಟ.— ಹಾಳೆ ; ಮುಖಪುಟ : ಈ ಪೀಠಿಕಾಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಭಾಗಗಳಾವುವೆಂದರೆ : (೧) ಪುಸ್ತಕದ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾದ ಹೆಸರು, (೨) ಮುಖಚಿತ್ರ, (೩) ಮುಖಪತ್ರ (ಗ್ರಂಥದ, ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃವಿನ ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಕರ ಹೆಸರುಳ್ಳದ್ದು) . . . (೧೧) ಉಪನಾಮ (ಕುಪ್ರ· ೬೨)· ಮುಖಪತ್ರ ಮುದ್ರಾಗಿ ಮುದ್ರಣವಾಗಿ . . . ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿರಬೇಕು (ಕಿಪ್ರದ· ೨೬೯)· "ಬಲದೇವ ಮತ್ತು ತಾರೆಯರ ನರ್ತನವೆಂದು" ಮುಖಪತ್ರಗಳ ಮೇಲೆ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡು ಪ್ರಚಾರವಾಯಿತು (ಕಲಾಸಾ· ೦೦೩)· [ಸಂ.]

ಮುಖಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ)· ಮುಖ್ಯವಾದ ಪತ್ರಿಕೆ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪತ್ರಿಕೆ : ಇವರ ಹೆಸರು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ . . . ಮುಖಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದುಬಿಟ್ಟರೆ ಇವರಿಗೆ ಸದ್ಗತಿ ಸಿಕ್ಕಂತೆಯೇ (ಪುಚ್ಚಪು· ೧೬)· [ಸಂ. ಮುಖಪತ್ರಿಕಾ]

ಮುಖಪರಿಚಯ (ನಾ)· (ಯಾರೊಂದಿಗೆರೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು) ಹಿಂದೆ ನೋಡಿದ ಗುರುತು : ಎಲ್ಲೋ ನೋಡಿದ ನೆನಪು . . . ಮುಖಪರಿಚಯವೂ ಇದೆ (ಚಿಕಪಾ· ೧೬)· [ಸಂ.]

ಮುಖಪರಿಮಳ (ನಾ)· ಮುಖದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಸುಗಂಧ ; ಉಸಿರಿನ ಸುವಾಸನೆ : ಚಂದ್ರಕಾಂತಸುಧಾಮೇದಿಕಾವಮಧ್ಯಭೂಮ್ಯಂತ

ರಾಳೆದೊಳ್ ಒರ್ವಳ್ ಮುಖಪರಿಮಳನಿಪತದೃಮರವಾಕಾಯಾಸಿತೆಯಾದಳಂ (ಕಾಂಚಿಪು. ೯-೦೬ ಪ). [ಸಂ. ಮುಖಪರಿಮಲ]

ಮುಖಪಾಠ (ನಾ). ಪುಸ್ತಕದ ಆಧಾರವಿಲ್ಲದೆ ಬಾಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳುವಂತೆ ಅಭ್ಯಾಸಬಲದಿಂದ ಜ್ಞಾಪಕದಲ್ಲಿಡುವುದು; ಬಾಯಿಪಾಠ; ಉರು: ಅಭ್ಯಾಗಳನ್ನು ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಓದಿ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿಡಬೇಕು. ಆದಷ್ಟು ಮುಖಪಾಠ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಸೀತಾಸ. ೬೭). [ಸಂ.]

ಮುಖಪಾವಡ, ಮುಖಪಾವುಡ (ನಾ). ೧. ಅವಕುಂಠನ; ಮೆಸುಕು: ಹಡಪ ಕನ್ನಡಿಯಂ ಮುಖಪಾವಡ ಕುಚಾಯಮಂ ಪಿಡಿದು . . . ಮಾನುನಿಯರು (ಪಕಟೋ. ೩-೧೩). **ಮುಖಪಾವುಡ** ೨. ಮುಖವನ್ನು ಒರಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬಟ್ಟೆ: ಅರಳಂಕ ರೂಪನ ಮುಖಚಂದ್ರವನ ಕೂಡಿ ಸುಖದೊಳೋಲಾಡು ನೀನೆಂದು ಸಖಿ ದರಹಸಿತ ಬೆಲ್ದಿಂಗಳೀವೆಂಬು ಶುಭ್ರಮುಖಪಾವುಡಯ ನೀಡಿದಳು (ಕಂಪ. ೨೯-೩೪). [ಮುಖ + ಪಾವಡ$_1$ (< ಪಾವುಡ$_1$)]

ಮುಖಪಾವುಡ ' ಮುಖಪಾವಡ ' ನೋ.

ಮುಖಪುಟ (ನಾ). = ಮುಖಪತ್ರ: ಶ್ರೀ ಕಾರಂತರು ಈ ಪುಸ್ತಕದ ಮುಖಪುಟಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಚಿತ್ರದಿಂದ ಈ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ತೀಪ್ರೋಚ. ೯ ಪೀಠ ಪುಟ); ಇವುಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗ್ರಂಥದರ್ಶಕದ ಮೇಲೆ, ಮುಖಪುಟದ ಹಿಂಬದಿಗೆ . . . ಬರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ (ಗ್ರಂಚಾಂ. ೩೨). [ಸಂ.]

ಮುಖಪೂರಣ (ನಾ). ನೀರು ಮುಂತಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಬಾಯಿ ಮುಕ್ಕುಳಿಸುವುದು: "ಗಂಡೂಷಃ . ಮುಖಪೂರಣಂ — ಈ ೨ ಮುಕ್ಕುಡಾ" (ಪಥಾಮು. ೧೩೦-೧೦೦). [ಸಂ.]

ಮುಖಪ್ರಕ್ಷಾಳನ (ನಾ). ಮುಖವನ್ನು ತೊಳೆಯುವಿಕೆ; ಮುಖಮಜ್ಜನ: ಅಂತು ನೃಪತಿ ವ್ಯಗ್ರನಾಗಿ ಮುಖಪ್ರಕ್ಷಾಳನಾರ್ಥಂ ಪೇರಡವಿಯೊಳಂಜಳಿಯಿಂ ಜಲಮಂ ತಂದು (ಕಾದಂಪು. ೭೦೦); ತಣ್ಣನೆಯ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಖಪ್ರಕ್ಷಾಳನ, ಪಾದಪ್ರಕ್ಷಾಳನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ . . . ಪ್ರಯಾಣವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿದರು (ಪಾಂಚಶಾ. ೨೯೬). ' ಪಾದಪ್ರಕ್ಷಾಲನ ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಮುಖಪ್ರಕ್ಷಾಲನ]

ಮುಖಪ್ರಸಾಧನ (ನಾ). ಮುಖದ ಅಲಂಕಾರ: ಸೊಪಮಾಣಿಕವಲ್ಲಣ ವಜ್ಜಮುತ್ತು ತಳ್ತಿಸೆವ ಮುಖಪ್ರಸಾಧನಂ . . . ಒಪ್ಪೆ ಬಂದುವಂದನ ದೃಶವಾಜಿಗಳ್ (ಪಾಪಚ. ೦೪-೬೨). [ಸಂ.]

ಮುಖಬಿಲೆ ' ಮೊಕಾಬಿಲೆ ' ನೋ.

ಮುಖಬೆಲೆ (ನಾ). ೧. ಹಣ ಅಥವಾ ವಸ್ತುವಿನ ಮೇಲೆ ನಮೂದಿಸುವ ಬೆಲೆ: ನಮೂದು ಬೆಲೆ: ಆ ಪುಸ್ತಕದ ಮುಖಬೆಲೆ ನಾಲ್ಕು ರೂಪಾಯಿ (ಪ.ಪಂ). ೨. (ಆಲಂ) ಯೋಗ್ಯತೆ; ಅಂತಸ್ತು: ಅವನು ಯಾರನ್ನಾದರೂ ಅವರ ಮುಖಬೆಲೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು (ಗಂಪುಜು. ೭೭). [ಮುಖ + ಬೆಲೆ]

ಮುಖಭಂಗ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಎದುರೆದುರಿಗೇ ಮಾಡುವ ಅವಮಾನ; ತೇಜೋವಧೆ: ಊರಲ್ಲೆಲ್ಲ ಜಂಬ ಕೊಚ್ಚುತ್ತ ಅಲೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಕಾವಣ್ಣನ ಗುಂಪಿನವರಿಗಲ್ಲ ಮುಖಭಂಗವಾದಂತಾಗಿತ್ತು (ಪುಚ್ಚಾಕ. ೭೯); ಹಿಂದೆ ಎಷ್ಟೋ ಸಲ ನಿನ್ನಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಮುಖಭಂಗವಾಗಿದೆ (ಪಳ್ಳಾಜಾ. ೨೮). [ಸಂ.]

ಮುಖಭಂಗಿ (ನಾ). ಮುಖದ ಭಾವ – ರೀತಿ; ಮುಖಮುದ್ರೆ: ರಾವಣನುಂ . . . ಶೋಕಮುಖಭಂಗಿಯಿಂದಶ್ರುರೋಚನನಾಗಿ ನಿಡುಸುಯ್ದುನೆದೆ ನೊಂದನೋಲ್ (ತ್ರೀಣಾಪಾ. ೦೮೬-೧೦೭); ಶಿಂಗನ ಮುಖಭಂಗಿಯನ್ನು ನೋಡಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಿಂದೇಟು ಹಾಕಿದ (ಪಮುಹೊ. ೭೭). [ಸಂ. ಮುಖಭಂಗ]

ಮುಖಭಂಗಿತ (ನಾ). ಅವಮಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು: ನಾಚಿಕೆಗೆ ಈಡಾದವನು; ಮರುಕ್ಷಣ ನಾನು . . . ಕೋಣೆಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಮುಖಭಂಗಿತನಂತೆ ಬಂದೆನು (ಜೀಪಾಂಶ. ೪೫೭). [ಸಂ.]

ಮುಖಭದ್ರ (ನಾ). ಮುಂಭಾಗದ ಅಂಗಳ; ಮುಖಮಂಟಪ: ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾದಂಡ್ಯೇಶ್ವರಂ ಎಱಿಹರಸುವಂ ಒಡಗೂಡಮುಖಭದ್ರವ ನಳಂಕಾರಸಹಿತ ಮಾಡಿಸಿದ ಮಂಗಳಮಹಾಶ್ರೀ (ಅ. VII (೩). ಶಿಶಾಂ. ೩೫೦-೦: ಶ.1200). [ಸಂ.]

ಮುಖಭಾವ (ನಾ). = ಮುಖಭಂಗಿ: ಅವನು ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಮುಖಭಾವ ಅವಳ ನೆನಪುಗಳನ್ನು ಕೆರಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಕೃಪಾ. ೦೯೦). [ಸಂ.]

ಮುಖಮಂಟಪ (ನಾ). ಧೇವಾಲಯ, ಅರಮನೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮುಂಭಾಗದ ಹಜಾರ; ಮೊಗಸಾಲೆ: ಮುಖಮಂಟಪದ ಕ್ಷುಲ್ಲಕ ದ್ವಾರದ ಹೇಮಕುಂಭ ಎಂಟುಸಾವಿರ (ಪಚಾಸ. ೦೩೭); ಅದರ ಮುಂದೆ ರಮಣೀಯವಾದ ಮುಖಮಂಟಪವನ್ನು . . . ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಪುಂಶಾಪು. ೬-೭೬); ಮುಖಮಂಟಪ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ನವರಂಗದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮೂಲಕವೇ ಜನಗಳು ಒಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು (ಶ್ರೀಜಾಪ್ರ. ೭೪). [<ಸಂ. ಮುಖಮಂಡಪ]

ಮುಖಮಂಡನ (ನಾ). ತುಟಿಯನ್ನು ಅಂದಗೊಳಿಸುವಂತಹುದು; ತಾಂಬೂಲ: " ಮುಖಮಂಡನಕ್ರೀಡೆ " ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮುಖಮಂಡನಕ್ರೀಡೆ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲಚರ್ವಣ: ಗಗನಮಂಡಲದಂಬಕ್ಕವರ್ತಿ ಮುಖಮಂಡನಕ್ರೀಡೆಯಿಂ ನೋಡುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪಂಪ್ರಕೃ. ೯-೪ ಪ). [ಸಂ. ಮುಖಮಂಡನಕ್ರೀಡಾ]

ಮುಖಮಂಟಪ (ನಾ). = ಮುಖಮಂಟಪ: ಹೊರಗಿನ ಮುಖಮಂಡಪ ಮಕ್ತಾವ್ಯದೋ ದೇವಾಲಯದ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದೆ (ಹೊಚ್ಚಾಶಾ. ೪೩). [ಸಂ.]

ಮುಖಮಜ್ಜನ (ನಾ). ಮುಖವನ್ನು ತೊಳೆಯುವಿಕೆ: ಮುಖಪ್ರಕ್ಷಾಳನೆ. ರಾವಣನು ವಿದಿತ ಮುಖಮುಜ್ಜನೆವ ಸಲಿಸಿರೆ . . . ಚಾರರು ಬಂದು ಹೇಳಿದರು (ಕಾಂಶಾ. ೦೭-೦); ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನು ಸುರುಳಿ ಮಾಡಿ ಒಳಕೋಣೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ, ಮುಖಮಜ್ಜನಕ್ಕೆ ಹೊರಟೆ (ಪುಚಕ್ಕ. ೬೬). [ಸಂ.]

ಮುಖಮಣಿ (ನಾ). ಹಾರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ರತ್ನ; ನಾಯಕಮಣಿ: "ತದಳಃ. ಹಾರಮಧ್ಯಗಃ—ಹಾರದ ನಡುವೆಯಿರುವ ನಾಯಕಮಣಿ . . . ಸರದ ಮುಖಮಣಿ" (ಕಣ್ಣಾಚಿ. ೦೯೯). [ಸಂ.]

ಮುಖಮಾಯ (ನಾ). ಮುಖವು ಕಾಣದಂತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ. — ಅದೃಶ್ಯಗೊಳಿಸುವಿಕೆ: ಕತ್ತರಿ ಮಳಲು ಚಂಡವೇದಿಯು ಕಿತ್ತ ಹಿಡಿಯುಂಡಿಯುವ ಕಲ್ಲುಂ ಮತ್ತೆ ಮುಖಮಾಯದ ತಿಲಕಮುಂ ಕರ್ಕಟಿಯ ರಜ್ಜು ನೀಲಗಪ್ಪಡದುಡಗೆ . . . ನಾಯಿಗಳ ಬಾಯ್ಮುಟ್ಟು ಓಳಿಯಿಂದಿವೆ ಮೆಜೀಯ (ಬಸಪು. ೩೦-೬). [ಸಂ. ಮುಖಮಾಯಾ]

ಮುಖಮಾರ್ಜನೆ (ನಾ). = ಮುಖಮಜ್ಜನ: ಮರುದಿವಸ ಮುಂಜಾನೆ ಮುಖಮಾರ್ಜನಾದಿ ವಿಧಿಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸಿಕೊಂಡು, ಬಾಬೂರಾಯನು ತನ್ನ ಆಫೀಸುರೂಮಿಗೆ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು, ಆ ದಿನದ ಟಪಾಲು ಬಂತು (ಕ್ಯಾಶಾ. ೨೬). [ಸಂ.]

ಮುಖಮಾರ್ಜನೆ (ನಾ). ಮುಖವನ್ನು ತೊಳೆಯುವಿಕೆ: ಎದ್ದವನೇ ಕೆಳಗೆ ಹೋಗಿ, ಮುಖಮಾರ್ಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ (ಅಪಾಸ. ೦೨). [ಸಂ. ಮುಖಮಾರ್ಜನ]

ಮುಖಮುದ್ರಿತ (ನಾ). ೧. ಬಾಯಿ ತೆರೆಯದಿರುವಂಥದು : ಶ್ರುತ ಲಕ್ಷ್ಮೀಬುಧ[ಸಭಾ]ಮುದ್ರಿತಮಾದುದು ಸುಜನವೃತ್ತಿ ದುರ್ಜನಮುಖಿ ಮುದ್ರಿತಮಾದುದೀ ಜಗನ್ಮುದ್ರಿತಮಾದುದು ಎಂಪನನ್ತದಕ್ಕಾಧಿಪನ (ಕೌಸ. XX, ೭೨-೫೫ : 1112). ೨. ಬಾಯಿ ಕಟ್ಟಿಸುವವನು. — ಮುಚ್ಚಿಸುವವನು : ದಿವನುತಿಪಸ್ಕಪಾದಿ ಮುಖಮುದ್ರಿತನುದ್ಧವಾದಿ ವಾಗ್ಬಳೋದ್ಭಟ ಜಯಕಾಳಮೆಂತನಪಹುಪಾದಾಸ್ಥಕುಪಾದಿ ದೈತ್ಯ ಧೂರ್ಜಟಿ ಕುಟಿಲಪ್ರಮೇಯು ಮುದವಾದಿಧಮುಂಕರನೆನ್ನು ದುಂಡುಳಾ ಸ್ಫುಟಪಟುಸ್ಫೋಷಿಕ್ತುಮನೆಯ್ದಿತಾ ವಾಕುಯಿಃ ಗೋಪನಸ್ಸಿಯಾ (ಚಕ್ರ. II, ೬೯-೭೮ ; 1100). [ಸಂ.]

ಮುಖಮುದ್ರೆ (ನಾ). ಮುಖದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಭಾವ ; ಮುಖಚರ್ಯೆ : ಸ್ವಭಾವಮುಗ್ಧೆ ಮುಗ್ಧವದನವನಜಪಾನೆಜಿಗಿ ತನ್ನ ಮುನ್ನಿನ ಜನ್ಮಂಗಳನಿಂತೆಂದು ಬರೆದು ತೋರ್ಪಂತೆ ನೆಲಸಂ ಬರೆಯುತ್ತ ಮಪಗತಮುಖಮುದ್ರೆಯಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೬-೩೨ ಪ) ; ಇದರಲ್ಲಿ . . . ರಸ ಭಾವಗಳನ್ನು ಸುವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ತೋರ್ಪಡಿಸುವ ಮುಖಮುದ್ರೆಗಳೂ ಇವೆ (ಗಾಶಪ. ೩೩೭). [ಸಂ. ಮುಖಮುದ್ರಾ]

ಮುಖಮನಸು (ನಾ). ಮನಸ್ತಾಪ ; ವೈಮನಸ್ಯ : ಮಾತಿಗೆ ಮಾತು ಕಲಿತು ನುಡಿಗೆ ನುಡಿಯು ಕಲಿತು ತರ್ಕಮರ್ಕಟರಂತೆ ಹೋರುವ ಬಯಲ ಶುಭ್ರವಾದ ತರ್ಕಗಳ ಕಂದರೆ ಮಾಗಿಯು ಕೊಂಗಿಲೆಯಂತೆ ಮುಖಮನಸಾಗಿಸಯ್ಯ (ಸಿಕ್ಕಪ. ೭೫-೨೦೮). [ಮುಖ + ಮನಸ್ಸು]

ಮುಖಮೂಲ್ಯ (ನಾ). ನಮೂದಿಸಿದ ಬೆಲೆ ; ಮುಖಬೆಲೆ : "(ನಾಣ್ಯ, ಕಾಗದದ ಹಣ, ಮೊಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿರುವ) ಮುಖಮೂಲ್ಯ ; ನಮೂದು ಬೆಲೆ" (Face Value. ೧೯೫೨). [ಸಂ.]

ಮುಖರ$_1$ ' ಮುಕುರ$_1$ ' ನೋ.

ಮುಖರ$_2$ (ಗು). ೧. ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾತನ್ನಾಡುವ ; ಗಳಹುವ : ಹರಟುವ. ೨. ಸದ್ದುಮಾಡುವ ; ಧ್ವನಿಸುವ : ಧವಳಚಮರರುಹ ಪವನಸನಪವಮಾನಂಗೆಯ್ದು ಕಂದ ನಿಮ್ಮುರಚೀರ್ಧರವಮುಖರ ಪರುಷಕಾವನ ಪವಮಾನನ ಸೋಂಕನಾಸೆಗೆಯ್ಯಲ್ ಬಗೆದೈ (ಕಂಗಾಪ. ೭-೦೦). ೩. ಝಣಝಣಿಸುವ ; ಝಣತ್ಕಾರ ಮಾಡುವ : ಪರಪಂಸಕದಂಬಕ ಮದು ರವದೆಂಬುವಮಲ್ಲಿ ಮುಖರನೂಪುರಸಂವಾದಿರವಂ ನೆಗಟ್ಟಪ್ಪುದು ಬಂಧುರಪದಜಂಯಿದಜಿಹ್ವೆಂಬುದುಪಮಾಕ್ಷೇಪಂ (ಕಾಪ. ೩-೦೦೩). ೪. ಮಾರ್ದನಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ; ಅನುರಣನ ಮಾಡುವ. ೫. ಭಾವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ. —ಹೊರಗೆದಹುವ. ೬. ತೆಗಳುವ ; ನಿಂದಿಸುವ : 'ಮುಖರಿಭಾಷೆ' ಪರಾ. ೭. ಲೇವಡಿ ಮಾಡುವ : ಅಣಕಿಸುವ. (ನಾ). ೮. ಶಬ್ದ ; ಧ್ವನಿ : ಉಪಹಾರ ಕುಸುಮಮಾತ್ಮಪಥಕರಝಂಕಾರಮುಖರಮುಮಪ್ಪ ಪ್ರಥಮನರಮನೆಸೆಯು ಮನತಿಬಿಭೂತಿಯಿಂ ಪೊಗಿಸಿ (ಕಂಗಾಪ. ೬-೧೫ ಪ) ; ಅವಿವೇಕಂ ತದ್ಧರ್ಮಾ ಶ್ರವಣದಿನೋಪರಿಸಿದಂತಿರಾಶ್ರಯಮಣಿಗಣಮಾಗಪೆ ಚಂಪಕಧಾಶ್ರಿರುಷಸಿವಪಂ ಗಳ್ ಮುಖರಬುಲಿನಪ-ಧೂಪಪ್ರಜದಾ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೮೪) ; ಅಸಗ ಹಮಿಕಿಯಿಂದಿರದೆಜಿಪ ನೃಪಾಳರ ಮೌಳಿಮಾಳೆ ಕುಟ್ಟಿಪುಸಂಘಟ್ಟನದಿಸಿತಿ ಮುಖರವಾಗಿರ್ಪಿನೆಗಂ (ಶಾಕೃ. ೪-೬೦). 'ಮುಖರಿಗೊಳ್' ಪರಾ. ೯. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತನ್ನಾಡುವವನು : ವಾಚಾಳಿ : ಮುನಿಪತಿನಾರದ ನಭನಃತಮತಿಮುಖ[ಕಾಣಾ. ಕು]ರನಾಗಿ ಪರಿಗಿಂತೆಂದಂ (ಹರಿ. ೩-೧೬)' ೧೦. ಮಾತು ಕೊಟ್ಟವನು : ಮುಖರನಾದೈ ಪಾರ್ಥ ಬರ್ಬರ್ಮುಖರ ಬಾಣಸದಾತನೀತನು ಸುಖವೆ ಹೇಳ್ಕೆ ತಂದೆ ಖಾಂಡವವನದ ನಿರ್ದಹನ (ಕುಸಾ. ೫೦-೦೭). ೧೧. ನಿಂದಿಸುವವನು ; ಅಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತು ಗಳನ್ನಾಡುವವನು : "ಮಾರ್ಮುಖಿಂ ಮುಖರನವಂ" (ಪಟ್ಟಾಕೋ. ೨೦೦-೦೭). ೧೨. ಅಣಕಿಸುವಿಕೆ ; ಪರಿಹಾಸ್ಯಮಾಡುವಿಕೆ. ೧೩. ಮಾತು ; ನುಡಿ ; ವಚನ : ಅಂತುತ್ಪನ್ನಾವಧಿಬೋಧಂ ಧರ್ಮಾಮೃತಾಸ್ವಾದನ ಪರನಾಗಿ ಕಿಱಿದುಪೊತ್ತನರ್ಮ ನಿಜಮನೋಗತಕಾರ್ಯವಿಜ್ಞಾಪನಮುಖರ ನುಂಬಿನಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೨೫-೨೨ ಪ) ; ಮುಹುರ್ಮುಹುರಾಶೀರ್ವಾದಮುಖರ ಮುಖಿನಾದ ರಾಪ-ದೇವಸಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ಮಾದಂಬಿಯುಂ ಕಂಡುಸ್ಪೆತ್ಸರ್ದ ಪಳೆಯುದುಂ (ಕಣಾಪು. ೯-೦೩೨ ಪ). 'ಮುಖರಿಸು' ಪರಾ. ೧೪. ಕಾಗೆ : ೧೫. ಮುಂದಾಳು : ಮುಖಂಡ : ನಾಯಕ. ೧೬. ರಂಪ. [ಸಂ.]

ಮುಖರಂಬು ' ಮೊಗರಂಬು ' ನೋ.

ಮುಖರಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಧ್ವನಿಯಿಂದೆ ತುಂಬು ; ನಾದಮಯವಾಗು : ಸಿದ್ಧರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಪೇತ್ಪತ್ರಿಂದುಪಾಶ್ರಿತಮಾಗಿ ಹಾಲ್ಗೂ ಹಾಲ್ಗೂ ಹಾಯೆಂದು ಸಾಮಧ್ವನಿಯಿಂ ಮುಖರಿಗೊಂಡು (ಪಚೇಶ. ೨೫೬). [ಮುಖರ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಮುಖರತ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಚುಂಬನ : ರತದೊಳಗ್ಗಳಂ ಮುಖರಿತಂ ಸುರತೋತ್ಸವಕೆ (ಕಂಪ್ರ. ೦೦-೯೭). [ಸಂ.]

ಮುಖರತಿ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀಚತರವಾದ ರತಿಕೇಳಿ : ಸತಿ ಕೊಡೆಯೊಳಿರ್ದು ಮುಖರತಿ ಗೆಯ್ವುತಿರೆ (ಚಪ್ರ. ೦೦-೩೬). [ಸಂ.]

ಮುಖರತೆ (ನಾ). ೧. ಗಳಹುವಿಕೆ : ಹರಟುವಿಕೆ : ಮೂದಲೆಯ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಕಲಿತವರು . . . ಮದ್ಯ ಮಾಂಸ ಮುಖರತೆ (ವಾಜಾಳಶ್ವ) ಇವೇ ನಾಗರಿಕತೆಯ ಮುಖ್ಯಉಪಕರಣಗಳೆಂದು ತೀರ್ಮಾನ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡರು (ಸಾಂರ. II, ೩೧೦) ; ೨. ನಿಂದೆ ; ದೂಷಣೆ : ದಶಮುಖನ ಮುಖರತೆಯುಮನುದ್ಧತ್ಯತೆಯುಮುಂ ನೆಜಿಯೆ ಬಿಟ್ಟನಿಸಿ ವಣ್ಣಿಪುಂ (ಕಂಗಾಪು. ೦೨-೭೭ ಪ). ೩. ಶಬ್ದ ; ಗದ್ದಲ. ೪. ೩ : ಮುಖರತೆ ಪುರುಳಿಯೊಳ್ . . . ಮಹಾಮಾತ್ರವರ್ತನಂ ಸೈಣಯೊಳಲ್ಲದಿಲ್ಲಮಲ್ಲಿಯುಂ (ಪಂಪ್ರ. ೩-೯ ಪ). [ಸಂ. ಮುಖರತಾ]

ಮುಖರಭಾಷೆ (ನಾ). ನಿಂದೆಯ ಮಾತು ; ತೆಗಳಿಕೆ : ಮೊಗಗಪ್ಪಾಗ್ಗಿ ತಮ್ಮರ್ಲಿ ಮುಖರಭಾಷೆಯಿಂದ ಕೊರಲ್ತಿಯೊಳರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದುಂ, ಕಟ ಸಾಯಲ್ಲಿ ಸೊರೆಗಟ್ಟ, ಮುಚ್ಚಿದೋಗಿ — ಮಲಗಿಸಲ್ಪಡುವನು (ಪುಂಕೃಕ. ೦೨೨-೩). [ಸಂ. ಮುಖರಭಾಷಾ]

ಮುಖರಸ (ನಾ). ೧. ಜೊಲ್ಲು ; ಲಾಲಾಜಲ : ನಿದ್ದೆಯೊಳಗಿಂದ ಎಚ್ಚರಿಸಿತ್ತು, ಬಂಜೆಗೆ ತೊರೆಗರೆಯಿಸಿತ್ತು. — ಈ ಮುಖರಸ (ಕಾಯ್ಕೃ. ೦೦೬-೯). ೨. ಮುಖದ ಕಾಂತಿ. — ಕಳೆ : ವಿಭೂಷಣ ಪ್ರಭಾಶ್ಯನ್ನತಿ ಮಾಣ್ಪುಮಂ ಮುಖರಸೋನ್ನತಿ ಮಾಣದೆ ದೈಸತತ್ವ ಸಂಪನ್ನರಾಜವಂಜಪಭಯಃ ಗೆಲಲಾರ್ಕುಮೊ ಮಿಜಿಲಾರ್ಕುಮೋ (ಕಾಂಶಾ. ೬-೭೯). [ಸಂ.]

ಮುಖರಾಗ (ನಾ). ಮುಖದ ಬಣ್ಣ. — ರಂಗು : ಪ್ರಕಟಿತಪ್ರವಾಳಮುಖಿ ರಾಗಮುಂ ಸ್ವಸ್ತಿಕಪ್ರಶಸ್ತಪಾಣಿವರ್ಜನಸಮರ್ಜಿತಮುಮಪ್ಪ ಕಳಧೌತ ಪುಂಗಳೆಳೆಳಪಾತ ಒಳಿಸಿ (ಪಾಪ್ಪ. ೯-೨೦೦). [ಸಂ.]

ಮುಖರಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೇಶೀತಾಳ : 'ಮುಖರಿರಿಗಾಣ' ಪರಾ. ೨. ಮದ್ದಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : ಶ್ರೀನಿಕೊಪ್ಪಾಕ್ಷ ಸೋಲಗದಲ್ಲಿ ಮುಂಬರಿ ದೊವಲಾವ ನಾಲ್ಕು ತೆಜದ ಮದ್ದಳೆಗಳೊಳಗೆ . . . ನುಡಿಸಿ (ಪಚೇಶ. ೩೦). [ಸಂ. ಮುಖರೀ]

ಮುಖರಿ$_2$ (ನಾ). ಒಬಿತ್ತು ಬಗೆಯ ವಿಷದ ಹಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅವರಲ್ಲಿಪೊಂಬತ್ತು ವಿಷದ ಹಲ್ಲುಗಳು ಅವಾವವೆನೆ ಕಾಳರಾತ್ರಿ ಕರಾಳಿ ಯಮದೂತ ವಿಘೇಷಣೆ ಭದ್ರಕಾಳಿ ಮುಖರಿ ಸರ್ಪದಂತಿ ಬಗ್ರಭೀಷಣೆ ಆತ್ಯುಗ್ರಭೀಷಣೆ (ಬಸಾ. ೬-೨). [< ಸಂ. ಮುಖರಾ ?]

ಮುಖರಿಗಾಣ (ನಾ)· [ಸಂಗೀತ] ದೇಶೀತಾಳಪನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಹಾಡುವವನು: ಪಾನಾವಿಧದಿಂ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುಪಾಂಗಂಗಳ್ ರಜಂದೆತ್ತು ವಿಕ್ಷರಿವಂತಾಗತಿ ಮಾಡಿದಂ ಮುಖರಿಗಾಣಂ (ಶಬ್ದಾಶ- ೫-೨೩) ; ರಾಜಾಂಗಣದೊಳಗೆ ವಂಗಳಾಚಾರಸಂಗೀತಕಮುಂ ನೆಗಚ್ಚು ಮುಖರಿಗಾಣರ ತಾಳವಾದ್ಯಕೋಳಾಹಳದೊಳಂ (ಕಂಪ್ರ. ೩-೨ ಪ)· [ಮುಖರಿ + ಗಾಣ್]

ಮುಖರಿತ (ಗು)· ೧. ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಧ್ವನಿಸುವ : ವಧೂ ವರಿರ್ವರುಮಂ . . . ಅಲಕ್ತಕವ್ಯವಾರೊಣಚರಣಸಂಚರಣರಣಿತಮಣಿ ನೂಪುರಮುಖರಿತದಿಗಂತರಾಂತಃಪುರಜನಾವೀರ್ಮಾದಕೋಳಾಹಳಮುಮೆನೆಯೆ ಮುಂದಿಟ್ಟು ತಂದು (ಅಪಾ- ೪-೧೭ ಪ) ; ಪಾಂಡಮಿಳಜಳಸ್ಪಧಿಯವಳಕುಳ ರೌಂಕಾರಮುಖರಿತದಿಶಾಳರಟತಲಮಾ ದಿಶಾಚಕ್ರಂ ಕಲಂಕೆ (ಪಂಕಥಾ- ೦೫-೭೦ ಪ). (ನಾ). ೨. ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಶಬ್ದದಿಂದ ತುಂಬಿದುದು : ಜೀರುಂಡಿಯ ಸ್ವರದಿಂದ ವಸುಧೂಮಿ ಎಲ್ಲವೂ ಮುಖರಿತವಾಯಿತು (ಇಪ್ರ. ೬೧೦) ; ಶಾಂತಿನಿಕೇತನದ ಶಾಲವನದ ನಡುವೆ ನನ್ನ ಜ್ಞಾಪನಸಭೆಯು ; ಮರ್ಮರಿತವಾಗಲಿ, ಮುಖರಿತವಾಗಲಿ (ಚಿಂಲ್ಲ. ೫೯. ೦೬೩). [ಸಂ.]

ಮುಖರಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನ್ನಾಡು ; ಹೇಳು : ಸುಖಿ ದೊಳಿರ್ವಾಗಲ್ಲ ಸುಮುಖರಿಗಾಗಿರಬಹುದಖಿಲವ್ಯಾಕುಲ ತಟ್ಟಿದಾಗ ಮುಖಕಿವಿದ ನೋವನೊದಱುವುದರಿಂದಂ ಮುಖರಿಸಿ ಪೊಗಳ್ದನಾ ಭೂಪ (ಹರಿ. ೬೪-೬೭). [ಮುಖರ + — ಇಸು]

ಮುಖರೆ (ನಾ)· ಹೆಚ್ಚು ಮಾತನ್ನಾಡುವವಳು ; ಗಳಹುವವಳು ; ವಾಚಾಳಿ : ಈ ಆಭರಣಗಳೆಲ್ಲಾ ಆ ದೇಹಕ್ಕೇ ಒಪ್ಪತಕ್ಕವು . . . ನೀನೊ ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಅದಳಿಗೆ ತೊಡಿಸಿ. ಮುಖರೆಯಾದೀ ವಿದೇಶಿ ಹುಂಗಸನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸುಕೊ (ಕಣಾಕಾಂ- ೫೦). [ಸಂ. ಮುಖರಾ]

ಮುಖರೋಗ (ನಾ)· ಮುಖ ಅಥವಾ ಬಾಯಿಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಎಕ್ಕಿಯ ಎಲೆ, ಬಿಡಲ . . . ಅಪ್ಪರಸ, ಈ ಸೊಪ್ಪು ಗಳಂ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಹಳೆಯ ಕಲಿಪಂ ತುಂಬಿ ನೀರಂ ಹೊಯ್ದು ಲೇಸಾಗಿ ಕುದಿಸಿ ಮೈನೋವವರಿಗೆ, ಮುಖರೋಗದಬಾತಂಗೆ . . . ಸೇಕಂ ಗೊಳ್ಳಲು ಆ ವ್ಯಾಧಿ ತೀರ್ಗುಂ (ಚಿಕ್ಕ. ೫೪) ; ತುಂಬಿರಸವನ್ನು ಲೊಕ್ಕೇ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಎಳುದಿನ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಮುಖರೋಗಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಗಚಿಕ್ಕ. ೨೦೬). [ಸಂ.]

ಮುಖರೋಮ (ನಾ)· ಮುಖದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಕೂದಲು : ಮಿಸೆ : ''ದುಮುಖರೋಮಂ ಶ್ಮಶ್ರು'' (ಶಸ್ತ್ರಕೋ. ೭೦-೩೨) ; ಅಖಿಲಾವರ್ದೂಲ ಮುಖರೋಮ ಕರಾಲಸ್ಯಕ್ಕೋಷ್ಠಾಂತಪ್ರರೂಢಶ್ಮಶ್ರುಜಾಲಂ (೧೦೫. ೦೩-೪೫ ಪ). [ಸಂ. ಮುಖರೋಮನ್]

ಮುಖಲಕ್ಷಣ (ನಾ)· ಮುಖದ ರೀತಿ ; ಮುಖಚರ್ಯೆ : ಅದಳು ಎಳೆಹರೆಯದಲ್ಲಿ ಅಸುಪಮಸುಂದರಿಯಾಗಿದ್ದಿರುಹುದೆಂದು ಅವಳ ಮುಖ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ವೇದ್ಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಕಕಱು- ೦೧೦) ; ಕಾವಂದಿನಿಯು ಮುಖ ಲಕ್ಷಣ, ನೋಡಿದ ಮನುಷ್ಯ ಹವರುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ಇಪ್ರ. ೫೪). [ಸಂ.]

ಮುಖಲೇಪನ (ನಾ)· ೧. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಮೇಲು ಭಾಗಕ್ಕೆ ಬಳಿಯುವ ಮತ್ತೊಂದು ಲೇಪನವಸ್ತು : ಎಲೆಕ್ಕೋಸ್ ಫಲಕವು ಸ್ಪೀರಿಯೋಫಲಕಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಉಪಯೋಗವುಳ್ಳದ್ದಾದರೂ ಅದರ ಬೆಲೆ ಹೆಚ್ಚು . . . ನಿಕ್ಕಲ್ ಮುಖಲೇಪನ ಮಾಡಿದರೆ ಅದರಿಂದ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯಕ್ತಿ ತೆಗೆಯಬಹುದು (ಕಾಶಾಕ್ರ. ೬೦). ೨. ಮುಖಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಪೌಡರು, ಸ್ನೋ ಮುಂತಾದ ಕಾಂತಿವರ್ಧಕವಸ್ತು : ಟಿ.ವಿ. ಯಲ್ಲಿ ಮುಖಲೇಪನಗಳ ಆತ್ಯಾಕರ್ಷಕವಾದ ಜಾಹಿರಾತುಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತೇವೆ (ದಿಪ). [ಸಂ.]

ಮುಖಲೋಮ (ನಾ)· ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಉದ್ದಕೂದಲುಗಳಿಲ್ಲದೆ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೀಟ ; ಜಿರಲೆ : ''ಮುಖಲೋಮ ತೊಡಂಗಿ ಯಕ್ಕುಂ'' (ವಾಜಾಗ- ೪೯-೦೩). [ಸಂ. ಮುಖಲೋಮನ್]

ಮುಖವರ್ಣಕೆ (ನಾ)· (ನೃತ್ಯ- ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ) ಮುಖಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚುವ ಬಣ್ಣ, ಬಣ್ಣದ ಅಲಂಕಾರ, ವೇಷ ಮುಂತಾದುವು : ಕಥಾನಕದ ಪಾತ್ರಗಳಗೊಪ್ಪುವಂತೆ ವೇಷ, ಮುಖವರ್ಣಕೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದರು (ಹಾಗಲ- ೦೨). [ಸಂ. ಮುಖವರ್ಣಕಾ]

ಮುಖವಸ್ತ್ರ (ನಾ)· ೧. ಮುಖವನ್ನು ಒರೆಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಬಳಸುವ ಬಟ್ಟೆ ; ಮುಖಪಾವಡ : ಮುತ್ತಿನುರಿ ಭಕ್ತ ಚಾಮರ ಕುಂಚ . . . ವ್ಯಜನ ಮುಖವಸ್ತ್ರಮೆಶ್ತಿ ಬೀಸುವ ಧವಳಚಾಲಯು ಚಡಾಳವಿಕ್ಕಲದಿ ವತ್ಸರಿಸುತ (ಪಪೂಕೋ- ೪-೨೪); ಹಡಪ ಕನ್ನಡಿ ಹೂಜೆ ಕಾಳಂಜಿ ಮುಖವಸ್ತ್ರ . . . ಮಚ್ಚಧ್ವಜವಾಂತು (ಪಪೂಕೋ. ೪-೩೬). 'ಕರವಸ್ತ್ರ' ಪರಿ. ೨. (ಪ್ರತಿಮೊಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನದ ವಿಧಿಯಂತೆ) ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ತೊಡಿಸುವ ಬಟ್ಟೆ (?) : ಅಬ್ಯಂಜ್ಯಪ್ರತಿಮೆಯಂ ಪಂಚಗವ್ಯಶುದ್ಧಿಯಂ ಮಾಡಿ ಸುಗಂಧಾನುಲೇಪನಂಗೆಯ್ದು ದರ್ಭೆಯಿಂದಲಂಕರಿಸಿ ಮುಖವಸ್ತ್ರ ಮನಿಕ್ಕಿಯಿರಿಸುವುದು (ಕ್ರಕ್ರಾ- ೩-೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಮುಖವಾಡ 'ಮೊಗವಡ' ನೋ.

ಮುಖವಾದ್ಯ (ನಾ). ಬಾಯಿಯಿಂದ ಊದುವ ಕೊಳಲು, ನಾದಸ್ವರ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯ ; ಸುಷಿರವಾದ್ಯ. [ಸಂ.]

ಮುಖವಾರ್ತೆ (ನಾ)· ಸಮಾಚಾರ ; ಸುದ್ದಿ ; ವಿಷಯ ; ವಿಚಾರ : ಧರ್ಮಪುತ್ರಂ . . . ವಿದುರನಟ್ಟಿದೋಲೆಯಾತಂ ಬಂದೇಕಾಂತದೋಲೆಯ ನಿಕ್ಕಿದೊಡೆ ಮುಖವಾರ್ತೆಯೇನೆಂದೊಡೆ (ಜಂಪು. ೦೦-೩೮ ಪ).

[ಸಂ. ಮುಖವಾರ್ತಾ]

ಮುಖವಾಸ (ನಾ)· ೧. ಬಾಯಿಯನ್ನು ಸುವಾಸನೆಗೊಳಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ : ವಿಧವಿಧದೊಳೆಸೆವ ಕುಸುಮೋತ್ಕರದ ಪರಿಮಳದ ಮಧುರಾಸವಕೆ ತಮ್ಮ ಮುಖವಾಸದೊಳ್ಗಂಪಿನೆಳರಿನಿದಂ ಪೆರಸುವಂತೆ ಮೊಗವಿಟ್ಟು ಪೊಂಬಟ್ಟಿರೊಳ್ಸವಿದು (ಸ್ಫಿಪುಣಾ- ೦೫-೨೬) : ಗಂಧಪುಡಿಯರಂಗಡಿಗೈದಿ ಕಮ್ಮಿಜ್ಜಿ ಕಸ್ತುರಿಯ . . . ತಾಂಬೂಲಮುಖ್ಯ ಮುಖವಾಸಗಳನೂ ತಗದು ಮುನ್ನಡೆದು (ಪಪೂಕೋ. ೦೭-೬೦). ೨. ಮುಖಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಟ್ಟೆ, — ವಸ್ತ್ರ : ಪರಿಮಳಂ ತೀಡಿದಡೆ ಕಡೆಗೆ ಸಂಗಂಗೆನುತೆ ಚರಿತಮಿಂ ಮುಖವಾಸಮಂ ಸುತ್ತಿ, ರಜಸುತೆ (ಶಾಪ. ೩-೦೬). [ಸಂ.]

ಮುಖವಾಸನ (ನಾ)· ೧. = ಮುಖವಾಸ ೧ : ''ಆಮೋದೀ. ಮುಖವಾಸನಃ – ೨ ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ ಮುಂತಾದ ಮುಖಪರಿಮಳಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸುದ್ರವ್ಯದ ಹಸರುಗಳು'' (ಸಿಕ್ಕಾ- ೫೬). ೨. = ಮುಖವಸ್ತ್ರ ೨ : ಅವಾಪನ ಆಸನ್ನ . . . ನೈವೇದ್ಯ ಮುಖವಾಸನ . . . ಅತ್ಮಾರೋಪಣವೆಂಬ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶದುಪಚಾರಂಗಳಂ ಸಮಂತ್ರಕಮಾಗಿ ಮಾಡಿ (ಎಪೀ. ೧೩). [ಸಂ.]

ಮುಖವಿಕಾರ (ನಾ)· (ಮನಸ್ಸಿನ ಭಾವನೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ) ಮುಖದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವಿವಿಧ ಬದಲಾವಣೆ. — ಪಾರ್ಶ್ವಟು : ಮುಖವಿಘಾವ : ಪರುಷಾಳಾಪವಮ್ಯಮಿನಿಷ್ಟುರವಿಕ್ಷಣಮುಖವಿಕಾರಮುಂ ಮಱುರೆಯುಂ ತರಳಾಪಾಂಗಮುಮಾಕೆಯ ದರಹಸಿತಮುಮಂಜಿಪೆ ಪೇಟ್ಟುಮಜಕಮು ನೆರ್ದೆಯೊಳ್ (ಕಂಪಾ- ೩-೦೦೯); ನಾನು ಹೇಳಿದ್ದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅವರು ಯಾವ ಮುಖವಿಕಾರವಿಲ್ಲದೆ ಕೇಳಿಸಿಕೊಂಡರು (ದಿಪ). [ಸಂ.]

ಮುಖವಿಕಾಸ (ನಾ)· ಮುಖವು ಅರಳುವಿಕೆ, — ಹಿಗ್ಗುವಿಕೆ : ವಿಪಕ್ಷ ಭೃಮಣಚೀತೋಭಾವಪಳವನವ ಮುಖವಿಕಾಸದಲಿ ತಮದ ತನಮಸಕದಲಿ

ಭುಜಸಿಕ್ರಮ ಭಜಾಳಿಸಲೆದ್ದ ಭೂಪೋತ್ತಮನು ಕೊಂಡನು ಗದೆಯನು (ಭಾಗ್ಯ. ೭-೦೪). [ಸಂ.]

ಮುಖವಿಕೃತಿ (ನಾ). = ಮುಖವಿಕಾರ ೨ : ಭಂಗದಲಿ ಸಂದೇಹ ಮುಖವಿಕೃತಿಯಲಿ ದುರ್ನೀತಿ ಇಂಗಿತದಲಾಂಗಿಕದ ಭಾವಾಭಂಗವರಿಯನು ಯೋಗಯುಕ್ತನಯಂಗಳಲಿ ತೀಡದುಸುರದಿರ್ದುಡು ಸಭೆ ಸುಭೀತಿಯಲಿ (ಭಾಷ್ಯ. ೦೯-೯೭). [ಸಂ.]

ಮುಖವಿಕ್ಷೇಪಣ (ನಾ). ಮುಖವನ್ನು ಅತ್ತ ಇತ್ತ ತಿರುಗಿಸುವಿಕೆ : ಬಲದ ಕೋಡ ಮೇಲೆ ಕೆಮ್ಮಂ ಪೀಜು ಮುಖವಿಕ್ಷೇಪಣಂಗೆಯ್ದು ಘನಾಘನ ನಿನಾದದಿಂ ಬ್ಯಂಮಿತಂಗೆಯ್ದ ವಿಜಯಗಜಮುಂ (ಕಂಪಾ. ೯-೯೩ ಪ). [ಸಂ.]

ಮುಖವೀಣೆ (ನಾ). ಬಾಯಿಂದ ಊದಿ ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಮುಖವೀಣೆಯ ಮೋಹಿಗಳಿಂದಂ ರಾವಣವೀಣೆಯ ರಂಜಕರಿಂ . . . ಮೇಣ್ ಅಖಳನಿಯೋಗದಚ್ಚಳಿಯ್ಕರಿಂದೊಪ್ಪಿದತ್ತಾ ಮಹಾಲಿಂಗದಾಸ್ಥಾನಂ (ಹಮ್ಮೀ. ೬-೪೦ ಪ) ; ಕಾಳ ದಂಡಿಗೆ . . . ವಿವಿಧ ವಿದ್ಯಾಜಾಲ ಮುಖವೀಣೆಗಳ ತಂದಿಳ್ಪುದರು (ಜಾಗಪ. ೨೨-೬೯) ; ನುಡಿಸುವವನ ಶ್ವಾಸಗಾಳಿಯಿಂದ ನುಡಿಯುವ ವಾದ್ಯಗಳು : ಕೊಳಲು, ನಾಗಸ್ವರ . . . ಮುಖವೀಣೆ, ಶಹನಾವಾದ್ಯಗಳೂ ಈ ವಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತವೆ (ಹಂಗಿಸಂ. ೦೨೦). [ಸಂ. ಮುಖವೀಣಾ]

ಮುಖವೇಣು (ನಾ). = ಮುಖವೀಣೆ : ರಂಧ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಯುಸಂಚಾರದ ಮೂಲಕ ಪಾದವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವುವು ಎರಡನೇ ಸುಷಿರಜಾತಿ : ಕೊಳಲು, ಸನ್ನಾಯಿ, ಮುಖವೇಣು ಮೊದಲಾದವು (ಗಾಪ್ರ. ೯೩). [ಸಂ.]

ಮುಖಶಾಲೆ (ನಾ). ದೇವಸ್ಥಾನ ಅಥವಾ ಭವನಗಳ ಮುಂಭಾಗದ ಪಜಾರ ; ಮುಖಮಂಟಪ ; ಮೊಗಸಾಲೆ : ಈಶ್ವರಸಟ್ಟಿ ಎಡದು ದೇಗುಲದೆ ಕಳಶಮನಿಡಿಸಿ ಮುಖಶಾಲೆಯಂ ಸಮೆಯಿಸಿ (ಜಾಸಕ. ೩೦-೦೨ : 1005) ; ಪಚ್ಚೆಯ ತೊಲೆ ಪವಳದ ಕಂಬ ಜೋದಿಗೆ ನಿಚ್ಚಳವಹ ನೀಲದಿಂದ ಮಾಣಿಕ್ಯಳ ಮುಖಶಾಲೆಯು ಮಣಿಮಂಟಪವಚ್ಚರಿಯಾಗಿರುತಿಹುದು (ಕೃಷ್ಣಾಭ್ಯು. ೬-೮೦). ' ಮೊಗಸಾಲೆ ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಮುಖಶಾಲಾ]

ಮುಖಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಬಾಯಿಯನ್ನು ಮುಕ್ಕುಳಿಸುವುದು. ೨. (ಊಟ) ತಾಂಬೂಲ. [ಸಂ.]

ಮುಖಶ್ರೀ (ನಾ). ಮುಖದ ಸೌಂದರ್ಯ. — ಚೆಲುವು : ಕ್ಷಾಯಿಕ ದೃಷ್ಟಿ ತುಷ್ಟಿಯೊಳೂಡಬಡೆ ಜೈನವಚೋಮೃತಂ ಮುಖಶ್ರೀಯ ಪೊವಟ್ಟಿಯುಂ ಬೆಳಗ (ಶಾಂತಿಪು. ೦-೪). [ಸಂ.]

ಮುಖಸಂಧಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಐದು ಅರ್ಥಪ್ರಕೃತಿಗಳೂ ಐದು ಅವಸ್ಥೆಗಳೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸೇರಿದರೆ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಮುಖ, ಪ್ರತಿಮುಖ, ಗರ್ಭ, ಅವಮರ್ಶ ಮತ್ತು ಉಪಸಂಹೃತಿಯೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು : ಅದರ ' ಮುಖಸಂಧಿ 'ಯೆಂಬ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಥೆ ಇನ್ನೂ ಬೀಜರೂಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಕೃಚಾ. ೨೦೬). [ಸಂ.]

ಮುಖಸಾಲೆ ' ಮೊಗಸಾಲೆ ' ನೋ.

ಮುಖಸಿರಿ ' ಮೊಗಸಿರಿ ' ನೋ.

ಮುಖಸುತ್ತು (ನಾ). ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ ; ಗೊಂದಲ ; ಕಕಮಕ : ನಿನ್ನೆಯ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನೀವು . . . ಯವನ ಶೌರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದಿರೋ ಅದರಿಂದ ಯವನಸೇನೆಗೆ ಮುಖಸುತ್ತಾಗಿದೆ (ಪಾಕೃ. ೯೦) ; ತುರುಕರನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದೇನೋ ನನಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಹು ಮುಖಸುತ್ತಾಗಿದೆ (ಪುಸಾಗ. ೪೬). [ಮುಖ + ಸುತ್ತು]

ಮುಖಸುರತ (ನಾ). = ಮುಖರತಿ : ಮುಖಸುರತಂ ಮುನಿಗಳಿಂ ದೂಷಣೆಯಪ್ಪುದರಿಂ . . . ಪೇಳಲಿಲ್ಲ (ಕಾಪುಚ. ೨೪೩). [ಸಂ.]

ಮುಖಸ್ತುತಿ (ನಾ). ಎದುರಿನಲ್ಲೇ (ಅಕಾರಣವಾಗಿ) ಹೊಗಳುವುದು. — ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡುವುದು : ಇದನ್ನು ಪಾತ್ರ ಮುಖಸ್ತುತಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಡಿರಿ (ಅಸ್ಮ. ೦೬೩). [ಸಂ.]

ಮುಖಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಪ್ರಮುಖವಾದ ಸ್ಥಳ : ಆ ಭೂಭಾಗದೊಳ್ ಕುನ್ತಳಂ ತಾನತ್ಯುರ್ಜಿತಮಲ್ಲಿ ಭೋಗಿಜನರಮ್ಯಂ ಬೆಳ್ವೊಲಂ ತನ್ಮುಖಸ್ಥಾನಂ ಕೋಳಿಕುಮಾಗಳುಂ ಪುರಿಕರಶ್ರೀರಾಜಧಾನ್ಯಾಹ್ವಯಂ (ಶಾಜಾ. XX. ೪೭-೦೪ ; 1074). [ಸಂ.]

ಮುಖಹೀನ (ನಾ). ಸಂಕೋಚಸ್ವಭಾವದವನು ; ಮುಖಹೇಡಿ : ಅಪರಿಚಿತಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಅವನು ಉದ್ದಟನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲವೆ ಮುಖಹೀನನಾಗುತ್ತಾನೆ (ಜಪ್ರ. ೧). [ಸಂ.]

ಮುಖಹೇಡಿ, ಮುಹೇಡಿ, ಮುಹೇಡಿ (ನಾ). ಸಂಕೋಚಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸಿಗ್ಗುಳಿ : " ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ನಾಚುವ ; ಮುಖಹೇಡಿಯಾದ ; ಸಂಕೋಚಪ್ರಕೃತಿಯ ; ಸಿಗ್ಗುಳಿ " (Bashful. ೧೮೪೫). 'ಮುಖಹೇಡಿತನ' ಪರಾ. **ಮುಹೇಡಿ** : ಸಮುದ್ರ ಶಾಂತವಾಗಿದೆ, ಗಾಳಿ ಮುಹೇಡಿಯಂತಿದೆ (ಕಾಂಶ. II. ೨೦೬) ; ದಾಮು ಎಲ್ಲಾ ಅವರಪ್ಪನ ಹಾಗೇ ಮುಹೇಡಿ (ಕ್ಯಕ್ಯಾ. ೦೬). **ಮುಹೇಡಿ** : ಅವಳ ಸ್ವಭಾವವೇ ಹಾಗೇಂದ್ರೆ. ದೊಡಲಿನಿಂದಲೂ ಅದು ಮುಹೇಡಿ (ಕಂಸಂ. ೨೫೫). ಪೆಡ್ಡಾಸ್ಪರ್ ಲಕ್ಷ್ಮಣರಾಯರು ಸಬ್ಬುವಿನ ಪೆನ್ನು ತಟ್ಟಿ "ಮೋಡಿದೆಯಾ. ಮುಹೇಡಿಯಾಗಬಾರದು " ಎಂದು ಬಹಳ ಹೊಗಳಿದನು (ಶಚಮಾಕಾ. ೩೦). ' ಮುಹೇಡಿತನ ' ಪರಾ. [ಮುಖ + ಹೇಡಿ (< ಪೇಡಿ)]

ಮುಖಹೇಡಿತನ, ಮುಹೇಡಿತನ, ಮುಹೇಡಿತನ (ನಾ). ಸಂಕೋಚ ಸ್ವಭಾವ ; ನಾಚಿಕೆಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿ : ಮಕ್ಕಳು ವಿಲಕ್ಷಣರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸುವರು . . . ಕೆಲವರಿಗೆ ಮುಖಹೇಡಿತನ (ಶಿಕ್ಷಕ. ೬೯೯) ; ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಮುಖಹೇಡಿತನ ಅವನನ್ನು ಎಲ್ಲರಿಂದ ಬೇರೆ ಮಾಡಿತ್ತು (ಜಾಗಕ. ೬೩). **ಮುಹೇಡಿತನ** : ಈ ಮುಹೇಡಿತನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಾಲ್ಕುಜನರ ಜತೆ ಓಡಾಡುವುದನ್ನು ಕಲಿ (ಕಾಗ). **ಮುಹೇಡಿತನ** : ನೀನು ಅವಳಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳಿ ಮುಹೇಡಿತನ ತಪ್ಪಿಸಬೇಕು (ಜಾಸಂ. ೨೫೬) .

[ಮುಖಹೇಡಿ + — ತನ]

ಮುಖಾಂತರ (ಅ). ಆ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ; ಮೂಲಕ : ಜೋಡು ರಿವೇರಿಯವನ ಮುಖಾಂತರ ನನ್ನ ಕೊಬ್ಬು ಕರಗಿತ್ತು (ಕ್ಯಕ್ಯಾ. ೦೦೬) ; ಬಿಂದ್ಣಾ . . . ವೈನಿಯ ಮುಖಾಂತರ ಅಣ್ಣನ ಪರವಾನಿಗೆ ಪಡೆದುಕೊಂಡ (ಕ್ಯಾ. ೦೯೩).

ಮುಖಾಂತರವಾಗಿ = ಬೇರೆಯವರ (ಮೂತಿನ) ಮೂಲಕವಾಗಿ : ನಮ್ಮ ಅಪ್ಪಾಜಿಯವರ ಪ್ರಾಕಾರಭ್ಯ ಅಳಿಗಿಯ ಮನವಾಳ ರಾಮಾನುಜ ಜಿಯ್ಯರವರ ಮುಖಾಂತರವಾಗಿ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬರುವ ನಿತ್ಯಕಟ್ಟಳೆ ಕೈಂಕರ್ಯ (ಎಕ. III, ಶ್ರೀರಂಗ. ೦೦೦-೦೯೨; 1784) ; ಸೃಷ್ಟಿಯ ಮುಖಾಂತರವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವ ಆತನ ಮಹಿಮೆಯ ಕುರುಹುಗಳನ್ನು ತಿಳುಕೊಂಡು ಕೃತಜ್ಞರಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಾವು ಆತನನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಸೇವಿಸಬೇಕು (ಮುಂಬಾ. ೪-೨೦). [<ಮುಖ]

ಮುಖಾಡ ' ಮೊಗವಡ ' ನೋ.

ಮುಖಾಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಯಿಂ ವಾರವತ್ಕಗಾರ ೩ ಸೇನಭೋಗರು ಸುಂಕದ ಸೇನಬೋಗರು ಸಹ ಜನ ೧೫೯ ೧ ಮುಖಾಣೆ . . . ವರುಷಂಪ್ರತಿಯೂ ಪ್ರತಿವರುಷಂಗಳಿಗೂ ಮಹದೇ [ಮೇ]ಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿಯವರ ಭಂಡಾರಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಹಾಗೆ ಕಟ್ಟಳೆಯನ್ನುಮಾಡಿಯಿದ್ದೇವ (ಎಕ. IX. ಕಾವಣ. ೯೪-೩೬ ; 1663).

[? + <ಕಾಣ್]

ಮುಖಾಬಿಲೆ ' ಮೊಕಾಬಿಲೆ ' ನೋ.

ಮುಖಾಮಿ (ನಾ)· ೧. ಒಡೆತನ ; ಸ್ವಾಮ್ಯ : ಅವನ ಮುಖಾಮಿಗೆ ೧೨ ಭರಹದ ಭೂಮಿಯನ್ನೂ ಕೊಡುವದು (ಕುಷಾಸಂ· ೨, ೫೮)· ೨. ಒಡೆತನವುಳ್ಳವನು; ಸ್ವಾಮ್ಯವುಳ್ಳವನು: ವಸ್ತ್ರಾಭರಣವಿರತಂ ಕೊಡು ತಿರುವರೆಂಬ ವರದಿಗೆ ಮುಖಾಮಿಗಳು ಕಾದಿರುತಿರ್ಪರು (ಕ್ಯಕ್ಕ·೨-೨೦೨)· [?]

ಮುಖಾಮಿತನ (ನಾ)· = ಮುಖಾಮಿ ೧ : ದೊರೆಗಳವರು . . . ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ್ಯಂಗಾರಿ ಎಂಬುವನಿಗೆ ಈ ಪರಕಾಲಮಠದ ಮುಖಾಮಿತನವನ್ನು ನೇಮಕ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಕುಶಾಸಂ· ೨· ೦೬೩)· [ಮುಖಾಮಿ+–ತನ]

ಮುಖಾಮುಖಿ (ಗು)· ೧. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ ; ನೇರವಾದ : ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮತದುರನಿಗೂ ಮತ್ತು ಹುರಿಯಾಳುವಿಗೂ ಮುಖಾಮುಖಿ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅವರಿಗೆ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿಚಾರ, ಹೊಸಮನಿಯದು (ಕಕಣ· ೯೦) : ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಮುಖಾಮುಖಿ ಬೆಟ್ಟಿಯಾಗಲಿ, ಗೌಪ್ಯದ ಹಿಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ದಟ್ಟಿಯಿಸಿದ್ದ ಕತ್ತಲೆ ತೊಲಗಲಿ ಎಂದು ಅವಳ ವಿಚಾರ (ಚಪ್ರ· ೦೩೦)· (ನಾ)· ೨. ಭೇಟಿ ; ಸಂದರ್ಶನ : ಹಿಂದೊಮ್ಮೆ ನೀನಲ್ಲಿ ಹೋಗೆ, ನಿನ್ನಯ ಬಯಕೆ ನೆರವಹುದೆಂದರಿತೊಡಂ ನಿನ್ನ ಜೀವಕೆ ಮೋಸವಿರದೆಂದ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟೆ ನಿನ್ನನೀ ಹೊಸ ಮುಖಾಮುಖಿಯೊ ಜೀವಕ್ಕೆ ಮುಳುವೆಂದೆ ಮನಸಿನ ಕವಲು ! (ಹಕ್ಕ· ೦೯-೭೬)· [ಸಂ·]

ಮುಖಾರ (ನಾ)· ಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗ : ಆ ಗೇಟಿನಿಂದ ಮನೆಯ ಮುಖಾರದ ವರೆಗೂ ಹೂವಿನ ಗಿಡಗಳ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರವ್ಯಕ್ಷಗಳ ವಲಯಾಕಾರವಾದೊಂದು ತೋಟವು ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು (ಜಾಯುತ· ೫೦)· [?]

ಮುಖಾರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಮುಖಾರಿ ಹಿಂದೋಳವಸಂತವೆಂಬೀ ವಸಂತಮಿಶ್ರರಾಗಂಗಳು (ಏಪೀಗ· ೦೯೯) ; ವರವಸಂತ ಮುಖಾರಿ ಗುಜ್ಜರಿ . . . ಮೋಹನದ ರಾಗಂಗಳಲಿ ಪಾಡಿದರು (ಚಾರಪ್ರ· ೮೦-೮೫) ; ಮುಖಾರಿ—ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪ್ರಾಚೀನರಾಗ. ೨೦ನೇ ಮೇಳಕರ್ತ ನತಭೈರವಿಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ (ಸಂಗೀಸಂ· ೦೩೪)· [ಸಂ·]

ಮುಖಾವಲೋಕನ (ನಾ)· ಮುಖವನ್ನು ನೋಡುವುದು ; ಮುಖದರ್ಶನ : ಅವರು ಪಿತೃಗಳ ಮರಣಾನಂತರ . . . ಬಹಳ ವರ್ಷಗಳಿಂದಲೂ ಅನ್ಯೋನ್ಯಮುಖಾವಲೋಕನವಿಲ್ಲದವರಾಗಿದ್ದರು (ಗಪೀ· ೦)· [ಸಂ·]

ಮುಖಾಸಿ 'ಮೊಖಾಸ' ನೋ·

ಮುಖಾಸೆ 'ಮೊಖಾಸ' ನೋ·

ಮುಖಿ (ನಾ)· ಅಧಿಕಾರಿ ; ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : ಮಠಗಳ ಮುಖಿಗಳೂ, ತಿರುವಂದಿಯ ಕೈಲಾಸದೇಗುಲದ ಸ್ಥಾನಾಧಿಪತಿಗಳೂ ಸರ್ವಮಾನ್ಯದತ್ತವಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ ರಾಜಾಜ್ಞೆ ಇತ್ತು (ಕುಳಚಾ· ೦೩೦)· [←ತುಳು· ಮುಖಿ]

ಮುಖೇಡಿ ' ಮುಖಿಹೇಡಿ ' ನೋ·

ಮುಖೇಡಿತನ ' ಮುಖಿಹೇಡಿತನ ' ನೋ·

ಮುಖ್ತಾರ್ ' ಮೊಖ್ತಿಯಾರ್ ' ನೋ·

ಮುಖ್ತಾರ್‌ನಾಮೆ ' ಮೊಖ್ತಿಯಾರ್‌ನಾಮ ' ನೋ·

ಮುಖ್ಯ (ಗು)· ೧. ಬಾಯಿ ಅಥವಾ ಮುಖಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ· ೨. ಪ್ರಮುಖವಾದ ; ಪ್ರಧಾನವಾದ : ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವ . . . ಸರ್ವಶಕ್ತತ್ವಾದಿಗಳೇ ಈಶ್ವರನ ಮುಖ್ಯಗುಣಗಳು (ಏಪೀಗ· ೨೮)· ೩. ಉನ್ನತಮಟ್ಟದಲ್ಲಿರುವ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ; ಮೊದಲ ದರ್ಜೆಯ· ೪. ಅತ್ಯಂತ ಮುಂದಿರುವ ; ಅಗ್ರಸ್ಥಾನದ· ೫. ಮೊದಲಾದ ; ಮುಂತಾದ : ಲಕ್ಷ್ಮಿ ನಿಜವಲ್ಲಭ ಜಾಹ್ನವಿ ತನ್ನ ಪಾದಪದ್ಮೋದಕಮಿಂದ್ರಮುಖ್ಯದಿವಿಜರ್ ಸ್ವವಿಗ್ರಹಂ (ಜಗಂ· ೦–೨೦) ; ಸರಸಿಜಾಸನ ಮುಖ್ಯದೇವರನೊರಸುವಂ ಗದ (ರಪಕ್ಷ ೨೩–೨೨)· (ನಾ)· ೧. ಪ್ರಮುಖವಾದುದು ; ಪ್ರಧಾನವಾದುದು ; ಮಹತ್ತ್ವವಾದುದು : "ಅಗ್ರ್ಯಂ, ಪ್ರಧಾನಂ, ಪ್ರಮುಖಂ, ಪುರೋಗಂ, ಮುಖ್ಯಂ . . . ಅಗ್ರಣೀಃ—ಈ ೧೩ ಮುಖ್ಯಂ" (ಹಲಾಯು· ೦೦೩–೩) ; ಬಿದವನ್ನಾಗಲಿ ಬಲ್ಲಿದನಾಗಲಿ ಇನಿತು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಬುದು ಜಂಗಮಸ್ಥಲ (ಬಸವ· ೪೬೪) ; ಕೂಡಿ ನುಡಿವೆಡೆಯೊಳೆಂದುಂ ಕೂಡದು ಲಿಂಗತ್ರಯಕ್ಕೆ ತರತಮಭಾವಂ ನೀಡುಂ ವಾಕ್ಯದ ಕಡೆಯೋಳ್ ಕೂಡಿರ್ದುದಾಪದುದುಪೆ ಮುಖ್ಯಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಕಬಾಭ· ೦೯) ; ರಸಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಮುಖ್ಯವಾದ ನಿಯಮವೆಂದರೆ—'ಮುಖ', 'ಪ್ರತಿಮುಖ', 'ಗರ್ಭ', 'ಅವಮರ್ಶ', 'ನಿರ್ವಹಣ' ಪಂಚಸಂಧಿಗಳನ್ನೂ . . . ಕೇವಲ ರಸಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ರಚಿಸುವುದು (ಕ್ಯಾಕೋ· ೦೩೦). ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಉತ್ತಮವಾದುದು : "ಪ್ರಧಾನಂ, ಪ್ರಮುಖಂ, ಪ್ರವೇಕಃ, ಅನುತ್ತಮಃ, ಉತ್ತಮಃ, ಮುಖ್ಯಃ . . . ಅಗ್ನಿಯಂ—೧೭ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೂ, ಉತ್ತಮವಾಗಿಯೂ, ಇತರರಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದಂಥಾದ್ದರ ಹೆಸರುಗಳು" (ಬಿಚ್ಚಾಂತಿ· ೩೩೯). ೪. ಪ್ರಧಾನನಾದವನು ; ಪ್ರಮುಖವ್ಯಕ್ತಿ: "ಅಗ್ರೇಸರಂ ಪುರಸ್ಸರಸಗ್ರಣಿ ಮುಖ್ಯಂ ಪುರೋಗಮಂ ಪ್ರಷ್ಠಂ"(ಕಸ್ಕೋ· ೩೬–೯) ; ಅಪರ್ಣಾವಾದಕ್ಕಡಿಯಾಗದೊಳ್ಳಿಂದರ್ಜಕಾಮರ್ ಗುಣವೃದ್ಧಿ ಧಾಮರ್ ದಿವಾಕರರ್ ವ್ಯಾಕೃತಿನಾಮಗಳ್ವೋಲ್ ದಿವಕ್ಕ ಪನ್ನಿರ್ವರ್ ಮುಖ್ಯರಾದರ್ (ಕಾಪ್ರಾಪ್ರ· ೦೩) ; ಪುಲಿಯನೆತ್ತಿ ಮುಗಿಲೊಡೆದ್ಹುನ ನಕ್ಕ ವನೇ ದೊರೆ ನಿನಗೆಂದೇ ಈ ಮುಖ್ಯನ ಕಳಿಸಿಹನೇ (ಗೋಳಾಪ· ೩೬–೦೩)· ೯. ಅಗತ್ಯವಾದುದು ; ಅವಶ್ಯವಾದುದು : ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲೂ ತುಂಬ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದಿರುವುದು ಬಹಳ ಮುಖ್ಯ (ಕಬಿ)· ೧೦. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಜೀವಸಂಬಂಧವಾದ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ವಾಯುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪ್ರೈರಂಭ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಭೋಜನ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಸೌಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ ನಾಲ್ಕುಜೀವಸಂಬಂಧವಾದ ವಾಯುಗಳೇ ಮಾನಸಾದ್ಯಂತಃಕರಣ ಚೇಷ್ಟಾಕಾರಣಂಗಳಾಗಿರ್ಪುವಿ (ಏಪೀಗ· ೭೨)· [ಸಂ·]

ಮುಖ್ಯತೂರ್ಯ (ನಾ)· (?) : ಘನತಾತೂರ್ಯ ಮುಖ್ಯತೂರ್ಯ ಸ್ವೇಚ್ಛಾತೂರ್ಯವೆಂಬ ಘನಾಖ್ಯ ವಸಿಪ ಕಡು ಭಕ್ತಿ ಜ್ಞಾನ ವೈರಾಗ್ಯವೆಂಬ ತ್ರಿವಿಧವಿಶ್ವವನಟುದು . . . ಕೂಡುವಲ್ಲಿ ಇಂತೀ ಭಾವ ಸನ್ಮಿಶ್ರನ ಸ್ಥಲ (ಪೀಗೀಕಾ· ೦೦೬–೨೫೬). ' ಋಣಾತೂರ್ಯ ' ಪರಾ· [?]

ಮುಖ್ಯತೆ (ನಾ)· ೧. ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆ ; ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ : ಕೂಡ ನುಡಿವೆಡೆಯೊಳ್ ಲಿಂಗತ್ರಯಕ್ಕೆ ತಮ್ಮೊಳ್ ಮುಖ್ಯತೆಯಮುಖ್ಯತೆಯುಮಿಲ್ಲ (ಕಬಿಪ್ರ· ೦೦೦ ಕ್ಕಿ) ; ಪದನೆರಡುಂ ನೇಣ್ ಪಲವುಂ ಪದಾರ್ಥಮಂ ಬಯಸುತಿರೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಪದಾರ್ಥದ ಗಡಣಂ.ದ್ವಂದ್ವಮೆನಿಪ್ಪುದವ್ಯಯೀಭಾವಮಾದಿಪದಮುಖ್ಯತೆಯಿಂ (ಕಬಿಪ್ರ· ೦೬೩)· ೨. ಮೊದಲನೆಯ ಸ್ಥಾನ,—ದರ್ಜೆ. [ಸಂ· ಮುಖ್ಯತಾ]

ಮುಖ್ಯತ್ವ (ನಾ)· =ಮುಖ್ಯತೆ ೧ : "ಬಲ್ಲಿಃ, ಬಲ್ಲನಂ, ಬಲ್ಲನೀಯಂ, ಈ ೩ ಮುಖ್ಯತ್ವಂ" (ಕಾಕೃ· . ೦೫೬); ಪುರುಷತ್ರಯಂ ಕ್ರಮದಿನಿರ್ದೊಡಂ ವ್ಯತ್ಯಯವಾಗಿರ್ದೊಡಂ ಕೂಡಿ ನುಡಿವೆಡೆಯೊಳ್ ಉತ್ತಮ ಪುರುಷಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯತ್ವಂ (ಕಬಿಪ್ರ· ೨೭೬ ಕ್ಕಿ)· [ಸಂ·]

ಮುಖ್ಯನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ (ನಾ)· ಶ್ರೇಷ್ಠನ್ಯಾಯಾಧೀಶ ; ಉಚ್ಚನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ : ಭಾರತದ ಮುಖ್ಯನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿಯವರಿಂದ ನಿಯುಕ್ತವಾಗತಕ್ಕ ಮಧ್ಯಸ್ಥಗಾರರು ನಿರ್ಧರಿಸತಕ್ಕಂಥ ಅಂಶದಾನವನ್ನು . . . ಪಾವತಿ ಮಾಡತಕ್ಕುದು (ಕಾಡಾಕ· ೦೬೭)· [ಸಂ·]

ಮುಖ್ಯನ್ಯಾಯಾಧೀಶ (ನಾ)· = ಮುಖ್ಯನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ : ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಿವಿಲ್‌ನ್ಯಾಯಾಲಯದ ಮುಖ್ಯನ್ಯಾಯಾಧೀಶನೇ ಕ್ರಿಮಿನಲ್ ಪ್ರಕರಣ

ಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸೆಷನ್ಸ್ ವಿಭಾಗದ ಮುಖ್ಯನ್ಯಾಯಾಧೀಶನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ (ಕರ್ನಾಟ. ೫೫, ೬೬೭); ಮುಖ್ಯನ್ಯಾಯಾಧೀಶ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಮುಂಚೆ ಕೋರ್ಟಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದನು (ಭಕರು. ೨೫). [ಸಂ.]

ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ (ನಾ). ಆಂಜನೇಯ; ಹನುಮಂತ: ಕೂಸಿನ ಕಂಡೀರ್ಯಾ ಗುರು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಕಂಡೀರ್ಯಾ (ಕೃಕಂವ. ೬-೦೬೬ ಕ್ಷಾಂ); ಜೋ ಜೋ ಜೋ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾ ಮಲ್ಲರ ಗಂಟಲ ಗಾಣಾ (ಜಾಪೀಗೀ. ೦೩೭ ಕ್ಷಾಂ). [ಸಂ.]

ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ (ನಾ). ರಾಜ್ಯದ ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ; ಪ್ರಧಾನಸಚಿವ: ಶಾಸನಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಸಾವಿರಮಂದಿಯಿದ್ದರೂ ಕೆಲಸದ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಹೊರಲು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ಮಂತ್ರಿಸಂಪುಟವೂ ಒಬ್ಬ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಯೂ ಇರಬೇಕು (ರಾಕ್ಕಾಣ. ೬೬). [ಸಂ. ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿನ್]

ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ (ನಾ). ವಿಶಾಲವಾದ ರಸ್ತೆ; ಪ್ರಧಾನರಸ್ತೆ: ಗುಡಿಗಾರ ಪೇಟೆಯ ಒಂದು ಓಣಿಯಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದ ತುಂಗಕ್ಕ ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆಯನ್ನು ಸೇರಿ ನಡೆಯಹತ್ತಿದ್ದಳು (ಹುಚರುಬಾ. ೦೬೭). [ಮುಖ್ಯ + ರಸ್ತೆ]

ಮುಖ್ಯಸ್ಥ (ನಾ). ಪ್ರಧಾನವಾದ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳವನು; ಮುಖಂಡ; ನಾಯಕ: ಮಹಾಮಾತ್ಯನು ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದು (ಕಾಣಾ. ೬೬೦). [ಸಂ.]

ಮುಖ್ಯಸ್ಥೆ (ನಾ). ಪ್ರಧಾನವಾದ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳವಳು: ಮುಖಂಡಳು: ಅವರು ಈ ದಿನ ಆ ಕಚೇರಿಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥೆಯಾಗಿ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡರು (ಕಾಪ). [ಮುಖ್ಯಸ್ಥ + –ಆ]

ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ (ನಾ). = ಮುಖ್ಯಸ್ಥ: ತೆರೆಯು ನಿಧಾನವಾಗಿ ಎದ್ದು ಪೈಲಿನ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯ ಕೂಥದಿಯೂ ಪ್ರಟವಾಗುವುದು (ಏಗಹೋ.೦). [ಸಂ. ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿನ್]

ಮುಖ್ಯಾನಂದ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಆನಂದದ ಅಷ್ಟಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ವಿಷಯಾನಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ ವಾಸನಾನಂದ ಮುಖ್ಯಾನಂದ ನಿಜಾನಂದ ಆತ್ಮಾನಂದ ಅದ್ವೈತಾನಂದ-ವಿದ್ಯಾನಂದವೆಂಬವೇ ಆನಂದದಷ್ಟ ಭೇದಂಗಳವಲ್ಲಿ . . . ಘಾನೋಪಾದಾನವಿಲ್ಲದುವೇಕ್ಷಾಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ತೋರ್ಪುದೇ ಮುಖ್ಯಾನಂದವೆನಿಸುವುದು (ವಿತೀಕ. ೨೮). [ಸಂ.]

ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಶಬ್ದಪ್ರಧಾನವಾದ ಅರ್ಥ: ವಾಚ್ಯಾರ್ಥ: ಒಂದು ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ತಟ್ಟನೆ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೊಳೆಯುವ ಅದರ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಅಥವಾ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ (ಕ್ಕಶಾ. ೦೬೬). [ಸಂ.]

ಮುಖ್ಯೆ (ನಾ). = ಮುಖ್ಯಸ್ಥೆ: "ವರಾರೋಹೆಯೆಂಬಿ ಮುಖ್ಯೆಯಕ್ಕ [ಶಾಣಾ. ಮುಖ್ಯಳಕ್ಕು] " (ಪುಂಗಶಾ. ೧೦-೬). [ಸಂ. ಮುಖ್ಯಾ]

ಮುಗದಾಣ ' ಮೂಗುದಾಣ ' ನೋ.

ಮುಗಲ್ ' ಮುಗುಳ್ಳಿ ' ನೋ.

ಮುಗಳಕ್ಕಿ ' ಮುಂಗುಳಕ್ಕಿ ' ನೋ.

ಮುಗಳಿ ' ಮುಗುಳ್ಳಿ ' ನೋ.

ಮುಗಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೂವಿನ ದಳಗಳು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು–ಸಂಕೋಚನ ಜೊಂದು: "ಮುಗಿ–ಪುಷ್ಪಸಂಕೋಚನೇ (ಪೊಗ್ಗಾಗು) " (ಶಮಾಪಾ); ಸರಸಿಜಬಾಂಧವನಸ್ತಾಂತರಗತನಾಗಿರೆ ಸರೋಜವೀವನಮಾದಂ ಕೊರಗುತ್ತೆ ಮುಗಿಗುಮಿಶ್ವರವಿರಹದೆ ಶೋಕಾಕುಲಂ ವಿಶೇಷಾಪ್ತಜನಂ (ಕಂಗಾ.೩-೩೦); ಪಗಲಂತಿರ್ದಚ್ಚಬೆಳ್ದಿಂಗಳನತಿರಾಜ್ಯೋತಿಗೆತ್ತಾಗಳಾಗಳೆ ಮುಗಿದಿರ್ದಂ ಭೋಜಮೋರಂತಲರ್ದುವು ... ವಲಯಪುಂಡೆಂಗಳಿತಂಕೆಯಿಂದೆಂ ಮುಗಿಯಲ್ಕೆಂದಿರ್ದವೇನಾಜ್ಞಳಿಸಿದುದೂ ಜಗಚ್ಚಕ್ರವಾಂ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಂ(ಅಂಪ್ರ. ೦೭–೯); ದಿನಪನಪರಾಂಬುಧಿಯನ್ಯೆದಲು ಪಸಜ ಮುಗಿದವು (ಶಾಮ್ಯಕ. ೩-೬); ಮುಂಗಿದವೀ ಚಂದ್ರಾಸನೆಯು ಬರವಿಗೆ ಸಕೋಸಿಯಪೆಂಡೆ (ಕೊವರಾ. ೩ ೬ ೨೦). ೨. ಕಣ್ಣು ತನಗೆ ತಾನೇ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು,– ನಿಮೀಲಿತವಾಗು: ಶವದ ಕಾಪೋದ್ರೇಕದಲಿ ಕೊಡುವ ಸಮರ್ಪಣೆಯಿಗಳ ನಿಷ್ಠುರಗಣ್ಣಿವೆಗಳರೆ ಮುಗಿವುತಿರೆ (ಶಾಕೃಶಾ. ೦೬-೬೭); ಚಿನ್ನಿಗ ನಿನ್ನಂಗವ ನೋಳ್ಪೆವೆಂದಕ್ಷಯಿ ನ್ನೊಂದು ನಿಟ್ಟಿಸಿವೆಂದು-ಮುನ್ನವೆ ಮುಗಿದಿವೆ ಚಲುವಿಕೆಯನು ತೋಜುತೆನ್ನ ನೇತ್ರಕೆ ಸುಖವೀಯೊ (ಕಂಪ್ರ. ೯-೦೬೦). ೩. ಕಣ್ಣನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು,– ನಿಮೀಲಿತಗೊಳಿಸು: ಅರೆಮುಗಿದಿರ್ವ್ ಜಾನಿಸಂವ ಕಣ್ಮಲರಾಪ್ತ ಪದಾರ್ಥತತ್ವಮಂ ಸ್ಮರಿಯಿಪ ಚಿತ್ತಂ (ಶಃಚಮಾ. ೯-೦೬); ನನು ಮುಗಿದ ಕಣ್ಣಾರೆಗಚ್ಚಿದೆಳಗಬುಕೆ . . . ಗೋರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದರಲೆಗಳನಕಟಕಟ ನಿಷ್ಕರುಣ ಲುಬ್ಧಕರು ಕದಪಿಚ್ಚರು (ಹಕಣಾ. ೯-೩೬); ಕುಮಾರಿತಿ . . . ಪಾರ್ವತೀ ಜಾಂಕರಿ ವಿಷೇಯನಿತಾ ಸೆನೆಪುಕರಲೊಂದು ದಿವರಾತ್ರಿಯೊಳು ನಿಷುಗಣ್ಣಲರ ಮುಗಿದಿರ್ದಳು (ಸಾಂವಪು. ೯ ೩೭); ಭಾರವಿಯು ನಿಜಗಿದುವೆ ಮೃತಸಂಸ್ಕಾರ ಪರಿಯಂತರದ ಕೇಳೆಂದೂರುಜಪ್ರತಿ ಸರಳ ತೀಲಿಸಿ ಮುಗಿದನಕ್ಷಿಗಳ (ತೂರಾಣಾ. ೩-೭-೦೬). ೪. (ಗುರು ಹಿರಿಯರನ್ನು ಕಂಡಾಗ ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಕೈಗಳಿರಡನ್ನೂ) ಜೋಡಿಸು; ಸೇರಿಸು: ನಂದಿಮಿತ್ರಂ . . . ಬಂದು ಮುಂದೆ ನಿಂದು ಕೈಗಳಂ ಮುಗಿದಿಂತೆಂದೆಂ (ತಪ್ರಾದಾ. ೨೬-೬); ಚಾರಣ ಯುಗಳಕ್ಕೆ ಕರಕಮಲಯುಗಲಮಂ ಮುಗಿದತಿತ್ವರಿತಗತಿಯಿಂ ಬರುತ್ತಿರ್ದಂ (ಅಬಾ. ೩-೧೨ ೨); ಕೈಯಂ ಮುಗಿದುದು ನಿಮೇಳಪರಿವಾರ (ಕುಪ್ರಾದ್ರೌ. ೦-೩೯); ಕಾಣಕೆಯನಿತ್ತೆಜಿಗಿ ಕೆಡೆದುದು ಶಕುಜನಶ್ರೇಣಿ ತಮಿತದುಮಗೆ ಮುಗಿದಿತ್ತಿವರ್ಸೊಸಲೆಡೆಗೆ ಜಾಣಿಗಳನು (ಕ್ಷಯಣಾ. ೬-೦೩). ೫. ಪೂರೈಸು; ಮುಕ್ತಾಯಮಾಗು; ಕೊನೆಗೊಳ್ಳು: ತದ್ಯಾಗಮೊದುಬರಿಸಕೆ ಮುಗಿವುದು (ಕ್ಷಯಣಾ. ೯-೦೦); ಅಂತಪ್ಪೊಡೆ ನೀಂ ಪೇಳ್ದ ನಲ್ಗತೆ ದುಗಿದೆಂದುದು (ರಾವಶಾಕ್ಷ. ೦೬೭-೩೬); ಮದುವೆ ಮುಗಿದರೂ ಮದುಮಗನ ನೋಡಲಿಲ್ಲ (ಗಾಪ). ೬. ಬರಿದಾಗು; ನಿಶ್ಶೇಷವಾಗು: "ಕುಸುಮ ಸಂಕೋಚನದೊಳಿಲ್ಲಮೆಯೊಳಂ ಮುಗಿಯನಿಸುಗು" (ಶಕ್ಕಾಂ. ೩೦); ಆ ಪೊಲ್ಲು ಕಾಮಂ ತಸಗೆ ಬೆಂಬಲವಾಗೆ . . . ನಿಷ್ಠಾಗಂ ಮುಗಿವನ್ನಂ ಐವಡಿಗಣಿಯಿಂ ಮಾಜಿಂವಕ್ಕ ಧೊಳಿರ್ದಾ ಧಾಮುನನಿಸುತಿರ್ದಂ (ರಾಷಾಕ್ಷ. ೩೯-೦೯); ಬತ್ತಿಯುಮೆಣ್ಣೆ ಮುಗಿದ ದೀಪಿಗೆಯಂತೆ. ಕ್ಷಿತಿಜದಿಂ ಸಿಡಿದ ವಿಂಚಿಂಬರ ದೋಣಿಪಂತೆ ಭಗವಂತನೊಡನೆ ಪರಿನಿರ್ವಾಣವಡೆದರಿ (ವ್ಯಕಾಖ. ೯೬ ೬೬). ೭. ಮುಳುಗು; ಅಡಗು: ಗಗನನೀಲಿವೆಯೆನ್ನ ಕಣ್ಣ ಸೊಗವೀವಂತೆ ಮುಗಿವ ತರಣಿಯು ರಕ್ತ ಹಿತವೆನಿಸದೇಕೋ (ಪಾಂಶಾಗೀ. ೩೨). ೮. ಕವಿ; ಆವರಿಸು; ವ್ಯಾಪಿಸು: ತನ್ನನಿಯದ ವಿಶ್ವದಲಿ ನಿಂತು ತಾಳಿದರು ಒಳಗೊಳಗೆ ಬುದ್ಧಿಯದು ಕೀಣಕಲಿಸಗಿ ಜೀವಿಸದೆ ಹೋಗುವದು ಮಾನವನ ಜೀವಿತವು ಮುಂಕುರವದ ಮುಗಿದಂತೆ ಮಂದು ಮುಸುಗು (ಕಪಾಣಾ. ೩೬-೦೬). 'ಮುಗಿಬೀಳು' ಪರಾ. ೯. ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಮಿಗಿರು; ವಿಜಿಲಾಗು: ಸಗುಣಗುಣಾಢ್ಯಭೂಪತಿಗಳೇಕಾಂತದಿ ಮಗುಚಿಗಳೊಂದೊಂದೊರಸಿ ಉಗುವ ಮಾಣಕಮೇಮಾರುವ ಸೊಜ್ಜುಕೊಟಿಗೆ ಮುಗಿದು ಕೊಟ್ಟಪರು ವೈಶ್ಯರಿಗೆ (ಮೋಹಶ. ೨೦-೩೩). ೧೦. ಕೊನೆಗೊಳಿಸು; ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳಿಸು; ಪೂರೈಸು: ಕಾರ್ಯವ ಮುಗಿದು ಬಂದಪನೀಶಗುಮರಲಾರ್ಷರ್ಯಪಾಯ್ತೆಂದಷ್ಟಿ ಮಗನ . . . ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದಿತ್ತ ಮನ್ನಣೆಯೊ (ಪರ್ವ. ೩೩–೨೦); ದುಗುಡವಿಲ್ಲದೆ ದಿನವ ಕೋಪುವೆ ಮುಗಿವನೇ ನಂಬಿವಾನಾಜನ್ಮೆ! (ಕಂಪ್ರ. ೪೦-೩). ೧೧. ತೀರಿಹೋಗು; ಸಾಯು: 'ಮುಗಿವೆ', 'ಮುಗಿಸು' ಪರಾ. [ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮುಕಿ; ತುಳು. ಮುಂಗಿ; ತೆಲು. ಮುಗಿಯು; ಕೂಳಿ. ಮೂಗು]

ಮುಗಿಡಿ ? (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ (?): ಮೆಚ್ಚಿ ಮಣ್ಣು ಮೂಗಣ್ಣುಳ್ಳ ಪೊಲ x ನ್ನಿನ ಅ[ಪ್ರ]ಕಿಯ ಕಯ್ಯ ಪರ್ಬಿಣ್ಣುಗ ಕೊಳಗ

ಭತ್ತ ಮುಗಿಡಿಸು ಕೆಸ್ಕುಮಿನ್ತಿನಿತು ಸಲ್ಕೆ (ಸೌಇ. IX-i, ೩೭-೩೩ : ಸು. 108ಹು ೫೪ ?). [?]

ಮುಗಿತ (ನಾ)· ೧· ಸಂಕೋಚಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಕುಗ್ಗುವಿಕೆ : "ಕುಚ–ಸಂಕೋಚನೇ· ಮುಗಿತದೊಳ್" (ಶಾಕ್ಯ· ೨೭೦)· ೨· ಮುಕ್ತಾಯ ಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಪೂರೈಸುವಿಕೆ ; "ಯಮು–ಉಪರಮೇ, ಮುಗಿತದೊಳ್" (ಶಾಕ್ಯ· ೪೦). 'ಮುಗಿತಾಯ' ಪರಾ. [ಮುಗಿ+–ತ್ಕ]

ಮುಗಿತಾಯ, ಮುಕ್ತಾಯ (ನಾ)· ೧· ಕೊನೆ : ಕಡೆ ; ಅಂತ್ಯ : ಮಂಗಳೂರಿನ ಘಟನೆಯೊಂದಿಗೆ ವಿದ್ಯೆಗೆ ಮುಗಿತಾಯ–ಮಾನವಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಮುಗಿತಾಯ (ಪಾಕ್ಯ· ೨೩೦)· ೨· ಕೊನೆಯ ನಿರ್ಧಾರ ; ಅಂತಿಮ ನಿರ್ಣಯ : ಮೂಮಿಯ ಸಂಗಡ . . . ಈ ಮಾತಿನ ಮುಗಿತಾಯ ಆಗಲೇಬೇಕೆಂದೂ ಅಮಲನು ನಿರ್ಧರಿಸಿದನು (ಪಪ್ಕ· ೨೬೩)· 'ಉಳಿತಾಯ' ಹೋ· **ಮುಕ್ತಾಯ** : ೧· ವಿಸೋದವೇ ಇಂಥ ಕಥೆಗಳ ಮುಕ್ತಾಯ (ಶಪ್ಕ· ೫೪)· ೨· ಕೊನೆಯ ಭಾಗ,–ಅಂಶ : ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ನಿಮಿಷ ಮೊಂಡತನದಿಂದ ಮಾತಾಡಿದ್ದೆ ಕಡಗೆ ಸೋಲನ್ನೊಪ್ಪಿ ಮುಕ್ತಾಯಕ್ಕೆ ಸಂದುಬಿಟ್ಟೆ (ಪಂಚಮಿ· ೪೯)· ೩· [ಸಂಗೀತ] ಗಾಯನ ಆಥವಾ ವಾದನಗಳ ಏಳು ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು : ಅಂಕುರ ಸ್ಥಾಯಿಕ ಶ್ರುತಿಸ್ಥಾಯಿ ಮೂರ್ಛನಸ್ಥಾಯಿ ಜೌಕ ಪೇಚರೀಸ್ಥಾಯಿ ರವಸಂಗತಿ ಮುಕ್ತಾಯಗಳೆಂಬ ಸಪ್ತಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿಯುಂ (ಜಪೀಗ· ೨೩೩) ; ಕೊರವರ ಭೀಮನು . . . ಸುದೀರ್ಘವಾದ ಪಲ್ಲವಿಯನ್ನು ಸನಾದರಲ್ಲಿ ನುಡಿಸಿ· ಕರಡಿಯವನನ್ನು 'ಮುಕ್ತಾಯ'ಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಚಿಬೃಹೂ. ೦೩)·

ಮುಕ್ತಾಯಕೊಡು = (ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ) ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸು : ಉಪ ಸಂಹಾರ ಮಾಡು : ಮೇಳದವರು ಆದಕ್ಕೆ ಪೊಟ್ಟಮೊದಲು 'ಮುಕ್ತಾಯ' ಕೊಟ್ಟು· ಜಾಲತಿಯನ್ನು ಬಾರಿಸಿ ಮುಗಿಸುವರು (ಚಿಬೃಹೂ. ೦೩)·

ಮುಕ್ತಾಯಭಾಷಣ = ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಭಾಷಣ : ಅಂದು ಅಧ್ಯಕ್ಷರೇ ಮುಕ್ತಾಯಭಾಷಣಮಾಡಿದರು (ಕಾಪ್ರ)·

ಮುಕ್ತಾಯಸಮಾರಂಭ = ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ- ನಡೆಸುವ ಸಮಾರಂಭ : ಮುಕ್ತಾಯಸಮಾರಂಭದ ದಿನ . . . ರಾಜ್ಯದ ನಾನಾ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಆಗಮಿಸಿದ ಸಮಾಜದ ಜನರು ಹಾರಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿ· ಗೌರವಿಸಿದರು (ಕಬ್ಯೂಶಾಂ· IV· ೦೦೯).

[ಮುಗಿತ + – ಅಯ್ಕ·/ತುಳು· ಮುಗುತಾಯಿ; ತೆಲು· ಮುಕ್ತಾಯ]

ಮುಗಿತೆ (ನಾ)· ೧·=ಮುಗಿತ ೧ : "ಚುಣ _ ಸಂಕೋಚೇ· ಮುಗಿತೆಯೊಳ್ . . . ಚುಣಿಸಂ, ಚುಣಿಸೀಯಂ, ಈ ೨ ಮುಗಿತೆ" (ಶಾಕ್ಯ· ೨೭೨)· ೨·=ಮುಗಿತ ೨ : "ಲಡ – ಉಪಸೇವಾಯಾಂ· ಕೆಲಸದ ಮುಗಿತೆಯೊಳ್" (ಶಾಕ್ಯ· ೨೫೪)· [ಮುಗಿ+ – ತೆ·/ತುಳು, ಮುಗಿತೆ]

ಮುಗಿಬೀಳು (ಕ್ರಿ)· (ಉಕ) ಕವಿ ; ಮುತ್ತು ; ಮುಸುರು : ಆಗಣಿತರಾದ ಶಿವಾಜಿಯ ಭಟರು ಇರುವೆಯಂತೆ ಬೆಳಪಡಿಕೋಟೆಯನ್ನು ಮುಗಿ ಬಿದ್ದರು (ಕಾಮಂಶ· ೬೨) ; ನನ್ನ ಪಾಡಿಗೆ ನಾನು ಹೂ ಹಡೆದರೇತರರು ಮುಗಿಬೀಳುವರೊ ಮೇಲೆ ! (ಕಬುಶ್ರಾ· ೦೩–೦೬).

[ಮುಗಿ+ಬೀಳು$_1$ (<ಬೀಜ್$_1$)]

ಮುಗಿಯಿಸು, ಮುಗಿಸು (ಕ್ರಿ)· ೧· ಹೂವಿನ ದಳಗಳು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ವನಜದಳಕಂಗಳೊಳೊಂದೊಂದನೆ ಮುಗಿಯಿಸಿ ಕುಮುದ ವನದಳಕಂಗಳೊಳೊಂದೊಂದನೆ ಪಿಡಿವಲರ್ಚುತಿರ್ದಪುವೆನೆ ಪೂಗೊಳದೊಳಗೆ ಪೊಳೆದುವಿಂದುಕರಂಗಳ್ (ಕಾದಂಕಾ· ೪೨೦) ; ಜಿನಲಕ್ಷಣವೀಕ್ಷಣಮೇಣ್ ಚಂದ್ರನಿಂದಂತರಾಯಮೆಂಬ ತಾವರೆಯುಂ ಮುಗಿಯಿಸಿದೆ (ಧರ್ಶಾಸ್ತ್ರ· ೬-೧೭). ೨· ಕೈಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು. —— ಸೇರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮರ್ತ್ಯವಿದ್ಯಾಧರರಾಜವ್ಯಂತರಾಧಿಶ್ವರಕರಸರಸಿಜಂಗಳಂ ಪಕ್ಕೆಚಂದ್ರಸ್ಫುರಿತೋದ್ಯತ್ಕಾಂತಿ ನಿಚ್ಚಂ ಮುಗಿಯಿಸೆ (ಅರಿಪು· ೪-೧೩); ಇತರಪ್ರಚಂಡರ ಕರಾಬ್ಜಮನೀಕ್ಷಣಜುದ್ರಿಕಾಂಶುವಿಂ ಮುಗಿಯಿಪುದೆಂಬಿನಂ ಮುಗಿದುವಂದವನೀಶಕರಾಂಬುಜೋತ್ಕರಂ (ಪಗಂ· ೦೪-೭೨). ೩· ಆವರಿಸು ವಂತೆ ಮಾಡು; ಕವಿಯಿಸು : ಮುಗಿಯ್ವವಿವಂದುವೆಂದೆನಿಪುವಂ ಹರಿ ಸ್ಯನ್ಮರಜೋಂಧಕಾರದಿಂ ಮುಗಿಯಿಸಿದಂ ದಿವಾಕರಕರಾಬ್ಜಮಂ (ಪಗಂ· ೦೪-೭೨)· **ಮುಗಿಸು** : ೧· ವಿಗಿಸಿದಂ ವಾದ್ಯರವದಿಂದಬ್ಧಿಘೋಷಮಂ ಮುಗಿಸಿದಂ ತಾವರೆಯನಾ ಒಭ್ರವಾಹನಂ ಭೂಳ್ಗನಿನಂ ಮುಸುಕಲು (ಕೃಬಾಣ· ೦೭-೭೭)· ಕೆಂದಾವರೆಗಳ ಮುಗಿಸಂತ . . . ಪರಿಪೂರ್ಣಂದು ಪದನೆಯರ್ಕೈದಿದರು (ಕಂಪಂ· ೫೦-೭೭)· ೨· ಈ ಬಾಲಕಂ ಭೂಪಾಲಕರ ಕಯ್ಯಂ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬರ್ದುಂಕುಪಧಿಗತಪರಮಾರ್ಥನಪ್ಪತ್ಯಂತ ಕಾರಣಿಕಂ (ಪಜಿಕ· ೨-೭೩)· ೪· ತೆಗೆಯದಂತೆ ಮಾಡು; ಮುಚ್ಚಿಸು : ಬಹುಚಾಟುಚಪಳರ ಬಾಯ ಮುಗಿಸಿ . . . ವಧೂಟಿಯರು . . . ಸಂವಿಲಾಪದಿಂ ಬರುತಿರ್ದರು (ಪಪಮೋ· ೪೪-೪೨)· ೫· ಕೊನೆಗೊಳಿಸು; ಮುಕ್ತಾಯ ಮಾಡು ; ಪೂರೈಸು : ವಿಗೆ ಮೂಜಗಂ ತನೆಯೆ ಹಯಮೇಧಯಜ್ಞಮಂ ಮುಗಿಸಿ ಧರ್ಮಾತ್ಮಜಂ . . . ಸುಖದಿಂದೆ ರಾಜ್ಯಂಗೈದನು (ಕೃಬಾಣ· ೪೪ ಸಾಸಿಪ); ಹೊಸಗನ್ನಡದ ಕವಿತೆಯಲ್ಲಿ ಚರಣದೊಂದಿಗೆ ಪದವನ್ನೂ ಮುಗಿಸುವುದೇ ಪದ್ಧತಿ (ಸಚಿಪರೋ· ೦೫೪)· ೬· ಬರಿದು ಘೂಡು; ನಿಶ್ಶೇಷಗೊಳಿಸು : ಎಲ್ಲರ ತಿಂಡಿಯನ್ನೂ ಆ ಹುಡುಗ ಒಬ್ಬನೇ ಮುಗಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಕಾಪ್ರ)· ೭· ನಾಶಮಾಡು ; ಹಾಳುಮಾಡು ; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸು : ಆ ಅವಿವೇಕಿ ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಆಸ್ತಿಯನ್ನೆರ್ಲ್ಲ ಮುಗಿಸಿ ಬಿಟ್ಟನು (ಕಾಪ್ರ)· ೮· ಕೊಲ್ಲು ; ಸಾಯಿಸು; ತೀರಿಸು : ಅವಳಿಗೆ ದ್ರವ್ಯದಾಸೆ ತೋರಿಸಿ ಅವಳ ಮಗುವನ್ನು ನಮ್ಮ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು . . . ರಾತ್ರೋರಾತ್ರಿ ಶ್ಮಶಾನಕ್ಕೆ ಒಯ್ದು ಮುಗಿಸಿಬಿಟ್ಟಳು (ಕ್ರಶಾಸ· ೦೮)· [ಮುಗಿ +—ಇಸು]

ಮುಗಿಲ್, ಮುಗಿಲು (ನಾ)· ೧· ಮೋಡ ; ಮೇಘ : "ಅಭ್ರಂ, ಅಬ್ದಃ, ಘನಃ, ಮೇಘಃ . . . ಬಲಾಹಕಃ – ಈ ೧೦ ಮುಗಿಲ ಪೆಸರ್" (ಪಣಾಮು· ೦೦–೩೦); ತಡತಡದು ಕಾಂತನಲ್ಲಿಗೆ ನಡೆಯಲ್ ಬಗೆದನಗೆ ಕಾರ ಕಾರಿರುಳೊಳ್ ಸಪ್ಪಡವಡಿಕೆಗಳಂ ತೊಡೆದತ್ಯಡಿಪಱಿಯದ ಪೂಳೆವ ಮಿಂಚು ಮುಗಿಲೆಡೆಯೆಡೆಯೊಳ್ (ಕಣಾ· ೩-೦೫); ಇರ್ಪರುಂ . . . ಸಹಸ್ರಕೂಟಾಕಾರಮಪ್ಪುದೊಂದು ಮುಗಿಲಂ ಕಂಡು (ಪಣ್ಣಾಣ· ೦೦೯-೩); ಪಾಡುವ ವಿಮಾನದೊಂವೆಳ್ಗೇಱಿಂ ಪರಿದುಗುವ ಮುಗಿಲ ನೀರ್ಗಳ ಪಲವುಂ ಜೀಱುಗಳೊಳೆಳಸಿ ಖಚರರನಾಜಿಸಿದುದು ಗಗನದೊಳ್ ವಿಯತ್ತಳಪತನಂ (ಆಂಪ್ರ· ೪-೩೬)· ೨· ಬಾನು ; ಆಗಸ ; ಆಕಾಶ : "ಆಕಾಶದೊಳ್ ಕಾದಂಬಿನಿಯೊಳು ಮುಗಿಲ್" (ಕ್ಕಶಬ್ದಂ· ೦೦೩)· ವಾಪನಕ್ರಮಂ ಮುಟ್ಟುಗೆ ಮುಟ್ಟುದಿರ್ಕೆ ಮುಗಿಲಂ (ಅಣಾಸ· ೦-೦೦); ಅಲ್ಲಿಯ ಬನಂ ಮುಗಿಲೆಡೆಯೊಳೆಡವಿಡದೆಡೆಯಾಡಿ ಬಬಲ್ಲ ಬಿಜ್ಜೂದರಿ ಯರ್ಕಳಜಪಟ್ಟಿಗೆದಾಣಮೆಂಬಂತೆಸೆವಳಿನೀರ್ಗಳಂ ಪೊತ್ತಾಗಸದೆಡೆಗಡರ್ವ ಚೆಂದೆಂಗಿನ ಮರಂಗಳೊಳಂ . . . ಬಸಂತಶ್ರಿಗೆ ನೆಲವೀಡಾಗಿರ್ದುದು (ಕಣ್ಕಾ· ೩೦)· **ಮುಗಿಲು** : ೧· "ಮುಗಿಲೆನಲ್ಕೇಳ್" (ಶಪ್ರ· ೪೦); ಮುಗಿಲು ಹಱಿದು ಬಿದ್ದರೆ ಎನಗೆ ಮಜ್ಜನಕ್ಕೆಱಿದರೆಂಬನು (ಪುಣಾಧ· ೨-೫೦-೬೩); ಭಯರಸದ ಹಬ್ಬುಗೆಯಲುಬ್ಬಿದ ಶೋಕದೊಡ್ಡಿನ ಮುಗಿಲು ಕಱಿದುದು ಕುರುಬಲದ ಕಂಬನಿಯ ಬೀಱುವಳೆಯ (ಕಾಪ್ಕಾ· ೨೦-೩೬); ಮುಗಿಲು ಮುಸುಕಿದ ಚಂದ್ರಬಿಂಬವೊ ಪಗದೊಳೆಸೆವ ಸುದೀಪಕಾಂತಿಯೊ (ಪಗಕ· ೬-೨೪); ನೀರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟರೂಪದ ಬಿಳಿಯ ಮುಗಿಲೊಂದಿದ್ದರೆ ನಮ್ಮ ಗಮನ ಆ ಕಡೆ ಜೆನ್ನಾಗಿ ಬೀಳುತ್ತದೆ (ಕ್ಷಕ· ೪೬)· ೨· ಅಗಲಗಚ್ಚನೆಯನಿಟ್ಟಿರುವರಲ್ಲದೆ ಮುಗಿಲಿಗಚ್ಚನೆಯನಿಕ್ಕುವರೆ

(ಕಂಚಿಕ. ೬-೩೦); ಮಳೆ ಯಾವಾಗ ಆದೀತೋ ಎಂದು ಮುಗಿಲ ಕಡೆ ನೋಡುವುದೇ ಅವನ ಕೆಲಸ (ಪಪಂ. ೪). ೩. ಮೇಲುಗಡೆ ; ಮೇಲು ಭಾಗ : 'ಮುಗಿಲ್‌ನೋಲು' ಪರಾ.

ಮುಗಿಲು ಮುಟ್ಟು, ಮುಗಿಲು ಮುಟ್ಟು = ೧. (ಆಲಂ) ಮೇಲೇರು ; ಉಚ್ಚಾಯಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಲುಪು : ನೆಗಬ್ಪಾಷ್ಟ್ರಾಕು ಕುಲಾಂಬರೇಂದುಭರತಂ ನಿನ್ನಗ್ರಜಂ ಸಾಹಸಂ ಮುಗಿಲಂ ಮುಟ್ಟಿ ... ದಿಗ್ವಜಕ್ಕೆ ಪೊಜಮಟ್ಟಾ ಪೆಂಪು ಸಾಮಾನ್ಯಮೇ (ಅಪಿ. ೦೪-೩೨). ೨. ಆಕಾಶವನ್ನು ತಲುಪು ; ಗಗನಕ್ಕೇರು : ವಿದ್ವಾಂಸರ ವೇದಾಶೀರ್ವಚನಗಳ್ಪುರಜನರ ಜಯಘೋಷಗಳು ಮುಗಿಲು ಮುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದವು (ಶ್ರೀಆಯು. ೩೪೪). ಮುಗಿಲ ಕಿಚ್ಚು = ಮೋಡಗಳ ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ಬೆಳಕು; ಮಿಂಚು : "ಮೇಘವಹ್ನಿ ಇರಮ್ಮದಃ—ಈ ೨ ಮುಗಿಲ ಕಿಚ್ಚು" (ಪಣಯು. ೦೩-೩೦). ಮುಗಿಲ ದನಿ=ಮೋಡಗಳ ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ಧ್ವನಿ ; ಗುಡುಗು ; ಮೇಘಧ್ವನಿ : "ಪೊಬಗು = ಮುಗಿಲ ದನಿ" (ಶಬುದ. ಪು. ೦); ಮುಗಿಲಿ ದನಿಯಂ ಕೇಳ್ದ ಮುದಿಹಂಸೆಯಂತೆಯಾ ಮಗನ ಡನಿಯಂ ಕೇಳಿ ಕೈಯ ನಟ್ಟಿಯು ಮಜ್ಜಿದು (ಸಪ್ಪಳ. ೨-೭೪). ಮುಗಿಲ ಧ್ವನಿ=ಮುಗಿಲ ಧನಿ : "ಮೊಬ ಗೆಂದು ಮುಗಿಲ ಧ್ವನಿಯಮು" (ಹರಿಪ. ೧೬೩). ಮುಗಿಲ ಪೂ, ಮುಗಿಲ ಹೂ= ಮಳೆನೀರು : "ಮುಗಿಲ ಪೂವೆಂದು ಜಲಂ"(ಶಶಾ. ೩೭ ೦೫೯); "ಜಲಮೆಂದುಂ ಮುಗಿಲ ಹೂ[ಪಾಣಂ. ಪೂ]ವೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಶಪಂ. ೪೭೦-೧೦). ಮುಗಿಲಮಲ್ಲಿಗೆ, ಮುಗಿಲುಮಲ್ಲಿಗೆ = ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ : ಹೊರಗೆ ಎಡಪಿಲದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮುಗಿಲ ಮಲ್ಲಿಗೆಯು ಗಿಡಗಳಿರುವವು (ಕ್ರಪಾಂ. ೪೩). ೨. (ಆಲಂ) ಕೈಗೆ ಎಟುಕದುದು; ದುರ್ಲಭವಾದುದು: ಅವರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಕನ್ನಡಸಾಹಿತ್ಯಲೋಕಕ್ಕೆ ಮುಗಿಲ ಮಲ್ಲಿಗೆಯೇ ಆಗಿರುವುವು (ಶಾಹಿ. ೬); ಜ್ಞಾನಯೋಗವಂತೂ ನೂರಕ್ಕೆ ಹೊಬ ಪ್ತೊಂಬತ್ತು ಜನರ ಪಾಲಿಗೆ ಮುಗಿಲು ಮಲ್ಲಿಗೆ (ಕರ್ಪಾಣ. ೦೦೬). ಮುಗಿಲಮಟ್ಟಿ = ಆಕಾಶಮಾರ್ಗ ; ಗಗನಪಥ : ಆತನುಂ ಕೂಡೆ ಕಾವಲ್ಕೆತರೆ ಮುಗಿಲಮಟ್ಟಿಯ ಬೇಹಿನಾಳಾಗಿ ಬಟ್ಟೆವಿಡಿದರ್ ಪಂಚವಟಿಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೫೫-೦೭). ಮುಗಿಲಿಗೇರಿಸು = (ಆಲಂ) ಹೊಗಳು ; ಅಟ್ಟಕ್ಕೇರಿಸು : ಸರ್ವಹಾನಿಗಳಿಗೂ ಕಾರಣವಾದ ಕ್ರೂರಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಮೇರುಸಾಹಸಕೃತ್ಯಗಳೆಂದು ಮಂಗಿಲಿಗೇರಿಸುವ ಸಮಾನಾಭಿರುಚಿಯ ಜನರ ನಡುವೆ ಈ ರಾಜಕೀಯದುರ್ಮಾರ್ಗಿಗಳು ಸ್ವಚ್ಛಂದದಿಂದ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಪ್ರಜಾ. ೫೦೦). ಮುಗಿಲುದ್ದ, ಮುಗಿಲುದ್ದಂ = ಆಕಾಶದಷ್ಟು ಎತ್ತರ ; ಗಗನದಷ್ಟು ಎತ್ತರ : ನೀನು ... ಮುಗಿಲುದ್ದವಾದ ಸೋಮಮಟಮಟಗಂ ದಿಟಕ್ಕೆನೆ ಕರಂ ಬಳೆದಂ ಮನದಂತೆ ವಾಮನಂ (ಕರ್ಣಕೌ. ೬-೨೪); ಮುಗಿಲುದ್ದವಾಗಿ ಮೂವಳಿಸಿದ ಕೋಟೆಯಿಂ ... ಊರ್ಗ್ಗಳೊಪ್ಪುಗು (ಶಾಇಸ. IX-i, ೨೯೭-೦೦; 1177); ಮುಗಿಲುವ್ದಂ ಪರಿದತ್ತು ಹರ್ಷರಸಮಾ ಪುರದೊಳ್ (ಕಂಗಸಂ. ೪-೨೪). ಮುಗಿಲು ಮಾಳಿಗೆ = (ಆಲಂ) ಕಲ್ಪನೆಯ ಸೌಧ,–ಮಹಲು : ವಿಜಯಶ್ರೀಹನಿಗೆ ತಾನು ಯೋಜಿಸುತ್ತಿದ್ದ ವಿಷಯವು ಬಹಳ ಮನೋಹರವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ... ತನ್ನ ಮುಗಿಲುಮಾಳಿಗೆಯನ್ನು ಪ್ರಸಃ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಲಾರಂಭಿಸಿದನು (ಶಾಸಾ. ೨). ಮುಗಿಲು ಮೂರೇಗೇಣು = (ಆಲಂ) ಅತ್ಯಂತ ಉನ್ನತ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ : ಆಂಗ್ಲಭಾಷೆಯ ರಚನಾಶಕ್ತಿಯ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಅವನ ಗ್ರಹಿಕೆ, ಇನ್ನೇನು ಮುಗಿಲು ಮೂರೇ ಗೇಣು ಎಂಬಂತಿಲ್ಲಿತ್ತು (ಇಕ್ಕಥ. ೨೫೩). [ದೇ.ಪ್ರ ತಮಿ. ಮಲ. ಮುಕಿಲ್; ತುಳು. ಮುಗಲ್, ಮುಗಳ್; ತೆಲು. ಮೊಗುಲು, ಮೊಯಿಲು; ಕೋಲಾ. ಮೊರ್ಗರ್; ಪರ್ಜಿ. ಮಳ್ಳುರ್; ಗದಬ. ಮೊಗುಲ್, ಮೊಗ್ಗುಲ್; ಗೊಂಡಿ. ಮೊಯೊಲ್]

ಮುಗಿಲುಚ್ಚಳಿ 'ಮುಗಿಲುಚ್ಚಳಿ' ನೋ.

ಮುಗಿಲುಚ್ಚಳಿ. ಮುಗಿಲುಚ್ಚಣಿ (ನಾ). ಗಗನವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವಷ್ಟು ಎತ್ತರವಾಗಿರುವ ಬುರುಜು; ಆಕಾಶವನ್ನು ಸೋಕುವಂಥ ಬತೇರಿ : ಮುಗಿಲುಚ್ಚಳಿಗಳ್ಕಿಲದಂಬುಗಂಡಿಯಿಂ ಪಾಸುಳ್ದು ನಡವ ದಿನಕರನ ಹಯಂ ಗಗನಾಧ್ವಚೀದವುಂ ಪುಯಿಗಳಿಗಳ ಕಣ್ಣಿಲರೆ ತೀಡುದಿಂ ತೊಲಗಿಸುಗುಂ (ಕಂಗಾಪು. ೦-೦೬); ಬಲಿದುದನಿತಕೆ ಕೋಟೆ ಪರಿಖಾವಳಯರಚನೆಯು ಲಾಳುವೇರಿಯು ಹುರಿಮುಮಿದ ಮುಗಿಲುಚ್ಚಳಿಯ ಸಾಲುಗಳ ಸೊಗಸಿನಲಿ (ಕೊರಣ. ೨-೦೬-೨); ಕಣ್ಗೆ ರವಣೀಯವಾಗಿವೆ ಕರ್ಣಾತಪಯ ನೋಡೀ ಪುರದ ಮುಗಿಲುಚ್ಚಳಿಯ ಸಾಲ್ಗಳು (ಕೃಅಣಾ. ೩-೨೦). **ಮುಗಿಲುಚ್ಚಣಿ :** ಅಗಲೊಳಗಬ್ಜಾಕೃತಿಯುಂ ಮುಗಿಲುಚ್ಚಣಿಯೊಳಗೆ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಾಕೃತಿಯುಂ ವೊಗಪೊಪ್ಪೆ ಮಿಸಲೋಜನೆ ಮೃಗೇಕ್ಷಣೆ ಸಗರವ್ಯವನಭವೀಕ್ಷಿಸಿದಳ್ (ಅಪಿ. ೯-೩೭) ; ಬೆಟ್ಟವ ಕಿತ್ತು ತಂದಿಳಿಮಂದದಿ ಮುಗಿಲುಚ್ಚಣಿತೆನಿಗಳಗ್ಗದಲಿ ಬಟ್ಟರನ್ನಗಳ ಕೆತ್ತಿಸಿದ ಹೋಗಲಸಂಗಳಿಬ್ಬರ್ಮಾವ (ಭೀಚಕ. ೫೦-೪).

[ಮುಗಿಲ್ + ಉಚ್ಚಳಿ]

ಮುಗಿಲು 'ಮುಗಿಲ್' ನೋ.

ಮುಗಿಲುಗಡವು 'ಮುಗಿಲ್ಗಡವು' ನೋ.

ಮುಗಿಲುನೂಲು (ನಾ). ನೆಯ್ಗೆಯ ಮಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಾಸುನೂಲಿನ ಮೇಲು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬರುವ ನೂಲು. ← ಎಳೆ : ಪಾಸನ್ನು ಇರಿಸಿಯಾಗಲು ಅದರ ಎಳೆಗಳನ್ನು ಬೇರೆಬೇರೆ ಹೊಳ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ತಂದು, ಪ್ರತಿ 'ಸುರಿ'ಯ ನೂಲು ಮೇಲೆ ಬರಲು 'ಮುಗಿಲು'ನೂಲು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಏರ್ಪಡಿಸಿ. ಇವೆರಡರ ಎಡೆಯಿಂದ ಹೊಕ್ಕನ್ನು ತರುವ ಲಾಲಿಯನ್ನು ಒದಿಸುವರು (ಇಂಕೈ. ೨. ೪೨೦).

[ಮುಗಿಲು (< ಮುಗಿಲ್) + ನೂಲು, (< ನೂಲ್)]

ಮುಗಿಲುಮಟ್ಟಿ 'ಮುಗಿಲ್ಮಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಮುಗಿಲೂಳು (ಕ್ರಿ). ಗಗನವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸು; ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸೇರು: ಅಂತು ಮುಗಿಲೂಳ್ದ ಮೂಜುಲೋಕಮುಂ ಕರ್ಣಾರ್ಜುನರ ಯುದ್ಧಮಂ ನೋಡಲ್ ನೆರೆದಾ(ಕಂಕಥಾ. ೦೨-೦೪೪ ಪ). [ಮುಗಿಲ್ + ಊಳು,]

ಮುಗಿಲ್ಗಡವು. ಮುಗಿಲುಗಡವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಈಚಲು ಮರ : ಮೃಣಾಳನಾಳಧಾರಾಗ್ರಹಂಗಳ ಮೇಲೆ ಮುಗಿಲ್ಗಡವಿನೆಲರ ಧೂಳಿಯೊಳ್ ಪೊರೆದು ನಿಲಿಸಿದ ಯಂತ್ರಮಯೂವಂಗಳುಮಂ ... ನೋಡುತ್ತಂ ಪೋಗೆ (ಗದಯು. ೫೦೪). **ಮುಗಿಲುಗಡವು :** "ವೀಪಃ. ... ಹಲೀಪ್ರಿಯಃ—ಈ ೪ ಮುಗಿಲುಗಡವಿನ ಮರ" (ಪಾಪಂ. ೦೦೭). [ಮುಗಿಲ್ + ಕಡವು (< ಕಡಂಬ)]

ಮುಗಿಲ್ಗಲ್. ಮುಗಿಲ್ಗಲ್ಲು (ನಾ). ಮೋಡದಿಂದ ಬೀಳುವ ಕಲ್ಲು : ಆಲಿಕಲ್ಲು : "ಆಲಿವರಲೆಂದುಂ ಮುಗಿಲ್ಗಲ್ಲೆಂದುಂ ಘನೋಪಲಂ" (ಕಪಾ. ೩೩-೦೩೪). **ಮುಗಿಲ್ಗಲ್ಲು :** "(ವಾಯುಮಂಡಲದಲ್ಲಿಯ ನೀರಿನ ಅವಿ ಗಡ್ಡೀಭವ್ಟ ಮಳೆಯಂತೆ, ಮಳೆಯೊಂದಿಗೆ ಬೀಳುವ) ಆಲಿಕಲ್ಲು ; ಮುಗಿಲ್ಗಲ್ಲು" (Hail. ೧೦೪೩). [ಮುಗಿಲ್ + ಕಲ್,]

ಮುಗಿಲ್ಗಲ್ಲು 'ಮುಗಿಲ್ಗಲ್' ನೋ.

ಮುಗಿಲ್ಗಿಚ್ಚು (ನಾ). ಆಕಾಶದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಹರಿಯುವ ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರವಾಹ; ಸಿಡಿಲು; ಅಶನಿ : "ಮುಗಿಲ್ಗಿಚ್ಚೆಂದು ಸಿಡಿಲ್" (ಕಜಾ. ೩೬-೦೩೭). [ಮುಗಿಲ್ + ಕಿಚ್ಚು]

ಮುಗಿಲ್ದನಿ (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ ; ಗುಡುಗು ; ಮೇಘಧ್ವನಿ : "ಮೊಲಗು = ಮುಗಿಲ್ದನಿ" (ಶಮಂ. ೬-ಪು. ೦) ; "ಪೊಬಗೆನೆ ಮುಗಿಲ್ದನಿ [ಪಾಣಂ. ಮುಗಿಲ ದನಿ]" (ಕಾಪ್ರಯೋ. ೩೬). [ಮುಗಿಲ್ + ದನಿ,]

ಮುಗಿಲ್ದುಱುಗು (ಕ್ರಿ)· ಮೋಡವು ಕವಿ,— ಆವರಿಸು : ಅಲ್ಲೆ ಮಹಾಂಬುಧಿಯ ಗೆತ್ತ ಮುಗಿಲ್ದುಱುಗಿ ನೀರ ಪೊಗೆವವೊಲಂದೇಂ ಕತ್ತಲಿಸಿ ಬಂದು ನೀರಾಡುತ್ತಿರ್ದುವು ಸುತ್ತಮಲ್ಲಿ ವನಕರಿನಿವಹಂ (ಗಿರಂಭ. ೦೦೪). [ಮುಗಿಲ್+ತೊಱುಗು; (< ತೊಱುಕು)]

ಮುಗಿಲ್ದೇರ (ನಾ). ಮೋಡಗಳನ್ನು ರಥವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು : ದೇವೇಂದ್ರ : "ಇಂದಿರಾ ಪಲಗಣ್ಣಂ ಮುಗಿಲ್ದೇರಂ ಸಗ್ಗಗಣ್ಮಂ– ಈ .ಳಿ ಇಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಕಜಾ. ೪೯–೨೦) ; ಅಂತಪ್ಪ ಭಿನದಮಂ ನೋಡಿ· ಅಳವಿಜಂ, ಮುಗಿಲ್ದೇರಂ· ಮುಂಕಪ್ಪ ಬಿಡುಗಣ್ಣರುಂ, ನಾರದಾದಿ ರಿಸಿಗಳುಂ ಹರ್ತಂದು ಒಳಗೆ ಪುಗೆ ಗಲಭೆಗೆಯ್ದರ್ (ಅದ್ಭು. ೦೪).

[ಮುಗಿಲ್ + ತೇರ್$_2$ + –ಅ$_7$]

ಮುಗಿಲ್ಪೊರೆ 'ಮುಗಿಲ್ಪೊರೆ' ನೋ.

ಮುಗಿಲ್ಬಟ್ಟೆ 'ಮುಗಿಲ್ವಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಮುಗಿಲ್ಮೀ (ನಾ). ಮೋಡದ ಬೊರು ; ಮೇಘದ ತುಣುಕು : ಇದುವರಿರ್ದ ಪಾವನೆ ಮುಗಿಲ್ಮೀಯೆಂಬಿನಮಿಂಬುಗೆಟ್ಟು ಕಂದಿದ ಮುಗಂಬುಗನ್ನಡಿವೊಲೇನಿಪ್ಪಿದಾವುದೊ ಚಂದ್ರಮಂಡಲಂ (ಶಂಶ್ರಕ್ಷ. ೯–೩).

[ಮುಗಿಲ್ + ಮೀ$_2$]

ಮುಗಿಲ್ವಟ್ಟೆ, ಮುಗಿಲುವಟ್ಟೆ, ಮುಗಿಲ್ಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ಮೋಡಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಪಥ ; ಆಕಾಶ : "ಆಗಸಂ, ಮಿಾಂಬಟ್ಟೆ, ಎರಲ್ವಟ್ಟೆ, ಸಗ್ಗಗಮಟ್ಟೆ, ಮುಗಿಲ್ವಟ್ಟೆ, ಬಾನ್—ಈ ೬ ಆಕಾಶಂ" (ಕಜಾ. ೪೯–೨೦) ; ಅಟ್ಟಿದ ಜಟ್ಟಿಗರ್ತಡೆದುದರ್ಕೆ ಕನಲ್ದು ವಿಭೀಷಣಂ ಮುಗಿಲ್ವಟ್ಟೆಯಿಸಟ್ಟಿ ತಿಂಬ ಜವನಂತಿರವೋದ್ಗೆಗೆ ಬಲದು ಪೊಕ್ಕ (ಕಂಂರಾಮ. ೩–೨೮) ; ಮುಳಿಮ ಮುಗಿಲ್ವಟ್ಟೆಗೆ ವಿಾಱಿ ಪಾಱುವ ಬಿಜ್ಜೋದರಿ ಬಿಗಿದುಟ್ಟ ಸುವರ್ಣಾಂಬರದ ಸೆಱಂಗು ನಿಶಿತಮೆನೆ ಕೊಂಕಿದ ನಿಜಕಂಟಕದೊಳ್ ತೊಡರ್ದು (ಇಜಾ. ೩–೩೫ ೫). **ಮುಗಿಲುವಟ್ಟೆ** : ಗಗನಮಾರ್ಗದಿ ನಾರದನು ಬರಲೊಗೆದವರ ಯುದ್ಧದು ನಿಜದೃಷ್ಟಿಗೆ ಸೊಗಸುಗೊಡೆ ನೋಡುತಿರ್ದನು ಮುಗಿಲುವಟ್ಟೆಯಲಿ (ಪಾಶ್ವ. ೨೯–೩೦). **ಮುಗಿಲ್ಬಟ್ಟೆ** : "ಮುಗಿಲ್ಬಟ್ಟೆಯನೆ ಗಗನದೊಳ್" (ಕಚಾಗಿ. ೩೦–೨೩).

[ಮುಗಿಲ್ + ವಟ್ಟೆ$_1$]

ಮುಗಿಲ್ವಟ್ಟೆಗ (ನಾ). ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು : ದೇವತೆ : ಮೊಗದಿಂದ ಪಾರ್ವರ ಪಡದು ನಿಗಮಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಗಳತ್ತು ಜನ್ನಗೈಸುತ್ತ ಮುಗಿಲ್ವಟ್ಟೆಗರಿಗೆ ಮುದಮನತ್ತ ರಂಗೇಶ ಬಗೆದಂದು ಬಿಡದೆನ್ನ ಸಲಹು (ಚಚಾಂ. ೩–೨೯). [ಮುಗಿಲ್ವಟ್ಟೆ + – ಗ$_3$]

ಮುಗಿಲ್ವನಿ (ನಾ). ಮೋಡದಿಂದ ಬೀಳುವ ನೀರಿನ ತೊಟ್ಟು; ಮಳೆಯ ಹನಿ : ಜಲನಿಧಿಯುಂ ಮುಗಿಲ್ವನಿಗಳಿಂದಮಗುರ್ವಿಸುವಂತೆ ವಿದ್ಯಾನಾಂ ತಿಳಿಪಿದಪಂ ಗಡ (ಶಾಕುಂ. ೧೪೬). [ಮುಗಿಲ್ + ಪನ್ನಿ$_1$]

ಮುಗಿಲ್ವೆಳಗು (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬೆಳಕು; ಮಿಂಚು : "ಮುಗಿಲ್ವೆಳಗೆಂದು ಮಿಂಚು" (ಕಜಾ. ೩೩–೦೩೨).

[ಮುಗಿಲ್ + ಬೆಳಗು$_2$]

ಮುಗಿಲ್ಪೊರೆ, ಮುಗಿಲ್ಪೊರೆ (ನಾ). ಮೋಡದ ಪದರ ; ಮೇಘದ ತೆರೆ : ನೀಱ್ ಮುಗಿಲ್ಪೊರೆಯೊಳ್ ಪಿಬ್ಬೊೀಱುವ ಶಶಿಕಳೆಯ ಗಾಡಿಯಂ ಗೆರೆವಂದಳ್ (ಶಂಂರಾಮ. ೩–೨೦). **ಮುಗಿಲ್ಪೊರೆ** : ಕರಿಯು ಮುಗಿಲ್ಪೊರೆಯೊಳ್ ಸಂಚರಿಸುವ ವಿದ್ಯುಲ್ಲತಾವಿಳಾಸಮನಾಂತಾದರದಿಂ ನಿಜವಲ್ಲಭ ನೆಟ್ಟರಮಂ ಪಾರುತ್ತುಮಿರ್ಪಂ ದ್ರೌಪದಿಯಂ ಭೋಂಕನೆ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೦೦–೬೦). [ಮುಗಿಲ್ + ಪೊರೆ$_1$]

ಮುಗಿವು (ನಾ). ೧. ಕೊನೆ ; ಪರ್ಯವಸಾನ ; ಅಂತ್ಯ : ನದಿಯ ತೆರೆಯವೊಲುರುಳಿ ಹೊರಳುತಿರುವುದು ಜೀವ ಮೊದಲಿಲ್ಲ ಮುಗಿವಿಲ್ಲ ಸಲುವಿಲ್ಲವದಕೆ (ಪುಂಶಾಗ. ೦೬) ; ಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಡನೆ ಬಳಿಯ ಪರ್ವತಮಾಲ್ಯ ಪಂತನ ಗುಹಾಗೃಹದಿ ಮಳೆಯ ಮುಗಿವ ವಾರುತಿರ್ದನ್ ರಘೂದ್ವಹಂ (ಶ್ರೀರಾಕಾ. ೩೦೯–೪). ೨. ಸಾವು ; ಮರಣ : ಹದ್ದಿನಂತೆ ಹೊಂಚು ಹಾಕುತ್ತಿರುವ ಕೃಷ್ಣದೇವ ನನ್ನ ಮುಗಿವಿನ ನಂತರ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳದೆ ಸುಮ್ಮನಿದ್ದಾನೆಯೆ! (ಆಳಿ. ೦೦).

[ಮುಗಿ + – ವು·/ತಮಿ. ಮುಗಿವು]

ಮುಗಿಸು 'ಮುಗಿಯಿಸು' ನೋ.

ಮುಗಿಹ (ನಾ)· (ಕೈಗಳನ್ನು) ಜೋಡಿಸುವಿಕೆ ; ಸೇರಿಸುವಿಕೆ : 'ಕೈಮುಗಿಹ' ಪರಾ. [ಮುಗಿ + – ಹ (< – ಪ)]

ಮುಗುಟು 'ಮೊಗಳು' ನೋ.

ಮುಗಡ್ಡೆ 'ಮೂಗುಡ್ಡೆ' ನೋ.

ಮುಗುದ, ಮುದ್ದ$_3$ (ಗು)· ೧. ಮುಗ್ಧತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಕಪಟ ವರಿಯದ : ಕೂಟ್ಟ ಬೇಸಱದ ಮುಗುದರಸು ದೊರಕದನಲೇ (ಪಚಾ. ೯–೭). (ನಾ)· ೨. ಕಪಟವನ್ನು ತಿಳಿಯದವನು ; ಸರಳ ಸ್ವಭಾವದವನು : ಎನ್ನ ಅಜಗಣ್ಣ ತಂದೆ ಶುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೇಸಿ ಮುಗುದ ನಾದನು (ಕಚಾಸ್ಥ. ೩೦–೨೯) ; ಆಗಯಲಲುಗುವ ಕಲೆಯ ಮುಪ್ಪಿನ ಮುಗುದನೀತವ ಕಾದ ಹೇಳದು ನಗೆಯ ಸುರಿದ್ಯೆ ರಾಯ ಕಟಕದೊಳು (ಕಾಪ್ರ. ೪೯. ೨–೭೫) ; ನಿಗಮಮನುತೆ ನೀರ್ವಾಣಿ ರಕ್ಷಿಸು ಮುಗುದರನು ಕರುಣದಲ್ಲಿ ನೋಡುತಲಿ (ಪಚಾ. ೩–೭೫). ೩. ದಡ್ಡ ; ತಿಳಿಗೇಡಿ ; ಮೂಢ : ಹಗೆಗಳಿಗೆ ತಂಪಾಗಿ ಬದುಕುವ ಮುಗುದರಿನ್ನಾರುಂಟು . . . ಲೋಕದಲಿ (ಕಾಪ್ರಾ. ೩–೩೦) ; ಶ್ರೀಪಾದನಂಥ ಮುಗುದಯ್ಯನು ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾನು! (ಕಚಾ. ೩೦). ೪. ಬೆಲುವ ; ಸ್ಫುರದ್ರೂಪಿ : "ಮುಗುದ (ಮುಕುಡು)—ಮುಗ್ಧ=ಸುಂದರ, ಮೂಢ" (ಕಪ್ರಕೋ. ೩೬).

ಮುದ್ದ$_3$: ೨. ಮುದ್ದರಾವ್ಣಂ ಲೌಕಿಕರು ಕರಿವರೆನ್ನ ಗೊಗ್ಗಯ್ಯನೆಲೆಂದು (ಕ್ರಕುಪ್ರ. ೬–೦೦೬). [< ಸಂ. ಮುಗ್ಧ]

ಮುಗುದತನ (ನಾ)· ೧. ಮುಗ್ಧಸ್ವಭಾವ ; ಸರಳತನ ; ಕಪಟವಿಲ್ಲದ ನಡವಳಿಕೆ ; ನಗುತ ರಾಮುವ ಸರಚರಿತ್ರದ ಮುಗುದತನಕೆ ನಮೋ ಯೆನುತ · ಪದಯುಗಳಕಾನತನಾಗಿ ಹಾಯ್ದನು ಸಭೆಕಿ ವಿಹಗೇಂದ್ರ (ಕೋಡಾ. ೬–೦೬–೬೯). ೨. ಎಳೆತನ ; ಬಾಲ್ಯ : ಮುಗುದತನದೊಳೆದ ಮುಚ್ಚಿರೆ ಹರಯವೆ ತರೆಯದೆ ? ಅದ ನಚ್ಚಲು ಬಹುದೇ? (ಪಕ್ಕ. ೯–೨೨).

[ಮುಗುವ + – ತನ]

ಮುಗುದಾಣ 'ಮೂಗುದಾಣ' ನೋ.

ಮುಗುದೆ (ನಾ)· ೧. ಸರಳಸ್ವಭಾವದ ಹೆಣ್ಣು : ಕಪಟವರಿಯದವಳು : "ಮುಗುದೆ — ಮುಗ್ಧಾ" (ಕಪ್ರಕೋ. ೩೬); ನೇಹದ ಮುಗುದೆ ವೀಳೆಯವಾಗಿ ಮಹಾಲಿಂಗಗಡೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ವಿಹಾರಗೊಂಡು ಇದ್ದಳವ್ವೆ (ಸಡಾಸ. ೩೩–೨೦೪) ; ಕಳವಳದ ಕರಣದ ಮುಗುದೆ ಬಂದಳು ಬಾಣಸಿಗ ಮನೆಗೆ (ಕಾಪ್ರಾ. ೩–೩೩); ನೋಗಯಿಪ ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಭಿತ್ತಿಯೊಳು ತನ್ನ ಯೊಗಳ್ದ ರೂಪ ಬಿಂಬಿಸಲು ಅಗಲ್ದವಿಯನ ತೋಱಿಸು ಬಾಬಾ ಯೆಂದು ಮುಗುದೆ ಬಿದ್ದಳು ಚರಣದಲಿ (ಕೋಚಕ. ೦೮–೩೩). ೨. ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸಿನ ಹುಡುಗಿ ; ಬಾಲೆ : 'ಮುಗುದತನ' ಪರಾ. ೩. ಬೆಲುವೆಯಾವ ತರುಣಿ ; ಸುಂದರ ಯುವತಿ : ರತಿಕಾಶಲವ ಪೆಱಿವ ಮುಗುದೆಯರು ಮುರಹರನ 'ಮನವನು ತೆಗೆಯಲರಿಯರು (ಕಾಪ್ರ ೦೦–೩೭–೩೦). [< ಸಂ. ಮುಗ್ಧಾ]

ಮುಗುದೆತನ (ನಾ)· ಎಳೆತನದ ಸರಳಸ್ವಭಾವ ; ಅರಿವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಕುಂತಿಭೋಜಗೆ ಮಗಳಹೆನು ತಾಂ ತನ್ನ ಬಾಲ್ಯದೆ ಮುಗುದೆತನದೊಳು ಬೆಳೆಯುತಿರಲು (ಕುಣ್ಯ. ೨೦೩. ೦೦ ೩೦ ೦೦೫೮೨). [ಮುಗುದೆ + – ತನ]

ಮುಗುವಳಿ (ನಾ). ೧. ಸಂಬಳ, ಬಾಡಿಗೆ ಕೆಲಸ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತುಕತೆ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಪ್ಪಂದ, — ಕರಾರು. —ಗೊತ್ತುವಳಿ : ಈಗಲೇ ನಾವು ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಪರ್ವತರಾಜನಲ್ಲಿ ಸೂರೆ ಮಾಡುವಂತೆ ಮುಗುವಳೀ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಅವರವರ ಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಹಂಚಿಕೊಂಡು ತುಂಬರಿಗೆ ಆಸ್ಪದವಾಗದಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು (ಕುಸ್ರಾಹಾ- ೦೫೯); ಈ ಮುಗುವಳಿಯು ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಮೂರು ತಿಂಗಳವರೆಗೆ ಸಡಿಯಲಿ ; ಆಮೇಲೆ ನೋಡೋಣ (ರಾಣಾಪು- ೦೩೩). ೨. ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಹಣ ; ಮುಂಗಡಹಣ : ಕೆಲವು ಜನಗಳ ಕತೆಯಿಂದ ಮುಗುವಳಿಯನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು . . . ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರಿದರು (ಪುಜಾಚಂ- I- ೨೦೪) ; ನಾಟಕದ ಖರ್ಚಿಗೆ ಆಗಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ರೂಪಾಯಿ ಮುಗುವಳಿ ಕೊಡುವೇಕೆಂದು ತೀರ್ಮಾನವಾಯಿತು (ಪಪ್ರಕೃ- ೩೦೨).

[< ಮುಗಿ + — ವಳಿ]

ಮುಗುಳ್$_1$, **ಮುಗುಳ್ಳು**$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೊಗ್ಗಾಗು ; ಮೊಗ್ಗು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು : "ಮುಗುಳ್ತುದೆಂದು ಮುಗುಳೇಜುದುದು" (ಗಪಾಂ. ೪೪-೦೪೦) ; ಮಾಧವಿ ಮುಗುಳ್ತವೊಲಿರ್ದಳವೆಂದಿರಿಂದಮೇಂ ಪಡೆದುವೊ ಲೀಲೆಯಂ ಮಾಣ್ಪಮರೀಚಿವಿಚಿತ್ರಿತಪಾಟ್ಯಶಾಲೆಗಳ್ (ಪುಗ್ಗಕ- ೨-೭೦) ; ಕಲಿದುದು ಮೊಲ್ಲೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮುಗುಳ್ತುದು (ಕರ್ಣಪ- ೪-೪೯) ; ಮುಗುಳ್ತೊಱೆದರ್ದ ಮನೋಜ್ಞಮಲ್ಲಿಕಾಬ್ಜೀರಮನೂನಪುಷ್ಪಚಯಮೊಪ್ಪಿರೆ ನಂದನಮಲ್ಲಿ ರಂಜಿಸುಂ (ಪಾಪಪು- ೨-೪೦). ೨. (ಹೂವು ತನ್ನ ದಳಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ) ಕಣ್ಣನ್ನು ಎವೆಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು, — ನಿಮೀಲನಗೊಳಿಸು : "ಮುಗುಳ್ — ನಿಮೀಲನೇ (ಕಣ್ಣಂ ಮುಚ್ಚು), ಕುಟ್ಮಲೇ ಚ(ಮೊಗ್ಗು)" (ಶಬ್ದಾ) ; ಸೊಗಯಿಪ ಮುನ್ನಿರ್ವ ಪರಿಜಂ ಕಡುಚೆಲ್ವು ಗಡಂ ಪಿನೇಂದ್ರನಂ ಬಗೆವ ಮನಂ ಗಡಂ ಮುಗುಳ್ದು ಜಾನಿಪ ಕಣ್ ಗಡಮಾತ್ಮ ತತ್ತ್ವದೊಳ್ ಬಗೆ ಗಡಂ (ಅಜಿತ. ೨-೬೦) ; ಪಜ್ಜೆದ ತಲೆ ಪಟ್ಟು ಬಾದಮಾ ನುಮುಖದ ಕೊರಲ್ಮುಗ್ಗಳ್ದ ಕಣ್ಗಳರುಣಜಲದಿಂ ಪೊರೆದ ತನುವೆರಸು ಬೀಭತ್ಸರಸಮನಭಿನಯಿಸುತಿರ್ದರಿಲ್ಲಿ ಭಟರ್ಕಳ್ (ಗಣಾಯ- ೪-೨೨) ; ನೆಜಿ ಮುಗುಳ್ದಕ್ಷಿಯ ಮಿಡುಕದಂಗದ . . . ಪೊಡರ್ಪೆಸೆಯೆ ತಾಪಸಂ ತಪಮಿರ್ದಂ (ಪಾಪಪು- ೨-೮೪)- ೩. ಮೊಡು ; ಪೊಳೆ ; ಅಂಕುರಿಸು : ನೀರಜದ ನಡೆ ಮುಗುಳ್ತುದು . . . ಚಕೋರವೆ ಮಮಮುಡುಗಿ ಪೋಯ್ತು ಮುನ್ನೀಸಱಿನೊಳ್ (ಕಾಸುಪಾ. ೧೧-೭೪). **ಮುಗುಳ್**$_2$: ೧. ಅಂಥ ಒಂದು ಅನುಭವಮುಹೂರ್ತವು ಸೃಷ್ಟಿತಿಬೀಜವಾಗಿ ರಸಸೇಚನವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮೊಳೆತು, ಚಿಗುರು, ಕೊಪರಿ, ಮುಗುಳಿ ಕಾವ್ಯಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅರಳುವನು (ಕಾಸಾಂ. ೧೪೦). ೩. ಎನಿತು ಬೆಲುವಿನ ನೋಟ ವಿನು ಒಲವಿನ ಕೂಟ ವೆಂಬ ಬಗೆಯುಲಿ ನೆಗವು ಮುಗುಳುತಿತ್ತು . (ರಾಣಾಸಿ- ೦-೦೪)- ೪. (ಹೂವಿನ ದಳಗಳು) ಸಂಕೋಚನ ಹೊಂದು ; ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು : ಬೆಳಕು ಮೂಡೆ ಮುಲರಿ, ಮುಳುಗೆ ಮುಗುಳಿ . . . ಆಃ ಇಂತೆನ್ನ ಬಾಳರಳಿದರೆ ಧನ್ಯನಲ್ತೆ (ಅಖಿಃ- ೨೬-೦೪)-

[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಮುಕಿಟ್ಟು; ಮುಕಿಳ್ ; ತುಳು. ಮುಕುರು, ಮುಗುರು ; ತೆಲು. ಮೊಗುದು]

ಮುಗುಳ್$_3$, **ಮುಗುಳ್ತು**$_3$ (ನಾ). ೧. ಅರೆಬಿರಿದ ಹೂವು ; ಕುಟ್ಮಲ : "ಕೋರಕಃ, ಜಾಲಕಃ, ಕಳಿಕಾ, ಕುಟ್ಮಲಃ, ಮುಕುಳಃ — ಈ ೫ ಪೂವಿನ ಮುಗುಳ್" (ಹಾಶಬ್ದಾ- ೩೦-೬೨) ; ಕಾಮರೆಯುರುಳೊಳ್ ಸರಸಸುಜಾ ಮೋದದೊಳೊಂದಿ ನಲಿದು ಮಕರಂದರಜೋವ್ಯಾಮಮುಗ್ಧದೋಳೀ ಮುಗುಳೊಳಮಾ ಮಾಲ್ಕಿಯನಲ್ಲಿ ಸುಜಿವುದಳಿ ಕೆಲಕೆಲದೊಳ್ (ಗಪಾಂ. ೪-೦೨೬) ; ನಿನ್ನೆ ನೀವಾದಿತ್ಯಂಗೆ ಪೀರಂ ಸೂಸಿ ಪೊಮೆಮಡುವಾಗಳಾ ನೀರ್ಪೆರಸು ಸೂಸಿ ಪಾಮರೆಗೆಱಿಯೊಳಗೆ ಮುಬುಗಿರ್ದ ಮುಗುಳ ಮೇಗೆ ತಗುಳ್ದಿರ್ದುದು (ಪಪ್ರಾಣ- ೩-೦೩) ; ನನೆಯು ಕೊನೆಯ ತಳರೆ ಮುಗುಳ ವನಲತಾನಿಕುಂಜದಿಂ ಪ್ರಸೂನರಜವ ಪೊಂಪಡಿಂ (ಪಂಪಭಾ- ೦-೩೮ ಈಗ) ; ಪೂವಳ್ಳಿಗಳ್ ನನೆಕೊನೆಮುಗುಳರೆಮುಗುಳ್ ಬಿರಿಮುಗುಳೆಂಬುಲ್ಲರ್ದ ಪೊಸ ಮಲರ್ಗಳಿಂದೆ ಸೊಗಯಿಸೆಮುಂ (ರಾಜಾಖ್ಯ- ೦೬-೩). ೨. ಮೊಗ್ಗಿನಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಭರಣ : ಬೆಳತಿಗೆಗಣ್ಣ ಬಳಮಿಗಿದುವೆ ಗುಜಿಸೋಂದು ಕಂಜಿಪಾಸ್ಯವಂತ ಕೊನೆಗೊಡಂಕೆಯೊಳ್ ತೋರಮುತ್ತಿನ ಮುಗುಳಂ ತೆಗಳ್ವಿಯೊಂ (ಹಂಪ್ರಕೃ- ೩-೩೩ ೪). **ಮುಗುಳು**$_3$: ೧. "ಕುಟ್ಮಲಃ, ಮುಕುಲಃ— ಈ ೨ ಮುಗುಳು" (ಗಣಪ್ರಾ- ೦೦೬) ; ಆಕಾಶ ಸರಸಿಯೋಡಿದ ತಾವರೆಮುಗುಳುಗಳೂ ಸುರಪಡೆಯೊಳ್ಕಿದ ಮುಗಿದ ಕೈಗಳೂ ಚಿತ್ರವಾಯ್ತು (ಕುಶಾಕ್ಷ- ೬-೩೩) ; ಸರಸಿಜಗಂಧಿಯ ವದನನಂದನದಲಿ ನೆಜಿ ಪೂತು ಸಾಲುಗೊಂಡಿಸೆವ ಪಿದಿವಾ ಮೊಲ್ಲೆಯ ಮುಗುಳ್ತುಗಳಿನೆ ಮೆಜ್ದಿದುವು ವಿಜ್ರುಂಭಿಸುವ ದಂತಪಂಕ್ತಿಗಳು (ಶಂಚಂ- ೯-೩೩).

ಮುಗುಳ ಕಂಕಣ = ಕೈಗೆ ತೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೊಗ್ಗಿನಾಕಾರದ ಆಭರಣ : ಧುರಮೊಳಲುತಿಯ್ಯನುಚ್ಚಿದಡರಿನ್ನಿಪದುವತಿಯರ ಮುಗುಳ ಕಂಕಣದಾ ಕೀಲ್ಪರತರದಿನಲ್ಚಿದವು ನಿಜಕರಮಿಲ್ಲಮವರ್ಕ್ಕಿ ಕೀಲೆ ಶಾಪ್ತರನ್ಯಪತಿ (ಎಕಿ. VIII, ಪಗ- ೫೪-೨೪; ೧೦೬೭). ಮುಗುಳಾಗು = ೧. ಮೊಗ್ಗಾಗು; ಹೂವಾಗಿ ಅರಳದಿರು : ಅಲರಾಗಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಕಾದುಸಂ ಮುಗುಳಾಗಿ ಸೋಂಕಿದೆಡೆಯೊಳ್ ಕಾಮಂಗೆಸದ ಸರಳಾಗಿ ಪಳಂಚಲೆವುದು ತೊಳಪವಳಪಾಂಗವಲರ್ಗಳ ಪ್ರಾಂಗಂ (ಕರ್ಣಪ- ೦-೭೩); ಕಮಲವೆದೆಯ ದೊಳರಳಿ ಸಂಜೆಯಲಿ ಮುಗುಳಾಗಿ ಸುವುವಪ್ಪುದಂತೆ ಮರುವಗಲು ಮಗುಳ್ವು (ಪಂಚಾಖ್ಯ- ೧೦). ೨. ಮೊಗ್ಗುಬಿಡು ; ಮೊಗ್ಗು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು : "ಪವಿಪಿ ಮುಗುಳ್ತುದೆನೆ ಮುಗುಳಾದುದು" (ಕ್ಷತ್ರ- ೦೧೩-೦೯); ಗಗನಾಪಗೆಯು ಜಲಲಕ್ಷಣವದಂಬಮೊ ಮುಗುಳಾದುದೂ ಗಗನ ವೆಂಬ ಕಡಲದ ಮರಸುಂ (ಹರ್ಷಾಶ- ೨-೬೨)-

[< ಮುಗುಳ್$_1$- / ತಮಿ- ಮುಕಿಲುವು- ಕೊಳ್ಳುಳ್; ಮಲ. ಮ್ಲುಕಿಟ್ಟು; ತುಳು. ಮುಗುರು. / ಸಂ. ಮುಕುಲ]

ಮುಗುಳಂಬು (ನಾ). ಮೊಗ್ಗಿನ ಬಾಣಗಳುಳ್ಳವನು ; ಪುಷ್ಪಬಾಣ; ಕಾಮ; ಮನ್ಮಥ : ಮುಗುಳಂಬನೊಡಲ ಬೇಡಿದಳು ರುಕ್ಮಿಣಿ ಗಡಲು ಮಂಗವಾಗಬೇಕೆನಲು (ಪೋಚಕ. ೦೦-೦೦); ಮುಗುಳಂಬನುಜುಬೆಗ್ಗಾಣದೆ ಪೊರಳುತಿಹ ಮಂತ್ರಿಮಂಗಳೆಯ್ದೆ ಪರಿತಂದು ನುಡಿದಳೊಸಗೆಯನಾವ್ಪಸುಖಿಯೊರ್ವಳಳಿ ಕೂತೆ (ಕೃಪಾಶಾ. ೩೦-೨) ; ಮುಗುಳಂಬನ ಮಾಡಿಗಮರಿದ ಪನಿಮೃಳಪ್ಪೊಗುವ ಪೂದೋಬೆಯಂತಿಪರು (ಕಂಪಂ. ೬-೯೪).

ಮುಗುಳಂಬುಕೇಳಿ = ಮದನಕೇಳಿ ; ಕಾಮಕೇಳಿ ; ರತಿಕ್ರೀಡೆ : ಎನ್ನ ಬೀಡಿಪ್ಪಿ ಜುಂಬಿಸವನೀಯೆ ಕೂಡಿ ಮುಗುಳಂಬುಕೇಳಿಯೊಳು ಸುಯ್ದ ಧೀಜಗದುರ್ಕ್ಕಸನ ವಾಕ್ಯ ಕೇಳ್ದು ಕಂಗೆಟ್ಟು (ಪಾಂಚಚ- ೩೩-೫೦). ಮುಗುರಂಬನಾಗ = ಮನ್ಮಥನ ಮಗ ; ಅನಿರುದ್ಧ : ಹೊಗಲಚ್ಚರಿಗೆಯ್ದ ಚಕಿತವಾರಿಯರನು ಮುಗುಳಂಬನಾಗಳ್ಗಕ್ಷಿಸಿದ (ಪೋಚಚ. ೦೬-೪೦).

[ಮುಗುಳಂಬು +— ಅ]

ಮುಗುಳಂಬು (ನಾ). ೧. ಮೊಗ್ಗಿನ ಬಾಣ : ಬಿಕ್ಕರದ ಭಲ್ಲೆಯ ಮಾಚಿದಿ ಸುಸಂಪಗೆಯ ಮುಗುಳಂಬು ದೊರೆವಡೆದ ಕಣಗಿಲ ಪುಳುಂಬವ . . . ಬತ್ತಳಿಕೆಗಳು ನೆರೆದಿರ್ಪವರಲ್ಲಿ (ಕಾಕೃಭಾ- ೩-೦೪). ೨. (ಮನ್ಮಥನ) ಹೂಬಾಣ; ಪುಷ್ಪಬಾಣ : ಮಂಗಳೆ ನಿನ್ನದು ರೂಪ ಗುಣ ಶೀಲವ ನೋಡಿಪಗಳಿತ್ತಸುರನರೋರಗರು ಮುಗುಳಂಬಳೊಳಗಾದರು (ಪೋಚಚ- ೨೩-೩೩). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಕ್ಕಬಾಣ : ತೆಱ ಮೊನೆಯ ಮುಗುಳಂಬುಗಳ ಸೈಗಜಿದನಭಮನ್ಮಥನ ಮೆಯ್ಯಾಲಿ ತುಜ

ದವು ಮುಱಿದುಂಬಿ ಕೆಂದಾವರೆಗೆ ಕವಿವಂತೆ (ಶಾಂ೫ರಿತ್ರೇ. ೫-೭೪); ಅಲಿಸೈ ಮುಗುಳೆಂಬು ಸಾವಿರವೇಳು ಬಳಿಕೊಂಬತ್ತುಸಾವಿರಕೋಲು ಪಿಂಡಿಯೆ ಕವಲುಗಣೆ ಹನ್ನೆರಡುಸಾವಿರವು (ಶುಣ೫ಕ್ಷೇ. ೦೯-೨೨).

[ಮುಗುಳ್[2] + ಅಂಬು[2]]

ಮುಗುಳಕ್ಕಿ, ಮುಗಳಕ್ಕಿ (ನಾ). ಸರಿಯಾಗಿ ಬೇಯದೆ, ಹೊಗ್ಗಿನಂತಿರುವ ಅನ್ನ; ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಅರಳದೆ, ಅರಿಬೆಂದ ಅನ್ನ.—ಪಕ್ವವಾಗದ ಅನ್ನ: ಇವತ್ತು ಒಲೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಉರಿಯದೆ ಅನ್ನ ಮುಗುಳಕ್ಕಿಯಾಯ್ತು (ಕಸ). ಮುಗಳಕ್ಕಿ: ಸಮಯ ತಪ್ಪಿ ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಇವಳು ಅಡಿಗೆ ಒಲೇ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ, ಅನ್ನ ಮುಗಳಕ್ಕಿಯೋ ಇಲ್ಲ ಮಿಡ್ಡೆಯೋ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು (ಪಾಪುಶಾ. ೪೬).

ಮುಗಳಕ್ಕಿಗಂಜಿ = (ಔಷಧಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ) ಅರಿಬೆಂದ ಅನ್ನದ ಗಂಜಿ: ಪಕ್ವವಾಗದ ಅನ್ನದ ಗಂಜಿ: (ಟಿ).

[ಮುಗುಳು[2] (< ಮುಗುಳ್[2]) + ಅಕ್ಕಿ[2]]

ಮುಗುಳಲರ್ (ನಾ)- ಅರಳುತ್ತಿರುವ ಹೂವು; ಅರೆಬಿರಿದ ಹೂವು: ಪೊಲಬ ಬೀದಿವೀದಿಗನ್ನತುಮನೋರಂತೆ ತಂದು ಗುಡಿಗಟ್ಟಿಸಿ ನೀಂ ನನೆಯ ಮುಗುಳಲ್ಲರ ತುಱುಗಲನನಂತಮಂ ನೆಱಿಯೆ ಕವಲಿವೇಟ್ ನೃಪತಿಳಕಾ (ಆಪ್ರ. ೫-೬); ಮುರಹರನಂತಃಪುರಪುರಂಧ್ರಿಕಾನಿಕಾಯಮುಮಾ ವಸೋದರದ ಪೂಮರದ ಲತೆಯ ಸಂತತಿಯ ಮುಗುಳಲರ ತುಱುಗಲ್ಗಳಂ ನೆಱಿವಿನ ಮಾಯ್ದುಕೊಂಡು ಮಂಡನಾವಳಿಯನೆಸೆಯ ಸಮಂದು ಪಸದನಂಗೊಂಡು (ಕೇಬಾಪ್ರ. ೦೫-೨೦ ಪ); ಮುಗುಳಲರ್ ಪೆಣ್ಣಾಯ್ಕೊ ಪೆಣ್ಣೆ ಮುಗುಳಲರಾಯ್ಕೊ (ಶ್ರೀಧಾಪು. ೦೫೪-೦೫೬). [ಮುಗುಳ್[1] + ಅಲರ್[2]]

ಮುಗುಳಿ[1], ಮುಗಲ್, ಮುಗಳಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳಿನ ಮರ: ದಿಂಡ ಪಾತಂಗ ಮುಗುಳೆಯ ಮರನು. . . ಬಳಲಿ ಬಂದವರಿಗೆ ವಳರಿಯುಮ್ಮತದಂತೆ ನೆಳಲಾಹ ವೃಕ್ಷವಲ್ಲಿಪವು (ಪಾಪುಶಾ. ೦-೩೩); ಮುಗುಳಿಯ ಮರದ ನೆರಳಿಂದ ನುಂಗುವ ನೆಗಳು ಲೇಸೆಂದ (ಸರ್ಪಶಿ. ೦೩೫); ಮುಗುಳಿಯ ಒಳನುರಂ ಆಡಿನ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಯೆ ಎಂಥಾ ಕಿಮ್ಮುಲಾದರೂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಂಕ್ರ. ೨೦೦). ೨. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಪಸುಣ್ಣ ಮುಗುಳಿ ಪರನ್ನ ಮುಳ್ಳುನ್ನ ಏತೇಷಾಂ . . . ಮಧ್ಯಸ್ಥಿತೇ (ಇಂ. VII, ೨೨೦-೨೯; ೦೭೮); ಮುಗುಳೆಯ ನಾಗಮಯ್ಯ ಬಸವನ ಹಳ್ಳಿಯ ಬಿಷಮನ್ನ (ಚಿಕ್ಕ. XV, ಕೇದಾಸಾ. ೩೦೯-೦೦; ೦೧೫). **ಮುಗರ್**: ೧. "ಮುಗಿನ ಹುಳಿಮರ . . . ಮನುವಜ ಹುಳಿ. ಮುಗಲ್. ಮರ್ಗಲ್. ಕೋಕಂಮರ" (ಪಸ್ಪ. ೦೭೬). **ಮುಗಳಿ**: ೧. "ಮುಂಗಳಿ. ಮುಗ್ಲಿ. ಶಮಿ. ಚಿಲಯುದಿ. ಬನ್ನಿಮರ. ಮುಗಳಿ" (ಪಸ್ಪ. ೪); ಮುಗಳಿ, ಮುಗ್ಲಿ (ಪ್ರಶಿಗಿ. ೫-೦೯); ಮುಗಳಿ. ಸೀಗೆ. ಬಾಗೆ. ಸೀಮೆಹುಣಿಸೆ (ಪಪ್ರಹು. ೨೩೬).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಾಕಿಲ್, ಮ್ಯಾಕಿಲಮ್ ; ಮಲ. ಮುಕಿಲ್]

ಮುಗುಳಿ[2] (ನಾ)- ೧. ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶ: ದಿಣ್ಣೆ: `ಮುಗುಳಿಗದ್ದೆ' ಪರಾ. ೨. (ದೇವಸ್ಥಾನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಗೋಪುರ; ಶಿಖರ: ಆ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮುಗುಳಿ ತುಂಬ ಎತ್ತರವಾಗಿದೆ (ಕಸ).

[← ತುಳು. ಮುಗುಳಿ]

ಮುಗುಳಿಗದ್ದೆ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಮಳೆಯ ನೀರನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಗದ್ದೆ— ಜಮೀನು: (ಪಪಂಗ್ರ. ೦೬೫).

[ಮುಗುಳಿ[2] + ಗದ್ದೆ (< ಗಟ್ಟಿ)]

ಮುಗುಳಿಸು (ಕ್ರಿ)- ೧. ಹೊಗ್ಗು ಬಿಡು; ಹೊಗ್ಗು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಪಂಪಮಾದ ದಂಪತಾಲತೆಯ ತಿಱಿಲೇಱಿದ ಕರವೀರಲತೆಯ ಮುಗುಳಿಸಿದ ವಕುಳಲತೆಯ ಬಾಳ್ತೊಡೆದ ಬಳಸು ವಿಳಸಮಾದ ರತ್ನರಚಿತಕೈತಕಾಚಲಂ ಗಳೊಳ್ (ಆಪ್ರ. ೦೦-೨೪ ಪ). ೨. (ಮೊಗ್ಗಿನಂತೆ) ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು: ತನ್ನ ಕಡುಸೊಡರ ಬೆಳ್ಳನ್ನ ತಿಳಮಂಜಾವದನ್ನ ಮುಗುಳಿಸುವ ಬೆಳ್ಳಿಯು ಬಟ್ಟಲಿಂ ಬೆನ್ನೆಸುವ ಕೂರ್ಗಣಿಗಳನ್ನ ದೆಲ್ಲಿಹುದೆಂಬುದನ್ನರಿವಂತೊ ಕಂಗೊಳದನ್ನಗಂ (ಗೀಪ್ರ. ೫-೬). ೩. ಅರಳಿಸು; ವಿಕಾಸಗೊಳಿಸು: ಪೂಜೆಯಿಲ್ಲದಾ ಪೂಜ್ಯನು ಹೃದಯದಿ ಪೂನಗೆ ಮುಗುಳಿಸಿ ತಾಳುವನು (ಅರಳು. ೦೯೩-೦೪).

[ಮುಗುಳ್[1] + —ಇಸು[3]]

ಮುಗುಳು[1] 'ಮುಗುಳ್[1]' ನೋ.

ಮುಗುಳು[2] 'ಮುಗುಳ್[2]' ನೋ.

ಮುಗುಳುಗಣ್. ಮುಗುಳುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಣ್ಣು: ನಿಮ್ಮಿಲಿತ ನೇತ್ರ :- ಮುಗುಳುಗಂಗಳ ಮೇಲುಗುದಿದೋಳುಗಳ ವಿಡುಕುವ ತುಟಿಯ . . . ಪೊಸ ತಪಸಿ ತೊಡಗಿದನು ಬಲುತಪ್ಪ (ಶಾಂ೫ರಿ. ೯-೪೩); ಅರ್ಘ್ಯವೆಂತಿದ ಕೈಯ್ಯ ಅಂಜಲಿಗದೇನೊ ಬಿಲ್ದಪೂಲಾಗ್ಯ ತವಳ ಮೆಯ್ ಜುಮ್ಮೆನೆ ನವಿರ್ನಿಮಿರಲೊಯ್ಯನೆ ಮುಲರ್ದುವಾ ಮುಗುಳುಗಣ್ (ಕ್ರಿಣಪ್ರಪ. ೫೦೯-೨೦೩). **ಮುಗುಳುಗಣ್ಣು**: ಮುಗುಳುಗಣ್ಣುಗಳು, ಮೇಲೆತ್ತಿದ ತೋಳುಗಳು, ವಿಡುಕುವ ತುಟಿಗಳು (ಪಾಪುಶಾ. ೯೨).

[ಮುಗುಳು[2] (< ಮುಗುಳ್[1]) + ಕಣ್]

ಮುಗುಳುಗಣೆ 'ಮುಗುಳ್ಗಣೆ' ನೋ.

ಮುಗುಳುಗಣೆಯ 'ಮುಗುಳ್ಗಣೆಯ' ನೋ.

ಮುಗುಳುಗಣ್ಣು 'ಮುಗುಳುಗಣ್' ನೋ.

ಮುಗುಳುಗಾಯಿ 'ಮುಗುಳ್ಗಾಯ್' ನೋ.

ಮುಗುಳುಗೊಂಬು (ನಾ). (ಅನೆಯ) ಮೂಡುತ್ತಿರುವ ಕೊಂಬು; ಮೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಕೋರೆ. — ದಂತ: ಜೋಟುಕೊಂಬಿನ ಆನೆ ೧ಕ್ಕೆ ೩೦ ವರಹ ಕ್ರಯ, ಮುಗುಳುಗೊಂಬಿನ ಆನೆ ೧ಕ್ಕೆ ೨೫ ವರಹ ಕ್ರಯ (ಕುಪಾಪಂ. ೩, ೫೯). [ಮುಗುಳು[1] (< ಮುಗುಳ್[1]) + ಕೊಂಬು[2]]

ಮುಗುಳುದೆನೆ (ನಾ). ಅರಳುತ್ತಿರುವ ತೆನೆ; ಮೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಹೊಡೆ: ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೆ . . . ಮುಗುಳುದೆನೆಯ ಎಳೆತುಳಸಿದಳಗಳ ತಂದು ಪ್ರೇಪಾದಿಂದ ಜಗನ್ಮೋಹನಪೂಜೆಯ ಮಾಡಿ ಭರಣಕೆಱಗದವನ ಜನುಮ (ಕುಹಂರ. ಧಾ. ೨-೫೯-೨). [ಮುಗುಳು[1] (< ಮುಗುಳ್[1]) + ತೆನೆ[1]]

ಮುಗುಳುನಗು 'ಮುಗುಳ್ನಗು[1]' ನೋ.

ಮುಗುಳುನಗೆ 'ಮುಗುಳ್ನಗೆ' ನೋ.

ಮುಗುಳುಬೊಕ್ಕೆ (ನಾ). ಬಿರಿಯಲಿರುವ ಬೊಕ್ಕೆ; ಒಡೆಯಲಿರುವ ಗುಳ್ಳೆ: "ಮುಗುಳು [ಕಾಪಾಂ. ಮುಳ್ಳು]ಬೊಕ್ಕೆ ಪಟಕಂ ಸ್ಫೋಟಕ ದೊನಿಕ್ಕು" (ಪುಂಗಣಾ. ೦೦೩-೦).

[ಮುಗುಳು[1] (< ಮುಗುಳ್[1]) + ಬೊಕ್ಕೆ[1]]

ಮುಗುಳುವಾಳೆ (ನಾ). ಬಾಳೆಯ ಹೂವು; ಬಾಳೆಯೋತೆ: ಮುಗುಳು ವಾಳೆಯ ಹೊಡೆಯ ನುಚ್ಚಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಒಗರು ಹೋಪಂತೆ ಸುಣ್ಣದ ನೀರಿನಿಂ ಕುದಿಸಿ ತೆಗೆದು (ಸೂಪಣಾ. ೯-೬೦),

[ಮುಗುಳು[2] (< ಮುಗುಳ್[1]) + ಬಾಳೆ[1] (< ಬಾಲೆ[3])]

ಮುಗುಳುವಿಡಿ (ಕ್ರಿ)- ಮೊಗ್ಗು ಬಿಡು.—ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು: "ಮುಗುಳ್ತು ದೆನೆ ಮುಗುಳುವಿಡಿಪುದು" (ಸಭಾಂ. ೦೩೭-೭೬).

[ಮುಗುಳು[2] (< ಮುಗುಳ್[2]) + ಪಿಡಿ[1]]

ಮುಗುಳುಹೊದೆ (ನಾ). =ಮುಗುಳುವೆನೆ: ಮುಗುಳುಹೊದೆಗಳರಯೊದೆ . . . ತಾಲುದುಂಬುದೆನೆಪು ತಾಲಿ ಸೊಗಸನಿತ್ತುವು ಸೋಳ್ಪರಿಗೆ (ಪಂಪಾ. ೫-೬೨). [ಮುಗುಳು[2] (< ಮುಗುಳ್[2]) + ಹೊದೆ[2] (< ಪೊದೆ[2])]

ಮುಗುಳೇಱು (ಕ್ರಿ)- =ಮುಗುಳುವಿಡಿ: ಮುಗುಳೇಱಿದ ಚೂವಕಲತೆಯೊಲಿರ್ದಳಂತಾಕ್ಷಣದೊಳ್ (ಕಾಪಾಂ. ೬೫೬); ಅವಳ ಕೋಮಲತಾಯಮೆಂಬ

ಪೊಳೆವ ಸನ್ಮಾರ್ಗಲತೆ ಮುಗುಳೇಱಿದೊಲ್ ಮೆಲ್ಲಮೆಯೆ ನೀರಾಡಿದರ್ ಗುಡಿಯಂ ಕೂಡಿಯಾ ನಳಿನಾಯತಾಂಬಕಿಯರುಂ (ಸಂಬಸಾ. ೬-೨೯).

[ಮುಗುಳ್ + ಏಱು (< ಏಱ್)]

ಮುಗುಳೊತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಂಕುರಿಸು : ಮೊಳೆ : ಮೂಡು : ಮೊಲೆ ಮುಗುಳೊತ್ತುವಂದು ಮೊದಲಿಂದುವರಂ ಬಗೆದುತಿರ್ಪ್ಪಯಂ ಸಲಿಸಿ . . . ಕೂರ್ತ ಮನಃಪ್ರಿಯನಂ ಬಿಡೆಂದು ನೀನೆಲೆ ಮುದುಜಾಜಿಯೊಳ್ತೆ ನುಡಿಯಲ್ಬಗೆದಂದುವನೆಂತು ಸೈರಿಪಂ (ಣಾಚಿಪು. ೦೦-೦೬೨); ಉತ್ಪವಮಾಸ್ಥಾನಸಲಿಲ ವನೆಱೆದು ಶರಾರ ಸಾಚಿತ್ಯಭೂಮಿಯೊಳಿಳ್ಕಿಯುಂ ಬಿಳ್ಕಲದುವೆ ಮುಗುಳೊತ್ತಿ ಪಲ್ಲವಿಸುತೀಕೋತ್ಕರ್ಷತಸ್ಕಲ್ಲಾಗಳನಾಂ ರುತ್ತಿರ್ಪನಂ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೦-೭೬). ೨. ಅರಳು : ವಿಕಾಸವಾಗು: ಕಮಲದಯಿಗೆ ಚಿತ್ತವಂಕುರಿಸಿ ಬುದ್ಧಿ ಪಲ್ಲವಿಸಿ ಮನಂ ಮುಗುಳೊತ್ತಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಬಸವಸಾಜನಂ . . . ಕಂಡು (ಬಸ. ೨-೬೩). ೩. ಮೊಗ್ಗುಗಳಿಂದ ತುಂಬು,— ಕೂಡಿರು : ಸುಮ್ಮದಮಂ ಕರಂ ತಳೆಯೆ ಜಾದಗೆಗಳ್ವಳಸತ್ಕದಂಬಜಾಲಂ ಮುಗುಳೊತ್ತೆ . . . ತಾಂ ಮುಂ ಮಱೆಗಾಲಿದೊಳ್ಕಂಡು ತೀಡಿದುದೆನಿಯ್ಯನೆ ಪಸ್ಪಿಮಾನಿಲಂ (ಅಜ್ಜಿಪ. ೯-೦೦೦). [ಮುಗುಳ್ + ಒತ್ತು]

ಮುಗುಳ್ಗಣ್ (ನಾ). ಮೊಗ್ಗಿನಂತಿರುವ ಕಣ್ಣು ; ಕುಟ್ಮಲದಂತಿರುವ ನೇತ್ರ : 'ಮುಗುಳ್ಗಣ್ಣ' ಪರಾ. [ಮುಗುಳ್ + ಕಣ್]

ಮುಗುಳ್ಗಣೆ, ಮುಗುಳುಂಗಣೆ (ನಾ). ಹೊಗ್ಗಿನ ಬಾಣ ; ಹೂವಿನ ಸರಳು : ಪುಷ್ಪಬಾಣ : ಪಗೆಗಳುಮಂ ಪೆಂಡಿರುಮಂ ಮಿಗೆ ಸೋಲಿಪ ಮನನ ಬಿ . . . ಂ ಗಾಡಿಯುಮಾಪಗಮಂಡಿಸಿ ತಾಗೆ ಕಣೆಯುಂ ಮುಗುಳ್ಗಣೆಯುಂ ಪೋನೆಪೊಳಂ ಪೊಬಿಲ್ವೀದಿಯೊಳಂ (ಕ್ಕಣಾ. ೧೪); ಸಲೆ ಪರವಶದೊಳಾದ ಕೊರುಗುರ ಕೊನೆವಲ್ಲ ಕಲೆ ಮೆಯ್ಯೊಳಿಲ್ಲದರ್ ಮುಗುಳ್ಗಣೆಯ ಮುಂದ್ರೆಯುಜ್ಜಲಿಸದರ್ . . . ಪೋಹಿಗಳ್ ಕುಲಕೆ ಹೊಱಗೆಂದು ನೂಪುರರವದೆ ನಾದಮಂ ಪೊಱ್ತುರಂಗನೆಯರಲ್ಲಿ (ಕಬ್ಬಣ. ೪-೪೦); ನಿಜಚಟುಾಕ್ಷಶರ ಮಿರ್ದಂತೆ ಮುಗುಳ್ಗಣೆಗಳೇವಾಳ್ತೆಯೆಂದು ಕಾವನ ಕರತಳದಿನಮಂ ಕವರ್ತೆಗೊಂಡು ಬೆಲ್ಲುವಂತೆ ಪುಷ್ಪವಟುಹಸ್ತದಿಂ ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಯಂ ಕೆದರ್ದು (ಣಾಚಿಪು. ೪-೦೯ ಪ). **ಮುಗುಳುಂಗಣೆ** : ' ಮುಗುಳುಂಗಣೆಯ ' ಪರಾ.

[ಮುಗುಳ್ + ಕಣೆ]

ಮುಗುಳ್ಗಣೆಯ, ಮುಗುಳುಂಗಣೆಯ (ನಾ). ಹೂವಿನ ಬಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಕಾಮ ; ಮನ್ಮಥ : ಮುಕ್ತಿಪದವ ಹೊಲಬಂ ಮುಗುಳ್ಗಣೆಯನ ಶಕ್ತಿಗಿಡಿಪ ಜಿವಿಡಿಯಂ . . . ಯುಕ್ತಿಗೆ ಯುಕ್ತಮೆನಿಸುವಾಗಮಮಂ ವ್ಯಕ್ತೀಕರಿಸುವುವಾಧ್ಯಾದುರೆನಾಂ ಭಕ್ತಿಯಿನಭಿವಂದಿಸುವೆಂ (ಚಪಾಣಾ. ೦-೯). **ಮುಗುಳುಂಗಣೆಯ** : ಮುಗುಳುಂಗಣೆಯನ ಶಂಭು ಕುವರನು ರುಗುಮಿಣಿಯ ಸಾರಿರಲು ಕೂಡಿಮನಗರದಿಂ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಬಂದೆಂದಂತೆ ಬಿನ್ನೈಸೆ (ಣಾಳ್ಳಣಾ. ೭೦-೦೨). [ಮುಗುಳ್ಗಣೆ + — ಅ್]

ಮುಗುಳ್ಗಣ್ಣ (ನಾ). ೧. ಮೊಗ್ಗಿನಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು. ೨. ಕೃಷ್ಣ : ಮೊಗವೆಲ್ಲ ಮುಚ್ಚಕೊಂಡಿಹ ಕಣ್ಣ ಮುಗುಳ್ಗಣ್ಣ ಹಾವರೆಯ ಕಣ್ಣ (ಳ್ಳಕೃ. ೩-೪೦). [ಮುಗುಳ್ಗಣ್ + —ಅ್]

ಮುಗುಳ್ಗಾಯ್, ಮುಗುಳುಗಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಆಗ ತಾನೆ ಹೂವಿನಿಂದ ಹೊರಬಂದ ಕಾಯಿ ; ಅತಿ ಎಳೆಯ ಕಾಯಿ ; ಹೀಚು : ಮುಗುಳ್ಗಾಯ್ ಅಮಳ್ದೊಂಗಲ್, ಎಸಳ್ದಸೆ, ಅಮಳ್ದಂತ್ರಂ (ಕಬಪು. ೪೩ ಕ್ರಿಪೀ) : ತಳರ್ಗೇಪು, ಬೆಳರ್ಗಾಪು, ಮುಗುಳ್ಗಾಯ್, ಎಸಳ್ಗಂದಂ (ಕಣ್ಕಪು. ೭೩ ಕ್ರಿಪೀ). ೨. ಹೀರೆಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದ ತರಕಾರಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯ : ಕಲವ ಭಂಜಿತ ಶಾಕಮಂ ಕಲವ ಮುಗುಳ್ಗಾಯ . . . ಮಾಡಿ ಹಲವು ಚಂದದೊಳು ಹೀರೆಯ ಕಾಯ ಪಾಕಮಂ ಪಿರಿದಾಗಿ ಪಸಮಾಳ್ಪುದು (ಕೂಕಣಾ. ೩-೭). ಮುಗುಳುಗಾಯಿ : ೨. ಭಂಜಿತಶಾಖ, ಮುಗುಳುಗಾಯಿ, ನವಪಿಷ್ಟಸಂಧಿ . . . ಶಾಕವಂಗಿ ಮೊದಲಾದ ಹೀರೆಯ ಕಾಯ ಪಾಕವನ್ನು ಪಸನಾಗಿ ತಯಾರಿಸುವುದು (ಕೂಕಣಾ. ೩-೭ ಅಪಿ). [ಮುಗುಳ್ + ಕಾಯ್]

ಮುಗುಳ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮೊಗ್ಗಾಗಿಸು : "ಮುಗುಳ್ಚು — ಸಂಕೋಚಕರಣೇ (ಕುಗ್ಗಿಸು)" (ಕುಡ) ; ಪಗಲರ್ಕನಿರಲ್ಳಿಳುಬಿಂಬವಿಂಬುಮಾಟ್ಪಂತೆ ಮುಗುಳ್ದು ಗುಂ ಕುಮುದಾವನವಂ ಲಮಳಪ್ರತಾನವಂ (ಅಧಾಪ. ೬-೬೪). ೨. (ಕಣ್ಣು) ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು, — ಮುಗ್ಗಿ : ಸುರತಾಂತದೊಳಕ್ಷಿಗಳಂ ಮುಗುಳ್ಚಿ ಪಟ್ಟರ ವೆರವಮಯು ಪೀವಿತಿವಳೆಂದಿರದೋಡಿದನೊರ್ವನೂಳಿಚಂ (ಣಾಚಿಪು. ೦೦-೦೪೯). [ಮುಗುಳ್ + — ಚ್ಚು]

ಮುಗುಳ್ದೊಂಗಲ್ (ನಾ). ಮೊಗ್ಗುಗಳ ಗೊಂಚಲು: ಹೂಗೊಂಚಲು; ಪುಷ್ಪಗುಚ್ಛ: ಮುಗುಳ್ದೊಂಗಲ್, ಎಸಟ್ಟಾಣಂ (ಕಶಾಮು. ೭೩ ಕ್ರಿಪೀ). [ಮುಗುಳ್ + ತೊಂಗಲ್]

ಮುಗುಳ್ದೋಜ್ ' ಮುಗುಳ್ದೋಜು ' ನೋ.

ಮುಗುಳ್ದೋಜು. ಮುಗುಳ್ದೋಜ್ (ಕ್ರಿ). ಮೊಗ್ಗುಬಿಡು ; ಹೂಬಿಡು ; ಪುಷ್ಪಿತವಾಗು : "ಮಾಗುಳ್ದುದು ಕಾನದೆನೆ ಮುಗುಳ್ದೋಜ್ದುದು" (ಕಬ್ಬಪು. ೩೨೦-೩೨). **ಮುಗುಳ್ದೋಜ್** : ಬೆಳ್ಗೆ ಪುಟ್ಟಲ್ಕೆ ಸಂಜೆಗೆ ಮುಗುಳ್ದೋರ್ವ ಸುದತಿಯರ ಬಟ್ಟಮೊಗಕಣ್ಮನಹವ ತಾವರೆಗಳಿಂವೆಂದು ಬಿಟ್ಟು ತುಂಬಿ ಜವ್ವನೆಯರ ತನುಪರಿಮಳಕೆ ಕವಿದವಾ ಬನದಳಗಳು (ಕ್ಕಣಾ. ೯-೦೭). [ಮುಗುಳ್ + ತೋಜು]

ಮುಗುಳ್ನಗು, ಮುಗುಳುನಗು (ಕ್ರಿ). ಮಂದಹಾಸವನ್ನು ಬೀರು ; ನಸುನಗು : ಪಂಪಕವಿ ಪೊನ್ನನ ಕಡೆ ತಿರುಗಿ ಮುಗುಳ್ನಕ್ಕನು (ರಾಪಂ. ೬). **ಮುಗುಳುನಗು** : ಬೋಳನು ಕೈಮುಚ್ಚಿ ಉದುಂಗೊರೆ ಕೊಡಲು ಮುಗುಳುನಗುತ್ತ ಕೋಲ್ಗಾರರು ಹೀಗೆಂದರು (ಕಾಬಿಸೆ. ೦೦ ಕಡಾಕರ).

[ಮುಗುಳ್ + ನಗು]

ಮುಗುಳ್ನಗು (ನಾ). ಮಂದಹಾಸ ; ನಸುನಗು : . ಅವರ ಮುಗುಳ್ನಗುವನ್ನು ಕಂಡು ಮಾನಸ್ಸಿಗೆ ಎಷ್ಟೋ ಸಮಾಧಾನವಾಯಿತು (ಕೂಪ).

[ಮುಗುಳ್ + ನಗು]

ಮುಗುಳ್ನಗೆ, ಮುಗುಳುನಗೆ (ನಾ). = ಮುಗುಳ್ನಗು : "ಸ್ಮಿತ ಮೆಂಬುದು ಮುಗುಳ್ನಗೆ" (ಹಶಾಭಾ. ೧೩-೨೦೬) ; ಪಗಳ ಮೊಗಮಂ ಮುಗುಳ್ನಗೆವೆರಸು ನೋಡಿದಾಗಳ್ (ಆಂಪ್ರ. ೬-೧೬ ಪ) ; ಮುಗುಳ್ನಗೆ ಪದೆಪಿಂ ಪೊಬಟ್ಟುದು ಕುಮಾರನ ಕೋಪ್ಮಳವಕ್ಕ್ರಬಿಂಬದೊಳ್ (ಕಾಚಾಪ್ರ. ೬-೦೨೬) ; ದಾರಿಗನ ಮೋಲೆಯಲ್ಲೊಂದು ಮುಗುಳ್ನಗೆ ಮಿಂಚಿತು (ಪುಚಿಕ. ೩). **ಮುಗುಳುನಗೆ** : ಮೃಗನಯನೆ ನೀನೆನ್ನನೀಕ್ಷಿಸಿ ಮುಗುಳುನಗೆಯುಂ ಚಿಂತೆಯುಂ ನಿನಗೇಕೆ ಪೇಳೆನಲು (ಪಾಚಿ. ೧೦-೩) ; ಮುಗುಳುನಗೆ ನಸುಮೊಳೆಯೆ ಭೀಮಾದಿಗಳಗೆಂದನು ಕೃಷ್ಣನು (ಕಾಣ್ಕಭ. ೬-೦೨) ; ಮುಗುಳುನಗೆಯಲಿ ಸೂರ್ಯತನುಜನ ಮೊಗವ ನೋಡಿ (ಜಾಳ್ಳಶಾ. ೪೩-೨೩) ; ಅದೃಷ್ಟದ ಕುಲಿಮೆಯಿಂದ ಪೆಗೆವ ಕಿಡಿಯಂತಿತ್ತು ಅವನ ಮುಗುಳುನಗೆ ! (ಅಜ್ಜಿಕ. ೦೬೭).

[ಮುಗುಳ್ + ನಗೆ]

ಮುಗುಳ್ನೆನೆ (ನಾ). ಅರಳುತ್ತಿರುವ ಮೊಗ್ಗು,—ಕುಟ್ಮಲ : ಮುಗುಬ್ಬುಂ ಮುಗುಬ್ಬುಂ ಪೊಸಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮುಗುಳ್ನೆನೆಯ ದೇಸೆಯಂ ಕಂದರ್ಪಂ ಪೋಗ್ಬುಂ (ಜಗ್ಗಿಕ. ೩-೦೪) ; ಬಲ್ನನೆಯ ಪೊವೞ್ ಮುಗುಳ್ನನೆಯ ನರ್ಮನೆ . . . ಪೊಸವಣ್ಣ ಗೊತ್ತಿದೆಕೆ ಣಗ್ಗೆನದಿರ್ದುದೊಂದು ಮುಮರಂ (ಕ್ಕಣಾ. ೦೦೦). [ಮುಗುಳ್ + ನೆನ್ನೆ]

ಮುಗುಳ್ಮೊಲೆ (ನಾ). ಮೊಗ್ಗಿನಂತಿರುವ ಕುಚ. — ಮೊಲೆ : ಹೊಗರೆಸವ ಮುಗುಳ್ಮೊಲೆಯೊಪ್ಪಿಗಂ ನವವನಿಂದನೆಗೆ (ಜಯಾ. ೦೩-೦೨) ;

ಸಣ್ಣ ಮುಗುಳ್ಮೊಲೆಯು ಪರಳ್ಮೊಲೆಯು . . . ಬೆದರ್ದ್ ಕಣ್ಣನೋಟದ ಬಾಲೆಯರ್ . . . ಎಸೆವರು (ಶಂಪು. ೧೦-೦೯). [ಮುಗುಳ್ + ಮೊಲೆ]

ಮುಗುಳ್ಪಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮೊಗ್ಗು ಬಿಡು ; ಹೂಬಿಡು ; ಪುಷ್ಪಿತವಾಗು: ಬೊಗಸೆಗಂಗಳೆಯಂಗಲತಿಕೆಗೆ ತಿಗುರಿ ತೀಡಿದ ಮೃಗಮದದ ಪಗಮಗಿಪ ಸುರಭಿಯ ಕಾಮಿಯಭಿಗತಿ ಮುಗುಳ್ಪಡಿಮುತಾನ್ದಾದಿಪಂತೆ (ಕೃಶ-೩-೬-೩).

[ಮುಗುಳ್ + ಪಡೆ]

ಮುಗುಳ್ಪದ (ನಾ). ಮೊಗ್ಗು ಬಿಡುವ ಪದ ; ಹೂ ಬಿಡುವ ಸ್ಥಿತಿ : ಮುಗುಳ್ಪದನಾವ ಸಂಪಗೆ ಮಡಲ್ವದಿಮುರ್ತ್ತಿ ಮರಲ್ದರಲ್ದ ಮಲ್ಲಿಗ ಮನಮಾಂ ಕವರುತ್ತಿರೆ (ಪ್ರಕಥಾ. ೩-೩೬) ; ಒರಿದು ಮೃದುವಾಗಿ ನನದಕ್ಕಿ ದೊಳಗರಿಸಿನವ ಪೊರೆಯೊತ್ತಿ ಮುಗುಳ್ಪದದಿ ಬೆಂದ ವಿದಳಗಳನೊಡೆವರಿಸಿ . . . ಪಾಕಂ ಮಾಡಿ ತೆಂಗಾಯ ತೆಗೆಯ ಕಾ ಹಸನಪ್ಪೆದು (ಕೂಕಥಾ. ೬-೩) ; ಪುರಿಯಕ್ಕಿಯೆಳ್ಳು ಜೀರಿಗೆ ಮೆಣಸು . . . ಮುಗುಳ್ಪದದಿ ಬೆಂದ ಬೇಳೆಯು ಹಿಸರು ಪ್ಪಲ್ಲಸೂಜ್ಜಗೆಯು ಕೂಳು (ಕೂಕಥಾ. ೪-೦).

[ಮುಗುಳ್ + ಪದ]

ಮುಗುಳ್ಮಳೆ (ನಾ). ಹೂಗ್ಗುಗಳ ಮಳೆ ; ಹೂಮಳೆ ; ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿ : ಮುಗುಳ್ಮಳೆಯಂ ಸುರಿವ ಜೀತ್ರದ ಮುಗಿಲ್ಗಳ ತೆಗೆದು ತರಂಗೋಳಿಸಿದ ಪಂಚವರ್ಣಗೆಯ ಪಟ್ಟಿಯ . . . ಗಾಡಿವಡೆವ ಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯವಲ್ಲಿ ನೆರೆದ ನಿುಧರಿಂ (ಜಾಪಪು. ೮-೩ ಪ). [ಮುಗುಳ್ + ಮಳೆ (< ಮಲೆ)]

ಮುಗುಳ್ವಿಲ್ (ನಾ). ಹೂವಿನ ಧನುಸ್ಸು ; ಪುಷ್ಪಚಾಪ : 'ಮುಗುಳ್ವಿಲ್ಲ' ಪರಾ. [ಮುಗುಳ್ + ಬಿಲ್]

ಮುಗುಳ್ವಿಲ್ಲ (ನಾ). ಹೂವಿನ ಧನುಸ್ಸನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಕಾಮ ; ಮನ್ಮಥ : ಮುಗುಳ್ವಿಲ್ಲಂ ಮಗುಳ್ದಿಚ್ಚ ಶಿಖೀಮುಖ ಮುಗುಳ ಕೂಲಚಿಯರ ವೆಲ್ಲೆರ್ದೆಯಿಂ ನೆಱೆ ಮುಗಿದುವು ಮುನ್ನೀರಣುಗಿಯು ಸಜ್ಜವನೆಗಳಾ ರಾತ್ರಿಯೊಳು (ಜಯಾ. ೦೩-೬೬) ; ಮುಗುಳ್ವಿಲ್ಲನಾ [ಜಾಣಾ. ಮುಗುಳ್ವಿಲ್ಲವಾ]ರತಿದೇವಿಯರಾಡುವ ನಗರಜನದ ಸಾರಿಯರ್ಪ ಪಗಡವಾಸಿಂದೆನೆ ರವಿ ಸೋಮವೀಧಿಗಳ್ಗೊಗುಹವಾ ನಗರಿಯೊಳು (ಕ್ರೀಜಾಂ. ೦-೭೩).

[ಮುಗುಳ್ವಿಲ್ + — ಅ]

ಮುಗುಳ್ಮುಣ್ (ನಾ). = ಮುಗುಳುಬೊಕ್ಕೆ : ಅಳವೆ ಶವದದ ಬಿಸಲ್ ಕೋಮಳಿಕೆಯನುಬಿದಿನಿಸು ಬಾಡಿ ಕಂದಿರ್ದಳ್ ಕುಂದಳತಾಕುವಾರಿ ಮುಗುಳ್ಮುಣ್ಗೊ[ಜಾಣಾ. ಳ್ವೊಳ್ಳಿ]ಳೆತೊಡೆ ಮೆಯ್ಯಾಯ್ದು ಬಡವಡಾ ದಂತಾದಳ್ (ಜಾಪಪು. ೩-೩೩). [ಮುಗುಳ್ + ಮುಣ್]

ಮುಗುಳ್ವೆಳಗು (ನಾ). ಮೊಗ್ಗಿನಂತಹ ಕಾಂತಿ : ಬೆರಲೆಡೆಯೊಳಡಸಿದ ಕಪ್ಪುರವಲಿಕೆಸೊಳೆ ನಗಿಸುವ ರೋಡಗರನಿಡುವ ನೆವದಿಂ ಪರಿವ ಮುಗುಳ್ನಗೆಯ ಮುಗುಳ್ವೆಳಗಿಂಗೆ ತಕ್ಕುಗುಡುವಂತೆಮುಂ (ಅಪಂಪ. ೯-೬ ಪ).

[ಮುಗುಳ್ + ಬೆಳಗು]

ಮುಗುಳ್ಸರಿಗೆ (ನಾ). ಮೊಗ್ಗುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸರ.— ಹಾರ : ವನಕುಸುಮಾಂಗಳಂ ಬಗೆಗೆವಂದುವನೆಬ್ರಿಯೊಳಾಯ್ದು ಕೊಯ್ದು . . . ಮುಗುಳ್ಸರಿಗೆ ತೋಳ್ಗಳೆ ಕಂಠಣವಾರಮೆಂದು ಬೇಬ್ಸನಿತನೆ ಮಾಡಿ ತೊಟ್ಟು ಕದಮೊಪ್ಪದಳಾಕೆ ಬಸಂತಕಾಂತೆಯೋಲ್ (ಹಂಪಭಾ. ೨-೦೬).

[ಮುಗುಳ್ + ಸರಿಗೆ]

ಮುಗುಟ್ಟ್[1] (ಕ್ರಿ). (?) : ಶಿಥಿಲದ್ವಿತ್ವಕ್ಕೆ — ಮಗುಟ್ಟಿಂ, ಅಗುಟ್ಟಿಂ. . . ಮುಗುಟ್ಟಿಂ, ತೆಗಟ್ಟಿಂ (ಶಪುರ. ೩೩ ಕ್ರಹೋ). [?]

ಮುಗುಟ್ಟ್[2] (ನಾ). (?) : . ಪೊಕ್ಕುಟ್ಟು, ಕೌಂಕುಟ್ಟು, ನೆಗಟ್ಟು, ಮುಗುಟ್ಟು, ನೆಮಟ್ಟು. ತೆವಟ್ಟು (ಕಣ್ಣಪು. ೦೪೦ ಕ್ರಹೋ). [?]

ಮುಗುಟ್ಟ್ (ನಾ). (?) : ಅಗುಟ್ಟ್, ಪೊಗಟ್ಟ್, ಮುಗುಟ್ಟ್ , ನೆಗಟ್ಟ್ (ಶಬ್ಕಪು. ೫೩೯ ಕ್ರಹೋ). [ಮುಗುಟ್ಟ್ + — ಅ]

ಮುಗ್ಗಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ವಿಷಮಸ್ಥಿತಿ ; ಕಷ್ಟ ; ತೊಂದರೆ ; ಪೇಚು : ಕಂಚಿನ ನಾಗರಿಕತೆಯು ಪರಿಢದ ಹಾಗೂ ತಾಮ್ರ ಮತ್ತು ತವರದ ಅಭಾವದಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹತಾರಗಳು ದೊರಯದೆ ಮುಗ್ಗಟ್ಟು ತಲೆದೋರಿತು (ಶಿಪ್ರಾ. ೬೬) ; ಹೀಗೆ ಜವರನ್ನು ಬಲವಂತ ಮಾಡಿ ಮುಗ್ಗಟ್ಟಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸುವುದು ಒಹಳ ತಪ್ಪು (ತುಣಾಉ. ೭೦). ೨. ಕೊರತೆ; ಅಭಾವ : ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಮುಗ್ಗಟ್ಟಂತೆ ! (ಕೂಕಥೀ. ೨೪೪) ; ಅವನಿಗೆ ಹಣದ ಮುಗ್ಗಟ್ಟು ಬಲವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಕಕ್ಷಡಾ. ೬೬). 'ಇಕ್ಕಟ್ಟು', 'ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು' ಪರಾ. [ದೇ.+ ತಮಿ. ಮುಕ್ಕಟ್ಟು]

ಮುಗ್ಗರಿಸು 'ಮುಗ್ಗುರಿಸು' ನೋ.

ಮುಗ್ಗಲು (ನಾ). ೧. ಬೂಷ್ಟು ಹಿಡಿದಿರುವು; ಮುಗ್ಗಿದುದು : ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಮಳೆ ಹಿಡಿದು, ಥಂಡಿಯಿಂದ ಎಷ್ಟೊಂದು ಹಪ್ಪಳ ಸಂಡಿಗೆಗಳು ಮುಗ್ಗಲಾದುವು (ಕೂಠ). (ಗು) ೨. ಬೂಷ್ಟು ಹಿಡಿದ; ಕೆಟ್ಟುಹೋದ : ದೊರೆಯು ಇವಳ ತೊಟ್ಟಿಗೆ ಕೊಡುತಾ ಇದ್ದ ಖಾನಾಸೋಬಸ್ಕರವನ್ನು ದಿನಕ್ಕವೇಣ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಕಡೆಗೆ ಕಗ್ಗಲ ರಾಗಿ ಮುಗ್ಗಲ ಹುರಳಿಗೆ ಇಳಿಸಿದನು (ಪಟಕೃಷ್ಣ. ೬೬). 'ಮುಸುಟಿಕೆಲ್'[1] ಪರಾ

ಮುಗ್ಗಲಗೇಡಿ = ಅಸಹ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ : ಹೋಲಾ ಮಖ ಎಲ್ಲಾ ಹಾಳು ಮಾಡೋ ಮುಗ್ಗಲಗೇಡಿಗೆ ಮಗಳ ಕೊಟ್ಟು ಯಾವ ನರಕಕ್ಕೆ ಹೋಗ ಬೇಕಂತೀರೀ ನೀವು ? (ಸಖತ. ೨೪೬). [ಮುಗ್ಗು[2] + — ಅಲು (< — ಅರ್)]. /ತಮಿ. ಮುಕ್ಕಲ್ = ಮುಗ್ಗುನಾತ]

ಮುಗ್ಗಾಲಿ 'ಮೂಗಾಲಿ' ನೋ.

ಮುಗ್ಗಿಸು 'ಮೊಟ್ಟಿಸು' ನೋ.

ಮುಗ್ಗಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ಮುಗ್ಗರಿಸಿ ಬೀಳು ; ಎಡವು : ಮುಂಗೆ ಮುಂಡಿಯೆಂದವಳ ಕಯ್ಯೊಳಗೆ ತಂದು ಕೊಡಲೊಡನೆ ಘಾವಾಗಿ ಹೂಂಕರಿಸಿ ಕೋಪದಿ ಕಿಯ್ಯ ಕಡಿಯಲಾ ಕ್ಷಣದೊಳಗೆ ವಿಷವೇಱಿ ಮುಗ್ಗಿಱಿದು ಕಾಮಲತೆ ಭೂತಳಕ್ಕೆ ಕೆಡೆಯಲು (ಶಮ್ಯಳಿ. ೬-೦೨) ; ಜೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆಯನೆತ್ತಿ ಕೊಂಡೋಡಲಾಱದೆ ಹಳ್ಳಕೊಳ್ಳದಲಿ ಮುಗ್ಗಿಱಿ[ಗ್ಗಿ]ಜಿಮು ಮುಳ್ಳಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಮೂಗರಿಸಿಕೊಂಡರ ಲೆಕ್ಕವೆಲ್ಲವನಾರು ಬಣ್ಣಿಪರು (ಶಂಪಾ. ೦೭-೩೫).

[ಮುಗ್ಗು[1] (< ಮೊಟ್ಟು[1]) + ಇಱು]

ಮುಗ್ಗು[1] 'ಮೊಟ್ಟು[1]' ನೋ.

ಮುಗ್ಗು[2] (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಳಸು ; ಕೆಟ್ಟುವಾಸನೆ ಬರು ; ಕೆಟ್ಟುಹೋಗು : ಅವಜಿಜಗು ಮುಗ್ಗಿ ಪುಟು ಪತ್ತಿದೊಡಾಜಲ್ ಪರವೆ ಕಾಗೆಯುಂ ನಾಯುಂ ಮುಟ್ಟದುದು (ಜೂಪಚಕ. ೩-೩೬) ; ಇವನ್ಗಳಾವಾವವ್ಗುವಜವಜ ರಸ ಮನಸುವಾಗಿ ಹಿಳಿದು ಹಂಜಯು ಅರಲೆಯೊಳಗೂಡಿಯಿನಿಸು ಮುಗ್ಗವ ತೆಱದಿ ನೆಳಲೊಳೊಣಗಿಸಿ (ಕೂಕಥಾ.೨-೩೩) ; ಮುಗ್ಗದ ಮುಗಿಯದ ಬಾಡದ . . . ಪೂವೆ ಪೂಜನೆದೊಳಿಂಬಿಂ (ಜಾಪಪು. ೩೩-೦೩). ೨. (ಅಲಂ) ಅಸಹ್ಯವಾಗು ; ಇಂದಿನ ಹದಗೆಟ್ಟ ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿ ಮೋಜು ಮಜಲು ಗಳು ಮುಗ್ಗಹತ್ತಿವೆ (ಶಪ್ರಾ. ೩೩).

[ದೇ-ll ತಮಿ. ಮುಱಿ ; ತುಳು. ಮುಗ್ರು ; ತೆಲು. ಮುಗ್ಗು, ಮುಱುಗು, ಮುಸ್ರುಕ್ಕು ; ಗೊಂಡಿ. ಮುರ್ಕಸ್ನಾನ]

ಮುಗ್ಗು[3] (ನಾ). ಕೆಟ್ಟುವಾಸನೆ ; ಹಳಸಲು ; ಬೂಷ್ಟು : ಖಂಡಪಕ್ಕೆರೆಯ ಮೆಲುವಾತ ಮುಗ್ಗಿನ ಹಿಂಡಿಗೆಱಗುವನೆ (ಶಪ್ರಾ. ೩೦೬) ; ಹೊಟ್ಟಿಗಿಲ್ಲದಕ್ಕ ಇದ್ದ ಮುಗ್ಗ ಕಾಳೆಲ್ಲ ಮುಟ್ಟಿಬಿಟ್ಟನರಿ (ಪ್ರಾಕಾಥಾ. ೬೩). [<ಮುಗ್ಗು[2]./ತುಳು. ಮುಗ್ಗ, ಮುಗ್ಗು ; ತೆಲು. ಮುಗ್ಗ ; ಕೋಲಾ. ಮುರ್ಸ್ ; ಪರ್ಜಿ. ಮುರ್ಸ್, ಮುರುಸ್]

ಮುಗ್ಗುಡಿ (ನಾ). ಮೂರು ಕುಡಿ : 'ಮುಗ್ಗುಡಿವರಿ' ಪರಾ.

[< ಮೂಜು + ಕುಡಿ]

ಮುಗ್ಗುಡಿವರಿ (ಕ್ರಿ). ಮೂರುಕುಡಿಗಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟು : ಮುಗ್ಗುಡಿವರಿದು ರವಣಿಸಿಂಗ ತನತನಗುಗ್ಗಡದೊಯ್ಮಾರದ ಮೋಹರಿಸುವ ಭರದಿಂ ನೆರೆದುದು ಧರೆಯುಗಲದಲಿ (ಪಂಚಿಕ. ೨–೨೭). [ಮುಗ್ಗುಡಿ + ಪರಿ$_1$]

ಮುಗ್ಗುಡ್ಡೆ ' ಮೂಗುಡ್ಡೆ ' ನೋ.

ಮುಗ್ಗುರಿಸು, ಮುಗ್ಗರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಎಡವಿ ಬೀಳು ; ಮುಗ್ಗು : ದೃಪ್ತ ಮಲ್ಲದ ಸೂಕ್ಷ್ಮಮೋಪಸೂತ್ರದಿ ಪದಂ ಬಿಗಿದಂತೆಪೊಲಾಗೆ· ಮುಗ್ಗುರಿಸಿ ನಿಲ್ಲುತುಂ (ಶಾಕಾಅ. ೫೦–೦೭೮) ; ೧೯೨೦ರಿಂದ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿದ್ದ ರಂಜ್ಯದ ಶಕ್ತಿ ಕುಗ್ಗಿ ಮುಗ್ಗುರಿಸುವುದೋ ಎಂಬ ಹಾಗಿತ್ತು (ರಾಜಕ. ೦೯). **ಮುಗ್ಗರಿಸು** : ಮುಗ್ಗರಿಸುವುದು ಮೊನಲಾದ ದುರ್ಗಾನಗಳಿಂದ ರಟ್ಟಿತಗಳಾದ ಅಶ್ವಗಳು (ಶಾಸಂಧಿ. ೩೫೬–೯) ; ಯುವುದೋ ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಲು ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ ಎಡವಿ ಮುಗ್ಗರಿಸಿ ಬಿದ್ದರು (ಹುಬಕೊ. ೭೭) ; ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಹೋದ ಅವಳು ಆಯ ತಪ್ಪಿ ಮುಗ್ಗರಿಸಿದಳು (೨೦೦೮. ೩೦). ' ಕುಕ್ಕುಜಿಸು ', ' ಪುಂಡರಿಸು ' ಹೋ.

[< ಮುಗ್ಗು$_{೧}$ + — ಇಸು$_{೨}$]

ಮುಗ್ಗುರು ? (ನಾ). ಎಡವಿ ಬೀಳುವಿಕೆ : ಮುಗ್ಗುರಿಂಪಿಕೆ : ನಲಿಸಿ ಪರಾಕರಸ್ಪೃತಿಗೆ ನೀಂ ಕಲಿಕಾಲದಿ ಕತ್ತ ಕತ್ತಲಂ ತೊಲಗಿಪ ಕೆಯ್ವೆಂಕ ಮಿರುಟಿಕೆಯು, ಮಾನಿಸಿದೆಮ್ಮ ಮುಗ್ಗುರಂ (ಗೀವಿಂ. ೫೦–೩).

[< ಮುಗ್ಗು$_{೧}$]

ಮುಗ್ಗೇರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ಎರಿಸಲ್ಮುಗ್ಗೇರಿಯಂ ಮುಂ ಮುನಿಯು ಮಸಕಮಂ ಮಳ್ಗಿಸಲ್ಕನ್ಯಕುಬ್ಜೇಶ್ವರನಂ ಹಿಮಾದ್ರಿಯಂ ವಾಯಿಸಲ(ರಾ?)ದರಿಸುವಂ . . . ಕುಂಧರಾಜಂ (ಶಶಿ. ೬–೬ ; ೨೨೨).

[? + ಕೇರಿ]

ಮುಗ್ಗೊಲಿ, ಮುಗ್ಗೊಳಿ (ನಾ). (ಹೈದರ್ ಮತ್ತು ಟಿಪ್ಪುಸುಲ್ತಾನರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : (ಕರಂಗ್ರಾ. ೦೭೬). **ಮುಗ್ಗೊಳಿ** : (ಕರಂಗ್ರಾ. ೦೭೬). [← ತುಳು. ಮುಗ್ಗೊಲಿ, ಮುಗ್ಗೊಳಿ]

ಮುಗ್ಗೊಳಿ ' ಮುಗ್ಗೊಲಿ ' ನೋ.

ಮುಗ್ಗೈ (ನಾ). ಒಪ್ಪಂದ ; ಕರಾರು ; ಕಂಟ್ರಾಕ್ಟು : ' ಮುಗ್ಗೈಕೆಲಸ ' ಪರಾ. [← ತುಳು. ಮುಗಿತೆ· ಮುಗ್ಗೈ]

ಮುಗ್ಗೈಕೆಲಸ (ನಾ). ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಕೆಲಸ ; ಕರಾರಿನ ಕೆಲಸ ; ಕಾಂಟ್ರಾಕ್ಟ್ : (ಕರಂಗ್ರಾ. ೦೭೨). [ಮುಗ್ಗೈ + ಕೆಲಸ]

ಮುಗ್ಧ (ಗು). ೧. ಮೂಢತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಮೌಢ್ಯದ : ' ಮುಗ್ಧತನ ' ಪರಾ. ೨. ಕಪಟಿತನವಿಲ್ಲದ ; ಸರಳಮನಸ್ಸಿನ : ದುರ್ಜಾನುಭವವಿಲ್ಲದಿಪ ಮುಗ್ಧರಾಮಂನಿಂ . . . ರಣವಿದಗ್ಧರನೆಂತು ಗೆಲಲಹುದೊ ? (ಕ್ರೀಪಾಪು. ೨೯–೩೯); ಅವರ ಮುಗ್ಧ ನಡೆನುಡಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತರಾದವರು . . . ಧನ್ಯರು (ಕಥಾಸ. ೩೬೮). ೩. ಆಕರ್ಷಕವಾದ ; ಮೋಹಕವಾದ : ಬಳಲ್ದ ಶಿಶು ನೋಮಂ ಮರೆತು ನಿಮ್ಮಿದಯನಿತು ಮುಗ್ಧನಿದ್ರಾಮುದ್ರೆಯಪ್ಪಂತೆ (ಕ್ರೀಪಾಪು. ೦೬೯–೩೩). (ನಾ). ೪. ಮೌಢ್ಯ : ಮೂಢತನ : ಮೂಗರ ಮೂಗರ ಪ್ರಸಂಗವಂತೆ ಇದೆ ಎನ್ನೊಳಗೆ ಆಳುವಿನ ಪರಿವಾಳ ಹೊಣಗೆ ನೋಡಿದರೆ ಮುಗ್ಧವಾಯಿತ್ತು (ಅಪಚಿ. ೨೦೬–೩೪). ೫. ಆಕರ್ಷಕವಾದುದು ; ಮೋಹಕವಾದುದು : ಲಳಿತ ಮಧುರಂ ಲಜ್ಜಾಕೋಲಂ ಸ್ಮರಾಕಾಂತಂ ಮನಂ ದಳಿತ ಮಪ್ಪನ್ಮುಗ್ಧಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ವಿಳೋಕನಮೋಪಳಾ (ಪಂಪಣಾ. ೪–೭೭); ಅಜಿಪು ಕರಗಿ ನಿರವಯಲಾಗಿತ್ತಾಗಿ ಅಖಿಂಜೇಶ್ವರನೆಂಬ ಶುದ್ಧ ಮುಗ್ಧವಾಯಿತ್ತು (ಅಂಚಿ. ೩೦೩–೧೦೩). ೬. ಕಪಟವನ್ನು ತಿಳಿಯದವನು ; ಸರಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ತನಗರಿವಿಲ್ಲವೆಂಬರಿವಾತನು ಮುಗ್ಧನು ಈ ಬುದ್ಧಿ ಕಲಿಸು (ಪಂಪಾಕ. ೦೩೦–೩೩). ೭. ಮೋಹಿತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಆಕರ್ಷಿತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅಂದು ನೀಪು ಎಳೆಯ ಹುಡುಗನಾಗಿ ಅವಳ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಮುಗ್ಧನಾದವನಾಗಿದ್ದೆ (ಕಂತುಂತ. ೪೦೯); ಅದನ್ನು ಪ್ರಭುಗಳೂ, ಮಹಾರಾಣಿ ಶಾಂತಲೆ, ಲಕ್ಷ್ಮಿಯರೂ ನೋಡಿ ಮುಗ್ಧರಾದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೦೩೩). [ಸಂ.]

ಮುಗ್ಧಜನ (ನಾ). ಕಪಟವನ್ನು ತಿಳಿಯದ ಜನ ; ಸರಳಸ್ವಭಾವದ ಜನ : ಮುಗ್ಧಜನದಜಿತಮಪಸಿ ವಿದ್ವರುಮಿದು ಕನಕಗಿರಿಯೊ ರಜತಾದ್ರಿಯೊ ಸಂದಿಗ್ಧಮನಿಸಿದುದು ಸುರಗಿರಿ (ಕಿಷ್ಕಿ. ೭೦–೪೦); ಮುಗ್ಧ ಜನರನ್ನು ಬಂಧಿಸಿ . . . ಅವರನ್ನು ವಂಚಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಪುರೋಹಿತರು ಅಪರಾಧಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದರು (ತ್ರಿಪು. ೦೫೦). [ಸಂ.]

ಮುಗ್ಧತನ (ನಾ). ಮೂಢತನ ; ಮೌಢ್ಯ : ಮುಗ್ಧತನವೇನೆಂದೆಸುವೆನ· ಶಿವನನಲ್ಲದ ಪೆಜಿತನಜಿಯುದವು (ಶಪು. ೦೩–೦೭).

[ಮುಗ್ಧ + —ತನ]

ಮುಗ್ಧತೆ (ನಾ). = ಮುಗ್ಧತನ : ಮುಂದದಿಂದಲೊಮ್ಮೆ ಮುಗ್ಧತೆಯಿಂದ ಲೊಮ್ಮೊಮ್ಮೆ . . . ಅಚ್ಯುತ್ತ (ತುಚಿ. ೫೯. ೩–೪); ದೈತ್ಯಬಾಹು ಮುಗ್ಧತೆಯನು ಹಿಸುಕಲು ಬಾಚಿತು ಹಲ ಬಾರಿ (ಪಂಪು.೩೯–೦೩) ; ದುಗ್ಧ ಧವಳಿಮ ಮುಗ್ಧತೆಯ ಮೈ ಹೊರೆಯುವಂತೆ (ಅಚೇ. ೨೩–೪).

[ಸಂ. ಮುಗ್ಧತಾ]

ಮುಗ್ಧತ್ವ (ನಾ). = ಮುಗ್ಧತನ : ಸಮಸಂದೊಂದಿದ ಲಜ್ಜೆಯುಜ್ಜುಗಮೆ ಲಜ್ಜಾಭಾವಮುಂ . . . ಮುಗ್ಧಭಾವಮೆ ಮುಗ್ಧತ್ವ ಮಹತ್ವಮುಂ ನೆಜೆಯೆ ಕಲ್ಪಂತಾದುದಾ ಕನ್ನೆಯೊಳ್ (ಶಾಪಂಅಾ. ೯೩) ; ಉತ್ಪವಮುಮುಗ್ಧತ್ವಕ್ಕೆ ಮಿಚ್ಚಿರ್ದ್ದರ್ಪಿತಿಶಯಮಮಿಮಂ ಶಂಭು ರಕ್ಷಿಕ್ಕೆ ನಮ್ಮಂ (ಅಶ. XIV, ೨೭೦–೦೩ ; 1181). [ಸಂ.]

ಮುಗ್ಧಭಾವ (ನಾ). ಕಪಟವಿಲ್ಲದ ಭಾವನೆ ; ಸರಳಭಾವ : ಸಮಸಂದೊಂದಿದ ಲಜ್ಜೆಯುಜ್ಜುಗಮೆ ಲಜ್ಜಾಭಾವಮುಂ . . . ಮುಗ್ಧಭಾವಮೆ ಮುಗ್ಧತ್ವಮಹತ್ವಮುಂ ನೆಜೆಯೆ ಕಲ್ಪಂತಾದುದಾ ಕನ್ನೆಯೊಳ್ (ಶಾಪಂಅಾ. ೩೩) ; ಲೌಲ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂ ನೋಡುವ ವಂಚಿಪುಣ್ಣನ ಮುಗ್ಧಭಾವಕ್ಕೆ ಧುಮ್ಮಾನುತುಂ (ಸಂಚಿ. ೧–೯೯). [ಸಂ.]

ಮುಗ್ಧಹೃದಯ (ನಾ). ಕಪಟವಿಲ್ಲದ ಹೃದಯ ; ಸರಳಹೃದಯ : ನನ್ನ ಮುಗ್ಧಹೃದಪುವನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಅಧೀನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ . . : ನಧಯಿಸುವೆನು (ತಂಗಿ. ೬). [ಸಂ.]

ಮುಗ್ಧಾಂಗನೆ (ನಾ). ಕಪಟಿತನವರಿಯದವಳು ; ಸರಳಸ್ವಭಾವದವಳು : ಸೋಜಿಗದಿಂ ನೋಳ್ಪರೊಳ್ಬು ಮುಗ್ಧಾಂಗನೆಯರ್ (ಜಪಾತ್ರಿ. ೯–೨೦). [ಸಂ. ಮುಗ್ಧಾಂಗನಾ]

ಮುಗ್ಧಾಲಾಪ, ಮುಗ್ಧಾಳಾಪ (ನಾ). ಕಪಟಿತನವಿಲ್ಲದ ಮಾತುಕತೆ ; ಸರಳಸಂಭಾಷಣೆ : ನಚ್ಚಿನ ಮುಗ್ಧಾಲಾಪಮುಂ[೦]ಪಂ ಕಱೆರು 'ಬಜಿಕ್ಕಿರು ದೆಬುನ್ನೆಗಂ ಬತ್ತಿರಲ್ ಬಾಯ್' (ಕಾಪಂಅಾ. ೩೨೩). **ಮುಗ್ಧಾಳಾಪ** : ಮಹಮುಗ್ಧಾಳಾಪವಾಕ್ಯಂಗಳಾವರಿಸುತ್ತುಂ ಪೊಸದೇಸವೆತ್ತಸೆಯೆ(ಶುಕಾಪ್ರ. ೦೦–೪೦). [ಸಂ.]

ಮುಗ್ಧಾಳಾಪ ' ಮುಗ್ಧಾಲಾಪ ' ನೋ.

ಮುಗ್ಧೆ (ನಾ). ೧. ಕಪಟವನ್ನು ತಿಳಿಯದವಳು ; ಸರಳಸ್ವಭಾವದವಳು : ಮಾಮರನಲ್ಲಿದ್ದೊಂದು ಮಾಮದ ಮರನೆಂದು ಸಾರ್ದಳತಿ ಮುಗ್ಧೆ ಕುಜುಂತರಮಂ ಮನಾಂತದೊಳ್ (ಶಂಕ್ರಕ. ೭–೦೦೬); ಓವನ ತೆಱಿಂ ಪೆಜತಾದೊಡೆ ಮುಗ್ಧೆ ನಿಲ್ಬಳೇ (ಪ್ರಭುಕ. ೬–೪೯); ಕಪಟವೆನ್ನುವುದನ್ನೇ ಅರಿಯದ ಈ ಮುಗ್ಧೆಯನ್ನು . . . ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು ನಿನಗೆ ಯುಕ್ತ ವಲ್ಲವಲಾ ? (ಶ್ಯಾಸಂಂತ. ೬೮–೦೨). ೨. ಬೆಲುವೆ ; ಸುಂದರಿ : ಮುಗ್ಧೇ ಕೈರವನೇತ್ರೆ ವಿಗ್ಧೆಯುವೋರ್ ಮಾಳ್ಕಾಂತೊಪಾನೇಂತಿರ್ಪೆಂ (ಗಿವಿ.೪-೦೩೬); ಮುಗ್ಧೆ ಕೈರವನೇತ್ರೆ ವಿಗ್ಧೆಯುವೋರ್ ಮಾಳ್ಕಾಂತೊಪಾನೇಂತಿರ್ಪೆಂ (ಗಿವಿ.೪-೦೩೬);

ಮುಂದೆ ಕನ್ನಡಿವಿಡಿದು ನಡೆವ ಮುಗ್ಧೆಯರೊಳಗೆ . . . ಭರತಿರ್ದ ನಪ್ಪತಿವಾಸುಕುಮಾರಕೇಪಿರಂ (ಪಂಂರ. ೩-೧೫) ; ಪೊಸ ಮುತ್ತಿನ ತಳೆವಾಡುಗೆಬು ಪಸರಿಪ ಕಾಂತಿಮುದಗುಂತಿಮಾರೆಪ್ಪುರಿರೆ ಕಂಡು ಸಮಂತು ಮುಗ್ಧೆಯರ್ ಮುಂಡಿಯಿಸರೆ ಕಲರ್ ಮುಂಚಿ ಮುಂಡಿದರೆಂಬೀ ಭುವೆಯಿಂ (ತೀಪ್ರಶ. ೪-೨೫). ೩. [ಕಾವ್ಯಮಿಾ] ಮುಗ್ಧೆ, ಮಧ್ಯೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಗಲ್ಭೆ ಎಂಬಿ ಮೂರುವಿಧವಾದ ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು ; ತಾರುಣ್ಯ, ಲಜ್ಜೆ ಮತ್ತು ಸರಳತನಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸನ್ನಾಕರ್ಷಿಸುವ ಹೆಂಗಸು : ಅತಿಲಜ್ಜಾನ್ವಿತೆ ಸಂಚಿಳಮತಿಯವಿರಳಲೋಲ ಭಾವಸಂಭ್ರಮೆಯಾವಿವ್ಯ ತಚಿತ್ತೆಯೆನಿಪ ಬಾಲಿಕೆ ಸತಕಪುವಳ್ಳಗ್ಧೆಯೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆಗುಂ (ಕ್ಯಾಗಿ. ೩-೨೭); ಪುರುಷನಿದಿರೊಳ್ಕಿದೆ ಲಜ್ಜೆಪೆರಸು ಚಲಿಸುವ . . . ಲೋಭದಿರವನಱಿಯದವಳೆ ಮುಗ್ಧೆಯೆನಿಪಳು (ಆಕಪ. ೩-೪) ; ಸ್ವೀಯಳಲ್ಲಿ ಯೌವನ ಮತ್ತು ಸಂಸಾರಾನುಭವದ ಮೇಲೆ 'ಮುಗ್ಧೆ', 'ಮಧ್ಯೆ', 'ಪ್ರಗಲ್ಭೆ' ಎಂದು ಮೂರುವಿಧ (ಕ್ಯಶಾ. ೨೦೦). [ಸಂ. ಮುಗ್ಧಾ]

ಮುಚುಕುಂದ (ನಾ)· ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವಿನ ಗಿಡ : "ಸದಾಪುಷ್ಪವೆನಲು ಮುಚುಕುಂದಮಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಣಾ. ೩೮-೨೩) ; ಕುಂದಮುಚುಕುಂದಮೆಂದಿರ . . . ಮಲ್ಲಿಕಾದ್ಯನೇಕಸುರಭಿಕುಸುಮಾಂಗಳಂ ಸಜ್ಜುಕಮಪ್ಪ ಪ್ರವಂ ಪುಟ್ಟಿಯೊಳ್ ತೀವಿಕೊಂಡು (ಪುಂತಿಪು.೦೦೭-೩); ಪಾಟಲ ಮುಚುಕುಂದ ಕುಂದ ಲತಿಕಾವೃತದಿಂದೆಮೆ ಒಳ್ಗಣಿವಿ . . . ಒಪ್ಪಿ ತೋಱುಗುಂ (ಪ್ಯಾಂ. ೧೧೧೦, ೩೮-೨೦; ೧೨೦೩). ೨. ಒಬ್ಬ ರಾಜಋಷಿಯ ಹೆಸರು : ಮಱಿವ ಮುಚುಕುಂದನೆಂಬನ ಮಱಿವೊಕ್ಕುದನಂದಾ ನೀನ್ ಜರಾಸಂಧುಗಂ ಬಿಜಿತೋಡಿದುದಂ ಭೂತಳಮಱಿಯದೆ ನೆನೆಯಲಿವೂ ಗೋವುಗಾದುದು ಪುಸಿಯೇ (ಪಂಪಾ. ೬-೩೩) ; ಒಜಿಗರ್ದಂ ನಿದ್ರೆಯಿನೆಟ್ಟಜಿಸಿದರೆಂ ಕೋಪಶಿಖಿಯಿನುರುಪುವ ವರದಿಂ ನೆಱಿವು ಕೃತಯುಗದೊಳ ಸುರರೊಳಿಜಿದ ಪರಿಶ್ರಮದೆ ರಾಜಮುನಿ ಮುಚುಕುಂದಂ (ಪಾಗ. ೯-೧೩) ; ಮುಚುಕುಂದನ ಮನೆಗೆ ಮುಕ್ಕುಂದ ಬಂದಂತೆ (ಪುಪಂಪ. ೧೩. ೦-೧೫೯-೦). [ಸಂ.]

ಮುಚುಗೆ (ನಾ)·ಮುಟ್ಟಿದರೆ ತನ್ನ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿ : ಆವಳ ಆತ ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುದುಡಿ ಕೊಳ್ಳುವ 'ಮುಚುಗೆ'ದಂತೆ ಆಯಿತು (ಪಲಾಬ. ೭೭). [<ಮುಚ್ಚು$_{11}$]

ಮುಚ್ಚಂಜೆ 'ಮುತ್ಸಂಜೆ' ನೋ.

ಮುಚ್ಚಂಡಿ 'ಮುಸುಂಡಿ$_1$' ನೋ.

ಮುಚ್ಚಂದಿ (ನಾ)· ಮೂರುಪ್ರದೇಶಗಳ ಕೂಟ.—ಸೇರುವೆ : ಊಳ್ಳು ಪೊಲ ಮೇರೆ ಮೂಡ್ಪೆದೆಸೆ ಎಲವೆ ಕಿಱುವಜ್ಜಗಿರ್ಕೆಱಿಯ ತೆಂಕಾ ಅದರುಳ್ಳಡಂಗಲ್ಲೆ ಮುಚ್ಚನ್ನಿನ್ನಡುಗಲ್ಲೆ ಪಡುವಯಾಲೆ ಕಾಯನ್ಕೆಕಿಱಿಯೆ (ಎಕ. ೫ (೩)· ಕ್ಯಂ. ೦೦೬-೩೪ ; ೩೫೦); ಅಲ್ಲಿಂದ ಮೂಡಲು ಮುಚ್ಚಂದಿಯಯಲ್ಲೆಗಲ್ಲಾ (ಎಕ. XIV· ಪುಶ್ಯ. ೦೦೩-೦೦೩; 1616).

[<ಮೂಱು + ಸಂದಿ (< ಸಂದು$_2$)]

ಮುಚ್ಚಣಜೋಗು (ಕ್ರಿ)· ಮೂರ್ಛೆಹೋಗು ; ಎಚ್ಚರತಪ್ಪು : ಕಚ್ಚಗಿರೆ ಕಣ್ಣಾ ಪೊಚ್ಚೆಯುಮಚ್ಚಿಗಳುಂ ಪಾಲುದೇಶಮುಂ ಗುದಮುಖಮುಂ ಮುಚ್ಚಂಬೋಗಿ ಮನಂ ಕಣ್ಮುಚ್ಚರೆ ದಕ್ಕಾಲಿವೀಱಿ ಬಾಬದು ತುರಗಂ (ಅತ್ಯಶಾ. ೬-೬). [<ಮುಚ್ಚೆ$_{12}$ + ಪೋಗು$_1$ (< ಪೋ$_1$)]

ಮುಚ್ಚಟೆ (ನಾ)· ೧. ಆಕ್ಕರೆ : ಮಮತೆ ; ಪ್ರೀತಿ : ಹೆಣ್ಣು ಗಂಡಿನ ಮುಚ್ಚಟೆದು ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಬಾಯಿಬಿಟ್ಟು, ತಾದಾತ್ಮನದ ಹೊರಗೆ ಹಿಂದು ಮುಂದು ತೀಯದೆ ತಲೆಕೊಡುವಪ್ಪು ತೀಗೇಡಿಯೇ ? (ಕಾಪ್ರ. ೭೦); ಅವರು ಕಮ್ಮನ್ನು ಮುಚ್ಚಟೆಯಿಂದ ಬೆಳೆಸಿದ್ದರು (ಪಚಿಪ್ರ. ೧೧೨). ೨. ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು ; ಓರಣ : ಲಕ್ಕ ಸಾಮಿಲು ಬಿಡಮಾರದಮ್ಮ, ಮೊದಲ ಮುಚ್ಚಟೆ ಸಂಸಾರ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತದೆ (ಗೃಪ್ರ. ೦೭೨); ಉಳಿದವರಂತೆ ತಾನೂ ಮುಚ್ಚಟೆಯಾಗಿ ಬದುಕಿ ಬಾಳುವ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯಿರಲಿಲ್ಲವೇ ? (ಹುಳು. ೦೩೦). ೩. ತಾತ್ಸಾರ; ತಿರಸ್ಕಾರ : ಗಂಡ ಅಂದರೆ ಅವ್ವ ಮುಚ್ಚಟೆಯಾಗಿ ಹೋಯಿತೇನೇ (ಪಾಯಾಗ. ೦೩). ೪. ನಟನೆ; ಸೋಗು : ನಿಚ್ಚ ಏಳುವ ಸಮಭು ಮಿಂರಿತೋ ಇಂದೀಗ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಪುಟ್ಟದೇ . . . ಮುಚ್ಚಟೆಯಿದೇಂ ನಿದ್ರೆ ತಿಳಿಯಲಾಗದೆ ಸ್ವಾಮಿ (ಪಚಿಕ್ಷೆ. ೪೨-೬).

[ದೇ. ಕಮಿ. ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟೆಯ; ತುಳು. ಮುಚ್ಚಟೆ = ಉತ್ಸವ; ತೆಲು. ಮುಚ್ಚಟ]

ಮುಚ್ಚಣ, ಮುಚ್ಚಲ, ಮುಚ್ಚಳ್, ಮುಚ್ಚಳ, ಮುಚ್ಚಳು, ಮುಚ್ಚುಳ್, ಮುಚ್ಚುಳ, ಮುಚ್ಚುಳು (ನಾ)· ೧. ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಕರಡಿಗೆ, ಪಾತ್ರೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮುಚ್ಚುವ ಸಾಧನ. ೨. (ಮನೆಯ) ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಛಾವಣಿ. — ಸೂರು : ನೆಲಗಟ್ಟಾ ನಾಗರೋಕಂ ತಳದುಮನ ದಿಶಾಭಿತ್ತಿ ಭಿತ್ತಿಬ್ರುಜಂ ಸ್ವಸ್ತಲಭಾಗಂ ಮುಚ್ಚಣಂ ಮೇಗಣ ಸುರರ ವಿಮಾನೋತ್ಕರಂ (ಅಕ. II· ೩೩೨-೨೪; 1180). **ಮುಚ್ಚಲ** : ೧. ಅಹಾರ್ಮೋನಿಯುಮ್ಗೆ — ಮುಚ್ಚಲ ತೆಗೆದ್ರೆ ಗೆಜ್ಜಲು ಬಂಪೂರಾರ್ಲು ಹಾಗೆ . . . ಸಾಲು ಸಾಲಾ ಸ್ಟೈನ್ಗವಾಗಿ ಹೊರಟುಬಟ್ಟವೆ (ಕುಹಾಬ. ೩೨). **ಮುಚ್ಚಳ್** : ೨. ಬೋದಿಗೆಯು ಕೂಟದಂತೆ ಮುಚ್ಚಳ್ದಂತೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಂತೆ . . ಪದಿಮೂಱು ಗುಣಸ್ಥಾನಂಗಳರ್ದಪುವು (ಕರೂಸ್ಕೃ. ೦೨-೨೪) ; ಪುಚ್ಚಿಗಳ ಕಂಬುಂಗಳಂ ಪವಳವಲಗೆಗಳ ಮುಚ್ಚಳ್ಗಳಂ . . . ಕೇರಿಕೇರಿಯೊಳ್ ಪೆಚ್ಚದುವು ಗೃಹ್ಯಹದ್ವಾರಂಗಳೊಳ್ ಮಹಾಮೇರುಮೆಗಳು (ಕಾಪು. ೩-೩). ೩. ಕದ; ಬಾಗಿಲು : ವಾಗೀಶ್ವರೀದೇವರಂ ದರ್ಶಿಸಲೆಂದು ಕೊಂಡು ಬಂದು ಪುರದ ಹೊಱಗಣ ಮಾಳಿಗೆಯೊಳು ಕಣ್ಣೊಳು ನೋಡಲಂದೆನಿಸುವ ಸುಣ್ಣವಂ ಸುರಿದವರಂ ಪುಗಿಸಿ ಮುಚ್ಚಳಂ ಮುಚ್ಚಿ (ಪಾಗಿಕ-ಪೀ- ೨೩೬-೦೦). **ಮೆಚ್ಚಳ್**: ೧. ಎತ್ತಿ ಹೇಳಿಗೆಯ ಕೂಡ ಮುಚ್ಚಳ ವನಿಕ್ಕಿದ ಮತ್ತೆ ಮುಕ್ಕರಿ ಮುತ್ತಿ ಇಲ್ಲವೆಂದ (ಪೋಗಪು. ೧೪-೦೩೨); ಬಿಗಿದ ನೇಣ ಖಂಡಿಸಿ ಬಿಳಿಕ್ಕ ಮುಚ್ಚಳ ತೆಗೆದು ನೋಡಲು (ಸಿದ್ಧಶಾ. ೯-೦೪); ನಿರ್ಧನಂ ನಿಧಿಗೆಂಡಂತೆ ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಮಂದಸವಂ ಕೊಂಡು ಬಂದು ನಿಜ ವಧುವಪ್ಪ ಕುಸುಮಾವಳಿಗೆ ಕುಡುವುದುಮಾಕೆಯಾ ಮಂದಸಿನ ಮುಚ್ಚಳಮಂ ತೆಱಿದು ನೋಬ್ಬನ್ನೆಗಂ (ಕಾಸ್ಕೃ. ೩-೩೦ ಪ) ; ಮೇಲುಮುಚ್ಚಳ ತೆಱಿದ ತನುವಿನ ಹೇಳಿಗೆಯ ತೋಱಾಹಿಯಂತಿರೆ (ಕುಪ್ರಾ. ೩-೦೬); ಎಲ್ಲದಕ್ಕೂ ಮುಚ್ಚಳಧರುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದು (ಅಮಾಶಾ. ೩೩). ೨. ರತ್ನರೋವೆ ವಿಸುನಿಯ ಮುಚ್ಚಳದ ವಲಗೆಯಿಂ . . . ಭದ್ರಮಂಟಪವೆಸೆದುದು (ಪಚಿಪ್ರ. ೦-೨-೩೦). ೩. ಇಂದಿರೆ ಪದ್ಮಮಂದಿರದೊಳಿರ್ದು ಮಹಾಪ್ರಣಯಪ್ರಕೋಪದಿಂದೊಂದಿರುಳ್ಕೆ ಮುಚ್ಚಳಮಂ (ಪಚಿಪ್ರ. ೩-೩೪). **ಮುಚ್ಚಳು**: ೧. ಕಾಶೀಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಪೋಗಿ ಸೂರ್ಯನನಾರಾಧಿಸಿ ಆ ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಮುಚ್ಚಳೆಸಟ್ಟುಗಸಹಿತಮಾದ ಅಕ್ಷಯಪಾತ್ರೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು (ಕಾಪಾಮ. ೨೧೮-೩). **ಮುಚ್ಚುಳ್**: ೧. ಉವೇಂದ್ರನುರ್ಬರದ ಮುಳಿಸಿಂದೆ ಮುಂದಸಿನ ಮುಚ್ಚುಳ ನುಂಗಿ:ಬದಿಂದೆ ಮಿಂಟಿ ಪೋಗೊದೆದು (ಹರಾ. ೬-೩೦); ಬದಿ ಮಿಸುನಿ ಗೊಡಂಗಳ್ಗೆ ತೀವಿ ಮಿಸುಪ ನೀಲದ ಮುಚ್ಚುಳಿಟ್ಟಪೊದ್ ಮೊಲೆದ್ರಂದಿಗಳ್ ಕರ್ಪಿದಿದು ಮೆಜ್ಜನವಾ ಶಶಿಮುಖಿಯಾ (ಕಾದ್ಧಶಿ. ೬-೪೯). ೨. ಕೇರೀವನದ ಕೃತಕಾಚಳದ ನಡುವಣ ವಜ್ರದ ಮುಚ್ಚುಳ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಮನೆಯು ಹಂಸ ತೂಳದ ತಣ್ಣೆಳಲ ತಳ್ಪದೊಳ್ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ದು (ಪಂಂರ-೦೯-೩). ೩. ತೆಱಿದುವು ಮುಸ್ಸಮಿಕ್ಕಿದ ವಿಮಾನದ ಮುಚ್ಚುಳ್ (ಅಪಂಪ್ರ. ೦೨-೩೬). ೪. (ರೊಟ್ಟಿ ಸುಡುವ ಮೊದಲು) ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚಲು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ, ಕಲಸಿದ ಹಿಟ್ಟಿನ ಬಟ್ಟಲು. —ಕಣಿಕೆದ ಬಟ್ಟಲು : ನವೆದ ಸೊಜ್ಜಗದು

ಸಲೆ ಕುಟ್ಟಿ ಸರಿಕನೆಮುನಿಕ್ಕಿಸಿಸು ಬೆಳ್ಳಿಯನಿಕ್ಕಿದಾ ಕೊಟ್ಟಿಯಮು ಮುಚ್ಚು ಳೊಳಗಿಕ್ಕಿ ಬೇಯಿಸಲು ತಾನುದುರುರೊಟ್ಟಿವೆಸರಂ ಪಡೆದುದು (ಸೂಪಶಾ. ೦–೦೬). **ಮುಚ್ಚುಳ** : ೨ ಪಚ್ಚೆಯ ತೊರೆ ಪವಳದ ಕಂಬ ಬೋದಿಗೆ ನಿಚ್ಚಳವಪ ನೀಲದಿಂದ ಮುಚ್ಚುಳ ಮುಖಶಾಲೆಯು ಮಣಿಮಂಟಪವಚ್ಚರಿ ಯಾಗಿರುತಿಹುದು (ಕೃಶಣಂ. ೫೦). **ಮುಚ್ಚೆಳ್ಳು** : ೧. ಬಳಿಕ ಬೇವಾಗ ಗಂಜಿಯಂ ಬಸಿದುಕೊಂಡು ಮುಚ್ಚುಳನಕ್ಕೆ . . . ಮೃದುವಾಗಿ ಮಾಡಿದುದು ಪಾ ಶುದ್ಧಮಪ್ಪೋದನಂ (ಸೂಪಶಾ. ೫–೨); ಅಗರು ಚಂದನ . . . ಕರ್ಪುರ ತುಂಬಿ ಮೆಱೆವ ಎಗೆ ಭರಣಿಯು ಮುಚ್ಚುಳನ್ಸುಗಿದಂದದೆ ಮಗಮಗಿಸಿದುದಾಸ್ಥಾನ (ಕಂಪಂ. ೯-೦೨).

[ಮುಚ್ಚು$_2$ +–ಅಣ./ತಮಿ. ಮುಚ್ಚಿನ್; ತುಳು. ಮುಚ್ಚಲ, ಮುಚ್ಚ, ಮುಚ್ಚಲ್]

ಮುಚ್ಚಣಿಕೆ ' ಮುಚ್ಚಳಿಕ್ಕೆ$_1$ ' ನೋ.

ಮುಚ್ಚಲ ' ಮುಚ್ಚಣ ' ನೋ.

ಮುಚ್ಚಲಿಕೆ ' ಮುಚ್ಚಳಿಕೆ ' ನೋ.

ಮುಚ್ಚಲು. ಮುತ್ತಲು (ನಾ). (ಮಕ್ಕಳಾಡುವ) ಸಣ್ಣ ಮೊರ : "ಮುಚ್ಚಲು=ಮೊರ, ಸಿಪ್ಪಲು, ಮುಚ್ಚುವ ಸಾಧನ, ಟಿಪ್ಪಾರಿಕೆ: ಒಂದು ಮಕ್ಕಳಾಟಿಕೆ" (ಕಪಾಶಾಂ. ೩೦೬). **ಮುತ್ತಲು** : "ಮುತ್ತಲು = ಮಕ್ಕಳಾಡುವ ಸಣ್ಣಮೊರೆ" (ಹಾಸಕೋ. ೩೪); ದೇವರ ಮನಿಯಾಗ ಹೋದಳ ಚಿಂಗಳಕಿ ಮುತ್ತ ತಂದಾಳ ಮುತ್ತಲಿ[ಲಿ]ತುಂಬ (ಕೊಳಿಗೀ. ೦೬೩). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮುಚ್ಚಿಲ್, ಮುಜ್ಜಿಲ್; ತೆಲು. ಮುಚ್ಚಿಲಿ]

ಮುಚ್ಚವಡಿ. ಮುಚ್ಚೋಡಿ (ನಾ). ೧. ಮೂರು ಜೊತೆ.—ಜೋಡಿ: ಮುಚ್ಚೋಟು, ಮುಚ್ಚವಡಿ (ಕಬುದ. ೦೫೫ ಪ್ರಯೋ) ; ಮು + ಕೊಡೆ, ಮುಕ್ಕೊಡೆ ಏವಂ ಮುಗ್ಗುಡ್ಡೆ, ಮುಚ್ಚವಡಿ (ಕಣ್ಣಾಪು. ೬೮ ಕ್ರಿಯೋ), **ಮುಚ್ಚೋಡಿ** : ೨. ಮೂರು ಮಡಿಕೆ.—ಪದರ : ನೀಡಗಲದ ಗಗನದ ನಟ್ಟನಡುವೆ ಮುಚ್ಚೋಡಿಯ ನಿಡುಜೀಲದಂತೆ ಕೂಡಿ ಗಾಳಿಗಳು ಮೂಜಗುವದಜಿಂಳೆ ತುಂಬಿದೀಡಿನಂತಿಹುವಾಜು ವಸ್ತ್ರ (ಕಪಶ. ೬೬–೬೯). [<ಮೂಱು + ಸವಡಿ$_1$]

ಮುಚ್ಚಳ್ ' ಮುಚ್ಚಣ ' ನೋ.

ಮುಚ್ಚಳ ' ಮುಚ್ಚಣ ' ನೋ.

ಮುಚ್ಚಳದೆಗೆ. ಮುಚ್ಚೆಳ್ದೆಗೆ, ಮುಚ್ಚುಳಂದೆಗೆ, ಮುಚ್ಚುಳ್ದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಕರಡಿಗೆ, ಪಾತ್ರೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮುಚ್ಚಳವನ್ನು ತೆಗೆ. —ಬಾಯಿತೆರೆ : ತಡಬಡಂಬಡುತೆಯಳುಕುತ್ತೆ ಮುಚ್ಚಳದೆಗೆಯಲು ಅಲ್ಲಿರ್ದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿದಿರೆಯಚ್ಚಿಗೊಂಡು ತಲ್ಲಣಿಸಿ (ಸಿಕ್ಕಾಪು. ೦೮–೩೩). **ಮುಚ್ಚಳ್ದೆಗೆ** : ಕಡಗಾಲದ ಕಚ್ಚಿನ ಮುಚ್ಚಳ್ದೆಗೆದಂದದೆ ಳೆಂಡುಳೆಂಡಿಸುವ ನಡುಗಣ್ಣವೆಯೊಡೆಯಲು (ಸಿರಿಸಂ. ೨–೨). **ಮುಚ್ಚುಳಂದೆಗೆ**: ಬೆಳುದಿಂಗಳ ನಡುವಿರ್ದ ಚಂದ್ರಮನಂತೆ ಸರ್ವಾಂಗೋದ್ಭೂಳಿತಗಾತ್ರನಾಗಿರೆ ಮಜುದಿವಸಂ ಮುಚ್ಚುಳಂದೆಗೆದು ನೋಡಿ (ಜಾಗೀಪು. ೫೬. ೨೬೩–೦೩); ಮುಚ್ಚುಳಂದೆಗೆದೇಸುವಿಲ್ಲದಿರೆ ಬೆಜಗಾಗಿ (ಕಬುದ. ೮೬. ೦೨–೦೩). **ಮುಚ್ಚುಳ್ದೆಗೆ** : ಶಾರಿಗಲಂಕರಿಸಲ್ಕೆ ಜಾಣ್ಣಗರಡಿಗೆಯ ಮುಚ್ಚಳ್ದೆಗೆದು ರತ್ನಸರಮಂ ನೆಗಬ್ಬುವ ಭಂಡಾರಿಗರಂತೆ ಬಗೆವಡೆವ ದಾಡಿಮುಂಗಳುಂ (ಜಗಪಂ. ೦೦೨–೨೦); ಪ್ರಭಾಜಾಲಂ ನೀಲಂಬಡಿಸಿ ಮುಸಗಿತ್ತೆಣ್ಣಸೆಯೊಳಂ . . . ಚೆಂಬೊಂಗರಡಿಗೆಯ ಮುಂಚ್ಚುಳ್ದೆಗೆದವೋಲ್ (ಜಗಪಂ. ೩–೦೩).

[ಮುಚ್ಚಳ (< ಮುಚ್ಚಣ) + ತೆಗೆ]

ಮುಚ್ಚಳರೊಟ್ಟಿ (ನಾ). (ಕಣಕದ ಬಟ್ಟಲೊಳಗೆ ಹಿಟ್ಟನ್ನಿಟ್ಟು ಲಟ್ಟಿಸಿ ಸಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೊಟ್ಟಿ : ಉತ್ತಮದ ಸೊಜ್ಜಿಗೆಯ ಬಟ್ಟವಾಲೊಳು ನನಹು ಮೆತ್ತನಾದಾಗ ತೆಗೆದವನು ಬಟ್ಟೆಯ ಹಿಟ್ಟನೊತ್ತಿ ಲತೆಯಿಜ್ಜಿದರದು ಬಟ್ಟಲ ಪಡುವೆಯಾರಿಸಿ ಎರಡಂಚುಗಳ ಮುರಿದು ಹೊತ್ತದಂದದೊಳು ಕೆಂಡದೊಳಿರಿಸಿ ಬೋಜದಿಂದೆ ಮುತ್ತದಂ ಬೀಸಿ ಬೇಯಿಸಿ ತೆಗದುಕೊಂಡಾಜ್ಯಸುತ್ತ ತಳಿದುಪ್ಪ ಸಿಕ್ಕರೆಯು ಕಲಸೆ ಮುಚ್ಚ [ಪಾಣಾಂ.ಚ್ಚು]ಳರೊಟ್ಟಿವೆಸರಂ ಪಡೆದುದು (ಸೂಪಶಾ. ೦–೦೦).

[ಮುಚ್ಚಳ (< ಮುಚ್ಚಣ) + ರೊಟ್ಟಿ]

ಮುಚ್ಚಳಿಕ್ಕೆ$_1$. ಮುಚ್ಚಣಿಕೆ. ಮುಚ್ಚಳಿಗೆ (ನಾ). ಮುಚ್ಚುವ ಸಾಧನ; ಮುಚ್ಚಳ : ಆ ದೊಣೆಯು ಅರೆಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಈ ಎರಡು ಗಜ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಇರುವುದು ಅದಕ್ಕೆ ಪಂದು ಮುಚ್ಚಳಿಕೆಯು ಕಲ್ಲು ಸೇರಿಸಿ ವಜ್ರ ಬಿಗಿದಿರುವದು (ಕಪಶಿ. ೦೫೦–೩) ; ಭಯದ ಮುಚ್ಚಳಿಕೆಯು ಅದನ್ನು ಅದುಮಿತ್ತು. ಈ ಮುಚ್ಚಳಿಕೆಯನ್ನು ತೆಗೆದಾಗ ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಯು ಸ್ಫೋಟವಾಗದಿದ್ದೀತೆ? (ಪ್ರಾಸ. ೦೬೩). **ಮುಚ್ಚಣಿಕೆ** : "ಮುಚ್ಚಳ" (ಜಾಪಕೋ. ೩೨). **ಮುಚ್ಚಳಿಗೆ** : ಮನೆಯೊಳಗಣ ಒರಳು ಬಂಡೂದ್ದೀಪ ನವಖಂಡ ಪೃಥ್ವಿಯ ನುಂಗಿತ್ತು ನುಂಗಿದ ಮುಚ್ಚಳಿಗೆ ತೆಱೆಲ್ಲದೆ ಮತ್ತ ಆ ಮನೆಯ ನುಂಗಿತ್ತು (ಪೋಳಪಾ. ೨೨೮–೭೮೦).

[ಮುಚ್ಚಳ (<ಮುಚ್ಚಣ) + — ಇಕೆ]

ಮುಚ್ಚಳಿಕ್ಕೆ$_2$. ಮುಚ್ಚಲಿಕೆ (ನಾ). (ಅಪರಾಧಿಗಳಿಂದ ಸರಕಾರವು ಕರಾರು ಹಾಕಿ ಬರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ) ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯ ಹೇಳಿಕೆಮುಳ್ಳ ಕರಾರುಪತ್ರ: ಒಡಂಬಡಿಕೆಯ ಪತ್ರ: ಸುಬೇದಾರನು ವೈರುಪಚ್ಚೆ ಮುಂತಾದ ಬಾಬುಗಳಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಹುಟ್ಟುವಳಿಯನ್ನು ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಮುಚ್ಚಳಿಕೆ ಬರೆದು ಕೊಟ್ಟು (ಪಾಹಾಪು. I. ೦೫೬); ಪಂಚಾಯ್ತರು ಕೊಡುವ ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ತಾವು ಬದ್ಧರಾಗಿರುವೆವೆಂದು ಕಕ್ಷಿಗಾರರು ಒಪ್ಪಿ ಮುಚ್ಚಳಿಕೆಯನ್ನು ಬರೆದುಕೊಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಪಾಹಾಕಂ. II. ೫೩) ; ಈ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿರುವ ತನಕ ಯೋಗ್ಯ ನಡತೆಯಿಂದಿರುವರೆಂದು ಮುಚ್ಚಳಿಕೆ ಕೊಡಬೇಕು (ಕೀಪದಾ. ೦೦೪). **ಮುಚ್ಚಲಿಕೆ**: ಪುಥಾಪತ್ಯಾಗಿ ದುಯಾಪ್ಪಿ ಮಾಡಿ ರುವ ಮುಚ್ಚಲಿಕೆಯು ಬರೆಸಿಕೊಂಡು (ಪಾಹಾಂ. II, ೫೯).

[← ಹಾರ. ಮುಚಲ್ಕಾ; ಹಿಂ. ಮುಚ್ಚಲಿಕಾ ; ಮರಾ. ಮುಚಲಕಾ, ಮುಚಲ್ಕಾ]

ಮುಚ್ಚಳಿಗೆ. ' ಮುಚ್ಚಳಿಕ್ಕೆ$_1$ ' ನೋ.

ಮುಚ್ಚಳು ' ಮುಚ್ಚಣ ' ನೋ.

ಮುಚ್ಚಳ್ದೆಗೆ ' ಮುಚ್ಚಳದೆಗೆ ' ನೋ.

ಮುಚ್ಚಟ್ಟು (ನಾ). ಸೊನ್ನೆ; ಶೂನ್ಯ : "ಮುಚ್ಚಟ್ಟಿಂದುಂ ಸೊನ್ನೆಯೆಂದುಂ ಶೂನ್ಯಂ" (ಕಣಾ. ೫೯–೨೬೬); "ಮುಚ್ಚಟ್ಟಿಜಿ ಸೊನ್ನೆಯು ಶೂನ್ಯಂ" (ಕಬೈಂ. ೦೩೦). [?]

ಮುಚ್ಚಾರ್ (ನಾ). ಮೂರು ಸಾಲು.—ಶ್ರೇಣಿ : ಮುಚ್ಚೆರೆ ; ಮುಚ್ಚಾಲ್ (ಕಪಾಪ. ೬೬ ಕ್ರಿಯೋ). [<ಮೂಱು + ಸಾಲ್$_3$]

ಮುಚ್ಚಾಲೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬರು ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಇತರರು ಅಡಗಿ ಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಕಣ್ಣೆರೆದು ಅವರನ್ನು ಹುಡುಕುವ ಆಟ; ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಾಲೆ ಆಟ : ಮುಚ್ಚಾರೆಯಾಡಿ ದೊಲ್ಲಯಿಸುವೇಕೆನ್ನ (ಗಿಕಂ. ೨೬–೨). [ಇ ಇದು 'ಕಣ್ಣಮುಚ್ಚಾಲೆ'ಯೆಂಬುದರ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ]

ಮುಚ್ಚಿ (ನಾ). ಸಾರ್ವಜನಿಕಕಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಸಿ ತಯಾರಿಸುವ, ಕಾಗದವನ್ನು ಒದಗಿಸುವ, ಪುಸ್ತಕಗಳ ರಟ್ಟುಕಟ್ಟುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ನೇಮಕಗೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ : (ಗ್ರಾಗ. II. ೨೩೭).

[< ಮುಚ್ಚು$_1$. / ತಮಿ. ಮುಚ್ಚಿ. / ಹಿಂ. ಮೋಚಿ]

ಮುಚ್ಚಿಕೆ. ಮುಚ್ಚಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಹೊದಿಕೆ ; ಆವರಣ : ಚಿಪ್ಪನಾ ಮುಚ್ಚಿಕೆಯೊಳಾಪ್ಪಹುದು ಮುತ್ತು (ಗಿಕಂ. ೩೦–೦೦೭). **ಮುಚ್ಚಿಗೆ** : ೨. ಮನೆಯ ಮೇಲುಭಾಗದ ಛಾವಣಿ.— ಸೂರು : ಚಂದ್ರಯ್ಯ . . .

ಕೊಟಡಿಯ ಮುಚ್ಚಿಗೆಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ನಗತೊಡಗಿದ (ಸಂಸ. ೬೩) ; ಅಡುಗೆಕೋಣೆಯ ಮುಚ್ಚಿಗೆ. ಗೋಡೆ . . . ನೆಲ-ಾವುಗಳ ಕಟ್ಟಿಗೂ ಆಗಾಗ ಗಮನ ಕೊಡುತ್ತಿರಬೇಕು (ಆಕಾಶ. ೭೭). 'ಮುಚ್ಚಿಗೆ' ಪರಾ.

ಮುಚ್ಚಿಗೆಯ ಮನೆ. ಮುಚ್ಚಿಗೆ ಮನೆ=ಇಟ್ಟಿಗೆ, ಗಾರೆಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ಮನೆ : ಮುಚ್ಚಿಗೆಯ ಮನೆಯವರೂ, ಮನೆಯ ಮಾಡು ಹೆಂಚಿನದಲ್ಲ. ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಸೋಗೆ ಹೊಚ್ಚಬೇಕು (ಣಾಕೃ. ೦೬೯); ಸುಬ್ರಾಯರ ಮುಚ್ಚಿಗೆ ಮನೆ ಒಂದು ದಿಮಸ ಗ್ರಾಮದವರ ಹಗಗೆ ತುತ್ತಾಯಿತು (ಕಥಸಂ. ೭೦).

[ಮುಚ್ಚು$_{1}$ + — ಇಗೆ]

ಮುಚ್ಚಿಗ₂ (ನಾ)· ೧· ಇಟ್ಟಿಗೆ ಆಥವಾ ಗಾರೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ಉಪ್ಪಾರ : "ಪಲಗಂಡನೆನೆ ಮುಚ್ಚಿಗಂ" (ಪಾಂಗಣ· ೧೦೦-೪)· ೨· ಕಲ್ಲು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ಕಲ್ಲುಕುಟ್ಟಿಗ : (ಪ). [ಮುಚ್ಚು$_{1}$ + —ಇಗ]

ಮುಚ್ಚಿಗ₃ 'ಪೊಚ್ಚಿಗ' ನೋ·

ಮುಚ್ಚಿಗೆ 'ಮುಚ್ಚಿಕೆ' ನೋ·

ಮುಚ್ಚಿಲು (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮುಚ್ಚಿಲು· ಕಲ್ಕೋಗ (ಪ್ಯಕಿನಿ. ೭೦-೩೬೯). 'ನೆಲಮುಚ್ಚಿಲು' ಪರಾ. [?]

ಮುಚ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ)· (ರಂಧ್ರ, ಬಾಗಿಲು ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಬಂದು ಮಾಡಿಸು : ಬಿಲದ ರಂಧ್ರವನ್ನು ಮಣ್ಣುಹಾಕಿಸಿ ಮುಚ್ಚಿಸಿದನು (ಕೂಡಿ)·

[ಮುಚ್ಚು$_{1}$ + — ಇಸು$_{3}$]

ಮುಚ್ಚು$_{1}$ (ಕ್ರಿ)· ೧· ಮರೆಮಾಡು ; ಹೊದಿಸು : "ಮುಚ್ಚು-ಆಚ್ಛಾದನೇ" (ಕಾಮಧಾ) ; ಪೊಂಗೊಡನಂ ತಮಾಳಪಲ್ಲವದೊಳೆ ಮುಚ್ಚಿದಂದದೊಳೆ ಚೂಚುಕಮಾಂತುವು ಕರ್ಪನಾಕೆಯಾ (ಪಂಚಾ· ೦-೦೨೫); ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕಿನ ಶರಧಿಗಳು ಪರಿತಂದು ಲೋಕವನರಸ ಮುಚ್ಚಿಲು (ಸಂಚಪ. ೪-೭)· ೨· (ಕಣ್ಣನ್ನು) ಮುಗಿ : ನಿಮೀಲನಗೊಳಿಸು : ಪೆಣನಂ ಕಂಡ ಪಂದೆಯುಂತೆ ಕಣ್ಣಂ ಮುಚ್ಚುತ್ತುಂ (ರಚಾಕ್ಕ· ೦-೦೪೪). ೩· ಕಾಣದಿರುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡು ; ಮರೆಸು ; ಅಡಗಿಸು : ಪಚ್ಚು ಪಂಕಲಿಸಿ ಬೆನ್ನಂ ಮುಚ್ಚಿರೆ ದುಂಡಿ (ಶಾಸ್ತ್ರಾ· ೧೭೩ ಕೂರ್ಗಳ) ; ಕವಿಮಾರ್ಗದೊಳೊಳಪೊಕ್ಕುಂ ನವರಸಮುಂ ತಜ್ಞೆಯೆ ನುಡಿದನೆನಿಸಿದ ಕವಿ ಸತ್ಕವಿಯೆನಿಸುಂ ಗೂಡಾವದ ಕವಿಯಂತಿರೆ ಮುಚ್ಚಿ ಪೋದ ಕವಿಯುಂ ಕವಿಯೇ (ಅಚ್ಚ· ೦-೫೬) ; ಪರಗುಣಂಗಳ ಮುಚ್ಚುವ ತನ್ನನೆ ಪೊಗಳ್ವ ಲೋಗರಂ ಪಲ್ಕುವ ನೀಚನೊಳ್ ನೀಚಗೋತ್ಪಾದಾಸ್ಯವಮಕ್ಕುಂ (ಸುಗುಪ್ರಾ. ೯-೨೪)· ೪· (ಬಾಗಿಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು) ಹಾಕು ; ಬಂದು ಮಾಡು ; ಗುಹೆಯ ಬಾಗಿಲಂ ಒರಿದೊಂದು ಸಿಲೆಯಂ ತಂದಿಟ್ಟು ಮುಚ್ಚಿ (ಪಚ್ಚಾರಾ. ೦೩೨-೫೦) ; ತೆಱೆಯದೆ ಮುಚ್ಚಿದ ಪಡಿಗಳ್ ತೆಱೆದುವು (ಸುಗುಪ್ರಾ. ೯-೦೯) ; ಖಗರಾಜ ವಿನತೆಯರಜನಿಗೈದಿ ಬಾಗಿಲು ತನತನಗೆ ಮುಚ್ಚಿರಲು . . . ಬಂದನು ಮನೆಗೆ ಕದ್ರುವಿನ (ಸಂಪ. ೪-೩೨). ೫· ಗುಟ್ಟುಮಾಡು ; ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡು : ಎರಡೆರಡು ಛಿದ್ರವನಾರು ಮಾಡಿದರು ಮುಚ್ಚಿದರು ನೀನೆಚ್ಚಿಯಾದೊಡೆ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದೈಕನಾಥೆಯು ನಿಶ್ಚಯವ ಹೇಳೆಂದು ಪಾರ್ಥನ ಕೇಳಿದನು ಭೀಷ್ಮ (ಸಂಪ. ೦೬ ೦೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮುಚ್ಚು ; ಕೊಡ. ಮುಚ್ಚ್ ; ತುಳು. ಮುಚ್ಚು ; ತೆಲು. ಮುಚ್ಚು, ಮುಂಚು· ಮೂಯು ; ಕೋಲಾ. ಮುಸ್ನ ; ನಾಯ್ಕಿ. ಮುಸ್ ; ಪರ್ಜಿ. ಮುಯ್ ; ಗದಬ. ಮೂಯೆಂ ; ಗೊಂಡಿ. ಮುಚ್ಕ್, ಮಚ್ಚಾನಾ ; ಕುಗ. ಮುಸ, ಮುಸಿ ; ಕುವಿ. ಮೂಚ್ಕಾಲಿ. ಮುಜ್ಜಿಪೈ ; ಕುರುಖ್. ಮುಚ್ಚಾನ, ಮುಂಧಾನ ; ಮಲ್ತೊ. ಬ್ರಾಹುಇ. ಮುಸ್ಕ್]

ಮುಚ್ಚು$_{2}$ ಮುಚ್ಚಿ$_{1}$ (ನಾ)· ೧· (ಹೂವಿನ ದಳಗಳು) ಮುಚ್ಚಿರುವುದು : ಕೈರವಾಭ್ಯುದಯದರಲ್ಲು ನೀರಜದ ಮುಚ್ಚು ರಥಾಂಗದಗಲ್ಲು . . . ಜಗತ್ಪ್ರಿನ ಪುಣ್ಯದಚ್ಚು ಬಂದುದಯಗಿರೀಂದ್ರಮಸ್ತಕದೊಳಿರ್ದುದು ಪೂರ್ಣ ಶಶಾಂಕಮಂಡಲಂ (ಸಾಕೃಸಂ. ೯-೨೨೨). ೨· ಮುಚ್ಚುವ ಸಾಧನ ; ಮುಚ್ಚಳ : ರಾಜನು ಗಂಡಾಣದ ಮುಚ್ಚಿನ್ನು ತೆಗೆದು ಹೊರಗೆ ಬಂದನು (ಕುಚಿ. ೧೨). ೩· ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ ; ಕುತ್ಸಂ ಪಗೆ ಮುಚ್ಚು . . . ವಿಜಾಗ್ನಿ ಬೆಳ್ಳೆಯಿವು ಕೀಳ್ ನಾರಕಾವಸ್ಥಯುಂ (ಅಪಃಪು. ೯-೪೨) : ತನ್ನ ನೋಟದ ಕಳವು ನಗೆ ತೆರೆಯು ಮುಚ್ಚು (ಶಾಬಿಹ. ೪೨-೩೪) ; ಮುಚ್ಚೀನು ಮತ್ತೆ ಬಚ್ಚೀನು ಇಲ್ಲಿ (ಹುಳ್ಳಕಂ. ೦೩-೩). **ಮುಚ್ಚೆ$_{1}$** : ೨· ಮುಸುಂಕಿದಳ್ . . . ಮಜಪೆಂಬ ಮುಚ್ಚುಳಿಂದರೆಮುಗುಳ್ವಚ್ಚಿಯಂ ಸವಿಯ ಮುಚ್ಚಿದ ಮುಚ್ಚಿಯಿನಾಕೆ ಚಿತ್ತಮಂ (ಅಣಣಸ· ೦೬-೦೭). 'ಎಸಮ್ಮುಚ್ಚೆ' ಪರಾ.

[< ಮುಚ್ಚು$_{1}$·/ತಮಿ. ಮಾಚ್ಚು ; ಕೊಡ. ಮುಚ್ಚ್ ; ತುಳು. ಮುಚ್ಚ, ಮುಚ್ಚ, ಪುಚ್ಚು ; ತೆಲು. ಮೂತ : ಗೊಂಡಿ. ಮುಚ್ಚೀ, ಮುಚ್ಚೆ]

ಮುಚ್ಚುಂಗಣ್, ಮುಚ್ಚುಗಣ್ (ನಾ)· ರೆಪ್ಪೆ ಮುಚ್ಚಿದ ಕಣ್ಣು; ಮುಗಿದ ಕಣ್ಣು : (ಎಮೆಯಲಿಯ ಅಂಗಾರಗಳಂತೆ ಹೊಳಪೊಲಿವ ಕ್ರೂರ ದೃಷ್ಟಿಗಳನ್ನು ಮಹಾರಾಜನ ಮುಚ್ಚುಂಗಣ್ಗಳಿಗೆ ಪಟ್ಟು ನಿಲಿಸಿಕೊಂಡು) (ಜಿಕೃಂ. ೯೯-೨೩). **ಮುಚ್ಚುಗಣ್** : ಈತನಿದ್ದನು ಬಲಿಗೆ ಸಿಲುಕಿದ ಕೋತಿಯಂದದಲಿಸುರದೊಡನೆ ಧಾತುಗುಂದಿದ ಮುಖದ ಮುರುಟಿನ ಮುಚ್ಚುಗಂಗಳಲಿ (ತೀಕರಾ. ೩-೭-೦೯) : ಮಚ್ಚರದಿ ನಡೆವ ಮಗ ಪೊಲ್ಲ ಸೊಳೆಗೆ ಮುಚ್ಚುಗಣ್ಣೊಲ್ಲಿ (ಸವಣಕ್ಕ· ೦೬೦೩). [ಮುಚ್ಚು$_{1}$ + ಕಣ್]

ಮುಚ್ಚುಗಣ್ 'ಮುಚ್ಚುಂಗಣ್' ನೋ·

ಮುಚ್ಚುಗಣೆ (ನಾ)· ಮೊಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ (ವಿಧ ವಿಧದ) ಬಾಣ: ಅಚ್ಚಕ್ಕೆಗಂಕಣಿಕೆ ಮಣಿಮಯಿದಚ್ಚಗನ್ನಡಿಯೇಕೆ ನಮ್ಮಯ ಮುಂ [ಪಾಣಾಂ· ೪೫, ೪೬]ಚ್ಚುಗಣಿಗಳ ಕಲಹಮನು ನೀ ನೋಡು (ತೀಕರಾ. ೬-೩೦-೯). [ಮುಚ್ಚು$_{1}$ + ಕಣೆ$_{1}$]

ಮುಚ್ಚುಗತ್ತಿ (ನಾ)· ಒರೆಯೊಳಗೆ ಸೇರಿಸಿಟ್ಟಿರುವ ಕತ್ತಿ : ಸತುಮಿನಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚುಗತ್ತಿಯೂ ಕಠಾರಿಯೂ ಇದ್ದುವು (ಶ್ರೀಪಾಪ್ರ· ೬೬).

[ಮುಚ್ಚು$_{1}$ + ಕತ್ತಿ]

ಮುಚ್ಚುಗದಹು (ನಾ)· ಮುಚ್ಚಿದ ಬಾಗಿಲು ; ಬಂದು ಪೂಡಿದ ಕದ : ಮುಚ್ಚುಗದಹುಗಳಂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುಮಚ್ಚಿದಿಂ ಗಮನಿಸುವ ಲಿಂಗ ಸಮುಚ್ಚಯಂ (ಏಸತ್ಕ ೩೭-೪೬)· [ಮುಚ್ಚು$_{1}$ + ಕದಹ್ಮ (<ಕದವ್ಮ)]

ಮುಚ್ಚುಗಲ್ಲು (ನಾ). ಕಾಲುವೆ, ಚರಂಡಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ ಕಲ್ಲು ; ಹಾಸುಗಲ್ಲು : ಚರಂಡಿಯ ಮುಚ್ಚುಗಲ್ಲು ಸೀಳಿ ಹೋಗಿದೆ (ಕಾಪ). [ಮುಚ್ಚು$_{1}$ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್ಮ್)]

ಮುಚ್ಚುದೂಂಬು (ನಾ). (ನೀರು ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗದಂತೆ) ಹಾಕುವ ತೂಬು ; ಮುಚ್ಚಿದ ತೂಬು : ಉಚ್ಚಿದರು ದೋರ್ವಳತುಬಾಕವ ಮುಚ್ಚು ದೂಂ[ಪಾತಾಂ. ದೂ]ಬನು (ತೀಕರಾ. ೩-೬-೦೯). [ಮುಚ್ಚು$_{1}$ + ತೂಂಬು]

ಮುಚ್ಚುಮರೆ 'ಮುಚ್ಚುಮಜಿ' ನೋ·

ಮುಚ್ಚುಮಜಿ, ಮುಚ್ಚುಮರೆ (ನಾ). ಬಚ್ಚಿಡುವುದು ; ಗೋಪ್ಯ ; ರಹಸ್ಯ : ಇದು ಮಟ್ಟಮಂದು ತಾಂ ಚಪ್ಪರಿಸಿದೊಡಾನಿರೆನೆ ಮುಚ್ಚು ಮಜಿಯೇಕೆಯೇ (ಕರ್ಣಕೇ· ೩-೯); ಮುಚ್ಚುಮಜಿಯೇಕನ್ನು ವಜಗುಣ ಬಡಿಸು (ಶಬ್ಮಾಕ· ೫೦-೦೯); ಮುಚ್ಚುಮಜಿಯೇಕಕಿ ಮನೆಮನೆಯಲಿ (ಪುರಂದ· ೦-೦೭೦-೨). **ಮುಚ್ಚುಮರೆ** : ಕರಲ ಗೋವರ್ಧನರ ಭಿಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಯಾವುದೂ ಮುಚ್ಚುಮರೆಯಾಗಿ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲವೆಂದು . . . ಶಶ್ವಂತರವಾದಳು (ಎಸಕ· ೦೩೩); ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ್ದುದನ್ನು ಮುಚ್ಚುಮರೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದುದನ್ನೂ ಚ್ಚಾಪಿಸಿಕೊಂಡನು (ಮಲಾ· ೬); ಯಾವ ಮುಚ್ಚುಮರೆಯು ಇಲ್ಲದೆ ಸ್ವಾಮಿ ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟ (ಸ್ವಾಂಬಿಕ್ಷೇ· ೪೩). [ಮುಚ್ಚು$_{1}$ + ಮಜಿ$_{3}$]

ಮುಚ್ಚುಮಾತು (ನಾ). ಗುಟ್ಟಾದ ನುಡಿ; ಮುಚ್ಚುಬೆರೆದು ಮಾತ್ರ: ಕನಕದಾಸರೂ ತಮ್ಮ ದೊರೆಯ ಹೆಸರನ್ನು . . . ಬಿಚ್ಚುಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲವಾದರೂ ಮುಚ್ಚುಮಾತಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ (ಕಾಚೀಸ.ಪ್ರ). 'ಬಿಚ್ಚುಮಾತು'. ಪರಾ. [ಮುಚ್ಚು$_1$ + ಮಾತು$_1$]

ಮುಚ್ಚುವಲಗೆ (ನಾ). ಧಾವಣಿಯ ಹಲಗೆ; ಸೂರುಕಟ್ಟು: ವಿವಾಹ ಮಂಟಪಮಂ ಪೊಂಗೋಡೆ . . . ಬೆಳ್ಳಿಯ ಮುಚ್ಚುವಲಗೆ . . . ಮಿಕ್ಕ ಮಾಣಿ ಮಿಸುಬಿ ಕುಸುರಿಗೆಲಸಂಗಳಿಂದಲಂಕರಿಸಿ (ಕಾಂಕಾಸ್ಕ. ೮-೬-೨೬ ಕ). [ಮುಚ್ಚು$_2$ + ಪಲಗೆ]

ಮುಚ್ಚುವಲೆ (ನಾ). ಗುಬ್ಬಿ ಮುಂತಾದ ಸಣ್ಣಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಹಿಡಿಯುವಂಥ ಬಲೆ: ಗುಬ್ಬಿದು ಮುಚ್ಚುವಲೆಯೆಲಿ ಶಿವಶಿವು ಭೇರುಂಡ ಸಿಲುಕುವುದೆ (ಕಾಕೃಣಾ. ೦೭-೩೭). [ಮುಚ್ಚು$_1$ + ಬಲೆ$_1$]

ಮುಚ್ಚುಳ್ 'ಮುಚ್ಚಣ' ನೋ.

ಮುಚ್ಚುಳೆ 'ಮುಚ್ಚಣ' ನೋ.

ಮುಚ್ಚುಳೆಂದೆಗೆ 'ಮುಚ್ಚಳದೆಗೆ' ನೋ.

ಮುಚ್ಚುಳಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಚ್ಚುವ ಸಾಧನವನ್ನು ಹಾಕು; ಮುಚ್ಚು: ತರುಣಿ ಧರಣಿಗೆ ಮುಚ್ಚುಳಿಕ್ಕುವ ವೋಲು ಲಿಂಗುಂಗರವ ಮಾಡಿದಳು (ಭಕ. ೨೨-೦೩೦). ೨. ಕದ ಮುಚ್ಚು; ಬಾಗಿಲು ಹಾಕು: ಮುಚ್ಚುಳಿಕ್ಕಿ [ಜಾಣಾಂ. ಮುಚ್ಚಳಿಕ್ಕಿ] ಪೋದರಮನೆಗಿಂದು ಪೇಬರೆ ಮಾಪತ್ತರದಂ ನೈಪಸಿಂಹ ನೀಂ ತಪಸ್ಸರಿಂಗೆ ಕೂರ್ತುದಂ ನುಡಿವೊಡೀಯರೆ ಪೇಜಿಗರ್ಗರಂಗೆಚಿತ್ರಮಂ (ಅಪಂಪ. ೩-೦೦೮). [ಮುಚ್ಚುಳ(<ಮುಚ್ಚಣ)+ಇಕ್ಕು$_{41}$]

ಮುಚ್ಚುಳಿ 'ಮುಚ್ಚಣ' ನೋ.

ಮುಚ್ಚುಳ್ದೆಗೆ 'ಮುಚ್ಚಳದೆಗೆ' ನೋ.

ಮುಚ್ಚುಱು (ಕ್ರಿ). ಮೂರ್ಛೆಹೋಗು; ಪ್ರಜ್ಞೆತಪ್ಪು: "ಮುಚ್ಚಿತ್ತಂ= ಮೂರ್ಛಮೋದಂ" (ಕಮಂಪ್ರ. ಪಂ. ೨); ಎಚ್ಚಂಬಿರ್ದಯಿಂದುರ್ಚಲ್ ಮುಚ್ಚುತ್ತುಂ ತಕ್ಕೆ ನಾಡೆ [ಜಾಣಾಂ. ಮುರ್ಚುತ್ತಂತಕ್ಕನಾಡ] ತೆರ್ಪತ್ತಾಗಳ್ ಬಿಚ್ಚದೆ ಕೋಪಾನಲಮುಜಿ ಬಜ್ಜಿಸಲ್ ಪರಿ ಬಳಿಕ್ಕಿ ನಿಡುಸ್ಮೈವಿನೆಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೩೬). [< ಮುಚ್ಚು + ಱು]

ಮುಚ್ಚೂಳು (ನಾ). ಮೂರು ಬಾರಿ.—ಸಲ: ಅಲ್ಲಿಂ ವಿಗತಜೀವಿಗಳಾಗಿಯೆಲೆ ಭೂವಲ್ಲಭ ನಿನಗೆ ಮುಚ್ಚೂಳು ಸಲ್ಲಲಿತಾಕಾರವಮಳುಗಳಾಗಿ ತಾವುಲ್ಲಾಸದಿಂ ಜನಿಸುವರು (ಕಃಜುಸಂ. ೦೧-೦೩೦); ಬಳುಮದು ಮುಚ್ಚೂಳಿಂದವೆ ಧರಣೀತಲಲನೇಶವನಾ ದೇಗುಲದ. . . ಕುಲಿಶದ ಪಡಿಯ ನೋಡಿದವು (ಕ್ರಿಚಾಂ. ೬-೭೪). [< ಮೂಱು + ಸೂಳ್ಕು (< ಸೂಟ್)]

ಮುಚ್ಚ್$_1$ 'ಮುಚ್ಚು$_2$' ನೋ.

ಮುಚ್ಚ್$_2$, **ಮುರ್ಚೆ** (ನಾ). ಮೈಮರೆಯುವುದು; ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪುವುದು; ಮೂರ್ಛೆ: "ಹಮ್ಮದಾ, ಹರವಸಿ, ಮುಚ್ಚಿ—ಈ ೩ ಮೂರ್ಛೆ" (ಕಪಾ. ೩೬-೨೬೨); ಎಚ್ಚ ಶರಮಂ ಕಲಿ ಚಕ್ಕನೆ ಕಿಬ್ಬುರಃಪ್ರದೇಶಮನಿಸ ನೆಕ್ಕರೊಕ್ಕು ಪತಿ ಮುಚ್ಚಿಬಿಳಿಚ್ಚಿಯೆಗೆಟ್ಟು ಜೋಲ್ದೊಡೆ (ಕ:ಚಕಾ. ೦೨-೦೦೬); ಮುಚ್ಚಿಯು ಬಾಷ್ಪಕ್ಕಾಗಲೆ ಮುಚ್ಚಿ[ಯುಪಾ]ಕ್ಷಣದೆ ಹಾಸ್ಯಮುಂ ಶೋಕಮುಂ. . . ಪಲ್ವುಚ್ಚನಮಪ್ಪುದಮನೂನ(ಮಾ)ಮಾಣ್ಯುದುಮಕ್ಕುಂ (ಜಪಾರ. ೦೩-೨೦). **ಮುರ್ಚೆ**: ಸೀತೆ ದೊಪ್ಪನೆ ಕುಸಿತೆಬ್ಬೆಸ್ಸನುತ್ತೊರೆಗಿದಳಾ ಮರಕೆ ಮುಚ್ಚಿದುವಕ್ಷಿ ಕಾಳಲಾರದ ಸೇದೆಯಿಂ ಪೇಳಳ್ಳರಳ್ದುದೊ ಮುರ್ಚೆಗೇಬಂತೆ (ಕ್ರಿಚಾಪು. ೦೨೯-೦೬). [< ಸಂ. ಮೂರ್ಚಾ]

ಮುಚ್ಚ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮೈಮರೆ; ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪು; ಮೂರ್ಛೆಹೋಗು: ಆ ವರ್ಚಸ್ವಿಯಂ ಕಾಣದಿರಲಾರೆ ಪಾ ರಾಮರಾಮೆಂದು ಮುಚ್ಚ್ಗೊಂಡಂ (ಕಕ. ೪-೬೨); ಇಂದ್ರಜಿತು ಕಾಲಪೀಳವನದರಿ ಶಕ್ಯಾಯುಧವನುರ್ಕಾ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ಮುಚ್ಚ್ಗೊಳೆ (ಕಕ. ೮-೨೬). [ಮುಚ್ಚ್$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಮುಚ್ಚ್ದಿಳಿ (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರವುಂಟಾಗು: ಜ್ಞಾನಬಿರು; ಪ್ರಜ್ಞೆಬರು: ಮುಚ್ಚ್ದಿಳಿದರಸಿಯೊಳ್ ಬಗೆ ಬೆಚ್ಚರೆ ಶೀಲವತಿ ಸೀತೆ ಪೊಣ್ಮುದವೆಂತುಂ ಪ್ರಚ್ಛಜ್ಞಾಯೆನ್ನದಟ್ಟಿಂ ಚೆಚ್ಚರಮಾ ಸಭೆಗೆ ರಾಘವಂ ಬಟ್ಟಿಸಂದಂ (ಕಂರಾಮಾ. ೦೩-೩೩); ಆ ವೀರನೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ . . . ಮುಚ್ಚ್ದಿಳಿದೆದ್ದನು (ಪಪಾಶಾ. ೦೯ ೨೩); ಕೆಲಿದಾಸುಂ ಬೇಗದಿಂ ಮುಚ್ಚ್ದಿಳಿದಮು ದುಃಖಾರ್ತೆಯಾಗಿ . . . ಬಾಯಾಜಿ ವೆಜ್ಜಾಗಿದಳ್ (ಜಾಕಾಶ್ಯ. ೩೩-೨೯). [ಮುಚ್ಚ್$_2$ + ತಿಳಿ$_1$]

ಮುಚ್ಚ್ಱೆ (ನಾ). ಮೂರು ಬೊಗಸೆ.—ಸೇರೆ: ಕಪರ್ಗ ಪವರ್ಗಮುಲ್ಲ ದಲ್ಲಿಯುಮಿವಾ ಲಕ್ಷಣಮೂಯ್ತು. . . ಮುಚ್ಚ್ಱೆರಿ, ಮುಚ್ಚ್ಱಾಲ್ (ಕಚಾಪ. ೦೧೬ ಕ್ರಿಯೋ); ಅರೆದ ಸಾಸುವೆಯ ಶುಂಠಿಯುನಿಕ್ಕಿ ಪೊಚ್ಚ್ಱೆರೆ ಮೊಸರಿನಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚ್ಱೆರ[ಜಾಣಾಂ. ಚ್ಚ್ಱೆರ, ಚ್ಚ್ಱೆಳ]ುಂ ನೀರ ಕದಡಿ ಮೋದವನಿರದೆ ಸದೆಗೊಟ್ಟು ನೀರೋಗರವನಿಕ್ಕಲು ಸುಗಂಧತಕ್ಕೋದನ (ಸೂಪಶಾ. ೩-೨೬). [< ಮೂಱು + ಸೆಱೆ (< ಸೇರ್$_1$)]

ಮುಚ್ಚ್ವೋಗು (ಕ್ರಿ). = ಮುಚ್ಚ್ಗೊಳ್: ಅಜ್ಞಾವನೆಡವಜ್ಞುದು ಕಿಟ್ಟು ದನಜಸರ್ ಪೋಪಂತೆ ಮುಚ್ಚ್ಪೋಪುದುಂ (ಜಾಂಅತ್ತಿ. ೪.೧೮); ರತಿಯತಿ ಶೋಕಂಗೆಯ್ದು. . . ಬಸಿಱಿಂ ಪೊಸೆದು ಚೇತನಂಗೆಟ್ಟು ಭೂತಳದೊಳ್ ಬಳ್ದು ಕಚ್ಚುಗಟ್ಟಿದಳಲಿಂ ಮುಚ್ಚ್ [ಜಾಣಾಂ. ಮೂರ್ಛೆ]ವೋಗಿ (ಗಂಗ. ೯-೭೭ ಕ); ಮೇರೆದಪ್ಪುವ ಸುಖಿಕ ಮುಚ್ಚ್ವೋಪಳೊ ವಿನೊ ಕಂದನಂ ಕಂಡು (ಶಂಪ್ರತಿ. ೪೦-೦). [ಮುಚ್ಚ್$_2$ + ಪೋಗು$_1$ (< ಪೋ$_1$)]

ಮುಚ್ಚೊಟ್ಟು 'ಮುಂಚೊಟ್ಟು' ನೋ.

ಮುಚ್ಚೋಡಿ 'ಮುಚ್ಚಪಡಿ' ನೋ.

ಮುಚ್ಚೊಱೆ, ಮುತ್ತುಸಾರೆ (ನಾ). ಅಕ್ಕಿ ಮುತ್ತು ಹೆಸರುಬೇಳೆಯು ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಕಲಸಿ, ಮೂರುರಂಧ್ರವಿರುವ ಒರಳಿನಲ್ಲಿ ಚಕ್ಕುಲಿಯಂತೆ ಒತ್ತಿ ಕರಿಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿಂಡಿ.—ತಿನಿಸು: ಪೂರಿ, ಚಟ್ನಿ, ಮುಚ್ಚೊಱೆಗಳನ್ನು ತಂದು. . . ಕರೆದಳು (ಕಪಕಾ. ೦೦೭); ಮುಚ್ಚೊಱೆ, ಕೋಡುಬಳೆ, ಆಂಬೊಡೆ ಮುಂತಾಗಿ ತಿಂಡಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತ (ಕಾಂಕ್ರ. II. ೦೦೬೨). **ಮುತ್ತುಸಾರೆ**: ಕರುಗಾಜೆ ಮುತ್ತುಸಾರೆಯು ಚಕ್ಕುಲಿಗಳ ನರಸಿಯರ್ನೆರಿದಿವಿಕೆನುತ (ಕ್ರಿಪಪ. ೬೯-೦೪೦). [< ಮೂಱು + < ಸೋರ್$_3$]

ಮುಜಗರ, ಮುಜುಗರ (ನಾ). ೧. ಸಂಕೋಚ; ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ: ಆ ಮನುಷ್ಯ ವಿನೋ ಮುಜಗರಪಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಆಪನ ಬೆರ್ಯಯಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬಂದಿತು (ಕಂಗಳ. ೪೬): ಮುಜಗರ ಮಾಡದೆ ತಗೋ ಎಂದು ಬಿರುಕೆಂಡ ಒತ್ತಾಯಿಸಿದ್ದ (ಕಥಸ್ಕ. ೦೪೩). ೨. ಹಿಂಸೆ; ಕಷ್ಟ: ಹೇಮಲತೆಯು ಅನಾರೋಗ್ಯದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಮುಜಗರಪಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಬಿಣಾಕ. ೩೦). ೩. ಬಿಗಿ; ಹಿಡಿತ: ಈಗಲೀಗ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಪರೀತ ಮುಜಗರ (ಜಾಗೀ. ೯೬). **ಮುಜುಗರ**: ೧. ಏನೋ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಮುಜುಗರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿತ್ತು (ದೂಕಶ್ಮಿ. ೦೩೨), ೨. ಮತ್ತೆಲ್ಲದರ ಜೊತೆಗೆ ಶಕುಂತಲೆಗೆ ಕಾರಣವೆಯನ್ನು ಶಾಮಣ್ಣ ತನ್ನ ಕಾಯಿನಲ್ಲಿ ಕರೆದೊಯ್ದುದು ತುಂಬ ಮುಜುಗರವಾಗಿತ್ತು (ಕೂಚೀ. ೦೦೦); ಚಿಕ್ಕವ್ವ ತನ್ನ ಮಗಳೊಡನೆ ದೂವುದೋ ವಿಷಯ ಮಾತನಾಡುತ್ತ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮುಜುಗರ ಪಟ್ಟುಕೊಂಡು. . . ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದುದು ಕೊಟಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸರೋಜಳಿಗೆ ಕೇಳಿಸಿತು (ಪಚಾಗ. ೬೩೩); ನಿರಿಜ ತಮ್ಮನ್ನು ಕೊಂದು ರಕ್ತ ಕುಡಿದರೂ ಅವರಿಗೆ ಇನಿತೂ ಮುಜುಗರವಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಕ್ಕಶ. ೨೯೦). ೩. ಹೊರಗೆ ಮೋಡಗಳು ಭಾರವಾಗಿ ತೂಗಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಎಂತಹ ಮುಜುಗರವೊದಗುವುದೋ ಅಂತಹ ವಾತಾವರಣ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದೆ (ಆಕ್ಕಶ. ೩). [?]

ಮುಜರಾ 'ಮುಜರೆ' ನೋ.

ಮುಜರಾಯ್ ' ಮುಜರಾಯಿ ' ನೋ.

ಮುಜರಾಯಿ ಮುಜರಾಯ್ (ನಾ). ದೇವಸ್ಥಾನ, ಮಠ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ದಾನದತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು: ಮುಜರಾಯಿ ಬಾಬಿನ ವಿಚಾರಣೆಗೋಸ್ಕರ ಅಮಲ್ಕವಾದೆ ಲವಾಜಮಿಯು ಮೊಕರಾಯಿತು (ಶಾಸನಂ. II, ೦೦೨); ಬೈಸೂರು ಶೀಮೆಯ ಮುಜರಾಯಿ ಕವಾಷನರವರ ಕಚೇರಿ (ಗುರುಪ್ರ. ೦೦); ಅವರು ತಪ್ಪ ಜೀವಸವಧ್ಗೆ ಮುಜರಾಯಿ ಗುಮಾಸ್ತ ಗಿ೦. . . ಎಲ್ಲಾ ಮೊಗಿಸಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಪೂವತ್ತು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡಿ (ಅವಕಂ. ೪೫). **ಮುಜರಾಯ್ ;** ಮಠದ ಆಸ್ತಿಯ ನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮುಜರಾಯ್ ಇಲಾಖೆಗೆ ಬರೆದುಕೊಡಲಾಯಿತು (ಕೂಡಿ).

[← ಹಿಂ. ಮುಜರಾ+ಈ]

ಮುಜರಾಯ್ಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಮುಜರಾಯಿ ಇಲಾಖೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ: ಪಿಯರಸನೊಡನಾಡಿಯವನೆಂದರೆ ಮಹತ್ವವ ನನಗೆ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಪರಿಕಿಸದೆ ದಕ್ಷತೆಯ ಮುಜರಾಯ್ಕಟ್ಟೆ ಪದವಿತ್ತು (ಚಾಪಾಸಂ. ೦-೦-೦೬).

[ಮುಜರಾಯ್ (< ಮುಜರಾಯಿ) + ಕಟ್ಟೆ]

ಮುಜರೆ, ಮುಜರಾ, ಮುಜುರೆ (ನಾ). ೧ (ಗೌರವಪೂರ್ವಕವಾಗಿ) ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವುದು ; ಮೊಹಿ ; ವಜಾ : ದಿವಾನ್ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರು ಅದುಮರೆಗೆ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಕಂದಾಯ ಮುಂತಾದ ತೆರಿಗೆಯ ಬಾಕಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮುಜರೆಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು ಜಮೀನು ಮತ್ತು ಸಾಮರು ಬಾಬುಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಮಹಾಪ್ರಭುಗಳವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೇ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ದಾಖಿಲ್ಮಾಡಿದರು (ಶಾಸನಂ. II, ೩೦). ೨. (ಗೌರವದಿಂದ ಅರ್ಪಿಸುವ) ನಮಸ್ಕಾರ ; ಸಲಾಂ ; ವಂದನೆ : ಭಯಾಭರಿತಭಕ್ತಿಯೊಡನೆ ನೆಲತಪಕ ತಲೆಗಳಂ ಬಗ್ಗಿಸುತ ಮುಜರೆಯಂ . . . ನಿಲಪಲ್ಲದೇ ಗೈದರ್ (ಕರ್ಣಾಪ. ೨೪-೩೦) ; ಬಂದ ಜನರುಗಳು ಮುಜರೆಯಂ ಮಾಡಿದರು (ಶಾಸನಂ. I, ೩೭) ; ಎದ್ದು ನಿಂತು ಮುಜರೆ ಮಾಡಿ (ಹುಂಚಾಕ. ೦೩೯); ಸುಭಾಷದರಲ್ಲರೂ ಆತನಿಗೆ ನಜರು ಮುಜರೆಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದರು (ರಾಶಾ. ೭೩): **ಮುಜರಾ :** ೧. ಲೆಖ್ಖಪಾಡುವದರಲ್ಲಿ ರತಲಿನ ಅಂಶ ಬಂದಿದ್ದರೆ. ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದು ರತಲ ಹಿಡಿದು ಲೆಖ್ಖವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಜರಾ ಹಿಡಕೊಳ್ಳುವರು (ಮುಂಬಾಸ್ಮಾ. ೨೦೭). ೨. ಮುಜರಾ- "ನಮಸ್ಕಾರ. ಸಲಾಮು" (ಕಾವಕೋ. ೩೨). **ಮುಜುರೆ :** ೨. ಕವಾತು ಮುಜುರೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿಲ್ಲ (ಧಾರಿತ್. ೦೨).

[←ಅರ. ಮುರಾ. ಮುಜರಾ, ಮುಜಾ; ಹಿಂ; ಮುಜರಾ]

ಮುಜಾರಿಯಾನ್ (ನಾ). ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡಿದ ಜಮೀನು. – ಭೂಮಿ : ಬೋದ್ದಮನೆ ಮುಜಾರಿಯಾನೆ ತಾಲುಕಿ ಕೊವದ ಹೋಬಳಿ ಸರಕಾರ . . . ಬರಸಿ ಕಳಿಸ್ಸ ನಿರೂಪ (ಎಕೆ VI.ಕೊಪ್ಪ. ೪೮ ೨೨; 1811).

[←ಅರ. ಮುಸ್ತುಂಅಲಿ ; ಪಾರ. ಮುಂತಖುಲಿಅನ್ ; ಮರಾ. ಮುಜಾರಿಯಾನ್ = ವ್ಯವಸಾಯವು ಹೂಡುವವನು]

ಮುಡುಗರ ' ಮುಜಗರ ' ನೋ.

ಮುಡುರೆ ' ಮುಜರೆ ' ನೋ.

ಮುಜ್ಜಗ ' ಮೂಜಗ ' ನೋ.

ಮುಜ್ಜು ' ಮುಸ್ಸು ' ನೋ.

ಮುಜ್ಜೋತಿ (ನಾ). ಮೂರು ದೀಪಗಳು,– ಜ್ಯೋತಿಗಳು : ವಿಜಳಾಱು ಕಮಲಗಳೆಸಳುಗಳೊಳಗೆ ಪೊಸಳೆ ಮುತ್ತಿ ಮುಜ್ಜೋತಿ ಉರಿವುತಿವ (ಚಪೋ. ೬೪೨). [< ಮೂರು + ಜ್ಯೋತಿ]

ಮುಜ್ಜುಟ (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ: ಭೂರವಮಂ ಭಟಂ ನಿಮಿರ್ದು ಕುತ್ತಿದೊಡಾರ್ಚಿದ ಚಂಡಪಾಸನಂ ಚಾರಣದಾಸೆಯಿಂ ಪುಸುಳ್ದು ಮುಜ್ಜುಟದೊಳ್ಕಗುಟ್ಟುಕ್ಕಿವಟ್ಟಿ ಸೈಪಾರಿಸೆ (ಕವಂತಿ. ೦೧-೭೦). [?]

ಮುಟಗೆ ' ಮುಟ್ಟಿಗೆ ' ನೋ.

ಮುಟ್ಟ ' ಮುಟ್ಟೆ ' ನೋ.

ಮುಟ್ಟಗುಜ್ಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕಾರ್ತಿಕಮಹಾ ಪಣ್ಣಾಮಿ ಬೃಹಸ್ಪತಿವಾರದಂದು ಮುಟ್ಟಗುಜ್ಜೆಯಂ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು (ಎಕೆ.VIII. ಸೊರಬ. ೪೭೨-೦೬ ; ೪೨೨). [ಮುಟ್ಟಿ + ಕುಜ್ಜೆ]

ಮುಟ್ಟಯಿಸು, ಮಟ್ಟುಟ್ಟಯ್ಸು. ಮುಟ್ಟಿಸು. ಮುಟ್ಟಿಸು. ಮುಟ್ಟೈಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹತ್ತಿರ ಬರು ; ಸಮೀಪಿಸು : ಅಚ್ಚರಿ ಮಚ್ಚಾರವಳೆಂದಱಿವೊಡಂದು ಮುಟ್ಟಯಿಸಿ ಬಂದು (ಚಾಪಾಸ್ಮ. ೧೦-೯) : ಜೀಯ ಇವಳೆನ್ನಣಾಗಿ, ಶ್ರೀಮತಿಯೆಂಬ ಪೆಸರ್. ಪ್ರಭಾಸಸಮಯಮಮಂ ಮುಟ್ಟಯಿಸಿ ಬಂದನೆನೆ (ಅಜ್ಮಾಕ. ೬-೩೬). **ಮುಟ್ಟಯ್ಸು :** ೨. ಮೇಲೆ ಬೀಳು ; ಮುತ್ತು : ಎರಗು : ಪೊಯ್ಸು ಘನಭೀರಿಯಂ ಭಾರಿಯಂಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಿದ್ದುಲಿ ಚಿತ್ತರ್ಬಲಂ (ಕಬಿ. ೪೭-೩೨). ೩. ತಾಕು ; ತಟ್ಟು ; ತಗುಲು : ಮನಮಂ ಮುಟ್ಟಯಿಸ್ಸ [ಪಾಠಂ. ಟ್ಟೈಸಿ] ಮಧ್ಯಂದಿನವ ಬಿಸಿಲೆ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಂತಾಗೆ . . . ಯೋಗೀಂದ್ರಮತದಿಂ ನಿರ್ಮೇಹಂ ನಗ ನಿಕುಹುಟದ್ಭತ್ನಕೂಟಂಬೊಲಿರ್ದಂ (ಕಂಚಾಪು. ೨-೦೪). **ಮುಟ್ಟಿವಿಸು :** ೧. ಉಟ್ಟ ಪೊಸ ಬೆಳುವಟ್ಟೆ ಪೂಮ್ಮಜ್ಜಿ ಮುಟ್ಟವಿಸೆ ಪೊಂಬಣ್ಣ ವಾದುದು (ಪೊರಾ. ೩-೪-೩೦) ; ಬಾಳೆಯಂ ಮುಟ್ಟವಿಸಿ ನಪೆತರ್ಪ ಸಕ್ಕಮಂ ಏಕ್ಕಮಂ ಮೆಟ್ಟಿ ಬಹ ಶಕುಲಮಂ . . . ಬಣ್ಣಿಸಲ್ಕರಿವರುರ್ (ಶ್ರೀಧಾಪು. ೩-೨೬). ೨. ಗದೆಯಿಂ ಮುಟ್ಟವಿಪ ನೈರುತಿಯನಿರಿದನು ಖಳ ಚಿಳಾಯುಧದಿ (ಕಂಚಾಪು. ೨೨-೦೪). **ಮುಟ್ಟಿಸು:** ೪. ಸ್ಪರ್ಶ ಮಾಡು : ಸ್ಪರ್ಶಿಸು : ಕಾಯ ಭಿನ್ನವಾಯಿತ್ತೆಂದು ಮುಟ್ಟಿಸುವರು ಲಿಂಗವನೆಂ (ಕವಪಂ. ೧೦-೧೦೨). ೫. ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ತಲುಪಿಸು : ಬೆಟ್ಟು ಬೆರಸಿದ ಸಾಕು ಹರಿಜಕೆ ಮುಟ್ಟಿಸಿವ ಗೆಲವಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೦೨-೨೯) ; ನನ್ನ ಮನೆಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸಬಡಿ ಸ್ವಾಮಿ (ಕಗಾ. ೬೯) ; ಈ ಚೀಟಿ ಅವರಿಗೆ ಒಯ್ದು ಮುಟ್ಟಿಸು (ಪಣುಂಕ. ೨೩೬). ೬. ಕೆಚ್ಚು ; ಕಡಿ : ಲೋಪಿತಾಶ್ವ . . . ಹುಳ್ಳಿಯನು ಜಾಡೆಯೊಳ್ ಫಣಿ ಮುಟ್ಟಿಸಿರ್ಮದಂ ಪೆಸೆಯಿರೆ (ಕಲ್ಕಂ. ೬೯). ೭. ಎಡೆಮಾಡು : ನೈವೇದ್ಯ ಮಾಡು: ಲಿಂಗವಿರಹಿತರು ಮಾಡಿದ ಬೋನವ ಲಿಂಗವ ಮುಟ್ಟಿಸುವರೆ ಯಾಪಾಕವ ಆಂತೀಯರಿಬ್ಬು ಪ್ರಕಾರದಿ ನರಕಂ (ರೇಣುಕಾಲೀ. ೪೪-೩೬). ೮. ಸಂದಾಯಮಾಡು: ಸಲ್ಲಿಸು : ಅವರೆ ಸಾಲ ಮುಟ್ಟಿಸು. (ಕೂಡಿ). **ಮುಟ್ಟೈಸು :** ೨. ಮುಟ್ಟಿಸುವ [ಪಾಠಂ. ಮುಟ್ಟೈದುವ, ಬೊಬ್ಬಿಜೂಪುತ] ಸುದತಿಯಚ್ಚನ ರಾಮ (ಕೂಪರಾ. ೬-೨೩-೨೬). [ಮುಟ್ಟಿ + — ಇಸು]

ಮುಟ್ಟಿಯುಸ್ಸು ' ಮುಟ್ಟಯಿಸು ' ನೋ.

ಮುಟ್ಟಿಲ್. ಮುಟ್ಟಲು. ಮುಟ್ಟಲ್ಲಿ. ಮುಟ್ಟಳೆ (ನಾ). ೧. ಸಾಮಿಪ್ಯ; ಹತ್ತಿರ. ೨. ಹೊಲೆ ; ಮುಟ್ಟು ; ಸೂತಕ : "ಮುಟ್ಟವೆ, ಮಾಣಿಕಂ, ಮುಟ್ಟಲ್–ಈ ೩ ಸೂತಕಂ" (ಶಬ್ದಾ. ೬೦-೬೦೪). **ಮುಟ್ಟಲು :** ೧. ಇವೆ ಲಗ್ನ ಮುಟ್ಟಲಾಯ್ತೆನೆ ತನ್ನ ತಂಗಿಯ ಪದದು ಪಲ್ಲಟ್ಟಿಯೊಳಿಟ್ಟು ಮುಮದೆಯ ಮುಂಟಪಕಾ ನಮಿರಾಜ ಗಾತ್ರಮೊಳಿಯ್ದು ತಿರ್ದನು (ಶರಪ. ೨೦-೨). ೨. "ರಜಸಂ, ಪುಷ್ಪಂ, ಆರ್ತವಂ – ಈ ೩ ಮುಟ್ಟಲು" (ನಾಶಬ್ದ. ೦೦೭) ; "ಮುಟ್ಟವೆ ಮಾಣಿಕವೆನುತುಂ ಮುಟ್ಟಲುಮೆನೆ ಸೂತಕಾಭಿಧಾನಂ" (ಕವಂ. ೨೪೦). **ಮುಟ್ಟಲ್ಕೆ :** ೨. ' ಮುಟ್ಟಲೆಗಾಣ್ ' ಪರಾ. **ಮುಟ್ಟಳೆ :** ೩. (?) : ತೊರವೆಯ ಪುರವರಾಧಿಪನನ ತನೂಜಾದಿಗಳ ಗಡಣವರಿ ತಿರುಗಿದನು ಪಾಳೆಯಕೆ ಲಂಕಾಪುರಕೆ ಮಂತ್ರಿಗೆ ಯಾದಂಪಾ ದಿನದಿರುಳುಮುಂವಿದಲಿ ಮುಟ್ಟಳೆಯ [ಪಾಠಂ. ಮುಟ್ಟಳದ, ಮುಟ್ಟಳದ] ಕುಟ್ಟಳೆಯ ಕಾಹಿಸಲಿ (ಕೂಪರಾ. ೬-೦೬-೩೯).

[ಮುಟ್ಟು + — ಅಲ್]

ಮುಟ್ಟಲತಿ (ನಾ). ಮುಟ್ಟಾದವಳು ; ರಜಸ್ವಲೆ : ಬಾಣತಿ ಬಸುಱಿ ಮುಟ್ಟಲತಿಯಾದಲ್ಲಿ ಕೋಣೆತ ಶುಕ್ಲ ದುರ್ಮದವ ಕಾಣುತ ಹೊವಕುಳಿ ಗೊಳುತಿಹರದಜ್ಲಿ (ಶಕಕ. ೬೩-೬೩).[<ಮುಟ್ಟಲ್ +-ತಿ೧ (<-ಗತಿ)]

ಮುಟ್ಟಲಮುರಕೆ 'ಮುಟ್ಟಲುಮುರಿಕೆ' ನೋ.

ಮುಟ್ಟಲವ್ವಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮುಟ್ಟಲವ್ವಿಯೂರ್ವ್ವಾವ್ಯಗ್ರಾವಂ (ಕ್ಯಾಇ. ೦೯೩೬, ೩೩-೨೩ ; ೫೫೦).

[? + ಊರ್]

ಮುಟ್ಟಲು 'ಮುಟ್ಟಲ್' ನೋ.

ಮುಟ್ಟಲುಗಾಣ್ 'ಮುಟ್ಟಲ್ಗಾಣ್' ನೋ.

ಮುಟ್ಟಲುಮುರಿಕೆ, ಮುಟ್ಟಲುಮರಕೆ, ಮುಟ್ಟಿಲುಮುರುಕೆ (ನಾ). ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುರುಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿ : "ಮುಟ್ಟಲುಮುರಿಕೆ = ಬಿದಿರಿ, ಗಂಡಕಾರಿ, ಗಂಡಕಾಲಿ" (ಗೂಗಾಮು. ೬) . **ಮುಟ್ಟಲುಮರಕೆ** : ಮುಟ್ಟಲುಮರಕೆ ಮುಂತಾದ ಕೆಲವು ವನಸ್ಪತಿಗಳು ಕೈಹಚ್ಚದ ಕೂಡಲೇ ಮುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಶುಂಇಯಿ. ೭-೩೩). **ಮುಟ್ಟಲುಮುರುಕ** : ಮುಟ್ಟಲುಮುರುಕದ ಸಸಿಯಂತಿದ್ದ ಇವನು ಒಂದುದೇಶದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದುದೇಶಕ್ಕೊಯ್ಯುವದರಲ್ಲಿಯೇ ಕಮರಿಹೋಗದಹುದೆಂಬ ಭೀತಿಯು ನೋಡುವವರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ಶಕುಚ. ೩೭೯) ; ಪ್ರೀತಿ-ಪ್ರಸಾದಭೂತಿಗಳಲ್ಲದ ಜೀವ ಒಂದು ನಾಚಿಕೆಗಿಡ ; ಮುಟ್ಟಲುಮುರುಕೆ (ಪಜ್ಞಾ. ೦೩).

[<ಮುಟ್ಟು೧ +ಮುರಿಕೆ೧ (<ಮುರಿಗೆ೧)]

ಮುಟ್ಟಲುಮುರುಕ 'ಮುಟ್ಟಲುಮುರಿಕೆ' ನೋ.

ಮುಟ್ಟಲ್, ಮುಟ್ಟಲ್ 'ಮುಟ್ಟಲ್' ನೋ.

ಮುಟ್ಟಲ್ತಿ (ನಾ). ಮುಟ್ಟಾದವಳು ; ಹೊರಗಡೆಯಾದವಳು ; ರಜಸ್ವಲೆ : ಮುಟ್ಟಲೆಯಾಗಿ ಮಿಾಮದೆ ಸುಮ್ಮನಿರಬಹುದು ಸುಟ್ಟ ಭಸ್ಮವ ಪಣೆಯೊಳಿರಲು (ಬಿಕ್ಕಾ. ೨-೧೦) ; ಮೆಟ್ಟಿ ಕರಗಡದೆ ಸೀಳ್ದರು ಮುಟ್ಟಲೆಯಂ ಬಿರಿಸಿ ನಡೆದ ಮಹಪಾತಕದುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೩೩. ಶ್ರತಕ್ಕರ್ಣಜ).

[ಮುಟ್ಟಲ್ + -ಎ೨]

ಮುಟ್ಟಲೆಗಾಣ್ 'ಮುಟ್ಟಲ್ಗಾಣ್' ನೋ.

ಮುಟ್ಟಲೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮುಟ್ಟಾಗು ; ರಜಸ್ವಲೆಯಾಗು : ರಕ್ತಸ್ರುತಿಂ—ಮುಟ್ಟಲೆಗೊಂಬುದಂ ಕುರಿತು (ಪಾಪಪು. ೫-೦-೩೬ ಪ).

[ಮುಟ್ಟಲೆ೧ (<ಮುಟ್ಟಲ್) + ಕೊಳ್೧]

ಮುಟ್ಟಲ್ಗಾಣ್, ಮುಟ್ಟಲುಗಾಣ್, ಮುಟ್ಟಲೆಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಮುಟ್ಟಾಗು : ರಜಸ್ವಲೆಯಾಗು : ರಜಸ್ವಲಾಭಗಮಿ=ಮುಟ್ಟಲ್ಗಂಡಳಂ ಪೋಪಲು ಗಂಡಳಂ (ಪಾಪಪು. ೫೫-೨೬). **ಮುಟ್ಟಲುಗಾಣ್** : ಪುಟ್ಟದು ಜಗುಳ್ದೊಡೆ ಕೈಗಂ ನೆಟ್ಟನೆ ಬಪ್ಪಂತೆ ಬಂದೊಡಾತನೆ ವಿಷ್ಣಂ ಇಚ್ಛದಿಂ ವಸರಮಾದೊಡೆ ಮುಟ್ಟೆಟ್ಟಿಲುಗಡಂತೆ ತೊಲಗುವಾತನೆ ಕಷ್ಟಂ (ಪಾಪಪು. ೨೭೦). **ಮುಟ್ಟಲೆಗಾಣ್** : "ಪುಷ್ಪವತಿ ಮುಟ್ಟಲೆಗಂಡ ಸ್ತ್ರೀ" (ಪಾಪಪು. ೪) ; ಮುಟ್ಟಲೆಗಂಡ ಸ್ತ್ರೀಯಂತಿಟ್ಟುಮಿರಲ್ಬಿಲ್ಲ ನಾಲ್ಕುದಿವಸಂ (ಕಮಾಕ್ಕು. ೧೪-೦೩೬) ; ಮುಟ್ಟಲೆಗಂಡು ಮಕ್ಕಳನು ಹಡೆಯದಿರ್ದ ಹುಟ್ಟುಬಂಜೆಯರೆಂದನುತ . . . ಸಗುತಿಹರು (ಗೋಪುಡೇ. ೦-೦೨೯).

[ಮುಟ್ಟಲ್ + ಕಾಣ್]

ಮುಟ್ಟಮಿಸು 'ಮುಟ್ಟಿಯಿಸು' ನೋ.

ಮುಟ್ಟವೆ (ನಾ). ಮುಟ್ಟಾಗುವುದು ; ಹೊರಗಾಗುವುದು : "ಮುಟ್ಟವೆ, ಮಾಣಿಕಂ, ಮುಟ್ಟಲ್ – ಈ ೩ ಸೂತಕಂ" (ಕಚಾಶಾ. ೭೦-೩೦೯); ಮುಟ್ಟವೆಯವಳಿದ ಸತಿಯಂತೆ ರಂಜಿಸಬೇಕು (ಅಂಗಶ. ೫೨-೨).

[< ಮುಟ್ಟು೧ + -ವೆ]

ಮುಟ್ಟವೆಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). = ಮುಟ್ಟಲ್ಗಾಣ್ : "ಅವೀಃ, ಉದಕ್ಯಾ. ರಜಸ್ವಲಾ. ಆತ್ರೇಯಿಕಾ, ಪುಷ್ಪವತೀ – ಈ ೫ ಮುಟ್ಟವೆಗಂಡವಳ್. ಕನ್ಯಕೆಯುಾ ಮುಟ್ಟವೆಗಂಡವಳ್ ತಾಕಾಯೆಱಬುಪು" (ಪಾಡಾಯು. ೮೦-೩೩೪).

[ಮುಟ್ಟವೆ + ಕಾಣ್]

ಮುಟ್ಟಸ 'ಮುಷ್ಟ೨' ನೋ.

ಮುಟ್ಟಸು 'ಮುಷ್ಟ೨' ನೋ.

ಮುಟ್ಟಹಾಳಿ 'ಮುಟ್ಟಾಳ' ನೋ.

ಮುಟ್ಟಳೆ 'ಮುಟ್ಟಲ್' ನೋ.

ಮುಟ್ಟಾಟ (ನಾ). ಪರಸ್ಪರ ಸ್ಪರ್ಶಿಸುವುದು. – ಮಂಟ್ಟಿವುದು : ಕಟ್ಟಾಸ ಅರಮನೆಗೆ ಮೆಟ್ಟಾಸೆ ಕಾರಿಂಗೆ ಪಟ್ಟಣದಾಸೆ ಹರದಂಗೆ ಹಾದರಕೆ ಮುಟ್ಟಾಟದಾಸೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೭೬೯) ; ಅಡಕ – ನಗೆ ಕಂಗಿಸುಲಿಸಿ ಕಣ್ಣಮುಚ್ಚಡಿಕೆಯುಲಿ ಮುಟ್ಟಾಟ ಹುಡುಕಾಟವಾದುತಿಹುದು (ಸೂಗಾತ. ೬೦–೦). [ಮುಟ್ಟು೨ + ಆಟ]

ಮುಟ್ಟಾಳೆ, ಮುಟ್ಟಹಾಳ, ಮುಟ್ಟುಹಾಳ, ಮುಟ್ಟಾಳ, ಮುಟ್ಟಾಳ, ಮುಠ್ಠಾಳ (ನಾ). ಮುಟ್ಟಿದುದನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವವನು. ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬೈಗುಳು : ಗುರುಗಳು ಇವರು ಮುಟ್ಟಾಳರೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ . . . ಹೊರಟುಹೋದರು (ಪಡಗ. ೦). **ಮುಟ್ಟಹಾಳ** : ನಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಮುಟ್ಟಹಾಳರು, ಅವರಿಗೆ ಉಪಾಯವಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಬಾರದು (ಕೀರಿಮಾ. ೫೪). **ಮುಟ್ಟುಹಾಳ** : "ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ತೋರಿಸುವ ಕೀಳಧಿಕಾರಿ, ಮುಟ್ಟುಹಾಳ" (Bumble. ೫೦೫೭). **ಮುಟ್ಟಾಳ** : ಭತ್ಸದ ಜನರು ಮುಟ್ಟಾಳರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಪುಕ್ಕಪು. ೦೩೭) ; ಮೂರ್ಖ – ಮಂಕ – ಮಡಯ – ಮುಟ್ಟಾಳ (ಪಾಅಕೃ. ೩) ; ಮುಟ್ಟಾಳ, ತಿಳಿಗೇಡಿ, ದುರ್ಮಿದಗ್ಧ ! ಮುಚ್ಚು ಪಾಯಿ (ಗಾಕಶಾ. ೭೩). **ಮುಟ್ಟಾಳ** : ನೆಕ್ಕಲ್ದೋವ್ ವಿಧಿಯಿಲ್ಲದೆ 'ಮುಟ್ಟಾಳ' ಎಂದು ಗೊಣಗಿದನು (ಕ್ಷಪುಬ. ೨೫೩). **ಮುಠ್ಠಾಳ** : ನಮ್ಮ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಈ ಮುಠ್ಠಾಳರನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಇಂಥ ಹೇಸಿ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಇರುತ್ತಾರಾದರೂ ಬೆರೂ ? (ಹಂಗಚೋ. ೯೦) ; ಏನು ಮುಠ್ಠಾಳನೊ ನೀನು ಹರಿ ! (ಪಡಾ. ೫೧, ೬೭) ; ಲೋ ಮುಂಠ್ಠಾಳ, ಇದೇನೋ ಕಾಳಧೈರವನ ಸೈತ್ಯ ! (ಶಾಕಾ. ೩).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮುಂಟ್ಟಾಳ್ ; ಮಲ. ಮುಟ್ಟಾಳ್, ಮುಟ್ಟಾಳನ್ ; ತುಳು. ಮುಟ್ಟಾಳ್]

ಮುಟ್ಟಾಳು (ನಾ). ಮುಟ್ಟಬಹುದಾದ (ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ) ಮನುಷ್ಯ. –ಆಳು : ಅಸ್ಪೃಶ್ಯಜಾತಿಗೆ ಸೇರದವನು : ಪುಟ್ಟಣ್ಣಿ ಸೇರೆಗಾರರು, ನಿಂಗ ಮೊದಲಾದ ಮುಟ್ಟಾಳುಗಳು (ಮುಟ್ಟಬಹುದಾದ ಜಾತಿಯವರು ಎಂದರ್ಥ . . .) ಆ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಹೇಳಿದಂತೆ ಎರಡು ಭಾಗವಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮಾಡತೊಡಗಿದರು (ಕಾಪಪು. ೬೧೦); ಅಯ್ಯಾ, ಮಾಟ್ಟದ್ದಕ್ಕೆ ದೇಸರವಾಯಿತೇ ? ನಾನು ಗೌಡ, "ಮುಟ್ಟಾಳು" (ಜುಗ. ೦೦೨).

[ಮುಟ್ಟು೧ + ಆಳು೨ (< ಆಳ್೨)]

ಮುಟ್ಟಾಳೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಅಡಕೆಮಟ್ಟೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಟೋಪಿ ; ಪಟ್ಟೆಟೋಪಿ : ವಾಸುದೇವಭಟ್ಟರು ತಲೆಗೆ ಮುಟ್ಟಾಳೆಯಿಟ್ಟು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿ ಹಿಡಿದು ತೋಟಕ್ಕೆ ಹೊರಡಲಸುವಾಗಿದ್ದರು (ಕ್ಯಾಅಚು. ೭೦) ; ಕಣ್ಣಿ ಮುಟ್ಟಾಳೆ ಜಲಗಿಟ್ಟು ಬಳಿತೊಟ್ಟು ಹೊಂಗದಿರ ಕಳಕೆ ನಡತಂದ (ಶಾಪಗೀ. ೨೮). [← ತುಳು. ಮುಟ್ಟಲೆ. ಮುಟ್ಟಳೆ]

ಮುಟ್ಟಿ೧ (ನಾ). ಮುಚ್ಚಿದ ಅಂಗೈ ; ಮುಷ್ಟಿ : "ಮುಟ್ಟಿ – ಮುಷ್ಟಿ – ಬಲಿದ ಕೈಪಿಡಿ" (ಕಬ್ಬಕೋ. ೩೩) ; ಏರನಾದೊಡೆ ಕೈದು ಮುಟ್ಟಿಗಳ ಭೀಕರಪ್ರಹಾರವಂ ತೋಲಿಸು (ಕ್ಷಪುಶಾ. ೪-೩೩). [< ಸಂ. ಮುಷ್ಟಿ]

ಮುಟ್ಟ್ಪ್ರ 'ಮುಟ್ಟಗೆ1' ನೋ.

ಮುಟ್ಟಗೆ2, ಮುಟಗೆ, ಮುಟ್ಟ್ಪ್ರ (ನಾ)· ೧. = ಮುಟ್ಟ್ಪ್ರ1 : ಗಾಡಿಗ ಡಿಂಬು ಗಂಗೆ ಚಿಕ್ಕು ಮುಟ್ಟಿಗೆ ಹಸುರಂಬಲಿ ಮುಟ್ಟಿಗೆ ಹುರಿಬುತ್ತಿಯ ಬೇಡಿ . . . ಈವಾಡಿದ ಕೂಳಂಬರಿಯನಾಯ್ದು ಕುಱುಕುವ ಪೇಸಿದೈವಂಗಳ ಬೇಡಿ ಬೇಡಿ ನಿರರ್ಥ ಕೆಡಬೇಡ (ಬಸವ. ೫೩೩) ; ಪಕಾರಕ್ಕೆ ಟತ್ವಂ . . . ಮುಟ್ಪಿಕಾ = ಮುಟ್ಟಿಗೆ (ಕಾರ. ೨೬೨ ಕ್ರಿಯೆ) ; ಗಟ್ಟಿಕಾಳುಗಳನ್ನೆ ಮುಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುಬೇಕೆಂದೇಕೆ ಚಪಲ (ಪಂಪು. ೩೭-೭). ೨. ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತುವೊಂದನ್ನು ಬಿವುಟಿ ಹಿಡಿಯುವ ಇಕ್ಕುಳದಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ : "ಮುಟ್ಟಿಗೆ (ಮುಟ್ಟಿ) — ಮುಷ್ಟಿಕಾ = ಒಂದು ಉಪಕರಣ" (ಕಡ್ಡಿಕೋ. ೩೭) ; ಪಟಸೆಯಾ ನರಕದೊಳ್ ಮಾಮಪತ್ತುಮೊಜುಸಾಗದೋಪಮಾಯುಷ್ಮಪುಸೊಜೆಯರ್ ನಾರಕರಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ ಛೇದನಭೇದನಪೂರಣಜೂರಣಪೀಡನಬಂಧನಂಗಳನುಮಂ ಮುಟ್ಟಿಗೆಯೊಳಬ್ಬು ತೆಗಪುವುದುಂ ಕೋತಂಗಳಿಂ ಸೀಳುಟ್ಟಿಗಳಿಂದಂ ಕರುಳ್ಗಳಂ ಸೋರಿಕುತ್ತುವುದಂ . . . ವೋಲ್ವುದುವೆಂದಿಪ್ಪ ಮೊದಲಾ ಗೊಡೆಮು ದುಃಖಿಂಗಳಂ . . . ಅನುಭವಿಸುವರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೪೭-೩೭) ; "ಮುಟ್ಟಿಗೆಯೊಳಿಟ್ಟು-ಕೊಡತಿಗಳಿಂದ ಹೊಡೆದು" (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೮೩೨). ೩. ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಎಸೆದು ಚೆಲ್ಲುವ ಬಲಿ : ಜಗಕ್ಕಿದು ಮಂಗಳಮೆಂದು ರೌದ್ರದೇವತೆ ಪಿಡಿದಿಕ್ಕುವಾಮಿಷದ ಮುಟ್ಟಿಗೆಯೆಂಬಿನಿಗಂ ಸಿಡಿಲ್ದು ದಿಗ್ವಿತತಿಗೆ ಸೂಸೆ ಮುನ್ನಮೆರೆಯಾಪ ರುರುಪ್ರಜಪಾಗಳಾಸ್ಯದಿಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠ ದೊಳಿತ್ತಿ ಬೀಸಿಮದದೊಂದು ಮಾದಿದ್ದರೆಬೆಂ ಪಾಹಾಸಿಯಂ (ಜಗ. ೦೬-೬); ಧರೆಯೊಳತಿಬಲನೆನಿಪ ಕೀರ್ತಿಕನ ಸಾನುಜರ ಪುಂಜಿದಾ ಮುಟ್ಟಿಗೆಯ ಮಾಡಿದೆಲ ಭಾಪುರೆ (ಪುರಂ. ೬-೬೩-೨). ೪. (?) : ಕಟ್ಟಿದರು ರಕ್ಷೆಗಳ ವಜ್ರದ ಮುಟ್ಟಿಗೆಯ ತಾಪ್ತಿಗಳ ಪಾಣಿಗಳ ನೆಟ್ಟ ಕಾಲರಿದುಗೆಯ ವಿಷಮ ದೊಳೆಸೆದ ಗಜಪತ್ತಿ (ಶಾಂತಿ. ೨೯-೦೩). **ಮುಟಗೆ** : ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ (?) : ಶಿಪುಮ್ಯಸೆಟ ಮಾಡಿ ಧರ್ಮ ಭೀರಿ ಜೇಗಟೆ ಕಂಚು ಮುಟಗೆ ಘಾಡಿದು ಮುಗುವಿನ. ಪೊಗೆ ತ್ರಸೆಯಲಿ (ತೌಷ. IX-೫೫, ೪೭೦-೪೭ ; ೧೪೫೩). **ಮುಟ್ಟ್ಪ್ರ** : ೨. ''ಮುಟ್ಟಿಗೆ (ಮುಟ್ಟಿ) — ಮುಷ್ಟಿಕಾ = ಒಂದು ಉಪಕರಣ'' (ಕಡ್ಡಿಕೋ. ೩೭). ೩. ನೆಲವನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ಸಮಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರದ ಸಾಧನ ; ದಪ್ಪಾಸಿ : 'ಕೈಮುಟ್ಟಿ' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ಮುಷ್ಟಿಕ./ತಮಿ. ಮುಟ್ಟಕ್ಕೈ = ಸಣ್ಣ ಉಳಿ ; ಮಲ. ಮುಟ್ಟಿ = ಸಣ್ಣಉಳಿ]

ಮುಟ್ಟಗೆ3, ಮುಟ್ಟುಗೆ (ನಾ). ೧. ಸೌದೆ ; ಕಟ್ಟಿಗೆ : ಅನಲಂಗೆ ಸಮಿಧ ದರ್ಭೆಯು ತುಪ್ಪಕೊಡಗಳಂ ಚನ್ನಾಗಿ ಮುಟ್ಟಿಗೆಯ ಹೊರೆಗಳಂ ವಿವಳತರ ಯಾಗಕಂ ಕೂಡಿಪುದರು (ತುಂಗ. ೩-೨೯). ೨. ಪೆಣವನ್ನು ಸುಡಲು ಒಟ್ಟಿದ ಸೌದೆಯ ರಾಶಿ ; ಚಿತೆ : ಮುಟ್ಟಿಗೆಯ ಜೇಲಿರ್ದ್ ಸುತನ ಹಿಂಗಾಲ್ವಿಡಿದು ಸೆಳೆದು ಬಿಸುಟಂ ಭೂಪನು (ಪಡಣ. ೦೨-೩೩). **ಮುಟ್ಟುಗೆ:** ೨. ಮುಟ್ಟುಗೆಯ ಪೆಣಸಸೂರ್ವಂ ಜಟ್ಟಿಗಂ ನೆಗಪೆ (ಪಾರಿಜಾ. ೯-೩೨).

[?]

ಮುಟ್ಟಗೆ4, ಮುಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ದೊಡ್ಡ ಪತ್ರ : ತೆಗಿಪಿ ಕುಡಿಯಿಸುಗೆ ಶಿವೆ ಕಳವಿಗೆ ದಾಳಂ ಕಕ್ಕಿ ಮುಸ್ಕೆ ಪರ್ಪಟಕಂ ಮುಟ್ಟಿಗೆಯೆಂಬಿವಿನಿತುಮಂ ಪೈತ್ತಿಗಜ್ವರಂ . . . ಅಟಾಗವಾ (ಕೋಕಶಾಸ. ೯-೦೬). **ಮುಷ್ಟಿಗೆ :** ಸರಿಕಂಡಂ ಮುಷ್ಟಿಗೆ . . . ಕೊತ್ತುಂಬರಿಯೆಂಬವನೆಂಟೊಂದಾಗಿರೆ ಮಜ್ಜುಗಿಸಿ ಕುಡಿಯೆ ವೈತಿಕಜ್ವರ ಹರಣಂ (ಕೋಕಶಾಸ. ೯-೦೭) ; ಮಧುಕಂ ಮುಷ್ಟಿ[ಟಿಗಾಂ. ದ್ವಿ]ಗೆ ಸಕ್ಕರೆ ಮಧುಜೀವನಿ ಪದ್ಮಕಿಂಗಳೆಂ ತಳ್ದು (ಅಶ್ವಶಾ. ೭-೮೩). [?]

ಮುಟ್ಟಲಿ (ನಾ). ಮುಟ್ಟಿದುದನ್ನು ಅಲ್ಲವಾಗಿ ಮಾಡುವವನು : ನಿಮ್ಮಂಥಾ ಮುಟ್ಟಲಿಗಳಿಂದಲೇ ನಮ್ಮ ದೇಶವು ಹಾಳಾಯಿತು (ಮುಸುಸ. ೦೫೭). [ಮುಟ್ಟು1 + -ಇಲಿ3]

ಮುಟ್ಟಿಎಡಿ (ಕ್ರಿ)· ಮುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ಮುಚ್ಚು,— ಬಿಗಿಗೊಳಿಸು : ಮುಟ್ಟಿವಿಡಿದಂದು ಗುರ್ದುತೆ ಕಷ್ಟರ್ ಸಕಲಾಯುಧಂಗಳಿಂ ಬಂಧಿಸುತಂ ದುಷ್ಪಪೂಜೆಗಳನಸಗುತ್ತೆ ಶಿಷ್ಟತೆಯಂ ಬಿಟ್ಟು ಕಿಟ್ಟು ಪುಡಿವರ್ ತಡೆವರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೯-೦೫-೨೯). [ಮುಟ್ಟಿ1 + ಪಿಡಿ1 (<ಪಿಡಿ1)]

ಮುಟ್ಟಿಸು 'ಮುಟ್ಟಿಯಿಸು' ನೋ.

ಮುಟ್ಟು1 (ಕ್ರಿ)· ೧. ಸೋಕು ; ಸ್ಪರ್ಶಿಸು ; ತಾಕು : "ಮುಟ್ಟು — ಸ್ಪರ್ಶನೇ. ಉಪಕರಣೇ ಚ" (ಪಾಣಿ) ; ಉರಿ ಮುಟ್ಟಿದರೆಯಮಂತಂ ಬರಮುರಿದಕ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೩೩) ; ಕಟ್ಟುಗೆ ಕಟ್ಟುದಿರ್ಕ್ಕ ಕಡಲಂ ಕಪಿಸಂತತಿ ವಾಮನ ಕ್ರಮಂ ಮುಟ್ಟುಗೆ ಮುಟ್ಟದಿರ್ಕ್ಕೆ ಮಂಗಿಲಂ . . . ಕವಿಗಳ್ ಕೃತಿಬುಧ್ಧೊಳಲ್ತೆ ಕಟ್ಟಿದರ್ ಮುಟ್ಟಿದರ್ (೧ೀಶಾಕ. ೦-೧೦) ; ತೊಲಗು ಹೊತ್ತಿಸೆ ಪುಗಳೆ ಮುಟ್ಟದಿರಿಳೆವು ಮಿಱುಧಸ್ (ಕೂಚರಾ. ೦-೦೦-೦೩) ; ಮುಟ್ಟಿ ಭಾಷೆಯು ಕೊಟ್ಟು ಮೋಸವನೆ ಮಾಡುವರು (ಪುಕಾಚ. ೦-೨೫-೨). ೨. ಸೇರು ; ತಲುಪು : ಜಾಣನಾಂತು ಪೆಚ್ಚಿದ ತೀಜಾಸೆವಟ್ಟಲಸದಕ್ಕಿದವೋಲ್ ದೊರೆವೆತ್ತು ದೂಱಿದಾಜಿದ ದನಿ ಮುಟ್ಟಿ ಮೇನಕೆ ಸರಸ್ವತಿ ಬಾಯ್ದಿಜಿಮಂತೆ ಪಾಡಿದಳ್ (ಕಂಪಣಾ. ೭-೦೫) ; ಇಳೆಯುಂ ಸಾಸಿರಯೋಜನಂಬರೆಗಮಾನುರ್ದ್ದರ್ದನಿರ್ದ್ದುಂ ಮಹೀತಳವುದ್ಧ ಸ್ಥನೆನಿಂತುಮಲ್ಲದೆಯುಮಿಂದ್ರಾವಾಸಮಂ ಮುಟ್ಟಿದಂ (ಸಾಳುಚಾ. ೦-೨೩) ; ಮೊದಲೆಗಳಿಳಿವ ಮುಟ್ಟುವಡೆ ಮುನಿಸಾದಮೊಳ್ಕಿತು (ಕುಚ್ಚಾರಿಕ್ರಿ. ೦೯-೨೬) ; ಪೇಮಿಕೆಯ ಪತ್ರವು ಬಂದು ಮುಟ್ಟಿತು (ಪಚಮಂತ. ೦೩೦). ೩. ಹತ್ತಿರಬರು ; ಸಮೀಪಿಸು : ಸಿಡಿಲ್ದೊಡೆವೊಲಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟಿ ಕಡಿದಿಕ್ಕಿದುದಾದಡರಂ (ಪಂಪಾ. ೦-೪೯) ; ನೆಗಟ್ಟಿದ್ದರ್ಚ್ಚಿಮಮೂರ್ತಿಗೀಯೆ ಸತಿಯುಂ ತದ್ಭಾವಧಮಶ್ರೇಣಿ ಬಂದು ಗಡಂ ತಾಂ ಬಿಡದಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟಿ ಕವಿಯರ್ (ಅಜಿ. ೦೨-೦೪). ೪. ಸೇವಿಸು ; ಸ್ವೀಕರಿಸು : ತನಗೆಂದಿಟ್ಟ ಪಾಲನೀ ಶಿಶು ಮುಂದೆ ಮುಟ್ಟಿನೆಂದುಮ್ಮಳಿಸಿ (ಸಿದ್ಧಾ. ೦-೩೦) ; ಅವನು ಒಂದು ತುತ್ತು ಆಹಾರವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿರಿಲ್ಲಿ (ರಾಬಾಸ. ೩). ೫. ದೇಹ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಕೂಡು : ಮುನ್ನ ಮುಟ್ಟಿತ್ತೆ ಮುಟ್ಟಿತ್ತು ಇನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದೆನಾದರೆ ನಿಮ್ಮ ರಾಣಿ ವಾಸದಾಣೆ (ಬಸವ. ೫೯೭) ; ವೀರಂ ಮುಟ್ಟಿದ ನಂದನೆಯಂ ಬಹುಮತಿಯುತೆ ನನ್ನನೆ ಪಾತ್ರೀಕರಿಸಿ ಬಿಟ್ಟ ಮಾನಿಪಿ ವಿಮಾನ್ಮಂ (ಜಾಕುಂತ. ೬೯-೦೨೦). ೬. ಸಲ್ಲು ; ಸಂದಾಯವಾಗು : ಇದಂ ನನ್ನ ಪಾಲು. ಪಗೆ ಮುಟ್ಟಿತು (ಮುಂಬಾ. ೬. ೪-೦೦). 'ಮುಟ್ಟುವಳಿ' ಪರಾ. ೭. ಅನುಭವಿಸು : ಪುಟ್ಟಿದ ಜಾತಿ ಮೆಟ್ಟಿದ ಪಲಂ ನೆಜೆ ಕೊಳ್ಳದ ಕಾಲ ಮೊರ್ಮೆಯುಂ ಮುಟ್ಟಿದ ಭಾವವಂದದ ಭವಂ ಪಜಿತಿಲ್ಲೆನೆ (ಪದ್ಮಣ. II-೩೦೭). ೮. ಪಡೆ : ಹೊಂದು : ಕೊಟ್ಟದ್ದು ಮುನ್ನಿಲ್ಲ ಮುಟ್ಟಿ ದೞ್ವುಗಳ್ಳ ಕಿಟ್ಟಿ ವಿಷಯಗಳೆ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ ಸ್ವರ್ಗದ ಬಟ್ಟೆ ಬೇಡ್ (ಪಪಣ್ಣ. ೬೧೬). ೯. ಕಚ್ಚು ; ಕಡಿ : ಶಾಪರ ಪಾವು ಮುಟ್ಟಿದೊನ್ (ಎಳ. II, ೨೦-೦ ; ೭೦೨) : ಅಳರದು ಕಿರ್ಬು ಮುಟ್ಟದ್ದು ವಿವಾಹ ಮಪಾಸತಿಯಿರ್ದ ಮಂಡಲಂ ಬೆಳೆವುದಾ (ಜಪಪ್ಪ. ೦-೨೩). ೧೦. ತಿನ್ನು ; ಮೇಯು : ಆತು ಮುಟ್ಟದ ಗಿಡುವಿಲ್ಲ (ಕಬಾಪ್ಪು. ೩-೨೨).

ಮುಟ್ಟದರೆಮಾನಿ=ಮುಟ್ಟಿದ ತಕ್ಷಣ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಮುದುಡಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಅಂಜಾಲಿಕೆ—ಮುಟ್ಟದರೆ ಮುನಿ" (ಅಣಾ. ೦-೪) ; **ಮುಟ್ಟದರೆ ಮುನಿ** . . . ಲಜ್ಜಾವತಿ (ಪ್ರಾಶಿ. ೫೪-೦೦೭೯). **ಮುಟ್ಟದರೆ ಮುರುಟು**=ಮುಟ್ಟದರೆ ಮುನಿ : ಮುಟ್ಟದರೆ

ಮುರುಟಿದುದನ್ನು ಹಿಡಿಹಿಡಿಕೆಯನ್ನೂ ಅಂಬಲವಲ್ಲಿ ಆರೆದು ಪೂಸಲು ಅಂಡವಾತ ಮೊಣ್ಣಂ (ಶಿಕ್ಷಿ. ೮೦).

[ದೇ.ಪ್ರ ಮಲ. ತುಳು. ತೆಲು. ಮುಟ್ಟು : ಕೋತ. ತೊದ. ಮೊಟ್ಟ್]

ಮುಟ್ಟು¹ (ನಾ). ೧. ಸೋಕುವುದು; ಸ್ಪರ್ಶ : ಹನುವಿಂಗೆ ಸಂಜ್ಞೆ ಎತ್ತಿಂಗೆ ಮುಟ್ಟೆ ಕಜುವಿಂಗೆ ಲಲ್ಲೆ (ಕುಲಾಗಾ. ೯. ೩೬೬-೬). ೨. ಪಕ್ಕಿರ ; ಸಮೀಪ : 'ಮುಟ್ಟೊಳಿಗೆ' ಪರಾ. ೩. ಆಳುದ್ದತೆ ; ಮೈಲಿಗೆ : 'ಮುಟ್ಟುಪದು' ಪರಾ. ೪. ಹೆಂಗಸಿನ ರಜಸ್ಸು : "ಮುಟ್ಟುವೆಯೆನೆ ಮೂಡಕವೆನೆ ಮುಟ್ಟಿನೆ ಪೊಲೆ ಸೂತಕಾಭಿಧಾನಂ" (ಶಬಾ. ೩೦) ; ಮುಟ್ಟಿನ ಹೊಲೆಯೊಳಗೆ ಹುಟ್ಟಿಹನು ಶಿವಯೋಗಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೩೩) ; ಮುಟ್ಟಿನ ದೋಷದಿಂದ ಮಗುವಿಗೆ ಈರಲಾಗಿದೆ (ಧಾಖಿ). ೫. ಸಾಮಾನು ; ಉಪಕರಣ ; ಸಾಧನ : "ಪರಿಸರದೊಳುಂಪಕರಣದೊಳ್ ಮುಟ್ಟು" (ಕ್ರಿಪಾಂ. ೮೯) ; ತೊಟ್ಟಿನೆ ಕೊಳೆ ಚತುರಂಗದ ಮುಟ್ಟಂ ಕೆದಱ್‌ದವೊಲ್ (ಜಾಂತಪು. ೩-೩೪) ; ಕೆನ್ನೆದ ಮುಟ್ಟುಂಗಳಂ ತಂದೆಂ (ಪಂತಕ. ೪. ೦೩೦-೦೩) ; ಸುತ್ತಿಗೆಯ ಕೈವಾರದ ಕಂಬಚ್ಚಿನ ಕೊಯಿಯಡಗಲ್ಲ ಅರನ ಮುಟ್ಟೊಟ್ಟಿಯಿಸಿರೆ (ರಾಪತಿಕ್ಕೆ. ೦೦೩-೨೨). ೬. ವೆದ್ದಳೆಯ ಮರದ ಚೌಕಟ್ಟು : (೬). ೭. ಚರ್ಮವಾದ್ಯವನ್ನು ಬಾರಿಸಲು ಬಳಸುವ ಕೋಲು : "ಅವುಜದ ಮುಟ್ಟಿನೊಳ್ ಲಾಳವಿಂಡಿಗದೊಳಂ ಬಲ್ಲರಿಂದಗುಟ್ಟುಮುಕ್ಕುಂ" (ಸಂಚಿಪ. ೦೩) ; ಅಗ್ಗಬ್ಬಿಕ— ಲಾಳವಿಂಡಿಗೆ, ಅವುಜದ ಮುಟ್ಟು (ಪಾಪ. ೩೦. ೦). ೮. ಅಡ್ಡಿ ; ಎಡರು : ಪ್ರತಿಬಂಧ : 'ಮುಟ್ಟಿಗೋಳು', 'ಮುಟ್ಟೆಡೆ' ಪರಾ. ೯. ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ : (೬). ೧೦. ಉಪಯೋಗ ; ಪ್ರಯೋಜನ : ಆ ಗಿರೀಂದ್ರ ಕಂದರದೊಳ್ ತಪಂಗೆಯ್ದು ತಪೋಧನರ ತಪಂಗಳೆಲ್ಲಮಾತನ ತಪೋಪಾಯಂಬಿಗಳಂ ಬೆಂದು ಬೆಂದ ನುಲಿಪಂತೇ ತರ್ಕಂ ಮುಟ್ಟಿಲ್ಲದೆ ಮುಟ್ಟುಗಿಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೬೦ ವ) ; ಪರಮ ದಯೆಗೆಯಲ್ ನಿನ್ನೊಳ್ ತೊಟ್ಟೊಂದು ಭಕ್ತಿಯನಾದರಂದೆರಸು ಪೆಜಿತೋದೇ ಮುಟ್ಟಾದೊಲ್ಲಪಂತೆದನೆಂಬ ತಕ್ಕುರಸಮುಮದಯಂ ಜೀತೋವಾಕ್ಕಾದು ಕುದ್ಧಿಗಳೊಳ್ ತಮೋಹರನನಿಜುದೆರ್ (ಶಾಂತಪು. ೦೦-೨೦). 'ಮುಟ್ಟುಗೆಡು' ಪರಾ. ೧೧. ಸಮಾನ ; ಸಾಟಿ : ಮಾನಿಯುಂ . . . ಮುನಸ್ವಿಯುಮಾಂತಾ ಮಾನಸರನಾರುಮಂ ಮನಕೇನುಂ ಮುಟ್ಟಲ್ಲದಂತು ಬಗೆವುದು ದೋಷಂ (ಕವಿಂ. ೩-೦೬೦) ; ಜಯಮರ್ಮಂ ಕೊಟ್ಟಪೆನೆಂದಿರ್ದೊಡಾತನಿಂಬಾಮುಷ್ಯಂ ಮುಟ್ಟಿ ಟ್ಟಿ ಲ್ಲನೆಂದು ಮಾಣಿಸಿ (ಕಂದ್ರಕೃ. ೩-೦೦೨). ಮುಟ್ಟಾಗು = ಹೊರಗಡೆಯಾಗು : ರಜಸ್ವಲೆಯಾಗು : ಮುಟ್ಟಾಗಿ ಇದ್ದೇನೆ ಮನೆಯೊಳಗ್ಯಾರಿಲ್ಲ ನಿಮ್ಮುರ ಮಾಡಲೆ ಹೋಗೋದಾಸದ್ಯು (ಪುರಂದ. ೦-೦೩೦-೩) ; ಶಾರದೆ . . . ಮುಟ್ಟಾದಾಗ ಹೀಗೆ ತವರು ಮನೆಗೆ ಬಂದುಬಿಟ್ಟಿದ್ದು ಇದುವೆ ಮೊದಲ ಸಾರೆಯಲ್ಲ (ಮುಷಿಮಾ. ೩೬). ಮುಟ್ಟುತಟ್ಟು→ಮುಟ್ಟುಚಟ್ಟು ೧ : ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಭಕ್ತಿ ಮುಟ್ಟುತಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಹೋಯಿತ್ತು (ಪುತವಾ. ೦೩-೦೩) : ಒಡವೆಯ ಒಡಲೆಲ್ಲ ಸವಿರೂಪು ನುಡಿಕಂಪು ಮುಟ್ಟುತಟ್ಟಿಸೊಳೆ ಭೂಭುವನ (ಪುಚಕ್ಕ. ೨-೦೪). ಮುಟ್ಟುನಿಲ್ಲು = ಹೊರಗಡೆಯಾಗುವುದು ನಿಂತುಹೋಗು : ಅರೆತಲೆಬೇನೆ . . . ಕಲವೇಳ ಮುಟ್ಟು ನಿಂತ ಮೇಲೆ (ಪೆನೋಪಾಸ್) ಹುಟ್ಟಾಗುತ್ತದ (ಕಬೋ ೬. ೪೯೭). ಮುಟ್ಟುನೀರು = ಹೊರಗಡೆಯಾದ ಕೂಡಲೆ ಅಥವಾ ಹೊರಗಡೆಯಾದ ಮೂರುದಿನಗಳ ನಂತರ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ : ಮುಟ್ಟುನೀರು ಹಾತಕೊಂಡು ಆಕೆ ಊರಿಗೆ ಹೊಡಟಳು (ಧಾಖಿ) ಮುಟ್ಟುಪುನೆ = ಹೊರಗಡೆಯಾದ ಅಥವಾ ಹೆತ್ತ ಹೆಂಗಸು ಇರತಕ್ಕ ಕೊಟಡಿ : (೬).

[<ಮುಟ್ಟು¹./ ತಮಿ. ತುಳು. ತೆಲು. ಮುಟ್ಟು; ತೊದ. ಮುಟ್]

ಮುಟ್ಟುಂಗಾಱಿ (ನಾ). ಮುದ್ದಲೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು : ಲತೆಯ ಕೆಂದಳರ್ಗಳ್ ಬಡಗಾಳಿಯ ಸೋಂಕಿಂ ಪೊಸಪುಸಿನ ನಿಡುಪಣ್ಣಂ ಪೊಡೆಯುಂ ಶ್ರಿರೆ ಚೈತ್ರಮೆಸರ ಮುಟ್ಟುಂಗಾಱಿಂ . . . ಕುಲಿಶಪ್ರಸನದ್ಧ ಮುರಜಮಂ ನುಡಿಸುವ ಶೆಜಿನಾಯ್ಕ್ಯು (ಪಭಾಣಾ. ೦೨-೬).

[ಮುಟ್ಟು¹ + — ಕಾರಿ. / ತಮಿ. ಮುಟ್ಟುಕ್ಕಾರನ್]

ಮುಟ್ಟುಕಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಮುಟ್ಟು ತಡವಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂತ್ರರೋಗ : ಕೃಮಿಗೆ ವಿಳಂಗಚೂರ್ಣ ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು. ಮುಟ್ಟುಕಟ್ಟಿಗೆ ಎಕ್ಕೆಹಾಲು ಬೂದಿ ಕಲಸಿ ಬಾಳೇಹಣ್ಣಲ್ಲಿ . . . ಕೊಳ್ಳುವೆಮು (ಶಿಕ್ಷಿ. ೨೩); ಮುಟ್ಟುಕಟ್ಟಿಗೆ:— ಬೇವಿನ ಸೊಪ್ಪಿನ ಎಲೆಯ ರಸ. ಬೆಣ್ಣು ಗೆಣ್ಣೆ ರಸ. ಈ ಎರಡಕ್ಕೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನೂ ಕೂಡಿ . . . ಕೊಡಲು ಹುಳು ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವುದು (ಶಿಕ್ಷಿ. ೦೦೯).

[ಮುಟ್ಟು² + ಕುಟ್ಟು²]

ಮುಟ್ಟುಕುಟ್ಟು (ನಾ). ಹೊರಗಡೆಯಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಅಥವಾ ಆಮೇಲೆ ಬರುವ ನೋವು : (೬).

[ಮುಟ್ಟು² + ಕುಟ್ಟು². / ತಮಿ. ಮುಟ್ಟುಕ್ಕುಟ್ಟು]

ಮುಟ್ಟುಗ (ನಾ). ಅಶುದ್ಧವಾಗಿರುವವನು (?) : ನಗಧರನಗ್ರ ವಲ್ಲಭನೆ ನಾನಿಲೆ ಮುಟ್ಟುಗ ಮುಗ್ಧ ನಿನ್ನ ಪೈಲಗೆಯನದೇಕೆ ಪಿಂಡಿ [ದನೆನಾಂ] (ಶುಹಾನೇ. ೦೯-೪೦). [ಮುಟ್ಟು² + — ಗ]

ಮುಟ್ಟುಗಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಾಧನವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು ; ಅಸಹಾಯಕನನ್ನಾಗಿಸು : ಮೂವತ್ತಿರ್ವರುಮೊಳ್ಪಂಡಿರ್ಕಳುಮಂ ಮೂವತ್ತೆರಬ್ಬೋಟ ಕಪವರಮುಮಂ ಕೊಳದ ಪುಲ್ಲ ದರ್ಕಂ ತೊಜಿಪಂತನಿತುಮಂ ತೊಜಿದು ಕರ್ಮಕ್ಷಯಾರ್ಥಂ ಕಪಂಗಿಟ್ಟಾತನನಿಳಿಸಿ ಪರಿಭವಿಸಿ ಮುಟ್ಟುಗಿಡಿಸಿ ನುಡಿಯಲ್ದೇಡ (ಪಚ್ಚಾಣಾ. ೪೬-೮೩).

[ಮುಟ್ಟುಗಿಡು (< ಮುಟ್ಟುಗೆಡು) + — ಇಸು]

ಮುಟ್ಟುಗಿಡು 'ಮುಟ್ಟುಗೆಡು' ನೋ.

ಮುಟ್ಟುಗೆ 'ಮುಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಮುಟ್ಟುಗೆಡು, ಮುಟ್ಟುಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಾಧನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಅಸಹಾಯಕವಾಗು : ಕೂರದರ್ ನೆಲನನೊಬ್ಬದೆಬುಂ ಕೊಳೆ ಕೊಟ್ಟು ಮುಟ್ಟುಗೆಟ್ಟನ್ನುವರ್ಣ್ಯದೊಳ್ ನನೆದವಪಂ ಯುಮುನೆಂಬನೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೩) ; ಬೆಂಬಲಿಯಿನುಜೆಜುದೆ ಮುಟ್ಟಿವಂದೀ ಮುಟ್ಟುಗೆಟ್ಟು ದುರಾತ್ಮನಂ ವಿಚಾರಿಸುವೆಂ (ಪಂಚಾವಾ. ೦೦-೦೦೯ ವ)- ೨. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಂತಾಗು ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗು: ಕಲ್ಲಂ ಕಾಗಿದ ಮಿಂಟಿಮಂತೆ ಮುಟ್ಟುಗೆಟ್ಟು . . . ಶ್ರೀದತ್ತಸಿಟ್ಟ ಪುಸಿಗೂರ್ಮೆಯಿಂದಿಂದ್ರದತ್ತಸಿಟ್ಟಿಯನಿಂತೆಂದಂ (ಪರ್ಮಾಪ್ಯ. ೦೦-೦೩೬) ; ಜರಾಸಂಧಚಕ್ರವರ್ತಿ ಕೇಳ್ದ ಮುಂದಾತನ ಮೇಲೆ ಪಂ[ಡಂ] ಪೆಬ್ಬೊಂ[ಡಾ] ದಂಡು ಕಾದಿ ಪಜಲ್ವುಟ್ಟು ಸೋಲ್ವುಟ್ಟಿಯೆ ಮುಟ್ಟುಗೆಟ್ಟು ಬಾಯ್ವಿಟ್ಟೋಡಿದೊಡೆ (ಪಾಪಾ. ೩-೨೯ ವ).

. ಮುಟ್ಟುಗಿಡು : ೨. ಆ ಗಿರೀಂದ್ರಕಂದರದೊಳ್ ತಪಂಗೆಯ್ದು ತಪೋಧನರ ತಪಂಗಳೆಲ್ಲಮಾತನ ತಪೋವ್ಯಯಂ ಶಿಬಿಗಳಿಂ ಬೆಂದು ಬೆಂದ ನುಲಿಯಂತೇ ತರ್ಕಂ ಮುಟ್ಟಿಲ್ಲದೆ ಮುಟ್ಟುಗಿಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೬೦ ವ). ೩. ಹೀಯಾಳಿಸು; ಜರಿ (?) : ನಿನ್ನ ಪನಿಜ್ಞಾನದ ತಜಿನಸಜಿಯಲಾದುಮಂ ನೀಂ ಮುಟ್ಟಮಿರೆಂದಾ ಭಟ್ಟನಂ ಮುಟ್ಟುಗಿಡೆ ನುಡಿದುಂ (ಪಂಕತಿ. ೦೩-೯).

[ಮುಟ್ಟು² + ಕೆಪ್ಪು]

ಮುಟ್ಟುಗೋಲು 'ಮುಟ್ಟುಗೋಳು' ನೋ.

ಮುಟ್ಟುಗೋಳು. ಮುಟ್ಟುಗೋಲು (ನಾ). ಸಾಲ ಮಸೂಲಿ ಮುಂತ್ತಿತರ

ಕಾರಣಗಳಿಗಾಗಿ ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸ್ವತ್ತನ್ನು, ಸರ್ಕಾರ ಅಥವಾ ನ್ಯಾಯಾಲಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಆದೇಶದಂತೆ ಸ್ವಾಧೀನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು : ಈ ಮಹೀಪಾಲಕಂಗೀ ಮನೆಯನು ಮುಟ್ಟುಗೋಳಿಂಗೀಡುವವಿಂ ಮನೆಮಕ್ಕಳುಂ ಕೆಟ್ಟುಪೋಪಂತೆ ಮಾಡಿದೆನಲಾ (ಪಜ್ಜ್ಞೆ. ೦೦-೬೯) ; ತೋಳುಬಿದಸುರಾಧಿಪಗೆ ಗೇಹವ ಮುಟ್ಟುಗೋಳ ತನ್ನದು ದ್ರವ್ಯಸುತ ಪಾಳುವೆಗಿರಬೇಕನದು ವಾಚಸದ ಕೃಪಾಳುವಿಗಿತ್ತು ಪಂದಿಸಿದ (ಕೋಚಾ. ೪೦-೫೫) ; ಇವನ ಸರ್ವೆಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಮುಟ್ಟುಗೋಳು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೆಂಡರುಮಕ್ಕಳೊಡನೆ ಬಂಧಿಸಿ ಸೆರೆಗೆ ತಳ್ಳಲಿ (ಕಾಕ್ಷಚು. ೫೬). ಮುಟ್ಟುಗೋಲು : ಸೇನಾವಿಧಿಯ ವೇರೆಗೆ ಸಾದರಾದ ಯಾವುದಾದರೂ ದಂಡಾಜ್ಞೆಯನ್ನು, ವಿಧಿಸಿದ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು, ಆದೇಶಮಾಡಿದ ಮುಟ್ಟುಗೋಲನ್ನು ಅಥವಾ ಮಾಡಲಾದ ಇತರ ಕಲಸವನ್ನು ಮಾನ್ಯಗೊಳಿಸ ಬಹುದು (ಕಾಕಚಚ. ೨೦) ; ಪರಂಗಿಗಳು . . . ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮುಟ್ಟು ಗೋಲು ಕೊಟ್ಟು ಹೋಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಬೀಲಿಚ. ೨೪).

ಮುಟ್ಟುಗೋಲುಹಾಕು = ೧. ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿನ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಮುಟ್ಟುಗೋಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ತನ್ನನ್ನು ಬಂಧಿಸಿ ಕೊಂಡೊಯ್ಯಲು ತಿಳಿಸಿರುವನೊ ಏನೊ (ಗಂಪ. ೦೮೨). ೨. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸು, ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು : ಆತನ ವಾರ್ಷಿಕವೇತನಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟುಗೋಲು ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ರುಚಾಚ. ೯೯). ೩. ಅಡ್ಡಿಯುಂಟುಮಾಡು ; ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸು : ನಿಬಂಧನೆಯು ಕದ್ಯುನಿಷ್ಪೇಕ್ಷವೊಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಎಲ್ಲ ರಾಜಕೀಯನಿಷ್ಪೇಕ್ಷಗಳಿಗೂ ಮುಟ್ಟು ಗೋಲು ಹಾಕಿದೆ (ಭಾಸ. ೬೦).

[ಮುಟ್ಟು$_{1}$ + ಕೋಲು$_{1}$ (< ಕೋಲ್).//ತೆಲು.ಮುಟ್ಟುಕೋಲು]

ಮುಟ್ಟುಚಿಟ್ಟು, ಮುಟ್ಟುಚಿಟ್ಟು, ಮುಟ್ಟುಚಿಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಮುಟ್ಟು, ಸೂತಕ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಸಂಸರ್ಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಮೈಲಿಗೆ. —ಹೊಲೆ : ಮನೆಯಲ್ಲಿ ದೇವತಾಕಾರ್ಯಗಳು ನಡೆದುವಾಗ ಮುಟ್ಟುಚಿಟ್ಟು ಆಗಬಾರದು (ಕಗಿ). ಮುಟ್ಟುಚಿಟ್ಟು : ೧. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಏನೋ ಅನಾಚಾರ ನಡೆದು ಮುಟ್ಟುಚಿಟ್ಟು (ಮೈಲಿಗೆ) ಆಗಿಬಿಟ್ಟಿದೆ (ಗಾಚಸಂ. ೬೦೯); ಜಾತಿಕಿಟ್ಟು ನೀತಿಕಿಟ್ಟು ಕೇರಿಗೆಲ್ಲ ಮುಟ್ಟುಚಿಟ್ಟು ! (ಜಾಪ್ರ. ೦೯೯). ಮುಟ್ಟುಚಿಟ್ಟು : ೧. ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ದಡಾರ ಎದ್ದಾಗ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಟ್ಟುಚಿಟ್ಟಾಗಬಾರದೆಂದು ಹಿರಿಯರು ಹೇಳುವುದುಂಟು (ಕಗಿ). ೨. ಅಶುದ್ಧತೆ; ಅಪವಿತ್ರತೆ : ಬಿದ್ದಿಗೆ ಮುಟ್ಟುಚಿಟ್ಟು ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂತು ? (ಮುಜ್ಞ. ೦೦೩).

[ಮುಟ್ಟು$_{2}$ + ಚಿಟ್ಟು$_{2}$ / ತುಳು. ಮುಟ್ಟುಚಿಟ್ಟು, ಮುಟ್ಟುಚಿಟ್ಟು]

ಮುಟ್ಟುಚಿಟ್ಟು ' ಮುಟ್ಟುಚಟ್ಟು ' ನೋ.

ಮುಟ್ಟುಚಿಟ್ಟು ' ಮುಟ್ಟುಚಿಟ್ಟು ' ನೋ.

ಮುಟ್ಟುಡುಗು (ಕ್ರ). ಹೊರಗಡೆಯಾಗುವುದು ನಿಲ್ಲು : ಮುಟ್ಟುನಿಲ್ಲು: ಮುಟ್ಟುಡುಗಿ ಮುತ್ತ ಮುದುಪಾಗಿಯುಂ ಪೂವತ್ತುಂಬರಿಸದೆಳಜವ್ವನೆಯಂತೆ ಗಳವುವದು (ಪಪಂ. ೬-೨೬೬ ೫). [ಮುಟ್ಟು$_{2}$ + ಉಡುಗು$_{1}$]

ಮುಟ್ಟುಪಡ ' ಮುಟ್ಟುಪಡು ' ನೋ.

ಮುಟ್ಟುಪಡು. ಮುಟ್ಟುಪಡ (ನಾ). ಮುಟ್ಟಲು ಅಯೋಗ್ಯವಾದುದು: ಸ್ವೀಕಾರಾರ್ಹವಲ್ಲದುದು : ಆನಱಿದುದೆ ಕೊಕ್ಕರಿಕೆಗೆ ತಾನಱಿ[ದು] ಸಾಲ್ದಿದುವಱಿಯದೇಲ್ವುದೆ ಲೋಕಂ ಮನಿತೆಗೆ ಮುಟ್ಟುಪಡ[ಪಾಅಂ. ಡಾ]ದೇ[ದು]ದೇನೊ ಪೆಜರ್ \ಕೆಂಡದಲ್ಲದಾಗದ ಬಸುಂಡಲ್ (ಅಂಕಂ. ೪-೬) ; ಮುಟ್ಟುಪಡಾಪುತ್ತಾ ಜೊನ್ನವುಣಿಸುಂಬ ಚಕೋರಬಪುಕ್ಕೆ ಬಂಧನಂ ಬಿಟ್ಟುಪುದು ಪದ್ಮಕೋಶವೊಳಕೊಂಬ ಮದಾಳಿಗೆ (ಸಿಂಕೃಸಿ. ೬-೩೬). ಮುಟ್ಟುಪಡ : ಪಂದೋಲ್ . . . ಅಸ್ಪಿಯೆಂದಿವೇಚುಂ ಕುಂದದೆ ಮುಟ್ಟುಪಡಮಕ್ಕುಮಹಾನ ಮತದಿಂ (ಕಚಾಕಾಕ್ಕು. ೫-೦೬೩) ; ವಿಮಲಶುದ್ಧ ತಪಃಫಲಸೌಖ್ಯಭೋಗದೊಳ್ ತಲೆನೆವಿರಲ್ರೆ ಮುಟ್ಟುಪಡ ಮೆಂಬಪೊಲೂರ್ಜಿತಪುಣ್ಯಸಂಚಯಂ (ಆಪಂಕೃ. ೪-೯).

[ಮುಟ್ಟು$_{1}$ + < ಪಡು$_{1}$]

ಮುಟ್ಟುವಳಿ (ನಾ). ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಖರ್ಜು : ಸಂದಾಯದ ಮೆಚ್ಚ.—ವ್ಯಯ : ಮುಟ್ಟುವಳಿ ಸಾಲ ಬಡ್ಡಿ . . . ಎಲ್ಲಾವನ್ನೂ ಸಲ್ಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಕಚಕ. ೦೫೫-೨೯೨) ; ದೊರೆಗಳವರು ಒಂದುವರ್ಷ ಅದ ಫಲವನ್ನು ರೇಚಮಾಡಿಸಿ, ರೈತರ ಮುಟ್ಟುವಳಿಯನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿ ನೋಡುವಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವಳಿ ಮುಟ್ಟುವಳಿ ಸಮವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ . . . ಮುಂದೆ ಸುಮಾರು ಕೊಡುವಂತೆಯೂ ನಿಬಂಧನೆ ಮಾಡಿದರು (ಚಾಶಾಸಂ. I. ೦೦೬). ' ಹುಟ್ಟುವಳಿ ' ಪರಾ.

[ಮುಟ್ಟು$_{1}$ + — ವಳಿ./ತುಳು. ಮುಟ್ಟುವೇ, ಮುಟ್ಟೊಳಿ]

ಮುಟ್ಟುಹ (ನಾ). ಸೋಕುವಿಕೆ : ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ : ವರ್ಮಾವಂ ಮುಟ್ಟುಹ ವಿದಚ್ಛರಿಯೆನುತ ಶಶುವಂ ನುತಿಸುತಿಂತೆಂದ (ಕಬ್ಬು. ೬-೦೬).

[ಮುಟ್ಟು$_{1}$ + — ಹ$_{2}$ (< — ಪ$_{2}$)]

ಮುಟ್ಟುಹಾಳ ' ಮುಟ್ಟಾಳ ' ನೋ.

ಮುಟ್ಟುಳಿಗೆ (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀಯಪದಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಮಾಡುವ ಸೇವೆ.—ಪರಿಚರ್ಯೆ : ನಿಟ್ಟುಸಿರಿಂದೆ ಕೀರ್ತಿವ ಹೊಸ್ಸ ಸೆಳಗಿಯ್ಕಗಟ್ಟವರಂಗಳ ಸನ್ನೆಯಲಿ ಮುಂಟ್ಟೊಳಿಗದ ಬೋಳುಕರನೆಲ್ಲರ ಬೀಳುಕೊಟ್ಟೊಳಪ್ಪೆಕ್ಕೆ ನೊತ್ಸವದಿ (ಕೋಚಕ. ೫೦-೬೨). [ಮುಟ್ಟು$_{2}$ + ಒಳಿಗ (<ಅಳಿಗ)]

ಮುಟ್ಟೆ, ಮುಟ್ಟಿ (ಅ). ತನಕ : ವರೆಗೆ : ಹತ್ತುಕಯ್ಯಂ ಕೆಳದೂರೊಡೆಯರ ಮನೆ ಮುಟ್ಟೆ ಮನೆಯ ನಿಸೇಶದಗಲ ಕೆಯ್ ೫೪ ತಜ್ಜಾಣ ಮೆಯ್ಯ ನೀಳಂ (ಅಂ. XIII. ೪೯-೫೬ ; ೧೧೭) ; ಬಡಗ ಮುಖ್ಯಾಗಿ ಹೋದ ಹುದುಗೆಜೆಯೊಳಗು ಮುಟ್ಟೆ ಗಟ್ಟಿದುದಕ್ಕೆ ತಜ್ಞೆಯೆನ್ದು ಹಣವ ನಿಕ್ಕುವರ್ (ಪಗಿ. ೪. ಪಾಸಪ. ೫೫-೬೦ ; ೧೧೦) ; ಮುಟ್ಟೆ ಎಂಬುದುಂ ಸೀಮಾರ್ಥಮಂ ಪೇಟ್ಟುಂ (ಕಶಾದ. ೨೪೯ ಪ್ರ.ಕ.). ಮುಟ್ಟಿ : ಉದಯದೊಳು ಕಾದ ಹಾಲಂ ಸಂಜೆಮುಟ್ಟಿ ಕೆಂಡದೊಳಿರಿಸಿ . . . ಹೆಪ್ಪನಿಡೆ ಮೊಸರು ಕಡುಗೆಂಪಹುದು (ಸೂಪಣಾ. ೨-೬) ; ವೈಶಾಖಶುದ್ಧದ್ವಾದಶಿ ಮುಟ್ಟಿ ತಾಳಬೇಕೈಸನ್ನ ಮಾತ ಮನ್ನಿಪೆಡೆ (ಕೋಚಕ. ೫೬-೬೨).

[< ಮುಟ್ಟು$_{1}$ / ತಮಿ. ಮುಟ್ಟ, ಮುಟ್ಟಿ = ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ; ತುಳು. ಮುಟ್ಟ]

ಮುಟ್ಟೈಡೆ (ನಾ). ಕಷ್ಟದ ಸಂದರ್ಭ : ಆತಂಕದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ : ಪಟ್ಟಣ ಖಿಲಪತವಾಗಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಕಟ್ಟು ಸಮ್ಮಯ ರಾಷ್ಟ್ರಸಿರಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿ[ಟ್ಟಿ]ಡೆ ಯಾಗುವಂದವ ನಿರಿಸಿದನು (ಗಂಪ. ೦೬-೧೩) ; ಅಟ್ಟುಂಬ ಕಾಲದಲಿ ಕೊಟ್ಟುಂಬುದೊಬ್ಬರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟುಂಬುದಲ್ಲಾದಭಮಂಗೆ ಹಲತ್ತಿಜದ ಮುಟ್ಟೈಡೆಗಳಕ್ಕು (ಸರಕ್ಕ. ೬೦೦). [ಮುಟ್ಟು$_{2}$ + ಎಡೆ$_{2}$]

ಮುಟ್ಟೈಸು ' ಮುಟ್ಟಿಯಿಸು ' ನೋ.

ಮುಟ್ಟಾಳ ' ಮುಟ್ಟಾಳ ' ನೋ.

ಮುಟ್ಟಾಳ ' ಮುಟ್ಟಾಳ ' ನೋ.

ಮುಟಾರಿ (ನಾ). ಕೈಗೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಮುಂಗೈಯ ಮುಟಾರಿ ಮೂರೇಣ ಕಡಗಾವ ಒಂಟಿ ನಾಗರಸುತ್ತ ಸರಪೇಟ (ಕೋಚಗಿ. ೨೦೦). [? ./ಮರಾ. ಮಟಾರ=ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ]

ಮುಟ್ಟಾಳ ' ಮುಟ್ಟಾಳ ' ನೋ.

ಮುಡಕಲು ' ಮುಡುಕಲು ' ನೋ.

ಮುಡದಾರ (ನಾ). (ಉಕ) ಬುದ್ಧಿವಾದವನ್ನು ಕೇಳದವನು: ಮೂಢ : ಇಜ್ಜು ದಿವಸ ನಿನಗೆ ಹೇಳುವವರು ಕೇಳುವವರು ಯಾರೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲ . . .

ಅದಕ್ಕ ಈ ಮುಡದಾರೆ ಮುದುಕಸ್ನ ತಂದೀಲೇನು ? (ಪಾಂಡಾಪು. ೫೪) ; ಇಂಥಾ ನಮ್ಮ ಗ್ಗೌಡರ ಉಪಕಾರ ತೀರುಪದ ಮುಡದಾರೆ ಅನಿಸಿಗೋಳೋ ಜಾತಿ ನಮ್ಮದು ಅಲ್ಲ ತಗ್ಸೀರಿ ! (ನ್ಯಾಪಾಪು. ೩೫೩).

[←ಹಾಕ. ಮುಂರ್ಡಾರ್ ; ಮರಾ. ಮುಡದಾರ್]

ಮುಡದಾರಶಿಂಗಿ ' ಮುರದಾರಸಿಂಗಿ ' ನೋ-

ಮುಡದಾರಸಿಂಗ ' ಮುರದಾರಸಿಂಗಿ ' ನೋ-

ಮುಡದಾರಸಿಂಗಿ ' ಮುರದಾರಸಿಂಗಿ ' ನೋ.

ಮುಡಪು ' ಮುಡಿಪ್ಪು ' ನೋ.

ಮುಡಬ ' ಮುಡುಬ ' ನೋ.

ಮುಡಾವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿಮ : ನಿಮಗೆ ಬೇಕಾದ ಹೂಳೆಯ ಮಿನು, ಮುಡಾವು. ಅಬ್ಬೋನಿ. ಕೂಸೆ, ಕಲ್ಲೂರು. ಕೊಂತಿ ಯೊವುದೂ ಇಲ್ಲ (ಪೂಸ್ಟ್ಟ. ೫೪).

[←ತುಳು. ಮುಡುವ]

ಮುಡ್ಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಹೂ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ) ಧರಿಸು ; ತಾಳು ; ಸೂಡು : ಪುಟ್ಟಗೆಯಾನುಟ್ಟು ಮೆಯ್ಯಂ ಪೂಸಿ ಪೂಮಂ ಮುಡಿದು . . . ಮೆಱೆಯುತ್ತಂ (ಪಣ್ಣಾ. ೦೩೬-೨) ; ಕಟ್ಟಮುಮೇಸೊ ಮೂಲೆಗಾಱನ ಪೊಸಬಾಸಿಗಂ ಮುಡಿವ ಭೋಗಿಗಳ್ಗಲ್ಲದೆ ಬಾಡಿ ಪೋಗದೇ (ಕಪ್ರ. ೨-೧೪) ; ಕದಳಿ ದಂಡೆಯನ್ಕೆದೆ ಸಿರಿಮುಡಿಗೆ ಅಂದದಿಂದಲೆ ಮುಡಿದು (ಶಾಕ್ಕಾ. ೬೫೨. ೦೬-೧೩). ೨. (ತಲೆಗೂದಲನ್ನು) ಗಂಟು ಹಾಕು : ಮುಡಿಯಂ ಪಿಡಿದೆಳೆದವನಂ ಮಡಿಯಿಸಿ ಮತ್ತವನ ಕರುಳ ಹೀಲಿಂದೆನ್ನಂ ಮುಡಿಯಿಸುವಿನೆಗಂ ಮುಡಿಯಂ ಮುಡಿಯೆಂ ಗಡ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೦೦) ; ಮರುಳಂತೆ ಮರುಳೆ ತಲೆಯಂ ಪರಪರಿದೆ ಮನೋಸುರಾಗದಿಂ ಮುಡಿ ಮುಡಿಯುಂ (ಭರ್ಗಾಕ್ಕು. ೬-೦೨೬). ೩. ಮುಗಿ ; ತೀರು ; ಕೊನೆಗೊಳ್ಳು : ಅದೊಡೆ ಬಲ್ಗತೆ ಕಸಾ ! ಒಂಡೆರಟ್ಟಿವಸಕ್ಕೆ ಮುಡಿಯದು (ಶಾಪಾಕ್ಕ.೫-೦೦). ೪. ನಿವಾರಣೆಯಾಗು; ಪರಿಹಾರವಾಗು: ಈವುಪಚಾರದಿನಾತನ ಪಸಿವುಂ ಬಿಟಕ್ಕೆಯುಂ ಮುಡಿಯೆ (ಶಾಪಾಕ್ಕ. ೦-೦೨). ೫. ಇಲ್ಲವಾಗು; ನಾಶವಾಗು : ಅಂತು ತನ್ನ ಪಗೆಯುಂ ಬಗೆಯುಂ ದೊಪನೊಡನೆ ಮುಡಿಯೆ (ಪಂಚಭಾ. ೦೪-೦೫೫ ಪ) ; ಕೆಡುವಂತಿದ್ದಿತೇ ಕೌರವನ ರಾಜ್ಯ ಮುಡಿವಂತಿದ್ದಿತೇ ರಾವಣನ ಬರ್ಕಾಳಿಕೆ (ಸಪಾಕಾ. ೦-೦೩). ೬. ಸಾಯು ; ಗತಿಸು : ' ಮುಡಿಪ್ಪು ' ಪರಾ. ೭. ಸಾಧ್ಯವಾಗು ; ಶಕ್ಯವಾಗು : 'ಕೈ ದೂತಕ್ಕೂ ಮುಡಿಯ' ಪಿಂದು ಬಿತಾಳರು ಎಣ್ಣೆ ಸವರಿಕೊಡು ಉಜ್ಜುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಪುಕಾಪ. ೩೬).

[ಪ್ರೇ.ರೂ ತಮಿ. ಮಳ. ಮುಟಿ; ತುಳು. ಮುಡಿ; ತೆಲು. ಮೂಡು]

ಮುಡ್ಡಿ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯ ಕೊದಲು; ತಲೆಗೂದಲು : ಮುಡಿಯ ಸಂವರಿಸುಲೆ ಸೀರೆಯುಮದು ನವಾಂಬರವಿದೆ (ಕಾಣ್ಣಾ. ೬-೦೫). ' ಒಳ್ಮುಡಿ ' ಪರಾ. ೨. ಕಟ್ಟು; ಗಂಟು : ಅವರ ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ಮುಡಿ ಪಾಕೆ ಬಿಗಿವರು (ಪಂಪಕ್ಕ. ೪೩೯). ೩. ಕಟ್ಟಿದ ತಲೆಗೂದಲು; ತುರುಬು : ಮುಡಿ ಮಕರಧ್ವಜಂದೊಲೆಲುತ್ತಿರೆ (ಪಂಪಾಭಾ. ೪-೪೦) ; ಸುರರಮಣಿಯರ ಮುಡಿಗೆ ಪುಲ್ಲಿಗಡುರಲುಗಳವೊಲು . . . ರಂಜಿಸಿತು (ಪಾಕ್ಕಣ. ೫೫-೬೬) ; ಬರುತಿದೆ—ಸಪಲಿಸಿ ಮಡದಿಯರುಡಿಯನು ಮುಡಿಯನು . . . ತೆಂಕಣಗಾಳಿಯು (ಕಾಪ್ರ. ೨೮-೩). ' ಮುಡಿಯಕ್ಕು ' ಪರಾ. ೪. ತಲೆ; ಶಿರಸ್ಸು : ಪರ ಜಂಗಮಕೆ ಮಾನಕಂಜಪಣುಗೆಯ ಮುಡಿಯನಿರಿದಿಶ್ರ (ಪಪ್ರ. ೫೫-೧೧) ; ನಿನ್ನಡಿಯಾಣತಿಯನೆನ್ನ ಮುಡಿ ಮೊಳಾಂತೆನು (ಪಪಾ. ೧-೪೪) ; ಅವಳು ಅಪಿಯಿಂದ ಮುಡಿಯವರೆಗೂ ನಡುಗಿಬಿಟ್ಟಳು (ಪಾಣಿ. ೬೪೪). ೫. ಕಿರೀಟ ; ಮಕುಟ : ಆ ಕುರು ಜಾಂಗಲವಿಷಯ ಮಹೀಕಾಂತೆಗೆ ಪೆಸರ್ ಸಮೆದ ಮುತ್ತಿನ ಮುಡಿ ಧಾತ್ರೀರಮಣ್ಣವೊರವಪನಿಸ್ಕೋಕರ ಲೀಲಾಂಬುಜಂ ಧರಿತ್ರೀತಳಿಕಂ (ಪಾಪಾಕ್ಕ. ೧-೦೫೬) ; ಮುಕುಟಬದ್ಧರ ಮುಡಿಯ ರತ್ನಪ್ರಭೆಗಳಲಿ ಜರ್ಝರಿತ ತನುಪಾಯ್ತು (ಕಾಣ್ಣಾಪ್ರಾ. ೦೩-೨೬) ; ವೃಪ ಎಂಬ ಹೆಸರೊಪಣೆ ಮುಡಿಯೊಂದನಾಂತೊಡನೆ ಕಳ್ಕರೊಡೆಯಸು ಕೃಪೆಯ ಮೂರ್ತಿಯೇನು? (ಕೂಗಿರಿ. ೦೩-೯). ೬. ತುದಿ ; ಶಿವಿರ : ಮೂಡುವೆಟ್ಟಿನ ಮುಡಿಯ ತಪನೀಯಮಣಿಯಂತೆ ತಳತಳಿಸುತಿರ್ಪುದಯ ತವನಬಂಬದಿ ಪೂಡಿ (ಪಚ್ಚಾಂಗೆ. ೬-೦೫೦). ೭. ಸುಮಾರು ನಲವತ್ತೈರಡು ಸೇರು ಧಾನ್ಯದ ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ : ಹಾಪೆ ೪೦ಕೆ ಮುಡಿ ೧ ಲೂ ಮುಡಿ ೯ ವಂಬತ್ತು ಮುಡಿ ಅಕ್ಕಿಯನು . . . ಕೊಟ್ಟು (ಪ್ಯಳಾ. ೦೫೪೩. ೫೪-೩೦ ; 1673) ; ೧೪ ಕೂಡವಕ್ಕೆ ೧ ಮುಡಿ, ೨೦ ಮುಡಿಗೆ ೧ ಖಂಡಗ (ಕಶಾಗೆ. ೨೯೦) ; ಒಂದು ಮುಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು 'ಮುಠ' ಅಕ್ಕಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಮುಠ ಎಂದರೆ ಎಂಬತ್ತು ತೊಲ ತೂಕದ ೪೨ ಸೇರು ಅಕ್ಕಿ (ಕ್ರಪಾಇ. ೫೫. ೨೬೭). ೮. ಸುಮಾರು ನಲವತ್ತೈರಡು ಸೇರಿನ ಅಳತೆಯ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತುಂಬಿ ಕಟ್ಟುವ ಹುಲ್ಲಿನ ಚೀಲ : ಬೀಜಕ್ಕೆ ಇಡತಕ್ಕೆ ಬತ್ತವನ್ನು . . . ೭ ದಿನ ಒಣಗಿಸುವರು. ಇವ್ಹಾದ ಮೇಲೆ ಮುಡಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಮನೆಗೆ ತರುವರು (ಪುಂಪಾಚಾ. ೬-೨೦೨). ೯. ಮೂಟೆ ; ಹೇರು ; ಹೊರೆ : ಈಚಮುತ್ತಿನ ಜಾಳಿಗೆಯೇಂ! ಕತ್ತುರಿಯ ಪೊಜಿಯೇಂ ! ಕಪ್ಪುರದ ಮುಡಿಯೇಂ ! (ಶಾಪಾಚಾ. ೦೬೩-೦೭). ೧೦. ಕೊನೆ ; ಮುಕ್ತಾಯ : 'ಮುಡ್ಡಿಗೊಳ್', 'ಮುಡಿವು' ಪರಾ. ೧೧. ಬೆಳ್ಳಿ ಅಥವಾ ಹಿತ್ತಾಳೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬಳೆಯಾಕಾರದ ಟೊಳ್ಳು ಭಾಗದ ಒಳಗೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕೆಲವು ಸಸ್ಯಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ತುಂಬಿ, ತೋಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಕ್ಷಾ ಸಾಧನ : ತಡ ಕಟ್ಟುವವನ ಮುಂದೆ ಮುಡಿಭೋಜನು ? (ಗಾಡ). ' ಮುಡಿಬಿಳೆ ' ಪರಾ. ೧೨. (ಅಲಂ) ಒಗಟು ; ಪದಿರು : ಪ್ರಮಿಳೆ ನಿಮಗೆ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳಾದಳ್ನೀನೆನಲ್ಕವಳ ಮುಡಿಯ ಮಾತು ಕೇಳ್ದು ಮೊಳವ ನಸುನಗೆಯ ಬೆಳ್ದಿಯೆ (ಕ್ರಿಪಾಣಾ. ೫೫-೦೪). ೧೩. [ಛಂದ] ಚರಣದ ಕೊನೆಗೆ ನಿಂತು ಮುಕ್ತಾಯವನ್ನು ತರುವ ಅಕ್ಷರ : ಚರಣದ ಕೊನೆಗೆ ನಿಂತು ಅದಕ್ಕೆ ಮುಡಿವು ಕೊಡುವ ಅಕ್ಷರಕ್ಕೆ "ಮುಡಿ" ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಪರಾಗಿದೆ (ಸಪಾಕೋ. ೫೧೦) ; ಇದರಿಂದ ಆ ಗಣದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವು ಮೊದಲು ಒಳಪಾದಕ್ಕೆ "ಮುಡಿ"ಯಾಗಿಯೂ . . . ನಿಂತುಕೊಂಡಿತು (ಸಂಪೋಕ. ೦೬೭).

ಮುಡಿಕೊಡಿಸು = ದೇವರಿಗೆ ಕೊಡುವೆನೆಂಬ ಹರಕೆ ಹೊತ್ತು ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಅರ್ಪಿಸು : ಮಗೂಗೆ ಜಾನೆದೇವರ ಗುಡಿಯಲ್ಲೇ ಮುಂಡಿಕೊಡ್ಸಿಸ್ತೀವಿ (ಪಚಿಂಸಂ., ೦೫೨). **ಮುಡಿಕೊಡು** = ದೇವರಿಗೆ ಕೊಡುವೆನೆಂಬ ಹರಕೆ ಹೊತ್ತು ತಲೆಗೂದಲನ್ನು ಕೊಡು : ಈ ಕೆಲಸ ಸುಸೂತ್ರವಾಗಿ ಮುಗಿದರೆ ನಂಜನಗೂಡು ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರನಿಗೆ ಮುಡಿಕೊಡುವ ಹರಕೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿದ್ದೆ (ಪಚಿ). **ಮುಡಿಗಂಟು** = (ಕುಣಿಕೆ ಹಾಕಿ) ಕಟ್ಟುವ ಗಂಟು : ಅಕ್ಕ—ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯ ಗಂಡಾಸರು ಬಂದು ಈ ದುರ್ಯೋಧನನ ಪುಟ್ಟಗಂಟನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿದ ಮೇಲೆ, ಅವರನ್ನು ಕಟ್ಟಿದವನು ಗಂಧರ್ವನಲ್ಲದೆ ಅವರ ತಮ್ಮ ಕಿಟ್ಟಪ್ಪನೇ ಎಂದು ತೀರಾ ಮನಸ್ಸಿನೊಳಗೇ ನಕ್ಕರು (ಪಂಪಕ್ಕ. ೪೩೫). **ಮುಡಿಬಿಡು** = ೧. ತುರುಬು ಕಟ್ಟದೆ ಕೂದಲನ್ನು ಇಳಬಿಡು : ಕರಮಿಸಿದರಬಲೆಯರ್ ನೋಟಕರ ಮನಪೊಸೆಯೆ ಮುಡಿಬಿಟ್ಟು ಸೋಗೆ ಸವಿಲಂತೆ ಸೊಗಯಿಸಿ ತೋಜಿ (ಅಪ್ರ. ೪-೬ ಪಗಳ). ೨. ದೇವರಿಗೆ ಮುಡಿಕೊಡುವ ಹರಕೆ ಹೊತ್ತು ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸದೆ ಬೆಳೆಯಲು ಬಿಡು : ಕೊಂಡ ಪಾಯುವ, ಮುಡಿ ಬಿಡುವ, ಬಾಯ್ಬೀಗ ಚುಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಪ್ರದಾಯ . . . ಚಾಲ್ತಿಯಲ್ಲಿದೆ (ಪಂಜಂಠ. ೦೫೪).

[< ಮುಂಡಿ./ತಮಿ. ಮುಟ್ಟಿ; ಮಲ. ಮುಟ್ಟ, ಮುಟ್ಟೆ; ತುಳು. ಕೋಲಾ. ಮುಡಿ ; ತೆಲು. ಮುಡಿ ; ಮುಂಡಿಯು]

ಮುಡಿಕಟ್ಟು ' ಮುಡಿಗಟ್ಟು₂ ' ನೋ.

ಮುಡಿಕು ' ಮುಡುಕ್ಕು₂ ' ನೋ.

ಮುಡಿಗಂಪು (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಹಚ್ಚಿದ ಸುಗಂಧತೈಲ. ಮುಡಿದ ಹೂವು ಮುಂತಾದವುಗಳ ವಾಸನೆ : ಪುಂಡಿಗಂಪಿಂಗಾರ್ದು ಸಾರ್ಕಂದೆಲಗೆ ಪಜ್ಜೆಮೆಗಳ್ . . . ಮಾಣಿವಳವರ ದಿವ್ಯಾಂಘ್ರಿಯೊಳ್ ದೇವಿಯಾಗಳ್ (ರಾಜಕೇ. ೪-೨). [ಮುಂಡಿ₂ + ಕಂಪು]

ಮುಡಿಗಚ್ಚು (ಕ್ರಿ)· (ಥಳಿ, ಕೋಪ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ಎರಡು ಸಾಲುಗಳ ಹಲ್ಲುಗಳ ತುದಿಯು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಾಗುವಂತೆ ಕಡಿ : ಮಗರ ಅರುಸ್ ಮತ್ತೆ ಬ್ಯಾಕ್ಟ್ರಿಯರ ಅರ್ತಮಿಸ್ ಆ ಕರೆಯ ಮಣ್ಣ ಮುಡಿಗಚ್ಚಿ ಸತ್ತೊಡಂ ಬಿಡೆವೆಂದು ಕಾದಿರ್ದರ್ (ಪಾರಿ. ೦೪-೪೦೪). 'ಹಲ್ಲುಮುಡಿ' ಪರಾ· [ಮುಂಡಿ₂ + ಕುಚ್ಚು₂ (< ಕುರ್ಚು₁)]

ಮುಡಿಗಟ್ಟು₁ (ಕ್ರಿ)· ೧. ತುರುಬನ್ನು ಕಟ್ಟು; ಕೇಶಾಲಂಕಾರಮಾಡು : ಒರ್ವ ಮಾಡದಿ ಬಲ್ಲಿನೊಳಬರೆಗೆ ಮುಡಿಗಟ್ಟಿದಳ್ ಮುಡಿಗಟ್ಟುವಂತೆ ನೋಡುವರೆರ್ದ (ಕ್ರಿಶಾ. ೫೫-೪೨) ; ಮತ್ತೆ ಮುಡಿಗಟ್ಟಿ ಹೂಮುಡಿದು ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಂಡ ದ್ರೌಪದಿ . . . ಕಳೆಗೊಂಡು ಶೋಭಿಸಿದಳು (ಧಾಶಾತ. ೩೧). ೨. ತುರುಬನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಕವರಿಜುಟ್ಟು ನೀಳ್ದಿ ಬೆಂಬಸದಿಳಿವ ಕುಂತಳಂ ಕಾಮನ ಪಾತಾಕೆಯಂತಿರೆ ಮೆಱೆವ ಮುಡಿಗಟ್ಟಿ ಕೋವಿಳೆಯ ಲಾವಣ್ಯರಸವಲ್ಲಿ ಮಡುಗಟ್ಟಿ (ಪಾಪಕ. ೫೬. ೦೬೯-೦). ೩. ಹೊರೆಗಟ್ಟು; ಪೆಂಡಿಗಟ್ಟು : ನಿಮ್ಮುವಂ ಸೀಳ ಪೊಳ್ಗೆಯ್ದಾ . . . ಮೂಗರಿದು ಮುಡಿಗಟ್ಟುತ್ತ (ಪಪಪು. ೪-೩೦). [ಮುಡಿ₂ + ಕಟ್ಟು₁]

ಮುಡಿಗಟ್ಟು₂· ಮುಡಿಕಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ವಸ್ತ್ರ; ವಾಗು; ರುಮಾಲು : ಎಲ್ಲರುಮಸೊಂದೆ ಸಮ್ಮೋಹವಸ್ತ್ರದಿಂ ಪೋಲ್ವಿ ಮೂರ್ಧಾಭಿಷಿಕ್ತರ ಮುಡಿಗಟ್ಟಿನ ಪಟ್ಟಿಗಳನುಗಿಪಟಿಗೊಂಡು (ಪಾಪು. ೦೪-೫ ಪ) ; ಪೆನ್ನಟತ್ತಳಿಕೆಯ ಸುತ್ತಿದ ಕೀಲಿಯ ಮುಡಿಗಟ್ಟಿನ ಪಟ್ಟಿಯ . . . ಸಿಂಗರಂದೆರಸಿ (ಗರಿ. ೬-೫೫ ಪ). ಮುಡಿಕಟ್ಟು₂: ೨. ಕೂದಲನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹಾಕಿದ ಗಂಟು ; ಮುರಿದಣಿಕ್ಕಿದ ಗಡ್ಡಮಿಸೆ ಮುಡಿಕಟ್ಟಂ ತಳ್ತ ಕೆಂಬೆಳ್ಳೆ (ಗಸಪು. ೦-೦೭೫). ೩. ತಲೆಗೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಮಾಣ್ತಿನ ಮೂಗುತಿ ಮುಡಿಕಟ್ಟು ಭುಜಕೀರ್ತಿ ವೃತ್ತಕಾಜದ ನಡುವಸೆವ ಕತ್ತೂರಿಯಂಬೆನ ಕಾಂತೆಗೊಲಿಮೆದನ ವೃತ್ತಾಂತವನುಸುರುವೆನ್ನ (ಭರತೇಶ. ೦-೦೦೮). [ಮುಂಡಿ₂ + ಕಟ್ಟು₂]

ಮುಡಿಗವಿ (ಕ್ರಿ). ಕಿರೀಟವನ್ನು ಇಡು : ಮಕುಟವನ್ನು ತೊಡಿಸು : ವ್ಯೂಗಮದಸಲಿಲದೊಳ್ ಪಿಲ್ಲಮಿಲ್ಲನುಳ್ಳಲರ್ದು ಚಿಲ್ವಿಂಗೆ ಮುಡಿಗವಿದಂತಿ ತೋಱುವ ತೋಯಪಲ್ಲಿಗೆಯ ಮುಡಿಯುಮಸೆದೆ ಕೈಗೆದ್ದಾಗಳ್ (ಅಪು. ೯-೪೦ ಪ) ; ನಯನಕುವಲಯಮಾಲೆಯುಮಾನಾಂತು ಒಬ್ಬುಂಡಿ ಚಿಲ್ವಂಗೆ ಮುಡಿಗವಿವೆಂತೆ ಸೊಗಯಿಸೆಯುಂ (ಪಂರಾಪು. ೬-೬೬ ಪ). [ಮುಡಿ₂ + ಕವಿ₁]

ಮುಡಿಗಾಜು (ನಾ). ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಒಡ್ಡುವವನು : ಕಡುದುರುಳತನದಿ ಮುಚ್ಚರವನೊಲಿದಿಚ್ಛೈಪ ಮುಡಿಗಾಜರಿರ್ವರ್ಗೆ ಕಟ್ಟಿಕ್ಕಿ ಶಿಪಕಮಿಸಿಕರದಿ ವಿಡಿದು ನಡಾಮೆನು ವ್ಯಡನೊಲ್ಮೆಯಂ ಪಡೆದ ರಾಘವಾಂಕನ ಚರಿತೆ (ರಾಶೆ. ೦-೦೬). [<ಮುಡಿಗೆ + — ಕಾಜು]

ಮುಡಿಗಾಜುಕೆ (ನಾ). ೧. ದ್ವಂದ್ವಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಮಾತು (?) : ಮುಡಿಗಾಜುಕೆಯು ನುಡಿಗಳಲ್ಲ ಕೇಳ್ನಿಸ್ಸಾಣೆ (ಕ್ರಿಪು. ೫-೫೩) ; ೨. (?) : ಊರೊಳಗೆ ಪರರಲ್ಲಿ ಸಾಲವಂ ತೆಗೆದು ಮುಡಿಗಾಜುಕೆಯೊಳ್ತೋಡಿ ಬಂದಾ ಸೊಪ್ಪರಾಪುರದೊಳ್ತಿಸಾಧುಸಜ್ಜನದಾಚಾರಿಯೊಲು ಬಿಲ್ಲೇಶಬೊಮ್ಮಯ್ಯನುಂ . . . ನೇಮೆದ್ದುತ್ತಿರ್ದರ್ (ರಾಶೆ. ೦೩-೫೯). [ಮುಡಿಗಾಜು + — ಇಕೆ]

ಮುಡಿಗೆ ' ಮುಂಡಿಗೆ₂ ' ನೋ.

ಮುಡಿಗೆದರು (ಕ್ರಿ)· ತಲೆಕೆದರು ; ಕೂದಲು ಹರಡಿಕೊಂಡಿರು : ಶ್ರೀ ತಪೋಧನರು ಪರ್ಬುರಿನಿ . . . ಪ್ಯಾಥ್ಯಾಸಪ್ತಾತಗಳನುಂದದು ಮುಡಿಗೆದರಿ ನಿಡುಜಡಗಳೆವೆತ್ತೆಯುತಿಥಯದಿ ಪರಿದು (ಪಪೋ. ೬-೨೪) ; ನಿಂತಿರೆವಳು ಕಣರಂಗವಲಿ ದ್ರೌಪದಿ ಮುಡಿಗೆದರಿ (ಪಾಂಚಾ. ೧೩-೨೦). [ಮುಡಿ₂ + ಕೆದರು (<ಕೆದಱ್₁)]

ಮುಡಿಗೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ಆಣೆಯಿಡು ; ಪ್ರಮಾಣಮಾಡು : 'ಕೈಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟು ಭಾಷೆಕೊಡು' ಎಂದು ಮುಡಿಗೆಯಿಟ್ಟು . . . ಶಪಥ ಮಾಡಿದ ರಂತೆ ! (ಪುರಿಪು. ೩೦೩). [ಮುಂಡಿಗೆ (<ಮುಂಡಿಗ್ಕೆ) + ಇಡು₁]

ಮುಡಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕೊನೆಯಾಗು ; ಪೂರ್ಣಗೊಳ್ಳು : ನಿನಗೆ ನಾನ್ ನಚ್ಚಿತ್ತು ಸಂತೈಸಿನಿಂದು. ತಱಿಸಂದ ತೀರ್ಪಿಂತು ಮುಡಿಗೊಳ್ಳದೆಂದು (ಅಂಚೆಗೊ. ೪೨-೪೭೩). [ಮುಡಿ₂ + ಕೊಳ್₁]

ಮುಡಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ತುರುಬು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು : ಕೆದರ್ದ ಕುಂತಳಮಂ ಮುಡಿಗೊಳಿಸಿ . . . ರತಿಯು . . . ಪ್ರಳಾಪಿಪುತೆ ಬರುತಿರ್ದಳು (ಪಪಪೋ. ೬-೬೬). [ಮುಡಿ₂ + ಕೊಳ್₁ + — ಇಸು₅]

ಮುಡಿದಂಡೆ (ನಾ)· . ತುರುಬಿಗೆ ಮುಡಿಯುವ ಹೂವಿನ ಮಾಲೆ : ಕತೆಪರುಷದೆ ಜಡೆಯೆಡೆಯೊಳು ಗಂಗೆಯು ಮುಡಿದಂಡೆಯಾಗಿ ಧರಿಸಿದ . . . ಪೆಸ್ನನಂಜುಂಡನೆನಿದಾವರಗೆಱಗುವೆನು (ಕಂಪಿ. ೦-೭). [ಮುಡಿ₁ + ದಂಡೆ₁]

ಮುಡಿದಲೆ (ನಾ)· ಕಿರೀಟವನ್ನು ಧರಿಸುವ ತಲೆ : ಜೆಡದಲೆಗೆ ಕೊಟ್ಟನು ಮುಡಿದಲೆಯುಪೆಸಲಲಘುಮತಿ ಕರವೂರ ಚೋಳನ ಭೃತ್ಯರಾಳಾನು (ರಾಚಿ. ೫೭-೬೮) ; ಪಗಲ್ಯೋಳನೆಂದಂಬ ಧಾರುಣೇಶಂ ಜಡಯು ತಲೆಗೆ ಮುಡಿದಲೆ ಯಿತ್ತು ಕಾರುಣ್ಯಸಾಗರನ ಕೈಲಾಸಮಂ ಪೊಕ್ಕನು (ಪೆಂಪ. ೩೨-೩೦). 'ಜಡೆದಲೆ' ಪರಾ. [ಮುಡಿ₂ + ತಲೆ₂]

ಮುಡಿನಾಳಿ (ನಾ). ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತುಂಬಿ ಬಾಯಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಮೂಟೆಯಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೊರತೆಗೆಯಲು ಬಳಸುವ ಚೂಪಾದ ಸಾಧನ; ಸಕ್ಕರೆಗುತ್ತಿ; ಚಿಕ್ಕಗುತ್ತಿ : (ಪಂಗಾ. ೫೯). [ಮುಡಿ₂ + ನಾಳಿ₁ (=ನಾರಿ)]

ಮುಡಿಪಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ)· (ದೇವರ ಪೆಸರಿನಲ್ಲಿ) ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ತೆಗೆದಿಡು ; ಮೀಸಲಾಗಿರಿಸು : ಮುಂಡಿಪ್ಪಂಬೇಕೆಂದೂ ಮದ್ದೇ ಆಗಬೇಕೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಒಬ್ಬನು ಮದ್ದೊಂದನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದನು (ಕಾಲಜ್ಞ. ೦೪ ಕರಾಜಾರ). [ಮುಂಡಿಪ್ಪು₂ + ಇಕ್ಕು]

ಮುಡಿಪಿಡು· ಮುಡುಪಿಡು (ಕ್ರಿ)· = ಮುಡಿಪಿಕ್ಕು : ನನ್ನ ಧ್ಯೇಯ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಮುಡಿಪಿಟ್ಟ ಜೀವನ ನನ್ನದು (ರಾಜಕ. ೦೧೨) ; ಸತ್ಯವರನೆಂಬ ವೀರವರಸಿಂಬ ಮಗನು ತನ್ನ ಶಿರವನ್ನು ಕೊಯ್ದು ದೇವಿಗೆ ಮುಡಿಪಿಟ್ಟನು (ಕಪಸಾ. ೪೬). ಮುಡುಪಿಡು : ಅವರ ಕೊನೆಮುಟ್ಟಲು ಒಂದೇ ಉಪಾಯ ನನ್ನ ಜೀವಸವನ್ನು ನಿಸಗೆ ಮುಡುಪಿಟ್ಟು ಧಾರೆಯೆರೆಯುವುದು (ಜಗಜ. ೦೩) ; ವೀರೇಳು ರಾಜಕುವರ ಮನುಕುಲದ ಕಲ್ಯಾಣಕಾಗಿ . . . ಅದಕಾಗಿ ನಿನ್ನ ಜನನ ಮುಡುಪಿಡಲು ಬೇಕು ಪ್ರಾಣ (ಶ್ರೀಕೃ. ೬). [ಮುಂಡಿಪ್ಪು + ಇಡು₁]

ಮುಡಿಪ್ಪು₁· ಮುಡಿಪ್ಪು₂· ಮುಡಿಪು· ಮುಡುಪ್ಪು₂· ಮುಡುಪು₁ (ನಾ). ೧. [ಜೈನ] ನೋಂಪಿಯ ಮೂಲಕ ಗತಿಸು,— ಸಾವನ್ನು ಹೊಂದು : ಗೋವರ್ಧನಭಟ್ಟಾರರ್ ಸಮಾಧಿಮರಣದಿಂದಂ ರತ್ನತ್ರಯ ಮಂ ಸಾಧಿಸಿ ಮುಂಡಿಪಿ ದೇವಲೋಕಕ್ಕೈತಂದರ್ (ಕಪ್ರಾ. ೭೪-೨೬) ; ಘೋರವೀರತಪದೊಳ್ ತನುವಂ ಬಡವಾಡಿ ನೋಂಪಿಯೊಳ್ ಮುಂಡಿಪಿ

(೧೦೪೮. ೬-೧೮). **ಮುಡಿಪು₂**: ೧. ಶ್ರೀ ಅಗಟಿಯು ಮೋನಿಗುರುವರ ಶಿಷ್ಯ ಕೊಟ್ಟರದ ಗುಣಸೇನಗುರುವನ್ನೋರ್ವನ್ನು ಮುಡಿಪ್ಪಿದಾರ್ (ಶಿ. II, ೯೭ ; 790). **ಮುಡಿಪು** : ೧. ಮೂವರ್ಣನ ಶಿಷ್ಯರುಂ ಸನ್ಯಸನಗೆಯ್ದು ಮುಡಿಪಿದ ನಿಸಿದಿ (ಶಿ. VI, ೫೯೫. ೫೦-೬ ; 1116) ; ಗೋಕರ್ಣೆಯ ಮಗಳು ಸ[ಮ್ಯಾ]ಧಿವಿಧಿಯಿಂದ ಮುಡಿಪಿ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥೆಯಾದಳು (ಪ್ರಾ೧೦. ೦೯೧೦. ೩೦-೬ ; ಸು- ೧೩೬ಮು ೫೮). **ಮುಡುಪು₁**: ೧. ನಿಜಾಯುರವ ಸಾನದೊಳ್ ಸಮಾಧಿಯಿಡದು ಮುಡುಪಿ ಸೌಧರ್ಮಕಲ್ಪದೊಳ್ ಸಾಮಾನಿಕ ದೇವರಾದೊರ್ (ಪಾಂಚಾ. ೬-೮೩ ಪ) ; ತವದಿಂ ತಾಳ್ದಿದ ತನುವಂ ನಿಧಾನದಿಂ ಮುಂ ಬಿಟ್ಟಂ ಅಂತು ಮುಡುಪಿ (ಶಪಂಪ್ರ. ೦೪-೩೫ ಪ) ; ಹರಿಪಯನು ಸಮಾಧಿಂ ಮುಡುಪಿ ಸರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಕಾ. IV, ೯-೬ : 1893) . **ಮುಡುಪು₂** : ೨. ಸಾಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕೊಲ್ಲು ; ಸಾಯಿಸು : ಕಲಿಕರ್ಣನೀಗಳೆ ಮುಡುಪುವನು ಪವನಜನನೊಂದರೆ ಳಿಗೆಮಾತ್ರದಲಿ (ಕುಪಾ. ೪. ೨೫-೨೩). [ಮುಡಿ₁ + —ಪ್ಪು₁]

ಮುಡಿಪ್ಪು₂, **ಮುಡಪು**, **ಮುಡುಪ್ಪು₂** (ನಾ). ೧. ಹೊರೆ ; ಮೂಟೆ : ರತ್ನಾಭರಣರಾಶಿಗಳ ಚಿಂತಾಮಣಿಯು ಮುಡಿಪುಗಳ ಪರುಷದ ಕಣಿಯ ತನತನಗೆ ಪಡಿದು (ಗಿಕಳ. ೦೦-೭೭ ಪ). ೨. ಚೀಲ ; ಸಂಚಿ : ಮುಡುಪಿನೊಳಗೆ ಇಟ್ಟ ಕೈಜೀತವು (ಪ್ರಕಂಪ್ರ. ೨-೦೫-೨). ೩. (ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದೇವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಹರಕೆಹೊತ್ತು) ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ (ಬಟ್ಟೆಯ ಗಂಟಿನಲ್ಲಿ) ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತೆಗೆದಿರಿಸಿದ ಹಣ, ಒಡವೆ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತು ; ಮಿಸಲು : ಎನ್ನೊಡೆಯನನ್ ಮುಳಿದು ರುದ್ರನೇ ಪೊಯ್ದನೋ . . . ತನಗೆ ಮುಡಿಪಮ್ ಕಟ್ಟಿ ತಂದುದಿಲ್ಲೆಂದು ? (ಕಕ್ಕಣ್ಣ. ೬-೭) ; ದೇವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಮುಡಿಪು ತೆಗೆದಿಟ್ಟು ಬರುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೆ (ಪದ್ಮಕ. ೨೦೩). ೪. ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಮಿಸಲಾಗಿರುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪ್ರೀತಿಯ ಗುರುತು : ಕುರುಳೊಳ್ ಕೋಡಿದ ಭಂಗಿಯಂ ಸಮಜಿ ವಕ್ಷೋಜಂಗಳೊಳ್ ಚಿತ್ರವಂ ಬರೆದೊಪ್ಪತ್ತಿರೆ ಪುಟ್ಟಿಮಾಲೆ ಮುಡಿಪಿಂಗೊಲ್ದಿಕ್ಕೆ ಮುಂಗೈಗೆ ಜೊಪ್ಪರವಂ ಮುಟ್ಟಿ ಮುಸಂಕಿ ದಂತವಲಯಂ ಕಳ್ಕೊತ್ತಿದಳ್ ಬೇಟಮಂ ಕರೆದಳ್ ಕೂರ್ತು ಬೊಜಂಗನೊಲ್ದುಬಿದಂ (ಕಪಂಪ್ರ. ೯-೦೯). **ಮುಡಿಪು** : ೩. ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ಸೋಮೇಶ್ವರದೇವರ ಮುಡಿಪಿಜ್ಜ್ ಭಂಡಾರಕೆ ಸಲುವುದು (ಶಿ. III, ೫೫೫. ೦೬೬-೬ ; ?). **ಮುಡುಪು₂** : ೧. ಒಡವೆಯೊಳಗರೆ ಕಾಣೆಯುಂ ಸವೆದಡೆ ಬಳಿಕ ನಾಂ ಭಕ್ತನಲ್ಲೆ ಮುಡುಪಿನೆಣಕೆಗೆ ಕುಂದದಂತೆ ವಿಜಾರಿಸ್ಕೆ (ಶಕ್ಷ. ೦೦-೦೯). ೩. ಮುಡುಪು ಮಾಡಿ ಚಂದ್ರನಿಗೆಯದುರಾಗಿ ಮೂರು ಛಾಲಿ ನಿವಾಳಿಸಿ (ಚಾಗಂಂ. ೦೬೯-೬) ; ಬಲುವರ್ಷಗಳಂದ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಮುಡುವನ್ನೊಪ್ಪಿಸುವುದರ ವಿನಾ ಆತನಿಗೆ ಬೇರೆ ಉದ್ದೇಶವಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಕಾ. ೦೦೨) ; ಬರಲಾರೆನಯ್ಯ ಬಹುದೂರ ನಿಸ ಮುಡುಪ ಬರುವವರ ಕೂಡ ಕಳುಹೇನೊ (ಜಹಗೀ. ೩೦).

ಮುಡಿಪುಳಿಟ್ಟು — ೧. ಮಿಸಲಾಗಿ ತೆಗೆದಿರಿಸು : ಬಂದ ಕಷ್ಟ ಪರಿಹಾರವಾಗಲೆಂದು ದೇವರಿಗೆ ಮುಡಿಪುಕಟ್ಟಿಸೈ (ಕೂಡ). ೨. ಸಮರ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಅರ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಸಸ್ಯಸಂಪತ್ಸಗ್ರಹಣ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಡಿಪುಕಟ್ಟಿದ್ದವರಲ್ಲಿ ಬಹುಮಂದಿ ವರ್ಗೀಕರಣವಿಭಾಗದ ಹುದ್ದೆಗಳಿಗೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆ (ಜಪ್ರಹೊ. ೦೨೦). [ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮುಟಿಪ್ಪು ; ಮಲ. ಮುಡಿಪ್ಪು ; ತುಳು. ಮುಡಿಪ್ಪು ; ಕೊಡ. ಮುಡಿಪ್ಪು ; ತೆಲು. ಮುಡುಪು]

ಮುಡಿಪ್ಪು ' ಮುಡಿಪು₂ ' ನೋ.

ಮುಡಿಬಳೆ (ನಾ)- = ಮುಡಿ₂ ೧೧ : ಸಿದ್ಧಿಕಾಲದೊಳ್ ಮಾಡಿದ ಮುಡಿಬಳೆ ವಿಭೂತಿಗಳು ಮಣಿಗಳು ಚಿತ್ರ ನವಿಲುಗರಿ ಅಂಕೋಲೆಕಡ್ಡಿ ದೀವಿಜ ಕೊರಡು ಗರಿಕೆ (ಚಾಗಂಂ. ೬೯-೬). [ಮುಡಿ₂ + ಬಳೆ₂]

ಮುಡಿಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮುಡಿಯನುಂ ಎರೆಯನುಂ ಸನವಡಿಯನುಂ ಪರಿಯಟ್ಟರಾಳ ಕೊತ್ತುಕ್ಕೆಯೂರ ಪೂರ್ವದ ಬೆವಕ್ಕರಾ ವರುಂ . . . ಪೊಲದ ಸೀಮೆಯಿಲ್ಲಮಂ ಓಲೆಯೊಳ್ಬರೆನ್ದು × × ಕಲ್ಲು ಸಾಸನಮಾಗೆ ಬರೆದುಕೊಂಡ್ಡೆಮು (ಶಿ. III, ೫೦೫ಪ. ೦೩೯-೦೦ ; 925 ?).

[?]

ಮುಡಿಯಾಳ ' ಮುಡಿವಾಳ ' ನೋ.

ಮುಡಿಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ತಲೆ ಬಾಚು ; ಕೇಶಶೃಂಗಾರ ಮಾಡು : ಮುಡಿಯಿ [ಜಾಣಾ. ವಿ]ಕ್ಕುವಡಿಯೂಡುವಡಿಗಟ್ಟುವಾರತಿಯೆತ್ತುವ ತಿಳಕ ವಿಡುವ . . . ಆಕಾರವತಿಯರಂ (ಪಂರ್ಪ್ರತಿ. ೬-೮೫ ಪ) ; ಮುಡಿಯಿಕ್ಕುವ ತಿಲಕವಿಡುವ ತೊಡಂದುಡಿಸುವ . . . ನಿಖಿಳಪರಿಚಾರಿಣೀಜನಂ ನಿಜ ನಿಯೋಗನಿಷ್ಠಾಪರತೆಯಿಂ ನಿರಂತರಮೋಲಗಿಸುತ್ತಿರೆಯಿರೆ (ಶಾಸುಚಾ. ೬-೬ ಪ). [ಮುಡಿ₂ + ಇಕ್ಕು]

ಮುಡಿಯಿಸು, **ಮುಡಿಸು** (ಕ್ರಿ). ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತಲೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸು, — ಸೂಡು ; ಅಲಂಕರಿಸು : ಮುಡಿಯಂ ಪಿಡಿದಲ್ ದವನಂ ಮುಡಿಯಿಸಿ ಮತ್ತವನ ಕರುಳ ಟೆಂಕಿಂದೆನ್ನಂ ಮುಡಿಯಿಸುವಿನಿಗಂ ಮುಡಿಯಂ ಮುಡಿಯಂ ಗಡ (ಕಂಚಣಾ. ೬-೦೨) ; ನಲೆಯುಂ ಗಾಡಿಯ್ ಮಳವಡೆ ಲಲನೆ ಪೆಜಳ್ ದಿವ್ಯಮಾಲೆಯಂ ಮುಡಿಯಿಸಿದಳ್ (ಜಗಂ. ೦೦-೦೪). **ಮುಡಿಸು** : ನಾನು ಪುಷ್ಪವ ಮುಡಿವುದಕ್ಕೆ ಮುನ್ನವೇ ಜಂಗಮಕ್ಕೆ ಪರಿಮಳವುಷ್ಪವ ಮುಡಿಸುವೆ (ಪುಪಾರೇ. ಪ. ೫೯-೨೦೩) ; ಭೀಮನ ತೋರಗರುಳಿನ ದಂಡೆಯನು ಕೈಯಾರೆ ಮೂರಿಗೆ ಮುಡಿಸುವೆನು (ಕುಪಾ. ೪. ೬-೦೬). [ಮುಡಿ₂ + — ಇಸು]

ಮುಡಿಯೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಕೂದಲು ಬಿಚ್ಚಿ ಹೋಗು ; ತಲೆ ಕೆದರಿಹೋಗು: ಇರದೆ ಮುಡಿಯೊಡ್ದಿದು ಮುಂಗುರುಳ್ಬೆವ್ಕೆಮ್ಮೆದೆ ಬಂಧುರವದನವಿಂದು ಮೆಂಡಲ ಮುಸುಕಲ್ . . . ಸತಿ ವಿರಹದಿಂ ಹುಡಿವೊಳುರುಳ್ದು ರೋದಿಸುತ್ತೆ (ಪಪೋ. ೬-೫೪). [ಮುಡಿ₂ + ಒಡೆ₁]

ಮುಡಿಲು (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿಸಲು : ಕೊರವರಂ . . . ಮುಡಿಲುಂ ಪಂದಿಗನೆಂಬ ಮಿಸ್ದೆಗೆದವಾ ಭಕ್ಷಂ (ಕ್ರಿಪು. ೫೬-೬). [?]

ಮುಡಿವಕ್ಕಿ (ನಾ), ಸೋಗೆ ನವಿಲು : ನಡಪಕ್ಕಿಯೊಡನೆ ನಡೆದಾಡಿ. . . ಮುಡಿವಕ್ಕಿಯೊಳ್ ಮುಡಿಯ ಮುಜುಕಮಂ ಮಾಡಿ ಸವಗಡಯ ಸಜು ವಿಂಡಿಯರ್ ಮಿಂಡೆಳ್ದು . . . ವಿಹರಿಸಿದರು (ಕಂರಿಷಾ. ೯-೨೨).

[ಮುಡಿ₂ + ಪಕ್ಕಿ]

ಮುಡಿಪಣೆ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ರತ್ನ ; ವೈತಲೆಮಣಿ : ಮುಡಿವನಿಯಂ ಸೊಂಪಿಂದಿಟ್ಟು (ಕೆಲ್ಪಾಪ್ರ. ೬೫೬). [ಮುಡಿ₂ + ಮಣ್ಣೆ₂]

ಮುಡಿವಲೆ (ನಾ). ಕೂದಲನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬಲೆಯಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಮೌಕ್ತಿಕಗಳ ಮುಡಿವಲೆ ಮೆಱೆವ ಬಾವುಲಿಯ ನಿಡುಗುರುಳಿನ ಮುತ್ತಿನ ಕೆಜ್ಜೆನಿಂದ ಬಲ್ಮೆಡಗಾಗಿ ಮೆಱೆದರರ್ಜಿಯಲಿ (ಕಂಪೂ. ೨೪-೪೨). [ಮುಡಿ₂ + ಬಲ್ಲೆ]

ಮುಡಿವಳೆ ' ಮುಡಿವಾಳ ' ನೋ.

ಮುಡಿವಾಳ, **ಮುಡಿವಾಳ್**, **ಮುಡಿಯಾಳ**, **ಮುಡಿವಳೆ** (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅದರ ಬೇರು: "ಕರಂ ಜಾಳತಿಂಜೆ ಮುಂಡಿವಾಳವುಕ್ಕು" (ಅಂಗಾಸಾ. ೩೯-೨೨) ; ಮುಡಿವಾಳದ ನೆಲೆಗೆಯ್ವಂದಗತನಪ್ಪಿ . . . ಪರಿಮಳದ ಬೇರ್ಗಳಂ ಬರೆ ಪೆಗೆದಳ್ (ಗಿರಿ. ೩-೬೩) ; ಮುಡಿವಾಳ ಬಾಳದ ಹುರುಲಿಯ ಹರಿಹಿದನು ಅಂಗೂಲದಲಿ ಕಲಿಹನುಮ (ಕೆಸರಾ. ೩-೨-೦೬) ; ಗೊಜ್ಜಗೆಯ ಜಾದಿಯ ಮುಡಿವಾಳದ ಮಡಿಯ . . . ಋಷ್ಯಾಶ್ರಮೋಪವನಂ ಸೀತೆಗೆ ಕಣ್ಗೆಂದಕ್ಕು (ಜಾಪಾಕ್ಕ. ೧೩. ೪). **ಮುಡಿವಾಳ್** : "ಇಕ್ಷುರಕಂ — ಮುಡಿ

ವಾಳ, ನಾಂಗುಲಿಕೆ (೬೪೯. ೦೩) : ಬಸದೊಳು ಮುಡಿವಾಳ ಲಾಮಜವಿಹವ (೯೦೫. ೨-೧೭). **ಮುಡಿಯಾಳ** : ಮುಡಿಬೊಳ ಮುಬ್ಬಾದರೆ ಪರಿಮಳ ಬಿಡುವುದೆ (೫೯೫. ೧೩೩). **ಮುಡಿವಳ** : ಕೆದಱಿದಡೆ ನಾಭಿದಲಿ ತಿಪ್ಪೆಯೊಳು ಮುಡಿವಳದ ಬೇರು ಕಾಣಿಪುದೆ ಯೆನಗೆ (೧೫೩೫. ೪-೩೬) ; ರತ್ನಗರ್ಭಾಂಗನೆಯು ಶಿರದಿ ಸದ್ಗಂಧಮೂಲವನು ನಿಕ್ಷೇಪಿಸಿದನೆನೆ ಮುಡಿಮಳ ಗರೆಸಿದವು (೧೫೦೫. ೩-೨೬). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮುಟಿವಾಬ್ಬೈ ; ತುಳು. ಮುಡಿವಾಳ, ಮುಡ್ಡೆಲ, ಮುಡ್ಯಲ, ಮುಡ್ಯೆಲ]

ಮುಡಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಅಂಗದನು ಖಳನ ಕಾಣೆಯ ಕಂಡು ಮುಡಿವಿಡಿದಿಳೆವು ಕೆಡಪಿದನು (೨೫೬೫. ೩೮-೨೦) ; ವೀಣಾಪಾದ್ಯಪೊರ್ಕಿಯ್ಯ ಮತ್ತೊರ್ಕಿಯ್ಯಿಂ ಬಾಣನ ವಮುಡಿವಿಡಿದೆತ್ತಿ ಕ್ಷೀಣ ಸಂತೋಷದೆ ಪರಶಿಸ್ಯೆ (೦೫೬೫. ೩೩-೦೧). [ಮುಡಿ೨ + ಪಿಡಿ೧]

ಮುಡಿವು (ನಾ). ೧. ಕೊನೆ ; ಮುಕ್ತಾಯ : ಚರಣದ ಕೊನೆಗೆ ನಿಂತು ಆವಕ್ಕೆ ಮುಡಿವು ಕೊಡುವ ಅಕ್ಷರಕ್ಕೆ "ಮುಡಿ" ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಇಟ್ಟ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ (೨೫೮೦೫. ೪೦೦). ೨. ತೀರ್ಮಾನ ; ನಿರ್ಣಯ : ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲ ಮುಗಿದಿದೆ. ನನ್ನ ಮುಡಿವನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದೇನೆ (೨೫೦೫. ೨೨೯).

[ಮುಡಿ೨ + — ವು. / ತಮಿ. ಮಲ. ಮುಟಿವು]

ಮುಡಿವೂ. ಮುಡಿಹೂ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಹೂವು : ಮುಡಿವೂವಂ ಬಿಟ್ಟು ಧುಂಕಾರಿಸುವಳಿಗಣಮಂ ಪೀಟ್ಟು ಮೇಲೇಱಿಯುಂ (೪೫೦೭೫. ೬-೦೫೦) ; ಸೀಗುರಿ ಜಿಜ್ಞಣ ಮುಡಿವೂ ಕರಗುಂಬೊತ್ತ ಮುಡದಿ ದುರ್ಗಂ ದೀವದ ಖಿಗಮ್ಮಗಱಂ ಬಿಡದಡಸಿತು . . . ಕಡುಸೋವ (೨೫೦೦. ೨-೪೦). **ಮುಡಿಹೂ** : ಕೊರಳ ಯಜ್ಞೋಪವೀತದ ಮುಡಿ ಹೂಗಳ ಪರಿಮಳಿಸುವ ಗಂಧದಿಂದ ಕರದೊಳು ಪಿಡಿಯುವಾಂತರಸುವಕ್ಕಳು ಗಳು ಧಾರಣಸುವಾದರು (೪೦೫೫. ೦೬-೪೨) ; ಈ ಮುಡಿಹೂಗಳ್ ಜಾಡದ ಸದ್ಬಿಧಿಂದಾ ಬಡಕೂಸನು ಸಲಹೊ ಮುಕುಂದಾ ! (೪೦೫೪. ೬-೨೦).

[ಮುಡಿ೨ + ಪೂ೨]

ಮುಡಿವೆಜೆ[೧] (ನಾ). ಮುಂದಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕೃತಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಮುಡಿವೆಜೆಯಿಂ ಮುಕ್ಕಿನ ಬೈತರೆಯ ವೊಗಂತಿಮನೀಡಾಡಿ ಅಜಿಸಿದರು ಹಿಪಹರಿದು ತಮ್ಮಮ್ಮೆಱೆಯರಂದು (೫೫೮೫. ೬-೩೦-೮೩). [ಮುಡಿ೨ + ಪೆಜೆ[೧]]

ಮುಡಿವೊಜೆ[೨] (ನಾ). ಹೊರೆಯಂಚಿರುವ ತಲೆಗೊದಲು : ಕೇಶಭಾರ : ಮುಡಿವೊಜೆಯ ವಿಷಯದೆ ಮುಜಿಗೆ ವಂದಂಧತಮನವಂ ಪೆಜಗಿಕ್ಕಿ ತನ್ನೊಳ್ ಮಲೆವ ಲಲನೆಯರ ವದನವಿಧುವಿಂಬದೊಳ್ . . . ಪೊಕ್ಕು ಪೋರ್ಕುಳಿಮಿಕ್ಕಿಮುಂ . . . ವಿಜೃಂಭಿತ್ತವಳಕೌಮುದೀವಿಶ್ವಾರಂ (೫೫೫. ೬-೪೭ ೫). [ಮುಡಿ೨ + ಪೊಜೆ[೨]]

ಮುಡಿಸರ (ನಾ). ಕಿರೀಟವಲ್ಲಿ ಸೇರುವಂತೆ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಎಳೆ.—ಹಾರ : ಅರಳುಮಲ್ಲಿಗೆಮುಡಿಸರಮಾಂತಿಪಜಾಲೆ ದುರಗಲಿ ನರಸಿಂಹೇಂದ್ರ (೯೦೫೦. ೨೫-೪೨). [ಮುಡಿ೨ + ಸರ್ಪ]

ಮುಡಿಸು ' ಮುಡಿಯಿಸು ' ನೋ.

ಮುಡಿಹ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವುದು ; ಮುಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು : ಪ್ರೀತಿವಡೂಳಗೆ ಬಳಪ ಜೂಪಾಳ ಮುಟಪಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಂ (೫೫೫. ೬-೦೬). [ಮುಡಿ೨ + — ಹ್ಯ (< — ಪ್ಯ)]

ಮುಡಿಹು ' ಮುಡಿಪ್ಪು[೧] ' ನೋ.

ಮುಡಿಹೂ ' ಮುಡಿವೂ ' ನೋ.

ಮುಡುಕಲು, ಮುಡಕಲು (ನಾ). ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಜಾಗ ; ಸಂದು : ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಪಸುವಿಗಾಗಿ ಅವನು ಊರಿನ ಮೂಲೆ ಮುಡುಕಲನ್ನೆಲ್ಲ ಹುಡುಕಿದನು (೧೫೫). **ಮುಡಕಲು** : ಮೂಲೆ ಮುಡಕಲ್ಲಲ್ಲಿದ್ದವರೆಲ್ಲ ದೊಪ್ಪ ಪದವಿಗೆ ಬರುತ್ತಾರೆ (೪೦೫೫. ೨೩). [ಮುಡುಗು೨ + — ಅಲು (< — ಅಲ್[೨])]

ಮುಡುಕು[೧], ಪುಡುಗು೧- ದುಡುಕು, ಮುಡುಗು[೧] (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಗ್ಗು ; ಬಾಗು; ಕೊಂಕಾಗು : (೬). ೨. ತಬ್ಬು ; ಆಲಿಂಗಿಸು : "ಮುಡುಕು (ಮುದುಕು) — ಶರೀರೋಪಗೂಹನೇ (ಆಲಿಂಗನ ಮಾಡು)" (೪೫೦೧). ೩. ಒದಗು ; ಉಂಟಾಗು : ಇಂತು ಪೂರಂ ನಡೆತರಲು ಪೇಳ್ ನಿನಗೆ ಮುಡುಕಿದ ಕಾರ್ಯವೇನು (೨೫೫೫. ೪೯-೦೦). ೪. ಪಡೆತಡೆದು ಪೋತನಾಡು ; ತಡವರಿಸು : ಒಳಸುಡಿಗಳು ನುಡಿವ ತಾ ತೊನ್ನೊಳು ನುಡಿಯುತಂ ಮುಡುಕಿ ನುಡಿಪೆಪೆಯುಲಿ ಸಲಿಸಿ ದೀಪಿಸುವ ಶಿವಲಿಂಗದೊಳ್ ಪೆಂಗಿದಲು ನೆಜಿಯೊಲಿವ (೨೪೫. ೪೫-೨೦). **ಮುಡುಗು**[೧] : ೧. ಗುಮಿಗಿನ ಮಗು ವುಮಡುಗಿ ಮೊರಸೆ ಕನ್ನಡಗರಿಯನ್ನ (೧೪೦೦. ೯೫-೪೦). ' ಮುಡುಗುಗುಡಿ ' ಪರಾ. ೫. ಬಾಗಿಸು ; ಕೊಂಕಿಸು : ಗಗನವೆನೊಡೆ ಪೆಸೊ ಮಿಡಿಪೆನೊ ಶಶಿರವಿಗಳ ತಾರಗೆಗಳ ಮುಡುಗುವೆನೋ (೨೦೫೫. ೨-೦೫). **ಮುಡುಕು** : ೨. "ಮುಡುಕು (ಮುದುಕು)—ಶರೀರೋಪಗೂಹನೇ (ಆಲಿಂಗನಮಾಡು)" (೪೫೦೨). **ಮುಡುಗು**[೨] : ೬. ಪುಡುಡು ; ಸಂಕುಚಿತವಾಗು : ನಪುಸಡುಗಿ ಸಡಿಪಸೊಲೆಬಿಂದಿಗೆ ಮುಡುಗಿಸ ಮೆಯ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ (೬೯೦೫೫. ೨೦೦-೦೬೨) ; ಬಾಪುವೋ ಮಹಾ ದೊಡ್ಡವರ ಮುಂದೆ ತನ್ನ ಅಲ್ಪತ್ವ ಮುಡುಗಿ ನಾಚಿ ಹೆದರಿ ಕುಗ್ಗಿ ನೆಲಸಮವಾಗಿ ಹೋದಂತಾಗಿತ್ತು. ಅವನಿಗೆ (೪೦೫೫. ೫೬೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮುಟಿಜ್ಜು. ಮುಟಕ್ಕು ; ಮಲ. ಮುಟಕ್ಕ; ತುಳು. ಮೊಡಂಕು; ತೆಲು. ಮುಡುಗು; ಪಜೆ. ಮುಡ್]

ಮುಡುಕ್ಕು, ಮುಡಿಕು, ಮುಡುಗ್ಕು, ಮುದುಗ್ಕು, ಮೊಡಕು (ನಾ). ೧. ಬಾಗಿರುವುದು ; ಕೊಂಕಿರುವುದು : (೬). ೨. ಮೂಲೆ ; ತಿರುವು : ಬೆಳಲ ಗದ್ದೆಯ ಮುಡುಕಿನಲು (೪೪. VIII, ೫೦೫೫. ೨೦೬-೨೨; 1415); ವಾಯವ್ಯಭಾಗದ ಕಬ್ಬೆಯ ಕೆಯರೆ ಮುಡುಕಿನಲ್ಲಿ. . .ಯಲ್ಲೆಗಳು (೪೪. III, ೫೦೨೫. ೬೨-೦೪೫, 1622). ೩. ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಸ್ಥಳ; ಗೊಂದಿ: 'ಮುಡುಕಲು' ಪರಾ. **ಮುಡಿಕು** : ೨. ತೊಲ ಮುಡಿಕನಲ್ಲಿ. . . ನಿಟ್ಟಿಕ ೧ (೪೪. III, ೫೦೨೫. ೬೩-೬೬೬; 1748). ೩. ಮನೆಯ ಸಂದಿ ಮೂಲೆ ಮುಡಿಕಿನಲ್ಲಿ ಹುಡಿಕಿ ನೋಜಲ್ಕಿಲ್ಲದಿರಲು (೪೯೫೫. ೨. ೪೫೯). **ಮುಡುಗು**೩ : ೧. 'ಮುಡುಗಿಸು' ಪರಾ. **ಮುದುಗು**೨ : ೪. ಮುದುರುವಿಕೆ; ಸಂಕೋಚ : 'ಮುದುಂಗಿಸು' ಪರಾ. **ಮೊಡಕು** : ೩. ಪಸ್ತಾರದಲಿ ಬಾಳು, ಬೈಕಾಲ್ಯದಿಂ ಬಾಳು ಕತ್ತಲೆಯು ಮೊಡಕು ಮೂಲೆಗಳ ಸೇವದಿರು (೫೦೬೪. ೧೦೩). [< ಮುಡುಕು೧. / ತಮಿ. ಮಟುಜ್ಜು, ಮುಟಿಟುಕ್ಕ, ಮುಟುಕ್ಕು ; ಮಲ. ಮುಟುಕ್ಕುಪ್ಪ್. ಮುಟ್ಟುಕ್ಕು; ತುಳು. ಮುಡಂಕ್, ಮೊಡಂಕ್]

ಮುಡುಗಾರ. (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?) : ಬಿಜವಿತಿಱ್ಪಿ ಊರಾಳೆ ಮುಡುಗಾರ ಕೊಲ್ಲಿಪ್ಪರ ಮಗನುಂ (೫೦೫. XX. ೦೮-೨ : ೧). [?]

ಮುಡುಗಿಸು. ಮುದುಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾಗಿಸು ; ಬಗ್ಗಿಸು ; ಕೊಂಕಿಸು : ಕಾಳೆಯ ನಾದವ ಕೇಳುತ ಗಜಗಳು ನಿಳಮೊಳರ್ಚಿಪ ಕೊಳ್ಳಗಳ ಮುಡುಗಿಸಿ ಬಳಸಿವೋದುತರಿ (೪೦೫೫. ೦೬). **ಮುದುಗಿಸು**: ೨. ಸಂಕುಚಿತಗೊಳಿಸು; ಪುದುಗಿಸು : ತಲೆ ಕೆರೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಪ್ಪೆ ಮುದುಗಿಸಿ ನಿಂತಿದ್ದನು ಬಿಚ್ಚ (೪೦೫೫. ೬೬೯).

[ಮುಡುಗು೨ (< ಮುಡುಕ್ಕು) + — ಇಸು೨]

ಮುಡುಗು[೧] ' ಮುಡುಕ್ಕು[೧] ' ನೋ.

ಮುಡುಗು₂ ' ಮುಡುಕ್ಕು₂ ' ನೋ.

ಮುಡುಗುಗಿವಿ (ನಾ). ಬಗ್ಗಿದ ಕಿವಿ ; ಮಡಿಚಿಕೊಂಡ ಕಿವಿ : ಹನುಮನ . . . ಚಿಗಿವ ಬಾಲವ ಮುಡುಗುಗುಗಿವಿಗಳ ಪೊಳೆವ ದಂಷ್ಟ್ರಗಳಾ ನಗುವ ಮುಸುಡ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತಲಿ (ಜಪಂಗಾ. ೪-೩-೩೯).

[ಮುಡುಗು₁ (< ಮುಡುಕ್ಕು₁) + ಕಿವಿ₂]

ಮುಡುಗುದಾವರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿ- ಮುಡುಗುದಾವರೆ. ನಾಚಿಕೆಗಿಡ- ಲಜ್ಜಾವತಿ (ಸ್ಮತಿಸಾ. ೩೪-೧೦೬೯).

[← ತೆಲು. ಮುಡುಗುಶಾಮರ- ಮುಡುಂಗುದಾಮರ]

ಮುಡುಪಿಡು ' ಮುಡಿಪಿಡು ' ನೋ.

ಮುಡುಪು₂ ' ಮುಡಿಪು₁ ' ನೋ.

ಮುಡುಪು₂ ' ಮುಡಿಪು₂ ' ನೋ.

ಮುಡುಪು₃, ಮುಡುಬು₃, ಮುಡುಪು. ಮುಡುಹು₂ (ನಾ). ಹೆಗಲು ; ಭುಜಾಗ್ರ : ಅಡಿದುಂ . . . ಮುಂಬ್ಯಂ ಮುಡುಪಂ ಬೆನ್ನಂ ಕೊರಲಂ ನಡುನೆತ್ತಿಯನೆತ್ತಿ ಪೊಪ್ಪುರೊರ್ವರಸೊರ್ವರ್ (ಗದಾಪು. ೬-೦೫) ; ಮೊರೆಮೇಲಿಂ ಮೇಲುದಂ ತಂದೆಡದ ಮುಡು[ಪಾಣಂ- ಡಿ]ಪಿಸೋಳ್ಗೀ ದುತುಂ (ಅರಸೇ. ೩-೬೩). **ಮುಡುಬು₃** : ' ಮುಡುಬುಜೊಲೆ ' ವರಾ. **ಮುಡುವು** : ' ಮುಡುವಿಕ್ಕು ' ಪರಾ. **ಮುಡುಹು₂** : "ಭುಜ ಶಿರಸ್- ಅಂಸ :— ಈ ೨ ಮುಡುಪು" (ಪಾಣಾ- ೦೫೦) ; ಕುರುಳು ಬೆರಳು ಮುಡುಹು ಮುಂಬಲ್ಲಿ ಕೊಳ್ಳಾ ನಿಜ್ಯಮನಿತ್ತಿ ದಾಟಿದರೆ ಅಂತೆನ್ನ ನಂಬಾ (ಜಪ. ೩೦೦) ; ಮುಡುಹಂ ಪೊಯ್ದುಕೊಳುತ್ತುಂ (ಕುಸುಪ. ೦೦-೦೬೨). ' ಮುಯ್ದು ' ಹೋ. [ದೇ.ತ ತುಳು- ಮುಡು]

ಮುಡುಪುಕುಡು ' ಮುಡುಪುಕೊಡು ' ನೋ.

ಮುಡುಪುಕೊಡು. ಮುಡುಪುಕುಡು (ಕ್ರಿ). ವಿಮಾಸಲು ತೆಗೆದಿರಿಸು ; ಒಡೆಯನೆಂದೋ ಬಂದು ಕೇಳ್ವನು . . . ಎನುವಪೊಲು ಋಜುತೆಯಿಂದ ಒಡಲ- ಜಾಣನ- ಜೀವಶಕ್ತಿಗಳನೆಲ್ಲವನು ಮುಡುಪುಕೊಟ್ಟನು ಭರತ (ಪುಂಚಾ. ೬೦೭). **ಮುಡುಪುಕುಡು** : ಮಾತವೊಲೊ . . . ಭ್ರಾತನುತ ಸುಖವೊಲೊ ಪಾತ್ರನೊಂದಕೆ ತಾಂ ಕಾತರಿಸುತಿಹುದು ತನ್ನೆಲ್ಲವನು ಮುಡುಪುಕುಡೆ ಪ್ರೀತಿಯೂ ಹುಚ್ಚೆಡೆಟ (ಪುಂಚಾ. ೧೨೮).

[ಮುಡುಪು₂ (<ಮುಡಿಪ್ಪು) + ಕೊಡು₁]

ಮುಡುಬು. ಮುಡಬ (ನಾ)- ಊನವಾದ ಅವಯವಮಗಳುಳ್ಳವನು : ಅಂಗವಿಕಲ : ಅಲ್ಲಿ ಕೈ ಬಲಿಯದಿರೆ ಮುಡುಬನಾ [ಪಾಣಾಂ. ದುವೆಯೂ] ಗುತೆ ಬಂದು (ಬಂಪೋಗೆ. ಹ- ೫೦೦-೨೪) ; ಕೈಕಾಲ್ ಮುಡುಬುಗಳಪಟ್ಟಿಂತಕ ಕಾರುಡಗೆ ಕಣ್ಣು ಬಂದಂತೆ (ಕೃಭೀಲ. ೦೧-೨೪) ; ಎರಡುಕಾಲೊಡೆದು ಹುಣ್ಣಾಗಿ ಮುಮು[ದಾ]ಬನಾದನು (ಕೃರಾಸ. ೨. ೩೭೦). **ಮುಡುಬು** : ತನ್ನ ಕರದೊಳಿಹ ಜೇಬಿನಲಿ ಭರದಿಂದ ಪೊಡೆಯಲ್ಕೆ ಎರಡುಪೆಳಕಾಲೊಡೆದು ಸುರಿವುತಿರೆ ರಕ್ತ ತರತರಿಸುತ್ಪ್ರಲಾ ಭಾಗ್ಯನಿಧಿ ಮುಡುಬನಾಗಿರ್ದನು (ಶ್ರೀಕರಾ. ೩-೩೬) ; ಕಡವೆಯಪರ ಮಾತೇನು ದೊರೆ ರಾಮುವಲ್ಲಭಮು ಮುಡುಗೆ ಮನಘಟ್ಟಿ ಒಳಿಕ (ಕುವರಾಂ. ೦೩೦), 'ಉಡುಪ್ಪೆ' ಪರಾ.

[ಮುಡುಬು₂ + — ಲ್ಯ. / ತಮಿ. ಮುಟುವರ್]

ಮುಡುಬು₁ (ಕ್ರಿ). ಅಂಗವು ನ್ಯೂನತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಊನವಾಗು: ಮಡದಿ ಮೊಣಕಾಲುಜ್ ಬಾಗಂತ ಸಡಿಲೆ ಮೊಣಕಾಲ್ ಕೈಗಳುಂ ಮುಡುಬಿ [ಪಾಣಾ- ಮುಡುದಿ]ವಡೆ (ಜಸಪ್ರ. ೩೩-೩೯).

ಮುಡುಬು₂, ಮುಡುಹು₂ (ನಾ). ಅಂಗದ ನ್ಯೂನತೆ; ಊನ : ಕರಿಕಾಮು ಭೂವರನಂಗದಲಿ ಕೂಲೆಯುದಿಸಿ ಕರಚರಣವು ಮುಡುಬಾಗೆ (ಪಚಾಭಾ. ೪-೦೬೯). **ಮುಡುಹು₂** : 'ಮುಡುಹುಗೊಳ್' ಪರಾ.

[<ಮುಡುಬು₁./ತುಳು. ಮುಡುಪು—ಊತ]

ಮುಡುಬು₂ ' ಮುಡುಪ್ಪು₂ ' ನೋ.

ಮುಡುಬುಶೂಲೆ (ನಾ). ಹೆಗಲಿನಲ್ಲುಂಟಾಗುವ ನೋವು : ಹೊಸ ತರುತುಂಬಿಯು ನಿರಾಭಯ ಪಾನ್ನೆನ ರಸದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕಟ್ಟುವುದು . . . ಮುಡುಬುಶೂಲೆ ಹರ (ಪಥ್ಯ. ೦೧೭).

[ಮುಡುಬು₂ (< ಮುಡುಪ್ಪು) + ಶೂಲೆ₁]

ಮುಡುವುಮುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೀಳಿಡು ; ಆರ್ಧಟಿಸು (?) : ತಡಿಯೊಳಡಿ ಗೊಳದಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿ ಗುಂಪಗಳುಂ ಕೊಡುವ ಘನತುಂದಿಗಳ ಕಂಡು ನೀರಾನೆಗಳ್ ಮುಂಡುಮುಂಡಿಸಿ ಪೈರದಿಂ ಬಂದಿರಿಯೆ (ಪಂಆಣಾ. ೪-೩೦-೦೯).

[ಮುಡುಮುಡು + — ಇಸ್ಯ್]

ಮುಡುಮುಡು (ನಾ)- ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ದೈತ್ಯರು ಮುಡು ಮುಡು ಪಳಚಿ ಮತ್ಸರಿಸಿ ಕಡಿದಾಡುವ ವಿಜ್ಞಧಾನೆಯುಂದೆಬಿರ್ದ ಕೆಂಗಡಿಗಳ ನೋಡುತೆಯ್ದಿದಳು (ಕೋಚಕ. ೨೯-೦೩).

ಮುಡುವಿಕ್ಕು ' ಮುಡುಪಿಕ್ಕು ' ನೋ.

ಮುಡುವು ' ಮುಡುಪ್ಪು₃ ' ನೋ.

ಮುಡುಹಿಕ್ಕು. ಮುಡುವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಭುಜವನ್ನು ಚಪ್ಪರಿಸು ; ಭುಜಾಸ್ಫಾಲನ ಮಾಡು : ಕಣ್ಣ ಕೆಂಜನೆ ಮಾಡಿ ಗಂಡುಗೆದಜಿ ಮುಡು ಹಿಕ್ಕಿ ಕೆಲವರ ಕಂಡಡಾಜುವೆ (ಜಸವ. ೧೧೭) ; ಕೈಯೆತ್ತಿ ಕೂಗಿಟ್ಟು ಕರಕರೆದು ಹಿಗ್ಗುತುಂ ಮೈಯಿಕ್ಕಿ ಮುಡುಹಿಕ್ಕಿ ಕಡುಬಿಗ್ಗಿ ಹೆಚ್ಚುತುಂ (ಹಂಚಕ. ೫- ೦೧೦-೨೩). **ಮುಡುವಿಕ್ಕು** : ನಲಿವು ಮುಡುವಿಕ್ಕಿ ಗುಮ್ಮಡಿ ಗೆಲವಂ ಬೆರ್ಗರಡಿಯುತೆ ಕುಪ್ಪಕ್ಕಿ ಕರಂ ಕೆಲವಂ ಕಣ್ಣಪ್ಪಂ ಮುಂದಲೆ ದುಜುಬಿ ದುಮ್ಮಸುಲೆಯೆನುತಂ ಕೆಲವಂ ಪ್ರರಿದುಂ ಕೊಂಬು ಕೊಳಲ್ ಮೌವರಿಗಳ ನುಣ್ಣರಮನಾಸ್ಯದೊಳ್ ತೋಜುತ್ತ (ಕೃಪ್ರಪ. ೨೭-೦೩೭)

[ಮುಡುಹು₂ (< ಮುಡುಪ್ಪು) + ಇಕ್ಕು]

ಮುಡುಹು₁ ' ಮುಡಿಪ್ಪು₂ ' ನೋ.

ಮುಡುಹು₂ ' ಮುಡುಪ್ಪು₂ ' ನೋ.

ಮುಡುಹು₃ ' ಮುಡುಬು₃ ' ನೋ.

ಮುಡುಹುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಊನವಾಗು ; ವಿಕಲತೆಯುಂಟಾಗು : ಕೆಡವು ಮೇಘದೊಳಾಡುವ ಖಗತತಿ ಪಾಂಡುಪುಗೊಂಡ ರೆಕ್ಕೆ ಮುರುಟಿ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೩-೪೨). [ಮುಡುಹು₃ (< ಮುಡುಬು₂) + ಕೊಳ್₁]

ಮುಡ್ಡಿ (ನಾ). ಹಿಂಭಾಗ; ಪೃಷ್ಠ : ಉಟ್ಟ ಪಟ್ಟೆಯ ಕಾಸೆ, ಹೊಂಬಟ್ಟೆಯ ಸಡುಕಟ್ಟು ಮುಡ್ಡಿಯ ಮೇಲೆ ರಾರಾಜಿಪುವ ಐದಂಗುಲ ಅಗಲದ ಕಟಿಸೂತ್ರ (ಆಪಸೂ. ೩೩ ಬೀಕೆ. ೨೩೨-). [ದೇ.ತ ತುಳು. ಮುಡ್ಡಿ ; ತೆಲು. ಮುಡ್ಡಿ; ಮೂಡಿ]

ಮುಣುಂಗು ' ಮುಟುಂಗು ' ನೋ.

ಮುಣುಂಗಿಸು ' ಮುಟುಂಗಿಸು ' ನೋ.

ಮುಣುಗು₁ ' ಮುಟುಂಗು ' ನೋ.

ಮುಣುಗು₂ ' ಮುಟುಕ್ಕು ' ನೋ.

ಮುತ್‌ಫರ್ಖಿತ್ ' ಮುತಫರ್‌ಖಾತು ' ನೋ.

ಮುತಫರ್‌ಖಾತು. ಮುತ್‌ಫರ್ಖಿತ್ (ನಾ). ೧. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಗೆಯ ಸಾಮಗ್ರಿ, — ವಸ್ತು ; ವಿವಿಧ ಬಗೆಯ ಸರಂಜಾಮು. ೨. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಭಾಗ : ಮುತಫರ್‌ಖಾತಿನಿಂದ (Mutfar-Khat) ಆರುಮಂದಿ ಮಾತ್ಬರ್‌ಜಸರನ್ನೂ ಸಪ ಚುನಾಯಿಸಿ . . . ಪಂಚಾಯತರು ಎಂದು ಪೊಕರಮಾಡಿದರು (ಪಚಾಸಂ. II, ೨೮). **ಮುತ್‌ಫರ್ಖಿತ್** : ೩. ವಿಶ್ರಾಂತಿಮೇತನ ; ಪಿಂಚಣಿ : (ಕ್ರಿಗೆ. IV, ೭೬೦).

[← ಅರ. ಮುತ್‌ಫರ್ರಿಕಾತ್ ; ಹಿಂ. ಮುತ್‌ಫರ್‌ಕಾತ್ ; ಮರಾ. ಮುತ್‌ಫರ್ಕಾತ್]

ಮುತಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ತನ ಹೆಸರು : ಮುತಯ್ಯನ ಮ[ಗ] (ಶಿಶಾ. XI–i, ೨೯–೦೭; ಸಂ 912). [< ಮುತ್ತು$_{೨}$ + ಅಪ್ಪು$_{1}$ (< ಅಯ್ಯ$_{1}$)]

ಮುತವರ್ಜಿ 'ಮುತುವರ್ಜಿ' ನೋ.

ಮುತವ್ವೆ 'ಮುತ್ತವ್ವೆ' ನೋ.

ಮುತಾಕಲು (ನಾ). (?) : ೭೨ ಮುತ್ತುವಾ ಮುತಾಕಲಿಗೆ ದೊತ್ತ ೨೦ ಚಿಕ್ ೫೨ (ಶಿ. XIV, ಪಂಚಮ. ೨೫೯ ಪುಟ ೦೪೦ ; 1847). [?]

ಮುತಾಕು (ನಾ). (?) : ೭೨ ಮುತಾಕಿಗೆ ದೊ ೨೦ ಚಿಕ್ ೫೨ (ಶಿ. XIV, ಪಂಚಮ ೨೭೯. ಪುಟ ೦೪೯ ; 1847). [?]

ಮುತಾಬಕ್ (ಅ). ಅನುಸಾರವಾಗಿ ; ಮೇರೆಗೆ : ಬಹಾರೀಮಿ ಭೂದ್ ೨೧ನೇ ಪೂಹೆ ಜೆರ್ಜೆ. ೧೦೯೭ನೇ ಓಜರೀ ಮುತಾಮಕ್ ಭೂದ್ ೨೩ನೇ ಮಾಪ ಸವೆಂಬರ್ ೧೭೭೨ನೇ ಇಸವಿ (ತಾಮಪಂ. ೩೩೬).

[← ಅರ. ಹಿಂ. ಮುತಾಬಿಕ್ ; ದುಭಾ. ಮುತಾಬಿಕ್, ಮುತಾಬಿಕ್]

ಮುತಾಲಿಕ, ಮುತ್ತಲ್ಲಿಕ, ಮುತ್ತಾಲಿಕ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಿಶೇಷವಾದ ಕೆಲಸದ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ನೇಮಕಗೊಂಡವನು : ನಿಯೋಗಿ ; ಕಾರ್ಯಧಾರಿ : ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರಾಜಪಡಿಯರ್ಗೆಯ್ಮನವರ್ಗ್ . . . ಮುತಾಲಿಕ ವೆಂಕಟರಾಯ್ಗೆ ಬರೆಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಕ್ರಯಧೂರಾನ ತಾಮ್ರಸಾಧನದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಶಿ. IV (ಸಿ). ೨೪೦ಪೂ. ೦೧೫-೬ ; 1761) ; ಕುಲಕರ್ಣಿ ಮುತಾಲಿಕ ತಿಂಮಪ (ಇಎ. ೦೬೧೭, ಕಾಪಬಹ್ಮರ್. ೨೪೦-೫; ?).

ಮುತ್ತಲ್ಲಿಕ: ಬರದಾತ ಶಾನುಭೋಗರ ಮುತ್ತಲ್ಲಿಕ ನರಸಪ್ಪನ ಸ್ವದಸ್ಕೂರ ಬರಹ (ಕ್ಯಶಿ. ೦೪೨೬, ೪೨-೪೬; 1768). **ಮುತಾಲಿಕ :** ಅವರೆ ಮುತಾಲಿಕರಾಗಿ . . . ನಾವು ಆ ಧನವನ್ನು ಬಿಡವರ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು (ಕಶಾಕಾ. ೦೭೬).

[← ಅರ. ಹಿಂ. ಮುತಅಲ್ಲಿಕ್; ಮರಾ. ಮುತಾಲೀಕ್]

ಮುತುವರ್ಜೆ, ಮುತವರ್ಜಿ (ನಾ). ೧. ಆಸಕ್ತಿ ; ಶ್ರದ್ಧೆ ; ಆಸ್ಥೆ : ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಪ್ರಮಾಣಕರಾಗಿ ಮುತುವರ್ಜಿಯಿಂದ ಮಾಡಬೇಕು (ಶಾಕೆಮಾ. ೦೩೦); ಆಕೆಗೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗೆ ಮುತುವರ್ಜಿಯಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ತೋಟಗಾರರಿರಬೇಕು (ಕಡಿ. ೦). ೨. ಎಚ್ಚರಿಕೆ ; ಜಾಗರೂಕತೆ : ನೀನು ಮಾರೆಕ್ಕೊಂದುಸಲ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ತುಂಬ ಮುತುವರ್ಜಿಯಿಂದ ನಡೆದುಕೋಬೇಕು (ಕಂಕ್ಕ. ೨೬೭). **ಮುತವರ್ಜಿ :** ೨. ಆ ಆಟವನ್ನಾಡಲು ನಾನು ಬಹಳ ಮುತವರ್ಜಿ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ (ಗಮಿಂಚಾ. ೨೯).

ಮುತುವರ್ಜಿ ವಹಿಸು, ಮುತವರ್ಜಿ ವಹಿಸು = ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಶ್ರದ್ಧೆ ವಹಿಸು : ನನ್ನನ್ನವನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಿದ್ದನೇ ಹೊರತು ಆಪ್ಕೇನೂ ಮುತುವರ್ಜಿ ವಹಿಸಲಿಲ್ಲ (ಕಪಕು. ೨೦೯) ; ಅಷ್ಟು ಮುತವರ್ಜಿ ವಹಿಸಿ ಮಾಡಿದ್ದ ವಿರ್ವಾಡುಗಳೆಲ್ಲ ಒಂದೇ ಒಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಪ್ಲೇಗಿನ ಅನಾಂತರದಿಂದ ಧ್ವಂಸವಾದುವಲ್ಲ (ಸಂಗಕ. ೦೨೬).

[←ಆರ. ಹಿಂ. ಮುತೇವಜ್ಜಹ್; ಮರಾ. ಮುತವಜೀ, ಮುತವಜ್ಜೀ, ಮುತವಜಾ]

ಮುತ್ತ$_{೨}$ 'ಮುದ್ದು$_{1}$' ಪರಾ.

ಮುತ್ತ$_{೨}$ (ನಾ). ೧. ವಯಸ್ಸಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಮುದುಕ ; ವೃದ್ಧ : ಕಿಱಿಯಂ ಪುತ್ತಂ ಧನದಂ ಬಱಿಯಂ ತೊಱಿದಂ ಗೃಹಸ್ಥನೆನ್ನದೆ ಮುಂಬಿಟ್ಟಜಱ ಕೊಲ್ವುತಿರ್ಪ ಜವಸಿಱಿಜಿಕೆಯ ಪಗೆವಂಗದಂತು ಪಂಗಿಗನಪ್ಪೆಂ (೦೭೫. ೪-೭೭) ; ಪುತ್ತನಿದಂ ಕೂಸಿದಂ . . . ಎಂದಿಂತು ಪುದೋನ್ಮತ್ತಂ ಬಗೆದಪನೆ ಭಗೆಭುಸಂತಕರಭಂ (೭ಪಪಂ ೧-೨೨). ೨. ಅಜ್ಜ ; ತಾತ : ಶ್ರೀಪುತು ಶ್ರೀಬಿಟ್ಟಿವಂಪನ ಪುತ್ತಂ ವಿನಯಾದಿತ್ಯ ಪೊಯ್ಸಳೇದೇವರ ರಾಜಂ (ಶಿ. VI. ೫೯೮. ೭೮-೪; 1012). ೩. ಹಿರಿತನವುಳ್ಳವನು : ಗಣ್ಯ : ಪಲಿದೆತ್ತ ಮುತ್ತರೀಂ ಮಿಗೆ ನೆಲೆದೆತ್ತಂ ಜಾವುರಾಜಂ (೫೪೦. ೩-೭೭). (ಗು). ೪. ವಯಸ್ಸಾದ : ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ : 'ಮುತ್ತಾಣ್ಣ' ಪರಾ. ೫. ಹಿಂದಿನ : ಪೂರ್ವಿಕ . ಇದು ನಮ್ಮ ಮುತ್ತ ಮೂವರ ಭವಪರಂಪರಾಗತಕ್ಲೇಶನಿಮಿತ್ತಂ (ಕರ್ಣಪಾ. ೪-೯ ಪ). ೬. ಇಳಿಯುವ ; ಅಡಗುವ : 'ಮುತ್ತಜೆ' ಪರಾ.

ಮುತ್ತರ್, ಮುತ್ತವರು (ಬಹುವ) : ಮುತ್ತರುಂ ಕುರುಡರುಮಿನ್ನ ದೆಮ್ಮ ಸುಡಿಗೇಳ್ ಮಗನೇ (ಪಂಕಥಾ. ೦೭-೦೨); ನಿನ್ನಸು ಪೆತ್ತವರು ಮುತ್ತವರು ಪುಣಿಗಳು ಮುಕ್ತಿಕಾಮರು ಭಜಿಸುವರಾದಾವನ ಪದಾಂಬುಜವರ್ತಿಸುವಳಾಜ್ಞೆಯಲಿ ಮಾಯಾಮುತ್ತಕಾಲಿನಿ (೭೭೧ಗ. ೪-೦-೪೮).

[<ಮುದ್ದು$_{1}$ / ತಮಿ. ಮೂತ್ತವನ್, ಮೂಪ್ಪೋನ್; ಮಲ. ಮೂತ್ತನ್; **ತೆಲು.** ಮುತ್ತ]

ಮುತ್ತ$_{೩}$ 'ಮುಬ್ಬುಗ' ನೋ.

ಮುತ್ತಂಡ (ನಾ). ಮೂರು ತಂಡ.– ಗುಂಪು : ಮುತ್ತಂಡದರಿ ದಾನವರು ಪೊಮ್ಮಲಾಗಿ ತಾನಿತ್ತನಯ್ಯಹೊಳಾಡಿ ಪ್ರಾಣವಂ (೧೪೫೫. ೦-೦೪-೩೭). [<ಮೂಱು + ತಂಡ]

ಮುತ್ತಂದೆ (ನಾ). ಅಜ್ಜನ ಅಥವಾ ಅಜ್ಜಿಯ ತಂದೆ ; ಮುತ್ತಾತ : ಅವರೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅವರ ಮುತ್ತಂದೆಯ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಆ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ (ಮಂಪ್ರ). [ಮುತ್ತ$_{೨}$ + ತಂದೆ]

ಮುತ್ತಕ 'ಮುಬ್ಬುಗ' ನೋ.

ಮುತ್ತಗ 'ಮುಬ್ಬುಗ' ನೋ.

ಮುತ್ತಜ 'ಮುತ್ತಜ್ಜ' ನೋ.

ಮುತ್ತಜ್ಜ, ಮುತ್ತಜ (ನಾ). = ಮುತ್ತಂದೆ : ಅರಿಕೇಸರಿಗೆ ಮುತ್ತಜ್ಜನಾದ ಅವನು ಅರಿಕೇಸರಿಯೊಡನೆ ಹೋರಾಡಿದನೆಂಬುದನ್ನೂ ಒಪ್ಪಲಿಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಶಾಪೋಚ. ೦೬೭); ಬಡತನವು ಪೆಚ್ಚಿದ್ದುದರಿಂದ ರೈತರು ಅಜ್ಜ : ಮುತ್ತಜ್ಜರು ಹೂತಿಟ್ಟಿದ್ದ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು (ಕುಕ್ಷ. ೩). **ಮುತ್ತಜ :** ಶ್ರೀಮತು ಹಟಹೊಳಲೂರ ಗೌಡುಗಳ ಮಂಮಕ್ಕಳು ಮುತ್ತಜ ಬದ್ರಪ್ಪಗೌಡನ ಮಗ . . . ಮಾಡಿದ್ದು ದೇವಸ್ಥಾನ ದೀಪಮಾಲೆ ಕಂಭ ಸಮಾ ಕೆರೆ ಸಮಾ ೨ (ಶಿ. VIII, ೫೫೫. ೯೨–೦; ?)

[ಮುತ್ತ$_{೨}$ + ಅಜ್ಜ$_{1}$]

ಮುತ್ತಜ್ಜಿ (ನಾ). ಅಜ್ಜಿಯ ಅಥವಾ ಅಜ್ಜನ ತಾಯಿ : ಅವರು ತಮ್ಮ ಮುತ್ತಜ್ಜಿಯ ಕಾಲದ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ (ಮಂಪ್ರ). [ಮುತ್ತ$_{೨}$ + ಅಜ್ಜ]

ಮುತ್ತಡಸು (ಕ್ರಿ). ಮುತ್ತನ್ನು ಹದಿ. – ಮೆಟ್ಟು. – ಕೊರಿಸು : ಇತ್ತೆಜ ದೂಳು ನಿಂದಿಪ ಜೀವರನ್ನದ ಪೃತ್ಯಳಿಗೆಗಳು ಸೊಡರ್ವಿಡಿದು ಮುತ್ತಡಿ{ಡ}ಸಿದ ಮಹದುಪಕರಣಗಳಿಂದೆ ಚಿತ್ರಯಿಸಿದುವಲ್ಲಿ (ಕೋಚಿ. ೫೨–೯).

[ಮುತ್ತು$_{೬}$ + ಅಡಸು]

ಮುತ್ತತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಪನ್ನಿಯ ಸೇಕರ ಶ್ರೀ [ಮು] ತ್ತತ್ತಿಯಂ ನಾಗಕುಮಾರಯ್ಯಂಗೆ ಕೊಟ್ಟದಿನ್ನೊಡೆ (ಸಿ. ಗ. (ಸಿ), ೫೮ಸಂ. ೭೯–೫; ಸಂ. ೨೬೫೫ ೬೪). [?]

ಮುತ್ತಪ್ಪ (ನಾ). ಅಜ್ಜನ ಅಥವಾ ಅಜ್ಜಿಯ ತಂದೆ ; ಮುತ್ತಾತ : ಈತನು ಸಹಪುಷನ ಮಗನಾದ ದುಯೋತಿರಾಜನು ; ನನಗೆ ತಂದೆಯಲ್ಲ . . . ನಿಮಗೆ ಮುತ್ತಪ್ಪನು ಆಗಬೇಕು (ಕ್ಯಚಿ. ೦೧೭); ನಮ್ಮ ಮುತ್ತಪ್ಪನಾದ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವು ಧರಿಸಿದ ಕುಂಡಲವು ಇವು (ಕ್ಯಕ್ಷ. ೬-೧೧).

[ಮುತ್ತ$_{೨}$ + ಅಪ್ಪ$_{1}$]

ಮುತ್ತಬ್ಬೆ (ನಾ). ೧.=ಮುತ್ತಜ್ಜಿ. ೨. ತಾಯಿಯ ಅಥವಾ ತಂದೆಯ ತಾಯಿ : ಅಜ್ಜಿ : ಪೆಜಿರ ಕಿಬ್ಬಲೋಕೆಮ್ಮಜ್ಜಿಪುಂದ ಮುತ್ತಬ್ಬೆಪುಂ

ಸಾರ್ದು ಬದಗುಗೆಯೆನ್ದೊಡೆ (೪೦೪. ೬-೪೪ ಪ); ಪಡುವಲ್ ಕೀಬಾಲೊಳಿಮ್ಮಡಿ ಜೊಬ್ಬು ಪಡುವಲ್ ಮುತ್ತಬ್ಬಿಯಂ ಕೋಣಯೊಳ್ (ಗಾಪ್ಯಾಕ. ೬೦೬) : ಮುತ್ತಬ್ಬೆಯುಂ ಪೆತ್ತ ಕಾಯುಂ ಮೈತ್ಯುನಿವಾಸಮುಂ ಪುಗಲು (ಕಣ್ಣಾಸ್ಕ. ೯-೪೬ ಪ). [ಮುತ್ತ್ಯ + ಅಬ್ಬೆ]

ಮುತ್ತಮ್ಮ೧ (ನಾ)- ೨ ಮುತ್ತಂದೆ : ಇಂದ್ರನೆಂಬ ವಿದ್ಯಾಧರಚಕ್ರವರ್ತಿ ನಿಮ್ಮ ಪಿರಿದು ಮುತ್ತಮ್ಮನಪ್ಪ ಮಾಲೆಯಂ ಕೊಂದು ನಮ್ಮನ್ವಯದಿಂ ಬಂದ ಲಂಕೆಯುಂ ಕೊಟ್ಟೊ.ಡ್ತೀತನದೆನ್ನಾಳುತ್ತಿರ್ಪಂ (ಪಂಣಾಪು. ೦೦-೦೪೨೮).

[ಮುತ್ತ + ಅಮ್ಮ]

ಮುತ್ತಮ್ಮ೨ (ನಾ)- ಒಬ್ಬಾತನ ಪೆಸರು : ಕೇಸವಾದಿಕ್ಕರ ದೇಗುಲ ಸಿದ್ಧೇಸ್ವರ ಮುತ್ತಮ್ಮನ ಕಲ್ಲನ್ತನ್ನ ಮುಕ್ಕಳಿರ್ವರ್ದರ ಕಲ್ಲ ಮಡಿಸಿದನ್ (ಸೌಇಇ- XI-i,೩೫-೬; ೨೨೨). [ಮುತ್ತು + ಅಮ್ಮ]

ಮುತ್ತಯ ' ಮುತ್ತಯ್ಯ ' ನೋ.

ಮುತ್ತಯಿದೆ ' ಮುತ್ತಯ್ದೆ ' ನೋ.

ಮುತ್ತಯ್ದೆ, ಮುತ್ತಯಿದೆ, ಮುತ್ತೈದೆ (ನಾ). ೧. ವೈದ್ಧಳಾದ ಸುಮಂಗಲಿ : ಶೋಭನಾರ್ಘಕ್ಕಾದಡಂ ಕಿಲಿವಾಭರಣಮುಂ ತೊಡಿಸಲೆಳ್ತು ಮುದೇಭಗವನಿಗೆಸುತ್ತೊಸೆದು ಮುತ್ತಯ್ದೆ [ಪಾಣಾಂ. ತೈದೆ]ಯರು ಬಂದು (೨೪೫. ೪-೪೫). ೨. ಸುಮಂಗಲಿ : ಸುವಾಸಿನಿ : ಮಿಣುಕದೆ ಕಡಿಯಂಬ್ಬನಿ ನೋಡ . . . ಮುತ್ತಯ್ದಿಯ ಮೂಗುತಿ ಹರಳಂತೆ (೩೨೯೯. ೪೪-೯); ಮುತ್ತಯ್ದೆ ಕೆಮ್ಮು ಭಿಕ್ಷೆ ಮೂರು ಒಡಿ ಸಾಳು (೧೫೭)- ಮುತ್ತಯಿದೆ: ೨. ಮುತ್ತಯಿದೆಯರೂ ಉಂಛ ಧರ್ಮ್ಮ ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕ ವಾಗಿ ನಡವ ಹಾಗೆ ... ಮಾಡಿದ ಧರ್ಮ್ಮ (ಕ್ಯು.೧೦. ೦೪೪೪, ೦೪-೩; ೧೪೯೬). ಮುತ್ತೈದೆ : ೩. "ಚಿರಂಟೀ. ಸುವಾಸಿನೀ—ಈ ೨ ಮುತ್ತೈದೆಯ ಪೆಸರು" (೧೩೭೧. ೨೦೬); ಜಗವೆಲ್ಲಾ ಆಜ್ಞೆಯಲು ಎಸಗೊಬ್ಬ ಗಂಡನುಂಟು ಅನು ಮುತ್ತೈದೆ ಅನು ನಿಟ್ಟೈದೆ (೨೪೭. ೩೦೬); ವಿಲಾಸದಿಂ ಪಾಡಿದರು ಮುತ್ತೈದೆಯರು ಶೋಭನವ (೨೪೭. ೬-೬೬): ಮಹಾಪುರುಷರು . . . ಮುತ್ತೈದೆಯರಿಗೆ ಅರಿಸಿನ ಕುಂಕಮ ಫಲಪುಷ್ಪತಾಂಬೂಲಗಳನ್ನೂ ವಸ್ತ್ರಕಾಂಚನವನ್ನೂ ಗತ್ತು ಸತ್ಕರಿಸಿದನು (ಶ್ರೀಗಾಪು. ೬).

ಮುತ್ತಯ್ದಿಯಾಗು , ಮುತ್ತೈದಾಗು, ಮುತ್ತೈದೆಯಾಗು = ಗಂಡನುಳ್ಳವಳಾಗಿರು : ಸುಮಂಗಲಿಯಾಗಿರು : ಚಿತ್ರಜಾರಿಯಂ ಪೊಲಿಸಿ ಗಂಡನನುಂ ಪಡೆದು ಮುತ್ತಯ್ದಿಯಾಗಿ ಕೆಲಿಸವಿಂದರ್ಂ ಜೆನ್ನೆ ಬಳಿಕುತ್ತಮದ ಪದವಿಯಂ ಪಡೆವೆಳು (ಶಾಪು. ೩೩-೪೩); ಮೊತ್ತೈದಾಗಿರಬೇಕು ಮುದದಿಂದಲಿ ಹತ್ತುನೂಜುನಾವುದೊಡೆಯನು ಪುನಿನಾವು ಪತಿಯೆಂದು (ಪೂಂವ. ೦-೪೪ ಕ್ಷ೧); ಸರ್ವರೊಳಗೆ ಮುತ್ತೈದೆಯಾಗಿರ್ದ್ ವೈಧವ್ಯವನಾಂತು ಬಾಳುವೆನೆ (ಕೋಚರ. ೬-೪೬). ಮುತ್ತೈದೆಹುಜೆ = ಕೋವಟಿ ಜನಾಂಗದವರ ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವಿಧಿ : ಹಿಂದೆ ಸುಮಂಗಲಿಯಾಗಿ ಸತ್ತವರ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ: (೨೪೭. ೨೪. ೦೬). ಮುತ್ತೈದೆ ಬಾಗಿನ = ಶುಭಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸುಮಂಗಲಿಯರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಬಾಗಿನ : ಗೌರಿಪೂಜೆಯನಂತರ ಸುಮಂಗಲಿಯರಿಗೆ ಮುತ್ತೈದೆಬಾಗಿನ ಕೊಡುವುದುಂಟು (ರೂಢ). ಮುತ್ತೈದೆಸಾವಿತ್ರಿ = (ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಪತ್ರ ಗಂಡನನ್ನು ಯಮನಿಂದ ಮರಳಿ ಪಡೆದು) ಶಾಶ್ವತವಾದ ಸುಮಂಗಲೀಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಪದ್ರದೇಶದ ಅಶ್ವಪತಿಯೆಂಬ ರಾಜನ ಮಗಳು: ಮುತ್ತೈದೆಸಾವಿತ್ರಿಪೂಜೆಗಳು ನಡೆದವು (ಕಾಂಕಲಾ. ೦೦೦) ಮುತ್ತೈದೆಸಾವ = ಗಂಡನಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಹೆಂಡತಿ ಪಡೆಯುವ ಸಾವು : ಸುಮಂಗಲಿಯಾಗಿ ಸಾಯುವಿಕೆ : ವಲ್ಲಿದೇವರ ಬಳಿ ಕೇಳಿ ಕೊಡದ್ದು ಮುತ್ತೈದೆಸಾವನ್ನು (ಕೌಂಪ. ೬೫೪).

[< ಮುತ್ತ೨ + ಅಯ್ದಿ೨/ತುಳು. ಮುತ್ತಯೆದೆ, ಮುತ್ತೈದೆ : ತೆಲು. ಮುತ್ತಯಿದುವು, ಮುತ್ತೈವ, ಮುತ್ತೈದುವ]

ಮುತ್ತಯ್ದೆತನ, ಮುತ್ತೈದೆತನ (ನಾ). ಸುಮಂಗಲಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ : ಸುವಾಸಿನಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ : ಉದಯಜಾತಿ ತನ್ನ ನಲ್ಲಂ ಉದಧಿಯೊಳಿದುಲ್ಕೆ ತನಗೆ ಮುತ್ತಯ್ದೆತನಕ್ಕಿದು ಸ್ಥಲದೆನುತ್ತುಂ ಹಾರದ ಮಣಿಯಂ ಕಳಲ್ದುದಿರ್ದಪೊಲುಡುಗಣಪೆಸಗುಂ (೩೦೪. ೪-೧೩ ಕಾಪಕ್ಕ); ಓರಿಸನಿತಿದೆ ಮುತ್ತಯ್ದೆಂ [ಪಾಣಾಂ. ಮುತ್ತೈದೆ. ನಟ್ಟೈದೆ]ತನಪೆಲೆ ಸರಮೆ ಕಳಾಪೆ ಬೇಗ ಪತಿಯಿಡೆಗೆ (ಕೊರಣಾ. ೬-೦೨-೩೪); ಬಾಲೆಗೀ ಲಕ್ಷಣಂ ಮುತ್ತಯ್ದೆ [ಪಾಣಾಂ. ಮುತ್ತೈದೆ]ತನಮಾಗಲರಿಯದು (ಕ್ಯಚಾಣಾ. ೪-೩೫); ಅವಳ ಮುತ್ತಯ್ದೆತನ ತನ್ನ ಮಾಟ್ಟಿಗೇ ಗಾಟ್ಟಾಗಿದ್ದ ವಿಷಯ (೨೦೬. ೧೬)- ಮುತ್ತೈದೆತನ : ಎಳಸಿ ಮುತ್ತೈದೆತನದಲಿ ಮುಂದೆ ಹೋದಪೆಂ ಕಳುಹಿಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಬೈಯಿಕ್ಕಿ ಬೇಡಿಕೊಂಡಳು ಗಂಧನಂ ಚಂದ್ರಮತಿ (೫೪೫. ೦೦-೨೦); ಕೇಳಿದಳು ಹರುಷದಲಿ ಪತ್ರಕರೇಳಿಗೆಯು ಮುತ್ತೈದೆತನದಲಿ ಬಾಳುವೆಯು ಕೈಕೊಂಡೆನೆಂದಳು ನಗುತ ಗಾಂಧಾರಿ (೩೦೪. ೨೦.೬); ಮುನದೊಳು ನೆನೆದೊಡೆ ಬರ್ಪ್ ನಿನ್ನಾಳ್ದ ಮುನಸಿಜನೆನಿಸಿ ದೀವಿಪನೆಂದು ಮುತ್ತೈದೆತನವಿತ್ತನೀಶ್ವರ ರತಿಗೆ (ಪೂಂಪ. ೬-೪೦).[ಮುತ್ತಯ್ದೆ+—ತನ]

ಮುತ್ತಯ್ಯ, ಮುತ್ತಯ, ಮುತ್ತಿಯ, ಮುತ್ತ, ಮುತ್ತಾ, ಮುತ್ತಾಯ (ನಾ). ೧. ಅಜ್ಜಿಯ ಅಥವಾ ಅಜ್ಜನ ತಂದೆ: ಮುತ್ತಾತ: (೪). ೨. ಶಾತ್ರ; ಅಜ್ಜ ; ಮುತ್ತರ್ಣ್ಣಯ್ಯಂ ತಮ್ಮ ಮುತ್ತಯ್ಯಂ ಮಾಡಿಸಿದ ಬಸದಿಯಂ ಪಡಿಸಲಿಸಿ . . . ತನ್ನ ಕೀರ್ತ್ತಿವಿಲಾಸ್ತಂಭವನಾಚನ್ದ್ರಾರ್ಕ್ಕಕ್ಕಂ ರಂಬರಂ ನಿಲಿಸಿದ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೬೪-೪೬; ೧೦೬೬); ಅಪ್ಪನ ಡೋಹಾರ ಒಕ್ಕಮ್ಮನಾಗಿ ಮುತ್ತಯ್ಯ ಚಿನ್ನಯ್ಯನಾದರೆ ಆನು ಬದನೆನೆ (೨೪೭. ೪೮೨); ಗುರುವಲಾ ಮುತ್ತಯ್ಯ ನಮ್ಮನು ಹೊರೆದ ತಂದೆಗೆ ತಪ್ಪಿದರು ಕಡುಜನಕಗಳು ಪಾಂಡವನು (೪೦೬೬. ೦೦-೦೨)- ೩. ಮುದುಕ : ವೃದ್ಧ : ಮುತ್ತಯ್ಯ ಚದುರಿದೇನು (ಗಾಪ್ಯಾಕ. ೬೦೨); ಮುತ್ತಯ್ಯ ಮುಳುಮುಳು ಅತ್ತ (೨೦೪೦. ೨೫೬-೬)- ಮುತ್ತಯ್ಯ : ೧. ಮುತ್ತಯ ಸರೋಜಾಸನ ನಮ್ಮ ಒರಿಯತ ಹೆಸರ ಕಿರಿಸದಿರು (ಸೌಇಇ- ೦೪-೨೪): ಭೂಪರ ಪಿತಪಿತಾಮಹರ ಅವರ ಮುತ್ತನು ಭದರಿಕಾತ್ರೆಯುದಿ ಕೃತುಸಹಸ್ರದನೆಂಕಕೋಟಿ ಕ್ಷಿತಿ ಬೊಳುಳ್ಳ ಸಪಾಸ್ತಕೀರ್ಣದ ಗತಿಯನೀವ ಮಹಾನುಭಾವರ ಪಿತನು ನಡೆತಂದ (೩೦೪. ೬-೦)- ೨. ಮುತ್ತಯನ ಕರತಳದ ಧನುವನು ಕತ್ತರಿಸಿದನು (ಕುಣ್ಣಾಕೀ. ೪-೪೬); ಕುರನೆ ಕೇಳ್ದ ನಿಮ್ಮ ಮುತ್ತದು ದರರಥನು ಮಾಡಿದ ಮಹಾಧ್ವರದೆಸಕದು ಹೊಯ್ಕೈಯೆನಲು ಮಾಡಿದನು ಸತ್ಯತಪ (೩೦೪೦ಾಂ. ೦-೦೨-೩೬). ಮುತ್ತಿಯ : ೧. "ಮುತ್ತಜ್ಜ-ಮುತ್ತಿಯ (ಮುತ್ತಾ)" (ಪಾಪಕೋ-೬೨). ಮುತ್ತ : ೧- ನಮ್ಮ ಅಜ್ಜ ಮುತ್ತಂದಿರು ಈ ಪಟ್ಟಣವ ಬಾನಾದಿಯಿಂದಿರುತ್ತಿರ್ದೆಂದು ಹೇಳುವರು (ಮುಂಶಾಬು. ೬-೨೪೬)- ೨. ಬಲ್ಲಿದ ಕಸವ ಮಾರಿದಿಟ್ಟಾ ಕೋಲು ಉಲ್ಲಾಸದಿ ಪೆತ್ತಾ ತಾಯಿಯು ಕಡಿಯಲ್ಲದೆ ಬಿಡಿಸೀಸಲ್ಲಿಸಿ ಮೊತ್ತಗೆ ಪಟ್ಟವ ಗಟ್ಟಿದ ಕೋಲಿ (ಶ್ರೀಗಾಪು. ೬೦). ಮುತ್ತಾ : ೧. ಅಜ್ಜ ಆರುಕರೆ. ಮುತ್ತ ಮೂರುತಲೆ ಪಡೆದುಬುಂದುದೆಂದು ಹೇಳಿದರು (ರಾಸಾಪು. ೬೬). ೨. ಶ್ರೀಪಿಜಮದಾಸರ ತಂದೆಗಳು ಶ್ರೀನಿವಾಸಪ್ಪನವರಿಗೆ ಮತ್ತು ದಾಸರ ಮುತ್ತಾ ಈ ಉಭಯರಿಗೆ ಕಾಯಿಯ ಜನ್ಮ ಬಂದಿತ್ತಂತೆ (೩೦೪ಾಂ. ೦೪೯). ಮುತ್ತಾಯ:೨. ಹೆತ್ತ ತಾಪೆಯನಳಾಯುವೆ ಮುತ್ತಾಯ ಪ್ರಸ್ತಾವವ ಹೇಳುವ (೩೨೦೪೪. ೦೦೪-೪೦). [ಮುತ್ತ + ಅಯ್ಯ]

ಮುತ್ತರ೧ (ನಾ)- ಮೂರುಬಗೆ. — ವಿಧ : ಇದು ಪೃಥ್ವಿಯೊಳಗಣ ಮುತ್ತರದ ಅಚ್ಚಿಗವು ಇದ · ಬಿಡಿಸಾ ನೀಕಳಂಕಮುಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುವಾ (೩೦೪೪ಾ. ೦೬೨-೬೦೬) [<ಪೂಜು + ತರ (<ತರಹ)]

ಮುತ್ತರ್ದ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮದಜಿತಪುರಸನ್ ಸಮಸ್ತ ರಾಜ್ಯಸ್ಥಿಯುತ್ತಮಿರೆ ಅವನ ಸಾಮಸ್ತಂ ಶ್ರೀಮುತ್ತರ ಅವರಭಗಗ್ನ . . . ಆಸನ್ನಿಸಾಡನಾಳುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. XV. ೪೮೬. ೨೧೫-೩; ಸು. ೪೧೦).

[< ಮುತ್ತರಸ]

ಮುತ್ತರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕಿಜಿಗಾಳಿ ಮಂದವ ಮುತ್ತರಸನಾ ಮಗಪ್ಪನ ಪರಮಿಳ್ಳ ಎಟ್ಟಿತು ವೀರಪ್ಪರ್ಗ್ಗಂ ಪೊಕ್ಕಂ (ಎಕ. XII. ಕುಣಿಗ ೧೭-೩; ಸು. ೭೫೧) ; ಮುತ್ತರಸರ್ವಂನೆಯಿಂ ಪರಮಾಪ್ತನೆಯುಂ ಮುತ್ತರಸರ ಉರುಂ ಇಪ್ಪು (ಎಕ. III. ತಿರುಮ. ೦೦೫-೩; ಸು. ೪೧೦).

[ಮುತ್ತು$_{೨}$ + ಅರಸ$_{೧}$]

ಮುತ್ತಲ 'ಮುಟ್ಟಿಗ' ನೋ.

ಮುತ್ತಲು$_{೧}$ 'ಮುಟ್ಟಿಲು' ನೋ.

ಮುತ್ತಲು$_{೨}$ 'ಮುಟ್ಟಿಗ' ನೋ.

ಮುತ್ತಲು$_{೩}$ (ನಾ). ಒಣಗಿದ ಬೇರು : ಆಮುನೋಗೆಯು ಮುತ್ತಲು ಅವರದವಳ್ಳಿಯು ಮುತ್ತಲು, ಮುಳ್ಳುಕೊಂಡೆಯು ಮುತ್ತಲು. ■ ಮೂರನೆ ಕತ್ತರಿಸಿ ಜಜ್ಜಾಗುಚ್ಚಿ ಕಷಾಯಮಿಟ್ಟು . . . ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ಬರಲು . . . ಹಳೆಕಪ್ಪಲು, ಉಬ್ಬಸ ಸಹ ಪರಿಹಾರವಹುದು (ಸಕಕ್ಕೆ. ೩೩೩).

ಮುತ್ತಲೆ (ನಾ). ಮೂರು ತಲೆ : ಅವನ ತಲೆಗೆ ತಲೆಯು ಪಳಯಿಂದುವಿದು ತಿರುಕೊಳವಿನಾಚಿ ಮಡಗಿದರೆ ಮುತ್ತಲೆಯೊಡನೆಯೊದಜಿತ್ತು ಶಿವಮಂತ್ರವ (ಧಾಪಪಂ. ೪-೩೧); ಮುತ್ತಲೆ. ಮೂಜಿಮತಲೆ (ಕಣ್ಣಕು. ೩೩೦ ಕ್ರಮೋ).

[< ಮೂಜು + ತಲೆ$_{೧}$]

ಮುತ್ತಲ್ಲಿಕ 'ಮುಶಾಲಿಕ' ನೋ.

ಮುತ್ತವರ (ನಾ). ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರು : ಇದಾ ಪಡೆದೊರ್ ಸುಸೇನವಧಿಯರ ಸ್ವರ್ಗ್ಗಾಗೋಸಾಸಿ ಮುತ್ತವರಿವ ಅಧಿಮಪಸೆಟ್ಟಿಯು (ಎಕ. IX. ೪೨-೦೦; ?). [?]

ಮುತ್ತವ್ವೆ, ಮುತ್ತವ್ವೆ (ನಾ). = ಮುತ್ತಜ್ಜಿ : ತಮ್ಮ ಮುತ್ತವ್ವೆ ಲಚ್ಚಿಯಬ್ಬರಸಿಯರು ಮಾಡಿಸಿದ ಬಸದಿಯಲಿಸ್ಸ ರಿ(ಜು)ಷಿಯಾರಾಹಾರ ದಾನನಿಮಿತ್ತಂ . . . ಮೂಜು ಪಣಮಂ ಕೆತ್ತುಬಿಂತಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಎಕ. XVIII. ೦೭೫-೪೫; ೨೧೭೫); ಮುತ್ತಾಗವೆ ಮುತ್ತವ್ವೆ ಚಂಗಳೆ ಅತ್ತಿಯೇ ನಾನಾಪಾಹುಮು ನಿನಗರ್ತಿಯೇ (ಶಸಕ್ಕೆ. ೪೫-೩೮). **ಮುತ್ತವ್ವೆ** : ತಮ್ಮ ಮುತವ್ವೆ ಲಚ್ಚಿಮಬ್ಬರಸಿಯರು (ಶಿಂಗಣಾ. ೧೯೯೦. ಶಪಗಣಾಮ. ೩೨-೪೫; ೨೦೮೭). [ಮುತ್ತ$_{೨}$ + ಅವ್ವೆ]

ಮುತ್ತಟ್ಟಿ (ನಾ). ಮೂರುಸತ್ತಿಗೆಗಳು : ಮುಕ್ಕೋಡಿ, ಮುತ್ತಟ್ಟಿ, ಮುಳ್ಳುಪ್ಪೆ (ಶಣ್ಣಾಖ. ೦೦೦ ಕ್ರಮೋ). [< ಮೂಜು + ತಟ್ಟಿ]

ಮುತ್ತಾಣ್ಣಿ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಾದ ಗಂಡ : ಏಂ ನಿಷ್ಕರುಣಿಯೊ ಪಸುಮಗನೆನ್ನದೆ ಮುತ್ತಾಣ್ಣನೆನ್ನದೆ . . . ಮುಂಬಿಟ್ಟು ಕೊಂದಪಂ ದುವರಾಜಂ (ಶಪಕ್ಕೆ. ೦೦-೨೩). [ಮುತ್ತ$_{೨}$ + ಅಣ್ಣಿ (<ಅಳ್ಳ)]

ಮುತ್ತಾತ (ನಾ). = ಮುತ್ತಜ್ಜಿ: "ಪ್ರಪಿತಾಮಹಃ—ಂ ತಪ್ಪಿತಾ . . . ತಂದೆಗೆ ಪಿತಾಮಹ, ಮುತ್ತಾತ" (ಕಣ್ಣಂ. ೦೫೬); ಇಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಮುತ್ತಾತ ಅಂದರೆ, ಭೀಮರಾಜರ ತಂಗಿ ಬಳಗದವರು ಒಬ್ಬರಿದ್ದರಂತೆ (ಪುಚಿ. ೯೦); ತಾತನೋ ಮುತ್ತಾತನೋ ಹೆತ್ತಯ್ಯನೋ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅವರ ಸಂತತಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪತಾ. II. ೧೪೯). [ಮುತ್ತ$_{೨}$ + ತಾತ]

ಮುತ್ತಾರ (ನಾ). ಮುತ್ತಿನ ಸರ ; ಮೌಕ್ತಿಕದ ಮಾಲೆ : ಇಡೂಕ್ತಿಂ ಮೊಲೆ ಮುಂದೆ ಪಾದುಂ ಕುಣಿಯುತ್ತಿತ್ತಾಡೆ ಮುತ್ತಾರಮುಂ . . . ಕಾದಲೆಯರ್ಕಳಲ್ಲಿ ಮೆರೆವರ್ ಚೀಡಾಟದೊಳ್ಗಯ್ದಿದ (ಪ್ರಕೂಪು. ೪-೩೪).

[< ಮುತ್ತು$_{೨}$ + ಆರ$_{೨}$. / ತಮಿ. ಮುತ್ತಾರವುಮ್. / ಸಂ. ಮುಕ್ತಾಹಾರ]

ಮುತ್ತಾಲಿಕ ' ಮುತಾಲಿಕ ' ನೋ.

ಮುತ್ತಿಂಥಿಬೋಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮುತ್ತಿನ್ಥಿಬೋಯಸ್ಯ ಕೌಣ್ಡಿಲ್ಯಗೋತ್ರ ಪೆನ್ನೆಶರ್ಮಾಣ (ಇಂ. VII. ೦೮೫-೪೬ ; ೫೫೬).

[? + ಬೋಯ]

ಮುತ್ತಿಕ್ಕು 'ಮುದ್ದಿಕ್ಕು' ನೋ.

ಮುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಆವರಿಸುವಿಕೆ ; ವ್ಯಾಪಿಸುವಿಕೆ ; ಹಬ್ಬುಗೆ : ಸುಡುವ ಹೊಸವಿಷವೆರಿಯ ಮುತ್ತಿಗೆಯು ನಡುವರ್ದ ಮೈದನಂತೆ [ಶಾಖಾಂ. ನಡುವಿರ್ದ ಮೈದನಂತೆ ಬಿಜವದುಸಿ] . . . ಇರ್ದನವನಿನ ಸುರಿಮು ದಾಳಿಯೊಳ್ಗೆಗೆ (ತಕಣಾ. ೦೦-೦೨); ಪುತ್ತೆ ಕವಿದುದು ಜೆಣನ ತುಳಿದೊತ್ತೊತ್ತೆಯಲಿ ರಿಪುಸೇನೆ ಮುಂಜಿನ ಮುತ್ತಿಗೆಯ ರವಿಯಂತೆ ಕಾಣಿಸು ಕಳಶಸಂಭವನ (ಶಾಬ್ಧಕ್ಕೋ. ೦೯-೨೦) ; ಈ ಕಮವ ಮುತ್ತಿಗೆ ತೆಗಸುವವರೆ ಮಾರ್ಕಾಂಡನೇ ಕ್ಷಮಿಸು (ತಶಾಗ. ೦೦-೩೬-೦೩). ೨. ಬಳಸುವಿಕೆ : ಪದ್ಮಾವತಿಯುಂ ಅದಯ್ಯನುಂ ಗಾಢಾಲಿಂಗನದ ಮುತ್ತಿಗೆ ಯತ್ತಲಗ್ಗಳವಾಗಿ ಸಕಲೇಂದ್ರಿಯುಂಗಳೊಳಗ್ಗಮಾಗೊಟ್ಟು . . . ಸವಿವುತ್ತಿರ್ಪ ಸುವಿಸಮಯದೊಳಂ (ಆಪು. ೫. ೪೩೩-೩೦). ೩. ಮೇಲೆ ಬೀಳುವಿಕೆ ; ಆಕ್ರಮಣ ; ಧಾಳಿ : ಆ ಪೆರ್ವಲುಮೆಬ್ಬಿ ಸುತ್ತಬಾದು ಮುತ್ತಿಗೆಯುಂ ನೆಜ್ ಬಿಟ್ಟು ಬಂದು ಸೈತೊರ್ವಳಿಗೊಂಡು ಸಾರ್ದುದಿರದಾಗಳ್ ಸಿಂಪ ಬಳಾನೀಕನಾ (ಶಾಪುಮಾ. ೦೦-೩೭) ; ಮುಸುಗಿನದ ಮುತ್ತಿಗೆ ಬಿಳ ಬೈಸೆ ಬೆಜಗಾಗುತ್ತ ಸುಯ್ದನು (ಶಾಬಾರಾ. ೨೦-೨) ; ನಮ್ಮಿ ಪೆಳಲು ನೊತ್ತರಿಸಿದಾ ಮುತ್ತಿಗೆಯೊಳೀ ಪೆಂಡಿರೀ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲರುಂ ಸತ್ತುಪೋದಂ ತಾಯಿತು (ಕಮ್ಮಕಾ. ೬-೩೩).

ಮುತ್ತಿಗೆಯನಿಕ್ಕು = ಎರಗು ; ಆಕ್ರಮಣವಾಡು : ಬರುತಲೇ ಮುತ್ತಿಗೆಯನಿಕ್ಕಿದರಿರುಮೈಯಲಿ ಬೀದಿವರಿದೊಡಪುರಿಂದು ವೆಚ್ಚಿಸಿದರು (ತೂಕಣಾ. ೬-೬-೩೨) ; ಮುತ್ತಿಗೆಯನಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಿರ್ಪಳಮಿಲ್ಲ ಕೆನಲು ಗಗಭ ವಡರ್ದ ಸೌಧಂಗಳ ಮರೀಚಿಯಿಂ ಪೊಗರುಗುವ ಪೊಚ್ಚಪೊಸಪೊನ್ನ ಕೋಂಟಿಗಳ ಕಾಂತಿಗಳ್ಕೆದೆ ಮುಸುಕಕೊಂಡೆಸದಿರ್ದುವ್ವ (ಕ್ಷಲಾಣಾ. ೦೬-೬). **ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕು** = ೧. ಸುತ್ತುವರಿ ; ಬಳಸು : ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಹೊರಗೆ ಸೊಳ್ಳಿಗಳು ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿ ರಕ್ಷಣಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತವೆ (ಪುಲಪು. ೮೨) ; ಜನ ಅದನಿಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದರು (ತ್ರಿಪಪು. ೨೬೬). ೨. = ಮುತ್ತಿಗೆಯನಿಕ್ಕು : ಮುಸಲ್ಮಾನರು ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿ ತಮ್ಮಲ್ಲರನ್ನೂ ತುಕ್ಕಡ ತುಕ್ಕಡ ಮಾಡಿಬಿಡುವರು (ಶಂಕಪು. ೪೫೪).

[ಮುತ್ತು$_{೨}$ + — ಗೆ(ಗೆ)/ ತಮಿ. ಮುತ್ತಿಕ್ಕೈ, ಮುದ್ದುಕ್ಕೈ, ಮುಜ್ಜುಕ್ಕೈ ; ತುಳು. ಮುತ್ತಿಗೆ, ಮುತ್ತಿ ; ತೆಲು. ಮುತ್ತಿಕ]

ಮುತ್ತಿಗೆದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಆಕ್ರಮಣವನ್ನು ಕೈಬಿಡು ; ದಾಳಿಯನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು : ಅಳುಕಿ ಮುತ್ತಿಗೆದೆಗೆದು ಸಾಲ್ವನ ದಳ ಮುಂದು ನಿಜಪುರಕೆ ಪಾಯ್ದುದು (ಭಾಷ್ಕೋ. ೨-೨೩) ; ಎಗೆ ಬಲಾಹಕ ಕಡ್ಗೊದಲು ಕಾಂತಿಯಿಂ ಸೊಗಸುವ ಮಾರ್ತಾಂಡನಂತೆ ರಕ್ಷುಗನ್ನುಗಿಸಿದುದು ಪಟ್ಟಣ ಬಲು ಮುತ್ತಿಗೆದೆಗೆದುಲು (ತಂಕಪ. ೦೫-೦೫೬). [ಮುತ್ತಿಗೆ + ತೆಗೆ$_{೨}$]

ಮುತ್ತಿಗೆಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಎರಗು ; ಆಕ್ರಮಣ ನಡೆಸು : ಅರಿಪುರದೆಡ ಬಲು ಗಡಿದುರ್ಗಗಳನೀಗೆ ಭರದೆ ಮುತ್ತಿಗೆಯಿಕ್ಕಿ ಸೆಳೆದೆಂ (ಶಂಪಪ. ೩-೨೦).

[ಮುತ್ತಿಗೆ + ಇಕ್ಕು]

ಮುತ್ತಿದು ' ಮುದ್ದಿದು ' ನೋ.

ಮುತ್ತಿಯ ' ಮುತ್ತಯ್ಯ ' ನೋ.

ಮುತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವಂತೆ ಮಾಡು; ಸುತ್ತುವರಿಯಿಸು : "ಮುತ್ತಿಸು-ದುರ್ಗಸಂಪೇಷ್ಟನೇ" (ಕಣಾಂಡ).

ಮುತ್ತಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ಆವರಿಸಿಕೊಳ್ಳುಡು; ಸುತ್ತುವರಿಯಿಲ್ಪಡು : ಬೆಳ್ಳವೆ

ನೀ ಮುಂದುವೆಂಗಳ ಮೈದುವಾಯ ಬೆಲ್ಲವಾದಿರದೆ ಬಂದಿಲ್ಲಿ ಹೊಲ್ಲೆಪ
ನೊಣನ ಮುತ್ತಿಸಿಕೊಳಬೇಡ (ಪೋಪಕ. ೨೦-೨೪). [ಮುತ್ತು೧ + -ಇಸು]

ಮುತ್ತು೨ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆವರಿಸು; ಕವಿ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಒಂದು ದೆಸೆಯೊಳ್ ತಗುಳ್ದ ಮುಕುಂದನ ಕರಚಕ್ರಂ. . . ಒಂದು ದೆಸೆಯೊಳ್ ಕುಂದದೆ ದಹನಾರ್ಚಿ ಮುತ್ತಿ ಮುತ್ತುವ ಪದದೊಳ್ (ಕಂಪಾ. ೩-೧೮); ಬಲವಮಗಡಿಸಿ ಮೊಕ್ಕುದು ಮಸಗಿದಂಬುಧಿ ಬಡಬನನು ಮೊಗೆದಂತೆ ಮುತ್ತಿತು ಕಳತ ಸಂಭವನ (ಕುಣ್ಮಕ್ರೌ. ೦೭-೨೩); ಕಳಸಕುಚಗಳ ಕಮಿಸಿಯಂಚಿಗಳ ಕಾಂತಿ ಬಳಸಿ ಮುತ್ತಿತು ನೆರವಿಗರ (ಕಂಪಂ. ೧-೭೦). ೨. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು; ಸುತ್ತುವರಿ; ಬಳಸು : ಸುತ್ತಿದ ಸಂದನವಸದಿಂ ಮುತ್ತಿದ ಕಪಿಘ್ನಿಲ ದಿನೆಸವ ಪದ್ಮಾಕರದಿಂದುತ್ತುಂಗಜಾಲಯದಿಂದುತ್ತಮಪುರವೆನಿಸಿ ನೆಗಚ್ಚಿ ಚಂಪಾಪುರದೊಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೩-೩); ಸಿಂಹವರ್ಮಧರಾದೇವರ ಸೇನಾಪತಿ ಚಂಪಾಪುರಮಂ ಪರಿಯಟ್ಟು ಮುತ್ತಿದಂ ಮೂಲಬಳಸಿಂ (ಶಾಕ್ತ. ೩-೦೨೬); ಪಾವಿನ ಹಸೆಯಂ ತ್ರುಳಿದರೇಳ್ ಅಂಜಿಕಿಲ್ಲವೆ ಹಾವಿ ವೈಗೆ ಮುತ್ತಿರಲು ಹೇಗೆ ಜೀವಿಪನೆ (ಹರಿಂದ. ೨-೭೩-೪). ೩. ಧಾಳಿಮಾಡು; ಆಕ್ರಮಣ ನಡೆಸು; ಲಗ್ಗೆ ಹಾಕು : "ಮುತ್ತು—ನಿರೋಧಾವರೋಧ. ಮೌಕ್ತಿಕ ಜ" (ಕಇ:ಡಿ); ಬಲ್[ವ]ತೆ ಸು (ಸೂ)ದ್ರುಣ್ ಪ್ರಳಯಧಾಸ ಮುತ್ತಿ ಅಣಬಿ [೦] ಕವಿಪೊಂಗಂ ಚಲಪಜಿಪೊಂಗಂ ಅಲ್ಬಪ್ಪೊಂಗಂ ಕುಡಲಪ್ಪಿಂಗಂ ಒಬ್ಬರ್ಗೊ(ನೆ) ಆಚಾರ್ಯ್(ಜ್ಯಾ)ನ್ (ಎಇ. XXIV. ೦೪೩-೭ ; ಸು. ೫೦೬) ; ಅನಿತುಂ ಬಲಮುಂ ಮುತ್ತಿ ಬಳಿಕಾವಿತರ್ಕರ್ ಸುತ್ತಲುಮೇಸಾದಿ ಪಿರಿದ ತಿಗೆಂ ತಂದರ್ (ಇಪಕ್ಷಿ. ೦೪-೭೦) ; ವಜ್ರಾಯುಧನ ಮೊದ್ಲಸ ರಥವ ನಿರ್ವಾಯುವಲಿ ಮುತ್ತಿದರು ಕುರುಸೇನಾಮಹಾರಥರು (ಕುಣ್ಮಕ್ರೌ. ೩-೨೪). ೪. ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಸಂದಣಿಸು : ಪೆಣ್ಣಂಬಿಗಳ್ ಮುತ್ತುತ್ತುಂ ಪುಸುಜಿತ್ತುಂ ಬರೆ ಬಂದುವಿಂದ್ರಪಸದಿಂ ಪೂದಂದರ್ (ಕಂಪಾ. ೧-೧೮); ಶ್ರೀವೀರನಾಥಂ ವೆಲಸಿರೆ ವಿಪುಳಾದ್ರಿಂವ್ರದೊಳ್ ಶೋಭೆಯಂ ಮುತ್ತಿದ ದೇವಾನೀಕದಿಂ. . . ಶ್ರೀಗಳೆಂ ಸಂತೋಷಂ ವಿಗೆ ಕೂರ್ತು ಕೀರ್ದನಧಿಕಶ್ರೀಗಾರ್ಮಮುಂ ಧರ್ಮಮುಂ (ಧರ್ಮಾಭ್ಯು. ೦-೭೦) : ಮುತ್ತಿ ಮುಸುಜಿತ್ತು ಜನಂ ಕೆಜೆದಿದ್ದ ಜೋಗಿಯಂ (ಪಪ್ರಕ್ತಿ. ೩-೦೦). ೫. (?) : ಈ ಧರ್ಮಕೆ ಮುಜುವ ಮಾಜು ಸಲ್ಲದು ಮುತ್ತುವ ಬತ್ತಿ ಸಲ್ಲದು (ಶಾಇಪ. IX–ii, ೧೬೪–೪೨ ; ೨೪೨).

ಮುತ್ತಿಕೊಳ್, ಮುತ್ತಿಕೊಳ್ಳು = ೧. ಆವರಿಸು; ಕವಿ: ಮುಸುರು : ತನ್ನೆರಡಾಕೆಯ್ಯೊಳಮುತ್ತ ಶರಾಳಿಗಳ್ ಭಯಂಕರತರಮಾಗೆ ಭೂಭುವನ ವೆಲ್ಲಮನೊರ್ಮೆದೆ ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತಿಕೊಂಡಿರೆ ದೆಸೆಗಾಣಲಾಗದು (ಕಂಪಭಾ. ೦೨-೦೦೬); ಮಧ್ಯಾಹ್ನಸೂರ್ಯನ ಜೀಮೂತಪೆ ಮುತ್ತಿಕೊಂಡಂತೆ ಅತನ ಶರಕಿರಣಗಳಿಂದೆ ಮದಗಜಪ್ರಾತ ಸಂಗ್ಲಾದಮು (ಪೋಪಕ. ೪೪-೪೦); ಬೆಲ್ಲಕ್ಕೆ ನೊಣಗಳು ಮುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿವೆ (ಕೃಪ). ೨. ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕು; ಧಾಳಿ ನಡೆಸು: ಪೊಲ್ಬೆಮನಪುಣಿಸು ಮುತ್ತಿಕೊಳ್ಳ ಬ್ಲಾರಬಿನಿಸೊಳೆ (ಎಳ. VIII, ೩೦೮ಬಿ. ೨೨-೨; ಸು. ೫೦೦); ಕರ್ಣನಂ ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತಿಕೊಂಡು . . . ವಿವಿಧಾಯುಂದಂಗಳೊಳ್ಬುಮೆಚ್ಚುವಿಲ್ಲುಮುಮಾಗುರ್ವುಮದ್ಭುತಮುಮಾಗೆ ಕಾದುವಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೩-೦೦೬ ಬಿ); ಮುತ್ತಿ ರಥವಿಮತ್ತುಸಾವಿರ ಮುತ್ತಿಕೊಂಡುಮೆ ಗಜವನು (ಕುಣ್ಮಕ್ರೌ. ೩-೪೯)

[ದೇಸ ತವಿ. ಮಲ. ಮುಜ್ಜು; ತುಳು. ಮುಂತ್ತು; ತೆಲು. ದುಮ್ಮು; ಕೋತ. ಮುತ್]

ಮುತ್ತು೩ ' ಮುದ್ದು ' ಪರಾ.

ಮುತ್ತು೪ ' ಮುಪ್ಪು ' ನೋ.

ಮುತ್ತು೫ ' ಮುಟ್ಟಿಗ ' ನೋ.

ಮುತ್ತು೬ (ಪಾ). ೧. ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪೌಕ್ತಿಕ : "ಮುತ್ತಾ ಪೌಕ್ತಿಕಂ. ಶೌಕ್ತೇಯಂ – ಈ ಸಿ ಮುತ್ತು" (ಇಚಿಸಾ. ೧೯೯೫); ಗಟುಳಿಸಿವಘ್ನಂ ಸಲೆ ಹಾಂಗಟಾಯದೆಯುಂ ಶುಭದೊಂದಿರ್ದೊಡೆ ಮುತ್ತುಂ ಮೆಱಸುಂ ಕೋಪಂತಕ್ಕುಂ (ಕವಿಂ. ೨-೪); ಬಿಜಮೀಗ ಪಳೆಯೆ ಮುತ್ತಿನ ತೇಡನೆ ನೋಂದಿ ನೋಡಿ ಬಳ್ಕುತ್ತಿರೆ (ಕಂಪಾ. ೪-೬೯); ಮುತ್ತು ನೀರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಮತ್ತೆ ನೀರಪ್ಪುದೆ (ಅಸ.೨೭೭); ಮೌಕ್ತಿಹಸ್ತಿಗಳ ಮಸ್ತಕದಿಂ ಬಿದಿರಿಂ ಘಣೇಂದ್ರೋತ್ಕ್ರಮಾಗದಿನಗರ್ವಿಪ ಪುರಿಯ ಕೆಂಬ್ಗಳಿಂ ಪತ್ರ ವಿಚ್ಛಗನಕುಂದದೊಳೊಕ್ಕಳಮುತ್ತನಾಮುರ್ವಮಿರ್ ರವಲಪ್ಪಿ ಯಂಕಾಮಿನಿಯರ್ಕಳಿಂ (ಶಾಬ್ಧಾಶ. ೦೦೯; ಪಪುರ. ೧೩೩ ಕ್ರಡೋ ನೋ) ; ಧವಳಶಂಬಿ ರುಜ ಮುಸ್ತಕಾಂಬುಭೃದ್ಮುಪಕಿರಂತ ಘನಸನ್ನಣಂಗಳೊಳ್ ತಮೆಸುವೇಣು ಪೊಳುದಾತ್ಮದಂಷ್ಟಿ-ಉತ್ಸವದ ಕೋರೆಯೋಳೆಂದ್ರದಂತದೊಳ್ ... ಸಿತೇಕ್ಷು ವಿನ ಪರ್ವದೊಳ್ ಶಾಲಿಯುಜ್ವಳಾಯತದ ತಂಬುದೊಳ್ ಲಲಿತಕುಕ್ಷಿ ಜೊಳ್ ಶೋಣದೊಳ್ ಇಳಾಕರ[ಟ್ರ]ಮಾಯುವೈದಿದೊಳು ಸುಮುಖ್ಯೆ ತಮೀಕಿಳಾಯುತದ ಮುತ್ತು ತಾನೊಗೆದಂದಲ್ಲಿ ಭೂಜ್ಞಾವರಂ (ಬಾಲಾಕೃ. ೩-೦-೪೯). "ಏಳಮುತ್ತು", "ಜಾತಿಮುತ್ತು" ಪರಾ. ೨. ಮೂಗುಬಟ್ಟನ ಕೆಳಗೆ ನೇತಾಡುವಂತೆ ಧರಿಸುವ. ಮೂರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ಮುತ್ತು, ಪಚ್ಚ, ಚಿನ್ನ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಗುಂಡುಗಳ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ಕರಮೆಸವತ್ತ. . . ಅಂಬರವ ಪಳಿಂದಿ ತಾಳ್ದಿಸಿದ ಮೂಗಿನ ಮುತ್ತು (ಗಿಪ್ರ. ೪-೧೩). ೩. ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ವಿಳುಪಾದ ಗುಂಡನೆಯ ವಸ್ತು : ಮತ್ತಗಜದಗಳ ಮಸ್ತಕಕ್ಕೆ ಪಾಮ್ಬು ಗಿಬಗಿಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಪೊಳಿಮಕುರಿಸಂತಿರೆ ಕೊಂಕುವೆತ್ತ ಕೂರುಗರ್ಗಳೊಳೆಯ್ದು ತೆಕ್ಕಿಸಿದ ಮುಂತ್ತಿನ ಲೋಭದೆ ಕೊಲ್ಲರಿತ್ತಲಾಂ ಮೃಗಪತಿಯೂಥಮಂ (ಇಪಂಕಾ. ೧೪); ಮುತ್ತಿನ ಬಮ್ಮೆಯಂ ತೆಗಪೊ ಹಂಜಪಹೆಲ್ತೆ ಮದೀಯ ವಿಕ್ಕಮೆಂದಕ್ತಿನ ದಾಯದಿಂ ಗಜದ ಮೆಸ್ತಕಮಂ ಕಡುಕಯ್ದು ಪೊಯ್ದಾಡಾ ನೆತ್ತಿಯಾ ಮುತ್ತು ರ್ನುಲ್ಲೆನೆ ರಣಾಂಗದೊಳ್ ಕವಜಿಲ್ಕೆ . . . ಖಿಂಡಿಯುಕವಿಜರೊಕ್ಕಿದರ್ (ಪಪಳು. ೭-೭೨); ತಾರಕಿಗಳಿನೆ ವಭ್ರಪನೆ ರಿಪುವಾರಣದ ಮಸ್ತಕದ ಮುತ್ತುಗಳೋರಣೆಸಲೊಪ್ಪುವಂದು (ಕುಣ್ಮಕ್ರೌ. ೬-೪೩). ೪. (ಆಲಂ) ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರನ್ನು ಕರೆಯುವಾಗ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಪದ : ಏಕೆ ಅಪ್ಪ, ಹೇಳು ಮುತ್ತೆ, ಹೊತ್ತು ಪರುಗುವಂದದಿ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೩-೦). ೫. ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಹನಿ : ಅಬ್ರುಬಿಂದು : ಎರಡೇ ಎರಡು ಮುತ್ತುಗಳು ಆವನ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಉದುರುವುವು (ಪುಂಗಥ. ೦೦೩). ೬. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಉತ್ತಮವಾದುದು : 'ಅತ್ರವತ್ ಸರ್ವಭೂತಾನಿ ಯಃ ಪಶ್ಯತಿ ಸಪಶ್ಯತಿ' ಎಂಬುದು ಗೀತೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಮುತ್ತಿನ ಮಾತು (ಪಾಹೂಗ. ೨).

ಮುತ್ತಿನಕಂತೆ = "ಲಿಂಗವಂತರ ಒಂದು ಗೋತ್ರನಾಮ" (ಎಚ್ಕಪಾ. ೨೯). ಮುತ್ತಿನಬಟಿಪ್ಪು, ಮುತ್ತಿನಸಿಪ್ಪು = ಮುತ್ತು ಹುಟ್ಟುವ ಚಿಪ್ಪು : ಬಿಟ್ಟಿದೆ ಬಿಗಿದ ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪಿನಂದದಿ . . . ಇರ್ದಗಣಿತಾಮಲ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನಿತೆಸಲು ಕಂಡನಾ ಹಸಮಾ (ತೀರಾ. ೩-೬-೨೪) : ಈಗಿವದ ಎಲೆಗಳು ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪಿ (Oyster shell) ನಂತೆ ಎರಡು ಮುಚ್ಚಳಗಳುಳ್ಳವು (ಪಾಲ್ಕ್ಯ. I. ೩೦೩) ; "ಮುಕ್ತಾಸ್ಫೋಟಃ. ಶಾಕ್ತೀಃ – ಈ ೨ ಮುತ್ತಿನ ಸಿಪ್ಪೆ" (ಹಣಾಡಾ. ೦೦೯-೧೨). ದುಷ್ಟಸುಲಿ = ೧. ಮುಂತ್ತುಗಳನ್ನು ಸೀರಿಸಿ ಹೆಣೆದ ಬಲೆ : ರತ್ನದ ಸಂಕೋಲೆಯಾದರೆ ತೊಡತಲ್ಲವೆ ಮುತ್ತಿನ ಬಲೆಯಾದರೆ ಬಂಧಸಲ್ಲವೆ (ಪುಕಾರ. ಂ. ೪೨-೪೨). ೨. ಮುತ್ತುಗಳನ್ನು ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೇಶಾಲಂಕಾರಸಾಧನ : ತುಜುಬಿನ ಮುತ್ತಿನ ಬಲೆ ಚನ್ನಗೇದಗೆಜಜುಗಳಂ ಸಿಂಗರಿಸಿದಳು (ಕಾಬಾಂ. ೪೯-೭೬). ಮುತ್ತಿನಮೀದಿ = ಮುತ್ತುಗಳನ್ನು ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ

ಪೋಣಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಆಲಂಕಾರಸಾಧನ (?) : ಪುಂಗೆಜ್ಜೆ ಘಂಟೆ ಮುತ್ತಿನ ಬೀದಿಯು ಜೀನ ಸಿಂಗರ ಲೋಮೆಯನದಱಿ ಅಂಗದೊಳಗೆ ಸಂಗಡಿಸರಾ ದಿವ್ಯತುರಂಗ ಕಣ್ಮುಜೆ ರಾಜಿಸಿದುದು (ಶಾಂಶಾಂ. ೯-೪೯). ಮುತ್ತಿನ ಜೊಟ್ಟು=ಬೈತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರೋಕ್ಷಿಕದ ಆಭರಣ : ಪೆಜ್ಜೆನೊಸಲುಜೆ ಪಣೆಗಟ್ಟು ಮುತ್ತಿನ ಜೊಟ್ಟು . . . ಜಿನ್ನಗೇವಗೆಗಱಿಗಳಿಂ ಸಿಂಗರಿಸಿದಳು (ಶಾಂಶಾಂ. ೪-೪೭). ಮುತ್ತಿನ ಮುಗುಳು = ಮುತ್ತುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕರ್ಣಾಭರಣ : ಕಿವಿಗೆ ಮುತ್ತಿನ ಮುಗುಳನ್ನು ಅಂದವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿ ದೀಪದಂಗೆ ಕೈಮುಗಿದು ಜಾಮವಸೇಮೆಗೆ ಆರಂಭಿಸಿದಳು (ದೀಪಕಂ. ೦೧). ಮುತ್ತಿನ ಸತ್ತಿಗೆ = ಮುತ್ತುಗಳ ಕುಚ್ಚುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ಛತ್ರಿ : ಜಗೆ ಸುತ್ತಿ ಸಾವಡಸುತಿದೆ ನಿನ್ನ ಮುತ್ತಿನ ಸತ್ತಿಗೆಯುಬ್ಬತ್ತು ಸಲದು ಭೂಭುಜ (ಹರಿಶ. ೬-೯). ಮುತ್ತಿನ ಸರ = ಮುತ್ತುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಹಾರ : ನೀವು ಈ ದಿನ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಪಸಗೆ ಉಡುಗೊರೆಯಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿದ ಮುತ್ತಿನ ಸರ _ ಅದರ ಬೆಲೆ ಎಷ್ಟೊ (ಶಾಕಾಮು. ೦೩). ಮುತ್ತಿನಸುಣ್ಣ = ಮುತ್ತನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಆವರ ಭಸ್ಮವನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಸುಣ್ಣ : ಮುತ್ತಿನ ಸುಣ್ಣಮಿಂದು ಮಡಕಮುಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಮುತ್ತು ಒಂದು ತೊಲೆ ಹಾಕಿ . . . ಪುಟಿಪಾಕೆಲು ಬೆಳ್ಳಗೆ ಸುಣ್ಣವಾಗುವದು (ಕಾಪಮಾ. ೨೭೦). ಮುತ್ತಿನ ಸೇಸೆ = ಮುತ್ತುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಕ್ಷತೆ : ಗೆಲಿಸನಸಸುತನೆಂದು ಮುತ್ತಿನ ಸೇಸೆಯಿಸು ಪರಸಿ ತಳವರಿಸನಂಗನೆಯರು (ತಿಪರಣ. ೪-೪-೨೩). ಮುತ್ತಿನಹಾರ = ಮುತ್ತಿನ ಸರ : ವಕುಳಮಾಲೆಯೆಂಬ ವಿಳಾಸಿನಿಗೆ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರಮಂ ಬಿಂಬಿಗೊಟ್ಟು (ಪುಣಾಕೃ. ೦೦-೬೮); ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ ಪಜಿಯಿಲಿ ಕೆದಜಿದವು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಮುತ್ತುಗಳು (ಶಾಮೃಶ. ೪-೩೬). ಮುತ್ತಿನಾರ = ಮುತ್ತಿನ ಸರ : ಪೃಸಮ್ಯುಣಾಳದ ತೋಳ್ವಳೆ ಮುತ್ತಿನಾರಂ . . . ಕಣ್ಗೊಳೆ ನೆಲಸಿರ್ದವಲ್ಲಿ ಜಲದೇವಭವಂಗಳಂಜಿ ವಿಳಾಸಿನಿಜನಂ (ಕಾರಂಜಾ. ೪೭೯). ಮುತ್ತಿನಾರತಿ = ಮುತ್ತುಗಳನ್ನು ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ ಹುದುಗಿಸಿದ ಪಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಆರತಿ : ಮುತ್ತೈದೆಯರಿಂಗಳು . . . ಪಿಡಿಯಕ್ಕಿದಳೆದು ಬಂದರು ಮುತ್ತಿನಾರತಿವಿಡಿದಾ ರತಿದೇವಿಯೊಡನೆ (ಹೋಪಡ. ೦೭-೨೮); ಮುತ್ತಿನಾರತಿ ರತ್ನಾರತಿಗಳ ತಂದು ಮುತ್ತೈದೆಯರೆತ್ತ . . . ತರಳಸಸರ್ತಿಜಿಂದಲಿ ಪಾಡಿದರು (ಶಾಕಂ. ೪-೭೦). ಮುತ್ತಿನುಂಡೆ=ಛಿ. ಪರೋಕ್ಷಿಕದ ಗೊಂಜಲು.–ಗೊಂಡೆ: ತಕ್ತಿಸಿದ ನವರತುನದಿಂದರಿ ಮುತ್ತಿನುಂಡೆಯು ಜೂಳಮಂಗಳ . , . ರಥಲಳಶ ಮೇಲೆಸಲಿ (ಶಾಕ್ಕೆಕ್ಕೃ. ೬೦೩. ೫೦. ೨೭೮). ೨. ಹಾಲು ತುಂಬಿ ಜಕ್ಕಡಾವ ಕಾಳುಗಳ ತೆನೆ : ಮುತ್ತಿನುಂಡೆಯು ಮುದಿವ ಸಿರಿಸೆತ್ತಿಯಜ್ಜುತ್ತು ಬತ್ತಮಂ ಜತ್ತಿ ಬೆಳೆಯುವ ಉತ್ಕಮವ ಹೊತ್ತು ಹಕ್ತಿರಕೆ ಹಕ್ತಿರಕೆ ಬನಂತಿರುಪುದೊತ್ತೊತ್ತಿ! (ಕಚಗಿ. ೦೬-೬೦). ಮುತ್ತಿನೋಲೆ= ಮುತ್ತುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಓಲೆ ; ಪರೋಕ್ಷಿಕದ ಕರ್ಣಾಭರಣ : ತೋಗುವ ಮುತ್ತಿನೋಲೆಗಳ ಬೆಳ್ಳೆಳಗಿದಿ . . . ಸೆಳ್ಳುಗುರ ಮೆಯ್ಯೊಳಿಂ ಮಿಗೆ ಪೆರ್ಮೆವೆತ್ತು ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿದಳಾಕೆ (ಕಬ್ಬಣಾ. ೭೯). [<ಸಂ. ಮುಕ್ತಾ-/ಪ್ರಾ. ಮುತ್ತಾ-/ತಮಿ. ಪಾಂತ್ತು, ಪುತ್ತಮ್, ಮಾರುನ್ನು; ಮಲ. ತುಳು. ಮುತ್ತು; ಕೊಡ. ಮುಶ್ತ್; ತೆಲು. ಮುತ್ತಿಯಮು, ಮುತ್ತೆಮು, ಮುತ್ತಮು; ತೂದ. ಪುಟ್ಶ್]

ಮುತ್ತುಂಗಾಲ್ (ನಾ).-(ಅಲರಿ) ಮುಂದಿದರೆಯನ್ನು ; ಇಳಿವಯಸ್ಸನ್ನು (?): ಬಿರಿಯೊಡನೆ ಮುತ್ತುಂಗಾಲೊಳ್ ಸರೆ ಬರ್ಪನ್ನೆಗಮಿರು (ಕಪುರ. ೨೦೬ ಕೃದೂ). [?]

ಮುತ್ತುಕ ' ಪುಟ್ಟಿಗೆ ' ನೋ.

ಮುತ್ತುಕಾರಾಚಿ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪುರ : " ಮಾಚಿಪತ್ರ, ಗ್ರಂಥ ಪರ್ಣ, ಮುತ್ತುಕಾರಾಚಿ . . . ಕಾಜ ಉಪ್ಪು " (ಕಸ್ಕಾ. ೬೬); ಮುತ್ತುಕಾರಾಚಿ. ಮಾಸಿಪತ್ರೆ (ಸ್ಮಶಿಗ. ೧೦-೬೯೩). [ಮುತ್ತು$_{1}$ + ಕಾರಾಚಿ]

ಮುತ್ತುಕೊಡು ' ಮುದ್ದುಗೊಡು ' ನೋ.

ಮುತ್ತುಗ ' ಮುಟ್ಟುಗ ' ನೋ.

ಮುತ್ತುಗಣೆ (ನಾ). ಪರೋಕ್ಷಿಕವು ದೊರೆಯುವ ನೆಲೆ ; ಮುತ್ತಿನ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ : ಜೇರಾನದೆಟ್ಟಾಗಳ ಕೆತ್ತಿಯು ಮುತ್ತುಗಣೆಯನಗುಟ್ಟು ಪವ್ಪದ ಗುದ್ದಲಿಗಳಿಸಿ . . . ಅಳಂಬಮಾದ ದಂಷ್ಟಾಂಕುರಂಗಳೊಳು (ಪಭಾಕೃ. ೦೨-೫ ೫). [ಮುತ್ತು$_{5}$ + ಗಣ್ಣೆ (< ಕಣ್ಣೆ)]

ಮುತ್ತುಗದಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಮುತ್ತುಗವ ಬಳ್ಳಿ. ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಗ (ಕ್ಯಶಿಗ. ೦೩-೩೬). [< ಮುತ್ತುಗ + ಬಳ್ಳಿ]

ಮುತ್ತುಗಾರ (ನಾ). ಪರೋಕ್ಷಿಕವನ್ನು ಮಾರುವವನು : ಮುತ್ತಿನ ವ್ಯಾಪಾರಿ: ಮುತ್ತುಗಾರ ಭಾಗ್ಯವನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸನವನು. ತಾಯು ಮಾಡದಿಯು ಹರ್ಷಬಾಷ್ಪವೇ ಅವನ ಬಮಟಿನ ಹುರುಳು (ಅಡಿಕೃ. ೪-೬).

[ಮುತ್ತು$_{5}$ + — ಗಾರ (< — ಕಾಱಿ)]

ಮುತ್ತುಗಿಡಿ (ನಾ). ಆವರಿಸುವ ಕಿಡಿ; ಮುಸುರುವ ಕಿಡಿ : ಹೊತ್ತ ಹೊಗರಿನ ದೊಜ್ಜಿಪ ಗಜಗಳ ಮುತ್ತುಗಿಡಿ [ಶಾಕಾಂ. ಡ] ಗಳ ಹೊಳೆವ ಧಾರೆಯ ಹೊತ್ತವಂಪೊಕಿವಪ್ಪ ಮೃತ್ಯುಂಜಯನ ಸಮ್ಮುಖಿಕೆ (ಶಾವೃಕ. ೬-೨೦). [ಮುತ್ತು$_{1}$ + ಕಿಡಿ]

ಮುತ್ತುಗು (ಕ್ರಿ)- ಮುತ್ತು ಸುರಿ-ಚೆಲ್ಲು : ಕರಿಶಿರದತ್ತಣಿಂ ಮುತ್ತೊಕ್ಕು ವೆಂಬಲ್ಲಿ ಕರಿಶಿರದಿಂ ಮುತ್ತೊಕ್ಕುವೆಂದಾಯ್ತು (ಕಬಾದ. ೦೩೩ ಕೃಹೋ); ಕಣ್ಣಿನಿಗಳ್ಕೊಟ್ಟನೆ ಸತಿಯ ತೋರಮೊಲೆಗಾರಮುಣಾಗಳ್ಕಡಿಸಿ ನನ್ನಿ ಮಾಡಿದುವಮ್ಮರೆ ಮುತ್ತೊಕ್ಕುಪೆಂಬಿವಣಕದನುಡಿಯಂ (ಶಪಾಕಾ. ೩-೧೯೦).

[ಮುತ್ತು$_{5}$ + ಉಗು$_{1}$]

ಮುತ್ತುದೊಡವು (ನಾ). ಮುತ್ತಿನ ಒಡವೆ ; ಪರೋಕ್ಷಿಕದ ಆಭರಣ : ನೇಜಿಲ ಪಣ್ಯನಣ್ಣೆಯರಿ ಎಳಸಿ ತೊಯ್ದಂತಪ್ಪ ಮೈಮುಜ್ಜಿಳಿಸುವಾನೆಯ ಮುತ್ತುದೊಡವಿನ ಬೆಲುವೆ (ಶಾಳ್ಕಣಾ. ೩-೦೨). [ಮುತ್ತು$_{5}$ + ತೊಡವು]

ಮುತ್ತುಮಣೆ(ನಾ). ಮುತ್ತಿನ ಮಣೆ: ಪರೋಕ್ಷಿಕ : ಪೊಸಜೋಳರಾಯಂ ಮುತ್ತುಮಣೆ ಮಾಡಿದಾ ಬಸವನೆಯ್ದಂದಪಂ (ಕಾಂಅಾ, IV. ೪೫೬ ಪಸವಸೃ.ಕೃ). [ಮುತ್ತು$_{5}$ + ಮಣೆ$_{3}$]

ಮುತ್ತುಮರ (ನಾ). ಮುತ್ತನ್ನು ಮಾರುವ ಅಂಗಡಿ : ನೀರೊಳಿರ್ದೂಡ ಬೆಲೆವಡೆಯಂಪಾವೆಂದು ಮುನ್ನೀರನುಳಿದು ಬಂದಂತೆ ನೀರಮುಗುಳುತಸಿದವು ಮುತ್ತುವಸರಗಳ್ (ಶಾಂಶಾಂ. ೩-೭೬). [ಮುತ್ತು$_{5}$ + ಪಸರ]

ಮುತ್ತುವಸೆ (ನಾ). ಮುತ್ತುಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಪೀಠ ; ಮುತ್ತಿನ ಹಸೆಮಣೆ : ಆ ಮಾಮಪೀಜನಂ . . . ತೋಯಜನೇತ್ರೆ ಸೌಂದರಿಗೆ ಮಂಗಳಮಜ್ಜನಮಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಲ್ಕಾಯಿತಮಾಗಿ ಮುತ್ತುವಸೆಯಂ ನಲಿದಿಕ್ಕಿಪುದ್ (ಲಾಪೃಶಿ. ೪-೦೨). [ಮುತ್ತು$_{5}$ + ಪಸೆ$_{3}$]

ಮುತ್ತುವಾರೆ ' ಮುಸ್ಸೋರೆ ' ನೋ.

ಮುತ್ತುಹ (ನಾ)- ಮೇತೆ ಬೀಳುವಿಕೆ ; ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುವಿಕೆ ; ಆಕ್ರಮಣ : "ಆಭ್ಯವಸ್ಯಂದನಂ- ಆಭ್ಯಾನಾದನಂ – ಪರಿಮು ಮುತ್ತುಹ" (ಐತಾರಾ. ೪). [ಮುತ್ತು$_{1}$ +—ಹ$_{2}$ (< —ಪ್ಪ)]

ಮುತ್ತೆ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು ; ಅದಿಮುತ್ತೆ : ಮುತ್ತ ನನೆದೋಜಿ ತಳಗಳ ನಾಜೆ ಪೇಜು . . . ಕೋಭಸುತ್ತೆನವಿಪದೆತ್ತ [ಮುಗ್ಗಳಿಸಿ ನಾಜೆ ವಿ]ಗುರ್ವಿಸುವಬ್ಜಕಾಲದೊಳ್ (ಶಾಚಂಪ. ೬-೦೪). 'ಹರಿಮುತ್ತೆ' ಪರಾ. [< ಆದಿಮುತ್ತೆ]

ಮುತ್ತೆರಿ (ನಾ)- ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಗುದ್ದ(ಟ್ಟ)ದ ಹಳ್ಳಿಮ ಮುತ್ತೆರಿವಿ(ಬಿ) (ಇಕ. VIII, ೨೦೬ ೭೭ : ೨೦೫೫ ೭೫). [?]

ಮುತ್ತೈರೆಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ನಗರಲ ನನ್ನಮ್ಮನ ದೇಗುಲಕ್ಕೆ ಮುತ್ತೈರೆಯಂ ಪಡೆದು ಕೊಟ್ಟಂ (ಪಪ. III, ಪಂಚಪ. ೦೪೫–೫ ; ಸಾ. ೯೧೦ ?). [ಮುತ್ತು$_{೨}$ + ಎರೆಯ (<ಎಱೆಯಿಸು)]

ಮುತ್ತೈಱ 'ಮೂರೆಬಿ' ನೋ.

ಮುತ್ತೈದೆ 'ಮುತ್ತಯ್ದೆ' ನೋ.

ಮುತ್ತೈದೆತನ 'ಮುತ್ತಯ್ದೆತನ' ನೋ.

ಮುತ್ತೈದೆವೆಣ್, ಮುತ್ತೈದೆವೆಣ್ಣು (ನಾ). ಸುಮಂಗಲಿ: ಸುವಾಸಿನಿ. **ಮುತ್ತೈದೆಹೆಣ್ಣು** : ಇಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಒಂದು ಮುತ್ತೈದೆಹೆಣ್ಣು ಇಲ್ಲದಿರುವುದು ಎಲ್ಲ ಸಂತೋಷಗಳನ್ನೂ ಮೆಟ್ಟಿ ನಿಂತಿದೆ (ಜಾಕಲಾ. ೭೦). ಮುತ್ತೈದೆವೆಂಗಳು (ಬಹುವ) : ಮುತ್ತೈದೆವೆಂಗಳು ಸಿರಿಮುಡಿದು ಪೂದಂಡೆಗಳೊಡನೆ ಹಿಡಿಯುಕ್ಕಿದಳೆದು ಬಂದರು ಮುತ್ತಿನಾರತಿಪಿಡಿದು (ಶೊಚಕ. ೧೬–೧೮). [ಮುತ್ತೈದೆ (<ಮುತ್ತಯ್ದಿ) + ಪೆಣ್]

ಮುತ್ತೈದೆಹುಣ್ಣೆವೆ (ನಾ). ಚೈತ್ರಶುದ್ಧಹುಣ್ಣಿಮೆ ಮತ್ತು ಅಂದು ಆಚರಿಸುವ ಎಲ್ಲಿಮ್ಮನ ಹಬ್ಬ : ಚೈತ್ರಶುದ್ಧಹುಣ್ಣಿಮೆಯಂದು ಶ್ರೀರೇಣುಕಾ(ಎಲ್ಲಮ್ಮ) ದೇವಿಯ ಸಾಮೂಹಿಕಲ್ಯಸಮಾರಂಭ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಇದು ಮುತ್ತೈದೆಹುಣ್ಣಿವೆ ಎಂದು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆಲ್ಲ ಪರಿಚಿತವಾಗಿದೆ (ಕಾಪ್ರ. ೬೯). ಹಿಂದೆ ಕಾರ್ತವೀರ್ಯನಿಂದ ಜಮದಗ್ನಿಯು ಪ್ರಾಣಾಂತಿಕವಾಗಿ ಗಾಯಗೊಂಡಾಗ ರೇಣುಕೆಗೆ ವೈಧವ್ಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಪರಶುರಾಮನಿಂದ ಪುನಃ ಮುತ್ತೈದೆತನವು ಲಭಿಸಿತು. ಇದರ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ಎಲ್ಲಮ್ಮನ ಜಾತ್ರೆಯಂದು ಭಕ್ತರು ದೇವಿಯ ಕೈಬಳೆಗಳನ್ನು ಒಡೆದು ಪುನಃ ತೊಡಿಸುತ್ತಾರೆ.
[ಮುತ್ತೈದೆ (<ಮುತ್ತಯ್ದಿ) + ಹುಣ್ಣಿವೆ (<ಪುಣ್ಣಮೆ)]

ಮುತ್ತೈದೆಹೆಣ್ಣು 'ಮುತ್ತೈದೆವೆಣ್' ನೋ.

ಮುತ್ತೊಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಹೊತ್ತಿಗೆಯ ಹೆಸರು : ಪುದೊಸ ಕಾಲುವೆಯ ದಾಟಿ ಹುಂಗಿದು ತೆವರು ಮುತ್ತೊಣೆಯಂ ದಾಟಿ . . . ಪೂಡಣ ಪಳ್ಳವ ಕೂಡಿತು (ಪಪ. IV (R), ಎಂಂದಪ. ೫೯–೦೬; ೦೮೨). [?+ಓಣಿ]

ಮುತ್ತೋಯ್ 'ಮುತ್ತಯ್ಯ' ನೋ.

ಮುತ್ತ್ಯ 'ಮುತ್ತಯ್ಯ' ನೋ.

ಮುತ್ಯಾ 'ಮುತ್ತಯ್ಯ' ನೋ.

ಮುತ್ಸಂಜೆ, ಪುಚ್ಚೆಂಜೆ, ಮುಸ್ಸಂಜೆ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನು ಮುಳುಗುವ ಹೊತ್ತು : ಇಳಿಹೊತ್ತು ; ಸಾಯಂಕಾಲ : ತುದಿಹಗಲಿನ ಮಬ್ಬಿನ ಮೇಲೆ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತದ ಬೆಳಕು ಬಿದ್ದ ಅಂದಿನ ಮುತ್ಸಂಜೆ . . . ಮನೋಹರವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಪಪಂರ. II, ೫೬). **ಮುಚ್ಚಂಜೆ** : ಬಂಧುವಂ ನಚ್ಚಿನೆಯು ಮೊಲೆಗಚ್ಚೊಳಚ್ಚರಿಯು ರಾಗಮುಂ ಮುಚ್ಚಂಜೆಯೊಳಗಲ್ಲದಿಲ್ಲವಾ ದೇಶದೊಳಗೆ (ಲಾಕ್ಷ. ೨-೦೪) ; ಕೆಂಜವಿಯ ದೀಪ್ತಿ ದೇಗುಲ್ವರಗಳಿಸದವಾ ಸಂಜೆಯೊಳ್ಳಿಂಬಿಲ್ಲಂಜೆಯೊಳ್ (ಶುದೀಪ್ತ. ೦೩–೪) ; ಎಲ್ಲವೂ ಸಸ್ವರ, ಮುಚ್ಚಂಜೆಯ ಮಂಗಿಲನಂತೆ (ಪುಂಗಚ. ೫೪). **ಮುಸ್ಸಂಜೆ** : ಈ ಮುಸ್ಸಂಜೆ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಏಕೆ ಬಂದೆ ? (ಜಜಪ. ೧೬) ; ಅತಿ ಬಿಳುಪಲ್ಲದೆ ಮುಸ್ಸಂಜೆಯು ನಸುಗೆಂಪಿನಲ್ಲಿ ಮಿಲಸವಾಗುಪಾದಾದ ವೈವರ್ಣ (ಪಪಗದ. ೬೬).
[< ಮುತ್ತು$_{೨}$ + ಸಂಜೆ]

ಮುತ್ಸದ್ದಿ, ಮುಸದ್ದಿ (ನಾ). ೧. ರಾಜ್ಯದ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿ : ಹಸುಮನೀ . . . ಮುತ್ಸದ್ದಿಯನು ಕಂಡು ಕೊಂಡೋಗಿ (ಆರಾಣ. ೭೦–೧೦) ; ಅರಮನೆಯ ಮುತ್ಸದ್ದಿಗಳು ಪುರೋಹಿತರನ್ನೂ ರಾಮಣ್ಣನವರನ್ನೂ ಆ ವೈಕ್ಯಾಸಿಗೆ ತರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು (ಶ್ರೀಣಾಹು. ೬೨) ; ಅಯಾಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅವರವರನ್ನು ಅರಮನೆಯ ಮುತ್ಸದ್ದಿಗಳು ಕೂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಪದೀಪ. ೦೩೦). ೨. ನಿಯೋಗಿ; ಕಾರ್ಯಭಾರಿ : ಮೃತಪಟ್ಟವನ ಮುತ್ಸದ್ದಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ಅವನ ಸಹಕಾರಿಂದ ಹಾಗೆ ಮಾತಾಲ್ಟಟ್ಟರೆ ೭ ಸಂವತ್ಸರಗಳ ಪರ್ಯಂತರ (ಗ್ರಾವಾಕ್ಷ. ೦೧೬). ೩. ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹಕ ; ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ : ಸ್ಥಾನಿಕ ವೆಬ್ಬಾರರು ಒಬ್ಬ ಮುತ್ಸದ್ದಿ ದೂ ಮೆನೆಜರರನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಲೆಕ್ಕ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕುಗುಣಾ. ೦೦೩). ೪. ರಾಜಕಾರಣಪಟು ; ರಾಜನೀತಿನಿಪುಣ : ಅನೇಕ ವರ್ತಮಾನ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಮುಂದ್ದನಿರೀಕ್ಷಕರು ಭೂತ್ತ ಮುತ್ಸದ್ದಿಗಳಂತೆ ಹೀಗೆ ಹೀಗೆ ಆಗುವುದು ನಿಶ್ಚಿತವೆಂದು ಕಾಯಾಸ ಕಟ್ಟಿ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಅಸ್ಪ. ೫೫). ೫. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು; ಚಾಣಾಕ್ಷ : ಶರೀಫನು ತುಂಬ ಮುತ್ಸದ್ದಿ. ಈ ಕುಟಿಲತಂತ್ರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಬಲ್ಲ (ಪಚಕ್ಷ. ೨) ; ರಾವಜೀ ಕಾಣಾ, ಮುತ್ಸದ್ದಿ (ರೀಪಕ. II, ೬೬). **ಮುಸದ್ದಿ** : ೬. ಕರಣಿಕ; ಕಾರಕೂನ; ಗುಮಾಸ್ತ : ಸೀಪೆಯು ಜಮಾಖರ್ಚಿನಾ ಲೆಕ್ಕವ ಮುಸದ್ದಿಗಳೊಳಾಲಿಸುವುದೋದೆಸೆಯ ರೊಕ್ಕ ಬರಬೇಕೆಂದು ವಿವರಿಸುತಲೊದೆಸೆಯ . . . ವಿಚಾರಿಸುತ್ತ (ಕೃಕ್ಷ. ೫-೧೯).
[← ಅರ. ಮುತ್ಸದ್ದೀ; ಹಿಂ. ಮುತ್‌ಸದ್ದೀ; ಮರಾ. ಮುತ್‌ಸದೀ. ಮುತ್‌ಸದ್ದೀ. ಮುತ್ಸುದೀ. ಮುತ್ಸುದ್ದೀ]

ಮುತ್ಸದ್ದಿತನ (ನಾ). ೧. ರಾಜನೀತಿನೈಪುಣ್ಯ; ರಾಜತಂತ್ರಜ್ಞತೆ : "ರಾಜನೀತಿನಿಪುಣತೆ, ಮುತ್ಸದ್ದಿತನ" (Statesmanship. ಕಪ್ರ. ೭೬). ೨. ಅತಿಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ ; ಚಾಣಾಕ್ಷತನ : ಶ್ಯಾಮರಾಜುನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ತ ಕುಟುಂಬದ ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ ಇರದಿದ್ದರೂ ಅವರಲ್ಲಿಯ ಮುತ್ಸದ್ದಿತನ . . . ರೋಮರೋಮದಲ್ಲಿ ಸಲೆಮಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ರೀಪಕ. II, ೭೦).
[ಮುತ್ಸದ್ದಿ + — ತನ]

ಮುದ (ನಾ). ಹಿಗ್ಗು ; ಸಂತೋಷ ; ಆನಂದ : "ಪ್ರೀತಿ ಸುಖಂ ಮುದಂ . . . ಸಂಸುಖಮೆಂದಿನಿಸಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗಣಾ. ೯–೨೩) ; ವಿದಿತಸಮಸಂಸ್ಕೃತೋದಿತಪದಂಗಳೊಳ್ ಪೃದಿದು ಬೆರಸಿ ಬರೆ ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಮುದಮನಸಪ್ಪ ತರ್ಕುಂ (ಕವಾ. ೦-೩೩) ; ಭರತೇಶ್ವರಂ . . . ಪನಾಘ್ರ್ಯಂತವನುಂ ತೊಟಲೆ ಮನಸ್ಕಂತಿಲ್ಲದ ಮುದಮನುಂಟು ಮಾಡಿದುದು ಬನಂ (ಆದಿಪು. ೦೮-೮೦) ; ಅರ್ಜುನನು . . . ಮುರಹರನೊಡನೆ ಮುದದಲಿ ರಥಕೆ ಬಂದನು (ಕಾವ್ಯಕ್ರೂ. ೫-೦೬). [ಸಂ. ಮುದಾ]

ಮುದಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಆನಂದ ವಿಲ್ಲದಾಗು : ಬಹುದುಃಖದೊಗ್ಗಿನಿಂ ತಾಮಸದಿರ್ಕೆಯಿಂ ನೆರೆ ಮುದಂಗೆಡುತ್ತೈದೆನೆ (ಕಚೆ. ೦೩೦-೨೬). [ಮುದ + ಕೆಡು$_{೧}$]

ಮುದಂದಳೆ, ಮುದದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಹಿಗ್ಗು ; ಸಂತೋಷಿಸು : ತೊಳಗುವ ರನ್ನದೊಟ್ಟಿಲೊಳೆ ಪಟ್ಟರಿಸುತ್ತೆ ಕುಮಾರನಂ ಮುದಂದಳೆದಳೆ ವೆಣ್ಗಳೊಲ್ದು . . . ಏಳು ಜೋಯೆನುತೊಪ್ಪಿ ತೂಗಿವರ್ (ಕಾಚಕ್ರ. ೪-೬೨). **ಮುದದಳೆ** : ಚತುರಾಸ್ಯನಿವರೆನ್ನಿಂದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿದನೆಂದು ಯತಿ ಮುದದಳೆಯಲು (ಪವಪೋ. ೭೬-೦೬). [ಮುದ + ತಳೆ$_{೧}$]

ಮುದಂಬಡು, ಮುದಪಡು (ಕ್ರಿ). =ಮುದಂದಳೆ : ನಿಜಬಳಿಂ ಮುದಂಬಡುತ್ತಮಿರೆ ಪಡಿಬಳಂ ಕಂಗೆಡುತ್ತಮಿರೆ . . . ಪನ್ನತಿಕೆಯಿಂ ತನ್ನ ಬಲಂಬೆರಸು ಸುತ್ತಿ ಪತ್ತಿದಾಗಳ್ (ರಾಶಕ್ಷ. ೬-೦೦೩ ಪ). **ಮುದವಡು** : ಬಂದು ಹೊಕ್ಕನು ಪುರವ ಮೆಜ್‌ವತಿಚಂದವನು ನೆಜ್ ನೋಡಿ ಮುದವಡು ತಂದು [ಪಾಣಾ. ಮನದೊಳಗಂದು ಕೊಂಡಾಡಿದನು] ಭೂತಪರ್ಣನ ಮಹಾಸಿರಿಯ (ಪಕಪ. ೬-೨೬) ; ನಿಟ್ಟಿಸುವಳು ಕೆಲಬಲವ ಇಟ್ಟಿದಿರೊಳು ಕಂಡಂತಾಗಲಲ್ಲಿ ಮುದಪಟ್ಟು (ಕರ್ಣಗ. ೨೫೭). [ಮುದ+ಪಡು$_{೧}$]

ಮುದಂಬೆರು 'ಮುದಂಬೆಸು' ನೋ.

ಮುದಂಬೆಱು, ಮುದಂಬೆರು, ಮುದವೆಱು (ಕ್ರಿ)=ಮುದಂದಳೆ: ಸಂಬಮಂಕ್ಕನ ಪೆನ್ನಳಕ್ಕಿಗೆ ಪೆಚ್ಚಿಯಾರೋಗಿಸಿ ಮುದಂಬೆತ್ತು (೪೫ಪು. ೨೪-೭೩); ಜಂಭರಿವು ನಿಜರೂಪುದೋಱುತ ಪರಸಿ ಮುದಂಬೆತ್ತು ಸಗ್ಗಕೆಬ್ಬಿದಂ (೪೭೩. ೨-೧೨). **ಮುದಂಬೆರು :** ಎತ್ತಿದ ಪಲ್ಲವ ಪ್ರತಿಮಾ ಪಾಣಿಂಗಳಂ ಪಸದೇವಿಯರ್ ಮುದಂಬಿತ್ತೊಡನಿತ್ತರೀ ತೊಡವನೆಲ್ಲ ದಮ್ಮಸ್ಮಟಜಂಗಳತ್ತಣೆ (ಜಾಳಂತ. ೫೦-೬೩). **ಮುದವೆಜು :** ಗಂಡ ಹೆಂಡಿರು ನಂದಿಯಂ ಬಲಗೊಂಡು ವಂದಿಸಿ ಏರಿದು ಶುಭವಿದಿರ್ಗೊಂಡ ಪೊಲು ನಿಜಮೆಂದಿರಕೆ ನಡತಂದು ಮುದವೆತ್ತು (೪೫ಪು. ೨-೩೩); ಏಱಿದಳು ಗಲ್ಲವ ದುಮ್ಮಿಸಿ ಮುದವೆತ್ತು ನಂಡಿವಗು ಏಳರಾಯಸರಸಿ (ಪೋಜಪ. ೦೦-೪೦). [ಮುದ + ಪೆಜು$_1$]

ಮುದಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ).=ಮುದಂದಳೆ : ಶಾಂತಲಾದೇವಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮುದಗೊಂಡಳು (೪೭೪. ೪೨). [ಮುದ + ಕೊಳ್ಳು$_{11}$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಮುದತಿ 'ಮುದ್ದತು' ನೋ.

ಮುದತ್ತು 'ಮುದ್ದತು' ನೋ.

ಮುದದಳೆ 'ಮುದಂದಳೆ' ನೋ.

ಮುದದಮುಱು (ಕ್ರಿ). = ಮುದಂದಳೆ : ಸುಧೆಯೊಳಿದ್ದವಮಾದ ಸುರ ಕರೀಂದ್ರನ ಮೇಲೆ ಮುದಮುತ್ತು ಹರಿಪೀಜರಲು (೪೫೭. ೭-೨೩). [ಮುದ + ಉಱು]

ಮುದಲ್ 'ಪೊದಲ್$_1$' ನೋ.

ಮುದಲಿ 'ಮೊದಲಿ' ನೋ.

ಮುದಲಿಯೊರ್ 'ಮೊದಲಿಯಾರ್' ನೋ.

ಮುದಲೆಕರು 'ಮುದಲಿಗರು' ನೋ.

ದುದಲೆಗರು. ಮುದಲೆಕರು (ನಾ). ಭಾವನೆಯೇನ್ನನ ತೊಲೆಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವಂತೆ ಜೋಡಿಸಿರುವ ಪಾರ್ಶ್ವದ ತೀರು. — ಜಂತೆ : (೪೫೦೫. ೭೦). **ಮುದಲೆಕರು :** (೪೫೦೫. ೭೦).

[← ತುಳು. ಮುದಲೆಗರು, ಮುದಲೆಕರು]

ಮುದವಡು 'ಮುದಂಬಡು' ನೋ.

ಮುದವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಮುದಂದಳೆ : ಮುದವಡೆದೆಸೆ ಚೌರಾಶೀತಿಬಂಧದ ಏಧಸ ರತಿರು ತೋಜು ಪೆಜಿವ ಪುದುಗಿದ ಸವರತ್ನದ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿಂದ ನಾದಕಮಿಲಾಸ ರಂಜಿಸಿತು (೪೦೪೨. ೭-೪೯). [ಮುದ + ಪಡೆ$_1$]

ಮುದವಲರ್ (ಕ್ರಿ). ಬಿಳವಾಗಿ ಹಿಗ್ಗು : ಅಕಿಯಾಗಿ ಆನಂದಿಸು : ದುಮವಲರ್ದಾಜರಿಸನೇ ಪದುಗುರಬಪುರಿಯೆಗಳ (೪೫೪. ೮೫-೦೭).

[ಮುದ + ಅಲರ್$_1$]

ಮುದವೂಡು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷಪಡಿಸು : ಆನಂದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡು : ಆಡು ಬಾ ದುವಪೂಡು ಬಾ ಭಯದೊಡು ಬಾ ಒಲವೇ (ನೀಳಾಪ. ೪೬-೬); ಬೇರೊಂದು ಹಕ್ಕಿಯ ಜತೆಗೂಡಿ ಹಾತನು ಹಾಡುತ ದುವಪೂಡು ಮನಕೆ (೨೦೦೫೯. ೪೦೨-೪೮). [ಮುದ + ಊಡು$_1$]

ಮುದವೆಱು 'ಮುದಂಬೆಜು' ನೋ.

ಮುದವೇಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೆಚ್ಚುಮಾಡು. — ಅಧಿಕ ಗೊಳಿಸು : ಪೆಣ್ಕಳ್ಕನಾದರಿವುದು ಮುದವೇಜಿಪುದು ದುಬ್ವಿಪುದು (೪೦೦. ೭-೨೬). [ಮುದವೇಜು + —ಇಸ್$_3$]

ಮುದವೇಜು (ಕ್ರಿ). = ಮುದಂದಳೆ : ಪಸುಮಕ್ಕಳ ದುಮ್ಮಿಸಿ ಮುದವೇಜುಪುದು (೪೦೦. ೨-೪೦). [ಮುದ + ಏಜು$_1$ (<ಏಜ್$_1$)]

ಮುದಶ್ರು (ನಾ). ಸಂತೋಷದಿಂದ ಉಕ್ಕಿಬರುವ ಕಣ್ಣೀರು ; ಆನಂದ ಬಾಷ್ಪ : ಕಣ್ಣಿಂ ಸುರಿಯೆ ದುದಶ್ರು . . . ಕಾಂತನೊಳ್ ನೆರೆದು ರಥಾಂಗಕಾಂತೆಯಿರ್ದೊಜಿಜುದುವಾವಪೆ ತತ್ಪ್ರಘಾತದೊಳ್ (೪೦೨೬. ೯-೦೦೦) ; ಸುರಿವ ದುದಶ್ರುವೆ ಚಳಿಜುಂ . . . ಗಪ್ಪನರುತಿ ವರವಾದ್ಯ ದುದಾಗೆ ಶಿವನಸವನದಿರ್ಗೊಂಡಂ (೧೩೪೯. ೦೩-೩೦). [ಸಂ.]

ಮುದಿ (ನಾ). ೧. ಇಳಿವಯಸ್ಸು ; ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ : ನಾರಿಗೆಯು ಕೀಲವನು ಶೀಲದರಿ ತಾನಜುದು ಶೂಲವದು ರುಚಿಯುು ಎಂದಿಹನು ದುದಿಯುರಿ ಬಾಲಪಂತಿಹನು (೪೪೯೩. ೨೦೦೩). ೨. ದುದುಕ ; ವೃದ್ಧ : ದುದಿಗಾಯವ್ವನೆ ಶತ್ರುವೈ (೪೫೪೪೪. ೪೭) : ಜುದುರೆಬಿಲ್ಲುದಳ ದುನೆಮಾರ್ತೆ ದುದಿ ಗೂರಲೊದಜು ಸತ್ಯಂತೆ (೪೪೯೩. ೦೭೨೬). (ಗು). ೩. ಪದುಸ್ವಾದ : ದುಳಿಪ್ಪಿನ : ಆ ದುದಿರ್ಯತ . . . ಡಾಕ್ಟರನ ಕಡೆಗೆ ನೋಡಿದ (೪೫೩೩೩. ೪). ೪. ದೊಡ್ಡಗಾತ್ರದ : ಭಾರಿಜಾದ : 'ದುದಿ ಕಾಗೆ' ಪರಾ. ೫. ಪಳೆಯ ; ಹಿಂದಿನ : 'ದುದಿಗನಸು' ಪರಾ.

[ದೇ.೩ ತುಳು. ಕೊಡ. ಮುದಿ ; ತೆಲು. ಮುದಿ, ಮುತ್ತಿ]

ಮುದಿಕಾಗೆ (ನಾ). ೧. ವಯಸ್ಸಾದ ಕಾಗೆ : ಒಂದು ದುದಿಕಾಗೆಯು ಹಾರಲಾರದೆ ಏದೆದು ದಿನಗಳಿಂದ ಅಲ್ಲೇ ಕೂತಿದೆ (೪೪೨). ೨. ಕಾಗೆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಪಕ್ಷಿ : ಜೊಂಬಕಾಗೆ : "ದ್ರೋಣಾಕಾಕ. ಕಾಕೋಲಃ ~ ಈ ೨ ದುದಿಕಾಗೆ" (೨೦೪೨೩. ೦೦೪). [ದುದಿ + ಕಾಗೆ]

ದುದಿಕಂಂಟಣಿ 'ದುದಿಗುಂಟಣಿ' ನೋ.

ದುದಿಗನಸು (ನಾ). ಹಳೆಯ ಕನಸು : ಹಿಂದಿನ ಕನಸು : ದುದಿಗಸಸು ಗಳನು ತೂರುತ್ತ. ಹೊಸಗನಸನು ಬೊಳೆದೋರುತ್ತ ವಾದನಜವನನು ಬರುತಿಹನು (೨೦೦೬. ೨೬-೦೭). [ದುದಿ + ಕನಸು]

ದುದಿಗಲ್ಲು 'ದುದುಗಲ್' ನೋ.

ದುದಿಗುಂಟಣಿ, ದುದಿಕುಂಟಣಿ (ನಾ). ದುದುಕಿಯಾದ ಕುಂಟಲಿಗಿತ್ತಿ.— ತಲೆಹಿಡಿಕೆ : ಇದ್ದರಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯೆಯು ದುಮ್ಮಿಕುಟಿಲದ ದೂಯ ಕಾತಿಬುರು . . . ದುದಿಗುಂಟಣಿ[ಪಾಣಂ. ದುದಿಗುಂಟಣಿ, ದುದುಗುಂಟಣಿ, ದುದುಗೂಟಣಿ]ಗಳು (೪೦೦೫೦. ೩-೨-೩೯) ; ದುದಿಗುಂಟಣಿ ಪೇಳ್ದ ನೂಳಿಸಿದ್ದಾಂತವ ಸವಿರೂಪದವೆರಸು ಸಂತಸ ದಿಂಗೆ ಕೀಳಿ ಸಲ್ಲಾಪ ದಿಂದ ಭೂಕಾಂತನೆದುಬ್ದಪನತ್ಯಕ್ಕ (೨೦೪೪೦. ೪೦-೦೩೩). **ದುದಿಕುಂಟಣಿ :** ದುಪಾತೆ ದೆಗ್ಗಳಿಸಿ ನಿಜತನುವ ನೋಪ್ಪೊಡರಿರೆಸುತ್ತಾಗ ದುದಿಕುಂಟಣಿದುಂ ಜೋಧಿಸಿವಳಾತ್ಮಭವೆಗೆ (೨೦೩೩೦. ೩-೬-೩೦). [ದುದಿ + ಕುಂಟಣಿ]

ದುದಿಗೂಡು (ನಾ). ವಯಸ್ಸಾದ ದೇಹ ; ಜೀರ್ಣಶರೀರ : ದುಸ್ಸ ದುದಿಗೂಡು ತಪದಿಂದೊಣಗಿತಿದಸೊಲ್ಲೆಸಂ (೬೪೨೨೦. ೨೬-೩೯).

[ದುದಿ+ಗೂಡು]

ದುದಿಗೂಬೆ (ನಾ). ೧. ವಯಸ್ಸಾದ ಗೂಬೆ ; ದುದಿಜಾದ ಗೂಬೆ ; ದುದುಕ ಜವ್ವನೆಯನೊಡಗೂಡೆ ದುದಿಗೂಬೆಯೊದಜುಕೊಂಡಂತೆ (೪೪೯೩. ೦೭೦೩). ೨. (ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವಲ್ಲಿ) ಬಹಳವಯಸ್ಸಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸನ್ನಂಧ ದುದಿಗೂಬೆಯು ಮಾತು ಯಾರಿಗೆ ಲಕ್ಷ? (೨೨೨೮೨. ೬) ; ಒಂದು ಕಂಬಿಮ್ಲಾತು. ಒಂದು ಮಿಂಚಾಯಿತು. ದುಂದೆ ಕೂತಿಯಾ ದುದಿಗೂಬೆ ? (md). [ದುದಿ+ಗೂಬೆ (<ಗೂಗೆ)]

ದುದಿಗೊಡ್ಡು (ನಾ). ಬಹಳ ವಯಸ್ಸಾದವನು ; ದುದಿಯು : ನಿಮ್ಮಂಥವರು ಯಾವಾಗಲೂ ಅಂಥ ದುದಿಗೊಡ್ಡಿನ ಹಿಂದೆ ಇರುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ (೪೪೬೩. ೯೦) ; ದುದಿಗೊಡ್ಡುಗಳಾಗಿ ದುನುಪಂಪೇಕೆ ಪಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೋ ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ (೧೪೪೪೮. ೦೪೮). [ದುದಿ+ಗೊಡ್ಡು$_{11}$]

ದುದಿಗೋಡ (ನಾ). ದುದಿಕೊತಿ ; ವೃದ್ಧಕಟಿ : ಮನೆಯೊಳಗೆ ಕಟ್ಟಿರ್ದುದೊಂದು ದುದಿಗೋಡನಂ ಬನಕೆ ಹಿಡತರಿಸಿ (೪೪೬೩. ೨-೯೦). [ದುದಿ+ಕೋಡ (<ಕೋಡಗ)]

ಮುದಿತ (ಗು)· ೧. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ; ಸಂತುಷ್ಟವಾದ : ಓಗ್ಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಪೃಥಾಮಂಡಲಂ ಪ್ರಮೋದಮುದಿತಹೃದಯನಾತನಂ ರಾಮಸ್ವಾಮಿಯಲ್ಲಿಗುಯ್ವುದುಂ (ಕಂಣಪ. ೦೯-೪೬) ; ಗೋಪಾಲರಂ ಕಂಡತಿಮುದಿತಹೃದಯನಾಗಿ ಮುಕ್ಕಂದಂ . . . ಆನುರಾಗದಿಂ ನೋಡಿ (ಕಗಪ. ೩-೬೦ ಪ) ; ಮುದಿತ ತಾಂತವರೂಪಪೇಂತೆನೆ ನೋಡು ನೀನು (ಪಪಪು. ೦೬-೦೪). ೨. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ : ಕೀಡಿತ್ತಿರದೆ ಮುದಿತವಿಶ್ವಂ ಪಾಪಸಂ ಮಾತರಿಶ್ವಂ (ಕಂದ್ರಕೃ. ೩-೩೦). (ನಾ). ೫. ನಲಿವು ; ಹಿಗ್ಗು ; ಸಂತೋಷ : "ಮುತ್ . . . ಮುದಿತಂ . . . ಮೋದ್ಯಂ, ಈ ೦೨ ನಲಿವು" (ಕಾಶಕೃ. ೬೩) ; ಮುದಿತ ಎಂದರೆ ಒಳ್ಳೆಯ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕಂಡರೆ ಸಂತೋಷ (ಕಪ್ರಕ. ೬-೩ ಟೀಗಳು). ೪. ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನು : ನಿಲ್ಲಿಸೆಂಬ ಮಾತನಿಂತು . . . ಕೇಳಿ ಮುದಿತನಾದ ಹರಿಯು ಶುಭವನೆಮಗೆ ಮಾಡಲಿ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೨೦). [ಸಂ.]

ಮುದಿತನ (ನಾ)· ಮುಪ್ಪು ; ಇಳಿವಯಸ್ಸು ; ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ : "ಸ್ವಾವಿರಂ ವೃದ್ಧತ್ವಂ . . . ಮುದಿತನ, ಮಾಪ್ಪು" (ನಿಘಂ. ೨೬. ೦೭೯) ; ರಂಗಾಭಟ್ಟರ ಬಾಳುವೆಗೆ ಮುದಿತನದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಮುಗುಳು ಬಿಟ್ಟಂತಾಯಿತು ! (ಚೀವರಂ. ೨೩). [ಮುದಿ + —ತನ]

ಮುದಿಪಾಜಿ (ನಾ)· ವಯಸ್ಸಾದ ಸೂಳೆ ; ವೃದ್ಧವೇಶ್ಯೆ : ತನ್ನೊಳ್ ತಾನೆ ಜಸುಂಗಿ ನುಡಿವ ಮುದಿ[ಪಜ್ಜಾಂ. ದು]ಪಾಜಿಯುಂ ನೋಡುತುಂ ನಗುತುಂ ಬರೆ (ನಿಂಗ. ೪-೦೩೩ ಪ) ; ಹುಣ್ಣಿನೊಳಗುಳ್ಳ ವರಮಧುರ ಕಸುಗಾಯೊಳುಂಟೆ ಕೂಡಿದೊಡೆನ್ನ ಪರಿಯು ತೋಱುವ ಪೊಸತ ನಿನ್ನಾಣೆಯೆಂಬಿ ಮುದಿಪಾಜಿಯಿರ್ದಳೊಂದೆಡೆ (ಚಕ್ಷಾ. ೩-೪೬) ; ಎನಗೆ ನೀಸಲ್ಲದಾರಿಲ್ಲೆಂದು ನಿನ್ನ ಪುಸ ಸಿಲ್ಕಿಸಧರೆಂದು ಮುದಿಪಾಜಿ ಮಗಳಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಯಂ ಪೇಳ್ದಳು (ಪ್ರತಿಕಾ. ೬-೦೦). [ಮುದಿ+ಪಾಜಿ]

ಮುದಿಪ್ರಾಯ (ನಾ).=ಮುದಿತನ : ಇಮ್ಮು ಮುದಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಅತರಿಗೆ ಇಂಥಾ ಕಷ್ಟ ಬರಬಾರದಿತ್ತು (ಕಾಪ). [ಮುದಿ+ಪ್ರಾಯ]

ಮುದಿಭ್ರಾಂತಿ (ನಾ)· ಅರೆಮರುಳು ; ಅಧಿಕ ಮುಚ್ಚು : ಒಂದು ಪೇಳೆ ಜಹಾಂಗೀರನಿಗೆ ನನ್ನ ಸಮಾಚಾರ ಕಿವಿದರೆ ನನಗೆ ಮುದಿಭ್ರಾಂತಿ ಪಿಡಿದಿತ್ತು ಎಂದು ನಗುವನೇ ? (ವಿಕ್ರಾತು. ೬೨). [ಮುದಿ+ಭ್ರಾಂತಿ]

ಮುದಿಮುಂಡೆ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಾದವಳನ್ನು ಕುರಿತು ಅಪಹೇಳನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಒಂದು ಬಯ್ಗುಳು : ನಸೆ ಮುದಿವಮುಂಡೆ ನೀನೆಂತೊತ್ತು ವಲ್ಲನ ಸುಖವಮೆಸೆದುದು ಸೂಳೆಗೇರಿಯಲಿ (ಕಾಪರಾ. ೩-೮-೭೭).

[ಮುದಿ+ಮುಂಡೆ]

ಮುದಿಯ (ನಾ)· ೧. ವಯಸ್ಸಾದವನು ; ಮುದುಕ : ವೃದ್ಧ : ಜಟ್ಟುತ್ತ ವೈಯ್ಯು ಬಡವಾಗ ಮುದಿಯನ ಕೋಟಲೆಯು ನೋಡ (ಸಣಕ್ಕ. ೦೩೦) ; ಸತ್ಕರೆಲ್ಲ ಮುದಿಯನೊಬ್ಬನೊಂಟಿಯಾಗಿ ಮನೆಗೆ ಉಳಿದ (ಅಹೋಕ. ೬೦೦). ೨. ವಯಸ್ಸಾದುದು ; ಮುದಿಯಾದುದು : ಹಣೆಯು ಘಾಯದ ವಿಷ್ಣು ನೋಂದು ಸಿಂಹಪಸರ್ದ್ದಿ ಕ್ಷಣಕುಪತ್ತಿನ ಮುದಿಯನಂತ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಪಂ ಗಣನಾಯಕನ ಮೇಲೆ ಬಿಸಲು (ಏಚಕೃ. ೩-೪-೩೬).

[ಮುದಿ + —ಅ್ಯ/ತಮಿ. ಮುತಿಯನ್. ಮುತಿಯಾನ್. ಮುತಿಯವನ್ : ತುಳು. ಮುದಿಯೆ]

ಮುದಿಯಳು (ನಾ)· ಮುದುಕಿ ; ವೃದ್ಧೆ : ಗಣಿಕೆಯ ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ಗಣಿಕೆ ಮುದಿಯಳು ಹೊಲ್ಲ (ಸಣಕ್ಕ. ೭೩೬).

[ಮುದಿಯ+—ಅಳ್ಳ್ (<—ಅರ್ತ್ತ್)]

ಮುದಿರ್· ಮುದಿಡು-, ಮುದಿರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೊರಗು : ಕೃಶವಾಗು : ಅಮೃತಮತಿಯಪ್ಪವಂಕಂಗೆ ಮರುಳ್ಗೊಂಡತ್ತ ಗಂಡಸಂ ವಿಷದಿಂಕೊಂದು ಮುದಿರ್ದು ಯಮುಂ ಕೊಲೆ ಪಂಚಮನರಕದೂಳಬ್ಬಳ್ (ಯಶೋಚ. ೪-೩೭). ೨. ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಇಳಿ ; ಎಳಬಿಸಿಲ್‌ಗಳ್‌ಗಳಿ ಮುದಿ [ಪಾಕಾಂ. ಸು]ರ್ದುದು ಜೊತಕುಜಾತಮಿಗಳೀಗಳಿ ನನೆದೋಜಿತು (ಪಾಪು. ೦೩-೩). ೩. ಮುಚ್ಚು ; ಮುಗಿ ; ಮಾಣಲೆ ಜೋಗಿ . . . ಮುದಿರ್ದ ಕಣ್ಣಿವೆಯಂ ಬಿದಿಚ್ ನೋಡಮ್ಮಂ (ಪಾಪಪ್ರಕೃ. ೬೦-೬). **ಮುದುಡು-** ೪. ಅಡಗು ; ಹುದುಗಿಕೊಳ್ಳು ; ಆಣವಮಾಯಾಕಾರ್ಮಿಕ ಮೂಱುನುರೆಯುಲ್ಲಿ ಮುದುಜುತ್ತ, ನಾ ತಂದ ಸುದ್ದಿ ನಿಮಗಿಲ್ಲ ಎಂದೆ (ಸರಕ. ೦೪೨-೬೧) ; ಯಕ್ಷಂ ಮರುಳಾದಂ ಮಿಕ್ಕವರ್ಗೊಂಟಿನೊಳೆ ಮುನಾಡಿದರ್ (ಶಪಂಪು. ೦-೦೨೨) ; ಉಜುಯ . . . ಜನಪಂಗುಳಿಯು ನಡುವ ಒಂದು ಮೂವೆಯಲ್ಲಿ ಮುದುಡಿ ಕುಳಿತ (ಆಶ್ಮಕ. ೦೩೬). ೫. (ಚರ್ಮ. ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳು) ಸುಕ್ಕಾಗು ; ಸುಕ್ಕುಗಟ್ಟು ; ನೆರಿಗೆ ಬೀಳು : ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗರಿಮುರಿಯಾಗಿ ಇಸ್ತ್ರಿ ಮಾಡಿದ್ದ ಸೀರೆ ಬಸ್ಸಿನ ರೊಂಬಿ ಬುಲ್ಲಿ ಮುದುಡಿ ಹಾಳಾಯಿತು (ಕಾಪ). ೬. (ಬಿಸಿಯ ಝಳಕ್ಕೆ ತಾಗಿದ) ಹೂವು, ಎಲೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳು ಸುರುಟು ; ಮುರುಟಿಕೊಳ್ಳು ; "ಮುದುಡು—ಸಂಕೋಚನೇ" (ಕಾಚಂದ್ರ) ; ಮಂಜಿನ ಭಾರದಿಂದ ಬಾಗಿ ಮುದುಡಿದ ಪುಷ್ಪಗಳು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಅರಳಿ ಎಸಳೆತ್ತಿ, ಮುಂದೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ನಲಿವಂತೆ ನಮ್ಮ ಜೀವ . . . ಹಗುರವಾಯಿತು (ಪಪಧಾ. ೩. ೨೮೩). ೭. ಬಾಗು ; ತಿರುಗು ; ತಿರುಚಿಕೊಳ್ಳು ; 'ಮುದುಡುಗಿವಿ' ಪರಾ. ೮. ಕೈ, ಕಾಲು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸೇದಿಕೊಳ್ಳು,— ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ಒಂದು ಪರುಷದ ಕೂಸಂ ನಂದಿನಿಯೆಂಬ ದೇವತೆ ಪಿಡಿದೊಡಾ ಕೂಸು . . . ಕೈಯುಂ ಮುದುಡಿ ರಚ್ಚೆಕ್ಕುಂ (ಪಾಂಪ. ೦೩೦-೩). ೯. ಕುಗ್ಗು ; ಕುಸಿ : ನಿರ್ಮಲೆಯು ಅರಳಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಮನಸ್ಸು ಮುದುಡಿಬಿಟ್ಟಿತು (ಕಟಪ್ರತಿ. ೦೦೪). ೧೦. ಆಯಾಸಗೊಳ್ಳು ; ಬಸವಳಿ : ಮಲಮೂತ್ರ ಪೇಸಿಕಿಂದರೆಯಿಂದು ಸೂಲಗಿತ್ತಿಯು ಕೆಮ್ಮು ಪೊಜಿದೂಳ್ಳುದುತಿ ಬೀಳ್ದು (ಸಿಂಪೋಲಿ. ಹ. ೩೦-೨೦). ೧೧. ಮುದ್ದೆಯಾಗು ; ಮುಮುಡೆಯಾಗು : ತವೆ ಕೋಗದ ಪತ್ತಿ ಗಾತ್ರಂ ಧರಣಿಗೆ ಕಿಡದಿರ್ಪಲ್ಲಿಯುಗ್ರಧ್ವಿಪಂ ಬಂದವಿಚಾರಂ ಕಾದುಂದು ಬರ್ಪಿಂದೊಡೆಸೊ ಮುಮುಡಿ ಬೀಳ್ದಲ್ಲಿ . . . ನೀವಲ್ಲದಾರ್ ಕಾವವರ್ (ಕಪ್ಪಕ. ೩೬); ಪೆಲ್ಲಗೆ ಆಕಮು ಕಿಸಯಿಂದ ಒಂದು ಮುಮುಡಿವ ಬಕ್ಕಿನ ಮರಿ ಈಚೆಗೆ ಬಸುತ್ತಿತ್ತು (ಪಾಂಪ. ೨). ೧೨. ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಮುದುಗಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಈ ಪನಮಿದಂ ಸೋಂಕೆ ಪದ್ಮಕಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ರವಿ ತೊಲಗಿ ಕಿರಣಂಗಳಂ ಮುದುಡಿ[ಪಾಕಾಂ. ರುಬಿ] ಪೋಪಸೊ ಪೇಳೆನಿ ವಿತಿಯಿಲ್ಲವಾಗಸಕೆ ಬೆಳೆದ ತರುಪತ್ರಸಂತತಿಯ ಸಾಂದ್ರತ್ವದಿಂ ಕತ್ತಲಿಸುತಿರೆ (ಪಾಪು. ೦೦-೨೩). ೧೩. ಮುದ್ದೆಮಾಡು ; ಮುದುಡೆಗೊಳಿಸು : ಕುಳಿಯೊಳಿಕ್ಕುವ ಮುದುಡಿ ಮುಚ್ಚಿ ಮುಗ್ಗುವ . . . ನೆಟ್ಟಿ ಸುಲಿವ ಏಳರ ಕೋಳಾಹಳೆದೊಳಾ ರೌರವಂ ಭಯಂಕರವಾದುದು (ಸಿದ್ಧಾ.೦-೩೯); ಹಾಸ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಬರೆದ ಲೇಖನವನ್ನು ಮುದುಡಿ ಬಿಸುಡುವೆನು (ಪಾಪಾಮ. ೩೪). ೧೪. ತಿರುಚು ; ಮಡಿಸು ; ಬಗ್ಗಿಸು : ಒಂದು ದಸಿಯಂಗಾಲ ನಟ್ಟಿಡೆ ನೊಂದು . . . ಹಿಂದೆಸೆಗೆ ಕಾರ್ ಮುದುಡ ಬಾರದು ಮುಂದೆಸೆಗೆ ನೀದಲ್ಕೆ ಬಾರದು (ಪಾಪು. ೩೩-೩೪) : ಕೆಯ್ದುಸ್ಮೊಳಕೊಂಡ ಆ ವೀರನ ಮುಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಿದ್ಯುದ್ವೇಗದಿಂದ ತಾಡುತಿ . . . ಅದನ್ಮಾತನ ಬೆನ್ನ ಮುದುಡಿ, ತೋಳ್ಮುರಿಚಿ . . . ಕಡಹಿ ಬಿಡುವನು (ಪಕಾಗಂ. ೦೩-೩೬). ೧೫. ಹಿಂದೆಗೆ; ಹಿಂಜರಿ; ಅಳುಕು : ದೇವದಾಸ ಮಾಂಸಾಹಾರಿಯಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ಪಾನು ಬಲ್ಲೆ. ಆದರೂ ಮನಸ್ಸು ಮೊದಲು ಮುದುಡಿತು (ಪಚಾ. ೩೩೬). ೧೬. ಹತೋಟಿಗೆ ತರು; ನಿಯಂತ್ರಿಸು; ನಿಗ್ರಹಿಸು : ಮಾಜಿ ಮುದುಡಿ ಆಜನಡಗಿಸೆ ಎಂಟು ಗಂಟಿಕ್ಕಿ . . . ಮುಂಡೆಯ ಮೇಲೆತ್ತಿದ ಮತ್ತೆ ಅವು ಹಿಂಗುವ ಠಾವಿಲ್ಲ (ಸರಕ. ೩೩-೦೩೦).

ಮುದುರು : ೪. ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲ ಮುದುರಿ ಕುಳಿತರು (ಪಡಾ. ೩೬, ೦೦೭); ಎಷ್ಟು ಹೊತ್ತು ತಾನೆ ಕಿಷ್ಕಿಂಧದಲ್ಲಿ ಮುದುರಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲ ? (ಕಬಾಚಾ. ೨೫೬). ೫. ರೆಪ್ಪೆಬಟ್ಟೆಗಳು . . . ಇವಕ್ಕೆ ಸ್ಥಿತಿಸ್ಥಾಪಕಶಕ್ತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಬಟ್ಟೆಗಳು ಬೇಗ ಮುರುಟುವುದಿಲ್ಲ (ಗೃಹಶಾ. ೭೭). ೧೭. ಗಾತ್ರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ಚಿಕ್ಕದಾಗು : ಭೂಮಿಯ ಒಳಭಾಗ ಇಪ್ಪು ಅರಿದ ಮೇಲೆ ಅದರ ಗಾತ್ರ ಕಡಿಮೆಯಾಯಿತು. ಸಂಕೋಚವಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಒಳಪದರದ ಮೇಲೆ ಘನಪದರವು ಇಳಿದು, ಮುದುರಿ ಮುದುರಿ ಪರ್ವತಶ್ರೇಣಿಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು (ಕೂಪುಚ್ಚಿ. ೮೪); ಸೂರ್ಯನು ಮುದುರುತ್ತಿರುವನೆಂಬುದು ನಿಜವಾದರೂ ೮೬,೦೦೦ ಮೈಲು ವ್ಯಾಸವುಳ್ಳ ಅವನ ಮೈಮುಸುಲ್ಲಿ ೨೫೧ ಅಡಿ ಮುಮ್ಮರುವಿಕೆಯು ಎಷ್ಟು ಸ್ವಲ್ಪ ! (ಜಾಂಪ್ರ. I, ೬೩).

ಮುದುರಿಕೊಳ್ಳು, ಮುದುಡಿಕೊಳ್ಳು = ೧. ಸುರುಟಿಕೊಳ್ಳು; ಮುರುಟು : ಸೂರ್ಯಕಿರಣ ಬೆಚ್ಚೊಡನೆಯೇ ನಮ್ಮಲಿ ಮುದುರಿಕೊಳ್ಳದೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರವೂ ಇಲ್ಲ (ಕಬಾಪ್ರ. ೬೭೩); ಹೂಗಳು (ಕಮಲ, ತಾವರೆ ಇತ್ಯಾದಿ) . . . ಸಂಜೆಯಿಂದ ಬರುದಿನ ಮುಂಜಾನೆಯವರೆಗೆ ಮುದುಡಿಕೊಂಡಿರುತ್ತವೆ (ಪ್ರಕೃ. ೦೮೪). ೨. ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳು; ಹುದುಗಿಕೊಳ್ಳು : ಇದ್ದ ಜಾಗದಲ್ಲೇ ಎಲ್ಲರೂ ಮುದುರಿಕೊಂಡು ಮಲಗಿದರು (ಕೂಪ); ತಾನು ಕೊಂಚ ಮುದುಡಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಕೊಂಡ (ಚಾಪೂರ. ೬೮); ನಾಯಕ . . . ಅದರ ಕುದಿಯಲ್ಲಿ ಮುದುಡಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ಪಕೆಥೋ. ೭೪). ೩. ಒಳಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳು,— ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ನಮ್ಮ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಮುದುರಿಕೊಂಡು ಆಕಾಶದಿಂದಿಳಿದು . . . ಭೂದ್ವೀಪವನ್ನು ಮರಳಿ ಸೇರೋಣ (ಪ್ರಕೃಚಿಪ್ರ. ೬೮). ೪. ಕುಗ್ಗು; ಕುಸಿ : ಯೋಚನೆ ಮೂಡಿದಾಗ ಮೋಹಿನಿ ಒಳಗಿನಿಂದಲೇ ಮುದುಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ಭಾಸ. ೦೦೭); ಗಿರಿಯನ ಮಸಸ್ಸು ನಾಚಿಕೆಯಿಂದ ಮುದುಡಿಕೊಂಡಂತಾಯಿತು (ಮುಕ್ಕ. ೭೨). ೫. ಬೇರೆಯವರೊಂದಿಗೆ ಬೆರೆಯದಿರು ; ಒಂಟಿಯಾಗಿರು : ಸರಹರಿಯು ಇನ್ನಷ್ಟು ಮುದುಡಿಕೊಂಡ. ಯಾರೊಡನೆಯೂ ಅವನು ಮುಸುಸ್ಸು ಬಿಚ್ಚಿ ಮಾತಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಮುಚಾ. ೧೦೫).

[ದೇ.ಕ ತುವಿ. ಮುತಿರ್; ಮಲ. ಮುತಿರು; ಕೊಡ. ಮುದ್‌ರ್. ತೆಲು. ಮುದುರು]

ಮುದಿರ (ನಾ). ೧. ಮೋಡ ; ಮುಗಿಲು : "ಅಭ್ರಂ, ಮೇಘಂ . . . ಮಂದಿರಃ, ಜಲಮುಕ್, ಧೂಮಯೋನಿಃ—೧೫ ಮೇಘಗಳ ಪೆಸರುಗಳು" (ಶಿಶಾಂ. ೫೯); ತುದಿಯೊಳಗೆ ಸರಿಗೊಳಿಸಿ ಸಂಕನು ಮುದಿರನಿನದಿ ಭೋರೆನುತ ಹೂರಿಸಿದನೊಡನೊಡನೆ (ಆಚಾ. ೨-೩೩). ೨. ಪ್ರಣಯಿ. ೩. ವಿಷಯಲಂಪಟ. ೪. ಕಪ್ಪೆ ; ಮಂಡೂಕ. [ಸಂ.]

ಮುದಿರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಇದಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕ ಮುದಿರೆ ಬೂವಯ್ಯ ಬೆಳ್ಳಸ ಕರಕಂಡ ಬಾಧದಕೆಱೆಯಮ್ಮ (ಪಕ್ಕ. ೨೪, ಮುಂಚೆ. ೮೨-೦೨; ಸಿ. ೨೫೦). [?]

ಮುದಿವಾರ್ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಾದ ವಿಪ್ರ ; ವೃದ್ಧ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಈ ಮುದಿವಾರ್‌ರಂ ಗೆಲ್ಲದಿರಲಾನೀ ಮುಪ್ಪಿಲೊತೆಯನಾಗಿಯುಮಲ್ತು (ಅಭಿ. ೫೦). [ಮುದಿ + ಪಾರ್ವ]

ಮುದಿವು (ನಾ). = ಮುದಿತನ : ತನಗೆ ಮುಪ್ಪೊಲೊಡೆತನಮುಂ ಬರ್ಪಂತೆ ಮೇಣ್ ಮುದಿವಱವುಂ ಬಾದಂತೆ ವಿಧಿಯುಂ ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುದು (ಅಭಿ. ೫೬). [ಮುದಿ + — ವು]

ಮುದಿವೆಣ್ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಾದ ಹೆಂಗಸು; ಮುದುಕಿ.

ಮುದಿವೆಣ್ಣಾಳು (ಬಹುವ) : ಬಳೆದೊಡಿವ ಕುಂಟಣೆಯ ಸಡಿಯಿಸುವ ಮುದಿವೆಣ್ಣಾಳು . . . ಬರುತಿರ್ದರು (ಪಾಪ. ೪೭-೩೨). [ಮುದಿ + ಪೆಣ್]

ಮುದಿವೇಶಿ, ಮುದಿವೇಸಿ (ನಾ). = ಮುದಿಪಾಜಿ : ಪಸುಪಿದ ಪೀರೆ ಮಸಿಯು ತಿಲಕದ . . . ಮುದಿವೇಶಿಯರೆಡೆಯಾಡುತಿಪರು (ಕಂಪಾ ೬-೧೧೦). ಮುದಿವೇಸಿ : ನರೆದಲೆಯ ಮಸಿಧೂಪೆದು . . . ಸುಳಿಪರ ಕರೆವ ಮುದಿವೇಸಿಯರ ನಗುತಮನೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಶಾಪಾಂ. ೦೭-೪೯).

[ಮುದಿ + ವೇಶಿ]

ಮುದಿವೇಸಿ 'ಮುದಿವೇಶಿ' ನೋ.

ಮುದಿಷ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಮುದಿಷ್ಯಮೆನೆ ಕಜಾಕು ಸ್ಥಾಲೆಯಕ್ಕುಂ" (ಪಾಂಗಣಾ. ೪೨-೧೦). [?]

ಮುದಿಸೂಳೆ (ನಾ). = ಮುದಿಹಾಜಿ : ತಕ್ಕೆದೊಳ್ವರಿಯು ನುಸುನೋಡಿ ಮಿಸಿರಿಂ ಪಣಂಬೆಗೆಯೆಂದು ಮುದಿಸೂಳೆ ಮಗಳ್ಗುಸುರ್ದಳು (ಕಂಬಿಕಾ. ೨೬-೪೩); ಬಾಗಿಲ ಕೈಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಮುದಿಸೂಳೆಯು ಯಳೆಹುಡುಗಿಯರಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಯಂಗಲಿಸುತ್ತ (ಚಾಗಂ. ೦೮೦-೨). [ಮುದಿ + ಸೂಳೆ]

ಮುದಿಹೋತು (ನಾ). ಮುದಿಯಾವ ಗಂಡಾಡು.

ಮುದಿಹೋತುತಲೆಯ = ವಯಸ್ಸಾದ ಹೋತದ ತಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು; ದಕ್ಷ : ಮುದಿಹೋತುತಲೆಯಂ ದಕ್ಷನಿಗೆ ನಡ ನಡುಗುತಂ ಸಾಷ್ಟಾಂಗವೆಱಗಿ ವಂದಿಸುತೆದ್ದು ಮೃಡನ ಕೀರ್ತಿಸುತಿರ್ದನು (ಪಕ್ಕ. ೬-೪-೨೮). [ಮುದಿ + ಹೋತು (<ಪೋತು)]

ಮುದು, (ಕ್ರಿ). ಮುತ್ಕ, (ಭೂತಕೃ). ಮುತ್ತು, (ಭೂತನ್ನಾ). ೧. ಮುದಿಯಾಗು; ವಯಸ್ಸಾಗು; ವೃದ್ಧಾಪ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು : "ಮುದು-ವೃದ್ಧೌ" (ಕಬಾಧಾ); ಮುಸು ಮುತ್ತಜ್ಜ ತಿರ್ದ ಶನ್ನ ಮೊಗಮಂ ಕಂಡ್ಯೆನೋ (ಜಾಪ್ರ. ೨ ೧೩); ಮೆತ್ತುಂ. ತೆಳ್ಬಾಯದ ನಮ್ಮ ಮುತ್ತುಂ ಬೀಬದ ಪಯೋಧರಂ . . . ಮೆಯ್ಯೆತ್ತಿರೆ ಈರೞೊಪ್ಪರವ್ವರ್ಗ್ಗದು ಪಂದಿರ್ (ಗಾಪ್ರಾಕ. ೬೫೪); ತೊಂಬತ್ತುವರುಷಂಗಳು ಸಲಲು ನೆಜಿ ಮುತ್ತುದಲ್ಲಾ ದೇಹವನ್ನದಹಂಗೆ ವರ್ತಿಸುತ (ಪಕೃ. ೮೪-೩). ೨. ಮಣಗು; ಬಲಿ; ಪಕ್ವವಾಗು : ಕಾರಿಕಾಲಮ್ಮೆ ಮುತ್ತ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣಿನೀಯಲು ಮಾತ್ರ ಮೆಲಿದು (ಪಕೃ. ೦೫-೨೬); ಮುಂತ್ತೊಡೆ ಎಂದಿ ಪಣ್ಣಾಲ್ಕಂ ಮುತ್ತಿನ ಕಳಿರೇನುಣಲ್ಕೆ ಪಣ್ಣಾದಪುದೇ (ಜಾಪಾಂ. I, ೭೪). ೩. ಕುಗ್ಗು; ಕ್ಷೀಣಿಸು; ಕುಂದು : ಚಂದ್ರಿಕೆ ಕಂದಿ ನಾರ್ತುದೋ . . . ರತಿ ಮುತ್ತುದೂ ಪೊಸ್ತನಾದುದೋ ಕಾವನ ಕೈದು (ಪಕಾಚ. ೨-೮೨); ಮುತ್ತುದು ನೇಸಜ ತೇಜಂ ಸುತ್ತುದು ದಾವಾಗ್ನಿ (ಪಾಪ. ೨೪೯ ಪ್ರಹೋ); ಕೈದು ಕಾಲರ ದಟಂ ತಂತಮಗೆ ದಟವಿಟದಿಂ ಕುಶಲವಿಸುಗೆಯಿಂ ಸತ್ತುಂ ಮುತ್ತುಂ ಕಟಾದವಮಟ್ಟಾದುಂ ಪೋಪುದುಂ (ಜಾಪಾಕ್ಕ. ೦೭೮-೦೬).

ಮುತ್ತಜ್ಜ = ಮುದಿಯಾದ ಹಂಸಪಕ್ಷಿ : ಕಮಳಮಧುಪಾನದಿಂ ಸೊಕ್ಕಿದ ಮುತ್ತಜ್ಜದು ಧ್ವನಿಗಳಂತೆ ಜರ್ಝರಿತಮಾದ ಪೈಂಗಿಳ್ಪೆಗಳ ಮಲ್ಲುಲಿಯೆಯಳಂ (ಶಾಪಂಚಾ. ೬೬). ಮುತ್ತಕಾಯ್ = ಬಲಿತ ಕಾಯಿ : "ತಲಲ್=ಮುತ್ತ ಕಾಯ್" (ಶಬ್ದ. ೫೦-೦); " ತಟಲೆಂದು ಮುತ್ತ ಕಾಯ್" (ಶಪಾ. ೫೦-೭೯). ಮುತ್ತಜ್ಞಾನ್ಕೆ = ಪಕ್ವವಾದ ಜ್ಞಾನ,- ತಿಳಿವಳಿಕೆ : ಆ ಮುನ್ನಮಾಗಳಾಗಳ್ ಪಟುದಿಸದ ಕುರಿಯು ಮುತ್ತ ಜಾಕ್ಕೆಯ ಬಲ್ಲಿದರ ಪೆರೆಯ ಮಟಿಯ ಪೆರಮಂ ಜಾರುತ್ತುಮಿ ಪೋಪಾದೆಂ (ಜಾಪಾಕ್ಕ. ೦೦೯-೯). ಮುತ್ತದಿನ = ಮುದಿವಯಸ್ಸು; ಇಳಿಗಾಲ; ಮುಪ್ಪು : ತುರಂಗಮಂಗಳರ . . . ಇಪ್ಪೆಬರಂ ರಾಯನ ಹಯತಾಲೆ ಯೊಳ್ ಬಳೆದುಂ ಬಾಟ್ಟುಮಿ ಮುತ್ತದಿನಂಗಳೊಳಿಂಕೊಂದು ಯೋಗಂ ದೊರೆಕೊಂಡುದೆ ! (ಜಾಪಾಕ್ಕ. ೫೯-೩). ಮುತ್ತಮೇಸುಱ್ = ಉಡುಗುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯ; ಸಂಜೆಯ ಸೂರ್ಯ : ಬಗೆಯ ಕಾಯ್ದು ಕಡಮಗಲ ಮುತ್ತ ನೇಸಜ ಕಾಯ್ದಿಂಗೆ ವಾಸಿಯಾಗೆ . . . ರಕ್ಕಸಂ ಸೋಲ್ದು ಸುಣ್ಣದೊಳಾದಂ (ಜಾಪಾಕ್ಕ. ೦೦೩-೨೮). ಮುತ್ತಸೊಪ್ಪು = ಮುತ್ತನೇಸಱಿನ್ : ಏನೆನ್ನ

ನುಡಿಯುಂ ಕಡೆಗಣ್ಣ ಮುತ್ತಂ ಮುತ್ತಂ ಮುತ್ತ ಪೊಲ್ತುನಂತೆ ಮೈವೆರ್ಚುವೈ? (ಶಾಮಶ. ೦-೦೨). ಮುತ್ತಮುದಿ=ಬಹಳ ವಯಸ್ಸಾದ ; ತುಂಬಾ ಮುದಿಯಾದ : ಮುತ್ತ ಮುದಿಯಾಗಿರ್ದ ಧೇನುವದೆಲ್ಲಿಯೆಲ್ಲಿ (ಕೃಷ್ಣಕೋ. ೦೭೦). ಮುತ್ತಮುದುಕಿ = ಬಹಳ ವಯಸ್ಸಾದವಳು ; ಅತಿವೃದ್ಧೆ : ನಿಟ್ಟಿಸಿದರೆ ಮುತ್ತ ಮುದುಕಿಗಾದರು ಜುಮ್ಮುದ್ದುಸುತಿಹುದು ರೂಪವನ (ಭಾಷ. ೦-೩೦). ಮುತ್ತಮುದುಗುಂಟಿಣಿ = ಬಹಳ ವಯಸ್ಸಾದ ತಲೆಹಿಡಿಕಿ: ಮುತ್ತ ಮುದುಗುಂಟಿಣಿಯರ್ಕಳ ಕೃತ್ರಿ ಮಂಗಳಂ ಭಾವಕಚಕ್ರವರ್ತಿ ಕವಿಕೇಸವದೇವನೆ ಬಲ್ಲನುರ್ವಿಯೊಳ್ (ಸೂತ್ರಸಾ. ೯-೨೬೦). ಮುತ್ತಸಂಜೆ = ಸಂಜೆಯೆ ಕೊನೆ : ಇಳಿಹೊತ್ತು : ಹೊತ್ತು ಎಷ್ಟಾದರೂ ಚಿತ್ರಜನಿಪನಿಂದು ಮುತ್ತ ಸಂಜೆಗೆ ಬಹನು (ಕಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೦೪).

ಮುದ್ದು (ನಾ)- ೧. ವಯಸ್ಸಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಮುದಿಯ : ಕುರೂಪು ಕುತ್ಸು ಮುದು ಗುಜಿಗಜಿಜುಕುಂ ಸೂರುಳ್ಳುಕುಂ ದುಷ್ಟಾಂತುಂ ದೂಜುಪುದುಂ ಮುನ್ನುಮುಂತುಸುದು ಭೂತುಂತುಂ (ಶುಚಿ. ೦೦-೩). (ಗು). ೨. ವಯಸ್ಸಾದ; ಮುದಿಯಾದ: 'ಮುದ್ದುಗರಡಿ', 'ಮುದುಗಬ್ಬೆ' ಪರಾ. ೩. ಜೀರ್ಣವಾದ; ಹಳೆಬೆದಾದ : 'ಮುದ್ದುದೊವಲ್' ಪರಾ. ೪. ದೊಡ್ಡ; ಭಾರಿಯಾದ : ಮುದುಗರ್[1] ' ದುಗಾಗೆ' ಪರಾ.

[ದೇ.ತ ತವಿ. ಮುತ್ತು, ಮೂತು; ಪುಲ. ಮುತು; ತುಳು. ಮುದು; ಕೋತ. ಮುದ್]

ಮುದುಕ (ನಾ)- ೧. ವಯಸ್ಸಾದವನು ; ವೃದ್ಧ : "ಪ್ರವಯಾ, ಸ್ಥವಿರಃ ... ಜರತ್—ಈ ೩ ಮುದುಕನ ಹೆಸರು" (ಪಾಣಿಗ. ೦೦೯); ಮುದುಕರಂತೆ ಲೋಳಿಸುರಿವ ಬಾಯುಂ ಕೀವುಗಿವಿಯವರಂತೆ ಕೀವ್ಗಸುರಿವ ಕಿವಿಯುಂ. . . ಅದ್ಭುತಮಾಗೆ ಮೂಱುಂಲೋಕದ ಬೀಭತ್ಸಮನೆಲ್ಲವುಮನೊಂದು ಮಾಡಿ ವಿಧಾತ್ರಂ ರೂಪು ಮಾಡಿದು (ರಮಾಕ್ಕ. ೯-೮೩); ಗುದ್ದದ ಮುದುಕರಲ್ಲುಗುವ ತಲೆಯ ಕೈಕಾಲುಗಳ ಕಂಪನದ ಬೆದಱಿನಲಿ . . . ಕೆಂಗೆಟ್ಟು ಹಾಯ್ದರು (ಕೊಡಗ. ೦-೦೦-೦೩); ಕಣಿವೆಯಲ್ಲಿ ಮುದುಕರೊಬ್ಬರು ಬರುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಕಾಮ. ೦). (ಗು). ೨. ವಯಸ್ಸಾದ; ಮುದಿಯಾದ; ವೃದ್ಧಾಪ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ : ಮುದುಕ ಜಂಗಮರು ಚಿಟ್ಟಗರೋಡಿದರು ಮುಂದೆ ಪಡೆದಾವ ಪೀದುಳಿದವೈ (ಸಿಕ್ಕಚ್ಚ. ೦೬-೦೩); ಕಡುಮುದುಕಕಾಯ್ತುಂದೆಗಳ ಕಾವಡಿಯೋಜ್ಞಾಂ ಪೊತ್ತು ತಿರುಗುತಲಿ (ಆಕಂಣಾ. ೩-೬-೦೦); ಅಲ್ಲೊಪ್ಪ ಮುಮುಕ ಬೇಸಾಯಗಾರನಿರುವನಂತೆ (ಶಾಮಶ. ೬೬).

[ಮುದ್ದು + — ಕ್ಕ./ಮಲ. ಮುತುಕ್ಕ; ತುಳು. ಮುದುಕೆ; ಕೊಡ. ಮುದೀಕೇ; ತೆಲು. ಮುದುಕ ; ಕೋತ. ಮುದ್ಕ್; ಪಜೆ. ಗಡಬ. ಮುತ್ತಕ್]

ಮುದುಕತನ (ನಾ)- ಮುಪ್ಪು; ಮುದಿತನ; ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ ; "ವಾರ್ಧಕಂ ಅಂದರೆ ಮುದುಕತನಕ್ಕೂ ಪೆಸರಾಗುವುದು" (ಸಿರಿಭೂ. ೦೬೯); ಯಯಾತಿಗೆ ಮುದುಕತನ ಬಂತು (ಕೀರ್ತನೆ. ಗ. ೦೪). [ಮುದುಕ + — ತನ]

ಮುದುಕಿ (ನಾ)- ವಯಸ್ಸಾದವಳು ; ವೃದ್ಧೆ : "ವೃದ್ಧಾ, ಪಲ್ಕಿೀ—ಈ ೨ ಮುದುಕಿ" (ಪಾಣಿಗ. ೦೦೬); ನಂದನಜನಕ ನಿಚ್ಚ ಚೆಲುವನೆಂತೆಂಬೆನೆ ಮುದುಕಿ ಕುಬುಜೆಯನ್ನು [ಕ್ಷಾತ್ರಾಂ. ಮುದದಿಂದ ಕುಬ್ಜೆಯ] ಕೂಡುವನೆ (ಶ್ರೀರಂಪ. ೧೫-೩-೧೬-೩)? ನಾನು ಸುಮ್ಮನೆ ದಾರಿ ಬಿಡಿದು ಹೊರಟವರಂತೆ ಮುದುಕಿಗೆ ತೋರಿಸಿಕೊಂಡೆ (ಶ್ಯಾಕುಚಾ. ೦೬೦).

[ಮುದುಕ + — ತ್ತಿ./ ಕೊಡ. ಮುದೀಕಿ]

ಮುದುಕು 'ಮುಡುಕು' ನೋ.

ಮುದುಕೊತ್ತೂರ್ (ನಾ)- ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮುದುಕೊತ್ತೂರ ವಿಜಬೀ ಪೆಬ್ಬೊಟಲ್‌ಗ್ಯಾಮೇ (೨೪-೫, ಪಾಂಒಕು. ೬೩-೦೪; ಸು. ೩೧೦ ಕ್ರಿ.ಶ).

[? + ಊರ್]

ಮುದುಗಣ್, ಮುದುಗಣ್ಣು (ನಾ)- ೧. ವಯಸ್ಸಾದ ಕಣ್ಣು; ಎಳೆಯದಲ್ಲದ ಕಣ್ಣು; ಮುದಿಕಣ್ಣು. ೨. ಜೀರ್ಣವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು; ಮುದುಕ; ವೃದ್ಧ : ಎರಡು ಮನೆಗೆ ತಾನೆ ಮುದ್ದ[ದು]ಗಣ್ [ಪಾಣಂ. ೧೫] ತನ್ನಿಂದಮಗ್ಗಳಂ ವೆಜರ್ಮಿತ್ರರಿಲ್ಲದಱಿನೆಮ್ಮನಟ್ಟಿದ ಮಾನಸಭರಂ ಮುಂದಿಟ್ಟು ರಾವಣನಂ ಕಾಣಿಸಿ ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯಂ ಮಾಡುಗೆ (ಪಾಪುಂಪ. ೩೦೯). ' ಮುದುಗಣ್ಣು : ೧. ಅಗ್ರಫೋನಾವಿತೊಂವ್ನಳ ಮುದುಗಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಳಪು ವೀಂಚಿ ಮಾಯವಾಯಿತು (ಕೃಮು. ೦೩೧).

ಮುದುಗಣ್ಣುಳ್. ಮುದುಗಂಗಳ್ (ಬಹುವ) : ಮುದುಗಣ್ಣುಳಾಗಿ ನಿಮ್ಮಂತು ಪಲಱಿ ನುಡಿವರುಬೊಳರೇ (೦೩೪. ೯-೦೦೩); ಮುದುಗಣ್ಣುಚಿತಮಂ ನುಡಿವುದು (ಕಾಂತಿಕ್ಷ.೦೨-೦೨೦); ನೀಂ ವೀರಪರಿಗ್ರಹವೀತನಪ್ಪೆ ಬೊದಹಂ ಮುದುಗಂಗಳ ಮಾತಂ ವಿಷಲಲಾಗದು (ಕುಪಾಶಿ. ೦೦-೦೦೦ ೩).

[ಮುದ್ದು + ಕಣ್]

ಮುದುಗಣ್ಣು 'ಮುದುಗಣ್' ನೋ.

ಮುದುಗಣ್ತನ (ನಾ). ಮುಪ್ಪು; ಮುದಿತನ; ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ : ವಿನಯ ದಿನಾಮಿ ಭುವನೈಕನಾಥನಂ ಸಲ್ಗೆವೆಸ್ಸು ಬೇಡುತ್ತಿರೆ ಬಂದನುಮಿಸ್ಸುವ ನಿಮ್ಮ ಮುದುಗಣ್ತನದೊಳಿದೇನುಂತೆ ಬಟ್ಟೆವೋಪೊಡೆ ಪೋಗಿಂ (೦೦೪. ೯-೦೦೬); ಒರ್ವೊರವರೆ ಮೊಱಗುವ ಪ್ರಲಪಂ ತೆಱದ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಸೆ ವೃದ್ಧಾಮರಭಸದಿಂದಂ ಮೂರ್ದನಿವಿಟ್ಟು ಮುದುಗಣ್ತನಮನೆಂಟು ಮಾಡಿದಂತೆ ಶಾಂತೀಶ್ವರಂಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೫೦ ೪); ಮುದುಗಣ್ತನಂ ಶಶುತೆಯೇಱುಂಜವ್ವನಂ . . . ಇಂತಿವೆಲ್ಲವೊಳಂ ಶಾನಿರ್ಪಂ (ಸುಚಕ. ೪೪-೩೦). [ಮುದುಗಣ್ + — ತನ]

ಮುದುಗರ[1] (ನಾ)- ೧. ದೊಡ್ಡ ಗ್ರಹ. ೨. ಶನಿಗ್ರಹ : ಮುಸಕಿ ಟ್ಟೊತ್ತಿಗೆ ಸಾರ್ದ ವೃದ್ಧಸೊಳೊಡಂಬಟ್ಟೊತ್ತಿಯಂ ಕೊಂಬ ಹಾಯ್ದು ಸಥೋಜ್ಜಾರುಣನೀತ್ರೆ. . . ಒರ್ವಳ್ ಮುದುನಾಯ ಮುತ್ತ ಮುದುವೃದ್ಧಂಗೆನ್ನನಿಂತೋವದೊಟ್ಟಿಸಿ ಪೊಗಟ್ಟುವ ಚೀಲದೊಳ್ ಮುದುಗರಂ ಶಂದಿಕ್ಕುವೆಂ ನಿಕ್ಕುವಂ (ಕೃಚ್ಚ. ೪-೪೩೬); ಅವನಿಪನ ಮುಪ್ಪಿನಲಿ ಮುದುಗರಮವಚಿತಂ (ತೊಡಗ. ೨-೬-೦೨).

[ಮುದ್ದು + ಗರ್ಹ./ತವಿ. ಮುತುಮಕನ್]

ಮುದುಗರ[2] (ನಾ)- ಗುದಿಗೆಯಂಥ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : "ಮುದುಗರ – ಮುದ್ಗರ = ಮಾರುದ್ದರ ಗಾದಿಗೆ" (ಕರ್ಣಕಠೋ. ೩೬).

[< ಸಂ. ಮುದ್ಗರ]

ಮುದುಗರಡಿ (ನಾ). ಮುದಿಯಾದ ಕರಡಿ, -ಭಲ್ಲೂಕ : ಮುದುಗರಡಿಯು ಮುದುದೊವಲಂದದೆ ಕರಿಯಂ (ಪುರಿಚರಿ. ೩-೦೦); ಅದು ಮುದ್ದುಗರಡಿಯೂಗಲಾಪುದಲಾ ವಿಸುಕಲಾಜದೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದುದು (ಜಾಪು. ೩೪-೬). [ಮುದ್ದು + ಕರಡಿ]

ಮುದುಗಲ್, ಮುದಿಗಲ್ಲು, ಮುದುಗಲು, ಮುದ್ಗಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಕಾಲಿಕ(ಕಾ)ದೇವೀಕಮಕೇಶ್ವರದೇವರ ದಿವ್ಯಶ್ರೀ ಪದ್ಮಪಾದಾರಾಧಕರಾದ ಮುದುಗಲ್ಲ (ಇಇ. X, ೬೨-೪ ; ಸು. ೬೬೮ ಕ್ರಿ); ಆಕಿಪ್ರಸಿದ್ಧನೆನೆ ಸಂದನಸ್ಸಿದ್ಧಗುಣಾನ್ವಿತಂ ಸದಾವರನೆನೆ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಕುಶಲಂ ಮುದುಗಲ್ಲೊಳುದಾತ್ತಕೀರ್ತಿಯಿಂ (ಕೂಲೆಶಾಚ. ೦-೩ ೨೦೬೪). ಮುದಿಗಲ್ಲು : ಬಾದಾಮಿ ಮುದಿಗಲ್ಲು ಕೊಪ್ಪಣದ ತೆಱನ ರಾಜ್ಯವೆಲ್ಲ ಪನು ಇಱುದು ಕಡಿಸುತ ಕುಮ್ಮಟದುರ್ಗದೊಳ್ಕಿನ ತೆಱನೊಳಗೆ ಬಿಟ್ಟು ಪೊಸದು (ಶಾಂಶಾಚ. ೦೯-೨೬). ಮುದುಗಲ : ಮಲ್ಲಿಸ್ಯೆಟ್ಟನಾಮಾಮಾತ್ಯಃ (ತ್ಯೊ) ಮುದುಗಲಗ್ಯಾಮೇ ವಸಂ(ಸ)ನ್ (೫೮. VII, ೩೮೪-೫೬; 1249).

ಮುದ್ಗಲ್ : ರಾಯಚೂರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ವಿಖ್ಯಾತ ಪುರಾತನ ಕೋಟೆ ಯಾದ ಮುದ್ಗಲ್ ಸವಿಾಪದ ಏಕಶಿಲಾ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ಕಾಲದ ಸ್ತರಗಳು ಹೊರಟಿವೆ (ಕಾಗಾಸ. ೧೧). [ಮುದು$_{೬}$ + ಕಲ್$_{೪}$]

ಮುದುಗಲ 'ಮುದುಗಲ್' ನೋ.

ಮುದುಗಲ್ಲೆ (ನಾ). ಮುದುಕಿ ; ವೃದ್ಧೆ : ಇಂತು ಮುದುಗಲ್ಲೆ ನಿಯೋಜಿಸಿದಳ್ ತನೂಜೆಯೊಳ್ (ಪಾಂಚಾಕ್ಷ. ೦೮-೭೬). [?]

ಮುದುಗಲ್ಲೆಗೂಂಟಣಿ (ನಾ). = ಮುದಿಗುಂಟಣಿ : ಮುದುಗಲ್ಲೆ ಗೂಂಟಣಿ ಮಗಳ್ಗುಪದೇಶಮನಿಂತು ಮಾಡಿದಳ್ (ಪಾಂಚಾಕ್ಷ. ೦೮-೧೭)

[ಮುದುಗಲ್ಲೆ + ಕೂಂಟಣಿ (<ಕೂಂಟಣಿ)]

ಮುದುಗಲ್ತಿ 'ಮುದುಗಟ್ತಿ' ನೋ.

ಮುದುಗಟ್ತಿ. ಮುದುಗಲ್ಲೆ (ನಾ). ಮುದಿಯಾದ ಕತ್ತೆ; ಮುದಿಕತ್ತೆ: ಕುದುರೆಯನೋವದೆ ಸೀಳ್ದೆಯ ಮುದುಗಟ್ತಿಯನಟ್ಟು ಕೆಡಪಿದೈ ಬಲ್ಲಿದನ್ಯ (ಪಾಂಚಾ. ೦೬-೪೬). ಮುದುಗಲ್ಲೆ : ಮುದುಗಲ್ಲೆಗಳೂ ಮೌನವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ! (ಪುಂಶ್ಚಕ. ೦೦-೦೦). [ಮುದು$_{೬}$ + ಕಟ್ತಿ]

ಮುದುಗಾಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಕಾಗೆ ; ಡೊಂಬಕಾಗೆ: "ದ್ರೋಣಕಾಕ" (ಪಾಪಾ. ೯). [ಮುದು$_{೬}$ + ಕಾಗೆ]

ಮುದುಗಿಸು 'ಮುಡುಗಿಸು' ನೋ.

ಮುದುಗಿಳಿ (ನಾ). ಮುದಿಯಾದ ಗಿಣಿ : ಬಱಗೆಯುಂ ತಿರ್ದ ಮಾಯ್ದಂಜಗುಳಿ ಕರ್ವೇಡನಲ್ಲಿ ಮುದುಗಿಳಿಗಳುಮಂ (ಗಾದೂಪು. ೦೭೮).

[ಮುದು$_{೬}$ + ಗಿಳಿ]

ಮುದುಗು$_{೧}$ 'ಮುದುಕು$_{೧}$' ನೋ.

ಮುದುಗು$_{೨}$ 'ಮುದುಕು$_{೨}$' ನೋ.

ಮುದುಗುಂಟಣಿ (ನಾ) = ಮುದಿಗುಂಟಣಿ : ಒರ್ವಳ್ ಮುದುಗುಂಟಣಿ ಪೊಱಗೆ ನಿಂದು ದೆಸೆಯಂ ನೋಡುವಾಕೆ ಲಲಿತಾಂಗನ ಬರವಂ ದೂರದೊಳೆ ಕಂಡು (ಕಪ್ರಾಕ್ಕು. ೨-೫೫); ಗುಣಿ ರಾಗವಾಜಿರಿಗೆ . . . ನೀತಿವಂತೆ ಮುದುಗುಂಟಣಿಯೆಪ್ಪಳ್ ಮಾತೆವೋಲ್ ಸೃಗಾಲಿಕೆಯೆಂಬಳ್ (ಪಕಾ. ೬-೨೨೦). [ಮುದು$_{೬}$ + ಕುಂಟಣಿ]

ಮುದುಗುಂದೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಮುದುಗುನ್ದೂರ್ನಾರ್ಮೋಪವಿಷ್ಟ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟಚಾಳುಕ್ಯಹೈಹಯಪ್ರಮುಖಪ್ರವೀರಸನಾಥ ವಲ್ಲಭಸೈನ್ಯವಿಜಯ ವಿಖ್ಯಾಪಿತಪ್ರಭವಃ (ಎಕ V (R), ಕ್ಕಕ್ಕಾ. ೫೯-೬೯, ೯೦). ' ಕುಂದೂರು' ಪರಾ. [? + ಊರ್]

ಮುದುಗುಂಪೆ ' ಮುದುಗುಪ್ಪೆ ' ನೋ.

ಮುದುಗುಂಡ್ಡಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ದಿಬ್ಬ ; ಎತ್ತರವಾದ ತೆವರು : ಆ ಊರ ಹದುವಲು ಮುದುಗುಂಡ್ಡಿ ಅಲ್ಲಿಂ ಬಡಗಲು ಹುಣಿಸೆ (ಎಕ. V: ಶಿಬಿಹು. ೦೭-೮೪ : ೨೨೨). [ಮುದು$_{೬}$ + ಗುಂಡ್ಡಿ$_{೧}$ (< ಗುಡ್ಡ$_{೨}$)]

ಮುದುಗುದುರೆ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಾದ ಕುದುರೆ: ಇವರುಂ ನೀತಿವಿದರಪ್ಪಂತು ತಿಳಿವುವಂದಂ ಮುದುಗುದುರೆಯಂ ತಿರ್ದುವಂತಕ್ಕುಂ (ಕುತಿಲ. ೦೭-೦೦); ಮುದು [ಪಾಪಾ. ದಿ] ಗುದುರೆ ತಿರ್ದ್ ಬಡವಾದುದು (ಸಮಾಕ. ೦೭-೯೦).

[ಮುದು$_{೬}$ + ಕುದುರೆ]

ಮುದುಗುಪ್ಪೆ, ಮುದುಗುಂಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಮುದುಗುಪ್ಪೆಯು ಮೂರಸಿಜ್ಜಗಾಮುಂಡ್ರುಂ ಎಱೆಗೞ್ಜಗಾಮುಂಡ್ರುಂ... ಎನೆಪ್ಪರುಂ ನರಸಾಕ್ಷಿಯಾಗೆ ಪಡೆದಾಮ್ (ಎಕ. VI(R), ಕ್ರಿಕಂಗ. ೬೬-೭೬; ಪಂ. ೫೫). ಮುದುಗುಂಪೆ : ಮುದುಗುಂಪೆಯ ಇನ್ದರಗಾಮುಂಡ್ರು ಶ್ರೀದಾಮಗಮುಂಡ್ರುಂ . . . ವಾರದರುಂ ಎನೆವ್ವರುಂ ನರಸಾಕ್ಷಿ (ಎಕ. V (R), ಕ್ಕಕ್ಕ. ೦೦೬-೭೦; ಪು. ೩೫೦). [ಮುದು$_{೬}$ + ಕುಪ್ಪೆ$_{೨}$]

ಮುದುಗುರುಡ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಾದ ಕುರುಡ : ಈ ಮುದುಗುರುಡನಿಕ್ಕಿದ ನಂಬುಗೆಯ ವಿಷವೈಸಲೇ ತಲೆಗೇಱಿತಗ್ರಜನ (ಕುಣ್ಡಾಸ. ೦೭-೭೫).

[ಮುದು$_{೬}$ + ಕುರುಡ]

ಮುದುಗೂಗೆ (ನಾ). ೧. = ಮುದಿಗೂಬೆ ೧: ಶಿವಶಿವಾ ಮುದು [ಪಾಪಾ. ದಿ] ಗೂಗೆ ವೆಚ್ಚದು ರವಿಭಯನು (ಕುಣ್ಡಾಸ. ೦೦-೫೬). ೨. =ಮುದಿಗೂಬೆ ೨ : ಮುದುಗೂಗೆಯ ಬಾಯಿಗೆ ಕೈನೆ ತಾನೆ ದ್ಯೆಗರೆದನಗೊತ್ರಗೊಟ್ಟ ಸುಮ ಮಾಟ್ಕೆವೆಮಟ್ಟದನಕ್ಕ ಬಿಟ್ಟಪೆಂ ? (ಸಾಕ್ಕ. ೫-೧೨೨). [ಮುದು$_{೬}$ + ಗೂಗೆ]

ಮುದುಗೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಮುದುಗೆಱೆಯ ಪೂರ್ವ್ವ ಶೃಂಘ್ನಗ)ದ ವುಲ್ಲತ್ತಿಎ(ಯು) (ಇಕ. VIII. ೨೦೪-೩೭; ೨೦೫ಮು ೪೫).

[ಮುದು$_{೬}$ + ಕೆಱೆ]

ಮುದುಗೊಂಡಬೋಯಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮುದುಗೊನ್ಡ ಬೋಯಸ್ಯ ಭಾರದ್ವಾಜಗೋತ್ರ ದುರ್ಗ್ಗಶರ್ಮ್ಮಾಣ (ಇಕ. VII. ೦೪೮-೪೯; ೬೦೩). [? + ಬೋಯಿ]

ಮುದುಡಿಸು ' ಮುಡುರಿಸು ' ನೋ.

ಮುದುಡು$_{೧}$ ' ಮುದಿರ್ ' ನೋ.

ಮುದುಡು$_{೨}$ (ನಾ). ೧. ಬಾಗು ; ಕೊಂಕು : " ಕ್ರುಂಚಾ= ಜೊಂಕು, ಮುದುಡು" (ಅಕಕ್ಕ. ೦೦). ೨. ಸಂಕೋಚ ; ಕುಗ್ಗುವಿಕೆ: ' ಮುದುಡು ಗೊಳ್ ' ಪರಾ. [< ಮುದುಡು$_{೧}$. / ತೆಲು. ಮುಡುತ = ಸುಕ್ಕು]

ಮುದುಡುಗಿವಿ (ನಾ). ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಿರುಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಿವಿ : ಮುದುಡು [ಪಾಪಾ. ರುಟು]ಗಿವಿಗಳ ಹಜ್ಜುಗುಗ್ಗಡ್ಡದ ಕೆದಟು ಮಿಸೆಯ . . . ಕಿಟುಕ್ಕುಲರು ಬಂದರು ನೆಕೆದು ಕಾಗೆಯು ಹೊಳವಿಗೆಯೊಳು (ಜಪು. ೫೬-೪೯). [ಮುದುಡು$_{೧}$ (< ಮುದಿರ್) + ಕಿವಿ$_{೨}$]

ಮುದುಡುಗೊಳ್ (ಕ್ರ). ೧. ಮೂರುಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಸುರುಟಿಹೋಗು : ಪಲವು ನೆನಹನೆಲ್ಲ ಮಱೆತು ಬಂದ ನಾಲಗೆ ಮುದುಡುಗೊಂಡ ಬೆಗೆಯ ನಾನೆಂತು ಪೇಟುವೆನಮ್ಮ (ನೀತಗೋ. ೩೦-೪). ೨. ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರು ; ಮುದುರಿಕೊಂಡಿರು : ಬೆಚ್ಚನಾದೆಯಿಂದೆ ಕಾತರಿಸಿ ಮುದುಡುಗೊಂಡೆ ಚ್ಚಱಂದೇಳ್ದ ರೋಮಾಂಚನದೊಳಾಸೆ ಮುಂದಿಚ್ಚೆ ಬಿಮರುವ ಎರೆಬ ಬೇಸಱದೆ ನಿಂದು ನಿಟ್ಟಿಸುತಿರ್ದಳು (ಕ್ಕಏಣಾ. ೩೦-೩೨); ಆ ದುಗುಡದಿಂದೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ ಮುದುಡುಗೊಂಡು ಮುಸುಂಕಿ ಪಟ್ಟಿರ್ದ್. (ಪಪಂ. ೬-೦೪೫).

[ಮುದುಡು$_{೨}$ + ಕೊಳ್$_{೩}$]

ಮುದುಡೆ (ನಾ). ೧. ಸುಕ್ಕು ; ನೆರಿಗೆ : ಇಸ್ತ್ರಿ ಮಾಡಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಬಟ್ಟೆಗಳು ದೊಂಬಿಯಲ್ಲಿ ಮುದುಡೆಯಾಗಿ ಹೋಯಿತು (ಕೂಡ). ೨. ಮುದುರಿಕೊಂಡಿರುವುದು : ಮುದ್ದೆ : ಅಲ್ಲಿ ತನು ಬಲಿಯದಿರೆ ಮುದುಡೆಯಾಗುತೆ ಒಂದು ಜೀವಂ ಬಲಿಯದಿರಲ್ಬಸುಜೀವಿತಂ ಬಂದು (ಬೀತೋಗೆ. ಹ. ೬೦೦-೦೦) ; ಪಡಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಮುದುಡೆಯಾಗಿ ಕುಳಿತ ತಂದೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಜಾನಕಿ ಗಾಬರಿಯೇ ಆದಳು (ಪುಂಶ್ಚ. ೦. ೦೨); ಭಾಗೀರಥಿ ಕುಳಿತಲ್ಲಿಯೇ ಒರಗಿದಳು. ಮುದುಡೆಯಾದಳು (ಪಾಡಿ. ೦೧).

[< ಮುದುಡು$_{೨}$]

ಮುದುತಪಸಿ (ನಾ). ಮುದುಕನಾದ ತಪಸ್ವಿ ; ವೃದ್ಧನಾದ ಋಷಿ : ನೀನೀ ಜಿನಮುನೀಂದ್ರರಿಗೆಲ್ಲಕೆಗ್ಗಂ ಮುನಿದು ಮಾಡಿದೆ. ಮುದುತಪಸಿಗಳ ಮಂತ್ರಯಂತಿಪ್ಪಾಳಿ (ಜಪು. ೩೨-೨೦). [ಮುದು$_{೬}$ + ತಪಸಿ (.< ತಪಸಿ)]

ಮುದುದೊವಲ್ (ನಾ). ಹರತಾದ ತೊಗಲು.; ಜೀರ್ಣವಾದ ಚರ್ಮ : ಮುದುಗರಡಿಯ ಮುದು [ಪಾಪಾ. ಱು]ದೊವಲಂದದ ಕರಯಂ (ಪುಪೋಚ. ೨-೪೨). [ಮುದು$_{೬}$ + ತೊವಲ್$_{೨}$ (<ತೋಲ್$_{೧}$)]

ಮುದುನಾಯಕ್ (ನಾ). ೧. ಮುದಿಯಾದ ನಾಯಿ. ೨. ಒಂದು ಬಯ್ಗುಳು : ಮುದುನಾಯಿ ಮುತ್ತ ಮುದುವೃದ್ಧಂಗೆನ್ನನಿಂತೋವ

ದೊಪ್ಪಿಸಿ ಪೊಂಗುವ ಜೀಲದೊಳ್ ಮುದುಗರಂ ತಂದಿಕ್ಕುವೆಂ ವಿಕ್ಕುವಂ (ಸೂತ್ರಪು. ೪-೧೩೬). [ಮುದ್ದು + ನಾಯ್]

ಮುದುನೆಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಅನ್ತೆ ಒನ್ದು ನೆಲ್ಲಿಪಳ್ಳದಾ ಪೇರೊಬ್ಬೆಯೊಳಗಿರ್ಪ ಮುದುನೆಲ್ಲಿಯೆ ಅನ್ತೆ ಮೂಡನೋಡಿ ಪರಿದ ಪೇರೊಬ್ಬೆ (ಅಕ. IX (೩). ಶಂಗಸಾ. ೦೪೦–೪೬; ೪೨೩). [ಮುದು + ನೆಲ್ಲಿ]

ಮುದುಪ (ನಾ). ೧. ಘುದುಕ ; ವೃದ್ಧ : "ಕಿಲವನೆನೆ ಮುದುಪಂ" (ಶಂಚಿಪು. ೪೩೦-೪); ಪಿಡಿದ ಬಿಲ್ಲೆ ದಂಟಿಂಗೆಣೆ ಘುದುಪಂಗೆ ಘನವರ ನಿಟ್ಟಲ್ದಂ ಮುಱುವೊಡನೆಗೆ ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಾ (ಶಂಪಡಾ. ೦೦–೦೬); ಆ ಮುದುಪಂಗದ ಕೊಟ್ಟನೊತ್ತೆಯಂ ಗರಗರನಾಯ್ತು ಬಲ್ಮೆ (ಸೂತ್ರಸಾ. ೪-೪೨೨); ಮುದುಪಂ ಮುದವನಾಂತು ತಾನೆಡಮಾಡಿದ ಮನೆಗುಣಲ್ಪೋಗೆನಲ್ (ಕುಚಾಸ್ವ. ೩-೪೨ ಪ). (ಗು). ೨. ಮುದಿಯಾದ ; ವಯಸ್ಸಾದ : ಮುದುಪ ಬೊಡಂಗನಂ ಕಂಡ ಬೆರೆವೆಣ್ಗೆನಂತೊಳಸಾರುತ್ತುಂ (ಪರಮಾತ್ಮ. ೪-೨೬); ಪರಿಸಿ ಕಡುಮುದುಪ ತಂಬೆಗೋರ್ವನೆ ಕಂದಂ (ಪಚಿ. ೬-೭೦). [ಮುದುಪು + —ಱ್]

ಮುದುಪತನ (ನಾ). ಮುದಿತನ ; ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ ; ವಾರ್ಧಕ್ಯ : 'ಮುದುಪತನಂಬೆಱ್ಚು' ಪರಾ. [ಮುದುಪ + — ತನ]

ಮುದುಪತನಂಬೆಱ್ಚು (ಕ್ರಿ). ವೃದ್ಧಾಪ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು; ವಯಸ್ಸಾಗು : ಮುದುಪತನಂಬೆತ್ತಾ ದೇವರಾಜನರಪತಿಗಾದರ್ ತಾಲ್ಗುವರಂ (ಪಚಿ. ೬-೪). [ಮುದುಪತನ + ಪೆಱ್ಚು]

ಮುದುಪಾರ್ವ (ನಾ). ಮುದುಕನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ; ವೃದ್ಧಬ್ರಾಹ್ಮಣ: ಕಂಡು ನಿಜತನಯವಳವರ್ದ್ದಗೊಂಡಿರ ಮುದುಪಾರ್ವನಾಗಿ ಪೆಲ್ಲನೆ ಸಾರ್ವಾ ಖಂಡಳನಂ ಕಾಣಲೊಡಂ ಗಾಂಡಿವಿಗಿರದರ್ಜ್ಜು ಪಾಯ್ದುವಶ್ರುಜಲಂಗಳ್ (ಕಂಕಾ. ೬-೨). [ಮುದು + ಪಾರ್ವ]

ಮುದುಪಾಱಿ (ನಾ). ವಯಸ್ಸಾದ ವೇಶ್ಯೆ ; ಮುದಿಸೂಳೆ : ನೆಱಿ ಜನಜಾಲದ ನಡುವೆ ವೃಪನೀಕ್ಷಿಸುವುದು ಬಾಲಕಿಯಂದಮಿದಲ್ಪೆಸತ್ತುಂ ಮುದುಪಾಱಿಪಲುಂಬಿವಳು (ಶಪುಶಾ. ೦೧–೩೯). [ಮುದು + ಪಾಱಿ]

ಮುದುಪಾಱು (ನಾ). ಸಾ. ಮುದುಪಾಱಿ : ಕೊಳೆತ ಹಾಡ ಬಗುಳುತ ಗಂಡುಮೆಸರು ಸುಳಿಯಲ್ಕೆ ಬಾರೆನ್ನಾಣೆಯೆಂಬ ಮುದುಪಾಱಿರ್ದಳೊಂದೆಸೆಯೊಳು (ಪಚಿಪಾ. ೪-೩೭); ಕೂರ್ತ ಮನಃಪ್ರಿಯನಂ ಬಿಡೆಂದು ನೀನಿರೆ ಮುದುಪಾಱು[ಪಾಱಿ.ದಿ ಪಾಱಿ]ದೊಳ್ತೆ ಮಡಿಯಲ್ಬಗೆದಂದುದನೆಂತು ಸೈರಿಪೆಂ (ಕಾಪಜ. ೦೦–೦೬). [ಮುದು + ಪಾಱು]

ಮುದುಪ್ಪ (ನಾ). ಮುಪ್ಪು ; ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ : ಕಡುಮುದುಪಾದ ಕಾಲದೊಳು ತನ್ನಣುಗರಿಗಡಮೆನಿಪುಮೆಯೆಱಂ (ಪಚಿ. ೪-೪೭); ಪುರುಷನೇ ಮುದುಪಿನೊಂದು ಪರಿಜಂ ವೆಯ್ಗೊಂಡು ನಡೆತಂದನೋ (ಕಾಪಜ್ಞ. ೪೦–೦೪). [ಮುದು + —ಪ್ಪು]

ಮುದುಬಜೋಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಮುದುಬಂ ಬೋಯಸ್ಯ ಕೌಣ್ಡಿಲ್ಯಗೋತ್ರ (ಇಆ. VIII. ೦೪೬–೨೩; ೧೦೫). [? + ಬೋಯ]

ಮುದುಮಂಕಡ (ನಾ). ಮುದಿಕೋತಿ : ಕಾಡ ಮುದುಮಂಕಡನೊಂದು ಕೈಚಳಕಮಂ ಪರಿಪಿಪುದೆಂದು ತನ್ನಡಿಯನೆರ್ದೆಯನೊದೆದಂ (ಕಾಪಜ್ಞ. ೧೨–೬). [ಮುದು + ಮಂಕಡ (< ಮಕ್ಕಡ)]

ಮುದುಮೊಗ (ನಾ). ವೃದ್ಧಾಪ್ಯದಿಂದ ಸುಕ್ಕುಗಟ್ಟಿರುವ ಮುಖ ; ಮುದಿಮುಖ : ಮುಕ್ಕುಱುಪಲ್ ಮುದ[ದು]ಮೊಗ ನೀಡುಂ ದೋಳಿಕ್ಕಲವಂ ಪೊದಪೆಂಯ್ಕೊಳೆಸೆವ ಪಲರಕ್ಕಸಿಯರ ತಂಡಂ ನಡೆತಂದುದು (ಪಪುಶಾ. ೬–೨೬). [ಮುದು + ಮೊಗ]

ಮುದುರಿಸು, ಮುದುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುರುಟಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಮುರುಟಿಸು : ಹೂವನ್ನು ಬಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದು ಮುದುರಿಸಬೇಡ (ಕೂಪ). **ಮುದುಡಿಸು** : ಮುದುಡಿಸುತುಂ ಕೈರವಮಂ . . . ಉದಯಾಚಲ ಚೂಡದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿದನರ್ಕಂ (ಗಿಗೆ. ೪ ೬) ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತವಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅರಳಿಸುವದೇ ಶಿಕ್ಷಕನ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿರುವಾಗ ನಾನು ಆ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಮುದುಡಿಸಲಿ ? (ಶಂಗೋ. ೨೦೦). [ಮುದುರು (< ಮುದಿರ್) + — ಇಸು]

ಮುದುರು 'ಮುದಿರ್' ನೋ.

ಮುದುವಕ್ಕ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಮಣಲಿಮಕ್ಕೆಯಸ್ಯ ಮುದುವಕ್ಕಗ್ರಾವಸ್ಯ ಉಭಯತಟಿಯೋರ್ (ಪ್ರಗಿ. ೦೪೦೬, ೦೨ ; ೭೫೦). [?]

ಮುದುವನ್ನಿಕೊಜಲು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಮೂಡಣ ಕೊರ್ನೆಡ್ಡು ಮುದುವನ್ನಿಕೊಜಲು ಮೂಡನ ಸೀಮೆ ಕಳ್ಳಿವೆಟ್ಟಿನ ಮೂಡಣ ಪೊರೆಯ ಮೂಱು ಬೆಟ್ಟು ಒಳಗು (ಪ್ರಶಾ. ೦೪೨೬, ೨೨೨–೨೨; ೪೦೬). [?]

ಮುದುವರ್ದು, ಮುದುಹದ್ದು (ನಾ). ೧. ಮುದಿಯಾದ ಹದ್ದು : ದುಶ್ಶಾಸನನಂ ಕಂಡಾತನಂ ಮುತ್ತಿ ಸುತ್ತಿಱಿದ ಮುದುವರ್ದುಗಳುಮಬೆಗೆಲೆ ಮೆಟ್ಟಿ ಪೋಱ್ದು (ಕಂಪಾ. ೦೩–೪೩ ಪ). **ಮುದುಹದ್ದು** : ೨. (ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ) ಮುದುಕ ; ಮುದಿಯ : ಮಿಂಚುದಲೆ ಒಂಕರುಂ ನಿಡುಗಯ್ಯ ಪಡಿಗರುಂ . . . ಅಂಡಿದಲೆಯುತ್ತುಕರು ಸವೆದ ಮುದುಹದ್ದುಗಳು . . . ಸುತ್ತ ಮುಕ್ತಿರಲು (ವಾಗೀ. ಪೀ. ೨೫೪–೨೪). [ಮುದು + ವರ್ದು]

ಮುದುವೂಣುಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಅನೆಗಲ್ಲೆ ಕಮ್ಮಾರ್ ಕೊಬ್ಬಲಿಯು ಮುದುವೂಣುಸೆ ಮಾಳ್ಕೆಯುಳ್ ಕೂಡಿತ್ತು ಸೀಮೆ (ಅಕ. XVI. ಗುಚ್ಚ. ೭೪–೪೬ ; ೭೨೨). [ಮುದು + ಪೂಣುಸೆ (< ಪೂಳಸ)]

ಮುದುವೇಡ (ನಾ). ಮುದುಕನಾದ ಬೇಟೆಗಾರ : ಕೆಲಗೆಲ್ಲಂ ಪರೆದು ಬರ್ದ ಶುಕಸಂತತಿಯಂ ಗೆಲಗೆಲ್ಸಿ ಕಟ್ಟಿ ನಡುಬಿನ್ನಿಬಿವಿನೆಗಂ ಪೊತ್ತು ಪೋದನಾ ಮುದುವೇ [ಜಾಹಾ. ಬೇ]ಡಂ (ಗಾಪಂಪು. ೦೭). [ಮುದು + ಬೇಡ]

ಮುದುವೊಳಲ್ 'ಮುದುವೊಬಲ್' ನೋ.

ಮುದುವೊಜಸು (ನಾ). ೧. ಮುದಿಯಾದ ಹೊರಸುಪಕ್ಷಿ. ೨. (ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ) ಮುದಿಯ ; ಮುದುಕ : ಱಂತುಂ ಮೊರೆದುಂ ನಿದ್ರೆಯನೆ ಕೆಡಿಪ ಮುದುವೊಜಸಂ ಮತ್ತರಡಿಲ್ಲದೊಲ್ಲಿಂ (ಪಪಾಗು. ೨-೧೫). [ಮುದು + ಪೊಜಸು]

ಮುದುವೊಬಲ್, ಮುದುವೊಳಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಈಗಿನ ಬಿಜಾಪುರಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಧೋಳ : ನೆಗಟ್ಟ ಮುದುವೊಬಲೊಳ್ ವೃಷ್ಟ ಸುವೃತ್ತನೆನಿಸಿದಂ ಕವಿರತ್ನಂ (ಅಪ್ರ. ೮೨–೪೬). **ಮುದುವೊಳಲ್** : ಮುದುವೊಳಲ ದಾರಿಯಿಂ ಬಪಗ . . . ಬಿಟ್ಟ ಮತ್ತರು (ಶಾಇ. XI–II. ೦೦೪–೪೯; ೪೪೮). [ಮುದು + ಪೊಬಲ್]

ಮುದುಹದ್ದು 'ಮುದುವರ್ದು' ನೋ.

ಮುದೋಡಿ (ನಾ). ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಇಳಿವಯಸ್ಸಿನ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮುದೋಡಿಯಾದ ನಿಮ್ಮ ಅತ್ತೆಯು ಏನಾದರೂ ವಿಘ್ನವನ್ನು ತಂದಿಡಬಹುದು (ಪಪಶಿ. ೦೦೪). [?]

ಮುದ್ದ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿದಳಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬಿಡುವ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಳು ; ಹೆಸರುಕಾಳು : "ಮುದ್ದಪೆಸಲ್ಕೆ ಹೆಸರು" (ಪಂಗಣ. ೦೦೦-೪) ; ಕುಲತ್ಥಮುದ್ದಮಾಷರಾಜಮಾಷ . . . ಜೀರಕಧಾನ್ಯಕಾದಿ ವಿವಿಧಧಾನ್ಯಭೇದಂಗಳುಂ (ಆಂಪು. ೬-೬೨ ಪ) : ಇಂಗುಳಿಕದನ್ಯೆಯಿಂ ವಯಸಂಗಳ್ ಕಾದಿಗೆಯ ತೊಡಪದಿಂ ರಂಜಿಸೆ ಸರ್ವಾಂಗಂ

ಮುದ್ದಪ್ಯಾಮತರಂಗಿತತುಷ್ಟಂ ಸಪುಷ್ಪನೀ ಪರಪುಷ್ಪಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩೭). ೨. ಮುಚ್ಚಳ ; ಹೊದಿಕೆ ; ಆಚ್ಛಾದನೆ. [ಸಂ.]

ಮುದ್ದಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಹೆಸರುಕಾಳಿನ ಹಿಟ್ಟು ; ಹೆಸರುಹಿಟ್ಟು : ಚರಣಯುಗ್ಮಂಗಳಿಗೆ ಸಪುಮಾದ್ಯ ಚೂರ್ಣದಿಂದಿರದೆ ಪಾದೋದ್ವರ್ತನಂ ಮಾಡಿಯುಷ್ಣಾಂಬುವಿಲಿದು (ಚಿಕಿಂ. ೪೪-೩). [ಸಂ.]

ಮುದ್ದಚ್ಛವಿ (ನಾ). ಹೆಸರುಕಾಳಿನ ಬಣ್ಣ ; ಹಸುರು : ಆಕತು ಗೋಪೂತ್ರಚ್ಛವಿಯುಂ ಮುದ್ದಚ್ಛವಿಯುಂ ಕಪೋತಚ್ಛಾಯೆಯುಮಪ್ಪ ಘನೋದಧಿಯುಂ (ಕಥಾ. ೦೦-೪ ಪ). [ಸಂ.]

ಮುದ್ದಪರ್ಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೆಸರುಕಾಳಿನ ಗಿಡ : "ಮುದ್ದಪರ್ಣ- ಕಾಮುದ್ದಾ, ಸಪ್ಪಾ— ೩ ಕಾಡುಪೆಸರುಕಾಳಿನ ಗಿಡ. ಅಡವೀ ಹೆಸರುಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ನಿಘಂ.ಕ. ೦೩೭). [ಸಂ. ಮುದ್ಗಪರ್ಣೀ]

ಮುದ್ದರೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : "ಮುದ್ದರ. ದ್ರುಘ್ನಃ—ಈ ೨ ದಂಗೆ" (ಪಡಾಯು. ೬೯-೩೨೦) ; ಮುಸುಂಡಿ ಭಿಂಧಿವಾಳ ಮುದ್ಗರ ಗದಾದಿ ವಿವಿಧಾಯುಧಂಗಳೊಳಮತಿಪ್ರವೀಣ[ನು]ಂ . . . ಆಗಿ (ಕಂಪಭಾ. ೨-೨೫ ಪ) ; ಅಪ್ರಮೇಯಬಲನುದ್ಗತಮುದ್ಗರಹಸ್ತನೇಜಿ ರತ್ನ ಪ್ರಭಮಂ ವಿಮಾನಮನಗರ್ಮಿಸಿದಂ ನಭದೊಳ್ಭೀಷಣಂ (ಪಂಂಪಮಾ. ೬೩-೩೦) ; ಸುರಗಿ ಚಕ್ರಂ ಮುದ್ಗರಂಗಳಾ ಸಬಂದದಿಂದೊಗೆದ ಕಿಡಿ ಗಜ ಗಲಿಸೆ (ಪಜಗಾ. ೪-೦೩). ೨. ಸನ್ಯಾಸಿಗೆ : ಲೋಹಜಸಂಸರ್ಗದೊಳಗ್ನಿದೇವನು ಘನಮುದ್ಗರಹತಿವಡೆದಪನು (ಇಷಾಕ. ೨೦೯-೩೨). ೩. ಮೊಗ್ಗು ; ಮುಗುಳು. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಮಾನ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ. [ಸಂ.]

ಮುದ್ದಲ್ 'ಮುದುಗಲ್' ನೋ.

ಮುದ್ದಲ (ನಾ). ೧. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶ್ರೀರುದ್ರ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ . . . ಮುದ್ಗಲ ಮುಂಡಕವೆಂಬವು ವೇದಲಾದವೇ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು (ಪವೀಶ. ೩). ೨. ಒಬ್ಬ ಮುನಿಯ ಹೆಸರು : ಚೈವನ ವುದ್ಗಲ . . . ಮೃಕಂಡುಸುತಾದಿ ಭೂಮಿಪ್ರಪರಮುನಿಗಳು ಬಂದು ಕಂಡರು ಧರ್ಮನಂದನನ (ಕುಪಾ.ಗೀ. ೦೩-೨). [ಸಂ.]

ಮುದ್ದಾನ್ನ (ನಾ). ಹೆಸರುಬೇಳೆ ಘತ್ತು ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬೇಯಿಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯ ; ಹುಗ್ಗಿ ; ಕಿಚ್ಚಡಿ : ಹರಿದ್ಯಾನ್ನ ಪರಮಾನ್ನ ಮುದ್ಗಾನ್ನ . . . ಗುಹಾನ್ನವೆಬ ಷಡ್ವಿಧಲಾನ್ನಾದಿ ನೈವೇದ್ಯಂಗಳಂ . . . ಸಂಪಾದಿಸಿ (ಪವೀಶ. ೯೩) ; ಪರಮಾನ್ನವೆಂದು . . . ವಿಮಲಮುದ್ಗಾನ್ನಮಿವು ಷಡ್ವಿಧಾನ್ನನೈವೇದ್ಯ ಶಿವಗೆ (ಗುರುಚ. ೬-೩೩). [ಸಂ.]

ಮುದ್ದು₁ (ನಾ). ೧. ಮುದ್ದಾಗಿರುವವನು ; ಚೆಲುವ ; ಸುಂದರ : ಕಂದ ಮುದ್ದನ ಅಚ್ಚೆ ನಿಡುಹಣೆಗೆ ತಾಯ್ತರಳೆ ಚಂದದಿಂ ಬೊಟ್ಟಿಟ್ಟ ಕಸ್ತೂರಿಗೆ ಜೋ (ಕಾಪ್ರ. ೨-೦). ೨. ಇಷ್ಟನಾದವನು ; ಅಪ್ತ : ಕವಿಗಳ ಮುದ್ದನಾಪ್ತಿತರ ಮುದ್ದನನಾಥರ ಮುದ್ದನ್ (ಎಳ. VIII (S)-೫೦೦೦. ೫೬೬-೮೫ ; 1201). ೩. ಒಪ್ಪಾತನ ಹೆಸರು : ಈ ಕೆಲ್ಲ ಸಂದಿಗರ ಕೂಳಿ × × × ಮುದ್ದನ್ನಿಜಿಸಿದೊಂ (ಎಳ. VII. ೫೫೦. ೨೦೯-೨೬ ; ೨೧೫) ; ಉಪ್ಪವಳ್ಳಿಯ ಪೋಚಿಗಾಮುಂಡ ವಳಯೆಜಿ ಮುದ್ದ ಮಾಗುಂಡಿಯೆಜಿಗ (ಎಳ. XV - ಕೇಲೂರು. ೩೦೯-೦೩ ; ೨೨). [ಮುದ್ದು + — ೫]

ಮುದ್ದು₂ 'ಮುಗುದ' ನೋ.

ಮುದ್ದುಂಚೆ (ನಾ). ಚೆಲುವಾಗಿರುವ ಹುಸ : ಚಿಲ್ಕಿಂದ ಸಾರ್ತಂದು ಬೇಡುವ ಮುದ್ದುಂಚೆಗೆ ಕೈಯ ತಾವರೆಯ ಕಾವಂ ಚೆಲ್ಲದಿಂ ನೀಡುತುಂ (ಕೃಕಾ. ೦೩೩). [ಮುದ್ದು + ಅಂಚೆ]

ಮುದ್ದುಂಜೀವಜಿ (ನಾ). ಚೆಲುವಾದ ಪಂಸಪಕ್ಷಿಯ ಪುರಿ : ಒಲ್ಲಾಡುವ ಮುದ್ದುಂಜೀವಜಿಗಳಿಂ ನಜುಗುಂಪಿಂ ತೀಡುವೆಳೆಗಾಳಿಯಿಂ ಸಿರಿಗೂಡಿದ ಗೃಪ ದಂತಿವಿರ್ದುದಲ್ಲರ್ದ್ಯಂಭೋಜಂ (ರಾಜಕೀ. ೦೨-೨೩).

[ಮುದ್ದುಂಜೆ + ಪುಜಿ]

ಮುದ್ದೆಕ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಪೆಸರು : ಶಕವರ್ಷಮೆಂಟುನೂಱಿನ್ಬತ್ತುಯ್ದಾದನ್ದು ಮುದ್ದಕವ ನಾಳಾ ಭೋಗಿ ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶಗೆಯ್ದಂ (ಎಳ. X. ಕುಳಿಪಾ. ೬೬-೨; ೨೨೨). [ಮುದ್ದ₁ + — ೬]

ಮುದ್ದಣ (ನಾ). (ಕರಾ) (ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ) ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಏಳುವ ಗುಳ್ಳೆ ; ಮೊಡವೆ.

[← ತುಳು. ಮುದ್ದಣ್, ಮುದ್ದಸ್, ಮುದ್ದಾನ್]

ಮುದ್ದತಿ 'ಮುದ್ದತು' ನೋ.

ಮುದ್ದತಿತೀವು (ನಾ). (ಬ್ಯಾಂಕು ಮುಂತಾವ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ) ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕಾಲಾವಧಿಯವರೆಗೆ ಇಡುವ ಇಡುಗಂಟು. — ತೀವಣಿ : ಅವಧಿಯು ಇಡುಗಂಟಿನ (ಮುದ್ದತಿತೀವು) ಅವಧಿ ಮುಗಿಯುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅದರ ರಕಮು ಸಿಗಲಾರದು (ಬ್ಯಾಂಕ್ಕ್. ೦೦) ; ಗೌಡರ ಪೇಧಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಮುದ್ದತೀ ತೀವಿನ ಹಣದ ಬಡ್ಡಿಯನ್ನು ಪಣಿಗೆ ಕಳಸುತ್ತಿರಬೇಕು (ರಾಸಹ. II- ೦೦೯).

[ಮುದ್ದತಿ (< ಮುದ್ದತು) + ತೀವು]

ಮುದ್ದತಿದರ (ನಾ). (ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ) ನಿರ್ದಿಷ್ಟಕಾಲಾವಧಿಗೆ ಮುಂಗಡವಾಗಿಯೇ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಧಾರಣೆ ; ಸಟ್ಟಾ ; ಮುಂಗಡ ಒಪ್ಪಂದದ ದರ : ಬ್ಯಾಂಕುಹುಂಡಿಯನ್ನು ಕೊಳ್ಳುವಾಗ (೧) ಸ್ಪಾಟ್ ದರ, ತಕ್ಷಣದ ಸ್ಥಳದ ದರ (Spot Rate), (೨) ಮುಂಗಡ ಒಪ್ಪಂದದ ದರ, ಮುದ್ದತಿದರ (Forward Rate), ಎಂಬ ಎರಡು ಬಗೆಯ ದರಗಳಿರುವುವು (ಹಣಕ್ಕ. ೦೦೯).

[ಮುದ್ದತಿ (< ಮುದ್ದತು) + ದರ್ಶ]

ಮುದ್ದತಿಪತ್ರ (ನಾ). ವಾಯಿದೆ ದಿನದ ಪಟ್ಟಿ : ರಬ್ಬರ ಒಳಮುಗ್ಗಲು ಪಾಕೀಟನ್ನೂ (Book packet) ಅದರ ಎದುರಿಗಿನ ಕಾಗದದ ಮೇಲೆ ಮುದ್ದತಿಪತ್ರವನ್ನೂ (Due date label) ಪಚ್ಚುವರು (ಗೃ ೦೫೦೦. ೦೫).

[ಮುದ್ದತಿ (< ಮುದ್ದತು) + ಪತ್ರ]

ಮುದ್ದತಿಹುಂಡಿ (ನಾ). ನಿರ್ದಿಷ್ಟಕಾಲಾವಧಿಗೆ ಮೊದಲೇ ನೀಡುವ ಚೆಕ್ಕು. — ಹುಂಡಿ : ಅವರು ನಡೆಸುವ ಹುಂಡಿಗಳ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ — ಕೆಲವು ನಗದುಹುಂಡಿಗಳೂ ಇರಬಹುದು, ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಮುದ್ದತಿ ಹುಂಡಿಗಳೂ ಇರಬಹುದು (ಶಾಶಾಸ್ತ್ರ. III, ೦೫೫೯).

[ಮುದ್ದತಿ (< ಮುದ್ದತು) + ಹುಂಡಿ]

ಮುದ್ದತು, ಮುದತಿ, ಮುದತ್ತು, ಮುದ್ದತಿ, ಮುದ್ದತ್ತು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕಾಲಾವಧಿ ; ಗಡುವು ; ವಾಯಿದೆ : ಜೀತದ ಮುದ್ದತಿನೊಳಗೆ ಸಾಲ ಕೊಟ್ಟವನು ತೀರಿದರೆ ಅವನ ವಾರಸುದಾರರು ದುಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರು (ಕಣಾಗ. ೨೮೭) ; ಮೂರು ತಿಂಗಳ ಮುದ್ದತುದಾರೂ ಕೊಡಿರಿ (ಸಮಾಜ. ೩೩). **ಮುದತಿ** : ೧. ಮುದತಿ (ವಾಯಿದೆ)ಯಿಂದ ನೀರಿಯ ಡಿಕ್ರಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಜಮಾ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ರಕಮಿಗೆ . . . ನೂರಕ್ಕೆ ಒಂದು ರೂಪಾಯಿ ಒಟ್ಟು ಬೀಳುವದು (ಪುಂಂಕಾ. ೦೦೦). **ಮುದತ್ತು** : ೨. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹಾಕುವುದು/ ಮುಂದೂಡುವುದು ; ನನ್ನ ಏಟ್ಟೀದ ಕಿಲಸ ಬರೀ ಮುದತ್ತು ಹಾಕುತಾ ಇದಾರ (ಕೋಹರ. ೦೬೫). **ಮುದ್ದತಿ** : ೧. ಮುದ್ದತಿಯಿಂದ ಕೊಟ್ಟ ನೀರಿಯ ಮಾರಾಟದ ರಕಮು ಜಮೆ ಆಗುವದು (ಪುಸಿಕಾಣಾ. ೬೫ ಕ್ರಾಪ್ರವಿ); ಆ ಮಾಲಿನ ಪೂರ್ಣ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ಮುದ್ದತಿದು ಒಳಗೆ ಅಸಾಮಿಯವರು ನಮ್ಮ ಕಡಿಗೆ ಕಳಸಿಸಬೇಕು (ಪುಂಂಕಾ. ೨೬೪). **ಮುದ್ದತ್ತು** : ೧. ಎಷ್ಟೋ

ಕತಿಬಗಳ ಮುವ್ವತ್ತು ವಿಸಾರಿ ಗಂಟು ಭಾರದಂತಾಯಿತು (ಗುರುಕ್ರ. ೬). ೨. ಖಿಚ್ಚಿಯ 'ಮುದ್ದತ್ತು' ಮುಂದೆ ಬೀಳುತ್ತ ನಡೆದಿತ್ತು (ಶಾಹ. ೨೦೬). ಮುದ್ದತ್ತಿನ ಜ್ವರ = ನಿಯಮಿತ ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಇರುವ ಜ್ವರ; ಕಟ್ಟಿನ ಜ್ವರ; ವಾಯಿದೆಜ್ವರ: ದುರ್ಯೋವದಿಂದ ತಾಯಿಯು ಮುದ್ದತ್ತಿನ ಜ್ವರದಿಂದ ಪಾಸಿಗೆ ಹಿಡಿದಳು (ಪ್ರೇಕ್ಷಾ. ೫೫).

[← ಆರ. ಹಿಂ. ಮುದ್ದತ್ ; ಮರಾ. ಮುದ್ದತ್, ಮುದತ್]

ಮುದ್ದತ್ತು 'ಮುದ್ದತು' ನೋ.

ಮುದ್ದಮೋರ್ಯೋಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮುದ್ದಮೂರ್ ಬೋಯಸ್ಯ . . . ರೇವಶರ್ಮಣಿ (ಇಂ. VII, ೦೮೫-೧೦ : ೫೮೫).

[? + ಭೋಯ]

ಮುದ್ದಯ 'ಮುದ್ದಯ್ಯ' ನೋ.

ಮುದ್ದಯ್ಯ, ಮುದ್ದಯ. ಮುದ್ದೆಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ರಾಜಾಲ ಪೊಂಪಲ ಚಲ್ವಸತ್ಕಪ್ಪ ಮುವ್ವಪ್ಪುಮಪೆಜಿಪುಷ್ಪಸಿಸುವ ರಾವಿತ್ತಂ ತುಜುವನಕ್ಕಿಸಿ ಸತ್ತೊಂಗೆ ದಿಲೀಪಮ್ಮ × × × (ಎಕ. X. ೨೦೫೫ಮು. ೦೧೨-೦೦ ; ೨೮೦ ಕೆ) ; ಮುದ್ದಯ್ಯ ಭಾವಿಯನ ಗಳಿಸಿದಂ (ಎಕ. VIII. ೩೮೯. ೧೩೦-೦೬ ; ೨೦೭). **ಮುದ್ದಯ :** ಕುನ್ದತೂರುವಿನೊಳ್ × × × ಸಳಗ ತಿರಮಣ್ಣಗವುಣ್ಣರ ಮುದ್ದಯಂ ಆದಿ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾದೆ (ಎಕ. X. ಮುಳಬಾ. ೨೬೬-೬ ; . ಸು. ೨೦೦). **ಮುದ್ದೆಯ್ಯ :** ಮುದ್ದೆಯ್ಯ ತುಜುಗೊಳೊಳ್ ಮುಕ್ಕಿಗೆ ಸನ್ದ (ಎಕ. XII. ಕೋಳ್ಕ. ೫೯-೩ ; ಸು. ೨೮೦) ; ನಾಗಮಯ್ಯನ ಮಕ್ಕಳು ಬಿದಿವಾರಯ್ಯ ನುಂ ಮುದ್ದೆಯ್ಯನುಂ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಎಕ. III (R). ಪಂಚಪ. ೨೨೫-೦೦ ; ಸು. ೨೦೫ಮು ೫೫).

[ಮುದ್ದು + ಅಯ್ಯ1]

ಮುದ್ದಲು 'ಮೊದಲ್1' ನೋ.

ಮುದ್ದಾ 'ಮುದ್ದೆ2' ನೋ.

ಮುದ್ದಾಂ 'ಮುದ್ದಾಮು' ನೋ.

ಮುದ್ದಾಟ (ನಾ). ೧. ಮುದ್ದು ಮಾಡುವಿಕೆ ; ಲಲ್ಲೆ ; ಲಾಲನೆ : ಬೇಟಕ್ಕೆ ತವದ ಕೂಟಂ ಕೂಟಕ್ಕೆ ತಪೂಜರಾ ತನೂಜರೊಳಂ ಮುದ್ದಾಟಂ ಫಲುಮದೆ ತಮ್ಮೊಳ್ ನಾಟದು ಗಡ ಪೆಜಪು ಸುಬಿಲವಂಗಳೊಳೇನೋ (ತಂಪ್ರತಿ. ೬-೮೨). ೨. ಚೆಲುವಾದ ಆಟ ; ಮನಸೆಳೆಯುವ ಕ್ರೀಡೆ : ಕಿಸುರಿಲ್ಲದ ಮುದ್ದಾಟಂ ಮುಳಿಸಿಲ್ಲದ ಕಾಟಂ ಬಾಲಭಾವಮಚ್ಚರಿ ಜನನ (ಅಕಂಪ್ರ. ೬-೬) ; ಸಾಪ ಸುಲಿಸುಲು ಬಾಳೆ ತಿಳಲು ಎಸೆ ಸವಿಗೂಡಿ ಮುದ್ದಾಟವೆನೆ ಬಂತು ಕಾಳಿದಾಸನ ಸಂಗ್ಗಿ (ಶುಕ್ರಕಂ. ೬೨-೦೪).

[ಮುದ್ದು + ಆಟ]

ಮುದ್ದಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಲಲ್ಲೆಗರೆ ; ಲಾಲಿಸು ; ಮುದ್ದಿಸು : ಕೂಸಗಳಂ ಮುದ್ದಾಡಿಸಿ ದೇಸಿಯ ಮಾತುಗಳನಾಡಿ ಪೆರ್ಚಿಸಿ ಪೆಱರಂ ಲೇಸಾಗಿ ತನಗೆ ಜೊತ್ತಿಸುವಾಪರನೈದಲಾಜನುವನಿರ್ವತಿಯಂ (ಭರತೇಶ್ವ. ೬-೮೦) : ಪಿಡಿದು ಚುಬುಕಾಗ್ರಮಂ ನಲವೊಡರಿಸೆ ಮುದ್ದಾಡಿಸುತ್ತು ಮಿರ್ದರ್ ಸುತನಂ (ಹಂಪ್ರತಿ. ೬-೪೬) ; ಪಸಿಲಂ ಮುದ್ದಾಡಿಸಿ . . . ಜೀವಿಸಾಚುದ್ರಾರ್ಕಂ ಎಂದು ಪರಸುವುದುಂ (ಶಾಜಾಪೀ. ೩-೫೫ ತ). ೨. ಪರಸ್ಪರ ಮುದ್ದಾಡುವಂತೆ ಪೂಡು : ನೀರ ಬೊಂಬೆಗೆ ನಿರಾಳದ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಕಟ್ಟಿ ಬಯಲ ಬೊಂಬೆದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟು ಮುದ್ದಾಡಿಸುತ್ತಿರ್ದನಯ್ಯ (ಕೂಪ್ರಸಂ. ೫೬-೦೩). [ಮುದ್ದಾಡು + -ಇಸು]

ಮುದ್ದಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪ್ರೀತಿಸು; ಲಾಲಿಸು; ಮುದ್ದಿಸು : ಪರಿದಾಡುವ ಮಗನಂ ಮುದ್ದಾಡುವಂತೆ . . . ಕೊಲ್ಲದ ಪ್ರತಮಂ ಕೈಕೊಂಪು (ಪಚಾಕ್ಕು. ೦೦-೬) ; ಕಕ್ಕಯ್ಯ ಹಿರಿಮಯ್ಯ ಚಿಕ್ಕಯ್ಯ ಚಿನ್ನಯ್ಯ ಎತ್ತಿ ಮುದ್ದಾಡಿ ಸಲಹಿದರೆನ್ನ (ಶಾಪ. ೩೩೨) ; ಕಣ್ಣೊಳು ಮುದ್ದಾಡಿ ಮನದ ಪುಗ್ಗುಲೊಳಿರಿಸಿ ಚಿಕ್ಕಡೊಳಿಟ್ಟಿಕ್ಕಿ (ಸಂಚಿ. ೫-೬೦). ೨. ಚುಂಬಿಸು; ಮುತ್ತುಕೊಡು : ಪೂವಲಿಯೊಳ್ ಮುದ್ದಾಡಿ ತುಂಬಿಗಳ್ಕಾಲುವ್ದಂ ಪಂದಿಕ್ಕು ಹರ್ಷರಸಮಾ ಪುರದೊಳ್ (ಜಂಗಸಾ. ೯-೫೮) ; ಮುದ್ದಾಡುವಳು ಮುಸುಡೊಗ್ಗಿ ಮುದ್ದಂ ಬೇಡುವಳು (ಪಚಕ್ಷ. ೦೩-೨೪) ; ಎಂದಪ್ಪಿ ಕೋಜಿ ರಂಗಯ್ಯನ . . . ನಾನೆಂದು ಮುದ್ದಾಡುವೆ (ಶ್ರೀರಂ. ೨-೩೩ ಕಾಮಕ್ಷರ).

[ಮುದ್ದು + ಆಡು1]

ಮುದ್ದಾಮ್ 'ಮುದ್ದಾಮು' ನೋ.

ಮುದ್ದಾಮ 'ಮುದ್ದಾಮು' ನೋ.

ಮುದ್ದಾಮು, ಮುದ್ದಾಂ, ಮುದ್ದಾಮ್, ಮುದ್ದಾಮ (ಅ). ೧. ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ; ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿ : "ನಿನ್ನ ಕತೆಮುಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪು – ಪಾರ ಇಲ್ಲಬೇನು ? " " ಇರುಬಹುದು ; ಆದರೆ ನಾನು ಮುದ್ದಾಮಾಗಿ ಏನೂ ಹಾಕಿಲ್ಲಿ" (ಪುಕ್ಕ. ೧೩). ೨. ಖಿಬ್ಬಾಗಿ : ಸ್ವತಃ : ಆದರೆ ಸಲುವಾಗಿ ಮುದ್ದಾಮು ತಿಳಿಸುತ್ತೇವಲ್ಲಾ (ಶುಂಬ್ಕ. ೨೦೬); ಅವರು ವೇಂಕಟರಾಮಣನ್ನು ಮುದ್ದಾಮು ಹುಡುಕಿ, ಕಂಡು, ಹಸ್ತಲಾಘವ ಮಾಡಿ ಅವಸ ಹಸ್ತವಲ್ಲೇ — ಒಂದು ಲಕೋಟೆಯಂನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋದರು (ಅಚಿ. ೪). **ಮುದ್ದಾಂ :** ೧. ನಾನು ಮುದ್ದಾಂ ಒಡವರ ಸಲುವಾಗಿ ಅಂತ ಎರಡ ರೂಪಾಯಿ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡೀನಿ (ಪಶುಮು. ೫೭). ೨. ಮುದ್ದಾಂ ಸುಬ್ಬಕ್ಕನವರು ಆಡಿದ ಈ ಮಾತನ್ನು ಗೋವಿಂದರಾಯರ ಎದುರಿಗೆ ಹೇಳದನು (ಇತಿಶ್ರೀ. ೦೮೯) ; ಪೋಟಿಸನ್ನು ಮುದ್ದಾಂ ಕರುಹಿಸಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಲುಪಿದ್ದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಆಕನಾಲಡ್ಜ್ ರಶೀದಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕು (ಗ್ರಾಪಾಳ. ೪೦). ೩. ಖಂಡಿತವಾಗಿ; ನಿಖರವಾಗಿ : ಆತನಿಗೆ ಸಾಸುವೆಯಷ್ಟೂ ಸಂಶಯ ಬಾರದೆ 'ಮುದ್ದಾಂ' ಮಾತನಾಡಿದೆ (ಕೋಚೋ. ೫೪). **ಮುದ್ದಾವ್ :** ೨. ನಾನೇ ಮುದ್ದಾವ್‌ದ್ದಾ ನಿಮ್ಮನ್ನೇಗೆ ಬಂದು ವಿಷಯ ಹೇಳುತ್ತೀನೆ (ಕೂಪ್ರ). **ಮುದ್ದಾಮು :** ೧. ನದೀತೀರವ ಊರಿನ ಮಿತ್ರ ರೊಬ್ಬರು ಮುದ್ದಾಮು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದು ಪೋಲಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಸೊಗಸಾದ ಔತಣ ಕೊಟ್ಟರು (ಅಂಪ್ರ. ೬೩). ೨. ಓಗೆ ಆಗಬಾರದೆಯು ದರೆ ಸಲುವಾಗಿ ಮುದ್ದಾಮು ಸೂಚನೆ ಮಾಪೋಣದರಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದಲ್ಲಾ (ಮುಂಪ್ರಾ. ೯೯). [← ಆರ. ಹಿಂ. ಮುದಾಮ್; ಮರಾ. ಮುದ್ದಾಮ್]

ಮುದ್ದಾಯಿ, ಮುದ್ದೈ (ನಾ). ದಾವಾ ಹಾಕುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಫಿರ್ಯಾದಿ : ಸಾಪೇಜರಿಗೆ ಏಳೆ ಸಿಕ್ಕಿತು . . . ಮುದ್ದಾಯಿದು ಕಡೆ ತಿರುಗಿದರು (ಜಾಸಾಂ. ೧). **ಮುದ್ದೈ :** ಅವಳು ಮುದ್ದೈಯಾಗಿ . . . ಮೆಜಸ್ಟೇಟರ ಮುಂದೆ ಬಂದವಳಲ್ಲಿ (ಪಚಕ್ಷ. ೫೦). [← ಆರ. ಮುದ್ದಈ ; ಹಿಂ. ಮುದ್ದಈ, ಮುದ್ದಇಯಾ ; ಮರಾ. ಮುದಾಈ]

ಮುದ್ದಿಕೆ 'ಮುದ್ದಿಗೆ1' ನೋ.

ಮುದ್ದಿಕ್ಕು, ಮುತ್ತಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚುಂಬಿಸು ; ಮುತ್ತುಕೊಡು : ಅವಿಂದಾನವೆ ಕೇಳು ಅರಮೊರೆಯಿಲ್ಲದೆ ಅಜಿಯದಂದದಿ ಬಂದು ಅಧರ ಮುದ್ದಿಕ್ಕಿದೆ (ಭರತೇ. ೦-೨೦೬-೦) ; ಅಕ್ಕಾತೇ ಮುದ್ದಿಕ್ಕುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದಿದ್ದರೆ ಕುದುರೆಗಳಾದರೂ ಸರಿಯಬೇಕಿತ್ತು (ಜಾಣಾ. ೩). ೨. ಸೋಂಕು; ಮುಟ್ಟು; ಸ್ಪರ್ಶಿಸು : ಕಾಡಿನ ಪಿಮ್ಮರಗಳು ಆಕಾಶವನ್ನು ಮುದ್ದಿಕ್ಕುತ್ತಿದ್ದವೆಂಬೆ (ಕೂಪ್ರ). **ಮುತ್ತಿಕ್ಕು :** ೧. ಅವಳು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮಗುವಿಗೆ ಮುತ್ತಿಕ್ಕಿದಳು (ಕೂಪ್ರ). [ಮುದ್ದು + ಇಕ್ಕು]

ಮುದ್ದಿಗ (ನಾ). ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು : ಹೊದ್ದಲೀಯದೆ ಮಾಯೆಯುಂ ನಿಜಿಗೆದ್ದ ಶರಣನು ನೋಡಿ ಲಾಲಿಪ ಮುದ್ದಿಗಂ ಬಂದಂ (ಬಸಪು. ೨೯-೭). [ಮುದ್ದು + — ಗ]

ಮುದ್ದಿಗೆ1, ಮಿದ್ದಿಗೆ, ಮುದ್ದಿಕೆ (ನಾ). ದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣಿನ ಗೊಂಚಲು : ವ್ಯುದ್ಭೀಕಾ – ಮುದ್ದಿಗೆ (ಶಬ್ದ. ೨೬೬ ಕೃಡಬೆ) :

ಎರೆಗೊಂದು ಪಣ್ಣೊನೆಯನಾಂತಿರ್ಪ ಮುದ್ದಿಗೆಯಂ . . . ಆ ವನಂ ಮೆರೆದುದು (ಕಣಾ. ೭೦೦) ; ಅಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಪಣ್ಣ ತೊಂಗಲಿಂಬಿಡಿದ ಮುದ್ದಿಗೆಯ ಕಾವಣಮುಂ . . . ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆಯು ಬಳ್ಳಿವಾಡಮುಂ ಕಾಜಿಸೆ (ಧಾಬಾಕೃ. ೫೦-೦೭). ಮಿದ್ದಿಗೆ : ಮೃದ್ವೀಕಾ.. ವಿದ್ದಿಗೆ (ಕರ್ನಾಪು. ೦೬೦ ಕೃಡೋ). ಮುದ್ದಿಕೆ : "ಮುದ್ದಿಗೆ (ಕೆ)-ಮೃದ್ವೀಕಾ" (ಕದ್ಮಕೋ. ೭೬).

[< ಸಂ. ಮೃದ್ವೀಕಾ]

ಮುದ್ದಿಗೆ೩ (ನಾ). ಮೊಹರು; ಮುದ್ರಿಕೆ : ಮುದ್ರಿಕಾ – ಮುದ್ದಿಗೆ (ಕಬಾಪ್ರ. ೫೦ ಕೃಡೋ) ; ಮುದ್ರಿಕೆ- ಮುದ್ದಿಗೆ (ಕರ್ನಾಪು. ೦೩೯ ಕೃಡೋ).

[< ಸಂ. ಮುದ್ರಿಕಾ]

ಮುದ್ದಿಡು- ಮುತ್ತಿಡು (ಕ್ರಿ). ಚುಂಬಿಸು ; ಮುತ್ತುಕೊಡು : ಗೋಪಿಯ ಭಾಗ್ಯವಿದು ಆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಪ್ಪಿ ಮುದ್ದಿಡುವುದು (ಕ್ಷಕಂಪ್ರ. ೧೫- ೯-೨ ಪ್ಪಂ) ; 'ತಪ್ಪದಲೆ ಶಿವನ 'ಮುದ್ದಿಟ್ಟು', 'ಕಪ್ಪುಕಾಡಿಗೆ ಮಾಡಿ ಅಪ್ಪಿ ಮಗುವಿಗೆ ಹಚ್ಚಿ' ಮೊದಲಾದ ನುಡಿಗಳು ತಾಯ್ತನದ ಬೆಳ್ನುಡಿಗಳಲ್ಲವೇ ? (ಶ್ಯಕಾ- ೦೩೬) ; ಮನೆಯ ದೀವಪ್ಪಂದು ಮುದ್ದಿಟ್ಟರೆ ಗಡ್ಡ ಮೀಸೆ ಸುಟ್ಟಿತೆಂ (ಗಾಪ). ಮುತ್ತಿಡು : ಸುಣ್ಣಲ್ಲಮಂ ದಿಡದಾಘ್ರಾಣಿಸಿ ಸೋಗೆ ಗಣ್ಣೊನೆಗಳಂ ಮುತ್ತಿಟ್ಟು . . . ಪೇರಬ್ಬಜಿಂ ತೊಡರ್ದಲ್ಲಾ ಬೆಲೆವೆಣ್ಣಳಂ ನಲಿಯಿಪುಂ ತಣ್ಣಾಳಯೇಣ ನೋಂತುದೋ (ಚಕಂ. ೬-೩೭).

[ಮುದ್ದು + ಇಡು]

ಮುದ್ದಿಡುಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರು ; ಮುದ್ದಿಡುಮಯ್ಯಜ್ಞಿ ಪಟಕಯ್ಯಂ ಪನ್ನೆರ್ವರ ಅರುಸನ ಸಾಧಿಪ್ಪತಿದೊಳ್ ಕಾಲಸ್ ಕಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟು ಭೂಮಿ (ಎಕ್. XI. ಚಾಕಂ. ೦೬-೦೭; ೮೫೨). [< ಮುದ್ದು + ಅಯ್ಯ೩]

ಮುದ್ದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪ್ರೀತಿಮಾಡು; ಲಲ್ಲೆಗರೆ : ಮೋಹಿಸಿ ಮುದ್ದಿಸಿ ಮರುಳಾದನವ್ವ (ಜಾಪದೀ. ೩- ೫೬-೯೯) ; ಮುನಿಯುತ್ತುಂ ಮುದ್ದಿಸುತ್ತುಂ ತೊನೆದು ತವಕಿಸುತ್ತುರ್ವುಕೊಂ ಗರ್ವಿಸುತ್ತುಂ (ಕಶ್ರಾ. ೬೩) ; ಪರಿಪರಿಯೋಲಂತಾ ಕುಮಾರನಂ ಮುದ್ದಿಸುತ್ತಿರೆ ಹರ ಹರಾ ಪುತ್ರಮೋಹವಿನ್ನೆಂತುಟೋ (ಶಿಪು. ೫-೩೬). ೨. ಚುಂಬಿಸು : ಅವ್ವ ದೇವರ ಪೇಳೆನುತ ಬಿಗಿಯಪ್ಪುವಂ ಮುದ್ದಿಸುವಂ . . . ಕಣ್ಣಪ್ಪದೇವನು (ಪಸ್ತು ೦೬-೩೩) ; ನೇಹಮಾರ್ವಿ ಮೊಗದಲ್ಲಿ ಮೊಗವಿಟ್ಟು ಮುಂದಾಡಿ ಮುದ್ದಿಸುತೆ. (ಕಶ್ರಾ- ೫-೩೭) ; ಭರದಿಂದ ಬಂದಪ್ಪದಂಗನೆಯ . . . ಮುದ್ದಿಸಿ ತನ್ನ ಬೆರಳುಂಗುರಂಗೊಟ್ಟು ಸಂತೈಸಿ ವೃಷಕೇತು ಕಾಂತೆಯಂ ಬೀಳ್ಕೊಂಡನು (ಕ್ಷಕಾಣ- ೫-೦೨). ೩. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ತಡವು,— ಸೇವರಿಸು : ಕೋಣನ ಬೇಂಟೆಯಾಡಿ ಕಡು ನೊಂದು ವಿಜ್ರಂಭಿಪ ಶಮ್ಮ ವಲ್ಲರಂ ಕಾಣುತೆ ಬಂದು ಮುದ್ದಿಸಿ ವಿಘಾಣ ವಿಘಾತದಿನಾದ ಗಾಯನುಂ ಮಾಣದೆ ಹಸ್ತಪಲ್ಲವದೆ ಮುಟ್ಟಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತೊಪ್ಪಿದ ಸೂಮಾಂತೇಣಕಿಶೋರನೇತ್ರಯರ್ (ಅಪ್ಪಪ. ೩-೬೭) ; ಬಿರಿವುಗಳಂ ಜುಂಬಿಸುತೆ, ಪರ್ಣಮಂ ಮುದ್ದಿಸುತೆ . . . ತೀಡುತ್ತೆತಂದ ತಂಗಾಳಿಯಂ ಸಖಿಯೆಂದು ಶ್ಲೇಷಿಸುತೆ (ತಿಶ್ರಾಪು. ೬೨-೦೬೦೦) ; ಆರಾಧ್ಯರು ನನ್ನನ್ನು ಮುದ್ದಿಸಿ ಹರಸಿದರು (ತಂಗಾಳ್ಕ- ೩೦). [ಮುದ್ದು + — ಇಸು೨]

ಮುದ್ದು- ಮುತ್ತು೩ (ನಾ). ೧. ಅಕ್ಕರೆ; ಒಲವು ; ಪ್ರೀತಿ : "ಅಬುಮೆಯುಂ ಲಜ್ಜೆಯೆನ್ನಲಿವ ಮುದ್ದಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೬೦) ; ಆಕಯ ಮಾತಾಕಯ ಮುದ್ದಾಕೆಯಂದವಾಕಯ ತನುಸೋಂಕು . . . ಆಕೆಯ ಕೂಟಮೆ ದಲಿರ್ದುದಪಸು ಮನದೊಳ್ (ಗಾಪಂಗಾ. ೫೬೨) ; ನಿನ್ನ ಮುದ್ದನೆ ಸಚ್ಚಿ ಮೆಚ್ಚುವೆನಾಗಳುಂ ನಿನ್ನಗಲ್ಕೆಯೊಳೆಂತು ಸೈರಿಸುವೆಂ (ಕಪಾರಾಮ್ಯ. ೬-೨೨೦); ಬಲದಾಯ ಮುನ್ನೆ ಬಲ್ಲಳೆ ನೊಂದ ನೋವ ನೋಯದವರೆತ್ತ ಬಲ್ಲರು (ಜಾಪದೀ. ೩. ೦೦೦-೦೦೪) ; ನಾನೇದರೆ ಅವಳಿಗೆ ಎಷ್ಟೊಂದು ಮುದ್ದು ಎಂದು ಗೊತ್ತಿದೆಯೆ ? (ಅಪೋಂಗ. ೪೦). ೨. ಚುಂಬನ : "ಮುದ್ದು [ಪಚಾಂ. ತ್ಯು] ಚುಂಬನಮದೋಷ್ಠಪಾನಂ" (ಪುಂಚಂಗಾ. ೭೬-೦೬)' ; ಲಂಬೋದರ ಗುಹರ್ಗಂ ಮುದ್ದುಗಳನೊಡಿ ಬೇಡಿದರ್ಗಭಮತಪ್ರತಿಯಂ ನೀಡಿ (ಪಚಕೃ. ೦-೫೦); ಅಳ್ಳಿಯಿಂ ಮುದ್ದುಗಳಪು ದೇಡುವರ್ ಕಯ್ಗಳೊಳ್ ಮೆಯ್ಗಳೊಳ್ ಬಾಯ್ಗಳೊಳಗೆ (ಪಚಕೃ. ೫-೨೬)- ೩. ಅತಿಯಾದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸಲುಗೆ ; ಸದರ : ಮುದ್ದು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗೆ ಸಲ್ಲ . . . ಜದ್ದು ಬೋಧಕನಿಗೆ ಸಲ್ಲ (ತಿಂಚಾಕ- ೦೭೦-೪೬) ; ಅಜ್ಜಿಯ ಮುದ್ದಿನಿಂದ ಮೊಮ್ಮಗ ಯಾರು ಹೇಳದ ಮಾತಿಗೂ ಕಿವಿಗೊಡುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಪ)- ೪. ಬೆಲುವು ; ಸೊಗಸು ; ಅಂದ : ಮನದ ಮುದನನಲಗಿನಲರ್ಗಳಂತೆ ಕಣ್ಣೊಳೆಳಸಿ ಬಳಸಿ ಬಂದಿರ್ದ ಪಾಟದಾಟದ ಮುದ್ದಿನ ಬರ್ದಿನ ಪರಿವಾರ ದೇಮಿಯರುಮಂ . . . ಕಂಡು (ಅಪಕೃ. ೨-೬೬ ಪ) ; ನುಡಿಯ ಮೂತಿನ ಮುದ್ದು ಶಿವನನೊಲಿಸುವ ಮುದ್ದುತಾನೆಲ್ ಶಿವೆ ಮೆಚ್ಚಿಸಿದಳು (ಕಬಕೃ. ೫೬-೩೨) ; ಕಂದನಾಡುವ ಬಾಲಲೀಲೆಯಂ ನೋಡಿ ತೊದಲೋದಿದಿನ ಮಾತನುರೆ ಕೇಳ್ದು ಮುದ್ದಿನ ಮುದ್ದೆಯಿಂದದಂಗವನೆತ್ತಿಕೊಂಡು ನಳತೋಳ್ಗಳಿಂದಪ್ಪಿ (ಕೈಪುಣಾ. ೦೬-೫೦). ೫. ಮಕ್ಕಳಾಟಿಕೆ ; ಬಾಲಲೀಲೆ : ಪಡೆವ ತಳರ್ನಡೆಯೊಳ್ ಪುಡಿವುಡಿಯಾದುವು ಶಿಲೆಗಳೊಡೆದು ಕರಿಗಳ್ ಭೀಮಂ ಪಿಡಿದಡರ್ದೊಡೆ ಜಾಮ್ಬುಟ್ಟಿಲ್ದಡಗಾದುವು ಮುದ್ದಿಂತು ಸೊಗಯಿಸವೇಡಾ (ಸಂಕರಾ- ೨-೩) ; ಇವಿರಿದಬಲನ್ಮರೊಳಂ ಜನಿಯಿಸಿತೆನೆ ಬಯಸಿ ಪಡದು ತೊಡೆಯೇಱಿಸಿ ಮುದ್ದನೊಲ್ದು ನೋಡಿ ಪಡೆದ ಜನನೀಜನಕರ್ಗದೆನತಲಲ್ ಜನಿಯಿಕುಮೋ (ಶಾಪಂಶಾ. ೪೬೩) ; ಮುದ್ದಿನದಮನೊಡರ್ಚಾಯಾಡುವ ತನಯಂ ಸಂಸಾರಶರಧಿಸೀಮೆಯನಿದಲ್ರೇ (ಪಚಕೃ. ೫-೩೬)- ೬. ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ವಸ್ತು : ಎನ್ನ ಮುದ್ದ ಮುನಿಯದಿರಿದಾವ ಗಹನಂ (ಧಕರ್ಣಕೃ. ೨-೦೨೪) ; ಯೆಶೋದೆ ಪರಮಾಸುಖಾರ್ದ್ರಲೋಚನದಿನೀಕ್ಷಿಸಿ ನಂದನನಂ . . . ಇದಾರ ನಿಧಾನವಿದಾರ ಮುದ್ದಿದಾರರಸಂ . . . ಇದಾರ ಸಿಂಹವೆಂದಿರ ದವರ್ದಪ್ಪಿದಳ್ (ಜಗಿ- ೩-೯೦) ; ನಿನ್ನ ಮಗನು ಮುದ್ದು ನಿನಗಿದರೆ ಗೋಪಿ ಯಾರಿಗೇನೆ (ಕ್ಷಕಂದ- ೫-೬೩ ಕ್ಷಖ). ೭. ತುಟಿ ; ಅಧರ : ನಿದ್ರಾನ್ವಿತೆಯಾಗಿ ಕಣ್ದಟ್ಟಿಯೊಳಗವಿರುದ್ದನ ಕಂಡಮರ್ದಪ್ಪ ಮುದ್ದಾಡಿ ಮುದ್ದ ಬಾಯೊಳಗಿಟ್ಟು ಜುಂಬಿಸುತಿದ್ದಳು ರತಿಶಾಸ್ತ್ರದಲಿ (ಕೋಪಶ. ೩೬-೪೦)- ೮. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದುದು ; ಬಯಸಿದುದು : ಇಷ್ಟಾರ್ಥ : ಆರುಂಟು ಶಿವಶರಣರೊಳ್ ಕುಲಗುಣಾದಿಗಳವಾರಯ್ಯದೆವರ ಮುದ್ದಂ ಸಲಿಸಿ ಸಂತವಿಪರೀ ರಸೆಯೊಳ್ (ಪಕ್ಕಣಾ. ೦೬-೩೦). (ಗು)- ೯. ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ ; ನಲ್ಮೆಯ ; ಅಕ್ಕರೆಯ ; ಅಳದ ನೀ ಪಡಿದ್ದಾಡೆನ್ನಯ ಮುದ್ದುಬಾಲ (ಕ್ಷಕಂಪ್ರ- ೦-೨೫೯-೨) ; ಪಂಥಭೇದಿಯ ಮುದ್ದುಪೂರ್ವತಿಯನೆ ಗೆದ್ದು ಬೊಂದೆಯ ಕಾರೊಳಿಟ್ಟಪರು (ಪೋಚಕಪ. ೦೬-೨೩) ; ನಿಮ್ಮ ಮುದ್ದು ಹುಡುಗಿಗೆ ತಕ್ಕಂತಹ ಆಚ್ಚುಮೆಚ್ಚಿನ ನವಯುವಕನೊಬ್ಬನನ್ನು ಹುಡುಕಿ (ಸುಂದಾ. ೬). ೧೦. ಬೆಲುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಮನೋಹರವಾದ : ನೀಲೋತ್ಪಲನಭಾಂಗದ ಮುದ್ದುಮುಸುಡಿನ ಚಲುವ ದೇವರ ಬೇವನಿಸೆದಪು (ಕೂರಣಾ. ೦-೬-೬೦); ಪಾಲಿಸಮ್ಮ ಮುದ್ದುಕಾರದೆ (ಪ್ರಕಂಪ್ರ. ೫-೦೯೦ ಕ್ಷಖ); ಓಲಗಕಾಲೆಯ . . . ಮನೆಯ ಭಿತ್ತಿಗಳಿಡಿಯಲಿ ಮುದ್ದು ದಾಲಕಿಯರು ರಾಜಿಸುದರು (ಕಂಪಂ- ೫೦-೨೪). ೧೧. ಇಂಪಾದ ; ಮಧುರವಾದ ; ಸವಿಯಾದ : ' ಮುದ್ದುನುಡಿ' ಪರಾ. ಮುತ್ತು೩ : ೨. "ನಿರೋಧಾವರಣದೊಳು ಮನೌಕ್ತಿಕದೊಳು ಚುಂಬನದೊಳುಂ ಮುತ್ತನಿಕ್ಕುಂ" (ಕ್ರಿಮು. ೧೩); ಮುತ್ತಯ್ಯ ಚದುರಿದೇನೆನೆ ಮುತ್ತಲ್ಲದುದುಂಟೆ ವಸ್ತು ಪೆಜತೆನೆ ಸಖಿ ನೀವಿತ್ತಿರಿಮೆನೆ ಕರಮೊಳ್ಸಿತ್ತಿಕ್ಕಾಗಡೆ ನಿಮ್ಮೊಳ್ಪೆರ್ವನೆ ವೃದ್ಧಿವಿಟುಂ (ಜಾಪ್ರಾಕ- ೬೦೨) ; ಮುತ್ತಕವನು ಚುಂಬಿಸಿ ಮಗುಳಿರದಪ್ಪು ಎತ್ತಿಕೊಂಡನು ಮುತ್ತನಿತ್ತು (ಕಾಪಕ- ೬-೩೦) ; ಆತ ಕೊಟ್ಟ ವಸ್ತು ಒಡವೆ ನನಗೆ ಅಮೆ

ಗೊತ್ತು ತೋಳುಗಳಿಗೆ ತೋಳುಬಂದಿ ಕೆನ್ನೆ ತುಂಬು ಮುತ್ತು (ಶಾಪರ್ಣ. ೫೯-೧೩). ಪ್ರ ಮೇಲಿನ 'ಕಾವ್ಯಾವ' ಮತ್ತು 'ನಾದಲೀ' ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ 'ರತ್ನ' ಎಂಬರ್ಥವೂ ಶ್ಲೇಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೊರಡುತ್ತದೆ.

ಮುದ್ದಿನ ಕಣಿ ಪ ಚೆಲುವಿನ ಆಕರ.–ನೆಲೆ : ಸೌಂದರ್ಯದ ಖನಿ : ಮುದ್ದುಗಾಡಿರ ಮನೆ ಮುದ್ದಿನ ಕಣಿಯಾಗಿ ಉದ್ಧರಿಸ ಬಂದೆ ನೀ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸೊಪ್ಪಲಗಿ ಒದ್ದ ಸುಕ್ಷೇತ್ರ (ಸಿದ್ಧಪ್ಪ. ೩-೧೩). ಮುದ್ದುಮುಚ್ಚಟೆ = ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೀತಿ.– ಪ್ರೇಮ : ವಿವಾಹಾದಿಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುದ್ದುಮುಚ್ಚಟೆಗಳನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಮತ್ತೆ ಯೂರೂ ಇಲ್ಲ (ಅಕ್ಕೀಕ್ಷ. ೦೧೨). [ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮುತ್ತು, ಮುತ್ತಮ್ ; ಮಲ. ಮುತ್ತು, ಮುತ್ತಮ್, ಮುತ್ತಿ ; ತುಳು. ಮುದ್ದು ; ಮುತ್ತ, ಮುತ್ತು, ಮುದ್ದ ; ತೆಲು. ಮುದ್ದು ; ಕೊಡ. ಮುತ್ತ ; ಕೋರಾ : ಮುರ್ದ ; ಪರ್ಜ. ಪೊತ್]

ಮುದ್ದುಕೊಡು 'ಮುದ್ದುಗೊಡು' ನೋ.

ಮುದ್ದುಗ (ನಾ). ಚೆಲುವನಾದವನು : ಅಂದಗಾರ ; ಸುಂದರ : ಗೋಪಿಯರ್ಕೆದೆ . . . ನಗುತ್ತೈತಂದು ಮುದ್ದುಗರಿರವನೀಕ್ಷಿಸುತೆಂದರುನ್ನತ ಭಾಲಲೀಲೆಗಳ (ಕಾಭಾಗ. ೦೦-೬-೨೨) ; ನನ್ನಿಯ ನಲ್ಲನಣ್ಮಿನಾಣ್ಮಂ ಪುಸಿವರ ಬೊಜಗಂ ಮುದ್ದುಗರ ಪೊದಲಿಗಂ . . . ಬಲ್ಲಿಸರೆ ಬಿಲ್ಲಪವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ಪಲವುಂ ಬಿರುದರಂ ಕೇಳ್ದು (ಕಾಪಂ. ೬೩-೦೦).

[ಮುದ್ದು + — ಗ]

ಮುದ್ದುಗಜ್ಜ (ನಾ). ಪ್ರಿಯವಾದ ಕೆಲಸ ; ಇಷ್ಟವಾದ ಕಾರ್ಯ : ಈದ್ದಂಡಾಸಿ ವೇತಂಡರಾಜರು ಬ್ಬಂದರಿದ್ದಪರೆಲ್ಲರಿನ್ನೆಮ್ಮ ಮುದ್ದುಗಜ್ಜ ವನೆಸಗೆನರೆಸಗಿದನೆಲ್ಲ ದಿದ್ದಿನರಸುಮತಡಿಂದ (ಭಕಪ. ೫೯-೩೦).

[ಮುದ್ದು + ಕಜ್ಜ]

ಮುದ್ದುಗರೆ 'ಮುದ್ದುಗಱೆ' ನೋ.

ಮುದ್ದುಗಱೆ, ಮುದ್ದುಗರೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಸೂಸು ; ಲಲ್ಲೈಸು : ಅಕ್ಕರೆಯನ್ನು ತೋರಿಸು : ದಂತಾವಳಲದಾತ್ಮಜನಂತೆ ನಿನ್ನಯ ಮಸ್ತಕಾಗ್ರದಲಿ ನಿಲಿಸುತಿದೆ ಪುಷ್ಕರವ ನಿನಗೀ ಪಲವ್ಕೆ ತೆಜಿಜಲಿ ಮುದ್ದುಗಱೆವ್ಕತ ನಲಿವುತಿದೆ ಇದ ನನ್ನನಗಲಿಸೆನಜಬೇಡ (ಕಬ್ಮಂ. ೯-೩೦). ೨. ಚೆಲುವನ್ನು ಬೀರು. –ಹೊರಪೊಮ್ಮಿಸು : ಸೋಗಿಲೊಳ್ ನಕ್ಕಾಡುತಂ ಮುದ್ದುಗಱೆವ್ಕತಂ ಲೀಲೆಯಿಂ ಮಸ್ಕಳಾಟಿಕೆಯೊಳೆಸೆವಂ ಜಗವನಾಡಿಸುವ ಸೂತ್ರಧಾರಂ (ಕಾಪ್ರ. ೫-೩೬). **ಮುದ್ದುಗರೆ** : ೧. ಶಾಂತರಾದೇವಿಯ ನೊಂದ ಮನಸ್ಸು ಮಗುವಿನ ಈ ಮುದ್ದುಗರೆವ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿತು (ಸಪಾ. ೦೩೬) ; ಮಗುವಿನ. . . ಗಲ್ಲವನ್ನು ಸವರಿ ಮನಸ್ಸು ತಣಿಯುವಂತೆ ಮುದ್ದುಗರೆಯುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕೂಸ್ಕ್ಷ. ೬೬). ೨. ಚುಂಬಿಸು : ಪಾರಿಜಾತಗಳು ಮುದ್ದುಗರೆಯುವಾಸ ಹವಳದಂಟುಗಳಿಂದ ಕಂಪ ಸೂಸಿ ಮಂದಾರ ಉಸಿರ ಬೆರೆಯುವವು (ಶಾಬುಣಾ. ೫೭).

[ಮುದ್ದು + ಕಱೆ]

ಮುದ್ದುಗಾತಿ (ನಾ). ಚೆಲುವೆ ; ಸೊಗಸುಗಾತಿ; ಸುಂದರಿ : ರಾಯನಂ ಅರೆನೋಟದಿಂ ನೋಡಿ. . . ಮುದ್ದುಗೊಳುತಲಿರುವ ಮುದ್ದುಗಾತಿಯಂ ನೋಡಿ (ಕೌಗಂ. ೩೬೦-೦೦೦). [ಮುದ್ದು + — ಕಾತಿ]

ಮುದ್ದುಗಾರ 'ಮುದ್ದುಗಾಱ' ನೋ.

ಮುದ್ದುಗಾಱ, ಮುದ್ದುಗಾರ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವನಾದವನು; ಸುಂದರ : ಒಂದು ಮೊಲೆಯನುಂಡಪಳಕುವನೆ ಕೊಂದ ಮುದ್ದುಗಾಱ ಕಳ್ಳ ಕೊಕೊಕೊ ಎನ್ನಿರೊ (ಸಪಾ. ೫೦೨-೦). **ಮುದ್ದುಗಾರ** : ೧. ಮುದ್ದುಗಾರನಾದ ಮುಂದಮಾರುತನ ಮುಂದುವಾಡಿ. . . ಅಂದಗಾರನಾದ ಚಂದ್ರನು (ಕೌಗಂ. ೩೫೯-೪). ೨. ಅಂದವಾದುದು : ಚೆಲುವಾದುದು : ಕಣ್ಣಿಗಂದವಾದ ಮಗುವೊ. ಮುದ್ದುಗಾಱನಾದ ಮರಿಯೊ ಕಣ್ಣು ನೆಟ್ಟು ನೋಡುತಿದ್ದೆನು (೩೦೧ಚ. ೬-೦೩); ಯಳೆಂದೂರು ಜವಗೀರದಾರರ ಕಡೆಯ ಕನ್ಯೆ ಮುದ್ದುಗಾರನ ಮಾಗೆ ಇರಲಿಲ್ಲವೆ ? (೦೩೧ಚ. ೦೪೨). [ಮುದ್ದು + — ಕಾಱ]

ಮುದ್ದುಗುಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಪುನಃ ಚುಂಬಿಸು. –ಮುತ್ತುಕೊಡು : ಅಪ್ಪಿ ವದನವನು ಮುದ್ದುಗುಪ್ಪಿ ತಾ ದಂಗೆಯಂ (ಕ್ರೀಕ್ಷ.ತಾ. ೬೪).

[ಮುದ್ದು + ಕುಪ್ಪು]

ಮುದ್ದುಗೆಯ್, ಮುದ್ದುಗ್ಗೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸು; ಮುದ್ದಾಡು; ಲಲ್ಲೆಗರೆ : ನೂತನ ಮೊಳೆವಲ್ಲೊಗೆದುಮೆ ತೊದಳ್ವಾತ ಮಾತೆನಾಡುವ ಮುದ್ದುಗೆಯ್ವ ಭೂತಳದೊಳಗಂಬೆಗಾಲಿಟ್ಟು ನಡೆವಂತೆ ಚೇತನವಾದುದಂಗಜಗೆ (ಪ್ರಾಚಕ. ೦೦-೫೯); ನೀಡುಂ ನೀಡದ ಪಕ್ಕಿಯು ಮೆನ್ಸಂ ಬಂಜೆಯಿಸುತೇಡಿಪಂತಿರೆನ್ನಿದಿರೊಳ್ ಬಿಳ್ಪೆಯುಂ ಮುದ್ದುಗೆಯ್ಗುಂ (ಣಮಾಕ್ಕ. ೦೬-೬). ೨. ಚೆಂಬಿಸು; ಮುತ್ತಿಡು : ಮಲ್ಲಿಗೆಗೋಲನ ಧರ್ಮಂಗಿಯು ಸುತವಾತ್ಸಲ್ಯದಿ ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಚೆಲ್ಲಿದಳವುವದಲ್ಲಿ ದಿಟ್ಟಿಯ ಸೊಲ್ಲಿಸವಳು ಮುದ್ದುಗೆಯ್ದು (ಪ್ರಾಚಕ. ೦೬-೬೨). **ಮುದ್ದುಗ್ಗೆ** : ೧. ಪಡೆದಮರ್ಮುದ್ದುಗ್ಗೆವಪರೂಟಿದಡಿಗಳೊಳ್ ಜೋ ದ್ಯ ಮೆಂ ದ ಳ್ ಸತ್ಯಭಾಮೆ ನಗುತೆ (ಕೃಬಾಣಾ. ೬-೪೭) ; ಬರೆತೆಗೆದಪ್ಪಿ ಡಾಡ್ದೆಜೀಯ ನೊಯ್ಮನೆ ಚುಂಬಿಸಿ ಮುದ್ದುಗ್ಗೆದು . . . ಪೊಂಪ್ಪಳಿಯಿಂ ಪೊದಿಸುತ್ತೆ ನಲ್ಲಳಾ (ಣಾಪಪ. ೦೦-೦೦೪). [ಮುದ್ದು + ಕೆಯ್]

ಮುದ್ದುಗೆಯಿತ 'ಮುದ್ದುಗೆಯ್ತ' ನೋ.

ಮುದ್ದುಗೆಯ್ತ, ಮುದ್ದುಗೆಯಿತ (ನಾ). ೧. ಸರಸ; ವಿನೋದ : ಲಲ್ಲೆ : ಲೀಲೆಗಾಲಯಮಾದ ಮುದ್ದುಗೆಯ್ತಕ್ಕಂ ಗಾತಿಗೆ ಪಾಡಾದ ಪದನಕ್ಕಂ. . . ಬೈಸಂಬಟ್ಟು (ಪಾಂಚಕ್ಷ. ೬-೫೭ ಪ); ನೋಟದೆ ಬೇಟ ವಂಕುರಿಸಿದಪ್ಪುದು. . . ಮುದ್ದುಗೆಯ್ತುದಲರ್ದಪ್ಪುದು (ಪಂಪ್ರಕೃ. ೯-೨೨); ಒರ್ವಳ್ ತನ್ನ ವಲ್ಲಭನ ಮೋಹದ ಮುದ್ದುಗೆಯ್ತುವಂ ನೆನೆದು ಕಲದೊಳರ್ದ ಬರ್ದಗಿಂತೊಂದಳ್ (ಕಪಂಕ್ಷ. ೯-೮೪ ಪ). ೨. ಬಾಲಲೀಲೆ ; ಮಕ್ಕಳಾಟಿಕೆ : ಚುಂಬಿಸಿ ಲೋಳೆವಾಯ್ದೆಜೀಯನೀಕ್ಷಿಸಿ ಮಕ್ಕಳ ಮುದ್ದುಗೆಯ್ತದೊಳ್ಪಂ. . . ತಡಪೆಯ್ದುವರೇಂ ಕೃತಾರ್ಥರೋ (ಪಂಪ್ರಕೃ. ೩-೨೪): ಓಹೋ! ಮುದುಗಣ್ಣನದ ಮುದ್ದುಗೆಯ್ತದ ರಮಣೀಯ ರಮಣ ! (ಮುಕ್ಕ.ಶ. ೩೦-೨೯). ೩. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮರಿಗಳ ಸಂತೋಷದಾಯಕವಾದ ಆಟ : ಈ ತಮೋದ ತಳದೋಳಾಡುವ ಮಱಿಪುಂಚಯು ಮುದ್ದುಗೆಯ್ತಮುಮಂ. . . ಕಂಡು (ಶುಪ್ರಶ್ನ. ೪-೩೩). **ಮುದ್ದುಗೆಯಿತ** : ೨. ನೋಡಿ ದಣಿಯರು ಗೋಪಿಯರು . . . ಕೊಂಡಾಡಿ ದಣಿಯರು ಬಾಲಕೃಷ್ಣನ ಮುದ್ದುಗೆಯಿತವನು (ಪಾಕೃಶಾ. ೨೦-೩೬).

[ಮುದ್ದು + ಕೆಯ್ತ]

ಮುದ್ದುಗ್ಗೆ 'ಮುದ್ದುಗೆಯ್' ನೋ.

ಮುದ್ದುಗೊಡು, ಮುತ್ತುಕೊಡು, ಮುದ್ದುಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಚುಂಬಿಸು; ಮುತ್ತಿಡು : ಅಬ್ಬೂಳುವ ನಾಯ್ಗು ಮುದ್ದುಗೊಡಲೀಕ್ಷಿಸುವರ್ (ಸಿಕ್ಷಾ. ೦೬-೩೦); ಒಲವಿಂದಶ್ರಿ ತಕ್ಕೈಸಿ ಮುಂಡಾಡಿ ಮುದ್ದುಗೊಟ್ಟು (ಕೌಂಪ. ೬-೧೪). **ಮುತ್ತುಕೊಡು** : ತಿರಿದೊಲ್ಕೆ ಸಿರಮೆತ್ತಿ ಸಗ್ಗನೀಲಿಗೆ ಮುತ್ತುಕೊಡುವಂತೆಯೋಲ್ (ಕಾಬ್ರ.ಯಿ. ೧೦-೨೧೬); ಜೇಳಗೆ ಮುತ್ತುಕೊಟ್ಟ ಹಾಗೆ (ಗಾಪ). **ಮುದ್ದುಕೊಡು** : ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಬಂದು ಗಲ್ಲಕ್ಕೆ ಮುದ್ದುಕೊಟ್ಟು ನಿಲ್ಲದೆ ಓಡಿ ಹೋದ ಕಳ್ಳಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಜೇಳೆ (ಪುರಂಪ. ೦-೪೦ ಅಮುಕ್ತಂ); ಭಟ್ಟರ ಎರಡನೆಯ ಮಗುವನ್ನು ಸರಸ್ವತಿ. . . ಲಟಿಲಟ ಮುದ್ದುಕೊಟ್ಟಳು (ಹಾ೧. ೦೩). [ಮುದ್ದು + ಕೊಡು]

ಮುದ್ದುಗೊಸರು (ಕ್ರಿ). ಸರಸದಲ್ಲಿ ಕೊಸರಾಡು: ಲಲ್ಲೆಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ

ಕೊಳ್ಳಲು ಯತ್ನಿಸು : ಮುನಿಸ ನಸುದೋರುತಿರು ಮುದ್ದುಗೊಸರುತ್ತ ಮಿರು. . . ಮಜ್ಜಪೊರಿದು (ಹಂಚಾಣ. ೩-೬-೩೬).

[ಮುದ್ದು + ಕೊಸರು, (< ಕೊಸರ್)]

ಮುದ್ದುಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊರಿದು. – ಪಡೆ : ರಾಯಸಂ ಅರಸೋಟದಿಂ ನೋಡಿ. . . ಮುದ್ದುಗೊಳುತಿರುವ ಮುದ್ದುಗಾತಿಯಂ ನೋಡಿ (ಕಾಗಂದಿ. ೫೬-೦೦). [ಮುದ್ದು + ಕೊಳು (< ಕೊಳ್,)]

ಮುದ್ದುತನ (ನಾ). ಬೆಲುವು; ಮೋಹಕತೆ : ಸೋಗೆಯ ಮಜಿಯ ಮುದ್ದುತನಮಂ ಮುದ್ದುಗಣ್ಣಳೆ ಜೆಳಗೆಂಬೆಳಮಿಂಚಿನ . ಗೊಂಚಲಿಂ ಮುಂಡಾಡುತ್ತುಂ(ಅರ್ಧನಾ. ೦-೮೨ ೫); ನಿಜಾವಿಡಿದು ಮೊಗಮಂ ನೋಡುವ ತೂಗಾಡುವ ಮಗನೆ ಮುದ್ದುತನಮಂ ಬಸವನಾಜಂ ಕಂಡು (ಬಸವ. ೦೦-೦೫೫); ಬೀಜುತಿರ್ದಳು ಮುದ್ದುತನವನು ಕಳೆಯೇಜುತಿರ್ದಳು ಮಾಸು (ಕ್ರಮೇಂ. ೩-೪೦). [ಮುದ್ದು + – ತನ]

ಮುದ್ದುದೋಜು (ಕ್ರಿ). ಅಕ್ಕರೆಯನ್ನು ತೋರಿಸು ; ಪ್ರೀತಿಸು : ಮೂಜುಲೋಕದ ಕರ್ಮ ನಮಗಿದಿರೆ ದೀಕ್ಷೆದೋಜೆಂದು ಮುದ್ದುದೋಜುದರು (ಭಕ್ತ. ೭೨-೩೪). [ಮುದ್ದು + ತೋಜು]

ಮುದ್ದುನಗೆ (ನಾ). ಮೋಹಕವಾದ ನಗು; ಬೆಲುವಾದ ನಗೆ : ಗುರು ತರ ತಿವಧ್ಯಾನ ಮುದ್ದುನಗೆಗಳ ದಾನಿ. . . ತೊದಳ್ನುಡಿಯ ಕಪಟಗಂ (ಭಕ್ತ. ೦-೦೧೮); ಕಾಂತಿಮುರೆ . . . ತಲರ್ಮುಟಿಗಳುಂ ಮುದ್ದುನಗೆಗಳುಂ ಕಂಡು ಪಡೆಯಲ್ ಮುಂದೆ ಕಾಲೇಳದೆ. . . ಪಥಿಕಸಂಕುಳಮಿರ್ದುದು (ಕಂಚ್ಚ. ೦೦-೦೫). [ಮುದ್ದು + ನಗೆ]

ಮುದ್ದುನುಡಿ (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ನುಡಿ; ಇಂಪಾದ ಮಾತು : ಕಾಂತೆ ಮೆರೆ ಮೋಲ್ನುಡಿಯಿಂ ನಂಜಿನುರುಳಿಬಿನ್ನಿಡೆ ಮುದ್ದುನುಡಿಯೆಂದೊಡಂ ತಪ್ಪ ಕೀಡಂ ಬಗೆಪಲ್ಲದ ಸುಖಮಂ ಬೆಯರಾ (ಕಥಾಕಾಮ್ಯ. ೭-೦೨೫); ಅಕ್ಕರಂಗಳೊಳಿಸದುದಿಪ ಮುದ್ದುನುಡಿಗಳಿಂ . . . ಶಶುಲೀಲೆಯಿಂ ಕೆಲದಿನಂ ತಮ್ಮಿಂ ಪರುಷಂದೋಜಾದಾ ಕುವರನು (ಜಿನಪು. ೫-೪೩). [ಮುದ್ದು + ನುಡಿ,]

ಮುದ್ದುಮರಿ 'ಮುದ್ದೆಮಣಿ' ನೋ.

ಮುದ್ದುಮರಿ, ಮುದ್ದುಮರಿ (ನಾ). ಅಕ್ಕರೆಯ ಮರಿ; ಪ್ರೀತಿಯ ಶಾಬ : ವಿಹಂಗ ಸಂತೋಷದಿ ತಕ್ಕ ಮುಂಗಟ್ಟಿದ ಮುದ್ದುಪಜ್ಜಿಗಳ್ಗೆ ಗುಟುಕೀಯೆ ಕಂಗೊಳಿಸಿತು ರುಕ್ಮಿಣಿಗೆ (ಹೋಚಕ. ೪-೪). ಮುದ್ದುಮರಿ; ತನ್ನ ಮುದ್ದುಮರಿಗಳನ್ನು ಹಗಲೆಲ್ಲಾ ಅದು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ರೀತಿ ಯಾರಿಗೂ ಒಂದು ಗಳಿಗೆ ನಿಂತು ನೋಡುವಂಥಾದ್ದು (ಪಶುಸಂ. ೦೩).

[ಮುದ್ದು + ಮರಿ]

ಮುದ್ದುಮಾತು (ನಾ). ೧. ಪ್ರೀತಿಯ ಮಾತು : ನಲ್ಮೆಯ ನುಡಿ : ಮೆಚ್ಚಿದಳಿನಿಯನಾಡಿದ ಮುದ್ದುಮಾತಿಗೆ (ಹೋಚಕ. ೦೮-೮೨); ಮುದ್ದುಮಾತಿ ಪರಿ ಮೋಹವ ಬೀಜುವಸೊಳಗಿದ್ದ ಪಣವ ತಿಗೆ (ಭುಜ. ೬೦೭೦). ೨. = ಮುದ್ದುನುಡಿ : ಇವನೆ ಮುದ್ದುಮಾತುಗಳಿಪ್ಪ ಕೇಳಿ ಪಾರ್ವತಮ್ಮ ಮರುಳುಗೊಂಡ ಭಗುವಿಮಂತೆ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ಪಟುಚ. ೦೫೦).

[ಮುದ್ದು + ಮಾತು,]

ಮುದ್ದುಮೊಗ (ನಾ). ಬೆಲುವಾದ ಮುಖ; ಸುಂದರವದನ : ಬಿಡದ ಡಿ ಕೊಬ್ಬಿ ಕುಚಯುಗವೆಡಗಿಱಿದಿರೆ ಮುದ್ದುಮೊಗಮನೆಂದುಂ ನೋಡಲ್ ಪಡಿಪುದ ಬಡವಾದಂತಿರೆ ಬಡನೆಡು ಸೊಗದಿಪುವುದಾ ಸರೋಜಾಸ್ಯಮಾ (ಗಂಡುಗ. ೪) ; ಕೆಂಜಿಡೆ ತಳರ್ವಾಡೆ ಮುಂದುಮೊಗಂ . . . ದಟ್ಟಡಿಯೊಳ್ಪರಿದೋಡುವಂಗಣಂ ನೆಜ್ ತಪಗೊಪ್ಪುವರ್ಧಶನಮೊರ್ವನಪಾಂ ಪತಪಂದಮಾಪುದೋ (ಜಾಬಾಪ. ೬-೧೦); ಥಳಥಳಿಪುವ ಮುದ್ದುಮೊಗದ ನರ್ತಕಿಯರು ಳೀಲಿನಿ ನರ್ತಿಪರಾಗ (ಕಂಪ. ೬-೨೩). [ಮುದ್ದು + ಮೊಗ]

ಮುದ್ದುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಬೆಲುವಾಗು ; ಸೊಗಸಾಗು ; ಮನೋಹರತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಮುದ್ದುವಡೆದು ಮನೆಯಂಗಳದೊಳ್ ಮನಮೊಸದಾಡುವ ಮುಕ್ಕಳ ವಿನೋದಮಂ ಕಾಣ್ಬ ದಿವಸಮೆಂದಾದಪ್ಪುದೋ (ಭುಜಬ. ೯-೦೦೦). [ಮುದ್ದು + ಪಡೆ,]

ಮುದ್ದುವೀಜು (ಕ್ರಿ). ಬೆಲುವನ್ನು ಹೊರಸೂಸು, – ಹೊಮ್ಮಿಸು : ಕೃಷ್ಣನ ಮೇಲೆ ಬಾಲೆ ಕಣ್ಣೋಲದಿನಮ ಬಿತ್ತರಿಸಿದಳ್ ನಗವೀಜುವ ಮುದ್ದುವೀಜುವ . . . ಮುಗ್ಧ ಕಟಾಕ್ಷವಾಲಯಂ (ಹರಿಪ. ೨೦-೭೯); ಕಡವಾಯೊಳ್ ಬಾಲಧಾರೆ ಹೊಳಲ್ಗಳ್ಳಿಪೋಲ್ ಬಿಡದನೆಯೆ ಮುದ್ದು ವೀಜುತ್ತಿರಿಯಿಡುವುದು ಪಲ್ಲವಮಜಿಯ ಮಜಿಗಳ್ ವನದೊಳ್ (ಕಬ್ಬ. ೩-೧೩). [ಮುದ್ದು + ಬೀಜು,]

ಮುದ್ದುವೆಣ್, ಮುದ್ದುವೆಣ್ಣು (ನಾ). ಮುದ್ದಾಗಿರುವ ಪೆಂಗಸು : ಸುಂದರಿ : ಬೆಲುವೆ : ಮುದ್ದುವೆಣ್ಗೆ ಅಸು ಹೋಪ ಹೊತ್ತನಜಿಯಿದ ಮೋಹಿಸುವರು ರಸಿಕರು (ಭುಜಾಣಂ. ೫೪-೦೦೪) ; ಬೆಲ್ಲವೆ ನೀ ಮುದ್ದು ವೆಂಗಳ ಮ್ಯಾಡುವಾಸು ಬೆಲ್ಲವಾಗಿರದೆ ಬಂದಿಲ್ಲಿ ಹೊಲ್ಲಿಪ ಸೊಗವ ಮುಕ್ತಿಸಿ ಕೊಳಬೇಡ (ಹೋಚಕ. ೫೦-೫೯). ಮುದ್ದುವೆಣ್ಣು ; ಮುದ್ದುವೆಣ್ಣು ಮುದ್ದುವೆಣ್ಣಗೆ ಪೋಳದಳು ನಿನ್ನ ಬಿಟ್ಟು ಕಾಲೆದ್ದು ಪೋಪಳೆ ಪೋವುದಿಲ್ಲ (ತೋಚಕ. ೫೯-೩); ಬಣ್ಣದುಟಿಯ ಭಾವಜ ಬೀಜುತ ಮುದ್ದುವೆಣ್ಣುಗಳ್ಕೆ ತಂದೆರಾಗ (ಕಂಪ. ೩೦-೭೨). [ಮುದ್ದು + ಪೆಣ್]

ಮುದ್ದುವೆಣ್ಣು 'ಮುದ್ದುವೆಣ್' ನೋ.

ಮುದ್ದುಸೂಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸು ; ಒಲವನ್ನು ತೋರಿಸು : [ವಿಸಮ ಪುಳಿಂದ . . . ಮುದ್ದುಸೂಸಿ ಬಂದ್ರಹಾಸನೆಡೆಗೆ ಓಡಿಜ್ಞಾನೆ] (ಕಂಪ್ರಕ. ೩೯-೨೦). [ಮುದ್ದು + ಸೂಸು,]

ಮುದ್ದುಸೊಲ್ಲು (ನಾ). = ಮುದ್ದುಮಾತು ೧ : ಏನೆ ನಿನ್ನ ನಲ್ಲಗೆ ನೆಜಿ ಸೋತಳಹುದು ಅಲ್ಲಾದರರಸನನಿತು ಬಣ್ಣಿಪ ಮುದ್ದುಸೊಲ್ಲೇಕೆ ಬಹವಕ್ಕ ನಿನಗೆ (ಭಕ್ತ. ೬-೩೫). [ಮುದ್ದು + ಸೊಲ್ಲು, (<ಸೂರ್,)]

ಮುದ್ದೆ, (ನಾ). ೧. ಕಲಸಿದ ಆಹಾರ, ಹಿಟ್ಟು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೆದುವಾದ ದಪ್ಪ ಉಂಡೆ : ಅತನದೆ ಪುಟ್ಟಿದ್ದಯ ಕೇಳಿ (ಕಬ್ಬಾಪಾಂ. ೬೦); ಪಾರ್ಥನ ಕರುಳ ದೊಂಡೆಯ ಕೂಳ ಮುದ್ದೆಯ ಬಡಿಸಿ ದೈತ್ಯರಿಗೆ . . . ದನೆಸಿದಡರಸು ಕೌರವನಿಸ್ಸ ಸಾಕಿಕಿಂದು ಫಲವು (ಕುಪ್ಪಾ. ೯- ೯೨); ತೆಂಗಾಯರೆದು ಕದಪಿ ಹಾಲೊಳಗೊಂದು ಮುದ್ದೆ ಬೆಣ್ಣೆದನಿಕ್ಕೆ (ಕಂಚಾಣ. ೯-೨೬). ೨. ಕಲಸಿದ ಮಣ್ಣು, ಗಂಧ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಗಡ್ಡೆ. – ಕರಣಿ : ಅಳ್ಳರುಮೊದಪ್ಪಂತಿರೆಮು ಮಣ್ಣಮುದ್ದೆಯೊ ಪೇಟ್ಗಂ (ಕಬಾ. ೩-೬೬); ಮೇಣದ ಮುದ್ದೆ . . . ಎಕ್ಕಲಕ ಕಾರುಣಿಗಳಿಂತಿವನು ಕೊಂಡೊಲಿದು ಪೋಪ ಬೇಡರ ನಿನವಿಯೊಪ್ಪದುದು (ಜಾಕ್ಕಶಾ. ೦೩-೬); ಗಾತ್ರಾನುಲೇಪನ. ವರ್ತಿ:– ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳ್ಗೆವಸ್ಸೂ ಕೆಟ್ಟ ಅರೆದ ಮುದ್ದೆ (ಶಿವಾ.೬೫. ೩೦೯). ೩. ರಾಗಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ಉಂಡೆ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಹಾರ ಪದಾರ್ಥ ; ಹಿಟ್ಟು : ಒಂದಿ ಮುದ್ದೆ ಸಲೀಸಾಗಿ ಹೊಡೀತಿದ್ದ ಬರಿ ಸಾರಿನಲ್ಲಿ. ಜೊತೆಗೆ ತುಂಡುಗಳು ಬದ್ದರಂತೂ ಎರಡು ಮುದ್ದೆಗೆ ಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲ (ಪಶುಸಂ. ೩೩೫) ; ಮುದ್ದೆಗೆ ಎದ್ದ, ಗುದ್ದಲಿಗೆ ಬಿದ್ದ (ಗಾಣ). ೪. ಆಹಾರ : ಕೈಯ ಮುದ್ದೆಯ ಕಿಡುವಿದಲ್ಲಿ ದಾಯಿಗೆ ಬಯಲು (ಭುಬಿಪ. ೩೭೬-೩೦); ಅಮಲ ಪೇಲೆ ಸರುಗದ ಪುಟ್ಟಿಗೆಗಳಟ್ಟು ಮುದ್ದೆಗಳನಿಟ್ಟು ಮೊದಮಟ್ಟು (ಕ್ಯಾಚಾ. ೦೦೬-೩). 'ಮುದ್ದೆಗೊಳ್ಳು' ಪರಾ. ಪ್ರ. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿನಿಸು : ಹೊರೆ ಚಕುಲಿ ಚಿಗುಳಿಯು ಕಿಕುಳ್ಳ ಮುದ್ದೆಯು (ದೀಪಾಂಪ್ರ. ೩-೨೨೩). ೫. (ಆಲಂ) ಮೊತ್ತ ; ರಾಶಿ ; ಸಮೂಹ : ಅಡಗಿವ ತತ್ವಂಗಳ ತತ್ವದ ಮುದ್ದೆಯು ತತ್ಪ್ರಸ್ಫೊದೆ. ನಿಶ್ಚಯನಾದ ನಿಃಕಳಂಕಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ

(ಕೋಳಿಪು. ೬–೦೯); ಮುಂದಿನ ಮುದ್ದೆ ಲಲ್ಲೆಯ ಮೆಲ್ಲೆದೆಗಾರ್ತಿ (ಅಕ್ಕಲ. ೬–೩೬ ೪); ಕಂವನೆ . . . ಮುದ್ದಿಸಿ ಮುದ್ದೆಮಾಂಪಮಂಗವನೆತ್ತಿಕೊಂಡು ನಳಿತೋಳ್ಗಳಿಂದಪ್ಪಿ (ಕೃಬಾಭಾ. ೦೬–೩೦). ೭. ಮುರುಟಿದುದು : ಮುದುಡೆ : ಮುದ್ದೆಯಾಗಿ ಬಿದ್ದ ಅಪಕ ಅವಸ್ಥೆ ಅದಳ ಮನಸ್ಸಿನ, ಅಪಕ ದೇಹದ ಅಪಸ್ಥಿಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವಂತಿತ್ತು (ಕಪಚ. ೩೭೦); ಮಕ್ಕಳ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿದ್ದರೂ . . . ಮುದ್ದೆಗಳಂತೆ ಕುಳಿತಿರಬೇಕಾದ ಸನ್ನಿವೇಶ ಒದಗುತ್ತಾ ಬಂತು (ಕಕ್ಷ. ೧೭೦). ೮. ನೇಕಾರನು ನೇಯ್ದೆಯ ಎಳೆಗಳನ್ನು ಬಿಗಿಗೊಳಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಗೂಟ : (೯).

ಮುದ್ದೆಮಾಡು=೧. ರಾಗಿಹಿಟ್ಟನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ಉಂಡೆಮಾಡು : ಇಂದು ಊಟಕ್ಕೆ ಮುದ್ದೆಮಾಡಿ ಜೊತೆಗೆ ಅವರೆಕಾಳುಹುಳಿ ಮಾಡಿದ್ದೆ (ಕಾಪ). ೨. ಒಟ್ಟುಸೇರಿಸು : ರಾಶಿಮಾಡು : ಮಂದಸನ ಸೃಂಗಾರ ಮನೊರ್ಮೊದಲಂಗನೆ ಮುದ್ದೆಮಾಡಿ ತೋರ್ಪೆಯೊಪ್ಪಿರ್ದುದು ಚೆಲ್ವ ಸೆಂಡುವಿಟ್ಟರಳ್ಳೆರ್ದೆಯೊಯ್ಯನೆ ಕಂತುಕಾವತಿದು ಬಲಗೆಯ್ಕೊಳ್ (ಪಚಸ. ೬೨–೬೫). ೩. ಮುದುರಿಕೊಳ್ಳು : ಸಂಕುಚಿತಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಹುದುಗಿಸು : ಗೌಡ ಮೈಯನ್ನು ಮುದ್ದೆಮಾಡಿ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಒರಗಿದ್ದ (ಶೂಪಂಚಾ. ೬). ಮುದ್ದೆಯಾಗು= ೧. ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ಅಥವಾ ಹಾಗೆಯೇ ಹಿಟ್ಟು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಲಸುವುದರಿಂದ ಗಟ್ಟಿಯಾಗು,—ಮೆದುವಾದ ಉಂಡೆಯಾಗು : ಹದವಾಗಿ ಕಾಯ್ದು ಹಾಲಿನ ಗಟ್ಟಿ ಕೆಸೆದೊಪ್ಪುತ . . . ತುಜುವೆಮ ಬೆರಿನಿಂ ತೊಳಸಿ ಮುದ್ದೆಯಹುದು (ಕೂಪಪು. ೦–೩೯); ಎರಡು ತೊಲೆ ಮೇಣ ಬೆರಸುವುದರಿಂದ ತೈಲವು ಸ್ವಲ್ಪ ದಪ್ಪವಾದೀತಲ್ಲದೆ ಬೆಳ್ಳಗಂತೆ ಮುದ್ದೆಯಾಗಲಾರದು (ಕೀಪುಚಿ. ೬–೨೦ ೨೩೮); ಹಾಲನ್ನು ಕುದಿಸಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗಾಳಿಸಿದ ಹಿಟ್ಟಿನೊಡನೆ ಬೆರಸಿ ಮುದ್ದೆಯಾಗುವವರೆಗೆ ಕಲಸುವುದು (ಅಪಾ. ೧೯). ೨. ಅಕ್ಕಿ, ರವೆ ಮುಂತಾದುವು ಹೆಚ್ಚು ನೀರಿನೊಂದಿಗೆ ಅತಿಯಾಗಿ ಬೇಯುವುದರಿಂದ (ಉದಾಹರಣೆದೆ) ಮಿದ್ದೆಯಾಗು : ಇಂದು ಅನ್ನ ಮುದ್ದೆಯಾಗಿದೆ (ಕೂಪ). ೩. ಹುದುಗು; ಅಡಗು : ಕುಗ್ಗು : ಭಳಿಯಿಂದಲೂ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ವಿನಮ್ರನಾಗಿ, ಮುದ್ದೆಯಾಗಿ ಒಳಸೇರುವ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಭಕ್ತನು . . . ನನ್ನ ಹೊಸದರ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಈಲಿಟ್ಟರೆ ಏನು ಗತಿ! (ಪೀಳ್ಕ. ೬೪). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮುಕ್ಕೈ, ಮೊತ್ತೈ; ತುಳು. ಮುದ್ದ; ತೆಲು. ಮುದ್ದ]

ಮುದ್ದೆ೨- ಮುದ್ದಾ (ನಾ)- ೧. ವಿಚಾರ; ಸಂಗತಿ; ವಿಷಯ: ನಾನು ದೆಳಗಾಂವ್ಯಾಗ ನಿಂತಮ್ದು ಯಾಕ ಅನೂದನ್ನ ಹೇಳತೀನಿ ಅಂದಿದ್ದೆ. ಅದು ಮುಖ್ಯ ಮುದ್ದೇ (ಪೀಚಕ. II. ೬೩). ೨. ಹೊಕ್ಕದ್ದಮೆಯಲ್ಲಿ ವಾದಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳು ಮಾಡುವ ವಾದ : (ಕಂಗಾ. ೩೩). ೩. ಕದ್ದ ಮಾಲು; ಕಳುವಾದ ಪದಾರ್ಥ. ಮುದ್ದಾ : ೪. ಅಭಿಪ್ರಾಯ; ತಾತ್ಪರ್ಯ: ಈ ಮಾತಿನ ಮುದ್ದಾ ಏನು? (ಕ್ರಕಾಚ. ೧೪–೦೬).

ಮುದ್ದೆಹಿಡಿ=ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೊಂದು: ಪತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯಂ ಮಜಕೂರವು ಎಮ್ಮ ಸ್ವಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಎಮ್ಮ ಮುದ್ದೆಹಿಡಿದು ಮತ್ತು ಕಲಮವಾರ ಇದ್ದೀತು ಅಮ್ಮ ಒಳತಾದದ್ದು (ಶೂಚಾಶಾ. ೦೨).-ಮುದ್ದೇಮಾಲ್, ಮುದ್ದೇಮಾಲು = ಕಳುವಾದ ಪದಾರ್ಥ ; ಕದ್ದ ಮಾಲು: ಅವರದ ಸಾಕ್ಷಿ ಹಾಕಿಸಿ ಮುದ್ದೇಮಾಲ್ ಸಹಿತ ಹಿಡಿದು ಪೋಲೀಸರ ಕಾಬೇಕ್ಕ ಕೊಟ್ಟಬಿಡತೇಪು (ಕೂಸಂಚಾ. ೦೦೦). ಅವನು . . . ಮುದ್ದೇಮಾಲು ಸಹ ಹೇಗೆ ಪಾರಾಗಿ ಹೋಗುವಮೋ ನೋಡೋಣ! (ಕಕ್ಷ. ೫೬).

[←ಅರ. ಮುದ್ದಅ, ಮುದಾಅ ; ಹಿಂ. ಮುದ್ದಾ, ಮುದ್ದಅ; ಮರಾ. ಮುದ್ದಾ, ಮುದಾ]

ಮುದ್ದೆಗಣ (ನಾ)- (?) : ಪೊಜ್ಮವಿಘಾತೀಶ್ವರಕ್ಕುಂ ಸರ್ವಪರಿಜನರಂ ಕೊಟ್ಟಮ್ಮೆಗ್ಗುಂ ಮನೆಜನಂ ತೋಟ್ಟಕ್ಕಂ ದೇವೇನ್ದ್ರಪದ್ಮುಗಿಗಳಾ ಮುದ್ದೆಗಣರಾ ಗೋಷ್ಪಧರ್ಮವಮ್(ಯೆ. IV (೩), ಚಾಸಂಣ. ೦೯೬-೩; ಸು. ೭೨೦). [?]

ಮುದ್ದೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ)- ಆಹಾರವೆನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು,—ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು; ಊಟಮಾಡು : ಮುಸುಡ ಮುಜುಂಕಿಸಿ ಮುದ್ದೆಗೊಳ್ಳಂದಾ ಹಸಿದು ಕೋಪದೊಳು ನಿಂದಿರ್ದ ಅಸುರನಿದಿರು ನಡೆದಣವಾದುವನಾ ಅಸುವಿಕ್ರಮವಿಜನಿಲಜನು (ಕೀಚಾಂಂ. ೫೩-೦೩೯).

[ಮುದ್ದೆ೧ + ಕೊಳ್ಳು೩ (<ಕೊಳ್)]

ಮುದ್ದೆಯ್ಯ ' ಮುನ್ದಯ್ಯ ' ನೋ.

ಮುದ್ದೆಲ್ಲ ' ಮುದ್ದಾಬಿ ' ನೋ.

ಮುದ್ದೆಯಾಳೆ (ನಾ)- ಆರೋಪಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಪ್ರತಿವಾದಿ: ಅವಳು ಮುದ್ದೆಯಾಗಿ, ಇವಳೆ ಮುದ್ದೆಯಾಳೆಯಾಗಿ—ಎರಡೂ ವಿಧದಿಂದಲೂ ಮೆಜಿಸ್ಟೇಟರ ಮುಂದೆ ಬಂದವಳಲ್ಲ (ಪಚಸ. ೩೦).

[←ಅರ.ಹಿಂ.ಮುದ್ದಾಅಲೈಹಿ; ಮುದ್ದಾಲೇಖ್; ಮರಾ. ಮುದ್ದಾಳೆ]

ಮುದ್ರಕ (ನಾ). ಪುಸ್ತಕ, ಪತ್ರಿಕೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಅಚ್ಚುಮಾಡುವವನು,—ಮುದ್ರಿಸುವವನು : ಪ್ರತಿಯನ್ನು ಓದಿ . . . ನಿವಾರಿಸದ ದೋಷಗಳು ಮುದ್ರಿಸಿದ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ ಮುದ್ರಕನ ಮೇಲೆ ಅದರ ದುಷ್ಪರಿಣಾಮಗಳು ಉಂಟಾಗುವುವು (ಶುಪ್ರ. ೩೬). [ಸಂ.]

ಮುದ್ರಣ (ನಾ). ೧. ಅಕ್ಷರದ ಮೊಳೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಕಾಗದ, ಬಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಮುದ್ರಿಸುವುದು: ಅಚ್ಚು : ಅಕ್ಷರಗಳು, ಅಂಗಗಳು . . . ತುರುಬುಗಳು ಮೊದಲಾದವು ಮನ್ನು ಕಾಗದ, ಬಟ್ಟೆ, ಪಾಗೂ ಮತ್ತಾವುದಾದರೂ ಸ್ಥಿತಿಸ್ಥಾಪಕ ಗುಣವುಳ್ಳ ಹಾಳೆಯ ಮೇಲೆ ಒತ್ತುಯಂತ್ರದ ಒತ್ತಡದಿಂದ ಮಸಿಯುಳ್ಳಿ ಪ್ರತಿ ತೆಗೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಮುದ್ರಣವೆಂದು ಹೆಸರು (ಪಾಪ್ರಕ್ರ. ೦); ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆ ಕಲಿಯುವುದು ಕಷ್ಟ . . . ಮುದ್ರಣಕ್ಕೂ ತೊಡಕಾಗಿದೆ (ರ್ತಾಪಪ. ೬೬). ೨. ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತುವುದು: ಮೊಹರು ಮಾಡುವುದು. [ಸಂ.]

ಮುದ್ರಣಕಾರ (ನಾ). = ಮುದ್ರಕ : ನಾಲ್ಕೈದು ಮುದ್ರಣಕಾರರಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಕೇಳಿದ್ದಾಯಿತು (ಕಂಗಳ್ಳ. iii. ಮುಖ್ಯ). [ಸಂ.]

ಮುದ್ರಣಯಂತ್ರ (ನಾ) ಅಚ್ಚುಮಾಡುವ ಯಂತ್ರ: ಧಾವುಯಂತ್ರ: ಮುದ್ರಿಸಬೇಕಾದ ಮನುಷಿಯ ಮೇಲೆ ಮಸಿ ಲೇಪಿಸಿ ಕಾಗದವನ್ನು ಅದರ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಒತ್ತಿ ಪ್ರತಿತೆಗೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಾಧನವೇ ಮುದ್ರಣಯಂತ್ರ (ಶುಪ್ರ. ೩೭). [ಸಂ.]

ಮುದ್ರಣಾಲಯ (ನಾ). ಮುದ್ರಿಸುವ ಸ್ಥಳ : ಅಚ್ಚುಕೂಟ: ಧಾಪಖಾನೆ : ಗುಪ್ತ ಮುದ್ರಣಾಲಯವಿದ್ದ ಮನೆಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸಂಚುಗಾರರೊಡನೆ ಅವಳು ವಾಸಿಪುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪ್ರಮು. ೨೧೦). [ಸಂ.]

ಮುದ್ರಹಸ್ತ (ನಾ). ಯಾವನಾದರೂ ಒಬ್ಬ ರಾಜ. ದಂಡನಾಯಕ ಮುಂತಾದವರ ಪರವಾಗಿ ರಾಯಸದ ಪತ್ರಗಳಿಗೆ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಒತ್ತಲು ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ (?) : ಶ್ರೀಮನು ಮಹಾಪ್ರಚಣ್ಡದಣ್ಡನಾಯಕ ಸೇ[ನಾ]ಧಿಪತಿ ಮುದ್ರಹಸ್ತಂ ಸುಂಕದ ಮಾಯಿದೇವದಂಡಪಾಯಕರು (ಶಾಇಸ. XX. ೦೬೯-೯೯; ೧೧೩೬); ಆ ಸ್ಥಳದ [ಮುದ್ರಹ]ಸ್ತ ವಂಕುಡಿಯರ x x ಗೌಡವಾಡಗಳಾಡ (ಶಾಇಸ. XX. ೨೩೬-೦೩; ೧೨೦೦)).

[ಇದು 'ಮುದ್ರಾಹಸ್ತ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಪಿತವಿರಬಹುದು]

ಮುದ್ರಾಂಕಿತ (ಗು). ೧. ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತಿದ ; ಅಚ್ಚೊತ್ತಿರುವ. ೨. ಅಚ್ಚಾದ; ಮುದ್ರಿತವಾದ : (೪). (ನಾ). ೩. ಮೊಹರು

ಪಾಡಿದುದು : ಮುದ್ರೆಯುಳ್ಳುದು : ಅರಸಂಗೆ ಪುನೆಪೆರ್ಗಡೆ ಮುದ್ರಾಂಕಿತಮಪ್ಪ ಪಾಪೆನದ ಮುಂದ್ರೆಯಂ ಕಳೆದು ಸುತ್ತನಬಿದು ತೋಱುವುದುಂ (ಶಾಂತಪು. ೨-೨೨ವ). ೪. ಗುರುತು ; ಲಾಂಛನ : ಚರಣಾಲಕ್ತಕಲಾಂಛನಂ ನಿಟಿಲದೊಳ್ .ಕೇಯೂರಮುದ್ರಾಂಕಿತಂ ಕೊರಲೊಳ್ . . . ತಳ್ಪೊಮ್ಮೆ ನಿಚ್ಚಂ ವಿಚಿತ್ರರತಪ್ರಾಪ್ತಿತೆ ಭಾವಗಮ್ಮೆ ಮೆನಿಕುಂ ಶ್ರೀರೂಪಕಂದರ್ಪನಾ (ಗಜ್ಜ.ಗಾ.೬೭೫). ೫. [ದ್ವೈತ] ವೈಷ್ಣವರು ಧರಿಸುವ ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಗದಾ, ಪದ್ಮ ಮತ್ತು ನಾರಾಯಣ—ಎಂಬ ಐದು ಗುರುತುಗಳು : ಹೆಂಗಸರಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕರು ಮುದ್ರಾಂಕಿತಪೊಂದಿ ಕೆಲಸಾರಿವರು (ಪಾಗ್ಕಚ. ೧). ೬. ವಿಷ್ಣುಲಾಂಛನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಪಾಕಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ಮಾಧ್ವ; ವೈಷ್ಣವ : ದ್ವೈತದ ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ಮುದ್ರಾಂಕಿತರಲ್ಲವರಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿಸಿ ಪಂಚಮದು ಪಾಪವೋ ಪುಣ್ಯವೋ ಎಂಬ ಸಮಸ್ಯೆಯೇ ಸಸ್ಯ ಕೆಲವರಿಗೆ ಬಗೆಹರಿದಿಲ್ಲ (ಪಾಗ್ಕಚ. ೫). [ಸಂ.]

ಮುದ್ರಾಕರ (ನಾ.). ೧, ಮೊಹರನ್ನು ತಪಾರಿಸುವವನು. ೨. ಚಿತ್ರ, ಅಕ್ಷರ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕೆತ್ತುವವನು. ೩. ನಾಣ್ಯವನ್ನು ಟಂಕಿಸುವವನು. [ಸಂ.]

ಮುದ್ರಾಕ್ಷರಶಾಲೆ (ನಾ).=ಮುದ್ರಣಾಲಯ : ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರಪುರಾಣವು . . . ಸ್ವಕೀಯ ಶಂಕರವಿಲಾಸ ಮುದ್ರಾಕ್ಷರಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ಸಿದ್ಧೇಪು. ಕೊವಂ ಭಾ). [ಸಂ. ಮುದ್ರಾಕ್ಷರಶಾಲಾ]

ಮುದ್ರಾಧಾರಕ (ನಾ). ೧. ಮೊಹರುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು. ೨. [ದ್ವೈತ] ತನ್ನ ಪಂಥೀಯಲಾಂಛನವಾದ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ವೈಷ್ಣವ ; ಮಾಧ್ವ. [ಸಂ.]

ಮುದ್ರಾಧಾರಣ (ನಾ). [ದ್ವೈತ] ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಚಾತುರ್ಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸುದರ್ಶನ ಹೋಮಮಾಡಿದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಶಂಖ, ಚಕ್ರಗಳ ಗುರುತು ಗಳುಳ್ಳ ಲೋಹದ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಗುರುಗಳು ಗಂಡಸರ ಭುಜ, ಎದೆಗಳ ಮೇಲೂ ಹೆಂಗಸರ ಕೈ ಮೇಲೂ ಒತ್ತುವ ವಿಧಿ : ಮುದ್ರಾಧಾರಣದ ಮಾತು ಬಂದಾಗ ಮೇನಕೆ ಜಾನಕಿ ಬಾಯರ ನಡುಪೆ ಮುಹಾಯುದ್ಧವಾಗಿ ಕೊನೆಗೆ ಮೇನಕೆಯೇ ಗೆಲ್ಲುತ್ತಾಳೆ (ಸಣಾಸ. ೬ ಪೀಠಿ). [ಸಂ.]

ಮುದ್ರಾಧಾರಣೆ (ನಾ). ೧. = ಮುದ್ರಾಧಾರಣ : ಮುದ್ರಾಧಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪಂಥದ ಶಿಷ್ಯರ ದೊಡ್ಡ ಸಮೂಹವು ನೆರೆದಿತ್ತು (ಪಾಗ್ಕಚ. ೬). 'ತಪ್ತಮುದ್ರಾಧಾರಣೆ' ಪರಾ. ೨. ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಗದಾ, ಪದ್ಮ, ನಾರಾಯಣ ಎಂಬ ಐದು ಗುರುತುಗಳುಳ್ಳ ಲೋಹದ ಸಾಧನವನ್ನು, ಕಲಿಸಿದ ಗೋಪೀಚಂದನದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿ ಹಣೆ ಮುತ್ತಿತರ ದೇಹಭಾಗಗಳಿಗೆ ಒತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಆಚಾರ್ಯರು ಘಾಳಿಗಾಣುವಂತೆ ಪಾಪುವನ್ನು ಪಾಕಿಕೊಂಡು, ಮುದ್ರಾಧಾರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು (ಕಸಾ). [ಸಂ. ಮುದ್ರಾಧಾರಣ]

ಮುದ್ರಾಧಿಕಾರ (ನಾ). ರಾಜನ ಅಂಕಿತವ ಉಂಡಿಗೆಯ ಮೇಲಿನ ಅಧಿಕಾರ : ಪುಪಾಸ್ವಾಮಿಯದುವರ ಮಹಾಸನ್ನಿಧಾನವಲ್ಲದೆ ಸಂಪಟದ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಸಡಿಲಿಸಲಾಗದು . . ಮುದ್ರಾಧಿಕಾರವಿಸುವುದು; ಮಹಾಸ್ವಾಮಿಯವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ (ಪುಂಕ್ಕ. ೦೦-೦೭). 'ಮುದ್ರಾಧಿಕಾರಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮುದ್ರಾಧಿಕಾರಿ (ನಾ). = ಮುದ್ರಹಸ್ತ : ಮುದ್ರಾಧಿಕಾರಿ ಸಚಿವಾತಿ ವಿಶುದ್ಧವ (ಬಾ)ನ್ನಿ[ಸಿ] (ಅ. XXX, ೦೩೩-೦೩: ೨೫೫ು ೫೪). [ಸಂ. ಮುದ್ರಾಧಿಕಾರಿನ್]

ಮುದ್ರಾಪಂಚಕ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ, ಭಸ್ಮಪೆಟ್ಟಿಕೆ, ಕಂಥೆ, ದಂಡ ಮತ್ತು ಕಮಂಡಲುಗಳೆಂಬ ದೀಕ್ಷಾವಿಧಿಯ ಐದುಬಗೆಯ ಲಾಂಛನ : ನಿಮ್ಮೆಗೆಯ್ದಿರೆ ಭೂಪಾಲಂ ರುದ್ರಂ ಜಂಗಮವೇಷದಿಂ ಧರ್ಮಾಕಾವದಿನೆಯ್ದಂದಂ ಮುದ್ರಾ[ಪಂಚಕಮುಕ್ತದಿಂ (ಜಾಣಾಕ. ದ್ರ]ಪ್ಪಚಕಮುಕ್ತದಿಂ (ಜಾಣಾಕ. ೦-೪-೫೦). 'ಪಂಚಮುದ್ರೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮುದ್ರಾಪಚಾರ (ನಾ). ಅಧಿಕಾರದ ಮುದ್ರಿಕೆಯನ್ನು ದುರುಪಯೋಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಥವಾ ಪೋಟಾನಾಣ್ಯಿಗಳನ್ನು ಬಳಸುವ ಅಪರಾಧ : ಮುದ್ರಾಪಜಾರೇ ವಿಸಯೇ ರೂಪಕಾಃ ಪುಚ್ಚಪಾದಾಃ ಸಹ ಧಾರ್ಮ್ಮಿಕೇಣ (ಅಶ. XXX. ೦೭೯-೦೪ ; ೬೦೬). [ಸಂ.]

ಮುದ್ರಾಪಣ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೊಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟರಾಂಛನವುಳ್ಳ ನಾಣ್ಯ.— ಹಣ : ದೇವಪಮಾನ್ಯವು ಧರ್ಮವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಾಪಣ ಮಾಡಿ (ಕಂಬಾ. ೬-೨೫ ; ೧೦೮೨); ಆ ದೇವರಲ್ಲಿ ಶಪಥಂಗೆಯ್ದರು ಕೊಟ್ಟ ಮುದ್ರಾಪಣಂ ಒಳಗಾಗಿ ಶ್ರೀರಾಮೇಶ್ವರದೇವರ ಗೋಪುರದೊಳಗಣ ನಮ್ಮೊಟ್ಟಿದ್ದಾರಕ್ಕಂ ಕೊಟ್ಟರು (ಕಪ್ರ. ೦-೦-೦೯; ೧೦೩೭); ಸೆಟ್ಟಿಗುತ್ತಂ ತನ್ನ ಬಿಟ್ಟಾಯಂಮಂತೆಂದೊಡೆ ಹಸುಂಬೆಯುನಿಕ್ಕುವಲ್ಲಿ ಹಸೆಯು ಜಪಳ ಗಂಧದ ಬಟ್ಟಲು ಒಂದು ಗೋಂಟು ವಿಜಾರಂಗಮ್ಮುವರಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಾಪಣಂ ಹೋಗೆ ಹಾಗೂ (ಅಶ. XIX. ೪೦-೪೦; ೧೨೪೪). [ಸಂ.]

ಮುದ್ರಾಪಣೆ (ನಾ). ಹೈದರನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಂದಾಯದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಅಗತ್ಯಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸಿದ್ದವನ ಮನೆಯನ್ನು ಗುರುತುಮಾಡಿ ಅಥವಾ ಮೊಹರುಮಾಡಿ ಮುಚ್ಚುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಕ್ರಮ ; ಈ ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಸೈನಿಕರು ಆ ಮನೆಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಶರಣಾಗುತ್ತಿದ್ದನು: (ಕಸಂಗ್ರ. ೦೫೯). [ಸಂ. ಮುದ್ರಾ]

ಮುದ್ರಾಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಮೊಹರುಮಾಡಿದ ಕಾಗದ : ಮುದ್ರೆಯೋಲೆ: ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಎಡೆಯೇ ಇಲ್ಲ; ಅದು ನಮ್ಮ ಮುದ್ರಾಪತ್ರಿಕೆ (ಪಾಂಕ್ರಚ. ೨೩೦-೬). [ಸಂ. ಮುದ್ರಾಪತ್ರಿಕಾ]

ಮುದ್ರಾಪ್ರಭು (ನಾ). = ಮುದ್ರಹಸ್ತ : ಕಲ್ಲಿನಾಥದೇವರ ಮಾನ್ಯ ಸರ್ಬಮಾನ್ಯ ಸರ್ಬಾಬಾಧೆ ಎಲ್ಲ ಪರಿಹಾರವೆಂದು ಆ ಮುದ್ರಾಪ್ರಭು ಮಾಸ್ಕಣಿಬಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಜೆ . . . ದೇವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮ (ಕಾ. II-೮೨-೨೯; ೧೨೦೦). [ಸಂ.]

ಮುದ್ರಾಮಂಜೂಷೆ (ನಾ). ೧. ಮೊಹರುಮಾಡಿದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ.— ಸಂದೂಕ. ೨. ಕೇಪುನಾರಾಯಣನೆಂಬ ಕವಿಯು ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಒಂದು ಕನ್ನಡಗದ್ಯಗ್ರಂಥ : ಮುದ್ರಾಮಂಜೂಷವೆಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪರ್ವತರಾಜ ಸೇನಾಗಮನ ಕಥಾಸಂವಿಧಾನಕಂ ಚತುರ್ಥಾಶ್ವಾಸಮಪ್ಪುದು (ಮುಂಜಾಮಂ. ೧೦); ಕೇಪುನಾರಾಯಣನ ಒಂದೇ ಒಂದು ಗ್ರಂಥವಾದ—'ಮುದ್ರಾಮಂಜೂಷ'ವನ್ನು ಪೋಡಿದರೆ ಪೊಸಗನ್ನಡ ಗದ್ಯದ ಸಾಸುಕುಮೂಡಿತೆಂದು ನಿಶ್ಚಳವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ (ಕಸಾಚ. ೩೭೬). [ಸಂ.]

ಮುದ್ರಾರಾಕ್ಷಸ (ನಾ). ೧. ವಿಶಾಖದತ್ತನೆಂಬ ಕವಿಯು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಟಕ : 'ಇದು ಮುದ್ರಾರಾಕ್ಷಸವೆಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತನಾಟಕಕ್ಕೆ ಗದ್ಯರೂಪವಾದ ಭಾಷಾಂತರವು' ಎಂಬ ಪೇಳಿಕೆ ಮಹಾರ್ಥವೆಲ್ಲ (ಕಸಾಚ. ೩೭೮); ಪರ್ವತೇಶ್ವರವಂಶದ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನಿಗೆ (ಕ್ರಿ.ಪೂ. ೩೨೫–೨೯೮) ರಾಜ್ಯಕೊಡಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಚಾಣಕ್ಯನು ಜೈಸರನ್ನು ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ವಿಷಯ ಮುದ್ರಾರಾಕ್ಷಸನಾಟಕವಸ್ತು (ಕ್ರ.ಶ. ೪೦೦) ಬಂದಿದೆ (ಕಸಾಚ. ೭೦). ೨. (ಆಲಂ) ಮುದ್ರಣದಲ್ಲಿಯ ತಪ್ಪು.— ದೋಷ : ಮುದ್ರಾರಾಕ್ಷಸವನ್ನು ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿ ತರಲು ಆಜ್ಞೆ ಕೂಟದಿಂದ ದೂರದಲ್ಲಿದ್ದ ನಮಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ (ಪಾಪ್ರಕ. XXV, ಮುಕ್ಕು.೦).

ಆವರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕಷ್ಟಾರ್ಥಸೂತ್ರಜಂ ಬರೆದು ಗೃದ್ಧಿಂಧಾ ಜಾರ್ಯರ್ಜಸದಿಂ ದಿಗಂತಮಂ ಮುದ್ರಿಸಿ ಜಿನಶಾಸನದ ಮಹಿಮೆಯಂ ಪ್ರಕಟಿಸಿದೆರ್ (ಜಾತಿಂಪು. ೨); ಚತುರಬ್ಧಿಮೇಖಲಾವಳಯಿತ ಭೂಮಿ ಗಾದಪತಿಯಂ ಸ್ವಪತಿ ಪ್ರಭುಲೋಕಮಂ ನಿಜೋಜ್ಜ್ವಳಕೀರ್ತಿಯಿಂ ನಿಜಿಯೆ ಮುದ್ರಿಸಿ ಕೂದ್ರಕನೆಂಬ ಭೂಭುಜಂ (ಕಾಂಪು. ೯); ಅವ ಮೊಲದೊಳರ್ಜುನನ ಜಾಣಾವಳಿಯ ತಲೆದೆಟ್ಟಿ ಮಗುಳೆ ಶರಾವಳಿಯ ಕೊನೆಗಳಿ ಮುದ್ರಿಸಿದನ್ ಘನಜಯನ (ಕರ್ಣಾ. ೨೦-೩೨)· ೧೧. ಅಡಗು ; ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿರು ; ಮಾಯವಾಗು : ಜರಿದುದತಿರಥೋತ್ಪಾ ತಾದುಲಿ ಕರಿಜ ಹಾದ್ಯುದ್ದು ಭೂಮಿತಾಲಕ ದಿರುದು ಮುದ್ರಿಸಿದವು ಸಮಿರಕುಮಾರನಸರವಣಕ್ಕೆ (ಕುಪಾ.ಕ್ರೌ. ೦೩-೦೪)· ೧೨. ಅಡಗಿಸು ; ಕಾಣದಂತೆ ಮಾಡು : ಮರೆಮಾಡು : ಮುದ್ರಿಸಲಾದಿರಾಜಸಂತಂಗಳ ಸಾತ್ಯಚರಿತ್ರಂ . . . ಜಿಷ್ಣುಸುಮುದ್ರನೊವ್ವಿವಂ (ಪಪ್ರ. ೩೧೧ (೩). ಕಂಪಪ್ರ. ೨೩೬-೪; ೧೧೫೫); ಜಲಾಳಯಂ ನಿಸ್ಸಂಚಯವೆಯ ಭಜಾಳತನವನು ಮುದ್ರಿಸುವೆನೆನುತೆಚ್ಚ ಸಭವನ್ನು (ಕು.ಜಾ.ಕ್ರೌ. ೫-೩೦)· ೧೩. ಬಚ್ಚಿಡು; ಹುದುಗಿಸಂ : ಹುಗಿ : ಪಶ್ಚಾತಿತಮಂ ಖಂಡಿಸುತ ಶೋಧಿಸುತೆ ನೋಡುತ ತಂಡತುಂಡದ ನವ್ಯಕಾಕಂಗಳೆನೊಲಿದು ಮಾಡಿ ಕ್ಷಾರದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿಸಿ ಮಡದಿ ಜನರಾರುವಳ್ಳಿಯದ ಘಾಂಗೆ ರುದ್ರಾಕ್ಷಾರನಂ ಬಿಜಯಂಗೆಯಿಸಿ (ಪಪ್ರ. ೨೪-೩೨)· [ಮುದ್ರೆ + — ಇಸು]

ಮುದ್ರೆ (ನಾ)· ೧. ಹಂಡಿ. ಭಾಂಗಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಭದ್ರತೆಗಾಗಿ ಹಚ್ಚುವ ಅರಗು, ಸೀಸ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಮೇಲಿನ ಮುದ್ರಿಕೆ. — ಉಂಡಿಗೆ. — ಮೊಹರು : ವಾಗ್ದೇವಿಯ ಭಂಡಾರದ ಮುದ್ರೆಯನೊಡದಂ ಸಾರಸ್ವತವೆನಿಪ ಕವಿತೆಯೊಳ್ ಕವಿರತ್ನಂ (ಗಿತಾಪು. ೨-೩೮); ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪ ಅಂಕೆ ಟಂಕೆ ಆಣೆ ಗೋಸನೆ ಮುದ್ರೆ . . . ಪಾರಣೆಯು ಜಂಗಮುರಿ[ಧ್ರ]ನೆಗೆ ಕೊತ್ಸಗೆ ೧ (ಹ) ಧರ್ಮಕ್ಕೆ [೧]ದು ವಿವರವೆಂದು ನಾಗರಸ[ರು] ಕೊಟ್ಟ[ಟ್ಟ] ಸಾಸನ (ಎಇ. XXI. ೦೯-೩೩ ; ೧೨೦೦) ; ತನ್ನ ಮಗ ಪದಸಂಗೆ ಮುದ್ರೆಸುತ ಸರ್ವಜನಮಾಜ್ಯಯದಂತೆ ವುದೀ ಪತ್ರಿಕೆಯನು (ಕ್ಷಿಂಪ್ರಾ. ೨೯-೩೯) ; ಕರಣಿಕನು ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಒಡೆದು ಜೋಲದೊಳಗಿಂದ ಓಲೆಯನ್ನು ಹೊರತೆಗೆದ (ಜಾಹುಕ. ೩೯). ೨. ಮೊಹರುಮಾಡುವ ಅರಗು, ಸೀಸಗಳ ಮೇಲೆ ಒತ್ತುವ– ಸರಕಾರ, ಅಧಿಕಾರಿ, ರಾಜ ಮುಂತಾದವರ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ (ಲೋಹದ) ವಸ್ತು ; ಮುದ್ರಿಕೆ : ಹಿರಿಯ ಬಿರುದಿನ ಮುದ್ರೆಯಿದು ನಗರವಿದು . . . ಬೇಲುಳ್ಳ ಸರ್ವಸ್ವವಿದು ನೋಡಿಕೋ ಮಹಾಪ್ರಭು (ಪಪ್ರ. ೯-೧). ೩. ಪತ್ರ, ದಸ್ತೈವಜು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಸ್ಥಿರೀಕರಣಕ್ಕಾಗಿ ಸರ್ಕಾರ ಅಥವಾ ರಾಜನ ಪರವಾಗಿ ಮೊಹರನ್ನು ಒತ್ತುವುದರಿಂದುಂಟಾಗುವ ಗುರುತು. –ಚಿಹ್ನೆ : ರಾಜನ ಮುದ್ರೆ ಪ್ರತಿ ಆತನ ಮೇರಾದರೆ ದೇವರ ಮುದ್ರೆ ಪ್ರತಿ ಕಾಳನ ಮೇಲೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಜಾಕಥ. ೩) ; ಹಣವೆಂದರೆ ಮೂಲತಃ ಯಾವುದಾದ ರೊಂದು ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ತಮ್ಮ ಮುದ್ರೆ ಒತ್ತಿ ಬಳಕೆಗೆ ತರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿನಿಮಯ ವಸ್ತು (ಜಾಕ್ರ. ೨). ೪. ಗುರುತು: ಲಾಂಛನ; ಚಿಹ್ನೆ : ಪಡಗಳು ಜನಮನದ ಟಂಕಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಭಾವದ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ತಾಳಿದು ಚಲಾವಣೆಗೆ ಬರುವ ಜಾಣ್ಮಗಳಿದ್ದಂತೆ (ಶಾಂಪ್ರ. ೪೫). ೫. ಸಂಕೇತವನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವ ಉಂಗುರ ; ಮುದ್ರಿಕೆ : "ಮುದ್ರಾಯೆಂಬುದು ಅಕ್ಷರಂ ಬರೆಸಿರ್ದಂಗದಂ" (ಪಜಾಪು. ೮೨-೧೦೩) ; ಪರಳಿಗೆ–ತಿವಿಗೊಡುವ ಓಲೆಯ ಬೆರಳ ಧರ್ಮಕ್ಕೊಲೆವ ಮುದ್ರೆಯ ಧುರಿಜರು ಪಾತಾಳಲೀಲೆಯ ಪುರದ ನಾರಿಯರು (ಶಾಕಾಣ. ೪೯-೨,. ೬. ರಾಂಧನವನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಿರುವ ನಾಣ್ಯ. ಪದಕ ಮುಂತಾದವುಳ್ಳ.

೭. ರಹದಾರಿ ; ಪರವಾನಗಿ. ೮. ಮುಚ್ಚಿರುವಿಕೆ ; ತೆರೆಯದಿರುವಿಕೆ. ೯. ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ, ಸಂಕಲ್ಪ, ಪೂಜೆ ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮಡಿಚಿ ತೋರುವ ವಿನ್ಯಾಸ. ೧೦. ಕಾವ್ಯ. ಹಾಡು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಕರ್ತೃವಿನ ಇಷ್ಟದೈವ, ಕುಲದೇವರು ಅಥವಾ ಕೃತಿಕರ್ತನ ಹೆಸರು. – ಅಂಕಿತ : ಯಾವ ಕೃತಿಕರ್ತನೂ ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನೂ ಕೃತಿಯನ್ನೂ ತನ್ನ ಆರಾಧ್ಯದೇವರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸುವುದು ಸಂಪ್ರದಾಯ. ಈ ಸಮರ್ಪಣೆ ಅಥವಾ ಮುದ್ರೆಗೆ 'ಅಂಕಿತ' ಅಥವಾ 'ಮುದ್ರೆ' ಎಂದು ಹೆಸರು· (ಸಂಗಶಾ. ೬೦) ; ಪಟ್ಟಂ ಸುಬ್ಬುವ್ವಣ್ಣ ಅಯ್ಯರ್ . . . ಕಲವು ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ "ವರದ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರ", "ಅದಿ ವೆಂಕಟೇಶ" . . . ಎಂಬ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಗಕ. ೨೬). ೧೧. ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ; ಮುಖಭಾವ : ನಿದ್ರೆಯುಂ ಸುಖವಿಲ್ಲು ಪದ್ರದಿಂ ಅರಿದಿಲ್ಲ ಮುದ್ರೆಯೊಂದರಧಿಕ ಮಾತಿಲ್ಲ (ಸರ್ಪಕ್ಕ. ೨೩೦) ; ಹುದುಗನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಕರುಣಾಜನಕಮುದ್ರೆ ಮೂಡಿ ನಿಂತಿತು (ಕುಗಿಮು. ೪) ; ದುಷ್ಪಬುದ್ಧಿಗೆ ಮಗಳನ್ನು ಮೋಡಿಮಾಡಿದನೆಂಬ ಅಭ್ಯಾಸುಲ ಧಿಂದಂಬಂತೆ ಸಂತೋಷದ ಮಂದಸ್ಮಿತಮುದ್ರೆಯೊಂದು ಸುಳಿದು ಒಡನೆಯೆ ಮಾಯವಾಗಿ, ಬದ್ಧಭ್ರುಕುಟಿಯು ಪ್ರಥನವಿಕಾರತೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ಕಪ್ರಕ. ೧೨-೩). ೧೨. (ಆಲಂ) ಬಿಗುಹು ; ಭದ್ರತೆ : ಯೌವನದ ಮುದ್ರೆಯನೊಡೆದುಲ್ ಬರ್ದ ಮನೋಜನಂತೆ . . . ಸೌಂದರಂ ಪರವೆಯರ ಮನಕೆ ನಡೆತಂದು (ಪಂಪಚ. ೦೦-೩೦)· ೧೩. ಪರಿಣಾಮ ; ಪ್ರಭಾವ ; ವರ್ಚಸ್ಸು : ಕಲಿಯುವಾಗ ಆಗುವ ಅನುಭವ ಮಕ್ಕಳ ನರಪ್ಪೊಹದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮುದ್ರೆಯನ್ನೊತ್ತುತ್ತದೆ (ಕ್ಷಪ್ರ. ೦೪೦) ; ಗುರು ಚರಣರ ಹೃದಯದ ಮೇಲೆ ಗಿರೀಂದ್ರನ ಮಾತುಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮುದ್ರೆ ಯನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕಂಚಿ. ೭೫). ೧೪. [ದ್ವೈತ] ವೈಷ್ಣವರ ಲಾಂಛನವಾದ ಶಂಖ, ಚಕ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗುರುತುಳ್ಳ ಲೋಹದ ಸಾಧನ ಮತ್ತು ಆ ಸಾಧನದಿಂದ ದೇಹದ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಗುರುತು : ಒಂದೊಂದು ಕೈಮೇಲೆ ಒಂದೊಂದು ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಬಹು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಒತ್ತಿಬಿಟ್ಟು . . . ಅವಳ ಕೃತಜ್ಞತೆಗೆ ಪಾತ್ರರಾದರು (ಜಾಗೃ. ೩) ; ಈ ಗುಣಗಳನ್ನು ಆಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ನಿಜವಾದ ಧರ್ಮ. ಇದಿಲ್ಲದೆ ನಾಮ, ಮುದ್ರೆ, ಲಿಂಗ, ಜನಿವಾರ, ಗಡ್ಡ ಗಳೆಲ್ಲವೂ ಡಂಭಾಚಾರ (ಶುಚ್ಚ್ರ. ೦೬). ೧೫. [ವೀರಶೈ] ದೀಕ್ಷಾ ವಿಧಿಯ ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ, ಭಸ್ಮಭುಟಿಕೆ, ಕಂಥೆ, ದಂಡ ಮತ್ತು ಕಮಂಡಲುಗಳೆಂಬ ಐದುಬಗೆಯ ಸಾಧನ : ಕರದಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪರವಿಲ್ಲ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಕರ್ಣದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರೆ ಇಲ್ಲ ಶಿರದಲ್ಲಿ ಜಜ್ಞಾಬಂಧವಿಲ್ಲ ಕಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಭಸ್ಮಗಂಟಿಕೆ ಇಲ್ಲ (ಪಪ್ರಾಮಾ. ೦೫೩-೩೬೩) ; ಗುರೂಪದೇಶದಲಿ ಮುದ್ರೆಯನು ಮಂಟ್ಟುವರು ಶೌಖ್ಯಸಮೃದ್ಧಿಯೊಳಗೋಲಾಡುವರು (ಕ್ರಕುಲ. ೧೨೦)· ೧೬. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯ, ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗಗಳ ಚಲನವಲನದಿಂದ ತೋರಿಸುವ ವಿನ್ಯಾಸ : ಅಭಿನಯದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರೆ ಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಸ್ಥಾನವು ಅಗ್ರಗಣ್ಯವಾದುದು . . . ಅಭಿನಯದಲ್ಲಿ ನಿಜವ ಇಡೀ ದೇಹವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ. ಮುದ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವನ ಒಂದೊಂದು ಅಂಗ ಮಾತ್ರ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ್ಗೆ ಒಂದು ಅಂಗದ ಚಿಕ್ಕಚಲನೆ ಕೂಡ ಮಹತ್ತರವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸಬಲ್ಲುದು (ಅಜಾಶ್ರ. ೪೩)· ೧೭. [ಶಿಲ್ಪಶಾ] "ಪ್ರತಿಮೆಗಳ ಕೈ ಮತ್ತು ಬೆರಳುಗಳ ವಿಶೇಷ ಸ್ಥಿತಿಗೆ "ಮುದ್ರೆ" —ಎಂದು ಹೆಸರು" (ಜಾಶಿಪ. ೩೦೩). ೧೮. ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿನ್ಯಾಸ (?) : .ಅಸ್ತ್ರಮುದ್ರೆ ಚಕ್ರಮುದ್ರೆ . . . ಸಂಹಾರ

ಮುದ್ರೆಯೆಂಬ ಸಕಲಮುದ್ರಾಲಕ್ಷಣವಸಜಾದಾಮಾಕ್ರಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ (ಪಪೀ. ೧೩)· 'ದ್ರವ್ಯಮುದ್ರೆ' ಪರಾ.

ಮುದ್ರೆಯಆದ್ದಿಕ = ಮೊಹರಿನ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ.— ಉಸ್ತುವಾರಿ: ಮುದ್ರೆಯಆದ್ದಿಕೆಕ್ಕೆ ಗ ೧೨ ಗಂಧತಂಡಿ ನೀರವರಿಗೆ ೧೩ (ಪಪ· ೪(೩), ೫೮೩· ೪೬-೪೪; 1276)· ಮುದ್ರೆಯಕ = ೧. ಸಾರ್ವಜನಿಕ ವ್ಯವಹಾರ ಪತ್ರಗಳಿಗೆ ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತುವವನು: (೪)· ೨. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಾಂಛನವಾದ ಶಂಖ, ಚಕ್ರ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತನ್ನ ದೇಹದ ಮೇಲೆ ಧರಿಸುವವನು; ಮಾಧ್ವ. ಮುದ್ರೆಯುಪ್ಪೋಲಗ= ರಾಜನ ಮೊಹರನ್ನು ಹೊಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಕೆಲಸ. — ಸೇವೆ: ಸೇನದೋಕವೊಂದಕ್ಕೂ ಗದ್ಯಾಣಂ ಹನ್ನೆರಡು ಮುದ್ರೆಯ ಪೋಲಗಕ್ಕೆ ಗದ್ಯಾಣಂ ಹನ್ನೆರಡು (ಪಪ· ೪ (೩)· ೫೮೩· ೪೬-೪೨ ; 1276)·

[ಸಂ. ಮುದ್ರಾ]

ಮುದ್ರೆಕೊಳಗ (ನಾ)· ಸರಿಯಾದ ಅಳತೆಯದೆಂದು ಅಧಿಕೃತವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಪಡೆದು ಸರ್ಕಾರದ ಮೊಹರನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕೊಳಗ: ಆರೋಗಣೆಗೆ ಸಲುವುದು ಅಪಸರವಂದಕೆ ಅಮ್ಮುತಪಡಿ ದಿನವೊಂದಕೆ ಮುದ್ರೆಕೊಳಗದಲಿ ೧೫೦ ॥ ೪೬ ಕೊಳಗ ಒಂದಕೆ ಪಡಿ ೧೪೩ ಲೆಕದಲಿ ಸಲುವ ಪಡಿ ೧೯೭೬ ಪ್ರಸಾದಪಡಿ (ಪಪ· VI (೩)· ೫೦೦೫· ೦೪೯-೬ ; 1545)· [ಮುದ್ರೆ + ಕೊಳಗ]

ಮುದ್ರೆಕೋಲು (ನಾ)· ಅರಮನೆಯ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ವಿಾರಿ ನಡೆದವರ ಧಾನ್ಯದ ರಾಶಿಗೆ ಮುದ್ರೆಹಾಕಲು ತೋಟಿ. ತಳವಾರ ಮುಂತಾದವರು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಮೊಹರುಳ್ಳ ಮರದ ಕೋಲು. —ದಂಡೆ: ಆಚೆ ಈಚೆ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರನ್ನೂ ಮಧ್ಯೆ 'ದೇ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವನ್ನೂ ಕೆತ್ತಿಸಿದ ಈ ಮುದ್ರೆಕೋಲನ್ನು ಗ್ರಾಮಗಳ ಚಾವಡಿಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿ . . . ಆ ಮುದ್ರೆಕೋಲನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಮುದ್ರೆಹಾಕುವಂತೆ ನಿಬಂಧನೆ ಮಾಡಿದರು (ಶಾಮಂ. ೧. ೦೦೯)·

[ಮುದ್ರೆ + ಕೋಲು೧ (< ಕೋಲ್೧)]

ಮುದ್ರೆಗಟ್ಟು (ನಾ)· ಪತ್ರ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ದಾರದಿಂದ ಕಟ್ಟಿ ದಾರದ ಗಂಟಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಮೊಹರು. —ಉಂಡಿಗೆ: (ಓರಿಯು ನ್ಮೀಯಿಸಿಕೊಂಡು, ಅದರ ಮುದ್ರೆಗಟ್ಟನ್ನು ತೆರುಗಿಸಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ) (ಪಟ್ಟಿ· ೬೬-೨೬)· [ಮುದ್ರೆ + ಕಟ್ಟು೨]

ಮುದ್ರೆಗಾಣಿಕೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?): ಹತ್ತಿ ಪೊಂವು ಮಾರ್ದ ಸುಂಕ ದೇವರಾಯಮಟ್ಟ ಪಟ್ಟಿಗಾಣಿಕೆ ಮುದ್ರೆಗಾಣಿಕೆ ಸೊಪ್ಪಿನ ತೋಟ . . . ನಿರ್ವಿವಾದವಾಗಿ ಸಲುವದು (ಪಪ· ೪ (೩)· ೫೮೩, ೦೬-೦೬೯; 1749). [ಮುದ್ರೆ + ಕಾಣಿಕೆ (< ಕಾಣ್ಕೆ)]

ಮುದ್ರೆಗೂಳಿ (ನಾ)· ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ವಿಾಸಲು ಮಾಡಿ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಲಾಂಛನವನ್ನು ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಮುದ್ರಿಸಿ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ತಿರುಗಲು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಗೂಳಿ: ಅಣ್ಣನು ಒಬ್ಬ ಕೌಳಿಗನ ವೇಷ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಆ ಮುದ್ರೆಗೂಳಿಯುಪ್ಪನ್ನು ತಂದು ಅರಮನೆಗೆ ಕೊಟ್ಟನು (ಪೀಗಾಂ. ೩೩)· [ಮುದ್ರೆ + ಗೂಳಿ೧]

ಮುದ್ರೆಪಡಿ (ನಾ)· = ಮುದ್ರೆಕೊಳಗ: ಆ ಪೊಸ್ಸ ಮುದ್ರೆಪಡಿಯು ತಂದು ಅಳಕೊಳ್ಳಿ (ಗಣಾ· ೩೨)· [ಮುದ್ರೆ + ಪಡಿ]

ಮುದ್ರೆಪ್ರಭು (ನಾ)· = ಮುದ್ರಹಸ್ತ: ಆ ಮುದ್ರೆಪ್ರಭು ಮಾಸ್ಯಕಾಲ ಸಮಸ್ತೆಪ್ರಜೆ [ಗಳು] ಅಹಂದ್ಯಾಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ಕಲ್ಲಿನಾಥದೇವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ (ಶಾಇ. XX. ೩೫೬-೫೯; 1388). [ಮುದ್ರೆ + ಪ್ರಭು]

ಮುದ್ರೆಬುಸವಿ (ನಾ)· (?): ಯಡಗ್ಯೆ ಬಲಗ್ಯೆ ದುವೆ ೧೫ ಮುದ್ರೆ ಬುಸವಿಗೆ ಮಗನಿಂದಾ ದೇವಾಂಗದವರು ಜಾತ್ರಿಗಟ್ಟಿಪುವರು ಸಹಾ ದಗ ೧೫ ಪೀರ್ಕೆದುಲ್ಲು ಕೊಡಲುಳವರು (ಪಪ. XIV· ೧೫೨· ೫೨-೬೩; ೫೨· 1776)· [?]

ಮುದ್ರೆಮನುಷ್ಯ (ನಾ)· = ಮುದ್ರಹಸ್ತ: ಮಲ್ಲಿರಸ ಅಯ್ಯನವರ ಮುದ್ರೆಮನುಷ್ಯನು . . . ರಾಮಯ್ಯನೂ (ಪಪ. IV (೩), ೨೪೦೮· ೭೭-೦೦; 1531)· [ಮುದ್ರೆ + ಮನುಷ್ಯ]

ಮುದ್ರೆಯುಂಗುರ (ನಾ)· (ರಾಜ ಮುಂತಾದವರ) ಲಾಂಛನವನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವ ಉಂಗುರ. —ಮುದ್ರೆ: ಕಡಗ ಕಂಕಣ ಘಮುದ್ರೆಯುಂಗುರ . . . ದಿವ್ಯನೂಪುರಗಳನಾಶ ಮಾಡದಿ ರನ್ನೆಯರ್ಕೆದಿದರು (ಕಂಪೂ. ೫೦-೦೫); ಬೆರಳಿನೆ ಮುದ್ರೆಯುಂಗುರವಿದ್ದುದರಿಂದ ಹಿಂದೂಮಹಿಳೆಯೊಂದು ಕೊಂಡೆ (ಸ್ವ.ಪ್ರ. ೬೦೦)· [ಮುದ್ರೆ + ಉಂಗುರ]

ಮುದ್ರೆಯೂಳಗ (ನಾ)· ರಾಯಸ, ಪತ್ರ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ರಾಜನ ಮೊಹರನ್ನು ಒತ್ತುವ ಕೆಲಸ: ಅರಮನೆಯ ಉಗ್ರಾಣದಾಳ್ಗಳು ರಾಯಸಿಗರು; ಮುದ್ರೆಯೂಳಗದವರು (ಶುಂಕ್ರ. ೬-೦೨)·

[ಮುದ್ರೆ + ಉಳಿಗ (< ಉಳಿ೧ಗ)]

ಮುದ್ರೆಯೊಡೆ (ಕ್ರಿ)· ಮೊಹರನ್ನು ತೆಗೆ; ಉಂಡಿಗೆಯನ್ನು ಒಡೆ: ಮುದ್ರೆಯೊಡೆದು. ಓದಿಕೊಂಡು. ಬಿಟ್ಟಿದ ಅದಿನ ಪೂರ್ವಗೆಗಯ್ದು (ಪಟ್ಟಿ· ೬೬-೨೫). [ಮುದ್ರೆ + ಒಡೆ೧]

ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತು (ಕ್ರಿ)· ೧. ರಾಜನ ಮೊಹರನ್ನು ಒತ್ತುವುದರ ಮೂಲಕ ಆಜ್ಞೆ, ಒಪ್ಪಿಗೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸ್ಥಿರೀಕರಿಸು: ಇತರ ಪ್ರಭುಗಳಿಗೆ ನಮ್ಮ ಆಶ್ರಿತರಿಂದ ಅಂಪಟಳವು ನಮ್ಮನು ಅಪಮಾನವು ಅಡ ಸದಂತೆ ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತಿ ನಿಬಂಧಿಸಿ (ಪಟ್ಟಿ· ೬೪-೦೬)· ೨. ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರು; ವರ್ಚಸ್ಸನ್ನು ಬೀರು: ಮಕ್ಕಳ ಎಳೆಯ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತಿ ಅವರ ಬೇಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕು (ಶಾಪ್ರ· ೩೦೬). ೩. ಮಾಧ್ವರ ಲಾಂಛನವಾದ ಶಂಖ, ಚಕ್ರಗಳ ಗುರುತನ್ನು ಹಾಕು: ಶಂಖಚಕ್ರಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಮುದ್ರಾಧಾರಣೆಯ ಹೋಮಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿ . . . ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತಿಬಿಡುವರು (ಜಾಗೃ೮· ೪)· [ಮುದ್ರೆ + ಒತ್ತು೨]

ಮುದ್ರೆಯೋಲೆ (ನಾ)· ಮೊಹರು ಸಹಿತವಾದ ಕಾಗದ. — ಪತ್ರ: ನಂಜರಾಜಯ್ಯನವರನ್ನು ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಯು ಊಳಿಗಕ್ಕೆ ನಿಯಮಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಹಳೆಯಪಯ್ಯನವರ ವಂಶಾವಳಿಯು ಮುದ್ರೆಯೋಲೆಯಿದು (ಜುಂಕ್ರ. ೦೩೦-೩)· [ಮುದ್ರೆ + ಓಲೆ]

ಮುದ್ರೆವೊರು (ಕ್ರಿ)· ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಡೆ; ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಇರುಳ ಕಯ್ದಾವಿಗೆಗಳ ಕಿರಿಯ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಮುದ್ರೆವೊಕ್ಕ ಸಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳೋಣ (ಪಟ್ಟಿ· ೬೫-೨೦).

[ಮುದ್ರೆ + ವೊರು (< ವೊಱು)]

ಮುದ್ರೆಹಸ್ತ (ನಾ)· = ಮುದ್ರಹಸ್ತ: ಲಖ್ಮೀದೇವರ ಅಧಿಕಾರಿ ಮುದ್ರೆಹಸ್ತ ಮಲ್ಲಣ್ಣನುಂ ಪ್ರಭುಗಟುಂ . . . ಬಿಟ್ಟ ಮತ್ತರು (ಶಾಇ. XX. ೦೫೬-೬: 1197)· [< ಸಂ. ಮುದ್ರಾಹಸ್ತ]

ಮುದ್ಲಿಯಾರ್ ' ಮೊದಲಿಯಾರ್ ' ನೋ.

ಮುಧಸೆ ? (ನಾ)· (?): ಕಿತ್ತೂರ ಪುದಿವತ್ತಮುಂ ಪೆರ್ಗ್ಗಡಿ ಗದ್ಯಾಣ ಮುಧಸೆಮಟ್ಟಿಗೆದುಂ ಪುದುಪ್ಪೊದಲುಂ . . . ಪುದಿವತ್ತಮುಂ ಕೊಟ್ಟು (ಪಪ· III (೩)· ೫೫೦· ೩೦; 1079)· [?]

ಮುಧಾ (ಅ)· ೧. ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ: ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿ: ಅದನಱಿಯದ ಬೋಧಬೋಧಿತ ತಪೋದಾನವಿಧಾನದಿಂ ಮುಧಾ ಕ್ಲೇಶಾಯಾಸನಿರತರಾಗಿ ಪಮವರ್ (ಅಂಪ್ರ. ೨.೯ ೪)· ೨. ತಪ್ಪಾಗಿ; ಸುಳ್ಳಾಗಿ; ಮೋಸಿಯಾಗಿ. [ಸಂ.]

ಮುನ್₁, ಮುಂ₁, ಮುನ್ನ₃ (ನಾ)· ೧. ಮುಂದುಗಡೆ ; ಮುಂದು ; ಎದುರುಭಾಗ : (೨)· ೨. ತರುವಾಯದ್ದು ; ಆಮೇಲಿನದು ; ಭವಿಷ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು ; 'ಮುನ್ನಱಿ' ಪರಾ. ೩. ಆದಿ ; ಮೊದಲು ; ಆರಂಭ· ೪. ಹಿಂದಿನದು ; ಪೂರ್ವಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು ; ಮುಂಚಿನದು : ತತ್ಸ್ವಸ್ಥಪಾದೋತ್ಥಿತಂ ಪೃದಿದತ್ತಂ ರಜ ಮಂಬರಸ್ಪರ್ಶಮುಮಂ ಮುಟ್ಟಿತ್ತು ತಳ್ಪುರ್ವಿ ಪರ್ವಿದೊಡಾ ಮುನ್ನಿನ ತಳ್ಪುಗೆಟ್ಟು ಕೆಸಱುಮ್ಮಾಕಾಶಗಂಗಾಜಲಂ (ಕಂಕಣಾ· ೧೦–೨೯); ವಾಂ ಪತಿಪ್ರತೆಯಾದೊಡೆ ಮುನಿದೈವಂಗಳೆನಗೆ ಸನ್ನದಮಾದೊಡೆನ್ನ ಮುಂಗು ಮುನ್ನಿನಂತಾಗಲಿ (ಕಂಕಣಂ· ೭೭–೦೨); ಮುನ್ನಿನ ಕುಲಮಂ ಸಿರಿಯಂ . . . ಅಳಿಪಿಂದಂ ನೆನೆಯುತ್ತಿರ್ಪ ದುರ್ಜನಂ ಮುನಿಯಲ್ಲಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ· ೫–೦೨). (ಗು)· ೫. ಮುಂದುಗಡೆಯ ; ಮುಂದಿನ ; ಮುಂಭಾಗದ· ೬. ಅನಂತರದ ; ಆಮೇಲಿನ; ತರುವಾಯದ : ಎನ್ನ ಜನ್ಮಕೆ ಸಾಫಲ್ಯ ಮಾದುದು ನಿನ್ನ ಚೆನ್ನಡಿಯೊಳಿಗದಿಂದ ಪಿನ್ನೇಳು ಮುನ್ನೇಳು ತರದಪರನ ಬರುಮುನ್ನತಿವಚ್ಚರೆನ್ನಿಂದ (ಪಂಚ. ೦–೩೯)· ೭. ಆರಂಭದ ; ಪ್ರಾರಂಭದ; ಶುರುವಿನ : 'ಮುನ್ನಿರುಳ್', 'ಮುನ್ನೀಸಱು' ಪರಾ. ೮. ಹಿಂದಿನ ; ಮುಂಚಿನ ; ಪೂರ್ವದ : 'ಮುನ್ನಿರವು' ಪರಾ. ೯. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ; ಉತ್ಕರ್ಷದಿಂದಕೂಡಿದ ; ಏಳಿಗೆಯುಳ್ಳ : 'ಮುನ್ನಡೆ' ಪರಾ. ಮುಂ₁ : ೧. 'ಮುಂಗಾಣ್' ಪರಾ. ೨. 'ಮುಂಗಾಣ್' ಪರಾ. ೩. ಮುಂ ಪಿಂತೆಂಬುದಿದೆಲ್ಲ ನಿಳಿಂಪಮುಂಗಕ್ಕೆಲ್ಲ ಮಿಂತು ಬಾಯಟ್ಟುವುದ ಚಃ ಗಾಂಪು ಬಗೆಗೊಂಡು ಜಿನವತಿಯಂ ಪೂಜಿಸು ಪಡೆವೆಯಿನಿಯನಂ ನಂಜುಭವದೊಳ್ (ಕಾಪ್ರ· ೬–೦೭)· ೪. 'ಮುಂಗುರುಳ್', 'ಮುಂಜಗಲಿ' ಪರಾ. ೬. 'ಮುಂಗಡೆ' ಪರಾ. ೭. 'ಮುಂಗಾರ್', 'ಮುಂಜಾವ' ಪರಾ· ಮುನ್ನ₂ : ೩. "ಆದೀ, ಅಗ್ರಂ, ಪ್ರ(ರಾ)ರಂ, ಪೂರ್ವಂ, ಪೃಥಮಂ, ಪ್ರಾಕ್· ವುರಃ –ಈ ೭ ಮುನ್ನಂ" (ಪಡಾಯು· ೧೦೬–೨೨). ೪. ಕರಮೆಸೆಯೆ ಮುನ್ನಿನ ದಿನಂ ಶಂಕರ ನಿಗರ್ಚಿಸಿ ಮಱುದಿವಸ ಪರಿಹರಿಸಿದಾ ಪತ್ರೆಯಪಿನಿತನಾವೋಪಲನು ತಂದು (ಲಕ್ಷ್ಮಿ· ೪೭–೬೭) : ಮುನ್ನಲುಳ್ಳಾಚಾರ್ಯರುಗಳ ಪದಗಳು ಮತ್ತೆನ್ನ ಚಿತ್ತದೊಳರ್ದ ಬಳಿಕ ಚೆನ್ನುನಡವುದು ಕವಿತೆ ಸೊಂಪ್ಪದೋರ್ಪುದು (ಪರ್ಮಕ. ೦–೦೫) ; ಒಲಿದು ತನ್ನೊಡವುಟ್ಟು ಸೊಸೆ ಮಂಗಳೆಂದೆಂಬ ಪಲರು ಮುನ್ನಿನ ಬಾಂಧವರು ಕುಲದೇವತೆಯೆಂದು ಕೂರ್ತು ತಂತಮ್ಮಿಷ್ಟಸಲವ ಪಡೆವರನ್ನಿಂದ (ತಂಬಾ· ೦–೧೦). ೮. ಮುನ್ನಜನ್ಮದ ಪಡೆದ ಫಲವಿದು ಎನ್ನ ಬಿಡುವುದೆ (ಗೋಹಿತು· ೦೬–೮೬)· ೧೦. ಹಿಂಭಾಗದ ; ಹಿರಿಬಿದಿಯ : ಪೊಸೆದು ಕಟ್ಟಿದ ಮುನ್ನ ಕಟ್ಟಿಯ ಬೆಸುಗೆ ಶಿಖಿಗಳ ಗಂಟು . . . ಎಸೆವ ಮೊಂಬಣ್ಣದ ಶರೀರದಿ ಮಿಸುವ ವಾಮನರೂಪನಾಂತಾ ವಿಷ್ಣುಮುನಿ ಬಂದ (ಶಾಳ್ವ· ೦೬–೨೬)·

ಮುನ್ನಾದಿನ = ಹಿಂದಿನ ದಿನ : ಓಬಳೆಮ್ಮ ನಾಗತಿಯು . . . ತನಗೆ ಮುನ್ನಾದಿನ ಆದಸ್ವಪ್ನದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದಳು (ಪಕ್ಷಾ· ೬೨) ; ನಾನು ನಾಡಹಬ್ಬದ ಮುನ್ನಾದಿನ ಹಲಸಂಗಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಲುಪಿದೆನು (ಪ್ರಬಂಧ· ೧೬). ಮುನ್ನಿನವ = ಹಿಂದಿನವನು ; ಪೂರ್ವಜ : ನಿಮ್ಮಲಿ ಮುನ್ನಿನವನು ಯಯಾತಿಯಯ್ಯನು ನಸ್ಮ ನಾವಾವೆ ನಹುಷನೆಂಬುದು (ಭಾಷಾ ೦೬–೬೬)· [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮುನ್; ಮಲ. ಮುನ್, ಮುನ್ನಂ ; ಕೊತ ಮುನ್, ಮು; ತೆಲು. ಮುಂ, ಮುನು, ಮುನು, ಮುನ್ನು]

ಮುನ್₂, ಮುಂ₂, ಮುನ್ನ₂, ಮುನ್ನಂ (ಅ)· ೧. (ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ) ಮುಂದೆ ; ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ; ಮುಂದಕ್ಕೆ : ಎದುರಿಗೆ: 'ಮುನ್ನುಗ್ಗು', 'ಮುನ್ನೂಕು' ಪರಾ· ೨. (ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ) ಅನಂತರದಲ್ಲಿ : ಭವಿಷ್ಯದಲ್ಲಿ : ಮುಂದೆ : ಪರಮಕವೀಶ್ವರ ಚೇತೋಹರಮೆಂಬಿನಮೆಸೆವ ಮೂಳವೀಮಾಭಪವಂ ವಿರಚಿಸಿವ ಕನ್ನಮ ಯ್ಯಂಬರವಾಗಂ ಸುಕವಿ ಬಗೆವೊತಿನ್ನಂ ಮುನ್ನಂ (ಪಂಕಣಂ· ೫–೪)· 'ಮುನ್ನಟಿ' ಪರಾ· ೩. ಮೊದಲು : ಮುಂಚೆ ; ಆರಂಭದಲ್ಲಿ : ನಡೆನೋಡಲ್ ರೂಪು ಕೇಳಲ್ ನುಡಿ ಪುರದ ಜನಕ್ಕಾಯ್ತು ಮುನ್ನಂತೆ ಮೇಗಣ್ಣಾಡರ್ದಾಗಳ್ ಮೆಯ್ಯ ಕಾಣಲಾ ಕಳಕಳಮಿನಿಸಂ ಕೇಳರಾಯ್ತು (೦೦೫· ೬–೪೬) ; ನೀವಿದನೆಮಗಱಿಪಿವರ್ಮ್ನೀ ವಾರ್ತೆಯನಱಿಯೆವು (ರಥೋತ್ಸ· ೨–೬೩) : ಮನದೊಳ್ ಮುನ್ನೊಗದಿರ್ದ ಸಂಶಯಮುಮದಿಲ್ಲಂ ಪಿಂಗೆ ಬಂದ್ರುದ್ಧಜಾಪಪಂ ಸಂತಸದಂತಮೆಯ್ದಿ . . . ಉದ್ಯೋಗಿಸಿದಂ (ಶಾಸಪಾ· ೧೫–೭೨)· ೪. ಹಿಂದೆ ; ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ : ಮುನ್ನೆಗಟ್ಟಿ ವೇಳೆ ವಡಿಚರುವಿನ್ನೆಳ್ಪೆರುಮಿಗದುಳ್ಕೊರುಂ ಬಗೆವೊಡವರ್ ನಿನ್ನನ್ನರೆ ನಿನ್ನನ್ನರೆ ನಿನ್ನನ್ನರೆ ನಿನಗೆ ನೀನೆ ದೊರೆಯಯ್ ಸಮ್ಮೂ (ಇಶ. XX, ೬೦–೦೦ ; ಸು. ೨೩೮ ೫೪); ತನ್ನೊಳಗಣ ಪನ್ನಗವಂ ಮುನ್ನೀನ್ ಪಿಡಿಬೊಗೆದು ಕಾಯು ಲಾಜಿದೆ ಪರಿವುಂ ಬನ್ನದ ಕರ್ಪಸೆವುದು ತೋಜಿಗನ್ನುಂ ಪರ ಗಳ ತಮಾಳ ನೀಳ್ಬವಿಯಿಂ (ಪಂಪಣಾ· ೭–೫೫) ; ಊರಗ ನರ ದಿವಿಜಾದಿಗಳಿಗಿದು ಪರಿಹರಿಸಲಳವಲ್ಲ ದೈವದ ಪರಾಭವಕೆ ಮುನ್ನಾದಿಯಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿತು ಮೃತ್ಯುವನು (ಕುಣ್ಡಕ್ರಿ· ೭–೨೯)· ಮುಂ₂ : ೧. ದಂಪತಿಗಳೆ ಮಾಡಿ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ಕಳೆದುರು ಪುಂಂ ಪೋಗಲನಿರುವ್ದನೊಡನೆ ಚಿಂಪಕಧಾಮ ಕೋಮಲೆದಂರು · ಮರುಳ್ಕೊಂಡು ಮುಂಪೋದುದೇನ ವೇಳುವೆನು (ಪೋತ· ೦೯–೭೦) ; ಪೊಸನೀರ ಹೂರದೊಳಗೆ ಮಜ್ಜಿಮಾನ್ಗಳು ಮಜ್ಜಿಗಿ ಮುಂ ಪೊಳೆದಾತುಮಂತೆ ಮಿಸುಗುವ ಪರಲಾಪಣ್ಯಾಂಬುಪಲಿ ಕಣ್ಣಿನೆರಮುವು ಪೊಳಪೇಱಿ ನಗುತ (ಕಂಪ· ೦೦–೭೬)· ೨. ಮುಂ ಕೆಲವಾನುಂ ದಿವಸಕ್ಕ ದೇವ ಪಡೆಮ್ಮೆ ಶ್ರೀಮಂಡನ ಕ್ಷತ್ರಮಂಡಲಮಾರ್ಗೋಚತಗಾತ್ರನಂ ಬಹು ಕಳಾಸತ್ಪಾತ್ರನಂ ಪುತ್ರನಂ (ಣಾಕಂಪ್ರ· ೭೭೦)· ೩. ಪವಡಿಸಿದನಂತನೊಸೆದುವ್ವವಡಿಸಿ ತನ್ನೆರದುಮುಡಿಯನೊತ್ತುತ್ತಿರ್ದಾಹವವಿಜಯಾಯಪ್ಪ ವಿಜಯನನೆ ವಲಂ ಮುಂ ಕಂಡು ಬಲಿಕೆ ನೃಪನಂ ಕಂಡಂ (ಕಂಪಣಾ· ೯–೦೦) ; ತನ ಗಾಕಸ್ಮಿಕ ಶಂಕೆ ತನ್ನ ಮನದೊಳ್ ಮುಂ ಪುಟ್ಟೆ ತತ್ಕಾಂತೆಯಂ[ದಿನ]ರುಳ್ ಚಿಂತಿಸಿ ನಿದ್ದೆಗೆಟ್ಟು (ಹುಳುಮಾ·೦೨–೦೯) ; ಬನವಪಟ್ಟಣಕೆ ಮುಂ ಜನದಿಂದ ನಡೆತಂದು ಮಾಸವ ಮುತ್ತಿಗೆಯನೆ ಬಲಿದು ಬನಮಾಡಿಕೊಂಡರಂ ಕೋಪದೆ ತಾನಾಗಳೆಸಪ ಸಂತಸವ ತಳಿದನು (ಶಂಪ್ರ· ೦೬–೨೬)· ೪. ಮನುಷ್ಯಗತಿಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿ ಮುಂ ಗೆದ್ದು ಪಾವಕರ್ಮಾದುದಯದಿಂದಂ . . . ದುಃಖಿಂಗಳನೆಯ್ದಿ (ತತ್ಪಾರಾ· ೯೭–೦೪) ; ಕತೆ ಪಿರಿದಾದೊಡಂ ಕತ್ತಿಯ ಮೆಯ್ಗಿಡಲೀಯದೆ ಮುಂ ಸಮಸ್ತಭಾರತಮನಪೂರ್ವವಾಗೆ ಸಲೆ ಪೇಟ್ದ ಕವೀಶ್ವರ[ರಿ]ಲ್ಲ (ಪಂಪಣಾ· ೧–೦೦) ; ಮುಂ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಮನಂತಾಗಿರೆ ಮಾಡದೀಗಳಲಲಿಂ ಪೇಬ್ಪೆಂತಱುತಿರ್ದಳಕ್ಕುಮೆ (ಶಾಕಂಪ್ರ· ೬೭೭)· ಮುನ್ನೆ₂ : ೧. (೬)· ೨. ಎನ್ನದಾನಂಬೆರಡಜಿಂದಮೆ ಬನ್ನಬಡುವನು ಜೀವನಲ್ಲದೆ ಮುನ್ನವಿನ್ನೆಂದಿಂಗಾತ್ಮಂಗಿಲ್ಲ ಭಮುಂಧ (ಕುಣ್ಡಕ್ರಿ· ೭–೫೪) ; ಎನ್ನ ವಂಶದ ಗೋವ್ಯ ಳೊಳಗೆ ನಿನ್ನ ವಂಶದ ಗೊಲ್ಲರೊಳಗೆ ಮುನ್ನ ಸಂಕ್ರಾಂತಿ ಪಬ್ಬದೊಳಗೆ ಚಿನ್ನ ಕೃಷ್ಣನ ಭಜಿಸಿಯ ಪಾಲುಪೊಂಗಲನಿಕ್ಕಿಸಯ್ಯ (ಗೋಪಾಹು· ೨೨–೦೦೯) ; ಚೆನ್ನ ನೀ ಪೋದೆಯಿನ್ನವನ ಹಿಂದೆಯೆ ಕಳುಹಿ ಮುತ್ತ ಬಾಳ್ವೆಯದೆಂತು ಮೇಳಿನ್ನ ವಂಗಳೆ (ಕಾಬಿಚ· ೦೭೪–೬೧೦)· ೫. ದುರ್ಯೋಧನನಪ್ಪೊಡೆ ಶ್ವೇತಕೃಷ್ಣಕಾರಕಂ ಕೃಷ್ಣನಂ ತನಗೆ ಮಾಡದನ್ನೆಗಂ ಮುನ್ನಮೆ ಪನ್ನಗ ಶಯನನಂ ನಮಗೆ ಮಾಡುವುದುತ್ತಮಪಕ್ಷಂ (ಪಂಕಣಾ· ೯–೦೦ ಪ) ; ಈ ಬಿಂಬೋಷ್ಠೆಯಂ ಸರ್ವದಪ್ಪೆಯನೆನಗೆ ಪದುವೆಮಾಪ್ಪುರಪ್ಪೊಡೆ ನಾಳೆ ನೀಸ ಮೂರ್ಜದ ಮುನ್ನಮೆ ವಿವಾಹಹಾರಂ ಮಾಡಿದಪ್ಪಂ (ಪಂಭಾವಿ· ೬–೪ ಪ) ; ನಾಳೆ ಪಡುಪಣ ತರಣಿ ತೊಲಗದ ಮುನ್ನ ಕೊಲುವನು ವೈರಿ ಸೈಂಧವನ (ಕುಣ್ಡಕ್ರಿ· ೭–೪೭)· ೪. ಆಂ ಮುನ್ನ ಜನಸೇಚರ ಲಲಿತಾಂಗದೇವ

ನೊಳಗುಬಂಧಿಸಿದ ಪೋಪೆದೊಳು ನಿನ್ನ ದೇವನಪ್ಪ ಲಲಿತಾಂಗಂ ಬೆರಸಿರ್ಪತ್ತಿರ್ದರ್ಲಲಿತಾಂಗವೇವರಂ ಪೂಜಿಸಿದೆಂ (ಕಾವುಂಡ. ೨೦) ; ಧರೆಯಂ ದ್ಯಾಪರ ಧೂಳ್ ವದಾನ್ಯತಿಲಕಂ ಲೋಕೋತ್ತರಂ ಮುನ್ನ ಭಾಸ್ಕರಪುತ್ರಂ ಪಿಜ ದಾನದಿಂ ತಣಿಪಿದಂತೀರೇಂ ಬ್ಬಿಳೀಭಾಗಮಂ ದೊರೆವತ್ತುತ್ತಮಭೋಗದೊಳ್ ತಣಿಪಿದಂ ಭೂಪೋತ್ತಮಂ (ಪಂಚಮಿ. ೬-೦೦) ; ಈ ವಿಧಿಯಿ ಪಿಂಡಪರಿಗಕುಟಾ ಸಾವೆ ಸೇರದು ತನಗೆ ತಾ ಮುನ್ನಾಪ ನೋಹಿಯನೆಳಿದೆನೋ ಭವ ಭವಸಪಸ್ಸರಲಿ . . . ಎನುತ ಮಿಗೆ ಮಱುಗಿವನು ಧೈತರಾಷ್ಟ್ರ (ಕಾಣ್ಮ.೬. ೦೬-೬). ಮುನ್ನಂ : ೧. (ಕ್ರಿ). ೨. ನಾಭಿರಾಜಂಗೆ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕಂಗೆದ್ದು ಪುರುದೇವಿಗೆ ದಾಹದೇವಿ ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿ ಪೂಜಿಸಿ ಮುನ್ನೆವಾಜಿದಿಂಗಳಂಟಿನೆ ವಸುಧಾರೆಯುಮಯೋಧ್ಯಾಪುರದೊಳು ಸುರಿವಂತಾ ಧನದಿಂಗೆ ಬೆಸಸಿದೊಡೆ (ಆವುಂಪು. ೭೦). ೩. ಸಕ್ಕದಮುಂ ಪಾಗದಮುಮಪೆಕ್ಕುಂ ಬಗದಂತೆ ಸಮಱಿ ಪೇಟರ್ ಮುನ್ನಂ ನಿತ್ಯವಪೊಳವಪ್ಪ ವೆಱಂತಕ್ಕಂತಪ ಜವಲಿ ಲಕ್ಷಮುಂ ಲಕ್ಷಣಮುಂ (ಕರ್ಣಾ. ೦-೧೦) : ಮುನ್ನಂ ಪೂಜಿಸಿ ಶರಮಂ ರನ್ನವ ಪದಲಗೆದೊಳಿಟ್ಟು ನಿಜಪರಿವಾರಂ ತನ್ನುಳ್ಕನಿತಾಂ ಬೆರಳು ಭಯನ್ನಡುಕಮನೀಯಿ ಬಂದು ಕಂಡಂ ವಿಜಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೦೨-೦೦೦) ; ಈ ಬಿಜುನುಡಿಯಂ ಲಾಲಿಸುತಾ ಬಾರೆ . . . ಮುನ್ನಂ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ ದಿವ್ಯ ಪುರುಷನಂ ಮನದೊಳ್ ಜಾನಿಸಿ ತಪಸಿಗಳೊಳೊರ್ವಂಗೆ ನರಪನಕ್ಕುವೆನೆಂದು ಮುಂಬಡಿಯಿಟ್ಟಳ್ (ಆದ್ಯ. ೦೨-೨೦). ೪. ಭೂಪಮ್ಮುರ್ನ್ನಮಿಂತಾರ್ವಿರೋಧಿಗಳಂ ಸಾಧಿಸಿ ವೀರಮಂ ತಳೆದರ್ (ಪಂ. XIII, ೩೨೯-೪ ; ೩೨೨) ; ನುಡಿ ಮುನ್ನಂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರ್ದುದು ಬಲ್ಲಿಕವಿಬಸ್ಪಷ್ಟಮಾಯ್ತಗ್ನಿ ಶಾಪಂ ಗುಡಲಲ್ಲಿಂದಿತ್ತಲಿಂತೀ ಶುಕಸಪಿತಿಗೆ (ಶಾಪಂಚಾ. ೬೬) ; ದುರ್ಧರದುಃಖಿ ಮೆನ್ನನೆಲೆಮಂತುಂ ಮುನ್ನಮೇಗೆದ್ದಿನೋ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೦೦೯).

ಮುಂಮುಂ, ಮುನ್ನಮುನ್ನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ೧. ಮುಂದುಮುಂದಕ್ಕೆ ; ತುಂಬಿ ಮುಂಭಾಗಕ್ಕೆ ; ಹೆಡೆ ನಿಮಿರಿ ಹರಿವಂತೆ ಹರಿದುದಾ ಸೇತುಸರ್ಪಂ. ಕ್ಷಣಕ್ಷಣಕೆ ಮುಂಮುಂ ಬಿಳಿದು (ಕ್ರಿಪಾಪು. ೪೯೨-೩೨೦). ೨. ಮೊದಮೊದಲು ; ಪುಂಬಾ ಹಿಂದೆ : ಪುಣ್ಣಪ್ಪಳ್ಳ ಕಾಲಿಕ್ಕೆ ಪಾಷಾಣ ಪರುಷವಪ್ಪುದು ನೋಡುಮ್ಕೆ ಮಣ್ಣಾ ಹೊನ್ನಪ್ಪುದು ಜಾನ್ನಮುನ್ನವೆ ಆಚ್ಚೊತ್ತಿದ ಭಾಗ್ಯವೆನ್ನ ಕಣ್ಣಾ ಮುಂದೆ ಕಾಣುಂದಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಪಪಸಂ. ೨೦೬-೬೩). [<ಮುನ್ನ್]

ಮುನ್ನೆ² 'ಪಸೊ' ನೋ.

ಮುನಸಿ, ಮುನಸಿ, ಮುನಿಸಿ, ಮುನಿಸಿ, ಮುನ್ಸಿ (ನಾ). ೧. ಬರೆಹಗಾರ ; ಲೇಖಕ : ಮೊಕಾಂ ಬೆಂಗಳೂರು ಖದು ಸುರಪ ಮುನಸಿ (ಎಕ. VI. ಕೊಕ್ಕ. ೪೮-೩೪; 1811); ಅಸ್ವಥನಾರಣ್ಯೆಯ್ಯಾ ಮುನಸಿ (ಕ್ರಿಪಾ. ೦೯೩೦.೪೩-೪೭; 1812). ೨. (ಅರಬ್ಬಿ, ಪಾರಸಿ ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲ) ಗುಮಾಸ್ತ ; ಕಾರಕೂನ : ಮುನಸಿಯು ಜಮಾಲಿಖಲನನ್ನು ಕರೆಯಬೇಕೆಂದು ದಫೆದಾರನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು (ಎರಿಕ್ರ. ೦೬೩). ಮುನಸಿ : ೧. ಸುಬ್ಬರಾಪ ಮುನಷಿ (ಕ್ರಿಪಾ. ೦೯೨೯. ೪೪-೪೫; 1813). ೨. ಕರಿಯ ದಿವಾನರು ಅದನ್ನು ಚಂದವಾಗಿ ಓದಿ ನೋಡಿ ಮುನಸಿಯನ್ನು ಕರೆಸಿ . . . ನುಡಿದನು (ಕಾಗ್ಮಂ. ೦೧೩); ಮೂರುವಿಧದ ಮುನಸಿಗಳನ್ನು ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಅವರ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾದ ಸಂಬಳದನ್ನು ಕೊಡುವುದು ಕ್ರಮವಾಗಿತ್ತು (ಮುಸಂಗ. ೪೩). ಮುನಿಸಿ : ೨. ಓರ್ವ ಮುನಿಸಿಯಂ ಕರೆದುಕೊಂಡುದ್ದೂರಿಗೈದಿ (ಕಾಗಾಪ. ೬೦-೬೬). ೩. (ಪಾರಸಿ, ಅರಬ್ಬಿ ಭಾಷೆಗಳ) ಶಿಕ್ಷಕ : (ಕ್ರಿ). ೪. ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ ; ಕಾರಭಾರಿ : (ಕ್ರಿ)' ಮುನುಷಿ : ೨. ಕೋರ್ಟಿನ ಮುನುಷಿಯೊಬ್ಬನು ಪ್ರಮಾಣವಚನಗಳನ್ನು ಪೇಳಿಕೊಡಲಾರಂಭಿಸಿ (ಗಮಳ. ೦೬೬); ಶೀಲವತಿಪೀರ್ಕಚ್ಚಿಯ ತಾಯಿದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮುನಷಿಯಾಗಿದ್ದ – ಪೆಸರು ಶೇಷಾಚಲಯ್ಯನೆಂದು (ಸೊಂಪಾಸ. ೦೪೨). ಮುನ್ಸಿ : ೨. ದೊರೆಗಳ ಆಧಿಪತ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಮುನ್ಸಿಗಳು ಫಾರಸಿ, ಪಕ್ಕನಿ, ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲ್ಲವರಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು (ಪೂಗೌ). ೩. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಷೆಗಳನ್ನಾಡುವವರ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಭಾಷಾಂತರಿಸಿ ಪರಸ್ಪರರಿಗೆ ತಿಳಿಸುವವನು : (ಕ್ಯಾಕಿ. IV, ೭೬೦).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮುನ್ಶಿ : ಮರಾ. ಮುನಶೀ, ಮುನ್ಶೀ]

ಮುನಷಿ 'ಮುನಸಿ' ನೋ.

ಮುನಸಿಪ 'ಮುನಸೀಫ' ನೋ.

ಮುನಸಿಫ 'ಮುನ್ಸೀಫ' ನೋ.

ಮುನಸೀಫ್ 'ಮುನಸೀಫ' ನೋ.

ಮುನಸೀಫ, ಮುನಸಿಪ, ಮುನಸಿಫ, ಮುನಸೀಫ್, ಮುನಸುಫ್, ಮುನಸೂಫ್, ಮುನಸೂಫ, ಮುನ್ಸೀಫ್ (ನಾ)- ಕೆಳದರ್ಜೆಯ ನ್ಯಾಯಾಲಯಗಳಿಗೆ ಬರುವ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಗೊಳಿಸುವ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ : ಈಗಿರೋ ಮುನಸೀಫರು ಅವರಿಗೆ ಬೇಕಾದವರು (ಕಂಠತೀ. ೦೪೯); ಕೆಲಸರು ಪಾಮಲೇದಾರ – ಮುನಸೀಫರಿಗಾಗುವರು (ಸ್ವಾಂಪ್ರ. ೨೦೯); ಹಳೆಮುನಸೀಫರಿಗೆ ವರ್ಗ ಆತು ಅಂತ ಚಹಾ ಕೊಡ್ತಾರೆ ವಕೀಲ್ರೆಲ್ಲ (ಪಪಸ್ವಾಂಪ್ರ. ೦೦೯). ಮುನಸಿಪೆ : ಅಂಕೋಲಾತಾಲೂಕ ಮುನಸಿಪರು ಹರತಿ ಲಕ್ಷುಮಯನವರು (ಪೂಂಶಾಪ್ರ. ೦೯೦೦. ಕಾವಾಶಿ. ೦೦೩-೬; 1771). ಮುನಸಿಫ : ಗ್ರಾಮ ಮುನಸಿಫನು ಗ್ರಾಮಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ದಾವಿಲ್ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ಯಾಜ್ಯಗಳ ಒಂದು ರಿಜಿಸ್ಟರನ್ನು ಇಡತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಪಾಶಾ. ೦೯). ಮುನಸೀಫ್ : " ಪ್ರಾಡ್ವಿವಾಕಃ, ಅಕ್ಷದರ್ಶಕಃ . . . ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಾಯಕನ ಹೆಸರುಗಳು. ಜಡ್ಜಿ. ಮುನಸೀಫ್-ಧರ್ಮಾಧಿಕಾರಿ " (ಸಿಡ್ಕಾ.೦೬. ೨೬೬). ಮುನಸುಫ್ : ಮುನಸಾಫ್ - ಗ್ರಾಮದ ಶಿಷ್ಟರ ಅಧಿಕಾರಗಳನ್ನು ಚಲಾಯಿಸತಕ್ಕವನಿಗೆ ಮುನಸೂಫ್, ಗ್ರಾಮ ಮುನಸೂಫನೆಂದು ಹೆಸರು (ಗ್ರಾಪಾಶಾ. ೦). ಮುನಸೂಫ್ : ಮೇಲಿನ 'ಮುನಸುಫ್' ಉಲ್ಲೇಖಿತ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. ಮುನಸೂಫ : ಚಿದೂ . . . ಸಾಪೇಬು ಆಗಲಿ. ಮುನಸೂಫ ಆಗಲಿ (ಮುಕ್ಕ.ಕ. ೬). ಮುನ್ಸೀಫ್ : 'ಮುನ್ಸೀಫ್‌ಕೋರ್ಟು' ಪರಾ.

[← ಅರೆ. ಹಿಂ. ಮುನ್ಸಿಫ್ : ಮರಾ. ಮುನಸಫ್, ಮುನಸಿಫ್, ಮುನಸೀಫ್, ಮುನಸೂಫ್, ಮುನ್ಸಫ್]

ಮುನಸುಫ್ 'ಮುನಸೀಫ' ನೋ.

ಮುನಸುಫ್‌ಕೋರ್ಟು 'ಮುನ್ಸೀಫ್‌ಕೋರ್ಟು' ನೋ.

ಮುನಸೂಫ್ 'ಮುನಸೀಫ' ನೋ.

ಮುನಸೂಫ 'ಮುನಸೀಫ' ನೋ.

ಮುನಾಫೆ (ನಾ)- ಲಾಭ ; ಫಾಯಿದೆ ; ಆದಾಯ : ಅವರು ಮುನಾಫ ಯಿರಿಸಿ ಮಾಡಿದ್ದೇಂಬುದೇ ಇಲ್ಲ (ಕಾರುಣ. ೪೬); ಹತ್ತಿಪ್ಪತ್ತಕ್ಕೆ ಟಿಕ್ಕರ್ ವಿಪಹ ನಿಮ್ಮಿಂದ ಹಿಂದು ಪೈ ಮುನಾಫೆಯಿಲ್ಲ (ಕಾಕಾ. ೫೬).

[← ಅರೆ. ಮುನಾಫಅತ್, ಮುನ್ನಾಫಅ್, ಮುನ್ಫಅ ; ಮುನಾಫಾ ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮುನಾಫಾ]

ಮುನಾಸಬು (ಗು). ೧. ಉಚಿತವಾದ ; ಸೂಕ್ತ ; ತಕ್ಕುದಾದ : ಈ ಹದಿನೇಳು ಸ್ಥಳಗಳ ಪಾಳೆಯಗಾರರಿಗೆ ಅವರವರ ಸ್ಥಿತಿ ತರಗತಿಗಳಿಗನುಸಾರ ಮುನಾಸಬು ಮಾಸೇಮಾನಾ ಮಯಜೆದೆಯ್ದು ತಲಬು (stipend) ಪೊರೂರಾಯಿತು (ಮುಶಾವಂ. II, ೦೩). (ನಾ). ೨. ಆರ್ಹತೆ ; ಸೂಕ್ತತೆ : ಕುಳದ ಆದಾಯ ಮುನಾಸಬಿನಂತೆ ಮಾರದ ದೆವಪದ ಗುಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ . . . ಸಲ್ಲುತ್ತಿತ್ತು (ಪಾಳಗಾ. ೪೪).

[← ಅರೆ. ಹಿಂ. ಮುನಾಸೀಬ್ ; ಮರಾ. ಮುನಾಸಬ್]

ಮುನಿ₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಿಟ್ಟಾಗು ; ಕೋಪಗೊಳ್ಳು : "ಮುನಿ—ಕ್ರೋಧ-ತಪ್ಪಿನಿ ಚ" (ಶಾಬ್ದ); ಅಳುವಬೇಡಮುಂಜಿಸಾಸಿರಮುವಾನ್ ಚಿತ್ರವಾಹನನಾಳುತ್ತುಂ ಬಾಯ್ಕೇಳದಿರೆ ಮುನಿದು ಕೊಲ್ಲಿಪಲ್ಲದನೊಬಿವ್ಯಂ ನೋಟಪ್ಪರಾದಿತ್ಯನ್ ವೆಸಲ್ (ಎಳ- VIII. ೩೨೮. ೦೦-೩; ೫- ೫೦೦); ಒಸೆಗೆ ಮೆಣ್ಣಾ ಮುನಿಗೆ ಮೇಣವರೆಲ್ಲರುಮಂತೆ ಬಗ್ಗಿ[ಸುಗೆ] ಮತ್ತುಟಾಯರಾಗದು (೪೫೩. ೦-೦೩೫) ; ಮುನಿದಿರ್ಪತ್ತೊಂದುಸೂಜಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ನಱು ಕೊಂಡಿಕ್ಕಿದಾ ರಾಮನಿಂದಿತ್ತ ನರೇಂದ್ರನ್ ಪೊಕ್ಕರಿಲ್ಲೊರ್ಗುಂ (ಗದಾಯು. ೦-೨೪); ಅವರಿವರ ಹವಣಲ್ಲಿ ಗುರು ಮುನಿವವಗಡಿದರೆ ನಿಲುವ ನಾವನು (ಕುಣ್ಡಕ್ರೀ. ೯-೨೫); ಒಲಿದರೆ ನಾರಿ, ಮುನಿದರೆ ಮಾರಿ (ಗಾಣ). ೨. ಅನಪೂಹಾನಗೊಳ್ಳು ; ಬೇಸರಪೊಂದು ; ಜುಗುಪ್ಸೆ ಪಡು : ತನ್ನ ಕರಿ ಮಾಡಿದಪರಾಧಂ ತನ್ನದನುತಂ ಪೆದಱಿ ಜೋಳನು ತನ್ನ ಜೀವಕೆ ಮುನಿದವಂತಾಗಿ (ಬಷಪು. ೩೨-೨೦); ನೋಂದನೀಪರಿ ತನ್ನ ಕಂಗಳ್ ಮುಂದೆ ನರಪತಿ ಪಾರ್ಥನಿನ್ನೇನೆಂದು ಮುನಿದನೊ ಒಲಿವಾ ಎಂದಳಲಿದನು ಭೀಮ (ಕುಣ್ಡಕ್ರೀ. ೦೩-೬). ೩. ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚುಪಡು ; ಮತ್ಸರಿಸು : ಒಡೆಯರ ಸಿರಿಯಂ ಕಂಡೊಡೆ ಬಡವರ್ ಮುನಿಪಂತೆ ನಿಶಕ ಗತಿಗಿಬ್ಬಿವರುಂ ತಡೆಯದೆ ನಿರ್ವ್ಯತಿಸುಖದುಂ ಪಡೆದವರಂ ಕಂಡೊಡಾಗಳುಂ ಕಡುಗಾದ್ದುರ್ (ಕಮಾಸ್ಕಾ. ೦೦-೧೬); ನಿಮ್ಮವರೊಡನೆ ಸರಸಾಗಿಪ್ಪವರ ಕಂಡರೆ ಪಾಪವರಿಗೆ ಮುನಿವೆ ನೋಡಾ ಕಪಿಲಸಿದ್ಧಮಲ್ಲಿನಾಥ ನೀಲೆಪರಳ್ಗಿ ಇಪ್ಪೆಯಾಗಿ (೩೮೨೫. ೩೨-೦೬೯); ಈರ್ಷ್ಯೆಗೆ _ ಕವಿಗೆ ಕವಿ ಮುನಿಪಂ (ಕಱುದ. ೦೩೦ ಪ್ರಪಿಣ). ೪. ಪ್ರತಿಭಟಿಸು ; ಮಲೆ ; ಮುನಿದಿರಾಗಿ ಶರಣ್ಬುಗೆ ಮನಮೊಲ್ದುದನೆರೆಯೆ ಫಲ್ಗುಣ(ಸ)ಂ ಧಾತ್ರುಂ ಕರ್ಣನೆನಲ್ ಗೊಜ್ಜಗಭೂಪಾಳನಿಬ್ಬುವ ಭೂಮಿಪಾ[ಳಕ]ಕ್ಕರಿಲರೊಳರೇ (ಎಳ- XIII. ೫೫೦-೦೦; ೨೭೪); ಪಾಣ್ಡವರಪರಲೇನರ್ಜುನನು ಮಾಧವನು ಮುನಿಸಡೆಗೆಲುವೆನಲಾದೆ. ರಥದ ಹರಿಸು (ಕುಣ್ಡಕ್ರೀ. ೪-೩೬) ; ಮುನಿಯೆದಿರಾರಾಮಂಗೆ ಮಲೆತರೆ ಮಾರಮಹನು (೪೫೫೫. ೦೪-೨೪).

ಮುನಿವರ ಸಿಂಗ = ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು : ಒಂದು ಬಿರುದು : ನುಗುನಾಡ ರಾಘವಂ ಮುನಿವರ ಸಿಙ್ಗಮಾಜಿಕದಾವಳ್ ಚಿಣ್ಣಪಿಕ್ರಮಂ (ಎಳ- III (K). ೪೧೩ ೬೨-೫೦; 1057).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ಮುನಿ]

ಮುನಿ₂ (ನಾ). ೧. ತಪಸ್ವಿಯನ್ನು ಆಜೀವಿಸುವವನು ; ಋಷಿ ; ತಪಸ್ವಿ : "ಋಷಿಃ- ಶ್ರಿಕಾಖದರ್ಶೀ, ಮುನಿಃ, ವಾಜೆಯಮುಮಃ _ ಈ ೪ ಋಷಿಗಳ್" (ತಲಾಹಮು- ೭೯-೨೫೫); ಮುನಿವನೆಮಾವೆ ಬಿಸುಟುವ ಮುಂ ಮುನಿಯರ ಸೋಂಕಿಕೊಳೆ ಒಳೆದ ಸಿಂಗಂಗಳ್ ಮುಂದ್ರಿಸೊಳಡರ್ವ ಪಿಡಿವ ಗುರ್ದುಪ ಮುಸೆಜೆಪಿನಿಶರ್ಕಮಲಸಿ ಮರಂದಾತ್ಮಾಜನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬) ; ಬೆಟ್ಟದ ಮುನಿಯೆಂ ನೆನೆದೊಡ ಮುಟ್ಟುವ ರಾಕ್ಷಸ ಪಿಶಾಚಿ ವಿಷಮಾಸಿಗಳಂ (ಶಬಿಪ್ರ- ೦-೦೭); ಅಂಬುಧಿದು ಮುನಿಯಾಪೋಷಣದ ಕೊಂಬಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರ ಮುನ್ನಬಂದನೆ (೫೫೫. ೨೫). P ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿಷ್ಣು, ಶಿವ, ನಾರದ, ಭರತ, ಅಗಸ್ತ್ಯ, ವ್ಯಾಸ, ವಾಲ್ಮೀಕಿ, ಅರ್ಹಂತ, ಬುದ್ಧ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಈ ವಾಚಕವನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ೨. (ಪಕಾಂಗಿಯಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು) ವಾನಪ್ರಸ್ಥವನ್ನು ಆಜರಿಸುವ ತಪಸ್ವಿ. ೩. ದೆರ್ಪೆ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಪಲಾಶ ; ಮುತ್ತುಗ. ೫. ಮಾವಿನ ಮರ. ೬. ಪ್ರಿಯಾಲವೃಕ್ಷ; P ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಮರಗಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರುಂಟು : ಅಶೋಕ ಬದರಿ ಮಂದಾರ ಸುಮೇರ ಮುನಿ ಮಾತುಲುಂಗ . . . ಹೊಸ್ಮೆಯಿಂದಾ ಬಿಸಂ ಕಣ್ಣಿಸೆದುದು (ಪಂಶಪು. ೫-೦೯). ೭. [ಜೈನ] ಶ್ರಮಣಃ ಸಮಣ : "ಮುನಿಃ, ತಪೋಧನಃ . . . ಶ್ವೇತವಾಸಾಃ ಸಂಯತಃ – ಈ ೯ ಸಮಣರ ಪೆಸರ್" (ಪಂಚಮಾ- ೫೭-೦೧೦); ಆ ಮುನಿನಾಥಂ ತ್ರಿಗುಪ್ತಿಯೊಳ್ ನೆನೆವಂ ಈ ಮುನಿನಾಥಂ ಮಂತ್ರಗುಪ್ತಿಯೊಳ್ ನೆರೆದುಂ (೪೨೫. ೬-೨೪ ೮); ಮುನಿಮುಖ್ಯರ ಬರವಂ ಭೋಕೆನ ಕಂಡುಂ (ಕಱೀಪ್ಪ- ೯-೦೨). ೮. ಐಮವರ್ಗದ ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಸಿದ್ಧ : ಮುನಿಜನದೊಡಿಸದೋಜೆಯೊಳನುವದಿಪುವಿದೊಂದ ಕೊಂದಕುವಾನ್ಯಯಸಂಪವಪನರುಕಮಿಂದಿನಗಿನಿಸಮಗ್ರಹಂಗೆಯ್ದಿ ಕರುಣದಿಂ ಮುನಿನಿಪಯಂ (೪೭೫. ೦-೦೫); ಆರ್ಹತ್- ಮುನಿ(ಸಿದ್ಧ), ಆಚಾರ್ಯ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ, ಸಾಧು ಇವರು ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳು (ಪಂಪಪು. ೧೦). ೯. [ಗಣಿತ] ಏಳು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ನಿಧಿ ಮುನಿ . . . ಪರ್ವತಾದ್ರಿಯೋಜಿಜಿ ನಾಮಂ (೪೪೫೫. ೯-೬). ೧೦. [ಕಾಮಶಾ] ಸ್ತ್ರೀಯರ ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆಯ ಮನೋಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಶಾಂತಸ್ವಭಾವ : ಸುರ ಯಕ್ಷ . . . ಮುನಿ ಪಿಶಾಚ ರಾಕ್ಷಸ ಕಿನ್ನರ ಖರಮೆಂಬ ಪೆಸರ ಪನ್ನೆರಡುಸತ್ತ್ವದ ಬಗೆಯುನೊಳೆವೆನು (೪೪೫. ೫-೨೪). 'ಮುನಿಸತ್ತ್ವ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮುನಿಕೊಲ್ಪೋಯೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮುನಿಕೊಲ್ ಬೋಯಸ್ಯ ಭಾತದ್ವಾಜಗೋತ್ರ ಕನ್ದರಮ್ಮಾಣ ಎಕ್ಕಂಶಃ (೧೪. VII. ೦೫೫-೨೩; ೫೫೫). [?]

ಮುನಿನಿವೇದಕ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿಯು ಆಗಮನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವವನು : ಋಷಿನಿವೇದಕ : ಸತದೇಬಿಡಿಯಂ ಜಿನಾರ್ಚಿಡಗೆಜಿಗಿ ಬಬ್ಬಿಕ್ಕಂ ಪಜ್ಜುಗೊಟ್ಟಂ . . . ಆ ಮುನಿನಿವೇದಕಂಗೆ ನೃಪೇಂದ್ರುಂ (ಪಾಃಚರಿ- ೦-೫೬).

[ಸಂ.]

ಮುನಿಪ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯನಾದವನು : ರಾಗಮುಂ ಮುನಿಸುಮಂತೊಲ್ಲದಂ ಮುನಿಪನೆಂಬುದುಂ (೪೭೫೫. ೫-೦೦೫); ಮುನಿಪಂ ಮಾಸೋಪವಾಸಾಂತರದೊಳನುನಯಮುಂ ವಿಂರಿಪ್ಪೆಂದು ಪೊಕ್ಕೊಯ್ದನೆ ಚರ್ಯಾಮಾರ್ಗದಿಂ ಬರೆ (೫೦೪೦. ೫-೨೪); ಅತಿಪ್ರಮುಖದಮುನಿಪರ್ಯಂಗಳ ವಾಙ್ಮನಸುಗಳಿಗೆ ಕ್ಷೀಣವದದರೆ ಮಿಜಿ ತೋಜಿಪ ನಿಸುಪಮಿತಮೂರ್ತಿ (೨೪೫. ೫೦ ೭೦) [ಸಂ.]

ಮುನಿಮ 'ಮುನೀಬ' ನೋ.

ಮುನಿಮತ (ನಾ). ೧. ಋಷಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.- ಮತ. ೨. [ಛಂದ] ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಉತ್ಕೃತಿ ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ, ಒಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಒಂದು ವರ್ಣವೃತ್ತ : ವಿನಮಿತಲಲಿತಪದೋಕ್ತಿಗಳಂ ಜಸಹಿತಮಿಂತಿದು ಮುನಿಮತಮೆಂಬುದು (ಛಂದೋಂಬು- ೨-೦೫೬). [ಸಂ.]

ಮುನಿಯಿಸು, ಮುನಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೋಪಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು; ಸಿಟ್ಟು ಬರಿಸು : ಮುನಿಯಿಸಿದಂ ಕರಂ ಪಿರಿಯನಪ್ಪುದು ಬೇಟ್ಟನ ಬೇಟ್ಟ ಪಸ್ತು ಕಾಂಚನಗಿರಿಯಿಂದಮಗ್ಗಳಮೆನಿಪ್ಪ ದಾದೊಡಮೇನೊ . . . ದೊರೆಯೂರಿಕೇಸರಿ ನಿನ್ನವೊಲ್ ಪೆಜಿರಿ (ಕಂಪಾ. ೫-೭೬); ಮುನಿಯಿಸಿದ ರಾತಿಯಂ ಕೊಲ್ವೆನೆಂದು ಪೂಣ್ದಂತೆ ಪೂಣ್ದೆ ತಪ್ಪದೆ ಕೊಲಲೇಂ ನಿನಗೆಲ್ಲದಿಂತು ಕೀರ್ಗುಮೆ (ಗಣಿಪು. ೦೦-೪); ಮುನಿಯಿಸುವೇಂ ಸಪತ್ನಿಯರನೆಂದವರಧ್ರುವದೊಳ್ದು ಪುಷ್ಪವಂ ಮುನಿ ಹರಿಗಿತ್ತಿಂ (೪೫೫. ೦೫-೪). **ಮುನಿಸು**₂ : ೧. ಮುನಿಯದ ಕೂರಿದ ಮುನಿಸದ ಮುನಿಪತಿ ಧಾವಿಪೊಡ ತಾಣಿ ಜಿನಪಜಿಪಿಯಲ್ಕೆ (ತುಲಾಪು. ೯-೩೭); ವಾರಿಜೋದ್ಭವನೇ ನರೋಜ ದಳಾಯತಾಕ್ಷಿಯ ಮುಂಗಿನಾಕಾರಮಂ ನೆಜಿ ಪೋಲ್ಕುರೆಂದುಜಿ ನೋಡಿ ಸಂಪಗೆಗಳ್ಗಿ ನಿಷ್ಕಾರಣಂ ಮುನಿಸಿರ್ದನಪ್ಪುದಱಿಂದದೇಂ ಮನಸಬ್ಜಿಜಂ ಸಾರಲನ್ಯಾಪದೆ ಭಾವಿಸಂವೆವನೊಂದು ಪೂರ್ವಪೆ ತುಂದಿಗಳ್ (೪೪೫೫. ೩-೦೬೨ ೩೩೩೬). ೨. ಕೋಪಗೊಳ್ಳು : ಸಿಟ್ಟಾಗು : ಇಂತು ಪೊಯ್ದಪೆ

ನಿಂತು ಬಯ್ದುದೆಂ ಮುನಿಸಿದೊಡೆ ಶಿಕ್ಷಿಸಿ ಕೆಕಿಮಿ. ಕಾಲವಜೆಯಿಂತು ನೆನೆವಪೆನಪನೊಳ್ (ಕಬಿಪ. ೦೯-೧೦); ಚಿತ್ತಮುಮಾದರ್ಸಾನು ಯಾರಿಗೆ ಹೇಳಾರಿ ಅತ್ತ ಎಂದಾರೆ ಮುನಿಸ್ಯಾಳು ಸಿಡುಕ್ಯಾಳು (ಕಾಗೆ. ೬೪)

[ಮುನ್ನಿ + — ಸ್ಯು]

ಮುನಿವಧು (ನಾ). ಋಷಿಯ ಹೆಂಡತಿ; ಮಹರ್ಷಿಪತ್ನಿ :- ಮುನಿವಧು ಗೌತ್ಮವಲ್ಲಭನಿತ್ತ ಪುಲೋಮಜೆ (ಕರ್ಣಾ. ೩-೦೦೯); ಇನ್ನು ಪಾಂಡವ ರಾಜ್ಯಸಿರಿಯೆಮಗಿನ್ನು ಪೇಸಾದಕಟ ದೈವದ ಗಸ್ಪಗತಕವೆಯೆನಿತ ಹಿಗ್ಗಿತು ಮುನಿವಧೂನಿಕರ (ಕಾಬಾಕ. ೦೯-೫೫). [ಸಂ. ಮುನಿವಧೂ]

ಮುನಿವಾಳು (ನಾ). ಋಷಿಯ (ಶಾಂತವಾದ) ಬದುಕು;-ಜೀವನ : ಮುನಿವಾಳು ಸಾಕಾಯ್ತು ಮುನಿವಾಳು ಬೇಕಾಯ್ತು (ಕಕ. ೩೨-೦೦೪).

[ಮುನ್ನಿ + ಬಾಳ್ವು (< ಬಾಳ್)]

ಮುನಿವೃಕ್ಷ (ನಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಅತ್ತಿಯೊಲಪು ಅರಳಿ ಪುತ್ತಿ ಮಹಿಜಾಕ್ಷಿ ಮುತ್ತುಕವು ಮುನಿವೃಕ್ಷ (ಭೀಗೀ. ೦೨೯-೬). [ಸಂ.]

ಮುನಿಷಿ 'ಮುನಸಿ' ನೋ.

ಮುನಿಸತ್ತ್ವ (ನಾ). ೧. ಋಷಿಯ ಜೈತ್ಸ್ಯ. ೨. [ಕಾಮಶಾ] ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿರುವ ಹನ್ನೆರಡುಬಗೆಯ ಮನೋಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಶಾಂತಸ್ವಭಾವ : ವಿಷಯದ ವಿವೇಕದಿಂಪಿನ ಸೈರಣೆಯ ನುಡಿಯ ಜನನಿ ಜನಕರ್ಗಂಜಿ ಸಜೆವ ಹಿತವ ನೆನೆವ ನಿರ್ಮತ್ಸರದ ಘನಘಕ್ಷಿರತದ ಮಾನಿನಿಯೆ ಮುನಿಸತ್ತ್ವದವಳ್ (ಜಕವ. ೫-೫೬). [ಸಂ.]

ಮುನಿಸತ್ವ (ನಾ). ೧. = ಮುನಿಸತ್ತ್ವ ೧. ೨. ಮುನಿಸತ್ತ್ವ ೨ : ದೇವಸತ್ವ . . . ಮಾನವಸತ್ವ ಮುನಿಸತ್ವ ಖೇಚರಸತ್ವ ರಾಕ್ಷಸತ್ವ ತಿರ್ಯಗ್ಜಸತ್ವ ಬಿಚರಸತ್ವವೆಂಬ ಷ್ಟಾದಶಸತ್ವ ಸಹಿಜುರಿಂ (ಪಚೀಗೀ. ೦೬೩).

[ಸಂ.]

ಮುನಿಸಪ್ತಕ (ನಾ). ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ. ಜಮದಗ್ನಿ. ಭರದ್ವಾಜ. ಗೌತಮ. ಅತ್ರಿ. ವಸಿಷ್ಠ ಮಂತ್ರ ಕಶ್ಯಪ ಎಂಬಿ ಏಳುಜನ ಋಷಿಗಳು; ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು : ಚಿತ್ರಾಪಾಸನನ ಸಭೆದುಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯಂ ಮುನಿಸಪ್ತಕ ಪುಂಜಕೊಳತ್ಪಮುನಿವರನಧಿಕಂ (ಕೌಭಾ XX. ೫೫೬-೦೨; ೧೭೫೨). [ಸಂ.]

ಮುನಿಸಾನು (ಕ್ರಿ). ಕೋಪವನ್ನು ತಾಳು; ಕೆರಳು; ಸಿಟ್ಟಾಗು : ನೀನಿತಿತ ಮುನಿಸಾನು [ಬಾಣಂ ಪಾಡು] ದರೆ ಸಾಕಿನ್ನಾರು ಗತಿಯೆನಗೆ (ಪಗೆ. ೩-೯). [ಮುನಿಸ್ಸು + ಆಸು (< ಆನ್)]

ಮುನಿಸಿಪಾಲಿಟಿ, ಮುನಿಸಿಪಾಲ್ಟಿ, ಮುನ್ಸಿಪಾಲಿಟಿ (ನಾ). ಸ್ಥಳೀಯ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ನಗರದ ಸಂಸ್ಥೆ; ಪುರಸಭೆ; ನಗರಸಭೆ : ಕೆಲವು ಮುಖ್ಯವಾದ ಜನಸಿಗಳ ಮೇಲೆ ಮೊಕದ್ದಮೆ ಆಕ್ಟಾಯಿ ಎಂಬ ತೆರಿಗೆಯೂ ಸರ್ಕಾರದ ಮೊಹರ್ಫ ತೆರಿಗೆಯೂ ಈ ಮುನಿಸಿಪಾಲಿಟಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದುವು (ಜಾಪಾಂ. ೫೬, ೦೦೨); ಭಾರತೀಯರು . . . ಮುನಿಸಿಪಾಲಿಟಿಗಳು, ಜಿಲ್ಲಾಬೋರ್ಡುಗಳು, ಪ್ರತಿನಿಧಿಸಭೆಗಳು, ಇವು ಹೇಗೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದರು (ಪಾರ. ೧೩೬) **ಮುನಿಸಿಪಾಲ್ಟಿ** : "ಮುನಿಸಿಪಾಲ್ಟಿ" ನೀರಿನ ಪಾತೆ ಕೆಲಸಗಾರರ ಸಂಪರ್ಕದಲ್ಲಿ (ಸುಮ್ಮು. ೫೫). **ಮುನ್ಸಿಪಾಲಿಟಿ** : ಮುನ್ಸಿಪಾಲಿಟಿಯು ಮೇಲೆ ದಾವೆ ಹೂಡಿ, ಈ ಕಾಮಿದೆ ತಗೆದುಹಾಕುವ ಕಾಲ ಎಂದು ಬಂದೀತು ? (ಅಬಾಕ. ೬). [← ಇಂ. Municipality]

ಮುನಿಸಿಪಾಲ್ಟಿ 'ಮುನಿಸಿಪಾಲಿಟಿ' ನೋ.

ಮುನಿಸು$_1$ 'ಮುನಿಯಿಸು' ನೋ.

ಮುನಿಸು$_2$ (ನಾ). ೧. ಸಿಟ್ಟು; ಕೋಪ; ಕ್ರೋಧ : "ಕೋಪಃ-ಕ್ರೋಧಃ, ಆಮರ್ಷಃ, ರೋಷಃ, ಪ್ರತಿಘಃ—ಈ ೫ ಮುನಿಸು" (ಕಲಾಮು. ೫೯-೨೦೭) ; ವನರುಹದಳನಯನೇ ನಿಸ್ಸಸೆ ನೆನೆನೆನೆದಿರಳೊ ಳೊಜಗಿನ ಕಪೆಗಣ್ಗಳ್ಕುನಿಸಳನಯಿಪಪೆಳ್ಕೆಮ್ಮಸೆ ರಕ್ತಾಭೋಜರುಚಿಯ ನಬ್ಬುಗೊಳ್ಳುಂ (ಕವಿಕ. ೦-೬೩); ನಿಮಗಂ ತವಗಂ ಮುನಿಸುಂಟಿ ಕಾಯ್ದು ಬಿನ್ನೀರ್ ಮನೆ ಸುಡದೆಂಬೊಂದು ನುಡಿಯು ಫೋರ್ ಕಾರುರಾಜಾ (ಹಂಪಭಾ. ೯-೩೯) : ಕಂದ ಮನ ಮುನಿಸ್ಲುಲೇ ನಾವೆಂದ ನುಡಿಗೆ (ಕುಪ್ಯಾಂ. ೩-೩೭) : ಕೊಟ್ಟು ಒರುವ ನಿಮ್ಮುರಕ್ಕಿಂತ ಕೊಡದೇ ಬರುವ ಮುನಿಸು ಲೇಸು (ಗಾದ). ೨. ದ್ವೇಷ : ವೈರ ; ದ್ವೇಷ : ನೀನಂತಿರಾನನ್ನಗಂ ಮುನಿಸಂ ತೀರ್ಚಿ ನರೇಂದ್ರದೈರಿತರುವಂ ನಿರ್ಮೂಲನಂ ಮಾಡುವೆಂ (ಗದಾಯು. ೬-೨೫).

ಮುನಿಸುಮಾಡು = ಕೋಪ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕೆರಳಿಸು ; ಸಿಟ್ಟುಬರಿಸು : ಆ ಮಂಗೆ ಮುನಿಸುಮಾಡಲೆಂದಿಂದ್ರನುವಾಪು ಮೊಳಟ್ಟದ ವಜ್ರಕೀಟಂಗಳ್ ಕರ್ಣಸೆರಡುಂ ತೊಡೆಯುಮಂ . . . ಉರ್ಚಿ ಪೋಗೆದುಮಂ (ಹಂಪಭಾ. ೦-೦೦೪ ಪ). [ಮುನ್ನಿ + —ಸು$_3$]

ಮುನಿಸುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಸಿಟ್ಟಾಗು : ಕೋಪಗೊಳ್ಳು; ಕೆರಳು ; ರೇಗು: ಭೂಪೇಮಿ, ನೀನು ಈ ಚರಾಚರಜಗತ್ಪಿತ ಶಂಕರವಾಗಿದ್ದೂ ಅಜ್ಞಾನಿಯಂತೆ ಅಳಿಯನ ಮೇಲೆ ಮುನಿಸುಗುಟ್ಟುತ್ತೀರೇ (ಅರಾಕ. ೦೩೪).

[ಮುನಿಸು$_2$ + ಕುಟ್ಟು$_{11}$]

ಮುನಿಸುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). = ಮುನಿಸುಗುಟ್ಟು : ಮುನಿಸುಗೊಂಡಗ ಲರುಷ ಮಿಟಿಮಿರ್ದಾಕ್ಷ ವಿರಹಾನಲನ ಜೆರ್ಚಸುನಿಜನಟ್ಟಿದ ಚಿರರಹೊಲು ತಂಬೆಲರು ಪರಿತಂದು (ಕಾಗಪ. ೬೦-೦೬).

[ಮುನಿಸು$_2$ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (< ಕೊಳ್$_1$)]

ಮುನಿಸುವ್ರತ (ನಾ). [ಜೈನ] ವರ್ತಮಾನಕಾಲದ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಜನ ತೀರ್ಥಂಕರರಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರನ ಹೆಸರು : ವೈಷಳ ಅಜಿತ . . . ಮುನಿಸುವ್ರತ ನಮಿ ನೇಮಿ ಪಾರ್ಶ್ವ ವರ್ಧಮಾನರೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತು ನಾಲ್ವರ್ ತೀರ್ಥಂಕರರ್ (ಜಾಪುಂ. ೧೦೨). [ಸಂ.]

ಮುನೀಂದ್ರ (ನಾ). ೧. ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯನಾದವನು : ಶ್ರೀದೇವೇಂದ್ರ ಮುನೀಂದ್ರಪಂಡಿತನಾಗವ್ಯಾತಂ . . . ದಯೆಗೆಯ್ದುನಕ್ಕೆಮಗೆ ಮುಕ್ತಿ ಶ್ರೀಸುಖಾವಾಪ್ತಿಯಂ (ಅಂಪ. ೦-೦) : ಪಸರಿಸಿದ ಮುನೀಂದ್ರನ ವೈಭವ ಕಿಪಲಯಸಮಾಪಾಪಾತ್ರದೊಳ್ ಶುದ್ಧಮನಂ ಮಸಂಧೇಶಾಕ್ಕಿದಂ ಪಾಯಸವಂ (ಕ್ಷತ್ರ ೦೯-೦೨). ೨. ಬುದ್ಧ. ೩. ಜಿನ. ೪. ಶಿವ. [ಸಂ.]

ಮುನೀಬ, ಮುನಿಮ (ನಾ). ೧. ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡುವವನು : ನಿರ್ವಾಹಕ : ಪ್ರಮಸ್ಥಾಪಕ : ಮುಕ್ಸದ್ದಿಗಳೂ ಮುನೀಬರೂ ಗಣತಿ ಪಾತಿ ಬೇಗಾ ಪಾಕಿಸಿದರು (ಪುಸಾಗ. ೦೩೦); ಅರಮನೆಯ ಮುಕ್ಸದ್ದಿಯೂ ಮುನೀಬರೂ . . ರಾಜಪಿಡಮನಪ್ಪನ್ನು ಎದುರುಗೊಂಡರು (ಶ್ರೀಆಚಾ. ೦೨೯). **ಮುನಿಮ** : ೨. ಲೆಕ್ಕಪತ್ರಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ಗುಮಾಸ್ತ; ಕಾರಕೂನ : ದುಕಾನನ ಮುನಿಮನ ವಿಚಿಯಂದೊಳಗಿನವರಿಬ್ಬರೆ ಅಪ್ಪಣಾ ಆದರು ಮುನಿಮನಿಗೆ ತಮ್ಮ ಪಾತ್ರಿ ಕೊಟ್ಟರೆ . . . ರಕಮು ಕೊಡೋಣದರಲ್ಲಿ ಬಂತು (ಪುಂಐಪ್ರಾ. ೫೦).

[← ಅರ. ಹಿಂ. ಮುನೀಬ್, ಮುನೀಮ ; ಮರಾ. ಮುನೀಮ್]

ಮುನುಷಿ 'ಮುನಸಿ' ನೋ.

ಮುನೂಱು 'ಮೂನೂಱು' ನೋ.

ಮುನ್ನ$_1$ 'ಮುನ್ನೆ' ನೋ.

ಮುನ್ನ$_2$ 'ಮುನ್ನೆ' ನೋ.

ಮುನ್ನಂ 'ಮುನ್ನೆ' ನೋ.

ಮುನ್ನಡಸು 'ಮುನ್ನಡೆಮಿಸು' ನೋ.

ಮುನ್ನಡಿ (ನಾ). ೧. ಪಾದದ ಮುಂಭಾಗ : ಕಾಲಿನ ಮುಂದುಗಡೆ.—ಎಮರು : ಗಜೆಜೆಂಕಿ ಭೋರೆವೆ ಪರ್ವಿ ಬೀಸಿ ಕಡುಪಿಂದೆಯ್ದಂದು

ಮಾಱುಮಾತ ಸಾಮಜಸಂಘಾತಮನೊಂದುಗೊಳ್ಳೆರಡುಗೊಳ್ಳೆಂದುರ್ವಿ
ಪೊಯ್ದೊಂದು ಪೊಯ್ಗೆ ಜವಂಗುಂದಿ ಸಿಡಿಲ್ದು ಮುನ್ನಡಿಗುರುಳ್ತರ್ಪನ್ನೆಗಂ
ಬೀಟೆ . . . ಕೊಂದಂ ಮರುನ್ನಂದನಂ (ಶಾಕಟಾ. ೦೨-೦೦೨); ಯೋಗಿ
ಪದತಳಮಿಳಿಯುಂ ನೆಱೆ ಮುಟ್ಟಿದ ಮುಂದುಗಲುವ ಸೊಗಂ ಪಡಿಪಾಸಿ
ಮೊಱ್ಗಿದಂ ಮುನ್ನಡಿಯೊಳ್ (ಸಂಪ್ರಕೃ. ೭-೨೨); ದಿವಿಜಾರಾಧ್ಯನ ನಿಂದ
ಮುನ್ನಡಿಗೆ ಮಾನವ್ಯಂತರರ್ ಮಾಬ್ಬರಷ್ಟವಿಧಾರ್ಘ್ಯಸಂ (ಶಾಂಪು. ೯-೧೬).
೨. ಕಾಲಿನ ಮುಂತುದಿ ; ಮುಂಗಾಲು : (೬). [ಮುನ್[1] + ಅಡಿ[1]]

ಮುನ್ನಡಿಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). (ಅಲಂ) ಆಸಕ್ತಿತೋರಿಸು ; ಆಸೆಪಡು ;
ಬಯಸು : ನೀರ ಕಡದು ಬೆಣ್ಣೆದೋವಂತೆ ಗೊಡ್ಡಿಗವಾರ ಮುನ್ನಡಿಯಿಕ್ಕು
ವಂತೆ (ಪೂಸ್ತ. ೮೨-೦೦೨). [ಮುನ್ನಡಿ + ಇಕ್ಕು]

ಮುನ್ನಡೆ[1] (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗು.-ಚಲಿಸು ; ಮುಂಬರಿ:
ಶಿಕ್ಷಣ ಫಲಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮುನ್ನಡೆಯುವ ಸೂಚನೆ ವ್ಯಕ್ತಪಡುತ್ತದೆ
(ಭಾಭಾ. VIII, ಪುಟ್ಟು೨); ಕಾಡುವೆಳೆಮುಕ್ಕಳಂ ಪೊತ್ತು ಮುನ್ನಡೆದು
(ಗಾಬಾಠ. ೦೩೦-೪೩೦). ೨. ಮುನ್ನುಗ್ಗು ; ಮಿಗಿನಡೆ : ಮಲೆಯ
ಸರಗಂ ಸೆರೆಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ವ ಪಾಡೊಡಯ ಗೆಲುವಡೆದು ಮುನ್ನಡೆಯೆ
ಪಡೆಯ ಪಾಂಗಿನಲಿ (ಗಾಬಾಠ. ೦೦೦-೩೦೨). [ಮುನ್[2] + ನಡೆ[1]]

ಮುನ್ನಡೆ[2] (ನಾ). (ಅಲಂ) ಏಳಿಗೆ ; ಪ್ರಗತಿ ; ಉತ್ಕರ್ಷ : "ಮುನ್ನಡೆ,
ಅಭಿವೃದ್ಧಿ " (Advance. ಕ್ರಿಪ. ೪). [<ಮುನ್ನಡೆ[1]]

ಮುನ್ನಡೆಯಿಸು, ಮುನ್ನಡಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯು ; ಮುಂದು
ವರಿಸಿಕೊಂಡು ಸಾಗು : ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ಯುಕ್ತಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮುನ್ನಡೆ
ಯಿಸುವುದು ಇವರಿಂದಾದೀತ ? (ಜಾಜ. ೦೯). ಮುನ್ನಡಸು : ಆ ಶಾಲೆ
ಯನ್ನು ಯೋಗ್ಯರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮುನ್ನಡಸಿದ ಕೀರ್ತಿ ಅಲ್ಲಿನ ಮುಖ್ಯೋಪಾ
ಧ್ಯಾಯರಿಗೇ ಸಲ್ಲಬೇಕು (ಕೂಪ). [ಮುನ್[2] + ನಡೆಯಿಸು]

ಮುನ್ನಡೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). (ಅಲಂ) ಮಿಗಿರು; ಅತಿಶಯಿಸು : ಉನ್ನತಲಲಿಸಿ ಬಟ್ಟೀ ಮುನ್ನಿಸದಸ್ಯಮಿಯ ಚಂದ್ರನಂ ನಗೆಗಣ್ಗಳ್ ಮುನ್ನಡೆವಿಡಿದುವ
ಕಮಳಮನಿನ್ನೇವಣ್ಣಿಪುದೊ ರಾಮನಘರಾಮತೆಯಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೦೫೨).
[ಮುನ್ನಡೆ + ಪಿಡಿ[1]]

ಮುನ್ನರಿ 'ಮುನ್ನಱಿ' ನೋ.

ಮುನ್ನಱಿ, ಮುನ್ನರಿ (ಕ್ರಿ). (ಸೂಕ್ಷ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ) ಮುಂದಾಗುವು
ದನ್ನು ಮೊದಲೇ ತಿಳಿ. – ಮುಂಜಿತವಾಗಿ ಊಹಿಸು : ಬಿನ್ನವಿಸ
ಲಿಂದಿರ್ದ ಹದನಂ ಮುನ್ನಱಿದು ಪರಮೇಶ್ವರಂ ಹಿಮಗುನ್ನಯನದಿಂ
ನೋಡುವಸರದೊಳ್ (ಜಪಕ್ಷ. ೦-೨೫). ಮುನ್ನರಿ : ಸೂರ್ತಿಯಿಂದ,
ಸೂಕ್ಷ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಮಂತ್ರತಂತ್ರದಿಂದ. ಅಥವಾ ಊಹೆಯಿಂದ ತಿಳಿ.
ಊಹಿಸು; ಮುನ್ನರಿ: ಭವಿಷ್ಯ ತಿಳಿ (Devine. ೨೦೪೮) ; ಹಕ್ಕಿ ಮುನ್ನರಿ
ಯುವುದೆ ತನ್ನ ಪಯಣದ ತೆರವ ? (ಪುಂಳಿ. ೬೩೦). [ಮುನ್[1] + ಅಱಿ]

ಮುನ್ನಱಿಕೆ (ನಾ). ಮುಂದೆ ಆಗುವೆದರ ಸೂಚನೆ.-ತಿಳಿವಳಿಕೆ :
ಮೊದಲೆ ಮುನ್ನಱಿಕೆಯನ್ ಪೇಬ್ದನಿತು ಪೇಬ್ದಿನೇ ಅಕ್ಕ ! (ಅಂಪಾಸಾ.
೫-೨೭೬). [ಮುನ್[1] + ಅಱಿಕೆ]

ಮುನ್ನಿ (ನಾ). ನೈತ್ಯಗಾರನು ನಡುಪಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದಂತೆ ನಡುವಿಗೆ
ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ. ನೆರಿಗೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರದ
ವಸ್ತ್ರ : ನಡುಪಟ್ಟಿಯನ್ನೂ ಮುನ್ನಿಯನ್ನೂ ಮಾಲಿಂಗೆ ವೀರಭದ್ರನ
ನಡುವಿಗೆ ಹೋದಿಸಿ ಬಿಗಿದ . . . .ನಡುವಿಗೆ ಸುಂದರವಾದ ನಾಲ್ಕಾರು
ಭಂಗುಗಳ ಅಗಲದ ಪಟ್ಟಿ . ಅದ್ದೀದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದು ನಿಂತ ಅಷ್ಟೆ ಅಗಲದ
ಪರ್‌ಮೆಟ್‌ನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಜರಿ ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮುನ್ನಿ (ಜಾಕಾ. ೯೦).
[← ತೆಲು. ಮುನ್ನಿ = ನೆರಿಗೆ]

ಮುನ್ನಿರವು (ನಾ). ಮೊದಲು ಇದ್ದ ಸ್ಥಿತಿ.—ಅವಸ್ಥೆ : ಆನಾವಳ್ಕ್ಕ
ಮುನ್ನಿರವಾವುದು ಮತ್ತೀ ನಿಸ್ಸ ದಯವಾವುದು (ಪಪಾ. ೦-೬೯)
[ಮುನ್[1] + ಇರವು, (< ಇರ್ದಂ)]

ಮುನ್ನಿರುಳ್ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯ ಮೊದಲ ಭಾಗ ; ಪಿಮಸ್ಸಂಜೆ :
"ಮುನ್ನಿರುಳಂ ಪ್ರದೋಷಮೆಂಬುದು" (ಕಪಾಯು. ೦೬-೦೦೯).
[ಮುನ್[1] + ಇರುಳ್]

ಮುನ್ನಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ಮುಂದೆ ನುಗ್ಗಿ ಇರಿ ; ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ನಾಶಮಾಡು :
ರಿವುಸೈನ್ಯಮೆತ್ತ ಧುರದೊಳ್ ನೈಪರಿಂ ಮುನ್ನಿಱಿದು ಪಲವು ಕಾಳಗದೊಳ್
ಭೂವಿವಭೂಡಾವುನಿಸಿಂಗಂ . . . ಪೆಸರಂ ಪಡೆದಂ (ಎಕ. VIII. ಸೊರಬ
೦೫೪-೦೬ ; 1333 ಕ್ರಿ) ; ಮತ್ತಗಜವಂ ಕೊಂದದಱಿರುವನೆತ್ತಿ ಮುನ್ನಿಱಿ
ದವನ ಪರಿಜವನಿತ್ತು ಮೆಱೆದಿರನು ಕಟಬದೊಳು ಮಡಿವಾಳ ಮಾಚಯ್ಯ
(ಬಸಪು. ೫೦ ಸಂಸಚ). [ಮುನ್[2] + ಇಱಿ[1]]

ಮುನ್ನೀಡು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚು.—ನೀಡು : (ವಾಹುಗಳನ್ನು
ಮುನ್ನೀಡಿ, ಪ್ರೇಮಾಲಿಂಗನಕ್ಕೆ ಮುಂಬಾಯನು) (ಪಶ್ರ. ೦೬-೨೯).
[ಮುನ್[2] + ನೀಡು[1]]

ಮುನ್ನೀರ್, ಮುನ್ನೀರು (ನಾ). ಭೂಮಿಗಿಂತ ಮೊದಲು ಸೃಷ್ಟಿ
ಯಾದ ಜಲ ; ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ : "ಮುನ್ನೀರ್. ನೀರೊಟ್ಟಿಲ್.
ಕೊಜಿಗಳಾಣ್ಮಂ, (ಕಡಲ್)— ಈ ೪ ಸಮುದ್ರಂ" (ಶಾಬಾ. ೫೭-೦೪೦) :
ಸಾರಗುಣಂ ತದ್ಯಾಜಕುಮಾರನೊಳೈನಿತು ಪೆಜರ್ಕೊಳಿಲ್ಲಂತೆವೆ ಮುನ್ನೀ
ರೊಳ್ ನೆಲಸುಗುಮಲ್ಲದ ನೀರೊಳ್ ನೆಲಸುಗುಮೆ ಸಾರರಕ್ಷಾವಳಿಗಳ್
(ಶಾಚಕ್ಷ. ೨-೬) ; ಮುನ್ನೀರ್ಬ್ಬಳಿಸಿರೆ ಧರಣಿಯೊಳ್[ನ್ನಂ] ಮಾಧುರ್ಯ್ಯ
ನುಕರಬಾತುರ್ಯ್ಯಗುಣಪ್ರೋನ್ನತರಿಲ್ಲೆನೆ ಸಾಸಮನ್ನಿದ ಚಿಲ್ಕಾಗೆ
ಸಾಮಿಯಣ್ಣಂ ಬರೆದೋಂ (ಪಾಕಾ. XI-೩. ೪೦-೫೩ ; ೦೦೨) ; ಎನ್ನಂತೆ
ರತ್ನವಿತತಿಗೆ ತಾನ್ನೆಲೆಯಾಯ್ತೆಂಬ ಸಮಗುಣಪ್ರಣಯದಿನಾ ಮುನ್ನೀರ್
ಬಂದಪ್ಪಿದುದೆನೆ ತನ್ನಗರಮನಮಲಪರಿಖೆ ಬಳಸಿದುದಿತ್ತಂ (ಪಂಪ್ರಕೃ.
೦-೦೦೫). ಮುನ್ನೀರು : "ಮುನ್ನೀರೆನಲ್ ಶರಧಿ" (ಶಾಜ. ೪೦) :
ಅವರ್ ಶೀಘ್ರದಿಂ ಮುನ್ನೀರ ತಡಿಗೆಯ್ದಲ್ (ಕಪ್ಪಣಾ. ೦೦-೦೬೦) ;
ತನ್ನನೇ ಜೀರಿ ಬಡಮಾಳ್ಪ ವಡವಾಗ್ನಿಯಂ ತನ್ನನೇ ಹೆಚ್ಚುಗೆಯ
ಮಾಳ್ಪಮೃತಕಿರಣನಂ ಮುನ್ನೀರು ತನ್ನ ಗಂಭೀರತನವನೇ ಮೆಜೆದು
ಗರ್ಭೀಕರಿಸಿತಿಲ್ಲವೇ (ಸಮ್ಯಾ. ೬-೩೦) ; ಅಲ್ಲದೋ ಮುನ್ನೀರು ಅದ
ರೊಳಗೆ ಚಾಚುವುದು ಭೂಮಿ ತಾ ಕೂರ್ಮದಂತೆ ! (ಜ್ಞಾಣಾಕ್ಷ. ೪೬-೦).
p ಕಿಟೆಲ್ ಅವರ ವಿಘಂಟು ಮತ್ತು ತಮಿಳುಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಈ
ಶಬ್ದವನ್ನು 'ಮುನ್' (<ಮೂಜು)+ನೀರ್=ಮಳೆಯ ನೀರು,
ನದಿಯ ನೀರು ಮತ್ತು ಒರತೆಯ ನೀರು ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿ
ದ್ದಾರೆ. [ಮುನ್[1]+ನೀರ್./ತಮಿ. ಮುನ್ನೀರ್; ತೆಲು. ಮುನ್ನೀರು]

ಮುನ್ನೀರಣುಗ (ನಾ). ಕಡಲಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; "ಚಂದ್ರ"
(ಕ್ರಕೋ). [ಮುನ್ನೀರ್ + ಅಣುಗ (<ಅಣುಂಗ)]

ಮುನ್ನೀರಣುಗಿ (ನಾ). ಕಡಲಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವಳು ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ :
ಮುಗಿದು ಜಗಲ್ ಮುಸುಲ್ದಲ್ ಮುಂಗಳ್ತಲೆ . . . ಮುಗಿದುವು
ಮುನ್ನೀರಣುಗಿಯ ಸೆಜ್ಜವಸೆಗಳಾ ರಾತ್ರಿಯೊಳು (ಜಪಾಯಾ. ೦೬-೬೬).
[ಮುನ್ನೀರ್ + ಅಣುಗಿ (<ಅಣುಂಗಿ)]

ಮುನ್ನೀರು 'ಮುನ್ನೀರ್' ನೋ.

ಮುನ್ನೀರೆಱೆಯ 'ಮುನ್ನೀರೆಱೆಯ' ನೋ.

ಮುನ್ನೀರೆಱೆಯ, ಮುನ್ನೀರೆಱೆಯ (ನಾ). ಕಡಲಿನ ಒಡೆಯ :
ಸಮುದ್ರಾಧಿಪತಿ ; ವರುಣ : "ಮುನ್ನೀರೆಱೆಯಂ ಪ್ರಚೇತನೊಳ್
ಕಡಲ್[ಱೆಯಂ]" (ಶಾಜಾಸಾ. ೦). ಮುನ್ನೀರೆಱೆಯ : "ಮುನ್ನೀರೆಱೆಯನೆಂಬ
ವರುಣ" (ಶಾಚ. ೯೦). [ಮುನ್ನೀರ್ + ಎಱೆಯ]

ಮುನ್ನೀರ್ಗಂದ (ನಾ)- = ಮುನ್ನೀರಣುಗ : ರನ್ನವಸಿರ್ಪಲದೊಗ ಪೇಳ್ಗಾಲಗೆಯನ್ನಿಲ್ಲದೆ ಪಡೆವ ನೆರಲ್ಸುರಿವುಮ್ಮುನ್ನೀರ್ಗಂದಂ ಬಿಸುಗದಿರ ಸೊಡರ್ಪ್ಪಿದವನೆಂಬೆಂಟು ನಿನ್ನಯ ಪರಿಜು (ಅರ್ಕಕೀ. ೦-೩೨).

[ಮುನ್ನೀರ್ + ಕಂಡ್]

ಮುನ್ನೀರ್ಗಟ್ಟೆ (ನಾ). ಕಡಲಿನ ಎಲ್ಲೆ ; ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಉಂಟಾದ ನೀಪೆ.—ಗಡಿ : ಮುನ್ನೀರ್ಗಟ್ಟೆಯ ನಡುವಣ ಇಳೆಯೊಜ್ಯರು ಬೇಗದಿಂದೆ ತಳರ್ದರೊಲಗಕೆ (ಶಾಂಶಾಂ. ೦೯-೩೦). [ಮುನ್ನೀರ್ + ಕಟ್ಟೆ]

ಮುನ್ನೀರ್ಗಿಚ್ಚು (ನಾ). ಸಮುದ್ರದ ಒಳಗಿರುವ ಬೆಂಕಿ ; ಕಡಲ್ಗಿಚ್ಚು ; ಬಡಬಾಗ್ನಿ : "ಕಡಲುರಿ ಮುನ್ನೀರ್ಗಿಚ್ಚಿನೆ ಪಡಬಾನಳಂ" (ಕಬು. ೦೦೩). [ಮುನ್ನೀರ್ + ಕಿಚ್ಚು]

ಮುನ್ನೀರ್ಮಗ (ನಾ). =ಮುನ್ನೀರಣುಗ : "ಜೊನ್ನೊಡಲಂ ವೆಗಲ್ವಗೆಳುಂ ಮುನ್ನೀರ್ಮಗಂ . . . ಎನ್ನಲ್ಕಿರಲೆಜಿಪುನಪ್ಪನು" (ಕಬು. ೨೦೦).

[ಮುನ್ನೀರ್ + ಮಗ]

ಮುನ್ನೀರ್ವಕ್ಕೆಗ 'ಮುನ್ನೀರ್ವಕ್ಕೆಗ' ನೋ.

ಮುನ್ನೀರ್ವಕ್ಕೆಗ. ಮುನ್ನೀರ್ವಕ್ಕೆಗ (ನಾ). ಕಡಲ್ಸೇ ಹಾಸುಗೆಯನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : "ಅರಲ್ದೊಚಿಯುಂ . . . ಮುನ್ನೀರ್ವಕ್ಕೆಗಂ. ಕಾರೊಡಲಂ. ಕಾವನಯ್ಯಂ—ಈ ೧೨ ವಿಷ್ಣುಗೆ ಪೆಸರ್" (ಶಕಾ. ೪೭-೯). ಮುನ್ನೀರ್ವಕ್ಕೆಗ : "ರಕ್ಕಸಗೆಯಂ ಮುನ್ನೀರ್ವಕ್ಕೆಗಂ . . . ಹರಿಪುಕ್ಕಂ" (ತಪ್ರ. ೬).

[ಮುನ್ನೀರ್ + ಪಟ್ಕೆ + — ಗ್]

ಮುನ್ನೀರ್ವೆಂಕೆ (ನಾ). = ಮುನ್ನೀರ್ಗಿಚ್ಚು : "ಮುನ್ನೀರ್ವೆಂಕೆಯೆಂದು. ಕಡರ್ಗಿಚ್ಚೆಂದು ಬಡಬಾನಲಂ" (ಶಕಾ. ೩೩-೦೫೩). [ಮುನ್ನೀರ್ + ಬೆಂಕಿ]

ಮುನ್ನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಸರುವಲು, ನಾರಲ್ಕೆ, ನರವೆ, ಮುನ್ನು, ಮಾಡಿಕೆ (ಕ್ಷಾಚಿ. ೭೯-೦೩೦). [?]

ಮುನ್ನುಗ್ಗು (ಕ್ರಿ). ರಭಸದಿಂದ ಮುಂದುವರಿ.—ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗು : ಖಿನ್ನತೆಯ ಕ್ಷುಬ್ಧತೆಯ ತೋರಗೊಡದಲೆ . . . ಮುಂಗಾಲುಪ್ಪಟಿಗೆಯಲಿ ಮುನ್ನುಗ್ಗುತಿರಬೇಕು (ಅಕಃ. ೪೫೬-೦೩) ; ಎರಡನೆಯ ರಾಜೇಂದ್ರನು ಮತ್ತೆ ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಮಾಡಿದನು (ಕೀಸಂ೨. ೫೬).

[ಮುನ್ ೨ + ನುಗ್ಗು ೧ (<ನುಗ್ಗ್ ೨)]

ಮುನ್ನುಡಿ (ನಾ.) ೧. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಗ್ರಂಥದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಗ್ರಂಥದ ವಸ್ತು, ಉದ್ದೇಶ, ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ನಿರೂಪಣಾಮಾರ್ಗ, ಗ್ರಂಥಕರ್ತ ಮುಂತಾದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಬರೆಯುವ ಪರಿಚಯಾತ್ಮಕವಾದ ಬರವಣಿಗೆ : ಪೀಠಿಕೆ ; ಉಪೋದ್ಘಾತ ; ಮುನ್ನುಡಿಯ ಪದ್ಧತಿ ನಸಗೇನೋ ಪ್ರಿಯವಾದದ್ದಲ್ಲ (ಶಾಕಾಗ. ii. ೩೯೭ರ ಶಾಶಃ) ; ಒಬ್ಬ ದೊಡ್ಡವರು . . . ಒಲಿದು ಮುನ್ನುಡಿ ಬರೆದು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು (ಅಂಬಿಚ. ೫ ೭೮೮೫ ಪಾಲ್ಕುರಿಕೆಶಾಗಳು). ೨. (ಆಲಂ) (ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾರ್ಯದ) ಆರಂಭ ; ಮೊದಲು; ನಾಂದಿ: ಸಾಮಾನ್ಯದಿ ಸುಪಿವುದೆ ಚಿರಶಾಂತಿಗೆ ಮುನ್ನುಡಿ (ಅಪಕೀ. ೪೯-೪) ; ಇನ್ನೆಗಂ ನೀನ್ ಕೇಳ್ದ ನುಡಿಗಳ್. ಮುಂದಾಗಲಿರ್ಪುದೆಕ್ರೋಂದುಮುನ್ನುಡಿ ಯುಮಲ್ಲಂ (ಅಥಕ್ರ. ೪೯-೦೩೦). [ಮುನ್ ೧ + ನುಡಿ ೨]

ಮುನ್ನುಲಿ (ನಾ)- ಮೊದಲ ಮಾತು ; ಆರಂಭದ ನುಡಿ ; ವೇದದ ಈ ಗೀತೆಗಳು . . . ಮಾನವಜನಾಂಗ ತನ್ನ ಮಹತ್ತಿಗೆ ಕಣ್ಣು ತೆರೆಯುತ್ತಿದೆ ಎಂಬುದರ ಮುನ್ನುಲಿಯಾಗಿದೆ (ಭಾಶಾಗೀ. ೦೦೫). [ಮುನ್ ೧ + ಉಲಿ ೨]

ಮುನ್ನುಸಿರ್ (ಕ್ರಿ). ಮುಂದಾಗಿ ಹೇಳು ; ಮುಂಚಿತೆಯೇ ನುಡಿ,—ತಿಳಿಸು : ಈ ಎಣಿಕೆಯನ್ ಮುನ್ನುಸಿರ್ದ್ದು, ಆರ್ಗಮಿನ್ ಅಱ್ಕದಾದೊಡ ಮಿರೆ (ಅಂಕಗೂ. ೪-೬೯). [ಮುನ್ ೨ + ಉಸಿರ್ ೧]

ಮುನ್ನುಳಿ (ಕ್ರಿ). ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಬಿಡು.—ತ್ಯಜಿಸು (?) : ಗಟಗೂಸಾತುವರಿಂದ್ರನಂ ಗಿರಿತನಂ ಸರ್ವಸ್ವಮಂ ಕೊಂಡು ಮುನ್ನುಳಿವರ್ (ಕಪುಡ. ೬೫ ಕ್ರಮಿಃ). [ಮುನ್ ೨ + ಉಳಿ ೧]

ಮುನ್ನುಳಿವು (ನಾ)- ಮುಂದಿನ ಜೀವನ.—ಬದುಕು ; ಭವಿಷ್ಯ : ಚದುರ್ ತನಗುಕ್ಕೊಡೆ ಮೆಲ್ಲು ಮೇಳಮಂ ಪೊಸಯಿಸಿ ತನ್ನ ಮುನ್ನುಳಿವು ಬೇಟದ ಲಲ್ಲೆಯ ಬಲ್ಮೆ ಪತ್ತಿ ಸುತ್ತಿಸೆ ಪುರುಡಿಯುಕ್ಕೈಸೆ ಬಿಯಮಾಱಿಸಿ ಪೊದವಂ ಬೊಜಂಗನೇ (ಅಪ್ರ. ೦೨-೦೬). [ಮುನ್ ೧ + ಉಳಿವು]

ಮುನ್ನೂಕು (ಕ್ರಿ)- ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳು ; ಮುಂದು ವರಿಯಿಸು : ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ಯೋಚನೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಕೂಡ ಪಾಪಮಾಡಲು ಮುನ್ನೂಕುತ್ತಿದೆ (ಖ್ರಸಿ. ೦೨೬).

[ಮುನ್ ೨ + ನೂಕು ೧ (<ನೂಂಕ್ ೧)]

ಮುನ್ನೂರು 'ಮೂನೂಱು' ನೋ.

ಮುನ್ನೂಱು 'ಮೂನೂಱು' ನೋ.

ಮುನ್ನೈಗಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚು—ಎತ್ತು : ಕೌರ್ಯೋನ್ನತಿಯಿಂ ಮುಂಗಾರ್ಗಳಂ ಮುನ್ನೈಗಪ್ಪತುಗರ್ವದಿಂ ಪೊಮ್ಮು ಮೇಲ್ವಾಯ್ದು ಗರ್ವೋದ್ಧತಗರ್ಜಶ್ಲಿಂಘಮಂ . . . ಬಿತ್ತಿದಿಂ ಪೊಮ್ಮುವತ್ಯದ್ಭುತಸತ್ತ್ವಂ (ಕಪಶಂ. ೩-೩೩). [ಮುನ್ ೨ + ನೆಗಪ್ಪು ೧]

ಮುನ್ನೆಣಿಕೆ (ನಾ). ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಆಲೋಚನೆ ; ಮುಂದಿನ ಆಲೋಚನೆ ; ದೂರದೃಷ್ಟಿ : ತಾಯಿ ಹೇಳವ ವಿವೇಕ ಅವನ ಪೈಗಾಪಲಿಗಿದ್ದರೂ ವಿಧಿಯ ಹಲಕ್ಕೆ ಗೆಲುವಾಗಿ, ಆದಳ ಮುನ್ನೆಣಿಕೆ ನಿಜವಾಗುತ್ತದೆ (ಪಂಚಾಂಡ. ೩೯) ; ಸುಟಿಪು ಕರೆದಪರ್ ಬಾನವರ್, ಪ್ರಮಿತ್ಯೂಸ್ ಮುನ್ನೆಣಿಕೆಮುಳ್ಳವನ್ – ಎಂದೆ (ಶಿದ್ಧಕ್ರ. ೬-೦೨೬).

[ಮುನ್ ೧ + ಎಣಿಕೆ]

ಮುನ್ನೆಲೆ (ನಾ). ೧. ಮುಂಭಾಗ ; ಇದಿರು : ಎದುರುಭಾಗ ; ಬಿಚ್ಚಿನ ನೀರಚ್ಚಿನ ಪೋಲ್ಬುಬ್ಬುಳಿಗಳ್ ಬಿಟ್ಟಿತಾಡೊಡಂ ಮುನ್ನೆಲೆಯೊಳ್ ನೆಟ್ಟನೆ ಪಜಂಗದೆ ಕವಡದೆ ಕಟ್ಟುವಟಿಂ ದೊಪ್ಪದೇವನೆಸೆದಂ ವಿಟ್ಟೂ (ಪಪಂ. ೩-೦೬). ೨. ಮುಂಚೆ ಇದ್ದ ಜಾಗ ; ಮೊದಲಿನ ಸ್ಥಳ : ಒಲಿಬಿಂ ಪಾಲ್ಗಂದಲಂ ಕೀಲ್ಗಳುಪಿ ಕಜಿಮೊಸರ್ಗಂದಲಂ ಪಲ್ಲಟಂಗೊಳ್ದೊಲವಿಂ ಮಕ್ಕಳ್ಗೆ ಪೊಮ್ಮಾರಿಡಿದೊಳಲೆಗಳಂ ಕೌಚಿ ಪೋಣ್ ಸುಣ್ಣನೀರ್ ಮುನ್ನೆಲೆಯೊಳ್ ತೋರ್ಪಂತೆ ತುಂಬಿಟ್ಟು . . . ನಲಿಗುಮಾ ನಂದಬಾಲಂ (ಪಪಂ. ೩-೩೬). . ೩. (ಆಲಂ) ಪ್ರಮುಖವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಒಲಿವ ಮುನ್ನೆ ಜಗಕ್ಕೆಲ್ಲಕು ನಾ ಒಲಿವ ಮೇಲೆ ಜಗಕ್ಕೆಲ್ಲಕು ನೀ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಪಾ ಮುನ್ನೆಲೆ ನೀ (ಗೋಃಕುಖ. ೨೫-೦೦). [ಮುನ್ ೧ + ನೆಲೆ ೧]

ಮುನ್ನೇಸಜ್. ಮುನ್ನೇಸಜು (ನಾ). ೧. ಬೆಳಗಿನ ಸೂರ್ಯ; ಉದಯ ಕಾಲದ ನೇಸರು ; ಬಾಲಸೂರ್ಯ : ರನ್ನದ ತೊಡವು ರಂಜಿಸುವ ಮಕುಟ ಪೊಸ ಪೊನ್ನಬಣ್ಣದ ಪೈವೆಳಗು ಚಿನ್ನೈಸವನು ಬಿಸುಮುಂದಿರೆ ಗೆಸ್ಮುಂದೆ ಮುನ್ನೇಸಜೆಂಬ ಪೂಳ್ಮೆಯೊಳು (ಶ್ರೀಚಾಂ. ೩-೨೨) ; ತನಿ ಜೊನ್ನವಾಲನ್ನೀಂಟುವ ಪದೆದೊಳದು ಬಿತ್ತೆ ಮುಸದೊಳಂ ಕಂದಿತೋಜುವ ಹುಸವಾಜಿಯೊ ಪೋಕಿಸರೆಪೆದುವಸ್ತಾದ್ರಿಯೊಳ್ ಬಿಂದ್ರಮಂಡಲಂ ಮುನ್ನೇಸಜಾಗಮದೊಳು (ತಿಪು. ೧೦-೮೦). ೨. ಪ್ರಾತಃಕ್ಷಾಲ; ಅರುಣೋದಯವೆಂಬ ವೇಳೆ ; ಉಷಃಕಾಲ : "ಮುಂಬೊಚ್ಚೆಂದು ಮುನ್ನೇಸಜಂ" (ಶಕಾ. ೩೭-೨೩೨); ಕರಿಣಿ ಕಣ್ಣಂಗೆಳನೆಚ್ಚ ಜಿಸಿಮವಾಗಳ್ ಬಾಯಂ ತೆಜಿಮವು ಪಿಂಗಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುನ್ನೇಸಜಿಸೊಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೫೩); ಬಾಡಿದ ದೇವಿಯ ತನುಲತೆ ಬಾಡಿಸಿದುದು ನೋಡಿ ಬಾಡುವೆನ್ನೆಯ ಪೊಗಮಂ ಬಾಡಿ ಬಸವಳುವು ಸುಯಂ ಬಾಡಿಸಿದುತ್ಕಳಿನಿಯಂತೆ ಮುನ್ನೇಸಜಿಸೊಳ್ (ಅರ್ಜಕೀ. ೦ ೦೦೪) ; ಚಿಕೋರೆಯ ಮುವಮುಡಿಗಿ

ಪೋಯ್ತು ಮುನ್ನೆಸಱುಸೊಲ್ (ಕುಸುರ. ೧೦-೭೪). **ಮುನ್ನೇಗ ಆ.** ವಿ. ನಿನ್ನಸೊಲಿಸದಱುಕದು ಜಯಭೂಪಂ ಪುನ್ನೆಯರೊಳ್ಸಿಸ್ಸಿಜ್ಜೆಯ ವರನಂ ವರಿಯಿಜ ಮುಂಡಪಕಿ ಮುನ್ನೇಸಜ ಪೊಕ್ಕಿಂಗೆಯ್ತರ್ಪಂ (ಅಮುಕಾ. ೪-೧೪).

ಮುನ್ನೇಸಱು 'ಮುನ್ನೇಸಱುತ್' ನೋ.

ಮುನ್ನೊಡಲ್ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಹುಟ್ಟು : ಪೂರ್ವಜನ್ಮ : ಎನ್ನೊಂದು ಮುನ್ನೊಡಲ ಅಱಿಗಧ್ಯಯ ಜೊನಗೆಯಾನೀಗಳೀ ಪಾತಕಕ್ಕೆ ಕೈನೀಡು ಪೊಣಾದಮಾದಂ (ಕಾಕಾಕ್ಕ. ೭೭-೨೯). [ಮುನ್ನ್$_1$ + ಒಡಲ್]

ಮುನ್ನೋಟ್ಟು$_1$ (ನಾ). ಮೊದಲಿನ ಓಟು : ಮುಂಚಿತವಾದ ಓಟು : 'ಮುನ್ನೋಟವಿಕ್ಕು' ಪರಾ. [ಮುನ್ನ್$_1$ + ಓಟು]

ಮುನ್ನೋಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ೧. "ಮುಂದಿನ ನಿರೀಕ್ಷೆ" (ಕಾಂಯಿ. ೭೭-೦೫೩ ಅಟಿ) : ಒಸಗೆ ಸಮಯುಂಲಿ ನಿನ್ನು ಮುನ್ನೋಟ ಕಂಪೊರೆಯಿ ಬಗೆಯ್ಕುದು ತನಿಯುತಿರೆ ಬಳಗಕ್ಕಂ ಪಾರ್ತಂ (ಕಾಯಿಪು. ೭೨-೦೫೩). ೨. ಮುಂದೆ ಪ್ರದರ್ಶಿತವಾಗುವ ಅಥವಾ ಪ್ರಕಟಿಸಲಾಗುವ ದೃಶ್ಯ ಅಥವಾ ವಿಷಯಗಳ ಪೂರ್ವಚಿತ್ರ, –ಪೂರ್ವಪರಿಚಯ : ದೂರದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ವಾರಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಆಯಾವಾರದ ಮುಖ್ಯಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳ ಮುನ್ನೋಟವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಸಾಪ್ರ). [ಮುನ್ನ್$_1$ + ನೋಟ]

ಮುನ್ನೋಟವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). (ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದಕ್ಕೆ) ಮುಂಚೆಯೇ ಓಡಿಹೋಗದೆ,—ಪೊದಲೇ ಪಲಾಯನ ಮಾಡು : ಪಡುಳವಿಮುಪಪರಿಲ್ಲ ಸೇನೆಯು ಪೊಜಲಿಗರು ಮುನ್ನೋಟವಿಕ್ಕಿತು ಕದನದಲಿ (ಕುಪ್ಪಾಪ್ರ. ೯-೩೭). [ಮುನ್ನೋಟ್ಟು$_2$ + ಇಕ್ಕು]

ಮುನ್ನಿ 'ಮುನಸಿ' ನೋ.

ಮುನ್ನಿಪಾಲಿಟ 'ಮುನಿಪಾಲಿಟೆ' ನೋ.

ಮುನ್ಸೀಫ್ 'ಮುನಸೀಫ್' ನೋ.

ಮುನ್ಸೀಫ್‌ಕೋರ್ಟು, ಮುನಸುಫ್‌ಕೋರ್ಟು (ನಾ). ಕೆಳವರ್ಜೆಯ ನ್ಯಾಯಾಲಯ: ಉರಿಲೆಚ್ಚ ಪಮ್ಮ ಕೈಲೇ ಸಿ. ಮುನ್ಸೀಫ್‌ಕೋರ್ಟ್‌ನ್ನೂ ಪಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದೇಪೆ (ಆಚ್ಚ್. ೦೪). ಮುನಸುಫ್‌ಕೋರ್ಟು : ಜೊಂಬೈ ಮೈರೆ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಗ್ರಾಮುಪಚಾಯಿತಿಗಳೆಂತಲೂ ಗ್ರಾಮ ಮುನಸುಫ್‌ಕೋರ್ಟುಗಳೆಂತಲೂ ಪೊಕರೂರ್ಮಾಡಲ್ಪಡುವದು (ಗ್ರಾಪಾಕೋ. ೨). [ಮುನ್ಸೀಫ್ (<ಮುನಸುಫ್) + ಕೋರ್ಟು]

ಮುನ್ನೂಚನೆ (ನಾ). ೧. ಮುಂದೆ ಆಗುವುದರ ಬಗೆಗೆ ಪೊದಲೇ ಕೊಡುವ ತಿಳಿವಳಿಕೆ: ಅದರು ಕೊಟ್ಟ ಮುನ್ನೂಚನೆಯಿಂದ ನಮಗೆ ಬಹಳ ಉಪಕಾರವಾಯಿತು (ಕೃಪಿ). ೨. ಮುಂದೆ ಆಗುವುದರ ಬಗೆಗೆ ತೋರಿ ಬರುವ ಸೂಚನೆ. — ಜಾಡು : ಮುಪ್ಪಿನ ಮುನ್ನೂಚನೆಯುನ್ನ (ಪೋ ಕಂಡಂತೆ ಆಗುತ್ತಿದೆ (ಸಜ್ಞ. ೫೦). ೩. ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಿಕೆ : ಭವಿಷ್ಯಮೇಳುವದು ; (ಮಾ. ಕೇಡಿನ) ಮುನ್ಸೂಚನೆ ; ಶಕುನ (Forebodings ೫೪೪). [ಮುನ್ನ್$_1$ + ಸೂಚನೆ]

ಮುನ್ನೂಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪೊದಲೇ ತಿಳಿಯಪಡಿಸು : ಕೇವಲ ಸಾಧಾರಣ ಒಂದು ಶಿಗಡದು ಜೀವಚಕ್ರವನ್ನು . . . ಮೂರೂ ಮುನ್ನೂಚಿಸಲಾರದು (ಕಃಚಿ. ೯೯). [ಮುನ್ನ್$_1$ + ಸೂಚಿಸು$_1$]

ಮುಪ್ 'ಮೂ' ನೋ.

ಮುಪ್ಪಗ 'ಮುಪ್ಪಾಗ' ನೋ.

ಮುಪ್ಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ೧. ಮೂರು ಸಮಾನಾಂತರ ರೇಖೆಗಳುಳ್ಳ ಘನಾಕೃತಿಯ ಮೂರುಮುಖಿ : ಕೈಗಾರಿಕಾಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಜಂತ್ರಾಗಾರಗಳ ಕಳಗಿನ ಅಂತಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಪೆಟ್ಟು ಬೆಳಕು ಬರುವ ಹಾಗೆ ಮುಪ್ಪಟ್ಟೆಯು ಗಾಜುಗಳನ್ನು (prisms) ಬಳಸುತ್ತಾರೆ (ಜಂಜಾ. ೩೫೪) ೨. ಮೂರು ಮೂರು ಪಟ್ಟಿಗಳುಳ್ಳ, ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ (?) : ಮುಪ್ಪಟ್ಟೆಯು ಬ್ಲಾವ ಬೀಮಪಲು ಕಪಯಲ್ಲಿ ಕಪೋತ ಕಿಂಪ್ಪ ಪುಟ್ಟಿಕ್ಕು (ಸಪಾಕ ೬೪-೪೩೩); ಕಂದರ್ಪ ಕುಸುಮಗಂಧಿಗಳಾಗಿ ಮಿಂದಿಂ ಜಪಜಪಿಂದನ ಮುಪ್ಪಟ್ಟಿಗಳು (ಅಮುಕಾ. ೪-೦೪). [ಮೂರ್ (<ಮೂಜಿ) + ಪಟ್ಟಿ]

ಮುಪ್ಪತ್ತು 'ಮುವತ್ತು' ನೋ.

ಮುಪ್ಪದರ (ನಾ). ಮೂರುಪದರ.—ಮೆಂಡಿಕೆ.—ಸ್ವರ : ಪ್ರಾಣಿಯು ಇಪ್ಪರೆರವ ಜೀವಿಮೆ . . . ಮುಪ್ಪದರದ ಜೀವಿಯಂ ? (ಪ್ರಾಹಿಂ. ೦೩). [ಮೂರ್ (<ಮೂಜಿ) + ಪದರ (<ಪದರ್ಯು)]

ಮುಪ್ಪರಿಗು (ನಾ). ಮೂರು ಬಗೆಯ ಆಕಾರ.—ರೂಪ.—ಲಕ್ಷಣ : ಪಿಡಿಮೊನಮನ್ ಪ್ರಿಯತಿಯಂಧಿಕಾರಿಸೂಪ್ಪಮುನ್ ? ಮುಪ್ಪರಿಗು ವಿಧಿದೇವಿ ಜುರ್. ಮೇಣ್ ತುಱಿಯದ್ದಾ ಕೌದ್ರಿಯುರ್ (ಪ್ರಪ್ರ. ೫೬-೪೯೨). [ಮುಂಪ್ (< ಮೂಜು) + ಪರಿಗು]

ಮುಪ್ಪಳ್ಳ$_1$ (ನಾ). ಬಾಳೆ. ಮಾವು ಪುಪ್ಪು ಹಲಸು ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಹಣ್ಣುಗಳು : ಶಿವಶಾರಾಪ್ಯತಮಂ ರಸಪೊಸರ್ ಮುಪ್ಪಳಮುಂ ಚಲುವಾಲು ಶಿರುಳ ಕರ್ಚಿಗಳುಮಂ . . . ಶಿಪಾರ್ಶತದೊಡನೆ ಕೈಕೊಂಡು (ಸಂಸ ೦೦-೩೫). [ಮುಂಪ್ (<ಮೂಜು) + ಪಳ್ಳ (=ಪಲ್ಲು)./ ತಮಿ. ಮುಪ್ಪಳಮ್]

ಮುಪ್ಪಳ್ಳ ? (ನಾ). (?) : ಆ ಅಯಿದತ್ತಾ ಹಾಂಸ್ಯ ಹಣ ಮುಪ್ಪಳ್ಳಾಳ ವೀಸಕ್ಕೆ (ಎಳ. VIII. ೩೩೪೯. ೦೪೦-೦೩: 1407) [?.]

ಮುಪ್ಪಾಗ. ಮುಪ್ಪಗ (ನಾ). ೧. ಮುಕ್ಕಾಲು ಭಾಗ : ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮೂರು ಅಂಶ : ಆ ರಾಜ್ಯಶಕ್ತಿಗೆ . . . ಮೂಱುಗಳಗೆಯು ಕಳೆದು ಮುಪ್ಪಾಗದಿಂ ಮೇಲೆ ಸುತನಾಪೊತ್ತೊಳ್ಳತು (ಕಾಂಪು. ೩-೩೯) ; ಅವರ ಅರ್ಘವಿವೇಚನೆ ನಿನ್ನಿಸ ದಾತ್ರಿಯು ಕಟ್ಟಿಸುವೆಟ್ಟುಪತ್ಯವುದಕ್ಕೆ ಪೊದಲಿಟ್ಟಾಗ ಮುಪ್ಪಾಗ ಕಟ್ಟಿತು (ಕಾಂಕಾ. ೩೩೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ : ಮುಕ್ಕಾಲು ಪಣ : ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ಮೂರು ಅಣೆ : ಆರುಕಾಸುಗಳಪ್ಪು ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ : ಯೆಂಭತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಪೂನ್ನು ಹಣ ಮುಪ್ಪಾಗವಮ ತೆರುವುದು (ಎಳ. VI. ೩೩೪. ೩೫-೦೩ ; 1400) ; ನಿಳಿಯು ಪಂಜರದೊಳಿಲ್ಲ . . . ಮುಪ್ಪಾಗ ಬೆನ್ನೆ ಮುನ್ನು ತಪ್ಪದೆ ನಾ ಹಾಕಿ ಸಾಕಿದೆ (ಪ್ರಕಂತ. ೦-೦೦೨-೪) ; ಪಾಗದ ಕೋಳಿ ಮುಪ್ಪಾಗದ ಮೇಷ ತೀದಿತು (ಗಾಪ). ೩. ಅಳತೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ : ಯರಡು ಬೆಳ್ಳ ಅಕ್ಕಿಯು ತಳಗೆ ಪ್ರಸಾದ ಎಂಟು ಮುಪ್ಪಾಗ ಬಕ್ಷಿಯು ಇಪ್ಪಸೂ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ × × × (ಎಳ. XIV. ೨೯೫೫. ೨-೨೦ ; 1529). **ಮುಪ್ಪಗ :** ೨. ಸಿರಿಲಮ್ಮಂಗೆ ಪೊಮಂ ಮುಪ್ಪಗ ಪ್ರಿತ್ತಿ . . . ಅರ್ಜ್ಜುನಂಗೆ ಮುಪ್ಪಗ ಪ್ರಿತ್ತಿ (ಎಳ. XII. ೩೪೫. ೦೩-೨೦ ; 1251). [ಮುಪ್ (< ಮೂಜು) + ಪಾಗ್$_1$]

ಮುಪ್ಪಿಡಿ (ನಾ). (ಮೂರು ಕಡೆ ಬಾಗುಗಳುಳ್ಳ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ ; ಬಾಕು : ಬಡಿಕೊಲ್ಲುಪ್ಪಕ್ಷಿತ್ತಿಧಿ ವಿಧಿತಚ್ಛಂ . . . ಪಡಿ ಮುಪ್ಪಿನಾದ ಕೈದುಗಳಂ ಪಿಡಿದು (ಪಾಂಪಕ್ಷ. ೦೮-೩೭) ; ಸೋಂಟದ ಮುಪ್ಪಿಡಿಯನು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡು ಚರ್ಪಣನೆರ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಪಿಮಿ ರಕ್ಕಸ ಬಹು ಪರಾಪಡೆದು ನಿಂದಿರ್ದ (ಕೋಚಾ. ೦೨-೩೩) ; ಛಲ್ಲೆಯ ಕತ್ತಿ ಕಠಾರಿ ಮುಪ್ಪಿಡಿ ಪಂಕಿ ಸಲ್ಲಿಹ ಗದೆ . . . ಕಿರಿಸಿಗಳಾ ಗೃಹದಲ್ಲಿವ್ವಮುರಿಯೂರಿ ಯಂತೆ (ಭರ. ೨೦-೦೩೨). [ಮುಪ್ (< ಮೂಜು) + ಪಿಡಿ. / ತೆಲು. ಮುಪ್ಪಿಡಿ]

ಮುಪ್ಪಿಡು ? (?)-(?) : ಅಮ್ಮಿದವಪ್ಪುವಳುಗುಂಬಿರುಗುಂಬಿಕ್ಕೆ ಉಪ್ಪರಿ ಸುವಳೆಂದಮುವಳು ನಿಪ್ಪ್ರಗಾತಿಯುಂ ನೇಮಗಾಜನು ಪೊಕ್ಕರು ಮುಪ್ಪಿಡೆ ಸವನೆಗೆಮ (ಭರ. ೦೦-೮೯). [?]

ಮುಪ್ಪು (ನಾ). ಮುದಿತನ ; ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ ; ಇಳಿವಯಸ್ಸು : "ಜರಾ. ವಿಸ್ರಸಾ —ಈ ೨ ಮುಪ್ಪು" (ಪಾಶಬು. ೪೬-೪೯); ಸಿಂಗದ ಮುಪ್ಪಿಂ ನೆಗಟ್ಟಾ ಗಾಂಗೇಯರ ಮುಪ್ಪುಮಿಬ್ಬಾಕಮಡಗುಮೆ (ಕುಚಂ. ೦೦-೦೯); ಮುಪ್ಪಿಂದೊಪ್ಪವಳಿಯದ ಮುನ್ನ . . . ಪುಜಿಸು ನಮ್ಮ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವನ (ಶಸ. ೦೩೦); ಮುಪ್ಪಿನ ಮುಗುದನೀತನ ಕಾವ ಹೇಳದು ನೆಗೆಯ ಸುಂದ್ಯೆ ಧಾಯ ಕುಕಡೊಳು (ಕಾಪ್ಯಾಲಂ. ೦-೬೩).

ಮುಪ್ಪಿನ ಮುತ್ತೈದೆ = ವಯಸ್ಸಾದ ಮುತ್ತೈದೆ ; ವೃದ್ಧ ಸುಮಂಗಲಿ : ಮುಪ್ಪಿನ ಮುತ್ತೈದೆಯ ರೂಪದೀದೆಯಿರುವಳಾದ ಕಾವೇರನದಿಗೆ ಪುಸಃ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ (ಅಕಾಚಂ. ೧೨೦). **ಮುಪ್ಪುಬೆಪ್ಪು** = ಅರಿವುಮರುಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಏನಾಗಳೆಯಿ ನಿನ್ನ ತೆರೆದ ಟಿಕಡೊಳೊಂದು ಸೀರೆಯಂ ಕಂಡೆನಾದೊಡಮರಿವ್ದದೇಶದ್ಯ ಮೇಳ್. ಈ ಮುಪ್ಪುಬೆಪ್ಪು ? (ಕ್ರಿಪಾತಿ. ೨೬೬-೨೬೭).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಲ. ಮೂಪ್ಪು ; ತುಳು. ಮುಪ್ಪು ; ಮಬ್ಬು ; ತೆಲು. ಮುಪ್ಪು]

ಮುಪ್ಪುದಪ್ಪಗ (ನಾ). ವೃದ್ಧಾಪ್ಯವಿಲ್ಲದವನು: ಅಮರ: ದೇವತೆ: ನಯಮತಿನಿನುಡಿಯಿಂ ಜಾಕ್ಕೆಯಿನಾಮಗಮಿನಿಪುಂಜಿರ್ದಜುನಿರ್ಜರಗೊಲ್ವೀ ಮುಪುಣನ ಗೆಣೆಯೆನುವಳೆ ಮುನಮಮುನೆನಿಸುಂ ಮುಪ್ಪುದಪ್ಪುಗರಹಸುವಾಗರ್ (ಪಚಕ. ೬-೦೨೬). [ಮುಪ್ಪು + ತಪ್ಪು + — ಗ್ಯ]

ಮುಪ್ಪುರ (ನಾ). ೧. ತಾರಕಾಸುರನ ಮಕ್ಕಳಾದ ಮೂರು ದನ ದೈತ್ಯರು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮೂರು ಪಟ್ಟಣಗಳು ; ತ್ರಿಪುರ ; ೨ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುನ್ಮಾಲಿಯ ಕಬ್ಬಿಣದ ಪಟ್ಟಣ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಮಲಾಕ್ಷನ ಬೆಳ್ಳಿಪಟ್ಟಣ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೂ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಾರಕಾಕ್ಷನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಚಿನ್ನದ ಪಟ್ಟಣ : ಬಾಗಿಲ ಮುಂದೆ ನಿಂದಾ ಮುಪ್ಪುರದಂದಕೆ ವಿಜಮಕುಟವನು ಕಂದರ್ಪವಿಜಯನಲುಂಗಿ ನುಡಿದನು ಮೋಹೇಂದ್ರಪಥುಪಾವನೇದು (ಕ್ರಿಪಾಂ. ೨೨-೨೪೯) ; ಎನಿವ ಮುಪ್ಪುರದ ಸಿರಿಯ ಬ್ಬಿನೊಡಾವಗಂ ತೀರದು (ಶಾಪು. ೪೦-೨೩) ; ಹರನ ಸಾಹಸ ಕಜದೆ ಪಲವಗಲು ಮುಪ್ಪುರ ಪಡಿಬರಿಸಿ ಪೋರಿದುದು (ಪಪಂ. ೨-೪೮). ೨. ಮೂರುಲೋಕಗಳು ; ತ್ರಿಲೋಕ : ಮುನಿ ಮರ್ಮಜ್ಞವೇಯಾ . . . ಮುಪ್ಪುರದೊಳಗಿದಕೆ ಎದುರುಗಾಣನೆಂದು ಅಲ್ಪಮನಸುವಾಡದೆ ವಾಸವಾದಮ ಇಲ್ಲಿ (ತೀರ್ಥಕ. ೮೬-೨). ' ಮುಪ್ಪುರಗೊಳ್ ' ಪರಾ. **ಮುಪ್ಪುರ ಕೆಲಿದವನು** = ತ್ರಿಪುರವನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : ಕೆಡೆ . . . ಮುಪ್ಪುರ ಗೆದಿದವನ ಮುನಿಸುತ ಸರ್ಪಭೂಷಣ ಶಿವನ ಭವನ (ಕಥಂತ. ೦-೦೩೨-೬). [ಮುಪ್ (< ಮೂಱು) + ಪುರ]

ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮೂರುಲೋಕಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲು : ತ್ರಿಲೋಕಗಳನ್ನು ಜಯಿಸು : ಮುಪ್ಪುರಗೊಂಡ ಮಾಧವನ ಅಪ್ಪಕಡಿದು ಬಿತ್ತರಿಸುವ ಕೃತಿ ಜೀನ ತುಪ್ಪದ ತೊಜೆಯಾಗದೆಜೆಯಾ (ಪಾಚರಿತ. ೦೪-೦). [ಮುಪ್ಪುರ + ಕೊಳ್]

ಮುಪ್ಪುರವೆಗೆಯ (ನಾ). ತ್ರಿಪುರವೈರಿ : ಶಿವ ; "ಜಡಗ ಮುಪ್ಪುರ ಪಗೆಯಂ ಎಲುಗ್ಗೆಯಾ ಬೂದಿಮೆಯ್ಯಂ . . . ಸ್ಮರಹರಂಗೆ ನಾಮವಿದು" (ಕವಿಗ. ೦೬). [ಮುಪ್ಪುರ + ಪಗೆಯ]

ಮುಪ್ಪುರಹರ (ನಾ). ತ್ರಿಪುರಗಳನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದವನು ; ಶಿವ : ತುಪ್ಪಿನ ಅಭಿಷೇಕ ಅಪ್ಪ ಸಿದ್ಧರಾಮಯ್ಯ ಮುಪ್ಪುರಹರನಿಗೆ ಮಾಡುವಾಗ ಚರಾಚರ ತುಪ್ಪುಂಡು ತೇಗಿತು ಆ ಚಣ (ಸಿದ್ಧಕ್ಷ. ೦೯-೦೨). [ಮುಪ್ಪುರ + ಹರ]

ಮುಪ್ಪುರಿ (ನಾ). ೧. ಮೂರುಹುರಿಗಳು, — ಎಳೆಗಳು. ೨. ಮೂರುಹುರಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹೊಸೆದ ದಪ್ಪಹುರಿ ; ಹೂರಜೆ : ಕೆದಱಿದ ತಲೆಯನಡಸಿ ಸುತ್ತಿದೆ ಮುಪ್ಪುರಿ [ಜಾಗಾ. ಮುಂಗುಡಿ. ಮುಂಗೂರಿ]ಯು ಬಾರಿ ಕಡ್ಡಣಿಗೆಯ . . . ಬೀಜುಸುಡಿಯು ಕಲಿ ವೀರ ಡಾಹುಕ ಬರುತ್ತಂ (ಪಚಾ. ೦೦-೦೬) ; ಕಾಳ್ಮನಿಸನೊರ್ವನುಂ ಕಾಮ್ಮುದಿಂ ಕರೆದು ತಂದು . . . ಮುಪ್ಪರಿಯಂ ಕಟ್ಟಿ ಟೀತಕ್ಕೆ ಸುರಿದೊಲ್ಪಿಂ ಪಲ್ಗಳಂ ಕಾಲ್ಗಳಂ ಕರದಿಂದಂ ತೊಳೆದೊಂದು ಕೊಯಮನಾಂತಂಗೊಲ್ಪ ಕೆಯ್ಗೊಯ್ಸುತುಂ (ಕ್ಷಪಚ. ೨೬-೦೦). ೩. (ಮೂರು ಪಸ್ಪುಗಳ)ಕೂಡಲು: ಸಂಗಮಃ ಸಮಾಗಮಃ ಅನವರತದಾನದಿಂ ವಿಕ್ಕನೂನಸೂನೃತದಿನೆಸಮ ಶೌರ್ಯೋನ್ನತಿಯಿಂ ವನನಿಧಿಪರಿತ ಸೌರಾವನಿಯೊಳ್ ಮುಪ್ಪುರಿವೆರಲಾದುದಾ ನೃಪನ ಗುಣಂ. (ಜಾಪ್ರಾ. ೨೬೩) ; ಕುಮಾರನ ಯೌವರಾಜ್ಯ ಸಂಪದದೊಳಮಧಿರಾಜ್ಯನಿಜಲೀಲೆಯೊಳಂ ಪಿತೃ ವೃದ್ಧೆ ರಾಜ್ಯಸಪದದೊಳ ಮೊಪ್ಪಿದಂ ಸಿರಿಯು ಮುಪ್ಪುರಿವೊಲ್ಕುವನೈಕಭೂಷಣಾ (ಅಪಂಪ. ೯-೩) : ವಿನಯಭಮುಭಕ್ತಿಗಳು ಮುಪ್ಪುರಿಯೆನಿಸಿ ತನ್ನೊಳಗೆಸೆಯು ನಿಜಕಾಂತನಗಜಿ (ಕಬ್ಬಂ. ೨-೬೦). ೪. ಬಲವಾದುದು ; ಬಿಗಿಯೂಮುದು : ಮೂಢ ಮಾನವರು ಮುಪ್ಪುರಿಯ ಮಾಯಾಪ್ರಬಂಧಕೆ ತಪ್ಪದೊಳಗಾಗಿಪ್ಪರು (ಅಮ್ಮ. ೪. ೨-೦೦೩). ೫. ದಪ್ಪವಾಗಿರುವುದು ; ಒತ್ತಾಗಿ ಸೇರಿದುದು : ಮುಪ್ಪುರಿಯ-ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮುರಿದ ಮಿಸೆಯ ಮೇಚಕಾರಿ/ಯಾ ಸರಿಸದ ವನವನೀಗ ಮಂಡೋದರಿಯ ಮಗನು (ಕಪಂ. ೬-೧೯೬) ; ಮು[ಜಾಗಾ. ರಿ]ಪ್ಪುರಿದು ಹುಬ್ಬುಗಳ ಸುಯ್ಯುಗಳ . . . ಅಸಮಭಟರೊದಗಿದರು ಸಮರವಲಿ (ಕಪಂ. ೬-೦೪-೨೦). ೬. ಅಧಿಕ್ಯ ; ಅತಿಶಯತೆ : 'ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಳ್' ಪರಾ.

[ಮುಪ್ (< ಮೂಱು) + ಪುರಿ-/ತಮಿ. ಮುಪ್ಪುರಿ ; ತುಳು. ಮುಪ್ಪುರಿ]

ಮುಪ್ಪುರಿಗೂಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೂರುಎಳೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸು. — ಕೂಡಿಸು: ನವವಿಪತ್ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಳೆಗಳಗೆ ಸಮಭಾಗದಿಂ ಮುಪ್ಪುರಿಗೂಡಿಸಿ ಪೋಣಿಸುವದಿದು ಉತ್ತಮ (ಪಪಕ. ೯೩). [ಮುಪ್ಪುರಿಗೂಡು + — ಇಸು]

ಮುಪ್ಪುರಿಗೂಡು(ಕ್ರಿ). ೧. ಮೂರು ಎಳೆಗಳು ಸೇರು. — ಕೂಡು. —ಒಟ್ಟಾಗು : ತತ್ವದ ಕಾವು ನಿಜನಿಶ್ಚಯದ ಬಿದಿರು ಭಕ್ತಿ ಜ್ಞಾನ ವೈರಾಗ್ಯ ಇಂತೀ ತ್ರಿವಿಧ ಮುಪ್ಪುರಿಗೂಡಿದ ನೂರಿನಲ್ಲಿ ಕುಬ್ಬುಗಳ ಕಟ್ಟಿ (ಪಪಕ. ೬೦-೬೨೨). ೨. ಒಟ್ಟಾಗು ; ಸೇರು ; ಒಂದಾಗು : ಮೈಬಲೆಯು ಪಾರಿಹಾರ್ಯದ ಮಣಿಸೂಪುರದ ಮಧುರಸ್ವನಂ ಮುಪ್ಪುರಿಗೂಡಿದ ಮದನಪಾಶಮನೆ ಪಡತಂದರ್ (ಪಂಗಾಚಂ. ೬-೬೨) ; ಕಣ್ಣಿ ಕೇಸುರಿಯುಂ ಪುರ್ವಿನ ತಳ್ಕ ಕರ್ಬೊಗೆಯುಮುಮಾಗ್ರೇಧಪ್ರತಾಪಕ್ಕೆ ಮುಪ್ಪುರಿಗೂಡುತ್ತಿರೆ (ಪಪಂ. ೦೪-೭) ; ತಪ್ಪದಹುದು ಕೌಶಿಕನ ಕೋಟಲೆ ಈಗ ಮುಪ್ಪುರಿಗೂಡಿ ರಾಯನಿಗೆ ಹೆಪ್ಪಳಿಸಿತು (ಹುಚಾ. ೦೪-೬೭). [ಮುಪ್ಪುರಿ + ಕೂಡು]

ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಳ್. ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಳು, ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡು ; ಸೇರು ; ಒಂದಾಗು : ಹರಿವಿರಿಂಚಿಗಳ ಮಹದಭಯಕ್ಕಿಯುಂ ಕಂದರ್ಪನ ಪಂಚಬಾಣಾನುಸಂಧಾನಮುಂ ಪಾರ್ವತಿಯ ಮನೋರಥಮುಂ ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಂಡು (ಗಂಗ. ೪'-೧೫ ೪); ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಂಡ ಹುಬ್ಬುಗಳ ನೆಗೆದ ರೋಮಾವಳಿಯ ಬಿಗುಹಿವ . . . ರಕ್ಷಸರನೀಕ್ಷಿಸಿ ನುಡಿದನಸುರೇಂದ್ರ (ಕಪಂ. ೬-೨೬-೬). ೨. ಅತಿಶಯವಾಗು ; ಅಧಿಕಗೊಳ್ಳು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು : ತುಱುಂಬಿದ ಕುಸುಮಾವಳಿಯ ಪೊಸೞಲಂ ಸೊಗಯಿಸುವ ಸೊಂಪುಂ ಪೊಱಮಡುವ ಬೆಳಗುಂ ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಂಡು ಬಳಸಿ ಬೀದಿವರಿಯೆ (ಪಬಿಪ. ಪ. ೦೬೪-೦೬) ; ಕೋಜಾಗ್ರಿ ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಂಡು ಮುಟ್ಟಿಗೆಟ್ಟ ಮುಖದಿಂದೆ ವಲ್ಮೀಕವಾಧನ ಸದನಕೆಯ್ತಂದು ಬನ್ನವಗೆಯ್ದು (ಕ್ರಿಪಾ. ೦೭-೪೨) ; ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಂಡ ವೈರದಲೆಮ್ಮೊಳು ಮೇಕಿದಪ್ಪಿದ ದುಷ್ಕೃತದಿಂದೆ (ಕರ್ಣ. ೬-೭೪). ೩. ದೃಢಗೊಳಿಸು ; ಬಿಗಿಮಾಡು :

ತಿರುವಂ ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಂಡು ಪಿಳ್ಕಿಸುವ ಮಿಂಚಿಂ ಮಾಡಿ . . . ನಿದಾಘಮುಂ ಬೆದಱಿ ಬೆಂಕೊಂಡತ್ತು ಮೇಘಾಗಮಂ (ಕಾದಂಬ. ೩೭೦). **ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಳು**: ೧. ಪರಮಾಹರುಷಾದ್ಭುತಭಯಂಗಳು ಬೆರಸಿ ಕನ್ನಯ ಮನದೊಳ್ಗೆ ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಳಲು ನಮಿಸುತ್ತ ಸಂಸ್ತುತಿಸಿದನು (ಕಬ್ಬಿಗ. ೩-೪೦). **ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಳ್ಳು** : ೧. ಮೂರುವಿಷಯಂಗಳು ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಂಡು ಪಡಿಕೇರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡುವ ವಿಷಯ ತೀರ್ಮಾನವಾಯಿತು (ಒಡ್ಡಾ. ೪೪) ; ಶಾಂತಿ, ಚಿಲುಪು, ಜೀವನದ ಪ್ರಗತಿ, ಇವು ಆ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಂಡಿದ್ದವು (ಸಮುತೀ. ೧೦೭೪). ೨. ಸುರಪತಿಯೆಂಬ ಪೆರ್ಮೆ ದೆಸೆಯುಣ್ಮಾರ್ದವಾಳ್ಪಿನೆಂಬ ಹಮ್ಮು ದುರ್ಧರದಿಂತಿವೀರ್ವರನುಂ ಜಯಿಸಿದಾಳ್ತನ ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಂಡು (ರಣಧ. ೩-೩೦) ; ಘನರೋಷ ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಂಡು ಪಾಪಕನೆರಡುಗಣ್ಗೊಳ್ಗು ಕುದಿದನೋ (ಕೀರಾಪು. ೪-೨) ೪. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗು ; ಚುರುಕಾಗು : ಪ್ರತಿಭೆ, ಆಶ್ಯಾಸ, ಜ್ಞಾನಗಳಿಂದ ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಂಡ ಇವರ ಕವಿತಾಶಕ್ತಿ, ಇವರ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಜಿತವಾಗಿದೆ (ಪಗಡಾ. ೨೧೦). [ಮುಪ್ಪುರಿ + ಕೂಳ್ಸ್]

ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಗಟ್ಟಿಯಾಗುವಂತೆ) ಸೇರಿಸು ; ಕೂಡಿಸು : ಒಂದುಮಾಡು : ಸವ್ಯದಿವ್ಯಾಂಬರವಿಕರಮಂ ಹೊಸೆ ಹೊಸೆದು ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಳಿಸಿ (ಧಸಂ. ೩೬-೦೬). [ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಳ್ + — ಇಸ್ಸು]

ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಳ್ಳು 'ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಳ್ಳು 'ಮುಪ್ಪುರಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಮುಪ್ಪುರಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಹೊಸೆದು ಬಲಗೊಳಿಸು : ಸಿಡಿಲ ಬಳಗವ ಹಿಡಿದು ಮುಪ್ಪುರಿವಿಡಿದ ತೆಱದಂತಿರ್ದ ಕಣು (ಕುಚ್ಚಾಕಾ. ೦೨೩. ೦೧-೩೪ ಅಚಕಕ್ಕ).

[ಮುಪ್ಪುರಿ + ಪಿಡ್ಸ್]

ಮುಪ್ಪುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೇರು ; ಕೂಡು ; ಒಂದಾಗು : ಕುಸಿದು ನಿಲ್ಲದ ಜಯಜಯಸ್ವನಸದಳದ ಭೃಳುಂಬಿಭರಂ ಪುರಿಸಿದ ಹರಹರರವಮುಂ ಮುಪ್ಪುರಿಸ (ಕುಪಂತ. ೪-೬೩). [ಮುಪ್ಪುರಿ + — ಇಸ್ಸು]

ಮುಪ್ಪೊಡವಿ(ನಾ). ಮೂರುಲೋಕ ; ತ್ರಿಲೋಕ : ಮುಪ್ಪೊಡವಿಯೊಳುಳ್ಳ ಕೃತ್ರಿಮಾಕೃತ್ರಿಮಮುಪ್ಪ ವಾಣಿಕಮಹಿಗಳ ಒಪ್ಪವ ಚೈತ್ಯ ಬಿಂಬಗಳನ್ನೇ ಪೊತ್ತು ತಪ್ಪದೆಬಂಧಿವಂದಿಸುವೆನು (ಶ್ರೀಣಾಲಿ. ೦-೯); ಅವಿರಳದೂದ ಸಮರಸನ್ನಾಹದ ವಿವಿಧ ಮಹಾಭೇರಿಯ ಬಲ್ಬನಿ ಬಳಸಿತು ಮುಪ್ಪೊಡವಿಯನು (ಜಜಗಾ. ೬-೨೨).

[ಮುಪ್ಪ್ (< ಮೂಜು) + ಪೊಡವಿ (< ಪೃಥುವಿ)]

ಮುಪ್ಪೊಳಲ್ 'ಮುಪ್ಪೊಟಲ್' ನೋ.

ಮುಪ್ಪೊಳಲು 'ಮುಪ್ಪೊಟಲ್' ನೋ.

ಮುಪ್ಪೊಳಲುರಿಕ 'ಮುಪ್ಪೊಟಲುರಿಕ ನೋ'

ಮುಪ್ಪೊಱಿಡು 'ಮೂಹೊಱಿಡು' ನೋ.

ಮುಪ್ಪೊಟಲ್, ಮುಪ್ಪೊಳಲ್, ಮುಪ್ಪೊಳಲು, ಮುಪ್ಪೊಟಲು (ನಾ). ೧. ಮೂರುಊರುಗಳು, – ಪಟ್ಟಣಗಳು : ಈ ಚಿಕ್ಕದೇವನೊರ್ವನದಟಿಂದಂ ತೂಳ್ದಿದಂ ಚೆನ್ನರಾಯನ ದುರ್ಗಂ ಮಿತಿಗೇಣಿ ಮದ್ದಗಿರಿಯೆಂಬೀ ಮುಪ್ಪೊಟ್ಟಿಂಗಮಂ (ರಾಚೂಚ. ೩೨-೯). **ಮುಪ್ಪೊಳಲ್** : ೨. = ಮುಪ್ಪುರ ೧ : ರಕ್ಕಸರ ಮುಪ್ಪೊಳಲ ಜೈಸಿ ಪ್ರಮದಮಂ ಸಕಲಲೋಕದೊಳು ಪೂರ್ಕಿಸಿದನು (ತ್ರಾಂಪು. ೦೩-೧). **ಮುಪ್ಪೊಳಲು** : ೨. ಆ ಗಿರಿಯ ತಪ್ಪಲೊಳಗಾ ಪಾರು ಶತಖಂಡವಾಗಿ ಧೂಪ್ಪನೆ ಕೆಡೆಯಲೊಡನೆ ಮುಪ್ಪೊಳಲೊಂದುಭಾಗಮೆಂಬಂತಂದು ಬಳಿದ ಮಾರುತಿಯುಗವಂ ಕಂಡು (ಕೀಚಾ. ೦೮-೪೦). **ಮುಪ್ಪೊಟಲು** : ೩. ಮೂರುಲೋಕಗಳು : ತ್ರಿಲೋಕ : ಮುಪ್ಪೊಟಲುಂ ಸತ್ತುಗಿದುದು (ಅಜ್ಜಕ. ೦೨-೦೬).

[ಮುಪ್ (< ಮೂಜು) + ಪೊಳಲ್]

ಮುಪ್ಪೊಟಲು 'ಮುಪ್ಪೊಟಲ್' ನೋ.

ಮುಪ್ಪೊಟಲುರಿಕ. ಮುಪ್ಪೊಳಲುರಿಕ (ನಾ). ತ್ರಿಪುರಗಳನ್ನು ದಹಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : "ಎಳೆದೇರ ಗೊರವನ್ಯೆಹೊಗ ಕಂಮಗೊರಲ ಮುಪ್ಪೊಟಲುರಿಕ . . . ಈಶ್ವರವ ನಾಮಂ" (ಕಬ್ಬಿಕುಂ-೬) ; ಮುಪ್ಪೊಟಲುರಿಕ ನೊಲ್ಮೆಯುಂಟಿಮಂ, ಮುಪ್ಪೊಟಲೆ ಬಲ್ಲದು (ಅಜ್ಜಕ. ೪೩-೬). **ಮುಪ್ಪೊಳಲುರಿಕ** : "ಮುಪ್ಪೊಳಲುರಿಕನಿನೆ ಮಹಾದೇವನಕ್ಕುಂ" (ಕಬಿ. ೯೦). [ಮುಪ್ಪೊಟಲ್ + ಉರಿಕ]

ಮುಪ್ಪೊಳ್ಗು (ನಾ). ಮೂರುಮೋಳು, – ಭಾಗ. _ ಪ್ರುಂದು : ಮುತ್ತ ಬಾಳೆಯ ಕಾಯನುಕ್ಕರಿಸಿ ಕವುಚಿಱಿದು ಮತ್ತದಂ ಮುಪ್ಪೊಳ್ಗು ಮಾಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೯-೮೬).

[ಮುಪ್ (< ಮೂಜು) + ಪೊಳ್ಗು (< ಪೋಲ್ಗು)]

ಮುಫತ್ತು (ನಾ). ಪುಕ್ಕಟೆ ; ಉಚಿತವಾದುದು : ಅವನಿಗೊಂದು ಎರಡನೆಯ ದರ್ಜೆಯ ಟಿಕೇಟನ್ನು ಮುಫತ್ತಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಚಕಪ. ೪); ಒಂದು ಸದಸ್ಯರಾಪ್ಯದ ಅಂಚೆಪುನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಸದಸ್ಯರಾಪ್ಯ ಮುಫತ್ತಾಗಿ ಸಾಗಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಒಪ್ಪಂದವಾಯಿತು (ಪಪಗಾಸ. ೧- ೬೪).

[← ಅರ. ಮುಫತ್, ಮುಫ್ತ್; ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮುಫ್ತ್; ಮರಾ. ಮುಫತ್, ಮೋಫತ್]

ಮುಬದಲು 'ಮುಬಾದಲೆ' ನೋ.

ಮುಬಾದಲೆ, ಮುಬದಲು, ಮುಬಾದಿಲೆ, ಮೂಬದಲು, ಮೂಬದಲೆ, ಮೋಬದಲೆ (ನಾ). ೧. ಪ್ರತಿಯಾದುದು; ಅದಲುಬದಲು: ವಿನಿಮಯ : ಮುಬಾದಲೆ ಮುಂತಾದ ವಿರ್ಚಗೆ ಅವಕಾಶವಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಂತಲೂ ಸವ್ ೧೮೨೬ರಲ್ಲಿ ಹುಕುಂನಾಮ ಸಾದರ್ಮಾಡಿದರು (ಕುಡಾಕಂ. ೫೯. ೩೭). **ಮುಬದಲು** : ೧. ಮಹಾರಾಜನ್ನ ತನ್ನ ಸಹಾಯದ ಮುಬದಲು . . . ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ನೆರವಾಗುವೆನೆಂದು ಹೇಳಿದನು (ತಂಸಂ. ೨೦೭). **ಮುಬಾದಿಲೆ** : ೨. ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಸಾಲ : (ಕಪಂಗ್ರಾ. ೭೫). **ಮೂಬದಲು** : ೧. ತೋಟ ದೊಳಗೆ ಹೂ ಬೆಳೆಯೋದು ಪೆಟ್ಟಿಲ್ಲ, ಬಂಜರಳೂಮಿಯೊಳಗ ಹೂ ಬೆಳೆದರ ಅವ ನಿನ್ನ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಮೂಬದಲು (ನಾಬಂ. ೦೦೪). **ಮೂಬದಲೆ** : ೧. "ಪ್ರತಿ, ಸಮಾನವಾಗಿರುವ ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯಾಪಕತ್ವ, ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮ. ಮೂಬದಲೆ" (ಸಿಣ್ಣಾಕ್ಷ. ೪೩೦). **ಮೋಬದಲೆ** : ೧. ನನ್ನ ರೂಪಾಯಿಗಳಿಗೆ ಮೋಬದಲಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸುತ್ತೇನೆಂದು ಕಾಗದ ಬರೆದಿರೊಮು (ರೋಚಿಕೀ. ೪೭). [← ಅರ. ಮುವಾದಲಾ; ಪಾರ. ಮುಬಾದಲ, ಮುಬದ್ದಲ್; ಹಿಂ. ಮುಬಾದಿಲಾ; ಮರಾ. ಮುಬಾದಲಾ, ಮೂಬದಲಾ, ಮೋಬದಲಾ, ಮೋಬಾದಲಾ]

ಮುಬಾದಿಲೆ 'ಮುಬಾದಲೆ' ನೋ.

ಮುಬಾರಕ್ (ಗು). ೧. ಮಂಗಳಕರವಾದ ; ಶುಭದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಒಳ್ಳೆಯ : ಯಾವದೊಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಆ ಇಂಗ್ಲೇಜ ಬಾಪ್ತರ ಕುಂಪು ಮುಬಾರಕ್ ಮರ್ಜಿ ಯಾವ ಮೇರೆ ಇದೆಯೋ ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ದೋಸ್ತುದಾರರಿಗೆ ಅಬ್ರುಕೀರ್ತಿ ದೊಡ್ಡದಾದೀತು (ಜಾಕೀಂಪ್ರ. ೨೪೨). (ನಾ)- ೨. ಶುಭ; ಮಂಗಳಪ್ರದ.

[←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮುಬಾರಕ್]

ಮುಬ್ಬಣ್ಣ 'ಮೂಪಣ್ಣ' ನೋ.

ಮುಮತ್ 'ಮುನ್ಸಾ' ನೋ.

ಮುಮರಿದಂಡ 'ಮುಮ್ಮರಿದಂಡ' ನೋ.

ಮುಮುಕ್ಷು (ಗು). ೧. ಐಹಿಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಂದ ದೂರವಾಗಲು ಬಯಸುವವ ; ಮೋಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ; ಮುಕ್ಕಿಯನ್ನು

ಬಯಸುವ : ಅವಸೊಬ್ಬನೆ ವಿಪ್ಲವಕೀರ್ತಿಸುಧಾವಗಾಹನವಿಧಿವಿಷಯ ಪಾತಕ ಜಾಜನತೆಯುನು ಪಡೆವುದೀ ಜಗದಪ್ರಯತ್ನದಲಿ ಸೇವಿಸುವುದನುದಿನ ಮುಮುಕ್ಷುಜನಾವಳಿಗಳು (ಪಣಿಗ. ೪-೬-೨೪). (ನಾ). ೨. ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಯಸುವಪವನು; ಮೋಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷಿ : ಆ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳ ಸಮುಕ್ಷದೊಳವರ ಪೇಳ್ದ ಮಾರ್ಕೆಯೊಳಿ ಪರಮಜಿನಪತಿ ಪರಿಭಾವಿತಮಪ್ಪ ಪೊಸಿತಪ್ರತಮಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಅಣಪ್ರ. ೪-೧೦ ಕ); ಆಕ್ಷಣದೊಳಗ್ನಿಭೂತಿ ಮುನುಮುಕ್ಷುಗೆ ಮೂಜನೆಯು ದಿವ್ಯಸರ್ವಾವಧಿ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ ಶುಭಸ್ಥಾನ ಸಮುಕ್ಷದೊಳಾದುದು (ಸ:ಚರಿತ. ೪-೪೬); ಶ್ರೀ ಭವತ್ಪಸಾದ ಲವದಿಂದೆ ಮುಮುಕ್ಷುಗೆ ಮೋಕ್ಷಲಕ್ಷ್ಮಿ ಸಂಸಾರಿಗೆ ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ದೊರೆಕೊಳ್ವುದು (ಜಗಿ. ೦೭-೫೯). [ಸಂ.]

ಮುಮುಕ್ಷುತ್ವ (ನಾ)· ಲೌಕಿಕವ್ಯವಹಾರಗಳಿಂದ ದೂರವಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಯಸುವಿಕೆ ; ಮೋಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷೆ : ಇದ್ದಿ ನಿತ್ಯಮನ್ಯಾನೇಕದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯೆಂಬ ಮುಮುಕ್ಷುತ್ವವು . . . ಭೋಗ ವೈರಾಗ್ಯವೂ ಒರುವುದು (ಹಂಪಾ. ೨೨೦). [ಸಂ.]

ಮುಮುಕ್ಷುವೃತ್ತಿ (ನಾ)· ಮುನಿಧರ್ಮ; ಮೋಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷೆಯ ನಡವಳಿಕೆ : ಕಾಮಸುಖಮೋಚಿತಮತಿಗಳ್ ನಾಮೆತ್ತ ಮುಮುಕ್ಷು ವೃತ್ತಿಯಂ ತಾಳ್ದಿದವರ್ ತಾಮೆತ್ತ (ಅಪ್ರ. ೪-೬೬). [ಸಂ.]

ಮುಮೂರ್ಷು (ಗು)· ೧. ಪ್ರಾಣವಿಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ; ಜೀವವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. ೨. ಸಾವು ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿರುವ; ಮರಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ : ತನ್ನ ತೊರೆವರ್ಭಕರ ಹಂಬಲಿಸಿವ ಮುಮೂರ್ಷು ತಾಯಂತೆ. . . ತನ್ನಳಿಸಪರ ಹಂಬಲದಿ ಮನೆತುಸುರಿದಂ (ಗೂಢೋಪಾ. ೦೪-೧೦೨). (ನಾ). ೩. ಸಾವು ಸಮೀಪಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಮರಣಾಸನ್ನ ನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಆನೆಯನಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ ಜಾನಿಸಿ ತನು ಮೂರ್ಖಿವ್ಯಕ್ತಿ ಪೊರ್ದಿದವೋಲಜ್ಞಾನಿ ನಯಾನಯಯುತಿತೆಮುನೇನುಮನೆಱಯನೆ ಮುಮೂರ್ಮ ರ್ತೆಱನಱಿದವನೇ (ಕಂರ್ತ್ನಪ್ರ. ೦೦-೩೭); ನಮಕುಮಾರನು ಮುಮೂರ್ಮನಿಸಂತೆ ಕಾಪಾಲಿಕನ ಸಂಗವ ಹೋದನು (ಧಾಶಸಂ. ೨೩). [ಸಂ.]

ಮುಮ್ಮಡ, ಮುಮ್ಮಡಿ (ನಾ)· ಕಾಲಿನ ಹರಡಿನ ಮುಂಭಾಗ : ಪೆರ್ದೊಡೆ ಕಟಿ ಮುಮ್ಮಡಂ ಪ್ರರಡು ಸಂದಿ ಸೊಸದ್ ಪಡೆ ಕಣು ಕವಂಪಿಪೆಂಬೆಯೆಸೆ ನಟ್ಟುವೆರ್ಚ್ಚುವು . . . ಪಾರ್ಥಸಂಬುಗರ್ (ಕಂಪಣಾ. ೦೦-೦೩೬); ಹಿಂದೆಜೊಳ್ ಗೋಣ್ಮವಿರ್ ಮುಮ್ಮಡಂಬರಂ ಮುಸುಂಕಿರೆ ಪಟ್ಟೊಂದು ಪುತ್ತ ಸಿಂಗಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಕೇಸರಮೆ ಜಾಲವಾಗಿ . . . ವಿಲಾಟಿಸಿಯುಮಾಜಿರೆ (ಜಾಬಾಕ್ಷ. ೪೨-೩೪). ಮುಮ್ಮಡ್ಡಿ : ಕಾಲು, ಕಣಕಾಲು, ತೊಡೆ, ಹಿಮ್ಮಡಿ, ಮುಮ್ಮಡಿಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಚಲನೆಗೆ 'ಚಾರಿ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಅಣಾಕ್ಷ. ೩೦).

[ಮುಂ$_1$ (< ಮುನ್$_1$) + ಮಡ$_1$]

ಮುಮ್ಮಡಿ$_1$ 'ಮೂವಡಿ' ನೋ.

ಮುಮ್ಮಡಿ$_2$ 'ಮುಮ್ಮಡ' ನೋ.

ಮುಮ್ಮಡಿಸು 'ಮೂಪಡಿಸು' ನೋ.

ಮುಮ್ಮಣ್ಣು (ನಾ)· ಮೂರನೆಲ ಬತ್ತದ ಬೆಳೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಭೂಮಿ: (ಕಣಣ್ಣಿ. ೦೭೩).

[ಮುಮರ್ (< ಮೂಜು) + ಮಣ್ಣು (< ಮಣ್)]

ಮುಮ್ಮನ (ನಾ)· ಹಿಂದಿನ ನೆನಪು.—ಆಲೋಚನೆ : ಮರೆತಿದ ಪುರಾ ಮುಮ್ಮನವ, ಆದರು ಆತ್ಮಕೆ ಘನ ನೆನವೆ (ಅಕಬು. ೦೧೭-೦೩).

[ಮುಂ$_1$ (< ಮುನ್$_1$) + ಮನ]

ಮುಮ್ಮನೆ$_1$ (ನಾ)· ೧. ಮುಂದಿರುವ ಮನೆ ; ಎದುರುಮನೆ : ನೆರೆ ಮನೆಯು ಮುಮ್ಮನೆಯು ಹೆಮ್ಮಕ್ಕಳಂ ಬೇಗ ಕರೆ (ಸಿಕ್ಕಣಾ. ೪-೨): ನೆರೆ ಮನೆಯು ಮುಮ್ಮನೆಯು ಭಕ್ತರು ನರರೂಪವಜ್ರಿಯುವ ಹಂಗೆ. . . ನಿಕ್ಷೇಪಮಂ ಪೂಡಿರೆಂತಿರಲು (ಜಪಪ್ರ. ೪೬-೩೦). ೨. ಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗ. —ಮುಂಬದಿ : ನಮ್ಮದು ತುಂಬ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ಮನೆ . . .ಮುಮ್ಮನೆ ಬಳಮನೆಗಳ ನಡುವೆ ತೋಟ (ಸಂಂಧ. II. ೦).

[ಮುಂ$_1$ (< ಮುನ್$_1$) + ಮನೆ]

ಮುಮ್ಮನೆ$_2$ (ಅ). ಅತಿಯಾಗಿ; ಹೆಚ್ಚಾಗಿ; ಅತಿಶಯವಾಗಿ : ಪೀಗಳಕಂ . . . ಹಮ್ಮದಂಬೋಗಿ ಮುಮ್ಮನೆ ಬೆಮರ್ತು (ಪಂತಕಂ. ೪೬-೦೬). 'ಮುಮ್ಮಲನೆ' ಪರಾ. [?]

ಮುಮ್ಮಯ್ 'ಮುಮ್ಮೈಯ್' ನೋ.

ಮುಮ್ಮರಿ$_1$ 'ಮುಮ್ಮುರಿ$_3$' ನೋ.

ಮುಮ್ಮರಿ$_2$ (ನಾ). ನಾಶ; ಹಾಳು : ತೀರ್ತಲೋಳ್ ಸರಭಸದಿಂ ಮಾರ್ತಾಗೆ ಘಟರ್ಕಳಾರ್ದು . . . ಕಾದಿ ನೆರಪಿ ಮುಮ್ಮರಿಯಾದರ್ (ಜಂಪಂ. ೬-೬೨).

[?]

ಮುಮ್ಮರಿದಂಡ 'ಮುಮ್ಮುರಿವಂಡ' ನೋ.

ಮುಮ್ಮಲ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಆಣವ, ಕಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಮಾಯೆಗಳೆಂಬ ಮೂರುಬಗೆಯ ಮೆಲಗಳು.—ದೋಷಗಳು : ವ್ಯಸನಸಪ್ತಕದ ನೀರ್ಮುಕ್ಕಿಸುತ ವುಂದೆ ಮುಮ್ಮಲ ಪೆಂಬ ಸುಳಿಯನತಿಹೊಟ್ಟಿಬೀಜಿಪಂದಿಂದೀಂಟಿ . . . ಭವಪಾಳುವರ ಪೇಳಲಂ ಬಿಡು (ಕಾಕ. II. ೦೬೬-೬೯೫೩೬೦).

[ಮುಮರ್ (< ಮೂಜು) + ಮಲ್ಲ]

ಮುಮ್ಮಸಗು (ಕ್ರಿ)· ಮುಂಜಿಯೇ ಆವೇಶವನ್ನು ಹೊಂದು; ಮೊದಲೇ ಉದ್ವೇಗಗೊಳ್ಳು : ದಿಮ್ಮಿವರ್ ಗುಜುಗುಜಿಸದಿರಿಮತುಳರುದ್ರಗಣ ಮುಮ್ಮಸಗ ಬೇಡ (ತಂಪ್ರ. ೪-೪೬). [ಮುಂ$_1$ (< ಮುನ್$_1$) + ಮುಸಗು]

ಮುಮ್ಮಳಿ 'ಮುಣ್ಮಲಿ' ನೋ.

ಮುಮ್ಮಳಿಗಡಲು (ನಾ). ಕ್ಷೋಭೆಗೊಂಡ ಸಮುದ್ರ : ಹೊಯ್ದಾಡುವ ಕಡಲು : ಘಳುಘಳಿಸಿ ಕವಿವ ತೆರೆಗಳು ಹಳಚಿ ಕುದಿವ ಮುಮ್ಮಳಿಗಡಲು (ಪಚಕ್ಷ. ೦೦-೨೪). [ಮುಮ್ಮಳಿ (<ಮುಣ್ಮಲಿ)+ಕಡಲು (< ಕಡಲ್$_3$)]

ಮುಮ್ಮಳಿಗೊಳ್ 'ಮುಣ್ಮಳಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಮುಮ್ಮಳಿಗೊಳು 'ಮುಣ್ಮಳಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಮುಮ್ಮಳಿಯೋಗು 'ಮುಣ್ಮಲಿವೋಗು' ನೋ.

ಮುಮ್ಮಳಿಸು 'ಮುಣ್ಮಲಿಸು' ನೋ.

ಮುಮ್ಮಳೆ (ನಾ)· ಬೇಸಗೆಯ ನಂತರ ಬರುವ ಮೊದಲ ಮಳೆ ; ಮುಂಗಾರು : ನಾನೆ ಮರ್ಬನ ಕರ್ಪು ನಾನೆ ಕದಿರ್ಗೂನ್ಮ ಮುಂ ಮುಮ್ಮಳೆಯ ತನಗಂಪು ಬೇಸಗೆಯ ಬಿರುಜಳಂ (ಕಂಪ್ರ. ೭೦-೨). 'ಮುನ್ಮುಳೆಗಾಲ' ಪರಾ.

[ಮುಂ$_1$ (< ಮುನ್$_1$) + ಮಳೆ (<ಮಟೆ^{1})]

ಮುಮ್ಮಳೆಗಾಲ (ನಾ)· ಮಳೆಗಾಲದ ಆರಂಭ; ಮುಂಗಾರಿನ ಸಮಯ: ಶರಧಿ ಮುಮ್ಮುಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಭೋರ್ಗರೆವಪೊಲು ಭೋರೆಂದು ಹಜ್ಜೆಯಬ್ಬರಿಸಿದುವ (ತಿಪಪ್ರ. ೬-೩೬-೦೦).

[ಮುಂ$_1$ (< ಮುನ್$_1$) + ಮಳೆಗಾಲ (< ಮಟೆಗಾಲ)]

ಮುಮ್ಮಳಿದಂಡ 'ಮುಮ್ಮುರಿವಂಡ' ನೋ.

ಮುಮ್ಮಳಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಎದುರಿಗೆ ಮರೆಮಾಚು (?) : ಘಡ ಹೋಗದಿರ್ ಮುಮ್ಮಳಿಸಿ, ಮಂಟಪಕೆ ಕಟ್ಟನಿಕ್ಕಿದ ಕಳ್ಳಿಯಂಟಿರಿವರಂ ಬೇಗದಿಂ ಪಿಡಿ (ತಂಪ್ರ. ೪೦-೩೬). [ಮುಂ$_1$ (< ಮುನ್$_1$) + ಪಾಜಿಸು (< ಮಱೆಯಿಸು)]

ಮುಮ್ಮಱಿ 'ಮಣ್ಮಲಿ' ನೋ.

ನನಗೆ ಪೆಸ್ಸಕ್ಕುಮೆಂದೆಜ್ಜಿಂ ಮಾಡುವ ದಾನಂ ದಾನಮಲ್ಲಿಂತದು ಬಗೆವೊಡೆ ಮುಯ್ಯಂಧುಗಳ್ಗೀವುದಕ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೭) ; ನೆರೆವದಳ ದರೆವ ಸಾಂದಿನ ಮೊರೆವಳಗಳ ಪರಿವ ಕಂಪನೆರೆವಿಳನ ಮುಯ್ಯೊರೆವ ಪಿಟಭೋಗಿಗಳ ವಿಸ್ತರದಿಂ ಸೊಗಬಿಪುವು ಘಟ್ಟಿವಳರ್ಂಗದಿಗಳ್ (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೨-೬೬) ; ಮುನಿವರನು ಬಿಜಯಂಗೈದು . . . ಮಕ್ಕಳ ಪರಮವಿಭೆ ಪಕೆ ಮು[ಖಾಂ. ಪೈ]ಯ್ಯನಾಂತು ಮುನೀಂದ್ರನಿಂತೆಂದ (ಶಾಂತಿ. ೪-೯). ೨. (ಮದುವೆಯ ಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ವಧೂವರರಿಗೆ ನೆಂಟರಿಷ್ಟರು ಕೊಡುವ) ಬಳುವಳಿ: ಉಡುಗೊರೆ : "ತಿಲ್ಲಟೆಯಿಸಲ್ಕೆ ಮುಯಿ" (ಹರಿ. ೬೦) ; ಘಟ್ಟಿ ಜಟ್ಟಿಯು ಸೀಳ ಸುರಳ ತಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟಾ ಶಂಖೆ ಕುಮಾರ ಮುಟ್ಟಿ ಮುಯ್ಯಳ ಜೀರವಿಡಿವು ಕಣ್ಣಿಗೆಗಳಪಟ್ಟು ಬರಲು ಬಂದನಾಗ (ತೀರ್ಥಂ. ೨೦-೩೦) : ಮೇದಿನೀಶ್ವರರಾಗ ಮುಯ್ಯಳನೋದಿಸಿ ವರಪಾಪಿಗೆ ಸತಿಗಿಸ್ಸೆದೆತನ ಏಗಿಲೆಂದು ಪರಸಿತು ಮುನಿವಧೂನಿಕರ (ಶಶಿ. ೯-೦೨). ೩. ಮಾಡಿದುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮಾಡುವುದು ; ಪ್ರತೀಕಾರ ; ಸೇಡು : ಭೀಷ್ಮಂಗೆ ಪಾರ್ಥಂಗೆ ಕೃಷ್ಣಂಗೆ ತೀರಿಸಿದ ಮುಯ್ಯಳನ್ ಕೀಜಿ. ಅಣಕಿಸುತ . . . ಬಂದನ್ (ಅಶ್ವಮೇ. ೦೩-೨೬). ೪. ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ದೊರೆಯುವ ಲಾಭ; ಪ್ರತಿಫಲ: ಸತ್ಯಪ್ರತಿಜ್ಞನೆನೆ ಕುರುವಪತ್ಯೊರುಳಿರೀಟಭುಗಮಂ ಪಡೆದು ಜಗತ್ಸುತ್ಯ ಕೃತಕೃತ್ಯನೆನಿಸಿದೆ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯವೆಸರ್ಗೆ ಮುಯ್ಯನಾಂಪನೆ ಭೀಮಂ (ಗದಾಯು. ೦-೬೨) ; ಪೊಸದೀಸೆಯೊಳಿಂದಿದ ಮಾರ್ಗಮೊಳ್ಪುವೆತ್ತಸೆದಿರೆ ಪೋಲ್ವು ಅಂಜಸದ ಕವ್ಮನೆ ಬಲ್ಗೆಗ ಮುಯ್ಯನಾಂಪುದೇ (ಭಕುವಿಜಾ. ೦-೯೪) ; ಹಕ್ಕಲಂತೆ ಬಡಿವಕ್ಕೆ ಪಂದು ಮುಯ್ಯಿಲ್ಲದೊಕ್ಕಲಂತೆ ಬಡುಗುಲಿಗೆ ವಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೬೭) ೫. ಗೌರವ; ಸತ್ಕಾರ; ಆದರ : ಪ್ರಯಾಚಿತ್ರದಿಂ ನಿನ್ನ ಮೆಲ್ದಚಿನೆಂಗಳಂ ಸೆಜೆ ಕೀಳ್ದು ಮುಯ್ಯನೆ ಪೂಡುಪೆಂ (ಧರ್ಮಾಶ್ರ. ೬-೩೨೦). ಮುಯಿ, : ೧. ಶುಭಮುಹೂರ್ತದಲಿ ಪಟ್ಟವ ಕಟ್ಟಿದರು ನೃಪಗೆ. . . ಧರೆಯರಸುಗಳು ಕೈಮುಗಿದು ಮುಯಿಂಗಳನಿತ್ತರಪನಿಪಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೨-೧೦೭). ೨. ಪದಿನಾಳಿವಿನಮಂಟ್ಟ ನಿಮಿಸಾಜ ತಪಗೆ ಮಾಡಿದ ಲೇಸ ಪಜಿಪುದೆ ತಾಪ ಮದುವೆಯೊಳ್ಗಿನಸರು ಮುಯಿಂಗಳ ಸಲಿಸಿ ತಿವ್ದಿದರು ಭೂಮಿಪರು ವ್ಯಂತರರು (ಪಚಿ. ೪೬-೧೦೬). ೩. "ಪ್ರತಿ ಯುತಸಂ ಪ್ರತಿ ಪ್ರತಿಕೃತಿಪಿನಲ್ಕೆ ಮುಯಿ" (ಪಂಗಣಾ. ೦೬೫-೬೬). ೬. ಪಡೆದುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಕೊಡುವುದು : ಎರಪು . ಮುಯಿಂ ಮುಟ್ಟುವಂತು ಮಸ್ತೊತ್ಕರಿಯೊಳಗೆ ಭಾವಿಸಲು ಮಕ್ಕಳ್ಗಿರಪ ಕೊಟ್ಟವರಿಂಬೆ ಮಾನಿಪುದು ನಾಲಿಗೆಯು ಸವಿಗೆ (ಶಾಶ್ವಾ. ೧೦-೦೬). ಮುಯ್ಯ : ೫. ಮುಯ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಯ್ಯ ತೀರಿತು . . . ನಿನ್ನ ಮುಯ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಯ್ಯಿ ತೀರಿಸಿ ಕೊಂಡಮ್ಮ (ಪುಟಂ. ೦-೬೫-೨) ; "ಮುಯ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಯ್ಯ" ತೀರಿಸದೆ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ ನಮ್ಮ ಜನ ಎಂಬುದೇ ಅವರ ಚಾತೆಯಾಯಿತಾ (ಪಜ್ಜಿ. ೪೦). ೪. ಗುರುವಿಂಗೆ ತನು ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಮನ ಜಂಗಮಕ್ಕೆ ಧನ ಇಂತಿವ ಕೊಟ್ಟು ಮುಕ್ತಿಯ ಗಳಿಸಿಕೊಂಡಿಹೆನೆಂಬ ಮುಯ್ಯ ಬಂಧುಗಳಂತೆ (ಶೋಕಮ. ೨೬-೦೦೬). ಮುಯ್ಯಿ : ೧. ಕೊಡದೇಕು, ಸಂತರ ಮುಯ್ಯಿ. ದಾನ, ಬ್ರಾಂಬರಿಗೆ ಬಡವರಿಗೆ ಕಿರಿಜನರಿಗೆ (ಪಂಗೂಂ. ೦೬೨) ; ಕರಸಾಟಕದವರು ನಮ್ಮವರು ನಾರಿಗುಳ್ಳವ್ಗ ಕರತೀಯ ಮುಯ್ಯ ತಂದಾರೆ (ಶಶಿ. ೦೪೬). ೨. ನಮ್ಮ ಕೈಲಾದರೆ ಮುಯ್ಯಿ ಉಡುಗರೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆಯೇ ವಿನಾ. ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದರೆ ಇಲ್ಲ (ಪುಣ್ಯಾಶ್ರ. ೨೦). ೩. ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಸರಿದೊರೆಯೂರು . . . ಸೀತಾಪಹರಣದ ಮುಯ್ಯಿಗಾಗಿ ರಾಕ್ಷಸವಂಶವನ್ನೆ ಪೆಸರಳಿಯಿಸಿದನು (ಜಾಪೋಶಾ. ೬) ; ಒಂದೇ ಜೇಕು ಸೊಂಪಿ ಮುನಕೆ ! ಸೇಡು ! ಮುಯ್ಯಿ ! (ಅಶ್ವಮೇ. ೦೦೨). ೪. ಸುತೆಯ ಪೋಪಿಸಿ ಬೆಸಸಿ, ಘನಕನಕ ದೊಡನವಳನ್ ಇತರ ಗೃಹಕೆತ್ತು ನೀಂ ಕೇಳ್ದ ಮುಯ್ಯೀನಲು ? (ಪುಂಚಿಕ. ೧೭). ೫. "ಮುಯ್ಯಿನಲು ಮುರ್ಯಾದೆ" (ಕಚಿ. ೧೦). ೬. ಸಿರಿಯಾಳನಂತ ಉಣಲಿಕ್ಕೆ ಬಲ್ಲೆನೆ ದಾಸಿಮಂಯ್ಯನಂತ ಉಡಲಿಂದ ಬಲ್ಲೆನೆ ಉಡಾಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟರೆ ಮುಯ್ಯಿಗೆ ಮುಯ್ಯಿನಿತ್ತ (ಬಸ. ೩೦೯) ; ಮುಯ್ಯಿ ಮಾತಲ್ಲಿದಾವೆ ಸಮ್ಮದು ಕಯ್ಯಲಪ ಸೇವೆಯನು ಕೈಕೊಂಡಯ್ಯ ನಾಗಿಹುದು (ಕೂಡಲ. ೩-೦-೧೩). ಮುಯಿಯ್ವಿ, : ೧. ಆಪ್ತಾರ್ಥ ಪುರುಷ ಇಜ್ಜದು ಬಸಮಂಬಜ್ಜಿಂದ್ರಿಬೀಚಿಕ್ಕಿರನ್ ತಲಿನ ಮೆಚ್ಚದೊಂ . . . ಸಿನ್ದೆದೇವಂಗಟ್ಟಿಸ್ಸಿ ಮುಯ್ಯಿವ್ವಚಿದೊಂಗರೆ ಅಲೆದೊಂ ಪಂಪೂವಿಪೊಂ (ಎಕ. XIV. ೦೯೩-೦೩ ; ಸು. ೫೫೬). ೩. ಕ್ಷಿತಿತಳದೊಳ್ ನೆಗಬ್ದಿರ್ದ ಪ್ರತಿಮಲ್ಲನನಿಕ್ಕಿ ಮುಯ್ಯಿಸಲುಮಾನದೆ ದರ್ಪಿತಮರಿತಮಲ್ಲಸ್ತಂಭಮೆನುಡಿವ ತಕ್ಕನಿಂ ಸಟ್ಟಿಗೆ ಸಜೆವಾಂಬ್ಯಾಚ್ಚಿತನಾ (ಅಪು. ೦೯-೦೩೯). ೪. ಆತಂಗೀವ ಮುಯ್ದಂ ನಿನಗೆ ಕೊಡುಪೆನೇಬಕ್ಕ ಪೋಗು (ಶಪಿಷ. ೬-೦೩) ; ಬಯ್ವ ಪನಸುಗಳಿಂದೆ ಬೇಳ್ದ ಬೆಗೆ ದಳ್ಳಿಸಲ್ ಮುಯ್ಯುಗಳ ಕೊಡುವೆನೆಂದಂ ಪಲ್ಲನಗಿದಂ (ಕಾಂಡಿರ. ೦೩೦-೨೭೬). ೫. ಮುಯ್ಯನಾನುಪದವರ್ಗೆ ಭುವನವು ಬೈತ್ತುದ್ಯೆ ನಿಮ್ಮಿನಿಬರನು (ಶಾಂತೀ. ೦-೨೩).

ಮುಯಿಮಾಡು. ಮುಯ್ಯಾಡು. ಮುಯ್ಯಮ್ಮಾಡು = ೧. ಒಂದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಕೊಡು : ಕಮಲಿಕ ಪದಸವ ಹಂಸಗೆ ನಡೆಯಿನು ಕುಮುದಕೆ ಪೊಳೆಪ ಕಂಗಳನು ಭೃಮರಕೆ ಕುರುಳನು ಮುಯಿ ಮಾಡಿ ಮೆಜ್ಜಿದರಾ ರಮಣಿಯರಾ ವನದೊಳಗೆ (ಪಕಪಣಾಂ. ೨೬-೩೭) : ಚುಂಬನಸುಖವಿವ ನಾಲವ ತಿದ್ದಿ ತೆಗೆದರು ತಂಬುಲ ಮುಯಿ ಮಾಡುತಿಹರು (ಧರ್ಮ. ೦೦-೦೦೩). ೨. ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡು : ಎನ್ನ ಉಪಕ್ಕೃತಿಗಳನ್ ಇಂತು ದುಷ್ಕೃತಿಗಳಿಜ್ ಮುಯ್ಯಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ದೇವರ್ಕಳಾಂ ಎನಗೆ ಪಗೆಗಳೆಂದೇ ಎಣಿಸಿದಪ್ಪೆನ್ (ಪದ್ಮಕ್ಷ. ೫೦_೦೦೩೪). ೩. ಬಳುವಳಿ ಕೊಡು : ಉಡುಗೊರೆ ನೀಡು : ಹರಿಪದಿಂದವರ್ಗೆ ಸೇಸೆಯನಿಕ್ಕಿ ನವರತ್ನ ಜರಿವಾಡ ವಸ್ತ್ರಗಳನಿತರೆ ಮುಯ್ಯಮ್ಮಾಡಿ ತೆರಳಲು (ಸಿದ್ಧ. ೨೦-೩೭). ಮುಯ್ಯಿಗೆ ಮುಯ್ಯಿ = (ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಲಿ- ಕೆಟ್ಟದಾಗಲಿ) ಪಡೆದುದನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿ ಕೊಡುವುದು : ಪ್ರತೀಕಾರ : ಪಾದಾರ್ಜನೆಯು ಮಾಡುವೆನೆಮ್ಮಾ ಪಾಮೋದಕದ ಹಂಗಿಂಗೆ . . . ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರ ನಿರಿವನಜ್ಜಾದುದೆ ಮುಯ್ಯಿಗೆ ಮುಯ್ಯಾಗಿ ಕಟ್ಟಿತ್ತಯ್ಯಾ ಎನ್ನ ಭಕ್ತಿ (ಬಸ. ೪೮೭). ಮುಯ್ಯ ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ಸೇಡುತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಹಗೆಸಾಧಿಸು : ಕುತುಬ್ಷಾಹಿ ದೊರೆಯು . . . ವಿಜಯನಗರದ ಮೇಲೆ ಮುಯ್ಯಿ ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಸಮಯ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಕಾಬ. ೦೦೨) ; ಸಾತ್ರಿ ಅವರ ಶಿಬಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಮುಯ್ಯಿತೀರಿಸಿಕೊಂಡೆವು (ಪಚಿಶ. ೪೦೬). ಮುಯ್ಯಿತೀರು = ಸೇಡು ಕೊನೆಗೊಳ್ಳು : ಹಗೆಯು ಸಾಧಿತವಾಗು : ದಡಕ್ಕಾದರೂ ಹೋಗಿ ಗಟ್ಟಿಮೆಲದ ಮೇಲೆ ನಿಂತುಕೊಂಡು ಮುಯ್ಯಿತೀರುವ ತವಕ ಬಯ್ಯುತ್ತಿರು (ಪಾಂಡವ. ೪೮೧). ಮುಯ್ಯಿಹಾಕು = ಉಡುಗೊರೆ ನೀಡು : ಬಳುವಳಿ ಕೊಡು : ಅಕಸ್ಮಾತ್ ಮದುವೆಗೆ ಹೋಗದಿದ್ದರೆ ಮುಯ್ಯಿಹಾಕುವುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಬರಲಿಲ್ಲವೇಂದು ಅಕ್ಷೇಪಿಸುತ್ತಾರೆ (ವಚನ್ಕಾರ. ೮೨). [ದೇ.ಪ ತದಿ. ಕೊಡ. ಮೊಯ್ ; ಕೊಡ. ಮುಯರ್; ತುಳು. ಮುಯಿ]

ಮುಯಿಕ್ಕ 'ಮುಯಿಪ್ಪು' ನೋ.

ಮುಯಿಕ್ಕ 'ಮೂ,' ನೋ.

ಮುಯಿ, 'ಮುಯಿಕ್,' ನೋ.

ಮುಯಿ, (ನಾ)- ಪಾಳು : ನಾಶ : ಧ್ವಂಸ (?) : ವಿಪತಿ [ಶನಿ] ನೋಡ ಕಾಣಿಗೆ ಧರಣಿಯ ಶ[ಪಯನೆ] ನೋಡೆ ಕಾಡಿಗೆ ಕಳಕಳಂ ಘಾ ನೋಡ ಮುಯಿ ನಿಷ್ಠಯಮಕ್ಕುಂ (ಕೋಗಿ.ವೇಷ. ೨_೨೧) : ಘಾ ನೋಡ

ಮುಯಿ ನಿಶ್ಚಯಮುಮಕ್ಕುಂ ... ಮಂಗಳರಾಹುಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿರ್ದೊಡೆ ಬೆಳೆ ಬಾಬುಗಾ ಕೆಡುವುದು (ಕೋಕೋಪ. ೨-೧೦ ೫೯). [?]

ಮುಯ್ಯಾಳು (ಕ್ರಿ). ಸೇಡನ್ನು ಹೊರಹಾಕು ; ದ್ವೇಷವನ್ನು ಕಕ್ಕು : ಅರೇಸ್ ದೇವನಲ್ಲಿ ತಾನ್ ಕಂಡನ್ . . . ಮುಯ್‌ಕಾಜ್ದ ಕಣ್ಗಳನ್ ಕೊಲೆಗಯ್ಯಿನಿಟ್ಟಿದುದನ್ (ಅಂಚಿಗೊ. ೧೩-೧೦೦).

[ಮುಯ್[1] + ಕಾಜು[1] (< ಕಾಜುಲ್)]

ಮುಯ್ದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತೀಕಾರವನ್ನು ಮಾಡು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು ; ಎದುರಿಸು : ಸುಭಟನ ಸಿಂಹನಾದಕೆ ಮುಯ್ದೆಗೆದು ಕರಿ ಕಾದುತಿರ್ದುದು ಭೀಮಸೇನನಲಿ (ಕುಚಾ.ಕ್ರಿ.೯. ೩-೩೬). [ಮುಯ್[1] + ತೆಗೆ[1]]

ಮುಯ್ಯಿ, ಮುಯಿಲ್[2], ಮುಯ್ಯ್[2] (ನಾ). ೧. ಹೆಗಲು; ಭುಜಾಗ್ರ : "ಭುಜಾಗ್ರಃ, ಅಂಸಂ — ಈ ೨ ಮುಯ್ಯ್" (ಪಚಾಶು. ೬೭-೩೭೦) ; ರಾವಣನಂ ಕೊಂದು ಜಯಶ್ರೀವಧೂವಂ ತಾಳ್ದಿ ಮುಯಿಲಿ [ಪಾಣಾಂ. ೮೫] ನೊಳ್ ಪರಿಣತಾದೇಷಜೆಯುಂ ತರ್ಪನ್ನೆಗಮೋಪದೆ ಪ್ರರೂಪಪದ್ಮತೋಚಿತಂ ವೀರರಸಂ (ಕಾಂಚಿ. ೩-೦೯೦) ; ನೀಮುಮೆಂಡದ ಕೈಮುಸೆಲಿಟ್ಟಿಯರ್ಧಗಪ್ಪಡ ಮನೆಡದ ಮುಯ್ಯಿನ ಮೇಗಿಕ್ಕಿ ; . . ಬಲಪ ಕೈಯೊಳ್ ಭೈಕ್ಷದ ಭಾಜನಮುಂ ಪಿಡಿದು (ಪಚಾರಾ. ೮೨-೦೭) ; ಬಲವಂದು ಬಾಹುಬಲಿಯ ನಣಂ ಭೇದಿಸಲಾಜಮದಜಿನಿರ್ದುದು ಮಸುಳ್ದಿಸಜಂಗೆಟ್ಟು ಬಲದ ಮುಯ್ಯಿನ ಕೆಲದೊಳ್ (ಪಚಾಪು. ೦೪-೦೦೭). ೨. ಪಕ್ಷಿಗಳ ರೆಕ್ಕೆಗಳು ಮೂಡುವೆ ಜಾಗ ;— ರೆಕ್ಕೆಗಳ ಮೂಲ : ಜೋಲ್ದಿಜಯಿಲ್ ಮುಯ್ಯಿಗಳಾಪಗೆಜಯಿಲ್ ಬಲವಾಜದಂತು ಮುಟ್ಟಿಂ ಪಾಜಲ್ (ಶಾಪಪು. ೦೩೩) ; ಎಱಕೆಗಳಂ ಪೆಲ್ಲನುರ್ಬೆತ್ತಿ ನಿಂದೊಯ್ಯನೆ ಮುಯಿಲ್ಗಂ ತೋಟಿಯಿಂದಂ ತೊಡೆದು . . . ಕುಕ್ಕುಟಂ ಕೂಗಿತಾಗಳ್ (ಶಿಶುಮ. ೪-೩೨). **ಮುಯ್[2]** : ೧. "ತೋಳ್ದಲೆ ಮುಯ್ಯೆನಲ್ ಭುಜದ ತುದಿವೆಸರು" (ಪಚಾಮು. ೬೨) ; ' ಪಿರಿದುಂ ಸಂತೋಷದಿಂದಂ ತನಗೆ ಸಲಸಾಮಾಜ್ಯಮುಂ ಕೈಗವಂದಂತಿರೆ ಪೆರ್ಚಿರ್ದೊಂದಾ ಮುಯ್ಯಿಲ್ಲದೆ ನಲಿದನನಂಗಾಂತಕಂ (ಪರ್ಚಾಮ್ಯ.-೦_೨೦೯). **ಮುಯ್ಯಿ[3]** : ೧. "ತೋಳ್ದಲೆ ಮುಯ್ಯೆ [ಪಾಣಾಂ. ೦೫] ನಲ್ ಭುಜಾಗ್ರಕ್ಕೆ" (ಕ್ಷತ್ರ. ೬೬) ; ಬಳೆದುವ ಪ್ರೋಳ್ಗೆಳ್ಕೆಯಿನಮಳ್ ಬಳೆವಂತಿರೆ ಮುಯಿಲ್ಗಳಂ ಕುಳಾಚಳಶಿಖರಿಗಳಂ ಮಸುಳೆವಂದುವು (ಪಂಚಾಣಾ. ೫-೪೭) ; ಉರಮಂ ಮುಯ್ಯಂ ಮುಡುಪಂ ಬೆನ್ನಂ ಕೊರಲಿಂ ನಡುನೆತ್ತಿಯನೆತ್ತಿ ಪೊಯ್ದುರೊರ್ವರ ನೊರ್ವರ್ (ಗಣಾಯು. ೮-೦೩). ೩. (ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಬೆನ್ನು; ಹಿಂಭಾಗ : ಆ ಪಕ್ಷಿಮನಾಶ್ರಯಿಸಿದ ಠಾವಿರದು ಕಕುದಸಂಧಿಯಂಶ(ಸ)ಮೆನಿಕ್ಕುಂ ಆ ವಂತದ ಮೊದಲಾಶ್ರಯ ಠಾವಿನ ಮುಯಿಲ್ಗಳಿ ದಾವಮೆಂಬಭಿಧಾನಂ (ಕಕ್ಷಣಾ. ೯-೩೦). ೪. (ಆಲಂ) ಭುಜಬಲ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ; ಕಲಿಸಿದ ಭಾರ್ಗವಾತ್ಮಜರೆ ನೋಡಿದ ತಜ್ಜರ ಮುಯ್ಯಿ ನೆತ್ತಿಯಂ ಗೆಲೆ ಸಲೆ ಠಾವುಲಕ್ಷ್ಮಣರದೇಂ ನೆಜಿ ಕಲ್ತರೊ ಕೈದುವೆಲ್ಲಮಂ (ಪಂಚಾಮಾ. ೩-೦೩೦) ; ಬಲ್ಲಾಳದೇವನ ಬೆನ್ನೆ ಮುಟ್ಟ ನೋಡಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಮುಯ್ಯಂ ಕೂಡಾಡೆ (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೦೪೩೭, ೩೦-೭ ; ೧೩೨೦). 'ಮುಡುಪ್ಪು' ಸೋ.

ಮುಯ್ಯಿಂ ನೋಡು, ಮುಯ್ಯಿಂ ನೋಡು = ೧. ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳು ; ಭುಜಬಲವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳು ; ಎಷ್ಟಂತು ಸಂಪೆ ಕಳ್ಳನಿಲ್ಲೆಂದು ಮುಯ್ಯಂ ನೋಡಿ ಮಕ್ಕಂ ತನ್ನೊಳಿಂತೆಂದಾಳೋಚಿಸಿದಂ (ಪರ್ಚಾಮ್ಯ. ೬-೩೪).-೨. ಹೆಮ್ಮೆಪಡು ; ಗರ್ವಿಸು ; ವಜ್ರಕುಮಾರನಂ . . . ಮಣಿಮಾಲೆಮಹಾದೇವಿ ಕಂಡು ಮುಯ್ಯಂ ನೋಡಿ ರಾಗದಿಂ ವಿಳಾಸವಿಪ್ಪುಗಿಂತೆಂದಳ್ (ಪರ್ಚಾಮ್ಯ. ೬-೦೪೨) ; ಸುಂದರಿ ಯೆರಡಂ ಮುಯ್ಯಂ ಪಡೆದಗ್ಗಳಕೆಗೆ ಪೆಯ್ದೆರ್ಚ್ ವಿಧಾತ್ರನಿಂದೆ ಮುಯ್ಯಂ ನೋಟ್ಟಂ (ಕಾಣ್ಯ. ೦೮೦). ೩. ಹೆಗಲನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು : ಭುಜವನ್ನು ತಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು : ಕದನೋತ್ಸಾಹದೆ ಸೂಜಸೂಬದರೆ ಮುಯ್ಯಂ ನೋಡುತುಂ ಜಾಹುಕಾಂಡವ ಕಂಡೂತಿಗಳಂ ತೆರಳ್ಚಲೆಯಾಯ್ದೆಂದು ಮೆಯ್ದಿರ್ಚಿದಂ (ಪಚಾ. ೬-೧೪). ೪. ಸಂತೋಷಿಸು : ಉಬ್ಬು : ಕಟ್ಟ ಸಾಲಂ ಬಂದ ಪರವನಂತೆ ಮುಯ್ಯಂ ನೋಡಿ (ರವರಾಮ್ಯ. ೬-೦೨೩). **ಮುಯ್ಯಂ ನೋಡಿಸು** = ಸಂತೋಷಪಡುವಂತೆ ಮಾಡು : ಬಾಳಕಾಲದೊಳ್ ತೊಡರ್ದ ಪೊಡರ್ದಮ್ಮುರ ವಾಲಕ್ಕಿಯಯುಂ ಮುಯ್ಯಂ ನೋಡಿಸಿತು ತಾಯುಮುಂ ತಂದೆಯುಮಂ (ಕುಪಣ. ೩-೦೧) ; " ಮುಯ್ಯಂ ನೋಡಿಸಿತು — ತಮ್ಮ ಹೆಗಲುಗಳನ್ನು ತಾವು ನೋಡಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿತು ಎಂದರೆ ಇಂಥ ಮಕ್ಕಳು ಇದ್ದಾರಲ್ಲಾ ಎಂದು ಸಂತೋಷಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿತು " (ಕುಪಣ. ೩೯). **ಮುಯ್ಯಾಗು** = (ಆಲಂ) ಆಧಾರವಾಗು ; ಆಶ್ರಯ ನೀಡು (?) ; ನಿಮಿರ್ಚಿ ಬಿಕ್ಕುಳಿಕೆ ಪೆಯ್ ಮುಯ್ಯಾಗೆ ಕಂಪಕ್ಕೆ ಬಲ್ ಕುರುಸ್ಸಾಯಂ ಗದೆಪೊಯ್ದಿನಿಂದಿಳಿಗೆ ಬಿದ್ದಂ ಬೆಟ್ಟು ಬಿಚ್ಚಿದಂದಿಂ (ಕಪ. ೩-೦೯೦).

[ದೇ.ಗೆ ತಮಿ. ಪೊಯ್ಯಂಮ್ಬು ; ಮಲ. ಮುಟಿಪ್ಪು ; ತಲು. ಮೂಪು]

ಮುಯ್ಯೆ ' ಮೂಯೆ ' ನೋ.

ಮುಯ್ಯ್ ' ಮುಯಿಲ್[1] ' ನೋ.

ಮುಯ್ಯಚ್ಚಿ ' ಮೂಪಚ್ಚಿ ' ನೋ.

ಮುಯ್ಯಚ್ಚಿಗ (ನಾ). ಪಮೂರುಪಣ್ಣಿಗಳುಳ್ಳವನು ; ಶಿವ ; ಮುಯ್ಯಚ್ಚಿಗಂ ತನ್ನೊಳಂ ತಾನೆ ಮುಟ್ಟುತಂ ರಯ್ಯನುಂ ಬಿಚ್ಚವಳ ಮೆಜ್ಜೆವನೆಂಬಂಜ್ಜುಗಿಸಿ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಬಂದನು (ಶಾಶಿ. ೭-೦೦೯).

[ಮುಯ್ಯಚ್ಚಿ (< ಮೂಪಚ್ಚಿ) + — ಗ[3]]

ಮುಯ್ಯಡಿ (ನಾ). ಮೂರುಅಡಿ.—ವಾವ : ಮುಯ್ಯಂಬುದರ್ಕಿ—ಮುಂದ್ಯಾರಡಿ. ಮುಯ್ಯೆಂದಂ. ಮುಯ್ಯಡಿ (ಪಮುಪ. ೦೫೯ ಕ್ರಿಶೀ). ' ಮುಯ್ಯಡಿಯ ' ಪರಾ. [ಮುಯ್[3] (< ಮೂಱು) + ಅಡಿ[1]]

ಮುಯ್ಯಡಿಯ (ನಾವಿ). " ಮೂಱುಪಾದಗಳುಳ್ಳವನು, ಭೃಂಗಿರಿಟಿ. ಭೃಂಗೀಶ " (ಕ್ರಶಕ್ರ) : ಅಮಳಕೈಲಾಸಪರ್ವತವಿಳಿದು ದೃಢದಿಂ ಮೃತಾಭವಮಂ ಬಿಡದೆ ನಿಜದಿಂದೆ ಪೊಡಮಿಗಂ ನಡತಂವನತ್ಯಂತಮಹಿಮಾತಿಶಯವಾಂತ ಮುಯ್ಯಡಿಯನು (ಪಾಸೋಕ್ಷಿ. ೦-೬೨). [ಮುಯ್ಯಡಿ + — ಅ[3]]

ಮುಯ್ಯರ್ಧ (ನಾ). ಮೂರು ಮತ್ತು ಅರ್ಧ ; ಮೂರುವರೆ : ಬಾಣಿಪಮ್ಯಾರ್ಣ ಮುಯ್ಯರ್ದ್ಯಾರ್ದ್ಯಂಶಃ (ಇಕ. VII, ೦೪೭-೪೫ ; ೬೫೮).

[ಮುಯ್[3]-(< ಮೂಱು) + ಅರ್ಧ]

ಮುಯ್ಯಾನ್[1], ಮುಯ್ಯಾನು[1], ಮುಯ್ಯಾನ್[1] (ಕ್ರಿ). ೧. (ಒಳ್ಳೆಯದು ಅಥವಾ ಕೆಟ್ಟುದನ್ನು ಮಾಡಿದುದಕ್ಕೆ) ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಕೊಡು ; ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡು : ಅನುಪನ ನೆತ್ತರನೀಂಟಿದವನ ನೆತ್ತರ ಜೀವಸಹಿತವಿನಾಂಟದೆ ದುರ್ಯೋಧನನಂಬ ಪೆಸರ್ಗೆ ಮುಯ್ಯಾಂಪೆನೆ (ಗಣಾಯು. ೩-೬) ; ಪೂತುಂದು ಕುರುವಕ ಫಲಪಣ್ಣಿ ಬರಲು ಮುಯ್ಯಾತುದು ವೂಗಿ ಪುರ್ತ್ಯರಿಗೆ (ಪೋಚಕ. ೪-೧೨) ; ೨. ಉಡುಗೊರೆಯನ್ನು ಕೊಡು ; ಬಹುಮಾನವನ್ನು ನೀಡು : ಸೋತುದರಿಬಲ ಹೋಗೆನುತ ಮುಯ್ಯಾಂತು ಮನ್ನಿಸಿ ಪೊಸ್ಸಟ್ಟಲೊಳಾತಗಳಿಗೊಲಿದಿತ್ತನ್ನೆ ಕರ್ಪುರದ ವೀಳೆಯವ (ಶಾಪಾಕ್ರಿ.೯. ೪-೦೦) ; ೩. ಬಿಡುಪುವಾಸವನ್ನು ಪಡೆ ; ಪೆಜ್ಜೆಸ್ಸನ್ನು ಗಳಿಸು : ವಾಜಿಮುಖ್ಯಿನ ಮನಂ ಪೆಚ್ಚಲ್ಕೆ ಮುಯ್ಯಾಂಪ ತನ್ನಿರವಿಂಗಳ್ಕುವ ಚೀತೆಯಿಂ ನಿಲಿಸಿದಂ ಸೌಪಾರ್ಥದಿಂ ಬಾಹುಕಂ (ಪಕಪಂ. ೬೫೬). ೪. ಪ್ರತಿಭಟಿಸು : ಸೆಣಸು ; ಎದುರಿಸು : ಇನ್ನುಂ ದನುಜರಿಪ್ಪುವಿನೊಳ್ ಕಾವದೇಕರ್ಪ ಸಂಕ್ರಂದನ ನೀಂ ಪೌಲೋಮಿಯಪ್ಪೆ ನ್ನಧಿಪನೆನಿಸಿ ಬನ್ನಕ್ಕೆ ಮುಯ್ಯಾಂತಾ ನಿಲ್ದೆ ನ್ (ಪಗಪ. ೦೩-೬೦) ; ಸೂತಸುತ ದಳಪತಿಯ ಪಡ ಮುಯ್ಯಾಂತರೇ ಮುಂಬಿಗರು (ಕುಪ್ಯ. ೩-೬).

೫. ಎದುರಾಗು ; ಅಭಿಮುಖವಾಗು ; ಇದಿರಾಗಿ ಬರು : ಒಯ್ಯನೆ ಕರದಡೆ ಮುಂದೆ ಬಂದು ನಿಂದಿತ್ತು ಮುಯ್ಯಾಂತಡೆ ಬಯಲಾಯಿತ್ತು, ಗುಹೇಶ್ವರ (ಅಮಲ. ೨-೩೦) ; ರಾಂಧನವ ಹೊತ್ತು ಮುಯ್ಯಾಂತು ಅಗ್ರಗೆಱಗಿ ಪೃಷತೆಂದೆ ಪ್ರಮಾಣಿಸಿ . . . ನಮೋ ನಮೋ ಎಂಬೆ (ಕೋಗಳಿ. ೧೬-೦೬೭). ೬. ಪ್ರತಿಫಲವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸು ; ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಬಯಸು : ತನ್ನ ಮಾಟಕ್ಕೆ ತಾನೆ ಮುಯ್ಯಾನ ದಾಸೋಹಿ (ಶಪಗ. ೩೬-೩೨). ೭. ಸಲುಗೆಯನ್ನು ತೋರು : ಸದರದಿಂದಿರು : ದೇವನೊಬ್ಬನೆಂದು ಮುಯ್ಯಾನಲು ಬೇಡಾ ಕಱಕಟ ಕಾಡಿದ ನೊಳ್ಳಿದನೆ (ಬಸವ. ೦೧೬). ೮. ಹಿಗ್ಗು : ಸಂತೋಷಿಸು : ಧವಳತನುತ ಕೀರ್ತಿವರಂ ವಂದಿವ್ಯಂದಾಘಾತಂ ಮುಯ್ಯಾಂತನೆತ್ತಂ ಸುಲಲಿತಕಲಿತಾ ಕಲ್ಪವಲ್ಲೀವಸಂತಂ (ಶಾಕಾಕೃ. ೬-೩೨). **ಮುಯ್ಯಾನು**$_1$: ೭. ಇಂತಪ್ಪ ಬೇಡಂಗೆ ಮುಯ್ಯಾನುವರೆ (ಕಾ೩. ೫೯. ೦೮೨-೯). ೮. ಮಾಪನಿಧಿ ನಿನಗೆ ನಾಂ ಕೈಯಾನುವೆ ಕರುಣವ್ರಸಾದವಂ ಕೊಟ್ಟರೆ ಮುಯ್ಯಾನುವೆ (ಕಂಚಿಕಾ. ೦೦-೩೭). **ಮುಯ್ಯಾನ್**$_1$: ೮. ತರಲಾಪಾಂಗದಿನಾ ನೃಪಾಲತಿಲಕಂ ಮುಯ್ಯಾಂ [ಪಾಣಿಂ. ಯ್ಯಾಂ] ತರಲ್ದು . . . ನಿರಂತರ ಮುದ್ಯಾವನಿನೋದವಂ ಸರಿಸುವದ ಧೂಕಾಂತನಾಕಾಂತೆಯಂ (ಅಪಂಕೃ. ೨-೦೮). ೯. ಪೈಪೋಟಿಯಾಗು ; ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಯಾಗು : ವಿಷಯವರ ವನಿತೆಯ ಸೀಮಂತದ ಮಣಿಕಾಂತಿಗೆ ಮುಯ್ಯಾಂತಮದು ಚಿರ್ಮಂ ಪ್ರಭಾಕರೀ ವಾಮವುರಂ (ಪಾಣಿಕೃ. ೨-೬೩).

ಮುಯ್ಯಾತುಕೊಳ್ಳು = ಎದುರಿಸು ; ಸೆಣಸು : ಪ್ರತಿಭಟಿಸಂ : ನನ್ನ ಸದೆಲ ಮುಯ್ಯಾತುಕೋಬೊಡೆ ರುದ್ರಗರಿದು (ಕೋಚತ. ೦೨-೫೯).

[ಮುಯ್$_1$ + ಆನ್$_1$]

ಮುಯ್ಯಾನ್$_2$, **ಮುಯ್ಯಾನು**$_3$, **ಮುಯ್ಯಾನ್**$_2$ (ಕ್ರಿ). ಗರ್ವಿಸು ; ಬೀಗು ; ಹೆಮ್ಮೆಪಡು : ನಾನಾವಿಲಸನ್ನನೋತರಸುಖಿ ದೇಱಂದು ಲಾವಣ್ಯಮೆನ್ನದೆ ದೇಱಿಂದು ಪಲಾಲಮಂ ಗಱಪಿ ಚಾತುರ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಯ್ಯಾಂಪುದೇ (ಕುಳಾಪಾ. ೦೦-೦೦೨); ಅಲೆಯರೊಳ್ ಮುಯ್ಯಾಂಪಲ್ ಸೊಬಗಿಂಗಾ ಸತ್ಯಭಾವಂ ಬೇಡಿಂ ತನಗಾ ಸೂಬೆಗೆಯರಲರಂ ಮಾಡಿದಿರೆ ಸೂಬೆಗೇಡಬೃತ್ರಮಾಯ್ತು ಭೀಷ್ಮಕಸುತೆಯಾ (ಕಗಿ. ೦೨-೬೦). **ಮುಯ್ಯಾನು**$_3$: ಆ ಶರನನು ತಾನು ತಾನಾಗಿ ಆಜುದರುಶನಕ್ಕೆ ಯಾಚಕನಲ್ಲ ಪಿಡಿಯುದರುಶನಕ್ಕೆ ಮುಯ್ಯಾನುವನಲ್ಲ (ಅಪಂ. ೨೫೦-೦೦೩). **ಮುಯ್ಯಾನ್**$_2$: ಇಂತು ಸುಯೋಧನಂ ನಿನಗೆ ಮಾಡಿದ ರಾಜ್ಯವಿಭೂತಿಗುಂತೆ ಮುಯ್ಯಾನ್ಗಂ [ಪಾಣಿಂ. ಯ್ಯಾಂ]ತಿರದಿರ್ (ಪಂಚಪಾ. ೩-೩೬); ಈ ಧಂಡಮೆನಿಪ್ಪೊದಲಂ ಕೈಕೊಂಡುಂ ಗಡ ಜೀವನಾವಗಂ ಮುಯ್ಯಾಂಪಂ (ಶಂಗಿ. ೦೨-೬೨). [ಮುಯ್$_2$ (<ಮುಯ್ಯು) + ಆನ್$_1$]

ಮುಯ್ಯಾನು$_1$ 'ಮುಯ್ಯಾನ್$_1$' ನೋ.

ಮುಯ್ಯಾನು$_2$ 'ಮುಯ್ಯಾನ್$_2$' ನೋ.

ಮುಯ್ಯಾನೆ (ನಾ). ಮೂರು ಆನೆ : ಮುಯ್ಯಾನೆ, ಮುಂಜುವೆ (ಕಣ್ಣ. ೩೦ ಕ್ರಿಯೋ). [ಮುಯ್$_2$ (< ಮೂಱು) + ಆನೆ$_1$]

ಮುಯ್ಯಾಳ್, ಮುಯ್ಯಾಳು (ನಾ)- ಒಬ್ಬನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಬರುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಆಳು; ಬದಲಿ ಆಳು : ರಂಗ ನೀ ಕಾರ್ಗರ್ದ್ದ ಕಳೆಯುಪು ಹೆಂಗಳನು ಮುಯ್ಯಾಳ್ಗೆ ಕರಕೊಂಡಿಂಗದೇ ಕೀಳೆಂದು ನೇಮಿಸಿ (ಅಚಾರಿ. ೩೦-೩೨). **ಮುಯ್ಯಾಳು** : ಮುಯ್ಯಾಳು ಬರದಿದ್ದರೆ ಲಗ್ನ ಕಟ್ಟಿದ ದಿನ ವಿವಾಹಭಂಗ ಮಾಡಿದವನ ಪಾಪವನ್ನು ಅವನ ಕಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುಪ್ರ. ೭೦) : ಗಿರಿಯಪ್ಪಗೌಡರೂ ಈರಪ್ಪನೂ ಮುಯ್ಯಾಳಿನ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಬೇರೆ ಒಕ್ಕಲುಗಳ ಜಮೀನಿಗೆ ಹೋಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಂಚಿಪ್ರ. ೧೮). [ಮುಯ್$_1$ + ಆಳ್$_2$]

ಮುಯ್ಯಾಳು 'ಮುಯ್ಯಾಳ್' ನೋ.

ಮುಯ್ಯಾಱಡಿ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಅಡಿ : ಮುಯ್ಯೇಱಡಿ ಸೂಬು, ಮುಯ್ಯಾಱಡಿ (ಕಾಣಾಡಂ. ೦೭೩ ಅಡಿ); ಮುಯ್ಯಾಳ್, ಮುಯ್ಯೇಱು, ಮುಯ್ಯಾಱಡಿ (ಕಣ್ಣ.ಪು. ೭೫ ಕ್ರಿಯೋ).

[ಮುಯ್$_3$ (< ಮೂಱು) + ಅಱು$_3$ + ಅಡಿ$_1$]

ಮುಯ್ಯಿ 'ಮುಯ್$_1$' ನೋ.

ಮುಯ್ಯಿರ್, ಮುಯ್ಯಿರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ; ಆರು: 'ಮುಯ್ಯಿರ್ಮೊಗ' ಪರಾ. **ಮುಯ್ಯಿರ್** : 'ಮುಯ್ಯಿರಡಿ' ಪರಾ.

[ಮುಯ್$_3$ (< ಮೂಱು) + ಇರ್$_2$]

ಮುಯ್ಯಿರ್ಮೊಗ, ಮುಯ್ಯಿರ್ಮೊಗ (ನಾ). ೧. ಆರುಮುಖ. ೨. ಆರು ಮುಖಗಳುಳ್ಳವನು : ಪಣ್ಮುಖ: "ಸವಿಲ್ದೀರಂ, ಮುಯ್ಯಿರ್ಮೊಗಂ (ಅಜುವೊಗಂ), ಮಱಗೂಲ ಮಗಂ—ಈ ೪ ಕಾರ್ತಿಕೇಯಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಶಪಗ. ೦೭-೫). **ಮುಯ್ಯಿರ್ಮೊಗ** : ೨. "ತಾರಕಮಥನಂ ಮುಯ್ಯಿರ್ಮೊಗನೆನಿಸಿಕೊಂಬಂ" (ಪಜಿಪ. ೫೦). [ಮುಯ್ಯಿರ್ + ಮೊಗ]

ಮುಯ್ಯಿ$_2$ (ಕ್ರಿ). ಉಡುಗೊರೆ ನೀಡು ; ಬಳುವಳಿಕೊಡು : ಮದುವೆಗೆ ಬಂದ ಬಿಜ್ಜಾದರರಾಮಯರ್ಗೆ ಸದಮಲಮಣಿಭೂಷಣಾಗಳ ಮುದದಿಂ ಮುಯ್ಯಿತ್ತು ... ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನು (ಕ್ರಿಪಾಂ. ೦೦-೦೦). [ಮುಯ್$_1$+ಇಸ್$_3$]

ಮುಯ್ಯಿರ್ 'ಮುಯ್ಯಿರ್' ನೋ.

ಮುಯ್ಯಿರಡಿ (ನಾ). ೧. ಆರು ಪಾದ,–ಕಾಲು : ಮುಯ್ಯೆಂಬುದರ್ಕ್–ಮುಯ್ಯಿರಡಿ, ಮುಯ್ಯೆಂದಂ, ಮುಯ್ಯಡಿ (ಪಜಿಪ. ೦೦೫ ಕ್ರಿಯೋ). ೨. ಆರುಕಾಲುಗಳುಳ್ಳದು; ಆರಡಿ; ದುಂಬಿ : "ಮುಯ್ಯಿರಡಿ= ತುಂಬಿ" (ಪಜಿಪ. ೫೦. ೨) ; ಮುಯ್ಯಿರಡಿ ಮೊಕ್ಕದ ಭೋಜನಶಾಲೆಯೊ ಳಾನದನೆಲ್ಲಿ ರಂಜಿಸುತು ಪೂವಿನ ಪಸರಂ (ಪಜಿಪ. ೬-೦೦೨); ಬಂಡುಣ ಲೆಂದು ತಂಡತಂಡದಿಂ ಮಂಡಳಿಸಿ ಮುಯ್ಯಿರಡಿಗಳ್ ಬಂದೆಱಗುಗುಂ (ಅಪಂಪ್ರ. ೯-೦). [ಮುಯ್$_3$ (< ಮೂಱು) + ಅಱಡಿ]

ಮುಯ್ಯಿರ್ಮೊಗ 'ಮುಯ್ಯಿರ್ಮೊಗ' ನೋ.

ಮುಯ್ಯೆಱಡಡಿ (ನಾ)- = ಮುಯ್ಯಿರಡಿ ೨ : "ಅಲರ್ಕಿ. . . ಮುಯ್ಯೆಱಡಡಿ–ಈ ೭ ಭ್ರಮರಂ" (ಶಾಂ. ೫೫-೦೫೬). [ಮುಯ್ಯೆಱಡು + ಅಡಿ$_1$]

ಮುಯ್ಯೆಱಡು (ನಾ). = ಮುಯ್ಯಿರ್ : 'ಮುಯ್ಯೆಱಡಡಿ' ಪರಾ.

[ಮುಯ್$_3$ (< ಮೂಱು) + ಎರಡು]

ಮುಯ್ಯೇಱು, ಮುಯ್ಯೇಱು (ನಾ)- ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ; ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು: ಮುಯ್ಯೇಱು ಸೂಬು, ಮುಯ್ಯಾಱಡಿ (ಕಾಣಾಡಂ. ೦೭೩ ಅಡಿ). **ಮುಯ್ಯೇಱಿ** : ರಾಯೆಂಬೀ ಪೆಸರಿಲ್ಲದಂತು ಮುಳಿಸಿಂ ಮುಯ್ಯೇಱು ಸೂಬಿಂತು ಕಟ್ಟಾಪುಂ ಪೊಪ್ಪುಬೋಗೆ ತಂದೆಯಬುವಿಂಗಾ ಧಾರ್ಗವಂ ಕೊಂದಂ (ಶಂಕಾಸಾ. ೦೨-೬೮) ; ಚಲದಿಂ ಮುಯ್ಯೇಱುಸೂಬಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರನಱಿ ಕೊಂದಿಕ್ಕಿದಂ ಜಾಮದಗ್ನ್ಯಂ (ಪಜಿಪ. ೦೦೫ ಕ್ರಿಯೋ).

[ಮುಯ್$_3$ (< ಮೂಱು) + ಏಱು$_3$]

ಮುಯ್ಯೇಱು 'ಮುಯ್ಯೇಱು' ನೋ.

ಮುಯ್ಯೊನ್$_1$ 'ಮುಯ್ಯಾನ್$_1$' ನೋ.

ಮುಯ್ಯೊನ್$_2$ 'ಮುಯ್ಯಾನ್$_2$' ನೋ.

ಮುಯ್ಯ್ವು$_1$ 'ಮುಯ್$_1$' ನೋ.

ಮುಯ್ಯ್ವು$_2$ 'ಮುಯ್ವು' ನೋ.

ಮುಯ್ಯೊನೆ (ನಾ). ಪೆಗಲಿನ ತುದಿ; ಭುಜಾಗ್ರ : ಮಸುಂದರ ಗೆಯ್ಮಮಂ ಬಿಸುಟು ದೇವರೆಮೆಂಬಭಿಮಾನಮೇಱ್ ಮುಯ್ಯೊನಗಳ ನೋಟ್ಟಿರಿನ್ನೆರಡು ತೋಳೊಳವೆಂಬುವೋಲಾರ್ವರೇಶ್ವರರ್ (ಕಾಂಪ್ರ. ೫೫೯). [ಮುಯ್$_2$ (< ಮುಯ್ವು) + ಮೊನೆ]

ಮುರ್ಕ₁ 'ಮುರಿವ' ನೋ.

ಮುರ್ಕ₂ 'ಮುರುಪು₂' ನೋ.

ಮುರ್ಕ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧವುಳ್ಳ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ : "ಮುರ—ಮುರ ಎಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ" (ಓಪಿ. ೧೫೬). [ಸಂ. ಮುರಾ]

ಮುರಕಲಿ 'ಮುಚಿಕಿಲ್₂' ನೋ.

ಮುರಕಲು 'ಮುರುಕಲು' ನೋ.

ಮುರಕಳಿ 'ಮುರುಕಳಿ' ನೋ.

ಮುರಕೆ 'ಮುರಿಗೆ₁' ನೋ.

ಮುರಕೆಲ 'ಮುಚಿಕಿಲ್₂' ನೋ.

ಮುರಗಡೆ, ಮುರುಗಡೆ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಮುರಿಯುವಿಕೆ : ಭಗ್ನವಾಗುವಿಕೆ : ಭಂಗವಾಗುವಿಕೆ : ವಿವಾಹ ಮುರಗಡೆಯಾಗುವದೇನು ಎಂಬ ವಿಲಕ್ಷಣ ಹೆದರಿಕೆಯಾಗುವದು (ಸುಚ್ಚರಿ. ೬೬). **ಮುರುಗಡೆ** : ೧. ತನ್ನ—ಶಕ್ತಿಯ ಮಿದುವೆಯ ಮುರುಗಡೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು. 'ಶ್ಯಾಮರಾಯ ಅಸಮರ್ಥನಿದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ಅವನಿಗೆ ಖಾತ್ರೀ ಇತ್ತು (ದೀಹಿ. II, ೩೬೯). ೨. ಸಂಬಂಧವು ಕಡಿದುಹೋಗುವಿಕೆ : ಗಂಗಕ್ಕ ನನಗ ಪಾಸ ಅಕ್ಕ ಆಗಬೇಕು . . . ಆಕೀದು ಪನ್ನದು ಮುರುಗಡೆ ಆಗಿ ಇಂದಿವ ಮಿತಿಗೆ ಹದಿನೈದುವರ್ಷ ಆದವು (ಗಂಜಾಡಾ. ೧೦೨).

ಮುರಗಡಮಾಡು = ಮುಕ್ತಾಯವನ್ನು ತರು ; ನಿಲುಗಡೆ ಮಾಡು ; ನಿಲ್ಲಿಸು : ಮೆಚ್ಚಿಗೆಯ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಮುರಗಡೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ (ನಾಳಿ. ೩೭, ಪಾಕ್ಕಳಿಯ ಕುಟು). [< ಮುಱಿ₁ + ಕಡೆ]

ಮುರಗಿ₁ 'ಮುರಿಗೆ₁' ನೋ.

ಮುರಗಿ₂ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುಜಿಂಕೆ : "ಮುರಗಿ — ಮೃಗೀ — ಹರಿಣೀ" (ಕ್ರಿಕೋ. ೫೦). [< ಸಂ. ಮೃಗೀ]

ಮುರಗಿಕಾಯಿ 'ಮುಗ್ಗಿಕಾಯಿ' ನೋ.

ಮುರಜ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಮದ್ದಳೆ : "ಮೃದಂಗಃ, ಮುರಜಃ— ಈ ೨ ಮದ್ದಳೆ" (ಪಾಕಾಮು. ೧೭-೧೭) ; ಅದು ಮಾಯಾತ್ರಯವೇಷ್ಟಿತಂ . . . ವೇತ್ರಾಸನರಘುಲ್ಲಿರೀಮುರಜದಂತೊಪ್ಪಿರ್ಪುದು (ಪಾಚಂ. ೨-೧೯) ; ಅಲ್ಲಿ ಮುರಜದ ಮದದ ಕಹಳೆಗಳ ದನಿಯೊಳಗೆ ಅಲ್ಲಿಯಾವುದರ ಶಂಖದ ಘನಧ್ವನಿಯೊಳಗೆ . . . ಸಾಂದ್ರರುಚಿಗೊಡುವ ಪರಿಯಾಣಂಗಳುಮನಿತೆ ನೀಡುತಿರೆ (ಪಾಸ. ೬-೦೦೩). ೨. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : ಒಂದು ಪದ್ಯವನ್ನು ಮದ್ದಳೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ರಚಿಸುವ ಒಂದು ಚಿತ್ರಬಂಧ: ಶತಪೂಲಚಾಮರಾಕ್ಯಾಸಿರೂಪವಿಗತಥತುರಂಗಪವರ್ಗತಪಾಥಂ ಮುರಜಂ ಗೋಮೂತ್ರಿಕೆ ಪುಷ್ಕರಮರ್ಧಭ್ರಮಣಸರ್ವತೋಭದ್ರಂಗಳ್ (ಕಾಕ್ಕಾ. ೩೬೯). [ಸಂ.]

ಮುರಜಕೇತನ (ನಾ). ಮದ್ದಳೆಯ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ ಬಾವುಟ—ಧ್ವಜ : ಆಗಳ್ ಧರ್ಮಪುತ್ರಂ ತ್ರಿಭುವನಸಂಗರಾಕಂಪಂಗೊಳೆ ಮುರಜಕೇತನವಿರಾಜಿತಮಪ್ಪ ತನ್ನ ರಥಮನವರಿದಿದಿರಂ ಪರಿಯಿಸಿ (ಕೀಪರ್ವ. ೦೩-೧೪ ಪ). [ಸಂ.]

ಮುರಜಬಂಧ (ನಾ). = ಮುರಜ ೨ : ವರದಿನ ಪಾದನ್ಯಂ ಪರದಾನ ಪಾದವಂ ನೆರದುಪದಿರಾಜನ್ಯಂ ಪರಿಜನಪೆಂಪದೆಮಂ (ಮುರಜಬಂಧಂ) (ಕವಣ. ೨-೦೧೦) ; ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನೂ ಪದಗಳನ್ನೂ ಕುಶಲತೆಯಿಂದ ಅರಿಸಿ ಜೋಡಿಸಿ ಕವಿಗಳು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಇತರ ಶಬ್ದವೈಚಿತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವವೆಂದೂ 'ಬಂಧ' ವೆಂಬ ಹೆಸರು . . . ಇವುಗಳ್ . . . ಹಾರಬಂಧ, ಮುರಜಬಂಧ ಮುಂತಾದ ನಾನಾವಿಧಗಳುಂಟು (ಕ್ರಿಕಾ. ೨೫೨). [ಸಂ.]

ಮುರಜಬಂಧಕ (ನಾ). = ಮುರಜ ೨ : [ಗೋಮೂತ್ರಿಕಂ] . . . ಶ್ರೀಮದರ್ಧಭ್ರಮಂ ಚಕ್ರನಾಮಂ ಮುರಜಬಂಧಕಂ ಇವು ದುಷ್ಕರ ಕಾವ್ಯಂಗಳ್ (ಸ) ವಿಶೇಷವರ್ತಿಗಳ್ (ಕಾಚಾ. ೨-೦೦೩). [ಸಂ.]

ಮುರಜೆ (ನಾ). = ಮುರಜ ೧ : "ಮೃದಂಗಾಃ, ಮುರಜಾಃ—೨ ಮದ್ದಳೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಕರ್ನಾಕ. ೩೬) ; ಮುರಜೆಯ ಗತಿಯಜ್ಜಿದು . . . ಗುರುಲಘು ಪ್ಲುತ ದ್ರುತವನು ತಾಳದೊಳವ ಪರಿವಿಡಿಯಾದೊಪ್ಪಿದನು (ಕಾಪಣಾಂ. ೯-೬೬) ; ಸುಡ್ಡಾನವೆಂಬ ಕೊಡಗೆಯಿಂದ ಆ ಮಾಡಕೆಯಂ ತಟ್ಟುವ ಧ್ವನಿ . . . ಮುರಜೆ ಮೃದಂಗ ವುಡುಕು ಕಹಳೆಯಂತಾಗೆ (ಭೃಕೂ. I, ೨೬೯). [ಸಂ. ಮುರಜಾ]

ಮುರಡಿ₂ 'ಮುರುಡಿ₂' ನೋ.

ಮುರಡಿ₃ 'ಮೊರಡಿ₃' ನೋ.

ಮುರಡು 'ಮುರುಟು₂' ನೋ.

ಮುರಡಾರಸಿಂಗಿ, ಮುಡದಾರಶಿಂಗಿ, ಮುಡದಾರಸಿಂಗ, ಮುಡದಾರಸಿಂಗ, ಮುರುದಾರಶೃಂಗಿ, ಮುರುದಾರಸಿಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜಲವಣ ; ಬೈಲುತುತ್ತ:(ಕರ್ನಾಕಾ. ೦೦೬). **ಮುಡದಾರಶಿಂಗಿ** : ಹವೆಯೊಳಗೆ ಇದನ್ನ ಕಾಪಿಡರೆ ಅವ್ವಲಿಕಾರದ (ಜಂಗಿನ) ಕೆನೆ ಬರುವದು. ಅದಕ್ಕೆ ಮುಡದಾರಶಿಂಗಿಯೆನ್ನುವರು (ಪುಂಲಿಪ್ರಾ. ೬-೨೬). **ಮುಡದಾರಸಿಂಗ** : ೨೧ ಮುಡದಾರಸಿಂಗ; ೨೧ ರೇವಜ್ಜಿನ್ನ (ಪುಂಲಿಪ್ರಾ. ೦೨೨) , **ಮೆಡದ ದಾರಸಿಂಗಿ** : (ಕರ್ನಾಕಾ. ೦೦೬). **ಮುರುದಾರಶೃಂಗಿ** : ಮುರುದಾರಶೃಂಗಿಯಂ ತಂದು ನಂಬೇಹುಳಿಯಲ್ಲಿ ತೇದು ಕೊಡಿಯಲು ಎಸಕಪ್ಪ ಸೊನೆಹುಣ್ಣು ಪೋಕ್ಕುಂ (ಪಕ್ಕ. ೬೬). **ಮುರುದಾರಸಿಂಗಿ** : (ಕ). [<ಪಾಕ. ಮುರದಾರ್‌ಸಿಂಗ್ ; ಹಿಂ. ಮುರದಾಸಂಖ್; ಮರಾ. ಮುಡದಾರಶಿಂಗ್, ಮುಡದಾರಸಿಂಗ್, ಮುಡದಾರೆಸೇಂಗ್. / ತೆಲು. ಮುರುದಾರಸಿಂಗಿ]

ಮುರಬ್ಬ, ಮುರಬ್ಬಾ, ಮೊರಬ್ಬ (ನಾ). ಮಾವು, ನೆಲ್ಲಿ ಮುಂತಾದ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಸಕ್ಕರೆ ಅಥವಾ ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯ ; ಗುಳಂಬ : ಹಣ್ಣಿನ ಮುರಬ್ಬ. ಮಣ್ಣಿನ ಬೊಂಬೆ... ಮೊದಲಾದ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಸಾಮಾನುಗಳು ಮೂರಿದುವು (ಪಾಂಭಾ. II, ೦೦೯); ಹತೀಮರ ಲೇಹ್ಯ, ಮುರಬ್ಬ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತರಿಸಿದಂತೆ ತಿಪ್ಪಗೆ ಎಸೆದಾಯಿತು (ಸಾಂಬ. ೦೦೬). **ಮುರಬ್ಬಾ**: ಅತಿಯಾಗಿ ಪಾಗಿದ ಹಣ್ಣುಗಳಿದ್ದರೆ . . . ಮುರಬ್ಬಾ ತಯಾರಿಸಬಹುದು (ಆಪಾಗಾ. ೬೬). **ಮೊರಬ್ಬ** : ಸಕ್ಕರೆಪಾಕದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಹಣ್ಣಿನ ರಸಗಳನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ಜಾಂ . . . ಮೊರಬ್ಬಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೆಲವು ದಿನ ಈ ಆಹಾರಗಳು ಕೆಡದಂತೆ ರಕ್ಷಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹಿ. ೫೬).

[← ಅರ. ಮುರಬ್ಬ, ಮುರಬ್ಬಾ ; ಪಾರ. ಮುರಬ್ಬ ; ಹಿಂ. ಮುರಬ್ಬಾ ; ಮರಾ. ಮುರಂಬಾ, ಮುರಬ್ಬಾ, ಮೋರಂಬಾ]

ಮುರಬ್ಬಾ 'ಮುರಬ್ಬ' ನೋ.

ಮುರಮು (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಮಣ್ಣಿನ ಪೆಂಟೆ : P ಕರಿಕಲ್ಲು ರೂಪಾಂತರಗೊಂಡು ಉಂಟಾದ ಗಟ್ಟಿಮಣ್ಣು ಅಥವಾ ಹರಳು. ಇದು ಕಪ್ಪು ಮೊದಲಾಗಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುತ್ತದೆ : ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಮುರಮು ಮತ್ತು ಕಲ್ಲುಗಳ ಅನುಕೂಲವಿರಬೇಕು (ಪಕ್ಷಾಚಾ. ೬೦). [← ಮರಾ. ಮುರೂಮ್]

ಮುರಮುರ (ನಾ). (ಗರಿಗರಿಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಒಂದಂ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಮುರಮುರ ಮಾತಾಡ್ತಿರುವ ಮುಶೊಕನ್ನು ಬಿಸಿ ಪಾಡುವುದೆಂದರೇನು ? (ಪಾಚಾಚಾ. ೫೦).

ಮುರಮುರಿ (ನಾ). ಪುರಿ ; ಚುರುಮುರಿ : ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿಯ ಸಿಳ್ಳು . . . ಚುರಮುರಿ. ಮುರಮುರಿ. ತಮರು, ರುಣಂಗಡೆ. ಜೇಪೆಡೆ. ಟಂಕಾರ —

ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಅನುಕರಣದಿಂದಲೇ ಬಂದುವು (ಕಾಪಾಸಾ. ೩).
[← ಹಿಂ. ಮುರಾ. ಮುರಮುರಾ]

ಮುರಜ್ಜಿಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಕ್ಕಿ: ಅರಸಿನ ಕೆಂಬಚ್ಚಿ, ಸುಕದಾಸ, ಮುರಜ್ಜಿಲ, ಯೂಲಕ್ಕಿರಾಜಾ (ಶಸಂಗ್ರಾ. ೬). [?]

ಮುರಲಿ, ಮುರಳಿ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಷಿರವಾದ್ಯ: ಕೊಳಲು : ವೇಣು : ಮುರಲಿನಾದವ ಕೇಳಿ ತರಳೆಯರೆಲ್ಲ ಮರುಳಾಗಿ ಬರುತಿದ್ದೇವೆ (ಕ್ಷರಂದ. ಕಾ. ೪-೦೧೦-೬). 'ಮುರಲಿಗಾನ' ಪರಾ. **ಮುರಳಿ**$_1$: ಬಂದು ನಿಂದ ಕಣ್ಣು ಮುಂದೆ . . . ಮುರಳಿಚಿನೂದುತ್ತ ಮರುಳುಗೊಳಿಸಿ ಜನರ ಕೊರಳ ಪದಕ ಹಾರ ಧರಿಸಿ ತಾ ನಲಿಯುತ್ತ (ಜಭಾಳ್ಳ. ೨೦-೨); ಮುರಳಿಯ ಕೈಕೊಳ್ಳುವಂದು ಮರಳಿ ಬರುಮೆನು (ಗೋಗುಸಂ. ೪೪-೨೩).
[ಸಂ. ಮುರಲೀ]

ಮುರಲಿಗಾನ, ಮುರಳಿಗಾನ (ನಾ). ಕೊಳಲನ್ನು ಬಾರಿಸುವಿಕೆ : ವೇಣುಗಾನ : ಪುರಿವು ವಿಧಿ ಪೊಗಳುತಿರಲು ವಿರಚಿಸಿದ ಪುರಂದರ ವಿಠಲ ಮುರಲಿಗಾನ.ಮಾಡಿದ (ಕ್ಷರಂದ. ಕಾ. ೪-೪೪-೩). **ಮುರಳಿಗಾನ** : ಮತ್ಸವ ಪರಿ ಕಾವನಾ . . . ಕೊಳಲು ತನ್ನ ಕೈಲಿ ಪಿಡಿದು ಮುರಳಿಗಾನ ಮಾಡುತ್ತ (ಪಂಚಾಳ್ಳ. ೧೩-೦). [< ಸಂ. ಮುರಲೀಗಾನ]

ಮುರಲೀಧರ, ಮುರಳೀಧರ (ನಾ). ಕೊಳಲನ್ನು ಪಿಡಿದಿರುವವನು : ವೇಣುಗೋಪಾಲ : ಕೃಷ್ಣ. **ಮುರಳೀಧರ** : ಕೊಳಲುಲಿವಾಲಿಪವೆಲ್ಲ ಆದೊಡೆ ಮುರಳೀಧರ ಕಾಣಬೊಲ್ಲ (ಗೋಳುಪ. ೦೦-೦೬). [ಸಂ.]

ಮುರವ $_1$ ' ಮುರುವ ' ನೋ.

ಮುರವ $_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾವ್ಯ ; ಮುರಜ : ತಜ್ಜಲ ನಿಧಿ ದುಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷರೋಜನಿಗಾಧಮಧ್ಯಮಧ್ಯಹಿಸ್ತಾರವಶಸಪ್ರಯೋಜನತಳವದನ ವಿಸ್ತಾರವ ಮುರವಾಕಾರಧ ಪಾತಾಳಂಗಳ್ ದಿಕ್ಕತ್ತುಷ್ಟಯದೊಳ್ ನಾಲ್ಕುಂ . . . ಇರ್ಪುಂ (ಪಕ್ಷ್ಯಶ್ರ. ೦೬೨) ; ಸಮಸ್ತಪಾತಾಳಂಗಳು ನಾಸಿರದೆಂಟು ಮುರವದಾಕಾರವದಜ ತ್ರಿಭಾಗವ ಕಳಗೊಂದು ಭಾಗದೊಳಂ ವಾಯು ಪೊಂಬೆ ತೀವಿಕ್ಕುಂ (ಪಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೨೬). ' ಮುರಜ ' ಪರಾ.
[< ಪ್ರಾ. ಮುರವ. ಮುರಯ./ಸಂ. ಮುರಜ]

ಮುರವತ್ತು, ಮುರುವತ್ತು (ನಾ). ಗಿ.(ಉ.ಕ.) ವಾಕ್ಷಿಣ್ಯ : ಹಂಗು : ಪಣ್ಣುವಿ . . . ಯಾರ ಮುರವತ್ತು, ಒಲುಮೆ, ಬಲುಪಿಗಳಗೆ ಒಳಗಾಗಿ ಹೋಗಿವ್ವನೋ ತಿಳಿಬೆಂದು (ಪೂಷುಣಾ. ೩೩). ೨. ಒತ್ತಾಯ; ಜುಲುಮೆ; ಬಲಾತ್ಕಾರ : ಅರ್ಧ ಮುರವತ್ತಿಗಾಗಿ ಅರ್ಧ ಪುಗಸಟ್ಟೆಯ ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಸರಹನಿಯನ್ನು ಮುಂದೆ ಕಳಿಸಲು ಆಪೂರ್ಯರು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರು (ಸಚೋಲ. ೪೨) : ಪೋಲೀಸರ ಮುರವತ್ತಿನಿಂದ ಸಪ್ಪೆ ಪಂಕನು ಆ ಪ್ರಕರಣದ ಶೋಧಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಹೋದನು (ಅಂಬಕ. ೪೨) ; ಪಾಟಿಕೆ ಮುರವತ್ತುಗಳಿಂದಾಗಲಿ . . . ಆಸ್ಪಿಯಶಿಷ್ಟವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಾದರೂ ಭಕ್ಷಿಸಬೇಡಿರಿ (ಪ್ರಹ್ಲಾ. ೦೩೯). ೩. ಮರ್ಜಿ ; ಲಹರಿ : ಮಾನವು ಮೂರಾಟವಾಗಬಾರದೆಂದು ಎಷ್ಟು ಜನರ ಮುರವತ್ತು ಕಾಯಬೇಕಾಗುವದೋ ಕಾಣೆ (ಪ್ರ.ಗೀ. ೦೩೯). ೪. ಅಂಜಿಕೆ ; ಭಯ : ಅರುವತ್ತು ಮುಗಿದೀತು ಅರುವತ್ತು ಮಾರುಪಾಡೀತು ಎಂದು ಮುರವತ್ತಿನಲಿ ಹಾಡಲಾರೆ (ಪ್ರಪಾ. ೭೦-೦೦) ; ಯಾರ ಭಿಡೆ—ಮುರವತ್ತುಗಳಲ್ಲದೆ ಮುಚ್ಚುವರೆಯಿಲ್ಲದೆ ಅವನು ಕಂಡದ್ದನ್ನಾತಿದ್ದಾನೆ (ಪಾಗಳ. ೨೧೩). ಮುರುವತ್ತು : ೨. ಬಳಗದಲ್ಲಿ ಮುರಿವತ್ತಿಗಾಗಿ ಅನುರೂಪವಾಗದ ಗಂಡು ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಮದುವೆ ಮಾಡುವುದೂ ಕಂಡುಬರುವುದು (ಸಪ್ರಚಾ. ೦೨೩). ೩. ಮುಂದೆ ಮಾಡುವೆ ಯಾದ ಮೇಲೆ . . . ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಮೂಡು ಮುರುವತ್ತುಗಳನ್ನಿರಿತು ಅದರಂತೆ ಸಡೆದುಬೇಕು (ಸಪ್ರಚಾ. ೧೧೩). [← ಆರ. ಮುರವ್ವತ್ ; ಹಿಂ. ಮುರವ್ವತ್, ಮುರೌವತ್ : ಮರಾ. ಮುರವತ್]

ಮುರವ್ವ $_1$ 'ಮುರಿವ' ನೋ.

ಮುರವ್ವ $_2$ 'ಮುರುವ್ವ' ನೋ.

ಮುರಸು, ಮುರುಸು (ನಾ). (ಮನಸ್ಸಿನ) ವಿರೋಧ ; ಪೈಪಮ್ಯ : 'ಇರಸುಮುರಸು' ಪರಾ. **ಮುರುಸು** : ಅವನು ತನ್ನ ದೊಡ್ಡಿಯನ್ನು ತಲುಪಿ ಕಾರ್ಯನಿರತನಾದ ನಂತರ ಮನಸ್ಸಿನ ಮುರುಸು ಬೇಸರಗಳೆಲ್ಲ ಮಾಯವಾದುವು (ಕ್ಷಹಕಾ. ೨೯೯). ' ಇರಸುಮುರುಸು ' ಪರಾ.
[<ಮುರಿ$_1$ + — ಸು$_3$]

ಮುರಳಿ$_1$ ' ಮುರಲಿ ' ನೋ.

ಮುರಳಿ$_2$ ' ಮಿರಿಳೆ ' ನೋ.

ಮುರಳಿ$_3$ (ನಾ). [ಅಶ್ವಶಾ] ಕುದುರೆಯ ಅರು ಬಗೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಘೊಂಬಲಿ ಮುರಳಿ ರುಳಂಟಿ ವಾಹಿನಿ ರೂಪ್ಯ ರಂಜಿಪ ರೇಚಿ ಯೆಂದೆಂಬ ಮಂಜುಳಮಾದ ಪಡಂಗದೊಳಾ ಹದು ರಂಜನೆವಡೆದುದತ್ತಾಗ (ಕ್ಷಿಪಾಂ. ೧-೦೨). ₱ ಇದು ಕುದುರೆಯ ಗತಿಭೇದವೇ ಎಂಬುದು ವಿಚಾರಣೀಯವಾಗಿದೆ.
[?./ತೆಲು. ಮುರಳಿ = ಅಶ್ವಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ]

ಮುರಳಿಗಾನ ' ಮುರಲಿಗಾನ ' ನೋ.

ಮುರಳೀಧರ ' ಮುರಲೀಧರ ' ನೋ.

ಮುರಾಡ (ನಾ). ಪಟ ; ಮೊಂಡುತನ : ನಡೆಸಿಕೊಡದೆ ಏನು ? ಅದಕ್ಕೆ ಈ ಮುರಾಡಪನೇ ಅಣ್ಣ ? (ಕುಂಗಳ. ೩).

ಮುರಾಡ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು = ಪಟ್ಟುಹಿಡಿ ; ಹಟಮಾಡು : ಶ್ಯಾಮಲೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದ್ದೇ ತಡ ಕುಮುದಿಯು ಮುರಾಡ ಹಾಕಿ ಕೂತು ಕುಳಿತಿರುವಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ಪುರುಸಂ. ೦೦೭).
[?./ ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮುರಾದ್ = ಆಸೆ. ಇಚ್ಛೆ]

ಮುರಾಲಿ (ನಾ). ಆಸೆಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಆನೆಕೊಬಿಗೆ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಆಣಸು ಮುರಾಲೀ ಆನೆಕಾಲಿಗೆ ಹಿತ್ತಾಳೆ ತೊಡೆ ಸರಪಣಿ (ಎಕ. XIV. ಪಂಚಪ. ೫೯೩-೪೫೬. ೦೮೨; 1847). [?]

ಮುರಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾಗು ; ಬಗ್ಗು : "ಮುರಿ—ವಕ್ರಭಾವೇ(ಬಗ್ಗು)" (ಕಮುಣ); ಎಡಗೆಯ್ಯನೂಜಿ ಪೀಡದ ಕಡೆಯೊಳ್ ಮುಯ್ದುದ್ದಮಾಗಿ ಮುರಿದ ಬೆಡಂಗಮ್ಮುದಿರೆ ಹಾರಂ ಕಲಕೋರ್ಗುಡಿಸೆ ನಿಜಾನನಾಬರೊಳಾಗ ಳೊರ್ವಂ ನುಡಿದಂ (ಪಾಂಡಪು. ೩-೦೦೩); ಮುರಿದೆಡಗೈ ನಿಜಂಗಳನೋಪರಿಸೆ (ಅಮುಪು. ೬-೪೪) ; ಕಂಬಿಯೊಳೊಂದುದಿನವಲಿ ಹೊತ್ತುದಕವಂ ಪೀಪ್ಪುದಿಂದ ಕರುತ್ತ ಹಳ್ಳವನಾಚೆ ದಾಟಲು ಬೆನ್ನು ಮುರಿದಿರಲು ಬಿಡದೆ ಕಂಬಿಯನವಚಿ ಕೊಂಡು (ಅಪಪು. ೪೪-೩). ೨. ಬಾಗಿಸು: ಬಗ್ಗಿಸು : ಪೃಕೋದರನೊಯ್ಯನೆ ನಕ್ಕು ಬಾಲಮಂ ಸಲೆ ಮುರಿದೆತ್ತಲಾಟಿಸೆ ಧರಿತ್ರಿಗೆ ಕೀಲಿ[ಸಿ]ದಂತುಟಾಗೆ ದೋರ್ಬಲದ ಪೊಡರ್ಪುಗೆಟ್ಟು ಪಡೆನೋಡಿ ಮರುತ್ಸುತನಂ ಮದುತ್ಸುತಂ (ಪಂಕಣಾ. ೦-೩೨); ಕೇದಾವರೆಗತ್ತಿಯೊಳ್ ಸಂಧಿಸಿ ಕಳಭೆಂಗಳಿಸೆ ಕೆಯ್ಯಂ ಮುರಿದಾಸ್ಯಂದುವನೀಕ್ಷಿಸಿ ಸಿಂಗದ ಚೆಂದಮಿನೆಂವಂಬೆಗಾಲಿಳಿಸೆವನೊ ಕಂದಂ (ಶ್ರೀಕೃ. ೩-೧೩). ೩. ಪಕ್ಕವಾಗು ; ಜೊಂಕಾಗು ; ಸೊಟ್ಟಾಗು : ಕರಂಗಳ್ ಚಿಲ್ಲನಾಂತಿರ್ದೊಡಂ ಮುರಿದಂತಿರ್ದರ ಮೇಲೆ ಪೇರಿ ನಡಪರ್ (ಕೋಪುಸಂ. ೩೩) ; ಪುಸಿವ ಕಾಲ್ಗಳನೆಳೆಕೊಳುತೆ ಇಜಿದಾಡುವಾಕಾಶವೀಥರ ಕಂಡಳು ಪರಿಣಾಯಿಕೆ ನಸುನಗುತೆ (ಪೋಷಕ. ೨೯-೦೨). ೪. ಹೊರಳು ; ತಿರುಗು : ಪೋಪ ಬರ್ಪ ಜನಮಂ ಮುರಿದೀಕ್ಷಿಸೆ ಕಾಂತೆ ಬೀದಿಯಂತೆಯುಬ್ಬಿಪಿನಂ ಪೊದಬ್ಬಿದೆಸೆದನಂಗರಸಾಜ್ಞೆಯೊಳುಬ್ಬು ತೊಯ್ದು (ಪಾಂಪ್ರ. ೬-೦೬); ಮುರಿವ ಕೊರಲ್ ಬಬ್ಬಲ್ದೆಳವಲಾಟಪ ಮೆಯ್ . . . ಕತ್ತುರಿಮೊನೆಗೊಂಡೆಬಲ್ವ ಕಪಿ ಸೂಚಿಸಿದಪ್ಪೆದು ಸೋಲ್ವ ಭಾವಮಂ (ಕಾರಂಪ್ರ. ೬೩೦): ಮಗುಳೊಪರ್ಪಾಟದೊಳ್ ಮತೊರ್ವರ್ಕಂ ತನ್ನ ಬಗಲಿ

ಗ್ಗೆಂ ಮುರಿದು ನೋಡೆ (ಕಥಾ. ೪-೪೨). ೫. ಹೊರಳಿಸು ; ತಿರುಗಿಸು: ಗುರುಪಿತಾಮಹರಿಂದ ಮೋಹಿಯ ಮುರಿದ ವಿಜಯವಧೂಕಟಾಕ್ಷವ ತಿರುಹಿ ಪಾಯ್ಕುವ ಗಂಡನಾವನು ಬೀವೆ ತಪ್ಪದಡೆ (ಭಾಷ್ಯ. ೩-೪೩): ಅಗಲಲಾಜದ ಮುರಿದ ಮೋಹಿಯ ದುಗುಡದಲಿ ಹಯವಶ್ರುವಾರಿಯ ವಗುಳಿ ಗತಿಗುಂದಿದವು ಗುಣಭರಿತನ ವಿಯೋಗದಲಿ (ತೆಲಂಗ. ೨-೪-೨). ೬. ವಿಮುಖವಾಗು ; ಪರಾಙ್ಮುಖವಾಗು : ಮುರಿದು ಹೆಣ್ಣುರ ಕ್ಷಣಕ ಮುಕ್ಕಿಯ ಕಾಂಬ ಧರತಚಕ್ರಿಯ ಹೇಳಲಳವೆ (ಕಸ. ೩-೨೦). ೭. ಓಲು; ಜೋಲು ; ಓರೆಯಾಗು : ಮುರಿಯೆ ಕೂರಲ್ ಕೆಲಕ್ಕೆ ಮುಡಿ ಜೋಲ್ದಿ ನೆಗಂ ಕರಮಂ ಕದಂಪು ಸಾರ್ತರೆ .. . ಕರುವಿಟ್ಟ ಚಿಂತೆಯನೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದಂತೆ ಪೊರಿರ್ದ್ ಪಲ್ಲಳಂ . . . ಪರಪತಿ ಭಾಮಿನಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨-೫೬) ; ಮುರಿದ ಗೋಣಿನ ಕರದ ತರೆಗಿಬ್ಬಗಳ ಕಾಲಾಳೊಱಗಿತವನಿಯಲಿ (ಭಾಷ್ಯರತ್ನ. ೦೬-೭). ೮. (ನಿದ್ರೆ, ಜಡತೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಕೈಕಾಲು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು) ನೀಡು.— ಚಾಚು.— ಸೆಟ್ಟಿಗೆ ಮಾಡು : ಒಂದು ದಿನದ ಕೂಸಂ ವನಧಿಯೆಂಬ ದೇವತೆ ಪಿಡಿದೊಡಾ ಕೂಸು ಬೆನ್ನು ಕೊರಳುಮಂ ಮುರಿವತಿಕ್ಕುಂ (ಜಾಂಬ. ೦೫೧-೦೬); ಒತ್ತರಿಸಿ ನಡವುತ್ತ ಕಾಲ್ಬಿಚ್ಚುತ್ತ ಒದೆವುತ ಬೆನ್ನ ಮುರಿದುಕೊಳುತ್ತ . . . ಮುಂದುಗಾಣಿಸನು ಬಸರಿದೇವನ ಬಳಿವಿಡದು ಸಾರ್ದು (ಪಸಂ. ೨೬-೦೬). ೯. ನುಲಿ ; ತಿರುಚು : ಕಾಲ್ಗಿಡಿಸಲುಂ ಮುರಿದು ಕಟ್ಟಡಂ ತಡಮೆಂದಿವ ಜಾಂದಂ ಬಾಹು ಕೈಕೊಳ್ಳೆಂದಿವ ಮೊದಲಾಗಿ ಗೋಮೂತ್ರಮಂಡಲಮು ಪಘಾತಂ ಪೀಜವಿತಿಯೆಂಬ ವಿಧಿಗಳೊಳ್ ಬಂದು ನೆಲೆಗಿಡಿಸಲುಂ ಪೊಲಗಿಡಿಸಲುಂ ಬಲ್ಲಿಂ (ಜಿಪಕ್ತಿ. ೩-೨೬ ಟಿ): ಮಗಧೇಶನನಿಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟಿಪೆಂ ಲಾಳನ ಗಂಟಲಂ ಮುರಿದಪೆಂ (ಪಾಂಡ. ೪೫-೫; ೨೦೧೭ ?). ೧೦. ಹುರಿ ಮಾಡು ; ಹೊಸೆ; ತೀಡು : ಮುರಿದನ್ನಕ್ಕಿದ ಗಡ್ಡ ವಿಸ ಮುಡಿಕ್ಕುಂ ಕಳ್ಳ ಕೆಂಬಟ್ಟೆ (ಅಜಿತ. ೦೧-೭೨); ನೆಲಕ್ಕೆ ತೂಂಟಿಟ್ಟುವೊರಿರ್ದ ಮೈಮಾರಿದ ವಿಸೆ ವಿಡುಂಕುವ ದಾದ್ಯ್ (ಕಣ್ಣಕ್ಕ. ೬-೦೩) ; ವಿಸವು ಮುರಿದು ಹುಬ್ಬನು ಬರಿದು . . . ಭಾರ್ಗವದಕ್ಕ ಬಾಣಕೆ ನೀಡಿದಮ ಕರವ (ಶುಣ್ಣಕ್ಕ್ರೀ. ೦೬-೩೦). ೧೧. ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರು ; ಸೇರಿಕೊಂಡಿರು : ಜಡಯೆಡೆಯ ಬಾಂದೊಱೆಯ ಮಕರಂದಸಂದೋಹದ ಮುರಿದ ಜಡಗಳ . . . ಪಂಪಾವಿರೂಪಾಕ್ಷಕ್ಷುದ್ರಾಮಂ ಪೊರೆಯಲಾನತಜನರನು (ಪಂಪ. ೩-೦). ೧೨. ಮತ್ತೆ ಬರು ; ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬರು ; ಪುನಃ ಬರು : ಪೆಱಪ್ಪಿಂಗುವವಂ ಮುರಿದಡಸಿ ಪಿಡಿದು ಘಟ್ಟಿಸಿ ಪಿರಿಯಱೆಯೊಳ್ ಪೊಪ್ಪುನಸಗಪ್ಪಿಯ್ದಂ ಘೇಮಂ (ತೆಲಂಗ. ೩-೩೦) ; ಕಮಲಿದಳಾಯತಾಂಬಕಿ ನಳಿನರೂಪಿನ ಪಾಲ್ವರಿರೆ ಕಂಡು ಮಾಯವಿದು ತಾನಱಿಯೆನಿವರ ನಿಜಾಯತವ ನೆಂಬೆನುತ ಮುರಿದಾ ವಾಯುಗತಿಯಲಿ ಬಂದು ಹೊಕ್ಕಳು ತನ್ನ ಮಂದಿರವ (ಪಗಿ. ೩-೩೦). ೧೩. ಹಿಂಜರಿ ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು ; ಹಿಂದೆಗೆ : ಊರವನೆನು ನ್ನಿದು ಕೊಂಡ ಹಜ್ಜೆಗೆ ಮುರಿಯಲಾಗದು (ಕಣ್ಣಕ್ಕ್ರೀ. ೦೫-೨೦); ಆ ತರುಣಿಯರ . . . ಸುತರಳಾಪಾಗರೋಚಿಯಲಿ ಮುರಿದೆಂದಾ ಮರಗತ್ತಲೆದು ಮೈಯಿ (ತೆಲಂಗ. ೨-೨-೧೫); ಒಡೆದ ನೆತ್ತಿಗಳಿಂದ ರಕ್ತದ ಮಡು ಹರಿಯೆ ತರಪರಿಸಲ್ಕಾಱದೆ ಪಡೆ ಮುರಿದು ಬರುತಿರಲು (ಪಗಿ. ೪-೨೬). ೧೪. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು : ಹಿಂದೆ ಸರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ತನಗೆ ಮಂಕೆ ನರಸೊಹಪ್ಪರ ಬೇಲೂರ ಜನಪತಿಗಳ ಮುರಿದು (ಕಂಪ. ೩-೩೦). ೧೫. ಕುಗ್ಗು : ಅಡಗು ; ಕುಸಿ ; ಜಗ್ಗು : ಜರೆದುಂದರಂ ಪೂರ್ಬು ಜೋಲಲ್ ತೆರೆ ತರತರದಿಂದಜ್ಜಿ ವೋಗ್ಗಲ್ಕೆ ಗಂಟಿದ್ ಮುನಿದತ್ತೊಂದೊಂದಜ್ಜೊಳ್ ಶಳ್ಳಾಗೆಯಿ ಸೆರೆಗಳ್ (ಭಾರಂಕ್ತ. ೦೭೫): ಮೋಹದಿಂದಿನ್ನೆಗಂ ಭವಮಾರ್ಗ ಬೊಳ್ ತಿರಿದೆಂ ಮನಂ ಮಾರಿವನ್ನೆಗಂ (ಯಶೋಧ. ೩-೦೨೦). ೧೬. ಆನಂಗೊಳ್ಳು : ಸಿದ್ಧವಾಗು : ಅರಸನಜಿರಸಹಿತ ಕೃಷ್ಣನ ಬೆಳ ಸನ್ನೆಯೊಳ್ಕೆದೆ ಬಿಡೆ ಮೋಹರಿಸಿ ನಿಂದುದು ಮುರಿದ ಮಕರವ್ಯೂಹರಚನೆಯಲಿ (ಭಾಷ್ಯಕ್ಕ್ರೀ. ೪-೪೨); ಊರವನೊದರು ಮುರಿದು ಮಕರವ್ಯೂಹದತಿರಥರು (ಶುಣ್ಣಕ್ಕ್ರೀ. ೦೦-೦). ೧೭. ಕದಿಗೆಡಿಸು ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು ; ಅವರವರ ಕೃತಕರ್ಮಸಂಸ್ಕಾರ ಹೋರಿಸುವುದಲಸುವುದು . . . ಇದಕಹಿತ ಹಿತರೆಂದಾತ ಮುರಿವುದು ಮಬ್ಬಿಸುವುದೈ ಭೀಮ (ಭಾಷ್ಯ. ೨೦-೦೬). ೧೮. ಬಿಚ್ಚು ; ಹರಡು : ಮುರಿದಿಳಿದ ವೇಣಿಜುಂಧರ ಯಮುನಾನದಿಯ ಪೂರ್ಣಪುಳಿನ ಸ್ಥಳದಂತಿರೆ ಕರಮೆಸೆದುದು ಘನಪೀವರಜಘನಂ ಚಿತತರುಣಾಹರಿಣೇಕ್ಷಣೆಯಾ (ಕ್ರಕಥ. ೪-೦೦೩). ೧೯. ಹೊರಹೊಮ್ಮು ; ಉಂಟಾಗು : ಪಾದರಿಗಲರ್ಗಂಗಳಿಂದ ಮಕರಂದಮುದಮ್ರು ತುಟುಂಕೆ ಪಲ್ಲವಂ ಮುರಿದುವು ತೋಳೊಳಿಂದು. ಪುಲಯಾನಿಳನಿರ್ದಪನೆಂದು ತೋರ್ಪವೋಲಂ (ಅಜಿತ. ೭-೦೦); ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಯಂಕ್ಕಿ ಮುರಿವಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕೆಂಪಾಗುವಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕುಯ್ಯಾಲಾಗುವ ಪಲವು ವೆಸರ್ಮಡೆದ ಪೆಲ್ಲ ಗದ್ದೆಗಳತಿ ಮುದಂಬಡಿಸಿದುವು ತಮ್ಮನೋವಿದ ಕುಟುಂಬಗಳಿಗೆ (ಪಜ್ಜುನ. ೦-೨೨). ೨೦. (?) : ಅವ್ವದಬಮಾಟ್‌ವರೆಂಬುದೆ ಬಿದ್ದಂ ಮುನ್ನಲ್ಲಿ ಕಡುಪಿನೊಳ್ ಬಹುವಿಧದಿಂದುದ್ಭವಬಮಾಟ್‌ದು. ಮುರಿಗುಂ ಬಿದ್ದ ಮೆನಲಂ ಬಲಳ ಪೊಜಗನೆಲ್‌ಪ ಬೆಡಂಗಂ (ಪಗ. II, ೦೫೬-೦೦೯; ೫೫೭).

ಮುರುತುಕೊಳ್ಳು, ಮುರಿತುಕೊಳ್ಳು ೧. ಬಿಗುವಾನವಾಗಿರು ; ಬಿಗಿಯಲ್ಲಿರು : ತನಗೆ ಬರೆಯಲಿಲ್ಲವಲ್ಲ ಎಂದು ಮುರುತುಕೊಂಡು ತಾನೂ ಬರೆಯಲಿಲ್ಲ (ಲಂಕೇಶ. ೩೯); ಅವನು ಮುರುತುಕೊಂಡೇ ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಪಡೆದನು (ಪಜ್ಜುನ. ೦೩೦). ೨. ಸಿಟ್ಟಾಗು ; ಕೆರಳು; ಕೋಪವಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ತಾಯಿಯ ಮಾತೂ ಅವನಿಗೆ ಹಿತವಾಗಲಿಲ್ಲ; ಆದ್ದರಿಂದ ಮುರುತುಕೊಂಡು ಮನೆತ್ತ ಸಭೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟು ಹೋದನು (ಪಜ್ಜುನ. ೨೩೦); ಹೀಗೆ ಅಳುತಾ ಕೊಡುವ ದಾನವನ್ನು ನಾನು ಒಲ್ಲೆನೆಂದು ಮುರಿತುಕೊಂಡು ಹೋದನು (ಪಜಿತ. XIII, ೨೬). [ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮುರಿ ; ಮಲ. ಮುರಿ ; ತುಳು. ಮುರ್ಲು ; ತೆಲು. ಮುರಿಂಚು, ಮುರಿಯು ; ಪರ್ಜ. ಗಮಬು. ಮುರ್ಗ್]

ಮುರಿ$_2$ 'ಮುಜಿ$_1$' ನೋ.

ಮುರಿ$_3$ 'ಮುರಿವೆ' ನೋ.

ಮುರಿ$_4$ 'ಮೂರಿ' ನೋ-

ಮುರಿಕ (ನಾ). ೧. "ಪಕ್ಕಸ್ವಭಾವದವನು" (ಕ್ರಕಥಾ). ೨. ಸಿಟ್ಟಿನ ಮನುಷ್ಯ: "ಮುರಿಕನೆನಲ್ ಕೋಪಿ" (ಪಜಿತ. ೪೩).

[ಮುರಿ$_1$ + — ಕ$_3$]

ಮುರಿಕಟ್ಟು (ನಾ). ವಜಾ ; ಕಳೆಯುವಿಕೆ ; ಮುರಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ನಿನ್ನ ಮಗಗೆ, ಅನ್ನ ಬಟ್ಟೆ ಎಲ್ಲಾನೂ ಕೊಟ್ಟು ಆದರ ಜೊತಗೆ ನಿನ್ನ ಸಾಲದೊಳಗೆ ವರ್ಷ ಹದಿನೈದುರೂಪಾಯಿ ಮುರಿಕಟ್ಟನೂ ದಾಡಿಕೊಡಬೇಕು (ಸಾಹಿತ. ೩೦). [ಮುರಿ$_2$ (< ಮುಜಿ$_1$) + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಮುರಿಕಿನಾಡು, ಮುರಿಗನಾಡು, ಮುಲಕನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಸೇರಿದ. ತೆಲುಗು ಮಾತನಾಡುವ ಸ್ಮಾರ್ತಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಒಂದು ಒಳಪಂಗಡ : ಆವರೊಳಗೆ ತಾಸುಲನಾಡು, ಮುರಿಕಿನಾಡು, ತೆಲಗನ್ಯ, ವಾಗನಾಡು, ವೇಲನಾಡು ಎಂದು ಐದು ಪೊಳ್ಪೇದಗಳುಂಟು (ಕಣಾಸ. ೮೩). ಮುರಿಗನಾಡು : ಪಲ್ಲವಿಶೇಷಯ್ಯರ್ ಅವರು ಮುರಿಗನಾಡು ತೆಲಗು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು (ಸಿಂಗಣ. ೪೭). ಮುಲಕನಾಡು : ಆವರು ಮುಲಕನಾಡು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು (ಕಸಕ).

[← ತೆಲು. ಮುರಿಕಿನಾಡು, ಮುಲಿಕಿನಾಡು, ಮುಲ್ಕಿನಾಡು, ಮುಜುಕಿನಾಡು]

ಮುರಿಕಿಲು 'ಮುಜುಂಕಿಲ್$_2$' ನೋ.

ಮುರಿಕಿಸು 'ಮುಜುಕಿಸು' ನೋ.

ಮುರಿಕ್ಕಿ$_1$ 'ಮುರಿಗೆ$_1$' ನೋ.

ಮುರಿಕೆ₁, ಮುರಿಗೆ, ಮುರುಕೆ (ನಾ). ೧. ಔಷಧೀಸಸ್ಯ; ವನಸ್ಪತಿ; ಗಿಡಮೂಲಿಕೆ: (೫)- ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಮುರಿಕೆಯು ಕಾಯ್ ಮುಡುವಾಗಲ್ ಬೆರೆಸಿದ ಮಧುವಂ ವಿರೋಚವಂಗಳೊಳಿಕ್ಕಲ್ ಪರಿಗುಂ ಕಡವಿಸ ವಿಷಮುಂ (ಪಥ್ಯ- ೮೬-೭೮). **ಮುರಿಗೆ₂** : ೨. ಜಾವನಿಗಿಲೆ . . . ಕಾಡುಪತಂಗ, ಮುರಿಗೆ (ಕ್ರಿಶಿ: ೧೦-೭೯)- **ಮುರುಕೆ**: ೨. "ಮಹಾಜ್ವಾಲಿನೀ—ಮುರುಕೆಯ ಮರ" (ಓಷ- ೦೨೨)· 'ಮುರ್ಗಿ', 'ಮುಜುಕಿಲ್ಲ್' ಪರಾ. [?]

ಮುರಿಕೊಂಬು (ನಾ)· ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಬಾಗಿಕೊಂಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಡುಪಿನ ವಾದ್ಯ: ಒದಗಿರ್ಪ ಪರಿಕೊಂಬು ಮುರಿಕೊಂಬುಗಳ ಮೊಳಗು ಪದಪಿನಂ ದೀಗರಂ ಕರೆದುರಿಯುತಿತ್ತು (ಗಾಪಾಸಿ. ೦೪೬-೨೦೬)· [ಮುರಿ₁ + ಕೊಂಬು₁]

ಮುರಿಗುಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ನೆಯ್ಗೆಯ ಒಂದು ಉಪಕರಣ : ಪರುಗುಣಿ ಗೂಟ ಪಡಗೋಲು ಲಾಳಿಯು ಮುರಿಗುಟ್ಟಿಗೆಯು . . . ನಾಲಿಗೊಂಬತ ನಿರದೊಂದಾಳಿಯವೆ ಕಟ್ಟಿದನು (ಅಮಾಣಾ. ೫-೩)- [ಮುರಿ₂ + ಕಟ್ಟಿಗೆ]

ಮುರಿಗಡಲು (ನಾ). (ಕ್ಷೋಭೆಯಿಂದ) ಹೊಯ್ದಾಡುತ್ತಿರುವ ಸಮುದ್ರ: ಮುಂದೆ ತವಕಿಗೆ ಭುವರ ತೆರಲಿಕೆಯಿಂದ ಮೊಜ್ಜವ ಗಭೀರಭೀಯ ಮುಂದರದ ಮುರಿಗಡಲ ಗಜಜಿಸೊಲೊದಜಿಸುಸೇನೆ (ಕುಣ್ಣಕ್ರೀ. ೩-೦೯)- [ಮುರಿ₁ + ಕಡಲು (< ಕಡಲ್)]

ಮುರಿಗಣಾಡು ' ಮುರಿಕಿನಾಡು ' ನೋ.

ಮುರಿಗಿಸಮರ ' ಮುರುಗಿನಮರ ' ನೋ.

ಮುರಿಗೈ, ಮುರಕಿ, ಮುರಗಿ, ಮುರಿಕೈ, ಮೆಟಿಕ್ಕೈ (ನಾ). ೧. ಸುರುಳಿ ; ಸುತ್ತು : ಪಸ್ತಕಾಂಬುಜಕೆ ಮುರಿಗೆಯಾಕಾರ ಕೃತ ಕೌಶೇಯದಂಬರಂ ದೇಹದೊಳ್ಮುರಿಗೆಯಾಗಿರೆ ಪೊದ ಶಾಲುಮದು ರಂಜಿಸು ತಿರೆ (ಪಾಣಿ- ೫೭-೬); ಬನ್ನಕರವೆಂಬ ಹಾಕಿಯು ಕಾನಡಾಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ . . . ಕೋಡು ೧೨ ಇಂಚು; ಬುಡವಲ್ಲಿ ಮುರಿಗೆಗಳರುತ್ತಪೆ (ಶಾಗಿ. ೬೫)- ೨. ಇರಿಕೆ ; ಸಿಂಬಿ : ಇವರಲ್ಲಿಯ ಬಂಧವ ದೇವಾಲಯಗಳ ಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಆಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ನಾಗರಹಾವಿನ ಮುರಿಗೆಯಂತಿದೆ (ಗೂಹ್ಯಗು. ೦೪೬)- ೩. ತೋಳಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ ; "ವಂಕಿ; ನಾಗಮುರಿಗೆ" (ಶಾಪಶಿಲೋ. ೪೬) : ಮೆತ್ತಿನ ಬೌಕಳ ಮುರಿಗೆ ತಿದ್ದಿದ ಮಿಸೆ ಪತ್ತುಗಚ್ಚೀವು ಎಡವದಕವ (ಕೊಳಗಿಲೆ. ೫೬). 'ನಾಗಮುರಿಗೆ' ಪರಾ. ೪. (ಅಲಂ) ತೊಡಕು; ಸಮಸ್ಯೆ; ಗೋದು: ಮುಮ್ಮಿನ ಮುರಿಗೆಗಳನ್ನು ಕಳೆದು ಅದನ್ನು ಸರಲ ಮಾಡಲು ಭಗವಂತನನ್ನು ಅನನ್ಯಭಾವದಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲಾಗಿರುವುದು (ಪಥ- ೧೬); ಈ ಮನಸ್ಸಿನ ಈ ಮುರಿಗೆಯೊಮ್ಮೆ ಬಿಚ್ಚಿದರೆ . . . ನಿರ್ಣಯಿಸುವದು ಸುಲಭವಾದ ಮಾತು (ಜಾಪಮು. ೬೯). **ಮುರಕೆ** : ೫. ತಿರುವು ; ಬಾಗು : ಘಟ್ಟದ ಮುರಕೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂದಿವ ವಿರಂ ಹಿಂದಿನ ಬಿವ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿಯೇ ಹೋಗುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಜಾಕ್ಕಗಾ- ೬೪); ಇವರು ರಸ್ತೆಯ ಈ ಮುರಕೆಯ ತನಕ ಮುಟ್ಟಿಸಿ ಹೋದರು (ಜಾಅಕಾ- ೩೩). **ಮುರಗಿ₁** : ೧. ರಕ್ಷದ ಶಿರಗವೆ ಸಾವಿರ ಬಂಧನ ಮುರಗಿಗಳಿಂದ (ಭಾ- ೬೬೦) · **ಮುರಿಕೆ₂** : ೬. ಮುದುರಿಕೊಳ್ಳುವುದು; ಸಂಕೋಚ : 'ಮುಟ್ಟಲುವುರಿಕೆ' ಪರಾ. **ಮುಳ್ಕೆ**: ೫. 'ಮೆರ್ಮುಳ್ಕೆ' ಪರಾ.

[ಮುರಿ₁ + — ಗೆ./ತುಳು. ಮುರಿಗೆ]

ಮುರಿಗ್ಗೆ ' ಮುರಿಕ್ಕೆ ' ನೋ.

ಮುರಿಗೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರ). ಗೋಜಿನಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿಕೊಳ್ಳು: ಸಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳು : ಕರುಳುಗಳು ಮರಮಂಲೆ ಮುರಿಗೆಗೊಳ್ಳುವುವು . . . ನೋವು ಪರಿಹರಿಸುವವರಾರು? (ಜಕ್ಕಸ್ಮೃ. ೦೨೪). [ಮುರಿಗೆ₁ + ಕೊಳ್ಳು₂ (<ಕೊಳ್₂)]

ಮುರಿಗೆಡಹು (ಕ್ರ). ಬೊರಬೊರಾಗುವಂತೆ ಕತ್ತರಿಸಿ ಬೀಳಿಸು : ನಾಶಮಾಡು : ಕವಿವ ವದಾತಿ ಪೊಗವಾನಿಗಳ ಕುದುರೆ ಪೊಂದೇರ್ಗಳ ಮುರಿಗೆಡಹಿದಂ (ಕುಚಿಗ. ೩೨-೦೩).

[ಮುರಿ₂ (< ಮುಱು₁) + ಕೆಡಹು (<ಕೆಡಪು)]

ಮುರಿಗೆಡು (ಕ್ರ). ಭಂಗವಾಗು : ಭಗ್ನವಾಗು: ಪರಮವಾದ್ಯದ ನೆರವಿ ಮಧ್ಯದೊಳರರೆ ಖಳ್ಪತಿ ಸುರರ ರಳಗತಿ ಪೆರಗೆಡಲು ಮುರಿಗೆಡಲು ಬೆರವಂತುರುಬಿ ತರುದಿದನು (ಅಂಚಾ- ೪೦-೦೨).

[ಮುರಿ₂ (< ಮುಱು₁) + ಕೆಡು₂]

ಮುರಿಗೆಡೆ (ಕ್ರ). ೧. ತಿರುಗು; ಹೊರಳು: ಊರ ಹೊಗಿಬರಲಿದೆಯೆಂದು ಹೆಮ್ಮಾರಿಯನು ಕೇಡಾಯ್ತೆನುತ ಧವಳಾರಗೋಪುರದೇಬಳೆದು ನೋಟಕರು ಮುರಿಗೆಡದು ದೂರದಲಿ ನಿಂದಿಹರು (ಕೃಚಿಕಾ- ೩-೬-೧೩). ೨. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು; ಹಿಂಜರಿ : ಗರುಡನ ಗಜಿಯ ಗಾಳಿಗೆ ಫಣಿಗಳ ಮೊತ್ತ ಮುರಿಗೆಡೆದೋಡು ವಂದದಲಿ ನರಸರಾಜೇಂದ್ರನ ಸಾಹಸದುಬ್ಬುಗೆ ತುರುಂಕರೊಡದರ್ಸಿದುಗೆ (ಕಂಚಿ- ೦೭-೦೦೪). [ಮುರಿ₁ + ಕೆಡೆ₁]

ಮುರಿಗೇಶ (ನಾ). ಡೊಂಕುಡೊಂಕಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಕೂದಲು ; ವಕ್ರವಾಗಿರುವ ಕೂದಲು : ಲೋಹದ ತೋರಗಂಭಂಗಳೊಳಗೆ ಮುರಿಗೇಶದಿನೆಸವ ಶೂರರ ತಲೆಗಳೋಲಿಯಂತೆ ರಕ್ತಚಾಮರಂಗಳ ಸೊಳಕಿಮ್ಮ . . . ಚಂಡಿಕಾಗೋಪುರದ್ವಾರವುರೋಧಾಗದೊಳ್ . . . ಅತಶಿಸಿ (ಇಡಂಗಾ. ೨೫೯). [ಮುರಿ₂ (< ಮುರಿವ) + ಕೇಶ]

ಮುರಿಚು, ಮುರುಚು (ಕ್ರ). ೧. ತಿರುಗಿಸು; ತಿರುವು; ತಿರುಚು: ನೆಲೆದು ಮುರಿಚುವ ತಿರುಚುತಾಕ್ಷಣ ಹೊಳಕಿ ಹೊಡಲುವ ಬಾಹು ಬಗೆಯ (ಅಂಚಾಗ- ೦೬-೨೬). ೨. ನೂಕು; ತಳ್ಳು: ಕಡೆಯ ರುಣಾರುಣರೆವ ಮುಗಲವನೊಡನೆ ಹೊಜವಂಟುರು ನೃಪಾಲಕನೊಡನೆ ಮುರಿಚರರು ಹಿಡಿವ ಸುಚಿವ ಮಾಯ್ತು ಮಂತ್ರಿಗಳ (ಕುಣ್ಣಕ್ರೀ. ೬೫೪. ೧-೧೬)- **ಮುರುಚು** : ೧. ಮದಮುಖಿತ ಭುಜಬಲವ ನೋಡುವವಿದು ವಿಕಾರವಲಾ ಎನುತ ಮುರುಚಿದನು ಬಲ ಬಲಗಮ್ಮನುರವಣಿಸಿದನು ಪಾಪಿಯಲಿ (ಕುಣ್ಣಗ- ೨-೭೦) ; ಅರರೆ ಸಾರಪನ ಪಟ್ಟದಾನೆಯು ತರುಬಿ ಹಿಡಿಹಿಡಿ ಕಾಲನಡಗನು ಮುರುಚಿ ಕೊಯ್ ಕೊಯ್ (ಅಂಚಾಗ- ೫೭-೬). ೨. ಆರೆ ತಡೆದರವರುದೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರು ಮುರುಚಿ ಕರತಳವ (ಅಂಚಾಗ- ೪೯-೦೨). ೩. ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳು ; ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಕೈದ್ಮು ಹಿಡಿದರೆ ಅಂತು ಮುರುಚುವೆ ಎನ್ನ ಉರದಲಬ್ಬ ಹಿಡಿದಡೆಂತು ಮುರುಚುವೆ (ಕೃಚಿಕಂ- ೦೭-೩೦).

ಮುರುಚಿಕೊಳ್ = ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳು ; ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಬಲು ನಾಯ ಬಾಯಿಂದ ಮುರುಚಿಕೊಂಡೋಡುವ ಮೊಲಂ (ಪಚಾ- ೩-೨೫) ; ದ್ರುಪದಸುತಯನ್ನು ಪಿಡಿದೆಳೆಯಲ್ಕೆ ಬಿಲ್ಕೆಯಿಂ ಹಿಗಾಗಿ ಖಳನನ್ನುಕ್ಕೆ ಮುರುಚಿಕೊಂಡಳರಿದಳು (ಕುಚಿಗ- ೨೫-೩). [ಮುರಿ₂ + —ಚು₂]

ಮುರಿತ₂ (ನಾ)- ೧. ಬಗ್ಗದುದು ; ಬಾಗು : ನಳಿ —ಮುರಿತಂ (ಭಾಪ್ರ- ೫೦). ೨. ಕೊಂಕುನಡೆ ; ವಕ್ರಗತಿ : 'ಇಂಗ್ಲಂಡ ನುವಿಕರು' ಎಂಬ ಕವನದ ಧಂದೋಜಸ್ಸು, ಮುರಿತ, ತಿರುಪುಗಳ ಅಂದ, ಗಮಕದಿಂದಲೇ ಪ್ರಕಟವಾಗಬೇಕು (ಚಾಅಮು- ೦೩೬). [ಮುರಿ₂ + —ತ₄]

ಮುರಿತ್ತ ' ಮುಱಿತ ' ನೋ.

ಮುರಿತಾಪ " ಮುರುತಾಪು ' ನೋ.

ಮುರಿದಲೆ (ನಾ)- ವಾಲಿಸಿರುವ ತಲೆ ; ಓರೆ ಮಾಡಿದ ಶಿರಸ್ಸು : ಜಡಿವ ಓರಿಯುಬ್ಬಣದ ಹೆಚ್ಚಿದ ಮುಡುಹುಗಳ ಮುರಿದಲೆಯ ಚರಣದ ತೂಡರ ಮೊಳಗಿನ ಬಾವುಲಿಗಳಲಿ ಫಣಾಫಣಧ್ವನಿಯ . . . ದಡಿಗ ದಾನವನವಿ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ನೆಗ್ಗಲ್ಕೆತಂದ (ಕುಣ್ಣಕ್ರೀ- ೦೩-೧೪).

[ಮುರಿ₂ + ತಲೆ₁]

ಮುರಿದಿಟ್ಟಿ (ನಾ). ಓರೆನೋಟ ; ಕೊಂಕುನೋಟ : ತರುಣ ಪರಿಜಗಣಕ್ಕೆ ಸರಸೇಕ್ಷಣದ ಸವಿನೋಟಮನುಪದೇಶಿಪಂತೆ ದೆಸೆವಡದು ಮುರಿದಿಟ್ಟಿ ಪರಿದಿಟ್ಟಿ ನೆಱೆ ಮೞೆಯೆ (ಗಾಪ್ರಶಾ. ೦-೦೫೫ ಪ). [ಮುರಿ$_1$ + ದಿಟ್ಟಿ]

ಮುರಿನೋಟ (ನಾ). ೧.=ಮುರಿದಿಟ್ಟಿ ; (ತಮತಮಗೆ ಮುರಿನೋಟವನ್ನಾಡಿಸಿ, ಪಕ್ಕುಬಿಡುಮರು) (ಜುಂಕ್ರಕ. ೪೯-೦೬). ೨. (ಅಂತರಂಗದ ಕಡೆಗೆ) ತಿರುಗಿಸಿದ ದೃಷ್ಟಿ : ತನ್ನಚ್ಚಿದು ಮುರಿನೋಟದ ವಿತ್ಕಾಂತಿಪಿಂಡಿಯಿದೆನೆ ನೀಳ್ದ ನಾನಾವುಟಂ ರಂಜಿಸೆ (ಗಾಪಪ್ರಶ್ನ. ೪೦-೨೨). [ಮುರಿ$_1$ + ನೋಟ]

ಮುರಿಪಾತ್ರೆ (ನಾ). ಬಾಗಿರುವ ಹಿಡಿಕೆಯುಳ್ಳ ಪಾತ್ರೆ ; ಕಪಾಂಡಲ : ಲೋಹದಿಂದೆ ವಿರಚಿಸಿದ ಮುರಿಪಾತ್ರೆಯುಂ ಕುಂಡಲಂ ತಸ್ಕ ಕರದಿನೆಗಲುವ ಶಾಂತಮಾಸ್ಥಿಕಾರ್ಮಾನಲಿಂಗಮುರುಪ್ರಾಣವಾಂತ್ಯವಾ ಭುಗ್ಗೇದಪುರಾಳ ಕೇಸರಿವಾಹನಂ ಕೇಳ್ದುದು (ವಿಂಪು. ೩೪-೨೨). [ಮುರಿ$_1$ + ಪಾತ್ರೆ]

ಮುರಿಪು$_1$, ಮುರಿಪಿ, ಮುರುಪು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಮುಷ್ಟಿಯನ್ನೆ ಹಿಡಿದು) ನುಲಿ; ತಿರುಚು;ಹಿಂಡು : "ಮುರಿಪ_ ಮುಷ್ಟಿ ಪ್ರಮಾಣೆ" (ಶಮಂಶಾ). ೨. ಬಾಗಿಸು ; ಬಗ್ಗಿಸು : ಮುರಿಪಿದ ಕರಂಬಿವಾಸಿಗೆ ದೆರಡುಂ ಕಡಮುಂ ವಿಳಾಸವತಿ ಪಿಡಿದೆರಡುಂ ಕರದಿನಸುಕರಿಸಿದಳ್ ಸುರಭಿರಾಸಸಶ್ರೀಮಜಾರ್ದ್ರ ಗೆಗವಶ್ರೀಯಂ (ಹಂಪ್ರಕ. ೧೩-೬೯). **ಮುರಿಪು:** ೧. ವಸ್ತ್ರಕುಲಮನಲ್ಲಿ . . . ವಿನಾಸ್ಮೆಯೀಂದ ತಿರಿಹಿ ಮುರಿಹಿ ಹೀಳಮು ಹಿಂಡಿ (ತಕುತೊಂ. ಪೀ. ೩೩೦-೦೧). **ಮುರುಹು$_1$** : ೧. ಬಿಮ್ಮು ಸುಮ್ಮು ತೆಗೆಪುಲಲ್ಲಿ ತಿರುಹಲ್ಲಿ ಮುರುಪಲಲ್ಲಿ ಪಲಿಗಳೊಳಗೆ (ತಿರುತೊಂ ವಿ. ೨೬೬-೦೩) ; ಸಾರಥಿ ತುಡುಕಿ ವಾಘಯ ಮುರೆಯಿ ಮರೆಚಿ ರಘವ ಕುದುರೆಗಳ ಪಡಯದಶ್ವತ್ಥಾಮನಲ್ಲಿಗೆ ನಡೆದು ಬರುತಿರೆ (ಶುಷ್ಕಾಕ್ರೋ. ೦೯-೩) : ಮುರುಹಿ ಹಿಡಿಯಲು ಮುಡಿದ ಸ್ಸ್ರಗೆ ತಿರುಗಿತತಿಪೇಗದಲಿ ಹಮುವು (ಪಚಾ. ೬-೬). ೨. ಜೆರಳ ದರ್ಪಿಯಿ ಹಜಿಮು ಬಿಸುಟಿಸು ಜೋಪುಸಿಸಿಸಕ ಬಾಪುರಕ್ಷಿಗಳ ಮುರುಹಿ ಬಿಗಿವನು (ಶುಷ್ಕಾಕ್ರೋ. ೯-೦೩). ೩. ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸು. ಒರೆಳಿಸು : ಸರನು ಕಲುಹಿಸಿ ಕೊಳಲು ಗುನುಮೋಪಸವನಪಸವ್ಯದಲಿ ವಂಚಿಸಿ ಮುರುಹಿದನು ಮುರಿಪೈರಿ ರಘವನು ಮುಂದಣಿಂದ್ರಿಗೆ (ಶುಷ್ಕಾಕ್ರೋ. ೧೦-೦) : ಮುರುಹುವೆ ಪುಸುಡ ನೇತಕೆ ಹೇಳುವೆಪೆ ಪಾತಕವಿಘಾತಕವ (ಪಚಾಸ. ೬-೦೨-೯). ೪. ಕೊಂಕಿಸು ; ಸೊಟ್ಟವಾಡು : ಬಾಲಬಾಲಿ ಮತ್ಸ್ಯರು ಹಲರು ನಡವುದಿ ಮಾರ್ಗವೆಂದೇ ಮುರುಪಿದರು ಮುಖವ (ಶುಷ್ಕಾಜ್ಞ. ೯-೩೬). ೫. ಹುರಿಗೊಳಿಸು ; ಹೊಸೆ : ಮುರುಹಿದನು ಮಿಸೆಯುನು ಕಣ್ಣುಗಳರಳವು (ಶುಷ್ಕಾಕ್ರೋ. ೦೯-೦೩) ; ತಿಕ್ಕಿ ಮಿಸೆಯು ಮುರುಹಿ ರಕ್ಕಸನೆಮ್ಮ ನಿಂದಿದ್ದ ನುಚರರ ಬಿಡದದ್ದಲಿಸೆ (ತೊರಾ. ೩-೮-೩). ೬. ಬಾಗು ; ಬಗ್ಗು : ಮುರುಹಿ ನಿಂದಪ್ಪೆ ಕೊಡಹಿಪಪ್ಪೆ ಕೇಸರಾಸಕ್ಷರ್ತ್ರಮದ ಘಗೆ ಪರಿಹಸಿಕೆ ನೀರೊಳು ಮೊಗಿಸಿದನು ಹನಿಪಮುಚತುಷ್ಪಮುಪ (ಶುಷ್ಕಾಕ್ರೋ. ೦೦-೩೯). [ಮುರಿ$_1$ + — ಪು$_1$]

ಮುರಿಪ್ಪು, ಮುರುಪ್ಪು, ಮುರುಪ್ಪು (ನಾ). ೧. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವಿಕೆ : ಹಿಂಪರಿತ ; ಹಿನ್ನಡೆ : "ಮುರಿಪಿನೆ ಮುರಳಿವ ಭಾವ" (ಕಪ್ರಕಂ. ೨). ೨. ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವಾಗ ಬಳಸುವ ಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸುತ್ತು ತಿರುಗೆವುದು ; ಆವರ್ತನೆ : ಬೆಸಸು ಪೊಯ್ದಾಡಿಮುದು . . . ಕೈದುಗಳೊಳು ಕರಚಪುತ್ಕಾರ ಲಾಘವ ಲಮೆ ಪಯಣಾಡು ಮುರಿಪ ಮೈಲುಳಿ ಲಾಗು ಲಮೆ ಲಕ್ಷ್ಯಂಗಳಂ ಘಟಪೊಳೇಱಂ ತೋಱಿ ಮಿಱುತ ಶಕಿಲಲಲ್ಲಿ ನಾನಾಪ್ರಹಾರದಿಂದೆ (ವಿಂಪು. ೩೯-೩೬). **ಮುರುಪು** : ೨. ಬಹುಬಲಾಗುಬೇಗದಿಂ ತಿರುಪು ಮುರುಪುಗಳಿಂದ ಪೊಯ್ದಾಡಿ . . . ಕಾದಿದರು ಪಾತಿಯಿಂದೆಯಿಘಿಬರು (ತುಶಂಗ. ೩೩-೨೪). **ಮುರುಹು$_2$** : ೫. ಸುತ್ತು ; ಬಾಗು ; ತಿರುವು : ಒಂದು ಭವನದ ಸುತ್ತುವಳಯದ ಮುರುಹಿನಲಿ ಮಜಿಮನಿಗೆಗಳಾ ಮಂದಿರವಿಕಾಯಂಕೆ ಬಾಗಿಲೊಂದು ದ್ವಾರದೇಶವಲಿ (ಶುಷ್ಕಾಕ್ರೋ. ೯-೭೦) ; ಕೋಟಿಯುದ್ದುದು ಮುಂದೆ ಶಿವನ ಕರೋಟಿಮಾಲಾವಳಯದಪ್ಪಿಲುಜಿ ಪಾಟಿಸಿದ ಕೊತ್ತಳದ ಮುಗಿಲುಟ್ಟಳೆಯ ಮುರುಹಿ[ಪಾಣಾಂ.ವಿ]ನಲಿ . . . ವಿವಿಧವಚನೆಯಲಿ (ತೊರಾ. ೩-೨-೪). ೪. ನದಿಯು ಹರಿಯುವಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಬಾಗು. — **ಮುರಿವು** : ಚಕ್ರಾದಿಯೆನೆ ನೀರ ಮುರುಪಕ್ಕು (ಜುಂಗಂ. ೦೨೬-೦೬). ೫. ಕವಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಭರಣ ; ಮುರು : ಬೇಡೋಲೆ ಮುರುಪು ಪಾಗಾಯ್ . . . ಉಡಿದಾರಂ ಭೂಮಂಡಲಪತಿಯಾತ್ಮಜ್ಞಗೆ ರಂಜಿಪುತಿರ್ಪುಂ (ಕಚಿಂ. ೩-೬೩) ; ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಪಾಂತಿ ಮುರುಹು ತಾಮ್ರಂ ನಲ್ಲ ಲೋಪಂ ಕಂಚು ಮೊದಲಾದಿಪ್ಪುವಂ ಒಟ್ಟಿಸಿ ತರಿಸಿ (ಜಿಪ್ರ. ೦೬-೬). ೬. [ನಾಪ್ಯ] ವ್ಯತ್ಕಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತುವ ಒಂದು ಭಂಗಿ : ಮುರುಪು ತಿರುಪು . . . ಕರಣ ಭ್ರಮರಿಗಳನಜಿದು ತರುಣಿ ರಂಗಸ್ಥಲದಲಿ ನರ್ತಿಸಿದಳು (ಪಚಂಗಿತಾ. ೧-೯೪) ; ಮುರುಪು ಗುಂಡಾಲಪಿನಿಪ್ಪತಮಗಳನು (ಪಚಾ. ೩೨-೪೬). [ಮುರಿ$_1$ + — ಪು$_1$]

ಮುರಿಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ಹಿಂಜರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು : ದಂಗೆ ಎಬ್ಬಿಸಿದ್ದ ಸಾಮಂತರನ್ನೂ ವಿಜಯಾಕಾಂಕ್ಷಿಗಳಾದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ಮುರಿಬಡಿದು . . . ಅಧಿಪತಿಯಾದನು(ಕಾಗಾ. ೩೭). [ಮುರಿ$_1$ + ಬಡಿ$_1$]

ಮುರಿಮಲಕು (ನಾ). (ಬಟ್ಟೆಯೆನ್ನು) ತಿರಿಚಿ ಹಾಕಿದ ಗಂಟು : ಕಳಿಪ ಜಲದಲಿ ಮೆನ್ನು ನೆತ್ತರ ತೊಳೆದು ಪೊಸಮಡಿವರ್ಗದಲಿ ಮುರಿಮಲಕ ಬಿಗಿದನು (ಶುಷ್ಕಾಕ್ರೋ. ೨೯-೫೯). [ಮುರಿ$_1$ + ಮಲಕ್ಕು]

ಮುರಿಮಿಸೆ (ನಾ). ಹುರಿಮಾಡಿದ ಮೀಸೆ : ಹೊಸೆದ ಮಿಸೆ : ನಿಡಿಪೊಡಲು ಮುರಿಮಿಸೆಗಳ ಕೆಂಪಡರ್ದ ಕಂಗಳ ಪೊಳೆವ ದವಡೆಯ ವೆಡಗದಾನವನವನ ಪಜ್ಜೆಗೆ ನೆಗ್ಗಲ್ಯೆತಂದ (ಶುಷ್ಕಾಕ್ರೋ. ೧೫-೪೪) ; ಸರಸ ಸಂಗೀತವೆ ತಡವಾಡಬೇಡಮ್ಮ ಭರತರಾಜೇಂದ್ರನ ಪೊಗದಾ ಮುರಿಮಿಸೆ ದುಂತೆ ಪೋಪಿಸುತ ಬಾ ಬಾರೆಂಮ ಕರೆಪುತ ನಗುತ ಹಾಡಿದಳು (ಕಕಃ. ೦೦ ೬೦). [ಮುರಿ$_1$ + ಮಿಸೆ]

ಮುರಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹೊಸೆದುಕೊಂಡಿರು ; ಹುರಿಯಾಗಿರು : ಮುರಿವಡೆದ ಮಿಸೆಗಳ ವಕ್ರೆಯಿಯ ಪಂಚಿಕೀಟಗಳಾ ಭರಭರದ ರತ್ನಪ್ರಭಾಬಿಂಧುರದ ಹೊರಳಿಯಲಿಯಲತಿಸಿಂಗರಮಿಸಗೆ (ಕಪಂಚಾ. ೩-೨-೦೦) [ಮುರಿ$_1$ + ಪಡೆ$_1$]

ಮುರಿವು, ಮುರ್ಕ, ಮುರಪ್ಪು, ಮುರಿ$_3$, ಮುರ್ಪು$_1$, ಮುರುವು$_1$ (ನಾ). ೧. ಬಳುಕು ; ಕೊಂಕು : ಹರಿದು ಹಬ್ಬುವ ಬಳ್ಳಿವೆಳಗಿನ ಮುರಿವ ಮಂಡಳಿಸಿದುದು (ಶುಷ್ಕಾಜ್ಞ. ೬-೬೬). ೨. ಬಾಗಿರುವುದು ; ತಿರುವು ; ಬಾಗು : ಪರಿಯ ವೀಧಿಯ ಸೋಪುವೀಧಿಯ ಮುರಿವುಗಳ ಕೇರಿಗಳ ನೆಲಿಮಾಪ್ಪರಿಗಳಗಳ ಜೋಗಿಲಸದಲಿ ಹೊಳೆಹೊಳೆದಾವಾ ನಗರ (ಶುಷ್ಕಾಕ. ೦೫-೦೦) ; ಸೋಮ ಸೂರ್ಯರೆ ವೀಥಿ ಕೇರಿಗಳ ಮುರಿವುಗಳ ಪುಣಿಪುಯುವ ದಿಸೆದಿಯಂ ಪೊಳಪೊಳೆದು ಸುರಪುರಿಗೆ ಹರಸಮಿನ ವುರಿಗೆ ಬಿಗಿಲೆನಿಸಿತದು (ತುರಂಗ. ೦೯-೦೯). ೩. ಡೊಂಕು ; ವಕ್ರತೆ : ಪಾತಿನ ಮುರಿವುಗಳು ಗೆಲ್ಲುವಲೆ ನೀ ನೆಜಿ ನೋಡು ಕೈಗುಣವ (ಶುಷ್ಕಾಕ್ರೋ. ೦೦-೨೩). ೪. ನದಿ ಮೊದಲಾದ ಜಲಾಶಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸುಳಿ.— ಚಿಕ್ಕ : "ಚಕ್ರಾದಿ. ಘಟಭೇದ:—ಈ ೨ ತೋಯೆಯ ಮುರಿವು" (ಪಠಾಪಾಬು. ೧೧೦-೪೯) ; ಮೊಜಿಮೊಜಿ ಘೂರ್ಮಿಸುವ ಪರಿವುಗಳ ಮುರಿವುಗಳ . . . ಮುನಿಜನಂ ಸೇವಿಸುವ ಭಾಮಿಸುವ ಗಂಗೆಗವಜಿ ಬಂದಳು (ಕೃಬಾಣ. ೧೯-೩). ೫. ಲೋಪದ ತಂತಿಯನ್ನು ಬಾಗಿಸಿ ಮಾಡಿರುವ, ಕಿವಿ ಅಥವಾ ಮೂಗಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಒಡವೆ : ಉಭಿಗಂಟಿ ಮುರಿವು ಪಾಗಾಯ್ . . . ಅಂಪುಗೆ ಕದಂಬೆಲ್ವಾಗಿಪ್ಪ

ಸುತನಡಂಗಿದೆಂ (ಪಡಕು, ೩-೩೩). ೬. ಜಿಂಜರಿತ : ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಹಿಂದೆ ಸರಿಯುವಿಕೆ ; ಸಿಂಗದ ಮುರಿವುಂ ಮೇಷದ ಜಂಗಂ ನಲುವಿದರ ವಿನದುಮಿಂತಿವು ಮೂಱುಂ ಭಂಗಮೆನಿಸಲ್ಕೆ ಪಡೆಯವು (ಹಂಚಂ. ೨೬೯-೨); ಇಂದಿನೀ ಮೋಹರದ ಮುರಿವಿನದಳ ನಿಧಾನಿಸಲರಿದು (ಭುಜ್ಮಾಕ್ರೋ. ೪-೨೬). ೭. ಆವರಿಸುವಿಕೆ ; ಸುತ್ತುವರಿಯುವಿಕೆ ; ಆವರಣ : (ಕ). ೮. ಸುತ್ತಿರುವುದು ; ಸುತ್ತು ; ಸುರುಳಿ : ವಿಸುಜ ಮೊಳೆಗಳ ಮುರಿವುಗಳ ನೆಣವಸೆಯು ತೊರೆಯೆ ಶೋಂಗಲಿನೊಳೇದೆನೆವ ಚಿಕ್ಕವ ತೋಡಿದನು ದೈತ್ಯಾರಿ ಕೋಪದಲಿ (ಭುಜ್ಮಾ೧೪. ೬-೩). ೯. ಕುಗ್ಗುವಿಕೆ ; ಕುಸಿತ : ಇದಿರುವಂದು ಸುಮಂತ್ರನಿಳೆಗಿಳುಹಿದನು ಮದಕರಿಯಿಂದ ಮುರಿವಿನ ಮುಂದದ ಹೊಳಪಶ್ರುಗಳ ಸಂತಾಪದಲಿ ರಘುಪತಿಯು (ತೊರಣ. ೯-೨-೨೪). ೧೦. (ಕಣ್ಣು) ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ತಾರಕಮು ಮುರಿವುಗಳು ಕಾಣಿಪ ಸಮೀರಣನ ಶಪಿಯೆಡೆಗೆ ರಜನೀನಾರಿ ತೋಳೆಡೆಸೊಟ್ಟು ಕಂಬುಜಬಂಧು ಹೋದವಂಟಿ (ಭುಜ್ಮಾಕ್ರೋ. ೦೭-೨೩). ೧೧. (ಮನಸ್ಸಿನ) ಓಲುವಿಕೆ : ಹೊರಳುವಿಕೆ : ಓಲಾಟ : ಚಿತ್ರದ ನೆಲೆಯಱಿದು ಪಮ್ಮುವುದು ಮುರಿವಿನ ಹೊಳವಱಿದು ಹಿಂಗುವುದು (ಭುಜ್ಮಾ. ೦೭-೨೯).

ಮುರ₁ : ಪ್ರ. ಕವಿಯುಲಿ ಹೊನ್ನಿನ ಅಗಸೆಯು ಹೂ, ಮುರ; ತಲೆ ಮೇಗಜೆ ಪಾಗು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬-೦). **ಮುರವು**₁ : ಪ್ರ. "ಮುರವು (ಮುರುವು) —ಕವಿಯ ಆಭರಣ" (ಪಾರ್ಶ್ವ ೪೭). **ಮುರಿ**₂ : ವಿ. ಮುರಿಗಳಂ ಠಳರಿಗಳಂ ಕಳೆದಿವರು ವಿರಿ ಕಂಡರು ಮೇಲಕಂ ಪರಿವ ಸುರನದಿಯನು (ಕುರಂಗ. ೧೪-೨೩). 'ಬಲಮುರಿ' ಪರಾ. ಪ್ರ. "ಕರಾಭರಣ ವಕ್ರತೆ ಬರೀವರ್ದ ಸಮಕೆಟ್ಟುಗಳೊಳಂ ಮುರಿಯಲಾ" (ಕಬ್ಬಹಾ. ೦೦೬). ೫ ಬಾಲನ ಕವಿಗೇ ಕಡಮಾಯು ಮುರಿಯಂಟುಂ (ಪುಲ್ಕಿಪ. ೦೦೦). ೧೨. ಗೆರೆ ; ರೇಖೆ : 'ಮುಮ್ಮುರಿ' ಪರಾ. ೧೩. ಧಾರೆ : ಹೊಸಲು : ಖಂಜವೆಟ್ಟನಿಬೆ ತರ್ಪ ಶೋಣಾನವದೆರಡುಂ ಪೊಸಲೆಬಂತಿರೊಂದು ಪೃತ್ಸಿತ್ಸಣಂ ಕವ್ವುರಿವ ಪೆತ್ತರ ಮುರಿಯುಂ . . . ಸೋಬ್ಬುದುಂ (ರಾಜಶೇ. ೩೬-೦೪). ೧೪. ಕೈಗೆ ತೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಪಸ್ತವ ಮುರಿ ಪುಗಮಯದುಂಡಿಪಾರೆ ವೆರಳ್ಗುಂಗುರ ಗೆಜ್ಜೆಯಂದಿಗೆ ಮೆಜಿರುವಾ ಭರತ ರಾಜೇಂದ್ರನಾತ್ಮಜಗೆ (ಭರತ. ೨೩-೨೩). 'ಮುಂಗೈಮುರಿಗಾರಿ' ಪರಾ. ೧೫. ಕಬ್ಬಿನ ಗಾಣದಲ್ಲಿ ಯಂತ್ರಕ್ಕೆ ಅಳವಡಿಸುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಬಳಿಯಾಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ : (ಕ). ೧೬. ಎತ್ತು, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಶಡಿಯ ಬುಷದಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಉಗ್ಗೆ ಅಥವಾ ತುಪ್ಪಳಿನ ಪೆತ್ತೆ : (ಕ). ೧೭. ಪುಲ್ಲಿಯನುದ್ಧವ ಒಂದು ಪ್ರಟ್ಟು.—ವರಸೆ : ಘಲ್ಗುಣನುಸುರಂ ಜಲಂಧರಂ ಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲ ಕೆವದಿರು ಲವಣ ಲಾಗು ಮುರಿ ಜಿಪಿದಲ ಬಗೆಯಿಂದ ಪೆಣಗುತ್ತಿರ್ದರು (ಜೀಕೃತಿ. ೨-೦೨-೧೦). **ಮುರು**₂ : ಪ್ರ. "ಮುರು . . . ಕವಿಯೋಲೆ. ಕರ್ಣಾಭರಣ" (ಕಸ್ತೂರಿ. ೭೫೩). **ಮುರುವು**₁ : ವಿ. ಮೂಡಲ ವಿಲ್ಲ ಹಳ್ಳದ ಮುರುವಿನಲ್ಲಿ ನೈರಾತ್ಯದ ಕೋಣೊಳ್ ನಟ್ಟ ಕಲ್ (ಹುಂಶಾ. ೪-೨೭೬-೩೭ : 1295) ; ಕಬ್ಬಿಯಲ ಮುರುವಿನ ಇಂಸೆಸಱ ನಟ್ಟ ಕಲಿಂದ ಬಡಗೆ (ಪ್ರ. ೪೪-೨೦೬; 1229). ೪. ಒಂದರ ತರುವಾಯ ಒಂದೆರಂತೆ ಮೂರುವರ್ಷ ನದಿಯು ಮಣಿದು ಮುರುವಾಗಿದ್ದ ವೆಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮಿನಗಳು ತೀರ ಕಷ್ಟವು ಬಂದವು (ಇಷ್ಟ. ೧೦೩). ೫. ವಾಲೆ ಮುರುವು ಬಾವುಲಿಗಳಲ್ಲಾಡುವಂತೆ (ಸೌಂದ. ೨೦೭-೦೬). ೧೭. ಪಸದು ಬೇಸಿಸ ಚರರು . . . ಕಟಕದ ಗಜಮಜವನಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪೂಣಿಸುತ ಪೆರವಿ ನಗೆಗೆಡೆಯಾಗೆ ಮುಸುಕಿಪ ಮುರುವಿನಲಿ ಪಾಳಿಯುವ ಹೊಕ್ಕರು (ಭುಜ್ಮಾಕ್ರೋ. ೬-೨೬); ಪಟುಘಟರು ತಿರುವಿನೋಳ್ ಮುರುವಿನೋಳ್ ಹುರಿಕಟಿಸಿ ಬೊಬ್ಬಿರಿದು ಮಾರ್ಮಲೆತರು (ಪುರಂಗ. ೩೬-೩೫). [ಮುರಿ₁ + — ಪ]

ಮುರಿವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಪಕ್ಕತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಬಾಗುವಿಕೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ಹೊಗೆ ಮುರುತನಿಂದ ಮುರಿವೋಗಿ ಬನದಿಟ್ಟಗೆ ತೆರಳಿ ಬರ್ಪ ವಿಧಿಗಳ ಪರಿಪೂತವೆಂದೆನಿಸಿ ನಂದುವಂದಮ (ಪಂಚಿ. ೦-೧೩).

[ಮುರಿ₂ + ಪೋಗು₁ (<ಪೋ₁)]

ಮುರಿಸು₁ 'ಮುಜುರಿಯಿಸು' ನೋ.

ಮುರಿಸು₂ (ನಾ). ವಕ್ರ ; ಡೊಂಕು : ಅಡ್ಡಾದಿಡ್ಡಿ : ಆ ಬೊಕ್ಕಸಿಂಗನ ಕ್ರೂರಾಸಿಧಾತಿಯಿಂ ಸದಾಸಿಪಸಾಮುಕಂ . . . ಜೆಗಲ್ದಿದಮು ಸಡುಬೆನ್ನಂ ಬರಂ ಮುರಿಸಾವ ಮಸೆದೋರದಾಗಳಾ ಗಾಯಮಂ ಸೈರಿಸಿ (ಕಸ್ಕ. ೩-೬).

[ಮುರಿ₁ + — ಸು₃]

ಮುರಿಹ (ನಾ). ತಿರುಗುವಿಕೆ ; ನುರಿತ : ಮೊಲನಂತೆ ಬಿಡಿಹಕ್ಕಿ ವಂದು ಮುಡಿಯಂತೆ ಮುರಿಹಕ್ಕೆ ವಂದು (ಭಜಾಕ್ಕು. ೩-೨೭).

[ಮುರಿ₁ + — ಹ್ಕ (<—ಪ್ಕ)]

ಮುರಿಹು 'ಮುರಿಪ್ಪು' ನೋ.

ಮುರು₁ 'ಮುರಿವು' ನೋ.

ಮುರು₂ 'ಮುರುವು' ನೋ.

ಮುರುಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನುಗ್ಗೆ : "ಮುರುಂಡಃ—ಮುರುಂಗಿ, ಸಿಗ್ರುಷಿತಿ. ಕಾಡನುಗ್ಗಿ" (ಓಷ. ೦೫೩). [ಸಂ. ಮುರುಂಗೀ]

ಮುರುಂಟಿಸು, ಮುರುಟಿಸು₁ (ಕ್ರಿ.) ೧. ಭೀತಿ, ಭಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ಕುಗ್ಗಿಸು ; ಮುದುಡುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮುದುರಿಸು : ಉಜ್ಜಿ ಪಿಮಂ ನೆನೆವ ಮನಮಾ ಮುರುಂಟಿಪುದಮ್ಮೊ (ಜಾತಿಪ್ರ. ೪-೦೫೭ ಠಗಳ) ; ಚಿತ್ರದೊಳಾಕುಳಿ ಸುಮ್ಮು ಸುಮ್ಮನಿಂ ತನ್ನ ಕೆರಾಗ್ರಮೆಂಬ ಮನೆಯ್ದೆ ಮುರುಂಟಿಸುತಿರ್ಪಳಾವಗಂ (ಚಾರಪ್ರ. ೩-೩). **ಮುರುಟಿಸು**₂ : ೧. ಮುತ್ತಿ ನೆರೆತಿಹ ಜೀವವಾಳರಿಗೆತ್ತಿ ಕಾಮಗ್ರಹವಿಕಾರತೆ ಮುತ್ತಿ ಮುರುಟಿಸುತಿರ್ಮದೇನೆಂದೆಬೆಸಱಿಯಿ (ಕ್ರಕೃಚೇ. ೩-೦೩) ; ಕೈಮಿರಿ ದಪರನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ಹೊಗಳಿ, ಮಿರವಮರನ್ನು ಮುರುಟಿಸಿ ಮುಕ್ಕುವದು ಚಳಗಾಲಪುರುಷನ ಪಿರಿಪ್ಪವಾದ ರಾಜನೀತಿ (ಪೀಗಂ. ೨೦). ೨. ತಿರುಚು : ಸೊಟ್ಟವಾಡು : "ಎಷ್ಟು ದಿನ ಒಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಾರಿ ಕೊರಡಾಗಿರುತ್ತಾನಂತೆ ಆಪನು" ಎಂದು ಮುಖ ಮುರುಟಿಸಿ ಹೇಳುವುದನ್ನು ಕೇಳಿ (ಕ್ಕಕ್ಕೂ. ೩೩೦). [ಮುರುಂಟು₁ + — ಇಸು]

ಮುರುಂಟು₁, ಮುರುಟು₁, ಮುರುಡು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಎಲೆ, ಬಳ್ಳಿ, ಮುಂತಾದವು) ಸುರುಟಿಕೊಳ್ಳು : ಮೇಗಣ ವಾಲ್ಮಜಿಯೊಳ್ಕೆದಜ ಪೇಗಣಭಾಗದೊಳಗುರ್ವ ಘರ್ಮಂ ಪಿಮುದಿಂದಾಗಳೆ ಮುರಾಂಟುವರ್ ಮಜಿಭಾಗದೊಳಬುಜವಜಿಯೊಳ್ನವೇಬುಂ ನರಕಂ (ಪಾಪ್ರ. ೩-೦೪) ; ಗೆಂಟಾಗಿ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಮುರುಂಟಿವ ಪಲ್ಲಿಗೆಯಸಲರಿಮಂತೆ ವಸಂತಂ . . . ಪೊಕ್ಕಂ (ಅರಪ್ರ. ೪-೦೧೬). ೨. ಸೊಟ್ಟಾಗು ; ಡೊಂಕಾಗು ; ವಕ್ರಗೊಳ್ಳು : ತಾಂ ತೊನ್ನನಾಗಿ ಮುರುಂಟಿದ ಕೈಯುಂ ಕಾಲುಂ, ಬೆರಸು . . . ಲೋಗರ ಮನೆಗಳೊಳಾ ಭೈಕ್ಷಮಂ ಬೇಡಿ (ಪಪ್ರಾ. ೦೫೨-೩೫); ಉಂಬರಕುಷ್ಕಂ ಮೂಡಿದೊಡಿಂಬುಳುಮಿ ಮುರುಂಟಿ ಬಾತು ಕೀತೊಡೆ (ಶಾಪಚಿ. ೧೩-೩೪). ೩. ಕುಗ್ಗು ; ಮುದುಡು : ನೆನೆದೊಡೆ ಮನಂ ಮುರುಂಟುವ ಸೀತಳದ ಸಡುಪೆ ತನು ಕರಗಿ ಕೋಡಿಸುವ ಬಹಳ ಶೀತಳದ ಸಡುಪೆ ಕೊಲುವ ಹಿಮವಾತಂಗೆ ಶಿಬಿರೋವಚಾರವದು (ಪುಲಿಚ. ೪-೦೬೯-೨೩) ; ಮಿಥ್ಯಾವೇದಿಪೇಟ್ಟಕರ್ ದಂತಿಸಂತಾನದಂತೆ ಮುರುಂಟಿಯುಂ (ಆಪಂಪ್ರ. ೦೪-೪೭ ಕ). **ಮುರುಟು**₁ : ೧. ಪಳಿದ ಗಾಣಂಗೆಸಳು ಮುರುಟಿದ ಕೊವೆ ಮುಱುವ ನೆಱೆ ಮುತ್ತದಿಂ ತೊಜಿದು . . . ಸೋಂಪಿನ ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯನಾಗ ಕೊಯಿತಂದು (ಪಪ್ರ. ೦೬-೩೦); ವೃಕ್ಷಗಳು ಯಲೆ ಮುರುಟಿದವು (ಕಾಪ. ೧೦೩-೨೦). ೨. ಕುಬ್ಜಸೊಸಲಬಿಗಣೊಜ್ಜಿವಾಯಪ್ ಹಪ್ಪಳ

ಮೂಗು ಮುರುಟಿದ ಕಿವಿ (ಹುಕೋಚ-೨–೬೮) ; ಪಿರಿದಪ್ಪ ನೀರಡಿಕೆಯಿಮ್ಮೀ ರಸವನು . . . ಪಾನವ ಮಾಡುವೆನೆಂದೆನ್ನ ಕರವ ನೀಡುವ ಸಮುಯದೊಳು ಇದಱೊಳು ಮುರುಟಿದಪ್ಪೀ ಹಸ್ತಗಳು (ಶಬಸಂ. ೦೦-೨೨೫) ; ಮುರುಟಿವವ್ವ ಱಸ ಸೋಂಕೆ ತನ್ನಯ ಕರಚರಣ (ಸಾಕೃಚಾ. ೦೭-೬೫). ೫. ಅರಗು ತಿಂದು ಕರಗುವ ದೈವವ ಉರಿಯ ಕಂಡರೆ ಮುರುಟುವ ದೈವವೆಂತು ಸರಿಯೆಂಬೆನಮ್ಮಾ (ಏಸ. ೩೫೬) ; ಒಮ್ಮೆ ಊಟ ಮುಗಿದು ಬಿಟ್ಟತೆಂದರೆ ತಾಯಿ ಹಾಸಿಕೊಟ್ಟ ಚಾಪೆಯಲ್ಲಿ ಮುರುಟಿ ಬಿದ್ದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೆ (ಮುಂಗಾಮು. ೭೬). ೪. ಸಂಕ್ಷಾಗಿರು : ನೆರಿಗೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಕೊಂಕಿವ ಕೋಡಿನ ಮುರುಟಿದ ಮುಸುಡಿನ ಹಳ್ಳದ ಮೂಗಿನ . . . ಮ್ಯಗವಿದಿಗೋ (ಜಾಪೋ. ೧೧೭). ೫. ಕೀಳು ; ಬಿವುಟು ; ಕೊಯ್ಯು : ಮೊಳೆಯಲ್ಲಿ ಮುರುಟು-ವುದನವು ಬಲಿದ ಬಳಿಕ ಮುರುಟಿಲ್ಲುಹುದೆ (ಸ್ಮೃಸಾ. ೨–೨೦); ಮುರುಟಿದೆಯಲಾ ನೀನೆ ಮಳ್ಳಿ ನೀನೆ ಬೆಳೆದೆ ಬದುಕ ಬಳ್ಳಿ ! (ಅಪಕೃ. ೩೩–೦೪). **ಮುರುಡು**$_1$: ೫. ತವನುಮನೆಯ ಮಿಱಾರದಿಂದ ಅವಳ ಮನಸ್ಸು ಭಾರವಾಗಿತ್ತು. ಮನಸ್ಸು ಮುರುಡಿ ಕೊಡಿದಿತ್ತು (ಕವಂ. ೦೬೦).

ಮುರುಟಿಕೊಳ್ಳು = ಮುಪುಂಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಸುರುಟಿಕೊಳ್ಳು : ಜುಕೋದೆ . . . ಮಲಗಿದಲ್ಲೆ ಮುರುಟಿಕೊಂಡಳು (ಪಾಕ್ಕೃ. ೦) : ನೀನು ಚೇರಟಿಹುಳು ಕಂಡಿದ್ದೀಯಲ್ಲ, ಅದನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದರೆ . . . ಘಟ್ಟನೆ ಮುರುಟಿಕೊಂಡು ಮಲಗಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ (ಮುಕಕ್ಕೃ. ೭೦).

[ದೇ.॥ ಮಲ. ಮುರಟು ; ತುಳು. ಮುರಂಟು]

ಮುರುಂಟ್ಟು$_1$. ಮುರುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸು ; ಉರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು : "ಮುರುಂಟು — ದಹನಕರಣೇ" (ಶಬಧಾ). ೨. ಸುಡು ; ಸೀಯು ; ಕರಿಕಾಗು : ದೇಹದ ದಾಪ ದೇಬ್ಗೆ ಗಾಣಿಪಳಗೇತ್ರ ಸುಯ್ಯ ಮುಬಿಸೊರಭಸೇವೆಗಡಿತ್ತುರ್ ಸಾರ್ದ ಧೃಗೀಪಟುಳಂಗಳಾಕ್ಷಣಮರಲ್ದುವೆಂಬಂತೆ ಮುರುಂಟೆ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ (ಶಾಬಹಾ. ೦೩–೨೯) ; ಬೆಳಗಾಗಲೊಡಂ ಮುರುಂಟಿ ದರ್ದಿರ್ದಾಱುಂ ಪೆಣಂಗಳಂ ಕಂಡು (ಜಾಪಾಪೆ. ೯–೩೭ ೪) ; ಸಪ್ತಜಡಧಿಗಳ್ ಪಕಪಕನೆ ಕುದಿದುಕ್ಕೆ ಬತ್ತುತಿರ್ಮಪ್ಪ ಕೆಳಗೆ ಭೂ ೭ರಿಗಳ ಹೆತ್ತೆಗಳುಂ ಕೈಕಾಲ್ಗಳುಂ ಮುರುಂಟುತ್ತಿರ್ದುವು (ತಾಪ್ರ. ೧೬–೨೬). ೩. ಬಾಡು ; ಒಣಗು ; ಬತ್ತು : ಕುಡಿ ಮಜಱದಿರ್ದೂಡಂ ಕೊನೆ ಮುರುಂಟಿದೊಡಂ ನಜ್ಜುಕಿರ್ದೊಡಂ ಬೆಳರ್ತೂಡಪೊಣಿರ್ದೊಡಂ ಸರುಜಮಿಲ್ಲ ದ್ರುಮಮೆಂತಜ್ಜಂ . . . ಕರಿಯ ಮಣ್ಣುಮಹೊಟ್ಟುಗೆ ಬಾಬ್ದುಮಾ ಮರಂ(ಧೋಕೊಚ. ೬–೦೩); ಪುಷ್ಪಬಾಣನಸೆ ನಾಂಟಿ ಮುರುಂಟಿವ ಪೂವೆ ಪುಳ್ಳಿಯಾಗಿರೆ ಮನಮೆಯ್ದಿ ಬೆಂದವ್ರದಲ್ಲಿಲ್ಲಮೊಲ್ಲೆಗ್ಗಿಗುದಂಗಜಾನಳಂ (ಅಪಕಾ. ೪-೦೦೨) ; ನಾರಿಯನಿಚ್ಚ ನಾದೊಡಲರಂಬು ಮುರುಂಟ್ಟುಗುಮೆಂದು ಮನ್ಮಥಂ ದೂರದೋರ್ದಪ್ಪನೋ (ಪಕಸಂ. ೦೦೭). **ಮುರುಟ್ಟು**$_2$: ೫. ಕಚ್ಚಂ ಪ್ಲಿಕ್ಕಿಪೆ ಮುರುಟಿ ಸಾವಮರ್ಮಾರ್ಧರ್ (ಸಪಚ. ಅಪಮಂಗ. I. ೦೨–೨೬) ; ತರಪರಿಕಗೊಂಬುದೆ ತರಣಿಕಿರಣಸ್ಪರ್ಶನೆಯಲಿ ಮಾಲ್ತಿಮಾಡಿದೆನು ತಪ್ಪಂಗೆ ಪಕ್ಷಗಳ ಮುರುಟಿ [ಜಾಹಾಂ. ದಿ]ದವೆ ತನ್ನುಳಿಯಮಾರ್ಪಾದ ನಿಜಕಿಯಪಕ್ಷಗಳು (ಕಂಪಂ. ೯–೦೦–೦೯). ೫. ಉಷ್ಣಕರದ ಕರಂಗಳ್ ಪರೆಯುವ ಪುಂಜ್ಜದ ಮುನ್ನಮೆ ಮುರುಟಿದುವೆನೆ ಮುಗಮುವತ್ತಲಪ್ರಕರಂಗಳ್ (ಲಂಚಾಪ. ೩–೬) ; ಈ ಹೊತ್ತೆನ್ನ ಕಲಿದ ಕುಡಿ ಮುರುಟಿತು (ಪಪಂ. ೦೩–೦೨). ೪. ಇಲ್ಲವಾಗು : ನಾಶವೊಂದು ; ಹಾಳಾಗು : ಒಂದು ನುಡಿದುಂ ತಲೆದೋಜದು ಚಿತ್ಪದುತ್ಪವಂ ಮುರುಟಿತು (ಪಪಂ. ೩–೫೭) ; ದುಃಖಂತಿ ಮನೆಯಸದ ಗುಣಕಿದವ ಸತ್ಯಾವರಂ ಮುರುಟ್ಟದಿಪ ಘನವಿತರಣ (ಪಪಂ. ೪–೩೦) ; ಅಚ್ಚಳಿಯದ ಆ ಪ್ರೇಮಕ್ಕೇನಾದಿತು ? ಅದು ಹಾಗೆಯೇ ಮುರುಟಿತೆ ? (ಪಪಸ. ೪೦).

ಮುರುಟಹೋಗು = ೧. ಬಾಡು ; ಬತ್ತು : ಒಣಗು . ಅವಳ ಅಸೆಯ ಕುಡಿ ಮುರುಟಹೋಗಿತ್ತು (ಪಾಗಾ. ೬೯) ; ಅವರೆ ವದಿಯ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳು ಮರದಿಂದ ಕಿತ್ತು ಬಿಸಿಲಿಗೆ ಎಸೆದ ಮಾಂದಳಗಳಂತೆ ಅರಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಮುರುಟಿಹೋಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕೂಮು. ೦೯). ೨. ನಾಶವಾಗು; ಹಾಳಾಗು: ಈ ಪಾಳುಬೂರಿನಲ್ಲಿ ಮುರುಟಿ ಹೋಗ ಬಾರದು ಇವನ ಪ್ರತಿಭೆ (ಪಾಹುಂ. ೦೫೬). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮುಲ, ಮೂಟ್ಟು]

ಮುರುಕ್ಕ$_1$ ' ಮುಱಿಕ್ಕ ' ನೋ.

ಮುರುಕ್ಕ$_2$ ' ಮುಱಿಕ್ಕು ' ನೋ.

ಮುರುಕಲು, ಮುರಕಲು (ನಾ)- ೧. ಮುರಿದುದು : ಜೂರು : ತುಂಡು : ಫೈಟ್ಟಣಪಫ್ಟಿದ್ದ . ಚಕ್ಕುಲಿಯೆಲ್ಲ ಮುರುಕಲಾಗಿದಿಟ್ಟಿವೆ (ಕಷ್ಟ). (ಗು). ೨. ಮುರಿವ : ಭಗ್ನವಾವ ; ಅದರಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ದೆಂದರೆ ಫಲಕೊಮುವಂತಹ ಹತ್ತೀಟು ತೆಂಗಿನ ಮರಗಳು ; ಮತ್ತೊಂದು ಮುರುಕಲು ಗುಡಿಸಲು (ಪಾಕುಡಾ. ೨೦೩) ; ಮೊದಲು ಮೊದಲು ಮುರುಕಲು ಮಂಟಪವಿತ್ತು (ಹುಬ್ಬಕ. ೬೨). **ಮುರಕಲು** : ಆ ಮುರಕಲು ಮನೆಗೆ ವ್ಯರ್ಥಾ ತೇಪೆಹಾಕಿದರೆ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ ? (ಹೋಪಕೃ. ೨೫).

[ಮುರುಕ್ಕು$_3$ (< ಮುಱಿಕ್ಕು) + — ಅಲು (< —ಅಲ್$_3$)]

ಮುರುಕಳಿ, ಮುರಕಳಿ (ನಾ)- ಮುರಿಯುವ ಸ್ಥಿತಿ ; ಭಗ್ನಾವಸ್ಥೆ : ಚಪ್ಪರದ ಪಲಭಾಗವು ಮುರುಕಳಿಗೆ ಬಂದಿತ್ತು (ಅಜಕ. ೨೬). **ಮುರಕಳಿ**: ಹಾಳಾಗಿದ್ದ ಉದ್ಯಾನಗಳೂ. ಮುರಕಳಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ಕೃತಕಾದ್ರಿಗಳೂ . . . ದುಃಖವಾಮಂಕವಾಗಿ ನಾಯಕನ ಮೈಯಲ್ಲಿ ನಡುಗನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲು (ಶಾಮುಂ. ೩). 'ಸವಕಳಿ' ಹೋ. [< ಮುರುಕಲು]

ಮುರುಕಾಟ (ನಾ)- ಬಿಂಕ : ಬಿನ್ನಾಣ : ಆಟ ಮುಗಿಯಿತು, ಗಂಗೆಮ ಮುರುಕಾಟ ಮುಗಿಯಲಿಲ್ಲ (ಸುಪಮಂ. ೬೨).

[ಮುರುಕ್ಕು$_3$ (< ಮುಱುಕ್ಕು$_2$) + ಆಟ]

ಮುರುಕಿಲು ' ಮುಱಿಕಿಲ್ಲ್ ' ನೋ.

ಮುರುಕ್ಕು$_1$ ' ಮುಱಿಕ್ಕು ' ನೋ.

ಮುರುಕ್ಕು$_2$ ' ಮುಱಿಕ್ಕು$_2$ ' ನೋ.

ಮುರುಕ್ಕು$_3$ ' ಮುಱಿಕ್ಕು ' ನೋ.

ಮುರುಕುನುಡಿ (ನಾ)- ಒಯ್ಯಾರದ ಮಾತು ; ಬಿಂಕದ ನುಡಿ : ಮುರುಕುನುಡಿ . . . ಚಿಪ್ಪಿಣಿ-ವಿಗಳಿ ಪುರುಷರನು ದೆಸೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಒನ್ನಡಿಮ ನುಡಿಯ ಭಾವೆಯರು ಬರುತಿರ್ದರು (ಕಕಕಚಒ. ೫೪-೦೫)

[ಮುರುಕ್ಕು$_2$ (< ಮುಱುಕ್ಕು$_2$) + ನುಡಿ$_1$]

ಮುರುಕೆ ' ಮುರಿಕ್ಕೆ ' ನೋ.

ಮುರುಗ, ಮುರುಂಪು (ನಾ)- ೧. ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು ; ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ; " ಷಣ್ಮುಖದೇವ " (ಕ್ರಕೃ). **ಮುರುಪಿ** : ೨. ಆರುಪತ್ತುಮೂವರು ಪುರಾಪುರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನ ಹೆಸರು : "ಮುರುಪಿ-ಜಣ್ಮುಖಿಸ್ವಾಮಿ, ಆರುಪತ್ತುಮೂವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಶರಣ" (ಬಸ್ಮಪು. ೫೪–೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮುರುಕನ್ ; ಮಲ. ಮುರುಗನ್]

ಮುರುಗಕಾಯಿ ' ಮುರ್ಗಿಕಾಯಿ ' ನೋ.

ಮುರುಗಡೆ ' ಮುರಗಡೆ ' ನೋ.

ಮುರುಗಿಕಾಯಿ ' ಮುರ್ಗಿಕಾಯಿ ' ನೋ.

ಮುರುಗಿನ ಮರ. ಮುರಿಗಿನಮರ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : " ಪುಂಜ್ಕರ — ಮುರುಗಿನ ಮರ " (ಟಿಪ್ರ. ೦೩೬). **ಮುರಿಗಿನಮರ** : " ವಿಭಾಂಡೀ — ಆವರ್ತಿತೆ, ಮುರಿಗಿನಮರ " (ಟಿಪ್ರ. ೦೪೯).

[ಮುರುಗು$_2$ + ಮರ$_1$. / ತಮಿ. ಮಾರುಚ್ಚೈ = ನುಗ್ಗೆಮರ. / ಹಂ. ಮುರುಂಡಗೀ = ನುಗ್ಗೆ]

ಮುರುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಮುರಮುರ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕಾಗದ ಮುರುಗುಟ್ಟಿತು (ಶಾಕು. ೯೪). [<ಮುರಮುರ + ಕುಟ್ಟು$_{1}$]

ಮುರುಗೆ (ನಾ). (?) : ಮತ್ತೆ ನೋಡಿದ ಜೈನವಳಕದಿರೆತ್ತಿ ಮುರುಗೆಮುಸೆತ್ತಿ ಪೇವರಿಸುತ್ತ ಸುರಗಿಯ ಕತ್ತು ಪೊಕ್ಕನು ವೀರಬೊಬ್ಬೆಮುರಿ (ಕರೀ. ೩೩೭-೦೮). [?]

ಮುರುಳು ' ಮುರುಗ ' ನೋ.

ಮುರುಚು ' ಪುರಿಚು ' ನೋ.

ಮುರುಜ. ಮುರುಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಮುರಜ : ಧುರಕೆ ನಿಲೆ ಮುರುಜ ಡಿಂಡಿಮ ಪಟಹ . . . ಮ್ಯಡಂಗಚಮು ಮೊರೆದವು (ತುಸಂಗ. ೫೬-೮೬) ; ಧರೆಯು ನೃಪರಾರವೆಡೆಯುಮಿಂ ಮುರುಜವನು ಭಾಜಿಸಿಯು ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ತರುಣಿಮಣಿಯನು ಗೆಲ್ದುದು (ಣಾಗಚ. ೨೨-೪೦). **ಮುರುಜೆ** : ಬಿಡದೆ ನಿಂದಿಪ ದುರ್ಜನನ ಭಾಯಿಗೆ ತುತ್ತನೊಡನಿತ್ತು ನುತಿಸಿಕೊಂಬಂತೆ ಕಡುಹೀನರಪಗೆಯ್ದ ಮುರುಜೆಗನ್ನವನಟ್ಟು ನುಡಿದ ಕುಶಲದಿಂದೆವನು (ಜಿವಂಚಾಂ. ೯-೦೯). ' ಮುರವ ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಮುರಜ]

ಮುರುಜೆ ' ಮುರುಜ ' ನೋ.

ಮುರುಟಿಸು$_{1}$ ' ಮುರುಂಟಿಸು ' ನೋ.

ಮುರುಟಿಸು$_{2}$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆಪ್ಪುಟು : ಕೀಳು ; ಕೆತ್ತವಿಸು : ಪೊಳೆಯುವೇ ಮುರುಟಿ[ಣಾಣಂ. ೫]ಸಲು ಬೇಕುದು ಬಲಿವ ಬಳಿಕದು ನಿನ್ನ ಹಪಣೇ (ಕಾಪ್ರ. ೬-೦೬). ೨. ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು ; ನಿರ್ನಾಮಮಾಡು : ನಾಶಗೊಳಿಸು : ಬಳಿಯುಗುಡದೆ ತನಗಹಿತರಾದವರನು ಪೊಳೆಯೊಳೆ ಮುರುಟಿಸದೇಕು (ಪೋಚಕ. ೧೦-೦೨) ; ನಾನು ಕೊಸರಿದ ಆಸೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಿಗೇ ಮುರುಟಿಸಿಕೊಂಡು ಡ್ರಾಯಿಂಗ್‌ರೂಮಿನಿಂದ ಹೊರಗಾದೆ (ಪುಸಚಿ. ೬೬). [ಮುರುಟು$_{1}$ (<ಮುರುಂಟು$_{1}$) + — ಇಸು$_{3}$]

ಮುರುಟು$_{1}$ ' ಮುರುಂಟು$_{1}$ ' ನೋ.

ಮುರುಟು$_{2}$ ' ಮುರುಂಟು$_{2}$ ' ನೋ.

ಮುರುಟ್ಟು$_{3}$, ಮುರಡು, ಮುರುಡ್ಡು (ನಾ). ೧. ತಿರುಚಿಕೊಂಡಿರುವುದು ; ಡೊಂಕಾದುದು ; ಸೊಟ್ಟಗಿರುವುದು : ' ಮುರುಟುಗುಟ್ಟು ' ಪರಾ. ೨. ಮುದುಡಿಯಾದುದು : ಪುಟ್ಟಿದ : (೫). ೩. ಮೂಲೆ : ಬಾಯಿಯಮುದ್ರೆ ತಿದ್ದಿಯಿರುವ ಮುರುಟು ಪಟ್ಟುಗಲ್ಲು ೧ (ಎಕೆ. XIV. ಕ್ಯುಸೂಡು. ೦೦೩-೬೩ ; 1674) ; ಇದಕ್ಕೆ ವಾಯುವ್ಯಸ ಮುರುಟೀ ಮೂಡಪತ್ರಿಸಲ್ಲಿ ಈರಾನ್ಯ ಮುಖವಾನೆ ೧ (ಎಕೆ. III. ಕರುಮ. ೬೩-೬೩೬ ; 1748-) (ಗು). ೪. ಡೊಂಕಾಗಿರುವ ; ಸೊಟ್ಟಗಿರುವ ; ವಕ್ರವಾದ : ಭಂದೋಲಂಕಾರಲಕ್ಷಣಗಳ ಕುಂದೆ ನೋಡದೆ ಪುಣ್ಯಕಥೆಯ ಒಂದನೆ ನೋಡಿ ಮುರುಟುಬಂದನದೊಳು ಗಂಧವೆ ಮುಖ್ಯಿ ಪೆಂತಂತೆ ಆ ಕಥೆಯಮು ಪೇಳ್ದಾರನೆ (ಣಾಂಚಿಕ. ೦-೦೨). **ಮುರಡು** : ೫. ಕೀಳಾದ ; ಕ್ಷುದ್ರವಾದ : ಜಾರಿಜಾರಿಗೆ ನಿಮ್ಮ ಪಾರ್ಶ್ವ ಆನಂದ ವಾರಿಧಿಯಲಿ ಮಗ್ನರಾಗಿ ತಾರರು ಮನಸಿಗೆ ಮುನಿಸಡುದೇವತೆಗಳ ಸಾಸ್ಯದಯರು ನಿಂದಿಪರು (ಜಿಪಕ್ಕ. ೬೬-೩). **ಮುರುಡ್ಡು**$_{2}$: ೧. ಮುರುಡಾದೊಡೆ ಮುಲಯಜಂಗಳಂ ಕೊಂಕಿಪೊಡೇಂ ಸ್ಮರಜಾಪಮನಿಜೆಕೆದ್ದುರಿ (ಪುಕೊಚಿ. ೨-೨೨) ; ಒಳನೋಟ ಕರುಡು ಕೈಕಾಲು ಮುರುಡು ಕುಟ್ಟುತ್ತ ಲಿರುವೆ, ತಪ್ಪಮು (ಪಶ್ವಪ್ರಚಾ. ೬-೦). ೫. ಬಾಗಿರುವ ಭಾಗ : ಪಚ್ಚೆಯ ಬಟ್ಟಲೊಳ್ ಕಂಬಿದೆ ಮುರುಡನಿಟ್ಟಿಪ್ಪಿದಂತೆ ತಾವರೆಯೆಲೆಯೊಳೆಪೆ ಮಿಡಾಂಕದೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ್ ತರುಣಮರಾಳಂಗಳ್ (ಲೀಕಾತ. ೬-೬೯ ಪ) ; ಶರಧಿಯ ನೊರೆಯಂ ಶಂಬಿಪ ಮುರುಡಂ ಪೊಸ ಚಲ್ಲುಗೊಟ್ಟೆಯಂ ಮಣಿ ಶಲೆಯಂ ಪಡಿಯಾಗಿರೆ ಮಧುವಿಂದಿಡ ಪರಿಹರಿಯಂ ಈ ಪೂಗಳಂತರ್ಕರ್ಣವಿಂ (ಗೋಕೃಕ್ಷ. ೪೦೦-೬೨). ೭. ಗೂನು ; ಡೊಗ್ಗು : ತಿರುಜ್ಞಾನಸಂಬಂಧಿ ಸೋಂಕದ ಮಾತ್ರದಿ ಮುರುಡೆಲ್ಲ ಪೋಗಿ ರಜುವಾಗಿ ನಿಂದಿರಲು (ಕೌಂಪು. ೦೨-೮೬). [< ಮುರುಂಟು$_{1}$]

ಮುರುಟುಕೂದಲು (ನಾ). ವಕ್ರವಾಗಿರುವ ಕೂದಲು ; ಡೊಂಕು ಡೊಂಕಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಕೂದಲು : ಅಳಕುಂತಳಂದ ಮುರುಟು ಕೂದಲಾ ಬಲುಸೀಪನವುದೆಂದ ಪೊಸಳೆಂತ ನಡುವನು (ಪಡಾಚ. ೪೫-೬). [ಮುರುಟು$_{1}$ (< ಮುರುಂಟು$_{1}$) + ಕೂದಲು (< ಕೂದಲ್)]

ಮುರುಟುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಡೊಂಕಾಗು ; ಸೊಟ್ಟಾಗು : ಮುಡುಬರಾ ದರ್ಕಲರು ಕೈಕಾಲ್ಮುರುಟುಗಟ್ಟಿ ಗೂಡುಗುರಿಸೆ ಕೆಲರು (ಪಮು. ೯-೩-೪೯). [ಮುರುಟು$_{3}$ + ಕಟ್ಟು$_{1}$]

ಮುರುಟುಗೈ (ನಾ). ವಕ್ರವಾಗಿರುವ ಕೈ ; ಸೊಟ್ಟಗಿರುವ ಕೈ : ಮುರುಟುಗೈ[ಪಾಣಾಂ. ಕೆಯ್]ಪೋಜಿಗಳ ಕಾಜಿನ ಬೀರದೊಂದೆಸಯ . . . ವಿಗಳಾಂಬರವ ಭಟರೊಂದೆಸಯೆ ಕಾಣಿಸುತನಿಲನಂದನಗೆ (ಪಾರಣಾ. ೩-೬-೬೬). [ಮುರುಟು$_{3}$ + ಕೈ$_{೭}$ (<ಕೆಯ್$_{3}$)]

ಮುರುಟುರೋಗ (ನಾ). ದೇಹದ ಅಂಗಾಂಗಗಳು ತಿರುಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಆದರ ದೇಹಗಳಲ್ಲಿ ಉಳಿದವುಗಳೆಂದರೆ ಎಲುವಿನ ಹಂದರಗಳು ಮಾತ್ರ. ಮುರುಟುರೋಗದಿಂದ ಸಕ್ತಿರಬೇಕೆಂದೆನಿಸಿತು (ಅಕ್ಷಣಾ. ೩). [ಮುರುಟು$_{3}$ (<ಮುರುಂಟು$_{1}$) + ರೋಗ]

ಮುರುಟುಹ (ನಾ). ಮುದುಡುವುದು ; ಸಂಕುಚಿತವಾಗುವುದು : ಹತ್ತಿರವೆ ಮುರುಟುಹಂ ರಕ್ತಪದಿ ಶೀಘ್ರಿಯಾದು (ಪುಗಣಾ. ೪೬-೪೩). [ಮುರುಟು$_{1}$ (< ಮುರುಂಟು$_{1}$) + — ಹ$_{3}$ (< — ಪ$_{3}$)]

ಮುರುಡ$_{1}$, ಮೊರಟಿ, ಮೊರಡ (ನಾ). ೧. ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ಗಂಟುಗಂಟಾಗಿರುವವನು ; ಕುಂಟವಾಗುವ ಮುರುಡನಾಗುವ ಕನ್ನವಿಕ್ಕುವ . . . ಮುನ್ನ ಸೊಡ್ಡಳನ ಆರಾಧನೆ ಇಲ್ಲದ ಕುನ್ನಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಈ ವಿಧಿ ತಪ್ಪದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೬೪-೬೯); ಗೊತವನ . ರೂಪಮುಖಾ ನೀರುಮನುಷಸಂಹರಿಸಿ ಗುಜ್ಜನುಂ ಪೊಜಿಂಡಸು[ಂ] ಮುರುಡನುಮಾಗಿ ಬರೆ ಕಂಡ[ವರ್ ಪಗೆ] (ಬಂಹಾ. ೯-೨೬ ಪ); ತಾಳಕಾಯ ಪೋಳಿಗೆಯೊಂದೆಂದದ ಮುರುಡನಪ್ಪ ವಕ್ರಂ ಪೊದಲೊಣಗಿದ ಕೂಸಗೊಜಡಿನಂದದೆ ಕೊಂಕು (ಪುಕೊಚಿ. ೨-೪೦). ೨. ಒರಟುಸ್ವಭಾವದವನು ; ಉದ್ಧತ ; ಅನಾಗರಿಕ : ಸುರೆಯಿಂದ ಸೊಕ್ಕುವನ ಪರದೇಶಕ್ಕೆದುವನ ಮುರುಡನ ನಪ್ಪುಸಕನ . . . ಬುಧರನ ಪೆಂಡರು ಪರರ ಪೆಂಡರಲ್ಲೆ (ಕಪ್ರ. ೦೨-೮೮). **ಮೊರಟಿ** : ೨. ಈ ವಿಕ್ರಮರಾಯನು ಒಳ್ಳೆಯ ಬುದ್ಧಿಕೌಶಲಶಕ್ತಿಯುಕ್ತಿಶೌರ್ಯಸಾಹಸಗಳಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತಿಮನಾಗಿರಬಹುದಾದರೂ . . . ಮೊರಟನೂ ಆಗಿರಬೇಕು (ಕೆಟ್ಟ. ೦೪೦-೦೦). **ಮೊರಡ** : (೨).

[ಮುರುಂಡು$_{3}$ (<ಮುರುಟ್ಟು$_{3}$) + — ಅ$_{೭}$ / ತಮಿ. ಮೊರಣ್ಣಾನ್, ಮೊರಟನ್ ; ಮಲ. ಮೊರಟನ್]

ಮುರುಡ$_{2}$ ' ಮಿಡ ' ನೋ.

ಮುರುಡ$_{3}$ (ನಾ). ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರು : ಮುರುಡರ ಕಾಮಿಸೆಟ್ಟಿ ಮಾಪಿಸೆಟ್ಟಿ ಮಾಪ್ಪಿವಾಗಿ ಸಮಸ್ತ[ತ]ಳದವರುಂ ಗವಜಿರಾಜಸೆಟ್ಟಿ ಒಲೆದು ಬೆಟ್ಟಸೆಟ್ಟಿ . . . ಹಸುಬೆ[ಗೆ]ಪಾಗವಂ ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ಬೆಟ್ಟರು (ಪೌಪು. XX. ೬೮-೨೮; 1118). [?]

ಮುರುಡಸುತ (ನಾ). ೧. ಈಶ್ವರನ ಮಗ. ೨. ಗಣಪತಿ ; ವಿಘ್ನೇಶ್ವರ: ಮುರುಡಸುತನ ಅಂಘ್ರಿಗೆ ಎರಗಿ (ಪಣಾಂ. ೧೩). ೩. ಜಾಣ್ಮುಖಿ.

[ಮುರುಡ$_{3}$ (<ಮಿಡ) + ಸುತ]

ಮುರುಡಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : " ಆವರೀಕೆಯನಲ್ಲ ಮುರುಡಸೆ " (ಪುಂಗಣ. ೪೨-೬೮). [?]

ಮುರುಡಿ. ಮುರಡಿ$_1$ (ನಾ). ಕೈಬೆರಳುಗಳ ಉಂಗುರಗಳೂ ಬಳೆಗಳೂ. ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಸರಪಣಿಗಳ ಮೂಲಕ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಾಭರಣ : ಬಿಡಲುಳಿ ಸರಪಳಿಯ ಮುಂಗೈತಳದ ಮುರುಡಿಗಳೆ . . . ಹಾರದ ಸುಗುಣ ಕಾಂಚಿಯು ದಾಮದಬಲೆಯುರ್ಕೆದಿದರು ಹರಿಯ . (ಕ್ರೀತ. ೪-೨೦). **ಮುರುಡಿ$_1$** : ನಾಯಕರು ' ಮುಂಗೈಯ ಮುರಿ, ಮುರಡಿಯ ಸರಪಳಿ, ಹೊನ್ನುಂಗುರ, ತೋಳಬಾವುರಿ'ಗಳಿಂದ ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಾಸನ. ೦೬೦). [? / ತೆಲು. ಮುರಿಡಿಗೊಲುಸು = ಮುಂಗೈಗೆ ತೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ]

ಮುರುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಎದುರುಬೀಳು ; ವಿರೋಧಿಸು : ಗಂಡುಗಲಿಯಿವನೆಂದು ಛಡುವರಿ ಕಂಡವರ ಮನ್ನಿಸುತ ಮುರುಡಿಸಿಕೊಂಡ ಮೂರ್ಮಿಂ ಸದದು ಸಪ್ತಾಂಗಗಳ ಕೈಕೊಳುತ (ಜಾತ್ಕ. ೦೬-೩). [ಮುರುಡು$_2$ + — ಇಸು$_5$]

ಮುರುಡು$_1$ ' ಮುರುಂಟು$_1$ ' ನೋ.

ಮುರುಡು$_2$ ' ಮುರುಟು$_2$ ' ನೋ.

ಮುರುಡು$_3$, ಮೊರಡು$_1$ (ನಾ). ೧. ಒರಟಾದುದು ; ಬಿರುಸಾದುದು : ' ಮುರುಡುಗಲ್ಲು ' ಪರಾ. ೨. (ಮರ. ಸೌದೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಗಂಟುಗಂಟಾಗಿರುವ ಭಾಗ.—**ಕೊರಡು** : ಮುನಿಸ ಮುನಿದಡೆ ಶೃಂಗಂಧದ ಮುರುಡಿನ ಹಾಗಿರಬೇಕವ್ವಾ (ಚಾಸಾ. ೬೯-೪೬೩); ಮಾಮಿ ಬಿದಿರ ಮುರುಡಿನಂತೆ (ಪಾಂಡ. ೦೨). ೩. ಎದುರು ಬೀಳುವುದು ; ವಿರೋಧಿಸುವುದು : ' ಮುರುಡಿಸು ' ಪರಾ. **ಕೊರಡು$_1$** : ೧. ಬೆಲದ ಒಳಉರಿದಿಮ್ಮು ತೂರಿರುವ ಮೊರಡಾದ ಬೆಲೆವು ಸಾಮರದ ಗುಡಿ-ಬಸದಿ-ದಶ ಗೊಮ್ಮಟರ . . . ನುಡಿ-ಹೂವುಗಳ ತುಳಿಯಬಹಿಪರೊ ! (ಶಾಸಾ. ೫೬-೦೩). ೨. ಕಾಡುಹಂದಿಯೊಂದು ಮೂತಿಯನ್ನು ಮಂದೆ ಚಾಚಿ, ತನ್ನ ಕೋರೆದಾಡೆಗಳಿಂದ ಕಾಡುಗೆಣಸಿನ ಮೊರಡೊಂದನ್ನು ಅಗೆಯುತಿತ್ತು (ಜುಂಜಾ. ೨೫೯). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮುರಣ್ಬು; ಮುರಟು, ಮುರಟುಬು; ಮಲ. ಮುರಟು; ತುಳು. ಮುರುಡು; ತೆಲು. ಪೊರಡು, ಪ್ರೋಡು]

ಮುರುಡು$_4$ (ನಾ). (ಕರಾ) ಮಿಸೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾವಿ ಮೀನು. [ದೇ.॥ ತುಳು. ಮೊರಂಟಿ; ತೆಲು. ಮುರುಂಡ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ಷುದ್ರಜಲಜಂತು]

ಮುರುಡುಗಲ್ಲು, ಪೊರಡುಕಲ್ಲು (ನಾ). ಒರಟಾದ ಕಲ್ಲು; ಬಿರುಸಾದ ಶಿಲೆ : ಮುರುಡುಗಲ್ಲಿನೆ ತರಣಿಯ ಮಾಡಿತೀ ಜಾದೆ (ಕ್ಷತ್ರಿಯೇ. ೪೪-೨೩). **ಪೊರಡುಕಲ್ಲು** : ಪೊರಡುಕಲ್ಲಿಗ ನೀರಾನಾ ಮೃದುತರವಿಶೇಷಂ ದೊರಕುವುದೇ (ಜಿನೇ. ೯-೨೨). [ಮುರುಡು$_3$ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್$_3$)]

ಮುರುಡುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಬಾಗು ; ಗೊನಾಗು : ಮುರುಡುಗೊಂಡಿದೆ ದೇಹಮೇೀ ಪರಿಪೊಳಾಯ್ದೆನುತೆ ಪರಿ ಬಿಟ್ಟುಳವ ಕರದೆ ಪಿಡಿದೆತ್ತಿದನು ಚರಣದೊಳಾಂಗುತಿವ ಪೆಟ್ಟಿ (ಜಾತ್ಕ. ೬-೫೬). [ಮುರುಡು$_2$ (< ಮುರುಟು$_2$) + ಕೊಳ್ಳು$_2$ (< ಕೊಳ್$_1$)]

ಮುರುಡುಗೋಲ್ (ನಾ). ಅಂಕಸಡೊಂಕಾದ ದೊಣ್ಣೆ; ಸೊಟ್ಟಗಿರುವ ಕೋಲು : ' ಮುರುಡುಗೋಲ್ವಿಡಿ ' ಪರಾ. [ಮುರುಟು$_2$ (< ಮುರುಟು$_2$) + ಕೋಲ್$_1$]

ಮುರುಡುಗೋಲ್ವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಅಂಕುಡೊಂಕಾಗಿರುವ ಕೋಲನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಮುರುಡುಗೋಲ್ವಿಡಿದು ತಡವರಿಸಿ ನಡೆದ ಮುದುಪಂ ಕಜಪನಾಜಿಯೊರ್ನಳಂ ಕಂಡು ಭೃಮೆಗೊಂಡು (ಶಾಷ್ಟ. ೦೦-೭೭). [ಮುರುಡುಗೋಲ್ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಮುರುಡೇಶ್ವರ (ನಾ). ಶಿವನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : P. ಉತ್ತರೆ ಕನ್ನಡಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಸೇರಿದ ಭಟ್ಕಳದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಮುರುಡೇಶ್ವರ ಎಂಬ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಆ ದೇವಾಲಯವಿರುವ ಊರು : ಮುರುಡೇಶ್ವರದೇ × × × ಭೂಮಿರಾಪೋಹ್ಯುದಯಂ ಯವುರ್ಕ್ಕ ಅಹ × × × (ಶಾ. ೬, ೫೭-೦೯; ಸಾ. ೧೪೭೦). [ಮುರುಡು$_3$ (< ಮಿಡ) + ಈಶ್ವರ./ಸಂ. ಮ್ಯಡೇಶ್ವರ]

ಮುರುತಾಪು, ಮುರಿತಾಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಕರಡಿ ಡವುಡೆ ಚನ್ನತಿತ್ತಿರಿ ಹೆಗ್ಗಾಳೆ ಮುರುತಾವು ಡೋಳು . . . ಕೊಳಲ ರವ ಗಳೆಂದರಸನ್ಗೆದಿದನಾಹವವ (ಜಾಹಾ. ೦೭-೦೦೦). **ಮುರಿತಾಪ** : ಪಟಹ ಡಿಂಡಿಮವಾದ್ಯ ಮುರಿತಾಪ ಭೇರಿ ತುಂಬಟ ದಮಾಮಿಗಳಾದಿಯಲಿ ಲಟಿಕಿಸುವ ನಾನಾವಾದ್ಯ ಸಕಲದಿಕ್ಕಟ ಬಿರಿವಂತೆ ಗರ್ಜಿಸಿತು (ಪಾಚಕ. ೪೬-೪). [← ತುಳು. ಮುರ್ತಾಪ, ಮುರ್ತಾಮ = ಗರ್ವ; ಮುರ್ತಾವದ ದೋಲು = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಡೋಲು]

ಮೇರುದಲೆ (ನಾ). ಅಡ್ಡರಸ್ತೆಗೆ ತಿರುಗುವ ಜಾಗ.— ಸ್ಥಳ : (ಕ).
[< ಮೂರಿವ + — ದಲೆ]

ಮುರುದಾರಶೃಂಗಿ ' ಮುರದಾರಸಿಂಗಿ ' ನೋ.

ಮುರುದಾರಸಿಂಗಿ ' ಮುರದಾರಸಿಂಗಿ ' ನೋ.

ಮುರುಪು ' ಮುರಿಪ್ಪೆ ' ನೋ.

ಮುರುಮುಚ್ಚಿ ' ಮುರುಮುರಿ ' ನೋ.

ಮುರುಮುರಚಿ ' ಮುರುಮುರಿ ' ನೋ.

ಮುರುಮುರಿ, ಮುರುಮುಚ್ಚಿ, ಮುರುಮುರಚಿ, ಮುರುಮುರುಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕುಂಡಿ. ನೆಗ್ಗಿಲ ಬೇರು . . . ಕೊಮ್ಮೆ ಬೇರು ಮುರುಮುರಿಯ ಸೊಪ್ಪ, ಇವಱ ಕಷಾಯವ ಕೊಡಿಸುವುದು (ಕ್ಷಕ್ಷಾ. ೨. ೩೫೦). **ಮುರುಮುಚ್ಚಿ** : " ದಾರ್ವೀ – ಮುರದರಿಷಿನ, ಮುರುಮುಚ್ಚಿ " (ಓಷಧಿ. ೭೩) ; " ಮುರುಸಕ್ಕಾ – ಮುರುಮುಚ್ಚಿ (ಮುಂಜಿ) " (ಓಷ. ೦೫೭). **ಮುರುಮುರಚಿ** : "ಅದಾತಿ – ಮುರುಮುರಚಿ, ದೇವದಾಳಿ " (ಓಷ. ೦೧). **ಮುರುಮುರುಚಿ** ; "ದಾನಿಕಾ– ಮುರುಮುರುಚಿ " (ಓಷಧಿ. ೭೩). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮುರಿಮುರಿ]

ಮುರುಮುರುಚಿ ' ಮುರುಮುರಿ ' ನೋ.

ಮುರುವೆ, ಮರುವ$_2$, ಮುರವ$_2$ (ನಾ). ೧. ದಡ್ಡ ; ಮೂರ್ಖ : ಆವೂರ ಗೌಡನ ಮನೆಯ ಸಳವಮುಖಿಯರು ಶುಂಜುವಳನ ಕರೆದು ಮುರುವ ನೀಂ ಕಜ್ಜದು ಕುದಿದೆಯೊ ಹಾಲನು ತಳುವದುಸುರು . . . ಎನೆ (ಸಿದ್ಧೇ. ೯-೩೬) ; ಸೂಳೇಗೆ ಹೋದವನು ವಿನಾದ ಎಂತಾದ . . . ಆ ಮುರುವ ಸೂಳೆಕಾಲೀಗೆ ಕರವಾದ (ಹಕ್ಕಬು. ೦೦೯). ೨. ಬಡವ ; ದರಿದ್ರ ; ನಿರ್ಗತಿಕ : ಕತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಮೇಣೆ ಹಿಡಿಯುವ ಮುರುವಪಾಗಬೇಕೇ ? (ಕಳಾಮ. ೦೦೦) ; ಕಾಣದ ಮುರುವ ಕನಸ ಕಂಡರೆ ಏಳುವಾಗ ಎದ್ದು ಕೂತ (ಗಾಸಿ). **ಮುರುವ$_1$** : ೧. ಗಂಡಾನ ಕಾಣೇರೋ ಗೆಡ್ಡೊಟ್ಟಿ ಮರಿವಾನ . . . ಕೊಡ್ಡೋದ್ರು (ಹಕ್ಕಬು. ೦೬೩). ೨. ಹೊಟ್ಟಿಗಿಲ್ಲದೆ ಮರುವ ಒಣಗಿ ತೆಳುವಾಗಿದ್ದ, ಕಪಿ ದೊರಕಿತು ಊದಿದಾನೆ (ಪಣಾ. II. ೨೩). **ಮುರವ$_1$** : ೧. ಅಳ್ಳಾಸವಿಲ್ಲದ ಮುರವ ಔಪಾಸನ ಮಾಡಿ ಗಡ್ಡ ಮೀಸೆ ಸುಟ್ಟುಕೊಂಡ (ಗಾತ) ; ತಲೇಕೂದಲು ನೆರೆಬಾದ ಮೇಲೆ ತಬ್ಬಿಕೊಂಡ ತಬ್ಬಲಿ ಮುರವ (ಗಾಸಿ).

ಮುರುವತ್ತು ' ಮುರವತ್ತು ' ನೋ.

ಮುರುವನ ಹುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮುರುವನ ಹುಳಿ, ಮುಂಗಲ್, ಮುಂಗ್ಲಾಲ್. 'ತೋಕರಂ' ಮರ (ಕ್ಯಾಶಾ. ೬೪-೬೫೫). [?]

ಮುರುವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). (ದನ. ಕರು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ) ಕಲಗಚ್ಚನ್ನು ಇಡು.– ನೀಡು : ಮುರುವಿಕ್ಕಿ ಪೊರೆದು ಗೊಡ್ಡಂ ಕಡೆಪೊಡ ಪಾಲಿಂಬೆ (ಕರ್ಣಾಟ. ೦೦–೦೦). [ಮುರುವು$_{2}$ + ಇಕ್ಕು$_{1}$]

ಮುರುವಿಡು (ಕ್ರಿ). = ಮುರುವಿಕ್ಕು : ಮುಂಜಾನೆ ಎದ್ದು . . . ಕೊಟ್ಟಗೆಗೆ ಹೋಗಿ ಹಸುಗಳಿಗೆ ಮುರುವಿಟ್ಟು, ಹಾಲು ಕರದುಕೊಂಡು ಬರುವುದು (ಹುಂಚ. ೧೭); ಆಕಳಿಗೆ ಮುರುವಿಟ್ಟು ಎಮ್ಮಿಗೆ ನುರುಗಿಟ್ಟು ರಂಜನಿಗಿ ಹಾಲು ಹಿಂಡ್ಯಾರೊ (ಶಕ್ಕಾಖ. ೬೬೫).

[ಮುರುವು$_{2}$ + ಇಡು$_{1}$]

ಮುರುವು$_{1}$ ' ಮುರಿವು ' ನೋ.

ಮುರುವು$_{2}$, ಮುರ್ಕ, ಮುರವ್ಕ, ಮುರ್ಕು, ಮುರುಹು$_{3}$ (ನಾ). ಹಾಲುಕೊಡುವ ದನಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಎತ್ತುಗಳಿಗೆ ಹುರುಳಿ, ಹತ್ತಿಕಾಳು, ಹಿಂಡಿ, ಹೊಟ್ಟು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ನೀರಿನೊಂದಿಗೆ ಬೆರಸಿತುವ ಆಹಾರ; ಕಲಗಚ್ಚು. ಬೇಯಿಸಿದ ಅಂಬಲಿ. ಮುಸುರೆ ಇತ್ಯಾದಿ : ಆವಂ ತುಱಿಸು ತಳೆಯಂಕ್ಕು ತಡಮದೆ ಮುರುವಂ ಸುರಿ (೧೯೦೩. ೩-೦೦೪); P ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಸಸ್ಥಾನವೇದು ಗ್ರಂಥವಲ್ಲಿ 'ಱ' ವನ್ನು ಬಳಸಿದೆ ; ಎಳಗಱುವಂ ಬಿಡು ಮುರುವಂ ತಳದು . . . ಗೋಕುಳವಂ ಕಱಿ (ಕ್ರಿಪು. ೦೫-೩೬); ಆಕಳ ಕರಿಸಿ ವೃಷಕೆ ಮುರುವ ಹಾಕಿ ಪಿಶುಗಳಾಕ್ರೋಶವ ಕೇಳದೆ . . . ರಾಕಾಚಂದ್ರಾಸ್ಯರುಗಳು ಪಡೆದರು (ಕ್ರಸಂಚಾ. ೫೫-೪); ಹಿಂಡುವಾಗ ದನಗಳನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನಗೊಳಿಸಬೇಕಾದರೆ, ಮುರುವು ಮೊದಲಾದ ತಿನಿಸು ಕೊಡಬೇಕಾಗುವದು (ಸೂ೧೦೩. ೦೦೦). **ಮುರ್ಕ$_{2}$** : ಸಿತಕ್ಕೆ ದನಗಳಿಗೆ ಕಲಗಚ್ಚು ಮುರ ಕೊಟ್ಟು ಪಾಲು ಕರೆಸಿ (ಕ್ರಕ್ಷಿ. ೦೨೨). **ಮುರವ್ಕ**: ದಾಲ್ಗ ಮುರವೇಂ ಬೆರೆಮೆ (ಕರ್ಣಾಟ. ೦-೦೦೧); ಮನೆಯಲು ಕರುವನ್ನು ಬಿಡು. ಫನಭಕುತಿಯ ಮುರವನ್ನಿಡು (ಹಚಿ. ೦೬೬); ಅದಕ್ಕೆ ಖಾವೇ ಮುಸುರೆ ಮುರವ್ವ ತಿನ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಸುಚರಿ. ೬೬). **ಮುರ್ಕು**: ಸೆಗಣೀ ಬಾಚುವುದು. ಮುರು ಬೇಯಿಸಿ ಕರೆಯುವ ಎಮ್ಮೆದನಗಳಿಗೆ ಇಡುವುದು (ಹುಕಟು. ೬೦೦); ಹೋದರಗೇಡಿಗೆ ಹಿಂದೆಯೆ ಬಂದೆಯ ಮುರು ಕೆಡ ಎಮ್ಮೆಯಾ ಖಾಗೆ (ಕುಂದ್ರಕೇ. ೫೬-೯೦). **ಮುರುಹು$_{3}$**: ಪೊಲೆಯರ ಮನೆಯ ಮುರುಹ ಪೋಗುಗಿರಿದಡೆ ಹಂದಿ ಬಂದು ಮೂಸಿ ಪೋವಂತೆ (ಪಂಚಸ. ೪೫-೬೦).

ಮುರುವಿನ ಒಲೆ = ದನಗಳಿಗೆ ಅಂಬಲಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಬೇಯಿಸುವ ಒಲೆ : ಗುತ್ತಿ ಕರುಜಗಲಿಯು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ- ಮುರುವಿನ ಒಲೆಯು ದೆಂಕೆಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹತ್ತಿರವಾಗಿ. . . ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿಸು (ಹುಕಟು. ೭೬).

ಮುರುಸು ' ಪುರುಸು ' ನೋ.

ಮುರುಹು$_{1}$ ' ಮುರಿವು$_{1}$ ' ನೋ.

ಮುರುಹು$_{2}$ ' ಮುರಿವು$_{2}$ ' ನೋ.

ಮುರುಹು$_{3}$ ' ಮುರುವು$_{2}$ ' ನೋ.

ಮುರುಹು$_{4}$ ' ಮುಡಿಹು$_{2}$ ' ನೋ.

ಮುರೆ (ನಾ). ಸುಗಂಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ : "ತಾಳಪರ್ಣ-ಮುರೆಯೆಂಬ 'ಗಂಧದ್ರವ್ಯ" (ಶಿಶಿ. ೬೬); ಮುರೆ ಬೋಲಂ ರಾಜ ಮಾಸಿ ಪೂತಿಪಳಂ ತಾಮಿಂತಿವೊಂದಮಾಗಿರೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಾಭ. ೭-೨೬): ಒಂದೆಸಗನ ಸೊಪ್ಪು. . . . ಮುರಿ, ತ್ರಿಫಲೆ . . . ತನ್ನೆಲೆಹುಳಿಗನ ಗೆಡ್ಡೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂತವಾಗಿ ಆವೆಮು ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರೆದು (ಕೈಧ.ಚಿ. ೧೧. ೩೦). [ಸಂ. ಮುರಾ]

ಮುಱಿಲಿ ' ಮುಂಜಿಕಿಲ್$_{2}$ ' ನೋ.

ಮುಱಿಲೆ ' ಮುಂಜಿಕಿಲ್$_{2}$ ' ನೋ.

ಮುರ್ಗಳ ' ಮುಂಜಿಕಿಲ್$_{2}$ ' ನೋ.

ಮುರ್ಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ : 'ಮುರ್ಗಿಕಾಯಿ' ಪರಾ. [?]

ಮುರ್ಗಿಕಾಯಿ, ಮುರಗಿಕಾಯಿ, ಮುರುಗಕಾಯಿ, ಮುರುಗಿಕಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಳು : (೧). ಮುರಗಿಕಾಯಿ : "ಎಡಮುರಿ, ಮುರುಡಿ . . . ಮುರಗಿಕಾಯಿ" (ಸ್ಕಂ. ೬೯). ಮುರುಗಕಾಯಿ : ಓಮ ಎಂಟು ತೂಕ, ಮುರುಗಕಾಯಿ ನಾಲ್ಕು ತೂಕ . . . ಸಕ್ಕರೆ ೧೨ ತೂಕ, ಇವನ್ನು ಚೂರ್ಣಂ ಮಾಡಿ (ಅಕ್ಕ. ೦೦). ಮುರುಗಿಕಾಯಿ : ಎಡಮುರಿ, ಮುರುಗಿಕಾಯಿ . . . ಕವರ್ಗ (ಶ್ರಶಿ. ೨೨-೩೨). [ಮುರ್ಗಿ + ಕಾಯಿ$_{4}$ (< ಕಾಯ್$_{4}$)]

ಮುರ್ಗಿನಕೋಡುಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಸೊಪ್ಪು : ಕರೀಹುಳಿಪ, ಹುಳಿ, ಮುರ್ಗಿನಕೋಡುಸೊಪ್ಪು, ಸಣ್ಣಗೂಗೆ, ಬಿಳಿಕೊಪ್ಪು (ಶ್ರಶಿ. ೬-೦೨೬).

[< ಮುರ್ಗಿ + ಕೋಡು$_{3}$ + ಸೊಪ್ಪು$_{2}$]

ಮುರ್ಗು ' ಪೊಟ್ಟು$_{1}$ ' ನೋ.

ಮುರ್ಚೆ ' ಮುಚ್ಚೆ$_{2}$ ' ನೋ.

ಮುರ್ತೆ, ಮೂರ್ತೆ (ನಾ). ಈಚಲು, ತಾಳೆ ಮುಂತಾದ ಮರಗಳಿಗೆ ಕಚ್ಚುಪಾಡಿ ಹೆಂಡವನ್ನು ಇಳಿಸುವಿಕೆ : ಕೂಕ್ಯ ತಪ್ಪ ಕುಲಕಸುಬು ಮುರ್ತೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬಂದ (ಒಕ್ಕಾ. ೧೭). **ಮೂರ್ತೆ**.

ಮೂರ್ತೆ ಮಾಡು = ಹೆಂಡವನ್ನು ಇಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಾಳೆ, ಈಚಲು ಮುಂತಾದ ಮರಗಳ ಕಾಂಡವನ್ನು ಕಚ್ಚುಮಾಡು: ಗದ್ದೆಯ ಸಮೀಪದ ಬದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮರಗಳನ್ನು ಮೂರ್ತೆಮಾಡಿದರು ಬಿಟ್ಟಿಮರು (ಕುಳಾಜಾ. ೫೪) ; ಎಲ್ಲರ ಕೈದುಲ್ಲು ಮೂರ್ತೆಮಾಡುವ ಕತ್ತಿಗಳು (ಇಪಚ. ೨೬). [← ತುಳು. ಮುರ್ತೆ, ಮೂರ್ತೆ]

ಮುರ್ದಾರಿ (ಗು). ಮೂಢಸ್ವಭಾವದ : ದಡ್ಡತನದ ; ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ : ಅವನ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ನಾವು ಏನನ್ನೂ ಹೇಳಲಾರೆ. ಅವನು ಮೊದಲೇ ಮುರ್ದಾರಿ ಮನುಷ್ಯ (ಕೂಡಿ).

[←ಹಾರ. ಮುರ್ದಾರ್ ; ಕುರಾ. ಮುರ್ದಾರಾ, ಮುಡದಾರ್]

ಮುರ್ದಾರಿಕೆ (ನಾ). ಮೂಢತನ ; ದಡ್ಡತನ : 'ಮುರ್ದಾರಿಕೆ' ಮಾಡಿ, ಛೇ ಎನ್ನಿಸಿ ನೂರುವರ್ಷ ಬಾಳುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಒಳ್ಳತನದಿಂದ ಮನುಷ್ಯ ಹತ್ತೇ ವರ್ಷ ಬದುಕಿದ್ದರೆ ಚಂದ (ಒಕ್ಕಾ. ೭೦).

[ಮುರ್ದಾರ್ಕ್ (p←ಕುರಾ. ಮುರ್ದಾರ್) + — ಇಕೆ]

ಮುರ್ಮುರ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟು ಹಾಕಿ ಹೊಡಿದ ಬೆಂಕಿ ; ಉಮಿಬೆಂಕಿ ; ತುಪ್ಪಾಗ್ನಿ. [ಸಂ.]

ಮುಲಕನಾಡು 'ಮುರಿಕನಾಡು' ನೋ.

ಮುಲಕಿ 'ಮುಲ್ಕಿ' ನೋ.

ಮುಲಕಿಪರೀಕ್ಷೆ 'ಮುಲ್ಕಿ' ಪರಾ.

ಮುಲಕು ' ಮುಲ್ಕಿ' ನೋ.

ಮುಲಾಮಿತು 'ಮುಲಾಮಿತ್ತು' ನೋ.

ಮುಲಾಮಿತ್ತು, ಮಿಲಾಮಿತು, ಮಿಲಾಮಿತ್ತು, ಮುಲಾಮಿತು (ನಾ). ೧. ಹೊಂದಿಕೆ : ಹೊದಾನಕೆ : ಅವರ್ಬರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಮುಲಾಮಿತ್ತಾಗಲಿಲ್ಲ (ಕೂಡಿ). ೨. ಭೇಟಿ : ಸಂದರ್ಶನ : ಅವರ ಮುಲಾಮಿತ್ತಿನ ಮ್ಯಾಲಿಂದ ನಿನ್ನ ಅನುಭವಕ್ಕ ಬಂದೇ ಬಂದವ (ಜಾಂತಾಮು. ೫೬) ; ಕುಸುಮಾ ಪ್ರಮಿಳೆಯರ ' ಮುಲಾಮಿತ್ತು ' ಸ್ಮರಣೀಯವಾಗಿದೆ (ಶಮೋ. ೫೬ ೨೦೦೪). **ಮಿಲಾಮಿತು** : ೨. ತಾವು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು, ತಮ್ಮ ಮಿಲಾಮಿತಿನ ಫಾಯಿದೆಯಿಂದ ಸಂತೋಷವಾದೀತೇನು (ಜಾಕೀಂಪ್ರ. ೫೬).

ಮಿಲಾಖಿತ್ತು : ೨. ಮಿಠಾಖಿತ್ತಿಗೆ ಬರಬೇಕು ಬಂದರೆ ರಾಜ್ಯಕೊಡುತ್ತೀನೆ (ಕುದಿ. ೪-೦೬). **ಮುಲಾಖಿತು** : ೨. ದೇವಣ್ಣ ಮಹಾ ಹುಮ್ಮಸದಿಂದ. ಸನ್ನ ಅವನ ಮುಲಾಖಿತಿನಿಂದ ತೊಡಗಿ . . . ಯಾವತ್ತು ವಿಷಮುಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದನು (ಕಿಬಿ. ೪).

[← ಅರ. ಹಿಂ. ಮುಲಾಕಾತ್ : ಮರಾ. ಮುಲಾಕತ್, ಮುಲಾಖಿತ್, ಮುಲಾಕಾತ್]

ಮುಲಾಜ್ ' ಮುಲಾಜು ' ನೋ.

ಮುಲಾಜು, ಮುಲಾಜ್ (ನಾ). ೧. ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ ; ಭಿಡೆ ; ಸಂಕೋಚ : ನಿಮ್ಮಕ್ಕೌರವಾಮರೆ ದೋಸ್ತಿ ಮುಲಾಜು ಮೆಡಗೊಪದು . . . ನ್ಯಾಯ ಮಾಡುವದು. ಇಂಥಾ ಅನ್ಯಾಯದ ಮಾರ್ಗವಿಡಿದು ಹೋಗುವಂಥಾ ಜನರ ಮೇಲೆ ನಮ್ಮ ದಯ ಪ್ರೇತಾಗಿ ಬರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ರಾಷೇಂಕ್ರ. ೨೩೧); ಧನಿಗಳ ಮುಕ್ಕಳನ್ನು ಸಹ ಮುಲಾಜಿಲ್ಲದೆ ಛಗಳು ಕೋಲಿಂದ ಕಾಮಿಸುವುದನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದಾನೆ (ಕೃಕ್ಷಕಿ. ೨); ಮಂಜನು . . . ತಿಮ್ಮವ್ವನಹೆಗ್ಗದಯು ನೀಚತನವನ್ನು ಮುಲಾಜಿಲ್ಲದೆ ಬಯಲಿಗೆಳೆಯುತೊಡಗಿದನು (ಪುರಪು. ೩೫೦).

೨. ಹಂಗು ; ಋಣ : ಮದುವೆ ಆಗಿಹೋಗಿದೆ. ಬ್ಯಾರೆ ಮುಲಾಜು ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗಿಲ್ಲ ಸರಿ. ಬೇಗನನ್ನು ಜರೆಯಲು ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕಟ್ಟೂಟಿ. ೧೦೬) ; ಮತ್ತೆ ಪೆದರಿಕೆ ಇಲ್ಲ. ಪ್ರಾಗಂತ ಹೆದರಲಿಕ್ಕೆ ತನಗೆ ಯಾರದು ಮುಲಾಜು (ಪೂಕಟ್ಟೆ. ೪೪). **ಮುಲಾಜ್** : ೧. ನಮಗೆ ಗರ್ಜು ಬಂದಾಗ ನಿಮ್ಮ ಹಣ ಬಾರದೆ ಹೋದರೆ ನಾವು ಮುಲಾಜ್ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆಯೇ ? (ಪಾರುಪಾ. ೦೨೦).

[← ಅರ. ಮುಲಾಹಜಾ, ಮುಲಾಹಝಾ ; ಹಿಂ. ಮುಲಾಹಜಾ ; ಮರಾ. ಮುಲಾಜಾ, ಮುಲಾಹಜಾ, ಮುಲಾಹಿಜಾ]

ಮುಲಾಮು, ಮುಲಾವು (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ, ಹಿತ್ತಾಳೆ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹಗಳಿಗೆ ಮೆರುಗು ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಬಳಿಯುವ ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಲೇಪನ ಮಸ್ತು ; ಗಿಲೀಟು : ಚಿನ್ನರೆ ಮುಲಾಮಿನ ಕೆಲಸವನ್ನು ನೋಡಿ (ಮುಂಡಾಸು. ೯-೦೮೨) ; ಸುಲ್ತಾನನು ಬೇಟೆಗೆ ಹೋಗುವಾಗ . . . ಅವನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ . . . . ಚಿನ್ನದ ಮುಲಾಮಿನ ಕವಚದಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಇನ್ನೂರು ಪಸ್ತಿದಳವೂ ಹಿಂಬಾರಿಸುತ್ತವೆ (ಕೃಷಾಇ. II. ೦೭೬) ; ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಲಾಮಾನು ಹಿತ್ತಾಳೆಲೋಟಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಾವರೂ ತೋರು ಜಗಕೆ (ಚಂದ್ರಹಾ. ೫೦-೫೦). ೨. ಗಾಯ, ಹುಣ್ಣು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವ ದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸೌಂದರ್ಯವರ್ಧಕಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಬಳಸುವ, ಔಷಧಪ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಡ್ಡು ಪದಾರ್ಥ : ಗಾಯಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಲು ಮುಲಾಮನು ಕೊಟ್ಟರು (ಕಪಪ್ರ. ೬-೬೭) ; ಡಾಗ್ಟರಾನನು . . . ಸ್ವತಃ ಒಂದು ಮುಲಾಮನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ತನ್ನ ಹುಬ್ಬಾರು ಗಾಯಗಳಿಗೆ ತಾಗಿಸಿದನು (ಪೋಡು. ೦೨) ; ಈ ಪುರದ ಹನ್ನೊಂದು ಸುವಾಸನೆಯ ಎಣ್ಣೆಮನ್ನು ತೆಗೆದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮುಲಾಮಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕೃಷಾಇ. II. ೦೭೬). **ಮುಲಾವು** : ೧. ಚಿಂಪಿನ ಮುಲಾಮಿನ ಸಾದೃಸ ೧ ವಿಲಾಸದ ಅರಳಿಲೆ ೬ ಪೊಕಪಟೀ ತುಂಡು (ಶಿಕ. XIV. ಸಂಚಿ. ೫೯೯- ೦೭ಮು ೪೦೯ ; ಸು. ೧೮೩೦) ; ಈ ಬೇಮಸ್ಕಾಸದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ದೇವರಿಗೂ ಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿರುವ ವಸ್ತ್ರಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ . . . ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಚಿನ್ನದ ಮುಲಾಮಿನ ಜಾಗಿಲವಾಟೆ (ಪಜಾಪಂ. II. ೦೭೬).

[← ಅರೆ. ಮುಲಮ್ಮ-ಅ- ಮುಲಮ್ಮಾ ; ಹಿಂ. ಮುಲಮಾ, ಮುಲಮ್ಮಾ ; ಮರಾ. ಮುಲಾಮಾ, ಮುಲಾಮ್ಮಾ]

ಮುಲಾವು 'ಮುಲಾಮು' ನೋ.

ಮುಲು (ನಾ). (ಹುಳುಗಳು ಹರಿದಾಡುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : 'ಮುಲುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಮುಲುಮುಲು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಇಬೆಹೊಡಿನ ಹತ್ತಿರ ನಿಂತದ್ದರಿಂದ ಕಾಲುಮೇಲೆಲ್ಲಾ ಇರುವೆಗಳು ಮುಲುಮುಲು ಅಂತ ಹತ್ತಿಬಿಟ್ಟುವೆ (ಕೂಪ).

ಮುಲುಕು$_1$, ಮುಕ್ಕು$_{11}$, ಮುಲುಗು, ಮುಲ್ಕು, ಮೂಲಿಗು, ಮೊಲುಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆರಿಗೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬೇನೆಯನ್ನು ತಾಳಲಾರದೆ ತಿಣುಕು. _ ಮುಕ್ಕಿರಿ : "ಮುಲುಕು – ಪ್ರಸವನ ಕ್ರಿಯಾಯೂಂ" (ಕಮಾರಾ) : ಮುಲುಕಿ ಬಿಳಗನ್ನೆಗ ಬಸುಜಿಯಸುಗಳೆದ ಕೂಸಂ ಹೆಱಿವ ತೆಱದಿಂ . . . ಎನ್ನಿರವೆಂದು ನೀಫಲವೆನಿಸಿತಲ್ಲಾ (ಶಸ್ಕ. ೩೭-೦೫) ; ತಲೆ ಪೆಟ್ಟಿ ಮಜ್ಜಿಯರೆ ಗರ್ಭಧಾರದಿ ಹುಲ್ಲೆ ಮುಲುಕುರ್ತಿದುದು ಬೇನೆ ಮಸಗಿ (ಪಾಗಳು. ೦೩-೨) : ಮುಲುಕಿ ಬೇನ ಜೊಳರುವ ಪುಲ್ಲೆದು ಕಂಡು (ಪಾಗಪ. ೦೪-೨೫). ೨. ಹೆಚ್ಚಾದ ವ್ಯಥೆ. ತಳಮಳ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಸಣ್ಣದನಿಯಲ್ಲಿ ನರಳು: ಮಾಚಿಬ್ಬೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಲುಕಿದರು (ಪಾಂಕಲಾ. ೩೭); ವೆಂಕಪ್ಪಯ್ಯನವರು ಮುಲುಕುತ್ತಾ ಪಜಾರದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದರು (ಏಂಗ್ಕ. ೯) : ಹನುಮಪ್ಪ ಮೂಕನಂತೆ ಮುಲುಕುತ್ತಾ ಕೂತನು (ಕೊಡಾ. ೬೨). ೩. ಭಾರವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಎತ್ತುವ ಮೊದಲಾದ ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರಮಸಾಧ್ಯವಾದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಆಯಾಸದಿಂದ ಕೂಗು. – ಧ್ವನಿಮಾಡು : (ಜಾಪಕೋ. ೭೭). ೪. ಸರಿ ; ಚಲಿಸು ; ಕದಲು : "ಅಲುಗು . . . ಮಿಸುಕು, ಮುಲುಚು, ಸರಿ" (ಶಂದಿಮು. ೭೬); ಎರಡು ಕಡೆ ಪೊಜ್ಜರ್ಗಳಗೂ ಪೌರ್ತಾಜನ ನಿಂತು . . . ಪೆದ್ದ ಕೊಡದ ಹೋದರೆ ಈ ತೇರು ಮುಲುಕುವದಿಲ್ಲ (ಗಜಾ. ೬೨). **ಮುಕ್ಕು**$_{11}$: ೩. ಆ ವೃದ್ಧರು ತಮ್ಮ ಕೈದುವ್ವದ್ದ ಚೀಲದ ಭಾರದಿಂದಾಗಿ ಸಡೆಯಲಾರದೆ ಮುಕ್ಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಟಿ). **ಮುಲುಗು**: ೨. ಅಲರ್ದ ಚಿಂಚಳವೃಕ್ಷಕೆರಗಿಯಳವಳಿದಮಳಿಬಳಗದಂದದಲಿ ಮುಲುಗುತ ಬರ್ಪಯರೆಜ್ಞಮಿಗಳ ನೋಡಿ (ಪಪಕೋ. ೦೨-೮೬); ಲಲನೆಯರಿಗಳಿಯರ್ಕಳಿಗೆ ವೃದ್ಧರಿಗೆ ಬೇನೆಗಳು ಮುಸುಂಕಿದವು . . . ಮುಲುಗುವ ಪಲುಂಬುವ ನರಳ್ವ ಹೊಯಿಕೊಳ್ವ ದೊಬ್ಬಾಟವಿಡಿದುದಾಗ (ಪಭಕ. ೦೦-೩೬); ಒಳಗೆ ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಸಮಾಬರು ಸಣ್ಣಗೆ ಮುಲುಗುತ್ತಾ ಮಗ್ಗುಲಿಗೆ ತಿರುಗಿದರು (ಕಾಂಕ್. ೦೦). **ಮುಲ್ಕು**: ೧. ಹೆರುವ ವೇದನೆಯಿಂದ ಮುಲ್ಕುವಳರು(ಜಾಪರಾ. ೪-೬). **ಮೂಲಿಗು**: ೨. 'ಮೂಲಿಗಿಸು' ಪರಾ. **ಮೊಲುಗು** : (ಕ).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮುಕ್ಕು ; ಮಲ. ಮುಳ್ಳು, ಮೂಲುಕ ; ತುಳು. ಮುಳ್ಳುರು ; ತೆಲು. ಮುಳ್ಳು, ಮುಲುಗು, ಮೂಲ್ಗು ; ಕೋಲಾ. ಮೂರ್ಗ್ ; ಕೋತ. ಕೊದ. ಮುಳ್]

ಮುಲುಕು$_2$ (ನಾ). ೧. ಹೆರಿಗೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನೋವಿನಿಂದ ಮುಕ್ಕಿರಿಯುವಿಕೆ.—ತಿಣುಕುವಿಕೆ : "ಪ್ರಸವವೇದನಾಸಹ್ಯತ್ವ ಮುಲುಕೇಂದಕ್ಕು" (ಶ್ಯಾಪಂ.೬೦); ಆರು ಪತ್ರವಳಗೆ ಮೂರು ಹತ್ರವಳು ಮುಲುಕು ಕಲಿಸಿದಳ್ತಿ (ಗಾಪ). ೨. ನರಳುವಿಕೆ : ನರಳಾಟ: ಒದ್ದಾಟ: ಮರುಕ್ಷಣವೇ . . . ಜೀವ ಸಂಕಟದಿಂದ ನರಳುವ ಕೊನೆಯಿರದ ಮುಲುಕು (ಅಶಾಕ. ೫೫).

[<ಮುಲುಕ್ಕು-/ಮಲ. ಮೂಳಲ್; ತೆಲು. ಮೂಲುಗು, ಮೂಲ್ಗು]

ಮುಲುಕ್ಕು$_3$ ' ಮುಲ್ಕಿ ' ನೋ.

ಮುಲುಖಿ ' ಮುಲ್ಕಿ ' ನೋ.

ಮುಲುಖಿ ' ಮುಲ್ಕಿ ' ನೋ.

ಮುಲುಗು ' ಮುಲುಕ್ಕು ' ನೋ.

ಮುಲುಗುಂದ ' ಮುಳ್ಗುಂದ ' ನೋ.

ಮುಲುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹುಳುಗಳು ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ಹರಿ.-ಸರಿದಾಡು : ತೇವಪರಿಪ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಗಿಜ್ಜಲುಹುಳುಗಳು ಮುಲುಗುಟ್ಟುತ್ತಿರುತ್ತವೆ

(೬೩೨)· ೨. ಹುಳುಗಳು ಮೈಮೇಲೆ ಪರಿದಾಡಿದಂತೆ ಭಾಸವಾಗು : ಭಳಗ್ಗ ಕೈ ಮೇಲೆ ಹಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದು ಆ ಜಾಗ ಇಷ್ಟೂ ಮುಲುಗುಟ್ಟುತ್ತಾ ಇದೆ (೬೩೩)· ೩. (ಆಲಂ) ಪರದಾಡು; ಚಡಪಡಿಸು : ಎಲ್ಲ ಜೂರಿಗಳಿಗೂ ಅಯೋಮಯವಾಗಿತ್ತು; ಯಾವುದಾದರೊಂದು ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಬಂದು· ತಮಗೆ ಬಿಡುಗಡೆಯಾದರೆ ಸಾಕೆಂದು ಮುಲುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು (ಕ್ಷಮಾ· ೦೦೩) ; ಸೃತಿ. ನಿಶ್ಚೇತನನಾಗಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು· ಮುಲುಗುಟ್ಟುತ್ತಾ . . . ನಿಟ್ಟಿಸಿರಳು (ಕ್ಷಗಾ· ೪೬). [ಮುಲು + ಕುಟ್ಟು೨]

ಮುಲುವುನ್ನೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಹಿಪ್ಪಲಿ . . . ಮುಲುವುನ್ನೆಬೇರು· ನೆಲಗುಳ್ಳ· ಕೊನ್ನಾರಿಗೆಡ್ಡೆ ಇವನ್ನು ಕಜಾಯವಿಟ್ಟು ಕೊಡಲು ಕಾಸ . . . ಧರ್ದಿ ಸಹ ಗುಣವಾಗುವುವು (ಸಗಕ್ಕ· ಹಂ· ೨೭೩).

[?]

ಮುಲ್ಕಿ, ಮುಲಕಿ, ಮುಲಖಿ, ಮುಲುಕ್ಕು, ಮುಲುಖಿ. ಮುಲುಖಿ (ಗು)· ೧· ಕಂದಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಕಂದಾಯದ : ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಮುಲ್ಕೀಕಚೇರಿಗಳ ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು (ಕ್ಕಕ್ಕ· ೬೪)· ೨. ದೇಶೀಯ ; ಸ್ಥಳೀಯ : (೬)· (ನಾ)· ೩. ರೆವಿನ್ಯೂ ಇಲಾಖೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು ; ಕಂದಾಯದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು : ಈ ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿಯೇ . . . ಮುಲ್ಕಿ ಎಂದರೆ ರೆವಿನ್ಯೂ ಬಾಬಿನಲ್ಲಿ. ರೈತರು ಮುಂತಾದವರ ಭೂಮಿದುಗಳನ್ನು ಸಹ ವ್ಯಾಸ ರಾಯರು ಕೇಳಿ ವ್ಯಮ್ಮೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಪ್ರಾಸಂ· II· ೨೮); ಮುಲ್ಕಿ ಮತ್ತು ಪ್ಯಾಯಖಾತೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದ ಈ ಮನುಷ್ಯಸ್ವಭಾವವೇ ದಂಡಿನಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬಂದರೆ ಸೋಜಿಗವೇನು ? (ಚುಚ್ಚ· ೩೩). ೪. ಮಾಧ್ಯಮಿಕಶಾಲೆಯ ಕೊನೆಯ ವರ್ಗದ ಪರೀಕ್ಷೆ: ನೀನು ಹೇಗಾದರೂ ಮುಲ್ಕಿ ಆಗಿರುವಿ. ಆದರ ಬಲದಿಂದ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಶಿಕ್ಷಕನಾಗಿ ಬಾಳಾ (ಹಜ್ಜ· ೦೬೯) ; ಹುಡುಗಿಯರಿಗೆ ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಬೇಡವೇ ಬೇಡ. ಮುಲ್ಕೀ ಪಾಸಾದರೆ ಸಾಕು (ಪುಚಂದಾ· ೩೩). **ಮುಲಕಿ** : ೧· ಮುಲಕೀ ಕೆಲಸವು ಯೋಗ್ಯರೀತಿಯಿಂದ ನಡೆದಿರುವದೆಂಬುದನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಾಗಿ ನೋಡಬೇಕು (ಅಪಕಥ· ೩೬)·೨. ಸರಕಾರದವರು ಕಾದಿಟ್ಟು ಅಡವಿಯ ಪೈರುಹೊರೆಯ ಊರಿದವರಿಗೆ ಮುಲಕೀ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಅಡವಿಗೆ ಬೆಂಕಿ ಹತ್ತ ಗೊಡುವಂತೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು (ಶುಂಜಯ· ೫-೪)· ೪. ನೆರೆಮನೆ ಪಾಂಡ್ಯಾ . . . ಈ ಸಲ ಮುಲಕಿ ಕುಂತಾವಾ (ಚಾಜಾ· ೯). **ಮುಲುಖಿ** : ೫. ಸ್ಥಳ; ಪ್ರದೇಶ : ನಮ್ಮಾ ಪ್ರೇಮಚಂದ ಈಗೀಗ ಮಾರವಾಡಿ ಮುಲಖಿ ಬಿಟ್ಟು ಬಂದಾವ್· (ಪೂಗೊಂ· ೪೭); ಇವು ಜಾಲಿ ನಿಮ್ಮ ಮುಲಖಿದಾಗ್ ಬಹುತ್ ಅದಾವ್ (ಪೂಚಚಂ· ೫೯). **ಮುಲುಕ್ಕು**: ೫. ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರ ಕಡೆಯ ಮನುಷ್ಯರು ತಮ್ಮ ಮುಲುಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಬಿಡದ ಹಾಗೆ· ಬಂದುಬಸ್ತು ಮಾಡುವದು (ಜಾಕಂಪ್ರ· ೧೩). **ಮುಲುಖಿ** : ೫. ನೃಸಿಂಹವಾಡಿಯು ಕೊಲ್ಲಾಪುರದ ಛತ್ರಪತಿಗಳ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಮುಲುಖಿ ವಾಗಿದ್ದು· ವಾಡಿಯ ಪುಣ್ಯಮುಣ್ಯಲು . . . ಬ್ರಿಟಿಷ್ರಿಗೆಯೂ ಇರುತ್ತದೆ (ಕಪೂ· ೨೦). **ಮುಲುಖಿ** : ೫. ನಾನೇಗ ವಿಸಾದರೂ ದುಡುಕಿದರೆ· ಬಂತು ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಸಂಚಕಾರ! ಅಮ್ಮೋ· ಇದು ಮಹಪ್ಪ ದೀಯರ ಮುಲಾಖಾನಿದ್ದರೆ ! (ಅಜಾಭ· ೦೫೦).

ಮುಲ್ಕೀಪರೀಕ್ಷೆ, ಮುಲಕೀಪರೀಕ್ಷೆ = ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಶಾಲೆಯ ಕೊನೆಯ ವರ್ಗದ ಪರೀಕ್ಷೆ : ಶಿಖನಾಗಪೂಪಹೇಮರು . . . ಕನ್ನಡ ಮುಲ್ಕೀಪರೀಕ್ಷೆವರೆಗೆ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಿದರು (ಕಚಕ· ೫೬) : ಜಮಳ ವಿದ್ಯಾವ್ಯಾಸಂಗವು ಮುಲ್ಕೀಪರೀಕ್ಷೆಯವರೆಗೆ . . . ಸಾಗಿತ್ತು (ಪಾಗಿಸ· ೦೦); ಸುಮತಿಗೆ ಈಗ ೨೦ ವರುಷ ವಯಸ್ಸು. ಕನ್ನಡ ಮುಲಕೀಪರೀಕ್ಷೆ ಪಾಸಾಗಿ . . . ಶಿಕ್ಷಕಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ಅಂಜಾ· ೬೬).

[← ಅರ.. ಮುಲ್ಕ್; ಹಿಂ. ಮುಲಖೀ· ಮುಲ್ಕಿಗಿ; ಮರಾ. ಮುಲಖೀ· ಮುಲಖೀ· ಮುಲೂಕ್· ಮುಲೂಖ್· ಮುಲ್ಕೀ]

ಮುಲ್ಕಿಖಾತೆ (ನಾ)· ಕಂದಾಯದ ವಿಭಾಗ ; ರೆವಿನ್ಯೂಇಲಾಖೆ : ಖಾನು . . . ಮುಲ್ಕಿಖಾತೆಯಲ್ಲಿ ಗುಮಾಸ್ತೆಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ಹೇಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಕಲಿತುಕೊಂಡೆನು (ಪಚುಂತ· ೦೬೩).

[ಮುಲ್ಕಿ + ಖಾತೆ]

ಮುಲ್ಕೀಪರೀಕ್ಷೆ ' ಮುಲ್ಕಿ ' ಪರಾ.

ಮುಲ್ಲಾ ' ಮುಲುಕ್ಕು ' ನೋ.

ಮುಲ್ಲಾನಿ (ಗು)· ೧.(ಆಲಂ) ದೊಡ್ಡಸ್ಕಿಕೆಯ ; ಜೀಡಂಬರದ : ತವರನ್ನು ಬಾಯಿತುಂಬಾ ಹಳಿಯೋದಿಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಲ್ಲೆ ನಿಮಗೆ ಬಾಯಬಂದ ? ನೋಡ ಬೇಕಾಗಿತ್ತು· ನೀವು ಮಾಡಿದ ಮುಲ್ಲಾನೀ ಅಳಿಯತನವನ್ನು (ಕಬಹಾ· ೬)· (ನಾ)· ೨. ಮುಲ್ಲಾನವೆಂಬ ದೇಶ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮುಲ್ಲಾಸೀ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪರ್ಯಾಯದೇಶದ ಯುವನರ ಪುರದ ನಿವಾಸಿ (ಪುಚಚಂ· ೩೧೦). ೩. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಬಿಲಾವಲ್· ಮುಲ್ತಾನಿ ರಾಮಕಲಿ ರಾಗಗಳು ಕ್ಷಯರೋಗವನ್ನೂ . . . ಗುಣಪಡಿಸುವುವೆಂಬ ಭಾವನೆ ಉತ್ತರಧಾರತದಲ್ಲಿದೆ (ಅಂಚಂ· ೨೦೧) ; ಗೌಡಿಯು ರಾಮಕ್ರೀಮೇಲದಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿದೆ . . . ಮುಲ್ತಾನೀರಾಗವು ಇದರ ಪೂರ್ವಿಕ (ಕ್ಷಂಚಂ· ೩೫೯)· [← ಹಿಂ. ಮರಾ· ಮುಲತಾನೀ]

ಮುಲ್ಲ ' ಮುಲ್ಲಾ ' ನೋ.

ಮುಲ್ಲಂಗಿ ' ಮೂಲಂಗಿ ' ನೋ.

ಮುಲ್ಲಗಿವಿ (ನಾ)· ತಿರುಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಿವಿ : ಮುರುಟುಗಿವಿ : ನಿನ್ನ ಒಂದು ಕಿವಿ ಆಗಲೇ ಯಾರೋ ಕಿತ್ತು ಹಾಕ್ಕವರೆ (ಆದಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ ನನ್ನೂರ ಶಾಸುಭೋಗರಿಗೆ 'ಮುಲ್ಲಗಿವಿ ಶಾನುಭೋಗ' ಅಂತ ಅಡ್ಡ ಹೆಸರೂ ಇತ್ತು) (ಪಚಕ್ಕಾ· ೨೫೯) ; ಒಂದು ಕಿವಿ ಇರಲೇ ಇಲ್ಲ ಶಾನುಭೋಗರಿಗೆ· ಇನ್ನೊಂದು ಮುಲ್ಲಗಿವಿದುವಾಗಿತ್ತು (ಪಚಕ್ಕಾ· ೦೬೦). [ಮುಲ್ಲ + ಕಿವಿ]

ಮುಲ್ಲಶಾಸ್ತ್ರ ' ಮುಲ್ಲಾಶಾಸ್ತ್ರ ' ನೋ.

ಮುಲ್ಲಾ, ಮೊಲ್ಲ₁ (ನಾ)· ೧. ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಧರ್ಮಗುರು : ಮುಲ್ಲಾನು ಹೇಗುವುದನ್ನೋ ಅಥವಾ ಟಿರ್ಬರ್ ಪುರೋಹಿತ ಹೇಳುವುದನ್ನೋ ಕೇಳಿ (ಬಚಣಾ· ೫೦). ೨. ಅರಬ್ಬಿ· ಪಾರಸಿ ಮುಂತಾದ ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವವನು : ಮೌಲ್ವಿ : (೪). **ಮುಲ್ಲ** : ೧. ' ಮುಲ್ಲಶಾಸ್ತ್ರ ' ಪರಾ. [←ಅರ. ಮೌಲಾನಾ ; ಹಿಂ. ಮುಲ್ಲಾ ; ಪುರಾ. ಮುಲಾನಾ. ಮುಲ್ಲಾ]

ಮುಲ್ಲಾಶಾಸ್ತ್ರ, ಮುಲ್ಲಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ)· ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥ : ಕೊರಾನು : ಕಾಲವಸು ವಿಶಾಂ ಬಾಳುವರೆ ಶ್ರೀವರ್ಧಮಾನವ್ಯಾಳೆ ಮುಲ್ಲಾಶಾಸ್ತ್ರವಾದುವು ಸಕಲ ಸಮ್ಮಕ್ಷ (ಜ್ಞಾಪ್ರ· ೩೯-೩೦) ; ಆ ದಿವಸ ಮಸೀತಿಯಲ್ಲಿ ನೀನು ಮುಲ್ಲಾಶಾಸ್ತ್ರ ಓದುವುದನ್ನು ನೀನು· ನನಗೆ ಮೊದಲು ತಿಳಿಸಲೇ ಇಲ್ಲ (ಜುಜಗ· ೦೬)· **ಮುಲ್ಲಶಾಸ್ತ್ರ** : ಮುಲ್ಲಶಾಸ್ತ್ರದ ನೆರೆಯ ಗುಜುಶಜುಯದೆ ಜಳ್ಳುಕೊಗನು ಕೂಗಿ ಬಗುಳಿ ಬಾದಮಾಜುವಂಥ ಕಳ್ಳ ತುರುಕರಿಗೆಲ್ಲ ವೀರಸ್ವರ್ಗವುಂಟೆ (ಕಚಗ· ೦೬೬-೪)· [ಮುಲ್ಲಾ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ಮುಲ್ಲಿ (ನಾ)· (ಉಕ) ನಾಜೂಕು ; ಸೂಕ್ಷ್ಮ : ನಸ್ಸ ಮಾತ ನೀ ವಡಸ ದಿದ್ದರೆ ನಿನ್ನ ಲಗ್ನ ಹ್ಯಾಂಗ ಆಗತದ ನೋಡತೀನಿ ವಿಠ್ಯಾನ್ನ ಮುಲ್ಲೀ ಮಾಡಿ ಕೂಡಸ್ತೀನಿ (ಬಿಚಕ· II· ೫೬೬)· [← ಅರ. ಮುಲಾಯಮ್, ಮುಲಾಯಿಮ್ : ಹಿಂ. ಮುಲಾಯಮ್ ; ಮರಾ· ಮುಲಾಶೆಮ್, ಮುಲಾಯಮ್]

ಮುಲ್ಲುಂಕ, ಮುಲ್ಲೂಕ (ನಾ)· ಮುಸಲ್ಮಾನ ಸೈನಿಕ ; ಮಹಮ್ಮದೀಯ ಯೋಧ : ಮೋಡಿಯ ಪರಿಗೆಯ ಭಟರು ನೇಜಿಮಾಗಳ· ನೀಡುತಿರುವ

ಮುಲ್ಲುಕರ ಪಾಡುಗೆಡಿಸಿ ಹೊಮ್ಮುಜಿಯಟ್ಟಿ ಪೆಸೆದೆಸೆಗೋಡಿಸಿದುವ ನೇವೇಳ್ದ (ಕಂಪ. ೦೫-೧೦). ಮುಲ್ಲೂಕ : ಕರಿಸಿದ ತಳವಾರ ರಾವುತ ಬೇಗದಿ ಕರಸಿದ ಮಲ್ಲ ಮುಲ್ಲೂಕರ (ಪಕ್ಷಿ. ೪-೪೬).

[←ಅರ. ಮುಲ್ಕ್; ಹಿಂ. ಮುಲುಕ್, ಮುಲ್ಕ್; ಮರಾ. ಮುಲೂಕ್, ಮುಲೂಖ್ = ಪ್ರಾಂತ, ರಾಜ್ಯ, ದೇಶ]

ಮುಲ್ಲೂಕ ' ಮುಲ್ಲುಕ ' ನೋ.

ಮುಲ್ಲೋಕ ' ಮೂಲೋಕ ' ನೋ.

ಮುವಜ್ಜಲ್ (ನಾ). (ಮಹಮ್ಮದೀಯ ಕಾಯಿದೆ ಪ್ರಕಾರ) ಇತಿಷ್ಟು ಮಾಯಿದೆಯೊಳಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿಗದಿಯಾಗುವ ಸ್ತ್ರೀಧನ : ೧೦೩. ಕೇಳದ ಕೊಡರೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಮುವಜ್ಜಲ್ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಧನದ ಬಗ್ಗೆ ಒಬ್ಬ ಮಹಮ್ಮದೀಯನಿಂದ. ಮೂರು ವರ್ಷಗಳು ೧೦೪. ಮುಂದೆ ಯಾವ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಮುವಜ್ಜಲ್ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಧನಕ್ಕಾಗಿ ಒಬ್ಬ ಮಹಮ್ಮದೀಯನಿಂದ. ಮೂರು ವರ್ಷಗಳು (ಸ್ರಪ್ರಚ. ೬೫೫). [←ಪಾರ. ಮುಅಜ್ಜಲ್, ಮುಅಜ್ಜಿಲ್]

ಮುವಾನೆ (ನಾ). ಮೂರು ಹಾನೆಗಳಷ್ಟು ಅಳತೆ : ಕೊಡಗಿಯ ಶಂಕರ ವಾರಾಯಣದೇವರಿಗೆ ಮುವಾನೆ ಅಕಯ ನಯಿಸೇದ್ಯ (ಕೈಇ. IX-ii, ೧೦೬-೯; ೧೨೫). [<ಮೂಱು + ಪಾನೆ]

ಮುವ್ವೊಲ್ಪೋಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸೀರಿನ ಹೆಸರು : ತೊಜೆಕ್ಕಾರಾಟ್ಟಿಳು ಪೆಕ್ಕವಿಯು ಮುವ್ವೊಲ್ಪೋಗೆಯುಕ್ಕೊಡಲೂರು (ಎಕೆ. III (೩). ಗುಂಕ್ಕುಪ್ರ. ೬೭-೩; ಕು. ೭೬೦). [?]

ಮುವ್ವತ್ತು ' ಮೂವತ್ತು ' ನೋ.

ಮುಷಲ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ ; ಗದೆ. ೨. ಒನಕೆ. ೩. ದಂಡ ; ಕೋಲು. [ಸಂ.]

ಮುಷಲಿ₁ (ನಾ). ಗದೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು ; ಗದಾಧರ ; ಬಲರಾಮ. [ಸಂ. ಮುಷಲಿನ್]

ಮುಷಲ್ಲಿ (ನಾ). ೧. ಪಲ್ಲಿ : " ಮುಷ[ಷಾಣಾ-ಸ]ಲಿ ಗೃಹಗೋಧಿಕಂ ಗೃಹ ಪಕಂ ಪಲ್ಲಿಯದುಂ " (ಶುಂಗಣ. ೪೯-೦೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : " ನೆಲತಾಳೆ " (ಪಕ್ಷಿ. ೪೨). [ಸಂ. ಮುಶಲೀ]

ಮುಷಲಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಹಲ್ಲಿ ; ಗೌಳಿ. ೨. ಹಲ್ಲಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ ; ಉಡು : "ಗೋಧು ಮುಷಲಿಕಾಖ್ಯಮೆನಲಾಡು ವೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಪಾಂಗಣ. ೪೬-೦೨). [ಸಂ. ಮುಶಲಿಕಾ]

ಮುಷಾಯಿರಾ ' ಮುಶ್ಶಿರಾ ' ನೋ.

ಮುಷಿ ' ಮೂಸೆ ' ನೋ.

ಮುಷೀರಿ (ನಾ). ಸಿಂಹಾಸನ (?) ; ಮುತ್ತು ಮಣಿಕ ರತ್ನ ವಜ್ರ ವೈಡೂರ್ಯದಿಂದರ್ತಿಯ ಪೈದೊಡವುಗಳನಿತ್ತೂ ಪಕ್ಕರಿಕೆ ಪಲ್ಲಣ ಸಮಕಟ್ಟಿನು ಎತ್ತಣದರದ ಮುಷೀರಿಯನು ತರಿಸಿಕೊಟ್ಟು (ಅಮುಚಾಂ. ೩-೦೪).

[P ಇದು 'ಶಿಶೀರ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಪಿತವಿರಬಹುದು]

ಮುಷೈರಾ, ಮುಷಾಯಿರಾ (ನಾ). ಅನೇಕ ಕವಿಗಳು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕವಿತೆಗಳನ್ನು ಪಾಚನ ಮಾಡುವ ಸಭೆ ; ಕವಿಗೋಷ್ಠಿ : ಈವತ್ತು ಸಂಜೆ ರವೀಂದ್ರಕಲಾಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತಕವಿಗಳ ಮುಷೈರಾ ನಡೆಯುವಿದೆ (ಪ್ರಜ). ಮುಷಾಯಿರಾ : ನಮ್ಮ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಕೀರ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಹೋದೆ . . . ಶುದ್ಧಗಳೆಂದರೆ ಕಬೀರ, ಮುಷಾಯಿರಾ, ಗೈರಮರ್ಜಿ (ಜಲೈಕಾ. ೦೬೬). [←ಅರ. ಮುಶಾಇರಹ್ ; ಹಿಂ. ಮುಶಾಯಿರಾ]

ಮುಷ್ಕರ ' ಮುಷ್ಕರ₂ ' ನೋ.

ಮುಷಿತ (ಗು). ೧. ಕದಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ; ಕಳುವಾದ. ೨. ಕಳೆದು ಹೋದ ; ನೀಗಿದ ; ಸೂರೆಹೋದ : ಹಬುಕಂಡನುರೇಕಮಳಾಲಯದಿಂ ಸಿರಿ ಸಂಜೆಪೊಟ್ಟು ಬರೆ ಮುಷಿತಸುಜೋದಯೆಯಾಗಿ ವುಗಿಸಿ ತದ್ಭೀತಿಯಿಂದೆ ಮುಚ್ಚುವಪೋಲಾಯ್ತು ನಳನಿಕೋಚಂ (ಪರಾಪು. ೯-೨೪). ೩. ನಾಶವಾಡಿದ ; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸಿದ. ೪. ಸುಪ್ತುವರಿದ ; ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೫. ಕಳುವಾದುದು ; ಕದ್ದೊಯ್ದುದು : "ಮೂಷಿತಾ, ಮುಷಿತಂ _ ೨ ಕದಿಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು " (ಕಕ್ಕಾಂಕ. ೪೫೬). ೬. ಕದಿಯುವುದು ; ಕಳ್ಳತನ. [ಸಂ.]

ಮುಷ್ಕ (ನಾ). ೧. ಅಂಡ ; ವೃಷಣ : " ಮುಷ್ಕಂ; ಅಂಡಃ . . . ಮುಷ್ಕಿಃ _ ಈ ೬ ಅಂದಂ " (ಶಕಾಯು. ೩೬_೩೬೯) ; ತಲೆ ಮೇಷಂ . . . ವೃಶ್ಚಿಕವಸತಿ ಗುದಂ ಮೇಹನಂ ಜಾಪ ಸಂಭ್ರೂನಿಳಯಂ ಮುಷ್ಕಂ ಮೃಗಾಮ್ಯಂ ಕಟಿಘಟವುನು ಮಿಥೋದಯಂ ಜಾಲಮಕ್ಕುಂ (ಜಾಕಪ. ೩-೩); ಆ ಮಹಾಮುನಿಯ ಶಾಪದೊಳೀದ್ರ ಮುಷ್ಕಾಂಡರಹಿತಪೋರಾ ಕೃತಿಯನು ತಾನಾಸದೊಳಾಳ್ದು (ವೀಗಾಗಾ. ೦-೦೩-೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಮೊಕ್ಕೆ. [ಸಂ.]

ಮುಷ್ಕಕ (ನಾ). ೧. = ಮುಷ್ಕ ೧. ೨. = ಮುಷ್ಕ ೨ : "ಗೋಲೀಢಃ . . . ಮೋಕ್ಷಃ. ಮುಷ್ಕಕಃ _ ೬ ಮೊಕ್ಕೇಮರದ ಹೆಸರು " (ಸಿಕ್ಕಾಂಕ. ೦೨೦). [ಸಂ.]

ಮುಷ್ಕರ₁. ಮುಷ್ಕರಿ (ನಾ). ೧. ಪಟ ; ಮೊಂಡುತನ ; ಆಗ್ರಹ : ಋಣವಾಗ ಪ್ರೀನಪ್ಪಂಟಿಗಳುಳಿದು ಬಕ್ಕಿಗಳಾನಿಸುತ ಕರ್ಣದಲಿ ಕಾಲವ ಸಾಸಗಾಡ್ದಿಹರೆಲ್ಲ ಭವ್ಯರು ಮುಷ್ಕರಗಳಿಂದ (ಪಕ್ಷಿ. ೯-೨೪). ೨. ಸೊಕ್ಕು ; ದುರಹಂಕಾರ : (೬). ೩. ಯಾವುದೇ ಸಂಘ ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಕೆಲಸಗಾರರು, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಮುಂತಾದವರು ತಮ್ಮ ಬೇಡಿಕೆಗಳು ಮನವಿಗಳಿಂದ ಈಡೇರದಿದ್ದಾಗ ಅವನ್ನು ಕಾರ್ಯಗತ ಮಾಡಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಮೂಲಸಂಸ್ಥೆಯ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೂಡುವ ಸಂಪು.— ಚಳುವಳಿ : ಎಷ್ಟೇ ಕಷ್ಟ ಬಂದರೂ ಮುಷ್ಕರಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯದೆ ತಮ್ಮ ನ್ಯಾಯವಾದ ಬೇಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಶಾಂತರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪಡೆಯಬೇಕು (ಜಾಗೃ. ೪ ಸಿರಂತಾಯ) ; ಈ ವರ್ಷ ಮುಷ್ಕರದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಮೂಲೀಕ ಅವನನ್ನು ಪದಾಮಾಡಿದ್ದಪು (ಕ್ರಚಲಿ. ೦೩೫). ಮುಷ್ಕರ : ೧. ವೆಂಕಟ್ರಾಮಯ್ಯನವರ ಸ್ತ್ರೀಗಳಿಗೆ . . . ನಾಲ್ಕು ಕಡವೆ ಪ್ರಮರ್ತಿ ಆಗಿ ತೀರ ಹೋದದ್ರಿಂದ ಅವರ ಕುಟುಂಬ ಸಹಗಮನ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದಾಗಿ ದೂರು ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ ಕೇಳದೆ ಮುಷ್ಕರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವ್ವನೆ ಕೊಡ್ಸಿ ಬೇಕೆಂಬುದಾಗಿ ಯಿದಾರೆ (ಕ್ಯೂಇ. ೦೯೩೯, ೫೩-೬ ; ೧೯೦೬). ಮುಷ್ಕರ ಹಿಡಿ = ೧. ಪಟಹಿಡಿ ; ಆಗ್ರಹಪಡಿಸು : ನನ್ನ ಮನೆ ಬೆಪಕ್ಕು : . . ನನ್ನೊಡನೆ ಬಂದೇ ತೀರುತ್ತೇನೆಂದು ಮುಷ್ಕರ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾಳೆ (ಹಾಬ್ಯಹಾ. ೩೩). ೨. ಸಂಪು ಹೂಡು ; ಸತ್ಯಾಗ್ರಹವನ್ನು ಆರಂಭಿಸು : ಪರೀಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಮುಂದೂಡಬೇಕೆಂದು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಮುಷ್ಕರ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ (ಪ್ರಜ). ೩. (ವಿರೋಧದಿಂದ) ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಅಸಹಕಾರವನ್ನು ಸೂಚಿಸು : ಮೇಲಕ್ಕೆ ಅಡರುವ ಧೂಮ ಸ್ತೋಮವನ್ನು ಮೂಗು ಬಾಯಿಗಳು ಮುಷ್ಕರ ಹಿಡಿಯುವ ಕನಕ ಹೀರಿ ಹೀರಿ . . . ಮುತ್ತು ಜಪಿಸಿದೆ (ಪಂಲಿಚ. ೩೮). ಮುಷ್ಕರ ಹೂಡು = ಮುಷ್ಕರ ಹಿಡಿ ೨ : ಕೆಲಸಗಾರರಿಗಂತೂ ಏನೂ ಉಪಯೋಗವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅಸಮಾಧಾನವಾದಾಗ ಮುಷ್ಕರ ಹೂಡುವುದೊಂದೇ ಅವರಿಗಿದ್ದ ದಾರಿ (ಕಂಪಾ. ೬೪). [ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮುಷ್ಕರಮ್, ಮುಷ್ಕರಮ್; ಮಲ. ಮುಷ್ಕರಮ್, ಮುಷ್ಕು=ಬಲ; ತೆಲು. ಮುಷ್ಕರ]

ಮುಷ್ಕರ₂ (ನಾ). ಗಂಗರ ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ಕೊಂಗಣಿ ಪೃಥ್ವೀರಾಜಸ್ಯ ಪ್ರಣತಮುಷ್ಕರದ್ವಿತೀಯ ನಾಮಧೇಯಸ್ಯ ಸರ್ವವಿದ್ಯಾ

ಮಾರಗ್ಯ ಸೂನೋಃ (ಎಳ. IV (R)· ಜಾಮಾಣ. ೪೪೬–೯; 7ಹದು ೫೪); ಮುಷ್ಕರನಾಮಧೇಯಃ ತಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ ಚತುರ್ದಸವಿದ್ಯಾಸ್ಥಾನಾಧಿಗತ ವಿಮಲಮತೇಃ (ಎಳ. III (R)· ಜಿಆಪ· ೪೦೨–೯; ೫೦೯). [?]

ಮುಷ್ಕರಕಾರ (ನಾ). ಸಂಪು ಹೂಡುವವನು ; ಚಳವಳಿ ನಡೆಸುವವನು: ರಾಜಕೀಯಪ್ರೇರಿತರು. ಸಮಾಜವಾದಿಗಳು ಮತ್ತು ಮುಷ್ಕರಕಾರರು ಅಂಥವರು (ಪ್ರಜಾ. ೧೦೩). [ಮುಷ್ಕರ್ + — ಕಾರ್ (< —ಕೃತ್)]

ಮುಷ್ಕಿ. ಮುಸಿಗೆ (ನಾ). ಕೈಗಳನ್ನು ಬೆನ್ನಿನ ಹಿಂಬದಿಗೆ ತಂದು ಕಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಹೆಡಮುರಿಗೆ : ನಿರ್ದಾಸುಳ್ಳ ಆರು ಆ ಕ್ಷಣ ಬೇಳಲಾಗ ಕಟ್ಟಿ ಮುಷ್ಕಿಗಳನ್ನು ಬೇಡಿಯೊಲು ಬೇಗ ಪವಾಬರ ಕಡೆ ಬಾನಿವರು . . . ಒಳಕ್ಕೆ ಬಂದು· ಆ ೬೦ ಮಂದಿಯನ್ನೂ ಹಿಡಿದು (ಕಪಪ. ೦೪) ; ಮುಷ್ಕಿ ಕಟ್ಟಿ ಪಹರೆಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದರು (ಜಾಪುಚಂ· ೨೫೦) ; ಬಾಜಿಗನನ್ನು ಹಿಡಿದು . . . ಹಗ್ಗಗಳಿಂದ ಮುಷ್ಕೀಕಟ್ಟಿ . . . ತಳ್ಳಿದರು (ಕಪಪ. IV· ೦೦೦)· ಮುಸಿಗೆ : 'ಮುಸಿಗೆವಿಗಿ' ಪರಾ. [?]

ಮುಷ್ಕಿಲ್. ಮುಷ್ಕೀಲು (ನಾ). ಕಷ್ಟ ; ಕ್ಲೇಶ ; ತೊಂದರೆ : ಬರುವ ಲಾಭದಲ್ಲಿ ಈ ದೊಡ್ಡ ಕುಟುಂಬದ ಜಾನುಬಾವದ ಕೆಲಸಕೇ ಮುಷ್ಕಿಲ್ ಆಗಿತ್ತು (ಬಿಆಚ. ೨, ೦೩೨) : ಸಮಾಲಿಯನ್ನು ಸಹಜಾಪಹಜೇ ಬಿಡುವದು ಮುಷ್ಕಿಲ್ (ಬಿಆಚ. II, ೨೫೯)· ಮುಷ್ಕೀಲು : ಪಮ್ಮ ಸೀಮೆಗೆ ಒಂದು ತ್ಯಣ ಬಾರಧೋತ ಪಥಮಾರ್ಗವೆಲ್ಲಾ ಈ ಏಳು ಎಂಟು ತಿಂಗಳಿಂದ ಬಂದು ಮಾಡಿ, ಬಹಳ ಮುಷ್ಕೀಲು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ರಾಚೆಂದ್ರ. ೦೩೭)·

[— ಅರ. ಮುಶ್ಕಿಲ್· ಹಿಂ. ಮುಶ್ಕಿಲ್· ಮುಷ್ಕೀಲ್: ಪುರಾ. ಮುಷಕೀಲ್· ಮುಶ್ಕೀತ್· ಮುಷಕೀಲ್]

ಮುಷ್ಕೀಲು ' ಮುಷ್ಕಿಲ್ ' ನೋ.

ಮುಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಕೆದ್ದ ; ಕಳವು ಮಾಡಿದ : ದೋಚಿದ· (ನಾ). ೨. ಕಳ್ಳತನ ; ಚೌರ್ಯ· [ಸಂ.]

ಮುಷ್ಟ. ಮುಟ್ಟಸ· ಮೆಟ್ಟಿಸು (ನಾ)· ಮೇರೆ : ಮೊಟ : ಆಧಿಕಾರ: ಬೆಲ ಸುಟ್ಟು ಬೆಳ್ಳ ಹಾಕಿದರೆ ಎಲ್ಲ ಮರೆತು ಹೋಗಿ ಸೀರಿದ ಮನೆಯನ್ನು ಕಡಾವುದಿಲ್ಲವಂತೆ . . . ಅಂತೂ ಬೆಲ ಸುಟ್ಟು ಬೆಳ್ಳದನ್ನ ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ 'ಮುಷ್ಟ' ಸುಳ್ಳಾಗಲಿಲ್ಲ (ಜಾಪುಚಂ· ೦೪೨); ಅವಳು ಹೆಗೆ ಮಾಡಿಸುವುದು . . . ದಶರಥಗಗೆ ಕಾಯಿಲೆಯಾದರೆ ಮುಷ್ಟ ಮಾಡುವುದು . . . ಗತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿ ಜೀವನಯಾಪನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮುಕಾ. ೬೭೦)· ಮುಷ್ಟಿಸ : ಬೇರು ಬಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ತಂದು ಪಾಪಲಿಯವನಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸ ಮಾಡೋದು—ಬಾದರೂ ಸಮಯ ಆಗಿದರೆ· ಜನಿವಾರ ಮಾಡ್ಸ ಕೂರೋದು (ಕೂಪ್ಪಿ. ೫೫೯); ಹೀಗಾದರೂ ಇದು ಬದುಕಿಕೊಳ್ಳಲಿ ಎಂದು ಮುಟ್ಟಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಹಬ್ಬು ಬಗೆಯ ತಾಯಿತ ಕಟ್ಟಿ (ಕ್ಷತ್ರ. ೦೪೮)· ಮುಟ್ಟಿಸು : ನಾಲ್ಕುದಿಕ್ಕಿಗೂ 'ಮುಟ್ಟಿಸು' ಮಾಡಿ ಕಟ್ಟಿದರಾಯಿತು. ಆಗ ಕದ್ದವರು, ಕದ್ದವರು ರಕ್ಷಕಾರಿ ಸಾಯುತ್ತಾರೆ (ಜಾಪುಚಂ· ೦೪೨).

[< ಹಿಂ. ಮುಷ್ಟಿ ?]

ಮುಷ್ಟಾಮುಷ್ಟಿ (ನಾ)· ಪರಸ್ಪರ ಮುಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ಹೊಡೆದಾಡುವುದು ; ಗುದ್ದಾಟ : ಜೋಗಿಮರಿ ಪಾಡುಕರು ಒಟ್ಟಿನಿಂ ಕೀಜಿಕ ಮುರಿದರೆಯಟ್ಟಿ ಪೊಲ್ಲಿರು ಪುರಕೆ ಮುಷ್ಟಾಮುಷ್ಟಿದುಲಿ ಗುರು ಭೀಷ್ಮ ರಘಿಪತರಜ್ಞ ಗಟ್ಟಿದರು· (ಕುಪ್ಪಂ· ೬೭೬. ೨೫–೬); ಕೇಶಾಕೇಶಿ ಬಳಕ ದಾಷಾದಂತಿ ಯೆಂದನಿಷ್ಟಾ ಬಿಡಗಿನಿಂದರೆವ ಮುಷ್ಟಾಮುಷ್ಟಿಯಿಂ ಪೋರೆ ಪೆಣಪು ಕಂಪಸೆ . . . ಆ ವೀರಘದ್ರಂ ಕ್ಷತಳಣಗೇರ್ಸರು ಭಾವು ಕಾದಿದರಲಾ (ಪಚ್ಚಳ· ೬–೮–೦೨). [ಸಂ.]

ಮುಷ್ಟಿ. ಮುಷ್ಟೆ· ಮೊಸುಟಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಗಿರಿಷ್ಟಃ– ಮುಷ್ಟಿ" (ಟಿಪ್ಪ· ೨೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ (ಸೊಪ್ಪಿನ) ಗಿಡ : ಬಹುಮೂಶ್ರವಾಗಿ ಇರುವಂಥವರುಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಪಥ್ಯವರ್ಗಗಳ ಕ್ರಮವು . . . ಮುಷ್ಟಿಯಸೊಪ್ಪು. ಪುಟ್ಟಿಗೆ ೧ ಪೊಸಗೊನ್ನೆ (ಅಕ್ಕ. ೦೫೬). ಮುಷ್ಟೆ : ೨. "ದ್ಯುತಿಯೆನಲು ಮುಷ್ಟೆದುಕ್ಕು" (ಜುಂಗಣ. ೪೨–೪೬); "ಕ್ಷುಧಾ _ ಮುಷ್ಟೇ. ಕಡಸಿಗೆ" (ಬಿಆಧಿ. ೨೬). ಮೊಸುಟಿ : ೨. "ಮೊಸುಟಿ — ಪುಷ್ಪಗಂಧಿ, ಧಗರಾಂತಿ. ಅಷೇಗಿ. ವೈದ್ಯವಾರಕ, ಜಾಂಗಿ" (ಸಾಪಣಾ· ೦). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮುಟುಟ್ಟೈ : ತೆಲು. ಮುಷ್ಟಿ, ಮುಸಿಂಡಿ· ಮುಸಿಡಿ· ಮುಷ್ಟಿ: ಪರ್ಜ. ಮೂಟಿ. / ಸಂ. ಮುಸಟಿ]

ಮುಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮಡಿಚಿದ ಮುಂಗೈ : ಮುಚ್ಚಿದ ಮುಂಗೈ; ಮುಷ್ಟಿಗೆ : " ಪಿ(ಹಿ)ಡಿಕೆಯ್ದಿದ ಕೆಯ್ಯ ಕುಡಿತೆಯಂ ಮುಷ್ಟಿಯೆಂಬುದು" (ಪಜಾಹು· ೬೦–೬೬); ಜ್ಯುರಿಸಿ ಬಲುಮುಷ್ಟಿಗಳ ನಧಕೆಬ್ಬಿ ಸುತ ಕಯ್ದುದುತಿದರು ಸುರರಂಬ್ಬರಿಯೆ ಸುಳಿಸಿದರು ಮುಷ್ಟಿಯ ಸೂಳು ಪಾಳಿಸಲಿ (ಕೂರಾ. ೯–೬–೯); ರುಗರುಗುಸಿ ಕೌಕ್ಷೇಯಕಂ ರಾಜಗೌರವಕೆ ಮುಷ್ಟಿಯುಲಿ. ಧಂಡೋಗವಾಸದಿಂದೆ ಮನದಿಂದೆ ಸಡಿದರ್ (ಪಚ್ಚಾಪ· ೪೯–೨೧೦). ೨. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ ; ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ : ಗುದ್ದುವಿಕೆ : ಪಲತಜದ ಹೊಯ್ಲು ರಂಜಿಸ ಪಲತಜ ದೋಜೆಗಳ ತತಿಯೊಳಾಸನಗತಿಯೊಳೆಂ ಜಲತೆಜದ ಮುಷ್ಟಿಯೊಳು ನಿಮ್ಮಗಳ ಪೆನೆ ತಳಪರ್ಕೆ ಪಟ್ಟಿದೆಂ ಬಲ್ಲಂ (ಪಳ. XII· ೫೪ಪಾ· ೦೬–೨೪; ೨೭೦ ೧): ಪೊದಜಾಗಿದಿಗಳ ಕೇಸುರಿಯ ಪಾರದಲಿ ಪರಿತಂದಪಿತ ದಳಪತಿಯೆಯೊಂ ನೊದೆದಾಯಿ ನೆಲಕೆ ಸುಟ್ಟುದು ನಾಲ್ಕು ಮುಷ್ಟಿಯುರಿ (ಕಾಪ್ಪಾ· ೬–೬೭). ೩. ಮುಚ್ಚಿದ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ : ಹಿಡಿಯಲ್ಲಿ ಅಡಗುವಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ : ಆ ಮುಷ್ಟಿಯಾನ್ನು ನೀನು ಹೇಗೆ ತಿಸ್ಕೊತ್ತೀ ? ನನಗೆ ಬಲವಾದ ಅನ್ನ ಇದ್ದರೆ ಒಂದು ಮುಷ್ಟಿಯಾದರೂ ಹಿಡಿಯುತ್ತದೆ (ಪುಕಾ· ೨೨). ೪. ಕತ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಆಯುಧಗಳ ಹಿಡಿ– ಹಿಡಿಕೆ : "ಕ್ಷುರಿ, ಮುಷ್ಟಿಃ – ಈ ೨ ಪಿ(ಪಿ)ಡಿ" (ಪಜಾಯು· ೬೮–೭೦). ೫. ಕೈಯಿಂದ ಹಿಡಿಯಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಮಧ್ಯಭಾಗ– ನಡುವಣ ಜಾಗ : "ಬಿಲ್ಲ ಹೆದೆ ಜೀವೆ ಸಿಜಿನ ಮೌರ್ವಿ ಹ್ಯಾಗುಣಮೆನಿಕ್ಕು ನಡು ಮುಷ್ಟಿಯಂಕ್ಕುಂ" (ಜುಂಗಣ. ೪೭–೪೬)· ೬. ಉದ್ದವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಅಳತೆ : ಅಂಗುಲವ ನಾಲ್ಕ ಕೂಡಲು ಮುಷ್ಟಿ [ಷ್ಟಿ] ಯಾಗುದದೆ ಪಸ್ಪ ಚತುರಕೆ ದಂಡು (ಜಾಸ್ಕ· ೨೨–೦೦). ೭. ಭಿಕ್ಷೆ : ಮುಷ್ಟಿಯಂ ಬೇಡಿ ತಂದಾ ದ್ರವ್ಯದೊಳಗೆ ತ್ಪಿಷ್ಟಗುತಂವಿಂಗೆ ನಿರ್ಧರಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟಿಯಪ್ಪಂದದಿಂ ನಿತ್ಯದಾನಂ ಮಾಡಿ (ಕಷ್ಕ· ೪–೬); ಮೃತಭಿಕ್ಷೆ ದ್ವಿಜವೇಷ ಮಾನಿಷುಗದೆ ಕೈಕೊಂಡು ಬಂದು ಮುಂದೆ ನಿಲುತ್ತಂ ಮಡದಿಳೆರನ್ನೆ ಮುಷ್ಟಿಯನೊಡನತ್ತೊಡೆ ಸುಂದರೇಶನೋವಂನಿನ್ನಂ (ಜಾಣಾಕ್ಕ· ೨–೬–೩೨)· ೮. ಕದಿಯುವುದು. ೯. ವ್ಯಪಣ : ಅಂಡ : "ಮುಷ್ಟಂ . . . ಸಂಗ್ರಾಹಃ· ಮುಷ್ಟಿಃ – ಈ ೬ ಅಂಥಂ" (ಪಜಾಯು. ೩೬–೩೯); ಸಂಗ್ರಾಹಂ ಮುಷ್ಟಿ ಮುಷ್ಟಂ ವ್ಯಪಣಮೆಂದೆನಲು ಲಿಂಗದೆಡೆಮುಂಡಮಕ್ಕುಂ" (ಜಿಆಗಣ. ೪೭–೦೪)· ೧೦. ಅಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡುವ ಮಂತ್ರ : ತನಗೆ ದೇವೇಂದ್ರಪಿತ್ಯ ಐಂದ್ರಮೆಂಬ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಮುಮಂ ನೈಷ್ಕೃತಮೆಂಬ ಮುಷ್ಟಿಯುಮಂ ಕರ್ಪಿಂದು (ಪಜಾಭಾ· ೬–೩೬ ಪ) ; ಅವನುಗ್ರಪಾಶುಪತ ಬಾಣವಿನಲ್ಲದೆ ಸಾಯನೆಂತದಂ ಹರನೊಸೆದಿತ್ತುಮೇನದಱ ಮುಷ್ಟಿಯ ನೀಮುನೆ . . . ಎಂದು ಪಕ್ಕಿ ಶಿವನಲ್ಲಿಗೆ ಕೊಂಡೊಗೆದಂ ತೀರ್ಪಿಮುಂ (ಪಜಾಭಾ· ೦೦–೦೩೦) ; "ಅದಕ್ಕೆ ಮುಷ್ಟಿಯಂ = ಅದರ ಮಂತ್ರವನ್ನೂ (ಶೈ)" (ಪಜಾಭಾ. ೪೫೦); "ಮುಷ್ಟಿ—ಮಂತ್ರಃ, ಪ್ರಯೋಗ ಕ್ರಮಃ" (ಪಜಾಭಾ· ೪೫೦). ೧೧. [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಅಸಂಯುತಹಸ್ತ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನಾಲ್ಕುಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮಡಿಚಿ ಹೆಬ್ಬೆರಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟು ತೋರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಸ್ತಪಿಸ್ಥಿತಿ :

ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಸಂಯುತ ಹಸ್ತಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ—೧. ಪತಾಕ. ೨. ತ್ರಿಪತಾಕ . . . ೭. ಮುಷ್ಟಿ (ಅಭಿ. ೪೭). 'ಮುಷ್ಟಿಕ ಸ್ವಸ್ತಿಕ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮುಷ್ಟಿಕ (ನಾ). ೧. ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ; ಚಿನಿವಾರ: "ನಾಡಿಂಧಮಂ, ಕಳಾದಂ, ಸುವರ್ಣಕಾರಂ, ಮುಷ್ಟಿಕಂ — ತೆಳಿ ಅಕ್ಕಸಾಲೆ" (ಪಾಣಿಮು. ೧೦-೨೮೯); "ನಾಳಿಂಧಮಂ ಕಳಾದಂ ಮುಷ್ಟಿಕನದಕ್ಕಸಾಲೆಯೆನಿಸುಗುಂ" (ಪಂಗಣಾ. ೦೦೦-೦). ೨. ಮಂಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ; ಗುದ್ದಾಟ; ಮುಷ್ಟಾಮುಷ್ಟಿ. ೩. ೫ ಮುಷ್ಟಿ ೧೧: 'ಮುಷ್ಟಿಕ ಸ್ವಸ್ತಿಕ' ಪರಾ. ೪. ಕಂಸನ ಅಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇದ್ದು, ಕೃಷ್ಣ ಬಲರಾಮರೊಡನೆ ಸೆಣಸಿ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ಪಟ್ಟ. [ಸಂ.]

ಮುಷ್ಟಿಕಸ್ವಸ್ತಿಕ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತು ಬಗೆಯ ನೃತ್ತಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ☞ "ಒಂದು ಕೈಯನ್ನು ಆರಾಲಪಸ್ತದಲ್ಲಿ ಆವೇಷ್ಟಿತಹಸ್ತಕರಣದಿಂದಲೂ ಮತ್ತೊಂದು ಕೈಯನ್ನು ಅಲಪಲ್ಲವ ಹಸ್ತದಿಂದಲೂ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಸುತ್ತಿಸಿ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ ಕಟಕಾಮುಖಹಸ್ತವನ್ನು ಮಾಡಿ ಒಂದನ್ನೊಂದು ಮುಟ್ಟಿದಂತೆ ಕೈಗಳನ್ನು ಸ್ವಸ್ತಿಕಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವುದು" (ಅಭಿಕಂ. ಗಣ್ಯಾಕುಣಾದ. ೫೫೪): ಚತುರಸ್ರ . . . ಮುಷ್ಟಿಕಸ್ವಸ್ತಿಕ . . . ವಲಿತ, ಲಲಿತ — ಈ ಮೂವತ್ತು ನೃತ್ತಹಸ್ತಗಳಿಗೆ (ಅಭಿಕಂ. ೩-೨೪ ಪ). [ಸಂ.]

ಮುಷ್ಟಿಕೀಲು (ನಾ). ಮುಂಗೈಯ ಕೀಲು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ೨೬ ತೋರಣದ ಬೀಜವಂ ಮೊಸರ ನೀರಿಂದ ತೇದು ತಣುಗೆ ಮೆತ್ತಿ ಬಿಲುಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲು ಕೈಲಂ ಬರುವುದು. ಆ ಕೈಲಂ ಪೂಸಿ ಕೊಂಡರೆ ಮುಷ್ಟಿಕೀಲು ಕಳೆವುದು (ಅಶ್ವಕಂ. ೭೭).

[ಮುಷ್ಟಿ೩ + ಕೀಲು (< ಕೀಲ್)]

ಮುಷ್ಟಿಕೆ (ನಾ). ಮುಷ್ಟಿ; ಹಿಡಿ: "ಮುಷ್ಟಿಕಾ — ಮುಟ್ಟಿಗೆ" (ಶಬ್ದಾ. ೨೫೩ ಕೃ.ಸೋ). [ಸಂ. ಮುಷ್ಟಿಕಾ]

ಮುಷ್ಟಿಗೆ 'ಮುಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಮುಷ್ಟಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೈಯ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮಡಿಸಿ ಹಿಡಿಯಾಗಿ ಮಾಡು: ಮುಷ್ಟಿಯಿಡಿ: ಕಿಮ್ಮ ಮುಷ್ಟಿಗೆಯ್ದು ಅಳೆಯೆ [ಪಾಣಾಂಕೈಯಂ ಮುಷ್ಟಿಗ್ಯದಳಯ] ರಟ್ಟಿಯಕ್ಕಂ (ಪಂಗಣಾ. ೧೫-೯). ೨. ಹಿಡಿಗೆ ಒಳಪಡುವಂತೆ ಮಾಡು: ಮುಷ್ಟಿಗೆಯ್ದು ಮಯೂರಪೀಛಸಮೂಹಮಂ ನೆಪ್ಪುತ್ತೆ ಕಾವಮ್ಮು ಮಂಶ್ರಿಸಿ ಬೀಸಲಾತನ ಕಾಪಮಾಜದ ಪೆರ್ಜಾರಲ್ (ಪಾಣಾಸ್ಯ. ೯-೦೯-೩೭). [ಮುಷ್ಟಿ೩ + ಕಿಡು್ಗ೧]

ಮುಷ್ಟಿಗ್ರಾಹ್ಯ (ಗು). ೧. ಹಿಡಿಗಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುಬಹುದಾದ; ಮುಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅಡಗುವ: ಮಧುಮಾಸಕುಸುಮಸಮ್ಯದ್ಧಿಯಂತೆ ವಿಜಾತಿಯುಂ ಮದನಬಾಣಲತೆಯಂತೆ ಮುಷ್ಟಿಗ್ರಾಹ್ಯಮಧ್ಯಮುಂ . . . ಎನಿಸುದೇಜುಂ ಜವ್ವನೆಯಾ ರೂಪಾತಿಶಯಮನೆಮೆಯಿಕ್ಕದೆ ಪೊಡವುತ್ತಂ (ಗಾಂಯಾ. ೧೯). (ನಾ). ೨. ಹಿಡಿಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು: ಮುಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸಬಹುದಾದುದು: ಕಿಡಿಮೆನಿಸ್ಪ ನುಂಡಿ ಮುಷ್ಟಿಗ್ರಾಹ್ಯದ ಪಸರುಂ ಕಿಡ್ಡಿಯ ಮೆರಿದನಜೀ (ಪಚಾಂ. ೦೪) ; ಈ ವಿಶ್ವ ವೈವಿಧ್ಯಮಯವಾದ ರೂಪಗಳೆಲ್ಲವೂ ದೃಷ್ಟಿಗ್ರಾಹ್ಯವೇ ಹೊರತು ಮುಷ್ಟಿಗ್ರಾಹ್ಯವಲ್ಲ (ಕೌಂಪ್ರ. ೧೧). [ಸಂ.]

ಮುಷ್ಟಿಘಾತ (ನಾ). ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ: ಗುದ್ದುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಮುಷ್ಟಿಘಾತ (ವಾ). ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುವುದು: ಗುದ್ದುವುದು: ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಕಳಂದೊಕ್ಕು ನಿರಿಸುಗೆಜ್ಜು ವಮಿಪತಿ ದಶನಹತಿ ಪದಪಾತಂ ಮುಷ್ಟಿಘಾತಮೆಂಬು ದೋಷಂಗಳಂ ಪೋದ್ದದ ಪಾಲ್ಮಂ ಸ್ಥಾನದೊಳಂ . . . ಪಲತೆಜವೆ ಪಾತಂಗಳೊಳಂ ನೆಱಿಸಿದು (ಶಬ್ದಸ್ತ. ೪-೭೭ ಪ). [ಸಂ.]

ಮುಷ್ಟಿಪ್ರಶ್ನೆ (ನಾ). ಹಿಡಿಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಸಿರುವುದನ್ನು ಬೇರೊಬ್ಬರು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ಸಮಸ್ಯೆ: ಕನಕದಾಸರೆ . . . ಬಾಳೆಯ ಹಣ್ಣಿನ ಕಥೆಯನ್ನು ಪವಾಡವೆಂದು ಹೇಳಿಕ್ಕೆ ಬಾರದಿದ್ದರೂ ಎರಡನೆಯ 'ಮುಷ್ಟಿ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಯಂತೂ ಹೇಳಿ ಕೇಳಿ ಪವಾಡ (ಕಾಚಾಸ. ೭೯). [ಸಂ. ಮುಷ್ಟಿಪ್ರಶ್ನಾ]

ಮುಷ್ಟಿಪ್ರಹಾರ (ನಾ). ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕೊಡುವ ಪೆಟ್ಟು. —ಹೊಡೆತ: ಗುದ್ದು: ಇನ್ನು ಕೈದುಗಳೇಕೆ ದೃಢ ಮುಷ್ಟಿಪ್ರಹಾರ ಪ್ರಕಟಪಸ್ತರಿಗೆ (ಶಾಕೃ. ೦೯-೩೯). [ಸಂ.]

ಮುಷ್ಟಿಬಂಧ (ನಾ). ೧. ಮುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಬಿಗಿಮಾಡಿ ಹಿಡಿದು ಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: "ಮುಷ್ಟಿಬಂಧಃ, ಸಂಗ್ರಾಪಃ — ೨ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿಯನ್ನು ಒಡಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಹಸರು" (ಶಿಕ್ಷಾಂಪ್ರ. ೩೫೯). ೨. ಒಂದು ಹಿಡಿಯಲ್ಲಿ ಅಡಗುವಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ. [ಸಂ.]

ಮುಷ್ಟಿಬಲ (ನಾ). ಮುಂಗೈಯ ಬಲ. —ಸಾಮರ್ಥ್ಯ: ದಾನವರು ದಕ್ಷದರು ಧೈರ್ಯೋದ್ಧಾನಶೀಲರು ಘಾಯವನು ಗಿರಿಯಾವಾರದು ಮುಷ್ಟಿ ಬಲವೆಗ್ಗಳರು ಸತ್ಯದವಿ (ಕುಣ್ಣಾರ್ಜು. ೦೬-೩೩). [ಸಂ.]

ಮುಷ್ಟಿಮೈಥುನ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] "ಹಸ್ತದಿಂದ ಕೃತಕವಾಗಿ ಮಾಡುವ ರತಿಕ್ರೀಳೆ" (ಸಂಗೀಪ ೧೩೩). [ಸಂ.]

ಮುಷ್ಟಿಯುದ್ಧ (ನಾ). ಪರಸ್ಪರ ಮುಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ಹೊಡೆದಾಡುವುದು: ಮುಷ್ಟಾಮುಷ್ಟಿ: ಮಾಣ್ಕೆ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರನಿಕಾಯದಿಂ ನೆಗಳ್ದ ಯುದ್ಧಂ ಮುಷ್ಟಿಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಪೀಡನುವಾಗು (ಶಾಪ್ರ. ೪-೩೩); ಸುಖಾರುವು ಮುಷ್ಟಿಯುದ್ಧವಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿಗನಾಗಿದ್ದನು (ಮಾಪ್ರ. ೩೮). [ಸಂ.]

ಮುಷ್ಟಿಶೂಲೆ (ನಾ). ವೈಪಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನೋವು: ಮುಷ್ಟಿಶೂಲೆಗೆ :—ಬೆಲ್ಲ ಗಣಿಕೆಸೊಪ್ಪು ಅರೆದು ಆ ರೋಗಿಯ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಬಿಸಿ ಮಾಡಿ ಇಕ್ಕಿ ಕುಪ್ಪಿಯಲ್ಲಿ ಕುಟ್ಟಲು . . . ತನ್ನ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರುವುದು (ವೈವ. ೦೪೭). [ಸಂ. ಮುಷ್ಟಿಶೂಲಾ]

ಮುಷ್ಟಿ ' ಮುಷ್ಟಿ೧ ' ನೋ.

ಮುಸಂಡಿ ' ಮುಸುಂಡಿ೧ ' ನೋ.

ಮುಸಂಬಿ ' ಮೂಸಂಬಿ ' ನೋ

ಮುಸಡಿ ' ಮುಸುಂಡು ' ನೋ.

ಮುಸದ್ದಿ ' ಮುತ್ಸದ್ದಿ ' ನೋ.

ಮುಸರೆ ' ಮುಸುಱೆ ' ನೋ.

ಮುಸಲ೧, ಮುಸಳ (ನಾ). ೧. ಬತ್ತ, ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಕುಟ್ಟಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರದ ಒಂದು ಸಲಕರಣೆ; ಒನಕೆ: "ಒನಕೆ ಮುಸಲಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಪಾಣಿಗಾ. ೩.೨-೨೩); ಮದದಂತಿವಂಕಮುಸಲ ಪ್ರವಿಭಗ್ನಮಹಾಮಹೀರುಹಾಸ್ಪದಂ (ಶಾಶಾ. ೩-೦೦); ತೆಗೆದು ಸೀಳ್ವಡೆಯೊಳಿಡಲ ಪೊಡೆಯೊಳಾ ಮುಸಲಾಘಾತಮಂ ಮುಂತೆ ಕಂಡು (ಪದ್ಮಚಾ. ೦೦-೦೪೮); ಉಲೂಖಲದ ಸೋಮವಲ್ಲಿಯ ಮುಸಲದ . . . ಬಹುಸಾಧನಂಗಳಿಂ - . . ಮಾಖಿಶಾಲೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಕೈವಾಣಾ. ೩೫-೩೪); ೨. ಒನಕೆಯಾಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ಅಸಿ ಮುಸಲ ಕಣ್ಣಾಯ ಕಂಪಣ ಭುಸುಂಡಿ ಬಿಂಡಿವಾಳ . . . ಆಕುಶಾದಿ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಂ ಗೊಳೊಳೆಬ್ಬು (ಪಾಣಾಪ್ರ. ೦೪-೩೩ ಪ); ಮುಸಲ ಗದಾ ತೋಮರ ಶಂಕು ಶಕ್ತಿ ಚಕ್ರಚ್ಛುರಿಕಾದ್ಯಾಯುಧದೊಳಧಿಗತಶ್ರಮನಾದಂ (ಕಪ್ರತ್ನ. ೯-೩೦); ಮುದ್ಗರ ಮುಸಲ ತೋಮರ ಪೇಟಿಕಾದಿ ಸಮಸ್ತಶಸ್ತ್ರದ ಘಟಬಹಿಬಲ ಖಿಲರು ಕೂಡಿತು ಕೋಟಿಸಂಖ್ಯೆಯಲಿ (ಕಿಷ್ಕಂ. ೩-೩-೦೫). ೩. ಗದೆ:

ಕಂಧರೆದ ಮುಸಲದ ಪಿಮಳೇಲಾಂಬರದ ರಾಮನ ಸುಳವ ಕಂಡರು ಕೃಷ್ಣವಾಂಡವರು(ಭಾಷ್ಯಗ. ೬-೩೬). ೪. ಗಂಟೆಯ ನಾಲಗೆ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಸಲಕರಣೆ. ೬. [ಜ್ಯೋತಿ] ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜ. ೭. "ಆಶ್ರಯಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸ್ಥಿರರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಏಳುಗ್ರಹಗಳೂ ನಿಂತಿರುವುದು" (ಜಾತಕ. ೫೦. ೩. ೩೮೬) : ಚರರಾಶಿಯೊಳೇಳು ಗ್ರಹವಿರೆ ಜೋಗಂ ರಜ್ಜುವಿನೊಳಗಂ ಸ್ಥಿರದೊಳ್ ಕೂಡಿರೆ ತಾನದು ಮುಸಲಂ (ಜಾತಕ. ೦೩-೦). ಮುಸಳ : ೧. "ಮುಸಳಮುಖೋಗ್ರಂ" (ಪಸ್ಪಕೋ. ೫೦-೩೨) : ಮುಪಗಜದಂತಕಾಂತ ಮುಸಳಂಬಡಿದೆಕ್ಕುವ ಕೋಳ ಮಣ್ಣೊಗರ್ ಮದಸಲ ಬಾಳ ನುಣ್ಣೊಗರನೇಜಿಸೆ (ಶಿಪ್ರಶ. ೫-೯೨). [ಸಂ.]

ಮುಸಲ್ಮ (ನಾ). ಇಸ್ಲಾಂ ಮತದವನು ; ಮಹಮ್ಮದೀಯ : ಆ ಮುಸಲರವ ಇಂದುಮತಿನ್ನ ಲಗ್ನಾದನಂತ ನೋಡ್ರಿ (ಅಪಾ. ೫೦೩) : ಮಂತ್ರೋದ್ಧಾರದಿ ಮುಂತ್ರಾಕ್ಷತೆಯುನು ಬೀರಿವ ಕೂಡಲೆ ಮುಸಲುರು ಚಿತೆಯನು ಸೇರುಘರಮ್ಮಾ ಸೇರುವರು (ಕಾಗಿಪ. ೫೧-೭೩) : ಮಾತು ಅರಿಯದ ಮುಸಲ ಹಾಸುವ ಕವುದಿ ಒಮ್ಮ (ಗಾಪ). [< ಮುಸಲ್ಮಾನ].

ಮುಸಲಘಾತ (ನಾ). ಒನಕೆಯಿಂದ ಜೀಳುವ ಪೆಟ್ಟು.-ಹೊಡೆತ. [ಸಂ.]

ಮುಸಲಧರ (ನಾ). ಗದೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಬಲರಾಮ : ಆ ನಿಖಿಳಪರಿವಾರದಸುಸಂಧಾನ ವೃಷ್ಣಿಗಳತ್ತ ತಿರುಗಿದವೇನವಂಬೆನು ಮುಸಲಧರನಾಗಮನಸಂಗತಿಯ (ಕಾಭಾಗ. ೩-೩೭). [ಸಂ.]

ಮುಸಲಧಾರೆ (ನಾ). ಒನಕೆಯಷ್ಟು ದಪ್ಪವಾಗಿ ಸುರಿಯುವ ಮಳೆ : ಭೂಪಗಳು ಮುಸಲಧಾರೆಯಾಗಿ ಸುರಿದು . . . ಒಡುವುದಕ್ಕೆ ಪೊಡಲುಮಾಡಿದುವ (ಜಂತು. ೧೫೩) ; ಮುಸಲಧಾರೆಯಾದ ಮಳೆ. ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಳ. ಅವಳು ಎಲ್ಲಿಗೆ ತಾನೇ ಹೋದಾಳು ? (ಕಬಾಪ್ರ. ೧೫೦) : ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ಮುಸಲಧಾರೆಯಿಂದ ಮಳೆಯು ಸುರಿಯ ಬಹುದೆಂದು ಪನ್ನ ರಾಯನೆಯು (ಓಸಾಕ. ೨೦೦). [ಸಂ. ಮುಸಲಧಾರಾ]

ಮುಸಲಪಾಣಿ (ನಾ). ೧. ಗದೆಯನ್ನು ಪಿಡಿದಿರುವವನು. ೨. ಬಲರಾಮ : ಕೌವೇಂದ್ರನಂ ಮುಸಲಪಾಣಿ ಮಾಸದೊಳ್ ಪೊಗಟ್ಟುಂ (ಗಡಾಯು. ೬-೬೨). [ಸಂ.]

ಮುಸಲಮಾನ್ ' ಮುಸಲ್ಮಾನ ' ನೋ.

ಮುಸಲಮಾನ ' ಮುಸಲ್ಮಾನ ' ನೋ.

ಮುಸಲಸ್ನಾನ (ನಾ). ಒನಕೆಯನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿ ತೆಗೆಯುವಷ್ಟು ಕ್ಷಿಪ್ರಕಾಲದಲ್ಲಿ. ದೇಹವನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸಿ ಮೇಲೇಳುವಿಕೆ; ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕ್ಷಿಪ್ರಕಾಲದ ಸ್ನಾನ : ಈ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಏಸಿ ಮುಳುಗಿದಂತೆ ಸಮಸ್ತ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದೋ ಅದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ಆರ್ಕಪ್ರ. ೨೦). [ಸಂ.]

ಮುಸಲಹತಿ (ನಾ). ಒನಕೆಯಿಂದ ಪೆಟ್ಟು.-ಹೊಡೆತ : ಪೃಥಿವೀಪಾಲಗಿಲ್ ಮುಸಲಹತಿ [ಪಾಣಿ. ಪುರಜನದ ಮುಸಲಾಹತಿ]ಯಲಿ ಮಾಜಿದುದಂದಾಮ್ಮ ಕೌರವೇಂದ್ರನ ಪಳ ಪಿಥಾತಿಯಲಿ (ಕಬ್ಭಾ. ೬-೩೩). [ಸಂ.]

ಮುಸಲಾಯುಧ (ನಾ). ೧. ಮುಸಲವೆಂಬ ಆಯುಧ. ೨. ಗದೆ. ೩. ಗದೆಯನ್ನು ಪಿಡಿದವನು ; ಬಲರಾಮ : ಹಲ ಮುಸಲಾಯುಧಂ ಸಚಿವ ತಾರಕೇಂದ್ರುಮನೊಂದು ಕರ್ಮಾಗಿಲ್ ಬಳಿಸಿದಪ್ಪಿಲ್ ವಿರಾಜಿಸಿ ವಿನಿಲವಟುಂ (ಕಂಗಾಪಾ. ೬-೭೬). ೪. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು : ಬಕಾಸುರ ಜಟಾಸುರರ ಮಕ್ಕಳ್ ಚಕಮಸ್ಕಿಂಶತ್ಸಪಸ್ವನಕ್ಕರ್ಣಾಸುರಪಿಪ್ಪಿತ ಪಳಂಭೀಷ್ಣ ಮುಸಲಾಯುಧ ಕಾಳನೀಳ ವಿದ್ಯುನ್ಮಾಲ್ಯಾದಿಗಳುಂ ಬಂದು ಕೂಡೆ (ಕಂಪಣಾ. ೦೦-೩೭ ಪ). [ಸಂ.]

ಮುಸಲಿ[1] (ನಾ). ೧. ಗದೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು. ೨. ಬಲರಾಮ : "ನೀಲಾಂಬರಂ. . . ಮುಸಲಿ ಪಲಿ ಘೋಷೇಯುಂ ಶಾಳಧ್ವಜಂ ರಾಮ ನೆಸಲು ಬಲನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗಳಾ. ೬-೨೦) : ದಾನವಮದವಿಭೇತ ಮುಸಲಿಯು ಮಾಹಿಗಾನಂದವಪಡದು (ಕೋಚಕ. ೦೬-೧೪). [ಸಂ. ಮುಸಲಿನ್]

ಮುಸಲಿ[2] (ನಾ). ೧. ಹಲ್ಲಿ ; ಗೌಳಿ : "ಮುಸಲಿ ಗೃಹಗೋಧಿಕಾ ಗ್ರಹಬಿಕಾ ಹಲ್ಲಿಯಿದು" (ಪಾಂಗಣಾ. ೧೪-೦೪). ೨. ಹಲ್ಲಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ; ಪೊಸಳೆ. ೩. ಹಲ್ಲಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿ; ಓತಿಕೇತ : "ಸರಟು, ಕೃಕಲಾಸ—೨ ತೊಂಡೆ ಹೆಸರು, ಹೆಂಟೇಗೊಸ್ಸ. . . ಪಾಪುರಾಹಗೂ ಇದೇ ಹೆಸರು" (ಕರ್ನಾಂ. ೦೩೭). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ನೆಲತಾಳೆ : "ಮುಸಲೀ, ತಾಲಮೂಲಿಕಾ—೨ ನೆಲತಾಟೆ ಹೆಸರು. ನೆಲತಾಳೇಗಡ್ಡೆಯನ್ನು ಪರು" (ಕರ್ನಾಂ. ೦೩೯). ೫. ನಪುಂಸಕಸತ್ತ್ವದ ಕಂದುರೆ : ಪಂದು ಪಾದ ಮಾತ್ರವೆ ರುಚ್ಯಮಾಗಿ ಪುಷ್ಟಹೀನವಾವ ಅಶ್ವವೆ ಮುಸಲೀಯನ್ನಸಿ ಕೊಳ್ಳುವದು (ಕಶಿಗಂ. ೩೦೩-೭). [ಸಂ. ಮುಸಲೀ]

ಮುಸಲಿಕೆ ಮುಸಳಿಕೆ (ನಾ) ೧. ಹಲ್ಲಿ ; ಗೌಳಿ. ೨. ಹಲ್ಲಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿ : ಉಡು : "ಗೋಧಾ- ಮುಸಲಿಕಾ—ಈ ೨ ಉಡು" (ಪಣಿಡು. ೩೯-೬೦). ಮುಸಳಿಕೆ : ಮುಸಲು [ಸ್ತ್ರೀಳಿಕಾದ್ಯಾರ ಪರಿಷರ್ಜಂಗಳ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಸ್ಥಿತಿ ನವಪೂರ್ವಾಂಗಂ (ಕಕ್ಕ್ರಿ. ೦೭೭). [ಸಂ. ಮುಸಲಿಕಾ]

ಮುಸಲುಮಾನ ' ಮುಸಲ್ಮಾನ ' ನೋ.

ಮುಸಲ್ಮಾನ್ ' ಮುಸಲ್ಮಾನ ' ನೋ.

ಮುಸಲ್ಮಾನ, ಮುಸಲುಮಾನ್, ಮುಸಲುಮಾನ, ಮುಸಲ್ಮಾನ್, ಮುಸಲ್ಲಿಮಾನ, ಮುಸುಲುಮಾನ, ಮುಸುಲುಮಾನ, ಮುಸಲ್ಮಾನ (ನಾ). ಇಸ್ಲಾಂಧರ್ಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಮಹಮ್ಮದೀಯ : ಇನೇ ಬಿಡ ಮುಸಲ್ಮಾನರೆಂಬಭಿಮಾನದಿಂ (ಕಂತಿ. ೫೯); ಆರೇಪಯಾದಿಂದ ಕಶ್ಚಿಯಂಸ್ಥಾ ರುಳ್ಳಪಾತ್ರ ಹೊಡಟ ಅಚ್ಚ ಮುಸಲ್ಮಾನರು ರೋಮಿಸಲ್ಲಿರುವಾಗ ರೋಮನರಂತಿರು ಎಂದುಕೊಂಡು ಮುಂದುಮಾಡಿದರಬೇಕು (ಸಾಥ. ೪೦೭)- **ಮುಸಲಮಾನ್ :** ಮುಸಲಮಾನ್ ನೃಪ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕೊಲ್ಲ ಬೇಯಿಂ (ಪಕ್ಕಾ. ೬-೦೩). **ಮುಸಲಮಾನ :** ಬಿಜಪುರಾಜನ ಭಾಗ್ಯವೆಲ್ಲವ ಮಸುಳಿಯೊಳು ನಿಕ್ಷೇಪಿಸುತೆ ನೃಪ ಅಸುವ ಕಳಿಯಲು ಅಧಿಕಪಟ್ಟಪ್ಪ ಮುಸಲಮಾನರಿಗೆ (ಹರಂ. ೧೩೦-೦೪); ಮುಸಲ ಮಾನರು ಪಂದಿ ಲಕ್ಷಣ × × × (ಎಕ. IX. ಕಸ್ಕಪ. ೦೬೩-೦೩ ; 1701) : ಆ ಪಾರ್ಶಿಮಂ ಮುಸಲುಮಾನ ಪೊರೆ ಕೇಳ್ದು (ಗದುಭಾ. ೦೫-೫೯). **ಮುಸಲುಮಾನ :** ಮುಂದೆ ಮುಸಲುಮಾನರಂಗಲಿ (ಕೆಂಗೌಚ. ೦೯೭೬, ೦೬೬೭೬. ೪೬-೪ ; ?). **ಮುಸಲ್ಮಾನ್ :** ಪಿಂದೂ ಮುಸಲ್ಮಾನ್ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಂ. . . ಪ್ರಗತಿಗೆ ಕಂಟಕವಾಗಿ ಕಾಳವಿವೆ (ಕಕ್ಷಡ. ೫೫). **ಮುಸಿಲ್ಲಮಾನ :** ಯೀ ಧರ್ಮಂ ಅಳುಪಿಪರೆ ಗೋಮಾಂಸಭಕ್ಷಣೆ ಮುಸಿಲ್ಲಮಾನರಿಗೆ ಪಂದಿಮಾಂಸಭಕ್ಷಣೆ (ಕೌತ. XX. ೧೪೬-೫೫; 1578). **ಮುಸುಲುಮಾನ್ :** ಮುಸುಲುಮಾನ ತಪ್ಪಿದರೆ ಮಕ್ಕೆದಲ್ಲಿ ಮುಸಾಪ ಬಿಸಾಟ ಪಾತಕಿ ಹೋಹರೂ (ಇಲ. IX. ೯೯-೬ ; ?). **ಮುಸುಲುಮಾನ :** ಯೀ ಧ(ಬ್ರ್ಮಾವನು ಆ × × ಮುಸಾಲುಮಾನನಾದರೆ ಆತಾ ಹೊಲಿಯ ಪಾದಿಗ ತುರುಕಪಲ್ಲಾ (ಕೌಖಂ. XX, ೩೯೪-೬; 1580ಮು ೫೫) : ಮುಸುಲುಮಾನರಲ್ಲಿ ಬಾರಾ ಆಡ್ಡಿ ಮಾತಿವರು ಮಕ್ಕಾವಲ್ಲಿ ಪಂದಿಬಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿದ ದೋಷಕ್ಕೆ ಹೋಗಲುಳ್ಳವರು (ಇಳ-IX,ಪಂಮಂ. ೬-೦೬:1703).**ಮುಸುಲ್ಮಾನ್:** ಇತರ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮುಸುಲ್ಮಾನ .ಮೊಪಲಾದವರ ಅಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಬಾಧೆಗಳು ಸಂಭವಿಸಿದರೂ ನಮ್ಮ ತುಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಅಂಥ ಅಪಾಯಗಳು ಸಂಭವಿಸಲಿಲ್ಲ (ತುಸಂಜಾ. ೨೫೯).

[← ಪಾರ. ಮುಸಲ್‌ಮಾನ್, ಮುಸುಲ್ಮಾನ್ ; ಹಿಂ. ಮುಸಲಮಾನ್ : ಮರಾ. ಮುಸಲಮಾನ, ಮುಸಲ್ಮಾನ್]

ಮುಸಲ್ಮಾನಿ (ಸಂ)-ಗಿ. ಮಹಮ್ಮದೀಯರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ)- ೨. ಮಹಮ್ಮದೀಯರ ಭಾಷೆ ; ಉರ್ದು : ಮುಸಲ್ಮಾನಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಳ್ಪು ಎಂದರೆ, ಅಂಬಿಗನಿಗೆ ಹೆಸರು (ಕರ್ಣಾಂ. ೧).

[← ಅರ. ಮುರಾ. ಮುಸಲಮಾನೀ, ಮುಸಲ್ಮಾನೀ : ಪಾರ. ಮುಸುಲ್ಮಾನೀ ; ಹಿಂ. ಮುಸಲಮಾನೀ]

ಮುಸಳ ' ಮುಸಲ್ ' ನೋ.

ಮುಸಳಿಕೆ ' ಮುಸಲಿಕೆ ' ನೋ.

ಮುಸಾಂಬ್ರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಔಷಧ ವಸ್ತು: "ಸೀಮೆಕಕ್ಕಾಳೆ, ಲೋಳೆಸರ, ಮುಸಾಂಬ್ರಿ ... ನೋಣಸರ" (ಕಸ್ಕಿ. ೯) ; ಲೋಳೆಸರ, ಮುಸಾಂಬ್ರಿ (ಶ್ರೀಶಿ. ೩-೫೦). [ದೇ.? ತೆಲು. ಮುಸಾಂಬ್ರು, ಮುಸಾಂಬರ]

ಮುಸಾಫರ್‌ಖಾನೆ ' ಮುಸಾಫಿರ್‌ಖಾನೆ ' ನೋ.

ಮುಸಾಫರ ' ಮುಸಾಫಿರ ' ನೋ.

ಮುಸಾಫರಖಾನೆ ' ಮುಸಾಫಿರ್‌ಖಾನೆ ' ನೋ.

ಮುಸಾಫಿರ್‌ಖಾನೆ, ಮುಸಾಫರ್‌ಖಾನೆ, ಮುಸಾಫರಖಾನೆ (ನಾ). ಪ್ರಯಾಣಿಕರು ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳ ; ಪ್ರವಾಸಿಬಂಗಲೆ : ಮಾತುಮಾತಾಡ್ತ ಬಂದೇ ಬಿಟ್ಟೆವಲ್ಲ ಮುಸಾಫಿರ್‌ಖಾನೆಗೆ (ಶಾಂಶ್ರೀ. ೪೫) ; ಆಲಿಕಾದರವರು . . . ಮುಸಾಫಿರ್‌ಖಾನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಒಂದು ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಳಿದುಕೊಂಡು ಆಲೋಚಿಸಹತ್ತಿದನು (ಪುಚಿ. ೩೯). **ಮುಸಾಫರ್‌ಖಾನೆ:** ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಇಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಮುಸಾಫರ್‌ಖಾನೆ ಹಾವಿನ ಹುತ್ತವಾಗಿ ತೋರಿತು (ಪ್ರಕ. ೦೦೪) ; ಈ ಕುಟ್ಟಿಡಗಳೇ ಅಲ್ಲದ ಸಫವಿದೊರಗಳು ಪಲವು ಸರಾಯೋ ಅಥವಾ ಮುಸಾಫರ್‌ಖಾನೆಗಳನ್ನೂ . . . ನೆಲದಡಿ ಕಾಲುವೆಗಳನ್ನೂ ಕಟ್ಟಿಸಿದರು (ಇಾ.ಎಂಡ. ೦೩೨). **ಮುಸಾಫರಖಾನೆ :** ತಮ್ಮ ಗ್ರಾಮದ ಪರಹದ್ದಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಧರ್ಮ- ದೇವಸ್ಥಾನ- ಮುಸಾಫರ ಖಾನೆ- ರಾಜಮಾರ್ಗಗಳು ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಗುಡ್ಡು ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು (ಇ.ಎಂಡ. ೨೭) ; ರಾಘವೇಂದ್ರನು ಪಾತಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮನೆಗೆ ಬಿಟ್ಟು ಮುಸಾಫರಖಾನೆಗೆ ಬಂದನು (ಕಚಾ. ೧೦೯).

[← ಹಿಂ. ಮುಸಾಫಿರ್‌ಖಾನಾ ; ಮರಾ. ಮುಸಾಫರ್‌ಖಾನಾ]

ಮುಸಾಫಿರ, ಮುಸಾಫರ, ಮುಸಾಫಿರಿ (ನಾ). ಯಾತ್ರೆ ಮಾಡುವವನು ; ಯಾತ್ರಿಕ ; ಪಯಣಿಗ : ಹೊರಪ್ರಾಂಗಣದ ಜಿಪಡಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ- ಭಾವಜಿಗಳೂ- ಮುಸಾಫಿರರೂ . . . ಬೀಡು ಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ (ಶಾಕುಶಾ. ೬೭) ; ತಾವು ಉತ್ತರಹಿಂದುಸ್ತಾನಕ್ಕೆ ಬಂದ ಮುಸಾಫಿರರು ; ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದ ಜನರು ಎಂದು ಅನಿಸುತ್ತದೆ (ತಗಳೆ. ೦೧). **ಮುಸಾಫರ :** ಆ ಮಾತಿಗೆ ನಾಚಿಕೆಪಟ್ಟ ಈ ಮುಸಾಫರರು ಹೊರಟು ಹೋದರು (ಕರ್ಣಾಂ- IV- ೬೨). **ಮುಸಾಫಿರಿ :** ಹೇಣ್ಣೆ ಹ್ಯಾದ ಮ್ಯಾಗ ನಾವೂ ಮುಸಾಫಿರೀನ (ಕ್ಯಾ. ೬೭).

[← ಅರ. ಹಿಂ. ಮುಸಾಫಿರ್ ; ಮರಾ. ಮುಸಾಫರ್- ಮುಸಾಫರ್]

ಮುಸಾಫಿರಿ ' ಮುಸಾಫಿರ ' ನೋ.

ಮುಸಾಫಿರಿಬಂಗ್ಲೆ (ನಾ). = ಮುಸಾಫಿರ್‌ಖಾನೆ : ಈಗ ಮುಸಾಫಿರಿ ಬಂಗ್ಲೇದಾಗ ಚೌಕೀದಾರ ಆದೀನ್ರಿ (ಕ್ಯಾ. ೬೭).

[ಮುಸಾಫಿರಿ (< ಮುಸಾಫಿರ) + ಬಂಗ್ಲೆ (< ಬಂಗಲೆ)]

ಮುಸಿ$_1$ (ನಾ). ಹುಸಿಯಾದುದು ; ಕೃತ್ರಿಮವಾದುದು : 'ಮುಸಿನಗು' ಪರಾ.

ಮುಸಿಮುಸಿ ನಗು=ಕೃತ್ರಿಮವಾಗಿ ನಗು : ಹುಸಿನಗು : ಮಾಲಿ ಸುಪಾಲಿಗಳು . . . ಹರಿಯ ಪಕ್ಷದಲಿ ಪೊಗಿಸೆ ಕೂರಂಬುಗಳ ಮುಸಿಮುಸಿ ನಗತಿ ಶಾರ್ಙ್ಗವ ಪಿಡಿದು ವಿವಿಧಾತುಗವನೆಜ್ಜೊಡೆಗಡಿದನು (ಕರ್ಣಾ. ೦-೬-೧೩) ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಸಿದ್ದಣ್ಣನತ್ತ ಮುಖ ತಿರುಗಿಸಿ ಮುಸಿಮುಸಿ ನಕ್ಕರು (ಒ೬ಕಾ. ೫೫) ; ಅಂಬಿಗನು ಮುಸಿಮುಸಿ ನಗುತ್ತ . . . ಪಲಗೆಯ ಕಡೆ ಕೈ ತೋರಿಸಿದ (ಹಸುಚರಿ. ೫೭೨). [← ತೆಲು. ಮುಸಿ]

ಮುಸ್ಕಿ ' ಮೂಸೆ ' ನೋ.

ಮುಸಿಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಬಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಗಳನ್ನು ಕರಗಿಸುವ ಸಾಧನವನ್ನು ಅಳವಡಿಸು ; ಮೂಸೆಯನ್ನು ಇಡು : ಪಾಗಾರ್ಜುನ ಪರ್ವತಕಿ ಮುಸಿಕಟ್ಟಿ ಬೆಳ್ಳಿಯ ರಸದ ಪ್ರಚಂಡವಾದ ಪ್ರವಾಹ ಗಳನ್ನ್ ಹರಿಬಿಟ್ಟಿರುವನೇನೋ (ಪುಚಾಣಾ. ೫೬).

[ಮುಸ್ಕಿ (< ಮೂಸೆ) + ಕಟ್ಟು$_{11}$]

ಮುಸಿಕೆ (ನಾ). ಓಕಳಿಯಾಟದಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ತೂರಲು ಬಳಸುವ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಜಾಳಿಗೆಯಂತಹ ಸಾಧನ (?) : ಕುಸ್ತಿದು ಗುಡಿಗಳು ಹೊಂಡದ ನೀರನ್ನು ತಮ್ಮ ಧೋತ್ತರದ ಜಾಳಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಕೊಂಡು- ಸೂಳೆಯರ ಮೇಲೆ ತೂರುವದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಆ ನೀರಿನ ಮುಸಿಕೆಗಳ ಹೊಡತದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸೂಳೆಯರು ಮಸ್ಕಿನ ಕಂಟಿಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಗ್ರಾಪಚಿ. ೨೩೮). [?]

ಮುಸಿಗಾರ (ನಾ). ಲೋಹಾದಿಗಳನ್ನು ಮೂಸೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕಾಯಿಸುವವನು : ಸಾಹಸಿಗಳಾದ ಮುಸಿಗಾರರು ಭೂಗರ್ಭವನ್ನು ಬಗೆದು ಬೆಳ್ಳಿ- ಭಂಗಾರ- ತಾಮ್ರ ಮುಂತಾದ ಧಾತುಗಳ ರಾಶಿಯನ್ನು ಒಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಿರಂಜ. ೦). [ಮುಸ್ಕಿ (< ಮೂಸೆ) + — ಗಾರ (< — ಕಾರ)]

ಮುಸಿಗೆ ' ಮುಸ್ಕಿ ' ನೋ.

ಮುಸಿಗೆಬಿಗಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಿಂಗಟ್ಟುವುರಿ ಕಟ್ಟು ; ಹೆಡಮುರಿ ಪಾಶ : ಕೋಣೆಯ ಬಾಗಿಲು ತೆಗೆವು ಒಳಗಿನಿಂದ ಅದನ್ನು ಹಾಕಿ ನನ್ನನ್ನೂ ಮುಸಿಗೆಬಿಗಿದನು (ಪೂಂಮು- ೫೯). ೨. ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಡ್ಡು-ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುವ: ಮರಕ್ಕೆ ಮುಸಿಗೆ ಬಿಗಿದಿದ್ದ ರಣದುಲ್ಲಾಖಾನನು ಆತನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿದ್ದನು (ರಾಖಾಕೇ. ೩೦). [ಮುಸಿಗೆ (<ಮುಷ್ಟಿ)+ಬಿಗಿ$_1$]

ಮುಸಿನಗು (ನಾ). ಹುಸಿನಗು ; ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ನಗೆ : ಮುಸಿನಗುವಿ ಸೊಳಗರಲಶಕ್ಯವೆ ಪಿರಾಜಿಕಿಗೆ ? (ಪುಂಕಾಳ. ೧೦೬). [ಮುಸಿ$_1$ + ನಗು$_2$]

ಮುಸಿನಗೆ (ನಾ). = ಮುಸಿನಗು : ಯಾಕ್ರೋ- ಈ ಮುಸಿನಗೆ ? ಗಟ್ಟಿದುಗಿ ನಗುವುದಕ್ಕೆ ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲವೆ ? (ಹುಚಿಪ್ರ. ೦೬೯).

ಮುಸಿಮುಸಿನಗೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಬೆದೆಸೆಯ ಸಿಪವರನೆಯರೆ ಮುಸಿ ಮುಸಿನಗೆಯು ಗುಸುಗುಸುಗೆಳಸಲು (ಅಕಂಡಾ. ೦-೨೬-೧೬).

[ಮುಸಿ$_1$ + ನಗೆ]

ಮುಸಿಮನೆ (ನಾ). ೧. ಬಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಗಳನ್ನು ಕರಗಿಸಲು ಬಳಸುವ ಸಾಧನವಿರುವ ಸ್ಥಳ. ೨. (ಆಲಂ) ಕಠಿಣವಾದ ಹಂತ.— ಮುಜಲು : ಕವಿವಾಣಿ ಈ ನಾಲ್ಕು ಮುಸಿಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಾದು ಹದಗೊಂಡು ಪರಿಪಾಕಪೂರ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವೆದೆಂದು ಪಂಪನು ಹೇಂದ್ದಾನೆ (ಕಪ್ರ. ೬೦). [ಮುಸ್ಕಿ (< ಮೂಸೆ) + ಮನೆ]

ಮುಸಿಯ ' ಮುಸಿಸ್ಯ ' ನೋ.

ಮುಸಿಲ್ಲಮಾನ ' ಮುಸಲ್ಮಾನ ' ನೋ.

ಮುಸು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : 'ಮುಸುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಮುಸುಮುಸು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮುದ್ದುಕೊಸಿನ ಹಾಗೆ ಮುಸು ಮುಸುಮಾಡುತ್ತ ಕುಣಿದಾನ (ಹೂರ್ಯಣ- ೩೫-೬).

ಮುಸ್ಕು- ಮುಸ್ಕ್ಕು- ಮುಸಿಯ, ಮುಸುವ- ಮುಸುಪು- ಮೂಸ್ಕು (ನಾ). ಕರಿದು ಮುಖವೂ ಉದ್ದ ಬಾಲವೂ ಉಳ್ಳ- ಒಂದು ಬಗೆಯ

ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಕವಿ ; ಗೋದಾಂಗೂಲ : "ಗೋಲಾಂಗೂಲ:, ಕೃಷ್ಣವರ್ತ್ಮ: - ಈ ೨ ಮುಸು" (ಹಲಾಯು. ೩೯-೩೯) ; ಮುಸು ಮುತ್ಯತೆ ತೆರಳ್ದ ತನ್ನ ಬೊಗಮಂ ಕಂಡಳ್ಕನೋ (ಅಜಿ. ೨-೮೩) ; ಮೊಸಳೆ ಮುಸುವಿಂದಂ ವಂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಮನಂಗೆಟ್ಟು ಪೋಪುದುಂ(ಹಂಚಕಂ. ೨೫೩-೦೮); ಪಾವರ ಸಿಂಗಳೀಕ ಮುಸು ಕರಡಿಯ ಬಲಂ ಮುತ್ತಿದುದು(ಕೃಷ್ಣಾ. ೫೦-೦೪). ಮುಜ್ಜು : 'ಅದು ಕರಡಿಯಲ್ಲ ಮುಜ್ಜು, ದೊಡ್ಡ ಕೆಪ್ಪುಮಂಗ' ಎಂದ (ಜಾಗಾ- ೮೩); ಮಾವಿನ ಗಿಡದ ಕಾಯಿಗಳು ಎಲ್ಲಾ 'ಮುಜ್ಜು' ತಿಂದು ಹಾಳಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿವೆ (ಜಾಜ. ೦೬೦). ಮುಸಿಯ: ಮೊಲ, ಮುಸಿಯ, ಹುಲಿ, ಕರಡಿ, ಕುರ್ಕ ಮುಂತಾದ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಹಂಚಕಂ. ೨). ಮುಸುವೆ : ನರಿ ಹದ್ದು ಜಂಬುಕ ಮುಸುವ ಶಠ ಶಾರ್ದೂಲ ಸಿಂಹವು (ಪ್ರಭಾ. ೩-೦೨೪); ಮರೆ ಹುಲ್ಲೆ ಸಿಂಗ ಮುಸುವನು . . . ಚಕೋರನ ಬಳಗವೊಪ್ಪಿತು ವನದೊಳು (ಗೋಜಾಂತ. ೬-೦೦); ಬಸ್ಸಿ ನಿಂತಾಗ- ಬಸ್ಸಿನ ಬಳಿಗೆ ನೂರಾರು ಮುಸುವಗಳು ಬಂದು ತಿಂಡಿ ಬೇಡಿಕೊಂಡು ಹೋದುವು (ಆಜಾಜ. ೬). ಮುಸುವೆ : ಮಾರದ ಮಸಿಯಿಂ ಮೀಮಸಮಾದ ಮುಸುಂಬು ಮುಸುವಿನ ಮೂಸಂಬಿ ನಂತೆ (ಕಥಾಸ. ೩-೦೦೩ ೫); ಮುಸುವೆಯ ತನ್ನ ಮುತ್ತುಮುಸುಡಿಂದಿರ ದೇದಿಪಳ್ (ಜಾಹರೇ. ೦೦-೦೩೩). ಮೂಸು: ಕೋತಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಾತಿ : ಸಿಂಗಳೀಕ . . . ಕೋಡಗ, ಮೂಸು- ಮುಸುವ (ಪಜ್ಯಕ- ೩೫೯).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮುಚು; ಮಲ. ಮೊಚ್ಚ; ತುಳು. ಮುಜ್ಜು, ಮುಜ್ಜೆ; ಕೊಡ. ಮುಚ್ಚೆ; ಕೋಡಾ.ಮುಯ್ ಮುಯಾ; ಕಾಮ್ಟೆ. ಕರ್ಜಿ. ಮಾಪ್; ಗೊಂಡಿ. ಮುಂಜ್ ; ಪೂಂಜ್ ; ಕುಗ. ಮೂಸು ; ಕುವಿ. ಮೂಹ]

ಮುಸುಂಕಿಡು, ಮುಸುಕಿಡು, ಮುಸುಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಚ್ಚು; ಮರೆಮಾಡು ; ಮುಸುಕುಹಾಕು : ನಯನೌಘಜ್ಯಲದಿಂದೆ ವೈದಿಲಸಲಂ ಶಕ್ರಂ ಮುಸುಂಕಿಟ್ಟಂ (ಹರ್ಷಕ. ೯-೩೬). ೨. (ಮುಖವನ್ನು) ಮರೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಮುಸುಕನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು : ಪೋಹದ ಮುನಿಸು ಮನದೊಳ್ ತೀವಿ ಪ್ರಣಯಾಶಲಸಂ ಬಲದು ಪ್ರಸಾದಮನೊಲ್ಲದೆ ಬಿಮಂ ಮುಸುಂಕಿಟ್ಟು . . . ಪಟ್ಟಿರ್ದಿರೆ (ಜಾಜ. ೯-೮೩); ಮಗುಗಳ್ ಮುಸುಂಕಿಟ್ಟೋಡೆ ಸರೋಜಿಘಮಂ ಕಂಡು ಕಂಡು ಕಾಳೆಗಕೆ ಮುಂಕೊಂಡನು (ಜಾಜ. ೩೦-೩೨). ಮುಸುಕಿಡು : ೧. ದೆಸೆಯೆಲ್ಲಂ ತೀವ್ರಬಾಣಾಳಿಯೊಳ್ ಮಡಲಿಂದಂತಯಿರಂ ಬಾಣದಿಂದಂ ಮುಸುಕಿಟ್ಟಂತಾಗೆ (ಪಂಚಾಕ. ೩೨-೨೦); ಕುಂಭವ್ಯಥಕ್ಕೆ ಮುಸುಕಿಟ್ಟ ಬೆಳ್ಪಟ್ಟೆಯಂತಿರೆ ಗುರುತುಚುಂಗಳಂ ನೋಳ್ಪ ಕಾಮುಕಾಸುರದ ದಿಟ್ಟ ಪಾಂಟದೆ ತೆಜದಿ ಮಱೆಮಾಡಿದಂದದಿಂ ಕಟ್ಟಾಣೆ ಮುತ್ತುಗಳ ಕಿತ್ತಿಸಿದ ಪೊಲೆಕಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿದಳ್ (ಜಾಂದಪು. ೬-೨೬). ೨. ಮುಸುಕಿಟ್ಟ ಪಟ್ಟಿಗೆಯಿಂ ಪೊಱಪೊಣ್ಮುವ ಕಣ್ಣ ದಿಕ್ಕುಮೋಪರ ಮನದೊಳ್ ತೆಱಂಬೊಳೆವ ಬಾಳೆಗಳಂತಿರೆ . . . ಬಂದುದಂದೊಡನೆ ಸಜ್ಜನವೆಂದಿರ ಕಂದಂ (ಅಜಿ.೦೦-೧೩ ಆಱನೆಕ್ಕ) ; ನಿಜೋತ್ಸರೀಯ ವಸನಾಂಚಲದಿಂ ಮುಸುಕಿಟ್ಟು ಚಿಂತೆಯೊಳ್ . . . ಜಾನಿಸುತ್ತಿರಲು (ಶಾಕಾಂ. ೩೩೩); ನಿಶೆಯಂಬ ವಧು ನೀಲಿಯ ವಸನವನುಟ್ಟು ಮುಸುಕಿಟ್ಟಳೆಂಬಂದದಲಿ ದಿಸೆ ಪದಿನಾಜ ಲೋಳಿಯ್ದ ಕತ್ತಲೆ ಮುತ್ತಿ ಮುಸುಕಿದುದು (ಅಜಿ. ೩-೦೦೨). ೩. ಆವರಿಸು; ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳು: ಭೂತಳದೊಳ್ ಹಿಮಮೊತ್ತರಿಸಿ ಭುವನಜನಮನಂಜೆ ನಡುಗಿಸುತುಂ . . . ಮುಂದುಗೆಡಿಸುತ್ತುಂ ಮುಸುಕಿ ಧಾತುಂ (ಗಂಕ. ೬-೩೩); ಬೀಱೊಳ್ ಮೂಸೂಕ್ತಿ ಶೈತ್ಯರ್ ಪಸರಿಸಿ ಕರುಳಂ ಸುತ್ತಿ ಮೂರ್ಕೊಂ ಪುರೀಷಂ ಮುಸುಕಿಟ್ಟೆಲ್ಲಂಗದೊಳ್ ಕಿತ್ತಿರಲ್ (ಕೃಷ್ಣ. ೩). ಮುಸುಗಿಡು: ೨. ತಾಯಿ ದೊಡ್ಡಮ್ಮ ಏನನ್ನು ಪೇರೆದಾಳು ಅಗೂಟ್ಟು ಕರಿದಾ ಮುಸುಗಿಟ್ಟಾ . . . ಪೇರೆದಾಳೂ (ಪಜ್ಯಕ. ೬೩).

[ಮುಸುಂಕು₂ + ಇಡು₂]

ಮುಸುಂಕು₂, ಮುಸುಕು, ಮುಸುಗು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಗವಸಭಿಗೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ಮುಚ್ಚು; ಮರೆಮಾಡು: ಆಚ್ಛಾದಿಸು:ಹೊದಿಸು : ದಿಸ ಪಸುರೇಱಾ ವಚ್ಚೆಯೊಳೆ ಮುಚ್ಚಿ ಮುಸುಂಕಿದ ಮಾಟ್ಯೆದುಡುದು . . . ಮೇಘಕಾಲದೊಳ್ (ಕಂಚಕ- ೭-೨೨); ಎಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ವಿಕಾರವ ಮಾಣೆ . . . ಕೋಡಗವ ಹುಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮುಸುಂಕಿದಂತೆ [ಜಾಜಾ. ಮುಸು ಕುಟ್ಟಂತೆ] ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ ನಿನ್ನ ಪರಿ (ಬಸ. ೪. ೭೩೯); ಗಗನಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪಯೋಧರಮುಂ ಮುಸುಂಕಿದ ಚೀನಾಂಬರದ ಸೆಱಂಗಿನಂತ್ತ ತೊಳಕೊಳೆವ ಪಳಯುಗೆಯ ಪುಟಲಗಳ್ಕಳಿರುತ್ತಿರೆ (ಜಾಜಾ. ೦೩-೭೦ ೫). ೨. ಮರೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಹೊದದುಕೊಳ್ಳು : ಆನಿಸೀಕ್ಷಿಸಲಾ ಲತಾಂಗಿ ಲಜ್ಜಿಸಿ ತನುವಂ ನಿಜಸ್ಮಿತಸಿತಾಂಶುಕವಲ್ಲದಿಂ ಮುಸುಂಕಿಪಳ್ (ಜಾದಂಪು. ೯೯); ೪ ವಧುವಿನ ಗೃಹಕ್ಕೆಯ್ದಿ ಮುಸುಂಕಿದ ಧಾವಳ್ಯಾಂಬರಮುಂ ತೆಗೆದಂ ಸ್ಮರನಿಯೊಱೆದಿಗೆದಂತೆ (ಜಯಾಜಾ. ೨-೮೨). ೩. ಮುತ್ತು; ಕವಿ; ಮುಸುರು : ಶ್ರವಣನತವಾರಿಜಾತಪ್ರವಕೋದ್ಗತವಿಮಳಕ್ಕೆ ನಂದನಪ್ಪಂಗೀನಿವಹಂ ಕವಿದನ್ನ ಮುಸುಂಕುವಿನಂ ಪೊಱಮುಟ್ಟಿಸಾಗಳತಿಸಂಭ್ರಮದಿಂ (ಜಾಸಂಪು. ೪೧೦); ನೊಡಗಳ್ಕುಸುಂತಿ . . . ಮುನಿಪತಿಯನಗಲದೆ ಸುಟ್ಟಪ್ಪವು ಜುಮ್ಮೆಂದು ಕಂಡವರ್ಪಱುವಿನಂ (ಪಜ್ಯಕ್ಕು. ೯-೩೩); ಆಬಲೆಯೊರ್ವಳಿರೆ ಮಾರುಳ್ದಿಂಬಿಯೊಂದಲರ್ದ ಪೊಂದಾವರೆಯ ಸಿರಿಗೆತ್ತು ಪೊಗಕಜ್ಜಿಗೆ ಕಯ್ಮತ್ತಿ ಸೊಯ್ಯೆ ತೆಂದಾವರೆಯರಲೆಮುತ್ತದಂ ಭರದಿಂ ಮುಸುಂಕೆ (ಪಜ್ಯಕ- ೬-೮೭). ೪. ಪರದು ; ಹುಟ್ಟು ; ಆವರಿಸು; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಭೋಗಾಂಗಮಾಗಿಯುಂ ಕೃಷ್ಣಾಗರುಧೂಪಂ ಮುಸುಂಕಿ ಕೊಂದಿಕ್ಕಿರುದಾ ಭೋಗಗಳನಿಂತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಭೋಗಂಗಳ್ ಭೋಗಿಭೋಗದಿಂ ವಿಷಮಂಗಳ್ (ಅಪ್ಪ- ೩-೨೩); ಕುಸುಮಶರನ ಪುಸಪಜದ ಬೆಳ್ಪು ಮುಸುಂಕದುದೋ ಎನಲು ಅಸಿತೋತ್ಪಲಲೋಚನೆಯಾನನದೊಳ್ ಮಸರಂಗೊಂಡು ವಿವರ್ಣಂ ವಿಗೆ ರ್ದಪಿಸಿದುದು (ಜಾಜಾ. ೪-೦೪). ೫. ಪಟ್ಟವಾಗಿರು ; ನಿಬಿಡವಾಗಿರು; ಸಾಂದ್ರತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಪೊಸವೇಟಮೆಂಬ ಚಿಲ್ಲಿದಿಡಲ ಮಮರಂ . . . ಆಪರಾಗಮೆಂಬ ತಳಿರಿಂದೆಸೆದಟ್ಟಿಹನಾಕ್ಕೆ ನೋಟಮೆಂ ಬಿಡಿದಲ್ತರಿಂ ಮುಸುಂಕಿ ಪುಸಿಲೆಂಬ ಬಸಂತದೊಳೇಂ ಪೊದಲ್ದುವೋ (ಅಪ್ಪ. ೩೨-೨೬); ಎಯ್ದೆ ಮುಸುಂಕಿ ನಿಂದ ಕಣ್ಣಿಗರ್ಗಳಿಸೊಪ್ಪಿ ತೋರ್ಪ ಜಲಮಂಟಪದಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದನಾ ನೃಪಂ (ಜಾದಂಪು. ೪೫೮). ೬. ಒಟ್ಟಾಗು; ಸೇರು; ಕೂಡು : ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಲಂಬಾಣದೋಲ್ ಮುಸುಂಕಿದಂತಿಡಿಯೆ ಪೂತ ಸುರಯಿಯ ಮುಗುಳಂ . . . ಅಪ್ಪುಳಿ (ಅಪ್ಪ. ೦೦-೯೯). ೭. ಶುಂಬಿರು: ಆವರಿಸಿರು : ವಿದ್ಯುಜ್ಜಾಗರ್ಭಕೃತಶಾರದಾಭ್ರವಿಭ್ರಮದಂತೆ ಭೂತಂ ಮುಸುಂಕಿದ ಬಿಸುಗಣ್ಣಿಂ ಮೆಱೆವ ಲಲಾಟಪಟ್ಟದಿಂ (ಜಾಜಾ. ೩-೦೪); ಮೊಸಳೆ ಮುಸುಂಕದಜ್ಜೆ ಪೊಸ ಬಾಂಬೊಱೆಯಿಂದೊನ ಲೊಮ್ಮೆ ಕೊರ್ನೋಣಾ ಮುಸುಜದ ಜೀನ ಪುಟ್ಟ (ಪಜ್ಯ. ೬-೦೩೩). ಮುಸುಕು₁ : ೧. "ಮುಸುಕು—ಅವರಣೇ, ಛಾದೇ ಚ" (ಹಲಾಯು); ದುಕೂಲವಾಬರಂ ನಿಜಾಂಗದೊಳಂ ಸಂದೆಸೆದಿರೆ ಬೆಳ್ಕುಗಿಲಿಂದಂ ಮುಸುಂಕಿದ ನೀಲಾದ್ರಿ ಬರ್ಪ ತೆಱದೊಳ್ ಬಂದಂ (ಹಂಚಕಾ. ೨೩೫); ಮಹಾಸ್ತ್ರ ನಿವಾರದೊಳ್ಗತವನು ಮುಸುಂಕಿದನು ಶರಮಯವಾಯ್ತು ರಣಭೂಮಿ (ಕುಚಿ. ೫. ೩೦-೩೦); ಮುಸುಕಿದಳು ಮಾಯಾವಿಲಾಸದ ಪಸನದಲಿ ಮುಯಾನತಂಬಿನ ಮಿಸುಕದೆಂತಿರೆ (ಕೆಱಂಕಾ- ೩-೨-೧೦). ೩. ಧರ್ಮವೆಂಬಿಂದು ಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಮುಸುಕುವ ಕಾಳರಾಹುವಿವ ನಾಲಗೆಯೆನಿವ ಸಿರಿಯಂ ಬಣ್ಣಿಪಂ ಗಾಂಪರ್ಲ್ಲೆ (ಜಾದಂಪು. ೩೩೨) : ಅಳನಿಕುರಂಬುಮತೋಕೆಯ ತಳಿರಂ ಮುಸುಕಿವವೋಲಂಭ್ರಪಲ್ಲವವಂ ಕುಂತಳತತಿಗಳ್ಕುಸುಜ್ . . . ಪೊಡವಟ್ಟಿಂ (ಪಜ್ಯಕ್ಕು. ೩-೦೪೬) ; ಮುಸುಕಿ ರ್ಪುಮಮ್ಮನೆ ತೀವ್ರತೆಱಗುತ ಮಸಗಿ ಪೆಗೆದೋಡುವ ನೋಂಗಳ ದೆಸೆದಸೆಗೆ ಹೇಸಿಕೆಯುಂ ನಾತವಧಿಕ

ಭಯಂಕರವು ಪಸರಿಸಲು (ಶಿಷ್ಟ. ೪೬-೫೯) ; ಪರರುವಿಸಿಂದೆ ಮುಸುಕಿ ಮುದ್ದ ರದಿಂದಲಸಿಯುರೆದು . . . ದೆಸೆಗಡಿಸಿದರ್ ಸುರಪ್ರಸರವಂ ದಾಸವರ್ (ಪಾಪ. ೪೪-೬೨). ೪. ಕುಸುಮಾಮಯವ್ಯಸನಾವಸಕ್ತ ಸುರಯುವತಿ ಪಾಣಿವಲ್ಲಪರಾಗಂ ಮುಸುಕಿದುದೆನಿಸಿದುದಸುಗೆಯು ಪೊಸದಳಿರ್ಗಳೊಳೆಸಪ ಕಂವು ಸಂದನವನದೊಳ್ (ಅಭಿ. ೬-೪೬) ; ಕೊಡೆ ಮೂಜಗವಂ ಮುಸುಕೆ ತೋಂಕಾಡಿಸುವ ಗಂಗೆಯುಮುಮೇಶನು ಸೂಡ್ದಿದನಲಾ (ಪಪು. ೪೪-೪೫); ರವಿ ಪಶ್ಚಿಮಾಶ್ರಿಯಂ ಮಱೆಗೊಳೆ ತಮಸ್ತೋಮಮವಗ್ರಿಯಂ ಮುಸುಕಿತು (ಕೃಷ್ಣ. ೯-೪೯). ೫. ಸನೆಯಿಂ ಮುಸುಕ್ದ ತಳರಂ ಪೀಱುವ ಪೊಸ ನೂವುಗಳಿಂ ಬಸಂತಮೆಸೆದಪ್ಪುದು (ಪಾಪು. ೦೧-೬೩) ; ಮಿಸುಪ ಪದೀ ನಾರಿಯ ಪಳಿತೋಳಿನಲೆಸಿರ್ತಡಿಗಾಲುವಯಿಂದುಮೆ ನೆಱಿ ಮುಸುಕಿ ಬೆಳೆದ ಜೀದೆಂಗೊಳ್ನಳೆಯದಕೆ ಪಸುರೆಳೆವಳ್ಳಿ . . . ಪಿಪ್ಪಿದುದು (ಪಾಪು. ೦-೪೮). ೬. ಕೆಯೂರಕಟಕನಮಿತಿಜಯಂಗಾಯತದಾಹುಗಳಿನುಸ್ಮಿತಪ್ರಸ್ಫ ಪಟಚ್ಛಾಯೆಯೊಳೆ ಮುಸುಕಿ ದೇಹಚ್ಛಾಯೆಯುಮಂ ಪುದಿಯೆ ರತ್ನತರುವೆನೆ ಪೊಲ್ತಂ (ಪಾಪು. ೪-೪೦); ಉಲಘುವರ್ಣಕರೀತಿಯಿಂ ರಸಂ ಮುಸುಕಿಯುಜ್ಜಳಿಪಂತೆ . . . ಬರೆಯಿಸುತೆ (ಪದ್ಮಚ. ೦೨-೪೦). ೮. ಒದಗು ; ದೊರಕು ; ಉಂಟಾಗು : ರಸನೇಂದ್ರಿಯಂ ತೃಪ್ತಿಪಡೆಯಲಿಪರಸೌಖ್ಯ ಮುಸುಕುಪುದು (ಸೊಬಚ. ೦-೪). ೯. ಆಡಗಿರು; ಮರೆಯಾಗು : ಆ ವಿರಾಟನ ರಾಜಧಾನಿಯೋ ವಿಳಾಸದಿ ಮುಸುಕಿ ತಾವ್ ಪರಸೇವೆಯಲಿ ಪಾಂಡವರು ಕಳೆದರು ಹತ್ತುಪಾಸವನು (ಭಾಗ್ವತ. ೨-೨) ; ಖರಕಿರಣ ಮೇಘದೊಳು ಮುಸುಕಿರ್ದುರಮಸಿ ಪೊಡಮಡುವ ತೆರದಿ (ಕೂಡಾಸ. ೪೭). ೧೦. ಮುಚ್ಚಿಡು: ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡು ; ಅಡಗಿಸು : ಕುಂತೀನಂದನರು ಸುಕ್ಷಾತ್ರತೇಜೋವೃಂದವನು ಮುಸುಕಿದರು ವಿಮಲಬ್ರಹ್ಮರಶ್ಮಿಯಲಿ (ಭಾಗ್ವತ. ೧೦-೨). ೧೧. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು; ಬಳಸು; ಸುತ್ತುವರಿ : ಶಿಬಿಯು ಸೆಕೆ ತಾಗೆ ವಿಗೆ ಕುಂದೆತುಂ ಪುದಿದ ಮಾಸು ಮುಸು[ಪಾಠಾಂ. ಮುಸುಂ]ಕೆಲುಬ್ಬಸದೊಳೊಂದುತುಂ (ವಿಂಪೋಕಾ. ಪ. ೩೦೬-೨೮) ; ಪೊಂಗೊಡಪೂವೆಂಗಳು ಮುಸುಕಿತು ಮೃಡಕಪದ್ಮವಿಸಿಯ ಪಿತನ (ಪೋಚಪಕ. ೦೪-೨೦) ; ಅಸಿ ವರುಣಗಳಾ ಕಾಸಿಯ ಪುರವನು ಮುಸುಕಿ ಕಾದಿರುವಂದದಲಿ ಬಸೆವ ಪಟ್ಟಣವನು ವಾಹಿನಿಯಿರಡಾಗಿ ಪಸರಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುಕಿಪಳು (ಕಂಪಾ. ೩-೪೩). **ಮುಸುಗು**೧ : ೫. ಜೆ ಮುತ್ತಿ ಮುಸುಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸುಜೆ] ಪರಿಬಂಧಿಸಿದವು ನರರಥತುರಂಗಮುಂಗಳಂ . . . ಅವನ ಸರಲ್ಗಳ್ (ಕಂಪಪು. ೦೨-೦೬೩); ಪಚ್ಚೊಕ್ಕರ್ಬುನಿಗೆ ಪಾರಾವತಾದಿ ವರಪಿಗತತಿ ಮುಸುಗಲು (ಸೌಂದ. ೦೪-೨೫) ; ಸಗರನ ತನೂಜರಾಗುರುಬಿ ಶರವರ್ಷಮಂ ಸೈಗರೆಯಲಪ್ಪೆ ಸಕಲ ಪಾಗಬಲಮಂ ಮುಸುಗುತೆ (ಪಪು ೪-೦೦-೪೯). ೭. ಮುಖವೆಲ್ಲ ಧೂಳು ಮುಸುಗಿದೆ (ಪ್ರಬಿಪ್ರ. ೦೪೦). ೧೦. ಸತ್ಯವನ್ನು ಮುಸುಗುವ ಶಕ್ತಿ ಕ್ಷುಲ್ಲಕವಾದ ಆಸತ್ಕಲ್ಪಿದೆಯೇ ? (ಶಿಸಂಪ್ರ. ೦೨೦). ೧೧. ಆ ಕುಮಾರನನು . . . ರಾಕೇಂದುವಿನಂದದ ಮೊಗವವರ್ಗಳ್ ನಾಕಸತಿಯರೊ . . . ಎನ್ನೆ ಮಿಗೆ ಮುಸುಗಿದರು (ಪಾಪು. ೦೧-೪೦). 'ಮುಚ್ಚು೧'. 'ಮುಸುಕಿಸು' ಪರಾ.

ಮುಸುಂಕು೨, ಮುಸುಕ, ಮುಸುಕ್ಕು೨, ಮುಸುಗ್ಗು೨ (ನಾ). ೧. ಹೊದಿಕೆ; ಆಚ್ಛಾದನೆ : ಎಯ್ದೆ ಪಂದೆಳಸ ಮತ್ಸರ್ಯಂಕಮಂ ಪೊರ್ದುವಂ ಪದೆದಾನೋಕ್ಷಿಸೆ ಪೋಪಸೊಯ್ಯನೆ ಮುಸುಂಕಂ ಪೊಕ್ಕು ಮೆಯ್ದತ್ತುವಂ (ಭಾಮಹ. ೦೨-೦೩೦). **ಮುಸುಕ** : ೧. ತೆಗೆ ನಿಶ್ಚ ಮುಸುಕವ ನಗುತುಂಬಿ ಮೊಲೆದ್ದುನು ಜಗವನೆಲ್ಲವ ತಿರುಗಿ ಬಾಯಾಜಿ ಬಂದೆನು (ಭರಂಡ. ೦-೬ ಅನುಷ್ಠಿಂ). ೨. ತೆರೆ ; ಜವನಿಕೆ ; ಪರದೆ : "ಜವನಿಕೆ ಮುಸುಕಂ" (ಶಾನಿ. ೦೩). **ಮುಸುಕು೨** : ೧. ಮುಸುಕಿರ್ದ ಭವಬಂಧನವ ತೆಗೆದು ಕಳೆದಂತೆ ಮುಸುಕದ ತೆಗೆದಂ (ಕೀಪ್ರ. ಜೀ. ೬೬-೦೪) ; ತಲೆಯ ಮುಸುಕಿನ ಕಂಗಳೊಜೆಪೆಯ ಜಲದೆ ದೆಗೆಂಡದ ಮುಖವ ಜಸಪತಿ ಫಲುಗುಣನಸಿತ್ತಿದಂ (ಕುಪಾಕ್ರೀ. ೯-೦೬) ; ಆಗಳಿಮಿತ . . . ಶಿಬಿಯ ಮೇಗೆ ಕವಿದ ಬಿಳು ಮುಗಿಲಸೊತ್ತರಿಸುವಂತಾಗ ಸೂಕದ ತನ್ನ ಮುಸುಕ (ಕಪ್ರ. ೦೦-೪೬). ೨. ಮುಸುಕು ಸರಿಯಲು ಮೋಪಮೋಡಿದಿನದಿಂಬದಂತಿಸದ ಮೆಯ್ಯೆಳಗೆದ್ದು ಬೀದಿವರಿದು (ಕವ್ಯರಾ. ೨-೪) ; ಪಸರಿಸಿದ ಪರಿವಾರಮಧ್ಯದೂಳಸಮಬಲ ಹೊಳಪಿನ ಮೆಯ್ಗುಂ ಮೊಲ್ಲಾದ ಮುಸುಕಿನಂತಿ ಮೈದೋಜಿದನು ಕಲಿಭೀಮ (ಭಾಷಾ. ೬-೪೨) ; ಸೌಗಂಧಿಕಾದೇವಿಯು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಸಖೀಮಾಯಿಯಂ ನೋಡಿ ಕನ್ನಡಿಯ ಮುಸುಕಂ ಮರೆಪಾಡುವಂತೆ ಸನ್ನೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಕಾಗಂಧಿ. ೬೮-೦೦). ೩. ಮುಖವನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಟ್ಟೆ: ಅಪಕುಂಠನಂ ಮುರುಕಿ : ಮೆಲ್ಲತಿ ನುಡಿದೆಬ್ದೆಂದಂ ಮುಸುಂ ತೆಗೆದಾಗಡೆ ಮೇಲೆವಾಯ್ದು ಬಲ್ಲುತಿಗಸಪುಂಕಿ ಬಲ್ಲುಡಿಗಂ ಪಿಡಿದೊರ್ಮೆಯೆ ಮಲ್ಲಯುವ್ವದೊಳ್ ಪೋರ್ದು (ಕಂಪಶಾ. ೯ ೬೬) ; ಮುಸುಕುಗಳ ಮೆಲ್ಲೆಱಗುಗಳ ಪರಿಳಿಗಳ ಪಾಹಿಳಾಜನ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ಕೂಡಾಸ. ೦-೩-೨೯). ೪. ಆವರಿಸುವಿಕೆ; ಕವಿಯುವಿಕೆ: ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಎಸುಗೆ ನಿಷಂಗೇಂದಾಮುತ್ತ ನಿದ್ರೆಯು ಮುಸುಕಿನಲಿ ಗೋಗ್ರಹಣಪರಿ ಜೀವಿಸಿದ ಜಾಣರು ನೀವೆ (ಭಾಷಾರಕ್ತ. ೬-೬). ೫. ಆವರಣ : ವ್ಯಾಪ್ತಿ : ಜಲಧಿಯ ಮುಸುಕಿನುಗಿದತಿಕರುಣಿಮೇ ಪೆಂಗುಸಿನ ಹರಿಬಕೆ ಕೃಪೆಯು ಮಾಡು (ಭಾಷಾ. ೦೪-೦೦೬) ; ಈವ ಬಂಧದ ಬಿಗುಪು ವಳ್ಳಿಯ ಮುಸುಕಿನುಗಿದಂತಿವುದೆ ಲಿಮಾರನ ಮುಸುಡ ಮುಂದಕೆ ಬಿದ್ದು ಬಮುಣ ಪರೇ ಪುಷಾಡೇವ (ಭಾಷಾರಕ್ತ. ೬-೨೬). ೬. ಆಡ್ಡಪಟ್ಟಿ: ಮರೆ : ಕಂಗಳಲಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದ ಮುಸುಕನಘಂಗನಾಗ ತೆಗೆದು ಬಿಸುಟು ನಯನಾಂಗಳಂ ಬಲುಬಿಂದ ತೆಱೆದುಜಿ ನೋಡಲು (ಶಿಷ್ಟ. ೩೦ ೮೦). ೭. ಮುಚ್ಚುವ ಸಾಧನ ; ಮುಚ್ಚಳ : ಪೊಸ್ಸ ಕೂಪ್ಪರಿಗೆಗಳೊಳಗೆ ತೀವಿ . . . ಬಸಪರಾಜನು ಮುನ್ನ ತಾಂ ಮುದ್ರಿಸಿದ ಮುಸುಕಂ ತೆಗೆಯಲೊಡನತಿನಿಸಿತ ಗರಳೋದ್ರೇಕವಮ್ಮಿಪ್ಪಸರಿಸೆಡೆಗೆಡೆಗೆ . . . ನೆಗೆಪುತಿರಲು (ಪಪು. ೪೬-೪೯). ೮. ಒರೆ; ಕೋಶ : ಮುಸುಕಿನ ಸುರಗಿ ಕತ್ತುಪ ಮಂದಿ ರಳದುಳಪಾಮ್ಪು ನಮಿಷದಲಿ (ಭಾಷಾರಕ್ತ. ೬-೩). ೯. ಗುಟ್ಟು; ರಹಸ್ಯ; ಮುಚ್ಚುಮರೆ : ಗೌಪ್ಯ ; ಮುಗುಷದ ಭರವ ಗುಜರಾಗಜಾಗೋಷ್ಠಿಗಳ ಜಸಜನದ ಮುಸುಕುಗಳ . . . ಜಾಳೆಯುದಿರವು ಲೇಸಲ್ಲೆನುತ ಬಂದಳು ರಾಜ ಮುನಿರಕೆ (ಭಾಷಾ. ೦೬-೬); ಪಸಾರಿಸಿಂಡು ಮತ್ತೆ ಮುಸುಕಿನ ದೆಂಡು ಮೈಗೆ ಮುತ್ತಿದರೇನು ಮಾನಿಜನಾಳನ ಪಸುದೇವಸುತನ ಸಾರುಂಪಂಥ ಪರಿವಾಸರಿಗೆ (ಪುರಂಡ. ೦-೨೩೦-೦); ಪೋಲ್ದೆಮುಂ ತಿಳುವೆಂದು ಮಂಗಳೆ ಮಂಗಳುಪಚರಿಸಿ ಮುಸುಕಿನಿಂ ಬೆಸಗೊಂಡರು (ಕಥಸ. ೬-೨೪). ೧೦. ಕೋಂಟೆ ; ಮೇಪ ; ಸೋಗು : ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜಪ ಮಾಡುಪವಗೆ ಮುಸುಕಿನ ಪಂಥಪದೇಕೆ (ಪುರಂದ. ೦-೩೦-೩). ೧೧. ಮುಂಕು ; ಮಬ್ಬು : ಹಿಂದಿದ ದೆಗುತಿದ ಕವಿದೆ ಮುಸುಕಿನ ಗಡಣದಲಿ ಗುರುಕ್ಕಪ ಜಯದ್ರಥರೊಡಕೊಡನೆ ಬರುತಿರ್ದುವಪ್ಪಿಲುಮುಹೀಶಪರಿವಾರ (ಭಾಷಾರ. ೦೦-೦೩) ; ಗಂಡುಅಧ್ಯಾಪಕರಿಗೆಲ್ಲ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಿರುತ್ಸಾಹದ ಮುಸುಕು ಕವಿಯುತ್ತದೆ (ಜಪುಹಿ. ೩೫). ೧೨. ಪ್ರಕಟವಾಗದಿರುವಿಕೆ : ವ್ಯಕ್ತವಾಗದಿರುವಿಕೆ : ಮುಸುಕು ಪೊಗೆಸುತ್ತ ಹೊವಕೆಗಳಸವ್ಯಶದೊಲವಿಕೆ ವಿಚಿತ್ರಪುಳಕಪಲಾಪವ್ಯಸರಂ ಸನ್ನಿಹಿಸಮಿಂತೆಸೆವಾವೇಗಕ್ಕೆ ತರದಿನಸ್ಮ ಭಾವಂಗಳ್ (ಪಪ್ರ. ೪-೦೦೨ ಸೂತ್ರ). **ಮುಸುಗು೨** : ೧. ಥಂಡಿಯ ಮುಸುಗಿನಲ್ಲು ಪೆಚ್ಚಗೆ ಕನಸು ಕಂಡಿಲ್ಲ ? (ಪಂಪಾ. ೩೩-೦). ೩. ಅರಸೀ ದೊಡ್ಡಪ್ಪಾ ಮುಸುಗೀನಾ ಬಣ್ಣಾಕೆ ಎರಸವ್ರೆ ನೀಲೀಕುದುರೇಯೂ (ಪಟ್ಟಿ. ೬೩). ; ಮುಸುಗುಹಾಕಿಕೊಂಡರೆ ಒಸು ನೋಡುವುದಾಗುತ್ತೆ ಮಣ್ಣು! (ಶಾಪಂ. ೩೨). ೪. ಇರವು ಮುಸುಗಿನ ಮರೆಯು ಸುರಗಿಯಂದದಿ ಬರ್ದಂ (ಪಪ್ರಚ. ೩೭-೩೪).

ಮುಸುಕಿನ ಗುದ್ದು = ೧. (ಆಲಂ) ಒಳಗೊಳಗೇ ಅನುಭವಿಸುವ ಹಿಂಸೆ ; ಹೊರಗೆ ಕಾಣದ ನೋವು : ಬಸಿ ಅಲುಗೆಡ್ಡೆಯ ಬಾಯೊಳ್ ನಿಚ್ಚಂತೆ ಕಸಿವಿಸಿಗೊಳುತಿಪ್ಪ ಜೀವ ಹಾಸಿಯಲ್ಲಪ್ಪೊ ಹಾಳುಸಂಸಾರದೀ ಚಿಂತೆ ಮುಸುಕಿನ. ಗುದ್ದಲ್ಲೊ ದೇವ (೨೦೧೩, ೧೯-೨೧). ೨. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಂತೆ ಕೊಡುವ ಪೆಟ್ಟು ; ನೇರವಲ್ಲದ ಆಕ್ಷೇಪಣೆ : ಮುಸುಕಿನ ಗುದ್ದಿಗವಕಾಶವಿಲ್ಲದ ನಿಷ್ಕಾಮಪಟ್ಟ ; ಕೃತ್ರಿಮಸ್ಥಾನಮಾನಗಳಿಗಗಳುಹುವ ನಿರ್ಭಯ. . . ಇವು ಅವರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಪ್ರಧಾನಗುಣಗಳು (ಕ್ರಿಕ್ಕ್ರ. vi, ಮುಚ್ಚುಕ). **ಮುಸುಕಿನ ಜೋಳ** = ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದು ಎಲೆಯಂತೆ ಮುಸುಕುಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಳ : ಮುಸುಕಿನ ಜೋಳದ ಬಿಟ್ಟಿನ ರೊಟ್ಟಿಯನ್ನು ತಿಂದು, ಹಾಲು ಕುಡಿಯುವರು (ಜಾಂಕ್ರ. ೧೨. ೧೦೬); ಮುಸುಕಿನ ಜೋಳದನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಸರಕಾರ ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು (೧೪೭. ೩೪). **ಮುಸುಕಿನ ಪಡೆ** = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಡೆ : ಉದ್ದಿನ ಬೇಳೆಯಂ ಸಸಿಯಿಕ್ಕಿ ತೊಳೆದು ಬಿರಳೊಳಾಡಿಸಿ . . . ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸುವುದು. ಅದರ ಹೆಸರು ಮುಸುಕಿನ ಪಡೆ (೩೭೩೩. ೦-೬೭ ೧೨೮) ' ಮುಸುಕೊಡೆ ' ಪರಾ. **ಮುಸುಕಿನೊಳಗಿನ ಗುದ್ದು** = ೧. ಮುಸುಕಿನ ಗುದ್ದು ೧ ; ಈ ಮುಸುಕಿನೊಳಗಿನ ಗುದ್ದು ಸಸಗೆ ಸುಸಲಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ (೬೩೨). ೨. = ಮುಸುಕಿನ ಗುದ್ದು ೨ : ಏನಿದ್ದರೂ ನೇರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿ. ಈ ಮುಸುಕಿನೊಳಗಿನ ಗುದ್ದು ಸಾಕು (೬೩೦). [< ಮುಸುಂಕು₂ /ತೆಲು. ಮುಸುಕು, ಮುಸುಗು, ಮುಸುಗೆಡು, ಮುಸುಪು]

ಮುಸುಂಕುಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಆವರಣವನ್ನು ನೀಗು.–ಸರಿಸು : ದಂತಂ ಮುಸುಂಕುಗಳೆಯಲ್ಕಾಂತಿವೆ ಸಡು ತನುವನೆಳಸಿದೆ. . . ಕಾಂತಿ ಶರೀರ ಮನುರ್ಜಲಿದೆ ಪಾರ್ವತಿಯಾ (೧೦೮. ೯-೬). [ಮುಸುಂಕು₂ + ಕಳೆ₁]

ಮುಸುಂಕುಗಳ್ತಲೆ. ಮುಸುಕುಗತ್ತಲೆ (ನಾ). ಆವರಿಸಿರುವ ಕತ್ತಲೆ: ಕವಿದಿರುವ ಅಂಧಕಾರ : ಸಸುಗಳ್ತಲೆಯುರಗಳ್ತಲೆ ಮುಸುಂಕುಗಳ್ತಲೆ . . . ರಸಗಳ್ತಲೆಯೆಂಬಿ ಕೂಡೆ ತೀವಿತು ತಿಮಿರಂ (೧೦೪. ೯-೬೬). **ಮುಸುಕುಗತ್ತಲೆ** : ಮುಸುಕುಗತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡವರಿಗೆ ಈ ಚರಿತಾರ್ಥವಾದಿಸಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (೩೫೦. ೧೩).

[ಮುಸುಂಕು₂ + ಕತ್ತಲೆ (< ಕಜ್ಜಲೆ)]

ಮುಸುಂಡಿ₁. ಮುಚ್ಚಂಡಿ. ಮುಸಂಡಿ. ಮೂಸಂಡಿ, ಮೂಸುಂಡಿ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಕುಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಕೊಂಕುಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮೊನೆಗಾತಿ ಮುಗುದೆ ಮುಸುಂಡಿಯಾಗಲಿ ನೆರೆಮನೆ ಗರತಿಯ ನೀಕರಿಸಿಪೆ . . . ಅವರಿಸುವುದು (೩೦೨. ೯-೩೭). ೨. ಸಂಕೋಚಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಮುಖವಿಪೇಡಿ ; ಅಂಜುಕುಳಿ : ಆ ಹುಡುಗ ಬಲು ಮುಸುಂಡಿ. ಸಾಲ್ಕು ಜನರೊಂದಿಗೆ ಸೇರುವುದಕ್ಕೆ ಹಿಂಜರಿಯುತ್ತಾನೆ (೬೩೨). (ಗು). ೩. ಪೇಡಿಯಾದ ; ಅಂಜುಕುಳಿಸ್ವಭಾವದ : ಎಲೋ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ, ನಿನ್ನನ್ನು ಈ ಮುಸುಂಡಿ ರಾಕ್ಷಸಕೊಪ್ಪು ಬಂದನೆ ? (ಮುಂಚಾಪ. ೬-೪೧೩). **ಮುಚ್ಚಂಡಿ** : ೧. ಆ ತಿರುಜ್ಞಾನಸಂಬಂಧರ ಸಮರ್ಥಿಕೆಯುಂ ಕಯತುರ್ಬಿ ಕೊರ್ಬ್. . . ಶಿವಭಕ್ತಿಜವಮ್ಮರಿಸುತಿರ್ಪ್ಪರಿದಂ ನೋಡಿ ಕಪ್ಪುಗಾಮ್ಬ ಮುಚ್ಚಂಡಿಗಳಪ್ಪ ಭಂಡಸಮಾರಂಗಿಸ್ಸ್ಯಂಭಮೆಂದು ಮುಳಿದು ಮತ್ತ ವಿಂತಿಂದರ್ (ಕ್ರಿಪು. ೨೩-೩೯) ; "ಮಟಮಹಾರಿ" (ಕ್ರಿಪು. ೪೩೬). **ಮುಸಂಡಿ** : ೧. ಅಗ ಪುರಂದರಕೋಟಿಯೋಗ ಆ ಮುಸಂಡಿಗಳು ಶ್ರೀಧರಸ್ವಾಮಿಗಳನ್ನು ಸೆರೆಮಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದರು (೪೩೦. ೧೧). ೨. ಅಪಸನ್ನು ಕೆಲವರು 'ಮುಸಂಡಿ' ಎಂದೂ ಕೆಲವರು 'ಪೀಡೈಟು' (ಅರ್ಧಹುಚ್ಚು) ಎಂದೂ ಕರೆಯುವರು (ಕ್ರಿಗ್ರ. ೧). **ಮೂಸಂಡಿ** : ೨. ಆವರ ರಕ್ಕಪಲ್ಲಿ ಬರಿಯ ಬೀಳಿಯ ಕಣಗಳೇ ಇರಬೇಕು. ಏನು ಸಪ್ಪೆಮುಖ . . . ಮೂಸಂಡಿಗಳು ! (೬೦೫೩. ೧೫೪). ೩. ' ಮೂಸಂಡಿಯೊತ್ತು ಪರಾ. **ಮೂಸುಂಡಿ** : ೩. ಕೊಂಡು ಬಂದವ ನಿನ್ನನೀ ಮೂಸುಂಡಿ ರಕ್ಕಸನು (೩೪೮೫. ೬-೪೨-೬೬). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮುಚುಣ್ಣಾರ್ = ಕೀಳು ದರ್ಜೆಯ ಜನ; ತುಳು. ಮುಸುಂಡಿ, ಮುಸುಡಿ = ನಾಚಿಕೆಗೆಟ್ಟ ಹೆಂಗಸು]

ಮುಸುಂಡಿ₂. ಮುಸಂಡೆ. ಮುಸುಡ. ಮುಸುಡಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯುದ್ಧ : "ತೋಮರ . . . ಮುಸುಂಡಿ ಸ್ಫೋಟಗದೆ ಶಂಕು ಯುಷ್ಟಿಗಳ್ ಕೈದುಗಳ ಭೇದಮಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗೊಂ. ೬೬-೩೮); ಮುಸಲ ಮುಸುಂಡಿ ಭಿಂಡಿವಾಳ ತೋಮರ ಮುದ್ಗರ ಮಹಾವಿವಿಧಾಯುಧಂಗಳೊಳ್ಬುಗ್ಗಿ. . . ಕಾದುವಾಗಳ್ (ಪುಚಕಾ. ೮೩-೧೦೬ ಪ); ಅಸಿಮುಸಲ ಕಣಾಯಿ ಕಂಪನೆ ಮುಸುಂಡಿ ಬಿಂದಿವಾಳ. . . ಪಾಶಾಂಕುಶಾದಿ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಂಗ ಳೊಳ್ಬುಮಿಟ್ಟುಮಿಱಿಪುಂ (೩೦೧೩೩. ೦೩-೭೫ ಪ): ಮುದ್ಗರ ಮುಸುಂಡಿ . . . ಪುರಗಿ ಮೊದಲಾಗಿರ್ವ. ಕೈದುಗಳ ಪರಿವಿಡಿಯೊರುವಡಸಿ ಪೊಸ್ಪುಂ (ಕ್ರಪುಣಾ. ೦೨-೫೯). **ಮುಸುಂಡೆ** : ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ' ಪೆರ್ಮುಸುಂಡೆ ' ಪರಾ. **ಮುಸುಡ** : ೧. ಮುದ್ಗರ ಕುಂತ ಮುಸುಡ ಭಲ್ಲಿದು ಭಿಂಡಿವಾಳಂಗಳಂ ತಳೆದು ಮುಸಕದಿಂದೈದಿದರ್ ಪಟುಭಟರ್ (೩೦೨. ೨೩-೩೫). **ಮುಸುಂಡಿ₂** : ೧. ದಂಡವಲಿಗೆಯ ಮುಸುಡಿ ಮುದ್ಗ ಕವಾರಿಮುಬ್ಬಣದ ಗಂಡುಗಲಿಗಳು ಕವಿದರು (ಶಾಶ್ಯಾಕ್ಕ್ರ. ೬-೭೦). 'ಭುಸುಂಡಿ' ಪರಾ. . [< ಹಾ. ಮುಸುಂಢಿ, ಮುಸಂಢಿ/ ಸಂ. ಮುಸುಂಢೀ./ತಮಿ. ಮುಚುಣ್ಣೆ : ತುಳು. ಮುಸುಂಡಿ, ಮುಸುಡಿ; ತೆಲು. ಮುಸುಂಡಿ]

ಮುಸುಂಡಿತನ (ನಾ). ಮುಖವೇಡಿತನ ; ಸಂಕೋಚಸ್ವಭಾವ : ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ನಿನ್ನ ಮುಸುಂಡಿತನವನ್ನು ಮೊದಲು ಬಿಡಬೇಕು (೬೩೨). [ಮುಸುಂಡಿ₁ + — ತನ]

ಮುಸುಂಡು. ಮುಸಡಿ. ಮುಸುಡಿ₂. ಮುಸುಡು. ಮುಸುಡೆ. ಮುಸೂನೆ, ಮುಸಳಿ (ನಾ). ೧. (ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಉದ್ದವಾಗಿರುವ ಮುಖ.—ಮೊಸಳೆ : ಜಲದೊಳಗೆ ಮುಸುಂಡನಟ್ಟು ನೀರಂ ಕುಡಿಗುಂ. . . ಬೆರಾಯುವಪ್ಪೆದು ತುರಗಂ (೩೪೫೫. ೩-೨೬); ಹರಿಣಗಣಂ ಬಂದು ಮುಸುಂಡಂ ನೀಡಿ ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿ ನೀರಂ ಕುಡಿದು ತನದು ಮರಲ್ದುವು (೧೩೮೫. ೩೦-೦೯). **ಮುಸಡಿ** : ೨. (ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತಿರಸ್ಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರ) ಮುಖ ; ಮೋರೆ : ಅವನ ಮುಸಡಿ ಕಂಡರೆ ಹೇಸಿಗೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು ನನಗೆ (೫೩೨೬. ೦೩೩). **ಮುಸುಡಿ₁** : ೧. ಮೂಪ ಅಶ್ವಕ್ಕೆ ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಬಗ್ಗಿರುವ ಕೊಪ್ಪೆಯಾಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಪಾವಮಭಾಗದಲ್ಲಿ ರೇಪಮೂ ಮುಸುಡಿಯಾಳ್ಳಿರುವದೊ ಆ ಅಶ್ವವನ್ನು ಮೃಗಜಂಭವೆಂಬ ರೋಗವು ಬಿದನೇ ರ್ಮಾದಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲುವುದು (೩೯೦೦. ೪೨೦-೦೩). ೨. ಪಾತಕರ ಮುಸುಡಿ ನೋಡಲಾಗದು (೧೦೦೦. ೦೩೮-೩); ಮುಸುಡಿ [ಪಾಣಂ. ಡು]ಗಳು ಕಂದಿದವು ಕುಂದಿದವೆಸವ ತಮೊಂತಿಗಳು (೩೦೦೦. ೨-೪-೦೩) ; ಇಲ್ಲಿ ಕಳಸೇ ಅವನನ್ನು, ಅವನ ಮುಸುಡಿಯನ್ನಾದರೂ ನೋಡ್ತಾನೆ (೫೩೪೮. ೦೩೩). **ಮುಸುಡು** : ೧. ಸೂಕರನಳಿ ಆಶುದ್ಧವ ತಿಂದು ಒರಲಿ ಮುಸುಡ ಒಂದು ಮೂಸಿ ನೋಡುವಂತೆ (೫೩೩೦. ೬-೯) ; ವ್ಯಪಘನು . . . ಕಿಮಿಯನಲುಗಿಸುತ ಮುಸುಡಿತ್ತುತ್ತುಸಿರಿಡುತ . . . ಪತ್ತಿರಕ ಬಂದು (೨೩೫. ೩೨-೨೭); ನಾಯಿಗಳು ತಮ್ಮ ಮುಸುಡುಗಳನ್ನು ನಾಲಿಗೆಯಿಂದ ಒರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ . . . ಬಾಲವನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸಿದುವು (೩೪೨. ೯೯). ೨. "ಮುಸುಡಿನೆ ಮೊಗಂ" (ಪ್ರಾಮೂ. ೬೨) ; ಮುಸು ಡೊಳಗೆ ಮೂಡಿತ್ತು ಕಾಂತಿಯಾತನ ನಡಿಗೆ (೩೦೪೮. ೫೯-೨೦-೦೨) ; ಭೂಮಿ ಕಷ್ಟವನೆಸಗಿದನು ಪಾಯೆಂದರಾದೊಡೆ ಮುಸುಡನಮರಾದ್ರಿಯಲಿ ತೇವನು ದೇವಸಂತತಿಯ (೩೦೫೦. ೬-೬೮) ; ಉಸುರದಿಪ್ಪರಸಂಗೆ

ಫೂರ್ಮಿಸಿ ಮುಸಿಯ ಮುಸುಡಿನ ಕೈಕೆಯಂದಳು ಬಿಸುಡು ನೀ ಸಿಂಗಿರ ವೆಲ್ಲವನಡವಿಗೈದುವರೆ (ಕಾಕಾಣ. ೩-೬೮); ರಕ್ಕಸರನಬರೆಲ್ಲರುಂ . . . ಕ್ಕಸದ ಮುಸುಡರ್ಬಹಳ ಮಾಯಾವಿಗಳ್ (ಕೈಬಾಣ. ೦೬-೨೨). ೫. ಬಾಯಿ : ಪಕ್ಕೆ : ಪಜಮೆಗಳು ಮುಸುಡಿಟ್ಟು ಪೀರ್ದ ಪುಷ್ಪ ಗಳಸುಳಿದು ತನಗಂಪನೀವ ಕೊಂಬಿಂದಲರೆ ಬಿರಿದ ಚೆಲ್ವಿನ ಸೊಬಗಿ ನುಳ್ಕಲರ ತಿಱಿದರಬರೆಪ್ಪುರು (ಕ್ಷತ್ರಾಂ. ೧-೨೬); ಬಸುಜ ಪೊಸೆದುಕೊಂಡು ಮುಸುಡ ಹೊಯಿದತ್ತಳುತೊಜಲಿ ದಿಸೆದಸೆಗಳಲ್ಪರಿಪರಿದು ನೋಡುತಲಾಗ ಅಸಮಸದ್ದುರುವಿನ ಶಿರವ (ಪಪ್ಪಕಾ. ೦೯-೨೩). ೪. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಕೊಕ್ಕು :— ಚಂಚು : ಬಾಯಸಂ ಸ್ವಭಾವಚಪಲನಪ್ಪುದಱಂ ಕೆಲದೊಳರ್ದ ಗ್ರಂಥಿಗೆಯು ನೀರಂ ಕಂಡಲ್ಲಿ ಮುಸುಡಂ ನೀಡುವುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೯೯-೬); ಪಕ್ಕಿಗಳು ಪಕ್ಕೆಗಳ ಮುಸುಡಿಂ ಕುಳ್ಕುತಿಕ್ಕಿಲಬಲವನಾರ್ಪೆದಕ್ಕರಿಂ ಪರಗ್ಗೆದು ಸರಿಪರಸತರಿ ಮಾಮರಸ (ಶಾಕಟಾ. ೩-೦೬). ೫. ಕುದುರೆಯ ಮೊಗ ಅಥವಾ ಮೊಗಿನ ಹೊಳ್ಕೆ : "ಪ್ರೋಥಃ ಫೂರ್ಣಾ—ಈ ೨ ಮುಸುಡು" (ಜಾಂಡಾಬು. ೬೬-೨೬೭); "ಮುಸುಡು ಘ್ರಾಣಾ ಪ್ರೋಥಮಕ್ಕು" (ಹಯಗಣಿ. ೦೦-೦೬).

ಮುಸುಡೆ : ೨. ನೀಲ . . . ಬಲಗೈಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಘ್ರಾಣ ಮುಸುಡೆಗೆ ಬಿಗಿದನು (ಪಂಗಾತ. ೬) ; ಹೋಗು, ಹೊರಟುಪೋಗು ಮೊದಲು ! . . . ನಿನ್ನ ಮುಸುಡೆ ಬೇಡ (ಕಮಾ. ೨೦೪). **ಮುಸುಣೆ** : ೨. ಪಾಷಾಗಿದಾಸ ಮುಸ್ಲಾಣಿಸಹಿತ (ಕಾವಪಾಣಾ. ೬೯೯). **ಮುಸುಳಿ** : ೨. ನಾನೇಥಾ ಜೆಂದ. ಚಿನ್ನಕ್ಕ ? ಕರಿಮುಸುಳಿ (ಪಂಚಿ. ೬೩೬). 'ಮುಸುಂಬು' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಮುಸ್ಸಾಂಡಾ, ಮುಸುಂಟು, ಮುಸುಂಡಿ, ಮೆಸುಂಡಿ, ಮುಸುಡು; ಕೊಡ. ಮುಡೀ; ಕೋಡ. ಮೊಂಡ್]

ಮುಸುಂಡೆ ' ಮುಸುಂಡ್ಡಿ ' ನೋ.

ಮುಸುಂಬ ' ಮುಸುಂಬು₂ ' ನೋ.

ಮುಸುಂಬಿ ' ಮೂಸಂಬಿ ' ನೋ.

ಮುಸುಂಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಮೂತಿಯನ್ನು ಚಾಚು : ಪುವಿನೆಸಕದಿಂದೆಸಳ ಕುಸುಂಕಜೊಳ್ಮುಸುಂಬಿಟ್ಟು ಮಿಸುಪ ಪೊಸ ಬಂಡನುಂಡು ಪೂಡು ಗೊಂಡು ಮಂಡಳಿಸಿ ಕೆಲದ ಪುಂಡರೀಕದೊಳ್ಕಂಡಿಸಿದ ಮರಾಳ ಮುಂಡಳಿಕ ಕಾಂಡಜಕದ ಮುಂಧಳಿಗೆ ಶಂಕೆಯುಂ ಭೋಂಕನಾಗಿಸಿ (ರಾಚಕ. ೨-೭೬ ೬).

[ಮುಸುಂಬು₂ + ಇಡು₁]

ಮುಸುಂಬಿಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಮೂತಿಯನ್ನು ಇಳಿಸು.—ಇಡು : ತುಂಬಿಗ ಮುಸುಂಬಿಬೀಳ್ವಲ್ಲರಲೊಂದು ತಳ್ಪುಗೊಂದಳಿಸದಿನತ್ತು ವೃಕ್ಷ ಲತಿಕಾಕ್ಷಿ ಪಜಳಲದೊಳೆಂದು ನೋಟ್ಪೊಡೇನಳವಿಗಳಾಯಮಾಪ್ತೊ ಪೊಸದೇಸೆಯ ನಾಂತ ವಿಳಾವಿಜನಂ (ಕಲ್ಪತ. ೩-೦೦೨). [ಮುಸುಂಬು₂ + ಇಬ್ಬು]

ಮುಸುಂಬು₁ . ಮುಸುಂಬ (ನಾ). ೧. (ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಉದ್ದವಾಗಿರುವ ಮೂತಿ : ಪೊಸಕಲರ್ದಂಭೋರುಹಮೊಳ್ ಮುಸುಂಬು ಮುಟ್ಟುಗುವಿನ ಮೆಟ್ಟಿಗ ಗಂಧಮನಾಘ್ರಾಣಿಸಿತುಮಳವಳಿಸುವಳಿಗಳ ಮಪೋಡಿಸುವಿಲ್ಲ (ಅಪ್ಪ. ೬-೬೩); ಮುಸುಂಬು ಮುಟ್ಟುಗುವಿನಪಾರ್ದಿ ಮದುಕರ ಕುಳಮಾಂಡುವ ತಮ್ಮ ಮೆಯ್ಗೆ ಮೆಚ್ಚಿದ [ಬಂಡಂ] (ತಥಗಪ್ರ. ೦೦-೧೨); ಅಳಿ ಮುಸುಂಬಿನಕ್ಕೆದ ಕುಸುಮಂ ಬಳಸದ ನಿಧಿ ಬಹುಪುಣ್ಯದ ಫಲಪಾ ಪದು ಸೇರೆ ಸಾರಮಲ್ತೆ ಸಂಸಾರಂ (ಪಪಚ್ಚೆ. ೦-೦೦೬). ೨. ಮುಖ ; ಪೋರೆ: "ಮುಸುಂಬೆಂದು ಮುಸಾಡು" (ಶಪಾ. ೬೬-೨೩೦); ಮುಯ್ಯ ಮುಸುಂಬು ಮೂಗು . . . ಕಣ್ ಬದಂಪವೆಂಬೆಡೆಮೂನೆ ಸಟ್ಟುವೆರ್ಚಿದುವು ನೇರ್ದುವು ಸೀಳ್ದುವು ಪಾರ್ಥಸಂಬುಗಳ್ (ಪಂಚಭಾ. ೦೨-೦೪೬): ಪೊಯ್ದು ಪೊಪ್ಪುಗೈಯಿಂ ಮೊಗಮಂ ಮುಸುಂಬು ವಿಜಯಬ್ಬಿಯೊಗೆ ಪೀರಂಗೆ ದೋರ್ಭಂಗಂ ಮಾಡಿದನೆಂಬಲಂಘ್ಯಬಲನೋ ರಾಮಾನುಜಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ (ಪಂಚಭಾ. ೬-೨೯). **ಮುಸುಂಬ** : ೧. "ಮುಸುಡು ಮುಸುಂಬ ವಂದಕ್ಕುಂ" (ಶಪಾ. ೨೦೦). ' ಮುಸುಂಡು ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ಕುವಿ. ಮೂಂಬು, ಮೂಂಬೂ]

ಮುಸುಂಬು₂ (ನಾ). ತೆರೆ ; ಆವರಣ ; ಅಚ್ಚಾದನೆ : ಮುಸುಕು : "ಮುಸುಕಿಗೆ ಮುಸುಂಬುಕ್ಕು" (ಕ್ಯಾಕ್ಕ. ೩೩) : ನಿತ್ಯಮೆಂದುಗೆ . . . ಹಸುಂಬೆ, ಮುಸುಂಬು [ಪಾಣಾ. ಪೆ] (ಕಪಾರ. ೩೩ ಕ್ರಪಾಟಿ). [<ಮುಸುಕು₂]

ಮುಸುಕ 'ಮುಸುಂಕ್ಕು' ನೋ.

ಮುಸುಕಿ (ನಾ). ಎತ್ತು. ದನಕರುಗಳು ಹೊಲದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವಾಗ ಏನನ್ನೂ ತಿನ್ನದಂತೆ ಅವುಗಳ ಬಾಯಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಬಿದಿರಿನ ಬುಟ್ಟಿ ಅಥವಾ ಹಗ್ಗದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಜಾಲರಿಯಂತಹ ಸಾಧನ; ಬಾಯಿ ಕುಕ್ಕೆ : ಎತ್ತುಗಳಿಗೆ ಮುಸುಕಿ ಹಾಕು (ಕೃಷಿ). ' ಮುಸುಗುಕ್ಕೆ ' ಪರಾ.

[<ಮುಸುಕು₂. /ಓದಿ. ಮುಸಕಾ: ಮರಾ. ಮುಸಕೀ. ಮುಸಕೇ. ಮುಸಕ್ಯೇ. ಮುಸಕ್ಯಾ]

ಮುಸುಕಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಮುಸುಕು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು : ನೀಂಸಲಿ ಮುಟ್ಟಿದುಸಂ ಕಲಿಸಿ ಬರಿಯುತ ಮೊಗ ಬೇರನ್ನು ಹಿಡಿದಂ ಮುಸುಕಿ[ಪಾಣಾ. ಗಿ]ಕ್ಕ ಲೇಸುಂಟು (ಕ್ರೀಂಪ. ೦-೨೯-೦). [ಮುಸುಕು₂ (< ಮುಸುಂಕ್ಕು) + ಇಕ್ಕು]

ಮುಸುಕಿಡು ' ಮುಸುಂಕಿಡು ' ನೋ.

ಮುಸುಕು₁ ' ಮುಸುಂಕ್ಕು₁ ' ನೋ.

ಮುಸುಕು₂ ' ಮುಸುಂಕ್ಕು₂ ' ನೋ.

ಮುಸುಕುಗತ್ತಲೆ ' ಮುಸುಂಕುಗಳ್ತಲೆ ' ನೋ.

ಮುಸುಕುಹುದಲೆ (ನಾ). ಮರೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ತಲೆ: ಮುಸುಕುಹಾಕಿ ಕೊಂಡಿರುವ ತಲೆ : ನಾರಿಯರ ಕೈಹೊಯ್ದ ನಗೆಯ ನಿಹಾರ ಜಡಿದುದು ಮುಸುಕುಹುದಲೆಯ ಪಾಹೀರಪಾಣರೋಸರಿಸಿ ಸಿಂಹಾಸನವ ಸಾರಿದರು (ಕಾಣ್ಣ. ೦೯-೬). [ಮುಸುಕು₂ (< ಮುಸುಂಕ್ಕು) + ತಲೆ₁]

ಮುಸುಕುವಲೆ (ನಾ). ಮೃಗ. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಮೇಲೆ ಕವಿಯುವಂತೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಜಿಸಲೆ ಮುಸುಕುವಲೆ ಬಿತ್ತರದ ನೇಣ್ವಲೆ ಮೊಕರಪಲೆ ಬೇಡರ ಸಿರದೊಳೊಪ್ಪಿದುದು (ಪಕ್ಕಣಾ. ೩-೦೯).

[ಮುಸುಕು₁ (< ಮುಸುಂಕ್ಕು) + ಬಲೆ₂]

ಮುಸುಕೆಳೆ ' ಮುಸುಂಕೆಳೆ ' ನೋ.

ಮುಸುಕೆಳೆ . ಮುಸುಂಕೆಳೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊದೆಯಿಸು : ಅಚ್ಚಾದಿಸು : ಅಲಿಲು ಪಜಿಮುಟ್ಟಿರುಳ್ ಪೊಗಟಿಂಗೆ ಮುಸುಕೆಳೆದು ಬರ್ಕಂದು . . . ಪಂಬಲಿಸುಪವೆಲ್ ನೀನ್ (ಪಪ್ಪಕ್ಕ. ೨-೨೬). **ಮುಸುಕೆಳೆ** : ೨. ಹೊದೆದು ಕೊಳ್ಳು : ಅದಳು ಚಳಿಯಿಂದ ಮುಸುಕೆಳೆದು ಮಲಗಿದಳು (ಕೃಷಿ).

[ಮುಸುಂಕ್ಕು (<ಮುಸುಂಬ್ಕು) + ಎಳೆ₁]

ಮುಸುಕೊಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಡೆ : ಸುಳೇನೆ ಮುಸುಕೊಡೆ ಚೆನ್ನೆದಜಗಂ ಪಾಲುಂಡೆ . . . ಏನಿಪ್ಪವಂ . . . ಪರವೆ ಗಡಣಿಸಿದಳಾಗ (ತೀರಿಮು. ೦೦-೨೪). [ಮುಸುಕು₂ (< ಮುಸುಂಕ್ಕು) + ಒಡೆ₂ (< ಪಡೆ)]

ಮುಸುಗರೆ (ಕ್ರಿ). ಆಯಾಸ, ಸಿಟ್ಟು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮುಸು ಮುಸು ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಕುತ್ತಪದ ಬಂದು ಮುಸುಗರೆವ ಮನುಜಂಗೆ ಮತ್ತೆ ಕಿಚ್ಚೇಕೆ (ಪಪಚ್ಚೆ. ೦೯೫೬) ; ಪೊಸವಾಗಿ ಹೂಡಿದ ಮೂಡಲ ಹೋರಿ ಮುಸುಗರೆದು ಅಡ್ಡಾದಿಡ್ಡಿ ಜಗ್ಗುತಿದೆ (ಶಾಕು. ೩೪-೩).

[ಮುಸು₃ + ಕರೆ₁]

ಮುಸುಗಿಡು ' ಮುಸುಂಕಿಡು ' ನೋ.

ಮುಸುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊದೆಯಿಸು; ಮುಚ್ಚು : ಧೌತಾಂಬರವ ಪೆನೆತೆಯುರು ಸಿರಿಪಿಡಿದುಷ್ಣತಿಸಿ ಮೇಲಾಪನು ಕುರಿಯೆಳ್ಪರೆಗೈದು ಪೊಜವೊಲೆಗಳಾ

ವಿನಯದಿಂ ಮುಸುಗಿಸುತೆ (ಶಶಿಮು. ೨೩-೧೦).

[ಮುಸುಗು₂ (< ಮುಸುಂಕು₂) + — ಇಸು₃]

ಮುಸುಗು₁ ' ಮುಸುಂಕು₁ ' ನೋ.

ಮುಸುಗು₂ ' ಮುಸುಂಕು₂ ' ನೋ.

ಮುಸುಗುಕ್ಕೆ (ನಾ)· =ಮುಸುಕ: ಎಣೆ ಬಟ್ಟಾದ ಮೇಲೆ ನನದ ಮುಸುಗುಕ್ಕೆ ದಿನ್ದ (ಕೃಷ್ಣ). [< ಮುಸುಕು₃ + ಕುಕ್ಕೆ₁]

ಮುಸುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ)· ೧. =ಮುಸುಗರೆ: ಘನರೋಷಾಗ್ನಿಯ ಕೂರ್ವು ಜರ್ಮ ಮುಸುಗುಟ್ಟುತ್ತುಂ . . . ಪಳಂಚಿದುವು ಕೋಣಂಗಳ್ (ಭಾಷ. II. ೩೩೦ ಪಂಗಡೀಕ್ಷಿತ ಕ್ರಮಂಧ) ; ಕಾಡ ಹುದಿಗಳು ಮುಸುಗುಟ್ಟುತ್ತ ಮುಂದುವರಿದವು (ಶಪ್ರ. ೬-೧೦೨)· ೨. ಗೊಣಗುಟ್ಟು : ನಾದಿನಿ ಅತ್ತಿಗೆಯ ಕೂಡ ಹೊರಡಲಿಲ್ಲ . ಏನೋ ಮುಸುಗುಟ್ಟಿದಳು (ಬಂಗಾ. ೪೪).

[ಮುಸು₁ + ಕುಟ್ಟು₂]

ಮುಸುಗುಡು (ಕ್ರಿ)·. = ಮುಸುಗರೆ : ಗಾಳಿ ಜತಿಗೆ ನೀ ಗೂಳಿ ಹಾಂಗ . . . ಮುಸುಗುಡುತ ಹೊರಟಿ ಬಯಲಾಗ (ಕ್ಷತ್ರ. ೧೬-೦೬) ; ಕೆರಳಿದ ಸಿಂಹಿಣಿಯ ಹಾಗೆ ಅಕೆ 'ಮುಸುಗುಡುತ್ತ'ಲಿದ್ದಳು (ಶಕಾ· ೯).

[ಮುಸು₁ + ಕುಡು₁ (< ಕೊಡು₁)]

ಮುಸುಗುಬ್ಬಸ (ನಾ) (ಆಲಂ) (ದುಃಖ, ರೋಷಗಳಿಂದ ಒಳಗೊಳಗೇ ಉಂಟಾಗುವ) ಸಂಕಟ ; ತಳಮಳ ; ಮೂಗುಬ್ಬಸ : ಸೂಳುನಗೆ ಬೀನಗಯಲಡಿಗಡಿಗಾಗಿ ಮುಸು[ಣಾಂ. ಳು]ಗುಬ್ಬಸದಲಿದ್ದು ಕರಾಳ ಮತಿ ಸಂತೈಸಿ ನೆಜಿ ತನ್ನಪರಿಗಿಂತೆಂದ (ಭಾಣ್ಯ. ೨-೭೬). 'ಮೂಗುಬ್ಬಸ' ಪರಾ. [ಮುಸುಗು₂ (<ಮುಸುಂಕು₂) + ಉಬ್ಬಸ]

ಮುಸುಟೆ ' ಮುಷ್ಟಿ₂ ' ಪೋ.

ಮುಸುಡ ' ಮುಸುಂಡಿ₂ ' ನೋ.

ಮುಸುಡಿ₁ ' ಮುಂಸುಂಡು ' ನೋ.

ಮುಸುಡಿ₂ ' ಮುಂಸುಂಡಿ₂ ' ನೋ.

ಮುಸುಡಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). (ಪ್ರಾಣಿಗಳು ತಮ್ಮ ಉದ್ದವಾದ) ಮೂತಿಯನ್ನು ಚಾಚು,— ನೀಡು : ತುಂಬಿ ಮುಸುಡಿಕ್ಕದ ಮಲರ್ (ಶ್ರೀಪುರಾ. ೨-೮೩); ಮದ ಪೆರ್ಮಲಿವಾಯ್ಗೆ ಮೃಗಗಳ ಶಿಶುವು ಮುಸುಂಡಿಕ್ಕುಪೊಲು ಭೂಚರರಸುವಂದ ಚಿನ್ನಾದುದು (ಜಾಗಸ. ೨೦-೬).

[ಮುಸುಡು (< ಮುಸುಂಡು) + ಇಕ್ಕು]

ಮುಸುಡಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. =ಮುಸುಡಿಕ್ಕು: ಪಲಿಮೆಗಳು ಮುಸುಡಿಟ್ಟು ಪೀರ್ದ ಪುಷ್ಪಗಳಮಲದು . . . ಸೊಬಗಿಸುಳ್ಳಲರ ತಿಱಿದರಬಲೆಯತು (ಜಾಜಿಂ. ೯-೫೬). ೨. ಮುಚ್ಚಿಬಿಡು ; ಮೊಗೆಯಿಡು: ಮುಸುಡೊಳು ಮುಸುಡಿಟ್ಟು ನಾವೆ ಪಾಯ್ದಿ ಸುತಿರಲುಸುರದರ್ಪರೆ ಮಾನಾಧಿಯೆ (ಕರ್ಣಾ. ೬-೨೩).

[ಮುಸುಡು (< ಮುಸುಂಡು) + ಇಡು₁]

ಮುಸುಡು 'ಮುಸುಂಡು' ನೋ.

ಮುಸುಡುದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಖವನ್ನು ತಿರುಗಿಸು. ೨. (ಆಲಂ) ತಿರಸ್ಕರಿಸು ; ಕಡೆಗಣಿಸು : ರಸಿಕನಲ್ಲದ ನರಪೂರ್ವಶಿಯನು ಕಂಡು ಮುಸುಡುದೆಗೆವನೆಯವಳೊಳು ಹಸನಾಗದು ರತಿಯೆಂದೊಂದು ನವದಿಂದ ದಿಸುಟಿನಂ (ಭುಜಾಬಲಿ. ೧೧-೨೮). [ಮುಸುಡು (< ಮುಸುಂಡು)+ತೆಗೆ₂]

ಮುಸುಡುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಮುಖವನ್ನು ತೋರಿಸು ; ಮೋರೆಯನ್ನು ಕಾಣಿಸು : ನಿಮ್ಮವರೆಯ್ದೆಂದು ಬೇಗದಿ ಮುಸುಡುದೋಱದಡಿದ ನಾನು [ಣಾಂ. ಗಾನಸದೊಡಿದನು] ಮಿಸಿವಿಂಲಿವಾಡಿ ಕಂಡಿರಿಸಿಕ್ಕಿ ಪೋಗುವೆನು (ಭುಜಾಬಲಿ. ೯-೦೦೪). [ಮುಸುಡು (< ಮುಸುಂಡು)+ ತೋಱು]

ಮುಸುಡೆ 'ಮುಸುಂಡು' ನೋ.

ಮುಸುಡೊಡಗು (ಕ್ರಿ). ಮೋರೆಯು ಬಾಡಿಹೋಗು ; ಮುಖವು ಕಳೆಗುಂದು : ಕಗ್ಗಿತುಬ್ಬಾಳುಗಳು ಮುಸುಡೊಡಗಿ ತುಟಿಯೊಡಗಿ ವೀರರಸ ಹಾರಿರ್ದುದು (ತುಕಂಗ. ೩೬-೪೦).

[ಮುಸುಡು (< ಮುಸುಂಡು) + ಒಡಗು₁]

ಮುಸುಣಿ ' ಮುಸುಂಡು' ನೋ.

ಮುಸುದೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಪ್ಪ : " ಭಜೀ – ಮುಸುದೆ " (ಬಸರಿ, ೦೦೦). [?]

ಮುಸುಮೊಗ (ನಾ). (ಮುಸುಬಿನಂತಿರುವ) ಅಂದಗೆಟ್ಟ ಮೋರೆ : ವಿಕಾರವಾದ ಮುಖ ; ಮುಸುಮೊಗಮಾಯ್ತು ಮೊಗಂ ಕಾಲ ಸತ್ತುಗಂ ಪೋಯ್ತು ಪಲ್ಗಳಳ್ಳಾಡಿದುವೇಡಿಸುವಂತಿರ್ದಪಿನ್ನುಂ ದಿಸುದಿರೆ ನೀವಜ್ಜ ನಿವ್ಮ ನಿರ್ಲಜ್ಜಿಕೆಯಂ (ಕಾಪ್ರ. ೩-೦೦೦) ; ಮೆಯ್ಮನವಿರಿಂದ ತುಜುಗಿದ ಮುಸುಮೊಗ ಪೆಣ್ಣ ತೆಜನಜೀಯದ ಕೂಟದೆಮ್ಮನಿವನುರೆ ಮಜೆವರೆ ಪೆಣ್ಣಂಗಿದಿರೊಳು (ಭುಜಾಬಲಿ. ೧೪-೬). [ಮುಸು₃ + ಮೊಗ]

ಮುಸುರ್ ' ಮುಸುಬ್ಬಿ₁ ' ನೋ.

ಮುಸುರಿಡು (ಕ್ರಿ). ಬಳಸು ; ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು : ನೀಡುಂ ಮೈ ಸುಬ್ಬರಾಯನ ನಿನಗೆ . . . ಓಜರ್ಮುಸುರಿಡೆಯೆಡೆಯೊಳ್ಬಾಗಿ ನಿಲ್ವರ್ಗಡ (ಪ್ರಸಾಮ. ೬-೨೨೦). [ಮುಸುರು₁ (< ಮುಸುಜ್ಜು₁) + ಇಡು₁]

ಮುಸುರು₁ ' ಮುಸುಬ್ಬಿ₁ ' ನೋ.

ಮುಸುರು₂ ' ಮುಸುಜ್ಜು₂ ' ನೋ.

ಮುಸುರು₃ (ನಾ)· ಎಡೆಬಿಡದೆ ಸುರಿಯುವ ಮಳೆ : ಜಡಿಮಳೆ : ಸೋನೆ : ಇಂದ್ರಗೋವದ ರುಚಿಯಿಂದೆಸೆವ ಮುಗಿಲಿಂದೆ ಜಗಜೊಳ್ ಮುಸುರಲ್ಲದ ಪಿರಿಯ ಮಟ್ಗಳಾಗವು (ಅಜ್ಜಮ. ೬-೦೪). 'ಮುಸುರ್ಪು₁' ಪರಾ. [ದೇ-ತೆಲು. ಮುಸುರು]

ಮುಸುರುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಕಣ್ಣು) ಗೀಜಿನಿಂದ ಆವರಿಸು : ಗೀಜು ಕಟ್ಟಿ ಕೊಳ್ಳು : ಪುಗುವಿನ ಕಣ್ಣು ಮುಸುರುಗಟ್ಟಿದೆ (ಪೊಂ).

[ಮುಸುರು₃ (< ಮುಸುಜ್ಜು₂) + ಕಟ್ಟು₂]

ಮುಸುರೆ ' ಮುಸುಬ್ಬಿ ' ನೋ.

ಮುಸುರ್ಪು₁ (ನಾ). ಮಳೆ ಬರುವ ಸೂಚನೆಯುಳ್ಳ ಮುಗಿಲು : ಮೋಡ : ' ಮುಸುರ್ಪುಗಟ್ಟು ' ಪರಾ. [< ಮುಸುರು₃]

ಮುಸುರ್ಪು₂ (ನಾ). (?) : "ಮುಸುರ್ಪನೆ ಮಾರ್ಪನೆ ಕೈವಿಡಿದುದಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಳಿ. ೦೩). [?]

ಮುಸುರ್ಪುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಮಳೆಯು ಬರುವಂತೆ ಮೋಡವುಂಟಾಗು,— ಮೋಡವು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು : ಸಂದಾತ್ಮಯುಜದ ಕಾಳಜೊಳೊಂದಿದ ತೀರಸದ ಹಸ್ತದಿಂ ತೊಟ್ಟತ್ತಲ್ ಮುಂದಣಸುರಾಧವರಿಗಂ ಮಂದೈಸಿ ಮುಸುರ್ಪುಗಟ್ಟಿ ಪೆರ್ಮಳೆಯಕ್ಕುಂ (ಅಜ್ಜಕು. ೬-೦೭೨).

[ಮುಸುರ್ಪು₁ + ಕಟ್ಟು₂]

ಮುಸುರ್ವ ' ಮುಸುಬ್ಬಿ₁ ' ಪರಾ.

ಮುಸುಲಮಾನ ' ಮುಸಲ್ಮಾನ ' ನೋ.

ಮುಸುಲುಮ ' ಮುಸ್ಲಿಂ ' ನೋ.

ಮುಸುಲುಮಾನ ' ಮುಸಲ್ಮಾನ ' ನೋ.

ಮುಸಲ್ಮಾನ ' ಮುಸಲ್ಮಾನ ' ನೋ.

ಮುಸುವ ' ಮುಸ್ಕು ' ನೋ.

ಮುಸುವನಭತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೆಲ್ಲು : ಹೆಸರಕಟ್ಟು, ಗೋಧಿ, ಮುಸುವನ ಭತ್ತದ ಅಕ್ಕಿಯಾ ಅನ್ನ . . . ಜೇನುತುಪ್ಪ ಇಷ್ಟನು . . . ಪಥ್ಯವೆಂದು ದೊಡ್ಡ ಋಷೀಶ್ವರರು ಹೇಳುವರು (ಧ್ವನ್ಯಾ. I, ೦೫೬); ಮುಸುವನೆನಭತ್ತದ ಅಕ್ಕಿ. ಸ್ನಾನಕ್ಕೆ .. : ಜೇನುತುಪ್ಪ ಇವೆಲ್ಲ ಉಣುವುದು ಪಥ್ಯಂಗಳು (ಸಣ್ಣ. ೨೦೩). [? + ಭತ್ತ₁ (<ಬತ್ತ)]

ಮುಸುವು ' ಮುಸ್ಸು ' ನೋ.

ಮುಸುಳಿ ' ಮುಸುಂಡು ' ನೋ.

ಮುಸುಱಿ ' ಮುಸುಜ್ಜಿ ' ನೋ.

ಮುಸುಜ್ಜು, ಮುಸುರ್, ಮುಸುರ್ಚು, ಮುಸುಜ್ಜಿ (ಕೈ). ಮುಸುರ್ವ (ವರ್ತಕ್ಕ). ೧. ಮರೆಮಾಡು ; ಮುಚ್ಚು ; ಮುಸುಕು : " ಮುಸುಜು-ಸಂಧನ್ನೇ " (ಕಮಲಾ); ಮುಂಗಿಲಂ ಮುಸುಜಿದ ನೇಸಱಂ ಕಂಡುದಱಿಂ ಕೇಪಳಜ್ವಾಲಿಗಳಾಗರು (ಜಾಪುಂತ. ೩೩). ೨. (ದುಂಬಿ, ನೊಣ ಮುಂತಾದುವುಗಳಂತೆ) ಹಿಂಡುಹಿಂಡಾಗಿ ಮುತ್ತು.—ಕವಿ : " ಮುಸುಜುವಪಕ್ಕೆ ಮುಕ್ಕುಜೆಂದಕ್ಕು " (ಕ್ಕಕ್ಕ. ೬೦); ಪಡೆವ ಪರಿಶ್ರಮದಿಂದೊಗೆವ ಲಕ್ಷಾಂಗಿಯರ ಸುಮ್ಮ ಕಂಪಿಂಗಳಿಗಳ್ ಮೊಗಮುಸುಜಿದುವ್ವ (ಅಜಪ ೦೦-೭೦); ಅಲರ್ದಲರ್ವಾಸುಗಳೊಳ್ ಪರಿಮಳಕ್ಕೆ ಪರಿತಂದು ಮುಸುಜುವಳಕಾಲದೊಳ್ ಜಿನಾಕುಲತೆ ಪಿರಿದಾಗೆ . . . ಕಾಂತೆ ಪೊತ್ತಿ ಪೊಗವಂತಿರ್ದಳ್ (ಶಾಪಂಉ. ೩೩೭); ಪುರಜಾನಾರಕರ್ . . . ಗೂಗೆಯಂ ಕರಂ ಮುಸುಜುವ ಕಾಗೆಗಳಂತಿರೆ (ಶಪಂಪು. ೯-೩೦); ಜೇಂಗೊಡಮಂ ಮುಸುಜಿ ಪೊರೆವ ಮಣಿಮಯೂರಿಗಳ ಗಾನವಂತೆ . . . ಪಾಡಿ ಪೊಗಟ್ಟ ಗಾಜುಕಸಂದೋಹದಿಂ (ಶಾಪಪು. ೨೩-೦೦). ೩. ಗುಂಪುಗೂಡು : ಸಂದಣಿಸು; ಒಟ್ಟಾಗು: ಬಡಿ ಕೊಲ್ ಕಟ್ಟಿಜಿ . . . ಎಂದು ಮುಸುಜಿ ನಾರಕರಾಗಳ್ ಪಾತ್ರಂ ಕೊಂತಕಗಳಂ . . . ಕುತ್ತುವುದುಂ (ಕಶ್ಶಾಪಾ. ೦೩೬-೦೨) ; ಮುಸುಜುವ ಮಾಗಿಲ್ಗಳೀದೞಮಿಸೆಯುದೆ ನಿಜದರ್ಶಬಿಂಬಮಂ ಕಂಡುದಱಿಂ ಪೊಸೞಂಬಲಂ ದುಷ್ಪಾಷಕಾಲದೊಳಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಪಲ್ಕ ಜೋಧ ದಿನಕರಬಿಂಬಂ (ಅಂಪ. ೦೫-೨೩) ; ಮುಸುಜಿ ನೋಡುವ ನೋಟಕರು ಕಾಣಿಸದ ಕಾರ್ಯಕಿ ಬೆಗಡುಗೊಂಡರು (ಕ್ರಶಾಲೀ. ೭-೩೮). ೪. ಆವರಿಸು ; ಹರಡು : ಪಸರಿಸು : ನೆನೆಯುಸುತಿರ್ದುದಾ ತಾಂತರ್ಪಸಿ ಮುಸುಜಿದ ದುರ್ಗವರ್ಧಿಯಿಂ ತಾನಸಹಿಂ ತಪಸ್ಸೆಳ್ಪಿಗಳ್ ಮುಸುಜಿಪ ವಿಸುತಂದೊಪ್ಪುವ ಸಭೋಂಗಣಂ ಧೃತಭಗಣಂ (ಶಾಪುಪಾ. ೦೦-೧೩); ಬಿಟುಸಾರ್ದ ದೊರೆಯುಸಮಾನ್ವೆತ್ತಲುಮ್ ಮುಸುಜಿತ್ತು ಕೂರಿಬಲ ಮರ್ಬುದನ (ಶಾಪಗಂ. ೩೩-೦೦೫೯). ಮುಸುರ್ : ೨. ಕಾಂತಿಮುರ ಕಂಠಮಾಲೆಗಳ ಬಟ್ಟುಗೆಮಾತ್ತುಗಳ್ ಕೆಲಕ್ಕೆ ಸಿಡಿದುದುರಿ ಪುಪ್ಪ ಪರಿಮಳಂ ಪರಿಯೆ ವಂಭ್ರಗೆಯಾರಲ್ಲಳಿಂದಂ ಮುಸುರ್ವ ತುಂಬಿಗಳ ಬಂಬಲ್ಗಪ್ಪಂ (ಶಾಪಪು. ೨-೯ ಪ) ಮುಸುರು, : ೨. ನಾನಾರೋಕ ಮೋಹಾದಿಗಳು ಮುಂಗುಡಿಪರಿದು ಮುಸುರಿಹ (ಅಪಪು. ೦-೨೩); ನೊಣಗಳು ಮುಸುರಿ ಕೂಡು ಮನೆಯ ಪಾಂದಿನ ಕೊಳಕುಗುಂದಿ ಕೊಳಮುತ್ತಿದ್ದರೂ . . . ಬೊಗಸೆ ಮಣ್ಣಸ್ನು ಅದರ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿ ಜೊಂಗನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಯೋಗ್ಯತೆ ಸಮಗಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗಿದೆ (ಶಾಪಪು. ೪೭). ಮುಸುಱಿ : ೨. ಪ್ರೇಸ ಪೂಗಳಂ ನೋಡಿ ಪಳತೋಳ್ಗಳಂ ನೀಡಿ ಮುಸುರ್ವಳಿಗೆ ಕಾದುವ್ಯತಂ ಕುಸುಮಮಂ ಕೊದುವ್ಯತಂದೆಸದರ್ (ತೀಪು. ೧೨-೩೬); ಬೊಗದೊಳ್ ಮುಸುರ್ವ ಬಿಡಾಗುರುಳ ಜೆಪ್ಪೊಳ್ ಸಪ್ಪ ಸರಳ . . . ಪೊಯ್ದುಳ್ಳಿಗಳ ಪೊತ್ತ ನಾಣ್ಚೆಕೆಯು ಸರ್ಪಬಿಲ್ಲಲಂತೋಜುಂಗಾಣುತ ಜನಾಗ್ರಹಂಬಾಳ್ಸು (ತೀಪು. ೧೨-೩೪). ' ಮುಸುಜಿಕ್ಕು ' ಪರಾ.

[ದೇ.ಶ ತಲು. ಮುಸುರು, ಮುಸರು]

ಮುಸುಜ್ಜು, ಮುಸುರು, (ನಾ). ಆವರಣ : ಮರೆ ; " ಕೊವ್ವರಿ " (ಕಮಲ. ೬. ೨೦, ೩೩). ಮುಸುರು, : ' ಮುಸುರಿಗಟ್ಟು ' ಪರಾ.

[< ಮುಸುಜ್ಜು,]

ಮುಸುಜುಹ (ನಾ). ಮುತ್ತುವಿಕೆ : ಆವರಿಸುವಿಕೆ : " ಮುಕ್ಕುಜು ಮುಸುಜುಹನೊಳ್ " (ಶಾಪಪು. ೧೦); " ಮುಕ್ಕುಜು ಮುಸುಜುಹಂ " (ಕಬಿದ. ಚಂ. ೨). [ಮುಸುಜ್ಜು + — ಹ್ಮ (<—ಪ್ಪ)]

ಮುಸುಜಿ, ಮುಸರೆ, ಮುಸುವೆ (ನಾ). ೧. ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಅನ್ನ ಮುಂತಾದ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೇಯಿಸಿದ್ದು, ಇನ್ನೂ ತೊಳೆಯದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಅಶುಚಿ.— ಕೊಳೆ : ಮೃಗರಾಜಂ . . . ಪನಮೃಗಮನುಗಿಬಗಿಪಾಡಿ ಬಿಡುವೆಡೆಯೊಳೊಡ ನೊಡನೆ ಪೊರೆದು ಮುಸುಜಿದ ಪೊಸನೆತ್ತರ ಮುಸುಜಿಯಿಂ ಪೊಳೆವ ಪೊಟಿದುಮೊಜಿಯೊಳ್ ಕಜ್ಜಿದ ಕೃತಾಂತನಂಕುಶಮಿದೆನಿಸುಂ (ವರ್ಧಪು. ೦೦-೩ ಪ); ನೀವೆಲ್ಲ ಮುಸುಜಿದ ನೊಣಂ ಬಸವನೇ ಮುಸುಜಿಯಾಮಡಕೆ (ಪಣಕ್ಕ. ೪-೨-೬೩); ನೊಣಗಳು ಮತ್ತಗೆಟ್ಟು ಮುಸುಜಿಯ ಮಡಕೆಯೊಳಗೆ ಮೊಗವಿಟ್ಟು ದೆಸೆಗಾಣದೆ ಬಾಧೆಗೆ ತನುಗೊಟ್ಟು ಪೆಸರ್ಗೊಳಲಿದು ಸಂಸಾರದ ಗುಟ್ಟು (ಶಪಪು. ೨೦). ಮುಸರೆ : ೧. ನಾಯಿ ಮುಟ್ಟಿದ ಗಡಿಗೆ ಮುಸರೆಯಾದರೇನು ? ಮಡಿಯಾದರೇನು ? (ಗಾಡಿ). ೨. ದನಕರುಗಳಿಗೆ ಕುಡಿಯಲು ಇಡುವ ಕಲಗಚ್ಚು : ಮುರು : ರಂಜಣಿಗಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಿಷಿ ಬೊಗವೆದ್ದಿ ಗಂಜಿ ಮುಸರೆ . . . ಕುಡಿದಂತೆ (ಕೀಗೀಪ್ರೀ. ೧೪-೦); ಹಸುವಿಗೆ ಮುಸರೆ ಇದು (ದೀಪ್ರ). ೩. ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದ ಬೇಯಿಸಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಹಾಗೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಬೇಯಿಸಲು ಬಳಸಿದ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟುವುದರಿಂದುಂಟಾಗುವ ಅಶುಚಿ.— ಮೈಲಿಗೆ : ಪಾಪಿದ್ದಕ್ಕೆ ಪೆದರದವಳು ಮುಸರೆಗೆ ಹೆದರಿ ಮಾಳೇ ? (ಗಾಡಿ). ೪. ಅನ್ನ ಮುಂತಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೇಯಿಸಿದ್ದು. ತೊಳೆಯಬೇಕಾಗಿರುವ ಪಾತ್ರೆ: ಬೆಳಗ್ಗೆಯಿಂದ ಮುಸರೆ ತೊಳೆಯಲು ನನಗೆ ಬಿಡುವೇ ಆಗಲಿಲ್ಲ (ದೀಪ್ರ). ೫. ಅನ್ನ ಮುಂತಾದ ಬೇಯಿಸಿದ ಪದಾರ್ಥ : ಅದೇನ ಮುಸರೆ ಅಲ್ಲಾ ಮುರಲಿ ಅಲ್ಲಾ ತೊಕೋರಿ (ಜಾಪಂ. ೦೯). ಮುಸುರೆ : ೧. ಆಹಾರದ ಡಬ್ಬಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಕುಳಿತು ಮುಸುರೆಯ ತೆರೆದ ಬಾಯನ್ನು ತೋರಿಸಿತು (ಮುಕ್ಕ. ೫. ೩೪); ಗಂಡುಹೆಣ್ಣಿಗ್ಗೂ-ಎಂದಲು ಮುಸುರೆಗೂ ತೋದಿಯಲ್ಲ (ಕುಗಳ್ಳ. ೩೩೬). ೨. ಉತ್ಕಮಾನ್ನವ ನೀಡಿ ಮುಸುರೆ ಬಯಸುವಂತೆ (ಅಂಗಳ್ಳ. ೩೮-೩); ಅದಕ್ಕೆ ವಾನೆ ಮುಸುರೆ ಪಾವರವ ತಿನ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ (ಸುಬಸಂ. ೩೩). ೩. ಅನ್ನ ಮುಟ್ಟಿ ಕೈ ಮುಸುರೆಯಾಗಿದೆ. ತೊಳೆದುಕೊಂಡು ಬಾ (ದೀಪ್ರ).

ಮುಸುರೆ ತಿಕ್ಕು = ಅಡುಗೆ ಮಾಡಿದ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ತೊಳೆ : ಕಾಮು ವೆಂಕಮ್ಮ ಮುಸುರೆತಿಕ್ಕುವುದಕ್ಕೆಂದು ಕರೆಯ ಹಾದ ಹಿಡಿದಳು (ಮುಂಗಾಮು. ೨೩).[ದೇ.ಶ ತಮಿ. ಮೂಬಟ್ಟಿ ; ತುಳು. ಮುಸರೆ, ಮುಸ್ಸು]

ಮುಸ್ತ (ನಾ). ಹುಲ್ಲಿನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಗೆಡ್ಡೆ ; ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ. [ಸಂ.]

ಮುಸ್ತಕ (ನಾ). = ಮುಸ್ತ : "ಮುಸ್ತಕಃ. ಕುರುವಿಂದಃ, ಭದ್ರಾ,ಜಲದಃ_ ಈ ೪ ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ" (ಪಾಪಡಿಯ. ೦೦೨-೧೩೦). 'ಭದ್ರಮುಸ್ತಕ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಮುಸ್ತಕಿ (ನಾ). = ಮುಸ್ತ : ಮುಸ್ತಕಿಯ ಚೂರ್ಣ: = ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ. ಕೋಷ್ಠ . . . ಕುಂಬಳ ಬೀಜ, ಇಷ್ಟು ಔಷಧಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಕೂಡಿ ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ . . . ಕೊಡುವುದು (ಚಿಕಿ. ೧೨). [< ಸಂ. ಮುಸ್ತಕ]

ಮುಸ್ತಗಿದೆ ' ಮುಸ್ತೆ ದೆ ' ನೋ.

ಮುಸ್ತಾಕಂದ (ನಾ). ಭದ್ರಮುಸ್ತೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ ; ಕೊನ್ನಾರಿಗೆಡ್ಡೆ : ಮೆಲ್ಲ ಮುಸ್ತಾಕಂದಂಗಳ ತಿರಳ್ ಪಱಿದೊಕ್ಕು ಕಂಪಡುತ್ತಿರೆ ಪೋದ ಕಾಮುಪಂದಿಗಳ ಗೊಂದಣವಜ್ಜಿಗಳುಮಂ . . . ಕಂಡು (ಕುಮುಕಾ. ೦೯-೩೪ ಪ) ; ಮುಸ್ತಾಕಂದಮನೆತ್ತಿ ಬೇರ್ಗಳನಿತಂ ತಿಂದು (ಪಕ್ಷಳು. ೨-೦೦೬).

[ಸಂ.]

ಮುಸ್ತಾದ (ನಾ). ಗೇಕಿನ ಹುಲ್ಲು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಪಂದಿ. [ಸಂ.]

ಮುಸ್ಸಾಭ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ' ಮುಸ್ಸಾಭಚೂರಣ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮುಸ್ಸಾಭಚೂರಣ (ನಾ). ಮುಸ್ಸಾಭದ ಬೇರಿನ ಚೂರುಗಳನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹುರಿದು ಅಕ್ಕಿಹಿಟ್ಟು, ಸಕ್ಕರೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಬೆರಸಿ, ಪರಾಹಸ್ವಾಮಿಗೆ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಂಡೆ : (ಕ). [ಮುಸ್ಸಾಭ + ಚೂರಣ]

ಮುಸ್ಕೆ (ನಾ)- = ಮುಸ್ಕ : "ಆ ಮುಸ್ಕಕಂ ಮುಸ್ಕೆ ಭದ್ರಾತಕಂ ಗೇಱು" (ಮೂಗಣ. ೪೦-೩೩) ; ಇದು ಶೈತ್ಯಕಷಾಯಂ ಬಳ್ಳಿ ಮರುಜಿ ನೆಲಬೇಪು ಮುಸ್ಕೆ ಪರ್ವಾಟಕದಿಂ ಕುದಿದಿಳುಕಿ ಕಟುಕರೋಹಿಣಿಯದಱೊಳಗಿರೆ (ಶಾಕಾ. ೩-೩೩) ; ಇಂಗಿನೆಲೆ ಮುಸ್ಕೆಯಲಿ ಲವಂಗಂ . . . ಮರಿಜ ಸ್ಯಂಧವಲವಣಂ (ಅಕ್ಕಣಾ. ೭-೧೪). ' ' ಭದ್ರಮುಸ್ಕೆ ' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ಮುಸ್ತಾ]

ಮುಸ್ಕೈದು ' ಮುಸ್ಕೈದೆ ' ನೋ.

ಮುಸ್ಕೈದೆ. ಮುಸ್ಕಯಿದೆ. ಮುಸ್ಕೈದು (ನಾ). ೧. ಸಜ್ಜು ; ಅಣಿ ; ತಯಾರು : ಧರ್ಥಳಿಪ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆ ಚರುವಿಗಯ ಬಿಂದಿಗೆಮ ದಳವೇಱುತಂ ವೇಱು ಮುಸ್ಕೈದಿಯೊಗಲ್ಕೆ ಕಳೆಯೇಱುತಂ ಬಂದು (ಕ್ರಕುತ್ತಿ. ೯-೨೨೯) ; ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಯವಾಗುತ್ತಲೇ ಯಥಾಪೂರ್ವ ಸಕಲ ಮುಸ್ಕೈದಿಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅರಸು ಭೃತ್ಯಾಲಯಮಂ ಪೊಕ್ಕ (ಜಿಪಸ. ೫೦) ; ಸಕಲ ಆಮುಷ್ಯವನ್ನು ಮುಸ್ಕೈದಮಾಡಿ ಬಂದು ದೊರೆಗೆ ತಾನು ಚಂದದಿಂ ಪೇಳ್ದ (ಜಿಪಸ. ೧೫೬). ೨. ಸಾಮಗ್ರಿ : ಸಲಕರಣೆ ; ಉಪಕರಣ : ಬಲದೇವಮಂತ್ರಿ ತನ್ನ ಬಾಲೆಯಳಿಗತ್ತ ಬಹು ತಳತ ಹೇವದ ಮಂಜ ಲೇಪು ಮುಸ್ಕೈದೆ (ಜಿಪಸ. ೧೫೬) ; ಮುಸ್ಕೈದಿಗಳೊಳಪೊಗದಂತು ಕಂಡಿ ಕನವೆ ಪಥಂಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ (೪೪೬. ೩-೧೪). ಮುಸ್ಕಯಿದೆ : ೧. ಭೂಮಿಯ ರಥ . . . ದಾನ ದಂಡ ಸಾಮ ಭೇದಂಗಳೆ ಜುಟ್ಟು ಇಂತು ರಥ ಮುಸ್ಕಯಿದೆಯೊಗಲು (ಕ್ರಕಾ. I. ೩೦). ೨. ತಮ್ಮ ಕನ್ನಗಳವಿನ ಮುಸ್ಕಯಿದೆ ಸಹವಾಗಿ ಕೂಗುವಲ್ಲಿ (ಕ್ರಕಾ. I, ೨೪೯). ಮುಸ್ಕೈದು : ೨. ಹಾಸಿಪೆ, ಮೆಂಪ್ಕ- ಜೀರಿಗೆ, ಇಂಗು ಮುಂತಾದ ಒಗ್ಗರಣೇ ಮುಸ್ಕೈದುಗಳಿಂದ ಪೂರಿತಮಾಗಿ (ಕ್ರಣಾ. ೦೩).

ಮುಸ್ಕೈದಿಯರು = ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು ; ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವರು : ಕಸ್ತೂರಿಗಂಧಿಯರ್ ಬನದೊಳು ಬಹುಫಲವಸ್ತುಗಳನು ಸೇದಿಕೊಂಡು ಮುಸ್ಕೈದಿಯರಾಗಿ ಬಂದರು ಪರಮ ಪದಸ್ಥ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿರ್ದೆಡೆಗೆ (ಕೃಚಚ. ೪-೩೦). ' [< ಅರ. ಮುಸ್ತಅದ್, ಮುಸ್ತಅದ್ ; ಹಿಂ. ಮುಸ್ತೈದ್ : ಮರಾ. ಮುಸ್ತೀದ್]

ಮುಸ್ಲಮ 'ಮುಸ್ಲಿಂ' ನೋ.

ಮುಸ್ಲಿಂ, ಮುಸುಲುಮ, ಮುಸ್ಲಮ, ಮುಸ್ಲಿಮ, ಮುಸ್ಲೀಮ(ಗು). ೧. ಇಸ್ಲಾಂಮತಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ; ಇಸ್ಲಾಂಧರ್ಮದ- (ನಾ). ೨. ಇಸ್ಲಾಂ ಮತಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮಹಮ್ಮದೀಯ : ಇಲ್ಲಿಯ ಮುಸ್ಲಿಂರು ಪಾಕೀಸ್ತಾನೀ ಮುಸಲ್ಮಾನರೊಡನೆ ಬೀಗತನ ಬೆಸೆಸುವುದು ಪರಂಪ್ಯ ಬೊಡನೆ ಸಹವಂಧ ಮಾಡಿದಂತೆ ಎಂದು ಎಣಿಸಲೇಬೇಕಲ್ಲವೆ ? (ಹುಕ್ರ. ೦೩). ಮುಸುಲುಮ : ೨. ಸೇತು ಕೇತಾರದ ನಡುವೆ ಮುಸುಲುಮರ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿದ ಹಿಂದುವರ ಜಾತಿಧರ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಯುಂಟೆ (ಕಾಜಾಕಾ. ೩೫-೦೩೮). ಮುಸ್ಲಮ : ೧. ಧೀರ ಮುಸ್ಲಮಕುಳವನು — ಚಿಮ್ಮಿ, ಕೆರಳಿಸಿ, ತಲೆತರು (ಪೂಗಂಗಂ. ೩-೨). ಮುಸ್ಲಿಮ : ೨. ಮುಸ್ಲಿಮರೂಪದ ರಾಕ್ಷಸರ ಶಕ್ತಿ ಹಿಂದೂಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ನಾಶಕ್ಕೆ ಪಟ್ಟ ಪ್ರಯತ್ನ . . . ಇತಿಹಾಸಪ್ರಸಿದ್ಧ (ಜಾಗ್ರಾ. ೦೦೯ ಪೀಠಿ). ಮುಸ್ಲೀಮ : ೨. ಹಿಂದು ಜೈನ ಮುಸ್ಲೀಮ ಕ್ರೈಸ್ತರಾಪ್ಪೊಂದೇ ಬಾಂಧವರು (ಗಿಗಾಂ. ೪೩-೪) ; ಮುಸ್ಲೀಮರು . . . ಬಾಬಯ್ಯನ ಬೆಳ್ಳಿಯ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಹೂವು, ಗಂಧ, ಚಂದನದಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಜಗಪಾಂ. ೦).

[< ಅರ. ಮುಸಲಿಮ್, ಮುಸ್ಲಿಮ್; ಹಿಂ. ಮುಸಲಿಮ್, ಮುಸಲ್ಮಮ್; ಮರಾ. ಮುಸ್ಲಿಮ್, ಮುಸ್ಲೀಮ್]

ಮುಸ್ಲಿಮ 'ಮುಸ್ಲಿಂ' ನೋ.

ಮುಸ್ಲೀಮ 'ಮುಸ್ಲಿಂ' ನೋ.

ಮುಸ್ಸೆಂಜೆ 'ಮುತ್ಸಂಜೆ' ನೋ.

ಮುಹಗ್ಗಳ ? (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು (?) ಏನಿವ ಮೇಹಗ್ಗ [ಜಾಣಾಂ.[ಪುದ್ಗ]ಳಂ ತಡಕಿ ಕಕ್ಕವಡಂ ಮುಹಡಂ ತುಳಾಡಿ . . . ಸುಸಿಕುವೆನಿಪ್ಪ ಜಿಟ್ಟಿಗನ ನಚ್ಚಿನ ಬಿನ್ನಣಮೊಪ್ಪೆ ಕಾದಿದರ್ (?) (ಶಂಪ್ರಕೃ. ೩-೬೦ ; ಅಸ್ಮಹಾ. ೩೦೪ ನೋ). [?]

ಮುಹಚಾಳೆಯ (ನಾ)- = ಮುಖಚಾಳೆಯ : ಕಳೆಯ ಮಯಣಮಂ ಸುಣ್ಣಾಗೆ ತಿರ್ದಿ ಪೊಯಿಸಿ ಹೊ[ಹೆ]ಲ್ಲಗೆಯ ಶುದ್ಧಮಾಗಿ ಮುಹಚಾಳೆಯಮುಮಾಡಿ . . . ತೋರ್ಕಗೊಳಿಸುವುದುಂ (ಜಾಂತಕ್ಕ. ೭-೧೩ ಬ). [P ಇದು ' ಮುಖಚಾಳೆಯ ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಪಿತವಿರ ಬಹುದು]

ಮುಹಡ, ಮುಹುಡ (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು : — ವರಸೆ : ಕಕ್ಕವಡಂ ಮುಹಡಂ [ಜಾಣಾಂ- ಹುಳಂ] ತುಳಾಡಿ . . . ಸುಸಿಕುವೆನಿಪ್ಪ ಜಿಟ್ಟಿಗನ ನಚ್ಚಿನ ಬಿನ್ನಾಮೊಪ್ಪೆ ಕಾದಿದರ್ (?) (ಶಂಪ್ರಕೃ. ೩-೬೦); ಅಂ ಪಿಡಿದುದೆ . . . ಹತ್ತೆ ಡೊಕ್ಕರಂ ಚದಿಕೆ ತುಳಾಡಿ ಪೊಟ್ಟಮುಡುಹಂ ಮುಹಡಂ ದಣುಪಟ್ಟಿ ಪಟ್ಟಸಂ (ಅಪಂಪ್ರ. ೩-೩೬). ಮುಹುಡ : ಕಮ್ಮರಿ ಮುಹುಡಂ ಜವತ್ತ ವಧಿ ಪಾಸಗೆ . . . ಪಟ್ಟಿಕತ್ತರೆಗಳಿನಿಪ್ಪ ಜಟ್ಟಿಗರ ಬಿನ್ನಣಮೊಪ್ಪೆ ಕಡಂಗಿ ಕಾದಿದರ್ (ಕ್ರಕೃ. ೫೬-೦೬). [?]

ಮುಹಪೋವುಡ (ನಾ)-=ಮುಹಡ (?): ಸುಸಿಕ್ಕು ಮುಹಪೋವುಡ ಚಲ್ಲುಣ ವಟ್ಟಿ ಪಟ್ಟಿಕತ್ತರೆಗಳಿನಿಪ್ಪ ಜಟ್ಟಿಗರ ಬಿನ್ನಣಮೊಪ್ಪೆ ಕಡಂಗಿ ಕಾದಿದರ್ (ಕ್ರಕೃ. ೫೬-೦೬). [<ಮುಹಡ ?]

ಮುಹಮ್ಮದೀಯ, ಮುಹಮ್ಮದೀಯ (ಗು)- ೧. ಇಸ್ಲಾಂಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ.— ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಮಹಮ್ಮದ್‌ಪೈಗಂಬರನ ಅನುಯಾಯಿ ; ಮುಸಲ್ಮಾನ : ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮುಹಮ್ಮದೀಯರ ೧೨ ತಿಂಗಳುಗಳ ಪಟ್ಟಿಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ (ಭಾಚಿತ್ರ. ೦೬೪). ಮಹಮ್ಮದೀಯ : ೧. ಕ್ರೈಸ್ತ ಮಹಮ್ಮದೀಯ ಮತಗಳಲ್ಲಿ ಮತಾಂತರಹೊಂದಿ ಮದುವೆಮಾಗಲು ಅವಕಾಶವಿದೆ (ಜಾಂಪ್ರ. ೫೦೬). ೨. ಮಹಮ್ಮದೀಯರಂತೆ ನಾನೂ ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿದೆ. (ಕ್ರಣಾತ. II. ೦೬೭).

[< ಅರ. ಹಿಂ. ಮುಹಮ್ಮದೀ]

ಮುಹರಿ 'ಮೌರಿ' ನೋ.

ಮುಹರ್ರಮ್ 'ಮೊಹರಂ' ನೋ.

ಮುಹುಃ (ಅ)- ಪುನಃ ; ಮತ್ತೆ : ಮತ್ಕಕೋಕಿಲೊಜ್ಜೀರ್ಣಾನಂ ಮುಹುರಾ ಕರ್ಣಸೆ ಪೆಡೆದತ್ತಹರ್ನಾಶಂ ವೆರ್ಚನಂತರಂಗಳ್ಕನ್ನಾ (ಕಶಾ. ೦-೩೩); ಮುಪು ರ್ವಾಕ್ಕೀಡೆಯನುಬ್ಬಿಮ ಕುವಾರಶೊಡಾಮಣಿ ತಂದೆಯಂದುದರ್ಕ್ಕಿ ಗೊಂದಂ (ಶಂಪ್ರಕೃ. ೨-೩೩).

ಮುಹುರ್ಮುಹುಃ, ಮುಹುರ್ಮುಹು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮುಹುರ್ಮುಹುರಾಂದೋಳಿತಮುಸ್ಪಶನಂ ಉದಂಚದ್ಭೋವಮಾಂಚಕಂಚುಕಿತನುಮಾಗಿ ನ್ತೋಡುತ್ತುಂ (ಅರಿಕೃ. ೦೦-೩೨ ಬ); ಮುಹುರ್ಮುಹುರಾಶೀರ್ವಾದಮುಖರ ಮುಖಿನಾದ ಶಾಮದೇವನಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ . . . ನುಡಿವುದುಂ (ತೀಣಕಾ. ೯-೦೨೯ ಪ); ಚಕೂಹೂಚ್ಛಕುಹೂ ಸ್ನೇಯವೊಲಾ ಮುಹುರ್ಮುಹು

ಅರೆಚ್ಚರೇ ತುತ್ತುರಿ ಬಾಸೊಳು ಮೊಗಗುತಿದೆ? (ಗಡೀ. ೫೮-೨).

ip ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ 'ಮುಹುರ್' ಎಂಬ ರೂಪವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಎಲ್ಲೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬಂದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ 'ಪುನಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದಸಾಮ್ಯದಿಂದ 'ಮುಹುಃ' ಎಂಬ ರೂಪವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. [ಸಂ. ಮುಹುರ್]

ಮುಹುಡ 'ಮುಹುಡ' ನೋ.

ಮುಹುರಿ 'ಮೌರ್ಖಿ' ನೋ.

ಮುಹುರ್ದೃಷ್ಟ (ನಾ). ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಕಂಡುಮ ; ಪುನಃಪುನಃ ನೋಡಿದುಮ : "ಅವಗೀತಂ, ಮುಹುರ್ದೃಷ್ಟಂ, ಉಪಲಬ್ಧಂ – ಈ ೩ ಪಂಗುಬ್ದಿ ಮಂಗುಬಿ ಕಂಡುದು" (ಕರಾಉ. ೦೨೨-೭೦). [ಸಂ.]

ಮುಹುರ್ಭವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪುನಃ ಹುಟ್ಟು : ಮತ್ತೆ ಮೂಡು : ದುತ್ತೊಮ್ಮೆ ಮೆದ್ದಿನಗೆ ಗರಿ- ಮುಹುರ್ಭವಿಸುವೊಡೆ, ನಿನ್ನ ರೆಕ್ಕೆಸೊಯ್ಯ ನೆತ್ರಂ ತನಯೆರವೆನೆನ್ನಸಾಜನಾತ್ಮಕ್ಕೆ (ಕ್ರೀಣಾಪು. ೨೯೦-೭೮೩).

[ಸಂ. ಮುಹುರ್ಭವ + — ಇಸು]

ಮುಹುರ್ಭಾಷೆ (ನಾ). ಹೇಳಿದುವನ್ನೇ ಮತ್ತೆಮತ್ತೆ ಹೇಳುವುದು : "ಅನುಲಾಪ: ಮುಹುರ್ಭಾಷಾ–ಈ ೨ ಅರ್ಥಗಡಿಗೆ ನುಡಿವ ನುಡಿ" (ಕರಾಉ. ೫೪-೦೫೯). [ಸಂ. ಮುಹುರ್ಭಾಷಾ]

ಮುಹೂರ್ತ$_1$ (ನಾ). ನೆಲಸುವುದು : ಅಸೀನಗೊಳ್ಳುವುದು : ಜಿಕ್ಕರಸರ ಸ್ನಾನವು ಸೆಜ್ಜೆದುಪ್ಪಿ ಮುಹೂರ್ತಮಾಡುವವರೆಗೆ ನೀವು ಕಂಳ್ಪರಿರಿ ! (ಪಟ್ಟಿ. ೩೬-೨೩) : ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರು . . . ದೊರೆಗಳಗೆ ಮುಜರೆ ಮಾಡಿ, ಆವರಿಗೆ ಹಸ್ತಲಾಘವ ಕೊಟ್ಟು ಕರೆದೊಯ್ದು ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಮುಲ್ಲಿ ಮಃಹೂರ್ತಮಾಡಿಸಿದರು (ಶ್ರೀಕೃ. ೦೧೮). [<ಸಂ. ಮೂರ್ತ]

ಮುಹೂರ್ತ$_2$ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತು ; ಅಲ್ಪಸಮಯ : ಎಲೆ ಶಕುಂತಳೆ- ಇಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತ ನಿಲ್ಲಿ (ಶಾಕುಂತ. ೯-೨೬) : ಎಲೆ ಪಂಗಳೆ, ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತ ಲಜ್ಜೆವಡದಿರು (ಶಾಕುಂತ. ೬೬-೬). ೨. ದೈವಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆ, ದೀಕ್ಷಾಸ್ವೀಕಾರ, ಮದುವೆ, ಮುಂಜಿ ಮುಂತಾದ ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯರು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವ ಶುಭಗಳಿಗೆಗೆ ಮತ್ತು ಆ ಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ಶುಭಕಾರ್ಯ : ಒಳ್ಳೆ ತಪ್ಪ ಮುಹೂರ್ತದೊಳ್ ದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು (ಪಜ್ಜಿಣ. ೬-೨); ಮಹೋತ್ಸವಪ್ಪ ಮುಹೂರ್ತದಿಂ ಸಪಾಪವಾದ ನಿಜಮಂದಿರಮನುದೊಳ್ . . . ಶಾಶ್ವತನವತರಿಸಿರ್ದಂ (ಪಗಂ. ೨-೧೪ ಪ); ಮಜುರಿವಸ್ತ್ರ ಮಂಗಳ ಮುಹೂರ್ತದ ಜೋಯಿಸರ ಜೋಲೆಯಂತೆ ನಿರ್ಗಮನನಿರತನಾದನು ಕೃಷ್ಣನು (ಭಾಗ. ೬-೪); ವಿಜಯಮಹರ್ತದಲ್ಲಿ ವಿಜಯಯಾತ್ರೆ ಹೊರಡುವುದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತು. ಆ ಮುಹೂರ್ತವೇ ಪ್ರಭುಗಳ ಜನ್ಮತಾರೆಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೂಡಿ ಬಂದಿತ್ತು (ಶಾಂಭಾ. ೦೫೭). ೩. ದಿನದ ಮೂವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ : ನಲವತ್ತೆಂಟುನಿಮಿಷಗಳ ಅವಧಿ : "ಕ್ಷಣಪಾದಾಜು ಘಟಿಗೆಮೆನಿಕ್ಕುಂ ಅಜಪಿರಿದರಂ ಕೊಂಡೊಡೆ ಬವರಿಸುವ ಮುಹೂರ್ತಪುಂಜದೊಂದಕ್ಕುಂ" (ಪಟ್ಟಿಕೋ. ೦೫-೩); ಅಮ ಪಮುಮೂವಲಿ ಕೋಟ್ಯಾಷ್ಟಸಪ್ತೋತ್ತರನವಶತಪಂಚಾಶದ್ಗುಣಿತಾಮುಹೂರ್ತದಿವಸಪರಿಮಿತಸಪ್ತಷಷ್ಟ್ಯಧಿಕತ್ರಿಶತಸಂವತ್ಸರಂದಿ ಗಣನಾಸುಕ್ಷಪದೀದಂ ಪೆರ್ಚಿದೆಸಕೆಯೊಳ್ ಕೂಡಿಮುಮ (ಆಪ್ತ. ೬-೧೪ ಪ): ತನ್ನಾರ್ಜಿಸಲಪುಗಂ ಮುಹೂರ್ತಮೆನೆ ವರ್ತಿಸುಗುಂ (ಕಂಗಾಪು. ೦-೫೦) : ಬಿಸಕಂಬು ಜಾವು ಬಂದುಮ ಅಜುವತ್ತ್ರುಗಳಗೆ ಮುಹೂರ್ತಗಳು ಸಂದಿಸೆ (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೩೨-೬); ಎರಡು ಸಾಲಿಗಳಿಂದ ಮುಹೂರ್ತ, ಮೂವತ್ತು ಮಃಹೂರ್ತಗಳಿಂದ ಒಂದು ಅಹೋರಾತ್ರ (ದಿವಸ)ವಾಗುತ್ತದೆ (ಕೃಪಾ. ೮೭೬). ೪. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ : ಜೋಯಿಸ. ಶುಭಸಮಯವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡು ; ಲಗ್ನವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸು : ಲಗ್ನದ ಮುಹೂರ್ತಹಿಡಿಯಲು ಇನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳಿದ್ದಾವೆ ಎನ್ನುವಾಗ ಟೈಫಾಯ್ಡ್ ಆಗಿ ಹುಡುಗ ತೀರಿಕೊಂಡ (ಕುಟುಜಾ. ೭೩). [ಸಂ.]

ಮುಹೂರ್ತವೇದಿ (ನಾ). ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಒಳ್ಳೆಯಘಳಿಗೆಯನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವವನು : ಜೋಯಿಸ ; ಜನಪತಿ . . . ಸೀಹಪೀಠದೊಳ್ ಪುಸಿದೊಲವಿಂದೆ ಮೂಡ ಮೊಗದಿಂ ಪಿಗೆ ಕುಳ್ಳಿರೆ . . . ನುತ ಮುಹೂರ್ತವೇದಿನಿಚ್ಚಯಂ ಬಲದಲ್ಲಿರವೇಳ್ಕುಂ (ಜಾಕೃಕ. ೦-೫೪).

[ಸಂ. ಮುಹೂರ್ತವೇದಿನ್]

ಮುಳ್, ಮುಳು, ಮುಳ್ಳು (ನಾ). ೧. ಕಂಟಕ: ಪಾಟಿಸುವೆನೊಯ್ಯನೆ ಮುಳ್ಕೊಳೆ ಮುಳ್ಕಂ (ಪಾಪಕ್ಷಾ. ೯-೭೬); ಮುಳ್ಳಿಲ್ಲದ ಬನ್ನಿಯ ಮರನುಳ್ಳೆಹಂಳಂ . . . ಒಂದು ಪೆರುಜಡೊಳ್ ನೀರಕ್ಕುಂ (ಕೋಗೋಪ. ೪-೦೦); ಆಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಲ್ಕಿದ ಮುಳ್ಳಗಳಂ ನಿಲ್ಲದೊಪ್ಪಿ ಪುಳುಂಬಿನಂ ಕಳೆಯುತ್ತೆ ದೇಹಮನೊಡ್ಡುತಂ ಮೆಲ್ಲೆಲರ್ಗಿರದಾಜುಮುತ್ತುಪರಣ್ಯಸಂಚರಸೊಪ್ಪಿದಂ (ಆದಿಪು. ೪-೦೫೦). ೨. ಕಂಟಿಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗಿಡ. ಪೊದೆ ಮುಂತಾದುವು : ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲುಂ ಲತೆ ಮುಳ್ಳಲ್ಲುಂ ತೀದಗೆ ಬೆಳಗಯ್ಯಲ್ಲುಂ ಫಲಶಾಲಿಯೆಂದೊಡೇಪುಗಟ್ಟುವೆದುಂ (ಶಾಶ್ಯಾಸ. ೩೦). ೩. ಜೊಪಾದ ತುದಿ.–ಪೊನೆ : 'ಮುಳ್ಳಗೆ' ಪರಾ. ೪. ಚೇಳು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕೊಂಡಿ : ಮಾಡಿದನೇಕೆಮೊ ಪೇಳಂ ನೋಡದೆ ಬಿದಿ . . . ರೂಪಿಸಿ ತೇಚ್ಚಿಗೆ ಮುಳ್ಕಂ (ಪಾಪಕ್ಷಾ. ೦-೬೨). ೫. ತಕ್ಕಡಿಯ ವಿರುಪೇರನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ತಕ್ಕಡಿಯ ಕೋಲಿನ ನಡುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಜೊಪಾದ ಸಲಕರಣೆ : (೪). ೬. ಕುದುರೆಯಂನ್ನು ದೌಡಾಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸವಾರನು ಹಿಮ್ಮಡಿಗೆ ತೊಡುವ ಲೋಹದ ಜೊಪಾದ ಸಾಧನ: (೪). ಮುಳು: ೧. ಎತಪಯುಮಂಗಾಲುಮ್ಮಳು ನತಿಯುಂ ತಾನೆಂತು ನೊಂದು ಮುಜುಗುಮಂನತೆಲ್ಲೆಡಗಳೊಳಂ ಪ್ರಾಣಗಳು ಮಡಿಪದೆ ನೋಯಿಸದೆ ಕಾವುದೆಂಬಂ ಜೈನಂ (ಪಮಚ. ೬-೬); ಅಡವಿಯ ಮಾರ್ಗದಲಿ ಕಲತಮುಳುಗಳೊಳು ಕಾಪಥಕೆ ಕೋಮಲಚರಣಗಳ ಕೊಡುತ ತೊಳಲಿದರು (ಭಾಷ್ಯ. ೯-೧೩). 'ಮುಳುಗಳ್ಳಿ' ಪರಾ. ಮುಳ್ಳು: ೧. "ಮುಳ್ಳು ಕಂಟಕಮುಲ್ಲು" (ಪುಂಗಣ. ೧೯-೮೩); ಮುಳ್ಳಿಗೆ ಮೊನೆಯ ಎಳ್ಳಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯ ತಂದಿರಿಸಿದವರುಂಟೆ ಅಯ್ಯಾ (ಅಪಾಮು. ೦೫೯-೧೨); ಮುಳ್ಳಂ ಕಳೆದು ದಸಿಯಂ ಸಿಕ್ಕಿದಂತಾಯಿತ್ತಲಾ (ಅಷ್ಟ. ೫೫-೧೪); ಒಳ್ಳೆಯನು ಇರದೊರು ಕಳ್ಳನೊದನಾಟವು ಸುಳ್ಳನ ಮಾತು ಇವು ಮೂಜು ಕೆಸಱೊಳಗೆ ಮುಳ್ಳು ತ್ತುಳಿದಂತೆ (ಸರಾಕ್ಷ. ೦೦೬೬); ಮುಳ್ಳನ್ನು ಮುಳ್ಳಿನಿಂದಲೇ ತೆಗೆಯಬೇಕು (ಗಾಪಿ). ೭. ಕಾಡುಹಂದಿಯ ಮೈಮೇಲೆ ಜೊಪಾದ ಕಡ್ಡಿಯಂತಿರುವ ಬಿರುಗೂದಲು : "ಶಲಲಂ, ಶಲಂ–ಈ ೨ ಎಯ್ಕೆ ಮುಳ್ಳು" (ಪಣಾಪು. ೪೯-೮೦). ೮. ಧಾನ್ಯಗಳ ತೆನೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಮೊನಚಾದ ವಸ್ತು: ಜೂಜು: "ತಿಂಜಾರು, ಧಾನ್ಯಶೂಕ–ಧಾನ್ಯದ ತುದಿಯ ಮುಳ್ಳು" (ಪಾಪಾ. ೬). ೯. ಗಡಿಯನಾರದಲ್ಲಿ ಬೇಳೆಯಂನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಅಳವಡಿಸಿರುವ, ಸೂಜಿಯಂತೆ ಮೊನಚಾಗಿರುವ ಉಪಕರಣ: ಗಡಿಯಾಳದ ತಗಡಿನ ನಡುವೆ ಷ್ಟಾದೊಂದೂ ದೊಡ್ಡದೊಂದೂ ಎರಡು ಮುಳ್ಳುಗಳು ಹಚ್ಚಿರುತ್ತವೆ (ಮುಖಾಮು. ೫. ೬-೮೭); 'ಕೇಲಿ ಕೊಟ್ಟಾಗ ಎಲ್ಲಾ ಗಡಿಯಾರಗಳ ಮುಳ್ಳುಗಳೂ ಬಲಕ್ಕೆ ತಿರುಗುತ್ತವೆ (ಜಾಕೃ. ೨೦೦). ೧೦. ಕಂಟಿಕಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಖಮುಪಾ-ಮುಳ್ಳು, ಹಿಡಿಹಿಂಡಕೆ" (ಓಷ. ೧೩). ೧೧. ಲೇಖನಿಯ ತುದಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸಿ ಶಾಯಿಯಿಂದ ಬರೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಲೋಹದ ಮೊನಚಾದ ಸಾಧನ: ನನ್ನ ಲೇಖನಿಯ ಮುಳ್ಳು ಸವದು ಹೋಗಿದೆ (ಕಷ). ೧೨. (ಅಲಂ) ಹಿಂಸೆ ; ತೊಂದರೆ : ಅಗಲು

ಮುಹೂರ್ತಹಿಡಿ=ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ

ವೆಯೆಂದರೆ ಜೀವಕ್ಕೆ ಮುಳ್ಳು (ಶ್ರೀಪಾ. ೦೨೦). ೧೫. ದುಃಖ; ಚಿಂತೆ; ನೋವು: ನನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ಮುಳ್ಳು ನೆಟ್ಟಂತೆಯೇ ಇದೆ (ಬಾಣಾ. ೬೬).

ಮುಳ್ಳ ಪಂದಿ, ಮುಳ್ಳ ಹಂದಿ= ಮೈಮೇಲೆ ಹರಿತವಾದ ಕಡ್ಡಿಗಳಂತಿರುವ ಗರಿಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಹಂದಿ: ವಿಷ್ಣುಂಬು ಗಳವು ರೋಮಮಯಸುಚ್ಚಳಿಸಲ್ಕಾಜದಲ್ಲಿ ತೊಡರ್ದಿರೆ ಕೊಡಪ್ಪತ್ತಚ್ಚರಿಯ ಮುಳ್ಳ ಪಂದಿವೊಲಚ್ಚಗಮಂ ಮಾಡಿ ಮಡಿಪಿದತ್ತದು ಸುರರು (ಪಂಪಂ. ೯-೧೩); ಮುಳ್ಳಸಂದಿಯ ಮುಳ್ಳನ್ನು ಕೆಲವರು ಬೈತಲೆ ಜಿಗಮಕೊಳ್ಳಲು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ (ದೂಷ). ಮುಳ್ಳ ಹಾಸಿಗೆ= (ಆಲಂ) ಯಾತನೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ: ಅವನ ಪತ್ನಿ ಬಾರದಾಗಲು ಸಮಸ್ತಜಗತ್ತೇ ಚಾರುಗೆ ಮುಳ್ಳಹಾಸಿಗೆಯಾಗಿ ಭಾಸವಾದುದು(ಚಿಕ್ಕ. ೨೫೯). ಮುಳ್ಳಾಗು=(ಆಲಂ) ಕಂಟಕಪ್ರಾಯವಾಗು; ಅಡ್ಡಿಯಾಗು: ಸಾವಿರದ ಮೇಲೇಳ್ನೂಱು ಬಸದಿಗಳಿರಲವಕೆ ಪಂಚಾಗ್ನಿ ಪೊಂದಿರ್ದುದು ಶಿವಾಲಯವು ಕಡೆವುದೀ ದೇಗುಲವ ನೀಗಳ ಕಡಿಸಬೇಕು (ಬಸ್ತಿ. ೩೦-೩೩); ಅತೋಳ್ಪಪ್ಪ, ತತೋಳ್ಪಪ್ಪನಾಗಿ, ಮನೆಗೆ ಮುಳ್ಳಾಗಬೇಡ (ಪಂಗತಿ. ೭೩). ಮುಳ್ಳಾಡಿಸು = (ಆಲಂ) ಚುಚ್ಚಿ ಪರುಕಳಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಕೆರಳಿಸು: ನೆನೆವು ಮುಳ್ಳಾಡಿಸುವು ಎಮೆಯ ದನಿ ...ತುಬಕದೊಲು: ಮೈಮರೆವಿಸಲಿ ಭಾವ ತೋಡಲಿಂರೆ (ಚಿಕಂ. ೭೦-೦೦). ಮುಳ್ಳಿನ ದೋಲಿರು = (ಆಲಂ) ಮುಳ್ಳಿನ ಮೇಲಿದ್ದಂತೆ ಚಡಪಡಿಸು: ಬಲು ಆತಂಕಗೊಂಡಿರು: ದೂರದ ಶಾಲೆಯಿಂದ ಮಕ್ಕಳು ಮನೆಗೆ ಬರುವವರೆಗೂ ಅಕೆ ಮುಳ್ಳಿನ ಮೇಲಿದ್ದರು (ದೂಷ). ಮುಳ್ಳುಹಾಸು = ಬುಟ್ಟಿ ಒಗೆಯುವ ಕಲ್ಲು. ಒರಳುಕಲ್ಲು. ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಉಳಿಯಿಂದ ಹೊಡೆಯಿಸಿ ಒರಟಾಗಿಸು: ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು ತುಯಾ ನುಣುಪಾಗಿಬಿಟ್ಟಿದೆ. ಮುಳ್ಳು ಹಾಕಿಸಬೇಕು (ದೂಷ). ಮುಳ್ಳೇಳು = (ಆಲಂ) ರೋಮಾಂಚನಗೊಳ್ಳು; ಪುಲಕಿತಗೊಳ್ಳು; ನವಿರೇಳು: ಅವಪ್ಪ ನೆನೆದರೆ ಈಗಲೂ ನನ್ನ ಮೈ ಮುಳ್ಳೇಳುತ್ತದೆ (ಶ್ರೀಪಾ. ೦೦೩); ಕೈಯೆತ್ತಿದಾಗ ಮಾಧವನ ಭುಜಕ್ಕೆ ಸೋಕಲು ಅವನಿಗೆ ಮೈಮೇಲೆ ಮುಳ್ಳೆದ್ದಿತು (ಚಿಕ್ಕ. ೩೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮುಲ. ಕೋತ. ತೊದ. ಮುಳ್; ತುಳು. ಮುಳ್ಳು; ಕೊಡ. ಮುಳ್ಳೀ; ತೆಲು. ದುಲು, ಮುಳ್ಳು ; ಕುವಿ. ಪುಲ್ಲು]

ಮುಳಕ (ನಾ). (ಕರಾ) ಹಲಸಿನ ತೊಳೆ. ನೆನೆಸಿದ ಅಕ್ಕಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತಿರುವಿ. ಬೋಂಡದಂತೆ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿಂಡಿ : ಮೇಳದಲ್ಲೊಂದು ಪಾರ್ಟು ಸಿಕ್ಕಿದ ಮೇಲೆ ಬೊಜ್ಜದ ಒಡೆ. ಬೊಜ್ಜದ ಪಾಯಸ, ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣಿನ ಮುಳಕಕ್ಕೆಂದು ಬದುಕುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಕೊಂಪೆಯಿಂದ ಪಾರಾಗಬಹುದು (ಸಂಕ್ರಾ. ೫೯).

[?]

ಮುಳಗಳ್ಳಿ ' ಮುಳುಗಳ್ಳಿ ' ನೋ.

ಮುಳಲು (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಕ್ರಮುಕಪಾದಿ—ಮುಳಲು. ದಸಿ" (ಓಪ್ರ. ೨೮). [?./ತಮಿ. ಮುಟಲ್= ಗಜ್ಜುಗದ ಪಾತಿಯ ಗಿಡ]

ಮುಳಿವು 'ಮುಳುವು' ನೋ.

ಮುಳಿ₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೆರಳು; ವ್ಯಗ್ರವಾಗು; ಕೋಪಗೊಳ್ಳು: "ಮುಳಿ-ಕೋಪೇ" (ಶಬ್ದಾ); ಸಿಮಗೆಲ್ಲರಾಳು ಕುಜ್ಞಾಲರವನಾಳಿಬುರ್ ರಣಾಲಿ ಅರಸರಲ್ಲಿನ್ನಳಿದು ಬಸ್ದು (ಶಿ. XVI. ಕುಚಾಸಂ. ೧೪-೬; ಕು. ೭೫೦); ತನಗೆಯಮುಣಲಿಕ್ಕಿದೆನೆಂದೊಡೆ ಮುಳಿದು ಸಾಯೆ ಬಿಡಿದು ಮನೆಯಿಂ ಪೆಂಡತಿಯನಟ್ಟ ಕಳೆದೊಡೆ (ಪಜ್ಜಾಣ. ೭೭-೦೫); ಮುಳಿದಿರೆ ಪಾದಪಂಕಜ ನುವಾಂ ತಲೆಯೊಳ್ ನಿಲೆ ಪಾಡ್ದ ನಲ್ಲಳೇ ತೀಯಿನೆ (ಅಜಿ. ೨-೦೦); ವಿಧಿ ಮುಳಿಯದಕಟಾ ಪಾಟಗಳಗೆ (ಕೂರಾ. ೨-೪-೨೬)· ೨. ವಿರೋಧವಾಗು; ವಿಪರೀತವಾಗು: ಇನಿಯನೆ ಮೊದಲೊಳ್ ನಂಜಿನ ಪನಪೊಲ್ ಬಲುಕೆಯ್ದು ಮುಳಿದು ಕೊಂದಿಕ್ಕುವಿಂತೆನೆಯೆನೆ ವಿಷಯವಿಷಾಸ್ತ್ರಾದನದೊಳ್ ಲಂಪಟರಿದೇಕಮೋ ನರಪಶುಗಳ್ (ಅಜಿ. ೦೪-೦೫).

ಮುಳಿದರ್ = ಹಗೆಗಳು ; ಶತ್ರುಗಳು: ಮುಳಿದರನಿಕ್ಕುವೆವೆಂದು ಪ್ಪೞಿದುಱಿಯಲ್ಕೆ ನಕುಲಸಹದೇವರ್ಕಳ್ (ಗಣಾಭಾ. ೯-೨೬); ಮುಳಿದರಂ ಪಂಚಿಪವು ಬಿಡದಾರ್ದು · ಕಾವನಿಚ್ಛಲರ್ಗಣಗಳ್ (ಧ್ವನಿ. ೩೦೦). ಮುಳಿವ ಭೀಮ = ಕೆರಳಿದವರಿಗೆ ಭೀಮನಂತಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕಾಪ್ಪುರ ಭೀಮಂ ದುರದೆಡೆ ರಾಮಂ ವಮುಳಿವರ ಭೀಮ (ಪ್ರಬಂ. ೦೪೨೮, ೩೦-೦೩; ೧೦೫೮). ಮುಳಿವರಾದಿತ್ಯ = ಕೆರಳಿದವರಿಗೆ ತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪುಡಿದನ್ತೆ ಗಣ್ಡಂ ಮುಳಿವರಾದಿತ್ಯಂ ಮನ್ನೆಯವಲ್ಲಭಂ (ಕೀರ್ತಿ. XX, ೨೦-೩೫; ೧೦೨೧). 'ಮುನಿ₁' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮುಳಿ = ಕುದಿ, ಸುಡು, ಒಣಗು, ಹಾಳಾಗು]

ಮುಳಿ₃ (ನಾ). ಸಿಟ್ಟು; ಕೋಪ : 'ಮುಳಿಕೆಯರ್' · 'ಮುಳಿಯಿಸು' ಪರಾ. [<ಮುಳಿ₂/ಮುಲ. ಮುಟ್]

ಮುಳಿ₄ (ನಾ). ಮನೆಯ ಛಾವಣಿಗೆ ಹೊದೆಸಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಈ ಸಾರಿ ಮುಳಿಹುಲ್ಲಿಗೂ ದರ ಏರಲಿಕ್ಕಿದೆ (ಮುಗಡು. ೬೮೩); ಗುಡ್ಡೆದುಪ್ಪೆ ಮುಳಿಹುಲ್ಲು ಹುಸಾಗಿ ಕೊಂಟದಪ್ಪು ಎತ್ತರ ಬೆಳೆಯುವ ಸಮಯ ಅದು (ಕಣ್ಣೂ. ೬೪). [←ತುಳು. ಮುಳಿ. ಮುಲಿ]

ಮುಳಿಕೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕೋಪಗೊಳ್ಳು; ಸಿಟ್ಟಾಗು; ಕೆರಳು : ಎನ್ನ ಮನಕ್ಕೊಡಂಬಡನೊಡಂಬುಡುವೈ ಪುಱಗೆಮ್ದುದೇವಮಂ ನೀನ್ನೆಗಟ್ಟಿಲ್ಲದಲೆಂದು ಮುಳಿಕೆಯ್ದುಗಿದೊಪ್ಪದು ಸಮ್ಮತಾವಸಾನನ್ನಳಿನಾನನೇ ಮುಳಿದದಂ ಬಿಸುಡೈ (ಜಾಂಪು. ೬-೮೮). [ಮುಳಿ₂ + ಕೆಯ್₁]

ಮುಳಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೋಪ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಸಿಟ್ಟೆಗೆಬ್ಬಿಸು ; ಕೆರಳಿಸು : "ಮುಳಿಯಿಸು – ಕೋಪೇ" (ಶಬ್ದಾ); ನಿಮ್ಮಂ ಮುಳಿದಿಸಿದ ಸುಧಾಸುರರುಮನೊಳರಿನಿಸೆಂ ಕರ್ಣನೆಂಬನೆನಗೇವಿಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೧೨೦); ಸಿಂಪಮಂ ಮುಳಿಯಿಸಿ ಪಲ್ಗಳಂ ಪಿಡಿದು ಕಿಬ್ಬರಾರ್ (ಗಣಾಭಾ. ೯-೨೦); ಮುಳಿದಿಸದೆನ್ನಂ ಮಗುಟ್ಟುಂ ಬಳಿದೊಟ್ಟೊಡೆ ಗೆಲ್ದೆಯಂಬುದೊಟ್ಟೊಡೆ ಗೆಲ್ದಯೇ (ಜಾಪ್ರಾ. ೭೭೯). [ಮುಳಿ₂ + — ಇಸು₅]

ಮುಳಿವು 'ಮುಳುವು' ನೋ.

ಮುಳಿಸಾಱು (ಕ್ರಿ). ಕೋಪವು ಶಾಂತವಾಗು ; ಸಿಟ್ಟು ಇಳಿ : ಬರದುಯಮಿಬ್ಬು[ವೆ]ನ ಮಿದಿರೊಡಲ್ಲದಣಾ ಮುಳಿಸಾಱದು (ಹಂಪಭಾ. ೨-೦೭).

[ಮುಳಿಸು + ಱು₁]

ಮುಳಿಸು (ನಾ)· ಕೋಪ ; ಸಿಟ್ಟು ; ಮುನಿಸು : "ಕಿಸುಗಣ್ಣು . . . ಮುಳಿಸು, ಮುನಿಸು, ಒರಸೊರಸು, ಸೆಣಸು – ಈ ೮ ಕೋಪಂ" (ಶಬ್ದಾ. ೩೩-೧೭); ಮೆಲ್ಲಸೆಸಪ ಮಲಯಾನಿಲನಿಂ ಮುಳಿಸಂ ಕಲ್ದಿ ಕಳೆದುವು . . . ಕಾವಿಂಗಳಾ (ಧ್ವನಿ. ೩-೭೦); ಸಿಗ್ಗಸಾಬ್ ಮುಳಿಸಂ ನೀನೆ ದಿಂಗಂ ಬಿಸುಡು (ಅಜಿ. ೮೪-೦೩); ಮುನಿ . . . ಮುನ್ನಿನ ಪಗೆಯಂ ಕುಂದಲಪಂ ನೆನೆದವಧಿಯಿನಳವಿಗಟ್ಟಿದ ಮುಳಿಸು ತಳೆದುಂ (ಪಂಚಾಖ್ಯಾ. ೯-೦೪); ಹೆಲ್ಲದರೊಲುಮೆಯೊಳ್ಳಿದರೆ ಮುಳಿಸು ನಿಲುಬಲ್ಲುದೆ (ಕಾಮಸಿ. ೦-೨೫). 'ಮುನಿಸು' ಪರಾ. [ಮುಳಿ₂ + — ಸು₃]

ಮುಳಿಸುಗ (ನಾ)· ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; "ಭಾಪಂಕಃ, ಭಾವಮಾನಃ— ಈ ೨ ಮುಳಿಸುಗಂ" (ಶಾಕ್ಯ. ೦೦೬). [ಮುಳಿಸು + — ಗ್₄]

ಮುಳು 'ಮುಳ್' ನೋ.

ಮುಳುಂಕಿಸು 'ಮುಟುಂಗಿಸು' ನೋ.

ಮುಳುಂಕು 'ಮುಟುಂಗು' ನೋ.

ಮುಳುಂಗಿಸು ' ಮುಟುಂಗಿಸು ' ನೋ.

ಮುಳುಂಗು ' ಮುಟುಂಗು ' ನೋ.

ಮುಳುಕ$_1$ ' ಮುಟುಕ ' ನೋ.

ಮುಳುಕ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮುಳುಕದ ಹಗಿನು. ಇಂಗುಳ ಮಂ ನೀರ್ಲಿ ಅರೆದು ಮಂಗೆ ಮೂಱುದಿನಕ್ಕೆ ಬಂಜೆ ಗರ್ಭಮಕ್ಕುಂ (ಪಥ್ಯ. ೮೨). [←ತೆಲು. ಮುಲಕ, ಮುನಗ]

ಮುಳುಕಿಸು ' ಮುಟುಂಗಿಸು ' ನೋ.

ಮುಳುಕು$_1$ ' ಮುಟುಂಗು ' ನೋ.

ಮುಳುಕು$_2$ 'ಮುಟುಕು$_3$ ' ನೋ.

ಮುಳುಕುನೀರ್ (ನಾ). ಮುಳುಗಿಸುವಷ್ಟು ನೀರು : ತನ್ನ ಮಾಯಾಲೇಶದಿಂ ಮುಱುಂ ಬಗ್ಗಮಂ ಮೋಱಂಗೊಳಿಪ ಮುಳುಂದಂಗೆ ಮೋಹರಸಮಂ ಮುಳುಕುನೀರಿನಿವ ಮುಗುಳ್ನಗೆಯುಂ . . . ಹುಸಿಯದ ಮೋಟುಂಗಳುಂ ಪೆಣ್ಸಸ ಸಾಜದಿಂದಮೆ ಅದೊಡಂ (ಶಾಕು. ೦೦೩-೦೭).

[ಮುಳುಕು$_1$ (<ಮುಟುಂಗು) + ನೀರ್]

ಮುಳುಕೂಗರಿ, ಮುಳ್ಕೂಗರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ : ಮುಳುಕೂಗರಿಕಾಯಿ (ಪಾಜಕಯಿರಿ. ಗಿಡ ೩೦೪) (ಪಾಜಕಾಷ್ಟ. ೦೨೯). ಮುಳ್ಕೂಗರಿ : ಪಾಜುಕಯಿರಿ (ಪಸುಗುನ್ನೆಕಾಯಿ, ಮುಳ್ಕೂಗರಿಕಾಯಿ) (ಪಾಜಕಾಷ್ಟ. ೦೦೦).

[ಮುಳು (<ಮುಳ್) + ಕೂಗರಿ]

ಮುಳುಗ ' ಮುಟುಕ ' ನೋ.

ಮುಳುಗಡೆ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಹೋಗುವುದು.— ಮುಳುಗಿ ಹೋಗುವುದು : ಅಸೇಷ ಎಕರೆಗಳ ಅರ್ಜಾಪ್ರದೇಶವನ್ನೂ ಬಂಜರು ಜಮೀನನ್ನೂ ಶಾಶ್ವತ ಅವರಿಗೆ ವಶಪಡಿಸಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು. ಅದರ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕೆಲವು ದಾಸ್ಕಳಗಳು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಡೆಯಾಗುವ ಸಂಭವವಿದ್ದಿತು (ಜಾಗ್ಕ. ೭೮). .. [<ಮುಳುಗು$_1$ + ಅಡೆ$_3$]

ಮುಳುಗಕ್ಕಿ (ನಾ). ಮುಳ್ಕನ್ನು ಸವರಲು ಬಳಸುವ ಕತ್ತಿ : ಕುಱುಬ ಮುಱ್ ಮುಳುಗಕ್ಕಿಯುಂ ತಿಱಿಯಮಿಗಳು ಬರಗುಡುಹುವಂದಗಿದ ಕುಱ್ ದೊವಲ ತಿದಿಯಸೆಯ . . . ಪೋಡುತ್ತ (ಬಸ್ತ-೨೦-೦೨); ಆ ಕುದುಬ ಮುಳುಗಕ್ಕಿಯಿಂದ ಮಾವರಸ ತಲೆತಿದ್ದ ಬೊಬ್ಬುಲಿಮರದ ಕಾಯಿಸೊಪ್ಪುಗಳನ್ನೇ ಕಡಿಪಿದು ಕುರಿಗಳಿಗೆ ಮೆಯ್ಯಾಸಕೊಡಗುತ್ತಾನೆ (ಜಸ. ೨೦೮).

[ಮುಳು (<ಮುಳ್) + ಕತ್ತಿ./ತೆಲು. ಮುಲುಕತ್ತಿ]

ಮುಳುಗಳ್ಳಿ, ಮುಳಗಳ್ಳಿ, ಮುಳ್ಕಗಳ್ಳಿ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಿಗಿಡ : ಕಳ್ಳಿದೊಳು ಹಾಲು ಮುಳುಗಳ್ಳಿಯೊಳು ಹೆಜ್ಜೇನು ಎಳ್ಸಿನೊಳಗೆಣ್ಣೆ ಹನಿದಿರಲು ಶಿವಲೀಲೆ ಸುಳ್ಳೆನ್ನಬಹುದೆ (ಷಡ್ಪ. ೦೮೪). ಮುಳಗಳ್ಳಿ : ಬದರಕ್ಕಿ, ದೊಳಸರ, ಮುಳಗಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಸುಖದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. ನಿರುಪಯುಕ್ತಪದಾರ್ಥಗಳೆಂದು ಎಣಿಸ್ಪಡುತ್ತವೆ (ಮುಂಡಾಪ. ೩-೨೩೪); ಬರಗಾಲದ ಆಹಾರ . . . ೧. ಬಾಳೀಕಾಯಿ. ಹೂವು. ೨. ತೊಂಡೀಕಾಯಿ. ೩. ಮುಳಗಳ್ಳಿಕಾಯಿ (ಕಾಪಾ. ಪಟ. ೦೦). ಮುಳ್ಳುಗಳ್ಳಿ : ಈ ಬೈಲುಸೀಮೆಯ ಅಡವಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಲಿ, ತಟಲು ಕಳ್ಳಿ, ಮುಳ್ಳುಗಳ್ಳಿ . . . ಬಾಡದವರಿ ಮುಂತಾದವುಗಳು ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತವೆ (ಕಾಪಾ. ೭೦).

[ಮುಳು (<ಮುಳ್) + ಕಳ್ಳಿ$_2$]

ಮುಳುಗಿಡು ' ಮುಳ್ಗಿಡು ' ನೋ.

ಮುಳುಗಿಸು ' ಮುಟುಂಗಿಸು ' ನೋ.

ಮುಟುಂಗು$_2$ ' ಮುಟುಂಗು ' ನೋ.

ಮುಳುಗು$_3$ ' ಮುಟುಕು$_3$ ' ನೋ.

ಮುಳುಗುಂದ ' ಮುಳ್ಗುಂದ ' ನೋ.

ಮುಳುಗುಮಿಷ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತಲೆಯನ್ನು ಮುಳುಗಿಸಿ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ : ತಿಗಳಗಳಿಗೆ ಸುಖದಮಾದುದು ನದಿಯ ಮುಳುಗುಮಿಷಂ (ಕ್ರಿಶಾಪ. ೨೨೬-೨೨). [ಮುಳುಗು$_1$ (<ಮುಟುಂಗು) + ಮಿಷ]

ಮುಳುಗುಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ನೀರಿನ ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ತಲೆಯನ್ನು ಮುಳುಗಿಸಿ ಮೀನು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಮುಳುಗುಹಕ್ಕಿ, ಮುಳುವ (Diver. ೨೦೫).

[ಮುಳುಗು$_1$ (<ಮುಟುಂಗು) + ಹಕ್ಕಿ (< ಪಕ್ಷಿ)]

ಮುಳುಗೆದಱು (ಕ್ರಿ). ಮುಳ್ಳುಗಳನ್ನು ಚೆದರಿಸು.— ಹರಡು : ತುಜುಗಿದಂದಿನದಯ್ಯಮ್ಮಗ ಮೈಯುಜುಬೆಯಲಿ ಮುಳುಗೆದಱುವಂದದಲಾಜುದಿ [ಜಾಪಾಂ. ಮುಳುಗ್ಗೆದಾಡುವಂತಿದೆವುಜುದಿ] ಠುಮಿಸಿ ಠುಮಿತೆಯಲಿ ಮೇಲ್ವಾದ್ದುಂ (ಕೃಷ್ಣ. ೩-೦೦-೦೬).

[ಮುಳು (< ಮುಳ್) + ಕೆದಱು$_1$ (< ಕೆದಱ್$_2$)]

ಮುಳುಗೊಗ್ಗಿ, ಮುಳ್ಕೊಗ್ಗಿ, ಮುಳ್ಕುಗೊಗ್ಗಿ, ಮುಳ್ಕುಗೊಗ್ಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಪೆಲ್ಲಿ . . . ಮುಳುಗೊಗ್ಗಿಯೆಂಬಿವೆಱಡ ಪ್ರಿಯಂ ಪೆಲ್ಲನೆ ಮೂಗಿನೋಳಾಡಿದೊಡಲ್ಲಾ ಪಾವಿಷ ವಿಷಕ್ಕೆ ತವಿಲದ ಜಾಲ್ಗುಣ (ಜಪಾಪ. ೭-೩೫). ಮುಳ್ಕುಗೊಗ್ಗಿ : " ಕಂಟಪುಂಖಿ — ಮುಳ್ಕುಗೊಗ್ಗಿ " (ಚಿಕಿ. ೩೮) ; ಮುಳ್ಕುಗೊಗ್ಗಿಯ ಬೇರಿನ ಕಷಾಯದ ಕೂಡಿಸಲು ಅಂಗುರಮಿಷ ಪರವಹುದು (ಕೃಕ್ಷಾ. II, ೩೨೯). ಮುಳ್ಕುಗೊಗ್ಗಿ : "ಕಂಟಾದಿತ್ರಿ–ಮೂರುಸಮಾ ರೆ. ಮುಳ್ಕುಗೊಗ್ಗಿ (ಚಿಕಿ. ೩೬); ಬೆಲ್ಲದವತ್ರದ ಬೇರು. ಮುಳ್ಕುಗೊಗ್ಗಬೇರು. ಈ ಎರಡು ಬಗೆ ಬೇರು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮೂವತ್ತರಡು ಪಲಗಳಾಗುವ ನೀರಲ್ಲಿ ಕಷಾಯವೆತ್ತಿ (ಕೃಕ್ಷಾ. ೨. ೧೧೮). ಮುಳ್ಕುಗೊಗ್ಗಿ : "ಕಾರುನೀಲಿ, ಮುಳ್ಕುಗೊಗ್ಗಿ, ಗೊಗ್ಗಿ" (ಪಕ್ಷ. ೭೪).

[ಮುಳು (< ಮುಳ್) + ಕೊಗ್ಗಿ$_1$]

ಮುಳುಗೋಲು, ಮುಳ್ಕೋಲು, ಮುಳ್ಕುಗೋಲು (ನಾ). ೧. ದನ, ಕರು, ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಜೋದಿಸಲು ಬಳಸುವ ಬೂಪಾದ ಕೋಲು ; ತಿಗಿಗೋಲು : ಬಲವಳ್ಳೆರಡತ್ತುಗಳಂ . . . ಮುಳುಗೋಲಂ ಸಂಪಾದಿ (ಕ್ಷ. ೫.೩-೨-೩) ; ದೊರೆ ಮಾತಿನ ಮುಳುಗೋಲಿಂದ ತಿವಿದಾಗ ಮಂತ್ರಿ ಸೈರಣೆ ಕಳದುಕೊಳ್ಳದೆ . . . ಮಾತು ಕೂಡುತ್ತಾನೆ (ಜಯಾಪ. ೩೩). ಮುಳ್ಕುಕೋಲು : ೧. ದನಕರುಗಳನ್ನು ಬಡಿ . . .ರಥಾಶ್ವಗಳ ಪಗ್ಗಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹಸ್ತಪವಲಗಳಿಂದ ಮುಳ್ಕುಕೋಲನ್ನು ಹಿಡಿದು . . . ಭೀಷ್ಮನ ಮೇಲೆ ನಡೆದನು (ಕೃಭೀ. ೦೩೩). ಮುಳ್ಕುಗೋಲು : ೧. "ಪ್ರಾಜನಂ. ತೋದಪಂ. ತೋತ್ರಂ—೩. ತಿವಿಗೋಲು. ಮುಳ್ಕುಗೋಲು" (ಕರ್ನಾ. ೫೩. ೨೩೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಟ್ಟು : "ಶಲ್ಯಂ. ಕುಟುಃ — ೨ ಸೆಲ್ಲಹದ ಕೋಲು. ತಿವಿಗೋಲು, ಮುಳ್ಕುಗೋಲು" (ಕರ್ನಾ. ೫೩. ೨೩೩).

[ಮುಳು (<ಮುಳ್) + ಕೋಲು$_1$ (< ಕೋಲ್$_1$)]

ಮುಳುಜೊಡಲು (ನಾ). ಗೋಜುಗೋಜಾಗಿರುವ ಮುಳ್ಳು ; ಮುಳುದೊಡಲೊಳು ಕೂದಲೊಂದೇ ಸಿಲುಕಿ ನಿಂದವು ಚಮರಿಮ್ಮಗ (ಕಾಪಾ. ೦೩-೨೮). [ಮುಳ್ಳ (<ಮುಳ್) + ತೊಡಲು$_2$ (<ತೊಡಂಕು$_2$)]

ಮುಳುಮುಚ್ಚ 'ಮುಳ್ಮುಟ್ಟುಗ' ನೋ.

ಮುಳುಮುಚ್ಚುಗ 'ಮುಳ್ಮುಟ್ಟುಗ' ನೋ.

ಮುಳುಮುಳು(ನಾ). (ಸದ್ದಿಲ್ಲದೆ ಅಳುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ.

ಮುಳುಮುಳು ಅಳು = ಸದ್ದು ಮಾಡದೆ ಒಂದೇ ಸಮನೆ

ಅಳು : ಮುಳುಮುಳು ಅಳುತ್ತಾ ಶೀಲಿ ಅಲ್ಲೇ ದಿಮ್ಮಕೊಂಡಳು (ಶಬ್ಧ. ೩೦) ; ಸೀತಕ್ಕ ಮುಳುಮುಳು ಅತ್ತಳಂತೆ (ಮೂಡುದಾ. ೦೬೮).

ಮುಳುಮುಳಿ 'ಮುಳ್ಮುಳಿ' ನೋ.

ಮುಳುಮೆಟ್ಟು (ನಾ)- ಕಾಲಿಗೆ ಮುಳ್ಳು ಚುಚ್ಚದಿರಲು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೆಟ್ಟು.-ಪಾದರಕ್ಷೆ : ಕಳಕಳವ ಕಣ್ಣವುಗಳ ಮನಗಲಿತನದ ಮುಳು ಮೆಟ್ಟುಗಳ ಬೆಗ್ಗ ಳೆಯವಿದ್ದುದ್ದು ಭೀಮಸಾತ್ಯಕಿಸ್ಯಜಯಾದಿಗಳು (ಕರ್ಣಾ. ೪೦-೦೪). [ಮುಳು (<ಮುಳ್) + ಮೆಟ್ಟು]

ಮುಳುಮೊನೆ 'ಮುಳ್ಮೊನೆ' ನೋ.

ಮುಳುವಸೆ 'ಮುಳ್ವಸೆ' ನೋ.

ಮುಳುವು, ಮುಳವು, ಮುಳಿವು (ನಾ)- ೧. ಅಡ್ಡಿ ; ಕಂಟಕ : ವಿಘ್ನ : ನಮ್ಮ ಧರ್ಮ ಪಮ್ಮ ಪ್ರಗತಿಗೆ ನೆರವಾಗಬೇಕೇ ಹೊರತು ಮುಳುವಾಗ ಬಾರದು (ಕಲುಷ. ೦೦೦). ೨. ಕೇಡು ; ನಾಶ : (೧). ೩. ಕೇಡಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುದು ; ನಾಶಕರವಾದುದು : ನಿನ್ನ ಪುಮರಿತನವೇ ನಿನಗೆ ಮುಳುವು ಆಯಿತು (ಮುಂಡಾಮ. ೫. ೨-೩೦) ; ಆ ಜಂಜಿಟಿತ ವಿಷ್ಣುನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಮುಳುವಾಗಬಹುದೆಂದು ಅವನೆಂದೂ ತೀರಿರಲಿಲ್ಲ (ಪಮುಚ. ೦೦೮೭) ; ನನ್ನ ಬೆಲುವೇ ನನಗೆ ಮುಳುವಾಗಿದೆ (ಕಮಾ. ೦೨). ೪. (ಕೆಡುಕಿಗೆ) ಕಾರಣ ; ಮೂಲ : ತಾನು ತನ್ನ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ತಾನೆ ಮುಳುವಾದನೇನೊ ಎಂಬ ಎದಗುದಿಯು ಬೆನ್ನುಹತ್ತಿ ಅವಳು ಒಳಗೊಳಗೆ ಸವೆಯುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕಮಾ. ೬೮). ೫. ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಂತಹುದು ; ವೇದನೆಪಡಿಸುವಂತಹದು : ಗಂಡಪರ ಕಾಟದಿಂದಾದ ಅವಳ ಮನಸ್ಸಿನ ವಿರುಪಾಕ್ಷಗೆಳ್ಳುದೋವನ ದನಸ್ಸಿಗೆ ಮುಳುವಾಗಿತ್ತು (ಕೃಮು. ೧೭೬). ೬. ವಿರೋಧಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಎದುರಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಈ ಇಲಾಖೆಯೊಳಗೆ ರೂಪುಂದನಿಗೆ ಅವಳೊಬ್ಬಳು ಮಾತ್ರ ಮುಳುವಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ಜಾಜಾ. ೧೩). ಮುಳಿವು : ೨. ಸುಲಭಮಾರ್ಗವ ಬಿಟ್ಟು ವಿಜಯವಿತಲರೇಯ ಕೆಲಕಾಲವು ತಿರುಗಿ ಮುಳಿವು ಮಾಡಿಕೊಂಡೆ (ಕೋಗ್ರಹ. ೩೦-೨). **ಮುಳಿವು** : ೩. ದ್ವಿಜನಿಗಸಂತುಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಜಯವ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ತುಷ್ಟಿಯ ಮುಳಿವು (ಜಾಜಾಕ. ೦೬೩-೨) ; ನನ್ನ ಜಾಲಗೆಯೆ ನನಗೆ ಮುಳಿವಾಗಿದೆ (ಕ್ರಮಾಕ್ರ. ೭) ; ಗಂಡಸಿಗೆ ಶಾಲ ಮುಳಿವು. ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಪಾವರ ಮುಳಿವು (ಗಾಡ). 'ಮುಳ್' ಪರಾ.

ಮುಳುವೇಲಿ, ಮುಳ್ಳುವೇಲಿ, ಮುಳ್ಳುವೇಲಿ (ನಾ). ೧. ಮುಳ್ಳು ಪೊಮೆಗಳಿಂದ ರಚಿಸಿದ ಬೇಲಿ.—ಅವರಣ : ತವಗ ತಳ ಮುಳುವೇಲಿ ವಾಗಿಲ ಪವಳಗದ ಬೀಪುಗದಲ್ಲಿದ್ದುದು ದಿವಿಜವನವ್ಯಡಿಕರ ಪರಿಮಳದ ಪೂರದಲಿ (ಕಾಗ್ಯಾ. ೦೮-೨೬) ; ಮುಳುವೇಲಿ ಮೇರುವೆ ತಳಿ ಸುರ್ಯಗಳಿಂದ ಬಳಸಿ ಬಂಧಿಸಲು ಪೂರವ ಹೊಳಲೊಳಗೆಸೆವ ಜಸರು ಭೀತಿಗೊಂಡಾಗ ಕಳವಳಿಸಿದರು (ಕಂಚಾ. ೦೩-೬೩). ಮುಳ್ಳುವೇಲಿ: ೧. ಅರಕ್ಷೆ ಮುಳ್ಳು ಬೇಲಿ 'ಕುತ್ತ'ದಿದ್ದರೆ, ಒಗೆ ಹಸುರು ಉಳಿಯಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಜಾಚಾ. ೦೦). ೨. (ಆಲಂ) ಅಭಿಪ್ರಾಯಭೇದ ; ಅಂತರ : ಮನಮಸ್ಸಗಳ ಮುಳ್ಳುವೇಲಿ ಮುಮತೆ ದೂರ ತಳ್ಳಿವೆ (ಕಂಮು. ೫೯-೦೧). ಮುಳ್ಳುವೇಲಿ : ೨. ಈ ಮಾತು ಪುರುಷೊಳಗ್ಗದ ಮುಳ್ಳುವೇಲಿ. ನೀನು ಒಂದಿಲ್ಲೊಂದು ದಿವ ಕತ್ತಿ ದುಂದೆ ಸಗೆದೇಕಾಗುವುದು (ಜಾಜಾಂ. ೭೯).

[ಮುಳು (<ಮುಳ್) + ಬೇಲಿ]

ಮುಳುಹೊರಜೆ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಮುಳ್ಳಾಗಿರುವ ಹಗ್ಗ : ಒರಟಾದ ಹಗ್ಗ : ದಿಗಿಮ ಪೊಪ್ಪಿಳಗಳನು ಪೊಸಜಂಜಿಗಳ ಜೋಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿ ದುಳುವರಜ [ಹೊರಜೆ] ಗಳ . . . ವಿಪರುಳ್ಳಿಗಳ ಜಾಲುಗಳೆಸೆಯ ಸಿಗಲಿಸಿದರು ವಂಪಗಜವ (ತಿಪ್ಪೇಸು. ೩-೩೩).

[ಮುಳು (<ಮುಳ್) + ಹೊರಜೆ]

ಮುಳುಸೌಂತೆ 'ಮುಳುಸೌತೆ' ನೋ.

ಮುಳುಸೌತೆ, ಮುಳುಸೌಂತೆ, ಮುಳ್ಳುಸವತೆ, ಮುಳ್ಳುಸೌತೆ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೌತೆ : ಆಗಸೆ ಮುಳು ಸೌತೆ ತೊಂಡವು, ಹಲವು ಫಲಕಂದಗಳ ಶಾಖಾವಳಿಯ ಸವಿಯೊಳ್ಕೂರಣೆ ಫಮ ಳಿಮಿಸಲಿಕೆ ಬಡಿಸಿದರು (ಆಕಂಚಾ. ೬-೨೮-೬೯). **ಮುಳುಸೌಂತೆ** : ಕಣ್ಣೊಳಿಸುವ ಮುಳುಸೌತೆ ಕುಂಬಳ (ಪೊಂಆಪು. ೦೮೨೩, ೨೦೧೩ಭೂ. ೫೬-೫; ೧೮೭೦). ಮುಳ್ಳುಸವತೆ : (೧). ಮುಳ್ಳುಸೌತೆ : "ರೋಮಸೀ-ಮುಳ್ಳು ಸೌತೆ" (ಶಿಧಿ. ೦೪೦). [ಮುಳು (<ಮುಳ್) + ಸೌತೆ (<ಸವತೆ)]

ಮುಳುಹು(ನಾ)- ೧. ಪೊನೆಗೋಲಿನಿಂದ ಚುಚ್ಚುವಿಕೆ.-ಚೋದಿಸುವಿಕೆ: (೧). ೨. ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಚೋದಿಸಲು ಬಳಸುವ ಚುಚ್ಚುಗೋಲು.— ಪೊನೆಗೋಲು : "ಪ್ರಾಜನಂ ಮುಳುಹು" (ಮುಂಗಾ. ೦೦೯-೨). [< ಮುಳ್]

ಮುಳುಹುಗೋಲ್ (ನಾ)- = ಮುಳುಹು ೨ : "ಪ್ರತೋದಃ- ಪ್ರಾಜನಂ- ತೋತ್ರಂ-ಈ ೩ ಮುಳುಹುಗೋಲ್" (ಪಾಅಮ. ೧೪-೨೨೩).

[ಮುಳುಹು + ಕೋರ್$_1$]

ಮುಳ್ಕಣೆ (ನಾ)- ಪೊನಚಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಬಾಣ ; ಹರಿತವಾದ ಸರಳು : ಜಗವ ಸುಂಗಿಸಿ. ನೀವು ಪೋಪರ ಪಿಡಪೂರ್ಮವ ಕಿರಣಗಳ ಬಲುಮುಳ್ಕಣೆಗಳು ತಾಗೆ (ದೀಆಮು. ೪-೩೯). [ಮುಳ್ + ಕಣೆ$_1$]

ಮುಳ್ಕತ್ತಿಗೆ (ನಾ)- ಮುಳ್ಳುಮುಳ್ಳಾಗಿರುವ ಕತ್ತಿ : ಕರಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಕತ್ತಿಗೆಯುಂ ತಿರಿಯುಂ ಚಟಿಯುಂ ಘಟಿಯುಂ .ಪರಶುವನಿರದಾಂತು (ಕ್ಕಪ. ೦೫-೩೨). [ಮುಳ್ + ಕತ್ತಿಗೆ]

ಮುಳ್ಗಿಡು, ಮುಳುಗಿಡು, ಮುಳ್ಳುಗಿಡ (ನಾ). (ಬೊಪ್ಪಲಿ, ಜಾಲಿ, ಗುಲಾಬಿ ಮೊದಲಾದ) ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಗಿಡ : ಪಡೆಯದ ಬೇಟಮಂ ಪಡೆದುದಂ ಕಿರಿಸಲ್ ತೊಜೆಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿ ಮುಳ್ಗಿಡುಗಡಿಸುಟ್ಟುಗೊಪವರಿಗಂ ದೊರೆಪುಪ್ಪರೆ ಕೇಳರಪ್ಪವರ್ (ಜಾಂತಿ. ೬-೩೦); ಮುಳ್ಗಿಡುಗಳೊಳ್ ತೊಡರ್ದ ಮೆಯ್ಯುವಿರ್ ಪಜ್ಜಗು ಮೆಂದು ಮಿಡುಕಲೊಲ್ಲದಲ್ಲಿಯೆ ನಿಂದು (ಕಂದ್ರತ. ೭-೬೩ ೫). ಮುಳುಗಿಡು: ಮುಳುಗಿಡು ತಪರ್ಗಳ್ ಪರಿವಾಗಿಯುಂ (ಕಾಪು. ೨-೨). ಮುಳ್ಳುಗಿಡು: ದುರ್ಲಭಚಿಪ್ರನು . . . ಕಾಡುಮುಳ್ಳುಗಿಡಗಳ್ಗಿ ನುಸಿದು . . . ಓಡುತ್ತಾನೆ (ಪೀಆಚಾ. ೦೦); ಗಂಡಶವ . . . ಮುಳ್ಳುಗಿಡ, ಕಬ್ಬು, ಧಾನ್ಯ, ತೃಣ ಮುಂತಾದ್ದನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತದೆ (ಪುಂಆಪು. ೨-೪೭).

[ಮುಳ್ + ಗಿಡು]

ಮುಳ್ಗು 'ಮೊಬ್ಬುಗ' ನೋ.

ಮುಳ್ಗುಂದ, ಮುಲುಗುಂದ, ಮುಳುಗುಂದ, ಮುಳ್ಗುಂದು (ನಾ). ಒರದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು ; ಇದು ಈಗಿನ ಗದಗ್‌ತಾಲ್ಲೂಕಿನಲ್ಲಿದೆ : ಮುಳ್ಗುನ್ದಾಪೈನಗರೇ (ಅಆ. XIII, ೦೧೨-೯; ೧೦೭) ; ಮುಳ್ಗುಂದ ದೊಳ್ಕುಪ್ಪೆ ಸನ್ಮಸನಕ್ಕೆಯ್ದೆ ವಿವೃತ್ತಿಗೆಯುವ್ದ . . . ಮಾಡಿಸಿ (ಜಾಶಂತ್ರ. ೬). ಮುಲುಗುಂದ : ಮಾಲುಗುಂದೇರ್ದ ತಿರುವವ್ದ ಪುತ್ರ ಆತ್ರೇಯ ಗೋತ್ರಜಃ (ಎಇ. XII, ಕುಮುಳ-೦-೨೦೩ ; ೧೨೧೦). ಮುಳುಗುಂದ : ಮುಳುಗುನ್ದವಿದ್ಯಾಧರಂ ನಾಮಾದಿಸವಪ್ರಪ್ರಸ್ತುಸಹಿತಂ ಶ್ರೀಮಮ್ಮಳು ಗುನ್ದವ(ಂ)ನ್ನೆರಡಣ ಮನ್ನೆಪುಂ (ಕೌಶ. XI-i, ೪೭-೦೦ ; ೧೧೮೬) ; ಮುಳುಗುಂದದೊಳರ್ದು ಮಹೋಜ್ವಳಧರ್ಮಾಮ್ಮತಮನರ್ತಿಯಿಂದಂ ಭವ್ಯಾವಳಿಗಱುಪದಿಂ (ಪಚಾಸ್ತು. ೦೦-೦೭೬). ಮುಳ್ಗುಂದು : ಪರನ್ನ ಮುಳ್ಗುನ್ದ್ದು ವಿಶೇಷಾಂ ವಂಧ್ಯಸ್ಥಿತೇ (ಇಆ. VII, ೨೨೦-೫೯ ; ೧೨೮); ಮುಳ್ಗುನ್ದ್ದವನ್ನೆರಡುಮಂ ಮಾಯಿಮ್ಮರ್ನಾಳೆ (ಎಇ. XXVI, ೨-೦೦; ೨೦೬).

ಮುಳುಗುಂದಗೊಂಡ ಗಂಡ = ಮುಳುಗುಂದವೆಲು ಸ್ಥಳವನ್ನು

ವೆಸರಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ವೀರ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮುಳುಗುಂದಗೊಂಡ ಗಂಡ ವೀರಬಲ್ಲಾಳ ಪೃಥ್ವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತಮಿರೆ (ಎಪಿ. XVI. ಕೃಷ್ಣ. ೬೯-೭೬ ; ೩೧೧). [ಮುಳಿ + ಕುಂದ್ಕ]

ಮುಳ್ಗಂದಸಿಂದ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಸಮಧಿಗತ ಪಂಚಮಹಾಶಬ್ದ ಮಹಾಸಾಮಂತ್ಯಮುಳ್ಗಂದಸಿಂದ ಶ್ರೀಮತ್ ಜಾತರಸರ್ ಕಡಂಬಳ್ಳಿಯಾರಮುಮಂ ಆತ್ಮರೋತ್ಕರವಾಗೆ ಅಳುತ್ತಿರೆ (ಎಪಿ. XI. ಚಿಕ್ಕ. ೦೦೯-೦೮ ; ೧೭೭). [ಮುಳ್ಗಂದ + ಸಿಂದ್]

ಮುಳ್ಗಂದು 'ಮುಳ್ಗಂದ' ನೋ.

ಮುಳ್ಗುಗ 'ಮುಳ್ಳುಗ' ನೋ.

ಮುಳ್ಚಂದಿ, ಮುಳುಳ್ಚಂದಿ, ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಮುಳ್ಳಿನಂತೆ ಚೂಪಾದ ಗರಿಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಹಂದಿ : ಪೋಂದರ್ . . . ಮುಳ್ಚಂದಿ ಪುಲ್ಲೆ ಕರಡಿಗಳಂ . . . ಖಡ್ಗಿಗಳನುಱ್ ಪಿಡಿದರ್ (ಪಚ್ಚಕ. ೨-೩೯). ಮುಳುಳ್ಚಂದಿ : "ಈಷಾಮ್ಯುಗ – ಮುಳುಳ್ಚಂದಿ" (ಓಪಂ. ೦೩). ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ : ಶಲಲೀ . . . ಮುಳ್ಳುಹಂದಿಯ ಕೂದಲಿಗೆ ಹೆಸರು (ಶಾಬ್ದಿಕ. ೦೦೦) ; ಆ ಭೋಜಪತಿಯು ಮುಳ್ಳುಹಂದಿಯು ಹಾಗೆ ಶರಪೂರಿತಶರೀರನಾಗಿ ರಥದಿಂದ ಧುಮಿಕಿ ಶಕುನಿಯ ರಥಕ್ಕೆ ಹೋದನು (ಕೃಷ್ಣಾಂ. ೦೫೩).

[ಮುಳ್ + ಪಂದಿ / ಹಂದಿ. ಮುಳ್ಳುಮ್ಮನ್ನಿ]

ಮುಳ್ಳು (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ಅರುಣವರ್ಣ : ಕೊಸಗಿನ ತುಱುಂಬು ಮುಳ್ಳಿನ ವಸಂ ಕುಂಕುಮನಮಾಂಗರಾಗಂ ಪರಿರಂಭಿಸಿ ರಾಗದಿಂದಮುಷ್ಣಾದಿಸಿದಜಂ ಭುವನಜನಮನೆನಿಸಿದುದು ಜವಂ (ಜಂಬಿಪ. ೬-೧೧೩). ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ ; ರಕ್ತವರ್ಣದ ವಸ್ತ್ರ : ತಳ್ಕೊಯ್ದು ಸಂಜೆಯಿಸ ಕಳ್ಳವರ್ದಿರೆ ಪೊರಯಸೆತ್ತಿ ಪೊಲಿಸಿದ ತೆಱದಿಂ ಮುಳ್ಳಿನ ಪೊಸತೊಪ್ಪರವಿಸಕಳ್ಳಂಗಾ ಹೋಗಿಗೆಸೆದುದಸದಳಮಾಗಲ್ (ಅಜಿಪು. ೨-೬೬) ; ಪೂತಲವಕ್ಕೆ ಪೌರವನಧೂರುಪಮೆಪ್ಪ ಮುಳ್ಳಿಗುಚ್ಚಕೈತ್ತೇನ ಟೀಸುಟೀಳವರುಣೋಪಲಧಿತ್ತಿಗೆ ಪೊನ್ನ ಕೋಂಟೆ . . . ದೊರೆಯಾಗಿ ತೋಱಾದಕ್ಕಾತಮೊಳಾಂತು ಪೃಣ್ಣಡದ ವೇಷರಯೇನೆಯು ರಕ್ತವೇಕದಿಂ (ಪಂಪ್ರ. ೪-೬೬).

ಮುಳ್ಕೊಗು (ಕ್ರಿ). ಮುಳ್ಳು ನಾಟು, – ಚುಚ್ಚು : ಮುಂಳ್ಕೊಕ್ಕವನಂತೆ ಕುಸಿಯುತ್ತುಂ (ಪಚ್ಚಾಕ್ಕು. ೦-೦೧೨). [ಮುಳ್ + ಪೊಗು]

ಮುಳ್ಕರ, ಮುಳ್ಳುಮರ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿರುವ ಮರ : ಮುಳ್ಕರದ ಕೆಱಿದರ್ ಲತೆಯಂತೋಸರಿಸುತ್ತುಂ (ಪಚ್ಚಾಕ್ಕು. ೬-೧೬) ; ಮುಳ್ಕರದ ಕೆಲರ ಮೂಲತಿಯೊಳ್ಕೊರ್ಪಿನ ಕೆದ್ದು ರಕ್ತದೊಳ್ಕಮ ಪೆನಿಸರ್ಗಳ್ . . . ಕುರಿ ಕೆಱಪ ಕೆಲರೊಳ್ (ಪಚ್ಚಕ್ಕ. ೦೨-೩೬). ಮುಳ್ಳುಮರ : ಮುಳ್ಳುಮರದ ಬೇರೆಡಹುಗಲ್ಲುಗಳಿಂದ ನಿಲ್ಲಿದೊಪ್ಪಿದುದು ಕಾಂತಾರ (ಶಂಪ. ೦೯-೧೪). [ಮುಳ್ + ಮರ್]

ಮುಳ್ಳುಡಿ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಿರೀಟ : ಮುಳ್ಳುಡಿಯ ಕೃಸ್ತವರ್ತಿಯು ಗಾಜಿನ ಸಂಪುಟವೊಂದನ್ನು ಬಲಗಡೆಯು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ತಗುಲಿಹಾಕಿತ್ತು (ಕ್ರಿಚರಿ. ೩೦). [ಮುಳ್ + ಮುಡಿ]

ಮುಳ್ಳುತ್ತ 'ಮುಳ್ಳುಬ್ಬುಗ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುತ್ತಕ 'ಮುಳ್ಳುಬ್ಬುಗ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುತ್ತಗ 'ಮುಳ್ಳುಬ್ಬುಗ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುತ್ತುಗ 'ಮುಳ್ಳುಬ್ಬುಗ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಱಿ, ಮುಳುಮುಱಿ, ಮುಳ್ಳುಮುರಿ, ಮುಳ್ಳುಮುಱಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಳ್ಳು ಚುಚ್ಚು, – ನಾಟು : ಸರ್ವಾಶ್ರಯಿಯಪ್ಪುದುಮತ್ಕೆ ಮನೆಯಂ ಮಾಡದಿರ್ದೇ ಮುಳ್ಳುಱಿಗುಮೆಂದು ಪಯಣಾಂಡೋಗರ್ದಿರ್ದೇ (ಪಚ್ಚಕ್ಕ. ೦-೬೮). ಮುಳುಮುಱಿ : ೨. (ಅಲಂ) ಅಡ್ಡಿಯುಂಟಾಗು ; ತಡೆಯುಂಟಾಗು : ಕೇಳಿದ್ಯಯಲಿ ಕಂದ ತನ್ನಯ ನಾಲಗೆಗೆ ಮುಳುಮುಱಿದುದುತ್ಕರವಾವುದೆನಗೆ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೬-೨೨-೦೨). ಮುಳ್ಳುಮುರಿ : ೧. ನೀನು ಹೇಳದೆ, ಬೀದೂ ಮತ್ತೆ ಓಡಿಹೋಗಿದ್ದಾಳೆಂದು . . . ಕೇಳಿ ನನ್ನ ಎದೆಯೊಳಗೆ ಮುಳ್ಳುಮುರಿದ್ದಂತಾಯ್ತು (ಚಚ್ಚ. ೨೦೨). ಮುಳ್ಳುಮುಱಿ : ೧. ಪೃದುಪಾದಂಗಳಲಿ ಮುಳ್ಳುಮುಱಿಯಲೇ ನೆಂದಱಿಯಳು (ಪಚಂಪ. ೩-೦೯).

[ಮುಳ್ + ಮುಱಿ]

ಮುಳ್ಳುಬ್ಬುಗ, ಮುಳುಮುತ್ತ, ಮುಳುಮುತ್ತುಗ. ಮುಳ್ಳುತ್ತ, ಮುಳ್ಳುತ್ತಕ, ಮುಳ್ಳುತ್ತಗ, ಮುಳ್ಳುತ್ತುಗ, ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತಗ. ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತಲ, ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಕ. ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಗ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿರುವ ಪಲಾಶವೃಕ್ಷ : ನಿನ್ನ ಮುಳಿಸಿನ ಭೆಂಕಯಿಂ ಪೊತ್ತಿ ಪೊಗೆದುರಿವ ಪಗೆವರ ಬೀಡಿನಂತೆ ಸುತ್ತಲುಂ ಪೂತ ಮುಳ್ಳುಬ್ಬುಗದ ಮರುಂಗಳೊಳಂ . . . ಬಸುಳಂಗಳೊಳಂ ಬಿನದಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾದ ಬನಮಂ ನೋಡಲ್ಕೆಬ್ಬುದು (ಧರ್ಮ. ೯೯). ಮುಳುಮುತ್ತ : "ಮುಳುಮುತ್ತಂ ಕಟು ತಿಕ್ತಮೆಂದಿವ್ವ ವರಾಶಾಮ್ಯಂ" (ಜಾಪಾ. ೦೧೮) ; ಮುಳುಮುತ್ತ ಹೂಕಂದದರಿ ಹುದುಗಿದ ಪತ್ಕರಿನ ನೆಗವಸಿಮುಲೆಸೆದನಾರಣದೊಳಾ ವಿಜರ (ಶಾಬ್ದಿ. ೦೯-೩೯). ಮುಳುಮುತ್ತುಗ : ಪೆತ್ತ ಬೇವಗ್ಗಾರಣಲೆ ಮುಳುಮುತ್ತುಗದ ತರು ಕರ್ಣಕಾರದ ಪೊಕ್ಕವಿದೆ ನೋಡುಲೆ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೩-೦-೨೩). ಮುಳ್ಳುತ್ತ : ಮುಳ್ಳುತ್ತವಂತೋರೆ ಕಾಬ್ಕೆಣಿಸಿಂಗಳಂ ಕೊಸಗು ಗೇರ್ ಕಕ್ಕೆ ಬಿದಿರ್ಕಮ್ಮರಂ (ಸಿಚ್ಚ. ೩-೨೩) ; ಕರಂಕ್ಕೆ ಬಿಕ್ಕೆ ಮುಳ್ಳುತ್ತವಶೋಕೆ ಮಾವು . . . ಗುಗ್ಗುಳಂ ಮತ್ತಮನೇವೃಕ್ಷತತಿಯಿಂದೆಸೆದಿರ್ದುದು ತದ್ವನಾಂತರಂ (ಪಚಂ. ೭೦). ಮುಳ್ಳುತ್ತಕ : ಬೆತ್ತ ಬಿದಿರು ಮುಳ್ಳುತ್ತಕ ಕಗ್ಗಲಿ. . . ತುತ್ತುಱುವೆಗೆಗಂದಿರದಾ ಕಾನವವಿತ್ತುದಗರ್ವನು (ಭಾಜಾಸಂ. ೫೩-೫೭). ಮುಳ್ಳುತ್ತಗ : ತೆತ್ತಿಸಿದ ಕಣಗಳಂ ಮೈಗಳ್ಕೆಮಿಗದೊಲಿರೆ ಪತ್ಕರೋಜೆಗಳಿಂದ ತಸುಗಳಜೆ ಪೂತ ಮುಳ್ಳುತ್ತಗ [ಜಾಪಾಂ. ತ್ತುಳ್ಕಿದೊಲಿರೆ ತದೆ ಮುಕ್ಕೆಡ್ಡಾಡಿದರ್ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೫೭-೯೦). ಮುಳ್ಳುತ್ತುಗ : ಅಲ ಮುಳ್ಳುತ್ತುಗ ಕೂಡುಗೆ ಬನ್ನಿಗಳ್ಕೇಲಱದರಿ ಮುಸುಱಿಪ್ಪುವು (ಧಂಪ. ೦೮-೩೬) : ಇದಿರುಗಾಯದೆ ಪೂತ ಮುಳ್ಳುತ್ತುಗದಂತೆ ಕದನದೆ ನಂಜೇಂದ್ರು ಮೆಱೆದ (ಧಂಪ. ೦೯-೦೦). ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತಗ : "ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತಗ -ರೋಹಿ, ರೋಹಿತಕ, ಪ್ಲೀಹಶತ್ರು, ದಾಡಿಮಪುಷ್ಪಕ" (ಜಾಪಾ. ೬) ; "ಚಕ್ರಕಾಲ್ಕಲೀ – ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತಗ" (ಓಪಂ. ೫೫). ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತಲ : ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತಲ, ತಕ್ತರೋಹಿತಕ, ರೋಹಿತಕ (ಕ್ಕಾಶಿ. ೯-೦೩೦) ; ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತಲ (ಪಾಂಗಾರಾ). . . ಇದರ ಮಿದುವಾದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವರು (ಆಹಾ. ೪೭). ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಕ : "ರೋಹಿ, ರೋಹಿತಕ, ಪ್ಲೀಹಶತ್ರು, ದಾಡಿಮಪುಷ್ಪಕ – ನಾಲ್ಕು ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಕದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಾಬ್ದಿ. ೦೩೭) ; ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಕ ಮತ್ತಿ ಹೊನ್ನೆ . . . ಬೆಟ್ಟುದಾವರೆಗಳಿಂದಾ ವನಂ ಕಂಗೆಸಿದುದು (ಕಿಷ್ಕಾ. ೬-೦೭). ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಗ : "ರೋಹಿ, ರೋಹಿತಕ, ಪ್ಲೀಹಶತ್ರು, ದಾಡಿಮಪುಷ್ಪಕ – ಈ ೪ ರೋಹಿಣದ ಮರಂ, ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಗಮೆಂಬರು" (ಶಾಬ್ದಿ. ೦೦೭) ; ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಗದ ಭಸ್ಮ, ಎಳ್ಳಿನ ಭಸ್ಮ, ಈ ಎರಡನು ಪಾವರಮುಸ್ಲಿ ಪೊಟ್ಟಣವ ಕಟ್ಟಿ ಕಷಾಯವ ಕುಸಿ ಕೊಡಿಸಲು ರಕ್ತಗುಲ್ಮ ಹರ (ಕೃಕ್ಕಾ. i. ೨೦೯) : ಅಲರ್ಮದವಿಯ ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಗಂ (ಶಾಜಾಂ. ೭-೦೭).

[ಮುಳ್+ಮುಬ್ಬುಗ./ಹೋ. ಮುಬುಮೋಡು]

ಮುಳ್ಳೊನೆ, ಮುಳುಮೊನೆ, ಮುಳ್ಳುಮೊನೆ (ನಾ)· ಮುಳ್ಳಿನ ಬೊಪಾದ ತುದಿ : ಮುಳ್ಳೊನೆಯಂತೆ ಕ್ರೂರನಾಗಿ . . . ತೇಜಿವಂತರ್ಗಾ ಮುಖಗಮೋಗವಿಲ್ಲ (ಕರ್ಣಾಟ್ಯ. ೩-೦೦೩). **ಮುಳುಮೊನೆ :** ಮುಳು ಮೊನೆಗಳಲಿ ಗಿಜಿ ನೆತ್ತರಗಳೆದು ಪುಡಿಪುರಿ ಹೊರಳಿ ತಾ ಬಂದಳುತ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಂಗೆ ಭೀಷ್ಮಗೆ ದೂಜುವಮ ಭೀಮು (ಶಾಷ್ಟಿ. ೬-೬). **ಮುಳ್ಳುಮೊನೆ :** ನೀನು ತೊಸಸಿಯ ಕೊಲೆಯ ಮಾಡಿದೆ ಮುಳ್ಳುಮೊನೆಯಿಲಿ (ಸಂಕ. ೦೪-೦೬) ; ಮುತ್ತಿ ಮುಸುಕಿತ್ತು ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ ಧರಿತ್ರಿಯಂ ಮುಳ್ಳು [ಬಾಣಾಂ. ೪]ಮೊನೆ ಕೊಳ್ಳದಂತೆ (ಕೃಬಾಷಾ. ೨೬-೬) : ಮುಳ್ಳುಮೊನೆಯಮ್ಮ ಆಸ್ಪದ ಕೂಡುವವಪ ತಳ್ಳಿಗೆ ಹೋಗಬೇಡ (ಗಾಪ).

[ಮುಳ್ + ಮೊನೆ]

ಮುಳ್ಳಟ್ಟಿ (ನಾ)· ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಹಾದಿ—ಮಾರ್ಗ : ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ ಮುಳ್ಳಟ್ಟಿಗಳಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತಿ ತಿಯ ಕದಂಮಲು (ಕರ್ಣಾಭ್ಯು. ೬-೬೩). [ಮುಳ್ + ಬಟ್ಟಿ]

ಮುಳ್ಳತ್ತರಿಗೆ, ಮುಳ್ಳುಹತ್ತರಿಕೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಸೊರೆ ದಾಸಣವುಂ ಮುಳ್ಳತ್ತರಿ[ಬಾಣಾಂ. ೮]ಗೆಯೆನಿಪ್ಪ ಪಜಿ ಬೀರ್ಗ ಳೊಳ್ ಮೆಚ್ಚಿದುದಂ ಕೊರಲೊಳ್ ಕಟ್ಟುಗೆ ಬಕ್ಕಂ ನಿರುಪದ್ರವದಿಂದ ವೆಯ್ದೆ ಶಿಶುವಿನ ಪಲ್ಗಳ್ (ಜೀಸಂಕೋಪ. ೯-೦೦೩). **ಮುಳ್ಳುಹತ್ತರಿಕೆ :** ಪಾಲ್ಗುಂಬಳದ ಬೇರ್, ದಾಸವಣದ ಬೇರ್, ಮುಳ್ಳುಹತ್ತರಿಕೆಯ ಬೇರ್, ಇವಱೊಳಗೆ ದೊರಕಿದುದೊಂದಜ ಬೇರಂ ಕೊಂಡುಬಂದು ಶಿಶುವಿನ ಕೊರ ಲೊಳ್ ಕಟ್ಟರ್ ಉಪದ್ರವವಿಲ್ಲದೆ ಪಲ್ಗಳ್ ಬರ್ಪುವು (ಜೀಸಂಕೋಪ. ೯-೦೦೩ ಬೀಷಾ).

[ಮುಳ್ + <ಹತ್ತರಿಕೆ]

ಮುಳ್ಳಸೆ. ಮುಳುಮಸೆ (ನಾ). ೧. ಮುಳ್ಳಿನ ಹಾಸುಗೆ : ಸುಡಿಗಟ್ಟುಗಳು . . . ನುಡಿವುರುಳ್. ಮುಳ್ಳಸೆ. ಬಗೆಗುಮರೆ (ಶಾಸಂಪ್ರ. ೨ ಮುಷ್ಕ.೬). **ಮುಳುಮಸೆ :** ೨. ಚುಚ್ಚುವ ಹಾಸುಗೆ : ಒರಟು ಹಾಸುಗೆ : ಅರಸನು . . . ಮೊಳೆಗಲ್ಲ ಮುಳುಮಸೆಯ ಮೇಲೆ ಹಸಿದಳವಳವು ಹೊದೆ ಯಲಿಲ್ಲದೆ ಹೊಯ್ದ ಒಮಮನ. ಶಿದರ್ಶನೇವನ್ನೆಸುವೆಯ (ಪಚಾಂ. ೯-೩೧).

[ಮುಳ್ + ಪಸ್ಯೆ]

ಮುಳ್ಳಾಗಿಲ್ (ನಾ)· ಮುಳ್ಳಿನಂತೆ ಜೊಪಾಗಿರುವ ಮೊಳೆಗಳುಳ್ಳ ಬಾಗಿಲು ; ಕಂಟಕದ್ವಾರ : ಎಸಳ್ಕಳೆ. . . ಮುಳ್ಳಾಗಿಲ್ (ಶಬ್ದಾಖ. ೬೩ ಕೃಹೋ). 'ನುಸುಳ್ವಾಗಿಲ್' ಪರಾ. [ಮುಳ್ + ಬಾಗಿಲ್]

ಮುಳ್ಳೆರಸು (ಕ್ರಿ)· ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರು,—ಕೂಡಿರು : ಕುಸಿಲೆ ಯೆಂದು ಮುಳ್ಳೆರಸಿದ ಗುಜುಱುಗೊಂಬು (ಆಸಾಚ. ೫. ೪೩ ಕೃಕ್ರಿ).

[ಮುಳ್ + ಬೆರಸು, (<ಬೆರೆಯುಪು)]

ಮುಳ್ಳೆಳೆ (ನಾ)· ಮುಳ್ಳಿನ ಪೊದೆ,—ಹೊದರು : ಇಳಿವಾಗ ನಜ್ಜೆ ಯಿಂದನುಚರರು ಕಂದು ಮುಳ್ಳೆಳೆಯಲ್ಲಿ ತೊಟ್ಟಿಬಂ ನಿಸ್ಸಿ ಬರಲು (ಪಚಕ್ಷ. ೬-೪೩). [ಮುಳ್ + ಮೆಳೆ,]

ಮುಳ್ಳೀರೆ (ನಾ)· (?) : ಬೆಳ್ಳರಿ, ಬೆಳ್ಳರಿ : ಮುಳ್ಳೀರೆ. ಮುಳ್ಳೀರೆ (ಶಬ್ದಾಖ. ೬೩ ಕೃಹೋ). [?]

ಮುಳ್ಳೆಜಗು (ನಾ)· (?) : ಕಹೊಲಂ. ಮುಳ್ಳೆಜಗು (ಶಬ್ದಾಖ. ೬೩ ಕೃಹೋ). [?]

ಮುಳ್ಳೆಱೆ (ನಾ)· (?) : ಮುಳ್ಳೆಜೆ. ಮುಳ್ಳೆಜೆ (ಶಬ್ದಾಖ. ೬೩ ಕೃಹೋ).

[?]

ಮುಳ್ಳಂಕೋಲೆ, ಮುಳ್ಳು ಅಂಕೋಲೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳಿನ ಗಿಡ : ಅವರು ತಮ್ಮ ಕಾಂಪೌಂಡಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಮುಳ್ಳಂಕೋಲೆಯನ್ನು ಬೆಳಸಿದ್ದಾರೆ (ಕಾಪ). **ಮುಳ್ಳುಅಂಕೋಲೆ :** ನೀರುಪ್ಪಿಗಿಡ. ಮುಳ್ಳು ಅಂಕೋಲೆ. ಗೋರಿಮಿಡಿ. ಕೊಳವಳಿಕೆ (ಪ್ರಿವಿ. ೦೦-೦೦೩).

[ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಅಂಕೋಲೆ/ತುಳು. ಮುಳ್ಳಂಕಲೆ, ಮುಳ್ಳಂಕೊಲೆ]

ಮುಳ್ಳಯ್ಯು (ನಾ)· ಮೈ ಮೇಲೆ ಮುಳ್ಳುಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ,—ಸರಳು : ಆತನ ಆಯುಧಗಳ ಗಣನೆ ಎಷ್ಟೆಂತೆಂದಡೆ ಮುಳ್ಳಂಬುಗಳು ಸಾವಿರದೇಳ್ನೂಱು ಒಂಬತ್ತುಸಾವಿರ ವಿಚ್ಛಿಯಂಬುಗಳು ಸರಳಂಬು ಹನ್ನೆರಡುಸಾವಿರ (ಕೃಕೂ. I. ೮೩).

[ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಅಯ್ಯು,]

ಮುಳ್ಳಕೀರೆ ' ಮುಳ್ಳುಕೀರೆ ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳಭಟ್ಟಾರಕ (ನಾ) ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಒಭೂಪೋಗ್ರತಪೋ ಯುಕ್ತ, ಮುಳ್ಳಭಟ್ಟಾರಕೋ ಗಣೆ ಕುಲ್ಲಕ್ಕೋ ಗುಣಾವಾಸ್ಸೊರಿ ಗುಣ ಕೀರ್ತಿಮಾನೀಶ್ವರಃ (ಪಾಚಾ. XX, ೦೩-೬ ; ೩೭೨).

[ಮುಳ್ಳು + ಭಟ್ಟಾರಕ]

ಮುಳ್ಳಮುಂಜ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : 'ಅಧೋಮುಖಿ—ಎತ್ತನಾಲಗೆ- ಮುಳ್ಳಮುಂಜ" (ಟಿಸಂ. ೩). [<ಮುಳ್ + ಮುಂಜ,]

ಮುಳ್ಳಹೊಂಗೆ ' ಮುಳ್ಳುಪೊಂಗೆ ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳಾವಿಗೆ (ನಾ). ಶಿವನ ಪಾಗೂ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಭಕ್ತರು ಹರಕೆಗಾಗಿ ತೊಡುವ. ಕಬ್ಬಿಣದ ಜೊಪಾದ ಮೊಳೆಗಳನ್ನು ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೆಟ್ಟಿರುವ ಪುರದ ಹಾವುಗೆ : ಕಾಲು ಮುಳ್ಳಾವಿಗೆ ಕೈಯ ಡವರಿಯ ನುಡಿ ಅರಿಗಣ್ಣ ತಿಕೆ ಪೂತ ಕಂಚರಂಜಿಕೆ ಬರುವ ರುದ್ರ ಬಂದಿದ್ದನ ಪಸನದರಿ (ಜೀಸಂಕೋ. ೦೪೩). [ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಪಾವಿಗೆ (<ಪಾವುಗೆ)]

ಮುಳ್ಳಿ ? (ನಾ)· ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ (?) : ಸ್ವರದ ಮುಳ್ಳಿಯ ಕೊಂಡು ತಟಾಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಬಿಯರು ಬೋನವ ಮಾಡುತ್ತಿಪ್ಪರು (ಕವಗೋ. ೩೬-೭೬). [?]

ಮುಳ್ಳಿಕಾದಂಟು 'ಮುಳ್ಳುಕಾದಂಟು' ನೋ.

ಮುಳ್ಳಿಚುಳ್ಳಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಹೂಚುಳ್ಳಿ. ಮುಳ್ಳಿ ಚುಳ್ಳಿ. ಪರಿಕಂಷ. ಕುಡಿಮುಳ್ಳಿ (ಕ್ಯಾಹಿ. ೩-೩೪). [ಮುಳ್ಳಿ + ಚುಳ್ಳಿ,]

ಮುಳ್ಳಿಡಿ (ಕ್ರಿ)· ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರು ; ಕಂಟಕಮಯವಾಗಿರು : ನೀನೇಂದುದಂ ಮಾಡೆನೆಂದಾ ಚಂಡಿ ಚಂಡಿಪೋರೆ ಮುಳ್ಳಿಡಿವ ವಾರನೇಜಿ ದಂತಾವುದು (ಕೃಬಾಷಾ. ೦೦-೩೬). [ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್)) + ಇಡಿ,]

ಮುಳ್ಳಿಡು (ಕ್ರಿ)· ಮೈಯ ಕೂದಲು ನೆಟ್ಟಗಾಗು ; ರೋಮಾಂಚನ ಗೊಳ್ಳು : ಅವನ ಮೆಯ್ ಮುಳ್ಳಿಟ್ಟು (ಪುಸಂಕಾವ್ಯ. ೬. ೩-೭೦) : ಮೈಯುಂ ಮುಳ್ಳಿಡಬಹುವಾ ಅದರು ಪಾನಬೊಳಗೆ ಇದೆ ಧೈರ್ಯವು (ಅಕಳಾ. ೩೯. ೦೩). [ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಇಡು,]

ಮುಳ್ಳಿಬಳ್ಳಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಪ್ರಿವಿ. ೪೩-೧೦೦).

[ಮುಳ್ಳಿ + ಬಳ್ಳಿ]

ಮುಳ್ಳಿಱಿ (ಕ್ರಿ)· ೧. ಮುಳ್ಳು ಚುಚ್ಚು,—ನಾಟು : ಮುಳ್ಳಿಱಿ ಯುವಿನತಾದಡಂ ಕೆಜಿಲ್ಲದೇ ಸಂಕೀರ್ಣ ಪದದಿಂದೆಲ್ಲೆಡೆಯೊಳಂ ಹಾನೆಯಾಗಿದ್ದ ಹನಲಾ ವಿಶ್ವವಲ್ಲಭಂ (ಪಚಕ್ಷ. ೫೦-೬೪). ೨. ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಚುಚ್ಚಿ ರಂಧ್ರಮಾಡು,—ಕೊರೆ : ಹೋಳಾಗಿ ಬಾಳೆಯ ಕಾಯ ಸಂಬಳಿ . . . ಮುಳ್ಳಿಱಿದು ಸಂಭಾರಮಂ ತುಂಬಿ (ಹೊಪಕಾ. ೪-೭೭).

[ಮುಳ್ + ಇಱಿ,]

ಮುಳ್ಳು ' ಮುಳ್ ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಅಂಕೋಲೆ ' ಮುಳ್ಳಂಕೋಲೆ ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಆಜ್ಞೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಕಾಂಡ:, ಕ್ರಿಕರ:, ಗ್ರಂಥಿಲ:—೩ ಮುಳ್ಳುಆಜ್ಞೆಯ ಪೆರು" (ಕಣ್ಣಾಂ. ೦೩೦).

[ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಆಜ್ಞೆ,]

ಮುಳ್ಳುಂಗೊಳ್ಳೆ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳುಳ್ಳ ಕುಡಿಕೆ : ಇಂತು ಬಂದು ಬಂದಿವಿದುಂ ನೇಣಂ ಬಿಗಿದುಂ ಮುಳ್ಳುಂಗೊಳ್ಳೆಯಿಪ್ಪಿಂದುಮಾಡದು ಮಾರ್ದುಂ ಸಾರ್ದುಮೆಬ್ಬಿಡಂಯ್ಯಾಗಳ್ (ಶಾಪತಿಕ್ಕ. ೬೪-೬೪).

[ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಕೊಳ್ಳೆ (<ಕೊಳಿಕೆ)]

ಮುಳ್ಳುಕಂಟಿ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿರುವ ಪೊದೆ, –ಹೊದರು : ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕವಳಿ, ಪರಗಿ, ಜಾಲಿ ಮುಂತಾದ ಮುಳ್ಳುಕಂಟಿಗಳು ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ (೪೫೬. ೭–೦೩). [ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಕಂಟಿ]

ಮುಳ್ಳುಕಾದಂಟು, ಮುಳ್ಳಿಕಾದಂಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಮುಳ್ಳುಕಾದಂಟು, ಹಾರಿಕೆ" (೫೫೦. ೩೩). **ಮುಳ್ಳಿಕಾದಂಟು** : ಮುಳ್ಳಿಕಾದಂಟು, ಹಾರಿಕೆ (ಪ್ರತಿಗಿ. ೩೨–೦೦೭೭). [?]

ಮುಳ್ಳುಕಾರೆ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾರೆಗಿಡ : ಮುಳ್ಳುಕಾರೆ (ಕಾಟಕೊಶ್ತಿ). ಸಾಧಾರಣವಾದ ಸ್ಪೃಗಿಡ . . . ಕಾಯಿಗಳಿಂದ ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ಕರಬನ್ನ ಕೊಡುವರು (೪೫೫. ೪.).

[ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಕಾರೆ. / ತಮಿ. ಮುಳ್ಳುಕ್ಕಾರೈ]

ಮುಳ್ಳುಕೀರೆ, ಮುಳ್ಳಕೀರೆ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೀರೆಸೊಪ್ಪು : "ಮುಳ್ಳುಕೀರೆಸೊಪ್ಪು, ಮುಳ್ಳುಹರಿವೆಸೊಪ್ಪು . . . ಮುಳ್ಳುಗೊಡಕೊಚ್ಚು" (೫೫೦. ೦೦). **ಮುಳ್ಳಕೀರೆ** : ಮುಳ್ಳುಕೀರೆಸೊಪ್ಪು, ಮುಳ್ಳುಹರಿವೆಸೊಪ್ಪು (ಪ್ರತಿಗಿ. ೬–೮೩).

[ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಕೀರೆ. / ತಮಿ. ಮುಳ್ಳುಚ್ಚೀರೈ. ಮುಳ್ಳುಕ್ಕೀರೈ]

ಮುಳ್ಳುಕುರ (ನಾ). ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡಲು ಬಳಸುವ, ಮುಳ್ಳುಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ : . ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಜೀನು ಹಾಕುವುದಿಲ್ಲ. ಕಡಿವಾಣಕ್ಕೆ ಬದಲು ಹದಮಾಡಿದ ಎತ್ತಿನ ಚರ್ಮದ ಮುಳ್ಳುಕುರ ಹಾಕುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಆಕಾರದ ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ಮುಳ್ಳುಗಳಿರುತ್ತವೆ . . . ಇದಕ್ಕೆ ಲಗಾಮನ್ನು ತಗುಲಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಸವಾರನು ಲಗಾಮನ್ನು ಹಿಡಿದು ಎಳೆದಾಗ ಕವಲುಗೋಲು ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹತೋಟಿಗೆ ತರುತ್ತದೆ (ಕ್ರವಾ I . ೦೦ ೦೦೮).

[ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಕುರ]

ಮುಳ್ಳುಕೂಗರಿ ' ಮುಳುಕೂಗರಿ ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಕೊಗ್ಗಿ ' ಮುಳುಗೊಗ್ಗಿ ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಕೊಗ್ಗೆ ' ಮುಳುಗೊಗ್ಗಿ ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಕೊಳಿಂಜಿ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಪ್ರತಿಗಿ. ೭೪–೦೨೦೬). [ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಕೊಳಿಂಜ]

ಮುಳ್ಳುಕೋಲು 'ಮುಳುಗೋಲು' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಗಳ್ಳಿ ' ಮುಳುಗಳ್ಳಿ ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಗಿಡ ' ಮುಳ್ಳಿಡು ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಗುಜುಚೆ (ನಾ). ಮುಳ್ಳಿನ ಪೊದರು.–ಮೆಳೆ : ಬಿರ್ದಿಂಡಲು ಮುಳ್ಳುಗುಜುಚೆ ಬಲ್ಲೆಳೆ . . . ಕಣಗಾಡಾ ಹಳುವಿನೊಳೊದವಿಮುದ್ದೆ ನೋಡಿದರು (ಕ್ರಚಾಂ. ೭–೦೩).

[ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಕುಜುಚೆ (<ಕುರುಚು)]

ಮುಳ್ಳುಗೆಣಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಣಸು : (ಪ್ರತಿಗಿ. ೩೦–೩೯೦). [ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಗೆಣಸು (<ಗೆಟ್ಟು)]

ಮುಳ್ಳುಗೆಜ್ಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು; P ಈಗಿನ ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹೊಳೆಹೊನ್ನೂರುಸೀಮೆಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಹಳ್ಳಿ : ಬೂತಯ್ಯನ ಮಾದೆಬ್ಬ ಸೀಗೆಯರ ಮಾದಯ್ಯ ಗಾವುಗ್ರಗೆಬ್ಬ ಮಣ್ಣಿಲೆಸಾಯಿಪರಸಾಡ ತುಜುಗೊಳ್ಲ ತೆರಳ್ದ ಸತ್ಪಂ ಮುಳ್ಳುಗೆಜ್ಜೆ × × × (ಪ್ರಕಾ. ೦೯೩೫, ೩೩–೪ ; ೦೨೮).

[ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಕೆಜ್ಜೆ]

ಮುಳ್ಳುಗೊಂಚೆ (ನಾ). ಮುಳ್ಳನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದ ಗೊಂಚಲು.—ಗುಚ್ಛ : ಎಂಟನೆಯ ವಸು ಕಾಮಧೇನುವ ಮುಳ್ಳುಗೊಂಚೆಯಂ ಪೊಡದಾತನು ಪೊಡಕೆಯುರಿ ಬಹುಕಾಲವಿರಲಿ ಅವಸಾನದೊಳ್ ಬಿಡದೆ ಸರಳಿನ ವಂಚದಲಿ ವಂರಣಿಸಲಿ (ತಖಂಗ. ೯–೨೬).

[ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಗೊಂಚೆ (<ಗೊಂಚೆ)]

ಮುಳ್ಳುಗೊಗ್ಗಿ ' ಮುಳುಗೊಗ್ಗಿ ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಗೊರಟಿ ' ಮುಳ್ಳುಗೋರಂಟಿ ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಗೊರಟೆ ' ಮುಳ್ಳುಗೋರಂಟಿ ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಗೋರಂಟಿ ' ಮುಳ್ಳುಗೋರಂಟಿ ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಗೋರಂಡೆ ' ಮುಳ್ಳುಗೋರಂಟಿ ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಗೋರಂಟೆ, ಮುಳ್ಳುಗೊರಟಿ, ಮುಳ್ಳುಗೊರಟೆ, ಮುಳ್ಳುಗೋರಂಟಿ, ಮುಳ್ಳುಗೋರಟೆ (ನಾ). ೧. ಮುಳ್ಳುಗಳುಳ್ಳ ಹಳದಿಸ್ಪಟಿಕದ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : "ಕುರಂಟಕ, ಸಹಚರಿ, ಪೀತದ್ರುಂಟಿ – ಕೆಂಪಿನ ಮುಳ್ಳುಗೋರಂಟೆ (ಕಾರಪ) ; ಅರಿಸಿಮುಣ್ಣಿನ ಮುಳ್ಳುಗೋರಂಟಿ" (ಶಾಶಾ. ೪) ; "ಕುರಂಟಿಕ . . . ಮುಳ್ಳುಗೋರಂಟಿ, ಮುಳಜಾಲಿ" (೫೫೦. ೦೯). **ಮುಳ್ಳುಗೊರಟಿ** : ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕೊಡಸಿಗೆ . . . ಸಹಚರಿ (ಮುಳ್ಳುಗೊರಟಿ). ಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ಕಳ್ಳನ ಗಿಡ ಇವನ್ನು ಹಸಿಯದಿರುವಾಗಲೇ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು (೫೫೬. xii, ೪೫೫–೫೫). **ಮುಳ್ಳುಗೊರಟೆ** : ೨. ಕೆಲಗುಳ್ಳದ ಬೇರು . . . ಮುಳ್ಳುಗೊರಟೆ, ಶುಂಠಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ಕಷಾಯವಿಟ್ಟು . . . ಕುಡಿಯೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ ಗುಣವಾಗುವುದು (೫೫೬. ೬೬), **ಮುಳ್ಳುಗೋರಂಟಿ** : ೧. " ಕುರುಪಕಃ, ಅರುಣೇತಸ್ಮಿನ್ – ಕೆಂಪು ಹುವ್ವುಳ್ಳ ಮುಳ್ಳುಗೋರಂಟಿಯ 'ಪೆಸರುಗಳು " (ಟಣಂ. ೦೫೯). **ಮುಳ್ಳುಗೋರಂಟೆ** : ೧. " ಸ್ಥೈರೇಯಕಃ, ರ್ದ್ರುಂಟೀ – ಈ ೨ ಮುಳ್ಳುಗೋರಂಟೆ " (ಶಾಶಾ. ೦೦೬). ೨. ನೆಲಗುಳ್ಳದ ಬೇರು . . . ಮುಳ್ಳುಗೋರಂಟೆ ಬೇರು, ಶುಂಠಿ ಸಹ ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿ ಸೇವಿಸಲು ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರವು ನಾಶವಾಗುವುದು (೫೫೬. ೬೦). **ಮುಳ್ಳುಗೋರಟೆ** : ೧. ಮುಳ್ಳುಗೋರಟೆಗಿಡದ ತಾಂಬೂ ಹೂವು ಅರಳಿದ್ದುವು (೬೦೨).

[ಮುಳ್ಳು (< ಮುಳ್) + ಗೋರಂಟೆ. / ತೆಲು. ಮುಳಲು ಗೋರಂಟ]

ಮುಳ್ಳುಗೋರಟೆ ' ಮುಳ್ಳುಗೋರಂಟಿ ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಗೋಲು ' ಮುಳುಗೋಲು ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಚಮಚ, ಮುಳ್ಳುಚಮಚೆ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಆಹಾರ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಚುಚ್ಚಿ ಹಿಡಿದು ತಿನ್ನಲು ಬಳಸುವ, ಚೂಪಾದ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಮಚ : (ಬೇಜಿನ ಊಟ ಮಾಡುವಾಗ ಅಥವಾ ಅತಿಗೆ ಮಾಡುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಮುಳ್ಳುಚಮಚ (Fork. ೨೦೫೩). **ಮುಳ್ಳುಚಮಚೆ** : ಯಾರು . . . ಫಲುಜೂಪಾಸ ಸಾಪೇಲುನು ಮಾಡಿವೆ ಪಾಕವನ್ನು . ಮುಳ್ಳುಚಮಚೆ ಹಿಡಿದು, ಸೇವಿಸುವುದನ್ನು ಕಲಿತಿರುವರೊ ಅವರು ಈ ಪೀಡೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗಿರುವರು (೪೫೫. ೦೬). [ಮುಳ್ಳು (< ಮುಳ್) + ಚಮಚ]

ಮುಳ್ಳುಚಮಚೆ 'ಮುಳ್ಳುಚಮಚ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಜವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೆಂವಧಾನ್ಯ : ಮುಳ್ಳುಜವೆಯು . . . ತ್ವಕ್ರೋಗಗಳನ್ನು ಕಳೆಯುವುದು (ಶಾಖಂಗ. ೦೦೪ ೩೪೯);

ಗೊಬ್ಬರವ ಭೂಮಿಯಾಗಿ ತುಪ್ಪು ಇರುವುದರಿಂದ . . . ಅವರಿಬ್ಬಾದರೂ ಮುಳ್ಳು ಜವೆಯಾದರೂ ಬಿತ್ತಿದರೆಯು ಬರುತ್ತದೆ (ಕೃಚಕ್ರ.೩೬).

[ಮುಳ್ಳು (< ಮುಳ್) + ಜವೆ]

ಮುಳ್ಳುಜೀನಂಗಿ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಪರಂಗಿಜಾಲಿಗಿಡ, ಮುಳ್ಳುಜೀನಂಗಿ" (ಸ್ಮಶ. ೨೦೨).

[ಮುಳ್ಳು (< ಮುಳ್) + ಜೀನಂಗಿ]

ಮುಳ್ಳುತಂತಿ (ನಾ). ಮುಳ್ಳಿನಂತೆ ಚೂಪುತುದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಲೋಹದ ಎಳೆ : ಬಿಟ್ಟರೋ ಕಾಡಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಾಕಟ್ಟಿ ಸುತ್ತಲೂ ಬಿಗಿದುಬ್ಬು ಮುಳ್ಳುತಂತಿ (ಪಕ್ಕಶ. ೭೭). [ಮುಳ್ಳು (< ಮುಳ್) + ತಂತಿ]

ಮುಳ್ಳುತಾರೆ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾರೆಯ ಗಿಡ : ಕುಡಪಲೆ, ಪೆತ್ತರಿಮುಳ್ಳು, ಮುಳ್ಳುತಾರೆ, ಗಜಬೀರ (ಪ್ರಕಿನಿ. ೭೭-೭೫೯). [ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್)+ತಾರೆ (<ತಾಜ್)]

ಮುಳ್ಳುನವಂದಿಗೆ (ನಾ). ಒಳಪು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಬೀಲುವ ಬೀದ . . . ಮುಳ್ಳುನಿವಂದಿಗೆಸೊಪ್ಪು ಇವ ಸಹ ಕೊಂಡು ರಸವ ಹಿಂಡಿಕೊಂಡು ಈ ರಸದಲ್ಲಿ ಬಳಿದಿನ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ ಪಥ್ಯದೂಳರೆ ಹುಲಮೇಹ ಗುಣ (ಪಕ್ಕಶ. ೦೨೦). [ಮುಳ್ಳು (< ಮುಳ್) + ನಿವಂದಿಗೆ]

ಮುಳ್ಳುನೆಗ್ಗಿಲು (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ : ಬಳ್ಳಿದಂಜುಟೆ ನೆಜೆ ಮುಳ್ಳುನೆಗ್ಗಿಲು . . . ಹುಲ್ಲುಗಳ್ ಬೆಳೆದಾಗ ದಾರಿ ಬಿಡದೆ ಜಾಲುಗಲ್ಲ ಮಜಲುಕೊಂಡಿಹುವೆ (ಕಂಪಾ. ೦೬-೬೯). [ಮುಳು (< ಮುಳ್) + ನೆಗ್ಗಿಲು (< ನೆರ್ಗಿಲ್)]

ಮುಳ್ಳುನೆಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳಿನ ಗಿಡ : "ಕುಬ್ಜಚಂದೆಲೆ, ಮಣಿಕಣ್ಣು, ಮುಳ್ಳುನೆಲ್ಲಿ" (ಸ್ಮಶ. ೦೦೩).

[ಮುಳ್ಳು (< ಮುಳ್) + ನೆಲ್ಲಿ]

ಮುಳ್ಳುಪಾರಿವಾಳ, ಮುಳ್ಳುಪಾಲಿವಾಣ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳುಳ್ಳ ಪಾಲಿವಾಣದ ಮರ : "ಕನಕಸ್ಥಾ–ಮುಳ್ಳುಪಾರಿವಾಳ" (ಲಿಪಾ. ೫೪). ಮುಳ್ಳುಪಾಲಿವಾಣ : ಮುಳ್ಳುಪಾರಿವಾಣ, ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಗ (ಪ್ರಕಿನಿ. ೩೫-೬೦೦). [ಮುಳ್ಳು (< ಮುಳ್) + ಪಾರಿವಾಳ]

ಮುಳ್ಳುಬದನೆ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬದನೆ : "ಕೀಟಕಪ್ರತತಿ – ಮುಳ್ಳುಬದನೆ" (ಲಿಪಾ ೫೭).

[ಮುಳ್ಳು (< ಮುಳ್) + ಬದನೆ]

ಮುಳ್ಳುಬೆಟ್ಟಮಾವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾವು : ಮುಳ್ಳುಬೆಟ್ಟಮಾವು, ಗಚ್ಚಣ್ಣೆಕಾಮಿ (ಪ್ರಕಿನಿ. ೨೯-೧೧೦).

[ಮುಳ್ಳು (< ಮುಳ್) + ಬೆಟ್ಟ + ಮಾವು]

ಮುಳ್ಳುಬೇಲಿ 'ಮುಳುಬೇಲಿ' ನೋ

ಮುಳ್ಳುಮದರಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳಿನ ಗಿಡ : ಮುಳ್ಳುಗೋರಂಟಿಗಿಡ : ಕುರೆಬಿಕೆ, ಮುಳ್ಳುಗೋರಂಟಿ, ಮುಳ್ಳುಮದರಂಗಿ (ಪ್ರಕಿನಿ. ೦೦-೦೯೯). [ಮುಳ್ಳು (< ಮುಳ್) + ಮದರಂಗಿ]

ಮುಳ್ಳುಮರ 'ಮುಳ್ಳರ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಮುಖ (ನಾ). ನಿ. (ಸಿಡುಬು ಮುಂತಾದುವೆ ಎದ್ದು) ಗುಳಿ, ಕಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಒರಟಾದ ಮುಖ. – ಗಂಟುಗಂಟಾಗಿರುವ ಮುಖ : ಅವನದು ಮುಳ್ಳುಮುಖ (ಜಾಪ). ವಿ. ಏರುತಗ್ಗಾದ ಮೇಲ್ಮೈ : ಒರಟಾದ ಹೊರಮೈ : ಆ ಉಲ್ಕಗಳು ಕ್ರಮೇಣ ಮಿಟ್ಟಿಗೂಡಿ ಉಂಡೆಯಾಗಿ ಚಂದ್ರನಾಯಿತೆಂತಲೂ ಒಳಗೆ ಸೇರಿದ ಉಲ್ಕಗಳಿಂದ ಬಿದ್ದ ಪೆಟ್ಟುಗಳೇ ಚಂದ್ರನ ಮುಳ್ಳುಮುಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂತಲೂ . . . ಹೇಳುವರು (ಕ್ಯೂಕಾರ್ಯ. ೨೦೦). [ಮುಳ್ಳು (< ಮುಳ್) + ಮುಖ]

ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತಗ 'ಮುಳ್ಳುಬ್ಬುಗ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತಲ 'ಮುಳ್ಳುಬ್ಬುಗ" ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಕ 'ಮುಳ್ಳುಬ್ಬುಗ' ನೋ,

ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಗ 'ಮುಳ್ಳುಬ್ಬುಗ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಮುರಿ 'ಮುಳ್ಳುಜಿ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಮುಱಿ 'ಮುಳ್ಳುಜಿ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಮೊನೆ 'ಮುಳ್ಳೊನೆ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಯಲಗ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮುಳ್ಳುಯಲಗದ ಹೂವಿನಂತೆ ಹೆಮ್ಮರದ ಹೂವಿನಂತೆ ಕಾವ ಕಬ್ಬಿಣದಂತೆದುಂ ಇರುವ ಈ ಆರು ಬಗೆಯ ಹೊಳಪುಳ್ಳ ರತ್ನವ ವೈಶ್ಯಜಾತಿಯೊದ ಸೌಗುಂಧಿಕವೆಂದು ತಿಳಿಯುವದು (ಕಾಗಂ. ೩೩೬-೦೬). [ಮುಳ್ಳು (< ಮುಳ್) + ಎಲೆ + ಯಲಗ]

ಮುಳ್ಳುರಾಮಫಲ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : (ಪ್ರಕಿನಿ. ೭-೦೨೦).

[ಮುಳ್ಳು (< ಮುಳ್) + ರಾಮಫಲ]

ಮುಳ್ಳುರ್ಜು (ಕ್ರಿ). ಮುಳ್ಳು ಚುಚ್ಚು,– ನಾಟು : ಪಳ್ಳದ ಕೇದಗೆಗೆ ಪಾದ್ದು ಪತ್ತಿದ ಕಿಮ್ಮಂ ಮುಳ್ಳುರ್ಜಿ ತೆಜಿದು ಪಲ್ಲಂ ಫೊಳ್ಳೆನೆ ನಗಿಪುದು ಕಟಿಕಮಂ ಮರ್ಕಟಕಂ (ಕಚ. ೨-೧೯).

[ಮುಳ್ + ಉರ್ಜು]

ಮುಳ್ಳುವಂದಿ 'ಮುಳ್ಳಂದಿ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುವೇಲಿ 'ಮುಳುಬೇಲಿ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಹೊಂಗೆ, ಮುಳ್ಳುಹೊಂಗೆ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೊಂಗೆಮರ : "ಅಂಗಾರವಲ್ಲರಿ – ಮುಳ್ಳುಹೊಂಗೆ" (ಅಾಪ. ೨-೦೦). **ಮುಳ್ಳುಹೊಂಗೆ** : "ಪರ್ಕಟೀ – ಅಜಪೋದ . . . ಮುಳ್ಳುಹೊಂಗೆ" (ಲಿಪಾ. ೦೧೩). [ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಹೊಂಗೆ]

ಮುಳ್ಳುಹೊರೆ (ಕ್ರಿ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರು; ಕಂಟಕವಯವಮಾಗಿರು: ಅರ್ಜಿಸುವರು ಮುಳ್ಳುಹೊರೆದ ಲೋಭದೆಲವಪಾರದೊಳಕಟ (ಪಾಪಂಚ. ೬-೪೦). [ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಹೊರೆ]

ಮುಳ್ಳುಸವುತೆ 'ಮುಳುಸೌತೆ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಸೀಗೆ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಜಪೀ. ಜಪೊಕಾ . . . ಸಂಸ್ಪರಾ – ಈ ೬ ಮುಳ್ಳುಸೀಗೆ" (ಪಾಪಂಗ. ೦೦೨). [ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಸೀಗೆ]

ಮುಳ್ಳುಸುಂಡೆ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಡೆಬಳ್ಳಿ : ಮುಳ್ಳುಸುಂಡಹೂವೆ ಎರಡು ಮೂರ ಒಂದು ಮೂರ ಪಸುವಿನ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ವೇದಿಸಿ . . . ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೆ ವೀರ್ಯವೃದ್ಧಿ (ಶಾಮಖ. ೫೬೪). [ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಸುಂಡೆ]

ಮುಳ್ಳುಸೇವಂತಿಗೆ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ, ಮುಳ್ಳುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಇಂಗಳದ ಹಣ್ಣು, ಮುಳ್ಳುಸೇವಂತಿಗೆ ಬೇರು . . . ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಕಾಯಿಯು ತಿರುಳು ಇವುಗಳ ಸ್ವೆಲ್ಪಾ ಕಷಾಯಮಿಟ್ಟು ಸೇವಿಸಲು ಎಂಥ ದೋಷಜ್ವರವಾದರುಂ ಕಿವಾಗುಂ (ಸ್ಮಶ. ೩೦೬). [ಮುಳ್ಳು(<ಮುಳ್) + ಸೇವಂತಿಗೆ. / ತುಳು. ಮುಳ್ಳುಸೇವಂತಿಗೆ]

ಮುಳ್ಳುಸೌತೆ 'ಮುಳುಸೌತೆ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಹುಂದಿ 'ಮುಳ್ಳಂದಿ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಹಣ್ಣು (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪಣ್ಣು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಪುರ್ವಾಲಿ, ಮುಳ್ಳುಹಣ್ಣು (ಪ್ರಕಿನಿ. ೭೯-೦೬೩) ; ಹುಡುಗಿದುರೆಲ್ಲ ಮುಳ್ಳುಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯಲು

ಹೋಗಿದ್ದೆವೆ (ಮುಕುಂಣ. ೫೮).

[ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಹಣ್ಣು೨ (<ಪಣ್)]

ಮುಳ್ಳುಹತ್ತರಿಕೆ 'ಮುಳ್ಳತ್ತರಿಗೆ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಹರಿವೆ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹರಿವೆ ಸೊಪ್ಪು : ಮುಳ್ಳುಕೀರೇಸೊಪ್ಪು. ಮುಳ್ಳುಹರಿವೇಸೊಪ್ಪು (ಕ್ಯಾಶಿ. ೬-೧೩). [ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಹರಿವೆ (<ಹಱುಹು)]

ಮುಳ್ಳುಹಲಸು (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಮುಳ್ಳುಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಣ್ಣು ಮತ್ತು ಅದರ ಗಿಡ : ಅನಾನಸು : 'ಅನಾನಸ್' ಎಂಬ ಹಣ್ಣು ಮತ್ತು ಗಿಡ ; ಮುಳ್ಳುಹಲಸು ; ಪರಂಗಿ ಹಲಸು ; ಸೆಲಹಲಸು (Ananas. ೧೦೪೭).

[ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಹಲಸು (<ಪಲಸು)]

ಮುಳ್ಳುಹಾಲಿವಾಣ 'ಮುಳ್ಳುಪಾರಿವಾಳ' ನೋ.

ಮುಳ್ಳುಹಾಸಿಗೆ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಯಾತನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತಹುದು ; ಕಷ್ಟಕರವಾದುದು : ಯಾರಿಗೂ ಬೇಡವಾಗಿದ್ದೇನೆ ಎಂಬ ಅರಿವು ಕೆಂಪುದೇವಯ್ಯನಿಗೆ ಕ್ಷಣಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ಅಟಿಪಾಗಿ ಅರಸುಕುಸವು ತನಗೆ ಮುಳ್ಳುಹಾಸಿಗೆಯಂತಾಗಬೇಕು (ಶಿಪಚ. ೧೧೭).

[ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಹಾಸಿಗೆ (<ಪಾಸುಗೈ)]

ಮುಳ್ಳುಹುಳ (ನಾ). ಮುಳ್ಳಿನಂತಹ ಕೊಂಡಿಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು : ಜೇಳು : "ವ್ಯಶ್ಚಿಕಃ – ೧ ಮುಳ್ಳುಹುಳವೇಳು" (ಕಣ್ಣಾ.೦೩. ೩೭೦). [ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಹುಳ (<ಪುಟು)]

ಮುಳ್ಳುಹೊನಗೊನ್ನೆ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ. – ಹೊನಗೊನ್ನೆ : (ಕ್ಯಾಶಿ. ೩-೧೩).

[ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಹೊನಗೊನ್ನೆ (<ಪೊನ್ನಗನ್ನೆ)]

ಮುಳ್ಳುಹೊನ್ನೆ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೊನ್ನೆಮರ : ಮುಳ್ಳುಹೊನ್ನೆ . . . ಗದುತರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಕಟ್ಟಿಗೆ ಗಟ್ಟಿ (ಕಣಾಗ. ೯೭).

[ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಹೊನ್ನೆ (<ಪೊನ್ನೆ)]

ಮುಳ್ಳೂರು 'ಮುಳ್ಳೂಜು' ನೋ.

ಮುಳ್ಳೂಜು, ಮುಳ್ಳೂರು (ಕ್ರಿ). ಮುಳ್ಳನ್ನು ಚುಚ್ಚು, – ನೆಡು : ವಿಸರ್ಜಿಸಿ ಬಿಡುವಾಗ ಎಲ್ಲಿರ್ದನೊ ಮುಳ್ಳೂಜಿ ತೆಜಿಪ್ಪಲ್ಲದಿಪ್ಪ ಅವಿಂಡಮಸ್ತು (ಜಸಕ. ೪- ೦೨೦೩). ಮುಳ್ಳೂರು : ಅಂದಿನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಳೂರು ಪಷ್ಟೂ ಸ್ಥಳವಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಬಂ). [ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಊಜು೨]

ಮುಳ್ಳೆಳ್ಳು (ನಾ). ಮೊಸೆ ಮುರಿಯುವ ಎಳ್ಳು ; ಚೂಪಾಗಿರುವ ಎಳ್ಳು : ಭೂಮಿಗೆ ವಿಚಿತ್ರವಾದುದು ಮಂಟಪಂ ನೋಡಿ ಹೋಮ ಕುಂಡಂ ಸುಡುವ ಮುಳ್ಳೆಳ್ಳುಗಳ್ಮಾಡೆ (ಪಚಕ. ಪ. ೧೬೩-೬).

[ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್) + ಎಳ್ಳು (<ಎಳ್)]

ಮುಳ್ಳೊತ್ತು (ನಾ). ೧. ಕಾಲಿಗೆ ಮುಳ್ಳು ನಾಟಿದಿರಲು ಹಾಕಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಚಪ್ಪಲಿ. – ಮೆಟ್ಟು : ಗುರುವೆ ಮುಳ್ಳೊತ್ತುಗಳ ಮಾಡಿ ಕಾಲು ಹಾಕುವೆನು (ಕಾಡ್ಕ. ೬೯); ಹಾಯೆ ಹರಿಗೋರಾದೆ ; ರಾಯೆಭೇರಿಗೆ ಆದೆ ; ರಾಯರಾ ಕಾಲಿಗೆ ಮುಳ್ಳೊತ್ತುವಾದೆ (ತೀಗಮ್ಮ. ೦೭೪). ೨. (ಅಲಂ) ಕಿರುಕುಳವನ್ನು ಕೊಡುವಂತಹುದು ; ಉಪದ್ರವಕಾರಿಯಾದುದು : ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ ವಿಜಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಶತಮಾನಗಳಿಂದ ಮುಳ್ಳೊತ್ತಾಗಿದ್ದ ವಿಜಾಪುರರಾಜ್ಯವನ್ನೇ ಉದ್ಧಸ್ತಗೊಳಿಸುವ ವ್ಯಬಲಾಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂದ ಜೈತ್ರಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುಯಸಿದನು (ಆಳಿ. ೦೦೦). [ಮುಳ್ + ಒತ್ತು೨]

ಮುಱಿ೧, ಮುರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ತುಂಡುಮಾಡು ; ತುಂಡರಿಸು : "ಮುಱಿ–ಮೋಟನೇ, ಖಂಡೇ ಚ (ತುಂಡು)" (ಶಪರಾ): ಕೈರವದಱ ಮುಱಿ ನಿಟ್ಟಿರ್ದವರಿದು (ಶಾಕಾ. ೦೩೬-೨) ; ಪಗೆವರ ನಿಟ್ಟಿರ್ದಂ ಮುಱಿ ಪೊಡೆನೆಗೆ ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಾ (ಪಂಪಾ. ೦೦-೦೬) ; ಕುಳಿಕನ ದಾಡೆಯಂ ಮುಱಿವ ದಿಗ್ಗಜವುಂ ಪಡಪಾಯ್ವ : . . . ಅಳವಂ ಸಮಂತು ತೇರಂ ರಣದೋಹಳನಾ ಕುಮಾರಕಂ (ಪಂದ್ರಪು. ೬-೨೪) ; ರಥವನು ನಾಕುಶರದಲಿ ಮುಱಿದು ಸೂತನ ತಲೆಯನರಡಱಲಿ ನೂಕಿ . . . ಪಡಿದನು ದ್ರೋಣ (ಕಾಣ್ಮಾರ್ತ್ರ. ೨-೧೨). ೨. ತುಂಡಾಗು ; ತುಂಡರಿಸಿ ಹೋಗು : ಮೂಗುಂ ಮುಱಿವನ್ನಂ ಮುಂದೆ ಮುಗ್ಗುತ್ತೆಡಬಲದೊಳಗಾಂ ಬೀಜುತುಂ ಪಕ್ಕ ಗೂಡಾಗೊಱಗುತ್ತಂ ಪೋಗಿ (ಕಾಪು. ೦೧೧) ; ಕುಳಿಕನ ಪಲ್ಗಳಂ ಮುಱಿಯೆ ಪೋದಿದರಾರ್ (ಕರಂಹಾ. ೯-೨೦) ; ಚಿನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯ ನಿಱುದಲಗು ಒಡಲಲ್ಲಿ ಮುಱಿದು ಹೊರಳುವೆಪ್ಪಳಲನು ನೀವೆಪ್ಪ ಬಲ್ಲಿರೆ (ಕುಹಾಪಡೀ. ೪. ೦೨೦-೨೧೦) ; ಗಿರಿಯ ಶಿರದಲಿ ಹೂತ ಕಕ್ಕೆಯು ವಾರ ಮುಱಿದು ಬೀಳ್ವಂತೆ ವಿಮಳಾಭರಣಕಾಂತಿಯ ಕಡಲು ಕೋಮಲಕಾಯ ಭೃಗದತ್ತ ಉರುಳಿದನು. (ಕಾಣ್ಮಾರ್ತ್ರ. ೩-೩೬). ೩. ಕಡಿ ; ಕತ್ತರಿಸು ; ಛೇದಿಸು : ಅರಸಂ ಕಂಡು ಕಡುಮುಳಿದಜ ಗೋಣಂ ಮುಱಿದೊಡಾ ಗಿಳಿಯುಂ ಸತ್ತು (ಕಣ್ಣಾ. ೦೦೯-೦) ; ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವುಂ ಪೊಕ್ಕನ ಪ್ಪೆಡಮಾ ಬ್ರಹ್ಮನ ಗಂಟಲಂ ಮುಱಿದಪೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೩-೩೬) ; ಕಾಳತರುವನು ಪುಱಿದು ಸಮರಾಭೀಳದುಂದುಭಯಟ್ಟಿಯನು ತುದಿಗಾಲಲೊದರಸಾದನನೆತ್ತೆಜಿಂಗೆ ರಘುನಾಥ (ಕೊಡಣ. ೪-೨ ೩೫೫). ೪. ಕಡಿದುಹೋಗು ; ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಡು ; ಮುತ್ತಿನ ಮುಱಿದ ಲಂಬಣಂಗಳ್ಕರಸಿಲ್ಲ ಪಚ್ಚೆಯು ಸರವ ಹಾರದ ತೋರಣಂಗಳಂ ನುಗುಳುತ್ತುಂ ಬಂದು (ಅರಿಷ. ೪-೨೬ ಪ). ೫. ತೀಳು ; ಕೊಯ್ಯು : ಪಾದಪಂಗಳ ಪುಷ್ಪಸ್ತಬಕಂಗಳಂ ಮುಱಿವುತುಂ ಪೋಗಲ್ ಮದೇಭಂಗಳ್ (ಶಾಪಂಪು. ೬೩೦) ; ಸುರಹೊನ್ನೆದೊಂಗಲ ಮುಱಿದು ಪರಮವ್ರತಸ್ಥೆ ಮತ್ತೊರ್ವಳು ವಾದರಿಳುರಲ್ಗಳ ತಿಱಿದಿಕ್ಕಿದಳು (ಸೋಆಕ. ೫೪-೬೩). ೬. (ಬೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ) ಸೋತುಹೋಗು. – ಪರಾಜಯಮೊಂದು : ಅಂತು ಧನುರ್ವಲದ ಮೊನೆ ಮುಱಿವಂತೆ ಪಲವುಮಱಿಕೆಯ ಬಲ್ಲ ನಾಯಕರ್ಕಳುಗ್ರ ನಾಯಕದಿಂ ಸಾದಿ (ಕಾಂಶಪ್ರ. ೪-೦೦ ಪ) ; ಘೋರರುದ್ರನ ದಳ ಮುಱಿಯಿತ್ತು (ಶಪರಂ. ೪೫–೨೬೫). ೭. ಪಾಲಾಗು ; ವಿಭಾಗವಾಗು : [ನಾ]ಗಧೋರನೆಂದೋ ಬಿಟ್ಟಿಕೆಱಿಯದು [ಧಾಟಿಗೆ] ಮುಱಿಯದವಡದ ಪೊಲಸ ಕೊಳ್ವೆನೆನ್ನು ಬನ್ನೊಡ್ಡಿ ನಿನ್ನಾನೆಂಬ ಮಾತಂ ಕೇಳ್ದು (ಕಾಆಾ. XI-I, ೨೦-೬; ೨೧೩). ೮. ತೊಲಗು ; ಬಿಟ್ಟುಹೋಗು ; ಮರೆಯಾಗು : ಕೋಪ ಪಡಗದೆ ಕಾಪ ಮುಱಿಯದೆ ಬಱಿದೆ ಭಕ್ತರಾದೆವೆಂದು ಬೆಬ್ಬಱಿಜವರ ಕಂಡು ಆನು ಮಱಿಗುಮೆನೆಯ್ಯ (ಕ್ರಶಪ. ೩೬) ; ಶ್ರೀಜಗಬ್ಬೊಪಟಮಲ್ಲ ನೀನೆನಿಪ ಮಾನಗರ್ವವು ಮುಱಿಯದೇ ರಿಪುಸೇ ನಗದೇ (ಕಾಣ್ಮಾರ್ತ್ರ. ೩-೩೩). ೯. ಸೋಲಿಸು ; ಪರಾಭವಗೊಳಿಸು : ಕಳಿಂಗನಂ ಮುಱಿದು ಭಂಗಿಸಿದಾತ್ಮಭುಜವ್ರತಾಪಮಂ ಕೇಳೆ (ಎಳ್. VII. ೫೩೫೫. ೬೯-೦೩ ; ೧೧೨); ಆವಂದಿರಂ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದಿಂ ಮುಱಿದು ಕೊಲಿಸುವೆಂ (ಪಾಂ. ೩-೩೭ ಪ) ; ಕೊರಲೊತ್ತುತೆ ಮುಱಿವನವನ್ ಬಲುಲದ ಮಲೆಗೂಳಿಯುಮನ್ (ಕಂತೀಗೊ. ೮೭-೩೭೨). ೧೦. ನಾಶಮಾಡು; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸು: ಎನ್ನ ಮಾಯದ ಮದವ ಮುಱಿಯಯ್ಯಾ (ಕುಹಾಪಡೀ. ೪. ೩-೯) ; ಮತ್ತೆ ಮುಱಿದಮ ಹತ್ತುಸಾವಿರಮತ್ತಗಜಪಸು . . . ರಣಾಗ್ರದಲಿ (ಕಾಣ್ಮಾರ್ತ್ರ. ೪-೩೨). ೧೧. ಕೆಡಿಸು ; ಹಾಳುಮಾಡು : ಆಱುಹಿದರೆ ವಿದುರಂಗೆ ಕಾರ್ಯವ ಮುಱಿವನಾತನು (ಕುಣ್ಮಾಸ. ೦೪-೩೩). ೧೨. ಕೊಲ್ಲು ; ಸಾಯಿಸು ; ಮುಱಿದೆಬ್ಬಿದುದಯ್ಯ ನಿನ್ನನಿರದಂತಕನಾಂ ನಡೆ ನೋಡೆ ನೋಡೆ ನೀಂ ಕರಗಿದೆಪೆಂತುಂ (ಅಂಪ್ರ. ೩-೦೪) ; ಹಾವಿನ ಬಳಗ ಗರುಡನ

ಮಜಯು ಮುಱಿದವೊಲಾಯಿತಕಟ (ಶಾಕ್ಕಾರ್ಜು೧೦-೬-೬೨); ತರೆಪಿಂಜರು . . . ರಜನೀಚರ ವಿರಾಧನ ಮುಱಿದು ಸಾರ್ದರು ಪಂಚವಟಿವನವ (ಕೂರ್ಮ. ೬-೧ ೫೫೫) ; ಏಗೆಂ. ನೀನ್. ನೋಟ್ಟಿನ್. ಅಜಗುರಿಗಳನ್ ಮುಱಿವ ನೋಂಪಿಯನ್ ನೋಂತಿರ್ಪೆ (ಅ೯ಶಾ. ೨-೨). ೧ಜಿ. ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಭಂಗಗೊಳಿಸು : ಮುಱಿದು ನಿದ್ರೆಯ ಕಾಪಿನಸುರರ ತರುಣಿಯರು ಬಳಿಸಿದರು (ಕೂರ್ಮ. ೫-೬-೨೯). ೧೪. ಕೆಡು ; ಹಾಳಾಗು : ಮುಱಿದ ಮನಸಂ ಪೆಟ್ಟಿಸಿದಪಮೊ (ರತ್ನ. ೪೦-೧೦) ; ಮುಱಿದ ಧರಣಾನ್ವಯದ ಬೆಸುಗೆಯ ತೆಱಸು ತೋಱುತೆ ಪುಣ್ಯವೆನುತೆಟ್ಟಜಾತು ನುಡಿದಳು (ಶಾಕ್ಕ. ೬-೬). ೧ಜಿ. ವಿಸಾರು ; ದಾಟು ; ಉಲ್ಲಂಘಿಸು : ಮೆತ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಮಣುವ್ರತಸ್ಥಿತಿ ಸಮಂತ್ವಿಗ್ಭಾವನಂ ಪ್ರೋಷದವ್ರತಮೆಂದುಂ ಪಸಿಯೊಂದುಮುಂ ವಂ[ಜಾಂ. ಪ]ಱಿಯೆನೇಬೀ ಪೂರ್ಣ ಮಾಡುಂ (೦೦೪. ೬-೨೦) ; ಏಳುಕಡಲಿನ ನೀಲೆ ಮುಱಿವರು ಕೀಲ ಳೆವರು ರವಿಯ ಬಂಡಿಯ (ಸಂಕರ. ೬-೦೬) ; ದಂಡಯು ಮುಱಿದಂತೆ ಬಳೆದಿರ್ದ ಕರ್ಮಾಸ ಖಂಡೇಂದುಭಾಳಕಸ್ಫುರಿಯು . . . ಸುಪ್ರಬುದ್ಧನ ಮೊಗ ನೋಡಿದನು (ಪೋಷಕ. ೫೯-೪೯). ೧ಟಿ. (ತುದಿಯು) ಪೊಂಡಾಗು ; ಮುಱಿಕ್ಕಿಗು : ಪಜ್ಜಿದುವು ಗಱ್ ಚಂಬುಗಳುಂ ಮುಱಿದುವು ತಲೆನಡುಗುತಿರ್ದುವೆನ್ನದೆ ತರದಿಂ ಬಱಿಗೆಮ್ಮುತಿರ್ದಮಾಯ್ದುಱಗುರಿ ಕರ್ದಡಿದನ್ನಿ ಮುದುಗಿಳಿಗಳುಮಂ (ಗಾಪಂಪು. ೦೬೯). ೧೭. ಜಬ್ಬು ; ನಾಟು : 'ಮುಳ್ಳು ಱಿ' ಪರಾ. ೧೮. ಇಲ್ಲವಾಗು ; ನಾಶವಾಗು : ಪುರ್ ಮುಱಿದಾದು ಬೆಳಸಡುಗಿ ಬಯರ್ ಮಸಗಿದುದು (ಶಾಂಪ್ರ. ೦೦-೪೯). ಮುರಿ೩ : ೧. ಅವಳು ರೊಟ್ಟಿಯನ್ನು ಮುರಿದು ಮುರಿದು ನಾಯಿಗೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕೂ). ೨. ಭರದಿಂದ ದುಃಖಲನ ಹೊಕ್ಕಿರಿದು ಕರಡಿ ಬಾಯ್ದೆರೆಯ ಮುಸುಡಂ ಮುರಿಯಾಲಿಕ್ಕಿ ಬಗ್ಗನ ಜಾಯೊಳಿರದೆ ಸೀಳಿ ಕಠಾರಿ (ಕಪೋ. ೦೬-೨೬); ಜಾರಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವನ ಕೈಮೂಳೆ ಮುರಿದಿದೆ (ಕೂ). ೩. ಕೆಲವರು ಮಡಿದು ಹೋದರು, ಕೆಲವರು ಮುರಿದು ಓಡಿ ಹೋದರು (ಮುಂಬಾ. ೫. ೩-೪೮). ೪. ಬಚ್ಚಿಸಿ ಶ್ರೀಪಾಲರಾತ್ರೋಪಮಾಂ ಕೋಪದಿಂ, ನೀಲಧ್ವಜನ ಮುರಿದು (ಶಾಕ್ಕಾರಿ. ೬೨-೦೧೬). ೧೦. ಅವರ ಸೊಕ್ಕು ಮುರೀಲಿಕ್ಕೆ ಒಂದೇ ಹಾದಿ (ಬಾಪಾ. ೩೩); ವೈಭವಗಳ ಸೂರ ನೀವನು ದೇವನು ಮುರಿಯುವೊಡಧಮಜೀವವನು (ಬಾಶಾ. ೩೦-೧೨). ೧೪. ಚಿನ್ನರಿಹರೆಂಬೆನಿಕೆ ಮುರಿಯ ಬಿಸುಸುಯ್ದುಂ (ಶಾಂಅಪ. ೫೬-೬೭); ಮನೆ ಮುರಿದರೆ ಕಟ್ಟಬಹುದು, ಮನ ಮುರಿದರೆ ಕಟ್ಟಲಾಸ (ಗಾದೆ). ೧೫. ಸಮಾಜದ ನೀತಿನಿಯಮಗಳನ್ನು ಮುರಿಯಬಿಡುವರು (೬೪ದ. ೦೦೦). ೧೯. ಕಳೆ ; ವ್ಯಯವಾಗು : ಹೊಬ್ಬರಿನಿಣ್ಣ ದಬ್ಬಿಯೊಳಗಿಂದ ಬೇಡಿದ್ದಾದರೆ ಬಹಳ ಬೀಜಹನತ್ತು ಮತ್ತು ವೇಳೆ ಮುರಿಯುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಾ. ೦೫೯). ೨೦. ತಡೆ ; ನಿರೋಧಿಸು ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು : "ಇಂದು ನಾಗಪಂಚಮಿ, ಉಬ್ಬರದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಹೋಗಬೇಡಿರಿ" ಎಂದು ನಾವು ಹೊರಟಾಗ ಬಹಳಷ್ಟು ಜನ ಮುರಿದು ಪೂತಾಡಿದ್ದರು (ಸ್ವ. ೫೨. ೧೬೪). ೨೧. ಸಾಯು : ಮರಣವೊಂದು : ಮುವ್ವ ಒದಗಿ ಮರಣ ವುಂಟಾದರೆ ವೀರಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತೇವೆ . . . ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಮುರಿದಾನೇ ಹೊರತು ವಣೆಮುವುದಿಲ್ಲ (ಪಪಾ. ೨೫೬). ೨೨. (ಸ್ಥೊಬ್ಬರು ಕೊಡಬೇಕಾದ ಹಣ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ವಜಾ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಹಿಡಿದಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು ; ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು : ನಾನು ನಿಮಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿರುವ ದುಡ್ಡನ್ನು ಸಂಬಳದಲ್ಲೇ ಮುರಿದುಕೊಳ್ಳಿ (ಕೂ). ೩. ಕೊಲ್ಲು ; ಸಾಯಿಸು ; ನುಂಗಿಹಾಕು : ಆಚಾರ್ಯ ಗಾಳಿಯಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ಮುರಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಡಿ ಎಂದು ಹೂಡಿದ್ದ ಹೂಟವನ್ನು ತೊದಲುತ್ತಾ ಹೇಳಿದ (ಪಪ್ರೋಪ. ೨೦೨). ಮುರಿದುಮುರಿದು ಮಾತಾಡು = (ಸಂಕೋಚ, ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ) ತಡೆದುತಡೆದು ಮಾತನ್ನಾಡು : "ಹಾ! ನೀವು ಇಬ್ಬರೇ ಇಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗ—" ಎಂದು ಮುರಿದು ಮುರಿದು ಮಾತಾಡಿದ (ಕಕ್ಷಕು. ೫೩).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮುಱಿ = ಮುರಿ; ಕೂಲ. ಮುಱಿ; ತುಳು. ಮುಱಿಪು, ಮುರಿಯು]

ಮುಱಿ೨ (ನಾ)- ೧. ಜೊರು ; ತುಂಡು ; ತುಣುಕು : ಪಾಱಿದುದ ಭೃಂಪಪುರ ಬಿರುಧಾರಾಟಂಕಾಹತಿ ಮುಗಿಲ ಮುಱಿಗಳಂ ಕದಱಿಮಿನಂ (ಪಾಂಪ್ರ. ೦೦-೪೨); ವಿರಹಿಬಿಯರುರ ಜಳಶೀಕರನಿಕರಮ ಬಲಿತ ತೆಱದಿನ ಬಲೆಯ ಮೈಯೊಳ್ ಕರಮೈಸಿದಿರ್ದುವು ಸುಭದರ್ ಕರತಳದಿಂ ಕಳಿಯಿ ತೊಳವ ಮುಂತ್ರಿನ ಮುಱಿಗಳ್ (೦೦೫೫. ೦೦-೫೦); ಅರೆಗಣ್ಗಳಿಸವ ಕೋಣಪ ಕಲೆಯ ಮುಱಿಗಳಂ . . . ಏಸವ ದುರ್ಗಾನಿಲಯಮಂ ಮಹೋದ್ಯೋಗದಿಂ ವಸುಧಾಧಿಪಂ ಪೂರ್ಸಂ (೫೫೪. ೫-೫); ಒರ್ಮೆ ಪೞಿದನಿತಂದಿನಿ . . . ಸುರಧನುವಿನ ಮುಱಿಯಂ ಕೈವಿಡಿದು ಬಂದಂದ ದೊಳೊಂದರನಿಳಿ ಸುಂತಂ ನಿಂದಿರ್ದವಳ್ (೫೪೫. ೨-೨೦). ೨. ಸೋಲು; ಅಪಜಯ : 'ಮುಱಿದೆಡೆ' ಪರಾ.

ಮುಱಿಮುಱಿಯಾಗು = ತುಂಡು ತುಂಡಾಗು ; ಅನೇಕ ಜೊರುಗಳಾಗು : ಸುಯ್ದ ಸುಯ್ದು ಸುಲಿಗೆ ಬೆರಗ್ಟು ಮುಱಿಮುಱಿಯಾಗಿ ನಿಡುಗಂಬ್ಬುಗಳ್ ತೇಂಕೆ (ಜಪಪ್ರ. ೦೬೦-೪೬). [< ಮುಱಿ೨/. ತಮಿ. ಮುಱಿ, ಮುರಿ; ಮಲ. ಮುಱಿ; ತೆಲು. ಮುರಿ. ಮುರಿಯು]

ಮುಱಿಕಾಯಿ (ನಾ). ವಿಷಧಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಿ : ಮುಱಿಕಾಯಿ ಸುಗ್ಗಿನಮಿಮಂ . . . ಪರದೇವದಾರು ಕಣ ಮೊಂದಿರೆ ಮಾಣಿಯೊಳಿರೆದು ಬೀದುಗುಟ್ಟು ವಿಷಪ್ಪಂ (ಜಪಪ್ರ. ೦೬-೬೬).

[< ಕುಜಿಕೀರ್೩+ ಕಾಯ್೪ (< ಕಾಯ್೧)]

ಮುಱಿಕಿಸು 'ಮಿಱಿಕಿಸು' ನೋ.

ಮುಱಿಕು. ಮುಕ್ಕು೪, ಮುರುಕ್ಕು, ಮುಱಿಕ್ಕು (ನಾ). ೧. ತುಂಡು ; ಜೊರು ; ತುಣುಕು : ದುಱಿದುಱಿದಿಪ ತಲೆಮಿದುಳ ದಂಡಯ ಹಲ್ಗರುಳ ಪೇಣವಸೆಯ ಮೂಳೆಯ ಮುಱಿ[ಜಾಪಾಂ. ಅ]ಕುಗಳ ಕದಿಱಿಂದ ವಂದುವಾಯ್ವುಪಿಳ ಚತುರಂಗ (ಶಾಕ್ಕಾರ್ಜು೧. ೧೦೪೫). ಮುಕ್ಕು೪ : ೨. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವಲ್ಪಭಾಗವು ಮುರಿದು ಹೋಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ಭಾಗಶಃ ಮುರಿದುಹೋದ ವಸ್ತು : " ಖಾದನವಿಶೇಷ ಗರ್ವಂಗಳೊಳ್ ಬಗೆಯ ಭಾಂಡದೊಳಗೀ ಹತ್ಯಂಡನಮದಾಗೆ ಮುಕ್ಕು " (ಕ್ಕಾಕು. ೫೦); ಹಾಲು ಕಂದಲು ತುಪ್ಪದ ಮಡಕೆಯ ಬೋಕು ಮುಕ್ಕೆಸಬೇಡ (ಜಪ್ರ. ೨೦೩); ಚಂದ್ರನು ಬಡವಾಗುತ್ತ ಬಂದು ಪ್ರಕಾಶಬಿಂಬದ ಒಂದು ಕಡೆಮಲ್ಲಿ ಮುಕ್ಕು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು. ಅದು ದೊಡ್ಡದಾಗುತ್ತ . . . ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಅಷ್ಟಮಿಚಂದ್ರನಾಗಿ ಬೆಳಗುವನು (ಕ್ಕೂಕಾರ್ಜ. ೨೦೩). ೩. ರಂಧ್ರ : ಪೊಟರೆ : ಮುರುಡಿನಿಂ

ಮುಕ್ಕಿನಿಂ ತಗ್ಗಿನಿಂ ತೆವರಿನಿಂ . . . ಆ ಪಥಂ ಪೆಱಜಱಿಸುವುದು (ಕಾಪ್ಪ. ೫೬–೫೭); ಮನೆಯುಳ್ಳಿರುವ ಬಿರುಕು ಮತ್ತು ಮುಕ್ಕುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಮುಚ್ಚಿಸಿ . . . ಸುಣ್ಣ ಅಥವಾ ಬಣ್ಣಗಳನ್ನು ಬಳಿಸಬೇಕು (ಗೃಹಪ್ರ. ೨೫೦). **ಮುರುಕು**$_3$: ೧. ಸಾಧಾರಣ ಕಾರ ಅರದು ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಹಿಟ್ಟಿನ ಮುರುಕನ್ನು ಆದಕ್ಕೆ ಸೋಕಿಸಿ (ಪಾಕಶಾ. ೦೬). ೨. ಸಾಮಾನುಗಳಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಬಿರುಕುಗಳು ಅಥವಾ ಮುರುಕುಗಳನ್ನು ಸರಿಮಾಡಿಸಿ . . . ಪಾಲಿಷ್‌ಹಾಕಿಸಿದರೆ, ಇವು ಬಹಳ ಕಾಲ ಹೊಸದಾಗಿಯೇ ಇರುವುವು (ಗೃಹಪ್ರ. ೦೭೩). ೩. ಭಿನ್ನತೆ ; ವ್ಯತ್ಯಾಸ : ವಿಸೋ. ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಇದ್ದ ಮುರುಕು ಸರಿಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಬೇಕು (ಶಬ್ದಮ. ೫೫). ೫. (ಅಲಂ) ಮೂಲವಸ್ತುವಿನಂತೆಯೇ ಕಾಣುವ ವಸ್ತು ; ಪ್ರತಿರೂಪ : ಲಿಖಿಗರರಸನಂತೆ ಇಪನು . . . ಸತ್ಯವಂತ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನ ಮುರುಕಂತೆ (ಕುಂಪಕ. ೦೯); ಅಪ್ಪನ ವಂಶೋದ್ಧಾರಕನ ವಿಷಯ ಹೆಚ್ಚು ಹೇಳಬೇಕಾದ್ದಿಲ್ಲ. ಎಷ್ಟಾದರೂ ಅಪ್ಪನ ಮುರುಕು (ಹೋರಪ್ರ. ೯೩). (ಗು). ೬. ತುಂಡಾದ; ಮೋಟಾದ ; ಮಾಣಿಕಲಾಲನು ತನ್ನ ಮುರುಕುಬೆರಳಿಗೆ ಒಂದು ಕೃತಕವಾದ ಬೆರಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡು (ಜಂಕಮು. ೩೨೦). ೭. ಮುರಿದು ಹೋದ ; ಭಗ್ನವಾದ : ಮುರುಕುಗುಡಿಸಲು ಇರಲಿ ಜಾಟಿಗೆ. ಸಿಂಯರಸ ಮತ್ತೇನ ಬೇಡನು (ಕಂಪ್ರ. ೦–೬); ನೆನೆನೆನೆದು ಮೈಮರೆತು ನಲಿಯುವೆನು . . . ಅಂದು ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯ ಮುರುಕುದೇಗುಲದಲ್ಲಿ ತಂದು ವಿಧಿ ನನಗಿತ್ತ ಪ್ರೇಮನಿಧಿಯ (ಜಂಗೀಕ. ೪೪–೭). **ಮುಱಿಸುಕ್ಕು** ೧. ಮೇಲಿನ 'ಮುಱಿಕು' ಉಲ್ಲೇಖದಲ್ಲಿರುವ 'ಕುವ್ಯಾದ್ಯೋ. ೧೯–೩೩' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

ಮುರುಕುಮುರುಕು, ಮುಕ್ಕುಮುಕ್ಕು, ಮುರುಮುರುಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಯಮುನೆಗೆ . . . ಮನಸ್ಸು ಮುರುಕುಮುರುಕಾಗಲು ಇದೊಂದು ದುರಂತವೇ ಸಾಕು ಎನಿಸಿತು (ಜಂಚಾ. ೦೦೪); ಮುಕ್ಕುಮುಕ್ಕಾದೀ ಮುಕ್ಕಾಲ್ವಾಡುಗಳ ನಿಲ್ಲೆ ಜೋಕೆಯಿಂ . . . ತುಂಬುವಾಡಂ ಪಾಡಿಂ (ಕಾವ. ೬–೦೫೯ ಪ); ಮಾನವನ ಮುರುಮುರುಕು ಮನಸ್ಸಿನ ಪರಪರಕು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದದಿಷ್ಟು ? (ಜಚಿಪ್ರ. ೭). ಮುಕ್ಕಾಗು = ೧. ತುದಿಯು ಮುರಿದುಹೋಗು ; ಮುಕ್ಕಾಗಿ ತೋರ್ಪೆಡಿಸಬಿಟ್ಟಂ ತಾಂ . . . ಮೂಱುಮೆರಡು ತಿಂಗಳನಟ್ಟಗಂ (ಶಾಸಾ. ೫೬೦); ಮುಕ್ಕಾದ ಕೈದುವ ತರಿಸಿ ಕಳುಹಿಸುತಿರ್ದನತಿರಭಸದಲಿ ಕಲಿದ್ರೋಣ (ಕುಪ್ಪಾರ್ಜುನ. ೦೫–೦೬). ೨. ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಇಮ್ಮಡಿಯಾಗುತ್ತಾಗು ; ಒಕ್ಕೈಯುವ ಸಾದರೂ ತಿಮ್ಮಣ್ಣನಾಯಕನ ಪರಾಕ್ರಮ ಮುಕ್ಕಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಪಂಚ. ೦೨೦); ಗೌತರಿಗೆ ಮಾನ ಮುಕ್ಕಾದ್ವಾಗ ಅತಾ (ಅಚಮ. ೬). ೩. ಪಪ್ಪಾಗು ; ದೋಷಪೂರ್ಣವಾಗು ; ನಿಮ್ಮ ತರ್ಕ ಮುಕ್ಕಾಯಿತ್ತು (ಜಚಣ. ೨. ೫೫೯–೦೬). ಮುಕ್ಕುಮಾಡು = (ಅಲಂ) ಹಾಳುಮಾಡು ; ನಾಶಮಾಡು: ಶಂಕರಭಟ್ಟರೊಬ್ಬರಕಿ ಮಾತ್ರ, ತಮ್ಮ ಮಗಳ ಸುಖದ ಮೇಲ್ಗೆ ಹೂವಾಗಿದೆಯೇ ಕಳಬಿದ್ದು, ಅವಳ ದೈವವನ್ನು ಮುಕ್ಕುಮಾಡಿದುದಕ್ಕೆ ಹಗಲಿರುಳು ಕೊರಗಪತ್ತಿದ್ದರು (ಗಂಜಾಚ. ೫೬).

[< ಮುಱಿ$_1$/ತಮಿ. ಮುಱುಕ್ಕು = ತುಂಡುಮಾಡು]

Δ **ಮುಱಿಕ್ಕು** 'ಮುರಿಗೆ$_1$' ನೋ.

ಮುಱಿಗಣ್ (ನಾ). ಗಿಡವಲ್ಲಿ ಹಣ್ಣು ಅಥವಾ ಎಲೆಯನ್ನು ಕಿತ್ತ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುವ ತಗ್ಗಾದ ಭಾಗ : ಅಡವಿಯಾನೆಗಳಡಿಗೊಮ್ಮು ಗೊಂಡ ತದುಕಿನ ಮುಱಿಗಣ್ಗೊಳ್ಗೊಳಿಗೆದ ಪಗಿಸೊಳಗ್ಗಿವೆಗಡಿಂ ಕಾಲ್ದೊಡರ್ದು ಮಿಡುಮಿಡುಕಿ ಕಳವಳಿಪ ಕಳಭಿಂಕಪಂಕುಳಂಗಳುಂ . . . ಅಗುರ್ವವಡೆಯೆ (ಜಂಪ್ರಕೃ. ೩–೬೫ ಪ). [ಮುಱಿ$_1$ + ಕಣ್]

ಮುಱಿಗೆ (ನಾ). ತುಂಡು ; ಜೊರು : 'ಮುಱಿಗೆಗೆಯ್ದ' ಪರಾ.

[ಮುಱಿ$_1$ + — ಗೆ]

ಮುಱಿಗೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ತುಂಡುಮಾಡು ; ಚೂರುಮಾಡು : ಇಂಧನಕ್ಕೆ ವೃಷ್ಟಿಬಿಂಧನಮಾಗೆ ಮನಂಗುಂದದೆ ಕೆಲಬಲದಾಲದುಂಗಳ ಮಧ್ಯಂಗಳ ಜಂತಿಗೆಯಂ ಪೊಂದಲ್ದ ವೆರ್ದೊಲಿಗಳನೆಲ್ಲವಂ ಮುಱಿಗೆಗೆಯ್ದು (ಕೃಪ್ರ. ೦೪–೨೦). [ಮುಱಿಗೆ + ಕೆಯ್$_1$]

ಮುಱಿಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸೋಲು ; ಪರಾಭವಗೊಳ್ಳು ; ಕಲಿಭೀಮ ಮೃಗ ದೂತುರದಲ್ಲಿದಿದನು . . . ಶಾರ್ದೂಲಕೀಸರಿಕರಂಕಳಭ ಮುಱಿಗೆಡದು ಪೋಡಿದುವಖಿಲದೆಸೆದೆಗೆ [ಜಚಪಾಂ. ಪೋಡಿದವು ದೆಸೆದೆಸೆಗ್ಕೆದಿ ತಲ್ಲಣಿಸಿ] (ಭುಜ್ಮಾಕ. ೬೦೨. ೯–೯); ನೋಡಿ ಕೆಂಡನು ಸುರರ ಮುಱಿಗೆಡದೋಡಿಕೆಯಾ ಕಳಕಳವನು (ಕೆಪಡಾ. ೬–೬–೨೬). [ಮುಱಿ$_1$ + ಕೆಡ$_1$]

ಮುಱಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಹಾಳುಮಾಡು ; ನಾಶಮಾಡು : ಅಳಿಗಬ್ಬವಂ ಕಡಂದುಱು ಮುಱಿಗೆಯ್ದ ಮಾಳ್ಕೆಯೊಳೆ ದುಷ್ಕೃವಿ ನೀನದನೋದಿ ಮುಚ್ಚಿಸುತ್ಸಜ್ಞಕೆಯ ಗುಂಪರಂ ಬಜ್ಜಿದೆ ಬಿಜಿನ ಬೀಗುವೆ (ಕೃಪ್ರ. ೦–೧೬). [ಮುಱಿ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಮುಱಿಗೋಣ್ (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸಿದ ಕೊರಳು : ಮುಱಿಗೋಣ ಮಱಿಪುಮರೆ . . . ಕರುಳೊಕ್ಕ ಕಟ್ಟಿ ಬೇಡರ ಬಗೆಗೆ ಬಂದುಂ ಬಾರದಾಯ್ತು (ರಾಮಕೃ. ೪೪–೦೬). [ಮುಱಿ$_1$ + ಗೋಣ್]

ಮುಱಿತ, ಮುರಿತ$_3$ (ನಾ). ೧. ಸೋಲು ; ಅಪಜಯ : ಇಱಿತ ಮುಱಿತದೊಳಿಂತುರ್ಬಲಪ ಸುಭಟರೊಳ್ ಕುಱಿದಱಿಯಲು (ಕಂಪ್ರ. ೫೬–೦೪); ಜೀತೆಯೇತಕ್ಕಿಱಿತ ಮುಱಿತಮಿವು ಸವರದೊಳಗೆಂತಪ್ಪವರ್ಗಾ ದೊಡಂ ಬರ್ಪವು (ಕಾಪ್ಪ. ೫೦–೩). **ಮುರಿತ**$_2$: ೧. ಅಳುಕು ಬಹುದೇಕೆನಗೆ, ಮತ್ತೆ ಭಯವಿರಿತ ? ಮತ್ತೆ ಮರಳದೂ, ನಮ್ಮ ದಳಕಿಹುದೂ ಮುರಿತ ? (ಜಾಪ್ರ. ೬–೦೪೬). ೨. ಮುರಿದುದು ; ತುಂಡಾದುದು : "ತ್ರುಟಿಃ, ತ್ರೋಟನಂ. ತ್ರೋಟನೀದುಂ, ಈ ೩ ಮುರಿತಾ" (ಅಚಕೃ. ೨೨೬). [ಮುಱಿ$_1$ + — ತ$_3$]

ಮುಱಿದಲೆ (ನಾ). ಕಡಿದ ತಲೆ; ಕತ್ತರಿಸಿದ ಶಿರಸ್ಸು : ಕುಱಿಯ ಮಾಂಸದ ಕೋಳಿ ಕೋಣನ ಮುಱಿದಲೆಯ . . . ಕೂಳ ಮುದ್ದೆಗಳ ಅರಿನ್ಯಪಾಲರ ಪಾಳೆಯದೊಳಾಯ್ತುರುಳು ಮನೆಮನೆಗಳಲಿ ಶಸ್ತ್ರೋತ್ಕರ ಸಪಾರಾಧಭಿಯೋದ್ದುದು ಕೂಡೆ ಸ್ಪಪಕಟಕ (ಭುಜ್ಮಾಕ್ರೋ. ೫೦. ೨೫೬) ; ಕುಱಿಯ ಪಣದವ ಕೋಳಿ ಕೋಣನ ಮುಱಿದಲೆಯ . . . ಹೊಜ್ಜೆ ಬಡಿಸಿದ ಭೂತಬಲಿ ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟಾತದೊಡನಬ್ಬೇಳ್ವ ಲಗ್ಗೆಯ ಹಱಿಗಳಬ್ಬರವಾಯ್ತು (ಭುಜ್ಮಾ. ೬-೬). [ಮುಱಿ$_1$ + ತಲೆ$_1$]

ಮುಱಿನೂಕು (ಕ್ರಿ). ಸಾಯುವಂತೆ ತಳ್ಳು : ಈಯೊಳ್ಕೆಗನವೆಡಕೆಕ್ಕೆ ಹಾಯಿಸು ಕಲ್ಲೆಯಲಿ ಮುಱಿನೂಕು (ಭುಜ್ಮಾಕ್ರೋ. ೨–೪೪).

[ಮುಱಿ$_1$ + ನೂಕು$_2$ (< ನೊಂಕ್$_2$)]

ಮುಱಿಯಿಸು, ಮುರಿಸು$_1$, **ಮುಱಿಸು** (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಡಿಸು ; ಕತ್ತರಿಸು : ಒರೊರ್ವ ವಿರಹದ ತೊಡಿಗೆಗಳ್ಗುಳ್ಳ ವ್ಯಾಳಂಗಳೆಲ್ಲಮಂ ಮುಱಿಯಿಸದಿರೆಂದು ಕಯ್ಮುಗಿವಂತೆ ಮುಗಿವ ಬಯಲಾಲ್ದವರೆಗಳೊಳರ್ಪಳ್ (ಕಾಪಂಕಾ. ೬೬೪). **ಮುರಿಸು**$_1$: ೨. ಮುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ತುಂಡಾಗಿಸು : ಸಾಪೂಕಾದ ಆಟಿಕಗಳನ್ನು ವಂಗುವಿನ ಕೈಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮುರಿಸಬಾರದು (ಕಾಪ್ರ). ೩. ನಾಶಮಾಡು ; ಹಾಳುಗೆಡವು : ಹಸ್ಸೆರಡುವರುಷಕ ಕೂಡಿಪಾಕಿದ ಬದುಕ ಮುರಿಸ್ಯಾರ ಮೂರ ಗಳಗ್ಯಾಗ (ಪೋಗಾಗ. ೦). ೪. ಹುಂಡಿ ಪೊದಲಾದುವನ್ನು ನಗದು ಹಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸು, — ವಿನಿಮಯಮಾಡು : ಜ್ಯಾಂಜಾ . . . ಮುಚ್ಚುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಚೆಕ್ಕ ಮುರಿಸಿ ಪಣ ತನ್ನಿ (ರಕ್ಕಗೋ. ೫೬).

ಶ. ದೊಡ್ಡಮೊತ್ತದ ನೋಟಿಗೆ ಅಥವಾ ನಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಚಿಲ್ಲರೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸು : ಈ ನೂರರ ನೋಟನ್ನು ಮುರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ (೬೩೮). ೫. ಬಂಗಾರ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಲೋಹದ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ಕರಗಿಸು.— ಅಳಿಸು : ಒಂದು ಸಲ ಮಾಡಿದ ಅಭರಣವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮುರಿಸುವುದರಿಂದ ತುಂಬಾ ಪಪ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ (೬೩೮). ೭. ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹಣಕ್ಕೆ ವಿನಿಮಯಮಾಡು ; ಮಾರು : ಅವನ ತಾಯಿ ಹನ್ನ ಮೈಮೇಲಿನ ಚೂರುಚೂರು ಮಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮುರಿದು. ಬಂದ ಹಣದಿಂದ ವರ್ಷ ಎರಡುವರ್ಷ ಬಡತನದಿಂದ ಕಾಲ ಕಳೆಯುತ್ತ (ಮುಂಜಾಜ. ೫. ೪-೩೦). ಮುಱಿಸು : ೮. ಕೊಲ್ಲಿಸು ; ತಾಯಿಸು : ದೈತ್ಯಮಾಯವ ಕೃಷ್ಣನಱಿಮುನೆಂದೆನಬೇಡವವಳ ಮುಱಿಸುವೇಕಾ ಶಿರುವಿನ ಕೆಯ್ಕೊಳದೞಿಂದೆ ಕಜುಬರಂದದಿ ನೋಡುತಿರ್ದ್ (೬೩೭೪. ೦೦-೨೩). [ಮುಱಿ$_1$ + — ಇಸು$_3$]

ಮುಱಿಯಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ಸಾಯುವಂತೆ ತಿವಿ : ಮುಱಿಯಿಱಿದಲ್ಲದೆ ಪೊಱಿದೆಯದ ಪೆರಂ ತಳೆದ ಕೂರಾಲಿಂತೇದಂ (ಶ್ಯಕಾ. ೨೪೦). [ಮುಱಿ$_1$ + ಇಱಿ$_1$]

ಮುಱಿಯೆಸು (ಕ್ರಿ). ನಾಶವಾಗುವಂತೆ ಬಾಣದಿಂದ ಹೊಡೆ.— ಪ್ರಹರಿಸು : ಶತ್ರುತಾಯುಧಂ . . . ಮುಱಿಪೆಸುತ ಮುಂಕೊಂದು ಪಾರ್ಥನ ತಜುಬಿದನು (ಶಾಣ್ಮಕರ್ಣ. ೫೦-೦೨) ; ಮೇಲೆಮೇಲೊಡಗವಿವ ಸಮರಥಜಾಲವನು ಮುಱಿಪೆಱ್ದು ನಿಮಿಷಕೆ ಧೂಳಿಪಟ ಮಾಡಿದನು ಕರ್ಣನ ಮನ್ನಣೆಯು ಭಟರ (ಶಾಪ್ರ. ೦೩-೦೫). [ಮುಱಿ + ಎಸು]

ಮುಱಿಯೊಡೆ (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು ; ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲ ವಾಗು : ಮಥನದಲಿ ಮುಱಿಪೊಡದ ಶೈಲಪ್ರತಿಸಾಗರದಂತೆ ಬಿದಿವು ರಥನಿಕರ ಕಾಲ್ಬಳು ಕುದುರೆಗಳೊಂದುನಿಮಿಷದಲಿ (ಶಾಪ್ರ. ೦೩೬. ೪-೭೦). [ಮುಱಿ$_1$ + ಒಡೆ$_1$]

ಮುಱಿಯೊತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ಧ್ವಂಸವಾಗುವಂತೆ ನೂಕು.— ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು : ಆ ಖಗರಾಯನಾ ನಮಿಪಕ್ಷತುಂಡನಾಯದಲಿ ಮುಂಕೊಂದು ಮುಱಿಯೊತ್ತಿ [ಶಾಣಾ. ದೌ೫]ದನು ಬಲುಗಜವ (ಕಣಾಗ. ೦೫-೭೦-೧೦) : ಮುತ್ತಿಗೆಯಿಕ್ಕಿದ ಶುರುಳಿಬಲವ ಮುಱಿಯೊತ್ತಿದೋಡಿಸುವೆನು (೧೫೫. ೦೫-೬೯). ೨. ಕುಗ್ಗಿಸು ; ಕುಸಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು: ಮುಪ್ಪು ಮುಱಿಯೊತ್ತಿದ ಮುನ್ನ . . . ನಿಮ್ಮ ಪದಮಂ ನೆಜೆ ಪೂಜಿಸ ವೇಳ್ಕುಂ (೬೪೫. ೬-೦೪). [ಮುಱಿ$_1$ + ಒತ್ತು$_1$]

ಮುಱಿಯೊಡೆ (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ವಿಮುಖವಾಗಿಸು : ದಿಕ್ಕುತಪ್ಪಿಸು ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು : ಇದನು ಹೇಳುವ ಕೇಳುವಾ ಸದುಹೃದಯರುತಕನಾಸನವ ಮುಱಿಯೊಡೆದು ಮುದದಿಂದೈದುವರು ನಿತ್ಯಾತ್ಮಶಿವಪದವ (ಕಣಾಗ. ೯-೪-೩೨). [ಮುಱಿ$_1$ + ಒಡೆ$_1$]

ಮುಱಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೋಲನ್ನು ಹೊಂದು : ಪರಾಭವಗೊಳ್ಳು : ನಯ್ದಿಲೆಗೆ ನೇಸಱಿವ ನೆಮ್ಮೆಗೆಯಾದ ತೆಱಸಲಿ ಮುಱಿವಡದ ಮಾಯಾಂಗನೆಯ ಮುಖವಿಲಂಗವನೆ ಕಂಡು ಮಱುಗುತಿರ್ದರು ಕೂಡೆ ಕೆಲದಿಯರು (ಕ್ರಪ್ರ. ೭-೭೦) ; ಕಿರೀಟಿಸುತನುಜುಬಿದೊಡೆ ಮುಱಿವಡಮರಗಳೇನೆ ಶೇಷವಿದ್ದೆಡೆಗೋದಿತು (ಕ್ಕಂಪಾ. ೫೫-೩೩). ೨. ದಿಕ್ಕಾಪಾಲಾಗು ; ಚೆದರು ; ಗಾಬರಿ ಕಾಲಿಕ್ಕಿದೆಡೆ ಕಂಪಿಸ್ತಿರಡುವೈಯಲಿ ಕೈಲವದ ಕಂಡಿರದೆ ಹಾಪ್ಪುವ ಮುಱಿವ[ಶಾಣಾ. ಗೆ]ಡದು ಮದಕರಿಗಳಗಲದಲಿ (೬೫೦೩. ೪-೦೨-೩೩). [ಮುಱಿ$_1$ + ಪಡೆ$_1$]

ಮುಱಿಸು ' ಮುಱಿಯಿಸು ' ನೋ.

ಮುಱುಂತಿಸು ' ಮುಱಿಕಿಸು ' ನೋ.

ಮುಱುಂಗು ' ಮುಱುಕ್ಕು ' ನೋ.

ಮುಱುಕ್ಕು$_1$ ' ಮುಱುಕ್ಕು$_2$ ' ನೋ.

ಮುಱುಕ್ಕು$_2$, ಮುರುಕ್ಕು$_1$ (ಗು). ೧. ತುಂಡಾದ ; ಚೂರಾದ : ಪಜಱುಹೋಗೆ ಲೇಸು ಮುಱುಕ್ ಪಪ್ಪಳ ಲೇಸು (೫೮೫೬. ೦೦೩೦). ಮುರುಕ್$_1$: ೨. ಮುರಿದುಹೋದ ; ಭಗ್ನವಾದ : ಆ ಮುರುಕ ಮನೆಯನ್ನು ದುರಸ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕು (೬೩೮). (ನಾ). ೩. ಮುರಿಯುವವನು ; ನಾಶಮಾಡುವವನು : 'ಮನೆಮುರುಕ' ಪರಾ.

[ಮುಱುಕ್ಕು$_2$ (< ಮುಱಿಕ್ಕು) + — ಅ$_7$]

ಮುಱುಕಡಜಿಜು (ಕ್ರಿ). ಬೆಲುವಾಗು; ಸೊಬಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಪದ ವಿನ್ಯಾಸ ಸಮಸಂಗಳಿಂ ಮುಜುರಂಬಿತ್ತುದೆನಲ್ಕಳಂಕೃತಿಗಳಿಂ ತಳ್ಪೊಯ್ದು ಚಿತ್ರಾರ್ಥದೊಳ್ ಮೆಜ್ಜಿದಿಂವಂ ಪಡೆಯಲ್ಕೆ ಪೇಳ್ದಡೆ ವಲಂ ನಾಗಂ ಕಳವಪ್ಪಲ್ಬಭಂ ಪೆಜ್ಜಿ ಬಲ್ಲಂ (ಕಣಾ೫ಪ್ರ. ೦-೩೨).

[ಮುಱುಕ್ಕು$_1$ (< ಮುಱುಕ್ಕು) + ಪೆಜ್ಜು$_1$]

ಮುಱುಕಗಾತಿ (ನಾ). ಪೆಡಗಿ; ಒನಪುಗಾತಿ : ತನಗೆಱಗಿದ ಪೆಣ್ಣ ನೋಡಿ ಮೊಗಾತಿ ಬಲುಪೋಡಿಗಾತಿ ಪಱುಱುಗಾತಿ ಗೊನೆಪಕಾತಿ ಮಮ್ಮಾಯೆಂದಾ (೪೮೪. ೯-೦೩೬). [ಮುಱುಕ್$_1$ (< ಮುಱುಕ್ಕು) + — ಕಾತಿ$_3$]

ಮುಱುಕದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಪೆಡಗುಮಾಡು ; ಒನಪುದೋರು ; ಲಲನೆ ಸುಂದಳು ಕುಚದ ಭರದಲಿ ಬಳುಕುತಡಿಗಡಿಗೊಲೆದೊಲೆದು ಮೈವಂಯ ವಳ್ದೋದು ಮ(ಮು)ಱುಕದೋಱುತ ಭೀಮನಿದಿರಿನಲಿ (ಸಂಕರ್೫೨-೦೬). [ಮುಱುಕ್$_1$(< ಮುಱುಕ್ಕು) + ತೋಱು]

ಮುಱುಕಲ್ (ನಾ). (?): ಮುಱುಕಲ್ಲಂ ಕದಂಬ ತರಿಸಿ × × × (೫೯. II, ೧೨೩; ೫೨. ೦೦೦). [?]

ಮುಱುಕಿಲ್$_1$ (ನಾ). ಕೊಳಕು ; ಅಶುಚಿ : "ಮೊರದಿಯಶುಚಿಗಳೊಳಂ ಮುಱು [ಶಾಣಾ. ಜಗ]ಕಲಕುಂ" (ಕ್ಕಂಪಾ. ೦೬೭). 'ಮುಗ್ಗಲು' ಪರಾ. [ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮಾಕ್ಕಲ್ = ಮುಗ್ಗುನಾತ; ತೆಲು. ಮುಱಿಕಿ]

ಮುಱುಕಿಲ್$_2$, ಮುರಕಲಿ, ಮುರಕಿಲ, ಮುರಿಕಿಲು, ಮುರುಕಿಲು, ಮುರ್ಕಲಿ, ಮುರ್ಗಲ್, ಮುರ್ಗಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: "ಭೂವಿ ಭೂಮಿಜೆಸಲು ಮುಱುಕಿಲ್" (ಶುಗಣಾ. ೪೫-೦೮). ಮುರಕಲಿ : ಮರಗಳು : ಹೆಪ . . . ಅಂಕೋಲೆ, ಕವರಕ್ಕ, ಮುರಕಲಿ (೫೫೬೮. ೨೫೬). ಮುರಕಿಲ : " ಮುರಕಿಲಂ ಪೊರು ದ್ರುಮಂ" (೪೫೮. ೧೦). ಮುರಿಕಿಲು : " ಗ್ರಂಥಿಳು — ಪುಗ್ಗಾರೆ. ಮುರಿಕಿಲು. ಬೇಳ್" (೬೫೦. ೧೩). ಮುರುಕಿಲು : "ಪತ್ರಪಟಲಂಕಃ — ಮುರುಕಿಲುಮರ" (೬೫೦. ೧೬). ಮುರ್ಕಲಿ: (ಪ್ರಾಶಿ. ೦೪-೨೬). ಮುರ್ಗಲ್ : ಮುರುವನ ಹುಳಿ. ಮುಗಲ್. ಮುರ್ಗಲ್, ಕೋಣಮರ (ಪ್ರಾಶಿ. ೪೯-೬೩೫). ಮುರ್ಗಳ : ಮುರ್ಗಳ . . . ಆಕಾರ ಮಧ್ಯಮ; ಕಟ್ಟಗೆ ಲಿಂಬೀಬಣ್ಣದ್ದು (ಕಣಾಗ. ೯೭). 'ಮೊರಡ್ಡಿ' ಪರಾ.

ಮುಱುಕಿಸು, ಮುರಿಕಿಸು, ಮುಱುಂಕಿಸು, ಮುಱುಂತಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಕ್ರ ಪ್ಪಾಡು ; ಕೊಂಕಿಸು ; ಸೊಟ್ಟಮಾಡು : ಮವದೊಳಗೆ ನೋದಂತೆ ಮೋಱಿಸುಂ ಮುಱುಕಿಸುತ ಬಂದು ದೂರದಿ ನಿಂದನು(೫೫೮೫೪. ೨-೩೭); ಅಳವಡಿಪ ಕಲಕೇತವೇಷಂದಳೆದು ಶಿವಭಕ್ತರ ನಿವಾಸಂಗಳಿಗೆ ಗಮನಿಸಿ ತನ್ನ ಮೋಜಿಮನಂತು ಮುಱುಕಿಸುತ (೦೩೫. ೫೯-೩); ಭಾರತಿಯ ಕಂಡು ಮೊಗಮಂ ಮುಱುಕಿಸುತ್ತೆ . . . ನಗಿಸುತೊಪ್ಪಿರ್ದನಾ ಭೃಂಗಿ (೫೮೫೩. ೨-೪೩). ೨. ನುಲಿ ; ತಿರಿಚು ; ತಿರುಗಿಸು : ಕೊಂಕಿ ನಡದು ಕೆಯ್ಯಂ ಮುಱುಕಿಸುತಂ ಬೊಂಕಮನುಱುಗಿಸಿ ನಿಂದೇಡಿಸುತಂ (೪೦೧೪. ೫. ೪೭೨-೩೭); ಂ ವಸುಷದ ಕೂಸಂ ನಂದಿನಿಯೆಂಬ ದೇವತೆ ಪಿಡಿದೊಡಾ ಕೂಸು ನೆಲದೆಲ್ಲ ಕವಿದ ಬೀಳುಗುಂ ಕೈಯನೂಱುಗುಂ ಮುಱುಕಿಸುಗುಂ ಕಾಲ ನಾಡಿಸುಗುಂ (ಶಾಣಾ. ೦೩೦-೪). ೩. ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳು ; ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು :

ಮುಱುಕಿಸುವ ಪವನಜನ ನೆತ್ತಿಯನೆಱಗಿದನು (ಭಾಗ್ಯ.೩-೬೨). ೪. ಓದು; ಮುಂದು ನೋಡು; ಹಿಂದೆಗೆ : ಹೊಱಪಡಲಿ ಸುದತಿಯರು ಸುಮ್ಮನೆ ಮುಱುಕಿಸಲು ಪಿಡಿತರಿಸಿ ಪಾಯನು ಹಱಿಯೆ ಹೊಯ್ಸುವೆ (ಶಾಂತಾ.೪-೨೪). ೫. ಬೀಗು ; ಗರ್ವಿಸು ; ಸೊಕ್ಕು : ಮುಱುಕಿಸುವ ಮನ್ನೆಯರ ನಾಳವ ಮುಱುವೆ (ಭಾಗ್ಯ.೩-೬೭). ೬. ಬಿಡಿಸು; ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡು: ಎತ್ತೆ ಮುಸುಡಂ ಮುಱುಕಿಸುತ ಕೆರಪಿತ್ತ ಕೀಕರಿಸುತ (೨೪೫. ೪೮-೦೬): ವಂಧರೆಗೆ ಮುಱುಕಿಸುವ ಬುದ್ಧಿ ವಂಚಿತ ಲಾಗು . . . ಬೆಜ್ಜ[3] ದಿಸಿವಂಶಾಸುರರ ಘಟ್ಟನೊಳು (೨೪೫. ೨೫-೦೦). ೭. ಒಸಪ್ಪಮಾಡು: ಒಯ್ಯಾರಮಾಡು : ಆ ಸತಿ ಮುಱುಂದಂಗೆಂದಳೊಯ್ಯನೆ ನಿಂದು ಮುಱುಕಿಸುತ (೨೪೫. ೦೦-೨೬-೧೦): ಕೆಂಬನೆಸೆಜಗಿ ಮುಱುಕಿಪಳು ಹಾದರದ ಬೊಂಬೆ ಕಾಣಬ್ಯ (೪೫೬೬. ೦೪೭೭). ಮುರಿಕಿಸು: ೨. ಕಾಡಿನ ಮಲೆಯೊಳಗೆ ಓಡುತ ಫನಕೋರೆದಾಡಿಯ ಮುರಿಕಿಸಿ (೪೫೫೫. ೦೮). ಮುಱಿಕಿಸು : ೫. ಮುಱುಕಿಸುವ ಧರ್ಮ ಮೆಂದೊಡೆ ಗುಱುಗುಜ್ಜಿಸುವ . . . ಕಿಸುಗುಳಿಯರನಜ್ಜಿಪೊಡೆ ಪೋರಿವುದೆ ಧರ್ಮರಕ್ಷಾಕರೆಯಂ (೪೪೫೯೪೪. ೦೦-೭೦). ಮುಱುಂಕಿಸು : ೧. ಮುಸುಡ ಮುಱುಂಕಿಸಿ ಮುದ್ದೆಗೊಳ್ಳಿಂದಾ ಹುಸಿದು ಕೋಪದೊಳು ನಿಂದಿರ್ದ ಅಸುರನಿದಿರುನಡೆದಣಕವಾಡುವನು (೪೫೫೪೪. ೨೬-೦೪೪).

[ಮುಱುಕು₂ + — ಇಸು-ಕ್ತ]

ಮುಱುಕು₁,ಮುರುಕು₁, ಮೊಕ್ಕ್, ಮೊರಿಕು₁(ಕ್ರಿ)- ೧. ಮುಖವನ್ನು ಸೊಟ್ಟಗೆ ಮಾಡು, ... ವಕ್ರಗೊಳಿಸು : "ಮುಱುಕು—ಮುಖವಿಕಾರೇ" (೪೪೦೭). **ಮುರುಕು₂**: ೧. ಆ ಕನ್ನಡಿಯ ರಂಗದೊಳ್ ಹೊಪ್ಪಸೆ ಮೊಗಂ ದೋರಿ ಮುರುಕುತ್ತುಂ ಕೊಕ್ಕರಿಸುತ್ತುಂ ಮದುಗಿಪ್ಪನವತೆ (೪೦೫೪. ೨೨-೦); (ಮುರುಕಿ) ನೀವು ಅಮ್ಮಾಯ್ಯನಸರಂತೆಯೇ—ವಿಚಿತ್ರ ಅಣ್ಣಾಜಿ (೪೪೪೪. ೨೬-೨೬). ೨. ವಿರೋಧಿಸು; ಎದುರುಬೀಳು: ಕಾಲಸುಮೆನಗೆ ಮುರುಕನೆನೆ ಮಂತ್ರಿನವರೇಗೈವರು (೨೦೦೫. ೨-೭೦). **ಮೊಕ್ಕ್** : ೫. ಬೀಗು; ಉಬ್ಬು : ಪೈಸೂರ ದೇಶಿಯರುಂ . . . ಅವಾಗಳುವಂಬತ್ತುಕರ್ಮಿಹರಿ ಪರ್ಸಂದರ್ಕರಿಂ ಮೊಕ್ಕರ್ತಾಂ (೪೪೪೪೪. ೭-೨೬). **ಮೊಱಿಕ್ಕು**: ೨. ಕಡಲ ದಾಂಟಿಯೆ ಮೊಱಿದಸುರೆಯ ಕೊಂದು ಲಂಕೆಯ ಹೊಕ್ಕ ಕಪಿರುದ್ರ (೪೪೫೫. ೯ ೫೦೪೫೫೪೬). ೪. ತಿರುಗಿಸು; ಹೊರಳಿಸು : "ಮೊಱ(ರ)ಕು-ದರ್ಮ(ಭೂ)ಭೂರ್ಣನೇ" (೪೪೦೫. ೪). ೫. ಅರ್ಧಟಿಸು ; ಪೊರೆ : ಮೆಳೆಯ ಹೆಬ್ಬುಲಿಯಂತೆ ಮೊಱಿಕುತ (೪೪೫೫. ೨೯-೨೪).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮುಱಿಕು, ಮುಱುಕ್ಕು; ಮಲ. ಮುಱುಕು; ತೆಲು. ಮುರಕಟಿಂಚು; ಕೋತ. ತೊದ. ಮುರ್ಕ್]

ಮುಱುಕ್ಕು₃, ಮುಕ್ಕು₃, ಮುರುಕ್ಕ್, ಮುರುಕ್ಕು, ಮುರುಹು₂, ಮುಱುಂಗು, ಮುಱಿಕ್ಕ್, ಮುಱುಗು, ಮುಱಿವು, ಮುಱುಮು, ಮೊಱಿಕು₂ (ನಾ). ೧. ಡೊಂಕು; ವಕ್ರತೆ: ಸುಳಿದಳು ಸಮಿಸುಹಮುಖಿ ಬೊಮ್ಮಳು . . . ಮುಱುಕವ ವಿಂಚಿಸಂದದಲಿ (೪೪೫೫. ೬-೯-೦೦). 'ಮುಱುಕಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಬಿಂಕ; ಬಿನ್ನಾಣ; ಬೆಡಗು : ಮುಱುಕು ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಲೇಸು (೪೪೫೫. ೦೦೩೦). ೩. ಸೊಕ್ಕು; ಗರ್ವ : ಈ ತೆಱದ ಮುಱಿವ ಮಿಜಪಿಗರ ಮುಱುಕುಮಿಗಾ [೪೪೫೦. ಕಪೂ] ದೊರೆಯ ಭರದ ಜಿಪ್ಪನಗೆಯಸೆಪ್ಪ ಕಮ್ಮಾರಲಿತ್ತಪ್ಪುದೆ ಪಿರಿದಪೆಂದಾ ಮಱುಗಿ (೪೪೫೪. ೯-೪೩ ೬). **ಮುಕ್ಕ್**: ೩. "ಮುಕ್ಕೆನಲ್ ಗರ್ವಮೆನ್ನಿಕರ್ಮ" (೪೦೪೪. ೬೩). **ಮುರುಕ್ಕ** : ೨. ಗುರುಹಿರಿಯರ ವಿಂದಿಪಾನು ಸತಿ ಮುರುಕ್ಕೆ ಪಲ್ಲ ತೆರವನು (೪೪೫೫. ೩೨-೩); 'ಗಂಡಿಗೆ' ಸೇಸೆ ಯಿಕ್ಕುವಾಗ ಗಂಗೆ ಮಾಡಿದ ಪೆಂಗುರುಕ ಎಷ್ಟು! (೪೪೫೦. ೩೦). ೩. ನಾಸು ಹೋಗಿ ಬಾಲಕರ ಮಂತ್ರಕವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಕುಮುರೆಯಪ್ಪು

ತರುವೆ (೪೦೫. ೩೦೭). ೪. ಪೆಪಮತ್ಕಾರ: ಚಾತುರ್ಯ: ಕೌಶಲ: ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಉತ್ಪಾಪದ ಅತಿರೇಕದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆ ಮೋಹನ ಮುರುಕದಲ್ಲಿ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಪಿಸಂಗತಿ ತೋರಿದರೆ ಆಶ್ಚರಿಯಿಲ್ಲ (೪೫೫೫. ೫೨). **ಮುರುಕ್ಕು** : ೨. ಎಷ್ಟಿದ್ದರೂ ಹೆಂಗಸರು ಮಾಡು ಪೇಳೆಂದಾಗ ಕೊಂಚವಾದರೂ ಮುರುಕು ಮಾಡದೆ ಹಾಡುವುದು ಕಷ್ಟ (೪೦೫೫. ೯೯): ಮುರುಕು ಇಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸಿಲ್ಲ. ಸುರುಕು ಇಲ್ಲದ ಊಟವಿಲ್ಲ (೨೫೭). ೩. ತಪ್ಪುಡು ತಿಂದರೂ ಮುರುಕು ಫನ (೨೫೭); ತಿರುಳಿಗೆ ಮುರುಕು ಇದ್ದಾಗ್ಲೂ ತಿರಿದುಂಬುವದು ತಪ್ಪದು (೨೫೭). ೪. ನಟನೆ ; ಸೋಗು : ಮುದಿಸೂಳೆಗೊಬ್ಬ ಎಳೆಸೂಳೆ ಕಟ್ಟುಕದಳು. ಸಾಕಮ್ಮಾ ಮುರುಕು ಒಯ್ಯಾರ (೪೪೪. ೨೯೩-೩); ಗಂಡಿಗೆ ಹೆಣ್ಣಿನ ಬಣ್ಣ. ... ವೈದೂರ. ಮುರುಕು- ಯಮಕ. ಬಿಳ್ಳಿತನ ಮೊದಲಾದಂಷಗಳೇ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೋಲಿಸುವುವು (೪೫೫. ೦೦೩). ೬. ಅಕ್ಕಿ, ಕಡಲೆ ಮತ್ತು ಉದ್ದಿನ ಹಿಟ್ಟಿಗೆ ಉಪ್ಪು, ಕಾರ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ ಕಲಸಿ ಕರಿದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಕ್ರಾಕಾರವಾದ ತಿಂಡಿ: ಚಕ್ಕುಲಿ : ಮುರಮುರ ಮಾಡಿಟ್ಟರುವ ಮುರುಕನ್ನು ಬಿಸಿ ಮಾಡುವುದೆಂದರೇನು (೪೪೫೫. ೨೬೦). **ಮುರುಹು₂** : ೭.. ಕುಟಿಲತೆ; ಕುಹಕ; ವಂಚನೆ : ಕವಡಿನ ನುಡಿಯ ಕಡಿಂಬ ಮುರುಹುಗಳ ನರ್ಮೋಕ್ತಿ ನೋಟದ ಹೊರಿಗೆವಾಳರು ತೋರಿದರು ಬಿನ್ನಾಣಿಸುಗಗಳ (೪೦೫೫. ೮೮-೬೯). ೮. ಅಬ್ಬರ ; ಜೋರು ; ರಭಸ : ಅದರ ವನಿಯೂ ಪಸುಮಿಸುವ ಮುರುಹೂ ಸಲ್ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಸಾರುವುವು (೪೪೫. ೦೮೦-೪). **ಮುಱುಂಗು** : ೫. ಬಿಗುಳಿಯು ಕಕುಳ್ಳ ಮುದ್ದೆಯು ತಜಗು ಮುಱುಂಗು ಲಡ್ಡುಗೆಯು (೪೪೫೫೪೪. ೫-೨೫೫). **ಮುಱುಕ್ಕ್₁** : ೧. ಕಮ್ಮುಗಿಲ ತೆಳ್ಳೊರೆಯ ಪಜ್ಜೆಯೊಳ್ ಮಿಜುಪ ಸಂಜೆವೆಜ್ಜೆಯ ಮುಱುಕಮಂ ಮೆಜ್ಜೆದುವುತಿಕುಟಿಳಕಿಂಶುಕಮುಕುಳವಂಜರಿಯನೆಜನಿಯಿಸಿ ರಜ್ಜಿಸುವ ನಿಶಿತಖರನಪರಮಂಜರಿಗಳೊಳಂ (೪೪೫೫. ೦೦-೫ ೪). ೨. ಮುಱುಕದ ಮೆಲ್ಲಿಪ ಭಂಗಿಯು ನೆಜವಿನೊಳವೆ ಮಿಗಿಲವರ್ಕಮೆನೆ ಭರತನ ಕ್ಕೆಱುಕಮಳೆ ಪಡದು ಚಿಲ್ಲಿಂ ಮಱುಪಿದುವ್ವದ್ಯಾನಲತೆಗಳಂ ವನಲತೆಗಳ್ (೪೪೫. ೦೦-೧೫): ಹಾವದ ಭಾವದ ಮುಱುಕದ. . . ಚೆನ್ನೆಯರಂ ತಂದಾ ವಿಭುಗೆ ತೋಱಿ (೪೫೫೫. ೯-೪೬): ಸೆಜಗನವರಿಸುತೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ ಮುಱುಕ ಫಿಗೆ ಕಾಣಿಸುತ ಬಂದಳು ರಾಮನಿದ್ದೆಡೆಗೆ (೪೪೫೫. ೬-೯-೬): ಮುಱುಕ- ಮನಸು. . . ವಿಷಾದವನೆಲ್ಲಿ ಕಲಿತಳೆಂದು ಬೆಜ್ಜಾಗಿ ತಲೆ ದೂಗುತಿದ್ದ (೪೪೫. ೯-೦೦೪). ೭. ಅಱಿಯಿರೇ ಸಮವರ್ತಿದೂತನ ಮುಱುಕವನು ನಿಷೇಕ ನಿಮ್ಮನು ಮಱಿದಿರೆ (೪೪೫೫. ೦೪-೯೪). ೮. ಮೆಱಿದುದಿದಿರಲಿ ನಿಖಿಳ ನದಿಗಳ ಮುಱುಕವನು ಮುಸುಳಿಸುವ ವಸಕದ ನಿಱಿಸಿಲಲಿ. . . ಗೋದಾವರಿ (೪೪೫೫.೬-೦-೪೬). ೯. ಅಂದು; ಸೊಬಗು: ಮಧುರಕಟಾ ಕ್ಷವೀಕ್ಷಣದ ಮೂರನಯ್ಯನ ಮುಱುಕವೆನ್ನನು ವಱುಗೊಳಲೀ ಲೋಕಗತಿಯನಡಾರು ಬಲ್ಲರು (೪೪೫೫. ೦೦-೬೦-೨೦). ೧೦. ವಿಕಾರವಾದ ಬದಲಾವಣೆ.— ಮಾರ್ಪಾಟು : ನುಡಿ ತಡಪವ್ವದೊಂದು ಮೊಗದೊಳ್ ಮುಱುಂಗಂ ದೊರೆಕೊಳ್ವುದೊಮ್ಮೆ . . . ಕಳ್ಳುಡಿದವರೆಂದಂ (೪೦೫೫. ೨-೪೯). ೧೧. ಹೆಮ್ಮೆ; ಅಭಿಮಾನ : ಸ್ವಾಮಿಕಾರ್ಯದ ಹೊಜಗೆಯುಳ್ಳ ಸವಾಮ ಬಿರುದಿನ ಪುಱುಕವಳ್ಳ ಭೂಭೂ ನಿಲುವುದು ತಡೆವುದರಿಭಟರ (೪೪೫೫. ೨೨-೨೬). ೧೨. ಕೆಚ್ಚು : ಪೌರುಷ : ದೇಱ ತನಗ್ಗದ ಮಾಗಧ್ಯೇಂದ್ರನ ಮುಱುದ ಮುಱುಕಕೆ ಭೀಮನು (೪೪೫೫. ೦೦-೨೨): ಈಜುವ ದಾಲವ ಬೆಳಸಿ ದಾರಿಯು ತೆಱಹುಗೊಡದೆಡೆಯೊಡ್ಡಿ ಮನುಜನ ಪೊಱುಕವನು ತಾ ಕಾಂದೆನು (೪೪೫೫೪೪. ೦೦-೦೨). ೧೩. ಪೆಚ್ಚಳ; ಆಧಿಕ್ಯ : ಕಣ್ಣಸುರನೇಱುತಿಂ ಮುಱುಕದಿಂ. ಬೆಟ

ದೊಪ್ಪವ ಕಬ್ಬುದೋಂಟದಿಂ. . . ಒಪ್ಪುಗುಂ (ಶಾ. ೨. ೩೦-೬; ೧೩೭). ೧೪. ಗತಿ; ಚಲನೆ : ಮುಱುಕವ ಬಲಿದು ಮಾಳ್ಪಯಸಕ್ಕಿ ಮಡಸನ್ನೆ ಯರಿಸುತ ವಿಧು ನಡಸಿದನು ಕುಱುವಜ್ಜೆಗಳ ಘಾಘಾನಟ್ಟು ಬೇಜೊಂದು ಮುಱುಕದಿ ನಡೆದುದಾ ತುರಗ (ಹರಿ. ೨೯-೩೩). ೧೫. ಪ್ರೀತಿ : ಒಲವು: ಮುಱುಕದೊಳಗೆ ಬೈಯೊಡವಂತೆಯುಮರ್ದಪ್ಪಿ(ಜ್ಞಾ. ೩೪. ೩-೮೪): ಹಣವ ಕಂಡರೆ ಮುಱುಕ ಹೆಣವ ಕಂಡರೆ ಮಱುಕ (ಪರಾ. ೦೩೮). ೧೬. ನಿಮಿರಿರುವಿಕೆ; ಸೆಟೆದಿರುವಿಕೆ : ಬಿಟ್ಟ ಕಣ್ಣುಂ ಬಿಗಿದ ಮೊಗಮುಂ ದುನಪ ಮುನಿಸುಂ ಮೆಯ್ಯ ಮುಱುಕಮುಂ (ಅರ್ಜು. ೩-೪೪ ೪). **ಮುಱುಗು** : ೨. ಅಪ್ಸರಸಯರು ಸಂಗಡಿಸಿದರು . . . ಸಡಗರದ ದುಱುಗದಲಿ ಮೆಜೆದರು ಬಳಸಿ ಸುರಿಪುವ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೭-೩-೭). **ಮುಱುವು** : ೧೩. ನ್ಯಮುನದತಿ ವರಗಾಂಧಾರಿ ಮೊದಲಾದಖಿಳ ರಾಣಿ ದುರು ಮುಂದದ ಮುಱುವಿನಲಿವರ ತೆಗೆದ್ಪಿದರು (ಭಾಗ್ಯ. ೫-೮೦). **ಮುಱೊಹು** : ೨. ಅನುಚಿತಕಾರಣಂಗಳು ತಪ್ಪುಡಂಗಳು ತಪ್ಪುಗಳು ಮುಂಡುಗಳು ಮುಱುಹುಗಳು (೦೩೪. ೩೦-೬೨). ೧೦. ದಶವದನ ಕದಟನ ಕೈಯಲಾದೆದು ವದನವನು ನೋಡಿದನು ನೋಡಿದುದಖಿಳ ಖಿಳನಿಕರ ಸದುಳುನಗೆಗಳ ಮೊಗದ ಮುಱುಹಿನ ವದನದರಿಮುಸುಕು ಗಳಲಿದ್ದುದು (ತಿಮಣ. ೬-೭-೦೬). **ಮೊಱಿಕ್ಕು** : ೩. ಹರಿದುಹೋಗು ವುದಲ್ಲಿಗಾತನ ಮೊಱಿ ಮುಱಿದುದಿರವನ (ಶಾಂತಿ. ೯-೨).

[< ಮುಱುಕು೧. / ತಮಿ. ಮುಱುಕು ಮುಱುಕ್ಕು: ತುಳು. ಮುರ್ತಾಪು. ಮುರ್ತಾಮು: ತೆಲು. ಮುಕರವು, ಮುರುವು, ಮುರ್ವು]

ಮುಱುಕ್ಕು ' ಮುಱಿಕು ' ನೋ.

ಮುಱುಗ ' ಮುಱುಕು೨ ' ನೋ.

ಮುಱುಂದೊಂಡೆ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮು [ಶಾಣಾ. ಮ]ದು ದೊಂಡೆಯೆಳೆಯ ಬೇರಂ ಮೇಣ್ ಸೌವೀರದೆಸ್ಮಂಗೆದ್ಯೊ ವಿವಾರಿಸುಗುಂ ಮುಱಿನರುಸಮುಂ (ರೋಗ. ೩-೩೦). [ಮುಱು + ತೊಂಡೆ]

ಮುಱುನುಯ್ (ನಾ)- ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ಕನ್ನರಂ ಸಿದ್ದವಾಡಿ ಸಾಯಿರಮುಮನುತ್ತರೋತ್ತರಂ ಸುಖದಿನಾಳೆ ಮುಱುನುಯ್ಕಂ ಜ್ಞಾನಶಿವಭಟ್ಟುರದ್ದೇ[ವ]ಳೋಗಮುಳಿ ಆಯ್ದಣ ಗಾವುಣ್ಡನಾಗೆ (ಶಾಸ. IX-i, ೩೦-೩ ; ೧೩೨). [?]

ಮುಱುಮಱ್ಕಿ ? (ನಾ)- (?) : ಮೊಳಮ್ಮಾಣಮಹಾರಾಜರಾ ಮುಱು ಮಱ್ಕಿಯಿಂ ಕಾಳೆಗದುಳಿ . . . ಱುದ್ದ (ಎಳ. X. ಶಾಗಣ. ೩-೪ ; ಪು. ೧೧೦ ?). [?]

ಮುಱುವ ? (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?): ಈ ಧರ್ಮಕ ಮುಱುವ ಮಾಱು ಸಲ್ಲದು x ಮುತ್ತುವ ಬತ್ತೆ ಸಲ್ಲದು (ಶಾಸ. IX-ii. ೪೬-೩ ; ೧೪೭). [?]

ಮುಱುವು ' ಮುಱುಕು೨ ' ನೋ.

ಮುಱುಹು ' ಮುಱುಕು೨ ' ನೋ.

ಮುಱುಂಕು ' ಮುಟುಂಗು ' ನೋ.

ಮುಱುಂಗಿಸು. ಮುಱುಗಿಸು. ಮುಳುಂಕಿಸು. ಮುಳುಂಗಿಸು. ಮುಳುಕಿಸು. ಮುಳುಗಿಸು. ಮುಟುಗಿಸು (ಕ್ರಿ)- ೧. ನೀರು, ಎಣ್ಣೆ ಮುಂತಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗುವಂತೆ ಮಾಡು. — ಮುಳುಗುವಂತೆ ಮಾಡು. ೨. ತಲ್ಲೀನಗೊಳಿಸು; ಮಗ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಒರ್ವರೊರ್ವರನಪೂರ್ವತರಕ್ರಿಯೆಯೊಳ್ ಮುಟ್ಟುಂಗಿಸುತ್ತಮೆ ಬರುತಿರ್ದರಿತ್ತು ಕುಸುಮಾವಳಿದೇವಿಯುಮಾ ಪರೇಂದ್ರನುಂ (ಶಾಂತಿ. ೦೯-೨). **ಮುಱುಂಗಿಸು** : ೧. ಭಕ್ತಂ ನಾದಂ ನಿಂದಿರೆ . . . ಗಿರೀಶಂ ಕೊಂಡದೊಳಗೆ ಮುಱುಗಿಸುವುದೆನುತ್ತಂ ಕೊಂಡಿಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ

ಬಪ್ಪುದೆನುತ್ತಂ (ತಿಮಣ. ತೀ. ೨೨೮-೩೩೩) : ಘೋರಕರ್ಮಾಶ್ರಯದ ವಾರಾವಾರದೊಳು ಮುಱು[ಶಾಣಾ. ಣ-ಳು]ಗಿಸುವೆನೆಂಬ ವಿಚಾರವಿಂತಿದು ನಿನಗೆ ಧರ್ಮವೆ (ಶಾಪ್ತ. ೩-೧೪). **ಮುಳುಂಕಿಸು** : ೧. ಗಂಡಿಗಂ ತಾಪಸಸವರನೊಡಗೊಂದು ಬಂದತಿಪುತಜಲದಲಿ ದಂಡಮಂ ಪಿಡಿಯಿಸಿ ಮುಳುಂಕಿಸಲು (ಶಾಪ್ತ. ೫೬-೩೩). **ಮುಳುಂಗಿಸು** : ೧. ತಿರುನಾಳ್ಪೋ ವರನೊಡಗೊಂಡೊಲವಿಂ ಹರುಷಂಗೊಂಡಾ ಕೊಂಡದೊಳಿಂ . . . ತಂದು ಮುಳುಂಗಿಸಿದಂ ನಂದೀಶ (ತಿಮಣ. ಪೀ. ೨೨೮-೨೪೯) ; ಕೊಂಡಾಡುವವಿಳೆದೇವಪ್ರಜವನಾಕ್ಷಣಂ ಪಿಂಡಪರಶು ಕೃಪಾಬ್ಧಿಯೊಳ್ ಮುಳುಂಗಿಸಿ (ಶಾಪ್ತ. ೦೬-೦೯). **ಮುಳುಕಿಸು** : ೩. ನಾಟಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಒಳಹೊಗಿಸು : ರಕ್ಕಸರಾಯ ಬಲ ರಾವಣನೆದೆಯೊಳು ಮುಳುಕಿಸಿದನು ಕೂರ್ಗಣೆಯ (ಕೋಸಲ. ೧೦-೨೩). ೪. ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು ; ಕಾಣದಂತೆ ಮಾಡು ; ಮರೆಮಾಚು : ತೀಕ್ಷ್ಣ ಸಂಕಟದಿಂದ ವಿದರ್ಚ್ಚ ಹೃದಯಮಂಡಲದ ನೆತ್ತರ್ಗಾಯಗಳನ್ನು ಮುಳುಕಿಸಿ ಗುಣಮಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ನರಕಕ್ಕೆ ದುಡುಮ್ಮನೆ ಧುಮ್ಮಿಕ್ಕಿದೋಣ (ಪಟ್ಟಣ. ೧೭-೦೮). **ಮುಳುಗಿಸು** : ೧. ಧಗಿಯೊಳರುತಿಬಳೆಚತ್ತು[ರಂಗ]ವ ಮುಲ್ಲಸಿತಮನಿತ[ವರ]ಧಾರಾಸಂಗಮಜಲದೊಳ್ ಮುಳುಗಿಸುವಂಗಂ ಕೊಟ್ಟ ಗನುದಗ್ರನುಗ್ರಾಜಿಗಳೊಳ್ (ಪಾಣ. XI-i. ೧೦-೩೪ ; ೨೪೨) ; ಪ್ರಳಯದಲಿ . . . ಸಕಲಜಲಧಿಗಳೇಕರೂಪದಲಿ ಧರೆಯ ಮುಳುಗಿಸಿ (ಭಾಷ್ಯ. ೦೪-೦೯) ; ಈ ಭವಸಾಗರದಿ ಮುಳುಗಿಸದೆ ರಕ್ಷಿಸು (ಹರಿ. ೫೬) ; ಪೆಂಕ ಮ್ಮನು . . . ಕೊಡವನ್ನು ಭಾವಿಯೊಳಗೆ ಬಿಟ್ಟು ಹಗ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಡವನ್ನು ಮುಳುಗಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಹೊಗಳಿ. ೨೨೨) ೪. ಮುಳುಗಿಸಿದುದಾ ಖಳನ ಮೈಗತ್ತಲೆ ದಿವಾಕರಬಿಂಬವನು (ತಿಮಣ. ೬-೦-೬). ೫. ನೀರಿನಲ್ಲಿಡು ; ನೆನೆಹಾಕು : ವಿಷದ ಕುಂಭಳಕಾಯಂ ಶಂದದಂ ಅಸಮಬಹುತೀರ್ಥದಲಿ ಮುಳುಗಿಸೆ ವಿಷವೆಂಬುದು ಹೋಗಿ ಸೀಕಾಯಹುದೇ (ಜ್ಞಾ. ೫೩೦. ೨೨-೨೪) : ಕಬ್ಬಿಗೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತಿಸಿ, ಅವನ್ನು ಒಂದು ತರದ ಜಿಗುಟನ್ನ ರಸದೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿಸಿ (ಪುಟಾಣಾ. ೫. ೯-೨೦೬). ೬. ತಲೆಯನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸು : (೪). ೭. (ಆಲಂ) ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸು ; ನಾಶಮಾಡು : ಪಾಸರು . . . ಬೆಂದಾಸಾಹೆಬರ ಪಟ್ಟಣ ಯವತ್ತು ಮುಳುಗಿಸಿದರು (ಕಾಶೀಖಂ. ೦೩) ; ಕಲವರಿಗೆ ಒಳಿತು ಮಾಡುವದಕ್ಕೊಸ್ಕರ ಕೆಲವರಿಗೆ ಮುಳುಗಿಸಿದಂತೆ ಆದೀತು (ಪುಟಾಣಾ. ೫. ೩-೦೦೨). ೮. (ಹಣ, ಆಸ್ತಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಒಳಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು ; ಸೂರೆಹೊಡೆ : ನನ್ನ ಹಣ ಮುಳುಗಿಸು ತ್ತಾನಂತೇನು ? ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋದರೂ ಬಿಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಪಾಕು. ೦೪೦) ; ಕೆಂಡವರ ಗಂಟನ್ನು ಮುಳುಗಿಸಿ ಆ ಹಣವನ್ನು ದಕ್ಕಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ? (ಡಾಖ). ೯. ಆವರಿಸು ; ಕವಿ : ಮುಸುರು : ದೊಬ್ಬಿಜುದುದಾ ಸೇನೆ ವಿಮಾಷಕ್ಕೆ ಮುಬ್ಬು ಮುಳು[ಶಾಣಾ. ಳ]ಗಿಸುತೀ [ಶಾಣಾ. ಮುಸುಂಕಿದುದೀ] ಬಲವನು (ಭಾಷ್ಯ. ೫೬-೨೦). **ಮುಟುಗಿಸು** : ೧. ಯಮನೆಂಬ ಸೋರೆಮೊಗಂ ಬಂದು ಮುಟಿಗಿಸಲ್ಕನ್ಯಜಲಧಿ ಯೊಳ್ ದೇಹಬಹಿಶ್ಚಿತ್ತಮದೊಡೆಯೆ ಹೈನಮೆಂದಾ ಪ್ರಮಾದವಳಗೆಯನ್ನೆ ಪಿಡಿಯದವಸದಿಗಿಜ್ಜಗಂ (ಪಾಪ್ತ. ೦೬-೨೬). ೨. ಕೊಂಕುಗರಿವನ ಖಡ್ಗದ ಹಂಕಿನಮದೆ ಮಮ್ಮನೆಲಪೊ ಮುಟುಗಿಸುಗೆನುತಂ ಭೋಂಕಲ್ ಕೆದಱುವಿನಂ ವಿಶ್ವಂಭಂ ಪರಿಯಿಟ್ಟನಲ್ತೆ ವಿವಯಾದಿಶ್ವಂ (ಪಾಪ್ತ. ೨೬-೦೦೬). [ಮುಟುಂಗು + —ಇಸು]

ಮುಟುಂಗು. ಮುಱುಂಗು. ಮುಱುಗು೧. ಮುಳುಂಕು. ಮುಳುಂಗು. ಮುಳುಕು೧. ಮುಳುಗು೧. ಮುಟುಂಕು. ಮುಟಿಕ್ಕು. ಮುಟುಗು. ಮುಟ್ಟು. ಮುಟ್ಟು೧ (ಕ್ರಿ)- ೧. ನೀರು ಮುಂತಾದ ದ್ರವ

ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗು : ನೆತ್ತರ ಕಡಲ್ಗಳೊಳ್ ಮಿಳರ್ದ ಪುಲಿಗಳ್ ತಲೆದೋಱಿ ಮುಟುಂಗಿದ ರಥಂಗಳುಂ . . . ಪಂದಲೆಗಳುಮಗುರ್ವುದಂ . . . ರೌದ್ರರಸಂಗಳ್ ಪುದುಂಗೊಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೦೧೩ ೫) ; ಇಂತಿವು ಚಿತ್ರಸುಖಾನುರಾಗಮಂ ಬಿಗಿಗೊಳಿಸಲ್ಕೆ ಕೂಡುತತಿಸ್ಫೋಟ್ಯಸುಧಾಂಬುಧಿಯೊಳ್ ಮುಟುಂಗಿದರ್ (ಪಚಂಪು. ೦-೬೨). ೨. ತೋಯು ; ನೆನೆ ; ಒದ್ದೆಯಾಗು : ಅಂತು ಪೋದಿ ಬೆವರೊಳ್ ಮುಟುಂಗಿ ನಡುಗುತ್ತುಂ ವಿಷಾದವನವಲಂಬಿಸಿರ್ದುದುಂ (ಕಾದಂಬ. ೨೯೯). ೩. ತಲೆಯನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿ ಸ್ನಾನಮಾಡು. –ಮಿಯು ; ನೀರೊಳಗೆ ಮುಟುಂಗುವರಂತೆ ದೂರಂ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತುಂ (ಕರ್ಣಾಪ್ಪ. ೪-೭೭). ೪. ತಲ್ಲೀನವಾಗು ; ಮಗ್ನವಾಗು : ಚಿಂತೆಯೊಳ್ ಮೂಡಿ ಮುಟುಂಗಿ ತನ್ನ ಮನದನ್ನರೊಳಂ ಪೊದರಾಗಿ ಕನ್ನೆ ಮಾತಾಡದೆ ಜಾನಿಸುತ್ತಿರಲು (ಕಾದಂಬ. ೫೭೭). ೫. ಕವಿ ; ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿರು : ಅಮೃತಾಸಾರದಿನಾ ಪ್ರದೇಶಮನಿಶಂ ತೇಂಕಾಡಲಲ್ಲಿರ್ದರೆಲ್ಲಮುದೇಸೋ ಕವಿತರ್ಪದೀಗಳೆನುತಂ ತಳ್ಳೊಯ್ಯ ಕಣ್ಬೆಂದಮೆಯ್ದಿ ಮುಟುಂಗುತ್ತಿರರ್ (ಕಾದಂಬ. ೬೦೦). ೬. (ಅಲಂ) ನಾಶವಾಗು ; ಹಾಳಾಗು ; ಕೆಡು : ನಾಂ ನಿನ್ನನೆ ನೋಡಿ ಕೋಕಮನರ್ಥಂಗಿಸಿ ಬಾಟ್ಕೆಯಿ ಲೇಸೆನುತ್ತಮಿರ್ಪ್ಪನ್ನಗ ಮವ್ಮ ನಿನ್ನನೊಡಗೊಂಡು ಮುಟುಂಗುವ ಕಾಲಮಾದುದೋ (ಕಾದಂಪ್ರ. ೦೮೦). **ಮುಣಂಗು** : ೧. ವಾಗೀಶ್ವರದೇವರ . . . ಸಮುದ್ರದೊಳಗಿಕ್ಕುವುದುಂ. . . . ಮುಣುಂಗಲೀಜುದೆ ವರುಣಂ ಬಂದಾತುಕೊಳಲೊಡಂ (ಪಾಗಕ. ಕೀ. ೨೬೬-೦೦). **ಮುಣುಗು**$_1$: ೧. ಅಗ್ನಿಸುತಗುಗಂಧಮಾದನರು ಮುಣುಗಿದರು ರಕುತವಲಿ (ಕೂಡಣ. ೬-೭೦-೨೦) ; ಪುರಗೋಲು ಕಪ್ಪಿ ಕೈಸೋತು ಕಡೆಗೆ ಬರುವ ಮನುಜ ನಡುವೆ ಮುಣುಗುವ ಪರಿಯಂತೆ (ಕೀಳ್ಕಾಂ. ೬-೦) ; ಮಂಜು ಸುರಿದರೆ ನಜ್ಜನಗೂಡು ಮುಣುಗೀತೇ ? (ಗಾಪ). ೨. ಕಾಣದಾಗು ; ಮರೆಯಾಗು ; ಅಸ್ತಮಿಸು : ನಾಲ್ಕನೆಯ ಜಾವದಲ್ಲಿ ಪಡುವಣತ್ತ ಮುಖವಾಗಿ ಹೊತ್ತು ಮುಣುಗುವಾಗ ಉದ್ದವಾಗಿ ಹಸುವಿಸಿಲು ಗುಡುಗು ಮೀಜಿ ನೀದ ಕೂವಿ ಮಳೆ ಬಹುದು (ಪ್ರಶ್ನಾಕ. ೦೯-೩) ; ಹೊತ್ತು ಮುಣುಗುತ ಬಂತು ಬತ್ತಲೆದು ಜಗಕೆಲ್ಲ (ಕಬ್ಬಹಾ. ೫೪೯) ; ಹೊತ್ತು ಮುಣುಗಿತ್ತಾಗ ಕಬ್ಬಲೆ ಒಳಹೊರಗು (ಸಿದ್ಧಕ. ೯-೭೪). **ಮುಳುಂಕು** : ೫. ಕೊಳನ ಜಳಮೈದೆ ಚಿಲ್ಲ ಪಾಲ್ಗಡಲಂತೆ ಪೆಜ್ಜಿಯಲು ಮುಳುಂಕಿ ನಿಂದಮ್ಮತಮತಿ ಸಾಕ್ಷಾತು ಕಮಲೆ (ಪಾಪಪು. ೪-೨೬). ೪. ಕೆಲಬರು ಪೆಜ್ಜಿನೊಸಲೊಳು ನೆಲಸಿದುವಂ ಕೆಲಬರು ಪಮಸೇಂದೀವರವನದೊಳು ಮೂಡಿ ಮುಳುಂಕಿಗುವಂ . . . ಸಲೆ ಪಮನಂಗಳರ್ನಾಲ್ದೆ ತೆಗೆಮನೆ ನಿಲಲು (ಕಬುಚಾ. ೪-೨೪). **ಮುಳುಂಗು** : ೧. ನಾಡೆ ಮುಳುಂಗಿ ಮೂಡಿದರುಜುಂದಿ ತುಳುಂಕಿದರೆಂಬುವಂ (ಪಪಾಕ. ೪-೩೭) ; ಜವದಿನುಷ್ಣಕಾಲವೃಷಂ ತವೆ ಕವಡಿದುದೆನಿಸಿ ಮರ್ಬುವೆಳಗಂ ತಳೆದೊಪ್ಪುವ ಜಾಗೆಜಿಯೊಳ್ ವಿಂಗಳ್ ತವಕದೊಳೆ ಮುಳುಂಗುವಂತಡಂಗಿದವಾಗಳ್ (ರಾಪಪ. ೦೩-೦೨). ೨. ಶನುವಿಡಿದ ಜಲಿಯನೋವದೆ ತೊಳೆದು ಬೆವಂತೆ ಕೊಂಡದೊಳು ಫಳಿಲನೆ ಮುಳುಂಗಿ ನಿಂದಿರ್ದ (ಪಮಭ. ಕೀ. ೨೩-೦೦). ೪. ಕೇಳಲೊದಂ ಕವಿ ಸಮಿಯೊಳಗಾಳದೊತಂ ತನ್ನನಂ ಮುಳುಂಗಪ್ಪೊದಲ್ . . . ಅದು ಸತ್ಯತಿಯೋ (ಗಿಶಿ. ೦-೨೦) ; ಸಂತತು ಶಿವಭಕ್ತಿಸಿರಿಯೊಳು ಮುಳುಂಗಿರ್ದ (ಇಪಪ. ಕೀ. ೨೯-೩). ಮುಳುಕ್ಕು : ೧. ನವಯಧಿರ ಧಾರೆಯೊಳ್ ಮುಳುಕಿದರೀ ಪೊಳಕಿದರ್ (ಪಪಪ್ರ. ೨೩-೦೪) ; ಮೂಡಿ ಮುಳುಕ್ಕಿ ಮೇಪರಸದೆ (ಕಂಪಪ. ೦೦-೩೦). ೮. ಮುಚ್ಚಿಹೋಗು; ಹುದುಗಿರು : ತುಂದಿ ತುಳುಕಾಡಿದವ್ಪದೆಯ್ಮನ ಲಂಬಾಪಹರವಿದೆನ್ನು ಮಾಣೇನೆಂದೆನ್ನೆ ನಿದ್ಮಾಣಯಿದೆ ತಲೆ ಮುಳುಕ[ಪಾಪಾಂ. ಗ]ಲೆಱಿದೆ (ಬಪಪ್ರ. ೫೯-೦೭). **ಮುಳುಗು**$_1$: ೧. ಶಾಮುದಿದ್ಯಾಕನಾಕಲ್ಪಾನ್ತಂ ದುಃಖಾಬ್ಧಿಯೊಳ್ಮಾಣದೆ ಮುಳುಗುತ್ತ ಮೂಡುತ್ತಮೋರುತಿರಿಕ್ಕುಂ (ಸಿಂಷ. XI-ii- ೦೪೦-೨೦; 1093) : ನಿರ್ಮಲಂ ನಾಲ್ಕು ಪೊಲೆ ತೊರೆದು ಕಜ್ಜಿದುಲ್ಕಿಂತೆ ಬಾಲಚಂದ್ರಂ ಮುಳುಗಿ ತೇಂಕಾಡುತಿರೆ ಕಜ್ಜಿದು (ಪಂಚಕ. ಕೀ. ೫೧೬-೦೭) ; ಕುಮಾರಕನ . . . ಹಾಹ್ವಯ ತರಂಗದಿ ನೋಯಲೀಯದೆ ಮುಳುಗಲೀಯದೆ ಜಾಜ್ವಲ್ಯ ತಡಿಗೆ (ಕುಣ್ಕಾ. ೬-೨೨) ; ಆಗ ಅವನು ಮುಳುಗುತ್ತಾ ತೇಲುತ್ತಾ . . . ಅಯ್ಯೋ ಮುಳುಗಿದೆನು ಎಂದು ದೀನಸ್ವರದಿಂದ ಕೂಗಹತ್ತಿದನು (ಮುಂಕಾಬಾ. ೪-೭೬). ೨. ಹಲವು ತೀರ್ಥಂಗಳಲಿ ಮುಳುಗಿ ಹಲಬಿದರೆ ಫಲವೇನು . . . ಕಾಗೆಯಂತೆ ಮುಳುಗೆ ಮಾಫಸ್ನಾನಫಲವು ಬಾಹೊದೆ (ಶ್ರೀಕಂಪ. ೦-೦೪೦-೦) ; ತಣ್ಣೀರಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದರೆ ಶೀತವಾದೀತು. ಬಿಸಿನೀರು ಬೇಡದೆ ಹೋದರೂ ಉಗುರುಬೆಚ್ಚಗೆ ಮಾಡಿ ಮೈಮುಖಹುದಲ್ಲ (ಜಪಕು. ೬೦). ೩. ಸೌಂದ್ಯ ಸೋಮೇಶ್ವರನ ನಿಜವನಜಾಯದೆ ಮುಳುಗಿದರಲ್ಲಾ ಮಂಪ್ಪರುದಲ್ಲಿ (ಕಪಪ. ೦೯-೩೦); ಭ್ರಾಮಕದೊಳೀ ವಿಷಯಸೌಖ್ಯದ ರಾಮಣೀಯಕದೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿ ನಿರಾಮಯನು ಪರ ತತ್ವಮಯನಹ್ಯುತನು ತಾನಾದ (ಕುಣ್ಕಾ. ೯-೭) ; ನೀನೇನೋ ಅಗಾಧವಾದ ಯೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದೆ (ಕಾಪಪಕ. ೦೦೩). ೫. ಹಳವಿಗೆಯ ಸೀಗುರಿಯ ಚಮರಾವಳಿಯ ವಿಮಳಚ್ಛತ್ರಪಂಕ್ತಿಯ ವಳಯದಲಿ ಸಭ ಮುಳುಗೆ ಮುತ್ತಿತು ಸೇನೆ ರಿಪುಭಟನ (ಕುಣ್ಕಾರಿ. ೩-೦೦). ೫. ಮೆಲ್ಲ ಮೆಲ್ಲನೆ ತರಣಿ ಮುಳುಗಿದಂ ಪಡುಗಡಲೊಳಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಮೂಡಿದುವು ಸಂಜೆದಾರಗೆಗಳು (ಕೃಬಣಾ. ೫೬-೩); ಅಪೂರ್ವನು . . . ವರಣಿದ್ದಾಗ ಹೊತ್ತು ಮುಳುಗುವ್ವದರಲ್ಲಿತ್ತು (ಗಾಪಪ. ೨). ೮. ಉಱಿ ಹಿಮಂ ಪೆನೆವ ಮನವಂ ಮುರುಂಟಿಪುದಯ್ಯೊ ತಱಿಸಲಲು ಮೂಗುವರೆ ಮುಳುಗುಗುವೆಳೆಮಣಜಯ್ಯೊ (ಸಾಪಪ್ರ-೪-೦೨೩); ಮುನಿಜನಕೆ ವೈಯಾಕ್ಕಿದನು ಮುಳುಗಿದನಕ್ಷತೌಘದಲಿ (ಕುಣ್ಕಾ. ೪-೨೯). ೯. ನಾಟು ; ತೂರು; ಒಳಸೇರು : ಅಲಗಿನೊರಸೊರಸಿಲ್ಲ ಶೈ ವೈಗಳಲಿ ಮುಳುಗಿದ ಬಾಣವಿಲ್ಲ (ಕುಣ್ಕಾ೬ಲ-೩-೩೩);ಮುಳುಗಿರ್ದಂಬನುಗಿವನು ಮನದ ವಾಜುಕದಲಿ (ಕೂಡಣ. ೪-೪-೩೩). ೧೦. (ಅಲಂ) ನಾಯು; ಮರಣ ಹೊಂದು : ವಿಷಮವಿಷದಲಿ ಕಟ್ಟಿಹಾಯ್ಕಲು ವಿಷಕೆ ಮುಳುಗದ ಬೆಸೆದು ನಿಂದನು (ಜಪಕ್ಷ. ೪೯-೩೪) ; ಕೇಡಿಗನು ಕುರುವಂಶಕೆಂದಿಳೆಯಾಡುವುದು ತಪ್ಪೊಬ್ಬನನು ನಾ ಮೂಡಿದನು ನೆಱೆ ಮುಳುಗಿದೊಡೆ ಕುಲಕೆಲ್ಲ ಲೇಸು (ಕುಣ್ಕಾ. ೫೦-೨೪). **ಮುಳುಂಕು** : ೧. "ಮುಟುಕು, ಮುಟುಂಕು–ಜಲ ನಿಮಜ್ಜನೇ" (ಪಜಿಣ); ಸುದತೀ ಮತ್ಪತಿ ಕಣ್ಣೊಳಂ ಮನದೊಳಂ ಜಾನಿರ್ವನಿರ್ಮಂ ಮುಳುಂಕಿದನಲ್ಲಕ್ಕುಜಲಂಗಳೊಳ್ ಪುದಿದ ಹೃತ್ಕಾಮಾಗ್ನಿಯುಂ ಬೆಂದನಿಲ್ಲ (ಕಾಪ್ಕಾ. ೪೭೭). ೨. ತಿಮಿರಾಧಮ ಪರ್ಣಸ್ಪರ್ಧಮಾ ಪ್ರದೋಷದೊಳೊಡರ್ದೆ ರಜನೀಸತಿ ಚಿದ್ರವಯಾಯಿಖಿ ಮಹಾಹ್ರದದೊಳಗೆ ಮುಳುಂಕಿದಳ್ಳಾದವಂಬರೆಬೆನಸ್ಸಾಗಳ್ (ಪಂಕ್ರಕ್ಷ. ೬-೩೦) ; ಪೊಳ್ಕಲೆವಾಳೆ ಜುಂಬಿಸಿಮುಬುಂಕಿರಲಂಜಿದಳ್ (ಆಪಂಪ್ರ. ೩-೩೭). ೩. ಕರ್ದಂ ಪೆಗಲ ಬಿಲ್ಲಂ ಜೋಲ್ದ ಬಾಲಂ ಮುಟುಂ[ಪಾಪಾಂ. ಬಿಂ]ಕೆರೆ . . . ಪೆರ್ನೋರೆ ಸೂಸುತ್ತಿರೆ ಭೀಕರಂ ಸೊಗಯಿಸಿತ್ತಾತ್ಮೇಕರಂ ಗೂಕರಂ (ಪಂಕ್ರಕ್ಷ. ೪ ೩೦). **ಮುಟುಕ್ಕು**$_1$: ೧. "ಮುಟುಕು, ಮುಟುಂಕು–ಜಲ ನಿಮಜ್ಜನೇ" (ಪಜಿಣ); ಅಮೃತಕರನುವೆಯದೊಳ್ ಬಳೆದಮೃತಾರ್ಣವ ಲಹರಿಯಿಂದ ವೇಳಾವನಮೂಳೆ ಮುಟುಂಕಿದಂತೆ ಬಸಮಾ ಸಮುದಾಯದ ಶಾಂತರಸದೆ ಮುಟುಕಿದುದರಸಾ (ಆಪಂಪ್ರ. ೩-೩೨). **ಮುಟುಗು** : ೧. ಸಂಸಾರಮೆಂಬ ಸಮುದ್ರದೊಳ್ ಮುಟುಗುತ್ತಿರ್ದೆನ್ನಂ ಮುಟುಗಲೀಯದೆತ್ತಿಂ (ಪಶ್ಚಾಕಾ. ೦೩೮-೨೬) ; ಎನಿತು ಪರಿಗ್ರಹದ ಕೊಡರ್ಪನಿತೆ ಮುಮೋದುರ್ಜಿವಿವೆಂದಱಿ ಕುಂದೆನಿತು ಮನಕ್ಕನಿತೆ ಸುವಿಪೆಂಬುದಂ ನೆಟ್ಟನೆ ತಿಳಿದಂ

ಜನ್ಮಜಲಧಿಯೊಳ್ ಮುಟುಗುವನೇ (ಅಪ್ರ. ೩-೬೨); ಜಳದೊಳ್ಕೀನರ್ಪ ಪೊಲ್ಲೀಂ ಕೊಳದೊಳ್ ಮುಟುಗಿರ್ದಕ್ಕುಟಾ ಕೊಡಸೇಡಿಂಗೊಳಗಾದ್ಪೆ (ಗಣಿತ. ೩-೦೩). ೨. ಬೆಮರಿಂ ಮುಟುಗಿದವೆಂ ಸಂಭ್ರಮದಿಂ ಬಿಬ್ಬಿಪ್ಪೆನರಸ ಕೈಗಡು ನೀಂ ಬೇಗಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೭). ೩. ಕೊಂಡಾಡಿದವಂ ಕೋಟ್ಪಮುಪಫಲಯುತಂ ಮುಟುಗಿದವಂ ಮೋಕ್ಷಾತ್ಮಕಮೆನಲಸಮುಮಹಿಮೆಯುಳ ತಳೆದು ಪರಿವ ತುಂಗಭದ್ರಾನದಿ ವಿರಾಜಿಸುತಿರ್ದುದು (ಅಧ್ಯಠ. ೩-೬೦ ಪ). ೪. "ಮುಟುಗು—ನಿಮಗ್ಕೇ" (ಪಜಪಾ). ೭. ವಾರಿಜನಾಭಸನಾಥನಾಗಿ ತೊಟ್ಟಗೆ ಮು[ಟುವಂ]ತೆವೋಲ್ ಮುಟುಗಿದಂ ಕಡುಕಲ್ದುಪರಾಂಬುರಾಶಿಯೊಳ್ (ಪಂಕಾ. ೦೩-೦೦೩); ಪಡುವಣ ಕಡಲೆನಸುಂ ಮಿಸುಗೆ ಮುಟುಗಿದಂ ಬಿಸಜಸುಖಂ (ಶಾಸುಚ. ೪-೨೪). ೮. ಪೊಸತಲರ್ದಾಭೋರುಹದೊಳ್ ಮುಸುಂಬು ಮುಟುಗ್ದುದಿನಮೆಱ್ಗೆ ಗಂಧಮನಾಘ್ರಾಣಿಸುಮುಮಳಿವಸು ಪಳಗಳ ಪಸಪೇಡಿದುದಿಲ್ಲ (ಅಪ್ರ. ೬-೬೬). **ಮುಟ್ಟು** : ೧. ಆಪತ್ತ ಯೋಧಿಯೊಳಗತ್ಯಾಪತ್ತಿಂದುಳ್ಕಿ ಮುಟ್ಟಿ ನಮಿವೆಮಗೆ ಶರಣ್ ಪಾವಹತ ನೀವೆ (ಪಂಕಾ. ೬-೭೦). ೨. ಪಜುಃಪ್ಪವದೊಳಗೆ ಮುಟ್ಟಿ ಪಾರಿಪ್ಲವ ಪೇತ್ರೆಯರಮರಕಾಂತೆಯರ್ ಸೊಗಯಿಸಿದರ್ (ಅಪ್ರ. ೯-೭೦). **ಮುಟ್ಟು೧** : ೧. ಆ ದೋಷದಿಂ ದುಃವಿಭಾಗಿಯಿ ನೀಂ ಮುಟ್ಟಿದೆ ಘೋರಸಂಸರಣ ಪಾರಾವಾರಗಂಭೀರದೊಳ್ (ಸುಪಾಚ. ೩-೨೪); ಜಲಂದೊಕ್ಕು ಮಿನಂದದಿಂದೀ ಶತಪತ್ರಾವಾಸದೊಳ್ ಮುಟ್ಟುದಡೆ ಕುಡುಗುಮೇ ಧಾತ್ರಿಯುಂ ಧರ್ಮರಾಜಂ (ಜಾತಾಕ. ೦೬-೯).

ಮುಟುಮುಟುಗು, ಮುಳುಗುಮುಳುಗು, ಮುಳುಮುಳುಂಗು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಬೆಬೆಳಗಿದುದು. ಮುಟುಮುಟುಗಿದುದು (ಪಜ್ಞಾಪ. ೬೯೩ ಕೃಷ್ಣ); ಮುಳುಗಿ ಮುಳುಗಿ ಮೂಗ ಒಡಿಯಲೇಕೋ (ಪಪಪ. ೬೯೯); ಅತ್ಮದಾನಂದದಲಿ ಮುಳುಗಿ ಮುಳುಗಿ ಮಿಂದು ನಾ ಧನ್ಯ (ಅಪಗೀ. ೯-೩); ಧರ್ಮ ಸೋತಿತು! ಮುಳುಮುಳುಂಗಿದ ಹಾಗೆ ತೋರಿತ್ತು ಆ ಸತ್ಯ (ಸೂಪರಾಣಾ. ೫೭-೯). **ಮುಟುಂಕಾಡಿಸು, ಮುಳುಗಾಡಿಸು, ಮುಟ್ಟಾಡಿಸು** = ೧. ನೀರು ಮುಂತಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮುಳುಗಿಸು : ಸುಮನಶ್ಶ್ರೇಷ್ಠನಾ ಜಿನಾಭಿಷವಣಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿ ಧಾರಾಳಿಯಿಂದೆ. ಮುಟುಂಕಾಡಿಸಿದಂದದಿಂ ಸುರಮರ್ತ್ಯಾಮರ್ತ್ಯರಂ ನೋಡೆ ನಾಡೆ ಮುಟುಂಕಾಡಿಸಿದಂ (ಪಾಂಚಚ್ಚ. ೦೮-೦೬೩); ಏಷ್ಟ ಕಾಕ್ಕೊಣರೆಂದೀ ವಿೀಂಬೊಣರಂ ರಾವಣ್ಣರಸಾಂಬುಧಿಯೊಳ್ಕಿವಿ ಮೂಡಿ ಮುಟ್ಟಾಡಿಸುವೈ (ಜಾಪು. ೪-೮೪); ೨. ತನ್ಮಯವಾಗಿಸು; ಮಗ್ನವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಸಕಳಮರ್ತ್ಯಾಮರ್ತ್ಯರಂ ನೋಡೆ ನಾಡೆ ಮುಟುಂಕಾಡಿಸಿದಂ ಸ್ವಕೀಯರಸವನ್ಯೂಕ್ಯಾತ್ಮಮಾಸಾರದಿಂ (ಪಾಂಚಚ್ಚ. ೦೮-೦೬೩). ೩. ಮಿಂಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸು : ಕಾಗೆ ತಾನೋಂದು ಬಿದಿಲ್ಲರಂ ಮುಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟಿ ಮುಳುಗಾಡಿಸುತ್ತುದಯ ತೊಡಗಿ (ಪಪ್ರಶಾ. ೯-೬೬). **ಮುಟುಂಗಾಡು, ಮುಳುಂಗಾಡು, ಮುಳುಕಾಡು, ಮುಳುಗಾಡು, ಮುಳ್ಕಾಡು, ಮುಟುಗಾಡು, ಮುಟ್ಟಾಡು, ಮುಟ್ಟಾಡು** = ೧. ನೀರು ಮುಂತಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಏಳು : ನೋಡಿದಳ್ ತರುಣಿ . ಹರುಷಾಶ್ರುರಸದೊಳ್ ಮುಳುಂಗಾಡಿದಳ್ (ಪಪ್ರ. ೪೬-೬); ನೀಱೆಯೊರ್ವರ್ಳ್ . . .ಅಭಪಸ ಕಾಯಕಾಂತಿರಸದೊಳು ಮೂಡಿ ಮುಳುಕಾಡಿಯೋಲಾಡುತುಂ (ಪಜ್ಞಾಪ. ೩-೬೬); ಕಾಳೆಗದ ಮುಖವಾವುದೆಂದಱಿಯದ ಹದಿನೈವಂಗೆ ಒಬ್ಬ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಳುಮಾರ ಹುಟ್ಟಿ ಕೆಗ್ಗಡಲ ರಕ್ತದ ಹೊವಲಲಿ ಕಡಿದು ಮುಳುಗಾಡುವ ಕೊಳಗುಳವ ಕಂಡು ಪರಿಣಾಮಿಸುವಂತ ಅನು ಪರಿಣಾಮಿಸುವೆಕಯ್ಯಾ (ಪಪಪ. ೬೦೩); ರಕ್ತತದ ಕಡಲೊಳಕಿ ಜೀವದ ಭಟರು ದಾಯ್ವಿಡುತ ತೇಣಾಡಿದರು ಮುಂಡದ ಹಿಂಡು ಮುಳುಗಾಡ (ಪಜ್ಞಾಕ್ಕೀ. ೩-೦೦); ರಕ್ತಮರಪೋಲ್ವ ಲಾಕ್ಷಾದ್ರವದೊಳು ದೊವ್ವಣ ಬಾವಿಯಂ ತೀವಿದೊತದಬ್ಗೊಳ್ ಪೊಕ್ಕ ಮುಟುಗಾಡಿ [ಪಣಾಂ. ಓರಾಜ್ಞೀ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ನೋಡಿ (ಪಪ್ರಂಪ್ರ. ೦೪); ಪೊರೆನೆತ್ತರೊಳ್ ತೀವಿ ತನ್ನ ತಾಯ್ಗೆ ನೀರಿಬೀದುಲಲಂ ತಂದೆಗೆ ನೀಗರ್ಚಡಲುವೆಂದು ಮಾಡಿದ ಸ್ಕಮಂತ ವಜಚಂಗಳೆಂಬ ಪೆಸರ ಪೆರ್ಮಡುಗಳೊಳಗೆ ಮೂಡಿ ಮುಟ್ಟುಗಾಡಿ (ಗಣಿತ. ೩-೨೮ ಪ); ವಿಸ್ಮಯಾಂಬುರಾಶಿಯೊಳ್ ಮುಟ್ಟುಗಾಡಿ (ಪ್ರಶ್ನ. ೩-೩೩ ಪ). ೨. ಓಲಾಡು ; ನಲಿ : ತುಂಗಭಕ್ತಿಯೆಂಬ ವಾರ್ಧಿಯೊಳ್ಮುಟುಂಗಾಡುತೊಪ್ಪಿದಂ ಲಘತ್ಮಮಾರ ಪಾಲಭೂರ್ಜರಂ (ಅಧ್ಯಠ. ೦೩-೦೦೩); ಕುಣಿಕುಣಿದಾಡಿ ರುಚಿರಾಭವಾನಂದಲೀಲೆಯೊಳ್ ಮೂಡಿ ಮುಳುಗಾಡುತ (ಪತ್ಯಠ. ೩-೩೩); ಆಗಳ್ ಶುರತಮಕರಧ್ವಜಸುಪನಸ್ಯಗಾಮ್ಯತಪಯೋಧಿಯೊಳ್ ಮೂಡಿ ಮುಟುಗ್ಗಾಡಿದರಂತೆ ತಿಱಿದು ಬೇಗಮನಿರ್ದು (ಪಂಚಾ. ೩-೦೩ ಪ); ಮುದದಿಂ ನಾನಾವಿನೋದಂಗಳನೊದವಿದ ಸಂಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಮೂಡಿ ಮುಟ್ಟುಗಾಡಿದನೆತ್ತೂ (ಪಾಚಾ. ೯-೪೩); ತೆವೆ ಪಾಲೇಱದ ಶಾಲಿಗದ್ದೆಗಳೊಳು ಮುಟ್ಟುಗಾಡಿ ಮುಟ್ಟುಗಾಡಿ. . . ಪದ್ಮಿನಿಯೊಳ್ಕುಂದಿ ಮಲಂಗಿ ಸೇದಿಗರ್ಗುಗುಂ (ಪಪಂಪ್ರ. ೩-೦೦). ೩. ನೀರಾಟವಾಡು; ಜಲಕೇಳಿಯಾಡು : ಕೃತಗಿರಿಯನೇಱ್ . . . ಶತಪತ್ರಾಕ್ಷರದೊಳು ಮೂಡಿ ಮುಳ್ಕಾಡಿಯತಿವಿನೋದದೊಳಿರ್ದರಲ್ಲಿ (ಪಂಚಾಪ. ೦೨-೪); ವಿವಿಧಕೇಳೀಜಳದ್ರೋಣಿಯೊಳ್ ಮುಟ್ಟುಗಾಡಿ (ಪಪ್ರ. ೨-೪೩ ಪಗೀ). **ಮುಟುಂಗಿ ಪೋಗು, ಮುಣುಗಿ ಹೋಗು, ಮುಳುಗಿಹೋಗು, ಮುಟುಗಿಪೋಗು** = ೧. (ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರದಂತೆ) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿ ಹೋಗು : ಮಿಂಗುಲಿಗರ್. . . ಸತ್ಯಂತಿರ್ದುತ್ಪನ್ನಮತಿದುಂ ಕಂಡು ಒಲಿಯುಂ ತೆಗೆದು ನೆಲದೊಳಿಸುವುದುಮದು ಪೊಳೆದು ಜಳದೊಳ್ ಮುಟುಂಗಿ ಪೋದುದು (ಪಂಪಪ್ರ. ೦೩೯-೯); ಪನತೆಯಿಲ್ಲದ ಜಾಲ್ಕೆ ಎಣಕೆಯಿಲ್ಲದಳ ಮನೆವಾರ್ತೆ ಪೊಳೆಯೊಳಗೆ ಮುಣುಗಿಹೋದಂತೆ (ಪಪ್ರಾ. ೦೬೫). ೨. ಕಾಣದಾಗು; ಮರೆಯಾಗು : ಇದರ. . . ವಿವರಗಳು ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಹೋಗಿರುವುದು ಭಾರತೀಯ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ತುಂಬಲಾಗದ ಕೊರತೆ (ಪ್ರಾಪ್ರ. ೩೨). ೩. ನಾಶವಾಗು; ನಿರ್ನಾಮವಾಗು : ಒಂದು ಜಾವಿರ ಹೆಜ್ಜಾದರೆ ನಾವೇನು ಮುಳುಗಿಹೋಗುತ್ತೇವೆಯೇ ? (ಪೋಪಕ್ಷ. ೨೪); ಏನಪ್ಪ. ಮುಟುಗಿ ಪೋದೆಪೊ ನಾಮ್ ? ಅದೇನ್. ಅಱಿವು (ಅಪ್ರಾ. ೩೨-೬೨೦).

[ದೇ.ಪ್ರ ತಮಿ. ಮುಟುಕು, ಮುಟುಕ್ಕು, ಮುಟುಚು, ಮುಕ್ಕು, ಮೂಟ್ಟು; ಮಲ. ಮುಟುಕು, ಮುಳುಗು, ಮುಣುಗು, ಮುಳ್ಕ್; ತುಳು. ಮುಳುಗು, ಮುಣುಗು, ಮುಳ್ಕ್; ಕೊಡ. ಮುಣ್ಣ್, ಮುಳ್ಕ್; ತೆಲು. ಮುಣುಗು, ಮುಳುಗು, ಮುನ್ಗು ; ಕೀ.ಸಾಹಿ.-ಮುಳ್ಕ್, ಮುಳ್ಗ್ ; ತೊದ. ಮುಲ್ಕ್; ಕೋಲಾ. ಪಾಮ್ಕಿ. ಮುಜುಗ್ ; ಪರ್ಜ. ಮುಳ್ಗ್ ; ಗದಬ. ಮುಲ್ಗ್; ಗೊಂಡಿ. ಮುಟುಂಗಾನಾ ; ಮಾಲ್ತೊ. ಮುಲ್ಕ್ಸ, ಮುಲ್ಕ್ಸ್ರ]

ಮುಟುಕ, ಮುಳುಕ೧, ಮುಳುಗ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವಂಥದು: 'ಮುಂಡುಮುಟುಕೆ' ಪರಾ. **ಮುಳುಕ೧** : ೨. "(ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪಿಗಾಗಿ, ಮುಳುಗಿರುವ ಹಡಗು, ಮೊಗಳ ಪರೀಕ್ಷೆಗಾಗಿ) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವವನು . . . ಮುಳುಕ" (Divpr. ೩೦೪೭). ೩."(ಕೆಲವು ಜಾತಿಯ) ಮುಳುಗುಹಕ್ಕಿ ; ಮುಳುಕ" -:-:). **ಮುಳುಗ** : (೧).

[ಮುಟುಕು೧ (< ಮುಟುಂಗು) + -ಅ೨-/ತಮಿ. ಮುಟುವಲ್]

ಮುಟುಕು೧ ' ಮುಟುಂಗು ' ನೋ.

ಮುಟುಕು೨, ಮುಣುಗು೨, ಮುಳುಕು೨, ಮುಳುಗು೨ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಒಳಸೇರುವುದು; ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅಡಗುವುದು: 'ಮುಟುಕುಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. **ಮುಣುಗು೨** : ೨. ತಲೆಯನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸಿ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ : ಮಾನೆಪವ ಮಣಿ ಈರಿಯ ಬೆಳಗ್ಗಲ್ಲದೆ ಸುಡುವುದಿಲ್ಲ

ಉದಕದ ಮಡು ಮುಣುಗಲ್ಲದೆ ಕೊಲುವುದಿಲ್ಲ (ಹುಚುಗುಷಿಕ. ೫೬೦-೧೭).

ಮುಳುಕು₂. ಮುಳುಗು₂ : ಸಿ. ಮರೆ ; ಅಸ್ತಮಾನ : ಉದಯಪೂರ್ವದ ನೇರಿ ಮೇಲುತಳಗು ಚಂದ್ರನೋಡಲು – ಅಲ್ಲಿ ರವಿಯ ಮುಳುಗು ! (ಹಯಾ. ೦೬-೯) ; ನಿಮ್ಮ ಕೈಗೆಲ್ಲಾ ಸಿಕ್ಕಾವೆ ಆ ಜ್ಯೋತಿ . . . ದೆಳಿನ ಮುಳುಗು ಬೆಳಕಿನೊಳಗೆ (ಕುಂಚಿ. ೦೧೦). ೪. ಕೊನೆ ; ಅಂತ್ಯ ; ಅವಸಾನ : ಹುಟ್ಟ ತೀರಿದರೇನು ? ತೀರಿ ಹುಟ್ಟದರೇನು ? ನಿನ್ನವರೆ ಮೂಡು ಮುಳುಗು ? (ಹಯಾ. ೦೦೦-೨) ; ಜೀವದಾಸೆ ಚಿತ್ರ ; ಅದರೊಡನೆಯಳಿವುಳಿವು ; ದಿವ್ಯಾನುಭೂತಿಗೂ ಮೂಡು ಮುಳುಗು (ಹುಶಿದೀ. ೫೬-೬).

ಮುಳುಕುಹಾಕು. ಮುಳುಗುಹಾಕು. ಅ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತಲೆಯು ಮುಳುಗುವ ಹಾಗೆ ಸ್ನಾನಮಾಡು ; ನೀರು ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ. ತಂದಿ ಪುತ್ರ ಹೆಚ್ಚು. ಒಂದು ಮುಳುಕುಹಾಕುವ ತನಕವೂ ಚಿಂ (ಕಬ್ಬ. ೨೩) ; ದೇಗ ಹೋಗಿ ಒಂದು ಮುಳುಗುಹಾಕಿ ಬರುತ್ತೇನೆ (ಹುಕಟು. ೨೨).

[< ಮುಟುಂಗು. / ತಮಿ. ಮುಂಟುಕ್ಕು ; ತೆಲು. ಮುನುಕ]

ಮುಟುಕುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸು : ತುಳಾಕೋಟಿ ಕಳಾಪಂಗಳೊಳ್ ಹಂಸಮಂಡಳಗಳಂ ಮುಟುಕುಗೊಳಿಸಿಯುಂ (ಅಷಷ್ಠಿ. ೬-೦೦ ಪ) . [ದುಟುಕ್ಕು + ಕೊಳ್ + — ಇಸು]

ಮುಟುಗಿಸು ' ಮುಟುಂಗಿಸು ' ನೋ.

ಮುಟುಗು ' ಮುಟುಂಗು ' ನೋ.

ಮುಟ್ಟಿವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಯಿವಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಮುಗುಳಿ ಚಿಣ್ಣಯೂರ ಪಲ್ಮಾಡಿ ಅಮ್ಮಳೆ ಕರಿಯಮುಗುಳಿ ಮುಟ್ಟಿವಳ್ಳಿ ಸಲ್ಲೂರು ಮೂಗುಣ್ಣ ತೇಗೂರು ಆರ ಮಣ್ಣವಮ್ ಬಿಟ್ಟ (ಅಶ. VI. ೫೯೫. ೮೨-೨೦ ; ೪೬೦). [? + ಪಳ್ಳಿ]

ಮುಟ್ಟು ' ಮುಟ್ಟುಂಗು ' ನೋ.

ಮುಟ್ಟು₁ ' ಮುಟ್ಟುಂಗು ' ನೋ.

ಮುಟ್ಟು₂ ' ಮೊಟ್ಟು₁ ' ನೋ.

ಮುಟ್ಟನೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಸ್ವಸ್ತಿ ಮುಟ್ಟನೂರ ಕೆಱೆಯಗಟ್ಟಿದ ಕರಿಯ ಗಂಗಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗಂ ತಿಪ್ಪಣ್ಣಂ (ಇಳ. III (೩). ಗುಂಡು ೫೮. ೫೬-೦ ; ೨). [? + ಊರ್]

ಮುಟ್ಟೂ ' ಮುಟ್ಟುಗ ' ನೋ.

ಮುಟ್ಟುಗಕಾಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಮುಟ್ಟುಗಕಾಲ ಪದುವಣ ಒಟ್ಟಿಯಿಂ ಅನ್ನೆ ಬನ್ದು (ಇಳ. III (೩). ೫೦೫. ೨೦೪-೨೬ ; ೧೦೬೮ ೫೪). [< ಮುಟ್ಟುಗ ; + ಕಾಲ್]

ಮುಟ್ಟುಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ರಾಜಿಮಂ ಮುಟ್ಟುಗೆಯ ಕಲ್ಲಾಡುವಡೆದು ಕಟ್ಟುವೊಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟೊಣಂ (ಇಳ. V, ೬೮೮. ೩-೪ ; ೫. ೨೧೦). [?]

ಮುಟ್ಟುದಕೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಪಾರಣಬ್ಬೆಯ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ನೈರುತಿಭಾಗದ ಮುಟ್ಟುದಕೆಱೆಯ ಎರಪುಂಕಡೆಗೋಡಿವೆ ನಿಪ್ಪರಿಯೆ ಮೇರೆ (ಇಳ. XII. ೬೦೦. ೪೯-೫೩ ; ೫೨೦). [<ಮುಟ್ಟು₂ + ಕೆಱೆ]

ಮುಟ್ಟಿಲೆ (ನಾ). (?) : ಕಟ್ಟೆ, ಮುಟ್ಟಲೆ, ಕಟ್ಟಲೆ, ತೊಟ್ಟು (ಹಯಾ. ೫೬ ಕ್ಷ ಹೋ). [?]

ಮುಟ್ಟುಗ, ಮುತ್ತ₂, ಮುತ್ತಕ, ಮುತ್ತಗ, ಮುತ್ತಲ, ಮುತ್ತಲ್ಲು, ಮುತ್ತು₄, ಮುತ್ತುಕ, ಮುತ್ತುಗ, ಮುಳ್ಳುಗ, ಮುಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಪಲಾಶ : ಕಿಂಶುಕ : "ಮುಟ್ಟುಗಮೆಂದು ಪಲಾಶವೃಕ್ಷಂ" (ಇಷಾ. ೫೦-೬೨) ; ಮುಟ್ಟಿದು ಮುಟ್ಟುಗದರಳಿಯ ಸವ್ವದಿಗಳನಳತಮೊಳ್ ಕೊಯ್ದರ್ಪನಾರಿಂ ತಲೆವೀಜಿಗಟ್ಟಿ ತರ್ಪ ಮುಗಳೆಂದೆಮುಂ . . . ಪೃಣ್ಮಾಶ್ರಮಂ ಮನೋಹರಮಾಮ್ರು (ಗಾಹಿತ್ಯ. ೨೬-೦೫). **ಮುತ್ತ₂** : "ಪಲಾಶಕಾಖ್ಯಂ ಮುತ್ತಂ" (ಪಚ್ಚ. ೫೬೮. ೫೫-೨) ; ಬಿಕ್ಕೆ ತೇಗುರಿ ಮುತ್ತಂ ತಜಿ ತಾಜಿ ಹೊನ್ನೆ ಕುಟಜಂ (ಗಾಪ್ರ. ೦೪೦ ೬೭೨೪). ; ಅತಃಕೂರಿಂಗೆ ಪೋದ ಬಟ್ಟೆಯ ಕಲದ ವೃತ್ತುಗಳಂ ಮುತ್ತಿರ್ಪಯ ಮುತ್ತದ . ಮರಂಗಳು ಮೇರೆ (ಕೌಭಾ. IX – I. ೦೦೯-೧೦ ; ೨೦೮೭) ; ಸಿರಮನೆ ಪಿಡಿದು ಪರಕೆಗೆ ಬಿಡಂತನಲರ್ವೋದ ಮಾವಿನಡಿವಂಬಿಳಿಯೇಳ್ ಕುಸುರಿದಱ್ದಡಗಿನಂತೆವೊಲೆಸೆದುವು ಕದ್ದನಡೊಳುದಿರ್ದ ಮುತ್ತದ ಪೆಸರುಗಳ್ಳಳ್ (ಯಶೋಧ. ೦-೪೭) ; ಗಾರುಸುತನ ತಪೋವನ ಪೂತ ಮುತ್ತಿನ ತಳಕೆಸವ ಕೆಂಧಾಮರೆಯ ಬನವೂ (ಕಾಶ್ಯಕ. ೬-೨೫). **ಮುತ್ತಕ** : ಮುತ್ತಕದ ತಳ್ಪಲೆಗಳಂ ಧೂಪದಿಂ ಹಾಸಿ (ಶಾಪ್ರ. ೬೯. ೦೪೩-೨೦) ; ಅಗ್ನೇಮುದ್ಭಲ್ಲಿ ಕುಟ್ಟಗಾಲಿವಿಯು ಮುತ್ತಕದ ಮರ (ಅಶ. VIII(೩). ೫೦೫. ೯-೦೮ ; ೧೬೮೧) ; ಅತ್ತಿ ಮುತ್ತಕ ರಡವೆ ಹೊನ್ನೆ ಮೊರಡಿ ಅಂಗಾರ ಅಲ (ಶಾಕುಃ ೩-೨). **ಮುತ್ತಗ** : ಮುತ್ತಗ ;— ಈ ಬೀಜವಂ ನೀರಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಮೂಱುದಿನ ಕುಡಿಯೆ ಗರ್ಭ ಕಳೆವು ಬೀಳುವುದು (ಅಕ್ಕ. ೬) ; ಎಲವಂ ಮುತ್ತ[ಶಾಲಿ. ತ್ರ.]ಗೆ ಮಷ್ಟಿ ಮಳ್ಳಿ . . . ಎಕ್ಕೆ ಮೊದಲಃದುರ್ವೀರುಹಂ ರಾಜಿಸುಂ (ಹಾಪದಿಂ. ೪-೪೩). **ಮುತ್ತಲ** : ಮುತ್ತಲ (ಪಳಸ) . . . ಕೆಂಪು ಹೂಗಳಿಂದ ಈ ವೃಕ್ಷವೆಲ್ಲ ಮುಚ್ಚಿದಾಗ ರಮಣೀಯವಾಗಿ ಕಾಣುವದು (ಪಶಾ. ೪೬) ; ಬಲಗ್ಗೆಯೊಳಗೆ ಮುತ್ತಲದ ಕೋಲನ್ನೂ ಪಿಡಿದಿದ್ದಪು (ಹುಚಿಹಾ. ೩-೩೦೯); **ಮುತ್ತಲ್ಲು** : ರಮಣಿಯರು ಮುತ್ತಲೆರೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತ ಕೂತಿದ್ದರು . . . ಲಟಕ್ಕನೆ ಸಿಬರನ್ನು ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮುತ್ತಲೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಮುರಿದು ರಮಣಿಯರೆಂದರು (ಕಷಾ. ೫೬೯). **ಮುತ್ತು₄** : ಮತ್ತಿ ಮೊಳಗರನೆಲ್ಲಿ ಮಾದಲ ಮುತ್ತು ಮಾವು . . . ಕಣಕಾರದ ಮೊತ್ತವಿದೆ ಪೋಡುಲೆ (ಕಷಾ. ೬-೦-೨೬). **ಮುತ್ತುಕ** : ಜಾಲಿ ಮುತ್ತುಗಳ ವಿಶಾಲ ಕಗ್ಗಲಿಗಳ ಕರಾಳತೆಯೊಳಾ ವಿಪಿನ ಕಾಳಗತ್ತರೆಯಾಗಿ (ಧಾಶಾ. ೧೧. ೯-೨೩); ಅರಲ ಮುತ್ತುಕ ಬೆತ್ತ ಬಿದಿರು . . . ಬಿಲ್ವಾದಿ ಬಹುವೃಕ್ಷಗಳಿಂದೆ ತುಂಬಿ (ಹುಚಾಂ. ೬-೦೬). **ಮುತ್ತುಗ** : " ಪಲಾಶಂ ಮುತ್ತುಗಂ " (ಹುಚಿಹಾ. ೩೯-೦೩); ತಂಬುಲದಂತೆ ಸಂಗೀತದಂತೆ ದಿವಸದಂತೆ ಮುತ್ತುಗದಂತೆ . . . ದರ್ಶನಮೆಂ ನಿಶ್ಯಂಕೆಯಂ ನಿಷ್ಕಾಂಕ್ಷೆಯುಮೆಂಬ ಮೂಱರೊಳಂ ಕೂಡಿ ಮಹೋತ್ಸಾಹದಿಂ ನಡವುದು (ಕಕಾಪ್ರಚ್ಛ. ೩-೨); ಮುತ್ತುಗವೆ ಮುತ್ತವ್ವೆ ಬಂಗಳೆ ಅತ್ತಿಯೇ (ಶಾಪ್ರ. ೪೩-೩೦) ; ಮೊಗೆ ಮುತ್ತುಗದೆಲೆಯ ಮಲ್ಲಿವಿಡಿದಗಲಿದುಮ್ಮಹದಿಂದ ಜನಕನ ಮಗಳ ನಡೆಸುತ ತಂದರೊಂದು ಮಹಾ ಸರೋವರಕೆ (ಕಷಾ. ೨-೧-೦೯) ; ಆರುಗಾಲ ಮಳೆ ಹೊಯ್ದರೂ ಮುತ್ತುಗಕ್ಕೆ ಮೂರೇ ಎಲೆ (ಗಾಕ), **ಮುಳ್ಳುಗ** : ಅರವೇಱಿಲಲರೆ ಮುಳ್ಳುಗ ಮಳ್ಳಿ ಕಜ್ಜುರ . . . ಬೆರೆದಿರಲಾ ಬಿಂದಂ ಭೀಕರತರಮಾಯ್ತು (ಜಯಾಶಾ. ೦೬-೫೮); ಬಿಳ್ಳೆ ಮುಳ್ಳುಗ . . . ಚೆನ್ನಂಗಿ ಬನ್ನಿ ಹೊನ್ನೆಯ ತರುಗಳ್ (ಪಾಪ್ರ. ೪-೬೬). **ಮುಟ್ಟಿ** : ' ಮುಟ್ಟಿದಕೆಱೆ ' ಪರಾ:

[ದೇ.ಶಿ ತಮಿ. ಮುರುಕ್ಕು ; ಮಲ. ಮುರಿಕ್ಕು ; ತುಳು. ಮುತ್ತಕ ; ತೆಲು. ಮೋದುಗ, ಮೋದುಗು. ಮೋದುವು ; ಕುರುಖ್. ಮುಕ್ಕಾ ; ಮಲ್ತೊ. ಮುಂಕೊ ; ಕೋಲಾ. ಮೊದ್ಕ್]

ಮುಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಬ್ಗೆರ್ಗಱೆಯ ಬ್ಗೆರ್ಗಯ್ಯಾಡಿಯು ಕುಲನ್ದೆಯ ಮುಟ್ಟೆಯ ಬೆಳ್ಕಂವ್ಯಾಡಿಯು ಗೊಟ್ಟವಾಡಿಯ ಇನ್ನಿತು ಮೂರಜ್ಯಲ್ಲಾ ಪಾಟ್ಟುಮಾಣ್ಯಗಳ್ಗಂ ತಂಭುಲಶ್ಯಾವಣಗಳ್ಯು (ಇಳ. XII. ೬೦೦. ೨೬-೨೬ ; ೯೦೪). [?]

ಮುಟ್ಟಗೆರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಕೂಡಲಿಯಂ ಬಟ್ಟುಳಿಯ ಕವ್ಮಿಲಂ ಮುಟ್ಟಗೆರಿಯೊಡೆಯೊಂ ಓದಲಪೋಲೆಯುಂ (ಪ್ರಬಂ. ೨೯೩. ೫೯-೨೬ ; ೧೦೬೮ ೫೯). [?]

ಮೂ₁· ಮುನ್³, ಮುಪ್·ಮುಮ್·ಮುಯ್³(ಸಪೂರೂ). ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ 'ಮೂಱು' ಎಂಬ ನಾಮಪದಕ್ಕೆ ಬರುವ ಆದೇಶರೂಪ : 'ಮೂಗಂಡುಗ', 'ಮೂಜಗ' ಪರಾ· ಮುನ್³ : 'ಮುನ್ನೂಱು' ಪರಾ· ಮುಪ್ : 'ಮುಪ್ಪಾಗ'· 'ಮುಪ್ಪುರಿ' ಪರಾ· ಮುಮ್ : 'ಮುಮ್ಮಡಿ₁' ಪರಾ· ಮುಯ್³ : 'ಮುಯ್ಯಡಿ', 'ಮುಯ್ಯೇಟು' ಪರಾ. [<ಮೂಱು]

ಮೂ₂ (ಸಪೂರೂ)· ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ 'ಮೂಗು' ಎಂಬ ನಾಮಪದಕ್ಕೆ ಬರುವ ಆದೇಶರೂಪ : 'ಮೂಗತ್ತಲೆ' ಪರಾ. [<ಮೂಗು]

ಮೂಂಕಿಱಿ 'ಮೂಗಿಱಿ' ನೋ·

ಮೂಂಕು₁ (ಕ್ರಿ)· ಮೂಗಿನ ಚಲನೆಯನ್ನು ಮಾಡು : ಹೂಂಕರಿಸಿ ಕೆಂಕನದೊಳ್ ಮೂ ನಿತೊಯ್ಯಾರದೊಳ್ (ಶಾಕ. ೬-೦೬೬ ಪ).

[< ಮೂಗು]

ಮೂಂಕು₂ 'ಮೂಗು' ನೋ·

ಮೂಕ (ಗು)· ೧. ಮಾತನಾಡಲಾಗದ· ೨. ನಿಶ್ಶಬ್ದವಾದ· (ನಾ)· ೩. ಮಾತನಾಡಲು ಆಗದವನು ; ದೂಗ : ಜಡಮತಿ ಕವುಡಂ ಪಂಗು ಮೂಕಂ . . . ವಿತ್ಕರೋಗಾಕುಳನೆಂದೀ ನಾಮಸಾಮಾವಳಿಗೆ ನಿಳಯನಕ್ಕುಂ ವ್ರತವ್ರಾತಹೀನಂ (ಪಾ೦ಣ· ೦೦-೩೦) ; ಕುಬ್ಜಾವಾಮನಬಧಿರಮೂಕಕಿರಾತೋಸ್ಮತ್ತ ಜಡಜನಂಗಳುಮಂ . . . ಕೊಟ್ಟು (ಅಂತ್ಯ· ೪-೫೮ ಪ) ; ಮುದುಕಂ ಮೂಕನು ಮೊಂಡ ಲಂಡ ಕವುಡಂ ಚಂಡಾಲ ಖಾನಾದೊಡಂ . . . ಒಲಿವರ್ ಪೊನ್ನಿತ್ತೊಡಂ ಸೂಳೆಯರ್ (ಕೀರ್ತನೆ· ೭೦) : ಮೂಕರಮರಿಗೆ ಮೂಗು ತುರಿಸುವ.ಜನರೇ ಹೆಚ್ಚು (ಪಾಸು. ೧೩)· ೪. ಮೌನ· ೫. ಹೇಸರಗತ್ತೆ· ೬. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು : ಮುನಿಸಿಕರ ಬಿನ್ನವಿಸೆ ಕರುಣಾವನಧಿ ಶಂಭು ತಿರುತಮುಮ ರೂಪಿನಲಿ ಹೊಕ್ಕನು ವ.ಸದಲೆಚ್ಚನು ಮೂಕದಾನವನ (ಕಾಪ್ಯಂ. ೫. ೫೦೪೪). ೭. ದರಿದ್ರ; ಬಡವ.

ಮೂಕಬುಸವ = (ಆಲಂ) ತನ್ನ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಲಾಗದವನು : ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು . . . ಮೂಕಬುಸವನಂತೆ ಆಲ್ಲೇ ನಿಂತು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದ ಅಳಿಯನನ್ನು ಕಂಡು . . . ಬಿನ್ನವಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಕೋಸ್ಲೆ· ೫೩): ಯಾರು, ಆ ಮೂಕಬುಸವನೇ ? (ಕುಮ್ಮಟ· ೯೮). [ಸಂ.]

ಮೂಕಗಾಮುಂಡ (ನಾ)· ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿ ಶ್ರೀಮತ್ ಶ್ರೀಪೃರುಷಮಹಾರಾಜರ್ ಪೃಥುವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ ಅವರಾ ಮೆಯ ಪಂಗಸ × × ತಮಾ ಕಲ್ ಅಳೆ . . . ರ ನಾಡು ಮೂಕಗಾಮುಂಡ್ನ್ × × × (ಎಳೆ· XIV· ಕುಮುಕೊ· ೯೩-೬ ; ೧೩೦). [ಮೂಕ₂ + ಗಾಮುಂಡ]

ಮೂಕಣಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿದಳಧಾನ್ಯ: ಮಡ್ಡಾ ಗ ಬಿತ್ತಿದ ಮಡ್ಡಾ ಗ ದೆಯೊಡು ತಂದವರ ಮನೆಗೆ ಬರುವುದು ಮೂಕಣಿ ಹಪ್ಪಳ ಭೂಪಾಕ ಬರಬೇಕ (ಕೋಗಗೀ. ೪೯). [?]

ಮೂಕತೆ (ನಾ)· ಮಾತಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಮೂಕತನ : ಅನ್ಯಪುಷ್ಪಮೂಕತೆಗ ಗದಂಗಳಾದ ಕೊನರಾವ ಮರಕ್ಕೊಳವ (ಕಂಠೀ· ೬-೧೩); ವಿಕಾಂತ ಕೆಲರೊಳು ಯೋಚನೆ ಕೆಲರೊಳು ಮೂಕತೆ ಕೆಲರೊಳೊಂದೆರಡು ವಾಕು ಕೆಲರೊಳು (ಭರ. ೪-೩೭). [ಸಂ. ಮೂಕತಾ]

ಮೂಕತೆವೆಱು (ಕ್ರಿ)· ಮಾತಿಲ್ಲದಾಗು ; ಮೂಕವಾಗು : ಮಾಕಂದಂ ಬೀತಿರೆ ಜಂಬೂಕುಪಳಿದಿಂ ಶುಕಾಳಿ ಸುಪಿಯಾಯ್ತು ಪಿಕಂ ಮೂಕತೆ ವೆತ್ತಿರ್ದುದು ಮತ್ಕೋಕಗ್ರಾಹಿಗೆ ಸುಬೋದಯಂ ಸಮುಪಪುದೇ (ಕಾಪ. ೪-೦೨).

[ಮೂಕತೆ + ಪೆಱು₁]

ಮೂಕತ್ವ (ನಾ)· = ಮೂಕತೆ : ನನಗೆ ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಪುಸ್ತಕಾಪಹಾರ ದೋಷದಿಂದ ಮೂಕತ್ವವು ಬಂದಿದೆ (ಕುಶಾಕಂ· ೭, ೦೫೩) ; ಮುನಿಯುದಿರಿ ವಸಿಷ್ಠಮಿರಿ ಕವ್ಪಡರಿರಾ ಕುರುಡರಿರಾ, ಮೂಕತ್ವವು ಲೇಸು (ಸಿತುಗಾ. ೬೬-೪). [ಸಂ.]

ಮೂಕನಾಟಕ (ನಾ)· ಮಾತುಕತೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಅಭಿನಯ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸುವ ನಾಟಕ : ಮೂಕನಾಟಕ· ಛಾಯಾನಾಟಕ ಮೊದಲಾದ ಹಲವು ನವೀನತರಂಗಗಳು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲೇ ತಲೆಯೆತ್ತಿವೆ (ಜಂಕ್ರ· III· ೦೨೨); ಮೂಕನಾಟಕಗಳಾದ 'ಕಥಕಳಿ' ಮೊದಲಾದವು ಈ ವಾದದ ಪರಿಣಾಮಗಳೇ (ಜಾಜೀ· ೦೪). [ಸಂ.]

ಮೂಕನೋವು (ನಾ)· ಇತರರಿಗೆ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಲಾಗದ ದುಃಖ.– ಸಂಕಟ : ರಾತ್ರಿದೆಲ್ಲಾ ಅಲೆಕ್ಸಿಗೆ ಮಕ್ಕಳ ಚಿಂತೆ. ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಕನೋವು (ಹೂಗಪ್ಪ· ೩೦) ; ಗಂಗಪ್ಪನಿಗೆ ಇದರಿಂದ ಒಳಗಿಂದೊಳಗೆ ಮೂಕನೋವು ಜಹಳವಾಗಿತ್ತು (ಗಂಜವಾಮಿ· ೩೦).

[ಮೂಕ + ನೋವು]

ಮೂಕಬಲಿ (ನಾ)· ಮಾತಿಲ್ಲದ ಪ್ರಾಣಿ,– ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಎದುರುವಾದಿಸಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರವಾದ ಭಾಗೀರಥಿಯು ಒಂದು ಮೂಕಬಲಿ (ಜೋಜಂಜಾ· ೭೭). [ಸಂ.]

ಮೂಕಯ್ಯ (ನಾ)· ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : [ಬಿಜಿವರ] ಸಿಸ್ವಮ್ಮನುಂ ಗೊತ್ತಯಸುಂ ಮೂಕಯ್ಯನುಂ ಕೊಣ್ಣೆದು ·× × ನೀಲಮ್ಮನುಂ (ಕೌಇ· IX-I· ೭೦-೩೨ ; ೧೩೦). [ಮೂಕ₂ + ಅಯ್ಯ₁]

ಮೂಕರಿವೆ· ಮುಕ್ಕರಿವೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ಮೂಕರಿವೆ· ಮೂಕಾರ್ತಿ· ಹಕ್ಕರಲು (ಪ್ರಜಿ· ೭೭-೯೦). **ಮುಕ್ಕರಿವೆ** : ಕಂದ್ಯಾಸಿ ಮುಕ್ಕರಿವೆ ಪೊಪ್ಪಳಿ (ಪಜ್ಯಸು. ೨೭೮). [? + ಹರಿವೆ (< ಪಜುಹ)]

ಮೂಕಲಿಜ 'ಮೂಗರ್ಜ' ನೋ·

ಮೂಕಶೋಕ (ನಾ)· ಇತರರಿಗೆ ತಿಳಿಸಲಾಗದ ದುಃಖ.– ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸ ಲಾಗದ ಶೋಕ : ಮಾಣಪುರ ಮುನಿದ ಮಹಾಸ್ಮೃತಿಸುಧಾಶಿವರೂಪಿ ತಾಂ ಮೆರೆದುದಾ ಮೂಕಶೋಕವ ಶಿಲೆಯ ಸಂಗೀತ ! (ಜಕ್ಕಾಂಗ. ೧೦-೨೦೧).

[ಸಂ.]

ಮೂಕಾಂಬಿಕೆ (ನಾ)· ಪಾರ್ವತಿಯ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನಿನ್ನ ಬೀಗರು ಮೂಕಾಂಬಿಕೆಯ ಭಕ್ತರು (ಹೂಳಕ್ಕ· ೦೨೮).

[ಸಂ. ಮೂಕಾಂಬಿಕಾ]

ಮೂಕಾಂಬೆ (ನಾ)· = ಮೂಕಾಂಬಿಕೆ : ಬಸಿರಿನ ಬಯಕೆ ತೀರಲೆಂದೇ ಬಂದು ನಿಲ್ಲು ಜಗದಂಬೆ . . . ಮೂಕಾಂಬೆ (ಪಕ್ಕಕ್ಕ· ೦೭-೨೨).

[ಸಂ. ಮೂಕಾಂಬಾ]

ಮೂಕಾರತಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು (?) : ಮುಳ್ಳಿನ ವಜಾವೀರ ಸಂಕಟ(ಬೌತಿ) ಜ್ಯೋತಿಗನು ಉಳ್ಳಾ ಮೂಕಾರತಿ . . . ಕರಿಯೂ ಪೀರಯೂ ಪುಟಿ (ಜಕಾಸು· ೫೯-೨)· [?]

ಮೂಕಾರ್ತಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮೂಕರಿವೆ· ಮೂಕಾರ್ತಿ· ಹಕ್ಕರಲು (ಪ್ರಜಿ· ೭೭-೯೦). [?]

ಮೂಕಾಸುರ (ನಾ)· ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು : ಭೀಕರಾಕಾರ ಮೂಕಾ ಸುರನಂ ತೊಟ್ಟಿಲೆ ಕಟ್ಟಿದಿರೊಳ್ ಕಂಡು ಕಾಯ್ದುಗೊಂಡು ಚಂಡ ಧನುರ್ಗುಣಮಂ ನೀವಿ ಜೇಗೊಂಡೆಮಲ್ (ಜಜಕಂ· ೪-೦೭ ಪ). [ಸಂ.]

ಮೂಕಿ₁ 'ಮೂಗು' ನೋ·

ಮೂಕಿ₂ (ನಾ)· ಮಾತನ್ನಾಡಲಾರದವಳು ; ಮೂಗಿ : ಅವಳು ಆ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ಮೂಕಿಯಂತೆ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟಳು (ರಂಪ).

[ಮೂಕ + ಈ₂]

ಮೂಕಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಮಾತಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು ; ಮೂಕವಾಗಿಸು : ಹೊಸ ಹುಟ್ಟು ಹೊಟ್ಟೆಯಲಿ ಹೊತ್ತ ಬಸಿರಿನ ಬಯಕೆ ತೀರಲೆಂದೇ ಬಂದು

ನಿಲ್ಲು ಜಗದಂಬೆ ಬಾಮುಂಟೆಂದಿ ಬೊಗಳಿಂತರೆ ಮೂಕಿಸುವ ವೃಕಾಂಬೆ! (ತ್ಯರ್ಕ. ೦೩-೨೨). [ಮೂಕು (< ಮೂಗು) + — ಇಸು.]

ಮೂಕೀಭಾವ (ನಾ). ಮೂಕತನ ; ಮಾತನ್ನಾಡದಿರುವಿಕೆ ; ಮೌನ : ಏಕಗ್ರಾಹಿ ಕನಲ್ದು ಜೂತಕೇಕಾಸ್ಯಾದವ್ಯವಚ್ಛೇದದಿಂ ಮೂಕೀಭಾವ ಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದುದು ವಿವೇಕವ್ಯಾಕುಳಂ ಕೋಕಿಳಂ (ಜುಲ್ಲಿಪ್ಪು. ೩-೩೨) ; ಪೊಗಟ್ಟ ಬಗೆಯುಳ್ಕೊಡಂ ನಾಲಗೆ ಪೆರರದು ಖಳರ್ಗೆ ಮದವಿತೆ-ಮಿನು ಸಿರಲ ಬಗೆಪೊತವಾಕಾಲದೆಸಕದಿನಗಲದಪ್ಪೊಡ ಪರಭೃತಕ್ಕೆ ಮೂಕೀಭಾವಂ (ಕಂಪ್ರಪು. ೦-೧೦). (ಸಂ.]

ಮೂಕು ' ಮೂಗು ' ನೋ.

ಮೂಕುತಿ ' ಮೂಗುತಿ ' ನೋ.

ಮೂಕೆ$_1$ ' ಮೂಗು ' ನೋ.

ಮೂಕೆ$_2$ (ನಾ). ಸೈನ್ಯ ; ಪಡೆ : ನಾಕಪತಿ ನಿಜದಿಂದೆ ನಿರ್ಜರಮೂಕೆಯನು ಪೊಡಗೊಂಡು ಭುಜಬಲದಾಕವಾಳಕೆಯಿಂದ ತಿರುವೇಂಕಟನು ತಾನಾದ ಲೋಕನಾಯಕನಾದ ವಿಷ್ಣುವನೇಕಕೃಪೆಯಲಿ ಕಾವನೆಂಬ ವಿವೇಕ ಮನದಲಿ ಬಲಿಸಲ್ದೆದಿದ ಖಳನ ಮಟ್ಟಣಕೆ (ಕೋಗಪು. ೬-೦೦೦).

[ದೇ.|| ತೆಲು. ಮೂಕ]

ಮೂಕೆ$_3$ (ನಾ). ಮಾತನ್ನಾಡಲು ಆಗದವಳು ; ಮೂಗಿ : ಸಿಂಹಾಸನಾರೂಢನಾರೂಢಯುವೆನೆಯುಮಂತರ್ನಿಗೂಢಶೋಕೋದ್ರೇಕಮೂಕೆಯುಮಾಗಿರ್ದ ನಿಜತನೂಜೆಗೆ ಬಟ್ಟಿಯನಟ್ಟಿದಾಗಳ್ (ಕಂಪ್ರ. ೬-೪೬ ೪).

[ಮೂಕ + — ಎ$_3$]

ಮೂಕೆರೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೂಗನ್ನು ಕೆರೆದುಕೊಳ್ಳು. ೨. (ಅಲಂ) ಜಗಳಕ್ಕೆ ಕರೆ : ಮೂಗಗೆ ಮೂಕೆರೆದೆ. ಜಗಳಕೆ ಕರೆದೆ (ಪತ್ಯ. ೨೮-೯).

[ಮೂ$_2$ (< ಮೂಗು) + ಕೆರೆ$_1$]

ಮೂಕೊರತಿ$_1$ ' ಮೂಕೊಜಿತಿ$_1$ ' ನೋ.

ಮೂಕೊರತಿ$_2$ ' ಮೂಕೊಜಿತಿ$_2$ ' ನೋ.

ಮೂಕೊರೆಯ ' ಮೂಕೊಜಿಯ ' ನೋ.

ಮೂಕೊಜಿತಿ$_1$, ಮೂಕೊರತಿ$_1$ (ನಾ). ಮೂಗು ಕತ್ತರಿಸಿ ಹೋಗಿರುವವಳು ; ಮೂಗಿಲ್ಲದವಳು : ಬಜಿಗೊಡಸೆನ್ನೆ . . . ಪುರಿಯೋಡು ಸುಟ್ಟಡಗು ಪಾವೊಲಂ ಗಳಕಾಶ್ರು ಮುಂಡೆ ಮೂಕೊಜಿತಿ ವಿಮುಕ್ತಕೇಶಿಯಿದಿರೊಳ್ ಬರೆ ಕಾಣಲುಮಾಗದು (ಕೋಕೊಜಿ. ೦೨-೦೦) : ಮೋಟರ ಪಂದುಮೆಗೆ ಭಂಡರು ಹಜಿಯ ಹೊಮ್ಮು ಮೂಕೊಜಿತಿಯರೆಲ್ಲಾ ಕಳಶವ ಮೊತ್ತರಲ್ಲಾ (ಅಜಿಪು. ೦೦೨-೨೬೦) ; ನಿನ್ನೆ ಮಸಿಮಣ್ಣಾದೀ ಜೆಲುವಿನೆಸಗೆ ಸೋಲ್ವರು ಗೊಲ್ಲತಿಯರು ಮೂಕೊಜಿತಿ ಮೋಜಿಗೆ ಮೋಪಿಸುವ ತೆಜದೊಳ್ (ಪಾಳ್ಕಪ್ಪ. ೨೩-೨೬). **ಮೂಕೊರತಿ**$_1$: ದುರುಳ ಮೂಕೊರತಿಗುವ ಕಾರಪಸಗಲ್ಪಂದು ತೊರವುದನಾಚಿತ ತನುಗಳಂ (ಪಂಗಾಣಾ. ೩-೦೦-೮೩).

[ಮೂ$_2$ (< ಮೂಗು) + ಕೊಜಿತಿ]

ಮೂಕೊಜಿತಿ$_2$, ಮೂಕೊರತಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಆ ಪದನಿಯೆನಲು ಮೂಕೊಜಿತಿ" (ಜುಗಪು. ೩೭-೨೦) ; ಮೂಕೊಜಿ(ತಿ) ಭಾಸ್ಕುರ ಚಿತ್ರಕ ನುಗ್ಗಿ ತಮಪಿಮಾರಗ್ರದ್ಧ ಕತ್ತರಿ ಬ್ರಹ್ಮದಂಡ ಬಿಲ್ವಿಂಗಗಿರುಮಂಡಲಮಾರಿಬೇಂಜಿವಂ ಕಬಿಯಿಂದಂ ಪರಿಮರ್ದಿಸಿ ಪೂಸಲ್ . . . ತದ್ವಿಷಮಾರವಣಿಯುಂ ಕಿಮುಗುಂ (ಜುಪು. ೬-೦೩) ; ಪಾಲ್ ಬಿರಿಪಿಪ್ಪೆ ಹುಗಳೆಂಕೋಲೆಲಚಯ ಬಾಗೆ ನಗರೆ ಮೂಕೊಜಿತಿಯು ತೇಗಾಲದ ನೇಜಿಲ ಪಾದರಿ ಜಾಲದ ಚಿನ್ನಂಗಿ ಬನ್ನಿ ಹೊನ್ನೆಪು- ತವುಗಳ್ . . . ನೆಜಿಗುಂ (ಜಾತ್ಕಕ. ೪-೬೯) ; ಮತೋದರಕ್ಕೆ . . . ಚಿತ್ರಪುಲೊದ ಬೇರು, ಕಾಗಮಾರಿಯ ಬೇರು, ಮೂಕೊಜಿತಿಬೇರು. ಈ ಮೂಜಿಸ್ನು ಸಮಾಪಗೊಂಡು ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ . . . ಮೂಜುದಿನವು ಕೊಳ್ಳಲು

ಗುಣ (ವೈಗಿ. ೦೩೭). **ಮೂಕೊರತಿ**$_2$: ವೈಶಾಕವಂದ—ಗಣಜಲೆ-ಮೂಕೊರತಿ-ಬೆಳ್ಳಡಕಲ (ಓಷ. ೦೩೭).

ಮೂಕೊಜಿಗ (ನಾ). ಮೂಗು ಕತ್ತರಿಸಿಹೋಗಿರುವವನು : ಮೂಗಿಲ್ಲದವನು : ಓಡು ಒಜಕು ಹುರುಳಿ ಪೋಟೆ ಹುರಿವಾಕಯ ಕೈ ಸೊತ್ತು ಕಣ್ಣಾ ಕುರುಡು ಪೆಲುವಾತ ಬೋಡ ಮೂಕೊಜಿಗ ಇಂತಿವರು. ತಮ್ಮ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಸುರಪತಿಯ ಭೋಗವ ಜಜಿವ ನರಕುಜಿಗಳ ಸ್ಥಾನೇನೆಂಬಿನಯ್ಯಾ (ಶಪು. ೩೩-೨೭). [ಮೂ$_2$ (< ಮೂಗು) + ಕೊಜಿ$_1$ + —ಗ$_1$]

ಮೂಕೊಜಿಯ. ಮೂಕೊರೆಯ (ನಾ). ಈ ಮೂಕೊಜಿಗ : "ಗತನಾಸಿಕಂ ಮೂಕೊಜಿಯನಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗಣಾ. ೦೦೩-೬) ; ಮೂಗಿಲ್ಲದ ಮೂಕೊಜಿಯನೆಂತು ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದ ಕುರುಡನೆಂತು . . . ಶುಭಕಾರ್ಯಕ್ಕಂ ರಾಜಸಭೆಗಂ . . . ಸಲ್ಲಂ (ಶವರಾಕ್ಕು. ೯-೩) ; ಮಗನ ಮದುವೆಗೆ ಶಕುನವ ನೋಡಹೋಪಾಗ ಇದಿರ್ಗೊಬ್ಬ ಮೂಕೊಜಿಯು ಪಾವಾಡಿಗನ ಕಂಡು ಶಕುನ ಹೊಲ್ಲೆಂಬ ಚದುರನ ನೋಡಾ ತನ್ನ ಪತಿ ಮೂಕೊಜಿ ತನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಪಾವ ತಾನು ಮೂಕೊಜಿಯ (ಬಸಪು. ೦೦೩) ; ಕಂಡಿಮೂಗನಂಜಿ ಕಚ್ಚಿ ಕಿವಿಗಳಂ ಕಿಳ್ದು ಕೈಯೊಡನೆ ಕಿವಿಮೂಳ್ ಮೂಕೊಜಿಯರಂ ಮೂಡಿ ನೆಜಿ ಬಡಿದಾಡುತಿರ್ದರೊಡವೆರಸಿಯಾ ತನಜರುಂ ದುರುಳ್ಳಳಂ (ಕಪ್ಪ. ೩೨-೩೬). **ಮೂಕೊರೆಯ** : ಕಣಗಳಂ ಮಿತ್ರಿದರು ಮೂಕೊರೆಯ ರಂದದೋಳ್ ಪಜುಪಟುರು ನಿಶ್ಚರ್ಯೆ (ಕಂರಂಗ. ೫೬-೨೬) ; ೧೨೦೦೦ಜನ ತುರುಕರ ಮೂಗುಗಳನ್ನು ಕೊಯಿದರು ಆ ಮೂಕೊರೆಯರು ಎಲ್ಲರೂ ವಿಜಯಪುರಕ್ಕೆ ಓಡಿ ಹೋಗಿ . . . ಅಷ್ಟಬಿದ್ದರು (ಕಪಾಕ. ೦೧೩) ; ಅನೇಕ ದೈವವ ಭಜಿಸಿ ಮೂಕೊರೆಯ ಜನರ ಸಟೆ ಕಾಟಲ ಮಹಿಮಂಗಗಳ ಭ್ರಾಂತಿನಿಂ ಮರುಳಾಗದೆ (ಬ್ಯಕಾರ. ೩-೨೯).

[ಮೂ$_2$ (< ಮೂಗು) + ಕೊಜಿಯ]

ಮೂಗ (ನಾ). ೧. ಮಾತನ್ನಾಡಲು ಆಗದವನು ; ಮಾತು ಬಾರದವನು ; ಮೂಕ : "ಜಡಃ, ಕಡಃ—ಈ ೨ ಮೂಗಂ" (ಕಣಾಪು. ೦೦೦-೧೩೩) ; ಕಲುಮಕ್ಕಳುಮಾ ಮೂಗರುಮಱಿಯಲ್ಕುಱದಂತ್ ವಿವೇಕಮುಂ ಮಾತುಗಳಂ (ಶಜಾ. ೦-೩೯); ಮೂಗರ್ ಕಂಡ ಕನಸಿನಂತೆ ಪೆರ್ಗೆ ಪೇಜಲಱಿಯದೆ ನಾಡೆಯುಂ ಬಡವಾಗಿರ್ಪುದುಂ (ಶವರಾಕ್ಕು. ೯-೦೨); ಮೂಗ ಕಂಡ ಕನಸಿನಂತಾಯಿತ್ತೆನ್ನ ಳಕ್ಕಿ (ಬಸಪು. ೨೪೪) ; ಮೂಗ ಬಧಿರಂಧಕರಿಗೆ ಬೇಗದಿ ಪೆಗೆಪೆಡಗೆಯೊಳನ್ನವನೀವೆ ರಾಗದ ಭಿಷನ ಪೊಪ್ಪಿದುವ (ಕಂಪ್ರ. ೨೦-೧೭) ; ಕಪಿಡ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಮೂಗ ಬಂಟ (ಗಾಪ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಕಾಗೆ ನವಿಲಿಚ್ಚಾದು ಗುಬ್ಬಿ ಪಾರಿವ ಕೋಜೆ ಗೂಗೆ . . . ಮೂಗ ಸುರಿಗಣ್ಣಾ ಚ್ಯಾಳಕ್ಕಿ ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿಜುಂ . . . ಹೂಡಿಹೊಡದಿಳೆಯಲಿತ್ತಿದಡೆ (ಕೋಚಪು. ೩-೮). ೩. (ಅಲಂ) ಅತಿಯಾದ ಭಯ, ಆಶ್ಚರ್ಯ, ದುಃಖ, ಸಂತೋಷ ಮುಂತಾದ ಭಾವನೆಗಳಿಂದ ಮಾತನ್ನಾಡಲಾರದಂತಾದವನು ; ಮೌನಿ : ಮೂಗ ನಾದನು ಬಹಳ ಧೈರ್ಯದೆ ಬೇಗಡಿಪು ದಿಪೆ . . . ಧನಂಜಯನೊಲಿದು ನಿಜಿರವ (ಕುಣ್ಣ. ೩-೩೪).

[ಮೂಗು + — ಅ$_3$ / ಸಂ. ಮೂಕ. / ಪ್ರಾ. ಮೂಅ, ಮುಕ್ಕ]

ಮೂಗಂಡುಗ. ಮುಕ್ಕಂಡುಗ (ನಾ). ಮೂರುಖಂಡುಗದ ಅಳತೆ : ಪೆರ್ಜ್ಞಡಿಕೆಯು ಕೆಜಿಯ ಕೆಜಗೆ ಮೂಗಣ್ಣುಗಂ ಕಬಿನಿ ಮತ್ತು ಬಳಮಂಗಲದ ಕೆಜಿಯ ಕೆಜಗೆ ಮೂಗಣ್ಣುಗಂ ಕುಸ್ಸಿ (ಎಕ. IX. ಕಂಮಂ. ೬೦-೦೩; 787); ಎಱ್ಡುಪ್ಪರಸರ್ ಕೊಟ್ಟರ್ಕಣ್ಣುಗಂ ಮೂಗಣ್ಣುಗ ಕಾಲ್ಮಡು (ಎಕ. IV. ತುಣಾಂ. ೯-೦೦; ೪೫೨); ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ನಾಣ್ಯಗಳೂ ಅಳತೆಗಳೂ . . . ಕಂಡುಗ, ಮೂಗಂಡುಗ, ಪಾಗಂಡುಗ (ತುಳುಪಾ. ೨೭೦), **ಮುಕ್ಕಂಡುಗ** : ಇವರ್ ಕೊಟ್ಟರ್ಕ್ಕಣ್ಣುಗಂ ಕಲಕಣ್ಣುಗ

ಮುಕ್ಕಣ್ಣಂಗ ಮಿಚಿ ನಿವೆಜ ಕೊಟ್ಟು ಮಣ್ಣರೆ (ಪ್ರ. ೩, ಕೊಡಗು ೯-೯ : ಕು, 755). [ಮೂ, (< ಮೂಱು) + ಕಂದುಗ (< ಪಿಡುಗ)]

ಮೂಗಂದಾಯ, ಮುಕ್ಕಂಧಾಯ (ನಾ)· ೧· [ಜ್ಯೋತಿ] (ಒಂದು ವರ್ಷದ) ನಾಲ್ಕುತೀರಗಳುಗಳ ಮೊದಲಿನ ಅವಧಿ : (೪). **ಮುಕ್ಕಂಧಾಯ** : ೨. ಕಂದಾಯದ ಮೂರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ : ಪೂರ್ವಭೋಕ್ತ ಗ್ರಹಣ ಬ್ರಾಹ್ಮರುಗಳು ಸಪ್ತವಿಂಶತಿವೃತ್ತಿ ಸಂಖ್ಯಾಕಾವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸ್ಯಂ ಮುಕ್ಕಂಧಾಯವಾಗಿ ತೆರದೆ ಸುಖದಲಿರುತಾಗಿ ನಿಮ್ಮತ ಶೋತ್ರವಾಗಿ ಬಾಚ್ಚಣ್ಣೊಡೆಯರು ಕೊಟ್ಟ ಧರ್ಮಶಾಸನ (ಕ್ಯು೦. ೦೯೨೦. ೬೬-೬೫ ; 1399). [ಮೂ, (< ಮೂಱು) + ಕಂದಾಯ]

ಮೂಗಕ್ಕೆ ' ಮೂಗಬ್ಕೆ ' ನೋ.

ಮೂಗಗೆಂಗ (ನಾ). = ಮೂಗಂಡುಗ (?) : ಲಿಂಗಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೆಯು ದೇವರ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಗಳ್ಳ ಮೂಗಗೆಂಗ ಪಾಟಿ ಕಣ್ಮಾಗ (೨೪. ೩ (೪). ೪೦೦೦. ೩೦೦-೨ ; 1686ರು ೬೪). [ಪ್ರ ಇದು ' ಮೂಗಂಡುಗ ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಪಿತವಿರಬಹುದು]

ಮೂಗತ್ತಲೆ (ನಾ)· ಮೌನವಾದ ಅಂಧಕಾರ ; ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ: ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಮೂಗತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ದಾರಿ ನಡೆಯುತ್ತಾ ಹೋದೆವು (೨೦೬೫. ೦೫೦). [ಮೂ, (< ಮೂಗು) + ಕತ್ತಲೆ, (< ಕಟ್ಟಲೆ)]

ಮೂಗಯ್ ' ಮೂಗೆಯ್ ' ನೋ.

ಮೂಗರಿ, (ಕ್ರಿ). ಮೂಗನ್ನು ಕತ್ತರಿಸು. —ಕೊಯ್ಯು : ' ಲಲನೆಯರ ಕದಪುಗಳೊಳ್ ಮರ್ಮಲೆದೊಡಜಂ ಪಿಂಗಪೇಳ್ದು ಮೂಗರಿದುದಱಿಂದೆಗಳ ಲೋಕದೊಳೆಲ್ಲಿಯುಮೆಲೆಗಳ ಮೂಗರಿವುದಾದುದಂದಿಂ ಬಲಿಮುಂ (೧೪೬೫. ೩೫೮ ಕೊಡ್ಲ೪); ಹಿರಿಯ ಗದೆಯ ಪೇಱೆಯುದೊಂಟಿಱಂಗಾಜರುರ ವಣಿಸುವ ತುರುಕರನು ಮುಱಿಯಲಿಱಿದು ಮೂಗರಿದು ತಂದಾಕ್ಷಣ ಸರಗಟ್ಟಿ ಮೆಱಿಸಿದರಾಗ (೪೦೬೨. ೦೮-೭೯); ಮೈಸೂರವನು ತನ್ನ ಕೈಗೆ ಬಿದ್ದು ನಿಸ್ಸಹಾಯರಾದ ಶತ್ರುವೀರರಿಗೆಲ್ಲಾ ಮೂಗರಿದು ಮಾನಭಂಗ ಮಾಡಿ ಹಲ್ಲಿರುವ ಪರಮರಣಧರ್ಮಾನವನೆಂಬುದನ್ನು, ಎಲ್ಲಾರೂ ಮರೆತು ದಿಲ್ಲ (೭೭೫೯. ೦೯-೦೮). [ಮೂಗು + ಅರಿ,]

ಮೂಗರಿ, (ನಾ). ಮೂಗನ್ನು ಕೊಯ್ಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ಪೊಳ್ಳಿಜಯಿಲ್ ಪೋಗಿ ಮೂಗರಿವಡೆದರ್ (೪೦೭೦. ೭೭-೦೬) ; ಎಱಿಸುವುದದುಗಱಿಬ್ಬು ಪೆಱರ್ಗ ತಾನೆಱಗಿ ಪೋಗಿ ಪೋಗಿ ಮೂಗರಿವಡೆದರ ತೆಱನಪ್ಪುದೆಲಗೆ ಬೆಲೆವೆಣ್ಣ (೧೮೧೭. ೫-೭೭). [< ಮೂಗರಿ,]

ಮೂಗರಿಕೆ (ನಾ). ಮೂಗು ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಂಡವಳು : ಮರುಳಲಾ ನೀನೆಲೆವೊ ಬಿಳ ಮೂಗರಿಕೆಗಾದಭಿಮಾನಭಂಗಕೆ ಧುರವನೆಸಗುವ ನಪ್ಪುಬುದ್ಧನೊ ಮೇಣ್ಕೆಚಕ್ಷಣನೊ (೬೦೫೦. ೭-೬-೭೫). [<ಮೂಗರಿ,]

ಮೂಗರ್ಜಿ, ಮೂಕರ್ಜೆ (ನಾ). ಬರೆದವರು ಯಾರೆಂದು ತಿಳಿಸದೆ ರುಜುವಿಲ್ಲದೆ, ವಿಳಾಸ ಕೊಡದೆ ಬರೆಯುವ ಅರ್ಜಿ: ಬೇನಾಮಿ ಅರ್ಜಿ: ಶ್ಯಾನುಭೋಗನಿಗೆ ವಿರೋಧವಾಗಿ ನಿತ್ಯ ಒಂದೊಂದು ಎರಡೆರಡು ನಾರಾಯಣಿ ' (ಮೂಗರ್ಜಿ)ಗಳೂ ತಾಲ್ಲೂಕುಕಚೇರಿಗೆ ಬರತೊಡಗಿದವು (೧೪೮೫. ೦೦೩); ತನ್ನ ಕೈಯಿಂದ ಮೂಗರ್ಜಿದೋಪಾದಿಯ ಪತ್ರ ಜೆಪಣ್ಣನ ಅಣ್ಣನಿಗೆ ತಲುಪಿಸಿ . . . ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರೆ ಗತಿಯೇಸು ಕ್ಕಿ (೧೪೪೫. ೦೦೩). **ಮೂಕರ್ಜೆ** : ಮೂಕರ್ಜಿಗಿಂತ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಬರೆದರು ನಿಟ್ಟರು (೧೪೫೫. ೪೫) ; ಅವನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಮೂಕರ್ಜೆ ಬರೆಯುವ ಧೈರ್ಯ ಆ ಹಳ್ಳಿಯವರಾರಲ್ಲೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (೨೦೫೯. ೦೫೬).

[ಮೂಗು + ಅರ್ಜಿ,]

ಮೂಗವಲ್, ಮುಕ್ಕವಲು (ನಾ). ೧· ಮೂರು ಬಗೆ.—ರೀತಿ : ಆದಿಶಕ್ತಿಯೆನಿಸಿರ್ದಂ ಮೂಗವಲಿಂ ಪರಿಪರಮ್ಯಹ್ಮರ್ಕಳಂ ಮೋಹಿಪ ವಿಸ್ತೀ ಪಾಪಪಾವಿನೋದಮಜಾರಜ್ಞಗಂ (೧೪೩೫. ೬೨-೦೨). **ಮುಕ್ಕವಲು**: ೨. ಮೂರು ಕವಲು.—ಭಾಗ : ಅತಿಥಿಗಳೊತ್ಪಟ್ಟು, ಮದುವಣಗರ ಮರು ದಿವ್ಯಣಪೊತ್ಪಟ್ಟು, ತನ್ನವರೊಡಗೂಡಿದ ವೀರಬಿಂಕಿಯನೊತ್ಪಟ್ಟು, ಮುಕ್ಕವಲಾಗಿ ನೆರೆದ ಸಂದಣಿ ಹರಿದುದು (೫೮೦೦. ೦೦೩).

[ಮೂ, (< ಮೂಱು) + ಕವಲ್,]

ಮೂಗಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹೇಳಲಾಗದೆ ಮೂಕವಾಗಿ ದುಃಖಿಪಡು ; ಒಳಗೊಳಗೇ ರೋದಿಸು : ಕೊರಳ್ ಬಗಿದು ಮೂಗಳ್ತಳಾ ದಿವ್ಯದುಃಖಿನಿ ಸಗ್ಗದಂ (೬೯೦೫೫. ೩೦೬-೩೬).

[ಮೂಗು + ಅಳ್, (< ಅಱ್,)]

ಮೂಗಳ ' ಮೂಗೊಳ ' ನೋ.

ಮೂಗಳು (ನಾ). ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದೆ ಒಳಗೊಳಗೇ ದುಃಖಿಸುವಿಕೆ : ಮೌನರೋದನ : ಅವಳ ಮೂಗಳುವನ್ನು ಕೇಳುವವರು ಅಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (೬೫೦). [ಮೂಗು + ಅಳು, (< ಅಱ್,)]

ಮೂಗಟ್ಕೆ, ಮೂಗಕ್ಕೆ (ನಾ). = ಮೂಗಳು : ವಿರಾಟನ ಮಹಾದೇವಿಯುಂ ಪೇಡಿ ಸತ್ಯಂತೇಮಮನೆನಲಜ್ಞಯದೆ ನಾನ್ಕೆ ತನ್ನೊಳೆ ಮೂಗಟ್ಕೆಯನಬ್ಬು ಕೆಮ್ಮನಿರ್ದಳ್ (೪೦೬೫. ೬-೮೨ ಪ) ; ಒಳಗೊಳಗೆ ಮೂಗಟ್ಕೆಯಬ್ಬುಬ್ಬು . . . ದುಮ್ಮಲಂ ಪುಜುಗಿ (೦೮೧೫. ೬-೨೫ ಪ). **ಮೂಗಕ್ಕೆ** : ನಡವಳಿಯ ಗುಣವೋ ಪುರುಷ್ಕೃತದೊಡಲ ದುಷ್ಕೃತ ಫಲವೋ ತಪಗೆಂದಡಿಗಿದಿಗೆ ಮೂಗಕ್ಕೆಯಲಿ ಮಱುಗಿದನು ಸರನಾಥ (೬೫೦೦. ೬-೦-೯) ; ಸತಿ ಘನಗದ್ಗದಸ್ವರದಿಂದಲಾ ಮೂಗಕ್ಕೆಯಲಿ ಕದನೊಂದಳು (೬೦೭೫೫. ೦೫-೫೬). [ಮೂಗು + ಅಟ್ಕೆ]

ಮೂಗಟ್ಕೆ (ನಾ). = ಮೂಗಳು : ಪಣ್ಣಂಗಿಟ್ಟೊಡೆ ಕಾದುಗ್ ಬಿದ್ದು ದೆಂಬ ಪಾಣ್ಣುಡಿ ನುಡಿವರ ಮಾತೆನಗಾದುದೆಂದು ಮೂಗಟ್ಕೆಯಬ್ಬು (೦೫೫೫೪. ೦೦-೦೧೫). [ಮೂಗು + ಅಟ್ಕೆ, + — ಮೆ,]

ಮೂಗಾಲಿ, ಮುಗ್ಗಾಲಿ (ನಾ). ಮೂರು ಚಕ್ರಗಳುಳ್ಳ ವಾಹನ : ಗ್ಗಾಲಿ (ಸೈಕಲ್) – ಮೂಗಾಲಿ (ಟ್ರೈಸಿಕಲ್) (cycle- ೨೦೫೬). **ಮುಗ್ಗಾಲಿ** : " ಮೂರು ಚಕ್ರದ ಸೈಕಲ್ಲು. ಮುಗ್ಗಾಲಿ " (Tricycle. ೨೦೫೬). ' ಗ್ಗಾಲಿ ', ' ಒಗ್ಗಾಲಿ ' ಪರಾ.

[ಮೂ, (< ಮೂಱು) + ಗಾಲಿ]

ಮೂಗಾವುದ (ನಾ). ಮೂರು ಗಾವುದ : ಸೌಧರ್ಮಕ್ಕದಱಿಂದಮುತ್ತ ಮೂಗಾವುದದೊಳ್ ನೆಲಸುಪರನಂತಸುಖರಾ ಸಿದ್ಧರ್ (೨೦೬೫೫. ೦೨-೪) ; ಅರೆಗಾವುದಮಂ ಪರಿದಂ ಮೂಗಾವುದಮಂ ನಡದಂ (೫೩೮. ೦೫೬ ಕೃಯೋ): ಭೋಗದ ಮೂಗಾವುದವೆಳೆ ರಾಗಾವಿಲಚಿತ್ತರಾಗಿ (೧೪೬೦. ೬-೨೦).

[ಮೂ, (< ಮೂಱು) + ಗಾವುದ]

ಮೂಗಾಳಿ (ನಾ)· [ಜೈನ] ತನುವಾತ, ಘನವಾತ ಮತ್ತು ಘನೋದಧಿ ವಾತ ಎಂಬ ಮೂರು ವಾಯುವಲಯ : ಕಡೆಯಿಲ್ಲದಂಬರದೆಡೆಯೊಳು ಮೂಗಾ [೫೫೫೦- ಘ]ಳಿಯದಕಿಲುಗೊಂಡು ಬಳಸಲು ಪುಟ್ಟಿದ್ರವ ತೀವಿ ಮೂಜಗ ಜನಬೋಧಂ ಪೊಡೆಯಲಿ ತಾನೆ ರಂಜಿಪುದು (೫೮೧೫. ೦-೧೨). [ಮೂ, (< ಮೂಱು) + ಗಾಳಿ,]

ಮೂಗಾಳಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ)· ಮೂಗಿನಿಂದ ಪಾಸನೆಯನ್ನು ತೆಗೆ. — ಅರಿ : ಕಾಣಮದೊ ದಿಟದ ಮೃಗತತಿಯದರ ಬಲಿ ಸುಳಿಯಲೆಂತಂಜಿ ಹಿಂಜರಿದು ಮೂಗಾಳವಿಡಿದು ನಿಂತಿಹವಲ್ಲಿ ಸಾಲ್ದೊಂದು ಬೆಜ್ಜಿ ಗಾರಾಗಿ ! (೬೯೦೫೫. ೩೩೨-೦೩೮). [ಮೂ, (< ಮೂಗು) + ಗಾಳಿವಿಡಿ]

ಮೂಗಿ, (ನಾ). ಮಾತನ್ನಾಡಲು ಆಗದವಳು ; ಮೂಕಿ : " ಮೂಗಿ (ಕಿ) – ಮೂಕೀ " (೪೬೫೫. ೭೩) ; ವಿರ್ದಯದಿಂ ಪೀಡಿಸಿ ಬಳ್ಕುವೋ ಪಿಸಿದಮ್ಮಲ್ಲಂ ತಪಿಸಿನಂ ಮೇಗೆ ಮೂಗಿಯ ಮೂಗಂ ತಲೆವಾರ ಕೊಯ್ದು

(ಸುಳಾದಿ. ೬-೫೯) : ಪೂಗಿಯು ಕೋಗಿಲೆಯಂತೆ ಮೂಗಿಯಾಗಲ್ಕೆ ನೋಡವ್ವಾ (ಪಡಣ. ೨. ೦೬೦). [ಮೂಗ + — ೩]

ಮೂಗಿ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಮೂಗ : "ಫ್ರಾ [ಪಾಣಿ. ಫ್ರು]ಣಯನೆ ಮೂಗಿ " (ಭುಂಗಣ. ೩೨-೯) ; ಕೋಗಿಲೆ ಜಾದಗೆ ಪೋದಗೆ ಮೂಗಿ ಗಲಿಂಜಂಚೆ ಕೊಂಚೆ ಸೂಲೆಗಂಪಂ ಕಾಗೆ ಪೊಣರ್ವಕ್ಕೆ ಪೊಂಗುರುಗೂಗೆ ಮುಂಕ್ಕುದಂ ಬಲಾಕೆ ಅವುಗೆ ಸೇನಂ (ಶಾಕ್ಕಾ. ೦೦೯೯ ಪೂರ್ವ) ; ಪುಗೆದುಂ ಪೊಂಗೆಯುಮೆಡದತ್ಕಲ್ ಪುಗೆ ಮೂಗಿಯು ಶಕುನಂಗಳಿಷ್ಟ ಫಲಮಂ ಕುಡುಗುಂ (ಕೀಲೋಕ. ೦೩-೦೬) ; ನಾಲಗೆಗಬ್ಬಾಕೆಯಂತೆ ಮೂಗಿ ನೆರನುಳ್ಕೆಂ ಪ್ರಿಯುಂಗೆಮ್ಮಂತೆ ವಂಗಾಗಿ . . . ಅನೇಕ ಪಕ್ಷಿಜಾತಿಗಳಂ (ಪಂಪಾ. ೨-೭೬ ಪ). [ಮೂಗು + — ೩]

ಮೂಗಿಡು (ಕ್ರಿ). (ಎತ್ತು, ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೂಗಿಗೆ ದಾರ ಹಾಕಲು) ಮೂಗುಚುಚ್ಚು : "ಸಸ್ಯೋತ್ಸ, ನಸ್ಯಿತಃ — ಈ ೨ ಮೂಗಿಟ್ಟುದಂ" (ಪಣಾಮು. ೪೪-೦೦೨) ; ಸುಡೆ ಧಾವಾನಳನೊಂದನೊಂದು ತಿನೆ ಕುತ್ತುಂ ಪತ್ತೆ ಕೊಂದಿಕ್ಕೆ ಕಾಡೊಡೆಪುಶೀತಲದ ವಾತದಾತಪದ ಧಾರಾಪಾತವಕ್ಕಾತುರಂ ಮಡಿವಂ ಮಾಡೆ ಕಾಂಕ್ಷು ಶೋಪಪತಿ ಸಂತಾಪಕ್ಕೆದರ್ಪಾಗೆ ಮೂಗಿಡೆ. ನಿರ್ಮಂಧದಿನೇಱ ಪೇಱ ತಿನೆ ತಿರ್ಯಗ್ಜಾತಿಗಳ್ಗಬ್ಬರ್ದುಗುಂ (ಕುಲ್ಲಕ. ೦೩-೦೦೦).

ಮೂಗಿಟ್ಟೇಱು = (ಆಲಂ) ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡು ; ಹಮ್ಮಬಸ್ತಿನಲ್ಲಿಡು: ತಲೆಮುಂ ಕಣ್ಮಿಯದುಮುಂ ಕರುಳಸುರ್ಚಿಯುಂ . . . ಮೂಗಿಟ್ಟಿ [ಟ್ಟೇ]ಱ್ದಯುಂ (ಆಪ್ತ. ೦೦ ೦೦ ಪ); ಒತ್ತಿವ್ವುದೆ ಮೂಗಿಟ್ಟೇಱುದಂ ಮಾಳವನ್ . . . ವಿಶ್ರಮಾದಿತ್ಯದೇವಂ (ಕ್ಯ.ಉ. ೦೯೨೯, ೬೫-೦೬ ; ೨೦೩೬) ; ಏಱಿದೊವೆ ಮುರಸನೆನ್ನಂ ವಿಜೃಂಭಿಸುಬಿದಡಸಿ ಪಿಡಿದು ಪೇಳಿದಸಧುಂ ತೋಱಿದ ನೊಡವ[೦] . ಮೂಗಿಟ್ಟೇಱುವನೆಂದಳ್ಕೆ ಬಾಳನಹಿಪತಿಯಿತ್ತಂ (ಪಂಪಾ. ೬-೭೬). [ಮೂಗು + ಇಡು]

ಮೂಗಿರಿ : 'ಮೂಗಿಱಿ' ನೋ.

ಮೂಗಿಲಿ₁ (ನಾ). ಮೂತಿಯು ಉದ್ದವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಇಲಿ ; ಸೊಂಡಿಲಿ : " ಗಿರಿಕಾ, ಚಾಲಮೂಷಿಕಾ — ಈ ೨ ಮೂಗಿಲಿ" (ಧಾಸಾ. ೦೦೩). [ಮೂಗು + ಇಲಿ₁]

ಮೂಗಿಲಿ₂ (ನಾ). ಮೂಗು ಇಲ್ಲದಿರುವವನು : ಮೂಗಿಲಿಯೆಪದಂತಂ ಮನೆವಾಗಿಲ್ಗುಗೆ ಜೋಗಿ ಬಂದನೆಂದೆಳವಕ್ಕಳ್ ಕೂಗಿಡೆ (ಅಕ್ಕ. ೦೪೦-೦೩); ಮೂಗಿಲಿಗಳ ಪುರಕೆ ಸೊಟ್ಟಮೂಗಿಪಾತನರಸನೆಂಬ ಹಾಗೆ ನಿಮ್ಮ ಮೂರ್ಖ ಕುಲಕೆ ಆ ಗನ್ನಗತಕಿ (ಯಾವಣ. ೩೭). [ಮೂಗು + — ಇಲಿ]

ಮೂಗಿಱಿ, ಮೂಂಕೆಱಿ, ಮೂಗಿರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೂಗನ್ನು ಕಿವಿ,—ಚುಚ್ಚು . ೨. (ಆಲಂ) (ವಾಗನೆಯನ್ನು ನೋಡಲು) ಮೂಗನ್ನು ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರು ; ಮೂಸು : ತುಱುಗಳ್ . . . ತದ್ಬಾಲನಂ ಕಂಡು ಮೂಗಿಱಿಯುತ್ತುಂ ಕುಡಿವಾಲಮೆತ್ತಿ ಕೆನೆಯುತ್ತುಮ್ಮನಂದದಿಂ ಸುತ್ತಿ ಮತ್ತಿಱಿದತ್ತಿತ್ತಲವ್ವಂಕೆ ಪೋಗದಿರೆ (ಶಾಕುಂ. ೦೨-೦೦೬). ೩. ಹೀಯಾಳಿಸು ; ಅವಮಾನಗೊಳಿಸು : ರಿವ್ವಜನದ ವೆರ್ಚಂಗಂ ಪರಾಂಗನಾಜನದ ಮೆಚ್ಚಗಂ ಮೂಗಿಱಿಯಂತೆ ಸೊಗಯಿಸುವ ಗಂಧೇಭ ವಿದ್ಯಾಧರನ ಮೂಗು ತನ್ನ ಸುಮ್ಮ ಕಂಪನಲ್ಲದೆ ಪೇರ ಕಂಪನಾಸೆ ಪಡಪಂತಾದೆದು (ಜಂಜಾ. ೫-೭೫) ; ಉಮ್ಮಳಿಸುಂ . ಮೂಗಿಱಿಗುಂ ಕೆಮ್ಮನೆ ನೆವಮಿಟ್ಟು ದೂಱುಗುಂ ಸೋಂಕುವೆಡಂ ಸುಮ್ಮನಿಸದೆ ಜಡಿಗುಂ ನುಡಿಯುಮ್ಮಿಗುಂಗುಂ ಪತಿಯನೊಲ್ದುದವಳ್ಗುಮುಪ (ಪುದಾ. ೦೦-೨೦). **ಮೂಂಕೆಱಿ** : ೨. ದೆಸೆಗಳ್ಗೆ ಬೆರ್ಚ್ ಮೂಂಱಿವ ವನಮಹಿಷಗಳಿಂ ಮವಹಸ್ತಿಪಂತೆ ಪುರವಾಮ್ಮು ಪುಲಿಗಳಿಪತಿಭಯಂಕರಾಕಾರಮಪ್ಪ ದ್ವೈತವನಕ್ಕೆ ಬಂದು (ಪಣಾ. ೬-೨೪ ಪ). **ಮೂಗಿರಿ** : ಪಿ. ಪುಗಳೆ ಮಗುಳೆನ್ನುವಂ ಮೂಗಿರಿದು ನಗುತ್ತೇದನು (ಪಪಂ. ೦೯-೬೬). [ಮೂಗು + ಇಱ್ಕು]

ಮೂಗು, ಮೂಂಕು, ಮೂಂಕೆ, ಮೂಂಕೆ, ಮೂಕೆ (ನಾ). ೧. ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ / ಒಂದು ; ಉಸಿರಾಡುವ ಮತ್ತು ವಾಸನೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಅವಯವ ; ನಾಸಿಕ; ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಂ: " ನಿಂಘಿನೀ- ನಾಸಿಕಾ, ನಾಸಾ- ಘ್ರಾಣಾ, ಘೋಣಾ —ಈ ೫ ಮೂಗು " (ಪಣಾಮು. ೩೩-೪೩೭) ; ತಾಂ ತೊನ್ನನಾಗಿ ಮುರುಂಟಿದ ಕೈಯುಂ ಕಾಲುಂ ಬೆರಸು ಮೂಗೊಳಗರ್ದುರಿಗೆ ಸುರಿಯೆ (ಪಣ್ಣಾ. ೦೨೩-೨೩) ; ಕವಿ ಮೆಯ್ ಕಣ್ ನಾಲಗೆ ಮೂಗಿವು ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶರೂಪರಸಗಂಧಮುದ್ಭವ ಸುವಿದೊಳ್ ತೊತವ್ವುದೆ ಸುವಿಂ (ಪಣಾ. ೦೪-೦೨೬) ; ಮೂಗಿಸೊಳಲು ವಾಕ್ತಗೆ ನೇಗಿಲಿಂ ಕೊಟ್ಟರೆಂಬಂತೆ (ಧರಾಕ್ಷ. ೨-೦೪೯) ; ಅರಸನನಾಜನ ಕುಡಿದ ನೆತ್ತರ ಬಿಸುವೆನು ಮೂಗಿನಲಿ (ಶಾಣ್ಮಃ. ೨೦-೬) ; ಮೂಗಿಲ್ಲ ವವಳಗೆ ಮೂಗಂತಿ ಯಾಕೆ ? (ಗಾಪ). ೨. (ಪಕ್ಷಿಗಳ) ಮೂತಿ ; ಕೊಕ್ಕು : ಚುಂಚು : ಆತರ್ದು ಕಮಂಡಲುಜಲಮಂ ತುಡುಂಕೆ ಕಂಡೊಳ ಗಣಕುದಿ ಕಾಗೆಯ ಮೂಗಂ ಪಿಡಿದುಜಿದಿಜಿಂಕೆ ಮುಜುದಪ್ಪೊಲೆಡಗೆಯ್ವುದಿ ದೊತ್ತಿ ಮುಜಿಂಯ 'ಮೂಗಂ ಬೇಗಂ (ಅರಕ್ಷ. ೬-೬೩) ; ಕ್ಷಿತಿಯೊಳತಿಶಯಮಪ ಮಪ ಪಸಪಲುಗಲ್ದಧರೋನ್ನತಿಗೆರಗಿ ಮೂಗಿನಿಂ ಕಚ್ಚಲುದು ದೊರೆಯದಿರೆ ಗತಿದುಂಬಿದು ಪೋಪ ಶುಕನಿಚಯಮಕ್ಕಲದೆ ದೋಷಮಾ ನವ್ಯಫಲಕವ್ಪುದೇ (ಕುಪಾಂ. ೦-೪೮). ೩. ಮುಂದಿನ ತುದಿ ; ಮುಂಗುಡಿ ; ಅಗ್ರ : "ಮೂಗೆನೆ ಮುಂಗುಡಿಯಕ್ಕುಂ " (ಪಣಾ. ೨೦೬) ; ಮಾಶ್ವ ಊರುಳಿ ಹೊರಳಿ ಮರಳಿ ಬರಲು ತುಟಿಯ ನಪಗಿದ್ದ; ಮುಕ್ಕ ಉಯ್ಯಲಾಟ ನೋಡು ಮೂಗ ಮೂಗ ತೆನೆಗಿದೆ (ಅಂಗಾ. ೦೧೩-೬). ೪. ಪಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೂತಿ : (೬). ೫. ಧಾನ್ಯ, ಕಾಳು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತುದಿಯ ಭಾಗ : ಪೆಲಗದಲೆ ಬೀಜವನ್ನು ಹುರಿದು ಬೇಳೆಪಾತವಾಗ ಅದರ ಮೂಗನ್ನು ಚೆರ್ಪಡಿಸಬೇಕು (ಪಣ). ೬. ಮಾತನಾಡಲು ಆಗದಿರುವಿಕೆ ; ಮೂಕತನ : 'ಮೂಗ', 'ಮೂಗಬ್ಬೆ' ಪರಾ- P ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಮೂಕ' ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ನಿಷ್ಪನ್ನ ಮಾಡುವ ಸಾಧ್ಯತೆ ಇದೆ. **ಮೂಂಕು₂** : ೭. ಗಾಡಿಯ ಮುಂಭಾಗದ ಉದ್ದವಾದ ಮೂತಿ : ಮಿನುಗುವ ಕೊಂಬಿನುಮ್ಮ ಕಿಱುಗೊಂಬಿನ ತಳ್ತರಗೀಲ್ . . . ತೋಱಗೊಂಬಿನ ನೊಗಂ ನಿಡುಗೊಂಬಿನ ಮೂಂಕುಂ ಚಕ್ಕ ಚೆಲ್ವಿನೆ ನಡೆತಂದುವಂದಸುಗೆಯೆಂಬು ನಿಗಟ್ಟಿಯ ತೇರ್ಗಳೆತ್ತಲಾಂ (ಕಬ್ಬಾ. ೨೦೩). **ಮೂಕೆ₂** : ೭. ಕೊನೆಗೆ ಅರ್ಜುನಮ . . . ಎದೆಗೆ ಹೊಡಿದನು. ಅದರಿಂದ ಪೊಂದು ಛೇಷ್ಮನು ರಥದ ಮೂಕೆಗೆ ಒರಗಿದನು (ಪಪಭಾ. ೦೬) ; ಜಾನಕಿ ಗಾಡಿಯ ಮೂಕೆಗೆ ಪವಮ್ಮರಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಗಂಜಾ. ೦೦). **ಮೂಕೆಱು** : ೫. ನೂಕಿ ಕೊಯ್ಲೊರಳುಗಳ ಮುಂಡದ ಮೂ[ಣಾಂ. ಮೋ]ಕೆಲಿ ನೆಗೆದೊಗುವ ನೆತ್ತರು ನಾಕವನು ಸಾರಿದುದೆನಲು ಸವಜ್ಞೆದನು ಪರಲುಲವ (ಶಾಣ್ಮಾ.ರಾ. ೬-೨೨). ೬. ಅಜ್ಜು ಮುಜ್ಜಿದು ಮೂಕು ಗುಡುಗಿರಿದು ಗುಂಬು ನುಚ್ಚುನೂಱುಗಾಲಾ ಶಕು ಬಿಚ್ಚಿದಂದದಿ ಮಾಯವಾಗಿ ಪೋಗಲು ಕಂಡಚ್ಚರಿಯಮನು ತಾಳ್ದರೆಲ್ಲ (ತೇಪಾಪಂ. ೦೩-೪೪); ಧಾವಶುದ್ಧದೊಳಂತರಿಕ್ಷವಾ ಪುಷ್ಕರಾವ್ಯಾವಿಶೇಷದ ಮೂಕು ಮೆಱ್ದಿವಾ ಬಂಡಿಗಿಂತಸೆಯೆ ಪರಿಗರ್ಮಿಸಿದನು (ಪಕ್ಕೆಕ್ಷ. ೨-೦೦-೬) ; ಬಂಡಿಯ ಮೂಕಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು (ಪುಪಚಾ. ೬). **ಮೂಕೆ₂** : ೭. ಕೊಲ್ಲಾರಿ ಚಕ್ಕಡಿಗೆ ಹೂಡಿರುವ ಎತ್ತುಗಳ ಕೊರಳ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಸರವು ಟಿಂಟಿಣಿಸಲು ಮೂಕೆಯಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಅಳು ಲಾವಣಿ ಹಾಡೆ ಕವಿಗೊಟ್ಟು ಕೇಳುವವು ಬಾನು ಬಯಲು ! (ಜಾಪಾ. ೩-೧೩).

ಮೂಗ ಕೊಯ್ = (ಅಲಂ) ಅವಮಾನಗೊಳಿಸು ; ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಕಳೆ : ಬಾಗಿದ ಬಿಲ್ಲಿನಲಿ ರಾಮರ ಮೂಗ ಕೊಯ್ದನು ಮದುವೆಯಲಿ (ಶಾಣ್ಮಿ. ೬-೦೦). **ಮೂಗನುಳಿಹು** = (ಅಲಂ) ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡು : ಮಾನವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು : ಅಸುರರ ಕೊಂಬಮರರ ಮೂಗನುಳಿಹಿದ ಬಿಸುಗಣ್ಣನುರುನಾಸಿಕೆ ವಸುಧೆಯೊಳಿಲ್ಲಾಪಮಾನ (ಶಾಣಾಣಂ. ೬-೦೬) ; **ಮೂಗಿಗೆ ಕವಡೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು** = (ಅಲಂ) ಎದುರು ಮಾತನಾಡದೆ ಜೀತದಾಳಾಗಿರು. — ಅಧೀನವಾಗಿರು ; **ಮೂಗಿಗೆ ಕವಡೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು** ಆ ಹುಡುಗಿ ಒಬ್ಬಳೇ ದುಡಿದು ಸಾಯಬೇಕು (ಸಿಂಡಿ. ೬೨) ; ಇಷ್ಟನ್ನೆಲ್ಲ ಹೇಗೊ ಸುಸಿಕೊಂಡು **ಮೂಗಿಗೆ ಕವಡೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು** ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರೂ (ಮುಖಾ. ೩). **ಮೂಗಿಗೆ ತುಪ್ಪ ಹಚ್ಚು** = (ಅಲಂ) ಆಸೆಯನ್ನು ತೋರಿಸು ; ಬಯಕೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸು : ಶಿವಪೂಜೆ, ಗುರುಸೇವೆಗಳ ನೆವಮಾಡಿ ದೊರೆಗಳ **ಮೂಗಿಗೆ ತುಪ್ಪ ಹಚ್ಚಕೂಡ್ರಿಸಬೇಕೆಂದು** ಮಾಡಿದ್ದಾಳೆ! (ಗಿರಿ. ೦೮೯) ; ನರಗುಂದ ಜಕಾತಿ ಕಟ್ಟಿ ಕೆರ್ಸಾ ಕೊಡ್ಸೀನಿ ಅಂತ **ಮೂಗಿಗೆ ತುಪ್ಪಾ ಹಚ್ಚಕೂಡಿಸಿದಾ** (ಕರುಣಾ. ೬೬)· **ಮೂಗಿಗ ನೇರಕ್ಕೆ ಮಾತನಾಡು** = (ಅಲಂ) ತನ್ನ ಅನುಕೂಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಮಾತನ್ನಾಡು; ತನಗೆ ಸರಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾತನ್ನಾಡು : ನಿನ್ನ **ಮೂಗಿನ ನೇರಕ್ಕೆ ಮಾತನಾಡಬೇಕಾದರೆ** ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಹೆಳವರನ್ನು ಮಂಕರನ್ನು ಮೂಢರನ್ನು ಕೇಳು ಹೋಗು (ಕಣಾ. ೧೧)· **ಮೂಗಿಗೆ ಮೇಲೆ ಬೆರಳಿಡಿಸು** = (ಅಲಂ) ಅತಿಯಾಗಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡಿಸು. — ವಿಸ್ಮಯಗೊಳಿಸು : ಆಕದು . . . ತನ್ನ ಪ್ರಬಲವಾದ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಮಹಾ ಚತುರರಾದ ಇಂಗ್ಲಿಷರಿಗೆ ಕೂಡ **ಮೂಗಿನ ಮೇಲೆ ಬೆರಳಿಸಿರುವಳು** (ಭಾಷ್ಯಾ. ೦೦೬). **ಮೂಗಿನಲಿ ಬೆರಳಿಡು** = (ಅಲಂ) ಅತಿಯಾಗಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡು. — ವಿಸ್ಮಯಗೊಳ್ಳು : ಕೊಂಡು ಬರುತಿದೆ ಭುವರು ಮನ್ನೆಯ ಗಂಡನಾಗ್ಮೆ ಜಯ ಎನೆ ಮತಿಗೊಂಡು **ಕುರುಪತಿ ನೋಡಿದನು ಮೂಗಿನಲಿ ಬೆರಳ್ಟು** (ಶಾಣ್ಮಿದ್ಯಾ. ೬-೨೬). **ಮೂಗಿನವರಿಗೆ ಕೆಲಸ** = (ಅಲಂ) ಬಹಳವಾದ ಕೆಲಸ ; ಅತಿಯಾದ ದುಡಿಮೆ : ದೇಸಾಯರ ಸಮಯ ಅವನಿಗೆ **ಮೂಗಿನವರಿಗೆ ಕೆಲಸ** (ಚಿತ್ತಕ. ೬)· **ಮೂಗು ಜಾಡು** = (ಅಲಂ) ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಲೆಹಾಕು ; ಅಧಿಕಪ್ರಸಂಗ ಮಾಡು : ನಿಮ್ಮ ಮನೆತನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯವನಾದ ನಾನು **ಮೂಗುಜಾಡಲು** ಬರುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ನನಗೂ ಅನಿಸುತ್ತದೆ (ಮಾಣಿ. ೬೬). **ಮೂಗು ತಿಕ್ಕಿಸು** = (ಅಲಂ) ನಿರುತ್ತರಗೊಳಿಸು ; ಸೋಲಿಸು : ತುಂಬ ಕೇಶವನು ಸುಮ್ಮನಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಇಂಥ ಎಷ್ಟೋ ಮಾಸ್ತರರನ್ನು **ಮೂಗು ತಿಕ್ಕಿಸಿದ್ದನು** (ಕಜಾಂ. ೨೩). **ಮೂಗು ತಿಕ್ಕು** = (ಅಲಂ) ನಿರುತ್ತರ ಗೊಳ್ಳು ; ಶರಣಾಗು ; ಸೋಲು : ಅವನ ಮುಂದೆ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಪಾಷಾನಿಗಳು **ಮೂಗುತಿಕ್ಕಬೇಕು** ! (ಕುಂಪಾ. ೨೨) ; ಶ್ರೀಮಂತರದುಂಗೆ ತವರಿಗೂ **ಮೂಗುತಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲ** (ಚಿಪಾ. ೫೭). **ಮೂಗುಮುರಿ** = (ಅಲಂ) ಅವಮಾನಗೊಳಿಸು ; ಅವಹೇಳನ ಮಾಡು : ಮುಂದಲಿ **ಮೂಗು ಮುರಿದಿಟ್ಟಿದರೋ** ನಿನ್ನಡೆಗೆ ನನ್ನ (ಚಿಪ್ಪ. ೬೯); ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದ ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಬೇಗ ಮದುವೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ನೋಡಿದವರೆಲ್ಲಾ **ಮೂಗುಮುರಿಯುತ್ತಾರೆ** (ಮುಳಿ. ೬೬); ಮುಮಾದೇವಿ **ಮೂಗು ತಿರುವಿದಳು, ಮೂಗುಮುರಿದಳು** (ಕಜಾಂ. ೨೯)· **ಮೂಗು ಮೇಲಾಗು** = (ಅಲಂ) ಗೌರವವು ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯು ಹೆಚ್ಚು : ಬಾರ ಹೆಂಗಸರು ಆಕೆಯ ಸಹಜ ಸಿಂಗಾರ ಬಣ್ಣಿಸಿದರು, ಚೇಸುಯರ **ಮೂಗುಮೇಲಾಯಿತು** (ಚಿಪಾ. ೦೦೦). **ಮೂಗು ಹಾಕು** = ಮೂಗುಚಾಯು : "ನೀವು ನಮ್ಮ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಮೂಗು ಹಾಕುವುದು ಬೇಡ" ಎಂದು ಖಂಡಿತ ಅವರಿಗೆ ಎಚ್ಚರಿಸಿದಳು (ಪಕ್ಕಾ. ೦೮೮)· **ಮೂಗುಹಾಯಿಸು** = ಮೂಗುಜಾಯಿಸು : ತಮ್ಮ ಪ್ರವಚನ ಹಾರದಲ್ಲಿ ಮೂಗು ಹಾಯಿಸುವ ಪ್ರೇಕ್ಷಕಾತ್ಮಗಳಿಗೆ ಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಗಳನ್ನು . . . ಆರ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ (ಶಂಕರ. I. ೬೬೦). **ಮೂಗು ಹೋಗು** = (ಅಲಂ) ಅವಮಾನವಾಗು ; ಮರ್ಯಾದೆಯು ಹೋಗು : ಈಗಲೀ ಧರ್ಮಶ್ರವಣ ನೀವಾಗಲೇಜಿಸಿ ಮಡಿದ ಭಾವಿಗೆ **ಮೂಗುಹೋದಂತೆ** ಮಜಿಸಿದಲಾ ಮಾತುಗಳು ಹರಿಸುವವೆ (ಶಾಣ್ಮಿ. ೫೮-೬೪). **ಮೂಗುಳ್ಳವ** = (ಅಲಂ) ಮಾನವಂತನಾದವನು : ಸ್ವಾಭಿಮಾನಿ : ಈ ನವಂಶ ರೊಡನೆ ಹುಟ್ಟಿದ ನಾನು **ಮೂಗುಳ್ಳವನೆ** ದುಮಾನಿ (ಶಾಣ್ಮಿ. ೬-೨೬).

{ದ್ರ.ಗಿ ತಮಿ. ಮೂಲ. ಮೂಕ್ಕು ; ಕೊಡ. ಪೂಕೆ ; ತುಳು. ಮೂಗು, , ಮೂಕು ; ತೆಲು. ಮೊಕ್ಕು ; - ಕೋಲಾ. ಮುಕ್ಕ್ , ಮೂಕ್ಕ್ ; ಕಾಯ್ಕಿ. ಮುಂಗರ್ ; ಪರ್ಜಿ. ಕೂಗ್, ಮುಂಗೆರಿ ; ಕುವಿ. ಮುಂಗೆಲಿ, ಮೂಂಗೆಲ್ಲಿ]

ಮೂಗುಂದ (ನಾ)· ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ಮೂಗುನ್ದ ಪನ್ನೆರಡು ಪುರವಟ್ಟೆ ಪನ್ನೆರಡುಂ ಕಲ್ತುತ್ತಿಯೆಂಬುಂ (ಪಳೆ. VIII. ೩೩೮ಬಿ. ೧೭೨-೧೭; ೧೧೨): ಬಿಜ್ಜರಸರ್ ಎಡಮಟ್ಟಮೆಚ್ಚತ್ತುಮಂ ರಟ್ಟಪಲ್ಕಯೆಬ್ಬತ್ತುಮಂ ಮೂಗುನ್ದಂ ಪನ್ನೆ × × ತ್ರಿಭೋಗಾಭ್ಯಂತರಸಿದ್ಧಿ (ಇಇ. IV. ೨೨-೦೦ : ೧೨೬ಬಿ ೫೫). [ಮೂ೨ (< ಮೂಱು) + ಕುಂದ೫]

ಮೂಗುಗಾಯ (ನಾ)· ಹೊರಗೆ ಗಾಯ ಕಾಣಿಸದಿದ್ದರೂ ಒಳಗೇ ನೋಯುವ ಗಾಯ : ಅವನು ಜಾರಿಬಿದ್ದುದರಿಂದ ಮಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಮೂಗುಗಾಯವಾಗಿದೆ (ಲೂಪ್ತ). [ಮೂಗು + ಗಾಯ]

ಮೂಗುಜಾತಿ (ನಾ)· ಮೂತನ್ನಾಡಲು ಬಾರದ ಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿ ಇತ್ಯಾದಿ : ಮೂಗುಜಾತಿಗಳ್ ಮೇಗುದು ಪುರ್ ಜಲಂ ಕುಡಿವುದಿರ್ವಿಡಮುಂ ಪುಟುವಂತುಮಿದ್ದಸಂಸೇವನೆಯುಲ್ಲಿ ಮೆಯ್ಯಳಿಯದಿರ್ದವನೆಂ ಗಳ ಕೊಲ್ವುದೊಳ್ಳಿತೇ (ಜಿಪಾ. ೦೦-೯). [ಮೂಗು + ಜಾತಿ]

ಮೂಗುಡ್ಡೆ, ಮುಗುಡ್ಡೆ ; ಮುಗ್ಗುಡ್ಡೆ (ನಾ)· ೧. ಮೂರು ಗುಡ್ಡೆ, –ರಾಶಿ : ಮುಗ್ಗುಡ್ಡೆ, ಮೂಗುಡ್ಡೆ : ಮುಕ್ಕೊಡೆ, ಮೂಗೊಡೆ (ಕಾ೪ಬ. ೪೫೩ ಕ್ರಿಪ್ರ). **ಮುಗುಡ್ಡೆ** : ೨. ಮೂರು ಗಡಿಗಳು ಸೇರುವ ಕಡೆ ಗುರುತು ಮಾಡಿರುವ ಗುಡ್ಡೆಗಳು : ತೆಂಕಲು ಬೆಳ್ಳಸೂರ ಪೊಲದ ಸೀಮೆ ನೆರಿತ್ಕದಲು ಕಂಬದ ಬಸದಿಯ ಬೆಳ್ಳಸೂರ ಪೊಲದ ಮೇರೆಯ ಮುಗುಡ್ಡೆ (ಶಾಇಇ. XX. ೬೮-೭೫; ೧೧೨); ಮಾದೀಹಳಿಯ ಬ್ಲೇಗೂರ ಮುಗುಡ್ಡೆಲಿ ನೆಟ್ಟ ಕಲು (ಎಳೆ. XIV. ಸುಕ್ಕುಕ್ಷೇ. ೦೭೭-೭; ೯). **ಮುಗ್ಗುಡ್ಡೆ** : ೧. ಮುಗ್ಗುಡ್ಡೆ, ಮುಪ್ಪುಲರ್ (ಕಾಇಬ. ೦೫೮ ಕ್ರಿಪ್ರ) ; ಮುಗ್ಗುಡ್ಡೆ, ಮುಚ್ಚ್ವಡಿ (ಕಾ೪ಬ. ೬೮ ಕ್ರಿಪ್ರ). ೨. ಹತ್ತ ಸೀಮಾಸ್ಥರಮ್ ಅಗ್ನೇಯದ ಕೋಣೊಳ್ ಮುಗ್ಗುಡ್ಡೆಯ ಸೊಸೆಕಲ್ಲೆಂಬ ಬಳಿಯ ಕಲ್ಲು (ಕ್ರಿಇಂ. ೦೯೨೦, ೦೯-೦೭; ೯೮೧); ಕರ್ಮುಗಿನ ಪೊಲದ ಕಟ್ಟರೆ ವಾಡದ ಪೊಲದ ಮುಗ್ಗುಡ್ಡೆಯ ಬೇಳೆದ ಮರಂ (ಸಿಇಇ. XI-i. ೧೨-೦೪; ೧೦೦೩) ; ಅದಕೆ ಪಶ್ಚಿಮ ಕಾರಡಿಕೆ ಬೇವಿನ ಹಳ್ಳಿ ಪೊನ್ನಾಪುರ ಹೊಲ ಕೂಡಿದ ಮುಗ್ಗುಡ್ಡೆ ಬಳಿಯ ವಾಮನಸಮುದ್ರೆ (ಎಇ. XIV. ೨೨೫-೨೫೮; ೧೬೬). ೩. (?) : ಪಿಡಿದ ಶಂಕುಪ್ರಮಾಣಿನ ಗೇಣಿಂದ ಉತ್ತಮಾಗಿರೆ ಬೀಸಿ ಸೈತಿರಿಸಿ ನಡುವೆ ಶಂಕುವುಮಂ ಪೊಕ್ಕು ಪುಜಮಟ್ಟ ನೆಲಸಾ ರೇವೆಯೊಳರ್ಚಾಟಿಪ್ಪು ಪಿಡಿಯ ಸೂತ್ರವಂ ಪಡುವಲುಂ ಮೂಡಲುಮಾಗಿರ್ಪುಂ ಮತ್ತಲ್ಲಿ ಮಚ್ಚಿಂ ಬೀಸೆ ಬಡಗಲುಂ ತೆಂಕಲೆಂದಜ್ಞೆ ಮೇಣ್ದ್ರಾವ[ತಾ]ರಿಯಂ ಸೋಡಿ ಮುಗ್ಗುಡ್ಡೆಯಂ ನಿಡುಂ ಕೊಳ್ಗೆ (ಕೋಇಇ. ೬-೦೬)· [ಮೂ೨ (< ಮೂಱು) + ಗುಡ್ಡ೫]

ಮೂಗುತಿ, ಮೂಕುತಿ (ನಾ)· ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಒಡವೆ : ನಾಸಾಭರಣ : ಮೂಗುಬೊಟ್ಟು : ಹೊನ್ನೋಲೆಯು

ಚನ್ನೆಗೆ ಮೂಗುತಿಯ ಪುಂಗುಳ್ಗೆ . . . ಉದ್ಯಾನಗೆ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ತಂದೆ ನಿಯಾಮಿಸಿಕೊಟ್ಟ . . . ಶೋಡಷಪ್ರಹಸ್ತವಿಳಾಸನಿಯರ್ಮರಸು ಸಡೆತಂದು (ಗಂಕ. ೩-೧೧ ಪ); ಮಾಣಿಕ್ಯದ ಕರ್ಣಪೂವಪದ ಮೂಗಿಪ ಮೂಗು [ಜಾಣಾಂ. ಕು]ತಿದು ಪಚ್ಚೆಯ ಪದಕದ . . . ಶೃಂಗಾರಂ ಪಳಂಚನಾಗೆ (ಧರ್ಮಶ. ೨-೨೬ ಪ); ಮುತ್ತಿನ ಮೂಗುತಿಯುಂ ವಿರಚನೆಗೆಯ್ದಳ್ ದೊರ್ವಳ್ ತರುಣಿಯ ನಾಸಾಮುಕುಳದೊಳು (ಜಯಣ.-೩-೯); ಮೂಗುತಿ ಮುಂಭಾರ ಎಣೆಗಟ್ಟು ಹಿಂಭಾರ ಸನ ಗೆಕ್ಕೆಯು ನೀ ತಂದ ಬಿಣ್ಣ ಸೆರಿ ಭಾರ (ಶಕ್ಯಾಖ. ೭೩); ಮೂಗಿಗಿಂತ ಮೂಗುತಿ ಭಾರ (ಗಾದೆ). **ಮೂಕುತಿ** : "ಘೋಣಾಂಕುಶಂ ಪೇಟಿ ಮೂಕುತಿಯಕ್ಕುಂ" (ಶುಂಗಣ. ೯೯-೨೩) : ಮುಖಬಿಂಬದೊಳ್ ಮುತ್ತಿನ ಮೂಕುತಿಯುಂ ಮೇಳ್ಕೈಸಿ (ಶುಖಶ. ೫. ೦೩೭-೦೯); ಭೂಗಧಿನಾಥವಲ್ಲಭಮು ರೂವು ಸಮಸ್ಯನಿಳಿಂಪಕಾಮಿನೀ ಪೂಗದ ಬೆಲ್ವ ಮೂಕುತಿಗಳಲ್ಲಿಯ ಮುತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಬೀಬಿಸರ್ಕೆ (ಜಾರಕ ೬-೩೮); ತುಜುಗಿದ ದಿವ್ಯಕಾಂತಿಯ ಮೂಕುತಿಯಿಂದ ಸರೀಜಗಂಧಿ ಯೊಪ್ಪಿದಳು (ಶಂಪಾ. ೯-೭೫). [ದೇ.ಪ ತಮಿ. ದುಲ. ಮೂಕ್ಕುತ್ತಿ ; ತುಳು. ಮೂಕುತಿ, ಮೂಂಕುತಿ. ಮೂಂಕುತ್ತಿ, ಮೂಕುದಿ. ಮೂಗುತ]

ಮೂಗುತಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ಮೂಗುತಿಸೊಪ್ಪು. ಹೊನ್ನಾವರಿಕೇಸೊಪ್ಪು (ಪ್ರಾಶಿ. ೭೭-೦೩೯೯).

[ಮೂಗುತಿ + ಸೊಪ್ಪು]

ಮೂಗುದಾಣ, ಮುಗದಾಣ, ಮುಗುದಾಣ (ನಾ). ೧. ಪಸು, ಎಮ್ಮೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಮೂಗಿಗೆ ಹಾಕುವ ದಾರ ; ಮೂಗುದಾರ : ಕೋಣನಿಗೆ ಮೂಗುದಾಣವಿರಲಿಲ್ಲ (ಶಂಪಾಕು. ೪೩). ೨. (ಆಲಂ) ಅಂಕೆ ; ಹಿಡಿತ ; ನಿಯಂತ್ರಣ : ವೇಗವತಿನಾಮ ವಿಜಯವಿಶ್ವಲ ವೇಗ ಮೂಗುದಾಣ ಇಕ್ಕಿ ಮೊಗ ಮಾಡಿ ಪದು (ಪೋಷ್ಟಾಂ. ೪೩-೬); ಕೋಣನ ಮೈತಿಗೆ ಕಳ್ಳಂ ಕುಡಿಸಿ, ಗತಿಗೆ ಮೂಗುದಾಣವನಿಕ್ಕಿ, ಪಡಪಡಿಸು ಚೇಸರವನಾರಿಸಲ್, ಕುಣಿಕುಣಿಸಿ ಸೆಳೆದೊಯ್ಯುತಿಹನೆಮ್ಮ ಪಾಸ್ಯವಿದ್ಯಾಕುಶಲಸೇನಾನಿ ! (ಕೃಷ್ಣಾಖ. ೬೯೯-೭೦೦); ಸಂಪತ್ತಿನ ಮೂಗುದಾಣವ ನಿಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಜಾಮ್ಯಾಖ. ೦೩). **ಮುಗದಾಣ** : ೧. "ಮುಗದಾಣ ಹಾಕಿ ಹಗ್ಗ ಪಚ್ಚುವ ಎತ್ತು ಸುಮ್ಮನೆ ಯಜಮಾನನ ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವಂತೆ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮಬದ್ಧರಾದ ಜನರು ಈಶ್ವರನು ನಿಯಮಿಸಿದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸುಮ್ಮನೆ ಮಾಡುತ್ತ ಹೋಗುವರು (ಜಾಮ್ಯಾಕ. ೬೨) ; ಸಾಕ್ರೆಟೀಸ ಹನನ ಬ್ರೂನೋನ ದಹನ . . . ಎಲ್ಲೆಡೆಯೊಳೂ ಜ್ಞಾನ – ನಂದಿಗೇ ಮುಗದಾಣ ! (ಶುಶ್ರಾ. ೬೯-೯). ೨ ಗೀತೆಯು . . . ಕಾನುಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲಿಕ್ಕೆ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾಮಗಳಿಗೆ ಮುಗದಾಣವನ್ನು ಹಾಕಲಿಕ್ಕೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ (ಗೀತಾಸಂ. ೯೯) ; ಈ ಮೆರವಣಿಗೆಯ ಮುಗದಾಣ ಅವರ ಕೈಯಲ್ಲಿತ್ತು (ಶಮಾಬ. ೨೦೬). **ಮುಗುದಾಣ** : ೧. ಎತ್ತ ಕಾಯುವಣ್ಣ ನಮ್ಮೆತ್ತ ಕಂಡೇನೊ ಮಾತ್ತೀನ ಹಗ್ಗ ಮುಗುದಾಣ ಹಾಕ್ಕೊಂಡು ಹುತ್ತೀನ ಕೆಳಗ ಮಲಗ್ಯಾನೊ (ಜಠಗ. ೦೭), ಹಿಡಿ. ಹಗ್ಗ. ಮೀಣ- ಜತ್ತಿಗೆ, ಬಾರಕೋಲು- ವ್ಯಕ್ಕತ- ಮುಗುದಾಣ ಇಲ್ಲ ಸಾವಾಸ್ಯವಾಗಿ ಎತ್ತುಕಟ್ಟಿದವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಪಸ್ತುಗಳೇ (ಪಠಕ. ೦೭೭). ೨. ಪೂಘಸಂಪ್ರದಾಯದ ಮುಗುದಾಣದಿಂದ ಪೆರೆದ ಜನಗಳು ಕವಲೆತ್ತಿನಂತೆ ತಲೆಹಾಕಿ 'ಹೂಂ' ಎಂದರು (ಜಠಣಕ. ೩೩); ಕಿಗುರಿ ಓಡುತ್ತಿರುವ ಕಾಲಿಗೆ ಪಥಿಕನ ಬಿಯುಕಿಯೇ ಮುಗುದಾಣ (ಶಕ್ಯಶ್ಯ. ೨೩೭). 'ಮೂಗುದಾರ' ಪರಾ. [ಮೂಗು + ದಾಣ (< ದಾವಣೆ). (ಮರಾ. ಮುಗದಾಣ]

ಮೂಗುದಾರ (ನಾ). = ಮೂಗುದಾಣ ೧ : ಮೂಗುದಾರ ಹಾಕಿ ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಎಳೆಕೊಂಡು ಹೋಗೋ ಹಾಗೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಎಳೆಕೊಂಡು ಹೋಗಬಾರದು (ಪಚಗದ. ೩೩). ' ಮೂಗುದಾಣ' ಪರಾ. [ಮೂಗು + ದಾರ]

ಮೂಗುದುಜ್ಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೂಗನ್ನು ಕೆರೆದುಕೊಳ್ಳು : ಅವಿರ್ವರ್ಗ ಮೊರ್ವರೊರ್ವರೊಳ್ ಮೂಗುದುಜ್ಜಿಸಲಾಗದ ಕಡ್ಡಮವರ್ಗಂತು ಪೊಡಂಬಡಾಗದು (ಪಂಪಣಾ. ೦೨-೨೦೩ ಪ) ; ಈತಂ ಪುನೆಯ ಕಿಜುಕುಳ ವ್ಯಸನಂ ಮಾಡದಿರೆ ತನ್ನ ಕಿಜುಪುಬ್ಬೆ ಜಡಿದೊಜೆ ಮುಳಿದು ಬಂದೊಂ ಮೂಗುದುಜ್ಜಿಸಲಾಜದ ಕಡ್ಡನಂದಾ ತೆಜನಂ ಪೇಟ್ದು (ಜಾಭಂಪು. ೬೩). [ಮೂಗು + ತುಜ್ಜಿಸು]

ಮೂಗುನಾಚಿ (ನಾ). (ಆಲಂ) ನಾಚಿಕೆಗೆಟ್ಟವನು ; ಲಜ್ಜೆಗೇಡಿ : ಈ ಸಕಲದೊಳಗೆ ಒಂದು ಸಯವಿಲ್ಲದೆ ನಾವು ಹಿರಿಯರು ನಾವು ಲಿಂಗವಂತ ರೆಂಬರು ಇದಿರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಎನಿಸಿಕೊಳುತ್ತಿಹರು ಮನನಾಚದೇ ಇಂತಾ ಮೂಗುನಾಚಿಗಳ ಮೆಚ್ಚುವನೇ . . . ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯ ಸಂಗನ ಬಸವಣ್ಣ (ಶಪ್ರಕ. ೭೦-೬೯೦). [ಮೂಗು + <ನಾಣ್ಚು + —ಇ]

ಮೂಗುನೇಣು (ನಾ). = ಮೂಗುದಾಣ ೧ : ಹೇರ್ಗಳಂ ಬಿಸುಟ ಹೋರಿಗಳ ಚಪ್ಪರಣದಿಂ ನಿಲಿಸಿ ಮೂಗುನೇಣಡುತೆ . . . ನಾನಾ ತೆಜದ ಸಮಳಿಗಳ್ ನಡೆದು ಬರುತಿರ್ದರಂದು (ತಿಪು. ೪೭-೬೩).

[ಮೂಗು + ನೇಣು (<ನೇಣ್)]

ಮೂಗುನೋವು (ನಾ). ೧. ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು. – ಬಾಧೆ : ಮೂಗಿನ ಮೇಲೆ ಕುರು ಎದ್ದು ಅವನು ಮೂಗುನೋವಿನಿಂದ ಪರದಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಜಾಪ). ೨. = ಮೂಗುಗಾಯ : ಅವಳು ಮೇರಿನಂದ ಬಿದ್ದುದರಿಂದ ಮೈಕೈಯೆಲ್ಲ ಮೂಗುನೋವಾಗಿದೆ (ಜಾಪ). ೩. (ಆಲಂ) ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದ ಸಂಕಟ – ಹಿಂಸೆ ; ಮೂಕ ವೇದನೆ : ಅವನು ತನ್ನ ದುಃಖವನ್ನು ಯಾರೊಂದಿಗೂ ಹೇಳಲಾರದೆ ಮೂಗುನೋವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಜಾಪ). [ಮೂಗು + ನೋವು]

ಮೂಗುಬಟ್ಟೆ, ಮೂಗುಬೊಟ್ಟು (ನಾ). = ಮೂಗುತಿ : ಅವಳು ಧರಿಸಿರುವ ಮುತ್ತಿನ ಮೂಗುಬಟ್ಟು ಶುಂಬ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ಜಾಪ). **ಮೂಗು ಬೊಟ್ಟು** : ಪುನೋರಮೆ . . ಸುಂದರಯುವತಿ . . . ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಮೂಗುಬೊಟ್ಟು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಗಾಜಿನ ಎರಡೆರಡು ಮುತ್ತಿನ ಒಂದೊಂದು ಬಳೆಗಳವ (ಶ್ರಕಾಖ. ೨). [ಮೂಗು + ಬಟ್ಟು]

ಮೂಗುಬೊಟ್ಟು ' ಮೂಗುಬಟ್ಟು' ನೋ.

ಮೂಗುಬ್ಬಸ (ನಾ). = ಮೂಗುನೋವು ೩ : ಮಾಸುಕಿದರಿ. ಶರ ಜಾಲವನು ಖಂಡಿಸಿ ರಘುಕ್ಷಿತಿನಾಥ ಮೂಗುಬ್ಬಸವ ಮಾಡಿದನೆಸುಗೆಯಲಿ ಬಳಿಕಾ ವಿಶಾಟಂಗೆ (ತೂರಣ. ೩-೬-೩೬) ; ಚಿಂತಾಸಾಗರದೊಳ್ ಮುಟುಂಗಿದ ಮೂಗುಬ್ಬಸಮುಬ್ಬಿದು . . . ಪೋಪೆಮೆಂಬುದುಂ (ಶಪಪಂ. ೪೯-೦೩) ; ಬಡತನದ ಮೂಗುಬ್ಬಸವನ್ನು ಇದಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ! (ಪಜಾಕೃ. ೩೭). [ಮೂಗು + ಉಬ್ಬಸ]

ಮೂಗುಮಾಜಿ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಮಾನಗೇಡಿ ; ಅಜಾದಜೂದು ಮತಿಗೆಟ್ಟು ಮಾನಪಕುಜಿಯಲಾ ಸರೆಕಂಡು ಕಂಪಚ್ಚರದ ಖಿಳಪಲಾ ವಿವೇಕದ ಮೂಗುಮಾಜಿಯಲಾ (ಕಾಖ್ಯಾ. ೬-೬೦) ; ತಮ್ಮ ನಗರದ ಸೂಳೆಗೇರಿಯೊಳ್ ಪಂಥವಂ ನಂಡಿದು ನಿಲ್ಲದೆ ಬಂದ ಮೂಗುಮಾಜಿಗಳಿವರಲಾ (ಕಪಶ್ರ. ೨೩-೬). [ಮೂಗು + ಮಾಜು + — ಇ]

ಮೂಗುರಿ ' ಮುಂಗುರಿ' ನೋ.

ಮೂಗುರ್ಚಿ (ನಾ). ೧. ಮೂಗು ಚುಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡವನು ; ಮೂಗುದಾರ ಹಾಕಿಸಿಕೊಂಡವನು. ೨. (ಆಲಂ) ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ,– ಆಳಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಲೋಕದಲಿ ವಿಗಡ

ಬಿರುದನು ಬಿಸುಟು ಬಡಿಹೋರಿಗಳು ಪ್ರಾಂತಪರಂತೆ ಮೂಗುಚ್ಚಿಗಳ ದಿನ್ನಾರುಂಟೆಸುತ ವಂಜಿಗಿದಳು ನಳನಾಕ್ಷಿ (ಭಾಗ್ಯಾ. ೬-೩೦).

[ಮೂಗು + ಉಚ್ಚು + — ೨]

ಮೂಗುಚ್ಚು (ಕ್ರಿ)· (ಎತ್ತು, ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಮೂಗು ದಾರವನ್ನು ಕಳಚು : ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ಬಿಡು : ಮೂಗುಚ್ಚಿದಮ್ಮೆ ವೋರಿಯಂ ಪೆಜಮೆಟ್ಟದ ತಗರುಂ ತಾಗುವಂತೆ ತಂತಮ್ಮೋಜಿದಾನೆಗಳಂ ನೂಂಕಿ . . . ಇಜಿವ ಪದದೊಳ್ (ಪಾಪಪು· ೬-೮೨ ೫)·

[ಮೂಗು + ಉಚ್ಚು]

ಮೂಗುವಡಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಮಾತಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು: ಮೌನವಾಗಿಸು; ಮೊಕನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು : ಮತ್ಕವರ ನುಡಿಯಲೀಯದೆ ಮೂಗುವಡಿಸಿ . . . ಕಾಡುತಲ್ಲಿಹುದೊಂದು ನಡ ·ಮೋಹರಾಜಸ (ಕ್ರಿಶಾಂಪು· ೯-೮೬)·

[ಮೂಗುವಡು + — ಇಸು]

ಮೂಗುವಡು (ಕ್ರಿ)· ಮಾತಿಲ್ಲದಂತಾಗು; ಮೌನವಾಗು: ಮೂಕವಾಗು: "ಮೂಗುವಡು (ಮೂಗು + ಪಡು) — ಮೌನೇ" (ಪಜಾಣ); ಮಿಡುಕದೆ ಭೀಷ್ಮ ನೋಡುತಿರು ಕುಂಭಜ ಸುರ್ಕಿರು ಕರ್ಣ ಮಿಕ್ಕು ಮಾರ್ಮಡಿಯದ ಮೂಗುವಟ್ಟರು (ಕಂಪಣಾ· ೬-೩೩); ಗುರುಬಸವ ನಿನ್ನ ಕೋದಿಂ ಸುರಭಿ ಕರಂ ಮೂಗುವಟ್ಟುದೆದು ಕಲ್ಲಾಯುತ್ತು ಪರುವಂ (ಬಸ· ೯-೨); ಬಗ್ಗಿಸೆಲೆ ಕೋಗಿಲೆ ! ಏನೀ ಮಾವರದ ಸೆಳಗೊಂಬಿನೊಳ್ ಮೂಗುವಟ್ಟಿರ್ಪಮ್ ? (ಣಪಚಾ. ೨-೦). [ಮೂಗು + ಪಡು]

ಮೂಗುಸನ್ನೆ (ನಾ). ಮೌನವಾಗಿ ಸಂಜ್ಞೆಮಾಡುವುದು; ಮಾತನಾಡದೆ ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಚಲನೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು : ಮೂಗುಸನ್ನೆ ಮಾತ್ರ ಕಾಣಿಸಿದಾಗಿನ ಅನುಭವ ನನ್ನ ಶ್ರೋತೃಗಳಿಗೆ ಲಭಿಸಿರದೇಕು (ಪಂಚಿಮ· ೫೯). [ಮೂಗು + ಸನ್ನೆ]

ಮೂಗುಸಿರ್ (ನಾ)· = ಮೂಗುಜಾತಿ : ಎನ್ನೊಡೆಯ, ತಜ್ಞಸಂದು ತುಜಾಂಗಳನ್ ಕೊಲ್ವೆಯಾ? ಮೂಗುಸಿರ್ಗಳನ್ ತುಜುಬಿ, ಮಂದಿಗಳ ನಿಡಿದು . . . ಕಲಿಗಳೊಳೆ ಕಲಿ ಎಮೆ ನೀನಿಂತು ಬಿಲ್ವೆಮಾ (ಅಕ್ಕಣ್ಣ· ೯-೦೫೬). [ಮೂಗು + ಉಸಿರ್]

ಮೂಗುಸೆಕೆ (ನಾ)· (ಆಲಂ) ಅತಿಯಾದ ಸೆಕೆ; ಹೆಚ್ಚಾದ ತಾಪ; ಉಬ್ಬುಸೆಕೆ : ಭಾವಣಮು ಕೆಳಗೆ ತೀವದ ಹವ ಕವಿಯುತ್ತದೆ; ಕಬುಗಳ ನಡುವಿನ ಕೈಸಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಗುಸೆಕೆ ಹಬ್ಬುತ್ತದೆ· (ಪಸಾಹೂ. ೨೮೪).

[ಮೂಗು + ಸೆಕೆ]

ಮೂಗುಹರುಕ (ನಾ). ೧· ಮೂಗು ಹರಿದಿರುವುದು; ಮೂಗಿಲ್ಲದುದು: ಮೂಗುಹರುಕಾವೊಂದು ಪಳಿಯ ತಲೆಬಿರುಡೆ ನಡು ಸಿಲುಬೆಯಡಿಯಿಂ ಜಗವ ಬಾಯ್ಮಿಸಿದು ನಗುತಲಿದೆ (ಗೂಢೃಣ· ೦೫-೩೦). ೨· ಮೂಗನ್ನು ಕೊಯ್ಯಿಸಿಕೊಂಡವನು; ಮೂಗು ಹರಿದಿರುವವನು : ಮೂಗು ಹರ್[ರು]ಕ ಜೋಗಿ . . . ತರೆಕಲಿದಿವರು . . . ಲವಣ ಇವುಗಳು ಎದುರಾಗಿ ಬಂದರೆ ಕಾರ್ಯಹಾನಿಯಾಗುವುದು (ಶಾಗಂ೨· ೩೮೫-೨೦).

[ಮೂಗು + ಹರುಕ (< ಪಜುಕ)]

ಮೂಗುಳ ' ಮೂಗೊಳ ' ನೋ·

ಮೂಗುಳಬುದ್ಧಿ (ನಾ)· (ಆಲಂ) ಅತಿಯಾದ ಬುದ್ಧಿ,—ತೀಡಿವಳಕೆ : ಮಂದಿಯನೂರೊಳ್ಕೊಂಪಗ್ಗಳದ ಜಾಂಜಗನೆನೆ, ಮೂಗುಳಬುದ್ಧಿಯ ಕೇತಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಪೆಗಳದಾರ್ (ಶಾಾಾ· IX-i· ೨೪೬-೩೬; ೧೨೭೮)·

[ಮೂಗುಳ (< ಮೂಗೊಳ) + ಬುದ್ಧಿ]

ಮೂಗೆಯ್· ಮೂಗೆಯ್ (ನಾ)· ಮೂರುಮೊಳದ ಅಳತೆ : ಮೂಗಾವುದಂ, ಮೂಗೋಜು, ಮೂಗೆ[ಣಾಂ· ಗ]ಮ್ (ಕುಮು· ೦೫೯, ಕ್ರಿಪ್ರ)· **ಮೂಗೆಯ್** : ಶಿವರ್ದತ್ತು ಪೊವಲ್ಕೊದಲ್ಗೆ ಪಣೆಮುಂ ಮೂಗೆಯ್ಮು ಮೂಗೆಯ್ನಿಕ್ಕಾವಕ್ಕೆಯ್ದೆ ಕವಲ್ಕವಲ್ಕು ಪಲಪ್ಪಂ ಕೊಂಬಾದು ಪೊಳೆಕ್ಕುಮುಗಳ್ (ಅಂಪ್ರ· ೦೦-೧೩); ಎನೆವ ಮತ್ತಿಮು ಬಡಗ ವುತ್ತಿರ್ದೊಡಂ ಪುತ್ತಿನಿಂ ಪಡುವ ಮೂಗೆಯ್ಕೆ ನೆಲನಂ ಬಿಸುಟು (ಅಚ್ಚಪು. ೦೦-೦೦). [ಮೂಗು (< ಮೂಱು) + ಕೆಯ್]

ಮೂಗೆಜೆ (ನಾ)· ಮೂರು ಗೆರೆ : ವರ ಮುಂದ ಮಧ್ಯ ತಾರಸ್ವರ ಸೀಮಾರೇಖೆಯನಿಸೆ ಮೂಗೆಜೆ ಲಾವಣ್ಯರಸಾಬ್ಧಿಯೊಳಮರ್ದಿಸೆದುದು ಪರಿಕಲಿತ ಸುವರ್ಣಕಂಖಿಮನೆ ಗಳಪುವಳಾ (ಕ್ಕಚಾ· ೪-೦೦೦)·

[ಮೂ[ಱು] (< ಮೂಱು) + ಗೆಜೆ]

ಮೂಗೇಟು (ನಾ)· = ಮೂಗುಗಾಯ : ಇತರರೂ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಗಾಯಗಳಿಂದಲೂ ಮೂಗೇಟುಗಳಿಂದಲೂ ನೊಂದು ರೇಗಿ ಬ್ಬರ ವೇರೊಬ್ಬರು ಬೊರು ಹೇಳುತ್ತಾ ಕೂಗಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಹರಹು· ೪೫೯)·

[ಮೂಗು + ಏಟು]

ಮೂಗೇಣ್, ಮೂಗೇಣಿ (ನಾ)· ಮೂರುಗೇಣು ಉದ್ದದ ಅಳತೆ : ಮೂಗೇಣ್, ಮೂಗಾವುದಂ, ಮೂಗವ್ವಣಂ (ಣಾಪಾಕೋ· ೦೫೫ ಅಣಿ): ಮೂಗೇಣ್, ಮೂಗಾವುದಂ (ಕುಮು· ೦೫೯ ಕ್ರಿಪ್ರ)· **ಮೂಗೇಣಿ** : ಮೂಗೇಣಗಲದ ಬಾವಿಗೆ ಆರುಗೇಣಗಲದ ಗಾತ್ರದ ಕುಂಭವ ಬಿಟ್ಟು ಹುರಿಗೂಡಿದ ಕಣ್ಣಿಯಲ್ಲಿ ಸೇದುತ್ತಿರಲಾಗಿ ನೀರು ಸೆಲಸ ಮುಟ್ಟದೆ ಕುಂಭವ ಬಿಟ್ಟು ಕಣ್ಣಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಬಂದಿತ್ತು (ಹೋಗಾಮಾ· ೦೪೯-೭೪೯)·

[ಮೂ[ಱು] (< ಮೂಱು) + ಗೇಣ್]

ಮೂಗೇಣಡು (ಕ್ರಿ)· (ಆಲಂ) ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡು : ಕಡುಗಲಿದು ಪಡಬಿಟ್ಟುದಮಾ ಕಡೆಯು ಕಾಣದ ಹಲವು ಕಣ್ಣಾಲಿ ದಡಿಗ ರಜನಿಯ ನೋಡಿ ಮೂಗೇಣಟ್ಟು ಬೆಜಗಾದ (ಕಾಣಾ· ೦೭-೦೩)·

[ಮೂ[ಱು] (< ಮೂಱು) + ಗೇಣಡು]

ಮೂಗೇಣು ' ಮೂಗೇಣ್ ' ನೋ·

ಮೂಗೇರಿಸು (ಕ್ರಿ)· ೧· (ಆಲಂ) ಮೂಗನ್ನು ಆರಳಿಸು ; ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡು : ಇದೇನು ಅಚ್ಚರಿದು ವಿಜಯುವೆಂದು ಯಾರಾದರೂ ಮೂಗೇರಿಸ ಬಹುದು (ಶ್ರೀಅಂಗಃ ೬೮). ೨· ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ತೋರಿಸು; ಬಿಂಕ ಮಾಡು : ನಾನು ಹುಚ್ಚಿಯೇ ಸರಿ ಅಮೇ ಯೋಗ್ಯರು ಒಳ್ಳೆಯವರು ಅವರ ಮನೆಗೆಯೇ ಹೋಗಿರಿ ಎಂದು ಮೂಗೇರಿಸಹತ್ತಿದಳು (ಜಾಜಾಣ್ಣ· ೨೬); ನೋಡು ನೋಡು ಮಾತಿಗೆ ಮಾತುಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಲಿತಿದ್ದಾಳೆ . . . ಮುದುಕ ಮೂಗೇರಿಸಿದ (ಪಾಚಕ· ೭೦)·

[ಮೂಗು + ಏರಿಸು (< ಏಱಿಸು)]

ಮೂಗೊಂಕು, ಮುಕ್ಕೊಂಗು (ನಾ)· ಮೂರುಕಡೆಯ ಬಾಗು,—ವಕ್ರತೆ; ತ್ರಿಭಂಗಿ : ಅಂತ್ಯಲೋಪಕ್ಕೆ — ಮೂಗೊಂಕು, ಮೂಮಿಟ್ಟೆ . . . ಮೂದಲೆ (ಕುಮು· ೦೫೯ ಕ್ರಿಪ್ರ); ಓ ಓ ! ಒರ್ಪನೆಯ ಬಿಂಕನಗಿವಿಯ ಮೂಗೊಂಕುಮೊಗಿನೆ ವೇರೊಡಲು ಇಲಿದೇರ ಬೆನಕ ! (ಣಾಪಚಾ· ೦೫-೨೦). **ಮುಕ್ಕೊಂಗು** : ಆ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣಂ ನಲಿದು ಕೊಳಲನೂದುತ್ತಮಿರ್ದಂದದಿಂದಾನಂದಂ ಕೈಗಣ್ಮಲಾ ಕಕ್ಕೆಯ ವರನನದಂ ನೆವಿ ಮುಕ್ಕೊಂಗಿನಿದಂ ನಿಂದಿರ್ದೊಪ್ಪುತ್ತೆ (ಶ್ರೀಪ್ರ· ೦೫-೩೪)·

[ಮೂ[ಱು] (<ಮೂಱು) + ಕೊಂಕ್ಕು]

ಮೂಗೊಡೆ· ಮುಕ್ಕೊಡೆ (ನಾ)· ೧· ಮೂರುಕೊಡೆ : ಮುಗ್ಗುಡ್ಡೆ, ಮೂಗುಡ್ಡೆ: ಮುಕ್ಕೊಡೆ, ಮೂಗೊ[ಣಾಂ· ಕೊ]ಡೆ (ಕಜ್ಞಾಪು· ೩೩೩ ಶ್ರಪೋ). **ಮುಕ್ಕೊಡೆ** : ೨. [ಜೈನ] ಜೈನದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಿನಪ್ರತಿಮೆಯ ಹಿಂದೆ ಸಾಲಾಗಿ ಇರುವ ಚಕ್ರವರ್ತಿಲಾಂಛನದ ಮೂರು ಛತ್ರಿ : ಶ್ರೀಮದಶೋಕಂ ಮುಕ್ಕೊಡೆ ಚಾಮರತತಿ ದಿವ್ಯಭಾಷೆ ಸುರತೂರ್ಯರವಂ ಪೂಮಟೆ ಕೇಸರಿಪೀಠಂ ಭಾಮಂಡಳಮಿಸೆದು

ನೆಗಟ್ಟಿನೊಸೆವಾದಿಜಿನಂ (ಜಾಪುಂತ. ೦) ; ದೇಹಾರವೆ ಮನೆಯಂ ಪೊಕ್ಕು . . . ದೇವರ ಮುಕ್ಕೊಡೆಯೊಳ್ದರ್ ವೈಡೂರ್ಯ ಮಾಣಿಕಮಂ ಕಾಣದೆ ಪೊಜವಟ್ಟು (ಕರ್ಣಾಮೃ. ೬-೩೬) ; ಪಿಡಿದೆನಿಪ್ಪುದು ಕಿರಿದೊಳಿಂ ಮುಕ್ಕೊಡೆಯೆನಿಪ್ಪುದು ಜಿನಪತಿಯ ಮುಕ್ಕೊಡೆಯೊಳಲ್ಲದೆ ನೋಳ್ಕೊಡಿಲ್ಲಾ ಮೆಱೆವ ನಾಡೊಳಗೆ (ಶಾಸ್ತ್ರಾ. ೦-೬೦). ೩. ಜೈನದತ್ರಿಗಳ ಗಡಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮೂರು ಕೊಡಗಳ ಚಿತ್ರವಿರುವ ಮೇರೆಯ ಕಲ್ಲು : ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕಿಗು ನಾಲ್ಕು ಮುಕ್ಕೊಡೆ ಸಹ ನಾಲ್ಕು ನೆಟ್ಟ ಕಲ್ಲು (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೦-೨೬ ; 1154) ; ಆ ಕೆರುಗಟ್ಟಿದ ಪಡುವಣ ಕೋಡಿಯಲು ಹುಟ್ಟುಗುಂಡಿನಲಿ ಬರದ ಮುಕ್ಕೊಡೆ ಹಸುವೆ ನೆಟ್ಟೆ . . . ದೇವಳಂಗೆಱೆವು ತೆಂಂಕಣ ಕೋಡಿಯ ಗುಂಡಿನಲಿ ಬರದ ಮುಕ್ಕೊಡೆ ಹಸುವೆ ನೆಟ್ಟೆ (ಎಕ. II, ೩೩೪-೨೯ ; 1282).

ಮುಕ್ಕೊಡೆಯ ಕಲ್ಲು = ಮುಕ್ಕೊಡೆ ೩ : ಶ್ವೇತದತ್ರಿಗಳ ಮತ್ತು ಜೈನದತ್ರಿಗಳ ಗಡಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಕಲ್ಲುಗಳಿಗೆ 'ಲಿಂಗಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲು' 'ಮುಕ್ಕೊಡೆಯ ಕಲ್ಲು' ಎಂಬ ಪೆಸರುಗಳಿರುವ ಹಾಗೆ ಪೌದ್ಧದತ್ರಿಗಳ ಮೇರೆಯ ಕಲ್ಲುಗಳಿಗೆ 'ಶಾಕ್ಯಶಿಲಾ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತು (ಕಜಾಶಾ. ೦೦೩).

ಮುಕ್ಕೊಡೆಯೊಡೆಯ = ಚಕ್ರವರ್ತಿಲಾಂಛನದ ಮೂರು ಛತ್ರಿಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳ ಒಡೆಯ ; ಜಿನ ; ಅರ್ಹಂತ : ಅನೂನಪಕ್ಷತೇರ್ಪಡೆ ಪಿಡಿಪುಲ್ಕೆ ಪೂರ್ಣಸುಯಂ ಪಗುವಂದದಿಸೊಪ್ಪ ತೋರ್ಪ ಮುಕ್ಕೊಡೆಯೊಡೆಯಂಗೆ ಮಾಡುವುದು ವೊಮ್ಮೆಯೆನೀ[ಯಾ]ಗುವುನೀಶಸೌಖ್ಯಮಂ (ಸಮಾಪ. ೦-೦೩೦) ; ಮುಕ್ಕೊಡೆಯೊಡೆಯ ಜಿನೇಂದ್ರಸಿರೋಲ್ದು ಪಾಡಿದರು (ಪಜಿ. ೦-೧೩). [ಮೂ೩ (<ಮೂಱು) + ಕೊಡೆ೨]

ಮೂಗೊಲೆ (ನಾ). ಉರಿಯು ಹೊರಗೆ ಕಾಣಿಸದಂತಿರುವ ಒಲೆ ; ಅವುಗೆ : ನೆಯ್ವುದಿ ನೀಳ್ದ ಸಂಖ್ಯಾದಿಯಮಸಿರ್ಮರಹಜ್ವರದೇಟ್ಗೆಂ ಕಜ್ಜಿ ಕೆಯ್ಯಾಯ್ದೆಱಿ ಕೆಂಡದೊರ್ಬುಳಿಕೆ ಮೂಗೊಲೆ ಮೂಗೆನೆ ಪೂರ್ವನಿರ್ಮಳಂ ಕಾಯ್ವುಡವಾಗದಂತು ಪಿಡಿದುಗಜಾಕಾರಂನಕ್ಷಿದಾಣಮಂ ಸಯ್ವುಱೆ ಕಾಸಿ ಕಾಮಿನಿಯ ಬಾಷ್ಪದೊಳೊಯ್ಯನೆ ನೀರನೂಡಿದಂ (ಕ್ಷಂಗಾಸ. ೪-೩೪).

[ಮೂಗು + ಒಲೆ]

ಮೂಗೊಳ. ಮೂಗಳ. ಮೂಸುಳ (ನಾ). ಮೂರು ಕೊಳಗಗಳ ಒಂದು ಅಳತೆ : ಪುತ್ತೂರೊಳು ಕಣ್ಣಂಗೂಳರಸ ಕನಕಾರಿಗೆ ಮೂಗೊಳಂ ೯ಟಿನಿ ಭಗವತಿಗೆ ಕೊಟ್ಟುದು (ಎಕ. X, ಕೋಣಾಕ. ೨೩೦-೯ ; ಕು. 750) ; ನೂಱಾಱು ಮಿಂಡುಗ ಮೂಗೊಳವಾಗಿರೆ ಕಡಗೊಂಡು ತಿದ್ದಕೊಡುವಲಿ ಯೆಂದುಂ ಪೇರರುಗಳಮಂ ತೂರಲ್ಬು ಬಾರಿದರಪೆರೆಡುಬಳ್ಳ ಪೊಗಲಶ್ಕೇನೊ (ಶಾಸ್ತ್ರಿ. ೨೯-೨). ಮೂಗಳೆ ' ಒಕ್ಕಳೆ ಕಾಣದವ್ಯಹೋಜಿ ಇಕ್ಕಳ ಕಾಣದವು ನೂಱು ಮೂಗಳ ಕಾಣಂ (ಕ್ಷತ್ರಾ. ಕರಣ ೩೦೨) ; ನಿನ್ನಿಷ್ಟವ ಕರಂಜೆಸುವೆ ಬೇಡೆನಲು ನವಣೆ ಮೂಗಳದೆಂಕೆ ವರಚಕ್ಷಿಂಗಳಿಂ ವುದಂದು ಕೊಂಡಿಡಲ್ (ಕ್ಷಾತ್ರಾ. ೨-೨೬) ; ಕಾಳಮ್ಮನೆಂಬವಳ್ ಕಗ್ಗಲ್ಲಿನಿಂ ಕರೆದ ಹಾಲನೀಶಂಗವಣಿಸಿದಳ್ ಕಣ್ಣಳಂ ಕೊಟ್ಟು ಕಾಲಾಸಂ ಮಗುಳೆ ಮೂಗಳೆದ ಕಣ್ಣನಾರೆ ಪಡೆದನೊಲವಿಂ (ಕಬ್ಬಿ. ೩೩-೩೩ ೫) ; ಉಪ್ಪಿಲ್ಲದೆ ಮೂಗಳೆ ಗಂಜಿ ಕುಡಿಯುವವಗೆ ಉಪ್ಪಿದ್ದರೆ ನಾಗಳವೂ ಸಾಲದು (ಗಾಡಿ).

ಮೂಗುಳ : ಪತ್ತುಕೊಳಗ ಛತ್ರವುಂ ಒನ್ದು ಬಡಿಸುಂ ಬನ್ನಿಗೆ ಮೂಗುಳಮಂ ಕಪ್ಪಡಕ್ಕೆ ಪಟ್ಟೆಯುಂ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಿಳ್ಗೆಗ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟುದು (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೦೪೫, ೫೬-೦೪ ; 1038) ; ಅಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಐಗಳ ಕರೆದು ಕಂದವಲ್ಲಿ ಸುರಿಯಲಾಗಿ ಮೂಗುಳವಾಯಿತ್ತು ಆ ಮೂಗುಳವ ಒಲೆಯ ಬೆಸಮಲ್ಲಿ ಇಸಲಿಕೆ ಕಾಸೂದಕ್ಕೆ ಮುನ್ನವೇ ನಾಶವಾಯಿತ್ತು (ಸಮಾಪ. ೦೦೦-೩೭) ; ಬೆಂಕುಬನಿಗೆ ೫ ಕೊಳಗದಲ್ಲಿ ಮೂಗುಳಿ ಕೊಟ್ಟ (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೨೯-೦೦ ; 1745). [ಮೂ೩ (<ಮೂಱು) + ಕೊಳ್೩]

ಮೂಗೋರು (ನಾ). (ಕ್ಷೌರಮಾಡಿದ) ಮೊರುಜಟ್ಟಿ : ಕಿಡೆ ಮೂಗೋರ್ದಂತೆರಂ ಬೋಲ್ಸಿ ಪಡುದಲೆಯೊಳ್ ಮೆಱಸನೊಡೆದು ಪಣೆಯಂ (ಹುಡ. ೦೫೮ ಕೃಡೀ). [ಮೂ೩ (<ಮೂಱು) + ಗೋರು೩]

ಮೂಱೋಟು. ಮುಜ್ಜೋಟು (ನಾ). ಮೂರು ಚೋಟು : ಒಂದು ಅಳತೆ : ಮುಕ್ಕೋಟು. ಮೂಱೋಟು (ಕರ್ಣಾಮೃ. ೩೨೦ ಕೃಡೀ). **ಮುಜ್ಜೋಟು** : ಮುಂಜ್ಜೋಟು, ಮುಚ್ಚವಡಿ (ಹುಡ. ೦೫೮ ಕೃಡೀ); ಮುಜ್ಜವಡಿ. ಮುಂಜ್ಜೋಟು (ಕರ್ಣಾಮೃ. ೬೮ ಕೃಡೀ).

[ಮೂ೩ (<ಮೂಱು) + ಚೋಟು]

ಮೂಡಗ. ಮುಜ್ಜಗ (ನಾ). ೧. ಸ್ವರ್ಗ, ಮರ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳ ಎಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳು ; ತ್ರಿಲೋಕ : ಮೂಱುಗದಲ್ಲಿ ನಿರತರು ಕೂಡಲುಸಂಗನ ಶರಣರು ತ್ರಿವಿಧದನಱಿವುದು (ಬಸವ. ೧೦೩) ; ಉಗ್ರ ತಪದೊಳ್ ಪೆಱಸಿ ನಿಲೆ ತಪಸ್ತೇಜಂ ಮೂಱುಗಮಂ ಪರ್ದಿಡಾಗಳ್ (ನಿಸಿ. ೪-೦೩ ಪ) ; ಮೂಱುಗವೆ ಗೆಲ್ಲುವಾಸೆಯ ತೋರ್ಪರಿಂ ಎಲ್ಲ ಕಾಮಿನಿಯರು ಹೊರಗೆ (ತಿಂಪುಪ. ೧೦-೨೦). **ಮುಜ್ಜಗ** : ೧. ವೀಣೆಯಂ ತಾಳದಂ ಪೇಳವಿಸಿ ಮುಜ್ಜಗಂಗಳು ಮೋಹಗೊಳಿಸುವಂತೆ (ತಿಗಂಂ. ೦೫೦-೭). ೨. ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದವನು: ವರಮಾತ್ಮ. ೩. ವಿಷ್ಣು : ಮುಜ್ಜಗನ ಕೊಂಡಾಡೂ ಸಜ್ಜನರ ಕೂಡೂ (ಕಪಿ. ೫೦೦-೨). ೪. ಶಿವ.

ಮೂಱುಜಗದೆಱೆಯ = ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಒಡೆಯನಾದವನು: ವಿಷ್ಣು : ಮೂಱುಜಗದೆಱೆಯನ ಕಾಲ್ಗೊಳೆದಳು ಹೊನ್ನಭಾಜನ ಗಂಧವಾರಿಯಲಿ (ಕೋಚಪ. ೪-೨೯). ಮೂಱುಜಗದೊಡೆಯ. ಮುಜ್ಜಗದೊಡೆಯ = ೧. ಮೂರುಲೋಕಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನಾದವನು ; ಶಿವ : ಅಜಹರಿದಂದಿತ ಮೂಱುಜಗದೊಡೆಯನು ಗಜಾಂಬರ ಹೊದಿಸೂ ಸಿದ್ಧಗೆ ಬೆರಗು ಗಿರಿಜೆಗೆ ಏನ ಕಂದಪ ಕೊಳ್ಳೆಂದ (ಸಿಕ್ಕಪ್ಪ. ೩-೧೯). ೨. = ಮೂಱುಜಗದೆಱೆಯ : ಒಳಗನ್ನೆನೊಳಗಿಂದ ನೋಡೋ ಮುಜ್ಜಗದೊಡೆಯನ (ಕರಂವ. ೩-೩ ಆಮುಕ್ತ೩).

[ಮೂ೩ (<.ಮೂಱು) + ಜಗ]

ಮೂಱೆ ' ಮೂಡೆ ' ನೋ.

ಮೂಱೆಕಟ್ಟು ''ಮೂಡೆಗಟ್ಟು೩'' ನೋ.

ಮೂಱೆಸುಂಕ (ನಾ). ಹೊರಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಕೆರಿಗೆ. – ಸುಂಕ : ಈ ಗ್ರಾಮದಿಂ ಸಲುವ ಗೃಹಾರಾಮ ಕ್ಷೇತ್ರ ಗದ್ದ ಬೆದ್ದಲು ಕಾಡಾರಮ್ಬು ನೀರಾರಮ್ಬು ಹೊಗಹಣ ಮನೆವಣ ಮೂಱೆಸುಂಕ . . . ಚರಾದಾಯತಿರಿಗೆ ಮುಂಕಾದಯೇನು ಉಂಟಾದರೂ ನಿಮಗೆ ಸಲುವುದು (ಕ್ಯಾಶಿ. ೦೯೦೦. ೩೭-೦೯ ; 1669). [ಮೂಱೆ (<ಮೂಱೆ) + ಸುಂಕ೩]

ಮೂಡ ' ಮೂಱು೩ ' ನೋ.

ಮೂಡಗಡಲ್ (ನಾ). ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಸಮುದ್ರ : ಆಱುಮರುವಾಡಿ ಮೂಡಗಡಲೊಳ್ ತೆರೆಮಾಲೆಯನೆತ್ತಿ . . . ಬಂದೆಸಗಿತ್ಪತಿಶೈತ್ಯಕಾರಣಂ . . . ಇಂದ್ರದಿಶಾಸಮೀರಣಂ (ಜಗಿ. ೦೮-೨).

[ಮೂಡ (<ಮೂಡು೩) + ಕಡಲ್೩]

ಮೂಡಗಡೆ (ನಾ). ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು ; ಮೂಡಣ ದೆಸೆ : ನಡತಂದ ಚಂಗಳೆ ಸರಸರನೆ ಆ ಮೂಡಗಡೆ ಮೊದಲಾಗಿ ನಿಂದಿರ್ದ . . . ಸುತನಂ ಹಿರಿಯ ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಕಡಮಲು ತೊಡಗಿದಳು ಜನನಿ (ಜಪು. ೨೪-೩೬) ; ಅತಿಹರುಷದೆ ಪೂರ್ವಚಂದ್ರನು ಮೂಡಗಡೆಯೊಳ್ಪಿದನರ್ತಿಯಿಂದ (ಧರ್ಮಾ. ೩-೪) ; ಪಾಳೆದುದೊಳಾ ಮೂಡಗಡೆಯೊಳು ಬಾಲದೊತ್ತಿನಲಿ ನಿಂದವಮ ಪಾತಾಳಕೊಡ್ಡುಲು ಪಥವ ಕಾಣದೆ ಕಂಡನೂಹೆಯುಲಿ (ಕಾಸ್ತ್ರಿ. ೩೩-೩೬). [ಮೂಡ (< ಮೂಡು೩) + ಕಡೆ೩]

ಮೂಡಗರೆ (ನಾ). ಪೂರ್ವದ ದಡ ; ಮೂಡಣ ತೀರ : ಬಲದಿಯ ಪಡ ವಣ ಏಳೆದೋಣ್ಗಮುಂ ಪಡುವಣ ತೊಜಿಯು ಮೂಡಗರೆಯ ಪೊಸದೋಣ್ಗಮುಂ (ಎಳ. ಸ. ೬೦೦೫. ೧೦-೭೭ ; ೪೦೩).

[ಮೂಡ (<ಮೂಡ್ದು) + ಕರೆ]

ಮೂಡಗೆ ' ಮೂಡಿಗೆ ' ನೋ.

ಮೂಡಗೆಂಪು (ನಾ). ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಕೆಂಪುಕಾಂತಿ : ತೆರೆ ಸರಳ್ದ ನಡುಗಡಲು ಪಡಗಿನೆಡೆ ಮೂಡಗೆಂಪೇರಿ ಪುತ್ತೊಮ್ಮೆ ಮೇಲೆ ಪೆಗೆವ ದೇವರುರಿಗಣ್ಣಂತೆ ತೋರಿ ನೆಗೆಯುತಿದೆ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ . . . ಹಿರಿಯ ಬೆಳಕೊಂದು ಸರಿಸಾರಿ (ಹೊಂಗಳ. ೫೬-೯). [ಮೂಡ (< ಮೂಡ್ದು) + ಕೆಂಪು$_1$]

ಮೂಡಗೆಱಿ[1] (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸೀಪಾನ್ತರಂ ಪಡು ವಾಯ್ಮಾಪೇರಿಯೆ . . . ಮೂಡಗೆಱಿಯ ಬೊಜ್ಜಗೆಱಿಯ ಒಳಗೆಱಿಯ ಕೂಡಿತ್ತು ಸೀಮೆ (ಎಳ. VI (R), ಶ್ರೀರಂಗ. ೬೬-೨೪ ; ೪೦೦).

[ಮೂಡ (< ಮೂಡ್ದು) + ಕೆಱಿ]

ಮೂಡಣ್ ' ಮೂಡ್ದು ' ಪರಾ.

ಮೂಡಣ ' ಮೂಡ್ದು ' ಪರಾ.

ಮೂಡಣಂ ' ಮೂಡ್ದು ' ಪರಾ.

ಮೂಡದೇಶ (ನಾ). ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ರಾಷ್ಟ್ರ,– ದೇಶ : ಪಾಪಕಲ್ಲ ಕುಲತಿಲಕಂ ×[ಳ್ಳ]ಪಿನಾಥ ಮೂಡದೇಶರಕ್ಷಕಂ (ಕಾಶಿ. XI-i, ೪೦-೫೨ ; ೪೮೨). [ಮೂಡ (< ಮೂಡ್ದು) + ದೇಶ]

ಮೂಡದಮುಖಿ (ನಾ). ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು ; ಮೂಡಲು : ಭೂಡದಮುಖಂ ಕೇರಿವುದುಂ ಬಸದಿಯಿಂ ಮೂಡಲು (ಹರ. XVIII, ೪೦೦-೦೩ ; ೧೭೫ಮು ೫೪). [ಮೂಡ (< ಮೂಡ್ದು) + ಮುಖಿ]

ಮೂಡದೊಗ (ನಾ). = ಮೂಡಮುಖಿ : ಜಗುನೆಯಂ ಪಾಯ್ದು ಮೂಡದೊಗದೆ ಪಯಣಂಬೋಗಿ ಮಾಹೃದೇಶಮಂ ಪುಗುತಂದರ್ (ಹಂಕಪಾ. ೬-೩೦ ೬) ; ಕಡೆಕೊಳಂ ಪೂರವೂರು ಕಣ್ಣೆಯದ ಮುಕ್ಕೂಡು ಮೂಡ ಮೊಗದೆ ಪೋಗಿ (ಪ್ರ೪೮. ೦೯೪೪. ೪೮-೬ ; ೧೭೫ಮು ೫೪) ಪೊಡಮೊಗದಿಂ ಶ್ರಿದಶಾರ್ಚಿತವಾದಪುಂಕಜಂ ನೀದಿರ್ದಂ (ಪರ್ಶ. ೦೫-೭೦).

[ಮೂಡ (< ಮೂಡ್ದು) + ಮೊಗ]

ಮೂಡಲ್ ' ಮೂಡ್ದು ' ಪರಾ.

ಮೂಡಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನಾರೋಲಿ. ವಃಳಮನ. ಮೂಢ. ಮೂಡಲಿ. ಕನಕಚಂಪಕ (ಕ್ಯ.೩೧. ೫೭-೦೦೪೦). [?]

ಮೂಡಲು ' ಮೂಡ್ದು ' ಪರಾ.

ಮೂಡವೆಟ್ಟ ' ಮೂಡುವೆಟ್ಟ ' ನೋ.

ಮೂಡವೆಟ್ಟು ' ಮೂಡುವೆಟ್ಟ ' ನೋ.

ಮೂಡಾಯ್, ಮೂಡೈ (ನಾ). ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು ; ಮೂಡಲು : ಅನ್ತೆ ಬನ್ದು ಮೂಡಾಯಿನ್ಬೀಟ್ಟುನ್ದ ನೀರಿಂವೆ ಅನ್ತೆ ಬನ್ದು ತೊಲ್ಲೊಂಡಿ ವಿ (ಕ್ಯ೪೦. ೦೯೪೬. ೬೪-೫೭ ; ೪೬೦) ; ತಸ್ಯ ಸೀಮೆ ಮೂಡಾಯ್ವರ್ವಳ್ಳಮೆ . . . ಮೂಡಾಯ್ ನೋಡಿ ನಡದು ಇಬ್ದುಲ್ಲೊಳ್ಲಿವೆ (ಎಳ. III (R), ಪ್ರಸ್ತ. ೧೦-೬ ; ೭೨೦) ; ವಿಜಯಾದಿತ್ಯನ್ ವೀರಚೂಳಾಮಣಿ ಪೃಥುಮೇರು ವಡುಂಗವಲ್ ಪನ್ನಿಱಾಶಿರವುಮುಮ್ ಮಣ್ಣೆಯನ್ಮೂಡಾವುಮುಮ್ ಪೃಥುವೀ ರಜ್ಯಂಗೆ[ದೆ] (ಕಾಶಿ. IX-i, ೫-೬ ; ಸು. ೬೩೮ಮು ೫೫). **ಮೂಡ್ದೈ** : ಪೃಥವಿಂ ದುರ್ಗ್ಗಸ್ಥೈಜೆ ಮೂಡ್ದೈ ಕಡೆ ಗೋಡೆ ವಿ (ಎಳ. X (s), ೪೯೦. ೬೬-೦೬ ; ೪೬೦). 'ಕೆಂಕಾಯ್', ' ಪಡುವಾಯ್ ' ಪರಾ.

[ಮೂಡ್ದು + — ಆಯ್/ಆಯ್-/ತುಳು. ಮೂಡಾಯಿ, ಮೂಡಯಿ, ಮುಂಡಾಯಿ]

ಮೂಡಾಯಿ ' ಮೂಡಾವಿ ' ನೋ.

ಮೂಡಾವಿ, ಮೂಡಾಯಿ, ಮೂಡಾವೆ (ನಾ). (ಮಲಗುವಾಗ ಅಥವಾ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಒರಗಿಕೊಳ್ಳುವ) ದಿಂಬು; ಒರಗು ; ಲೋಡು; ಮೆತ್ತೆ : "ಮೂಡಾವಿಯೆಂದುಂ ಕೌಳುಡೆಯೆಂದುಂ ಪುಲಗು" (ಶಬ್ದಾ. ೬೦-೬೨) ; ಕಣ್ಗೊಳ್ಸುವ ಮುಡುಪಿನ ಮೂಡಾವಿಗೆ ಕೈಯಿಟ್ಟು ಸುಗೀಶ್ವರನ ಲಲಿತಾಂಗದ ಮೇಲಾ ಸತಿಯುಲರ್ಗಣ್ಣೆಳಗು ಪರಿದು ಮುಸುಕಲು (ಜಯಾ. ೦೪-೭೩) ; ಸೆಳೆಗೊಂದಿನ ಕೇರ್, ಮಣ್ಣೆಲೆಯ ಪೆಂಪಕೆ, ಚಿಂದಳರ ಪಟ್ಟೆ, ಪೊಸಪುಲಿಯ ಮೂಡಾವಿ, ಅಲರ್ಜೋಂಪದ ಮೇಲ್ಕುಟ್ಟು ಚಿಲ್ವಾಗ (ಜಯಾಕ್ಕ. ೦೪೯-೦೦) ; ಶಾಂತಲಾದೇವಿ . . . ಸಜ್ಜೆಯ ರೇಶಿಮೆಯ ಹೊನ್ನ ಜರಿಯ ಮೂಡಾವಿಗಳನ್ನು ಅನುಗೊಳಿಸಿದಳು (ಸಪ. ೫೯). **ಮೂಡಾಯಿ** : ರಾಮಣೀಯಕ ತಾರಕಪ್ರಹ್ಮವುಂ ಮಲಗುಂ ಸಾವುವೇದಾದಿ ನಿಗಮಾರ್ಥಗಳ್ಕೂಡಾಯು ನಾವುರೂಪಕ್ರಿಯಾಪೂರಮುಪಚಾರಂಗ (ಅಕೋಕ್ಷ. ೨-೩೦). **ಮೂಡಾವೆ** : ಸುಪಾಸೀನದ ಮೂಡಾವೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಂಗಾರವುಕ್ಕುಸು ನೀಳ್ಕೊರಗಿರುವಳು (ಪಚ್ಚೆ. ೦೦-೦). [< ಮೂಡ]

ಮೂಡಾವೆ ' ಮೂಡಾವಿ ' ನೋ.

ಮೂಡಿ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುವುದು : ಉದಯ : "ಮೂಡಿ = ಉದಯಂ" (ಕಪಾ. ಹಂ. ೨) [< ಮೂಡು$_1$]

ಮೂಡಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಭಾವನೆ ; ಅನಿಸಿಕೆ : ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕವಿಯ ಪ್ರತಿಭಾನವ್ಯಾಪಾರ ತಾಲ್ಮು ಘಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ: (೧) ಸುಂದರವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕುರಿತು ಕಲಾವಿದನ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಮೂಡಿಕೆಗಳು (ಕಾಂಡಿ. ೧೦). ೨. ಸ್ವರೂಪ : ಕರ್ಣಾಟಕಸಂಗೀತದ ಮಕುಟಮಣಿಗಳಾದ ಈ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳು ಒಂದೇ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿದ ಕಚೇರಿಯ ಅವ್ಯಾಹತ ಮೂಡಿಕೆಯನ್ನು ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ (ಸಂಗಸಚ. ೩೦). [ಮೂಡು$_1$ + — ಇಕೆ]

ಮೂಡಿಗೆ, ಮೂಡಗೆ (ನಾ). ೧. ಬಾಣಗಳ ಬೀಲ; ಬತ್ತಳಿಕೆ; ತೂಣೀರ: "ತೆ.ಗಣೇರಂ. ಉಪಾಸಂಗಃ. ತೂಣಂ. ತೂಣೀ. ನಿಷಂಗಃ. ಇಷುಧಿಃ. ಬಾಣಾಶ್ರಯಃ, ಕಳಾಪಃ — ಈ ೮ ಮೂಡಿಗೆ " (ಹಜಾಮು. ೬೬-೬೦೦) ; ತನು ಮೂಡಿಗೆಯಾಗಿರೆ ಕಳೆದನಹಿತರಿಚ್ಛೆಬುಗಳಂ (ಕರ್ಣಕ. ೫-೫೩); ನೀಡದೆ ಮೂಡಿಗೆಯಿಂ ಕೈಗೊದಗುವಹೂಡದಮನ್ನೆವೆ ತಿರುವಾಯ್ಗೀಡುವ . . . ಮಹಾದಿವ್ಯಶರಂ (ಜಯಾ. ೭-೦೦). ೨. "ಮೂಡಿಗೆಗಳು ಎಂದರೆ, ಜೊಂಪ (ಚಪ್ಪರ) ಡೇರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಆಧಾರಗಳಾಗಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾಲಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ ನೀಳ್ಗಂಬಗಳು" (ಪಾಡೋಕ. ೪೦೩): ತೊವೆಲ್ವರಸು ನಟ್ಟಾಲಂಗಳುಮಸಮರೆ ಮಾಡಿದ ಬಟ್ಟುಳಿಯ ಕಕ್ಕಂಬು ತೊಡಂಬೆಯು ಮೂಡಿಗೆಯ ಕವಳಿಕೆಯ ಕಾಂಡಪಟಂಗಳುಮಂ (ಹಂಪಾ. ೫-೪೭ ೨) ; P ' ಪಂಪಭಾರತ ದೀಪಿಕೆ 'ಯಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ' ಬತ್ತಳಿಕೆ ' ಎಂದೇ ಅರ್ಥ ಹೇಳಿದೆ. **ಮೂಡಿಗೆ** : ೩. (?) : ಆಱು ಪರಿಯಾಪ್ತಿಗಳೊಳಂ ನೆಱೆದು ತೋಱರಾಗಿ ಪುಟ್ಟನೊಡದ ಮೂಡಿಗೆಯು ಗೊಟ್ಟಯಂತಿರೆ ಸಿಡಿಲ್ದುಚ್ಚಳಿಸಿ ಪೋಗಿ ಕೆಟಗೆ ನಟ್ಟರ್ದನೇಕವಿಧ ನಿಶಾ ಚಾಯುಧಂಗಳ ಮೇಲೆ ನಚ್ಚುನೂಜಾಗಿ ಪಚ್ಚುಬರ್ದು ಮೂರ್ಛೆವೋಗಿ ಪಮ್ಮೆಸಿ ಮೆದ್ಯಆಯದಿವ್ಪದುಂ (ಪರ್ಶ. ೬-೨೬ ಪ). [?]

ಮೂಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹುಟ್ಟಿಸು; ಉಂಟುಮಾಡು : ಅರ್ಜುರ್ಗೆ ಜನ ಮುದ್ರೆ ಮೂಡಿಸದೊ ಮುದದೊಡವಂ (ಕಂಕ್ರಪು. ೬-೯); ತದ್ದನುಜನ ಕ್ಷೆಪ ೨ ಸೀಳ್ದು ಲೋಕಂಗಳಂ ನಿರ್ಭಿನ್ನಾನಂದಾಬ್ಧಿಯೊಳ್ ಮೂಡಿಸಿದಳ್ ಜಯ ಮನ್ಮಾತೆ ಪಂಪಾಭವಾನೀ (ಕಾದ್ಯಶ. ೬-೨೪) ; ಮುನ್ನಥ ಹೊನ್ನ ಹೊದೆಯಿಂದಲೊಂದಂಬು ತೆಗೆದು ಎದೆಯ ಸಂಕುಲದಿ ಮೂಡಿಸಿ ತೋಱಿಸಿ ಬಿಲ್ಲ ಪೆದೆಯ ಕತ್ತರಿಸಲಿಕ್ಕಿದನು (ಪೋಹಕ. ೪೬-೦೬). ೨. (ದೀಪವನ್ನು) ಹಚ್ಚು ; ಹೊತ್ತಿಸು : ಒಗೆ ಹೋಗಿ ಕಂದೀಲನ್ನು ಮೂಡಿಸಿ, ಅಡುಗೆಯ

ಮನೆಯ ಹೊಸಕಿಲ ಮೇಲೆ ತಂದಿಟ್ಟಳು (ಗಂಗಾಸಾ. ೪೦). ಪಿ. ಅಚ್ಚು ಮಾಡು ; ಮುದ್ರಿಸು : ಉಗಿಯ ಯಂತ್ರದಿಂದ ಮೋಹರಗಳ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಮೂಡಿಸುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಡಾಖ. ೩-೨೯೧); ತನ್ನ ಹೆಸರನ್ನು ನಾನು ಮರೆಯಬಾರದೆಂದು ತನ್ನ ಕೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಮೂಡಿಸಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಪಂಚಕ್ಷ. ೮೩). [ಮೂಡು₁ + — ಇಸು]

ಮೂಡು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹುಟ್ಟು ; ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗು ; ಉದಯಿಸು : "ಮೂಡಲು-ಉತ್ಪತ್ತಿ" (ಕಪುಣಾ); ನೇಸಱೆ ಮೂಡಿದೊಡೆ ಭಟಾರರಲ್ಲಿಗೆ ನಂದಿಮಿತ್ರಂ ವಂದು ಬಂದಿಸಿ ಇಂತೆಂದಂ (ಪಣ್ಣಾಣಾ. ೮೨-೦೯) ; ನೇಸಱೆ ಮೂಡಿದುದು ಬಕಂಗೆ ಮಿಟ್ಟು ಮೂಡುವ ತೆಱದಿಂ (ಪಂಚಾಖ್ಯಾ. ೩-೨೭) ; ಗಜಿ ಮೂಡಿದ ಬಟ್ಟಿಕ ನೀನೆ ದಲ್ ಪೋದಪ್ಪೆ (ಶಾಪಂಣಾ. ೬೧೩). ೨. ಉಂಟಾಗು ; ತಲೆದೋರು ; ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಜಠರಾಗ್ನಿಹೇವಾಟವು ಸಂಧಿಗಳೊಳ್ ಸುರಂಗವಂ ಗಂಗೆವೊಳ್ ಮೂಡುವಂತಾಗೆ ಸವೆದು (ಪಂಚಾಖ್ಯಾ. ೩-೪ ೫); ಮೂಡಿದುವರೊಳ್ ಮೊಲೆ (ಪಪುಣಾ. ೩-೨೬); ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವರಾಜ್ಯಸ್ಥಾಪನೆಯ ಸಂಕಲ್ಪ ಮೂಡಿತ್ತು (ಕ್ರಿಪಾಣಾ. ೦೩೯).

ಮೂಡಿ ಮುಟುಂಗಾಡು, ಮೂಡಿ ಮುಳುಗಾಡು, ಮೂಡಿ ಮುಟುಗಾಡು, ಮೂಡಿ ಮುಟ್ಟುಗಾಡು = ೧. ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಪುನಃ ಕಾಣದಂತೆ ಮುಳುಗು,—ಮರೆಯಾಗು. ೨. (ಅಲಂ) ಮಗ್ನವಾಗು ; ತಲ್ಲೀನವಾಗು : ಸಮುನ್ನತಭಕ್ತಿರಸಸುಧಾವಾರ್ಧಿಯೊಳ್ಮೂಡಿ ಮುಟುಂಗಾಡುತ್ತುದ್ಯಚ್ಚಿತ್ಕೀರ್ತಿಚಂದ್ರಮಂ . . . ಬೆಗಕೊಂಡಂ (ಜಿಂಕೃವಿ.೩-೩೨ ೫); ರಾಚಿರಾಭವಾನಂದಲೀಲೆಯೊಳ್ಮೂಡಿ ಮುಳುಗಾಡುತ . . . ಪರ್ಮ ರಸಗುರುವಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತೆ (ಪಕ್ಷಣಾ. ೩-೩೩); ಪರಮಾನಂದರಭದೊಳಗೆ ಮೂಡಿ ಮುಳುಗಾಡಿ . . . ಕೈ ನೀಡಿ ಕೊಟ್ಟಂ ನಂದಿಯೊಂಡಿಗೆಯ ಪೊಪ ಸೊನ್ನ ಮೊಗಮೊಗೆದು ಶಿವ ನಂಜಿಗೆ (ಪಾಂದಪ್ಪ. ೩-೨೭); ರಾಗರಸದೊಳು ಮೂಡಿ ಮುಳುಗಾಡಿದಳು ಜಿನದತ್ತೆ (ಪಾಕ್ಷಣಾ. ೪-೨೪); ಮನಮನಜಜ್ ಸೆಱೆವಿಡಿದ ಸೀಯನಪ್ಪ ಗೇಯರಸಾಬ್ಧಿಪೂರದೊಳ್ ಮೂಡಿ ಮುಟುಗಾಡುತ್ತುಂ (ಪಾಂಚಪ್ಪ. ೨-೨೨ ೫); ಅಂತಾ—ರಜ್ಜನಿಯೊಳ್ ರಾಜೇಂದ್ರ ಚಂದ್ರಂ ಸುರತಸುಖಾಂಭೋಧಿಯೊಳ್ಮೂಡಿ ಮುಟ್ಟುಗಾಡಿ (ಪಾಪಂಣಾ. ೦೦೬); ಅಂತು ಪುರಮುಮಂತಃಪುರಮುಮಾದಿಪುರುಷಜ್ಯೋತ್ಸ್ನವಸುಧಾಂಬು ರಾಶಿಯೊಳ್ ಕೂಡಿ ಮೂಡಿ ಮುಟ್ಟುಗಾಡುವುದಂ ನೋಡಿ (ಅಂಪ್ರ.೬-೦೨೫ ೫); ಪೊನಲೊಳಗೆ ಮೂಡಿ ಮುಟ್ಟುಗಾಡುವವೋಲ್ (ಪ್ರತ್ಯ. ೦೫-೬೭). ಮೂಡಿ ಮುಟುಂಗು, ಮೂಡಿ ಮುಳುಕು, ಮೂಡಿ ಮುಳುಗು, ಮೂಡಿ ಮುಟ್ಟು = ಮೂಡಿ ಮುಳುಗಾಡು : ನಿಜೋತ್ಸರೀಯವಸನಾಂಚಲದಿಂ ಮುಸುಱಿಟ್ಟು ಚಿಂತೆಯೊಳ್ ಮೂಡಿ ಮುಟುಂಗಿ ತನ್ನ ಮನದಪ್ಪ ರೊಳಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಕನ್ನೆ ಮಾತಾದದೆ ಜಾನಿಸುತ್ತಿರಲು (ಶಾಪಂಣಾ. ೫೫೬); ನೋಡುವಳುಜ್ ಕಾತರಿಪಳು ಮೈಸೋಂಕಿ ಮೂಡಿ ಮುಳುಕಿ ಮೋಹರಸದ ಕೂಡಾಗ ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿ ಮೊಗಮೊಗವೆರಸಿ ಮುಂಡಾಡಿದಳು (ಕಂಪಿ. ೦೦-೩೦); ನೋಡಿ ಪುಳಕದೊಳ್ ಮೂಡಿ ಮುಳುಗುತ್ತೊಮ್ಮೆ ನೋಡಿಯುಮ್ಮಳಿಸುತಾನಂಬ್ಗನ್ನನಾ ಪ್ರದ್ಯುನಾ ಕೂಡಿ . . . ನುದಿದು (ಪಾಂವಪ್ಪ. ೪-೭೯); ಲೀಲಾರಸದೊಳಗೆ ಮೂಡಿಮುಟ್ಟುವ . . . ಲೀಲಾಕೇಳಿಗಳೆ ವಿಲಾಸಕೇಳಿಗಳಾ ಸ್ಯಪಸತಿಯಾ (ಶಾಪ್ರ. ೩-೪).

ಮೂಡು₂ (ಕ್ರಿ). ತುರಿಬಿಸು ; ಭರ್ತಿಮಾಡು : ಗಜಿಕೆಯ ತೊಳಚ್ಚಿಯು ದಾಂಗುಡಿದುಂ ಚಿವುಂಟಿ ಬಾಬಿಪಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಮೂಡಿ ತರ್ಪ ಬಾಲಮಿಗಳಂದೆಯುಂ . . . ಪೂರ್ಣಾಶ್ರಪುಂ ಮನೋಹರಮಾಯ್ತು (ಪಾಪಾಖ್ಯ. ೪೩-೦೫). [?]

ಮೂಡು₃, ಮೂಡ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನು ಹುಟ್ಟುವ ದಿಕ್ಕು ; ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು : ಮೂಡ ದೆಸೆಯೊಳ್ಕಂಪು ದೊರೆಯೆ ತಾರಗೆ ಪರೆಯೆ ಕೂಡೆ ತಂಗಾಳಿ ಮುಂಬರಿಯೆ ಕಮಲಂ ಬಿರಿಯೆ . . . ಭೂಜಿದಂ ಪ್ರಭೆಯೊಳಾ ಸುತ್ಯನಾದಿತ್ಯನು (ಕೃಪುಣಾ. ೩-೬೩); ಮುಂಗೋಳಿ ಕೊಗ್ಯಾಪು ಮೂಡು ಕೆಂಪೇರ್ಯಾವು (ಪಕ್ಷಾ. ೦೯). ಮೂಡ ; ಮೂಡ ಕಱೆಯ ಕಲ್ಬಡಿಗೆ ಕೀರ್ತ್ಯದ ಕಲ್ಬಡುವ ಕಮ್ಮಾಱರ್ ನೈರಿತಿಯೊಳೆ ಆ ವಡಕಲ್ ತೆಂಕ ಪೇರೂರ ಪಳ್ಳಂ (ಎಕ್. XI, ಹೊಗಾ. ೫೬-೩ ; ೧೮೭) ; ರತಿನಾಟಕಾಭಿನವಮಂ ಕೃತಕೃತ್ಯಂ ಮೂಡಿ ರಯ್ಯದಾಗಿರೆ ದೀಪದ್ಯುತಿ ಯುವತಿಯರೊಳ್ ನಿದ್ರಾವಹಾರವಾದತ್ತು ಮೂಡವೆಳಗಪ್ಪಾಗಳ್ (ಪಗಂ. ೦೬-೦೫೬); ಮೂಡ ಕೆಂಪುತ್ತಿದುದು ಕಡುತಣ್ಣನಾಗಿಲರ್ ತೀಡಿತು (ಪತ್ಕಾ. ೬-೬).

ಮೂಡಣ್ = ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು : ನೀಲಗಿರಿ ಬಡಗಣ್ಣಾ ಕಾರಂ ದ್ರಾವಣ ರಣವಕ್ಷಾರಂ ಮೂಡಣ್ಗೆ ತನಗೆ ಸೀಮೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ (ಪಲ್ಲಿ. ೨-೦೨); ಮೂಡನೆಂ, ಮೂಡಣ್ಗೆ (ಪಾಶಾಪ್ರ. ೩೬ ೦೦೨). ಮೂಡಣಾ = ೧. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ : ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೆಜಿಯಾ ವಿಜಿ ಮೂಡಣ್ಗಾಸೀಮೆ ಇಡೆ ಪೆಟ್ಟಿದಾ ವಡಗಣ್ಣಾ ನೀಂಬಿಗೆ (ಎತ. XXI, ೦೭೬-೦೫; ಸು. ೭ ಪದು ೫೯); ಮೂಡಣ ದೆಸೆಯ ವ[ರಾಹ]ಕಱೆಯಂ ಮೂಡಣ ಪಳ್ಳ ಅದಱ ತೆಜ್ಜಣದೆಸೆ [ಪ್ರಣ್ಣಗೆಜಿ]ಗೂಟ್ಟಂ (ಸಿಶಾ. XI-i, ೯-೫೬; ೧೮೭) ; ದೇವತೆ . . . ಕೋಗಳಿಯ ಮೂಡಣ ದೆಸೆಯ ಪರ್ವತದ ಕೊರದ ಕಡಿಯೊಳ್ ಲತಾಮಂಟಪದೊಳಿರಿಸಿ ಪೋದೊಡೆ (ಪಣ್ಣಾಣಾ. ೦೦೬-೪); ನಡದು ಬಂದುದು ಕಾರವೇದ್ರನ ಪಡೆ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಮೂಡಣ ಕಡಯಲಳೆವಡಿಸಿದರು ಬೀಡಾಯಿತ್ತು ಏಱಲದಲಿ (ಕಾಖ್ಯಾ.೭೯. ೦-೩೦). ೨. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು : ಪಡುಮಣಿ ಸಂದ ರವಿ ಮೂಡಣದಿ ಎದ್ದ (ಪಂಪು. ೩-೦೬); ಮೂಡಣದಲ್ಲಿ ತಂಗದಿರ ಮೂಡಿದಾಗೆ, ಆ ನಿಲ್ವರು ಮನೆಯನ್ನು ತೊರೆದರು (ಪಾಪುಖ್ಯ. ೮೩). ಮೂಡಣಂ = ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನವನು ; ಮೂಡಣಂ, ತೆಂಕಣಂ (ಪಪುರ. ೦೦೦ ಪ್ರಥೋ). ಮೂಡಲ್, ಮೂಡಲು, ಮೂಳ್ಳು = ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು : "ಪ್ರಾಚಿಯನೆ ಪೂರ್ವಮ್ಮೆಂದ್ರಿಯನೆ ಮೂಡಲೆನಿಪ್ಪಂ" (ಪಮಂಗಾ. ೦೬-೦೯); ಪುನೆಯಂ ಪೆರ್ಚಿಸುವೊಡೆ ಮುನ್ನಿನ ಮಾಜಿಕೆಯೊಳಿದ್ದೆ ಮೂಡ ೨ ಬಡಗಲ್ ಪೊತ್ತಿ ನಿಮಿರ್ಚುಗೆ (ಪಪಗಿಪಾಪ್ರ. ೩-೦೩); ಇದು ಪೂರ್ವಾಚಲದಮ್ಮಲ್ದಿದ್ದುದು ಸುರೇಂದ್ರಾಶಾದಿ- . . . ಒಪ್ಪುವ ಮೂಡಲ್ಲದಿದು ತಾಂ ಮೂಡಲ್ಮನೋರಾಜಿದಿಂ (ಪಪಶಾಪ್ರ. ೪-೦೩೯); ಬಸದಿಯಿಂ ಮೂಡಲು ದಾನಸಾಲೆಗೆ ಮ್ನಿ[ರ್]ಕ್ಯಯಿನಿವೇಸನವುಮುಂ . . . ಬಿಟ್ಟು (ಪಾಚ. XVIII, ೩೦೦-೦೩; ಸು. ೧೩೫ ೫೪); ಮೂವಲು ಮಗಳಿಗೆ ಕೆಂಪೇಜ್ ಕಡನಕೆ ಕಳನ ತುಂಬಿತು ಮತ್ತೆ ಕೌರವ ಪಾಂಡವರ ಸೇನೆ (ಕಾಖ್ಯಾ.೦೮. ೬-೩); ಸೂರ್ಯನು ಪಡುವಣದಲ್ಲಿರುವವರಿಗಿಂತ ಮೂಡಲಿನಲ್ಲಿರುವವರಿಗೆ ಮೊದಲು ಗೋಚರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಪಮಂಪ್ರ. ೪-೩೭); ಶಿಟ್ಟಹಳ್ಳಿಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಮೂಳ್ನು ಬಾಗ್ಗನಹಳ್ಳಿ ದಕ್ಷಿಣ (ಎಕ್. XIV, ಕಿಮಸು. ೦೩೭-೦೯; ೧೬೭೨); ಹಾರೆ ಬೇಲೂರುಗ್ರಾಮಕ್ಕೆಯಲ್ಲ ಚತುಸ್ಸೀಮೆ ವಿವರ ಹೇಮಾವತಿಗೆ ಮೂಳ್ನು ಮೊರಸಾಗರಹಳ್ಳಿಗೆ ಪಶ್ಚಿಮ (ಮೈಆ. ೦೯೩೨. ೭೯-೦೩; ೧೮೩೦).

[< ಮೂಡು₁ / ತುಳು. ಮೂಡು]

ಮೂಡುಗಟ್ಟಿನಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮೂಡುಗಟ್ಟಿನ ಗಿಡ, ದೋಡುಕಡಲೆಸೊಪ್ಪು, ಕರಂಡೆ. ಮೂಡಿಗಿಡ (ಪೈಔ. ೩೦-೦೫೩೦). [? + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಮೂಡುನೇಸಱೆ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ ಸೂರ್ಯ; ಉದಯರವಿ: ಮೊದಲ್ ಮೂಡುನೇಸಱೆ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗು (ಪಕ್ಷಕ್ಷ. ೩೭-೬೭). [ಮೂಡು₁ + ನೇಸಱೆ]

ಮೂಡುವೆಟ್ಟ, ಮೂಡವೆಟ್ಟ, ಮೂಡವೆಟ್ಟು, ಮೂಡುವೆಟ್ಟು (ನಾ). ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಪರ್ವತ ; ಉದಯಾಚಲ ; ಓರ್ವ ಅಗ್ನಿ

ಹೋತ್ರಿಯು . . . ಎಳನೇಸರು ಮೂಡುವೆಟ್ಟವನ್ನೇರುವ ಸಂಭ್ರಮವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ಮೈ ಮರೆತಿದ್ದನು (ಮುಹಿ. ೦). **ಮೂಡವೆಟ್ಟ**: ಮೂಡ ಮೆಟ್ಟದ ನಡುನೆತ್ತಿಯೊಳಿರ್ದ ಭಾಸ್ಕರನ ಕಂತೆ ತಾನು (ಜಗಗಾ. ೩-೩೭); ಕ್ಷೋದೀಯೃತಾವಾಸಂ ಪರಿಜು ದುಃಖಿಂ ಪೋಗೆ ಮೂಡೇವಮಯ ಮೂಡ ವೆಟ್ಟದುದಿಯನ್ನಡರಿ ನೋಡಿದಂ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದೆ (ಕಂಗಾರಾ. ೨-೩೭-೦೨). **ಮೂಡವೆಟ್ಟು** : " ಮೂಡವೆಟ್ಟಿಂದು ಪೂರ್ವಾಚಲಂ " (ಶಾಪ. ೪೪-೩೦); ದನಿವಾಡೆ ಕುಕ್ಕುಟ ಪರಿದೋಡೆ ತಿಮಿರ ಪದ್ಮಿನಿಗಿಪಂತಸಗೂಡ ಮನುಜರು ಭೂಪಾಳಿ ಧನ್ಯಾಸಿಗಳ ಪಾಡೆ ಇನ ಮೂಡವೆಟ್ಟನೊಳ್ಕೂಡ (ಕಂದಂಪಾ. ೦೬-೨೪); ಘಸಸತ್ತ್ವಂ ವಿಮ್ಲಪರ್ವಾತನೆಗೆಯ್ಯಲ್ ಮೂಡವೆಟ್ಟು ಶಶಿಶಂಖದೆ ಪಾಲ್ದೊನಲಿನಭಿಷೇಕಮಂ ಮಾಟ್ಟಿನಮೇಂ ಪಸರಿಸಿತೊ ಮಸಗಿ ಪೊಸವೆಳ್ದಿಂಗಳ್ (ಚಪ್ರ. ೬-೨೪). **ಮೂಡುವೆಟ್ಟು** : ತಾನೆ ಭಾಸ್ಕರಂ ಬೇಗನುಪ್ಪವಡಿಸಿ ಮೂಡುವೆಟ್ಟಿನ ಕೋಡುಗಲ್ಲನೇಜಿ ನಿಟ್ಟಿಸುತಿರ್ದಂ (ಜಾಮಾಕ್ಷ. ೫೭-೦); ಹರಿಗೋಲು ಸಾರುಳೆಲ್ಲ ತೇಲಿ, ನೇಸರು ತನ್ನ ಪೊಂಬೇರನ್ ಅಡರಿ ಮೂಡುಮೆಟ್ಟಿನ ನೆತ್ತಿಗೈತಹ ಮುನ್ನ . . . ಬಂದು ಈ ದ್ವೀಪವನ್ನು ಸೇರಿದುದು (ಜಗಣಾ. ೩೩-೭). [ಮೂಡು + ಬೆಟ್ಟ]

ಮೂಡುವೆಟ್ಟು ' ಮೂಡುವೆಟ್ಟ ' ನೋ.

ಮೂಡೆ, ಮಟ್ಟೆ, ಮೂಟೆ, ಮೊಟ್ಟೆ (ನಾ). ೧. ಹುಲ್ಲು, ನಾರು, ಬಟ್ಟೆ, ಮೊದಲಾದುವುದ್ದಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ದೊಡ್ಡ ಗಂಟು.—ಕಟ್ಟು,—ಹೊರೆ : ಸೂಜಿಪ್ಪ್ರಕ್ಷಿಣ್ಣ)ಕೊಂದೆ ಗಾರೊಡಂ ಪಡೆಯಂ ಮೆಣ್ಣ ಪ್ರಮೂಡೆ ಪಮಳಿ ಒನ್ದು (ಅಶ್ವ. XXI.೧೫೬೦೬; ೩೫೮ ೫೫); ನೀರ ಮೂಡೆಯ ಕಟ್ಟಿ ಬಯಲಿಗೆ ಬಲೆಯ ಬೀಸಬಹುದೇ ಅಯ್ಯ (ಪಡ್ಡಕ. ೬೫೨). ೨. ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತುಂಬಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ದೊಡ್ಡ ಚೀಲ : ಪುರದ ವೀಥಿಯೊಳಿಡಿದು ನೆಲ್ಲ ಮೂಡೆಗಳಿರಲು (ಪಂಂಪ. ೦೦-೦೦೨); ಒಳ್ಳೆ ಐವತ್ತರ ಲೆಕ್ಕದ ಅಕ್ಕಿ ಮೂಡೆ ೨೪ (ಅಶ್ವ. XX. ೬-೨೫; ೧೫೨೦); ಕಣ್ಣಾಮುಚ್ಚಿ ಕಾವೇಗೂಡೆ ಉದ್ದಿನ ಮೂಡೆ ಉರುಳೇ ಹೋಯ್ತು (ಹುಬ್ಬ. ೦೭೪); ಮೂಢನಿಗೆ ಭಯವಿಲ್ಲ, ಮೂಡೆ ಭತ್ತಕ್ಕೆ ಕೇಡಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೩. ಚಿಕ್ಕ ಪೊಟ್ಟಣ,—ಗಂಟು : ತಳರ ಪೂಡೆಯೊಳೆ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮುಗುಳ್ಗಳಪೊಟ್ಟ ಮಿಕ್ಕ ವುಂಗುಳಂ ಮೇಲುದಿಂ ಮೊಟ್ಟೆಯಂ-ಕಟ್ಟಿ (ಅಣಾಪ. ೦೮-೦೦). ೪. ಒರಗಿಕೊಳ್ಳಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಉದ್ದವಾದ ದಿಂಬು; ಲೋಡು : ಪಾಡುವ ಗಾನವ ನಿಲಿಸಿ ಮತ್ತೊಜಗುವ ಮೂಡೆಯನೊಜಗಿ ಚಕ್ರೇಶ ನೋಡುತಿರ್ದನು (ಪಪ. ೪೯-೨೦). ' ಒಱಿಗುಮೂಡೆ ', ' ಮಲಂಗುವಮೂಢೆ ' ಪರಾ. ೫. ಒಂದು ಅಳತೆ: ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ನಾಣ್ಯಗಳೂ ಅಳತೆಗಳೂ . . . ಹಾನಿ. ಮೂಡೆ, ಮುಡಿ (ಕುಳಾಜಾ. ೩೭೦). **ಮಟ್ಟೆ** : ೧. ಮಾತೆಯಾ ತಲೆಗೊಂದು ಮಟ್ಟೆಯನ್ನಿರಿಸಿ ತಾಯಂ ಬಯ್ವುತಂ ನಡಿದನಾ ಕಲ್ಮಿಯು (ಕುಬಂಗಾ. ೧೦-೪). **ಮೂಟೆ** : ೧. ಮಂದಿರದಿ ಮೊಟ್ಟೆಯನಿಟ್ಟು ಇಂದುಧರ ಜಂಗಮರ ಅಂದು ಪುದಿಸುವ (ಪಪೀ. ೦೭೦-೭)॥ ಲಲಿತಾ ಇನ್ನೊಂದು ದೂಟೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹಿಂದೆ ಹೊರಟಳ್ (ಕ್ರೌಪ್ರ. ೭೫). ೨. ಹಾಗೂ ಹೀಗೂ ಉದ್ದಿನ ಮೂಟೆ ಕುಲುಕಿದ ಹಾಗೆ ಜನಗಳು ಸವರಿಸಿಕೊಂಡು ಎಲ್ಲರೂ ಕುಳಿತರು (ಜಾಮಾಕ್ಷ. ೦೦೦). **ಬೊಟ್ಟೆ**: ೧. ಕುಡುವವನೇನನಿತ್ತವನೆಂ ಕಟ್ಟಿ ಬುಧಾಗ್ರೆ ಪೊನ್ನ ಮೊಟ್ಟೆಯಂ ಕುಡುವೊಡೆ ಚಿಚ್ಚರಂ ಕುಡುವೆದುಳ್ಕುದಂ (ಅಣಾಪ. ೦-೫೫); ಮನೆ ಸೊಂಕಿದ ಸುಖವ ಮೊಟ್ಟೆಯ ಕಟ್ಟಬಹುದೆ (ಅಪಪ. ೦೭೦-೫೨೪); ಕಂಬಳಿಯೊಳಾತನಂ ಮೊಟ್ಟೆಯಂ ಕಟ್ಟಿ ಪೊತ್ತು ತಂದು ಬೀದಿಯೊಳಗೀಡಾಡಿಪೋಗೆ (ಕೃಷ್ಣಾಶ್ವ. ೪-೨೦ ಪ); ಅಟ್ಟಿಕ್ಕುವವನಿಗೆ ಹೆಂಡತಿಯಾಗಬೇಡ, ಮೊಟ್ಟೆ ಹೊರುವವನಿಗೆ ಅಳಿಯನಾಗಬೇಡ (ಗಾದೆ). ೨. ಭತ್ತವನ್ನು ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗುವಾಗ್ಗೆ ಭತ್ತದ ಮೊಟ್ಟೆ ತೂತಾದ್ದರಿಂದ ದಾರೀಕಡೆಗೂ ಚಲ್ಲಿದ್ದರಿಂದ (ಶ್ರೀಪ್ರ. ೦೬೨೧. ೦೮-೭೭; 1401). ೬. ಪೊಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಆಹಾರ ; ಬುತ್ತಿ : ಹೊಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟೋಗರದ ಮೊಟ್ಟೆಯ ಕಟ್ಟದರೇನು ಹಸಿವು ಹೋಹುದೇ (ಅಪಪ. ೮೨-೦೭೬). [ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮೂಟ್ಟೈ, ಮೂಟ್ಟೈ ; ಮಲ. ಮೂಡ ; ತುಳು. ಮೊಟ್ಟೆ; ತೆಲು. ಪಡ್ಡ. ಮೂಟ; ಕುವಿ. ಮೂಂಟಿ, ಕುರುಖ್. ಮೋಆ. / ಸಂ. ಮೂಟ, ಮೂಟಕ, ಮೂಡಕ. / ಪ್ರಾ. ಮೂಡ. / ಮಹಾ. ಮೂಡ್]

ಮೂಡೆಗಟ್ಟು, ಮಟ್ಟೆಗಟ್ಟು, ಮೂಟೆಕಟ್ಟು, ಮೊಟ್ಟೆಕಟ್ಟು, ಮೊಟ್ಟೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಂಟುಕಟ್ಟು; ಹೊರೆಪಾಡು : ಪಾತಾಳದೊಳಗಿರ್ದ ಕ್ಷಪನ ಕತ್ತು ಕೈಕಾಲ ಮುದುಡಿ ಮೂಡೆಗಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟುತ್ತೆ (ಪಕ್ಷಿ. ೩-೦೩-೧೩); ಮೂಡೆಗಟ್ಟಿದ ಧಾನ್ಯ ನಿರುತಾಗಿ ಮೊಳೆವಂತೆ ಕೂಡ ರೋಮಗಳು ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ (ಕ್ರಶಪ್ರ. ೨-೦೪). ೨. ಗಂಟಾಗು ; ಬಾವು ಬರು : ಅಂಜನಚೋರಂಗೆ ಮುಂಡು . . . ಕಾಲೊಳಂ ಕೈಯೊಳಂ ಮೂಡೆಗಟ್ಟುವಂತೆ ಮೋದಿ (ಕರ್ಣಾಕ್ಕು. ೫-೦೨೦). **ವಟ್ಟೆಗಟ್ಟು** : ೧. ಕಬ್ಬುಲಿಗರ ನಂಬಲಿಯಂ ಮಟ್ಟೆಗಟ್ಟುವರಂತೆ ಕೋಡಗಟ್ಟಿಂಗಟ್ಟಿ ಕಾಡುವಂ (ಕರ್ಣಾಪ್ರ. ೫-೭೭). **ಮೂಟೆಕಟ್ಟು** : ೧. ಅರ್ಜುನನನ್ನು ರಣಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು ಘಾಳಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮೂಟೆಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕೂ . . . ಎಣಿಸಿದ ಹಾಗೆ (ಕೃಜಾ. ೬೨); ಆ ವೀರಭೂಮಿಯ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಣಿಯನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ತಂದರೆ, ಹಿಂದೂ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ವಿರೋಧಾನಲವನ್ನು ಮೂಟೆಕಟ್ಟಿ ಮಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ತಂದಂತೆಯೇ ಸರಿ (ಕ್ರಾಅ್. ೭೭). ೩. ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಚೀಲದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಸಿ ಕಟ್ಟು : ಅವನು ಭತ್ತವನ್ನು ಮೂಟೆಕಟ್ಟಿ ಸಂತೆಗೆ ಮಾರಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದನು (ಕಸಾ). ೪. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು ; ಒಟ್ಟಾಗಿ ಬಂಧಿಸು : ಹೆಣ್ಣಿನ ತಂಟೆ ಇನ್ನು ಬೇಡವೆಂದು ರೋಷವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮೂಟೆಕಟ್ಟಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದ ಭೀಮನೂ ಮತ್ತೆ ಕರೆದನು (ಶಾಕ್ಕ. ೦೯); ಆ ಸೇದನ್ನು ಅವನು ಮೂಟೆಕಟ್ಟಿ ಪಾವಡ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಂಡನು (ಚಿತ್ರಾ. ೨೦). **ಮೊಟ್ಟೆಕಟ್ಟು** : ೧. ನನ್ನ ಜುಬ್ಬವನ್ನು ತೆಗೆದು ಪಂಚೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಮೊಟ್ಟೆಕಟ್ಟಿ ಕೆರೆಯೊಳಗಿಳಿದೆ (ಕಂಗಾಕ್ಕ. ೫೫೩). ೨. ಮಂದಾ ಅವಸದಂದ . . . ಒದ್ದಾಡುವ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಮೊಟ್ಟೆಕಟ್ಟಿ ಅಂತೂ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಳು (ಚಿತ್ರ. ೨೫೩). **ಮೊಟ್ಟೆಗಟ್ಟು** : ೧. ಪುಡಿಗತ್ತುರಿಯೆಂದು ಪಿಡಿಕೆಯ್ದು ಪುಸಲುಂ ಪಾನಿ ಮೊಟ್ಟೆಗಟ್ಟಲುಂ . . . ಅಪ್ಪ ಇಳೆದ ಕಟ್ಟಲೆಯೊಳ್ (ಆರಾಕ. ೩-೦೫೩); ತನ್ನ ಮನದಣಿವನಿತು ಪೊನ್ನಂ ತನ್ನ ವಸನದಿಂ ಮೊಟ್ಟೆಗಟ್ಟಿ ಸಡಗರಂ ಮಿಗೆ ಪೊತ್ತು (ಕೃತ. ೦೪-೦೪ ಪ); ಹುಟ್ಟುವಾಗಲೆ ಧನವ ಮೊಟ್ಟೆಗಟ್ಟಿಲಿಯಸೆ (ಸರಾಕ್ಷ. ೬೦೯). [ಮೂಡೆ + ಕಟ್ಟು]

ಮೂಡೆಗಟ್ಟು (ನಾ). ಮೂಡೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವಂತೆ ಕಟ್ಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಗಿಯಾದ ಬಂಧ, — ಕಟ್ಟು : ಈಗಳೊರ್ವಂ ಗಂಧರ್ವಂ . . . ಕುರುರಾಜನುಮಂ ಯುವರಾಜನುಮಮೊಡನೆ ಮೂಡೆಗಟ್ಟುಗಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಗಗನಮಂಡಳಕ್ಕೊಗೆದು ಪೋದಂ (ಪಚಪ್ರ. ೦೦-೭೦೫); ಮೂಡೆಗಟ್ಟುಂ ಕಟ್ಟು ಹುಡುಕುನೀರೊಳ್ ಮೆಟ್ಟಿ ಕಾಡುತಿಹ ಪಾಮರರ ಕೈವಿಡಿತಿಗೊಳಗಾಗಿ (ಕಚಪಂ., ೨-೬); ಮೂಡೆಗಟ್ಟುಂ ಕಟ್ಟಿ ಹುಡುಕುನೀರೊಳಗದ್ದಿ ಕೂಡೆ ಮುಂಗಂ ಕೊಯ್ದೊಡೆ (ಗುಪಂ. ೦-೭೬). [ಮೂಡೆ + ಕಟ್ಟು]

ಮೂಡೆ ' ಮೂಡಾಯ್ ' ನೋ.

ಮೂಡೊಂಕು (ನಾ). ಮೂರು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಗಿರುವುದು. — ಡೊಂಕಾಗಿರುವುದು : ವಲಹರನ ನಡುಪೊಂದೆಸೆಗೆ ಒಲಿದೊಲಿದುತ್ತೊಂಡಿದೆ . . . ಮೂಡೊಂಕಾಗಿ ಕಾಪೊಂದು ನೆಲನನೂಜ್ಜೊಡಲನಾಂತುದು ಉಲಿದ ಮೆಲ್ಲಡಿ (ಜಪ್ರ. ೭೭-೨); ಜಡಿದ ಖಂಡಯದ ಮೂಡೊಂಕ ತಿದ್ದದ

ಮುನ್ನವಡಿಗೆಱಗಿದುದು ಕೇಶವ ಪೂಜಪಿ ಶ್ರಿಖಿಂಡವೆ ಮೋಡಶರಾಯರು ಪಡೆದರು ಭೃತ್ಯಭಾವವನು (ಹರಿ. ೭-೫೦).

[ಮೂಢ (< ಮೂಜು) + ದೊಕ್ಕು]

ಮೂಢ (ಗು)- ೧. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ; ಅವಿವೇಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ : 'ಮೂಢನಂಬಿಕೆ', ' ಮೂಢಭಕ್ತಿ ' ಪರಾ- (ನಾ)- ೨. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು; ತಿಳಿಗೇಡಿ; ಅಜ್ಞ: "ವೈಧೇಯಃ . . . ಮೂಢಃ . . . ಮಾತೃ ಶಾಸಿತಃ — ಈ ೧೧ ಅಜ್ಞಿಯದವಂ" (ಪಣಪಯು- ೩೬-೦೬೦); ಮೂಢ ಬಲ್ಲನೆ ಜ್ಞಾನದೃಢ ಭಕುತಿಯ (ಕಥಾಸ. ೧೨- ೨-೦೧೦ ೪೭೬); ಮೂಢ ಪಿಂದಿರುಗಿ ಪೋಗಿ ಸಲಹಿಕೊ ಶರೀರಮಂ (ಪಂಚಾಖಾ. ೩-೩-೦೦). ೩. ಪೆದ್ದ; ಪುಂಕ : ಮೂಢಗೆ ಹೇಳಿದ ಬುದ್ಧಿ ಅಡಿಗೆ ಹಾಕಿದ ಮೇವು (ಗಾಡಿ). ೪. ಆಲಸ್ಯ; ಸೋಮಾರಿತನ : ಮೂಢವೆಂದರೆ ತಮೋಗುಣದಿಂದ ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹಾಗೆ ಆಲಸ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು (ಹಿಂದಾ. ೧೦೨). ೫. = ಮೂಢತ್ರಯ : ಮೂಜುಮೂಢದಿನಾಜನಾಯತನಸೇವೆಯಿಂ . . . ಪಿಂಗಿದ ನಿರ್ಮಳಮಪ್ಪ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವರತ್ನಮಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಸುಗಸುಾ. ೭-೫೯ ಕೆ): ಬೆಸನಾವ್ತದುಯನುತವೆ ಮೂಜುಮೂಢಗಳೊಳೆಸೆದು ಬಿನ್ನಹ ಮಾಡುವರು (ಶ್ರೀಪಾಂ. ೭-೭೦); ಮೂರು ಮೂಢಗಳೆಟುಮಲವಿನ್ನಾರ ನಾಯತವಷ್ಮಮದಗಳ ದೇರುಪಡಿಸಲು ದರುಶನೇಕನುಯೆನಿಪಮ (ಪಣಪಯು. ೩೮೯-೨೧). ' ಮೂಢತ್ರಯ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮೂಢತನ (ನಾ)- ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಮೂರ್ಖತನ : ರೂಢಿ ಮಾಡಿದ ಧರ್ಮಗತಿಯಲಿ ಗಾಢಮಾಡಿದ ಸರ್ವಜನಗಳ ಮೂಢತನ ಬಯಲಾಗಿ ಹೋಯಿತು (ಸಣಪ. ೪-೭೨). [ಮೂಢ + — ತನ]

ಮೂಢತೆ (ನಾ)- ೧. = ಮೂಢತನ : ಮೂಢತೆಯಂ, ಬಿಟ್ಟು ಪೆರ್ ಮಾಡುವ ಡೊಂಬಿಂಗೆ ಬೇಗಮೆಱಗದೆ ಮೂರ್ಖರ್ ಮಾಡುವುದಂ ಲೇಸನ್ನದೆ ಕೂಡುವುದಾರಯ್ದಮೂಢದೃಷ್ಟಿಯೊಳಜ್ಞಾನಂ (ಕಡಾಕಾಖ್ಯ. ೩-೩); ಬೀತುದು ಬಂಕಮೋಡಿದುದು ಮೂಢತೆ ಮೂಡಿದುದಶ್ರ ಕಣ್ಗಳೊಳ್ . . . ಬೆಳ್ಪಱಸಿ ಬೀಪಸಮಂ ತಳೆದಂ ಧನಂಜಯಂ (ಭಾಪಂ. ೪-೦೦೬). ೨.ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ. [ಸಂ. ಮೂಢತಾ]

ಮೂಢತ್ರಯ (ನಾ)- [ಜೈನ] ಲೋಕಮೂಢ, ದೇವತಾಮೂಢ ಮತ್ತು ಪಾಖಂಡಿಮೂಢ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಮೂಢತನ.— ಮೌಢ್ಯತ್ರಯ : "ದೇವಮೂಢ, ಲೋಕಮೂಢ, ಗುರುಮೂಢ ಇವು ಮೂಢತ್ರಯಗಳು. ದೇವಮೂಢ : — ಮಿಥ್ಯಾದೇವರ ಉಪಾಸನೆ. ಲೋಕಮೂಢ :—ನದಿಸ್ನಾನ, ಪರ್ವತದ ಮೇಲಿಂದ ಬೀಳುವುದು ಮುಂತಾದವುಗಳು ಪುಣ್ಯಕರವೆಂದು ಭಾವಿಸುವುದು. ಗುರು ಮೂಢ : — ಆರಂಭಪರಿಗ್ರಹಗಳುಳ್ಳ ವಿಷಯವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪಾಖಂಡಿಗಳನ್ನು ಮುನಿಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಪೂಜಿಸುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಪಾಖಂಡಿಮೂಢವೆಂದು ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ" (ಅಷ್ಟ. ಶ್ರಾವಕಾಚಾರ ಪ್ರ. ೫೭೮); ಜೀವಾದಿ ನವಪದಾರ್ಥದೊಳಾಗಮಬ್ರುಯನೆ ಮಾಡು ಮೂಢತ್ರಯದೊಳ್ ಭಾವಮನೆ ಬಿಸುಡು (ಅಷ್ಟ. ೫-೩೬). [ಸಂ.]

ಮೂಢತ್ವ (ನಾ)- = ಮೂಢತನ : ಪೀಡೆಪಟ್ಟರೂ ಮೂಢತ್ವ ಹೋದೀತೇಳ್(ಗಾಡಿ). [ಸಂ.]

ಮೂಢನಂಬಿಕೆ (ನಾ)- ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬಂದ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನು ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಂಬುವುದು ; ಕುರುಡುನಂಬಿಕೆ : ಇದರ ಮೂಲಕ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೊಸ ದೃಷ್ಟಿ ಸಂಚಾರವಾಯಿತು. ಹಲವು ಮೂಢನಂಬಿಕೆಗಳು ಜಾರಿಹೋದುವು (ಜಾಕಥ. ೬೨೦) ; ವಿಚಾರಶೂನ್ಯವಾದ ಅಂಧಶ್ರದ್ಧೆ ಬೆಳೆದು, ಅಜ್ಞಾನ ಮೂಢನಂಬಿಕೆಗಳಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸುವ ಸಂಕುಚಿತಮನೋವೃತ್ತಿ (ಪಣಾಸಂ- ೩೬ ೦೧೫೪). [ಮೂಢ + ನಂಬಿಕೆ]

ಮೂಢಭಕ್ತಿ (ನಾ)- ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಭಕ್ತಿ ; ಅಂಧಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭಕ್ತಿ : ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಉತ್ಸವವಿಶೇಷಗಳು ಪಾಮರರಂಜನೆಯಿಂದ ಅಜ್ಞಜನರೂ ಮೂಢಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗಲು ಸಹಾಯಕಗಳಾದುವು (ಜಾಪಪ. ೦೦). [ಸಂ.]

ಮೂಢಮತಿ (ನಾ)- ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಮೂರ್ಖವ್ಯಕ್ತಿ : ಮೂಢಮತಿಗಳಿಗಗಮಲಬ್ರಹ್ಮದ ಗೂಢವೆಂತಳವಡುವುದು (ಗಗಣಾ. ೦೨-೩೩). [ಸಂ.]

ಮೂಢಮರ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಸಾರೋಲಿ. ಮೂಢ ಮರ, ಮೂಢ- ಮೂಢಲಿ. ಕನಕಚಂಪಕ (ಕ್ರಿ.ಕಾ. ೩೭-೦೦೪೦).

[ಮೂಢ್ಯ + ಮರ]

ಮೂಢಾತ್ಮ (ನಾ)- = ಮೂಢಮತಿ : ವಿತತಭಾಖಿತನಪ್ಪ ತನ್ನಿಂಗಿತ ವನವರಾಯತವಸಜಿಯಿಂದ ಕ್ಷಿತಿವನವ ಮೂಢಾತ್ಮನ್ಗೆ (ಕಾಪ್ಯಾ. ೩-೧೪); ಎಲವೊ ಮೂಢಾತ್ಮ ನೀನೆನ್ನ ಕಟ್ಟಳೆಯನಱಿದು . . . ಪಟ್ಟಣದೊಳೇಕೆ ತಳುವಿದೆ (ಕೃಪಾಣಾ. ೦೦-೨೬). [ಸಂ. ಮೂಢಾತ್ಮನ್]

ಮೂಢೋಕ್ತಿ (ನಾ)- ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಮಾತು ; ಮೂರ್ಖತನದ ನುಡಿ : ಪಾಳಾದ ದುಷ್ಕರ ಲಂಕಾಪುರಮುಂ ನಭೋಗಪುರಮುಂ . . . ಸುಸ್ಥಿರಹಮ್ಮಿರವರಕ್ಕೆ ತೋಡಿಸರೊಡಂ ಮೂಢೋಕ್ತಿ ಮೂಲೋಕದೊಳ್ (ಕಬ್ಮಾಕ. ೨-೬೯). [ಸಂ.]

ಮೂತಿ, ಮೋತಿ (ನಾ)- ೧. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೀನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಾಗ ಮನುಷ್ಯರ) ಮುಖ ; ಮೋರೆ : ಜಾತಿಮರ್ಕಟ ಪಂದೊಡೇನಂಟವುದೆ ನಿಶಾಪತಿಯ ಮೂತಿಯೊಳಗಣ ಜೆಲುವು (ಕ್ರಿಶ್ಮ. ೬-೨೨) : ಎಂಟುರೂಜಾಯಿ ಬಿಸಾಡುತಿದ್ದೆನಲ್ಲೇ ನಿನ್ನ ಮೂತಿಯ ಮೇಲೆ (ಕಡಾ. ೨, ೨೦೩) . ೨. ಹಂದಿ, ಹೆಗ್ಗಣ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಉದ್ದವಾದ ಮುಖ ; ಮುಸುಡಿ : ಹಂದಿಯು . . . ಮುಂದಿರುವ ಬಲೆಯನ್ನು ಸೀಳಿಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಮೂತಿಯನ್ನು ಮುಂದೂಡಿ ಬಲೆಯ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಿತು (ಹುಗ್ಗ. ೨೦). ೩. ಬಾಯಿಯ ಕೊನೆ ; ಕಟಬಾಯಿ ; ಸೋಟೆ : ಆಕೆ ಆ ಹುಡುಗಿಯ ಮೂತಿಯನ್ನು ತಿವಿದು ದೂಡಿದಳು (ಕೂಡ). ೪. ಮುಂಭಾಗ ; ತುದಿ : ದೋಣಿಯ ಅಥವಾ ಹಡಗಿನ ಮೂತಿ (ಖಂಗ. ೨೦೪೨) ; ಕುಡುಗೋಲಿನ ಮೂತಿ ಮುರಿದು ಹೋಯಿತು (ಕೂಡ). ಮೋತಿ : ೧. ಹಿಂಗ್ಯಾಕೆ ಮೋತಿ ಮಾಡಕೊಂಡ ಕುಂತಿದಿ ? (ರಜ್ಜು.ಹಂ. ೭೦). ೨. "ಜಾತಿ ವರ್ಣದ ಪಯಸ್ಕಂಭ್ರವಳಯಂ ವಾಲ ಮೋತಿ [ಜಾಣಂ.ತು.ಜಿ]ಕಪ್ಪಾಗೆ ಸತ್ಯಾಧಿಕಂ" (ಕುಂಗಾ. ೩೨-೦೬) ; ಕಚ್ಚಿದ ನಾಗರಹಾವನ್ನು ಮಂತ್ರಬಲದಿಂದ ಕರೆಯಿಸಿ ಆ ಹಾವೇ ತಾನು ಕಚ್ಚಿದ ಗಾಯಕ್ಕೆ ಮೋತಿಯಿಟ್ಟು ವಿಷ ಹೀರಿ . . . ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು ! (ಕೆಬಹು- ೪೨).

ಮೂತಿತಿರುವು=ಅಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದ ಮುಖವನ್ನು ಬೇರೆಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸು; ವಿಮುಖವಾಗು : ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಿ ಅವಳು ಮೂತಿತಿರುವಿಕೊಂಡು ಹೋದಳು (ಕೂಡ). ಮೂತಿ ತಿವಿ = ೧. ಸೋಟೆಯನ್ನು ಬುಚ್ಚು.— ತಿವಿ : ಕೋಪದಿಂದ ಆಕ ಆ ಹುಡುಗನ ಮೂತಿತಿವಿದ (ಕೂಡ). ೨. (ಆಲಂ) ಅವಹಾಸ್ಯವಾಡು ; ಅವಮಾನಪಡಿಸು : ಅಂದಿನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಜನರು ಅವನಿಗೆ ಮೂತಿತಿವಿದು ಬೆಳಿಸಿದರು (ಕೂಡ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ.ಮೂಸ್ಸೈ ; ಮಲ. ಮೂಚ್ಚು, ಮುಚ್ಚಿ, ಮುಂಚ್ಚಿ, ಮೂಂಚ್ಚಿ, ಮೊಚ್ಚಿ, ಮೋಸ್ಸ ; ತೆಲು. ಕೋಲಾ. ನಾಯ್ಕ. ಮೂತಿ ; ಕುವಿ. ಮೂಂಬು, ಮೂಂಬೂ ; ಕುರುಖ್. ಮೊಚ್ಚಾ ; ಕೋತ. ಮುಚಿ, ಮೋಂಗ್]

ಮೂತೆರ ' ಮೂದೆಱ ' ನೋ.

ಮೂತ್ರ. (ನಾ)· ಮನುಷ್ಯ, ಪ್ರಾಣಿ ಮುಂತಾದ ಜೀವಜಂತುಗಳ ಶರೀರದಿಂದ ಹೊರಬರುವ ಕಲ್ಮಷಜಲ : ಉಚ್ಚೆ ; ಗಂಜಲ : "ಪುರುಜಲಮೆನಲ್ಕೆ ಮೂತ್ರಮಕ್ಕುಂ" (ಕುಂಗಣಾ. ೭೭–೦೪) ; ಪರಿಮೂತ್ರಂ ಭಿನ್ನಲಂಡಂ ಸುರಿಯೆ ಮದಜಲಂ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ಳಾಡೆ (ಪ್ರಭುತಿ. ೦೦–೮೨) ; ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕಜುಹು ಬಾಯಿಲ್ಲಿ ಅಜುಹು ಸುಡಿಷುಕ್ತಿಪ್ಪ ಅಮ್ಮಗೆಳ್ಳರು ಇಜುಹಿನ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಳಯವಾದರು ನೋಡಾ (ಶಿಕ್ಷಣ. ೨೦೯–೪೭೭) ; ಮೂತ್ರ ಬಹಳವಾಗಿ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ : — ಅಳಲೇಕಾಯಿ ಚೂರ್ಣ ಗ ೩ ತೂಕವನ್ನು ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದು (ಶಿಕ್ಷ. ೦೫೪). [ಸಂ.]

ಮೂತ್ರಕಟ್ಟು (ನಾ). ಮೂತ್ರವಿಸರ್ಜನೆಯಲ್ಲಿ ತಡೆಯುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಉಚ್ಚೆ ನಿಂತುಹೋಗುವುದು : ಮೂತ್ರಕಟ್ಟಿಗೆ : — ಗರಿಕೆಬೇರು, ದುಷ್ಟಿಮಧುಕ, ನೆಗ್ಗಿಲಬೇರು, ತ್ರಿಫಲೆಯ ರಸದಲ್ಲಿ ಅಟ್ಟು ಕರ್ಪೂರ, ಶಿಲಾಧಾತುವಂ ಪ್ರತಿಪಾಪಿಕ್ಕೆ ಕುಡಿಯೆ ಎರ್ಮಾ ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಶಿಕ್ಷ. ೦೭೦) ; ಬೋಳ ದರಗದ ರಸವನ್ನು ಹಸುವಿನ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಜೇನಿಗೆ ಗ ೨ ತೂಕ. ಸಕ್ಕರೆ ಗದ್ಯಾಣ ೩ ತೂಕ ಸಪ ಪಾಕಿ ಕೊಡಲು ಮೂತ್ರಕಟ್ಟು ಹೋಗುವುದು (ಶಿಚ್ಛ. ಪಂ. ೧೧೨). [ಮೂತ್ರ + ಕಟ್ಟು]

ಮೂತ್ರಕಲ್ಲು (ನಾ). ಮೂತ್ರಕೋಶ ಅಥವಾ ಮೂತ್ರನಾಳದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿನಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಗಂಟು ಉಂಟಾಗಿ ಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆಗೆ ತಡೆಯೊಡ್ಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಅಶ್ಮರಿ : ಮೂತ್ರಕಲ್ಲಿಗೆ ಗುಳಿಗೆಯ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮ : — ಕೆಂಪಿನ ಅಂಕೋಲ ಬೇರು, ಪುಳಿ ಸೊಪ್ಪು . . . ಇವಕ್ಕೆ ಸಮ ಇಂಗು, ಅಂಬಿಲದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಮೂತ್ರಕಲ್ಲಿಗೆ ಗುರುಗುಂಜಿಯ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಕೊಡುವುದು (ಶಿಕ್ಷ. ೦೫೯).

[ಮೂತ್ರ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್ಲ್)]

ಮೂತ್ರಕುಂಡಲಕ (ನಾ). ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆಯ ಮೂತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಹನ್ನೆರಡು ಪ್ರಕಾರ ಮೂತ್ರಘಾತಗಳ ಪೆಸರಾವಾವೆಂದೊಡೆ — ಮೂತ್ರೋತ್ಸಂಗ, ಮೂತ್ರಗ್ರಂಥಿ, ಮೂತ್ರಕ್ಷಯ, ಮೂತ್ರಾತೀತ, ಮೂತ್ರಶುಕ್ಲ, ಮೂತ್ರಕುಂಡಲಕ, ಮೂತ್ರವಿದ್ರಾತ, ಮೂತ್ರವಾತ, ಮೂತ್ರಷ್ಠೀಹ, ಉಷ್ಣವಾತ, ಮೂತ್ರವಸ್ತಿ, ಮೂತ್ರಸಾದವೆಂದಿಂತು (ಶಿಕ್ಷ. ೬೭೦). [ಸಂ.]

ಮೂತ್ರಕುಂಡಲಿಕೆ (ನಾ). = ಮೂತ್ರಕುಂಡಲಕ : ಮೂತ್ರೋತ್ಸಂಗ, ಮೂತ್ರಗ್ರಂಥಿ, ಮೂತ್ರಕ್ಷಯ, ಮೂತ್ರಾತಿಸಾರ, ಮೂತ್ರಶುಕ್ಲ ಮೂತ್ರಕುಂಡಲಿಕೆ, ಮೂತ್ರವಿದ್ರಾತ, ಮೂತ್ರವಾತ, ಮೂತ್ರಾಷ್ಠೀಲ ಉಷ್ಣವಾತ, ಮೂತ್ರವಸ್ತಿ, ಮೂತ್ರಸಾದಗಳೆಂದು ಇವು ಹನ್ನೆರಡು ತೆರಿ (ಶಿಕ್ಷಣ. I. ೨೩೪). [ಸಂ. ಮೂತ್ರಕುಂಡಲಿಕಾ]

ಮೂತ್ರಕೂಪ (ನಾ). ೧. ಉಚ್ಚೆಯು ಸಂಗ್ರಹವಾಗುವ ಗುಂಡಿ. ೨. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಪರ್ವತ ಯುಗಳಪರ್ವತ ಕ್ಷುರಧಾರೆ ಮೂತ್ರ ಕೂಪ ವಿಷ್ಠಾಕೂಪವೆಂಬೈವು ಮಂತ್ರಿನಳಿಕಂಗಳು (ಶಬೀ.೦೭೫). [ಸಂ.]

ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ (ನಾ). ಉರಿ ಮತ್ತು ನೋವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಸರಾಗವಾಗಿ ವಿಸರ್ಜನೆಯಾಗದಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂತ್ರ ರೋಗ : ಅಮರದವಳ್ಳಿ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರಿಕಾಯಿ . . . ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಪ್ರತಿಪಾಕಗೊಂಡು ಸೇವಿಸೆ . . . ಅಸ್ಥಿಗತಜ್ವರ, ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ ಮೊದಲಾದ ರೋಗಗಳು ಗುಣವಾಗುವವು (ಶಿಕ್ಷ. ೫೦). [ಸಂ.]

ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ (ನಾ). = ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ : ಅಂತಪ್ಪ ರೇಪೆಗಳ್ ಕರ್ಪಂ ತಳೆದಾ ಪ್ರೋಥವುದ್ಧದೊಳ್ ತೋರ್ಪೊಡೆ ಬಾಬ್ಗುಂ ಪುರಗ ಮೋಡಪವರ್ಷಾಂತರಮಂ ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಿಯಾಂದಂ ಮಾಡಿಗುಂ (ಶಿಕ್ಷ. ೩–೨೦). [ಸಂ. ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ]

ಮೂತ್ರಕೋಶ (ನಾ)· ದೇಹದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚೆಯು ಶೇಖರವಾಗುವ ಚೀಲ : ಕಾಯಿಲೆ ತೀವ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿರುವಾಗ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಮೂತ್ರಕೋಶ (urinary bladder) ಕ್ಕೆ ಲಕ್ವ ಹೊಡೆಯುತ್ತದೆ (ಕಲೋ. ೨೩). [ಸಂ.]

ಮೂತ್ರಕ್ಷಯ (ನಾ)· ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆಯ ಮೂತ್ರರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸರಿಯಾದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಮೂತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗದಿರುವುದು : ಮೂತ್ರೋತ್ಸಂಗ, ಮೂತ್ರಗ್ರಂಥಿ, ಮೂತ್ರಕ್ಷಯ . . . ಮೂತ್ರಸಾದಗಳೆಂದು ಇವು ಹನ್ನೆರಡು ತೆರಿ (ಶಿಕ್ಷಣ. I. ೨೩೪) : ಹನ್ನೆರಡು ಪ್ರಕಾರ ಮೂತ್ರಘಾತಗಳ ಪೆಸರಾವಾವೆಂದೊಡೆ ಮೂತ್ರೋತ್ಸಂಗ, ಮೂತ್ರಗ್ರಂಥಿ, ಮೂತ್ರಕ್ಷಯ . . . ಮೂತ್ರಸಾದವೆಂದಿಂತು (ಶಿಕ್ಷ. ೬೭೦). [ಸಂ.]

ಮೂತ್ರಗ್ರಂಥಿ (ನಾ)· = ಮೂತ್ರಕಲ್ಲು : ಮೂತ್ರೋತ್ಸಂಗ, ಮೂತ್ರಗ್ರಂಥಿ . . . ಮೂತ್ರಸಾದಗಳೆಂದು ಇವು ಹನ್ನೆರಡು ತೆರಿ (ಶಿಕ್ಷಣ. I. ೨೩೪) ; ಹನ್ನೆರಡು ಪ್ರಕಾರ ಮೂತ್ರಘಾತಗಳ ಪೆಸರಾವಾವೆಂದೊಡೆ, ಮೂತ್ರೋತ್ಸಂಗ, ಮೂತ್ರಗ್ರಂಥಿ . . . ಮೂತ್ರಸಾದವೆಂದಿಂತು (ಶಿಕ್ಷ. ೬೭೦). [ಸಂ.]

ಮೂತ್ರಚೀಲ (ನಾ)· = ಮೂತ್ರಕೋಶ : ಬಹುಮೂತ್ರಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟುವ ಉಪದ್ರವ ಮೂತ್ರಚೀಲವು ಗುದದ ದೇಥ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು (ಶಿಕ್ಷ. ೦೫೬). [ಮೂತ್ರ + ಚೀಲ]

ಮೂತ್ರಜನಕಾಂಗ (ನಾ)· ಶರೀರದ ಶುದ್ಧೀಕರಣಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮೂತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಅಂಗ : "ಸ್ಯನಿಗಳ, ಪಕ್ಷಿಗಳ, ಉರಗವಂಸಿಗಳ, ಉದರಕುಹರದಲ್ಲಿರುವ, ರಕ್ತದಲ್ಲಿಯ ಉಪಯೋಗ ಕಳೆದ ಸಸಾರಜನಕಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊರದೂಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ರಕ್ತದಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಮೂತ್ರದ ಮೂಲಕ ಸಾಗಿಸುವ, ನಾಳಗುಚ್ಛಾಂಗಗಳಿರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮೂತ್ರಜನಕಾಂಗ ; ಮೂತ್ರಪಿಂಡ" (Kidney. ೩೦೪೨). [ಸಂ.]

ಮೂತ್ರತಡೆ (ನಾ)· = ಮೂತ್ರಕಟ್ಟು : ಪೆಟ್ಟುಪ್ಪ ಗ ೧ ತೂಕವನ್ನು ಪುಡಿ ಮಾಡಿ ವಿಂಪೆನ್ನೆಣ ರಸದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಸಕ್ಕರೆ ಗ ೩ ತೂಕ ಹಾಕಿ ಕುಡಿಯಲು ಆ ಕ್ಷಣವೇ ಮೂತ್ರತಡೆ ಹೋಗುವುದು (ಶಿಕ್ಷ. ಪಂ. ೧೧೪). [ಮೂತ್ರ + ತಡೆ]

ಮೂತ್ರದೋಷ (ನಾ)· ಮೂತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ರೋಗ : ಈ ಲೇಸ್ಯಕ್ಕೆ ಚ್ಯವನಪ್ರಾಶವೆಂದು ಹೆಸರು . . . ಇದನ್ನು ಸೇವಿಸಲು . . . ಮೂತ್ರದೋಷ, ಶುಕ್ರದೋಷ, ಸ್ವರಭಂಗ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಪರಿಹರವಹವು (ಶಿಕ್ಷಣ. II. ೨೩೬). [ಸಂ.]

ಮೂತ್ರದ್ವಾರ (ನಾ)· ಮೂತ್ರಕೋಶದಲ್ಲಿ ಶೇಖರವಾದ ಮೂತ್ರವು ಹೊರಬರುವ ರಂಧ್ರ : ಮೂತ್ರವಿಸರ್ಜನೆಯಾಗುವ ನಾಳ ; ಮೂತ್ರನಾಳ. [ಸಂ.]

ಮೂತ್ರನಾಳ (ನಾ)· = ಮೂತ್ರದ್ವಾರ : ಲೊಳ್ಳೆಯ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರದ ಚೂರ್ಣವ ಹಾಕಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಎಣ್ಣೆಯ ಬಿಟ್ಟು ಬಾಯಿಸಮಾರಸಂಗೈದು ಹಿಂಡಿ ಸಣ್ಣ ಪಾವಡಬಿತ್ತಿಗೆ ಆ ರಸವ ಮಾಡಿ ಮೂತ್ರನಾಳದಲ್ಲಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸಲು ಆ ಊತ್ತರಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಮೂತ್ರ ಧುಮ್ಮಿನಿಸಿ ಬಿಡುವುದು (ಶಿಕ್ಷಣ. I. ೨೩೬) ; ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ನೆಗ್ಗಿಲುಬೇರು, ತಿಲಕಹಣ್ಣು . . . ಹೇಸುತುಪ್ಪ ಪ್ರತಿವಾಕವಿಕ್ಕೆ ಹೆರೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಮೂತ್ರನಾಳದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಲ್ಲು ಕರಗಿ ಬೀಳುವುದು (ಶಿಕ್ಷ. ಪಂ. ೧೧೬). [ಸಂ. ಮೂತ್ರನಾಳ]

ಮೂತ್ರನಿರೋಧ (ನಾ)· = ಮೂತ್ರಕಟ್ಟು : ಸೋತೆಯ ಬೀಜವಂ ನೀರಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಯೆ ಮೂತ್ರನಿರೋಧ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಶಿಕ್ಷ. ೭. ೭). [ಸಂ.]

ಮೂತ್ರಪರೀಕ್ಷೆ (ನಾ). (ರೋಗದ ಮೂಲವನ್ನು ಪತ್ತೆಹಚ್ಚಲು ರೋಗಿಯ) ಮೂತ್ರವನ್ನು ರಾಸಾಯನಿಕವಾಗಿ ವಿಭಜಿಸಿ ಪರಿಶೀಲಿಸುವಿಕೆ : ಅನೇಕ ರೋಗಗಳನ್ನು ಪತ್ತೆಹಚ್ಚಲು ಮೂತ್ರಪರೀಕ್ಷೆ ಸಹಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ (೧೩೫). [ಸಂ. ಮೂತ್ರಪರೀಕ್ಷಾ]

ಮೂತ್ರಪಿಂಡ (ನಾ). = ಮೂತ್ರಜನಕಾಂಗ : ಈ ವಿಷಾಣುಗಳು ಹೃದಯ, ಮೂತ್ರಪಿಂಡಗಳು, ಮೆದುಳು ಮತ್ತು ಮೆದುಳುಬಳ್ಳಿಯ ಅಣುಕೋಶಗಳ ಮೇಲೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿ ಅಪಾಯವನ್ನು ತಂದೊಡ್ಡುತ್ತವೆ (೧೦೭೫. ೫೦). [ಸಂ.]

ಮೂತ್ರಪ್ಲೀಹ (ನಾ). ಮೂತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಹನ್ನೆರಡುಪ್ರಕಾರ ಮೂತ್ರಘಾತಗಳ ಪೆಸರಾವಾವೆಂದೊಡೆ ಮೂತ್ರೋತ್ಸಂಗ . . . ಮೂತ್ರಪ್ಲೀಹ, ಉಷ್ಣವಾತ, ಮೂತ್ರಪಸ್ತಿ, ಮೂತ್ರಸಾದವೆಂದಿಂತು (೫೪೩. ೬೭೦).

[ಸಂ. ಮೂತ್ರಪ್ಲೀಹನ್]

ಮೂತ್ರಬಂಧ (ನಾ). = ಮೂತ್ರಕಟ್ಟು. [ಸಂ.]

ಮೂತ್ರರಕ್ತ (ನಾ). ಉಚ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ನೆತ್ತರು ಹೋಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಮೂತ್ರರಕ್ತಕ್ಕೆ :– ಚತುರ್ಭಾಗ ಚವುಡಂಗಿರಸ, ಅವಿನ ನೊರವಾಲು ಕುದಿಸುವುದು. ಕಿಜುಕುಸಾರರಸದಲ್ಲಿ ತ್ರಿವಾರು ಕೂಡಿ . . . ಗುಳಿಗೆ ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳೆ ಮಾಣ್ಬುಂ (೨೪೬. ೦೭೯). [ಸಂ.]

ಮೂತ್ರರೋಗ (ನಾ). = ಮೂತ್ರದೋಷ : ಮೂತ್ರರೋಗಕ್ಕೆ :– ಏಲಕ್ಕಿ ೧ ತೂಕ, ತವಕ್ಷೀರ ೪ ತೂಕ . . . ಆಡಿನ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಕದಡಿ ಕುಡಿಯಲು ಮೂತ್ರರೋಗ ಗುಣ (೭೪೬. ೦೦೪) ; ಮೂತ್ರರೋಗ, ಭಗಂದರರೋಗ . . . ವಾತರೋಗ ಇವೇ ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರು ದಂತಧಾವನಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹರೆಂದರಿವುದು (೫೪೩. ೫೯). [ಸಂ.]

ಮೂತ್ರವಸ್ತಿ (ನಾ). ಮೂತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಹನ್ನೆರಡುಪ್ರಕಾರ ಮೂತ್ರಘಾತಗಳ ಪೆಸರಾವಾವೆಂದೊಡೆ, ಮೂತ್ರೋತ್ಸಂಗ . . . ಮೂತ್ರವಸ್ತಿ . ಮೂತ್ರಸಾದವೆಂದಿಂತು (೫೪೩. ೬೭೦). [ಸಂ.]

ಮೂತ್ರವಾತ (ನಾ). ಮೂತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಹನ್ನೆರಡುಪ್ರಕಾರ ಮೂತ್ರಘಾತಗಳ ಪೆಸರಾವಾವೆಂದೊಡೆ, ಮೂತ್ರೋತ್ಸಂಗ . . . ಮೂತ್ರವಾತ . . ; ಮೂತ್ರಸಾದವೆಂದಿಂತು (೫೪೩. ೬೭೦). [ಸಂ.]

ಮೂತ್ರವಿಡ್ಭಾತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂತ್ರರೋಗ : ಮೂತ್ರೋತ್ಸಂಗ . . . ಮೂತ್ರವಿಡ್ಭಾತ . . . ಮೂತ್ರಸಾದಗಳೆಂದು ಇವು ಹನ್ನೆರಡು ತೆಱ (೪೪೩. ೧. ೩೪೮). [ಸಂ.]

ಮೂತ್ರವಿಸರ್ಜನೆ (ನಾ.) ಮೂತ್ರವನ್ನು ಸುರಿಸುವಿಕೆ : ಉಚ್ಚೆ ಹೊಯ್ಯುವಿಕೆ : ಕಾಯಿಲೆ ತೀವ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿರುವಾಗ . . . ಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆ ರೋಗಿಯ ಸ್ವಾಧೀನ (control) ತಪ್ಪಿ ತನಗೆ ತಿಳಿಯದೇ ಮೂತ್ರ ಹನಿಹನಿಯಾಗಿ ಹೊರಬೀಳುತ್ತದೆ (೧೦೭೫. ೮೩).

[ಸಂ. ಮೂತ್ರವಿಸರ್ಜನ]

ಮೂತ್ರವ್ಯಾಧಿ (ನಾ). = ಮೂತ್ರದೋಷ : ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಗದ ಒಳನಾರಂ ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ ಕರ್ಪೂರ, ಶಿಲಾಧಾತು ಬೆರಸಿ ಮಜ್ಜಿಗೆ, ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕೊಳ್ಳೆ ಮೂತ್ರವ್ಯಾಧಿ ಮಾಣ್ಬುಂ (೭೪೬. ೬೭). [ಸಂ.]

ಮೂತ್ರಶಂಕೆ (ನಾ). ಮೂತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಉರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಆಗಾಗ ಮೂತ್ರವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡುವೇಕೆನ್ನುವ ತೀವ್ರವಾದ ಅನಿಸಿಕೆ : ಮೇಲುಬ್ಬಸಮುಂಟಾಗಿ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಡಾಳ ತಪ್ಪಿ . . . ಬಹಳವಾಗಿ ಮೂತ್ರಶಂಕೆಯು ಕಾಣಿಸುತ್ತಂ . . . ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಹೀನವನ್ನೆದಿ ವ್ರಣದಿಂ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಕ್ಷಯರೋಗವು ಅಸಾಧ್ಯ (೫೪೩. ೬೭೬). [ಸಂ. ಮೂತ್ರಶಂಕಾ]

ಮೂತ್ರಶರ್ಕರೆ (ನಾ). ಮೂತ್ರದೊಂದಿಗೆ ಸಕ್ಕರೆಯ ಅಂಶವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೋಗುವುದು : ದಾಳಿಂಬದ ಓಚು, ಏಲಕ್ಕಿ, ಪಾಷಾಣ ಭೇದಿ, ಶಿಲಾಧಾತು, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಇವಂ ಚೂರ್ಣಂ ಮಾಡಿ ರಾಜಾನ್ನದ ಅಕ್ಕಗಜ್ಜಿನಲ್ಲಿ ಕುಡಿದೆ ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಂ, ಮೂತ್ರಶರ್ಕರೆಯುಂ ಕೆಡುಗುಂ (೭೪೬. ೨೦೬). [ಸಂ. ಮೂತ್ರಶರ್ಕರಾ]

ಮೂತ್ರಶುಕ್ಲ (ನಾ). ಮೂತ್ರದೊಂದಿಗೆ ರೇತಸ್ಸು ವಿಸರ್ಜನೆಯಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಮೂತ್ರೋತ್ಸಂಗ, ಮೂತ್ರಗ್ರಂಥಿ . . . ಮೂತ್ರಶುಕ್ಲ, ಮೂತ್ರಕುಂಡಲಿಕೆ . . . ಮೂತ್ರಸಾದಗಳೆಂದು ಇವು ಹನ್ನೆರಡು ತೆಱ (೪೪೩. ೧. ೩೪೮) ; ಹನ್ನೆರಡುಪ್ರಕಾರ ಮೂತ್ರ ಘಾತಗಳ ಪೆಸರಾವಾವೆಂದೊಡೆ, ಮೂತ್ರೋತ್ಸಂಗ . . . ಮೂತ್ರಶುಕ್ಲ . . . ಮೂತ್ರಸಾದವೆಂದಿಂತು (೫೪೩. ೬೭೦). [ಸಂ.]

ಮೂತ್ರಶೂಲೆ (ನಾ). ಮೂತ್ರವಿಸರ್ಜನೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನೋವುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಬಿಳದುರುಚಿ, ಅಣಲೇಕಾಯಿ, ಪಾಷಾಣಭೇದಿ, ನೆಲದಾಳ, ಕೊತ್ತಂಬರಿ, ಕಕ್ಕೇಹಣ್ಣಿನ ತಿರುಳು ಇವ ಕಷಾಯವ ಕಾಸಿ ಸಕ್ಕರೆ ಹಾಕಿ ಪಾಕವಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳಲು ಮೂತ್ರ ಕೃಚ್ಛ್ರ, ಕಟಿಪು ಉರಿ, ಮೂತ್ರಶೂಲೆ ಪೋಗ್ಬುಂ (೭೪೬. ೭೬೨).

[ಸಂ. ಮೂತ್ರಶೂಲ]

ಮೂತ್ರಸಾದ (ನಾ). ಬಣ್ಣವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಂಡು ನೋವಿನಿಂದ ವಿಸರ್ಜನೆಯಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂತ್ರರೋಗ : ಮೂತ್ರೋತ್ಸಂಗ . . . ಮೂತ್ರವಸ್ತಿ, ಮೂತ್ರಸಾದಗಳೆಂದು ಇವು ಹನ್ನೆರಡು ತೆಱ (೪೪೩. ೧. ೩೪೮). [< ಸಂ. ಮೂತ್ರಾಸಾದ]

ಮೂತ್ರಸಿಕ್ಕು (ನಾ). = ಮೂತ್ರಕಟ್ಟು : ಸೂಲೆ ಸುಭಕ್ಷಾ(ಕ್ಷಂ) ರೂಢಾಸೂಲೆಯಿ ಸಲೆ ಮೂತ್ರಸಿಕ್ಕು ರಕ್ತವಿಮೇಹಂ ಶೂ(ರಾ)ವಿಷ್ಮಂಭ ಕೀಟಕ ಸೂಲಾಷ್ಟವಿ ಸಿಂಳ(ಪ)ಣದ್ವಯಂ ವಾತಾಂತ್ಯಂ (೪೪೩. ೦೦-೭೦); ವಿಲಕ್ಕಿ, ಪಾಷಾಣಭೇದಿಯಂ, ಕಲ್ಲ ಅಗಿಲು, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಎಂಬಿವುಗಳ ಪುಡಿಗಳಂ . . . ಮೂತ್ರಸಿಕ್ಕು ಬಹುಮೂತ್ರ ಸಂಕಟದೊಳು ಲೇಹ್ಯವಂ ಮಾಡುಗೆ (೭೪೬. ೨೦) ; ಗಣಜಿಲಬೇರಂ ಸುಟ್ಟು ಬೂದಿಯಂ ಆಡಿನ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿ ಕುಡಿದು ಮೂತ್ರಸಿಕ್ಕು ಬಿಡುವುದು (೫೪೩. ೫೭೭).

[ಮೂತ್ರ + ಸಿಕ್ಕು]

ಮೂತ್ರಾಘಾತ (ನಾ). ಮೂತ್ರವಿಸರ್ಜನೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಕುಂಟಾಗುವ ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆಯ ವ್ಯಾಧಿ : ಇವುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ : ಹನ್ನೆರಡುಪ್ರಕಾರವಾದ ಮೂತ್ರಾಘಾತಂಗಳಂಟ್ಟು (೪೪೩. ೧. ೩೪೮) ; ವಾತಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಂಗಳು ಮಸ್ತಿಸ್ಥಾನವನ್ನೆದಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಾರಣಗಳಂ ಪ್ರಕೋಪಿಸಿ ಮೂತ್ರಾಘಾತವೆಂಬ ಮಹಾರೋಗಗಳನು ಪುಟ್ಟಿಸುತಮಿರ್ಪುದು (೫೪೩. ೬೭೦). [ಸಂ.]

ಮೂತ್ರಾತೀತ (ನಾ). ತಡೆತಡೆದು ಹೋಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂತ್ರರೋಗ : ಹನ್ನೆರಡು ಪ್ರಕಾರ ಮೂತ್ರಘಾತಗಳ ಪೆಸರಾವಾವೆಂದೊಡೆ, ಮೂತ್ರೋತ್ಸಂಗ . . . ಮೂತ್ರಾತೀತ . . . ಮೂತ್ರಸಾದವೆಂದಿಂತು (೫೪೩. ೬೭೦). [ಸಂ.]

ಮೂತ್ರಾಶಯ (ನಾ). = ಮೂತ್ರಕೋಶ. [ಸಂ.]

ಮೂತ್ರಾಷ್ಮೀಲ (ನಾ). =ಮೂತ್ರಕಲ್ಲು: ಮೂತ್ರೋತ್ಸಂಗ . . . ಮೂತ್ರವಾತ, ಮೂತ್ರಾಷ್ಮೀಲ, ಉಷ್ಣವಾತ, . ಮೂತ್ರವಸ್ತಿ, ಮೂತ್ರಸಾದಗಳೆಂದು ಇವು ಹನ್ನೆರಡು ತೆಱ (೪೪೩. ೧. ೩೪೮).

[ಸಂ. ಮೂತ್ರಾಷ್ಮೀಲಾ]

ಮೂತ್ರಿ (ನಾ). ರಸ್ತೆ, ಬಸ್‌ನಿಲ್ದಾಣ ಮುಂತಾದ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮೂತ್ರವಿಸರ್ಜನೆಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಕಟ್ಟರುವ ಸ್ಥಳ : (ಖಾಸಗಿ ಅಥವಾ ಸಾರ್ವಜನಿಕ) ಮೂತ್ರಸ್ಥಳ, ಮೂತ್ರಿ (Urinal. ೨೦೧೭). [< ಮೂತ್ರ]

ಮೂತ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉಚ್ಚೆಹೊಯ್ಯು : ಮೂತ್ರವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡು: ನಡುವಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಕೆಲಸ ಮೂತ್ರಿಸೆ ಪೇರಿತು ತನ್ನನಚ್ಚುಯಿಂ ಪಲಿನರಿದಾಡೆ ಪೋದ ಮನುಜಂ ಪಡೆಗುಂ ತನಗಿಪ್ಪಸಿದ್ಧಿಯುಂ (ಕೋಕಿಕಕ. ೦೨-೨೩) ; ಸಗಣವನಿಕ್ಕುತಂ ಮೂತ್ರಿಸುತವಲರುತ ಕೆಲಸ ಮೋದುತ ಪೆಲ್ಲವಾಡುತ್ತ . . . ವೃಷಭೇಶ್ವರನಿರಲು (ಪಕ್ತಿ. ೩೨-೩೭) ; ಮಾತರ ಪಿತ್ಸಲಲ್ಲಿ ಅಯ್ಕ ಮೂತ್ರಿಸ್ಯಾ ಕೂತಿನ್ಸ (ಕುಪ್ರಪಾ. ೩೩). [ಮೂತ್ರ + − ಇಸು]

ಮೂತ್ರೋತ್ಸಂಗ (ನಾ). ನೋವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ರಕ್ತಸಹಿತವಾಗಿ ಮೂತ್ರವಿಸರ್ಜನೆಯಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಹನ್ನೆರಡು ಪ್ರಕಾರ ಮೂತ್ರಘಾತಗಳ ವಿಸರಂವಾವೆಂದೊಡೆ, ಮೂತ್ರೋತ್ಸಂಗ, ಮೂತ್ರಗ್ರಂಥಿ . . . ಮೂತ್ರಸಾದವೆಂದಿಂತು (ಪಕ್ಕ. ೪೭೦). [ಸಂ.]

ಮೂದಜ್ಜಾರಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಆನಂದೂರ ಮೂದಜ್ಜಾರಿ ಮಾಡಿದವ್ (ಚಿಕ. ೩, ೫೩ಕ್ಕೆ. ೩೨-೦೩ ; ಸು. ೩೧೦ ೨). [ಮೂದಲ್ +(ಆಚಾರಿ]

ಮೂದಲಿಕೆ (ನಾ). ಹಂಗಿಸುವಿಕೆ : ಹೀಯಾಳಿಕೆ : ಚುಚ್ಚುಮಾತು : ಕಳದಿಯರ ಸಂತ್ಯಕೆ ಮೂದಲಿಕೆಯಂತಾಗೆ . . . ಮರುಗಿದಳಬಲೆ (ಕಜ್ಜಾಗೀ. ೩೫-೦೩೩) ; ಒಂದು ವೇಳೆ ಹೋದರೆ ತನ್ನ ತಾಯಿಯಿಂದ ಪಸಾದರೂ ಮೂದಲಿಕೆ ಬರಬಹುದು ಎಂಬ ಭಯ (ಕಜಾಗೀ. ೦೨). [ಮೂದಲ್ + −ಇಕೆ./ತೆಲು. ಮೂದಲಿಕ = ನಿದರ್ಶನ]

ಮೂದಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಂಗಿಸು: ಹೀಯಾಳಿಸು: ಅವಹೇಳನ ಮಾಡು: ಈ ನುಡಿಯಂ ಮಜಿಬಿಟ್ಟಲ್ಲೇಡೆಂದಿರ್ವರುಮೋರೊರ್ವರಂ ಮೂದಲಿಸಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗೆಯ್ದು (ಕತ್ಸಾಣ. ೦೫೯-೦೨) ; ಆ ಮಾತು ತನ್ನಂ ಮೂದಲಿಸಿದಂತಾಗೆ ವಿದ್ವಿಷ್ಟವಿದ್ಯಾಪ್ರಣಾನಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಚಣಾ. ೩-೬೨ ಪ) ; ಶತ್ರುವ್ರಣವಂ ನಿನ್ನಯ ಮೆಜಿವುದಿಜಿವ ಬೆದಸಗಾ ಎಂದು ಮೂದಲಿಸಿ ಮಡಿಯೆ (ಗಣಭಷ. ೨-೩ ಪ): ಪೂತು ಮರುಳುರೇ ದಾಲ ಎಂದವನೀಶ ಮೂದಲಿಸಿದನು ತನ್ನವರ (ಕುಪ್ರಪ್ರಿ. ೬-೨೪). [ಮೂದಲ್ + −ಇಸು-/ತೆಲು. ಮೂದಲಿಂಚು = ನಿರೂಪಿಸು]

ಮೂದಲೆ₁ (ನಾ). ಮೂರು ತಲೆ : ತಲೆ ಪಗೆವರ ಕಯ್ಯೊಳ್ ಸುರಲಲನೆಯು ತೋಳೊಳಗೆ ಪತಿಯ ಭಂಡಾರದೊಳಂ ನೆಲಸೆ ಸುಭಟರ್ಕಳೊಳ್ ಮೂದಲೆ ನೆಗಟ್ಟುದು ಪೊಣ್ಮನನ್ನನಾವನೊ ಮೊನೆಯೊಳ್ (ಪಕ್ಕ. ೦-೭೭); P ಇಲ್ಲಿ 'ಮೂರುತಲೆ' ಮತ್ತು 'ಮೂದಲಿಕೆ' ಎಂಬ ಶ್ಲೇಷಾರ್ಥವಿದೆ : ಆತ್ಮಲೋಪಕ್ಕೆ . . . ಮೂರೋಕ, ಮೂದಲೆ (ಕಜಾದ. ೦೪೯ ಕ್ರಿಪಟಿ).

ಮೂದಲೆಯ = ಮೂರು ತಲೆಗಳುಳ್ಳವನು : ಮೂದಲೆಯಂ. ಮೂಱು ತಲೆಯುಂ (ಕಜಾಪಾ. ೪೩೨. ಕ್ರಿಪಟಿ). [ಮೂ₁ (< ಮೂಱು) + ತಲೆ₁]

ಮೂದಲೆ₂ (ನಾ). =ಮೂದಲಿಕೆ: ತಲೆ ಪಗೆವರ ಕಯ್ಯೊಳ್ ಸುರಲಲನೆಯು ತೋಳೊಳಗೆ ಪತಿಯ ಭಂಡಾರದೊಳಂ ನೆಲಸೆ ಸುಭಟರ್ಕಳೊಳ್ ಮೂದಲೆ ಪೊಟ್ಟುದು ಪೊಣ್ಮನನ್ನನಾವನೊ ಮೊನೆಯೊಳ್ (ಪಕ್ಕ. ೦-೭೭) ; ಕೋಕಿಲ ಧ್ವನಿ ಮೂದಲೆಯಾಲಿಯಾಗೆ ಬಂದುದೆಂದು ಬೀಸಂ (ಹುಕೋಚ. ೦-೭೭) : ಆರ್ಯರುಂ . . . ಸೆಣಸಿಂಗೆ ಸೂಸು ಮೂದಲೆಗೆ ಮೂದಲೆಗಳಂ ಹೊಗಿದರ್ (ಪಕ್ಕ. ೪೪-೪೩).

[ದೇ. ತಮಿ. ಮೂತಲಿ. ಮೂತರಿ=ನಿರೂಪಿಸು; ತೆಲು. ಮೂದಲ=ಸಾಕ್ಷಿ]

ಮೂದಲೆವಾತು (ನಾ). ತಿರಸ್ಕಾರದ ಮಾತು ; ಅವಹೇಳನದ ನುಡಿ : ಮೂದಲೆವಾತುಗಳಿಂ ಗಡ ಮಹಾನಗಮೋಕ್ಷಿಗತೀತನೊಳ್ ಜಯಾಹ್ವಾದರ ರುಂಚೆಗಳ್ ಗಡ (ಪಂಪ. ೪-೦೩೧)· [ಮೂದಲ್₂ + ಮಾತು₁]

ಮೂದಲೆಸೊಲ್ಲು (ನಾ)·=ಮೂದಲೆವಾತು : ಬಲ್ಲಿದ ಭಟರು ಭಾಷೆಯ ಮಾಡಿ ಮೂದಲೆ ಸೊಲ್ಲುಗಳಿಂ ತಱುಬಿದರು (ಕಾಪಾ. ೦೬-೩೨). [ಮೂದಲ್₂ + ಸೊಲ್ಲು₂ (<ಸೊಲ್₂)]

ಮೂದಲ್₂ (ನಾ)·=ಮೂದಲಿಕೆ : ತಂತವ್ಮ ಮನವ ಮಚ್ಚರದ ಮಂಚ್ಚಿನ ಕಾದಲ್ಕೆ ಮೂದಲ್ಕೆಯಾಗಿ ಕೈಗೆಯ್ದು ಮೈಗೆಯ್ಕದೆ ಪರಿಚ್ಛೇದಿಸಿ (ಅಜಂತಿ. ೦೨-೦೨ ಪ). [< ಮೂದಲ್₂ + −ಮೈ₂]

ಮೂದಿಟ್ಟ (ನಾ)· ಮೂರುಕಣ್ಣು : ಮುನ್ನೀರ ಕಟ್ಟಲಾಜದನೆ ಸದನಾಗ್ರದೊಳ್ ನಿಂದ ಮೂದಿಟ್ಟದುಳ್ಳತುಳರುದ್ರಂ (ಅಕೋಪ್ರ. ೦೩-೩೦). [ಮೂ₁ (< ಮೂಱು) + ದಿಟ್ಟ]

ಮೂದಿರಿಕ (ನಾ). ಮೂರು ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗುವಂತಹುದು : ಉಗುಬ್ಪಿಪ ಮೂಗಂ ಮುಚ್ಚಿಪ ಮೊಗಮುಂ ಮೂದಿರಿಕ್ಕನಾಗಿಪ್ಪದ್ದಿರಮನಾವಗ ಮೊಗೆಯಿಪ ಬೇಡರ ಪಳ್ಳಿಗಳಂ ಪತಿ ಪಾಯ್ದು ಪೋಗೆ (ಅಂಗಕ. ೬-೪೬). [ಮೂ₁ (< ಮೂಱು) + ತಿರಿಕ್ಕ]

ಮೂದಿವಸ (ನಾ). ಮೂರು ದಿನ : ಅವರಿವರ ಸಖ್ಯಕೆ ನೆರೆದುದೇಕಾದಶ ಶತಕ್ಷೋಣಿ ತವಿಸುವರೆ ನಸಗೊಂದುದಿನ ಮೂದಿವಸದಲಿ ಗುರುವ್ಯೆದು ದಿವಸಕೆ ರವಿಜ (ಕುಚಾ.ಅ. ೨-೩೦). [ಮೂ₁ (< ಮೂಱು)+ದಿವಸ]

ಮೂದೆಕಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ಮಾವಾಮತ್ರರಸರಾ ಪೊಬಲಹ್ಮಿನಾ ಮೇಗೆಬ್ಬು ಮೂದೇಕ್ಲಾ ಕಾಳಿಗದುಳ್ . . . ಅನಿಪರುವಾ ಅನ್ನಿಜ್ಜಾಡು ಸತ್ಕರ್ (ಚಿಕ. ೩. ಶ್ರೀಚಿಪಾ. ೦೦-೨ ; ಸು. ೩೦೦).

[ಮೂದೆ + ಕಲ್₂]

ಮೂದೆರ 'ಮೂದೆಜಿ' ನೋ.

ಮೂದೆಜಿ, ಮುತ್ತೆಜಿ, ಮೂತೆರ, ಮೂದೆರ (ನಾ)· ೧. ಮೂರು ಬಗೆ.—ರೀತಿ : ತ್ರಿವಿಧ : ಮೂದೋಕಂ ಮೂದೆಜಾ (ಜಾಣಕ. ೦೩೬ ಅಜಾ) ; ನಾಡೆಯುಂ ಸಲಪನಿಳಾಧಿಪಂಗೆ ನೆರೆವೆರ್ಚಿಸಿದತ್ತು ಗೃಪಾಧಿದೇವತಾವಿಲಸದಪಾಗದೊಳ್ ನೆರೆವು ಮೂದೆಜದೊಪ್ಪುವ ಬಿನ್ನಂದಂದಿಂ (ಪಂಪ್ರಕ್ಷೆ. ೭-೦೦೨) ; ವಿನದೊಳ್ ಮೂದೆಜನಾಯ್ತು ಭಾಸುವಿನ ತೇಜಂ (ಭಾಸಪಾ. ೬-೬). ಮುತ್ತೆಜಿ: ೨. ಮೂರು ಭಾಗ : ಅವಂ . . . ಮುತ್ತೆಜದ ಮಾಡಿಯೊಂದಕ್ಕೆ ಹುಲಿಯೊಂದಕ್ಕೆಯುತ್ತಮದೆ ಸಿಹಿ ಹುರಿದ ಕವಲಿಪುಡಿಯೊಂದಕ್ಕೆಯೊತ್ತರಿಸಿಯಿಸಿ (ಪಂಚಣಾ. ೫-೨೦). **ಮೂತೆರ :** ೧. ಅಜ್ಞನಾಗಿರ್ಪವಧಿನಾರಿಯಾದಂದು ಮೂತೆರನಾದ ಕೇಡಹುದು ಅರ್ಥಾನಾಸಮಪುದಪೇರ್ತಿಯಪ್ಪುದು ನರಕಲೋಕದ ದುಃಖಮಪುದು (ಜಾಣಕ. ೦೬೩-೬೩)· **ಮೂದೆರ :** ೧. ಪ್ರಾಜ್ಞನಾಗಿರ್ಪವನಧಿಕಾರಿಯಾದಂದು ಮೂದೆರನಾದೊಳ್ ತಹುದು ಯಶವಹುದಮಿತಧನಾಗಮವಪ್ಪುದು ಪಾಕಲೋಕದ ಸುಖವಹುದು (ಜಾಣಕ. ೦೬೩-೩೦).

[ಮೂ₁ (< ಮೂಱು) + ತಲೆ₁]

ಮೂದೇವರ್. ಮೂದೇವರು (ನಾ)· ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಮಹೇಶ್ವರ ; ತ್ರಿಮೂರ್ತಿ: "ಮೂದೇವರ್ಕಳ್ ತ್ರಿಮೂರ್ತ್ಯರ್ಥದೊಳ್" (ಗಣಗಾ. ೩೦) ; ಮೂದೇವರುಂ ವರಸಿ ನಿಜನಿವಾಸಂಗಳ್ಗೆ ಪೋದರ್ (ಪಂಚಣಾ. ೩-೦೦೩ ಪ). ಮೂದೇವರು : ಮೂದೇವರ ದೇವನ ಗೃಹದೊಳು ಬಲುಭೇದದ ಧ್ವಜನಿಕರಗಳು ವಾದಿಸಿ ವಾಯುವಥಿಕರೋಡನವರಿಗೆ ಹಾದಿಯ ಕೊಡದಿರುತಿಹವು (ಶ್ರಕಣಾ. ೬-೭೬) ; ಆಗಮಿತವರಮಹಾಮುನಿಗಳ ನಿವಹ . . . ನೆರೆದು ತಮ್ಮೊಳಗಾರು ಮೂದೇವರೊಳು ಮುಖ್ಯರೆನಿಸುತ್ತ

ಸಂಶಯಾಕರವ ತೆತ್ತರು ಮನೆವನು (ಪಭಾಗ. ೦೦-೬೨-೦).

[ಮೂ$_1$ (< ಮೂಜು) + ದೇವರ್]

ಮೂದೇವರು ' ಮೂದೇವರ್' ನೋ.

ಮೂದೇವಿ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು ; ಜ್ಯೇಷ್ಠಾದೇವಿ ; ಅಲಕ್ಷ್ಮಿ : ' ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ' ಹೋ. ೨. ಮಂಕುತನ ; ಜಡತ್ವ ; ಸೋಮಾರಿತನ : ಮದ್ದು ತಿಂದು ತಿಂದು ಮನೆಯೆಲ್ಲ ಬಜಿದಾಗಿ ಹೊದ್ದಿತು ಮೂದೇವಿ ಮೈದುನಗೆ (ಭಗೀಪ. ೨-೮೪-೨) ; ಹೋದೆಹೆವೆಂದರೆ ಹಾದಿಯು ಕಾಣವು ಮೂದೇವಿ ಬಂದಿತುಯಮುಗೆ (ಪಾಪಣಾಂ. ೫-೦೨೦). ೩. ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸೋಮಾರಿ : ಒಬ್ಬನೇ ಮಗನಿಗೆ ಈ ಮೂದೇವಿ ಎದ್ದಿಂದ ಗಂಟುಬಿದ್ದಳೋ ಏನೋ (ಪಚಿಪಿ. ೪೦).

[ಮೂ$_1$+ದೇವಿ./ತಮಿ. ಪೂತೇವಿ ; ಮಲ. ಕೊಡ ತೆಲು. ಮೂದೇವಿ]

ಮೂಧ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನಾರೋಲಿ. ಮೂಧವರಂ ಮೂಧ, ಮೂಡಲಿ, ಕನಕಜಾವಕ್ (ಧ್ವಶಿ. ೫೬-೦೦೯೦). [?]

ಮೂನೂಱು, ಮುನೂಱು, ಮುನ್ನೂರು, ಮುನ್ನೂಱು (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ಮೂರುನೂರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಶ್ರೀಪುರುಷ ಮಹಾರಾಜರ್ ಪೃಥುವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯೆ ಸಿಯಗೆಲ್ಲರ್ ಮಜುಗರೆನಾಡುಮೂನೂಱುವಳಿ (ಎಕ. XVI. ಕುಕುಳೂ. ೫೬-೩;೭೬೦); ಬೆಳ್ಳೂಲಮೂನೂಱುಮನಾಳ್ಕುಂ (ಎಇ. VIII. ೨೦೬-೦೯ ; ೨೬೬); ನೂಱುವಧದಲಿ ಸನಳ ಹೊದೆ ಮೂನೂಱು ಜರಿಚಾರರು ಸುತ ಮೈದೋಜಿ ನಿಂದನು ಭೀಮನೊಬ್ಬನೆ ತಱುಬಿ ಕುರುಬಲವ (ಕಾಪ್ಕ. ೦೫-೩). **ಮುನೂಱು** : ರಾಜ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಉತ್ತರೇಶ್ವರದ ಆದಿತ್ಯ ಗ್ರಹವಮುಗುಳೆ ×ಮುನೂಱು ಬೊಕಲೊಳ × (ಕಾಇ. ೦೦೬-೫-೭; ೭೦೩). **ಮುನ್ನೂರು** : ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಡುಂಬರೆ ಕಟ್ಟುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಮುನ್ನೂರು ಚಿಲುವಾನು ಅಳು ಉಂಟಪ್ಪೆ (ಶಾಸಂಪ್ರ. ೦೧೩) : ಮುನ್ನೂರುಮಂದಿ ಕೂಲಿಗಳು, ಕುಂಬಾರಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ದುಡಿಯುತ್ತಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲೆಯೇ, ಅಲ್ಲಿನ ಜ್ವರದ ಸುಗ್ಗಿಯೂ ಬಲಿಯಿತು (ಶಾಕುಶಾ. ೦೩೩). **ಮುನ್ನೂಱು** : ನಿನ್ನ ಪ್ರಾಯದಲಿ ಹೊಣವ ಗಳಿಪೆನೆಂದು ಮುನ್ನೂಱು ಮಂಚದ ಮುಱಿದೆ (ಕಂಪಂ. ೬-೦೩೩).

ಮೂಸೂರ್ಬರ್, ಮೂಸೂರ್ಮರ್ = ಮೂರು ನೂರು ಜನ ; ಮುನ್ನೂರು ಮಂದಿ : ಎಟ್ಟದಿಂಬರುಂ ಮೂಸೂರ್ಬರುಂ ಜಕ್ಕಿದು ಬೈಯೊಳ್ ನುಡಿದವು ತವರಿಂ ಬಿಡಿಸಿದೋರೆ (ಎಳ. VII. ೩೫೦. ೨೦೯-೦೯ ; ೪೭೦) ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀವೀರವಾರಸಿಂಹ ದೇವರಸರಾಣಿ ಸೋವಲದೇವಿಯರಾಣಿ ಮೂಸೂರ್ಬರಿಗಂ ಮೂವತ್ತಿಕ್ಕಾಸಿನಕಂ (ಎಳ. VI ೪೫೯. ೫೫-೯; ೧೨೦೦); ಕೋಡಾಮರ್ ಪೈಯ್ದು ಕೆಯ ಬಿಟ್ಟ ಮೂನೂರ್ವರುಂ (ಎಳ. VI. ೪೫೬. ೪೦-೭ ; ೫೦. ೧೦೦೦).

[ಮೂ$_1$ (< ಮೂಜು) + ನೂಱು$_2$]

ಮೂನೆಲ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗ, ಪೃರ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳವೆಂಬ ಮೂರು ಲೋಕ ; ತ್ರಿಲೋಕ ; ಆವೂರ್ ಮುಳ್ಪಸಿಪ ಮೂಸೆಲಂ ತಪಗೆಂಬ ಆವನಿರ್ಪನೊ ಕೊರಗು ಪೂರ್ಣೇವ ಪೊಸರು (ಕಾಲಾಚ. ೨೬-೩೦).

[ಮೂ$_1$ (< ಮೂಜು) + ನೆಲ]

ಮೂನೆಲೆ (ನಾ). ಮೂರು ಆವಾಸ : ಮೂಱುಲೋಕಮನೆ ಪೊಲ್ಲುದು ಮೂಸೆಲೆಯಿಂ ಸಮುಂಬರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೬೬); ಮೂಸೆಲೆವೆತ್ತಾ ಸಭೆ ಮೂಱುಲೋಕವೊಡಸೊಂದಿರ್ದತ್ತೆಸಲ್ ರಂಜಿಸುಂ (ಕೇಪಾಚ. ೯-೪೦).

[ಮೂ$_1$ (< ಮೂಜು) + ಲೆ$_1$]

ಮೂಬದಲು ' ಮುಬಾದಲೆ ' ನೋ.

ಮೂಬದಲೆ ' ಮುಬಾದಲೆ ' ನೋ.

ಮೂಮಡಿ ' ಮೂಪಡಿ ' ನೋ.

ಮೂಮಡಿವೀರ (ನಾ). ಮೂರು ಪಟ್ಟು ಶೂರ ; ಮಹಾವೀರ : ಜ್ಯಾರಿಂಬಕನ ತಪೋಪ್ರಭ್ಪನ ಪೂಡಿದೋಲೆಯಕಾಱನಿದಾರು ಮೂಲೋಕ ವಿಜಯ ಮೂಮಡಿವೀರ ಕವ್ಮಲರ್ಗೂಲಸಲ್ಲವೆ ಪೇಳು ಜೀಯ (ಪೋಚಕ. ೯-೦೩).

[ಮೂಮಡಿ (< ಮೂವಡಿ) + ವೀರ]

ಮೂವಮೆರಿ (ನಾ). (?) : ತೋಟ ತುಡಿಕೆ ಮಕ್ಕೆ ಹಕಲು ಮೂಮರಿ ಕೋಹು ಕಾಡಾರಂಭ ಸಿದ್ಧಿಸಿದ್ಧ ಯಂತಿ ಆಷ್ಟ ಭೋಗತೇಜಸ್ವಾಂಪ್ಯ ಮುಂತಾಗಿ ವಿನುಳಿದನು ನಿಮಗೆ . . . ಧಾರಯಿಸಿಜು ಕೊಟವಾಗಿ (ಎಳ. VIII. ೫೯೯೫. ೨೫-೨೦; ೧೪೫೩). [?]

ಮೂಮೆ, ಮುಮ್ಮೈ, ಮುಯ್ಮೈ, ಮೂರ್ಮೆ, ಮೂವೆ (ನಾ). ಮೂರುಸಲ ; ಮೂರುಬಾರಿ : "ಮೂಮೆಯಿನೆ ಮೂಱುಂ ಸೂಱ್" (ಕಬಾ. ೫೬) ; ' ಅಸಾವಾರಿತಾಜ್ಞಾರಿಗೆ ಮೂಮೆ ಪಜ್ಜೆಣಿಪುವಬ್ಬಮುಂ ತ್ರಿಭುವನಜಾರಿಯೆನ್ನುಂ ಪೆಸರಿತ್ತು (ಇಂ. X. ೦೫೨-೩; ೭೫೫ ೫೯); ಇರ್ಪರುವಂ ಮೂಮೆ ಸುರೇಂದ್ರಕಾಂತೆ ಬಲಗೊಂಡುದ್ಯನ್ನಃಪ್ರತಿಯಿಂ ಎಱಗಿ (ಶಾಪ್ರ. ೬-೪೪); ಮೂಮೆ ಕೈಮಿಗೆ ಬಲವಂದು ಗಂಧ ಕುಟಿಯಂ (ಆಸಂಕ್ಷೆ. ೦೦-೪೬); ಸಮುಮರಣಮಂಡಪಮಂ ಹೊಕ್ಕಾ ರವಣಿ ಸುಲೋಚನೆ ಸಹಿತ ಜಿನಪಸಂ ಮೂಮೆ ತಿರಿದು ಬಂದು (ಕಮುಶಾ. ೦೬-೨೬). **ಮುಮ್ಮೈ** : ಮುಮ್ಮೈ, ಮೂಮೆ (ಕಾಶಾಪ. ೪೫೪ ಕೃಡೂ). **ಮುಯ್ಮೈ** : ಮುಯ್ಮೈ. ಮುಯ್ಯರ್ (ಕಾಶಾಪ. ೪೭೦ ಕೃಡೂ). **ಮೂರ್ಮೆ** : " ಮೂರ್ಮೆಯೆನಲ್ ತ್ರಿಕವಾರದಲ್ಲಿ" (ಕಾಚಂಪ. ೪೩) ; ವೇಟ್ಟಾಗಳೊರ್ಮೆಯೊ ಮೇಗಣೆರ್ಮೆಯೊ ಮೂರ್ಮೆಯೋ ಕುರುಕುಲಪ್ರಾರಬ್ಧದುರ್ವೃತ್ತಿಂ (ಕಾಕಾಶ. ೪೫೯) ; ಮೆ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ . . . ಮೂರ್ಮೆ, ಸಾಸಿರ್ಮೆ, ಪಲರ್ಮೆ (ಶಬ್ದ. ೨೦೭ ಕೃಡೂ); ವೀರಪಂಡಿಗವರೋಹಿಸಿ, ಮಣಿದು ಮೂರ್ಮೆ ನವಾಸ್ಯರಿಸಿ (ಪಶ್ಮ. ೦೦೯-೨೩). **ಮೂವೆ**: ದೇವದೇವನ ಬೆಸನ ಮಾಯಾದೇವಿ ತಲೆಯಲಿ ಧರಿಸಿ ಪದವಲಿ ಮೂವೆ ಬಲವಂದೆಱಗಿ ಹೋಗುವವೆನುತ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು (ಪಪಾಗ. ೦೦-೨-೪೪).

ಮೂಮೂರ್ಮೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಬಿಡ್ಡದ ಕೊರ್ಮೊನೆಯನ್ನು ಮಹಾರಾಜನ ಮುಖದ ಸುತ್ರವೂ ಭೂಪತೀರ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಯೂ ಮೂಮೂರ್ಮೆ ನಿವಳಿಸಿ (ಪಶಾಗಂ. ೩೨-೩).

[ಮೂ$_1$ (<ಮೂಜು)+ — ಮೈ$_2$./ತಮಿ. ಮುಮ್ಮೈ ; ಕೊಡ. ಮೂಮು]

ಮೂಮ್ಮೈ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : " ಮಾರ್ಕಂಡೀಯಂ—ಮೂಮ್ಮೈ " (ಲಪಾ. ೦೫೩). [?]

ಮೂಮೊನೆ, ಮುಮ್ಮೊನೆ$_1$ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಆಯುಧದ ಚೂಪಾಗಿರುವ ಮೂರು ತುದಿ.— ಮೊನೆ : ' ಮೂಮೊನೆಗೈದು ' ಪರಾ. **ಮುಮ್ಮೊನೆ$_1$** : ಮುಮ್ಮೊನೆಯ ಬೋಳೆಯ ಸರಳನಲಿ ಸಾಧನ ಸಮಗ್ರರು ಶಿರಮನೆಚ್ಚರು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಕವಿದು (ಕಾಪ್ಕಾಕ್ಕೂ. ೬-೦೦); ಪೊಳೆವ ತ್ರಿಶೂಲ ಮುಮ್ಮೊನೆಯಿಂದೆ ಕೆಂಗಿಡಿಗಳನುಗುಳ್ದು . . . ಪರಿಯುರಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಮೋಪಿಸಿತು (ಪೋಚಕ. ೪೦-೬೬).

[ಮೂ$_1$ (< ಮೂಜು) + ಮೊನೆ]

ಮೂಮೊನೆಗೈದು, ಮುಮ್ಮೊನೆಗಯ್ದು, ಮುಮ್ಮೊನೆಗೈದು (ನಾ). ಮೂರು ಹರಿತವಾದ ಮೊನೆಗಳುಳ್ಳ ಆಯುಧ ; ತ್ರಿಶೂಲ : " ಮೂಮೊನೆಗೈದು[ಣಾಣಂ. ಮುಮ್ಮೊನೆಗಯ್ದು]ವೆಂದುಂ, ತಿಸುಳ ವೆಂದುಂ, ಶಿವಂ ಪಿಡಿವ ತ್ರಿಶೂಲಂ " (ಕಣಾ. ೧೬-೨). **ಮುಮ್ಮೊನೆಗಯ್ದು** : ಮೇಲಿನ ' ಕಲಸಾ.' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಮುಮ್ಮೊನೆಗೈದು** : " ಮುಮ್ಮೊನೆಗೈದುವೆನಲ್ ತಿಸುಳಂ " (ಕಬಾ. ೫೦). [ಮೂಮೊನೆ + ಕೈದು$_1$ (<ಕೆಯ್ದು)]

ಮೂರ (ನಾ)· ತೊಗಟೆ ; ಸಿಪ್ಪೆ : " ಮೂರೆ " ಅಂದರೆ ತೊಗಟೆಯು ಸ್ವಲ್ಪಭಾಗವಿದ್ದು ಮೇಲಿನ ರೇಪಿಗಳು ಕೂವಲದಂತೆ ಪೀರಾಗಿರಬೇಕು (ಹುಣಸೆ., ೫೫). [?]

ಮೂರಡಿ ' ಮೂಜಿಡಿ ' ನೋ.

ಮೂರನ್ನ (ನಾ)· [ಜೈನ] ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಾಧಕವಾದ, ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ, ಸಮ್ಯಗ್‌ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಸಮ್ಯಕ್‌ಚಾರಿತ್ರ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ರತ್ನ ; ರತ್ನತ್ರಯ : ಹೊದೆದು ಸುಜ್ಞಾನಾಂಬರವ ಮೂರನ್ನವ ಮುದದಿ ತೊಟ್ಟುಸರ್ಗವೆಂಬ ಸುದತಿಯುದೆದವನೆಯೊಳಗಿಪ್ಪ ಶಂಕರಪದಪದ್ಮಗಳಿಗೆ ನವಿಸುವೆ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೩-೦). ಪರತತ್ತ್ವಜಲವನು ವಿಂದು ಸುಜ್ಞಾನಾಂಬರವ ಪೊದೆದು ಮೂರನ್ನವನು ಹರುಷದಿಂ ತೊಟ್ಟ ನಿರ್ಮಲವರುಷನಿಗಳ್ಪದರಸಿಯಹಳೇ ಮುಕ್ತಿರಮಣಿ (ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ೦೮-೦೦). [ಮೂ೩ (< ಮೂಱು) + ರತ್ನ (< ರತನು)]

ಮೂರಾಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ಹಾಳು ; ನಾಶ ; ಕೇಡು : ನೋಡಲಿ ನೋಡಲಿ ಹೋದಲಿ ಅವರು ಮೂವರು ಕೂಡಿ. ಇಟ್ಟಿದ ಮೂರಾಬಟ್ಟೆಯ ನಾಟಕವ ! (ಗಿ. ೬೯-೦೩) ; ಈ ಪುನೆಯ ಮೂರಾಬಟ್ಟೆ ಯಾರಿಂದ ಆಯಿತೆನ್ನುವದು ನನಗೆ ತಿಳಿದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ (ಕತ್ಯೆಮ. ೩೩). [← ಮರಾ: ಮುರಾಬಟ್ಟೆ]

ಮೂರಿ· ಮುರಿ೪ (ನಾ). ೧. ಯಮನ ಭಯಂಕರವಾದ ಕೋಣ : ನಾಡರಸಂ ತಗುಳ್ದು ಕಡುಗಾಲದ ಮೂರಿಯ ಮೂರಿಯಂತೆ ಕಣ್ಣಾಡದ ದಾಲವೃದ್ಧವನಿತಾವಧೆಗಯ್ದು (ಕಂಚಿಕಾ. ೪-೩೮), ಮಾಯಿ ಮೂರಿಯಂತೆ ಬರ್ದ ಸೊರ್ದಾನೆಯಂ ಕಂದು (ಕಬಾರಾಕ್ಕ. ೦೩-೩೩); ಮಾರಿಯ ಮೂರಿ ಮೇರೆಗುವಂದದೆ ಭೀಂಕನ ಮೇಲೆವಾಯ್ದ ಕಂಭೀರವಮಂ . . . ಕಡಿಕೆಯ್ದಿ (ಹರಿಕೃ. ೩-೨೨); ಭೈರವನ ಜವನ ಮಾರಿಯ ಮೂರಿಯ ಪೋಲ್ ನಿಂದ ಮಾರಿದಕ್ಕಂ (ಹರಿವಂ. ೦-೩೮) . ೨. (ಭಯಂಕರವಾಗಿ ತೆರೆದ) ಬಾಯಿ : ಮಾರಿಯ ಮೂರಿ ರಕ್ಕಸನ ರೌದ್ರತೆ . . . ಸಾಹಣಿ ಮಲ್ಲನ ಬಾಹುವಿಕ್ರಮಂ (ಕಂಕ್ಕಾಜಾ: ೦೩-೦೪; ೧೨೦). ' ಮೂರಿಗೊಳ್ ', ' ಮೂರಿವಿಡು ' ಪರಾ. ೩· (ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥ) ಗುಂಪು : ಸಮೂಹ : ಕಾರಗೆಯನೆ ತೊನೆದೊಟ್ಟಿದ ಮೂರಿಯು ರೋಮಾಂಚ ಫೇನಮಂಜರಿನಿಕರಂ ಕಾರಿರುಳ ಪಿರುಳಿದನೆ ಮದಸ್ಫರಿಮಾ ಪೂರ್ವ ಚಳತ್ಪಮಾಳದ ಪೆಳಲೊಳ್ (ಕರ್ಣಪ. ೩-೧೩) ; ಕಾಲಾಗ್ನಿಯ ಮೂಲೆಯಂತೆ ಮೂರಿಯ ಮೂರಿಯಂತೆ ಮೃತ್ಯುವಿನ ಕೊಪ್ಪರೆಯಂತೆ . . . ಮುಂತಿದ್ದ ರಕ್ಕಸವಧಯ ನಡುವೆ ನಿಂದ ವೀರಭಾರಣಾಸುರಂ (ನಂಗ.ಪ-೨೨೮); ಸಿಂಗದ ಸಂಗವಂತಕನ ತಿಂತಿಣಿ ಮಾರಿಯ ಮೂರಿ ಕಾಲರುದ್ರಂಗನುಸಾರಿ ಭೈರವನ ಭಾರಣೆ . . . ಎನಲೊಪ್ಪುವೋಲ್ ನೆರೆದಿರ್ದುದಾಕ್ಷಣಾ ಸಂಗರದುದ್ಯಗಕ್ಕೆ ಚತುರಂಗಬಲಂ (ಪಜಿಪು. ೩-೧೯). ೪. ಅಯಾಸ ಅಥವಾ ಜಡತೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಮೈ ಮುರಿಯುವಿಕೆ : ' ಮೂರಿಯಿಡು ' ಪರಾ. **ಮುರಿ**೬ : ೫. ಎತ್ತು, ವೃಷಭ : "ಕರಾಭರಣ ವಕ್ರತೆ ಬಲೀವರ್ದ ಸಮಕಟ್ಟುಗೆಳೊಳಂ ಮುರಿಯಲಾ" (ಕಬ್ಬಮು. ೧೦೩). ಈ ಶಬ್ದದ ಮತ್ತು ಇದರ ಸಮಾಸಪದಗಳ ಅನೇಕ ಪ್ರಯೋಗಗಳ ಅರ್ಥ, ಅದರ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಮತ್ತು ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯ ಬಗೆಗೆ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಪ್ಪುದು ವಿಚಾರಣೀಯವಾಗಿದೆ.

[ಡೆ.ತ ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ಮೂರಿ]

ಮೂರಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟಾಗಿ ಹಿಡಿ ; ಆವರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಕಡಂ ಗೋಬ್ಬುಱಿಗೊಂಡು ದೋಬುದಲೆಯುಂ ಮುಂಗೆದ್ದುಳಿಂ ಮೂರಿಗೊಂಡಿಡುಮು · ಕೊಂಡಿ ಕೊಡಂಕೆಯುಂ ಪೆಱುಪಾವಂ . . . ಎಂಡರ ಮಿಸೆಯಾ ಸಳಜಾ ವೂರಿಟ್ಟೀಯುವಂ ಮಕ್ಕಳಟ್ಟೊಡೆ ಬಾಯ್ಮುಯವೆ ಪೊಯ್ದನೇಂ ನಿತಗನೋ ಕಾಳಾಹಿಕ್ಕೋಳಾಹಳ್ಳಂ (ಕರ್ಣಪ. ೬-೦೨). [ಮೂರಿ + ಕೊಳ್೨]

ಮೂರಿದು ' ಮೂರಿಯಿಡು ' ನೋ.

ಮೂರಿಯಿಡು· ಮೂರಿದು, ಮೂರಿವಿಡು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಆಯಾಸ ಅಥವಾ ಜಡತೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ನೀಡು; ಮೈಮುರಿ : ಮೂರಿಯಿಡುವೊಡಂ ಸುಜಿಪೊಡಂ ಸಿಂಗರಂಗೆಯ್ದೊಡಂ ತಂಬುಲಂ ಮೆಲುವೊಡಂ ನೀರಂ ಕುಡಿವೊಡಂ ನುಡಿವೊಡಂ ಶೃಂಗಾರಂ ಗೆಯ್ದೊಡಂ . . . ಕಾಣಲೀಯಲಾಗದು ವಧುವಂ (ಪುಪಚ. ೦೦-೩೨). **ಮೂರಿಡು** : ೨. ಭಯಂಕರವಾಗಿ ಬಾಯಿತೆರೆ: ಸೋಣಮುಲ್ ನುಂಗಲಿ ಳಾತಳಂ ಮುರಿದು ಮೂರಿಟ್ಟಂತೆ. . .ಲಗ್ಗೆ ಗಾರ್ದು ಮಸುಬೇಣಂ ಸಾರ್ದು ಸೂಬ್ಯೆಸಿದಂ (ಶಪಂಪು. ೦೦-೩೬). ಈ ಶಬ್ದದ ಸ್ವರೂಪವು ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗಿದೆ. **ಮೂರಿಯಿಡು** : ೧. ಆಸನಪ್ರಶಯ್ಯಾತಳದಿಂದೆಂ ಕಾಂತೆಯಬ್ಬೊದೊಡಂ ಮೆಯ್ಯಂ ಕಮ್ಮಗೆ ಮೂರಿಯಿಡುವೊಡಂ ಪಚ್ಚುವೊಡಂ ಇರವಂ ಭಯಸುವೊಡಂ ಪರವುರುಷಪಾಪಕ್ಷಿಯೋಳ್ಪೆಲ್ಲವಸತೀಭಾವಂ (ಪುಪಚ. ೩-೨೧). [ಮೂರಿ + ಇಡು೧]

ಮೂರಿವಿಡು (ಕ್ರಿ)· ೧. (ಭಯಂಕರವಾಗಿ) ಬಾಯಿಬಿಡು; ಬಾಯಿತೆರೆ: ಆಗಳ್ ದುರ್ಯೋಧನನಂ ಮುಂದಿಟ್ಟೊಡಗೊಂಡು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಕರ್ಣಾ ಶಲ್ಯಕೃಪ ಸೈಂಧವಪ್ರಭೃತಿಗಳ್ ನೆಲಂ ಮೂರಿವಿಟ್ಟಂತೆ ಸಭಾಕ್ಷೋಭಮಾಗೆ ತಳರ್ದು . . . ಪೋದರ್ (ಕಂಚಿಕಾ. ೨-೩೩ ಪ) ; ಭವದೀಯವನಾಯುಜ ಪಯನಿಷಂ ಕೇಳ್ ಮೂರಿವಿಟ್ಟು ನಿಶ್ವಾಸಂ ಸೈಂಧವಮಂ ಮಾಸಿಸೆ ಸೊಗಯಿಸಿತು ವಿಭದ್ರಂ ದೇವ ದೀರ್ಘಪೆಟಮಂಡಪದೊಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ.೩-೧೨). ೨. ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಒಟ್ಟಾಗು : ದ್ರುಪದಂ . . . ತನ್ನ ವಂಗಂದಿರುಂ ತಮ್ಮಂದಿರುಂ ಬೆರಸು ನೆಲಂ ಮೂರಿವಿಟ್ಟಂತೆ ಬರೆ (ಕಂಚಿಕಾ. ೪-೩೪ ಪ); ಸಿಡಿಲ ಬಳಗಕ್ಕೆ ಕುಳಿಕನ ಕುಡಿತಾಡಿಗೆ ಮೂರಿವಿಟ್ಟ ಮಾಂಗೆ ದೂಜಾ ವಡುಮಣ್ಣ (ಕೃಷ್ಣ- XV. ೦೪೨-೦೧; ೨೨೫). ೩. = ಮೂರಿಯಿಡು ೧ : ಮೂರಿವಿಡುತ್ತುಂ ನಿಂದು ಮೆಯ್ಯಂ ಬಿದಿರ್ದಳಸಿವುದಶ್ವತ್ಥಿ ಮೇಟಂಗೆ (ಹರಿಕೃ. ೪-೩೪). [ಮೂರಿ + ಬಿದು೧]

ಮೂರು 'ಮೂಱು' ನೋ.

ಮೂರುತೆ ' ಮುಕ್ತ೩ ' ನೋ.

ಮೂರುಕಾಸು (ನಾ). ೧. ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ಆಣೆಯ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಒಂದು(ಕ್ಷುಲ್ಲಿತ)ಭಾಗದ ಬೆಲೆಯ ಮೂರುನಾಣ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ಆ ಮೂರು ನಾಣ್ಯಗಳ ಬೆಲೆಯ ಒಂದು ತಾಮ್ರದ ನಾಣ್ಯ: ಇಂದಿನ ರೂಪಾಯಿಗೆ ಹಿಂದಿನ ಮೂರುಕಾಸಿನ ಬೆಲೆಯೂ ಇಲ್ಲವಾಗಿದೆ (ಪ.ಅ). ೨. (ಅಲಂ) ಗಣನೆಗೆ ತಕ್ಕುದಲ್ಲದ ಕಾಸು : ಅಲ್ಪಹಣ : ಹತ್ತು ಬಿಂಗ್ಗೆ ಕೊಂಟಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ಮೂರುಕಾಸಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದು ಯಾಕೆ, ನೀನೇ ಒಯ್ದು ಬಿಡು (ಹೊಕ್ಕ. ೦೯). ೩. ತುಚ್ಛ ; ಅಲ್ಪ : ನನ್ನ ಚಾರಿತ್ರ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತನಾಡಿದೇ ಈ ಮೂರುಕಾಸಿನ ಬಜಾರಿ (ಮುಳುಗಡಿ. ೦೮೩).

ಮೂರುಕಾಸಿನವ = ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲದವನು; ಗಣನೆಗೆ ಬಾರದವನು; ಅಲ್ಪವ್ಯಕ್ತಿ : ಈಂತ ಮೂರುಕಾಸಿನವ! (ಕಕ್ತಮ.೦೮). ಮೂರುಕಾಸಿನವಳು = ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲದವಳು : ಗಣನೆಗೆ ಬಾರದವಳು; ಅಲ್ಪಳು : ನೀನು ತವೆದದ್ದರಿಂದ—ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಆ ಮೂರುಕಾಸಿನವಳಿಗೆ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ ಯಾರ ಜಾರಿತ್ರ್ಯ ಏನು ಎಂದು (ಮುಳುಗಡಿ. ೦೮೩).

[ಮೂರು (< ಮೂಱು) + ಕಾಸು೨]

ಮೂರುತಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕುಳ್ಳಿರಿಸು; ಸಕಲ ಶಿಪಭ್ಕರಂ ಒರಿಸಿ ಮೂರುತಿ [ಕ] ಗೊಳಿಯಕುಟಿಲುಂ ಕಾಲೋಚಿ ಕೋದ್ಯಸತ್ಕಾರಮಂ ಪ್ರಕಟಿಸಿ (ಪದ್ಮಕಾ. ೫-೩೦).

[< ಮೂರ್ತ೨ + ಕೊಳ್೨ + — ಇಸು೩]

ಮೂರುತಿ (ನಾ) ೧. ದೇವರು, ಮನುಷ್ಯ ಮುಂತಾದವರ ಪ್ರತಿಕೃತಿ; ವಿಗ್ರಹ; ಪ್ರತಿಮೆ : "ಮೂರುತಿ—ಮೂರ್ತಿ = ವಿಗ್ರಹ. ಆಕಾರ" (ಕನ್ನಕೋ. ೭೬); ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ ತವ ತಪಸ್ಸು, ಮರದಮಿಸು ಮೂರುತಿ (ಅಚಲೇ. ೦೬-೪). ೨. ರೂಪು; ಆಕಾರ : ಆಕೃತಿ: ತುಂದಿಲವು ನವಮಾಸ ಬಳಿಕ ನಿತಂಬಿನಿಯರಿಗೆ ನಿರ್ಮಳಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಕಾಣಿಸಿತಾದಿನಾರಾಯಣನ ಮೂರುತಿಯ (ಕೃಷ್ಣ. ೬-೮-೪); ಮೂರುತಿಯನೆ ನಿಲ್ಲಿಸೋ ಮಾಧವ ನಿನ್ನ ಎನ್ನ ಹೃದಯಶವಾಲದೊಳು ಒಡಗಿ ನೆನೆಪುವಂತೆ ನಿನ್ನ (ಭೂಪ. ೦-೦೬ ಪ್ಯ೦). ' ಮೂರುತಿಗೊಳ್ಳು ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಮೂರ್ತಿ]

ಮೂರುತಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ)- ಆಕಾರವನ್ನು ತಳೆ ; ರೂಪುಗೊಳ್ಳು: ನಿಮ್ಮ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳು ಮೂರುತಿಗೊಂಡಲ್ಲಿ ಚತುರ್ವೇದಿಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಆಕೃತಿ ಅಯ್ತೆ (ರಾಷ. ೪೦೫). [ಮೂರುತಿ + ಕೊಳ್ಳು$_{1}$ (< ಕೊಳ್$_{1}$)]

ಮೂರುನಾಮ ' ಮೂಱು ' ಪರಾ.

ಮೂರುಸಂಜೆ " ಮೂಱುಸಂಜೆ " ನೋ.

ಮೂರೆಲೆ ' ಮೂಱೆಲೆ ' ನೋ.

ಮೂರೆಲೆಯಾಟ (ನಾ). ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಆಟಗಾರನೂ ಮೂರು ಮೂರು ಎಲೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು, ಪಣವನ್ನಿಟ್ಟು ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಇಸ್ಪೀಟು ಆಟ : ಪರೇಲ್ : ಈ ಪೈದಿಗಳು ಮೂರೆಲೆಯಾಟದ ಶೀನಿಯೊಡನೆ ಆಟವಾಡಿ ಸೋತು ಅವನಿಂದಲೆ ಹಣ ಸಾಲವಾಗಿ ಪಡೆದಿದ್ದರು (ಕೃಷ. ೩೦೬). [ಮೂರೆಲೆ (< ಮೂಱೆಲೆ) + ಆಟ]

ಮೂರೆಲೆಮೊನ್ನೆ ' ಮೂಱೆಲೆಮೊನ್ನೆ ' ನೋ.

ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ ' ಮೂಱೆಲೆಮೊನ್ನೆ ' ನೋ.

ಮೂರ್ಕ ' ಮುಕ್ಕ ' ನೋ.

ಮೂರ್ಖ (ನಾ)- ತಿಳಿಗೇಡಿ ; ಅವಿವೇಕಿ : "ವೈಧೇಯಃ. . .ಮೂರ್ಖಃ, ಮಾತ್ಸರ್ಯಶಾಸಃ— ಈ ೧೧ ಅಱಿಯದವಲ್" (ಪಣಪು. ೩೬-೦೬೦) ; ರವಿ ... ಮಕರದೊಳಿರೆ ಮೂರ್ಖಂ ಖಿಲಂ ಲೋಭ ನೀಚೈಶ್ವರ್ಯವಿಹಾರಂ (ಜಾಕ. ೦೩-೦೩); ಮೂರ್ಖನ ಕೆಯ್ಯ ರತ್ನದೊಳ್ನಿಮನಿಸರ್ದಳ್ಕದನವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಬಾಳ್ಕೊದಲೆ ಸೇವಿಸೆ ಕುಬಿ ಕುರಪ ಕಿಲದೊಳ್ (ಜಾಕೃಷ್ಣ. ೦೨-೩೩) ; ಮೂರ್ಖಂಗೆ ಬುದ್ಧಿಯನು ನೂರ್ವಾಲ ಪೇಳಿದರೆ ಗೋರ್ವಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಮಳೆ ಹುಯಿದರಾ ಕಲ್ಲು ಜೀರ್ಣಿಯುದುಂಟೆ (ಸರಣ್ಯ. ೦೦೩೦). [ಸಂ.]

ಮೂರ್ಖತನ (ನಾ). ತಿಳಿಗೇಡಿತನ ; ಅವಿವೇಕ : ಮನದಪ್ಪ ಮದ್ದಾಕ್ಕವ ಕೇಳು ನೀ ಮೂರ್ಖತನದಿಂದ ಪಿಡಿದೆ ನೀಙ್ ಘಸಣಾವ ಕೊಟ್ಟುಯಿಕ್ಷಣ ಭೂವಿಭಾಜನವ ಮಾಳ್ಪಳು ಜೀಯ ನಿಮ್ಮ (ಕೀಷಣ. ೦೦-೩೬); ಬೌವಪ್ಪ ನವರ ಮೂರ್ಖತನಕ್ಕೋ ಅಥವಾ ಮರುಳುತನಕ್ಕೋ ಬಹಳ ಕೆಡುಕನಿಸುತ್ತದೆ (ಕಳಾ. ೦೦೩); ಪರನಾರಿಯರೊಂದಿಗೆ ಬೆರೆಯುವುದು ತುದ್ದ ಮೂರ್ಖತನವಲ್ಲದೇ ? (ಜಾಪೀಷ. ೬). [ಮೂರ್ಖ + — ತನ]

ಮೂರ್ಖತೆ (ನಾ). = ಮೂರ್ಖತನ : ಧರೆಗೆಸದತ್ತು ತಾರಕನ ದುರ್ಗತಿ ತಾರಕನೆಳ್ಳ ... ತಾರಕನ ಮೂರ್ಖತೆ ತಾರಕನುತ್ಪಶ್ಯಮಂ (ಗಣೇ. ೬-೦೦); ಮೂರ್ಖತೆ ಸಾಕು ರಾಜಮುಮಾದಗಿದು ತಾ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ (ಕೀರಾ. ೨-೦೫-೦೨). [ಸಂ. ಮೂರ್ಖತಾ]

ಮೂರ್ಖತ್ವ (ನಾ). = ಮೂರ್ಖತನ. [ಸಂ.]

ಮೂರ್ಖವೃತ್ತಿ (ನಾ). = ಮೂರ್ಖತನ : ಅತಿವಯನಾಗಿ ಬಾಳ್ಮಮತಿಯಿಂದಬೆಂದಿನ ಮೂರ್ಖವೃತ್ತಿ ಪಂಡಿತಮೃತಿಯಿಂದಮಲ್ಲದೆಮ ನೀಗದು (ಜಾಅಕೃ. ೬-೦೦) ; ಆನೆಮುನಿರುಳಂ ಪಗಲ್ಗಾಂ ಜಾನಿಸಿ ತನು ಮೂರ್ಖವೃತ್ತಿ ಪೊರ್ದಿದವೋಲ್ಗಾನಿ ಪಯಾಸಯಚಿಂತೆಯನೆಸಮಾನಲ್ಲಿಯನೆ ಮುಮೂರ್ಖ ತೆಱನಱಿದವನೇ. (ಜಾಕೃತ. ೦೦-೩೬). [ಸಂ.]

ಮೂರ್ಖಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅರಿವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ದಡ್ಡತನದಿಂದಿರು : ಮುನಿದು ಮೂದಲಿಸಿ ಮೋದಿಯೊಳಿದ್ದು ಮೂರ್ಖಿಪ ಮೊನೆಗಾತಿಯಿಂ ಕೃತಿಗೇಳೆ ಇನಿಯನ ಮೊಗವ ನೋಡದ ಮುನ್ನ ಮೋಹಿಸಿ ಮನಗರಗುವಳು (ಜಂಲಾ. ೦-೩೩). [ಮೂರ್ಖ + — ಇಸು]

ಮೂರ್ಖೀಸು (ಕ್ರಿ). ಮೈಮರೆ ; ಮೂರ್ಛೆಹೋಗು : ಈಕಾನುಭವ ಪರವೆಶದೊಳಾ ಸುತಂ ಮೂರ್ಖೀಸುವನೆಂತೆಂದು ಧರಗೇಷ್ಮದರ್ಥಮಂ ನಟಿಸಿ ತೋರ್ಪಂತೆ ಚಂದ್ರಾಪನಿಗೆ ನಿದ್ರೆಯಾಯ್ತು (ಶಕ್ಷಣ. ೩-೨೮) ; ದೇವದತ್ತಂ ನಿದ್ರಿಸಿದಂ. ಮೂರ್ಖೀಸಿದಂ. ಸತ್ತಂ (ಶಾಸಿ. ೨೦೯ ಪ್ಯ೦೩). [ಮೂರ್ಖೀ + — ಇಸು]

ಮೂರ್ಖೆ (ನಾ)- ಅರಿವು ತಪ್ಪುವುದು ; ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪುವುದು : ಅಱಿವು ಇದಿರೆಡೆಗೆಟ್ಟಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆ ಬತ್ತಿ ತೀರಿದ ಮತ್ತೆ ಬೆಳಗೆಂಬುದು ನಷ್ಟ . . . ಅದು ಮೂರ್ಖೆ ಅಮೂರ್ಖೆ ಅದು ಅಱಿವಿನ ಮಱವೆ (ಪೀಕಾಪ. ೦೦೦-೦೩೩). [ಸಂ. ಮೂರ್ಚಾ]

ಮೂರ್ಖೆತಳಿ (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಹೊಂದು ; ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ಪರಿಜನಂ . . . ಕಪ್ಪುರದ ರಜಂಬೊರೆದ ಕರಕಾಂಬುವಂ ತಳಿದರವುರನೆಬ್ಬಜಿಸಿ ಮೂರ್ಖೆತಳಿದು ಕುಮಾರಂ ಈ ಪಟಮನಿಕ್ಷಿಗಾರ್ ತಂದರೆಂಬನ್ನೆಗಂ (ಅಷ್ಟ. ೨-೦೬) ; ವಿಷಯವೆಂಬ ರಸವ ಕುಡಿದು ಆಜ್ಞಾನವೆಂಬುದೊಂದೆ ಹಾಸಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿ ಮೂರ್ಖೆತಳಿಯದೆ ಇಪ್ಪುದ ಕಂಡು ನಾಚಿತ್ಯಯ್ತ ಎನ್ನ ಮನ (ಅದಿ. ೦೩-೩೬). [ಮೂರ್ಖೆ + ತಳಿ$_{1}$]

ಮೂರ್ಖೆಪೋಗು (ಕ್ರಿ). = ಮೂರ್ಖೀಸು : ಹಾ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೇ ಎಂದು ಮೂರ್ಖೆಪೋವುದುಂ (ಅಷ್ಟ. ೪-೦೬). [ಮೂರ್ಖೆ + ಪೋಗು$_{1}$ (< ಪೋ$_{1}$)]

ಮೂರ್ಧನ (ನಾ)- ೧. ಅರಿವು ತಪ್ಪುವುದು ; ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪುವುದು. ೨. [ಸಂಗೀತ] ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳ ಆರೋಹಣ ಮತ್ತು (ಅದೇ ಕ್ರಮದ) ಅವರೋಹಣ : ಮೂರ್ಧನ— ಪ್ರತಿಸ್ವರದಿಂದಲೂ ಸ್ವರಸಪ್ತಕದ ಪೂರ್ಣಕೆ (ಸಂಗಸಾ. ೨೮). [ಸಂ. ಮೂರ್ಧನಾ]

ಮೂರ್ಧನೆ (ನಾ). = ಮೂರ್ಧನ : ಪೃಥುಪವನಾಘಾತದಿಂದೆ ಗಾಂಧಾರ ಗ್ರಾಮದ ಮೂರ್ಧನೆಗಳನುಚ್ಚರಿಸಿದುವಮರರ ಹಿಗಲ ಬೀಣೆಗಳ್ ಮಿಡಿಪುದಯಂ (ಈಂಪ್ರಕ. ೦೩-೩೪) ; ಆಹತ ಕಂಪಿತ ಮೂರ್ಧನಾಗಮಕಸ್ಥಾಯಿ ಸಂಚಾರಿ (ಪಾತಪಂ. ೩-೦೬) ; ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳ ಆರೋಹಣ ಮತ್ತು ಅವರೋಹಣಕ್ರಮಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಚೀನಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರು ಮೂರ್ಧನೆ ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಗಸಾ. ೨೯). [ಸಂ. ಮೂರ್ಧನಾ]

ಮೂರ್ಧಿತ (ಗು). ೧. ಅರಿವು ತಪ್ಪಿದ ; ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ. (ನಾ). ೨. ಮೂರ್ಧೆ ಹೊಂದಿದವನು : ಪತಿಯೆದ್ದೊಡನೆ ರಕ್ತಂ ಸುರಿವ ಕರಂ ಸರ್ವಸಂ ಕಂಡು ಲಗ ಹೌಸೆ ಹಾಙ್ ಮೂರ್ಧಿತನಾಗಿ ಸತ್ತನು (ಪ್ರಷ್ಣ. ೪೬-೨೬). ೩. ಗಟ್ಟಿಗೊಳಿಸಿದುದು ; ಗಡ್ಡೆ : ಸುರಭಿ ಶೈಲಂಗಳಂ ಪಾಷಾಣಧೃತಿಗಳಿಂದಿರದೆ ಮರ್ದಿಸಿ ಮೂರ್ಧಿತಂ ಮಾಡಿ ಬಳಿಕ ರಸಮಂ ಕೊಂಡು ತದನಂತರಂ ಸಲೆ ಕಲ್ಮಷಂ ಮಾಡಿ (ಅಣಸ. ೨-೦೩-೩). [ಸಂ.]

ಮೂರ್ಧಿಸು (ಕ್ರಿ)- ಅರಿವಿಲ್ಲದಾಗು ; ಜ್ಞಾನತಪ್ಪು ; ಎಚ್ಚರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು: ಕಣ್ಗಳಂ ಮುಚ್ಚಿ ಸೆರಬಿಗಿದು ದಡದಡಿಸಿ ದೊಪ್ಪನೆ ಬಿದ್ದು ಸಂಗ ಶರಣೆನುತೆ ಮೂರ್ಧಿಸೆ (ಜಪ. ೩-೬೯); ಖೇದಾನಳನುರಿದಿರ್ದು ... ಹಾ ದೇವೀ ಎನುತುಮವನಿವತಿ ಮೂರ್ಧಿಸಿದಂ (ಜಾಅಕೃ. ೩-೦೩೩); ಗಾಯದಿಂ ಮೂರ್ಧವರ್ ಜೇತರಿವರು . . . ನಿಚ್ಚಟದ ಕಲಿಗಳ್ಕಾಡಿದರ್ ಪರಿ ಜಲಂಧರರ್ (ಕವಿ. ೨೩-೦೯). [ಮೂರ್ಧೆ + — ಇಸು]

ಮೂರ್ಧೆ (ನಾ)- ೧. ಎಚ್ಚರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ ; ಮೈಮರೆವು : ಆ ಪಾರಿತಂ. . . . . ಮೂರ್ಧೆಯಿಂದರ್ಜುನ್ಮತ

ಬೆಚ್ಚನೆ ಸುಮ್ಮು (ಕುಂಜರ. ೬-೩ ಪ) ; ಪುದಿದಿರೆ ಮನಮಂ ಮೋಹತಮಂ ದೀವಂ ವಾತಾಹತಿಯಿಂದಂತೆ ಮೂರ್ಛೆಗೆ ಸಂದಂ (ಹಂಪಚ. ೯-೧೦೩) ; ಅರಸು ಮೂರ್ಛೆಗೆ ಸಲಲು ವಿಭೀಷಣ ಹಿರಿದು ತನ್ನೊಳಗಳಲುತಿರಲು (ರಾಮಾ. ೩೨-೬೪). ೨. ಪ್ರಜ್ಞೆತಪ್ಪಿ ಬೀಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಅಪಸ್ಮಾರ ; ಮಲರೋಗ : ಕಕ್ಕಹಣ್ಣು. ಅಮರವಳ್ಳಿ. ಪರ್ಪಾಟ್ಯಕ. ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ. ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ ಎಂಬಿವಂ ಕಷಾಯವಂ ಕಾಸಿ ಕಕ್ಕೆಯ. ಹಣ್ಣಂ ಕಲಸಿ ಕುಡಿಸಲು ಚಿಳುಕು ಹರ. ಮೂರ್ಛೆ. ಮಜ್ಜೆ. ಭ್ರಾಂತಿ. ದಾಹ, ಕ್ಷೀಣಜ್ವರ ಹರ (ಪಥ್ಯ. ೦೮). ೩. [ಕಾಮಶಾ] ವಿರಹದ ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಅವಸ್ಥೆ ; ಮೋಹ ಪರವಶತೆಯಿಂದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ: ಅಧಿಲಾಪೆ ಚಿಂತೆ... ಮೌನ ಮೂರ್ಛೆ ಮರಣಮೆಂಬ ದಶಾವಸ್ಥಾದಿ ವಿಚಾರವರಿಂ (ಅಪಗೀ. ೦೦೪). ೪. [ಯೋಗ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಕುಂಭಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸೂರ್ಯಭೇದವ ... ಮೂರ್ಛೆ ಕೇವಲಮೆಂಬಷ್ಟಕುಂಭಕಪ್ರಕಾರಂಗಳುಂ (ಪಪಗೀ. ೦೬೦). [ಸಂ. ಮೂರ್ಛಾ]

ಮೂರ್ಛೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಪ್ರಜ್ಞೆತಪ್ಪಿಸು ; ಮೈಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ತುರಿಯದಿಂ ಭಗದಾಣಗಳ ಕಠೋರದಿಂದರಿಸ್ಯನ್ನವ ಮೂರ್ಛೆಗೊಳಿಸಿ ಪರಿತಂದು ಶೇಷಾಪಾವತಾರನ ದಿವ್ಯಚರಣಾಂಗಳೊಳ್ಕೃತ್ವಾಯ್ತು (ಭೋಜಚಂ. ೨೦-೩೬). [ಮೂರ್ಛೆ + ಕೊಳ್ + — ಇಸು]

ಮೂರ್ಛೆತಿಳಿ ' ಮೂರ್ಛೆದಿಳಿ ' ನೋ.

ಮೂರ್ಛೆದಿಳಿ, ಮೂರ್ಛೆತಿಳಿ (ಕ್ರಿ)· ಅರಿವನ್ನು ಪಡೆ; ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳು : ಮಗುಗಿಯ ಕಣ್ಮಲ್ಗರ್ಗಳ್ ನಸುಮುಚ್ಚೆ ಹೋಗಿ ಕಣ್ಣ್ಗಿಲರೆಬಿಂದೆ ಮೂರ್ಛೆದಿಳಿದಳ್ (ಹಂಚಾಚ. ೯-೦೦೦); ಚಿತ್ರ ಜನಾತ್ಮಸಂಭವ ಮೂರ್ಛೆದಿಳಿದೆಚ್ಚತ್ತನೊಂದರಗಳಗೆಯಲಿ (ಹೋಚಚ. ೮೪-೩೩). **ಮೂರ್ಛೆತಿಳಿ** : ತೆರ್ಪಶ್ಯಂ= ಮೂರ್ಛೆತಿಳಿದಂ (ಕಬಾದ. ೫೦. ೨). [ಮೂರ್ಛೆ + ತಿಳಿ]

ಮೂರ್ಛೆಹೋಗು, ಮೂರ್ಛೆಪೋಗು (ಕ್ರಿ)· =ಮೂರ್ಛೆಸು: ಗಾಂಗೇಯ ಮೊಳ್ ಪರಶುರಾಮಂ ಕಾದಿ ಬಾಪಬೀದುಸಿರಲಪ್ಪೊಡಮಾಜಿ ಮೂರ್ಛೆಪೋಗಿರ್ದವಂ ಕಂಡು (ಕುಚಾ. ೦-೩೦ ಪ); ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿಯಿಂ ಮನಮಚ್ಚರಿಂತೆಯುಂ ಚಿತ್ರಿಸಿದರಿಂತೆಯುಂ ಮೂರ್ಛೆಪೋದರಂತೆಯುಂ ... ಮಿಡುಕದೆ ನೋಡುತಿರ್ದೆ (ಅಪಚಂ. ೬೫೬) ; ಕೆನ್ನೀರ್ ಭರದಿಂ ಬೆಚ್ಚನೆ ಪಾಯ್ದುರೆ ಕಣ್ಣಿರಮುಚ್ಚುತ್ತುಂ ಮೂರ್ಛೆಪೋದುದಲ್ಲಿ. ಪಾ.ಹಂ (ಪಾಹಂ. ೯-೨೨). **ಮೂರ್ಛೆಹೋಗಿಸು** : ನಿಮ್ಮ ಈ ನಡತೆಯನ್ನು ಕಂಡು ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಮಿನಿಯು ಭಯೋದ್ರೇಕದಿಂದ ಮೂರ್ಛೆಹೋಗಿರುವಳು (ಜಾಪಾ. ೬೩); ದಶರಥನು ... ಮೂರ್ಛೆಹೋಗಿ ಕೂಡಲ ಎಚ್ಚತ್ತುತ್ತಾಕೊಂಡನು (ಶಪಾಂ. ೨. ೦೮). [ಮೂರ್ಛೆ + ಪೋಗು$_1$ (<ಪೋ$_1$)]

ಮೂರ್ಛೆಹೋಗು ' ಮೂರ್ಛೆಪೋಗು ' ನೋ.

ಮೂರ್ತ್ಯ$_1$ (ನಾ)· ದೇವಕಾರ್ಯ. ಮದುವೆ. ಮುಂಜಿ ಮುಂತಾದ ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸುವ ಶುಭ ಗಳಿಗೆ ; ಮುಹೂರ್ತ ; "ಮೂರ್ತ್ಯ-ಮುಹೂರ್ತ=ಶುಭಗೆಳಗೆ" (ಪಜ್ಞೇಶ. ೩೩); ಈ ರಗಳೆ ಹೆಚ್ಚಿಕೊಂಡರೆ ಮೂರ್ತ್ಯ ಮಿಂಗಿ ಕೇರು ಹರಿಂಡೆ ಇದ್ದರೆ ಇಡೀ ಪಪ್ಪಗೇ ಕೇಡಲ್ಲ (ಹಂಗಣ. ೦೩೪). [ಸಂ. ಮುಹೂರ್ತ]

ಮೂರ್ತ್ಯ$_2$ (ಗು)· ೧. ನಿರ್ದಿಷ್ಟಆಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದ.– ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ· (ನಾ)· ೨. ಆಕಾರ ; ರೂಪ : ಮೂರ್ತ್ಯ ಎಂದರೆ ಸೊಲ್ಲು ಸಾವಯವ; ಅಮೂರ್ತ್ಯ ಎಂದರೆ ನಿಷ್ಕಲ. ನಿರವಯವ ಎಂದರ್ಥ (ಪಜ್ಞೇ. ೨೬). ೩. ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿದವನು : ಅಯ್ಯಾ ನಿಮ್ಮ ಶರಣನು ಮೂರ್ತ್ಯನಲ್ಲ ಅಮೂರ್ತ್ಯನಲ್ಲ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಸಂಚಿತ (ಪಜ್ಞೇ. ೪. ೦೫೯-೦೫೯). ೪. ಆಸೀನವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಉಪಸ್ಥಿತಿ : ಅಲ್ಲಿಂದ ಕೈಲಾಸಕ್ಕೆ ನಡೆದಾರು ಅಲ್ಲಿ ತಳಿರುಚಪ್ಪರವಿಕ್ಕಿ ಮೂರ್ತವಂ ಮಾಡಾರು (ಅಂಸಂ. ೦೦). ' ಮೂರ್ತಂಗೆಯ್ ' ಪರಾ· **ಮೂರ್ತಮಾಡು=ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳು** : ಬಸವರಾಜನ ಗೃಹವ ಪೊಕ್ಕು ದಕಮಂ ಕೊಂಡು ಸನಿನೆದುವಾರೋಗಣಗೆ ಮೂರ್ತಮಾಡಿರಲ್ (ಪ್ರಿಕಣ. ೫-೦೭). [ಸಂ.]

ಮೂರ್ತಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ)· ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳು : ಆಸೀನವಾಗು : ಚಿನ್ಮಭೂಮೀಶ್ವರದೇವರು, ಅನುಭವದ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಂಗೆಯ್ದಿರ್ಪ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ... ಬಿನ್ನಿಸಿದ ಪ್ರಸ್ತಾವದ ವಚನ (ಪುಪಾಗೀ. IV. ೦೦೫೦). [ಮೂರ್ತ್ಯ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಮೂರ್ತಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ)· ೧. ರೂಪುಪೊರೆ ; ಸಾಕಾರಗೊಳ್ಳು : ಪಡವದವ್ವಣ್ಣನೆ ಎನ್ನ ಕರಸ್ಥಲಕ್ಕೆ ಲಿಂಗವಾಗಿ ಬಂದು ನೆಲೆಗೊಂಡನು ಚನ್ನ ಮಲ್ಲೇಶ್ವರನೆ ಎನ್ನ ಮನಸ್ಥಲಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣವಾಗಿ ಬಂದು ಮೂರ್ತಗೊಂಡನು (ಅಂಗಚ. ೭೦-೬೪). ೨. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳು ; ಆಸೀನನಾಗು : ಆಹೀಂದ್ರ ಭೂಷಣಂ ... ಸಭಾಮಂಟಿಪ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿತ ಮಣಿಪೀಠಮನಲಂಕರಿಸಿ ಗಾಡಿಯಿಂ ಮೂರ್ತಿ[ರ್ತ]ಗೊಂದು (ಕಪಂ. ೬-೩೭ ಪ); ಪಾರ್ವತಿಯಣ್ಣಂ ... ಕಾಂಚೀನಗರಮಂ ಪೊಕ್ಕು ಭಕ್ತಗೃಹಬಹಿರ್ದೇಶದಾಮರ ಮೊದಲೊಳ್ ಬಗ್ಗದೊದಲ ಪಾಸುಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಲ್ಲೀಲೆಯಿಂ ಮೂರ್ತಿ[ರ್ತ]ಗೊಂಡಿರೆಯಿರೆ (ಕ್ಷಕಂ. ೦೪-೩೦ ಪ). [ಮೂರ್ತ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಮೂರ್ತಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಕುಳ್ಳಿರಿಸು ; ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು: ತಂದತಂದದಿ ಬಪ್ಪವರ್ಗಳಿರ್ಗೊಂದು ಪುರಜನವೆಯ್ದೆ ಮನೆಗೊಡಗೊಂಡು ಬರುತಿರೆ ಮೂರ್ತಗೊಳಿಸಿ ಸುಪಾಸನಂಗಳಲಿ (ಪಪಚ. ೪-೩); ಪರಚಿತ್ರಲೇಖೆ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಸುತನಾ ವಳಕಡಗೆ ಬಳಗೊಂಡು ಬಂದು ತತ್ಪಯಸ್ಥಳದಲಿ ಮೂರ್ತಗೊಳಿಸಿ (ಪಪಚ. ೫೬-೩೩) ; ಮಾರಯ್ಯ ... ಮನೆಗೆ ಬಂದ ಜಂಗಮಮೂರ್ತಿಗಳಗೆ ಕರುಣದಿಂದ ಭಕ್ತಿಯಾದ ಬಾಗಿ ಅನಂದದಿಂದ ಬೀಗಿ ಅವರನ್ನ ಮೂರ್ತಗೊಳಿಸಿದ (ಕೋಗಚಾ. ೭೨ ಕ್ರ.ಸಂ.೮೪). [ಮೂರ್ತಗೊಳ್ + — ಇಸು]

ಮೂರ್ತತೆ (ನಾ)· ಆಕಾರಸಹಿತವಾದುದು ; ಸಾಕಾರತೆ : ವಿಚಾರವೆಂದರೆ ಮೂರ್ತತೆ. ಸಾಕಾರತೆ. ಅದಕ್ಕೆ ರೂಪವಿಲ್ಲದೇ ಇಲ್ಲ (ಅಜಾಚಂ. ೭೭). [ಮೂರ್ತ$_2$ + — ತೆ$_3$]

ಮೂರ್ತಿ (ನಾ)· ೧. ಆಕಾರ ; ಸ್ವರೂಪ : ಶ್ರುತಮೂರ್ತಿಯಾಗಿಯುಂ ರುಚಿರತನು ರೆರಂ ಬಿಳಿಯಳಾಗಿಯುಂ ಚಿತುರವಚೋನ್ವಿತೆ ಬಾಯ್ವಾ ಯೊಳ್ ನೆಲಸಿಯುಮಮಿತಿಜ್ಞ ವಾಗ್ದೇವಿ ಕೊರ್ತು ಮುಲ್ಕೆಮಗಱ್ದಂ (ಜಾಪ. ೦-೨); ವಿಷ್ಣು ಮನುಗಳು ಸಂದ ಪಾರ್ಥಿವಲೋಕವಾಲಳರೊಂದು ಮೂರ್ತಿಯದು (ಶಾಬ್ಧಕ್ರ. ೩-೩೦); ಮೂರ್ತಿ ಚಿಕ್ಕಪಾದರೂ ಕೀರ್ತಿ ದೊಡ್ಡದು (ಜಾಪ). ೨. ದೇಹ ; ಒಡಲು ; ಶರೀರ: "ತನುಃ . . .ಅವರಘನಃ, ಮೂರ್ತಿಃ—ಈ ೧೭ ಶರೀರಂ"(ಕಣಾಮ. ೮೮-೩೩೬); ಅರಾತ್ರಿಂ ಕರದ್ವಿಸ್ಫೋಮ್ಮಲ್ಲಸದಜೀನಾಲಂಕೃತಂ ಮೂರ್ತಿ . . . ದೇವಗಣಾಪಂ ರಕ್ಷಿಕ್ಕೆ ಭೂಚ್ಛೇಪಂ (ಜಾಪ. ೦-೩). ೩. ಪ್ರತಿಮೆ ; ವಿಗ್ರಹ ; ಬಲಕ್ರಮದಿಂದ ಬಂದ ಇವೇ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಶ್ರೀರಾಮನೂ ಪೂಜಿಸಿದನಂತೆ! (ಅಜಾ. ೩೩೪); ವಿಜಲವ್ಯನು ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅದರ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಯುತ್ತಿದ್ದುದು ಸರ್ವವಿದಿತ (ಜಾಚಿ. ೩೦೦). ೪. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ. ೫. ಕಾರಣ್ಯ; ದೃಢತೆ. ೬. ಸೌಂದರ್ಯ. ೭. ಕಾಗೆ ; ವಾಯಸ. ೮. [ಗಣಿತ] ಮೂರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಹರನಯನ ಪೃಂ ಪುರ ತಿಲಿ ದರರತ್ನಂ

ಮೂರ್ತಿ ರೋಕ ವಿಮಲತ್ರಿತಯಂ . . . ವರ್ಣತ್ರಯಮುಮದು ಮೂಱಱ್ ನಾಮಂ (ಕ್ರಕಣಾ. ೯-೭). [ಸಂ.]

ಮೂರ್ತಿಗೊಳ್. ಮೂರ್ತಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ)· ೧· ಆಕಾರವನ್ನು ಪಡೆ : ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಾಳು : ಪರಹಾಸದ್ಯುತಿ ಮೂರ್ತಿಗೊಂಡುದೊ ವಿರಿಂಚ ಖ್ಯಾತಿ ರೋಕಂಗಳೊಳ್ ಪರಿದಾಯಾಸದೆ ನಿಂದುದೋ . . . ಎಂಬಂತಿರೆ ದಿವ್ಯಸುಂದರಿ ಮನಕ್ಕಾನಂದಮಂ ಮಾಡಿದಳ್ (ಶಾಂಭು- ೩೩೭) ; ತಾಯ್ ತಂದೆಯ ಚಿತ್ಕಳಮರ್ದಿವೆ ಮಟಿಯಂ ಕಱ್ದರೆ ಕುಮಾರಕರೂ ಮೂರ್ತಿಗೊಂಡ ಪುರುಷಾರ್ಥದವೋಲ್ (ಕಂಡಪು- ೬-೦೫೨) ; ಪಶುಪತಿ ಬಹನ ಮನದ ಪೊನಪೊಳೊಪ್ಪೆ ಮೂರ್ತಿಗೊಂಡು (ಪಪ್ರ. ೯-೨೦). **ಮೂರ್ತಿಗೊಳ್ಳು :** ೨. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಗೊಳ್ಳು ; ಗೋಚರಿಸು : ಪಂಚ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಪ್ಪ ಲಿಂಗವ ಕರಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಗೊಳ್ಪಲಿಕ್ಕಾಗಿ ಕಂಗಳು ತುಂದಿ ಬಾಹ್ಯದೃಷ್ಟಿ ಅಱತು ಲಿಂಗದೃಷ್ಟಿ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದಲ್ಲಿ (ಪ್ರಭಕಪ. ೫೫೬-೬೭). [ಮೂರ್ತಿ + ಕೊಳ್.]

ಮೂರ್ತಿಗೊಳ್ಳು ' ಮೂರ್ತಿಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಮೂರ್ತಿತ್ರಯ (ನಾ)· ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಮಹೇಶ್ವರ : ತ್ರಿಮೂರ್ತಿ : ಮುನಿ ಮೂರ್ತಿತ್ರಯವು ಕೇಳ್ದ (ಜೈಮಿ- ೦೯-೩೩). [ಸಂ.]

ಮೂರ್ತಿಪೂಜೆ (ನಾ)· ವಿಗ್ರಹಾರಾಧನೆ : ಕೆಲವರು, ಕಾಡುಜನರ ಪದ್ಧತಿಯಾದ ಮೂರ್ತಿಪೂಜೆಯನ್ನು ಹಿಂದೂಗಳು ಇನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಶಂ- ೪೪೬). [ಸಂ. ಮೂರ್ತಿಪೂಜಾ]

ಮೂರ್ತಿಬಲ (ನಾ)· ಮೈಯ ಕಸುವು : ದೇಹದ ಬಲ : ದಮಿತಾರಿಯ ಬಲಂ ಚಂದ್ರಬಲಮಿಲ್ಲದಂಕಾಜನಂತೆ ಸೋಲ್ತು ಮೂರ್ತಿಬಲಮಿಲ್ಲದ ಮಲ್ಲನಂತಿಕ್ಕುಪಟ್ಟು (ಜಾಂಪು- ೯-೩೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಮೂರ್ತಿಭಂಜಕತೆ (ನಾ)· ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಒಡೆಯುವಿಕೆ ; ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಭಂಗಮಾಡುವಿಕೆ : ಮಹಮ್ಮದೀಯರು ಮಾಡಿದ ಮೂರ್ತಿಭಂಜಕತೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಗಳಿಗೆ ಸೋವಾಯಿತು, ಅವಮಾನವಾಯಿತು (ಕಾಗಳ- ೩೯). [ಸಂ. ಮೂರ್ತಿಭಂಜಕತಾ]

ಮೂರ್ತಿಮಂತ (ಗು)· ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ — ಆಕಾರವನ್ನು ತಳೆದ ; ಸುಂದರಿಗೆ ಮಗಳ ಸ್ವಭಾವದ ಮೂರ್ತಿಮಂತ ಕಲ್ಪನೆಯಾಗಿತ್ತು (ಪಕ್ಷಾ. ೦೦೦) ; ಮೂರ್ತಿಮಂತ ದೈನ್ಯವೇ ಆವಳಾಗಿ ನಿಂತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡಾಗ ಎಂಥಾ ವಿಶ್ವಾಸವಾದ ಎದಿತು ಮನಸ್ಸು (ಪಜ್ಞಾ. ೨೨). [ಸಂ. ಮೂರ್ತಿಮತ್]

ಮೂರ್ತಿಮತಿ (ಗು)· ೧. ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ; ದೇಹವನ್ನು ತಾಳಿದ. ೨. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ; ಕಠಿಣವಾದ· (ನಾ). ೩. ಆಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದವಳು ; ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿದವಳು : ಆ ಮರುದೇವಿಮಹಾದೇವಿ . . . ಪಾಹಿನರೇಂದ್ರನೆಮ್ಮ ಸಂಗಳಿಸಿದ ಕೀರ್ತಿ ಮೂರ್ತಿಮತಿ ತದ್ದದಾಖ್ಯವಿಲಾಸವಾಪದೊಳ್ ತಳರದೆ ನಿಂದ ವಾಗ್ವನಿತೆಯೆಂಬಭಿಧಂಕೆಯನುಂಟುಮಾಡಿದಳ್ (ಜಂಪ- ೬-೨೬) ; ಆತನ ಕೀರ್ತಿಲಕ್ಷ್ಮಿಯೆ ಮೂರ್ತಿಮತಿಯಪ್ಪಂತಾತ್ಮೀಯಪ್ರಾಣೇಶ್ವರನ ಮನಕ್ಕೆ ವರೆ ಸೂಟ್ಗೆ ವಂದು ಸುಪ್ರಯೋಗೆ (ಚಾಂಪ- ೧-೦೮೪ ಪ). [ಸಂ. ಮೂರ್ತಿಮತೀ]

ಮೂರ್ತಿವೆರು ' ಮೂರ್ತಿವೆಱು ' ನೋ.

ಮೂರ್ತಿವೆಱು.[1] ಮೂರ್ತಿವೆರು (ಕ್ರಿ)· = ಮೂರ್ತಿಗೊಳ್ ೧ : ಸದ್ಧರ್ಮಮೇ ಮೂರ್ತಿವೆತ್ತು ಸಮಧೃಷ್ಟಿಯೊಳ್ ನಿಂದ ವೃಷೇಂದ್ರನಿಂ . . . ದೆಂಪನಾಳ್ದು ಪರಮನ ಸಭೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿರ್ದುದು (ಧರ್ಮ- ೭-೬೯ ಪ). **ಮೂರ್ತಿವೆರು :** ಬೆದರಿದ ಹರಿಣಿಯಂತಿದ್ದ ಮುಖಭಾವ : ದೈನ್ಯವೇ ಮೂರ್ತಿವೆತ್ತು ಬಂದಂತೆ (ಜಾಕ್ಕ- ೬೩). [ಮೂರ್ತಿ + ಪೆಱು.]

ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ (ನಾ)· ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಕಡಿದರಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ : ಭಿಗ್ರಹದ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸ : ಪ್ರಾಚೀನಭಾರತದಲ್ಲಾದರೋ ವೇದಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ (ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೩೦೦೦ ?) ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪವು ತಲೆಯೆತ್ತಿದ್ದಿತು (ಕಾಪ್ರ- ೫೦೯) ; ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪದ ಸಾಲಿಗೇ ಸೇರಿಸಬಹುದಾದ ಪೊಳಂಬರ ದೇವಾಲಯದ ಒಂದು ಭಾಗವೆಂದರೆ, ಅಲ್ಲಿಯ ಜಾಲಂಧ್ರಗಳು (ಪೊಳಂ- ೦೦೦). [ಸಂ.]

ಮೂರ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ)· ೧· ಆಕಾರವನ್ನು ಕೊಡು ; ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನೀಡು : ರೂಪಿಸು : ಪೊಗಳೆ ಮೂರ್ತಿಸಿದರಕ್ಕ ಸದರ್ತಿವಲ್ಲಭ (ಎಳ- VII, ೫೫೩- ೩-೩೫ : ೧೩೧೬) ; ಸ್ವಾರಾಜ್ಯದೋಡು ಘನತೆಯನು ಕಂಡು ಕಟಿದಿಟ್ಟ ಅಗಿ ತ್ಯಾಗಿ ಕಾರುಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾನವರ ಮುರ್ಮೆ ಮೂರ್ತಿಸುವ ಶಿಲ್ಪಿಯಾಗಿ (ಸೂಪ್ರಾಣ- ೦೬-೦೨) ; ಕುಬಾರನಾಗಿದ್ದು ಅವನು ಮಣ್ಣಿಂದ ಮಾಮಷ್ಯನನ್ನು ಮೂರ್ತಿಸಿದ್ದ (ಪದ್ಮಕ್ಷ- ii, ೫೦೫). ೨. ರೂಪವನ್ನು ತಾಳು ; ಆಕಾರವನ್ನು ಪಡೆ : ವಿಹಿತಾಪರಾಧ್ಮರಣೆ ಮನದಲಿ ಮೂರ್ತಿಸಲು ಸುರನಾಥನಿಂತೆಂದ (ಪಶಾಗ. ೦೦-೨೬-೨೨). [ಮೂರ್ತಿ + — ಇಸು.]

ಮೂರ್ತೀಭವಿಸು (ಕ್ರಿ)· = ಮೂರ್ತಿಗೊಳ್ ೧ : ಸರ್ವಜನಮುಮಿಂದಿಗಳುಂ ಮೂರ್ತೀಭವಿಸಿ ಗೋರೂಪಂಗಳಾಗಿರ್ಪಂ (ಪಪ್ರ. ೨೫೯) ; ಅರಸ ಸುರುತೀರ್ಪಪ್ರತಾಪ ವಿಶ್ವಾಸಾರವೆರಸಿ ಮೂರ್ತೀಭವಿಸಿದಂತೆ . . . ತೋರ್ದ ರ್ಚ್ಚಿಯ ಪರಿಯ (ಪಂಗಾಚ. ೫-೬-೫೬) ; ಕದಾವಿದನ ಅಂತಿಮ್ಮತ್ಯದೇ ಅಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತೀಭವಿಸಿದಂತಿತ್ತು (ಕಂಗುಕ್ಷ. ೧೮). [< ಮೂರ್ತಿ + ಭವಿಸು]

ಮೂರ್ತೆ ' ಮುರ್ತೆ ' ನೋ.

ಮೂರ್ಧ (ನಾ)· ೧. ತಲೆಯ ಮುಂಭಾಗ ; ಮುಂದಲೆ ; ನೆತ್ತಿ. ೨. ತಲೆ ; ಶಿರಸ್ಸು : " ಮುಂದಣ ' . . . ಶೀರ್ಷ, ಮೂರ್ಧಾ, ಕಂ _ ಈ ರ ಮಂಡೆ " (ಅಮರ- ೩೭-೫೮೨) ; ಧರೆಗಮಾರಾಧ್ಯದಿಂ ಕಿಡವ ಚೈದ್ಯನ ಮೂರ್ಧದ ರತ್ನಘಾಪರಂಪರೆ ಕುದಿಮಿಂಚಿನಂತಸಯೆ (ಜೂಪ. ೦೬-೩೮) ; ಮೂರ್ಧದ ಭಾಳನಯನವ ಧರಿತಪರಿಮಳದಂಗವಟ್ಟದ ಜಡಿದ ಕೆಂಪಡಿಯ . . . ಶಿವನನು ಕಂಡನುಜಭವ (ಭಾಣ್ಯ- ೬-೦೬). ೩. ಮುಂದೆ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶ ; ಮುಂಭಾಗ. ೪. ಶಿಖರ ; ತುದಿ. ೫. ಮುಂದಾಳು ; ಮುಖಂಡ. ೬. [ವ್ಯಾಕ] ಎಂಟು ಉಚ್ಚಾರಣಾ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಂಗುಳು.

ಮೂರ್ಧಿಘ್ರಾಣ = ಪ್ರೀತಿ, ವಾತ್ಸಲ್ಯಗಳಿಂದ ನೆತ್ತಿಯನ್ನು ಮೂಸುವುದು ; ಪಂತ್ರಾಣವೆ ಪೆಂಪ್ಪಱಿಯೆ ಪರುಷವೇ ಮುಕ್ತಿಯ ನಿರ್ಮಾಣವೆ ಎನುತುಂ ಮೂರ್ಧಿಘ್ರಾಣಂಜೆರಸಗಲದಪ್ಪಿದಂ ನಿರಿರಾಜಂ (ಗಿಸಿ. ೬-೦೦೦) ; ವಂಬಯಪೆಪ್ಪಿ, ತಕ್ಕೈಸಿ ಶಂಕರಂ ಸಾದರ್ಂ ಮೂರ್ಧಿಘ್ರಾಣಮಂ ಮಾಡುತೆ (ಪಂಚಾ. ೬-೦೪೪). ಈ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಪದವಲ್ಲ. [ಸಂ. ಮೂರ್ಧನ್]

ಮೂರ್ಧನ್ಯ (ಗು)· ೧. ತಲೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಉತ್ತಮ : ' ಮೂರ್ಧನ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ' ಪರಾ· (ನಾ). ೩. ತಲೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. ೪. ಪ್ರಮುಖವಾದುದು. ೫. ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಮುಖಂಡ : ಕ್ರಿಸ್ತ ಶಕ ೧೨ ರಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ವೀರಶೈವಕ್ರಾಂತಿಯ ಮೂರ್ಧನ್ಯರಾದ ಶ್ರೀ ಬಸವಣ್ಣನವರ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಅನೇಕ ತಲುಗುಕವಿಗಳ ಮೇಲೆ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ (ಕಾಪ್ರ- ೨೫೬). ೬. [ವ್ಯಾಕ] ಬಾಯಿಯ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ (ಅಂಗುಳನಲ್ಲಿ) ಹುಟ್ಟುವ ಅಕ್ಷರ ; ಮೂರ್ಧನ್ಯಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚಾರಗೊಳ್ಳುವ ಅಕ್ಷರ : ರೇಫೆ ಮೂರ್ಧನ್ಯಂ (ಪಾಪ- ೦೯ ಕ್ಷ); ಮೂರ್ಧನ್ಯ ಮು· ಹೂ· ಟವರ್ಗ· ರ, ಷ, (ಜ· ವಿ· ೪) (ಕ್ಷಪಿ- ೩). [ಸಂ.]

ಮೂರ್ಧನ್ಯಬ್ರಾಹ್ಮಣ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಕಲಿಯುಗದಂದುಚ್ಚಂಗಿಯಬ್ಬೆಯುಂಬಳ್ಕೊದಲಾಗಿ ಮೂರ್ಧನ್ಯಬ್ರಾಹ್ಮಣಕನ್ಯಕೆ (ಕೌಷ. VI. ೩೭೮-೦೬ ; ೧೦೭೨). [ಸಂ.]

ಮೂರ್ಧಪಿಂಡ (ನಾ). ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳ : "ಮೂರ್ಧಪಿಂಡಃ, ಕುಂಭಃ — ಈ ೨ ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳಂ" (ಪಣಾಮು. ೩೬-೬೩); ಬೆದಱಿ ಮನಂ ವನಸ್ಥಲದೊಳ್ಕೊಂದಿಭಮಿರ್ದುದು ಮೂರ್ಧಪಿಂಡಮಪ್ಪಿದು ಶಿಖಿರಸ್ಥಲಂ (ಹಂಪಚಂ. ೦೦-೦೫೯). [ಸಂ.]

ಮೂರ್ಧವ್ಯಾಧಿ (ನಾ). ತಲೆಶೂಲೆ ; ಶಿರೋವ್ಯಾಧಿ : ಕೆಂಪಿನ ಆಗಸಿ:-ಈ ಹೂವಿನ ರಸವನ್ನು ದಿನ ಬಿಟ್ಟು ದಿನ ಒತ್ತಿ ನೀರನೆಱೆದರೆ ಮೂರ್ಧವ್ಯಾಧಿ, ನೇತ್ರರೋಗ ಗುಣ (ಹಕ್ಕಿ. ೪). [ಸಂ.]

ಮೂರ್ಧಾಭಿಷಿಕ್ತ (ನಾ). ರಾಜ್ಯಭಾರದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆಯುವಾಗ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ (ತಲೆಯ ಮೇಲೆ) ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡವನು; ಪಟ್ಟದ ಅರಸು: ರಾಜ : "ರಾಜಾ . . . ಮೂರ್ಧಾಭಿಷಿಕ್ತಃ . . . ಲೋಕಪಾಲಃ — ಈ ೧೨ ಅರಸು" (ಪಣಾಮು. ೩೪-೩೭); ವಿದಿತಂ ಮೂರ್ಧಾಭಿಷಿಕ್ತರ್ ಪಲಬರರಘುಗಳ್ ಪ್ರಾಜ್ಯಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀ ಪದಮಂ ಕೈಕೊಂಡು ತಮ್ಮಂ ಮಱೆದು (ಅಂಚೆ. ೯-೩೬); ಮೂರ್ಧಾಭಿಷಿಕ್ತರಿರೆ ಗೋವರ್ಧನನಂ ಪೂಜಿಸಂದನಱಿಯದೆ ಭೀಷ್ಮಂ (ಜಗಿ. ೩೭-೦೯): ನೀನು ದುರ್ಯೋಧನನ ಮಕುಟಭೋಗ ಮಾಡಿದ್ದು ಅಕ್ಷಮ್ಯ, ಭೀಮ; ಅತನು ಮೂರ್ಧಾಭಿಷಿಕ್ತನಾಗಿದ್ದ (ಅಗ್ಗಳ. ೨). [ಸಂ.]

ಮೂರ್ಧಾಭಿಷೇಕ (ನಾ). ರಾಜನಾಗುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ರಾಜ್ಯಭಾರದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಡುವಾಗ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ (ತಲೆಯ ಮೇಲೆ) ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡುವುದು; ಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟುವುದು : ನಿಜಕೂಚ್ಚಗ್ರದೊಳ್ ಪಾಯ್ದು ಗಂಗಾಜಲದಿಂ ಮೂರ್ಧಾಭಿಷೇಕೋನ್ನತಿ ಏಲೆ . . . ಚಕ್ರೇಶತ್ವಮಂ ತಾಳ್ದಿದುದಖಿಳಧರಾರಮ್ಯಮಾಚಳೇಂದ್ರಂ (ಹಂಪಕಾ. ೯-೦೪). [ಸಂ.]

ಮೂರ್ಧಾಭಿಷೇಚನ (ನಾ). = ಮೂರ್ಧಾಭಿಷೇಕ : ವರವಾಜಾಲ ತನಯಂಗೆಸಗಿದರು ಮೂರ್ಧಾಭಿಷೇಚನವ (ಕುಶಾಲ. ೦೦-೩೪). [ಸಂ.]

ಮೂರ್ವಡಿ 'ಮೂವಡಿ' ನೋ.

ಮೂರ್ವಡಿಸು 'ಮೂವಡಿಸು' ನೋ.

ಮೂರ್ವೆ 'ಮೂವೆ' ನೋ.

ಮೂಲ, ಮೂಳ (ನಾ). ೧. ಮರ, ಗಿಡ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಭೂಮಿಯೊಳಗಿರುವ ಭಾಗ; ಬೇರು; ಪಾದ : "ಪಾದಂ, ಮೂಲಂ— ಈ ೨ ಮರದ ಬೇರ್" (ಪಣಾಮು. ೩೦-೩೪); ಮೂಲ ಸಟಾಳ್ಯಿಂದ ಮುರಗಾಲಯಮಂ ಬಹುತಾಖ್ಯಯಿಂದಮಿಂದ್ರಾಲಯಮಂ ಪಳಂಚಿ (ಹಂಪಾಪು. ೬-೦೩೬); ಇದೆ ಬಿಲ್ವಮೂಲದೊಳ್ ಪುಲಿಯ ನುಜಿಚ್ಚಮಿಂತಿದ ಸರ್ವಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳ ಪೞೆಯೆಂದು ಪರಿದೊದಱುವಾ ಪಡವೆರು ಬೇಂಟೆ ದೂಡುತಿರ್ದಂ (ಪಾಪಂ. ೬-೦೦) : ಮೂಲ ತೀರದವನಿಗೆ ಎಲೆ ತೋರಿಸಬೇಡ (ಗಾಡ). ೨. ಗೆಡ್ಡೆ; ಗೆಣಸು; ಕಂದ : ಆಕದುಂ ಸಮಿರೆ ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಫಲ — ಮೂಲಗಳನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿದಳು (ಹಂಭಾಪು. ೨೪). 'ಕಂದಮೂಲ' ಪರಾ. ೩. (ಮರ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಬುಡ; ಕೆಳಭಾಗ ; ಆತ್ಮೋದ್ಭವಮೂಲಚ್ಛೇದೋಪಾಯವನೆಸಗುಂ ಮದ್ಬುದ್ಧಿ (ಕಾತ್ಯ. ೨೩) : ಮಲೆತು ನಿಮಿರ್ದ ಗರುವ ತರುವರಕುಲಂ ಮೂಲವುಂ ತಿರಿಪಿ ಮಿಂಟಿದವೋಲ್ ನೆಲಕ್ಕುರುಳಿದುವು (ಪಾಪಂ. ೮೯-೦೩೦); ಮೂಲ ಕೆಡಿದು ಅಲ್ಲಾಡಿಸಿದ ಬಳ್ಳಿದುಂತೆ ಬಳುತಿತು ಜೀವ (ಪಾಪಚಾ. ೦೭-೩). ೪. ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ; ಉಗಮ : ದಯವೇ ಧರ್ಮದ ಮೂಲವಯ್ಯ (ಇಷ. ೫೩); ಪಲವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಿಲಿಯ ಮೂಲ ಹೊರದೇಶಗಳ್ಗಿ ಪುಡುಕಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಬ್ರಸಂ. ೪೭). ೫. ಕಾರಣ : ಹೇತು : ಅವನ ಕಂಠದೊಳೊಂದುಸಾಲಗ್ರಾವದುಪಲುಪೆಸ್ಸ ಮಸೆ ವಾಡಿಕೊಂಡೆಯುತಿಹುದಂತೆ ! ಅತನ ವಿಚಿತ್ರಕಥೆಗದೆ ಮೂಲವಂತೆ ! (ಹಂರ್ತ್ರ. ೫೦-೦೪). ೬. ಪ್ರಾರಂಭ; ಆದಿ; ಮೊದಲು. ೭. ಒಂದು ಗ್ರಂಥದ ಮೊಟ್ಟ ಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರತಿ ; ಅನಂತರದ ಪಾಠಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಪ್ರಾರಂಭದ ಗ್ರಂಥ ; ಆಕರಗ್ರಂಥ : ಮೂಲದಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ತರ್ಜುಮೆಯಲ್ಲೂ ಉಳಿದು ಬಂದ ಒಂದೆರಡು ಪದಗಳನ್ನು ತೆಗೆದಿದ್ದರೆ ಇನ್ನೂ ಸುಂದರವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಶಾಕ. XIV. ಪುಟ್ಟಸ್ವ). ೮. (ವ್ಯಾಪಾರ ಅಥವಾ ಉದ್ಯೋಗದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸುವ) ಪ್ರಾರಂಭದ ಧನ; ಆಸಲು; ಬಂಡವಾಳ : ದನಿಯರು ಮೂಲವಾಗಿ ಕೊಂಡ ಬಾಳಿನ ವಿವರ (ಕೌಷ. IX-ii. ೨೦೯-೦೫; ೧೦೭); ಬಳುವರ್ಷದ ಬಡ್ಡಿ ಮೂಲಸಹಿತವಾಗಿ ತಾಳುವನಲ್ಲೇಳೊ ತಿರುಕ ಮುಂಡಾಳಿ (ಕ್ಷೇಂಪ. ೦-೦೦೯-೦); ನಾಲ ಮೂಲವ ತಿಂತು . . . ಬರ ಬಂದು ದೇಶವ ತಿಂತು (ಕಂಗಾಪ. ೦೭೦-೧೨). ೯. ಹತ್ತಿರ ; ಸಮೀಪ. ೧೦. ಕೋಶ; ಭಂಡಾರ: ಊರನ್ನ ಅಮಗೊಳಿರಾ. ಬೂರನ್ನ ಅಮಗೊಳಿರಾ ಲಾಧಾಯಿ ಮಾಡಾಕ ಹೋಗಲೆ ಬರುತನಕ ಅರಮನಿ ಮೂಲ ಜತನಾವ (ಕೋಗಾಸ. ೨೨೨). ೧೧. ಹಕ್ಕು; ಅಧಿಕಾರ : ಯೆಕಪ್ಪನಾಯಕನು ಯಿಜದು ಯಿ[ಜ್ಞಾಯಿಸಿ ಕೊಂಡು] ಬೀಳಲಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ಸಂತತಿ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಪೆಂತಿಗೆ ದಾನ ಗಂಡಿಗೆ ಮೂಲ ಅಚಂದ್ರಾರ್ಕಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ಬ[೦]ದು (ಕೃ. III-i. ೦೩-೬; ೧೬೭೭). ೧೨. ಬೀಳಲು: ೧೩. ಪೊದರು. ೧೪. ಆದಿ, ಅಂತ್ಯವಿಲ್ಲದವನು ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ. ೧೫. [ವ್ಯಾಕ] ಯಾವ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನೂ ಹಚ್ಚದ ಶಬ್ದದ ಅವಿಭಾಜ್ಯರೂಪ ; ಪ್ರಕೃತಿ ; ಧಾತು. ೧೬. [ಗಣಿತ] ಯಾವ ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಅದರಿಂದಲೇ ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದಷ್ಟು ಸಲ ಗುಣಿಸಿದರೆ, ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸಂಖ್ಯೆ ಅಥವಾ ಮೊತ್ತ ಬರುತ್ತದೆಯೋ ಆ ಮೊದಲಿನ ಸಂಖ್ಯೆ : ವ್ಯಾಪೀನ ಚೀಣರು ವರ್ಗಸಮೀಕರಣಕ್ಕೆ ಒಂದೇ ಮೂಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಗಣಿ. ೦೬). 'ಘನಮೂಲ', 'ವರ್ಗಮೂಲ' ಪರಾ. ೧೭. [ಜ್ಯೋತಿ] ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರದ ಹೆಸರು: ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯದು : "ಮೂಲವಾಕ್ಷೇಪೆ ಕೃತ್ತಿಗೆಯೋಳಾತಾರೆಯಂಟಾಪವೆ" (ಪಾಪಂ. ೦೯-೩); ಮೂಲಮಾಗಿರೆ ನಕ್ಷತ್ರಂ . . . ಪರಮಂ . . . ಬಂದು . . . ಆಶ್ರಯಿಸಿದಂ (೪೫ಕ್ಷ. ೯-೦೦೬); ಆರ್ದ್ರ . . . ಮೂಲ . . . ಮುಖಯಂಬವೆ ಕ್ರಮದಿಂದ ಷಡ್ಜಾದಿ ಸ್ವರಂಗಳ ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರಂಗಳು (ಜಕಗ. ೨೩೦). ೧೮. (ಅಲಂ) ಉಪದ್ರವಕಾರಿ : ಕಂಟಿಕ : ಅತ್ತೀಗೆ ಸೊಸಿ ಮೂಲ ಹಿತ್ತಲಿಗೆ ಆದ ಮೂಲ ದಿತ್ತೀದ ಹೊಲಕೆ ಸದಿ ಮೂಲ ಊರಾಗೆ ಹಚ್ಚಿಗೆ ಮೂಲ ಬಡವಾಗೆ (ಗಾಡ. ೨೨) ; "ಬಡವನ ಸಿಟ್ಟು ದವಡಿಗೆ ಮೂಲ" ಎನ್ನುವ ಹಾಗೆ ಬಡವನಾದ ಸಿದ್ದಣ್ಣನ ಸಿಟ್ಟು ಶ್ರೀಮಂತರಾದ ಬೆಳ್ಳಿಗೌಡರನ್ನು ಏನು ಮಾಡುವ ಹಾಗೆಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಹಂಪಾಪ. ೨೨). **ಮೂಳೆ** : ೧. ಪುರಂ ಕಾಳಮಲ್ಲದ ಕಾಳದೊಳ್ ಫಲಪುಷ್ಪದೊಳ್ ವೆಱೆದಂದು ಮೇಣ್ ಮೂಳೆದಿಂದಮಿಕಾರಣಂ ಕೆಡೆದಂದು ದೇಶದ ಹಾನಿ (ಕೋಗಿಪಾ. ೨-೩೪). **ಮೂಲಿಂಬುಸಂ** = ಬುಡದ ವರೆಗೆ : ತಳದ ವರೆಗೆ : ಅಂತು ಪಾತಾಳಮೂಲಂಬರಂ ಮುಟ್ಟುಗಿ ದಿವಿಜದೀರ್ಘಕೆಯೊಳ್ ಮುಟ್ಟುಗಿ ನೆಗೆವ ಅಭ್ರಮೂಪತಿಯಂತೆ ನೆಗೆಯಲೊಡಂ (ಹಂಪ್ರಭ. ೩-೨೩ ೪). **ಮೂಲಮೂಲ** = ಆದಿ ಮತ್ತು ಅಂತ್ಯ : ಕೇವಲ ಆವರಣಗಳಿಗೆ ಪಡಿಮಿಡಿದುವ ದೈಹಿಕವರ್ತನೆಗಳನ್ನೇ ಮಾನಸಿಕವ್ಯಾಪಾರದ ಮೂಲಮೂಲಗಳೆಂದು ಒಪ್ಪಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಕೌಮು. ೬). [ಸಂ.]

ಮೊಲಂಗಿ, ಮುಲ್ಲಂಗಿ, ಮೂಲಗೆ (ನಾ). ತರಕಾರಿಯಾಗಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ : "ಮೂಲಕಂ ಮೂಲಂಗಿ" (ಪಾಣಿ: ೦೦೨) ; ಪದದ ನೆಲದ ಮೂಲಂಗಿಯ ಕೀಳ್ಮಂತೆಯುದಜಿ ಕೊಯಿನು ತಿಳ್ಕುಕೊಂಡು (ಪೇಬಸಂ. ೦೭-೦೦೭) ; ಚಿಕ್ಕವರ್ತದ ಸೂಪ್ಪ, ಮೂಲಂಗಿ, ಮಜ್ಜಿಗೆ . . . ಇವು ಪಥ್ಯವರ್ಗ (ಕ್ಯಕ್ಕಾ. I. ೪೦೨) ; ಮೂಲಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧಗಳಿವೆ. ಬಿಳಿಯದು ಉದ್ದವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ್ದು ದುಂಡಾಗಿರುವುದು (ಪಥ್ಯ. ೪೦). **ಮುಲ್ಲಂಗಿ** : "ಮೂಲಕಮೆಂಬ ಶಾಕ ಮುಲ್ಲಂಗಿಯೆನಿಸಿರ್ಕುಂ" (ಶುಂಗಣಾ. ೨೯-೩) ; ಮುಲ್ಲಂಗಿ, ಗಜ್ಜರಿಗಳೆಂಥ ಗಡ್ಡೆಗಳಲ್ಲದೆ ಇತರ ಪಸಸ್ಯತಿಗಳ ಬೀರುಗಳೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾವೇಶವಾಗುತ್ತವೆ (ಕ್ರಾವಣಾ. ೨೦೩-೨೨). **ಮೂಲಗೆ** : "ಮೂಲಕಾಯಿಂಬುದು ಮೂಲಗೆ (ಮೂಲಂಗಿಗೆಡ್ಡೆ)" (ಹರಿಹರ. ೩೭-೦೦) ; ಸವನಾಗಿ ನುಗ್ಗಿ ಬಜೆ ಸಾಸಿವೆ ಮೂಲಗೆ ಕರಿಯ ಜೀರ್ಗೆ ಎಂಬಿವಿನಿತಜ ಬೀಜವನಾವ ತಕ್ರದಿಂದರೆದು ವಿಲೇವಂಗೆಯ್ಕೆ ಕಳೆಗುಮವು ಗಂಟುಗಳಂ (ಕೋಕೋಚ. ೯-೦೨೬). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಮುಳ್ಳಜ್ಜಿ ; ತುಳು. ಮುಲ್ಲೆಂಗಿ, ಮೂಲಂಗಿ, ಮೂಲೆಂಗಿ ; ತೆಲು. ಮುಲ್ಲಂಗಿ. / ಸಂ. ಮೂಲಕ]

ಮೂಲಕ$_1$ (ನಾ). = ಮೂಲಂಗಿ : "ಮೂಲಕಮೆಂಬ ಶಾಕ ಮುಲ್ಲಂಗಿಯೆನಿಸಿರ್ಕುಂ" (ಶುಂಗಣಾ. ೨೯-೩) ; "ಮೂಲಗೆ (ಮೂಲಂಗಿ. ಮುಲ್ಲಂಗಿ) =ಮೂಲಕ" (ಕನ್ನಡ. ೩೩). [P ಸಂಸ್ಕೃತಕೋಶಗಳಲ್ಲಿರುವ 'ಮೂಲಕ' ಶಬ್ದವು ದೇಶೀಯಮೂಲದ್ದಾಗಿರಬಹುದು]

ಮೂಲಕ$_2$ (ಅ). ಮುಖಾಂತರ : ದ್ವಾರಾ : ಆ ಸಂಶೋಧನೆಗಳನ್ನು . . . ಹಲವಾರು ಲೇಖನಿಸಗಳ ಮೂಲಕ ಪ್ರಕಟಿಸಿದನು (ಸ್ವಕ. ೭೦) ; ಆ ಕಾರ್ಯ ಮಾನವರ ಮೂಲಕವೇ ಆಗಬೇಕು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು ? (ವೆಂಜಾ. ೬). [<ಸಂ. ಮೂಲ]

ಮೂಲಕಂದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಕೇದಲಜಾ — ಮೂಲಕಂದ, ನೆಲಗುಂಬಳ" (ವಿಸಂ. ೨೩), [ಸಂ.]

ಮೂಲಕೃತಿ (ನಾ). = ಮೂಲ ೭ : ಒಂದು ಪಾಠಪರಂಪರೆಯು ಭಿನ್ನಶಾಖೆಗಳ ನಡುವೆಯಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಮೂಲಕೃತಿಗೂ ಲಭ್ಯಕೃತಿಗಳಿಗೂ ಮಧ್ಯೆಯಾಗಲೀ ಎಷ್ಟು ಬಾರಿ ಪಾಠಲೇಖನಗಳು ಜರುಗಿರಬಹುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಎಲ್ಲ ಸಲವೂ ಹೇಳುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಕಾವಚ. ೩೩). [ಸಂ.]

ಮೂಲಗಂಟು (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರ ಅಥವಾ ಉದ್ಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಹೂಡಿದ ಧನ : ಬಂಡವಾಳ : ಅಸಲು : (ಕ). [ಮೂಲ + ಗಂಟು]

ಮೂಲಗಾರ (ನಾ). ಜಮೀನಿನ ಪ್ರಾರಂಭದ ಒಡೆಯ.—ಮೂಲೀಕ : ಹೈಗನಾಡಿನೊಳಗಿನ ಭೂಮಿಯು ಪ್ರಜೆಗಳ ಉಸ್ತುವಿಂದೇನಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಭೂವಿಗೆಯ ಬಾಧ್ಯಸ್ಥರೆಲ್ಲರು ಬಹುಶಃ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ. ಅವರಿಗೆ ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿ ಮೂಲಗಾರರೆಂದೆನ್ನುವರು (ಕುಂಜಾಪು. ೫-೨೦೪) ; ವಿಕಾಕಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ಮೂಲಗಾರನು ಅನುಭವಿಸಿದಂತಾ ಒಂದು ವತನಿನ ಪರಾಧೀನವು ಆತನ ಮರಣದ ತರುವಾಯ ಅವನ ವಾರಿಸ್ವಾರಸ ಅಭ್ಯಂತರಿಸುಹುದು (ಶಾಬ್ಯಾ. ೪೪೬). [ಮೂಲ + — ಗಾರ (<—ಕಾಜ)]

ಮೂಲಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ಕುಂಯ್ ಎಂದು ಸಣ್ಣದನಿಯಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಕುಂಯಿಗುಡು : ತನ್ನ ಹೆಣ್ಣು ಗಂಡು ಶುನಕಪರಿವಾರ ಸಮೇತವಾಗಿ ಹುಲಿಯ ಅವಪನ್ನು ಎಮರುಗೊಂಡಿತು. ಆದರೆ ಎಷ್ಟು ದೂರ ಅಳ್ಳಾಡಿಸಿದರೂ ಮೂಲಗಿಸಿದರೂ ಯಜಮಾನನಿಂದ ದೂರವಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಸವ ಅಥವಾ ಮುದ್ದಿನ ಸೂಚನೆಯೂ ಹೊರಪೊಮ್ಮಲಿಲ್ಲ (ಮಂಕು. ೦೫೬).

[ಮೂಲಗು (<ಮುಲುಕು$_1$) + — ಇಸು$_2$]

ಮೂಲಗು ' ಮುಲುಕು$_1$ ' ನೋ.

ಮೂಲಗುಂಡರ (ನಾ). ಒಪ್ಪಾತನ ಹೆಸರು : ಮೂಲಗುಣ್ಡರರ ಮಗದ್ದ್ (ಪೈಎ. ೦೧೭೬. ೦೧೬-೬ : ೪೭ಯ ೫೪). [?]

ಮೂಲಗುಣ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾರಂಭದಿಂದ ಇರುವ ಗುಣ : ಹೊಲಿನಿಂದ ಇರುವ ಸ್ವಭಾವ. ೨. [ಜೈನ] ಮುನಿಗಳು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಗೆಯ ಆಚರಣೆಗಳು : ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಮೂಲಗುಣಂಗಳೊಳಮುತ್ತರಗುಣಂಗಳೊಳಮುತ್ತರೋತ್ತರಂ ನೆಗಟ್ದು (ಅಪ್ಪ. ೬-೨೬ ಪ) ; ಮೂಲಗುಣಮಾದಿ ಸಕಲಗುಣಾಳಿಯೊಳಂ ಕಡಿದೆ (ರತ್ನಾಕ್ಕ. ೩-೩೬). [ಸಂ.]

ಮೂಲಗುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಮೊದಲಿನಿಂದ ಪಡೆದಿರುವ ಗುತ್ತಗೆ : ನಾಪ ಹಾರಿಕಯ ಬೊಮ್ಮಣ್ಣಹೆಗ್ಗಡೆಯಿಂದ ಪಾಲಗುತ್ತಿಗೆಯ . . . ಮಾಡಿದ ಅಗ್ರಹಾರದ ಮಹಾಜನಂಗಳ ವಿವರ (ಎಳ. VI. ಶೃಂಗೇರಿ. ೩೩-೨೪ ; 1417). [ಮೂಲ + ಗುತ್ತಿಗೆ (<ಗುತ್ತಗೆ)]

ಮೂಲಗೆ " ಮೂಲಂಗಿ ' ನೋ.

ಮೂಲಗೇಣಿ (ನಾ). = ಮೂಲಗುತ್ತಿಗೆ : ಸಿಟ್ಟು ಅವನಿಗೆ ಮೂಲಗೇಣಿಗೆ ಮಾರಿ ತಿಸ್ಸುವ ಅಧಿಕಾರವಿರುವ ಶರ್ತಿನ ಮೂಲಗೇಣಿಗೆ ಒಂದು ಎಕ್ರೆ ಮುಮ್ಮು ಸ್ಥಳವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು (ಚಿಕ್ಕಾ. ೩೮). [ಮೂಲ + ಗೇಣಿ (<ಕೇಣ್$_2$)./ತುಳು. ಮೂಲಗೇಣ]

ಮೂಲಗ್ರಂಥ (ನಾ). ಆಧಾರಗ್ರಂಥ ; ಆಕರಗ್ರಂಥ : ಅನ್ಯೆಗಮವ್ಯಕ್ಕ ಕಾಲದೊಳೋದಿ ಮಜಿದ ವಿಜಮಶಾಸ್ತ್ರದ ಮೂಲಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ವಿಪರಣ ಬರ್ಜಪೊಲಿರದವಧಿವಿಜೋಧದೆ ಭರೆ ಮನಕ್ಕೆ ಬಗೆಯೊಳ್ ಕಂಡಂ (ಕಾಂಕತ್ರಿ. ೬-೦೬ ಪ) ; ಪರಂಪರಾಗತವಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಲಭ್ಯ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಮೂಲಗ್ರಂಥದ ಎಂದರೆ ಕವಿಯು ಸ್ವಹಸ್ತಾಕ್ಷರಪ್ರತಿಯು ಸ್ವರೂಪ ವೇನಿರುಹುದೆಂಬುವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ಪರಿಷ್ಕಾರ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ ಗ್ರಂಥ ಸಂಪಾದನೆ (ಕಾಕಿ. vii. ಪೀಠಿ). [ಸಂ.]

ಮೂಲಚ್ಛೇದ (ನಾ). ೧. (ಮರದ) ಬುಡವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದು. ೨. (ಅಲಂ) ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶಮಾಡುವುದು : ಇವರ ಬಲುಹಂತಿರಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತರ ಕರುಸು ವಿರೋಧಬಂಧವ್ಯಸ್ಥಿಗೆ ಫಲವಿಲ್ಲ ಮೂಲಚ್ಛೇದ ಕರ್ಮವಿದು (ಭಾಬ್ಯ. ೦೬-೦೬). [ಸಂ.]

ಮೂಲಣ್ಣ (ನಾ). ಒಪ್ಪಾತನ ಹೆಸರು : ಜೋಕಣ್ಣಂ ಮೂಲಣ್ಣಂ× × ನ್ ಆಪ್ಯಸ್ತರ ಸಿನ್ವಿ ಪಡದರ್ (ಎಳ. VIII. ಕೊರಲ. ೩೦೦-೪ : ೪೫೫). [ಮೂಲ$_2$ + ಅಣ್ಣ$_2$]

ಮೂಲತಃ (ಅ). ಮೊದಲಸಲ್ಲಿ ; ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ : ಸಹಜವಾಗಿ ಅವರು (ದ್ರಾವಿಡರು) ಮೂಲತಃ ಆಡುತ್ತಿದ್ದ ಭಾಷೆಯು ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮುನ್ನ ಇದ್ದ ಪ್ರದೇಶದ ಇತರ ಪ್ರದೇತಗಳೊಡನೆ ಕೆಲವು ರೂಪಸಾಮ್ಯಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಿರಲೇಬೇಕು (ಕ್ರಾಬಿ. ೩೦). [ಸಂ. ಮೂಲತಸ್]

ಮೂಲತತ್ತ್ವ (ನಾ). ಆಧಾರಭೂತವಾದ ತತ್ತ್ವ ; ಮುಖ್ಯ ತತ್ತ್ವ : ಪತಿ – ಪಶು – ಪಾಶಗಳೆಂಬ ತತ್ತ್ವತ್ರಯಂಗಳೇ (ತ್ರಿಪದಾರ್ಥಗಳು) ಶೈವಾಗಮದ ಮೂಲತತ್ತ್ವಗಳು (ಶಾಕಿ. ೭೩) ; ಸತ್ಯ, ಪ್ರೇಮ, ತ್ಯಾಗ, ಅಹಿಂಸೆ . . . ದಯೆ, ಮಮತೆ ಇವೇ ಮಾನವಧರ್ಮದ ಮೂಲತತ್ತ್ವಗಳು (ಕವಾಣಾ. ೩). [ಸಂ.]

ಮೂಲತ್ರಿಕೋಣ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳ ರಾಶಿರೂಪವಾದ ಗ್ರಹ ; ರವಿಗೆ ಸಿಂಹ, ಚಂದ್ರನಿಗೆ ವೃಷಭ, ಕುಜನಿಗೆ ಮೇಷ, ಬುಧನಿಗೆ ಕನ್ಯಾ, ಗುರುವಿಗೆ ಧನುಸ್ಸು, ಶುಕ್ರನಿಗೆ ತುಲಾ ಮತ್ತು ಶನಿಗೆ ಕುಂಭ — ಇವು ಮೂಲ ತ್ರಿಕೋಣಗಳು : ದಿನಪಾದಿಗಳಭ್ಯುದೀಜನಿಯ ಗ್ರಹಂ ನೀಚಮುವರ್ಗೆ ಹರಿ ವೃಷಮಜುಮಂಗನೆ ಧನು ತೊಲೆ ಕುಂಭಮಿವಿಂತಿನಿತುಂ ಮೂಲತ್ರಿಕೋಣಮಕ್ಕುಂ ಕ್ರಮದಿಂ (ಜಾತಿ. ೦-೪೨) ; ಸೂರ್ಯಾದಿಗ್ರಹಗಳ ಉಚ್ಚರಾಶಿಗೆ ವಿಳನೆಯದು ಆಯಾ

ಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ನೀಚರಾಶಿ. ಸಿಂಹ ವೃಷಭ ಮೇಷ ಕನ್ಯಾ ಧನುಸ್ಸು ಕುಂಭ ಇವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸೂರ್ಯಾದಿಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಮೂಲತ್ರಿಕೋಣರಾಶಿಗಳು (ಜಾತಕ. ೦-೨೨ ೪೩೮). [ಸಂ.]

ಮೂಲದಂಡಿಗೆ (ನಾ). ಹಿಂದೆ ಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ ; ಕೋದಂಡ : ತೊಗುದಂಡಿಗೆ (ಉಕ) : ಕಪ್ಪುಮಾಡಿದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಮಿತ್ರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಕರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ದಂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮೂಲದಂಡಿಗೆ ಪಾಠ ಜೋತುಬಿದ್ದುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಂಗರೋ. ೦೨೯). [ಮೂಲ್ಯ + ದಂಡಿಗೆ]

ಮೂಲದಳ (ನಾ). ಮುಖ್ಯಸೈನ್ಯ ; ವಿಾಸಲುಪಡೆ : ಕೋವಿದರಿಲಿಯ್ಯಂದರುತ್ಸವದಿಂದಲಾ ಪರಮೆಯೊಡನೆ ಪಂಚಾಯುಧವ ಮೂಲದಳ ಪಾಡಿದಂತೆ (ಕೌಂಪ್ರ. ೬-೮೫). 'ಮೂಲಬಲ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಮೂಲದಲ]

ಮೂಲದೇವರು (ನಾ). ೧. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಆರಂಭದಿಂದಲೂ ಇರುವ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆ : ಗೌಡಸಾರಸ್ವತರ . . . ಮೂಲದೇವರುಗಳು ಸ್ಮಾರ್ತಸಂಪ್ರದಾಯದ ದೇವತೆಗಳು (ಕುಲಾಚಾ. ೦೬೦). ೨. ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅನೂಚಾನವಾಗಿ ಪೂಜಿಸುವ ದೇವರ ವಿಗ್ರಹ : ಈ ದೇವಾಲಯದ ಮೂಲದೇವರ ವಿಗ್ರಹ ತುಂಬ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ (ಕೂಷ). [ಮೂಲ+ದೇವರು (<ದೇವರ್)]

ಮೂಲದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ೧. ವ್ಯಾಪಾರ ಮುಂತಾದುವಕ್ಕೆ ಮೊದಲ ಬಾರಿ ಹೂಡುವ ಹಣ : ಬಂಡವಾಳ : ಸಂಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಏನಾದರೂ ಮೂಲದ್ರವ್ಯ ಬೇಕು (ಹುಂಜಾಮ. ೭-೩೦). ೨. ಆಧಾರವಾದ ಮೊದಲನೆಯ ವಸ್ತು ; ಮೂಲವಸ್ತು : 'ಪಿಚ್‌ಬ್ಲೆಂಡ್' ಎಂಬ ಖನಿಜದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಒಂದು ಸ್ವಪ್ರಕಾಶ ಮೂಲದ್ರವ್ಯ (Actinium. ೧೦೪೭). [ಸಂ.]

ಮೂಲದ್ರಾವಿಡ (ನಾ). ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ಮೂಲವಾಗಿ ಇದ್ದಿರಬಹುದಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾಷಾರೂಪ : ಪೂರ್ವದ್ರಾವಿಡ : ಮೂಲದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಯು ಕವಲೊಡೆದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕವಲು ಕನ್ನಡವೆಂಬ ಸ್ವತಂತ್ರಭಾಷೆಯಾಯಿತು (ಕೃಶಿ. ೩೦೯) ; ಮೂಲದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ 'ಬ' ಈ ಧ್ವನಿಯಿತ್ತೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ (ಕೋಇಂ. ೯). [ಸಂ.]

ಮೂಲಧನ (ನಾ). = ಮೂಲದ್ರವ್ಯ ೧ : ಲೀಲೆಯಿಂ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ . . . ಚಂದನಮನರ್ಪಿಸುತಿರಲು ತನ್ನ ಮೂಲಧನವೆಸುಂಟದಲ್ಲವನೋಲಿಯಲಿ ಚಂದನಕೆ ಸಮೆಯಲು (ಪಚಕ್ಷ. ೬-೨) ; ಹೊದಲನದು ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ಕಟ್ಟಡ. ಯಂತ್ರ. ಉಪಕರಣಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ಮೂಲಧನ (ಜಾಅಕ್ಷ. I, ೪೭೪). [ಸಂ.]

ಮೂಲಧಾತು (ನಾ). ೧. ಕೀವು ; ಲಸಿಕೆ. ೨. [ವಿಜ್ಞಾ.] ರಾಸಾಯನಿಕವಾಗಿ ವಿಭಜಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಘಟಕದ್ರವ್ಯ : ಅಣು ಬಾಂಬಿನಲ್ಲಿ ಯುರೇನಿಯಮ್ ಎಂಬ ಮೂಲಧಾತುವಿನ ಪರಮಾಣುವಿನ ಒಡಯುವಿಕೆಯಿಂದ ಹೊರಬರುವ ಸ್ಫೋಟನಶಕ್ತಿಯು ಅಪಾರವಾಗಿದೆ (ಜಾಸ್ಫೂ. ೬೨೩). [ಸಂ.]

ಮೂಲನಕ್ಷತ್ರ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರದ ಹೆಸರು : ಸಿತಪಕ್ಷದ ಪಂಚಮಿದಿನಪ್ರತಿವಾರಂ ಶುಭದ ಮೂಲನಕ್ಷತ್ರಮೊಳ್ನಿತಮಾಗೆ ನೆಗಟ್ದುದೀ ಮತ್ಕೃತಿ ಜಗದೊಳ್ (ಕಂಪ್ರ. ೦೬-೬೬) ; ದಿನದೊಳುತ್ಪನ್ನನಾದಂ ಮೂಲನಕ್ಷತ್ರದಿಂದರಿವ್ಯಾಂಶದೊಳ್ ಸುಕುಮಾರನು (ಕ್ಷಿಬಾಚಾ. ೨೯-೦೪). [ಸಂ.]

ಮೂಲನಿವಾಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಪ್ರದೇಶದ ಜನರು ಬಂದು ನೆಲಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಅಲ್ಲಿದ್ದಿರಬಹುದಾದ ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಆ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; **ಆದಿವಾಸಿ** : ಮೂಲನಿವಾಸಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನನ್ನು ಕುರಿತು ಬರೆದಿಟ್ಟ ಸಂಗತಿ (ಮುಂಡಿಯ. ೯-೦೦೬) ; ದ್ರಾವಿಡರೂ ಕೂಡ ಭಾರತದ ಮೂಲನಿವಾಸಿಗಳಲ್ಲ (ಜ್ಞಾಪ್ರ. ೨೬). [ಸಂ. ಮೂಲನಿವಾಸಿನ್]

ಮೂಲಪತ್ರ (ನಾ). (ನಕಲು ಪ್ರತಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ) ಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರತಿ : ಪಡಿಪತ್ರವಲ್ಲದ ಅಸಲುಪತ್ರ : ನಡ ನಿನ್ನ ಮೂಲಪತ್ರವನೆಸಗೆ ತೋಜು (ಪಂಪಭಾ. ೬-೪೬) : ಪಜೆಯೊಡೇನಾಯ್ತು ಪತ್ರವನೆಮ್ಮ ಸತಿ ಮುಪ್ಪಳಱಿದಿರ್ದು ಮೂಲಪತ್ರಗಳನು ಪೊಜಗಣ ಶಿವಧವನದ ದೈತಿಟ್ಟುರೆಂದಱುಪೆ (ಕ್ರಿಶಂತಿ. ೦೦-೦೯). [ಸಂ.]

ಮೂಲಪಾಠ (ನಾ). ಕವಿಯೇ ರಚನೆಮಾಡಿದ ಕೃತಿಯ ಲಿಖಿತಭಾಗ : ಗ್ರಂಥಿದ ಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಪಾಠ : ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕವಿಯ ಮೂಲಪಾಠವೇನಿರಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ಊಹಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಆಗದಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಕಪ್ರಸಂ. ೨೦೬). [ಸಂ.]

ಮೂಲಪುರುಷ (ನಾ). (ವಂಶ ಅಥವಾ ಕುಲದ) ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮೊದಲಿಗ : ಸಂತತಿಯಿಲ್ಲದ ಕುಲಗಳ ಸಾಪತ್ನಿಗಳು ಮೂಲಪುರುಷರ ಅವಸಾನದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯರನ್ನು ಸೇರುವುವು (ಜಾಕುಂತ. ೧೩-೩೬) ; ಕಳಲೆಯ ವಂಶಕ್ಕೆ ಇದನೇ ಮೂಲಪುರುಷನಾದನು (ಸಕಕ್ಕೆ. ೪. ೪೨೬). [ಸಂ.]

ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ (ನಾ). [ವೇದಾಂತ] ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮೂಲಕಾರಣವಾದ (ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಕವಾದ) ಪ್ರಕೃತಿ : ಒಂದಕ್ಕಿಂದು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಾಗದಂತೆ ಸಮಾನವಾದ ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮಸ್ಸೆಂಬ ಮೂರುಗುಣಗಳುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯವೆ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಯೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಕಪ್ರಕು. ೬) : ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಾದರೆ ಅದೇ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ (ಹಿಂದಾ. ೩೭). [ಸಂ.]

ಮೂಲಪ್ರತಿ (ನಾ). ೧. ಕವಿಯು ಬರೆದ ಸ್ವಹಸ್ತಾಕ್ಷರ ಪ್ರತಿ. ೨. ನಕಲಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಪ್ರತಿ : ಅಸಲುಪ್ರತಿ - ಮಾತೃಕೆ : ಕಳಲೆ ರಂಗಸ್ವಾಮಿಅಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರ ಮೂಲಪ್ರತಿಯಿಂದ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಕಪ್ರಕ್ಕೆ. ೪. ಕ್ರಿಪ್ರಾ. ೫೫) ; ಈ ಕಪ್ಪುಗಳೀದಾಗಿ ಮೂಲ ಪ್ರತಿಯ ಪಾತ ನಕಲಿನಲ್ಲಿ ಹಲವು ಕಡೆ ಕಿಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತಿದೆ (ಕಪ್ರಸಂ. ೭೬). [ಸಂ.]

ಮೂಲಬಂಧ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಹಠಯೋಗದ ಮೂಲಬಂಧ, ಉಡ್ಡಾಣಬಂಧ ಮತ್ತು ಜಾಲಂಧರಬಂಧ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಖಿಲ ನಿರೋಧನದಿಂದಾಧಾರವಾದವಾನ ದಿನವಹಿಯನು ಹೃದಯದ ಶಶಿಯೆನಿಸುವ ಪ್ರಾಣದೊಡನೆ ಕೂಡಿ ನಡು ನಾಡಿಗನುಗೂಡಲದೆ ಮೂಲಬಂಧವು (ಕೃಪ್ರಾ. ೩-೦೮-೨) ; ಮೂಲಬಂಧ ಉಡ್ಡಾಣಬಂಧ ಜಾಲಂಧರಬಂಧವೆಂಬ ಬಂಧತ್ರಯಂಗಳಂ (ಪಪೀಗೀ. ೦೪೭). [ಸಂ.]

ಮೂಲಬಲ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೂ ತುರ್ತು ಸಂದರ್ಭಗಳಿಗಾಗಿ ಸದಾ ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿರುವ ಸೈನ್ಯ : ವಿಾಸಲುಪಡೆ : ಮುಖ್ಯಸೈನ್ಯ : ಮೂಲಬಲವಿಲ್ಲದ ತುಟ್ಟಾಸಂದನಂತೆ ಬಿಲ್ಲೊಳ್ಕೊಟ್ಟನಾಗಿ (ಜಾಂಚಕ್ಕೆ. ೯-೩೦ ಪ) ; ಕಾಳರಕ್ಕಸ ಕವಿದು ಹಳಚಲು ಮೂಲಬಲ ಮುಪ್ಪಾಯ್ತು ಪದ್ಮವ ಘಾಳರೋಚವನಂತೆ ಲಯಿಸಿದನಂದು ರಘುರಾಯ (ಕಾಜಾಣಾ. ೪೭ ಪ್ರಂ) ; ರಾವಣನ ಮೂಲಬಲ ಕಂಡು ಕಪಿಸೇನೆ ಅವಾಗಲೆ ಬೆದಱಿ ಓಡಿದವು (ಕಥಿಂದ. ೯-೦೪೯-೦). [ಸಂ.]

ಮೂಲಬೇರ (ನಾ). ದೇವಸ್ಥಾನದ ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿರುವ ಮೊದಲ ದೇವವಿಗ್ರಹ ; ಮೂಲಪ್ರತಿಮೆ : ಇದರ ಪುಷ್ಕದಲ್ಲಿ ಪಿಂಡಿಕೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಅದರ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವಳಿ,

ಲತಾತೋರಣ, ಕೀರ್ತಿಮುಖಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಮೂಲಬೇರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವರು (ಹೊಸ್ಕೃಶಾ. ೦೯). [ಮೂಲ+ಬೇರ್ಕ. / ತಮಿ. ಮೂಲಪೇರವ್]

ಮೂಲಧಡ್ರಿಕೆ (ನಾ)· ಮೂಲವರ್ಣಾಕ್ಷರ ಮತ್ತು ಅವುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ತಾಯಿತ : "ಸಮಹಕ್ಷರಳಮಿವು ಕ್ರಮದಿಂದ ಪಲ್ಲಟಿಸ ಮೂಲಧಡ್ರಿಕೆಯಕ್ಕು" (ಶುಂಗಾ. ೦೦೩–೫). [ಸಂ.]

ಮೂಲಭಾಷೆ (ನಾ). ಯಾವುದೇ ಭಾಷೆಯ ಮೂಲಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಭಾಷೆ ; ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನ ರೂಪದ ಭಾಷೆ : ಕನ್ನಡ ತೆಲುಗು ತಮಿಳು . . . ಬಡಗ ಮೊದಲಾದ ಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಇರುವ ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಈ ಭಾಷೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಒಂದೇ ಮೂಲಭಾಷೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ (ಕೃವಿ. ೩೦೩) : ಇದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಆಧುನಿಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲೀಷ್ . . . ಗುಜರಾತಿ ಭಾಷೆಗಳು ಸೇರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಮೂಲಭಾಷೆಗಳೆಂದು ಕರೆಯುವುದು (ಭಾಚರ. ೨೫೬). [ಸಂ. ಮೂಲಭಾಷಾ]

ಮೂಲಭೂತ (ಗು). ಪ್ರಧಾನವಾದ ; ಮೊತ್ತಮೊದಲಿನ : ಜನತೆಯ ಮೂಲಭೂತ ಹಕ್ಕುಗಳಿಗಾಗಿ . . . ಹೋರಾಡಿದ ಆ ನಾಯಕರಿಗೆ ತಾವು ಎಷ್ಟು ಋಣಿಗಳೋ. ಮುಂದಿನ ಪೀಳಿಗೆಯವರು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದು (ಹೊಗಚ. ೩೫೨೨). [ಸಂ.]

ಮೂಲಮಂತ್ರ (ನಾ)· ೧. 'ಓಂ' ಎಂಬ ಮಂತ್ರಾಕ್ಷರ ; ಪ್ರಣವ. ೨. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದರ್ಶನಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಆಧಾರವಾದ ವೇದಮಂತ್ರ. ೩. ಮುಖ್ಯವಾದ ಮಂತ್ರ ; ಪ್ರಧಾನವಾದ ಮಂತ್ರ : ಹರನ ದಾಸಾಭಯಕರಂಗಳ ಪರಿಯೊಳತಿಧಾಸಾಭಯಪ್ರದಭಿತಮಾಗಿಯು ಮೂಲ ಮಂತ್ರಂಗಳ ವಿಧಾತಿಯಲಿ (ಪಪಪ್ರ. ೪೯–೨೩); ಪರಮೂಲಮಂತ್ರವನು ಗುರುವು ಬೋಧಿಸಲಾಗ ಹರುಷದಿಂ ಶಿಷ್ಯಂಗೆ ಜ್ಞಾನ ಪಲ್ಲವಿಸಲ್ಕೆ (ಪ್ರಿಚಾ. ೬.೪). [ಸಂ.]

ಮೂಲಮಾನ (ನಾ)· ಮುಖ್ಯವಾದ ಅಳತೆಗೋಲು : ಆದರ್ಶಗಳನ್ನು, ಅವುಗಳ ಮಟ್ಟವನ್ನು ಸೂಚಿಸಬಲ್ಲ ಒಂದು ಮೂಲಮಾನ ಬೇಕು (ಕ್ಷಚಿ. ೩೨೩); ಇದನ್ನು ಮೂಲಮಾನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕವಿಗಳನ್ನು, ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಹೊರಟರುವುದರಿಂದ ಇದು ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಆಧುನಿಕ ವಿಮರ್ಶೆಯ ವಿಧಾನವಾಗಲು ಸಾಧ್ಯ (ಸಾಂಪಸ. ೨. ೩೫೦೦ ೫೩೩). [ಸಂ.]

ಮೂಲರಸ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿಮಾ] ನವರಸಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ರಸ : ಭರತನ ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ (VI, ೪೪–೭೦) ಶೃಂಗಾರ, ರೌದ್ರವೀರ, ಬೀಭತ್ಸ ಇವು ಸಾಲ್ಕೂ ಮೂಲರಸಗಳೆಂದೂ . . . ಹೇಳಿದೆ (ಕೃವಿ. ೩೦೦). [ಸಂ.]

ಮೂಲರೋಗ (ನಾ). ಗುದದ್ವಾರದ ರೋಗ ; ಮೊಳೆರೋಗ : ಆ ಕಷಾಯ . . . ಕೊಂಬುದು . . . ಅತಿಸಾರ, ಮೂಲರೋಗ, ಕಾಮಾಲೆ ತಿಮಿರ ಹರ (ಪಕ್ಷ. ೦೯೬)'; . ಕೊಡಸಿನೆಲೆಯ ಗುಣ: — ಇದರಲ್ಲಿ ಊಟ ಮಾಡುವುದರಿಂದ . . . ಮೂಲರೋಗ, ಭಗಂದರರೋಗ ಇವೇ ಮುಖ್ಯವಾದವುಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ . . . ಸಮಸ್ತ ತಿಮಿರಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವುದು (ಸಪ್ರ. ೨೮). [ಸಂ.]

ಮೂಲವರ್ಣ (ನಾ)· ಇತರ ಬಣ್ಣಗಳಿಗೆ ಮೂಲಾಧಾರವಾದ ಬಣ್ಣ ; ಮುಖ್ಯ ಬಣ್ಣ : ಮುದ್ರಣ ಬಣ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಹಳದಿ, ಕೆಂಪು ಮತ್ತು ನೀಲಿ ಬಣ್ಣಗಳು ಮೂಲವರ್ಣ (primary)ಗಳು. ಈ ಮೂರನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ಕಪ್ಪು (ಅಥವಾ ಕಂದು) ಬಣ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ (ಮುತ್ರಕ. ೬೭). [ಸಂ.]

ಮೂಲವಸ್ತು (ನಾ). ೧. ಆದಿದ್ರವ್ಯರೂಪವಾದ ಪರಮಾತ್ಮತತ್ತ್ವ ; ಮೂಲತತ್ತ್ವ: ಸ್ವಯಂಭುವಳ್ಕಮು ಶೂನ್ಯವಾಯಿತ್ತು ಮೂಲವಸ್ತುವೆಂದು ವೇಱುಂಟೇ ತಾನಲ್ಲದೆ (ಸಿಧ್ಯ. ೦೪೯–೫೬). ೨. =ಮೂಲಧಾತು ೨: ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮೂಲವಸ್ತು (Element)ವೂ ಅತಿಶಾಖವೇರಿರುವಾಗ ತನ್ನ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಬೀರುತ್ತದೆ (ಕ್ಷಕಿರ. ೦೪೨ ೩೩೮); ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮೂಲವಸ್ತು(Elements)ಗಳ ರೋಹಿತಗಳ ಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡಿದರೆ ಒಂದೊಂದೂ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು (ಕ್ಷಕಿ. ೨೦೬). [ಸಂ.]

ಮೂಲವಿಗ್ರಹ (ನಾ)· =ಮೂಲಬೇರ : "ಅಚಲ" ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿಗೆ "ಮೂಲ ವಿಗ್ರಹ"ವೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಜಾಕಲ. ೦೩೮). [ಸಂ.]

ಮೂಲವೀಸ ' ಮೂಲವೀಸ ' ನೋ.

ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ (ನಾ). = ಮೂಲರೋಗ : "ಅರ್ಶಃ, ಗುದಕೀಲಿಕಃ— ಈ ೨ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ" (ಹಶಾಪು. ೪೪–೪೫೦) : ಪೆಡತಲೆ ಮಿಗೆ ನೋಗುಂ . . . ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯುಮಡಸುಗುಮೀಂಕಿನಿತೆ ಜೂದಿನಿಂದಪ್ಪ ಫಲಂ (ಸುಶ್ರ. ೬-೩೦)ಕ್ಕೆ ಎತ್ತುನಾಲಿಗೆ :— ಈ ಸೊಪ್ಪಂ ಅಕ್ಕಿಬುಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟುಕುಟ್ಟಿ ಸಪ್ಪರೊಟ್ಟಿ ತಟ್ಟಿ ತುಪ್ಪದಿಂದ ಮೆಲ್ಲಲು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಪೋಗ್ಗುಂ (ಪಪ್ರ. ೬)· [ಸಂ.]

ಮೂಲಶಬ್ದ (ನಾ)· [ವ್ಯಾಕ] ಪ್ರತ್ಯಯ ಮೊದಲಾದುವು ಇನ್ನೂ ಸೇರದಿರುವ ಶಬ್ದ : ದೇಶ್ಯಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಮೂಲಶಬ್ದಗಳು, ನಿಷ್ಪನ್ನ (Derivative) ಶಬ್ದಗಳು, ಸಮಾಸಶಬ್ದಗಳು ಎಂದು ಮೂರು ವಂಗಡಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಬಹುದು(ಕೃವಿ. ೦೪). [ಸಂ.]

ಮೂಲಶಿಕ್ಷಣ (ನಾ)· ಮುಂದಿನ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಗತ್ಯವಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವ ಆರಂಭದ ಶಿಕ್ಷಣ ; ಮೂಲಾಧಾರವಾದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ: ಮಕ್ಕಳು ಜನ್ಮತಃ ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವ ವಿಧಾಯಕಶಕ್ತಿಗಳು ಅವರ್ಗೆ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಪ್ರಕಟವಾಗುವುವು. ಮೂಲಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಪ್ರಕಾಶವೆಂದು ಹೇಳುವುದುಂಟು (ಗಣ. ೩೬) ; ಪಾಕಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮೂಲಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬಹುದು (ಪಿಪಾಶಿ. ೬೫)· ₱ ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'Basic Education' ಎಂಬುದರ ಅನುವಾದ. [ಸಂ.]

ಮೂಲಸಂಘ (ನಾ). [ಜೈನ] ದಿಗಂಬರಪಂಥದ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಒಂದು ಸಂಘದ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಮೂಲಸಂಘದೇಶಿಯಗಣ ಪೊಸ್ತಕಗಚ್ಛದ ಕೊಣ್ಡಕುನ್ದಾನ್ವಯ ಕೋಲ್ಹಾಪುರದ . . . ಪ್ರತಿಬದ್ಧದ . ಶ್ರೀದೂಫನಂದಿ ಸಿದ್ಧಾನ್ತದೇವರ ಶಿಷ್ಯರು (ಎಕ. II (ಪಿ). ೩೫೬–೦ ; ೧೩೫೫ ೫೫)· [ಸಂ.]

ಮೂಲಸ್ತಂಭ (ನಾ)· ಪ್ರಮುಖವಾದ ಅವಲಂಬನೆ ; ಆಧಾರಸ್ತಂಭ : ಬಲದೇವ ವಾಸುದೇವರ್ . . . ಶೌರ್ಯಮೂಲಸ್ತಂಭದಂತೆಯುಂ ಸಾಹಸ ದ್ರವಿಣಸಾಧನದಂತೆಯುಂ . . . ಸುಖಮಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಜಾಅತ್ತ. ೦-೪೦ ೫)· [ಸಂ.]

ಮೂಲಸ್ಥ (ನಾ)· ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದ ಯಾವುದಾದರೂ ಅಧಿಕಾರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಶ್ರೀಮತು ಮಣಿಕ್ಯವೊಳಲ ಮೂಲಸ್ಥ ಚನ್ದಕಕೋಜನೆ ಸುಪುತ್ರಂ ಪರವಾದಿಮಲ್ಲೋಜಂ (ಎಕ. VI (ಪಿ), ಕೃಕ್ಷಾ. ೦೦೩–೦೨ ; 1165 ?). [ಸಂ.]

ಮೂಲಸ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟುವ ನೆಲೆ ; ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ ; ಉಗಮ ಸ್ಥಳ : ವಿಭವದ ಮೂಲಸ್ಥಾನಮೆನಿಸಲಿದು ಕಾಮದೇವನಸ್ಥಾನಮೆನಿಸಲ್ . . . ಸಮೆದತ್ತು ವಿವಾಹ ಗೇಹಂ (ಆಂಪ್ರ. ೪-೪೦ ೫೫೪). ೨. ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮೂಲವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವ ಒಳಭಾಗ ; ಗರ್ಭಗುಡಿ ; ಗರ್ಭಗೃಹ : ತಾವು ಮಾಡಿಸಿದ ಶಿವಾಲಯದ ಮೂಲಸ್ಥಾನದ ಶ್ರೀಸೋಮೇಶ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭುತ್ವದ ದೋಣಿಯಿಂ . . . ತಮ್ಮಂ [ಶ]ಕ್ಕ ಬಂದ ಮಾತ್ಸರ್ಯೋತ್ಕೀರ್ಣಜೊಳಗೊ (ಕೃಕಾ. XX, ೬೯–೭೬; 1167); ದೇವತಾಮೂರ್ತಿಗಳು ಮೂಲಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ (ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ) ಶಿಲಾಮೂರ್ತಿ

ಗಳಾಗಿ ಉಪಾಸನೆಯ ಪ್ರಯೋಗ ವಿಧಾನಗಳಿಂದ ದೇವತಾ ಶಕ್ತಿಸಂವಾದನೆ ಹಾಗೂ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ (ಶಾಕ್ತ. ೦೨). ೩. ಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳ ; ಕೇಂದ್ರ ; ಪ್ರಮುಖಕ್ಷೇತ್ರ : ಕೃತಯುಗದ ಕೇ[ದಾ]ರವೆಂಬ ಮೂಲಸ್ಥಾನ ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ವಾರಣಾಸಿಯೆಂಬ ಮೂಲಸ್ಥಾನ ದ್ವಾಪರದಲ್ಲಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನೆಂಬ ಮೂಲಸ್ಥಾನ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಪರ್ವತವೆಂಬ ಮೂಲಸ್ಥಾನ (ಜಾಪ. ೬೧೨). ೪. ಹುಟ್ಟೂರು : ಜನ್ಮಸ್ಥಳ : ಸ್ಥಾನಿಕರು ಶೃಂಗೇರಿತಾಪದ ಶಿಷ್ಯರೆಂದೂ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯವು ಇವರ ಮೂಲಸ್ಥಾನವೆಂದೂ ಖಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ (ತುಳುಜಾ. ೦೦೬). ೫. ತಳಹದಿ ; ಬುನಾದಿ ; ಆಧಾರ. ೬. ಪರತತ್ವ ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ. ೭. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು. [ಸಂ.]

ಮೂಲಸ್ಥಾಪಕ (ನಾ). ಸಂಘ, ಸಂಸ್ಥೆ, ಮತ, ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪನೆಮಾಡಿದವನು : ಆದ್ಯಪ್ರವರ್ತಕ : ಈ ಅನಾಥಾಶ್ರಮದ ಮೂಲಸ್ಥಾಪಕರು ಬಹಳ ಉದಾರಿಗಳು (ಕ.ಚ). [ಸಂ.]

ಮೂಲಜ್ಞಾನ (ನಾ). [ವೇದಾಂತ] ಪ್ರಪಂಚದ ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿ : ಪ್ರಕೃತಿ : ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದರೆ ಮೂಲಾಜ್ಞಾನ, ಮಾಯೆ, ಅವಿದ್ಯೆ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಪ್ರಪಂಚದ ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿ (ಸಂಪಜ್ಞಾ. ೦೨೪). [ಸಂ.]

ಮೂಲಾಣು (ನಾ). ಗುಪ್ತಪುಷ್ಪೀಯ ಸಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೊಂದಿ, ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಬಲ್ಲ ಒಂದು ಕಣ : ಬೀಜಕಣ : ನಿರ್ಲಿಂಗ ರೀತಿಯ ವಂಶಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪೊರಾ ಪಡದ ಜೀವಕಣಗಳು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಮೂಲಾಣು ಅಥವಾ ಬೀಜಕಣ (spores) ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಸ್ಯ.ಶ. ೮೨) ; ಮೂಲಾಣು (spores)ಗಳು ಚದುರಿ ಮೊಳೆತು ಕಾಲಿಂಗುಲಕ್ಕೆ ಮಿಗಿದ ಹುಸುರುಬಣ್ಣದ ಹೃದಯಾಕಾರದ ಪೊರಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಪಸುಚಿ. ೦೧೦). [ಸಂ.]

ಮೂಲಾಧಾರ (ನಾ). ೧. ಮುಖ್ಯವಾದ ಅವಲಂಬನೆ. — ಆಸರೆ. ೨. ಪ್ರಮುಖವಾದ ಅಸ್ತಿವಾರ. ೩. ಹೊಕ್ಕುಳು ; ನಾಭಿ. ೪. [ಯೋಗ] ದೇಹದ ಸಕಲನಾಡಿಗಳಿಗೂ ಮೂಲಸ್ಥಾನವೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಗುಹ್ಯಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಜನನೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮಧ್ಯದ ಎರಡು ಅಂಗುಲಗಳ ಪ್ರದೇಶ. — ನಾಡೀಚಕ್ರ ; ಷಟ್ಚಕ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮೂಲಾಧಾರ [ಪಾಣಂ. ಮತ್ಸ್ಯಮೂಧಾರ] ಸ್ವಾಧಿಷ್ಠಾನ ಮಣಿಪೂರಕ ಅನಾಹತ ವಿಶುದ್ಧಿ ಆಜ್ಞೇಯವೆಂಬ ಷಟ್ಚಕ್ರಂಗಳಂ (ಪಡೀಕ. ೦೩೨): ಮೂಲಾಧಾರದ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗರೂಪದಿಂದಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಶಕ್ತಿಯು ಸರ್ಪರೂಪದಿಂದ ಕುಂಡಲಿನಿಯೆಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಿ ಮಲಗಿರುವಳೆಂದೂ . . . ಶಕ್ತಿಪಂಥ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ (ಪಡೀಕ. ೪೦೬). [ಸಂ.]

ಮೂಲಾನಕ್ಷತ್ರ (ನಾ). = ಮೂಲನಕ್ಷತ್ರ : ಮೂಲ . . . ಮೂಲಾನಕ್ಷತ್ರಕೆ ಪೆಸರು (ಜಾಕ್ಷ. ೩೩-೦) ; ಸಾವಿತ್ರಮ್ಮನವರು ಮೂಲಾನಕ್ಷತ್ರದ ಹುಡುಗಿ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಸಾಧಿಸಿಬಿಟ್ಟರು (ಪಪಚಾಸ. ೦೬).

[ಪ್ರ ಇದು ' ಮೂಲನಕ್ಷತ್ರ ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ತಪ್ಪುಬಳಕೆ]

ಮೂಲಾರ್ಥ (ನಾ). ಶಬ್ದದ ಮೊದಲನೆಯ ಅರ್ಥ : ಅನೇಕ ವೇಳೆ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಮೂಲಾರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗಿ ಹೀನಾರ್ಥ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಬಹುದು (ಕಾಪ). [ಸಂ.]

ಮೂಲಿ₁ (ಗು). ೧. ಬೇರಿನಿಂದ ಬೆಳೆಯುವ. ೨. ಕಾಯಂ ಹಕ್ಕಿರುವ: ಭೂಮಿ ಮನೆಗಳನು ಸಸಿ ಬಳಿ ಬಾಳೆ ವೆಡಿಸಿ ಗೈಸಿ ರೂಪ ಮಾಡಿಸಿ ಮೂಲಿ ಮಕ್ಕಳಗಳ ಕ್ಷಿಯ ಕಾಲಕಾಲಂಪ್ರತಿಯಲು ತರುಕೊಂಡು ಬಂದಿ (ಪ್ರ.ಅ. ೦೯೫೯. ೮೩-೫೦ : ೧೮೮೭). (ನಾ). ೩. ಕಾಯಂ ಹಕ್ಕಿರುವ ಸಾಗುವಳಿ ಭೂಮಿ. – ಜಮೀನು : (ಕರ್ನಾ. ೦೩೬). ೪. (?) : ಆರು[ಪೈ]ಬ್ಬರು ಮೊಲಿ ಮಾಡಿದಡೆ (ಶಿವಾ. ೦೯೫೯. ಪುಂಗಳಪು. ೪೬-೦೯ ; ೧೭೯೭).

[ಸಂ. ಮೂಲಿನ್. / ತುಳು. ಮೂಲಿ]

ಮೂಲಿ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : " ಮೂಲಿಯನೆ ಹಣ್ಣ " (ತುಂಪಾ. ೪೩-೪೬). ' ಅಕ್ಕೆ ' ಹೋ. [?]

ಮೂಲಿಕ (ಗು). ೧. ಮೂಲದ ; ಮೊತ್ತಮೊದಲಿನ. ೨. ಮುಖ್ಯವಾದ ; ಪ್ರಮುಖವಾದ. ೩. ಬೇರು, ಗೆಡ್ಡೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಆಹಾರವನ್ನಾಗಿ ಸೇವಿಸುವ. (ನಾ). ೧. ಋಷಿ ; ಮುನಿ. [ಸಂ.]

ಮೂಲಿಕಾಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ಅರುವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಕುಶಲವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ವನಸ್ಪತಿಯ ಉಪಯೋಗದ ಬಗೆಗೆ ಇರುವ ನಿಪುಣತೆ : ಅಕ್ಷರ ಲಕ್ಷ . . . ಮೂಲಿಕಾಸಿದ್ಧಿ . . . ಮಂತ್ರತಂತ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇವೆಲ್ಲವ ಕಲಿತಡೇನೋ ಔಷಧವಿದ್ಯಾಕಳಾವಿದನೆನಿಸಿಕೊಂಬನಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗವಂತನೆನಿಸಿಕೊಂಬುದಿಲ್ಲ (ಪಾಚಾಪ. ೪೭-೬೦). [ಸಂ.].

ಮೂಲಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಬೇರು ; ಮೂಲ. ೨. ಔಷಧವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬೇರು ; ವನಸ್ಪತಿ : . . . ನಿಮಿತ್ತ ಲಗ್ನ . . . ಮೂಲಿಕೆಯಿಂದ ಕಡಿಯ ಇನ್ನ ಇರವು (ಪಚಾಗಾಪ. ೫೬೯-೭೬) ; ಕೆಲವು ಮೂಲಿಕೆಗಳ ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ. ಗಾಯಕ್ಕೆರೆದು ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸ್ತುತ್ತಿ (ಪಾಪ್ರ. ೦೬). ೩. ಸತ್ವರವನ್ನು ಬದುಕಿಸುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಪಾತಜನ ಮೂಲಿಕೆಗೆ ಕಪಿಬಲ ಚೇತರಿಸಿದುದು (ಕಾಚಾ. ೭೬-೨೦). ೪. ರೋಹದಿಂದ ಚಿನ್ನವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವರೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಕಸುವಂ ಮೂಲಿಕೆಯಂ ಪುರ್ದಿಸೆ ಸಗೆಯೊಳ್ ಹೇಮಮಪ್ಪ ತೆಱದಿಂದಂ ಸಂಕಿಸದ ವರಧರ್ಮದೊಳ್ , ಕೂರ್ತಸಗುವ ನರನುಂ ವಿಶೇಷಪುಣ್ಯಾಗಿರ್ಪಂ (ಪಪಾಕ್ಷ. ೪-೪೯). [ಸಂ. ಮೂಲಿಕಾ]

ಮೂಲಿಗ (ನಾ). ೧. ಔಷಧೀಸಸ್ಯಗಳ ಬೇರುಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು ; ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಮಾರುವವನು ; ಗಂದಿಗ : (೪). ೨. ಮೂಲಕಾರಣನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಪ್ರವರ್ತಕ ; ಮೊದಲಿಗ : ಜೂದೆನೆವಮಾಗಿರೆ ಮೂಲಿಗನಾದೆನಾವೆ ಪೂಣ್ದಿಡುಮಗೆನ್ನೊಳಾವ ಕಿಸುರೆನ್ನೊಡ ಪೋಪುದೊಳ್ಳಿತು (ಪಂಚಾ. ೦೬-೦೮) ; ಮೂವತ್ತೋದುಸ್ಸಲದ ಮೂಲಿಗ ತಾನಯ್ಯಾ (ಪಪ್ರಚ. ೪. ೬೪೬-೦೯೦೦) ; ಮೂಲದಲ್ಲಿ — ಮೂಲಿಗಂ (ಮೊದಲಿಗ) (ಪಪ್ರಚ. ೩. ೦೬೦ ಪೃ.ಕೆ.)· ೩. ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ (ಯಾವುದಾದರೂ) ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ದೊರವಡಿಯಪ್ಪಕ್ಕಜಿ ಪ್ರಭುಗಾವುಂಡಗಳುಂ ಮೂಲಿಗರುವೆಂಟುಪಟ್ಟುಗಳು ಸುತ . . . ಧೀವರಾಶಿವಂಡಿತರ ಪಾದಪ್ರಕ್ಷಾಳನಂಗೆಯ್ದು ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಶಾಸಾ. IX-೫. ೪೩೬-೪೯ ; ೧೧೬); ಅದ್ದಿಯ ಮೂಲಿಗಮುಖ್ಯವಹಜಾರ್ಗಾವುಂಡುಗಳಗ ಪಾದಪೂಜ[ಪೂ]ಯಂ ಕೊಟ್ಟು . . . ಪೂಜುಗೊಂಡು ಬಿಟ್ಟ ಎರೆಯ ಮತ್ತರು ನಾಲ್ಕು (ಕಾಚಾ. ೫೫-೬೪; ೧೧೫). ೪. ಬಂಡವಾಳಗಾರ ; ವರ್ತಕ. [ಮೂಲ + —ಇಗ]

ಮೂಲಿಗಗೆಯಿ (ನಾ). ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ (ಯಾವುದಾದರೂ) ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಜಮೀನು. – ಉಂಬಳಿ : ಮಾನಸಬ್ರಾಹ್ಮಣರ್ಗೆ ಮೂಲಿಗಗೆಯಾಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಸೂಱುಮತ್ತರ್ಕ್ಕಮ್ಮುವಸನ್ನೂಱುಗದ್ಯಾಣವುನ್ನಂ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಂಡ ಮತ್ತನ್ನೂಱುಂ (ಶಾಸಾ. XX. ೮೩-೫೯; ೨). [ಮೂಲಿಗ + ಕೆಯಿ (< ಕೆಯ್₄)]

ಮೂಲಿಗಮಾನ್ಯ (ನಾ). = ಮೂಲಿಗಗೆಯಿ : ×× ಬಮ್ಮಿಮಯ್ಯ ತಮ್ಮ ಮೂಲಿಗಮಾನ್ಯದ ಮೂಡಣ ಕೆಯಲು ಬಟ್ಟ ಕೆಯಿ ಮತ್ತರು ೬ (ಶಾಸಾ. IX-೫. ೦೦೬-೭೫; ೧೧೭). [ಮೂಲಿಗ + ಮಾನ್ಯ]

ಮೂಲಿಗವನೆ (ನಾ). ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ (ಯಾವುದಾದರೂ) ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ನಿವಾಸ : ಕರಡಿಯ ಮಲಯನ ಮಂಕದಿಂ ಬಡಗ ಕೈ ೩೪ ಪಡುವ ಮೂಲಿಗವನೆಯ ಹೆ[ದ್ದಾ]ರಿ ಮೂಡಬಡಗ ಮುಖ ಬಂದ ಕೈ ೪೮ (ಕೌಶಾ. ೩೧–೫. ೬೯–೭೩; ೧೮೩೨).

[ಮೂಲಿಗ + ಮನೆ]

ಮೂಲಿಗೆ (ನಾ). ಔಷಧದಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬೇರು ; ವನಸ್ಪತಿ: ಮೂಲಿಕೆ : 'ಮೂಲಿಗೆಮದ್ದು' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ಮೂಲಿಕಾ./ತುಳು. ಮೂಲಿಗೆ]

ಮೂಲಿಗೆಮದ್ದು 'ಮೂಲಿಗೆಮರ್ದು' ನೋ.

ಮೂಲಿಗೆಮರ್ದು ಮೂಲಿಗೆಮದ್ದು (ನಾ). = ಮೂಲಿಗೆ : ಮಡದಿ ದಾನ್ನೀಱಿಯೊರ್ವಳ್ ಚಂಚಲದೃಷ್ಟಿಯಿನತ್ಯಪಿತ್ತಂ ನೋರ್ಪ್ಪಳ ಮೂಲಿಗೆಮರ್ದಂ ಕೊಂಡುಯ್ದೊಡಕ್ಕುಂ (ಕಾವಚಿ. ೦-೩). **ಮೂಲಿಗೆ ಮದ್ದು** : ಅಗಸ್ತ್ಯೋಪದಿಷ್ಟವಾದ ಮೂಲಿಗೆಮದ್ದಿನಂತಿರುವ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗವನ್ನು ಜರುಗಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ (ಕಸ್ಕಾ. ೧೪).

[ಮೂಲಿಗೆ + ಮರ್ದು]

ಮೂಲಿತಿ ? (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ಏದು (?) : ಪೇಳುವೊಡೆ ಕೇದಿ ಆರಯ ಮುದ್ದಣಂ ಪದುಂ ಮೂಲಿತಿ ಪರಯ ಮೂರಯ ಕಾಳ ತಿಮ್ಮ ಸಗಾಳ ವೇಳೊಂದೞಂ ಹತ್ತು ದಶ ಕಂಸ ಕಾರತಯ ನಗರೆಯಾಗಿ ತೇಯುಂ (ತೀಗಣ. ೦೮೨–೪). [?]

ಮೂಲಿಯಿಡು 'ಮೂರಿಯಿಡು' ನೋ.

ಮೂಲಿವರ್ಗ (ನಾ). ೧. ಜಮಿನಿನ ಒಡೆತನದ ಹಕ್ಕು ; ಒಡುವಳಿ : ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹೆಚ್ಚಿನ ದೇವಾಲಯಗಳು ಸ್ಥಾನಿಕರ ಮೂಲಿವರ್ಗದಲ್ಲೇ ಇದ್ದುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ತುಳುಪ್ರ. ೦೮೬). ೨. (ವರ್ಗದಾರರು ಕಂದಾಯ ಸಲ್ಲಿಸುವ) ಭೂಮಾಲೀಕ ; ಜಮಿನುದಾರ : (ಕಂಗಣ್ಣ. ೧೫೫). [ಮೂಲಿ + ವರ್ಗ./ತುಳು. ಮೂಲಿವರ್ಗ]

ಮೂಲುಗು 'ಮುಲುಕು' ನೋ.

ಮೂಲೆ[1] (ನಾ). ೧. ಎರಡು ದಿಕ್ಕುಗಳ ನಡುವಿನ ದಿಕ್ಕು ; ವಿದಿಕ್ಕು : ಬೊಬ್ಬೆಯುಲಿ ದಿಕ್ಕಿನ ಮೂಲೆ ಬಿರಿದುದು ಜಱದವದ್ರಿಗಳು (ಕುಸ್ಕಾ. ೪-೫೫). ೨. ಕೊನೆ : ಅಂಚು : ಸದುಹೊಳೆಯಾ ಹಱಿಗೋಲ ಮೂಲೆಯಂ ಕಡಿದಿರಾದರೆ ನಮ್ಮ ಪುಣ್ಯದ ಬೆಡಗಡಿಪು ಕಾಲವು ಶಿವಾ (ಕುಸ್ಕಾ. ೮೬. ೯–೩): ಭೂಮಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗೆ ಕಲ್ಲ ನಿಟ್ಟಿದ್ದು (ಎಳ. VII. ೩೧೦. ೮೨-೨೮: ?). ೩. ಬಾಗು : ತಿರುವು : ಹೆಳವನ ಕಾಲುವೆ ಮುಂದೆ ಬಡಗಲು ಹರಿದ ಮೂಲೆ (ಎಳ. VII. ೩೪೮. ೦೫-೦೭: 1827). ೪. ಕಟ್ಟಡಗಳ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಗೋಡೆಗಳು ಸೇರುವ ಜಾಗ : ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಎರಡು ಮಣ ತೂಕದ ಬಂದೂಕವನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೊರಗೆ ಬಂದ (ಕಾಹಾಚ. ೦೯). ೫. ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜಾಗ : ಯಾರೂ ಹೋಗದ ದೂರದ ಸ್ಥಳ : ತನ್ನ ಗುರುವಿನ ತತ್ತ್ವ ಸಂದೇಶವನ್ನು ದೇಶದ ವಿಶ್ವದ ಮೂಲೆಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಪಸರಿಸುವ ಪಣವನ್ನು ತೊಟ್ಟ ಧೀರ ಸೇರಂದ್ರ (ಯುಗಾ. ೦೬). ೬. [ರೇಖಾಗ] ಒಂದೇ ಸಮರೇಖೆಯಲ್ಲಿರದ ಎರಡು ರೇಖೆಗಳು ಅಥವಾ ಎರಡು ಸಮತಲಗಳು ಸಂಧಿಸುವ ಸ್ಥಳ : ಕೋನ : ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮೂಲೆ ಅಥವಾ ಶೃಂಗ (vertex)ದಲ್ಲಿಯೂ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ೩. ೩. ೪. ೩. ೫. ಮುಖಗಳು ಸೇರುತ್ತವೆ (ಗಣಿ. ೨೮).

ಮೂಲೆಗಳವರು = ಆಗ್ನೇಯ, ನೈಋತ್ಯ, ವಾಯವ್ಯ ಮತ್ತು ಈಶಾನ್ಯವೆಂಬ ಉಪದಿಕ್ಕುಗಳ ಅಧಿಪತಿಗಳು : ದಿಸೆಯವರು ಮೂಲೆಗಳ [ಪಾಣಂ. ಗೆಳೆ]ದರು ಮನ್ನಿಸುವರೇ 'ಸುರಲೋಕಸುಖವನು ವ್ಯಸನಘರ ಘಂಗಿಸದಲೇ ಹೇಳು (ಕುಸ್ಕಾ. ೦೦-೩೬). **ಮೂಲೆಗೆ ಕೂರು** = (ಅಲಂ) ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣದಂತೆ ಒಂದು ಬದಿಗೆ ಹೊರಟು ಹೋಗು ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗು : ಮಂತ್ರಿಗಳೆಲ್ಲ ಮೂಲೆಗೆ ಕೂತರು (ಐತ್ಕ. ೬ ಕ್ರ.೦೩೪). **ಮೂಲೆಗೆ ನೂಂಕು, ಮೂಲೆಗೆ ನೂಕು** = (ಅಲಂ) ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡು ಒಂದು ಬದಿಗೆ ತಳ್ಳು : ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿ ಎಡೊನ್ ಮಂತ್ರಿ- ವ್ಯದ್ಧನಾಗಿಹನು ಮೂಲೆಗೆ ನೂಂಕಿ . . . ಧೂರ್ತನಾಗಿಹನು (ಕಂದ್ರಪ್ರ. ೫೯–೦೦); ಹಣ ವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಅವನನ್ನು ಅವನ ಮಕ್ಕಳೇ ಮೂಲೆಗೆ ನೂಕಿದರು (ಕಾಗ). **ಮೂಲೆಗೊತ್ತು** = ಪಕ್ಕಕ್ಕೆಹಾಕು, ಬದಿಗೆ ತಳ್ಳು : ಅಮದು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಬದನೆ ಬಗೆಗಳು . . . ಪಮ್ಮೆ ನಾಡಿನದಾದ ಬಗೆಯನ್ನು ಮೂಲೆಗೊತ್ತಿವೆ (ಪಾಸಂ. ೫೫). **ಮೂಲೆಪಾಲಾಗು** = (ಅಲಂ) ಅಧಿಕಾರ, ಹಣ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ನಿರುಪಯುಕ್ತವಾಗು : ಮೂಲೆಗುಂಪಾಗು : ವೈದಿಕದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕರು ಅಷ್ಟರೊಳಗಾಗಿ ಮೂಲೆಪಾಲಾಗಿದ್ದರು (ಅಆ. ೦೦೦). **ಮೂಲೆಮುಡುಕು** = ಸಂದು ; ಗೊಂದಿ: ಕಳ್ಳರು ಈ ಕೋಟೆಯ ಮೂಲೆಮುಡುಕುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹುಡುಕಾಡಿ ನೋಡಿದರು (ಪಾಕಚ. ೭೫); ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿಯ ಮೂಲೆಮುಡುಕುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದವರು ಎಂದೂ ಕಾಣದ ದೊಡ್ಡಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಬಂದರೆ . . . ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ ಹಿಡಿಯುತ್ತದೆ (ಪಾಗೃಕ. ೩). **ಮೂಲೆಯವದಿರು** = ಮೂಲೆಗಳವರು : ಮೂಲೆಯವದಿರು ನಿಜೀ ದರಲಾಯನುತ ಸುರಪತಿ ತರಿಸಿದನು ಗಜವ (ಸಚಪ್ರ. ೨೮–೩೬).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ತೊದ. ಮೂಲೈ ; ಮಲ. ತೆಲು. ಪರ್ಜ. ಕುವಿ. ಮೂಲ ; ತುಳು. ಕೊಡ. ಮೂಲೆ ; ಕೋಲಾ. ಮೂಲಾ; ಕುಗಾ. ಮುಜು; ಕೋಡ. ಮೂಲ್]

ಮೂಲ್ಕೆ (ನಾ). ಉಂಬಳಿ : ಮಾನ್ಯ (?) : 'ಮೂಲೆವತ್ತ', 'ಮೂಲೆಸುಂಕ', 'ಮೂಲೆಹೇರು' ಪರಾ. [< ಮೂಲ್ಕ]

ಮೂಲೆಗ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಶ್ಮಶಾನದಲ್ಲಿರುವವನು ; ಶ್ಮಶಾನವಾಸಿ ; ಶಿವ : ಕಂದುಗೊರಳಿನ ಮೂಲೆಗನ ಸೌಂದರ್ಯಶಾಲಿಯ ರಂಗಗೆ ಸಾಟಿಯೆಂಬ ಮಂದಭಾಗ್ಯರ ಮಾತು ಏಜವೆ (ಪಪಾಂ. ೯–೨೨).

[ಮೂಲೆ[1] + -ಗ[3]]

ಮೂಲೆಗಂಬ (ನಾ). ಕಟ್ಟಡದ ಯಾವುದಾದರೂ ಗೋಡೆಗಳಂ ಸೇರುವ ಜಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ತಂಭ: ಶತ್ರುದಿ ಮೂಲೆಗಂಬ [ಪಾಣಂ. ಭ]ವ ನೆತ್ತರ್ ತಳದಲ್ಲಿ ಬಾಗಿರ್ದಪುದು (ದಪಳು. ೯–೦೫೬).

[ಮೂಲೆ[1] + ಕಂಬ[1] (< ಕಂಭ)]

ಮೂಲೆಗದ್ದೆ (ನಾ). ಗದ್ದೆಯ ಅಂಚು.—ಮೂಲೆ : ಮಯೂರಮಿಥುನಂ . . . ಬೇಸಿಗದ್ದೆಯ ಹಳದಿಗಿಳಿಕಂದು ಮೆಲ್ಲನೆಯ ಮೂಲೆಗದ್ದೆಯಲಿ ಮೆಲ್ಲುತೆ ನೆಲ್ಲನು (ಪಶ್ಯಾಪ್ರ. ೩೩.೦೫೭). [ಮೂಲೆ[1] + ಗದ್ದೆ (<ಗದ್ದ್)]

ಮೂಲೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವಾಗ ಇಡುವ ಕಲ್ಲು ; ಆಧಾರಶಿಲೆ : ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲಕ್ಕೆ ನಮ್ಮ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಗೌಂಡಿಗಳೆಂದು ದುಡಿದ ಶ್ರೀವಲ್ಲಪ್ಪನವರಿಂದ ಮೂಲೆಗಲ್ಲು ಕೂಡಿಸಲ್ಪಡಲಿದೆ (ಅಪಾಪ್ರ. ೦೭೭).

[ಮೂಲೆ[1] + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್ಲ್)]

ಮೂಲೆಗಾಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?) : ಉಭಯನಾನಾದೇಶ ಅಯ್ಯಾಮಳೆ ಮುಮ್ಮಿವಾದಣ್ಣಾ ಸಮಸ್ತರು ಸೊರ್ಕೆಕುಂಟೆಯ ಸಾತ್ಯದೇವರಿಗೆ ಕೊಟ ಮೂಲೆಗಾಸಿನ ಧರ್ಮಶಾಸನದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಎಳ-IX (೩). ೫೦೫೦. ೧೦-೫; ೧೮೩೦). [ಮೂಲ್ಕೆ + ಕಾಸು]

ಮೂಲೆಗುಂಪು (ನಾ). (ಅಲಂ) ವ್ಯರ್ಥ ; ಹಾಳು.

ಮೂಲೆಗುಂಪಾಗು = ನಿರುಪಯುಕ್ತವಾಗು ; ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೆ

ಬಾರದಾಗು : ಅದಷ್ಟೇ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ನಿರಾಪರಾಧಿಯಾದ ಹೆಣ್ಣಿನ ಜೀವನ ಮೂಲೆಗುಂಪಾಗತ್ತು (ಪುಣ್ಯ. ೬೩). ಗದ್ಯನ ಆಗಾಮುಧೇಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮೂಲೆಗುಂಪಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ಹೇಳದರೂ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ (ಕಾದಾಣ. ೧೨).

[ಮೂಲೆ$_1$ + ಗುಂಪು$_2$ (< ಗುಣ್ಪು$_{11}$)]

ಮೂಲೆಗೊಂಗಡಿ (ನಾ). ಮೂಲೆಯಾಕಾರದ ಗೊಪ್ಪೆ : ನಿಲುವಂಗಿ ಮುಂದಾಸು ಮೂಲೆಗೊಂಗಡಿ . . . ಪಾದದೊಳ್ಸನ್ನದಾವುಗೆ ಮೆಟ್ಟಿ ಕಂಗಸದನಾ ಸಿದ್ಧನು (ಕಿಷ್ಕಿ. ೦೦–೦೨). [ಮೂಲೆ$_1$ + ಗೊಂಗಡಿ]

ಮೂಲೆಮಟ್ಟು (ನಾ). (ಕಟ್ಟಡಗಳ ನಿರ್ಮಾಣಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಸಮಕೋನಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲು ಅಥವಾ ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಬಳಸುವ ಸಲಕರಣೆ : ಎರಡು ಕರಣಿಗಳು, ಒಂದು ತೂಕದ ಗುಂಡು, ಒಂದು ರಸಮಟ್ಟು, ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಮೂಲೆಮಟ್ಟ (ಶ್ರಾ.ಪ್ರ. ೦೫೭).

[ಮೂಲೆ$_1$ + ಮಟ್ಟು$_{11}$. / ತಮಿ. ಮೂಲೈಮಟ್ಟುವಮ್ ; ತೆಲು. ಮೂಲಮಟ್ಟಮು]

ಮೂಲೆವತ್ತ, ಮೂಲೆವರ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?) : ಪೊನ್ನಲು ಧಾನ್ಯ ಬಳ್ಳ ೧ ಮೂಲೆವತ್ತಂ ಮಾವ ೧ (ಕಪ್ಪ. ೧೦–೫೦–೦೨ ; 1087) : ಮೂಲೆವತ್ತಂ-ಹೇಱುಗೆ ಹಿರಿಯ ಸೊಳಸ ೨ ಸೊಂಕೆಗೆಯಕ್ಕೆ (ಶಾಇ. ೧೪-೫. ೦೭೨-೭೫ ; 1186) : ಪೇಱುಸಲು ಮೂಲೆವತ್ತ ಮಾವ ೧ (ಶಾಅಕೆ. ೭೯–೨೫ ; 1258ಮು ೫೫). ಮೂಲೆವರ್ತ : ತಸ್ಸಂತಾನಾಳಿಕಯ ಮೂಲೆವರ್ತ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪೆಜಂಕದಧಿಕಾರಿ ಜಾವುಂಡರಾಯನುಂ (ಕ್ಯಾಶಾ. ೦೧೨೯, ೭೫–೦೦ ; 1219). ' ಮೂಲ್ಯವತ್ತ ' ಪರಾ.

[ಮೂಲೆ$_1$ + < ಮಟ್ಟು]

ಮೂಲೆವರ್ತ ' ಮೂಲೆವತ್ತ ' ನೋ.

ಮೂಲೆವೀಸ, ಮೂಲವೀಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?) : ದುಮ್ಮಿಯ ಪುರವರಾಧೀಶ್ವರ ಶ್ರೀವೀರಭದ್ರದೇವರ ಅಮೃತಪಡಿಗಾಗಿ ದುಮ್ಮಿಯ ನಿರಾಶ್ರಯಮಠದ ಕೆಳ್ದಾವೀರಕ್ಕೊಡೆಯರು ಕೊಟ್ಟಂಥ ಮೂಲೆವೀಸದ ವಿವರ (ಎಕ. XI. ಹೊಳ್ಕೆ. ೦೪–೦೫ ; ಸಂ. 1225). ಮೂಲವೀಸ : ಚಿಂಗಂಮಾಜಿಯುವರೂ ಬರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಮೂಲವೀಸದ ಧರ್ಮಶಾಸನದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಎಕ. VIII. ತೀರ್ಥಹ. ೫೬–೦೪ ; 1064). ' ಮೂಲ್ಯ ' ಪರಾ. [ಮೂಲೆ$_1$ + ವೀಸ]

ಮೂಲೆಸುಂಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಒಕ್ಕಲಾದಱ ಮೂಲೆ ಸುಂಕಂ . . . ಸರ್ವಾದಾಧಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಎಕ. VIII. ತೀರ್ಥಹ. ೩೨–೩೩ ; 1159). [ಮೂಲೆ$_1$ + ಸುಂಕ$_1$]

ಮೂಲೆಹೇರು (ನಾ). (ಕೊಡುಗೆಯಾಗಿ ನೀಡಿದ ಜಮೀನಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಯಾವುದಾದರೂ) ಸರಕಿನ ಹೆಸರು : ಪುಡದೊರೆ ಕೋಟಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮೂಲೆಹೇರ್ಗಳಿಗೆ ಕಾಸು ೧ (ಎಕ. III (೩). ತೀರ್ಥ. ೨೭೯–೦೦ ; 1171).

[ಮೂಲೆ$_1$ + ಹೇರು$_2$ (< ಪೇಱು$_2$)]

ಮೂಲೋಕ, ಮುಲ್ಲೋಕ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗ, ಮರ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳವೆಂಬ ಮೂರುಲೋಕ : ಶ್ರೀಲೋಕ : ಮೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಪೆಂಪಿಂದಗುಂದಲೆಯಾಗಿರ್ದುದು ದೇವದಂಪತಿರತಶ್ರೀಸುಂದರಾ ಮಂದರಂ (ಅಷ್ಟ. ೨–೫೦) ; ಮೂಲೋಕದೊಳುವಯಿಸಾವೇ ಬಾಲಿಶಗೆಱಯಿಲ್ಲವೈದೆ ತಂಗೊಳಿಪ ಪಥೂಜಾಲದೊಳೆಂದಿರದಜಿಪುವ ಪೋಲಡಗದುವವಳ ಶ್ರೀವಗಳ್ (ಶಾಪ್ರ. ೬–೫೮); ಅಜಿಪಸೊಳ್ ಮೂಲೋಕಮಂ ಕಾಣ್ಬ . . . ಅರುಹಂತಂ ನಲ್ಮೆಯಿಂ ಮಾಜ್ಪಿ ಬೇಡಿಮುದಂ ತನ್ನಱಟ್ಟಿಗರ್ಗ (ಕ್ಯಾಕಾ. ೬೫೫). ಮುಲ್ಲೋಕ : ಮುಲ್ಲೋಕದಲ್ಲುಗಜ ಶ್ರೀರಾಮಪಾವಾ ಸ್ಫೂರ್ತೈಷ್ಣನಿ (ಪಂಚಾಕ್ಷ. ೩-೨೨-೬).

ಮೂಲ್ಲೋಕದಲ್ಲಣ = ಮೂರುಲೋಕಗಳಿಗೂ ಕಲ್ಲಣವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವನು : ಪುಲಿಲ್ಲೋ[ಣಾಂ. ಮೋಡೋ]ಕದಲ್ಲಣ ರಾವಣಾಸುರ ಮುಖ್ಯರಾಕ್ಷಸ ನುಡಿದನು ದುರಾಪ್ತರಿಗೆ ದಾನೊಳಗೇಕಪಕ್ಷೀಪ್ರತನೆ (ಕಿಷ್ಕಿ. ೬-೩೨-೯). [ಮೂ$_1$ (< ಮೂಜು) + ಲೋಕ]

ಮೂಲೋತ್ಪಾಟ (ನಾ). ೧. ಗಿಡ, ಮರಗಳನ್ನು ಬೇರುಸಮೇತ ಕೀಳುವುದು. ೨. (ಅಲಂ) ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ನಾಶ ; ನಿರ್ಮೂಲ ; ಮಲೆಪರ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದ ದೊಪ್ಪಣ ಅವರ ಮೂಲೋತ್ಪಾಟ ಮಾಡಿ, ದಂಡಿನೊಡನೆ ಹಿಂದಿನ ರಾತ್ರಿಯೆ . . . ಬಂದು ಸೇರಿದ್ದೆ (ಜಾಅಕಾ. ೦೭೯). [ಸಂ.]

ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನ (ನಾ). ೧. = ಮೂಲೋತ್ಪಾಟ ೧. ೨. = ಮೂಲೋತ್ಪಾಟ ೨ : ವರ್ಣಭೇದವನ್ನು ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನ ಮಾಡಿದ ಅಪೂರ್ವಪುಣ್ಯವು ಸರ್ ಜಿ. ಸಿ. ಜೋಸಿಗೆ ಲಭಿಸಿತು (ಜಗಜ್ಯೋ. ೨). [ಸಂ.]

ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನೆ (ನಾ). = ಮೂಲೋತ್ಪಾಟ ೨ : ಸಂಪ್ರದಾಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯ ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನೆಗೆ ಅಜನ್ಮವಿಸರಾಗಿರಲೆಂದೂ ಅದನು ಅಭಿಮತನು (ಪ್ರಸಂ. ೫೦೬) ; ಈಶ್ವರ ಜಗತ್ಪನ್ನು ಲಯಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ, ಅಧರ್ಮವನ್ನು ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಕ್ಯಕ್ರಾ. ೬೫೦). [ಸಂ. ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನ]

ಮೂಲ್ಯ (ಗು). ೧. ಆರಂಭದ ; ಮೂಲದ. ೨. ಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟು ತರಬಹುದಾದ ; ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ. ೩. ಬುಡಸಹಿತ ಕೀಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನ ಮಾಡಬಹುದಾದ. (ನಾ). ೧. ಬೆಲೆ ; ದರ ; ಧಾರಣೆ. ೫. ವೇತನ ; ಪಗಾರ ; ಸಂಬಳ : "ಭೃತಿ . . . ಮೂಲ್ಯಂ. ವೇತನಂ– ಱು ೬ ಬೆಲೆ" (ಹಣಾಮು. ೦೨೦–೧೬). ೩. ಉಪಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ಬೆಲೆಯುಳ್ಳದು : ನಿನ್ನೊಳ್ಪುಳಿದಮಾವ ಕೊಂಡಾಟದಮಂತಸೌಖ್ಯಮನೆ ಮರ್ಚದ ಮರ್ಚುಗೆಯೆಂಳ್ ಕೊಡರ್ಚು ಮಾಜುಗುದಿನನ್ನ ದರ್ಶನವಿಶುದ್ಧಿಯೆ ಮೂಲ್ಯಮೆನರ್ ಜನೇಶ್ವರಾ (ಹಂಗಾಪು. ೩-೦೦). ೪. ಅದರ್ಶ : ತತ್ತ್ವ ; ಮೌಲ್ಯ : ತನ್ನವೇ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಮೂಲ್ಯಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವ ಹವ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದ (ಪುಟ್ಟ. ೫೦) ; ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕೆಲವು ಮೂಲ್ಯಗಳ ಬಗೆಗೂ ಅವರು ಚರ್ಚಿಸಿದರು (ಪ್ರಸಂ. ೦೬). ೮. ಅಸಲು ; ಬಂಡವಾಳ : ಅವರ ಶ್ರಮಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅದರ ಶುದ್ಧಮೂಲ್ಯಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳದೇ ಅದನ್ನು ಜೀವಂತವಿಡುವ ಮೆಟ್ಟಿಕ್ಕೆ ನಾಮ ಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ಆ ಮೂಲ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಈ ಪೆಟ್ಟಿ ಎಷ್ಟೋ ಕಡಿಮೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಪ್ರಜಾವಾ. ೦೩೨). ೯. ಗಳಿಕೆ ; ಲಾಭ. ೧೦. ಬೆಲೆಕೊಟ್ಟು ಕೊಂಡ ವಸ್ತು ; ಕೊಂಡುಕೊಂಡ ಪದಾರ್ಥ. ೧೧. ಉಂಬೀ ; ಮಾನ್ಯ ; ಕೊಡುಗೆ : ' ಮೂಲ್ಯವತ್ತ ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಮೂಲ್ಯಮಾಪನ (ನಾ). ವಸ್ತು, ಕಲಾಕೃತಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ಮಾಡುವ ನಿರ್ಣಯ : ಈ ಅಲಿಪ್ತ ಭಾವ ಲೇಖಕರಿಗೆ ಸಾಧಿಸಿದರೆ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಘಟಿಸಿದ ಘಟನೆಗಳ ಮೂಲ್ಯಮಾಪನವನ್ನು ಲೇಖಕ ಸಂಯಮಿಯಾಗಿ ಗುರುತಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ (ಕೃಷ್ಣ. ೬). ' ಮೌಲ್ಯಮಾಪನ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮೂಲ್ಯವತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಅಮ್ಮಣಯ್ಯದಂಡನಾಯಕರು ಪ್ರಮುಖಕರಣಂಗಳು ತಮ್ಮಾಯದ ಹೇಱುಂಗೊಬ್ಬಳ ಮೂಲ್ಯವತ್ತಮಂ ಪಱ್ಪಿರು (ಎಕ. V, ೫೦–೫೯ ; 1165). ' ಮೂಲೆವತ್ತ ' ಪರಾ. [ಮೂಲ್ಯ + < ಮಟ್ಟು]

ಮೂವಂಕ (ನಾ). ಮೂರುಕಡಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಗಿರುವುದು, – ಕೊಂಕಿರುವುದು : ಅವರ ಮೂವಂಕದ ಕೊಂಬುಗಾಳೆಯ ದವಳೇಳ್ದುಂ . . . ಬೆಳ್ಗೆ (ಕಾಪು. ೧೦೬). [ಮೂ$_1$ (< ಮೂಜು) + ವಂಕ$_2$]

ಮೂಮಚ್ಚಿ, ಮುಯ್ಮಚ್ಚಿ (ನಾ). ಮೂರು ಕಣ್ಣು : ಮೂಮಚ್ಚಿಯ್ಯ ಮೊಗದ ಶಿವ ಸುಮ್ಮಾನದಿಂ ನಲುಹುಗೆ (ಸೂಂಪ. ೨೦-೨೨). ಮುಯ್ಮಚ್ಚಿ : ' ಮುಯ್ಮಚ್ಚಿಗ ' ಪರಾ. [ಮೂ೧ (< ಮೂಱು) + ಅಚ್ಚಿ೬]

ಮೂವಜ್ಜೆ (ನಾ). ಮೂರು ಗುರುತು.—ಬಿಹ್ನೆ : ಗುರುತುಬಿದಹುನಂಗಳ ತೊಗಲೇಳ್ಕೆಂದು ಸರೋಜಭವ ನಡು ಖಿಡಿಕ್ಕಿ, ಬೆರಲ ಮೂವಜ್ಜೆಗಳ ಮೃದು ರಂಜಿಸುವಂತೆ ತರಳೆಯ ತಿವಳಿಗಳಿದವು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೨೦-೨೪).

[ಮೂ೧ (< ಮೂಱು) + ಪಜ್ಜೆ]

ಮೂಮಟ್ಟಲ್, ಮೂವಟ್ಟಲು (ನಾ). ವಿವಾಹ ಮೊದಲಾದ ಶುಭ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರುಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಧಾರ್ಮಿಕವಿಧಿ : ಮೂವಟ್ಟಲ್ ಬಲಿಮುಖ ನಾನಾವಿಧಲೌಕಿಕಭಂಗಳಂ ವಿರಚಿಸಿ ಮೇಣಾವರಿಸಿದ ಮುದದಿಂ ತದ್ಭೂವರಸೆನಿರ್ದಂ (ಅಜಿತ. ೬-೪೪). **ಮೂವಟ್ಟಲು** : ಈಜಲು ಮೂವಟ್ಟಲು ಹಸಹುದರ ತೊಂಡಿಲು ದಾನಿಂಗ ಹೇಳಯಕ್ಕ ಹೆಣನ ಸಿಂಗಾರ ಶ್ರಾದ್ಧಕೊಳು ಈ ಪರಿಯ ಮಾಡುವನ ತಿವಳ್ಸ (ಪಜ್ಞ. ೪- ೦೦೬-೨೦೮) ; ಪಟ್ಟಣದೊಳು ಸಂಭ್ರಮವೆಸೆವುದ ಮೂವಟ್ಟಲ ಮಾಡಿದರೊಲಿದು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೦೭-೨೦).

[ಮೂ೧ (<ಮೂಱು) + ಬಟ್ಟಲ್]

ಮೂವಟ್ಟಲು ' ಮೂವಟ್ಟಲ್ ' ನೋ.

ಮೂವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗ, ಮರ್ತ್ಯ ಮತ್ತೆ ಪಾತಾಳ ; ಮೂರು ಲೋಕಗಳು; ತ್ರಿಪಥ: ಜಾನಕಿಯ ಈಕ್ಷ ತೋಜಿತು ಮುಂದೆ ಸನ್ಮತ ರಥೋದ್ಭವನ ಈರ್ಷಯಿಂ ಮೂವಟ್ಟೆಯನ್ನಡದು ಮುಕ್ಕಣ್ಣನಂ ಸಾರ್ದು . . . ಪೆಂಪೊದವಿ ಪಡವ ಬೆಳ್ಕೊಳ್ಳಲ್ಕಿ ವಿಜಸದಿಯ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೧೯-೯).

[ಮೂ೧ (< ಮೂಱು) + ಬಟ್ಟೆ೧]

ಮೂವಡಿ, ಮುಮ್ಮಡಿ೧, ಮೂಮಡಿ, ಮೂರ್ಮಡಿ (ನಾ). ೧. ಮೂರು ಪಟ್ಟು ; ಮೂರರಷ್ಟು : ಜನಪದ್ಮಸ್ತುತಕಾಲದೊಳ್ . . . ತ್ರಿಗುಣಮುಂ ತಾನೀಗುಮಾ ಮೇಗೆ ಪತ್ತನಿತಂ ಮೂವಡಿ ಮಾಭುದೊಮ್ಮೆಯ ಪಲಂ ದ್ವಿತ್ರಾಹತಂ ಬಂದೊಡಂ (ಪಜ್ಞ. ೯-೬) ; ಧರೆಯೊಳ್ ಬೀರದ ಪೆಂಪಿಂ ನರನಿಂದಿರ್ಮಡಿ ಬಹುರಿಯಿಂ ಮೂವಡಿ ಧಾರ್ಮ್ಯರುಮತನಿಂ ಪಾಲ್ಮಡಿ (ಆಜಿ. ೪೮) ; ಮೂವಡಿ ಪಾಲ್ಮಡಿಯ್ಮವಡಿ ಸಂಖ್ಯದಿಂದೆ ತಂದೆ ಮಗಳಂ ಕರದಂ (ಗಿಣ. ೩-೧೦೯). (ಗು). ೨. ಮೂರನೆಯ : ತ್ರಿಮುನ್ಮೂವಡಿ ಚಿಲ್ಲುಕದೇವರ್ . . . ದಿಶ್ವವಟ್ಟಿವ ಕಿಲೆಯೊಳ್ ಕುಡುವರ್ (ಪಜ್ಞ. IX. ೪೬. ೮೮-೯ ; ೧೧೧ ೪). **ಮುಮ್ಮಡಿ೧** : ೧. ಜ್ಯೇಷ್ಠಳ್ಳಯೊಳ್ ಪರವಧುವಪ್ಪ ರೋಹಿಣಿಗೆ ಮುಮ್ಮಡಿ (ಪಜ್ಞಾಪ್ಪ. ೪-೦೪) ; ಅಂತಾಗದಡ ಕೊಳ್ಳಿದಱ ಬೆರಯಂ ಹೇಳಿಯದಱಿಂದ ಆಗದಡ ಇಮ್ಮಡಿಯು ಮುಮ್ಮಡಿಯುಗಿ ಕೊಟ್ಟಿಹನು (ಪಜ್ಞ. ೨೪-೨೦). ೨. ಮೂರಿಯ ಮೂರಿಯುನ್ನರಿಗೆ ಮುಮ್ಮಡಿ ಜೋಳನ ಗನ್ನವಾರಣಂ (ಪಜ್ಞ. III. ಕ್ರಿಡೆಗ. ೦೨೦-೦೬ ; ೧೦೭೭) ; ಮಣ್ಣೆನಾಡ ಬಾಳೆವಾಡಿಯ ಮುಮ್ಮಡಿ ಚೋಳ ಗಾವುಣ್ಣನುಂ ಸಾಕ್ಷಿ (ಪಜ್ಞ. IX. ಶಾಸಂಂ. ೦-೨೦ ; ೧೦೨೨). ೩. ಮೂರರಷ್ಟು ಇರುವ ; ಮೂರುಪಟ್ಟು ಅತಿಶಯವಾಗಿರುವ : ಬಣಗರ ತೊಲಗ ಹೇಳಿನುತ ಮುಮ್ಮಡಿ ರಾವಣನಂತೆ ನಿಂದು ಗರ್ದನಿದ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೦೨-೧೪). **ಮೂವಮಡಿ** : ೧. ' ಮೂಮಡಿವೀರ ' ಪರಾ. **ಮೂರ್ಮಡಿ** : ೧. ಮೊದಲಿ ನೂಂಕೆ ವಾಜಿ ಗರುಡಂಗಮದಿರ್ಮಡಿ ವಾಯುವಿಂಗೆ ಮೂರ್ಮಡಿಯನಿಪ್ಪೆಂದು ತನ್ನ ಜವದಿಂ ಪರಿಯಲ್ಕೆ (ಆದಿಪು. ೬೨೦) ; ವಸುಧೆಯೊಳಕ್ಕಧಿಕಾವಂ ಪುಸಿವುದದಱಿಂ ಕೇಳಿರದು ಮುಡಿ ಪುವ ಕೊಲ್ಲುವುದದಱ ಮೂರ್ಮಡಿಯಾದ ಪಾತಕವು ಸಿಹುವ ಕೊಲ್ಲುವುದು (ಪಜ್ಞಾ. ೦೦-೨೨).

ಮೂವಡಿಗಂಡ = (ಶತ್ರುಗಳಿಗಿಂತ) ಮೂರುಪಟ್ಟು ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದವನು ; ಮಹಾವೀರ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಮುದ್ಧಿಗತ್ಥ ಪಂಚಮಹಾಶಬ್ದಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರಂ . . . ಮೂವಡಿಗಣ್ಣಂ (ಜಾ. XII. ೨೬೯-೭ ; ೧೦೮೦). **ಮೂವಡಿಜೂಜು** = ಶತ್ರುಗಳ ಪಾಲಿಗೆ ಬಹಳ ಭೀಕರನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮೂವಡಿಜೂಜು ನಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಶಸ್ತಿಸಂತಂ (ಕೋಳೂ. ೨೯೩. ಪಾಸಂ. ೭೭-೦೭ ; ೧೭೬); ಮೂವಡಿಜೂಜು ನಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಸಸ್ತಿ ಸಹಿತಂ ತ್ರಿಭುವನ್ಮಹಾ ಮಂಡಳೇಶ್ವರಂ ಈರ್ತ್ಯಮ್ಮರ್ದೇವರ ಬೆಸದೆ . . . ಬಿಟ್ಟ ಉಪ್ಪಿನ ಹೇಜು ಅಯ್ತಿತ್ತು (ಕೂಶಾ. XX. ೪೪-೦೩ ; ೧೦೮೨).

[ಮೂ೧ (< ಮೂಱು) + ಪುಡಿ೩]

ಮೂವಡಿಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಮೂರರಷ್ಟು ಬೆರಸು : ಮೂರುಪಾಲು ಸೇರಿಸು : ಜಳದೂ . . . ಱಿಯಂ ಭಿನ್ನಜಮೆಂದಿಂತಿವಂ ಜಳದೊಳ್ ಮೂವಡಿಗೂಡಿ ಕಾಸಿ ಪಾಧುಮಿಶ್ರಂ ಪೊಯ್ಗ (ಕೋಗಿಪ್ರ. ೯-೨೩೨).

[ಮೂವಡಿ + ಕೂಡು೨]

ಮೂವಡಿನಾಡು (ನಾ). ಮೂರುಲೋಕ ; ತ್ರಿಲೋಕ : ಭಾಮಿ ಭಜಿಪುವ ಭಕ್ತರ ಕಾವಿನೊಳಿರ್ಪೊಂದು ಹರ್ಷಮಲ್ಲಿಯುಮಿಲ್ಲಾ ಮೂವಡಿ ನಾಡೊಳಮಿಲ್ಲೆನೆಯೇವರ್ಣಿಪವ್ಯ ಮನದ ಪ್ಪಿನಯ ನೆರೆಯಂ (ಶಾಂಪು. ೬-೧೬). [ಮೂವಡಿ + ನಾಡು]

ಮೂವಡಿಸು, ಮುಮ್ಮಡಿಸು, ಮೂಮರ್ಡಿಸು, ಮೂವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೂರರಷ್ಟಾಗು ; ಮೂರುಪಟ್ಟಾಗು : ವಿರಹವಿಮ್ಮಡಿಸೆ ಸುಯ್ ಮೂವಡಿಸೆ ಮೈದಿಸುರ್ದರೆದೆ ನಾಲ್ವಡಿಸೆ (ಪಜ್ಞ. ೪೬-೦೦). ೨. (ಅಲಂ) ಅಧಿಕಗೊಳಿಸು ; ಹೆಚ್ಚುಮಾಡು : ನೃಪನ ದಕ್ಷಿಣಪಾರ್ಶ್ವದೊಳೊಪ್ಪಿ ತೋರ್ವ ತಪ್ಪರುಣಿಯ ಕೈಯ ಖಿಡ್ಗಲತೆ ಮೂವಡಿ[ಪಜ್ಞಾ. ೪೫ಸು. ಮನಕ್ಕೆ ಮೂರ್ಛೆಯಂ (ಪಜ್ಞ. ೬-೦೦೭) ; ಕಣ್ಣ ಬೆಳಗುಂ ಮುಖದ ಕಾಂತಿಯುಂ ಮಿಗೆ ಸೊಗಯಂ ಮೂವಡಿಸೆ (ಗಿಣ. ೬-೦೦ ೪); ಇಮ್ಮಡಿಸಿ ಮೂವ[ಪಜ್ಞಾ. ಮುಮ್ಮಡಿಸಿ ಸಾಧುಗಳಿತ್ಯ ಪರಗಳಿಂದಲೇನಹುದು (ಪಜ್ಞ. ೨೬-೨೬). **ಮುಮ್ಮಡಿಸು** : ೧. ಸಪ್ತ ದುಃಖ ಇಮ್ಮಡಿಸಿ ಮುಮ್ಮಡಿಸಿ, ಕಾಣ್ಕೆ ಹೊರಬೆಲ್ಲಿ ಹೋಯಿತು (ಕೃ. ೦೬೭) ; ತಿಂಗಳಭ ಪೆಚ್ಚಗಲು ಕುಳಿತಲ್ಲಿಯೇ ಮುಮ್ಮಡಿಸಿದವ್ಳ (ಪುಗಡು. ೪೩೩). **ಮೂರ್ಮಡಿಸು** : ೧. ಇರ್ಮಡಿಸಿ ಮೂರ್ಮಡಿಸಿ ನೂರ್ಮಡಿಸಿದುದು ಪೈರುಪಚ್ಚೆ (ಕಬ್ಬ. ೪೯-೨೩). **ಮೂವಳಿಸು** : ೧. ಗಿಂಗಳ ಕಿಣ್ಣನಿನ್ನಿಸವ ಕಿಯ್ಕೋದಿಂ ಮುಗಿಲಂದ್ದವಾಗಿ ಮೂವಳಿಸಿದ ತೋಟಕಿಯಂ . . . ಊರ್ಗ್ಗೊಳಿಪ್ಪುಗು (ಕೂಶಾ. IX-ಎ. ೨೪೬-೦೦ ; ೧೨೨೨).

[ಮೂವಡಿ + — ಇಸು]

ಮೂವಣ್ಣ, ಮುಬ್ಬಣ್ಣ (ನಾ). ಮೂರುಬಣ್ಣ ; ತ್ರಿವರ್ಣ : ಮೂಣಾವುದಂ. ಮೂವಣ್ಣಂ. ಮೂವಳಸು (ಜಾತಕ. ೦೫೫ ೦೦೫) ; ಅಂದಂಬಡೆದ ಮೊದಲ ಮೂವಣ್ಣಮದೊಂದೊಂದಱೊಳೊಂದಿದ ಬಗೆ . . . ಕರಂ ಮನಮಂದುದು (ಜಾಮಾ. ೬-೩) ; ಮೂವಣ್ಣಕ್ಕೀಡಪ್ಪಂ ತಾವೆಯೆಗೆ ಯೊಂದದಿನದೊಳೆನುತದನಳಕ್ಕದಾ ಮನೆಯ ಮಣ್ಣದವದು ಧಾಮಿಕ ಶಾಶ್ವತಜಪ್ರತಾಪದಿಮೆಸೆಗುಂ (ಕೃಷ್ಣ. ೯-೦೦೩). **ಮುಬ್ಬಣ್ಣ** : ೦೦— ಬಿಳಿ ಪೋಟೋಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆದವು. ಮುಬ್ಬಣ್ಣದ ಪೋಟೋಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆದವು (ಪಮಾಂ. ೨೦೬).

ಮೂವಣ್ಣದಣ್ಣ = (?) : ಮೂವಣ್ಣದಣ್ಣಗಳನು ಹೆ[ಪಜ್ಞಾ. ಮೆ]ಣ್ಣಾ ಮಾಡಿಯೆ ಹಿಡಿತಹೆನು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೦೨-೦೩೦). **ಮೂವಣ್ಣಾಡಿ** = ಪರಾಶಕ್ತಿ ; ಆದಿಪ್ರಕೃತಿ ; ಮೂಲಶಕ್ತಿ : ಹರಹಿನಲಿ ಬೀಡುದಲಿ ಮೂವಣ್ಣಾದಿಯ ಕೂಡುದಲಿ ಕುಡುಹಾಗಿ ನಿಮಗೆ ನಿರ್ದೋಷತೆಯುವ ವಿಜ ದಿಟ್ಟಿ ಬೊಮ್ಮನಿದು (ಶಾಕ್ತ. ೯-೦೭). [ಮೂ೧ (< ಮೂಱು) + ಅಣ್ಣ]

ಮೂವಣ್ಣಂಗೊಳ್, ಮೂವಣ್ಣಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೂರುಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರು : ತ್ರಿವರ್ಣವಾಗು. ೨. (ಅಲಂ) ಮೂರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೂಪಗಳಾಗು : ಮೂವರುಮವರ ತನೂಜರ್ ಮೂವಣ್ಣಂಗೊಂಡು ತೆಱುಗ ಕನ್ನಡ ತಿಗುಳರ್ ತೀವಿದ ನಾಡುಗಳಂ ತಾಮೇವಲ್ಕೆಂದಡರ್ದರಂದು ಮೂಱುರಿ ಪೋಲಲಂ (ಕಉಪ. ೨-೩೦).

ಮೂವಣ್ಣಗೊಳು : ಸಿ. ವಿವರ್ಣವಾಗು ; ಪೇಲವವಾಗು: ಬಿವಿಣ್ಣುಗಳ್ ಕಾದಲರ್ ತೊಲಗೆ ಹೊಲಬಱಿದು ಮೂವಣ್ಣಗೊಳುತಿರ್ದರಂದು (ಅಜಪ್ರತಿ. ೧-೧೦). [ಮೂವಣ್ಣ + ಕೊಳ್[1]]

ಮೂವಣ್ಣಂಬರ್ (ಕ್ರ): ೧. ಮೂರುಬಣ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಹಾದುಬರು : ಮೂರುರಂಗುಗಳನ್ನು ಹೊಂದು : ಕಂದಿದಳುಬೊದೊ ಬೆಳ್ಪನೊಳೊಂದಿದಳೊಂದದೊಡ ಬಂದೊಡತಿರಾಗಕ್ಕಂ ಸಂದಳಿವಳ್ ಮೂವಣ್ಣಂ ಬಂದಳ್ ವಿಷ್ಣುರುಣ ತರುಣಿ ವಿಷ್ಣುರಂದಿಂ (ಹಂಪ್ರತಿ. ೭-೮೨). ೨. (ಬಾಲ್ಯ, ಯೌವನ ಮತ್ತು ಮುಪ್ಪು ಎಂಬ) ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಹಾದು ಬರು; ಅವರಿಂ ಕೂಸುತನಮುಂ ಜೌವನಮುಂ ಮುಪ್ಪುಮೆಂಬೀಸ್ಥಿತಿಯಂ ಮೂವಣ್ಣಂಬರ್ ರೂಪವಿಪರೀತವಿಧಿಯವರ್ಗೆ ವಿಧಿ ವಿಧಿಯಿಸುಗುಂ (ಅಷ್ಟ. ೩-೧೩). ೩. (ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಮಹೇಶ್ವರ ಎಂಬ) ಮೂರು ಬೇರೆಬೇರೆ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆ : ಅವಾವ ತೆಱದೊಳೆಂತುಂ ಭಾವಿಪ್ಪುದನೇಕರೂಪನಾಗಿರ್ಪವರಂ ದೇವರವರೆಂದು ನಂಬದೆ ಮೂವಣ್ಣಂಬಂದ-ದೇವರಂ ನಂಬುವುದೇ (ಹಾಚ. ೦-೦೫೬).

[ಮೂವಣ್ಣ + ಬರ್ (< ವರ್)]

ಮೂವಣ್ಣಂಬರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೂರುಬಣ್ಣಗಳು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು : ತ್ರಿವರ್ಣವಾಗಿಸು. ೨. (ಬಾಲ್ಯ, ಯೌವನ ಮತ್ತು ಮುಪ್ಪು ಎಂಬ) ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು : ಸಾವನ್ನೆವರಂ ಸ್ಥಿರದಾವನೊಳಂ ಶೈಶವಂ ಯುವತ್ವಂ ಮುಪ್ಪೆಂಬೀ ವಿಧ ವಿಧದಿರ್ದಿಯ ಮೂವಣ್ಣಂಬರಿಪ ದೇಹದೊಳ್ ಮೋಹಿಪುದೇ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೬-೧೩). ೨. (ಅಲಂ) ವಿವರ್ಣಗೊಳಿಸು ; ಪೇಲವವಾಗಿಸು : ಅನ್ನ ಮೊಱಿಗೊಳಿಸಿ ಜೋಳಿಕರ್ಗಾಲೆಯಂ ತಳಿರುಮಡಿಸಿ ನನ್ನುಗೆಯಂ ಮೂವಣ್ಣಂಬರಿಸಿದನುರ್ವರೆ ಲೂನ್ಗೆಸಲೆಱ್ಯಂಗನ್ಮವಪತಿಚಿತ್ತಿಯ ಬಿಸದಿಂ (ಪಾ. ೪. ೪೫೬: ೦೮೯-೯೪ ; ೧೧೭೦ ೯).

[ಮೂವಣ್ಣ + ಬರಿಸು (< ಪರಿಸ್ಸು)]

ಮೂವಣ್ಣಗೊಳು ' ಮೂವಣ್ಣಂಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಮೂವಣ್ಣವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಮೂವಣ್ಣಂಬರ್ ೨ : ಹಸುಳೆತನದೊಳೊಂದು ಹೊಸಹರೆಯದೊಳೊಂದು ಹುರುಟ್ಟು ಮುಪ್ಪಿನೊಳೊಂದು ಮುಸುಕಿದ ಮೂವಣ್ಣವಡದು ಕಡಿದು ಮತ್ತೆ ಮೂವಣ್ಣಹುದೀ ಒಡಲು (ಕೃಚಾಂಪ. ೦೮-೧೦). [ಮೂವಣ್ಣ + ಪಡ[1]]

ಮೂವತ್ತು, ಮುಪ್ಪತ್ತು, ಮುವ್ವತ್ತು (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ಮೂರು ಹತ್ತು ; ತ್ರಿದಶ : ನಾಲ್ವತ್ತು ಸಾಂಪಿಮೊಳೊನ್ದು ಮೂವತ್ತಱ್ಱ ಕೆಲುಗುಂ ಇನ್ನೂಱ ಮೇಲುಂ ಅರೆಸಾಂಪ್ರ (ಪಾ. VI. ೦೩೬-೬; ೧೩೨); ಕೂಬುವಾ ತೋಱದು ಮೂವತ್ತುಗಾವುದ × × × ದೆವಸದೊಳೆಯ್ದಿ (ಪೌಷ. XI-ಎ. ೦೦-೦೩ ; ೩೦೬) ; ವೃಷಸೇನ ಸೌಬಲರ ಸರಳು ಮೂವತ್ತಱಲಿ . . . ಮುಱಿಯೆಚ್ಚು ವಿಮುಖರ ಮಾಡಿದನು ಧೀರು (ಕರ್ಣಾ. ೦೩-೮೨). ಮುಪ್ಪತ್ತು. ಮುವ್ವತ್ತು : ಈಗ ಮುವ್ವತ್ತು ಪರುಷುಗಳ ಹಿಂದಲು ನಮ್ಮ ಊರ ನರಸಿಂಹಸ್ವಾಮಿಯ ವೈಭವವನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಂಡರೆ ದೇವರಿಗಿಂತ ಕಾಲವೇ ಪ್ರಬಲವಾದುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (ಪಂಚತಂ. ೧೩).

ಮುವ್ವತ್ತೆರಡು ಕಲೆ = [ವೈಶ್ಯ] ಸದಾಚಾರ. ಸದ್ಯಕ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಬಗೆಯ ಕಲೆಗಳು; ಬತ್ತೀಸ ಕಲೆ : ಇಂತೀ ಮುವ್ವತ್ತೆರಡು ಕಲೆಗಳ ಸದ್ಗುರುಮುಖದಿಂದಱಿದ ಬಸವ ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಮಥಗಣಂಗಳ್ಗೆ ವಿರಾಧಾರಿ ವೀರಶೈವಮನ್ಮಾರ್ಗವಿಧಿವಿಚಾರಿಯಿದರು ಪೋಡಾ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೨. ೧೦-೨೦೬). ಮೂವತ್ತಾಱುಂ ಗುಣ = [ಜೈನ] ಆಚಾರ್ಯನಿಗೆ ಅಗತ್ಯವಾದ ಮೂವತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಗುಣಗಳು : ಅನಶನಾದಿ ಹನ್ನೆರಡು ತಪಗಳು, ಸಾಮಾಯಿಕ ಪ್ರತಿಕ್ರಮಣಾದಿ ಆರು ಆವಶ್ಯಕಗಳು, ಉತ್ತಮಕ್ಷಮಾದಿ ಹತ್ತು ಧರ್ಮಗಳು, ಜ್ಞಾನಾಚಾರಾದಿ ಐದು ಆಚಾರಗಳು ಮತ್ತು ಮನೋಗುಪ್ತ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಗುಪ್ತಿಗಳು : ಮೂವತ್ತಾಱುಂ ಗುಣಂಗಳ್ ತಮಗಮರ್ದಿರೆ ಸಂದ್ಯದುಮಣಾತದೊಳ್ಪದ್ಮಾವಂ ಕೈಗಕ್ಕ . . . ಆಚಾರ್ಯರಿನ್ನೆವ್ವ ನೇನೋದಾವಂ ತಳ್ಪ್ಯದಂತೋಸರಿಸಿ ಕಳೆಗೆ ಸಂಸಾರಕಾಂತಾರದಿಂದಂ (ಅಷ್ಟ. ೦-೬); ಮೂವತ್ತಾಱುಂ ಗುಣದಿಂ ಧಾವಜನಂ ಕಟ್ಟಿ ಪೆಟ್ಟುವೆಟ್ಟಿದರ್ ವೈಷದಿಂ ಧಾವಿಪೊಡ ಮೇಘಚಂದ್ರಶ್ಯೆವಿದ್ಯರದೆಂತೊ ಕಾಂತಾರಸಮಂ ತಳೆದರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ೦-೦೯). ಮೂವತ್ತಿರ್ವರ್, ಮುವ್ವತ್ತಿರ್ವರ್, ಮೂವತ್ತಿಬ್ಬರ್, ಮೂವದಿಂಬರ್ = ಮೂವತ್ತೆರಡು ಮಂದಿ; ಮೂವತ್ತೆರಡು ಜನ : ಅಯರ್ವರ್ಗಂ ಮಕ್ಕಳ್ ಶ್ರೀವರ್ಧಮಂ ವಿಜಯಂಧರಂ ವೀರದಾಮು ಮೊದಲಾಗಿ ಮೂವತ್ತಿರ್ವರ್ ಕುಮಾರರುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ೧೫-೦೨) ; ಮುವ್ವತ್ತಿರ್ವರ್ವಂದಿರುಮಂ ಬಂಧುಜನಮುಮಂ ಶ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರಮುಮಂ ಕರೆದು (ಪಡಾಪಾ. ೦-೦೦೦) ; ಮೂವತಿಬ್ಬರ್ಗ್ಗಂ ಸಲ್ಗುಳಿ ಕಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಅ. ಸಿ. ಕೌಂಗ್. ೪೫-೩; ಪು. ೨೭೨) ; ಪೊನ್ನೆಱಮುಂ ಹೊಲಮುಮಾ ರಾಜಮುಂ ಮೂವದಿಂಬರ್ಪ್ಪಾರ್ವರಾನ್ × ಕೊಂದಾ × (ಪಾ. XVI. ಹಾಕ್ಷಗ. ೦೦೭-೯ ; ೩೩೮ ೫೫). ಮೂವತ್ತುಮುಕ್ಕೋಟಿ. ಮೂವತ್ತುಮೂರು ಕೋಟಿ. ಮೂವತ್ತುಮೂಱಕೋಟಿ = (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳ ಎಣಿಕೆಯಾನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ : ಮೂವತ್ತುಮುಕ್ಕೋಟಿ ದೇವೇಶ್ವರಯೋಗಿಭ್ಯದ್ಭಾನಗಮ್ಯ ಪರಮಪುರುಷ ಪುರುಷೋತ್ತಮ (ಪೌಷ. ೩೩-೦೦) : ಮುಕ್ಕಳಿವರೇನಮ್ಮ ? ಮೂವತ್ತುಮೂರುಕೋಟಿ ! ನಾ ಹಡೆದ ಮೂವತ್ತುಮೂರುಕೋಟಿ (ಗಿ. ೩೦-೩) ; ಜಾವತಿಯ ಚಿಕ್ಕ ತೋಟಾತು. ಮುಂದೆ . . . ಮೂವತ್ತುಮೂಱಕೋಟಿ ವಿಬುಧರಂ ತನ್ನೊಳ್ಕಳಂಗಿದರಣತಿಪ ಪುಟ್ಟುದವಿ ಪರಿವ ಬೆಳ್ಕೊನ್ದಿವಿಜನದಿಯ (ಕೃಪಾಪು. ೦೮-೪). ಮೂವತ್ತುಮೂವರ್ = ಹನ್ನೆರಡು ಆದಿತ್ಯರು, ಎಂಟು ವಸುಗಳು, ಹದ್ನೊಂದು ರುದ್ರರು, ಇಬ್ಬರು ಅಶ್ವಿನಿಗಳು ಎಂಬುದಾಗಿ ಮೂವತ್ತುಮೂರು ದೇವತೆಗಳು: ತ್ರಿದಶರು : ವಿಕ್ರಾದಶರುದ್ರರುಂ ದ್ವಾದಶವಿಶ್ವೇದೇವರುಮಷ್ಟವಸುಗಳುಮಶ್ವಿನೀದೇವರುಂ ಮೊದರಾಗೆ ಮೂವತ್ತ್ [ತ್ರು] ಮೂದೇವರುಂ . . . ನೆರೆದು (ಶಂತಪು. ೦-೦೪೭ ಪ). ಮೂವತ್ತುಮೂವರ್ = ಮೂವತ್ತುಮೂದೇವರ್ : ಮೂನೂಱುಯ್ವತ್ತು ಸಮೀಚೀನವಿಮಾನಂಗಳುಂ ಮೂವತ್ತುಮೂವರ್ ದಿವಿಜರುಂ . . . ಅಱುವತ್ತುಮೂವರ್ ವಲ್ಲಭೆಯರುಂ ತಮಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಾಗೆ (ಪಾಂಚಕ್ಷ. ೧-೦೦೦ ಪ) ; ಮೂವತ್ತುಮೂವರಾದರ್ ದೇವರ್ (ಪಾಪ. ೪೪ ಕ್ರಿಯಾ). ಮೂವತ್ತುಮೂಱು, ಮುಪ್ಪತ್ತುಮೂರು, ಮೂವತ್ತಱ್ಱು = ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ಮೂವತ್ತು ಮತ್ತು ಮೂರು : ಮೂವತ್ತುಮೂಱು ಜಾಗರೋಪಮಾಂಬರೆಗಮಾಯುಷ್ಯಮಪೊಯುರಾಗಿ (ಕರ್ಣಾ. ೪೪-೦೩) : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಸೀಯವಲ್ಲವರಸರ್ . . . ಮುಪ್ಪತ್ತು ಮೂರು ಪರಿಹಾರ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಅ. IX. ಹೊಸೂರ. ೨೨-೯; ಪು. ೭೫೨) ; ಸುರಮೆನಲು ಮೂವತ್ಮೂಱುವತ್ಸರಮಿಪ್ಪತ್ತೇೞ್ದಿನಿರಂ (ಪುಂಗಾ. ೦೦೯-೯). ಮೂವತ್ತೆರಡಾಯುಧ = ಮೂವತ್ತೆರಡು ಬಗೆಯ ಅಸ್ತ್ರಗಳು; ಬತ್ತೀಸಾಯುಧ : ಕಟ್ಟಿದ ಪಟಯಿಗಗಳುಮೊಟ್ಟಿದ ಮೂವತ್ತೆರ

ಡಾಯುಧಂಗಳಂ ಬೆರಸಿ . . . ಪತಿವರ್ತ್ತಳ್ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ ಚಿತ್ರಿಸಿ ದಂತೊಡ್ತಿ ನಿಂದಾಗಳ್ (ಹಂಪಣ. ೦೨-೩೮ ಶ); ಪರಶು ಬಿಲು . . . ಶೂಲಂ ಸುರಗಿ ಜೊದಲಾಗೆ ಮೂವತ್ತೆರಡಾಯುಧಮುಂ ಮಹೋತ್ಸವಂ ಬೆರಸಿನಿತಂ ನಿಲಿಪಿ ಪೂಜಿಸಿ (ಕರ್ಣಾಟ್ಕ. ೨-೦೨೬). ಮೂವತ್ತೆರಟ್ಟೂರ್ದು. ಮೂವತ್ತೆರಡುನಾಡು = [ಜೈನ] "ವಿದೇಹಪೂರ್ವೋತ್ತರದಲ್ಲಿ ಸೀತಾ. ಸಿತೋದಾ. ವಕ್ಷಾರಗಿರಿ ಮತ್ತು ವಿಭಂಗನದಿಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಮೂವತ್ತೆರಡು ದೇಶಗಳಾಗಿವೆ" (ಅಭಿ. ಕ್ಷ ಕೃತಿ ಕಾಣಾಡಿಕೆ ೬೦೮) : ಒಂಬಜ್ಜೊಳ್ ಪದಿನಾಱುಗಿ ನಿನಂತರಂ ಸೊಗದಿರ್ಕುಂ ಮೂವತ್ತೆರಟ್ಟುನಾಡುಗಳ್ (೮೦೫. ೦-೩೦) : ಉದಯಿಸಿರ್ಪುದು ನೋಡೆ ಮೂವತ್ತೆರಡುನಾಡುಗಳು (ಶಾಳ್ವ. ೨-೫೫). [ಮೂ₂ (< ಮೂಜು) + ಪತ್ತು₂./ತಮಿ. ಮುಪ್ಪತ್ತು; ಮಲ. ಮುಪ್ಪತ್ತು, ಮುವ್ವತ್ತು; ತುಳು. ಮೂಜ್; ಕೊಡ. ನುಪ್ಪದೀ; ತೆಲು. ಮುವ್ವಪಿ, ಮುಪ್ಪೈ; ಕೋತ. ಮುಜಿತ್]

ಮೂವಳಸು₁ (ಕ್ರಿ). ಮೂರು ಸುತ್ತು ತಿರುಗಿಸು; ತ್ರಿಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಹಾಕು: ಜಳರುಹನಾಭಂ ಕಣ್ಣೊಳ್ ಪೊಳೆದುಳ್ಳುವ ಸೂರ್ಯಮಾಸಮುಂ ಕುಡಿ ಕೈಯೊಳ್ ಹಳಧರನ ದೇಹರುಚಿ ಮೂವಳಸುವುದುಂ ಚಾಮ್ರಪಾಸಮೆಸಿತ್ತಾಗಳ್ (ಕಂಣಪಚ. ೯-೫೬) ; ಮೂಜುಲೋಕಮಂ ಮೂವಳಸಿ ನಿಜಯಶಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೪-೧೩೨) ; ಪೃಜಾಲಕರು . . . ಧರದಿಂದಿಯ್ದಂದೆಯಿಲ್ಲದಂತಾ ಪುರವ ಮುತ್ತಿದರು ಮೂವಳಸಿ (ಪೀಟಾಸಂ. ೦೩-೩೦).

[ಮೂ₂ (< ಮೂಜು) + ಬಳಸು₁]

ಮೂವಳಸು₂ (ನಾ). ಮೂರು ಸುತ್ತು ; ಮೂರು ಆವರ್ತ : ಸುಪ್ತಾತಗಿರಿಯಿಪೆಯಿಯ್ಲೆಯೆ ರಾತ್ರಿ ಪ್ರತಿಮೆ ನಿಂದೊರನ್ನೆಗಂ ಕಾಲ್ಕುಚ್ಚು ಮೂವಳಸಂ ಬಳಸಿಯುಂ ತಗುಳ್ದು ತಮ್ಮಂ ಸುತೆ (ಪಪ್ರಚಿ. ೦೭೪-೬) ; ಮೂವಳಸಾಗಿ ಸುತ್ತಿ ದುತ್ತಿ ಕಾಮುತ್ತಿರ್ದ ವಿಮ್ಮರ್ದಿಷ್ಟಸುಮಂ ಸುದಂಷ್ಟ್ರಸುಮಂ ಕಂತು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೦ ಶ) ; ಆದಾರಾವತೀಪುರಮಂ ಮೂವಳಸಾಗೆ ಮುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುಡುಂ (ಪರ್ಣಾಮ್ಕ. ೯-೩೩೪).

[ಮೂ₂ (< ಮೂಜು) ; ಬಳಸು₂]

ಮೂವಳಸು 'ಮೂವಡಿಸು' ನೋ.

ಮೂವಾಯಿಲರು (ನಾ). ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಚಿದಂಬರಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿ, ಶಿವನ ಮಹಾಭಕ್ತರೆಂದು ಪರಿಗಣಿತರಾಗಿದ್ದ ಮೂರುಸಾವಿರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಒಂದು ವರ್ಗ : ಇಂತೊಪ್ಪುವೆಪ್ಪ ಮೂವಾಯಿಲರು ಕುಳ್ಳಿರಲು ಸಂತತಂ ಮೆಜಿವ ಪೊನ್ನಾಲಿಲಿದೊಳಿಸಿದಿರಲು (ಪೆಪು. ಪೀ. ೦೭-೭). [← ತಮಿ. ಮೂವಾಯಿರವರ್]

ಮೂವಾಳ್ (ನಾ). ಮೂರುಸಾವಿರ ಸಿಖಳನಿಕೆ : ಇರ್ವಾಳ್ ಮೂಮ ಳಿಕ್ಕಿರ್ದುರ್ವರೆಯೊಳ್ ಬೆಳೆಗೆ ಸಾರೆ ಕೊಳೆ ಪದಪ್ಪುಗೆಗಳ್ ಕರ್ವಿನ ಮಜಲಂತೆ ಕವಲ್ದುರ್ವಿದ ಕಪ್ಪೊಲಗಳೆಸಗುಮೋರೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ (ಣಾಪ್ರಕ. ೫೦೬). [ಮೂ₂ (< ಮೂಜು) . ಬಾಳ್₂]

ಮೂವಿಟ್ಟ (ನಾ). ಸಂಬಳವಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಕೆಲಸ : ಮೂರುಬಗೆಯ ಬಿಟ್ಟಿಕೆಲಸ : ಪ "ವಿಟ್ಟಿಯು ಮೂರು ತೆರನಾದುದು (ಇದೇ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ 'ಮೂವಿಟ್ಟಿ') : (೧) ಶೋಧನ ಕರ್ಮ—ಮಾರ್ಗ ಮಧ್ಯದ ರಸ್ತೆಯನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವುದು: ಸೇತುವೆ. ನದಿ. ಬಾವಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು. (೨) ಪಹಸನಕರ್ಮ+ಆಯುಧ. ಕವಚ. ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹೊರುವುದು. (೩) ಅಪನಯನ ಕರ್ಮ —ಪೆಟ್ಟು ತಿಂದು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದ ಸೈನಿಕರನ್ನು ಅವರ ಆಯುಧಗಳ ಸಮೇತ ಹೊರುವುದು" (ಕರ್ಣಾ. ೨೩೬)ಕ್ಕೆ ಕೆಲ್ಲಿಜಿಯಿಂ ಕೊಟ್ಟಳಿಪಟ್ಟ ಸಾರಥಿಸಮಂ ಮೂವಿಟ್ಟಿಗಂ ಪೂಣ್ದು ಕಾಳ್ದೆಜಿಗಿತ್ತಂತಿರಂಗಂ ಬಿರ್ದಿ ಘಮುದಿಂ ಗ್ಯಾಪಂ ಕುಲಂ ರಾಜಕಂ (ಹಂಪಣ. ೬-೩೦) : ಕೊಟ್ಟೆಪ್ಪೆ ಕಪ್ಪಮಂ ಮಗುಟ್ಟಿಟ್ಟಿದ ಬಟ್ಟೆಗೊಲ್ದು ಪೇಟ್ದ ತಾಣಕ್ಕೆ ನೃಪರ್ ಬಿಟ್ಟು ಭುಜಗರ್ವಮುಂ ಮೂವಿಟ್ಟಿಗೆ ಬರೆ ನೆಗಟ್ದು ವಿಳೆಯೊಳರವಿಂದನೃಪಂ (ಕಾಕ್ಷೇಶ. ೨-೩) ; ವೀರಾರಿನೃಪಾಳರಂ ಬಿರಿಸಿದಂ ಮೂವಿಟ್ಟಿಗಂ ಬಿಟ್ಟಿಗಂ (ಎಕ. XI. ಚಾಸಂ. ೫೫-೫೪; 1224) ; ಶೋಧನ ಕರ್ಮ. ಪಹಸಕರ್ಮ. ಅಪನಯನಕರ್ಮ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯಾದ ವಿಷ್ಟಿಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡಕವಿಗಳು 'ಮೂವಿಟ್ಟಿ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವ ಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಸೋತ ರಾಜನು ಗೆದ್ದ ರಾಜನಿಗೆ ಈ ವಿಷ್ಟಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ದೈನ್ಯಾವಸ್ಥೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದರು . . . ಪಂಪ ಪೊನ್ನ ಪಾರ್ಶ್ವರ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ 'ಮೂವಿಟ್ಟಿ'ಗೆ ಇರುವ ಅನುಪೂರ್ವಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿರುವುದು ಸೋಜಿಗದ ವಿಷಯ (ಸಂಶಾಪ. ೨೨೪).

[ಮೂ₂ (<ಮೂಜು) + ಬಿಟ್ಟಿ₁]

ಮೂವಿಟ್ಟಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಮೂರು ಬಗೆಯ ಬಿಟ್ಟಿಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡು : ಭೃತ್ಯರಿಂದಮೆ ಮಸಂಗೊಂಡಿರ್ಪ್ಪ ಕಂದಿಪ್ಪ ಕಾರ್ಲ್ಗೆಜಿಗ್ಗಾ × × ಗೆಮ್ಮುತ್ತಿರೆ × × × ಮೂವಿಟ್ಟಿಗೆಯ್ದುರ್ವ ಪೊಡರಂ × × × (ತೀಪು. IX-i. ೦೬೦-೦೨; 1091). [ಮೂವಿಟ್ಟಿ + ಕೆಯ್₁]

ಮೂವಿಧಿ (ನಾ). ೧. ಮೂರು ಬಗೆಯ ತೊಂದರೆ : ತಾಪತ್ರಯ : 'ಮೂವಿಧಿಗಾಣ್' ಪರಾ. ೨. (?) : ಅಡಸು ಪಡಿ ವಿಧಿಗಳಂ ಬಡಿಸು ಮೂವಿಧಿಗಳಂ ಸುಡಿಸು ಕೈರಾಸಮಂ (ಕಬಪ್ರ. ೪೭-೨೨).

[ಮೂ₂ (<ಮೂಜು) + ವಿಧಿ]

ಮೂವಿಧಿಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗು: ತಾಪತ್ರಯ ಪಡು : ಹೊತ್ತ ನಿಜವನಜಾಯದತ್ತಲಿತ್ತ ಸುತ್ತಿ ಬಳಸುವಂತೆ ಓಡಿದಿರ್ದ ಲಿಂಗವ ಕಾಣದೆ ಮೂವಿಧಿಗಾಣ್ಬರೇನೆಂದೆನಯ್ಯ (ಅಡಿ. ಕು. ೬೫-೦೦೪).

[ಮೂವಿಧಿ + ಕಾಣ್]

ಮೂವಿಧಿಬಡು (ಕ್ರಿ). = ಮೂವಿಧಿಗಾಣ್ : ಮುಟ್ಟುರೊಂದುವನು ಮೂವಿಧಿಬಟ್ಟರೂ (ಬಾಪ್ರ. ೪೪೬). [ಮೂವಿಧಿ + ಪಡು₁]

ಮೂವೀದಿವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೂರುಬೀದಿಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿಸು. ೨. (ಆಲಂ) ಅಲೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು: ಸುತ್ತಾಡಿಸು : ಪೀತಾಂಶುಕಂ ನಿಂದು ಪಾಪಕನು ಮೂವೀದಿವಡಿಯುಂ (ಜಗಪ. ೯-೩೬ ಪ).

[ಮೂ₂ (< ಮೂಜು) + ಬೀದಿ + ಪಡಿಸು]

ಮೂವೀಧಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮೂರು ದಾರಿ ಹಿಡಿ: ಮೂರುಸೀಳಾಗು : ಮೂವೀಧಿಗೊಂಡು ಮುನ್ನೀರ ಬೀಳುತ ಚಂದ್ರಗಾವಿಯ ವಸನವ ತಳೆದು ಸಾವಿರಕ್ಕೆಯಿಂದೆ ಪೊಡೆಪಟ್ಟು ಸೇಂಬಂತೆ ಪೀವಿತು ಕಡಾಸಂಜೆಂವು (ತೋಪ. ೦೦-೦೭). [ಮೂ₂ (<ಮೂಜು) + ವೀಧಿ + ಕೊಳ್₁]

ಮೂವೆ 'ಮೂಮೆ' ನೋ.

ಮೂವೆರಟಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲಯ : ದೇಸಿಯ ತಾಳದೊಳಗೆ ಒತ್ತರಟಿ ವ್ಯೂವೆರಟಿ ಮೊದಲಾದ ಲಯದಿಂ . . . ಪಾಡುವ ಬಂಧವ್ಯಾಪ್ತಿಗಳಂ ಪೆಪ್ಪೋಜಿಸಿ (ಜಯಣಾ. ೭೩). [?]

ಮೂವೆರಲ್. ಮೂವೆರಲು, ಮೂವೆರಳು (ನಾ). ೧. ಮೂರುಬೆರಳು. ೨. ಮೂರುಬೆರಳುಗಳ ಒಂದು ಅಳತೆ : ಎರಡೂರ್ವ್ವರೇಚಿಗಳ್ ಮೂವೆರಲಶ್ವ(ಕ್ಷ)ಪ್ಪೋಷ ಮಧ್ಯದೊಳ್ ತೋಜಿ ಮಹಾಜ್ವರಪರಿತಾಪ ದೊಳಷ್ಟಮಪರಿಸಂಖ್ಯಾ ವಾಜಿಗಯುಂದುಂ ಮರಣಭಯಂ (ಅಶ್ವಾ. ೫-೦೦). **ಮೂವೆರಲು** : ೧. ಸುರನರ ನಾಗಲೋಕದಿ ನರ್ತಿಸುವ ಸೌಂದರವೆಣ್ಣು ಬಾಣಸಂದನೆಯಾ ಸರಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಮೂವೆರಲಿಂದೆ ರತಿರಾಜ ಬರೆವಂತೆ ತಿವಳ ರಾಜಿಸಿತು (ತೋಪ. ೨೩-೨೦). **ಮೂವೆರಳು** : ೨. ನಾಲ್ವೆರಳು ಹುಸಿಗೆ ಮೂಪೆಸಳು ಚಿತ್ರಿಸಿಗೆ ಇರ್ಪೆರಳು ಕುಚಮಧ್ಯ ಕಂಬಿಸಿಗೆ (ಕರ್ಣಾ. ೦೬೩); ಲೋಕಪೀರಿನ ತೊಕ್ಕನ್ನು ತೆಗೆದು ಒಗಿಸಿ ಜೋರ್ಣವ ಮೂವೆರಳನಷ್ಟನ್ನು

ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಂಡಲ ಸೇವೆ ಕ್ಷದು ಪಾಪಂ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಶಕ್ಕ. ೨೦೯). [ಮೂ₁ (<ಮೂಱು) + ದರಲ್]

ಮೂವೆರಲು ಮೂವೆರಲ್ ' ನೋ.

ಮೂವೆರಳ್ (ನಾ)· ಮೂರು ಎರಡು; ಆರು: ' ಮೂವೆರಳ್ಕೊಗ ' ಪರಾ. [ಮೂ₁ (< ಮೂಱು) + ಎರಳ್ (< ಎರಡು)]

ಮೂವೆರಲು ' ಮೂವೆರಲ್ ' ನೋ.

ಮೂವೆರಳ್ಕೊಗ (ನಾ)· ಆರುಮುಖಿ : ಸಾವಿರಭುಜದ ಶರಭ ಶತಮುಖದ ಖಂಡೂಲ ಮೂವೆರಳ್ಕೊಗದರಲೆ . . . : ಅಸುರಮಂ ಕುವರಂಗೆ ತೋಱಿ ಸಿದನು (ಶಆಪು. ೮೨-೦೩). [ಮೂವೆರಳ್ + ಮೊಗ]

ಮೂವೇಳೆ (ನಾ)· ಮೂರುಹೊತ್ತು: ತ್ರಿಕಾಲ : ಒಲಿದು ಮಜ್ಜನ ಮಾಡಿ ಧೌತವಸ್ತ್ರವನುಟ್ಟು ಸುಲಭವದ್ಮಕ್ಕಿಯೊಳ್ಕೂಡಿ ಬಲಗೊಂಡು ಮೂವೇಳೆ ಜಿನಭವನವ ಪೊಕ್ಕು ನಲಿದು ಸಮಿಸಿದ ದೇವನಿಗೆ (ಶಚಸಂಚಾ. ೮೪-೩); ಸುರಮುನಿಪಜಾಲಕ್ಕೆ ಮೂವೇಳೆ ಭವ್ಯಮಂ ತೋರ್ದು ಪ್ರಾಣಿವನಿತ್ರ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಂ (ಗಬುಣಾ. ೩-೩೭). [ಮೂ₁ (< ಮೂಱು) + ಪೇಳೆ (= ವೇಳೆ)]

ಮೂಸೆ ' ಮೂಸೆ ' ನೋ.

ಮೂಷಿಕ (ನಾ)· ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ; ಇಲಿ : "ಆಮಿಃ, ವ್ಯಪಃ, ಮೂಷಕಃ — ಈ ೩ ಇಲಿ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೯-೮೨); ಮುಂಗುರಿ ಮೂಷಕಂ . . . ನಿಜೈರವಂ ಮಱಿದಿಪ್ಪುವೆನೆ ಮಾನಿಯ ಮಹಿಮೆಯಂ ಪೊಗೞ್ದ ರಾರು (ಶಚಾಂ. ೩-೨೬). ೨. ಕಳ್ಳ; ಚೋರ. [ಸಂ.]

ಮೂಷಕಪರ್ಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಇಲಿಕಿವಿ ಗಿಡ : "ಚಕ್ರಾ. ಉಪಚಕ್ರಾ. . . ಮೂಷಕಪರ್ಣಿ—೧೦ ಎಲೆಯಾಲದ ಮರಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಇಲಿಕಿವಿಗಿಡ" (ಕಜಾ೦ಕ. ೦೩೨). [ಸಂ. ಮೂಷಕಪರ್ಣಿ]

ಮೂಷಕವಿಷ (ನಾ). ಇಲಿಯ ಕಡಿತದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ನಂಜು : ತುಂಬುವುದುದಕಮುಮಂ ತಾನಿಬಸಿಳಂ ಕೈಮಿಸೊರೆಯ ಗುಂಡಿಗೆಯೊಳ್ ಮೂಷ್ಕಂಬ ದಿನೆಂಬರಮಿರಿಸಿದುದಂ ಬಿಡದಭಿಮಂತ್ರಿಸುವುದು ಸೂಟ್ಮಿಜ ವದಂ ಕುಡಿಸಲ್ಕಂತಾ ಜಳಮಂ ಕಡುಗುಂ ಮೂಷಕವಿಷದಂಗಳಾಕ್ಷಣದಿಂದಂ (ಜಜಕ. ೦೩-೬); ಕೆಜುನೆಲ್ಲಿ, ಕೆಜುಗಡುಗೆ, ಸುರುಸುರುಕೆ, ಇವು ೩ ಸಮಾನಂ ಗೊಂಡು ಅರದು ಅದಿನ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿದು ಪೊಸುವುದು. ಮೂಷಕವಿಷ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಪಥ್ಯ. ೦೪೮). [ಸಂ.]

ಮೂಷಿಕ (ನಾ). ಇಲಿ : ಮೂಷಕ : ಈ ಮೂಷಿಕಂ ಸಾಮಾನ್ಯನ್ನಲ್ಲಂ (ಶಂಸಂ. ೫೩೦-೯). 'ಮೂಷಿಕವಾಹನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮೂಷಿಕಪರ್ಣಿ (ನಾ)· = ಮೂಷಕಪರ್ಣಿ : "ಮೂಷಿಕಾಹ್ವಯಂ— ಮೂಷಿಕಪರ್ಣಿ" (ಶಚಿ. ೦೩೬). [ಸಂ: ಮೂಷಿಕಪರ್ಣಿ]

ಮೂಷಿಕವಾಹನ (ನಾ)· ಇಲಿಯನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು: ಗಣೇಶ : ಪಾಶಾಂಕುಶಧರ ಪರಮಪವಿತ್ರ ಮೂಷಿಕವಾಹನ ಮುನಿಜನ ಪ್ರೇಮ (ಶಚೀಪ. ೦-೬-೦); ಪ್ರಕ್ಟಿಮಮತೆಯುಲಿ ಮೂಷಿಕವಾಹನನೆ ತಾಮ (ಶಚಪ್ರ. ೩೪-೯). [ಸಂ.]

ಮೂಷಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣಿಲಿ : ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನದಿಂದಾಕೆ ಮೂಷಿಕೆಯಪ್ಪುದನಱಿದಿಂತೆಂದಂ (ಶಚಪ್ರ. ೪೫೦-೨). ೨. ಹೆಗ್ಗಣ : "ದೀರ್ಘ ದೇಹಿ ಮೂಷಿಕಾ—೨ ಹೆಗ್ಗಣ" (ಸಿಶ್ಕಾ. ೦೫೩). ೩. ಜೇಡರ ಹುಳು. ೪. ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಗಳನ್ನು ಕರಗಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ: ಮೂಸೆ : ಭೂತಮೇ ಘೃತಕ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಮೂಲಿಕೆ ಸಿದ್ಧರಸ ಮೂಲಮಂತ್ರ ನಿಜಪಸ್ತ್ರ ಮೂಷಿಕೆ ವಿಯಾಮಿಸುವಾಜ್ಞೆಯಿಂದಸು ಜ್ಞಾನಾಗ್ನಿಯಗ್ನಿ (ಶಪ್ರಚಿ. ೨-೦೬). [ಸಂ. ಮೂಷಿಕಾ]

ಮೂಷಿತ (ಗೆ)· ೧. ಕದ್ದ; ಅಪಹರಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಕಳುವಾದುದು ; ಕದಿಯಲ್ಪಟ್ಟುದು : ಕದಿಯಲ್ಪಟ್ಟುದು : "ಮೂಷಿತಂ, ಮುಷಿತಂ—೨ ಕದಿಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು" (ಸಿಶ್ಕಾ. ೭೫೬). [ಸಂ.]

ಮೂಸೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣಿಲಿ. ೨. = ಮೂಷಿಕೆ ೪ : ವಾಸವ ದಿಕ್ತಟಂ ಸಮೆವ ಮೂಸೆ. . . ಪಟಬಂಧಾನ ಪೊನ್ನ ಗಂಟೆಯನೊಲೊಪ್ಪಿದು ದುದ್ದತಭಾನುಮಂಡಲಂ (ಜಆಕ. ೬-೭೦); ಕುಕ್ಕುಬಗುದಿವ ವಜ್ರದ ಮೂಸೆ ಯೊಳ್ಕಿ ಕರಗಿಸುವುದುಂ (ಶಂಭವಾ. ೦೦-೮೬ ೫); ಲೋಕದ ಸೂಕಳತ್ವಮಂ ಮೂಸೆಯೊಳಿಟ್ಟಿಜದಂತೆ ಧುಷ್ಕತನವ ಪಟ್ಟಮನಾಂತಿಪ್ಪುದು (ಕಣ್ಣಾಶ್ರ. ೬-೩೦ ೫). [ಸಂ. ಮೂಷಾ]

ಮೂಸೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ)· ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹಗಳನ್ನು ಕರಗಿ ಸಲು ಮೂಸೆಯನ್ನು ಸಜ್ಜುಮಾಡು.–ಕೋವೆಯನ್ನು ಅಣಿ ಗೊಳಿಸು : ಕೋಟಿಹೋಮಮುಮಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಭೋಜನಮುಮಂ ಸೌಮ್ಯಗಿರಿಗುಹಾಗೇಹಂಗಳೊಳ್ ಮಂತ್ರಿ ಮಾಡಿದವಂ . . . ಎಂದು ಡಂಗುರಮಂ ಪೊಯ್ದು ಬಾಯ ಸವಿಗೆ ಖಾರ್ಜರೆಲ್ಲಂ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಮೂಸೆ [ಖಾಜಾಂ. ೫- ೪]ಯಿಡುವಂತೆ ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತಿ ಬೆಳ್ಳೆಯುಮನೆಡುಗೆಯುಮಂ ಎಡೆಮುಡುಗದೊಡಸಿದ (ಆರ್ಜಪ್ರ. ೬-೨೦ ೫). [ಮೂಷ + ಇಡು₁]

ಮೂಸಂಜೆ (ನಾ)· ದಿನದ ಮೂರು ಸಂಧಿಕಾಲಗಳು : ಬೆಳಗು, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮತ್ತು ಸಂಜೆ ; ತ್ರಿಸಂಧ್ಯೆ: "ಮೂಸಂಜೆಯೆಸೆವುದು ತ್ರಿಸಂಧ್ಯೆಯೊಳ್" (ಶಚ. ೮೨). ಮೂಱಿಸುಂಜೆ ' ಪರಾ.

[ಮೂ₁ (< ಮೂಱು) + ಸಂಜೆ]

ಮೂಸಂಡಿ 'ಮುಸುಂಡಿ₂' ನೋ.

ಮೂಸಂಡಿದೊತ್ತು (ನಾ)· ಹೇಡಿಯಾದ ಸೇವಕಿ; ಮುಸುಂಡಿಯಾದ ದಾಸಿ : ಕೊಬ್ಬದಳು ಮೂಸಂಡಿದೂ[ಖಾಜಾಂ. ೫೦]ತ್ತಿದಳು (ಖಾಪ್ರ. ೫೫-೫೯); ಕರೆಯವಳ ಮೂಸಂಡಿದೊತ್ತಿನ ಮಾಜುಕ ಕರಲೇಸಿನಲವಳ ಹತ್ತಿರಕೆ ತಂದರು ಕೆಲವಿಯರು (ಕಜಪಂಚಾ. ೫-೦-೩೦).

[ಮೂಸಂಡಿ (< ಮುಸುಂಡಿ₂) + ತೊತ್ತು (< ತೊಱ್ತು)]

ಮೂಸಂಬಿ, ಮುಸಂದಿ, ಮುಸುಂಬಿ, ಮೋಸಂಬಿ (ನಾ)· ಈಳೆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : ನಿಂಬೆ. . . ಮೂಸಂಬಿ, ಟೊಮ್ಮಾಟೊ. ನಲ್ಲಿಕಾಯಿ. ಕರುನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಈ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿವೆ (ಗ್ರಹ. ೮೩). ಮುಸಂಬಿ : ನಿಂಬಿಹಣ್ಣು. . . ಮುಸಂಬಿ . . . ಲೆಟ್ಟೂಸ್ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಟಮಿನ್ 'ಸಿ' ಇದೆ (ಗ್ರಹ. ೪೦). ಮುಸುಂಬಿ: "ಮುಸುಂದಿ—ಸಿಹಿನಿಂಬೆ, ಒಂದು ಬಗೆ ಕಿತ್ತಳೆ" (ಸಿಂಕಾಶ. ೭೮). ಮೋಸಂಬಿ : ರಮಾ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಮೋಸಂಬಿಯನ್ನು ಸುಲಿಯ ತೊಡಗಿದಳು (ಜಜಕಾಬ್ಬ. ೭೮). [<ಹಿಂ. ಮುಸಂಬೀ; ಮರಾ. ಮಾಸಂಬೇ, ಮೋಸಂಬೇ]

ಮೂಸಕ (ನಾ)· ೧. ಕಳ್ಳ : "ಮೂಸಕ—ಮೂಷಕ = ಇಲಿ, ಕಳ್ಳ" (ಕಶ್ಕ.೧೮೮- ೭೭). ೨. ಇಲಿ : ಮೂಷಕ : ಅಳಿಗಂಧಭುಂಜನೆ ಮಧು ಮಕ್ಷಿಕದ ಘೃತಗೊಡ ಮೂಸಕದ ದ್ವಾರಛೇದ (ಶಚಪ್ರ. ೦೩೮-೩೩೨); ಮೂಸಕನ ಮಿಸೆಯು ಬಿಂದು ಮೂಱುಲೋಕವನು ಮುಳುಗಿಸ್ಪ (ಶಕ್ಕಾಚಂ. ೯-೦೦೪). [< ಸಂ. ಮೂಷಕ]

ಮೂಸಕದೇರ (ನಾ)· = ಮೂಷಿಕವಾಹನ: "ಬಿಜ್ಜಿವಳಂ . . . ಮೂಸಕ ದೇರನೆನೆ ವಿನಾಯಕನ ನಾಮಂ" (ಶಕ್ಕ. ೩).

[ಮೂಸಕ + ತೇರ್₂ + — ಅ₇]

ಮೂಸಣಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕಲ್ಲುಮಸೊಗ್ಗಾಮು [ಣ್ಣಾಗೆ]ಮ್ಮ [ಮೂ]ಸಣಿ ಕಳ್ಳವಳ್ಳ ಪೆದ್ದಮನಾಳಂತ್ಸುಮಿಟ್ಟು (ಆಸ- I- ೦೪-೩; ಪು- ೦೦೦). [?]

ಮೂಸು₁ (ಕ್ರಿ)· ವಾಸನೆ ನೋಡು: ಆಘ್ರಾಣಿಸು: "ಮೂಸು-ಆಘ್ರಾಣೇ" (ಪುಣ); ಆ ದೇವರ ಮುಂದೆ ನಂದಿಯ ನೋಡಾ . . . ಅದು ಬಂದು

ಬಂದು ಪರಿವಾರದೇವತೆಗಳ ಮೂಸಿ ನೋಡಿತ್ತು, ಸೋಡಾ (ಸರ್ವಜ್ಞ-೨೬-೨೦೦); ಆರಟ್ಟು ಕಳೆದ ಹೂ ನಿನ್ನ ಬಾಯದು ಕೀಟವಾಯೀ ಮೂಸಿ ಕೊಳು. . . ಎಂದು ಕುಡಿದ ಮೂಳೆಯರು ನಗಿಸಿದರು ಬೀದಿಯ ಜನವನು (ಕಪಾ. ೧-೧೩). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮೂಚು ; ಮಲ. ಪಂಚ ; ತುಳು. ಮೂಸು : ಕೊಡ. ಹಜ್ಜ್. ಮೂಸ್ ; ತೆಲು. ಮೂಚುಟ : ಗೊಂದಿ. ಮುಸ್ಸುನಾ : ಕುಗ. ಮೂಂಜ : ಕೋತ. ತೊದ. ಮೂಶ್]

ಮೂಸು₂ ' ಮುಸು₂ ' ನೋ.

ಮೂಸುಂಡಿ ' ಮುಸುಂಡಿ₂ ' ನೋ.

ಮೂಸುಕೊಳೆವೆ (ನಾ). ಮೂಗಿನ ಸೊಳ್ಳೆಗಳ ಮೂಲಕ ಗಾಳಿಯನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ನಾಳವಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಲಕರಣೆ : ಆ ಮೂಸುಕೊಳವೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡಿ (ಕಸುತೊ. ೪೪). [ಮೂಸು₂ + ಕೊಳವೆ (< ಕೊಳವಿ)]

ಮೂಸೆ ' ಮುಸಿ. ಮುಸಿ₂, ಮೂಶೆ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಗಳನ್ನು ಕರಗಿಸಲು ಬಳಸುವ ಸಾಧನ; ಕೋವೆ : "ಮೂಸೆ (ಮೂಸಿ, ಮುಸಿ) ಮೂಷಾ-ಬಂಗಾರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕರಗಿಸುವ ಕೋವೆ" (ಕಕ್ಕಳಾ. ೩೮); ಬಳಿಕ್ಕೆರಿಯೆಂಬ ಸಾಧನಸಿರಿಯಂ ಪೊಸಮೂಸೆ ಮಾಡೆ ಶಿವಮಂತ್ರಬಲಮಂ ಗುಳಿಗೆಯಂಡೆ ತಿವಿರಕಾಳಿಕೆ ತೀದಂತೆ ಜಲಕ್ಕನಾಯ್ತು ಪೊಸವೆಳ್ದಿಂಗಳ್ (ಶಪಂಪ. ೬-೮೩); ಗ್ರಾಫೈಟ್ ಮೂಸೆಗಳಲ್ಲಿ ಪುಡಿ ಮಾಡಿದ ಈ ಅದಿರನ್ನು. . . ಪಡೆಯಬಹುದು (ಇಟಿಅ. ೧. ೬೮೯). **ಮುಸಿ** : ೧. ಟಂಚಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ೧೨೫೦ ರೂಪಾಯಿ ತೂಕ ಬೆಳ್ಳಿಯನ್ನು ತಪ್ತದಂಥಾದ್ದೊಂದು ಮುಸಿಯೊಳಗೆಯೆರಡು ತಿದಿಗಳನ್ನು ಊದಿ ಕರಗಿಸುವರು (ಕಣಾಗ. ೨೪೨): ಈ ಕಬ್ಬಿಣದ ರಸವನ್ನು ಉಸುಬಿನ ಮುಸಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ದು ನಳದ ಕೊಳವೆ . . . ಗುದ್ದಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಾಡುವರು (ಪುಐಇ. ೬-೦೯). **ಮುಸಿ₂** : ೧. ಪಾರಜ ಚಿನ್ನಗಳ ವಿಶ್ಲೇಷಣವನ್ನು ಮುಸಿಯೊಳಗಿಟ್ಟು ಕಾಸಿದರೆ ಪಾರಜವು ಉಗಿಯಾಗಿ ಹೋಗುವುದು (ಪುಐಇ. ೪-೦೦೨). ೨. ತಂಬಾಕನ್ನು ತುಂಬಿ ಸೇದಲು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಮೂಸೆಯಾಕಾರದ ಹೊಗೆಕೊಳವೆ. – ಹೊಗೆಬತ್ತಿ : ಅಲ್ಲಿ 'ಮುಸಿ' ಸೇದುತ್ತ ಆಕೆಯ ಪತಿ ಬಸಪ್ಪ ಕುಳಿತಿದ್ದ (ಪಡಾ. ೦೬) ; 'ಎಕ್ಕೆಎಲೆ'ಯ 'ಮುಸಿ'ಯಲ್ಲಿ ತಂಬಾಕನ್ನು ತುಂಬಿ ಅದನ್ನು ಸೇದುವುದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅವಳು ಇನ್ನೂ ಆಕೆಯನ್ನು ನೆಟ್ಟ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ನೋಡುತ್ತಲಿದ್ದ (ಪಪಸಿ. ೩). **ಮೂಶೆ** : ೧. ಗಂಧಕ ಆಲದ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಅರದು ಮೂಷೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಮಡಿಗಿ ಮೇಲುಗಂಧಕ ಮಡಗಿ(ಗಂಚಕ್ರ-೩-೨): ಭರಶಖಂಡ ಕಾಲುಮೆಮ ಮೇಲಿನ ಮೂಷೆಯಂತೆ ಇತ್ತು (ಪಾಕಥ. ೩೩೨).

[ಸಂ. ಮೂಷಾ./ತುಳು. ಮೂಸೆ. ಮೂಚಿ]

ಮೂಹರಿ (ನಾ). ೧. ಮೂರು ಭಾಗ ; ಮೂರು ರೀತಿ : ಮೂಹರಿಯು ಮೂರ್ತಿಗಳು ಸಹಿತಾನೆಂದಡಂಜುವರು (ಪಭಾಗ. ೬-೬-೨). ೨. (?) : ಭಾಗ್ಯದ ಮೂಹರಿಯ ಕಾಲದಲಿ ಬಗೆವರವಾಪಸಾಂಭ್ರಮ ಫಕ್ಕಿ ಶ್ರೀನಿಂತಿದಳಾ ದೇವಿ (ಪಾಭಾಗ. ೬-೦೬-೧೩). [ಮೂ₁ (< ಮೂಜು) + ಪರಿ₂]

ಮೂಹೊಱಿಡು, ಮುಪ್ಪೊಱಿಡು (ನಾ). ಬೆನ್ನು, ಸೊಂಟ ಮತ್ತು ಮಂಡಿ– ಈ ಮೂರುಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಮೂರುಡೊಂಕು : ಮಾಣಿದಮ್ಮೆ ದಿಟ ಫಟ್ಟಿವಾರ್ಪೆಯ ಮೈಯ ಮೂಹೊಱಿಡ (ಕುಶ್ಯಾ.ಸಂ. ೦೦-೦೬). **ಮುಪ್ಪೊಱಿಡು** : ಈ ಕೇಜವೀ ರೂಪು ತಕ್ಕಾದೈ ಮುಪ್ಪೊಱಿಡು [ಪಾಣಾಂ. ವೈಜುಗಾ] ವಿಧಿಕ್ಕತವಕ್ಕು (ಪಣಾಗ. ೦೦-೭೭-೩೦).

[ಮೂ₁ (< ಮೂಜು) + ಹೊಱಿಡು (<ಹೊಱಿಂಡು)]

ಮೂಹೊಱಿಡೆ (ನಾ). ದೇಹದ ಮೂರುಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಡೊಂಕನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು ; ಕುಬ್ಜೆ : ಜಂಬವಿತ್ತ ಮೂಹೊಱಿಡೆಯು ತನುವ ನೇರೆಂಬವ ಮಾಡಿ ತೋಱುವಿದ ಪ್ರಂದಾವನತಾತ್ಪರ್ಯನ ಕಾರುಣ್ಯದಿಂದೆ ಮೇಲ್ಗತಿಯ ಪಸ್ತರಿಪು (ತೋಚಕ. ೧೦-೦). [ಮೂಹೊಱಿಡು + – ಎ₃]

ಮೂಳೆ₁ ' ಮೂಬಿ ' ನೋ.

ಮೂಳೆ₂ ' ಮೂಲಿ ' ನೋ.

ಮೂಳೆಕಿವಿ ' ಮೂಬುಗಿವಿ ' ನೋ.

ಮುಳಿಳನಾಯಿ (ನಾ). ಅಂಗವಿಕಲವಾದ ನಾಯಿ : ಸೂಳೆಯರ ಅವ್ವ ಮುದಿನಾಯಿ ಅವರಪ್ಪ ಮೂಳೆನಾಯಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೧೬೦); ಹೆಂಡತಿ ಹೆಗ್ಗಡಿತಿಯಾದರೆ ಗಂಡ ಮೂಳೆನಾಯಿಗಿಂತ ಕಡೆ (ಗಾಡ).

[ಮೂಳೆ₁ (< ಮೂಬ) + ನಾಯಿ (< ನಾಯ್)]

ಮೂಳೆಪ್ರತಿಷ್ಠೆ (ನಾ). ಒಣಜಂಬ ; ಬಡಿವಾರ : ಆ ಜೋಯಿಸನು . . . ಎರಡನೇ ವರವಾದಾಗ್ಲೂ . . . ಮೂಳೆಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡುತೇನೆಂದು ನಿಶ್ಚೈಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಪುಮಣಾ. ೬).

[ಮೂಳೆ₁ (< ಮೂಬ) + ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ]

ಮೂಳೆವಾಸನೆ (ನಾ). ಅಲ್ಪವಾದ ಆಸೆ ; ಕೀಳುಬಯಕೆ : ಮನದೊಳಿದ್ದ ಕೀಳುಬುದ್ಧಿಯಪರಾಧವ ಮೂಳೆವಾಸನೆಯ ಮೂಲವ ವೇದಾಂತಸಮ್ಮೇಳನದಿಂದ ಬಾಷ ಸುಖಿವ ಪೇಳುತ್ತ (ಕಕ್ಕಪ. ೦೨೫-೨).

[ಮೂಳೆ₁ (< ಮೂಬ) + ವಾಸನೆ]

ಮೂಳಿ ' ಮೂಬಿ₁ ' ನೋ.

ಮೂಳು (ನಾ). ೧ ಕಿವಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದೇಹದಲ್ಲುಂಟಾದ ಊನ.– ಅಂಗವಿಕಲತೆ : " ಮೂಳು: = ರ್ಣಹೀನತ್ವಂ " (ಶಾಕ್ಯ. ೨೬೨); ಈ ವಿಪನ್ನಾಶ್ವರದ ಪರ್ಣಾಲಬದೋರುತಿಹರು ದಶರಥರಾಜ ನಂದನರು ಲೀಲೆಯಲಿ ತಾಂ ಚರಿಪುತಿರೆ ಕಬ್ಬಾಳುತನದಿಂ ಪಿಡಿದು ಮೋಸದಿ ಮೂಳು ಮಾಡಿದರು (ಅಪಂಗಿ. ೩-೫-೨). (ಗು). ೨. ಹರಿದುಹೋದ : 'ಮೂಳುಕಿವಿ' ಪರಾ. ೩. ಸಾಧಾರಣವಾದ : ಒಂಡಾಡಿ : 'ಮೂಳು ನಾಯಿ' ಪರಾ. [ಮೂಳೆ₂ (< ಮೂಬ) + – ಉ₂]

ಮೂಳುಕಿವಿ (ನಾ). ಹರಿದುಹೋದ ಹಾಲೆಗಳುಳ್ಳ ಕಿವಿ; ಪಡಿಕುಕಿವಿ : ಮೂಳುಕಿವಿಯು ಮುದ್ದಿ ಮುನಿದ ಗಂಡನ ಬಿಟ್ಟು ಕೇಳೂರೊಳೊಬ್ಬನ ಮೇಳಾದೊಳಹಳು (ಕಕ. ೧೬-೩) [ಮೂಳು + ಕಿವಿ₂]

ಮೂಳುನಾಯಿ (ನಾ). ನಾಡಾಡಿ ನಾಯಿ : ಸಾಧಾರಣವಾದ ನಾಯಿ ; ಬೀದಿನಾಯಿ : ಬೂದಿಗುಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿಯೊ ಕಸದ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿಯೊ ಮುದುರಿ ಮಲಗಿದ್ದ ಮೂಳುನಾಯಿಗಳು ಕಣ್ಣು ಬಿಡಲೂ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದೆ ಮಲಗಿದ್ದುವು (ಕುರಮು. ೨೬೯). [ಮೂಳು + ನಾಯಿ (< ನಾಯ್)]

ಮೂಳೆ₁ (ನಾ). (ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ) ಎಲುಬು ; ಆಸ್ಥಿ : "ಮೂಳೆ ಬಿಸಿಲ್ಗೆಬ್ಬುಗಳು" (ಕಾಪಂ. ೪೦) : ಮೂಳೆಯಂ ದಬ್ಬುಕದಿಂದೆ ನುಗ್ಗುನುಜ್ಜುಪ್ಪಿಸಗಂ ದಿಟೆ ದೀಸಿ ಪೊಯ್ದು (ಸುಳುಪಾ. ೬-೬) ; ಪೊರೆಗೇರಿಯಂತೆ ಮೂಳೆಯ ಮಯಮಪ್ಪುದು (ಪರ್ಮಾಪ್ರ. ೪-೦೬೩) : ಮೂಳೆಗಳ ತುಪ್ಪವಂ ತರೆಪೋಡಿನೊಳು ಹೊಯ್ದು (ಏಗಾಚ. ೫. ೪೬೬-೦೦).

ಮೂಳೆಚಕ್ಕಳವಾಗು, ಮೂಳೆಚಕ್ಕಳ ಆಗು=ದೇಹದಲ್ಲಿ ಎಲುಬು, ಚರ್ಮ ಎದ್ದು ಕಾಣುವಂತೆ ಆಗು: ಬಹಳ ಬಡವಾಗು : ಈ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಕನಿಷ್ಠವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು ಹೆಚ್ಚು ರಕ್ತಮಾಂಸಗಳಲ್ಲದೆ ತೀರ ಮೂಳೆ ಚಕ್ಕಳವಾಗಿರುತ್ತಾರೆ (ಕಾಲೇಪ್ರ. ೧. ೪೦) : ಒಂದು ಗರಿ ಹುಲ್ಲು ಸಿಕ್ಕೀತೇ ಎಂದು ದನಗಳು ಬೇಗಿನಿಂದ ಸಂಜೆಯವರೆಗೂ ಅಲೆಅಲೆದು ಮೂಳೆಚಕ್ಕಳ ಆಗಿದ್ದುವು (ಪಣಾಸಂ. ೦). ಮೂಳೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು=ದೇಹದಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಮಾಂಸವಿಲ್ಲದಾಗು : ಮೂಳೆಗಳು ಎದ್ದುಕಾಣು : ಸಾಯುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಕೆಲವು ದಿನಗಳ ಹಿಂದೆ ಅವಳು ಹೇಗೆ ಮೂಳೆಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪರ್ಣವಿಕಾರವಾಗಿದ್ದ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ತನ್ನ ಕೈದುನ್ನು ಅದುಮಿದ್ದಳೆಂಬು

ದನ್ನು . . . ಅವನ: ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಂಡಮ (ಕೃಮು. ೦೩೦).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮೂಳೈ=ಮಜ್ಜೆ ; ಮಲ. ಮೂಳೆ=ಮಜ್ಜೆ ; ಕೊಡ. ಮೂಳೆ ; ತೆಲು. ಮೂಲಗ, ಮೂಲುಗು, ಮೂಲ್ಗು=ಮಜ್ಜೆ]

ಮೂಳೆ₂ (ನಾ). ತಿಳಿಗೇಡಿಯಾದ ಹೆಣ್ಣು ; ಮೂಢಸ್ವಭಾವದ ಹೆಂಗಸು: ಮೂಳೆಯರಲಗುಲಿಗಳ್ ಪ್ಪೆಂಳ್ ಕಡುವಡೆಯರ್ (ತೌಪಂದ. ೯-೩೩).

[ಮೂಳೈ (< ಮೂಬ) + — ಎ]

ಮೂಳೆದುಪ್ಪ (ನಾ). ಎಲುಬಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮೂಂಸಸಾರ ; ಮಜ್ಜೆ : ಮೂಳೆದುಪ್ಪವನೆತ್ತಿ ತವಕದಿಂ ಕುದಿಕುದಿದು ಕಾಳಿಜದ ಖಂಡಮಂ ಸವಿಸವಿದು (ಶಾಲಿ. ಷ. ೨೫೩-೦೬). [ಮೂಳೆ₁ + ತುಪ್ಪ]

ಮೂಳೆರೋಗ (ನಾ). ದೇಹದ ಮೂಳೆಗಳು ಶಿಥಿಲವಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಹಕ್ಕಿರೋಗ : 'ವಿಟಮಿನ್ ಡಿ' . . . ದೇಹಕ್ಕೆ ಹಕ್ಕರೋಗ ಎಂಬ ಮೂಳೆರೋಗಗಳು ಬರದಂತೆ ಅವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ (ಗೃಸಂ. ೩೨). [ಮೂಳೆ₁ + ರೋಗ]

ಮೂಳ್ಳು ' ಮೂಡು₂ ' ಪರಾ.

ಮೂಱಂಟೆ (ನಾ). (?) : ದೇವರ್ಗರ್ಚ್ಚಿಂ ಮೂಱಂಟ್ಟೆಯುಂ ಸೊಡರುಂ ಎರಡು ಪೊಟ್ಟುಂ ಸಂಕ × × × ಗೆದ್ದು ಕಾಯನುಟ್ಟು (ಪೆ. ಸಿ. ಶಾಸನ. ೪೨-೩, ೦೨೨). [?]

ಮೂಱಚ್ಚಿ (ನಾ). ಮೂರುಕಣ್ಣುಗಳು : ಮೂಱಚ್ಚಿಯುಳ್ಳ ಮಪ್ಪಕಂ ಗಂಡು ಬಹೆನೆಂದು ಭಾಷೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಬಂದೆ (ಪಾಪ. ೦೩-೦೩). ' ಮೂವಚ್ಚಿ ' ಪರಾ. [ಮೂಱು + ಅಚ್ಚಿ]

ಮೂಱಡಿ. ಮೂರಡಿ (ನಾ). ೧. ಮೂರುಹೆಜ್ಜೆ ; ಮೂರುಪಾದ. ೨. ಮೂರುಕಾಲು : ನಡವುದಾದಿಯುಗಂಗಳೊಳು ಪಾಲ್ಮಡಿಯೊಳುನ್ನತಧರ್ಮವಾ ಮೂಱಿ[ಪಾಣಾ. ವ]ಡಿಯೆ ನಡೆವುದು ಧರ್ಮವಾ ತ್ರೇತಾದುಗಂಗಳಲಿ (ಪಪು. ೨-೬). ೩. ಮೂರುಹೆಜ್ಜೆಗಳಷ್ಟು ; ಮೂರು ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಪ್ರಮಾಣ : ಧರೆಗೊಡಮಂ ಪಕ್ಕೀಶಂ ತಿರಿವ ಬಲಿಯಲ್ಲಿ ಬೇಡಿ ಮೂಱಡಿನೆಲನಂ (ಪಪು. ೪-೦೮೨). ೪. ಮೂರುಅಡಿಗಳ ಒಂದು ಅಳತೆ ; ಮೂವತ್ತಾರು ಅಂಗುಲ : ಒಂದು ಕಾಲವರನೊಂದು ಕಣ್ಣವರ ಮೂಱಡಿಗಳವರ . . . ಕುದುರೆಮೊಗದವರ ದೇಶಂಗಳಂ ಕಂಡವಾ ಕಲಿಪಾರ್ಥನು (ಕೃಪಾಣ. ೦೩-೨೦). ೫. ಬೆಂಕಿಯ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಅಗ್ನಿ : "ಅಗಿನಿ . . . ಂಗಳ ಕರ್ಚ್ಚಿಗ ಖಾಂ ಮರಗೂಡಿನಿರದೆ ಮೂಱಡಿಮೆಂಬುದೆ" (ಗಜೇ. ೨೪). ಫ ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ತ್ರಿಪಾದ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಆಗಿದೆ. ೬. ತನ್ನ ಮೂರು ಹೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಮೂರುಲೋಕಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿದವನು: ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ.

ಮೂಱಡಿ : ೪. ಒಡೋಡೂ ಮೂರಡಿ ಎತ್ತರವಿತ್ತು (ನಿಂಕ್ರ. ೪೭).

ಮೂಱಡಿ ಮಾಡು=ಮೂರುಹೆಜ್ಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಳೆ ; ಮೂರುಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಅಳತೆಗೆ ಹೊಂದಿಸು : ಮೂಱಡಿ ಮಾಡಿದಂದು ನೆಲವೆಲ್ಲಮನಾ ಬಲಿಗಾದ ರೂಪಮಂ ತೋಜಾದಂ . . . ವಾಮನಾಂತರಂ (ಕಂಪಾ. ೯-೩೦).

[ಮೂಱು + ಅಡಿ₁]

ಮೂಱಡಿಗ (ನಾ).=ಮೂಱಡಿ ೫ : "ತುರಗಮೋಂ . . . ಅಗಿನಿ ಮೂಱಡಿಗಂ . . . ಎಲಗ್ಗಳೆಯಂ-ತಿ ೧೩ ಅಗ್ನಿ" (ಗಜೇ. ೪೯-೩೩).

[ಮೂಱಡಿ + —ಗ್ಗ]

ಮೂಱೞಿವು (ನಾ). ನೀರು ಕುಡಿಯುವ ಜಾಗ. ಶತ್ರುವಿನ ಜಾಗ. ತನ್ನ ಮನೆ ಇರುವ ಜಾಗ–ಎಂಬ ಮೂರುಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ನೆಲೆ: ಮೃಗದ ಮೂಱೞಿವುಮನಾಜಾರಮ್ಯಯುಮಂ ಗಾಳಯು[ಮನೆ]ಜಂಗಮುಮಂ ಬ್ಲಲನಾಗಿ (ಕಂಪಾ. ೩-೦೩ ೫). [ಮೂಱು + ಱಿವು (<ಱಿರಂ)]

ಮೂಱು. ಮೂರು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ : "ಪುರಮ್ಮಿತ್ರಯಮೆಂ ಮೂಱು" (ಮುಗಾಶಾ. ೦೦೩-೦) ; ಮೂಱುಮಸ್ಪಪ್ಪ ಒಸಗೆ ಉಚ್ಚಾಸಂಗಳ್ ಒಂದೊಕ್ಕೆಲೊನ್ದು ಪುಟ್ಟಿಗೆ (ಪಪು. XIV. ೦೧೦-೦೭; ೭೭೦); ಪಗರಣದೊಳು ಬೆದ ಮೂಱುಂ ನಿಸುಗುಮಮ್ಮ ದಜಿನೆಲ್ಲಿಗಂತವದೋಷಂ (ಗಜೇ. ೦-೩೮); ನಡೆ ನೋಬ್ಬೊದಮಂತುಮಿಂತು ಮೂಱುನಿಯವು ಮೂಱು ದ್ದೊಂದುವ ಮೂಱೆಡೆ ತಳ್ಳಿದುವಂಬುಜಾಕ್ಷಿಯಾ (ಪಂಪಾ. ೪-೩೨). ೨. ಮಕ್ಕಳು, ಹೆಂಡತಿ ಮತ್ತು ಹಣ ಎಂಬ ಮೂರರ ಮೇಲೆ ಮನುಷ್ಯನಿಗಿರುವ ಮೋಹ ; ಈಷಣತ್ರಯ : ಪ್ರಜುರಂ ಪತ್ನೊಳಗಾಗೆ . . . ಮೂಱ ನಂಬದೆರಡಂ ಬಿಟ್ಟೊಂದಱೊಳ್ ನಿಲ್ಲದಾ ವಚನಬ್ರಹ್ಮದೆ ಮುಕ್ತಿಯೇ (ಕೋಮಿಗ. ೦೦೦). ೩. ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ತಮಸ್ಸುಗಳೆಂಬ ಮೂರುಗುಣಗಳು: ತ್ರಿಗುಣ : ಮೂಱುಂದಲಿ ಹೊಜಗೆ ತೋಱಿರುವ ದಮ ಗುರು ಆಱುಂದಱೊಳಗೆ ತೋಱದೆ ಶಿಷ್ಯ ಕಾನೂಜಿಗೊಂಬ (ಪಪಾಕ್ಯ. ೭೦). ೪. [ವೀರ್ಯೆ] ಇಷ್ಟ, ಪ್ರಾಣ ಮತ್ತು ಭಾವ ಎಂಬ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳು : ಅಜ್ಜೆ ಅಜ ನೆಲೆ ಮಾಡಿ ಮೂಱಕ್ಕೆ ಮೂಱ ಸಂಬಂಧಿಸಿ ಜವಕ್ಕೆ ಇನ್ನು ಪ್ರತಿಮುಲ್ಲವೆಂದು ಅಱಿದ ವಿರಕ್ತರು ಪುರಾತನರಂತೆ ಸಮ್ಯಜ್ಞಾನ್ಯಯಿಂದಲೆ ಆಚರಿಸುವುದು (ಶಪಪ. ೫೯-೫೩). **ಮೂಱು:** ೧. ಅಂತೂ ಮೂರಕ್ಷಂ ಗ ೭೨ (ಪ್ರಇಶಾ. ೦೧೪೬-೪೬; ೧೪೧); ಅವನಿಗೆ ಮುಗಿಲು ಮೂರೇ ಗೇಣು ಉಳಿದಂತೆ ಧಾವಮಾಯಿತು (ಕ್ರ.ಪ.ಕಾ. ೪೬೦). **ಮೂರುಜಾವು**=ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರು ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಉದ್ದುದ್ದವಾಗಿ ಧರಿಸುವ (ಎರಡು ಬಿಳಿ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯೆ ಒಂದು ಹೆಂಪುಬಣ್ಣದ) ಮೂರು ಗೆರೆ. **–ನಾಮ** : ಮೂಱುನಾಮದವ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಹನ್ನೆರಡು ನಾಮದವ ಎಲ್ಲಿ ಹೋದಾನು ? (ಗಾಪ). **ಮೂರುಜಾವು ಜಾಕು**=(ಆಲಂ) ನಂಬಿಸಿ ಮೋಸಮಾಡು. **– ವಂಚಿಸು** : ಅವನು ಕೆಲಸ ಕೊಡಿಸುತ್ತೇನೆಂದು ಹಣ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮೂರುನಾಮ ಹಾಕಿ ಹೊರಟುಹೋದ (ಗಾಪ). **ಮೂವರ್, ಮೂವರ್ಗಳ್, ಮೂವ್ವರು, ಮೂವರು**=ಮೂರುಜನ ; ಮೂರುಮಂದಿ : ತನ್ನ ತಮ್ಮಂ ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯಂಗಾ ಮೂವರ್ ಕನ್ನೆಯರಂ ಪಾಣಿಗ್ರಹಣಂಗೆಯ್ಯೂಗಳ್ (ಪಂಪಾ. ೦-೩೪ ಖ); ಅಮಂ ದುರ್ಜಾಸನನುಂ ನೀನುಂ ಮೂವರೆ ದರಾತನುಂ ಕಬೆದ ಬಟ್ಟಾನುಂ ನಿವೆ ದಲ್ (ಪಣಾಯು. ೩-೦೦); ಸಗರಲ ಪನ್ನಿರ್ವ್ವರು ಮಹಾಧರಿಯೆಯು ಎಡೆಸಾಡ ಮುವನ್ನಾಱುಂ ಮುಣುಗಳುಂ ಸಕ್ಕೆ (ಪಪು. III. ೫೦೫೮೦-೯; ಪು. ೮೮೦); ಅತ್ತೆ ಮಾಯೆ ಮೂವ ಸಂಸಾರಿ ಮುವ್ವರು ಮೈದುನರ್ವ ಪುಲಿಯಂಥಾ ಅವದಿರು (ಪಾಪಾರ. ೫- ೦೧೬-೩೮); ಹಗೆಗಳುಂದಿರಿ ಮೂವರೆಂದನು ಭಾನುಸುತ ಮುಂದು (ಕಬ್ಬಾ. ೯- ೦೩); ಮಡದಿಯರು ಮೂವರಿಗೆ . . . ವಿಂಗಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟನು ವೃಷಭ ಪದೋದನವನುಚಿತದಲಿ (ಕೋಪ. ೦-೭-೩೭). **ಮೂಱುಕೊಡೆ ಅಣ್ಣಿಯರ್**=ಸಿಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು - ಸಿಯಗೆಲ್ಲರ್ ಮಱುಗೆರೆನಾಡುಮೂಮೂಱುವವಾಳೆ · ಮೂಱುಕೊಡೆ ಅಣ್ಣಿಯರ್ ಪೀಗ್ಗಮೊರಾ ಬೀಜನುಳ್ಕೀಜುದು ಬಿಬ್ಬಾರ್ (ಪಪು. XVI. ೪೦೩೪, ೫೦-೪; ೭೫೦). **ಮೂಱುಬಟ್ಟೆ** = ೧. ಹುಟ್ಟು, ಬೆಳವಣಿಗೆ ಮತ್ತು ಸಾವುಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಪಥ : ಮೂಱುಬಟ್ಟೆಯನೆಂದ ಬಟ್ಟಬಯಲೇ ದಿಟ್ಟದಿಟ್ಟಿಯಿಟ್ಟಪ್ಪ ನಿಜಲಿಂಗದೊಳಗೆಜಗೊಳೆ (ಅಪಮೀ. ೫೦೦-೦೨೦). ೨. ಮೂರು ದಿಕ್ಕು – ಪಾವಿ : ಸಟ್ಟನಡುವಿನ ಒದುಕಿಗೇಕೆ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವ ಕಟ್ಟಕಡೆಯಲಿ ಮೂಱುಬಟ್ಟೆ ಕಾಣಲ್ಲವೆ (ಪುಂಂ. ರಾ. ೨-೭೯-೦). **ಮೂಱುರಾಯಕಲಿಕುವರ**=ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶರಣಾಗತವಪ್ರಪ್ರಾಕಾರಂ ಮೂಱುರಾಯಕಲಿಕುವರ . . . ಸೋಮೇಶ್ವರದೇವ (ಶಾಖ. ೩೦-೧೨-೦೭; ೧೧೭೦). **ಮೂಱುರಾಯರ ಗಂಡ**=ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮೂಱುರಾಯರ ಗಂಡಾಂಕಃ ಪರರಾಯಭಯಂಕರಃ ಹಿಂದುರಾಯ ಸುರತ್ರಾಣಯಿ (ಇ)ತ್ಯಾದಿ ಬಿರು(ರು)ದೋಂ(ದೋ)ನ್ನತಃ ತಸ್ಮಿಂನಚ್ಚುತಭೂಪಾಲೀ ಪಾಲಯತ್ಯ

ಮಿರಾಂ ಮಹೀಂ (ಆಱ. IV. ೫೭೦-೦೦ ; ೧೮೫೮). ಮೂಱುರಾಯನ ಸ್ಥಾನಕಲಿ=ಒಂದು ವಿರುದು : ಬನವಾಸಿಪುರವರೇಶ್ವರಂ ಗಣ್ಡಗಣ್ಡ ಗಣ್ಡಭೇರುಣ್ಡಂ ಮೂಱುರಾಯನಸ್ಥಾನಕಲಿ . . . ಪಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಸಸ್ತಿ ಸಹಿತಂ (ಕೞ. IV. ೧೦-೬; ೧೬೬೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮೂನ್ಱು; ಮೂಣ್ಣು; ಮಲ. ಮೂನ್ನು; ತುಳು. ಕೊಡ. ಮೂಂದ್; ಮೂಜಿ; ತೆಲು. ಮೂಡು; ಗಡಬ. ಮೂಂಡ; ಗೊಂದಿ. ಮೂಂಡ್, ಮೂಂದ್, ಮುಂಡ್, ಮುಡು; ಕುಈ. ಮೂ, ಮುಂಜಿ]

ಮೂಱುಂಱೇರಿ (ನಾ). ಮೂರುಕೇರಿ.— ಬೀದಿ : ಪುಂಗೞಿಮೂ ಮೂಱುಮ್ಱೇರಿಯಾ ಪ್ಪುಗಾಱರ ಸೇನೇ(ಣೆ)ಯನಿತ್ತ ಧರ್ಮ್ಮ ಪಾಲ್ವತ್ತು (ಆಱ. VI. ೦೬೬-೯; ೧೪೩). ಪ "ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪಂಗಡದ ವಿಭಾಗ. ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಮಿಸಲಾದ ವಸತಿ.— ಕೇರಿ. ಒಂದು ಊರಿನ ವಿಭಾಗ" (ಆಱ. VI. ೦೬೭ ೦೩೮). [ಮೂಱು + ಕೇರಿ]

ಮೂಱುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಮೂರುಭಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು. –ವಿಂಗಡಿಸು: ಅಂತು ಮೂಱುಗೆಯ್ದು ಪುತುಗಳಂ ಪಡೆವ ಪೃಥ್ವಿಯಂತೆ ಪುತುಮತಿಯುಗಿ ದೇವತೆ ಪೞ್ಕ ಮುಕ್ಕಸನತ್ತ ಪೈಗಮದೇವನಿತ್ತಕೊಂಡುಯ್ದಂ (ಆರಣೀ. ೭-೪೪ ೫). [ಮೂಱು + ಕೆಯ್೨]

ಮೂಱುಜಾತ್ರೆ (ನಾ). (ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ) ಮೂರು ಉತ್ಸವ.–ಪರ್ವ : ಅಲ್ಲಿ ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರಪ್ರಮುಖಸುರಾಸುರನಿಮಿತ ಪರ್ವಂಪ್ರತಿ ಮೂಱುಜಾತ್ರೆಯೊಳಷ್ಟಾಹ್ನಿಕಮೆಂಬ ಪೂಜಾಮಹಿಮೆಯ ಮೆಳ್ಪಂ (ಅಸ್ತಿ. ೫೬-೬). [ಮೂಱು + ಜಾತ್ರೆ]

ಮೂಱುಸಂಜೆ, ಮೂರುಸಂಜೆ (ನಾ). ೧. ದಿನದ ಮೂರು ಸಂಧಿಕಾಲಗಳು ; ಬೆಳಗು, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮತ್ತು ಸಂಜೆ ; ತ್ರಿಸಂಧ್ಯ : ಮೂಱುಸಂಜೆ [ಪಾರ್ಶ್ವ. ೧೬]ಯೊಳಸುನಯಂ ಮಿಗೆ ತನ್ನ ಗುರುಪದ ವನಜದಲಮೋ ರಂತೆ ತನಗವತಂಸಮಾಗಿರಲು ಸ್ತುತಿಪಂ (ಪಾಶ್ವ. ೬೪-೪). ೨. ಸಾಯಂಕಾಲ ; ಮುಸ್ಸಂಜೆ : ಒಂದು ದೇಜನಪರ್ಯಂತಂ ಮೂಱುಸಂಜೆಯೊಳ್ನಡ್ಡುದ ಪೊತ್ತಜಿಳು . . . ಪುಗಿದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೭೬-೯). ಮೂಱುಸಂಜೆ : ೩. ಮೂರುಸಂಜೆಯ ಹೊತ್ತಿನೊಳಗೆ ಬಲುಸನ್ನಾಹದಿಂ ಸೇನೆಯಂ ಪರಹಿ ಉರುಳಲಿವ ಭುಗ್ಗಂ ಕರಸಿ ಕರ್ದೂರವೀಳ್ಯವನ್ನಿತ್ತು ಗುರು ಸುಡಿದಪು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೫೬-೭೩) ; ಒಂದು ದಿನ ಮೂರುಸಂಜೆಯಲ್ಲಿ ಕಲವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕೊಡಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ಹೊಳಯ ನೀರಿಗೆ ಹೊಡುರು (ಆದಿ. ೫೬). [ಮೂಱು + ಸಂಜೆ]

ಮೂಱೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಅನ್ನೆ ಬನ್ದು ತಾಯೂರ ಅಗ್ಗಲಿಯ ಅಂಪುರ ಮೂಱೂರ ಸ್ಥಾನಲ್ಲಿ ತಣ್ಣಾಲಿಗಾಲ ಮೂಡಣ ಪೇರೊಬ್ಬಿಯಂ (ಪಾ. III. ೫೦೫. ೦೩೯-೯೯; ೧೬೧) ; ಮೂಱೂರ ಗ್ರಾಮದೊಳಗೆ ತಮ್ಮ ಹರವರಿಯ ಭೂಮಿಯ ಖಾರಗದ್ದೆಯೊಳಗೆ . . . ಗದ್ದೆ ಮೂಡೆ ೧೦ (ಶಾ. XXVII. ೦೬೦-೬೨; ೧೨೦೦). [ಮೂಱ್ಱ್ + ಊರ್]

ಮೂಱೞಲೆ, ಮೂರೆಲೆ (ನಾ). ೧. ಮೂರುಎಲೆ ; ಮೂರುದಳ : 'ಮೂಱೞಲಿಗವ್ವೆ', 'ಮೂಱೞಲೆಹೊನ್ನೆ' ಪರಾ. ಮೂರೆಲೆ : ೨. ಗ್ಲೋಬಾಟದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮೂರು ಎಲೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಆಡುವ 'ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಪರೇಲ್ : 'ಮೂರೆಲೆಯಾಟ' ಪರಾ. [ಮೂಱು + ಎಲೆ]

ಮೂಱೞಲಿಗನ್ನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಮೂಱೞಲಿಗನ್ನೆ–ವಿದಾರಿಗಂಧ, ಸಾಲಪರ್ಣ. ಅಂಶುಮತಿ. ಸ್ಥಿರ. ಧ್ರುವೆ" (ಶಾಖಾ. ೨). [ಮೂಱೞಲೆ + ಕನ್ನೆ೩]

ಮೂಱೞಲೆಹೊನ್ನೆ, ಮೂರೆಲೆವೊನ್ನೆ, ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ (ನಾ). = ಮೂಱೞಲಿಗನ್ನೆ : "ಶಾರಿಬಾ—ಮೂಱೞಲೆಹೊನ್ನೆ" (ಜಾಕಥಿ. ೨-೨-೬೦) : "ಅಂಶುಮತಿ– ಒ(ಹೊ)ದೆಲಗ, ಮೂಱೞಲೆಹೊನ್ನೆ, ಇಂಗ್ಲಂ" (ಓಷಧಿ. ೩) ; ಕರ್ಪೂರದಲೆಯ ಬೇರು . . . ಮೂಱೞಲೆಹೊನ್ನೆ, ಇವ ಆಷ್ಟಾವಶೇಷಮಾಗಿ ಕಾಸಿ ಕೊಡಿಸಲು ವಾತಶೋಣಿತ ಶಮನವಹುದು (ಕೈಕಿ. I. ೧೭೪). ಮೂರೆಲೆವೊನ್ನೆ : "ಗಳ – ಮರದೇರಣ, ಕದುಕು. ಮೂರೆಲೆಪೊನ್ನೆ" (ಓಷಧಿ. ೪೪). ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ : "ದಾವನಃ – ಚಿತ್ರಮೂಲ. . ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ" (ಓಷಧಿ. ೭೩) : ನೆಲಬೇವು . . . ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಶುಂಠಿ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವಿಕ್ಕೆ ಸೇಮಿದರೆ ವಾತಜ್ವರಂ ಕೆಡುಗುಂ (ಕಕ್ಕ. ೭೩). [ಮೂಱೞಲೆ + ಪೊನ್ನೆ]

ಮೂಱು₁. ಮೂಳ್ (ನಾ). ೧. ಕವಿಯುವ ಹರಿದುಹೋದವನು ; ಕವಿಯಿಲ್ಲದವನು : "ಕವಿಯಿಲ್ಲದಂ ಮೂಳ(ಬ)ನಕ್ಕು" (ಪಂಗಂಡ. ೦೦೬-೬). ೨. ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು ; ತಿಳಿಗೇಡಿ ; ಮೂಢ : ಗಾಳಂಗಣ್ಗಂರಮವಾಸೆಯ ಪಾಗೆಯಂತೆ ದೇಡೞೊಂದೊತ್ತಿಯನಿಲ್ಲ ಪೆಣ್ಗಾನಕೆ ಪಾವುಗೆಯಂ ಗಡಿಗಿಟ್ಟ ರೇಪಿಗಳ್ ಪತ್ತಿದುವಾದೊಡಂ ಬುಳಿಯ ಸೋಲೆಮೆ ನೋಡಿರೆ ಮೂಳ(ಬ) [ಪಾರ್ಶ್ವ. ಲ]ನಾಟಮಂ (ಆಱ್ಕ. ೬-೦೪ ; ಸೂ೬.೫.೬-೧೩ ನೋ). 'ಕುನ್ನಿಮೂಱ' ಪರಾ. (ಗು). ೩. ಹರಿದು ಜೋದ ; ಭಂಗಹೊಂದಿದ : 'ಮೂಱಗಿವಿ' ಪರಾ. ಮೂಳ್೨ : ೧. "ಮೂಳಃ—ಕರ್ಮಹೀನಂ" (ಶಾಖ್ಕ. ೨೬). ೨. ತುತ್ತಿನಾಸೆಗೆ ಲಿಂಗವ ಕೊಟ್ಟುಹೋಗುವ ವ್ಯರ್ಥವಂಭಳ ನಿಮಗೆ ಗುರುವಾದನಲ್ಲದೆ (ಪಾಪಾ. ೬೬-೭೦) : ಚಂಡಿತನವಲ್ಲೀಸುದಿನ ಕವ್ವಂಡ ಮೂಳನನೇನ ಮಾಡುವೆ ವೆಂದವಂ (ಪಾಪಾ. ೦೬-೦೦೦). 'ಕಾಳುಮೂಳ' ಪರಾ. ೪. ಯಾವುದಾದರೂ ಅಂಗದ ನ್ಯೂನತೆಯುಳ್ಳವನು ; ಅಂಗಹೀನ : "ಮೂಳ–ಮುಕ್ಕ, ಅಂಗಹೀನ" (ಜಾಪಾಲ. ೪೪). ೫. ಬಿದಿದಾದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಖಾಲಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ರಿಕ್ತತೆ : (೬). ೬. ಅಲ್ಪನಾದವನು ; ಕ್ಷುದ್ರ ; ಖೂಳರು ಮೂಳರು ಕಾಳರು ಇದು ಪಾಚಿಗೇಡು (ಪಾಪಾ. ೬೬೬-೭೯). ೭. ಅಲ್ಪವಾದ : ಸ್ತೀಪುರನೆಚ್ಚು ಜಯಿಸಿದೊಂದು ಮೂಳವಿಡಾದು ವೇತಕೆ ಪಂಚಶರಗೆ (ಪಾಪಾ. ೬-೦೦).

ಮೂಳಮಾತಿನವ = ಅಲ್ಪನಾದವನು ; ಕ್ಷುದ್ರ : ಅವನೊ. ಆ ಚ್ಯಂದಿನ – ಬಿಡದ ಜಗಳ . . . ಮೂಳ ಮಾತಿನವ ! (ಪುಂಕ್ಕ. ೦೦೬-೨). 'ಮೂಢ' ಹೋ. ಪ ಈ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ 'ಱ' ದ ಅಸ್ತಿತ್ವ ವಿಚಾರಣೀಯವಾಗಿದೆ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಮೂಳ]

ಮೂಱುಗವಿ. ಮೂಳಕವಿ (ನಾ)- ಹರಿದಿರುವ ಹಾಳೆಗಳುಳ್ಳ ಕವಿ ; ಹರುಕುಕವಿ : ಮತ್ತಂ ಮೂಳ(ಬ)ಗವಿಯುಂ ಪೊಜವಾದ್ಯ ವಲ್ಲುಂ . . . ತೊಟ್ಟ ಕಾಯುಂ ವಿರುದು [ಪಂಜೆಯೊಳಗೆ ಹೋಯು ಬಂದಿರ್ಪಂತೆ ಬರ್ಪುದುಂ] (ಪಾಪಾಕ್ಕ. ೭-೨೨೬). ಮೂಳಕವಿ : ಮುಂತಿಗೆ ಗಂಡ ಬಾಳನು, ಮೂಳಕವಿಗೆ ಒಲೆ ಬಾಳದು (ಗಾಣ). [ಮೂಱು + ಕವಿ]

ಮೂಱ್ಱಿ. ಮೂಳಿ (ನಾ). ೧. ಕವಿಯಿಲ್ಲದವಳು ; ಕವಿಹರುಕಿ : "ಮೂಳಿ = ಕವಿಯಿಲ್ಲದವಳ್, ಕರಗದ ಪಾಳಿ (ಜೂಳ ?)" (ಪಾಪಾ. ೫೦. ೦). ೨. ಕೆಟ್ಟವಳು ; ದುಷ್ಟೆ : "ಕುಳಸ್ಯಯೊಳ್ ಜೂಳೆದೊಳ್ ಮೂಬಾದುಕ್ಕುಂ" (ಗಾಣಾಪಾ. ೦೩); ಕೇಡಿಗಿರ್ದ ಮೂಳಿ ನಿಮ್ಮುಮ್ಮುದಮಂ ಪೋಲ್ಪಳೇ (ಕೃಣಾಪಾ. ೩-೦೦). ಮೂಳಿ : ೧. ಬಂದವರಿವರಾರು ಅಂದಗೇಡಿಯು ಮೂಳಿಯ ಮಕ್ಕಳು (ಪಾಪಾ. II, ೩೩೬-೦೩೩); ಇದ್ದರಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರಸಂಖ್ಯೆಯು ಮುದ್ದುಕುಟಿಲರು ಮಾಯಕಾತಿಯಾದ್ದೆಸದು ತಿಮಿಗೊಯ್ಯುಯರು ಮೂಳಿಯರು ವಾಂಛಿದನು (ಕೃಣಾಪಾ. ೩-೨-೬೯) ; ಅವರಿಪಡೆ ಮಾಡಿದುದೀ ಪರಿಯೊಳ್

ಮೂಲಿಯಿಂದೀ ಮುನ್ನಂದಿ (ಕಂಚಾಣ. ೬-೪೬-೬). ೨. ಕದವ ಮುಚ್ಚಿದ ಳಿಕೋ ಗಮ್ಮಾಳಿ ಮೂಳಿ (ತುರಂದ. ೨-೧೩ ಪದ್ಯ) : ದುಷ್ಟಮೂಳಿ ಪೊಗಲೀಯಳು . . . ಎಂದು ಪತಿಕಾರ್ಯಮುಂ ನೆನೆದು ಚಿಂತಿಸಿದ ಮರುತಭವಮು (ಕಂಚಾಣ. ೨-೬-೦೭). ೩. ಬರಿದಾಗಿರುವಿಕೆ : ಬೋಳಾಗಿರುವಿಕೆ : 'ಕತ್ತಮೂಳಿ'. 'ಕಾಲುಮೂಳಿ' ಪರಾ. ೪. ಕವಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಆಭರಣವೂ ಇಲ್ಲದವಳು ; ಬೋಳುತಿವಿಯವಳು : (೫). ೫. ಗಂಡನಿಲ್ಲದವಳು ; ವಿಧವೆ : ನನ್ನ ಮುಪ್ಪನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಕಲಿಗೆ ಮುನುಷಳೆದುಕೊಂಡು ಮೂಳೆ ನಾನೊಬ್ಬಳು ಏನ್ನ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ತಗುಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದೇನೆ (ಶಾಣಾಗ. ೨). ೬. (?) : ಹೊಸು ೧೫ ಮೂಳಿ ತೆಲ ಕೊಟರು (ಸಿಇಎ. ೦೧೨೯. ಉಮುಖ. ೧೧೦-೦೪ ; ೧೪೦೭).

[ಮೂಲ + – ೪. / ತಮಿ. ಮಲ. ಮೂಳಿ]

ಮೂಲಿ೨ (ನಾ). (ಮುಚ್ಚುಳವನ್ನುಳ್ಳ) ಪಾತ್ರೆಯ ಅಥವಾ ಗಿಂಡಿಯ ಸೊಂಡಿಲಿನಾಕಾರದ ಕೊಳವೆ :–ನಳಿಕೆ : "ಮೂಲಿಯಂದು ಕವಿಯಲ್ಲದಳಂ ಕರಗದ ಜೂಳಿಮುಂಜಾಳ್ಮೆ" (ಹರಿ. ೫- ೩೩ ಕ್ರಿಹರ); "ಕುಸ್ಸೆಯೊಳ್ ಜೂಳೆಯೊಳ್ ಮೂಲಿಯಳ್ಳ" (ಸಂಗಿಪು. ೦೩).

[ದೇ.ತಿ ತಮಿ. ಮೂಳಿ]

ಮೂಲಿವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಅರಸನ್ನೆ ಬಾಗ್ಗಬ್ಬು ಪಲ್ಮಡಿಣಾಂ ಮೂಲಿವೆಳ್ಳಿಕಾಂ ಕೊಟ್ಟಾರ್ (ಪ್ರಾಇ. ೦೧೩೩, ೦೩-೦೨ ; ೪೫೦). [? + ಪಳ್ಳಿ]

ಮೂಲ್ಮಾಡು (ನಾ). (?) : ಕೆಸವದ್ಮ ಆಳ್ದೊನ ಬೆಸದೊಳ್ಳಿಲು ವಕ್ಕರ ಮೂಲ್ಮಾಡಿನೊಳ್ಳಾದಿ ಇಸ್ಸರಂ ಕೊಂದು ತಾನುಂ ಸ್ಥಿಯಾದನ್ (ಪಪ. ೩. ೪೫೪೬-೨೨೯-೬ ; ೨೦೦). [? + ಕಾಡು]

ಮೂಲ್ಕೊಂಡಿ (ನಾ). (?) : ಪನ್ನೆರಡುಗದ್ಯಾಣದಿಂದೊಳಗಾದ ದಣ್ಣಮುಂ ಮೂಲ್ಕೊಂಡಿ ಒಳ್ಳಕ್ಕೆಯುಂ ಯುಮ ಬಿಟ್ಟಂ (ಪಪ. XI. ಶಾಪಾ. ೦೩೨-೪೮ ; ೨೦೦). [?]

ಮೂಲ್ಪೆರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸಿಮುಳ್ಳ ಕಿಸುಮಣುಣ್ಣ ನಾಡಾಳೆ ಮೂಲ್ಪೆರಸರಾಳ್ ಮೂರಿದಾಸರಿಯು ತಮ್ಮವ್ (ಪಪ. XVI. ಕುಮಾಕಂ. ೧೩-೭ ; ೧೪೦). [? + ಅರಸ]

ಮೃಗ (ನಾ). ೧. ಜೆತುಷ್ಪಾದಿ ; ಪ್ರಾಣಿ ; ಪಶು : "ಮೃಗದಧ್ಯಯಂ ರೂಪಮೆಂಬುದು" (ಜಾಣಯು. ೦೩೬-೩೦) : ಮೃಗ ಪಶು ಪಕ್ಷಿನಿಗಣಂಗಳೊಳಗನಿತನಿಜಾತಿಜನಿತಭಾಷೆಗಳೆಂದುಂ ಪೆಗಟ್ಟಂತಿರೆ (ಧರ್ಮಾ. ೦-೭) : ಮೃಗಮೆಲ್ಲಂ ಕೃಷ್ಣಮೃಗಂ ಖಗಮೆಲ್ಲಂ ಕೋಗಿಲೆ . . . ಎಮಿದುವಾಗಳ್ (ಪಭಗೀ. ೬-೩೦). ೨. (ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ) ದುಷ್ಟಜಂತು ; ಹಿಂಸ್ರ ಪ್ರಾಣಿ : ನೆಲನುಃ[ಗಾ]ಲಯುಂ ಕೆಮ್ಮುಂ ಮೃಗಮುಮನಜ್ಜುದು ಕಾಲಾಳೊಳಂ ಕುದುರೆಯೊಳಮೊಳಗಂ ಬರಲಾಪ ಬಲ್ಲಂ (ಸಂಚಾಣ. ೩-೨೩ ೩). ೩. ಜಿಂಕೆ ; ಎರಳೆ : "ಏಣಃ..ಕುರಂಗಃ. ಹರಿಣಃ. ಮೃಗಃ — ಈ ೪ ಹುಲ್ಲ" (ಜಾಣಯು. ೪೯-೬೬) ; ಮೃಗಮಂ ಪವನಂ . . . ವೃಷಭನಂ ಪರನೇಱ್ ನಭಕ್ಕೆ ಸಲ್ವುದುಂ (ಪಪ. ೦-೨೬ ೩) ; ಹೊರಳುತ್ತತ್ತಳಿ ಆತನ ಮನತೆ ಸರಸುಜ್ಜಿದ ಮೃಗದೊಲು ನಿಜ್ಞಾತೆ (ಪಚಿಪ. ೦೨-೩೦ ೧೫೪). ೪. (ಹೊಟ್ಟೆಯ ಗ್ರಂಥಿಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವ) ಕೊಂಬಿಲ್ಲದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ ; ಕಸ್ತೂರಿಮೃಗ: ಮೃಗನ ಸಾಧಿ ಪೊಸಲೊಪ್ಪುವ ಮೃಗಳಲಾಸನ ದೇವಿಯ (ಜಾಬ್ಳಿ. ೬೬-೨). ೫. ಕಸ್ತೂರಿಮೃಗದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ; ಕಸ್ತೂರಿ ; ಮೃಗಮದ : ಮೃಗದಂತಿರೆ ದುಗುಮಗಿಸುವ ಸುಗಂದ ವರಕ್ಕೆಲಶ್ಯಾಗದ ಮೇಚನ ಸೊಡರ್ಮಕ್ಕುಗೀಂದೆ ಬೊಟ್ಟನಿಟ್ಟಳ್ ಮೊಗದೊಳ್ಳಕ್ಕುರಿಯ ತಿಲಕದಂತಿರೆ ಪರಿಯಾ (ಜಾಣಃ. ೬-೩೬). ೬. (ದೇಹದ ಮೇಲೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಗುರುತುಗಳುಳ್ಳ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ್ಟೆ : "ಭದ್ರಃ. ಮಂದಃ. ಮೃಗಃ– ಎಂದಿಂತು ಆನೆಗಳ್ ಮೂಱುತೆಱನಕ್ಕುಂ" (ಜಾಣಯು. ೪೬-೬೨) ; ನಯನಿಪುಣಸೂತ್ರ ಧಾರರ್ ನಿಯಮಿಸುವರ್ ಭದ್ರಮಂದಮೃಗಸಂಕೀರ್ಣಾನ್ವಯದ ನೃಪಕಿರಗಳಂ (ಕತ್ಕ. ೨-೩೬)· ೭. ಚಂದ್ರಬಿಂಬದಲ್ಲಿರುವ ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಹೋಲುವ ಗುರುತು : "ಮೃಗಃ. ಅಂಕಃ . . . ಕಳಂಕಃ . . . ಈ ೮ ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ ಪರ್ಯಾಯವಣ ಕರ್ಪ" (ಜಾಣಯು. ೯-೨೪). ೮. ಹುಡುಕುವಿಕೆ : ಅನ್ವೇಷಣೆ : "ಅನ್ವೇಷಣಂ, ವಿಚಯನಂ, ಮಾರ್ಗಣಂ, ಮೃಗಣಾ, ಮೃಗಃ – ಈ ೫ ಹುಡುಕಿ ನೋಡುವಿಕೆ" (ಕರ್ನಾಂ. ೫೬೬). ೯. ಬೇಟೆ : ಶಿಕಾರಿ : 'ಮೃಗವ್ಯಸನ' ಪರಾ. ೧೦. ಯಾಚನೆ : ಬೇಡಿಕೆ. ೧೧. ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಮಾಸ. ೧೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಮೃಗಃ – ಮೃಗ. ಹುಲಮಾವು" (ಸಿಇಎ. ೦೨೬). ೧೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರದ ಹೆಸರು ; ಮೃಗಶೀರ್ಷ ನಕ್ಷತ್ರ : "ಮೃಗಶಿರಯು ಮೃಗಮುನಕ್ಕುಂ" (ಜುಂಗಣ. ೦೨-೭). ೧೪. ಒಂದು ರಾಶಿಯ ಹೆಸರು : ಮಕರರಾಶಿ : ಕಸ ಘಟ ಮೃಗಕ್ಕೆ ಗುರು ಭುಷ ಧನುಗೆ . . . ತದಂಶಕ್ಕುಮಧೀಶರ್ (ಜಾಕಂ. ೦-೩೬). 'ಮೃಗಗೃಹ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮೃಗಗೃಹ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಒಂದು ರಾಶಿಯ ಹೆಸರು : ಮಕರ ರಾಶಿ : ಬಪುತನಯಮಂ ಬಹುವಿತ್ತಂ ಮಹೀಶ್ವರಂ ಮೇಣ್ ಮಹೀಶ್ವರಾಧೀಶ ಸಮಂ ಪುಟಿತವಯಂ ಪೆಲಸಿಕೆ ಮೃಗಗೃಹದೊಳ್ ತನ್ನನುಜನನಿ ಸುಗುಂ (ಜಾತಕ. ೦೬-೨೦). [ಸಂ.]

ಮೃಗಜಲ (ನಾ). ೧. (ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮರಳುಗಾಡಿನ ಪಥದಲ್ಲಿ) ನೀರಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ದೂರದಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಹರವಿನಂತೆ ಕಾಣುವ ಒಂದು ಭ್ರಮೆಯ ನೋಟ. ೨. (ಅಲಂ) ಬಿಸಿಲುಗುದುರೆ ; ಭ್ರಮೆ ; ಇಂದು ಅವೆಲ್ಲವೂ ಮೃಗಜಲದಂತೆ ಮಾಯವಾದವು (ಕಪ. ೬) ; ಅವರು ಧಾವಿಸುತ್ತಿದ್ದುದು ಈ 'ಮೃಗಜಲ'ದ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೇರಿ (ಶುಗಶು. ೬೬). 'ಮೃಗತೃಷ್ಣೆ' ಪೋ. [ಸಂ.]

ಮೃಗಜಾಲಿಕ (ನಾ). (ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ) ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಬೀಸುವ ಬಲೆ : "ಮೃಗಜಾಲಿಕಂ ವಾಗುರಂ ಬೆಳ್ಕಾರವಸುಕ್ಕು" (ಜುಂಗಣ. ೦೦೨-೬)· [ಸಂ. ಮೃಗಜಾಲಿಕಾ]

ಮೃಗಜಾಲಿಕೆ, ಮೃಗಜಾಳಿಕೆ (ನಾ). = ಮೃಗಜಾಲಿಕ. **ಮೃಗಜಾಳಿಕೆ**: "ಪಾಶಃ. ಬಂಧನಗ್ರಂಥಿಃ. ವಾಗುರಾ. ಮೃಗಜಾಳಿಕಾ—ಈ ೪ ಬೆಳ್ಕವಾರಂ" (ಜಾಣಯು. ೪೮-೧೧೩). [ಸಂ. ಮೃಗಜಾಲಿಕಾ]

ಮೃಗಜಾಳಿಕೆ "ಮೃಗಜಾಲಿಕೆ' ನೋ.

ಮೃಗಣೆ (ನಾ). ಹುಡುಕುವುದು ; ಅನ್ವೇಷಣೆ : "ಅನ್ವೇಷಣಂ . . . ಮೃಗಣಾ. ಮೃಗಃ —ಈ ಹುಡುಕಿ ನೋಡುವಿಕೆ" (ಕರ್ನಾಂ. ೫೬೬).

[ಸಂ. ಮೃಗಣಾ]

ಮೃಗತತಿ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಗುಂಪು; ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗ: ಮೃಗತತಿ ಭಯವು . . .ಗಗನದ ಮೇಚರರ್ಗಳ್ಗೆ ಸಾರರ್ ಪಗಜೆಯತುಳತಪಥತಪಡೊಳ್ (ಗಜಪ. ೯-೦೪) ; ಮೃಗತತಿ ಪೊದಪ್ಪಿ ಮೃಗತೃಷ್ಣೆಗಳಂ ಜಲಮೆಂದು ಪರಿದುಮೋರಂತೊಡರೊಳ್ ಪೆಗೆದ ಕಡುತಾಪದಿಂ ಪೆಗೆ ಮೊಗದಿಂ ಸೂಸಿರ್ದುದಾ ನಿದಾಘದೊಳೆತ್ತಂ (ಕಾಬಾಪ. ೯-೦೨೬). [ಸಂ.]

ಮೃಗತೃಷ್ಣಿಕೆ (ನಾ).=ಮೃಗಜಲ ೧ : ಏಗೆ ತೃಷ್ಣೆ ಪುಟ್ಟಲಿಂದ್ರಿಯ ಮ್ಯಂಗಳಂ ಭೋಗಮೆಂಬ ಮೃಗತೃಷ್ಣಿಕೆ ಮೆಯ್ದೆಗೆಯಲ್ಕೆ ಬಾರದಂತಿರೆ ಪೆರೊಡಗೊಂಡೊಯ್ವುದೆಂಬುದೊಂದಿಷ್ಟಿರಿಯ (ಜಾಬಾಂಪು. ೨೩೬) : ದೇಸಗೆಯ ಬಿಸಿಲೊಳಾ ಕೈಲಾಸನಗಂ ವೆಱೆಯೆ ಕರಗಿ ಕಣ್ಗಟ್ಟುವ ಕರಂ ಸೂಸಿ

ಪರಿವೆಯು ದೆಸೆಗೆಟ್ಟ ಮಾಳರವಾಗಿರ್ಮೊಹದ ಮೃಗತೃಷ್ಣಿಗಳ್ (ಶಾಕ್ತ. ೯-೩೦) ; ಈ ಹೆಸರು ಮಾತ್ರ ಮೃಗತೃಷ್ಣಿಕೆಯಂತೆ ನನಗೆ ವಿಷಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು (ಜಾಕಂತ. ೧೭೬-೧೬).

[ಸಂ. ಮೃಗತೃಷ್ಣಿಕಾ]

ಮೃಗತೃಷ್ಣೆ (ನಾ)- = ಮೃಗಜಲ ೧ : ಮೃಗತತಿ ಪುಟಚ್ಚ ಮೃಗತೃಷ್ಣೆಗಳ್ ಜಲಮೆಂದು ಪರಿವುಮೋರಂತೊಡರೊಳ್ ನೆಗೆದ ಕಡುತಾಪದಿಂ ಪೊಗೆ ಪೊಗದಿಂ ಸೂಸಿರ್ದುದಾ ನದಾಭಯೋತ್ಸಂ (ಶಾಂತಪು. ೯-೦೨೬) : ಪುಂಜಿಜನಪ್ರೌತುಷ್ಮಲನಾದಿವಿಷಯಮಜ್ಮೃಗತೃಷ್ಣಾಪಿಪಾಸಾಸ್ಪದಮು ಬಲ್ಲನೆ ಧರ್ಮತತ್ವರಹಸ್ಯನಿಶ್ಚಯವ (ಶಾಕ್ಕಾ. ೦೪-೧೩). [ಸಂ. ಮೃಗತೃಷ್ಣಾ]

ಮೃಗದಂತ (ನಾ). ನಾಯಿ ; ಶುನಕ : "ಕೌಲೇಯಕಃ, ಸಾರಮೇಯಃ, ಶುನಕಃ . . . ಮೃಗದಂಶಃ ಶಾಲಾವೃಕಃ— ಈ ೮ ನಾಮ(ಯ)" (ಜಾಂಯು. ೨೭-೦೩೬). [ಸಂ.]

ಮೃಗದಂಶಕ (ನಾ).=ಮೃಗದಂಶ : ಕೌಲೇಯಕಃ . . . ಮೃಗದಂಶಕಃ. ಶುನಕಃ , ಭಷಕಃ , ಶ್ವಾನ್ — ೭ ನಾಯಿಯ ಪೆಸರು" (ಅಕ್ಕಾ. ೨೨-೩೦೩).

[ಸಂ.]

ಮೃಗಧರ (ನಾ). ೧. ಜಿಂಕೆಯ ಗುರುತಿನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಚಂದ್ರ : ಸಂಜಯಾ . . . ಕುರುಕುಳಗಗನಮೃಗಧರಂ ಬಂದನೆಂದು ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ದುದುಂ (ಹರಿ. ೦೬-೬೩ ಕ); ಮೃಗಧರನಂಶುಮಾಲೆ ಸಸು ಮುಟ್ಟುವನುಂ ಜಲಸೂಕ್ಷ್ಮ ದಿಂದುಗಳ್ ಪೊದಪುವ (ಜಗ್ಗಿ. ೧-೨೪). ೨. ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವವನು : ಶಿವ: (ಕ)- ೩. ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೧ - ೩ : ಕಲಾವಿಧಿಯಂತೆ ಮೃಗಧರಂ ಸಭದಂತೆ ಕುಜಯುತಂ . . . . ದಿನಕರಪ್ರಭೆಯಂತೆ ಪುಂಡರೀಕೋಲ್ಲಾಸಿತಮಾಗಿ ತಚ್ಛೈಲಮೆಸೆದಿರ್ದುದು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೦೦-೩). ೪. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಯುಗ ಭುತ ಗಜ ಖಗಾಂಬರ ಮೃಗಧರ ನಗಷಟ್ಕಮೆನಿಪ ವೈಕ್ರದ ಲಿಕ್ಕಂ ಸೊಗಯಿಸಿ ತೋರ್ಪಾಂ (ಕಂಸೋಂಪಾ. ೨-೨೦೦). [ಸಂ.]

ಮೃಗಧರಧರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ: ಮೃಗಧರಧರಂ ನಗಂತಃ ನುಡಿದಂ (ಜಾತಕ. ೧-೧೯). [ಸಂ.]

ಮೃಗಧೂರ್ತ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳ್ಗದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಮೋಸಮಾಡುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳುದೆಂದು ಧಾವಿಸಲಾದ ಪ್ರಾಣಿ ; ನರಿ : ಕಂಡಂ ಮೃಗಣಾಪತಿಯಂ ಮೃಗಧೂರ್ತಸಧ್ವಜಕ್ಷೀಣಾರ್ತಂ (ಹರಿ. ೧೩-೦೨).

[ಸಂ.]

ಮೃಗಧೂರ್ತಿಗ (ನಾ)- = ಮೃಗಧೂರ್ತ : "ಜಂಬುಕಃ, ಶಿವಾ . . . ಮೃಗಧೂರ್ತಕಃ — ಈ ೮ ನಾಮ" (ಜಾಂಯು. ೩೪-೬೩). [ಸಂ.]

ಮೃಗನಯನೆ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯ ಕಣ್ಣಿನ್ನಗಳಂತೆ ಕಣ್ಣಿನಗಳುಳ್ಳವಳು ; ಸುಂದರಿ : ಮೃಗನಯನೆಯರೊಡನೆಯುಮಾಕೆಗಳುದ್ಯನ್ನದನಮದ್ಯಮಂ ಮುಕ್ಕುಳಿರ್ದುಗುಬ್ಬಿಯುಮಶೋಕ ವಕುಳದ ಮುಂಗುಳಲರ್ವುವು ರಮಣ ಮನಮಲರ್ವಂತೆತ್ಸಂ (ಜಾಂತ್ರ. ೭-೦೩೩) ; ಕೋಡಿದೀನಾರಮನಾ ಮೃಗನಯನೆ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಂಡಳ್ ಪೆಗುಬ್ಬೆಪ್ಪಿರ್ದ ರತ್ನಮಯಶಂಬಳಮಂ (ಶುಆಪ. ೦೦-೦೦೬). [ಸಂ. ಮೃಗನಯನಾ]

ಮೃಗನಾಭಿ (ನಾ). ೧. ಕಸ್ತೂರಿಯೆಂಬ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು ತನ್ನ ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿ : ಕಸ್ತೂರಿಮೃಗ : ಅಧಿಕಕಸ್ತೂರಿಯರಿ ಕೊಡುವ ಮೃಗನಾಭಿ ತಾನಾವ ಲೇಸು (ಜಗ. ೬-೩೩), ೨. ಕಸ್ತೂರಿಮೃಗದ ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ : ಕಸ್ತೂರಿ : "ಮೃಗನಾಭಿಃ ಮೃಗಮದಃ ಕಸ್ತೂರಿಕಾ — ಈ ೩ ಕಸ್ತೂರಿ" (ಜಾಂಯು. ೨೯-೩೦) ; ಮೃಗನಾಭಿಯಾನಾನೆಯ ಕೊಂಬುಗಳಂ ಪೆರ್ಮಿದೀ ತೋರಮುತ್ಸಂ ಕಸ್ತೂರಿಗಳಂ ಮುಂದಿಟ್ಟೊರ್ವಂ ಪುಗುತಂದಂ ರಾಜಭವನ ದೊಳಗಂ ಶುರಂ (ಜಾಂತ್ರ. ೯-೦೦೬) ; ಗಂಧಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯಮೃಗನಾಭಿ ಮೊದಲಾದ ಚಿಂದಿದಿಂದೀರ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಲೇಪನ ಮಾತಿ(ಜಾಕ್ಕಾ. ೬-೨೯).

[ಸಂ.]

ಮೃಗನಾಭಿಜ (ನಾ). = ಮೃಗನಾಭಿ ೨ : ಬೊಟ್ಟಿಡುಪುದೆ ಭಾಳದಲ್ಲಿ ಮೃಗನಾಭಿಜಮಿಂದ್ರಮಾಣಿಪಿಭೂಷಣಾಂ ತೊಮುಪೆದೆ ಜೋಡಿಸುಗೆ ಪಿರಿದಾದುದು ಪರ್ದಿದ ಮರ್ಬು ಲೋಕದೊಳ್ (ಜಾಹರಿ. ೦೦-೨೨).

[ಸಂ. ಮೃಗನಾಭಿಜಾ]

ಮೃಗನಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ವಿಡಂಗ : "ಮೃಗನಾರಿಯಂದೆನೆ ವಿಳಂಗಮನಿಕ್ಕುಂ" (ಶುಂಗಣ. ೩೩-೦೧), 'ಮೃಗಾರಿ' ಹೋ. [?]

ಮೃಗನೇತ್ರ (ನಾ). [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ನಾಲ್ಕುಅಕ್ಷರಗಳ ನ್ನುಳ್ಳ 'ಪ್ರಮಿಷ್ಟೆ' ಎಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಲಗಯುಗ್ಮಂ ನೆಗಟ್ಟುಗಳ್ ಮೃಗನೇತ್ರಃ ಮೃಗನೇತ್ರಂ (ಜಂರೂಚಂ. ೨-೭೪). [ಸಂ.]

ಮೃಗನೇತ್ರೆ (ನಾ). = ಮೃಗನಯನೆ : ಮೃಗನೇತ್ರೆಯ ತೊಳಗುವ ಕಾಲುಗುರ್ಗಳ ನೊಪ್ಪಿರದ ಪೊಳೆವ ವಜ್ರಂಗಳ ಕಾಂತಿಗಳಿಕ್ಕರೆ ಪರ್ದಿ ಪಟ್ಟೆಯ ಜಗಲಿಯೊಳೊಪ್ಪಿದುವು ರಂಗವಲಿಯನಿಕ್ಕಿದಪೋಲ್ (ಜಗ್ಗಿ.೬-೧೩) ; ಮಗವೆ ಕೋಪಿಸಲೇಕೆ ಹೋಗಿ ಬಂದಪೆವಯ್ಯ ಮೃಗನೇತ್ರೆ ಪರಾಯೆಯಂ ಬೇಡಿಕೊಂಡಪೆವಮ್ಮ (ಹಂಪ. ೦೭-೦೩೮). [ಸಂ. ಮೃಗನೇತ್ರಾ]

ಮೃಗಪಂಚಕ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಮೃಗಶಿರಾನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗುವ ಮೃಗಶಿರ, ಆರ್ದ್ರೆ, ಪುನರ್ವಸು, ಪುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಆಶ್ಲೇಷೆ ಎಂಬ ಐದು ಮಳೆಯ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು : ಮೃಗವಂಚಿಂದಿಂದ ಮಳೆ ಬರುತ್ತದೆ (ಜಾಪ್ರ). [ಸಂ.]

ಮೃಗಪತಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಒಡೆಯ ; ಸಿಂಹ : "ಹರಿಃ, ಮೃಗಪತಿಃ . . . ಕೇಸರಿಷಟ್ಕ-ತೀ ೯ ಸಿಂಹದ ಪೆಸರ್" (ಜಾಂಯು. ೪೬-೩೮) ; ಮೃಗಪತಿ ಪೊಣ್ಮಿದ ಕಿಶೋರಕೇಸರವಿಧಿಯಿಂದಂ . . . ತನ್ನನ್ನಯ ರಾಜಧಾನಿಯನನುಜಪ್ರೇಷಣಪರಾಜಿತನೆಂದ್ಮಿ ಪಂದು (ಜಾಂತ್ರ. ೦-೪೩ ಕ), ೨. ಹುಲಿ : ವ್ಯಾಘ್ರ. ೩. ಗೂಡುಜಿಂಕೆ. ೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ಒಂದು ರಾಶಿಯ ಪೆಸರು: ಸಿಂಹರಾಶಿ : ಭೃಗುಜನಿರೆ ಕರ್ಕಿಯೊಳ್. ಮೀನೀ ಮೃಗಮಿಥೊಳ್ ದ್ವಾದಶಾನಿಧಸ್ಯತಸ್ಯಾಮ್ಯಗಣಂ ವೀಕ್ಷಿಸುವೆಡೆ ಪೊಂದುಗುಮಾ ಲಗ್ನೋದ್ಭವಂ ಅಧಮ್ಯಾಂಶರದೊಳ್ (ಜಾತಕ. ೬-೨೮).

[ಸಂ.]

ಮೃಗಪೋತ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯ ಮರಿ : "ಕೋಸನೆ ಮೃಗಪೋತ" (ಜಾಕಂ. ೨೪) ; ಮೃಗಪೋತನನು ಹಜಿಯೊಯ್ವುದುಚಿತವೆ (ಶುಜ್ಯೋಕ್ಷೀ. ೬-೨೪). [ಸಂ.]

ಮೃಗಪೋತಕ (ನಾ). = ಮೃಗಪೋತ : ವಾಸರನ ಪಮಕುಂಜರನ ಪಂಚಾನನನ ಮೃಗಪೋತಕನ ಗುಣವಾ ನರೇಂದ್ರನೊಳಿರಲುಚಿತಮಹುದು (ಶುಜ್ಯೋಕ್ಷೀ. ೬-೦೦೯). [ಸಂ.]

ಮೃಗಪ್ಲುತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ]. ಮಾರ್ಗಆಕಾಶಚಾರಿಯ ಪದಿನಾರು ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಕ "ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಕುಂಚಿತಮಾಡಿ ಎತ್ತಿ ನೆಗೆದು ನೆಲದ ಮೇಲಿರಿಸಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಲನ್ನು ಅಂಚಿತಮಾಡಿ ಕಣಕಾಲನ್ನು ಮೊದಲ ಕಾಲಿನ ಮುಂದೆ ಇರಿಸುವುದು" (ಅಕ್ಕಂ. ೩೦೯ ಚಿತ್ರಾಭಿನಯ) : ಚರಣಮಪೊಂದು ಕುಂಚಿತವಿರವಂದೆತ್ತಿ ನೆಗೆದು ನೆಲದೊಳ್ ನಿಲಿಸುತ್ತಿರದಂಚಿತಪದಜಂಘೆಯನಿರಿಸಲ್ಕಾ ಪದದಿಗೆ ಮೃಗ ಪ್ಲುತಮೆನಿಕುಂ (ಅಕ್ಕಂ. ೯-೧೬). [ಸಂ. ಮೃಗಪ್ಲುತಾ]

ಮೃಗಬಂಧಿನಿ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಬಳಸುವ ಬಲೆ: "ವಾಗುರಾ, ಮೃಗಬಂಧಿನೀ—ಮೃಗಗಳ ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆಯ ಪೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂ.೧೬. ೭೦೪). [ಸಂ. ಮೃಗಬಂಧಿನೀ]

ಮೃಗಭೂ (ನಾ). = ಮೃಗನಾಭಿ ೨: ಮೃಗಭೂಮಿಯದ್ದವಿಳಾಸಿನೀ ಕುರಿಕಾಬಿಂದಂಗಳಂ ಪೊತ್ತು ಮಲ್ಲಿಗೆಯೊಳ್ ಧಾಮಿ ಧೂಪದೊಳ್ ಪೊರೆದು . . . ಪಳಂಚಿ ಸುಜಿದಕ್ಕುಂದೊಂದು ಮಂದಾನಿಳಂ (ಹರಶಾ. ೯-೫೦); " ಚೌರಿ " (ಸೂಕ್ತಿ. ೫೩:೭); ಮೃಗಭೂಕುಂಕುಮಚಂದನದ್ರವ ವಿಲೇಪಂ ನೂತನಾನರ್ಘ್ಯರತ್ನಗುಣಾಲಂಕರಣಂ ವಿಚಿತ್ರವಸನಂ ಜಿಲ್ಲಾಗೆ (ಪಾಣ. ೭-೧೩). [ಸಂ.]

ಮೃಗಮದ (ನಾ). ಕಸ್ತೂರಿಮೃಗದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ; ಕಸ್ತೂರಿ : "ಮೃಗನಾಭಿಃ, ಮೃಗಮದಃ, ಕಸ್ತೂರಿಕಾ—ಈ ೩ ಕಸ್ತೂರಿ" (ಶಬ್ದಮ.. ೫೯-೭೧೦); ಮೃಗಮದಪತ್ರರೇಖೆಗಳನೇಕಕೆ ತಾಳ್ದಿರ್[ದಾದು]ವೀ ಕದಂಬುಗಳ್ (ಪಂಪಾ. ೪-೭೨) : ಸುದತಿಗೆ ಮೃಗಮದದ ಪತ್ರಲೇಖೆಗಳಸಗುಂ (ಪಾಣ. ೦೦-೦೨೬). [ಸಂ.]

ಮೃಗಮದಾಮೋದ (ನಾ). ೧. ಕಸ್ತೂರಿಯ ಕಂಪು.—ಸುವಾಸನೆ: ಮೃಗಮದಾಮೋದಾಸ್ಯ ನಿಶ್ವಾಸಿದುಂ ತಳರೇ ತಾಪರೆಯೇ ಮದಾಳಿ ಕುಲಮೇ . . . ಕಂದಿರೆ (ಹರಶಾ. ೭-೦೦೪). ೨. ಕಸ್ತೂರಿಯೆಂಬ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಮೃಗಮದಾಮೋದಶ್ರೀಮತ್ಕಿಭುವನಮಲ್ಲದೇವಮಹಾದಾಯಧರ್ಮಂ ಪರುಳ್ ಸಾಧಂ ನಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಸ್ತುತಸಹಿತಂ (ಕಪಿ. ೧೦-೫೯-೦೨ ; ೧೦೮೭) ; ದಾಸಂತಿಕಾದೇವೀಲಬ್ಧ ವರಪ್ರಸಾದ ಮೃಗಮದಾಮೋದ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾ ಮಂಡಳೇಶ್ವರಂ (ಎಪಿ. V (R). ೫೮:೫೮: ೧೦೦-೦೬: ೧೨೦೫). [ಸಂ.]

ಮೃಗಯಾವ್ಯಸನ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡುವ ಹವ್ಯಾಸ: ನಿಮಗೆ ಮೃಗಯಾವ್ಯಸನವ್ಯಾಪಾರಮಾದಂದಿಕ್ಕುಮಲ್ಲದಾಗದು ನಿಮ್ಮ ದುಷ್ಕರ್ಮದ ಫಲಂ (ಹರಶಾ. ೧೧೭-೪); ದ್ಯೂತ ಮೃಗಯಾವ್ಯಸನವಿಷ ನೈಪಜಪತಿಗಾದ ವಿನೋದ (ಕುಮಾ.ಗೆ. ೩-೦೨). [ಸಂ.]

ಮೃಗಯು (ನಾ). ಬೇಟೆಯಾಡುವವನು; ಬೇಟೆಗಾರ: "ಮೃಗಯುಃ, ಲುಬ್ಧಕಃ, ವ್ಯಾಧಃ, ಪಾಗುವಿಕಃ—ಈ ೪ ಮೊವಲಿಗಂ" (ಶಬ್ದಮ. ೧೫-೧೧೨); ಭೂವಿಕಂಪಮಾಗೆ ಪರಿವ ಮೃಗಯಂಗಳಭರಣಘಾತಕ್ಕುಂಗಳೊಳಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೬೦). [ಸಂ.]

ಮೃಗಯು (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಬೇಟೆ: ಮೃಗವ್ಯಸನ : "ಆಖ್ಯೇಟನಂ, ಮೃಗಯಾ, ಮೃಗವ್ಯಂ, ಪಾಪರ್ದಿಃ, ಅಪೇಟಕಃ—ಈ ೫ ಬೇಂಟೆ" (ಶಬ್ದಮ. ೧೦-೧೯೦); ಮೃಗಯಾವ್ಯಾಜದಿನೊರ್ಮೆ ಶತನು ತೊಲಲ್ತರ್ಪಂ ಪಳಚಿಲ್ಕೆ (ಪಂಪಾ. ೦-೨೦). [ಸಂ. ಮೃಗಜಾ]

ಮೃಗರಾಜ (ನಾ). ೧. = ಮೃಗಪತಿ ೧ : ಮೃಗರಾಜದೊಡ್ಡೇಂ ಮೃಗರಾಜನಂ ನಜಿಪುದೇ ಕಾಂಗಲ್ಕೆ ನಮ್ಮಿ ಬೃಹದ್ಭಜನೀಸಂಕುಳಮಾ ಜಗೀಷುವನಿದೇಂ ಸಂಗ್ರಾಮದೊಳ್ ಗೆಲ್ಗುಮೇ (ಆದಿಪು. ೦೭-೫೭); ದೊಲ ಕೊಂಡ್ರಿದ ಬಲೆಯೊಳ್ ಮೃಗರಾಜಂ ತೊಡರ್ಗುಮಿ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೭-೮೭ ೪). ೨. = ಮೃಗಪತಿ ೨. ೩. = ಮೃಗಪತಿ ೪. [ಸಂ.]

ಮೃಗರಾಜವಿಷ್ಕರ (ನಾ). ಸಿಂಹಾಸನ : ಶ್ರೀಮಂಜುವರ್ಮಂ ವಿರಚಿಸಿ ಮೃಗರಾಜವಿಷ್ಕರದೊಳ್ ಬಾಲಕನಂ ಭೂಮ್ಯಭಿಮುಖವಿನಿವಿಷ್ಟನಂ ಮಾಡಿ (ಶಬ್ದ. ೭-೩೩ ೪); ಭವ್ಯರಕ್ಷಾಕರನಂ . . . ಮೃಗರಾಜವಿಷ್ಕರದೊಳಿರಿಸಿ (ಕೃತ್ಯ. ೪-೭೭ ೪). [ಸಂ.]

ಮೃಗರಿಪು (ನಾ): ಸಿಂಹ : "ಹರಿಃ . . . ಮೃಗರಿಪುಃ, ಸಿಂಹಃ, ಕಂಠೀರವಃ—ಈ ೯ ಸಿಂಹದ ಪೆಸರ್" (ಶಬ್ದಮ. ೭೭-೭೦); ಮೃಗರಿಪುಮಾ ಮೃಗಾಪತಿಯ ನಂದವನೊರ್ಮೆ ನೀಡು ಕೊಂದು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೭-೮೭). [ಸಂ.]

ಮೃಗಲಕ್ಷ್ಮ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯ ಗುರುತನ್ನು ಉಳ್ಳವನು : ಚಂದ್ರ : ಮೃಗಲಕ್ಷ್ಮಂ ನಯನೇಷು ವಹ್ನಿನಿಧಿಶೈಲಸ್ಥಾನಂಗಳೊಳ್ ಕ್ರೂರರಯ್ದುಂ ಗುಣೇಶರ್ತುಗಳೊಳ್ ಶುಭಗ್ರಹಗಣಾ (ಕೀಗೆ.೨೫೩. ೨-೩೨). [ಸಂ. ಮೃಗಲಕ್ಷ್ಮನ್]

ಮೃಗಲಾಂಛನ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರಬಿಂಬದಲ್ಲಿರುವ, ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಹೋಲುವ ಗುರುತು : ನಿನ್ನೀ ವೇಙೊಸರೊಳಿಟ್ಟ ಮೃಗಮದತಿಲಕ ಮದೆಡಗಿಡುವಿನಂ ಮೃಗಲಾಂಛನನೆಂನಲ್ಕೆಸದುಮೆನ್ನ ಮುನಕ್ಕೊಂದು ಲಾಂಛನವನಾಗಿವುದಿದೇತಱ ಪರಿ ರಮಣ ? (ಶಾಪಾಕ್ಷ. ೨೦-೨). ೨. = ಮೃಗಲಕ್ಷ್ಮ : ಮೃಗಲಾಂಛನಮಂಡಳದೊಳ್ ಮೃಗತನು ವಿಸುಜಂತೆ ನಿನ್ನ ಕುಚಮಂಡಳದೊಳ್ ಮೃಗಮದವಿಚಿತ್ರಪತ್ರಂ ಮೃಗಲೋಚನೆ ಬರೆಯುದಿರ್ದುದಿಂದಿನ ತೆ ಱನೇಂ (ಶಾಪಂಕ್ಷ. ೪೫೫); ಜಗಕೆಲ್ಲ ತಂಪನೆಸಗುವ ಮೃಗಲಾಂಛನನಱ ತನ್ನ ಹಿಮಕರಕ್ಕಿಗಳಿಂ . . . ಎನ್ನ ಸುಡುವನೇಗ್ಗೆದಪೆ ನಾಂ (ಶಾಲಂಕ. ೩ ೦೦೮). [ಸಂ.]

ಮೃಗಲಿಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲಿಪಿ : ದರ್ಪಣಲಿಪಿ ಮೃಗಲಿಪಿ ಪ್ರಬಂಧಲಿಪಿ . . . ವಂದಿಲಿಪಿ ಈ ಅಗಣಿತ ಲಿಪಿಗಳ ನೋಡಲಱಯದ ಬಿಜ್ಜಳರಾಮನ ಸಭೆಯೊಳು ಕಳಕಳಗೊಳುತ್ತಿರ್ದರು ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳೆಲ್ಲ (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೩೭-೩). [ಸಂ.]

ಮೃಗಲೋಚನ (ನಾ). ೧. ಜಿಂಕೆಯ ಕಣ್ಣಿನಂತೆ ಸುಂದರವಾದ ಕಣ್ಣು : ಮೃಗಲೋಚನನಂಗಳರ್ದುವ್ವ ಮೃಗಮಿರ್ದರ್ದುವುದು ವಟುಭಲಂ ಪಟುಮಿರ್ದೀ ಪಗಲುಮೆನಿವಿಂದುವೆತ್ತಣಿನೊಗೆದುದೊ ಪೇಟಿಂದು ನೋಡಿದಂ ನಗೆ ಮೊಗಮಂ (ಹಂಚಾಮಿ. ೧-೭೮). ೨. ಜಿಂಕ್ಯ. [ಸಂ.]

ಮೃಗಲೋಚನೆ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯ ಕಣ್ಣಿನಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು : ಸುಂದರಿ : ಮಿಂಚಾರಧಂಗಂ ಮೃಗಲೋಚನೆ ತತ್ಕ್ರಿಯೆ ವಿಸ್ತೈಗಂ ಪಾಗಂ ನಂದಿವರ್ಧನಂ ಪುಟ್ಟುವುದುಂ (ಪಾಂಚಾಖ್ಯಾ. ೭-೩೭); ಮೃಗಲೋಚನೆಯೊರ್ವಳ್ ಸಂಪಗೆಯೊಳ್ಳುಗುಳಾಯ್ದು ಪಾಗುಬಿ ಚಳಕೇಕರಕಾಂತಿಗಳಂ ಪೂಣ್ದಾಳ್ ಮುದ್ದುಂ ಮುಗುಳಂ ಕೊಂಡಲರನೀವವೋಲ್ ಮಲ್ಲಿಗೆಯಂ (ಅಜಿತ. ೦೩-೭೬). [ಸಂ. ಮೃಗಲೋಚನಾ]

ಮೃಗವಧಾಜೀವ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಗಳನ್ನು ಕೊಂದು ಜೀವಿಸುವವನು : ಬೇಟೆಗಾರ : " ವ್ಯಾಧಃ , ಮೃಗವಧಾಜೀವಃ , ಮೃಗಯುಃ , ಲುಬ್ಧಕಃ - ಈ ೪ ಬೇಡರವನ ಪೆಸರು " (ನಿಘಂ.೧೬. ೭೦೩). [ಸಂ.]

ಮೃಗವಧೆ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು : ವನಚರನು ತನ್ನದು ಕುಟುಂಬವನನುದಿನವ ಮೃಗವಧೆಯಿಂದೇ ಸಲಹಿದನು (ಶುಕ್ಲ.೪. ೦೬-೦೪). [ಸಂ. ಮೃಗವಧ]

ಮೃಗವಾಹನ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು : ವಾಯು. [ಸಂ.]

ಮೃಗವಿಂಡು (ನಾ). = ಮೃಗತತಿ : ಸಿಲುಕಿದವ್ವ ಮೃಗವಿಂಡು ಪಾನಾ ಬರೆಗಳಲಿ (ಕೊಡಗ. ೬-೬-೦೬). [ಮೃಗ + ಹಿಂಡು]

ಮೃಗವ್ಯ (ನಾ). ಬೇಟೆ : ಮೃಗಯೆ : " ಆಖ್ಯೇಟನಂ, ಮೃಗಯಾ, ಮೃಗವ್ಯಂ, ಪಾಪರ್ದಿಃ, ಅಪೇಟಃ — ಈ ೫ ಬೇಂಟೆ " (ಶಬ್ದಮ. ೧೦-೧೯೦); ಅಂತು ನರನಾರಾಯಣರಿರ್ವರುಂ . . . ಮೃಗವ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂ ಬಱಲ್ದು (ಹರಿವಾ. ೩-೩೦ ೪). [ಸಂ.]

ಮೃಗವ್ಯಸನ (ನಾ). = ಮೃಗಯಾವ್ಯಸನ : ಅರಸನಾರೋಗ್ಯಕೆ ವಿಹಾರದೊಳಿರುಳು ಹಗಲು ಮೃಗವ್ಯಸನದಿಚ್ಛೆಯೊಳಿಹುದೆಂದನಿಬರನು ಬೇಳ್ಕುಟ್ಟಿಸುವಾರಿ (ಕುಮಾ.೫- ೦-೦೦). [ಸಂ.]

ಮೃಗಶಾಬ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯ ಮರಿ: ಮೃಗಶಾಬಂ ಮಿಗೆ ಕಾರ್ದೂಲಗರ್ಜಿತ ಕೃಜುವಂತೆ ಪದ್ಮಾತ್ರಿಯೊಳಾ ಮೃಗಶಾಬನೇತ್ರೆ ಬರ್ದಿದಳಗಣತಪುರ

ರಕ್ಷಕರ್ಕಳ್ಬುರಕಾಗಳ್ (ಪಚಳು. ೬-೦೦೩); ಶಾಂತಲೆ ಬೆದರಿದ ಮೃಗಶಾಬದಂತೆ ಕಣ್ಣೆರದು ಸುತ್ತಲೂ ನೋಡಿದಾಗ . . . ಕಂಡಳು (ಶಾಂತಲಾ. ೦೩). [ಸಂ.]

ಮೃಗಶಾಬಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯ ಮರಿಯ ಕಣ್ಣುಗಳಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು : ಸುಂದರಿ : ಮೃಗಯೂಥ್ಯಾಜದಿನೊಮ್ಮೆ ಶಂತನು ತೊಲ್ಲರ್ಪಂ ಪಳಂಚಲ್ಕೆ ತನ್ಮೃಗಶಾಬಾಕ್ಷಿಯ ಕಂವು ತಟ್ಟಿ ಮಧುಪಂ ಬೋರ್ ಸೋಲ್ತು (ಕಂಚಣಾ. ೦-೭೦); ಪಸ್ತತಳಮಂ ಸತ್ಕಲ್ಪವಂಗಿತ್ತು ತನ್ಮೃಗಶಾಬಾಕ್ಷಿಯುನಿಂತು ಪುಣ್ಯಥವಶ್ರೀಗೆತ್ತು (ತುಳುಭಾ. ೯-೧೦). [ಸಂ. ಮೃಗಶಾಬಾಕ್ಷೀ]

ಮೃಗಶಿರ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯದು: ಮೃಗಶೀರ್ಷ : ಮೃಗಶೀರ್ಷಂ. ಮೃಗಂ· ಚಾಂದ್ರಂ· ಐದವಂ· ಪಿಪು ದೀಧಿತಿ–ಯಾ ಸ ಮೃಗಶಿರ ನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೆ ಪೆಸರು (ಜಾಃಕೃ. ೬-೭). [ಸಂ.]

ಮೃಗಶಿರೆ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯದು ಮತ್ತು ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಳೆ : "ಮೃಗಸಿರೆಯು ಮೃಗಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಹಂಗಣಾ. ೮೨-೭); ಮೃಗಶಿರೆ ಶಿಪ್ಪುಸ್ಕಿರ ಪುಂಕ್ಷಗಳುದಿತೋದಿತ[ಮು]ದಾಗೆ ಕರ್ತೃಗೆ ವಸು ವಾರ್ಧಿಗೆ ದಿನಪತಿರಂತ ರಾಶಿಗಳುದಯಿಸೆ ಪೂಬ್ರುದ್ಯೆ ಸದಾವರ್ತನೆಮುಂ (ಕೀರ್ತಿಕೌಕ. ೨-೭೫); ಅಶ್ವನಿ ಭರಣಿ . . . ಮೃಗಶಿರೆ . . . ರೇವತಿಯೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಂಗಳುಂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರಮಂ ಘಾಡುತ್ತಿರ್ಪವು (ಪಚಳ. ೫೦೦): ಮೃಗಶಿರೆಗೆ ಮಿಕ್ಕ ಎಳ್ನು ಜೆಲ್ಲು (ಗಾಪ). [ಸಂ. ಮೃಗಶಿರಾ]

ಮೃಗಶೀರ್ಷ (ನಾ). ೧. = ಮೃಗಶಿರ ; ಮೃಗಶೀರ್ಷಂ ಮೂಜುಂ ಪೂರ್ವಗಳ್ವಿನಿಯಾರ್ದ್ರೆ ಚಿತ್ರೆ . ಪುಲಂ ರೇವತಿಯುಗ್ರಂರುವೀ ಪತ್ತುಂ ತಾರೆಗಳೊಳ್ ಮಾಡುವುದು ಸಕಲವಿದ್ಯಾಗಮವುಮಂ (ಕೀರ್ತಿಕೌಕ. ೦-೦೩). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಅಸಂಯುತ ಹಸ್ತಮುದ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನಾಟ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಜೋರುವ ಅಸಂಯುತ ಹಸ್ತಗಳು ಪುಟ್ಟವೆಂದರೆ ಪತಾಕ . . . ಮೃಗಶೀರ್ಷ (ಅಾಶ್ಯ. ೮೬). [ಸಂ.]

ಮೃಗಶೃಂಗ (ನಾ). ೧. ಜಿಂಕೆಯ ಕೋಡು : 'ಮೃಗಶೃಂಗಧರ' ಪರಾ. ೨. ಬಲಮುರಿ ಎಂಬ ಸಸ್ಯದ ಕಾಯಿ : ಸುಮಾರು ಒಂದು ಒಂದೂವರೆ ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಿದ್ದು ಪೂಸೆ ಹೂಜ್ಞಾಗಿರುತ್ತದೆ : ಇದೇ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಮೃಗಶೃಂಗ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಹುಃಹಿ. ೬೦). [ಸಂ.]

ಮೃಗಶೃಂಗಧರ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯ ಕೋಡುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು : ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷಿತನಾದವನು : ಲಿಂಗಿರ ಶಾಕ್ತದೊಳ್ ಧರ್ಮಜಂ ಮೃಗಶೃಂಗಧರನಾಗಿ ಯಾಜಮಾನ್ಯಮೊಳೆನಿದನು (ಕೈಪಿಭಾ. ೩೩-೨೦). [ಸಂ.]

ಮೃಗಾಂಕ (ನಾ). ೧. ಜಿಂಕೆಯ ಗುರುತುಳ್ಳವನು : ಚಂದ್ರ : "ಇಂದುಃ, ಚಂದ್ರಃ . . . ಮೃಗಾಂಕಃ. ವಿಧುಃ, ದಾಕ್ಷಾಯಣೀರಮಣಃ– ಈ ೨೧ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಪಣಾಮು. ೬-೧೩) ; ಕಾಂತಿನಾಥವಿಸಿತ ಪ್ರತಾಪಮಂ ತಪ್ಪಿಸುಳೆಸಲು ಕಾಂತಿಯುಮಿಂದುಮ ಮೃಗಾಂಕನ ಕಾಂತಿಯುಮೇಂ ದಿಗ್ಗತಮಂ ಪರ್ದಿಮದೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೦೩೯). ೨. ಕರ್ಪೂರ. ೩. ಗಾಳಿ. [ಸಂ.]

ಮೃಗಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯ ಕಣ್ಣುಗಳಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು : ಸುಂದರಿ : ಸೂಸಿ ಕಣ್ಣ ನೀರೊಡಸೊಸಲುಣ್ಣಿ ಕುಂಕುಮದೊಳರ್ದಿದ ಬಾಳೆಗಳನ್ನವಾಗಿ ಕೆಂಪಡರ್ವಲ್ಲಗಣ್ಣಿಂದುಗುಮ್ಬಿ ನೋಡಿರುವಂ ನೆನೆವೇಂ ಮೃಗಾಕ್ಷಿಯಾ (ಅಂಪು. ೦೨-೩೪) ; ಏಲೆ ಮೃಗಾಕ್ಷಿ ಪೇಳೀಕೆ ಕರ್ಣಜೂರದ ಪೈದಿಲ್ ಕಾರಿರುಳೊಳಮರ್ದ ತಾರಗೆಗೂರಗೆಯೆನಿಸಿರ್ದುದಿಲ್ಲ (ರಾಪಪು. ೬-೬೬). [ಸಂ. ಮೃಗಾಕ್ಷೀ]

ಮೃಗಾಜಿನ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯ ತೊಗಲು : ಮೃಗಾಜಿನಮುಂ ಪೊಲುತಿರ್ಪ ಮುಂಜಮೇಖಲೆಗಳಪ್ಪವಮಾಡುವ . . . ವ್ಯವಸಾಯಮೆತ್ತಲುಂ (ಅಾಪಪು. ೨೨೨) ; ಇಟ್ಟ ವಿಭೂತಿಯು ತೊಟ್ಟ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯುಟ್ಟ ಮೃಗಾಜಿನ . . . ಕಟ್ಟಾಣದ ಕಡು ಮಹಿಮೆಯುಂತ ತಪೋಧನರಿರ್ಪ ಶಾಣವಲ್ಲಿ (ರಾಪಪು. ೦-೦೩೩ ಪ). [ಸಂ.]

ಮೃಗಾದನ (ನಾ). ನಾಯಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪೂಸಾಪಾರಿಪ್ರಾಣಿ ; · ಕತ್ತೆಕರುಬ : ಶಿಪಂಗಿ : "ತರಕ್ಷುಃ. ಮೃಗಾದನಃ—೨ ಶಿವಂಗಿ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿಪ್ರಾಂಕಿ. ೦೩೩). [ಸಂ.]

ಮೃಗಾಧಿಪ (ನಾ)· = ಮೃಗೆಜತಿ ೧ ; ಮೃಗಾಧಿಪನಿನೆಂತಗ್ರದ್ವಿಪಂ . . . ತೆರಳ್ದ ತೆಱದಿಂ ವಿಷ್ಣಾಕ್ಕರಜಂ ತೂಳ್ದು ಪಾಱುವಿನಂ ನಿರ್ಮಳಧರ್ಮಮೊಂದಿ ನಿಲೆ ಪೇಬ್ದಂ ಪಂಪನತ್ಯಂತಸೌಷ್ಮವದಿಂ[ದಾವಿ]ಪುರಾಣಮುಂ(ಪಚಳುಪಾ. ೦-೩೭); ಮೃಗಾಧಿಪನುಗಿದು ಬಗಿದು ಕೋಡಿದ ಬಾಗಿಲ . . . ಕಡಪೆ ತುಳಿದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಚಿಹ್ನದ ಬೇಡನಾಯಕರು ಸಿರಿವರು (ಪಚಾ. ೩-೩). [ಸಂ.]

ಮೃಗಾರಾತಿ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹ : "ಪರಿ ಮೃಗೇಂದ್ರಂ . . . ಮೃಗಾರಾತಿ ಕಂಠೀರವಂ ಕರಿವೈರಿ ಕೇಸರಿಯೆನಲ್ ಸಿಂಹಮೆನಿಸಿಕ್ಕುಂ" (ಹಂಗಣಾ. ೪೭-೭). ೨. ನಾಯಿ. ೩. ಹುಲಿ. [ಸಂ.]

ಮೃಗಾರಿ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹ : 'ಮೃಗಾರಿಪೀಠ' ಪರಾ. ೨. ಹುಲಿ ; ವ್ಯಾಘ್ರ : "ವ್ಯಾಘ್ರಃ . . . ಮೃಗಾರಿ[—ಈ ೩ ಹುಲಿ" (ಪಲಾಹು. ೫೯-೭೩). ೩. ನಾಯಿ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ. [ಸಂ.]

ಮೃಗಾರಿಪೀಠ (ನಾ). ಸಿಂಹಾಸನ : ಸಗವತಿನಿದ ಪೆಱಿನೊಸಲೆನೆ ಸೊಗಯಿಪ ಪಾಂಡುಕಪಿಶಾಳಿಳೆಯೊಳಿದೇಂ ದಿಟ್ಟಿಗೆವಂದುದೂ ಮಾಣಿಕ್ಯದ ಮೃಗಾರಿಪೀಠಮಾ ಲಲಾಮವೆನೆ ಕೊಂಕುಪುದಾ (ಪಂವೃತ್ತ. ೦೨-೦೦೦). [ಸಂ.]

ಮೃಗಾಲಯ (ನಾ). ಸಾರ್ವಜನಿಕರ ನೋಟಕ್ಕಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಾಡುಮೃಗಗಳನ್ನೂ ವಿಶೇಷವಾದ ಜಲಚರಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿ, ಸರ್ಪ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನೂ ಕೂಡಿಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಳ: ಪ್ರಾಣಿ ಸಂಗ್ರಹಾಲಯ : ಇಲ್ಲಿ ಬಗೆಬಗೆಯ ಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳುಳ್ಳ ಮೃಗಾಲಯವಿದೆ (ಕಪಪು. ೫-೧೯). [ಸಂ]

ಮೃಗಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] (ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ದೇಹವನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ : ಸಿದ್ಧಾಸನ . . ಮೃಗಾಸನ . . . ಆರ್ಧಾಸನಾದಿ ಏಳೆಂಟ್ಕಾಸಲ್ಕು ಆಸನಭೇದಂಗಳು (ಪಪಗೀ. ೦೩೧). [ಸಂ.]

ಮೃಗಿ (ನಾ)· ಹೆಣ್ಣುಜಿಂಕೆ : ಮೃಗಕಂತಪಾದ ತತ್ಪಾಯಕಮುರ್ಜೆ ಪೋಗವೆ ಮೃಗೀಯಂಗಳಂ ಮಾಡಿಪಂತೆ ಸತ್ಕರ್ (ಪಾಚಿತ್ರ. ೬-೧೪) : ಪೂತ್ಕಣಿಂಗಳೆಂದೆಳಸುಗುಂ ಪುರ್ಗಲ್ಗಳ ಕಾಂತಿಯುಂ ಮೃಗೀಜಾಳಕಂ (ಕಂಡಾಪು. ೦ ೦೨೭). [ಸಂ. ಮೃಗೀ]

ಮೃಗಿತ (ಗು). ೧. ಬೇಟೆಯಾಡಿದ. ೨. ಹುಡುಕಿದ. (ನಾ). ೩. ಹುಜುಕಿಕೆಮಾಡು : "ಆಸ್ವೇಟಿತಂ . . . ಮೃಗಿತಂ — ೫ ಪುಜುಕಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು" (ಸಿಪ್ರಾಂಕಿ. ೩೩೦). [ಸಂ.]

ಮೃಗೇಂದ್ರ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹ : "ಪರಿ ಮೃಗೇಂದ್ರಂ . . . ಕರಿವೈರಿ ಕೇಸರಿಯೆನಲ್ ಸಿಂಹಮೆನಿಸಿಕ್ಕುಂ" (ಹಂಗಣಾ. ೪೭-೭) : ಇಂದ್ರಂ ಮೃಗೇಂದ್ರನಂತೆ ಗರ್ಜಿಸಿ ಚತುರಂಗಬಲಸಮೇತಂ ಪೊಱವಮಟ್ಟು . . . ಒಂದು ತಾಗುವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೦೦ ಪ) : ಮೃಮಣಿಗೆ ಕಟ್ಟುಲೆ ಶರಭಕ್ಕೆ ಮೃಗೇಂದ್ರಂ ಸೆಡೆವ ಮಾಟ್ಕಿಯಿಂ ಸೆಡೆಮಿಪಂ ನಿಮಗೆ(ಕಂಡಾಪು. ೬-೦೦೯). ೨. ಹುಲಿ : ವ್ಯಾಘ್ರ. ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಸಿಂಹರಾಶಿ. [ಸಂ.]

ಮೃಗೇಂದ್ರವಿಷ್ಟರ (ನಾ). ಸಿಂಹಾಸನ : ಪುರುದೇವಂ ಮೃಗೇಂದ್ರ ವಿಷ್ಟರದೊಳಿರೆ (ಆದಿಪು. ೪-೭೦ ಪ) : ಅರೀಪವಿದ್ವಜ್ಜನಸಭಾಭ್ಯಂತರ ಸ್ಥಗೆ ಪ್ರವಿಷ್ಟರಾರೂಢನಾಗಿರ್ಪಾದಂ (ಪಚಳುಪ ೨-೨೪ ಪ). [ಸಂ.]

ಮೃಗೇಕ್ಷಣ (ನಾ). (ಜಿಂಕೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಂತೆ) ಚಂಚಲವಾದ ನೋಟ : ಮಿನಲೋಚನೆ ಮೃಗೇಕ್ಷಣದೆ ಸಗರವ್ಯಪನಘವೀಕ್ಷಿಸಿದಳ್ (ಅಷ್ಟ. ೯-೭೭). [ಸಂ.]

ಮೃಗೋತ್ಥ (ನಾ). ಕಸ್ತೂರಿಮೃಗದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದುದು ; ಕಸ್ತೂರಿಯೆಂಬ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ : ಮೃಗಮದ : ಮೃಗೋತ್ಥ ವಾಸಿತ ಧಾರಾಪರಿಕಲಿತ ಪರಾವೃತಮೆಸಪಿ ಪರಿಹಸ್ತಾಕೃಷ್ಟಕೇಶಹಸ್ತವೊಲೆಸೆದಳ್ (ಜಗ. ೦೯-೦೦೬) ; ಪಂಜರತ್ನದ ಘನಸಾರವಾರಿಯು ಮೃಗೋತ್ಥ ಕುಳತ್ಥದ ವಾಯಿನಂಗಳಂ ಮುದದೊದವಿಂದಮಿತ್ತು ಪೆಱೆದರ್ (ಪಂಕ್ರಶ. ೩-೮೨). [ಸಂ.]

ಮೃಗೋದ್ಭವ (ನಾ). = ಮೃಗೋತ್ಥ : ಅಡರ ಕವಲ್ದುದೊಂದಿಡೆ ಮೃಗೋದ್ಭವದಿಂ . . . ಪರಿಮಳವಿಧಾಗದೊಳ್ (ಜಾಂಚಕ್ಷ. ೯-೨೪) ; ಶೀತಕಳರ್ಪೂರಮೃಗೋದ್ಭವಾಗರು ಕುಮುಸ್ತಾಗ್ರಂಥಿಗಂಧಂಗಳಂ ತಳೆದೇಂ ಗಂದಿಗರಂತೆ ಬಂದೊರೆದುದೋ ಮತ್ತೊಂದು ಮಂದಾನಿಳಂ (ಅರ್ಧಕಃ. ೫-೧೬). [ಸಂ.]

ಮೃಗ್ಯ (ಗು). ೧. ಹುಡುಕುವ. ೨. ಹುಡುಕಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೩. ಹುಡುಕಬೇಕಾದುದು ; ಶೋಧಿಸಬೇಕಾದುದು : ರಾಮ ಕಾರ್ಮುಕ. ಕೃಷ್ಣಯುಕ್ತಿ. ಗೌತಮಕರುಣೆ ಭೂಮಿಧಾರವನಿಳುಹಿ ಸಾಲದಾಗಿರಲು ಸಾಮಾನ್ಯರೆನಿತು ತಾಂ ಪೇಗಿದೊಡಮೇನಹುದು ? ಕ್ಷೇಮವೆಂದುಂ ಮೃಗ್ಯ (ಪಂಚಾಳ. ೧೫೬). [ಸಂ.]

ಮೃಚ್ಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನ ಪುಡಿ ; ಧೂಳು : ಅನುನಯದಿ ಸರ್ವಗತನೆಂಬಂತೆ ಮೃಚ್ಚೂರ್ಣವನು ಹೊದ್ದಿರ್ಪ ವಾಯುವಿನಂತೆ (ಪಕ್ಷ. ೪-೬-೪೯). [ಸಂ.]

ಮೃಜೆ (ನಾ). ೧. ತೊಳೆಯುವಿಕೆ ; ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವುದು : "ಮಾರ್ಜಿಃ ಮಾರ್ಜನಾ. ಮೃಜಾ - ೩ ಶ್ರೀಗಂಧ. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ ಮುಂತಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಮೈಗೆ ಹಚ್ಚಿ ಉಜ್ಜಿ ತೊಳೆಕೊಂಡು ಕೊಳೆ ಹೋಗಲಾಡಿಸುವಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂ.೬೬. ೨೦೬). ೨. ಶುಚಿ ; ನೈರ್ಮಲ್ಯ. [ಸಂ. ಮೃಜಾ]

ಮೃಡ (ನಾ). ಈಶ್ವರ : ಶಿವ : "ಈಶಾನಃ . . . ಮೃಡಃ . . . ನೀಲಲೋಹಿತಃ - ಈ ೪೫ ಮಹಾದೇವರ ಪೆಸರ್" (ಪಣಾಮು. ೯-೦೬) ; ಮೃಡನೊಳ್ ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರಂಬಡೆದಂ . . . ನಾರಾಯಣನೊಳ್ ಪಡದಂ ಗಾಂಡಿವಿ ಸುಭದ್ರೆಯಂ ಭದ್ರಮನಂ (ಗಣಾಮು. ೫-೩೮) ; ಮನವಿದು ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಹರಿವುದು ಮೃಡ ನಿಮ್ಮ ಸಖನಿದು ನೆನೆಯಲೀಯದು. (ಪಾಷ. ೪೪). [ಸಂ.]

ಮೃಡರಿಪು (ನಾ). ಈಶ್ವರನ ಶತ್ರು; ಮನ್ಮಥ : ಬೆರಲಂ ಮಿಡಿಯಿಸಿ ರುಕ್ಮಿಣಿ. ಜಗಮಂ ಮೃಡರಿಪು ಬೆರಲೆತ್ತಿ ನಿಲ್ವಿಸಂ ಬಗೆಗೊಂಡಳ್ (ಜಗ. ೦೦-೦೦೬). [ಸಂ.]

ಮೃಡಸುತ (ನಾ). ೧. ಈಶ್ವರನ ಮಗ : ಗಣಪತಿ : ಮೃಡಸುತನಂತೆ ವಂತಪತಿ ಪೆರ್ದಾದೆ ಶೂದ್ರಕನಂತೆ ಶಕ್ತಿಯಂ ಕಿಡಿಸದೆ (ಪಾಭಾ. ೦೩-೧೪). ೨. ಸ್ಕಂದ ; ಷಣ್ಮುಖಿ: [ಸಂ.]

ಮೃಡಾದ್ರಿ (ನಾ). ಈಶ್ವರನ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ಕೈಲಾಸಪರ್ವತ : ದಸಮುಖಂ ಕಿಱಿ ತನ್ನನಾ ಮುಳಿಂ ಮೃಡಾದ್ರಿಯ ಸಿಂಹವಾಹನಿಯ ರೂಪಿನೊಳಾಹವಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಮಮ್ಮು ರಘೂದ್ವಹಂಗೆನಿಸಿ (ಪಂಚಾಮು. ೦೪-೩). [ಸಂ.]

ಮೃಡಾನಿ (ನಾ). ಈಶ್ವರನ ಪತ್ನಿ; ಪಾರ್ವತಿ : "ರುದ್ರಾಣೀ . . . ಮೃಡಾನೀ. ಹೈಮವತೀ . . . . ಪೇನಕಾತ್ಮಜಾ — ಈ ೨೦ ಗೌರೀ ದೇವಿಯ ಪೆಸರ್" (ಪಣಾಮು. ೯-೦೮) ; ಅವಳ ನೊಸಲಿಳಗಿನ ಗೋರೋಚನದ ಬೊಟ್ಟು ಬೇಡತಿಯಾದ ಮೃಡಾನಿಯ ಜಡೆಗಣ್ಣಿನಂತೆ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿರುವುದು (ಪಾಂಚಾಮು. ೩-೩೦೦). [ಸಂ. ಮೃಡಾನೀ]

ಮೃಡಾಲಯ (ನಾ). ಈಶ್ವರನ ನಿವಾಸ ; ಶಿವಾಲಯ ; ಒಡಗೂಡಿರ್ಪ ಲಿಂಗವನಜಿಯದೆ . . . ಅಡವಿಗಿಡುಗಳಲ್ಲಿಪ್ಪ ಮೃಡಾಲಯಮಂ ಕಂಡು ಹೊಕ್ಕು ಸಡಗರಿಸಿಕೊಂಡು ವರವ ಪಡೆವೆನೆಂದು ಅಚ್ಚುಗಬಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ಪಾಭಾ. ೨೦-೩೩). [ಸಂ.]

ಮೃಣಾಲ, ಮೃಣಾಳ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ದಂಟು. — ದಿಂದ : "ಮೃಣಾಲಂ. ಬಿಸಂ - ೨ ತಾವರೇ ಕಾಮಿನ ಹಿಸರುಗಳು. ಇವೇ ತಾವರೆ ಬಳ್ಳಿಯ ಕೊಳವಿಗಳು" (ನಿಘ್ಯಾಂ. ೯೦). ಮೃಣಾಳ : "ಮೃಣಾಳಂ. ಬಿಸಂ - ಈ ೨ ನಾಳಂ" (ಪಣಾಮು. ೦೦೨-೬೦) ; ಕಣ್ಗಗುರ್ವಿಸುವಿನಮೊಕ್ಕು ನೇಲ್ದ ಕರುಳೋಳಿಯೆ ಪಾಳಮೃಣಾಳವನಾಗೆ (ಪಂಚಾಣ. ೦-೭) ; ತರುಣ ಮೃಣಾಳಮಂ ತೆಗೆದು ಪುಗೊಳದಿಂ ಪೊಱಗಿಕ್ಕಿವಂದದಿಂ (ಪಜ್ಜಿ. ೩-೫೬). [ಸಂ.]

ಮೃಣಾಳ 'ಮೃಣಾಲ' ನೋ.

ಮೃಣಾಳಗುಣ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ದಂಟಿನ ನೂಲು. — ನಾರು : ಬಳಸಿದ ಮೃಣಾಳಗುಣಮಗ್ಗಳಿಸಿ ಮಣಿದರ್ಪಣಂ ವಹ್ನಿಪಧಿಗಳ್ಕಂ ಗೊಳಿಸಿ ಪಲ್ಲವತತಿ ಸಂಗಳಿಸಿ ಮಣಿಪೂರ್ಣಕುಂಭಮೊಪ್ಪಿದುದದೞೊಳ್ (ಧರ್ಮಪ. ೯-೦೦). ಸಂ. ಮೃಣಾಲಗುಣ]

ಮೃಣಾಳನಾಳ (ವಾ). ತಾವರೆಯ ದಂಟು ; ಕಮಲದ ನಾಳ : ಶುಕಿಳೆಗಳಂ ಮೆಲ್ವ ಸೈಂಹಿಕೇಯನಂತೆ ಮೃಣಾಳನಾಳಗಳಂ ಮೆಲ್ದು (ಜಾಪಂಚಾ. ೦೬೪). [ಸಂ. ಮೃಣಾಲನಾಲ]

ಮೃಣಾಳನಾಳಿಕೆ (ನಾ). = ಮೃಣಾಳನಾಳ : ಮೃಣಾಳನಾಳಿಕೆಗೆ ಚಂದನದಣ್ಮಗೆ ತಣ್ಬುಲಿಲ್ಲೆ ತಣ್ಗರಗದ ಸೂಸುನೀರ್ಗೆ ಕೊಳವೆಗೊಡಿಪಲಂ ಗುಱಿಯಾಗೆ ಮಾಡುವರ್ (ಕಬ್ಬಿ. ೪-೨೮). [ಸಂ. ಮೃಣಾಲನಾಲಿಕಾ]

ಮೃಣಾಳಿಕೆ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ದಂಟಿನ ನಾರು ; ಬಿಸತಂತು : ಗರ್ಭಾಗೆ ಶಕ್ಷ್ಮಮಯೋಚಿತ ಮಂಗಳಪ್ರಸಾಧನಮೆಸೆದತ್ತು . . . ಮುತ್ತಿನ ಶಿಸರಂ ಮೃಣಾಳಿಕೆಯ ಮುದ್ರಿಕೆ ಪೂವಿನ ಪಿಂದುಗಂಕಣಂ (ಪಂಚಾಮು. ೩-೦೦೬). [ಸಂ. ಮೃಣಾಲಿಕಾ]

ಮೃತ (ಗು). ೧. ಸತ್ತುಹೋದ ; ಮರಣ ಹೊಂದಿದ. (ನಾ). ೨. ಸಾವು ; ಮರಣ. ೩. ಸಾಯುವವನು ; ಮರಣ ಹೊಂದುವವನು : ಜೀವಮಂ ಮೃತ ದುಃಖಿ ಅಮೃತಂ. ದೇವನಾ ಜೀವನುಮು ಶುದ್ಧನು ದೇವನತಿಶುದ್ಧನು (ಪಾಷ. ೩೦-೨೯) ; ಕಂದುಕಲಿ ತನಗೆತ್ಕಣದು ನಿರ್ದ್ವಂದ್ವಕನು ಮೃತದಾತ ತಾನಲ್ಲೆಂದು ಕಂಡರವಂಗೆ ಪಾಪ ವಿಲೇಪ ವಿಲ್ಲೆಂದ (ಪಾಭಾ.೧೯. ೩-೨೯). ೪. ಜೀವವಿಲ್ಲದುದು; ನಿರ್ಜೀವವಾದುದು : ಸರ್ವಸೌಂದರ್ಯಮೃತಂ ಮೃತವಂತಿಹುದು ನನಗೆ ನೀರಸಂ (ಶ್ರೀಧಾಪು. ೯-೩೨೬). ೫. ಸತ್ತುಹೋದವನು ; ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : "ಪರಾಸುಃ. ಉಪಪನ್ನಃ. ಪ್ರಮಿತಃ. ಸಂಸ್ಥಿತಃ. ಮೃತಃ — ಈ ೫ ಸಮಾನಂ" (ಪಣಾಮು. ೦೦೯-೭) ; ಸ್ವಾಮಿಗಳು _ 'ಮೃತನೆಳ್ದಿ ತೋರಿಸಿ' ಎಂದರು (ಕಬ್ಬಿ. ೪೧೩). ೬. ಯಾಚನೆಯಿಂದ ಪಡೆದ ಆಹಾರ ; ಭಿಕ್ಷೆ. [ಸಂ.]

ಮೃತಕ (ನಾ). ೧. ಸತ್ತ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಮರಣ ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ. ೨. ಜೀವವಿಲ್ಲದುದು ; ಹೆಣ : ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ ನಿಲೆ ವಿಧಿ ಮತ ನಮಮನುಕೂಲಮಾಗಿ ನಿಲಿಯುಂ ಕಾರ್ಯಸ್ಥಿತಿಯುಂ ಸಾಧಿಸಲಾಗದು ಮೃತಕೆ ಕೃತೋಪಕೃತಿಶುಭೂಲನರ್ಥಾಯಾಸಂ (ಕಣಾ. ೩-೦೫೩) ; ಮೃತಕಮಂ ಕಂಡನಿಬರುಂ ಮೂರ್ಛೆವೋಗಿ ನೀಡಱಿಂದೆಬ್ಬರ್ಚ (ಪಕ್ಷಾ.ಣ. ೩೦-೬) ; ಈ ಮೃತಕಮಂ ನಿಷ್ಕ್ರಯೋಜನಮಿಂತೇಕೆ ಪೊತ್ತು ತೊಲ್ದುವೆಯೆನೆ

(ಕುಂಡಲಿ. ೦೩-೫೫ ಪ). ೩. ಸಾವು : ಮರಣ. ೪. ಮರಣಸೂತಕ: ಮೃತಾಶೌಚ. [ಸಂ.]

ಮೃತಕದುಂದುಭಿ (ನಾ). ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಸತ್ತ ಮೇಲೆ ಕೆಲವರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧಿಯಾಗಿ ಬಾರಿಸುವ ತಮಟೆ : ಗಡಗಡನೆ ಪೊಡವಿ ನಡುಗಿತು. ದುಃಖವಾರ್ತೆಯಂ ಜಗಕೆಲ್ಲ ಕೇಳಿಸುವ ಮೃತಕದುಂದುಭಿಯಂತೆ (ಗೊಲ್ಲಾಣ. ೦೩-೪೨೨). [ಸಂ.]

ಮೃತಕಲ್ಪ (ಗು). ೧. ಸತ್ತಂತಿರುವ; ಮೈಮರೆತಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಯೆಣಕ್ಕೆ ಸಮನಾದುದು: ಸತ್ತಂತೆ ಇರುವುದು : ಕಾಳರಕ್ಕಸ ಲೋಕ ವೆಲ್ಲವ ಗೋಳುಗುಟ್ಟಿಸೆ ಅಜನು ಜಟಿಸಿದ ಬೀಳು ಈ ಮೃತಕಲ್ಪವಾಗವೆ ನಿದ್ದಗ್ಗೈದಿಹನು (ಲಾಣಾ. ೨೩-೬). [ಸಂ.]

ಮೃತಕಸೆಜ್ಜೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ತಪಸ್ಸಿನ ಒಂದು ಭಂಗಿ : ಶವಾಸನ(?) : ಪ್ರಾಯೋಪಗಮನವಿಧಾನದಿಂ ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಮಪ್ಪೆಡೆಯೊಳ್ ಮೃತಕಸೆಜ್ಜೆಯೊಳಿರ್ದು ಸಂನ್ಯಸನಂಗೆಯ್ದು ಧರ್ಮಧ್ಯಾನ ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನಂಗಳಂ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಕಣ್ಣಾಣಾ. ೨೯-೦). [ಮೃತಕ + ಸೆಜ್ಜೆ]

ಮೃತಪಟಹ (ನಾ). = ಮೃತಕದುಂದುಭಿ : ಮೃತಪಟಪಂ ಜಯಪಟಿಪಂ ಚಿತಾಗ್ನಿಧೂಮಂ ಜಯಧ್ವಜಂ ಜನಕರುಣಾರವಿತಿ ಜಯಮಂಗಳರುತಿಯೆನೆ ಕೃತಾಂತರಾಜಂಗೆ ರಾಜ್ಯಶ್ರಿಯಮಿದಲ್ತೆ (ಅಜಪ. ೦೦-೨೯). [ಸಂ.]

ಮೃತಪತ್ರ (ನಾ). ವ್ಯಕ್ತಿಯು, ತಾನು ಸತ್ತ ತರುವಾಯ ತನ್ನ ಆಸ್ತಿಯು ಯಾರಿಗೆ ಸೇರಬೇಕೆಂಬ ಹಕ್ಕನ್ನು ಮತ್ತು ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅಂತಿಮಸಾಚ್ಚಿಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವ ಪತ್ರ; ಉಯಿಲು; ಮರಣಶಾಸನ : ಆ ಮುಮಕರು ಮೃತಪತ್ರ ಬರೆದಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಕೂಡ). [ಸಂ.]

ಮೃತಭಾಷೆ (ನಾ). ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಗ್ರಂಥಸ್ಥವಾಗಿರುವ ಭಾಷೆ : ಈಗ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿಲ್ಲದೆ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ದೊರೆಯುವ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಮೃತಭಾಷೆಯೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕೃವಿ. ೨೯೩). [ಸಂ. ಮೃತಭಾಷಾ]

ಮೃತಸಂಜೀವಕ (ನಾ). ಸತ್ತವರನ್ನು ಬದುಕಿಸುವ ಔಷಧಿ : ರತ್ನ, ಮಂತ್ರ ಇತ್ಯಾದಿ : ತನ್ನ ರವಣಂ ಬರ್ಪುಕುವಂತೆ ಮೃತಸಂಜೀವಕದ ಮಾಣಿಯನೀವುದು (ಕೃಭಾಣಾ. ೨೮-೯). [ಸಂ.]

ಮೃತಸಂಜೀವನ (ಗು). ೧. ಸತ್ತವರನ್ನು ಮತ್ತೆ ಬದುಕಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಸತ್ತವರು ಪುನಃ ಬದುಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ೩. ಸತ್ತವರನ್ನು ಬದುಕಿಸುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಒಂದು ಮಂತ್ರ: ಮೃತಸಂಜೀವನ ಎಂಬ ಸಂಜೀವನತ್ರಯಮಂತ್ರಂಗಳಂ (ಅಪೀ. ೦೦). [ಸಂ.]

ಮೃತಸಂಜೀವನೀವಿದ್ಯೆ (ನಾ). (ಮಂತ್ರ ಮಣಿ. ಔಷಧಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ) ಸತ್ತವರನ್ನು ಪುನಃ ಬದುಕಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ : ಅಸುರರ ಪುರೋಹಿತನಾದ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯನಿಗೆ ಸತ್ತವರನ್ನು ಬದುಕಿಸುವ ಮೃತಸಂಜೀವನೀವಿದ್ಯೆ ಗೊತ್ತಿತ್ತು (ಪಪಣಾ. ೪೯೯). [ಸಂ. ಮೃತಸಂಜೀವನೀವಿದ್ಯಾ]

ಮೃತಸಂಜೀವಿನಿ (ನಾ). ಸತ್ತವರನ್ನು ಪುನಃ ಬದುಕಿಸುವ ಮಂತ್ರ, ಮಣಿ, ಔಷಧಿ ಮುಂತಾದ ಸಾಧನ ಮತ್ತು ವಿದ್ಯೆ : ಮೃತಸಂಜೀವಿನಿಯು ಭುಜಬಿರಲು ಬಹಳ ವ್ಯಾಧಿ ಮಾಡುವ ದುರುಳತನ ತಾವೇಸು (ಅಜಾಕ್ರೌ. ೦೮-೯೯); ದೇವರಾಪಣ ಕಟಕ ಮೃತಸಂಜೀವಿನಿಯಲುಹುವಷ್ಟರ ಬಳಿಕ ವಿಭಾವರಿಯೊಳಂದಾಯ್ತು ಲಂಕಾಪುರ ಪುನರ್ದರ್ಪನ (ಕಂಕಣಾ. ೬-೪೭ ಸೂಚನೆ). [ಸಂ. ಮೃತಸಂಜೀವಿನೀ]

ಮೃತಸ್ನಾತ (ನಾ) ಶವಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದವನು : ಅಂತ್ಯಕ್ರಿಯೆಯ ನಂತರ ಸ್ನಾನಮಾಡಿದವನು. [ಸಂ.]

ಮೃತಸ್ನಾನ (ನಾ). ಶವಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ : ಅಂತ್ಯಕ್ರಿಯೆಯ ನಂತರ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ : "ಅಪಸ್ನಾನಂ- ಮೃತ ಸ್ನಾನಂ — ಈ ೨ ನೀರಿಳಿಹು" (ಪ್ರಣಾಮು. ೦೦೩-೦೬) ; "ಅಪಸ್ನಾನಮೆನೆ ಮೃತಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ಪೆಸರೆನ್ಕುಂ" (ಕುಂಡಿಣಾ. ೦೦೬-೩). [ಸಂ.]

ಮೃತಾಲಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೇಡಿಮಣ್ಣು. ೨. ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಣ್ಣು : "ಆಧಕೀ- ಕಾಕ್ಷೀ- ಮೃತ್ಸ್ನಾ, ತುವರಿಕಾ- ಮೃತಾಲಕಂ- ಸುರಾಷ್ಟ್ರಜಂ — ಈ ೬ ವಲ್ಲಭ ಮಣ್ಣಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ" (ಜಾಣಾ. ೦೦೦). [ಸಂ.]

ಮೃತಾಶೌಚ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮರಣದಿಂದ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ವಂಶಸ್ಥರಿಗೆ ಬರುವ ಮೈಲಿಗೆ ; ಮರಣಸೂತಕ : ವಂಶದಲ್ಲಿ, ಕೆಲವು ತಲೆಮಾರೊಳಗೆ, ಯಾರಾದರೂ ಜನಿಸಿದರೂ ಮೃತರಾದರೂ ನಿಯಮವಾದ ಕಾಲಪರ್ಯಂತವಾಗಿರುವ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದ ಅಮೈ — ಇದನ್ನು ಜಾತಾಶೌಚ, ಮೃತಾಶೌಚವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಅಚಾಗ್ರ. ೧೩). [ಸಂ.]

ಮೃತಿ (ನಾ). ಸಾವು : ಮರಣ : ಮೃತಿಗಿನಿಸಪ್ಪೊಡಂ ಸೆಡೆಯದೀ ಭವದೊಳ್ ದೊರೆಕೊಂಡುದಿಲ್ಲ ದುಷ್ಕೃತದೊವಿಂ ಮನಃಪ್ರಿಯಕರಗ್ರಹಣಂ (ಪಂಚಮಿ. ೬-೦) ; ಮತಿ ನಿರ್ವೇದ . . . ಮೋಹಾಮಯ ಮೃತಿಗಳಿವಿಂ ತೆಯ್ದ ಸಂಚಾರಿಭಾವಂ (ಕಾಪ್ರ. ೬೧೩) ; ಆ ಪಕ್ಕಾನ್ನಮೆ ಮೃತಿಗಂ ದೀಪನ ಪಿಂಡದಪೊರಾಗೆ . . . ವಿಧ್ಯದೊಳೊಗೆದಂ (ಪಾಟೀಸ. ೩-೩೪). [ಸಂ.]

ಮೃತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಾಯು; ಮರಣಹೊಂದು: ತನುಮತಿ ಚಂಚಲಸದಿರುತಿರಲು ಜನಿಸುತ ಸುತರು ಮೃತಿಸುವರು (ಕಂಪ್ರ. ೯-೩೬). [ಮೃತಿ + — ಸ್ಕು]

ಮೃತ್ತಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಮಣ್ಣು : "ಮೃತ್- ಮೃತ್ತಿಕಾ—ಈ ೨ ಮಣ್" (ಪ್ರಣಾಮು. ೨೬-೪) ; ವಿವಾಹೇಗ್ಗಹಮಂ ಸಮೆಯಿಸಿಯುದಣಿ ನಡುವಣಾರ್ದ್ರ ಮೃತ್ತಿಕಾವಿರಚಿತಮಪ್ಪ ಚತ್ತರಾಂತರದೊಳ್ . . . ಗುಣಾರ್ಣವನನಾದ್ರಪದಯುಸೊಡವೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ಕುಂಡಿಣಾ. ೬-೬೪ ಪ). ೨. ಪವಿತ್ರವಾದ ಮಣ್ಣು : ಅಗುಜ್ಜಿ ತುದಿಗೊಂಬಸೆಳಲ್ ವೆಲ್ಲಗೆ ಪೊತ್ತಭಿಜೇಕ ಮೃತ್ತಿಕೆಯನೊಡಸಂದತ್ತಗಲದಿನಿಸಂ ತಪೋವನಮೃಗಮೂ ಮುನಿವರ ನೋವಿವ ಪರಿಚಯದಿಂದಂ (ಕಾದಂಪು. ೨೦೬) ; ರಾಜರು . . . ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಮೃತ್ತಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಇದನ್ನು ಲೇಪಿಸಿಕೋ ! ನಿನ್ನ ವ್ಯಾಧಿ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದೆಂದರು (ಕಥಾ. ೦೩೬) ; ಸಮಿಸಿದನು ಮೆಟ್ಟಿ ಮೃತ್ತಿಕೆಯನಾ ರಾಮಚರಣಸ್ಪರ್ಶಪೂಜ್ಯಮಂ (ಕ್ರಿಣಾಪ್ರಸಿ. ೦೬೨-೨೬೮). ೩. ಜೇಡಿ ಮಣ್ಣು. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಮಣ್ಣು. ೫. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಪೂಪಿವಕ್ಕ ರಕ್ತಪೂತಿ ಮೃತ್ತಿಕೆ ಕಣಧೂಮ ವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ ಬೆಱೆದು ಭೀಮವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ಚರಿಪ್ರ. ೦೩೭).

ಮೃತ್ತಿಕೆಯ ಲವಣ = ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಘನರೂಪದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಉಪ್ಪು ; ಕಲ್ಲುಪ್ಪು : ಮೃತ್ತಿಕೆಯ ಲವಣ ಸ್ವಯಂಪಾಕ ಮಿಕ್ಕಾದ ಲವಣ ಅಪ್ಪುಭೇದ (ಗೃಶಾಸ್ತ್ರ ೪-೨೪೯-೦೩೩೨). [ಸಂ. ಮೃತ್ತಿಕಾ]

ಮೃತ್ತಿಕ್ಕೆ (ನಾ). [ಅಶ್ವಶಾ] ಕುದುರೆಯ ಶರೀರದ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಗುದದ ಎರಡು ಪಕ್ಕ : ಬಾಲದ ಕೆಬಗುಂ ಗುದಮುಂ ಲೀದೆಯ ಗುದ ದರಡು ಕೆಲವೆ ಮೃತ್ತಿಕೆಯೆಂಬರ್ ತಾಲುವ ಮೃತ್ತಿಗೆ ಕೆಬಗುಂ ಪೇಟೂರೋಮಸ್ಥಮೆಂಬ ಪೆಸರಂತಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೧೬) ; ಬಾಲದ ಕೆಳಗಂ ಗುವಮೆಂಬರು ಆ ಗುದದ ಎರಡು ಕೆಲಸಂ ಮೃತ್ತಿಕೆಯೆಂಬರು (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೦೬). [?]

ಮೃತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಮಣ್ಣು : ಮೃತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಧಶಕ್ತಿಯಾಗಿಯುಂ ಜಲದಲ್ಲಿ ರಸಶಕ್ತಿಯಾಗಿಯುಂ . . . ಆವುಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಅದಿಯಾಗಿ

ಇರುವದೆ ವಮಿಯು (ಕೃತಿ. ೮೨-೦೨). ೨. ಪವಿತ್ರವಾದ ಮಣ್ಣು. – ಮೃತ್ತಿಕೆ : ನಾನು ಅವ್ಯಾಜಯು ಹತ್ತಿರವಿದ್ದ ತಟ್ಟಿಗಿಂದ ವಿಭೂತಿ ಮೃತ್ತಿಗೆ ಹೂವಿನ ಬುಟ್ಟದೆಲ್ಲವನ್ನು ಅವರ ಹತ್ತಿರವಿಟ್ಟಿ (ಕೈಗಾಳ್ಳ. ೦೨). [<ಸಂ. ಮೃತ್ತಿಕಾ]

ಮೃತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಣ್ಣನ್ನು ಮೆತ್ತು. – ಲೇಪಿಸು : ಕಾಯ್ದ ಕಾಯ್ದಿಂದ ದೇಹವೆಲ್ಲೊರ್ದಿ ಬರ್ದಿಸುತ್ತಮಾಪಾದಮಸ್ತಕಂಬರಂ ಮೃತ್ತಿಸಿ ಪತ್ತಿ ತಿದಿಯುಗಿಯುತ್ತೆ (ಕಇಪ್ಪ. ೦೦-೦೦ ಪ). [ಮೃತ್ತು + – ಇಸು]

ಮೃತ್ತು (ನಾ). ಮಣ್ಣು : ಮೃತ್ತಿಕೆ : ಮೃತ್ತುವಿನಿಂದಾದ ಮಡಕೆ ಮರಳಿ ಮಣ್ಣಪ್ಪುದೆ (ಕಪಸಂ. ೪೪೭-೩೨). ' ಮೃತ್ತಿಸು ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಮೃದ್]

ಮೃತ್ಪಾತ್ರ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ : ಮಡಕೆ : ತಪೋವನಕ್ಕೆ ಪೋಪ ಭೃಗ್ವಾದಿ ದ್ರವ್ಯಾರ್ಥಿಯಾಗಿ ಬಂದ ಕುಂಭಸಂಭವನಂ ಕಂಡು ಕನಕ ಪಾತ್ರಕ್ಕುವಿಯುಮಿಲ್ಲಪ್ಪ ದಜುಂ ಮೃತ್ಪಾತ್ರದೊಳರ್ಘ್ಯಮೆತ್ತಿ ಪೂಜಿಸಿ (ಕಂಪಣಾ. ೩-೧೫ ಪ). [ಸಂ.]

ಮೃತ್ಪಿಂಡ (ನಾ). ೧. ಮಣ್ಣಿನ ಮುದ್ದೆ. – ಉಂಡೆ : ಮೃತ್ಪಿಂಡದ ಹದನ ಚಿಕ್ಕಯ ಚಿತ್ರದ ಕರದಂತೆ ಚಿತ್ರಜ್ಞನ ಚಿತ್ರದ ಲೇಖನಿಯ ಒಪ್ಪದಂತೆ (ಪೂಗಪಪ. ೦೯೯-೬೨೬); ವಿಶ್ವವಿನ್ಮಂಭರೆಯುಂ ಮೃತ್ಪಿಂಡಮಾತ್ರಾಕೃತಿಯೆನೆ ಬಗೆದಂ (ಕಂದ್ರಪು. ೫೦-೦೫೬). ೨. (ಆಲಂ) ದೇಹ ; ಶರೀರ : " ಮನುಷ್ಯಶರೀರ, ಪಾರ್ಥಿವದೇಹ. ಮೃತ್ಪಿಂಡ " (Slime. ೫೦೬೭).

[ಸಂ.]

ಮೃತ್ಯು (ನಾ). ೧. ಸಾವು : ಮರಣ : " ನಿಧನಂ, ಪಾಶಃ, ಮೃತ್ಯುಃ . . . ದೀರ್ಘನಿದ್ರಾ – ಈ ೧೨ ಸಾವಿ " (ಹಾಶಬು. ೦೦೬-೬); ಮೃತ್ಯು ಮುಟ್ಟಿದ ಮುನ್ನ ಪೂಜಿಸು ನಮ್ಮ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವನ (ಬಸ. ೦೬೦); ಅರಣ್ಯದೊಳಿರುವ ಅರಿಯು ಮರವ ಸ್ವಕರದ್ವಯದಿಂಗಳಿಂ ಮುಟ್ಟಿ ಸ್ಥರಿಸಿ ದೊಡೆ ಸೂರೆಂಟು ವೇಳೆಯುಂ ಪರಿದು ಪೋಪುದು ಮೃತ್ಯು (ನಗಣಾ. ೪-೬೬). ೨. ಸಾವಿನ ಅಧಿದೇವತೆ ; ಯಮ : " ಪ್ರೇತಪತಿ ಸಮವರ್ತಿ ಮೃತ್ಯು ಕಾಳಿಂದಿ . . . ಕೃತಾಂತನಕ್ಕುಂ " (ಪುಂಗಣಾ. ೦೩-೦೦); ಮೃತ್ಯು ವಿನ ಬಾಯಿಗೆ ತುತ್ತಾಗದೇಕೆ (ಬಸ. ೦೩೮). ೩. ಸಾವಿನ ದೇವತೆ ; ಮೃತ್ಯುದೇವತೆ : ಬ್ರಹ್ಮನ ಕಿತ್ಪಡದ ಕೋಪದಲಿ ಜನಿಸಿದ ರುದ್ರನಿಂ ಬಳಿಕ ಮೃತ್ಯುವೆಂದವಳಾದಳಾ ಸತಿಯತ್ತ ತಂಬನಿ ರುದ್ರಗಳಾದವು ಶತ್ತಿಗರು ಷಡುವರ್ಗ ಕಾಮ ಕ್ರೋಧ ಮೊದಲಾಗಿ (ಕಾಪ್ಯಾಕ್ರೋ. ೬-೩೯). ' ಮೃತ್ಯುದೇವಿ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮೃತ್ಯುಂಜಯ (ನಾ). ೧. ಯಮನನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು : ಶಿವ : ತ್ರಾಹಿ ಮೃತ್ಯುಂಜಯ ತಿನಾಕಿ. ತ್ರಾಹಿ ಲೋಕೇಶ (ಕುಪ್ಪಾಳ. ೬-೧೩); ಮೃತ್ಯುಂಜಯನನಜಿಯದೆ ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಮೃತ್ಯುವಿನ ಬಾಯ ತುತ್ತಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಿತಿ ಪ್ರಳಯಕ್ಕಿಳಗಾದಿರಲ್ಲಾ (ನಿಡ್ಡಣ. ೩೦-೦೫೦). ೨. (ಸಾವನ್ನು ಶಪ್ಪಿಸುವುದೆಂದು ನಂಬಿ ಜಪಿಸುವ) ಒಂದು ಮಂತ್ರ : ಗಾಯತ್ರಿ ಮೃತ್ಯುಂಜಯು . . . ಭೈರವಾದಿ ಮಹಾಮಂತ್ರಂಗಳಂ . . . ಬೇಜಿ ಬೇಜಿ ಪಿಪೇಕಿಸಿ ನೋಡಿ (ಬಪೋ. ೭೫). ' ಮೃತ್ಯುಂಜಯ ಮಂತ್ರ ' ಪರಾ. ೩. [ದೈಸ] ಜಿಸ ; ಅರ್ಯಾಂತ. [ಸಂ.]

ಮೃತ್ಯುಂಜಯತೆ (ನಾ). ಸಾವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವ ಶಕ್ತಿ : ಮರಣವನ್ನು ಜಯಿಸುವ ಬಲ : ವಿದ್ವದ್ದನು ವಿಶ್ಲೇಷ್ಯತೆ ನರನ ಮೃತ್ಯುಂಜಯತೆ (ಪುಂಕುಳ. ೧೭೨). [ಸಂ. ಮೃತ್ಯುಂಜಯತಾ]

ಮೃತ್ಯುಂಜಯಮಂತ್ರ (ನಾ). = ಮೃತ್ಯುಂಜಯ ೨ : ತಾನುಮುಡಿಯುಂ ತನ್ನುನೀಶ್ವರದಿವ್ಯಜಟಾಸಮೃತ್ಯುಂಜಯಮಂತ್ರಸಾಮರ್ಥ್ಯಸಂಧಾರ್ಯಮಾಣಜೀವಿತರಾಗಿರ್ದರ್ (ಕಂದ್ರಪು. ೩-೬೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಮೃತ್ಯುಂಜಯಯಜ್ಞ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ : ಮೃತ್ಯುಂಜಯ ಯ : – (ಸನ್ನಿಗೆ) – ವತ್ಸನಾಭಿ ಗ ೦ ಕೂತ. ಜಾಗಭೃ ಗ ೧ ತೂಕ, ರಸ ಗ ೨ ತೂಕ. ಇವಂ ಅರ್ಕಕ್ಷೀರದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮರ್ದಿಸಿ . . . ತೇದು ಹಚ್ಚುವುದು (ಅವೈ. ೯೯). [ಸಂ.]

ಮೃತ್ಯುದೇವತೆ (ನಾ). ಮರಣದ ಅಧಿದೇವತೆ. ; ಸಾವಿನ ದೇವತೆ : ಮರ್ತ್ಯಲೋಕದ ಉದರದೊಳಗೆ ಮೃತ್ಯುದೇವತೆ ಕಕ್ಕಿ ಕುದುರೆಯ ಹಡೆದು ಪುತ್ರೋತ್ಸಾಹವ ಮಾಡುವದ ಕಂಡು . . . ಬೆಸಗೊಳಲು (ನಿಡ್ಡಣ. ೦೧೬-೧೩೬); ಸ್ವತಃ ಮೃತ್ಯುದೇವತೆ ಬಾಗಿಲೆದುರು ಬಂದರೂ ಕವಿ ಅವಳನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸುತ್ತಾನೆ (ಕಬಾಗಣ. ೦೬). [ಸಂ. ಮೃತ್ಯುದೇವತಾ]

ಮೃತ್ಯುದೇವಿ (ನಾ). = ಮೃತ್ಯುದೇವತೆ : ಕಡಿದ ತಲೆಯ ನಿಮಾಳಿ ಬೆತ್ತುವರುಡಿದ ಕೈಗಳ ಮೃತ್ಯುದೇವಿಗೆ ಕೊಡುವ ಹರಕೆಯ ಕಂಡು ರಾವಣ ನೋಡಿ ಮೆಚ್ಚಿದ್ದ (ಲಾಕಣ. ೩೦-೦೩). [ಸಂ. ಮೃತ್ಯುದೇವೀ]

ಮೃತ್ಯುಪತ್ರ (ನಾ). = ಮೃತಪತ್ರ : ಮೃತ್ಯುಪತ್ರವನೀಗಲೇ ನಾನೇಕೆ ಬರೆದೆನೊ ತೀಲುಮದು (ಪಂಕುಬ. ೩೨-೩); ರಾತ್ರಿ ಎದ್ದು ಕುಳಿತು ಬೆಳಕರು ತಮ್ಮ ಮೃತ್ಯುಪತ್ರ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದರು (ಕೃಚಿಪ, ೧೧೪).

[ಸಂ.]

ಮೃತ್ಯುಮುಖ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಮರಣದ ಸಾಮೀಪ್ಯ : ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಮೃತ್ಯುಮುಖದಿಂದ ಪಾರಾದುದು ಇಡೀರಾಜ್ಯವನ್ನೇ ಆನಂದದಿಂದ ತುಂಬಿಸಿತು (ಮುಚಿ. ೨೦); ಹದಿನೈದಂದಿವಸ ಮೃತ್ಯುಮುಖದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಮೆಹಬೂಬ ಒಂದು ದಿನ . . . ಜ್ವರದಿಂದ ಪಾರಾದಳು (ಗಂಪೂಜು. ೨೦೦).

[ಸಂ.]

ಮೃತ್ಯುರಾಜ (ನಾ). ಸಾವಿನ ಅಧಿಪತಿ ; ಯಮ : ಅಘವೈರಿಯಲ್ಲದೆ ದುಃಖದಂ ಗೆಲಲಾರ್ಕುಮೆ ಮೃತ್ಯುರಾಜನಂ (ಅಂಪ್ರ. ೩-೮).

[ಸಂ. ಮೃತ್ಯುರಾಜ್]

ಮೃತ್ಯುಲೋಕ (ನಾ). ಯಮಲೋಕ : ಉತ್ತರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾನಂದವೆಂಬ ಅಂಗನೆ ಮೃತ್ಯುಲೋಕವನಿಳ್ದುಲು (ನಿಡ್ಡಚ. ೫೦೪-೬೬೦).

[ಸಂ.]

ಮೃತ್ಯುಶಿಲೆ (ನಾ). ಮರಣ ಹೊಂದಿದವನ ಸಮಾಧಿಯ ಮೇಲೆ ನೆಡುವ ಕಲ್ಲು : ಅಲ್ಲೆ ಒಂದು ಮೃತ್ಯುಶಿಲೆ(ಕಬರ)ಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸ ಬೇಕೆಂದು ನಿನ್ನ ಆಪ್ತಮಿತ್ರರು ಇಚ್ಛಿಸುವುದಾದರೆ . . . ನಿನ್ನ ಕವಿತೆಯ ಸಾಲನ್ನು ಕೆತ್ತಿಸಬೇಕು (ಕೃಚಿಪ. ೧೧೩). [ಸಂ. ಮೃತ್ಯುಶಿಲಾ]

ಮೃತ್ಯುಸೂತಕ (ನಾ) = ಮೃತಾಶೌಚ : ಮೃತ್ಯುಸೂತಕವು ಹನ್ನೆರಡು ದಿನವು (ಕುಂಪ್ರ. ೫೩-೨೦-೩) ; ಹೆತ್ತ ಸೂತಕ ಹತ್ತು ದಿನಗಳಿಗೆ ಪರಿಹಾರ ಮೃತ್ಯುಸೂತಕವು ಪನ್ನೊಂದು ದಿನಕೆ (ಕಲಿಪ್ರ. ೫೩-೯). [ಸಂ.]

ಮೃತ್ಯುಹರ (ನಾ). = ಮೃತ್ಯುಂಜಯ ೧ : ಆ ನರನೆಚ್ಚ ಗಜಿಗಣೆ ಗಣ್ಣಾವರಿಸಿ ಕರಂ ಮುತ್ತೆ ಮೃತ್ಯುಹರನಂಜುವನೇ (ಕಪಸಂ. ೪-೧೩). [ಸಂ.]

ಮೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಮಣ್ಣು ; ಮೃತ್ತಿಕೆ. ೨. ಫಲುವತ್ತಾದ ಮಣ್ಣು ; ಉತ್ತಮವಾದ ಮಣ್ಣು : " ಮೃತ್ತಾ, ಮೃತ್ತಾ – ಈ ೨ ಒಳ್ಳೆಹ ಮಣ್ಣ್ " (ಹಾಶಬು. ೫೬-೪) : " ಮೃತ್ತೆಯೆನೆಲು ಒಳ್ಳೆತಹ ಮಣ್ಣು " (ಪುಂಗಣಾ. ೫೪-೩). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಮಣ್ಣು. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ತೊಗರಿಗಿಡ. [ಸಂ. ಮೃತ್ತಾ]

ಮೃತ್ತಾಸ್ಫಟ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾತ್ರೆ : ಶಿರಿಪುತ್ತುಂ ಜವದಿಂ ಮುಕುಂದನಿಷ ವಿದ್ಯುದ್ವೀಕರಂ ವೈರಿಕಂಧರಮಂ ಕೊಯಿತು ತದುತ್ಪಮಾಂಗದೊಡನುದ್ದಂ ಪಾಲಿ ಮೃತ್ತಾಸ್ಫಟಂಬರಸುದ್ಯ ಮೃಜದಂಡವರ್ತನದಿಮಗ್ರಾಡಂಬರಂ ಪೊಂಗೆ ಕೋವರಚಕ್ರಂ ಶಿರವಂದದಿಂ ಶಿಖಿಮುದಾ ಚಕ್ರಂ ವಿಯಚ್ಚಕ್ರದೊಳ್ (ಜಾಂಶಿಪು. ೪-೫೪). [ಸಂ.]

ಮೃತ್ಸ್ನ (ನಾ). ೧. = ಮೃತ್ಸ್ನೆ ೧. ೨. = ಮೃತ್ಸ್ನೆ ೨: "ಮೃತ್ಸ್ನಾ-ಮೃತ್ಸ್ನಾ —ಈ ೨ ಒನ್ನೆಹ ಮಣ್" (ಅಗ್ನಿಪು. ೫೯-೪); ಪುರಂಜಾ-ಹ್ವತದ ಹೊಣ್ ಸುರಮದಗಜಕೋಡಮಣ್ಣಮುಖಿಮಂ ಪಾಗರಮನೆಯ ಮೃತ್ಸ್ನಿಕಮುಮೂ ವರನಾಥಾಲಯದ ಮೃತ್ಸ್ನೆಯುಂ ಹೃಲ್ಲೀಪಂ (ಅಶ್ವಾ. ೯-೦೯). ೩. = ಮೃತ್ಸೆ ೩: "ಅಥೋ, ಈಕ್ಷೀ- ಮೃತ್ಸಾ-... ಸುರಾತ್ಮಜಂ – ೬ ವಲುಮಣ್ಣಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ" (ಜಾಜಾ- ೦೦೦). ೪. = ಮೃತ್ಸೆ ೪. [ಸಂ. ಮೃತ್ಸಾ-]

ಮೃದಂಗ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: "ಮೃದಂಗಃ, ಮುರಜಃ—ಈ ೨ ಮದ್ದಳೆ" (ಅಜಾಜಾ. ೦೭-೧೭); ಉದಿತ ಮೃದಂಗ ಧ್ವಾಪಸ್ಪೃತ್ಸ್ಪಯೂರಾಂಚಿತಮೆಸವುದು ಕಾಂತಂ ದಿಃವುಜಾನಿಶಾಂತಂ (ಕಂಪ್ರಕೃ. ೦-೦೩೦); ಆಗಿನ ಪಟುಹ ಮೃದಂಗ ಕಹಳಾದಿಗಳ ಕಳಕಳರಭಸ ದಶದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಾತಾಡಿಸೆ ಮಹಾಬಲ ತೆರಳಿತಿಭವರಿಯು (ಭಾಶ್ರಾ೦೯. ೦-೨೬). ೨. ಶಬ್ದ; ಘೋಷ. ೩. ಬಿದಿರಿನ ಜಲ್ಲೆ. [ಸಂ.]

ಮೃದಂಗಫಲಿನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಹಿಲೆ ಮೃದಂಗ [ಜಾಣಾ. ಡಂಗಿ] ಫಲಿನಿ ಜಾಳಿನಿಯಕ್ಕು" (ಜಾಣಾಗಾ. ೪೪-೪೪).

[ಸಂ. ಮೃದಂಗಫಲಿನೀ]

ಮೃದಂಗಯತಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಆರು ಬಗೆಯ ಯತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಯತಿಯಲ್ಲಿ ಆರು ವಿಧ. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅವು – (೧) ಸಮಯತಿ (೨) ಗೋಪುಚ್ಛಯತಿ (೩) ಶ್ರೋತೋವಾಹಯತಿ (೪) ದಮರುಯತಿ (೫) ಮೃದಂಗಯತಿ ಮತ್ತು (೬) ವಿಷಮಯತಿ (ಸಂಗೀಪಾ. ೫೭). [ಸಂ.]

ಮೃದಂಗವಾದಕ (ನಾ). ಮೃದಂಗವನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು: ಭಾರತ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಮೃದಂಗವಾದಕರು ಸಂಗೀತಗಾರರಿಗೆ ಏಡುವ ಲಯವಿನ್ಯಾಸದ ನೆರವು... ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಿಗೆದಂತಹುದು (ಸಂಗೀಕ. ೦೦೪).

[ಸಂ.]

ಮೃದು (ಗು). ೧. ಮೆದುವಾದ; ಮೆತ್ತಗಿರುವ: 'ಮೃದುಗೂಟ್ಟು', 'ಮೃದುತಲ್ಪ' ಪರಾ. ೨. ಕೋಮಲವಾದ: ಸುಕುಮಾರವಾದ; ನಾಜೂಕಾದ: ಮೃದುತರಕಪೋಲಫಲಕಂ... ಮುದಮಂ ಪಡೆದತ್ತು (ಅಜಾ. ೬-೦೬); ಮೃದುಕುಟಿಲಶಿರೋರುಹಂ ಸರೋರುಹವದನಂ (ಶಾಪ್ರ. ೦-೫೯); ಮೃದುಕುಸುಪದ್ಮಕೋಶಾಗ್ರದೊಳೆಱಗಿದ ತುಂಬಿಯೆಸೆದುದು (ಕಂಪ್ರಕೃ. ೬-೦೦). ೩. ನಿಧಾನವಾದ; ಮಂದವಾದ; ಮೆಲು: ಮಂಡಲದ ತುದುಗೆಯಂ ಕೆಯ್ಮಂದಿಂ ಬಗೆಯೞ್ದು ತುದಿಯುಂ ಮದವದ್ವೇತಂಡಮೃದುಗತಿಗೆ ಮಾಣಕಭಂಡಾರದ ದೆಸೆ ಸಮರಿಯರ್ ನಡೆಯಿಸುವರ್ (ಶಾಪ್ರ. ೯-೦೬೬); ಮೃದುಗತಿವಿಲೋಲ ಹಾರರ್ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಂ ಬಂದು... ನೂಡಿಸಿದರ್' (ಪಜಿ. ೦೦-೦೬೬) 'ಮೃದುಯಾನ' ಪರಾ. ೪. ಇಂಪಾದ; ಮಧುರವಾದ: ಮೃದು ಕಳಕಂಠವಾದ್ಯನಿಸದಂ ಪೊಜಮೊಳ್ಕ ಪೆದಬ್ದಿ ಭೃಂಗಸಂಘದ ಮೃದುಗೇಯ ನಿಸ್ವನಮುದುಳ್ಕೆ (ಕಾಮಚಾ. ೯-೫೪). 'ಮೃದುವಚನ' ಪರಾ. ೫. ಶಾಂತವಾದ; ಸೌಮ್ಯವಾದ. ೬. ಆಶಕ್ತವಾದ; ದುರ್ಬಲವಾದ. ೭. ಮೊಂಡಾದ; ಹರಿತವಲ್ಲದ. (ನಾ). ೮. ಮಿದುವು; ಮೆತುವು: ಎನಿಸು ಕಾಲ ಕಲ್ಲು ನೀರೊಳಗಿರ್ದೊಡಂ ನೆನೆದು ಮೃದುವಾಗಬಲ್ಲುದೆ (ಜಾಪ್ರ. ೯೪). ೯. ಕೋಮಲವಾಗಿರುವಿಕೆ: ಸುಕುಮಾರತೆ: "ವಯಃ —ಮೃದುವೆಂ, ಭರ್ಮವುಂ, ನ್ಯಾಯವುಂ" (ಶಾಪ್ರ. ೦೩೦); ತುಳು ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಮೃದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಶ್ರಾಪ್ರ. ೦೦೨). ೧೦. ಒಂದು ಗ್ರಹದ ಹೆಸರು; ಶನಿಗ್ರಹ. [ಸಂ.]

ಮೃದುಗಂಧಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಜಾಪತ್ರ:– ಮೃದು ಗಂಧಿ" (ಓಪ್ರ. ೦೦೬). [ಸಂ. ಮೃದುಗಂಧೀ]

ಮೃದುಗನ್ನಡ (ನಾ). ಸುಕುಮಾರವಾದ ಕನ್ನಡಭಾಷೆ: ಸಂದರ್ಭಂ ಮೃದುಗನ್ನಡಂ... ಬಹುಭೇದ ಕನ್ನಡಗಳಂ ಬಲ್ಲಂ ಕವೀಶಂ ದಿಟಂ (ಕಂಪ್ರ. ೯-೩). [ಮೃದು + ಕನ್ನಡ]

ಮೃದುಗೂಟ್ಟು (ನಾ). ಮೆದುವಾದ ಅನ್ನ; ಮೆತ್ತಗಿರುವ ಅನ್ನ: ನೆಲ್ಲನಟ್ಟು ಮೃದುಗೂಟವಱಿಸುವ... ಕಟ್ಟಿಗ್ಗನಂ ಪೊಲ್ಲುಂ (ಕಪ್ರಾಪ್ರ. ೦೨-೨೯ ಶ). [ಮೃದು + ಕೂಟ್ಟು]

ಮೃದುಜಲ (ನಾ). ಗಡುಸಲ್ಲದ ನೀರು; ಕಠಿನವಲ್ಲದ ನೀರು: ನೀರೊಳಗೆ ಕ್ಷಾರಾಂಶವ್ಕ ಕಡಿಮೆ ಇದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಮೃದುಜಲವೆನ್ನುವರು (ಮೂಜಾಪ್ರ. ೬-೨೪). [ಸಂ.]

ಮೃದುತಲ್ಪ, ಮೃದುತಲ್ಪ (ನಾ). ಮಿದುವಾದ ಹಾಸಿಗೆ: ಮೆತ್ತನೆಯ ಶಯ್ಯೆ: ಪೊಳೆವ ಪಚ್ಚೆದೊಳೆ ಸೂಗಯಿಸುವ ಮೃದುತಲ್ಪದೊಳ್... ಭಾವಿಜಿಸಜನನಿ ಸತಿ ಪವಡಿಸಿ ನಿಶಾಂತದೊಳ್ (ಅಂಪ್ರ. ೬-೨೬ ಕಗ). ಮೃದುತಲ್ಪ: ನಿಪ್ಪೊಸತಿನೆ ಸೊಗಯಿಪ ಮೃದುತಲ್ಪದೊಳಾತಂ ವಿಲಾಸದಿಂ ಪವಡಿಪುದಂ (ಸುಕುಪ್ರ. ೦೦-೦೦೩). [ಸಂ.]

ಮೃದುತಲ್ಪ 'ಮೃದುತಲ್ಪ' ನೋ.

ಮೃದುತ್ವ (ನಾ). ಕೋಮಲತೆ: ನಾಜೂಕು: ಸುಕುಮಾರತೆ: ಒಂದು ರೇಖೆ ಮೃದುತ್ವ ಅಥವಾ ಗಡುಸುತನವನ್ನಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಮಾನವ ಮನೋಕಾಮನೆಗಳ ಸಮಗ್ರಸಾರವನ್ನೇ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದು (ಶಾಕಥ. ೫೩೦).

[ಸಂ.]

ಮೃದುಪದ (ನಾ). ೧. ಮೃದುವಾದ ಶಬ್ದ. – ಪದ: ಇಲ್ಲಿಗಿದು ತಕ್ಕುದು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಪೊಲ್ಲದಿದೆಂದೞಿದು ಸಮಂ ಬಲ್ಲಂತಲ್ಲಿಂ ನೆಲ್ಲುಂ ಮೊಸರುಂ ಗುಡಿದಂತಲ್ಲದೆ ತಲ್ಲಣಿಸದಲಸದಿರಿ ಮೃದುಪದಮಂ (ಕಥಾ. ೩-೨೪). ೨. ಕೋಮಲವಾದ ಪಾದ: ಸುರಾಸುರೇಂದ್ರವ್ಯಂದವಂದಿತಪಾದಂಗೆ ಮೃದುಪದಂಗಳೊಳ್ ಕಳರವರಚಿತಮಣಿನೂಪುರಂಗಳಂ ತುಡಿಸಿ (ಅಂಪ್ರ. ೬-೦೦೬ ಶ); ಮೃದುಪದಪಂಕಜಂ ಪಡೆದು ಕೆಂಪು ಮಾರಲ್ದು ನಿಜಾವಾಸಾಂಶು ಪಾಸಾದ ದುಗುಲಕ್ಕೆ ಧಾಸರದ ಮಾಸರಮಂ ಕುಡೆ (ಅಂಪ್ರ. ೯-೦೩). ೧. ೨: ವಿಳಸಿತಮಪ್ಪಲಂಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದವೊಲ್ಸಗಳ್ ಪ್ರಸನ್ನಮಂ ಕಳೆದು... ಮೃದುಪದನ್ಯಸನೋಚಿತಮಾದ್ಯುದ್ಯಾತಳಂ (ಜಾಂಭಿಪ್ರ. ೦೨-೨೩). [ಸಂ.]

ಮೃದುಪದಗತಿ (ನಾ). ೧. (ನರ್ತನದಲ್ಲಿ) ಕೋಮಲವಾದ ಪಾದಗಳ ಗಮನ. – ಚಲನೆ: ಮೃದುಪದಗತಿಯಿಲ್ಲದ ಲಾಸ್ಯಮಿಶ್ರತದೇಂ ಪೆಜ್ಜದವುದೇ (ಕಂಪ್ರಕೃ. ೬-೧೩). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಉಚ್ಚರಿಸಲು ಸುಲಭವಾದ, ಕೋಮಲವಾದ ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ೧. ೨: ಮೃದುಪದಗತಿಯಿಂ ರಸಭಾವದ ಪೆಜ್ಜಿಂ ಘನ್ಯವನಿತೆಯರ್ ಕೃತ ಸೌಂದರ್ಯದ ಜಾತುರ್ಯದ ಹಸಿಮೆನೆ ವಿದಗ್ಧಬುಧಜನದ ಮನಮನಲೆಯಲೆವೆಡಾ (ಅಂಪ್ರ. ೦-೦೬). [ಸಂ.]

ಮೃದುಪಾಕ (ನಾ). [ವೈದ್ಯ] ಮೃದು, ಮಧ್ಯ (ಚಿಕ್ಕಣ). ಖರಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಪಾಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; (ಔಷಧಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತುಪ್ಪ, ಎಣ್ಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸಿ ಇಳಿಸುವ) ಎಳೆಯ ಪಾಕದ ಹದ: ಮೃದುಪಾಕಕ್ಕೆ ಒಟ್ಟಿದ ತೆಗೆದು ನೋಡಲು ಬೆರಳ ಹತ್ತದೆ ಇರುವುದು (ಕೃಕೃಸಾ. ೧೦ ೦೩೦); ಪಸ್ಯ. ಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ತೈಲವನ್ನಾಗಲೀ ಘೃತವನ್ನಾಗಲೀ ಮೃದುಪಾಕದಲ್ಲಿ ಇಳಿಸಬೇಕು (ಶಶಕ್ಕ. XIII, ಕೃಚ್ಛಾ೦೬). 'ಖರಪಾಕ'. 'ಚಿಕ್ಕಣಪಾಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮೃದುಬಂಧ (ನಾ). ಕೋಮಲವಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಜೋಡಣೆ. – ರಚನೆ: ಮೃಷ್ಟಸರವರ್ಣಾನುಗಮಾಪ್ಯದವಿರಚನೆಯೊಳಗೆ ತೋರ್ಪುದದು ಮೃದು ಬಂಧಂ (ಕಥಾ. ೩-೩೭) : ಬಗೆ ಪೊಸತಪ್ಪುದಾಗಿ ಮೃದುಬಂಧದೊಳೊಂದು

ವೆದೊಂದಿ ದೇಸಿಯೊಳ್ ಪುಗುವುದು ಪೊಕ್ಕ ಮಾರ್ಗದೊಳೆ ತಳ್ಮುದು ತಳ್ರೊಡೆ ಕಾವ್ಯಬಂಧಮೊವ್ವುಗುಂ (ಕಂಚಿಗಾ. ೦-೪). [ಸಂ.]

ಮೃದುಬಂಧನ (ನಾ). = ಮೃದುಬಾಧ: ಶಾಂತಿಸ್ತೋರಣಮೇಂ ಕರಂ ನವರಸಮೇಂ ಸಮರ್ಥಮುತಮೇಂ ಮೃದುಬಂಧನಮೇಂ ಪ್ರಸನ್ನಮೋ (ಕಾಂಚಿಪು. ೦-೪೭). [ಸಂ.]

ಮೃದುಯಾನ (ನಾ). ನಿಧಾನವಾದ ನಡಗೆ; ಮಂದಗಮನ: ಸೋಗೆನವಿಲ್ಬಲ್ಮುಡಿಗೆ ಭೃಂಗಂ ಕುಂತಲಕ್ಕಂಚಿಗಳ್ ಮೃದ್ವಂಯಾನಕ್ಕೆ ಪಿಕಂ ರವಕ್ಕೆಳಸೆ ತಂತಮ್ಮ ಸ್ವಜಾತೀಯ ಸಂಮದದಿಂ ಪಾವುರಿಯರ್ ಜಿತಾಮರಿ ಯರಿರ್ಕರ್ಕಾದು ಕೇದಾರಮಂ (ಪುಭಿಪು. ೩-೨೦) ; ಮೃದುಯಾನದಿಂ ಪತಿಯುಮಾ ಸತಿಯುಂ ಬರೆ (ತಾಶ್ರಪು. ೬-೦೦೯) ; ಮೃದುಯಾನಂ ಗಜಯಾನಮಂ ಜಯಿಯೆ . . . ರತ್ನಕಳಶಾದರ್ಶಂಗಳಂ ತಾಳ್ದು ತಾನಿದಿರ್ಂದಂತ್ತುರುಭೂಷಣಮ್ಮೆತಿಯುತಾಂಗಂ ಶೈವಕಾತಾಜನಂ (ಕ್ಷತ್ರ. ೩-೦೩). [ಸಂ.]

ಮೃದುರೇಖೆ (ನಾ). ತೆಳುವಾಗಿ ಎಳೆದಿರುವ ಗೆರೆ ; ಸೂಕ್ಷ್ಮರೇಖೆ : ಲಾಕ್ಷಾರಸರೇಖಾಶುದ್ಧಿಯುಮಂ ನೇತ್ರಕ್ಕಂ ಸೂತ್ರಕ್ಕಮಳವಡಿಪ ದೀಕ್ಷೆಯ ಮುಮುಷ್ಣ ಭಂಗಿದುಮಂ ಮೃದುರೇಖಾವಿಳಾಸಮುಮಂ ಪರಿಭಾವಿಸಿ ನೋಡಿ (ಪುಭಿಪು. ೩-೮೨). [ಸಂ. ಮೃದುರೇಖಾ]

ಮೃದುಲ ಮೃದುಳ (ಗು). ೧. ಮೆದುವಾದ ; ಕೋಮಲವಾದ : ಅವನ ಕೈಯು ಟೇಬಲ್ಲಿನ ಕೆಳಗಿನಿಂದ ಹಾಯ್ದು ಬಿಲಿಸಳ ಕರದ ಮೃದುಲಸ್ಪರ್ಶ ವನ್ನು ಪಡೆದಿತ್ತು (ಸಮೀ. ೧೦೩). ೨. ಇಂಪಾದ ; ಮಧುರವಾದ : ಮೃದುಲವಚಶ್ಶೋಭಿತೆ ತಳ್ವದೆ ತಚ್ಚವಧದ್ಯನಿಂತು ನುಡಿಯಿರ್ದಗೊಳಲಾ ವುದಿವಸುಗೆಯ್ದು ಪೊಸುಸಮಂ ಪಟ್ಟಿದಿಂ ಪೊಜಮುಟ್ಟು ಪೋದಳ್ (ಅಗ್ಗಳ. ೬-೩೬). (ನಾ). ೩. ಕೋಮಲವಾದುದು : ಕಾಣುತಿಹುದದೊ ನೀಲದೂರಕ್ಕೆ ಮೃದುಲಮೆನೆ ತೋರ್ಪ ಶಿಖರೇಶ್ವರಂ (ಶ್ರೀಶಾಪು. ೦೫೬-೦೫೭) ; ಸುಜಸರ ಚಿತ್ತವ ಸುಖಿದೊಳು ಮೃದುಲವು ಕಷ್ಟದೊಳ ತುಳಕರ್ಕಶವು (ಶಾಂಚಿಪು. ೨೦೬-೬೬). ಮೃದುಳ : ೧. ಪಜ್ಜಳಿಪ ಬಜ್ಜುರವಸೆಜ್ಜಿ ವನೆಯ ಸಿರಿಮಂಚದ ಸಿರಿಸಮೃದುಳತಳ್ಪಸ್ಥಳವಲ್ಲಿ (ಶಾಚಪು. ೦೦-೦೫೩ ಪ). [ಸಂ.]

ಮೃದುಲತೆ೧ (ನಾ). ಕೋಮಲವಾದ ಬಳ್ಳಿ : ಮೃದುಲತೆಯುಂ ಬಿಸಕಾಂಡದ ಮೃದುಲತೆಯುಂ ಜಯಿಸುವಮಳಬಾಹಾಲತೆಯೊಳ್ ಪುದಿದೆಳೆದಳರಂ ಪೋಲ್ತಿಪ್ಪ ದಿದೆನೆ ಕರಮೆಸೆದುದವಳ ಕರಸರಸಿರುಹಂ (ಶಾಚಪು. ೬-೮೨). [ಸಂ. ಮೃದುಲತಾ (ಮೃದು + ಲತಾ)]

ಮೃದುಲತೆ೨ (ನಾ). ಮಾರ್ದವತೆ : ಕೋಮಲತೆ : ಮೃದುತ್ವ : ಮೃದುಲತೆಯುಂ ಬಿಸಕಾಂಡದ ಮೃದುಲತೆಯುಂ ಜಯಿಸುವಮಳಬಾಹಾಲತೆ ದೊಳ್ ಪುದಿದೆಳೆದಳರಂ ಪೋಲ್ತಿಪ್ಪ ದಿದೆನೆ ಕರಮೆಸೆದುದವಳ ಕರಸರಸಿರುಹಂ (ಶಾಚಪು. ೬-೮೨) ; ಕೂರ್ಮಗೆ ಪಾಣಿವ ಮೃದುಲತೆಯಿರ್ಪುದವನೆರ್ದೆಯ ಕರ್ಬುನಿಕೆ (ಶ್ರೀಶಾಪು. ೭೦೬-೭೫೬). [ಸಂ. ಮೃದುಲತಾ]

ಮೃದುವಚನ (ನಾ). ಮಧುರವಾದ ಮಾತು ; ಸವಿನುಡಿ : ಹಿತಮಿತ ಮೃದುವಚನು ಲಲಿತಮಧುರಯುಂವರಬೇಷಂ (ಅಪಾ. ೦-೨೪) ; ಕಂಡ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಕೈಮುಗಿವಾತನೇ ಭಕ್ತ ಮೃದುವಚನವೇ ಸಕಲಜಪಂಗಳಯ್ಯಾ (ಬಸ. ೨೧೨). [ಸಂ.]

ಮೃದುವಪು (ನಾ). ೧. ಕೋಮಲವಾದ ಶರೀರ. = ದೇಹ. ೨. ಕೋಮಲವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು : ಇರೆ ಲಗ್ನಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥದೊಳ್ ಹಿವತಕರಂ ಸತ್ಪುತ್ರವಿಸ್ತಾರ್ಥಂ . . . ಅರಾತಿಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಕೂಡೆ ಪಿಮ್ಮರ ನಾಲಸ್ಯಸಮನ್ವಿತಂ ಮೃದುವಪುಃಕಾಮಾಗ್ನಿ ಪಾನಾರಿ (ಶಾಚಪು. ೦೬-೭). [ಸಂ. ಮೃದುವಪುಸ್]

ಮೃದುವಾಕ್ಯ (ನಾ). ೧. = ಮೃದುವಚನ. ೨. ಮಧುರವಾಗಿ ಪೂತನಾಡುವವನು : ಸವಿಮಾತಿನವನು : ಮೃದುವಾಕ್ಯಂ ಸುಭಗಂ ಚವಳದೃಷ್ಟಿ ಪೇಂಪೊಪಿಜಿಸಂಸ್ತುತಿಧನಾಢ್ಯಂ . . . ಉದಕಚ್ಯಾವನಕ್ಕು [ಮೊಪ್ಪವ] ಪುರುಷಂ (ಕಾಗೋಪ. ೦೦-೧೦). [ಸಂ.]

ಮೃದುವಾತು (ನಾ). = ಮೃದುವಚನ : ಗಿಳಿಯು ಮೃದುವಾ [ಪಾಣಿ. ಪಾ]ತುಗಳ ಮಜ್ಜಗೋಗಿಲೆಯ ಮಧುರಧ್ವನಿಯು . . . ವಸವಸದ ಸಿರಿ ಬಗಗೊಳಿಸಿತ್ತೆ ಪೂರ್ವಾಭಿಭಾಷಣದಲಿ ಧನಂಜಯನ (ಕುಣ್ಮಪ. ೯-೩೩). [ಮೃದು + ಮಾತು೧]

ಮೃದುವಾಸು (ನಾ). ಮೆತ್ತಗಿರುವ ಹಾಸಿಗೆ; ಕೋಮಲವಾದ ಶಯ್ಯೆ : ಓರೆಸಿದ ಗೋಪ್ಪರಮಧ್ಯದ ಚಂದ್ರವಾರಾವತಶಯ್ಯೆಯೊಳಗೆ ತೋರ ಪಾಣಿಕಪಂಚವ್ಯಮೃದುವಾಸೊಳೊಱಗಿದ ನಾರಾಯಣನ ನೋಡಿದಳು (ಕೋಚಪ. ೨೯-೯೦). [ಮೃದು + ವಾಸು೨]

ಮೃದುವೆಜು (ಕ್ರಿ). ಕೋಮಲವಾಗಿರು; ಮೃದುತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿರು : ಲಾಲಿತ ಚಿಂಬಾವುಗೆ ಮಟ್ಟಿ ಮೃದುವೆತ್ತ ಸಾರಿಯ ದುಪ್ಪಟದಾಳ್ದು ಸೋರಿಸಿ ತೊಲಗಿ ಪೋದವನ ನಟ್ಟಿಸುವ ಸರೀಲೆಯಿಂದಿದ್ದಳಾ ಕುವರಿ (ಕೋಚಪ. ೨೮-೩). [ಮೃದು + ಪೆಜು೧]

ಮೃದುಸಂದರ್ಭ (ನಾ). ಕೋಮಲವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು: ಸೂಕ್ತವಾದ ವಸ್ತುವಿನ್ಯಾಸವನ್ನುಳ್ಳದು : ಸುಂದರಂ ಸೂಕ್ತಿ ಗರ್ಭಂ ವೃದುಸಂದರ್ಭಂ ವಿಚಾರಕ್ಷಮಂ . . . ಕಾವ್ಯಮೆಂದನ್ವಿತಸುಕ ವಿಜನಾಮಜ್ಞೆ (ಕಾಪು. ೦-೩೩). [ಸಂ.]

ಮೃದುಸಿಂಜ (ನಾ). (ಕಾಲಂದುಗೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಇಂಪಾದ ಶಬ್ದ : ಮಂಜೀರಕ ವ್ಯಂಜುಳ ಮೃದುಸಿಂಜಪರಿಸ್ಫುರಿತಸೆಯೆ ಭರತದ ಪಲವೊಂ ಪಂಜಿಕೆಗಳಂತದೇಂ ಸುರಲಂಜಿಕೆಯರ್ ವಿಷಮಮುಂ ಸಮಂ ಮಾಡಿದರೋ (ಶಾಂಚಿಪು. ೬-೩೩). [ಸಂ. ಮೃದುಸಿಂಜಾ]

ಮೃದುಸ್ಮಿತ (ನಾ). ಮೆಲುನಗೆ ; ಮಂದಹಾಸ : ಚಂಡಕೋದಂಡ ಮನೆಕ್ಕಿ ಪೊಬ್ಬುನವಾಣನ ಪೇರುರವುಂ ಕವರ್ದಿ ಮುಂಕೊಂಡು ಮೃದು ಸ್ಮಿತಂ ಮಿಸುಗೆ ತದ್ದನುವಂ ಸೆಳೆದಂ ಕರಾಗ್ರದಿಂ (ಪಾಪಿ. ೨-೩೯). [ಸಂ.]

ಮೃದುಹೃದಯ (ನಾ). ಕೋಮಲವಾದ ಮನಸ್ಸು ; ಮೃದುವಾದ ಮನಸ್ಸು : ಮೃದುಹೃದಯದ ನಲ್ಲುರನೆಂದುದನೆನಿಸಲೆ ನಾಡ ಸುಭಗೆಯರ್ ಸುರತಮೊಳಗುಣ್ಮಿದ ತವ್ಮಿಂಚರದಿಂದೆಂದುದನೆನಿಪರ್ ಕೃತಕಶೈಲಮಂ ಕಲ್ದರ್ದೆಮಂ (ಪಜ್ಜಿಪು. ೨-೨೪). [ಸಂ.]

ಮೃದುಳ ' ಮೃದುಲ ' ನೋ.

ಮೃದೂಕ್ತಿ (ನಾ). = ಮೃದುವಚನ : ಅತಿಗಂಭೀರಮೃದೂಕ್ತಿ ವಕ್ತ್ರ ದೊಳೊಡಂಬಟ್ಟೊಪ್ಪೆ (ಶಾಂಚಿಪು. ೦-೪) ; ಕವಿಗಳ್ ನಿನ್ನ ಮೃದೂಕ್ತಿಯಂ ಬುಯಸಿ ಕೇಳುತಿರ್ಪರ್ (ಭುಚಮಾ. ೪-೬೬). [ಸಂ.]

ಮೃದೂಚ್ಚಾರಣೆ (ನಾ). ಕೋಮಲವಾದ ಉಚ್ಚಾರಣೆ : ಉದಾರತವುಂ ಕರುಣಾರಸಂ ಮೃದೂಚ್ಚಾರಣೆಯಿಂದಂ . . . ಪ್ರಕಟಮಕ್ಕೆ ರಸಂ ಸತತಂ ಪ್ರಶಾಂತ[ದ]ಂ (ಕಾಣಾ. ೨-೧೯). [ಸಂ. ಮೃದೂಚ್ಚಾರಣ]

ಮೃದ್ಭಾಜನ (ನಾ). ಮಡಕೆ ಮುಂತಾದ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ : ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿತತ್ತ್ವಚತುಷ್ಟಯಸ್ಸಾತಮೆ ಚೈತನ್ಯಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸುಗು ಮಪ್ಪೆಂದೊರೆಯು ಕಿಚ್ಚಿನಮ್ಮೃದ್ಭಾಜನದೆಸೆ ನೀರಬಾಣಸಿಗರುರಿಪುವ ಗಾಳಿಯ ಸಂಯೋಗದೊಳ್ ಚೈತನ್ಯಮದೇಕೆ ಪುಟ್ಟಿದು (ಕಾಂಚಿಪು. ೪-೦೩೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಮೃದ್ವಂಗಿ೧ (ನಾ). ಕೋಮಲವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಉಳ್ಳವಳು ; ಕೋಮಲಾಂಗಿ : ಮೃದ್ವಂಗಿಯೆಂತಂತು ಮಣ್ಣುವಡದುಂ, ಗಾಡಿಯಿಂ ಸಡವ ಕೃಶೋದರಿಯೆಂತಂತು ಬಳ್ಕಿಯುಂ . . . ಪೂವಳ್ಳಿ ಮಡಲ್ತೆಸಗುಂ (ಅಮಾಕ್ಕ. ೩೩-೨೬). [ಸಂ. ಮೃದ್ವಂಗೀ]

ಮೃದ್ವಂಗಿ (ನಾ). ೧. ಮೆದುವಾದ ಅವಯವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹುಳು : ಬಸವನ ಹುಳು ಮೊದಲಾದ ಜಂತು : ಬಾರ್ನಕಲ್ (Barnacle) ಎಂಬ ಕಠಿಣಚರ್ಮವನ್ನು ಲಿನಿಯಸ್ ಮೊದಲಾದ ವೈಜ್ಞಾನಿಕರು ಬಸವನ ಹುಳ, ಕಪ್ಪೆಯ ಚಿಪ್ಪು ನೀರಿನ ಗುಳ್ಳೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಮೃದ್ವಂಗಿಗಳ (Mollusca) ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿಸಿದ್ದರು (ಪ್ರಾಣಿ. ೦೦); ಕೆಲವು ಪಾತುಗಳು . . . ಮೃದ್ವಂಗಿಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಮೀನುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ತಿನ್ನುವವು (ಅಗಸ್ತ್ಯ. ೨. ೭೫). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೆದುಶರೀರದ ಹಕ್ಕಿ : ಕೆಲವು ಪಕ್ಷಿ ಜಾತಿ. ಚಿಪ್ಪುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೃದ್ವಂಗಿ (Caper. ೨೦೫೩). [ಸಂ. ಮೃದ್ವಂಗಿನ್]

ಮೃದ್ವಗ್ನಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಉರಿ : ಮಂದವಾದ ಅಗ್ನಿ : ಕೈಲ ಮತ್ತು ಘೃತಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ . . . ಪಾಲ್ಮನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ಕಲ್ಕವನ್ನು ಹಾಕಿ ಮೃದ್ವಗ್ನಿಯ ಮೇಲೆ ಕಾಯಿಸಿ ಶೋಧಿಸಬೇಕು (ಗಣಿ. XIII. ಕ್ರಿಯಾವಿ). [ಸಂ.]

ಮೃದ್ವಿಷ್ಟಿ (ನಾ). ಮೆದುವಾದ ಮೊಳೆ; ಮೃದುವಾದ ಎಲುಬು : ಮೃದ್ವಿಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ರಕ್ತನಾಳಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಪ್ರಾಣಿ. ೧೨). [ಸಂ.]

ಮೃದ್ವೀಕೆ (ನಾ). ದ್ರಾಕ್ಷೆ : "ಮೃದ್ವೀಕಾ. ಗೋಸ್ತನೀ. ದ್ರಾಕ್ಷಾ. ಹಾರಹೂರಾ – ಈ ೪ ದ್ರಾಕ್ಷೆ" (ಪ್ರಾಣಾಭಿ. ೩೨-೧೦); ರತಿಯ ಮದವನ್ನ ಮದುವೆಯೊಳ್ ಪೊಸಯಿಸಿದ ಪಸುರ್ವಂದರಂತೆ ಮಿಸುವ ಮೃದ್ವೀಕಾಲತೆ (ಶಂದ್ರಪ್ರ. ೦-೨೦೬ ಕ). [ಪ್ರಾ. ಮೃದ್ವೀಕಾ]

ಮೃಧ (ನಾ). ಕಾಳಗ: ಯುದ್ಧ : "ಯುದ್ಧಂ . . . ಮೃಧಂ . . . ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಪ್ರಾಣಾಭಿ. ೩೭೯). [ಸಂ.]

ಮೃಲ್ಲಿಂಗ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಶಿವಲಿಂಗ : ವಿಚಾರಶರ್ಮರು ಆ ಕೊಡಗಳ ಹಾಲನ್ನು ಆ ಮೃಲ್ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡಿಸಿ (ಕ್ಷಣಾ-೦೦೯). [ಸಂ.]

ಮೃಷ (ನಾ). ಸುಳ್ಳು : ಹುಸಿ; ಮಿಥ್ಯೆ : "ಕಪಟಂ ನಿಭಂ ಕೈತವಂ ಮೃಷಂ . . . ವ್ಯಾಜಮಕ್ಕುಂ" (ಪ್ರಾಣಾ. ೦೨೯-೦೦). [ಸಂ. ಮೃಷಾ]

ಮೃಷಾನಂದ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹಿಂಸಾನಂದ. ಮೃಷಾನಂದ, ಸ್ತೇಯಾನಂದ ಮತ್ತು ಪರಿಗ್ರಹಾನಂದ ಎಂಬ ರೌದ್ರಧ್ಯಾನದ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ . ಒಂದು : "ಸುಳ್ಳಮಾತನಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಆನಂದ ಪಡುವುದು" (ಕ್ರಿಯಾವಿ. ೨೦೦) : ಸ್ವಸಂವೇದ್ಯಮಪ್ಪ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಮುಂ ಹಿಂಸಾನಂದ ಮೃಷಾನಂದ ಸ್ತೇಯಾನಂದ ಸಂರಕ್ಷಣಾನಂದಮೆಂದುಂ ಚತುರ್ವಿಧಮಕ್ಕುಂ . . . ಸ್ವಮನಃಪರಿಕಲ್ಪಿತಮತುಗಳಿಂ ಪೆಜರ್ ಸಂಭವಿಸುವ ರೌದ್ರವರಂ ಬಂಡುಗಲೆಂದು ನುಡಿವ ಮೃಷಾಮಚನರೌದ್ರ ಸಂಕಲ್ಪಾಧ್ಯವಸಾನಂ ಮೃಷಾನಂದಮೆಂಬುದಕ್ಕುಂ (ಕ್ರಿಯಾ. ೪-೨೪ ಬ). [ಸಂ.]

ಮೃಷಾಪಾತಕ (ನಾ). ಸುಳ್ಳಿಡಿದುದರಿಂದ ಬರುವ ದೋಷ.—ಪಾಪ : ಗುರುವಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂ ತೊದಳ್ನುಡಿದು ಕೊಂದಾಗಳ್ ಮೃಷಾಪಾತಕಂ ಪರಮೆಂದೀ ನುಡಿಯಿಂ ವೃಥಾಪ್ರಮುದಿತಂ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗನೇ (ಗಣಿತ. ೬-೨೩). [ಸಂ.]

ಮೃಷಾರೋಪ (ನಾ). ಸುಳ್ಳಾರೋಪ.–ಕೋಪ : ಮೃಷಾರೋಪದಿಂ ಮಂದಪಾಸದಿಂ ಬಾದಾ ಒಡನಾಡಿನ್ನುವ ಸನ್ನೆಗೆ ಅಸ್ತು ಎನ್ನುತಾ ಹಿಮವಾಧ್ರಿಕನ್ನೆಗೆ ಮಾನುಚರಾಜಂ ಪೀಠವನುಳಿದಂ (ಗಣಿತ. ೦೯-೧೬೨). [ಸಂ.]

ಮೃಷೆ (ನಾ). ೧. ಸುಳ್ಳು : ಹುಸಿ; ಮಿಥ್ಯೆ : "ಅೞಕಂ. ವಿತಥಂ. ಮಿಥ್ಯಾ. ಮೃಷಾ-ಅನೃತಂ-ಈ ೫ ಅಸತ್ಯದ ಪೆಸರ್" (ಪ್ರಾಣಾಭಿ. ೩೭-೦೧೩); ಮುಳಿಸು ಹೊರೆ ಮೃಷೆ ರೌದ್ರಮವು ದುರ್ಮಲವೆ ಜೀವಸ್ಪೃತವು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೫-೭೦); ಲಿಂಗಾಧಿಮಾನಿತ್ವವರ್ತನಮಿವಾತ್ಮಸಮರ್ಪಣಂ ಮೃಷೆ ಬಳಿಕ್ಕೆಲ್ಲಂ ಶಿವಾವಲ್ಲಭಾ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೧೩). ೨. ವ್ಯರ್ಥವಾದುದು : ನಿಷ್ಪಯೋಜಕವಾದುದು : ' ಕುಸುಮಕೋಮಲಗಾತ್ರ ತೋರ್ಪಣಜಗರಿದಾಯ್ತು ? ಎಷದ ಪೂತನಿ ನದುನವಕ್ಷದೊಳಗಿರಲೆ ? ಮುನಿನಗುವಿನೊಳಗಿರಲಶಕ್ತವೆ ಖಳಾಟಿಕೆಗೆ ? ಮೃಷೆಯೊ ಮೈಬೆಡಗಲ್ಲ (ಪುಂಗು. ೧೦೬). [ಸಂ. ಮೃಷಾ]

ಮೃಷ್ಟ (ಗು). ೧. ಉಜ್ಜಿಹಾಕಿದ; ತೊಡೆದು ಹಾಕಿದ; ಅಳಿಸಿದ. ೨. ಬಳಿದ; ಲೇಪಿಸಿದ. ೩. ರುಚಿಕರವಾದ; ರಸವತ್ತಾದ : 'ಮೃಷ್ಟಭೋಜನ', 'ಮೃಷ್ಟಾನ್ನ' ಪರಾ. (ನಾ). ೫. ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸಿದುದು; ಶುಭ್ರವಾದುದು : " ನಿರ್ಮಲಂ. ಶೋಧಿತಂ. ಮೃಷ್ಟಂ. . . ಕಲ್ಮಷವಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು" (ಶಿಕ್ಷಾ. ೬೬). ೬. ಮೆಣಸು. [ಸಂ.]

ಮೃಷ್ಟಭೋಜನ (ನಾ). ರುಚಿಕರವಾದ ಊಟ; ರಸವತ್ತಾದ ಭೋಜನ; ಮೃಷ್ಟಭೋಜನದಿಂದ ನಾವ್ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗೊಲಿದುದನು ಬೇಡನೆ ದುಷ್ಟ ಕೌರವ ಸಮ್ಮನಟ್ಟಿದ ಧೂರ್ತವಿದ್ಯೆಯಲಿ (ಭಾಷ್ಯ. ೦೬-೧೪). [ಸಂ.]

ಮೃಷ್ಟಾನ್ನ (ನಾ). ರುಚಿಕರವಾದ ಆಹಾರ; ರಸವತ್ತಾದ ಊಟ; ರಸಗವಳ : "ಮೃಷ್ಟಾನ್ನಂ ಪರಮಾನ್ನಂ" (ಜಾಕ್ಕ. ೨೯೦); ಒಬ್ಬನೇ ಊಣವಾರದ್ದೆ ಮೃಷ್ಟಾನ್ನ ಫಲಗಳನು (ಭಾಷಾ. ೯-೨೪); ಬಿಡದ ಕಳವಿಂದ ಲೋಗರ ಮನೆಗಳಂ ಪೊಕ್ಕು ತುದುತಿಂದವಪ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಮೃಷ್ಟಾನ್ನ ಮಾದೊಡೆ ಕೆಲಬುಲಂಗಳಂ ನೋಡುವನೆ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೬-೩೩); ರಾಜಕುಮಾರಿ . . . ಮೃಷ್ಟಾನ್ನವನ್ನು ಭೋಜನಕ್ಕಿಟ್ಟಳು (ಶಂಕ. ೦೬೪). [ಸಂ.]

–ಮೆ₁ (ಪ್ರ). ಒಂದು ಕೃದಂತಭಾವನಾಮಪ್ರತ್ಯಯ : ಚೇತನವಿಷಯೇ . . . ಮೆ. ಜನ ಇತ್ಯೇತೇ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ಭವಂತಿ (ಪ್ರಾಣಾಭಿ. ೨೭೯ ಕೃತ್ತ್ವಿ); . ಮೆಕಾರಕ್ಕೆ–ಒಲ್ಮೆ. ಬಲ್ಮೆ (ಪಾಂಡ. ೨೦೦ ಕ್ರಿಯೋ); ಮೆ – ಕೊರ್, ಒರ್ – ಕೂರ್ಮೆ. ಒಲ್ಮೆ (ಕ್ರಿವಿ. ೦೬).

–ಮೆ₂ (ಪ್ರ). ಅವೃತ್ತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಿಗಳಿಗೆ ಪತ್ತುವ ಪ್ರತ್ಯಯ : ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಿನಾಂ ವಾರಾರ್ಥೇ ಮೆ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ವಾ ಭವತಿ (ಪ್ರಾಣಾಭಿ. ೦೭೬); ಮೆ ಯೆಂಬುದಕ್ಕುಮೆಣಿಸುವ ಸೂಬಿಕೊಳ್ . . . ಒರ್ಮೆ. ಇರ್ಮೆ. ಸಾಸಿರ್ಮೆ (ಶಬ್ದಕ. ೨೦೭); ಒಂದು ಮೊದಲಾದ ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಿಗಳಿಗೆ ಅವೃತ್ತಿ ಎಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮೆ ಸೇರುವುದು–ಒರ್ಮೆ, ಇರ್ಮೆ (ಕ್ರಿವಿ. ೩೪).

–ಮೆ₃ (ಪ್ರ). ಒಂದು ಕದ್ಧಿತಭಾವನಾಮಪ್ರತ್ಯಯ : 'ಜಾಣ್ಮೆ'. 'ಪಡಿಮೆ', 'ಪೆರ್ಮೆ' ಪರಾ.

ಮೆಂಟಿಗೆ ಮಂಟಿಗೆ ' ನೋ.

ಮೆಂಟಿಕೆ. ಮಂಟಿಕೆ. ಮಂಟಿಗೆ. ಮಂಟಿಕೆ. ಮಂತ್ರಿಗೆ. ಮಿಂಟಿಗೆ. ಮೆಂಟಿಗೆ (ನಾ). (ಹೆಗಸರು) ಕಾಲುಬೆರಳಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ; ಕಾಲುಂಗುರ : ವೀರಮುದ್ರೆಯ ಮೆಂಟಿಕೆಯ . ವಿಸ್ತಾರದಂಗುಲಿಯುಂಗುರಂಗಳ . . . ನಾರಿಯರು ನಡತಂದರಾ ಮಾಯಾಂಗನೆಯ ಕೂಡೆ (ಕ್ರಿಯಾ. ೪-೩೦) ; ಸರವಿಕೆ ಒಲ್ಲಿ ಮಿಂಟಿಕೆ ಪಾದಸರ . . . ಮಿಂತಾದ ವರಿವಿಯಾಭರಣಂಗಳ ಬಿನುಬರು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೬೬-೦೩೦); ಅಳವಡಿಸಿ ತೋಳ ಬಾವುರಿ . . . ಅಂದಿಗೆ ಒಲ್ಲೆ ಮೆಂಟಿಕೆಗಳ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೦-೨೬). **ಮಂಟಿಕೆ** : ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳು ಕಾಲುಬೆರಳುಂಗುರಗಳು. ಒಲ್ಲಿ. ಮಂಟಿಕೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಪೊಮ್ಮಿದ 'ಮಂಗಳವೂ . . . ಸದಾ ಆನಂದವೂ ಆಗುವುವು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೨೦) : ವೀರಮುದ್ರಿಕೆ ರತ್ನ ಮಂಟಿಕೆ ವೀರಕೆಯ ವೈಡೂರ್ಯದಂದುಗೆಯೋರಣದ ಕಿರಿಗೆಜ್ಜೆ ಸೊಬಗಿಂದಿಸೆ ದರನುವಾಗಿ (ಅಂಗಾ. ೧೫-೬೩). **ಮಂಟಿಗೆ** : ಅಂದುಗೆಯ ಮಂಟಿಗೆಯ ಕಂಕಣದ ರತ್ನಾಭರಣದ ಗೊಂದಳಿಪ ಬಳೆಯ ಕಂಕಣಿಯ ಗೆಜ್ಜೆಯ . . .

ತಾಂತೆ ಮಾಳಗೆಯ ಭದ್ರದ ಬದುಲೊಳಾಡಿವಳು ಹೊಡೆಸಿಂಡನು (ಹಹಣಾ. ೯-೦೨). **ಮೆಂಟಿಕೆ** : ಜಾಲೆಯ ಪದದೊಳ್ ಮೆಜ್ಜಿವವು ಕಾಲುಂಗುರ ವೀರಮುದ್ರೆ ತಿಱುಮಂಟಿಕೆಗಳ್ (ಪಂಪಾ. ೩೦೩) ; ಮಂತ್ರಿನ ಮಂಟಿಕೆ ಕಾಲಪೆಂಡೆಯ ಮುದಪೆತ್ತ ನೂಪುರ ಹೊನ್ನ ದಾರ ಉತ್ತಮ ಮಿಸುನಿಯ ಗಂಟಿಸರಗಳಿಂದ ಮತ್ತೇಭಯಾನೆಯೊಪ್ಪಿದಳು (ಕಂಪಾ. ೯-೭೦). **ಮಂಟಿಗೆ:** ಹೂಗಳಿವುಂಗುಬ್ರದೆಗಳಂ ಮಂಟಿಗೆಗಳಂ ಪಿಲ್ಲಿಗಳನಿಟ್ಟಿಂದುಗೆಗಳಂ ಮಣಿ ಪಾಮವಟ್ಟಂಗಳನಮರ್ಚ್ಚರು (ಪಪಪು. ೯-೩೩) : ಅಸುಗೆಯರಲುಂಗುರ ಮನುತ್ಪಳದ ಮಂಟಿಗೆಬುನಜ್ಜಳಿಪ ಗೊಜ್ಜುಗೆಯ ಸಜ್ಜುಪದ ಚಳಿಗೆಯ. . . . ಏಸಗಿ (ಪಪಪೀ. ೦೦-೨೭ ಗಸಂ). **ಮಿಂಟಿಗೆ :** ಸರಪಣಿ ಪಿಲ್ಲಿ ಮಿಂಟಿಗೆ ಪಾದಸರ . . . ಮುಂತಾದ ಪರಿವರಿವಾಭರಣಾಂಗಳ ಬಿಸುಟರು (ಕಪಪ. ೭೭-೦೨೦): ಉದ್ಯಾಮವಹ ವೀರಮುದ್ರಿಕೆ ಮಿಂಟಿಗೆಯ ಪಿಲ್ಲಿಗಳುವೆಲ್ಲಿಹವೆಂದೊಡೆ (ಕೃಪುಪ. ೯-೭೫). **ಮೆಂಟಿಗೆ :** ಪದಕ ಮೆಂಟಿಗೆ ಪಿಲ್ಲಿ ಈಮೆಟ್ಟೊದವಿದುಂಗುರ ಗೆಜ್ಜೆ ಸರಪಣಿಯಿಂದ ಸಿಂಗರಿಸಿ (ಪಪಣಾ. ೦೭-೨೭). ' ಮೆಟ್ಟು೨ ' ಪರಾ. [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮೆಟ್ಟಿ, ಮಟ್ಟು : ತೆಲು. ಮಟ್ಟಿಯ, ಮಟ್ಟಿ, ಮೆಟ್ಟಿಯ; ಮುಟ್ಟಿ, ಮೆಂಡಿಯ, ಮೆಂಡ, ಮೆಂಡಿಯ = ತೋರುಬೆರಳು ಅಥವಾ ತರ್ಜನಿಗೆ ತೊಡುವ ಉಂಗುರ : ತುಳು. ಮೇಂಟಿಗೆ; ಕಾಯ್ಕಿ. ಮಟ್ಟಿ; ಪರ್ಜಿ. ಮಟ್ಟಿ]

ಮೆಂಟಿಗೆ ' ಮೆಂಟಿಕೆ ' ನೋ.

ಮೆಂಟೆ ' ಮೇಂಟಿ ' ನೋ.

ಮೆಂಡಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ' ಉತ್ತಮಮೆಂಡಿ ', ' ಮೆಂಡಿಮಂಗಲ ' ಪರಾ. [?]

ಮೆಂಡಿಮಂಗಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ನಾಗಯ್ಯನು ಕೊಣ್ಣಯ್ಯನು ಶ್ರೀ ಮೆಣ್ಣೆಮಂಗಲದ ಮಹಾಜನಬ್ಗ್ ಪದಿನಾಱುಗದ್ಯಾಣ ಪೆಜ್ಜೊಟ್ಟು ಕೊಂಡ ಧರ್ಮ್ (ಎಳ. X, ೬೦೬೫. ೯-೬; ೧೭೬).

[ಮೆಂಡಿ + ಮಂಗಲ]

ಮೆಂಡಿಮುದುಳಗಾಮುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಣಿಘಟ್ಟಿಯ ಮಾಣಡಾ ಮೆಣ್ಣೆಮುದುಳಗಾಮುಂಡರ ಮಗಂ ಕಸವಯ್ಯ . . . ಕಾದಿ ಇನ್ನರಂ ಕೊಂದು ತಾನು ಸ್ವರ್ಗಯಾದಂ (ಎಳ. X, ಶುಳಣಾ. ೨೫೯-೨: ೨೦೨). ' ಮೆಂಡೆಗಾವುಂಡ ' ಪರಾ. [ಮೆಂಡಿ + ಮುದುಳ್ + ಗಾಮುಂಡ]

ಮೆಂಡು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಳ; ಆಧಿಕ್ಯ ; ಅತಿಶಯ : ಪೊಡು ಗೋವು ಹರಿಯು ಕೃತಿಯ ಕಂಡು ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತಂದು ತುಂಡ ನೆಗಂ ಬಾಲಮೆತ್ತಿಕೊಂಡು ನಿಂತವು ತುಡತಂಡ ಒಕ್ಕಿದವು ಹಂಡ ಹವಳೆ · ಹುಲುಗಚ್ಚಿಕೊಂಡು ನಿಂತ ವಲ್ಲಿಗಳ್ಗಿ ಮೆಂಡಲಿದ್ದವು (ಕೃಗಣಾ. ೯೯-೬)ಃ ಮದ್ಯಾನೆಗಳ ಗಂಡಭಾಗ್ಗಗಳಿಂದ ಮೆಂಡಾಗಿ ಸುರಿಯುವ ಮದಧಾರೆಗಳಿಂದ ಕೆಸರಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ವಿತರಣ ಗುಣವಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಮಂ ಮರಮೆಮ ಕಾಮಧೇನುವಂ ಪಶುವೆಂದು . . . ತಿರಸ್ಕಾರಮಾಗ್ಗೆದು (ಕಾಗಂಪಾ. ೨೨೬-೯). [ದೇ.ಕ ತೆಲು. ಮೆಂಡು]

ಮೆಂಡೆಗಾವುಂಡ (ನಾ) . ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬಾಗೆಪೂರ ಕಮ್ಮಿಣಿ ಗಾವುಣ್ಣನು ಸಪುಳಜ್ಜದ ಮೆಣ್ಣೆಗಾವುಣ್ಣನು (ಎಳ. V. ೫೪೧೩. ೪೫೦-೦೩ : ೩೭೬)· [ಮೆಂಡೆ$_೨$ + ಗಾವುಂಡ (< ಗಾಮುಂಡ)]

ಮೆಂಡೆಯತನ (ನಾ). ಬಲಾತ್ಕಾರ ; ಬಲವಂತ ; ಜುಲುಮೆ : ಚಿದ್ದ ಯನು ಜಕ್ಕಯ್ಯನುವೆಂಬ ಪಾರುವರು . . . ಎಡೆಪಾಯ್ದನತನದಿಂ ರಾಜ ಗಾಮಿತಂಗೆಮ್ದು ಮೆಣ್ಣೆಯತನದಲೂರನೆನ್ನವೆನ್ದು ಮೂಜುಪರಿಪ ದನ್ಯಾಳಿಯ ಪೊಗೆ ಕೊಬ್ಬುಣಾತಮಿರ್ವುದು ಕಣ್ಮಾ . (ಕಾಕಪ. IX-i. ೦೨೬-೦೭: ೧೦೬೨). [? + — ತನ]

ಮೆಂಡೆಹ (ನಾ)· (?) : ಪಡುವನಾಡ ಕೊಟ್ಟುಬಾಮಿಯ ಮೆಂಡೆಹ [ಕಾಕಾ. ಯು]ವ ಕಾಯಕದ ಚೌಡು ಬಟ್ಟಿಕಱೆಯಲಿ ಬಸವನಳವಿಂಡ್ಗೆ ಮರುಳಯ್ಯ ಕೆಟ್ಟ ಧಿಕರೆಸಿನವ ಪ್ರಮಥಗಣನಾಯಕರ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಎಪಪಂ. ೪೫-೦೩೩). [?]

ಮೆಂತಯ ' ಮೆಂತೆಯ ' ನೋ.

ಮೆಂತೆ ' ಮೆಂತೆಯ ' ನೋ.

ಮೆಂತೆಯ. ಮೆಂತಯ. ಮೆಂತೆ. ಮೆಂತ್ಯ. ಮೆಂಥಿಯ್ತ್ರ. ಮೆಂಥೆಯ್ಯ$_೨$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ ಮತ್ತು ತರಕಾರಿಯಾಗಿ ಬಳಸುವ ಅದರ ಸೊಪ್ಪು : ಜೀರಗೆ ಮೆಂತೆಯಂ ಕುಂಡಿ ನೀರುಳ್ಳಿಯಚ್ಚಿಯಿನಿಷ ಎಣ್ಣೆಯಂಗಿಕ್ಕಿಪೊಗ್ಗರಿಸಿ (ಕಪಪಣಾ. ೩-೨೦) : ಮೆಂತೆಯ ತೂಕ ೧ ಒಪ್ಪಲಿ ತೂಕ ೯ . . . ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಕಲಸಿ ಅಟ್ಟು ಕಾರೇಕಾಯಮ್ಮು ಮೆಲ್ಲಲು ಗೂಡೆ ಮಾಣುವುದು (೦೪೬೦. ೦೬) ; ಸಾಸಿವೆ ಮೆಂತೆಯ ನೀರುಳ್ಳಿ ಬೆಳುಳ್ಳಿ ಅರಿಸಿನ ಶುಂಠಿ ಮುಂತ್ತಾದ ಜಿನುಸು (ಎಳ. VIII. ೬೬೫೫. ೭೨-೨೦ ; ೧೧೭). **ಮೆಂತೆಯ :** ಜೀರಗೆ ಮೆಂತೆಯ ಯಂಗು ಸಾಸವೆ ಉಪ್ಪು ನಿಂಬೆಯ ಹಂಣು ಸಹ ಕ್ರಮ ಪರಿಷ ಗ ೧ (ಎಳ. XV. ೬೬೦೮೮. ೭೦-೭೭ ; ೨೪೬೪). **ಮೆಂತೆ :** "ಮೆಂತ — ಮೇಥಿಕಾ (ಮಂಥಾ) = ಒಂದು ಜೀನಸು" (ಕಪ್ಪಳಿಪ. ೭೭) ; ಸ್ನಾತಿಮಳೆಯಲ್ಲಿ . . . ಮೆಂತೆ ಬಿತ್ತಬೇಕು (೪೩೫೪. ೭೨) ; ಮೆಂತೆ ತಿಂದಾಕ್ಷಣ ಕುಂತೀ ಮಗನಾದಾನೇ ? (ಇಂದ) **ಮೆಂತ್ಯ :** ಅಜಾಮೋದ. ಮೌತ್ಯ. ಯತ್ಪಿ ಮಧುಕ. ಜಟಾಮಾಂಸಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದು ಹಲವಂ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಹಾಕಿ . . . ನೇವಿಸಲು ಶೀತಜ್ವರಂ ಶಮನಮಕ್ಕುಂ (ಎಳ್ಳ. ೭೨) ; ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಮೆತ್ತಗಾದಾಗ . . . ಓಮವೆಣಸು ಮೆತ್ತು ಮೆಂತ್ಯ ಇವುಗಳ ಒಗ್ಗರಣೆ ಹಾಕಿ. ಆಮೇಲೆ ಭರಣಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಮುಚ್ಚಿರವಿಕ್ಕಿ ಬಾಯಿಗೆ ವಸ್ತ್ರದ ತುಂಡನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಇರಿಸುವುದು (ಆಪಾ. ೦೦೭). **ಮೆಂಥಿಯ :** "ಮಂಥೀ — ಮೆಂಥಿಯ " (೬೪೧. ೦೫೯). **ಮೆಂಥೆಯ್ಯ$_೨$:** "ಪೀತಬೀಜ—ಮೆಂಥಿಯ" (೬೪೦. ೯೪) ; ಬೇವಿನೆಲೆ ಬೀಯ ಗುಣಜಿಲ ಮಾವಿನ ಪಾಲಿಂದಮುರೆದು ಪರ್ಸರಿಸುತಂ ಸೇವಿಸೆ ಜೀರಗೆ ಮೆಂಥೆಯ ದೋವದ ವಿಷಹರಮದಕ್ಕುಂ (೬೪೦೮: ೫-೭೬).

ಮೆಂತ್ಯದ ಸೊಪ್ಪು, ಮೆಂತಸೊಪ್ಪು = ಒಂದು ಬಗೆಯ ತರಕಾರಿ ಸೊಪ್ಪು : ಚಕ್ಕೂತ್ತಿಸೊಪ್ಪು. ಮೆಂತ್ಯದ ಸೊಪ್ಪಿಗಳನ್ನು ಸಣ್ಣಗಳಲ್ಲೀ ಕತ್ತು ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಮೇಲು (೪೦೪. ೦೬) ; ಮೆಂತೆಸೊಪ್ಪಿನ ಪುಳಿ ಬಹಳ ಜೀರ್ಣಾಗಿರುತ್ತದೆ (೬೦೬).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮೆನ್ರಿಯಮ್, ಮೇತಿ, ಮೇನ್ಸ್ರು, ವೆನ್ಸಯಮ್, ವೆನ್ಸಲ್, ವೆನ್ರಿಯಮ್; ಮಲ. ವೆಂತಯಮ್; ತುಳು. ಮೆಂತಿ, ಮೆಂತೆ, ಮತ್ತಲೆ, ಮೆತ್ತೆ, ಮೆತ್ತೆ; ತೆಲು. ಮೆಂತಿ, ಮೆಂತುಲು./ಸಂ. ಮಂಥಾ]

ಮೆಂತ್ಯ ' ಮೆಂತೆಯ ' ನೋ.

ಮೆಂಥಯ ' ಮೆಂಥೆಯ್ಯ$_೨$ ' ನೋ.

ಮೆಂಥಿಯ ' ಮೆಂತೆಯ ' ನೋ.

ಮೆಂಥೆಯ್ಯ$_೧$ ' ಮೆಂತೆಯ ' ನೋ.

ಮೆಂಥೆಯ್ಯ$_೨$. ಮೆಂಥಯ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : ಮಾಧವಿ : "ಮೆಂಥಯಮೆನೆ ವಸಂತದೊತಿಗೆ ಬೆಸರ್" (ಕಪ. ೧೨); "ಮದ್ಯ-ಮೆಂಥಯ. ಅದಿರ್ಗಂತಿ, ಕಸ್ತೂರಿ" (೬೪೦. ೦೦೩). **ಮೆಂಥಯ :** "ಅದಿರ್ಮಾತ್ಸ್ಯ. ಮೆಂಥಯ [ಅಕಾಂ. ಮೊದ] ಅದಿರ್ಗಂತಿ — ಈ ೩ ಮಾಧವಿಲತೆ" (ಕಪಣಾ. ೩೯-೦೬೦). [?]

ಮೆಂದ ' ಮಯಿಂದ ' ನೋ.

ಮೆಂದಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪೊಬಿಬಜೇನೆಮಾರನ ಮಗ ಮೆನ್ದಣ್ಣ (ಎಳ. IX, ೧೦೭೫೦. ೩೨-೬: ೩೦೦).

[ಮೆಂದ (< ಮಯಿಂದ) + ಅಣ್ಣ$_೩$]

ಮೆಂದಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಇ ಕೊಡಪ್ಪಿಯು ಬಳಿಸಿದೋರ್ ನಾಬ್ಮಾಮುಣ್ಣ ದಿಯಳನುಂ ಪಿಯ ಮುಗುಳಿಯ ಕೋಮರಬ್ಮನುಂ ಪಲ್ಮಾಡಿಯ ಮೆಂದಮ್ಮ ದಿಣ್ಣೆಯೂರ ದೇವಗನುಮ (ಎಕ. VI. ೪೯,೮೦-೦೨; ೮೮೨). [ಮೆಂದ (< ಮಯಿಂದ) + ಅಮ್ಮ_೪೭]

ಮೆಂದಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ನಡದೋರ್ಕ್ಕರಣಸಹಿತ ಮೈನ್ದಂಯ್ಯನುಂ ಪೆಂಣ್ಣೆಜುವಿನ ಸೊಬಮ್ಮಗಾವುಣ್ಣನುಂ (ಎಕ. XII, ೮೯-೨೬; ೪೬೩). [ಮೆಂದ (< ಮಯಿಂದ) + ಅಯ್ಯ_೪೨]

ಮೆಂದು ' ಮೇ_೧ ' ಪರಾ.

ಮೆಂದೆ (ನಾ). ಜಮಾನಿನ ಒಂದಲಿ ಅಳತೆ (?) : ಐನೂಬ್ಬರುಂ ಕೂಡಿ ಶ್ರೀ [ಪೊಜ್ಜೇ] ಶ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟು ಧಮ್ಮಮೆನ್ತೆಂದಡೆ . . ಹಂನೆರಡು ಮುಂದಯ ಬಂಜರು ಸಮಸ್ತಂ ಕೂಡಿಯಾಳಲು ವೀಸವಂ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಕಣ. ೪೫-೪೮-೯೦; ೩೧೪೨). [?]

ಮೆಂಬರು (ನಾ). ಸಂಘ್ಯಸಮಿತಿ ಮುಂತಾದ ಘಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಸಂವಿಧಾನ ಮೂಲಕವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಸದಸ್ಯ : (ಂ)ನೆಯ ಉಪಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ನಮೂದಿಸಿರುವ ಯಾವನೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನನ್ನಾದರೂ ಸದರಿಬೆಂಚಿನ ಮೆಂಬರಾಗಿ ನೇಮಿಸ ಬಹುದು (ಗ್ರಾಮಚಿ. ೦೬). [←ಇಂ. Member]

ಮೆಕ್ಕಲು (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನಿಂದ ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳು ಮೇಲಿನಿಂದ ದೂಡಿಕೊಂಡು ಹೊತ್ತು ತರುವ ಮೇಲುಮಣ್ಣು ; ರೇಬೆಮಣ್ಣು : ಫಲವತ್ತಾದ ಮೆಕ್ಕಲಿನ ಮೈದಾನಗಳಲ್ಲಿ ಇವು ಪ್ರವಹಿಸು ತ್ತವೆ (ಕೂಂಚ. ೨೪೩). ೨. ಮೆಕ್ಕಲುಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ.—ಸ್ಥಳ : ಇವು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಪಶ್ಚಿಮ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವತೀರಪ್ರದೇಶ ಗಳಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರ ಮತ್ತು ಬೆಟ್ಟಸಾಲುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಇತ್ತೀಚಿನ ಮೆಕ್ಕಲುಗಳು (ಕಾಪ್ರೋ. XII. ೬೫೪): [?]

ಮೆಕ್ಕಲುಮಣ್ಣು (ನಾ). = ಮೆಕ್ಕಲು ೧ : ನದಿಗಳು . . . ಹರಿಯುವಾಗ ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ಕಲ್ಲು, ಮಣ್ಣು, ಮರಳು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ದೂಡಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತವೆ . . . ಇದೇ ಮೆಕ್ಕಲುಮಣ್ಣು (ಕಣ. ೨೬) : ಮೆಕ್ಕಲುಮಣ್ಣು ಗಳಲ್ಲಿ. . . ತೀರಪ್ರದೇಶದ ಮಣ್ಣುಗಳು ಮತ್ತು ನದೀಮುಖಜ ಭೂಮಿಯ ಮೆಕ್ಕಲುಮಣ್ಣುಗಳು ಎಂದು ಎರಡುಭಾಗ ಮಾಡಬಹುದು (ಕಾಪ್ರೋ. XII. ೬೫೪). [ಮೆಕ್ಕಲು + ಮಣ್ಣು (<ಮಣ್)]

ಮೆಕ್ಕೆ_೧ ' ಮಕ್ಕೆ_೧ ' ನೋ.

ಮೆಕ್ಕೆ_೨ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಳ : 'ಮೆಕ್ಕೆಜೋಳ' 'ಪರಾ. ೨. ಮೆಕ್ಕೆಜೋಳದ ಹಿಟ್ಟು (?) : ಅಕ್ಕಯಂ ತೆಂಗು ಜಾನಕ್ಕಯಿಂ ಲಂಕಿಯು ಮೆ[ಜಾಣಾ. ೪೫]ಕ್ಕೆಯಂ ಕನಕ ಕೆಡುವಂತ ದುರ್ಬುದ್ಧಿ ಹೊಕ್ಕಳ್ಳಿ ಕೇಡು (ಸಭಾಕ್ಕ. ೮೬೨). [?-/ ಮಾರಾ. ಮಕ್ಕಾ. ಮಕಈ./ಇಂ. Maize= ಮುಸುಕಿನಜೋಳ]

ಮೆಕ್ಕೆ_೩, ಮೇಕ್ಕೆ_೩ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ : "ಉರ್ವಾರುವೆನೆ ಮೆಕ್ಕೆ" (ಪುಂಗಣ. ೪೪-೪೬) ; ಮೆಕ್ಕೆಯ ಕಾಯ್ಗಳ್ ಮೊದಲೊಳ್ ಕೈಪೆಯಪ್ಪುವ (ರಚಾಕ್ಕ. ೬-೨೫೦) : ಎಜಿಮಿ ವಂಕಿಯೊ ಕಳಿತ ಮೆಕ್ಕೆಯೊ . . , ಕಕ್ಕಿಸುಂಡೆಯೊ ಸವಿಯ ಚಿತ್ರಕವೊ (ಭಾವ್ಯಾ. ೦-೬೬) ; ಎಂತು ಕಲ್ಮನನಾಗಿ ಮಾಲತಿಯಂ ಮೆಕ್ಕೆಯಿಂ ಸಿಂಗರಿಸಿದಪಳ್ (ಜಾಪಾಕ್ಕ. ೬೬-೨೪). ಮೇಕ್ಕೆ_೩ : "ಪೃಥುವಿಶಾಲ – ಮೇಕೆ" (ಲಿಕಂ. ೦೦೨). [?./ ಮಾರಾ. ಮೇಕೀ. ಮೇಕೇ]

ಮೆಕ್ಕೆಜೋಳ (ನಾ). = ಮೆಕ್ಕೆ_೨ ೧ : (ಧತ್ತ) . . . (ಮೆಕ್ಕೆಜೋಳ) ಇವುಗಳ ಬೆಳೆಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಅನುಕೂಲಗಳಾವುವು (ಕೂಂಚ. ೨೦೦). [ಮೆಕ್ಕೆ_೨ + ಜೋಳ./ತಮಿ. ಮೊಕ್ಕೈಚ್ಚೋಳಮ್]

ಮೆಚ್ಚವನಿಗೆ ' ಮೆಚ್ಚುವನಿಗೆ ' ನೋ.

ಮೆಚ್ಚಿ . ಮಚ್ಚಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಇಷ್ಟ : ಪ್ರೀತಿ : ನೀನು ತುಂಬ ಜೋರಿನ ಹುಡುಗಿ ಎಂದೇ ಅವರಿಗೆ ಅದು ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯಂತೆ (ಕಡೂಂಕ. ೦೦೦) : ವೀರಣ್ಣನ ಮೇಲೆ ತೋರಿದ್ದ ಮುನಿಸು ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯ ರೂಪ ತಾಳಿತು (ಜಾಹುತ್ತ. ೦೦೬). ೨. ಒಪ್ಪಿಗೆ ; ತೃಪ್ತಿ : ಈ ಅಂಶಗಳನ್ನು ನೀವು ಮನಸ ಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಕುಟುಂಬದವರಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಹಣಕಾಸಿನ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಿತ್ಯದ ಅಡುಗೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವಾಗಲಾರದು (ಹಾಬಾ. ೫೬) ; ಅವರಿಗೆ ಯಾವು ದೂಂದು ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಒಂಟಿಪ್ರ.). ೩. ಕೊಂಡಾಟ; ಹೊಗಳಿಕೆ: ಅವಳಿಗೆ ಏನಾದ್ರೂ ಒಂದು ಮೆಚ್ಚು ಕೊಚ್ಚೇಳು ಎಂದು ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯ ದನಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ (ಜಾಹುತ್ತ. ೧೩) . ಮೆಚ್ಚಿಕೆ : ೧. ಮನವನೀಯಲು ಬಹುದು ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯನುವನೞಿದಾ ಪ್ರಾಣವಂ ಮತ್ಕೆಂತು ಕೊಡಲಹುದು (ಪಪ್ಪ. ೩೬-೫೩) ; ಸಟಿಸಿ ಪೇಳದುದಿ ತೃಪ್ತಿಯೊಂದಿಸುವ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯ ಗೋವಿನೊಲು (ಗಗಣಾ. ೦೦-೯) . ೪. ಸಂತೋಷ ; ಹರ್ಷ: ಸಕಲದೇವ ದ್ರೋಹಿಗಳು . . . ವಿಕಟಮತಿಗಳು ಖಳಪತಿಯು ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ವಿಕಾರವ ಪುಟ್ಟಿಸುತ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯೊಳಿಹರು (ಕಪಂಣಾ. ೦-೩-೯). ೫. (?) : ಫಲರಸ ವರ್ಣ ಕೊಂಡಂತಿರಬೇಕು . . . ದೃಷ್ಟಿಯ ಚಿತ್ರದಂತಿರಬೇಕು ಅವ್ವಿನ ಮುಚ್ಚಿಕೆಯಂತಿರಬೇಕು (ಪೋಳಚಾ. ೦೦೦-೫೦೨). 'ಮೆಚ್ಚುಗೆ' ಪರಾ. [ಮೆಚ್ಚು_೧೧ + —ಇಕೆ./ತೆಲು. ಮಚ್ಚಿಕ್ಕ]

ಮೆಚ್ಚಗೆ ' ಮೆಚ್ಚುಗೆ ' ನೋ.

ಮೆಚ್ಚಿತ, ಮೆಚ್ಚಿದ (ನಾ). ಪ್ರಿಯವಾದುದು ; ಇಷ್ಟವಾದುದು : ಮೆಚ್ಚಿತು ಮಾಡಲ್ಕೆ ಸಮರ್ಥನಪ್ಪಡಪ್ಪಿದು ಗರ್ವಂ (ಕಮಕ. ೧-೦೦೩) ; ಮುಂದದಿನ್ನೀಗಳೆ ಬೇಡು ಮೆಚ್ಚಿತಂ . (ಭಾಖಾಣಾ. ೨-೬೬). ಮೆಚ್ಚಿದು : ನಿನ್ನ ಮೆಚ್ಚಿದುಗೆಯ್ ಎಂದು ಪಂಚ್ಚೇದಿಸಿ ಪಡಿವುದುಂ (ಸಂಕಚಾ. ೬-೨೨ ೪). ಮೆಚ್ಚಿತ = ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಂಡವನು ; ಸ್ತುತ್ಯನಾದವನು : ಪುರಹರ ಮೆಚ್ಚಿತ ಪುರುಷೋತ್ತಮನುತ ಶರಣುಹೊಕ್ಕೆನು ಸಲಹೆನ್ನ (ಪಣಂ. ೬೫-೨೪). [<ಮೆಚ್ಚು_೧೧]

ಮೆಚ್ಚಿದು ' ಮೆಚ್ಚಿತು ' ನೋ.

ಮೆಚ್ಚಿಸು, ಮೆಚ್ಚಿಸು, ಮರ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಡಂಬಡಿಸು ; ಒಪ್ಪಿಸುವ ಗಂಧಮಿತ್ರ(ಕ್ಷೀಣ)ನಂ ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ಬುದ್ಧಿಸೇನೆಯಂ ನಿಗ್ರಹದಿಂ ತನಗೆ ವಶ್ಯಂವಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಜಾಪುಂಪು. ೦೬೦) ; ಈಕೆಯನು ಮೆಚ್ಚಿಸದು ರಾಜಶಿ ನೀಕ (ಸಂಕಚ. ೫೦-೬೬) ; ಸಂಬುಗೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಮ್ಮೈಯ್ಯನ ಮನಸ್ಸು ಮೆಚ್ಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹಾಗೆ ಮಾಡಬೇಕಾದುದು (ಹೆಂಗಾಕ್ಕ. ೦೦೯). ೨. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸು ; ಹರ್ಷಗೊಳಿಸು : ಆ ಮಿಸನಂ ಸಮಂತಿಚ್ಚು ಮೆಚ್ಚಿಸದಂ ದೇವರುಮಂ ಧನುರ್ಧರರುಮಂ (ಪಂಕಣಾ. ೬-೬೬) ; ಪರಿಣತ ರೆನಿಸುವ ನಿರ್ಮತ್ಸರರಂ ಮೆಚ್ಚಿಪುದು ಗಹನವಲ್ಲದು (ರಚಾಕ್ಕ. ೧-೯೬) ; ಹ್ಯಾಗೆ ಮೆಚ್ಚಿಸಲಿ ಅರ್ಚಿಸಲಿ ನಿನ್ನ ನಾಗಶಯನನನೆ (ಪ್ರಭೋಪ. ೨-೬೯-೦). ಮೆಚ್ಚಿಸು : ೨. ಮಚ್ಚಿಸುತೆ ತೆಗೆದು ಮುಂಡಾಡುತ್ತೆ (ಹರಿ. ಕೇ. ೬-೦೦) ; ಎನ್ನದು ತನುವಿನಿಸಲಿ ನೀ ಸುಳಿದು ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ಯಿನಿತು ಧಾವತಿ ಗೊಳಿಸಿ (ಕ್ರಶುಂಕ. ೬-೯೦) ; ಅವಿಂದೇಶ್ವರನ ಮೆಚ್ಚಿಸುವಾತನೇ ಮಹಾ ಸದ್ಭಕ್ತನು (ಅಂಂಕಾ. ೬೯-೬೬). ಮರ್ಚಿಸು : ೩. ಒಲಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಅನುರಕ್ತಗೊಳಿಸು : ಮನೆಯನಿವಕ್ಕೆ ಮರ್ಚ್ಚಿಸಿದ ಮರ್ಚಿಸಿ ಕೂರಿಸಿದೆಯ್ದೆ ಕೂರ್ತು ನಚ್ಚಿನ ರುಚಿ ಬೆರ್ತು ದಿಚ್ಚತಿಕೆಯಂ ಬಗೆ ಕೂಡದಕೆಯ್ದೆ ಮಾಡಿದೋವನನುಬೆದೊತ್ತೆಗಿರ್ದಡೆಯೊಳಿಂದೆನಗಿತ್ತಪುದು (ಜಾಂತಿ. ೨-೬೦). [ಮೆಚ್ಚು_೧೧ + — ಇಸು_೨]

ಮೆಚ್ಚು₁· ಮಚ್ಚು₁· ಮರ್ಚು₁· ಮೆರ್ಚು.(ಕ್ರಿ)· ೧. ಒಲಿ : ಪ್ರೀತಿಸು : ಬಯಸು : ಸೋಂಬಿಸಂ ಮೆಚ್ಚಿ ಬೇಜಾರ್ಗೆ ಪೋದ ಸೂಳೆಯಂತೆ (ಶಾವ್ಯಸಾ೪ ೩೨೯ ೩೩೨೪) : ಸ್ವಯೆಂಬರದೊಳ್ ಸುವರ್ತಿಯಿಲ್ಲರಂ ನೋಡಿ ಯೂರಂಮಂ ಮೆಚ್ಚದೆ ಸರಿದಿರ್ಪ್ಪಂಗೆ ಮಾಲೆ ಸೂಡಿದೊಡೆ (ಪಾರ್ಶಾ· ೦೦೬–೨೦) ೨. ಇಷ್ಟವಾಗು : ಸೇರು : ಒಂದು ಪೊತ್ತಗಲದ ಮೆಯ್ಗೆ ಮೆಚ್ಚದಂ ತೊಚ್ಚೆತಂ ಕಾದಂಬುರಿಚಿಳಿಳ್ಕೆರಮು (ಶಾದಂಗಾ· ೩೫೬). ೩. (ದೇವರು, ಹಿರಿಯ ಮೊದಲಾದವರು) ಅನುಗ್ರಹಿಸು : ಪ್ರಸನ್ನವಾಗು : ಪೂಜೆ ಕಮಚರತ್ನಕುಂಡಲಂಗಳಂ . . . ಕೊಟ್ಟುವರ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಧೀವೇಂದ್ರ ನಾತಂಗಮೋಘಶಕ್ತಿಯಸಿಶ್ಯಂ (ಪಂಪಭಾ· ೯–೬೬ ಪ) : ' ಸೆಚ್ಚಿನಯ್ಯ ಹರಿ ಮೆಚ್ಚನಯ್ಯ (ಶ್ರೀಂಪ್ರ· ೩–೬೬–೦). ೪. ಒಪ್ಪು : ಸಮ್ಮತಿಸು : "ಮೆಚ್ಚು — ಅಭ್ಯುಪಗಮೇ" (ಪಮಾಣಾ) : ಪರಮಾರ್ಥಂ ಮೆಚ್ಚಿಸಾನೀ ಧರಣಿಯುಮಿಳರ ವಾನೆನ್ನು ಸನ್ಯಾಸಂಗೆಮ್ಮು (ಎಳ· II, ೮೮–೬ : ಸಂ. ೧೩೦) ; ಇಜ್ಜಿರು ಬಸಬಿ'[ಬದಿ] ಬೀಜ್ಜೊರನ್. ತೆಜ್ಜಿ(ಜ)[ಪ್ರ] ಮೆಚ್ಚದೊಂ (ಎಇ.XXIV. ೦೬೬–೦೨ : ಅಂಬಿ) : ತಾವಸಾಚರಣಂ ತವೋರೂಪಮಾರ್ಗಮಂ ಮೆಚ್ಚದೆ ಮಿಥ್ಯಾಂಧಕಾರಾವಕುಂಠಿತಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನನಾಗಿ (ಶಾಂಶಾಪ್ರ· ೬–೮೬ ಪ). ೫. ಕೊಂಡಾಡು : ಹೊಗಳು : ಶ್ಲಾಘಿಸು : ತೆತ್ತುತನಕ್ಕೆ ತೆತ್ತುತನಮಂ . . . ಪೊಣರ್ಚುತ್ತುಮಿರ್ಪಾಯದಿಂ ಕಳೆಯೆ ಕೂಡುವನಂ ವಿಭು ಕಂಡು ಮೆಚ್ಚದಂ (ಶಾತ್ಯಸಾ· ೧೮೫ ೩೩೨೪) : ಗುಣಾಮುತನಪ್ಪನಂ . . . ಪರೋಪಕಾರಕಾರಣಪರನಪ್ಪನಂ ಮನದೆ ಮೆಚ್ಚದಿರಾರಭಿಮಾಯಿಯಪ್ಪನಂ (ಶಬಾ· ೦–೦೨೨) : ವಿದ್ವಜ್ಜನಂ ಮೆಚ್ಚೆ ವಿದ್ಯಾವಶ್ಯಂಭವಮನವ್ವುಕೆಯ್ದು (ಎಳ· II, ೬೪–೬೬ : ೧೧೮೨) ; ತಿಳಿಯು ಹೇಳುವೆ ಕೃಷ್ಣಕಥೆಯುಮಿ ಇಳೆಯ ಜಾಣರು ಮೆಚ್ಚುವಂತಿರೆ (ಶಾಣ್ಣ· ೦–೦೩). **ಮಚ್ಚು₁** : ೧. ಶ್ವದಂಭ್ರಪದ್ಮಂಗಳ ನೈದೆ ಮೆಚ್ಚಿ ನೆಲಸಿರ್ದಪುವೀ ವುಲಿ ಜದಿ ಕೋಡಗಂ ಮುಂಗುರಿ (ಅಬಾಕ. ೩–೦೪) ; ರಿಪುರಾಜ್ಯಂಗಳನೆ ವಿಜಯಕೆ ಮಚ್ಚಿ ಮನಂಗೊಳ್ವಂತೆ (ಪಾಂಶಾ· ೦೧–೪೪) ; ಹಣವ ತಕ್ಕೊಂಡು ಧಾಳರ ಕ್ಷಣದೊಳ್ಳುಬ್ಬು ಮಚ್ಚದಿರೆಂದು ಮಗಳಿಗೆ ಬಾಗಂ ವ್ಯಪ್ತಾಪ್ತೆ ಹೇಳಿದಳು (ಪೂಚಾಶಾ· ೦೮–೬೩). ೩. ದಪ್ಪು ತಾಂಬಿದು ಭುಜಬಲವಿಕ್ರಮದಳವಿಗೆ ಮಚ್ಚಿ ಮಚ್ಚುಗುಡಿಸುವವೊರ್ (ಪಾಂಶಾ· ೪–೩೮) : ಜಯಸಿಂಹಪಚಕ್ರಿ ದಯೆಯಿಂ ಕಿಯ್ಕೊಂಡು ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಮನಿತ್ತಜ್ಜಜೂಳೆಯ್ದೆ ಮಚ್ಚಿ ಪೇರೆವಂ ಜಾನೆಂದೊಡ . . . ಉನ್ನತಿಕ್ಕೆ ಮಡದಂ ಜಾವುಂಡನೇಂ ಧನ್ಯನೋ (ಪೂಚಾಶಾ. ೦–೦೩ ೦೦೪೪) ; ಮಾಡಿದ ಪೂಜೆಯುಂ ಕೊಂಡು ಮಚ್ಚಿ ತಲೆವೊಗಿ ಲಿಂಗಯ್ಯನ ಮಾಡ ಕರಗಿ (ಪೂಚಾಶಾ. ೦೨೮ ಕೃಶಾ೪೩). ೪. ನಿಂತು ಮಾಡುಮೆನೇ ಮನವನ್ನು ಕೂಡಲಸಂಗಮ ದೇವನ ಶರಣರ ಸಚ್ಚವ ಮಚ್ಚದ ಬೆಂದ ಮಾನವನು (ನಾಸ. ೩೮) ; ಮೆಚ್ಚುಗೆ ಮಾಸ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಮಚ್ಚುಗೆ ಮಾಸ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ (ಪುಶಾದೇ· ಪ· ೩೦–೩೩) : ವೀರ ಶೈವದಲಿ ಒಳ್ಳಿತೆನುಂಬೆಂದು ಮಚ್ಚಿದನಲ್ಲದಮಿಂ ಹೇಳು (ಕ್ರಶೂಚೀ· ೨೩–೦೦). ೫. ಕುಮಾರಿಯರ್ ಬಿಗೊಳ ದಿಕ್ಕುಮಾರಿಯರೆವರ್ಗೊರೆಯಾವುವರ್ಕೆ ಮಚ್ಚಿ ಬಿಜ್ಞಸಲಭಿಯೋಗಮಾಯ್ತುಸಗೆ (ಗಾಶಾಮು· ೦–೩೩) ; ಮೆಚ್ಚದೊನಲ್ಲ ವಿಶ್ವಕಂ (ಶಾಪ್ರ·ಪ. ೪೮೪). **Δ ಮರ್ಚು₁** : ೧. "ಮರ್ಚು- ಅತಿಪರಿಚಯೇ" (ಪಮಾಣಾ) : ಕಳವಸೆ ಮರ್ಚಿ ಪೆರ್ಚಿ ಬೆಸಸಂ ಪೆಱರರ್ಥವ್ಯಾಸಂಬ್ಬುಕೊಳ್ವ ತಕ್ಕಳವಿಗಳಾಂಬವಾಗಿ ನಿರೆ ಕಸ್ಮವನಿಕ್ಕುವ . . . ನಿನ್ನ ಗೊಷ್ಠಮಂ ತಿಳಿದವಧಾನಿಸು (ಪಪಾಪ್ರ. ೩–೩೦) : ಉನ್ನತ ಗುರುಬ್ರುವಪಮಂ ಮರ್ಚಿ ಬೆನ್ನಸೆ ಪೋದಂತಿರೆ ಮೂರ್ಖವ್ಯೂಹನರಸಂ ದ್ಯಾಮೋಹಮೇಗೆಯ್ದೆದೋ (ಅಪಾಸಂ· ೨–೮೬). ೨. ಜನ ತನ್ನ ಗೊಪ್ಪತಿ ಮರ್ಚಿ ನಚ್ಚಿ ಮೋಸದೆ ಪುಮಾಳ್ವವ್ಯೋಲ್ ವಿಧಿಮಾಯಿಸುವಮೆ ಲೋಕರಾಸನಂ (ಸಂಪಾ. ೪೯–೦೦). **ಮೆರ್ಚು** : ೫. ದೇವನಿಕಾಯಂ ನೆರೆಪೆರ್ಚಿ ಮೆರ್ಚಿ ಜಯಮಂ ಕೈಕೊಯೆ (ಪಾಂಶಾಕ್ಷ. ೪–೩೦) ; ಮೆರ್ಚಿ ಪಿಡಿದಿರ್ಪವೆ . . . ಸಲ್ಲಕ್ಷಣಂ (ಪಪಮು. ೩–೩೯).

[ದೇ.-ll ತಮಿ. ಮೆಚ್ಚು, ಮೆಯ್ಚ್ಚು : ತುಳು. ಮೆಚ್ಚು ; ತೆಲು. ಮಚ್ಚು, ಮೆಚ್ಚು ; ಕೊಡ. ಮೆಚ್ಚ್ ; ಕೋತ. ಮೆಚ್ಚ್]

ಮೆಚ್ಚು₂· ಮಚ್ಚು₂· ಮರ್ಚು₂ (ನಾ). ೧. ಪ್ರೀತಿ : ಇಷ್ಟ ; ಒಲುಮೆ : ಮಾದನನ ಕಾಯ್ದು ಮಾಣ್ಗೆ ಸರಸೀರುಹಜನ್ಮನ ವೆಚ್ಚು ಹೀಗೆ (ಪಂಪಭಾ· ೩–೦೬) : ಮೆಚ್ಚಿದಂತಿರುತಿಪಳು ಮೆಚ್ಚು ಮತ್ತೊಬ್ಬನೊಳು (ಪರ್ಪಕ್ಕ· ೦೪೪೦). ೨. ಪ್ರಿಯವಾದುದು : ಇಷ್ಟವಾದುದು : 'ಈ ಪುಣ್ಯಕಥೆ ಪುಣ್ಯಜೀವಿಗಳಗೆ ಮೆಚ್ಚು ಕಾವುರುಷರಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಲ್ಲ (ಪಪ· ೦–೦೩). ೩. ಇಷ್ಟವಸ್ತು ಕೊಡುವ ಕಾಣಿಕೆ : ಬಹುಮಾನ : ತನ್ನ ಸಲ್ಲಂಬು ಗಳಿಂದೆಚ್ಚೆಚ್ಚು ಮೆಚ್ಚಂ ಸಲಿಸುವಂ (ಪಂಪಶಾ· ೪–೨೩) : ಅರಸುಮಕ್ಕಳ ಮುಂಮೋದಿ ಮೆಚ್ಚಂ ಕೊಳ್ವಕ್ಕರಿಗರ್ಬರದೊಳಂ (ಕ್ಕಾಶಾ. ೧೪) : ಅವಮನೆಯೊಳ್ ರನ್ನಗಡಗಮಂ . . . ಮೆಚ್ಚನೀವರ್' (ಶಾಪಪ್ರ· ೩–೦೩). ೪. ಒಪ್ಪಿಗೆ : ಸಮ್ಮತಿ : ಮೆಚ್ಚಿಲ್ಲದ ಜಡಜಾನಿ ದೇವಗುರುಗಳು ಪೊರ್ದದೆ (ಶಪಾಕಾ· ೩–೦೩೭) ; ಹೆಚ್ಚದೆ ಹಿಗ್ಗದೆ ಇದ್ದರೆ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚು ಕೇಳ್ವೆಜ್ಜಿಕೆ(ಪೂಚಂದ. ೨–೪೫ ೦೦೨೪೪). ೫. ಯೊಗಳಿಕೆ: ಪ್ರಶಂಸೆ: ಬಜ್ಜಾದಲ್ಲು ಮೆಚ್ಚು ಬೌದು ಕಿಜ್ಜಾದಲ್ಲು . . . ಎನಿಸಿದುದು ನಿಜಗುಣಂ ಬೋಜಜಗಸ್ತ (ಪಾಶಾಪ್ರ. XI–i· ೮೦–೨೪: ೪೮೨). **ಮಚ್ಚು₂** : ೧. ಅರಸರ ಮಚ್ಚು ತಮ್ಮ ಮನದೊಳ್ ನಿಲೆ ಸೈರಿಸದಂತ ನಿತ್ಯಮೂ ನರರ ವಿಭೂತಿಯೆಂಬ ಬಗೆ ಬಂದಿರೆ ಮಾಣದೆ ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಪತ್ರರನಳಿತೋಗದಿಂದತಿಬಲಂಗೆ ನಿಯೋಜಿಸಿ ಮಾಣ್ದರ್' (ಅಬಾಕ. ೩–೩೦); ವಿಷಮಂಗಳೊಳಪ್ಪ ಮಚ್ಚಿಂ ಕಿಯ್ಕೊಂಡಂಗಾ ಮಚ್ಚು ಕಷಾಯಿವಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸುಗುಂ (ಪಾಪಸಂ· ೦೪೦–೦೦ ಪ) : ಕಳವಿನೊಳ್ ನಡವುದೇ ಸುಖಿದ ಸುಗ್ಗಿ ತರದೋಜುತಿರ್ಪ್ಪಾದೇ ಮಚ್ಚು ನಿಸಗೆ (ಪೊಕೃ· ೦೦–೩೩). ೩. ಕೂರ್ತಿಚ್ಚೆ ಬೆರ್ಚ್ಚಂತಿರೆ ಮಚ್ಚಿಂ ಮೆಚ್ಚದಂದದೊಳೆ ಸಲಿಪ . . . ವಾರನಾರೀ ಕದಂಬೀ (ಶುಬಪ್ರ. ೯–೬೩) : ಬೀರಬಲ್ಲಾಗೆ ಮಚ್ಚು (ಬಹುಮಾನ) ಕೊಡಿಸಬೇಕು (ಶಾಕ. ೭೦). **Δಮರ್ಚು₂** : ೧. ಸಹಜಧಾತುವೃಂ ಭಾವಮಕ್ಕುಂ . . . ತಡೆ ನಡೆ ಜಿಸಾ ಮೆರ್ಚು ಮರ್ಚು (ಪಪಮು. ೪೦೩ ಕೃಪೂ). ೩. ಅಲಂಕಾರ: ಶೃಂಗಾರ : 'ಮಯ್ಮರ್ಚು' ಪರಾ.

[< ಮೆಚ್ಚು₂-/ತಮಿ. ಮೆಚ್ಚು, ಮೆಯ್ಚ್ಚು : ತೆಲು. ಮೆಚ್ಚು]

ಮೆಚ್ಚುಕಾಣಿ (ನಾ)· ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದವನು : ಕಡುಚದುರರ ಮೆಚ್ಚು ಕಾಣಿ (ಪಪ· ೭೭ ೦)- [ಮೆಚ್ಚು₂ + — ಕಾಣಿ]

ಮೆಚ್ಚುಕೆಯ್ (ಕ್ರಿ)· ಬಯಸಿದಂತೆ ಮಾಡು : ಇಷ್ಟಬಂದ ಹಾಗೆ ಮಾಡು : ಒಬಿವೆವನಿಂದೊಳಗೆ ಕಳ್ಳನಸಾರಯ್ಯಲಾಜಿದಾಗಳ್ ದೇವರೆನ್ನಂ ಮೆಚ್ಚುಕೆಯ್ವುದು (ಪಪಾಶಾ. ೦೨೩–೨೩) ; ನೀನಿನ್ನೆನ್ನಂ ಮೆಚ್ಚುಕೆಯ್ವುವಂಬುದುಂ (ಪುಶಾದೇ· ೭–೨೪ ಪ). [ಮೆಚ್ಚು₂ + ಕೆಯ್₂]

ಮೆಚ್ಚುಗ (ನಾ)· ಇಷ್ಟ ಪಡುವವನು; ಬಯಸುವವನು : "ಸ್ವಾಕ್ಕ್ ಸ್ಕೋಚಿ. ಸ್ಕೋಚಕಃ. ಸ್ಕೋಚಿಸಮಾನಃ – ಈ ಳ ಮೆಚ್ಚುಗಂ" (ಶಾಪಕ್ಕ· ೧೩) ; ಸಾಪಿತ್ಯರಚನೆಯ ಮೊದಲ ಮೆಚ್ಚುಗ ಸ್ವತಃ ಕೃತಿಕಾರನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ (ಪಂಪಪಾಪ· ೦೧೩). [ಮೆಚ್ಚು₂ + — ಗ್₂]

ಮೆಚ್ಚುಗಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಇಷ್ಟವಸ್ತು ಕೊಡುವ ಬಹುಮಾನ : ತಮ್ಮ ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ ಕಲಾವೈಭವಕ್ಕೆ ಬೆರಗಾಗಿ ಬೇಳಾಗಿ ನಸ್ಸ ನಾಟ್ಯಕಲೆಯು ಮೆಚ್ಚುಗಾಣಿಕೆಯಿತ್ತು ನನ್ನ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ತಮಗೆ ಎಡೆ ಮಾಡಲು ಬಂದಿದ್ದೇನೆ (ಪುಂಚಾ· ೩೩). [ಮೆಚ್ಚು₂ + ಕಾಣಿಕೆ (< ಕಾಣ್₂)]

ಮೆಚ್ಚುಗುಡು 'ಮೆಚ್ಚುಗೊಡು' ನೋ.

ಮೆಚ್ಚುಗೆ· ಮಚ್ಚುಗೆ· ಮರ್ಚುಗೆ· ಮೆಚ್ಚಿಗೆ (ವಾ). ೧. ಪ್ರೀತಿ ; ವಿಶ್ವಾಸ : ಅಭಿಮಾನ : ಬಂಧುವರ್ಗದವರೆಲ್ಲಾ ತಮ್ಮನ್ನು ಮೆಚ್ಚುಗೆ

ಯಿಂದೆ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ (ಕೂಡ). ೨. ತೃಪ್ತಿ; ಸಂತೋಷ: ತಮ್ಮ ಕರ್ಮವಶದಿಂ ಸಂಸಾರಿಜೀವಂಗಳೆಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟುಗುಮಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿಯುಚ್ಚಿಯುಂ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯುಮಕ್ಕುಂ (ಕಜಾ.ಕಾ. ೩೩-೨೦); ಸಹಜಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅವನು ಅತ್ಯಂತ ಚುರುಕಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಮಾನ್ಸಿನಿಕೊವ್ ಮೆಚ್ಚುಗೆ ಸೂಚಿಸಿದನು (ತ್ರಿಪು. ೨೩೦). ೩. ಹೊಗಳಿಕೆ: ಕೊಂಡಾಟ; ಪ್ರಶಂಸೆ: ಜಗದೀಶಚಂದ್ರರು . . . ಜನರ ಮೆಚ್ಚುಗೆಗೆ ಮತ್ತು ಕೃತಜ್ಞತೆಗೆ ಪಾತ್ರರಾದರು (ಪ್ರಾ.ಕ. ೦೦೩). **ಮಚ್ಚುಗೆ**: ೩. 'ಮೆಚ್ಚುಗೆಮೆಚ್ಚು' ಪರಾ. **ಮರ್ಚುಗೆ**: ೧. ನಿಸ್ಸೊಳ್ಪಿದಮಾದ ಕೊಂಡಾಟದವಂತಸೌಖ್ಯಮನೆ ಮರ್ಚದೆ ಮರ್ಚುಗೆಯೊಳ್ ತೊಡರ್ಚು . . . ಜಿನೇಶ್ವರಾ (ಪಂಡಿತ ೪-೦೦). **ಮೆಚ್ಚಿಗೆ**: ೧. ಅವರು ತಮ್ಮ ಸರಸಜ್ಞನಿಕೆಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲರ ಮೆಚ್ಚಿಗೆಯನ್ನೂ ಗಳಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಕೂಡ). 'ಮೆಚ್ಚಿಕೆ' ಪರಾ.

[ಮೆಚ್ಚು$_{೨}$ + — ಗೆ./ತುಳು. ಮೆಚ್ಚಗೆ; ತೆಲು. ಮಚ್ಚಿಗ]

ಮೆಚ್ಚುಗೊಡು, ಮಚ್ಚುಗೊಡು, ಮಚ್ಚುಗೊಡು, ಮೆಚ್ಚುಗುಡು (ಕ್ರಿ)- ಬಹುಮಾನವನ್ನು ಕೊಡು; ಉಡುಗೊರೆಯನ್ನು ನೀಡು: ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ದ ಬೇಂಟೆಯಾತಂಗೆ ಮ್ಯಗ ವ್ಯಾದಮಾ ಕಾರ್ತಿಕೇಯಂ ಮೆಚ್ಚಿ ಮೆಚ್ಚುಗೊಟ್ಟ (ಪಂಚಮಿ. ೩-೨೩ ಪ) ; ಎನ್ನ ಪೆಂಡತಿಯೀನಂ ಪಡವಳೆಂದು ಬೆಸಗೊಂಡೊಡೆ ಗಂಡುಗೂಸಂ ಪಡವಳೆಂದು ಪೇಬಿಂದಿಡ ಕೇಳ್ದಾ ಭಟ್ಟಂಗೆ ಮೆಚ್ಚುಗೊಟ್ಟ (ಪಂಚಮಿ. ೦೩೩-೨೨) ; ಮನಸೊಲಿದು ಬೇಡಿದುದ ಮೆಚ್ಚುಗೊಡುವೆ (ಸೌಂದ. ೩-೨೫). **ಮಚ್ಚುಗುಡು**: 'ಮಚ್ಚುಗುಡಿಸು' ಪರಾ. **ಮೆಚ್ಚುಗೊಡು**: ಆಕಗಳಾದಿದಾಟಮನಿಂದ್ರಂ ನೋಡಿ ಮಚ್ಚಿ ಮುಚ್ಚುಗೊಟ್ಟುಪಸಂಪಾದಿಸಿ (ಪಂಚತ್ರ. ೭-೩೯ ಪ) ; ಒಸಗೆವಾತಂ ಪೇಬ್ದವಂಗೆ ಮಚ್ಚುಗೊಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೪೨೬) ; ಮೆಚ್ಚುಗೊಟ್ಟುವೆದೆಂಬ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂ . . .ಕರ್ಣಪೂರಂ ಜಗುಳ್ದು ಬೀಳುತ್ತಿರೆ (ಶಾಆಪ. ೭-೦೭ ಪ). **ಮೆಚ್ಚುಗುಡು**: ನೆಗಬ್ದಂದ್ರಾದ್ಯಮರೌಘಮೋಲಗಕೆ ವಂದು . . . ಮೆಚ್ಚುಗುಡದೊಂಡು ಮಹಾಪ್ರಸಾದಮೆನುತಿರ್ದರ್ವಿರೀಶ್ವರಾಸ್ಥಾನದೊಳ್ (ಪಾಂ. ೧೦-೩೬); ವಿಷ್ಣು ಒಪ್ಪುವನು ಮೆಚ್ಚುಗುಡುವನು (ಪಚಿಕಾ. ೨. ೨೫೦). [ಮೆಚ್ಚು$_{೨}$ + ಕೊಡು$_{೧}$]

ಮೆಚ್ಚುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ)- ಬಹುಮಾನವನ್ನು ಪಡೆ; ಉಡುಗೊರೆಯನ್ನು ಹೊಂದು: ನಿಚ್ಚಂ ಮೆಚ್ಚುಗೊಳ್ವಿಂದ್ರನ ಕೈಯೊಳ್ (ಜಾಪ್ರ. ೯-೦೬); ಬೇಗಂ ಪರಿದು ಪೋಗಿ ಪರಮೋತ್ಸವದೀದಪ ಬಿನ್ನವಿಪ ಜನಂ ಕಾದಂಬರಿಯಂ ಮೆಚ್ಚುಗೊಳ್ಪದಿರ್ಕುಮೆ ಪಿರಿದುಂ (ಕಾದಂಬ. ೩೦೯).

[ಮೆಚ್ಚು$_{೨}$ + ಕೊಳ್$_{೨}$]

ಮೆಚ್ಚುದೋಱು (ಕ್ರಿ)- ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರು: ಕತೆಗಱ್ಗೊಳ್ ಮಾತಾಡುವುದಡನುಡಿಯೊಳ್ ಮೆ[ಪಾಠಾಂ: ಪು]ಚ್ಚುದೋರ್ಪುದು . . . ಇದುವೆ ವೇಶ್ಯಾಧರ್ಮಂ (ಪಚಿಕಾ. ೩-೨೦). [ಮೆಚ್ಚು$_{೨}$ + ತೋಱು]

ಮೆಚ್ಚುಮದ್ದು, ಮಚ್ಚುಮದ್ದು (ನಾ). ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯು ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಮಾಡುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಔಷಧಿ: ವಶೀಕರಣದ ಮದ್ದು: ಇದೊಂದು ಮೆಚ್ಚುಮದ್ದು . . . ಇದಂ ನಿನ್ನ ಗಂಡನಿಗೆ ಊಟದಲ್ಲಿಯಿಕ್ಕು (ಜಾಕ. ೦೨೩). **ಮಚ್ಚುಮದ್ದು**: ಮೋಹದ ಮಚ್ಚುಮದ್ದೊಡಲಿಟ್ಟುದೆನೆ ಸತಿ ಮೆಚ್ಚಿ (ಜಾಕ್ಕಾ. ೩೨-೩೦); ಮಚ್ಚುಮದ್ದು ಎಂದು ಕೊಟ್ಟದ್ದು ಮಚ್ಚುಮದ್ದಾಯಿತು (ಗಾಪ).

[ಮೆಚ್ಚು$_{೨}$ + ಮದ್ದು (< ಮದ್ದ)]

ಮೆಚ್ಚುವಡು (ಕ್ರಿ)- ತೃಪ್ತಿಪಡು: ಅನುದಿನಂ: ದುರ್ಗ್ರಾಣದೊಳನುದಿನಂ ಮೆಚ್ಚುಮಿರ್ಪರ್ದಸಂ ಮಾಣಸಲೆಸ್ಸಂ ಬರ್ಕುಮೇ ಸದ್ವಚಸಶತ ದೊಳಂ (ಗಪ. ೩೫. ೦೦೨.ಅರ್ಥಂ ಪಾಠಾಂತರ). [ಮೆಚ್ಚು$_{೨}$ + ಪಡ$_{೨}$]

ಮೆಚ್ಚುವಡೆ, ಮಚ್ಚುವಡೆ (ಕ್ರಿ)- ೧. ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಮೆಚ್ಚಿಗೆ ಹೊಂದು: ಸಂಪಗೆಯಲರ್ ಸುರಪೊನ್ನೆಯ ಪೂಗಳೆಂದಿವಂ ಮುರರಿಪುಗಿತ್ತ ಮೆಚ್ಚುವಡೆಮತ್ಸ್ವದಿಂ ನುಡಿದಂ ಪ್ರಿಯೋಕ್ತಿಯಂ (ಜಗಪ. ೫೯-೧೨): ಕಿಚ್ಚುಗಣ್ಣನ ತಮವೆಂಬುದು ಪೂಗೋಲೊಳೆಚ್ಚು ಮನ್ಮಥ ಪೀಡಿಸಲು ಮೆಚ್ಚುವಡೆದು ಪಾರ್ವತಿಯೊಳು ರಮಿಸಲು (ಪೂಚಕ. ೩-೦೮). ೨. ಬಹುಮಾನವನ್ನು ಪಡೆ;— ಹೊಂದು: ಕರವೊಸೆದು ಬೇಡಿ ಕೊಳ್ಳೆಂದರಸಂ ದಯಿವೆರಸು ನುಡಿದೆ ಬಲಿಯೆಂದಂ ಭಾಸುರತೇಜ ಮೆಚ್ಚುವಡೆದವರಿಂ ಭಂಡಾರದೊಳ್ ಜಗತ್ಪ್ರಥಿತಯಶಾ (ಪಟಾಪ್ರ. ೩-೦೦). ೩. ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಪಡೆ; ಬಹುಮಾನವಾಗಿ ಹೊಂದು: ತನ್ನ ಮನಮಂ ಮುನ್ನಮೆ ಮೆಚ್ಚುವಡೆದ. ಪೋಚರಚರಂಗೆ ನಿಜಹೃದಯದಾನ ಪ್ರೌನರುಕ್ಕ್ಯಮಂ ಮಾಡಲಿಚ್ಛೈಸಿ (ಕರ್ಣಾ. ೯-೩೩ ಪ). **ಮಚ್ಚುವಡೆ**: ೨. ಇಚ್ಛೆಗಾರ್ತಿ ಪಚ್ಚೆಪಲ್ಲಿಂ ಮುಚ್ಚುವಡೆದಚ್ಚಂ ಎಂಗೆ ತಳರ್ದೊಚ್ಚೀರೆ ಗನ್ನ ಪೆರ್ಚಸಚ್ಚರಿಯಂ (ರಾಚಕ. ೦-೦೩೫). [ಮೆಚ್ಚು$_{೨}$ + ಪಡೆ$_{೨}$]

ಮೆಚ್ಚುವಣಗೆ, ಮೆಚ್ಚವಣಗೆ (ನಾ). ಮೆಚ್ಚಿಗೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು: ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾಗುವುದು: "ಮೆಚ್ಚುವಣಗೆಯು ಮೆಚ್ಚನುಳ್ಳು ದಕ್ಕರ್ಧ" (ಪಂ.ಮು. ೩೭) ; ಮುಂಳಿಸಿನ ಮೋಹನ ಗಂಡಮಚ್ಚರದ ಮೆಚ್ಚುವಣಗೆಯಂಕಕಾಱರ್ . . . ಒರ್ವರೊರ್ವರೊಳಾ ಕಾದೆ (ಪಂಚಕ. ೩೨-೩೬ ಪ). **ಮೆಚ್ಚವಣಗೆ**: "ಮೆಚ್ಚವಣಗೆ = ಮಚ್ಚನುಳ್ಳುದು" (ಕಮಾಕ. ೫೦. ೨) ; ಓಲಗವುರುದಿಲ್ಲ ಮೆಚ್ಚವಣಗಿಲ್ಲ ಕರಂ ಮುಂಳಿಸಿಲ್ಲ ಕಾಯ್ದು ಕೆಮ್ಮಗೆ ಬಬ್ಬಸಂದು ಕೊಂದಪಸಕಾರಣದಿಂ ಪೋಜಿಯೋ ಮನೋಭವಾ (ಆದಿಪು. ೦೨-೩೩) ; ಪೆಜವುಂ ಕಚ್ಚಕಳಗಳ ತೊಡರ್ಪಿನ ಮೆಚ್ಚವಣಗೆಯುಂಕಮಂ ಮಹೀಶಂ ನೋಚ್ಚುಂ (ಕಾಮ್ಯ.ವ. ೪೪೯) ; ಕೆಲರ್ ನುಡಿವಳಿಗಳಂ ಪೊಗಬಿಸುತ್ತ[೦] ಮೆಚ್ಚವಣಗೆಯವರಂ ತೆಗಬಿಸುತ್ತ ಮಿರ್ದರ್ (ಪಂತ್ರ. ೦೨-೪೦ ಪ). [ಮೆಚ್ಚು$_{೨}$ + — ವಣಗೆ]

ಮೆಚ್ಚುವೆಣ್ (ನಾ)- ಒಲಿದ ಹೆಣ್ಣು: ಮಚ್ಚರಮನತಿರೂಪಿನಿಂದ ರತಿಯೊಳ್ಕಾಳ್ದ ಮೆಚ್ಚುವೆಂಗಳ ಮೋಹವೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲವೇ ಧಾವಿಸಲ್ (ಸಮ್ಮಳ. ೩-೭). [ಮೆಚ್ಚು$_{೨}$ + ಪೆಣ್]

ಮೆಚ್ಚುವೇಟ್ (ಕ್ರಿ)- ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಹೇಳು; ಬಯಸಿದುದನ್ನು ತಿಳಿಸು: ಮೆಚ್ಚುವೇಟೂಡಾನೇಂಯಾತ್ಕೋತ್ಕರಂ ಬಾಬ್ತಿಯೊ ಮಾಣಿಸಿಬಯುಂ ಬಾಬ್ತಿಯೋ ಪೇಟುಮೆಂದಾ ದೀನಾನಾಥರ್ಗೆ . . . ಧರ್ಮಜಂ ಸೂಳ್ ಗೊಟ್ಟಂ (ಪಂಚಾ. ೬-೧೦). [ಮೆಚ್ಚು$_{೨}$ + ಪೇಟ್]

ಮೆಚ್ಚೊಲೆ (ನಾ): ಹೊಗಳಿಕೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ ಪತ್ರ; ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಪತ್ರ: ಕೊಟ್ಟುಕೋ ನಿನಗೆ ನೀ ಸೂರು ಮೆಚ್ಚೊಲೆ (ಕಬ್ಬ.ಲಂ. ೩೭-೧).

[ಮೆಚ್ಚು$_{೨}$ + ಓಲೆ]

ಮೆಟಕಿ ' ಮಡಕಿ ' ನೋ.

ಮೆಟಗುಳಿಹಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: (ಹೃ.ಕಿ. ೨೩-೪೩).

[ಮೆಟಗುಳ್ಳಿ + ಪಂಬು$_{೨}$ (< ಪರವ್ಯ)]

ಮೆಟರು, ಮೆಟರೆ, ಮೆಟ್ಟರೆ, ಮೆಡರು (ನಾ)- ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮುಂಭಾಗ: ಗಂಟಲು: 'ಮೆಟರುಗಂಟು', 'ಮೆಟರುಗಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಮೆಟರೆ**: ಮುಂಗತ್ತು. ಕೂರಲು. ಮುಂಗೊರಲು. ಮೆಟರೆ. ಗೋಣು. ಗೋನಾಳಿ (Throat. ೨೦೪೩). **ಮೆಟ್ಟರೆ**: ಅವನ ಜುಟ್ಟನ್ನು ಹಿಡಿದು ನೆಲದ ಬೀಲೆ ಕುಕ್ಕಿ ಪಾಕಿ, ಮೆಟ್ಟರೆ ಮಿಸುಕಿ ಕತ್ತು, ಎದೆ ಕಾಲು ಎಲ್ಲೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಹೊಡೆದನು (ಪಕಥಾ. ೪೦೭). **ಮೆಟ್ರೆ**: ಮೊನ್ನೆ ಯಾರೋ ಅವನನ್ನು ಮೆಟ್ರೆ ಹಿಸುಕಿ ಸಾಯಿಸಿಲು (ಕೂಡ). 'ಮೆಟ್ರೆಗಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಮೆಡರು**: ' ಮೆಡರುಗಟ್ಟು ' ಪರಾ. [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಿಟರು, ಮಿಟಲ್; ಮಲ. ಮಿಟಱು; ತೆಲು. ಮೆಡ = ಕುತ್ತಿಗೆ]

ಮೆಟರುಗಂಟು (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಟಲುರೋಗ; ಗದ್ದಕಟ್ಟು: ಮಂದಾಗ್ನಿಯವರು. . . ಕುಷ್ಠರೋಗದವರು. ಮೆಟರುಗಂಟಿನ ರೋಗ

ದವರು. . . ಇವರಿಷ್ಟೂ ಮನುಷ್ಯಯೋಗ್ಯರಂದೀವುದು (ಸಕ್ಕ. ೨೫). 'ಮೆಟರುಗಟ್ಟು' ಪರಾ. [ಮೆಟರು + ಗಂಟು]

ಮೆಟರುಗಟ್ಟು, ಮೆಟ್ರಿಕಟ್ಟು, ಮೆಟ್ರಿಗಟ್ಟು, ಮೆಡರುಗಟ್ಟು (ನಾ). ಗಂಟಲಿನ ನಾಳಗಳು ಊದಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಗದ್ದಕಟ್ಟು : ಮಂಡೆಯ ನೋವು ಕಾಣಿಸಿ, ಮೆಟರುಗಟ್ಟು (?), ಮೈಯುರಿಕವೇಟಾಗಿ ಅಜ್ಞಾನವು, ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಕಂಪನವು ಪುಟ್ಟಿ, ಜ್ವರವು . . . ತಾಪವು, ಕಳವಳವು ಉಂಟಾಗಿಪ್ಪುದೆ ಕಂಠಕಬ್ಬ ಸ್ನಾಪಾತವೆಂದರಿವುದು (ಸಕ್ಕ. ೦೩೯). **ಮೆಟ್ರಿಕಟ್ಟು** : ನರಡೀರೋಗ, ಚಪ್ಪರೋಗ, ಮೆಟ್ರಿಕಟ್ಟು ಮುಂಪಾದ ರೋಗಗಳು (ಸ್ತ್ರಚಿ. ೦೨೦). **ಮೆಟ್ರಿಗಟ್ಟು** (?). **ಮೆಡರುಗಟ್ಟು** : ಕುಷ್ಠರೋಗದಲ್ಲಿ, ಮೆಡರುಗಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ. . . ದವನಸ್ತ್ರಯ ಮಾಡಿಸುವುದು (ಶಸ್ತ್ರಚಿ. I, ೩೦). 'ಮೆಟರುಗಂಟು' ಪರಾ. [ಮೆಟರು + ಕಟ್ಟು]

ಮೆಟರೆ ' ಮೆಟರು ' ನೋ.

ಮೆಟ್ಟಕ್ಕಿ (ನಾ). ಮದುವೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಧೂವರರು ಮೆಟ್ಟಿ ನಿಲ್ಲಲು ಬಿದಿರಿನ ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿದ ಅಕ್ಕಿ : ಚಂದ್ರಿಕಾತಂಡುಲವೋ ಎನೆ ತೂಳಗಿ ತೋರ್ಪ ಮೆಟ್ಟಕ್ಕಿಗಳಂ (ನಿಶಿ. ೦೮-೫೫); ತರುಣಿ ಸೊಂಪ ಕುಮಾರ ಮಣಿಮಸ್ಯರಿಕ ಮೆಟ್ಟಕ್ಕಿಯನು ಮೆಟ್ಟಿಸೆ (ಶಾಪಂಕ. ೯-೭೭) ; ಮೆಟ್ಟಕ್ಕಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಲಿಸಿ ಶ್ರೀಪ್ಪರು ಮಂಗಳಾಪ್ಪಕದಿ ನಿರೀಕ್ಷಣೆಗೊಟ್ಟರು ದಂಪತಿಗಳಗೆ (ಕೋಚಕ. ೩-೩೮) ; ಕಾಂಡಪಟದ ದುಂದೆ ರಜತಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಹರವಿದ್ದ ಮೆಟ್ಟಕ್ಕಿಯ ಮೇಲೆ ಬಂದು ನಿಂತರು (ಪಾಂಚಾ. ೦೦೮).

[ಮೆಟ್ಟು$_{II}$ + ಅಕ್ಕಿ$_1$]

ಮೆಟ್ಟಡಿ (ನಾ). ೧. ಎಕ್ಕಡ ; ಪಾದರಕ್ಷೆ : ಮೆಟ್ಟಡಿಯುಂ ಕಳೆದು ಬಟ್ಟೆಯುಂ ತೊಲಗಿ ಸಾಷ್ಟಾಂಗವೆಱಗಿ (ಕೋಚಕ. ೩೦-೦೫) ; ಮೆಟ್ಟಡಿಯ ಕೊಂಡ ಕೊಕ್ಕದ ಕೊಡಿ (ಪಾಪ್ರಕಥ. ೮೩೫-೦೭೦೦) ; ಅಟ್ಟೆಯ ದುರ್ಗಾಣ ಕೆಟ್ಟು ಮೆಟ್ಟಡಿಯವರೆಗೆ ಮೆಟ್ಟಿಸ ಬಂದೆ (ಸಭಾಪ. ೦೦೨-೫೫೪). ೨. ಪಾವಟಿಗೆ ; ಮೆಟ್ಟಲು : ತಟಾಲನೆ ಪೋದು ಬಿತ್ತರಂಬಡೆದ ಬಿಡುಗಲ್ಲ ಸುತ್ತಣ ಮೆಟ್ಟಡಿಯಿಂ (ಪಾಪುಕ್ಕ. ೩೨-೦೯) ; ಆ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಮೆಟ್ಟಡಿಗಳನ್ನೇ ಕಳಚಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿದ್ದಾರೆ (ಪಟ್ಟಿ. ೦೦೮-೨೭).

[ಮೆಟ್ಟು$_{II}$ + ಅಡಿ$_1$]

ಮೆಟ್ಟರೆ ' ಮೆಟರು ' ನೋ.

ಮೆಟ್ಟಲಿ ' ಮಿಟಲಿ ' ನೋ.

ಮೆಟ್ಟಲಿಗೆ (ನಾ). ಪಾವಟಿಗೆ ; ಮೆಟ್ಟಲು ; ಸೋಪಾನ : ಪೆದಿಸುವ ಹಿಂದಾದ ಬಂಡಗಲ್ಲುಗಳ ಮೆಟ್ಟಲಿಗೆಗಳು (ಕಾಪ್ರ. ೦೮). [< ಮೆಟ್ಟಲು]

ಮೆಟ್ಟಲು, ಮೆಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಪಾವಟಿಗೆ ; ಸೋಪಾನ : ಐದಾರು ಮೆಟ್ಟಲುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟೊಟ್ಟಿಗೆ ಹಾರಿ ಮಹಡಿಯನ್ನು ಹತ್ತಿದೆ (ಶಾಪಾಪ್ರ. ೦೦೭) ; ಇಬ್ಬರೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದ ಒಂದು ಮೆಟ್ಟಿಲಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತವು (ಶಾಪಾಂ. ೧೩). ೨. ಹಂತ ; ಮಜಲು ; ಘಟ್ಟ : ಕರ್ಮಯೋಗವು ಜ್ಞಾನಯೋಗದಿಂದ ಪಡೆಯಬಹುದಾದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಒಂದು ಮೆಟ್ಟಲು ಮಾತ್ರ (ಪತ್ರಜ್ಞಾ. ೪೭೭) ; ಕರ್ಮ ನಿನ್ನನು ಕಟ್ಟಿ ಕಡಹಲದನೇ ಮೆಟ್ಟಿ ಮುಂದೆ ಮೆಟ್ಟಿಲನೇರು ! (ಶಾಂಪಾ. ೧೯-೨). ಮೆಟ್ಟಿಲು : ೧. ದೂರಕ್ಕೆ ಆ ಸೌಧದ ಮೆಟ್ಟುಗಳು ಸಾಲಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ (ಸಾಪ್ರ). ' ಮೆಟ್ಟಲು ' ಪರಾ. [ಮೆಟ್ಟು$_{II}$ + — ಅಲು (< — ಅಲ್$_3$)]

ಮೆಟ್ಟಾಡು (ಕ್ರಿ). (ಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದುವು) ಸಂಭೋಗಿಸು : ಹೆಣ್ಣುಹಂಸೆಯು ಮೆಟ್ಟಾಡುವ ರಾಜಹಂಸೆಯರ ರತಿಕ್ರೀಡೆಯಂ ನೋಡೆಂದು ತೋರಿ (ಶಾಪಂಂ. ೩೩೦-೩). [ಮೆಟ್ಟು$_{II}$ + ಆಡು$_1$]

ಮೆಟ್ಟಿಗಾಲು ' ಮೆಟ್ಟುಗಾಲು ' ನೋ.

ಮೆಟ್ಟಿಕೆ (ನಾ). ಮೆಟ್ಟಲು ; ಸೋಪಾನ : ಕಟ್ಟಿಯ ಕಟ್ಟಿದರು ಭವ ಸಾಗರಕೆ . . . ಮೆಟ್ಟಿಕೆಯಿಂದಲಿ ದಾಟಿ ಪೋದರು (ಪಾಪ್ರಕಥ. ೦೮೯-೭) : ಹಾವುಗೆಯುಂ ಮೆಟ್ಟಿ ಮೆಟ್ಟಿಕೆಗಳನೇರಿ ಬರುವಾಗ (ಶಾಗಂಧಿ. ೩೪೦-೭).

[ಮೆಟ್ಟು$_{II}$ + — ಇಕೆ]

ಮೆಟ್ಟಿಗೆ ' ಮೆಟ್ಟಿಗೆ ' ನೋ.

ಮೆಟ್ಟಿಲು (ನಾ). ೧. ಪಾವಟಿಗೆ; ಸೋಪಾನ : ಬೆಟ್ಟದ ಮೆಟ್ಟಿಲುಂಗಳಂ ಮೆಟ್ಟಿ ಮುನ್ನಡಿಯಿಟ್ಟು ಮಾಂಗಿರೀಶನ ನೆನೆದು ಕರಯುಗವ ಮುಂಡಿಯ ಮೇಲ್ಮುಗಿದಿಟ್ಟ ಭರತನಂ ಶ್ರೀರಾಮನತಿದೂರದೊಳ್ ಕಂಡನು (ಪಾಪ. ೯-೦೫೬). ೨. ಹಂತ ; ಘಟ್ಟ : ಅದರೂ ಅಂಕಗಳೇನು? ಅವುಗಳೊಂದು ಸಾಧನವಷ್ಟೆ! ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಹೋಗಲು ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳು (ಕ್ಯೋಚರ್ . ೬). ' ಮೆಟ್ಟಲು ' ಪರಾ.

ಮೆಟ್ಟಿಲ ಮಂಚ=. ಪಾವಟಿಗೆಗಳಿರುವ ಎತ್ತರವಾದ ಮಂಚ : ಆ ಮೆಟ್ಟಿಲಮಂಚಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಉಪಸ್ಕರ ಅಲಂಕಾರಗಳಿಗೆ(ಪಾಂಕ್ಷ. ೨೬-೦೦).

[ಮೆಟ್ಟು$_{II}$ + — ಇಲ್ಲು$_3$ (< — ಇಲ್$_3$)]

ಮೆಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ತುಳಿಸು: ಪರಸಿ ಪಂದಲೆಯಂ ಮೆಟ್ಟಿಸಿ ವೈರಿಯ ಫಲ್ಲ ಪಣಿಗೆಯಿಂ ದಾರ್ಚಿ . . . ಅವನ ಕರುಳ್ಗಳೆ ಪೂಸವಾಸಗಮಾಗೆ ಕೈಪ್ಪೆಸುಂ ಮುಡಿಯಿಸಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮೨-೦೩೩); ಕರಿಘಟೆಯಿಂದಿಕ್ಕಿ . ಮೆಟ್ಟಿಸವನರ್ದೆಯಂ (ಕಪ್ರಾಶ್ವ. ೩-೦೯೩); ಆ ಹುಲ್ಲ ಒಕ್ಕೆ ಮೆಟ್ಟಿಸಿ ತೂಜುವಾಗ ಹೊಟ್ಟ ಕಳೆದು ಧಾನ್ಯ ಏಂದು ಹುಲ್ಲು ಹೋರಗಟ್ಟಿತ್ತು (ಪೋಗಪ್ರ. ೦೮೫-೫೫೩); ಅರಗುಂ . . . ಗುಗ್ಗುಲವುಂ ಖರಮುಂ ಪುಸುಗೆ ಬೆಲ್ಲಾ ಖರಮುಂ ಮೆಟ್ಟಿಸಗೆ ಕಾಸಿ ತಂದಿಟ್ಟಗೆಯಂ (ಅಸ್ಪ. ೦೮-೩). ೨. (ನರ್ತನದಲ್ಲಿ) ಹೆಜ್ಜೆ ಇಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡಿಸು: ಅಮರರಾಜನೊಡನೆ ಮಹೋತ್ಸವದಿಂ ತಾಳಲಯಕ್ರಮತಿ ವಿಚಿತ್ರಂ ಮೆಟ್ಟಿಸುತ್ತುಂ (ಅಷ್ಟ. ೫-೩೩). ೩. (ಪಾದರಕ್ಷೆಯನ್ನು) ಕಾಲಿಗೆ ತೊಡಿಸು; ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅಟ್ಟೆಯ ದುರ್ಗಾಣ ಕೆಟ್ಟು ಮೆಟ್ಟಡಿಯವರೆಗೆ ಮೆಟ್ಟಿಸ ಬಂದೆ ಮೆಟ್ಟಡಿಯೆ ತಪ್ಪಲ ಕಾಯದೆ ಮೆಟ್ಟಡಿಯ ಬಟ್ಟೆಯು . ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಿ (ಸಭಾಪ. ೦೦೨-೫೫೪); ರತ್ನಮಯದ ಪಾವುಗೆಯ ಮೆಟ್ಟಿಸಿದರಜ್ಜುತಗೆ (ಕೋಚಕ. ೨೨-೩೮).

[ಮೆಟ್ಟು$_{II}$ + — ಇಪ್ಪು$_3$]

ಮೆಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಜ್ಜೆ ಇಡು ; ನಡೆ : ' ಮೆಟ್ಟು — ಪದವಿನ್ಯಾಸೇ. ಪಾದರಕ್ಷೇ ಚ ' (ಸಮುದ್ರ); ದೇವಾಂಗದ ಸಕಳಮಟ್ಟಿಗಳುಮಂ ಮೆಟ್ಟುವೆಡೆಗಳೊಳ್ಳಿ ಪಾಸಿ (ಅಂಚೆ. ೪-೩೪ ಪ); ಏವ್ಮ ಕರಣರು ಮೆಟ್ಟಿದ ಧರೆ ಪಾವನ ವಯ್ತು (ಪುಪಾರಿ. ಪಿ. ೦೮೫-೫೫೭); ಅಗಿದು ಮೆಟ್ಟಿದಡವನಿ ಪಡುವಲು ಪೆಗೆದುದಡಿದು ಮುಂದೆ ಮೆಟ್ಟಲು ಚಿಗಿದುದಿಳೆ ಮೂಡಲು ಮಹಾಗಜವ್ಯೆದಿ ಕಾಪವದ (ಕುಚ್ಚಾಕ್ರೋ. ೩-೪). ೨. ಕಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿ; ಪಾದದಿಂದ ಒತ್ತು —ಅದುಮು : ಬಳಿಯ ಪೇಱನಾನೆ ಮೆಟ್ಟಿದಂತೆ ನುರ್ಚುನೂಱಿಪ್ಪನಮವುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೩ ಪ); ಬಲಿಕುಸುಮಂಗಳೊಳ್ ನಲಿವ ಭೃಂಗಮನಂಗನೆ ನೋಯೆ ಮೆಟ್ಟುಗುಂ . . . ಪೇಟ್ರನೆ ನೂಪುರಂ ತಗುಳ್ದಬಲೆಯ ಲಕಾಂಗಿ ಗರ್ಭಭರದಿಂ ಸುಬ್ಬಳ್ ನವರತ್ನರಂಗದೊಳ್ (ಕೃಪ್ರ. ೪-೦೯); ಸಜ್ಜನೆ ಸೀಳ್ದೆದಿಗ್ಗಜದ ಮಂಡೆಯಮೆಟ್ಟ(ಪೋಚರ. ೦೨-೦೦). ೩. ಪಾದರಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳು. - ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು : ದುಕೂಲಾಂಬರಮನುಟ್ಟು ಪುಸಾವಾವುಗೆಯುಂ ಮೆಟ್ಟಿ (ಪಂಪಾ. ೦೨-೦೦೪ ಪ); ಪಲುತುನೊಳ್ವಾವುಗೆಗಳಂ ಮೆಟ್ಟಿ (ಪತ್ರಚಿ. ೫-೩೨); ವ್ಯಾಪಾರ ನಮಗಾಯಿತು . . . ಪರಮಪಾವಿ ಕಲಿ ಎಂಬೊ ಪಾಪಾಸು ಮೆಟ್ಟಿ ದುರಾತ್ಮರಾದವರ ಎದೆ ಮೇಲೆ ನಡೆವಂಥ (ಪ್ರಸಂ. ೫-೦೫-೦). ೪. ಕುಂದಣಿಸು; ಕೆಚ್ಚು : ಚನ್ನದ ಬಳೆಗಳಿಗೆ ಕೆಂಪು ಹರಳು ಮೆಟ್ಟಿದೆ (ಪಾಪ್ರ). ೫. ಸಸಿಯನ್ನು ಹಾಕು.— ನಾಟು:

ನಿನ್ನೆ ಮೆಟ್ಟಿದ ನಾಟಿಯ ಬೊನ್ನೆ ಮೇಪುದ ಕಂಡೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬-೨೦). ೬. (ಪ್ರಕ್ಷಿ. ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಹೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ; ಸಂಭೋಗಿಸು: 'ಮೆಟ್ಟಾಡು' ಪರಾ. ೭. (ನೆಲದ ಮೇಲೆ) ಕುಟ್ಟು: ಕಳುನಿ ಮುನ್ನೆ ಶನ್ನ ಮಾಡಿದ ನಾಟ ವಾಸಗೆಗಳನರಸಾಳಂತೆ ಕಣ್ಣಾಜಾದು ಮೆಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟಮಜಾದಿಕ್ಕುವಾಗಳ್ (ಹಂಪಾ. ೬-೭೦ ೨). ೮. (ಪಿಶಾಚಿ, ದೆವ್ವ ಮೊದಲಾದುವು) ಆವರಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಹಿಡಿ: ಬಹಳ ದಿನದಿಂದ ಮೆಟ್ಟಿದ್ದ ದೆವ್ವವನ್ನು ಆ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಿಬಿಟ್ಟರು (ಕೂಡ). ೯. ಲಿಖಿತವಾಗು; ಬರೆದಿರು: ಪಟ್ಟಿ ಮಂಚ ತಿರುವಿಮ್ಮಿರೆ ಭೂಲೋಕಳು ಮೆಟ್ಟಿದ ಧ್ರುವಣಿಯು ಬಿಟ್ಟೀತೇ (ಪ್ರಭಂದ. ೦-೦೩೬-೨). ೧೦. ನರ್ತನದ ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಹಾಕು: ಅಂತೆ ಮೆಟ್ಟುವಳ್ ನೋಡಿದರೆಲ್ಲರಂ ಪಿಡಿದು ಮೆಟ್ಟದಳಟ್ಟಳಮಾಯ್ತು ದೇಸಿ (ಹಂಪಾ. ೬-೧೦); ಚತುರಿಂದಂ ಮೆಟ್ಟಿ ತೋರ್ಪಳೋ (ಅಷ್ಟ. ೨-೧೨); ಅಚ್ಚರಿಸಿ . . . ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮೆಟ್ಟದೆ ಮೆಟ್ಟುತಿರೆ ಜತಿಗೆ (ಪಾಶ್ವ. ೩೨-೩೦). ೧೧. (ಆಲಂ) ಸೋಲಿಸು; ಪರಾಭವಗೊಳಿಸು: ಅಂತೆ ಮೆಟ್ಟುವಳ್ ನೋಡಿದವರೆಲ್ಲರಂ ಪಿಡಿದು ಮೆಟ್ಟದಳಟ್ಟಳಮಾಯ್ತು ದೇಸಿ (ಹಂಪಾ. ೬-೧೦). ೧೨. ನಾಶಮಾಡು: ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸು: ಪೋಟ್ಟುರ ವಿಖ್ಯಾತ್ಯಪ್ರಮೂಢಸ್ಥಿರತರ ನ್ಯಪಾನ್ಮೆಟ್ಟಿ ಗನ್ದೇಭಮಯ್ದಾನ್ . . . ಚರಿತಶ್ರೀನಾವಮೇಯಪ್ರಭು ಮುನಿಪ್ರತಗಳ್ನೋಪ್ತು ಸೌಖ್ಯಸ್ಥಾಯ್ದಾನ್ (ಎಸ್. ೩೨, ೦೨-೬; ೭೦೦).

ಮೆಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು = (ಗಾಳಿ, ಪಿಶಾಚಿ, ಗ್ರಹಚಾರ ಮೊದಲಾದುವು) ಆವರಿಸು; ಹಿಡಿ: ಆವನಿಗೂ ಮೆಟ್ಟಿಕೊಂಡಿತು ಗ್ರಹಚಾರ (ಜಾಠಮು. ೫೩); ಪುಣ ಕೈಗೆ ಸೇರಿತೆಂದರೆ ಕ್ರೋಧ ಲೋಭ . . . ಮೆಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಪಡಣಾ. ೭೧೭); ಸ್ತ್ರೀವರುಷರಿಗೆ ಮೆಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಗಾಳಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸುವ ಕ್ರಾನೆ (ಕೂಳರೋ. ೫೬). **ಮೆಟ್ಟಿಕ್ಕು** = (ಆಲಂ) ನಾಶಮಾಡು; ಪತ್ತಿಕ್ಕು: ನಾನು . . . ಶತ್ರುಗಳ ತಲೆಯನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿಕ್ಕಿದೆ (ಪಡಣಾ-೩೦೦). **ಮೆಟ್ಟಿನಿಲು, ಮೆಟ್ಟನಿಲ್ಲು** = (ಆಲಂ) ಹತ್ತಿಕ್ಕು; ನಿಯಂತ್ರಿಸು: ಕಾಲಕರ್ಮವ ಮೆಟ್ಟನಿಲೆ ಭಗವಂತನೆನಿಸುವೆ (ಭಾಷ್ಯಾಂ. ೧-೪); ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೆಟ್ಟನಿಲ್ಲುವ ಬೇರೊಂದು ಬಗೆಯ ಮನೋವೃತ್ತಿ ಬೇಕಾಗಬಹುದು (ಹೋಡಿ. ೮೨). **ಮೆಟ್ಟಿ ಬೀಳು** = (ಆಲಂ) ಬೆಟ್ಟಿ ಬೀಳು: ನಾನು ಮೆಟ್ಟಿಬಿದ್ದೆ. ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ಆಳವನ್ನು ತಿಳಿದು ಕೊಂಡೇ ಅವಳು? (ಜಾಪಿ. ೫೪) ; ಅವನು ಮೆಟ್ಟಿ ಬಿದ್ದು ಹಣಹಾಕಿ ಗಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡನು (ಇತ್ಯ. ೩೩೨). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತೆಲು. ಮೆಟ್ಟು]

ಮೆಟ್ಟು[೨] (ನಾ). ೧. ತುಳಿಯುವಿಕೆ: ತುಳಿತ: ಚಿತ್ರವಿದು ಜಗದೊಳೆಪ್ಪ ಮೆಟ್ಟಿತ್ತ ಚಪ್ಪಟೆಯೆಂಬ ನಾನ್ನುಡಿಯನಧಿನಯಿಪುವಂತಾದುದು (ಹಂಪ. ೩೬-೩೪). ೨. ಪಾದರಕ್ಷೆ: ಚಪ್ಪಲಿ: ಕೆರ: "ಕೆರ್ಪನೊಳ್ ಮೆಟ್ಟು" (ಶ್ರಾಪಂ. ೮೯); ಮೆಟ್ಟಿಸ ಹೊಜಗೆ ಕಣ್ಣಿಟ್ಟು ಸಾಧುಗಳನ್ನು ದೃಷ್ಟಿಸಿ ನೋಡಲರೆಕ್ಷಣ ಬಿಡರಮ್ಮ (ಕೂಡಲ. ೨-೪೩-೨); ಜುಕ್ಕಿಗಳನು ಮೆಟ್ಟು ಮಾಡಿ ಬರುತಲಿತಳು ಶಾಯಿಯೊಂ (ಅಶ್ವ. ೪೮೨-೦೯). ೩. ಒಂದು ಹೆಜ್ಜೆಯಷ್ಟು ಅಳತೆ: ಒಂದು ಪಾದದ ಪ್ರಮಾಣ: ಅಲ್ಲಿ ಬೆಳೆ ಪೆಲಸೊಂದು ಮೆಟ್ಟನೆಡೆಯುಂ ಬಡಲಿಲ್ಲದನೇಕಧಾನ್ಯಸಂಕುಳಬಹುವರ್ಣಪೂರ್ಣಕೃಷಿವಳಯಿಂ ನವರತ್ನರಾಶಿಯಂ ಬೆಳೆವಪೊಲಿರ್ವುದು (ಪಂಪಾ. ೦-೭೬); ಧರಣಿಪೊಳ್ಗು ನಿಸಗೊಂದು ಮೆಟ್ಟು ಪಾರದು ಸಾರು (ಪಂಪಂಗ. ೬೨-೦೩); ಇದು ಮಾಘತ್ರಿರಡುಮೆಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅಳೆದು ಬಂದ ಕಂಭಮಮ್ಮಂ (ಕ್ಷೇತ್ರಗ. ೩೩-೦೭;) ಮೆಟ್ಟು ಮಿಸುಕದು ಕಡವಿನಲ್ಲಿ ನನ್ನನಿಲ್ಲಿಗೆ ನಾನಿನಲ್ಲಿ ತಂದು ಮುಟ್ಟಿಸಿದಂದಿ ಎಲ್ಲಿ? (ನೀಷಾ. ೫೪-೦೩). ೪. ನರ್ತನದಲ್ಲಿ ಇಡುವ ಹೆಜ್ಜೆ: ಪಾದವಿಕ್ಷೇಪ: ಲಸನ್ನೇತ್ರಾಂಗಳಂ ಕೂಡೆ ಬಂಚಿಸುತಾಂ ಮೆಟ್ಟುವ ಮೆಟ್ಟನೊಳ್ಪು ಜನತಾನೇತ್ರಾಂಗಳಂ ನಾತೆ ಚಿಲ್ವೆಸೆವಂತು . . . ದೇವಾಂಗನಾನರ್ತನಂ (ಅಭಿ. ೬-೦೨೩). ೫. ಪಾವಟಿಗೆ; ಮೆಟ್ಟಲು; ಸೋಪಾನ; ಮೋಕ್ಷನಿಶ್ರೇಣಿಗಳಿವು ಮೆಟ್ಟಿ ಸಿರ್ಪತ್ತೆಂಟು . ಮೂಲಗುಣಂಗಳುಮಂ (ಕಬ್ಬಿಗಕ್ಕು. ೨-೦೭೬); ಒಡಹುಟ್ಟದವರೀ ದೇಹವನೊಯ್ದು ಸುಡುಗಾಡೊಳಿಟ್ಟು ಬರುವರ ಮಡದಿ ಮನೆದು ಮೆಟ್ಟಿಳಿಯಳು (ಜಾಗಳ. ೩೨-೩೬) ; ಇವ್ವಾಗ ದಾನ ಧರ್ಮಂಗಳ ಮಾಡೋದು ಕೈವಲ್ಯಕೆ ಮೆಟ್ಟು (ಜಾಗಳ. ೩-೨). ೬. ಸ್ಥಳ; ಜಾಗ; ಆ ಗಾಯದ ಮೆಟ್ಟಿಗೆ ನನ್ನ ಶಾಟ್ಟು ದುಕೂಲ ಹರಿದು ತೊಯಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದನು (ಕತಕ. ೦೯೦). 'ಗಂಡುಮೆಟ್ಟು' ಪರಾ. ೭. ಜಾಡು; ಹಾದಿ; ದಾರಿ: ಅನುಭವಿಸುವವರಿಗೇ ಆದರ ಮೆಟ್ಟು ಗೊತ್ತು (ಮೀಷಾ. ೩೪) ; 'ನೀನಲ್ಲದೆನಗಿಲ್ಲ' ಎನ್ನುವವನ ಮೆಟ್ಟು ಬೇರೆ (ಜಾಒ. ೦೩೬). ೮. ಕಾಲಿನ ಬೆರಳಿಗೆ ತೊಡುವ ಆಭರಣ; ಕಾಲುಂಗುರ: (೪). 'ಮೆಂಟಿಕೆ' ಪರಾ. ೯. "ರಾಶಿಯನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಮೆದವನ್ನು ತೂರಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಎತ್ತರವಾದ 'ತಿಪ್ಪಟಿಗೆ' (stand)" (ಶಬ್ದಾ. ೩೩೨ ೦೩೮) : ಮೂರು ಕಾಲಿನ ಮೆಟ್ಟು, ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳೇನೊ ತೂರುವನು ಜೀವಿ. ಚಿತ್ಕಳೆಯು ದಚನಗಳು ತೂರಿದಾ ರಾಶಿ ಶಿವಮತಕೆ (ಶಬ್ದಾ. ೦೩೨). ೧೦. ವೀಣೆ ಮುಂತಾದ ತಂತೀವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರಸ್ಥಾನವನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಪುಸಿ. – ಹೆಂತ : ಎಡಗೈಯೊಳಮರಿಸಿ ವೀಣೆಮನಾಂತು ಪೇಗಡೆ ಮೆಟ್ಟನೊಳು ಬೆರಳಾಡೆ (ಭರ. ೦೦-೩) ; ಮೆಟ್ಟುಗಳ ನೆರೆ ತಿದ್ದಿ ವೀಣೆಯ ಮುಟ್ಟುವಳು (ಪಡಣಾ. ೩-೩೭). ೧೧. [ನಾಟ್ಯ] ಹತ್ತುಬಗೆಯ ಆಡವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನಾಟ್ಯಜ್ಞರುಗಳು ಈ ಆಡವುಗಳನ್ನು ಹತ್ತುವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದಾರೆ: (೧) ತುಟ್ಟು. (೨) ಮೆಟ್ಟು . . . (೧೦) ನಿಜ್ಜ (ಅಭಿಷ. ೩೨). [< ಮೆಟ್ಟು[೧]/ತಮಿ. ತೆಲು. ಮೆಟ್ಟು]

ಮೆಟ್ಟುಗುಟಿ (ನಾ). (ಶಬ್ದವಾಗದಂತೆ ನಡೆಯಲು ಅಥವಾ ಎತ್ತರದಿಂದ ನೋಡಲು) ಉಂಗುಷ್ಟದ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ: ಮೆಟ್ಟುಂಗುಟದ ಮೆಲ್ದಿತ್ತಾದ ಪ್ಪದುಳಯಾನದಿಂದ ಬಂದು, ಅರೆನೋಟದಿಂದ ರಣಧೀರಸನ್ನು ಕಂಡು. ಜವನಿಕೆಯ ಹಿಂದಣ್ಗೆ ತೇಲ್ದು ಹೋಗಿ. ಹದುಗಿ ನಿಲ್ದುವಳಾ (ಕುಂತ್ರ. ೦೦೦-೬). [ಮೆಟ್ಟು[೨] + ಉಂಗುಟ]

ಮೆಟ್ಟುಂಗುಡ್ಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ಸೊಗಿಲ್ಲವಳ್ಳವೆ ಗುಡ್ಡ [ಬ]ಗ್ಗ[ದು]ತ್ತಾ ಮೆಟ್ಟುಂ[ಗು]ಡ್ಡೆ [ಪೊಳ್ಗಿ]ಜಿಗುಡ್ಡೆ (ತ್ರಿಪು. XI-i, ೯-೩೩ ; ೩೮೭). [ಮೆಟ್ಟು[೨] + ಗುಡ್ಡೆ[೩] (< ಗುಡ್ಡ[೩])]

ಮೆಟ್ಟುಕತ್ತಿ 'ಮೆಟ್ಟುಗತ್ತಿ' ನೋ.

ಮೆಟ್ಟುಕಲ್ಲು 'ಮೆಟ್ಟುಗಲ್ಲು' ನೋ.

ಮೆಟ್ಟುಗಟ್ಟೆ (ನಾ). ಮೆಟ್ಟಲುಗಳ ಕಟ್ಟೆ; ಸೋಪಾನಕಟ್ಟೆ: ಈ ಉಪ್ಪರಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ . . . ಸುತ್ತಿರುಗುವ ಮೆಟ್ಟುಗಟ್ಟೆಗಳಿವೆ (ಪುಟಂಬಿ. ೬-೦೦೬); ತಿರುಗಿ ದೇವಾಲಯದ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟು ಬಂದು ಮೆಟ್ಟುಗಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತು . . . ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ ಸುರುವು ಮಾಡಿದನು (ಮೀಷಾ. ೩೪). [ಮೆಟ್ಟು[೨] + ಕಟ್ಟೆ[೨]]

ಮೆಟ್ಟುಗತ್ತಿ, ಮೆಟ್ಟುಕತ್ತಿ (ನಾ). ಮೆಟ್ಟಕೊಂಡು ಕುಳಿತು (ತರಕಾರಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಮಣೆಗೆ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಕತ್ತಿ. – ಈಳಿಗೆ: ಸಾಕಿಷ್ಟು ಸುಲಿದುದು ಬಿಡು ಮೆಟ್ಟುಗತ್ತಿಯು (ಹಂಪ್ರಪ. ೦೨೬-೨) : ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಮೆಟ್ಟುಗತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಅಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಜುಚ್ಚಿ ಸುಲಿಯತೊಡಗಿದರು (ಪಿಬ್ಬಪ್ರ. ೦೨೦). **ಮೆಟ್ಟುಕತ್ತಿ**: ಎಳಚಿತ್ರಾಯರು ಮೆಟ್ಟುಕತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದರು (ಪಾಳ. ೬೩); ಮೆಟ್ಟುಕತ್ತಿಯೊಂದನ್ನು ತಂದು ಅರ್ಧಹಣ್ಣಾದ ಪೇರೆಹಣ್ಣನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿ (ಪಾಕ್ಕಿ. ೦೬೩). [ಮೆಟ್ಟು[೨] + ಕತ್ತಿ]

ಮೆಟ್ಟುಗಲ್ಲು, ಮೆಟ್ಟುಕಲ್ಲು (ನಾ). ೧. ಮೆಟ್ಟಲು ; ಸೋಪಾನ : ಕುಟ್ಟ ಮುಖವುತ ನಿಮ್ಮ ಜಿನನ ರೂಪೆಲ್ಲಮಂ ಮೆಟ್ಟುಗಲ್ಲಂಗಳ ಮಾಡಿಸೆ (ಚಿಕ್ಕಪು. ೪-೩-೩) ; ಒಲಿದ ಹೃದಯವೇ ಆಗ ಮಾಡುವುದು ಅವನು ಮೆಟ್ಟುಗಲ್ಲು ! (ಪಚಂ. ೪೯-೦೬) ; ಎಂದೂ ಇಲ್ಲದೆ ಇಂದು ನೀವು ನಮ್ಮ ಮನೆಯ ಮೆಟ್ಟುಗಲ್ಲನ್ನು ಹತ್ತಿರುವುದೇ ಸಾಕ್ಷಿ (ಹುಂಗ. ೦೦೯). ೨. "ಹೊಳೆ, ಕೆಸರು, ಹೊ.ನ್ನು ಕಾಲು ಒದ್ದೆಯಾಗದಂತೆ ದಾಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕಿರುವ ಕಲ್ಲು" (stepping-stone. ೩೦೪೭).

ಮೆಟ್ಟುಕಲ್ಲು : ೧. ಒಮ್ಮೆ ರಾಮರಾಯರು ಹೊಲಗೆಸಿಗೆ ಸಾಗಿ ಬಂದು ಮನೆಯ ಮೆಟ್ಟುಕಲ್ಲಿಗೆ ಕಾಲಿರಿಸಿದ್ದರಜ್ಜಿ (ಶಂಬಾ. ೩೩).

[ಮೆಟ್ಟು$_1$ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ಮೆಟ್ಟುಗಾಲು, ಮೆಟ್ಟಂಗಾಲು (ನಾ). ಉಂಗುಷ್ಠದ ಮೇಲೆ ನಿಂತ ಕಾಲು. **ಮೆಟ್ಟಂಗಾಲು** : ಮೆಟ್ಟಂಗಾಲ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ನೋಡುತ್ತ (ಪಪಂ. I, ೩೧೩) ; ಅವು ಮೆಟ್ಟಂಗಾಲು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ (ಪಪಂ. II, ೦೦೦).

ಮೆಟ್ಟುಗಾಲಿನಲಿ ನಿಲ್ಲು, ಮೆಟ್ಟುಗಾಲಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲು = (ಆಲು) ತುದಿಗಾಲಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲು : ಆತುರಪಡು ; ತವಕಿಸು : ಇವರು ಮಾಡುವ ಭಕ್ತಿ ಮೆಟ್ಟುಗಾಲಿನಲಿ ನಿಂದು ತುತ್ತ ನುಂಗಿದಂತೆ (ಪೌಲೋಮ. ೨೮-೦೩೬) : ಕೆಲವರು ಮೆಟ್ಟುಗಾಲಲ್ಲಿ ನಿಂತರು (ಪುಹಬ. ೦೭೪). [ಮೆಟ್ಟು$_1$ + ಕಾಲು$_1$ (<ಕಾಲ್$_1$)]

ಮೆಟ್ಟುಗೆ, ಮೆಟ್ಟಗೆ (ನಾ). ೧. ಮೆಟ್ಟಲು : ಸೋಪಾನ : 'ಮೆಟ್ಟುಗೆಗೆಯ್' ಪರಾ. **ಮೆಟ್ಟಗೆ** : ೧. ಒಂದು ಮೆಟ್ಟಗೆಯೊಳ್ಗೆ ಮಂಡಿಸಿ (ಪಪಮೇ. ೪-೩೩) ; ಉಟ್ಟಳಿಗಟ್ಟಿಸಿದಮ ಸ್ವರ್ಗಾರೋಹಣವ ಮೆಟ್ಟಗೆಯಿನೆ ತೋಱಲೆವೆತ್ತು (ಗೊಮ್ಮ. ೭-೩೫೩). ೨. ಹಾತ ; ಘಟ್ಟ ; ಮಜಲು : ಭಾರತದ ಪಾರಾಯಣ . . . ಯೋಗ್ಯ ಮೆಟ್ಟಗೆಗೆ ಬಂದಿದ (ಕುಳ್ಳ. ೫೩). ೩. ಬೀಡು : ನಾನು ನನ್ನ ಮೆಟ್ಟಗೆಯನ್ನು ಬನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿ ಬಯಲೊಳಗೆ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ (ಜಾಳಣ. ೦೦೦).

[ಮೆಟ್ಟು$_1$ + – ಗೆ]

ಮೆಟ್ಟುಗೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ) : ಮೆಟ್ಟಲನ್ನು ಮಾಡು : ಸೋಪಾನವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸು : ಪೇರಚ್ಚಿಗಳನೆ ಮೆಟ್ಟುಗೆಗೆಯ್ದು . . . ದಿಟ್ಟರಡರ್ದರ್ (ಪಾಂ. ೨-೦೦೯). [ಮೆಟ್ಟುಗೆ + ಕೆಯ್$_1$]

ಮೆಟ್ಟುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). = ಮೆಟ್ಟುಗೆಗೆಯ್ : ಪಡಲ್ಮಟ್ಟಿಗೆಗಳು ಮೆಟ್ಟುಗೆಯ್ದು (ಪಪಮೇ. ೪೬-೩). [ಮೆಟ್ಟು$_1$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಮೆಟ್ಟುಹುರುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಹುಣ್ಣು ಕಂಪುಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಮೆಟ್ಟುಹುರುಳಿಯ ಹಾಲ ತೊಡೆಯಲು ಮೂರು ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಚಿಕ್ಕಪ. ೭೭). [ಮೆಟ್ಟು$_1$ + ಹುರುಳಿ (<ಪುರುವಲ್ಲಿ)]

ಮೆಟ್ರಿ 'ಮೆಟಿರು' ನೋ.

ಮೆಟ್ರಿಕಟ್ಟು 'ಮೆಟರುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಮೆಟ್ರಿಗಟ್ಟು 'ಮೆಟರುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಮೆಟ್ಲು 'ಮೆಟ್ಟಲು' ನೋ.

ಮೆಡ (ನಾ). ಕುತ್ತಿಗೆ : ಕತ್ತು : 'ಮೆಡಶಿರ' ಪರಾ.

ಮೆಡಮೆಟ್ಟಿಯನ್ನು ಹತ್ತು = (ಆಲಂ) ಸವಾರಿಮಾಡು : ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಚಲಾಯಿಸು (?) : ಅವರ ದೂರುಗಳನ್ನು ಕೇಳದೆ ಅವರ ಸಂಗಡ ಮಾತನಾಡಿದರೆ ತಮ್ಮ ಗೌರವ ಭಂಗವಾಯಿತೆಂದು ಮೆಡಮೆಟ್ಟಿಯನ್ನು ಹತ್ತುತಾ, ಸುಮ್ಮನಿದ್ದರೆ ಅವರ ದೂರೇ ಏನೂ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುತಾ . . . ಮಾಡುವ ಕೆಲಸವೆಲ್ಲಾ ದೊರೆಯ ಆಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಮಾಡಿದೆವೆನ್ನುತಾ (ಪಾಪುಣ. ೩೦). [←ತೆಲು. ಮೆಡ]

ಮೆಡರು 'ಮೆಟರು' ನೋ.

ಮೆಡರುಗಟ್ಟು 'ಮೆಟರುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಮೆಡಲು. ಮೆಡ್ಲು (ನಾ). ಪ್ರಶಸ್ತಿಪದಕ : ಬೂರು ಕೊಟ್ಟರೋ ಬಾನಿಗೊಂದು ಬಂಗಾರದ ಮೆಡಲು (ಶಾಕಗೀ. ೩೦೮) ; ಎಷ್ಟು ಬಂಗಾರದ ಮೆಡಲುಗಳು ಬಂದಿತ್ತು (ಆಡುಸ್ವ. ೬೩) ; ಅನೇಕ ಮೆಡಲುಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಎಂ. ಎಸ್ಸಿ. ಪಾಸುಮಾಡಿದ (ಚಾಉ. ೦). **ಮೆಡ್ಲು** : ಅವನ ಕಲೆಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಮೆಡ್ಲು ಕೊಟ್ಟರು (ಜಾಣಾ. ೪೮). [←ಇಂ. Medal]

ಮೆಡಶಿರ (ನಾ). ತಲೆಯ ಕೆಳಭಾಗ ; ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಹಿಂಭಾಗ ; ಹೆಕ್ಕಶ್ಚಿ : ಅವಾಗಿನಿಂದ ರಂಗಪ್ಪನಿಗೆ ಮೆಡಶಿರದ ನೋವು ಬರ್ತಾ ಇದೆ (ಪುಹೋಷಂ. ೦೫೩). [ಮೆಡ + ಶಿರ್]

ಮೆಡಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಮೆಡಸಿಬೀನಲ್ ಕುಜಾಯ ಮರನಕ್ಕು" (ಪುಗಣಾ. ೩೩-೦೩). [?]

ಮೆಡಹು (ಕ್ರಿ). ಹೆಣೆ ; ಕಟ್ಟು : ದೆಸೆಯಲ್ಲಂ ತೀವ್ರಪಾಶಾಳಿಯೊಳೆ ಮೆಡಹಿದಂತಂಬರಂ ಬಾಣದಿಂದಂ ಮುಸುಕಟ್ಟಿಂತಾಗೆ (ಪಾಪಣ. ೦೨-೨೦), ಅಕ್ಕ ನಿರಂಕುಶಂ ಮೆಡಹಿದಾಳಕಣಿಯುಂ ಮುಜಿದಂಗಜನ್ಮನುನ್ಮತ್ತ ಮತಂಗಜಮಂ ಬೊಲೆಸಿದು (ಆಗಾಪ. ೩-೩೩). 'ತಟ್ಟಿಮೆಡಹು' ಪರಾ.

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಿಟ್ಟಿ, ಮುಟ್ಟೆ ; ಮಲ. ಮಿಡಯುಂ ; ತುಳು. ಮುಂಡ]

ಮೆಡ್ಡ 'ಮೆಳ್ಳೆ' ನೋ.

ಮೆಡ್ಡಗಣ್ಣಿ 'ಮೆಳ್ಳೆಗಣ್ಣಿ' ನೋ.

ಮೆಡ್ಡಗಣ್ಣು : ಮೆಳ್ಳೆಗಣ್ಣ' ನೋ.

ಮೆಡ್ಡರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಣ್ಣಿನ ಜಲನೆಯು ನಿಂತು ಬಿರುಗಣ್ಣಾಗು : ಇವು ಬೇಟಿಗಳನ್ನು ಎಷ್ಟು ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತವೆಂದರೆ ಇವುಗಳ ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳಿಗಳಿಗೆ ನೀರನ್ನು ಸುರಿದ ಹೊರತು ಒಡಿದ ಬೇಟಿಯನ್ನು ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ. ಕಣ್ಣು ಗಳು ಮೆಡ್ಡರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವರೆಗೂ ರೋಷಾವೇಶದಿಂದ ಹಿಡಿಯುತ್ತವೆ (ಪ್ರಜಾಣ. I, ೩೬). 'ಮೆಳ್ಳಿಸು' ಪರಾ. [? + – ಇಸು]

ಮೆಡ್ಡೆ 'ಮಡ್ಡಿ$_1$' ನೋ.

ಮೆಡ್ಲು 'ಮೆಡಲು' ನೋ.

ಮೆಣಸಿಕೆ 'ಮೆಳಸಿಗೆ' ನೋ.

ಮೆಣಸಿಗೆ (ನಾ). ಮೆಣಸಿನ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮಾಡುವವನು : ತಂಬುಲಪಂ ಕೊರ್ವಂ ಮಾಜುವಂ ಮೇಣ್ ತಂಬುಲಿಗಂ, ವಿವಂ ದಮಸಿಗಂ, ಗಂದಿಗಂ, ಮೆಣಸಿಗಂ, ಪಿಪ್ಪಲಿಗಂ (ಕಜ್ಜಾಪು. ೪೦೪ ಕೃಹೋ).

[ಮೆಣಸು (<ಮೆಟಸು) + – ಇಗ]

ಮೆಣಸಿಗೆ 'ಮೆಳಸಿಗೆ' ನೋ.

ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ (ನಾ). ಅಡುಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತರಕಾರಿ : ಮಹಮ್ಮಾರಿ ಮೆಣಸಿನ ಕಾಯಿ ಒಣರೊಟ್ಟಿಗೆ ತಂದೆನೊ ತಾಯಿ (ಕ್ಷೀಂದ. ೪-೩೩ ಕ್ಷೀಪ್ರ) ; ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ . . . ಇದು ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದ ಕೆಲವುಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮುಂಬಯಿರಾಜ್ಯದ ಕೆಲವುಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಸಸ್ಯಾ. ೦೩೪) 'ದೊಡ್ಡಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ', 'ದೊಣ್ಣೆಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ' ಪರಾ.

[ಮೆಣಸು (< ಮೆಟಸು) + ಕಾಯಿ$_4$ (<ಕಾಯ್$_1$)]

ಮೆಣಸು 'ಮೆಟಸು' ನೋ.

ಮೆತು 'ಮಿದು' ನೋ.

ಮೆತುಮನುಷ್ಯ (ನಾ). ಮೃದುಸ್ವಭಾವದ ಮನುಷ್ಯ : ಕೋಮಲವಾದ ಮನಸ್ಸಿನವನು : ಮೆತುಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಕಂಡರೆ ಎಲ್ಲರೂ ಸವಾರಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಪುಕಾಗ. ೩೩). [ಮೆತು (< ಮಿದು) + ಮನುಷ್ಯ]

ಮೆತ್ತಗೆ (ಅ). ೧. ಮೃದುವಾಗಿ ; ಕೋಮಲವಾಗಿ : ನೆಲ ಮೆತ್ತಗೆ ಅಂತ ಗುದ್ದೋ ಜನ ಇದು (ಕಪ್ಪಗಿ. ೩೩) ; ಪೆಪದ ಕಲ್ಲು ಮೆತ್ತಗೆ ಅದೀತ ?

(ಗಾಡ). ೨. ನಿಶ್ಶಕ್ತವಾಗುವಂತೆ ; ದುರ್ಬಲಗೊಳ್ಳುವಂತೆ : ವಿರುದ್ಧ ಪಕ್ಷದವರನ್ನು ಮೆತ್ತಗೆ ಮಾಡುವ ವುಸಲತ್ತು (ಪುಷ್ಪ. ೫೧). ೩. ಮೆಲ್ಲಗೆ ; ನಿಧಾನವಾಗಿ: ಅವನು ಮೆತ್ತಗೆ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಾ ಇದ್ದಾನೆ(ಕವಿ).

ಮೆತ್ತಗಾಗು = ೧. ಮೃದುವಾಗು ; ಕಾಠಿಣ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಮೆತ್ತಗಾದಾಗ . . . ಮೀಸಿವ ಹುಡಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು (ಆಯು. ೧೦೬); ಆ ರಾಜಕುರು ಮೆತ್ತಗಾಯಿತು (ಪುಷ್ಪ. ೦೯). ೨. ನಿಶ್ಶಕ್ತವಾಗು ; ದುರ್ಬಲವಾಗು : ಪಚ್ಚೆಬ್ಬು ತರಗೆಗಳನ್ನು ಈಗಾಗಲೆ ತಿನ್ನು ಪೂರ್ತಿ ಮೆತ್ತಗಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಪುಷ್ಪ. ೬೬).

[< ಮೆತು + — ಅಗ್ಗ್]

ಮೆತ್ತನ ' ಮೆತ್ತನೆಯ ' ನೋ.

ಮೆತ್ತನೆ (ಅ). ೧ = ಮೆತ್ತಗೆ ೧ : ಮೆತ್ತನಪ್ಪಂತು ಪಾಕಂ ಮಾಡಿಯೋವನ ಕೃತ್ಯಮದ ಬೆಗ್ಗೆಯಂ ಪುಯಿಡಕಯನಿತಿಕ್ಕೆ . . . ಬಳಿಕ ಗಂಜಿಯ ಬಸಿಯಲದುವೆ ನವನೀತೋದನಂ (ಕೂಡಲ. ೬-೬). ೨. = ಮೆತ್ತಗೆ ೩: ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೆತ್ತನೆ ನಡೆತರುತಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕುನುಂಗಿ ಕುಗಿ (ಗಾಡ. ೬-೦೬).

ಮೆತ್ತಮೆತ್ತಕೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಕತ್ತುರಿ ಸಾರಕೆ ಪೂವಲಿ ನೆಲನೊಳು ಮೆತ್ತಮೆತ್ತನೆ ಬರುತಿರ್ದ (ಪಜ. ೧೬-೬೮). [< ಮೆತು + —ಅನೆ]

ಮೆತ್ತನೆಯ, ಮೆತ್ತನ, ಮೆತ್ತನ್ನ (ಗು)· ಮೃದುವಾದ ; ಕೋಮಲವಾದ ; ಮೆತ್ತನೆಯ ಗಾದಿ ವಗ್ಗರೆ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕಂಚಿ. ೦): ಮೆತ್ತನೆಯ ಒರಗುದಿಂಬುಗಳು ಬೇಕು (ಪುಷ್ಪ. ೦೦): ಮೆತ್ತನೆಯ ಹಾಸಿಗೆಯ ದುಲಗಿಸಿದರೊಡನೆ (ಗಾಡ. ೬೦೨-೨೦೯). ಮೆತ್ತನ : ಅತ್ಯತ್ತ ಅರಿದಾದ ಮೈಯೆಲ್ಲ ಧೂಳಾಗಿ ಮೆತ್ತನ ಮನಕೆ ಗಾಯಾಗಿ (ಶಿವ. ೪-೨). ಮೆತ್ತನ್ನ : ಮೈಮೇಲೆಲ್ಲ ಮೆತ್ತನ್ನ ಉಣ್ಣೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಪುಂಡಾ. ೧-೨೦೬).

[< ಮೆತು + — ಅನೆಸ್ಯ]

ಮೆತ್ತನ್ನ ' ಮೆತ್ತನೆಯ ' ನೋ.

ಮೆತ್ತಿಗೆ (ನಾ)· ೧. ಹಚ್ಚುವಿಕೆ ; ಬಳಿಯುವಿಕೆ ; ಲೇಪಿಸುವಿಕೆ : ಉರಿ ಕೊಂಡ ಕರ್ಪೂರಕ್ಕೆ ರೂಪಂಗೆಡ ಇಲ್ಲ ಬಯಲ ಬಡವಡವಂಗೆ ಕೈಗೆ ಮೆತ್ತಿಗಿಲ್ಲ (ಕೋಚಪ. ೨೦-೨೧). ೨. ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವುದು ; ಮೆತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವುದು : ಕರುಳಿನ ಕುಸುರಿಗಳ ತಲೆಮಿದುಳ ಮೆತ್ತಿಗವಸೆಯ ತೊರೆಯ ತೊಗಲಲಿ ರಂಜಿಸುತಾ ರಣಭೂಮಿ (ಭಾಜ್ಞ. ೧೯-೨೦). ೩. ಮೆತ್ತುವ ಸಾಧನ ; ಅಂಟುಲೇಪ : ಸಯಗಾರೆ ; ಮೆತ್ತಿಗೆ ; ಅಂಟುವುದಿ ; ಅಂಟು ಲೇಪ (Compo. ೩೦೪). [ಮೆತ್ತು + — ಇಗ್ಗೆ]

ಮೆತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಮಣ್ಣು, ಗಾರೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಲೇಪಿಸು : ಈ ವಾರಾಹನಗೆ ಆ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಮೆತ್ತಿಸಿ ಧರ್ಮ್ಮದ ಉದಕವನೂ ಇರಿಸಿ . . . ಆ ಧರ್ಮ್ಮವ ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕವಾಗಿ ನಡಸುವರು (ಕೌಶಾ. IX-೫೫, ೪೭-೪೦; 1506). [ಮೆತ್ತು + — ಇಸು]

ಮೆತ್ತು (ಕ್ರಿ)· ೧. (ದಟ್ಟವಾಗಿ) ಬಳಿ ; ಲೇಪಿಸು ; ತೊಡೆ ; ಹಚ್ಚು : ಮೃದುವಶ್ಮನ್ನಮೆನಿಸ್ಪ ಮಂಡೆಯಂ . . . ಪಾಳೇರದ ತೋಯಂ ಸಿತಮೆಂಬಿವಂ ಕಲಸಿ ಮಣ್ಣೊಳ್ ಭಾಂಡಮಂ ಮೆತ್ತಿ ಸುತ್ತಿದ ಕರ್ಪಿಂಸುಡೆ (ಮೋಕ್ಷಕ. ೬-೭); ಬಿತ್ತದ ಹೊಲ ಹೊಲ್ಲ ಮೆತ್ತದ ಮನೆ ಹೊಲ್ಲ (ಸಣ್ಣ. ೦೦೦). ೨. ಹುರುಳು ; ಗಿಡಿ ; ಒತ್ತು : ಅದಿರ್ದಾನಕರವದಿಂದೊಡೆದ ದಿಙ್ಮಾಥಿತ್ತಿಗಳನಮರೆ ಮೆತ್ತಲ್ಕುಯ್ವಂದದಿನಾ ಕೂಳಾನಿಳಮುಯ್ದುದು ಮದಜಳದೊಡನೆ ಬೆರಸಿ ತದ್ಪಳರಜಮಂ (ಪರಿಣ. ೬-೦೬); ಆ ಮಾಟೆಯೊಳಗೆಯುಪ್ಪವ ಹುಗಿಯ ಕಡಹಿಕೊಂಡು ಗೊಂಡಾದ ಸಂಭಾರಮಂ ಮೆತ್ತಿ (ಕೂಡಲ. ೪-೬೪); ಇದೇ ಒಗೆ ಪಟ್ಟು ದಿಲಕ್ಕೆ ಮಣ್ಣು ಮೆತ್ತಿದ (ಗಾಡ). ೩. ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಹಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳು ; ಕೂಡು : ನೆತ್ತರ ಧಾರೆಯಂ ಮೆತ್ತಿದ ಕಣ್ಗಳನೊತ್ತಂಡದಿಂ ತೆಗೆದು (ಕಂಚಣ. ೦೬-೦೦೯ ಪ); ಪಿರಿದವ್ವ ಪುತ್ತಿನೊಳೊತ್ತಿ ಪೋರ್ದು ಪೆತ್ತಿದ ಕರ್ದಮಂ ನಿಟಿಲತಟದೊಳ್ ಪತ್ತಿರ್ದ ಧೂಳಿ ಮಿಯ್ಕೊಳೆ ಪೆಜಿಯೆ . . . ಕಾಳರಕ್ಕಸರಂತಿರ್ಪ ಕಾಳ್ಕೋಣಂಗಳಂ (ಗಿಂಪ. ೦-೦೫೬ ಪ). ೪. ರಚಿಸು ; ನಿರ್ಮಿಸು : ಇಷ್ಟವಂ ಬಿಡ್ಲೋಜನಾ ಮಣ್ಣ ಗೊಂಬೆಯಂ ಮೆತ್ತದಿರನದರ ಮುನ್ನಿಂದು ಬಲುಮಿದ್ಯದುನ್ನಭ್ಯಾಸ ಮಾಡದಿರನಳೆಯೊಳಗೆ ಒರಿಯ ಬಿಲ್ಲಾರ ತಾನಾಗದಿರನೀ ಬಾಲ ! (ಹಸ್ತಿ. ೦೩-೦೨೦). ೫. (ಆಯುಧ, ಬಾಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ಚುಚ್ಚು ; ತಾಟು : ದುರಿಯೋಧನನ ಮೆಯ್ಯಲಿ ಮೆತ್ತಿದವು ದುಮ್ಮೊನೆಯ ಬೋಳೆಗಳ (ಕುಣ್ಣಿಕ್ರಿ. ೦೧-೩೦) ; ಪಲವಾಯುಧಂಗಳಿಂ ಮೆತ್ತುವರ್ ಕುತ್ತುವರ್ ಜ್ವಲಿತ ಕೋಪಾಗ್ನಿಯಿಂದುಜುಬುವರ್ ತಜಬುವರ್ ಗುಹನವಾ ಖಗನನುಜರು (ಕಬ್ಬ. ೮೪-೪೧) ; ಕಣಿಗಳಂ ಕಣಿಗಳಂ ಕತ್ತರಿಸಿ ಮೆತ್ತುವರೊಡಲೊಳಂಬಂ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೦೨-೪೬). ೬. ಕವಿ ; ಆವರಿಸು; ತುಂಬು : ಪಲವುಂ ವ್ರತತಿಗಳಪ್ಪದವೊಲಿಳಾಪತಿ ಮೆಯ್ಯಂ ಪುತ್ತು ಪತ್ತಿ ಮೆತ್ತಿದುವೆನಿತುಂ (ಪಾಂಡ್ಯ. ೯-೨೯) ; ಜ್ವರಮಾದರಂತೆ ದಾಹದಿಂ ಮೆತ್ತಿ ಕಾಯ್ದ ಕಬ್ಬುನದಂತೆ ಮೆಯ್ ಕಾಯ್ದು (ಧರ್ಮಾಭ್ಯು. ೦೬-೦೦೬). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ತುಳು. ತೆಲು. ಮಾಲ್ತು; ಕೋತ. ಕೊರಗ. ಪರ್ಜ. ಪಾಯ್ಕು. ಮೆರ್ಕ್]

ಮೆತ್ತೆ (ನು)· ೧. ಮೃದುವಾದ ಹಾಸು ; ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆ : ಮಜ್ಜನ ಭೋಜನ. . . . ತಾಂಬೂಲ ರತ್ನಾಭರಣ ಮೆತ್ತೆ ಶಯನ ಸ್ತ್ರೀಸಂಸರ್ಗ ಒಡಿಯಂಗೆ ಆಯಿತ್ತೆಂಬುದ ಕೇಳಿ . . . ತನ್ನ ಸ್ವಸ್ತಿಗೆ ಕೊಟಪ್ಪನಾಗಬೇಕು (ಪಕ. ೨, ೧೩೬-೧೨) ; ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ಮೃದುವಾದ ರೇಷ್ಮೆಯ ಮೆತ್ತೆಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ಎಷ್ಟೋ ರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು ಅವನು ಕಳೆದಿದ್ದನು (ಪಗಡೂ. ೦). ೨. ಮೃದುವಾದ ದಿಂಬು : ಮಿಜ್ಜಿಗೆ ಮೆತ್ತೆಗಳು ಬಂದಿವೆ (ಪಜಾಚ. ೨೪); ಆ ಆಸನಗಳ ಮೇಲೆ ಕಿಂಕಾಪಿನ ಮೆತ್ತೆಗಳು ಇದ್ದವು (ಕೃಷ್ಣಾಭ್ಯು. ೦೪೬).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮೆತ್ತೈ; ಮಲ. ತೆಲು. ಮೆತ್ತ; ಕೊಡ. ಮೆತ್ತೆ]

ಮೆತ್ತೈಸು (ಕ್ರಿ)· ಮೆತ್ತಗಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಮಿದುವಾಗಿಸು : ಖರ್ಜೂರ ದ್ರಾಕ್ಷಿ ಸಕ್ಕರೆ ಬೆಲ್ಲ ಮೆತ್ತೈಸಿದ ಕಾಯಿ ಭಾಗ ಒತ್ತದೆ ಈತ ಪಣ್ಣಸರಂಗಳಕ್ಕಜದಲಿ ಮಾಜುತಿಪವು (ಕೋಚಕ. ೩-೨೦).

[< ಮೆತು + — ಇಸು]

ಮೆದ (ನಾ)· ಸುಗ್ಗಿಯ ಕಣದಲ್ಲಿ ಒಕ್ಕಣೆಯಾದಾಗ ಉಬ್ಬಲುಸಹಿತವಾಗಿರುವ ಕಾಳು : ತೂರುವ ಮೆದಕ್ಕೆ 'ಬಳಿಬಂಟ'ನನ್ನೂ ರಾತಿಗೆ 'ಕರಿಬಂಟ' ಅಥವಾ 'ಬಳಿಬಂಟನನ್ನೂ' ಕಟ್ಟುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವು ಸುಗ್ಗಿಯ ಕಣದಲ್ಲಿ ಉಂಟು (ಕೃಜಾ. ೦೩೬). [?]

ಮೆದಕಟನಿ (ನಾ)· ಬತ್ತವನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಮೃದುವಾದ ಭೂಮಿ; ಗದ್ದೆ (?) : ಆಯ್ದೂಮ್ಮು ಮೆದಕಟನಿಯು ಎಟ್ಟೂಮ್ಮು ಬಾಳೆ ತೊಟ್ಟ ಪಟ್ಟು ಬ್ರಹ್ಮದೇಯಂ ಕೊಟ್ಟೊಡು (ಎಳ. ೩. ಕೀಲಾಶ. ೩೩೦-೧; ಮು. ೫೦೧). [ಇ ಇದು 'ಮದುಕಟನಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಮೆದಗೊಂಡ (ನಾ)· ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಮೆದಗೊಂಡವರಾ ಮಗನ್ (ಎಳ. VII, ೩೧೦. ೧೩-೨೮; ೪೦೦).

[? + ಗೊಂಡ (< ಗಾಮುಂಡ)]

ಮೆದಡು ' ಮಿದುಳ್ ' ನೋ.

ಮೆದಲು (ಕ್ರಿ)· ಅಲುಗು; ಕದಲು; ಚಲಿಸು : ಕುಮಾರನು ಹರಹರ ಯೆನುತಲಿ ಮೆದಲದೆ ಬಂಡಿಯು ಮೇಲೊರಗಿದನು (ಜಾಅಂಗ. ೨೪) ; ಅವನನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಕಿಟ್ಟು ಕದಲದೆ ಮೆದಲದೆ . . . ಇದ್ದನು (ಕಾಮಾಚ. IV, ೨೨); ಮೂರನೆಯ ಸಲ ಔಷಧಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮೇಲೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಕೈಕಾಲು ಸ್ವಲ್ಪ ಮೆದಲಿದವು (ಜಾಂಗಣ. ೨೪೩). 'ಕದಲ್ದು' ಪರಾ. [ದೇ.ಕ ತುಳು. ಮೆದುಳು ; ತೆಲು. ಮೆದಲು, ಮೆದುಲು]

ಮೆದು ' ಮಿದು ' ನೋ.

ಮೆದುಗ ' ಮಿದುಗ ' ನೋ.

ಮೆದುಗಿ (ನಾ)- ಮೃದುಸ್ವಭಾವದವಳು ; ನಿಧಾನಸ್ಥೆ : ನೀನು ಶುದ್ಧ ಮೆದುಗಿ (ಚಾಣಕ್ಯ. ೫೬) : ನೀನು ಶುದ್ಧ ಮೆದುಗಿ- ಹೀಗೆಯೇ ಇದ್ದರೆ ಆ ಎಲ್ಲರೂ ನಿನ್ನನ್ನ ಅಳಿಸಿಬಿಡುತ್ತಾರೆ (ಕಂಪ. ೦೫೬).

[ಮೆದುಗ (< ಮಿದುಗ) + — ೪]

ಮೆದುಗು (ಕ್ರಿ)- ಮೆತ್ತಗಾಗು; ನುರಿ; ನುಣುಪಾಗು : ಸೀತಲುರೊಟ್ಟಿ ಮೆದುಗದ ಚಟ್ನಿ ತಿಂದು ಹುಡುಕಿಗೆ ಬೇಸರವಾಯಿತು (ರಣಾಂಗ. ೫೮).

[← ತೆಲು. ಮೆದುಗು]

ಮೆದುಳು ' ಮಿದುಳ್ ' ನೋ.

ಮೆದ್ದೆ₁ (ನಾ)- ೧. ಹುಲ್ಲಿನ ರಾಶಿ.—ಒಟ್ಟಲು ; ಬಣವೆ : ಮೆದೆಯಂ ಸುಟ್ಟು ರಳಂ ಕುಜುಕುವ . . . ಪೊನ್ನಂ ಬಿಟ್ಟು ಮಸಿಯಂ ಕಟ್ಟುವೆಗ್ಗನಂ ಪೋಲ್ವೆನೀ ದರ್ಶನಮಂ ಪ್ರತಿವಾದಿಯಂ ಬಿಟ್ಟೆನಪ್ಪೊಡೆ (ಚಿತ್ರಕಾ. ೬-೨೦) ; ಊರು ಮೆದೆಗಳೊಳು ಕಿಚ್ಚಕ್ಕುವವರು (ಪಕ್ಷಿ. ೨-೦೭-೨೮) ; ಡಿಳ್ಳಿಯ ಖಾನರೆಂದಂಬ ಮೆದೆ ಬಲುಗೂಳ್ಳಿಯೆಂದಂಬ . . . ಕೊಳ್ಳಿಯಾ ಖಾಗ ನೆಯ್ದಂದನು (ಕಾಣಾಂ. ೦೦-೭೫). ೨. ರಾಶಿ; ಒಡ್ಡು ; ಗುಂಪು : ಮಿದಾಳ ಕೋಲ್ಗಸಲೊಳ್ಕೊಕ್ಕು ಕರುಳ ಮೆದಯಂ ಪಿಕ್ಕಿ (ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ಪ) : ತಾಜುಮಿಟ್ಟಿನ ಹೆಣನ ಮೆದೆ ಹೇರಾಳ ರಂಜಿಸುತು (ಕಾಶ್ಮೀರ. ೦೦-೬) ; ಸ್ಥಾನ ಸೇವಗೆಯ ಮುದ ಎರೆಯಪ್ಪ ದಡಿಲೆ (ಕಬ್ಬಿಳಿ. ೭-೫೫). ೩. ಹೆಡ್ಡತನ; ಮಂಕುತನ (?) : "ಶ್ವನರಾತಿ ಹೆಡ್ಡತ್ವಗಳೊಳೆಸಗು ಮೆದೆ" (ಜಿನೇಂ. ೦೦೦).

ಮೆದೆಮೆದೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಕದೀದು ಫಲ ಸಾಳಿಕೇರ ಖಿರ್ಜೂರಗಳ್ಕುದ ವಿಡಿದ್ದಿಗಂಡಂಗಳ ಮೆದಮೆದಯಸಿ ಸಾಲ್ಗೊಳಿಸಿ (ಕಂಕಾ. ೨೨-೫೬). ಮೆದೆಯೊಟ್ಟು = ಹುಲ್ಲನ್ನು ರಾಶಿಮಾಡು: ಬಣವೆ ಮಾಡು : ಮೆದೆಯೊಟ್ಟುವ ತೆರದ ಮುಂಗಯಿತು (ಕಂಪ). ಮೆದೆಹಾಕು = ಮೆದೆಯೊಟ್ಟು : ಮುನಿಯನು ಕುಯ್ದು ಮೆದೆಹಾಕಿದನು (ಪುಟಪರ್ತಿ. ೫೦).

ಮೆದ್ದೆ₂, ಮೆದ್ದೆ (ನಾ)- ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಶಲ್ಯಮೃಷ್ಟಿ — ಉತ್ತರಣೆ. ಮೆದೆ. ಶಲ್ಯಮೃಗ" (ಚಿಪ್ಪಿ. ೦೬೦)- ೨. (?) : ಪವ ಗಿರೀ ನದಿ ಮೆದೆ ಹೊದರು ಗಹ್ವರ ಹುತ್ತ ವನರಾಶಿ ದ್ವೀಪ ಪಾತಾಳ . . . ಜನನಿಜಠರದೊಳಿರಲು ಅಣುಮಾತ್ರ ತಪ್ಪುವುದೆ ಬರಹ ಪ್ರಾಣಿ (ಜಿನೇಂ. ೫೯-೨೨). ಮೆದ್ದೆ : ೧. ' ಮೆದ್ದೆಸೊಪ್ಪು ' ಪರಾ.

[ದೇ-ಕ ತಮಿ. ಮೆತ್ತ]

ಮೆದೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ)- ವಾಶಿಹಾಕು : ಇಂಪುವಾಳಿಯ ಹಣ್ಣಿನಾ ರಾಯ ಲಾಲಿತಪ್ರತಿಮೆಯ ಭುಜಮುಟ್ಟು ಮೆದೆಗಟ್ಟಿ ಧಾಳಿಂಬಫಲೇಗೈದ (ಪಂಪ. ೦೬-೭೯). [ಮೆದೆ₁ + ಕಟ್ಟು₂]

ಮೆದೆಗೆಡಹು (ಕ್ರಿ). ರಾಶಿಯಾಗಿ ಬೀಳಿಸು ; ಹಿಂಡಾಗಿ ಕೆಡವು : ಕರಿಗಳ ಮೊಗ್ಗರವ ಮೆದೆಗೆಡಹಿದನು (ಭಾಷ್ಯ. ೫೯- ೫-೨೬) : ರಾವುತರ ರಣದೊಳು ಮೆದೆಗೆಡಹಿದನು ಬಾಹುದಂಡ ಪದಾಭಿಘಾತದಲಿ (ಪಂಪಾ. ೬-೩೦-೨೨); ಮೆದೆಗೆಡಹುವೆ ನಿನ್ನ ಬಲವ (ಪೊಟಕ. ೫೦-೩೪).

[ಮೆದೆ₁ + ಕೆಡಹು (< ಕೆಡವು)]

ಮೆದೆಬೆಳೆ (ಕ್ರಿ)- ರಾಶಿಯಾಗಿ ಬೀಳು ; ಒಟ್ಟಾಗಿ ಬೀಳು : ಮಂದವುಡುಗಿ ಮೆದೆಗೆಡದು ಮುಂದುಗೆಟ್ಟು (ಜಿಪ್ಪ. ೬-೩ ಪ); ಎರಡುದಳ ಗಂಟಿಕ್ಕಿದುದು . . . ಹೊಯ್ದೂರುರುಳುವ ತಿರದ ಬೀಳುವ ಭಟರ ಹೆದೆಗೆಡವಾನೆಕುದುರೆಗಳ (ಜಾಜ್ಞ. ೪-೨೯); ವಿಲಯಪಯೋದದ ವೀತಿಹೋತ್ರನ ಕಡಿಯ ರಾಶಿಯ ರೀತಿಯಲಿ ಮೆದೆಗೆಡವಿ (ಆಚಂಗ. ೬-೨೦-೦೪). [ಮೆದ್ದೆ₂ + ಕೆಡೆ₁]

ಮೆದ್ದೆ ' ಮೆದ್ದೆ ' ನೋ-

ಮೆದ್ದೆಸೊಪ್ಪು (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಕ್ಯಾಶಿ. ೦೦-೫೬). [ಮೆದ್ದ (< ಮೆದ್ದೆ) + ಸೊಪ್ಪು₂]

ಮೆಪ್ಪಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಜಾನುವಾರುಗಳಿಗೆ ಮೇವನ್ನು ಹಾಕು : ತುಂಗ ಭದ್ರೆಯೂ ಕಡಿಯೊಳ್ ತಾಣದೀಡುಗಳಬ್ದು ರಾಮೇಶ್ವರ ಎಮ್ಬ ತೀರ್ಥ್ಯದಾ ಮೊದಲೊಳ್ ಮೆಪ್ಪಿಕ್ಕಿ ಪೊರದ ಪನ್ದಗಳನಿಱಿಯುಲ್ ಬನ್ದಳ್ಗೀ(ಲ್ಗಿ) (ಶ್ರೀ. XI- ೩೭೯-೯೬ ೫೦೩); (ಪಂಪ. XXXIII. ೩೩೦-೯; ೫೦೩ ನೋ)-

[ಇದು 'ಮೇಪಿಕ್ಕು' ಎಂಬುದರ ಅವಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಮೆಮೊ (ನಾ)- "(ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತರಲು ಸಹಾಯಕವಾದ) ನೆನಪಿನ ಟಿಪ್ಪಣಿ ; ಜ್ಞಾಪಕಪತ್ರ" (Memo-ಇಂಗ್ಲಿ) : ಒಂದು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾದ ಮೆಮೊ ಬರೆದು ಕಳಾಸಬೇಕು (ಸ್ವಾಮಿ. ೦೫೬): ಯಾಕೆ, ಮೆಮೋ ನೋಡಲಿಲ್ಲವೇ ನೀವು ? (ಬೆಳ್ಳಿ. ೦೬). [←ಇಂ. Memo]

ಮೆಮೊರಾಂಡಂ (ನಾ)- = ಮೆಮೊ : ಮೆಮೊರಾಂಡಂನ ಮೂಲಕ ಸ್ಟೇಷನ್‌ಮಾಸ್ಟರ ಆಫೀಸರವರಿಗೆ ತಿಳಿಸಕ್ಕದ್ದು (ಸ್ವಾಮಿ. ೭೭).

[← ಇಂ. Memorandum]

ಮೆಯ್₁ ' ಮೇ₁ ' ನೋ.

ಮೆಯ್₂, ಮೆಯಿ, ಮೈ₂ (ನಾ)- ೧. ದೇಹ ; ಶರೀರ ; ಮೆಯ್ಯಲ್ಲಂ ದಿಟ್ಟಿಗಳಾದೊಡಿಂದ್ರನಸಿಸರ್ಕಾರ್ಕಂ ಮಹೇಂದ್ರಾಂತಕಂ (ಶಾಕ್ಯ. ೫೫೦ ೫೬೨೪): ಓದುಗೆ ನಿಮ್ಮ ಮೆಯ್ಯ ಪುವು (ಪಂಚಣ. ೫-೫೫); ಪುಟ್ಟಿತು ಗದ್ದದ ಮೆಯ್‌ರ್ಪುಮ್ಮೆ ರ್ಪುಮ್ಮೆಂದು ತಟ್ಟಿತು ಮನಮೊರ್ದಿ ರತಿಗೆ (ಪೊಟಕ. ೦೦-೫೨). ೨. ಪಕ್ಕ ; ಪಾರ್ಶ್ವ : ಬಡಗಣ ಮೆಯ ಮುದಲ ಗಟ್ಟಿದ ತೆಂಕಣ ಮೆಯಲಿರೆ ಮ ೨ . . . ಸರ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಮಾ(ಂ)ನ್ಯಮಂ ಬಿಟ್ಟರು.(ಕೌಆ. IX-i. ೫೨೦-೬೬: ೧೨೬). ೩. ಹುಟ್ಟು; ಜನ್ಮ : ' ಮಱುಮೆಯ್ ' ಪರಾ. ೪. ಧೈರ್ಯ ; ಸ್ಥೈರ್ಯ ; 'ಮೆಯ್ಗೆಡು' ಪರಾ. ೫. ಶೌರ್ಯ; ಪರಾಕ್ರಮ : 'ಮೆಯ್ಗಾಣಿಸು' ಪರಾ. ಮೆಯಿ : ೧. 'ಮೆಯಿಜೀವಿತ', 'ಮೆಯಿದೆಱೆ' ಪರಾ. ಮೈ₂ : ೧. ಬೆಡಂಗಿಲ್ಲದ ಮೈ ತೆರಕಿಂ ತುಱಿಯಿಂ ತೀವಿದ ಕರಭರಣಂ (ಶಾಕ್ಯಕ್ಕಂ. ೬- ೨೨೯); ಬೆಳುದಿಂಗಳಲಿ ಮೈ ದೆವರುವುದೆ (ಶಾಣ್ಮಕ್ಕೈ. ೨-೬); ಕಯ್ಯಂ ತಿದಿದೊಡೆ ಮೈ ತಾವೆ ಬಹುದು (ಕ್ಷತ್ರಿಯ. ೦೦-೬). ೨. ಹೋದ ಮೈಯಲಿ ಹೋಗಲೆವುತ . . . ಅನಲಶರದಿಂದೂದಿದನು ಜಲನಿಧಿಯ ತೆಂಕಣತೀರಕಾ ಖಿಳನ (ಕೊಡಗ. ೦-೦೦-೨೦). ೩. 'ಮಱುಮೈ' ಪರಾ. ೫. 'ಮೈದೆಗೆ' ಪರಾ. ೬. ರೀತಿ; ಬಗೆ : ಜನಜೀವನದ ಅರುಮೈಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದೆ (ಕ್ರಿಸ. ಕೊಂಡ ಪೀಠಿ). ೭. [ನಾಟ್ಯ] ಹುಬ್ಬು ಬಗೆಯ ಅಡವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನಾಟ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಅಡವುಗಳನ್ನು ಹತ್ತುವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದಾರೆ (೧) ತುಟಿ . . . (೬) ಮೈ . . . (೦೦) ನಸ್ಯ (ಅಭಿನ. ೩೨).

ಮೆಯ್ಮೆಯ್ಗೆ = ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೂ; ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ: ಎಮ್ಮ ಗಂಡ ವಾತುಮಳುಂಬುದು ಭೃತಮಕ್ಕುಮೆಂದು ಮೆಯ್‌ಮೆಯ್ಗೆ ಬಿಸಂಬುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೬ ಕ). ಮೆಯ್ಯನಿಕ್ಕು = ದಂಡಪ್ರಣಾವಮಾಡು ; ನಮಸ್ಕರಿಸು : ಮುಸುಟಿಬಿದ್ದಾ ಧೀಕರಾಗಳ್ ಮಸುಂಧರೆಯಂ ಪರ್ಯೆರೆ ಮೆಯ್ಯ[ಪಾಣ್ಡ. ಪೈಯ]ನಿಕ್ಕೆಯುಮುದಾತ್ತೋಕ್ತಾಶಿಷಂ ರಾಜ್ಯ ಮಂದಿರಮಂ ಪೊಕ್ಕಮಾತಾರಸಾರವಭವಂ ಸಂಸಾರಸಾರೋದಯಂ (ಆತ್ಮ. ೫೨-೬೫೯) : ಯುವತೀಮಣಿ ಪೆರ್ಮಿ ಮೆಯ್ಯನಿಕ್ಕಿದಳ್ (ಜಾಕ್ಷಿ. ೭೨-೬); ಭೃತ್ಯಯಂ . . . ಮೆಯ್ಯನಿಕ್ಕಿ ಬಳಿಕಂತೆಂದನು (ಪಾಪ. ೫-೨೯)- ಮೆಯ್ಯಾದೆ = ದೇಹವು ನಾಶವಾದವನು ; ಕಾಮು ; ಮನ್ಮಥ : ಕಾಳರ್ಕಸವೆನ್ನ ಕಂಡು ಮೆಯ್ಯ[ಪಾಣ್ಡ. ಪೈಯ]ಳಿದನಂದಿಗೆ ಗುಱಿ

ಯಾವನು (ಕಾಶಿಕೋ. ೭-೩೭). ಮೈಗೆ ಹತ್ತು = ದೇಹಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು : ರಕ್ತಗತವಾಗು : ಅದಕ್ಕೆ ತಿಂದರ್ದು ಮೈಗೆ ಹತ್ತುವುದಿಲ್ಲ (ಗೃಹಾ. ೦೫೯). ಮೈಬಗ್ಗಿಸು = (ಅಲಂ) ಶ್ರಮವಹಿಸು : ಕಷ್ಟಪಡು : ಮಕ್ಕಳು ಮೈಬಗ್ಗಿಸಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವಂತೆಯೂ . . . ಬೋಧಿಸಬೇಕು (ಕೃಷಾಶಾ. ೯). ಮೈಬರು = ದೇಹವು ದಪ್ಪವಾಗು.—ಸ್ಥೂಲವಾಗು; ಬೊಜ್ಜುಬರು : ಊರಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಶುಕ್ಲಿಣಿ ಚೆನ್ನಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಈಗ ಸ್ವಲ್ಪ ಮೈಬಂದಿದೆ (ಸ್ವಶ್ವಹೃ. ೦೩೩). ಮೈಮೇಲಿಬರು = ೧. (ದೆವ್ವ ಅಥವಾ ದೇವರು) ಮನುಷ್ಯನ ಮೇಲೆ ಆವಾಹನೆಯಾಗು : ಆ ಗುಡಿಯ ಪೂಜಾರಿಗೆ ದೇವರು ಮೈಮೇಲೆ ಬರುತ್ತದೆಯಂತೆ (ಕೃಷಾ) ; ಅವನಿಗೆ ದೆವ್ವ ಮೈಮೇಲೆ ಬಂದಿದೆ (ಕೃಷಾ). ೨. (ಅಲಂ) ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಬೀಳು : ಅಪ್ಪ ಸತ್ತ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲ ಅವನ ಮೈಮೇಲೆ ಬಂತು (ಕೃಷಾ). ಮೈಮೇಲಿಬೀಳು = ಮೈಮೇಲೆ ಬರು ೨ : ಜವಾಬುದಾರಿಯೆಲ್ಲ ಮೈಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಹುಚ್ಚಾದವ (ಜಾಅರಾಜಾ. ೩೭). ಮೈಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು = (ಅಲಂ) ಎದುರುಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು; ದ್ವೇಷವನ್ನು ಗಳಿಸು : ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮೈಮೇಲೆಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಜಾಣತನವಲ್ಲ (ಪಂಚತಂ. ೦೫೩). ಮೈಮೇಲೆಹಾಕು = (ಅಲಂ) ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಹೊರಿಸು : ಅಣ್ಣ ತನ್ನ ತಂಗಿಯ ಮದುವೆಯ ಹೊಣೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಮ್ಮನ ಮೈಮೇಲೆ ಹಾಕಿದನು (ಕೃಷಾ). ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ಕಣ್ಣಾಗು = (ಅಲಂ) ಜಾಗರೂಕವಾಗಿರು : ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದಿರು : ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ಕಣ್ಣಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು (ಪ್ರಶಾಶಾ. ೬೬). ಮೈಹಚ್ಚು = ದೇಹವನ್ನು ಒರಗಿಸು : ಗೋಡೆಗೆ ಮೈಹಚ್ಚಿ ಕಳಿಗೆ ಮುಖ ಬಾಗಿಸಿ ಕತ್ತಯೊಂದು ಸುಮ್ಮಹ ನಿಂತಿರುತ್ತದೆ (ಅಕ್ಷ. ೦೫೦). ಮೈಹತ್ತು = ಮೈಗೆ ಹತ್ತು : ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಆ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದ ಮೇಲೆ ನನಗೆ ತಿಂದದ್ದು ಮೈ ಹತ್ತುತ್ತಿಲ್ಲ (ಪಜಾಶಾ. ೬೯).

[ದೇ.ಕ ತವಿ. ಮೆಯ್ ; ಮಲ. ಮೆಯ್, ಮ್ಮೆ ; ತುಳು. ಮಯಿ, ಮೈ ; ಕೊಡ. ಮಂದುಳ್; ತೆಲು. ಮೆಯಿ, ಮೇನ]

ಮೆಯಿ ' ಮೆಯ್ ' ನೋ.

ಮೆಯಿಗಂಧ ' ಮೆಯ್ಗಂಧ ' ನೋ.

ಮೆಯಿಗೂಟ ' ಮೆಯ್ಗೂಟ ' ನೋ.

ಮೆಯಿಜೀವಿತ (ನಾ). ಉಪಜೀವನ ; ಜೀವನನಿರ್ವಾಹ : ವಂಮಾಲಿಗೆಯು ಮೂರಯಂಗೆ ಇನಾಗವೇದಿಯಂ ಮೆಯಿಜೀವಿತಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ (ಕ್ಯಾಶಾ. ೦೪೩೯. ೦೪-೩೬ : ೬೭೨). [ಮೆಯಿ (< ಮೆಯ್) + ಜೀವಿತ]

ಮೆಯಿದೆಜೆ, ಮೈದೆಜೆ (ನಾ). (ಕೋಣ, ಎತ್ತು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ನಾ[ಲ್ಕುಂ]ಪಟ್ಟಣಂಗಳು ಸೂಲೆನಾಡೊಳಗೆ ಸಂತೆಗಳೆ ಆಯದಾಯ ಇವುಂತು ಕೋಣನ ಮೆಯಿದೆಜೆ ಸುಂಕ ಹದಿನೆಂಟ್ಕು (ಜಾ. XXI. ೦೪-೭೭ ; 1260). **ಮೈದೆಜೆ** : ಗಾಣವಣ ಮೈದೆಜೆ ಮಸ್ನೆಯ ತಿವ್ಪೆಸುಂಕ ಸಂಮಾನಿಸುವ ಬೂರಗೊಳ್ಳಿಪಣಂ (ಪಶ್ವ. VIII. ತಿಸಂಕಾ. ೫೭-೫೭ ; 1070).

[ಮೆಯಿ (< ಮೆಯ್) + ತೆಜೆ]

ಮೆಯಿದೊಡು ' ಮೆಯ್ದೊಡು ' ನೋ.

ಮೆಯಿಕ್ಕೊಳ್ ' ಮೆಯ್ಕೊಳ್ ' ನೋ.

ಮೆಯಿಕ್ಕೊಳಿಸು, ಮೈಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಟ್ಟಿರು ; ಧರಿಸಿರು : ಪೊಳೆವೆಳವಾಳೆ ಜುಂದುಸಿ ಮುಟ್ಟುಂಕಿರಲಂಜಿದಳೆಲ್ಲಮ್ [ಳ್]ಕೆಯ್ದೆ ಮೆಯ್ಕೊಳಿದ ನಾಗಮಟ್ಟಳಗೆ ನಾಂದು ಪಗಿಲ್ತಿರೆ ವಾಣ್ಣದಳ್ (ಅಷಚ. ೬-೩೬). **ಮೈಗೊಳಿಸು** : ೨. ರೂಢಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ರವಿಸ್ಕೂಡಿವಾರ್ಮೆಂಟಿನ ಖಾಸ ಚಟುಗಳನ್ನು ಸರಾಗವಾಗಿ ಮೈಗೊಳಿಸಿದ ಅವನಿಗೆ ಅದು ಒಬ್ಬಸ ಮೇಲೆ ಒತಿಕರವೇ ಕಂದಿತು (ಗಂಸೂಪ್ರ. ೦೫೩). ೩. ನೆರವೇರಿಸು ; ನಡೆಸು : ಗಂಗೆಯು ತಡಿಯೊಳು ಕರ್ಮವಿಧಿಯು ನಿಯಮಂಗಳ ಮೈಗೊಳಿಸಿದರು (ಕರ್ಕ್ಕ. ೨-೩).

[ಮೆಯ್ಕೊಳ್ (< ಮೆಯ್ಗೊಳ್) + – ಇಸು]

ಮೆಯ್ಕಂಡ (ನಾ). ಶರೀರದ ಮಾಂಸ : ತತ್ಕಳಗಂದಿದು ಕೋಜ್ಗುದಿಗೊಳ್ಳ ಮೆಯ್ಕಂಡಮಂ ತಾಳಿಸೆ ಸುರುಂಟಿ ಬಗಿದಾ ಮೆಯ್ಯಂ ಸುಡೆ ಬಿಸಿಲ ಬೆಣ್ಣೆಯಂತೆ ಕರಗಿ (ಜಾಂತಿತ್ರ. ೬-೮೩ ಪ). [ಮೆಯ್ + ಕಂಡ]

ಮೆಯ್ಗಂಧ, ಮೆಯಿಗಂಧ (ನಾ). ೧. ಶರೀರದ ಸುಗಂಧ ; ಚಂದನ ಮೊದಲಾದ ನಿಖಿಲ ಪೂಗಳಗೆ ಮೆಯ್ಗಂಧವ ಕಡಗುಡುವಂತೆ ನಂದನವನ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪೂಲ್ದು ಬಾಣಜಿ ಬಂದಳು (ಪೂಚಚ. ೨೪-೬೪). **ಮೆಯಿಗಂಧ** : ೨. ದೇಹದ ವಾಸನೆ : ವನಚರಾದ್ರಿಯ ಕಾಣಪಾದ್ರಿಗಳೊಳ್ ಮೊಳೆತ ವಾಸನೆಯವ್ವೆದವನ ಮೆಯಿ[ಪಣಾಂ. ಮ್ಯ್]ಗಂಧ (ಪರ್ಶ. ೯-೮೪).

[ಮೆಯ್ + ಗಂಧ]

ಮೆಯ್ಗಂಪು, ಮೈಗಂಪು (ನಾ). = ಮೆಯ್ಗಂಧ ೧ : ನಘನಗುತೆ ಮೆಯ್ಗಂಪನೆಣ್ಣೆಸೆಗೆ ಸೂಸುತೆ . . . ಶರಣಪದ್ಮರಸರಿರ್ದಡೆಗೆಬ್ದಿ (ಪಕ್ಕಣ. ೩-೩೩) ; ಚಂದನಗಂಧಿ ರುಕ್ಮಿಣಿ ಸತ್ಯಭಾಮೆಯರ್ ನಂದನ ದೂಳಪೊಕ್ಕು ಸುಳಿಯ ಸಂವಣಿಸಿದ ವೃಕ್ಷ ಮೆಯ್ಗಂಪಿನಿಂದ ಶ್ರೀಗಂಧವ ಕಳ್ಪಡಿಸಿದುವು (ಪೂಚಚ. ೯-೩೭). **ಮೈಗಂಪು** : ಸಂಪಗೆಯ ಬಿಜ್ ಮುಗುಳಿನೋರಗೆಯ ಮೈಗಂಪು (ಪಾಂಪ್ರಾ. ೩-೩೪).

[ಮೆಯ್ + ಕಂಪು]

ಮೆಯ್ಗಚ್ಚು ' ಮೆಯ್ಗರ್ಚು ' ನೋ.

ಮೆಯ್ಗಡಿತ (ನಾ). ದೇಹಕ್ಕೆ ಆದ ಪೆಟ್ಟು.—ಗಾಯ : ಕೆಡೆದವಗ್ಗದ ತುರಗದಳ ಮೆಯ್ಗ[ಪಣಾಂ. ಮೈಗ]ಡಿತದಲಿ ಮುಂಕೊಂಡು ಹೊರಳಿತು ಕೂಡ ಪಾಯದಳ (ಕಾಪ್ಯಾರ್ಜು. ೯-೦೨). [ಮೆಯ್ + ಕಡಿತ]

ಮೆಯ್ಗಣ್, ಮೈಗಣ್[1], ಮೈಗಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ದೇಹದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇರುವ ಕಣ್ಣು ; ಮೈತುಂಬ ಇರುವ ಕಣ್ಣು : 'ಮೆಯ್ಗಣ್ಣಿ' ಪರಾ. **ಮೈಗಣ್**[1] : ಶಿಶುಚೋರಕನ ಶೌರ್ಯಮಂ ಪೊಲಿದು ನೋಡಲ್ಕೆಯಾಗಸವೆಣ್ಣು ಮೈಗಣ್ಣಳಾಂತಂತೆ (ಪಪಪು. ೦೦-೫೩). **ಮೈಗಣ್ಣು** : ಕೃತುಭುಜರೊಡಿಯುನೆಂಬೆನೆ ಮೈಗಣ್ಣಿಲ್ಲ (ಕಂಪಿ. ೯-೦೦೯).

[ಮೆಯ್ + ಕಣ್]

ಮೆಯ್ಗಣ್ಣಿ, ಮೈಗಣ್ಣಿ (ನಾ). ೧. ದೇಹದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಇಂದ್ರ : "ಮೆಯ್ಗಣ್ಣಿಂ ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಂ" (ಕರ್ಣಾಶಾ. ೧೧) ; ಮುನ್ನಂ ಮೆಯ್ಗಣ್ಣಿನಱಿಯನೇ (ಕ್ಯಾಭಾ. ೦೫೬) ; ಶಚೀವರಂ ಮೆಯ್ಗಣ್ಣಿಂ (ಪಕ್ಕಣಾ. ೯-೧೦) ; ಮೆಯ್ಗಣ್ಣಿನಿಂದ್ರಾಣಿ ಉಡುಪತಿಯುಂ ರಾಗದಿ ರೋಹಿಣಿ ಕಯ್ವಿಡಿವಂದದಿ (ಪಪುಣಾ. ೩-೦೦). **ಮೈಗಣ್ಣಿ** : ಬಡವರೊಡವೆಗೆಂಡಂತೆ ಮೈಗಣ್ಣಿನ ಮಡದಿ ಮೈಮನನಿತ್ತಿ ಕೊಂಡು ಸಡಗರದಿಂ ಬರೆ (ತೀಪುಗೀ. ೩೨-೦೫೩). [ಮೆಯ್ಗಣ್ + – ಇ]

ಮೆಯ್ಗರಗು (ಕ್ರಿ). (ಅಲಂ) (ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಗೆರೆ, ರೇಖೆ ಮುಂತಾದುವು) ಕಾಣದಾಗು ; ಅದೃಶ್ಯವಾಗು : ಆ ಪದ್ಮಪಕ್ಷಿಯ ಯಕ್ಷಾಕ್ಷಿಯ ತ್ರಿವಳಿಸ್ವರೂಪಗಳ್ ಮೆಯ್ಗರಗಿದುವು (ಪೂಚಚ. ೦೭-೭).

[ಮೆಯ್ + ಕರಗು (< ಕರಂಗು)]

ಮೆಯ್ಗರೆ, ಮೈಗರೆ (ಕ್ರಿ). ಅಡಗು ; ಮರೆಯಾಗು ; ಮೈಮರೆಸಿಕೊಳ್ಳು : ಸೈಂಧವನವರಂ ಛಿದ್ರಿಸಲೆಂದು ಮೆಯ್ಗರೆದು ಬಂದು (ಕಂಕಣಾ. ೭-೩೦ ಪ) ; ಅಂಜೆ ತಾಂ ಮೆಯ್ಗರೆದಿರ್ದಿದ್ರಾದ್ಯರಂತಾ ನೆವದೊಳ್ ದಯೆಯಂ ಕೂಡೆ ಪೊಕ್ಕರ್ (ಕಾಪ್ಯಾರ್ಜು. ೩-೦೩) ; ಆನಾ ಕಲ್ಪಸುಂದರಿಯ ಬರವನಱಿದು ಲತಾಭವನದ ಮಾಧವೀಗುಲ್ಮದೊಳ್ ಮೆಯ್ಗರೆದಿರ್ದುದುಂ

(ದಶಕು. ೦೦-೬೮೨). **ಮೈಗರೆ** : "ಮೈಗರವಸೆಂದು ಅಡಂಗಿದಂ" (ಕಬಾ. ೬೬-೪೫೦) ; ಚಂದ್ರಾರ್ಕರುಂ ಮೈಗರೆದಿರ್ದರ್ (ಕಂಗಾಪು. ೦-೬೧); ಮೈಗರೆವುತಿರ್ದರ್ ಮಂಡಿದ ಗಜಘಟೆಯಂಗಳ ಮಱೆಯೊಳಗವಳಂದು ದಿವಿಜ ಭೆಟರು (ಕಾಪ್ರ. ೨೪-೨೬) : ಈಯುದಿವಸಪರಿಯಂತ ಮೈಗರೆದಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿರ್ದ್ ಱನ್ನಿಗನೆ (ಕಂಪಾ. ೦೦-೬೨). [ಮೆಯ್ + ಕರೆ]

ಮೆಯ್ಗರ್ಚು. ಮೆಯ್ಗಱ್ಚು, ಮೈಗರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ದೇಹವನ್ನು ತೊಳೆ ; ಸ್ನಾನ ಮಾಡು : ಅಷ್ಟದಿಙ್ನಾಗರಾಜಗೆ ಮೆಯ್ಗರ್ಚಿಕೊಳ್ಳಮಂ ಸಮದ ತೋಯೋದ್ಗೀಶಮೋ (ಗಣಿತು. ೬-೦೦). **ಮೆಯ್ಗಱ್ಚು** : ಸಲೆ ಮೆಯ್ಗಱ್ಚುವ ಪಲ್ಲಂ ಸುಲಿವ ವಿಲೇಪನಮುನವಗಳುಂ ಪೂಸುವ ತಂಯಿಲಮುಂ ಮೆಲ್ಲ ತಪಸ್ವಿಗಳೊಲಿರ್ಪರ್ಲೆವೆಂದ್ಯಾರಿಲಿಸಲಮ್ಮತಾಂಗನೆಯಂ (ಜಿಪ. ಕಂ. ೬೬೭-೧). **ಮೈಗರ್ಚು** : ಮೈಗರ್ಚಿಕೊಳ್ಳ ಮದಗಜಂಗಳ ಕಟತಟದ ಪಮಕರ್ದಮದಿನೊಡವರೆದು ಕಲಸಿ ಕಲಂಕಿ ಕಡುಗರ್ಪನಾಳ್ದು ಕಾಳಿಂದಿಯಂತೆ ಕಣ್ಗೆವಂದು (ಜಾಪು. ೨- ೯ ೪).

[ಮೆದಸ್ + ಕರ್ಚು (< ಕಱ್ಚು)]

ಮೆಯ್ಗಪ್ಪು. ಮೈಗಪ್ಪು (ನಾ). ದೇಹದ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ : ಪರ್ವರಿಕೆಯುಮೆರ್ಪಿಂ ಮೆಯ್ಗಪ್ಪಿಂ ಪೊದಲಿರಿಗಿ ರೇಫಣಯೋಗಂಗಳ್ (ಪಾಪ. ೬೮). **ಮೈಗಪ್ಪು** : ತೇರ್ಕೆಸಿ ಬರ್ಪ ತುಂಬಿಗಳ ಮೈಗಪ್ಪು ಮುಂಗಾರ ಮುಗಿಲವಲಿ ರೆಘಂಕಾರವೆ ಮೊಳಗು (ಪಂಪ. ೪೩-೨೨).

[ಮೆಯ್ + ಕಪ್ಪು]

ಮೆಯ್ಗಲಿ. ಮೈಗಲಿ (ನಾ). ದೈಹಿಕಬಲವುಳ್ಳವನು : ಶೂರ ; ವೀರ ; ಸಾಹಸಿ : ಇದು ರಣಮೆನ್ನೊಳಾಂತಿರ್ಪಾ ಮೆಯ್ಗಲಿದುಂ ಸಮರ್ಥಕಮೇರು (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೪೪) ; ಪಲರಿರ್ದ್ ಕಾದಿದರ್ ಮೆಯ್ಗಲಿಗಳ್ (ಗಣಿತು. ೪-೨೩) : ಆ ಪೊಲಿಲ ನೆರೆದ ವರವೂರಗಲಿಗಳುಂ ಮೆಯ್ಗಲಿಗಳುಂ ಭೀಮಸೇನನ ಭೀಮಾಕಾರಮುಮುಂ . . . ಕಂಡು ಭಯಂಗೊಂಡು ತಮ್ಮೊಳಿಂತೆಂದರ್ (ಕೀಪು. ೦೦-೦೦೦ ಪ). **ಮೈಗಲ್ದಿ** : ಎಮ್ಮೊಡನಾಡಿದ ಕಾರಣದಿಂದೀ ಪುಲಿಯುಮೊಂದಿಲಿಯನಪ್ಪೊಡಂ ಕೊಲಲುಣ್ಮದಿಂತಪ್ಪ ಮೈಗಲಿಗಳೆನೆ (ಪಂಕೇಂ. ೦೪೦-೦೬) ; ಕುಸುಮಬಾಣನ ರೂಪಡಗೆ ಮರ್ದಿಸಿದ ಮೆಯ್ಗಲಿ ಬೋಧಿಂದುವೆ ಜಯಜಯ (ಪಾಶ್ವಪಾ. ೦೬-೮೨) ; ಕಾಪಿನಾಳ್ಗಳ್ ತತ್ತಱದಿನೊತ್ತರಿಸಿ ಪತ್ತ ಸಾರ್ದು ರಾಯಗುವರನಂ ಸುತ್ತಂ ಮುತ್ತಿ, ಮೈಗಲಿಯಂ . . . ಎಂದರ್ (ಪಾಪಾಕ್ಕ. ೪೬-೦೨). 'ಮನೆಗಲಿ' ಪರಾ. [ಮೆಯ್ + ಕಲ್]

ಮೆಯ್ಗಲಿತನ. ಮೈಗಲಿತನ (ನಾ). ದೈಹಿಕ ಶೌರ್ಯ.–ಪರಾಕ್ರಮ.–ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಎಯ್ದೆ ಮೆಯ್ಗಲಿತನಮಂ ಸಲಿತ್ಸುತ ಘಟೋದ್ಭವರಂ ಪೊಣರ್ದಿರ್ಕ್ಕಿ ಗೆಲ್ದರೊಳ್ ಕಲಹಮೆ ಪೇಟ್ಟುಂ (ಪಂಪಾ. ೦೩-೪೮) ; ಮೆಯ್ಗಲಿತನದಿಂ ತೊಡರ್ಚುದುವು ಕಾಳೆಗಮುಂ ಕಡುಕಿಮ್ಮುದು ಕೋಟಿಗಳ್ (ದಶಕು. ೫೦-೩೦). **ಮೈಗಲಿತನ** : ತಡೆದವರನ್ನು ಇರಿದು ಮೆರೆದು ಕಾದಿ ತಮ್ಮ ಮೈಗಲಿತನವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಿದರು (ಕಂಚಿ. ೦೦೪) ; ಕೌರವನ ಮೈಗಲಿತನಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ತಲೆದೂಗಿ (ಪಾಪಚ. ೭೦). 'ಮನಗಲಿತನ' ಪರಾ. [ಮೆಯ್ಗಲಿ + ತನ]

ಮೆಯ್ಗಾಡಿ (ನಾ). ದೇಹದ ಚೆಲುವೆ. – ಸೊಬಗು : 'ಮೆಯ್ಗಾಡಿವಣ್ಣ' ಪರಾ. [ಮೆಜೆ + — ಗಾಡಿ]

ಮೆಯ್ಗಾಡಿವಣ್ಣ (ನಾ). ದೇಹದ ಚೆಲುವಿನ ಕಾಂತಿ : ಮೂಡುವೆಳ ನೇಸಱಿಂದುಜಿ ನಮಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಮೆಯ್ಗಾಡಿವಣ್ಣದಿನೇಳ್ಗೆವೆತ್ತು ಥಳಥಳಿಪ ಶಿಶುಚೂಡಾಮಣಿಯನೀಕ್ಷಿಸುತ್ತೆ (ಪಾಪ್ರ. ೨-೬೪). [ಮೆಯ್ಗಾಡಿ + ಬಣ್ಣ]

ಮೆಯ್ಗಾಣ್. ಮೈಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ದೇಹದಲ್ಲಿ ಆಯುಧವು ನಾಟಿ ಹೊರಬಂದು ಕಾಣು : ಬಟ್ಟೆಯುಂ ಮೆಯ್ಗಂಡು ಪುಂಪಾನುಪುಂಖಮಿಸುತ್ತಿರ್ದೆಯೊಳ್ (ಪಂಪ. ೦೩-೬೦). **ಮೈಗಾಣ್** : ಮೈಗಂಡ ಸರಳ ಮೊನೆಯಿಂ ಸುರಿವ ರುಧಿರ ಡಿಂಡಿಮದ ನಡೆ . . . ಎಳ್ದು ಕವಿವೆರಸು ಕಂಗಟ್ಟಿಂದು ಹರಿಣನೆಯ್ದುಂದು (ಸಿದ್ಧಾ. ೪-೪೨) ; ಪಿಂಡಘಾರವ ದೇಹಿಯನು ಮೈಗಂಡು ನೋಯಿಸಬಲ್ಲವಲ್ಲದ ಖಂಡಿಸುವುದೇ ಬಯಲ ಬೇಹಯವಾವ ಕೈದುಗಳು (ಕ್ರಕುಲ. ೦೩-೦೬). [ಮೆಯ್ + ಕಾಣ್]

ಮೆಯ್ಗಾಣಿಸು. ಮೈಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಮೈದೋರು : ಅದಿನಾಥನೆ ಕಾನಿದೊಂದು ವಿನೋದವೆಜವ ಧರಿಸಿ ತನ್ನಯ ಸಾಧಕರ ಸಂಕಲ್ಪಸಿದ್ಧಿಯನೀಯಬೇಕೆಂದು ಮೇದಿನಿಗೆ ಮೆಯ್ಗಾಣಿಸಿದನು (ಕ್ರಕುಲ. ೦೪-೩೮). **ಮೈಗಾಣಿಸು** : ೨. ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರು ; ಶೌರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸು : ಕ್ಷೋಣಪರಿನುತ್ತ ಬರಿ ಹಮ್ಮಿಯಿಂ ನೆರೆದೆ ಮೈಗಾಣಿಸದೆ ಹಾರ್ವರಾ ಬಾಳ್ವೆಯಂ ಸುಡಲೆಸಲ್ ಮಾಣದಿರಥರು ಮೂದಲೆಗಂಜಿ ರಣದೀಕ್ಷೆಯಂ ಗೊಂಡರಾಕ್ಷಣದೊಳು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೭೩-೦೭). [ಮೆಯ್ಗಾಣ್ + — ಇಸು]

ಮೆಯ್ಗಾಪು. ಮೈಗಾಪು. ಮೈಗಾಹು (ನಾ). ಮೈಗಾವಲು ; ಅಂಗರಕ್ಷಣೆ : ಮೆಯ್ಗಾಪುಮಾ ನೇಳೆಗೊಂಡಿರ್ದತ್ಯುಗ್ರಭಟರ್ಕಳುಂ ಕವಚಮುಂ ಮಿತ್ರರ್ಕಳೆಂ ಮಿಟ್ಟು ಮೇಲೆರ್ದ್ದಾಗಳ್ ಶರಣಪ್ಪೊಡೇಕೆ ಮುಡಿದರ್ ಪನ್ನಿರ್ವರುಂ ಚಕ್ರಿಗಳ್ (ಶಾಶಾ. ೦೪೬-೦೬) ; ಮೂವತ್ತಿರ್ಭಾಸಿರ್ವರ್ ಮೆಯ್ಗಾಪಿನ ಗಾಣಬದ್ದದೇವರುಂ (ಕಂಪ್ರ. ೦೬-೬ ೪) ; ತಂತಮ್ಮಿದು ಮೆಯ್ಗಾಪಿನ ಪಯಧಟದಂತಿವರೊಳಿಪ್ಪವ್ಯೂಹನಃ . . . ನಿರಿಸಿ (ಪಾಪಾ. ೬-೬). **ಮೈಗಾಪು** : ಮೈಗಾಪಿನ ಬಚ್ಚಿಗತ್ತಿಯ ಕುದುರೆಯವರು ಕಾವಲ್ಗುಡುತ್ತ ಪಡೆದರು (ಪಪ್ರ. ೦೪೬). **ಮೈಗಾಹು** : ಸ್ಕಂಧವನ ಮೈಗಾಹ ಬಲಿವೆಮ (ಶಾಮ್ಬಪ್ರ್ಯ. ೪-೪೬); ಈ ಜಗದ ಮೈಗಾಹುಗೋಸುಗ ಜನ್ಮವೆಂದಿವ್ವ ಜೋಹಮ್ಮೆಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೪-೪೬).

ಮೈಗಾಹಿನವರು = ಅಂಗರಕ್ಷಕರು : ಪೋಹದವಳಲಿ ವೈದ್ಯರಲಿ ಮೈಗಾಹಿನವರಲಿ . . . ಪ್ರತ್ಯೂಹವನು ವಿರಚಿಸಿಯಲೇ ಭೂಪಾಲ ಕೇಳೆಂದ (ಶಾಜ್ಞಕ. ೦-೩೦). [ಮೆಯ್ + ಕಾವು]

ಮೆಯ್ಗಾವಲಿಗ (ನಾ). ಅಂಗರಕ್ಷಕ : ಮೈಗಾವಲಿನವನು : ತೊಟ್ಟಿಲಯ್ಯ . . . ಕುಮಾರಾಜನ ವಿಶೇಷದ ಮೆಯ್ಗಾವಲಿಗ (ಪಾಂಕ್ರಶ. ೬ ಪಾಂಕ್ರಪಂಕಥು). [ಮೆಯ್ಗಾವಲು + — ಇಗ]

ಮೆಯ್ಗಾವಲು. ಮೈಗಾವಲು (ನಾ). = ಮೆಯ್ಗಾಪು : ಮಂತ್ರೀಶ್ವರನ ಮೆಯ್ಗಾವಲ ರಥರಾಜದಂತಿಗಳಾಹವಮೊಳಗೆ . . . ತೋತಿತು ನೀಲಾಂಬರನ (ಪೋಚಕ. ೪೦-೬೬). **ಮೈಗಾವಲು** . . . ಹನುಮನ ಮೈಗಾವಲಧುರು ಬೇಲೂರ ಜನಪನ ಸಮ್ಮುಖದವರು . . . ಚನಕಡಿಯಾದರಾ · ರಣದೆ (ಪಂಪಾ. ೦೪-೪೬) ; ಪಂಡಿತನಂತೂ ಮೈಗಾವಲಿನ ಭಂಟನಾಗಿ ಎಡವಿಡದೆ ಇರುತ್ತಿದ್ದ (ಪರಚ. ೨೦). [ಮೆಯ್ + ಕಾವಲು (< ಕಾಪಲ್)]

ಮೆಯ್ಗಾಳಿ (ನಾ). ದೇಹದ ವಾಸನೆ ; ಶರೀರದ ವಾಸನೆ : ಊಳಿಗದವರಲ್ಲದೆ ಪೊಸಬರ ಮೆಯ್ಗಾಳಿ ಸೋಂಕಲು ಖಿರದಿಂದ ಪೋಳುಮಾಡುವುದವನಿಯ (ಪಾಪಾಖ್ಯಾ. ೪-೪೩). [ಮೆಯ್ + ಗಾಳಿ]

ಮೆಯ್ಗಿಡು : ಮೆಯ್ದೆಡು ನೋ.

ಮೆಯ್ಗುಂದು. ಮೈಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆಚ್ಚಿಬೀಳು: ಗಾಬರಿಯಾಗು : ಪಡಿಮೊಗವಮಾಗಲೊಡಂ ಕನ್ನಡಿಯಂ ತೋಡುವರ ತೆಱದೆ ಮೆಯ್ಗುಂದುವ ರುಗ್ಣದರಸುಮಕ್ಕಳ್ (ಪಪ್ರ. ೨೪). **ಮೈಗುಂದು**: ೨. ಬಡವಾಗು; ಸೊರಗು : "ಇಬ್ಬಿದಂ=ಮೈಗುಂದಿದಂ, ಕೆಟಗಣ್ಗೆವಂದಂ" (ಶಬ್ದ. ಪಾ. ೦) ; ಮೈಗುಂದದ ಚೆಂದವಿಂಗೊರಲ ಮೆಲ್ಲುಲಿಯೊಪ್ಪಿದುದೊಲ್ಮ ಕೂಟದೊಳ್ (ಪಂದ್ರತ. ೪-೪೭). [ಮೆದಸ್ + ಕುಂದು]

ಮೈಗೊಡಹಿದಮದು ಗಿರಿಜೋದ್ಭವ (ಕ್ರಮಜ. ೦೯-೨೮):
[ಮೆಯ್ + ಕೊಡವು]

ಮೆಯ್ಗೊಡು. ಮೆಯ್ಗುಡು. ಮೈಗುಡು. ಮೈಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ದೇಹವನ್ನು (ಪೆಟ್ಟು. ಹೊಡೆತ. ಸಾವು. ಯುದ್ಧ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ) ಗುರಿಯಾಗಿ ಒಡ್ಡು ; ಗುರಿಮಾಡು : ಮೆಯ್ಗೊಡದೆ ಬೀರಮಂ ದೂಱುವರ್ ಮಾಱುವರ್ ಮೆಯ್ಗುಳಂ ಬಿಕ್ಕಮದ್ರಿವ್ಯರ್ದರ್ ಸಟಪಟರ್ (ಕಾಪು. ೦೬-೬೪). **ಮೆಯ್ಗುಡು :** ೧. ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಮೆಯ್ಗುಡದಡಗೆಯ್ಕೊಳಮದು . . . ಸೊಸಲೊಡವಾತೆ ಪೆಟ್ಟಿವ ಪಜ್ಜವುಜ್ಜಿಯರಿ (ಕೋಚಿಕ. ೦೩-೫೬). ೨. (ಸಂಭೋಗಕ್ಕೆ) ಶರೀರವನ್ನು ನೀಡು : ದೇಹವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸು : ಕೂಡಲೊಡರ್ತರಿ ಲಜ್ಜೆಯೊಕ್ಕು ಮೈವಳಿಯೊಳ್ ಸಂದು ಮೆಯ್ಗುಂ [ಪಾಣಾಂ. ಮೈಗು]ತುತವರ್ಪ್ಪಿದಳ್ಕನಮಂ ಮುಖೋಜ್ಜ್ವಸಾ (ರಾಷಸ್ಕ. ೬-೬೩). **ಮೈಗುಡು :** ೧. ಸೋಲದೆ ಗೆಲುವಿನುದಯ ಮುಹೂರ್ತವಶ ಮೈಗುತದೆ ಕಾಮುಪುದು (ಭಾಷ್ಯಕ್ರಿಯ. ೦೬-೩೩): ಸಮರಮ ಮೆಜಿಪುದುಳ್ಕತ ಮೈಗುಡುವುದಗ್ಗಳಿಕೆ ನಿಮಗೆ (ಕೂಡಲ. ೩-೯-೨). ೨. ಜವದ ಜಾಣುಮೆಯಜಿದು ಸೂಳ್ಗಳ ಸವಯ ಮುಂದಿಡೆ ವೆಜಿಪ ಮೈಗುಡೆ ಸವಿಸುಸಿಲ ಸುಬಿರಸದೊಳೋಲಾಡಿಸುನಾ ಕುವರ (ಪಾರ್ಶ್ವಾ. ೯-೦೦). **ಮೈಗೊಡು :** ೧. ಒವದೆ ಕಾಯ್ದು ಕಡಂಗಿ ಪೊಯ್ಕೆ ಮೈಗೊಟ್ಟ ನನಯ್ಕೆ ದೇವತತಿ (ಕ್ರಿಕಂ. ೦೯೩೬. ೫೬-೦೦೬ 1276) : ಕಾಲರುದ್ರನ ಪಡೆಯಲಾಡುವೀತನೋ ಮೈಗೊಡದಿರೋ (ಭಾಷ್ಯಾಲ. ೯-೨೪); ವಿಶ್ರಮ ಜೀಮೂತವಾಹನನರಪಾಲರೀ ಕ್ರಮದೊಳು ಮೈಗೊ [ಪಾಣಾಂ. ಗೆ]ಟ್ಟು ಶಕ್ರಸ್ಪತ್ತರಾದುದಿಲ್ಲವೆ (ಕ್ರಿಪಾಂ. ೬-೩೩). ೨. ಪರರಂಗಸೆಗೆ ಮೈಗೊಟ್ಟ ಪರ ಶಿಕ್ಷಿಸದೆ ಬಿಡವು (ಕೆಪಂಡಾ. ೪-೪-೧೩); ಧಂಡಾಮದಿ ಮೈಗೊಟ್ಟು ಗೋಪಿಯರು ಪಾವನ ನಿನ್ನಿಂದೈ (ಹರಿಂದ. ೦-೦೩೬-೦). ೩. (ಆಲಂ) ಅವಕಾಶ ಕೊಡು.—ನೀಡು : ಪಂದನೆಗೆ ಮೈಗೊಟ್ಟು ನಿಲ್ಲದೆ ನಿಂದೆಗೆದ ಗೊಟ್ಟೋಡಿ ಹೋಗದೆ' . . . ನಿಂದ ಧೀರೋದ್ಧಾರಗಳ್ಗಲದೆ ಹಂದೆಗಹುದೇ ಭಕ್ತಿಯಂಬುವೆ (ಕ್ರಶಾಲ. ೦೩-೩೭). ೧, ೩ : ಜಗದೊಳ್ಕಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಕರಕೆ ಮೈಗೊಟ್ಟವಂ ಮಿಗೆ ಪತಿತನಾಗದಿರ್ದಪನೆ (ಕ್ಷಬಾಣ. ೫೦-೩೦). ೪. ಪ್ರತಿಫಲ ಕೊಡು : ಫಲಿಸು : ನಮ್ಮಯ ಪುಡಿಯ ನೀ ಜಾಲಿಬಡದಮ ಮೈಗೊಡುವ ಭಾಗ್ಯದ ಬೆಳಸಲೇ ನಮಗೆ (ಕೊಚಿಕ್ಷ. ೦-೯-೩೬). [ಮೆಯ್ + ಕೊಡು]

ಮೆಯ್ಗೊಲೆ (ನಾ). ದೇಹದಿಂದ ಒತ್ತಿ ಮಾಡುವ ಕೊಲೆ : ಕಯ್ಗೊಲೆ ಬಾಯ್ಗೊಲೆ ಮೆ[ಪಾಣಾಂ. ವಂ]ಯ್ಗೊಲೆ ಕಾಲ್ಗೊಲೆ ಕೋಳ್ಗೊಲೆಯಂ ಕಲಿಪ ಕಡುಬಿನ್ನಣಂಬಡೆದಂ ಕಟ್ಟಿಳ್ಕನಂಪಿತ್ತಿಂತಾ ಗಜಾರೋಪಣಧುರೀಣರಾದಾ ಘೋರಣರ್ನೆರೆನೆರದಂ (ಣಪಾಲ. ೬-೦೦೩). [ಮೆಯ್ + ಕೊಲ್ಲೆ]

ಮೆಯ್ಗೊಳ್. ಮೆಯ್ಕೊಳ್. ಮೈಗೊಳ್. ಮೈಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಪ್ರಕಟವಾಗು : ವ್ಯಕ್ತವಾಗು : ಮೆಯ್ಗೊಂಡೊಲವಿಂದಗಲ್ಬೆಗಣಮಾಜದೆ ಪಕ್ಕಗಳಿಲ್ಲಮಂ ಪರುಳ್ಗೊಂಡವೊಲೂಳ್ದು ಕೂಡೆ ಬೆಸಗೊಂಡು ಬಬ್ಬುವ್ವ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳ್ (ಸಂಹಾ. ೪-೪೪). ೨. ಮೈಮೇಲೆ ಬರು : ಆವೇಶಗೊಳ್ಳು : ದಿಯೊನೂಸೊಸ್ ಮೆಯ್ಗೊಂಡಾ ಪೆಣ್ಣಳ ನಾಜಿಸಹೋವಾನ್ (ಅಂಕಗಿಂ. ೪೬-೪೪೯). **ಮೆಯ್ಕೊಳ್ :** ೩. ತೊಡು : ಧರಿಸು : ' ಮೆಯ್ಕೊಳಿಸು ' ಪರಾ. **ಮೈಗೊಳ್ :** ೧. ಅವತರಿಸು; ದೇಹವನ್ನು ತಾಳು : ವಿಶ್ವಂಭರಾಭಾರಾಪಹರೋದನಕೆ ಧರಣಿಯಲಿ ಮೈಗೊಂಡು ದೈತ್ಯರಸೊರಸಿವನು (ಭಾಷ್ಯಾಲ. ೨-೪). ೫. ಮನಸ್ಸು ಮಾಡು; ತೊಡಗು : ಕೈಗೊಳ್ಳು : ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ವ ದೀಕ್ಷೆಗೆ ಮೈಗೊಳ್ಳದಿತ್ಯಮೆಂದೆಸುವೀ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮೋಹಕ್ಕೆ ದಂದುಗದಿಂ . . . ನೀನಿಂತಿರಲ್ ತಕ್ಕುದೇ (ಶಾಪ್ರ. ೬-೭೦). **ಮೈಗೊಳ್ಳು :** ೧. ಕಾದಂಬರಿಯು ದರ್ಶನ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಮೈಗೊಂಡಿರುವುದು ಮೂರು ಸಂಪತ್ತುಗಳು (ಕಾಮಾ. ೫೯ ೦೩೪); ಆರ್ಜಾವೆ ಮೈಗೊಂಡ ಹಾಗೆ ಇರುವೆ (ಜಾಸಂ. ೬-೦೦); ಶ್ರೀ ಜನಕದಾಸರ ಪಾಣಯಲ್ಲಿ ಸಹಜ ಸೊಮ್ಮು. ದೇಸಿದು ಸವಿತಿರುಳು ಮೈಗೊಂಡಿವೆ (ಪಾರಿ. ೦೩೬). [ಮೆಯ್ + ಕೊಳ್]

ಮೆಯ್ಚಾಚು. ಮೈಚಾಚು(ಕ್ರಿ). ೧. ದೇಹವನ್ನು ನೀಡು.—ಚಾಚು: ಹೆಡಿಯು ಮಾಡಿಗಳ ಕಂಡು ಸೂಸಿದ ಕಿಡಿಗಳಪಹಾಯೆನುತ ಶಿರಗಳ ಕೊಡಪ್ಪು ವುಜುಂಗಿದರು ರಗಿಯರು ಪಜ್ಜಿಗಳಿಗೆ ಮೆಯ್ಚಾ [ಪಾಣಾಂ. ಮೈಚಾ] ಚಿ (ಭಾಷ್ಯಕ. ೨೦-೬೦). **ಮೈಚಾಚು:** ೧. ನೀವು ಹೋಗಿ ಎಂದು ಯಮರೋದ ಹೇಳಿ ಅಲ್ಲೇ ಮಲಗಲು ಮೈಚಾಚಿದಳು (ಜಾಕ್ಕ. ೦೨). ೨. ದೇಹವನ್ನು ಬಾಗಿಸಿ ನಮಸ್ಕರಿಸು; ದೀರ್ಘದಂಡಪ್ರಣಾಮ ಮಾಡು: ಅವರು. . .ನಮಃಶಿವಾಯ ಎನ್ನುತ್ತ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಮೈಚಾಚಿದರು (ಶಾಖಾಚ. ೧೩). [ಮೆಯ್ + ಚಾಚು]

ಮೆಯ್ಜೋಡು. ಮೈಜೋಡು (ನಾ). ೧. ಶರೀರದ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹಾಕಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಕವಚ ; ತನುತ್ರಾಣ : ಚಿಲಖಿತ್ರ : ಮೆಯ್ಜೋ[ಪಾಣಾಂ. ಮೈಜೋ]ಡು ಹೊರಳಿಯ ರುಂಲ್ಲಿ ಹರಿಗೆಯ ಬಿರಿದು ಜೂಡಾಯಿತ ಬಿಗಿದಟ್ಟಿ ದಟ್ಟಿಯ ಹರಿಗೆಯವರು ತಜುಬಿದರು (ಭಾಂಪಾಣಾ. ೦೦-೩೦); ಪಾಪಂಗಳ ಮೆಯ್ಜೋಡನುಗಿದು ಬಿಸುತಾಪ ಗಂಗೆ ಬಿಜಜುದಳು (ಕ್ಷಬಾಣ. ೯-೫೬). ೨. (ಆಲಂ) ಸಹಾಯ: ರಕ್ಷಣೆ: ನೆರವು: ಮೆಚ್ಚು ಮೆಯ್ಜೋಡಾಗಿ ... ಎರುವಾ ಪ್ರಮಾಹೇರಗೆ ಬೇರೆ ಮೋರೆಯನು ತೋರುವುದು (ಕಷಕಿ. ೩-೦೯). **ಮೈಜೋಡು :** ೧. "ಸಮಗಮೆಂದು ಮೈಜೋಡಕ್ಕು" (ಕಾಕ್ಕ. ೨೨); ವಿಜಾಡ ಪೆಜ್ಜೋಡಿನ ದಿಟ್ಟಜೋದರ ಎತ್ತಿದ ಬಲ್ಲಿನ ಬಿತ್ತರದ ಪಟ್ಟೆಯ. . . ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ಸಂದಣಿಸಿ ಹರಿದಾಡುವ ನಿಟ್ಟಿಕಾಱರ (ಪಚಾಕ. ೩-೩೩ ೩); ಭೂಪಾಲರ ಪಡೆ. . . ತಕ್ಕುವದೆ ಮೈಜೋಡು ಧರಿಸಿ ರಥವನೇಜು ಕಳಕಳದೊಡವೆ ಕವಿಸುದು (ಕರ್ಣ. ೫-೦೩). ೨. ಇವರ ಕರುಣೆಯೇ ಇವರ ವಿರೋಧಿಗಳ ಮೈಜೋಡು (ಕಾಂಗಾ. ೯೯).

[ಮೆಯ್ + ಜೋಡು]

ಮೆಯ್ದಳ. ಮೈರುಳ (ನಾ). ದೇಹದ ಶಾಖೆ ; ಶರೀರದ ಕಾವು : ಸಾರಿದರು ಪೂಗೊಳಸನಾ ಚಂಡಾಂಶುವಿನ ಮೈಯ್ದಳ [ಪಾಣಾಂ. ಮೈರ್ದು]ಳದ ರುಣಾಡಿಯ - ಜೋಡಿಯಂಧ್ವಶ್ರಮದ ಭಾರದಲಿ (ಕಷಕಿ. ೨-೬-೩). **ಮೈರುಳ :** ತಳಿತ ಕಡಿಗಳ ಕೈದುವಿನ ಮೈರುಳದ ರುಣಾಡಿಯೊಳಾಧಿಯ ಬಲದಗ್ಗಳದ ಹರುಷವಿಷಾದವಾರಿಧಿ ಕಾಲುಹೊಳೆಯಾಯ್ತು (ಭಾಷ್ಯಕ್ರಿಯ. ೦೬-೩೦). [ಮೆಯ್ + ರುಳ (< ಜ್ವಲ್)]

ಮೆಯ್ದಡವು. ಮೆಯ್ದಡಹು. ಮೈದಡವು. ಮೈದಡಹು (ಕ್ರಿ). (ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ) ದೇಹವನ್ನು ನೇವರಿಸು : ಶರೀರವನ್ನು ಸವರು : ಸತ್ಕರಿಸಿ ಮೆಯ್ದಡವಿ ಕಜ್ಜೀರ್ಗಳಂ ತೊಡದು (ಪಕ್ಷಾ. ೪-೦೨); ದಿವ್ಯದೇಹ ಕೂರ್ಗೋಲಿಂದ ನೋದಿರೆ ಮೆಯ್ದಡವಿದನು (ಪ್ರಾಚಕ. ೪೬-೩೦). **ಮೆಯ್ದಡಹು :** ಕತ್ತರಿಸಿದ ಬಾಹುಮೂಲದೆ ಚಿಲ್ಲುವ ನೆತ್ತರ ನಿರ್ದಿಸಿ ಮೆಯ್ದಡಹಂ . . . ಕಸ್ತರಿಸಿದ ಕೈವೆಯಿಂದೆ (ಪೋಚಕ. ೪೦-೫೩). **ಮೈದಡವು :** ಅಂದಗಜೆ ನೋಡಿ ಮೈದಡಪಿ ಕೊಂಡಾಡುತಂ (ಜಪಾಗ. ೫೯. ೦೨೬-೨೪) : ಮೈದ[ಪಾಣಾಂ. ಮೆಯ್ದ]ಡವುತ ಕರಗುತ ಒಡನೊಡನೆ ಬಿಗಿದಪ್ಪಿಕೊಳುತಂ ಗುಡಿಯೊಳಾಗಳೆ ಪೊಕ್ಕನು (ಜಪಪು. ೬೦-೬೨): ಬಾರ್ಯೆ ಕರ್ಣ ಬಾಯನುತ ತುಳುಕಿದನು ಕಂಬನಿಯ ಕೋಮಳಕಳದಿ ಮೈದಡವಿದನು (ಭಾಷ್ಯಕ್ರಿಯ. ೦-೨೩). **ಮೈದಡಹು :** ಅಕ್ಕಜಂ ಮೈದಡಹಿ ಮಗನಂ ತಕ್ಕಮಿಸಿ (ಜಪಪು. ೪-೭೬); ಮಾನಿನಿಯ ಮೈದಡಹಿ ಚಿಂತೆಯುದೇನು ತಂಗಿ ಬಿತಾಂಗಿ ಹೇಳಾ ಮೌನಮುದ್ರೆಯದೇನೆನಲು (ಕುಣ್ಯ. ೦೬-೩೩); ತಪ್ಪುಂಟುದನು ಮಜ್ಜಿಯೆಂದು ಮೈದಡಹಿ ಶಂಕರಂ ಕೂರ್ತರ್ . . . ಪಾಡೆಂದಂ ಕಾಳವನಿತ್ಯನಂ (ಪಾಂಪ್ರ. ೩-೨೩). [ಮೆಯ್ + ತಡವ್]

ಮೆಯ್ದಡಹು ' ಮೆಯ್ದಡವು ' ನೋ.

ಮೆಯ್ದರ್ (ಕ್ರಿ)· (ಆಲಂ) ಮನಸ್ಸುಮಾಡು : ಇಚ್ಛೆಮಡು : ಜೈನದೀಕ್ಷೆಗೆ ಮೆಯ್ದಂ ತರುಣಜನಂಗಳ್ ತರ್ಪರ್ ಪರಿಣತವಯಸ್ಕರಳ ಪ್ಪವರ್ ಮೆಯ್ದಾರರ್ (ಅಜಿ· ೦೩-೧೪); ಇನಿದಂಬಯಿನ್ ವಿಷಮಪ್ಪ ದುರ್ವ್ಯಸನಮಂ ಧರ್ಮಾತ್ಮಕಂ ಕೈವೆಯಿಂದನಸುಂ ಮೆಯ್ದರಲಾಜೆ (ಶಾಪಂ. ೦೬೨-೦೬); ಮಧಿರಾಪಾನಕ್ಕೆ ಮೆಯ್ದಾರದೆ ಸುಳ್ವೇಲ್ದರಂ ಪಾರದ . . . ಒಕಾಂತದೊಳ್ ನಿಲ್ದಿರಿಮಾಂ ಬರ್ಪನ್ನವಾದುಂ ನಿನಗಿದು ವಿಗತಾ ಜಿಯಮಪ್ಪುದುಪಾಯಂ (ಹರಿ· ೦೬-೦೭೬). [ಮೆಯ್[2] + ತರ್]

ಮೆಯ್ದಳಿ (ಕ್ರಿ)· ಮೈಮೇಲಿನ ಪರಿವೆ ಬರು : ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಎಚ್ಚೆ ರಾಗು : ತುಲಿಲಾಳ್ಗಳ ಶೃತ್ಕೋಪಾಟಾರದತ್ಕಣಂ ಮೆಯ್ದಳಿದತ್ಕಂ ವಿಟ್ಟಿಸುವ ಭರದೊಳ್ ಇದಿರ್ಗ ಬಂದ ತನ್ನಯ್ಯನ ಬೆಂಬಲದ ಸೇನೆಯಂ ಕಂಡು ತಾನವಜಿತೊಳೊಂದಿವಂ (ಶಾಪಾಕ್ಷ· ೧೪-೫೪)· [ಮೆಯ್[2] + ತಿಳಿ[1]]

ಮೆಯ್ನಾಂಟೆ (ನಾ)· ದೇಹದ ತೀಟೆ, – ನಸೆ : ಜೇಂಟದ ಸುಳಿವಿಲ್ಲದೆ ಕರಾ ವಿಮೀನತೆಯಿಂದ ಮೆಯ್ನಾಂಟೆಯನ್ನು ಮಸಗಿಸಿ ತುರಿಸಿ ತೀರ್ಪುವ ಮೃಗಮೇ ಯೊರತು . . . ಸಂಸ್ಕಾರಕಾರಕನಲ್ಲವಹುದು (ಪುಷ್ಪ· ೫೯-೦೭).

[ಮೆಯ್[2] + ತೀಟೆ[1]]

ಮೆಯ್ನಾಣಿಗೆ (ನಾ)· (ಆಲಂ) ದೇಹದ ಕಾಂತಿ; ಶರೀರದ ತೇಜಸ್ಸು : ಕಮ್ಮಾಣಿಗೆ ಮುಂದೆ ನೆವಕರ್ದುದಾ ರಾಯ ಮೆಯ್ನಾಣಿಗೊಳ್ ನಡೆದನು (ಪಚ. ೦೩-೦೦). [ಮೆಯ್[2] + ದೀಪಿಗೆ]

ಮೆಯ್ನಾವಿ (ಕ್ರಿ)· ಶರೀರವನ್ನು ಆವರಿಸು; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಭಾವ ಸುರತಮಂ ಮಾಡಿದೆ ಸವಿ ಮೆಯ್ನಾವಲ್ಬಟ್ಟಿದ ಪರವಶನೋ ಎನೆ ಶೀವಿದುಮಾ ಪ್ರಳಯೇ (ಪಪುಣ. ೯-೨೬). [ಮೆಯ್[2] + ತೀವು]

ಮೆಯ್ಪುಂಬು, ಮೈದುಂಬು (ಕ್ರಿ)· ೧. ದೇಹವನ್ನೆಲ್ಲ ಆವರಿಸು; ಶರೀರವನ್ನೆಲ್ಲ ತುಂಬು : ಭೀತವಂ ಮೆಯ್ಪುಂ[ಬಾಣಾ. ಮೈದುಂ] ಬಲುದ್ಭೋಗಿಸುತ (ಪಪ್ರ· ೦೨-೦೭). ೨. ದೇಹವು ಚೈತನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡು : ಬಸವಸು ಉರವಣಿಸಿ ಬಂದಿತು ತಿನ್ನರಯ್ಯಗಳ ಅಬುವುದಗಿ ಮೆಯ್ಪುಂಬಿ ಬರೆ (ಪಪ್ರ· ೪೬-೪೬). ಮೈದುಂಬು : ೧. ಬಿರುಗಾಳಿ ಮೈದುಂಬಿ ಆಗಸದ ಮೂಲೆಮೂಲೆಯಲಿ ಸಿಡಿಲು ಮಿಂಚಿನ ದಾಳುಕೋಲು ಬೀಸಿ ಮಧುರಭೂತಪೆ ಬಾಳ ಸುತ್ತುವರಿಯಿತು ಮೊರೆದು (ಕಂಹಾ. ೨೨-೦೩). ೩. ಶರೀರದ ಮೇಲೆ ದೈವಶಕ್ತಿಯಂ ಆವಾಹನೆಯಾಗು : ಆ ಪೂಪಾರಾಯಿತೀಗೆ ಅವ್ವ ಮೈದುಂಬಿದೆ . . ಎಂದು ಸಿಡಾತಿದರು (ಏಂದಿ. ೦೦); ದೇವರು ಮೈದುಂಬಿ ಊರಿಗೆ ಕೇಡು ಅಂತ ಹೇಳಿತು (ಧಾಪ). [ಮೆಯ್[2] + ತುಂಬು[1]]

ಮೆಯ್ಬುಡಿಗೆ ' ಮೇಲ್ಬೊದಿಗೆ ' ನೋ.

ಮೆಯ್ಬುಸ, ಮಾಣದು, ಮಯಿದುಸ, ಮಯ್ಬುಸ, ಮೈಪು, ಮೈದುಸ (ನಾ)· ೧. ಗಂಡನ ಅಥವಾ ಹೆಂಡತಿಯ ತಮ್ಮ. ೨. ತಂಗಿಯ ಗಂಡ; ಎನ್ನ ಮೆ[ಪಾಣಂ. ಮೆ]ಯ್ದುನನಪ್ಪ ವಜ್ರಬಾಹುಗಮೆನ್ನ ತಂಗೆಯಪ್ಪ ಪಸುಂಧರೆಗಂ ಪಜ್ರಜಂಘನೆಂಬ ತನುಜನಾದಂ (ಪಪು· ೩-೫೩ ಶ); ಎನ್ನ ಮೆ[ಪಾಣಂ. ಮೆ]ಯ್ದುನಂ ವಜ್ರಬಾಹುಗಮೆನ್ನ ತಂಗೆ ವಸುಂಧರೆಗಂ ವಜ್ರಜಂಘನೆಂಬ ಮಗನಾದೊಂ (ಪಾವೃಚಂ· ೨೬). ಮೀಡು : ೧. ಶ್ರೀವಾಸುಪೂಪಾಪ್ರಧಾನಂ ಜಾತೆಯು ದಣ್ಣಾಯಕರ ಮೀಡು ಆ ಮಳವುಧಿಕಾರಿಗಳ ಕೊಮಾರ ಕೇಸವಪ್ಪನೂ (ಎಕ. IX (೩)· ಶಿಕ್ಷ· ೭೩-೦೪ ; 1306). ಮಯಿದುನ : ೧. ಧೀರಪುವಾರಮೀರು ರಕ್ಷಿಸಿ ಮಯಿದುನ ಸೊಯ್ನನ್ (ಎಳ· XI· ಶಕ್ರದು· ೦-೨೦ ; 1316) ; ದೇವಪ ದಂಣಾಯಕರ ಮಯಿದುನ ಬಿಮಳಪನುರು (ಎಳ· XVI· ತುಮಕೂ. ೭೯-೯ ; 1314)· ಮೆಯ್ಬುಸ : ' ೧. ಭಾನುಮತಿಗೆ ನಿನ್ನಾಣ್ಮನುಮಂ ನಿನ್ನ ಮಮ್ಮುನೆನುಮಂ ನೀನೊಪ್ಪಿಗೊಳ್ಳೆಂಬುದುಂ (ಪಂಚಾ. ೭-೩೯ ಶ); ದಂಡ ನಾಯಕ ಮಹಾದೇವಮ್ಮಗಳುಂ ಅವರ ಮಯ್ದುನಂ ಶ್ರೀಪುರದ ಹೆಗ್ಗಡೆ (ಕೌಪಾ. XI-೫. ೫೦-೨೪ ; 1138). ೨. ಕಾಶ್ಯಪಿಯೆಂಬೊಳಿನಗೆ ತಂಗೆಯಿಲ್ಲ ಸೋಮಶರ್ಮನೆಂಬೊಂ ಮಯ್ದುನನುನಿಲ್ಲ (ಪಾಂಪು. ೭-೦೫). ೩. ಪ್ರಿಯ ; ನಲ್ಲ : ' ನೆಯ್ದಿಲಮಯ್ದುನ ' ಪರಾ. **ಮೈದ** : ೧. ಅಂತೂ ಮೈದನ್ನ ಬಯ್ಕೋದರಲ್ಲಿ ನೀವು ನನ್ನ ಮುರ್ಯಾದೇನ ತಿವ್ಕೆಗೆ ಎಸೀತಿದ್ದೀರಿ (ಪಣಾ. ೨೦೩). **ಮೈದುನ** : ೧. ತನ್ನ ಮೈದುನನಪ್ಪ ಮೇಘಮಾಳಿ ವಿದ್ಯಾಧರನಲ್ಲಿಗೆ ಪೆರ್ಗಡೆಗಳಂ ಕೂಸಂ ಪೇದಿಯಟ್ಟಿ (ಪಚ್ಚಾ. ೨೨-೦೩); ಅಕ್ಕೆ ಮಾವಿ ಮಾವ ಸಂಸಾರಿ ಪುವ್ವರು ಮೈದುನರು ಹುಲಿಯಂಥಾ ಅದಿರು (ಪ.ಪಾಪು· ೨. ೦೪೬-೪೨೬). ೨. ಏಡೂರೆಯಂ ಯಮನಂದನನೇದೂರೆಯಂ ಭೀಮಸೇನನೇದೂರೆಯಾ ಕಂಜೋದರನ ಮೈದುನಂ (ಪಂಪಾ. ೬-೦೬); ಚರಣ ವದನವ ತೊಳೆದಾ ನರ್ಮಳವರಜುಲವನೀಂಟಿದರು ನರುಪಮುವರಮಕರುಣ್ಣಾರ್ಣವನು ಮೈದುನ ಸಹಿತ ಸರಸಿಮುಲಿ (ಶಾಣ್ಮಕ್ರೂ· ೦೦-೪೬); ಸಹೋದರಿ ಗಿರಿಜೆ ಮೈದುನನು ಶಂಕರನು ಸುರರೆಲ್ಲ ಕಿಂಕರರು (ಪಂಸಾ. ೨೩).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮೈತುನನ್· ಮಾಲ್ಪಾ. ಮಚ್ಚುನಸ್; ಮಲ. ಮುಚ್ಚುನನ್· ಮಚ್ಚಿನನ್; ತುಳು. ಮೈತಿನಿ· ಮೈದುನಿ; ಕೊಡ. ಮಚ್ಚಿಣ; ತೆಲು. ಮೇನ : ಗೊಂಡಿ· ಮೈದೊ = ಗಂಡ]

ಮೆಯ್ನುನಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಮೈದುನನೊಡನೆ ತೋರಿಸುವ ಸಲಿಗೆಯನ್ನು ತೋರಿಸು : ಭಾವಾ ನಮೋಸ್ತು ನಿಮ್ಮಡಿ ದೇವಕಿ ಮೆಯ್ನುಣಿದಳೆಂದು ಬಂದಿರೆ ಲೇಸಾಯ್ತಾವುದನುಡಿಯಿರೆನುತ್ತಾ ವಧು ಮೆಯ್ದುನಿಸಿ ನಗುತು ಮಡ್ದಂ ಬಂದೆಳ್ (ಅರಣ್ಯ· ೭-೬); · ಮೆಯ್ದುನಿಸಿ ದೇವಕೀದೇವಿಯಾನಂದ ವಸ್ಯಮಂ ತೋಜಿ ತಜಕುವಾಡಿದೊಡೆನಗೆ ನಗೆಯೆಂದಜಾಯದತಿಮಾತ್ಯಕ ವುನಿ ಮುನಿದು (ಅರಣ್ಯ· ೭-೦೫ ಶ). [ಮೆಯ್ದುನ + – ಇಸು]

ಮೆಯ್ಮೂಳು (ನಾ)· ದೇಹಕ್ಕೆ ಅಂಟಿವ ಧೂಳು : ಹತ್ತಿದ ಮೆಯ್ಮೂಳ ಕೊಡಮಂ ಕರವ ಪಿಡಿದತ್ತಿದಳಜಾಯತಾಕ್ಷಿ (ಕೀಗಿಪ. ೯-೩೬).

[ಮೆಯ್[2] + ದೂಳು (< ದೂಳ್)]

ಮೆಯ್ದೆಗೆ, ಮೈದೆಗೆ (ಕ್ರಿ)· ೧. ಹೆದರು ; ಅಂಜು ; ಭಯಗೊಳ್ಳು ; ತಿರುವಾಯೋಡೆ ಸುರರ್ ಮೊಜಿದುಬ್ಬರ್ ಭರದೆ ತೆಗೆನಲ್ಯೆ ಮೆಯ್ದೆಗೆ ದವಿಂದೋದ್ಭವನಿನೊಗೆದುದಾ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಂ (ಕಂಪಾ. ೦೨-೦೯೨) ; "ಮೆದ್ದೆಗೆದ = ಮೈಯಿಂದ ಎಂದರೆ ಗರ್ಭಸ್ರಾವವಾದ" (ಕಂಪೋ. ೯೯೯)· ೨. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು ; ಹಿಂಜರಿ ; ಹಿಂದೆಗೆ : "ಅಕ್ಕುಳಿಸಿತೆಂದುಂ, ಮೆಯ್ದೆಗೆದುದೆಂದುಂ. . .ನುಣ್ಣಿತೆಂದುಂ, ಪಾರಗೆಯ್ದಂದುಂ—ಈ ೧೩ ಅಮರಣಕ್ಕೆ ಪೆಸರು" (ಶಪಾ. ೬೨-೬೯೯); ವಲ್ಲಭೆಯ ವಚನಮಂ ಮನ ವಲ್ಲದ · ಮನದೊಳ್ . . . ಸೈರಿಸೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೆಯ್ದೆಗೆದು (ಪಾಂಚಿ· ೯-೩೦) ; ಅವರ ಬಲಕ್ಕೆ ಸುಗಿದು ಮೆಯ್ದೆಗೆವ ಬೇಡಮಡಿಯಂ (ಪಂಗಸು. ೯-೬೩ ಶ); ಶೃಂಗಾರರಸಕ್ಕೆ ಮನಂದಂದು ವೈರಾಗ್ಯರಸಕ್ಕೆ ಮೆಯ್ದೆಗೆದು (ನಿಂಗ· ೩-೧೩ ಶ); ಜಾಜಿದನು ವಡಿತಳಕೆ ಮೆಯ್ದೆಗೆದರಡಹೊಯ್ದನಲಿ (ಸಂಪಾ. ೦೮-೩೩)· ೩. ಕೃಶವಾಗು ; ಸಣ್ಣಗಾಗು : ಒತ್ತು : ಕೊರಗಿ . . . ಮೆಯ್ದಿಗೆದುವೆಂಬಂತೆ ತಾವರೆಗಳ್ಕುಗಿದುವು (ಕಾವಿಂಗಾ. ೩೭೮). **ಮೈದೆಗೆ** : ೨. ಮೈದೆಗೆಯದಿರಿ ಕಲಿಯಾಗಿಯೆಂದನು ನೃಪತಿ ಸುಭಟರಿಗೆ (ಕಾಪ್ಪ· ೦-೩೨); ಹುರಿಯೊಡದು ಮೈದೆಗೆದು ನಲಿ ಕೈಮಜಿದು ಕೈದುವ ಬಿಸುಟು ಪಡೆ ಮೊಗದಿರುಹಲೆಚ್ಚನು ಕೊಚ್ಚಿದನು ಪೃಮ್ಮರ ಚಿತರ್ಬಲವ (ಪಪ್ರ· ೯-೩೦); ವರ್ತಮಾನ ತಿಳಿಯುವ ಮೊದಲಿಗೇ ಮೈದೆಗೆದಾಡಿದ್ದುವ ಎತ್ತುಗಡೆ ಆಪನವು (೨೩೪· ೨೬೨). ೩. ಕೆಜಿ ಹಳ್ಳ ಬಾವಿಗಳು ಮೈದೆಗೆದರೆ ಗುಳ್ಳೆ ಗೊರಜೆ ಚಿಪ್ಪುಗಳ ಕಾಣಬಹುದು (೨೪೪· ೪೩೦); ಸರೋಧಿ

ಮೈದೆಗೆದುವು . . . ಗಗನಮಣಿ ಕಿರಣಮಂ ಪರಿಸಿದನು (ಶಿವಕೋ. ೭-೧೩) ; ಭಾರ್ಗವನ ಪಾತಿಗೆ ಕಡಲು ಮೈದೆ [ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ಗೆದಂತೆ ತೆಗೆದುದು ಸಮ್ಮ ಪಜವಾರ (ಹೊಡಂ. ೬-೦೩-೭). ೪. ದೇಹವನ್ನು (ಆಲಿಂಗನದ ಬಂಧನದಿಂದ) ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು.–ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳು : ಎಱಗಿದಕ್ರೂರನನು ಕೈದಣಿಯ ತೆಗೆದು ತಕ್ಕಯಿಸಿದನು ಮಿಗೆ ಮೈದೆಯಲೀಯದೆ ಬಿಗಿದ ಪುಳಕಾಳಿಗಳ ಸುಪ್ರೇಮಾರ್ದ್ರಹೃದಯೇ ಕ್ಷಣದಲಡಿಗಡಿಗೆ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೮೦-೪೪-೩). ೫. ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರು: ಎಯ್ದೆ ಪಗೆಯಲಿ ಹೋಗಿ ಹೊಗದಿರು ಮೈದೆಗೆದು ಕಾದುವುದು ಜಯಸಿರಿಯೈದೆತನ ನಿನ್ನಿಂದ ಮೆಱೆವುದು ಕಂದ ಕೇಳೆಂದ (ಭಾಷ್ಯಕ್ರೋ. ೪-೧೪). ೬. ಕಳೆ ; ಮುಗಿ ; ತೀರು : ಅಗಲದೆ ಕಟ್ಟ ಕಱಿವ ಪುಲ್‌ಗಾಲಂ ಮೈದೆಗೆದ ಸಮನಂತರದಲ್ಲಿ (ಶಾಲ್ಯ. ೦೦-೨ ಕ). [ಮೆಯ್ + ತೆಗೆ]

ಮೆಯ್ದೆರೆ (ನಾ). ಶರೀರದ ಸುಕ್ಕು—ಮಡಿಕೆ : ಪಾಮರಿಯರ ಜೋಲ್ವ ಮೆಯ್ದೆರೆಗಳಂ ನೆಱೆ ಭಾವಿಸಿ ಬೀಡುವೆತ್ತು ಬಿತ್ತರಿಸುವ ದಾಡಿಮವ್ರಜ ವಿದೆಂಬಭಿಶಂಕೆಯನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು ಪೀವರಕುಚದಲ್ಲಿ ತಾಗಲಸುಗೆದ್ದುದು ಕೀರಕುಳಂ (ಶುಚಿತ. ೨-೧೩). [ಮೆಯ್ + ತೆರೆ]

ಮೆಯ್ದೊಗಲ್, ಮೆಯ್ದೊಗಲು, ಮೈದೊಗಲ್ (ನಾ). ದೇಹದ ಚರ್ಮ : ಸುಟ್ಟು ಕರಿದುರಿವೋಗಿ ಚನ್ನಮೆಯ್‌ದೊಗಲ್ ನಿನತು ಬಣ್ಣ ವೋಡುವುದು (ಶಕ್ರಕ್ರ. ೨-೨೬). ಮೆಯ್ದೊಗಲು : ಹಱದ ಮೆಯ್ದೊ [ಪಾಠಾಂ. ದೈದೂ:]ಗಲುಗಳ ಸೀಸಕ. ಮುಱಿದೊಗುವ ನೆತ್ತರಿನ ನೆತ್ತಿಸು . . . ಮಿಗೆ ತೂಪಿಱಿವ ರಕ್ತತದ ರಣದ ನಾಟಕದಱಿಕಾಱನು ಕಾವೆರಿಯಲೊದಗಿದರು ಸರಿಸದಲಿ (ಕರ್ಣಾ. ೬-೦೪-೨೨). ಮೈದೊಗಲ್ : ಕಾಸಿದಣ್ಣೆಪು ಪೊಯಿಲ್ಗೆ ಪಟುಭಟರ ಮೈದೊಗಲ್ ಕೀಸಿದುದು (ಪಿಂಡ. ೪೨-೩೪). [ಮೆಯ್ + ತೊಗಲ್ (< ತೋಲ್)]

ಮೆಯ್ದೊಗಲು ' ಮೆಯ್ದೊಗಲ್ ' ನೋ.

ಮೆಯ್ದೊಡವು, ಮೈದೊಡವು (ನಾ). ದೇಹಕ್ಕೆ ತೊಡುವ ಆಭರಣ.–ಒಡವೆ : ಗಾಡಿ ಮೆಯ್ದೊಡವಿನೆ ಮಾಸಿ ರೂಪುಗರದಿರ್ದೊಡವಾತನ ರೂಪದೊಂದು ಕಣ್ದೊಡವಿನೆ (ಹಂಡಪಜಿ. ೩-೩೪) ; ಕಡಿಗಣ್ಣ ಬೆಳಗು ಪೊಸ ಪೆಱ್ದೊಡವುಜ್ಜಳಪ ಪೊಗಂ ಚನ್ನಡಿಯಿವೆ ಬಳೆದಂ (ಜ್ಞಾಶಾ. ೦೨) ; ಪುಷ್ಪಸರನ ರಾಣಿಗೆ ಪೆಯ್ದೊಡವನುಪ್ಪೆಸಿ ತುತಿಯು ಮಾಡಿದರು (ಪೂಜಾಕ. ೦೭-೧೩). ಮೈದೊಡವು : ತಱಿಣಿತನುಜ ಹಸಾದವೆನುತಾ ಧರಣಿಪಯ ಮೈದೊಡವುಗಳ ಬೈತಿರಿಸಿದನು (ಕೃಪಾಂ. ೪-೨-೦೨) ; ಮುಂಡಿ ಮೇಳ ಮೈದೊಡವೊಳಪ ಬಿಡದಿಂದ್ರಚಾಪದಂತಿತರಲಾಗ ಕಾರ್ಗಾಲದೊಡತಿ ಯೊಲವಳು ನಡೆವಳು (ಕಂಪಾ. ೯-೧೩). [ಮೆಯ್ + ತೊಡವು]

ಮೆಯ್ದೊಡಿಗೆ, ಮೆಯ್ದುಡಿಗೆ, ಮೈದೊಡಿಗೆ, ಮೈದೊಡುಗೆ (ನಾ). = ಮೆಯ್ದೊಡವು: ರಾರಾಜಪ ನವ್ಯವಸ್ತ್ರಸಂತತಿ ಸಪ್ತಾವರ ಮೆಯ್ದೊಡಿಗೆ . . . ತೋರಮುತ್ತುಗಳ ಪಾಲಿಸಿವ (ಪೂಜಾಕ. ೦೫-೦೬) ; ಮೆಯ್ದೊಡಿಗೆಯ ದುಗುಲವನಿತ್ತ ನಿವಸಂತೆ ಕೆಯ್ದೊಱಿಪವನಾವನೆನಿಸಿ (ಕಡಿ. ೪೬-೩೮). **ಮೆಯ್ದುಡಿಗೆ** : ತೊಟ್ಟ ಮೆಯ್ದು [ಪಾಠಾಂ. ಮೈದು]ಡಿಗೆಗಳ . . . ಕಾಂತಿ ಸೂಸುತಿರೆ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೩೩-೩೨). **ಮೈದೊಡಿಗೆ** : ಮಟ್ಟಿಪು ಧೂಸರದ ಮೈದೊಡಿಗೆ ಮೆಱೆಯೆ ವಿಳಾಸದಲಿ ನಡೆತಂದನರ್ಜುನದೇವ ನಿದ್ದೆಡೆಗೆ (ಭಾಷ್ಯಕ. ೫೦-೦೩). **ಮೈದೊಡುಗೆ**: ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯೇ ಮೈದೊಡುಗೆಯನಗೆ (ಪಾಷಾದೇ. ೩- ೩೩-೩೬). [ಮೆಯ್ + ತೊಡಿಗೆ (<ತೊಡುಗೆ)]

ಮೆಯ್ದೊಳೆ, ಮೈದೊಳೆ (ಕ್ರಿ). ಶರೀರವನ್ನು ತೊಳೆ.–ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸು; ಸ್ನಾನ ಮಾಡು : ಮೆಚ್ಚೊ [ಪಾಠಾಂ. ಮೆ್ಚ್ದೊ]ಳೆದು ಪೊಸಲಲಿ ವರಭೂಸಿತಮಂ ಪೂಸಿ (ಪಜಿ. ೩-೩೨) ; ಬಿಸಿನೀರಿಂದೆ ಮೆಯ್ದೊಳೆದು . . . ಕಪ್ಪಟ್ಟು ನಯೆನದೊಳಸಿತಾಂಜನವನಿಕ್ಕಿದಳು (ಪೂಜಾಕ. ೦೦-೧೩); ಬಳಲ್ಕೆ ಗಳೆಯಲೆಳಸಿ ಘೀಲಸೋಪಪೊಕ್ಕು ಮೆಯ್ದೊ [ಪಾಠಾಂ. ಮೈದೊ]ಳೆದು (ಪಾಷಾದೇ. ೩-೨೪ ಪ). **ಮೈದೊಳೆ** : ಕುದುರೆಯಂ ನೀರೂಡಿ ಮೈದೊಳೆದು [ಪಾಠಾಂ. ಮಿಸಿಸಿ. ಮಿಸಿ]ಕಟ್ಟಿ ತಾನು ನೀರಂ ಕುಡಿದು (ಪಡ್ಪಾಣ. ೦೬೨-೨೦). [ಮೆಯ್ + ತೊಳೆ]

ಮೆಯ್ದೋಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗು : ಶ್ರೀಮಹಾದೇವ ದೇವೇಶ ಸರ್ವಜ್ಞ ಶಿರೋಮಣಿ ಮೆಯ್ದೋಱಿಸನಿಗೆ (ಪೂಜಾಕ. ೨೭-೩೭). [ಮೆಯ್ದೋಱು + — ಇಸು]

ಮೆಯ್ದೋಱು. ಮೈದೋರು, ಮೈದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಪ್ರಕಟವಾಗು : ಈಗ್ರಾರಿವಂಶಲತಾವಲ್ಲರಿಗ್ಗೆ ದಾವ ಶಿಖಿ ಮೊಲ್ ಮೆಯ್ದೋಱಿ (ಹಂಪಂ. ೩-೩೩) ; ದುರಿತಸಂತಾನಾಷ್ಟಕವನಘಹುಸಿ ನಿಜಗುಣವೆಯ್ದು ಮೆಯ್ದೋಱಿರಲು (ಪಜಿಪು. ೦-೨) ; ಸೋತವರೊಡನೆ ವಂಚನೆ ಬೇಡ ಮತ್ರಾಣವಾಥ ಮೆಯ್ದೋಱಿಂದಳುಲೆ (ಪೂಜಾಕ. ೨೭-೪೭). **ಮೈದೋರು**: ಪುರ ಮೈದೋರೆನೆಂಬಾ ಕಮಟಿಯಂಶಾವತಾರದಿಂದಾರ್ಗೋನು (ಪಾಷಾಕ. ೩೮) ; ದೂರದ ದಿಗಂತದಲಿ ಗಿರಿಯುತ್ತುಮಾಗದಲಿ ಮೈದೋರಿದನು ಆಹ ಹೊಂಬಿಸಿಲಿನೆಳನೇಸರು ! (ಪಜ್ಞಾಂ. ೬-೨೫೯) ; ಮುಗಿಲ ಮರೆಯನ್ನು ಕಳೆದು ಹೆಂಡ್ರಮನು ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೈದೋರುವಂತೆ, ನಾನು . . . ಬರುವೆನು (ಪಾಷಾ. ೨). **ಮೈದೋಱು** : ಎನ್ನೊಳಗಿರ್ದು ಮೈದೋಱದ ಭೇದವ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಕಂಡನು (ಪಾಷಾದೇ. ೩. ೫೬-೩೦) ; ಏರಿದೊಂದಜ್ಞಾನದಿಂ ಯೌವನವಿಕಳತೆ ಮೈದೋಱಿ (ಶೃಾಕ. ೩) ; ಧರಣಿಯಲಿ ಮೈದೋಱಿದನು ಶಂಕರನು ವೃಷಭಾಕಾರದಲಿ (ಪೂಜಾಕ. ೦-೪-೩೮). [ಮೆಯ್ + ತೋಱು]

ಮೆಯ್ನಡುಕ. ಮೈನಡುಕ (ನಾ). ಶರೀರದ ಕಂಪನ ; ಮೈ ನಡುಗುವಿಕೆ : ತತ್ಪುರವರದಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕದ ಮೆಯ್ನಡುಕಂಗಳ ಮಾಗಿಯಾಗಳುಂ (ಅರ್ಜು. ೦-೩೮). **ಮೈನಡುಕ** : ಮೈನಡುಕ ನಿಂತಿತು (ಜಾಪು. ೦೦೨). [ಮೆಯ್ + ನಡುಕ]

ಮೆಯ್ನಡುಗು , ಮೈನಡುಗು (ಕ್ರಿ). ದೇಹವು ಕಂಪಿಸು ; ಶರೀರದಲ್ಲಿ ನಡುಕವುಂಟಾಗು : (ಮೆಯ್ನಡುಗಿ) ಅಯ್ಕೇ ! ಎಂದೂ ಇಲ್ಲದ ಭಯವು ನನಗೇಕೆಯೋ ಇಂದುಂಟಾಗಿದೆ. (ಪಜಿಗಾ. ೩-೦೩). **ಮೈನಡುಗು** : ಬಿಱ್ ಭಯವಶದಿಂ ಮೈನಡುಗೆ (ಪಜಾಂಪ್ರ. ೩-೦೪). [ಮೆಯ್ + ನಡುಗು]

ಮೆಯ್ನವಿರ್. ಮೆಯ್ನವಿರು, ಮೈನವಿರ್, ಮೈನವಿರು (ನಾ). ಶರೀರದ ಮೇಲಿನ ಕೂದಲು : ಆತನ ನನೆಯಂಬಿನ ಮೊನೆಗಱಿಗಳಂಬಿನಂ ಮೆಯ್ನವಿರ್ನೆಡುವು (ಶಾಪಂಗಾ. ೩೩೦) ; ದಾಪ್ಪಾಱುಂ ಕೈಗಳ್ಕೆ ಕಣ್ಣಲರಿಂ ಮೆಯ್ನವಿರ್ಗಳ್ ಪೊದಲ್ದೊಗೆಯೆ (ಪಂಡಾಪು. ೬-೩೦) ; 'ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಪ್ರಜನ ಕಲ್ಪಮಹೀಜರನೆಯ್ದೆ ಮೆಯ್ನವಿರ್ನಿಲಿಗೆಯೆದಡಂ ಪೊಗಳಲಾರ್ಕಮಾವಾಪುಗಿಯಯ್ದುದಿಂಬರ (ಸ್ಕಾಪು. IX–i- ೨೩೭-೩೨; 1100). ಮೆಯ್ನವಿರು: ಕಾರೊಡಲು · ಮೇಗಡರ್ದ ಮೆಯ್ನವಿರು . . . ಕೂರಂಬು ದೀರ್ಘದನು ವೆರಸಿ ನಿರೆದುದು ಕಾನನಾರಿಗಳೆನಿಪ್ಪ ಶುಭಾಧಿಪರು (ಪಡಂ. ೩-೨); ಕರಮೆ ಮೆಯ್ನವಿರೇಳುಹಾಲಿವರಲಂತೆ ಕರಗುತ್ತೆ . . . ಅವಾಲಸಾತ್ವಿಕವೆ ಸಾಕಾರವಾದೆಂತೆ ಬಂದು (ಪಜ್ಞಾ. ೦೩-೨೭) ; ಕಂಟಿಲಾವಳಿಯರ . . . ಮೆಯ್ನವಿರ ಸುಟಿಯಿಂದ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿಸುವ ಮಾಗಿಯ ಒಮೆ ವಿಟನಂತೆ ಈಗ್ಗ ರಂಜಿಸಿತು (ಪೂಜಾಕ. ೨-೨೩). **ಮೈನವಿರ್** : ಸೀರ್ಪನಿಯಾಂತ ಮೈನವಿರ್ (ಕಬ್ಬಿ. ೩೭-೩೯) ; ಅವಳಾಡಿದ ಮಾತಿಗೆ · ಮೈನವಿರ್ಮುರಿದುಬರಿದು ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಕುಂದದ ಗದ್ಗದದುಲುಹಿಂದ ಸುರಿಯೊಡನೆಂದಳು ಮಾಱುತ್ತರವ (ಕಂಪಾ.೭-೦೩೩). **ಮೈನವಿರು**: ' ಮೈನವಿರೇಳು ' ಪರಾ. [ಮೆಯ್ + ನವಿರ್]

ಮೆಯ್ನವಿರು ' ಮೆಯ್ನವಿರ್ ' ನೋ.

ಮೆಯ್ನಾಟು (ಕ್ರಿ)· ದೇಹಕ್ಕೆ ಚುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು ; ಅಂಗದಲ್ಲಿ ನೆಡು : ಬೇಟಕಾರ್ತಿಯರು ನೋಡಿದರರೆಬರು ಮೆಯ್‌ನಾಟಿ ಮಸಿಜನಂಬುಗಳು (ಭಾಗವ· ೩೦-೦೦)· [ಮೆಯ್‌೨ + ನಾಟು೩ (< ನಾಂಟು)]

ಮೆಯ್ನೀರ್, ಮೈನೀರು (ನಾ)· ಉಚ್ಚೆ ; ಮೂತ್ರ : ಇದು ಪೇರಿದು ಮೆಯ್ನೀರ್ಬುದನಱಿಯದೆ ಮೆಯ್ಗೆ ಪೂಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಕ್ಕಳ್ (ಶಕಾಕ್ಕು· ೩-೨೬೬). **ಮೈನೀರು** : ಮಲೆತ ಮೈನೀರೆಂದು ಸಿಂಧುವ ಜಜಿದಿಳಿಗೊಲವೀವ ಕಱಿಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕೋಚಕ· ೨-೩೬) ; ದಾಯಾರಿಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮೈನೀರು ಬಹಳವಾದಾಗ ಈ ಪದ್ದು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತೆವೆ (ಕಸುಹೊ· ೦೦೨). [ಮೆಯ್‌೨ + ನೀರ್]

ಮೆಯ್ನೆಳಲ್ (ನಾ)· ಶರೀರದ ನೆರಳು: ಅಭೀಳಲಯಾಹಿನಿಮ್ಮರಭಣಾಘದ ಮೆಯ್ನೆಳಲುದ್ದತಾಂಗಿಗೆ . . . ವೀರಬಲ್ಲಾಳನ ತೋಳ ಬಾಳು ನೆಳಲಾದುದು (ಎಳ· VII, ೫೫೫· ೩-೦೫; ೧೨೧೬). [ಮೆಯ್‌೨ + ನೆಳಲ್ (< ನೆಲಲ್೧)]

ಮೆಯ್ನೆಱಿ, ಮೈನಾರು, ಮೈನೆರೆ, ಮೈನೆಱಿ (ಕ್ರಿ)· ಮೊದಲನೆಯ ಸಲ ಮುಟ್ಟಾಗು.—ಋತುಮತಿಯಾಗು ; ಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಕೆ ಬರು : ಭುವನ ಶ್ರಿತದುಂ ತ್ಯಜಿದಿಂದ ವಸ್ತುವೆನಿಸಿದಾದು ಸುಮತಿ ಮೆಯ್ನೆಱಿಯಲೊಡಂ (ಜಾಂತ್ರ· ೨-೦೬) ; ನಿಮ್ಮಡಿ ದೇವಿ ಮೆಯ್ನೆಱಿದಳ್ (ಅರ್ಜಾ· ೬-೬). **ಮೈನಾರು** : ಹುಡುಗಿ ಮೈನಾರಿದಳು (ಮಾಪ). **ಮೈನೆರೆ** : ಕನ್ನೆ ಬೆಳೆದು ಮೈನೆರೆಯಲ್ (ತೌಂಧಿ· ೫೫-೬); ಪೆದುವೆಗೆ ಮೊದಲೇ ಮೈನೆರೆದ ಪಳನ್ನೂ . . . ಪುಟ್ಟಿಪಾರದು (ಶ್ರಾಚಾ· ೧೪); ಮೈನೆರೆದ ಮೇಲೆ ಪುಟುವೆ ಮಾಡುವುದೇನು ಚೆಂದ (ಕೂಸ್ಕ್ಷ· ೦೮). **ಮೈನೆಱಿ** : ಇವಳ ಪಂದಾ ಮನೆಯುವಿವಳು ಮೈನೆಱಿದ ಸಮಯದೊಳ್ ಹಾಳಾಗುವುದೆ ಸತ್ಯಂ (ಕಬ್ಬಳಿ· ೧-೨೪) ; ದೇವತಿಯು ಮೈನೆಱಿದಳು (ಕಾಕ್ಕಾ· ೨೦-೬).

[ಮೆಯ್‌೨ + ನೆಱಿ೧]

ಮೆಯ್ನೋಟ· ಮೈನೋಟ (ನಾ)· ೧· ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವು ಇತರರಿಗೆ ಕಾಣುವ ಸ್ಥಿತಿ : ಕೋಟಲೆಯು ಕೊಲ್ಲಲಗೆಯುಲಿ ಮೆಯ್ನೋ[ಜಾಜಾಂ· ಮೈನೋ]ಟಕೆಲಸದೆ ಬಿಸಿಲಿಪರು ಪುಹಾಟವಿಯು ಪದ್ಮವನು ಹೊಕ್ಕರು (ಭಾಕ್ಕಾ· ೩-೧೪). **ಮೈನೋಟ** : ೨· (ಅಜ್ಞಾತದಲ್ಲಿರುವವರನ್ನು) ಎದುರಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದು : ದಾಟಿದವ್ವ ನುಡಿದವಧಿಯನು ವೈರಾಟ್ಪುರವೆರೆ ತುಜುವಿಡಿದು ಮೈನೋಟಕೋಸುಗ ಬಂದು ನುಗ್ಗಾಯಿತ್ತು ಕುರುಸೇನೆ (ಭಾಕ್ಕಾ· ೦೦-೩೬). [ಮೆಯ್‌೨ + ನೋಟ]

ಮೆಯ್ಪಿಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಒಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು : ವಿಮುಖವಾಗಿಸು : ಯುಷ್ಮದೀಯ ವಿಲೋಕಂ ಯಮಲೋಕಮಂ ವ್ಯಜನದಿಂ ಮೆಯ್ಪಿಂಗಿಸಿತ್ತು (ಜಗಪ· ೦೦-೦೩).

[ಮೆಯ್‌೨ + ಪಿಂಗಿಸು]

ಮೆಯ್ಪೊರ್ದು (ಕ್ರಿ)· ದೇಹವನ್ನು ತಾಗು. — ಸ್ಪರ್ಶಿಸು .. ಎಸಗಿನ್ನೇನೊಳಗಾದಳೆಂದೆನೆವ ದೇಹಚ್ಛಾಯೆ ಮೆಯ್ಪೊರ್ದ ಕಾಮಿನಿ ತಳ್ತಪ್ಪಿದಳೀಗ ಳೆಂದು ಬಗೆವಂ ಭೂಪಾಲವಿದ್ಯಾಧರಂ (ಜಾದಂಚಾ· ೩೬).

[ಮೆಯ್‌೨ + ಪೊರ್ದು]

ಮೆಯ್ಬಣ್ಣ ' ಮೆಯ್ವಣ್ಣ ' ನೋ.

ಮೆಯ್ಬಲಿ (ಕ್ರಿ)· ದೇಹವನ್ನು ದೃಢವಾಗಿಸು. — ಗಟ್ಟಿಗೊಳಿಸು : ಈತನಾರೇಂಪಜಿಯುದಿವನೌದೊತ್ತಿ ಮೆಯ್ಬಲಿ[ಜಾಜಾಂ· ಮೈಬಲಿ]ದವ (ಭಾಕ್ಕಾ· ೦೯-೦೦). [ಮೆಯ್‌೨ + ಬಲಿ೧ (< ಬಲ್೧)]

ಮೆಯ್ಬಿಡು ' ಮೆಯ್ವಿಡು ' ನೋ.

ಮೆಯ್ಬಿಸುಪು, ಮೈಬಿಸುರ್ಪು (ನಾ)· ದೇಹದ ಶಾಖ; ಶರೀರದ ತಾಪ : ಓರೊರ್ಮೆ ಮೆಯ್ಬಿಸುಪಿನಿಸಕಧಿಂ ಪೊಕ್ಕ ನೀರ್ಕದಡಿ ಕುದಿವಿನಂ ಕೃತ್ರಿಮ ತರಂಗಿಣಿಯ ಪೊನಲೊಳ್ ಪೊರಳ್ದು (ಪರ್ಜಾ· ೪-೫೬ ಚ); ಆಕೆಯ ಮೆಯ್ಬಿಸುಪೇಸಳಂಬುಮೋ (ಕಾಕ್ಕಾ· ೩೦೩). Δ **ಮೈಬಿಸುರ್ಪು** : ವಿರಹವಿಮ್ಮಡಿಸೆ ಸುಯ್ ಮೂವಡಿಸೆ ಮೈಬಿಸುರ್ಪರದೆ ನಾಲ್ವಡಿಸೆ (ಕಂಪ್ರ· ೪೬-೦೦).

[ಮೆಯ್‌೨ + ಬಿಸುಪು]

ಮೆಯ್ಬೆದಱು· ಮೈಬೆದಱು (ಕ್ರಿ)· (ಗಾಬರಿಯಿಂದ) ದೇಹವು ಬೆದರು; ಬೆಚ್ಚಿಬೀಳು : ನಿದ್ರಾಮುದ್ರಿತೇಕ್ಷಣಂ ಪದವ ಹಿಡಿದಲ್ಲಾಡಿದಡೆ ಮೆಯ್ಬೆ [ಜಾಜಾಂ· ಮೈಬೆ]ದಱುತೇನೆನುತ (ಭಾಕ್ಕಾ· ೯-೩). **ಮೈಬೆದಱು** : ಗೋಡಗಟ್ಟಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡ ವೀರರ ನೋಡಿ ನಾಗೇಂದ್ರ ಮೈಬೆದಱಿ (ಭರ· ೩೩-೮೮). [ಮೆಯ್‌೨ + ಬೆದಱು೩]

ಮೆಯ್ಮರೆ ' ಮೆಯ್ಮಱಿ ' ನೋ.

ಮೆಯ್ಮರ್ಚು (ನಾ)· ಶರೀರಕ್ಕೆ ಮೂಡುವ ಅಲಂಕಾರ; ದೇಹಾಲಂಕಾರ : ತಾನೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಮೆಯ್ಮರ್ಚಮೊಡರ್ಚುರ್ತಿವ್ವ ಪುರುಷಂ (ಪಾ· XII, ೧೭-೮೪ ; ೧೧೨೨). [ಮೆಯ್‌೨ + ಮರ್ಚು೩ (< ಮೆಚ್ಚು೨)]

ಮೆಯ್ಮಸೆ (ನಾ)· ಶರೀರದ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾದ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಗಾಯ : ಏಱುವಡೆದರು ಹೊಕ್ಕವರು . . . ತಾರುಥಟ್ಟಿನೊಳಿಟ್ಟ ಮೆಯ್ಮ[ಜಾಜಾಂ· ಮೈಮ]ಸೆ ಸೂಜಿಕಾಜಿನು ಮಿದುಳ ಜೊಂಡಿನ ಜೋಜುಗಳ ಬೀಜಾದವು ಬೇತಾಳರಿಗೆ ಭಟನಾರ (ಭಾಜ್ಞಾಕ್ರೀ· ೦-೩೨) ; ಮೆಯ್ಮ [ಜಾಜಾಂ· ಮೈಮ] ಸೆಯರುಣವಾರಿಯೊ ಮಳೆಗಳಿಲ್ಲದ ಹೊನಲೊ ರಣದಲಿ ಚಿತ್ರವಾಯ್ತು (ಭಾಜ್ಞಾಕ್ರೀ· ೦೪-೬)· [ಮಯ್‌೨ + ಪುಸ್ಕ]

ಮೆಯ್ಮಱವೆ (ನಾ)· ಶರೀರದ ಮೇಲೆ ಎಚ್ಚರವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ: ಸೋಂಪುದು ನೆಮ್ಮ [ಜಾಜಾಂ· ಮೈಪ]ಱವೆ ಮಱವೆಯಮೋ ಕರಿಸುವುದು ಚಿತ್ಸವೃತ್ತಿ (ಭಾಜ್ಞಾ· ೯-೨). [ಮೆಯ್‌೨ + ಮಱವೆ]

ಮೆಯ್ಮಱುಕ· ಮೈಮಱುಕೆ (ನಾ)· ೧· ಮನಸ್ಸಿನ ತಾಪ,— ಕಳವಳ : ತನ್ನ ಬಾಟ್ಕೆಯಸ್ನೇತಜದಂಬ ಮೆಯ್ಮಱುಕದಿಂ ಸಮಚಿತ್ರಪಟುಂಬೊಲಿರ್ದನಾ ಭೂತಳವಲ್ಲಭಂ (ಜಯಂ· ೬೩)·· **ಮೈಮಱುಕೆ** : ೨· ಶಾರೀರಕವಾದ ತಾಪ ; ದೇಹದ ಅಸ್ವಸ್ಥತೆ : ನಿರತಿಶಯಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕಮಾಹಾರದಾನಮ ನೀದು ಮೈಮಱುಕದಿಂದುಚ್ಚಳಿಸಿದ ಪಕ್ಷಿನ್ನಾಗಕ್ಕೆ ಪೇಸಿ ಪುನೆಯಿಂ ಪೂಜಿಮಟ್ಟು (ಜಾಂತ್ರ· ೪-೩೭ ಪ). [ಮೆಯ್‌೨ + ಮಱುಕ]

ಮೆಯ್ಮಱುಗು, ಮೈಮಱುಗು (ಕ್ರಿ)· ೧· ದೈಹಿಕವಾಗಿ ತಾಪಗೊಳ್ಳು; ಶರೀರತಾಪವನ್ನು ಹೊಂದು : ನಿಮ್ಮರ್ಮೆಯ್ಮಱುಗುವಿನಂ ಪಿಡಿದು ಬಿಡಿದು ಕಿಚ್ಚಿನೊಳಿದುವರ್ (ಭರ್ಜಾಸ್ತ್ರ· ೩-೬೯). ೨· ವ್ಯಸನಗೊಳ್ಳು ; ಸಂತಾಪಗೊಳ್ಳು ; ಮರುಕಪಡು : ಕ್ಷಣಮಗಲ್ದು ನಿಲರಾಜದ ಮೆಯ್ಮಱುಗಿ ಮೇದೀಯವಯಸ್ಯನನಜಸುತ್ತುಂ (ಭಾರಂಪು· ೪೨೪). **ಮೈಮಱುಗು** : ೧· ಬಾಯ್ ಬಱುಜಱುಬತ್ತುತ್ತುಂ ಮೈಮಱುಗಿ ಮಹಾಧರದಿನಜಿಸುತಿರ್ಪವನರಮೊಳ್ (ಭರ್ಜಾಸ್ತ್ರ· ೩-೩೩).

[ಮೆಯ್‌೨ + ಮಱುಗು]

ಮೆಯ್ಮಱೆ, ಮೆಯ್ಮರೆ, ಮೈಮರೆ೧, ಮೈಮಱೆ೧ (ಕ್ರಿ)· ೧· (ಕೋಪ, ಸೊಕ್ಕು, ಆನಂದ, ಗರ್ವ, ದುಃಖ, ಭಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ದೇಹದ ಅರಿವು ಇಲ್ಲದಾಗು ; ಶರೀರದ ಮೇಲೆ ಲಕ್ಷ್ಯವಿಲ್ಲದಾಗು : ಕರ್ಣನೊಳಾವ ಶೋಕಾನಲನೊಳ್ ಬಾಯಲಿದು ಮೆಯ್ಮಱೆದು ಪಳಯಿಸುವ ನಿಜತನೂಜನ ಶೋಕಮನಾಜಿಸಲೆಂದು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನುಂ ಗಾಂಧಾರಿಯುಂ ಬರೆವರೆ (ಕಂಪಾ· ೦೩-೩ ಚ); ಒದವಿದ ನಿರ್ಭರಯೌವನ ಮವದಿಂ ಮೆಯ್ಮಱೆದಿದು (ಜಾಪಂಪು· ೦೦೦೭) ; ಮದ್ಯವೀಂಟಿ ಸೊರ್ಕದಿಂ ಮೆಯ್ಮಱೆದಿದು (ಕವ್ಯಾ· ೦೦-೦೯೯); ಬಸವನಾನಂದದೊಳ್ ಮೆಯ್ಮಱೆದನು (ಪಾಪ್ರ· ೯-೨೯). **ಮೆಯ್ಮರೆ** : ೧· ಕುಳಿತಿರ್ದ ಒಂದಿನಿತುವೊಳ್ತು ಮೆಯ್‌ಮರೆಯುವಂ ಸೌಂದರ್ಯತೀರ್ಥದಲಿ ಮುಳುಗುತಾನಂದದಿಂ (ಕಂಪ್ರಸ· ೫೦-೦೨)· **ಮೈಮರೆ೧** : ೧· ಧರ್ಮರಾಯನು ಸಂತೋಷದಲ್ಲಿ ಮೈಮರೆತನು (ಜಾಪಸಂ· ೪೨) ; ಅವಳು ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದು

ದನ್ನು ನೋಡಿ ಬೆದರಿ ಮೈಮರೆಯುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕ್ಷಮು. ೦೪೨). **ಮೈಮಱ್ದು**: ೧. ಸಂತಸದ ಮೈಮಱಪಿದು ಕೂಡೆ ಕುಣಿವಜ್ಜರಿಂ (೦೦೫. ೯-೭ ಕಗೆ); ಮೈಮಱಪಿದು ತನ್ನ ಕೆಳವಿನ ಮಾರ್ಗಮೆಲ್ಲಮಂ ಪೇಱ್ (೫೮೦೪. ೨-೦೦೬); ಮೈಮಱಪಿದು ಕಣ್ಗೆಡಲಪ್ಪ ಮನೋನುರಾಗದಿಂ ನೆರವನದೆಂದೂ (೫೦೫೫. ೪). ೨. ಮೂರ್ಛೆ ಹೊಂದು; ವಿಸ್ಮೃತಿಗೊಳ್ಳು: ಅರಸಂ ನಿಟಿಲದ ಗಾಯಕ್ಕೆ ತೇಂಕಿ ಮೈಮಱ್ದಂ (೦೫೫. ೨-೩೦); ಜೀವಿತವ ಹಿಡಿದಿರಲಾಱೆ ನೆನುತವೆ ರಾಮ ಮೈಮಱ್ದ (೪೦೫೫. ೨೩-೬೬); ಅಂಗಜನ ಹೂಮೂಡಿಗೆಯ ಸರಳಂಗಡೊಳಗಕ್ಕಾಡಿದವು ಮೈಮಱ್ದಳು (೫೦೦೫. ೬-೪-೪). ೩. ಮಾರುವೇಷದಿಂದಿರು; ಅಜ್ಞಾತವಾಗಿರು: ಮತ್ಸ್ಯೇಶನ ಪುರಾಂತರದೊಳಗೆ ಮೈಮಱಪಿದಘಸಮಿತಭುಜಸತ್ವರಿದ್ದರು (೪೦೫೦. ೬೦೩. ೦-೩೨). [ಮೆಯ್ + ಮಱ್]

ಮೆಯ್ಮಱಪು. ಮೈಮರೆಹು, ಮೈಮಱಪು, ಮೈಮಱಪು (ನಾ). ೧. ಶರೀರದ ಮೇಲೆ ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.—ಪರಿವೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು: ಮೆಯ್ಮ[ಜಾತಾಂ. ಮೈಮ]ಱಪಂ ಪುಟ್ಟುವ ಸೊರ್ಕ್ ಸೂಟ್ಟಡದ ಕೂಟಂ . . .ಅಳುಂಬಂ ಕೂಟದೊಳ್ ಸಲ್ಲರಾ (೫೦೧೫.೦-೭೮). **ಮೈಮರೆಹು**: ೨. ಮೂರ್ಛೆ; ವಿಸ್ಮೃತಿ: ಬೆಳ್ಳಿ. ಸ್ಕಂಧವರಣ. ಹಿಪ್ಪಲಿ . . . ಬಿಸಿನೀರಿಂದರೆದು . . . ನಶ್ಯಂ ಮಾಡೆ ಅಭಿನ್ಯಾಸವ್ಯಯುಂ ಮೈಮರೆಹುಂ ಗುಣವಾಗಿ ಎಚ್ಚರಗೊಡುವುದು (೫೫೬. ೦೮೭). **ಮೈಮಱಪು**: ೧. ಎಳೆನಗೆ ಸವಿಮುನಿಸು ಮೈಮಱಪಿಯಚ್ಚಱು ಮೇಳ ವೈಸಿಕ ವಿರಹ ಮೋಹನ ಲಲ್ಲೆ ಬಲ್ಲವ (೫೫೪೫. ೦೭-೨೬). **ಮೈಮಱಹು**: ೧. " ಅಸಾವಧಾನಮಾ ಪ್ರಮಾದಮೆನಲ್ಕೆ ಮೈಮಱಹು " (೫೦೫೫. ೦೭೭-೨೪).

[ಮೆಯ್ + ಮಱಪು (<ಮಱವು)]

ಮೆಯ್ಮಾಱು (ನಾ). ಉಪಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ಮಾರಿಕೊಂಡವನು: ಮೆಯ್ಮಾ[ಜಾತಾಂ. ಮೈಮಾ]ಱಿಗಳ ಮುಕ್ಕುಜಿತ ದಿವದಿರ ಕಿದ್ದಿ ಬಹುದೆಯೆನುತ ತೆಗೆದಚ್ಚ (೪೦೫೫೦೫.೮. ೨-೪೪). 'ಮನ ಮಾಱಿ' ಪರಾ. [ಮೆಯ್ + ಮಾಱು + — ೪]

ಮೆಯ್ಮುಟ್ಟು. ಮೈಮುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ದೇಹವನ್ನು ಕಾಕು.— ಸ್ಪರ್ಶಿಸು: ಮೆಯ್ಮುಟ್ಟಿ ವಂದಡೆಯೊಳ್ ಮಾಣದುರುಳ್ದಿ ಕಟ್ಟಿ ರಿಪುಕಂ ಮುಂದಿಕ್ಕಿದಂ ದ್ರೋಣನಾ (೫೦೫೫. ೨-೬೨). **ಮೈಮುಟ್ಟು**: ಮೈಮುಟ್ಟ ಹೊಗಿದನಾ ಕ್ಷಣಿ ಸಾಲಿಟ್ಟು ಸರಿದುದು ಸಕಲಕೌತುಮೇನೆ (೪೦೫೫. ೦೬-೨೮); ಕಣ್ಣು ಕಾಣದೆ ಮೈಮುಟ್ಟಿ . . . ಹೋಗುವಾಕೆ (೫೦. ೦೦೬-೫೦).

[ಮೆಯ್ + ಮುಟ್ಟು]

ಮೆಯ್ಯುರಿ. ಮೈಮುರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ದೇಹವನ್ನು ಚಾಚಿ ಮೈ ಕೈಗಳನ್ನು ಸಡಿಲಿಸು.— ಚೈತನ್ಯಗೊಳಿಸು: ಅಂತು ಮೆಯ್ಮಾರಿದಚ್ಚತ್ತು ತನ್ನ ತಳ್ಪಟ್ಟಿರ್ದ ಗಂಧರ್ವರಾಜನಂದನೆಯುಂ ಕಂಡು (೪೦೫೫೦. ೭೭೭); ತನ್ನಂಗಿ ಕಾರುಣ್ಯಭಾರಾತಿನಿರೋಧಾಲಸ್ಯದಿಂ ಮೆಯ್ಮುರಿದಳೆವೆ . . . ತೋಳ್ ವೆತ್ತಳ್ (೪೧೫. ೫೯-೦೦೩); ಸದಮಲಶೈವಸಂಕೀರ್ತನೆಗಳ ಕೇಳ್ದು ಸುದತಿ ಮೆಯ್ಮುರಿದದ್ದಳೊಲಿದು (೫೫೦೫. ೨೭-೬). **ಮೈಮುರಿ**: ೧. ಮೈಮುರಿದದ್ದು ಮೆಲ್ಲನೆತಂದು (೪೫೫. ೯-೦೭೩); ಕಂಗಳ ತೆಱದು ಮೈಮುರಿದದ್ದ (೪೦೫೫. ೨೨-೭೭); ಪಗುವಳು ಮೇಲಿಕ್ಕುವಳು ಮೈಮುರಿದೊಡೆ ಮುಗಿದಕ್ಷಯಿಂದ ನೋಡುವಳು(೪೦೫೦.೯-೦೯೩). ೨. ಮೈಯನ್ನು ಬಾಗಿಸು; ನಮಸ್ಕರಿಸು: ಕಾಣಕಯಾಕ್ಕಿ ಮೈಮುರಿದ ಮೇಲವನಿಗೆ ಕ್ಷೋಣಿಯೊಳೊಡತನವುಂಟೆ (೫೫೫. ೭೯-೭೫). ೩. ದೇಹವನ್ನು ದಂಡಿಸು; ಶ್ರಮವಹಿಸು: ರೈತನು ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಮೈಮುರಿದು ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (೫೫೫).

ಮೈ ಮುರಿಯು = ದೇಹಕ್ಕೆ ಶ್ರಮವಾಗುವಂತೆ: ಕೂಲಿಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ತಾವೂ ಮೈಮುರಿಯ ನಿಂತು ದುಡಿದು (೫೪೨೫. ೦೬೭). [ಮೆಯ್ + ಮುರಿ]

ಮೆಯ್ಮುರಿಚು (ಕ್ರಿ). = ಮೆಯ್ಮುರಿ ೧: ಮೆಯ್ಮುರಿಚ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಎದ್ದು (೪೮೫. ೦೦-೩). [ಮೆಯ್ಮುರಿ + — ಚು]

ಮೆಯ್ಮುಱಿಕ (ನಾ). ಅಂಗಹೀನವಾದುದು: ಮೞಿವ ಗಜಹಯಜಾಲೆಯಲಿ ಮೆಯ್ಮು[ಜಾತಾಂ. ಮೈಮು]ಱಿಕ ವೃದ್ಧ ವ್ಯಾಧಿತಾವಳಿ ಮಱುಗುದುರೆ ಮಱಿಯಾನೆ ತೆಗೆದವು ಲಕ್ಷಸಂಖ್ಯೆಯಲಿ (೪೦೫೫. ೯-೦೬).

[ಮೆಯ್ + ಮುಱಿ + —ಕ]

ಮೆಯ್ಯೆ 'ಮಯ್ಯೆ' ನೋ.

ಮೆಯ್ಯೆಚ್ಚಕೆ (ನಾ). ಮೈಗಾವಲು (?): ಸಕಲದಳಸಹಿತ ಮೈದುನನ ಮೆಯ್ಯೆ [ಜಾತಾಂ. ಮೈಯೆ]ಚ್ಚಕೆಗೆ ಮುಖತುರಂಗದೊಡನೈದಿದಂ (೫೫೦೫. ೫೬-೨). [ಮೆಯ್ + ಮೆಚ್ಚಕೈ]

ಮೆಯ್ಯೆಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ದೇಹವನ್ನು ಒತ್ತು: ಅಂಗಮರ್ದನ ಮಾಡು: ಸಂವಾಹಕ—ಮೆಯ್ಯೆಟ್ಟುವನುಂ (೫೫೦೫. ೦೬-೯). [ಮೆಯ್ + ಮೆಟ್ಟು]

ಮೆಯ್ಯೇಟಿ. ಮೈಮೇಟಿ (ನಾ). ೧. ಶರೀರವನ್ನು ಒತ್ತುವವನು; ಅಂಗಮರ್ದನ ಮಾಡುವವನು; ಸಂವಾಹಕ: " ಸಂವಾಹಕಃ, ಅಂಗಮರ್ದಃ— ೨ ಮೆಯ್ಯೇಟಿ" (೫೦೫೫೫. ೭೭-೭೭೬). **ಮೈಮೇಟಿ**: ೨. (ಅಲಂ) ಒಡನಾಡಿ; ಜೊತೆಗಾರ: ತಳೆವಿಡದ ಮೈಮೇಟಿ ಬಳವಿಡಿಯಲೆಳೆಯರುಂ ಕೆಳವರುಂ ಕೋಲೂರಿ ಪೊರಟರೇಂ ಪೆರ್ಮೆ (೪೦೫೫೫. ೦೮೯-೬೨೬). [< ಮೆಯ್ಯೆಟ್ಟು]

ಮೆಯ್ಯೇಳ. ಮೈಮೇಳ (ನಾ). ೧. = ಮೆಯಪ್ಪೊಟಿ: ಜವ್ವನಂ ನೋಟುಂ ತಂಬುಲಮುಂಪು ಕಂಪು ವಿಭವಂ ಮೆಯ್ಯೇಳಮೆಂದಿತಿವಂ ಬೇಟಕ್ಕಾಗರಂ (೪೦೫೫೫. ೬೭೭); ಮೆಯ್ಯೇಳಂ ಮಾಳಂ ತಾಳಿಗೆಯಾಳಿಗೆಯಿಜುಕುಳಿಯಿ ವಾದಿಯಾಗಱ್ ಕುಳನಂ (೫೪೮೮. ೫೬). **ಮೈಮೇಳ**: ೨. ಸಹವಾಸ; ಸಂಪರ್ಕ: ಗಾರುಡದ ಪಾ ಬಲ್ಲೆನೆನುತ ಮಹೋರಗವ ಮೈಮೇಳ ಸುಖಮೇ (೪೦೫೫. ೬-೯-೨೬). [ಮೆಯ್ + ಮೇಳ (= ಮೇಲು)]

ಮೆಯ್ಯ (ನಾ). ಒದ್ಯಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮನ್ಮೆಯ್ಯಂ ಬರಡೂ ಮಂಗಳ ಮಹಾಶ್ರೀ (೫೪. ೫, ೫೮೦೫೫. ೫೬-೦೯; ೦೭೮). [?]

ಮೆಯ್ಯೞಸಿಕೆ (ನಾ). ದೇಹಾಲಸ್ಯ; ಶರೀರದ ಜಡತೆ: ಮನೆವಾಳ್ಕೆ ಮೆಯ್ಯೞಸಿಕೆ ಮಕ್ಕಳ ಮುಮ್ಮೆ ಬಿಸವಂಗಳನು ಬಿಟ್ಟೆದ್ದು . . . ಅನುವಱಿತನುಸರಿಪುವುದು (೫೦೫. ೬-೦೩). [ಮೆಯ್ + ಅಳಸಿಕೆ]

ಮೆಯ್ಯೞಸು. ಮೈಯಲಸು (ಕ್ರಿ). ಶರೀರವು ಆಯಾಸಗೊಳ್ಳು.— ದಣಿ: ಅಂಬುಜೋದರನಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ಪೋಡಿ ಮೆಯ್ಯೞಸಿದಂತೆಂತಾನು ಮೆಬ್ದಿರ್ದು (೫೦೫೫. ೯-೫೦). **ಮೈಯಲಸು**: ತನಗಂವಂ ಪೞದುಂದು ಮೈಯಲಸು ದಿಟ್ಟಿಂದಿಂದಿರಾನೀಕಮಂ ಮನವೊಲ್ದೆತ್ತಿ (೫೫೫. ೯-೨೦). [ಮೆಯ್ + ಅಲಸು]

ಮೆಯ್ಯವೞಿ (ಕ್ರಿ). ದೇಹವನ್ನು ಅಮುಕು; ಶರೀರವನ್ನು ಅದುಮು: ಇವನು ಗಡ ಚಿಕ್ಕಂದು ಮೊಲೆಗೊಟ್ಟವಳ ಹಿಂಡಿದ ಗಂಡ ಬಂದಿಯ ಜವೇಗಾಲಲಿ ಮುಱಿದಪ್ಪೆ . . . ಸವದಿಮರ ನೆಗ್ಗಿದವು ಗಡ ಮೆಯ್ಯ[ಜಾತಾಂ. ಮೈಯ]ವುಚಿದರೆ (೪೦೫೫. ೦೦-೦೩). [ಮೆಯ್ + ಅವುಚು (< ಅಮರ್ಚು)]

ಮೆಯ್ಯವೞೆ (ನಾ). ದೇಹದ ಕವಚ; ಮೈಜೋಡು: ರಕ್ಕಸನ ಕೈಯ ಕೋಲುಂ ಮೆಯ್ಯವೞೆಯುಂ. ತಲೆಯ ಸೀಸಕಮುಂ ಕಡಿವಡದುದು (೫೫೦೫೫. ೦೦೩-೩೩). [ಮೆಯ್ + ಅವೞೆ]

ಮೆಯ್ಯೞುಕು (ಕ್ರಿ). ಶಾರೀರಕ ಅಪಾಯಕ್ಕೆ ಅಳುಕಿ ಹಿಂಜರಿ; ದೇಹಕ್ಕೆ ಒದಗಬಹುದಾದ ಕೇಡಿಗೆ ಹೆದರಿ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು: ಅಸಮಸಿಗೆ

ಮೆಧ್ಯು[ಪಾಣಾಂ. ಮೈಯು]ಳುಕದಱಗುವ . . . ದಿಷ್ಟಿವಾಳರು ಹೊಕ್ಕು ಹೊಣಗಿದರು (ಕುಣ್ಡಾಶ. ೨-೦೦೩).

[ಮೆಯ್ + ಅಳುಕು (< ಅಳ್ಕು)]

ಮೆಯ್ಯಱಿ. ಮೈಯರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ದೇಹದ ಅರಿವನ್ನು ಹೊಂದಿರು; ಎಚ್ಚರವಾಗಿರು: ಅಂತು ಕಯ್ಕ ತೊವಲ್ವೆರಸು ಮೆಯ್ಯಱಿಯದೆ ಪುಯ್ಕುಲಿಡುವ ಪಾರ್ವನ ಪುಯ್ಕಲಂ . . . ಕೇಳ್ದು (ಶಾಪ. ೦೦-೦೦ ೪); ಸಿರಿಯುಳ್ಳರು ಮದ್ದುಗುಣಿಕೆಯಂ ತಿಂದವರುಂ ಪಿರಿದುಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಧಿಕರುಂ ಧರೆಯೊಳ್ ಮೆಯ್ಯಱಿಯರೆಂಬ ನುಡಿ ತವ್ಪುಗುಮೇ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೦೧೬); ಸಿವನೆಂಬ ದುಷ್ಟಗೊರವಂ . . . ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ಪಾವುಂ ನೇವಾಳವಾಗೆ ಮೆಯ್ಯಱಿಯದಿರ್ದಂ (ಕ್ಷತ್ರ. ೦೧೩). ೨. ಗುಣವೆ ಮಾಡು; ಲೆಕ್ಕಿಸು: ಸುರಪನಂಕುಶವೊಕ್ಕಿದರೆ ಮೆಯ್ಯಱಿಯದ್ಯಾವತಕೆ ಕಬ್ಬಿನ ಲಿಱಿದರಂಜಿಕೆಯುಂಟೆ (ಕುಣ್ಡಕ್ರಿ. ೩-೩೩). ಮೈಯರಿ : ಪಿ. (ವಿಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ) ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳು; ಮೈತಿಳಿ: ಮೈಯರಿಯುತೊಡನೆದ್ದು ತಬ್ಬಿದಳ್ ಮಗಳಂ (ಶಾಂಪು. ೦೬೦-೩೮೨). [ಮೆಯ್ + ಅಱಿ]

ಮೆಯ್ಯಱಿವು (ನಾ). ಮೈಮೇಲಿನ ಎಚ್ಚರ; ಪ್ರಜ್ಞೆ: ಇನ್ನುವಿರೆ ಮೆಯ್ಯಱಿವು ತಿಗೆದಪ್ಪಿಕೊಂಡನೆ ಕನ್ನೆಯುನ್ (ಶಾಂಪು. ೫೪-೦೦೫೯).

[ಮೆಯ್ + ಅಱಿವು]

ಮೆಯ್ಯಱೆ. (ಕ್ರಿ). ದೇಹವು ಒಣಗು,– ಸೊರಗು : ಗಡಿಯಾಗಲಬುಧಿ ನೀರಸವೆತ್ತು ಚಂದ್ರ ಕೆಂಗಿಡಿಯಾಗಲಗ್ನಿ ಮೆಯ್ಯಱತು ನಿಡಿಯಾದರಾಗ ಬೇಕಲ್ಲದೆ ನೀ ಪೇಳ್ದ ನುಡಿಯೊಳು ಪುಸಿಯಿಲ್ಲ (ಪೋಪಕ. ೨೫-೨೯)

[ಮೆಯ್ + ಅಱ್]

ಮೆಯ್ಯಟಿ (ಕ್ರಿ). ದೇಹವು ನಾಶವಾಗು; ಸಾಯು: ಮೆಯ್ಯಟಿವಂತಿರೆ ರಥಮಂ ಪುದಿದು ಕುದಿದು ಪಿರೆ ಕೆಲರ್ ಭುರ್ (ಪಾಂಪಚ. ೪-೩೪); ಬಲಿಕಂ ಪಲಗಾಲದ ಮೇಲಿವರೆಲ್ಲರುಂ ಮೆಯ್ಯಟಿಯೆ (ಅಭ್ಯು. ೦೬-೭).

[ಮೆಯ್ + ಅಟ್]

ಮೆಯ್ಯಾಟ. ಮೈಯಾಟ (ನಾ). ದೇಹದ ಅಲುಗಾಟ; ಶರೀರದ ಚಲನೆ: ಮಡಿಯಱಿಕುದು ನೋಟ ನಿಂದುವು ಮೆಯ್ಯಾಟ ತಡೆದುದು ಚೇತನವಿರದೆ ನಡುನೆತ್ತಿಗೇಱಿತು (ಶಾಣಾಂ. ೨೨-೦೨). ಮೈಯಾಟ : ನಂದಿ ನಡೆ ನೋಟ ಮೈಯಾಟವಳದು ಲಕ್ಷ್ಮಿದೊಡಲ ಪುತ್ರಳಿಯಂತೆ ಕುಳಿತು ಮಿಡುಕುವ ಮನವನಾತ್ಮನೊಳಡಗಿಸಲದು ನುಡಿವರೆಲ್ಲರು ಧ್ಯಾನವೆಂದು (ಕಬಿ. ೬೯-೨೪). [ಮೆಯ್ + ಆಟ]

ಮೆಯ್ಯಾನ್. ಮೈಯಾನ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸು: ಆಕಾರವನ್ನು ತಳೆ: ಮಿಂಜಿನ ಬೆಳಗು ನೆಲೆ ಮೆಯ್ಯಾಂತುದಂಬೊಗಳ್ತೆಗಿದಾಗಿ (ಕಾಳ್ಕಾ. ೬-೪೩). ೨. ದೇಹವನ್ನು ಒಡ್ಡು; ಶರೀರವನ್ನು ಈಡುಮಾಡು: ವಿನತಾಪುತ್ರನ ಪ್ರಾಸತಾಂಡಹತಿಗಂ ಮೆಯ್ಯಾಂತು . . . ಜೀವಂಜೂತವಾಹನನೆಂಬಂತೆ ಚಾಗಿ . . . ನಾಗಾನಂದಮಂ ಮಾಡಿದಂ (ಕಂತಪಾ. ೪-೨೬); ಬಾಡಿಗೆಯ ಮನೆಗೆ ತಿವಿದು ಕೊಳ್ವ ಚಿತ್ರದ ಕೂಬ್ಗಿ ಮೆಯ್ಯಾಂಪ . . . ಪಟ್ಟೆಯಂ ಪಱಿದು ಚಂಡಂ ಮಾಡುವ ಕಟ್ಟಿಗ್ಗರಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೦೬೨). ಮೈಯಾನ್ : ೧. ಇವ ಮೈಯಾಂತ ಮಾದನನೊ ವಿವರಿಸಲಿವ ಜೀವಂಧರನೊ (ಜೀವಂಚ. ೦೭-೩೦); ಲಲಿತವಿಸುನಿಯ ಲತೆಗಳನು ಮಾರ್ಪಳವ ತನುರುಚಿರಣ ಸೂಸುತ ಲಲನೆರಲಶರನರಸಿಯಿಂ ಮೈಯಾಂತಳೆಂಬಂತೆ (ಪಾಪಚ. ೭-೦೨).

[ಮೆಯ್ + ಆನ್] /

ಮೆಯ್ಯಾನಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ದೇಹವನ್ನು ಗುರಿಮಾಡಿಸು; ಶರೀರವನ್ನು ಒಡ್ಡಿಸು. ೨. ಈಡಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಗುರಿಯಾಗಿಸು. ೧. ೨: ಸಮನಿಸಿ ಮನದೊಳ್ ರಕ್ಕುತ್ಸವಂ ಕರಜಾತಹತಿಗೆ ಮೆಯ್ಯಾನಿಸಿದಂ ಕ್ರಮದೆ ಬಬ್ಬೆಂ ಪ್ರಜೆಯಂ ಪ್ರಮದೆಯನೆಂತಂತೆ ನಮುವಿದಂಗರಿದುಂಟೇ (ಶಂಭ್ರಪು. ೪-೨೬). [ಮೆಯ್ಯಾನ್ + ಇಸು]

ಮೆಯ್ಯಾರ್[1] (ಕ್ರಿ). ದೇಹವು ತಣ; ಶರೀರವು ತೃಪ್ತಿಹೊಂದು.

ಮೈಯಾರೆ = ಶರೀರವು ತಣಿಯುವಂತೆ; ದೇಹಕ್ಕೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ: ಸರ್ವಾಂಗವನೆನ್ನಂಗಂಗಳೊಳ್ಕಿಯ್ದಂರೆದುವೆನಿಂ ಮೆಯ್ಯಾರೆ ತಳ್ಪಪ್ಪಿ (ಶಾಪಂಅ. ೩೨೨) ; ಒಂದಂಗಡಿಯೊಳಗೆ ಮಾ[ಪಾಣಾಂ. ಮೈ] ಯಾರ ತನ್ನ ಬಳಕ್ಕೆಗಳೆಯಲಿಕ್ಕಿರ್ದನು (ಪಾಕ್ಷಾ. ೭೭-೭೬). [ಮೆಯ್ + ಆರ್]

ಮೆಯ್ಯಾರ್[2] ' ಮೆಯ್ಯಾಱು ' ನೋ.

ಮೆಯ್ಯಾಱು. ಮೆಯ್ಯಾರ್[2] (ಕ್ರಿ). (ದೈಹಿಕವಾಗಿ) ಸಮರ್ಥವಾಗು: ಜಿನಾಗಮದುಡುಗೆಗೆ ಮೆಯ್ಯಾಱದೆ ಕುಬುದ್ಧಿಗಳುಂ ಸೋಂಬರುಂ ಸಜ್ಜನ್ಯನಾಪೇಕ್ಷಿತರುಂ . . . ಜಿನಧರ್ಮಂ ಪೊಲ್ಲವೆಂಬರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೭೭). ಮೆಯ್ಯಾರ್[2] : ಆ ದ್ರೋಹಿ ದಳವಾಯಿಗೆ ನಾವು ಅನುಪಾರ್ಶ್ವಿಗಳಾಗಿ ಮೆಯ್ಯಾರದೆ ಮಾನವಿಲ್ಲದ ಕುರುಡ ಕೀಟಗಳಾಗಿದ್ದೇವೆ (ಪಗಡ. ೩೦-೦೭) ; ಹೀಗೆ ಮೆಯ್ಯಾರ್ತು ನಡೆತ್ತಂದಿರುವ ಸಾಹಸವು ದಿಟ್ಟತನವು . . . ತಕ್ಕ ದಣ್ಪವ _ಅದನ್ನು ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದೆ ! (ಪಟ್ಟಿ. ೫೯-೦೪).

[ಮೆಯ್ + ಆಱು]

ಮೆಯ್ಯಿಕ್ಕು. ಮೈಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ದೇಹವನ್ನು ಬಾಗಿಸಿ ವಂದಿಸು,– ನಮಸ್ಕರಿಸು: ಬ್ರಹ್ಮಿಯುಂ ಸೌಂದರಿಯುಂ ಮೆಯ್ಯಿಕ್ಕಿ ದೂರಾಂತರದೊಳ್ ಪೊಡವಟ್ಟು (ಅಂಪು. ೯-೩೬) ; ಎಮಗೆ ಲೇಸಾಯ್ತೆನುತ ಮೆಯ್ಯಿಕ್ಕಿದರು ಶಿವನಂಘ್ರಿಯಲಿ (ಶಾಪ್ರಾ. ೬೦೩. ೬-೭೬) ; ಪೇಳ್ದಿಲ್ಲದೆ ಬಿಡಂ –ಎಂದು ಮೆಯ್ಯಿಕ್ಕುವಳ್ (ಜಾಪತ್ಕೃ. ೦೦೪-೪). ೨. ಶರೀರವನ್ನು ಒರಗಿಸು; ಮಲಗು : ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿರ್ದ ಮೆಧ್ಯುಕ್ಕೆ ರೆಳೀಂಜಿಸೆ ಕಷ್ಟಂ ಜಯಯಾತ್ರೆಯೊಳ್ . . . ವಾರಣಂ (ಪೋಕೋಪಾ. ೮೫-೨೦) ; ಅಂಗನೆ ವಿಸುವಂಭೋರುಹದೆರೆಯೊಳು ಪೊಗದೆ ಮೆಯ್ಯಿಕ್ಕಿದ ಪೆಣ್ಣಂಜೆಯ ಪಾಂಗಿಂ ಪೊಸ ಪಸುರ್ವಟ್ಟೆಯ ಪೆ ಲ್ವಾಸಿನ ಮೇಲೊಱಗಿದಳು (ಶಾಪಾಂ. ೨-೪೦). ೩. (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಮುನ್ನುಗ್ಗು : ಮುಂದುವರಿ : ಮೇಲೆ ಬೀಳು : ಪೂರ್ವಾಪರಪಾರಾವಾರವತಿಗಳರ್ವರುಮೋರೊರ್ವರೊಳ್ ಗರ್ವದಿಂ ಹಸ್ತಿನಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆಂದಣೆದು ಬಿಟ್ಟಕ್ಕಿ ಮೊಗಮೊಕ್ಕು ಮೆಯ್ಯಿಕ್ಕಿದ ಮದಕರಿ ಯುಗಳಮನೆ ಪೋಲ್ತು (ಪಾಂಚಪು. ೬-೪೯ ಪ) ; ಜೊಕ್ಕರು ಕೂಟಗಾಜರು ರಾವುತರ ಮೆಯ್ಯಿಕ್ಕಿ ತಿವಿದು ಕಕ್ಕಿದುರೆಗಳ ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದೆ ಕೆಡಹಿದರು (ಶಾಪಾಂ. ೦೩-೨೩). ೪. ಜಿಗಿ; ನೆಗೆ; ಹಾರು: ಸೊಕ್ಕಿದ ಕುಂಭಾಂಡ ರಣದೊಳು . . . ಸಿಕ್ಕಿದ ಸಿಕ್ಕಿದನೆನಲಾಗಿ ಜಾಣುಗಿ ಮೆಯ್ಯಿಕ್ಕಿದ ಗಗನಸ್ತಳಕೆ (ಪೋಪಕ. ೪೦-೬೨). ೫. ಸಾಯು; ಮರಣಹೊಂದು: ಕೂರಾಳ್ಗಳ್ ಶಲೆಯೊತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿದಲಗಿಂದಂ ಕುತ್ತಿ ಮೆಯ್ಯಿಕ್ಕಿದರ್ (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೨೭೭). ಮೈಯಿಕ್ಕು : ೧. ಮುಂದೆ ಪರಮೋತ್ಸಾಹದಿಂದುಕ್ಕಿ ಮೈಯಿ[ಪಾಣಾಂ. ಮೆಯ್ಯಿ]ಕ್ಕಿ ಇಂದುಮೌಳಿಯ ಕೃಪೆಗೆ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಮೈಯಿಕ್ಕಿ (ಶಾಪ್ರ. ೦-೩೩) ; ಮೂಲೋಕದ ಅರಸಂಗೆ ಮೈಯಿಕ್ಕಿ ಶಿರುಪಾಡ ಪಾಡುತ್ತ (ಪಾಂಪಪು. ೦೦-೦೧) ; ಘನಿಪಾದಾಂಬುಜದ ಕೆಲದಲ್ಲಿ ಮೈಯಿಕ್ಕಿದನು ಭಕ್ತಯಲಿ (ಶಾಕ್ಷಾ. ೩-೧೦). ೨. ಇಕ್ಕುಳಂ ಪಗಲುಂ ನಪಮೆರೆ ಮೈಯಿಕ್ಕುವನಿತು ಪೊತ್ತಾಡೊಡಂ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೨೩-೩೨). ೩. (ಅಲರು) ವಿಸ್ತರಿಸು : ಅಗಲವಾಗು : ಆ ಸಜ್ಜಗೆಯನಾಗಲಿ, ಕಣಿಕವನಾಗಲಿ ಆದಕದಲಿ ನೆನೆಯಿಕ್ಕಿ . . . ಗೋಳಕಗಳ ಮಾಡಿ. ಅವನು ಸೀರೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿ ಮೇಲೆ ಮಡಿ ಒದ್ದೆಪಾವಡೆ ಮುಚ್ಚಲಾಗಿ ಮೈಯಿಕ್ಕುವುದು (ಅಪಮೂ. ೨೨).

[ಮೆಯ್ + ಇಕ್ಕು]

ಮೆಯ್ಯಿಡು. ಮೈಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಶರೀರವನ್ನು ಇಡು,– ಒರಗಿಸು; ತಂಗು : ಅಂಭೋಜಷಂಡಂಗಳಂ ಪದಿದುಷ್ಣಾಂಶುವಿನೂರ್ಧ್ವಗಾಂಶು

ನಿವಪಂ ಪೆಂಡ್ಮುಟ್ಟಲರ್ಚುಕ್ತುಮಿರ್ಪುದು (ಶಂಕರಾ. ೪-೨೨). **ಮೈಯಿಡು**: ೨. = ಮೆಯ್ಕಳ್ಕು ೬: ಈಗಳ ಮೈಯಿಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಹೋಗಗಿಗ ಊರಂಳಿ ಮಾಡಬೇಕು (ಡಾ೩). [ಮೆಯ್ + ಇಡು]

ಮೆಯ್ಕಳುಪು (ಕ್ರಿ). ದೇಹವನ್ನು ಬಡವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು.—ಕೃಶವಾಗಿಸು.—ಸೊರಗಿಸು: ಅಳುಪಿ ನೋಡಿದಡೊಂದು ಬಿಂತಿಸಿದಡೆರಡು ಸುಯ್ ಮೋಯೆ ಮೂಱು ಜ್ವರಂ ತೋಱಿದಡೆ ನಾಲ್ಕು ಮೆಯ್ಕಳು ತಲಯ್ದೂಟವಂ ಬಿಡರಾಱು . . . ತನುವಳಿಯೆ ಪತ್ತಿವ್ರತಾವಸ್ಥೆಯವ ಬಂದೆವಂ ತಿಳಿಯೆ ಕೇಳು (ಪಱಾ. ೪-೪೩).

[ಮೆಯ್ + ಇಳುಪು (<ಇಳಿವು)]

ಮೆಯ್ಕಂ. 'ಮೇ' ನೋ.

ಮೆಯ್ಕಡುಗು. ಮೈಯ್ಕಡುಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ದೇಹವು ಕುಗ್ಗು.—ಸಂಕುಚಿತಗೊಳ್ಳು. ೨. ಶಕ್ತಿಗುಂದು: ದಣಿ; ಬಳಲು: ಮೆಯ್ಕು[ಱಾಗಿ. ಮೈಯ್ಕು]ಡುಗಿ ನೋದಿಳತುಱಿ ಬಿದ್ದ ವಾನರ ಶ್ರೇಷ್ಠರಂ ತಂದಿತ್ತು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೨೦-೯೦). ೩. ಪ್ರಭಾವವು ಕಡಮೆಯಾಗು.—ಕುಂದು: ಆ ಮೃಷ ನಿಟಿರಾಕ್ಷಶಿವಿ ಮೆಯ್ಕುಡುಗಿದುದು (ಕುಸುಮ. ೬-೨೯). **ಮೈಯ್ಕಡುಗು**: ೨. ಮೈಯ್ಕಡುಗಿ ಪಡುಗುತ್ತ ದವಕರು ಮೇದು ಬರುತಿರೆ ಒಟ್ಟಗೆ (ಶಂಕರಾ. ೫೩-೬).

[ಮೆಯ್ + ಉಡುಗು]

ಮೆಯ್ಕುಬ್ಬು[1] 'ಮೆಯ್ಕುರ್ವು' ನೋ.

ಮೆಯ್ಕುಬ್ಬು[2] (ನಾ). (ಆಲಂ) ಸಂತೋಷ; ಹಿಗ್ಗು: ಭಕುತಿಯ ಭಾವರಸದಲಿ ನೆನೆದು ಹೊಂಪುಳ್ದೋಗಿ ರೋಮಾಂಚನದ ಮೆಯ್ಕು [ಱಾಗಿ. ಮೈ೪ಯ್ಕು]ಬ್ಬಿನಲಿ . . . ಮನದೊಳಗೆ ಬಂದಿಸಿದಳು (ಭಾಷ್ಯ. ೦೪-೬೦).

[<ಮೆಯ್ಕುಬ್ಬು[1]]

ಮೆಯ್ಕುರ್ವು. ಮೆಯ್ಕುಬ್ಬು[1], ಮೈಯ್ಕುಬ್ಬು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಸಂತೋಷಿಸು; ಹಿಗ್ಗು: ಬೀಗು: ಕಂದನ ತೊದಲ್ನುಡಿಗಳಿಂದು ಮೆಯ್ಕುರ್ವಿ ಪುಳಕಿಂದಾಳ್ದು (ಪದ್ಮಾ. ೨-೩೩). **ಮೆಯ್ಕುಬ್ಬು**[1]: ಅಯ್ಯಯ್ಯ ಎಂಬ ಪೊರ್ಗಾಡಿಂದುಂ ತುಳುವರು ಮೆಯ್ಕುಬ್ಬಿ ಕೇಳಬೇಕಣ್ಣಾ (ಕಱ. ೨-೩). **ಮೈಯ್ಕುಬ್ಬು**: ಶ್ರೀಕಾರದಾಂಬೆಯನದ ಮೊದಲಿಗೆ ನೋಡಿ ಮೈಯ್ಕುಬ್ಬಿ ಮನವುಬ್ಬಿ ಮಂನೆದ-(ಜಾಂಶಿ. ೦೬-೩೩).

[ಮೆಯ್ + ಉರ್ವು[1]]

ಮೆಯ್ಕೋಟು (ನಾ)- ದೇಹದ ಗಾಯ; ಶರೀರದ ವ್ರಣ: ಜಾಜಿದ ತನ್ನಾನೆಯಿನಾ ಮಾಱುಮನೆಯ ಕುಂಬಕಳಿಕೆ ವಾಯ್ದುಳವಿಂ ಕೈದೋಱಿ ಮಾಱು ಕಾನಿಸಂ ಮೆಯ್ಕೋಟುಂ ಕಂಡಗದು ಜೋಲೆ ಕೊಂದನದೊರ್ವಂ (ಕ್ಷತ್ರಿ. ೨೧೩). [ಮೆಯ್ + ಪಜ್ಜು (<ಪಜ್ಜು[1])]

ಮೆಯ್ಕೊಡ್ಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೇಹವನ್ನು ಗುರಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಅವನ ಕಾವನಂಬಗೆ ಮೆಯ್ಕೊಡ್ಡಿಸಿ ಸಲೆದು ಸಂಧಾನಿಸು ಮೋಹರತಿಯೋಳು (ಗಂಹ. ೨-೩೬). [ಮೆಯ್ + ಒಡ್ಡಿಸು]

ಮೆಯ್ಕೊಡ್ಡು. ಮೈಯೊಡ್ಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ದೇಹವನ್ನು ಈಡು ಮಾಡು; ಶರೀರವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸು: ಕೌರವರ್ ದ್ರುಪದಸಂಭೆಱಿಂಗೆ ಮೆಯ್ಕೊಡ್ಡದೊಡ್ಡೊಡೆದೋಡುತ್ತಿರೆ (ಶಂಕರಾ. ೨-೬೨); ಮೆಯ್ಕೊಡ್ಡಿದಂ ದುಃಖಸಂಕುಲಕೆ (ಜಾಂಶಿ. ೩೩೬). ೨. ದೇಹವನ್ನು ಬಾಚು.—ನೀಡು: ಎಳತಿಯೆಳಸಿ ಮಳೆಗೆ ಮೆಯ್ಕೊಡ್ಡುವವೋಲ್ (ಜಯಾ. ೩-೪೪) ; ತೆಳುವೆಲರ್ಗೆ ಮೆಯ್ಕೊಡ್ಡಿ ಮಾರ್ಗಶ್ರಮವನು ಕಳೆದರ್ದ್ದಗರು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೯-೩). **ಮೈಯೊಡ್ಡು**: ೧. ಪ್ರಕೃತಿವಿಕಕ್ಕೊಳಗಾಗದ ಇಂದ್ರಿಯಂಗಳಿಗೆ ಮೈಯೊಡ್ಡದೆ . . . ಕಾಯವಿದ್ದು ಅಳಾಯರಾಗಿವ್ವ ರಮ್ಮಾ (ಇಡಿ. ೩೦-೩೩) ; ಮಜಿಗೆ ಮಜಿಯಾಗಿ ಮೈಯೊಡ್ಡಿ ಮಡಿದುವ ಕೆಲವೆ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೨೯-೩೦). ೨. ಬಿಸಿಲಿಗೆ ಮೈಯೊಡ್ಡುವವರಿಂದಲೂ 'ಡಿ' ಜೀವಾತನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು (ಆಹಾಶಾ. ೭೦); ಹೆಂಗಸರು ಮರದ ನೆರಳಲ್ಲಿ ಮೈಯೊಡ್ಡಿದ್ದರು (ಶ್ರೀಮತ್ಪ್ರ. ೦೧೭). [ಮೆಯ್ + ಒಡ್ಡು[1]]

ಮೆಯ್ಕೊಲಪು. ಮೆಯ್ಕೊಲವು, ಮೈಯೊಲವು (ನಾ). ದೇಹದ ಬಾಗು.— ಒಲೆದಾಟ: ಕಟಗೊಂದಿದ ಕರಕಮಲವಂಗುಷ್ಠದ ನುಡನೆಯ ಮೆಯ್ಕೊಲೆ[ಲ]ಪುಗಳ ಸುಟಿಯೊಳಾವರ್ತ ತಿರುಪುಗೊಂಡು ನಾಟ್ಯವ ಪಟು ಗೊಳಿಸದರೇವೇಳ್ದ (ಗಂಹ. ೨೨-೦೦೨). **ಮೆಯ್ಕೊಲವು**: ನೆಲನ ತಗ್ಗಿನಲುಪ್ಪರದ ಮೆಯ್ಕೊಲವಿವಲಿ ಪಾರಗದ ಬವರಿಯ ಸುಳುಹಿನಲಿ . . . ಕಾದಿದರು (ಕುಣ್ಡಾಕ್ರೋ. ೦೪-೬). **ಮೈಯೊಲವು**: ಮಾಸ್ಪು ಭಾವೆಸುತ ಮೈಯೊಲವಿ[ಱಾಗಿ. ಹಿ]ನಲಿ ಮನವುಬ್ಬಿ ನಿಂದಿರಳಧಿಕಹರುಷದರಿ (ಕೂಡಲ. ೦-೦೦-೩). [ಮೆಯ್ + ಒಲಪು]

ಮೆಯ್ಕೊಲವು 'ಮೆಯ್ಕೊಲಪು' ನೋ.

ಮೆಯ್ಕೊಲೆ (ಕ್ರಿ). ದೇಹವನ್ನು ತೂಗಾಡಿಸು.— ಅಲುಗಾಡಿಸು: ಅದಿಗಡಿಗೆ ಮೈ ಬಿದಱಿ ಬೀಗುಹವಡಿಗಡಿಗೆ ಮೆಯ್ಕೊಲೆವನುಬ್ಬಿದ ರೋಮಪುಳಕದರಿ (ಭಾಷ್ಯಾಭಾ. ೬-೩೨). [ಮೆಯ್ + ಒಲೆ[1]]

ಮೆಯ್ವಣ್ಣ. ಮೈವಣ್ಣ (ನಾ). ದೇಹಕ್ಕೆ ತೊಡಿಸುವ ಅಲಂಕಾರ.—ಭೂಷಣ: ಪದಿನೆಟುಂ ಸ್ಥಲವರ್ಣನವಿಮರ್ಶೆ ಮೆಯ್ವಣ್ಣಮೆನಿಸಿ ಪೇಱ್ದಂ (ಕಱಾಪ್ರ. ೨೦೩ ಪ್ರಥಮ). **ಮೈವಣ್ಣ**: ಸೊಬಗಿನ ಕಂಬಲರ ಮೈವಣ್ಣ ಕಂಬಲು ತುಯ್ಯುಗುಂಕುಮು ತಿಮರು ಚೆಂದುಟಿಜಾಂಬ್ಬಿರುಣವಸನ ಕಂಬಳಗುಗುಡೆ (ಜಾಳ್ಳಾ. ೩-೪೪). [ಮೆಯ್ + ಪಣ್ಣ[1]]

ಮೆಯ್ವಡೆ. ಮೈವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸಾಕಾರವಾಗು; ರೂಪುಗೊಳ್ಳು; ಮೈತಳೆ: ವಸವಾವನದೊಳ್ ಮೆಯ್ವಡೆದ ಮತ್ಸ್ಯಮಕರಸಿಂಹವ್ಯಾಳ್ಯಾದಿ ಪಶಾಖಾವೀಕದೊಳಂ . . . ಪರಭಾಗಂಬಡದು (ಜಾಂಶಿ. ೦೦-೩೦ ೫); ಅಮಾಂ ದ್ರವ್ಯದಿಂ ಮೆಯ್ವಡೆದಖಿಜಗಂ ರಜ್ಜುವೀರೇಬಜುರ್ದ್ದಂ ಪಡೆದತ್ತು (ಜಂಶಾಪ್ರ. ೨-೪೨); ಬಹುಮ್ಯಗ ಪೊಸತಪ್ಪ ಕಾಂತು ಮೆಯ್ವಡೆಯಲ್ಕೆ ಸರ ರಳಿದಿರು (ಪೋಷ. ೪-೨೨). **ಮೈವಡೆ**: ನಲ್ಲೆ ಹೂಬಿಸಲಿಂದ ಬೀಸು ತಿರುವಲಿಂದ ಕಾಲ್ಪಿಡಿಯುತೋಲಯಿಸಿ ಮೈವಡವಳ್ಗಿ (ಶಾಂಪ್ರ. ೨೩-೦೦).

[ಮೆಯ್ + ಪಡೆ[1]]

ಮೆಯ್ವಣ್ಣ. ಮೆಯ್ಬಣ್ಣ, ಮೈಬಣ್ಣ (ನಾ). ದೇಹದ ಬಣ್ಣ.—ರಂಗು: ಅಂತಟಪ್ಪ ಮೆಯ್ವಣ್ಣಕ್ಕಿಂತೀ ಪೂವಿನೋೀ ತುಡುಗೆಯೋೀ ಪುಟ್ಟಗೆಯೊಳ್ ಬಿಡಂಗುವಡದೆನೆದಿರ್ಕುಂ (ಜಂಶಾಪ್ರ. ೩-೧೩); ಮಾಣಿಕ ಮೆಯ್ವಣ್ಣದ ಜಾದು ಮಿನೆ . . . ಕೈಗಾಣಿಕೆ ಕೊಟ್ಟ ರಕ್ಕಸಿಗೆ (ಜಂಶಾಪ್ರ. ೦೦-೩೪). **ಮೆಯ್ಬಣ್ಣ**: ವಿಷಯದ ಬೇರನ್ನು ಬಿಸುಮಾಡಿ ಕುಡಿದಾತ ಪಶುಪತಿಯಕ್ಕು ಸುವಕ್ಕು ಮೆಯ್ಬಣ್ಣ ಮಿಸುನಿಯಂತಕ್ಕು (ಪಱಾ. ೩೦೯). **ಮೈಬಣ್ಣ**: ಮಾಸಲಾಳ್ದಾದ ನನ್ನ ಹಂಡತಿಯ ಮೈಬಣ್ಣ ಬೀಧಾಯಿಯದಾಗಲೆಂದೂ . . . ಮೂರುಸಾಬೂಮದಿಲ್ಲೆಗಳ ಒಂದು ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನೇ ಕೊಂಡುಕೊಟ್ಟೆನು (ಜಾಪಗ. ೨೩೩). [ಮೆಯ್ + ಬಣ್ಣ]

ಮೆಯ್ವತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅನುಸರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಎತ್ತಿಸಿದಂ ಶಿವ ಗ್ಯಹಮಂ . . . ಮತ್ಸ್ಯನಿಸದೆ ಪ್ರಕಿಯಂ ಮೆಯ್ವತ್ತಿಸಿದಂ ಸತ್ಯದಿಂದೆ ತಾರಕಗ್ರಾಣ್ಣಂ (ಎಳ. VIII, ಕೀರ್ತಿ. ೨೪೩-೨೫; 1165); ಎತ್ತಿಸಿವಂ ಜನೇಂದ್ರಗ್ಯಹಮಂ ಧರೆ ಬಿಗ್ಗಿಸರೆಯ್ದು ತನ್ನ ಮೆಯ್ವತ್ತಿಸಿದಂ ಪ್ರಜಾಪ್ರಕರಮಂ (ಎಳ. VIII, ಕೀರ್ತಿ. ೨೪೬-೪೭; 1171).

[ಮೆಯ್ವತ್ತು + — ಇಸು]

ಮೆಯ್ವತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ದೇಹಕ್ಕೆ ಅಂಟು; ಶರೀರಕ್ಕೆ ಹತ್ತು: ಅರಿಸಿನದಂತೆ ಮೆಯ್ವತ್ತಿ ಪೀತವರ್ (ಕಱಾಪ್ರ. ೩-೭೩); ವ್ಯಹಭಾಸ್ಯಮಿ ಮೆಯ್ವತ್ತಿ ದನಂತರ್ಮಭಿರಂ ಪಣ್ಣಾಸಂಬರಮಿಕ್ಕುವ ಶಕ್ತಿಸಂ ಕೈಯಿಕ್ಕಿ ನಿಲ್ವುದುಂ

(ಶಬರಶ್ವ. ೦೦-೪೦ ಪ) : ಅಂಜನಗಿರಿಯಂ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಪಿಂಜಿಳಮಪ್ಪಂತೆಯದಂ ಮೆಯ್ಮತ್ತವದೋರ್ ರಂಜಿಪಂಜಾಂಡಕರಂಡದೊಳಂಜನಮಂ ತುಂಬಿ ಬೊಮ್ಮನಿರಿಸಿದನೋ (ಪಂಪ್ರತಿ. ೭-೦೫). ೨. ಬೆನ್ನುಹತ್ತು ; ಹಿಂಬಾಲಿಸು ; ಅದಟುಂ ಬಿಟ್ಟೇಱಿಂದಂ ಸೆಡದನೆ ನೆಟ್ಟನೆ ಮೆಯ್ವತ್ತಿ ಲಗ್ಗೆಯುಂ ಮಾಟ್ಟಾಗಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಭ. ೭-೦೮೦). [ಮೆಯ್ + ಪತ್ತು-]

ಮೆಯ್ವತ್ತುಗೆ (ನಾ). ಹಿಂಬಾಲಿಸುವುದು ; ಅನುಸರಣೆ : ಪುಗ್ಗಪದ ಮೆಯ್ವತ್ತುಗೆಯುಗಲಾವ ರಾಜಕಾರ್ಯಮುಂ ತೀರುವುದೆಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯಂ (ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ. ೨೯-೫೬). [ಮೆಯ್ವತ್ತು + -ಗೆ]

ಮೆಯ್ವರ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು ; ಸೇರು : ದೆಸೆಯಂ ಖಡ್ಗಾಂಶು ಜಾಲಂ ವೆಳಗೆ . . . ಮೇಘಾಳಿಯಂ ಧೂಳಿ ಮೆಯ್ವ[ಯ್ವ]ರ್ಚಿಸೆ . . . ದೃಷ್ಟದ್ವಳಂ ಮಾಮಸಕಂಗೊಂಡತ್ತಿ ಬಂದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ೦೦-೫೬). [ಮೆಯ್ + ಪರ್ಚಿಸು (< ಪರ್ಚಿಸು)]

ಮೆಯ್ವಸ, ಮೈವಸ (ನಾ). ಆಶೆ ; ಅಪೇಕ್ಷೆ : ಮೆಯ್ವಸಮೊಂದೆ ಪೂವಿನೊಳೆ ಪೋಗೆ ತೆಱಂದಿರಿದ್ಕೆಗೊಂಬಿನೊಳ್ ಪ್ರಾಯ್ವುದುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ೦-೬೩) ; ಮೆಯ್ವಸದಿಂ ಜವನುಂಡು ಕಾಱ್ದಂತಿರೆ ಕಡಿಮಿಂಡಮಾಗೆ ಕರಮಾಸುರಮಾದುದು ಸಂಗರಾಂಗಣಂ (ಪಂಚಾಕು. ೦೩-೭೮) ; ಮೆಯ್ವಸದ ಮಾಸರಮಂ ಪಿಡಿವ ಪಾಂಗಂ ಚಿತ್ರವಚಿನಚಮತ್ಕಾರಮಂ . . . ತೋಱುತ್ತುಮಿರೆ (ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ೭-೬೩ ಪ). **ಮೈವಸ** : ಸುಖಗರೆಯ್ವಂದು ತಱುಬಿದರೆಂದು ಕೋಟಿಯ ಮೈವಸ[ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ಶ]ದೊಳು ಮಿಜುಗೆ ಸುಳಕಯ್ಯೊಳಗೆ (ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ೦೦-೪೪). [ಮೆಯ್ + ಪಸ]

ಮೆಯ್ವಸುರ್ (ನಾ). ದೇಹದ ಹೊಂಬಣ್ಣ : ಅವಿರಳಮಾವ ಮೆಯ್ವಸುರ್ಗೆ ಪಚ್ಚಿದಿವಿರ್ ಕಳರುಟ್ಟ ಪಟ್ಟಿ (ಪಂಚ್ರತಿ. ೭-೮೩). [ಮೆಯ್ + ಪಸುರ್]

ಮೆಯ್ವಸೆ, ಮೈವಸೆ (ನಾ). ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ನೆಣ. – **ಕೊಬ್ಬು** : ಮಹೋಗ್ರಬಾಧದ ಗಣವ ಸಡಿಲಿಸಿ ಬಸಿವ ಮೆಯ್ವ [ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ಮೈವ] ಸೆಗಳನು ಬಳದಿಕ್ಕಿ . . . ರಕ್ಕಸರಣಭಯಂಕರನ್ಮೆದಿದನು (ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ೫-೭೭-೭೭). **ಮೈವಸೆ** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಮೆಯ್ + ವಸ]

ಮೆಯ್ವಳಲ್ಕೆ, ಮೈವಳಲಿಕೆ (ನಾ). ಶರೀರದಲ್ಲುಂಟಾಗುವ ದಣಿವು : ದೇಹಾಲಸ್ಯ : ಪೊಯ್ದಾರ್ದಾರ್ ಮೆಯ್ವಳಲ್ಕೆಯಂ ಕಳೆಯಲೆಂದು ಶಮನಂಗೆಯ್ದುರ್ (ಪಶ್ವ. ೫-೭). **ಮೈವಳಲಿಕೆ** : ಜಳಧಿಮೇಖಲೆಯ ಮಧ್ಯದಲಿ ಭೂವಳಯವೆಲ್ಲವ ಶೋಧಿಸುತ ಮೈ[ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ತನು]ವಳಲಿಕೆಯ ಭಾವಿಸದೆ ನಡೆದರು ಮುಂದೆ ಪಥವಿದು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೫-೦೭). [ಮೆಯ್ + ಬಳಲ್ಕೆ (< ಬಳಲ್ಕೆ)]

ಮೆಯ್ವಳಿ ' ಮೆಯ್ವಱಿ ' ನೋ.

ಮೆಯ್ವಳಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗು ; ಸಮೀಪಿಸು : ವಿಧಾತ್ರನಂ ಜಾಱಪಿನೆನುತ್ತೆ . . . ಸಡಗರಿಸಿ ಮೆಯ್ವಳಿಗೊಂಡು ಲಂಘಿಪತ್ತು (ಪಂಗಚ. ೫೫-೩). [ಮೆಯ್ವಳಿ (<ಮೆಯ್ವಱಿ) + ಕೊಳ್]

ಮೆಯ್ವಱಿ, ಮೆಯ್ವಳಿ, ಮೈವಳಿ, ಮೈವಱಿ (ನಾ). ೧. ಬಳಿ ; ಹತ್ತಿರ ; ಸಮೀಪ : ಅಱುವಸ್ಸಂ ತರಳಿಕೆ ಮೆಯ್ವಱಿಯಿಂ ಪಿಡಿದೊಪ್ಪನೆತ್ತಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ತಡಿಗಾಗಟ್ಟಿಶಂದೀ ಕೊಳದೊಳ್ ಸುರಿಬಾಯಿಸೆ (ಕಾರಂಪು. ೪೫೦) ; ವರಿಚಿತೆ ನೀಂ ತಳೋದರಿಗೆ ಮೆಯ್ವಱಿಯಿಂ ಮನಮಂ ತೊಡಂಕೆ ಸಾಂ ತುಂಪದಿನಿರ್ದು ನಿಂದಬಲನಾಜಿಸು (ಅಪಂಪು. ೦೦-೧೩). ೨. ವಶ ; ಅಧೀನ ; ಪತೋಟಿ : ಮದಕರಿಯು ಮೇಗಣಾ ಬದಗನ್ತಂತೆ ಮೆಯ್ವಱಿಗೆ ಸಂದಳಕಿಗೊಳಿಸುವಂತೆ ತ್ರುಟ್ಟಿಗೆ ತಂಪು ಮತಿಯಂ (ಅರಿಶ. ೪-೭೭ ಪ) ; ಪಾಸಪ ವಿಳಾಸಮೆ ಮೆಯ್ವಱಿಯಾದ ದೇವಿ ತಾಂ ಋತುಮತಿಯಪ್ಪೆ ದಚ್ಚರಿಜೀ (ಪ್ರದ್ಯು. ೪-೧೨). ೩. ಸಲುಗೆ ; ಸದರ ; ಅನುವಿದಮು : ಕುದಿವೆರ್ದೆಯೊಳ್ ಮುಲಬುಜಮನೊತ್ತಿ ತಳರ ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಯುಂ ಬೀಸಿ ಬಲಲ್ಕೆಯಂ ಕಳೆದು ಮೆಯ್ವಱಿಯಿಂ ತದ್ವ್ಯತ್ಕ್ರಾಂತಮಂ ಬೆಸಗೊಳ್ವುದುಂ (ಪಂಚಾಪ. ೦೦-೭೮ ಪ) ; ಆಗಳುದಾತ್ತರ್ . . . ತದ್ಭೂಪನಂ ಮೆಯ್ವಱಿಯಿಂ ಮಾತಾಡಿಸುತ್ತೊದ್ಯುನೆ ಸಹಪರಿಜನಂಗಳಂ ತಾಳ್ದಿ ನಿಂದರ್ (ಪಶ್ವ. ೨೫೬). ೪. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ; ಕೆಚ್ಚು : ಅಳವಿಗೆ ಸಾರ್ದನೇ ಬೆಜಗುವಾದನೆ ಮೆಯ್ವಱಿಯಿಂದೆ ಪೋರ್ದನೇ (ಪಾಪ. ೭-೨೯). ೫. ಕೋಪ ; ರೋಷ : ತಳೆದು ಕಣ್ಣೀರಂ ಕಯ್ಗುಬ್ಬಾವಬಲುಗೆ ಮಗನಂ ಮೆಯ್ವಱಿಯಿಂದವೆ ನುಡಿದನಂದು ತಾರಾಜೀಡಂ (ಶಾಂಶಾ. ೪೭೩). **ಮೆಯ್ವಳಿ** : ೧. ಕಯ್ವಳಿಯು ಜಯಶ್ರೀಯುಂ ಮೆಯ್ವಳಿಯು ಶ್ರೀಯುಮಿವರೆಬರುಂ ಬರ್ಪುಳ್ಳಂ ಸಯ್ವಳಿಯು ನಡದು (ಪಶ್ವ. XI. ೫೬ಪ್ರಶ. ೭೯-೨೦ ; ೧೩೫) ; ನೆಳಲಂತೆ ಮೆಯ್ವಳಿಗೆ ಸುವು . . . ಶುಶ್ರೂಷೆಗಳ ಮಾಡುವ . . . ಮಹಾಪಾತಿವ್ರತಾಜನಂ ಕಂಗೊಳಿಸಿತು (ಪಂಪ್ರ. ೨೦-೦೩). ೨. ಕಲಹ ದೇವತೆಗಳಿಗಮು ಪುಂತ್ರಿಗಳು ಮೆಯ್ವಳಿಯಲವರ ತಿಳುಪಿದರು (ಕಾಂಗಾಸಂ. ೦೭-೦೫೬). ೩. ಕಬ್ಬಮೂಡದ ಮೆಯ್ವಳಿಯುಂ ತ್ರಗಲ್ಪತಿಕರದರ್ಗೀವನು (ಪಶ್ವ. VII. ೫೫೦. ೦೭೭-೭೯ ; ೧೨೦೦). **ಮೈವಳಿ** : ೨. ಧರೆ ನಮಗೆ ವಶವರ್ತಿ ಖಂಡಿಯು ನಿಲಿ ನಮಗೆ ಮೈವಳಿ (ಕಾಬ್ಭಾ. ೨-೭) ; ಕಲಿಸುವನೊಜೆಯ ತನ್ನ ಮೈವಳಿಯೊಳು ನಿಲಿಪುವನನುಭವಿದ್ಯಾ (ಪಪ. ೩-೧೭) ; ಪುವಾಂಧ್ರುಂಧುರವರ್ಗಮಸ್ತಕ ಮ್ಮನಗಿದು ಪೊಸ್ಸಂಕುಶದೆ ಮೈವಳಿಗೆ ತರ್ಮ ಜೋದರ ಹಿಂಡು ನಡೆಗೊಂಮುವು (ಪಂಪ್ರ. ೦೦-೩೦). ೩. ಮುಂದಮೆಸಗಿ ಮೈವಳಿಯುಲಿ ಪುವನುಗೊಳಿಸಿ ಸೋಲ (ಪಪ. ೦೦-೫೦) ; ಪರಿಚಿತೆಯಾಗಿ ಮೈವಳಿಯೊಳಿತಿಗೆ ನೀನು ಪಿರಿಯಪಚಾರವಸೆಸಗಿ (ಅಪಂ. ೦೯-೧೦೭). ೪. ಆ ನರವಿಭುವಿ ನೋಲಗದ ಕೆಲಿಯುರ ಕೈಸನ್ನೆಗಳ ಮೈವಳಿಯ ಮಾತಿಂಗೇಳ್ದ ಕುಲ್ಲರುವಳದಿಕೆ ಬಲ್ಲರಿಗೆ ಪಜಗೇಸಲ್ಲವೇ (ತೊಡಣ. ೦-೪-೭೩). ೫. (ಆಲೋಚನೆ, ಕಾರ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಅನುಸರಣೆ ; ಮತ್ತದಂತಿಗಳೊಗ್ಗುವಿಡಿದು ಬಂದವು ಮಾವತಿಗರೆತ್ತ ತಗೆದಕ್ಕ ಬರುತೆ ಮೈವಳಿಯಾಗಿ ನಿಗೆವ.ಕಾರ್ಮುಗಿಲ ಮೋಹರದಂದದಿಂ (ಪಾಂಪ್ರ. ೦೫-೦೩) ; ದೇವ ವಿಸ್ಮಹ ನಮ್ಮ ದೀಪದ ಮೈವಳಿಯ ನೆಳಲಾನಲಾ ನೀವೇ ವಿಚಾರಿಸಿ ತಗಗೆ ಬೇಜನ್ಮತ್ರ ಗತಿಯುಂಟೆ (ತೊಡಣ. ೨-೩-೩೩). **ಮೈವಟ್ಟಿ** : ೩. ಮೈವಟ್ಟಿಯೊಳೆ ಮೇಲುದಂ ತೊಲಗ ನೂಂಕಿ ಕುಚಿದ್ವಯದೊಳ್ ಪಳಂಚಿ ಪೊಕ್ಕುಬೊಳಿಬಂದಾಡಿ ತೀಡಿದುದು ವಲ್ಲಭನಂತಿರೆ ಮುಂದಮಾರುತಂ (ಸೂಕ್ತಿ. ೯-೦೫೦). ೪. ರಾಮಂ ತನ್ನ ಕಿಱುದಮ್ಮನ ಬೀರದ ಮೈಸಿರಿಯ ಬಿಂಕದ ಮೈವಟ್ಟಿಯು ನುಗಿಗೆ ಸಂತಸಗೊಂಡು (ಪಾರ್ಶ್ವಚ. ೪೭-೪). [ಮೆಯ್ + ಬಟ್ಟಿ. /ತೆಲು. ಮೈವಡಿ=ಅನುಕೂಲ್ಯ, ನೇರ್ಪು, ರೀತಿ]

ಮೆಯ್ವಿಡಿ, ಮೈವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮೈತಾಳು ; ಸಾಕಾರವಾಗು : ಕರಮೆ ಮಂ[ಜುಗಿ ಮೆಯ್ವಿಡಿದುರಿವೆ] ನ್ನೀಯೆರ್ದ್ದುನಾಜಿಸಲ್[ನೀಂ]ಬಾಯೊಳ್ದಂ ಬಾಲಮನಪ್ಪಿಡಂ ದಯೆಗೆಯ್ವೇ (ಪಂಚಾಕ. ೯-೭೪) ; ಮೆಯ್ವಿಡಿದನುರಾಗ ರಸವೆ ಪೊಜಪೊಣ್ಮಿದುದೆನೆ ಮಾಣಿಕಗಂಡ ಬಡನಡುವಿನ ಭಾಮಿನಿ ತಳರ್ಗ್ಯ ದೊಳ್ ಪಿಡಿದಪರಂಜಿಯು ಸೆಳೆ . . . ವಿರಾಜಿಸಿತು (ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ೨-೪೩). **ಮೈವಿಡಿ** : ಕಡಲುರಿ ಮುಗಿಲುರಿ ಬಸದುರಿಗೂಡಿ ಮೈವಿಡಿದಂತಿರ್ದ ಸಿಗವ ಹೆಡ (ಪಾಂಪ್ರ. ೪-೩೨). [ಮೆಯ್ + ಪಿಡಿ]

ಮೆಯ್ವಿಡು, ಮೆಯ್ಯಿಡು, ಮೈವಿಡು, ಮೈವಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಗಿಡ, ಮರ ಮುಂತಾದುವು) ಕವಲೊಜೆ–ಟಿಸಿಲಾಗು : ಮೆಯ್ವಿಟ್ಟು ಕೆಯ್ವಿಟ್ಟಶೋಕೆ ಕರಂ ಪೋಲ್ತುದು ಮಿಂದು ನಿಂದು ಮುಡಿಯಂ ಬಿಟ್ಟಾಱಿಸುತ್ತಿರ್ದ್ದ ಕಾಮುಕಿಯಂ (ಪಾಂಪ್ರ. ೬-೦೬೪). ೨. ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ನಿರ್ಭೀತಿಯಿಂದಿರು : ''ಮೆಯ್ವಿಡು (ಮೆಯ್ + ಬಿಡು)—ನಿಶ್ಶಂಕತಾಯೋ (ನಿರ್ಭಯದಿಂದಿರು)'' (ಕಪಾಡ) ; ಎಸಗುಂ

ನಿರ್ಭರಚಂದ್ರಿಕಾಜಲದೊಳೊಂದ್ಲೀಲಾಜಿ ಮೆಯ್ದಟ್ಟು ಮಂಜಿನ ಕುಂತು ವನಿಯೊಳ್ ಪೊದಲ್ದು (ಕಾದಂಬ. ೨೫೬). ಪಿ. ಸಲುಗೆಯಿಂದಿರು : ಸದರದಿಂದ ವರ್ತಿಸು : ಮೆಯ್ದೆಸದಿಂ ಕೆಯ್ದೆಸದಿಂ ಬಾಯ್ದೆಸದಿಂ ಮಂತ್ರ ತಂತ್ರದಿಂದ ಸುಖಮಂ ಮೆಯ್ದಿಡೆ ವನಿತೆಗೆ ಪಡೆದಾ ಮೆಯ್ನೋಗಕ್ಕಳಿ ಸೋಲ್ವನೆಟ್ಟು ಪೊಜಂಗಂ (ಕಾಣ್ಮಕ. ೬೭). ೪. (?) : ಬಿಚ್ಚಿದ್ದು ಮೆಯ್ದಟ್ಟು ಸಿದ್ಧರಸಂ (ಹೊಂಗಾ. ೦೯೭೭, ಹಂಪಗ. ೮೮-೦೭ ; ?).

ಮೆಯ್ಪಡು : ಪಿ. ಆಶ್ರಯತಪ್ಪು : ಆಧಾರವಿಲ್ಲವಾಗು : ಕೊಟ್ಟನೆ ಬಿಳ್ಕೊಳಾ ಲಕ್ಷಾಂಗಿ ಸುಟ್ಟುರಯಿಂದೊಲವಿಳೆಯೊಳು ಲತೆ ಮೆಯ್ಪಟ್ಟುರುಳುವ ತೆಱನಾಯ್ತು (ಕೃಷ್ಣಾಂ. ೬-೭೯). ಮೈಪಿಡು : ಓ. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗು ; ಬೆದರು : ಥಟ್ಟು ಮುಂಬಿದು ಕೊಂಡ ಪೆಲನನು ಬಟ್ಟು ಹಿಂಗಿತು ನಮ್ಮ ಬಲ ಮೈಬಿಟ್ಟು ತಲೆದೋಱಿದನು ಸಾತ್ಯಕಿ ದೊರೆಗಳ್ದಿವಿನಲಿ (ಕುಚ್ಯ. ೬-೬). ಮೈವಿಡು : ೨. ಸುಗ್ಗರಾಣ್ಮನ ಘನಕರಿಘಟೆಗರ್ಜಾ ಬೇಸಗೆಯ ಬಿಸರಕ್ಕೆ ಬಸವಟ್ಟಿದುಃ ಬಾಯಾಜಿ. ಮುನ್ನೀರ ನೀರಂ ಕಂಡು . . . ಬೀರ್ದು, ಸೊರ್ದಿ ಪೋಪಡೆಯೊಳ್ ಮೈವಿಟ್ಟು. ಗೀಟ್ಟು(ಜಕಣಾಚ್ಯ. ೬-೦೦). ೩. ದೇಹವನ್ನು ಚಾಚು.—ನೀಡು : ಮುಳ್ಕಿನೆಯಂತೆ ಕ್ರೂರನಾಗಿ ಪಕ್ಕರಂತೆ ಮೈವಿಟ್ಟು (ರರ್ಜಾಖ್ಯ. ೨-೦೦೩). [ಮೆಯ್ + ಪಿಡು]

ಮೆಯ್ದಿರ್ (ಕ್ರಿ). ದೇಹವು ಕಂಪಿಸು : ಪುಲ್ಲಿಗಳ ಪಿಂಡೂಪಿಯದೊಡನೆ ಮೆಯ್ವಿದಿರುತ್ತೆ (ಕಾಂಕ್ತ. ೯-೦೬ ೮೫೪). [ಮೆಯ್ + ಪದಿರ್]

ಮೆಯ್ಪೊಕೆ (ನಾ). ದೇಹದ ಉಷ್ಣ : ಶರೀರ ತಾಪ : ನಿಸ್ಸ ಮೆಯ್ಪೊಂಕೆ ಬಿಂದೆಮಗಾಹಾರಮಪ್ಪಲ್ಲಿಯ ದೃಷ್ಟಾಳಂಗಳೆಲ್ಲಮಂ ಕೊರಗಿಸದಿರೆಂದು ಚಪ್ಪರಿಸುವಂತಿರ್ದ ಹಂಸ ಚಿಕ್ರವಾಕಂಗಳುಲಿವಕ್ಕೆ ಬೆಗಡುಗೊಂಬಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೫೫೪) ; ಒರ್ವ ಗಾಡಿಕಾರ್ತಿ ಸಂದನುಃ ಚೆಂದಂಬಡದ ಕೆಂದಳಿರ ಪಂದರಮಂ ಮೆಯ್ಪೊಂಕೆಗಂಜಿ ಪತ್ತೆಸಾರ್ದಿಂತೆಂದಳ್ (ಕ೭.ಚಾ. ೬೦).

[ಮೆಯ್ + ಬೆಂಕೆ]

ಮೆಯ್ವೆಚ್ಚು : ' ಮೆಯ್ವೆರ್ಚು[1] ' ನೋ.

ಮೆಯ್ವೆರಸು (ಕ್ರಿ). ಒಂದಾಗು : ಜೊತೆಗೂಡು : ಅಮಳ್ಳಕ್ಕಿಯಿಂದು ಮೆಯ್ವೆರಸುವ ಕೊಂತಗಾಜರಣಯಾಗಿರೆ ಬಂದು ಬಸಂತಸೋಲ್ದು ಸಂವರಣೆಯನೆದ್ದು ತೋಜ್ ತಲೆದೂಗಿಸಿದಂ ನನೆವಿಲ್ಲ ಬೀರನಾ (ಪ್ರ.ಗಾ: ೩೦೦) ; ನೆರೆದ ಪುಷ್ಕಿತ ಪದ್ಮಿನಿಯ ಮೆಯ್ವೆರಸಿದನು ವಾರುಣಿಯ (ಜಾದಂಬ. ೯-೦೮). [ಮೆಯ್ + ಬೆರಸು (<ಬೆರೆಪಿಸು)]

ಮೆಯ್ವೆರ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೈಯಮಿಬ್ಬಿಪಂತೆ ಮಾಡು : ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸು : ಚಲಕೇಶಪಾಶಸುಮಾಮೋದಾಸಾಸ್ತ್ಯಂಗರವ್ಯಗಳ್. . . ವಧೂಕವಂಬಕಮನೇಂ ಮೆಯ್ವರ್ಚಿಸಲ್ಕಾರ್ತುದೋ (ಕಾಪ್ಪ. ೦೦-೪೨). [ಮೆಯ್ವರ್ಚು + —ಇಸು]

ಮೆಯ್ವೆರ್ಚು[1], ಮೆಯ್ವೆಚ್ಚು, ಮೈವೆಚ್ಚು, ಮೈವೆರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಧಿಕವಾಗು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು : ಅತಿಶಯಿಸು : ಶೃಂಗಾರವಾರಾಶಿ ಘೋಂಕನೆ ಬೆಳ್ಗಂಗೆವರೆತ್ತೊ ಕಾಮನಜಿಮಮ್ರಿರ್ವ್ಚ]ತ್ತೊ (ಹರಿಶಾ. ೪-೮೨); ವಕ್ಷವಾತಂ ಪೀಸಂ ಮೆಯ್ವೆರ್ಚುವನ್ನಂ ಭುಮಿಯಿಳಿ ಸೆಡೆದಂ . . . ಗರುಡಂ (ಜಗಕ. ೦೩-೮೪) ; ವನಜಕೆಯ್ಯನಲರ್ಕಯುಂ ಸಮನಿಸುತ್ತೋರಂತೆ ಮೆಯ್ವೆರ್ಚಿ ತನ್ನನೆ ತೀಡಿತ್ತೆಸಸುಂ . . . ಶೀತಾನಿಳಂ (ಕಾಂಚಿತ್ಯ. ೦೦-೮೪). ೨. ಕೊಬ್ಬು ; ಬೀಗು : ಆಗಳ್ ಮೆಯ್ವೆರ್ಚಿ ಬಂದು ಪೆಣೆವ ಭೀಮನಕಳ ಸಹದೇವರುಮಂ ಶಲ್ಯಂ ವಿರಥರ್ಮಾಡಿ ಪಿಡಿದುಕೊಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೮೩-೧೦೫) ; ಪಲವುಂ ಶಾಸ್ತ್ರಮನೋದಿದ ಬಲದಿಂ ಮೆಯ್ವೆರ್ಚ್ ಗರ್ವದಿಂ (ರರ್ಜಾಖ್ಯ. ೩-೮೮). ೩. ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳು ; ಹಿಗ್ಗು : ಮತ್ತೊರ್ವಂ ತನ್ನನಾಳ್ದಂ ಪೆರ್ಮೆ ಪೊರೆದುದರ್ಕ ಶರಂ ಮೆಯ್ವೆರ್ಚ್ ಮಡಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೮೯ ಪ) ; ತನುಜಾತೋದಯಮಮ್ಮ ಪುಣ್ಯದಿನಮಂ ಮೆಯ್ವೆರ್ಚ್ ಕಾಣಲ್ಕೆ ನೋಡಲೊ (ಶುಕಮಾ. ೪-೦೦೩) : ರಾಜನ್ಯಕೋತ್ತರ ಮಾಗಳ್ ಪೊಗಬುತ್ತಿರಲ್ಕೆ ಪಿರಿದುಂ ಮಾದೇವಿ ಮೆಯ್ವರ್ಚಿದಳ್ (ಕಾಸಭಾ. ೬-೫೯). ೪. ಬೇರೆಮಿಸಾರು ; ಉಕ್ಕು : ಎರಡುಂ ಪಕ್ಕದ ಪಮ್ಮ ಪೇದಿಕೆಗಳಂ ಮೆಯ್ವರ್ಚಯುಂ ಕ್ಷೀರಸಾಗರಮುಲ್ಲಂಘಿಸದಂತೆ ಪೆರ್ಮ್ ವಡದುಂ ಧರ್ಮಾರ್ಥಮಾ ಕಾಮರಾಗರಸಮಂ ಮಿಱದೆ . . . ಭೂಚಕ್ರಮಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೫-೩೦) ; ಒಮೆರ್ ಬೆಳ್ಳಗೆಯೊಳ್ ನಕ್ಕು ಮೊರ್ಮೆ ಮೆಯ್ವರ್ಚಿ ನಲಿನಲಿದುಂ . . . ಗಂಗೆ ಕಂಗೊಳಿಸಲೊಡಂ (ರಾಮಾಖ್ಯ. ೩೦-೩೬). ಮೆಯ್ವೆಚ್ಚು : ಪಿ. ನಿಂದಿಸಿದಡದುವೆ ಕೊಡವೆಂದು ಮ(ಜಜಾಂ. ಮು)ಯ್ವೆಚ್ಚುಪಂ (ತುಳ. ೫೮. ೨೮-೦). ಜ. ವಿಜೃಂಭಿಸು ; ಮೆರೆ : [ಮೆ]ಚ್ಚದಳಂಗಳೀಗ ಕಲಿಬಿಮ್ಮಗೊಪ್ಪುಂಡ × × ಳೊಳ್ಬುರ್ವಿ ಮೆಯ್ವೆಚ್ಚದ ವೀರಲಕ್ಷ್ಮಿ (ಪಾರ್ಶ್ವ. XX. ೬೬-೬೫; ೧೧೫). ೬. ಹರಡು ; ಪಸರಿಸು : ತಮಮಿತ್ತಲು ಪಸರಿಸಿದುದಾ ಬ್ರಹ್ಮನೆಸುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದೊಂದೆ ಸಕಲಂ ವಿಮಾಜಿ ಮೆಯ್ವೆಚ್ಚದುದು (ತಿಪ್ಪ. ೪೯-೨೯). ಮೈವೆಚ್ಚು : ಪಿ. ಗಿರಿಜೇಶನರಮನೆಯನೊಳವೊಕ್ಕು ಬಿಡದೆ ಮೈವೆಚ್ಚುತಲಿ (ಅಚಲ. ೪-೬೨) : ಆ ಸುದತಿಯಾಲಿಂಗಿಸಿದ ನವಮೋಹವಾಯ್ತು ಮೈವೆಚ್ಚಿ ಕೈವಿಡಿದ ಪತಿಗೆ (ಸೋಮೇ. ೦-೬೨). ೪. ಶರಧಿ ತೆರೆಗಳಿ ಮೈವೆಚ್ಚಿ ನಾಕವ ಕಂಡುಳುತೊಪ್ಪಿದುದು (ಧಂಪ. ೪-೨೦). ಮೈವೆರ್ಚು : ೧. ಪವನವ್ಯೋಮ ಪಸುಂಧರಾಸಲಿಲತೇಜೋಲೀಲೆ ಮೈವೆರ್ಚಲುತ್ಸವಮಾದತ್ತು ಸಮಸ್ತ ಭೂತಳದೊಳ್ (ಜಗಕ. ೬-೬೭) : ಬಲಮಲ್ಲಿಂ ಕಡಿವಿಂಡುಮಾಯ್ತು ಪಜಯಂ ಮೈವೆರ್ಚಿರಲ್ ದುರ್ಯೋಧ ತಲೆದೋಜಿತ್ತು (ಪಚಂ. ೦-೬೪). ೨. ಏನನ್ನ ನುಡಿಯಂ ಕಡೆಗನ್ನೆ ಮತ್ಕಂಮತ್ಕಂ ಮುತ್ತ ಪೊಜ್ಜಾನಂತೆ ಮೈವೆರ್ಚವೆ ? (ಅಜಿತ. ೦-೦೨). [ಮೆಯ್ + ಪೆರ್ಚು]

ಮೆಯ್ವೆರ್ಚು[2] (ನಾ). ಸೊಕ್ಕು : ಗರ್ವ : ಮೆಯ್ವೆರ್ಚಿನಿಂ ದೇಹೋಹಂ ಎಂದಂಬುದಂ ಮಾಣಿಸಿ (ಪಜಿತ. ೦೫). [ಮೆಯ್ + ಪೆರ್ಚು]

ಮೆಯ್ವೆಲೆ (ನಾ). ದೇಹಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ವೇಶ್ಯೆಗೆ ತೆರುವ ಹಣ. – ಒತ್ತೆ : ಬೆಲೆವೆಣ್ಗಳ್ ನಿಚ್ಚಮುಮೆಯ್ವೆಲೆಯಾಯದ ಕಕ್ಕುದೋಜಿ ನೆಕಿವ ಬೊಜಂಗಂ ಸಲೆಯವಳ ಜೀವಪವನನಸಲೆ ಪೀರ್ವ ಭುಜಂಗನಲ್ಲೆ (ಕೃಪ. ೨೯-೦೩).

[ಮೆಯ್ + ಬೆಲೆ]

ಮೆಯ್ವೆಸ (ನಾ). ೧. ದೇಹವ ಕ್ರಿಯೆ : ತಱಿಂದಿರಿದಾಂತ ಮೆಯ್ವೆಸಂ ಸುತ್ತುವ ಬಲ್ಮು . . . ತಮ್ಮೊಳೆಯ್ದೆ ಮೆಯ್ತ್ತಿರೆ ಬಿಚ್ಚಿತಂ ಪೊಣರ್ದು ಪಂದೆರಡುಂ ಬಲದಂಕದಾನೆಗಳ್ (ಪಂಧ್ರಕ್ತ. ೦೦-೬೪). ೨. [ಕಾಮಶಾ] ಸ್ತ್ರೀಯ ಕಲಾಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸುವ ಕ್ರಿಯೆ : ಮೆಯ್ವೆಸದಿಂ ಕೆಯ್ವೆಸದಿಂ ಬಾಯ್ವೆಸದಿಂ ಪಂರತ್ರತಂತ್ರದಿಂದಂ ಸುಖಮಂ ಮೆಯ್ದಡೆ ವನಿತೆಗೆ ಪಡೆದಾ ಮೆಯ್ನೋಗಕ್ಕಳಿ ಸೋಲ್ವನೆಟ್ಟು ಪೊಜಂಗಂ (ಕಾಣ್ಮಕ. ೬೭). [ಮೆಯ್ + ಬೆಸ]

ಮೆಯ್ವೆಳಗು. ಮೈವೆಳಗು (ನಾ). ೧. (ಶರೀರದ) ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ: ಅಪ್ರಕಟಬಲಂಗಳ ಮಾಜಿಯೊಳಿರ್ದಳೆನೆ ಮೆಯ್ವೆಳಗಿಂ ನೆಜಿಮಜ್ಜಿಯಲಾ ದುರ್ದಿನ್ನಿಂಗೆನೆಯಂ (ಕಾಪಂಕ್ಷ. ೬೬೦) ; ಇರದೊಪ್ಪುವ ಪೊಸಚ್ಚಿನ್ನದ ತಗಡನೆ ಕರಮೆಸೆದುದು ಮೆಯ್ವೆಳಗು ವಮಿಂಪತಿಯಣಾಗಿನ ನಂದನಿಗೆ. (ಜಯಾಖ್ಯ. ೬-೫೩). ಮೈವೆಳಗು : ೧. ಚಂದ್ರನ ಪಾರಕಿಯ ಮೈವೆಳಗು ಮಸುಳಿದವು (ಹೊಂಗಾ. ೦-೦೯-೦) : ಬಾಲಸೂರ್ಯಭ ಪೋಲ್ವ ಮೈವೆಳಗಿನಿಂ ಪೊಳೆವುತೆ (ಪಪಪುಚ. ೦೨-೩). ೨. ಶೋಭೆ ; ಒಪ್ಪ : ಈಂತು ಪಂಪಾಪುರದ ಪೆಂಪಿನ ಮೈವೆಳಗಂ ಪೇಜ್ದು (ಅಜಿತ. ೬-೪೦ ಪ).

[ಮೆಯ್ + ಬೆಳಗು]

ಮೆಯ್ವೆಱು. ಮೈವೆರು. ಮೈವೆಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸು : ಪುಟ್ಟು : ಅರಲಿಜಾರಿಂಭ . . . ಅಚ್ಚರೆರು ಮರುಪುರುಪುಟ್ಟಾನ್ತಾ

ಮೆಯ್ಯೆತ್ತರು (ಶಬ್ದಾಂ. ೦೩-೬೪). ೨. ಮೈದಾಳು ; ಸಾಕಾರವಾಗು: ಉತ್ತಮತವಂಗಳಿಂದೆತ್ತುತ್ತಮಚೇಹರ್ ವಿದೇಹರಪ್ಪುದೞಂ ಮೆಯ್ಯೆತ್ತಪ್ಪರ್ಥತೆಯಂ ತಾಳ್ದಿತ್ತು ವಿದೇಹಂ ವಿದೇಹಮೆಂಬೀ ಪೆಸರಂ (ಆದಿಪು. ೦-೫೩) ; ಬಿಡಂಗು ಮೆಯ್ಯೆತ್ತಿರೆ ಕಾಲ ಪೊಂದೊಡರ ದೈತ್ಯರ ಹಾಹೆಗೊಪ್ಪೆ . . . ಗೋವಳರಾಯನ ಲೀಲೆ ರಂಜಿಕುಂ (ಪಗಪ. ೩-೮೩) ; ರನ್ನದ ನುಣ್ಗದಿರ್ ನೆಗೞ್ದು ನೀಳ್ದೊಂಡೊಂದಱಿಂಳ್ ಕೂಡಿ ಮೆಯ್ಯೆತ್ತಿರ್ದಿಂದಿರವಿಲ್ಲಿ ಪಾಂಗ ನೆನಸುಂ ದಾಂಬಟ್ಟಿಯೊಳ್ ಬೀಱ್ (ಕ೨೧. ೩೩). ೩. ಪ್ರಕಟವಾಗು: ತೋರು ; ಕಂಡುಬರು : ಕತ್ತುವ ಮಿಸೆ ಕಂಪಡರ್ದ ಕಣ್ . . . ಮೆಯ್ಯ್[ಣಾಂ. ಮೈವೆ]ತ್ತ ಬಮರ್ ಮನಂಗೊಳಿಸೆ (ಜಾಂತಿ. ೩-೩೮). ೪. ಒಪ್ಪು ; ಶೋಭಿಸು : ಕವಿಚ್ಯಾವರ್ತಿವಿಸರೇಂ ರನ್ನಂಗೆ ಮೆಯ್ಯೆತ್ತುದೋ (ಆದಿಪು. ೦-೩೩) ; ನಿರುತಂ ತನ್ನೊಳು ಮೆಯ್ಯೆತ್ತಿರೆ ನಾಸಿರದೆಂಟು ನಾಮಮುಂ (ಸಭಾಪ. ೦-೭೩). ೫. ಎಡೆಬಿಡದಂತಿರು ; ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರು : ಅತ್ತಿತ್ತಂ ವಿಸುಕದೆ ಮೆಯ್ಯೆತ್ತಿವ ವಿಸ್ಮಥಸುಖೋತ್ಪತ್ತಮೂಂಗದೂಳಿರುತಂ . . . ಕೋಕಂ (ನಿಶಿ. ೪-೭೬). **ಮೈವೆರು** : ೩. ಸವಿ ಮಮತೆ ಮೈವೆತ್ತಿಸುವು ವಾತಾಮಾತಿನಲಿ (ಪಾಪು. ೨೮-೩) ; ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಅತಂಕ ಅಸಹನೆಗಳಿರದೂ ಮೈವೆತ್ತಿದ್ದಿವು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೧೪). **ಮೈವೇಱು** : ೨. ಆ ಆದಿನಾರಾಯಣನಂತು ಮೈವೆತ್ತು ಪುಟ್ಟಿ . . . ಕಾದಿ ಬಂಡಣದೊಳನಿಬರಂ ಸೈಮಿಸಗಟ್ಟಿದುವು ಜನಮೆ ಎಂಗುಂ(ಪಾಪಪು. ೦೪-೯). [ಮೆಯ್+ ಪೆಱ್]

ಮೆಯ್ಯೊಗರ್, ಮೈವೊಗರ್ (ನಾ). = ಮೆಯ್ವೊಗ ೧ : ಬಾಲ್ಯಮಂ ನಟಿಯಿಸಿ ಲೀಲೆಯಿಂದಾಡುತ್ತ . . . . ಮೆಯ್ಯೊಗರಿಂ ತೋಗುತಿರ್ದ ನಾಲ್ವರ್ ಕುಮಾರರ್ಗೆ ಒಳೆಂಟುಪಜ್ಞಮಪ್ಪುದುಂ (ಪಾಪು. ೬-೭೦ ಪ). **ಮೈವೊಗರ್** : ಮೈವೊಗರ ಜಗನೆಯೊಳ್ ಕಂದಾವರೆ . . . ಈ ವಾರಿಜನಾಭನರುಣಪ್ರಸರೋಜಂ (ಪ್ರಕಂ. ೦೨-೮೭) [ಮೆಯ್+ ಪೊಗರ್]

ಮೆಯ್ಯೊಣರ್ (ಕ್ರಿ). ರಭಸದಿಂದ ಕಾದಾಡು. —ಸೊಣಸು : ಕ್ರಮದಿಂ ಮೆಯ್ಯೊಣರ್ದಾಜದಕ್ರಮದೆ ಮಾತಂ ಬಿಟ್ಟು ತನ್ನಿಟ್ಟ ಚಿಕ್ರವದುಂ ನೀಪ್ರಭಮೂಗೆ ಸಿಗ್ಗನೊಳಕೊಂಡು (ಪಾ. ೩೩. ೨೬೪-೩ ; ಪು. ೨೦೦) ; ವಿಧುವ ಪಗಯಪ್ಪ ರಾಹುವಿನೊಳ್ ಕಡುಪಿನಿಂ ತೊಡರ್ದು ಮೆಯ್ಯೊಣರ್ದಪ್ಪುದು (ಶಂಪ್ರಪು. ೯-೪೩ ಪ) ; ಕೈದುಗೊಳ್ಳದೆ ಕೆಲಸಾರ್ದು ಮೆಯ್ಯೊಣರ್ದು (ಗಪ್ರಪು. ೦೦೦೩). [ಮೆಯ್+ ಪೊಣರ್]

ಮೆಯ್ಯೊಣಱ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಮೆಯ್ಯೊಣರ್ : ರಥಕ್ಕೆವಾಯ್ದಡಿಗಿಡೆ ಮೆಯ್ಯೊಣಱ್ಚುವ ಮಹಾರಥರಾಜಿಯೊಳಂತಗುರ್ವಿನಚ್ಚುದಿವರೆ (ಹಂಪಣಾ. ೦೦-೦೦೪) ; ದಮಿತಕಾರಿ ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮಮೊಂದಱಿಂದಮೆ ಮೆಯ್ಯೊಣಱ್ಗೆಲ್ದ ತನ್ನ ಜಾಗದ ಭೋಗದ ಯಶೋರಾಶಿಯುಮಂ . . . ಪೊಗಟ್ಪುಸುವೆನೆಂದು ತಜಿಸಂದು (ಪಾಂತಿಪು. ೪-೩೩ ಪ). ' ೨. ದೇಹವನ್ನು ಚಾಚು, –ನೀಡು : ಭುಜಾವಂಡಂಗಳಂ ಸಾರ್ಚಿ ಬಿರ್ದಿಳಾಸಂಧಿಗೆ ಮೆಯ್ಯೊಣರ್ಚಿ ನೆಲೆಯಿಂದಕ್ಷೂಣಸತ್ತ್ವಂ . . . ಕೆಟ್ಟಂ . . . ಸಿದ್ಧಶೈಲೇಂದ್ರನಂ (ಶಂಪಾಪ. ೦೧-೯). [ಮೆಯ್+ ಪೊಣರ್ಚು]

ಮೆಯ್ಯೊರೆ (ಕ್ರಿ). ಸೇರು : ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು : ಚಿರುಚಾರುಗಂಧದೊಳ್ ಮೆಯ್ಯೊರೆದು ' ಪುರೋಡಾಶಪುಣ್ಯತರವರಿಮಳದೊಳ್ ಪೊರಳ್ದು . . . ಎಸಪುದು ಪ್ರಾವನಿಂತಪೋವನಪವನಂ(ಪಾಪು. ೩೨೦) ' ಅಂಭಃಕ್ರೀಡೆಯಿಂ ಮೆಯ್ಯೊರೆದ ಮದವ ತೀನೋಡ ನೀಡುಂ ಮನಂ ಮೆಚ್ಚುವಿನಂ ಪೊಕ್ಕಾಡಿ ಕಾಡಾನೆಗಳರೆ (ಪರ್ಪಕ್ಷ. ೦೦-೦೩). [ಮೆಯ್+ ಪೊರೆ]

ಮೆಯ್ಯೊಳೆಪು (ನಾ). = ಮೆಯ್ವೊಗ ೧ : ತಿಸರಂಗಳ ಪೀಳ್ದ ಡಾಳದಿಂ ಬಳಿದೆಸೆದಿರ್ದ ಸೆಳ್ಳುಗುರ ಮೆಯ್ಯೊಳೆಪಿಂ ಮಿಗೆ ಪರ್ಮೆವೆತ್ತು ಕಣ್ಗೊಳಿಪ ಆಕೆ (ಕ೨೧. ೬೯). [ಮೆಯ್+ ಪೊಳೆಪು (< ಪೊಳಪು)]

ಮೆಯ್ವೊಗ (ನಾ). ದೇಹಸುಖ ; ದೈಹಿಕಸಂತೋಷ : ಸಂಗಡ ವರ್ತವರೊಳ್ಸಿನಿಂದೆ ಮೆ ಯ್ಯೋ{ಯ್ವೋ}ಗಮಳುಂಬಮಪ್ಪ ಬಿಯಮಾಗರ್ದೆಗಂ ಬರೆ ಬರ್ಪ ಪಾಂಗಗುರ್ವಾಗಿರೆ (ಹಂಪಣಾ. ೪-೮೭); ಮೆಯ್ವೆಸದಿಂ ಕೆಯ್ವಸದಿಂ ಬಾಯ್ವಸದಿಂ . . . ವನಿತೆಗೆ ಪಡದಾ ಮೆಯ್ವೋಗಕ್ಕೆಳಸು ಸೋಲ್ವನಲ್ತುವೊಡಂಗಂ (ಶಾಕ್ಯಪ. ೬೭). ' ಮೈಭೋಗ ' ಪರಾ.

[ಮೆಯ್+ ಬೋಗ]

ಮೆಯ್ಸನ್ನೆ, ಮೈಸನ್ನೆ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಸ್ತ್ರೀಯ ಕಲಾಸ್ಥಾನಗಳ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ನೀಡುವ ಸಂಜ್ಞೆ.—ಸೂಚನೆ : ಕೈಸನ್ನೆಯಿಂದ ಕಾತರದಿಂದ ಪೊಯ್ದನು . . . ಮೆಯ್ಸ[ಣಾಂ. ಮೈಸ]ನ್ನೆಯಿಂದ ಚಿತ್ರದೊಳೊಡಗೂಡುವೆನ್ಯೆಸರಲಸ ಸಮರೂವ (ಪಾಪಪು. ೫೬-೦೧೦). **ಮೈಸನ್ನೆ** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ವಾತಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ಮೆಯ್+ ಸನ್ನೆ]

ಮೆಯ್ಸಲ್, ಮೈಸಲ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ದೇಹವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸು.—ಅರ್ಪಿಸು: ಬಂದೊಡೆ ಮೋಡೆ ಬಾರದೊಡೆ ದೂದವಿಯಂಟ್ಟುವೆ . . . ಸೈತಿರೆ ಸುರ್ಕ ಸುಯ್ವ ಮೆಯ್ಸಂ [ಣಾಂ. ಮೈಸಂ]ದವರ್ದಪ್ಪರಾತುರಿಸೆ (ಣಾಪಪು. ೦೦-೦೫೫). **ಮೈಸಲ್** : ೨. ದೇಹಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು : ಮೈಗೂಡು: ನಾನಾವರ್ಣದಿಂದ ವೀರವೃತ್ತಿ ಮೈಸಂದಿರಲ್ ಕಂಡು ಶಿವನೆತ್ತಿದಂ ಬೊಮ್ಮ ತಂದೆಯನಲ್ಲಿ (ಪೂರ್ಮಪು. ೦೬೬-೦೫). [ಮೆಯ್+ ಸರ್]

ಮೆಯ್ಸವಿ (ನಾ). ಶರೀರದ ಸೊಬಗು ; ದೇಹಸೌಂದರ್ಯ : ಬಾಯ್ಸವಿಗೆ ಮೆಯ್ಸವಿ ಕಣ್ಸವಿಯಪ್ಪ ರೂಪು (ಪೂಪು. ೬೮-ಪ್ರಹೊ); ಕಾಂಬೆಯೆಂದೆನ್ನ ಮೆಯ್ಸುವಿದೂ (ನಿಶಿ. ೪೮-೮೪).

[ಮೆಯ್+ ಸವಿ]

ಮೆಯ್ಸಾರ್, ಮೈಸ್ಸಾರ್ (ಕ್ರಿ). (ದೇಹವನ್ನು) ಸವಿಸಾಪಿಸು: ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗು : ಚಂದೆಟ್ಟಾಣ್ಮನ ಪತ್ನಿ ಸುರ್ಕ ಚಳಿಯಿಂ ಮೆಯ್ಸಾ[ಣಾಂ ಮೈಸಾ]ರ್ದು ತಾನಪ್ಪಿ ಸಂಚಳಿಸಲ್ (ಣಾಪಪು. ೪-೮೬); ಶಶಿಕಾಂತ ದೊಡ್ಡಂಗಲ್ಲೊಳ್ ತನ್ನ ಪಡಿನೆಳಲಂ ಕಂಡು ಮೆಯ್ಸಾ[ಣಾಂ. ಮೈಸಾ]ರ್ದು ನಿಂದು (ಪಾಪು. ೩-೪೫ ಪ). **ಮೈಸಾರ್** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗಗಳ ವಾತಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಮೆಯ್+ ಸಾರ್]

ಮೆಯ್ಸಾರ್ಚು, ಮೈಸಾರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ದೇಹವನ್ನು ಒಡ್ಡು, –ಅರ್ಪಿಸು : ಶರೀರವನ್ನು ಚಾಚು : ಕೃಷ್ಣಾಹಿಯ ಕೋಳ್ಗಿ ಬಿರ್ದುದಿರೊಳ್ ಮೆಯ್ಸಾರ್ಚಿ ಬಾಟ್ಟನ್ನರಾರ್ (ಹಂಪಣಾ. ೯-೬೯); ಅಂತು ಬಂದ ತೆಂಗಾಳಿಗೆ . . . ಕಂಪಂ ಮೆಚ್ಚುಗುಡುವಂತೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೆಯ್ಸಾರ್ಚಿ ಬಟ್ಟಾಯೇ ಬನಮಂ ನೋಡಲ್ಕೆಟ್ಟುಮೆಂದು ನನೆಯೆಂಪುಂ ಬಗೆಯೊಳ್ ನೆನೆಯುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಕ೨೧. ೬೬). ೨. ವಿಶಾಲವಾಗಿ ಹರಡು.—ಪ್ರಸರಿಸು : ಬಾಲರಸಾಲಂಗಳ ಮುಕರಂದಪರ್ವಜಲಕಣಮನುದಿರ್ಚಿ ಮೆಯ್ಸಾ[ಣಾಂ. ಮೈಸಾ]ರ್ಚಿ ಸರಳ ಶಾಖೆಗಳಂ ಪೊಕ್ಕತ್ತಿ (ಣಾಪಪು. ೩-೭೬ ಪ). **ಮೈಸಾರ್ಚು**: ೧. ದೀಪದ ಬಹುರೂಪಿಗಳಬ್ಜಾಂ ಮುಕ್ಕುಟಿಪ ಮುಂಡಾಡುವ ಕರ್ದುಂಕುವೊದವ. ಚಿಲ್ಲಕಿ ಮೈಸಾರ್ಚಿಯುಂ (ಶಾಪ್ರಪು. ೪-೮೩ ಪ). [ಮೆಯ್+ ಸಾರ್ಚು]

ಮೆಯ್ಸಿರಿ, ಮೈಸಿರಿ (ನಾ). ೧. ದೇಹದ ಸೊಬಗು.—ಚೆಲುವು : ದೇವನಿಕಾಯದೊಳ್ ನೆರೆವುದೊಂದುತ್ಸಾಹಮುಂ ತನ್ನ ಮೆಯ್ಸಿರಿ ಭಾಗ್ಯಂ ನೆರಮಪ್ಪುದೊಂದೆ ರಣದೊಳ್ (ಪಂಪಣಾ. ೦೦-೪೩); ಎಯ್ದೆ ಲೋಕಮಂ ಬಗೆಗೊಳಿಸಿತ್ತು ಮೆಯ್ಸಿರಿಯ ಸೊಂಪು ಧರಾರಮಣೇಶಪುತ್ರಿಯಾ (ಪರ್ಪಕ್ಷ. ೯-೪೨); ಜವ್ವನದೇರೊಳು ಗೆಲವಿನ ಗುಡಿಗಳ ಹೂರಿದ ಮೆಯ್ಸಿರಿ ಮೊಗ ಮಾಟ (ಪಚ್ಚ. ೩-೦೮). ೨. ಲಾವಣ್ಯ; ಶೋಭೆ : ವ್ಯಾದುವದ ಬಂಧವಂ ಬಗೆಯ ಭಾವದ ಮೆಯ್ಸಿರಿಯಂ ರಸಪ್ರವಾಹದ ನೆಲೆವೆರ್ಚನಿಂ

ಬಜೆದು ಧಾವಿಸಿ (ಕುಂಡಲಿ. ೦-೨೯); ಪುರುಳು ಲಕ್ಷಣಮುಂ ಮೆಯ್ಸಿರಿಯುಂ ತಳ್ಪಸೆಯಿ ಪೇಳ್ದ ಕಬ್ಬಂ . . . ರನ್ನದಂತೆರ್ದೆವುಗದೇ (ಕ್ಷತ್ರಿ. ೬). ೩. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಸತ್ತ್ವ : ಜವನಧಿಕಾರಂ ಮಿಱ್ಪುವ ಜವಕ್ಕ ಪೊಗಂದಿರುಪೆ ಕೊಲ್ವ ಮೆಯ್ಸಿರಿ ನೆಲಸಿಕ್ಕವನೊಂದು ಗದೆಯೊಳ್ (ಜಗ. ೯-೧೩) : ಕದನಕರ್ಕಾದ ಮೆಯ್ಸಿರಿಯು ರಾವ್ತರ್ ಮೂವ್ತರ್ ಬಳಸಿ ಪೇಡದಿಸ್ಸು ಬರಲ್ (ಕಂಪ್ರ. ೪೬-೬೨). **ಮೈಸಿರಿ** : ೧. ಸಿರಿಯ ಬೊಗರಪದ ಪೊಸ ಮೈಸಿರಿಯಿನಿಕುಂ ಪುಗೊಳಂಗಳ್ (ಕುಂಬಾಮಾ. ೦-೬೪): ಹರಿದ ಪರಿಷಣದಾನನದ ಮೈಸಿರಿಯಜ್ಜಿದು ಕೈಮುಗಿದು . . . ಕೇಳದ ನವನಿಜೇಶ್ವರನ (ಕೂರಣಾ. ೪-೬-೨೩); ತನ್ನ ಕಿಱುವಮ್ಮನ ಬೀರದ ಮೈಸಿರಿಯು ಬಿಂಕದ ಮೈವಳೆಯ ಮಡಿಗೆ ಸಂತಸಂಗೊಂಡು (ಜಾಮಾಕೃ. ೪೭-೪). ೩. ಸುಘಟರ ವೀರವೃತ್ತಿಯ ಬಲ್ಲ ಮಾನ್ಯರ ಮೈಸಿರಿಯ ತಿಳಿವ (ಕಾಕ್ಕಾಕೃ. ೩-೨೨); ರಾಶರಥಿಸುತ ಆ ಸರೋಜಾಂಬಕನು ವಿನಯದಲಧಿಕ ತೇಜದಲಿ ಕೇಳ್ ಕರ್ಪಿಯ ಮೈಸಿರಿಯ ಮಿಕ್ಕಪು (ಕೂರಣಾ. ೨-೪-೦೩).

[ಮೆಯ್ + ಸಿರಿ]

ಮೆಯ್ಸಿರಿಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಬೆಲುವನ್ನು ಕಾಣು : ಸೊಬಗನ್ನು ನೋಡು : ನಾರಿಯರ ಬಟ್ಟಮೊಗದ ಮೆಯ್ಸಿರಿಗಂಡು (ಕ್ಷತ್ರಿ. ೬-೭೭).

[ಮೆಯ್ಸಿರಿ + ಕಾಣ್]

ಮೆಯ್ಸಿರಿಗುಂದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೊಬಗನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸು : ವದನವಮತಾಂಗುವಂ ಮೆಯ್ಸಿರಿಗುಂದಿಪ ಮೃದುತರಗಮನಂ (ಜಯಂಪ. ೨-೬).

[ಮೆಯ್ಸಿರಿ + ಕುಂದಿಸು]

ಮೆಯ್ಸಿರಿಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಾಗು; ಸತ್ತ್ವಗುಂದು : ಮೆಯ್ಸಿರಿ ಗೆಟ್ಟವಿಂತು ನೆಲದೊಳ್ ಪಾಣ್ಗುಂದಿ ನಿಂದಿರ್ದರ್ (ಕ್ಕಾಣಾ. ೦೬೨).

[ಮೆಯ್ಸಿರಿ + ಕೆಡು]

ಮೆಯ್ಸಿರಿವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಬೆಲುವನ್ನು ಪಡೆ : ಶೋಭೆಗೊಳ್ಳು : ಮೆಯ್ಸಿರಿ ವೆಱ್ಪ ತಲ್ಲಲಿಂ ಪೆಟ್ಟವಮೊಂದು ದಿಟ್ಟಿಗೆಡಯಾದುದು ತೊಟ್ಟನೆ ಕರ್ವುವಿಲ್ಲನಾ (ಕ್ಕಾಣಾ. ೨೨೦). [ಮೆಯ್ಸಿರಿ + ಪೆಱು]

ಮೆಯ್ಯುಕ ' ಮೆಯ್ಯೊಗ ' ನೋ.

ಮೆಯ್ಯುಸುಖ. ಮೈಸುಖ (ನಾ). ೧. [ಕಾಮಶಾ] ಕಾಮಸುಖ : ಭೋಗ : ಪೊಸದುಡು ನಿಚ್ಚನಿಚ್ಚಂ ಪೊಸಗಂಡರ್ . . . ಭಾವಿಸುವಂದು ಮೆಯ್ಯುಸಂ ರಂಜಿಸೆ ಬೆರೆವೆಣ್ಗಕ್ಕುಮುಬಾದ ಸತಿದುರ್ಗಾಟೀ (ಕಪೂಣ್ಯ. ೬-೦೩೨). **ಮೈಸುಖ** : ೨. ದೇಹಕ್ಕೆ ಹಿತಕರವಾದುದು : ಸಮ್ಯ ಜನಾಂಗದವರ ತಾರತಮ್ಯಪಟ್ಟಿದುಲ್ಲಿ ಮೈಸುಖಕ್ಕಿಂತ ಮನಸ್ಸಿನ ಸುಖ ಬೊಡ್ಡದು (ಶಾಕಥ. ೬).

[ಮೆಯ್ + ಸುಖ]

ಮೆಯ್ಯುಸಡು. ಮೈಸುಡು (ಕ್ರಿ). ದೇಹವನ್ನು ತಾಪಗೊಳಿಸು : ಮೆಯ್ಯುಸಡುವ ಬಿಸಿ ನೋಡಿ ಹಕ್ಕವಳ್ . . . ಕಾಡಿಗೆ ಪೋದೆಬೀಕಯಿಂದೆನಲು (ಕಾಬಾಕೃ. ೦೩೨-೨೩). **ಮೈಸುಡು** : ಶಿವತ್ತು ಮೈಸುಡಾವರಣಬಿಸಲು ಇದೆ (ಕೂಪ).

ಮೈಸುಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು = ಉರಿ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ದೇಹವನ್ನು ತಾಪಗೊಳಿಸು : ಹುಲಿ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ನರಿ ಮೈಸುಟ್ಟುಕೊಂಡ ಹಾಗೆ (ಗಾಪ).

[ಮೆಯ್ + ಸುಡು]

ಮೆಯ್ಸೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪೆಮ್ಮೆಟ್ಟು ; ಹೆದರು : ಮುರವಿದ್ವಂಸನಂಜಿ ಮೆಯ್ಸಸೆದೆಂ ಬೆನ್ನಂ ಪತ್ತುವೇ ಪತ್ತುವೇ (ಜಗ. ೬-೨೭).

[ಮೆಯ್ + ಸೆಡೆ]

ಮೆಯ್ಯೊಂಕು೧ ' ಮೆಯ್ಯೋಂಕು೧ ' ನೋ.

ಮೆಯ್ಯೊಂಕು೨ ' ಮೆಯ್ಯೋಂಕು೨ ' ನೋ.

ಮೆಯ್ಯೊಕ ' ಮೆಯ್ಯೊಗ ' ನೋ.

ಮೆಯ್ಯೊಗ. ಮೆಯ್ಯುಕ, ಮೆಯ್ಯೊಕ (ನಾ). ದೇಹದೆ ಸುಖ. -ಸಂತೋಷ: ಅಲಸದೆ ಪಾಡಿ ಬೇಸಬೆದೆ ಸಾಲ್ಗುಮಿದೆನ್ನದೆ ಮೆಯ್ಯೊಗಕ್ಕೆ ಪಂಬಲಿಸದೆ (ಕಂಪಣಾ. ೦-೦೩೬) ; ಇಷ್ಟತ್ತಯ್ದಾಸಿರವರ್ಷಂ ಸಿರಿ ಮೆಯ್ಯೊಗಮಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯೊಳ್ ಭೋಗಿಸಿದಲ್ (ಶಾಂಪು. ೦೦-೩೬). **ಮೆಯ್ಯುಕ** : ಅಕ್ಕರಗೊಟ್ಟಿಯುಂ ಚದುರರೊಳ್ಳಾತುಂ ಕುಳಿರ್ ಕೋಲ್ಪು ಜೊಂಪಮುಮೇಮೇಲ್ಪುದನುಳ್ಳ ಮೆಯ್ಯುಕಮುಮಿಂತೆನ್ನಂ ಕರಂ ನೋಡಿ ನಾಡೆ ಮನಂಗೊಂಡಿರೆ ತಂಕನಾಡ ಮಜಿಯಲ್ಕಿನ್ನೇಂ ಮನಂ ಬರ್ಕುಮೇ (ಕಂಪಣಾ. ೪-೩೦). **ಮೆಯ್ಯೊಕ**: ಬಗೆಯದೆ ಮೆಯ್ಯೊಕ[ಕಾಣಾ. ಗ]ಮಂ ಬಗೆ ಪಗೆಮರ ಕಡುರ್ಮೆಗಂ (ಕಂಪಣಾ. ೩-೩೩). [ಮೆಯ್ + ಸೊಗ]

ಮೆಯ್ಯೊಬಗು. ಮೈಸೊಬಗು (ನಾ). ದೇಹದ ಸೌಂದರ್ಯ : ಬಾಯ್ಸವಿಗೆ ಮೆಯ್ಯೊಬಗು[ಕಾಣಾ. ಮೆಯ್ಸವಿ] (ಕಪು. ೬೪ ಪ್ರಪೂ).

ಮೈಸೊಬಗು : ಕಂಗಳ ಕಾಂತಿ ಮೊಗೆಯಲು. ಮಿಱರ ಮೈಸೊಬಗ (ಕಂಪ. ೫೪-೦೩೦). [ಮೆಯ್ + ಸೊಬಗು]

ಮೆಯ್ಯೋಂಕು೧, ಮೆಯ್ಯೊಂಕು೧, ಮೈಸೋಂಕು, ಮೈಸೋಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ದೇಹವನ್ನು ಮುಟ್ಟು : ಶರೀರವನ್ನು ತಾಕು : ಅಭೀಳ ಮಹಾವಾವಾಗ್ನಿ ವೇಮ್ಯೋಂಕೆಧ ತೆಱವೆ ತರುಣ್ಯೋಮದು ಸಾರ್ದ್ರವತ್ಸಾಳಿ ಮುರುಂಟಿತ್ತು (ಕುಬಾಚ. ೬-೦೦೯) ; ಕುಳಿರ್ವ ಕರದ ಚಂದ್ರ ತಂಗಾಳಿ ಮೆಯ್ಯೋಂಕೆ ಸುಳಿದುದು ಹರಸ ಸಮ್ಮುಖಿಕೆ (ಕೂಚಪ. ೭-೧). **ಮೆಯ್ಯೊಂಕು**೧ : ೧. ತಿಱಿಪದಿರ್ ಮೆಯ್ಯೊಂಕದಿರ್ ಕೈಗಳಂ ಮುಗಿದಿರ್ (ಕ್ಕಾಣಾ. ೦೩೩) ; **ಮೈಸೋಂಕು** : ೧. ಮಾಂದೇಹದನುಜರೊಡನೆ ಕಾದಲು ರಕ್ತದಿಂದು ಮೈಸೋಂಕಿ ಕಿಂಪಾಗೆ ಮುಂದದ ತೊಳೆವೊಲು ಪಶ್ಚಿಮಾಂಬುಧಿಗನಸಂದಿಳಿದನು (ಕಂಪಣಾ. ೫-೦೩೩). **ಮೈಸೋಕು** : ೨. ಎದುರಿಸು ; ಮೇಲೆಬೀಳ್ದು : ಆ ತಿರಿಟ ವ್ಯಕೋದರರು ಮೈಸೋಕಿದರೆ ಸಂತೋಷ (ಕುಬಾಕೃಕ್ಷೇ. ೩-೧೬).

[ಮೆಯ್ + ಸೋಂಕು೧]

ಮೆಯ್ಯೋಂಕು೨. ಮೆಯ್ಯೊಂಕು೨ (ನಾ). ಶರೀರದ ಸಾಮಿಪ್ಯ : ಮಬ್ಬಿಸಿದುದು ಮೆಯ್ಯೋಂಕಿನ ಹರವಸವನಜೀವುಮನರರಿ (ಕಂಪ್ರತಿ. ೬-೧೬).

ಮೆಯ್ಯೊಂಕು೨ : ಮೆಯ್ಯೊಂಕು. ಬಾಯ್ಸವಿ. ಕಯ್ಯೊರೆ (ಕಾಚಕೃ. ೬೨ ಆಡಾ)।

[ಮೆಯ್ + ಸೋಂಕು೨]

ಮೆರಗು ' ಮೆರುಗು೨ ' ನೋ.

ಮೆರತ ' ಪೆರತ ' ನೋ.

ಮೆರಪು ' ಮೆರ್ಪು ' ನೋ.

ಮೆರವಣಿ ' ಮೆಱವಣಿ ' ನೋ.

ಮೆರವಣಿಗೆ ' ಮೆಱವಣಿಗೆ ' ನೋ.

ಮೆರವಳಿಗೆ ' ಮೆಱವಣಿಗೆ ' ನೋ.

ಮೆರಸು ' ಮೆಱಿಯಿಸು ' ನೋ.

ಮೆರಿ (ಕ್ರಿ). ಕುಟ್ಟು ; ತೊಳಸು : ಮುತ್ತಿರು ಮೆರಿಯುರಿ ಮುಮ್ಮುಕಿಮ್ಮು ಕೇರರೆ . . . ಬಜ್ರ ಮೆರಿಯಲು ಮೂಪರನ್ನಿಲ್ಲಿ ಅವೇಕ್ಷಿಸಿದ (ಸಂಕೋಪ. ೦೧೪). [?]

ಮೆರುಗು೧ (ಕ್ರಿ). ಮೆರೆ : ವಿಜೃಂಭಿಸು ; ವಿಶ್ವರ್ಯ, ವೈಭವಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಾನೈಪುಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೆರುಗುವ ಶ್ರೀದೇವಿಯು ಪಟ್ಟಿರೇ ? (ಶ್ರೀಣಾಮು. ೦೨) ; ಮೈಸೂರಿನ ಹೊಸ ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಮೆರುಗುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಶ್ರೀಣಾಮು. ೬೦). ' ಮಿಱುಗು೧ ' ಪರಾ. [←ತೆಲು. ಮೆಜುಗು]

ಮೆರುಗು೨. ಮೆರಗು (ನಾ). ೧. ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ : ವಾರ್ನಿಷ್ ಹಾಕಿದ ಮೇಲೆ ಆ ಪಟಗಳಿಗೆ ಮೆರುಗು ಬಂದಿದೆ (ಕೂಪ). ೨. ಗಿಲೀಟು; ಲೇಪನ ವಸ್ತು: ಅವೆರಡೂ ಚಿನ್ನದ ಮೆರುಗು ಹಾಕಿದ ಬಳೆಗಳು (ಕೂಪ). ೩. ಶೋಭೆ ; ಕಳೆ : ಸುಧಾ ಮಂತ್ರು ಶೀಲೂ . . . ಆ ಪುಜೆಗೊಂದು

ವಿಶೇಷ ಮೆರುಗನ್ನು ತಂದೊಡ್ಡಿದ್ದರು (ಶಾಶಾ. ೦೩೭) ; ಅವನ ಈ ವಿದ್ಯೆಗೆ ಮೆರುಗು ಕೊಟ್ಟವರೂ ನೀವೇ (ಪಚಾ. ೬೨). **ಮೆರಗು** : ೧. ಮಂಚ ಕುರ್ಚಿ ಮೇಜುಗಳನ್ನು . . . ಮೆದುವಾದ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಉಜ್ಜುದರಿ. ಅವಕ್ಕೆ ನುಣುಪು ಮತ್ತು ಮೆರಗು ಬರುತ್ತವೆ (ಕ್ಷಪ್ರ. ೦೬೪). ೩. ಬಾಸಿಂಗ ಈಗ ಲಲಿತೆಯ ಮುಖಕ್ಕೆ ಮೆರಗು ಕೊಡುತ್ತಿತ್ತು (ಅಂಪಚ. ೬೪). 'ಮಿಡಿಗು₂' ಪರಾ. [< ಮೆರುಗು₁ / ತಮಿ. ಮೆರುಕು; ತುಳು. ಮೆರ್ಪು ; ತೆಲು. ಮೆಱುಗು]

ಮೆರುಗೆಣ್ಣೆ (ನಾ). ಮರ ಮೊದಲಾದ ಸಾಮಾನುಗಳಿಗೆ ಹೊಳಪು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಎಣ್ಣೆ ; ವಾರ್ನಿಷು : ಬರ್ಮಾದೇಶದಲ್ಲಿ ಮೆರುಗೆಣ್ಣೆ (ವಾರ್ನಿಷು) ಬಳಿದ ಇಂಥ ಫಲಕಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯ (ಪಾಡಿ. ೦೮) ; ರಾಳವನ್ನು ಅಗಸೆಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿಯೋ ಸ್ಪಿರಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿಯೋ ದ್ರಾವಣಮಾಡಿ ಮೆರುಗೆಣ್ಣೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪಂಜಾ. ೬೨೬). [ಮೆರುಗು₂ + ಎಣ್ಣೆ. / ತಮಿ. ಮೆರುಕೆಣ್ಣೆ]

ಮೆರೆ 'ಮೆಱೆ' ನೋ.

ಮೆರೆಗೋಲು 'ಮೆಱೆಗೋಲು' ನೋ.

ಮೆರೆಗೋಲು 'ಮೆಱೆಗೋಲು' ನೋ.

ಮೆರೆತ, ಮೆರತ (ನಾ). ೧. ಉತ್ಸವ : ಮೆರವಣಿಗೆ : ನಮ್ಮೂರಿನ ಜೀವಾಳವಾದ ಹಾಡುಪಾಡುಗಳು, ಕುಣಿತ ಮೆರೆತಗಳು ಕಣ್ಮರೆಯಾದರೆ ಉಳಿಯುವುದೇನು ? (ಸಪ್ರ. ೦೮). ೨. ಪ್ರದರ್ಶನ : ಬಿಸಿರಾಡಂಬರ : ನಿಮ್ಮಂಥ ಹೇಡಿಗಳಿಗಾದ್ರೆ ಆವೆಲ್ಲಾ ಮೆರೆತಾ ಬೇಕು. ನನಗ್ಯಾಕೆ (ಬಾಗಿ. ೬೬). **ಮೆರತ** : ೨. ಆಶನಗೆ ಮೆರತದ ಮರುಳೊ ಇದೆ, ಹೊಗಳಿಕೆಯ ಹುಚ್ಚೂ ಇದೆ (ಕ್ಷಕ್ಷ. ೩ ಹುಬ್ಬ). [ಮೆರೆ (<ಮೆಱೆ) + — ತ್ತ]

ಮೆರೆಯಿಸು 'ಮೆಱೆಯಿಸು' ನೋ.

ಮೆರೆವಣಿಗೆ 'ಮೆಱವಣಿಗೆ' ನೋ.

ಮೆರೆಸು 'ಮೆಱೆಸು' ನೋ.

Δಮೆಱುಗು 'ಮುಚ್ಚು₂' ನೋ.

ಮೆಷ್ಟು. ಮೆರಪು (ನಾ). ೧. (ಕರಾ) ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಡುವ ಸಾಧನ ; ಗಳಗೆ (?) : ಒಳಆಂಗಣದ ಒಂದು ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಅಕ್ಕಿ ತುಂಬಿಸುವ ಮೆಷ್ಟಿತ್ತು (ಶಿಶಾಲಾ. ೬೫) ; ಎರಡೆರಡು ಮೆಳ್ಳಗಳ ಅಂಗಡಿಯಿದು. ಅದಂದರಿಂದಲೇ ಕತ್ತಲು ತುಂಬಿದ್ದು (ಪಾಡುಪಾ. ೨೬). **ಮೆರಪು** : ೨. (ಕರಾ) ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಇಡಲು ಕೊರೆದ ಕಿಂಡಿ. [?]

ಮೆರ್ಯದೆಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಸುಂಕ ಮೆರ್ಯದೆಜಿ ಸನ್ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ದೂಷಕ್ಕೆಯೂ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮ (ಅಶಾ. VIII, ೩೨೦. ೦೩೭-೪ : 1272). [ಮೆರ್ಯ್ + ತೆಜಿ್]

ಮೆಲ್$_{1,2}$ ಮೆಲಿ. ಮೆಲು$_3$. ಮೆಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ). ಮೆದ್ದು. ಮೆಲ್ದು (ಭೂತಕೃ). ಮೆಲ್ವ(ಭವಿಕೃ). ೧. ತಿನ್ನು : ವಸಕಿ ಮೆಲ್ಲದೆ ಲಲಿತಾಲ್ಲೀ ಪಲ್ಲವಮಂ ಸ್ಮರಪಥದಿಂದಿರ್ದುದು (ಶಬಾ. ೩-೬): ಇಜಾ ಶಜಿ ಕೊಲ್ ಮೆಲ್ (ಅಪೃ. ೩-೧೩) ; ಹಣ್ಣು ಮೆದ್ದ ಬಳಿಕ ಆ ಮರವನಾರು ತಱ್ದರೇನು (ಪಾಶಾರಾ. ೨. ೧೪೦೦೩) ; ನಿಮದ ಲಡ್ಡುಗೆ ಮೆದ್ದಿತು ಕೂಸು (ಶ್ರೀಂವಿ. ೦-೦೧೩-೨). ಮೆಲೆ : ೧. ಅಬ್ಬರದೆ ಸುಖವಿಲ್ಲ ಮೆಲೆದರೆ ರುಚಿಯಿಲ್ಲ (ಪಾಪ. ೦೨೩) ; ನಿಂಬಿಸುಪಶ್ರದೂಳಾ ಬಜೆಯಂ ಪೆರಸದನಡಸಿ ಮೆಲಿದು (ಪಮಾರ. ೦೦-೨೩). ಮೆಲ್ವು$_1$: ೧. ಆವಕೆಯ ಭಾಗಂ ಬಾಯಿಂ ಕಡಿದೊದದಂ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಮೆಲ್ವುವರ್ಮೂರ್ಧರ್ (ಪಪಾಚ. ೦೨-೬) ; ಮೆಲ್ವುವೆಂಬ ಲೋಮಚೂರ್ಣಪುಟಂ (ಪಪಾ. ೬-೬೨) ; ಕೋಲಾಪ ಕೈಯೊಳು ಪುಚೆ ಮೆಲುವ ಬಾಯೊಳು ಮಂತ್ರ (ಸಪಣ್ಣ. ೦೭೬). **ಮೆಲ್ಲು** : ೧. ಸುತಿ . . . ಬೆಳ್ಳೆಲೆಯ ಮೆಲ್ಲುತೆ ಸುಗಂಧಿ ಬಂದಳು ದಿವಾಣಕ್ಕೆ (ಪೀಚಪ. ೨೭-೭) : ಜೀರಿಗೆಯಂ ಪುನಿರ್ದು ಪುಡಿಮಾಡಿ ಬ್ಲಿವರಿ . . . ಮೆಲ್ಲಲು ಭರ್ಜ್ಜರಿ ಬಿಡುವುದು (ಸಪ್ರ. ೭೪) ; ಪೊಸರು ಅಪಲಕ್ಕೆ ಮೆಲ್ಲಾಪದು. ಹುಟ್ಟು ಮುಕ್ಕುವದು (ಪಮಾಚ. ೬೭). ೨. (ಆಲಂ) ಮೆಲುಕಾಡಿಸು ; ಹಿಂದಿನದನ್ನು ನೆನಪು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಗತಕಾಲದ ವೈಭವವನ್ನು ಮೆಲ್ಲುತ್ತಿರುವ ಜನಾಂಗ ನಾವಾಗಕೂಡದು (ಚಾಕಥ. ೩೨೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮೆಲ್ ; ಮಲ. ಮೆಲ್ಲು ; ತುಳು. ಮೆಲಿ = ಹಿಟ್ಟಿನಂತೆ ನಾದು ; ತೆಲು. ಮೆಕ್ಕು ; ಕೋತ. ಮೆಕ್ = ಜಗಿಯುವಿಕೆ ; ತೋದ. ಮೆಲ್ = ಜಗಿಯುವಿಕೆ]

ಮೆಲ್$_2$, ಮೆಲ್ಲು (ಗು). ೧. ವ್ಯಕ್ತವಾದ ; ಮೆತ್ತನೆಯ : ಕೋಮಲವಾದ: 'ಮೆಲ್ಲಯ್' . 'ಮೆಲ್ಲಾಸು' ಪರಾ. ೨. ಇಂಪಾದ: ಮಧುರವಾದ : 'ಮೆಲ್ಲುಲ್ಲಿ' ಪರಾ. ೩. ಸಾವಕಾಶವಾದ : ನಿಧಾನವಾದ : 'ಮೆಲ್ಲಡೆ' ಪರಾ. ೪. ಸಣ್ಣ : ಚಿಕ್ಕ : ' ಮೆಲ್ಲುಟುಕು ' ಪರಾ. ೫. ಕೆಳಸ್ವರದ: ತಗ್ಗಿನ: ' ಮೆಲ್ಬನಿ ' ಪರಾ. **ಮೆಲ್ಲು**: ೨. ' ಮೆಲುನುಡಿ ' ಪರಾ. ೩. ' ಮೆಲುನಡೆ ' ಪರಾ. ೫. ' ಮೆಲುನುಡಿ' ಪರಾ. ೬. ತೀಕ್ಷ್ಣವಲ್ಲದ ; ಹಿತವಾದ: 'ಮೆಲುಗಿಚ್ಚು' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಮೆಲ್ ; ತುಳು. ತೆಲು. ಮೆಲ್ಲ: ಕೊಡ. ಮೆಲ್ಲ]

ಮೆಲಕಾಡಿಸು 'ಮಲುಕಾಡಿಸು' ನೋ.

ಮೆಲಕಾಡು ' ಮಲ್ಕಾಡು ' ನೋ.

ಮೆಲಕು ' ಮೆಲ್ಕು ' ನೋ.

ಮೆಲಿ ' ಮೆಲ್$_1$ ' ನೋ.

ಮೆಲಿಸು. ಮೆಲ್ಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿನ್ನಿಸು : ಉಣ್ಣಿಸು : ಕಲ್ಲ ನಂದಿಗೆ ಕಬ್ಬು ಮೆಲಿಸಿದನು (ಕಚಾ. ೦-೦೮); ಎಣ್ಣೆಯು ತಲೆಗೂಡಿಮದಿಲ್ಲ ನೊರೆಮಾಲು ಬೇಕೆಯ ಪೆರಿಸಿದುದಿಲ್ಲ (ಪೀಚಪ. ೪-೫೦): ದೊರೆತ ದೋರಿಪಣ್ಣಾಸವನಿಗೆ ಮೆಲಿಸುವೆ (ಗಿಇಂ. ೬೦-೬೨). **ಮೆಲ್ಲಿಸು** : ಕಜ್ಜಾಯ ತಾಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆಯು ಕೊಜ್ಜಿ ಮರಿಗೆ ಮೆಲ್ಲಿಸುತೆ ವಿಕ್ಕಿಂದ ಜಾಗಿಲಜ್ಜಿಯರಿಗೆ ತುತ್ತಿಸಿದ (ಪೀಚಪ. ೦೮-೦೯) ; ಪ್ರಕಂಪಾಜನನಿಗೆ ಹಣ್ಣಾಹಂಪಲು ಮೆಲ್ಲಿಸಿ . . . ಕಳುಹಿಸಿಬಿಟ್ಟು ಇದ್ದೇವೆ (ಪಚಾ. ೨). [ಮೆಲ್$_1$ + — ಇಸು್]

ಮೆಲ್ಲು$_1$ ' ಮೆಲ್$_1$ ' ನೋ.

ಮೆಲ್ಲು$_2$ ' ಮೆಲ್$_2$ ' ನೋ.

ಮೆಲುಕಸ್ತೂರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಸ್ತೂರಿ : ಮೆಲುಕಸ್ತೂರಿ ೧ ಹಣ ತೂಕ, ಗೆಬ್ಬಚ್ಚಿಪಕ್ಕಿಯ ಹಿಕ್ಕೆ ೧ ಹಣ ತೂಕ (ಸಪ್ರ. ೬೭೦). [ಮೆಲ್ಲು$_2$ + ಕಸ್ತೂರಿ]

ಮೆಲುಕಾಟ (ನಾ). ನಂಜಿಸುವಿಕೆ : ಜಗಿಯುವಿಕೆ : ಆವರ ವಿನೋದವ ಮೆಲುಕಾಟಕ್ಕೆ ಲಾಲಸಿಸದ ಅಥ್ಯಪನ್ನಕ್ಕಿಸದ ಮತಿವಿಕಾರವುಟೇ ? (ಗಾಕ. X, ಹುಬ್ಬ): ಈ ಅನಂತನರಕದ ಮೆಲುಕಾಟ ಬೇಡ (ಅಚಪ. II, ೨೫೦). [ಮೆಲುಕು (<ಮೆಲ್ಲು) + ಆಟ]

ಮೆಲುಕಾಡಿಸು. ಮೆಲಕಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಎತ್ತು, ಒಂಟೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು) ಅರೆಜೀರ್ಣವಾದ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಮರಳಿ ಬಾಯಿಗೆ ತಂದುಕೊಂಡು ಅಗಿ-ನುಂಗಿ ನುಣ್ಣಗೆ ಮಾಡು : ಮೈ ಪರಿತು ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಆಗೊಮ್ಮೆ ಈಗೊಮ್ಮೆ ಮೆಲುಕಾಡಿಸುತ್ತ ನಿಂತಿತ್ತು (ಪಕೆ. ೨). ೨. (ಆಲಂ) ಹಿಂದಿನ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಪುನಃ ಪುನಃ ನೆನಪು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು —ಮೆಥನ ಮಾಡು: ಮಲಗಿದ್ದಲ್ಲಿಂದಲೇ ಪುಷ್ಪಾ ಆ ರಸ-ವಿಷಜ ಮತ್ತು ದುಃಖದ ದಿನಗಳನ್ನು ಮೆಲುಕಾಡಿಸಿದಳು (ಕೆಮೋಚ. ೫೦). **ಮೆಲುಕಾಡಿಸು** : ೧. ಮೆಲಕಾಡಿಸುತ್ತ ಸಂತೋಷದಿಂದ

ಬಿದ್ದುಕೊಂಡಿರುತ್ತವೆ (ಜುಣಾಜು. ೩-೦೦); ಎತ್ತುಗಳು ದೂವೆ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದೆ ಮೆಲಕಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಜಾಬಾ. ೨೨). ೨. ಮನಸ್ಸು ಬೆಳಗಿನ ದೂತರುಗಳನ್ನು ಮೆಲಕಾಡಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಜಾಬಾ. ೭೭).

[ಮೆಲುಕು (<ಮೆಲ್ಲು) + ಆಡಿಸು]

ಮೆಲುಕಾಡು ' ಮೆಲ್ಮಾಡು ' ನೋ.

ಮೆಲುಕಿಡು (ಕ್ರಿ). ಮೆಲುಕು ಹಾಕು ; .ಮೆಲುಕಾಡಿಸು : ತಮ್ಮಯ ಮುಖಿಂಗಳ ಮೇಲಕೆತ್ತಿ ಸಂತಸದಾಳ್ದು ಮೆಲುಕಿಡುತೆ . . . ಮಲಗಿರ್ಪ ಮಹಿಷೀನಿಕರಮೆಸದಿರ್ದವು (ಸಿರಿ. ೧೬-೨೮).

[ಮೆಲುಕು (< ಮೆಲ್ಲು) + ಇಡು$_1$]

ಮೆಲುಕಿರಿ ' ಮೆಲ್ಲಿಜಿ ' ನೋ.

ಮೆಲುಕಿಜಿ ' ಮೆಲ್ಲಿಜಿ ' ನೋ.

ಮೆಲುಕು ' ಮೆಲ್ಲು ' ನೋ.

ಮೆಲುಗಾಳಿ (ನಾ). ನಿಧಾನವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ ; ಮಂದಮಾರುತ : ಸ್ವಾಗತವೀವುದು ಕಮ್ಮನೆ ಮೆಲುಗಾಳಿ (ಇಂಡಾಕ. ೮೪-೯); ಹೂಗಂಪು ವೊತ್ತು ಬನಬನವೆರೆವ ಮೆಲುಗಾಳಿ (ಕಾಪ್ರಾಗೆ. ೩೨-೩೯).

[ಮೆಲ್ಲು$_3$ (< ಮೆಲ್) + ಗಾಳಿ$_1$]

ಮೆಲುಗಿಚ್ಚು, ಮೆಲುಗಿರ್ಚು (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಲ್ಲದ ಬೆಂಕಿ ; ಸಣ್ಣ ಉರಿ: ತುಪ್ಪಮನೀಂದಿಂ ಬೆರಸಿ ಕಾಸಿ ಮೆಲುಗಿಚ್ಚಿಂ ತುಪ್ಪಮದೆಬಾಯಲಟ್ಟು (ಜಪುಚ. ೯-೪). **ಮೆಲುಗಿರ್ಚು** : ಕೈಮೆಸರೆಯೊಪ್ಪುವ ಕಾಯ ರಸಂ-ಬರಲ್ಕದಂ ಕುಚಿ ಮೆಲುಗಿರ್ಚಿನಿಂದಡು (ಜಪುಚ. ೩-೧೭).

[ಮೆಲ್ಲು (< ಮೆಲ್) + ಕಿಚ್ಚು]

ಮೆಲುಗಿರ್ಚು ' ಮೆಲುಗಿಚ್ಚು ' ನೋ.

ಮೆಲುದನಿ ' ಮೆಲ್ದನಿ ' ನೋ.

ಮೆಲುದಳ ' ಮೆಲ್ದಳ ' ನೋ.

ಮೆಲುನಗು (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ನಗೆ ; ಮಂದಹಾಸ : ಅವಳು ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಮೆಲುನಗುವನ್ನು ಸೂಸಿದಳು (ಅಣಾಬ. ೮೩).

[ಮೆಲ್ಲು (< ಮೆಲ್) + ನಗು$_3$]

ಮೆಲುನಗೆ ' ಮೆಲ್ನಗೆ ' ನೋ.

ಮೆಲುನಡೆ ' ಮೆಲ್ನಡೆ ' ನೋ.

ಮೆಲುನುಡಿ ' ಮೆಲ್ನುಡಿ ' ನೋ.

ಮೆಲುಪು ' ಮೆಲ್ಪು ' ನೋ.

ಮೆಲುಮಳಲು (ನಾ). ಮೆತ್ತನೆಯ ಮರಳು; ಸಣ್ಣನೆಯ ಉಸುಬು : ಸರೋವರದ ಮೆಲುಮಳಲ ಮೃತ್ಕಿಕದ ಪೃಥಸ್ಥಳದಲಾಡುವ ಸಿದ್ಧಕಿನ್ನರ ಲಲನೆಯರೆ ವಿಪ್ರಮದರೆಸೆದುದು ಗಿರಿವನೋದ್ದೇಶ (ಜಭಾಗ. ೯-೨-೦೦).

[ಮೆಲ್ಲು$_3$ (< ಮೆಲ್) + ಮಳಲು$_2$ (< ಮಣಲ್)]

ಮೆಲುಮಾತು ' ಮೆಲ್ಮಾತು ' ನೋ.

ಮೆಲುವಾತು ' ಮೆಲ್ವಾತು ' ನೋ.

ಮೆಲುವಾಸು ' ಮೆಲ್ವಾಸು ' ನೋ.

ಮೆಲುವು ' ಮೆಲ್ಪು ' ನೋ.

ಮೆಲುಸೆಲೆ (ನಾ). ತಿನ್ನುವ ಎಲೆ ; ವೀಳ್ಯದೆಲೆ : ಮೆಲುಸೆಲೆಯಂ ಟಂಕಣಿಪುಹಂ ಬೆರಸಿ ತಿನಲ್ (ಜಪುಚ. ೦೩-೨೦).

[ಮೆಲ್ಲು$_1$ (< ಮೆಲ್$_1$) + ಎಲೆ$_1$/ತಮಿ. ಮೆಲ್ಲಿಲೈ]

ಮೆಲುಹು ' ಮೆಲ್ಪು ' ನೋ.

ಮೆಲ್ಕಾಡು, ಮೆಲಕಾಡು, ಮೆಲುಕಾಡು (ಕ್ರಿ). = ಮೆಲುಕಾಡಿಸು ೧ : ರುಚಿರಮರಕತಶ್ಯಾಮದೂರ್ವಾಂಕುರಗ್ರಾಸದೊಳಂ ಅತಿಸ್ವಚ್ಛಸ್ವಾದುಸಲಿಲವಾನದೊಳಂ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಮೆಲ್ಕಾಡಿ (ಜಃಚಂ. ೨೪-೦೯); ಮೇವು ಮೆಲ್ಕಾಡುವ ಸೈರಿಭಂಗಳ್ . . . ಗರ್ಜಿಪ ತರಕ್ಷುಗಳೊಪ್ಪುಗುಮಾ ವನಾಂತದೊಳ್ (ಜಾಹರಿ. ೩-೭೬) ; ಮಜಿಗೊಣಸುಗಳ್ . . . ಅರೆ ಬಿಬ್ಬಿಜೊಳಿ ಮೆಲ್ಕಾಡುತಿರ್ದುವು (ಜಾಪಕ್ಕ. ೩೦-೨೦). **ಮೆಲುಕಾಡು** : ಗೂಳಿ ಗಬಗಬನೆ ತಿಂದ ಹುಲ್ಲನ್ನು ಗಿಡದ ನೆರಳಿನಲ್ಲಿ ನಿಮಾಂತ ವೆಗಿ ಮಲಗಿ ಮೆಲಕಾಡುವಂತೆ, ನಿನ್ನನ್ನು . . . ಬಲಿಕೊಳ್ಳದಿರಲಾರದು (ಜಃಚಂ. II, ೨೨೦). **ಮೆಲುಕಾಡು** : ಕೆಲದಲೊಂದು ಬಂದು ಮೆಲುಕಾಡಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಅಪಾಂ. ೦೦-೬೯). [ಮೆಲ್ಲು + ಆಡು$_1$]

ಮೆಲ್ಲಿಜಿ, ಮೆಲುಕಿರಿ, ಮೆಲುಕಿಜಿ (ಕ್ರಿ). = ಮೆಲುಕಾಡಿಸು ೧ : ನೀರ್ಗುಡಿಯದ ಮೆಲ್ಲಿಜಿಯದಿರ್ಪೊಡೆ . . . ಪಶುಗಳ್ಗೆಲ್ಲಂ ಕೊಡುವುದು ದೇನಿನ ಕಷಾಯಮುಂ (ಕೋಗಜಪ. ೯-೨೦೭); ನಡಜೊಳ್ಳ ಫೂತದಿಂದಂ ಕದಡಾಗಿ ಮೆಲ್ಲಿಜಿವ ಮೆಲ್ಲೊರೆಯಂ ನೊರೆಯೇಜು (ಜಃಚಂ. ೩-೮೪); ಮೆಲ್ಲಿಜಿವ ಕೋಣನೊಪ್ಪುವ ಕವಿಯೊಳ್ ಪೊರದಿರ್ಪ ಕೊಗ್ಗಿಯಂ ತಂದಿರ ದಿಕ್ಕುಗೆ ವುಗ್ಗೆ (ಜಪುದ. ೨-೨೦೬). **ಮೆಲುಕಿರಿ** : ಕೆಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಬಂದು ಅಲ್ಲಿ ಮೆಲುಕಿರಿವುದ ನಾ ನೋಡಿದೆ ನಿಂದು (ಕ್ಯಾಚಾ. ೦೧೩-೨). **ಮೆಲುಕಿಜಿ** : ವೃಷಭನು . . . ಪುಲುಗಚ್ಚಿ ಹಾಯ್ಕುತ ಮೆಲುಕಿಜಿದುಂ ತನು ಹೆಚ್ಚುತುಪರಿಗೆ ನೆಗವುತಂ (೨೫ಪು. ೩೨-೨೬); ಕುಜಿಗಳೋಪಾದಿಯಲಿ ಕಬ್ಬಿನ ಜೊಜಗಣೆಲೆಯನೆ ಮೇದಕ್ಕು ಮೆಲುಕಿಜಿವ್ಕತಲ್ಲಸುಖಿಕ್ಕೆ ಸೋಲದೆ (ಕ್ರಕುಲ. ೦-೦೪); ಮಲಗಿದು ಮೆಲುಕಿಜಿದ ನೊರೆವೆಳೆಯ . . . ಮರಗಾಡುಗಳೊಳಗೆ ಕಟ್ಟುಲ್ಲುಹುದೋಜದೆ ಹೊಕ್ಕುದಗಲಕೆ ಶಬರ ಸಂದೋಹ (ಕಾಪರಾ. ೩-೩-೦೦). [ಮೆಲ್ಲು + ಇಜ್$_1$]

ಮೆಲ್ಲು, ಮೆಲಕು, ಮೆಲುಕು (ನಾ). ೧. (ಎತ್ತು ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು) ಅರೆಜೀರ್ಣವಾದ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಮರಳಿ ಬಾಯಿಗೆ ತಂದುಕೊಂಡು ನುಣಿಸಿ ಮಣ್ಣಿಗೆ ಮಾಡುವಿಕೆ : ಸ್ಯಕ್ಕದಿನುಗೆ ನೊರೆ ದುವ್ಯವಿಶಾಕ್ಷರನೇಂ ಮೇದು ಮೆಲ್ಕುನಿಜಿಯದೆ ಕಟುಕಂಠ್ಯಣಿತ ಮವಮಿತವೆರಿವಕ್ಕ್ಕರೋದಾರಕಾವ್ಯಸ್ಕೋತ್ಕರಮಂ (ಜಃಚಂ. ೦-೨೦); ನಲಸ್ಸಿಳನ ರಾಜ್ಯಬಾಜೆ ಕಂಪಿಲಭೂವಲ್ಲಭನಾಳು ಭಾವಿಸಲು ಬಲ್ಲಿದ ಬಸವಗಳಾಗಿ ಪಜ್ಜದು ತಿಂದು ಸಲ್ಲದೆ ಮೆಲ್ಕು ಮಾಡುವವು (ಕಾಣಾಸಂ. ೦೦-೦). ೨. ಕೆಳ ದವಡೆ : ಕಟುಕತ್ರಯಮಮವನೆರೆಚ್ಚುಗೆ ಮೆಲ್ಕು ಸಿಲ್ಕುತಿರ್ಪೊಡೆ (ಕೋಗಜಪ. ೯-೨೦೦); ಕರಿಯರಲೆಯ ಮೆಲ್ಕಿನುಗುವ ನೊರೆಗಳ ಸರಿಯೊಳ (ಜಾಂ. ೬-೨೬). **ಮೆಲಕು** : ೨. ಅತನ ಮೆಲಕಿಗೆ ಹೊಡೆಯಲು ದೈತ್ಯನ ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಗಳು ಹೊರಬಿದ್ದು ಅತನು ಮರಣ ಹೊಂದಿದನು (ಜಾಪ್ಯಕ. ೦೦೬). **ಮೆಲುಕು** : ೨. ಹುಲಿ ಹುಲ್ಲೆಯ ಕೋಡಿನಲ್ಲಿ ಸತ್ತು ಗಜ ಅಜದ ಮೆ[ಜಾಹಾಂ. ಮಿ]ಲುಕಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ (ಪುಜಾಗ. ೩-೦೩); ಅವನು . . . ಫಲ್ಗುನ ಮೆಲುಕಿನ ಮೇಲೆ ಜೋರಿನಿಂದ ಪ್ರಹಾರ ಮಾಡಿದನು (ಜಂಗಾಚ. ೯).

ಮೆಲಕು ಹಾಕು, ಮೆಲುಕುಹಾಕು = ೧. = ಮೆಲುಕಾಡಿಸು ೧ : ಮೆಲಕುಹಾಕುತ್ತಿರುವ ಗೃಹಭೇನುಗಳ ದವಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಅಲಸ್ಯ ಉಂಟಾಗಿತ್ತು (ಜಾಂಕ. ೨೦೬); ಆದು : ದನ ಕುರಿಗಳ ಹಾಗೆ ಬೊಳ್ಳು ಕೊಂಬಿನ ಸೀಳುಗೊರಸಿನ ಮೆಲುಕುಹಾಕುವ ದನದ ಬಳಗಕ್ಕೆ (ಜೋವೆಡ) ಸೇರಿದ ಸ್ವನಿ (ಕಾಕಾಲ. I, ೭೩೬). ೨. = ಮೆಲುಕಾಡಿಸು ೨ : ತನ್ನ ಎಳೇಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇವೇ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಮೆಲುಕುಹಾಕುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಪುಜಾಗಾಮು. ೬೨); ನೆನ್ನೆಗಳನ್ನು ಮೆಲುಕುಹಾಕುವ ಈ ಚಾಳಿ (ಕೂಸ್ಪ. ೨೩೬). [ದೇ.-ತಮಿ. ಮೆಲ್ಲು = ಮೃದುವಾಗು ; ಕೋತ. ಮೆಕ್; ತುಳು. ಮೈಡ]

ಮೆಲ್ಮುರಾಡ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಹಾಸುಗೆ (?) : ಬೊಂಬೆಯು ಮೆಲ್ಮುರಾಡವ ಸೆಳೆಮಂಚಕ್ಕೆ ನಂಬಿಸುತೆನ್ನ ನೀನೊಯ್ದು ಬಂಬಾಧರದ

ಸವಿಯು ಜೋಳ ನೆಜೆ ರಸದಂಬುಲಗುಟುಕಿತ್ತು ಕೂಜೊ (೪೦ಪಾ. ೯-೦೫೯).

[ಮೆಲ್ + ಕುರಾಡ ?]

ಮೆಲ್ಕೊತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಮೆಲುಕಾಡಿಸು ೧ : ಸ್ಮಕ್ತಂಗಳಿಂ ಸೂಸೆ ಘೇಸಪ್ರಸರಂ ಮೆಲ್ಕೊತ್ತುತುಂ ನಿಂದುದು ವನಮಹಿಷೀವ್ಯಂದಂ (ಪಂಚಾಮಾ. ೬-೦೫೭); ಮೆಲ್ಕೊತ್ತುತುಂ ಸಲೆ ವಿಭ್ರಾಜಿಸುತಿರ್ಪುದಾ ವಿಷಯದೊಳ್ ಧೇನುವ್ರಜಂ (ಕುಸಪಾ. ೨-೧೦); ಮೆಲ್ಕೊತ್ತುತಿರ್ದ ಜಮದಗ್ನಿಯ ಜಕ್ಕಂದೊಟಿಲಿಯುಂ ಗೆಲೆವರ್ಪ ಕಾಟಕ್ಕೋಣಪಳಗದುಂದೆಯುಂ . . . ಪನಾಂತರಂ ಪುನೋಪರಮಾದುದು (ಚಾಪತ್ಯ. ೬-೨೪). ೨. (ಅಲಂ) ಒಂದಿನದನ್ನು ನೆನಪು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಈರ್ವಿ ಗೌರವಿಪೆವೋಲ್ ಮೆಲ್ಕೊತ್ತುವರ್ ಅಬ್ಬಿಗರ್ (೩೦೫೫. ೦೪-೦೩). [ಮೆಲ್ಲು + ಒತ್ತು೨]

ಮೆಲ್ಲಯ್ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಕೈ : ಕೋಮಲ ಹಸ್ತ : ಮೆಲ್ಲಯ್ಯಲ್ ಪಿಡಿಯ ಈ ದಿವ್ಯಧನುವನ್ (೪೬೫೨. ೨೬-೪೬).

[ಮೆಲ್ + ಕಯ್೨ (< ಕೆಯ್೨)]

ಮೆಲ್ಲುಟುಕು. ಮೆಲ್ಲುಡುಕು (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಗುಟುಕು. – ತುತ್ತು : ವಂಶಾಗ್ರೇಶ್ವರಿ ಪ್ರೇಮದಿಂದೆನಗಾಗಳ್ ತಿಳಿದಿಲ್ಲಿ ಮೆಲ್ಲುಟುಕೆಸೆಯುತ್ತಿರ್ದ ತಾಪಿಂತಿದು (೪೩೮೮. ೪-೨೦). **ಮೆಲ್ಲುಡುಕು** : ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ ಕರಂ ಬಿಲ್ಲುಂ ಮೆಲ್ಲುಡುಕುಗೊಳ್ಳಮೊಲ್ಲದಿರೆ (೪೦೫೫. ೬-೪೪). [ಮೆಲ್ + ಕುಟುಕ್ಕು]

ಮೆಲ್ಲುಡುಕು ' ಮೆಲ್ಲುಟುಕು ' ನೋ.

ಮೆಲ್ಲೆಸಱಿ (ನಾ). ಸಯವಾದ ಕೆಸರು : ಕಾಷ್ಮಸಂತತಿ ಮೃಣಾಳಂ ಚಂದನಂ ಮೆಲ್ಲೆಸಱಿ ಸಪಸಂದಾವಿಗೆಗಿಚ್ಚು ಮೆಲ್ಲದ್ದಾಯ ಸೂಡು (೪೩೬೩. ೦೩-೪೪). [ಮೆಲ್ + ಕೆಸಱಿ]

ಮೆಲ್ಲಡ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಪಾರ್ಶ್ವ. – ಪಕ್ಕ : ಮೈ ಪಳಕಿಸಿ ಸೋಂಕಿ ನಡೊಡಿಪುಂ ಮೆಲ್ಲಡಮುಂ ಬಿಡೆ ತಳ್ತು ಪದ್ಮಮಂ (೪೦೫೫. ೬-೪೬).

[ಮೆಲ್ + ಪಡ್ಡ (< ತಡ್ಡ)]

ಮೆಲ್ಲನಿ. ಮೆಲುದನಿ (ನಾ). ೧. ತಗ್ಗು ಧ್ವನಿ : ಮೆಲ್ಲಗಿನ ಸ್ವರ : ಅಜ್ಞಾತಪ್ರಕ್ರಿಯಾ . . . ಸಮ್ಮರಸರ ಪಂಪೋಲಧಾರಿದಳಕ್ಕೆ ಇಮಸೇಯೊಗ್ಗಾಗಿರಿಪಿಸು ಎಂದು ಮೆಲ್ಲನಿಯಿಂದ ಹೇಳಿದನು (ದೂಪಥಾ. ೬). **ಮೆಲುದನಿ** : ೧. ಅವಿಬ್ಬರೂ ಮೆಲುದನಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕೂ). ೨. ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿ : ಮೆಲುದನಿಯಾ ಪಾರಿವದ ತುಜಿಯ ಲಲಿತಗೀತದ ಪಸವಸಿ ಸಿರಿ ಬಿಗೆಗೊಳಿಸಿತ್ತೆ (ಕುಪ್ಪಾ. ೪-೩೬); ಭಟ್ಟಿಸ ಎಮ್ಮ ಕಾಳಿತು ಮೆಲುದನಿಯಲ್ಲಿ ಮೀಂದಳು (ಚಾಪಾ. ೧೦೪).

[ಮೆಲ್ + ದನಿ೧]

ಮೆಲ್ಲಪ್ಪ. ಮೆಲುವಳ (ನಾ) ಕೈ ಅಥವಾ ಕಾಲಿನ ಮೃದುವಾದ ಒಳಭಾಗ : ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಮೈದಡವಿ ಮುತಿಯನು ತೊಡೆಸು ಮೆಲ್ಲಳಿದಿಂದ ಮೆಲ್ಲನೆ ಸುದಿಸಸು (೭೦೫೫. ೪-೬-೨೨). **ಮೆಲುದಳ** : ಆಸರಿಪಿಪ ಕೈ ನೀಡಿ ನಿಂದನು ಗಜಜನಂಗಪ ಮೇಲೆ ಕರತಳದ ರೂಢಿಯರಿ ಸಮತಳವಲಂಪ್ಪಿಯು ಜೋಡಿಗಳ ಮೆಲುದಳದೊಪ್ಪಿ ನೋತುತಿರ್ದನು ಸೃಪನು (೭೦೫೫. ೪-೦೩-೨೦). [ಮೆಲ್ + ತಳ್ (= ತಲ)]

ಮೆಲ್ಲೆರಳ್ಕೆ (ನಾ). ನಿಧಾನವಾದ ಜೆಲನೆ. — ಅಲುಗಾಟ : ಪೋಗದಲ ನುಜ್ಜೆರೆಗಳ ಬಿಟ್ಟಿದ ಮೆಲ್ಲೆರಳ್ಕೆಯುಂ ಗಾಂಭೀರ್ಯದಿಂದ ಚಳಚಳಸುತ್ತ (ಮುಕ್ತ. ೦೮-೦೬). [ಮೆಲ್ + ತೆರಳ್ಕೆ]

ಮೆಲ್ಲಗೆ. ಮೆಲುನಗೆ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ನಗೆ : ಮಂದಹಾಸ : ಬಗೆಗಣ್ಗೊಳ್[ಳಗೆ ಮೆಲ್ಲಗೆ]ನೊಗಯಿಸೆ (ಗಣಾಮು. ೬-೩೪); ತನುಭವಿಸಲ್ಲಿದಂ . . . ಮೆಲ್ಲಗೆದುಂಬಿಸಿ ಸೊಬಗಸಲ್ಲಿದಂ (ಚಾಪಕೇ. ೦೩-೦೦೪); ಅವಳು ಮೆಲ್ಲಗೆ ನಗುತ್ತ ಪುನರಾಚ್ಛಿಪಿಸಿದಳು (ಜೀಮಂಕ. ೭೧೬). **ಮೆಲುನಗೆ** : ಶಾ ಮೀಳಯ್ಯವಸಿನುತವೆ ಮೆಲುನಗೆಯೆಲರಿತಿರಘರ ಜಜಿಪಿಸು ಕೌರವರ ರಾಮು (ಕುವಾಕ್ರಿ೦. ೬-೪೮) ; ಸಿರಿದೊಡವೆ ಸಿರಿರಾಯನುತ್ಸವದಿ ನಿಂತಿಹನು ಕತುಸವಿಯ ಮೆಲುನಗೆಯೊಳು (ಪುರೀ. ೧೪-೦೦). [ಮೆಲ್ + ನಗೆ]

ಮೆಲ್ನಡೆ. ಮೆಲುನಡೆ (ನಾ). ನಿಧಾನವಾದ ನಡಗೆ ; ಮಂದಗಮನ : ಮೆಲ್ಲನೆ ನಡೆವಂಚಿಯಂ ಜಡಿವ ಮೆಲ್ನಡಿಯಿಂದೆ . . . ಒಪ್ಪುವಳೊಪ್ಪದಿ ನಿಚ್ಚಿಗಾರ್ತಿ (ಕಬ್ಬಾ. ೦೨೦); ಅಳಕುಂತಳದ ಮೆಲ್ನಡೆಯ ಕುರಿ ಹಳುವ ದೊಳ್ಳನ್ನ ಕಾಂತನ ಬಳಿಯ ಬರಲು (ಕೃಂಚಾ. ೨೬-೪೪). **ಮೆಲುನಡೆ** : ದಟ್ಟುಡಿ ಬಳುಕುನಡೆ ಮೆಲುನಡೆ [ಚಾಪಾ೦. ಮೆಲ್ನಡೆ] (ಕೂರಚಾ. ೦-೪-೭೬).

[ಮೆಲ್ + ನಡ೨]

ಮೆಲ್ನವಿರು (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಕೂದಲು : ತೋರಕುಚದ ತೋರದುಟಿ ತೋರದುಟುವಿನ ತೋರಿದ ಮೆಲ್ನವಿರುಗಳ . . . ಚಿಕ್ಕಿನಿಸಾರಿಯರೆಸೆ ದರರ್ತಿಯಲಿ (೪೦ಪಾ. ೨೦-೪೦). [ಮೆಲ್ + ನವಿರು೨ (< ನವಿರ್)]

ಮೆಲ್ನುಡಿ. ಮೆಲುನುಡಿ (ನಾ). ೧. ಇಂಪಾದ ಮಾತು ; ಸವಿನುಡಿ : ನೋಟದೊಳ್ಬಜಂಬಿಡದು ಮೆಲ್ನುಡಿಯೊಳ್ ಒಗೆವೊಕ್ಕು (ಪ:ಕಣಾ. ೬-೮೨); ದೂರವಿದುರ ಲಲ್ಲೆ ವೆರಸಿದ ಮೆಲ್ನುಡಿಯೆ ಕರ್ಣಪೂರಮೂಗೆಯುಂ (ಪುಷ್ಪ. ೬-೦೩); ಕೀಳಿದನಪರ ಮೆಲ್ನುಡಿಯನು ಪಂಸವ ತಾಳಿದನನಿಮಿದ್ಧ (ಪೋಚಕ. ೦೮-೬೯); ಗದನಿಸಿದೆ ಮೆಲ್ನುಡಿಗಳಿಂದಲೇ ಅವನನ್ನ ಮಾತನಾಡಿಸಿ (೪೩೫೫. ೯೩). **ಮೆಲುನುಡಿ** : ೧. ಮೆಲುನುಡಿಗಳನಿದಂ ನೆನಪನು (೦೫೫೪. ೪೨-೨೬); ಮೆಲುನುಡಿಗೆ ಗಿಜಿ ಹೊದ್ದಿದವು . . . ಕಮಲಾನನೆಯರ ಕಳದಿಯರ (ಕುಪ್ಪಾ. ೪-೦೦). ೨. ಕೆಳಸ್ತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮಾತು : ಲಲಿತೆಯು ಮೆಲುನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಎಂದ ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಶಿಖಿಪನಿಗೆ ಕೇಳಸಲೇ ಇಲ್ಲ (ಪಂಚಿ. ೦೪). [ಮೆಲ್ + ನುಡಿ೨]

ಮೆಲ್ನುಡಿಗ (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವನು ; ಮೃದುಭಾಷಿ : ಮೆಲ್ನುಡಿಗರ್ ಅಜಿಪರ್ ಆರ್ಜರ್ (೪೪೮೦. ೦೪೯-೧). [ಮೆಲ್ನುಡಿ + — ಗ]

ಮೆಲ್ನುಡಿಗೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸವಿಯಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳು : ಕವಿಗಳಾತನ ಮೆಲ್ನುಡಿಗೇಳ್ದು ಕೀಳಿ ಮೆಯ್ದೊಗೆವವು ಕೀಚಕಧ್ವನಿಯೆ ಗೆತ್ತು ವಿಪಂಚಿಯನುಣ್ಬರಕ್ಕೆ (ಪರ್ಪಷ. ೪-೪೩). [ಮೆಲ್ನುಡಿ + ಕೇಳ್]

ಮೆಲ್ನುಡಿಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಇಂಪಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡು : ಕುಮಾರಕಂ . . . ಎಜಗಲೊಡನೆ . . . ಮೆಲ್ನುಡಿಗೊಟ್ಟಳ್ಳುದವಾಂತಳಾ ಜನನಿ (ಚಾಪಕೇ. ೦೪-೭೫). [ಮೆಲ್ನುಡಿ + ಕೊಡು೧]

ಮೆಲ್ಲೆಣ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಕೊಬ್ಬು : ತನುವನ್ನಂ ರುಧಿರಾಬುವಂ ಪಡೆಪಿನಿಂದೀಂಟುತ್ತಮಾಲ್ಕೊಕ್ಕ ಮೆಲ್ಲೆಣಂ ಗಬ್ಬುನೆ ಸುಂಗಿ (೪೦೫೫. ೦೦-೭೭). [ಮೆಲ್ + ಕೆಣ]

ಮೆಲ್ನೊರೆ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ನೊರೆ. — ಬುರುಗು : ಘಾತದಿಂದಂ ಕದಡಾಗಿ ಮೆಲ್ಗಿಱಿವ ಮೆಲ್ನೊರೆಯಿಂ ನೊರೆಯೀಱಿ (೦೦೫೫. ೬-೪೪).

[ಮೆಲ್ + ನೊರೆ೨]

ಮೆಲ್ಲಾಡು ' ಮೆಲ್ಲಾಡು ' ನೋ.

ಮೆಲ್ಲು, ಮೆಲುಪು, ಮೆಲುವು, ಮೆಲುಹು (ನಾ). ೧. ಕೋಮಲತೆ : ಮೃದುತ್ವ : ಪೊಸತಲರ್ದ ಕೆಂದಾವರೆಯ ಕೆಂಪುಮಂ ಮೆಲ್ಲು [ಪಾಣಂ. ಬೆಳ್ಳು] ಮಾಣಿಬ್ಯಂಗೊಂದು . . . ಕೆಂಪುಮಾದಂತಾಮವು (ಪಂಚಾಪ. ೨-೪೯ ಪ); ಸಗೆಗಣ್ಗಳೊ[ಳಗೆ ಮೆಲ್ಲಗೆ] ಸೊಗಯಿಸೆ ಕರಚರಣತಳದ ಮೆಲ್ಪಿಸೆಯ (ಗಣಾಮು. ೬-೩೪). ೨. ಇಂಪು ; ಮಾಧುರ್ಯ : ನುಡಿ ಬಳಲ್ದೊವ್ವತಿರೆ ಮೆಲ್ಪಿವ ಗುಣಂಗಳಿಂ (೩೫೫. ೦-೦೦೪); ಹರಳ್ಕೆ ಹಸರಮಿದಿರದ ಹರಿದಾಡಿ ಮೆಲ್ಲೊರೆದ ನುಡಿವದಿರಿನಿಂ ಕೈಮುಗಿವುತಂ (ಪಾಪಂಕ. ೪-೨೬). ' ಮೆಲ್ಪುಗುಂಮು ' ಪರಾ. ೩. ಮೃದುವಾದ ಸ್ವಭಾವ : ಪಾಪಮಂ ಮೆಲ್ಪಂ ನುಡಿಪು ಬಲ್ಲಿಜಂ . . . ಧೈರ್ಯಮುಂ

ಎಂದಿವೆ ಪೊದಲಾಗೊಡಯವಾತನೊಳ್ ನೆಲಸಿರ್ದ ಗುಣಂಗಳಂ ನೆನೆನೆನೆದು (ಕಣ್ಣಾಣ. ೩೦-೯); ಮೆಲ್ಪಿಂಗೆ ಮೆಚ್ಚತ್ತು ತನ್ನ ಸಮಸ್ತಂ ಪರಿವಾರಂ (ಪಾಪು. ೦-೩೬). ೪. ನಿಧಾನವಾದ ಚಲನೆ ; ಮಂದಗತಿ : ತೆರೆಗಳ್ಕೆಲ್ಪಿಂದ ನೀರ್ವಿಜ್ಜಗೆಯ ತೆಱದಿಂ. ಪೋಪ (ಕಾರಂಜಾ. ೦೪೭). **ಮೆಲುಪು** : ೧. ಮೆಲುಪು ಬಲುಪಿನ ಶಕುತಿಗಳುಡುಗಲಿ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೦೪-೯). ೨. ಗಾವ, ಮೆಲುಪಿನ ಕೊರಲು ಕುಗ್ಗಲು, ಹೊಳಲು ಕೊದುವುದು ಮನದೊಳು (ಜಾಗಣ. ೭೫-೦). ೫. ಸಾವಕಾಶ ; ನಿಧಾನ : ಶಿಕ್ಷಿತಮಪ್ಪ ಪಾಡಿಯ ಬೆಂಗವಾಯ್ದೊಡ್ಡಂ ಮುನ್ನಂ ಮೆಲುಪು [ಜಾಜಾಂ. ಮೆಲ್ಪಿ]ನೊಳ್ ಸ್ವಭಾವ ಮನಾರಯ್ದಿಂ (ಪಾಪಪು. ೫೩-೨೫). **ಮೆಲುವು** : ೨. ನೀನು ಅದನ್ನು ಎಷ್ಟು ಮೆಲುವಾಗಿ . . . ಎಷ್ಟು ನೋಪಕವಾಗಿ ನುಡಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ (ಹೂಪ್ರಾ.೬). **ಮೆಲುಹು** : ೧. ಎನಗೆ ಬಲವುಂ ನೀನೆ ಎನ್ನೆ ಮೆಲುಹುಂ ನೀನೆ (ಶಾಕ್ಕ. ೦೦-೨೬); ಮೆಲುಹು ಮರೆಸಿದ ಬಿರುಸು ಮೆಲುಹಾಗಿ ತೋರುವುದು (ಯುಪೋಪ. ೫೬). [ಮೆಲ್+—ಪು]

ಮೆಲ್ಬುಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಇಂಪನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ಪುಗಲೆನ್ನದೆದಲ್ ಪುಗಿನೆಂದು ಮೆಲ್ಬುಗುಂದದ ದನಿಯಿಂ ತಳರ್ತಸುಗೆಯೊಳ್ ನೆಲಸಿರ್ದ ಪಿಕಾಳಿ ಪೆಣ್ಣಿನೊಳ್ದುದು (ಕಂಚಣಾ. ೦೪-೦೨).

[ಮೆಲ್ಪು + ಕುಂದು]

ಮೆಲ್ಬುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಮೃದುತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಒರಟಾಗು : ಮೆಲ್ಬುಗೆಟ್ಟು ಬಲಿದಿರೆ ಮಯ್ . . . ಸತ್ಪಪುದಾ ವಾಜ (ಅಷ್ಟಾ. ೬-೨೦).

[ಮೆಲ್ಪು + ಕೆಡು]

ಮೆಲ್ಬುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮಾರ್ದವವನ್ನು ಪಡೆ ; ಇನಿದಾಗು : ಗುಜ್ಜುಗೊಂಡುದು ನಡ ಮೆಲ್ಬುಗೊಂಡುದು ಸರಂ (ಜಗಪ. ೫-೧೩).

[ಮೆಲ್ಪು + ಕೊಳ್]

ಮೆಲ್ಬುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಮಾರ್ದವದಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಹಿತವಾಗಿರು : ನೆವದಿಂ. ನೋಂಕುವ ಮೆಲ್ಬುದೋಱುವ ಭವಚ್ಚಾತುರ್ಯದಿಂದೆನ್ನೊಳಾನವಲಜ್ಜಾನತಿ ಪಿಂಗೆ ತಿಂಗಿದುದು ಕನ್ಯಾಭಾವವ (ಜಗಪ. ೦೨-೦೦೦).

[ಮೆಲ್ಪು + ತೋಱು]

ಮೆಲ್ಬುವೆರು ' ಮೆಲ್ಬುವೆಜು ' ನೋ.

ಮೆಲ್ಬುವೆಜು, ಮೆಲ್ಬುವೆರು (ಕ್ರಿ). ಕರ್ಕಶತೆಯನ್ನು ಹೊಂದದಿರು; ಮೃದುವಾಗು : ಸ್ಯೆದಂಗಳ ಪದಂ ಪವಣಾಗಿರೆ ಮೆಲ್ಬುವೆತ್ತ ದಾಂಗುಡಿವಿಡುವಂತೆ ನೀಳ್ದು ನಿಲೆ ಪೇಬ್ದುದು ನೀತಿನಿರಂತರಕ್ರಮಂ (ಕಂಚಣಾ. ೦-೦೪೯). **ಮೆಲ್ಬುವೆರು** : ಸಂಸ್ಕೃತಪದಗಳು ಪವಣಾಗಿರಬೇಕು. ಮೆಲ್ಬುವೆತ್ತಿರಬೇಕು (ಪಾಪಪು. ೬೦). [ಮೆಲ್ಪು + ಪೆಜು]

ಮೆಲ್ಲೊಗೆ (ಕ್ರಿ). = ಮೆಲ್ಬುದೋಱು : ಕಡಗಣ್ಣಳೊಳ್ ಪೊಳೆವ ಬೆಳ್ಪು ಪಿಪಾಗ್ರದೊಳೊಂದಿದೊಳ್ಪು ಮೆಲ್ಲೊಗೆದಿರೆ ಕೇಗುವಿಂಚರದ ಮಣ್ಬು ಮನಂಗೊಳೆ ಚೆಲ್ವನಾಳ್ದುದೀ . . . ವಿಚಿತ್ರಶಿವಿಂಡಮಂಡಲಂ (ಕಾಮ್ಯಪ. ೬೦೯).

[ಮೆಲ್ಪು + ಒಗ್]

ಮೆಲ್ಲೊದೆ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಹೊದಿಕೆ : ಮುಳಿಸಿಂ ಪೋದ್ದಾನೆ ಮೆಯ್ಯಾತನಾ ತೊವಲಂ ಮೆಲ್ಲೊದೆ ಮಾಡಿ (ಕ್ಕಾಣಾ. ೦೫೬)

[ಮೆಲ್ಲ್ + ಪೊದ್ದ್]

ಮೆಲ್ಮಲರ್ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಹೂವು ; ಕೋಮಲ ಪುಷ್ಪ : ಪಗಪಗಿಪ ಪರಿಮಳಂ ಪುದಿದ ಮೆಲ್ಮಲರಂತೆ . . . ಸೌಂದರಮಹೀಪಾಲ ನೆಳವರೆಯದಲಿ ಕಂಗೊಳಿಸಿದನು (ಕಾಂಪತ್ತ. ೪-೬). [ಮೆಲ್+ಮಲರ್]

ಮೆಲ್ಮುಸುಕು (ನಾ). ನವಿರಾದ ಮುಸುಕು.—ಅವಕುಂಠನ : ಕಳದಿಯರ್ ಸುತ್ತ ಬರುತಿರೆ . . . ಆನೆ ಕುದುರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಮೆಲ್ಮುಸುಕಿನಿಂ ಕಲಕಲಬರು ಬಳಿಕ್ಕನೆರ್ (ಶಾಪ್ತ. ೪೭-೪೪). [ಮೆಲ್+ಮುಸುಕು (< ಮುಸುಂಕು)]

ಮೆಲ್ಲೊಗ್ಗೆ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಮೊಗ್ಗು : ಕಿಂದಾವರೆಯ ಮಿಸುಪ ಮೆಲ್ಲೊಗ್ಗೆಯಂ ಮಾಣದೆಂದುಂ ನಿನಗೀವೆಂ (ಕ್ಕಾಣಾ. ೩೦೬).

[ಮೆಲ್ಲ್+ಮೊಗ್ಗೆ]

ಮೆಲ್ಲ (ಅ). ೧. ಮೆಲ್ಲನೆ ; ನಿಧಾನವಾಗಿ : ಧನ್ಯಳಾದನು ನಾನು ಪೋಪೆ ಮೆಲ್ಲ (ಪಡಣಾ. I. ೪೦೬). ೨. ಮೃದುವಾಗಿ; ನವ್ಯವಾಗಿ : ದೊರೆಯ ಕಂಡನು. ನಾಚಿಕೊಂಡನು . . . ಇರದೆ ನಡೆದನು, ಮೆಲ್ಲ ನುಡಿದನು (ಕಬ್ಬು. ೦೭-೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕುಳು. ತೆಲು. ಮೆಲ್ಲ; ಮಲ. ಮೆಲ್ಲೇ; ಕೊಡ. ಮೆಲ್ಲ; ತೊದ. ಮೆಲ್ಕ್]

ಮೆಲ್ಲಗೆ (ಅ). ೧. ನಿಧಾನವಾಗಿ ; ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ : ಲಘುವ್ರಜಂಗಳೆಡೆಯೊಳ್ ನಿಂದಂಕಮಂ ಕೂಡಿ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಮತ್ತೊಂದನೆ ಕೂಡು (ಹಂಸೋಣಾ. ೬-೨೬೩). ೨. ಮೃದುವಾಗಿ; ನಯವಾಗಿ : ಬಗೆದರ್ಥ ಮನಱಪದೆ ಮೆಲ್ಲಗೆ ತಿರ್ದುವ ಬಗೆಯನದಜ ನೆವದಿಂ ಪೆಱತಂ ನಿಗದಿಸುವುದು ಪರ್ಯಾಯೋಕ್ತಗತಾಳಂಕಾರಂ (ಕವಣಾ. ೩-೦೩೦); ನೀಂ ಬಾ ಪೋಪ ಮೆಂದಂಗೆ ಮೆಲ್ಲಗೆ ತತ್ಕಸ್ಯಕೆ ನಾಣ್ಚೆ ದೇಡಾವೊಡೆ ನೀವೆಮ್ಮಯ್ಯನಂ ಬೇಡಿರೇ ಎಂಬುದುಂ (ಕಂಚಣಾ. ೦-೭೦). ೩. ನೇರವಾಗಿ ; ಸರಿಯಾಗಿ (?) : ಒಂದೆ ಕೆಲ್ಲಂಬನಿಂ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಪಾರ್ಶ್ವರ್ದೆಚ್ಚಂ (ಪಂಚಾ. ೦೨-೦೬).

ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲಗೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಹೀಗೆ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲಗೆ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಟ್ಟಿರೆ ಊರನ್ನು ಸೇರುವುದು ಎಂದಿಗೆ ? (ಪುಕ್ಕಪು. ೦೬೨).

[ಮೆಲ್+ಲ್+ಅಗ್]

ಮೆಲ್ಲಡಿ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಪಾದ ; ಕೋಮಲವಾದ ಅಡಿ : ತಡಕುಂ ಪಟ್ಟೆಯುಮೊತ್ತಿ ಮೆಲ್ಲಡಿಗಳಂ (ಕಂಚಣಾ. ೬-೪); ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಪರಿವರ್ಧನೆ ಮೆಲ್ಲಡಿಗಳೊಡನೆ ದಿಟ್ಟಿಗಳ್ ಪರಿಯೆ (ಕುಬ್ಜಕ್ಷಿ. ೩-೦೦೬); ತಳರಡಿಪು ಮೆಲ್ಲಡಿಯ ಪಾವರೆಗಳಡಿಯ ಥಳಥಳಿಪ ಚಿನ್ನಡಿಗಳಿಯಾಡಿಪು ಲಲಿತಾಂಗಿಯರ್ . . . ಕರ್ದರ್ (ಪಂಪ. ೫೬-೧೦); ಪಾವರೆಯಂತಿರೆ ಕಂಪನಾಂತು ಕಂಗೊಳಿಸುವ ನಿನ್ನೆ ಮೆಲ್ಲಡಿಯನೊತ್ತುವೆನು (ಪಾಕುಚ. ೧೦-೬೨). [ಮೆಲ್+ಅಡಿ]

ಮೆಲ್ಲಡಿಯ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಪಾದವುಳ್ಳವನು : ಕೆಂದಲೆಯುಂ, ಮೆಲ್ಲಡಿಯಂ. ಕುಜುಗಯ್ಯಂ (ಶಾಪಾಶೋ. ೦೩೦ ಟೀಕಾ).[ಮೆಲ್ಲಡಿ + ಅ]

ಮೆಲ್ಲಡಿಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ಮೃದುವಾದ ಪಾದಗಳನ್ನಿಡು ; ಕೋಮಲವಾದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನಿರಿಸು : ತೊಪರ ಝಣಝಣಿಸುವ ಮೆಲ್ಲಡಿಯಿಡುವ ಗಮನದ ಭರದಿ ಕಱುಬೆಮರಿಡುತ ಬಂದಳು (ಪಪಪ. ೬-೬೬) ; ಲಲಿತಚಲಬೊಂಬಾಳವನೇಱಿ ಮೆಲ್ಲಡಿಯಿಟ್ಟ ವಿಸರವನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಪೋಪತ. ೪೨-೨೨). [ಮೆಲ್ಲಡಿ + ಇಡು]

ಮೆಲ್ಲನೆ (ಅ). ೧. ನಿಧಾನವಾಗಿ ; ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ; ಮಂದಗತಿಯಲ್ಲಿ : "ಮೆಲ್ಲನೆನೆ ಮಾಂದ್ಯ ವಾಪಂ" (ಕವಶಂ. ೫೬೦); ಮೊರೆವಳಿ ಕುಳಂಗಳುಂ ಮೆಲ್ಲನೆನೆವ ಮರ್ಕಯಾನಿಳನುಂ ಮುಳಿಸುಂ ಕಟಲ್ದಿ ಕಳೆದುವ್ವ . . . ಕಾಮಿಗಳಾ (ಕಣಾ. ೫-೭೦) ; ತನಗಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೃತ್ಯು ಸಾರೆ (ಪಂಚಣಾ. ೭-೫) ; ಅರವಿಂದಸುಖ ಹೊದ್ದಿದನು ಮೆಲ್ಲನೆ ಪಶ್ಚಿಮಾಂಬುಧಿಯ (ಕಾಣ್ಕಾಪ್ರಿ. ೦೪-೩೩). ೨. ನಯವಾಗಿ : ನಂದಿಸಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಬೆಸಗೊಳ್ವುದುಂ (ಪರ್ಶಾಪ್ರ. ೨-೦೦೬) ; ಮೆಲ್ಲನೆ ನೋಯದಂತೆ ಗಿಳಿಗುನ್ನತ ಮಾದುಪಚಾರದೇಱ್ಗೆಯಂ ನಿಲ್ಲಿದೆ ಮಾಡುತುಂ (ಕಾಶ್ಯಪಿ. ೪-೦೨೮).

ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ, ಮೆಲ್ಲನೆಮೆಲ್ಲನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಎಧುಮುಖಿ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಮಧುಪ್ರವಮಂ ಸಂದೀಂಟುವಲ್ಲಿ (ಕಾಶ್ಯಣಾ. ೪೬೩ ಕೂಡ್ರಶ) ; ಮೆಲ್ಲ ಮೆಲ್ಲನೆ ಕೆಲಕ್ಕೆ ವಂದು (ಪಂಪಣಾ. ೪-೬೨ ಪ) ; ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಬಂದನೆ ಗೋಪ್ಯಮ್ಮ ಕೇಳೆ (ಪ್ರಕೊಂದ. ೦-೬೦ ಕಲ್ಲಂ) ; ನೆನೆದು ಚೇತರಿಸಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೆಲ್ಲನೆದ್ದತ್ತು (ಬಪಪ. ೩-೦೨೩). [ಮೆಲ್+—ಅನೆ]

ಮೆಲ್ಲರಳೆವಾಸು (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಅರಳೆಯ ಹಾಸುಗೆ: ಒಱಗುವಳತ್ತ ಮೆಲ್ಲರಳೆವಾಸಿನೊಳ್ (ಕಪ್ರ. ೦೦೬-೦೪).[ಮೆಲ್ + ಅರಳೆ + ವಾಸು]

ಮೆಲ್ಲಾಯ ' ಮೇಲಾಯ್ಕ ' ನೋ.

ಮೆಲ್ಲಿತು, ಮೆಲ್ಲಿತ್ತು, ಮೆಲ್ಲಿದು (ನಾ). ೧. ಮೃದುವಾದುದು; ಕೋಮಲವಾದುದು: "ಮೆಲ್ಲಿತೆನಲು ಮೃದುವಾದುದುಂ" (ಗಜ. ೦೨೯); ಮೆಲ್ಲಿತಾಸನಕೆ ಸೂಚಿಪೆದೋಱೆ ಕುಳಿತನು (ಪಪ್ರ-೩೬-೦೨); ಪೂಗುಡಿ ಮೂಡಿ ತೋಱದಿರ್ದೆಲತೆ ಮೆಲ್ಲಿತಲ್ಲದೆಲರಿಲ್ಲದೆ ಶಬ್ದನಮೇಂ ಮನೋಜ್ಞಮೋ (ಣಾಪಪ್ರ. ೫-೩೩). ೨. ಮೃದುತ್ವ; ಕೋಮಲತೆ: ಸಲ್ಲದು ಸುಲ್ಲದಂಬಿದನಿಸಲ್ಲದ ಮೆಲ್ಲಿತರಿಂದೆ ಕೂಡಿದೀ ಪುಲ್ಲೆದು ಮೆಯ್ಕೊಳ್ (ಶಾಕುಂಚ. ೫-೦೦). **ಮೆಲ್ಲಿತ್ತು**: ೧. ಕಲ್ಲೆಸ್ಸಳ್ ಮುಳ್ಳೆಸ್ಸಳ್ ಮೆಲ್ಲಿತ್ತಿದು ಬೆಟ್ಟಿತನ್ನಳತಿಭಕ್ತಿಯೊಳಂ (ಗಿರಿ. ೩-೦೦೦); ಒಳ್ಳಿತ್ತು, ಒಳ್ಳಿತು; ಮೆಲ್ಲಿತ್ತು, ಮೆಲ್ಲಿತು (ಕಪ್ರಾಪು. ೫೯ ಕೃಡೀ). **ಮೆಲ್ಲಿದು**: ೧. ತಳಿರ್ಗಳಪ್ಪೋಲ್ ಮೆಲ್ಲಿದುವೀ ತಳಿಂಗಳ್ (ಕಾವಾ. ೩-೦೩) : ಮೆಲ್ಲಿದು ಪಪ್ಪ ವಾರಿಕಣಜಾಲದೆ ಮೌಕ್ತಿಕಜಾಲಮಪ್ಪವೊಲ್ (ಣಾಪಪ್ರ. ೩೨೬). ಮೆಲ್ಲಿದ = ಮೃದುಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಮೆಲ್ಲಿದರಂತೆ ಬಂದು ಕರಿಯರ್ ಬಳಸುಗ್ಗೊಡೆ ಪೋಪೊಡೆ (ಪಪ್ರ. ೦೪-೩೦) : ಬಲ್ಲಿದರ ಮುಂದೆ ತನ್ನನೆ ನೆನೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ತನಗಿಂತ ಮೆಲ್ಲಿದರ ಮೇಲೆ ತಾನೇರಿ ಹೋಗುವಂದು (ಗಜಪ್ರ. ೦೦೦-೩೩೦). ಮೆಲ್ಲಿದಳ್ = ವಿನಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು: ಅಗ್ನಿಭೂತಿರಿಸಿಯರ್ ತಿಳಿಪೆ ಧರ್ಮಮುಂ ಪೇಬ್ಮೊಡರ್ದೆ ಯೊಳ್ ಮೆಲ್ಲಿದಳಾಗಿ ತನ್ನ ಭವಾಂತರೇಗಳಂ ಧರ್ಮಮುಮಂ ಕೇಳ್ದಜ್ಜಿದು (ಪಪ್ರಾಪ್ರ. ೦೦-೨೪). [< ಮೆಲ್ + ತವಿ. ಮೆಲ್ಲಿತು. ಮೆಲ್ಲಿಚು ; ಮಲ. ಮಲ್ಚಿಚ್ಚಲ್ = ಕೃಶವಾದ]

ಮೆಲ್ಲಿತ್ತು ' ಮೆಲ್ಲಿತು ' ನೋ.

ಮೆಲ್ಲಿದ ' ಮೆಲ್ಲಿತು ' ಪರಾ.

ಮೆಲ್ಲಿದಳ್ ' ಮೆಲ್ಲಿತು ' ಪರಾ.

ಮೆಲ್ಲಿದು ' ಮೆಲ್ಲಿತು ' ನೋ.

ಮೆಲ್ಲಿಸು 'ಮೆಲಿಸು' ನೋ.

ಮೆಲ್ಲು ' ಮೆಲ್ ' ನೋ.

ಮೆಲ್ಲುಲಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಇಂಪಾಗಿ ಹೇಳು; ಮಧುರವಾಗಿ ನುಡಿ: ಚಿಕ್ಕವಾಗಳಂತಿ ಕೂಡಿ ಮೆಲ್ಲುಲಿದೆವೇ (ಪಚರಿ. ೬೯-೩). [ಮೆಲ್ + ಉಲಿ]

ಮೆಲ್ಲುಲಿ$_2$ (ನಾ). ಮಧುರವಾದ ಧ್ವನಿ: ಇಂಪಾದ ದನಿ: ಎಸೆವ ವಿವಾನಘಂಟಿಗಳ ಮೆಲ್ಲುಲಿ ಕಿನ್ನರಗೇಯದೊಳ್ ಪೊದಲ್ಪೆಸೆಯೆ (ಪಪ್ರ.೨-೨೦); ಪಾವಂವ ಗೇಯಂ ಕಂಮೆ ಮೆಲ್ಲುಲಿ ಕಿವಿಯಂ ಜಳಚಲೆಯೆ (ಪಪ್ರಾಪ್ರ. ೩-೦೬೪) : ಮೆಲ್ಲುಲಿ ನುಗ್ಗೊರಲೊಂಜ್ಞಲಿಂಚರಂಗೆಯ್ದು ತಿರ್ಪಲರ್ಮಕ್ಕಿವಳಗದಿಂ . . . ಆ ಕೊಳಂಗಳ್ ಮೆಱೆದುವು (ಪಪ್ರಾ-೩-೪೯). [ಮೆಲ್ + ಉಲ್ಲಿ]

ಮೆಲ್ಲುಲಿಪು (ನಾ). = ಮೆಲ್ಲುಲಿ$_2$: ಪುಲ್ಲೆಯಿಂಡು ಬೆಚ್ಚುವ ಬಳೆಗಯ್ಯ ಮೆಲ್ಲುಲಿಪೊ ಪೇಳೆಸಲ್ (ಪಪ್ರ. ೩೨೬). [ಮೆಲ್ + ಉಲಿಪು]

ಮೆಲ್ಲೆದೆ ' ಮೆಲ್ಲಿರ್ದೆ ' ನೋ.

ಮೆಲ್ಲೆರ್ದೆ, ಮೆಲ್ಲೆದೆ (ನಾ). ೧. ಕೋಮಲವಾದ ವಕ್ಷಸ್ಥಳ. — ಎದೆ: ಪಡಪಡವಾಯ್ದ ಮೆಲ್ಲೆರ್ದೆಗಳಂ ಕರಯುಗ್ಮದಿನೊತ್ತಿ (ಪಪ್ರ. ೬-೦೨೦). ೨. ಕೋಮಲವಾದ ಹೃದಯ; ಮೃದುವಾದ ಮನಸ್ಸು: ನಲ್ಲರ ಮೆಲ್ಲೆರ್ದೆಗಳ್ ಬಸಂತಪೊಳ್ ಬಿರಿದುವು (ಪಂಪಾ- ೫-೩೩) : ಮೆಲ್ಲೆರ್ದೆಯೊಳ್ ಪಾಣಿಕ್ಕೊಳಿತುದು (ಪಪ್ರಾ- ೩-೨೬). **ಮೆಲ್ಲೆದೆ**: ೧. ಎಲ್ಲಾ ಕಲೆಗಳನೊಳಕೊಂಡು ರಾಜಿಪ ಮೆಲ್ಲೆದೆಗುಜುಪೆಲ್ಲಿ ತೋಜು (ಪಚರಿ೪. ೬-೦೩) : ಪುಳಿನಾಭಿಜೊಳು ಪುಟ್ಟಿ ಮೆಲ್ಲೆದೆಯೊಳು ಬೆಳೆದೊಳು ಗೊರಳೊಳು ಪ್ರಾಯವಡೆದು (ಕಪಪ್ರ. ೦೦-೦೩). ೨. ಮೆಲ್ಲೆದೆಣ್ಗೋ, ಕೂಡುಗೈಯ ಬಿಣ್ಗೋ! (ಕೂಗಳ. ೦೬-೦೦). [ಮೆಲ್ + ಎರ್ದೆ]

ಮೆಲ್ಲೆರ್ದೆಗ (ನಾ). ಕೋಮಲ ಹೃದಯವುಳ್ಳವನು: ನೀಂ ಹಣ ಮೆಲ್ಲೆರ್ದೆಗನಂ ಒಲಿದ ತರಳೆಬೊಳಿಂತು ಮುನಿವರೇ (ಕಪ್ರಾ. ೦೦-೭೦). [ಮೆಲ್ಲೆರ್ದೆ + — ಗ]

ಮೆಲ್ಲೆಲರ್, ಮೆಲ್ಲೆಲರು (ನಾ). ನಿಧಾನವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ಗಾಳಿ; ಮಂದಮಾರುತ: ವಾರವಿಲಾಸಿನಿಯರ್ಮೆಲ್ಲೆಲರ ಪೀಲಿಬ್ಜದಗೆಯ ನೊಯ್ಯನೆ ಬೀಸುತ್ತಿರೆ (ಣಾಪಪ್ರ. ೪೫೩) ; ತನ್ನ ಮಾಪದನ್ನರಪ್ಪ ಬಸಂತ ಮೆಲ್ಲೆಲರ್ಗಳ್ಗೆಂಬ ಕೆಳೆಯಕ್ಕುಡಸಿ . . . ಪೇಬೆ (ಕ್ಕಾಗಾ. ೦೪೬). **ಮೆಲ್ಲೆಲರು**: ಮೆಲ್ಲೆಲರೊಳು ಸರಸೀರುಹದಂದದಿ ಧ್ಯಾನದಿ ಚಲಿಸುವ ಚರಣಕೆ ನಾಂ ಶರಣೆನುಮೆಂ (ಗೋಪಾಖ. ೫೨-೨) ; ಕನ್ನಡ ನಾಡ ನಂದನದ ಮೆಲ್ಲೆಲರೊಂದು ತಣ್ಣನಲಿದಾಡುತ್ತಿರ್ಪ (ಜಪಪ್ರಾಪ್ರ. ೫೨೬). [ಮೆಲ್ + ಎಲರ್]

ಮೆಲ್ಲೆಲರು 'ಮೆಲ್ಲೆಲರ್' ನೋ.

ಮೆಲ್ಲೆಲುಬು (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಮೂಳೆ; ಮೃದ್ವಸ್ಥಿ: ಮೆಲ್ಲೆಲುಬಿನ ಸಲ್ಲಿ (ಕಾರ್ಟಿಲೇಜ್) ಆಧಾತವಸ್ಯ, ಧಾರಾಳವಾಗಿದೆ (ಶರೀಪ್ರ. I. ೫೬). [ಮೆಲ್ + ಎಲುಬು (< ಎಲ್ಬು)]

ಮೆಲ್ಲೆಸಟ್ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ದಳ: ಪಿಡಿದಲರ್ವಿಲ್ಲುಂ ಮೆಲ್ಲೆಸಟುಡ ದೊವಲುಂ ಮಿಸುವ ಸನೆಯು ಮೊನೆಯಂಬುಂ ನೇರ್ಪಡೆ ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ನಡೆದುದು ಗಡಣದೆ ಮುಱಿದುಂದಿಯೆಂಬ ಬಿಲ್ಲಣೆಬೀರರ್ (ಕ್ಕಾಗಾ. ೨೦೩). [ಮೆಲ್ + ಎಸಟ್]

ಮೆಲ್ಲೊಡಲ್ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ದೇಹ; ಕೋಮಲಶರೀರ: ಬಿಸಿಯಿಂಡಿಂಗಳಿಂ ಪರಿವಂಪ ನಿನ್ನ ಮೆಲ್ಲೊಡಲಿರದೇಳುತ್ತಿಂತಿದ್ದನಿಂದು ಪಚರಿಕುಂ (ಣಾಪುಂ. ೩೯-೬೯). [ಮೆಲ್ + ಒಡಲ್]

ಮೆಲ್ವಚವ (ನಾ). ಇಂಪಾದ ನುಡಿ. — ಮಾತು: ಪ್ರಿಯಚಿತ್ರದಿಂ ನಿನ್ನ ಮೆಲ್ವಚನಂಗಳಂ ಪೆಜಿ ಕೇಳ್ದು ಮಯ್ಯನೆ ಮಾತುಮೆಂ (ಕಪಪ್ರಾಕ್ಕ. ೩-೨೨೦). [ಮೆಲ್ + ವಚನ]

ಮೆಲ್ವಾಡು, ಮೆಲ್ವಾಡು (ನಾ). ೧. ಇಂಪಾದ ಹಾಡು: ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಪದ— ಮೆಲ್ವಾಡುಗಳನ್ನು ಮೇಳದೊಡನೆ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಪಾಠಕರ ಸಂಗೀತ ಘೋಷದಿಂದಲೇ ಎಚ್ಚೆತ್ತ ಬಂಳಿಯನು ಮಾಜಿವಮ್ಮನಾದಿಗಳನ್ನು ತೀರಿಸಿದನು (ಶಂಪ್ರ. ೦೨). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಪದ್ಯಜಾತಿಯ ಹೆಸರು: ಸಂದಿಸಿರೆ ಕಂದಮುಂ ಪೆಜತ್ತೊಂದಱೊಕೆಯು ವೃತ್ತಜಾತಿಯುಂ ಪದಮವು ತಳ್ತೊಂದಿರೆ ಪನ್ನೆರಡುವರಂ ಸಂದುದು ಮೆಲ್ವಾಡೆನಿಕ್ಕುಮದು ಕನ್ನಡದೊಳ್ (ಕಾಶಾ.ಕ. ೧೩೨). **ಮೆಲ್ವಾಡು**: ೧. ಭಾವದಸರಂ ಮೆಲ್ವಾಡಿನೊಳ್ಪಂತೆ ಕೂಡಿದ ನಾನಾರಸಸಾರದಾನಮೆಸೆದತ್ತು (ಕೊಕ್ಕ. ೫. ೬-೦೦೦). [ಮೆಲ್ + ಪಾಡು]

ಮೆಲ್ವಾತು, ಮೆಲುಮಾತು, ಮೆಲುವಾತು (ನಾ). ೧. = ಮೆಲ್ವಚನ: ಸಾತಿಶಯಾರ್ಥವುಮುಂ ಮೆಲ್ವಾತುಮನೊಸೆದಿತ್ತರೊಲಿದು ತವಗಿಲ್ಲದುಮಂ (ಕಪಪ್ರ. ೩೭ ಕೃಡೀ) ; ಮೆಲ್ವಾತಿನೊಳಕ್ಕಜ್ಜಂ ನೆಗಳ್ದ ಬಿನ್ನಪಕುದ್ಯತನಾದಂ (ಣಾಕ್ಕಂ. ೦-೨). **ಮೆಲುಮಾತು**: ೧. ನಗನಗನೆಗುತ್ತ ಮೆಲುಮಾತಿನ ಕೆಲುಸುಕಾಲುಸನಗವಿನ ಹೊಸಲನ್ನು ಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಸಲ್ಲ (ಕಪಪ್ರ. ೭೩). ೨. ಇತರರಿಗೆ ಕೇಳಿಸದಂತೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಆಡುವ ಮಾತು: ಅವರ ಬಾಯಿಯು ಗೊಣಗು, ಇಲ್ಲವೆ ಮೆಲುಮಾತುಗಳು ಒಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ಅವರ ಆತ್ಮಗತಗಳು (ಪುಗಾಕ್ಕ. ೨೦೯). **ಮೆಲುವಾತು**: ೨. ಆಯುರ್ವೇದವನ್ನು ಕಲಿತು . . . ವೈದ್ಯರಾಜನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದಿರುವೆನು ಎಂದು ಮೆಲುವಾತಿನಿಂದ ನುಡಿದನು (ಪಾಪ್ರ. ೩). [ಮೆಲ್ + ಮಾತು]

ಮೆಲ್ವಾಸು· ಮೆಲುವಾಸು (ನಾ)· ಮೆತ್ತನೆಯ ಹಾಸುಗೆ : ಮೃದು ತಲ್ಪ : ಪಂಸಯ ತುಳಿಯ ಮೆರ್ವಾಸಿನಲಿ ಪವಡಿಸುವೀಕೆಗಿಂದೀಗ . . . ಕಲುನೆಲದೊಳೊಱಗಿದಳು (ಕುಷ್ಮಾ. ೯-೩೦) ; ರಾರಾಜಿಪುದಪಮ ಮೆರ್ವಾಸಿನೊಳ್ಕೆಜೆವ ಮಣಿಮಂಚವಾಸನದೊಳು (ಶ್ರಬಾ. ೦೦-೨೪). **ಮೆಲುವಾಸು** : ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಯೊಳು ಕೂಡಿ ಮೆಲುವಾಸಿಯೊಳಿರಿಸಲು (ಕಥಾಸ. ೬-೯). [ಮೆಲ್ಲ್ + ಪಾಸು]

ಮೆಲ್ವಿನ್ನಣಿ (ನಾ). ವಿನಯಶೀಲನಾದ ಕಲಾನಿಪುಣ : ಬಹುವ್ರೀಹಿಗೆ . . . ಚಲವಾದಿ ಮೆಲ್ವಿನ್ನಣಿ (ಕಮತ. ೦೩೩ ಪ್ರಯೋ).

[ಮೆಲ್ + ಬಿನ್ನಣಿ (< ಬಿನ್ನಾಣ್ಮೆ)]

ಮೆಲ್ವಿಲ್ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಬಿಲ್ಲು : ಬೆನ್ಗಬ್ಬಿವ ಮೆಲ್ವಿಲ್ಲೇವ ದೊಗೆದ ಕಾಮಿಸ ಬಿಲ್ಲುಳ್ಕೊಡೆಸುತ್ತ ಕಂತು ಮುಯ್ಯಂತಿರ್ಪಂ (ಹಂಪ್ರಕೃ. ೯-೪೩). [ಮೆಲ್ + ಬಿಲ್]

ಮೆಲ್ವೆಣ್ಣು (ನಾ). ಕೋಮಲೆ ; ಸುಕುಮಾರಿ : ಪೆರೆಮೊಲೆ ಸುಣ್ಣಲ್ಲ ಮೆಱಿಯೆ ಮೆಱಿವ ಮೆಲ್ವೆಣ್ಣು ಮೇಲಿಕ್ಕಿ ಮೆಯ್ ಮಱಿದನೆ ಮದನಾಸ್ತ್ರದಿಂದ (ಕುಣಾಪಾ. ೩೩-೪). [ಮೇಲ್ + ಪೆಣ್ಣು (< ಪೆಣ್)]

ಮೆಲ್ಸರ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಸ್ವರ ; ಇಂಪಾದ ಧ್ವನಿ : ಪಾದ ಸಂಚರಣದಿನುಣ್ಕೆ ಸೂಪುರವ ಮೆಲ್ಸರಂ (ಹಂಪ್ರಕೃ. ೩-೧೩) ; ಎಸ್ಸನೆ ಕೂರ್ತು ಮೆಲ್ಸರದೆ ಪಾಡುತ ಪಚ್ಚರೆ (ಕಸಾ. ೦-೨೯). [ಮೆಲ್ + ಸರ]

ಮೆಲ್ಸರಿ (ನಾ)· ಸಣ್ಣದಾಗಿ ಬೀಳುವ ಮಳೆ : ಪವಮಂಟೆ ಮೆಲ್ಸರಿ ತುಂತುಱಿ . . . ನಟ್ಟ ಬಡಮೆನೆಲ್ಲುರಿದುವು (ಪಾಪು. ೪-೩೨) ; ಕಾಲ್ಸವನಿಸೆ ಪೊಸುಂಡಿನ ಮೆಲ್ಸರಿಯುಂ ಸುರಿಯುತಿರ್ಪ ಸಂಪಗೆವೂಗಳ್ ಬಲ್ಲಿಱಿ ವಿಡಿವಂತಿರ್ದುವ್ವ ಮೆಲ್ಸರದಿಂ ಪಾಡುತಿರ್ಪ ಪೆಣ್ಬಂಬಿಗಳಂ (ಶಾಸಾ. ೬೦); ಮೆಲ್ಸರ · ಸೂಕ್ಸರಿ · ಮುಗಿಲೊಳ್ಕಲ್ಸರಿ ತಳ್ಸರಿ . . . ಸುರಿದು ಕಱಿದುವಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ (ಶಾಹೇ. ೯-೦೦೩). [ಮೆಲ್ + ಸರಿ]

ಮೆಲ್ಸುಯ್ (ನಾ) ನಿಧಾನವಾದ ಉಸಿರು : ಮೆಲ್ಸುಯ್ಯುತ್ತಿ ನಿಂದೊಂದಿವ ಹೃದಯದುಜ್ಜ್ವಂಗಜ್ಮಂಜೊಲುನ್ಮೀಸೆ (ಕಾದಂಕಾ. ೭೬೭). [ಮೆಲ್ + ಸುಯ್]

ಮೆಲ್ಸೋಂಕು (ನಾ)· ಕೋಮಲವಾದ ಸ್ಪರ್ಶ ; ಮೃದುಸ್ಪರ್ಶ : ಆ ಗಾಂಧ ಮೆಲ್ಸೋಂಕಿಂದಾಗಳೆ ಬೆಮರೊಡನೆ ಬಳೆದ ಸೀದೆಯುದೆತ್ತಂ ಪೋಗೆ (ಕ್ಕಾಣ. ೯೯). [ಮೆಲ್ + ಸೋಂಕು]

ಮೆಱಿಸ್ನು 'ಮಿಷನ್ನು' ನೋ.

ಮೆಸ್ತರ (ನಾ).ಒಬ್ಬನ ಹೆಸರಿನ ಹಿಂದೆ ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಸೇರಿಸುವ ಪದ : ಮೆಸ್ತರ ಕೇಂಡಿಪೋರು ಸಾಹೇಬರನ್ನು (ಡಾಕಂಡ್ರ. ೩೩).

[← ಇಂ. Mister]

ಮೆಹನತು 'ಮೆಹನತ್ತು' ನೋ.

ಮೆಹನತ್ತು, ಮೆಹನತು, ಮೇನತ್ತು, ಮೇಹನತ್, ಮೇಹನತ್ತು (ನಾ)· ೧. ಪರಿಶ್ರಮ ; ಪ್ರಯತ್ನ : ಈ ಮೆಹನತ್ತು ಮಾಡಿ ಐದು ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಕೋಟೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು (ಡಾಕಂಡ್ರ. ೩೭) ; ದೊರೆಗಳವರು ಹೈದರಲ್ಲೀಖಾನನು ಮಾಡಿದ ಮೆಹನತ್ತು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ತಂದು (ಪುಣಾಪಾ. I, ೦೪೨). ೨. ಮೆಚ್ಚುಗೆ ; ಶಹಭಾಸ್‌ಗಿರಿ : ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಾಯಿಗಳಂತೆ ಗುಂಡಿಕ್ಕಿ ಕೊಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅದನಿಂದ ನನಗೂ ಮೇಲಿಂದ ಮೆಹನತ್ತು ದೊರಕುತ್ತದೆ (ಭಕಥ. ೧೬೬). **ಮೆಹನತು** : ೧. ಬೆಳಸಿನಿಂದ ಗ್ರಾಮದ ಕೋಟೆ ಕೊತ್ತಲ ಹೊಸ್ತಾಗಿ ಹಾಕಿಸಿ ಬಹಳ ಮೆಹನತು ಮಾಡಿ ಬಿಕನಿಷ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ನಡಕೊಂಡರಿಂದಲ್ಲು (ಚಿ. XVI, ಶ್ಕಾ.೧೪-೪೦ ; 1746). **ಮೇನತ್ತು** : ೧. ಪತ್ಕಲಸ್ನೆ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಸುತ್ತಿ . . . ; ಮೇನತ್ತಿನಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಂಡಳು ಗಿರಿಜ (ತೀಪಹಿ. ೩೩).

ಮೇಹನತ್ : ೧. ಪರಮಾತ್ಮನು ಹಿಂಗಳು ಬಹಳ ಮೇಹನತ್ ಮಾಡಿ. ಒಮ್ಮೆ ಪರೀಕ್ಷೆಯು ಕಷ್ಟಿಸಿಂದ ಗೆದ್ದೆಷ (ತೀಪತ. II, ೨೩೦). **ಮೇಹನತ್ತು** : ೧. ಪೊಬ್ಬರಿಎಳ್ಳೆ ಹಬ್ಬದೊಳಗಿಂದ ಮೇಡಿಪ್ಪಾದರೆ ಬಹಳ ಮೇಹನತ್ತು ಪುತ್ತು ಪೇಳೆ ಮುರಿಯುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಾಖ್. ೦೯೩).

[←ಅರ. ಮೇಹನತ್. ಮಿಹನತ್ : ಹಿಂ. ಮುರಾ. ಮೇಹನತ್]

ಮೆಹರಬಾನಗಿ ' ಮೆಹರ್ಬಾನಗಿ ' ನೋ.

ಮೆಹರೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ಅನ್ನೆ ಬನ್ನು ಮೆಹರೆಯ ಕೊಳ ಅನ್ನೆ ಬನ್ನು ಕೊಬ್ಬುಲೆಪಕ್ಕದ ಅಲಕಜಂಕೆಯ ಕಗ್ಗಾಳ ಒಳ್ಬೆಯಿ (ಪ್ರಳಾ. ೦೪೦೯, ೦೨-೭೦ : ೧೦೦). [?]

ಮೆಹರ್ಬಾನ್, (ನಾ)· ದಯಾಳು; ಉಪಕಾರಿ : ಮೆಹರ್ಬಾನರೆ ಪಾನಿತ್ ಮಂದವಾಸರು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಶಿರೋಮಣಿಗಳು (ತಿರಂಗ. ೫೪); ಮೆಹರ್ಬಾನ್ ದುರ್ವಾಸ್ ಗವರ್ನರ್ ಸಾಹೇಬರವರು (ಹಂಚಿಸ. ೧೦). [←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮೆಹರ್ಬಾನ್; ಮುರಾ. ಮೆಹರ್ಬಾನ್, ಮೆಹರ್ವಾನ್]

ಮೆಹರ್ಬಾನ್, ಮೇರುವಾನಿ (ನಾ)· ಅನುಗ್ರಹ; ಕೃಪೆ; ಉಪಕಾರ : ನಿನಗೆ ಮೆಹರ್ಬಾನಾಗಿ ಪತಿಗೇಪಪಳ್ಳಿ . . . ಉಂಬಳಿಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ಯಿದೇವೆ (ಎಳ್. IX, ಶಕಪ. ೬೪-೪; ೩೨. 1700). **ಮೇರುವಾನಿ** : ಕಾಶೀ ಪಂತುಗೆ. . . ದವಲತ್ತು ಕೊಟ್ಟು ಬಹಳ ಮೇರುವಾನಿಯುಂ ಮಾಡಿ (ಕಳ್ಳ. ೯-೩೯). [←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮೆಹರ್ಬಾನೀ; ಮುರಾ. ಮೆಹರ್ಬಾನೀ, ಮೆಹರ್ವಾನೀ]

ಮೆಹರ್ಬಾನಗಿ, ಮೆಹರಬಾನಗಿ, ಮೆಹೆರಬಾನಗಿ, ಮೇಹರ್ಬಾನಗಿ (ನಾ)· ಅನುಗ್ರಹ; ದಯೆ : ನಿನ್ನ ಮೇಲೆ ಕೊಡಗಿನ ರಾಜರ ಬಹಳ ಮೆಹರ್ಬಾನಗಿ ಇದೆ (ರಾಕೇಂಕ್ರ. ೫೦); ಇಮ್ಮ ಮೆಹರ್ಬಾನಗಿ ಇದ್ದರೆ ತಿರುಗಿ ಈ ಸ್ಥಲಕ್ಕೆ ತಾವೆ ಬರುವಾರದು (ಪುಂಅಖಾ. ೩-೩೭). **ಮೆಹರಬಾನಗಿ** : ಇನಶಾಅಲ್ಲಾಹು ಕಾಲದ ಮೆಹರಬಾನಗಿಯಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ದಿವ್ಸದಲೇ. . . ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ (ಪುಕಪ. ೯-೩). **ಮೆಹೆರಬಾನಗಿ** : ಇನಾಮು ತಮಗೆ ಅಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಕಂಡಲ್ಲಿ, ಮೆಹರಬಾನಗಿಯೆಂದಾದರೂ ತಮ್ಮ ಲಕ್ಷಿಷೆ ಈ ಕಾರ್ಯದರ್ಪಿರಲಿ (ಕ್ಕಾಣ. ೩೦). **ಮೇಹರ್ಬಾನಗಿ** : ದಾದಬ್ಯಾಸ ಸಲುವಾಗಿಯಾದರೂ ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ-ಮೇಹರ್ಬಾನಗೀ ಮಾಡಿ ಅವನ ಸಚ್ಚಿವ್ಯಳನ್ನು . . . ಪ್ಯಾಪ್ತಿಕ್‌ಕ್ಲಾಸಿಗೆ ಧಕರಾಯಿಸುವ ಬಗ್ಗೆ ವಚನ ತೆಗೆದುಕೊಂಡೆವು (ರಾಪಹ. II, ೦೯).

[←ಅರ. ಪಾರ. ಮೆಹರ್ಬಾನಗೀ; ಹಿಂ. ಮೆಹರ್ಬಾನ್‌ಗಿ ; ಮುರಾ. ಮೆಹರ್ಬಾನಗೀ, ಮೆಹರ್ವಾನಗೀ]

ಮೆಹೆತರಿ· ಮೆಹೆತ್ರಿ (ನಾ)· ೧. ಝಾಡಮಾಲಿ : ತೋಟಿ : ಇವನ್ನು ಒಬ್ಬ ಮೆಹೆತರಿಯು (ಹಲಾಲಖೋರನು) ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಾಖ. ೬-೦೦೬). **ಮೆಹೆತ್ರಿ** : ೨. ಒಬ್ಬನ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ಸೇರುವ , ನಾಯಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಪದ : ಜನ್ಮ ಕೊಪಾರವೈಕರ ಜನ್ಮ ಭಾವೆ ಕೊಂಕಣೀ ಮಿಶ್ರ ಕನ್ನಡ. ಇವರು ತಮ್ಮ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ನಾಯಕ, ಇಲ್ಲವೆ ಮೆಹೆತ್ರಿ ಎಂಬ ಉಪಪದವನ್ನು ಧರಿಸುವರು (ಕಾಗ. ೦೬೭). [←ಅರ. ಪಾರ.ಮಿಹತರ್ ; ಹಿಂ. ಮೆಹತರ್; ಮುರಾ. ಮೆಹತರ್, ಮೆಹಾತರ್]

ಮೆಹೆತ್ರಿ ' ಮೆಹೆತರಿ ' ನೋ.

ಮೆಹೆರಬಾನಗಿ ' ಮೆಹರ್ಬಾನಗಿ ' ನೋ.

ಮೆಳ್ ' ಮೆಟ್ಟು ' ನೋ.

ಮೆಳಸಿಗೆ, ಮೆಣಸಿಕೆ, ಮೆಣಸಿಗೆ (ನಾ)· ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ : ಕರಮೆಸವ ಮೂಂಮಿಡಿಗಳಂ ಬೆಳಲ ಕಿಱಿಗಾಯಿಸಿರದೆಸವ ಮೆಳಸಿಗೆಯ ತೋಳ್ಗಡಣಗಳನೆಜ್ಜಿ ಧರದಿಂದೆ ತಿಱಿದುಕೊಂಡು

(೪೧೫೫. ೫-೭-೨೬). **ಮೆಣಸಿಕೆ** : ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೇರು : ಮೆಣಸಿಕ ಕೃಷ್ಣನೀಲಿ ಕುಟಜಂ ಏಗಿ(ಗಿ)ಡುಗೊಂಡೆಯೆನಿಪ್ಪಿ ವೆಲ್ಲಮಂ ಗುಣನಿಧಿ ಸಾಧಿಪಿಟ್ಟಿದು (೪೪೮. ೦೭-೦೮೪). **ಮೆಣಸಿಗೆ** : ೨. "ಮರೀಚಾ–ವಾಯಿಕೊಳಸಿ, ಮೆಣಸಿಗೆ" (೬೪೧. ೦೦೬) : ಕ(ಕೊ)ಡುಗೆ ಮೆಣಸಿಗೆ . . . ತೊಟ್ಟಿ (೪೪೮. ೦೬-೦೦೩). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ : ಶ್ರೀಶಾಲಿ . . . ರಾಜಾನ್ನಂ ನಾನಾಶಾಲಿ ಕಟವಿ ಮೆಣಸಿಗೆ ಕೇಸಂಮೆರಿವೆಗಲವೆ ಶಾಲಿವಿಶೇಷಂ (೫೪೫೫. ೬೨೬). [< ಮೆಟಸು]

ಮೆಳಸು ' ಮೆಟಸು ' ನೋ.

ಮೆಳಿ ? (ಕ್ರಿ). (?) : ಪುಸಿವಂಗಂ ಕಂಡಲ್ಲಿ ಸಿಡಿವಂಗಂ ಕಳ್ಳೊತ್ತೆಯಿಡು ವಂಗಂ ಮೆಳಿವ[ಜ್ಜ]ಂಗಂ . . . ಕಿಸುಗುಳ್ಳಸಪ್ಪಂಗಂ ಸೂಳೆಸುಖಂ ಸಲ್ಲು ದಲ್ಲೆ (೫೮೫. ೦೦-೬೬). [?]

ಮೆಳೆ$_1$ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಗಿಡಗಳ ಗುಂಪು ; ಪೊದರು : "ನಿಕುಂಜಃ, ಕುಂಜಃ – ಈ ೨ ಪಟ್ಟಿದ ಮೆಳೆಯ ಪೆಸರು" (೫೫೬೫. ೦೦೬); ಪುಲಿಪುಲಿ ಪರಿಪರಿ. . . ಕೊಲತೊಲಗೀ ಮೆಳೆಗೆ (೪೦೫೫. ೨-೨೬); ಕೆಲದ ಲತೆಯ ಮೆಳೆಯೊಳ್ ಬಲ್ಲುಮಂಬುಮಂ ಸಾರ್ಚ್ ಕೊಳವಂ ಪೊಕ್ಕು (೫೦೫೫ . ೬-೪೬ ೬); ಧರಣಿಗೆ ಮೆಳೆ ಪಿಡಿದ ತಳಿಗಳಾದುವು ಮಳೆಯೊಳ್ (೧೦೬. ೯-೫೬); ಎಳೆಯ ಬಾಳೆಯ ಸುಗಿ ಸೀಗೆಯ ಮೆಳೆಯೊಡವೆ ಸರಸವೆ (೪೫೫೫೬. ೦೨-೨೯). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಿಳೈ]

ಮೆಳೆ$_2$ ' ಮಾಳ$_2$ ' ನೋ.

ಮೆಳೆಗುತ್ತಿ (ನಾ). ಪೊದರನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದಾಗ ಉಳಿಯುವ ಕೂಳೆ : ಮೆಳೆಗುತ್ತಿಯ ನೈಷ್ಠುರ್ಯದ ಜೀವನವಿದ್ದಲ್ಲಿ; ತುಂಬಿದ ಬಾಳ್ವೆಯ ಸಂತಸ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿದೆ ಇಲ್ಲಿ (೪೪೬. ೦೦೦-೦೩). [ಮೆಳೆ$_1$ + ಕುತ್ತಿ$_1$]

ಮೆಳೆದಾಗುಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : "ಪಾತಾಳಗರುಡಿ–ಮೆಳೆದಾಗುಡಿ" (೬೪೦. ೧೬). [ಮೆಳೆ$_1$ + ದಾಗುಡಿ]

ಮೆಳೆವಕ್ಕೆ (ನಾ). ಪೊದರಿನ ಆಶ್ರಯ, —ನೆಲೆ : ಮೆಳೆವಕ್ಕೆಯೊಳ್ ಮೃಗ ಮನಂದೊಡ್ಡಿಂದ್ದಿ ಸುತ್ಕಾರ್ಪಿನುಗ್ಗದಿಂ ತೀಡಿದುದೊಂದು ಘೋರಪವನಂ (೧೪೫. ೩-೭೦). [ಮೆಳೆ$_1$ + ಪಕ್ಕ$_{11}$ (< ಪಜ್ಕ್$_3$)]

ಮೆಳೆವಜ್ಜೆ (ನಾ). ಪೊದರಿನ ಹಿಂಭಾಗ : ಕುತ್ತುಜು ಮೆಳೆವ[ಜ್ಜೆ] ಜಿಗಳೊಳು ತುತ್ತುತುದಾಗಿ ನಿಂದರು . . . ಕಾಲವರು (೪೦೫೫೫. ೭೯-೬). [ಮೆಳೆ$_1$ + ವಜ್ಜೆ$_1$]

ಮೆಳ್ಪಡು ' ಮೆಟ್ಪಡು$_1$ ' ನೋ.

ಮೆಳ್ಪಡೆ ' ಮೆಟ್ಪಡೆ ' ನೋ.

ಮೆಳ್ಳೆ ' ಮೆಳ್ಳೆ ' ನೋ.

ಮೆಳ್ಳಗಣ್ಣಿ ' ಮೆಳ್ಳೆಗಣ್ಣಿ ' ನೋ.

ಮೆಳ್ಳಗಣ್ಣಿ ' ಮೆಳ್ಳೆಗಣ್ ' ನೋ.

ಮೆಳ್ಳಗವಾಸಗುರವ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಇನು ಜೂರಾ ಮೆಳ್ಳಗವಾಸಗುರವರ್ ಕಬ್ಬಪ್ಪಟಿಟ್ಟಮೈಲ್ಕಾಲಂಕೆಯ್ದಾರ್ (೫೪. II. ೨೮-೦ ; ೫೨. ೭೦೦). [ಮೆಳ್ಳೆಗವಾಸ + < ಗುರು$_2$]

ಮೆಳ್ಳೆ (ನಾ). ಮಾಲುಗಣ್ಣಿನವಳು ; ಕೋಸುಗಣ್ಣಿ : ಆ ಹೆಣ್ಣು ಹಾಗೆಂದು ಈ ಹೆಣ್ಣು ಹಿಗೆಂದು ದೂಷಿಸಿ ಮರಳಿದ ನೀನು ಈ ಮೆಳ್ಳೆ ಮಳ್ಳಿಯಮೊಪ್ಪಿದೆ ಹೇಗೆ (೫೦೨೫. ೦೩೭-೩೨). [ಮೆಳ್ಳೆ (<ಮೆಳ್ಳೆ)+– ೧$_3$]

ಮೆಳ್ಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಣ್ಣಾಗುಡ್ಡೆಯನ್ನು ಹೊರಳಿಸು; ಕಣ್ಣನ್ನು ಸುತ್ತು ತಿರುಗಿಸು : ಅಳ್ದುನೆರಪಂಕರದಿ ದೆಜುಟ್ಟತ್ತಂ ಮಳ್ಳಿಸಿ ನೋಡುತೆ ಪ್ಪರ್ಚಾ ಕೆತ್ತುತೆ (೪೧೦೫೫. ೫. ೨೬೭-೬) ; ಕಲ್ಗಳಂ ಮೆಳ್ಳಿಸುತೆ ಪಲ್ಗರಿದು . . . ಳ್ದಂಗಿ ನಗಿಸುತ್ತೇಡಿಸುತ ಶಿವನಿದಿರೊಳಾಡುತ್ತ (೪೪೫. ೦-೪೯) ; ನೋಡುತ್ತಂ ಕಣ್ಣಾ ಮೆಳ್ಳಿಸಿ ಕಿವಿಯನಲುಗಿಸುತ . . . ನಾಟ್ಯಪಾತುವ ಭೃಂಗಿಪನ ಕಂಡು ಪರಶಿವಂ ನಸುನಗುತಿರೆ (೪೪೫೫. ೨-೬೯).

[ಮೆಳ್ಳು (< ಮೆಳ್ಳೆ) + – ಇಸು$_5$]

ಮೆಳ್ಳು ' ಮೆಳ್ಳೆ ' ನೋ. .

ಮೆಳ್ಳೆಗಣ್ಣಿ ' ಮೆಳ್ಳೆಗಣ್ ' ನೋ.

ಮೆಳ್ಳೆ, ಮೆಡ್ಡ, ಮೆಳ್ಳ, ಮೆಳ್ಳು (ನಾ). ೧. ಕಣ್ಣು ಓರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ.—ಮಾಲಿರುವಿಕೆ : ಕುರುಡಿಗಿಂತ ಮೆಳ್ಳೆ ಪಾಸಿ (೧೦೬). (ಗು). ೨. ಓರೆಯಾದ ; ಸೊಟ್ಟಗಿರುವ : ' ಮೆಳ್ಳೆಗಣ್ ' ಪರಾ. **ಮೆಡ್ಡ** ; ೩. ಮಾಲುಗಣ್ಣಿರುವವನು ; ಕೋಸುಗಣ್ಣಿನವನು : ಹೆಡ್ಡನ ಸೆರೆ ಹೀನ ಮೆಡ್ಡನ ಗುರಿ ಹೀನ (೫೦೫೫. ೧೬-೬೩). **ಮೆಳ್ಳ** ; ೨. ' ಮೆಳ್ಳಗಣ್ಣಿ ' ಪರಾ. ೩. ಪ್ರಸಂಗಾವಧಾನವಿಳ್ಳ, ಬಾವಪಹಸು ಮೆಳ್ಳನಂತೆ ಕಣ್ಣಾ ಸೊಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಿಂತನು (೪೪೬. ೦೬೩) ; ಕುರುಡರೊಳಗೆ ಮೆಳ್ಳನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ (೧೦೬). **ಮೆಳ್ಳು** : ೧. ಎಡದ ಕಣ್ಣಾ ಮೆಳ್ಳಾಗಲೂ ಪುರುಷನಂ ಧಿಕ್ಕರಿಸುವಳು (೪೫೫೫. ೦೯೬-೬).

[ದೇ.ಕ ತೆಲು. ಮೆಳ್ಳ]

ಮೆಳ್ಳೆಗಣ್ . ಮೆಡ್ಡಗಣ್ಣು . ಮೆಳ್ಳಗಣ್ಣು . ಮೆಳ್ಳುಗಣ್ಣು . ಮೆಳ್ಳಗಣ್ಣು (ನಾ). ಓರೆಯಾಗಿರುವ ಕಣ್ಣು; ಮಾಲುಗಣ್ಣು; ಕೋಸುಗಣ್ಣು : ತಜ್ಜುದಲಿಗಳ ಮೆಳ್ಳಗಂಗಳ ಬೆಜಿತ ಮೋಜಿಯ . . . ಕ್ಷಿಜುಕುಲರು ಬಂದರು (೪೪೫. ೫೮-೯೮). **ಮೆಡ್ಡಗಣ್ಣು** : ಸರಿಮನಿವಾಸ ಅನುಪವಿ ಸುತ್ತಿದ್ದ ಮೆಡ್ಡಗಣ್ಣಿನ ಹೆಂಗಸೂ ಅವಳ ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂ . . . ಬಂದರು (೪೫೫. ೦೩೬). **ಮೆಳ್ಳಗಣ್ಣು** : ಮೂಗನ್ನೇ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ಅವಳಿಗೆ ಮೆಳ್ಳಗಣ್ಣಾಗಿತ್ತು (೪೮೦೫. ೬೯) ; ಮೆಳ್ಳಗಣ್ಣುಮಾಡುವುದು . . . ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ರೇಗುವುದು ಮುಂತಾದ ಚಿಹ್ನೆಗಳು ದೃಷ್ಟಿದೋಷವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವು(೪೫೫. ೬೨). **ಮೆಳ್ಳುಗಣ್ಣು** : ಕುಂಟಕಾಲು ಬಚ್ಚು ಬಾಯಿ ಮೆಳ್ಳುಗಣ್ಣು ಒಮ್ಮೆ ಸೇವೆ ಮಾಡಲಾರೆನು (೪೦೫೫. ೬೦-೯). **ಮೆಳ್ಳೆಗಣ್ಣು** : "ವಲಿರಃ, ಕೇಕರಃ– ಮೆಳ್ಳೆಗಣ್ಣೆನವನು" (೫೫೬೫. ೬); ಗಂಟುಮೂಗಿನ ಮೆಳ್ಳಗಣ್ಣಿನ ಅಂಟುವುರ್ಬಿನ ಜೋಲುದುಟಿ (೪೮೫. ೨೨-೬); ಆ ಹುಡುಗಿಗೆ ಮೆಳ್ಳಗಣ್ಣು ಇತ್ತು (೫೫೮೪. ೦೪೨). [ಮೆಳ್ಳೆ + ಕಣ್]

ಮೆಳ್ಳೆಗಣ್ಣಿ . ಮೆಡ್ಡಗಣ್ಣಿ . ಮೆಳ್ಳಗಣ್ಣಿ (ನಾ). ಮಾಲುಗಣ್ಣಿರುವವನು; ಕೋಸುಗಣ್ಣಿನವನು : ಧರ್ಮಿಷ್ಠರಂ ಮುಳಿವತಜ್ಞಾಸದಿಂ ನೋಡಿದರ್ ಮೆಳ್ಳಗಣ್ಣಾರಹರ್ (೧೯೬೫. ೯-೨೨–೨೩). **ಮೆಡ್ಡಗಣ್ಣಿ** : ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ನಂತರ ಆ ಮೆಡ್ಡಗಣ್ಣಿನ ಕಣ್ಣುಗಳು ಸರಿಯೋಗಿವೆ (೧೫೫). **ಮೆಳ್ಳಗಣ್ಣಿ** : ಸರಿಯಾದ ವೈದ್ಯರ ಬಳಿಗೆ ಹೋದರೆ ಆ ಮೆಳ್ಳಗಣ್ಣಿನ ಕಣ್ಣುಗಳು ಸರಿ ಹೋಗುವುವು (೧೫೫). [ಮೆಳ್ಳೆಗಣ್ + – ಇ$_3$]

ಮೆಳ್ಳೆಗಣ್ಣಿ ' ಮೆಳ್ಳೆಗಣ್ ' ನೋ.

ಮೆಱವಣಿ, ಮೆರವಣಿ, ಮೆಱವಣಿ, ಮೆಱವಣೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚು ಗಾರಿಕೆ ; ಅತಿಶಯ ; ಹೆಚ್ಚಳ : ನೈವೇದ್ಯವೇಳೆಯೊಳಮರ್ದು ಮೆಱವಣಿ ದುಲಿ ಸುರಗಿಯಂ ಕಿತ್ತು ಹರಣಕ್ಕ ಅಮಮಪ್ಪೆರೆಯಂ ಕೊಯ್ವುವೋಲುತ್ತ ಮನದಂ ಕಿಲದಲಿ ಮಡಗಿ (೦೫೫೫. ೬೬-೦೦). **ಮೆರವಣಿ** : ೨. ದೇವರು, ಪೀಠಾಧಿಪತಿಗಳು, ವಧೂವರರು ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಆಡಂಬರದಿಂದ ಊರಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವುದು ; ಉತ್ಸವ : ಸಂದೀಧ್ವಜದ ಮೆರವಣಿ ಕಾಯಿಕಗಳೆಂಬ ಸಂಗವಸು ಪರಿಹರಿಸಿ (೦೬೫೫. ೬೯-೦೦). **ಮೆಱವಣಿ** : ೧. ಮೆಱವಣಿಯ ನೆಱೆ ಬೇಂಟೆಕಾಱಂಗುಱು ಮೃಗಂಗಳವಸುಗಳೆವುದೇತಱ ಘನಂ (೦೫೫. ೫೯-೬೬). **ಮೆಱೆವಣಿ** : ೧. ಪುರಪರಂ ಮೆಱೆವಿಂದಮೆವ ನಿರತಭಕ್ತಿಮ ಮೆಱೆವಣಿಗೆ ಕೊರ್ತು (೦೫೫. ೫೫-೬೬). [< ಮೆಱೆ./ತಮಿ. ಪೞುವಱೈ; ತೆಲು. ಮೆಱವಡಿ. ಮೆಱವಣಿ. ಮೆರವಡಿ. ಮೆರವಣಿ]

ಮೆಱವಣಿಗೆ, ಮೆರವಣಿಗೆ, ಮೆರವಳಿಗೆ, ಮೆರವಣಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಮೇಲ್ಮೆ : ಹೆಚ್ಚಳ : ಅತಿಶಯ : ವರಾಹಿತಗಳನೆಯ್ದಿ ಪಾದಾಘಾತಿತ ಮಾಗಿರೆ ಪಾಡುತೊಬ್ಬೊಬ್ಬರ ಮಹಾಭಕ್ತರ ಮೆಱವಣಿಗೆಗಳ್ ರಿವನ ಮುಂದೆ ಪರಮಭಕ್ತನು ನಂಬಿ ಪೊಗಳುವ ಪರಿಯದೀ ಪಂ ಕೇಳು ಸೀನಾ (ರಾಷ್ಟ್ರ. ೨೬-೬೯). **ಮೆರವಣಿಗೆ** : ೨. = ಮೆಱಿವಣಿ ೨ : ರಾಜಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಮೆರವಣಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು (ಚಾಂಡಿ. ೦೩) : ಸದಿಯಂತೆ ಪರಿವಿರ್ದ ನಾಗರಿಕಸರಿವಾರಿಯರ ದಳದ ಮೆರವಣಿಗೆ ಬಳಿಸಿತು ಕಡಲ ತಡಿಗೆ (ತಾತ್ಪರ್ಯ. ೬೯-೨೧೧೦). **ಮೆರವಳಿಗೆ** : ೨. ಪಡುವಣ ಬಾಗಿಲು ನೆನಕ ಮಾಡಿದ ಮೇರೆಯೊಳಗೆ ರುಚಕೋಷ ಮೆರವಳಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಂಬುದು (ಶಿ. XI. ೬೦೩೩. ೪೬-೦೫ ; ೨೧೭೭). **ಮೆರೆವಣಿಗೆ** : ೨. ಈ ಪ್ರಕಾರ ನಿಮರ್ಾಣದ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಮೆರೆವಣಿಗೆಯಿಂದ ಅರಮನೆಗೆ ದಯಮಾಡಿಸ ಬೇಕೆಂತ ಗೊತ್ತಾಯಿತು (ಶುಚಾಗ. ೫೯) ; ಒಂದರ ಹಿಂದೆ ಒಂದರಂತೆ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಜನರ (ಅಥವಾ ದೋಣಿ, ಮೊ. ಗಳ) ತಂಡ ಮುಂದುವರಿಯುವ(ತ್ರಿರು)ಪುದು. . . ಮೆರೆವಣಿಗೆ (Procession- ೨೦೪೩).

[ಮೆಜವಣಿ + – ಗೆ./ತುಳು.ಮೆರವಣಿಗೆ, ಮೆರಣಿಗೆ]

ಮೆಱವಣಿ ' ಮೆಱಿವಣಿ ' ನೋ.

ಮೆಱಸು ' ಮೆಱೆಯಿಸು ' ನೋ.

ಮೆಱಹು, ಮೆಱೆಹು (ನಾ). ೧. ಕಾಂತಿ : ಪ್ರಕಾಶ : ಪೊಱಮಟ್ಟುದ ಬೆಳ್ವುರಜನಮೈದ ಸೀಗರದ ಪೆಜಹುಗಳ ಮೌಳಿಯಿಂ ಮೇಳವದ ರಚನೆಗಳ ತರತರದ ವಿದ್ಯಾವಿನೋದದಿಂ (ಕೃಬಭಾ. ೩೩-೦೯). **ಮೆಱೆಹು** : ೨. ಶೋಭಿಸುವಂಥದು : ಬರಮೋಲೆಯಟ್ಟದ ಸಖನನಟ್ಟಿದೆನದಾ ಮೆಱೆಹಾದುದಿಲ್ಲಿಂದಾ ಸೊಂದ (ಹರ. ೪೯-೩೭).

[ಮೆಜಿ + – ಹ್ಮು(< – ಷ್ಮ)]

ಮೆಜಿ, ಮೆರೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಳೆ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಅಖಿಳರಾಜರ ಮೌಳಿವಜ್ರಕ್ರಮಣಿಮಂಜರಿಪೂಜಿತವಾಳಿಯಲಿ ನೆಜಿ ಮೆಜಿಪುದಾತನ ಪಾದಪದ್ಮಯುಗ (ಶಾಬ್ಭಾ. ೦-೨೦) ; ಮಿಗೆ ಹುರುಡಿಸುತ ಪೂರ್ವದಿಶಾನಿತಂಜನಿ ಸಿಶಿತಕೋಪದ ಕಿಡಿಯನುಗುಳದಳನಲು ರವಿ ಮೆಜಿದ (ಶಾಬ್ಭಾಕ್ರಿ.೨-೦೩). ೨.ಎದ್ದುತೋರು : ವ್ಯಕ್ತವಾಗು ; ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಕುಜಿತಂತೆ ಪೇಳ್ದು ಪದದೊಳ್ ಮೆಜಿಯದೊಡಲ್ಲಂ ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥಮಶೇಷು (ಕಬಾ. ೦-೦೦೧) ; ನಿನ್ನಿಂದ ತನ್ನಯ ಕೀರ್ತಿ ಮೆಜಿವುದು ಮೂಜು ಲೋಕದಲಿ . (ಶಾಬ್ಭಾಕ್ರಿ.೬. ೯-೩೦). ೩. ಒಪ್ಪು ; ಶೋಭಿಸು : ತನ್ಮಿಜ್ಜಾರುಮೊಡನೆ ಮೆಜಿದು ಪರಮಾನುರಾಗದಿಂ ಬಂದು ಪೊಕ್ಕರಂದರ ಮನೆಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೩): ಇಂತೀ ಐವತ್ತೆರಡು ವಿಧದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾಗಿ ಮೆಜಿದ ನಪ್ಪ ಒಸಪಜ್ಜನಿಸಾ (ಪುಚಾಡೀ. ೩. ೮೩-೨೦೬); ಜಯಸಿರಿಯೈದೆತನ ನಿನ್ನಿಂದ ಮೆಜಿವುದು (ಶಾಬ್ಭಾಕ್ರಿ.೬. ೪-೨೨) ; ಪರಮತೇಜೋ ಮಯನಿಂ ಮೆಜಿದನು ಪಂಚವರ್ಣದಲಿ (ತೊಡಾ. . ೦-೩-೨). ೪. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗು : ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗು : ಶಾನಿಜೀವಂ ಪೆಜರ್ಗಿಜೀವಂ ತಂಗಿಜೀವಂ ವೇಣಾ ಮೆಜಿವೀವಜೀವ ಪಿಡಂಗಂ (ಗಣಾಯು. ೦-೨೪): ಬಾಗೆವಾಡಿಯೊಳಗೆ . . . ಕವಿ ಕಾಲದಿಂದೆ ಮೆಜಿದಿರ್ಪ ವಿಪ್ರನಿರ್ಮಾಂ (ಬಿಸಿ. ೦-೧೬): ಪರಮಪ್ರಭಾರತವೆಂಬುದೇ . . . ಪರಮಶ್ರುತಿಯೆಂದೆನಿಸಿ ಮೆಜಿವುದೀರೇಳು ಲೋಕದಲಿ (ಸಂಭ. ೨ ೦೩). ೫. ತೋರಿಸು : ಪ್ರದರ್ಶಿಸತ್ತ : "ಮೆಜಿ ಪಿಡಂದೇ" (ಪಮಾಣ) : ಅರಸಂ ತನ್ನ ವಿಸ್ಮಯಮಾಂ ಸೆರೆದ ನೆರವಿಗೆ ಮೆಜಿಯಿಲ್ದೇಡಿ ಗೆಂಡಜಿಂ ಚಿಹ್ನದಿಂ ನಾಲ್ಕುಕಾಲುಮ ನೇರ್ಪೋದಲೆ ಪಜಿಯಿಟ್ಟೊಡೆ (ಪಣ್ಣಾಣಾ. ೦೫೦-೦೬) ; ಮಾಣಿಕನಕಂ ವಸ್ತ್ರವಿಭೂಷಣಾಂಬರಗಳಂ ಕೊಟ್ಟು ಪೆಂಡಿರೊಲ್ದರೆ ಗಂಡರ್ ಗುಣಮನೆ ಮೆಜಿಪುದು (ಗಣಾಯು. ೧-೩) : ಸುಮ್ಮೆಜಿವುದು ನಿನ್ನ ಭಕ್ತಿಯಂ ಶಕ್ತಿಯಾಂ (ಜಿಳುಪತಿ. ೦೨-೪); ಭಕ್ತಾಧೀನ ನೀನೆಂಬ ಬಿರುದು ಮೆಜಿವುದು ಜೀಯ (ತೊಡಾ. ೦-೬-೩೦). ೬. ಅಲಂಕರಿಸು; ಸಿಂಗರಿಸು : ಸೂಳೆಯಂತೆ ಬೆನ್ನಂ ಮೆಜಿಯದ ಬಾಲಕನಂತೆ ಪೊಲ್ಲಮಂ ಪಿಡಿಯದೆ (ಕಬಾಪ್ರ. ೩-೧೪); ಬಲಗ್ಗೆಯೊಳಿಪ್ಪಿರೆ ವನಜವೆಡಗೆಯ್ಯ ಮೆಜಿದಿರೆ ಮಾತುಳಂಗಫಲ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦-೯). ೭. ಅಹಂಕರಿಸು: ಬೀಗು : ಪೆಜರಂ ನುಡಿಯದ ತನ್ನೊಂದಜಾತಮೆನಲ್ ತನ್ನ ಮೊಗದೊಳೊಂದಕ್ಕರಮಂ ಪೊಜಮಡಿ ಸಲಜ್ಞಾಯದಜಾತಮನಜ್ಞಾಯದರೊಳ್ ಮೆಜಿವ ಸಾಸಿಗಂಗಿದಿರುಂಟೆ? (ಪುಗ್ಗಕ. ೦-೩೩); ಮೆಜಿದಿದಿರಾಗಿ ತಾಗಿದ ಗಜಾಸುರನಂ ಪಿಡಿದತ್ತಿ ಚಮ್ಮ ವಂ ಸಜಸಜಿಸಜನೆ ಸೀಳ್ದು (ಶಿ. XVI. ೪೪೫. ೬೦-೩೬; ೧೨೩೬). **ಮೆರೆ**: ೧. ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯ ರಾತ್ರಿ ನಕ್ಷತ್ರಮಾಲೆಯಿಂ ಮೆರೆವಂತೆ . . .ಮೆರೆದಳಾ ಪಾರ್ಶ್ವ ಕುಮಾರಿ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೯-೩೦೦). ೩. ಪ್ರಪ್ಯೋಪಹಾರದಿಂ ಮೆರೆವ ಮಂಗಲ ಬಂದ್ರಮೌಳಿಗೆ ಮಣಿದು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೫೦–೦೫೭); ೪. ಆ ತರುಣಿಯ ನಾಣಂ ಮದನಂ ನೆರೆ ಮೆರೆಯನಿಳ್ಗಲುಂತೆ ಮೆರೆದನು ಮಲ್ಲಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೨೩-೪೬). ೫. ದಿವ್ಯತರಶಕ್ತಿಯಂ ಮೆರೆದೆಮ್ಮ ಸಲಹಿದಯ್ಯ (ಕಬಾಪ್ರ. ೦೬-೪); ಮುಖ್ಯಾಯಕ್ಕ . . . ದೊಡ್ಡತನವನ್ನೇ ಮೆರೆದಿದ್ದಾಳೆ (ಕಾಸ್ತ್ರಿ. ೦೦೩). ೭. ಮೆರೆಯದೆಯೆ ಹಡೆದ ಮಾತೆಯ ಸೇವೆಯನು ಮಾಡಿ ಮೌನದಿಂ ಮಾಡಿದವನು ಧನ್ಯ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿ! (ಪಾಂಡವ. ೨೦-೦೯); ನಾಳೆ ಆ ಸೀರೆದು ಸೀನುಟ್ಟು ಮೆರದಂತೆ ಕನಸನು ಕಾಣೆನ್ನ ಜನ್ಮ (ಪಾಂಡವ. ೮೦-೪೩).

[ದೇ.ಕ ತುಳು. ಮೆರೆ; ಕಲು. ಮೆಱಚು, ಮೆಱಿಯು, ಮೆಱುಂಗು: ಕೋಲಾ. ನಾಯ್ಕಿ. ಮರ್ಪ್]

ಮೆಜಿಕೋಲು ' ಮೆಜಿಗೋಲು ' ನೋ.

ಮೆಜಿಗಾಱ (ನಾ). ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ವಿಜೃಂಭಿಸುವವನು : ವೀರ : ವಾಮ ಶಕ್ತಿದೇವರ ಬಂದಿಯ ಹಿಡಿದಲ್ಲಿ ತೊಣವತ್ತಿಯ ಮೆಜಿಗಾಱ ಬಾಬೆಯ ನಾಯಕ ಕಾದಿ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾದಲ್ಲಿ (ಶಿ. VII. ೫೫೨. ೦೩೯-೪: ೨೧೮೦).

[ಮೆಜಿ + – ಕಾಱ]

ಮೆಜಿಗೋಲು, ಮೆರೆಕೋಲು, ಮೆರೆಗೋಲು, ಮೆಜಿಕೋಲು (ನಾ). ಹೊಲಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಾಡಿದ ಹುಲ್ಲನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲು ಬಳಸುವ ಕೊಕ್ಕೆಕೋಲು : "ಉತ್ಕಲಿಯೆನಲು ಮೆಜಿಗೋಲು" (ಪುಗಣಾ. ೦೦೯-೬). **ಮೆರೆಕೋಲು** : ಮೆರೆಕೋಲು ಹಿಡಿದು. ಕಣದಲ್ಲಿ ಹರಡಿರುವ ಹುಲ್ಲು ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಕೆದರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅವನ ಮನಸ್ಸೂ ಕೆದರಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಕಳಾಪ್ರ. ೦೫೧). **ಮೆರೆಗೋಲು** : ಆತ ಮೆರೆಗೋಲಿನಿಂದ ಹುಲ್ಲನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದನು (ಕೂಪ). **ಮೆಜಿಕೋಲು** : ವೃಷಭನನವಯವದಿಂ ನೋಡಿ ಕೊಣ್ಣು ಕಡುಮೂರ್ಖತೆಯಂ ಮೆಜಿಕೋಲ ಕಲಿದುಕೊಳ್ಳುತ ಬಜಿ ಸಿಡಿಲ್ ಎಱಿವನ್ನೆ ಬನ್ನು ವಾಮನಭಟ್ಟಂ ಕಜುಬನ್ನಮೆಯ್ದಿ ಪೊಯ್ಯಲು (ಪ್ರಲಂ. ೦೧೩೭. ೬೪-೨; ೨೧೫೮ ೫೫).

[ಮೆಜಿ + (ಪ್ರ← ಕೋತ. ಮರ್ = ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೊಕ್ಕೆಯುಳ್ಳ ಉದ್ದ ಮರದ ಹಿಡಿಕೆಯುಳ್ಳ ಸಾಧನ) + ಕೋಲು (< ಕೋಲ್,)]

ಮೆಜಿಯಿಸು, ಮೆರಸು, ಮೆರೆಯಿಸು, ಮೆರೆಸು, ಮೆಜಿಸು, ಮೆಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ) ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ದಿವಿಜರಾಜನಿಂದೆನಗೆ ರಾಜರಾಜಾಧಿಪತ್ಯಮಂ ಮೆಜಿಯಿಸುವೆಂ (ಪಾಂ.ಪ-೬೯ ೫). **ಮೆರಸು** : ೨. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸು; ಹೊಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕಣ್ಣಿಗಳವಡುವಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳು ಮೆರಸುವೊಲು ತಮ್ಮ ಹೊಳಿಸುವ ರವಿಯ ತೇಜದಲೆಯು ಗವಿಯಂಬದ ಹೊನಲಿನಂತಿವರೆನಗೆ ಹೊಳಿಸುವರು ಗುಡಿಯಲ್ಲೆಯನು ಕೆದೆ ದೇವಕಳೆಯ (ಶುಶಕ. ೫೪-೫). **ಮೆರೆಯಿಸು**: ೩. ಪ್ರದರ್ಶಿಸು : ತೋರಿಸು : ನೀನು ಭುಜಬಲವನ್ನೂ ಚಾತುರ್ಯ ವನ್ನೂ ಮೆರೆಯಿಸುತ ಭೀಮಸೇನನೊಡನೆ ಮಹಾಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಉದ್ಯೋಗಿಸು

(ಕೃವಾ. ೭೭). **ಮೆರೆಸು** : ೪. ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸು: ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ವರುಷ ಮಾಸಗಳುರುಳಿ· ಉರಿಸಿ ಕಾಯಕ ಬತ್ತಿ ಮೆರೆಸುದಕ್ಕೆ ಬಂತು ಬೆಗಾಲ (ಕೃಭಾ. ೨೦೪). ೫. ಮೆರವಣಿಗೆ ಮಾಡು : ಅನ್ಯಸ್ತ್ರಗಳ ಹಿಡಿದು ಹೊರಟುವರ ತಲೆಯ ಸುಣ್ಣಗೆ ಮಾಡಿ . . . ವಿಶ್ವಸಂಸ್ಥೆದು ಮುಂದೆ ಮೆರೆಸೋಣ (ಪೀಪ್ರ. ೦೬-೯). ೬. ಶೋಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ರಾರಾಜಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಇನ್ನು ಉಪಸ್ . . . ಸುಮಾರು ೨೦ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಅವಳನ್ನು ಪೊರೆಸಿದ್ದಾರೆ (ಪಾಕಪ್ರ. ೨೨). **ಮೆಱಸು** : ೫. ವಿಹಾರ್ಯ— ಎಲ್ಲಾ ಎಡೆಯೊಳಂ ಮೆಱಸಿ, ಆರೋಹಯೋಕ್— ಧ್ವಜವಂದದ ಮೇಲೆ ಏರಿಸುವುದು (ಕೃಕಾ. ೦೬-೯). **ಮೆಱಿಸು**: ೫. ಮಾಣಿಕ ಮೆಸದ ಹೊಸ್ಮಂದಣಮೊಳು ಕಂತಾರಾಣಿಯು ಮುಚ್ಚಿ ಪೈತಿಟ್ಟು ಓಲೆಯೊಳ್ ಮೆಱಿಸುತ ಕರಕೊಂಡು ಬಂದಾಗ ಕಾಣಿಸಿದರು ಶಂಬರಗೆ (ತೋಪಶ. ೦೦-೦೦). ೭. ಆಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮತ್ತಾನುಂ ಬ್ರತ ಮೆಱಿಸಿ ವೃತ್ತಿಗರಂ ಕಿಡಿಸಲಾಗದು (ಕೌಶಾ. IX-i, ೦೦೬-೪೯; 1065). [ಮೆಱಿ + — ಇಸು]

ಮೆಱೆವಣೆ ' ಪೆಱಿವಣೆ ' ನೋ.

ಮೆಱಿಸು ' ಮೆಱಿಯಿಸು ' ನೋ.

ಮೆಱಿಹು ' ಮೆಱಿಹು ' ನೋ

ಮೆಟಿ, ಮೆಳ್ (ನಾ). ೧. ಮರುಳು: ಮೋಹ : 'ಮೆಟ್ಟಿಸು' ಪರಾ. ೨. ತಬ್ಬಿಬ್ಬು : ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ ; ಭ್ರಾಂತಿ : ' ಮೆಟ್ಟಿಡು₂ ' ಪರಾ. ೩. ಮೋಸ; ವಂಚನೆ : 'ಮೆಟ್ಟಿಸು' ಪರಾ. **ಮೆಳ್**: ೨. 'ಮೆಳ್ಪಡೆ' ಪರಾ. p 'ಮೆಟ್ಟಿಸು', 'ಮೆಟ್ಟಿಡು' ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಕವಿಗಳು ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ಪಡಿಸು', 'ಪಡು' ಮುಂತಾದುವು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳ ಮೂಲಶಬ್ದ 'ಮೆಟಿ' ಇದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಕಾವ್ಯಪ್ರಯೋಗಗಳು ದೊರಕಿಲ್ಲ.

ಮೆಟಿಪಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರು : ಮೆಟಿಪಯ್ಯ (ಎಕ. II, ೪೩; 1000). [? + ಅಯ್ಯ₂]

ಮೆಟಿಸು, ಮೆಣಸು, ಮೆಳಸು, ಮೆಳಸು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಸಂಭಾರಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವ, ಕಾರವಾದ ಅದರ ಕಪ್ಪು ಕಾಳು : ಶುಂಠಿಯೊಂದಿರ್ದೊಡೆ ಮುತ್ತುಂ ಮೆಟಸುಂ ಕೋದಂ ತಕ್ಕುಂ (ಕಣಾ. ೨-೭) ; ಬೂದಿವಿಡೆ . . . ಶರಾಸನಂ ಕಪಟಮಿ ಪೆಂತಾದುವೊ ಮುತ್ತುಂ ಮೆಟಸುಂ ಕೋದಂತಾಟೆ ನಿನ್ನ ಪಾಂಗೆಂತು ಗಡಾ (ಪಾಕಶಾ. ೭-೮೨); ಸುಂಟಿ ಪಿಪ್ಪಲಿ ಮೆಟಸೆಂಬೀ ಮೂಱಿನಾತ್ಮಜಲುದಿಂ . . . ನಸ್ಯಂಗೆಯ್ವಿಂ (ಕಪಾ. ೯-೦೦೦). ಮೆಣಸು : ೧. ಮಣಸು ಸುಂಟಿ ಪೆಸಸುಣ್ಣಮಿವಂ ಚಪ್ಪರಿಸಿ (ಕಪೂಜ್ಯ. ೭-೩೦); ಮೆಣಸು ಹುಳಿತಡೆ ಜೋಳದಿಂ ಕುಂದೆ (ಕಪಾ. ೦೦-೦೯) ; ಉಪ್ಪು ಮೆಣಸುಗಳ ಪಿರಿಯ ಪುೞಿನ ಹೋರು ತುಂಬಲು (ಕಾಶಾ. ೨೯-೩) : ಮೆಣಸಿನ ಬಳ್ಳಿಯು ಎಲೆಯ ಬಳ್ಳಿಯ ಹಾಗೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಕೃಚಿತ್ರ. ೦೧೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಪಸಿಯಾಗಿಯೂ ಒಣಗಿಸಿಯೂ ಅಡುಗೆಗೆ ಬಳಸುವ, ಕಾರವಾಗಿರುವ ಅದರ ಕಾಯಿ : ಸೀರುಳ್ಳಿ, ದೇವುಸೊಪ್ಪು ಮತ್ತು ಮೆಣಸನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಕೊಚ್ಚಿ ಆನಂತರ ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಏಕಪ್ರಮಾಣ ಮಾಡಿ ಸ್ವಲ್ಪ ನೀರು ಹಾಕಿ ಕಲಸುವುದು (ಅಡುಪು. ೦೦೦). **ಮೆಳಸು** : ೧. ಮೆಳಸಿವು ಪೆರ್ಚಳಿಸಡಮಿಯು ಬೆಳಸು ಏರಿದು (ಎಕ. VIII, ಶಾಗಡ. ೦೦೯-೪೬: 1042) ; ಕಾರಡಕೆ ಮೆಳಸಿನ ಪೇಱಂಗೆ ಅರಿಪೇಸೆ (ಕೌಶಾ. IX-i· ೨೨೩-೪೪: 1127); ಕಬ್ಬು ಜೇಸು ಮೆಳಸು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲು ಎಲ್ಲವು ತಿರುಳಿಟ್ಟು ಹೂರವಾಗುವರಲಿ (ಅಪಃಶಂ ೨೯-೯). ವೆಳಸು : ೧. ವೆಳಸಿನ ಪೇಱಂಗೆ ಪದಿನ (ಸಾ) ಜುಜಲಂ (ಎಕ. IX, ೨೨-೯; 800).

ಮೆಣಸಿನಪುಡಿ. ಮೆಣಸಿನಹುಡಿ = ೧. ಒಣಗಿದ ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿಯನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ಪುಡಿದ ಪುಡಿ : ಪಾರ್ಥಗಳು . . . ೬ ಚಮಚ ಮೆಣಸಿನ ಪುಡಿ· ೧ ಚಮಚೆ ಸಾಸಿವೆ (ಅಡುಸಾ. ೦೦೬); ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಮೆತ್ತಗಾದಾಗ . . . ಸಾಸಿವೆ ಪುಡಿ ಮತ್ತು ಮೆಣಸಿನ ಹುಡಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು (ಅಡುಸಾ. ೦೦೬). ೨. ಒಣಮೆಣಸಿನ ಕಾಯಿ, ಧನಿಯ, ಕರಿಮೆಣಸು, ಜೀರಿಗೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹುರಿದು ಮಾಡಿದ ಪುಡಿ : ಸಾರಿನ ಪುಡಿಯನ್ನು ಮೆಣಸಿನ ಪುಡಿಯೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಕಾಪ್ರ). ಮೆಟಸಿನಕರೆ· ಮೆಣಸಿನಕರೆ = ಕರಿಮೆಣಸಿನ ಗೊಂಬೆಲ್ಲು.—ಗುತ್ತಿ : ಎಳಮಾವಿನ ಮಿಡಿ ಮೂಗುಳಿ ಮೆಟಸಿನ ಕರೆ . . . ಈಳೆಯ ಗೊರೆಯಿಂವಳವಟ್ಟರೆ ಲಾವಣಕಂಗಳನಿಕ್ಕಿದರಾಗಳ್ (ಸುಳುಪಚ. ೦೦-೭೦); ನೆಳನಳಸುವ ಮೆಣಸಿನ ಕರೆ . . . ಕಟವೆಯು ಕಾಯ್ ಬೇಜೆಬೇಜೆ ಸವಿವಡದಿರವೇ (ಪಕಾಂ. ೪೭೩).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಿಳಕು; ಮಲ. ಮಿಳಕು· ಮುಳಕು; ತುಳು. ಮುಂಜಿ, ಮುಂಜ್ಜ ;ಕೊಡ. ಮಳು./ಸಂ. ಮರಿಚ]

ಮೆಟುವಿಡು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: p ಈಗಿನ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪೇಪುಂಡಿ : ಸುಖದಿಂ ನಿಜರಾಜರಾಜಾಧಾನಿ ಮೆಬುವಿಡು ನೊಳಿನ್ಬಿವಿಮಾನಸಮಾನನವುಬ್ಬ [ದೇಗು]ಲಮಂ ಮಾಡಿ (ಕೌಶಾ. XI-i· ೨೨-೬; ೫೫೧). [? + < ಬೀಡು]

ಮೆಬ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಗಂಧ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಳಿ; ಲೇಪಿಸು; ಹಚ್ಚು: ಕರ್ಪೂತ್ರಗರ್ಕದುಗ್ಧವ ಮೆಳ್ಳಿ(ಬ್ಳಿ.)ಸಿಯೊಲೆಗಲ್ಲ ಸೇಕಗಯ್ಯಲ್ ಮಾಣ್ಗುಂ (ತೋಪಶಾ. ೯-೦೬೬). [ಮೆಬ್ಕು + — ಇಸು]

ಮೆಟ್ಕಿ· ಮೇಕು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಗಂಧ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಬಳಿ; ಹಚ್ಚು; ಲೇಪಿಸು : ' ಮೆಟ್ಕಿಸು ' ಪರಾ. ೨. (ಆಲಂ) ನಾಶ ಗೊಳ್ಳು ; ನಿರ್ನಾಮವಾಗು : ಇಂದ್ರಂ ತನ್ನ ಬಲಮೆಲ್ಲಮಟ್ಕಿ ಮಟ್ಕಿದಂತಾಮದೆಂಬುದಂ ಕೇಳ್ದು (ಪಂಕಥಾ· ೩-೦೦೦ ಪ) : "ಆಟ್ಕಿ ಮೆಟ್ಕಿದಂತಾದುದು—ನಾಶವಾಗಿ ಸಾರಿಸಿದಂತಾಗಲು" (ಪಂಕಥೀ. ೨೦೨) : ಬಾಂಧವಜನಮುಂ ಪ್ರಿಯಾನ್ವಜಾತ್ಮಜಪ್ರಕರಮುಮಟ್ಕಿ ಮೆಟ್ಕಿದಂತಾಗೆ ಶೋಕರಸಮುಂ ಕೋಪರಸಮುಮೊಡನೊಡನೊದವಿ ಬಳೆಯೆ . . . ಮಿಳಿರ್ದು ಮಿಳ್ಕಿಗೊಡು (ಪಕಥತಿ· ೯-೧೦ ಪ). **ಮೇಕು**₁ : ೫. (ಗಂಧ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಬಳಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು : ತಲೆವಱಿದು ಬ್ಬುದಂ ಬಿಸುಟು ಮಿಯದೆ ಮೇಕದೆ ದಂತಪಂತಿಯಂ ಸುಲಿಯದೆ . . . ಉವಾಸಕವಾಸದೊಳೇಕಭುಕ್ತಮಂ ಸಲಿಸುವ ಘೋರವೀರತಪಮಿ ತಪಮಾ ತಪಮೀದಮಗ್ಗಳಂ (ಪಾಶಾ. ೩-೨೯).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಲ. ಮೆಚುಕು; ತೆಲು. ಮೇಂಗು· ಮೇಗು· ಮ್ರೇಗು; ಕೋತ. ಮೆಕ್ = ಸಾರಿಸು; ಕೋಲಾ. ಮೇಗ್ ; ನಾಯ್ಕಿ. ಮೇಳ್]

ಮೆಟ್ಟಿಡಿತು (ನಾ)· ಮೋಸ : ವಂಚನೆ : ಭೀಮಸೇನಂ ಧರ್ಮಪುತ್ರಂಗೆಂದನುಪ್ಪಕ್ಕಿದೊಡೆ ತುಪ್ಪದ ಮೆಬ್ಬಿಡಿತೆಂಬಂತೆ ನಮ್ಮ ಕಮ್ಮನಿರ್ಪಿರ ವಿದೇಕಾರಣಂ (ಪಂಕಥಾ. ೬-೦೬ ಪ)· [< ಮೆಬ್ಬಡು₂]

ಮೆಟ್ಟಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಮರುಳುಮಾಡು ; ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಒಡಮೆಱುನೀಯದಿತ್ತೆನಿಸಲ್ ಕಿಱುದಂ ಪಿರಿದಾಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮೆಟ್ಟಿಡಿಸಲ್ (ಪಾಂಚಿ· ೬-೩೦); ಆತನಂ ಪುದನರಾಗೋಪೇತನಪ್ಪಂತು ಮೆಟ್ಟಿಡಿಸು (ಪಚಿಪು· ೨-೧೪ ಪ). ೨. ಮೋಸ್ಮವಾಡು ; ವಂಚಿಸು : ಪಾಸಂಗೆಯಂ ಪೊರಳ್ದಿ ಮುನ್ನಂ ನೆತ್ತಮನಱಿಯನೆಂತವರ ದಾಯಮನಾಡ ಮಾಡಿಮಾಡಿಗು ಉವ್ವಮೆ ಮೊಂದಾ ಪತ್ರಿಂಟು ಪಲಗೆಯಂ ಮೆಬ್ಬಿಡಿಸಲೆಂದು ಸೋಲ್ತು (ಪಂಕಥಾ. ೬-೭೦ ಪ). [ಮೆಬ್ಬ್ + ಪಡಿಸು]

ಮೆಬ್ಬಿಡು· ಮೆಳ್ಪಡು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಮರುಳಾಗು ; ಮೋಹಗೊಳ್ಳು : ತಡೆಯುದೆ ನಿನಗಪ್ಪುದೀಗಡೆ ಬಗೆ ಮೆಬ್ಬಡದಿರ್ (ಅರಿಪ್ರ· ೩-೭೨); ಇಂದ್ರ

ಜಾಲದ ಸಿರಿಗೇಕೆ ಮೆಬ್ಬಡವಿರಿ (ಗಣಾಖ. ೦-೭೫); ನುಡಿಗೆ ಮೆಬ್ಬಟ್ಟು ನೋಟಕ್ಕೆ ಬಸಮಾಗಿ ಮಡದಿಯೊಡವಟ್ಟಿನೆಂದನೊರ್ವಂ (ಶುಕಾಖಾ. ೭-೦೭). ೨. ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಹೊಂದು: ಎಡವೆತ್ತೊರ್ಮೆಯಿ ಮುಪ್ಪು ಕುತ್ತದೊಳೊಡಂಬಟ್ಟೊತ್ತ ಮತ್ತಲ್ಲಿ ಮೆಬ್ಬಡದಾರ್ತಣ್ಣ ತಪಕ್ಕೆ ಪೋಪ ಪದದೊಳ್ (ಅಪ್ಪ. ೨-೭೮). ಮೆಳ್ಳಡು : ಸಿ. ವಿಸ್ಮಿತಮಾರು; ವಿಕೋಪಕ್ಕೆ ಹೋಗು : ಮೆ.ಳ್ಪಟ್ಟು ಕುಳಿರಿಳ್ ಜಾಳ್ಗಳಂ ಚುರ್ಚುತಿದೆ (ಗಾಂಖಚ. ೭೭-೦೭). [ಮೆಬ್ಬ್ + ಪಡ್ಡು]

ಮೆಬ್ಬಡ್ಡು₂ (ನಾ)· ೧. ಮೋಹ ; ಮೈಮರೆವು : ತೊಡರ್ದೀ ಪುತ್ರ ಕಲತ್ರಮೋಹದೊಳಿದೇಕಬ್ಬುರ್ದರ್ಪೆ ನಿನ್ನ ಮೆಬ್ಬಡಿದೇ ಕಾರಣಂ (ಅಂಪ್ರ. ೦-೭೯). ೨. ಭ್ರಾಂತಿ: ಭ್ರಮೆ : ಎವಗ್ಗಾರ್ ಶರಣ್ಗಳಿಗೆ ಪೋಪೆಂದು ಮೆಬ್ಬಡಿಸುವಪತ್ರನಂದನಮನೊಮ್ಮನೆ ಸಾರ್ವೆಂದುಂ (ಅಂಪ್ರ. ೫-೮೬) ; ನೋಬ್ಬಂಗೆ ಮೆಬ್ಬಡಂ ಪಡದು ತೋಜುವಸಿಪತ್ರವನಮುಂ . . . ಎಬ್ಬಿವಂದು ಸಾರ್ವೆಂದುಂ (ಪರ್ಶಪ. ೫-೭೭ ೮). [< ಮೆಬ್ಬಡ್ಡು]

ಮೆಬ್ಬಡೆ. ಮೆಳ್ಪಡೆ (ನಾ)· ಭ್ರಮೆ ; ಭ್ರಾಂತಿ : "ಮೆಬ್ಬಡೆಯಿಂದಮ ಮರುಳ್ಮನಮಿರ್ಪುದು" (ಶಾಖಾರ. ೭೭)· ಮೆಳ್ಪಡೆ : ಮೊಡವಿರ್ಪೋವಸಂ ನೀಂ ಪೆಸರ್ದಿಡಿವರೆ ಕೈಳ್ಮನಿಯೆ ನಿನಗೆ ಮೆಳ್ಪಡೆಮುಂಟೇ (ಪಂಪ. ೦೦-೦೭). [< ಮೆಬ್ಬಡ್ಡು]

ಮೇ₁, ಮೆಯ್₁, ಮೆಯ್ಯು, ಮೇಯು (ಕ್ರಿ)· ಮೇದ₁(ಭೂತಕೃ)· ಮೆಂದು, ಮೇದು₂ (ಭೂತನ್ಯೂ)· ೧. ದನ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಹುಲ್ಲು ಮುಂತಾದ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿನ್ನು—ಸೇವಿಸು : "ಮೇ—ತಿರ್ಯಕ್ಕಾದನೇ (ಮೇಯುಃ)" (ಕಖಾಂಶಾ) ; ಬೇಲಿ ಹೊಲವೆಲ್ಲಂ ಮೇದೊಡಂ . . . ಹರ ಕೊಲ್ಲಲ್ ಪರಕಾಯ್ವನೇ (ಭೋಪ್ರಚ. ೨೯) ; ಅನಿತುಂ ಗಿರಿಗಳು ಪಾಂಡವನಮಂ ಪುವೋಗೆ ಮೇದು ಮಲೊತ್ತುತಿರಲ್ ಪನಪಾಲಕನೀಕ್ಷಿಸಿ . . . ಪುಯ್ಯಲಿಟ್ಟಂ (ಭಪ್ರಚ. ೩-೩೬) ; ಗೋವ್ಗಳೆಲ್ಲ . . . ದಟ್ಟಿಸಿದಾ ಸುಗಳೆಡೆಯೊಳು ಮುಟ್ಟಿ ಮೇದವು ಹುಲ್ಲನು (ಗೋಜಾಖಾ. ೯-೮೮). ಮೆಯ್₁: ೧. ಹುಲಿಗೆ ಕೊಳಿಸಿದು ಮೆಯ್ವೆಳಕಡಿಗಳ್ ಕಿಡವಾಯಿನೊಜಿವ ನೀರ್ವೆರಸುಗುತೆ ಪೋದ ಹರಿಣಹರಿಣೀವ್ಯಂದದ ಮಂದವಜ್ಜೆಗಳುಮಂ ಕಂಡು (ಅಸುಖಾ. ೦೪-೨೯ ೫) ; ಹಿಂಗದಡಗೆಸೆಗಾಕಳುಗಳೆಂದರಂಗಳಾಗಳು ತುಂಬು ಮೆಯ್ದು ದಕಂಗಳಂ ಕಂಡಿಪುತ್ತ (ಶಸಿ. ೭೦-೭೪) ; ಅಲಸದೆ ಪಿರಿದುಂ ಮೆಯ್ದುಂಗಂ . . . ತುರಗಂ (ಅಕ್ಕಣ. ೫-೭೬)· ಮೆಯ್ಯು : ೧. ದುರ್ಗದ ದನಗಳು ತನ್ನ ಸೀಮೆಯ ಸರಹದ್ದಿನಲ್ಲಿ ಬಂದು ಮೆಯ್ಯುತಾ ಇವೆ (ಅಕ್ಕಣ. ೬೨). ೨. (ಆಲಂ) ಕಪ್ಪವಪಡೆದೆ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಬಸಗೋಡನ ಹೆಂಡತಿ. ಬಸವಂತಿ ಕೂತು ಮೆಯ್ಯಲಿಕ್ಕೆ ಬಂದವಳೆಂದು ಚುಚ್ಚುತ್ತಿದ್ದಳು (ಬೀಚಪ. ೩೩, ೦೪೦)· ಮೇಯು : ೧. ಮೃಗಸಂತತಿ ಗಹ್ವರದಿಂ ಪೊಜ ಮುಬ್ಬು, ಮೇಯುತಿವೆ ಮೊಳೆವುಲ್ಲಂ (ಗಿಪ. ೯-೬೩) ; ಆ ಕುದುರೆಯು ಒಂದು ಹುಲ್ಲುಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಮೇಯುತ್ತ ನಿಂತಿರುವುದು ಅವನ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬಿತ್ತು (ಪುಂಪಾಯಿ. ೯-೭೯) ; ಹೊಲದೆಲ್ಲ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮೇದು ಬಂದ ಎತ್ತುಗಳು ಆನಂದದಿಂದ ಬಾಲವನ್ನಾಡಿಸುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಮೈಮೇಲೆ ಕುಳಿತ ನೊಣವ ನ್ನೋಡಿಯುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದುವು (ಚಪ್ರ. ೦). ೩. ನಾಶಮಾಡು ; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸು : ದೇಹದುದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ದೇಹವನು ಕೇಯಬಲ್ಲ ; ಮಂದಿ ಹೊಲಗಳ ನುಗ್ಗಿ ಮೇಯಬಲ್ಲ (ತಂಖಾ. ೨೯-೦). ೪. ಆವರಿಸು : ಆಕ್ರಮಿಸು ; ಚಿಮಣಾಳ ಆಸಕ್ತಿ . . . ಅವನ ಹೃದಯವನ್ನೇ ಮೇಯಹತ್ತಿತು (ಗ್ರಾಕಾಖಾ. ೩೩೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕೊಡ. ಕೋತ. ಪರ್ಜ. ಮೇಯ್ ; ತುಳು. ಮೇಯುನಿ, ಮೇಪೆ ; ತೆಲು. ಮೇಯುನು ; ನಾಯ್ಕಿ. ವಿಸಾಯ್ ; ಕುವಿ. ಮೆಯುಲಿ ; ಕುರುಖ್. ಮೆನ್ನಾ ; ಮಲ್ತೊ. ವಿನೆ]

ಮೇ₂ ' ಮೇಂ ' ನೋ.

ಮೇ₃ (ನಾ). ಕುರಿ. ಮೇಕೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕೂಗನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ : ಮಗುವಿನ ಧ್ವನಿಯಂತೆ 'ಮೇ' ಎನ್ನುವ ಧ್ವನಿಯೂ ಕೇಳಿಸಿತು . . . ಹುಲಿ ಅವನ ದನವನ್ನು ಕೆದಹಿ ಹಿಡಿದಿತ್ತು (ಗಾಂಖಚ. ಕಖಾಖಾ. ೬).

ಮೇಂ. ಮೇ₂ (ಸಪೂರೂ) ' ಮೇಲ್ ' ಎಂಬ ನಾಮಪದಕ್ಕೆ, ಸಮಾಸ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಆದೇಶರೂಪ : 'ಮೇಂಗಾಲ್', 'ಮೇಂಗೆಯಲ್' ಪರಾ. ಮೇ₂ : 'ಮೇಗರೆ', 'ಮೇಗಾಲ್' ಪರಾ. [<ಮೇಲ್₁]

ಮೇಂಗಣ್ಣಿ (ನಾ). ಹಣೆಯ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕಣ್ಣು : ಹಣೆಗಣ್ಣಿ : ಅಂತ್ಯವರು ವಿಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳು . . . ಕೆಂಗಣ್ಮಸಗುತ ನಗನಂದನೆಯ ಕಾಂತನ ಪಂಚಮುಖದ ಮೇಂಗಣ್ಣಿರಿಯಿಂತೀಯಂದಮನನುಕರಿಸಿದು ವೇಟಂತಿರೆಯುಗ್ರತೆಯಿಂ ಸಂಪರಿಸಿದರಸುಹೃದ್ವಾಹಿನಿಯ (ಜಪುಣಾ. ೬-೫೫). [ಮೇಂ (< ಮೇಲ್₁) + ಕಣ್ಣಿ (< ಕಣ್)]

ಮೇಂಗೆಯಲ್ ' ಮೇಂಗೆಯಲ್ ' ನೋ.

ಮೇಂಗಾಲ್. ಮೇಗಾಲ್. ಮೇಗಾಲು (ನಾ)· ಕಾಲಿನ ಮೇಲುಭಾಗ : ಕಾಮನ ತಿಂಗಳೊಳಮಿಪ ನಿಶಾಮನಖಿದ್ಮತಿಜಲಪ್ರವಾಹದೊಳಿಸಿವಾ ವಾಮೆಯ ಮೇಂಗಾಲ್ ಸೊಗಯಿಸುವಾಮೆಯನಮಕರಿಸಿ ದುನಮಾನಿಬ್ಮಳಿಗೊಳ್ಗುಂ (ಜಗಾ. ೦೦-೦೦) ; ಪಡೆದುವೆ ಸಮ್ಮುನ್ನತಿಯೇ . . . ಇಂತೀ ಪಂಡಮುಂ ಬೆರಲ್ಗಳಿಂ ಕಿತ್ತಡಿಯುಮೆನುತ್ತುರ್ವಿದಂತೆ ಮೇಂಗಾಲಿನಗುಂ (ಕಕೃಕ್ಷ. ೩-೨೮) ; ಅಂಗಯಲ್. ಅಂಗಾಲ್ ; ಮೇಂಗಯಲ್, ಮೇಂಗಾಲ್, (ಕಮಪ. ೦೭೩ ಕೃಪೋ)· ಮೇಗಾಲ್ : ಕಟ್ಟಿಪ್ಪಿಡೆ ಮೇಗಾಲ್ ವೆರಲುಂ ಗುಟಂ ಬರಿ ನೊಸಲ್ ನಿಟ್ಟಿಲುಬ್ಬ ಗೋನಾಬ್ಬಿ ಬೆನ್ . . . ಕಾಲಡಿಯಂದಿಂ ತಿವಸರ್ಚಿ ಪೊಳ್ದುವಿಸೆ ತತ್ಸಾಜನ್ಯಕಂದಾಂಕುರಂ (ಜಾಅಕ್ಷಿ. ೯-೦೭); ನದೀಲತಾಂಗಿಯ ಮೇಗಾಲ್ಗಳಿನಪ್ಪ ವರಿಕಾಲ್ಗಳುಂ . . .ಅನೂನಶೋಭೆಯಂ ಪಡೆಯೆ (ಕಕೃಕ್ಷ. ೯-೩೨ ೫) ; ಜನನುತಮಪ್ಪ ಪುತ್ರಮಗತಿಯಂ ಪಡದನಶಂ ತನಗೆ ವಿರಕ್ತರನೆಱಗಿಪ ವನಿತೆಯಾ ಮೇಗಾಲ್ಗಳ ಪಾಸಟಿಯಂ ನಾಮಯ್ದುವೆ ವೇದು ಮವೆದೊಳ್ ಭಾಮಿನಿ (ಜಪುಣಾ. ೩-೨೬). ಮೇಗಾಲು : "ಪದಾಶ್ಯಂ. ಪ್ರಪದಂ ಈ ೨ ಮೇಗಾಲು". (ಜಾಖಾ. ೦೨೦) ; ಶಿವೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ನಯಪ ಕ್ಷತ್ರಿಯ . . . ಮೇಗಾಲು ಮುಟ್ಟಿಗ (ಚಪ್ರಚ. ೦೭೩-೭೭೭) ; ಹೆಬ್ಬೆಟ್ಟುಗಳು, ಪದತಳಗಳು. ಮೇಗಾಲು. ಹರಡು . . . ಕಣ್ಣುಗಳು. ಶಿರಸ್ಸು ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಾನಗಳೇ ಸ್ವೀಯರುಗಳಿಗೆ ಕಳಾಸ್ಥಾನಗಳೆನಿಸಿಕೊಂಬುವು (ಕಕೃ. ೭೦) ; ಕೀಳ ಕೆಣಕಬೇಡ ಮೇಗಾಲು ತುರಿಸಬೇಡ (ಗಪ). [ಮೇಂ (< ಮೇಲ್₁) + ಕಾಲ್₁]

ಮೇಂಗೆಯಲ್. ಮೇಂಗಯಲ್. ಮೇಂಗೈ. ಮೇಗೆಯಲ್. ಮೇಗೈ (ನಾ). ೧. ಮಣಿಕಟ್ಟಿನಿಂದ ಹಿಡಿದು ಕಿರುಬೆರಳಿನ ವರೆಗಿನ ಭಾಗ ; ಕೈಯ ಮೇಲುಭಾಗ : ಕಟ್ಪೊಡೆ. ಮೇಂಗೆಯಲ್, ಮೇಂಗಾಲ್ (ಜಾಖಪ ೦೨೪ ಕಖಾ)· ಮೇಂಗಯಲ್ : ೧. ಅಂಗಯಲ್ ; ಮೇಂಗಾಲ್, ಮೇಂಗಯಲ್ (ಕಮಪ. ೦೭೩ ಕೃಪೋ) : ಕಯ್ಯ ಮೇಗು ಮೇಂಗಯಲ್ (ಕಣ್ಣಾ ಕು. ೪೫೪ ಕೃಪೋ)· ಮೇಂಗೈ : ೨. (ಆಲಂ) ಜಯ ; ಗೆಲುವು ; ಮೇಲುಗೈ : ಬೆಂಗಯ್ಗಳ್ಗಲೆ ಸಾಸಿರಂಗಳೆಮಗುಂಟೆಂದೆಂಬ ಗರ್ವಂಗಳಿಂ ಮೇಂಗೈಯಪ್ಪೆ ವೆನುತ್ತೆ ಬಂದಿರಿಂ (ಕೀಪ. ೦೦-೮೩). ಮೇಗೆಯಲ್ : ೧. "ಕೊರ್ಧ್ವ ವೆನಲ್ಕೆ ಮೇಗಯ್ಗು ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಣಾ. ೮೫-೮). ಮೇಗೈ : ೧. ಮೊಳಕೈ ಮುಂಗೈಗಳನಾಡಿಸುತಂ ಮೊಳಕಾಲಿತ್ಕುತೆಱಗುತೆ ನಿಲುತಂ ಅಂಗೈ ಮೇಗೈಗಳನಾಡಿಸುತಂ [ಜಾಖಾಂ. ಕಾಲುಂ ಕಯ್ಕುಂ] ಬೆಂಗೊಂಡಾಗಿರೆ (ಕೃಂಗಣಕ. ಪ. ೯೭೩ ೨)· [ಮೇಂ (< ಮೇಲ್₁) + ಕೆಯ್₂]

ಮೇಂಗೈ ' ಮೇಂಗೆಬೆಯ್ ' ನೋ.

ಮೇಂಟಿ, ಮೆಂಟಿ, ಮೇಂಟಿ, ಮೇಂಟಿ, ಮೇಟಿ, ಮೇಂಡೆ, ಮೇಳಿ, ಮೇಟ್ಟಿ (ನಾ). ೧. (ಶೌರ್ಯದ ಅಥವಾ ಗೆಲುವಿನ ಸೆಸಪಿಗಾಗಿ ನೆಡುವ) ಕಂಬ ; ಸ್ತಂಭ : ಬೆಳ್ ಮತರು ಕೂಡು ನಿ[೦]ತಾ ಮೇಂಟಿಯನೆ (ಕೃಷ್ಣ. XVIII. ೪೦೦-೯ ; ಕು. ಪಟು ೫೫) ; ಧರಣೀ ಮಾಧ್ಯದೊಳಿಪ್ಪೆ ಮೇಂ[ಟಿ]ಯಪೊಲಿಕ್ಕುಂ ಮೇರು[ವಾ] ಮೇರು ಮಂದಿರದಿಂ ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದಲ್ಲಿ ಧರತಕ್ಷೀತ್ರಂ (ಕಾ. IV. ೦೦-೨ : 1121) ; ಅದ್ಯಕ್ಷರದ ಬಿಂದುವಿಂಗೆ . . . ಮರ್ಕಟ – ಮಂಕಡ, ಮಕ್ಕಡ ; ಮೇಂಡಿ–ಮೇಂಟಿ (ಕಪಿಕ. ೩೮೩ ಕ್ರಿಯಾ). ೨. ಕಟಾವಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಒಕ್ಕಲು ಕಣದಲ್ಲಿ ನೆಡುವ ಕಂಬ : ಮೇಟಿಗಂಬ : ಮೇಂಟಿ (ಘೋಟ) – ಮೇತಿ (ಮೇಥಿ) = ಒಕ್ಕುವ ಕಂಬ · ಕೃಷಿ" (ಕವ್ಯಕೋ. ೩೬). ೩. ಬೇಸಾಯ ; ಉಳುಮೆ : ಕೃಷಿ : ಮೇಲಿನ 'ತದ್ಭವ'ಕೋ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. ೪. (ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ) ಮಾನ್ಯದ ಭೂಮಿ : ವೈಸಕ × × [ಗಾ]ಮುಂಣ್ಡಗಂ[ಬೀರ] ಗಾಮುಂಣ್ಡಗಂ . . . ನಾಲ್ಕು ಬರಿಸ ಪರಿಯಾರಮುಂ ಐದಾವೆ ವರಿಸ ಪಡುವಾರಮುಂ ಮೇಣ್ಟಿಯು ಸತ್ಕಗಮು ಇವೆತ್ತುಮಾ[ನ್]ಪ್ರಸಾದಂಗೆದ್ದುರ್ (ಶಾಇಶ. IX–i. ೫೦–೦೬ : ೩೬೫ ೫೫) ; ಸ್ವಸ್ತಿ, ಸಮಸ್ತಗುಣಸಂಪನ್ನರವ್ಪ ಅವತ್ತೊಕ್ಕಲುಮಿರ್ದು ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮಮಾವುದೆಂದಡ ಮೇಂಟಿಯುಲು ಪಣ ೧ ತೋಂಟದಲು ಪಣ ೧ (ಶಾಇಶ. XI–ii. ೦೩೦-೦೬ ; 1109). ಮೆಂಟಿ : ೧. ಆತನನೀಗಳೆ ಅಜನರಮನೆಯುಗ್ರಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಮೆಂಟಿಯನಾಗಿಸುವನು (ಶಾಪಾಕ್ಷ. ೦೦೦-೦೩). ಮೇಂಟೆ : ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಆ ನಾಡು ಅರಸು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ಮಾನ್ಯ × × × ಪಾಳು ಮೇಂಟೆ ಸೇಸೆ ಸಿವ್ಕಾಯ ಹೊದಕೆ ಪದಿಕೆ × × × ಬೇಡು ಬಿಟ್ಟು . . . ಮೊ[ದ]ಲಾಗಿ ಳಿವ್ವ ದೊಂದುಯಿಲ್ಲದೆ × × × ಸರ್ವ್ವಬಾಧೆ ಪರಿಹಾರ (ಶಾಇಶ. IX–ii. ೪೦೬-೩೦; 1364). ೬. ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ಈನೆಲಾಪುರದ ಪೆರ್ವ್ವಟ್ಟಿ ತೆಂಕಣ ಸೀಮೆ ಮೇಣ್ಟೆಯ ಪೆರ್ವ್ವಟ್ಟಿ ಪಡುವಣಸೀಮೆ ಮತ್ತಮಾ ಸಮಣ್ಣಿಜೆಯೇಜಿಯ ಬಡಗಣ ಕೋಡಿಯಿ ಪಡುವಲ್ಪಾಳಕಟ್ಟಿನ ಮೋ[ಗ]ಳೆಯ ಬರುಪು ತೋಂಟಿಯಾಗಿ ಪಡುವಣಭಾಗದೊಳ್ ಮೇಣ್ಟೆಯ ಬಟ್ಟೆಯಂ ಮಾಟ್ಟೆ ಬಡಗಣ ಸೀಮೆ (ಶಾಇಶ. XI–i. ೭೮–೫೦; 1045). ಮೇಟಿ: ೧. ದ್ರವಿಳಾಧೀಪತಿಯೆಂಬ ಜೋಳಕರ ರಾಜ್ಯಾಪಕ್ರಮಾಶ್ರೀಗೆ ಕಾಂಚಿ ಪೊಲಿದ್ದೊಪ್ಪುವ ಕಂಚಿ ಸಂಜಳಿಸೆ ತೆಂಕಲ್‌ಘಟ್ಟಮಂ ದಾಂಟಿ ಸಾನುವಿನೊಳ್ ರಾಜಿಗಸೊಕ್ಕಲುಂ ಬಡಿವು ತಂದೊಕ್ಕಲ್ ಜವಂ ಸುಟ್ಟ ಮೇಟಿಪ್ಪೇಲಾದೆತ್ತಿಸೆ ನೆಟ್ಟಸೊಟ್ಟಜಿಕೆಯಿಂ ತುಂಬಂ ಜಮಸ್ಕಂಭಮಂ (ಪ್ರಭಂ. ೦೯೩೦. ೭೬–೫೬ ; 1060) ; ಇಳಾತಳವೆಂಬ ಕಳದೊಳು ಓತು ವಿಲಯಕರ್ತ್ರು ನಿಲಿಸಿದ ಮೇಟಿಯ ರೀತಿಯಾಯ್ತಾ ಬೇರುಶಿವಿರಿ (ತೀಪ್ರಸಾ. ೦–೫೦); ಆ ಸ್ವರ್ಗೋಕ ವೈಭವವನಾರು ಬಿಟ್ಟೆವರಲ್ಲಿಯಾ ಧೃವಂ ಮಿಸುಪ ನೀಲದ ಲಿಂಗಮಂ ಶ್ರೀ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ಭಜಿಸಿ ಬಿವಿಗೆ ಮೇಟಿವುಳೋಲು ಮಹಾಭಾಸದಿಂದಿಪಂ (ಪಟ್ಟಿಕ್ಕ. ೪-೦೫-೬). ೫. ಮೇಟಿಯಿಂ ಜಾಟಿ ನಡೆದುದ್ದಲ್ಲದೆ ದೇಶವಾಟವ ಕಡುಗು (ಸರ್ಗಕ್ಕ. ೦೩೩೭); ಮೇಟಿ ಬಲವಿದ್ದರೆ ಕೋಟೆ ಗೆಲುಹುವು (ಗಾದೆ). ೭. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಉತ್ತಮವಾದುದು : ಮೇಟಿ ಪುರುವಳ್ಳ ಎಲೆಯುತ್ಕಾಟಸುಗುಂ ಸಸ್ಕಕರ್ಮದೊಳ್ ವಿಷಮನಿಸದುಂ ಪಾಟಿ. ಮರಿಚದೋಯಲ್ ಕೋಟಲತಾಕುಲಮದೇವುದಿಂತಿರಜ್‌ದಿರೊಳ್ (ಕಮಕ. ೭-೪೬). ೮. ಶ್ರೇಷ್ಠ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸವಿನಯಾಂಗಳ ಮೇಟಿ ದಾಸೋ ಹವನಲುರ್ಚುವ ಚೇಟ . . . ದುಷಳುಶಂಕರನೊಲುಮೆಯುಳ್ಳಾಳು (ಪಪ್ಪು. ೬-೦೦). ೯. ಮೂರನೆಪತಿಯು ಕೇಜಿ ಭೂರಿಮೋಹನರಾಜಿ . . . ತೋರ ಮುಡಿಯು ಪಧೂಟಿ ನಾರಿಯರೊಳಗಂ ಮೇಟಿ (ಪಂಗಾಡಾ. ೫-೬-೪೭);

ಕಾವ್ಯ ಎಮ್ಮ, ಪಾಸ್ತವಸೋದಿ ತಪಗಳನು ಗೆಯ್ದರೂ ಸಿದ್ಧಿಯಲಿ ಕನಕಣ್ಣ ನಿಜದಿ ತಮಗೂ ಮೇಟಿ (ಪಪಣಾ. IV. ೬೯). ೯. ಮುಂದಾಳು ; ಮುಖಿಂಡ ; ನಾಯಕ : ಸೀತಾರಾಮು ಮತ್ತು ರಾಮುಚೆಂದ್ರು ಇಬ್ಬರೂ ಮೇಟಿಗಳಾಗಿ ಒಂದು ಕಲ್ಲುಬಂಡಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದರು (ಕಳಮು. ೦೪). ಬಾರಾ, ಓ ಬಾನ್ ಮಿನ್ನಳ ಮೇಟೀ . . . ಬಾರಾ, ನಲ್ಲಿರುಳಾಲಿಗಳ್ಗೊಡಿಮಾ ! (ಅಂತರಂ. ೩೦-೦೦೬೫). ೧೦. ಮುಖ್ಯ ಸೇವಕ : ಮೇಟಿಯ ಉಸ್ತುವಾರಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಗಾರರು ಅಚ್ಚುಕಚ್ಚಾಗಿ ಕೆಲಸವನ್ನು ಪೂರೈಸಿದರು (ಕೂಲ್ಡ). ೧೧. ನಡುವಿನ ಭಾಗ ; ಕೇಂದ್ರ : ಮೇಟ ಶೀಲವ್ರತಶಿವೈಕ್ಯರ ಪಾಟಿಯಸವುಪ್ಪರಗುಡಿಗಳಂ ಮಾಟಕೂಟದ ಮಹ ಮಸಗಳೆನಿಸಿದವು (ಪಪಪ್ಪು. ೭೬-೫೬). ಮೇಟಿ : ೨. ಹೊಟ್ಟ ಕಳೆದು ಭತ್ತ ನಂದು ಹುಲ್ಲು ಹೊಜೆಗಟ್ಟತ್ತು, ಒಕ್ಕಿದ ಮೇಟಿ ಕಿತ್ತಿತ್ತು, ಹುಲ್ಲು ಮೆದೆಗೆ ಹೋಯಿತ್ತು (ಪೂಗಾಪಾ. ೦೪೫-೫೫೩); ಕಳನ ಕತ್ತುವ ಮೇಟಿಯಂ ನೆಡುವ ಕುಡುಗೋಲನುಳಿಯದೇ ವಾಸಯಿಪುವ ಗೋಂದಣಂ ಕುಡಿಯರುಗಳೊಳ ಗೊಪ್ಪಮಂ ಪಡೆದುದು (ಪಪ್ಪು. ೦–೨೪); ಹೂದಂಡೆಯನ್ನು ಮೇಟಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ. ಉಳಿದ ಉಪಕರಣಗಳಿಗೆ ಸಾಲುಶರಣರೆಂದು ಹೂಮಾಲೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡುವರು (ಕಪ್ಪಶಾ. ೦೩೪). ಮೇಣೆ : ೧೨. ನೇಗಿಲು ; ರೆಂಟೆ : ಪೂಜಿಸಿ ಪೊಡವಟ್ಟೊಪ್ಪೆ ವಿರಾಜಿಸಿ(ಬೆ)ದೆಯನಜಿದು ಪರಿವುಮಂ ದಾಂಟದೆ ನೀನೊಜೆಯು ಬಲ್ಲೆಬ್ಬುಗಳಂ ಯೋಜಿಸಿ ಸರೆ ಪಿಡಿದು ಮೇಳೆ(ಣ)ಯುಂ ಶತ್ಯವಾದಿಂ (ಅಬ್ಬಹು. ೯-೩೯); ಆರು ಕಟ್ಟಿ ಉಳುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಮನೆಯ ಮುಂಬಾಕಮಜಮಾನ ಗಾಡಿಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ, ಮೇಣೆಯನ್ನು ಬೇರೆಯವರ ಕೈಗೆ ಕೊಟ್ಟು, ಓಡಿ ಬಂದು (ಕುಕಪಾ. ೧೧೪). ೧೩. ನೇಗಿಲಿನ ಹಿಡಿ.—ಗೂಟ : ಮಟೋದಿದ್ದೇನು ಮೇಣೆ ಮೇಲೆ ಕೈ ಮಡ್ಗೋದು ತಪ್ಪ (ಹುಕ್ಕ. ೦೬೪); ನೇಗಿಲಿನ ಮೇಣೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡುಕೊಂಡ ರಾಮಯ್ಯನು ಮೇಲಿನ ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತಿದ್ದನು (ಕಾಕಪಾ. ೨೦೦). ಮೇಳಿ : ೧೨. ಉತ್ಸವವೆಂದು ಮೇಳಿಯ ಹಿಡಿದಾಯಿರಿಪೆತ್ತದಾಪೇಂದು ಸಡೆಸಲು (ಪಪ್ಪ. ೦೬೮); ಎತ್ತು ಜತ್ತಗಿ ನುಂಗಿ ಭತ್ತ ಬಾನವ ನುಂಗಿ ಮುಂಕ್ಕುತಿರುವೊ ಅಣ್ಣನ ಮೇಳಿ ನುಂಗಿತ (ಪರಿಪ. ೩೯-೪). ೧೩. ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ತಾಳಿಗಿ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ತಲಪಾಗಿ ಬಿದ್ದ ಮರನ ತಂದು ನೆಲದ್ದಿಯ ಕಾರುಕನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸುಬದ್ದಿಸಿ ಶುದ್ಧವಿಸಿ ಅನಾದಿಯೆಂಬ ಹುಗಿಲುಬೆಗೆದು . . . ಇಷ್ಟವೆಯ ವಿಶ್ವಾಸದ ಬೀಳಿಯಂ ಬೆಟ್ಟಿ (ಸಕಪ. III. ೪೭-೫೮). ಮೇಟಿ[೩] : ೧೨. ಧನ್ಯ ಕುಮಾರಂ ಉಬ್ಬು ನೋಜ್ಪಿನೆಂದು ಮೇಟಿಯಂ ಪಿಡಿದು ಪಿಡಿದೊತ್ತಿ ಪೊಜೆಯಿ ನೇಗಿಲ್ ನಜೆಸೊನೆಯೊಳ್ ನೆಗೆದ ಕಳಶಮಂ ಕಂಡು (ಭೂಪಪಾ. ೦೪೯-೪೪ ವ).

ಮೇಣಿನೊರಕ = ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ನೇಗಿಲನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿ ವ್ಯವಸಾಯ ಮಾಡುವವನು : ಕೃಷಿಕ ; ಒಕ್ಕಲಿಗ : ಸಾಕುಯೆಲೊ ಮೇಣಿಮೊರಕ ಒಕ್ಕಲಿಗನೆ ಭರದಿ ಸೀಳುಕ್ಕಯುತ್ತುತ್ತು (ಜ್ಞಾಪಪ. ೦೩-೬) ; ಇಪ್ಪೊಂದು ಓದಿ ಮತ್ತೂ ಮನೆಗೆ ಬಂದು 'ಮೇಣಮೊರಕ'ನಾಗಬೇಕು ಅನ್ನು (ಕಳಮು. ೨೨೬). [ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮೇಟ್ಟಿ, ಮೇಟಿ; ಮಲ. ಮೇಟು ; ತುಳು. ಮೇಟಿ; ತೆಲು. ಮೇಟರಿ. ಮಾಟ, ಮೇಡಿ ; ಕೋತ. ಪೇಯ್ ; ಕುವಿ. ಮೇರಿ./ಸಂ. ಮೇಢೀ, ಮೇಢ್ರೀ, ಮೇಥಿ]

ಮೇಂಟಿಖಿಂಡುಗ ' ಮೇಂಟಿಗಂಡುಗ ' ನೋ.

ಮೇಂಟಿಗಂಡುಗ, ಮೇಂಟಿಖಿಂಡುಗ, ಮೇಟಿಗಂಡುಗ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ ; " ಧಾನ್ಯದ ರಾಶಿಗೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ ತೆರಿಗೆ " (ಶಾಇಶ. ೪೦೦) : ಧನುಳಂ ಕಾಳೊಲ್ಲು ಮೇಂಟಿಗಂಡುಗ (ಕೊಂಕಣಾ. ೦೪೩೬, ೦೬೬೬ ; ೨೫೫) ; ಅಲ್ಲಿ ಪುನ್ನೆಯ 'ನಿಬಸ್ರದ ಕಿಜುದೆಜೆಗಳವಾಪ

ಪೆನ್ಪಡೆ ಮನೆಪಣಂ ಪರಿಜುರಪಣಂ ಧನಬರಂ ಕಾಳಗೊಳ್ವ ಮೇಂಟಿಗಣ್ಣುಗವಂಗದಿಯ ತಿಂಗಳಿನ ಬೇಳೆಯೊಪ್ಪಂ (ಶಾಸ. XX. ೪೭-೩೭; 1074).

ಮೇಂಟಿಮಿಂಡುಗ : ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಳತೆ : ಮೇಂಟಿಮಿಂಡುಗ ದೇವರ್ಗ್ಗ ಇನ್ತೀ ಧರ್ಮವಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸಿದವರ್ ವಾರಣಾಸಿ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ ಪ್ರಯಾಗಾಗ್ನಿತೀರ್ತ್ಥಂಗಳೊಳ್ ಪತ್ತು[ನಾ]ಸಿರಕ್ಕಳೆಯಂ ದಾನಂಗೊಟ್ಟ ಫಲಮಕ್ಕುಂ (ಶಾಸ. XI-i. ೨೨-೪೦ : ೩೮೭). **ಮೇಟಿಗಂಡುಗ** : ಮೇಟಿಗಂಡುಗಮುಮಂ ಹುವ್ವರಹಣಮುಮಂ ಬಿಟ್ಟಿಕು (ಶಾ. IV. ೩೯-೩೭; 1111). [ಮೇಂಟಿ + ಕಂಡುಗ (< ಬಿಂಡುಗ)]

ಮೇಂಟೆ ' ಮೇಂಟಿ ' ನೋ.

ಮೇಂಡ (ನಾ) . ಟಗರು ; ಕುರಿ : "ಅವಿಃ. ಊರ್ಣಾಯುಃ . . . ಮೇಷಃ, ಮೇಂಡಃ—ಈ ೮ ಕುಱಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೭-೦೫೯). [ಸಂ. ಮೇಂಢ]

ಮೇಂದು (ನಾ). ೧. ಮಿದುಳು : ' ಮೇಂದುಜ್ವರ ' ಪರಾ. ೨. ಬುದ್ಧಿ : ಮಲಗಿಕೊಂಡಲ್ಲಿಯೇ ವಿಷ್ಣು 'ಕಮ್ಮನಿಜಂ'ದ ಭೃತ್ಯಾದ. ಮಂದವಾದ ಅವನ ಮೇಂದೆಯ ಈ ವಿಚಾರಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಕಡಿಮಲಸಮರ್ಥವಾಯಿತು (ಸಲಾ. ೦೦೦೦). [← ತುಳು. ಮೇಂದೂ]

ಮೇಂದುಜ್ವರ (ನಾ). ಮಿದುಳಿಗೆ ಬರುವ ಜ್ವರ : ಊರ ಜನರೆಲ್ಲ ಉರಿದಾಡಿಸುವ ನಿಮಗೆ ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ ? ಮೇಂದುಜ್ವರ ಬಂದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ ? (ಕಣಾ. ೯೯). [ಮೇಂದು + ಜ್ವರ]

ಮೇಂಬೊಲ, ಮೇಬೊಲ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿಗಳು ಆಹಾರವನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಮೇಯುವ ಭೂಮಿ.—ಸ್ಥಳ : ಆ ಧೀವರಂ ನಲಿಯು ತೊದುದಿನದುದಯದೊಳಗಾ ಹಕ್ಕಿ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಮೇಂ[ಬಾಂ. ಮೇಂ] ಬೊಲಕೆ ಹದವು ಮಿಗೆ ಹಾಱಿ ಪೋದುದಱಿತು (ಕಬ್ಬಳಿ. ೨-೮೨) ; ಎಳಗಱುವಿಗೆಳ್ದು ಮೊಲೆಯುಂ ಕೊಟ್ಟು ಮೇಂ[ಬಾಂ. ಮೇ]ಬೊಲಕೆ ತಳರಿದವ್ವೆ ಬಹುವಿಧಂಬಡೆದ ಮೃಗಪಕುರುಂಬ (ಕಬ್ಬಳಿ. ೦೦-೩೮). **ಮೇಬೊಲ** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗಗಳ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಮೇ$_1$ + ಪೊಲ]

ಮೇಕು$_1$ ' ಮೇಬ್ಕು ' ನೋ.

ಮೇಕ್ಕು ' ಮೇಗು ' ನೋ.

ಮೇಕ್ಕು ' ಮೇಖಿ ' ನೋ.

ಮೇಕುದೋಜು ' ಮೇಗುದೋಜು ' ನೋ.

ಮೇಕುದೋಜು ' ಮೇಗುದೋಜು ' ನೋ.

ಮೇಕೈ$_1$ (ನಾ). ಆಡು : ಕರಿಯ ಮೇಕೆ [ಶಾಸ. ಮೆಕ್ಕೈ]ಯು ಕಾಳಸರ್ಪನ ತರಿಸಿ ತಾಱಾಯ ಸಮಿತೆಗಳ ಸಂವರಿಸಿ ದೀಕ್ಷಿತನಾದನಾ ಏಳ ಮಾವಣಾಧ್ವರಕೆ (ಕ.ಪರಾ. ೬-೮೨-೬) ; ಜವಾನನು ಒಂದು ಮೇಕೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಬಂದ (ರಾಯಕ. ೦೯) ; ಸೂತಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೇಕೆ ಕಾಯೋದು ಲೇಸು (ಗಾಣ).

[<ಸಂ. ಮೇಕ./ ತೆಲು. ಮೇಂಕ, ಮೇಕ; ಕೋರಾ. ಜಾಯ್ಕೆ. ಮೇಕ್; ಪರ್ಜಿ. ಮೇವ ; ಗದಬ. ಮೇಗೆ ; ಗೊಂದಿ. ಮೆಂಕಾ]

ಮೇಕ್ಕೈ ' ಮೆಕ್ಕೈ ' ನೋ.

ಮೇಕೆಕೊಂಬುಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಹೋತದ ಕೊಂಬಿನಂತೆ ಕಾಣುವ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ಮಾಧೀಫಲ, ದಗ್ಧಿಕ. ಮೇಕೆಕೊಂಬುಬಳ್ಳಿ (ಪ್ರಾಣಿ. ೩೯-೦೦೬೪). ' ಮೇಷಶೃಂಗಿ ' ಪರಾ.

[ಮೇಕೆ$_1$ + ಕೊಂಬು$_2$ + ಬಳ್ಳಿ]

ಮೇಖಲೆ, ಮೇಖಳೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಂಗಸರು ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಒಡವೆ; ಒಡ್ಯಾಣ ; ಡಾಬು: ಆ ಖರಾಂಗೆ ವಿಜಯವಿಭವವು ಲೇಖಿವಾದುದುಂಟೆಂದು ಸಿಂಧುಸಮೇಖಲಾಲಂಕೃತೆಯು ಸುತೆಕೊಂಡಾಡಿದಳು ಕಪ್ಪಿಯಾ (ಕ.ಪರಾ. ೬-೩೨-೬) ; ಸುಲಲಿತ ಜಘನಸ್ಥಲ ಮೇಖಲೆಯಗ್ರದೊಳಿಸಿದ ಮುಂಜುಮಣಿದೀಪದ ಕಜ್ಜಲರೇಖೆ ನೆಗೆದುದೆನೆ ಕಣ್ಗೊಲವಿತ್ತುದು ರೋಮರಾಜಿ ರಾಜಾನನಮಾ (ಶಾಕರ. ೬-೪೪). ೨. ಗಂಡಸರು ಧರಿಸುವ, ಮುಂಜಿತ್ಯಣದಿಂದ ಮೂಡಿದ ಉಡಿದಾರ : "ರಸನೆ ಮೇಖಲೆ ಕಾಂಚಿ ಸಪ್ತಕಿ ಕಳಾಪಿ ಸಾರಸನಮೆನಲುಡಿದಾರವುಕ್ಕು" (ಭುಜಗಣ. ೦-೩೦); ಜಲರುಹಪೀಜರಾಜಿಗಳನಾಜಿಪ . . . ಮುಂಜಮೇಖಲೆಗಳನೊಪ್ಪಮಾಡುವ ಸಮಿತ್ಕುಶಮಂ ತರವೋಪ . . . ವ್ಯವಸಾಯು ಮೆತ್ತಲುರ(ಕಾಪಂಪು. ೩೩೨). ೩. ಕತ್ತಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸುವ ಸೊಂಟದ ಪಟ್ಟಿ ; ನಡುಕಟ್ಟು : " ಮೇಖಲಾ . . . ಆಯುಧವು ಜಾರಿ ಹೋಗದ ಹಾಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಕಟ್ಟು " (ಕಿರ್ಕಾ. ೨೬೩). ೪. ನಡುವಿನ ಭಾಗ ; ಮಧ್ಯಭಾಗ : ಮಲಯಮೇಖಲೆಯಂತೆ ಚಂದನವಲ್ಲವಾದ ತನಿಸೆಯುಂ . . . ಯಕ್ಷಾಧಿವಲ್ಲಭೆಯಂತಳಕೋದ್ಯಾಸ[ಯು. ಪೆ]ನಸಿ ದೇಜುಂಜವ್ವನೆಯು ರೂಪಾತಿಶಯಮನೆವೆಯಿಕ್ಕದ ನೋಡುತ್ತಂ (ಕಾಪಂಪು. ೯೯). ೫. ಸೊಂಟದ ಹಿಂದಿನ ಕೆಳಭಾಗ ; ಜಘನ ; ನಿತಂಬ : "ತಿಗದಲ್ಲಿ ಮೇಖಲೆಯನಿಪ್ಪುದು" (ಭುಜಗಣ. ೦೪೨-೦೯). ೬. ಪರ್ವತದ ಸಾನು.—ತಪ್ಪಲು. ೭. ಪರ್ವತದ ಅಗ್ರಭಾಗ ; ಶಿಖರ ; "ಕಾಂಚಿಯುಂ ದಸ್ಯಂ ಪರ್ವತದಗ್ರಮುಂ ಜಘನಮಿಂತುಂ ಮೇಖಲಾವಾಚಕಂ" (ಜಾಜಕ. ೦೦೯). ೮. [ಅಶ್ವಶಾ] ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ಅವಯವ : ರಂಧ್ರದ ನಾಭಿಯೆಡಗೆ ಉಪರಂಧ್ರಮೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕು ರಂಧ್ರದ ಉಪರಂಧ್ರದ ನಡುವೆ ಮೇಖಲೆಯೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ (ಅಕ್ಷಣ. ಕ್ಷಯ. ೩೯).

ಮೇಖಳೆ : ೧. ಮತ್ತೊರ್ವತಿಸಂಭ್ರಮತ್ವರಿತದಿಂ ಮೇಖಳಾ ಕಳಿತನುಚರಲುಳಿತಾಧರವಲ್ಲವೆ ನೋಬ್ಪ ದಂದುಗಳೊಳಂಡುಗೊಂಡು ಸೊರ್ಕಿದಾನೆ ಬರ್ಪಂತೆ ಬಂದು (ಕಂಪಣ. ೪-೩೬ ಪ) : ಮೇಖಳೆ ಘನಾಗಮಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ದೀಪಮಾಲೆ ಜಾರಾಗಮನಕ್ಕೆ . . . ಎನಲ್ ನಭೋಧ್ವಾಗದೊಳ್ಗಂದು ಬಿತ್ತರಿಸಿದತ್ತು ತಟಿಲ್ಲತೆ (ಕುಸಾ. ೬-೩೯) ; ಸಕ್ಷತ್ರ ಖಚಿತಮೇಖಳೆಯಾದುದಯ್ ವೇಳೆ ಕೃಷ್ಣಾಜುರಾನಿಲ ಚತುರ್ದಶಿಗೆ (ಶ್ರೀಣಕವಿ. ೩೩೬-೦). ೨. ಸಲೆ ಭೈಕ್ಷವಶನಮಜನಂ ಪಲಾಶಮಂಡಂ ಜಟಾಳಿ ಕೌಪೀನಂ ಮೇಖಳೆಯೆಂಬಿಂತಿವೆ ಪೇಳ್ದಾತ್ಮಲಿಂಗದೊಳ್ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿವರ್ಣ್ಯನಿಕ್ಕುಂ (ಕಬ್ಬ.ಕಾ. ೩೩-೩೦). ೩. ವಂದರವಾಹೀಧರವ ನಾದನಮೆಂಬ ಮೇಖಳೆಯಿಂ ಸಾಸಿರದ ನೂಱ್ಪತ್ತೊಂದು ದೋಜನಮಗಲದಿಂ ತಾರಾಗಣವಿಮಾನಂಗಳಿರ್ಕುಂ (ಸುಕುಚ. ೧೦-೩೯ ಪ); ಶ್ರೀಜನಭವನಚತುಷ್ಪಯರಾಜಿತಮೊಂದೊಂದಿನಿಪ್ಪ ಮೇಖಳೆ ನಾಲ್ಕುಂ ರಾಜಿಸೆ ಮಂದರಮೆಂತಾರಾಜಿಸಿದುದು ಲಕ್ಷಯೋಜನೋನ್ನತಿಯಿಂದಂ (ಕುಗ್ಗಪು. ೩-೦). ೪. ರಂಧ್ರದ ನಾಭಿಯಿತಲೊಳುಪರಂಧ್ರಮನಿಕ್ಕುಂ ಸರಂಧ್ರದುಪರಂಧ್ರದ ನಡುವಂದಕ್ಕುಂ ಮೇಖಳೆಯುಂ (ಅಕ್ಷಣ. ೯-೩೨). [ಸಂ. ಮೇಖಲಾ]

ಮೇಖಿಳೆ ' ಮೇಖಲೆ ' ನೋ.

ಮೇಖು, ಮೇಕ್ಕು (ನಾ). ೧. ಕೋಲು : ಬೆತ್ತ ; ಸಕಲಪಣಕ್ಕುಗಳ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿತರಿಸಿ ನಯದಿಂದಲೂ ಮೊಡರಿಗೆ ಮೇಖು ಛಡಾಯಿಸಿ ಕೊರಡಿಗಳಯಿಂದೆಲ್ಲೂ ಸಹ ಗರಮಾಗರಮಾ ಮಾಡಿ ಜನದಿಂದ ಸ್ಪಜರಾಸೆ ತೆಗೆದು (ಕ್ಷಪ. ೩೯). **ಮೇಕ್ಕು** : ೨. ಗೂಟ ; ಬೆಣೆ ; ದಸಿ : "ಸ್ಥಾಣುಃ. ಧ್ರುವಃ, ಶಂಕುಃ – ೩ ಮೋಟಿನ ಪೆಸರು. ಗೂಟ, ಮೇಕು" (ಹಲಾಯು. ೦೦೦) ; ಬಲುವೆಯ ಕಾಲ ಪೆಂಡೆವುಹು ಮಾಸ್ಸರಿ ಭಾರಿ ನಗಾರಿ ಮೇಕು ಮಂಗಾಲಿಪ ಸುರಾಂತ ಸತ್ರಿಗೆ ನಿಶಾನೆಯು ಮಾಯ್ಮರುತಾಪು ಸಿಂಪನಿಂದುಲಿವ ಸುಡಕ್ಕೆ ವೀರ್ಜಡೆಯು ಶಂಖಿ ಸುಚಕ್ರವು ರಾಜರಾಜನಿಂದಲಿ ಪಡೆದಿತ ಘಂಟೆಯ ಪರೇಶ್ವರ ಭೀಕರ ಶತ್ರುಸಂಹರಾ (ಶ್ರೀಕೃ. ೦-೦೩೬). ೩. " ಮಾಂಸವನ್ನು ಬೇಯಿಸುವಾಗ ಅದನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದಿಟ್ಟು

ಕೊಳ್ಳುವ ಮುರದ ಅಥವಾ ಲೋಮದ ಕೋಲು. ಕಯಿ. ಸಲಾಕಿ. ಮೇಕು" (skewer. ೨೦೪೦). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಪೆಜಿಪ್]

ಮೇಗ (ನಾ). ಮೋಡ : ಮುಗಿಲು : "ಮೇಗಂ ಮುಗಿಲೆಂದು ನೀರ ತೇರೆಂದು ಘನಂ" (ಶಂಕ. ೪೭); "ಮೇಗ – ಮೇಘ = ಮೋಡ" (ತತ್ವ೪೫. ೩೭). ' ಮೇಗಪಣ್ಣ್ಗೆ ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಮೇಘ]

ಮೇಗಡೆ (ನಾ). ೧. ಮೇಲುಭಾಗ : ಉಪರಿ : ವ್ಯಗ್ರವಾನೆಯ ಸುಂಡಿಲಂ ಹಸ್ತಾಗ್ರದಿಂ ಪಿಡಿದೊತ್ತಿ ಬರಸೆಳೆದಾಗ್ರಹಿಸಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದಾ ಮೇಗ [ಶಾಕಾಂ. ದೇಲ್ಲ್ಹಡೆ ಗೆ ಪಾಯ್ದು (೬೭ಪು. ೫೨-೦೩) : ಗಗನದ ನಡುವಣ ಪರಿದುಂ ಬಳಸಿದಾ ತ್ರಿತಯದೊಳರ್ವವಮ್ಮೆಯೂ ತಲೆಯ ಮೇಗಡೆ ನಿಲಿಸಿದಿರಿಮಿದ್ದಳ್ಳೆಯಿನಲದಸ್ತಿರ್ಯಗೂರ್ಧ್ವಾಜ್ಞಳಿಭೇದದಿ ಮೂಜಗಂ ಪಡ್ಡ್ರವ್ಯಭರಿತವದು (ಶಾಕಾಂ. ೦-೩೦); ಅಂಬುಪೂರಿತೋದರಮೆನಿಪಂಬು ದಾವಳಿಯ ಮೇಗಡೆಯ್ತರುತಿರ್ಪ ಪಾಂಗ ಶೀಕರದೊಳೆ ನಾಂದ ಸೇಮಿಗಳನಾಂತ ಭವದ್ರಥವಿಳ್ಳ ಸೂಚಿಕಾಂ (ಶಾಕಾಂ. ೦೦೦-೦೭೦). ೨. ಬಹಿರಂಗ: ಬಾಹ್ಯ : ಬಱಿದೆ ಬೋಳ್ಕೆಸದಿರು ಕಾರ್ಯದ ಹೊಱಗೆಮೇನದ ಹೇಳು ಮೇಗಡೆ ವೇಱೆವರು ನಾವಲ್ಲ (ಶಾಕ್ಕ. ೪-೦೬).

[ಮೇ೩ (< ಮೇಲ್₁) + ಕಡೆ೩]

ಮೇಗಣ್ ' ಮೇಗು ' ಪರಾ.

ಮೇಗಣ ' ಮೇಗು ' ಪರಾ.

ಮೇಗರೆ (ನಾ). ೧. ಮೇಲಿನ ತುದಿ : ಮೇಲುಭಾಗ : ಅವನಾಗಮೋಕ್ತದಿಮತ್ತೆ ಲಿಂಗದ ಮೇಗರೆಯ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯವಮ ಬೇಱರಿಸಿ ಭಕ್ತಿಯಲಿ . . . ನಮಃಶಿವಾಯೆನುತಿತ್ತ ಮುಂದಾದ (ಶಾಕ್ಕ. ೬-೨೬) .; ಸುರಿದೆಂದಿಪಳಿಯೆಂಬು ಕುಲಗಿರಿ ಕರಗುವುದೆ ಮೇಗರೆಯ ತಿಲೆಯಿಟ್ಟಿರಲು ನೆನೆವುದೆ (ಶಾಕ್ಕ. ೪-೨೨). ೨. ಮೇಲುಮೇಲಿನದು ; ತೋರಿಕೆ ; ಬಾಹ್ಯ ; ಮೇಗನೆಯ[ಶಾಕಾಂ. ಯೆ] ಮಾತಲ್ಲ ಬಾಲಕನಾಗುಹೋಗಿನ ಕೊಱತೆ ನಿನ್ನಸು ತಾಗುವುದು ನೀ ಸೈರಿಸು (ಶಾಕ್ಕ. ೦೦-೭೫) ; ವಿಜಯಂಧುಜನದನುರಾಗ ಮುನ್ನಿನ ಪಾಯಲ್ತಿರದಸ್ಮದ್ವಿರೋಧದಲಿ ತಾಗಿ ಬಾಗಲದೇಕೆ ದೇಪತ್ಯಾಗ ಪರಿಯಂತಹುದವಜ್ಞೆಗೆ ಮೇಗರೆಯ . ಮಾತಲ್ಲವೆಲೆ ನಳಿನಾಕ್ಷಿ (ತಿಥಾನ. ೧-೦-೩೦); ಚಾರುನ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಗಢೀರತೆ ಎಂಬುದೇ ಇಲ್ಲವೇ ? ಕೇವಲ ಅವರಾ ಮೇಗರೆಯ ಚಿರ್ಮಾಟವನ್ನಷ್ಟೇ ಬಲ್ಲಳೇ ? (ಶಾಕ್ಕ. ೨೭೭).

[ಮೇಗು + ಕರ್ಕ./ತುಳು. ಮೇಗರೆ. ಮೇಗಲೆ, ಮೇಗಳ = ಆರೋಪ]

ಮೇಗವಣ್ಣ್ಗೆ (ನಾ). ೧. ಮೋಡದ ಬಣ್ಣ : ಮೇಘವರ್ಣ : ಜಿದ್ರಿಕೆ ತಾಂಬೂಲಾದಿ ಮೇಘವಣ್ಣ್ಗೆಸೀರೆ . . . ಕಂದಪಾವಡ ಸೀರೆ ಕೈಬರಪದ ಬಣ್ಣವಂಡವನೇಸ ಬಟ್ಟೆಸುವೆ (ಶಮುಶಾಂ. ೪-೯). ೨. ಮೇಘವರ್ಣಾದ ರೇಷ್ಮೆ ಬಟ್ಟೆ : ಮೇಗವಣ್ಣ್ಗೆಯು ಪೊದಕೆಯು ಪೊದೆದು ಪರಮಾನಂಗಾಗದಿಂದಬಿಳಿದಿಭಕ್ತಜನಮಂ ಪೊರೆಯುತ . . . ಇರ್ಪ ಚರಮೂರ್ತಿಯಾದೆ (ಶಿಕ್ಕಪು. ೦೫-೪೩). [ಮೇಗ + ಬಣ್ಣ್ಗೆ]

ಮೇಗಳ ' ಮೇಗು ' ಪರಾ.

ಮೇಗಱಿ[1] (ಕ್ರಿ). ' ೧. ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಗ್ರಹಿಸು : ಹಿತವನ್ನು ಮನಗಾಣ್ ; ಮೇಗಱಿಯದೆಮಳೆಯುರ್ ಗತರಾಗಿಗಳಾಗಿವ ಕೃತ್ರಿಮಂಗಳ್ ಕಿಡುಗುಂ (ಕಪುರ. ೦೪-೩೯). ೨. ಮುಂದೆ ಆಗುವುದನ್ನು ತಿಳಿ .–ಗ್ರಹಿಸು : ಮೇಗಱೆ[ಜಿ]ಯದುಬ್ಬಸಲಿ ನಕ್ಕರೆ ಹೋಗಿಬಿಡುವೆನೆ ಸೋಲಿಸದೆ ಪೊಱಸಾಗುವೆನೆಯೆನ್ನೊಡನೆ ಸೇನಪು (ಶಾಕ್ಕ. ೬೦೩. ೨-೩೭).

[ಮೇಗು + ಅಱಿ]

ಮೇಗಾಲ್ ' ಮೇಂಗಾಲ್ ' ನೋ.

ಮೇಗಾಲು ' ಮೇಂಗಾಲ್ ' ನೋ.

ಮೇಗಾಲ್ಗುಡಿಗೆ (ನಾ). ಕಾಲಿಗೆ ತೊಡುವ ಆಭರಣ ; ಕಾಲಿನ ಸರ : ಉಡಸೂಲ್ ಸಡಿಲ್ದು ಮೇಗಾಲ್ಗುಡಿಗೆಯು ಕುಸುರಿಜೊಳಿ ತೊಡರೆ ಕಾಮಿನಿ ಪಿಡುಕರ್ (ಶಾಕುಂ. ೦೩೨).

[ಮೇಗಾಲ್ (<ಮೇಂಗಾಲ್) + ತುಡಿಗೆ (<ತೊಡುಗು)]

ಮೇಗಾವಲು (ನಾ). ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ; ಉಸ್ತುವಾರಿ : ಬಲವ ಮುಂಗುಡಿ ನೀಲಸಮ ಬಿಂಗಲಿಯ ಕಾಯ ಸುಷೇಣಸವು . . . ಬೀರ ಕಳ್ಳೇಜುಗಳ ಮೇ [ಶಾಕಾಂ. ಮೈ] ಗಾವಲು ವಿಭೀಷಣದೇವನವು (ತಿಪಠಾ. ೬-೬-೬). [ಮೇ೩ (<ಮೇಲ್₁) + ಕಾವಲು (<ಕಾವಲ್₁)]

ಮೇಗಾಹು (ನಾ). ಮಿಗಿಲಾದ ಕಾವಲು ; ಭದ್ರವಾದ ರಕ್ಷಣೆ : ಬಟ್ಟುದೇವನ ಮೇಗಾಹಿನ ಲೆಂಕ . . . ನಿಲಿಸಿದ ಕಲ್ಲು (ಮೈಶಿ. ೦೯೨೦. ೦೦-೬ ; ೧೨೪೫). [ಮೇ೩ (<ಮೇಲ್₁) + ಕಾಹು೩ (<ಕಾವು)]

ಮೇಗಾಳಿ (ನಾ). ಮೇಲುಗಡೆಯ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ : ಬೇಟೆಯಾಡುವ ಮೃಗ ಅಥವಾ ಬೇಟೆಗಾರನಿರುವ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಬೇಟೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗುವ ಪ್ರಾಣಿಯ ಕಡೆಗೆ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ : ಗೋರಿಬೇಂಟೆಯು ನಾಡಿ ಭೂಪರಂ ತಿರುಗಿ ಕಾಂತಾರದೊಳು ಮೃಗವ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿ ಮೇಗಾಳಿಯಿಂ ದೂರದಿಂ ತೋಜಿತ್ಕಸೊಷ್ಟಿ ಕಿಗ್ಗಾಳಿಯಿಂ ಬಂದಿಯಂ ದಿಗುಹಿ ಹುರಿಸು (ಪಡಣಾ. ೫-೩೦) ; ಬಿಡಿಂಬನೆಂಬವನು . . . ದುರಿ ಮುರಿದು ಮೇಗಾಳಿಯಲಿ ಮೂಗರಳಿ ವಾಸವಗಂಧವಿದು ಗೋಚರಿಸಿತ್ತ ತ್ರಾಣದೋ ವಾಪಾದೇವನುತ ಜೆಜಗಾದ (ಶಾಕ್ಕ. ೯-೦೦) ; ಬೇಟೆಯಾಡುವ ಮೃಗದ ಮೇಲಿಂದ ಬೇಟೆಗೆ ಗುರಿಯಾದ ಪ್ರಾಣಿಯು ಕಡೆಗೆ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಗೆ ಮೇಗಾಳಿಯೆಂದೂ ಪ್ರಾಣಿಯ ಕಡೆಯಿಂದ ಆ ಮೃಗದ ಕಡೆ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಗೆ ಕಿಗ್ಗಾಳಿಯೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಸಂಪಾಕ. ೨೦೩). ' ಕಿಗ್ಗಾಳಿ ' ಪರಾ.

[ಮೇ೩ (<ಮೇಲ್₁) + ಗಾಳಿ₁]

ಮೇಗು. ಮೇಕು೩ (ನಾ). ೧. ಮೇಲುಭಾಗ ; ಮೇಲುಗಡೆ : ಆ ನಾಗಪರ್ವಂ ರಾಗಿಸಿ ಮೇಗಂ ನೋಡಿ ತನ್ನೊಡನೆಯು ಬಡವಾರ್ವಂಗಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಪಕಾ. ೦೪೬-೩) ; ಉರಗಂ ಕೊಂಡಕ್ಷಿಂ ನಾಲ್ಕೆರಲಸಿತಂ ಕಳೆದು ಕಟ್ಟ ಮೇಗಂ ಬೇಗಂ ಸೆರೆವಿಡುಗೆ ಸುಡುಗೆ . . . ನಿರ್ವಿಷಮಕ್ಕುಂ (ಶಾಕ್ಕ. ೨೩೬) ; ಸೆರವಿಗರ್ಬಳಿಕ ಸುವಮ್ಮಾನವೆ ಮೇಗ ನಿಟ್ಟಸುತ ಜಾನಿನಿಜಾ ಸ್ಥೇಯಮಂಡಲವನು ಕಂಡಾನಂದವಿಮಿ ನುಡಿದರು (ಕಂಪಾ. ೯-೮೯). ೨. ಮಿಗಿಲು : ಮೇಲು : ಉತ್ಪ್ರಪು : ಜಗತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠ ಗಳೊಳ್ ಜಸಕ್ಕಾಗರಮಾದ ಬಿದ್ದೆಗೊನಾ ನರಸಿಂಹನೃತ್ತ ನಾಲ್ಕೆರಲ್ ಮೇಗು ಪೊದಟ್ಟು ಜಾಗದೊಳಮೊಂದಿವ ಬೀರದೊಳಂ ಗುಣಾರ್ಣವಂ (ಪಂಪಕಾ. ೦-೩೦) ; ಸಿರಿಯ ಸಾರ್ವಭಗಮಾಯತಿಯಂರ್ಕಗಂ ಪೆಜರ್ ಮೇಗನಲಿಲ್ಲದಂತು ನೆಗಟ್ಟುರ್ದುರದಜಂ (ಪಾಂಪಕ್ಕಿ. ೦-೬೬) ; ಇದೆ ದಿವ್ಯಶ್ರೀ ವಿಲಾಸಾಲಯವಿದೆ ಸುರಭೋಗೋಪಭೋಗಾಸ್ಪದಂ ಪುಟ್ಟಿದಜಂ ಮೇಗಿಲ್ಲ ಕಲ್ಪಂ (ಪುಶಾಪಾ. ೯-೩೭). ೩. ಘನತೆ : ಹಿರಿಮೆ : ಗೌರವ : ದ್ರುಪದಂ ರಾಜ್ಯಮದಿ ರಾವಮೋನ್ಮತ್ತನಾಂ ಗರ್ವಗ್ರಹಗ್ರಸ್ತಚಿತ್ತನಮಾಗಿ ಮೇಗಿಲ್ಲದೆ . . . ನುಡಿದಂ (ಪಂಪಕಾ. ೨-೪೭೩). ೪. ಒಳ್ಳೆಯದು : ಹಿತವಾದುದು : ಮೇಗಂ ಬಗೆವೊಡೆ ವಧೆ ಹಿತಮಾಗದು ವರ್ತ್ಮಂಗೆ (ಪಂಪಕಾಪು. ೩-೦೩) ; ಪ್ಲಾಸಮಿಲ್ಲಿಯು ಬಾಗು ಸಾರಾಸೂಸಭಕ್ತಿತ್ರಯದಾಗು ಸುಮಾನಸದ ಬ್ರತಿಗಳಿಗೆ ಲಾಗುವದನ್ಮಂರಿಗೆ ಮೇಗು (೨೩೪. ೬-೯). ೫. ಆಡಂಬರ : ಡೌಲು ; ಒಣಜಂಭ : ' ಮೇಗುದೋಜು ' ಪರಾ. ೬. ಮುಂದೆ ಆಗುವುದು.–ನಡೆಯುವುದು : ' ಮೇಗುಗಾಣ್ ' ಪರಾ. ೭. (?) : ದೀವದ ಬೇಂಟೆಯಂ ಬಿನ್ನಪಗೆಯ್ವೊಡೆ ಗಾಳಿಯುಂ ಕಟುವಮುಜಿವುಂ ಕಾವುಂ ಮೇವುಂ ತೋಡುಂ ಬೀಡುಂ ದೆಸೆಯುಂ ಕೊನೆಯುಂ ಮೆಚ್ಚುಂ ಬೆಚ್ಚುಂ ಪೋಗುಂ ಮೇಗುಂ ಪೆದಱುಂ [ಕೆದಱುಂ] ಪೆರ್ಚುಂ ಕುಂದುಮಾನ ಜುಮ (ಪಂಪಕಾ. ೩-೮೩ ೩). ಮೇಕು೩ : ೮. ಒನಪು ; ಬೆಡಗು ;

ಒದ್ಯಾರ : ಅರಲಂಬುನಂಗಡಿ ರತಿಯ ರಾಗದೋಮರಿ ಪದಿರ ಪಾಳಯಂ ಮೇಕನಾಕೆ ಗಾಡಿಯ ಗಡಿ ಕುಪರಿಯುಂಪರಿಯನಿವ್ವದಂಗಜನ ಘಾರಾಘಾರಿ ರಾಯುವ ಸೂಳೆಗೇರಿ (ಕಬ್ಬಿ. ೯–೩೩). ೯. ಮೇಲಾಟ : ಹುರುಡು ; ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧೆ : ಇದು ಇವಪ ಒರಿಮೆಗೆ ತಕ್ಕುದಲ್ಲ. ಇದೆಲ್ಲ ಮಕ್ಕಳಾಟ. ಮಕ್ಕಳ ಮೇಕನಾಟ (ಪುಂಪ. ೦೦೩). ೧೦. ದ್ವೇಷ ; ಸೇಡು : ಆ ರೇಮ್ಮವ ಮೇಕನೆ ಮೇಲೆ, ಆ ಮಾದನ ಮೇಕನ ಮೇಲೆ ಮದುವೆ ಮಾದಿಕೋತೇನೆ (ಕೇಃಮು. ೦೩೬).

ಮೇದೇಗು, ಮೇಗುಮೇಗು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮೇಮೇಗು, ಮೂಪುಮೂಗು (ಕಣ್ಣಿಪು. ೬೯೨ ಕ್ರಹೀ) ; ಮೇಗು ಮೇಗು—ಮೇಮೇಗು (ಕ್ರಿಪ. ೩೦) : ಮೇಕುಡಾಕು = ಡೌಲು ; ಆಡಂಬರ : ಅಟವಾಸಿಯು ಮಾಗಿ ಬರುವ ಸಮಾನಂಕರದಿ ಕೂಟಸಾಕ್ಷಿಯಲಿ ನೆತ್ತಗಳನಲ್ಲೆಯರತಿ ವಿಸ್ತಾದ ಮೇಕುಡಾಕುಗಳ ತೋರ್ದಣಗಿಪರು (ಅ೪ಣ. ೩-೩-೪೪). ಮೇಗಂ ತೋಱು = ಹೆಚ್ಚೆಂದು ತೋರ್ಪಡಿಸು ; ಮೇಲೆನಿಸು : ಮೇಗಂ ತೋಱಿದ ವಲ್ಲಿಯನಾಗಳುಮೊಲಿದಂತಮಾಡಿ ಸುದತೋತ್ಪವದೊಳು ರಾಗಮವೆ ಪಡದು ಗೆಯ್ವುದು ಭೋಗಂ . . . ಚದುರವಿಟಂ (ಪುಕಪ. ೯–೦೦). **ಮೇಲಣ್** = ಮೇಲಿನ ದಿಕ್ಕು ; ಮೇಲುಗಡೆ : ಮೇಲುಭಾಗ : ಅನ್ನ ಬನ್ನ ಭಾಣಗೆಱಿಯ ಏರಿಯ ಮೇಗಣಂ (ಅ೪. IV. ೫೩೫. ೩೬–೩೫ : ೩೩೯) ; ಆಡಿಯಂ ಮೇಗಣ್ಗೆತ್ತುವ ಕಡುಗಾಳಿಯ ಪುಯ್ಗೊಳಿದಱ ನೀರೊಗೆದವುದು (ಪಾಪ್ತ. ೦೬–೩೩) ; ಕಾಗೆ ಮಾರದ ಮೇಗಣ್ಗೆ ಪೋದುದು (ಹಂಚಿಪು. ೩೦೯–೬). ಮೇಗಣ, ಮೇಗಳ = ೧. ಮೇಲಿರುವ; ಮೇಲಿನ: ಕರುಗೋಷ್ಟಿಯ ಪುಲ ಮೇಲೆ ವಾಯವ್ಯದ ಪಿಡಿಯ ಮೇಗಣ . . . ಪುಣುಷಿಯನ್ವೆ ನೆಕ್ಕಿಕೊಣ್ಪೆಯನ್ವೆ (ಅ೪. X (೩). ೪೪೩. ೦೦೩–೬೪ ; ೩೩೦) ; ಮೇಗಣ ನಾಳ್ಕಜೊಳ್ಕದಱ ಮೇಗಣ ಭಾಗದೊಳಗುರ್ವ ಧರ್ಮಂ ಒವೆಂದಿಂದಾಗಳೆ ಮುರುಂಟುಪರ್ (೦೦೪. ೩–೩೨) ; ಪುಂತ್ತು ಮಾಣಿಕ ನವರತ್ನ ತೆತ್ತಿಸಿದಂತಿಪ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮೇಗಳ ಶಿವಾಲಯವ ಕಂಡು . . . ನಿಜಮುಕ್ತಳಾದನಯ್ಯ (೦೦೫. ೪. ೬೭–೭೦) ; ಕಂಚಯುಗಳವಲಿ ಬಾಳರಕ್ಕವನೀಯುವ ಜಿಗುಳೆಯೊಲಿರ್ಪ ತೋಳ ಮೇಗಳ ಸೀಳ್ಗಳೇನೇ (ಕೋಚಪ. ೦೯–೬೭). ೨. ಹೊರಗಿನ ; ಬಾಹ್ಯದ : ರಾಗಿಸಮಯಿಗಳಂ ಕಂಡಾಗಳೆ ಸಂತುಷ್ಟಿ ಮಾಪ್ಪರಲ್ಲದೆ ಕೊರಲಿಂ ಮೇಗಣ ಮಾತಂ ನುಡಿಯರದೇಗೆಯ್ವುಂ (೩೫೫. ೪–೩೩). ಮೇಗಳ್ನುಣ = ತೆರಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೇಳುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪಣ : ಅತಸರ್ಗೆ ಸೇಸೆಯೆನ್ದಪರ ಕಾಣಿಕೆಗಾಯ ಧರ್ಮಮುಚ್ಚಾಂದೆಜಿಯಿಂದರುಮಾ ಮೇಗಳ್ನುಣಮೆನ್ದರೆಗಾಣೆಯನಕ್ಕೆ ಕೊನ್ವವರ್ಗಾನ್ಗಳರ್ (ಪಾಪ್ತ. XI–ii. ೦೬೫–೬೦ ; ೧೧೩). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮೇಕ್ಕ : ತುಳು. ಮೇಕ್]

ಮೇಗುಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ)· ಮುಂದಾಗುವುದನ್ನು ಕಾಣು ; ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿ : ಅರಸನೀತನ ಭಿಕ್ಷಗೆ ವ್ಯವಸಾದುಕ್ಕಂ ಮೆಚ್ಚಿ ತನ್ನ ತುದೆರ್ಮೆಗಳೊಳೊಂದವುಂ ಕೊಳ್ಳದ ನೀನೆ ಕೊಳ್ಳೆಂದು ಕೊಟ್ಟೊಡಾ ದಯೆಗೆ ಸಯುಂ ಬಡದೆನೆಂದು ತಲೆಕೆಲಗಾಗಿ ಮೇಗುಗಾಣದೆ . . . ಚಂದ್ರಮತೀವುಹಾದೇವಿಯ ಕ್ಷೀಲಾರದ ಧೇನುಗಳಂ ಸೂಱೆಗೊಳ್ವಂತಿ ಕೊಂಡುಪೋದೊಡೆ (ತುಳುಪ. ೬–೪೫ ೪). [ಮೇಗು + ಕಾಣ್]

ಮೇಗುತಿ (ನಾ). ಜೈನರ ಒಂದು ಬಸದಿಯ ಹೆಸರು : ಮೇಗುತಿ ಎಂಬ ಜೈಪದೇವಾಲಯವ ಎರಡನೆ ಪುಲಿಕೇಪಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೭೪) ನಿರ್ಮಿತವಾಯಿತು (ಐಕಿ. ೩೦೩) ; ಗ್ರಾಮದ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೇಗುತಿ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಮೇಗುತಿ ಎನ್ನುವುದು ಮೇಗುಡಿ (ಮೇಲಿನ ಗುಡಿ) ಎಂಬುದರ ಅಪಭ್ರಂಶವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಶ್ರವಣಬೆ. ೬೯). [?]

ಮೇಗುದೋಱ್ · ಮೇಗುದೋಱು · ನೋ.

ಮೇಗುದೋಱು, ಮೇಕುದೋಱು, ಮೇಕುದೋಱು, ಮೇಗುದೋಱ್ (ಕ್ರಿ)· ೧. ಮೇಲಾಗಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹೆಚ್ಚೆಂದು ತೋರ್ಪಡಿಸು ; ಮೇಲೆನಿಸು : ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ . . . ದುಸ್ಸಹ ಮಹಾಕಲುಷಕಲುಷಿತಸ್ವಭಾವಮೆಂದು ಪರವೃರುಷಕಂಠಗ್ರಹಾನುರಕ್ತಭಾವ ರುಷಕೆಯೆಂದು ಮನದೋಳೇವಯಿಸಿ ಪುರುಡು ಪುಟ್ಟಿ ಮೇಗುದೋಱ್ ಸವತಿ ಮಾಡುವಂತೆ . . . ಚಂದ್ರಿಕಾದೇವಿಗೆ . . . ಇತ್ತನಗ್ರಮಹಿಷೀಪದವಮಂ (ಕಕ್ಕಪ್ರ. ೦೩–೭ ಪ). ೨. ಆಡಂಬರವನ್ನು ತೋರಿಸು ; ಡೌಲನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸು : ಮೇಗುದೋಱುವಳ್ಕುಳ್ಳು ಪಣಂ ಸೊಯ್ವುರ್ಮೆಳ್ಳದಂ ನುಡಿವರ್ಧಚ್ರಮನೆ ಪಾರ್ಪರ್ (ಪುಪ್ರ. ೦೦–೭೩). **ಮೇಕುದೋಱ್** ; ೩. ಬೀಗು ; ಗರ್ವಿಸು : ಡಾಳನಂ ಸೆಗಪು ಟಿಕ್ಕಿಪನಂ ತುಟಿ ಬೇಕು [ಪಾಣಿ. ಗು]ದೋರ್ಪನಂ ಮಾಳ್ಪಬಿಗಿಕ್ಕು (ಅಣಾಪ್ರ. ೨–೦೮೭). ೪. ಒಯ್ಯಾರವನ್ನು ಮಾಡು ; ಬಿಂಕವಾಡು : ಕಾಡುವ ಬೇಡುವ ಮೇಕುದೋರ್ಪ . . . ಮನಂಗೊಡದಿರ್ಪ್ ಕೈತವಂಗಳೋರಾಗಳಂ ಹರಿಯಮಿಲ್ಲದೆಯುಂ ನೆಜಿರ್ದಿರ್ದಳೋ ಇವಳ್ (ಕೃಂಗಾರ. ೬–೧೩). **ಮೇಕುದೋಱು** : ೨. ಅನೃತವಾದಿಯೊಳು ಮಾತಿನೊಳ್ಮೇಕುದೋಱುವ ನೊಳಾಡುವುದುವು ನೀತಿಯಲ್ಲಱಿ ಬೆಲೆವೆಣ್ಗೆ (ಭಾಣಾಪ್ರ. ೨೮–೬೪) ; ಬೆಲೆವೆಣ್ಗೇ[ಣ್ಗೇ]ರಿಯದೆ ಮೇಕುದೋಱುವವನಂ. . .ಅವಗಂ ಒರಿಯರ್ (ಐಕಪ. ೬–೦೦೯). ೪. ನೀರೊರೆದನೆ ಮೇಕುದೋಱ್ ಬೇಕಾದ ಭಂಗಾರ ಪಡವುದದೇಗೆಮ್ಮ (ಜಾಗಳ. ೩೦–೦೩೦). ೫. ಸ್ಪರ್ಧಿಸು : ಪೈಪೋಟಿ ನಡೆಸು : ಮೇಕುದೋಱ್ ಒರೊರ್ವರ ಗುಣಕ್ಕೆ ಮಚ್ಚರಿಸಿ ತೋಱು ತಿರ್ಪರೀ ಕಾಲದರಸುಗಳ್ (ಕಂಪಪ. ೫೦–೦೩). **ಮೇಗುದೋಱ್** ; ೬. ಮೋಸಮಾಡು ; ವಂಚಿಸು : ಮಿಸವರಿಗಯ್ವ ಬೇಸ[ಱ್]ಸವಿತ್ತುದ ನೆತ್ತುವ ಮೇಗುದೋರ್ಪ್ ಕಂಟಿಸುವ ಕವಲ್ವ ಕಡ್ಡಯಿಸುವೇಱುದನಂ ತಿಳಿವರ್ ಮನಂಗೊಳರ್ (ಪಾಪ್ತ. ೬–೦೦೬). [ಮೇಗು + ತೋಱು]

ಮೇಗುವೇಱ್ (ಕ್ರಿ)· ಮೋಸವ ಮಾತನ್ನಾಡು : ಎನಗಂ ಮೇಗು ವೇಱ್ದಬ್ಬೆಯಿರ್ಪಾರ್ವೊಡೆ ಏನ್ಗಂ ಕಾವ ಗಂಧರ್ವರಿ ಬಿಸುಗೆ ಪೋಗು (ಹಂಚಿಪು. ೬–೭೦). [ಮೇಗು + ವೇಱ್]

ಮೇಗುಸಿರ್ (ನಾ)· ವಿದುಬ್ಬಸ : ಮೇಲುಸಿರು : 'ಮೇಗುಸಿರಿದು', 'ಮೇಗುಸಿರ್ಗೊಳ್' ಪರಾ. [ಮೇಗು + ಉಸಿರ್]

ಮೇಗುಸಿರಿದು (ಕ್ರಿ)· ಮೇಲುಸಿರು ಬಿಡು ; ತೇಕು : ಮೇಗುಸಿರಿಡುಗುಂ ಕರೆಯುಂ ಬಾಗುಗುಮಂಜ್ಗಳು ವಡುಗಳುಂ ಕಂಪಿಸುಗುಂ (ಅ೪ಣ. ೦೦–೦೩) ; ಮೇಗುಸಿರಿಡುಗುಂ ತಲೆಯುಂ ಬಾಗರ್ಪಂ ಮೀಯದಿರ್ಪಂ (ಅ೪ಣ. ೦೦–೩೩). [ಮೇಗುಸಿರ್ + ಇಡು]

ಮೇಗುಸಿರ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ)· = ಮೇಗುಸಿರಿದು : ಬೇಗಮುಸಿರ್ ಮುಟ್ಟಿಗೆವರೆ ಮೇಗುಸಿರ್ಗೊಡೊರ್ವಗೊರ್ವಗಗಿಮೊಬ್ಬರ್ದೆ ಬಂದವಗಳಱಿರ್ದ ನಂದು ನಭೋಗತಿಯೊರ್ವಂ ನೈವೇದ್ಯಪದಸರಸಿಜದೊಳ್ (ಪಾಂಚಕ್ಷ. ೯–೩೩). [ಮೇಗುಸಿರ್ + ಕೊಳ್]

ಮೇಗುಸಿರ್ವಡು (ಕ್ರಿ)· = ಮೇಗುಸಿರಿದು : ಮೇಗುಸಿರ್ವಟ್ಟ ಸುಯ್ಲುಂ . . . ಬೇತಾಳನ ಬಾಯಂತೆ ಬೆನ್ನಂ ಪತ್ತಿದ ಬಾಜುಯೆರಸು ಬರ್ಪ ವೃದ್ಧ ತಾಪಸನಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೬೩–೬). [ಮೇಗುಸಿರ್ + ಪಡು]

ಮೇಗುಸಿರ್ವಿಡು (ಕ್ರಿ)· = ಮೇಗುಸಿರಿದು : ಪಂದಯಂ ಪಾವಡರ್ದಂತೆ ಮೇಗುಸಿರ್ವಿಟ್ಟು ಹಮ್ಮದಂಬೋಗಿ (ಪಂಚತಂ. ೩೬–೦೩). [ಮೇಗುಸಿರ್ + ಬಿಡು]

ಮೇಗೆ (ಅ). ೧. ಮೇಲಕ್ಕೆ ; ಮೇಲೆ : ನೆಲಕ್ಕೆ ವರುತಿರ್ದ ವಿಮಾನಂ ಪಾರದೆಡೆಯಿಂದೆ ಮೇಗೆ ಮಗುಟ್ಟುದುಮಂ . . . ಕಂಡೆನೆಂದು (ಪಾಪ್ತ. ೦೩.

೩೩-೩೪) : ನಿಜಪಾದಾಂಬುರುಹಕ್ಕೆ ಪಾದ್ಯವಿಧಿಯಂ ನೇತ್ರಾಂಬುವಿಂ ಮಾಡುವಗ್ರಜನತ್ಯುನ್ನತಮಪ್ಪ ಪುಸ್ತಕದ ಮೇಗೋರಂತೆ ಪ್ರಾಯ್ದಾತ್ಮ ದಾವ್ಪಜಲೌಘಂಗಳಂ (ಪಾಪ. ೦೪-೦೩೩) ; ಆ ಗಿರಿಯ ಮೇಗೆ ರಂಜಿಪು ದತುಳವೀರಶೈವಾಗಮದ ಕೋಟಿಯಿಂದಮ್ಯತದಗಳಿಂದೆ . . . ಪುಣ್ಯಂಗಳ ನಿವಾಸಮಘನಾಶಮಾ ಕೈಲಾಸವಾಸಂ (ಪಾಪ. ೩-೦೨). ೨. ಮತ್ತು ; ಅದರೊಂದಿಗೆ : ಇನ್ನು : ಮಡಗಿನ ಮಣ್ಣಾ ಮೇಗೆ ಒಮ್ಮೆ ಕೊಲಿಮೆಗೆ ರ್ಗಣ್ಣುಗ ಮಣ್ಣು (ಶಿಶಾ. IX-೨, ೦೬-೦೬ ; ೫೫೨). ೩. ಮುಂದಕ್ಕೆ; ಮುಂದೆ : ನಿಯಮಿತಕಾಲದುಪರಿತನ ಕಾಲದೊಳ್ ನೋಕರ್ಮಾ ಹಾರಮುಂಟಪ್ಪುದೆಂದಂ ಹಾರಕಂಗಳುಮಕ್ಕುಮಲ್ಲಿಂ ಮೇಗೆ ಯಥಾಗತಿ ಪರಿಣತ್ಯನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಯೋಜಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಪಾಪ. ೦೦೭೭) ; ಪುರದಿಂ ಪಡುವಲು ತೊಱೆಯು ಕೂಡಿದ ಹಳ್ಳ ನೀರುವರಿವ ಮೇರೆಯಾಗಿ ಮೇಗೆ ಕಲುಕಟಿಗಗೆಱೆ ಬಪಗೋಡಿ ಬಡಗಲು ಮೊಸರಗುತ್ತಿವ ರಾರವಿಡಿದು] ಮೂಡಲು ಜಂಭಗಲ್ಲ ಕಣ ಕುಜ್ಜಗೋಡಿಯಿಂ ಬಂವ ಹಳ್ಳ ನೀರುವರಿವ (೦೫. XXI, ೦೧-೬೬ : ೧೨೦೦). ೪. ಬಳಿಕ; ಆಮೇಲೆ; ನಂತರ : ಮಾದುವೆ ಮಾಡಿದಾ ಮೇಗಾ ಸಂಡಗೆದು ನೀಡರಾಗದೆಂಬರ್ಮೂಢರ್ (ಕಮಕ. ೦೫-೭೯); ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಶಕಾಬ್ದ ೧೩೫೫ ಆ ಮೇಗೆ ಸಲುವ ಪ್ರಮಾದೀಚ ಸಂವತ್ಸರದ ವಯಶಾವಿ ಶು ೧೩ (೦೪. IX (೨)- ೫೫೯೦. ೦೮೮-೨ ; ೧೪೩೩); ಈತ ವೈರೋದ್ಗೋಗಗತಿಗೊಡರಿಸದನಾದೊಡೆ ಕಾಗೆ ಹದ್ದಿಗೆ ಹರಹುಮೆನು ಕಡಿದೀ ಚತುರ್ಬಲವ ಮೇಗೆ ಬರಲವರ್ತಿಯದಕೇನ್ಗಳೆಂಕೆ (ಕೂಡಾ. ೨-೬-೦೯). ೫. ವಿಮುಖನಾಗಿ; ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ : ವಿಘಟಾನ ಮೇಗಾಕ್ಷೀಪದಿಂ ಪೋಗಿ ದಸ್ಯುಗಳಂ ಕಪ್ಪವನುಳ್ಳಿ ಕೊಣ್ಡು (೦೪. VII, ೪೫೦. ೦೫೬-೬; ೧೦೫೦). [< ಮೇಗಱು]

ಮೇಗೆಯ್ ' ಮೇಂಗೆಯ್ ' ನೋ.

ಮೇಗೆರೆ (ನಾ). ಮೇಲೆ ಎಳೆದ ಗೆರೆ.—ರೇಖೆ : ವಸ್ತುರ್ತಿಯು ಕಣ್ಮರೆಗಾದರು ಕೀರ್ತಿಯು ಕಣ್ಮರೆಯೋ ? ನೆನವಿನ ಹಿಮಗಿರಿ ಕೊರೆದಿದ ಒಲವಿನ ಮೇಗೆರೆಯೋ? (೦೪೪. ೪೧೦-೨೦).

[ಮೇ$_{೨}$ (< ಮೇಲ್$_{೧}$) + ಗೆರೆ (< ಗೆಱು)]

ಮೇಗ್ಯೆ ' ಮೇಂಗೆಯೆ್ ' ನೋ.

ಮೇಗೊಗೆ (ಕ್ರಿ). ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆ$_{೨}$ – ಹಾರು : ನಿಮ್ಮನಾಭಿಮಂಡಳ ಮನೊಳಪೊಣ್ಮು . . . ಮೇಗೊಗೆದು ಬಟ್ಟಪೊರೆಯಂಬ್ಬಿಡೆಯೊಳ್ ಬಟ್ಟೆಗಾಣದೆ ಬಳಸಿ ಸುಬ್ದಾಡಿಯುಂ ಸಾಯತನಸಮಯಸಮೀರಣಂ ಸೌಮ್ಯಸಾರಸರ್ವಸ್ವಮೆನಿಸಿದಾಗಳ್ (ಪಾಪ್ರ. ೬-೧೩) ; ಬೆಳೆದನಾ ವೈಕುರ್ಮಣಬಲರೆಗಳಿನೆಯೊಳು ಮುಗಿಲುಚ್ಚಳಿಸಿ ಮೀಗಳೆ ತಸಗೆ ಕಣ್ಮಾಲ ಗೆಜ್ಜೆಗಳೆನಿಸಿ ಮೇಗೊಗೆದು (ಶಾಕ್ಷಾ. ೦೬-೨೬). [ಮೇಗೆ + ಒಗೆ$_{೧}$]

ಮೇಗೋಲ್ (ನಾ). (ಕಬ್ಬಿನ) ಜಲ್ಲೆಯ ಮೇಲುಭಾಗ : ಆಗರದೊಳು ರಸದಾಳಿ ತಂಗುವಿಯಿಂ ತಾಗಲೊಂದಜ್ಜೆಯೊಳಿಂದು ಹಳಚಿ ಮೇಗೋಲ್ಗ ಳೊಡದಿನಿರಸದ ಪರಿಯೊಳಿಕ್ಷುಸಾಗರ ತುಂದಿದಂತಾಯ್ತು (ಪೋಚಿ. ೨-೨೪).

[ಮೇ$_{೨}$ (< ಮೇಲ್$_{೧}$) + ಕೋಲ್$_{೧}$]

ಮೇಘ (ನಾ). ೧. ಮೋಡ ; ಮುಗಿಲು: "ಪಾರಿಧಮಬ್ಬಮಭ್ರಂ . . . ಜೀಮೂತಮೆನಲು ಮೇಘಕ್ಕೆ ವಾಮಂ" (ಪುಂಗಣಾ, ೦೪-೬); ಮೇಘ ಮುಖರೆನಿಸಿ ಸಂದುರಘೌಘದಿನಂದೋಘಮೇಘಮಾಗೊಡೆ ಮಬೆ ಶೌರ್ಯಾಘಾತಂ ಸೆಗಟಿ ಬಲವ್ಯಾಘಾತಂ ನಿನ್ನ ಪತಿಗಾದುಮಾ ಸೆಸಿಮೇ (೦೦೫. ೦೪-೭೦); ಅಲದಮರದಪೊಳೊಗೆದು ವಿಶಾಲತೆಯಿಂ ವರ್ತಿಪ್ಪ ಮೇಘದಿಂ ಮಱಿಪುಕ್ಕುಂ (೫೬೫. ೬-೨೦); ಬೆಟ್ಟದ ಮುಡದಲ್ಲಿ ತರೆತರೆಯಾಗಿ ಪೊಯ್ದಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಮೇಘಗಳು ಕ್ಷಣಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಕಪ್ಪಗಾಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕುರಂಜಿ. ೭೦). ೨. ಗುಂಪು ; ರಾಶಿ : ಮೊತ್ತ. ೩. ಪರಿಮಳಯುಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು ; ಕೊನ್ನಾರಿ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ್ರವ್ಯ; ಅಜಾಜಿ : "ಅಜಾಜಿ :–ಎರಗಳ್ಳಿ, ಜಿರಿಗೆ, ಮೇಘ, ಓಮ" (೬೫೦. ೨). ೫. ಕಾಗೆಬಂಗಾರ ; ಅಭ್ರಕ. ೬. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು ; ತಾನು ಮೊದಲುವ ಮುನ್ನವದಱೊಳು ಗಾನಮೊಪ್ಪುವ ದಂಡಿಗೆಯನವಧಾನಿಸುತ ವಿಗೆ ಮೇಘ ಚಾಳವನೊಡನೆದೌಣಾ . . . ಪೊಟ್ಟಣಿ ಸಾರಣಮುಲರ್ದಿರಲು (೦೫೪. ೦೯-೪).

[ಸಂ.]

ಮೇಘಕಾಲ (ನಾ). ಮೋಡಗಳು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಸಮಯ; ಮಳೆಗಾಲ ; ಇದಮೋಘಂ ಮೇಘಕಾಲಂ ಬರೆ ಗಗಸಗೃಹದ್ವಾರದೊಳ್ ತೋರಣಂ ಕಟ್ಟದುದೋ . . . ಎಂಬಿನಂ ಕಣ್ಗಸೆವುದು ಶುಲ ಚ್ಯಾಯೆಯಿಂ ಶಕ್ರಚಾಪಂ (ಪಂಡಿತ. ೭-೦೪೩). [ಸಂ.]

ಮೇಘಕುಸುಮ (ನಾ). ಮೋಡದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವಂಥದು ; ನೀರು : "ಅಂಭಸಮಂಬು ತೋಯಂ ಜಲಂ ಜೀವನಂ ಮೇಘಕುಸುಮಮುದಕಂ" (ಪುಂಗಣಾ. ೦೦೯-೦).

[ಸಂ.]

ಮೇಘಘಟೆ (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಗುಂಪು,— ಸಮೂಹ : ಮಾರನಂ ಮುಟ್ಟದಿನ್ನಲ್ಲ ಮೇಘಘಟೆಯೊಳ್ಳಾಲ್ಕೋದನಿಲ್ಲಿಲ್ಲ ಭೂಧರಮಂ ದಾಂಟದಿನ್ನಲ್ಲ (ಅಗಡಿ. ೬-೩೬). [ಸಂ. ಮೇಘಘಟಾ]

ಮೇಘಚುಂಬಿ (ಗು). ಗಗನವನ್ನು ತಾಕುವ: ಮುಗಿಲು ಮುಟ್ಟುವ : ರಾಜಾನಡಿದಾಪರಗೆ ತನ್ನ ಪಹೆಮಾಣಿಯೊಡ್ಡಿ ತಲೆ ನಿಮಿರ್ದುದಾ ಮೇಘ ಚುಂಬಿಶೃಂಗೋತ್ಕಮಂ(ಕ್ರಿಣಾಚ. ೩೩೬-೩೮೮). [ಸಂ. ಮೇಘಚುಂಬಿನ್]

ಮೇಘಜ್ಯೋತಿ (ನಾ). ಮುಗಿಲುಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ಬೆಳಕು ; ಮಿಂಚು ; ವಿದ್ಯುತ್ತು : "ಮೇಘಜ್ಯೋತಿಃ, ಇರಮ್ಮದಃ — ೨ ಮೇಘದೊಳಗಿರುವ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಜಸರುಗಳು" (ಕಿಷ್ಕಾ. ೨೮).

[ಸಂ. ಮೇಘಜ್ಯೋತಿಸ್]

ಮೇಘಡಂಬರ (ನಾ). ೧. ಮೋಡಗಳ ಸಮೂಹ,– ಗುಂಪು. ೨. ಮೋಡಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ಧ್ವನಿ; ಗುಡುಗು : ಗಭೀರದುಂದುಭಿರವಂ ಪೊಬಗಂ ವಿಗೆ ಮೇಘಡಂಬರಂ ಘಲ್ಲಿಸಿ ಮೇಘಡಂಬರವನೇಂ ಕಜ್ಜಿದತ್ತೊ ವಿಘೀತಿಯೆಂಬ ಪರ್ಮಟ್ಟಿಯಂ (ಪಂದ್ರಕೃ. ೦೦-೨೬). ೩. ಆತಪತ್ರ; ಕೊಡೆ: ಛತ್ರಿ ' "ಶಬ್ದ. ಕೊಡೆ. ಮೇಘಡಂಬರಂ – ಈ ೩ ಆತಪತ್ರಂ" (೪೫೦. ೬೦-೬೨); ಕಲಿವಜ್ರಿದಾನೆ ಸುತ್ತಿ ಪಲವೂ ಬರೆ ತಲ್ಲಿರೆ ಮೇಘಡಂಬರಂ . . . ಬರ್ಮಲಘುವಾಕ್ಯಮಂ ದಶರಥಂ (ಪಂಡಿತ. ೩-೦೦೬); ಎತ್ತಿದ ಪೀಲಿಯ ಸತ್ತಿಗೆ ಮುತ್ತಿನ ಕೊಡೆ ಮೇಘಡಂಬರಂ ಗೆಲೆ . . . ಬರುತ್ತಿರ್ದುದು ಒನಕೆ ವೆಂಡವಾಪದ ತಂಡಂ (೫೫೦. ೦೯-೩೨); ಎಳೆಮುತ್ತಿನ ಮೇಘ ಡಂಬರಂ ಬಗೆಗೊಳಿಕುಂ (ಪಾಪಕೃ. ೬-೦೩).

[ಸಂ.]

ಮೇಘದ್ವಾರ (ನಾ). ೧. ಆಕಾಶ; ಗಗನ : "ವಿಪಾಯಸಃ, ನಾಕಃ . . . ಮೇಘದ್ವಾರಂ, ಮಯೂಖಿಲಂ–೭ ಆಕಾಶದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಕಿಷ್ಕಾ. ೨೬, ೨. ಸ್ವರ್ಗ.

[ಸಂ.]

ಮೇಘನಂದಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ಜೈನಯತಿಯ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಮೇಘನಂದಿ ಮುನಿ ಜಾನ್ನಮಿಲೂರ್ವಧಸಂಘದಾ × × × ತೀರ್ಥದಿ ಸಿದ್ಧಿಯಾನ್ (೦೪. II. ೦೦೯-೮; ಮು. ೭೦೦).

[ಸಂ. ಮೇಘನಂದಿನ್]

ಮೇಘನಾದ (ನಾ). ೧. = ಮೇಘಡಂಬರ ೨. ೨. ವರುಣನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೩. ರಾವಣನ ಮಗ ; ಇಂದ್ರಜಿತು. ೪. ಘಟೋತ್ಕಚನ ಮಗ : ಈ ಘಟೋತ್ಕಚನ ತನುಸಂಭವಂ ಬಡವನೇ ಮೇಘನಾದಂ (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೦೨-೩೮). ೫. ಮುತ್ತುಗದ ಮರ ; ಪಲಾಶ : ಸುರೂಪೆಯು ಪಾಟ್ಯೆಯು ಮೇಘನಾದ

ದಿಂದಿರೆಮು . . . ಕೆಂಡದಚ್ಚಿನೀವರನಳಿಧಾನವಮಂ ತಳೆದ ಭೂರುಹಪೊವ್ವಗುಂ (ರಾಷೇ. ೪-೭೭). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ. [ಸಂ.]

ಮೇಘನಾದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು ; ಕಿರುಕುಸಾಲೆ : "ಕಱುಕುಸಾಲೆಯುಂಮಾವಕ್ಕುಂ ನಿಶ್ಚಿತಂ ತಾಂ ಮೇಘನಾದಿ" (ಕವಿಕಂ. ೭೦). [ಸಂ. ಮೇಘನಾದಿನ್]

ಮೇಘನಿನದ (ನಾ). ೧. = ಮೇಘಡಂಬರ ೨ : ಪುಗೋಪಾಲಪದಕ್ಕೆ ತೂರ್ಯಪಟುಘೋಷಂ . . . ಕಳಪಂಸಯೂಧಗಮನೋದ್ಯೋಗಕ್ಕೆ ಭೇರೀಗಭೀರರವಂ ತಾನೆನೆ ನವ್ಯ ಮೇಘನಿನದಂ ಪೊನ್ಮೆತ್ತು ರೋದೋಂತರದೊಳ್ (ಜಗ. ೯-೬). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ಕಿರುಕುಸಾಲೆ : (೧). [ಸಂ.]

ಮೇಘನಿರ್ಘೋಷ (ನಾ). = ಮೇಘಡಂಬರ ೨. [ಸಂ.]

ಮೇಘನಿಸ್ವನ (ನಾ). = ಮೇಘಡಂಬರ ೨ : ಪರೆದ ಕಱಂ ಮುಗಿಲ್ ಕರತಳಾಹತಿಯಿಂ ಪಜಿದೊಕ್ಕ ಮುಕ್ತಿಕಾಭರಣದ ಮುತ್ತುಮಾಲಿವರಲಂ ಸುಗಳ್ದನಿ ಮೇಘನಿಸ್ವನಂ (ಪೃಚ್ಛ. ೦೦-೨೦೩). [ಸಂ.]

ಮೇಘಪರ್ವತ (ನಾ). ಕುಲಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶಂಖಕೂಟ . . . ಮೇಘಪರ್ವತ ಹೇಮಪ್ರಭಾ ವರಾಹಗಿರಿ ಮಯೂರನಗ ಚಾರುಧಿರ್ಯೆಂದ್ರ ವೆಂಬ ಹದಿನೇಳು ಕುಲಗೋತ್ರಂಗಳೇ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಸುವರ್ಣವೆಂಬ ಕೀಲಕ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಬಿಡಗಣದಿಕ್ಕಿನಲಿಪವು (ಪಪೀಕ. ೦೬೩). [ಸಂ.]

ಮೇಘಪಾಷಾಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮುನಿಗಳ ಒಂದು ವರ್ಗ : ಗಜ್ಜೆಗಳು : ಪೊಗರಿ, ಪುಸ್ತಕ. ತಗರಿಗಲ್, ಸರಪ್ಪತಿ . . . ಮೇಘಪಾಷಾಣ (ಕಾಂಕ. ೮೬). [?]

ಮೇಘಪುಷ್ಪ (ನಾ). ೧. = ಮೇಘಕುಸುಮ : "ಅಪಃ (ವ್), ತೋಯಂ, ಘನರಸಂ, ಪಯಃ, ಪುಷ್ಕರಂ, ಮೇಘಪುಷ್ಪಂ . . . ಜೀವನೀಯಂ—ಈ ೨೬ ನೀರ್" (ಪಠಾಥಾ. ೦೦೬-೨೬) ; ಹರಿಸಿದ ಮೇಘರಂಜೆ ಮೇಘಪುಷ್ಪವ ತೊರೆದ ಮೀಳ್ದ ತೆಜನಾಯ್ದು (ಕ್ರಿಪುಂ. ೬-೪೬). ೨. ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಲ್ಕು ಕುದುರೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಎಡಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುವುದು ವೇಗದಲ್ಲಿ ಮೇಘಪುಷ್ಪವೆಂಬ ಕುದುರೆಗೆ ಸಮ್ಮರವಾದುದ್ದು (ಪಪಭಾ. ೨೦೬). [ಸಂ.]

ಮೇಘಮಲ್ಲಾರ ' ಮೇಘಮಲ್ಹಾರ ' ನೋ.

ಮೇಘಮಲ್ಹಾರ್ ' ಮೇಘಮಲ್ಹಾರ ' ನೋ.

ಮೇಘಮಲ್ಹಾರ. ಮೇಘಮಲ್ಹಾರ. ಮೇಘಮಲ್ಹಾರ್ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : p ಈ ರಾಗವನ್ನು ಹಾಡಿದರೆ ಮಳೆ ಸುರಿಯುವುದೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ : ನವ್ಯಳಿ . . . ಅವ್ಯಕ ವರ್ಷಗಳ ಮತ್ತು ಮೇಘಮಲ್ಹಾರ ರಾಗಗಳು ಮಳೆ ಬರಿಸುವುದು ಮುಂತಾದ ಭಾವನೆಗಳೂ ಅದರ ಕಥೆಗಳೂ ಇವೆ (ಕಾಡಕ. ೩೧೪). **ಮೇಘಮಲ್ಹಾರ** : ಮೇಘಮಲ್ಹಾರದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಲ್ಲ ಮಳೆಯ ಆಹ್ವಾನಧ್ವನಿ ಸೇರಿ ಅದೇ ಒಂದು ಸಮತರ ಭಾಷೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಟಿಂಕ. I. ೨೬೦). **ಮೇಘಮಲ್ಹಾರ್** : ಮೇಘಮಲ್ಹಾರ್ ಹಾಡಿ ಮಳೆ ಬರುವಂತೆ . . . ಮಾಡಿದ ತಾನಸೇನರ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಕೇಳದವರಿಲ್ಲ (ಸಂಗಸಂ. ೨೦೩) ; ಮೇಘಮಲ್ಹಾರ್ ಅಂತ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನಿಯವರು ಹೇಳುವ ಒಂದು ರಾಗವನ್ನು ಕೆಲವು ದಿನದ ಹಿಂದೆ ನಾನು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ (ಕಾಡಕ. ೩೪).

[←ಕುವಾ. ಮೇಘಮಲ್ಹಾರ್. / ಸಂ. ಮೇಘಮಲ್ಹಾರಿಕಾ]

ಮೇಘಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಆಕಾಶ : ನಾಕಜರನರ್ಕಲಂಬಿಡದೇಂ ನಮ್ಮ ಗೊಂಡರೊ ಮೇಘಮಾರ್ಗದೊಳ್ (ಜಗಾ. ೦-೯೦). [ಸಂ.]

ಮೇಘರಂಜಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು ; ಸರಸ ಬಿಕಾಲಾಪಿಯ ಸವಿವಾಡುಗೇಳ್ದರಲೇಜುಮದು ನವಮೇರು ಹರಿಸಿದ ಮೇಘರಂಜಿ[ಜಾಣಂ. ೪]ಗೆ ಮೇಘಪುಷ್ಪವ ತೊರೆದ ಮೇಘದ ತೆಜನಾಯ್ದು (ಕ್ರಿಪುಂ. ೪-೪೬) : ಮೇಘರಂಜಿಸುನೂರ್ವನಾಲಾಪಿಸಿದರೆ ನದಾಘ ಕಾಲದೊಳು ತತ್ಕ್ಷಣದೆ ಮೇಘ ಕವಿದು ಮಳೆಗಱೆವುತಿರಲು ಕಂಡು ಮೇಘರಂಜಿಯು ನಲಿಸಿದನು (ಭಕ್ತ. ೬೪-೪). [ಸಂ. ಮೇಘರಂಜೀ]

ಮೇಘರಂಜಿನಿ (ನಾ). = ಮೇಘರಂಜಿ : ಕಾಂಭಿ. ವೇಳಾವಳಿ . . . ಮೇಘರಂಜಿನಿ [ಜಾಣಂ. ಮೇಘರಂಜಿ] . . . ಎಂಬ ಮೂವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಭಾಷಾಂಗದಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ಬಪಚಿ. ೦೩೮). [ಸಂ. ಮೇಘರಂಜಿನೀ]

ಮೇಘಲೋಕ (ನಾ). ಆಕಾಶ ; ಗಗನತಳ : ಸಂಧ್ಯಾಶಿಲ್ಪಿಯ ಸುವರ್ಣಯಷ್ಟಿಗೆ ಮೇಘಲೋಕಕೆ ಓಕುಳಿಯೆರಚಿದೆ (ಕೃಚಿ. ೬೬-೨). [ಸಂ.]

ಮೇಘವರ್ಣಿಗೆ (ನಾ). ೧. = ಮೇಘವರ್ಣಿಗೆ ೧. ೨. ಆಕಾಶಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ : ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಪುಲ್ಲಿಯ ಪಟ್ಟಿಗಳ ಮೇಲೆ ಬಳಸಿವ ಮೇಘವರ್ಣಿಗೆಯ ಚೌಕದ ವಿಲಾಸದ ಕಥಾಯಿಯ ಸುಚ್ಛ ಪಯಸ್ಸೀವ ಪಟ್ಟೆಯ ಪಟ್ಟಿಗಳ (ಗಂಶ. ೦೦-೨೯ ಪ) ; ಪಳಿ ಪಟ್ಟೆ ಪುಲ್ಲಿ ಚೀನಾಂಬರ ದಸರಿಗಬ್ಬುಳಗಂಡಿ ಮೇಘವರ್ಣಿಗೆಯ ತಲೆಯ ಮೇಲೆಲ್ಲರ್ಗೆ ಕಜಿದರು ವಸ್ತ್ರವ ಮಳೆ ತಾನೆ ಕಜಿದುದೆಂಬಂತೆ (ಭಕ್ತ. ೬೩-೦೦೩) ; ವಿಶಾಲವಾದ ಸ್ತಂಭಗಳ ನಡುವೆ ಮೇಘವರ್ಣಿಗೆಯ ಮೇಲುಕಟ್ಟು, ಚೌಕ ವಿಲಾಸದ ಕಡಗಟ್ಟು . . . ನೇತ್ಯಾವಳಿ. ರತ್ನಾವಳಿಗಳಿಂದ ಮಂಟಪ ಸುಂದರವಾಗಿ ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಗಂಚಿ. ೦೨೩).

[ಮೇಘ + ಬಣ್ಣಿಗೆ/ತೆಲು. ಮೇಘವನ್ನೆ]

ಮೇಘವರ್ಣ (ನಾ). ಮುಗಿಲಿನ ಬಣ್ಣ ; ಬೂದುಬಣ್ಣ. [ಸಂ.]

ಮೇಘವಹ್ನಿ (ನಾ). ಮುಗಿಲುಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಇಳಿಯುವ ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರವಾಹ : ಸಿಡಿಲು ; ಅಶನಿ : "ಮೇಘವಹ್ನಿ-ಇರವ್ಮದ—ಈ ೨ ಮುಗಿಲು ಕಿಚ್ಚು" (ಪಠಾಥಾ. ೦೩-೭೦) ; ಮೇಘವಹ್ನಿ ಧರೆಗೆಜಗುತ್ತ ಲೋಕವ ಬೆಸಗೊಂಡಿತ್ತ (ಕಪಪಂ. ೨೪೭-೦೦೫೩).

[ಸಂ.]

ಮೇಘವಾಹನ (ನಾ). ೧. ಮುಗಿಲನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು : ಇಂದ್ರ : "ಇಂದ್ರ . . . ಮಾರುತ್ವಾನ್. ಮೇಘವಾಹನ—ಈ ೩೯ ದೇವೇಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಪಠಾಥಾ. ೦೦-೩೨) : ಸ್ವಸ್ತಿಸಮಸ್ತಜಗದ್ವಿನವಿತಿ ವಿಘ್ನಾರಿಂ ಭೂದೇವಿಲಬ್ಧವರಪ್ರಸಾದರಿಂ ಮೇಘವಾಹನಪ್ರಸಾದ ಜನಿತಜೀವನರು . . . ಎಂಭತ್ತನಾಲ್ಕುಲಖ್ಯೆಯೋನಿಮುಖಜೀವಕ್ಕಾದರರಿಂ ಎಲ್ಲಾ ಸಮಯಕ್ಕುತ್ತಮರ್ಮನಿಯಿನಪಶಂ (ಎಳ್. IV (R), ಕಾಮಾರಾ. ೨೩೬-೦೦ ; ೨೨೮೨). ೨. ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ. [ಸಂ.]

ಮೇಘವಿಸ್ಫೂರ್ಜಿತ (ನಾ). ೧. = ಮೇಘಡಂಬರ ೨. ೨. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯದಾದ, ಅತಿಧೃತಿಯೆಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ವನಕ್ಷ್ಮಾನಾಕೇಂದ್ರಂ ಹುತವಹಸಖಂ ಮಿಶ್ರಿಯುಗ್ಮಂ . . . ಜನವ್ಯಾತಂ ನೂತ್ನಂ· ಬುಧಜನಹಿತಂ ಮೇಘವಿಸ್ಫೂರ್ಜಿತಾಖ್ಯಂ (ಛಂಗೋಂಮಾ. ೪-೦೬೨). [ಸಂ.]

ಮೇಘಶಿಖಾವಹ (ನಾ). = ಮೇಘವಹ್ನಿ : ಗಜದಜಿನಂ ಮುಗಿಲ್ ಗಜಜಿ ಗರ್ಜ್ವ ರುಂಡಕದಂಬ ಘೋಷಂ . . . ಫಾಲಶಿಖಿ ಮೇಘಶಿಖಾವಹನಾಗೆ ನರ್ತಿಪ ಗಜಜಿಪವೊಲ್ ಘನಾಗಮಮಾದೇಂ ಬಗೆಗೊಂಡುದೊ ನೋಟಕರ್ಕಳಾ (ರಾಶಕ. ೬-೦೦೬). [ಸಂ.]

ಮೇಘಶ್ಯಾಮಳ (ಗು). ಮೋಡದಂತೆ ನೀಲಮಿಶ್ರಿತ ಕಪ್ಪಾಗಿರುವ ; ಶ್ಯಾಮವರ್ಣದ : ಮೇಘಶ್ಯಾಮಾಂಗಂ ತ್ರಿಭಂಗದಿನಿಂಬಾಗಿರೆ . . . ತಾನಾಗಳಾದಿದಳ್ . . . ಕಸ್ತೆ ರೋದೋಂತದೊಳ್ (ಜಗಾ. ೩-೦೬).

[ಸಂ. ಮೇಘಶ್ಯಾಮಲ]

ಮೇಘಾಗಮ (ನಾ). ಮೋಡಗಳು ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಕಾಲ : ಮಳೆಗಾಲ : ಉದ್ದಾಮನಿದಾಘಮಂ ಬೆದಱೆ ಬೇಂಕೊಂಡತ್ತು ಮೇಘಾಗಮಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೬೦); ನಿದಾಘಭೂಪನ ಹಿಡಿದು ಹೆಕ್ಕಳಿಸಿದನು ಮೇಘಾಗಮಮುಮೀಪಾಲ (ಕೊಡಗ. ೪-೬-೪). [ಸಂ.]

ಮೇಘಾಧ್ವ (ನಾ). ಆಕಾಶಮಾರ್ಗ ; ಗಗನ : ಮೇಘಾಧ್ವದೆ ಪರುಲ ಶುರೌಘದ ಭುಕೋಟಿ ಕಜಿವ ಶಸ್ಯಾಸ್ತ್ರಚಯಂ ಜ್ಯಾಘಾತಜಾತ ಪವನ ವ್ಯಾಘಾತದೆ ಮುಸುಳಲುಸುರಪರನಿಸುತಿರ್ದಂ (ಜಪಾ. ೦೬-೬೯).

[ಸಂ. ಮೇಘಾಧ್ವನ್]

ಮೇಘೇಶ್ವರ (ನಾ). ಮುಗಿಲುಗಳ ಒಡೆಯ ; ಇಂದ್ರ : ಜಯಸ ಭುಜ ವಿಜಯಸೂಚಕಮಾಗಿ ಮೇಘನಾದಪರ್ಯಾಸಮಾದ ಸಿಂಪನಾದಕ್ಕೆ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಮೇಘೇಶ್ವರ [ಜಜಾಂ. ಮೇಘಸ್ವರ]ನಾಮಮಂ ವೀರಾಗ್ರಗಣ್ಯ ಪದವಿಯಂ ದಯೆಗೆಯ್ದು (ಜಂಪ್ರ. ೦೩-೬೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಮೇಚಕ (ಗು). ೧. ಕಡುನೀಲಿ ಬಣ್ಣದ : ದಟ್ಟನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣದ. ೨. ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ; ಕರಿಯ : ಆ ವಿಕಚ ಮೇಚಕೋತ್ಪಲಲೋಚನೆಯರೊಳಾ ವಿಮುಕುಲಕಮಲದಲವಿಲೋಲ ಲೋಚನಂ . . . ಕೆರದಿರೆ (ಜಂಪ್ರ. ೬-೨೩ ಪ); ಭೃಂಗಚಯಕ್ಕೆ ಮೇಚಕೋದಂಚಿತ ದರ್ಪಮುಬ್ಬರಿಸದಿರ್ಕೆ (ಕಬ್ರಕೃ. ೬-೬೬); ಮುರಿದ ಮಿಸೆಯ ಮೇಚಕಾದ್ರಿಯ ಸರಿಸದವನವೀಗ ಮುಂಡೋದರಿಯ ಮಗನು (ಕೊಡಗ. ೬-೯-೬). (ನಾ). ೩. ಕಡುನೀಲಿಬಣ್ಣ ; ದಟ್ಟವಾದ ನೀಲವರ್ಣ : ನಾಚಿ ನೇಱಲಫಲ ಮೇಚಕವಾಗಲು (ಜಪಾ. ೬-೨೯). ೪. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ : " ಅಸಿತಂ. ಶಿತಿ. ಕೃಷ್ಣಂ. ಕಾಳಂ. ನೀಳಂ. ಮೇಚಕಂ_ಈ ೬ ಕರಿದು " (ಜಲಾಮು. ೦೨೦-೨೯); ಘೋರಾಂಧಕಾರಕ್ಕೆ ಮಾದಿದ ಕೂಪಂ . . . ತಾನೆ ದಲೆಂಬಂತಿರೆ ಕಾಜಮೇಚಕಚಮಚ್ಚಾಯಾಬುವಿಂ ಗುನ್ಮಿನಿಂ ಪವಿದಿರ್ದತ್ತು ಸರೋವರಂ (ಪಂಚಾ. ೦೬-೭೨); ತೊಲಗೆ ರಜಂ ತಮ ದುದು ಸೋಜತೊಲಗುವಂತಸೆಯೆ ಮೇಚಕಂ ಚೂಚಕಂ (ಶಾಶಕ. ೪-೬೬). ೫. ದಟ್ಟವಾದ ಹಸುರುಬಣ್ಣ : ಮಂಗಳಮಾಗಳಂ ವೆಲಸಿದಾ ಜಿನ ಗೇಹದ ಪಂಚರತ್ನಕೂಟಂಗಳ ತಳ್ಪ ಮೇಚಿತಮರೀಚಿಲತಾಳಿಯ ಪರ್ವಿನಂ ನಭೋರಂಗಮದೊಪ್ಪ ತೋಜುದುದು (ಜಂಚಾಪ. ೪-೬೬). ೬. ನವಿಲು ಗರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕಣ್ಣು ; ಚುಂದ್ರಕ : " ಚಂದ್ರಕಃ. ಮೇಚಕಃ . . _ಈ ೨ ಹೀಲಿಯ ಕಣ್ಣು " (ಜಲಾಮು. ೧೦-೬೯); ಆ ಪುರುಷಕೇತಿ ಬರ್ಹಿಣಿಯ ಸಮ್ಮೆವಿದಿ ಬಿರ್ಚುತೆ ಕಲಾಪಮೇಚಕಸಹಸ್ರಂಗಳಂ ರಚಿಸಲುಸುಗೆಯ್ದುವುದು ಪುಣಯಪುಯನರ್ತನದಿ ದೇವಾಪ್ಸರಾಲಾಸ್ಯಮಯನಂದನೋದ್ಯಾನಮಂ (ಚಕ್ರಾಂಗ. ೩೪-೦೧೭). ೭. ಮೋಡ ; ಮುಗಿಲು. ೮. ಕತ್ತಲೆ : ಅಂಧ ಕಾರ. ೯. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ : ಮೇಚಕಚತುರ್ದಶಿಯ ರಾತ್ರಿಯಲಿ ಮತ್ತಮಾ ಮೇಚಕಾಪ್ಯಮಿಯ ರಾತ್ರಿದೊಳಾರ್ದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಬಿದದಾಬಯಿಸಿಯಕ್ಷತೆಮನರ್ಚಿ ಸಲ್ಕುಧಿ ಫಲಂ (ಜಪಾಪ್ರ. ೬-೪-೩೯). [ಸಂ.]

ಮೇಚಕತೆ (ನಾ). ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ : ತದ್ವನಿತೆಯ ಹೃದಯದ ಕಾಳಿಮೆಯಿಪೆ ಸೊಗಯಿಸಿದತ್ತು ಮೇಚಕತೆ ಚೂಚುಕದೊಳ್ (ಜಂಪ್ರಕೃ. ೬-೬೬). [ಸಂ.]

ಮೇಚಕಿತ (ಗು). ೧. ಕಡುನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣದ ; ದಟ್ಟವಾದ ನೀಲ ವರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಉತ್ತುಂಗಮಾಣಿಪಭೂಷಣಮರೀಚಿಮೇಚಕಿತ ದೇವಾಂಗನಾನಿಕಯಮಸಮೇತಸೇವಾನ ಕಲ್ಪದಕೃತ್ರಿಮಚ್ಚಿತ್ಯಾಲಯಂಗಳಂ ಅರ್ಚಿಸಿ (ಜಂಪ್ರ. ೨-೬೯ ಪ); ಬಿಗ್ಗಿದೋ ಮುಗಿಲೆನೆ ದಂತಿದಾನರಸಮೇಚಕ ತಾಂಬುಸರಂ ವಿರಾಜಿಕುಂ (ಜಪಾಂ. ೨-೩೦). (ನಾ). ೨. ಕಪ್ಪು ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ನೀಲಿಯ ಬಣ್ಣ : ಪಕ್ಷಚ್ಛಿತೋಭಯಸುಕುಲಶುದ್ಧಸ್ಫಟಿಕಮಣಿ ಮಕುಟಮರೀಚಿಮೇಚಕಿತಮಂಮಪ್ಪ ಸಂಗ್ರಾಮಭೂಮಿಯು ನಡುವೆ (ಜಂಪಾ. ೦೩-೫೫ ಪ). [ಸಂ.]

ಮೇಚೆಣಿಗೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಗರ್ಭಿಣಿಯಾದ ಹೆಂಗಸಿಗೆ. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಿನ ಹೊತ್ತು ಉಂಟಾಗುವ ಓಕರಿಕೆ. ಅರುಚಿ ಮುಂತಾದುವು.

[?]

ಮೇಚು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತಿ (?) : ವಾರ ಸೀರೆಯನುಟ್ಟು ನರಿದು ಕಿನ್ನರಿಗಳ ತೋರವೊಲೆಗಳ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಸೇರಿಸಿ ತಂತ್ರಿಯ ಸಂಚಿನಿಂ ಮೇಚನು ಬಾರಿಸುತಿಸೆಯೆ ಭಾವೆಯರು (ಕಾದಂಬಾಂ. ೫೦-೦೩). [?]

ಮೇಜ ' ಮೇಜು ' ನೋ.

ಮೇಜರ್ ' ಮೇಜರು ' ನೋ.

ಮೇಜರು, ಮೇಜರ್ (ನಾ). ೧. ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಕ್ಯಾಪ್ಟನ್ ಹುದ್ದೆಗೆ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಲೆಫ್ಟಿನೆಂಟ್ ಕರ್ನಲ್ ಹುದ್ದೆಗೆ ಕೆಳಗಿನ ಹುದ್ದೆಯಲ್ಲಿರುವ ಒಬ್ಬ ದೊಡ್ಡ ಅಧಿಕಾರಿ : ಸಾಮಾನ್ಯ ಯೋಧನಾಗಿದ್ದ ಅವನು ಇಂದು ಮೇಜರು ಹುದ್ದೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ (ಕಸಾ). ಮೇಜರ್ : ೧. ನೀನು ಕುದಿದು ಕುದಿದು, ಇನ್ನೂ ಯೋಧನಾಗೇ ಉಳಿದ್ದಿದ್ದೀಯ ನೋಡು. ನಾನಾಗಲೇ ಮೇಜರ್ ಆಗಿದ್ದೇನೆ (ಜಾಗೀ. ೪೦). ೨. ಕಾನೂನಿನ ಗಣನೆಗೆ ಬರುವ ವಯಸ್ಸಿನ (ಹದಿನೆಂಟು ವರ್ಷಗಳಿಗೆ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟ) ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅವರ ಮಗ ಮೇಜರ್ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿಲ್ಲದ ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಮಾರುವಂತಿಲ್ಲ (ಕಸಾ). [←ಇಂ. Major]

ಮೇಜವಾಣಿ ' ಮೇಜವಾನಿ ' ನೋ.

ಮೇಜವಾನಿ, ಮೇಜವಾನ್ಗ, ಮೇಜುವಾನಿ (ನಾ). ಸತ್ಕಾರ ; ಆತಿಥ್ಯ; ಔತಣಕೂಟ : ಒಂದು ದಿನ ಆ ಗೃಹಸ್ಥನು ತನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತನಲ್ಲಿ ಮೇಜವಾನಿಗೆ ಹೋದಾಗ . . . ಪ್ರಬಲವಾದ ಅಜೀರ್ಣವಿಕಾರವಾಯಿತು (ಮುಂಜಾಮು. ೪-೨೦೬); ಎರಡು ಪೂರು ದಿವಸ ತನಕ ಮೇಜವಾನೀ ಸಮಾರಂಭವು ನಡೆಯಿತು (ಪಾಂಚಾ. ೪೬). ಮೇಜವಾಣಿ : ಸಂತೇಮುತಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಚಾಮರಾಜನಗರ ಜಮಾಬಂದಿ ಮುಗಿದ ಮೇಜವಾಣಿಯಾದ್ದಕ್ಕೆ . . . ನಾನೂ ಹೋಗಿದ್ದೆ (ಕಥೆ. ೩೩೭). ಮೇಜುವಾನಿ : ಕುರೀರದ ದನಕರುಗಳಿಗೂ ಅಕ್ಕೀ ಸಕ್ಕರೆಯ ಮೇಜುವಾನಿ ಮಾಡುವಂತೆ ಸಾಹೇಬರು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದರಲ್ಲಾ ಎಂದು ಒಂದು ಕಡೆ . . . ಸಂತಸವಾದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ತಡಯಲಾರದ ನಗು (ಚಿಪ್ರ. ೧೩); ದೊಡ್ಡ ಬೆಟ್ಟದ ಚಹವೋ ? . . . ಬಿದ್ದಣ ? ಮೇಜುವಾನಿ ? (ಪಂಕಪ್ರ. ೬೯-೦೨).

[←ಕಾದ. ಮೇಜವಾನೀ. ಮೇರ್ಖ್ವಿನೀ; ಹಿಂ. ಮೇಜಬಾನೀ ; ಮರಾ. ಮೇಜಬಾನೀ, ಮೇಜವಾನೀ]

ಮೇಜಿಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಆಕಾರವನ್ನು ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿಡಲು ಮೇಜಿನ ಮೇಲಿಟ್ಟಿ ತಯಾರಿಸುವ ಇಟ್ಟಿಗೆ : ಒಳ್ಳೆಯ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಮೇಜಿನ ಮೇಲೆ ತಯಾರಿಸುತ್ತಾರೆ . . . ಮೇಜಿಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಬೌಕಟ್ಟಿಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸುತ್ತಾರೆ(ಕಲಾ. ೩೯೦).

[ಮೇಜು + ಇಟ್ಟಿಗೆ (< ಇಟ್ಟಗೈ)]

ಮೇಜು, ಮೇಜ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕುಕಾಲುಗಳು ಮತ್ತು ಮೇಲೆ ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಹಲಗೆ ಇದ್ದು, ಓದುವುದು, ಬರೆಯುವುದು ಮುಂತಾದ ಕೆಲಸಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರ, ಲೋಹ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಉಪಕರಣ : ಮಂಚ ಖುರ್ಚಿ ಮೇಜು ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ನೋಡಿರಿ (ಕ್ಯಕ್ರ. ೩೬೬) ; ಸಂಜೆಯಾದ ಬಳಿಕ ಮೇಜಿನ ಬಳಿ ಕುಳಿತು ಕೆಲಸಮಾಡುವುದು ಅಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಪಂಚಿಮ. ೩೬). ೨. ಇಸ್ಪೀಟು, ಜೂಜು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಜಿನ ಮೇಲೆ ಪಂದ್ಯವಾಗಿಡುವ ಹಣ ; ಒಡ್ಡು ; ಪಣ : ಅವನು ದಿನದಿನಕ್ಕೆ ಮೇಜು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ (ಜಾಯೀ. ೪೦). ಮೇಜ : ೧. ನಾವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮೇಜ

ಒಂದು ವಸ್ತು. ಪರ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥ ಎಂದು ಅವುಗಳ ಅನೇಕ ಭಾಗದಿಂದ ಅಗಿದ್ದಾಗ್ಗೂ ಹೇಳಿಪುದು (೫೬೫೨- ೦೧೬); ಆಚಾರ್ಯರ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ಶಿಸುಗಳ ತಟ್ಟೆಗಳೂ, ಕಾಫಿಯ ಕಪ್ಪುಗಳೂ ಬಂದು ನಮ್ಮ ಮುಂದಿನ ಮೇಜಪನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದುವು (ಕಾಂಡಾ. ೦೨).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮೇಜ್]

ಮೇಜುಕಟ್ಟು೧ (ಕ್ರಿ). ಜೂಜಿನ ಮೇಜಿನ ಮೇಲೆ ಪಣವಾಗಿ ಹಣವನ್ನು ಒಡ್ಡು ; ಪಂದ್ಯಕಟ್ಟು : (೫). [ಮೇಜು + ಕಟ್ಟು೧]

ಮೇಜುಕಟ್ಟು೨ (ನಾ). ಗೋಡೆಯ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೇಲುಗೋಡೆಗಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪ ಉಬ್ಬಿರುವಂತೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಭಾಗ : "ಗೋಡೆಯು ತಳದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಎತ್ತರದವರೆಗೂ ಹಲಗೆ ಸೇರುವಿಯಿಂದಲೂ, ಮೇಲ್ಭಾಗದಂತಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣ ಹಾಕಿರುವುದಿರಿಂದಲೂ, ಆಳವಡಿಸಿರುವ ಗೋಡೆಯ ಅಡಿಭಾಗ ಮೇಜುಕಟ್ಟು" (Dado· ೫೦೫೬). [ಮೇಜು೨ + ಕಟ್ಟು೨]

ಮೇಜುವಾನಿ 'ಮೇಜವಾನಿ' ನೋ.

ಮೇಟ 'ಮೇಂಟ' ನೋ.

ಮೇಟಕಂಬ 'ಮೇಟಕಂಭ' ನೋ.

ಮೇಟಕಂಭ, ಮೇಟಕಂಬ (ನಾ). ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಒಕ್ಕುವ ಅಂಗಳದ ಅಥವಾ ಕಣದ ನಡುವೆ ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ತುಳಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ನಟ್ಟ ಕಂಬ : ಮೇಟಕಂಭದ ಹತ್ತಿರದ ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಶಿನಪ್ಪ ಒರಗಿಕೊಂಡು ಆಕಾಶವನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದ (೨೨೫೯. ೨೪೦)· **ಮೇಟಕಂಬ** : ಹಸ್ಸೆರಡತ್ತಿನ ಜಾರಿ ಹೊನ್ನ ಮೇಟಕಂಬ ಬಾಸಿಂಗ್ಗ ಬಲ್ಗೆಯ ಕೊಳಗಾದಿ ಕಂದಯ್ಯ ರಾಶಿ ಅಳೆಯೋದೆ ಬೆಳಗಾಯ್ತು (೫೯೫೦. ೯)· [ಮೇಟ (<ಮೇಂಟ) + ಕಂಭ]

ಮೇಟಕೊಳವೆ (ನಾ)· ಕಿವಿಗೆ ಕೊಡುವ ಮೇಟಿಯ ಆಕಾರದ. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಕೊಪ್ಪ : ಹೆಗಸರ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಪಟ್ಟಿ ಮಾಡಬಹುದು . . . ಕಿವಿಗೆ : ೧. ಮೇಲಾಕಿವಿ ಬಾಗಿ. ಸಿಂಪನ ಪೆಟ್ಟಿದ ಮುರುವೆ ; (ಮುತ್ತಾಕಿದ ಮುರುವು, ಹುಲಸಿನಕಾಯಿ ಮುರುವು, ಕಪ್ಪಾಕಿದ ಮುರುವು) : ತಟ್ಟುಬಾಲುಲು. ಮೇಟಕೊಳವೆ. ಇತ್ಯಾದಿ (೪೦೫೫. ೭, ೮೫೮). [ಮೇಟಿ (<ಮೇಂಟಿ) + ಕೊಳವೆ (<ಕೊಬವಿ)]

ಮೇಟಗಂಡುಗ 'ಮೇಂಟಿಗಂಡುಗ' ನೋ.

ಮೇಟಿಗೂಟ (ನಾ). = ಮೇಟಿಕಂಭ : ಕಲ್ಪಪ್ಪಸನ್ನೂ ದರದರನ ಎಳದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕಣದ ಮಧ್ಯದ ಮೇಟಿಗೂಟಕ್ಕೆ ಅಲುಗಾಡದಂತೆ ಬಿಗಿದರು (೨೫೫೦. ೭). [ಮೇಟಿ (<ಮೇಂಟಿ) + ಗೂಟ (<ಗೂಂಟಿ)]

ಮೇಟಿಗೊಳಗ, ಮೇಟುಕೊಳಗ, ಮೇಟಿಗೊಗ (ನಾ). ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ : ಶ್ರೀಕಾರ್ಯ ನಡೆವಂತಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಮೇಟಿಗೊಳಗವೊಂದು (ಕುಟುಂಡಾ. ೨೯೯-೭೮ ; ೧೫೧೦)· **ಮೇಟುಕೊಳಗ** : ಅನುವು ಕೊಡವೀಸ ಹಂದರಹಣ ಹರವಿಗೊಳು ಮೇಟುಕೊಳಗ . . . ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟುವ ಪೂರ್ವಾದಾಯ ಸಹವಾಗಿ ಸರ್ವಬಾಧ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಗದ್ಯಾಣ ಗ ॥ (ಕ್ರಿಕಂ. ೦೯೩೪, ೫೬-೨೨ ; ೧೪೩೦)· **ಮೇಟಿಗೊಳಗ** : ಮತ್ತರೂ ಪಂನಿವ್ವರ್ ಗಾವುಂಡುಗಳ್ ಮುಮ್ಮಸುಪ್ಪ ಪ್ರಜೆಗಳುಂ ದೇವರ ನಿತ್ಯೋಪಯೋಗಕ್ಕೆಂದು ಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ಮೇಟಿಗೊಳಗವ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಶಾಇಶ. XX, ೨೪೬ ೭೮ ; ೧೨೭೫)·

[ಮೇಟಿ (<ಮೇಂಟಿ) + ಕೊಳಗ೧]

ಮೇಟಿಪಾಲು, ಮೇಣಿಪಾಲು (ನಾ)· ವ್ಯವಸಾಯ ಮಾಡಲು ನೆರವು ನೀಡಿದವನಿಗೆ ಹೊಲದ ಒಡೆಯನು ಕೊಡಬೇಕಾದ ಫಸಲಿನ ಭಾಗ : (೫). **ಮೇಣಿಪಾಲು** : (೫)·

[ಮೇಟಿ (<ಮೇಂಟಿ) + ಪಾಲು೨ (<ಪಾರ್ಶ್ವ)]

ಮೇಟಿವಿದ್ಯ (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯ ಮಾಡುವ ತಿಳವಳಿಕೆ : ಕೃಷಿಯ ಅರಿವು : ಕೋಟೆ ಪಿಡ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಟಿವಿದ್ಯವ ಮೇಲು ಮೇಟಿಯಿಂ ರಾಟ ನಡದುದಲ್ಲದೆ ದೇಶದಾಟವೆ ಕಡುಗು (೪೫೯೬. ೦೬೫೭).

[ಮೇಟಿ (<ಮೇಂಟಿ) + ವಿದ್ಯ]

ಮೇಟಿಹುರುಳಿ, ಮೇಟುಹುರುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಮೇಟಿಹುರುಳಿಯ ಬೇರ ತಂದು ಮೇಗಣ ತಿಗಡ ತೆಕ್ಕೊಂಡು ಸಣ್ಣನೆ ಅರದು ಅವರೆಪ್ರಮಾಣ ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ ಒಂದು ಗುಳಿಗೆ ಅಕ್ಕಿಗಚ್ಚಸಲ್ಲಿ ಕೊಂಬುದು (೨೪೬. ೦೬೬)· **ಮೇಟುಹುರುಳಿ** : ತೂಲವಲಾ—ಎಲವ; ಎಕ್ಕೆ, ಮೇಟುಹುರುಳಿ (೬೫೨. ೬೨)· [?]

ಮೇಟುಕೊಳಗ 'ಮೇಟಿಗೊಳಗ' ನೋ.

ಮೇಟುಹುರುಳಿ 'ಮೇಟಿಹುರುಳಿ' ನೋ.

ಮೇಟೆ 'ಮೇಂಟೆ' ನೋ.

ಮೇಟೆಗೊಳಗ 'ಮೇಟಿಗೊಳಗ' ನೋ.

ಮೇಠಿ (ನಾ). ೧. ಸ್ತಂಭ ; ಕಂಬ. ೨. = ಮೇಟಿಕಂಭ. ೩. ಪರುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಗೂಟ. ೪. ಬಂಡಿಯ ಮೂಕಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಅನಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಮೇಡ೧ (ನಾ). (ಕರಾ) ಮರದ ಚಿಲಕ.—ಅಗಳಿ : ನಾನು ಬರಲು ಕಡವಾದರೆ ಕದದ ಮೇಡ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಮಲಗಿಕೊ (೬೫೨).

[←ತುಳು. ಮೇಡೆ]

ಮೇಡ೨ (ನಾ)· [ಸಂಗೀತ] ವೀಣೆ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ವರಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ (ಅರಗಿನ) ರಚನೆ.—ಕಟ್ಟಕ.—ಮೆಟ್ಟಿಲು : ಅರಗಿನ ಮೇಡವನ್ನು ಮಾಯಿಸಿದರೆ ಅದು ದಂಡಿಯ ಸುಲಭವಾದ ಸ್ವರನವನ್ನು ತಡಯುತ್ತದೆ (೫೦೫೬. ೬೯). [< ಮೇಳ]

ಮೇಡಂ, ಮಡ್ಡಮ್ಮ, ಮೇಡಮ್, ಮೇಡಮ್ಮು (ನಾ). ಹೆಂಗುಸನ್ನು ಕುರಿತ ಗೌರವಸೂಚಕವಾದ ಸಂಬೋಧನೆ : ₹ ಈ ಶಬ್ದವು ಉಪಾಧ್ಯಾಯಿನಿ, ಅಂಗ್ಲಸ್ತ್ರೀ, ಶ್ರೀಮಂತ ಹೆಂಗಸು, ಯಜಮಾನಿ ಮುಂತಾದ ವಿವಿಧಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದು ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತಿದೆ : ಕ್ಷಮಿಸಿ ಮೇಡಂ ಈ ದಿವ ಪಹಾರದಲ್ಲಿ ಒದು ಮದುವೆ. ಅದ್ದರಿಂದ ತಡ ಆಯ್ತು (೬೦೫೫. ೨) : ಮೇಡಂಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಕೊಂಡು ತೊಲಗು (೪೫೬. ೬೯)· **ಮಡ್ಡಮ್ಮ** : ಸಂಬಳವಾದ ಮರುದಿನ ಸಾಹೇಬರ ಮಡ್ಡಮ್ಮಾರು . . . ಲೆಕ್ಕ ಚುಕ್ತಾಮಾಡಿದಿಡುತ್ತಿದ್ದರು (೨೯೫೫. ೨, ೬೯)· ನನ್ನ ಹಿಂದೆ ಮನೆಯ ಮಕ್ಕಳು . . . ಎದುರಿಗೆ ಬಳಕರು ಮತ್ತು ಆ ಮಡ್ಡಮ್ಮ (೫೬೫೫. ೨೨೦)· **ಮೇಡಮ್** : ಮೇಡಮ್ . . . ಮಿಸ್ ವೇದವಲ್ಲಿ ! (೨೦೫೫. ೯)· **ಮೇಡಮ್ಮು** : ಆಕೆ ನಮ್ಮ ಹುಡುಗರ ಅಚ್ಚುಮೆಚ್ಚಿನ ಮೇಡಮ್ಮು (೬೫೨)·

[← ಇಂ. Madam]

ಮೇಡಮ್ 'ಮೇಡಂ' ನೋ.

ಮೇಡಮ್ಮು 'ಮೇಡಂ' ನೋ.

ಮೇಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಅತ್ತಿ ; ಉದುಂಬರ : (೫).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮೇಡಿ]

ಮೇಡು (ನಾ)· ೧. ಎತ್ತರವಾದ ನೆಲ; ದಿಣ್ಣೆ ; ದಿಬ್ಬ: ಕಾಡುವೊಂದು ಮೇಡುವೈದು ಓಡುವೊಂದು ಒಲೆಯು ಮೂಱು ನಾಡನಾಯ ಕೂಡಿಕೊಂಡು . . . ಜೋಡುಮುಖದ ಕಪಿಯನೆಱ್ಱು ಓಡಿನಲ್ಲಿ ತಿಂದು ತನ್ನ ನೀಗಲಾಗದ (೨೪೫೬. ೨೯೯-೦೬೦೯); ತೆಂಕಣ ಕೋಟೆಯ ಮೇಡಿನ ಕೀರಿಯ ಮನೆಯನು ಹದಿಮೂಱು ನಿವೇಶನವನು ಮಾಡಿ (೨೪. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ· ೬೬-೮೦; ೧೪೧೦); ನಾಡು ಮೇಡು ಕಾಡೊಳೆಲ್ಲು ಸೊಗವು ಮೂಡಿ ಬರುತಿದೆ (೪೫೦೨· ೯-೬)· ೨. (ಪಶುಗಳ) ಹೊಟ್ಟೆಲು: ಡುಬ್ಬ: ಅಗ್ಗದ

ನಿಡುಗೋಡು ಮೇಜುಮುಮರುತ್ತುಮಿಜುಂಕಿದ ಕೆಬ್ಬಲಿತ್ತಮೆತ್ತಿವ ಕುಡಿವಾಲಮಂದಿಸೆಯೆ ಕರ್ಬುಸುಗಳ್ ಪರಿಗೊಂಡುಮಾಜ್ಯೊಳ್ (ಕಂಕಣಾ. ೬-೦೦೮). 'ಮಿಟ್ಟೆ' ಪರಾ. [ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮೇಟು, ಮುಟ್ಟು, ಮೆಟ್ಟು; ಮಲ. ಮೇಟು, ಮಾಟು; ತೆಲು. ಮಿಟ್ಟ, ಮೆಂಡು, ಮೆಟ್ಟು, ಮೆಟ್ಟು; ಕೋಲಾ. ಮೆಟ್, ಮೆಟ್ಟಾ, ಮೆಟ್ಟೆ; ನಾಯ್ಕ. ಮೆಟ್ಟ; ಗೊಂಡಿ. ಮುಟ್ಟಾ, ಮೆಟ್ಟಾ, ಮೆಟ್ಟೆ]

ಮೇಡುಗದ್ದೆ (ನಾ). ಎತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಗದ್ದೆ : ಆಸಪ್ಪು ತೋಪಿನಲ್ಲಿ ನೂತನವಾಗಿ ಮನೆ ಕಟ್ಟಲಾಗಿ . . . ಕೆಲಬು ಭೂಮಿ ತಗ್ಗುಮಕೊಂಡ ಬದಲಿಗೆ ಹಾಗಲವಾಡಿ ಕರೆ ಕುಂಬಿ ಜೀರಿಗೆ ಮೇಡುಗದ್ದೆಗೈಪ್ಪುಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಳ್ಳಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವಂದು ಖಂಡುಗ ಗದ್ದೆಗೆ ನೀರ ಆಪ್ಪಣ ಪಾಲಿಸಿಯಿಧೇವೆ (ಎಳ್. XII, ೫೪ನೇ. ೬೮-೬೯; ೧೮೮೨). [ಮೇಡು + ಗದ್ದೆ (< ಗುದ್ದೆ)]

ಮೇಢಿ (ನಾ). ೧. ಸ್ತಂಭ : ಕಾಬು. ೨. = ಮೇಟಿಕಂಭ. ೩. ಪಶುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಗೂಟು. ೪. ಬಂಡಿಯ ಮೂಕಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಆನಿಕೆ. [ಸಂ. ಮೇಢಿ]

ಮೇಢ್ರ (ನಾ). ೧. ಟಗರು; ಗಂಡುಕುರಿ. ೨. ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ; ಶಿಶ್ನ : "ಶಿಶ್ನಃ, ಶೇಫಃ, ಮೇಢ್ರಃ . . . ಶೇಫಸ್-ಈ ೬ ಶೇಫಂ" (ಪಡಾಯು. ೮೩-೩೦); ಖರ ಮೇಢ್ರ ಮುಷ್ಕವಾಲಧಿ ಶಿರದೊಳೆ ಕರಿದಾಗಿ ತೋರ್ಪೊಡಂತವು ಕಷ್ಟಂ (ಜೈಮಿ. ೩-೮೨) ; ತಿಂಗಳ್ ನಾಲ್ಕಕ್ಷಿನಾಸಾ ಪುಟಂ ಶ್ರವಣ ಗುದ ಮೇಢ್ರ ರೋಮಾಂಗಳಪ್ಪುವ (ಪಂಪ. ೫೮-೬); ಮೇಢ್ರ ದಲ್ಲಿಯೂ ತೊಜೆಸಂದಿನಲ್ಲಿಯೂ ಬಹಳವಾದ ವೇದನೆಯುಂಟಾಗಿರ್ಪುದು (ಸಕೃ. ೩೭೦). [ಸಂ.]

ಮೇಣ್. ಮೇಣು (ಆ). ೧. ಇನ್ನು; ಮತ್ತು ; ಜೊತೆಗೆ; ಹಾಗೂ : ಅಲ್ಲದೆ : ಕಟ್ಟದ ಸಿಂಘವಾನ್ ಕಟ್ಟೊದೇನೆಮಗೆಂದು ಬಿಟ್ಟಪೊಲ್ ಕಲಿಗೆ ವಿ[ಪ]ರೀತಂಗಹಿತಕ್ಕರ್ಗಳ್ ಕಟ್ಟುರ್ಮ್ಮೇಣ್ ಸತ್ಕರ ವಿಜಿರಮ್ (ಪಾ. ೪. ೬೦-೦೦; ಸು. ೭೦೦); ಓದನೆ ಸುರಿಸುರರ್ ಕನಕಪರ್ವತಮಂ ಕಡಗೋಲ ಮಾಡಿ ಮೇಣ್ ಪೆಡೆ ಪಲವಪ್ಪ ವಾಸುಕಿ ಮಹೋರಗನಂ ಕಡೆಗಣ್ಣಿ ಮಾಡಿ ಪಾಲ್ಗಡಲನುಪಾಯದಿಂ ಕಡಿಪು (ಶಾಕ್ಷ. ೧೩೫ ಕಿಬ್ರಳ್); ಎಲ್ಲಿ ಮೇಣಾವ ಸ್ವರೂಪದಿಂ ಬಂದಿರಿದನೆನಗೆ ತಿಳಿಪು ಪೇಜ್ಞಿಂ (ಶಣ್ಮಾ. ೩೬-೦); ಕಾವಡೆನ್ನಳವಲ್ಲ ದೇಣ್ ಗಾಂಡೀವಿ ಕೊಲುವವನಲ್ಲ (ಶಾಬ್ಕಾರ್ಜು. ೬-೩೦). ೨. ಅಥವಾ ; ಇಲ್ಲವೆ : ವಿನಾಗಿಯುಮೇನೋ ತೀರ್ದಪುದೆ ತೀರದೊಡಂ ಮಜಿದುಂಬಿಯಾಗಿ ಮೇಣ್ ಕೋಗಿಲೆಯಾಗಿ ಪುಟ್ಟುವುದು ವಂದನದೊಳ್ ವನವಾಸಿದೇಶದೊಳ್ (ಪಂಕಣಾ. ೪-೫೯); ಲಿಂಗಜಂಗಮವೊ ಮೇಣ್ ಜಂಗಮವೆ ಲಿಂಗವೋ (ಬಸ. ೩-೦೩೩); ಮತ್ತರ್ಕಂಗೆ ನಿಟ್ಟಿಪೀ ಮಾನಸವಾಟೀಗಳೊ ಮೇಣಾಗಳೊ ಮೇಣ್ ಸಾಗುದುರೆಗೆ ಪುಲ್ಲನಡಕೆ ಕಡುವನೆ ಚದುರಂ (ಪಾಕೋಪ. ೩-೦೩); ಏನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ಸಲಹು ಮೇಣ್ ಕೊಲ್ಲೆನುತ ನುಡಿದನು ವಿನಯದಲಿ ಪಾರ್ಥ (ಶಾಬ್ಕಾರ್ಜು. ೯-೨೬). ೩. ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ; ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ : ಮಗನಂ ಪಡೆಪಂತಿರೆ ಬಂಜೆಗೆ ಮರ್ವಂ ಮಾಟ್ಟೆನೆಂಬ ನಾಸಿಗನೇಂ ತಾಂ ಪೆಗಿಸುವಪೆ ಜೇವಪಂತದುವೆ ಗರ್ಭದೊಳು ಮರ್ದಿ ಮೇಣದಕ್ಕುಮೆ ಜೀವಂ (ಸಮಾ. ೦೪-೩೩); ಕುಡಲಿಲ್ಲನೆಚ್ಚೆ ಸರಲುಂನದದು ದಲಂದೊರ್ವನೆರ್ದೆಯನೊಳ್ಳಬ್ಬಮೊಳ್ನುಡಿಯುಂ ಗೇಯಮುಮಾರ್ಜ್ಜದ ಕಡುಗಲ್ಲೆರ್ದ್ದಪೆರ್ದ್ದಮಪಂಟ್ಟು ಮೇಣಾರ್ಜುಗುಮೇ (ಕಾವ್ಯಾ. ೨೦೯). **ಮೇಣಾ:** ೨. ಪೈರಿನಾಯಕರು ಕೊಂದರೆಂಬೆನೊ ಮೇಣಾ ನಾನೇ ಕೊಂದೆನೆಂದೆನೊ (ಶಾಬ್ಕಾರ್ಜು.೬-೦೦) : ಜವನ ಜನನಿಯೊ ಮೇಣು ಲಯಭೈರವನ ಭಗಿನಿಯೊ . . ಎಂಬಜೊಲು ನಡತಂದಳಿದಿರಿಪರಿ (ಕೊಡಂ. ೦-೦೦-೬); ಕಾಮವಶ್ಯದ ಘಟಿತೆಯ ರಾಶಿಯೊ ಮೇಣಾ ಕಾಮನ ಪಾಜುಗುಪ್ಪೆಗಳೊ (ಪರ್ಮಾ. ೦-೦೦೪) ; ಅಸಮಸದ್ಭುರು ವರದಯಾಪ್ಯತರಪಡೆಂವರ ಮುಧ್ಯದಲಿ ಪದಬಿಸರುಹಂಗಳು ಮೇಣು ವಿಕಸನವಾದವು (೦೫೪. ೪೯-೪೬). P ಈ ಶಬ್ದವು ಅನೇಕ ಮೇಳೆ ಪಾದಪೂರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಮೇಗು' ಪರಾ.

ಮೇಣ 'ಮಯಣ' ನೋ.

ಮೇಣಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಜಿಡ್ಡುಗಟ್ಟಿ ಕೊಳೆಯಾಗಿರು : ಅವಳ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ವರ್ಷದ ಕೂಸೊಂದು. ಅದರ ತಲೆಗೆ ಒಂದು ಮೇಣಗಟ್ಟಿದ ಕುರಾವಿ (ಕಾಮಾಕ. ೦೦೦). [ಮೇಣ (<ಮಯಣ) + ಕಟ್ಟು]

ಮೇಣಗಪಟ 'ಮೇಣಗಪ್ಪಡ' ನೋ.

ಮೇಣಗಪ್ಪಟ 'ಮೇಣಗಪ್ಪಡ' ನೋ.

ಮೇಣಗಪ್ಪಡ. ಮೇಣಗಪಟ. ಮೇಣಗಪ್ಪಟಿ. ಮ್ಯಾಣಗಪ್ಪಟಿ (ನಾ). ಎಣ್ಣೆ. ಮೇಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ನೀರಿಳಿಯದಂತೆ ಮಾಡಿದ ಬಟ್ಟೆ : ಕೊಡೆ ಮೇಣಗಪ್ಪಡ ಗೊಂಗಡಿ ಬಹುರುಮ್ಮವಡದಿರ್ದ ಸಕಲಾತಿದೆಯೆದು . . . ನೀರ್ಮಾನುಜರಂತೆಡೆಯಾಡುತಿರ್ದರೂರುಗರು (ಪೋಷ. ೪-೪೦) ; ಆವಾದಮುಸ್ತಕ ಮೇಣಗಪ್ಪಡದ ನಿಲುವಂಗಿ ಹೊದ್ದು ಅಡ್ಡಾಡಲು ಹೊರಬಿದ್ದ (ಇಕ್ಕ. ೦೦೦). **ಮೇಣಗಪಟ** : "ಎಣ್ಣೆಯಿಂದ ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ನೀರಿಳಿಯದಂತೆ ಮಾಡಿದ ಬಟ್ಟೆ ; ಮೇಣಗಪಟ ; ಕೈಲಪಟ" (oilcloth. ೧೮೪೩). **ಮೇಣಗಪ್ಪಟ** : ಮಗುವಿಗೆ ನ್ಯಾಪ್‌ಕಿನ್ . . . ಮೇಣಗಪ್ಪಟ. ಬ್ಲಾಂಕೆಟ್ . . . ಪತ್ರಿಯ ಸುರಿಳಿ. ಇವುಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಗೃಹಉ. ೦೦೨). **ಮ್ಯಾಣಗಪ್ಪಟಿ** : ಗಾಡಿಗೆ ಮ್ಯಾಣಗಪ್ಪಟಿದ ಗೌಸು (ಎಳ್. X:V, ೫೦೩೫. ೨೯೨ ; ೧೮೮೭). [ಮೇಣ (<ಮಯಣ) + ಕಪ್ಪಡ]

ಮೇಣದಬತ್ತಿಮರ (ನಾ). ಅಂಟುದ್ರವವನ್ನು ಸ್ರವಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : (ಪ್ರಾಕಿ. ೬೮-೦೬೩). [<ಮೇಣ + ಬತ್ತಿ + ಮರ]

ಮೇಣಬತ್ತಿ (ನಾ). ಮೇಣದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬತ್ತಿ: ಮೋಂಬತ್ತಿ: ಮೇಣಬತ್ತಿಯ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ೩೦ ಪುಡಿಗಳಿರುತ್ತವೆ . . . ಎಲ್ಲಾ ಕೂಡಿ ೧೮೦ ಮೇಣಬತ್ತಿಗಳು ಒಂದು ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ (ಪಾಬಂಧಾ. ೦೪೬). [ಮೇಣ (< ಮಯಣ) + ಬತ್ತಿ]

ಮೇಣಾ 'ಮೇನಾ' ನೋ.

ಮೇಣಿ 'ಮೇಂಟಿ' ನೋ.

ಮೇಣಿಪಾಲು 'ಪೇಟಿಪಾಲು' ನೋ.

ಮೇಣು 'ಮೇಣ್' ನೋ.

ಮೇಣುಹುಣ್ಣು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಣ್ಣು : ಸರ್ವವ್ರಣಗಳಿಗೆ . . . ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಳಿಗೆಯಂ ನಾಂಗುವುದು . . . ಮೇಣುಹುಣ್ಣು. ಗಂಡುಹುಣ್ಣು. ಸರ್ವವ್ರಣಗಳು ಗುಣ (೦೪೬. ೬೬). [ಮೇಣು. + ಹುಣ್ಣು (< ವ್ರಣ)]

ಮೇಣೆ 'ಮೇನಾ' ನೋ.

ಮೇತ (ನಾ). ಮೇಯುವಿಕೆ ; ಮೇಯುವುದು : ಸುಟ್ಟಿಯದು ಗಾಳಿ ವ್ಯಗಂ ಕೆಯ್ವುಟ್ಟಗಳ ಮೇತದೊಳ್ ತನದವುವು (ಕಂಕಣಾ. ೩-೩೬) ; ಹದನಾ ಹಸ್ತಾಗ್ರದಿಂ ಘ್ರಾಣಿಸಿ ಬೆದೆವಿಡಿಯಂ ಮೆಚ್ಚಿ ಮೇತಕ್ಕೆ ಮೆಯ್ವಾಜದೆ ನೀಡುಂ ನಿದ್ದೆಯಂ ತೀನುಮನಱಯದೆ . . . ಇರ್ಮದು ಗಿಡಿಗಿಡಿಜಂತ್ರಂದೊಲಂ ದೊಂದಿಳೇಂದ್ರಂ (ಅಣಾಕ. ೬-೩). [ಮೇ$_1$ + -ತ$_3$]

ಮೇಥಿಕೆ (ನಾ). ಮೆಂತ್ಯ. [ಸಂ. ಮೇಥಿಕಾ]

ಮೇಥಿನಿ (ನಾ). = ಮೇಥಿಕೆ. [ಸಂ. ಮೇಥಿನೀ]

ಮೇದ$_1$ 'ಮೇ$_1$' ಪರಾ.

ಮೇದ್ಕ, ಮೇದರ. ಮೇದಾರ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಬುಟ್ಟಿ, ಚಾಪೆ, ಮೊರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೆಣೆದು ಮಾರಿ ಜೀವಿಸುವ ವೃತ್ತಿಯ

ವರನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಆ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ: "ವಂಶಚ್ಛೇದಿ ಚಪಕಾರಕಂ ಮೇದಂ" (ಮಂಗಣ. ೦೦೦-೨) : ಕಮ್ಮಾಣಂತೆ ಕಾಸಿ ಬಿದಿವರ್ ಮೇದಸಂತೆ ಸಿಲ್ವರ್ (ಪರ್ಣಾಕ್ಷ. ೩-೭೩) : ಮೇದರೊಳಲ್ಲದೆ ವಂಶಚ್ಛೇದಂ ಗಾರುಡದೊಳಲ್ಲ (ಸೂಕ್ತಿ. ೯-೦೯) : ಮೇದನ ಕೈಗತ್ತಿ ಕೇದಗೆ ರಾಜಮಾನೇಧವರುಗಳಂತಲ್ಲ (ಕೃಷ್ಣ. ೩-೧೩). **ಮೇದರ** : ಶರಣ ಮೇದರ ಕೇತಿದೇವನ ಹರಣಮಂ ಬಿಘಣ್ಣಸಸುವಂ ಹರಪ ಕೈಮುಲಿ ಮರಳಿ ಪಡೆದನು ಮಾಚಿದೇವಯ್ಯ (ಬಸ. ೩೭ ೩೩೩) : ಇನ್ನು ಅಂಬಿಗ ಚಪ್ಪಡಿ ಮೇದರಗ[ನ]ನ್ನು ಕೇತನು ಚಿನ್ನ ಮಾದಿಗ[ನ]ನ್ನು ಸುಲಿಚಂದ್ಯೆಯ್ಯ ಕೂಗಿನ ಮಾರನೆನ್ನುವನು (ಶಿ.ಕ್ಷ. ೪೭-೨೩). **ಮೇದಾರ** : ಈತನೇ ಮೇದಾರ ಕೇತಯ್ಯನೆಂಬಾತನೀತನೇ ಡೋಹಾರ ಕಕ್ಕಯ್ಯನೆಂಬಾತನು (ಶಿಪ್ರ. ೩೭-೩೭); ಮೇದಾರರು ಇಲ್ಲವೆ ಬಂದರು—ಇವರು ದೊಡ್ಡಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕಾಗ. ೦೩೪).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮೇತರ್. ಮೇತರವರ್. ಮೇತವರ್; ತೆಲು. ಮೇದರ. ಮೇದರಿ./ಸಂ. ಮೇದ = ಒಂದು ಮಿಶ್ರಜಾತಿ]

ಮೇದ್ಯ (ನಾ). ಕೊಬ್ಬು ; ಮೇದಸ್ಸು: "ವಸ ಮೇದಂ ವಪೆ" (ಕಬ್ಬ ೬೩೮. ೬೨-೩೫). [ಸಂ. ಮೇದ. ಮೇದಸ್]

ಮೇದಕ (ನಾ). ಭಟ್ಟಿಯಿಳಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದ್ರವ.—ಮದ್ಯ : "ಮೇದಕಃ. ಜಗಲಿ— ೨ ಮದ್ಯ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ನಾನಾದ್ರವ್ಯಗಳೂ ಕೂಡಿಸಿದ ಮುದ್ದೆಬು ಪಸರು" (ಬಾ.ಂ.ಕ. ೩೦೯). [ಸಂ.]

ಮೇದದೆಜೆ (ನಾ). ಮೇದರು ತೆರಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆ—ಸುಂಕ : ಪೆಂದ್ಯ ದೆಜೆ ಮೇದದೆಜೆ ಸಾದದೆಜೆ ಉದುವಲುದೆಜೆ. . .ಇನ್ನಿನಿಸು ತೆಜೆಯನು ಧಾರಿಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರು (ಎಕ್. IV (೩). ಕುಷೂ. ೨೪-೪೦ ; ೧೪೭೩). [ಮೇದ್ಯ + ತೆಜೆ]

ಮೇದನಾಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮದನಬುಡಮೆ ಗಿಜ್ಜೆ ಮೇದನಾಗಿಡ. ಮದನಗಂಟಿ (ಕ್ಯಾ.ಔ. ೦೩-೨೩೩)-[? + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಮೇದಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪೊಕ್ಕುಂದದ ತುಂಗೊಳೆ ಕೂಜ್ಞ ಮಂಗಲದ ಮೇದಯ್ಯ ಕಾದಿ ಸತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಯ್ಯದ (ಎಕ್. IV ಶಿಂಂಗ. ೧೦-೨ ; ಸು. ೨೨೦). [ಮೇದ್ಯ + ಅಯ್ಯ]

ಮೇದರ ' ಮೇದ್ಯ ' ನೋ.

ಮೇದಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ದೇಹದ ರಕ್ತ. ಮಾಂಸ. ಚರ್ಮ. ಮೇದಸ್ಸು. ಸ್ನಾಯು. ಅಸ್ಥಿ.ಮಜ್ಜೆಗಳೆಂಬ ಸಪ್ತಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಕೊಬ್ಬು; ನೆಣ: ಹರಿ. . .ದಾನವರ ಸೀಳಿ ಬಿಸುಟನು ಬಿಳರ ಮೇದಸ್ಸಾಳಿ ವಾಳುಗಿತ್ತು ಜಲದೊಳದಱಿಂ ಮೇಲುವೆಸರಾಯ್ತುಳಿಗೆ ವೇದಿನಯೆಂಬಿ ನಾಮದಲ್ (ಕಬ್ಬ. ೯-೨೯) : ಪರಿಸಿಲ್ ಪಿತ್ತಮುಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಮುಂ ತಿಳಿಯಲೊಂದರಡು ಬಳ್ಳಂ ಮಾಂಸ ಬಸೆ ರಕ್ತ ಮೇದಸ್ಸು. . . ಬಿರುತ ಮುಸ್ಸೂಜಿಯು ವತಸ್ಥಿಗಳಾ ಸಂಖ್ಯೆವು (ಕಬ್ಬ. ೩೯-೦೨) ; ಪಂಡಿತನೆ ಪಂಡ ಅಥವಾ ಪುಂಡ ಪಶುಕರಿಯ ಬಿಂಪದಲಿ ಮೇಧಸ್ಸು : ಮೇದಸ್ಸು (ಪಶ್ಯ. ೦೩-೦೨). ೨. ಬೊಜ್ಜು : ಮೇದಶ್ಚೇದನದಿಂದ ಕೃಶೋದರಮೆಂದೆನಿಸಿದೊಡಲಿ ದುಶ್ಚಾಹಕ್ಕೆಂಬಾದಪುದು (ಶಾಸಂಶ. ೨೨-೩೯). ೩. [ವಿಜ್ಞಾ.] ದೇಹಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಜೀವಸತ್ವಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಜಿಡ್ಡಿನ ಅಂಶ : ಭೇದಿಪುದರೆ ಪಾರಜನಕ ವಸ್ತುಗಳು . . . ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಮೇದಸ್ಸು (Fat) ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವ ಆಹಾರವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು (ಕಲೋ. ೩೨) : ಮೇದಸ್ಸು- ಇಂಗಾಲ. ಜಲಜನಕ ಮತ್ತು ಆಮ್ಲಜನಕ ಇವುಗಳ ಸಂಯುಕ್ತವಸ್ತು (ಗೃಪ್ರ. ೦೪) ; ಈ ಬಗೆಗಳು ಶರ್ಕರಪಿಷ್ಟಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಪಾರಜನಕದಿಂದ ಮೇದಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಸಂಯೋಜಿಸುತ್ತವೆ (ಕ್ಷಚಿಕ. ೩೦).

[ಸಂ. ಮೇದಸ್]

ಮೇದಾರೆ ' ಮೇದ್ಯ ' ನೋ.

ಮೇದಿನಿ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿ : ಇಳೆ ; ಪೃಥ್ವಿ : "ಸ್ಥಿರೆ ಧರಣಿ ಧಾತ್ರಿ ಮೇದಿನಿ ಧರಿತ್ರಿ ಧರೆಯವನಿ . . . ಭೂಮಿ ಭೂ ಗೋತ್ರ ಸೆಲಂ" (ಹು.ಕೋ. ೩೬-೨) : ಜಲ ಕೂರ್ಮ ನಾಗ ಮೇದಿನಿ ಸಪ್ತಸಾಗರ ಅಜಾಂಡ ಭಾಂಡ ಹರಿವಿರಂಚಿಗಳು ನಿಮ್ಮ ಉದರದ ಕೊನೆಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳಯ್ಯ (ಬಸ. ೩೩೩) ; ಮಂಗಳಂ ಮೇದಿನಿಗೆ ಸುರರಿಗೆ ಮಂಗಳಂ ಕೇಳ್ದರಿಗೆ ಪೇಳ್ದಗೆ ಮಂಗಳಂ (ಶಾಂತಿ. ೯೯-೩೯). ೨. ದೇಶ ; ರಾಜ್ಯ : ಮೇದಿನಿಯಂ ಕೆಯ್ಕೊಳ್ ಪದನಾದುದು ಜನದೀಕ್ಷೇಗೆನಗೆ ಮಗನೇ (ಜಾಂತಿ. ೭-೩೬) ; ತನಗುಳ್ಳ ಸರ್ವರಾಜ್ಯವನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮುನಿಗೆ ಧಾರೆಯನೆಱೆದನವನೀಶ ನೆಂದು ಮೇದಿನಿಯೊಳೆಲ್ಲಂ ಸಾಜಿ (ಪಪಾಂ. ೯-೩೩).

ಮೇದಿನೀಮಿಸಿಯತ ಗಂಡ. ಮೇದಿನೀಮಿಸರಗಂಡ = ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೇ ಶೂರರೆನಿಸಿಕೊಂಡವರನ್ನು ಸೋಲಿಸುವಂತಹ ವೀರ ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಶ್ರೀಮನ್ನ ಮಹಾ ಮೇದಿನೀಮಿಸೆಯರ ಗಂಡ ಕಠಾರಿಪಾಳುವ ಸರಸಿಂಗರಾಯ . . . ಸುಖದಿ ರಾಜ್ಯವನಾಳುತ್ತುವಿರ್ದ್ದಿ (ಎಕ್.VII(೩). ಶಿಕ್ಷ. ೦೪೩-೩ ; ೧೪೯೭) ; ಶ್ರೀಪಂಸ್ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಮೇದಿನೀಮಿಸರ ಗಂಡ ಕಠಾರಿಪಾಳ್ಳ . . . ಶ್ರೀ ನರಸಿಂಗರಾಯ ಮಹಾರಾಯರು ಪೃಥ್ವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯಿಉತ್ತಿರಲು (ಎಕ್. IX, ಶಿಂಗಳ. ೦೩೩-೩; ೧೪೮೬).

[ಸಂ. ಮೇದಿನೀ]

ಮೇದಿನಿಪ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ ; ದೊರೆ ; ರಾಜ : ಬೂದಿಗುಂಬಳದ ಕಾಯಂಗಡಿಯೊಳಿಟ್ಟರಲು ಮೇದಿನಿಪ ಕಂಡು . . . ಪೇಳೆ (ಸುಚಾ. ೪-೨೯). [ಮೇದಿನಿ + ಪ]

ಮೇದಿನೀಧರ (ನಾ). ಭೂಧರ ; ಬೆಟ್ಟ ; ಪರ್ವತ : ನಾಲುಕುಳ್ಗೆದ ದೌಷಧಿಯುಂಟು . . . ಆ ದಿವಿಜಗಿರಿಯಿಂದ ಮುಂದಣ ಪಾದಿಯಲಿ ಪರಿದಶ್ವನಾಮದ ಮೇದಿನೀಧರವಮಲಚಂದ್ರದರ್ಶನನಾಮಕದ (ಕೂಯಾ. ೬-೦೬-೨೬).

ಮೇದಿನೀಧರರಾಜ = ಪರ್ವತರಾಜ: ಮೇದಿನೀಧರರಾಜಮೇನೆಯರ್ ಬಹಳ ಪರಿಖೋದಧಿಯೊಳಾಳ್ದವರ್ಗ್ಗಂಗಚಿತ್ಪವನಿತ್ತಿದರ್ಗೊಳಲ್ ಪೂಜೆ ಮಚ್ಚಿರು (ಪಾಪ್ತ. ೪೬-೦೩). [ಸಂ.]

ಮೇದಿನೀಪತಿ (ನಾ). = ಮೇದಿನಿಪ : ಮೇದಿನೀಪತಿ ಪಾಂಡು ಸೋಮಕ ರಾದಿಸಾದನ್ವಯಾವಪಗಣಿತ ಬಂಧುಬಳಗಮಮ ಅವರಿಸಿದನು (ಭಾಷ್ಯ. ೦೦-೦೦) : ಒಂದು ಜೋದ್ಯವ ಸೋಡು ಬಾರೆಂದು ಮೇದಿನೀಪತಿಯ ಕೈವಿಡಿದು . . . ಅದಿದೇವನ ವಿಜೃಂಭಿದಿ (ಪಪಾಂ. ೦೯-೯೦). [ಸಂ.]

ಮೇದಿನೀಪಾಲ (ನಾ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು ; ದೊರೆ ; ರಾಜ : ಮೂಲೋಕದೊಳ್ಪಸಗೆ ಪಮರಾದ ಮೇದಿನೀಪಾಲರಂ ಸುಭಟರಂ ಕಾಣೆನು (ಕೃಚಪಾ. ೪-೩೦). [ಸಂ.]

ಮೇದಿನೀಸುತೆ (ನಾ). ಭೂಮಿಯು ಮಗಳು ; ಸೀತೆ : ಮೇದಿನೀಸುತ ಬಸಲಿ ಬಿದಿಳುವಂತೆ ಮಾಡುಮೆನು (ಶಾಂತಿ. ೨೮-೪).

[ಸಂ. ಮೇದಿನೀಸುತಾ]

ಮೇದಿನೀಸುರ (ನಾ). ಭೂಸುರ ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ವಾದಿಸದೆ ಬಸವಣ್ಣ ಕೇಳಾ ಮೇದಿನೀಸುರ ಮಾರ್ಗದಿರಮಂ (ಬಸ. ೩-೩೨) ; ಅಂದಿನ ಜಾತ ಕರ್ಮದಿ ಮೇದಿನೀಸುರವರ್ಗ ಮನೆದುದು ಗೋಧನ . . . ಹಿರಣ್ಯದಾನದಲಿ (ಶಾಂತಿ. ೦-೩೭) [ಸಂ.]

ಮೇದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೆನೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು: ಅದ್ದು ; ತೋಯಿಸು : ಮೊಮ್ಮನ ಹಣೆಯ ಮೇಲೊಗಿಸಿದನು ಪನ್ನೀರಿನಲಿ ಮೇದಿಸಿದ ಕಣಲಿಗೆಯು ಕುಸುಮಗಳನು (ಕೃಷ್ಣ. ೩-೩೦-೧೩). ೨. ಲೇಪನಮಾಡು ; ಬಳಿ ; ಲೇಪಿಸು : ರಾಮು ಮಿರಘನಸುಪೈಂಚಿತಕಾಯುವನು ನವತಪ್ತತೈಲದ

ಲಾಮಿಸಂಪಡಿಸಿದರು ಮೇದಿಸಿದರು ಸುಗಂಧವಲಿ (ಕೀರವಾ ೩-೬-೦). ೩. ಸಿಂಪಡಿಸು : ತಳಿ : ಜಾವಿಜುರಲ್ಲಿ ಜವಾದಿಯನಿಸಿಲಮಿಂ ಮೇದಿವ ರ್ಳದೆ ಕಾಲ್ತುಜುಚಿಗದಂ ಮೇದಿಪರೇ ನಿಜಕಾಂತೆಯರೊಲವಂ ಸಾಧಿಸುವರ್ ಸಕಲಕ್ಕಳಸುವರೇ (ಅಮರು. ೬-೪೯) ; ಬೀದಿಬೀದಿಗಳೊಳಗೆ ಕತ್ತುರಿ ಸಾದುಗಳ ಸಾರಣೆಯು ಪರಿವಳ ಮೇದಿಸಿದ ಪ್ಪೀರ ಜಳಿಯದ ಪಜಿಸಣ ಗೈದ ಧೂಪದ ಧೂಮಪಪಸನಲೆಸೆದುವಾ ನಗರ (ಕೀರವಾ. ೩-೨-೦೩).

[ಮೇದು₁ + — ಇಸು. / ತೆಲು. ಮೇದಿಂಚು]

ಮೇದು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ನೆನೆಯಿಸು : ಉಬ್ಬು : ತೋಯಿಸು. ೨. ಬಳಿ : ಲೇಪಿಸು. ೩. ಸಿಂಪಡಿಸು; ತಳಿ : 'ಮೇದಿಸು' ಪರಾ.

[ದೇ.? ತೆಲು. ಮೇದು]

ಮೇದು₂ ' ಮೇ₁ ' ಪರಾ.

ಮೇದುರ (ಗು). ೧. ನುಣುಪಾದ : ಮೃದುವಾದ : ಪ್ರತಿಲೇಪಿಸದೊಳ ನಾಲೋಚಿತಮನುಚಿತಮೆಂದು ಪಲವು ಕಣ್ಬಡೆದಪ್ಪಿರಾ ಯತಿಪತಿಯ ದಮಾ ಧ್ವಜವೇನತಿಶಯಮಾದತ್ತೊ ಮೇದುರಂ ಮಾಯೂರಂ (ಜಗ್ಗಣ್ಣ. ೦೦-೦೩೬). ೨. ದಟ್ಟವಾದ : ಸಾಂದ್ರವಾದ : ಒತ್ತಾಗಿರುವ : ಮೇದುರ ನೀಲಾಶ್ಮಮನಂಘೋದಧ್ಯಾಂತಿಯೊಳ ನೋಡಿ ಕಾನೆದುವು ಶಿಖಿಗಳ್ (ಜಗ. ೧೬-೩೩). ೩. ಸ್ಥೂಲವಾದ : ತೋರವಾದ : ನೆಲಸರೆ ಮೇದು ರೋದರದೊಳಂದು ಜನಾರ್ಧನನಂತರಂಗದೊಳ್ ನೆಲಸಿದುದೆಯ್ದೆ ಸಂತಸದ ಸಂತತಿ (ಹಂಪ್ರಚ. ೦೨-೨೨). ೪. ಅತಿಶಯ : ಆಧಿಕ್ಯ : ಹೆಚ್ಚಳ : ದ್ವಿಜತತಿಗೆ ಮೇದುರದ ದುಮ್ಮಾನಮಾನಿಸೆ (ಹೂಗಾಣಾ. ೩-೨-೨೩). (ನಾ). ೫. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು; ಉತ್ಕೃಷ್ಟವ್ಯಕ್ತಿ : ಧರದೆ ಸಚಿವಪ್ರಭೋತ್ಸೆಕ್ಕರ ಸಂಪನ್ನನುರುಪರಮಗಗನಮಧ್ಯಂ ಪರಾನಂದತರಮೇದುರಂ ಮಹಾ ವಿಮಲಬೋಧಸಂಧುರಸಮುದಾರಮತಿಬಿಭವಂ (ಪಕ್ಷಣ. ೦೦-೨೦೩). [ಸಂ.]

ಮೇದೆ (ನಾ). ಔಷಧಕ್ಕೆ ಬಳಕೆಯಾಗುವ ಎಂಟು ವಿಧವಾದ ಮೂಲಿಕೆ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಶುಂಠಿಯನ್ನು ಹೋಲುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇರು : ಕಾಕೋಳಿ, ಮೇದೆ, ಮಹಾಮೇದೆ . . . ಕಾದಪೆಸರು ಇವಿಷ್ಟನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ನಾಲ್ಕು ವರಹ ತೂಕವನು ಸಣ್ಣವಾಗಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಹಾಕಿ (ಕೈದ್ಯಶಾ. II, ೩೪) ; ಶ್ರೀಗಂಧ, ಮುಡಿವಾಳ . . . ಮೇದೆ, ಮಹಾಮೇಧ . . . ಕಾಯಿಸಿ ಪಾಕದಲ್ಲೇಳಿಂ ಪರೀಕ್ಷೆ ಲೇಪಿಸೆ ಪಿತ್ತಜ್ವರ, ಉನ್ಮಾದ, ಮೂರ್ಛೆ ಸಹ ಮಾಣುಪುವೆ (ಸಣ್ಣ. ೬೫) ; ಮೇದೆ ಅತಿಮೇಧಿ ಕಾಕೋಳ ಕ್ಷೀರ ಕಾಕೊಳ-ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ . . . ಇವ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ನಾಲ್ಕು ತೂಕ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಪಾಕಿ ಕಾಸಿ ಹದದಲ್ಲಿ ಇಳುಪಿ (ಶಾ.ಸಂಹಿ. ೩-೧). ' ಅಷ್ಟವರ್ಗ ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಮೇದಾ]

ಮೇದೋಜೀರಕ (ನಾ). [ವೈದ್ಯ] ಆಹಾರವನ್ನು ಪಚನಗೊಳಿಸುವುದ ರಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕವಾಗುವ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಈ ಮೇದೋಜೀರಕವು ಸೇರಲು ಆಹಾರದಲ್ಲಿನ ಪಿಷ್ಟ, ಪ್ರೋಟೀನಪದಾರ್ಥಗಳು ಮೊದಲಾಗಿ ರೂಪಾಂತರವಾಗುವುವು (ಶಾಂಶ್ರ. ೧, ೩೦). [ಸಂ.]

ಮೇದೋಜೀರಕಗ್ರಂಥಿ (ನಾ). ಜಠರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರುವ, ಮೇದೋಜೀರಕರಸವನ್ನು ಸ್ರವಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥಿ : ಆಹಾರದ ಪಚನಕ್ರಿಯೆಗೆ ಸಹಾಯಕವಾಗುವ, ಮುಖ್ಯವಾದ ಗ್ರಂಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಯಕೃತ್ಪಿತ್ತಗಳ ಜೀರ್ಣತೆಗೆ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಮೇದೋ ಜೀರಕಗ್ರಂಥಿಯು ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅವಯವವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಪಕ್ಷಾಶ್ರ. ೦೦೯). [ಸಂ.]

ಮೇದೋಧಾತು (ನಾ). ದೇಹದ ಸಪ್ತಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮೇದಸ್ಸು : ಧಾತುಗಳು ರಸಧಾತು, ರಕ್ತಧಾತು, ಮಾಂಸಧಾತು, ಮೇದೋಧಾತು, ಅಸ್ಥಿಧಾತು, ಮಜ್ಜಧಾತು, ಶುಕ್ಲಧಾತು ಎಂದು ಏಳು ತರನಾಗಿವೆ (ಸಣ್ಣ. ೧೮). [ಸಂ.]

ಮೇಧ (ನಾ). ಯಜ್ಞ : ಯಾಗ : ಮೇಧಾದಿ ಕರ್ಮಗಳು ಮಾಡಿದರೇನು ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿಗಳ ಸಂಗವಿಲ್ಲದನಕ (ಅಣಾಸು. ೬೨-೦). [ಸಂ.]

ಮೇಧಾಯುಕ್ತ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ಬುದ್ಧಿವಂತ : ದಿನನಾಥಂ ಸಿಂಪಡೊಳ್ ಕೂಡೆ . . . ಅತಿ ಮೇಧಾಯುಕ್ತನಕ್ಕುಂ ಸರಂ (ಜಾಪಾ. ೦೭-೦೪). [ಸಂ.]

ಮೇಧಾವಂತ (ನಾ). = ಮೇಧಾಯುಕ್ತ. [ಸಂ. ಮೇಧಾವತ್]

ಮೇಧಾವಿ (ನಾ). ೧. ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯು ಬಲವಾಗಿರುವವನು; ಬುದ್ಧಿ ವಂತ : ಕನ್ನೆಯೊಳ್ ಚಾಂದ್ರಿ ಕೂಡಿರೆ ಮೇಧಾವಿ ಮಹಾಗುಣಾಂಬುನಿಧಿ . . . ವಿಹರಣವ್ಯಾಪಾರಶೂರಂ ನರಂ (ಜಾಪಾ. ೦೭-೨೨) ; ಮೇಧಾವಿ ಗಳಾದ ಯಜ್ಞಕರ್ತರು ಉದಕದ ಸ್ಥಾವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ (ಋಗ್ವೇ. ೭೬) ; ಇದೇ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ' ಮೇಧಾವಿ ' ಎಂದು ಆರಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು (ಸಣ್ಣ. ೦). ೨. ವಿದ್ವಾಂಸ; ಪಂಡಿತ : "ಸೂರಿ ಮೇಧಾವಿ . . . ಎನಲ್ಕೆ ವಿದ್ವಾಂಸ ನೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗಣಾ. ೬೬-೨) ; ಹಾವು ನಿಜವಾಗಲೂ ಮೇಧಾವಿಗಳು (ಜಾಪಾ. ೭೦). ೩. ಗಿಳಿ; ಶುಕ. ೪. ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ ಮುಂತಾದುವು ಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಅಗ್ನಿಕುಂಡದ ಅವಶೇಷದಿಂದ ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಬೆಟ್ಟು.—ರಕ್ಷೆ : ಪಿಡಿವ ವಾತ್ರೆ ಪಿತಾಮಹನ ತಲೆ . . . ಇಡುವ ಮೇಧಾವಿಯೆ ಭಸಿತವೆಡಬಿಡದೆಸೆವ ಚಂದಿಕೆಗಳ್ಳೆದುಂ ಜಡೆ ಕೊರಳ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನವೆ ಕೆರಿಯಜಿಸವಾಗಿರಲು (ಜಸ್ಕ. ೬-೩೪).

[ಸಂ. ಮೇಧಾವಿನ್]

ಮೇಧಾವಿತನ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ : ಮಗನ ಮೇಧಾವಿತನವನ್ನು ಮೆಚ್ಚರ ದಿಂದಲೇ ಹೇಳಿದ ವರದಪ್ಪನಾಯಕ (ಪಚಾಳಾ. ೯). [ಮೇಧಾವಿ + — ತನ್ನ]

ಮೇಧಾವಿಳ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತ ; ಮೇಧಾವಿ : ಮೇಧಾವಿಳನಿನಿರ್ದಂ ಮೇಧಾವಿಳಮತಿಗಿದಲ್ಲ ತಕ್ಕುದೆ (ಋಷಾಶ್ರ. ೦೦-೪೯). [ಸಂ. ಮೇಧಾವಿಲ?]

ಮೇಧಾಶಕ್ತಿ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ : ಅಪ್ಸರೆಯರಿಗೆ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಒಂದು ಮೇಧಾಶಕ್ತಿಯಿರುವುದು (ಋಷಾಶ್ರ. ೦೬೨); ಧನ ವ್ಯಯವಾದೀತೆಂದು ಈ ಕಾರ್ಯ ಸಾಧಿಸಲು ಹಿಂದಿರಿಯುವುದಾದರೆ ನಾವಿನ ಮೇಧಾಶಕ್ತಿ ಉಚಿತ ದೂರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸಲಾರದೆ ಸಿಹುವಾಗಿ ಅವ್ಯಾದಾರಿ ಹಿಡಿದು ವ್ಯರ್ಥ ವಾದೀತು (ತ್ರಿವ. ೦೭೦). [ಸಂ.]

ಮೇಧೆ (ನಾ). ೧. ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ ; ಪ್ರತಿಭೆ : "ಪ್ರತಿಭಾ ಸಂವಿತ್ಪ್ರಜ್ಞಾ ಮತಿ ಮೇಧಾ ಬುದ್ಧಿ" (ಪಕ್ಷಾಶ್ರ. ೧೪-೩); ವಿರತಿ . . . ಮೇಧಾ . . . ಸ್ಥೈರ್ಯ ಮುಂತಾದ ಸಾತ್ವಿಕಗುಣಗಳಿಂ (ಪಪಾಶ್ರ. ೨೪೭); ಶೇಷ್ಣಾನವರು ರುಷರುಂ. ಸುಕುಮಾರರು. ಬಿಪಳ ಚುರುಕಾದ, ಕದಮಿಲ್ಲದ ವಿದುಳು. ಮರಪಡಿಯದ ಮೇಧೆ (ಗಾಪಳ. ೦೦). ೨. ಮನಸ್ಸಿನ ಹೊಡಲವಿಕಾರ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಂಜ್ಞಾನ (ಚೇತನಭಾವ). ಆಜ್ಞಾನ (ಈಶ್ವರಭಾವ). ವಿಜ್ಞಾನ (ಕಲಾದಿಪರಿಜ್ಞಾನ), ಪ್ರಜ್ಞಾನ, ಮೇಧಾ- ದೃಷ್ಟಿ- ಧೃತಿ . . . ಸಂಕಲ್ಪ, ಕ್ರತು, ಅಸು, ಕಾಮ, ವಶ ಈ ಪದಿನಾರು ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಕಾರಗಳೆಂದಿರುವವೆ (ಪಕ್ಷಾ. ೬-೩೬ ಬೀಗ).

ಮೇಧಾದಕ್ಷಿಣಾಮೂರ್ತಿ = ೧. ಶಿವ. ೨. ಅಪೂರ್ವವಿದ್ವತ್ತು ಗಳಿಸಿದ ಹಿರಿಯರನ್ನು ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಶಬ್ದ : ಈ ಶತಮಾನದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ವವಿದ್ವತ್ತು ಗಳಿಸಿದ ಹಿರಿಯರನ್ನು 'ಮೇಧಾದಕ್ಷಿಣಾಮೂರ್ತಿ' ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕೃಷಿ).

[ಸಂ. ಮೇಧಾ]

ಮೇಧ್ಯ (ಗು). ೧. ಯಜ್ಞ. ಯಾಗಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. ೨. ನಿರ್ಮಲವಾದ : ಶುಚಿಯಾದ. ೩. ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ;

ಸೇವಿಸಲು ಆರ್ಹವಾದ. (ನಾ). ೧. ಶುಚಿಯಾದುದು : ಪವಿತ್ರವಾದುದು : "ಶುಚಿ· ಮೇಧ್ಯಂ· ಪವಿತ್ರಂ· ಪುಣ್ಯಂ· ಪಾವನಂ—ಈ ೫ ಶುದ್ಧಮಪ್ಪ ವಸ್ತು" (ಹರಿಹರ· ೨೨–೦೩); "ಪಾವನಂ ಶುಚಿ ಮೇಧ್ಯ ವೆನೆ ಪವಿತ್ರಮದಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗೂ· ೯–೨೪). ೫. ಶುಚಿಯಾಗಿದ್ದು, ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ಬೇಂಟೆಯಾಡಿದರಲ್ಲಿ ಮೇಧ್ಯಂಗಳಂ ಮೃಗಗಳಂ (ಕ್ರೀಡಾಪ· ೦೩೯–೩೧೩). ೬. ಅಡು ; ಮೇಕೆ. ೭. ಮುಂಜ ಹುಲ್ಲು. ೮. ಕಗ್ಗಲಿಮರ. [ಸಂ.]

ಮೇನ ' ಮೇನಾ ' ನೋ.

ಮೇನಕಾತ್ಮಜೆ (ನಾ). ಮೇನಕೆಯ ಮಗಳು ; ಪಾರ್ವತಿ : "ರುದ್ರಾಣೀ, ಶರ್ವಾಣೀ... ಗಿರಿಜಾ· ಮೇನಕಾತ್ಮಜಾ—ಈ ೨೧ ಗೌರೀದೇವಿಯ ಪೆಸರ್" (ಹರಿಹರ· ೪-೦೩). [ಸಂ. ಮೇನಕಾತ್ಮಜಾ]

ಮೇನಕೆ (ನಾ). ೧. ಅಪ್ಸರಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು ; ದುಷ್ಯಂತನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಶಕುಂತಲೆಯ ತಾಯಿ : "ಘೃತಾಚೀ· ಮೇನಕಾ· ರಂಭಾ· ಊರ್ವಶೀ· ತಿಲೋತ್ತಮಾ· ಸುಕೇಶೀ· ಮಂಜುಘೋಷಾ—ನಾವರು ಮೊದಲಾದವರ್ ಅಚ್ಚರಿಯರ್" (ಹರಿಹರ· ೦೩–೭೬) ; ದನಿಯಿಂವು ಬೀಣೆಯಂ ವಿಡಿದವೊಲಾಗೆ ಗಾನದೊಳೊಡಂಬಡೆ ಮೇನಕೆ ಮುಂದೆ ಪಾಡಿವಳ್ (ಶಂಕರಾ· ೭–೮೯); ಮೇನಕೆ ರಂಭೆ... ಮಂಜುಘೋಷೆಯೆಂಬೀ ನೆಗಬ್ಬಗ್ಗದಚ್ಚರಿಯರಚ್ಚರಿಯಪ್ಪ ವಿಳಾಸಮುಂ ಫಜಭ್ರೂಸಟನೈಕದೇಶಮೆ ತಱುಂಬದುದು (ಹರ್ಷಕೃ· ೨-೭೬). ೨. ಪರ್ವತರಾಜನ ಪತ್ನಿ ; ಪಾರ್ವತಿಯ ತಾಯಿ : ಮಿಗೆ ಬಾಸೆ ಬಣ್ಣಪೇಱಿತು... ಬಳಲ್ಕೆಯ ನೊಗೆದುವು ನವನವಮನೋರಥಂ ಮೇನಕೆ [ಪಾರ್ವತಿ· ಮೇನೆ]ಯಾ (ಗಿರಿ· ೩-೪೯). [ಸಂ. ಮೇನಕಾ]

ಮೇನತ್ತು ' ಮೆಯನತ್ತು ' ನೋ.

ಮೇನಾ, ಮೇಣಾ, ಮೇಣಿ, ಮೇನ, ಮೇನೆ, ಮ್ಯಾನಾ (ನಾ). ಹಿಂದೆ ಸಿರಿವಂತರು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬೋಯಿಗಳು ಹೊರುತ್ತಿದ್ದ, ಬಾಗಿಲುಗಳುಳ್ಳ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಂತಹ ಒಂದು ವಾಹನ : ಇವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು... ಡೋಲಿ ಮತ್ತು ಮೇನಾಗಳನ್ನು ಸಾಗಿಸುವುದಕ್ಕೂ ನೇಮಕವಾಗಿದ್ದರು (ಕುಚಾಪ· II. ೨೦); ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ಗಲ್ಲಿಯಿಂದ ಮೇನಾ ಹೊರುವವರ ಹಾಂ ಹೂಂ ಎಂಬ ಕೂಗೂ... ಕಿವಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿತ್ತು (ಪಂಂಪ· II. ೩). **ಮೇಣಾ** : "ಶಿಬಿಕಾ· ಯಾವ್ಯ ಯಾನಂ· ೨ ಅಂದೋಲ ಹೆಸರು· ಮೇಣಾ· ಡೋಲಿ· ಪಾಲ್ಕಿ" (ಕಿಡ್ಕಾಂ· ೨೩೨). **ಮೇಣಿ** : ಕೂಡಲೆ ಅವರು ಅವಳನ್ನು ಹೊರಗಿದ್ದ ಮೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಪ್ರಿಸಿಕೊಂಡು ನಡೆದರು (ಅಂಂಕ· ೬೬); ಆ ಕೋಣೆಯಿಂದ ಕೆಳಗಿಳಿದು ಬಂದು ಈ ಮೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು... ಬೆಳಗಿನಲಿ ಶಾಂತವಾದುವ್ (ಕಂಂದು· ೩೬–೦). **ಮೇನ** : ಇಂದಿರೆಯು ಪ್ರವೇಶಪುರದ ಊರ ಹೊರಗೇ ಮೇನವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ತುದಿಮ ಮನೆಗೆ ನಡೆದು ಹೋದಳು (ಕಂಂಕು· ೦೨೨). **ಮೇನೆ** : ಮೇನೆಯು ಆ ಗುಡ್ಡಗಾಡಿನ ಕಾಲುದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಗಿಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಕಟಾ· ೦೩): ಶಾಂತರಾದೇವಿಯೂ... ಮೇನೆದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಅಂತಃಪುರವನ್ನು ಸೇರಿದಳು (ಸಾಪ· ೬). **ಮ್ಯಾನಾ** : ಬೆಳ್ಳಿ ಪಾಲಿಕೆ ೧ ಸಾದಾ ಪಾಲಿಕೆ ೧ ಮ್ಯಾನಾ ೨ ರಥಗಳು ೪ (ಗುಶಪ· ೦೨); ಶ್ರೀದೇವಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿ, ಮ್ಯಾವದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿಸುವೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿದನು (ಕ್ರೀಡಾಪ· ೦೬೨); [←ಪಾಕೆ. ವಿಯಾನಾ· ಮ್ಯಾನ್; ಹಿಂ. ವಿಯಾನಾ· ಮೇನ; ಮರಾ. ಮೇಣಾ· ಮೇನಾ]

ಮೇನಾಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಪ್ರಕೃಗ· ೪೯–೭೩೦).

[ಮೇನಾ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಮೇನಾತ್ಮಜೆ (ನಾ). = ಮೇನಕಾತ್ಮಜೆ : " ಉಮೆ ಪಾರ್ವತಿ ಕಾತ್ಯಾಯನಿ ಹಿಮವತ್ಸುತೆ ಜೆಂಡಿ ದುರ್ಗೆ ಮೇನಾತ್ಮಜೆ . . . ಎಂಬಿವೀಬಿಕೆಯ ಪೆಸರ್ " (ಪಚ್ಚ್ಯ· ೩-೦೬) ; ಮೇನಾತ್ಮಜಾನಾಥ ಕೋಟಿಸಲು ಕೊಲ್ಲುವನು ತಾನು ಒಲಿದಡೆ ಕಾಯ್ವನು (ಶಪೂ· ೬-೬೨). [ಸಂ. ಮೇನಾತ್ಮಜಾ]

ಮೇನಿಯ (ನಾ). (ಕರಾ) ಎಣ್ಣೆ ತೆಗೆಯುವವನು; ಗಾಣಿಗ ; ಮಳಿಗೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಆ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಒಡೆದು ಬಿಸಿಲಿಗೆ ಹಾಕಿದ್ದರೆ. ಮೇನಿಯನಿಗೆ ಕೊಡುಬಹುದಿತ್ತು (ಬಾಕಾ· ೨೩) ; ಆದರೆ ತಿಮ್ಮಪ್ಪ ಈಗಲೂ ಮುದುಕನಾಗಿ ಮೂರುವರೆ ಹಲ್ಲು ಮಾತ್ರ ಉಳಿದರೂ ಎಣ್ಣೆಮೇನಿಯೆನಾಗಿಯೇ ಇದ್ದಾನೆ (ಪಪಸ· ೬೬). [?]

ಮೇನೆ₁ (ನಾ). = ಮೇನಕೆ ೨ : ಮೇನೆಯೆ ನಿನ್ನ ತಪಕ್ಕತಿ ಮಾನಮಹಾದೇವಿ ಕರುಣದಿಂ ನಿನ್ನುದರಸ್ಥಾನದೊಳಂ ಜನಿಯಿಸೆ ಸುಜ್ಞಾನಿಯನೆಲೆ ಪುತ್ರಿಯೆಂಬರೇ ಧಾರಿಣಿಯೊಳ್ (ಗಂಶ· ೪-೩೦); ಮೇದಿನೀಧರರಾಜಮೇನೆ ಬರ್ ಬಹಳ ಹರುಷೋದಧಿಯೊಳಾಳ್ದ ... ಪುಟ್ಟುವುಟ್ಟರು (ಪಂಪ· ೩೬-೦೬). [ಸಂ. ಮೇನಾ]

ಮೇನೆ₂ ' ಮೇನಾ ' ನೋ.

ಮೇಪು, ಮೇಪು (ನಾ). ೧. ಜಾನುವಾರುಗಳು, ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಮೇಯುವಿಕೆ : ದೀವದ ಬೇಂಟೆಯುಂ ಜಿನ್ನವಂಗೆಯ್ದೊಡೆ ಗಾಳಿಯುಂ ಕಬ್ಬಿಪುಮುಬ್ಬುವುಂ ಕಾವುಂ ಮೇಪುಂ ತೋಡುಂ ಬೀಡುಂ... ವೆರ್ಚುಂ ಕುಂದುಮನಱಿದು (ಶಂಕರಾ· ೩-೮೩ ಕ). ೨. ಜಾನುವಾರುಗಳು ತಿನ್ನುವ ಆಹಾರ ; ಜಾನುವಾರುಗಳಿಗೆ ಹಾಕುವ ಆಹಾರ : ದನಯ ಪೊಗರ್ ಮನೋಭವನ ಬಾಳ್ವಿಂಗರಂತಿರೆ ಚಿತ್ರಮಿತ್ತು, ಮೇಪನ ಮಂಜಿದಾಲಿಸುತ್ತಿಸಿವ ಪುಲ್ಲೆಯುಂ (ಅಣಾವ· ೪-೩೨); ಮೇಪೂ ಪುಲ್ಕಿಗಮುಂ ಬೆಳ್ಕಿಗಮುಂ ಪಲ್ಕಿಗಮುಂ ತಣಮುವು (ಅಪಂಪ· ೦೦-೪೪); ಆನೆ ಕುದುರೆಗಳ ಮೇಪುಗಳ್ಗಂ ಜೋದರಾವುತಪಾಯದಟದ ಜೀವಿತಂಗಳ್ಗಂ ... ದಂದುಗದಗೊಂಬುದೆನಿತಾನುಮುಂಟು (ಪಪಸ· ೪೫-೦೨). ೩. ಜಾನುವಾರುಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸುವುದು : ಮೇಪಿನ ಮಂಜ ಹಳೆ ಅಳವೆಯ ಬಯಲಾಟಕ್ಕೆ ಹೋದವನು ಬೆಳಗಿನ ಜಾಮ ದಾಪಸು ಬರುವಾಗ ಕತ್ತಲೇ ಆವರಿಸಿತ್ತು (ಪಚಪ· ೩೫); ದನಕರುಗಳು ಹಾಯಾಗಿ ಮೇಯುತ್ತಿದ್ದವಲ್ಲಿ : ಮೇಪಿನ ಹುಡುಗರು ತಾಳ ಹಾಕುತ್ತ ಹಾಡತೊಡಗಿದರು (ಪಪಂ· I. ೪೮). ೪. ಜಾನುವಾರುಗಳು ಮೇಯುವ ಸ್ಥಳ.— ಪ್ರದೇಶ ; ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು : ಮೇಪಿನ ದಾರಿಯಲ್ಲಿವ್ವ ಹುಣಸೆಮರದಲ್ಲಿ ಈ ಬೊಬ್ಬುರ್ಯ ಇತ್ಯಂತೆ (ಅಪಪ· ೩೭). **ಮೇಪು** : ೨. ಮೇಪುನ್ಕೆ ವೈಯನೊರಸಿದಡೆ ಪಶುಗಳೆ ಮೆಚ್ಚುವವು ಅನ್ನವನಿಕ್ಕೆ ಹಿರಣ್ಯವ ಕೊಟ್ಟಿಡೆ ಜಗವೆ ಜೊಗಳುವುದು (ಸಪಾಪ· ೪· ೩೦೨–೬೩); ತುರಗಾನೀಕದ ಮೆಯ್ಸಾ ಸೊತ್ತಿಸುವ ಸಿಬ್ಬಂ ಮೇಪನಾರ್ಯೆವ . . . ಚಿಂತೆಯಿಂ ನೆಲಸಿದಂ ಸೌಹಾರ್ದದಿಂ ಬಾಹುಬಂ (ಪಪಂ· ೬೯೮) ; ಪೊರೆವ ದೀಪದ ಮಿಗಂಗಳ್ಗೆ ಮೇಹಂ ನೀಡಿ ಕರೆಮ ಬೇಂಟೆಗಳನುಜ್ ಕಲಿಪುತುಂ (ಪಂಪ· ೩೩-೩೦).

[ಮೇ₂ + — ಪ್ಪೆ·/ತುಳು· ಮೇಪು]

ಮೇಪುಗಾಡು; ಮೇಹುಗಾಡು (ನಾ). ೧. ಜಾನುವಾರುಗಳು ಆಹಾರವನ್ನು ಹುಡುಕಿ ತಿನ್ನುವ ಸ್ಥಳ.— ಮೇಯುವ ಸ್ಥಳ ; ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು : ಗೋಮಾಳ : ಮೇಪುಗಾಡಿಂ ಹಕ್ಕಿದಲಿಗೆ ಹರಿಯಿಡುವ ಹರಿಪೇಗಣವ ಕಡವಾಯೋರೆಮೆಲ್ದುಲ್ದಿಳೆಗಜುಂಕೆಯುಸಬ್ಬಳಂ ಸೆಳೆದು ತಂದಾ ಬಯಲೊಳ್ ಬಳ್ವಿವಸಲೆಯುಂ ಪೊಸಯುಸಿಯುಂ (ಹಂಪ್ರಕೃ· ೬-೪ ಕ); ಹುಲ್ಲೆಯ ಹಿಂಡು ಮಲ್ಲಣಿಸಿ ತಲ್ಲಣಗೊಂಡವು ಬೊಬ್ಬೆಯುಬ್ಬರ ಕ್ಕೊಲ್ಲಿದ ಮೇಪುಗಾಡೊಳಿರದೋಡಿತು ಮರ್ಮರೆ . . . ಮೃಗಂಗಳುಂ ವಿಡುಕುಂಗೆಟ್ಟಿರುತಿರ್ದುದು ಕೂಡೆ ಬೇಂಟೆಯೊಳ್ (ಪಚಕ್ಕ· ೫೫· ೬–೦೦೬). **ಮೇಹುಗಾಡು** : ೧. ಮೇಹುಗಾಡಿನೊಳವರ ಮೈ ಮಿಗೆ ಸೋಪಿದರೆ

ಸುವ್ವಲೆದು ಸುಟ್ಟಲೆದುಮಾಹವವರೇ ಕೋಳ ತೆಕ್ಕೆಯ ತೋಟ್ಟ ತೇಗುವರೆ (ಕುಷ್ಮಾ. ೦೩-೦೭) ; ತುರುಮುಂದೆ ಮೇಹುಗಾಡಿಂದ ಕ್ಷುಣಾರ್ಥುಣಿಸಿ ಮನೆ ಮರಳುತಿರೆ (ಕೃಚಾಪ. ೭೨-೨೬). ೨. ಹುಲಿ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ತಮ್ಮ ಆಹಾರವನ್ನು ಹುಡುಕಿ, ಬೇಟೆಯಾಡಿ ತಿನ್ನುವ ಸ್ಥಳ : ಮರೆ ಲುಲಾಯು ವ್ಯಾಘ್ರು . . . ಕರಿಕಳಭ ಏಡ್ಡಿಪ್ರತಾನದ ಮೇಹುಗಾಡಿನಲಿ ಪರಿದು ಬೆರಸಿತು ಬೇಡಪಡೆ (ಕಾಪಾ. ೬-೬-೦೬). ೩. (ಆಲಂ) (ಅಗ್ನಿಗೆ) ಆಹಾರವಾಗುವ ಸ್ಥಳ : ಗ್ರಾಸವಾಗುವ ಪ್ರದೇಶ : ಊಳೆದಗೆಯೆಸ ಕಂಬನಿಯ ತನಿಮೋಪರದ ಘನತೋಕವನ್ನುಯ ಮೇಹುಗಾಡಿನ ಮನಸ ಕೌರವನಿತ್ತನೋಲಗವ (ಕಾಣ್ಮಕ್ಕೋ. ೯೦-೦೨). [ಮೇಪು + ಕಾಡು]

ಮೇಪುಗೊಳ್, ಮೇಹುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮೇವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು : ಮೇಯು : ದ್ಯುಗಾಳ . . . ಮೊಬಗುಗೇಳ್ದು ಜಗದ್ವಿವರಾಂತಪಸ್ಪರಾವನ ಘನಚಾಪದಂಡರವಮಂ ನೆನೆದಿತ್ತಲುಮಿತ್ತಿಸುತ್ತೆ ಕಂಬನಿಗಳ್ಕೆ ಮೇಪುಗೊಳಲೊಲ್ಲವ್ಯ ರೂಢಿಯ ಶಾದ್ವಲಂಗಳಿಳ್ (ಗಾದಂಷ. ೦೦೦); ನಿಶ್ಯೇಷ್ಟಬಿಂ ಮೇಪುಗೊಳ್ಳದೆ ಕಣ್ಮುಚ್ಚ ಏಮಾಯಿಂ ನಡುಗುತಿರ್ಪಾ ಪುಲ್ಲೆಯಂ ಕಂಡಿಸಲ್ ಪದನೆಂದೇಬಲೊಡರ್ಚಿಯುಂ . . . ಪಟ್ಟರ್ದುದು ಕೂಡೆ ಬೇಡಪಡೆ (ಕಾಪಾ. ೦೪-೦೨) ; ತೋಱಿಗದಿಳಿದು ಪರಿದವೆ ಪಂಜಿನಳ ಕೊಳನ ಸಾರಿದವು ಪರಮುನ್ಮಗಂ ಮೇಪುಗೊಂಡು (ಕಾಂಪಾ. ೨೨-೩೪). **ಮೇಹುಗೊಳ್**: ಚರಣಮಾಪಜಗಂ ಬಡಮಿ ಜೀವಭಯಂ ತನುಜೀವೆ . . . ನಿರುಜಸಡುತ್ತುರ್ ಮೇಹುಗೊಳುತುಂ ಬಡವಳ್ಳಿದ ಹಾವಿ ರಾತ್ರಿಯೊಳ್ ಕಜ್ಜಿಯಿ ಸರಾಕುಳಿಂ ಬಜಿಡು ತಕ್ಕತಿಗಾಗಳ್ ಕೇಡ ದಾಪಡುಗುಂ (ಕೋಕೋಪ. ೯-೬೪); ಮೇಪುಗೊಳ್ಳದು . . . ಜ್ವರವಿಕಾರಮಾದೊಡೆ (ಷಮುಕಂ) ಶರಗಂ (೪೬೫. ೦೩-೦). [ಮೇಪು + ಕೊಳ್]

ಮೇಪುದೊಜೆ (ಕ್ರಿ). ಮೇಯುವುದನ್ನು ಬಿಡು ; ಆಹಾರವನ್ನು ತೊರೆ : ಪುಲಿ ಬರಿತೋಡೆ ಪುಕ್ಷವನೀಜಪನೇಜೆ ರುರುವ್ರಜಾ ಮಹಾಕುಲತೆಯುನೆಯ್ದೆ ಮೇಪ[ಜಾಪ. ಪ]ದೊಜೆದೇನಿ[೧೩]ಗಳೊಗ್ಗೂಡ ದೆಯ್ದೆ . . . . ಬೇಂಟೆವಜೆಯಜ್ಜರಮುನ್ಮತ್ತಾ ಕದ್ವನಾಂತದೊಳ್ (ಕ್ರಪು. ೨೭-೨೯). [ಮೇಪು + ತೊಜೆ]

ಮೇಪುವಿಡು (ಕ್ರಿ). = ಮೇಪುದೊಜೆ : ಕತ್ತರಿಸರೆ ಮೇಪುವಿಟ್ಟು ಕವಿಯಂ ಹಯುಂತತಿ ಕರ್ಣತಾಳವಿಸ್ಪರಿತಮನೋಜ್ಞ ಕೇಳೆ ಗಜರಾಜ ಲಯಾಂತಕಭೋಷಭೀಷಣಂ ಪ್ರರದೊಳಗುನ್ಮೆದತ್ತು ಭಯವಿಷ್ಣುಲಪಾಕೃತಂ ಮುಹಾರುತಂ (ಷಂಶ್ರತಿ. ೯-೮೪). [ಮೇಪು + ಬಿಡು]

ಮೇಬಳ್ಳಿ (ನಾ). (ಕರಾ) (ಮೇಯಲು ಬಿಟ್ಟಾಗ ಓಡಿಹೋಗಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಂತೆ) ದನಗಳ ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಕುತ್ತಿಗೆಗೆ ಅಥವಾ ಮೂಗುದಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವ ಬಳ್ಳಿ.—ಹಗ್ಗ : ಅಯ್ಯೋ ಮುಮುವೆಯೆಂದರೆ ಮೇಬಳ್ಳಿ ಹಾತಿದ ಹಸುವಿನ ಹಾಗಾಯಿತು. ಇದೇನಿಲ್ಲ. ಗೋ ಬಿಟ್ಟ ಬಸವನಂತೆ ಪಿರುಗಾಬಿಪುದಲ್ಲ (೪೮೫. ೨೬). [ಮೇ + ಬಳ್ಳಿ]

ಮೇಬೊಲ ' ಮೇಂಬೊಲ ' ನೋ.

ಮೇಯ (ಗು). ೧. ಅಳತೆಗೆ ಸಿಗುವ ; ಅಳೆಯಬಹುದಾದ : ಹಾಲಿನೊಳು ಬೆಣ್ಣೆಕಡಲೊಳಗೆ ನೀರ್ಗಲ್ಲಪೊಲು ತೇಲುವೆದಮೇಯಸತ್ತ್ವದಲಿ ಮೇಯ ಜಗಜಾಲವಚಿಯೊಳಗೊಂಮೆ. ಮಾಪಸವ ಬಗೆಗೆರಡು ಗಾಳಿಮುಸುರುಗಳಂತೆ (ಜಗಗೀ. ೦೦೦). ೨. ಕಿಳಿಯಬಹುದಾದ : ಅರಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೩. ಅಳತೆಗೆ ಸಿಗುವಂಥದು ; ಅಳೆಯಬಹುದಾದುದು. ೪. ತಿಳಿಯಲಾಗುವಂಥದು; ಅರಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾದುದು : ಮೇಯವಲ್ಲದ ಮಹಿಮೆ ಛಾಯೆಯಾ ಬ್ರಹ್ಮನಮ ಕಾಯವಳಗಿ ನೀಂ ಮಗುವೆ (ಜಂಗೀಗೀ. ೦೪೩). [ಸಂ.]

ಮೇಯರ್ ' ಮೇಯರು ' ನೋ.

ಮೇಯರು, ಮೇಯರ್ (ನಾ). ಪುರಸಭೆಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷ ; ಮಹಾಪೌರ : ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ ಈ ಊರಿನ ಮೇಯರು ಆಗಿದ್ದರು (೮೩೫). **ಮೇಯರ್** : ಇಂದು ನಾಗರಿಕಸೌಲಭ್ಯಗಳ ವಿಸ್ತರಣೆಯ ಬಗೆಗೆ ಮೇಯರ್‌ರವರು ಮಾತನಾಡಿದರು (೮೩೫). [← ಇಂ. Mayor]

ಮೇಯಿಸು, ಮೇಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ದನಕರುಗಳು, ಪಕ್ಷಿ ಮುಂತಾದುವು ಹುಲ್ಲು, ಆಹಾರಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವಂತೆ ಮಾಡು; ಮೇವನ್ನು ನೀಡು : ವಿಷಯರಹಿತನ ಮಾಡಿ ಭಕ್ತರನು ದಣಿಯೆ ಮೇಯಿಸಿ . . . ಸಲಹಯ್ಯಾ (೨೫೪. ೫೦); ಗೋಕದಂಬಮಂ ಕರೆದು ಮುರಾರಿ ಮೆಯ್ದೊಡೆದು ಮೇಯಿಸಿಯುಂ ತಿಳಿನೀರನೂಡಿಯುಂ . . . ಮೆಱೆದುಂ ನಿಜಗೋಪಲೀಲೆಯಂ (೪೫೦. ೩-೦೨); ಕೆರುಣಾ ವಿಗೆಯೊಳ್ಗುಡುಕುಗಳಂ ಮುಂಬರುಗು ವಿನೋದದಿ ಮೇಯಿಸಿ ಬಳಿಕುಜಿ ಹರಿದಿನಾ ಪ್ಪುಕ್ಕಿಯನುಡುನಿಜವಜೆಯೊಳಡಗಿಸುತ (೨೫೪. ೦೨-೨೦). ೨. (ಆಲಂ) ಲಂಚವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಲಂಚವನ್ನು ಕೊಡು : ಅವನಿಂದ ಏನಾದರೂ ಕೆಲಸವಾಗ ಬೇಕಾದರೆ ಮೊದಲು ಅವನಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮೇಯಿಸಬೇಕು (೮೩೫). **ಮೇಸು** : ೧. ಹರುಷದಿ ಎಲ್ಲರು ಪಿರಿಯ ಗುಣಂಗಳ ಸ್ಮರಿಸುತ ಗೋಗಳ ಮೇಸುದರು (ಕ್ರಚಾ. ೩೬-೬); ಕೂಡಿ ತುಂಡುಗಳ ಮೇಸುತಿರೆ ಕೈನೀಡಿ ಸಸ್ಪೆಯದೋರಿ (೩೮೫. ೩೮-೨೬) ; ಒಬ್ಬ ಕುರುಬುಹುಡುಗನು ಕುರಿಗಳನ್ನು ಮೇಸುವುದಕ್ಕೆ ದಿನಾಲು ಅಡವಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು (೪೮೦೦೦. ೨-೩೪). [ಮೇ + — ಇಸು]

ಮೇಯು ' ಮೇ ' ನೋ.

ಮೇರಆಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಪಕಪಾನೀಯ. — ಸುರೆ : ಸುರಾ ಮೇರಯ ಪುದ್ಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ಆಗುವ ಕೇಡು ಅರು (೪೭೬. ೦೩೪). [< ಸಂ. ಮೈರೇಯ]

ಮೇರು[೧] (ನಾ). ೧. ಪುರಾಣೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು ; ಹೇಮಾದ್ರಿ : ಕನಕಾದ್ರಿ ; ₱ ೮೪.೦೦೦ ಯೋಜನಗಳ ಎತ್ತರದ ಈ ಪರ್ವತವು ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ನಡುವೆ ಇದ್ದಿತೆಂದೂ ಚಿನ್ನ ಮತ್ತು ಮುತ್ತುರತ್ನಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಇದು ಬ್ರಹ್ಮನ ವಾಸಸ್ಥಳವೆಂದೂ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ : " ಮೇರುಃ, ಸುರಪರ್ವತಃ, ಸುಮೇರುಃ – ಈ ಮೂರು ಮೇರುಪರ್ವತಂ" (ಕಜಯು. ೨೨-೦೩೬); ಮೇರುಗುಣವನಱಿಸುವುದೆ ಕಾಗೆಯಲ್ಲಿ (೨೫೪. ೬೭) ; ಕೈಲಾಸಮವಕೆ ಹುರುಡಿಸುತರಿರ್ಪುದು ನೋಡ ಮೇಲಿನಿವ ಮೇರು ಸೆಣಸುತ್ತಿರ್ಪುದುಂ ನೋಡ (೩೮೫. ೬೬. ೩-೨೦). ೨. ಜಪಸರದ ನಡುವೆ ಇರುವ ದೊಡ್ಡ ಮಣಿ. – ನಾಯಕಮಣಿ : ಜಪವ ಮಾಡುತ ನುಡಿದಿರೋ . . . ಜಪಸರದಿ ಮೇರುವಿಗೆ ಬಾರದಯರ್ಧಮಣಿಯೊಳಗೆ ಜಪವ ಬಿಟ್ಟರೊ (೩೦೪೫. ೭-೦೩). ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಮಿಗಿಲಾದುದು ; ಉತ್ತಮವಾದುದು : ಕಳೆಗಳೊಳು ನಾಸಿಕಮ್ಮಿಗಿಲುಯಾಭರಣಾಂಗಳೊಳು ಮೇರು ಮೂಗುತಿದುಯು (೩೮೫೦. ೦೦-೨೬). ೪. ನಡುವೆ ಇರುವಂಥ ವ್ಯಕ್ತಿ, ಕೇಂದ್ರವ್ಯಕ್ತಿ ; ಅಗ್ರೇಸರ : ಕಟ್ಟಾಯದ ಕಣ ಪೆಂಪಿನ ಕಟ್ಟಲೆ ಜೌಟಿದ ಮೇರು ಪನ್ನಿಯ ತವರೂರ್ ನೆಟ್ಟನೆನಿಸಿದ ಜಸಂ ನೇರ್ಪಟ್ಟರೆ ನಿಟ್ಟಾಯುವಳ್ಕೆ ದುಟ್ಟತಳಕ್ಕಂ (ಕಾಪಾ. ೨೨೮). [ಸಂ.]

ಮೇರು[೨] (ನಾ). ಎಲ್ಲೆ ; ಗಡಿ ; ಸೀಮೆ : ಜಾರಪುರದ ಬೀಗೂರ ಮಧ್ಯದ ಹಳಸಾಗರ ಮೇರುವಾಗಿ ಸಲುವುದು (೨೪. XIV, ಗುಂತ್ತಕ್ಕೋ. ೦೩೬-೨೧: ೭). [₱ ಇದು 'ಮೇರೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಮೇರುಕೃತಿ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕೃತಿ ; ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಗ್ರಂಥ : ಶ್ರೀ ಕುವೆಂಪುವ ಸೃಜಿಸಿದೀ ಮಹಾಧ್ವಂದಸಿನ ಮೇರುಕೃತಿ· ಮೇಣ್ ಜಗದ್ವೈವ್ಯ ರಾಮಾಯಣಂ! (ಶ್ರೀರಾಪಸಂ. IV. ೫೬ ಮುಃಕ್ಕ).: ಪೆಸಿ

ಪ್ರಮಿತ್ಯೂಸ್ ಕತೆಯನ್ನು . . . ತನ್ನ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಜಾಗ್ರದ್ಭಕ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ನೈತಿಕಮೂಲಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಮೇರುಕೃತಿಯಾಗಿ ಮೂರ್ತಿಸಿದನೆ (ಜ್ಞಕ್ರ. ೭೭೫೫, ೫೧೫) ; ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಪರನ್ನರ ಮೇರುಕೃತಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ . . . ಉಪನ್ಯಾಸಗಳನ್ನೇರ್ಪಡಿಸುವುದುಂಟು (ಕಪ್ರ. ೩). [ಸಂ.]

ಮೇರುದಂಡ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಮೆದುಳುಬಳ್ಳಿ ; ಬೆನ್ನುಹುರಿ : ಮೇರುದಂಡವು ಚಾಚಿತು ಹೊತ ಹಾಗೆ ಹೃದಯವಾಕೂತಿದೆ ಕಣ್ಣು ಮೇಗೆ (ಸಿಹರಾಣ. ೦-೦೨). [ಸಂ.]

ಮೇರುದಂಡೆ (ನಾ). = ಮೇರುದಂಡ : ಬೆನ್ನಿನ ಮೇರುದಂಡೆಯು ಎರಡೂ ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ವಿಮ್ಮುಚ್ಚಕ್ತಿಯು ಹುಟಿದಂತಾಗಿ . . . ಸ್ಫೋಟಿಸುತ್ತದೆ (ಕಾಪೋಪಂ. ೭೦೦). [ಸಂ. ಮೇರುದಂಡ]

ಮೇರುನಗ (ನಾ). ಪುರಾಣೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು; ಮೇರುಪರ್ವತ : "ಸುರಗಿರಿ ಮೇರುನಗಂ ಮಂದರಾದ್ರಿ ಕನಕಾಚಲಂ ಸುಮೇರುಮುಖೇಧ್ರುಂ" (ಪಚ್ಚ. ೪೭೮. ೦೦-೩೩) ; ಮೇರುನಗಾಗ್ರದಿಂ ಧರೆಗುರುಳ್ಚುವೆನೋ . . . ನಾರಕದುಃಖಮಂ ಸಜೀವೊಳಾಡುವೆನೋ ಪಲಕಾಲಮಿತನಂ (ಕಂಪ್ರಕ್ರ. ೩-೩೭) [ಸಂ.]

ಮೇರುಪರ್ವತ (ನಾ). = ಮೇರುನಗ : ಈ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಪ್ರಚಾರ ಮೇರುಪರ್ವತದ ಮೇಲೆ ಆಯಿತು (ಜಾಪರ. ೨೮೩). [ಸಂ.]

ಮೇರುಪ್ರಸ್ತಾರ (ನಾ). [ಛಂದ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಪ್ರಸ್ತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸಿನ ಪ್ರಸ್ತಾರವು ಎಲ್ಲ ಪ್ರಕಾರಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಸುವ ಚಿತ್ರರೂಪವಾದ ಪ್ರಸ್ತಾರ : " ಒಂದುದಿಯಿಂದಿಪ್ಪತ್ತಾಱು ಛಂದಂಬರಂ ಮೇರುಪ್ರಸ್ತಾರಮಕ್ಕುಂ " (ಪಜಂಗಣ. ೦೦೯-೨೬). [ಸಂ.]

ಮೇರುಮಂದರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಬಾಹುಬಲಿವಿಗ್ರಹದ ಮುಂದಿರುವ ಮುಂದರವೆಂಬ ತೇರಿನ ಭೇದಗಳಲ್ಲೊಂದು : ಬಾಹುಬಲಿವಿಗ್ರಹ . . . ಇದರ ಮುಂದಿರುವ 'ತೇರಿ'ಗೆ ಮುಂದರವೆಂದು ಹೆಸರು. ಮುಂದರಗಳಲ್ಲಿ ನಂದೀಶ್ವರ ಮತ್ತು ಮೇರು ಎಂಬ ಭೇದಗಳಿವೆ ಎಂದೂ ಇದು ಮೇರುಮಂದರವೆಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ (ಪೂಪ್ರಚಾ. ೨೦೭). 'ನಂದೀಶ್ವರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮೇರುಮಾನಿ 'ಮೆಹರ್ಬಾನ್' ನೋ.

ಮೇರುವೆ (ನಾ). ೧. ಶತ್ರುಗಳ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕೆಡವಲು ಕೋಟೆಗಿಂತ ಎತ್ತರವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಟ್ಟುವ ಪ್ರತಿಕೋಟೆ : ಇದು ಕೋಟೆಯು ಪರಂಗಿಪುಲಿಯಗಳ ಹೂಳು ಬಿಡದೆಬ್ಬಿಸು ಮೇರುವೆಯು (ಕಾಪಾ. ೦೩-೧೩) ; ಆಗಸವನು ತುಡುಕುವ ಮೇರುಮೆಗಳ ಮೀಗೇಱಿ ಪಾನಸ ಛುರು ಬೇಗದ ಪೆಟಲಗುಂಡುಗಳ ಮಳೆಯನು ಸಂಗಡೊಳುಬ್ಬಿ ಕಱಿದರು (ಕಾಪಾ. ೦೧-೦೩). ೨. ಕೋಟೆಗಳ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿರುವ ಅಲಂಕಾರಸಾಧನ : ತಳರ ಗುಡಿತೋರಣದ ಸಾಲ್ಗಳಿಂದೆತ್ತೆಡೆಗೆ ಕೊಳಪ ಮುಂಕುರಿದ ಪುಕರ ತೋರಣಗಳಿಂದೆ ಪೂಗಳ ಕುರುಪು ದೊಡ್ಡ ಮೇರುವೆಗಳಿಂದ . . . ಜಿಲ್ದಾದುದಾ ಬನಂ (ಕಂಪ್ರ. ೪೫-೨೭); ಬಳಸಿದ ತಳೆಯ ಮುಂಬಿಯ ಕೋಟೆಯ ಮೇರುವೆಗಳಿಗೆ ಕಿಚ್ಚನ್ಕಿಕ್ಕಿದರು (ಕಾಪಾ. ೦೦೩). 'ಮೇರು' ಪರಾ. [?]

ಮೇರೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಎಲ್ಲೆ ; ಗಡಿ ; ಸೀಮೆ ; ಸರಹದ್ದು : ಪರಿಹಾರ ಸಮನ್ವಿತಮುದಕಪೂರ್ವಮ್ದತ್ತ ಪೊಲ ಮೇರೆ (ಪಗ. ೪ (೩), ಹುಳಾಪ್ರ. ೩೫-೫೯; ೬೩೦); ಎಮ್ಮೊಳ್ಳ ಚುಟ್ಟುಂಡಕಿಂತಿದಱಿಂದಿತ್ತೆಯಿ ಮೇರೆ ನೋಡಿವೇಮಗೀ ಶೈಳೇಂದ್ರಮೆಂದೆಂದು ತೋಱಿಪಾ . . . ಪ್ರೈಮಾದ್ರಿಯಂ (ಜಂಪು. ೦೩-೩೪): ಮೂಡಲು ಸುಗ್ಗಾವೆಯ ಪೊಲ ಮೇರೆ ಬಡಗಲು ಬಟ್ಟೆ ತೆಂಕಲು [ವಿಲವದ] ಮೇನೆ (ಪಾಂಡವ. ೩-೩೩; ೧೦೬೬)ಃ ವಿಸಿಱಿರ ಜಕ್ಕವಮನ್ನೆಯನೆ ಮೇರೆಯಿಲ್ಲದ ಬಲವಾರಿಧಿಯನು ನೋಡಿದಾರುಭಟಿಯುನೇ ವೇಳ್ದೆ (ಕಂಪಾ. ೩-೩೪). ೨. ವಿತ್ತ : ಸಹಸಶಕ್ತಿಗೂ ಒಂದು ಮೇರೆಯಿದೆ (ಹಾಹುತ್ತ. ೧೪). ೩. ಆಶ್ರಯ ; ನೆಲೆ ; ಬೀಡು : " ಇಕ್ಕೆ, ಇಮ್ಬು, ಗೊಕ್ಕು, ನೆಲೆ, ತಾಣಂ ಶಾದ್ವನೆ, ಮೇರೆ . . . ಆಗರಂ _ ಈ ರಿಗ ಆಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಣಾ. ೫೯-೩೧೦). ೪. ಅಭಿಪ್ರಾಯ ; ಆರ್ಥ ವ್ಯಾಪ್ತಿ : ಈ ಶಾಸನದ ಮೇರೆಯೊಳ್ ಸ್ವಯಂಬುದೇಪಗ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಯಮಂ ರಕ್ಷಿಸಿದಾತಂ . . . ಕೃತುಶತಮಂ ಯ × ಕೊಟ್ಟ ಫಲಮನೆಯ್ದುಗುಂ (ಪಾಇಪ್ರ- XI-I, ೨೮-೨೬; ೧೦೭).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮೇರ್ಪ; ಮಳ. ತೆಲು. ಮೇರ ; ತುಳು. ಮೆಜ್ಜರೆ. ಮೇರೆ. / ಸಂ. ಮರ್ಯಾ]

ಮೇರೆ$_2$ (ಅ). ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ; ರೀತಿಯಲ್ಲಿ : ಈ ಮೇರೆ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು (ಸಿಶಾ.೦೬. ೨೫೬) ; ಈ ಮೇರೆ ಊಹಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಸಿಶಾ.೦೬. ೭೫೨). ' ಮೇರೆಗೆ ' ಪರಾ. [< ಮೇರೆ$_1$]

ಮೇರೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಅಧಿಕಾರದ ಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸು : ಆ ವೆಂಕಟಪತಿರಾಯನು ಈ ಪಟ್ಟಣದ ರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯು ಅರಸುತನವನ್ನು . . . ರಾಜಿಒಡೆಯನಿಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟು . . . ಮಾಣ್ದಲಿಕ್ ಎಂದು ಮೇರೆಗಟ್ಟಿ ಮುದ್ರಿಸಿದ್ದರೆ ? (ಕಂಶಕ್ರ. ೦೨-೯).

[ಮೇರೆ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಮೇರೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ಗಡಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಗುರುತಾಗಿ ಪೆಡುವ ಕಲ್ಲು : ಗಡಿಕಲ್ಲು : ಬಾಂದುಕಲ್ಲು : ವೈಷ್ಣವದಾನವಾಗಿದ್ದರೆ ಗರುಡನ ಕೆತ್ತನೆಯುಳ್ಳ ಮೇರೆಗಲ್ಲುಗಳನ್ನೂ ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕು (ಜಾಪಗ. ೩) ; ಕಾಲಪಥದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಪ್ರೇಯಸಿಯು ಮರಣವ ನೆಟ್ಟ ಮೇರೆಗಲ್ಲನ್ನು ದಾಟಿ . . . ಬರೆಯಲು ಹೊರಟರೆ (ಹೂಪಕ್ಷಿ. ೧೭). [ಮೇರೆ$_1$ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ಮೇರೆಗೆಕೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಡಿಯನ್ನು ಮೀರು ; ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ದಾಟು ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು : ಮೂರಯ್ನನ ಪರಮಾನಂದ ಮೇರೆಗೆಕೆದ ಮಹಾಸಾಗರದಂತೆ ಪರಿಯಿತು (ಹೋಗಮ. ೬೨.ಕ್ರಮ್ಯಪಣಿ). ೨. (ಕವಿವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ) ಲೋಕ ಸ್ಥಿತಿಯ ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಮೀರು : ಮೇರೆಗೆಕೆದಿರೆ ವಿಶೇಷವಿಚಾರಮನಧಿ ಕೋಕ್ತಿಯೊಳ್ ಪಗುಳ್ಚುವುದಕ್ಕುಂ (ಕಣಾ. ೩-೧೦). [ಮೇರೆ$_1$ + ಕೆಳ್$_1$]

ಮೇರೆಗೆಡು ' ಮೇರೆಗೆದು ' ನೋ.

ಮೇರೆಗೆ (ಅ). ರೀತಿಯಲ್ಲಿ; ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ; ಅನುಗುಣವಾಗಿ : ಇವಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮೇರೆಗೆ ರಾಯನು ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು (ಕ್ಷಕೆಚ. ೦೧); ನಿನಗಿಂತ ಹಿರಿಯರಾದವರು ಹೇಳಿದ ಮೇರೆಗೆ ನಡೆ (ಜುಂಚಾಮು. ೪-೩೮); ವಿಶ್ವದ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳೆಲ್ಲ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ಸಾಗುತ್ತವೆ (ಪಕಾಗಾ. ೦೩೨). ' ಮೇರೆ$_2$ ' ಪರಾ.

[< ಮೇರೆ$_2$]

ಮೇರೆಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಅಸ್ತಿತ್ವವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು ; ಲಯಗೊಳಿಸು ; ಪ್ರಳಯಮಾಡು : ಆ ರಜೋಗುಣದಿಂದ ನೀನೇ ಘೂರ್ಣಿಜಗವನು ಮಾಳ್ಪೆ ಸಲಹುವೆ ಸಾರಸತ್ವಗುಣಾವಲಂಬನದಿಂದ ಮತ್ತಿದನು ಮೇರೆಗೆ[ಪಾಣಾ. ೧]ಡಿಸುವೆ . . . ಎಂದೆಸಕ್ಕೂರೆ (ಪಭಾಗ. ೦೦-೪೩-೨೩).

[ಮೇರೆ$_2$ + ಕೆಡಿಸು$_1$]

ಮೇರೆಗೆಡು, ಮೇರೆಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ಮಿತಿಮೀರು : ಅಳವಿಗೆ ಸಿಗದಿರು : ಮೇರೆಗೆಟ್ಟು ಕೋಟಲೆಗಳನುಕ್ಕನೆಯಿಬಲು ಸೈರಣೆಯೋ (ಕಾದಂಪ್ರ. ೮೨೦) ; ಮೂದಲಿಸಿ ಹಾಡುತಂ ಮುದ್ದಿಸುತೆ ಹಾಡುತಂ ಅದರಿಸಿ ಹಾಡುತಂ ಮೇರೆಗೆಡೆ ಹಾಡುತಂ (ಪಚ. ೯-೦೯೬). **ಮೇರೆಗಿಡು** : ಬಾರಾ· ಉಮೇ ನಪ್ಪ ಭಕ್ತನಂ ನೋಡುವಂ ಮೇರೆಗಿಡೆ ಜೀವಪರಿಯಂತರಂ ಕಾಡುವಂ (ಅಭ. ೯೯. ೦೭೩ ೦೦). [ಮೇರೆ$_1$ .. ಕೆಡು$_1$]

ಮೇರೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸು: ಮೂಡಲು ಹಳ್ಳಸಾಗರ ಮೇರೆಗೊಂಡು ಬಂದು ಪಟ್ಟದರಸೀ ಆಲದ ಖಾಲ್ಯನಲ್ಲಿ ದೇವರಾಯಪ್ಪರದ ಕಲ್ಲುವತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ಕಲ್ಲು ೧ (ಶಿ. XIV. ಹುಸ್ಕೂರು. ೦೦೬-೬೬; 1664).

[ಮೇರೆ[1] + ಕೊಳ್[1]]

ಮೇರೆದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಡಿ ಅಥವಾ ದಡವನ್ನು ಮೀರು ; ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ದಾಟು : ಅತಿಕ್ರಮಿಸು :. ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಸಮುದ್ರಂ ಮೇರೆದಪ್ಪದಂತೆ ಚಾತುರ್ದಂತಮುಲಿಬೆರಸು ಬಂದು ಪೊಲಲಂ ಮೂಲಳಸಾಗಿ ಮುತ್ತಿದೊಡೆ (ಕಬಾ.ರಾ. ೦೫೯-೩) ; ವಿಳಯಕಾಲಜಳನಿಧಿಗಳಂತೆ ಮೇರೆದಪ್ಪಲ್ ಬಗೆದ ತನ್ನ ನಾಲ್ವರ್ ತಮ್ಮಂದಿರ ಮುನಿದ ಮೊಗಮಂ ಕಂಡು (ಕಂಚಣಾ. ೬-೬ ೩) ; ಈ ಟಿಟ್ಟಿಭನ ತತ್ಪಿಗಳಂ ವಾರಿಧಿ ಮೇರೆದಪ್ಪಿ ಕೊಂಡುಬ್ಬೊಡೆ ಪುಯ್ಯಲಿಡಲ್ಬಂದವು (ಕಂಚಕಂ. ೦೬೬-೬) ; ಅಂಭೋನಿಧಿ ಮೇರೆದಪ್ಪಿದ ತೆಱಂ ಬಂದತ್ತನೀಕಾರ್ಣವಂ (ಕಾವ್ಯಾ. ೧೬೩). ೨. ಅಧಿಕವಾಗು; ಅತಿಶಯಿಸು : ಸತತಂ ಪೊರವಾರ್ದನೆ ಪಾರ ಮೇರೆದಪ್ಪಿದ ಕರುಣಾಬ್ಧಿ ಬಾರ (ಕಂಚಣ. ೦೬) ; ಮೇರೆದಪ್ಪಿತು ಕೌರವನ ಪರಿವಾರದಲಿ ಬೇಹವರು ಮಿಕುಟದ ಭಾರಿಯೊಳುಗಳಾಂತುಕೊಂಡರು ಪಾರ್ಥನಂದನನ (ಕುಚ್ಕಾರ್ಕ್ರೀ. ೬-೦). [ಮೇರೆ[1] + ತಪ್ಪ್[1]]

ಮೇರೆಮಿರು ' ಮೇರೆಮೀಱು ' ನೋ.

ಮೇರೆಮೀಱು. ಮೇರೆಮಿರು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಯಾವುದೇ ವಿಷಯವಲ್ಲಿ) ಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ಮೀರು : ಅತಿಕ್ರಮಿಸು ; ಉಲ್ಲಂಘನೆ ಮಾಡು : ಮೇಳಗೊಳ್ವುದವಜೊಳು ಮೇರೆಮೀಱದೆ (ಪಂಬ. ೩-೧೪). **ಮೇರೆ ಮೀರು** : ೨. ಅತಿಶಯವಾಗು : ಅಧಿಕವಾಗು : ಮೇರೆಮೀರಿದ ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಕಕ್ಕುಲತೆಯಿಂ ಆದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಹುಣ್ಣಕ್ಕ. ೦೫೩).

[ಮೇರೆ[1] + ಮೀಱು]

ಮೇರೆಯಱಿ (ಕ್ರಿ). (ನಡವಳಿಕೆಯ) ಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿ ; ಇತಿಮಿತಿಯನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳು : ನಾವಿ ಕೇಳ್ದಿನ್ನ ಮನೋರಥ ನಿಜ[3] ಕೃಸಾರಿತು ಬಲುವರಜಿಂಯಸ ಮೇರೆಯಱಿತು ನಡಿಸು (ಕಂಚಕಂ. ೦೦-೫೬).

[ಮೇರೆ[1] + ಅಱಿ]

ಮೇರೆವರಿ (ಕ್ರಿ). ಎಲ್ಲೆ ಅಥವಾ ದಡವನ್ನು ಮೀರಿ ಮುನ್ನುಗ್ಗು : ಅಂತಾಗಸಮಿಂಬಂತೆಯುಮೆಳೆ ಬೆಸಲಾದಂತೆಯುಂ ಮುನ್ನೀರ್ ಮೇರೆವರಿದಂತೆಯುಂ ನಡೆದು . . . ನಿಲುಕೊಡನೆ (ಕಬಾ.ರಾ. ೨೫೩) ; ಶ್ರೀವಧು ವಿನಯಕುಟೀರಕಂ ಪೊರೆವೆ ಭಕ್ತಾವಳಿಯ ಪ್ರತ್ಯೂಷಮುದಕೋರಕಂ ಬರಿಯೆ ಜಗತೀಪಲಯದಮಲಸೌಭಾಗ್ಯರತ್ನಾಕರಂ ವೆರ್ಚಿಸಿಂ ಮೇರೆವರಿಯೆ (ಕೃಪಾಣಾ. ೦-೦). [ಮೇರೆ[1] + ಪರಿ[3]]

ಮೇರೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). = ಮೇರೆಗೊಳ್ : ಮೇರೆವಿಡಿದು ವೃತ್ತಾಕಾರದಿಂದಾಗ ಸೂರಪುಂಡಲವ ತುಡುಕುತ ಬಾರುತ್ತರದ ದಿವ್ಯನವರತ್ನದ ಕೋಟೆ ತೋಜಿತು ಕಣ್ಗ ಕೌತುಕವ (ಕಂಪಾ. ೫-೩೯). [ಮೇರೆ[1] + ಪಿಡಿ[1]]

ಮೇರೆಸಾಲು (ನಾ). ಗಡಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ನೆಟ್ಟ ಕಲ್ಲುಗಳ ಸಾಲು. -ಶ್ರೇಣಿ : ಮುಂದಣ ಕೆಱಿಯು ಪಿಂದೆ ಗದ್ದೆ ಕೊ ೦೦ ಹರೆಯತಿಲಿಮಾಳ ಕೆಯ ಬೊಮ್ಮಸಮುದ್ರದ ಹಿಂದಣ ಹರಳ ಕದು ಇವೆಲ್ಲ ತೊಜುಮಣ್ಣು ಚಿತುಸೀಮೆಗೆ ನಟ್ಟ ಕಲ್ಲ ಮೇಲಿಸಾಲು (ಶಿ. XVI. ತ್ಯಪಾ. ೫೬-೨೯; 1360).

[ಮೇರೆ[1] + ಸಾಲು[2] (< ಸಾಲ್[3])]

ಮೇರ್ತಲೆ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಶ್ರೇಷ್ಠವ್ಯಕ್ತಿ : ಮೇರ್ತಲೆಯೆನಿಸಿದೊಂ ಕಲಿ ತೊಜ್ಯಾಳಿದುದಿಕ್ಕೆ ಪರೆಯ ಭಾನೂದಯದೊಳ್ಕರ್ತಲೆಯನ್ತಿರೆ ರಿಪುಗಳ್ಕರ್ತ್ತಲೆವೆಸರಾದುವಾತನೊಕ್ಕಲ್ದೆಸುಂ (ಪಾಶ. XI-೫. ೨೩-೪ ; ೨೬೦). [< ಮೇಲ್[1] + ತಲೆ[1] . / ಪ್ರಾಮು ಪ್ರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೂಪವಿನಬಹುದು]

ಮೇಲ್[1]. ಮೇಲು[1] (ನಾ). ೧. ತುದಿ ; ಅಗ್ರಭಾಗ ; ಉಪರಿಭಾಗ : ಅದ್ರಿ ಮೇಲಶನಾದಿವಿಟ್ಟ ಪ್ರಸರ್ಪವಕ್ಕೆಱ[3] ಆಗಿ (ಪಂ. II. ೩೦-೪; ೫). ೦೦೦); ಕಾಲ್ಗಳಂ ನೀಡಿ ಬರಿಯಂ ಬೆರಂಟಿ ಬಿಸಿಲ್ಗಾಯ್ದು ಪುವೆತ್ತಿ ಮೇಲಂ ನೋಡಿ (ಗಿಪಂ. ೦-೦೨೮ ೪): ಶಾಖಾಗ್ರದೊಳವರ್ದಲುಗಲ್ಲುಸಿ ಮೇಲ್ಕೆಕೆ ಲೆಕ್ಕಂ ನಾಳೀಜಂಪೊಂ ಕರಂ ಪಲ್ದೆಱಿದು ನಡುಗಿ ಪಱ್ಕೆಂದು ಪೞ್ಕಿ ತಾಗಳ್ (ಶಾಪಪ. ೯-೫೯). ೨. ದೇಹ. ವಸ್ತು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಹೊರಭಾಗ,— ಮೇಲ್ಕೈ: ಪಂದಮು ಮೇಲ್ಪಾವಡರ್ದಂತಿರೆ ದೇಹಂ ಮರವಡೆ ಕಣ್ಣಿಸರ್ಸುರಿಯೆ ತಳದಿನದನೊತ್ತುತ್ತುಂ (ಪಪಾಕ್ಕು. ೦-೦೪೨). ೩. ಹೆಚ್ಚಿನದು; ಅತಿಶಯವಾದುದು ; ಅಧಿಕವಾದುದು : ಮೇಲೆಬ್ಬ ಬಲಂ ಕೋಟಿಗೆ ಮೇಲಪ್ಪೆಡಮನ್ಯವನಿತೆ ನೆಗಡ್ಯುರ್ವಶಿಗಂ ಮೇಲಪ್ಪೆಡಮಕ್ಕೆ (ಕಂಪಕಾ. ೦-೧೭); ಹರಪಾಸಕ್ಕೆಂದಿರುಬ್ . . . ಕೈರಾಸಧಾತ್ರೀಧರಕೆಂಟೊಂಬತ್ತು ಮೇರಾಗಿರೆ [ಶಾಣಂ. ಪತ್ತೊಂದನೆ] ಪಸರಿಸಿದಂ ಕೀರ್ತಿಯಂ ಜಗವರ್ಮಂ (ರಂಪೋಣಾ. ೦-೨೩). ೪. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು : ಉತ್ತಮವಾದುದು : ದಿವದೊಳ್ ಮೇಲಪ್ಪ ರತ್ನಂಗಳಂತಸತಂ ಪುಟ್ಟಿ ಪುಣಮಾಳಿಗಿತ್ತುಂ (ಅಜಿ. ೩-೦೬); ಸೊಗದುಪ ಭೋಗಾವತಿಗಂ ಮಿಗಿಲಮರಾವತಿಗವಿದಂದೆ ಮೇಲೆನಿಸುವುದೀ ಜಗದೊಳ್ . . . ಉಜ್ಜೈನಿಪುರಂ (ಪಾಶಪಪ. ೯-೬೬); ಆಳಿಗೊಳಂತಂ ಬಡಿವರಲ್ಲದೆ ರಾಲಿಸುವನೇ ಸುಲವಿಯಿಂದಡೆ ಮೇಲಹುದು ಕೃತಿ ಕುಕವಿಯೆಂದಡದೇನ ಹುದು ಕಪಗೆ (ಪಪಕ್ಕ. ೦-೨೦). ೫. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಉತ್ತಮನಾದ ಮನುಷ್ಯ: ಮೇಲಾದ ಪಾಂಡುಸುತರನುಜಾಲುಂಗೆಯ್ಯುತಿರ್ಪ್ ದುರ್ಯೋಧನನು ಲೀಲೆಯಿ ನುಂಗುವ ಪೃತ್ಯುವ ನಾಲಗೆಯಿನೆ ನೆಗದುವುರಿಯ ನಾಲಗೆ ಪಲವುಂ (ಕಂವಿಕಾ. ೬-೬) ; ಜಗದೊಳ್ ನೀವಿರೆ ಮೇಲೆನಿಸುವರಾರೊ ಕುಲದೊಳಂ ಶೀಲದೊಳಂ (ರಪಾಕ್ಕು. ೦-೦೨೪) ; ಕೀಳಾರು ಮೇಲಾರು ಹದುಳಪ್ಪ ನಾನು ಜಾಂಡಾಳನೋ ಹುಸಿಯ ಹೋಯಂ ಹೊಜುವ ನೀನು ಜಾಂಡಾಳನೋ (ಪಪಣಾ. ೦೦-೨೦). ೬. ಒಳ್ಳೆಯದು; ಶುಭ; ಮಂಗಳ: ನಿನಗೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ! ಮೇಣ್ ವಯಣಾ ಸೊಗವಕ್ಕೆ ! (ಣಪಪಕ್ಕ. ೩೪-೩೭). ೭. ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕು: ಪಡುವಣ ದೆಸೆ: ಬಡಗ್ಗೆ ನಿಟ್ಟುರುಳಿಎ ಕರಡಿಗಂಜುತೆ ಮೇಲ ಕೋಡುಜ್ಜಲ್ ಮೂಡ್ಗೆ ನೋಡಿ ನಡದು (ಪಪ. X (೩), ೫೯೨. ೬೬-೨೦; ೮೦೦). ೮. ಉಚಿತವಾದುದು ; ಯುಕ್ತವಾದುದು ; ಲೇಸು : ' ಮೇಲಱಿ ' ಪರಾ. ೯. ಏಳಿಗೆ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ : ' ಮೇಲ್ಕೋಗು ' ಪರಾ. ೧೦. ಮುಂದಾಗುವುದು ; ಅನಂತರದ ಪರಿಣಾಮ : ಮೇಲನಱಿಯದೆ ಮಿಕ್ಕು ನುಡಿದವೆ (ಪಪಕ್ಕ. ೩೨-೩೩). (ಗು). ೧೧. ಮೇಲ್ಬಾಗದ ; ಮೇಲಿನ : 'ಮೇಲಂತಸ್ತು', 'ಮೇಲ್ಮೊರೆ' ಪರಾ. ೧೨. ಎತ್ತರವಾದ : ಎತ್ತರದ: ' ಮೇಲ್ನಾಡು', 'ಮೇಲ್ಕಟ್ಟಿ' ಪರಾ. ೧೩. ಹೆಚ್ಚಾದ : ಮಿಗಿಲಾದ ; ಅತಿಶಯವಾದ : ' ಮೇಲೊಡ್ಡ ' ಪರಾ. ೧೪. ಮುಂದಿನ ; ಅನಂತರದ : 'ಮೇಲ್ಗತೆ' ಪರಾ. ೧೫. ಉತ್ತಮವಾದ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ: ' ಮೇಲಕ್ಕಿ ', ' ಮೇಲ್ತರ ' ಪರಾ. ೧೬. ಹೊರಭಾಗದ : ಸ್ಥೂಲ : ' ಮೇಲ್ಕೋರಿಕೆ ' ' ಮೇಲ್ಕೋಟ ' ಪರಾ. ಮೇಲು[1] : ೧. " ಅಯ್ಯೋ ಮುಳುಗಿದೆನು ಯಾರಾದರೂ ಬಂದು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೆಗೆಯಿರೋ " ಎಂದು ದೀನಸ್ವರದಿಂದ ಕೂಗಹತ್ತಿದನು (ಪುಂಅಪು. ೪-೩೮). ೪. ಖೂಳನನು ಹಿಡಿತಮು ಧರಣೀಪಾಲಕರಿ ಸರಿ ಮಾಡಿ ರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ನಿಲಿಸಿದೆ . . . ಕೀಳು ಮೇಲಿನ ಸೀಮೆ ನಿನ್ನಲಿ ಬೀಳುಕೊಂಡುದು (ಕುಣ್ಕಕ. ೩-೨೩). ೫. ಕಾಲಿಲ್ಲವಲೆ ಪರಿಗು ತೋಳಿಲ್ಲದಲೆ ಹೊಜುಗು ನಾಲಿಗಿಲ್ಲವಲೆ ಉರಿವುದು ಕವಿಕುಲದ ಮೇಲುಗಳು ಪೇಳ (ತರಣಾ. ೨೦೨೯) ; ಅವರೆಲ್ಲರಲಿ ಅರ್ಜುನನೆ ಮೇಲುಗಳ ಮೇಲು (ಪಪ್ಕಕ. ೩-೦೦); ಬಲದಲ್ಲಿ ಪಾಲಿ ಮೇಲು. ಫಲದಲ್ಲಿ ರಾಮ ಮೇಲು (ಗಾವ).

ರೆ. ನೀನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸುಮ್ಮನೆ ಇರುವುದೇ ಮೇಲು (೭೦೫). ' ಮೇಲುಗಾಣು ' ಪರಾ. ' ೯. ' ಮೇಲೇರು ' ಪರಾ. ೧೦. ಮರುಳೇಗೆಯಲುಬ್ಬೆದ್ದು ಕಣ್ಣನ ಸದವ ಗರ್ವದಲಿ ಮೇಲಣಜಯ (ಕುಚಾಕ್ರೋ. ೩-೩೦) ; ಮೇಲಣಜಯದ ' ಬೆಟ್ಟದ ಜಾಮೇಂದ್ರಭೂಪಾಲನ ಕೆಣಕಿ ದುಷ್ಕೀರ್ತಿಪಾಲಿಗೆ ಪಡಿಪ್ಪಾದನು (ಕಂತಿ. ೬-೮೯). ' ಮೇಗು ' ಪರಾ. ೧೧. 'ಮೇಲುಟ್ಟ', 'ಮೇಲುಮಚ್ಚು' ಪರಾ. ೧೨. 'ಮೇಲುಗುಡಿ' ಪರಾ. ೧೩. ' ಮೇಲ್ಗಧಿಕಾರ ' ಪರಾ. ೧೪. ' ಮೇಲುಹೊತಿ ' ಪರಾ. ೧೬. ' ಮೇಲುಮೋಟ ' ಪರಾ. ೧೬. ದೊದಲಿನ ; ಅಗ್ರ ; ' ಮೇಲುಪಂಕ್ತಿ ', ' ಮೇಲುಸಾಲು ' ಪರಾ. ೧೯. ಬೇರೆಯ ; ಮತ್ತೊಂದು : ' ಮೇಲುಮೆಸರು ' ಪರಾ.

ಮೇಲ್ಮೇಲ್, ಮೇಲುಮೇಲು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : " ಎಕ್ಕೆಕ್ಕೆ ತೇನತೇನವಿ ದಕ್ಕಂ ಮೇಲ್ಮೇಲೆನಿವ್ವುದು " (ಪಚಾ. ೭೫) ; ಅಳುವ ಸ್ವರಿಂಗಲ್ಲ ಕಾಂತನ ದಾನೆ ಮೇಲುಮೇಲಾಯತಲ್ಲ (ಕುಂದಾ. ೦-೦೬೦-೪). ಮೇಲಣ ವಿ. ಅಗ್ರ ಭಾಗದ ; ಉಪರಿಭಾಗದ ; ಊರ್ಧ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ : ಬೆಕ್ಕು ವಾಲನಲ್ಲದ ಮೇಲಣ ಬಡದುಂ ಕಾಣದಂಬಂತಿರ್ದಿಯಾ ಸಾಖಮನೆ ಬಗೆದ ಮುಲ್ಲದೆ ಮಜುಭವದೊಳಾದ ಮಹಾಮಬಿಮಂ ಬಗೆದಿಬ್ಬುಂ (ಧರ್ಮಕು. ೬-೦೨೬) ; ಧರೆಯ ಮೇಲಣ ಪೈರಿನ್ಯರ ದಂತಿಸಿ ತಂದ ವರವಸ್ತುಚಯಮ ಪೆಸರಲು (ಕಂತಿ. ೫-೨೬). ೨. (ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ) ಎತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ : ಗದೆ ಜಾ ಮೇಲಣ ತೋಟ ಮನೆ ಮಕ್ಕೆ ಆರಬೆ ಸಹಿತವಾಗಿ ಪೋರ್ದೂರ . . . [ವಿ]ಷ್ಣುಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರಿಂಗೆ ಕೊನಿಗಾರ ಗದ್ದೆ ಬೊ[ಗ್ಗ] ಪಡಿಗ ಮಾಣಿ ಸಿ (ಜಿ. XXVII. ೦೬೦-೦೪; ೧೭೮೦) ; ಮಾದನ ಹಳಯ ಪಡುಮಣ ಮೂರಗಲುಡನ ಕಟ್ಟೀ ಮೇಲಣ ಗಡಹೇರುಂಡನೆಂಬ ಮಾನಿಸ ಮಂತನನೂ (ಎಕ. X (೩)· ಮುಗಾಂ. ೬-೬ ; ೧೪೩೦). ೩. ಅನಂತರದ ; ತರುವಾಯದ ; ಮುಂದಿನ ; ಕೇಳು ಜನಮೇಜಯಧರಿತ್ರೀಪಾಲ ದಿನ ಮೂಜಾಯ್ಕ್ಕು ಧೃಷ್ಟನ ಕಾಳೆಗದೊಳಗ್ಗಿಂದ ಮೇಲಣ ಕದನಕೌತುಕವ (ಕುಚಾಕ್ರೋ. ೬-೧) ; ತೀರ್ಗಳೇಳಱ ಗರ್ಭದಲಿ ರಘುಪ್ರಂಗವನನಗಲಿದಳು ಮೇಲಣ ತೀರ್ಗಳೆರಡಕೆ ಪೂರ್ಣವಾಮದು ಗರ್ಭವಮಜಿಯ (ಕೊಡಾ. ೯-೩-೬). ೪. ಕುರಿತ ; ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಬಗೆಗಿನ : ಪಸೆದು ಮೇಲಣ ಮಾತ ಬೆಗೂಳಲುಟ್ಟದರೆ ಶುಧರನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಕಳುಪಿದರೆಮ್ಮವರು (ಪಚಾಂದೇ. ಜ. ೨೩-೩೯) ; ತಂದೆ ನೀನೆನ್ನ ಮೇಲಣ ಮಮಕಾರದಿ ಬಂದೆ ಒದಗಿದೆನು ಜೀಯ (ಪಚಾಪರ್ವ. ೦೨-೩) ; ನಿಮ್ಮ ಮೇಲಣ ತನಿವೆ ಇವು ಒಂದು ಭಾವಿಸದಾಗದು (ಪಚಾ. ೧೬). ಮೇಲುದಾಗು, ಮೇಲುತಾಗು - ಒಳ್ಳಿತು ಮತ್ತು ಕೆಡುಕು : ನೀನಿಟ್ಟ ಮೇಲುದಾ [ಪಚಾಂ. ೫೫] ಗಜಿಪದ ಬೆಣ್ಣಳಂತೆ ಪೂಗಣೆಯಗೆ ಮೆಯ್ಯೂಱ ಬಿಲ್ಲುಂಬಜಿಗಾಗಿ ನಿಂದಿಸರೆ ನೀನಂತು (ಕುಚಾಪಾಂ. ೨೫-೩೦) ; ಮೇಲುತಾಗಂ ನೋಡದುಕ್ಕು ಸೊಕ್ಕಿಂ ಬೆಳೆದು ಜವ್ವನಂಬಡೆದು ಜೂದುಜಾಣಜನಾದಯಲ್ಲ (ಕಬ್ಬಳಿ. ೦೦-೬) ; ಮೇಲುತಾಗೆಯುದನೇನೆಂದಱಯರು ಕಾಲೋಚಿತವ ಭಾವಿಸರು . . . ಲೋಕಾತ್ರಿಯರಿಳೆಯೊಳಗೆ (ಪಚಾಸಿ. ೦೨ ೭೭). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಲ. ಮೇಲ್; ತುಳು. ತುಲು. ಮೇಲು ; ತೊದ. ಮೆಲ್]

ಮೇಲ್ಕೆ. ಮೇಲ್ಕು (ಅ). ೧. ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ; ಅಗ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ ; ಮೇಲೆ : ' ಮೇಲಾಡು '. ' ಮೇಲಿಕ್ಕು ' ಪರಾ. ೨. ಮೇಲ್ಭಾಗಕ್ಕೆ ; ಮೇಲಕ್ಕೆ : ' ಮೇಲಿತ್ತು '. ' ಮೇಲೇಟು ' ಪರಾ. ಮೇಲ್ಕು : ೧. 'ಮೇಲಿಡು'. 'ಮೇಲುಕ್ಕು' ಪರಾ. ೩. ಮತ್ತೆಮತ್ತೆ ; ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ; ಪೆಗಪಾಗಿ : ' ಮೇಲುಬ್ಬಸ '. ' ಮೇಲುಸಿರ್ ' ಪರಾ. ೪. ಪುನಃ ; ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ : 'ಮೇಲ್ಕನಿಪೆ' ಪರಾ. ' [< ಮೇಲ್+ಕು]

ಮೇಲು. ಮೇಳ್ (ನಾ). ೧. ಸೆರುವಿಕೆ ; ಕೂಡುವಿಕೆ ; ಕೂಟ. ೨. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ; ಹೊಂದಿಕೆ. ೩. ಗುಂಪು ; ಸಂದಣಿ. ೪. ಸಭೆ ; ಗೋಷ್ಠಿ ; ಸಮ್ಮೇಳನ. ೫. ವಿನೋದ ; ಕೇಳಿ. ೬. ಜಾತ್ರೆ ; ಸಂತೆ. ೭. ಸಂಗೀತಗಾರ, ವಾದ್ಯಗಾರ ಅಥವಾ ನರ್ತಕರ ಗುಂಪು ಮತ್ತು ಇವರು ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕಲಾಪ್ರದರ್ಶನ. ಮೇಳ : ೧. ಪೊಗಳಲ್ಕೆ ಬೇಡವಂತಿರಲಿ ಮದೀಯವಲ್ಲಭನು ಮೇಳಮುಮಾಕೆಯ ರೂಪುಮಾ ತಳೋದರಿಯ ವಿಳಾಸಭಾವಮುಂ . . . ಅಡಂಗಿದುದನ್ನ ಚಿತ್ರದೊಳ್ (ಕ್ರಂಗಾಪ. ೩-೩೪) ; ಕೇಳಿ ಕವಿ ಮುಚ್ಚಿದಳು ತನ್ನಯ ಮೇಳ ದೈವರ ನೆನೆದು (ಕುಬ್ಜಾ. ೨-೨೪). ೨. ಅಸುರ ಮಾನವಿಯರಿಗೆ ಮೇಳವ ಪತಿಯೆ ಬಿಡು ಸತಿಯ (ಶಾಕಾ. ೪೯-೦೦) ; ಮೂಳಗೆಯ ಮನೆಯಾಗಿ ಮೇಳದ ಸತಿಯಾಗಿ ಹೋಗಿ ಕಾಪ್ಪ ಋಣಲಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯವ ತಾಳದವ ಯೋಗಿ (ಸರಣ್ಯ. ೧೪೬) : ಮೇಳ ಕೂಡಿಸದ ತಾಳ ಬಡಿಸ ಹಾಗೆ (೧೨೭). ೩. "ಮೇಳಮಾಜಿ ಸಮೂಹಂ" (೧೪೮. ೧೩) ; ತರುಣಿಮರ ಮೇಳದಲಿ ಬಂದಳು ಧರಣಿಪತಿ ಸವಪ್ಪದಾಮವ ಹರಿಯ ಕಂಠದಲಿಕ್ಕೆ (೪೬೬೧. ೨-೧೪) : ಹೊಳಲು ಹೊಸರೀತಿಯಲಿ ಎಗೆ ಕಂಗೊಳಿಸುತಿರ್ದುದು . . . ಗಳಹುಪರಗಿಳಿವಿಂಡಿನಲಿ ಹಕ್ಕೆಳಪ ತೋಗಿಲೆಗಳಲಿ ಮೊರೆಪಾಕುಳದ ಮೇಳದಲಿ (ತೋಣ. ೦-೯-೦೦) ; ಈ ಪರಿ ಭೂಲೋಕದ ವಿವಿಧ ಯಾತ್ರಿಕರ ಮೇಳವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ . . . ಅದು ನಾನಾಕರಹದ ಗಣಂಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಿವಪಾರ್ವತಿಪುರ ಮೆರವಣಿಗೆಯಂತೆಯೆ ಸೈ (ಪಚಾಕ್ರೋ. ೭೭). ೪. ಉನ್ನತವಾದ ಮೇಳದೊಡವೊಳ್ ಶಾಂತಂಗೆ ತನ್ನ ಲಕ್ಷ್ಯಮಂ ಬಿಡದಾಸೆಂದದಿನೆಂದು ತೋಜಿಸುವ ತತ್ಪದ್ಮಾಕ್ಷಿಯಂ ಕಂಡು ತನ್ನೊಡಲಂ ಮಚ್ಚಿಸಗಿತ್ತಂ (ಗಾಲ್ಕಥಿ. ೦೨-೩೨) ; ಮೇಳದಲಿ ಮಂಡಳಿಪರಿನ್ಯಪಜಾಲವಲಿ ಯಮಸೂನುವಾವನು ಮೇಲೆ ಭೀಮಾರ್ಜುನರ ವಿವರಿಸಿ ತೋಜುವೇಕೆಂದ (ಕುಚಾಭೀ. ೨-೬). ೬. ಇದುತೆರಣಕ್ಕೆಯ್ದುತವಾರಿನಿಧಿ ಪೆರ್ಚಿ ಭೋರೆಂದಂಬಿವೆಲು ಮುನ್ನ ಮೇಳವೊಡ್ಡಿಸಿರಬ್ಬೊಂದೆರೆಯ ಪೊರೆಪ ವಜ್ರವಿಡಿದು ಸದಿಯರುವೆರಸಿ ವಿಂವಳು ವಿಲಾಸದಿಂದ (ಕೌಂಪ್ರ. ೯-೨); ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಪಾಕರದ ಮೇಳವ ಕಂಡೆಯಬೇಕು (ಧರ್ಮಕಾ. ೨); ನಿನ್ನೆ ಮಂದರ್ತಿ ಮೇಳ ಬಂದಿತ್ತು (ಗಿಣಾ. ೩). ೮. ಜೊತೆ ; ಸಹವಾಸ ; ಸಂಪರ್ಕ ; ಸಖ್ಯ : ಒಡನಾಡಿ ಬಳೆದ ಮೇಳದ ಕೆಲದಿಯರುಂ (ಅಂಪ್ರ. ೬-೨೬ ಬಿ) ; ಮೇಳದ ಕೆಲದಿ ಮೆಲ್ಲನೀತೆಂದಳ್ (ಅಂಪ್ರಾ. ೬೬) ; ಕವಲಾನನೆಯರನು ಕಂಡನು ಸುದೇಷ್ಣೆಯ ಮೇಳದಬಲೆಯರ (ಕುಂಪ್ರ. ೨-೪). ೯. ಸಂಬಂಧ ; ನಂಟು : ಇನಿವಿರಿತೊಂದು ಮೇಳಮುಮೊಡರ್ಬದು ವಜ್ರಜುಮನ್ನ ನಿನ್ನ ಮುನ್ನಿನ ಭವದೊಯ್ದು ಕೂರ್ಮೆಯೊಳ್ ಕೂಡಿದ್ದುದು (ಅಂಪ್ರ. ೨-೬೨) ; ಸುತನೆಂಬ ಮೇಳದಿಂ ನಿನಗರ್ಕ್ಕಮೋಧಂಗೆ ಯುತ್ಪಿಯಂ ತೋಜೆ ಜಗನ್ಮತ ಮೋಡ ನನ್ನಿಯಾದುದು ಸುತಂಗೆ ಕಥವೇಲ್ಪರೆಂಬ ನಾಲ್ನುಡಿ ಜಗದೊಳ್ (ಅಂಪ್ರ. ೬-೦೨). ೧೦. ಸಮವಾದುದು ; ಸಾಟಿ ; ಸಮಜೋಡಿ : ಅಲಸಿಲವೆಲವೊ ಮತ್ಪುರವಮದೇಂ ದಕ್ಷಮಖವಿಲಾಲೆಯೋ ನಿನ್ನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕೆಮ್ಮಯ ರಣಂ ಳೋಳವಿದೆ ಕೊಳ್ಳಾದೊಡನಿತೆ ಮಾಮತ್ಕೈಟುಪಾಣಿಂ ಪಿಳಿನೆಸೆಯಲು (ಕಬ್ಬ. ೪೩-೪೬) ; ತಪ್ಪಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿ 'ಕತ್ತಿಡಿ' ಎಂಬ ಮೇಳದ ಮಾತಿದೆ (ಮುಖ್ಯಕ್ರ. ೦೫೮). ೧೧. ಸ್ಪರ್ಧೆ ; ಸೆಣಸಾಟ : ಘನ ಕುಮಾರಕ ದೊಡ್ಡೆಗರ ಸದ್ಗುಣದ ಗರ್ವಿತತನವಟು ನಮ್ಮೊಡನೆಯೇ ನೋಡಿಲ್ಲಿ ಮೇಳವ ಸಾರು ಸಾರೆನುತ ಒಡಸೊಡನೆ ನಾರಾಚಸುಚಯವ ಗಡಣಿಸಿದರು (ಕುಚಾಕ್ರೋ. ೩-೩೩) : ನಿಲ್ಲು ಗುರುಸುತ . . . ಹುಲುಜೀವರಿಗೆ ಜವನಲ್ಲಿ ಮೇಳವ ಉಗುಳು ಪಂತದ್ಕೆ ಪದಿಸುತರ (ಕುಚಾಗ. ೦೦-೦೭). ೧೨. (ಆಲಂ) ಅಳು; ರೋದನ: ಆಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ಇಷ್ಟು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಡುತ್ತಿರುತ್ತಾಳೆ, ಮೇಳ ಪುರುವಾದರೆ ಮಾತ್ರ ಎಲ್ಲಿಸೋದು ಕಷ್ಟ (೧೨೭) ೧೩. [ಸಂಗೀತ]

ಸ್ವರಗಳ ಮೊದಾಣಿಕೆ : ಸ್ವರಗ್ರಾಮ : ಸ್ವರಮೈತ್ರಿ : ತಾಳದಿಂ ಮೇಳದೆ ಪಾಡುವರ್ ಪದದು ಪಾಡುವರ್ಗುಂ ನೆತ್ತವಾದುಮರ್ (೫೪೦. ೪-೧೩) : ವ್ಯಾಜೀನಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರು ಏಳಿಕೆಯ ಮತ್ತು ಇಳುವರಿಯ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ, ಮತ್ತಾವ ನಿಯಂಥನೆಗೂ ಒಳಪಡಿಸದೆ. ಆ ಸ್ವರಜೋಡಣೆಯನ್ನು 'ಮೇಳ' ಎಂದು ಕರೆದರು (ಸಂಗೀತ. ೪೬) ; ಅದರಿಂದ ಮೂಯಾಮಳಗೌಳ ಎರಡಿರಡು ಶ್ರುತಿಗಳ ಮೇಳದಿಂದ . . . ಆರಂಭಿಸುವುದು ಸುಲಭ (ಪಂಚಮ. ೦೦೩). ೧೪. = ಮೇಡ್ಡ : 'ಮೇಳಕಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಮೇಳದವರು = (ಶುಭಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ) ಓಲಗವನ್ನು ಊದುವವರು ; ವಾದ್ಯದವರು : ಮೇಳದವರು ಬರುವವರಿಗೆ ಮದುಮೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಲಸವೂ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (೧೮೨). ಮೇಳವಾದು = ೧. ಜೊತೆಗೊಳಿಸು : ಸೇರಿಸು : ಸ್ವಪಕ್ಷಂಗಳ ವಿಜಯಕವಾದ ಆದರ ಪಸ್ತೂ. ಪದ್ಯರಚನೆಯ ಅಗತ್ಯವನ್ನೂ ಮೇಳ ಮಾಡಿ ಇಂಥ ಗ್ರಂಥಕಾರರು . . . ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ ಎನ್ನಲು ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ (ಶಾಕ. ೩೩). ೨. ಓಲಗವನ್ನು ಊದು : ಇನ್ನು ಪಾಸ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಶುರು ಮಾಡಬೇಕು ಮೇಳ ಮಾತಲು ಹೇಳಿ (೧೩೨). ೩. ಜೋರಾಗಿ ಅಳು : ರೋದಿಸು : ಬಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಗು ಮೇಳ ಮಾಡತೊಡಗಿತು (೧೩೨). ಮೇಳವಾಗು = ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧವಾಗು : ತೋಳುಬಲಕಿದಿರಿಲ್ಲ ಜಿಸುಗುನೃಪಾಲಸಲಸೋ ಕರ್ಣ ಘಡಘಡ ಮೇಳವಾದರೆ ಮೊಗೆವೆನರುಣಾಂಬುವನು ವಿಷ್ಣುಡಲ (ಭಾಷ್ಯಪ್ರಕ್ರಿ. ೧೩-೨೩). [ಸಂ.]

ಮೇಲಂಕ ' ಮೇಲಂಕಣ್ಣ ' ನೋ.

ಮೇಲಂಕಣ್ಣ, ಮೇಲಂಕ, ಮೇಲಕ್ಕ(ನಾ)· ಕೆರೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದ ತೂಬು: ಕಟ್ಟವದ ಕೊಳದ ಕೆಜಿಯ ಮೇಲಂಣಕ್ಕೆ ನಗರಯ 'ಜೋಗಿಸ ಹಳ್ಳದಿಂ ಬಡಗದಿಕ್ಕೆ ಗುಡಿಯಿಂ ತೆಂಕ ಕಂಬ ೨೦೦ . . . ಕೆಯ್ಯನು ಅಸಂದ್ಯಾರ್ಕ್ಕ ಕಾರಂಬರಂ ಮಹಾಜನಂಗಳು ಪ್ರತಿಪಾಳಿಯವರು (೫೪. VI, ೪೭೩ಯ. ೫೯-೨; 1225 ?) : ಆ ಕೆಜಿಗಳ ಮೇಲಂಣ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸಂಗಳಿಗವು . . . ಹದಿಕೆಯ ಬಿಟ್ಟು ತೆಱುವರು (೫೪. XII, ೫೯೫ಯ. ೨-೬೬; 1961) : ಮೇಲಕ್ಕವೆಂದರೆ ಕೆರೆಯ ತೂಬು. ಇದನ್ನೆ ಮೇಲಂಕವೆಂದೂ ಮೇಲಂಣವೆಂದೂ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರೆದಿರುವರು (ಸಂಣಾಕ. ೨೦೦).

ಮೇಲಂಕ : ಮಾತಗವುಡನು ತಾನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಕೆಜಿಯ ಮೇಲಂಕಕ್ಕೆ ವರ್ಮಂಪ್ರತಿ . . . ಕಪ್ಪ ೧೩೧ನು ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕಕಾರಂಬರಂ ನಡವಂತಾಗಿ ಕಾರುಣ್ಯವಿಡೆಯಮು ಕೊಟ್ಟರಿ (೫೪. VI, ೪೭೩ಯ. ೬೪-೨ ; 1225 ?). **ಮೇಲಕ್ಕ** : ಮುನದಿಂದಿಕ್ಕಿಸಿದನೆಸೆವಿನಂ ಮೇಲುಕ್ಕಮಹೀ ಕೆಜಿಗೆ ರಾಜಮಾಂಧಾತನ್ನವಂ ಬಿತ್ತುವಟ್ಟಮಂ ಮೇಲಕ್ಕಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟುರಿ (ಕ್ಯಾಶಿ. ೦೪೨೯, ೦೨-೬: 1062) ; ಮೇಲಕ್ಕ :— ಮೇಲಕ್ಕವೆಂದರೆ ಕೆರೆಯ ತೂಬು (ಸಂಣಾಕ. ೨೦೦). [ಮೇಲ್[1] + ಅಂಕಣ್ಣ (p ← ತದಿ. ಅಜ್ಞಾಣವ್ = ಕೊಳಾಯಿ, ತೂಬು)]

ಮೇಲಂಕಣ್ಣ (ನಾ)·· ಸ್ಪರ್ಧೆಯಿಂದ ನಡೆಯುವ ಯುದ್ಧ : ಗಣನೆ ಬಿಲ್ಲದು ಮತ್ತೆ ಮೇಲಂಕಣದ ಘಾರಣೆ ನೂಕಿತೆಲವೋ ರಣದ ವಾರ್ತೆಯು ದೇಸನುತ ಜಸವೆಲ್ಲ ಗಮಜಿಸಿ (ಭಾಷ್ಯಕ. ೩-೩) : ಕದನವಿಜಯದ ಛಂಗಿ ತಲೆಗೇಜಿದಾದೊ ಮೇಲಂಕಣದೊಡವುಟ್ಟಿದ ನೆಶ್ಚರುಗುಡಿಂ ನಿನ್ನೊಡನೆಸಗೆ ಮಾತೇನು (ಭಾಷ್ಯಗ. ೦೨-೩೬).

[ಮೇಲು[1] (< ಮೇಲ್[1]) + ಅಂಕ್ಕ + ಣ್ಣ[1] (< ಕಳ್[3])]

ಮೇಲಂಕವಣಿ (ನಾ)· ಕುಮರೆಯ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಅಪರ ಜೀನಿಗೆ ಅಳವಡಿಸುವ ಉತ್ಪ್ರಮವಾವ ಬಳಿ : ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರಿಕಾಪ್ಪೆ : ಪೊನೆರಳ್ ಸಾಸಿರಂತ್ಪಶ್ರಣಿ ಮೇಲಂಕವಣಿಯು ಮಣಿಯು ಪರ್ಯಾಣದಿಂ ತೊರ್ಕೈವೆತ್ತೆಯ್ತರೆ (೫೪. XI. ಜಾವಶ. ೨೫-೪೨: 1124)·

[ಮೇಲ್[1] + ಅಂಕವ್ಣ್[1]]

ಮೇಲಂಗಿ (ನಾ)· ಒಳಅಂಗಿಯ ಮೇಲೆ ಧರಿಸುವ ಮತ್ತೊಂದು ಅಂಗಿ : ಬೆಳ್ಳಿಯ ಪದಕಟ್ಟು —— ನೀಲಿಯ ಮೇಲಂಗಿ . . . ಒಂದು ಧರಿಕೆಯು ನಡುವಿನಲ್ಲಿ ನೇಣಾಡುತ್ತಿದೆ (೧೮೫೪. ೦) ; ನನ್ನ ಬಳಿ ಮೇಲಂಗಿಯು ಇದ್ದಿರಲಿಲ್ಲ (ಪಾಶಾಕ್ಕ. ೪೯).

[ಮೇಲು[2] (< ಮೇಲ್[2]) + ಅಂಗ್ಗಿ]

ಮೇಲಂತಸ್ತು (ನಾ)·· ಮೇಲಿನ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ; ಮಹಡಿ : ಪುಂದಿಸದ ಮೇಲಂತಸ್ತಿನೊಳ್ ನಿಂತಿದ್ದ ಕುಸುಮಲತೆಯು ಯಾ ಪೊರುಜು ತನ್ನ ಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಬರುವನು (ಶೌಚಿ. ೪೪೦-೩); ಸ್ವಲ್ಪ ಸಮಾಜದಲ್ಲೇ ಗೋಪುರವನ್ನೂ ಏರಿ ಮೇಲಂತಸ್ತಿನ ಕಟಕಿಯ ಹತ್ತಿರ ನಿಂತನು (ಪಾಚಿ ೪೬). [ಮೇಲು[1] (< ಮೇಲ್[1]) + ಅಂತಸ್ತು]

ಮೇಲಕ, ಮೇಳಕ (ನಾ). ೧. ಸೇರುವಿಕೆ : ಕೂಡುವಿಕೆ : ಕೂಟ. ೨. ಸಭೆ ; ಸಮಿತಿ. **ಮೇಳಕ** : ೧. "ಸಂಸರ್ಗಂ ಮೇಳಕಂ" (ಪಾಲ್ಕುರಿ. ೦೦೩-೦೩) : "ಮೇಳಕಃ, ಸಂಗಃ, ಸಂಗಮಃ— ೩. ಕೂಡಿಕೆ. ಸಂಗಿತಿ" (ಸಾಜ್ಞಾಂ. ೩೩೩) [ಸಂ.]

ಮೇಲಕ್ಕ 'ಮೇಲಂಕಣ್ಣ' ನೋ.

ಮೇಲಕ್ಕಿ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಅಕ್ಕಿ : ಶ್ರೇಷ್ಠವರ್ಗದ ಅಕ್ಕಿ : ತುಪ್ಪಮುಂ ಸೊಲ್ಲಗದುಂ ಎಂದಿಂಗಮಿಲ್ಲ ಕಂಳ್ಗೀಳ್ಪುಳ್ಳ ಮೇಲಕ್ಕ (೫೪. IV, ಶಾಸಂಣಾ. ೧೩-೦೦ ; ಸು. ೯೦೦ ?). [ಮೇಲ್[2] + ಅಕ್ಕಿ[1]]

ಮೇಲಚ್ಚು[1] (ನಾ). ಒಟ್ಟಾಗಿ ಮುದ್ರಿತವಾದ ಲೇಖನ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಮುದ್ರಣಮಾಡಿದ ಭಾಗ : ನನ್ನ ಲೇಖನದ ಇಪ್ಪತ್ತು ಮೇಲಚ್ಚುಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡಿ (೧೮೨).

[ಮೇಲು[1] (< ಮೇಲ್[1]) + ಅಚ್ಚು[1]]

ಮೇಲಚ್ಚು[2] (ನಾ). ಗಾಡಿ ಅಥವಾ ರಥದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಚ್ಚು. — ಇರಚಿ : ಉರಗನಾಳದ ಹೊರಚಿ ಸವಸವಿರದ ಕುಳಿಗುಣಿಯಿಸುಗಳು ಕಾವೇಡು ಮಂಡಿ ತೊಂಬತ್ತುವೊಂದು ಪಸ್ಯದರ್ಥವದು ಪರಿಯ ಸೊಗನ ದಣಿತು ಸಂಪ್ರಿಗೆ ಸರಿಯೆನಿಪ ಮೇಲಚ್ಚು ಮಂಗಳತರವೆನಿಪ ನವರತ್ನ ರಚನೆಯು ಚಿತ್ರರಥವೆಂದ (ಭಾಷ್ಯಕ. ೬-೩೪). [ಮೇಲ್[1] + ಅಚ್ಚು[2]]

ಮೇಲಟ್ಟು (ನಾ). ೧. (ಅಲಮಾರಿನ) ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಪಲಗೆ ಅಥವಾ ಬಡು : (ಕಣಾಗ್ಯ. ೦೦). ೨. ಮೇಲುಮಾಳಿಗೆ ; ಉಪ್ಪರಿಗೆ ; ಮಹಡಿ : ಮೂರುಮನೆ ಮೇಲಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಮೆರವಣಿಗೆಯನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿ ಮಾಡಿಸಿದೆ (ಶಾಕಶ. ೬೬-೦೨) ; ಮೇಲಟ್ಟದ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ದೀಪ ಹಚ್ಚಿ ಇಬ್ಬರೂ ಕುಳಿತರು (೪೫೪. ೨೦೦). [ಮೇಲು[1] (< ಮೇಲ್[1])+ಅಟ್ಟ[1]]

ಮೇಲಣ ' ಮೇಲ್[1] ' ಪರಾ.

ಮೇಲಧಿಕಾರ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಧಿಕಾರ ; ವಿಶೇಷವಾದ ಅಧಿಕಾರ : ಸೆಂಟ್ರಲ್‌ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಮೇಲಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಲ್ಲದೆ ಪೇಟೆಗೆ ಅನೇಕವೇಳೆ ಕೆಲಸ ಸಡಿಯವಾಗುವುದು (೫೪೪. ೦೯೦).

[ಮೇಲು[1] (< ಮೇಲ್[1]) + ಅಧಿಕಾರ]

ಮೇಲಧಿಕಾರಿ (ನಾ)· ಮೇಲ್ಕಟ್ಟದ ಹುದ್ದೆಯಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅವರು ಮೇಲಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ ಇರುವ ಆಫೀಸಿನಲ್ಲೇ ದುಡಿಯುವ ಪ್ರಸಂಗ (ಪಾಕ್ಕ. ೦೯೯) ; ಹೊಸಲು ಮೇಲಧಿಕಾರಿ ಸಲೆ ತಿದ್ದಿಕೊಳುವುದು ತನ್ನ ಜಾರಿತ್ರಪನಂತೆ (ಸಂಣಾಕ. ೨೦೯-೬).

[ಮೇಲು[1] (< ಮೇಲ್[1]) + ಅಧಿಕಾರಿ[1]]

ಮೇಲಣ, ಮೇಳಣ (ನಾ)· ಒಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರುವಿಕೆ : ಕಲೆಯುವಿಕೆ. **ಮೇಳಣ** : ಹೊಂದಿದರೆ ಮೇಣರದುಮಸ್ಯಗಳಂದವರ ಗುಣಮೇಳಣಂ

ಒಳಸಂದಿರಲ್ಕೇಗಾಯ್ವುವಕೆ ಗುಣಾಂತರವ್ಯಾಪ್ತಿ (ಏಪೇಶ. ೩–೨೬) ; ಪೈರಾಗ್ಯ ಕಾರುಣ್ಯಮೇಳನವೆ ಧೀರತರ ಹೋರುದಾತ್ಮತೆಯಿಂದ (ಪುಂಕಾಶ. ೩೭೪). [ಸಂ.]

ಮೇಲರ್ಜಿ (ನಾ). ಕೆಳಗಿನ ಅಧಿಕಾರಿ ಅಥವಾ ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನವು ನೀಡಿದ ತೀರ್ಪಿನ ಪುನಃಪರಿಶೀಲನೆಗಾಗಿ ಮೇಲಿನ ಅಧಿಕಾರಿ ಅಥವಾ ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಮನವಿಪತ್ರ,– ಅಪೀಲು : ಮೇಲರ್ಜಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಕೀಲರು ಏನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ತಿಳಿಸು (ಪುಕರು. ೨೦೬). [ಮೇಲ್ಮು (< ಮೇಲ್) + ಅರ್ಜಿ]

ಮೇಲಾಜಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ತಿಳಿ ; ಶುಭವಾದುದನ್ನು ಅರಿ : ಮೇಲಜಿಯುದೀ ಮಗಂಗೀ ಬಾಲೆಯನೀವುದೆ (ಪಭಾಪು. ೬-೭೬). ೨. ಸರಿಯಾದುದನ್ನು ಗ್ರಹಿಸು ; ಔಚಿತ್ಯವನ್ನು ಅರಿ : ಬಾಲ್ಮದೊಳ್ ಮೇಲಜಿಯದೆ ಮಲದಿಂ ಮೂತ್ರದಿಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮದಿಂ ತೊದ್ದುನಾರೇದೇಸುಮಂ ಭಾವಿಸದೆ . . . ಚರಿಸಿದೆನು (ಕಬಾಕ. ೪) ; ಆ ಲಲಿತಾಂಗಿಯ ನಡಮೆಯ ನೇಕಜ ಮೇಲಜಿಯದೆ ಪುಟ್ಟಿಸಿದನೊ (ಭಾಶಾಹಾ. ೬-೨೨) : ಮೇಲಜಿಯುವ ಧಿಕರೊಳು ಕಾಳಗವ ತೊಡಗಿದರೆ ಬಾಳುವೆಯು ಕಿಟ್ಟು ಬಿಡವಕ್ಕು ದೆಸದಾದ ಜೀಳಿಸಂತಕ್ಕು (ಪಪಗಾ. ೬೪೦). [ಮೇಲ್ + ಅಜಿ]

ಮೇಲಜಿಕೆ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ : ಆಗಳವರೊಳೊರ್ವಂ ಮೇಲಜಿಕೆಯ ಕೈದುಕಾಱರ ಬೀರಂ ಪುಷ್ಕಲಂ . . . ರಕ್ಕಸವಡೆದುಸಿದಿರ್ಚಿ ಬಾರಿಸದೆ ಬೆಂಗೊಟ್ಟನಾದೊಡೆ ಪಟುವಾತಂ ಪಟುವ ಕೂಟನೊಂದು ಗತಿ ತಪ್ಪೊಳಕ್ಕೆ ಎಂದು ಪುಣ್ದಂ (ಜಾಪಾಕ್ಷ. ೦೦೦-೨೬). [ಮೇಲ್ + ಅಜಿಕೆ]

ಮೇಲಾಟ (ನಾ). ೧. ಸ್ಪರ್ಧೆ : ಪುರುಷು : ಪೈಪೋಟಿ : ಪರೀಕ್ಷೆಯು ಇನ್ನೊಂದು ತಿಂಗಳು ಮುಂದಿದೆಯೆನ್ನುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಕಾಲೇಜಿನ ಚರ್ಚಾ ಸಂಘದ ಮೇಲಾಟಗಳು ಬಂದವು (ಸಮಚಿ. ೦೫೪) ; ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ, ಬದುಕಬೇಡವೆಂಬ ಬದುಕಿಯ ಬೇಗಮಸ್ಸ ಬಡವರು ಕಮ್ಮ ಶ್ರಮವನ್ನು ಮಾರಲು ಮೇಲಾಟ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವಲ್ಲಿ (ಪಾಚಾಪ. ೦೨೨). ೨. ಹಪ್ಯಾಸ ; ಉಪಮೃತ್ಯಿ : ರಂಗಪ್ಪನಿಗೆ ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಆದಾಯವೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಕಟ್ಟಾಳ್ಕು ಕೇವಲ ಒಂದು ಮೇಲಾಟವಾಗಿತ್ತೇ ಹೊರತು ಜೀವನೋಪಾಯ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಚಮಾ. ೪೯). [ಮೇಲ್ + ಆಟ]

ಮೇಲಾಟಗಾರ (ನಾ). ಸ್ಪರ್ಧಿಸುವವನು ; ಸ್ಪರ್ಧಾಗಾರ : ಇದರಿಂದ ಉತ್ಪಾದನೆಯನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸಬೇಕು ಅಥವಾ ಇತರ ಮೇಲಾಟಗಾರರನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಬೇಕು (ಪಾಚಾಪ. ೦೩೦). [ಮೇಲಾಟ + –ಗಾರ (< –ಕಾಱ)]

ಮೇಲಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಗ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡು. – ಸುತ್ತು. – ತಿರುಗು : ಪೋರಾಡುವ ತುಂಬಿಗಳಿಂಚರಮಂ ಲಾಲಿಸುತ್ತಲರ್ಗೆ ಆವಳಸಂಚರಮಂ ಬಿಡಿಸುತ್ತುಂ ಚಾಂಪೇಯಾದ ಮುಗುಳ್ಗಂ ಟಿದಾಡುತ್ತುಂ (ಜಾಪ್ರಚ. ೦-೩೨). ೨. ಸ್ಪರ್ಧಿಸು ; ಪೈಪೋಟಿ ನಡೆಸು ; ಪುರುಡಿಸು : ಕೂಗಿ, ನಾವೆಲ್ಲಾ, ದೀಗಿ, ಬೀಡಲ್ಲಾ ಓಲಾಡಿ- ಲೂರೆಲ್ಲ. ಮೇಲಾಡಿ ಹಸ್ಯಗಾಡಲ್ಲಾ, ಸೋಲು ನಮಗಿಷ್ಟಿಲ್ಲ. ಗೆಲವೆ ಇನ್ನೆಲ್ಲಾ ! (ಹೊಂಗಳು. ೩೩-೦೩) ; ಭಾರತದ ಸರಕುಗಳನ್ನು ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಆ ವಿದೇಶಗಳವರು ಮೇಲಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಜಾಕವ. ೪೭೯) ; ಎನ್ನ ಮೇಲಾಡಿ ಶ್ರೀಗಂಗೀಸ ಕಂದಿ ಎನ್ನ ತಪ್ಪೀಸು ಕಂಡಿ (ಮಲ್ಲಗೆ. ೨೦). [ಮೇಲ್ + ಆಡು]

ಮೇಲಾಪ, ಮೇಳಾಪ (ನಾ). ೧. ಜೊತೆಯಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವುದು : ಜೋಡಣೆ ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಇದು ಮಹಾಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಮೇಲಾ [ಪಾಣಾ. ಳಾ]ಪವಲಿ ಕುರುಪಾಂಡವರು ಸದ್ಮೂತದಲಿ ರಮಿಸುವ ರೀಸು ಹೊಲ್ಲೆಹವೆಂದಸಂಧ್ಯಪ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೦೨-೭೬); ಆ ತರುಣರಿರ್ವರುಂ ಮಧುರವೀಣೆಗಳ ಮೇಲಾ[ಪಾಣಾ. ಳಾ]ಪದಾಲಾಪಂಗಳ ಗೀತದೊಳ್ . . . ಪಾಡುವರ್ದ್ರವನಗರೀನಿಕೇತನ ಶ್ರೀವತಿಯ ಚಾರಿತ್ರವಮಪ್ಪ ಥಾಮಾಯಣವನಸುದಿನದೊಳು (ಕೃಬಾಣಾ. ೦೯-೭೭). ೨. ಮಿಲನ ; ಕೂಟ ; ಸಂಭೋಗ : ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸರತಿಸಮುತ್ಥಾಪ್ಯಾಪಾರಂ ತಾನದಲ್ತೆ ಶೃಂಗಾರಂ ಮೇಲಾ [ಪಾಣಾ. ಳಾ] ಪದಿನಗಲ್ಕೆಯುಂ ಸುನಿರೂಪಿತಸಂಭೋಗವಿಪ್ರಲಂಭ ಸಮೂಹ್ಯಂ (ಶಾಬ್ಯಾಶ. ೭೪೪). ೩. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಸಕಳದಳ ಮೇಲಾ[ಪಾಣಾ. ಳಾ]ಪದರಿ . . . ಕುರುವರಿಯುಂತ ರಾಜಪ್ರಕರ ನೆರೆದುಮಾ (ಕುಪ್ಯಾಸ. ೬-೪). **ಮೇಳಾಪ** : ೧. ಜಂಗಮದ ನುಡಿಗಡಣದ ಮೇಳಾಪವದೆಂತಿರಯೇಕಯ್ಯ ಎಂದೊಡೆ ಪ್ರಚ್ಛನ್ನವಾಗಿ ಲೋಕಕ್ಕೆ ತೋಜೀ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಅವ್ಯಕ್ತನಾಗಿರಬೇಕು (ಪಪ್ರಚ. ೫೫-೦೨). ೨. ಸಹಿಸುತ ಸಂಕಲ್ಪ ಸಾಧನಗತಿಯು ಮೇಳಾಪದಲಿ ನೆಜೀ ನಿಶ್ಚಿತವ ಮಾಡಿ ಮನಸ್ಸಿನೇಕೋಭಾವ ನಿಷ್ಠೆಯಲಿ . . . ಸುಜ್ಞಾನಿ ನಿರಹಂಕಾರರೊಪ್ಪಿದರು (ಶ್ರಶಾಂ. ೬-೦೬). ೩. ಯುದ್ಧಿಷ್ಠಿರಾದಿಗಳಾಳ ಮೇಳಾಪದಲಿ ಹೊಕ್ಕರು ಕಾಳೆಗದ ಒಳನ (ಕುಪ್ಯಾಕರ್ಣ. ೪-೨೪). ೪. ಸಹವಾಸ ; ಸಖ್ಯ ; ಸ್ನೇಹ : ಒಂದಜ ಮೋಜೆಯನೊಂದು ಪುಂಸಿ ನೋಡಿ ಪುತ್ತೊಚ್ಚಿ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಕಚ್ಚಿಯಾಡಿ ಹೋದಂತಾಯಿತ್ತು ನೋಡಿರೇ ಕಲಿಯುಗದೊಳಗಣ ಮೇಳಾಪ (ಅಪಮಂ. ೭೩-೪೦೬) ; ಗೋಪರ ವಂಗಡದ ಮೇಳಾಪದಲಿ ಮೂಜಗದ ಮೊನಿಸುತ . . . ನಿಂದಿರೆ (ಅಶಾಪ. ೦೦-೩೩-೨೬); ಧವಿಪ್ರಜದ ಮೇಳಾಪಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾದನೊ (ಪ್ರಚಿ. ೭೦-೨೪). ೫. ಸಭೆ ; ನೆರವಿ ; ಸಮಿತಿ : ಸಮಸ್ತ ಮೇಳಾಪದ ಚಿಚ್ಚಗೋಷ್ಠಿಯ ಭಂಡರಲ್ಲರು ಬಲ್ಲರೆ ಹೇಳಿರೆ (ಅಪಮಂ. ೭೦-೩೨೯). ೬. ಸಂಬಂಧ ; ನಂಟು : ನರನ ಮಾರಂಕದ ಮಹೇಂದ್ರಗೆ ಚರಣಪುಂಗ ಬೆನ್ನಪಲಿ ಬವರದೊಳಿರಿದಲ್ಕೆ ಭೀಷ್ಮಾದಿಗಳಿಗೀ ರಣದ ಮೇಳಾಪ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೨೦-೩೩). [ಸಂ.]

ಮೇಲಾಪಕ ಮೇಳಾಪಕ (ನಾ). ೧. = ಮೇಲಾಪ ೧ : ಅದಲ್ ಜಾಪ್ಯೈದಚ್ಯಾಯಾನುಕಾರಿಯಪ್ಪ ಮಸ್ಯಾನವರ್ಣಾಪ್ರಸರಮೇಲಾಪಕ[ಪಾಣಾ. ಮೇಳಾಪ] ವೈಚಿತ್ರ್ಯಮಂ ಚಿತ್ರಕಳಾವಿಶಾರದಂ ಪರಿಭಾವಿಸುತ್ತುಂ (ಪಂಕ್ರತು. ೪-೩೦ ಪ). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಗೀತಪ್ರಾರಂಭ ಮತ್ತು ಗೀತದೇಹಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಗೀತಪ್ರಾರಂಭ ಮತ್ತು ಪದೇಪದೇ ಪುನರುಕ್ತವಾಗುವ ಭಾಗವನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವ ಹಾಡಿನ ಭಾಗ : ಉದ್ಗ್ರಾಹ ಧ್ರುವಗಳೆರಡನ್ನೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರಬಂಧದ ಎರಡನೆಯ ಭಾಗವು ಮೇಲಾಪಕವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಸಚಪ್ರ. ೮೦). ೩. ಮೃದಂಗ ಮೊದಲಾದ ಅವನದ್ಧವಾದ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ವಿರ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ವಾದ್ಯಪ್ರಬಂಧ. **ಮೇಳಾಪಕ** : ೧. ಸುವತೀರತ್ನ ಕರೀಂದ್ರರತ್ನಹಯರತ್ನಾನೀಕ ರತ್ನಾದಿರತ್ನದ ಮೇಳಾಪಕದಿಂದ . . . ಆ ನಗರಿ . . . ರತ್ನಾಕರಲಕ್ಷ್ಮಿಪೋಲ್ ನೃಪವರಂ ಬರ್ಪಾಗಳೇನೊಪ್ಪತೋ (ಶಾದಂಪು. ೧೭೬) ; ಈ ನೃಪರತ್ನವಾಕಗನುರೂಪಂ ರತ್ನ ಮೇಳಾಪಕಂ ಪೊರೆವೆತ್ತಿರ್ಪುಂ (ಕಂಶಾಪ್ರ. ೪-೧೬). ೨. ಮೇಳಾಪಕಮೆಸೊಡನೆ ದೇಶಾಖ್ಯಪದ್ಧತಿಯನಳವಡಿರಿಸಿಯನಾಕುರವ ವೈಖರಿಯ ಲೀಲೆಯಂ . . . ಕೂಟಮಾನಮನಸಿವ ಬೈಗೆಯನೆಕ್ಕಿ ಬಾಜಿಸುವ ಮದ್ದಳಿಗನಂ ಮನ್ನಿಸುತ್ತುಂ (ಪಂಭಾ. ೩-೩೦). ೩. = ಮೇಲಾಪ ೩ : ಪರಿಜನವುಂ ಕೀರ್ತಿನೆಯೂಗಿರೆ ಸಭೆ ಪೋಲ್ತತ್ತು ರತ್ನಮೇಳಾಪಕವುಂ (ಪಂಜಾಪ್ರ. ೬-೭೩). ೪. = ಮೇಲಾಪ ೫ : ಆಸ್ಥಾನಮಂಟಪದೊಳೋಲಗಂಗೊಟ್ಟು ವೀರಸೊಳ್ಳಂ ವೀರಮೇಳಾಪಕದೊಳಿರ್ದ್ದಂ (ಕೌಇ. XX. ೪೯-೨೬ ; ೧೦೭೬). [ಸಂ.]

ಮೇಲಾಪಿಸು, ಮೇಳಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡಿಸು ; ಜೋಡಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು : (೬). ೨. ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು ; ಅಣಿಮಾಡು : (೬).

ಮೇಳಾಪಿಸು : ೨. ವಿಷಮವೀರನು ರಥವ ಮೇಳಾಪಿಸುವ ಮುನ್ನವೆ ಹರಿವನೆನೆ ಸೈರಿಸಿದ ಬಳಿಕೀ ಕರ್ಣ ಕೈಕೊಂಬುವೆ ಕ್ರಿಯೆಂಬವ (ಕುಣ್ಕಥೆ. ೫೬-೦೯); ರಥವ ಮೇಳಾಪಿಸೆನುು ಪೇಳಿಸಿದರು ಸಾರಥಿಗಳು ರಥವಾಜಿಗಳನು (ಕಬಕ್ರತಾಂ. ೨೦-೦೬೦). · [ಮೇಳಾಪ + — ಇಸ್ಯು]

ಮೇಲಾಯ್ಸು₁ (ನಾ)· (ಶರೀರದ) ಮೇಲ್ಭಾಗ : ಎದೆಯು ಕಡೆ ಅಗಲವಾಗಿ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಸೊಬದವರೆಗೂ ಸ್ಥೂಲವಾಗುತ್ತಾ ಬಂದಿರುವ ಮೇಲಾಯು (೧೮೩೮· ೭೭). [ಮೇಲು₁ (< ಮೇಲ್₁) + ಅಯ್ಸು₁]

ಮೇಲಾಯ್ಸು₂, ಮೇಲ್ಲಾಯ (ನಾ)· ೧. ಹೆಚ್ಚಿನ ಆದಾಯ,-ಸಂಪಾದನೆ: ಮೂ[ಜೆ]ಱೆ ಮೇಲಾಯದಿಂದ ಕಾಣಿಕೆ ಹೊಂನು ಸಹವಾಗಿ (ಶಾಖಾ· ಕಾಪರಿ· ೩೭೭-೧೮; 1397). ೨. = ಮೇಲ್ತೆರಿಗೆ : ಪರಸಂವತ್ಸರದ ಪೈಶಾಖ ಶು ೫ಲು ಮೇಲಾಯದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಪುನ ಬಪಪ (೨೪· V (R), ೩೮೫. ೨೫೮-೩ ; ೫· 178೫೫ ೫೫). **ಮೇಲ್ಲಾಯ** : ೨. ಮೇಲ್ಲಾಯದಿಂದ ಕಾಟಿ ಗ ೧ (ಪ್ರಕಂ· ೦೯೭೪, ೫೬-೨೩; 1394).

[ಮೇಲ್₁ + ಆಯ್ಸು₂]

ಮೇಲಾರಯ್ಕೆ· ಮೇಲಾರ್ಪಿಕೆ (ನಾ)· ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ : ಬೇಬಿರೇಪಿ : ತರುಣ ಕೇಳ್ಕ ತುರಗಮೇಧಾಧ್ವರದ ಮೇಲಾರಯ್ಕೆ [ಜಾಕಾಂ· ಮೇಲಾರ್ಪಿಕೆ] ನಡೆಮುದು (೫೩೦೫· ೦-೭-೨೪); ನಿನ್ನಂ ಕಳುಹುವಂದು ಹುಯದ ಮೇಲಾರಯ್ಕೆ [ಜಾಕಾಂ· ೈಕ್ಕಗನ್ನನಟ್ಟಿದನಲಾ ಪಿತನು (೫ಬಜಾ· ೦೨-೦೦)· **ಮೇಲಾರ್ಪಿಕೆ** : ಬೀಳುವಾಯುಧವನು ನಿವಾರಿಪ ಕೋಲದೊಂದು ಪದಾತಿ ಹಯ ಶುಂಡಾಲ ರಥಕೊಂದೊಂದು ಮೇಲಾರ್ಪಿಕೆಗೊಂದಂಬು (೫೩೦೫· ೭-೭-೦೦) ; ಅವರ ಮೇಲಾರ್ಪಿಕೆಗಾವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾರ್ಶ್ವದರಾಡುತಿಪರೀ ಭುವನವರಿ (೭೧೧೫· ೭-೭-೧೨) ; ದಾವುದನು . . . ಪ್ರತಾಪಿಂಗನ ಮೇಲಾರ್ಪಿಕೆಯಿಂದ್ದಿವ್ಯ ರಾಜಪುತ್ರವಳಿವ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಆದನ್ನು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡನು (೫೩೦೫· ೭೦).

[ಮೇಲು₁ (< ಮೇಲ್₁) + ಆರಯ್ಕೆ]

ಮೇಲಾರ್ಪಿಕೆ ' ಮೇಲಾರಯ್ಕೆ ' ನೋ.

ಮೇಲಾಳ್, `ಮೇಲಾಳು (ನಾ)ೃ ೧. ಕುದುರೆ, ಆನೆ, ರಥ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು : ಕೆನ್ದರ ಕೇತನುಂ ಎಜಿವಿಟ್ಟನುಂ ತಂಬದ ಕೇತನುಂ ಪರಿಚ್ಛೇ[ಚ್ಛೇ]ದಂಗೆಯ್ದು ಮೂವರುಂ ಮೇಲಾಳುಂ ಕುದುರೆಯುಂಪ[ಂ] ಕೊಸ್ದು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಸ್ದರ್ (೫೫·XVIII, ೦೬೨-೧; ೫೫೬); ಪರಪಕ್ಷಕ್ಷಯವಿಷರ್ಜು ಗಾಯಕ ಪುರಾಣಜ್ಞರ್ . . . ಕಾಲಂಬು ವೇಗಾಳರರ್ ದೊರೆಯೊಡ್ಡೋಲಗ ಪೊಪ್ಪುಗುು (೫೫೭೫೫· ೫೫); ಕುದುರೆಯುನೇಱುಪಾನೆಯುನೇಱಾ ತೇರೇಱಿಯಿರಿಗಾ ಬಂದು ಬಾನೆಡೆಗೆ ವದನವನೆತ್ತಿ ಕೈಮುಗಿವುತ ಜಯುಯೆಂದು ಚದುರ ಮೇಲಾಳ್ಗಳೊಪ್ಪಿದರು (೭೫೫· ೧೩-೨೩). **ಮೇಲಾಳು** : ೧. ಪೂತು ದುರಿಸು ಮೇಲಾಳು ಬಂದುದೆ ಅಕಟಿನುತ ಪಲುಮೊರೆದನಾ ದ್ರೋಣ (ಕುಣ್ಕಥೆ[ಗೆ]. ೦-೬೨); ಕಾಲಾಳ ಮೇಲಾಳ ಸಂದಣಿಯು ಸನ್ನಾಹದ . . . ಸಂಘಪುಂ ಕನ್ಕೆಸೆವುದು (೫೦೫· ೨೬-೬): ಕಾಲಾಳು ಮೇಲಾಳು ವೊಂಟಿಗಾಜಿರ ಚಾಲ ಬರುದಿನ ನಾಯಕರ ಸಾಲುಸಾಲೆಸೆದಿರೆ (೪೦೫೦· ೦೩-೧೩). ೨. ಅಗ್ರಗಣ್ಯ ; ಮುಖಂಡ : ನಾಯಕ ; ಮಾಧವ ಸೋಮಯಾಜಿ ಆ ಅಗ್ರಹಾರಗಳಗೆಲ್ಲ ಮೇಲಾಳು· ಅಲ್ಲವೆ ಗುರಿಕಾರನು (೫೫೦೫· ೬೪). [ಮೇಲ್₁ + ಆಳ್₂]

ಮೇಲಾಳಿಕೆ ' ಮೇಲಾಳ್ಕೆ ' ನೋ.

ಮೇಲಾಳು ' ಮೇಲಾಳ್ ' ನೋ.

ಮೇಲಾಳ್ಕೆ· ಮೇಲಾಳಿಕೆ (ನಾ)· ೧. ಮೇಲುಸ್ತುವಾರಿಯ ಅಧಿಕಾರ; ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯ ಕಾರ್ಯ : ಅವರಾಳ್ವ ಬಾಡಂಗಳೊಳೆಲ್ಲಂ ಮೇಲಾಳ್ಕೆಯುಂ ಕಿಱುದೆಜ್ಜೆಯುಮಿಲ್ಲ (೦೪· XI, ೫೪ಕು· ೬೪-೨೬; ೫೫೦); ಶ್ರೀವಜ್ಜಹಾ [ಸಾಪನ್ನಂ] ಮೂಕರಸರ್ಪ್ಪಗರಿಟಿನಾಡ ಮೇಲಾಳ್ಕೆಯಂ ದುಜ್ಜನಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟಪ್ರತಿಪಾಳನದಿನ್ನಮಾಳ್ಪಿರೆ (೪೨೫೫· XX, ೫೬-೬; 1040); ಬಂಧುರತರ ಬನವಾಸಿದೇಶಮಂ ಮೇಲಾಳ್ಕೆ ನಿರಂತರವಾಗಲ್ ಆಳ್ದನ್ . . . ದಣ್ಣನಾಥ ಮಹಾದೇವರಸಂ (೦೪· XVI. ೮೦-೩೦; 1152)· ೨. (ಮೂಲಆಸ್ತಿಗೆ ಚ್ಯುತಿಬಿರದಂತೆ ಇರುವ) ಫಲಾನುಭವದ ಹಕ್ಕು : ಕಲ[ಲ್ಲ]ಪಣದ ಮೇ[ಲಾ]ಳ್ಕೆ ಮುನ್ನೆಜಂ ಕಾಣಿಕೆಯಾಮುವಾಯ ಕಿಱುಕುಳಸಹಿತಂ ಸರ್ವ್ವಾಯಶುದ್ಧಿಯಾಗಿ . . . ಬಿಟ್ಟಿ (೦೪· XVI. ೪೦-೩೦; 1152). **ಮೇಲಾಳಿಕೆ** : ೧. ಶ್ರೀವಜ್ಜಹಾಮಣ್ಣಳೇಶ್ವರಂ ಕುಮಾರತ್ಕೈಲಪದೇವ[ರ್ಧಾ]ಮು ಮೇಲಾಳಿಕೆಯು ಭಾಗಿಯಬ್ಬರಸಿಯುಂ (೦೪· XXVII. ೬೩-೩೬; 1114); ಪೂರೊಡೆಯು ಮಹಾದೇವನ್ನನು ಬನಮೆ ಪನ್ನಿರ್ವ್ವರಿರದ ಮೇಲಾಳಿಕೆಯು ದಣ್ಣಾಯಕ್ಕ ಬೊಮ್ಮಯ್ಯ ಪ್ರ[ಮು]ವಿ ಕರಣಂಗಳ್ಗಂ ಈಶ್ವರದೇವಗಂ ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ದುು (೪೫· IV. ೦೩-೩೩; 1165). ೩. ಅಧಿನಾಯಕತ್ವ; ಅಧಿರಾಜತ್ವ : ಈ ಹೊಸ ವಿಜಯನಗರದ ದೊರೆಗಳ ಮೇಲಾಳಿಕೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡ ಆಳುಪರಲ್ಲಿ ವೀರಕುಲಭೀಬರದೇವನೇ ಮೊದಲಿಗನು (ಕುಳಾಣಾ· ೩೩).

[ಮೇಲ್₁ + ಆಳ್ಕೆ]

ಮೇಲಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಡು· — ಇರಿಸು· ೨. ಅಗ್ರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಧರಿಸು : ಗಂಗೆಯಂ ಹೊತ್ತ ಹರನೊಳ್ ಪುರುಡಿಸಿ ಶಿರೋಮಧ್ಯದೊಳಿರಿಸಿದ ಕುಂತಳಕಾಳಿಂದಿನದಿ ಹೊಜಸೂಸುಗುಮೆಂದು ಮೇಲಿಕ್ಕಿದ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯು ಶಿರೋಮಾಲೆಯೆಂಬ ಸುತ್ತೇರಿಯಿಂದೊಪರ್ದ ಕಾಳಿಮಜುಟಕಣಂಗಳಂತೆ ಸೊಸಲೊಳು ಕುನಿವ ನೀಳಾಳಕಂಗಳ (೦೫೬· ೨-೫೦). ೩. ಉನ್ನತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇರಿಸು : ಎತ್ತಿಹಿಡಿ ; ಎತ್ತಿ ಕಟ್ಟು : ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ತೊಕ್ಕಿಸಿ ಮಂಗಳ ಮೇಲಿಕ್ಕಿ ನೀವಿಂತೆಮ್ಮನಜುಂಟಜುದಕ್ಕಸಕ್ಕವನಾಡಿ ಮೊದಲಿಗೆ ಕೊಂಡೆ ಗುದ್ದಲಿಯು (೦೫೫· ೫೫-೦೪). ೪. ಮೇಲೆಬೀಳು ; ಮೇಲೆರಗು ; ಮುತ್ತು : ಒರಿದು ಅಗ್ರಹದಿಂದೆ ನೀನೆನ್ನ ಮೇಲಿಕ್ಕಿ ಒಲ್ದೆ ಸಾರೆಂದರೆ ಹೋಪೆ ಕಾಣಾ ಅಯ್ಯ (೫೫೬೫· ೫೬-೫೦ ; ೫೬೫· ೪.೦೬೪-೫೫೦ ನೋ): ಈತನಳವಿಯ ಕೆಡಿಸಿ ಮೇಲಿಕ್ಕಿದರು ಭೂಪಪ ಮೊನೆಯ ನಾಯಕರು (ಕುಣ್ಕಥೆ[ಗೆ]. ೬-೪೯) ; ಕೊಳ್ಕರಿಸುತುಗುವ ತನಿಗೆಂಡದಿಂಡಿಗಳ ಸಲೆ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಮೊಗೆವ ಪೆರ್ಗಜ್ಜುಗಳ ವಂಕೆ ಮೇಲಿಕ್ಕಿದುದು (೭೦೬೫· ೦೬-೦೨). ೫. ಮುಂದುವರಿದು ಮೇಲೇರಿ ಬರು : ಕುಮಾರರಾಮಗೆ ರತ್ನಿ ಬೇಳಾದಳಾ ರಾಮನವಳ ಮೇಲಿಕ್ಕುವಂತಾಗಬೇಕೆಂದಿಷ್ಟವೆಂದಾ ಲಲಿತಾಂಗಿ ಪೇಳಿದಳು (೪೨೫೫೫· ೫೬-೦೩) : ಪುರಜರ ಪಡಿ ಹೊಜಿದದ ಮುನ್ನ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಹರಿಸದೆ ಮೇಲಿಕ್ಕುವರು (೫೫೫೫· ೦೦-೦೫) ; ಮೇಲಿಕ್ಕಿದ ಹೆಣ್ಣು ಹಾಗವಡೆಯಂ ಕಂಬಾಳಾಪದ ಗಾಡಿಯುಜಿತು ತೂರಿಸಿ ಮೋಹವ ಕಾಣಿಸುವುದು ಪ್ರೌಢಲೋಲಾಕ್ಷಿಯರ ಘತವಲ್ಲ (೪೦೫೫· ೯·೦೫೬). ೬. ಅಪವಾದ, ನಿಂದೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊರಿಸು ; ದೋಷಾರೋಪಣೆ ಮಾಡು : ವಿಶ್ವಾಭಿಶಂಸನ = ಇಲ್ಲದ ಹೊಲ್ಲಪಂ ಮೇಲಿಕ್ಕಿ ನುಡಿಪ (೨೩೫೫· ೬).

[ಮೇಲ್₂ + ಇಕ್ಕು]

ಮೇಲಿಡು (ಕ್ರಿ)· ೧. = ಮೇಲಿಕ್ಕು ೧ : ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳು ಪುಸ್ತಕ, ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪಾಳುಮಾಡದಂತೆ ಮೇಲಿಡಬೇಕು (೫೫೨). ೨. = ಮೇಲಿಕ್ಕು ೩ : ಒಂದು ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಪೂಜಿಸಿದ ಜನವೇ ಒಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕೆಳದೂಡಲು ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ (೫೫೨). ೩. = ಮೇಲಿಕ್ಕು ೬ : ಮಕ್ಕಳೊಳಗೆ ಪುಂಡ ಮನೆಮನೆಗಳ ಹೊಕ್ಕು ಸಕ್ಕರೆ ನೊರೆಹಾಲು ಸವಿಪವು ದಿಕ್ಕಿನ ಮೇಲಿಟ್ಟು. ಬೆಣ್ಣೆಯ ತಾ ಮೆದ್ದು ಸಿಕ್ಕದೆ

ಜಿಗಿದೋಡಿ ಪೋಗುವ ಕಳ್ಳನ (ಕುಂದ. ೨-೭೬-೪).

[ಮೇಲ್ಮು (<ಮೇಲ್²) + ಆಡು₁]

ಮೇಲ್ಮು₂ ' ಮೇಲ್₂' ನೋ.

ಮೇಲ್ಮು₃ ' ಮೇಲ್₃' ನೋ.

ಮೇಲುಕಟ್ಟು ' ಮೇಲ್ಗಟ್ಟು₂' ನೋ.

ಮೇಲುಕಾಲುವೆ ' ಮೇಲುಗಾಲುವೆ ' ನೋ.

ಮೇಲುಕೋಟೆ ' ಮೇಲುಗೋಟೆ ' ನೋ.

ಮೇಲುಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಆಗ್ರಭಾಗಕ್ಕೆ ಸೂಸಿ ಬರು ; ಮೇಲ್ಭಾಗಕ್ಕೆ ಹೊಮ್ಮಿಬರು : ಆ ದಿವಿಯ ಮೇಲುಕ್ಕಿದುದು ಶಿವಪಾದಭಕ್ತವಾತ್ಸಲ್ಯಮಂ ಸಮ್ಮೋದದಿಂ ಸುರಗಂಗೆಯುಂ ಕೇಳಲ್ಕೆ ಬಂದಂತೆ (ಪಪಪ. ೩೨-೩೩) ; ಎಷ್ಟೋದು ಆಳದೊಳ್ಗಿಡಗಿದ್ದರು ನ್ಯಾಯವು ಬರುವುದು ಮೇಲೆ ತ್ವರಿತ ಬಾವಿಯ ತಳದಿಂದಲಾದರು ಮೇಲುಕ್ಕುವೆನ್ನೆಯವೋಲ್ (ಜಂಗಾಶ. ೨೦೬-೬೯). [ಮೇಲ್ಮು₂ (<ಮೇಲ್²) + ಉಕ್ಕು₂ (<ಉರ್ಕು₁)]

ಮೇಲುಖಿಡ್ಗ (ನಾ). ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ ಖಿಡ್ಗ : ಆಪಹ ಕೃತವ್ಯಾಪ್ತು ಪಾಹಾರಪವಿದೇನೇನೆಸಿತ ರಾಯನ ಮಖಿಳೆ ಬಿದ್ದಳು ಮೇಲುಖಿಡ್ಗಕೆ ತನ್ನ ನಡೆಯೊಡ್ಡಿ (ಖಾಣ್ಯ. ೦೬-೬). [ಮೇಲ್ಮು (<ಮೇಲ್²)+ಖಿಡ್ಗ]

ಮೇಲುಖರ್ಚು (ನಾ). ಸಂಸಾರ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ನಿಭಾಯಿಸಲು ಬೇಕಾಗುವ ಮುಖ್ಯವಾದ ವೆಚ್ಚವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಆಗಿಂದಾಗ ಬರಬಹುದಾದ ಹೆಚ್ಚಿನ ವೆಚ್ಚ : ಹೇಗಿದ್ದರೂ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಕಾಳು ಭತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ. ಬರುವ ಮನೆವಾಡಿಗೆ ಮೇಲುಖರ್ಚಿಗೆ (ಪಾಟಿ. ೦೦). ' ಚಿಲ್ಲರೆಕರ್ಚು ' ಪರಾ.

[ಮೇಲ್ಮು (<ಮೇಲ್²)+ಖರ್ಚು (<ಕರ್ಚು₂)]

ಮೇಲುಗಟ್ಟು₁ ' ಮೇಲ್ಗಟ್ಟು ' ನೋ.

ಮೇಲುಗಟ್ಟು₂ ' ಮೇಲ್ಗಟ್ಟು₂' ನೋ.

ಮೇಲುಗಡೆ ' ಮೇಲ್ಗಡೆ ' ನೋ.

ಮೇಲುಗಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ಮೇಲುನೋಟ ; ಸ್ಥೂಲದೃಷ್ಟಿ : ಮೇಲುಗಣ್ಣಿಗೆ ಹಳೆಯ ಉತ್ಸಾಹ, ರತಿ, ಶೋಕ, ಕ್ರೋಧ, ವಿಸ್ಮಯಗಳೇ ಕೂಸಾಪಿತ್ಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡರೂ ಹೊಸಬೆಗೆಮ ವೃಷ್ಟಿಭಾವಗಳು ಸಮಷ್ಟಿಭಾವಗಳೂ ರಸಾದ್ಧಿಗಾಗಿ ಹೊಗಾಡುತ್ತಲಿವೆ (ಜಾಟಿ. ೬೬). ೨. ಆಯಾಸ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಸ್ಥಿರತೆ ತಪ್ಪಿದ ಕಣ್ಣು. – ದೃಷ್ಟಿ : 'ತೇಲು ಗಣ್ಣು' ಪರಾ. [ಮೇಲ್ಮು (<ಮೇಲ್²) + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಮೇಲುಗವಚ (ನಾ). ಯೋಧನು ಅಂಗರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಧರಿಸುವ ಹೊರ ಕವಚ. – ಲೋಹದ ರಕ್ಷಾಕವಚ : ಮೇಲುಗವಚವ ನಂಬಿ ನಮ್ಮೊಳು ಕಾಳೆಗವ ನೀ ಬಯಸಿ ಬಂದೆ (ಖಾಣ್ಯಕ್ರೋ. ೦೦-೩೦).

[ಮೇಲು₁ (< ಮೇಲ್²) + ಕವಚ]

ಮೇಲುಗವಿ (ಕ್ರಿ). ಮೇಲೆಬಿದ್ದು ಆಕ್ರಮಣಮಾಡು ; ಮುತ್ತು : ಮೇಲುಗವಿದವನು ಜಲಧಿಯಾಗಿ ಸೈಪಾಲನೀಕರದೊಳುರುಳಿದನು ಗಿರಿಪಾಳವಾಗಿ ಘಟೋತ್ಕಚನು (ಖಾಣ್ಯಕ್ರೋ. ೦೬-೯).

[ಮೇಲ್ಮು₂ (<ಮೇಲ್²) + ಕವಿ₁]

ಮೇಲುಗಾಣು ' ಮೇಲ್ಗಾಣ್ ' ನೋ.

ಮೇಲುಗಾಲುವೆ, ಮೇಲುಕಾಲುವೆ (ನಾ). (ಹಿಂದೆ ಹಂಪೆ ಮುಂತಾದ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ) ನೀರನ್ನು ಸರಬರಾಜು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ (ಕಲ್ಲಿನಿಂದ) ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ರಚಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲುವೆ : ಮೇಲುಗಾಲುವೆಗಳನ್ನು ಕಲ್ಲುಗಾರರು ಅರ್ಧವರ್ತುಳಾಕಾರದ ಕಮಾನುಗಳ ಮೇಲೆ ಸೇತುವೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ಹಾಗೆ ಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಿಪ್ರಾ. ೭೩) ; ನಗರಗಳಿಗೆ ಕುಡಿಯುವ ನೀರನ್ನು ಮೇಲುಗಾಲುವೆಗಳಲ್ಲಿ (Aqueducts) ಎಷ್ಟು ದೂರ ಬೇಕಾದರೂ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಿಪ್ರಾ. ೭೦). **ಮೇಲುಕಾಲುವೆ :** "ನೀರನ್ನು ಸಾಗಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಕಾಲುವೆ : ಮೇಲು ಕಾಲುವೆ" (Aqueduct. ೧೯೫೨).

[ಮೇಲ್ಮು (<ಮೇಲ್²) + ಕಾಲುವೆ (<ಕಾರ್ಡಾಬ್)]

ಮೇಲುಗಾವಲು ' ಮೇಲ್ಗಾವಲು ' ನೋ.

ಮೇಲುಗಾಹು ' ಮೇಲ್ಗಾಪು ' ನೋ.

ಮೇಲುಗಾಳಗ ' ಮೇಲುಗಾಳಿಗ ' ನೋ.

ಮೇಲುಗಾಳಿಗ, ಮೇಲುಗಾಳಗ (ನಾ). ಸ್ಪರ್ಧಾತ್ಮಕವಾದ ಯುದ್ಧ. – ಕದನ : ಮಂಜನ ಮೇಲುಗಾಳಿಗವುಂಟೆ ಬಲುಬೇಸಗೆಯ ಬಿಸಿಲೊಳಗೆ (ಖಾಣ್ಯಕ್ರೋ. ೯-೪೦) ; ಸುರರೊಡನೆ ಮೇಲುಗಾಳಿಗವಾದುದದನೇನೆಂಬೆನು (ಪಕಾಗ. ೬-೬-೩೨). **ಮೇಲುಗಾಳಿಗ :** ಅವರಿರ್ವರ ಮೇಲುಗಾಳಿಗವನೇನೆಂಬೆ (ಖಾಣಾಪಾ. ೦೦-೩೪). [ಮೇಲ್ಮು (<ಮೇಲ್²) + ಕಾಳಿಗ]

ಮೇಲುಗುಡಿ (ನಾ). ಎತ್ತರವಾದ ಗುಡಾರ : ಮೇಲುಗುಡಿಗಳ ಭದ್ರದುಪ್ಪರಕಾಲಿಗಳ ಮಂಡವಿಗೆಗಳ . . . ಹೂಗೆಲಸದಲಿ ರಾಜಾಲಯವನ್ನಸುಕರಿಸಿದರು ಕುಂತೀಕುಮಾರರಿಗೆ (ಖಾಣ್ಯಾಂ. ೦೦-೫೪).

[ಮೇಲ್ಮು (<ಮೇಲ್²) + ಗುಡಿ₂]

ಮೇಲುಗುದುರೆ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆ: ಮೇಲುಗುದುರೆಗಳೊಡಗಿದವು ಭೂಪಾಲಕರು ತಲೆಗೆದಱಿ ಹೃಯ್ಯಲನಾಲಿಸುತ ಹೊಱವಂಟು ತಳಿಳಕಾಯ್ತು ನೃಪಟಿಟಿ (ಖಾಣ್ಯಕ್ರೋ. ೩-೫೪) ; ಮೇಲುಗುದುರೆಯ ಸಾವಿರವ ಲೀಲೆಯಿಂ ಒಡಿದಾ ಸುರುತಾಳಬಲವನು ಕಾಲನೆದೆಗೆ ಕಳುಪಿದರು (ಖಾಣಾಪಾ. ೦೪-೦೦೪). [ಮೇಲ್ಮು (<ಮೇಲ್²) + ಕುದುರೆ]

ಮೇಲುಗೆಯ್ ' ಮೇಲ್ಗೆಯ್ ' ನೋ.

ಮೇಲುಗೆಲಸ (ನಾ). ೧. ಮೇಲುಸ್ತುವಾರಿಯ ಕೆಲಸ ; ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯ ಕಾರ್ಯ : ಗಾಣದ ತಱಿಯನ್ನು ಶ್ರೀರಾಮನಾಥದೇವರ ಕಲ್ಲ ಕೆಲಸಕ್ಕಂ ಸ್ವತೆಯ ಮೇಲುಗೆಲಸಕ್ಕಂ ಬಿಟ್ಟರು (ಎಕ್ಷ. VIII, ೬೦೮-೩೦೩ ; ೧೨೮೭). ೨. (ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ) ಹೊರಗಿನ ಕೆಲಸ ; ಸುತ್ತುಗೆಲಸ : ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮೇಲುಗೆಲಸಕ್ಕೆ ಒಬ್ಬ ಚಿಕ್ಕ ಹುಡುಗನನ್ನು ನೇಮಿಸಿಕೊಂಡಿವ್ವಾರೆ (ಪಸಪ).

[ಮೇಲ್ಮು (< ಮೇಲ್²) + ಕೆಲಸ]

ಮೇಲುಗೈ₁ (ಕ್ರಿ). ಶ್ರೇಷ್ಠನೆನಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಮೇಲಾಗಿಸು : ಶಬರನಾಗಿ ವರಹಸಟ್ಟುವ ನೆವದಿ ಸೆಣಸಿ ಸೋತವನಂತೆ ವರಕಿರೀಟಿಯ ಮೇಲುಗೈದು ಧರೆಯೊಳ್ ಬಿದ್ದಾ (ಪಪಪಾ. ೨೫-೨).

[ಮೇಲ್ಮು₁ (<ಮೇಲ್²) + ಗೈ (<ಕೆಯ್₁)]

ಮೇಲುಗೈ₂ ' ಮೇಲ್ಗೆಯ್ ' ನೋ.

ಮೇಲುಗೊಂಬು (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ, ಕಹಳೆಯಂತಹ ಒಂದು ಊದುವ ವಾದ್ಯ. – ಕೊಂಬು: ಸಿಡಿವಲೆಯ ವಿಡಿವಲೆಯ ಕಾಲುಗಣ್ಣಿಯ ಹೆಬ್ಬರೆಯ . . . ಮೇಲುಗೊಂ [ಖಾಣಾಂ. ಕೊಂ]ಬಿನ ಬೇಟಿಗಾಱರು ಬಳಸಿದರು ಶಿವನ (ಖಾಣ್ಯ. ೫-೫೩).

[ಮೇಲ್ಮು₁ (<ಮೇಲ್²) + ಕೊಂಬು₁]

ಮೇಲುಗೋಟೆ, ಮೇಲುಕೋಟೆ (ನಾ). ೧. (ಬೆಟ್ಟದ) ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕೋಟೆ. – ದುರ್ಗ. ೨. ಕರ್ನಾಟಕದ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಚೆಲುವರಾಯಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಾಲಯವಿರುವ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರ ಒಂದು ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ : ಮೇಲುಗೋಟೀ ಜಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಬೋಳದಾಸಯ್ಯನ ಕಂಡೆಯಾ ? (ಗಾಪ). **ಮೇಲುಕೋಟೆ :** ೧. ಕೀಳುಕೋಟೆಯೊಳ್ಳೊಬ್ಬ ಅಗಸಾಲ ಸತ್ತರೆ ಮೇಲುಕೋಟೆಯೊಳೊಬ್ಬ ಅಗಸತಿ ಅಳುವಳು (ಕುಂದ. ೩-೦೨-೬). ೨. ಶ್ರೀಪತಿಯೆ ನೀ ಸಲಹೋ

ಕರೆಯಿಂದ ಈ ಪರಿಯಲಿ ಮೇಲುಕೋಟೆ ಇಂದಿರೆವರ ಅವಧ್ಯಂಧುವೆ ಭಕ್ತರಪಹರನೆ (ಕರ್ಣಾ. ೨-೯-೩).

ಮೇಲುಗೋಟಿನಾಮ=ಮೇಲುಕೋಟೆಯ ಸುತ್ಪಮುತ್ಪ ಸಿಗುವ, ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರು ಪಣೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಬಿಳಿಯ ಮಣ್ಣಿನ ನಾಮ.

ಮೇಲುಗೋಟಿನಾಮ ಹಾಕು = (ಆಲಂ) ಮೋಸಮಾಡು : ವಂಚನೆ ಮಾಡು; ಪಂಗನಾಮಹಾಕು : ಅವರು ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ನಂಬಿಸಿ ಮೇಲುಗೋಟಿನಾಮ ಹಾಕುತ್ತಾರೆಂಬುಕೊಂಡಿರಲಿಲ್ಲ ನಾನು (ಕೂಡ).

[ಮೇಲು$_2$ (<ಮೇರ್$_2$) + ಕೋಟಿ$_1$ (<ಕೋಟಿ)]

ಮೇಲುಗೋಪ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ಕೋಪ ; ಅತಿಶಯವಾದ ಕೋಪ್ರೋಧ: ಆಲಿ ಕಿಡಿಬಿಡಿ ಕುಣಿವ ಮಿಸಿ ಕರಾಳವದನದ ಬಗಿದ ಹುಬ್ಬಿನ ಮೇಲು ಗೋಪದ ಭೀಮ ಬಂದನು ದಿಟ್ಟ ಸೂಠಿಯಲಿ (ಭಾಷ್ಯಗ.೨-೪೭).

[ಮೇಲು$_1$ (<ಮೇಲ್$_1$) + ಕೋಪ]

ಮೇಲುಚೇಟಿ ' ಮೇಲ್ಚೇಟು ' ನೋ.

ಮೇಲುಜಗ (ನಾ). ಮೇಲಿನ ಲೋಕ ; ದೇವಲೋಕ : ಉದ್ದಂಡ ಕೋದಂಡವನು ಜೇವ್ಯಡಿಯಿ ಮೇಲುಜಗವಲ್ಲಾಡಿಪಪ್ಪ ಕೊರಳೋಳಿ ಕದಜಿತು ಕುಸಿದನಿ ಪಾತಾಳಗೂಳಿಯು ತಗೆಯಲಳ್ಳಿರಿಯಿತ್ತು ವಿಲುರಘಸ (ಭಾಜ್ಯಕ್ರೀ. ೪-೩೬). [ಮೇಲು$_1$ (< ಮೇಲ್$_1$) + ಜಗ]

ಮೇಲುಜಾತಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜಾತಿ: ಉತ್ತಮವಾದ ಕುಲ : ಇಂದಿನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಮೇಲುಜಾತಿ- ಕೀಳುಜಾತಿ ಎಂದು ವರ್ಣಭೇದ ಮಾಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ (ಕೂಡ). 'ಕೀಟ್ಯೂತಿ' ಪರಾ.

[ಮೇಲು$_1$ (<ಮೇರ್$_1$) + ಜಾತಿ]

ಮೇಲುಜೂಜು (ನಾ). ಕುದುರೆ, ಕೋಳಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಜೂಜು ಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರು ತಮಗೆ ತೋರಿದ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಪಕ್ಷದ ಮೇಲೆ ಇಂತಹುದೇ ಗೆಲ್ಲುತ್ತದೆಂದು ತಮ್ಮತಮ್ಮೊಳಗೆ ಕಟ್ಟಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಪಂದ್ಯ : ಕುದುರೆಯ ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಪೆರವ ನೋಟಕರು 'ಆ ಕುದುರೆ ಗೆಲ್ಲುತ್ತದೆ' ; 'ಈ ಕುದುರೆ ಗೆಲ್ಲುತ್ತದೆ'ಎಂದು ತಮ್ಮತಮ್ಮಲ್ಲಿಯೆ ಜೂಜುಗಟ್ಟುವಂತೆ 'ಮೇಲುಜೂಜು' ಕಟ್ಟಲು ಬಂದಿದ್ದರು (ಕಾಕೂರು-೩೦೬).

[ಮೇಲು$_2$ (<ಮೇರ್$_2$) + ಜೂಜು$_1$ (<ಜೂದು)]

ಮೇಲುಡಿ (ನಾ). (?) : ನಂಡಿಯನಡಗಿಸು ಕೋಣಿಲನ ಗಾರುಡಿಸು ವಿಜಯ ವಿಷಾಣಿಯನು ಮೇಲುಡಿಯು ಹಾಯ ಹತ್ತನೆಯವ್ಯಾಂತರದ ದಳವಳಿಕೆ (ಕೂಡಿಣಾ. ೩-೯-೦೩); ಬೀಳುತೊದಲ್ದ ಬೆಡ್ಡುದನಿ ರಘುಪತಿಯ ದನಿಯಂತೆ ಮೇಲುಡಿಯ ಬಿಮ್ಮದು ವಿದೇಹನ್ಯಪಾಲಕನ ಕನ್ಯಕೆಯ ಕರ್ಣದೊಳೋಲಗಿಸಿದುದು ಮಘವನಪಗತರಾಘವಾಗಾಪ (ಕೂಡಿಣಾ. ೩-೯-೦) ; ಆಲಿಸಿದನ್ನುರವನೊಯ್ಯನೆ ತೋಳುಗಳ ಪರಿಸುತ ಮುಂದಕೆ ಮೇಲುಡಿಯ ಬಿದ್ದಿಳಲಾಯ ಕುರಂಗ ಕರಡಿಗಳ (ಕೂಡಿಣಾ. ೩-೦೨-೦೩). [?]

ಮೇಲುಡುಪು (ನಾ). ಶರೀರದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ವಸ್ತ್ರ : ಗುಪ್ತರ ಕಾಲ ವಿಗ್ರಹಶಿಲ್ಪಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಪೆಸರುವಾಸಿಯಾದುದು. . .ಕಂಚಿನ ಬುದ್ಧನ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಸುಂದರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅವುಗಳ ಮೇಲುಡುಪು ಅಂಗಸೌಷ್ಠವವನ್ನು ಮರೆ ಮಾಡಿಲ್ಲ (ಶಾಕಥ. ೧೧೭) ; ಮೇಲುಡುಪನ್ನು ಸರಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಳು (ಶಾಂಶ್ರೀ. ೦೪೭).

[ಮೇಲು$_2$ (<ಮೇಲ್$_2$) + ಉಡುಪು]

ಮೇಲುಡೆ (ನಾ). = ಮೇಲುಡುಪು : ಮೃಗದುಮದದಂಗರಾಗಮನಿತೋತ್ಪಲ ಮಾಲೆಯು ಚೊಲ್ಲೆಯುಂ ಮನೋಜ್ಞಗುಣ ತಮಾಲಪಲ್ಲವದ ಮೇಲುಡೆ . . . ಸೊಗದಿಸೆ ದೇವಿಯರ್ಮಳಿಸಿ ನಿಂದೆಸೆದಿರ್ದರಗೇಂದ್ರಪುತ್ರಿಯಾ (ಶಾಪಂ. ೩-೦೦).

[ಮೇಲ್$_2$+ ಉಡ್ಡೆ]

ಮೇಲುತನ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆ ; ಅತಿಶಯತೆ: ಹಿರಿಮೆ : ' ಸೂಜಿಯು ಈಕ್ಷೊಳಗಿಂದ ಒಂಟೆ ಪಾಯ್ದುಹೋಗುಪುದು ; ಆದರೆ ಸ್ವರ್ಗದ ಪಟ್ಟಾಗಿರೊಳಗಿಂದ ಸಿರಿವಂತನು ಪಾಯ್ದುಹೋಗಲಾರನು' ಎಂದುಸುರಿದ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಮೂಡಿದ್ದು ಬಡತನದ ಮೇಲುತನವಲ್ಲ ; ಸಿರಿವಂತಿಕೆಯು ಕೀಳುತನ (ಶಾಪಂ. ೧೧೧). 'ಕೀಟ್ಯನ' ಪರಾ.

[ಮೇಲು$_1$ (< ಮೇರ್$_1$) + – ತನ]

ಮೇಲುತರ ' ಮೇಲ್ತರ ' ನೋ.

ಮೇಲುತೆರಿಗೆ ' ಮೇಲ್ತೆರಿಗೆ ' ನೋ.

ಮೇಲುತ್ತರ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಜವಾಬು : ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರತಿವಾತು : ಎನ್ನ ಕಾವ್ಯಾರ್ಥವುಂ ಕವಿಯ ಸೆಜಗುಗಳಲಿ ತಳೆದ ಕವಿಗಳ ಗವಾಕ್ಷಗಳ ವಾದಿಗಳ · ವಾಗ್ಮಿಗಳ ರಸಾವೇಶಗಳ ತಲೆದೂಗಿಸುವೆಂದಡುಳಿದ ದುರ್ಜನರು ಮೆಚ್ಚದೊಡಂತೆನಲ್ಕುದಕೆ ಕೇಳು ಮೇಲುತ್ತರವನು (ಕಚಾ. ೦-೨೩). [ಮೇಲು$_1$ (<ಮೇಲ್$_1$) + ಉತ್ತರ]

ಮೇಲುದ ' ಮೇಲುದು ' ನೋ.

ಮೇಲುದಾಯ ' ಮೇಲ್ದಾಯ ' ನೋ.

ಮೇಲುದು. ಮೇಲುದ, ಮೇಲುದೆ, ಮೈದಿಲು (ನಾ). ೧. ಮೈಮೇಲೆ ಹೊದ್ದುಕೊಳ್ಳುವ ವಸ್ತ್ರ: ಉತ್ತರೀಯ : ಶಲ್ಯ : "ಪ್ರಾವರಣಂ, ಸಂವ್ಯಾವಂ· ಪ್ರಚ್ಛಾದನಂ· ಉತ್ತರೀಯಂ —ಈ ೪ ಮೇಲುದು" (ಹೂಡುಃ. ೧೦-೬೧); ಒಳಗಜ್ಜೆಯವೆ ಕೌರವಬಳಜಳನಿಧಿ ಬೊಬ್ಬಿಜ್ಜಿದು ಮೇಲುದಂ ಬೀಸಿದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೨೦೨); ಗುರುನಂದನಂ ವಿಪ್ರಳಿಪಂಗೆಮ್ಮುಂ ತನ್ನ ಮೇಲುದಜಿ ಸೆಜಂಗಿದಾತನ ತಲೆಪು ಮೇಲೆ ಕೆದಜಿರ್ದ ಭೀಮಸೇನನ ಚರಣರಜಮಾ ತೊಡೆಮು ಕಳೆದು (ಗಣಾಮು. ೯-೨೩ ೪) ; ಜರಕಾರಿಯ ಮೇಲುದುಗಳನ್ನು ಬಹುಮೂಲ್ಯವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೨೨೦). ೨. ಹೆಂಗಸರು ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ.— ಸೆರಗು : ಸೊಸಲಗ್ತಿ ತೊಂಗಲ್ಗುರುಳ್ ಮೇಲುದಸೊಗವ ಕುಚಂ: . . ಉರಮಂ ಸಂಚಳತ್ಪಾರ ಹಾರಂ ಪಸರಂಪೆತ್ತೆತ್ತಮೋರಂತಲೆಯಿ ಭರತನಂ ನೋಡಲ್ಕೆತಂದಳೊರ್ವಳ್ (ಆದಿ. ೦೦-೦೬); ಎಲರಲೆಪದಿಂದೆ ಮೇಲುದು ತೊಲಗಲ್ ಸಂಧ್ಯಮಿಸಿ ಭುಜಲತಾಯುಗದಿಂ ಪರ್ಮೊಲೆಯಂ ಮುಚ್ಚುತುಂ (ಶಾಪಣಾ. ೦೩೦) ; ಮೊಲೆಯ ಮೇಲುದು ಜಾಜಿ (ಭಾಷ್ಯಾ.೦-೦-೨೫). **ಮೇಲುದ** : ೨. "ಕುಚದ ಸೆರಗಂ ಮೇಲುದಮಕ್ಕು" (ಕಚ.೧೩); ರಾಜವದನೆಯರು ಬೆಸಗಾಗಿ ಮೇಲುದ ಜಾಜಿ ಮುಡಿ ಬಿಚ್ಚಿದಜಿವಿಲ್ಲದ . . . ನನೆಗಣ್ಣಿಗೆ ಗುಜಿಯಾಗಿರೆ (ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ-೦೪-೩೨); ಸಾಧಾರಣ ಜಡಿಯಂಚಿನ ರೇಶಿಮೆಯನ್ನು ಉಟ್ಟು ಮೇಲುದವನ್ನು ತಲೆಯ ಸುತ್ತ ಬಳಸಿ . . . ಮುಡಿಯಂತೆ ನಡೆದುಬಂದಳು (ಪಪಪ. ೦೪). **ಮೇಲುದೆ** : ೨. ನಡುಮಿಗೆ ಬಿಳಿಯ ಸೀರೆ ಸುತ್ತಿ, ಕೊರಳ ಸರಕ್ಕೆ ಮೇಲುದೆ ಸಿಕ್ಕಿಸಿ . . . ಆಚೀಚೆ ಸರಿದಳೆಂದರೆ, ಕೇರಿಯ ಹತ್ತೆಂಟು ಗಂಡುಗಳಲ್ಲಿ ಆಸೆ ಕೆರಳುತ್ತದೆ (ಶಾಚಿಪ. ೨೭). **ಮೈದಿಲು** : ೨. ಸುರತಾಂತದ ಶ್ರಮವಳೊಡೆದ ಮೈದಿಲ ಸೆಜಗ ಜಾಜಿಸಲಂಗನೆಯ ಮಿಱುಗುವ ಬಡಮಿಸೆಯೊಪ್ಪಿತು (ಕಂಪಾ. ೬-೦೫೯) ; ಪೀತಾಂಬರ ಮೈದಿಲ ಸೆಜಗಿಸೊಳೊರ್ವ ಜಾತಿನಾಯಕಿ ಹರುಷದಲಿ ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಸಿರಿಮುಂಡಿ ಭದ್ರಕಾಯವ ಬಲು ರೀತಿಯೊಳೊಲಿವೆರೂಪಿದಳು (ಕಂಪಾ. ೨೨-೩೬).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮೇಲಾಟ್ಟೈ ; ತುಳು. ಮೇದಲೆ]

ಮೇಲುದುಗುಡ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ದುಃಖ ; ಅತಿಯಾದ ಶೋಕ : ಮೇಲುದುಗುಡದ ಮೊಗದಲುಮೀಪಾಲ ಕರ್ಣ ಕೃಪಾದಿ ಭಟರಿಗೆ ಹೇಳಿದನು ಮಗನಳಿದಸ್ಯತ್ಯಾಗ ತನಗೇದು (ಭಾಷ್ಯಕ್ರೀ. ೦೪-೬೭).

[ಮೇಲು$_1$ (<ಮೇಲ್$_1$)+ದುಗುಡ]

ಮೇಲುದುಟಿ ' ಮೇಲ್ದುಟಿ ' ನೋ.

ಮೇಲುದುಪ್ಪಟಿ ' ಮೇಲುದುಪ್ಪಟ ' ನೋ.

ಮೇಲುದುವ್ವಟ, ಮೇಲುದುಪ್ಪಟಿ (ನಾ). (ಮೈ)ಮೇಲೆ ಹೊದೆದುಕೊಳ್ಳುವ ವಸ್ತ್ರ : ಉತ್ತರೀಯ : ಮೇಲುದುವ್ವಟ ಪೈರಣಿ ಮಂಡಲಿಕರ ಜಾಲವೈತಂದುದುಬ್ಬನಲಿ (ಕಂಪ. ೨೩-೬೩). ಮೇಲುದುಪ್ಪಟಿ : ಅಮೃಂಬಲ್ಲಿ 'ಪೈರಣಿ'ಗಳನ್ನು ತೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಭುಜದ ಮೇಲೆ 'ಮೇಲುದುಪ್ಪಟಿ'ವಿರುತ್ತಿತ್ತು (ಶಾಸನ. ೦೭೦).

[ಮೇಲು$_{೩}$ (<ಮೇಲ್$_{೨}$) + ದುವ್ವಟ (<ದುಪ್ಪಟಿ)]

ಮೇಲುದೆ ' ಮೇಲುದು ' ನೋ.

ಮೇಲುದೋಱು (ಕ್ರಿ). (ಒಬ್ಬರಿಗಿಂತ ಇನ್ನೊಬ್ಬರು) ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ಕಾಣಿಸು ; ಉತ್ತಮವೆಂದು ತೋರಿಸು : ಇನಿಯನ ವೆಱಗಣ ಕೇರಿ ನೊಳನಿಬರ ರೂಪುಗಳನೊರ್ವ ಕಾಮಿನಿ ಕಂಡೊಯ್ಯನೆ ನಕ್ಕು ನಲ್ಲನನಿಗೀ ಯಿನಿಬರುಮಂ ಮೇಲುದೋಱಿ ಕಾಡಿಪನೆಂದೆ (ಶಾಸನಪ್ರ. ೬-೨೦೩).

[ಮೇಲು$_{೧}$ (<ಮೇಲ್$_{೧}$) + ತೋಱು]

ಮೇಲುನಾಡು ' ಮೇಲ್ನಾಡು ' ನೋ.

ಮೇಲುನೆಲ ' ಮೇಲ್ನೆಲ ' ನೋ.

ಮೇಲುನೋಟ ' ಮೇಲ್ನೋಟ ' ನೋ.

ಮೇಲುಪಂಕ್ತಿ ' ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿ ' ನೋ.

ಮೇಲುಪಚ್ಚಳ (ನಾ). (ಮೈ)ಮೇಲೆ ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ : ಬಾಲ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಭೆಯನು ಸೋಲಿಸುವ ರತ್ನಜುಲದುಭದುತರಕಪದ ಮೇಲು ಪಚ್ಚಳದರಳೆಲೆಯ ತುರಂಗವು ಸಾಲುಗೊಂಡೈತಂದುವಾಗ (ಕಂಪ. ೨೬-೮೨). [ಮೇಲು$_{೩}$ (<ಮೇಲ್$_{೨}$) + ಪಚ್ಚಳ$_{೨}$ (<ಪಚ್ಚಡ)]

ಮೇಲುಪಾರಪತ್ಯ (ನಾ). ಮೇಲುಸ್ಥುವಾರಿ ; . ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ : ಯಿ ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಮುತಿಗಳು ನಡಸುವ ಕಟ್ಟಳೆ ಉಂಬು ಮಂದಿಯ ಬ್ರಾಹ್ಮರ ಜನ ೮ ಅಡಿಗೆಯ ಮಾಡುವ ಬ್ರಾಹ್ಮರ ಜನ ೨ ಉಡಿಗೆಯ ಕೊಡುವ ಬ್ರಾಹ್ಮರ ಜನ ೧ ಮೇಲುಪಾರಪತ್ಯವ ಮಾಡುವ ಯತಿಗಳ ಜನ ೧ (ಎಕ. VI. ೪೫೬. ೩೨-೦೯ ; 1448).

[ಮೇಲು$_{೨}$ (<ಮೇಲ್$_{೧}$) + ಪಾರಪತ್ಯ$_{೨}$ (<ಪಾರುವತ್ಯ)]

ಮೇಲುಪೈರು (ನಾ). ಬೇರುಬಿಡುವ ಭಾಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಫಲವನ್ನು ನೀಡುವ ಬೆಳೆ : ರೈತರು ನೆಲಗಡಲೆ, ಗೆಣಸು, ಈರುಳ್ಳಿ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಕೀಳುಪೈರನ್ನು ಹಾಕಿ ಭರತನ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು 'ಸ್ವಾಮಿ ಈ ಸಲ ಮೇಲುಪೈರು ಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲಿಲ್ಲ . . . ಈ ಸಾಲು ರಾಜ್ಯಾದಾಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಕೂಡದು ; ಹಾನಿ ಬಡಪರು' ಎಂದರು (ಪಾಶ್ವಪ. ೦೬೨). 'ಕೀಳುಪೈರು' ಪರಾ.

[ಮೇಲು$_{೩}$ (<ಮೇಲ್$_{೨}$) + ಪೈರು (<ಪಯಿರ್)]

ಮೇಲುಪೋಗು ' ಮೇಲ್ಪೋಗು ' ನೋ.

ಮೇಲುಪ್ಪರ (ಗು). ೧. ಅತಿ ಎತ್ತರವಾದ : ಚಪ್ಪರಮಂಚ ಗುಜ್ಜರಿ ಗಾಲವಂಚೆ ಮೇಲುಪ್ಪರಮಂಚ ಹೂಮಂಚೆ . . . ಒಪ್ಪವಾತಿಸಿದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಪಣ. ೦೩-೨೬). ೨. ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ,–ಉತ್ತಮನಾದ : ಮೇಲುಪ್ಪರ ಮಹಾರಾಯ ರಾಯಪರಮೇಶ ಜಯ ಜಯಯೆಂದುಲಿದು ಕಂಚುಕಿಗಳಲ್ಲಿ (ಚಾಸತಿ. ೩-೩). [ಮೇಲು$_{೧}$ (<ಮೇಲ್$_{೧}$) + ಉಪ್ಪರ$_{೪}$]

ಮೇಲುಪ್ಪರಿಗೆ (ನಾ). ಮೇಲಿನ ಅಂತಸ್ತು ; ಮಹಡಿ : ಮೇಲು ಮಾಳಿಗೆ : "ಚಪ್ಪರಶಾಲೆ=ಮೇಲುಪ್ಪರಿಗೆ" (ಗಂಗಾಷ. ೦೩೬) : ನೀನೆನ್ನ ಹಂಬಲಿಪ ಕೇಳಿ ಕರುಣದಿಂದ ಭೋರನೆ ಬಂದರೆ . . . ಕಂಬಿಲಿಯಲ್ಲಿ ಪೀಠವನೊಲ್ಲದೆ ಹೃದಯಪೀಠವನಕ್ಕಿ ಮೇಲುಪ್ಪರಿಗೆಯು ಪೊರತಯ ತಂದು ಪಾದಾರ್ಚನೆಯು ಮಾತಿ . . . ಪಾದೋದಕ ಕೊಂಡೆ (ಒಡ್ಡ. ೪೮-೨೦೩) ; ಸಾಲು ಮಾತ್ರಿನ ಕುಚ್ಚಿನ ಪೊಸರತ್ನದ ಮೇಲುಪ್ಪರಿಗೆನ್ನಸೊಮ್ಮು (ಕಂಪ. ೯-೦೯೨). [ಮೇಲು$_{೩}$ (<ಮೇಲ್$_{೧}$) + ಉಪ್ಪರಿಗೆ]

ಮೇಲುಬಟ್ಟೆ ' ಮೇಲ್ಬಟ್ಟೆ ' ನೋ.

ಮೇಲುಬೀಯ (ನಾ). = ಮೇಲುಖರ್ಚು : ಮೇಲುಬೀಯ ತಿಂಗಳಿಂಗೆ ವೀಸವಯ್ದು (ಕೆಜಿಶಾ. ೩-೩೦ : 1076).

[ಮೇಲು$_{೩}$ (<ಮೇಲ್$_{೨}$) + ಬೀಯು$_{೩}$ (<ಬಿಯು)]

ಮೇಲುಬ್ಬಸ (ನಾ). ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಬರುವ ಉಬ್ಬಸ,–ವಿದುಸಿರು : ಸಾಮಿವೆಮಂ ದಬ್ಬಿಗೆಯಲ್ಲರೆದು ಕುಡಿಯ ಮೇಲುಬ್ಬಸ ನಾಶನ (ಕಬ್ಬ. ೨೫೫) ; ಭಯದ ಮೇಲುಬ್ಬಸದ ಜೊತಗೆ ಅವಳ ಮುಖವಿಡೀ ಬೆವರೊಡೆಯಿತು (ಒ೬.ಅಂ. ೩). [ಮೇಲು$_{೩}$ (<ಮೇಲ್$_{೨}$) + ಉಬ್ಬಸ]

ಮೇಲುಭಾಗ ' ಮೇಲ್ಭಾಗ ' ನೋ.

ಮೇಲುಮಕ್ಕಿ ' ಮೇಲ್ಮಕ್ಕಿ ' ನೋ.

ಮೇಲುಮಚ್ಚು ' ಮೇಲ್ಮಚ್ಚು ' ನೋ.

ಮೇಲುಮಟ್ಟ ' ಮೇಲ್ಮಟ್ಟ ' ನೋ.

ಮೇಲುಮದ (ನಾ). ೧. ಅತ್ಯಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ ಹೆಮ್ಮೆ : ಅಧಿಕವಾದ ಗರ್ವ : ಕುರುಭೂಪಾಲನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರುಬ್ಬಿನ ಮೇಲುಮದದ ಜಯ ಪ್ರಜ್ಞಾದರು ಕಂಡರವನಿಪನ (ಭಾಷ್ಯಾಗ. ೦೧-೩). ೨. ಅನೆಯ ಗಂಡಸ್ಥಳದಿಂದ ಉಕ್ಕುತ್ತಿರುವ ದಾನಜಲ. –ಮದೋದಕ : ಕೀಳ್ದ ಮೇಲು ಮದಗಳಸೊಗೆದ ಪಿಂಗಲನೇತ್ರಯಾನತು ಬಂದುದೊಂದೆಡೆಗೆ (ಹಾಳ್ಕಾ. ೦೩-೦೦). [ಮೇಲು$_{೩}$ (<ಮೇಲ್$_{೧}$) + ಮದ]

ಮೇಲುಮಾಡು (ನಾ). = ಮೇಲುಪ್ಪರಿಗೆ : (೩).

[ಮೇಲು$_{೩}$ (<ಮೇಲ್$_{೧}$) + ಮಾಡು$_{೩}$ (<ಮಾಡ$_{೩}$)]

ಮೇಲುಮಾಳಿಗೆ ' ಮೇಲ್ಮಾಳಿಗೆ ' ನೋ.

ಮೇಲುಮುಚುಳಿ ' ಮೇಲ್ಮುಚ್ಚಳ ' ನೋ.

ಮೇಲುಮುಚ್ಚಳ ' ಮೇಲ್ಮುಚ್ಚಳ ' ನೋ.

ಮೇಲುಮುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಆಕ್ರಮಣದ ಮೇಲೆ ಮೂಡುವ ಮತ್ತೊಂದು ಆಕ್ರಮಣ : ಮೇಲುಮುತ್ತಿಗೆಯಾಯ್ತು ಯವನರ ಧಾಳಿ ಗಂಧರ್ವವಳಯ ಮುಂಧಾಳಿಗುರಗಾಧಿಪತಿಯೊಬ್ಬನೆ ನಿಂದನಿದಿರಾಗಿ (ಒಡಾಚ. ೪-೦೬-೦೬). [ಮೇಲು$_{೩}$ (<ಮೇಲ್$_{೨}$) + ಮುತ್ತಿಗೆ]

ಮೇಲುಮುದ್ದೆ ' ಮೇಲ್ಮುದ್ದೆ ' ನೋ.

ಮೇಲುಮುನಿದನಹಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಅಂಡಮಾತಕ್ಕೆ :–ಬಿಳಿಯ ಒಡಿಹಿಂಡಿಕೆ ಮೇಲುಮುನಿದನ ಹಂಬು ಸಮೂಲ . . . ಇವುಗಳ ರಸವಂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಸಹ ೩ ದಿನ ಕೊಂಬುದು (ಹಪ್ಪ. ೦೪೭). [? + ಹಂಬು$_{೩}$ (<ಪರಮ್ಬು)]

ಮೇಲುಮುಸುಕು ' ಮೇಲ್ಮುಸುಕು ' ನೋ.

ಮೇಲುಮೊಗ (ನಾ). ಮುಖವಿದ ಮೇಲ್ಭಾಗ ; ಹಣೆ ; ನೊಸಲು : ಜಾಲಕೆ ಕಡಿವಾಣವನಿಕ್ಕಿ ಕುದುರೆಯು ಮೇಲುಮೊಗಕೆ ಹಲ್ಲಣವ ಕಟ್ಟಿ ಕಂಗೆಟ್ಟು ತುರುಕರ ಜಾಲವೈದಿತು ದಿಸೆದಿಸೆಗೆ (ಕಂಪ. ೦೬-೧೩).

[ಮೇಲು$_{೩}$ (<ಮೇಲ್$_{೧}$) + ಮೊಗ]

ಮೇಲುಮಹ್ಯಲ್ (ನಾ). ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಕಾಲುವೆ ; ಎತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಕಾಲುವೆ : ತೆಂಕಣಿಂಮೆ ಅಜಿಕೆಜಿಯ ತೆಂಕಣ ಕೋಡಿಯಿಂ ಪಡುವ ಮುಂದಾಗಿ ಹರಿವ ಪಳ್ಳವೆ ಮೇರೆ . . . ಬಡಗಲಾ ಜೂಲಕೆ ಹರಿವ ಮೇಲುಮಹ್ಯಲ್ ಮೇರೆ (ಎಕ. VII. ೫೫೦. ೩೩-೨೪; 1048).

[ಮೇಲು$_{೩}$ (<ಮೇಲ್$_{೧}$) + ಬಹ್ಯಲ್]

ಮೇಲುವಣ (ನಾ). ತೆರಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೇಳುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಹಣ : ಭತ್ತ ಸ ೨ ಮೇಲುವಣದಿಂದ ಕ ೨ ಹೊನಿನ ಮಚ ಗಂಧಕ ೨ . . . ದೇವಾಲ್ಯದ ಕೆಲಸಕೆ ದೇವರ ಆಧಾರವಾಗಿ ಪ್ರತಿ ವರುಷವಲೂ ಮಿಕ್ಕು ಬಪುದು (ಎಕ. VI. ೪೦೫೦. ೩೦-೨೦ ; 1454) ;

ನೀಉ ಮಾಡಿದ ಫಳಿಯಗಳು ಖಿಲವಾಗಿ ಮುಱಿದು ಹೋದವೆನ್ನು ಕೇಳಿ ಕಾಣಿಕೆ ಮೇಲುವಣ ಕಬ್ಬಿನ ಸುಂಕವನೂ ಬಿಟ್ಟಿಗೂ (ಎಳ. XII. ಡಾವಣ. ೦೦೬-೦೬: 1588). [ಮೇಲು$_1$ (< ಮೇಲ್$_1$) + ಪಣ್$_3$]

ಮೇಲುವತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಗಾಲಿಯ ಹೊರಭಾಗದ ಸುತ್ತು; ಚಕ್ರದ ಪರಿಧಿ: "ಪೃಥಿ ನೇಮಿ ಮೇಲುವತ್ತಿಗೆಯಕ್ಕುಂ". (ಪುಂಗಣಾ. ೪೪-೨೪). [ಮೇಲು$_1$ (< ಮೇಲ್$_1$) + ಪತ್ತಿಗೆ$_1$ (< ಪತ್ತುಗೆ)]

ಮೇಲುವರಿ$_1$ 'ಮೇಲ್ವರಿ' ನೋ.

ಮೇಲುವರಿ$_2$ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದು; ಹೆಚ್ಚುವರಿ: ವಿದೇಶೀ ಜನರು ಅದನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಬಿಟ್ಟರೆ; ಮಮಗೆ ಉಳಿಯುವುದು ಕೊಂಚ ಮೇಲುವರಿ ಹಣ ಮಾತ್ರ ಮತ್ತು ಜನರಿಗೆ ಕೂಲಿ ಮಾತ್ರ (ರಾಶಾಕ. ೦೪೭). 'ಇಳಿವರಿ' ಪರಾ.

[ಮೇಲು$_1$ (< ಮೇಲ್$_1$) + – ವರಿ$_2$]

ಮೇಲುವಲಗೆ 'ಮೇಲ್ವಲಗೆ' ನೋ.

ಮೇಲುವಾಯ್ 'ಮೇಲ್ವಾಯ್' ನೋ.

ಮೇಲುವಾಸಿ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಕೊಡುವಂಥದು; ಮಂಗಳಕರವಾದುದು: ಒಮ್ಮೆ ಮುಱಿವುದು ಪೈರಿದಳ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಮುಱಿವುದು ನಮ್ಮ ಧಳ . . . ತಮ್ಮ ಬೆ ಬಲುದೊರೆಗಳೆವಿ ನೊಳೊಮ್ಮೆ ಹೋಯಿತು ಜೊತ್ತು ರಣದಲಿ ನಮ್ಮ ವಿಳಸಕೆ ಮೇಲುವಾಸಿ ನೃಪಾಲ ಕೇಳೆಂದ (ಶಾಖ್ಯ. ೩೨-೪೦). ೨. ಬೆಲೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವುಳ್ಳ ಮೂಲುಗಳನ್ನು ಬವಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಎರಡನೆಯವನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಅಥವಾ ಅವನಿಂದ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸದ ಮೊಬಲಗಿನ ಮೊತ್ತ: ಈಗ ನನ್ನಲ್ಲಿ ೧೫೦ ರೂಪಾಯಿ ಬೆಲೆಯ ಹಾರ್ಮೊನಿಯಮ್ ಇದೆ. ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ೧೭೫ ರೂಪಾಯಿ ಬೆಲೆಯ ರೇಶ್ಮೆ ಯಿದೆ. ನಾವು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಈ ಮಾಲುಗಳನ್ನು ಬದಲಿಸುತ್ತೇವೆ. ನಿಮಗೆ ನನ್ನ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ೨೫ ರೂಪಾಯಿ ಮೇಲುವಾಸಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟರೆ ನಮ್ಮ ಲೆಕ್ಕವು ಮುಗಿಯಿತು (ರಾಂಶ್ಕ. II. ೦೮೮). 'ಕೀಳುವಾಸಿ' ಪರಾ. [ಮೇಲು$_1$ (< ಮೇಲ್$_1$) + ವಾಸಿ$_1$]

ಮೇಲುವಾಸು 'ಮೇಲ್ವಾಸು' ನೋ.

ಮೇಲುವೀಸ (ನಾ) ತೆರಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಹೆಚ್ಚಿನ ನಾಣ್ಯ (?): ಕಬ್ಬಲಿಗಳ ಪ್ರಹರಪ್ರಮಾಣವಿಚಾರ ಮೇಲುವೀಸ ಕೊಡವೀಸ ಸಹ ವರ್ತಕರಿಗೆ ಸಲುವ ಮಾನ್ಯಮರ್ಯಾದೆಗಳನ್ನು ನಡಿಸಿಕೊಟ್ಟು (ಎಳ. VIII. ಸೊರಬ. ೨೩೫-೩೬; 1527 ?). 'ಕೊಡವೀಸ' ಪರಾ.

[ಮೇಲು$_1$ (< ಮೇಲ್$_1$) + ವೀಸ]

ಮೇಲುವೆಚ್ಚ (ನಾ). = ಮೇಲುಖರ್ಚು: ಪ್ರತಿದಿನದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಅವನ ಮೇಲುವೆಚ್ಚ ವೀಳೆಯಕ್ಕೆ ದೇವರ ಹಾನೆಯಲ್ಲಿ ಯಿದಕ್ಕೆ ಅಕ್ಕಿಯು ಮರ್ಯಾದೆಯಲಿ ಪ್ರತಿವರ್ಷವಲಿ ೩೪ ವ್ಯೂಡೆಯೂ (ಶಾಇ. IX-ii. ೪೫೬-೫೦; 1402); ತಮಗೂ ತರಮ ಕಡ ಸಹ[ವಾಸವಾಗಿಹ ಹಿ]ರಿಯರುಗಳಿಗೂ ನೈವೇದ್ಯ ಮೇಲುವೆ[ಚ್ಚ]ಗಳಿಗೆ ಮೂಡಣಕೋಟೆಯ ಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ತಮ[ಗೆ] ಲಿಂಗಮುದ್ರೆ ಶಿಲಾಶಾಸನ ಪೂರ್ವಕ[ವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು]ಯಿಹ ಬೊಪ್ಪನಹಳಿಯ ಗ್ರಾಮ (ಕ್ಯಾಂ. ೦೯೩೬. ೪೪-೦೨; 1514). [ಮೇಲು$_1$ (< ಮೇಲ್$_1$) + ವೆಚ್ಚ]

ಮೇಲುವೆಚ್ಚ ? (?). (?): ಬೋಳಂ ಮುತ್ತಿದ ಹನ್ನೆರಡುವರ್ಷಕೆ ಪೊನ್ನೆದಾಳಾಪಂ ಬೆರಸಾದೊಡೊನ್ದು ಮೊಳನಂ ಮೇಲುವೆಚ್ಚವುಚ್ಚಂಗಿಯು ಹೇಳಸಾಧ್ಯವಾದುದೆನ್ನು ಧಿವಿಜಂ ಭೋದ್ಯಂಬಡುತ್ತಮಿ ಬಲ್ಲಾಳಂ ಗಿರಿದುರ್ಗಮಲ್ಲಪೆಶರಂ ಬಲ್ಲಾಳಭೂಪಾಳಕಂ (ಎಳ. XVI. ಕೃಷ್ಣ. ೭೦-೭; 1286). [?]

ಮೇಲುವೆಸರು (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಹೆಸರು; ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರು; ಉಪನಾಮ: ದಾನವರ ಸೀಳಿ ಬಿಸುಟನು ಖಿಲರ ಮೇದಸ್ಸಾಳಿ ಮುಳುಗಿತು ಜಲದೊಳದಜಿಂ ಮೇಲುವೆಸರಾಯ್ತುಳಿಗೆ ಮೇದಿನಿಯೆಂಬ ನಾಮದಲಿ (ಶಾಖ್ಯ. ೯-೩೯).

[ಮೇಲು$_1$ (< ಮೇಲ್$_1$) + ಪೆಸರು$_1$ (< ಪೆಸರ್)]

ಮೇಲುವೊದಕೆ 'ಮೇಲ್ವೊದಕೆ' ನೋ.

ಮೇಲುವೊನ್ನು, ಮೇಲುಹೊನ್ನು (ನಾ). ದಾನವಾಗಿ ನೀಡುವ ದವಸ. ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ನೀಡುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ನಗದು ಹಣ: ದಕ್ಷಿಣೆ: ಗಿಳಕಲ್ಲು ಇಕ್ಕುವ ಭತ್ತ ಸ ೪೪೦ ಮೇಲು ವೊನ್ನು ಗ ೪ ಬೋಳೂರು ಇಕ್ಕುವ ಭ × × ದಿಸ ೧೧೦ ಮೇಲುವೊನ್ನು ಗ ೨ (ಕ್ಯಾಂ. ೦೯೭೭. ೫-೦೫; 1556). ಮೇಲುಹೊನ್ನು: ಆ ಬಾಳಿಂದಲೂ ಬಹ ಮೇಲುಹೊನು ಕಾಟಗದ್ಯಾಣ ಸಂ × × × ಯಿದು ಹೊನು (ಶಾಇ. IX-ii. ೪೦೭-೦೭; 1377).

[ಮೇಲು$_1$ (< ಮೇಲ್$_1$) + ಪೊನ್ನು (< ಪೊನ್)]

ಮೇಲುಶೋಧನೆ (ನಾ). ವಾಂತಿ; ವಮನ: ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಬಿಂಯ ಹಜುವೆ, ತ್ರಿಫಲೆ, ದೇವದಾರು, ಸುಗ್ಗಿಯ ಬೇರು, ಎಂಬಿವಂ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಮರಳಿಸಿದ ನೀರುಂ ಹಿಪ್ಪಲಿ ಬೆರಸಿ ಆವಿಯೊಳಗೆ ವುಡಿಮಾಡಿ ಪ್ರತಿವಾಕದಿಕ್ಕಿ ಕುಡಿಯಲು ಕೀಳುಶೋಧನೆ. ಮೇಲುಶೋಧನೆ. ಹಲವು ಕಾಲ ನಡದಂತಹ ರೋಗಗಳು ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೆಡಿಸುವುದು (ಪ್ರಕ್ರಿ. ೦೯).

[ಮೇಲು$_1$ (< ಮೇಲ್$_1$) + ಶೋಧನೆ]

ಮೇಲುಸಂಪಾದನೆ (ನಾ). ವೇತನ ಅಥವಾ ಸಂಬಳವಲ್ಲದೆ ದೊರಕುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಆದಾಯ; ಲಂಚ; ℙ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನ್ಯಾಯ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡಲು ಬೇರೆಯವರಿಂದ ಒತ್ತಾಯಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪಡೆಯುವ ಹಣ: ನಿಮ್ಮ ಯಜಮಾನ್ರಿಗೆ ಕೈತುಂದಾ ಸಂಬಳ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲವೆ? ಮೇಲುಸಂಪಾದನೆಯೂ ಇರಬೇಕು (ಶಾಸಂ. ೩೦). [ಮೇಲು$_1$ (< ಮೇಲ್$_1$) + ಸಂಪಾದನೆ]

ಮೇಲುಸಾಲು (ನಾ). ೧. ಮೊದಲಿನ ಸಾಲು. — ಪಂಕ್ತಿ; ಅಗ್ರ ಶ್ರೇಣಿ: ವೈದಿಕರು ಮೇಲುಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಊಟಕ್ಕೆ ಕುಳಿತಿದ್ದಾರೆ (ಕಸಾ). ೨. ಮೇಲುಪಂಕ್ತಿ; ಮಾದರಿ: ಏನೇ ಇರಲಿ, ಏನೆ ಇರಲಿ, ಹನ್ನೊಂದೆಮ್ಮೆಗಳೇನೆ ಇರಲಿ. ತಿರುಳನರಿವು, ಹಿರಿಯ ನಡತೆ, ಮೇಲು ಸಾಲು, ಏನೆ ಇರಲಿ (ಶಾಂಗಣ. ೪೮. ೬). [ಮೇಲು$_1$ (< ಮೇಲ್$_1$) + ಸಾಲು$_3$ (< ಸಾರ್$_3$)]

ಮೇಲುಸಿರ್, ಮೇಲುಸಿರು, ಮೇಲುಸುರು (ನಾ). ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ವೇಗವಾಗಿ ಬರುವ ಉಸಿರು: ವಿದುಸಿರು: ಎಳೆವ ಬಾರ್ದಲೆಯೆನಲ್ ಮೇಲುಸಿರ್ ನೆಗೆಯುತಿರಲಳಲು ತಾಳದೆ ಕೊರಗು ಮರುಗುಘಂ ಗೋಳು (ಶಾಂಬಣ. ೪೬೨-೪೬೩). ಮೇಲುಸಿರು: ಪಣ್ಣಿಯು ಕೋಮಲೆಯು ಮೇಲುಸಿರು ಸೂಸುತ್ತ, ಶಕ್ತಿಯದು ಕುಂದುತ್ತ, ಬಾಯಾರಿ ಸೊರಗಿಹಳು (ಶಪೋ. ೭೬-೨೨); ವೇಗವಾಗಿ ನಡದು ಬಂದದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಮೇಲುಸಿರು ಹತ್ತಿತ್ತು (ಹೂಳುಡಾ. ೭೩). ಮೇಲುಸುರು: ದೈತ್ಯಬಲವುಲಿದಡಿಯಡಲು ಮೇಲುಸುರು ಮಸಗಿತು. ಫಣಿಪ ಕೆಮತರಿಗೆ (ಶಾಕ್ರೋ. ೦೩-೪೬). [ಮೇಲು$_1$ (< ಮೇಲ್$_1$) + ಉಸಿರ್$_2$]

ಮೇಲುಸಿರಿಡು. ಮೇಲುಸುರಿಡು (ಕ್ರಿ)- ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ವೇಗವಾಗಿ ಉಸಿರಾಡು; ವಿದುಸಿರು ಬಿಡು: ಏರಿದವ್ವ ಶ್ರಮದಿಳಿ ನಿತ್ರಾಸಿದ ತಲೆ ತಿರುಗಿ ಮಱುಗಿ ಮೇಲುಸಿರಿಟ್ಟುರ್ವರೆಗೆ ಕೆಡಿಮರುಳ್ಳ ಮುನಿಜನವರಸಂ ತಾಳ್ದಿದ್ದೊಂದುಜಾವಂಬರೆಗಂ (ಶವಾಕ್ಯ. ೧೦-೦೭೦)

ಮೇಲುಸುರಿಡು : ಎರಡು ದಿನದ ಕೂಸಂ ಕುಂಭಿನಿಯೆಂಬ ದೇವತೆ ಪಿಡಿದಾ ಕೂಸು ವಿಕಾರವೆಸಿಕ್ಕುಂ ಕಣ್ಣಾ ತೆಱಿಯದುಂ ಮೇಲುಸುರಿಡುಗುಂ (ಶಾಕಾ. ೦೩೪). [ಮೇಲುಸಿರ್ + ಇಡು]

ಮೇಲುಸಿರು ' ಮೇಲುಸಿರ್ ' ನೋ.

ಮೇಲುಸುರಿಡು ' ಮೇಲುಸಿರಿಡು ' ನೋ.

ಮೇಲುಸುರು ' ಮೇಲುಸಿರ್ ' ನೋ.

ಮೇಲುಸೆಱಗು ' ಮೇಲ್ಪೆಱಗು ' ನೋ.

ಮೇಲುಸ್ತುವಾರಿ (ನಾ). ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ : ಸಿಂಹಸ ಅರಸಿಯು ಕಂಚಿಮಲ್ಲಿ ಕೈಲಾಸನಾಥದೇವಾಲಯ ಕಟ್ಟಿಡ ಕೆಲಸದ ಮೇಲುಸ್ತುವಾರಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪಣಾ. ೦:೩).

[ಮೇಲು$_1$ (< ಮೇಲ್$_1$) + ಉಸ್ತುವಾರಿ]

ಮೇಲುಹವಿ (ನಾ). ಅಗ್ನಿಗೆ ಉಪರಿಭಾಗದಿಂದ ಬೀಳುವ ಹವಿಸ್ಸು : ಬೀಳುವಾಹುತಿಗಳನ್ನು ಸವಿದುರಿನಾಲಗೆಗಳುಬ್ಬದ್ದು ಱಿಸಿದವು ಮೇಲುಹವಿಗವ್ವಳಿಸಿ ಪರಹಿಸಲಗ್ನಿಕುಂಡದರಿ (ಕಸಾಂ. ೦-೭-೧೬).

[ಮೇಲು$_1$ (< ಮೇಲ್$_1$) + ಹವಿ$_1$]

ಮೇಲುಹಾಸಿಗೆ (ನಾ). ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ಬಟ್ಟೆ; ಮಗ್ಗುಲು ಹಾಸಿಗೆ : ಮಮಟೆ : "ನಜೋಳಃ. ಪ್ರಚ್ಛದಪಟಃ--೨ ಮೇಲುಹಾಸಿಗೆ. ಹಾಸಿಗೆ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ನೌರುಬಟ್ಟೆ" (ಕಾಪ್ರಂಕ. ೨೦೯).

[ಮೇಲು$_2$ (< ಮೇಲ್$_2$) + ಹಾಸಿಗೆ (< ಹಾಸುಗೆ$_1$)]

ಮೇಲುಹೊದಕೆ ' ಮೇಲ್ಹೊದಕೆ ' ನೋ.

ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ ' ಮೇಲ್ಹೊದಕೆ ' ನೋ.

ಮೇಲುಹೊನ್ನು ' ಮೇಲುವೊನ್ ' ಹೋ.

ಮೇಲುಹೊಳೆ (ನಾ). ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಪ್ರವಾಹದಿಂದ ನೀರಿನ ಮಟ್ಟವು ದಡವನ್ನು ಮೀರಿ ಹರಿಯುವುದು : ಜಲೋಜ್ಜ್ವಾಸಾಃ, ಪರೀವಾಹಾಃ— ೨ ನೀರು ಕದಡಿ ತುಂಬಿ ಮೇಲ್ನೀಯ್ದು ಬರುವ ತರಿಗಳ ಹೆಸರು. ಮೇಲುಹೋಳೇ ಆಪವಾ ನೀರು ಅಲ್ಲುಡಿ ತುಳಕಾಡುವಿಕೆ (ಚಿಕ್ಕಾ. ೬೬. ೬೬). [ಮೇಲು$_1$ (< ಮೇಲ್$_1$) + ಹೊಳೆ$_2$ (< ಹೊಳೆ^{3})]

ಮೇಲೂರ್ (ನಾ). ೧. ಮೇಲೆ ಇರುವ ಊರು : ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಪಟ್ಟಣ; ಗರಗರಿಕೆವಡದೆಳವೆಂದಿರ ತಂಡವಿಂ ಪೆಗಬ್ಬೆವಡದು ಮೇಲೂರ್ಗಳ ಮುಂದಾಡುವಂತಾಗಸಕೆ ನೆಗೆದ ಬೀದಿವಾಡಂಗಳ . . . ಜೆಲ್ಲಸೋಳಕೊಂಡಿರ್ಪವು (ಕ್ಕಾಸಾ. ೦೬). ೨. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮೇಲೂರಾ ಕೆಱೆ ಕೆಱೆ ಪಡಿ ಕಣ್ಣು ಗಮ್ ವ್ರೀಹಿ ಭೂಮಿಮ್ (ಅಶ್. IX, ಪೊತ್ತಿ. ೬೬-೦೪; ೬೬) : ಶ್ರೀರಾಮ[ನಾ]ಥವೇವಂಗೆ [ವೆ.ಲ] ಊರ ಕಾಟ [ದೆ:] ವಸ ಮಗ ... ಗ್[ಕ್ಕಿದ] ಗಾಣ ಶ್ರೀ [ರಾಮ] ದೇವ (ಅಶ್. IV (೩). ಶಾಸಾಣ. ೨೧೬ ೩; ಸಾ. ೬೬೮೮ ೫೫). [ಮೇಲ್$_2$ + ಊರ್]

ಮೇಲ್$_1$ (ಅ). ೧. ತುದಿಯಲ್ಲಿ; ಆಗ್ರಭಾಗದಲ್ಲಿ; ಉಪರಿಭಾಗದಲ್ಲಿ : ತಂಗಗಿರಿತಿಪಿರವಿಂದು ಬಂಗಿಸಿ ಕೂರ್ಪಕನ ಪೊಳೆದ ಸುಂಗೆಯು ಮೊಸೆಯೊಳ್ ಪೊಂಗಿ ಸೊಡರ್ಗುಡಿಯ ಮೇಲೆ ಪತಂಗಂಪಾಯ್ದಂತೆ ಪಾಯ್ದು ಬರ್ದುದು ಸಿಂಗದ (ಶಾಸ್ತ್ರಸಾ. ೨೦೦೪ ಸಾಸ್ತ್ರಸಾ); ಒಂದು ದಿವಸಂ ತನ್ನ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ತಲೆಯನಿಟ್ಟು ಪರಶುರಾಮಂ ಮಜ್ಜೆಗೊಜಗಿದಾ ಪ್ರಸ್ತಾವದೊಳ್ (ಸಂಚಾಸಾ. ೦-೦೦೪ ೫) : ಉಭಯರಾಯರ ನಿಷ್ಪತಿಕೆ ವಾರ್ತು ಘಾತುರೆಂದುಂ ಮೇಲೆ ಸುರಕಟಕ (ಶಾಸ್ತ್ರಸಾ. ೪-೪೬). ೨. ಹೊರ ಮೈಯಲ್ಲಿ; ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ; ಹೊರಪದರದಲ್ಲಿ : ಎಣ್ಣೆಯು ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ತೇಲುತ್ತದೆ (ಪೂಪ). ೩. ಮುಂದೆ; ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ; ಮುಂದಕ್ಕೆ : ನಿನ್ನ ಮುಂದಿರದ ಮೇಲೆತಡು ಮೇನೀಜನಪೊಳೆಪ್ಪಯ ತೀರ್ತಿಪುರ ಮೇಮಪಿರಚಿತಮೋರಬೇಹುದು (ಪಣಾ. ೦೪-೦೩). ೪. ಹೊರತು : ವಿನಾ : ಉಳಿದು : ನಾನು ನಾಜ್ಞರ ಮೇಲೆ ನನ್ನೇನೂ ಹೇಳಲಾರೆ (ಕೂಪ). ೫. ಅನಂತರ; ಆ ಬಳಿಕ : ಮೂಲಭೂತ ವೇಸುಂಟದೆಲ್ಲವನೋಳಿಸುವಿ ಚಂದನಕೆ ಸವೆಯಲು ಮೇಲೆ ಕಡುಬಡತನವಡಸಿರಲು (ಪಪ್ಪ. ೨೬-೦); ಭಾಳನೇತ್ರನ ವರದ ಗರುಡಿಯ ಜಾಳಿಯಿನ್ನಿತ್ತುಂಟು ನಿತನವರಲಿ ಮೇಳಮಿವನು ಮೇಲೆ ಕಿಂಗಳು ವಿವಸಕಾ ಮುನಿಪ (ಕೂಪಾ. ೦-೦೨-೦); ದುಃಖದ ಮೇಲೆ ಸುಖ ಸುಖದ ಮೇಲೆ ದುಃಖ (ಗಾದೆ). ೬. ಮೆಶ್ಶೂ; ಜೊತೆಗೆ; ಇನ್ನೂ : ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷದ ಮೇಲೆ ತೊಂಬತ್ತಾಱು ಸಾವಿರ (ಪಪ್ಪ. ೨೨-೩೨); ನೀಳಿದನು . . . ಆಗ್ಗದ ರವಿಸುತನ ಮಂತ್ರಿಗಳೊಳ್ಳಿವರನು ಮೇಲೆ ಕೀರಳರೊಳಗೆ ಹತ್ತು ನೃಪಾಲರನು (ಕುಣ್ಕಾಕ್ಕೂ. ೬-೪೬). ೭. ಕುರಿತು : ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ : ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ : ಇನ್ನಷ್ಟೊಪ್ಪೆನ್ನ ಮೇಲೆ ದೋಷಮಿಲ್ಲ (ಪಂಚಕಂ. ೦೪೦-೪); ಪಲಿಯೊಲಿದ ವನಸುಜರ ಮೇಲೆ ಮುನಿಪೇಗುವರು ಕೆಲಬರು (ಕುಣ್ಕಾಕ್ಕೂ. ೦-೨೯); ಸಾವಿರಸಂತಾನವಡದಳೆ ಮಮಕಾರ ತೀವಿಹುದಬಲನ ಮೇಲೆ(ಕೋಚಕ.೦-೦೦). ೮. ಸಮೀಪವರ್ತಿಯಾಗಿ ; ಹತ್ತಿರವಾಗಿ : ಅದರ ಬಣ್ಣ ಎಂಥಾದು ? ಅದು ಕಪ್ಪನ ಮೇಲೆ ಅದೆ (ಜಾ.ಲಾಮು. ೦-೨೪). ೯. ಆಧಾರದಿಂದ ; ಹೊಣೆಯಿಂದ : ಅವನ ಮಾತಿನ ಮೇಲೆ ನಾನು ಇವನಿಗೆ ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಸಾಲ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ (ಕೂಪ). ೧೦. ಉದ್ದೇಶದಿಂದ; ಕಾರಣದಿಂದ; ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ : ಅವನು ವ್ಯಾಪಾರದ ಮೇಲೆ ಆ ಊರಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾನೆ (ಕೂಪ). ೧೧. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ : ಪ್ರತಿಯಾಗಿ : ಪಾಪ್ಪಿಗ್ರಾಹ — ತಾನು ಹಗೆಯ ಮೇಲೆ (ದಂಡನ್) ಎತ್ತಿ ಹೋಪಲ್ಲಿ ಒಂದೆ ರಾಜ್ಯವನಾಪದ್ಭವ ಮಾಡುವವನು (ಪಾಪ್ರಗಾ. ೬). ೧೨. ಉತ್ತಮ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ : ಮನುಷ್ಯನು ಮೇಲೆ ಹೋದಮ್ಮೂ ವಿಷಯ ವಂತನಾಗಬೇಕು (ಕೂಪ). ೧೩. ದೂರದಲ್ಲಿ ; ಅಂತರದಲ್ಲಿ : ಆ ಪಟ್ಟಣ ದಿಂದ ಕಲವು ಹರದಾರಿಗಳ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿ ಅದೆ (ಮುಂಕಾಮು. ೪-೩೦); ಇಲ್ಲಿಂದ ಅಮ್ಮು ಹರದಾರಿಯ ಮೇಲೆ ಇರುವ ರಾಮಪುರವೆಂಬ ಊರಿಗೆ ಹೋಗು (ಮುಂಕಾಮು. ೪-೦೩೪). ೧೪. ಅನುಸರಿಸಿ : ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ : ಉಪಯೋಗದ ಮೇಲೆ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಬೆಲೆಯು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಇರುವದಿಲ್ಲ (ಮುಂಕಾಮು. ೫-೨೪). ೧೫. ಹೊರಗಡೆಯಲ್ಲಿ ; ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ : ಮೇಲೆ ನೋಡಿದಾಗ ಅವರ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪು ಧಾವನೆ ಹೋದು ವವರೇ ಹೆಚ್ಚು (ಕೂಪ).

ಮೇಲೆಮೇಲೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ೧. ತುಂಬ ಮೇಲಕ್ಕೆ; ಅತಿ ಎತ್ತರಕ್ಕೆ : ವಿಮಾನವು ಮೇಲೆಮೇಲೆ ಹೋದಮ್ಮೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ (ಕೂಪ). ೨. ಒಂದರ ನಂತರ ಮತ್ತೊಂದರಂತೆ; ಸಾಲಾಗಿ; ನಿರಂತರವಾಗಿ ; ಸುತ್ತಲುಂ ಸೊಗಯಿಸಿ ಮೇಲೆಮೇಲೆ ಕವಿತಂದುವ್ಪ ಭೋಂಕೆಸ ಪುವಿನಂಬುಗಳ್ (ಕ್ಕಾಕಾ. ೩೦೬). ೩. ವೇಗವಾಗಿ; ರಭಸವಾಗಿ : ಮೇಲೆಮೇಲೀತನ ತವೋಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆ ಜಡಿದುದು (ಕುಣ್ಕಾ. ೦-೦೦); ಮುಪ್ಪುರದ ಜನಂ . . . ಮೇಲೆಮೇಲ್ತಂದು ಕೋಂಟೆಯಂ ಪತ್ತಿ ಪೊಱಪಾಳೆಯವನೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರ್ಪಿನಂ (ಕಾಪ್ರ. ೪೨-೦೩). ೪. ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ; ಪುನಃಪುನಃ : ನೀವು ಹೀಗೆ ಮೇಲೆಮೇಲೆ ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ತೊಂದರೆಯಾಗಬಹುದು (ಕೂಪ). **ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ** = ಪುನಃ ಪುನಃ : ನೀವು ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಅವರನ್ನು ಕಂಡು ಹೋದಿದ್ದರೆ ಯಾವ ಕಲುಷವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ (ಕೂಪ). **ಮೇಲೆ ಹಾಕೊಳ್ಳು** = ವಿರೋಧವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು : ತಾತ ಭಿಷ್ಮ ತಾನೆ ಅವೆಲ್ಲ ವಿನು ಮಾಡುಬ್ಲು ? ಕಾರವರ ಮೇಲೆ ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು: ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡು ಅವರನ್ನು ಏಕೆ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ? (ಪಪ್ಪ. ೨೨). [< ಮೇಲ್$_2$]

ಮೇಲ್$_2$ (ನಾ). ೧. ಬರೆಯಲು ಬಳಸುವ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥ: ಶಾಯಿ : ಮಸಿ : ' ಮೇಲೆಸಿಲ್ಲಿ ' ' ಪರಾ.

೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ನೀಲಿ. ೩. [ಸಂಗೀತ] ಸ್ವರಶ್ರೇಣಿ; ಸ್ವರಗ್ರಾಮ. [ಸಂ. ಮೇಲಾ]

ಮೇಲೆನಕೆ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಅಲೋಚನೆ: ಹಳೆಯ ಹಂದರ ದಾನು ಅರಿಲರಲ ಕರುಸೊದರ್ ಬೇಲೆನಿಕೆ ನತವಳಯು ನುದೊಳೇಂ ಪಸೆಯ (ಕಾಪಾಂ. ೬೬-೦೦೪). [ಮೇಲ್ಲು (< ಮೇರ್)] + ಎಣಿಕೆ]

ಮೇಲೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೆಳಗಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಮೇಲುಭಾಗಕ್ಕೆ ಎತ್ತು; ಊರ್ಧ್ವಭಾಗಕ್ಕೆ ತರು: ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತಿ ಮೇಜಿನ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟನು (ಕೂಪ). ೨. (ಸಸ್ಯ, ಪೈರು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೆಳೆದು) ಎತ್ತರಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು: ಈ ಕಳೆಗಳ ಕತ್ತು ಪಯಿರನು ಮೇಲೆತ್ತು ಬರುವ ಭಾಗ್ಯವ ಲೆಕ್ಕ ಹಾಕು (ಇಂಚಾಸ. ೦೧೬-೬೪). ೩. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಒತ್ತಿಕೊಂಡು ಬರು: ಕಿಮ್ಮಳ್ಳಂತೆ ಮೇಲೆತ್ತುವ ಶ್ವಾಸಮುಂ (ಕರ್ಣಾಮೃ. ೪-೬೩). ೪. (ಮುಸುಕು ಪೊದಲಾದುವನ್ನು) ತೆಗೆ; ಅನಾವರಣ ಮಾಡು: ದಿವದ ಬೆಳಕಿನ ಬೆರಳು ಬಂದು ಈ ಲೋದ ಮೇಲೆ ಕವಿದ ಕಪ್ಪುಹೊದಿಕೆಯನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತುತ್ತಿದೆ (ಸೌಂದ. ೬). ೫. ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗು; ದಾಳಿಮಾಡು: ಎನಗಾಬ್ಜಿ ದರೆಂದು ಪಂಗವಿಷಯಾಧೀಶಂ ಭಸಂಗೆಯ್ದು ಭೋಜಕನೆ ಮೇಲೆತ್ತಿ, ಕಱುತ್ತು ಮಾಣದೆನಸುಂ ವಜ್ರಾಯುಧಂ ಚಂದ್ರಾವಾಹನನೊಳ್ ಕಾದಲೊಡರ್ಚಿ ಬಂದು (ಸುಭದ್ರಾ. ೭-೬); ಮೇಲೆತ್ತಿ, ಮಾಹಾವದ್ಮಸ್ಯಪಾಲಕನೆಬ್ಬಂದನೆಂ ದೊಡಗಿದೋಡಿದನಾಲೋಲಬಲಂ (ಶಕ್ರಪು. ೯-೧೬). ೬. ಉದ್ಧರಿಸು; ಕಾಪಾಡು: ರಕ್ಷಿಸು: ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಅಧರ್ಮದಿಂದ ಮೇಲೆತ್ತಸೇಕೊಬ ಗಂಡನ ಕರ್ತವ್ಯಪಾಲನೆಗಾಗಿ . . . ನಿನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲೇಬೇಕು (ಪರಿಶಾ. ೨೫೬); ಕಲೆ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮಾತ್ರವಾದರೆ ಸಪ್ಪೆಯೂನಿತು; ಅದರ್ಶವಾಗಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ನವ್ಮನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತೀತು (ಸೌಂದ. ೯೯).

ಮೇಲೆತ್ತಿ ಬರ್ = ದಂಡೆತ್ತಿ ಬರು: ದಾಳಿಮಾಡು: ಕಚ್ಚುಮಾನ ರಾಜ್ಯಂ ಕಳಕುಳಮಾಗಿರ್ದುದನಾತನ ದಾಯಾದಿಸಿಂಹಬಳನಜಿಯಮು ಮೇಲೆತ್ತಿ ಬರೆ (ಕಂಚಿಕಾ. ೨೬-೦೭). ಮೇಲೆತ್ತಿ ಬರಿಸು=ದಂಡೆತ್ತಿ ಬರಲು ಪ್ರೇರಿಸು; ದಾಳಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು: ಪೂಗಲಪೊ ದೊತ ~ಶ್ವಪ್ನನನೀಗಳೆ ಮೇಲೆತ್ತಿ ಬರಿಸು (ಜಗಂ. ೬-೬೮). [ಮೇಲ್ + ಎತ್ತು]

ಮೇಲೆನೆಲ್ಲಿ (ನಾ). (ಶಾಯಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಬಳಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೆಲ್ಲಿ.—ಅಮಲಕ: ಮೇಲೆನೆಲ್ಲಿ, ಮದಾಸ್‌ನೆಲ್ಲಿ (ಪ್ರಾಔ. ೬೦-೦೫೭). [ಮೇಲ್ + ನೆಲ್ಲಿ]

ಮೇಲೆಬರು ' ಮೇಲೆವರ್ ' ನೋ.

ಮೇಲೆಬೀಳ್ ' ಮೇಲೆವೀಟು ' ನೋ.

ಮೇಲೆಬೀಳು ' ಮೇಲೆವೀಟು ' ನೋ.

ಮೇಲೆಬೀಟು ' ಮೇಲೆವೀಟು ' ನೋ.

ಮೇಲೆವರ್, ಮೇಲೆಬರು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ) ದಂಡೆತ್ತಿ ಬರು; ಆಕ್ರಮಿಸು; ದಾಳಿಮಾಡು: ಪ್ರತಿವಾಸುದೇವಂ . . . ಸುದರ್ಶನ ಪುರುಷ ಸಿಂಹರ ಪೆರ್ಚಂ ಸೈರಿಸವೆ ಕಪ್ಪಮಂ ಬೇಡಿಯಟ್ಟಿ ಪಡೆಯದೆ ಮುಳಿದು ಮೇಲೆವಂದು ಕಾದಿ ತನ್ನ ಚಕ್ರದೊಳಿಟ್ಟೊತೆ (ಶಾಪುಂಪು. ೦೬೬); ರಭಸಂ ಜಾತಂ ಸೇತುಮಂ ಬಂಧನಂಗೆಯ್ದು ಮೇಲೆವರಲಿರ್ದುದಂ ರಾವಣಂ ಕೇಳ್ದು (ಕಂಚಕಂ. ೦೬೫-೦); ಅಂತು ಮೇಲೆವಂದು ಭೂತಟ್ಟಿದ ವಜ್ರಾಯುಧನ ಮೇಲೆ ಹಸ್ತ್ಯಶ್ವರಥಪದಾತಿಜಾತುರ್ವಳಸುತಂ ಬಳನೆಂಬ ದಂಡಾಧಿನಾಥನನೀಕನಟ್ಟಿದೊಡೆ (ಸುಭದ್ರಾ. ೭-೩ ಪ). **ಮೇಲೆಬರು**: ೨. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಏಳಿಗೆಯನ್ನು ಪಡೆ: ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಅವನು ಮೇಲೆಬಂದನು (ಕೂಪ). [ಮೇಲೆ$_1$ + ಬರ್]

ಮೇಲೆವರಿ (ಕ್ರಿ). = ಮೇಲೆವರ್ ೧: ಎಲೆ ಚಂದ್ರಹತಕ ಮದನನ ಬಲದಿಂದಂ ಮೇಲೆವರಿದು ಕೊಂದಿತನ್ನಂ ನಿಲಲಜಿಯೆಯೆ (ಕಾಪಂಚಾ. ೬೦೦); ಹೊಲಮೇರೆಯ ಸೀಮಕ್ಕೆ ಕ್ಷುಕದಆಚಂದ್ರದಂಡನಾಯಕನ ಕುದುರೆ ಮೇಲೆವರಿದಡೆ ಹಜಿತಗೆಯದೆ ಎರಡ್ಮುದುರಿಆ ನೆಚ್ಚಿ ಕಟ್ಟನಲಗಿನಲಲ್ಲ . . . ಕೊಂದು (ಪಾಣಾ. ೭೭-೫. ೨೦೦-೯; ೨). ' ಮೇಲ್ವರಿ ' ಪರಾ. [ಮೇಲೆ$_1$ + ಪರ್$_3$]

ಮೇಲೆವಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. = ಮೇಲೆವರ್ ೧: ಎಮ್ಮೆವಂದು ಮುಷ್ಟಕಂ ತೆಗದಾಗಡೆ ಮೇಲೆವಾಯ್ದು ಬಲ್ದಡಿಗನವೆಂತಿ ಬಲ್ದಡಿಗನಂ ಪಿಡಿದೊ ರ್ಮೆಯೆ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದೊಳ್ ಪೋರ್ದು (ಕಂಚಿಕಾ. ೯-೭೩); ಮೇಲೆ ವಾದ್ದು ಮಹಿಮಾಸುರನಂ ತವೆ ಕೊಂದಳಾವಳಾ ಭಗವತಿ ಕೂರ್ತು ಬೀರಸಿರಿ ಯಿಗೆ ಭುಜಾಸಿಗೆ ನಾಗವರ್ಮನಾ (ಶಂಪೋಂಚಾ. ೦-೪); ಅಂತಳಳಾಧ್ಯವ ಸಾಮಾನಾದುದರ್ಕಾವೈಸಿ ಮಸಕದಿಂದುಸಿಧೇನುವಂ ಕಟ್ಟು ಮೇಲೆವಾಯ್ದಿಜಾ ಯಲಡಪಡಿಸಿ ಬರ್ಪಲ್ಲಿ (ಕಂಕ್ರಿತ. ೬-೩೯ ಪ). ೨. ಮೇಲೆ ಕೆಡೆ, -ಬೀಳು: ಪಿಡಿದಮರ್ದವ್ಪಲೆಂದು ನಿಮಿರುತ್ತಿರೆ ದೋರ್ಲತೆ ಮೇಲೆವಾಯಲೆಂದೊ ಡರಿಸೆ ದೇಹವಿನ್ನೆಗವದೇಕೆಯೊ ನಲ್ಲನೆ ರೂಪುದೋಱೆ (ಜಗಂ. ೦೬-೦೫೦); ' ಮೇಲ್ವಾಯ್ ' ಪರಾ. [ಮೇಲ್$_2$ + ಪಾಯ್$_1$]

ಮೇಲೆವೀಟು, ಮೇಲೆಬೀಳ್, ಮೇಲೆಬೀಳು, ಮೇಲೆಬೀಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೇಲೆರಗು; ಆಕ್ರಮಿಸು: ಕವಿ; ಮುತ್ತು. ೨. ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸು: ಬಲಾತ್ಕರಿಸು: ಬಡವಸಾದರದಿಂ ಬಂದತೆ ಸಿರಿವಂತಂಗೆ ಮೇಲೆವಿ [ಪಾಣಾ. ಬ]ರ್ದೊಲ್ಲದೂಡಂ ಕಡುಗುಂ ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಸೆಂದೊಡೆ ಮತ್ತಾ ಜೈಸನಸ್ಲೆ ಪುರುಳಿಜಿಸುವುದೆ (ಸಮಸ. ೯-೩೬). **ಮೇಲೆಬೀಳ್**: ಮೇಲೆ ಬೀಳ್ವ ಕಠೋರಜ್ವ್ವಜವ ನೋಡಿದನದ್ದವರಿಗೆಯಲಿ (ಶಾಣ್ಮಃ. ೨೦-೩). **ಮೇಲೆಬೀಳು**: ೧. ಮೂಷಕಂ ಮೇಲೆಬಿದ್ದು ಕಾಡುವುದು ವಾರ್ಜಾಲವಂ (ಕೃಖಣ. ೦೩-೦೯). ೩. ಜಗಳ ತೆಗೆ: ಆ ದುಷ್ಟ ಮಾತು ಮಾತಿಗೂ ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತಾನೆ (ಕೂಪ). ೪. ತಾನಾಗಿ ಮುಂದುವರಿ: ಮೇಲೆಬಿದ್ದ ಸೂಳೆ ಮೂರು ಕಾಸಿಗೂ ಬೇಡ (ಗಾಪ); ಮೇಲೆಬಿದ್ದ ಸೂಳೆಗೆ ಹಾಗದ ಕಾಸು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ ಅಂದ ಹಾಗೆ (ಗಾಪ). **ಮೇಲೆಬೀಟು**: ೪. ಬರ್ಮ ವಾನೆಂಬುದು ಬಿಪಲತ್ತ ತಾಂ ಬರ್ಪುದೆಂದಂದು ಸೌಭಾಗ್ಯದ ಗರ್ವಂ ' ಮೇಲೆ ಬಿಜ್ಜುನೆಳಸಿದಪೆನೆಬ್ ಬಂಧೋಧಾರ್ಷ್ಟ್ಯಮಲ್ತೇ (ಇಂಪಂಗಾ. ೩೦೬). ' ಮೇಲ್ವೀಟು ' ಪರಾ.

ಮೇಲೆಬಿದ್ದು ಸಾಯು = ' (ಅಲಂ) ಹೆಚ್ಚು ಆಪೇಕ್ಷಪಡು,—ಬಯಸು: ಮುಗಿಬೀಳು: ಹುಡುಗರು . . . ಆ ಹೊಸ ಮಾಸ್ತರಂದರ ಮೇಲೆಬಿದ್ದು ಸಾಯುತಾವ (ಶಬ್ದಕೂ. ೧೦). [ಮೇಲ್$_2$ + ಬೀಟ್$_1$]

ಮೇಲೇರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೇಲುಭಾಗಕ್ಕೆ ಹತ್ತು,—ಹೋಗು; ಉಪರಿಭಾಗವನ್ನು ತಲುಪು: ರಭಸದಿಂದ ಅವನು ಮೇಲೇರಿ ಹೋದನು (ಇಪ್ಪ. ೨೦೨). ೨. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಏಳಿಗೆಯನ್ನು ಪಡೆ: ಮನುಷ್ಯನು ಮೇಲೇರಿದಪ್ಪೂ ವಿನಯವಂತನಾಗಬೇಕು (ಕೂಪ). [ಮೇಲು$_2$ (< ಮೇಲ್$_2$) + ಏರು$_1$ (< ಏಱ್$_1$)]

ಮೇಲೇಳು ' ಮೇಲೇಟು ' ನೋ.

ಮೇಲೇಟು, ಮೇಲೇಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳು; ಎದ್ದುನಿಲ್ಲು. ೨. ಮುತ್ತು; ಕವಿ; ಆಕ್ರಮಿಸು; ದಾಳಿಮಾಡು: ಎರ್ದೆಯೊಳ್ ಕೋಪಾಗ್ನಿ ಕೈಗಣ್ಕೆ ಬಂದಿನಿತುಂ ರಾಜಕುಲಂ ಸಮಸ್ತಭರದಿಂ ಮೇಲೆ ಬ್ದುದು (ಕಂಚಿಕಾ. ೩-೭೯); ದೂತನನಟ್ಟಿದೊಡಾತಂಗೆ ಕುದಲೊಲ್ಲದಿರ್ದೊಡೆ ಮುಳಿವು ಮೇಲೆರ್ದು ಚತುರಂಗಬಲಂಬೆರಸು ಕಾದುವುದುಂ. (ಶಾಪುಂಪು. ೦೦೬). **ಮೇಲೇಳು**: ೧. ತಿಂಗಳಾರಕ್ಕೆ ಮಾರಳಿ ಬಹೆನೆಂಬ ಭಾಷೆಯುಂ ಭಾಮಿನಿ ಭಾಮಿನಿ ಸಮಾಧಾನಬುದ್ಧಿಯುಂ ಮೇಲೇಳುತಲ್ಲಿಂ ನಡೆದು ಶಿವಾಯತನಕ್ಕೆ (ಪಾಣಾ. ೩೭-೦೫೩). ೩. ಹೊಲಹೊಮ್ಮು; ಪುರಹು;

ವ್ಯಾಪಿಸು : ತೋಕಫೇರೀರವಂ . . . ಮೃದುವಾದ್ಯ ಸುಸ್ವನಂ ವೈದಿಕ ಪುರೋಹಿತರ ಮಂತ್ರಘೋಷದೆರಸಿ ಮೇಲೆದ್ದುದೊಯ್ಯನೆಯ್ಯನೆ ಜಪರೋದನದ ಕೂಡೆ (ಪಾ೨೦೫. ೫೬–೫೪೪). ೪. ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು : ಉದ್ಭವವಾಗು : ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೇದವಿಧಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲು ಮಿಮಾಂಸಾಕಾರರೂ ಅವರ ದರ್ಶನವೂ ಮೇಲೆದ್ದವು (ಪಾಕೌ. ೦೫೬). ೫. ಎಚ್ಚೆತ್ತುಕೊಳ್ಳು ; ಜಾಗೃತವಾಗು : ಎಲ್ಲ ಮರೆತು ಮೇಲೆದ್ದಿದೆ ಭಾರತ ಬಿಡುಗಡೆ ಕಾಯ್ದಿವೆ ವೀರಪಡೆ (ಕಂಪಾ. ೧೩–೨೦).

[ಮೇಲ್ + ಏಳ್]

ಮೇಲೊಡ್ಡ (ನಾ)· ಮಿಗಿಲಾದ ಪಣ : ಅತಿಶಯವಾದ ಒಡ್ಡು : ಕಬ್ಬಿನ ಹಣೆದವನಾಯಪರಲ್ಲದೆ ಕಾಯದ ಹಣೆದವನಾಡುವರೆ ಮೇಲೊಡ್ಡ ಬಾಯಿತ್ತೆಂದು . . . ನೀನಿಕ್ಕಿದ ಪೂಜೆಂಗೆ ಹೊಯಿದು ಗೆದ್ದ ಸಿರಿಯೂಳ (ಪಾಪ. ೬೭೯). [ಮೇಲ್೧ + ಒಡ್ಡ೨]

ಮೇಲೋಗರ (ನಾ)· ೧. ಅನ್ನದ ಜೊತೆಗೆ ಬಡಿಸುವ ಸಾರು, ಪುಳಿ, ಕೂಟು ಮುಂತಾದ ವ್ಯಂಜನಪದಾರ್ಥ : ಗುರುವೆ ಜೋಣ ಶಿಷ್ಯನೆ ಮೇಲೋಗರ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಪದಾರ್ಥವರ್ತಿತವಯ್ಯಾ (ಶಿಪ. ೪-೪೨೨-೩೦); ಪಲವುಂ ತೆಱದ ಭಕ್ಷ್ಯಮಂ ಪಾಯಸಂಗಳುಮಂ ಓಗರಮಂ ಪರಿಪರಿಯ ಮೇಲೋಗರಮುಮೆಂಬ ಪಾನಪಳಿಕ್ಯಮಂ ಮಾಡಿಯಿರುತ್ತಿರಲ್ (ಪಪುಕ. ೨-೧೫ ಪ); ಓಗರವ ತಾ ತೋಯೆಯಪಕ್ಕು ಹುಸಾಯ್ತು ಮೇಲೋಗರವ ಬಡಿಸು . . . ಎನುತುಮಾದೋಗಣಯನಾ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಡೆವ ಮರ್ಯಾದೆಯೊಳಗುಂಡು ತೇಂಕುತ್ತಿರ್ದರು (ಪಪ್ಪಾ. ೭-೨೬). ೨. ತರಕಾರಿ ; ಕಾಯಿಪಲ್ಲೆ : ಅಕ್ಕಿಗಳ ರಾಮಿ ಮೇಲೋಗರವ ಪರ್ವತಂ ಮಿಕ್ಕ ಮಸ್ತಗಳೆಣಸಲಳವಲ್ಲದುನ್ನತಂ (ಪೊಪ್ಪ. ೦೪೭-೭೦); ನಾರಿವಣದ ಕಾಯ ಪೇಱೊಂದಕ್ಕಂ ಹಾಗ ಕಾಯಿ ಮೇಲೋಗರದ ಬಂಡಿ ಒಂದಕ್ಕಂ ಹಾಗ (ಚೆ. ೪. ೫೯೦೩೮. ೭೫-೦೦೯; ೧೨೫೭); ಕೂಲಿಗೆ ನೀರನಿಟ್ಟುವ ಕೂಳನಿಕ್ಕುವ ಹಾಲು ಮೊಸರು ಪಲತೆಱದ ಮೇಲೋಗರವ ಮಾಱುವ ಹರಂಗಳ್ ಸಾಲೊಪ್ಪಿತ್ತು (ಕ್ರೀಪಾಂ೦. ೦೩-೦೦೮). [ಮೇಲ್೩ + ಓಗರ]

ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ' ಮೇಲ್ಗಟ್ಟು೨ ' ನೋ.

ಮೇಲ್ಕಡೆ ' ಮೇಲ್ಗಡೆ ' ನೋ.

ಮೇಲ್ಕೊಳ್ (ಕ್ರಿ)· ೧. ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೊದೆದುಕೊಳ್ಳು,–ಧರಿಸು : ಗಂಧಿಲವಿಷಯದ ನೆತುವೆ ತನ್ನಹಿವಿಲಾಸಿನಿಯ ಮೇಲ್ಕೊಂಡ ದುಕೂಲಮುಮಂ . . . ಅನುಕರಿಸಿ (ಪಾಭ. ೬-೬೪ ಪ); ಮುಡಿವ ನೆಪದಿಂದೆ ತನ್ನಯ ಮುಡಿಯಂ ಮೇಲ್ಕೊಳ್ವ ಪೆವದೆ ವೊಲೆಯಂ ಪೆಱರೊಳ್ ನುಡಿವ ನೆಪದಿಂದೆ ಪಲ್ಗಳ ಚಿತಂಗನೆರ್ವಳ್ ವಿಲಾಸದಿಂದೆ ಮೆಱೆದಳ್ (ಪಾಳುಪಾ. ೦೦–೬); ಪಸುಧಾಗನೆ ಮೇಲ್ಕೊಂಡಳೊ ಭೂಸಪತ್ನಿವರ್ಚ್ಚೆಯ ವಿಳಾಸದಿಂದೆಸೆವ ದುಕೂಲಸಚಿಮುಜಮನನೆ ತನ್ನದಿಯೆಸೆದುದದೊಂದುಭಯತಟಪನಾಚ್ಛಾಯಬುಗಳಿಂ (ಪಗಂ. ೬.೯). ೨. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ನೆಲೆಮೊಲೆಯಿಂದಂ ಮೇಲುದು ತೊಲಗಲ್ ಹಾರಾಂಶುಪಂ ನಿಜಾಂಶುಕವೆಂದೆಲಪುಕುಜೆ ಮೇಲ್ಕೊಳುತ್ತಾಕುಲತೆಯಿನೆಯ್ತಂದು ಮೋಡಿದಳ್ ನೃಪವರನಾ (ಶಾದಂಪ್ರ. ೪೭೯). [ಮೇಲ್೩ + ಕೊಳ್೧]

ಮೇಲ್ಗಂಬ (ನಾ). ಕಂಬದ ಮೇಲುಭಾಗ.–ತುದಿ ; ತುದಿಗಂಬ : ಕಾಯ್ವುರಿಯೊಳು ಕರ್ಬುನದ ಮೇಲ್ಗಂಬದಿ ಸಾಧನೆಗೆಯ್ದ ಪುಲ್ಲರದಿ ಐದಾದ ದಾರಿ ಈ ನಾಲುತೆಱದೆ ತಾನಾಮುಮ ಬಾಜ ದೈತ್ಯರಿಗೆ (ಪೋಚಕ. ೦೨-೩೯). [ಮೇಲ್೧ + ಕಂಬ೧ (<ಕಂಭ)]

ಮೇಲ್ಗಟ್ಟು೧, ಮೇಲುಗಟ್ಟು೧ (ಕ್ರಿ)· ಎತ್ತಿಹಿಡಿ ; ಸಮರ್ಥಿಸು : ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸು : ಬೆಂಬಲಿಸು : ಅವ್ವ ಅಕ್ಕನನ್ನೇ ಮೇಲ್ಗಟ್ಟಿಕೊಂಡಳು (ಪ್ರಕಾ. ೦೪೦). **ಮೇಲುಗಟ್ಟು೨** : ನೀನಾವರೂ ನಿನ್ನ ಪ್ರಭುವನ್ನು ಮೇಲುಗಟ್ಟಿ ಯಾಕೆ ಮಾತಾಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ? (ಕುಂಪಾ. ೩೦೪) : ಪೊಮ್ಮಗನನ್ನು ಮೇಲುಗಟ್ಟಿಕೊಂಡು ರಾಪಜೇ ಕಾಕಾ ತನ್ನ ಯಜಮಾನರ ಬಗ್ಗೆ ಅಡಿದ ಮಾತು ಸೋಸೂಕಾಯಿಗೆ ಅರ್ಥಾತ್ ರುಚಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಬೇರೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ರಾಚಕ. ೨, ೩೩). [ಮೇಲ್೩ + ಕಟ್ಟು೨]

ಮೇಲ್ಗಟ್ಟು೨, ಮೇಲುಕಟ್ಟು, ಮೇಲುಗಟ್ಟು೨, ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು (ನಾ)· ಸಿಂಹಾಸನ ಮಂಟಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ಬಟ್ಟೆ ; ವಿತಾನ : ಮೇಲ್ಗಟ್ಟಿನ ಪಸುರ್ಪಟ್ಟಿಯ ವೊಲ್ಗಿಳಿಗಳ್ಪಬಿಯೆಂ ಗಗ್ಗನದೊಳ್ (ಪುಕ್ಷಕ. ೨-೦೬); ಅಮರೆ ಕಾವರೆಯ ನೂಲಿಂ ಕೀರಿಸಿದೆಳವಾಲೆಯ ಸುಬಿಯೆಲೆಯ ತಳತಳಿಪ ಮೇಲ್ಗ[ಟ್ಟಣಂ·ಲ್ಕ]ಟ್ಟಿನೊಳಂ (ಕಂದ್ರಕ. ೬-೧೩ ಪ); ಕಾಮಾಸ್ತ್ರನಿಳಯದ ಬಹಳ ಪಚ್ಚೆಯ ಮಿಂಟ ಧಾಮದ ಮೇಲ್ಗಟ್ಟಿನಂತೆ ರಾಮಣೀಯತೆವೆತ್ತ ಚೆಂದಳಿರ್ ಮಿಡಿಯಿಂವೆ ಮಾಮರ ಮಪಗೊಳಿಸಿದುವು (ಪೋಚಕ. ೩೪-೪೪). **ಮೇಲುಕಟ್ಟು** : ಪಚ್ಚೆಯ ನೆಲಗಟ್ಟು ಕನಕದ ತೋರಣ ವಜ್ರದ ಕಂಬ ಪವಳದ ಚಪ್ಪರವಿಕ್ಕಿ ಮುತ್ತುಮಾಣಿಕದ ಮೇಲುಕಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿ ಮಾಮಯ ಮಾಡಿದರು (ಪಾಪುಡೆ. ೪. ೨೦-೩೦); ಮೇಲುಕಟ್ಟಿನ ರಂಗುಲ್ಲಿಗಳು ನೆಲಕಟ್ಟಿನ ನೀಲರತ್ನದೊಳು ಮಾರ್ಪೊಳೆಯೆ (ಕಶ. ೦೨–೦೬) : ಮಹದ್ದಾರವು ತೋರಣದಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿತ್ತು; ಒಳಗೆ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಚಿತ್ರದ ಮೇಲುಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿತ್ತು (ಪಪಾ. ೩೦). **ಮೇಲುಗಟ್ಟು೨** : ತಳಿತ ಪಲ್ಲವಮತ್ತಿಗೆಯ ಹೊಂಗಳಸಗಳ ಹೊಪಜಿಟ್ಟ ರುಂಲ್ಲರಿಗಳ ವಿಚಿತ್ರಾಂಬರದ ಮುತ್ತಿನ ಮೇಲುಗ[ಟ್ಟಣಂ· ಕ]ಟ್ಟುಗಳ . . . ಲಹರಿಯಲಿ ರಂಜಿಸಿದುದ ನಪರತ (ಕೀಪಾ. ೦–೭–೦೪); ದಿವಿಜರೋಕದಲಾರು ಪೆಲ್ಲನೆ ತವಕದಲಿ ನೆರೆದಿರಲೊಡನೆ ಗಗನವ ವಿಚಿತ್ರಿಸಿ ಮೇಲುಗಟ್ಟಿನಿಸಿತು ಮಸುಂಧರೆಗೆ (ಪಾಕೃಪಾ. ೫೭-೦೬). **ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು** : " ಉಲ್ಲೋಚಂ ಚಂದ್ರೋದಯಂ ವಿತಾನಾ[ಪ್ಪಯ]ಮ(ನಲದು) ಮೇಲ್ಕಟ್ಟಂ " (ಪಪ್ರಕೋ. ೪೪-೨೨); ನಾಂದ ನಾರಂಗಪಟ್ಟಿಯ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟಿನಂಬರದೊಳ್ಕಟ್ಟಿದಳೆಂಬಂತೆ ಸಂಜೆ ಸಂಜಾತ ಸ್ವರಾಗಪಟಲಮಂ ಪಸರಿಸೆ (ಕಾದಂಬ. ೬೭೩); ರಾತ್ರೀವಧು ತಾಂ ಕಟ್ಟಿದ ಬಪುರತ್ನದ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟಿನಿಂದುದಂಬರಂ ಸುತಾರಾಗಣದಿಂ (ಗಿಸಂ. ೪-೧೨); ಪವಳವನೆಯು ಮೇಲ್ಕಟ್ಟಿನ ಸೊಬಗಿಂದ ಭುವನೇಶ್ವರಿಯೊಪ್ಪಿದುದು (ಶಂಪಾ. ೭-೩೩). [ಮೇಲ್೩ + ಕಟ್ಟು೨]

ಮೇಲ್ಗಡೆ, ಮೇಲುಗಡೆ, ಮೇಲ್ಕಡೆ (ನಾ)· ಮೇಲಿನ ಭಾಗ ; ಉಪರಿಭಾಗ : "ಸಗಾಳ೭ ೧. ಗಳೋದ್ಯೇಶೇ–ಕುಮರಿಗಳ ಕೂಗಿಗೆ ಹೆಸರು ಕುಮರಿಯ ಕೊರಳು ಮೇಲ್ಗಡೆ ಹೆಸರು" (ಲಿಪ್ರಾ೦೫. ೩೫೦). **ಮೇಲುಗಡೆ** : (ಅ)· **ಮೇಲ್ಕಡೆ** : "ವಿತಾನಂ. ಉಲ್ಲೋಚಃ . . . ೨ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು – ವಸ್ತ್ರಭಾದಿನೀದಸ್ಯ – ಮನೇ ಮೇಲ್ಕಡಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಚಿತ್ರದ ಬಟ್ಟೆ" (ವಿಪ್ರಾ೦೫. ೨೦೩). ' ಕೆಳಗಡೆ ' ಪರಾ. [ಮೇಲ್೧ + ಕಡೆ೪]

ಮೇಲ್ಗತೆ (ನಾ)· ಮುಂದಿನ ಕಥೆ. – ವೃತ್ತಾಂತ : ನಿನ್ನ ಮೆಲ್ನುಡಿಗಳ್ಗೆ ಕಿವಿಗುಡವವರಾರು ಮನ್ನಿಷ ಪೇಳು ಮೇಲ್ಗತೆಯ (ಪೋಚಕ. ೬-೦); ಕೇಳು ಮೇಲ್ಗತೆಯ ದಂಡೋಳಗ್ಗೆಯನ ಪುರಿಗೋಳಿಯಿಂ (ಪುಚಾಂ. IV. ೦೦೫೪ ಕೋಚಾಪಾ ೩೦೦೬೩). [ಮೇಲ್೧ + ಕತೆ]

ಮೇಲ್ಗತೆ (ನಾ)· = ಮೇಲ್ಗತೆ : ಸತ್ಕಳಾಧರನ ಒಲವಿಂತು ಮೇಲ್ಗತೆ ವೇಳು ಲಾಲಿಸುವೆ ಲೀಲೆ ಮಿಗಲು (ಪಪಪೋ. ೫-೩). [ಮೇಲ್೧ + ಕಥೆ]

ಮೇಲ್ಗಾಣ್, ಮೇಲುಗಾಣು (ಕ್ರಿ)· ಉಚಿತತೆಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು : ಯೋಗ್ಯವಾದುದನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳು. **ಮೇಲುಗಾಣು** : ಭೂವಾಲ ನಿನ್ನವರೆನ್ನ ಮಾತನು ಕೇಳಿ ಮನ್ನಿಸದೆ ಮೇಲುಗಾಣದೆ ನೀರು ಕುಡಿಮ ವಿತಾಳಿಸಿದರು (ಕಾದ್ಯಾ. ೨೬–೩೭).

ಮೇಲ್ಗಂಡುಗೆಯ್ = (ದೇವಸ್ಥಾನದ) ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕನಾಗಿರು.–

ಸೂತ್ರಧಾರಿಯಾಗಿರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಸಕರೇಸಿವಾದಿಗಳ ಪಾವಧೂ ಲೋಕೇಶ್ವರದ ಮೇಲ್ಗಣ್ಣುಗೆಯೊನ್ ಅದಿತ್ಯ ಶ್ರೀಪಡದೇವಪುತ್ರಂ (ಶಿಕ. ೩. ೧೭೭ ; ಪಡು ೫೫). [ಮೇಲ್ + ಕಾಣ್]

ಮೇಲ್ಗಾಹು ಮೇಲುಗಾಹು (ನಾ). (ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಅಪಾಯವಾಗದ ಹಾಗೆ ಅಥವಾ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗದ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವ) ಮೇಲಿನ ಕಾವಲು. – ಪಹರೆ : ತನ್ನಯ ಮೇಲ್ಗಾ[ಣಾಂ ಮೆಯ್ಗಾ]ವಿನ ಭಟರುನ್ನತವಿಕ್ರಾಂತಾಳಿದುರೆಯ್ದಂದಾಗಳ್ (ಕಪ್ಪ. ೬-೨೪) ; ತೆರಕಣಾಂಬಿಯ ಬೇಹಾರಿ. ರಣಧೀರನ ಮೇಲ್ಗಾವಿಗೆ ಬಂದಿರುವ ವೀರ (ಕಬ್ಬಿ. ೭-೬). ಮೇಲುಗಾಹು : ಮೇಲುಗಾಹಿಗೆ ಜಟೆ ತ್ರಿಜಟೆಯರು . . . ಕಾಳರಕ್ಕಸಿಯರ ಸಮೂಹದ ಸೂಳು ಪ್ರಹರಿಗಳುಲುಹುಗಳ ಕರವಾಳು ಕೈದುಗಳಾಂತು ಕಾದಿಹರಯುತರನು ದಿನವೆ (ಉತ್ತ. ೧೦-೨೨). [ಮೇಲ್ + ಕಾವು]

ಮೇಲ್ಗಾವಲು, ಮೇಲುಗಾವಲು (ನಾ). ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ; ಉಸ್ತುವಾರಿ (ಗೆ). ಮೇಲುಗಾವಲು : ಭಕ್ಷಿ ಜಲಾಲುದ್ದೀನರೇ ಮೇಲುಗಾವಲನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹುಕ್ಕುಂ ಆಯಿತು (ಕಾಶಿ. ೮೪).

[ಮೇಲ್ + ಕಾವಲು (< ಕಾವಲ್)]

ಮೇಲ್ಗಾಳಿ (ನಾ). ಆಕಾಶದ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ : ಸಲ್ಗಿಯೊಳಲ್ಲಿಯ ಕೋಡುಂಗಲ್ಗಳಿ ಪೇಚರತೆವಡದು ಪಾಡುವ ತೆಱದಿಂ ಮೇ[ಣಾಂ ಮೆ]ಲ್ಗಾಳಿಯಲೆಯೆ ಬಿಳಿಯ ಮುಗಿಲ್ಗಳ್ ಪಾಱುವಿನ ಖಚರಗಿರಿವನತಟದೊಳ್ (ಅರಣ್ಯ. ೫-೭೬). [ಮೇಲ್ + ಗಾಳಿ]

ಮೇಲ್ಗುಡಿ (ನಾ). ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿರುವ ಬಾವುಟ. –ಧ್ವಜ : ನವೀನಚೀನದಿಂ ಬಿತ್ತರವೆತ್ತ ಮೇಲ್ಗುಡಿ ನಿರ್ಮಿತಿ ಬಜ್ಜರಿಗಂಬಂ . . . ವಿರಾಜಿತಮಾಯ್ತು ವಿವಾಹಗೇಹದೊಳ್ (ಣಾಚೆ. ೪-೨). 'ಮೇಲ್ಗುಡಿಗಟ್ಟು' ಪರಾ. [ಮೇಲ್ + ಗುಡಿ]

ಮೇಲ್ಗುಡಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಸೊಡಿಲನ್ನು) ಧ್ವಜದಂತೆ ಮೇಲೆತ್ತಿ ಹಿಡಿ : ಪಂಬಿಯಣ್ಣನಲ್ಲಿಗೆ ಸೊಕ್ಕಿದಾನೆ ಮಿಕ್ಕು ವಿಾಱ್ ಬಂದು ಮುಂದೆ ನಿಂದು . . . ಬಂಡಿಯಂ ಬಲವಂದು ಕಾಲ್ಗಱಿಗಿ ಮೇಲ್ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಹೆಱಮೆಟ್ಟಿ ಸಜ್ಜೆ ತಿರುಗಲ್ (ಪಂಚಿ. ೫-೨೯). [ಮೇಲ್ಗುಡಿ + ಕಟ್ಟು]

ಮೇಲ್ಗೆಯ್, ಮೇಲುಗೆಯ್, ಮೇಲುಗೈ, ಮೇಲ್ಗೈ (ನಾ). ೧. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ ಕೈ; ಮೇಲೆತ್ತಿ ಹಿಡಿದ ಹಸ್ತ : ಕೋಲ್ಗಱಿಯಲಾನೆಗಳ ಸುಂಡಿಲ್ಗಳಂ . . . ಮೇಲ್ಗೆಯ್ಯ [ಣಾಂ. ಲೆಯ್ಯ] ರಥಿಕರ ಧನುರ್ದಂಡಮುಂ . . . ಸಂದೊಂಡಮೆಳ್ದುವೆ (ಕೈಪಣ. ೫೦-೦೪). **ಮೇಲುಗೆಯ್** : ೧. ಕಾಳಿಳ್ಳನುವಾಗಿ ರಥ ತುರಗಾಳಿ ಕರಿ ಖಿಲಾಳು ದೊರೆಗಳ ಮೇಲುಗೆಯ್[ಣಾಂ.ಗ್ಗೆ] ಬಮುರಿಗಳನೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದುದುಭಯಬಲ (ಶಾಪ್ರಾ. ೨-೦). ಮೇಲುಗೈ : ೨. (ಆಲಂ) ಮಿಗಿಲು; ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆ; ಹಿರಿಮೆ : ಬಾದ್ಯರು ಸೆಣಸಾಟ ಮೇಲುಗೈ ಆಗಿ ವಾಸ್ತವಿಕ ನೆಲುವಿನಿಂದ ದೂರವಿರಯುವರು (ಪ್ರಾಪ್ರ. ೬೮) ; ಇವರಲ್ಲಿ ಆಕರ್ಷಣವೇ ಕ್ರಮೇಣ ಹೆಚ್ಚಳಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಲುಗೈ ಪಡೆಯುತ್ತಿದೆ (ಕೂಹುಬ್ಯು. ೩೦) ; ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಅವನದೇ ಮೇಲುಗೈ (ಕಂಗಡೋ. ೪೪). ೩. ಮಿಗಿಲಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮೇಲುಗೈ ಸೇನಾಪತಿ ಕುಸಿದರು ಪಾಂಡುನಂದನರು (ಶಾಪ್ರಾ. ೦೬-೩೦). **ಮೇಲ್ಗೈ** : ೨. ಮುಂದೆ ನನ್ನನ್ನು ವಿಾರಿಸಿ ನನಗೆ ಮೇಲ್ಗೈಯ್ಯುದಾಳು (ಕಚಣ. ೦೯). [ಮೇಲ್ + ಕೆಯ್]

ಮೇಲ್ಗೈ 'ಮೇಲ್ಗೆಯ್' ನೋ.

ಮೇಲ್ಗೊಳಗ (ನಾ). ಗೇಣಿದಾರನು ಮಾಲೀಕನಿಗೆ ತನ್ನ ಗೇಣಿಯನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಗೌರವಕ್ಕೆಂದು ಉಚಿತವಾಗಿ ಕೊಳಗದಲ್ಲಿ ಅಳೆದು ಕೊಡುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಧಾನ್ಯ : ಗೇಣಿದಾರರು ಗೇಣಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಶರಕಾರಿ, ಶರಪಡಿ, ಶಳರಾಸಿ, ಮೇಲ್ಗೊಳಗ, ಲಾಭಸರಿ ಮುಂತಾದ ಮರ್ಯಾದೆಗಳನ್ನು ಭೂಮಾಲೀಕರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಕಂಚಿಕಂ. ೦೦). 'ಮೇಲ್ಗೊಳಕ' ಪರಾ. [ಮೇಲ್ + ಕೊಳಗ]

ಮೇಲ್ಚಾವಣೆ 'ಮೇಲ್ಕಾವಣೆ' ನೋ.

ಮೇಲ್ಚೀಟು, ಮೇಲುಚೀಟಿ (ನಾ). ಒಡವು, ಹಕ್ಕು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರನಡೆಸಲು ಒಬ್ಬನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿ ಕೊಡುವ ಪತ್ರ. –ಅಧಿಕಾರ ಪತ್ರ: ನರಸಿಂಹಭಟ್ಟರು ಕಪ್ಪು ಹೆಸರಲ್ಲಿರುವ ಸಟ್ಟರ ಆಸ್ತಿಯ ಅಡಪಿನ ಮೇಲ್ಚೀಟನ್ನು ಕೃಷ್ಣಭಟ್ಟರಿಗಿಟ್ಟರು (ಬಾಕ್ರ. ೩೨). ಮೇಲುಚೀಟಿ : ನಾಗರಾಜ ಕೊಡುವ ಹಣಕ್ಕೆ ಶೋಕರ ಕೂಟ್ಟಾಯಿತು . . . ಈಗ ಅದನ್ನು ಪೇಟೆಯ ಸಾಹುಕಾರರಿಗೆ ಮೇಲುಚೀಟಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆಂದೂ ಕೇಳಿದೆ (ಕುಗಡುಪ್ರ. ೨೬೯). [ಮೇಲ್ + ಚೀಟು]

ಮೇಲ್ಚಾವಣಿ, ಮೇಲ್ಚಾವಣಿ (ನಾ). ಮನೆಯ ಮೇಲುಭಾಗದ ಸೂರು; ಮಾಡು : ಇದರ ಎತ್ತರ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನೆಲದಿಂದ ಮೇಲ್ಚಾವಣಿಯವರೆಗೂ ಇರುತ್ತದೆ (ಕಬಿಚ. ೨. ೨೨೨); ಆಳವಾಗಿ ನೆಟ್ಟ ಸ್ತಂಭವು ಮನೆಯ ಮೇಲ್ಚಾವಣಿಯನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ಹಿಡಿದಿರುವಂತೆ ಸೀನು (ದೇವಮಾನವಾದಿಗಳಿಗಲ್ಲ) ಅವಲಂಬನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದೀಯೆ (ಪಣ್ಯ. ೦). ಮೇಲ್ಚಾವಣಿ : ಮೇಲ್ಚಾವಣಿಯ ಮೇಲೆ ಪಾರಿವಾಳ ಗೂಡು ಕಟ್ಟಿದೆ (ಕಾಚ). [ಮೇಲ್ + ಛಾವಣಿ]

ಮೇಲ್ತನಿಖೆ (ನಾ). ಪುನಃ ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು ; ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಪೂರ್ತಿಯ ವಿಚಾರಣೆ : ಮೇಲ್ಕಂಡ ತೀರ್ಪನ್ನು ರದ್ದುಗೊಳಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಮೇಲ್ತನಿಖೆಗಾಗಿ ಈ ಮೊಕದ್ದಮೆಯನ್ನು ಅದೇ ಕೋರ್ಟಿನ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಖೆಗೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಮನವಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ಕಚಟು. ೨೦೩).

[ಮೇಲ್ + ತನಿಖೆ (< ತನಿ)]

ಮೇಲ್ತರ ಮೇಲುತರ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತಮ ಮಟ್ಟ ; ಶ್ರೇಷ್ಠ ದರ್ಜೆ. ೨. ಜೀವವಿಕಾಸದ ಮೇಲಿನ ಮಟ್ಟ. –ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ತರ : ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಉತ್ತಮವಾದುವು ಐದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯ ಜೀವಗಳು. ಇವಕ್ಕೆ ಮೇಲಿನ ನಾಲ್ಕು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲದ ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯವೂ ಇದೆ. ಮೇಲ್ತರದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿವೆ (ಕಕ್ಷಶ್ರಾ. ೦೫೬). **ಮೇಲುತರ**: ೧. ಮೇಲುತರದ ಪಟ್ಟಿ ವರಸೂವು ಸಕಲಾತಿ ಜೂಲುಗಳಿಂದ ರಂಜಿಸುವ ಕಾಲುವೇಗದ ತುನಿವಿಡಿದ ಕರಾತರು ಸಾಟ್ಟು ನಡೆದರೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಪೋಚಕ. ೦೯-೦೦). [ಮೇಲ್ + ತರ]

ಮೇಲ್ತರಗತಿ (ನಾ). = ಮೇಲ್ತರ ೧ ; ೧೦ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕಾಸಪ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಹಿಂದಿನ ಶತಮಾನಗಳಿಗಿಂತ ಮೇಲ್ತರಗತಿಯದಾಗಿದೆ (ಜಾಒಕ ೪); ಮೇಲ್ತರಗತಿಯ ರಚಾಲಾಪಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ತಾಳವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾಡಲು . . . ಹೊಸಮಾದರಿಯ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಕನ್ನಡಿಗರು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿ ತಂದರು (ಜಪಣ. ೬೩). [ಮೇಲ್ + ತರಗತಿ]

ಮೇಲ್ತುಟಿ 'ಮೇಲ್ದುಟಿ' ನೋ.

ಮೇಲ್ತೂಕ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ತೂಕಕ್ಕಿಂತ ಮತ್ತಿಷ್ಟು ಕೊಡುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪದಾರ್ಥ ; ಕೊಸರು : "(ವ್ಯಾಪಾರ) ಕೆಲವು ಸರಕುಗಳ ಮಾರಾಟದಲ್ಲಿ ಕೊಂಡುಕೊಂಡ ಪ್ರತಿ ೧೦೪ ಪೌಂಡು ತೂಕಕ್ಕೆ ಕೊಸರಾಗಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ೪ ಪೌಂಡು ತೂಕ ; ಮೇಲ್ತೂಕ, ಕೊಸರು" (Trot. ೩೦೪೩).

[ಮೇಲ್ + ತೂಕ]

ಮೇಲ್ತೆರಿಗೆ, ಮೇಲುತೆರಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಮೊತ್ತವನ್ನು ಏರಿದ ಆದಾಯದ ಮೇಲೆ, ಸಾಧಾರಣ ಆದಾಯತೆರಿಗೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಹಾಕುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ತೆರಿಗೆ : "ಮೇಲ್ತೆರಿಗೆ. ಸೂಪರ್‌ಟ್ಯಾಕ್ಸ್"

(Super-tax. ಕ್ರಿ.ವಿ. ೭೯). **ಮೇಲುತೆರಿಗೆ** : " (ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಮೊತ್ತಕ್ಕೆ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟು ಆದಾಯದ ಮೇಲೆ, ಸಾಧಾರಣ ಆದಾಯ ತೆರಿಗೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಹಾಕುವ) ಮೇಲುತೆರಿಗೆ " (Super-tax. ೧೯೫೨).

[ಮೇಲ್[1] + ತೆರಿಗೆ (<ತೆಱಿಗೆ)]

ಮೇಲ್ತೋರಿಕೆ (ನಾ). ಹೊರನೋಟ : ಸ್ಥೂಲದೃಷ್ಟಿ : ಮಾನವ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಅಜ್ಞಾನ, ಅಸಮಗ್ರಜ್ಞಾನ, ಮೇಲ್ತೋರಿಕೆಗೆ ದುಷ್ಟ ಎಂದೆನಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು . . . ಪರಮಾತ್ಮನ ಲೀಲೆಯ ಅಭಿವ್ಯಂಜನೆಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಅವುಗಳ ಬಣ್ಣವೇ ಬದಲಾಯಿಸುತ್ತದೆ (ಕಕ್ಕಾ. ೦೫೬). [ಮೇಲ್[1] + ತೋರಿಕೆ (< ತೋಱಿಕೆ)]

ಮೇಲ್ದಂಡೆ (ನಾ). ಮೇಲುಭಾಗದ ತೀರ : ಕೃಷ್ಣಾನದಿಯ ಮೇಲ್ದಂಡೆಯ ಕಾಲುವೆಯಲ್ಲಿ ಈಗ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನೀರು ಹರಿಯುತ್ತಿದೆ (ಪ್ರಸ).

[ಮೇಲ್[1] + ದಂಡೆ]

ಮೇಲ್ದರ್ಜೆ (ನಾ). ಉತ್ಕೃಷ್ಟಮಟ್ಟ ; ಶ್ರೇಷ್ಠ ದರ್ಜೆ : " ಧನಿಕರು ಮತ್ತು ವಿದ್ಯಾವಂತರು : ಮೇಲ್ದರ್ಜೆಯವರು " (The classes. ಕ್ರಿ.ವಿ. ೦೭).

[ಮೇಲ್[1] + ದರ್ಜೆ]

ಮೇರ್ದಾಯ, ಮೇಲುದಾಯ (ನಾ). ೧. ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಗರ. – ಸಂಜ್ಞೆ : ಶಕುನಿಯೊಡನಂಧಕಾವನಿಪಕುಮಾರ [ನುಮಾ]ಡೆ ನೆತ್ತಮಂ ಧರ್ಮಜನಾ ಶಕುನಿಗೆ ಮೇರ್ದಾಯವನಜ್ಞಾಪಿಸಿ ಕುಡುತ್ತಿರೆ (ಪಾಣಾಪ. ೦೦-೯೫). ೨. ಚದುರಂಗದಾಟದ ಒಂದು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ನಡೆ : ಪಿಡಿಯಾನೆಗಳ ನಾಳೊತ್ತು, ರಥಿಕ ಕೈಮತುಮೆ ಮಂತ್ರಿಯ ಮೇಲಕ್ಕೆಯು ಕಡುಗುಮರೆಯ ಸೊಕ್ಕ ಮುಱಿಯೆಂದು ಚದುರಂಗದಡಿಮಿ ಮೇರ್ದಾಯ ಪೇಳಿವಳು (ಈಪಪ. ೬-೦೨೦). **ಮೇಲುದಾಯ** : ೩. ಒಳ್ಳೆಯ ಯುಕ್ತಿ ; ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಹಂಚಿಕೆ : ಹೇಳರೇ ಭೀಷ್ಮಾದಿ ಪಿರಿಯರು ಮೇಲುದಾಯವ ಬಲ್ಲವರು ಹೆಚ್ಚಾಳು ತನವಲಿ ಹಿಗ್ಗಿ ಕಂಡಿರೆ ಜಯದ ಪಾಜುಗಳ (ಕ:ಪ್ರಪ. ೦-೦). ೪. ಅತಿಶಯವಾದ ಶಕ್ತಿ. –ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಲಲಿತ ಹೇಷಾಧ್ವನಿಯ ಹುಮುಮಂಡಲದ ಪಳಿಯ ಮೇಲುದಾಯದ ಲುಳಿಯ ಚೈತ್ಯತಿರವದ . . . ರಥದೊಳಗೆ ನಿಂದಾ ಶಸ್ರಸಾರಥಿ ನುಡಿಸಿದನು ಸರಸ (ಈಪ್ಪಾ. ೬-೦೪).

[ಮೇಲ್[1] + ದಾಯ್[1]]

ಮೇಲ್ನುಟಿ, ಮೇಲುದುಟಿ, ಮೇಲ್ದುಟಿ (ನಾ). ಮೇಲಿನ ತುಟಿ, – ಓಷ್ಠ : ಮೇಲ್ದುಟಿಯೊಳ್ ಸುಳಿಯುತ್ತಿಕ್ಕಾಲ್ಬಿರಲಾ ತುರಗಂ ತಾಂ ಕೊಲ್ದಪುದಾರ್ಪನ ತಾಯಂ ಬಲ್ದಿಟುಮಿಂತಿದು (ಪಾಣಾಕ್ಕ. ೧-೦೦-೧೦). **ಮೇಲುದುಟಿ** : (ಕ). **ಮೇಲ್ದುಟಿ** : Labrum ಮೇಲ್ದುಟಿ (ಕಾಬಿಪಿ. ೦೨).

[ಮೇಲ್[1] + ತುಟಿ]

ಮೇಲ್ನುಡುಗೆ (ನಾ). ಧೇಹದ ಮೇಲುಭಾಗಕ್ಕೆ ತೊಡುವ ವಸ್ತ್ರ, ಆಭರಣ ಮುಂತಾದುವು : ತಕಾರದ ಶ್ಯಕೀಯತ್ವಕ್ಕೆ – ಕ್ಕೆ ಉತ್ತ ; ಮೇಲ್ನುಡು [ಪಾಣಾ. ದಿ]ಗೆ (ಪಾಪ್ರ. ೬೩ ಪ್ರಯೋ).

[ಮೇಲ್[2] + ತುಡುಗೆ (<ತೊಡಗೆ)]

ಮೇಲ್ನೆಸೆ (ನಾ). ಮೇಲಿನ ದಿಶೆ ; ಊರ್ಧ್ವದಿಕ್ಕು : ಥಳಥಳಿಸಿ ಬೆಳುಪೆಂದಗಿ ಬ್ಬಿಂದು ಬಳ್ಳಿಗಳ ಭವದಿ ಬೆಳೆದು ಮೇಲ್ನೆಸೆಗೆ ಪಸರಿಸಲೆ ಬೆಳಗುತಿರಲು (ರಾಪು. ೪೨-೬). [ಮೇಲ್[1] + ದೆಸೆ]

ಮೇಲ್ತೋಟೆ (ನಾ). ಹೊರಭಾಗದ ತೋಗಟೆ, –ವಲ್ಕ : ಧಾಗ್ರತಿಯಿಂದ ಮೇಲ್ತೋಟೆಗೆ ಜೊರಿಯಿಂದ ಕಚ್ಚುಪಾಪವರು (ಪುಂಲಮಾ. ೯-೪೪). [ಮೇಲ್[1] + ತೋಟೆ[1] (<ತೊಗಟು)]

ಮೇಲ್ನಾಡು, ಮೇಲುನಾಡು (ನಾ). ೧. ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶದ ನಾಡು ; ಪ್ರಸ್ಥಭೂಮಿ : " ಮಲೆನಾಡು ; ಮೇಲ್ನಾಡು ; ಪ್ರಸ್ಥಭೂಮಿ " (Highlands. ೧೯೫೨). ೨. ಮೇಲಿನ ನಾಡು ; ದೇವಲೋಕ ; ಸ್ವರ್ಗ : ನಡುನಾಡು ಮೇಲ್ನಾಡು ಕೀೞ್ನಾಡೆಂಬ ಮುಪ್ಪೊಡವೆಯೊಡೆಯನ ಹೆಮ್ಮಗಗೆ ತಡೆಯುಂಟೆ (ಧಶ. ೪೪-೩೭). **ಮೇಲುನಾಡು** : ೨. ನೋಡುತ ಸುಮ್ಮನಿಪ್ಪುದು ಲೇಸೆ ಬಾ ಮೇಲುನಾಡಿನರಸ ಸ್ವಾಮಿಗಾಗುವರು (ಶಶ. ೭೦-೩೭).

[ಮೇಲ್[1] + ನಾಡು]

ಮೇಲ್ನೀರು (ನಾ). ೧. ಪ್ರವಾಹದ ಮೇಲುಭಾಗದ ನೀರು ; "ನೆಲ, ಮೊಗಗಳ ಮೇಲ್ಮೈಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಹರಿದು ಹೋಗುವ ನೀರು : ಮೇಲ್ನೀರು" (Surface-water. ೧೯೫೨) ; ನದಿಯ ಮೇಲ್ನೀರಿನಲ್ಲಿದ್ದ ದೋಣಿ ಪ್ರವಾಹದ ವೇಗದಿಂದ ಬಹುವೇಗವೆ ಧಡ ಸೇರಿತು (ಕ್ಷಶಂ. ೩೫೯). ೨. ಸ್ನಾನಾನಂತರ ಅಥವಾ ಪಾತ್ರೆ, ಪರಡಿ, ಬಟ್ಟೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವಚ್ಛಗೊಳಿಸಿದ ನಂತರ (ಮಡಿಯ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ) ಹಾಕಲಾಗುವ ನೀರು. [ಮೇಲ್[1] + ನೀರು[1] (<ನೀರ್)]

ಮೇಲ್ನೆಲ, ಮೇಲುನೆಲ (ನಾ). ೧. ಊರ್ಧ್ವಲೋಕ ; ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ : ಮೇಲ್ನೆಲವನೀ ನೆಲಕೆ ಹೊಸದ ತರನಾಯ್ತು (ಗಾಬಾಪ. ೭೦-೭೭). **ಮೇಲುನೆಲ** : ೨. ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳ. –ಪ್ರದೇಶ : ದಿನಕರನುದಯದಲಿ ಮುಂಗಾಳಿಗದ ಗಾಧಾಭಿಲಾಷರು ಬಂದು ಕಣಸೊಳಗೆ ಮೇಲುನೆಲನಜಾದಿಪ್ರಲಕುರುಭೂಪುಲವರೆಲ್ಲಿದ್ದರು (ಈಪ್ಪಾ. ೬-೦).

[ಮೇಲ್[1] + ನೆಲ]

ಮೇಲ್ನೆಲೆ (ನಾ). ೧. ಮೇಲಿನ ಮಹಡಿ,—ಅಂತಸ್ತು : ಘನ್ನ ಕರುಮಾಡದ ಮೇಲ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಗಾಡಿಬಿಂಬೆನೆ ನೆರೆದೋಲಗಂ ನಲವು ಕೈವಿಗೆ ತನ್ನನೆ ನೋಡುತಿರ್ಪಿನಂ (ಕ್ಕಾಕಾ. ೮೨) ; ಮೇಲ್ನೆಲೆಯಂ ಕನಕಪರ್ಯಂಕವೀಪದೊಳ್ಳಾದಿಯಿಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಪಾಚಕೇ. ೬-೦೨೬ ಪ). ೨. ಮೇಲಿನ ತುದಿ. –ಅಗ್ರಭಾಗ : ಗಿರಿಯನತಜಱ ಮೇಲ್ನೆಲೆಯನಯ್ದುವ ಭೂವರನಂದಯಾದ್ರಿಮಗ್ರದೊಳು . . . ತರಣಿಯಂದದವೊಲೊಪ್ಪಿದನು (ಕ್ರೀಪಾಂ. ೪-೭೭). ೩. ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಮಟ್ಟ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ಥಿತಿ : ಹಾರೂನ್ ಮತ್ತು ಮಾಮೂನ್ ಅವರ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮುಸ್ಲಿಂ ಸಂಗೀತಕಲೆ ತನ್ನ ಮೇಲ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿತು (ಚಾಸಂಸಂ. ೦೩೦).

[ಮೇಲ್[1] + ನೆಲೆ[1]]

ಮೇಲ್ನೋಟ, ಮೇಲುನೋಟ (ನಾ). ೧. ಹೊರನೋಟ ; ಸ್ಥೂಲದೃಷ್ಟಿ : ಮೇಲ್ನೋಟಕ್ಕೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಗಳಾಗಿ ಕಾಣುವ ಈ ಎರಡು ದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸಿ ಎರಡರ ಆತ್ಯಂತಿಕಗುರಿ ಒಂದೇ ಎಂಬುದನ್ನು . . . ಮನಗಾಣಬಹುದು (ಚಾಚಿ. ೦೩೬). ೨. (ಆಲಂ) ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ; ಮೇಲ್ವಿಚಾರಿ ; ಉಸ್ತುವಾರಿ : ನನ್ನ ಮೇಲ್ನೋಟದಲ್ಲಿಯೇ ನಡೆಯುವ ಸಮಸ್ತವಿಧ ಜೀವಿಯಲ್ಲಿ ಕರುಣೆಯನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು (ಕುಂಗ್ರ. ೪). **ಮೇಲುನೋಟ** : ೧. ಮೇಲುನೋಟಕ್ಕೆ ನಿನ್ನ ಈ ಪೀಮಾನೆ . . . ನಿರ್ದೋಷವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತೆ (ಜಚಹೊ. ೪೭) ; ಪಾಸ್ಯವಿಕತೆಯು ಗುರಿ ಗ್ರಾಹ್ಯವೆಂದೇ ಮೇಲುನೋಟಕ್ಕೆ ತೋರುತ್ತದೆ (ಕಮಾವಿಪ್ರ. ೦೦೨) ; ಇದು ನಾಟಕದ ಮೇಲುನೋಟದ ಮುಖ್ಯಾಂಶದ ಸ್ವರೂಪ (ಐಕ್ಷತ್ರ. XXXIV. ೫೦೪). ೨. ಆರಿಕಲುಗಳ ಕಡಿವಡುಕ್ಕಿನ ಚೀಲಾದ ಹಂಗೇಕೆ ನಿಮ್ಮಡಿ ಮೇಲ್ನುನೋಟವ ನೋಡೆ ರಥವರಿಯಂತ ಕಾಳಿಗವೆ (ಈಪ್ಪಾಕ್ರಿ. ೦೦-೩೦). ೩. ಶುಭ ; ಮಂಗಳ ; ಕಾಲ ಕೈಗೂಡಿದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮರು ಲೋಲರೇ ದೊರಕ್ಕುವರು ಪುಣ್ಯದಲೇಳಿಗೆಯ ಹರಿ ಮೇಲುನೋಟವ ನೋಡಿಸುವೆಂದೆ (ಸಂಶಕ. ೫೬-೦೪). [ಮೇಲ್[1] + ನೋಟ]

ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿ, ಮೇಲುಪಂಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. (ಅನುಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ) ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಮಾದರಿ ; ಉಚಿತವಾದ ಆದರ್ಶ ; ಆ ರಚನೆಗಳೇ

ಅವರಿಗೆ ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿ (ಶಾಪರ್ವ. ೩೩೬) ; ಪಂಪನು ಒಂದು ಆಗಮಿಕಕಾವ್ಯವನ್ನೂ ಇನ್ನೊಂದು ಲೌಕಿಕಕಾವ್ಯವನ್ನೂ ಬರೆದು ಕವಿಕುಲಕ್ಕೇ ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿಯಾದನು (ಶಾಒಸ. ೩೨). **ಮೇಲುಪಂಕ್ತಿ** : ೧. ನಿನ್ನ ಕೈಕಾಲ್ ಬೆರಳುಗಳ ಮಾಟವ ನೋಡಿ ಹೊಳೆಯುವೆವು —ಕೈವಾಡದವರ ಕೈಚಳಕದ ಕುಸುರಿನ ಮೇಲುಪಂಕ್ತಿ (ಶಾಡ್ಯಾಕ. ೧೩-೦೭) ; ಇವು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯವಿಮರ್ಶ ಪ್ರಬಂಧಗಳ ಸತ್ವವನ್ನು ಪೀರಿ ಆ ಮೇಲುಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದವು (ಶಾಕಾಮು. ೯. ಪುಟ್ಟಿ). ೨. ಮೊದಲ ಸಾಲು ; ಮುಂದಿನ ಸಾಲು ; ಅಗ್ರಪಂಕ್ತಿ : ನೀವು ಬಂದೀ ಮೇಲುಪಂಕ್ತಿ[ಶಾಪೀಠ. ೩]ಯ ಠಾವಿನಲಿ ಕುಳ್ಳಿರೆ ಎನುತ . . . ವಿಗೆ ನಯುತ್ತೋವಿ ಮಾಕಾಡಿಸುತ (ರಾಪ್ರ. ೫೯-೪). [ಮೇಲ್$_1$ + ಪಂಕ್ತಿ]

ಮೇಲ್ಪಂಗ್ತಿ ' ಮೇಲ್ಪಂತಿ ' ನೋ.

ಮೇಲ್ಪಂತಿ, ಮೇಲ್ಪಂಗ್ತಿ (ನಾ). = ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿ ೧ : ಮದನಾತ್ರಿಜಗದ ಚೆಲ್ವಿಂಗಿದ ತಾಂ ಮೇಲ್ಪಂತಿಯೆಂದಳಿತಫಲಕದೊಳಾನ್ಕುದಿಂ ಬರೆದಂಜನವರ್ಣದ ಸಾಲೆನೆ ಕುಂತಳಾಳಿಯೊಪ್ಪಿದುಮಳಾ (ಅಕ್ಕಿತಿ. ೬-೦೦೨); ಇನ್ನವ್ವ,ಸತಿಯರಿಗೆ ಮೇಲ್ಪಂತಿಪೆಸೆ ಸಂಪನ್ನೆಪೆಸರು ಪಡೆದಿಹಳು (ಕ್ರಿಚಾಂ. ೬-೯). **ಮೇಲ್ಪಂಗ್ತಿ** ' ಹಿಂದಿನವರ ಆದರ್ಶಗಳು ಬರುವ ಪೀಳಿಗೆಗೆ ಮೇಲ್ಪಂಗ್ತಿಯಾಗುತ್ತವೆ (ಕ್ಷಕ. ೬೫೦). [ಮೇಲ್$_1$ + ಪಂತಿ]

ಮೇಲ್ಪಹರಿ, ಮೇಲ್ಪಾರಿ (ನಾ). (ಕೋಟೆಯ) ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯ ಕಾವಲು : ಒಡಮೊಡನೆ ಸುಳಿವ ಮೇಲ್ಪಹರಿಯೊಳ್ಗಳ್ ಜೀಜುತಿಹ ಕಹಳೆಗಳ್ . . . ಎಸೆದುದಾಗಳಾ ತ್ರಿಪುರದಾಳ್ಕೋರೆಯೆಡೆಯೆಡೆಯೊಳತಿ ನಿಬಿಡವಾಗಿ (ತಿಪು. ೪೨-೦೦). **ಮೇಲ್ಪಾರಿ** : ಜಿಂಗಣಗಿಲ ದಿವ್ಯವಿಮಳ ಕೆಜಗುವ ಭೃಂಗವಿಂಡುಗಳ ಝೇಂಕಾರ ಅಂಗಜವನದಂಗ್ರಕಿಟ್ಟ ಮೇಲ್ಪಾ[ಲ್ಪಾ]ರಿಯ ಪೊಂಗಿದಾಳ್ದನಿಗಳಂತಿಹುವು (ಕಂಪಾ. ೩-೦೦೨).

[ಮೇಲ್$_1$ + ಪಹರಿ]

ಮೇಲ್ಪಾಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಜೋಳ ಬೇರೆ ಪಾಣ್ಡ್ಯದೌ ನಿರ್ಜ್ಜತೇ ವಿಜಯಸ್ಕನ್ಧಾವರೇ ಮೇಲ್ಪಾಟ್ಯಾಂ ಸ್ಥಿರಾಸೀಜ್ಞತೇ (ಕ್ಷುಅ. ೦೪೩೫, ೪೦-೪೬ : ೪೬೫). [ಮೇಲ್$_1$ + < ಪಾಡಿ$_2$]

ಮೇಲ್ಪಾಟು ' ಮೇಲ್ಪಾಡು ' ನೋ.

ಮೇಲ್ಪಾಡು, ಮೇಲ್ಪಾಟು (ನಾ). ಉತ್ತಮರೀತಿಯ ಸ್ಥಿತಿ ; ಪ್ರಗತಿ ; ಸುಧಾರಣೆ : ಹೊಸ ಬಂದರುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಹಳೆಯ ಬಂದರುಗಳನ್ನು ಮೇಲ್ಪಾಡು ಮಾಡಿದರು (ಶಿಧ. ೬೩) ; ಪರಿಹಾರವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಘನವಾದ ಮೇಲ್ಪಾಡನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರು (ಜಾಗೃ. ೨೫). **ಮೇಲ್ಪಾಟು**: ಸರ್ವತೋಮುಖವಾದ ಭಾರತೀಯಸಾಮಾಜಿಕಜೀವನದ ಮೇಲ್ಪಾಟುಗಳು ನಡೆದು . . . ಮಹಾತ್ಮಾಗಾಂಧಿಯವರು ಹೇಳಿರುವ ಭವಿಷ್ಯವಾಣಿಯು ದಿಟವಾಗಲೆಂಬುದೇ ದೇಶಭಕ್ತರೆಲ್ಲರ ತಾರ್ಕೈಕೆ (ಶಾಕಡ. ೩೯೩) ; ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಪಾಟು ತಂದು . . . ನಾವೆನ್ನು ಕಟ್ಟಬಯಸಿ ದುಡಿಯುವ ವೇಳೆಗೆ ಮೊದಲು ಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡಿರಬೇಕಾದ ಅಗತ್ಯದ ಆಧಾರಗಳೆಲ್ಲ (Data) ಇಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ (ಶಬಾಸ. ೦೧೩). [ಮೇಲ್$_1$ + ಪಾಡು$_3$]

ಮೇಲ್ಪಾಯ (ನಾ). (ಮೇಲಿನ ಕಟ್ಟಡದ ಭದ್ರತೆಗಾಗಿ ಹಾಕುವ) ಅಡಿಪಾಯದ ಮೇಲಿನ ಮತ್ತು ಕಟ್ಟಬೇಕಾಗಿರುವ ಗೋಡೆಯ ಕೆಳಗಿನ ಭಾಗ ; ಅಡಿಪಾಯ ಮತ್ತು ಮೇಲಿನ ಗೋಡೆಯ ನಡುವಿನ ಭಾಗ: ನೆಲಮಟ್ಟದ ಕೆಳಗಿರುವ ಗೋಡೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಮೇಲ್ಪಾಯ (ಬೇಸ್ ಮೆಂಟ್) ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಕಪಸೂಸ. I, ೨೦೦). ' ತಳಪಾಯ ' ಹೋ.

[ಮೇಲ್$_1$ + ಪಾಯ$_2$]

ಮೇಲ್ಪಾರಿ ' ಮೇಲ್ಪಹರಿ ' ನೋ.

ಮೇಲ್ಪಾಳ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪೃಥಿವೀಕೊಸ್ಸಗಣಿಮುತ್ತರಸರನುಮತದೊಳು ಪಲ್ಲವೆಳಾರಸರ್ಪೆಯ್ದಾರ್ ಕೊಕಂದಿಯುಂ ಮಯಿಲುರಗಯುಂ ಮೇಲ್ಪಾಳಂ ಜಾದಿಗಾಲು ಕೊರಿಗನ್ಕೆಱೆಕ್ಕಾಲು ಒನ್ದು ತೋಟ್ಟಮುಂ (ಕ್ಷುಇ. ೦೪೩೫, ೦೦೬-೦೯ : ೪೬೫, ೫೪).

[ಮೇಲ್$_1$ + ಪಾಳ್ (< ಪಾಟು^{1})]

ಮೇಲ್ಪೊರೆ (ನಾ). ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಆವರಣ : ಭೂಮಿಯ ಮೇಲ್ಪೊರೆಯಲ್ಲಿ ಅತಿ ಹೇರಳವಾಗಿ ದೊರೆಯುವ ಮೂಲಧಾತು ಅಲ್ಯುಮಿನಿಯಂ (ಕಶಾಪ. ೦೬೯). [ಮೇಲ್$_1$ + ಪೊರೆ$_1$]

ಮೇಲ್ಪೊಟ್ಟು (ನಾ). ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಮುಹೂರ್ತ: ಶುಭಸಮಯ : ಓಹೋ ಪರಿ ಗೆಲ್ದನೀ ಗಜಮನೆಂದಿಂದ್ರಾದಿಗಳ್ ಕೀರ್ತಿಸುತ್ತಿರೆ ಮೇಲ್ಪೊಟ್ಟಸೊಳೆಂದು ತೋಱೆ ಮೆಱೆದಂ ಕೃಷ್ಣಂ ಬಲಾಟೋಪವಂ (ಹರಿ. ೬-೩೪). [ಮೇಲ್$_1$ + ಪೊಟ್ಟು]

ಮೇಲ್ಪೋಗು, ಮೇಲುಪೋಗು (ನಾ). ೧. ಏಳಿಗೆಯ ಅಳಿವು.—ನಾಶ : ತಾಗಿ ಮುಱಿದನೆ ಭೀಮನೀ ಮೇಲ್ಪೋಗಿನಾಹವವೇನು ರಾಯನ ತಾಗುಘಟ್ಟಿಸೀನಾಯ್ತು . ಸಂಜಯ ತಿಳಿಯಱೇಂದ (ಶಾಕ್ಕಾಗ. ೯-೨೮). **ಮೇಲುಪೋಗು** : ೧. ಕೆಂಗಱುಗೋಲ ಮಂಚದ ಮುಮ್ಮನಿರವನು ಮೇಲುಪೋಗಿನ ಕಥೆಯನುಸಂಧಾನವರಿ ಕೇಳೆಂದ (ಶಾಕ್ಕಾಕ್ರಿ. ೬-೦). ೨. ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು ; ಸಾವು ; ಮರಣ : ಕಾಲಮತದಲಿ ಕೌಶಿಕನನಾ ಕಾಲದೂತರು ತಂದರಾತನ ಮೇಲುಪೋಗಿನ ಸುಕೃತ ದುಷ್ಕೃತವನು ವಿಚಾರಿಸಲು (ಶಾಕ್ಕಾ. ೦೬-೦೩). [ಮೇಲ್$_1$ + ಪೋಗು$_1$]

ಮೇಲ್ಪೋಟಿ (ನಾ). ಮೇಲಾಟ ; ಸ್ಪರ್ಧೆ ; ಪೈಪೋಟಿ : ಅವರ ಮೇರ್ಪೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಪ್ರಶಂಸೆಯೂ ಪರದೂಷಣೆಯೂ ಮಿತಿಯಿಲ್ಲದ ಹಂದುಬರುತ್ತವೆ (ಶಾಒಸ. ೦೩). [ಮೇಲ್$_1$ + ಪೋಟಿ$_1$]

ಮೇಲ್ಪಂದಿ (ನಾ). ಸೀರೆ (?) : ಅಂದವಾದಾ ಹಸುರು ಮೇಲ್ಪಂದಿಯು ನುಟ್ಟಳು ದೂತಿ ಕಂದಾವರೆ ಮಗ್ಗೆಯು ಕುಪ್ಪಸವ ತೊಟ್ಟಳು(ಕ್ರಿಕೃಚಾ. ೦೬). [?]

ಮೇಲ್ಪಟ್ಟೆ, ಮೇಲುಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ೧. ಮೈಮೇಲೆ ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. —ಬಟ್ಟೆ: ಉತ್ತರೀಯ: ತನ್ನ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಪನಸಿಯೂ ಹಾವರೆವಲೆಗಳಿಂದ ದೊನ್ನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಯೂ ಹಣ್ಣೀರು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಕುಂತೀದೇವಿಗೂ ಸಹೋದರರಿಗೂ ಕೊಟ್ಟನು (ಜೈಮಿ. ೬೬). **ಮೇಲುಬಟ್ಟೆ** : ೨. ಉತ್ತಮವಾದ ಬಟ್ಟೆ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಸ್ತ್ರ : "ಸುಜೀಲಕಃ, ಪುಟಃ — ೨ ಒಳ್ಸೀರೆ . . . ಮೇಲುಧೋತ್ರ. ಮೇಲುಬಟ್ಟೆ. ಉತ್ತಮಾ ವಸ್ತ್ರಂ" (ಕಿಷ್ಕಂಕಾ. ೨೦೮). [ಮೇಲ್$_2$ + ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ಮೇಲ್ಭಾಗ, ಮೇಲುಭಾಗ (ನಾ). ಎತ್ತರದ ಭಾಗ ; ಉಪರಿಭಾಗ ; ಪುಬ್ಬುಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪಣೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಡಾ. ೪-೧೩). **ಮೇಲುಭಾಗ** : ಗಗನವೀತನ ನಾಭಿ ದಶದಿಕ್ಕುಗಳು ಕಿವಿ ಫಣಿರೋಕ ವಿಮಾಕಾಂಶ್ರಗಳು ಧ್ರುವನಿಂ ಮೇಲುಭಾಗ ಮೊರಾಂತಕನ ಮುಕುಟ (ಶಾಕ್ಕಾ. ೪-೨೪).

[ಮೇಲ್$_2$ + ಭಾಗ]

ಮೇಲ್ಮಕ್ಕೆ, ಮೇಲುಮಕ್ಕೆ (ನಾ). ಎತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ನೀರಾವರಿ ಪ್ರದೇಶ.—ಜಮಾನು : ತಮ್ಮ ಉಬಳಿಯು ಮೇಲ್ಮಕ್ಕೆಯ ಗದ್ದೆಯನು ತತ್ಕಾಲೋಚಿತ ಕ್ರಯವಾಗಿ . . . ಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. VI, ಕೆಆಮ-೩೨-೩೩ ; ೧೩೩೦). **ಮೇಲುಮಕ್ಕೆ** : ಮೇಲುಮಕ್ಕೆಯೊ ಗಡಿಯ ತೋಟಗಟ್ಟು ಕಪ್ಪು ೪೦೦ (ಸಿಇಇ. IX—i. ೧೩-೩೦; ೧೦೬೧) ; ಶ್ರೀರಾಮೇಶ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗೆ . . . ಬ್ರಹ್ಮಗಚ್ಚಪ ಕಱುಂಯ ಕೆಳಗಣ ಕೆಟನುಂ ಮೇಲುಮಕ್ಕೆಯುಂ ಸಲಗೆ (ಎಕ. VI, ಕೆಆಮ. ೨-೦೬ ; ಸಂ. ೧೧೧೦). [ಮೇಲ್$_2$ + ಮಕ್ಕೆ$_1$]

ಮೇಲ್ಮಚ್ಚು, ಮೇಲುಮಚ್ಚು (ನಾ). ಮೇಲಿನ ಉಪ್ಪರಿಗೆ.— ಮಾಳಿಗೆ: ಮಾಳಿಗೆಮನೆಯ ' ಮೇಲ್ಮಚ್ಚುಚಪ್ಪರದಲಿ . . . ಮುದ್ದುವೆಣ್ಣಾಗಳ್ಳರಸ

ಭೂಪಾಲಪ ನೋಡುತೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂಪಾ. ೨೩–೦೯) ; ನಾನು ದಾನವರಿಗೆ . . . ಕೋಟೆಕೊತ್ತಲ ಮೇಲ್ಮಚ್ಚು ಗೋಪುರಗಳುಳ್ಳಂತಪ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನೂ . . . ನಿರ್ಮಿಸಿದಂತಹಪಮ (ಕ್ರಣಾ. ೨) . ಮೇಲುಮಟ್ಟು : ಪುರ ವೀಥಿಯೊಳ್ ಪರಿಚಿತ್ರದಿಂ ಮೆರೆಪ ಧ್ವಜಕುಲಕಗಳ್ ಮೇಲುಮಚ್ಚುಗಳನು ನೋಡುತ . . . ಬರುತಿರ್ದ ರಾಯನು (ತಾಗಂದಿ. ೬೦–೩); ನಾಲಿಯರೆಲ್ಲರು ಮೇಲುಮಚ್ಚುಗಳ ಸೇರಿಪರಾಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ (ತಾಗಂಕ. ೬–೨).

[ಮೇಲ್ + ಮಚ್ಚು]

ಮೇಲ್ಮಟ್ಟ, ಮೇಲುಮಟ್ಟ (ನಾ)· ೧. ಮೇಲಿನ ಸ್ತರ : ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟವು ಬಾಗಿರುವುದನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಚಿತ್ರ (ಕೂಪಪ. ೩)· ೨. ಎತ್ತರದ ಮಟ್ಟ : ಪೆಚ್ಚಿನ ಮಟ್ಟ : ಮತ್ತಂ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟ [ತಾಕಾಂ. ಮೇಲುಮಟ್ಟ]ದಾ ಸರಮಂ ಕೀಳ್ದು ಆ ಪಡೆ ಪಯಣಮನಂದುಂ ಮಾಣ್ಪುದುಂ (ತಂಪಪಂ. ೦೨೬–೩). ೩. ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಿತಿ : ಈರ್ಜೆ ತಾವಸ್ಥೆ : ನಮ್ಮ ದೇಶವನ್ನು ಮೇಲ್ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ತರುವುದು ಬೇಡವೆ ? (ಕ್ರಣಾ. ೧೯) ; ಅವರು ಅನುಭವಿಗಳಾಗುವ ಮೊದಲು ಅವರಿಗೆ ಕೆಲವು ಗುಣಗಳಿರಬೇಕು. ಅವರು ಹುಲಪ ಹುತಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿ ಈ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟವನ್ನು ಮುಟ್ಟಬೇಕು (ಕಗದಾ. ೩)· ೪. ಶ್ರೇಷ್ಠದರ್ಜೆ ; ಉತ್ತಪ ದರ್ಜೆ : ಅವನ 'ಸುಂದರವಿಲಾಸ' . . . ಸಾಹಿತ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟದ ಕಾವ್ಯ (ಕಾಕಥ. ೧೫೯). ಮೇಲುಮಟ್ಟ : ೫. ಮೇಲಿನ ಹಂತ ; ತುಟ್ಟತುದಿ : "೧. ಒಳಮಾಳಿಗೆ. ೨. ಮೇಲುಮಟ್ಟ, ಪರಮಾವಧಿ" (ceiling. ಕ್ರಿಸಿ, ೦೩). [ಮೇಲ್ + ಮಟ್ಟ]

ಮೇಲ್ಮನವಿ (ನಾ). ಪುನಃಪರಿಶೀಲನೆಗಾಗಿ (ಮೇಲಿನ ನ್ಯಾಯಾಲಯಕ್ಕೆ) ಕೊಡುವ ಅರ್ಜಿ. – ಅಪೀಲು : ಪೆಸೆಟ್ಟಿಸಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಮನವಿ ತಿರಸ್ಕೃತವಾದರೆ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ಕ್ಷಮಾಯಾಚನೆಯು ಅರ್ಜಿ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕೆಂದೂ ಪೆಕ್ಸು ದೋವ್ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಕ್ರಕಾ. ೩೭೦)· [ಮೇಲ್ + ಮನವಿ]

ಮೇಲ್ಮನೆ (ನಾ)· ೧. ಮೇಲಿನ ಮನೆ ; ಉಪ್ಪರಿಗೆ : ಮೇಲ್ಮಾಳಿಗೆ : ಅವನಿಶನಾ ನಳಿನಾಕ್ಷಿಯರು ಸಹವಾಗಿ ನಿಲಿಮಾಡಮೇಱ್ ಮೇಲ್ಮನೆಯೊಳು ಕುಳಿತು ಪೆಂಗಳಗಮುನಿಧಿಯ ತೋಜುದನು (ವಕ. ೫೩–೯೨): ಯಾವಾಗಲೂ ಮೇಲ್ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಮುಂಪಿ ಮರೆಸಿಕೊಂಡು ಇರತೊಡಗಿದರು (ಪುರ. ೦೬೯). ೨. ರಾಜ್ಯದ ವಿಧಾನಪರಿಷತ್ತು ಅಥವಾ ಕೇಂದ್ರದ ರಾಜ್ಯಸಭೆ : ಈ ದಿನ ಮೇಲ್ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬಹುಮುಖ್ಯವಾದ ಮಸೂದೆ ಅಂಗೀಕಾರವಾಯಿತು (ಕಪಿ). ☞ ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'Upper house' ಎಂಬುದರ ಅನುವಾದ. [ಮೇಲ್ + ಮನೆ]

ಮೇಲ್ಮರ (ನಾ). ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯ ಮರ : ಪರಭೃತ ಭೃಂಗ ಕೀರ ಕಳಹಂಸೆಗಳಲ್ಲದೆ ಕಾಕ ಘೂಕ ಭೀಕರಮಿಗವಿಲ್ಲ ಮೇಲ್ಮರಗಳಲ್ಲದೆ ಕೀಳ್ಮರವಿಲ್ಲ (ಅರಕೇ. ೦–೩೬)· [ಮೇಲ್ + ಮರ]

ಮೇಲ್ಮಲೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೋರಿಕೆಗಾಗಿ ಪ್ರತಿಭಟಿಸು: ಮನಃಪೂರ್ವಕವಲ್ಲದ ಕಾಳಗವನ್ನು ಮಾಡು : ಕುರುಪತಿಗಿಲ್ಲ ದೈವಬಲಮಾಜಿಗೆ ಮೇಲ್ಮಲೆಗೆಯ್ದುರಾಜಗುಂ ಗುರು ಗುರುಪುತ್ರ ಸಿಂಧುಸುತರ್ (ತಂಕಣ. ೯–೭೦)· ೨. ದಾಹ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿರೋಧಿಸು ;– ಕೆರಳು :· ಅಜಿಯುವಂದದಿನುಜಿ ಸೆಜಿಗೆಯ್ದು ಪೆಜರ ಮಾರ್ಗದೋರ್ದಡಲ್ಲದೆ ತಜುಸಂದು ನೆಗಬರೆಂದು ಮೇಲ್ಮಲೆಗೆಯ್ಕದೆ ಬಲ್ಮೊಗಂ ಮಾಡಿ ತನ್ನಳಿಯಂದಿರ ಮೊಗಮಂ ನೋಡಿ (ಸಖಾಂಕ. ೨–೩೨ ೮)· [ಮೇಲ್ + ಮಲೆ + ಕಿಯ್]

ಮೇಲ್ಮಾಳಿಗೆ, ಮೇಲುಮಾಳಿಗೆ (ನಾ)· ಮೇಲಿನ ಅಂತಸ್ತು.–ಮಹಡಿ ; ಮೇಲುಪ್ಪರಿಗೆ : (೫). ಮೇಲುಮಾಳಿಗೆ : (೫).

[ಮೇಲ್ + ಮಾಳಿಗೆ]

ಮೇಲ್ಮಾಳಿಗೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಮೇಲ್‌ಮಾಳಿಗೆ ಹುಲ್ಲು, ಕೌಬಿನ ಹುಲ್ಲು (ಪ್ರಕಿಂ. ೨೦–೬೭೦).

[ಮೇಲ್ಮಾಳಿಗೆ + ಹುಲ್ಲು (< ಪುಲ್)]

ಮೇಲ್ಮಿತಿ (ನಾ)· ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಥವಾ ಪರಮಾವಧಿಯ ಒಂದು ಮಿತಿ. – ಎಲ್ಲೆ : ಅಂತಹ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಿಗೆ ನೀಡುಯವಾದ ಹಣದ ಮೊಬಲಗಿಗೆ ಒಂದು ಮೇಲ್ಮಿತಿಯನ್ನು ವಿಧಿಸಬೇಕಾಗಿ ಬರಬಹುದು (ಕಂಪಪಂ. ೦೬೦)· [ಮೇಲ್ + ಮಿತಿ]

ಮೇಲ್ಮುಚ್ಚಳ, ಮೇಲುಮುಜುಳಿ, ಮೇಲುಮುಚ್ಚಳ (ನಾ)· ೧. (ಮನೆಯ) ಮೇಲಿನ ಛಾವಣಿ ; ಸೂರು : "ವಲೀಕಂ- ನೀವ್ಂ, ಪುಲಪ್ಪಾಂತಂ – ೩. ಪಜ್ಜಾರದ ಜೂರು, ಲೋವೆಜೂರು, ಮನೆಯ ಚುಂಚು, ಹೊದಿಕಜೂರು· ಮನೆಯ ಮೇಲ್ಮುಚ್ಚಳದ ಅಂಚು, ಇದನ್ನು ಸೂರಂಪಲೂ ಅನ್ನುವರು." (ಕಿಡ್ಕಾಂ. ೦೦೩)· **ಮೇಲುಮುಜಿಳಿ** : ೧. × × × ರವನು ತಿದ್ದಿಸಿ ಮೇಲುಮುಜುಳಿಯಿಂನ್ನು ಮುಂಚಿಸಿದನು (ಎಕೆ, III, ಮಂಡ್ಯ· ೫೫–೬; 1881 ೪)· **ಮೇಲುಮುಚ್ಚಳ** : ೧. "ಪಟಲಂ, ಛದಿಃ – ೨ ಮನೆಯ ಮೇಲುಹೊದಿಕೆಯ ಪೆಸರು, ಮನೆಯ ಮೇಲು ಮುಚ್ಚಳ" (ಕಿಡ್ಕಾಂ. ೦೦೩)· ೨. ಭರಣಿ ಅಥವಾ ಸಂಪುಟದ ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ ಸಾಧನ ; ಭರಣಿಯ ಮೇಲಿನ ಮುಚ್ಚಳ : ಮೇಲೆ ಭೂಮಂಡಲದಾಂತರದ ಭರಣಿಗಳ ಮೇಲುಮುಚ್ಚಳ ಪಾಂಗಿನಿಂ ತೋರ್ಪುತಿಯುದು (ತಂಪ್ರ· ೦೩–೯) ; ಒಂದು ಪಿಪಾಯನ್ನು ನನ್ನ ಕೈ ಬಳಿಗೆ ಉರುಳಿಸಿದರು. ಮೇಲುಮುಚ್ಚಳವನ್ನು ತೆಗೆದರು (ಗಂಕ್ರ· ೬).

[ಮೇಲ್ + ಮುಚ್ಚಳ (< ಮುಚ್ಚಣ)]

ಮೇಲ್ಮುದ್ದೆ, ಮೇಲುಮುದ್ದೆ (ನಾ). ಮಾಳಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಕಲಸಿದ ಮಣ್ಣಿನ ಮೆತ್ತಿಗೆ. – ಮುದ್ದೆ : ಬೆಳವಲಿನಲ್ಲಿ ಮಳೆ ಕಡಿಮೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಮೇಲ್ಮುದ್ದೆಯು ಮಾಳಿಗೆಯು ಮನೆಗಳೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುವು (ಕಾಗಾ. ೬). **ಮೇಲುಮುದ್ದೆ** : ಹಲಕೆಲವು ಮೇಲುಮುದ್ದೆಯು ಮಾಳಿಗೆಗಳಪ್ಪು ನೋಡಬಹುದು (ಕಾಗಾ. ೩)· [ಮೇಲ್ + ಮುದ್ದೆ]

ಮೇಲ್ಮುಸುಕು, ಮೇಲುಮುಸುಕು, ಮೇಲ್ಮುಸುಗು (ನಾ)· ೧. ಮೈ ಮೇಲೆ ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. – ಹೊದಿಕೆ; ಉತ್ತರೀಯ : "ಕ್ಷುಳಂಬ ಪೆಂದು ಮೇ.ಮ್ಮುಸುಕು" (ಇಪ್ರಾ· ೨೦–೭೯)· ೨. ಅವಕುಂಠನ, ಮುಖಕ್ಕೆ ಪಾತಿಕೊಳ್ಳುವ ಮುಸುಕು : ಅಗಣಶಮಪನೆ ಕುದುರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಮೇಲ್ಮುಸುಕಿನಂ ಕೆಲರೆಲಬರು ಬಳಿಕ್ಕವಲಿತ್ತ . . . ಬಂದತ್ತು ವಾರಾಂಗನಾನಿವಹಂ (ತಂಪ್ರ· ೫೬–೬೯)· **ಮೇಲುಮುಸುಕು** : ೧. "ಪ್ರಾವಾರಃ, ಉತ್ತರಾಸಂಗಃ, ಬೃಪತಿಕಾ, ಸಂವ್ಯಾನಂ, ಉತ್ತರೀಯಂ–೫ ಉತ್ತರೀಯದ ಪೆಸರು, ಮೈ ಮೇಲೆ ಹೊದ್ದಿರುವ ವಸ್ತ್ರ . . . ಮೇಲು ಹೊದಿಕೆ, ಮೇಲುಮುಸುಕು" (ಕಿಡ್ಕಾಂ. ೨೦೧) ; ಮೇಲುಮುಸುಕಿನ ಪೊತ್ತ ದುಗುಡದ . . . ನೃಪಾಲ ಜೊಕ್ಕನು ನಡುವಿರುಳು ನಿಜರಾಜ ಮಂದಿರವ (ಕುಪಾ. ೧೨.೦) ; ಮೇಲುಮುಸುಕಿನ ಮನದ ಮಜುಕದ ಜಾಳಿಸುವ ಕಂಬನಿಯ ಸುಯಿಲಿನ ಸೂಳುಗಳ ಸಂತಾವದಲಿ ತಿರುಗಿದನು ಪುಟ್ಟಣಕೆ (ತಪಕಣ. ೨–೫–೦). ೨. ಸಮ್ಮ ಪಟ್ಟಣವಲ್ಲಿರುವ ಕನ್ನೆಯರು ಮೇಲುಮುಸುಕಿಲ್ಲದೆ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಹೋಗಲಿ (ಕ್ರಣಾ. ೦೧೪) ; ಎಲೆ ಮಗಳೆ, ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತ ಲಜ್ಜೆಪಡದಿರು ; ನಿನ್ನ ಮೇಲುಮುಸುಕನ್ನು ತೆಗೆಯುವೆನು (ಪಾಳಂತ· ೬೬–೬). ೩. (ಆಲಂ) ತೋರಿಕೆ ; ಠಕ್ಕು : ಕಾಲ ವಹಿಲವ ಕಲಿಸಲೋಸುಗ ಕೋಲಗುರು ಜಾಜಿಪನು ಶಲ್ಯನ ಮೇಲುಮುಸುಕನುವಾಯ್ತು ಬಿರುದೇನಾಯ್ತು ಗುರುಸುತನ (ಕ.ಜಾ.ಪ್ರೊ.ಲ. ೬–೨೨). **ಮೇಲ್ಮುಸುಗು** : ೪. ಪುಸ್ತಕದ ಹೊರಭಾಗಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಹೊದಿಕೆ ; ರಟ್ಟು : ಇದು ಪುಸ್ತಕದ ಮೇಲ್ಮುಸುಗು (ಕುಪಂ· ೪).[ಮೇಲ್ + ಮುಸುಕು (<ಮುಸುಂಕು)]

ಮೇಲ್ಮುಸುಗು 'ಮೇಲ್ಮುಸುಕು' ನೋ.

ಮೇಲ್ಮೊಳಿ (ನಾ) ವಲ್ಲಿಯುದ್ದದ ಒಂದು ವಟ್ಟು : ಕಳಗುಮೇಲೆಡಬಲನ ತಿರುಹಿನ ಸುಳವುಗಳ ಕಳವುಗಳ ಮೇಲ್ಮುಳಿ ಮೊಳಗುಗಳ ಮಂಡಿಗಳ . . . ಲಗ್ಗೆಗಳ ಬೊಬ್ಬೆಗಳಿಳೆಯೊಳವರಿರ್ವರಿಗೆ ಸಮಜೋಳಿಗಳದಾರೆಂದ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೨೦-೮). [?]

ಮೇಲ್ಮೆ (ನಾ). ಉನ್ನತಿ ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ; ಹಿರಿಮೆ : ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಿರುವ ಗ್ರಂಥ ಮತ್ತು ಲೇಖಿನಸಂಪತ್ತನ್ನು ಸೂರೆಗೊಂಡಿರುವ ವಿಷಯವೈವಿಧ್ಯ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಮೇಲ್ಮೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ (ಜ್ಞಾಪ. ೪. ಮುಖ್ಯ) ; ಗುರುದೇವನ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಹೆಚ್ಚಿನ ಮೇಲ್ಮೆ ಅವನ ನಾಟಕ. ಕಾದಂಬರಿ. ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಮಾತು ನಿರ್ವಿವಾದ (ಕಚಾಸಾ. ೮೦) ; ತಪಶ್ಚರ್ಯೆಯ ಮೇಲ್ಮೆ ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ (ಕಕ್ಕಾಶ್ರಾ. ೬೩). [ಮೇಲ್ + — ಮೈ]

ಮೇಲ್ಮೈ (ನಾ). ಹೊರಭಾಗ ; ಮೇಲ್ಭಾಗ ; ಹೊರ ಆವರಣ : ಸೂರ್ಯನ ಮೇಲ್ಮೈ ಮಿಂಚುವ ಅನಿಲಹಬೆಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿದೆ (ಅಜ್ಞಾ. ೯) ; ಭೂಮಿಯು ಒಳ್ಳೆಯ ಉಷ್ಣಮಾಪಕವಸ್ತುವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಭೂಮಿಯ ಒಳಭಾಗದಿಂದ ಅದರ ಮೇಲ್ಮೈಗೆ ಬರುವ ಉಷ್ಣ ಪ್ರಸಾರವು ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಬರುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ೫,೦೦೦ ದಷ್ಟು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಪ್ರಾಮುಖ್ಯ. ೪೭); ಕನ್ನಡಿಯಂತೆ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ನದಿಯ ಮೇಲ್ಮೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಕೆಂಪುಪೋದದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ (ಹೋರಾಟ. ೬೯).

[ಮೇಲ್ + ಮೈ (< ಮೆಯ್)]

ಮೇಲ್ಮಟ್ಟ (ನಾ). ಮೇಲುಕಟ್ಟು : ವಿತಾನ : "ವಿಜಯದೊಳು ಮೇಲ್ಮಟ್ಟ ದೊಳವಧಿಯೊಳು ಶೂನ್ಯದೊಳ್ಕಬಿದೊಳು ವಿತಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಶುಂಗಾ. ೨೧೫-೨೯). [ಮೇಲ್ + ಪಟ್ಟ]

ಮೇಲ್ಮಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ಇನ್ನುದಯಾದಿತ್ಯ ದಣ್ಣಾಧಿಪತಿ ವನವಾಸೆ ಪನ್ನಿರ್ವ್ವಾರಿರಮುಮಂ . . . ಮೇಲ್ಮಟ್ಟಿಯ ವಡ್ಡರಾಳ್ವದ ಸುಂಕಮುಮಂ ಸುಖಿಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂದಾಳ್ದಿ ರಾದ್ಯಂ ಗೆಯ್ವುತ್ತಮಿರೆ (ಎಕ. VIII, ಶಿಕಾ. ೨೪೯-೮೬; 1074); ಶ್ರೀಮದ್ವಣ್ಣಿ ನಾಯಕಂ ಶ್ರೀರಿದರಯ್ಯಂಗಳುಂ ದಣ್ಣನಾಯಕಂ ಜಿಸಪಯ್ಯಂಗಳುಂ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟಿ ವಡ್ಡರಾಳುವರಡುಂ ಬಿಟ್ಟೊಡೆಯ ಸುಂಕನಾಳುತ್ತಮಿರೆ (ಪೆಣ್ಣ. XI, ೩೦-೯; 1088). 'ಕೇಳ್ವಟ್ಟೆ' ಪರಾ. [ಮೇಲ್ + ಪಟ್ಟಿ + ಪ್ರ ಇದು 'ಮೇಲ್ಮಟ್ಟಿ' ಎಂಬುದರ ಅವಲಿಪಿತರೂಪವಾಗಿರಬಹುದು]

ಮೇಲ್ಮಡಿ (ಕ್ರಿ). ಶುಭವನ್ನು ಪಡೆ : ಮೇಲ್ಮಡಿವೆನೆಂದು ಕುಂದಿಸಿ ಪೆರ್ಚಿಸಿ ಸನ್ನೆಗೆಯ್ತುತ್ತುಂ (ಜಪತಾಕ್ಷಿ. ೩-೦೩೩). [ಮೇಲ್ + ಪಡೆ]

ಮೇಲ್ಮನೆ (ನಾ). ಮೇಲಿನ ದಂಡೆಯ ಕೃಷಿಭೂಮಿ : ಸೊಸವಳ್ಳ ಆಗ್ನೇಯಾಂ ದಿಶಿ ಗದಿಗಪ್ಪ ಮಲೆಯ ಪಡುವಣಭಾಗೆ ನಾಲೆಗೋಡಲಮ್ಮಡಣ ಭಾಗೆ ದಕ್ಷಿಣಾಂದಿಶಿ ತೊಡೆ ನದಿಕಿನ ಮೇಲ್ಮನೆ ಮುನ್ನೆ ನಡದು ಎಳತು ಮೆಟ್ಟಿನ ಹೆಬ್ಬಟೆ ಮುನ್ನೆ . . . ಅ ಕೆಟಿಯ ತೆಂಕಣ ಕಡೆಗೋಡಿ ವಿರಿಯಂ ವೇಲೆ ಒನ್ನು (ಪಳ. XIV, ೨೪೩೫. ೦೬೦-೦೦; ಶು. IIಕಡು ೫೫).

[ಮೇಲ್ + ಮನೆ]

ಮೇಲ್ಮಣ್ಣಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಣ್ಣ : ಮೇಲ್ಮಣ್ಣಿಂ. ಮೆಲ್ಮತು. ಸೂಳ್ಮತು (ಕಕ್ಕಾಪ್ರ. ೮೩ ಕೃಷೋ). [ಮೇಲ್ + ಬಣ್ಣ]

ಮೇಲ್ವರಿ. ಮೇಲುವರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ತುಂಬಿ ಹೊರಸೂಸು,–ಪ್ರವಹಿಸು: ಪರುಷ ಮಿಗೆ ಶ್ರೀರಾದಿ ಕರುಣರಸವೊಸರಿ ಮೇಲ್ವರಿವಂತೆ ನೋಡಿ (ಜಾಪಂಕ. ೨-೩೦); ವೀರಭಕ್ತನ ಪದನಹತಿಗೆ ಶರೋರು ಗಂಗಾವಾರಿ ತುಳುಕಿಯವಾರಪಾರೋದಕವೆನಿಸಿ ಮೇಲ್ವರಿದು ಪುವಿಸಲು (ಪಚ್ಚ. ೦೬-೨೮); ಉಪ್ಪವಡಮಂ ಪಾಡುವ ರಾಗಾಧರೆಯರ ರಾಗರಸಪೂರಂ ಮೇರೆದಪ್ಪಿ ಮೇಲ್ವರಿಯೆ (ಜಾಪಂಕ. ೦೭-೨೨ ೫). ೨. ಮೇಲೆಬೀಳು: ಎರಗು : ಪುಸ ವಾವಿನಂತೆ ಮೇಲ್ವರಿದರ್ ಕರಳ್ದ ತಗರಂತೆ ತಾಗುವರ್ (ಪಚ್ಚ. ೨೬-೩೪); ವುಲಿ ಗರ್ಜಿಸುತ ಬರಲ್ಬಿಳ್ಕೋಲದಳವಿನಿತಜೋಳಗೆ ಸೊಕ್ಕಾನೆ ಮೇಲ್ವರಿಯೆ (ಜಪಂಕ. ೦೭-೭೦). **ಮೇಲುವರಿ** : ೨. ಕೊಬ್ಬಿ ಕೂಗುವ ಕುಹಕ ಸತ್ಯಭೆಗುಬ್ಬಿ ಸಂತಸವಟ್ಟು ಕೇಳ್ವನ ಅಬ್ಬರಿವ ತರಲೆಗೊಡಹಿ ತುಡುಗುಣಿ ಮೇಲುವರಿವಂತೆ (ಜಾಗಪ. ೦-೨೪). ೩. ಅತಿಶಯವಾಗು; ವಿಜೃಂಭಿಸು: ಮೇಲುವರಿವ ಜಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಿಯ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ಸಾಲುಗೊಂಡಿವಿವ ಪುಮಾಲಿ (ಕಪಂಕ. ೨೨-೬೨). ೪. ಮುಂದುವರಿ ; ಮುನ್ನುಗ್ಗು : ಅತಿಧೀತಿ ಯಿಂದನುಗೆಟ್ಟು ಪಿಂತಿಗೆಯದೆ ಮಿತಿ ಮಿಱಿ ಮೇಲುವರಿಯದೆ . . . ಪತಿ ಸೇವೆಗೈದು ಬಾಳುವುದು (ಪಂಶಿ. ೩-೪೦). [ಮೇಲ್ + ವರ್]

ಮೇಲ್ವಲಗೆ. ಮೇಲುವಲಗೆ(ನಾ). ೧.(ಬಾವಣಿಗೆ ಸೇರಿಸಿದ ಹಾಗಿರುವ) ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಹಲಗೆ : ಸುರುಚಿರ ರತ್ನದ ತೊಟ್ಟಿಲ ಪೂಜಿಸಿ ತರಳನ ಕುಂದಿ ಸದ್ವಿಧಿಯಿಂ ವರಮಂದಿರದ ಮೇಲ್ವಲಗೆಯ ಕೊಂಡಿಗೆ ಸರಪಳಿಯನು ತೊಡಚಿದಳ್ತು (ಪಚಕ. ೦೬-೨೯) ; ಕದುಬಿಲ್ಲ ಮೇಲ್ವಲಗೆ ನೆಲಗಟ್ಟು ಗೋಡೆಗಳ ಗಡಣಮಂ ಧವಳಿಸಲು ನೃಪಕೀರ್ತಿ ದಶದಿಕ್ಕಿನೆಡೆಗೆ ತೀವಿದ ತೆಱದೊಳೆಸೆಯೆ (ಶಾಪಪಂ. ೬-೫೫). **ಮೇಲುವಲಗೆ** : ೧. ರನ್ನದ ತೊಲೆ ಪಟ್ಟಿಯ ಮೇಲುವಲಗೆ ರಂಜಿಸುದುದು (ಕ್ರಿಯಾ. ೩-೩೦). ೨. ಗುರಾಣಿಯ ಮೇಲುಭಾಗ ; ಹರಿಗೆಯ ಮೇಲುಭಾಗ : ಮೇಲುವಲಗೆಯಲಕ್ಕದು ಹಾಯ್ದುನು ಬಾಲಕನು ಘಾಯವನು . ನಸುನಗುತೇಳಿಸುತ ದಂಡೆಯಲಿ ಕಳೆದನು ತಿವಿದನವನುರವ (ಕಾಪ್ರಾ. ೬-೩೬). [ಮೇಲ್ + ಪಲಗೆ]

ಮೇಲ್ವಾಯ್. ಮೇಲುಪಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೇಲೆ ಹಾಯ್ದು ಬರು,–ಬೀಸು : ವಸುಧಾರೆ ನಾಡಮುಂ ಕಣ್ಗಸದಳಮಾಯ್ತುಮರಕರಪೆರ್ಚುತ ಮೆತ್ತಂ ಪೊಸನೃಪನಿನ ಸರಿ ಪಿರಿದಾಯ್ತುಸದಳಮೆನಿಪಲರದೊಂದು ಮೇಲ್ವಾಯ್ದಾಗಳ್ (ಅಪ್ರ. ೦೦-೨). ೨. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರು,–ನೆಗೆ : ಸೀಯೆ ತಲೆ ದೇಯೆ ಮೆಯ್ ಮೇಲ್ವಾಯೆ ಕರಂ ಪಸಿದ ಪುಲ್ಕರುಳ್ ಪಜಿಪಿನಿಗಳ್ ಬೇಯುತ್ತುಮಿರ್ದ ಪೆಣಂ ನಾಯುಂಗಿವಂತುಗಿದು ತೀದು ವೋರೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ (ಗಜ್ಞಾ. ೩೬೬ ೫೩೨೪); ಮೆಲ್ಲಡಿದೋರ್ಪು ದ್ಯನ್ಮರಾಳವಳಿಯಿಸೊಗೆ ಮೇಲ್ವಾಯ್ವ ಮತ್ಸ್ಯಂಗಳಿಂ ಪೊಂಪಿದೊಪ್ಪಿ ತ್ಪಲ್ಲಿ ಫೇನಸ್ಮಿತೆಯೆನಿಸುವ ಪೊಚ್ಚಂ ಪೊದಳ್ದೊಪ್ಪದಿಂದಂ (ಪಚಕ. ೬-೨೩). ೩. ಉದುರು : ಚೆಲ್ಲು : ನಿಱಿಗನ ನಿಱಿದಳರ ಗೊಂಚಲ್ಗಳುಮಾತನ ಮೇಲ್ವಾಯ ರಾಗಿ ರೋಮಾಂಕುರಮೊಗೆದಂತೊಗೆದ ಕಳಕಾಂಕುರಂಗಳುಂ (ಪಂಕಪಾ. ೨-೨೩ ೫). ೪. ಮುನ್ನುಗ್ಗು ; ಧಾವಿಸು : ತಾನಾಜ ದೊಯ್ಯನೆ ಕಣ್ಣಲರ್ಮಲರೆ ಸೈಪನಂ ಭೋಂಕಲ್ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದು ತಳ್ಪರವಚ್ಚಿದಳ್ (ಗಾಪಂಗಾ. ೬೩೬) ; ಲಜ್ಜೆಗೆಟ್ಟ ಪೆಣ್ಣಳಂತೆ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದು ಮ್ಮೆರ್ಮುಲಿವಿಂದಿಂ (ಜಪತಾಕ್ಷಿ. ೩-೩೩). ೫. ಧಾಳಿಮಾಡು ; ಎರಗು; ಮೇಲೆಬೀಳು : "ಅವ್ವಂಸುವುದೆನಲ್ಕೆ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದುದು" (ಗಪಂ. ೨೩೦) ; ಅಡವಿಯೊಳ್ ಕಳ್ಳರ್ ಬಟ್ಟೆಗಟ್ಟಿ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದುಬಿದೊಡೆ (ಪಜ್ಞಾಶಾ. ೭೩-೦೩); ವಿರಥರತಿರಥರರಿಬರ್ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದು ರಥಗಳಂ ಸುರಿಜಿರ್ದರ್(ಪಂಚಾ. ೦೦-೪೬). ೬. ಸುಟ್ಟುಗೊಳ್ಳು; ಕೋಪಗೊಳ್ಳು: (ಪ). **ಮೇಲುವಾಯ್**: ೪. ಹೇಳಲುಬಿಯೆನಂ ಹರುಷದುದಯವಮಾಲಿ ಹೂಳಿದವಶ್ರುಜಲದರಿ ಮೇಲುವಾಯ್ದಿದವು ದೇವನ ಪಾದಪಂಕಜವ (ಕಾಪ್ರಾ. ೦೩-೦). ೫. ಅರಿಕಲುಗಳು ಸಿಡಿಲ ಮಜ್ಜಿಗಳ ಮೇಲುವಾದ್ದುವ ಗಡ (ಕಾಪ್ರಾ. ೦೦-೫೩). [ಮೇಲ್ + ಪಾಯ್]

ಮೇಲ್ವಾಸು. ಮೇಲುವಾಸು (ನಾ). ಹಾಸಿಗೆ, ಹಸೆಮಣೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ಬಟ್ಟೆ : ಗಿಂಡಿ ಪಡಿಗ ಮೇಲ್ವಾಸು ಮಂಚಗಳ ಗಡಣವೆಯ್ದಿತು (ಕಾಪಾಖ್ಯಾ. ೩೭-೪೩) ; ಬಾಳೆಯ ಕಂಬ ತಳಿರುತೋರಣ

ಜುಮುರು ಮೇಲ್ಹಾಸುಗಳಿಂದ ಆ ಭಾಗವಲ್ಲಿ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದ್ದಿತು (ಜಾಂಂ. ೦೩) ; ಹೊಸಬರಿಗಾದರೂ ಮದುವೆಯಾದ ಮೇಲಲ್ಲವೆ ಮೇಲ್ಹಾಸು ? (ಶಪಂಂ. ೫೯). ಮೇಲುವಾಸು : ಈ ಎರಡೂ ಮನೆಗಳಿಗೆ ಮೇಲುವಾಸಲ್ಲಿ ? (ಶಪಂಂ. ೫೯). [ಮೇಲ್ + ವಾಸು]

ಮೇಲ್ಮಿಚಾರಕ (ನಾ). ಮೇಲುಸ್ತುವಾರಿ ಮಾಡುವವನು : ಜಮೀನಿನ ಮೇಲ್ಮಿಚಾರಕ ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ಕಟ್ಟಿಡ ಅಡುಗೆಮನೆ . . . ಕಾಣಿದುದೀಳುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದುವು (ಕ್ಷಯಂ. ೫೬) ; ನೀವು ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರಸ್ತಕಾಲಯದ ಮೇಲ್ಮಿಚಾರಕರಾಗಲು ಕಲಿಯಬೇಕು (ಜಡಮಿ. ೨೦೦).

[ಮೇಲ್ + ವಿಚಾರಕ]

ಮೇಲ್ಮಿಚಾರಕಿ (ನಾ). ಮೇಲುಸ್ತುವಾರಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವಳು : ಕಟ್ಟು ಗರತಿಯರಾದ ಪತಿದೃಷ್ಟೆಯರಿಗೊಂದು ಅನಾಥಾಶ್ರಮವಿದೆ. ಅಲ್ಲಿನ ಅದರ ಮೇಲ್ಮಿಚಾರಿ (ಕ್ಷಯಂ. ೬೩೬). [ಮೇಲ್ಮಿಚಾರಕ್+—ಇ]

ಮೇಲ್ಮಿಚಾರಿಕೆ (ನಾ). ಮೇಲ್ತನಿಖೆ ; ಮೇಲುಸ್ತುವಾರಿ: ಕಾಫಿ ಕಷಾಯವನ್ನು ರಾಯರ ಮೇಲ್ಮಿಚಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಸಿದೆ (ಜಡಮಿ. ೦೦೯) ; ಪಸಗೆ ಪಪ್ಪೆಪ್ಪವಯಸ್ಸು ಬರುವವರೆಗೂ ನನ್ನ ಮಾವನವರನ್ನು ಆ ಗ್ರಾಮದ ಮೇಲ್ಮಿಚಾರಿಕೆಗೆ ವೇಮಿಸಿದರು (ಕ್ಷತಾಕ. ೯೯). [ಮೇಲ್ + ವಿಚಾರಿಕೆ]

ಮೇಲ್ಮೀಟು (ಕ್ರಿ). ಮೇಲೆ ಎರಗು : ದಾಳಿ ಮಾಡು : ಬಡಿಯಲಿಱಿಯಲ್ ಪೊಯ್ಲಲ್ ಮೇಲ್ಮೀಟ್ಟ ರಾಕ್ಷಸತಂಡದಿಂ . . . ಇವು ಮೊದಲಾದ ನೇಕೋಪಸರ್ಗಂಗಳಂ ಮಾಡಿಯುಂ (ಶಕಾಕಾ. ೫-೨೬೦) ; ಮೇಲ್ಮಿಟ್ಟು ತುಜುಗಳನ್ ತಱದನ್ (ಆ೯೫೩. ೬-೮೩). [ಮೇಲ್ + ಬೀಟು]

ಮೇಲ್ಮೊದಕೆ. ಮೇಲುಮೊದಕೆ. ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ. ಮೇಲ್ಮೊದಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಮನೆ, ಚಪ್ಪರ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಹೊದಿಕೆ. — ಪ್ರಭ್ಯಾದನ : ಉಟ್ಟಡಿಗೆ ಬಳಸಿದ ಪೆರಕೆ ತೊಡಮೆ ಕಂಬವಳಮಟ್ಟು ಕಟ್ಟು ಸಡಿಲ್ದಿ ಮೀಳಿವ ಮುಡಿ ಮೇಲ್ಮೊದಕೆ . . . ಆಗಲ್ . . . ಅತನುಮಱವಟ್ಟಿಗೆಯೊಯಂಬವೊಲ್ ಪ್ರಭಾಕಾಂತಾಜನಂ (ಶಕ್ಕಾ. ೬-೦೦) ; ಚೆಂದನರಸಂಗಳಂ ತೊಯ್ದೆಳೆಯದವನದ ಮೇಲ್ಮೊದಕೆಯಿಂದೊಗೆ ಬಾಳೆಲೆಯ ಪಲಗೆಗಳ ಪಯಸದೊಳೊಂದಿ ಸಂದುವಿದದಂತೆ ತರಂಗೊಳಿಸಿ (ಜಾಪು. ೦೦-೫೦ ಪ). ೨. ಮುಚ್ಚಲು ಬಳಸುವ ಸಾಧನ ; ಮಂಸುಕು: ' ಮೇಲ್ಮೊದಕೆದೆಗೆ ' ಪರಾ. **ಮೇಲುಮೊದಕೆ** : ೧. ಬಿಸುಜಂತೆ ಜಳ್ಳಂಗಂಭ ಲೇಸಾಯಿತ್ತು ಮನೆ ಲೇಸಾಯಿತ್ತು ಮೇಲುಮೊದ[ಜಾಂಂ. ದಿ]ಕೆ (ಆಪಂಂ. ಪಾ-೨೯) ; ಮೇಲು ಮೊದ [ಜಾಂಂ. ದಿ]ಕೆಯು ಕರ್ಪುರದ ಹೊಂಬಾಳೆಗಳ ಮಲಯಜದ ಕಂಬದ ಸಾಲುಗಳೆಲೊಪ್ಪಿದುದು ಚಪ್ಪರವೆರಡು ಯೋಜನದ (ಶಾಪ್ತಿ. ೦೨-೦೦). **ಮೇಲುಹೊದಕೆ** : ೧. ಜಾಲಿ ಜೇನೊಡವಿಪ್ಪೆ ಬಿಪ್ಪಲ ಮೂಲೆಯುವ ನೋಡಬಲೆ ಲತ್ತಗಳ ಮೇಲುಹೊದಕೆಯ ಬಂದಣಿಕೆಗಳ ಛಾರಿ ಪೊರೆಗಳಲಿ (ತೂಂಂ. ೩-೦-೨೬). **ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ**: ೧. "ಪುಟಲಂ, ಛದಿಃ — ೨ ಮನೆಯ ಮೇಲುಹೊದಿಕೆಯ ಪೆಸರು. ಮನೆಯ ಮೇಲು ಮುಚ್ಚಳ" (ಕಾಮ್ಯಂ. ೦೦೩). ೩. ಮೈಮೇಲೆ ಹೊದೆಯುವ ಬಟ್ಟೆ ; ಉತ್ತರೀಯ : ಪ್ರಾವಾರಃ, ಉತ್ತರಾಸಂಗಃ. ಬೃಹತಿಕಾ, ಸಂವ್ಯಾನಂ. ಉತ್ತರೀಯಂ " — ೫ ಉತ್ತರೀಯದ ಪೆಸರು. ಮೈ ಮೇಲೆ ಹೊದ್ದಿರುವ ವಸ್ತ್ರ . . . ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ, ಮೇಲುವುಸುಕು" (ಕಾಮ್ಯಂ. ೨೦೯). **ಮೇಲ್ಮೊದಿಕೆ** : ೩. ತಕ್ಕಿನಿಂ ಮಿಕ್ಕುಪೋರ್ದಾನೆ ರಕ್ಕಸನ ಸಮ್ಮದ ಮೇಲ್ಮೊದಿಕೆಯೊಳಂ ಬೆಲ್ದನಾಂತು (ಕ್ಕಾಂ. ೦೬೭); ಲೇಸಿಗುಬ್ಬಿತ ಮೇಲ್ಮೊದಿಕೆಯಂ ಹಾಸಿಯಗಲಕೆ ಮಿಸುಪ ಪೊಂಗಳ ರಾಶಿಯಂ ತೆಗೆತೆಗೆದು ಭಕ್ಷ ಮೊಟ್ಟೆಯಂ ಕಟ್ಟಿ (ಜಪ್ಪ. ೫೯-೦೨).

[ಮೇಲ್ + ಪೊದಕೆ]

ಮೇಲ್ಮೊದಕೆದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಮೇಲೆ ಹೊದಿಸಿದ ಮುಸುಕನ್ನು ತೆಗೆ; ಆಚ್ಚಾದನೆಯನ್ನು ಪಿಸರಿಸು : ಓದಿಕ್ಕೆ ಕಲ್ಯಾಂತವಹನಂ ದುಮುಡಿ ಬರುತಿದೆ ಎನುತ ಕೋಪಿಸಿ ಜೂಡಿಸಿದ ಪಿದ್ದಪ್ಪನಾದದ ಮೇಲ್ಮೊ [ಜಾಂಂ. ಲ್ಮೊ]ದಕೆದೆಗದು (ಜಪ್ಪ. ೫೬-೭೦). [ಮೇಲ್ಮೊದಕೆ + ತೆಗೆ]

ಮೇಲ್ಮೊದಿಕೆ ' ಮೇಲ್ಮೊದಕೆ ' ನೋ.

ಮೇಲ್ಸಕ್ಕರೆ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತಮವಾದ ಸಕ್ಕರೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಉಪ್ಪು. ಮೇಲ್ಸಕ್ಕರೆಯವರು = ಉಪ್ಪನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಜಾತಿಯವರು; ಉಪ್ಪಾರರು: (ಜಪ್ಪ. XXI, ೦). [ಮೇಲ್ + ಸಕ್ಕರೆ]

ಮೇಲ್ಸೀಮೆ (ನಾ). ಎತ್ತರದ ಭೂಮಿ ; ಘಟ್ಟದ ಪ್ರದೇಶ : (೫).

[ಮೇಲ್ + ಸೀಮೆ]

ಮೇಲ್ಸೆಱಗು. ಮೇಲುಸೆಱಗು (ನಾ). ೧. ಸೀರೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಅಂಚು: ಕಂದನಂ ನೋಡುತ್ತ ಕೌಂಕುಳಿಯಿಂದವಮೃತ ತಾಯ ಮೇಲ್ಸೆಱಗಿಂದ ಜೊದಿಸುತ ತೆಜಿವೃತಂ ಹೊದಿಸುತ್ತ ತೆಜಿವುತ್ತ . . . ಬಾಯ್ಮುಟ್ಟಿಲುಲುವಳು (ಜಪ್ಪ. ೦೫-೨೦). **ಮೇಲುಸೆಱಗು** : ೨. ಉತ್ತರೀಯದ ತುದಿ : ಸುಧಾನ ಸಮಯದ ಆರೋಗಣೆಯ ಮಾಡಿ ಉಂಡು ಬಾಯ್ದೆದರೆ ಸಂದೇಹವಾದುದೆಂದು ಮೇಲುಸೆಱಗಿನೊಳು ಜೊಡಿಮುಕೊಂಡ (ಜಕ್ಕ. ೪-೨೦೯-೦೨೬). [ಮೇಲ್ + ಸೆಱಗು (< ಸೆಱಂಗು)]

ಮೇಲ್ಹಾಸ (ನಾ). ಮೇಲಿನ ಶಾಸ ; ಮೇಲುಸಿರು; ಉಚ್ಛ್ವಾಸ : ಮೇಲ್ಹಾಸ [ಜಾಂಂ. ಲ್ಹಾಸ]ಮೆತ್ತಿ ಸಿಡದಳ್ಳಿ ಬಲಂ ಪಱಿವಡೆ ಜೊಮ್ಮನೆ ಜೋಲ್ದುಂ ಕೆಲಂಕಂ. ಪಾರ್ದಿರದೆ ತಡಯದೊರ್ಮೆಯ ಮುನಿಪಂ . . ೭ ಓವೆಂದೋಕರಿಸಿ ನರೇಶ್ವರನ ಮೇಲೆ ಕಾಱಿದನಾಗಳ್ (ಧಕಾಕಾ. ೪-೦೬೨).

[ಮೇಲ್ + ಹ್ಹಾಸ]

ಮೇವಳಿ (ನಾ). ಮೇಯುವ ಸ್ಥಾನ. — ಎಡೆ : ಸೋವಳಿ ಮೇವಳಿ ಬಿಸುವಳಿಯಂ ಬಲಮಂ ತಲನಮನೊಳ್ಕಿತ್ತು ಪಾಯಮಂ ಪಿಡಿವಂದೀತನೆ ವಂದಿ ಕುರುಡು ಕುಂಟಿಂದಲಸಜಜಿದಿಂತು . . . ನಿಱಿಸುವಂ ಪಂದಿಯಂ ನೀಂ ಮಜ್ಜಲುಂ(ಜಪಪಾ. ೩-೫೬); ಪಬಿನವಿರ್ಲ್ಲಂ ಮಯ್ಯಂ ಕಟಾದುಂ (?) [ಜಾಂಂ. ಕಟಿದುಂ] ಬೆಳ್ಗಗಳಾಗಿ ತೀರಿರ್ದುವು ಮೇ [ಜಾಂಂ. ವುಯ್] ವಟಿ{೪}ಗಳೊಳಾಡುತ್ತುಂ ಪಂಡಟಿಯದೆಯೂ ಬೆಳ್ಗಗಂಗಳುಂ ಪಂದಿಗಳುಂ (ಸೂಪ್ರ. ೩-೩೯). [ಮೇ + ವಳಿ]

ಮೇವು (ನಾ). (ಜಾನುವಾರುಗಳ) ಆಹಾರ; ದನಕರುಗಳಿಗೆ ಹಾಕುವ ಹುಲ್ಲು, ದಂಟು ಇತ್ಯಾದಿ : ತಿಳಿನೀರನೀಂಟಿ ನೆಳಲೊಳ್ ಪಟ್ಟಿದ್ದು ದೆಂಡೆಳ್ಳ ಲೋಳೆ ಹಿಂಡಿಲ್ಲಟ್ಟಿ ಮೇವಂ ಮಗುಳ್ಳಿ (ಗಿಪ್ರ. ೦-೦೫೭ ಪ); ಹಸುವಿಂಗೆ ಮೇವು ಶಿಶುವಿಂಗೆ ಸವಿನೀತಮಂ . . . ದೆಸಗೊಂಬುದಕ್ಕುದೇ ಕುಜುಹೆಂದು . . . ಮೆಜಿವ ಮಿಸುನಿಗಳ ಗಂಟೆಯಿಂದೊಪ್ಪುವ ಚೆಲುವಿಕೆಯನವನೀಶ ನೋಡುತ್ತ ಬಂದನು (ಜಪಾ. ೪-೪೦); ನಮ್ಮ ದನಕರುಗಳನ್ನು ಮೇವಿಗೆ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದವು (ಜಡಮಿ. ೫೦).

ಮೇವುಮಿಡುಚ (ಉಕ) = ದನಕರುಗಳಿಗೆ ಹಾಕುವ ಆಹಾರ, ಹುಲ್ಲು ಮುಂತಾದುವು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ನುಡಿಗಟ್ಟು: ಮೇವುಮಿಡಚ ಹೊಟ್ಟು ಹುಲ್ಲು ಯಾವುದೂ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ (ಕಳಾ. ೩); ನಸಗೂ ಮೇವುಮಿಡಚ ಇಡಾಕ ತಂಬ ಬೇಕಲ್ಲಾ (ಜಾಪಿ. ೭).

[ಮೇ + — ವು]

ಮೇಷ (ನಾ). ೧. ಕುರಿಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಗಂಡು; ಟಗರು : "ಅವಿಃ . . . ಮೇಷಃ, ಮೇಂಡಃ — ಈ ೮ ಕುಜುಳ್" (ಜಕಾಮು. ೫೭-೦೨೯); ಕರಿಮಂಪಿನ ಮೇಷಮಲ್ಲಸ್ವರೂಪದಿಂ ತವಗೆ ತಾಮೆ ಪೋಜಿ (ಜಪ್ಪ. ೫-೮೦); ಅಂಚೆಯ ಪಜಂ ಗಜಮಂ ಬಳಪ್ಪೆರಿ ಮೇಷಮಂ ವಾರುತುಂಧು . . . ವೃಷಭನಂ ಹರವೇಱಿ ವಹಿಕ್ಕೆ ಸಲ್ವುದುಂ (ಜಗಪ. ೦-೪೬). ೨. ಒಂದು ನರಕದ

ಹೆಸರು : ನಾದಪ್ರವಾಹ ರುಚಿಸುಪ್ರವಾಹ ಮೇಷವೊಡ್ಡಿದು ಮಂತ್ರಿ ನರಕಂಗಳ ಪುಡ್ಡದಲ್ಲಿ ಚಿಂದವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ಪಡಲೆ. ೦೩೨). ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ದ್ವಾದಶರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ; ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕನಹಂ ವೃಶ್ಚಿಕ ಮೇಷದೊಳ್ ನಿಲೆ ಚಪಂಸಾನಾಥಂ . . . ಎನಿಕ್ಕುಂ (ಜಾಪಪು. ೦೭-೦೪); ಮೇಷ ವೃಷಭ . . . ಮಿನಮೆಂಬ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳುಂ (ಪಡಲೆ. ೫೦೦). ' ದ್ವಾದಶರಾಶಿ' ಪರಾ. ೧, ೩: ಸಿಂಗದ ಮುಂದಣ ಕನ್ನೆಯದೇಂ ಗಡ ಮೇಷಕ್ಕೆ ಸಾಟಿಯೆನಿಸುಮೇ (ಕಂಪ್ರತಿ. ೬-೨೫). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ. [ಸಂ.]

ಮೇಷಕಂಬಲ, ಮೇಷಕಂಬಳ (ನಾ). ಉಣ್ಣೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಕಂಬಳಿ; ಉಣ್ಣೆಯ ಕಂಬಳಿ. ಮೇಷಕಂಬಳ : "ಊರ್ಣಾಯು ಮೇಷ ಕಂಬಳಮಕ್ಕುಂ " (ಪಪ್ರ ೪೫೯. ೭೮-೦೪). [ಸಂ.]

ಮೇಷಕಂಬಳ ' ಮೇಷಕಂಬಲ ' ನೋ.

ಮೇಷಜ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ]ಮೇಷರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು: ಚಲವಿತ್ತಂ . . . ಮಾನಾನ್ವಿತಂ ಮೇಷಜಂ (ಜಾಪಪು. ೦೭-೦). [ಸಂ.]

ಮೇಷಪಂಥ (ನಾ). ಟಗರುಗಳನ್ನು ಹುರಿದುಂಬಿಸಿ ಹೋರಾಟ ಮಾಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಂದ್ಯ. — ಜೂಜು — ಸ್ಪರ್ಧೆ : ಸಂತಸದೊಳೊಂದು ದಿನ ದಂತಿ ಮಹಿಷವು ಮೇಷಪಂಥದಾ ಮಲ್ಲ ಚರಣಾಯುಧವು ಜಾವುಗೆಯು ಮುಂತಾದ ಯುದ್ಧಗಳ ನೋಡಿ (ಶ್ರೀಕಂ.೯-೦೩). [ಸಂ.]

ಮೇಷಮಾಸ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಸೂರ್ಯನು ಮೇಷರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಒಂದು ತಿಂಗಳ ಅವಧಿ : ವಸಂತಕಾಲಾರಂಭದಿಂದ ಸಮಯುವ ಒಂದು ತಿಂಗಳು — ಈಗಿನ ಮಾರ್ಚ್ ೨೧ ರಿಂದ ಏಪ್ರಿಲ್ ೨೧ — ಈಜಿಪ್ಟಿನ ಕುರಿಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮರಿಗಳನ್ನು ಹಾಕುವ ಕಾಲ. ಇದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ತಿಂಗಳನ್ನು ಮೇಷಮಾಸವೆಂದು ಕರೆದು ಆ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ತಾಳಿಯುವ ಖಗೋಳಪ್ರದೇಶವನ್ನು . . . ಮೇಷರಾಶಿ ಎಂದು ಕರೆದರು (ಪಕ್ಷಪ್ರ. ೧೪). [ಸಂ.]

ಮೇಷಯುದ್ಧ (ನಾ). = ಮೇಷಪಂಥ : ಬೆಸುಪುತೇಳೇಳೆಲೆ ಸುಕುಮಾರ . . . ಮಲ್ಲಮೇಷಯುದ್ಧವ[ಜಾಣಂ. ಯಜ್ಞವ]ನೋಡೇಳಾ (ಪಡಾಣ. ೦೪-೩೦ ೮೧೪). [ಸಂ.]

ಮೇಷಶೃಂಗಿ (ನಾ). ಹೋತದ ಕೊಂಬಿನಂತೆ ಕಾಣುವ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮೇಷಶೃಂಗಿಯ ಮೂರದ ತಿಗುದು, ಕೇಬಲಿಯ ತಿಗಡೆ . . . ೩ಷ್ಟು ವಿಷಧಿ ಸಮನಾಗಿ ಕೂಡಿ, ಗ ೧೨ ತೂಕವನ್ನು ನಿಳಿಸಲು ನೀರೊಳಗೆ ಹಾಕಿ . . . ಕೊಡುವುದು (ಪಕ್ಕಿ. ೦೫೭). 'ಅಜಶೃಂಗಿ' ಹೋ. [ಸಂ. ಮೇಷಶೃಂಗೀ]

ಮೇಷಸಂಕ್ರಮಣ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಸೂರ್ಯನು ಮೇಷರಾಶಿಯನ್ನು ಸೇರುವ ಕಾಲ : ಸೂರ್ಯನು ರೇವತೀಕಾರೆಯನ್ನು ಸೇರಿದ ಕ್ಷಣವೇ ಮೇಷಸಂಕ್ರಮಣ (ಪಕ್ಷಪ್ರ. ೪೪). [ಸಂ.]

ಮೇಷಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುಕುರಿ. [ಸಂ. ಮೇಷೀ]

ಮೇಷ್ಮರು ' ಮಾಷ್ಟರು ' ನೋ.

ಮೇಷ್ಟು ' ಮಾಷ್ಟರು ' ನೋ.

ಮೇಸ (ನಾ). = ಮೇಷ ೧ : ಮೇಷ — ಮೇಸ ; ರೋಷ — ರೋಸ (ಪಪ್ರಪ. ೨೫೩ ಪ್ರಠೋ). [< ಪ್ರಾ. ಮೇಸ./ಸಂ. ಮೇಷ]

ಮೇಸು 'ಮೇಯಿಸು' ನೋ.

ಮೇಸ್ತ್ರಿ (ನಾ). ಕೆಲಸಗಾರರ ಕೆಲಸದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡುವವನು; ಕೆಲಸಗಾರರ ಮುಖಂಡ. — ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : ಆಪಾಧ್ಯಾಯನು ದೋಧ ಕನೂ ಅಲ್ಲ ಅಥವಾ ದುಡಿಸುವ ಮೇಸ್ತ್ರಿಯೂ ಅಲ್ಲ (ಕ್ರಿಪಾಚ. ೦೩೭) ; ಅನೇಕ ಮನೆಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ಒಬ್ಬ ಬಂಗಾಲಿ ಮೇಸ್ತ್ರಿಯ ಮನೆಯನ್ನು ಹೊಕ್ಕರು (ಪಾಚಿ. ೬೩); ಅದು ಮೇಸ್ತ್ರಿ ಕಟ್ಟಿದ ಈ ಕಲ್ಲುಗೋಡೆಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದದ್ದಲ್ಲ (ಪಾಂಕ. I- ೨೫೩). [←ಪೋರ್ಚು. ಮೇಸ್ತ್ರೊ. ಮೇಸ್ತ್ರೆ./ಪಿಂ. ಮಿಸ್ತ್ರೀ. ಎಮಿಸ್ತರೀ = ಕೈಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದವನು; ಚತುರ ಶಿಲ್ಪಕಾರ; ಮುಖಾ. ಮೇಸ್ತ್ರಿ ಮೇಸ್ತರೀ. ಮೇಸ್ತ್ರೀ]

ಮೇಹ (ನಾ). ೧. ಮೂತ್ರ. ೨. ಮೂತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ರೋಗ ; ಸಕ್ಕರೆಖಾಯಿಲೆ. ೩. ಜನನೇಂದ್ರಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ರೋಗ; ಗುಹ್ಯರೋಗ : "ಜ್ವರ ಕುಷ್ಠ ಭಗಂದರ ಮೇಹ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಾದಿ ಭೇದಭಿನ್ನಂ ರೋಗಂ" (ಪಪ್ರ ೪೫೯. ೭೨-೪೪). ೪. ಟಿಗರು; ಮೇಷ.[ಸಂ].

ಮೇಹನ (ನಾ). ೧. ಮೂತ್ರವಿಸರ್ಜನೆ. ೨. ಮೂತ್ರ. ೩. ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ; ಶಿಶ್ನ : "ಶಿಶ್ನಃ, ಶೇಫಃ, ಮೇಢ್ರಃ, ಲಿಂಗಂ, ಮೇಹನಂ, ಶೇಫ್ — ಈ ೫ ಶೇಫಂ" (ಜಲಾಚು. ೮೩-೪೦); ತಲೆ ಮೇಹಂ ವಕ್ಷಮುಂ ಕಂಪಮುಮಿನಿವೆರಡುಂ ಸ್ಥಾನಮುಕ್ಷಂ . . . ವೃಶ್ಚಿಕವಸತಿ ಗುದಂ ಮೇಹನಂ . . . ಮಿನೋದಯಂ ಬಾಲಮಕ್ಕುಂ (ಜಾಪ. ೩-೨). ೪. ಕೂಟ ; ಸಂಭೋಗ. [ಸಂ.]

ಮೇಹನತ್ ' ಮೆಹನತ್ತು ' ನೋ.

ಮೇಹನತ್ತು ' ಮೆಹನತ್ತು ' ಪೋ.

ಮೇಹನದ್ವಾರ (ನಾ). ಮೂತ್ರದ್ವಾರ ; ಜನನೇಂದ್ರಿಯದ ನಾಳ : ಭಾರ್ಗವನು ನುಂಗಿದನು ರೋಷದಿ ಭರ್ಗನಾ ಸಮಯದಲಿ ಕವಿಯಾ ದುರ್ಗಿಯಧಿಪನ ಜಠರಮಧ್ಯದಿ ತೊಳಲಿ ಏಗೆ ಬಳಲಿ ನಿರ್ಗಮಿಸುವರೆ ಬೇಜಿ ಕಾಣದೆ ವಾರ್ಗವನು ಪುರುಷರನ ಗರ್ಭದೊಳಿರ್ಗುಡಿಸಿ ತನು ಮೇಹನ ದ್ವಾರದಲಿ ಪೊಮಮುಟ್ಟು (ಕ್ಷುಗಾ. ೯-೪) ; ಮುದದಲಿತೇಜಸ್ವಿಯನು ಮಾಡಿದನು ತನ್ನಯ ಮೇಹನದ್ವಾರದಲಿ ಸಂಜನಿಸಿದುದಜಾಂದಾ ದೈತ್ಯ. ಸಚಿವನನು (ತಪ್ರಾಗ. ೫-೬). [ಸಂ.]

ಮೇಹರೋಗ (ನಾ). = ಮೇಹ೩; ಮೇಹರೋಗ. ಊರುಸ್ತಂಭ. ಕುಷ್ಠ . . . ಪೇತ್ಯರೋಗಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದವರು, ಅತಿಸ್ನಿಗ್ಧರು-ಲಂಘನಚಿತ್ತೆಗೆ ಅರ್ಹರು (ಭಾಪ್ರ. I- ೮೩೨). [ಸಂ.]

ಮೇಹರ್ಬಾನಗಿ ' ಮೆಹರ್ಬಾನಗಿ ' ನೋ.

ಮೇಹು ' ಮೇವು ' ನೋ.

ಮೇಹುಗಾಡು ' ಮೇವುಗಾಡು ' ನೋ.

ಮೇಹುಗಾಣಿ (ನಾ). (ಆಲು) ಜಾನುವಾರುಗಳಂತೆ ಕಂದಮೂಲಾದಿಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು; ಸಾಹಸಿಗರಲ್ಲಿಲ್ಲ ಹರಿ ತುಜುಗಾಣಿ ಪಾಂಡವರ್ಕಳವರು ಮೇಹುಗಾಣರು ಬಂದ ಭೂಭುಜರೆಲ್ಲ ತಾ ನೆರವಿ (ಕುಪ್ರಾಪ್ರ. ೭-೦೦). [ಮೇಹು (< ಮೇವು) + – ಕಾಣಿ]

ಮೇಹುಗೊಳ್ ' ಮೇವುಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಮೇಳ ' ಮೇಲ ' ನೋ.

ಮೇಳಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಮಾಡು: ಶ್ರುತಿ ಕೂಡಿಸು : ಚಿನ್ನಶಿನ್ನರಿಯಂ ತೆಗೆದು ಮೇಳಂಗೆಯ್ದಾ [ಪಾಣಂ. ಗೈದಾ]ಳಾಪಿಸಿ (ಜಾಪಪು. ೦-೦೩೫ ಪ); ಮೇಳಂಗೆಯ್ದು[ಜಾಣಂ. ಗೈದು]ರ್ವಿಸುತ ಶ್ರುತಿಯಂ ವೀಣೆಯಂ ವಕ್ಷದೊಳ್ ಮೇಣ್ ತಾಳುತ್ತಂ (ಜಾಪಪು. ೦೦-೮೭).

[ಮೇಳ (=ಮೇಲ) + ಕೆಯ್]

ಮೇಳಂಗೊಳ್, ಮೇಳಗೊಳು, ಮೇಳಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು : ಓರೆಂಜಲ್ಲೊರ್ಪಾಂತಿಗೆ ಮಾರವ ಖಳರೊಡನೆ ಬರಸಿ ಮೇಳಂಗೊಂಡಂದಾರುಂ ಲಘುವಪ್ಪರ್ ಪ್ರಸ್ಪಾರದೊಳವರ್ಬಂ 'ತಿಥಿಲ ಸಂಯೋಗದಪೊಲ್ (ಜಾಕ್ಕಪ. ೨೫೯) ; ಮೇಳಂಗೊಂಡ ಕುಂಭಸ್ಥಲದ ಸಾಂದ್ರಸಿಂದೂರರೇಣುಪ್ರಸರಮುಂ (ಜಾಪ. ೬-೨೫ ಪ). **ಮೇಳಗೊಳು :**

ಮೇಳಗೊಳುವುದವಸೊಳು ಮೇರೆ ವಿಜಿದೆ (ಹರಿ-೩-೧೪) **ಮೇಳಗೊಳ್ಳು**: ಅವರ ಶಾರೀರಿಕ ಮಾನಸಿಕ ಬಯಕೆಗಳೂ ಮೇಳಗೊಳ್ಳಬೇಕು (ಪುಷ್ಪಾಂ. ೧೦೭). [ಮೇಳ (= ಮೇಲ) + ಕೊಳ್ಳು$_1$]

ಮೇಳಂಬ (ನಾ). ದುಂಬಿ; ಭ್ರಮರ: "ಮೇಳಂಬ=ತುಂಬಿ" (ಕಬಾದ. ಪಂ. ೨); "ಮಲ್ಲಿಗೆ ಪಜಮ . . . ಮೇಳಂಬವಲರುಣಿ ಖಂಡುಗಳೆ ಚಿತ್ರವಿಹಗಮಕ್ಕುಂ" (ಕ್ರಿಶ್ಲೆ. ೦೩); ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಜಗ್ಗಿಪ ಮೇಳುಬದ ಪೊರೆಯೆ ಗುಡುಗುವ ಬಲ್ದನಿಮಾಗೆ (ಜಾಮಶ್ಯ. ೫೯-೦೩).

[?./ ತೆಲು. ಪೊಗರು]

ಮೇಳಕ ' ಮೇಲಕ ' ನೋ.

ಮೇಳಕಟ್ಟು ' ಮೇಳಗಟ್ಟು ' ನೋ.

ಮೇಳಗಟ್ಟು, ಮೇಳಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೊತೆ ಸೇರು; ಸಹವಾಸ ಮಾಡು: ಉಡಾಳರ ಮೇಳಗಟ್ಟಿ ಇಸ್ಪೀಟು ಆಡುವುದರಲ್ಲಿ ಬೇಳೆಗಳೆಯುತ್ತಿದ್ದನೆ (ಗಂಜಾಶಾ. ೦೩೬). **ಮೇಳಕಟ್ಟು**: ೨. ಯಕ್ಷಗಾನ, ನೃತ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸು: ಇವಕ್ಕು ಪಕ್ಕದ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಮೇಳಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆಂತೆ (ಕೂಡ). ೩. ವೀಣೆ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ಸ್ವರಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಮೆಟ್ಟಿಲನ್ನು ಕಟ್ಟು.– ರಚಿಸು: ಅವರು ಹಳೆಯದಾಗಿದ್ದ ವೀಣೆಯನ್ನು ಮೇಳಕಟ್ಟಿ ಸರಿ ಮಾಡಿದರು (ಕೂಡ). [ಮೇಳ (= ಘೋಲ) + ಕಟ್ಟು$_{11}$]

ಮೇಳಗಾನ (ನಾ). ೧. (ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ) ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಾಗುವ ಗಾಯನ: ಮೇಳಗಾನಧ್ಯಾನದಿನಿದನು ಕೇಳಿ ಶಿಕ್ಷಕರಾರು (ಕ್ರಕುಚ. ೪-೭೦). ೨. ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ಹಾಡುವುದು; ಸಮೂಹಗಾಯನ: ಸಂಜೆಯ ವೇಳೆ ಮೇಳಗಾನ ನಡೆಸುಹಂದಿತ್ತು (ಕ್ರಕು. ೫೦೨). [ಸಂ. ಮೇಲಗಾನ]

ಮೇಳಗಾರ ' ಮೇಳಗಾಣಿ ' ನೋ.

ಮೇಳಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಜೊತೆಗಾತಿ; ಒಡನಾಡಿ: "ಸಜ್ಜವಕಾರ್ತಿಯಿ ಳುಲಿಲನೆ ತಾಂ ಮೇಳಗಾರ್ತಿ[ಪಾಣಾಂ. ದಾಕ]ಮೆನಿಪಳ್" (ಕಾಪಂ. ೦೭೦).

[ಮೇಳಗಾಣಿ + – ತ್ತಿ$_1$ (< – ಸ್ತ್ರೀತ್ತಿ)]

ಮೇಳಗಾಳಿಗ (ನಾ). ತೋರಿಕೆಯ ಹೋರಾಟ; ಕೃತ್ರಿಮಯುದ್ಧ: ಕಾದುವ ಮಾಟ್ಕೆಯಲ್ಲವಿದು ಕೆವ್ಮಪೆ ಸ್ಪನನೆ ಮೇಳಗಾಳಿಗಜಾಮಂಪ ತೂಲ್ಕೆ (ಕಂಪಾ. ೦೩-೧೩). ' ಮೇಲುಗಾಳಿಗ ' ಹೋ.

[ಮೇಳ (= ಮೇಲ) + ಕಾಳಿಗ]

ಮೇಳಗಾಣಿ, ಮೇಳಗಾರ (ನಾ). ೧. ಜೊತೆಗಾರ; ಒಡನಾಡಿ: ' ಮೇಳಗಾರ್ತಿ ' ಪರಾ. ೨. (ಹೆಣ್ಣೆಲೆಯಲ್ಲಿ) ವಾದ್ಯ ಬಾರಿಸುವವನು ಅಥವಾ ಗಾಯನ ಮಾಡುವವನು: ನೆಗಟ್ತಿಯ ಮಿಂಡರ ಮೇಳಗಾಣಜರಕ್ಕರಿಗರ ಸಂದ ಕಬ್ಬಿಗರ . . . ವಾಜಪ ಬೀಳಿಗಾಜರಾಗರಮೆನೆ ಪೆಂಪು ಸೊಂಪನೊಳಕೊಂಡಸದಿರ್ಪುವು ಸೂಳೇರಿಗಳ್ (ಕ್ಯಾಕಾ. ೪೨); ಭರತಜ್ಞ ಮೇಳಗಾಣರಿಗೆ ಭೂಷಣಗಳ ಸುರುಚಿರ ವಸನಕರ್ಪುರವ ಪರಿಮಳ ವರೆದ ವೀಳಯಂಗಳನಿತ್ತಾಗ ಸರಸರಾಜೇಂದ್ರ ಮನ್ನಿಸಿದ (ಕಂಪಪ. ೯-೬೯). **ಮೇಳಗಾರ**: ೨.ಗುಡುಗಿನ ದನಿಯಂ ಕೇಳವ ಕೂಡಲೇ ಆ ಮೇಳಗಾರರು ತಮ್ಮ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಬಾರಿಸುಕೆಂದು ಅವನ ಅಪ್ಪಣೆ ಯಾಯಿತು (ಪುಚಿ. ೪೪). [ಮೇಳ (= ಮೇಲ) + – ಕಾಣಿ]

ಮೇಳಗೀತ (ನಾ). ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ಹಾಡುವ ಹಾಡು: ಇದರಲ್ಲಿ ಏರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳವ್ವು. ಒಬ್ಬನೇ ಹಾಡುವಂತಹ ವೀರಗಾಯಕಗೀತ. ಮತ್ತು ಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಹಾಡುವ ಮೇಳಗೀತ (ಕಾಣಾ. ೨೦೯). ☞ ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ ' Chorus ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅನುವಾದರೂಪ.

[ಸಂ. ಮೇಲಗೀತ]

ಮೇಳಗೀತೆ (ನಾ). = ಮೇಳಗೀತ; ರಂಗಪಾಠಿಗೆ ಬೀಗೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ ಮೇಳದವರು . . . ಮುನ್ನೆಲೆಯ ಮೇಳರಂಗದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದು ತಮ್ಮ ಮೇಳಗೀತೆಯನ್ನು ಹಾಡಿರಬಹುದು (ಶಿದ್ಧಕ್ಷ. LVi. ಪಾಟಿಣ ಸಹಿತ್ಯ).

[ಸಂ. ಮೇಲಗೀತಾ]

ಮೇಳಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು; ಒಟ್ಟುಗೂಡು: ಆ ತರೆಯ ಹಿಂದೆ ಮೇಳಗೂಡಿ ಚಿಕ್ಕಗಳೆಲ್ಲ ಸೌಂದರ್ಯಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಇಂತು ಪಾಡಿದುವು (ಕ್ಯಾಕಾ. ೨-೬). [ಮೇಳ (= ಮೇಲ) + ಕೂಡು$_1$]

ಮೇಳಗೊಳು ' ಮೇಳಂಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಮೇಳಗೊಳ್ಳು ' ಮೇಳಂಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಮೇಳಣಿ (ನಾ). ಕೂಡುವಿಕೆ: ಸೇರುವಿಕೆ: ಹೊಂದಾಣಿಕೆ: "ಮೇಳಣಿ=ಮೇಲನ = ಕೂಡುವಿಕೆ, ಬೆರಕೆ" (ಕಡ್ಕಕೋ. ೭೭). ' ಮೇಳಣಿಮಡೆ ' ಪರಾ. [ಮೇಳ (= ಮೇಲ) + – ಅಣಿ$_4$]

ಮೇಳಣಿಮಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು; ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು: ಸುರವಾದಕರ ವಾದ್ಯಪ್ರಘಟ್ಟಪದ್ಧತಿಯೊಳ್ ಪವಣ್‌ಪಡೆದ ತಾಳದೊಳ್ ಮೇಳಣಿ ವಡೆದು . . . ತಾನಾಪ್ರಬಂಧವಿದಿ ನಿಬದ್ಧಗೀತಂಗಳ ಪುಧುರಧ್ವಾನ ಮಾನಂದಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸೆ (ಜಾಣಾಪ್ರ. ೦೪-೫೬ ಪ). [ಮೇಳಣಿ + ಪಡ್$_1$]

ಮೇಳನ ' ಮೇಲನ ' ನೋ.

ಮೇಳಯ, ಮೇಳವ, ಮೇಳೆಯ (ನಾ). ೧. ಕೂಟ; ಸೇರಿಕೆ: ಹೊಂದಿಕೆ; ಸಾಮರಸ್ಯ. ೨. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: ಕೋಲ ಕೋಳಾಹಳಕ ತೇರಿನ ಗಾಲಿಗಳನೊಡ್ಡಿದರು ಹರಿಗೆಯ ಮೇಳದವರು ಪಮ್ಮುಗೆಯ ಕೊಪ್ಪೊಡ್ಡಿದರು ಆಂತಿಗಳ ಮೇಳ[ಪಾಣಾಂ. ೪೪]ಯವ ಮೋಹಿದರು (ಭಾಷ್ಯಾ. ೫೪-೦೪); ಕೋಳಿ ತಗರು ಕಾಡಕೋಣ ಕೂರಾವೆ ಮಾಸಾಳು ಮಲ್ಲರು ಮೊದಲಾದ ಮೇಳದುಪಳ್ಳಿ[ಪಾಣಾಂ. ಮೇಳದಲ್ಲಿ, ಮೇಳೆಯದರ್ತಿ] ಗಾಳಿಗವೊಳಗಾ ನೃಪಜಾಲಕ ದಿನವ ನೂಂದವನು (ಕ್ರೀಪಾಂ. ೪-೯೯). ಮೇಳವ: ೧. ಪದುದಳದ ಸುಘಟಿರ ಸಿಂಹಗರ್ಜನೆಯು ಮೇಳವದ ಲೆನ್ನಾನೆಗಳ ಬಿರಹೇಳು (ಭಾಷ್ಯಕ್ರೀ. ೪-೨೦); ಆಶೆ ಬೀತುದು ನಮಗೆ ರಾಜ್ಯಶ್ರೀಸತಿಯ ಮೇಲಣ ಮಾನಕ್ಕಳಿದಾಪೆಯೂಮುವು ಮುಕ್ತಿಪನಿತೆಯ ಕೇಳಮೇಳದ (ಕೂಪಣ. ೩-೦-೦೩). ೨. ಕಾರಿಗೆಜಗಿದ ಗಿಳಿಯನುಲಿಯು ರಾವಿಪರಲಿಂದಿಳಲು ತಪ್ಪಿ ಪಿಣಾಚಪೊಯ್ತೀಕ್ಷುಗಳ ಕೊಳೆ ಗಂಟೊಡದು ರಸವಿಳಯ ಮೇಳವದಿ ವಥಿರ್ಕರ್ಕೀಂಟಿ (ಕೂಪಂಪ. ೨-೦೦); ಮೇಳವದ ಲೆಘೀಂಕ್ಕಿತಿದು . . . ಕೈರವಸಂಚಯದ ಸೌರಭ್ಯಪವನನಿನೆಸಿವುದಾ ಸರಸಿ (ಕೂಪಂಪ. ೨-೪-೨೦). ೩. ಸಭೆ; ಸಮಿತಿ; ಗೋಷ್ಠಿ: ಅಂಧಾಸುರನ ರಾಜ್ಯದ ಮೇಳವನ್ನು[ನ್ನೇನೆಂಬೆ . . . ವಿಳುವರೆಯೋಜನವಲೋಲಗಶಾಲೆ ತುಂಬಿತು ಸುಘಟಸಮುದಯದೋಲಯಲಿ (ಹಂರಪ. ೩-೬೮). ೪. ಗಾನ್ಯ ವಾದ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೃತ್ಯ: ಗೀತ ಜತಿಗಳ ಮೇಳವಕ ಕಲ್ಪದೋತು ಕಾಣೆವರು ಜಪ್ಪಳಿಕ್ಕ ಪೂರಾತನರ ಕತ್ಯಾರ್ಥಮಂ ವಿಸ್ತರಿಸುವರು ಕಿಲುವರು (ಅಸಪು. ೪-೪); ಸರಸತರಸಂಗೀತನರ್ತನದ ಮೇಳವದ ನೆರೆ ನೆರೆವ ಚತುರಂಗಧೂಡ್ಡುಗಳ ಸಂಪಣೆಯ ದೊರೆದೊರೆಗಳೈತಂದರುತ್ಸವ ದೊಳರಸನಂ ಕಾಣಲಚ್ಯುತನ ಕೂಡೆ (ಕೈಬಾ. ೩೩-೨೬). **ಮೇಳೆಯ**: ೧. ನಿನ್ನಾಳ ಜಯಸಿರಿ ಸರ್ವಬಾಣದ ಮೇಳೆಯದ ಸೀಮೆಯಲಿ ನಿಂದಂದು (ಕುಪ್ಪಾಳ. ೨೩-೦). ೨. ಒದವಿ ಪೊದಬ್ದಿ ಮೇಳೆಯದ ಕೇತನವಾಳಿಕ ಏರಲಕ್ಷ್ಮಿ ಮೂರದ ಭಟರಂ ನಿಜೋಜ್ಜ್ವಲ ಪಟಾಂಚಲದಿಂ ಕರೆವಂತುಟಾಗೆ (ಕ್ಷತ್ರ. ೨-೬೦); ಕೋಲುಗಳನಾ ಹರಿಗೆ ಪಲಗೆಯ ಮೇಳ[ಪಾಣಾಂ. ಳ]ಯವನಾ ಮಜ್ಜಿದುಲುಗಿದೆಸುವಾಳನೋದಂಬನಲಿ ಸಂದಣಿಗೆದಹಿದನು ಪಾರ್ಥ (ಕುಪ್ಪಾಳ. ೨೦-೨೬); ತಳೆಯೆ ಮೇಳೆಯದ ಸೂಚರಿಪ ಪತ್ತಾಕಾಕುಲ ದಿಂದುರುವೀರಲಕ್ಷ್ಮಿ ಕರಿಗಳ ಕೈವೀಸಿ ಕರೆವಂತಿಹುದಲ್ಲಿ (ಕುಪಾಣಾ. ೪-೭೪).

[< ಪ್ರಾ. ಮೇಲಿಯಂ, ಮೇಲವ. / ಸಂ. ಮೇಲಕ]

ಮೇಳಯಿಸು ' ಮೇಳಿಸು ' ನೋ.

ಮೇಳಯ್ಸು ' ಮೇಳಿಸು ' ನೋ.

ಮೇಳರಂಗ (ನಾ). (ಪುರಾತನ ಗ್ರೀಕ್‌ನಾಟಕಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಿದ್ದ) ರಂಗದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೇಳದವರು ಹಾಡಲು ಮತ್ತು ಕುಣಿಯಲು ರಚಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅರ್ಧವೃತ್ತಾಕಾರವಾದ ವೇದಿಕೆ.— ಜಗಲಿ : ರಂಗಬಾಚಿಗೆ ಹೀಗೆ ಐಯ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ ಮೇಳದವರು ಕಾತ್ಯಾರಿಕವಾಗಿ ಒಂದೆಡೆಯಿದ್ದು ಅಥವಾ ಮುನ್ನೆಲೆಯ ಮೇಳರಂಗದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದು. ಮೇಳಗೀತೆಯನ್ನು ಹಾಡಿರಬಹುದು (ಐದ್ಕಕ್ರ. ೧.೧೬. ಜಾಲಿಕರ ಸಮಸ್ಕೃ) : (ಪುರಾತನ ಗ್ರೀಕ್‌ನಾಟಕಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ರಂಗದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೇಳದವರು ಹಾಡುತ್ತ ಕುಣಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಅರ್ಧವೃತ್ತಾಕಾರವ) ಮೇಳರಂಗ (Orchestra. ಇಂಗ್ಲಿ). [ಸಂ. ಮೇಲರಂಗ]

ಮೇಳವ ' ಮೇಳಯ ' ನೋ.

ಮೇಳವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆ ಸೇರು; ಒಟ್ಟುಸೇರು : ತಾಳಧಾರಿಗ ನಿಮಿಗ ಗಾಯಕರು ನಿಜಿ ಮೇಳವಡಿದ ವಾದ್ಯದವರು ಸೂಳೆಯರುಗಳು ಸಮಸ್ತಾಪಿಗಳ್ ಪಣ್ಮಲಜಾಲದ ದಾನವರಾಕ್ಷಣದೆ (ಕಾಪಿ. ೫೬-೫೭). [ಮೇಳ (= ಮೇಲ) + ಪಡ್]

ಮೇಳವಣಿ (ನಾ). ೧. ಕೂಟ ; ಹೊಂದಿಕೆ ; ಸಾಮರಸ್ಯ : ಧರ್ಮದ ಮೇಳವಣಿಯಿಲ್ಲದೂಡೆ ಕೊಲುವಿರೆ ಪಾಲಕನ (ಜಣಾಪ. ೬-೨-೦) : ಮೇಳವಣಿಯನು ನೆನದು ಲೋಕದಿ ಕೋಳುಹೋದನು ಹಿಂದೆ ತಪಗಾಗಿ ಬಳಲಿದ ವಾನರರ ನೆನನೆನವು ಮರುಕೊಳಿಸಿ (ಮುಸಾಣಾ. ೬-೦). ೨. ಗುಂಪು ; ನೆರವಿ : ಸಮೂಹ : ಗಾಳುಗಜಜ್‌ನ ಕಹಳೆಗಳ ಕಳಕಳದ ಬೊಗ್ಗುಗಳ ಮೇಳವಣಿ ಭುಗಿಲಿಡಲು . . . ಎರಡುಬಲ ಹೊಯ್ದಾಡಿತೊಡಗಲಸಿ (ಶಾಬ್ಕಾ. ೬.೪-೪). ೩. ಗಾನವಾದ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನರ್ತನ : ತಾಳಧರರೊಂದೆಸೆಗೆ ಅವಜಗರೊಂದೆಸೆಗೆ ಮೇಳವಣಿಯೊಂದೆಸೆಗೆ (ಜಾಪಿಪು. ೦೫೦-೨೯) ; ತಾಳಂ ನರ್ತನಮುಂ ಕರೆವುತ್ತಿರೆ ಮೇಳವಣಿಗೆ ಶ್ರುಂ ಕೂಡುತ್ತಿರೆ (ಕೃಜಗಣಿ. ೫. ೪೬-೧೬) ; ಸೊಗಸಿನ ಮೇಳವಣಿಗಳ ಬೇಂಟೆಯಾಯಿತು ಮೃಪದವುರಿಯೊಳಗೆ (ಸಂಹಕ. ೨೮-೨೨). 'ಮೇಳಣಿ' ಪರಾ.

[ಮೇಳವ (<ಮೇಳಯ) + -ಅಣ್ಕೆ]

ಮೇಳವಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೊತೆ ಸೇರು ; ಒಡಗೂಡು : ಮಲ್ಲೀರಮೆಯಂ ಮೇಳವಾಡಿ ವನೇಜಾತಿನಿಯಂ ವಿಡಂಬಿಸಿ ವಿನೋದಮೆತ್ತು ಬಂದತ್ತು . . . ಮಾರುತಂ (ಜಗಣ. ೦೬-೦೦೦) ; ಹೇಳುಹೇಳೆನ್ನೇನು ಮಾರಿಯು ಮೇಳವಾಡಿದನೇ ಜಯದ್ರಥನಾಳುತನವನು ಬವರದಲಿ ತನ್ನೊಡನೆ ತೋಜಿದನೆ (ಶಾಬ್ಕಾಪ್ರೀ. ೬-೩೪). ೨. ವಿನೋದವಾಡು : ಕ್ರೀಡಿಸು : ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ ನಿಮ್ಮ ಹೇಳದ ಹೇಳಿಕೆಯಿಂದ ಪಿಂದೇರ ಬ್ಯಿಲಿಗೆ ಮೇಳವಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಣಾ ತೈ ಜಗದೊಳಗೆ (ಬಸವ. ೩೬೭). [ಮೇಳ (=ಮೇಲು) + ಆಡು]

ಮೇಳವಿಕೆ (ವಾ). ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಸಂಯೋಜನೆ : ಪಾತ್ರಗಳ ದಿವ್ಯ ಮಾನವಲಂಶಗಳ ಮೇಳವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿಕೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆ (ಕಾಸಾ. ೦೭೨). [ಮೇಳವ (< ಮೇಳಯ) + -ಇಕೆ]

ಮೇಳವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರು ; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು : ನೀಲದ ತನುರುಸದೊಳಗೊಂದು ಕಣ್ಣಳ ಮೇಳವಿಡಿದು ಕಳೆಗೊಂಡು ತೂಲಿ ಬಂರ್ಧಾಂಗಿಪೊಬ್ಬರ್ಳು ನಿರ್ಮಲಕಾಳಿಕಾಂಬಿಕೆ ಸಲಹೆನ್ನ (ಅಕ್ಕಂಪ. ೦-೩). [ಮೇಳ (=ಮೇಲು) + ಪಿಡಿ1]

ಮೇಳವಿಸು ' ಮೇಳಿಸು ' ನೋ.

ಮೇಳವೆಣ್ಣು (ನಾ). ಮೇಳದವಳು ; ನರ್ತಕಿ : ದೊರೆರಾಯನ ಸಾಂಯ ಮೇಳವೆಣ್ಣುಗಳಂಜಿ ಪಾಲ್ಮುದೆಯ ದೇಸಗಳ ಬಿನುದಿನ ಗಣಿಕೆಯರ್ವರ ವರನಾರಿಯರಿರದೆ ಸಿಂಗರಿಸಿಯ್ದಿದರು (ಕಾಪಿ. ೫೦-೬೪).

[ಮೇಳ (=ಮೇಲ) + ಪೆಣ್ಣು (<ಪೆಣ್)]

ಮೇಳಾಪ ' ಮೇಲಾಪ ' ನೋ.

ಮೇಳಾಪಕ ' ಮೇಲಾಪಕ ' ನೋ.

ಮೇಳಾಪಿಸು ' ಮೇಲಾಪಿಸು ' ನೋ.

ಮೇಳಾವ (ನಾ). ಕೂಟ ; ಸೇರಿಕೆ ; ಹೊಂದಿಕೆ : ಅವರಿಸಿದುದು ಮತ್ತೆ ಹೊಸಮೇಳಾವದಲಿ ಕರುಸೇನೆ (ಶುಪ್ರಾಕ. ೦೪-೨೪).

[< ಪ್ರಾ. ಮೇಲಾವ./ಸಂ. ಮೇಲಾಪ]

ಮೇಳಿ ' ಮೇಂಟಿ ' ನೋ.

ಮೇಳಿಸು, ಮೇಳಯಿಸು, ಮೇಳಯ್ಸು, ಮೇಳವಿಸು, ಮೇಳ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರು ; ಜೊತೆಯಾಗು ; ಜೊತೆಗೂಡು ; "ಮೇಳಿಸು – ಸಂಯೋಗೇ" (ಕಮಣ) ; ಪಾಂಡವರೊಳ್ ನೀಂ ಮೇಳಿಸಿ ನನ್ನನೆ ಬಗೆದಿರ್ ಮೋಳದ ಪಾಟಿಯುಮನಿನಿಸು ಬಗೆಯಂ ನಿಮ್ಮೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೦೫) : ನಿನೆಯಂಬದಳಿಬಳಿ ಮಧುಲಕ್ಷ್ಮಿ ಮೇಳಿಸಿರ್ದೆಳಲತೆಯಂ (ಪಜಿಪ್ರ. ೩-೦೩) ; ಶ್ರೀಮದಮಳಮಹಿಮ ಕ್ಷೀರಾಂಬುಧಿಸೋಮನುದಗ್ರಬಲೋದ್ಭಟದೇವಂ ವಾಮೆಯೊಡನೆ ಮೇಳಿಸುತುರ್ವಿಯನುರ್ವಿಂ ಪಾಲಿಸುತಿರ್ದಂ (ಆದ್ಭಭಾ. ೨ ೩೦೫೫). ೨. ಕೂಡು ; ಸಂಭೋಗಿಸು : ನಯದೊಳೆ ನೋಡಿ ನೋಟದೊಳೆ ಮೇಳಿಸಿ ಮೇಳದೊಳಪ್ಪುಕೆಯುಮ್ಮ (ಹಂಪಣಾ. ೪-೧೪) ; ಪಾಣಿಕರ ಕೆಂಪೊಳಪಂ ಬಿಸಿಲೆಂದು ನಟ್ಟಿರುಳ್ ಮೇಳಿಸುಗುಂ ರಥಾಂಗ (ಹಂಗಾಪ್ರ. ೦-೦೨೬). ೩. ಪತ್ರಿರ ಬರು ; ಸಮಿಾಪಿಸು : ರೂಢ್ಯಾಳಕಂಗಳನೋಸರಿಸುತ್ತಾ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೇಳಿಸಿ ಕನ್ನೆಯಂ ನುಡಿದಳ್ (ಅಪ್ರ. ೩-೩೦) : ಪೆಲ್ಲನೆ ಮೇಳಿಸಿ ಪರ್ಬುವ ಲಲ್ಲಯಿಸುವ . . . ಮುನಿಯಲ್ಲಿ ಜನೋತ್ಪಿಯನೆ ಕೇಳಲಾಗದು ಚತುರಂ (ರಹಾಸ್ಫು. ೬-೨೦೨). ೪. ಕೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು ; ಅಳವಡಿಸು : ಕೆಂಗಜಯಂ ಸತಂಗಳೊಳ್ ಮೇಳಿಸಿ ಸುತ್ತುಮಿರ್ವ ಶಬರ್ಕಳಿನೊಪ್ಪಿದುದೊಂದು ವಕ್ಕಣಂ (ಶಃಸುಪ್ರ. ೦೦-೦೧೬) ; ಕರ್ಮವು ಮೇಳಿಸಿದ ಬೇಳ್ಪುವಲ್ಲದೆ ಬೀಜಿ ಪೆಜತಲ್ಲ (ಕಾಕ್ಷಾ. ೦೩-೩೪). ೫. ಆಕರ್ಷಿಸು ; ಸೆಳೆ : ಬಾಳ ದಿಸೇಜಬಿಂಬದ ನೆಬರ್ ಜಬದೊಳ್ ನೆಲಸಿತ್ತೊ ಮೇಣ್ ಭೋಂದ್ರಾಳಯದಿಂದಮುರ್ವಿವ ಫಣಾಮಣಿಮಂಗಳಶ್ಮಿಯೋ ಕರಂ ಮೇಳಿಸಿದಪುದೆನ್ನೆರ್ದೆಯನೆಂದು ಬೊದಿಲ್ಲೆನೆ ಪಾಯ್ದು ನೀರೊಳಾ ಬಾಳನಾದಮಾದರದೆ ಕಂಡೊಸದಂ ನಿಧಿಗಂಡನಂತೆವೋಲಂ (ಹಂಪಣಾ. ೦-೧೬). ೬. ಒಟ್ಟುಗೂಡು; ಗುಂಪುಸೇರು ; ಒಟ್ಟಾಗು : ತಾಳದ ಲಯಮಂ ನಿಜಿ ನೀಳಾಳಿ ಪಾರವ ಪೊದಲ್ದ ಮುತ್ತೆಂದಿವೆ ಮೆಮ್ಮೇಳಿಸಿ ಕೈಕೊಂಡುವು ಲುಳಿತಾರ್ಕ ಕೈಕೊಂಡಳೆಂಬುದೊಂದಚ್ಚರಿಯೇ (ಅಂಪ್ರ. ೯-೨೪) ; ಬಾಳನ ನಃಸಾಪ್ಪುದೂಳ್ ಮೇಳಿಸಿ ದುರ್ಗೋದಬಿಂದುಸಂದೋಹಂಗಳ್ (ಅಪ್ರ. ೪-೬೦) ; ಜಸಮುಂ ತೊಡೆಂತೆ ವೈಜಯಂತಿಗಳೆಡಪ್ಪರಿಯದೆ ಮುಂದೆ ಮೀರ್ದು ಮೇಳಿಸಿ ತೋರ್ಕುರಂ (ಕಾಂಪ್ರ. ೫೫೭). ೭. ಒಟ್ಟುಗೂಡುವಂತೆ ಮಾಡು: ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು : ಮೇಳಿಸಿ ಜೀವಾವಳಿಗಳ ತಾಳಿಸುವರನಚ್ಚಗೆಂಡದೊಳ್ ಕಾವಲಿಯೊಳ್ ತಾಳಿಸುವರ್ (ಸುಳುಪ್ರ. ೦೦-೧೭) ; ಅತಿಭೀಮರೆನಿಪ್ಪ ಸುಪುತ್ರಮಲ್ಲರಂ ಮೇಳಿಸಿ ಕೃಷ್ಣನು ಕೊಲರೊಡರ್ಚಿದಂ (ಕಾಪಿಪ್ರ. ೬-೦೭೨). ೮. (ಕೃತ್ರಿಮವಾಗಿ) ಪ್ರೀತಿ, ಸ್ನೇಹಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸು : ಅರಸನ ಮೂಡಲೆ ಮನದೊಳಗಿರೆ ಮೇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಪಾತಕ ಕೊಂದಳ್ ಗರದಿಂ ಗಂಡನನು (ಜುಕಾಣ. ೩-೩೬), ೯. ಉಂಟಾಗು ; ಒದಗು : ಸ್ಮರಮ್ಹಿಜ್ವಾಲೆ ಮೆಯ್ಯಂದೊಗೆದು ಪೊಗೆಯನುಳ್ಕೊತ್ತೆಯುಂ ಪುಷ್ಪ ಶಯ್ಯಾಂತರದೊಳ್ ಸುಯ್ವಂಕೆಸಾರ್ ಮೇಳಿಸಯುಂ . . . ಕೋವಲೆ ರಣರಣಕಾವೆಸ್ಕಿಯಂದಿರ್ದಳ್ (ಭಾಪ್ರ. ೦೩-೦೨೬) ; ಜೀವಕಿಯು ಪುನ

ದೊಳು ಮೇಳಿಸಿತು ನಿಜಪುತ್ರನನು ಕಾಣ್ಕೆಯಂದು ಕಾತರವ (ಶಾ೪ಾ. ೩೩-೦). ೧೧. ಉಂಟುಮಾಡು ; ದೊರಕಿಸು ; ಒದಗಿಸು : ವಾಸರಚಿಹ್ನಮುಪಸ್ಪರ್ಶವಾಯದಿಂ ಮೇಳಿಸಿ ತಾದುಕೊಂದು ಕುದುವೆಂ ನಿನಗರ್ಥಮನೆಂದು ರೋಳ್ಳಾಳಕೆ ಪೂಣ್ದು ತಂದೆಯ ಪುನಃ ಕೃತಮಂ ಮಸದಿಂದಗಲ್ದಿದಳ್ (ಪಳುಪಾ. ೭-೯). ೧೧. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು ; ಅಣಿಗೊಳಿಸು ; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು : ಮೇಳಿಪ ಸಜ್ಜರದನೇಚಲುಜ್ಜುಗಂಗೆಯ್ದ ವಿಜಯಕುಂಜರದ ಮಂಜ್ಕರಿಂಚಿತಕ್ಕೆ ವಜ್ರಾಗಿಯುಂ (ಪ್ರಕ್ಕಪು. ೯-೮೪ ೩). ಮೇಳೈಯಿಸು : ೧. ಪೂರ್ವದೇಶಗಳಿಂದ ಮುಸ್ಲಿಮರು ಕ್ರಮೇಣ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಅನಂತರ ಎರಡು ಪದ್ಧತಿಗಳೂ ಮೇಳೈಯಿಸಿದುವು (ಇಷ್ಟಾಸಂ. ೧೧೨). ೪. ಸರ್ವಾಂಗಮಂ ಪ್ರತ್ಯಂಗದೊಳ್ ಮೇಳೈಯಿಸಿ ತಾನುಮಾಯುಧಮುಖಿತರಂಗಿಣಿಯು ಸುಳಿಯೊಳ್ ಮನಂ ಮುಳುಂಗಿರ್ದ ಮುಖಿಮಯಭಟಳ್ (ಗಿಂಪು. ೩-೦೦೩ ೩) ; ಅಗಿಲಾ ಸಾದು ಜವಾದಿ ಹಿಂದನ ಮೃಗಮದಂ ಘನಸಾರ ಗಂಧಾದಿಗಳನೆಲ್ಲಂ ಹೊದು ಪನ್ನೀರಿಂದ ಮೇಳೈಸಿ (೩೩೪. ೯-೩೩). ೭. ರಾಗದಿಂದವರಿಗೆ ಅಭಿಮತ ವಿತ್ತ ಮೇಳೈಸಿದನು ಬಲವನು (ಶಾಣ್ಣಾ. ೭-೩). ೧೧. ಮೇಳೈಸಿ [ಶಾಣಂ. ಕೈಸಿ] ನಿಲಿಸಿದಂ ನಿಜಬಲದ ಪೌಜುಗಳನರ್ಧಚಂದ್ರಾಕೃತಿಯೊಳು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೨೩-೦೦). ೧೨. (ಆಭರಣವನ್ನು) ತೊಡಿಸು : ಬಾಳ್ಗಳ ದೊಳ್ ಕಣ್ಗಳ ಹೊಳಗೆ ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಕೊರಲೊಳಿಗದುದು ನಯನಂ ತೇರೆಬಾಳಾಪಂ ವಿಗೆ ಮೇಳೈಸಿವ [ಶಾಣಂ. ಯಿ೨ದ]ರೈರದಾಳಿಯುಂ ಬಾಳೆಪುರ್ (ಸಿಂಪು. ೦೦-೩೩). ಮೇಳೆಯ್ಸು : ೨. ಕ್ಷಣದಗಲಿದಡೆ ಮೇಲೆ ದಿದ್ದುರವಣಿಸಿ ಪಿಡಿದಡೆ ಸುಕ್ಕಿ ಹೊಯ್ದಡೆ ಮಾಣದೊಡಲಲಾಂತೊಂದಿದಡೆ ನೆರೆದೊಂದಿ ಮೇಳೆಯ್ಸು[ಶಾಣಂ. ಕೈಸಿ] (೨೩೪. ೮೨-೦೪) ; ಸೂಳೆ ಸೂಕ್ರದ ನೇಣು ಗಾಳವಾಕೆಯ ಮೊಗವ ಮೇಳೆಯ್ಸುವಳು ಸರಿ ಬೆಂಡು ಮಿಂತೆ ತಾ ಬಾಳೆಮಿಸಿದ (೩೩೩. ೦೯೮೮). ಮೇಳೆಮಿಸು : ೧. ಕೇಳು ಜಾತಿಗೆ ತಕ್ಕ ನುಡಿಗಳು ಮೇಳೆಮಿದುವು ಕುಲ ಪಾಲಿಗೆ ಹೇಳಿತೆಂಬುದು ತಪ್ಪದಾಯತು (ಶಾಣ್ಣಾ. ೬-೦೩); ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನ ಕೂಡೆ ಕಾರ್ಕೋಟಕ ಮೇಳೆವಿಪುದೆ (ಕೋಷಾ. ೦-೩). ೪. ಹುಲ್ಲು ಹೊಲಸೆಲ್ಲವಂ ಪೊಗೆ ಸುಧೆಯೊಳಗೆ ನಂಜಿರುವಂತೆ ಮೇಳೆಮಿ ಪೇಳಿ ನಾಮ (ಸಿಪ್ಪಣಾ. ೦-೩) : ಮೂಹುರಿಗಳಲಿ ಮೇಳೆಮಿಸುದಿದಾರವಂ ಬಂಧಿಸಿ . . . ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯಂ ಸ್ಪಟಿಳಂಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ (೩೩೪. ೩೫-೦೮); ಹೋಳಿಸಿರ್ದಡಕಗಳ ಧಾಗವ ಮೇಳೆಮಿ ಲರ್ವರದ . . . ವೀಳೆಯವನಿತ್ತು (ಕ್ರಕುಚ. ೯-೩೩). ೬. ಪೋಳಿಸಿದ ತನ್ನ ಸಕಲಗುಣಂಗಳ ಎಣಿಕೆಯ ಗುಣಕ್ಕೆ ಅಗಣಿತನಾದನು (೩೩೫. ೩೨-೨೩೦); ಚೇಳುಗಳು ತಾವೆಂಟುಸಾವಿರ ಮೇಳೆಮಿ ಬಂದೂಳಿದಂದದಿ ವೇಲುತನೋವಹುದೆಂದು ಶಾಪವ ಕೊಟ್ಟನೊಬ್ಬಂಗೆ (೩೦೫. ೦೩-೦೯). ೭. ಇಲಿಯನೂ ಬೆಕ್ಕನೂ ಹುಲಿಯನೂ ಹುಲ್ಲೆಯನೂ ಮೇಳವಿ[ಶಾಣಂ. ಮೆಳ್ಳಿ]ಸುವಂತೆ ಮೇಳವಿಲ್ಲದದನ ಒಗತನ ಅಂಯ ಬಾಳುವೆ (೩೩೨. ೦೩೩-೩೦೭); ಕರಿತುರಗರಥವನು ಮೇಳೆಮಿಸುವೆನು ಕಾದಿ ಗೆಲುವೆನು ರಾಘವೇಶ್ವರನ (ಶಾತಾ. ೩೩-೨). ೯. ಕೇಳಿ ವಳು ಗಾಂಧಾರಿ ಕುತಿಗೆ ಬಾಲಕೇಳಿವಿನೋದವೆಂಬುದು ಮೇಳೆಮಿತಾ ಮುನ್ನ ಮಾಡಿದ ತಪದ ಫಲವೆನುತ [ಶಾಣಂ. ವಿನೋದವೇಳ್ಕೆ ಮೇಳೆಮಿತೇ ಮುನ್ನ ಪಾ ತಪ್ಪೇನು ತಪ್ಪೇನು] (ಶಾಣ್ಣಾ. ೯-೨೦); ಹೇಳುಹೇಳೀ ನಾಚಿಕ್ಕುಡಿಯರ ದೆಸೆಯಿಂದೆ ಮೇಳವಿಸಿದುದನು (೩೩೩. ೩-೩-೪); ಯಾವುದೋ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಆಪ್ತರ ಮನೆಗೆ ಬಂದಾಗ, ಈ ಉತ್ಸವವು ಅವನಿಗೆ ಮೇಳವಿತು (ಬೈಕೂ. ೦೪). ೧೧. ಬಡಿಕೋಲುಗಳನೆಕ್ಕಡವಹುಜಾರಿಯದಿಕುಪ್ಪಸವ ಮೇಳವಿಸಿ ಹೊಜವಂಟನವನೇಪಾಲ ಬೇಂಟೆಗೆ (ಶಾಣ್ಣಾ. ೨೩-೩); ಮೇಳವಿಸಿ ಪೇಣುಗಳನೆಸಂತ ನೃಪಾಲಸವದಿರು ಗುಜಿಜಿಸುವುದವಾಲಿಸುತ ಸಾತ್ಯಕಿಯೊಡನೆ ಕೃಷವರ್ಮನೇಂಪಿನೆಸಂ (ಶಾಣ್ಣಾ. ೯-೮೨). ೧೩. ದಟ್ಟವಾಗು ; ದಟ್ಟೈಸು : ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲೆ ಮೇಳವಿಸಿ ಯುಪಪವಂಚ್ಲಗಾಯಿತು ಶ್ವೇತದೀಪವದಲ್ಲಿ ತಾ ದಧಿಯಾಯ್ತು ಮಂಗಳವ್ಯಂದ ಮೇಳವಿಸೆ (೩೦೫೫. ೬-೦೦). ೧೪. ಮಾಡು; ಆಚರಿಸು: ಕಾಲಕಾಲದ ನಿತ್ಯಕರ್ಮವ ಮೇಳವಿಸಿ ಬಳಿಕಾ ಕ್ಷುಧಾಗ್ನಿ ದ್ವಾರೆಯಾಪುತಿಗಾಗಿ ಬಪ ಭಿಕ್ಷುಕಮುನೀಶ್ವರರೆ ಮೇಳೆಯಜ್ಞದಂಚಿತದಲಿ ಸಂಘಲದಾಳಗಳನೊಲಿದೀವ ತರುಲತೆಯೋಳಿ ವಪದಲಿ ಮಜ್ಞಿಪ್ಪತಿರ್ಮವ್ವ (ಕ್ರಕುಚ. ೨೦-೦೬). ೧೫. ಮೇಲಾಗು ; ಅಧಿಕವಾಗು : ಕೇಡುಗನ ಕೈ ಮೇಳವಿಸಿದುದು ದೈವಗತಿಯಿಂದ (೩೩೪. ೯-೩೦). ಮೇಳ್ಳಿಸು: ೧. ದಿವಿಜ ಸ್ತ್ರೀಯೊರ್ವಳ್ . . . ತಾಂಡವಾಡಂಬರವನೊಡರಿಸಲ್ ಚಾರುಮಾಣಿಕ್ಯ ಭೂಷಾರವಮುಂ ನಾನಾಸುತಾಳಧ್ವನಿಯುಮೊದನೆ ಮೇಳ್ಳಿಸಿ ... ಜಿರ್ಯಾಗೆ ದೇಹಪ್ರಭುಯೊಡನೆ ದಲಾಡುತ್ತುವಿರ್ದಳ್ ವಿಚಿಕ್ರಂ (ಜಗತ್ಕ. ೬-೪೦) ; ಮಳಮೊದನೆ ಮೇಳ್ಳಿಸುತಮರಕತಿ ಕಿರದ ಬಿಲ್ವಿದೆಯಂ ಚಡಾಳ್ಳಿಸುತಾಗ ಶತಮಾಯನಿಂದ್ರನ ನರಿಸದೊಳ್ ನಿಂದು ನಿನ್ನ ಕೊಂದು ಪಾಳ್ಳಿಸುವೆಂ . . . ಎಮತಾ ಖಿಳಂ ಕೂಲ್ಕಜಿದನು (೩೩೪. ೪೯-೩೦). ೪. ಭಸಿತದೊಳು ಬೆರಸಿದ ಕತ್ತುರಿಯ ಸಾಧಮಂ ಸೊಸಲೊಳು ಮೇಳ್ಳಿಸಿ ಪರಿಮಳದುರ್ಗಳಂ ಸಿರಿಮುಡಿಗೆ ಸಿಂಗರಿಸಿ (೩೩೪. ೬-೦೩); ಲಸದ್ಭೃಮರಿಯಾ ಮೇಳಾವಡೊಳ್ಪಿಂ ತ್ರಿಭಂಗದ ಸೊಂಪಿಂ ಸರಿ ರಾಗಮಂಜರಿ ಕರಂ ಮೇಳ್ಳಿಸಿದಳ್ ಲಾಸ್ಯಮಂ (೩೩೪. ೬-೦೩೪) ; ತೀಲಚ್ಚುಗಳ್ ಮೇಳ್ಳಿಸಿದರು ಬಲಾನಂಬುಗೆಯ ಬದ್ದರ ದೊಳಗೆ ತುಂಬುವರಸ್ಪಶಸ್ಪಗಳ (ಶಾಣ್ಣಾ. ೯-೨೦). ೬. ರಾಜಮಂದಿರಾಂತ ರ್ಬಹಿರ್ಭಾಗಭೂಮಿತಳಪ್ರದೇಶದೊಳ್ ಮೇಳ್ಳಿಸಿ ಬಂದು ನಿಂದ ಸೈನಿಕ ಪ್ರಧಾನರೊಳ್ (೩೦೩೪ಪು. ೩-೦೦೦ ೩); ವೀಳಯವಾಗುವೆಂದು ಮೇಳ್ಳಿಸುವ ತಾಂಬೂಲಕರಂಡವಾಹಿನಿಯರಂ ಪೆರ್ಮಾಂ ಜರ್ಮಿಯುಂ (೩೧೩. ೦೦-೭ ೩); ತಗ್ಗಿತುಜು ಕಳಕಳ ವಿಷಾದದ ಸುಗ್ಗಿ ಬೀತುದು ರಾಯರೀಚಿಯ ಮಗ್ಗುಲಲಿ ಮೇಳ್ಳಿಸಿ ಮೆಜ್ದಿದರು (ಶಾಶ್ಕ. ೦೦-೭೯). ೭. ವಿಪ್ರನಿಕಾಯ ವೆಲ್ಲವ ನಳಯದಲೆ ಮೇಳ್ಳಿಸಿ ಧಾರೆಯ ನಳಿನಸಂಭವ ಮೆಚ್ಚಲೆಱೆವನು ಸೇಲ ವಿಪ್ರರಿಗೆ (೩೦೫೫. ೨೬-೩೯). ೧೧. ರಥವ ಮೇಳ್ಳಿಸಿದನು ಹೊಸಸಾರಥಿಯ ಕರಸಿದನು (ಶಾಣ್ಣಾರಿಕ್ಕಿ. ೦೩-೪೦); ಪೃತಪಾಶ್ವಾದಿ ಮುಖಿವರ್ಕರವ ಮೇಳ್ಳಿಸಿದರು ತತ್ಪ್ರತುಕುಂಡವಯದಲಿ (೩೦೩೦. ೦-೭-೩೪). ೧೪. ಕೇಳಲೆ ಕುಮಾರಕನ ದೆಕ್ಷಿಸಂಬವನೆಮ್ಮನೋಲಗಿಪ ಹರಿಯಜೇಂದ್ರಗೂರಿ ಯಾಗಮಂ ಮೇಳ್ಳಿಸಲಾ ಕಥಾಂತರವೋಕ್ಷರಿಬಳಿದಳು (೩೩೪. ೩೦-೦೩). ೧೫. ಈಡೇರಿಸು ; ನೆರವೇರಿಸು ; ಪೂರ್ಣಮಾಡು : ಹೇಳುವದು ಕೇಳುವದು ಅಳ್ಳ ಭೂಪತಿ ಈಂಟು ಮೇಳ್ಳಿಸು ಮಮ್ಮ ಕೋರಿಕೆಯ (೪೩೫. ೩೩೩). ೧೬. ಹೆಚ್ಚಿಸು ; ಅಧಿಕಗೊಳಿಸು : ಜನುದ ದನುಜ ವೀರ್ಯನು ಕುಮತಿಯಲಿ ಸಮಮಾಸ ತೀರಲಿಮಿತಪೌರುಷದಿಂದ ಸೇನೆಯ ಬಲುಹ ಮೇಳ್ಳಿಸಿ . . . ಕೊಂದನು ಮನ್ನೆಯಾದಿಗಳ (೩೦೫೫. ೩೬-೦೦೦).

[ಮೇಳನ (=ಮೇಲನ) +— ಇಸು]

ಮೇಳು (ನಾ). ಜೊತೆ ; ಒಡನಾಟ : 'ಮೇಳುಗೂಡು' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ಮೇಲ]

ಮೇಳುಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆ ಸೇರು ; ಒಡಗೂಡು ; ಮಳೆಯ ಕಾಲದ ಜಲದ ಪುಂಜಿಗೆ ಕಳೆಯ ತಾಳಲರಲದಕೆ ಶಕ್ರನ ಜಲುವ ಚಾಪದ ಮೇಳು ಗೂಡಲು ಬಂದ ಕಾಣ್ಕಿಂತೆ (ಚಾಪಂ. ೦೦-೩೦). [ಮೇಳು + ಕೂಡು]

ಮೇಳ್ಳಿ₁ (ನಾ). ಗೆಣಜಲುಪಾಣಿ ; ಗೋನಾಳಿ : ಕರೆಯದೆ ಕಾಡಿ ಕಂಟಿಯುವ ಕೂಟುನೆಯುಂ ಮೊಗೆದಬ್ಬೆ ತಿಂಗೆ ಮೆಗುರುಟಿ ಬಳಾರಿ ಬಾಡಿಸುಗೆ . . . ಮೇಳೆಯುಂ ಮುಂಜಿಗೆ ಮಾಳಚಿಂದು ಮೊಗಾರಮೆತ್ತುವೆಂ (೩೩೩೪. ೯-೦೦೬); ಮುಜಪನ್ಕಿಯ ಕೊನೆಳ ಮೇಳಿಯ ಮುಜಿದ ಪರಿ ಶಿಖುವಿಂಗೆ ವಿಷವಸುಯೆಜ್ಞಿದ್ದಪೋಲು (ಶಾಣ್ಣಾ. ೯-೦೩) ; ದಡಿಗರೂಪಿನಿಂದಿಹ ಪರಿಯ ಮೇಳೆಯಂ ಪಿಡಿದೊತ್ತಿಯೊಡೆದೆಲುವ ನೆಗ್ಗಲು (೩೯೬ಕೃ. ೬-೦೯-೩೦).

ಮೇಳೆ$_3$ (ನಾ). ಮೆಳೆ ; ಪೊದರು : ಪಾರ್ತ್ವದ ಮೇಳೆಯಲ್ಲಿ ನಿಜುಂಗಲ್ದು (ಅ. ಕ್ರಿ. ೩೯–೨೨; ೧೯೭೩). [ಪ್ರ ಇದು 'ಮೆಳೆ' ಎಂಬುದರ ಆವರಿತ]

ಮೇಳೆಯ ' ಮೇಳಯ ' ನೋ.

ಮೇಳೈಸು ' ಮೇಳಿಸು ' ನೋ.

ಮೇಟಿ$_1$ ' ಮೇಂಟಿ ' ನೋ.

ಮೇಟಿ$_2$ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕಕ್ಕರ ಮಡಲೂರಿಬೀದು ತೊಜು ಗೊಂಡ್ದೊಡ ತಿಂಗಳೆಮಾರ ಶ್ರೀಮೇಟಿ ತಿಂಗಳೆಮೂರೊಳ್ಳಗಿ ಪಲರನಾ. . . ಎಱಿದು ಸಗಮೇಱಿದನ್ (ಅ. ಕ್ರಿ. ೬೬೪. ೩೨–೨: ೫. ೫೫೦ ೧). [?]

ಮೇಟಿಮಡು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ಕಾಪ್ಪೆಮಾರಿಸರ × × × ಮುಗನಣ್ಣಂಗ ರಟ್ಟಿದು:[ಣ್ಣ] × × × [ಸಂ] ಬೆಕಾ[ವ]ಡಿಚ ಮೇಟಿಮಡುವಿ × × ಬ್ಬ (ಕ್ರಿಶಾ. ೧೨–೨. ೦೦–೦೫: ೫೮೩). [?]

ಮೈ$_1$ ' ಮೆಯ್ ' ನೋ.

ಮೈ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕಪ್ಪು : ಕರಿದು : 'ಮೈಗುಂಜಿ' ಪರಾ. ೨. ಕಾಡಿಗೆ : 'ಮೈಗಣ್ಣ್' ಪರಾ. [ದ್ರ.ಕಿ ತಮಿ. ಮಲ. ಮೈ; ತುಳು. ಮೈಯ]

ಮೈಂದವಾಟಿ ' ಮಯಿಂದವಾಳಿ ' ನೋ.

ಮೈಕ ' ಪುಯಕ ' ನೋ.

ಮೈಕಟ್ಟು ' ಮೈಗಟ್ಟು ' ನೋ.

ಮೈಕದಿ (ಕ್ರಿ). (ಕೆಲಸ, ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ) ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಮೈಗಳ್ಳನಾಗು : ವಸಂತನಿಗೆ ಆಕ್ಷರ್ಜು, ರಾಘಪ್ಪ ಹೀಗೇತಿ ಮೈಕದಿಪು ತೊಡಗಿದ್ದಾನೆ, ಏಂದಃ (ಗಂಜಾಜು. ೨೫೬).

[ಮೈ$_{g1}$ (< ಮೆಯ್$_2$) + ಕದಿ$_1$]

ಮೈಕಳಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗರ್ಭಸ್ರಾವವಾಗು : ಮೈ ಇಳಿ : ನಿನ್ನೆ ತಾನೇ ಮೈಕಳಿದ ಗೌಂ. ನಸ್ಸ ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದುದೇ ಹಾಗೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ತಪ್ಪಗಾಗು ವಷ್ಟು ಎದಗಾರ್ತಿಯಲ್ಲ (ಕುಂಣಕು. ೨೩). ೨. ಹೆರಿಗೆಯಾಗು : ಪ್ರಸವವಾಗು : ಇದೊಂದು ಸಾರಿಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಮೈಕಳಿದರೆ ಸಾಕು (ರಸಿ). [ಮೈ$_{g1}$ (< ಮೆಯ್$_2$) + ಕಳಿ$_1$]

ಮೈಕಾಂತಿ (ನಾ). ದೇಹದ ತೇಜಸ್ಸು. – ಪ್ರಕಾಶ. – ಶೋಭೆ : ಬಿಲುರವದ ಮೊಳಗಿನಲಿ ಕೃಷ್ಣನ ಮೈಕಾಂತಿ ಮೇಘಾವಳಿಗಳಲಿ . . . ಏಲುವ ಹಂಸಾವ್ಯೂಹವೆಲ್ಲೆಯಂದಿರೆ ಮಹೀಪತಿ (ಭಾಪ್ರಾಸ. ೫೦–೨೦).

[ಮೈ$_{g1}$ (< ಮೆಯ್$_2$) + ಕಾಂತಿ]

ಮೈಕು (ನಾ). ಧ್ವನಿವರ್ಧಕ ಯಂತ್ರ : ಮೈಕಿನ ಗಲಾಟೆಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ ? (ಅಕ್ಷಾ. ೦೬): ಮೈಕಿನಲಿ ಕೊಕ್ಕೊಕ್ಕೋ ಕೂಗಿ ತುರಾಮಿ ಕಾಣಿಸಿ ವಿಳಗಾಯಿತೆಂದು ಘೋಷಿಸಿದ್ದೇವೆ (ತಂಜಾ. ೩೨–೦). [ಪ್ರ ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ Microphone ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ]

ಮೈಕುತ್ತಿ (ನಾ). ಶರೀರವನ್ನು ಇರಿಯುವವನು : ಮಾಹಾಪಾಪಸ್ಸ ಬಿರುದರ ಜೋಟ್ಟ ಬಿರುದರ ಮೈಕುತ್ತಿ ಶ್ರೀಮತ್ ಬಿಜ್ಜ ಕೋಗಟ್ಟಿ ದೆವನ್ನೊಱು (ಕಾಇ. IX–i. ೫೭–೬ ; ೨೮೨).

[ಮೈ$_{g1}$ (< ಮೆಯ್$_2$) + ಕುತ್ತು$_2$ + ... ಇ$_3$]

ಮೈಕೆಬೇರು (ನಾ). ಔಷಧಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : ಚಿಕ್ಕಪಾರುಕು. ಮೈಕೆಬೇರು, ಗಂಡರುಸಿನವಲ್ಲಿ ನಿಂಬೇಕಾಯಷ್ಟು ಕುಡಿಯೆ ಬಾಣಂತಿರೋಗ ಬಿಸುಳೆವದು ಮಾಣ್ಯರಿ (ಪಕ್ಷಿ. ೫೦).

[ಮೈಕ್ಕಿ + ಬೇರು (< ಬೇರ್$_1$)]

ಮೈಕೊಡವು ' ಮೆಯ್ಕೊಡಪ್ಪು ' ನೋ.

ಮೈಕ್ರೋಸ್ಕೋಪ್ (ನಾ). [ವಿಜ್ಞಾ] ಬರಿಯ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಆಕೃತಿಗಳನ್ನು ಲೆನ್ಸುಗಳ ಮೂಲಕ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ತೋರುವ ಒಂದು ಸಲಕರಣೆ : ಸೂಕ್ಷ್ಮದರ್ಶಕ : ಇಂಥ ಕೆಲವು ಕನ್ನಡಿಗಳನ್ನು ಜತೆಗೂಡಿಸಿ. ಒಂದು ನಳಿಗೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು, 'ಮೈಕ್ರೋಸ್ಕೋಪ್' ಎಂಬ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಪಾಶಕ್ರ. ೩೭. ೧೩೬).

[←ಇಂ. Microscope]

ಮೈಗಂಡಿ (ನಾ). (ಬಾಣ ಮುಂತಾದ ಶಸ್ತ್ರಗಳ ಆಘಾತದಿಂದ) ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ತೂತು.—ರಂಧ್ರ : ಆದ ಮೈಗಂಡಿಯೊಳು ರಕುತವ ಕೋಧಿಸುತ ಹಳದುಪ್ಪವನು ತೊಡೆದಾದರಿಸಿದುದು ವೈದ್ಯಸಂತತಿ ವೀರಭಟರುಗಳ (ಭಾಣ್ಯ೩೯. ೫–೪೦).

[ಮೈ$_{g1}$ (< ಮೆಯ್$_2$) + ಕಂಡಿ$_1$]

ಮೈಗಂದೆ (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಏಳುವ (ನವೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ) ಗುಳ್ಳೆ : ಶಿವಜ್ಞಾನೋದಯವಾದ ಲಿಂಗಾಂಗಿಗಳಿಗೆ ಎಸ್ಟ ನುತಿ ಮೈಗಂದಯಂ [ಪಾಣಃ. ಮನದ ಗಂದಿಯ] ತುಜಿಸಿವಂತೆ ಹಾಲುಸಕ್ಕರೆಯ ನುಂದಂತೆ ಸವಿದೋಜುತ್ತಿದೆ (ಕಪಪ. ೩೦–೩೬).

[ಮೈ$_{g1}$ (< ಮೆಯ್$_2$) + ಗಂದ]

ಮೈಗಂಪು ' ಮೆಯ್ಗಂಪು ' ನೋ.

ಮೈಗಟ್ಟು, ಮೈಕಟ್ಟು (ನಾ). ದೇಹದ ರಚನೆ : ಅಂಗಸೌಷ್ಠವ : ಅವನು ಏಳೆಯ ವಯಸ್ಸಿನವನೆಂದು ಅವನ ಮೈಗಟ್ಟು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಕ:ಚಿ. ೩೦). ಮೈಕಟ್ಟು : ಮೈಕಟ್ಟು ತಂದೆಯಂತೆಯೇ ಇದ್ದರೂ ಬುಟಿಬಿ ದೊಡ್ಡವ್ಮನ ಮುಖವನ್ನೇ ಹೋಲುವಂತಿತ್ತು (ಚಾಕ್ಷ೧. ೦೬): ಜನರೊಪ್ಪುವಂತೆ ಕರವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಲವಾದ ಮೈಕಟ್ಟುಳ್ಳವರಾಗಿಯೂ ಆರೋಗ್ಯವಂತರಾಗಿಯೂ ಇರುವರು (ಗೃಕಪ. ೦).

[ಮೈ$_{g1}$ (< ಮೆಯ್$_2$) + ಕಟ್ಟು$_{g2}$]

ಮೈಗಡ (ನಾ). ಒತ್ತೆ. ಆಧಾರಗಳೇನೂ ಇಲ್ಲದೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಮೇಲಿನ ನಂಬಿಕೆಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಕೊಡುವ ಸಾಲ : ಮೈಸಾಲ : " ಮೈಗಡ_ಕೈಗಡ " (ಜಾಕಕೋ. ೪೬).

[ಮೈ$_{g1}$ (< ಮೆಯ್$_2$) + ಕಡ$_1$]

ಮೈಗಣ್ಣ್$_1$ ' ಮೆಯ್ಗಣ್ ' ನೋ.

ಮೈಗಣ್ಣ್$_2$ (ನಾ). ಕಾಡಿಗೆ ಹಚ್ಚಿದ ಕಣ್ಣು : ಓ ! ಏನ್ನ ಎಚ್ಚ ಮೈಗಣ್ಣ ಪೆಣ್ಣೆ ! (ಜಾಪಾಕ್ಕ. ೩೦–೦೦). [ಮೈ$_{g2}$ + ಕಣ್]

ಮೈಗಣ್ಣು ' ಮೆಯ್ಗಣ್ಣು ' ನೋ.

ಮೈಗಣ್ಣು ' ಮೆಯ್ಗಣ್ ' ನೋ.

ಮೈಗತ್ತಲೆ (ನಾ). ದೇಹದ ಬೆರಳು : ಮುಳುಗಿಸಿದುದಾ ಬಳಿಕ ಮೈಗತ್ತಲೆ ದಿವಾಕರಬಿಂಬವನು (ಕಪಪಾ. ೩–೦–೩).

[ಮೈ$_{g1}$ (< ಮೆಯ್$_2$) + ಕತ್ತಲೆ$_1$ (< ಕಟ್ಟಲೆ)]

ಮೈಗಪ್ಪು ' ಮೆಯ್ಗಪ್ಪು ' ನೋ.

ಮೈಗರೆ ' ಮೆಯ್ಗರೆ ' ನೋ.

ಮೈಗರ್ಚು ' ಮೆಯ್ಗರ್ಚು ' ನೋ.

ಮೈಗಲಿ ' ಮೆಯ್ಗಲಿ ' ನೋ.

ಮೈಗಲಿತನ ' ಮೆಯ್ಗಲಿತನ ' ನೋ.

ಮೈಗಳ್ಳ (ನಾ). ಕೆಲಸಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಸೋಮಾರಿ : ಕಳ್ಳ ಕೈಗಳ್ಳ ಮೈಗಳ್ಳನೊಮ್ಮೆ ತಾ ಕೊಳ್ಳಗಾಣುವನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೦೩೩) : ಮೈಗಳ್ಳರಾಗಿ ದರಿದ್ರರಾಗಬಾರದು (ಕೃಷಕ್ರ. ೦೬) ; ಈ ಮೈಗಳ್ಳನಿಗೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಒಂದು ನೆವ (ಹೊಸ್ತ. ೩೦).

[ಮೈ$_{g1}$ (< ಮೆಯ್$_2$) + ಕಳ್ಳ$_1$]

ಮೈಗಳ್ಳತನ (ನಾ). ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಸೋಮಾರಿತನ : ಮೈಗಳ್ಳತನಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿ ಅಶ್ರಯವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಶರಣರು ಸಂತರು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದರು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೩); ಅವುಗಳನ್ನು ಮೈಗಳ್ಳ

ತನುವ ಮಂಡಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸಿದ್ದೇವೆ (೪೭೫೧. ೫೫೦).

[ಮೈಗಳ್ + – ತನ]

ಮೈಗಾ (ಕ್ರಿ). ಮೈಗಾವಲಾಗಿರು; ಅಂಗರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡು : ಅವ ಕರುವಿದ್ದೇ ಗುವುದು ಮೈಗಾವನಸುರಾಂತಕನಲ್ಲೆ (ಕುಷ್ಮಾಕ್ರೀ. ೦೯-೧೯).

[ಮೈ$_{೪}$ (< ಮೆಯ್$_{೨}$) + ಕಾ$_{೩}$]

ಮೈಗಾಣ್ ' ಮೆಯ್ಗಾಣ್ ' ನೋ.

ಮೈಗಾಣಿಸು ' ಮೆಯ್ಗಾಣಿಸು ' ನೋ.

ಮೈಗಾಪು ' ಮೆಯ್ಗಾಪು ' ನೋ.

ಮೈಗಾಯ (ನಾ). ಶರೀರದ ಮೇಲೆ ಆದ ಗಾಯ : ಕಾಲೊಳು ಮೂಡಿದ ದಸಿಮುಳ್ಳುಗಳು ತಾಕಿ ಜೀಳಿದ ಮೈಗಾಯದಿಂದ ಜೋರಿ ಸುರಿವ ಬಿಸು ರಕ್ತದಿಂದಾ ಜನಜಾಲವೈದಿತು ಬಿಸಿದನೆಗೆ (ಶಂಷಾ. ೦೮-೩೦).

[ಮೈ$_{೪}$ (< ಮೆಯ್$_{೨}$) + ಗಾಯ]

ಮೈಗಾವಲು ' ಮೆಯ್ಗಾವಲು ' ನೋ.

ಮೈಗಾವಲುಗಾರ (ನಾ). ಅಂಗರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ.–ಉಪಯೋಗ : ಚನ್ನದ ಪರತ . . . ಹೊಸ್ಸ ಭೂಷಣದ ಮೈಗಾವಲುಗಾರರ ಸಮ್ಮಾಪ ವೈತಂದುದಾಗೆ (ಶಾಪಾ. ೨೩-೧೮).

[ಮೈಗಾವಲು (< ಮೆಯ್ಗಾವಲು) + ಉಳಿಗ (< ಊಳ್ಚಿಗ)]

ಮೈಗಾಹು ' ಮೆಯ್ಗಾಪು ' ನೋ.

ಮೈಗುಂಜಿ (ನಾ). ಕಪ್ಪು ಜುಕ್ಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಗುರುಗುಂಜಿ : ತಲೆಯ ಸವಿಮು, ಕೈಕಾಲುಗುರು, ಜೀರಿ, ಮೈಗುಂಜಿಯುವೇ ಭೂಪವಿಕ್ಕು ವುದು (ಜಾಂಪಾ. ೦೫೯-೦೩). [ಮೈ$_{೪}$ + ಗುಂಜಿ]

ಮೈಗುಂದು ' ಮೆಯ್ಗುಂದು ' ನೋ.

ಮೈಗುಡು ' ಮೈಯ್ಗೊಡು ' ನೋ.

ಮೈಗುಣ (ನಾ). ಶರೀರದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಸ್ಥಿತಿ : ದೇಹಪ್ರಕೃತಿ : ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ರಚನೆ . . . (ಆರೋಗ್ಯ, ದಾರ್ಢ್ಯ, ಪೊ.ಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ದೇಹಸ್ಥಿತಿ. ಪ್ರಕೃತಿ : ದೇಹಪ್ರಕೃತಿ : ಮೈಗುಣ (Constitution. ೫೦೫೩). [ಮೈ$_{೪}$ (< ಮೆಯ್$_{೨}$) + ಗುಣ]

ಮೈಗುತ್ತ (ನಾ). ದೇಹದ ಅನಾರೋಗ್ಯ ; ರೋಗ : ಮೈಗುತ್ತದಿಂ ಬಾಡಿಹೆ (ಕೃಸಾಪು. ೯-೧೨). [ಮೈ$_{೪}$ (< ಮೆಯ್$_{೨}$) + ಕುತ್ತ]

ಮೈಗುಱುಹು ' ಮೆಯ್ಗುಱುಪು ' ನೋ.

ಮೈಗೂಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೈತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಶಕ್ತಿ ಹೆಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡು : ನಿಶ್ಶಕ್ತವಾಗಿದ್ದ ಒನ್ನ ದೇಹಕೋಸ್ಕರ ಸೀಸೆಗುಟ್ಟಲೆ ಬಲವರ್ಧಕಗಳನ್ನ ತಂದು ಕುಡಿಸಿ ಮೈಗೂಡಿಸಿದೆ (ಪಕಾಂ. ೫೫೭). ೨. ತನ್ನದಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಹೊಂದಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಇವರು . . . ದ್ರಾವಿಡದೇಶದ ಪಾಸ್ಯಶಿಲ್ಪಶೈಲಿಯನ್ನು ಮೈಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮದೇ ಆದ ವಿಶಿಷ್ಟಶೈಲಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರು (ಪಕಾಂಇ. ೦೦೩); ಭಾರತೀಯ ವಿಜ್ಞಾನ ಮಾತ್ರು ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಸಾರವನ್ನು ರಿಜಪುತಕಲೆ ಮೈಗೂಡಿಸಿ ಕೊಂಡಿತು (ಭಾಕಿಪ. ೫೨೯).

[ಮೈಗೂಡು (< ಮೆಯ್ಗೂಡು) + — ಇಸು$_{೨}$)]

ಮೈಗೂಡು ' ಮೆಯ್ಗೂಡು ' ನೋ.

ಮೈಗೂಡಲು ' ಮೆಯ್ಗೂಡಲ್ ' ನೋ.

ಮೈಗೆಡು ' ಮೆಯ್ಗೆಡು ' ನೋ.

ಮೈಗೆಲಸ ' ಮೆಯ್ಗೆಲಸ ' ನೋ.

ಮೈಗೊಡಹು ' ಮೆಯ್ಗೊಡಪು ' ನೋ.

ಮೈಗೊಡು ' ಮೆಯ್ಗೊಡು ' ನೋ.

ಮೈಗೊಳ್ ' ಮೆಯ್ಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಮೈಗೊಳಿಸು ' ಮೆಯ್ಗೊಳಿಸು ' ನೋ.

ಮೈಗೊಳ್ಳು ' ಮೆಯ್ಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಮೈಚಳಿ. ಮೈಧಳಿ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಸಂಕೋಚ ; ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ : ಭಿಡೆ. ಮೈಧಳಿ : ಆಳಿಸಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಮೊದರಿದ್ದ ಮೈಧಳಿ ಈಗ ಮಾಯವಾಗ ತೊಡಗಿತ್ತು (ಪಾಕೃ. ೦೬೩).

ಮೈಚಳಿಬಿಡು, ಮೈಧಳಿಬಿಡು = ಭಯ ಸಂಕೋಚಗಳನ್ನು ಬಿಡು : ನಿಸ್ಸಂಕೋಚವಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸು : ಸುಶೀಲೆಯೂ ಆಕೆಯೊಡನೆ ಈಗ ಮೈಚಳಿಬಿಟ್ಟು ಮಾತಾಡಿದಳು (ಕವಚೆ. ೧೮೭) ; ಉನ್ನೀಸಳು . . . ಮೈಚಳಿಬಿಟ್ಟು ಕುಣಿದಿದ್ದಾಳೆ (ಪಚರಿ. ೦೨); ಅಲ್ಲಿ ಮೈಚಳಿಬಿಟ್ಟು ಹಾಡಿದಂತೆ ಬೇರೆಲ್ಲಿಯೂ ನೀವು ಹಾಡಲಾರಿರಿ (ನಾಗ. ೫೯) : ಮೈಧಳಿಬಿಟ್ಟು ಮಾತ ನಾಡುವುದು ಮಾತ್ರ ಪನ್ನೀರಾಗಲೇ ಇಲ್ಲ (ಕೃಶ. ೫೬).

[ಮೈ$_{೪}$ (< ಮೆಯ್$_{೨}$) + ಚಳಿ$_{೨}$]

ಮೈಚಾಡು ' ಮೆಯ್ಚಾಡು ' ನೋ.

ಮೈಧಳಿ ' ಮೈಚಳಿ ' ನೋ.

ಮೈಜಂಗಳ (ನಾ). ಮೈಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸ್ರಾವ .– ಸಂವಿತ : ಹಿಂಗಿದಸುವಿಸ ದುಂದುಳಿಯ ಮೈಜಂಗಳದ ಜರಿದರುಣಜಲ ಮುನಿಯಂಗ ಲತೆಯಲಿ ಸಿಡಿಯೆ (ಕವಣಾ. ೯-೨-೭೦).

[ಮೈ$_{೪}$ (< ಮೆಯ್$_{೨}$) + ಜಂಗಳ]

ಮೈಜೋಡು ' ಮೆಯ್ಜೋಡು ' ನೋ.

ಮೈರುಳಿ ' ಮೆಯ್ಯುಳಿ ' ನೋ.

ಮೈತ (ನಾ). ತೀರಿಕೊಂಡವನು ; ಸತ್ತವನು : ಭೀಮರಾಯನು ಮೈತ ಆದದ್ದು ೧೩-೮-೧೯೬೮ ರೊಳಗ (ಸ್ವಾಪಾಹು. ೦೫೪); ಬಹಳ ಮಾಡಿ ಮೈತನು ನಸ್ಸ ಕ್ಕನೇ ಆಗಿರಬಹುದು (ಕುಪಾ. ೮೪).

[← ಆರ. ಮಯತ್ ; ಮರಾ. ಮಯತ್, ಮೈಯತ್, ಮೈತ್, / ಸಂ. ಮೃತ]

ಮೈತಳಿ ' ಮೈದಳಿ ' ನೋ.

ಮೈತಾಳು ' ಮೈದಾಳು ' ನೋ.

ಮೈತಿಮಿರ್, ಮೈದಿಗುರು (ನಾ). ಮೈಗೆ ಲೇಪಿಸುವ ಸುಗಂಧ ವಸ್ತು.– ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ : ಈಮೆಯು ಮೈತಿಮಿರ ಪುತ್ಥಳಿಯ ಮಾಡಿ ಜೀವನವಿತ್ತಳೆಂದುಸರ್ವರು (ಪ್ರಾಕಾ. ೦-೬). ಮೈದಿಗುರು : ನಿಧಿಗಣ್ಣ ಬೆಳ್ಳೊಗರು ಕಂತುವಿನ ಮೈದಿಗುರು . . . ಎನೆ ನಿಳಾಸನಿಯರುಂಗೊಳ್ವರಯು ಬಿಸಕದಿಂ ಬಂದರ್ (ಅಕೃಪ್ರ. ೩-೨೪); ಗಿರಿಜಾತೆಯ ಮೈದಿಗುರಿನಿಂದಾವ ನಂದನಂ ಪರನ ತತೆಯಲ್ ಪಿಡ್ಡದಿಂದೆ ತಲೆಯರಿದು ನಭಕ್ಕಟ್ಟು ಪಿವನೊಳ ಪೊಕ್ಕನು (ಪಕೃ. ೨೯-೭೯). [ಮೈ$_{೪}$ (< ಮೆಯ್$_{೨}$) + ತಿಮಿರ್$_{೨}$]

ಮೈತಿಮಿರೆ (ನಾ). ೧. ದೇಹದ ಸವೆ.– ಕಡಿತ : ಮೈತಿಮಿರ, ಮಾದ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಈ ಲಕ್ಷಣಂಗಳು ಕೈಷ್ಣಜಪ್ವರವೆನಿಸಿಕೊಂಬ ಸನ್ನಿಪೋಷ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿಪವು (ಕ್ಷಚಿಕಾ. ೧. ೦೦೬). ೨. (ಆಲಂ) ಕೊಬ್ಬು : ಪೊಗರು ; ಸೊಕ್ಕು : ಅವನಿಗೆ ಮೈತಿಮಿರ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ (ಕೃಪ).

[ಮೈ$_{೪}$ (< ಮೆಯ್$_{೨}$) + ತಿಮಿರ್$_{೨}$]

ಮೈತ್ರ (ಗು). ೧. ಮಿತ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಗೆಳೆಯನ. (ನಾ). ೨. ಗೆಳೆತನ : ಸ್ನೇಹ : "ಪ್ರೀತಿ ಸಮ್ಮಂ ಸ್ನೇಹಮೆನಲು ಮೈತ್ರಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಪಂಗಣಾ. ೧೨೦-೪) ; ಶ್ರೀನೇತ್ರನ ನೇತ್ರವಂ ರೋಧಿಸುವ ನಾಸಱದೆ ಮೈತ್ರದಿಂ ಕೈವೆರಳೊಳ್. (ಪಪಕೃ. ೧೪-೪೯). ೩. ಗೆಳೆಯ ; ಸ್ನೇಹಿತ : ಕಾಪೆನೆಂದು ಬಂದ ಮೈತ್ರನ್ನವಲಕ್ಕಿ ಹಿಂದ ವದನ (ಪಕಾಪು. ೦೩೦-೩) ; ಧೈತ್ರದಲ್ಲಿ ಮೈತ್ರನಾದರೂ ಮೈತಗರಿಸಕೂಡದು (ಗಾಪಿ). ೪. [ಜೈನ] ಅರವತ್ತ್ರ ಮೂರು ಇಂದ್ರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು :

೧. ಋತು ೨. ವಿಮಳಂ . . . ೩೦. ಮೈತ್ರಂ . . . ೬೫. ಸರ್ವಾರ್ಥ ಸಿದ್ಧಿ ಎಂದಿವು ಅನುಕ್ರಮದಿಂ ಅಜುವತ್ತುಮೂಱು ಇಂದ್ರಕಂಗಳ ಪೆಸರ್ಗಳ್ (ಕಪ್ಪ್ರಶ್ರ. ೨೦೩). [ಸಂ.]

ಮೈತ್ರಾಯಣೀಯ (ನಾ). ಶತೋಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶ್ರೀರುದ್ರ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ . . . ಮೈತ್ರಾಯಣೀಯ . . . ಮುಂಡಕವೆಂದಿವ ಪೊದಲಾದವೇ ಶತೋಪನಿಷತ್ತುಗಳಾ (ಏಕೋ. ೩). [ಸಂ.]

ಮೈತ್ರಾವರುಣ (ಗು). ೧. ಮಿತ್ರ ಮತ್ತು ವರುಣದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ವಾಲ್ಮೀಕಿಋಷಿ : " ಪ್ರಾಚೇತಸ ವಾಲ್ಮೀಕಿ, ಮೈತ್ರಾವರುಣ—(ಈ ೩) ವಾಲ್ಮೀಕಿ" (ಪಕಾಮು. ೬೮-೨೬). ೩. ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿ. ೪. ವಸಿಷ್ಠಋಷಿ : ಅಗ್ನೀಂದ್ರ . . . ಮೈತ್ರಾವರುಣ . . . ವೇಷ್ಟರೆಂಬವರ್ಮೊದಲಾದ ಪದಿನೈದು ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳೊಡಗೂಡಿ (ಏಕೋ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಮೈತ್ರಾವರುಣಿ (ನಾ). ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿ : ನಿರುಪಮಚರಿತ್ರದಿಂ ಮಿಕ್ಕ ರುಂಧತಿ ಮಿತ್ರಸಂಗನೆ ತಾಂ ಮೈತ್ರಾವರುಣಿಯಗಸ್ತ್ಯನ ಸಾಧ್ವಿ [ಯೆ ೭೮] ರೋವಾಮಾದ್ರೆ ತನುನೀಶ್ವರವಧುಗಳ್ (ಪಚ್ಚ್ರಕೋ. ೮೪-೭೬) ; ಇದಲು ತೀಗಳ ಮೇಲೆ ಮೈತ್ರಾವರುಣಿಯನು ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ಬರೆ (ಕಸಂಕಾ. ೬-೩-೬೬) ; ಮೈತ್ರಾವರುಣಿ ಶಿಷ್ಯಂಗೂಡಿ ಬರುತುಮಿರ್ದುದಂ ಕಟ್ಟಿದಿರೊಳ್ ಕಂಡು (ಜಾಬಾಕೃ. ೦೦-೨೬). [ಸಂ.]

ಮೈತ್ರಾಸನ (ನಾ). [ರಾಜನೀ] ಮಿತ್ರನಾಗಿದ್ದೂ ಉದಾಸೀನನಾಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ : ಮತ್ತಮಲ್ಲಿ ಕಲರಂ ಮೈತ್ರಾಸನವೃತ್ತಿಯೊಳ್ ನಿಜಸಿ ಕೆಲರನು ದ್ಧತಾಪ್ರತಿಮಹಿತಮರ್ಮದಿ ಕೆಲರನುಚ್ಚಾಟಿಸಿ ಸರ್ವಹರಣಂಗೆಯ್ದು (ಕಂಕಾ. ೬-೩೦ ೪). 'ಆಸನಸ್ಥಾನ' ಪರಾ. ಗೆ "ಇಲ್ಲಿ ' ಮೈತ್ರಾಸನವೃತ್ತಿ ' ಎಂಬುದು 'ವೈತಸೀವೃತ್ತಿ' ಎಂದಿರಬಹುದು" (ಕಂಚಂ. ೨೫೪). [ಸಂ.]

ಮೈತ್ರಿ (ನಾ). ಸ್ನೇಹ ; ಗೆಳತನ ; ಪ್ರೀತಿ : "ಸ್ನೇಹಮಜರ್ಯಂ ಸುಮಿಂ ಸೌಹಾರ್ದಂ ಪ್ರೀತಿ ಮೈತ್ರಿ . . . ಸೌಹೃದಮುಮು" (ಪಚ್ಚ್ರಕೋ. ೦೦೧-೪) ; ಅವಿನಯರೊಳ್ ಮೈತ್ರೀಪ್ರಮೋದಕಾರುಣ್ಯಮಾಧ್ಯಸ್ಥ ವೃತ್ತಿಯಂ ಭಾವಿಸುತ್ತುಂ (ಶುಶಾಪ್ರ. ೪-೨೦ ೪) ; ವಿಶ್ವದ ಮೈತ್ರಿಯಲಿ ಮನಸಂದು ಪಾತ್ರಾಪಾತ್ರವೆನ್ನದೆ ಬೆರಸಿ ಬದುಕವುದಧಿಗಗುಣವಂದ (ಶುಜ್ಞಾಕಾ. ೪-೬). [ಸಂ. ಮೈತ್ರೀ]

ಮೈತ್ರಿಣಿ (ನಾ). ಗೆಳತಿ ; ಸ್ನೇಹಿತೆ : ಪಾವು ಒಮ್ಮೆ ತಮ್ಮ ಮೈತ್ರಿಣಿ ಯೊಬ್ಬರನ್ನು ಕಾಣಲಿಕ್ಕೆಂದು ಹೋದಾಗ ಹತ್ತು ನಿಮಿಷ ಮೊದಲೇ ಹೋದುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರ ದ್ವಾರವನ್ನು ಹತ್ತು ನಿಮಿಷ ಕಾಯ್ದರಂತೆ ! (ಶುಜ್ಞಾಕಾ. ೬೩) ; ಆವೊತ್ತು ನಿನ್ನ ಮೈತ್ರಿಣಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಕೂಗಿದಾಗಲೇ ಗೊತ್ತು (ಕೃತಿ. ೧೨೯). [← ಮಹಾ. ಮೈತ್ರಿಣೀ. ಮೈತ್ರಣೀ. ಮೈತ್ರೀಣ]

ಮೈತ್ರೇಯ (ಗು). ೧. ಸ್ನೇಹಪೂರ್ಣವಾದ ; ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ಮೈತ್ರ್ಯ (ನಾ). ಸ್ನೇಹ ; ಗೆಳತನ : ಪ್ರಮಿಳಿ ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಮೈತ್ರ್ಯಗಳ ನೆನೆಕೆಯಿಂ ನೆನೆದನ್ನ ಮನವಾ ಕರುಣೆ ತವಿನೆಡೆಗೆ (ಶುಜೀ. ೨೦-೦೩). [ಸಂ.]

ಮೈಥುನ (ನಾ). ೧. ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಕೂಟ; ಸುರತ ; ಸಂಭೋಗ : "ನಿಧುವನ ರತ ಯಾಭಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮನಾಮಂ ವ್ಯವಾಯಮದು ಮೈಥುನಮುಂ" (ಪಚ್ಚ್ರಕೋ. ೫೫-೦೨); ನೆಗಟ್ಟುಹಾರದ ಭಯಮೊಳ್ಪುಗೆಟ್ಟು ಮೈಥುನ ಪರಿಗ್ರಹಂಗಳ್ ಸಂಸಾರಿಗಳೊಳ್ ಸಾಮಾನ್ಯದಿನೆಯ್ದುಗುಂ (ಶುಚಂಚಾ. ೬-೬); ಮೈಥುನದಲಾಚಾರದಲಿ ಬಳಸಂದು ಕೈತವದ ಉದ್ಯೋಗದಲಿ ದುರ್ನೀತಿಪುಲಿ ಪರಸತಿಯರಲಿ ಸಂಪ್ರೀತಿ ಬಲಿವುದು ಬೆದಕ ಬೆದಕಲು (ಶುಜ್ಞಾಕಾ. ೨-೧೫).೨. ಮದುವೆ; ವಿವಾಹ. ೩. ಸಂಪರ್ಕ : [ಸಂ.]

ಮೈದ ' ಮೆಯ್ದುನ ' ನೋ.

ಮೈದಪವು ' ಮೆಯ್ದಪವು ' ನೋ.

ಮೈದಪಹು ' ಮೆಯ್ದಪವು ' ನೋ.

ಮೈದಳೆ (ಕ್ರಿ)· ೧. ದೇಹವು ಆಯಾಸಗೊಳ್ಳು, — ಬಳಲು : ಮೈ ದಣಿಯೆ ರಿವುಭುನ ಹೊಯ್ಲಲಿ ಧಾಯವನು ಪಡದು (ಶುಚಾಕೃ. ೬-೨೦)· ೨. ಶರೀರವು ತೃಪ್ತಿಗೊಳ್ಳು,— ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದು : ಅನುಣಾಬ್ಜ ಧಾಸುರ ಪದದ್ವಂದ್ವದಿದಿರಲ್ಲಿ ಸಾಷ್ಟಾಂಗಪ್ರಣಾಮಮಂ ಮೈದಣಿವನೆ ಎಱಗಿ . . . ಪಾಡಿದಂ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲಾ ನಂದಿಯಾಗ (ಪಂಚಕ. ೦೬-೩೪).

[ಮೈ$_{೧೧}$ (< ಮೆಯ್$_೪$) + ದಣಿ$_೧$ (< ತಣ್$_೧$)]

ಮೈದಳೆ. ಮೈತಳೆ (ಕ್ರಿ). ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದು : ಸಾಕಾರವಾಗು : ಪೆಳಱುವ ರೌದ್ರೋತ್ಕಟದ ಮೈದಳೆದು ಜವ್ವನದೊಡೆಗಳೋಯೆನೆ ಹೊಳೆವ ಪಲ್ಗಳ ಪಚ್ಚದಗುರುಮಿಸಿ × × × ಶಾರ್ದೂಲ (ಶಾಳ್ಕಾ. ೩-೩೦)· **ಮೈತಳೆ** : ಮುಗ್ಧತೆ ಮೈತಳೆದಂತಪ್ಪೋಲಿರುವರು ಪರಿಶುದ್ಧಚೇತನರವರು (ಪಾಣಾಚ. ೩೬-೩೬) ; ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಮೈತಳೆದು . . . ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ (ಜಾಸಾ. ೫೦). [ಮೈ$_{೧}$ (< ಮೆಯ್$_೪$)+ತಳೆ$_೧$]

ಮೈದಾ (ನಾ)· (ಪೂರಿ ಮುಂತಾದ ಖಾದ್ಯಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಬಳಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಯವಾದ ಹಿಟ್ಟು: ಮೈದಾಹಿಟ್ಟನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ವಿಶ್ರಣವು ನಯವಾದ ಅಂಟಿನಂತಾಗುವಂತೆ ಕಲಸುವುದು (ಆಮಾಶಿ. ೧೬). [← ಪಾರ. ಮೈದಹ್ ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮೈದಾ]

ಮೈದಾನ.ಮೈದಾನು (ನಾ). ಸಮತಟ್ಟಾದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಭೂಮಿ : ಬಯಲು : ತಿಳಿವೆ ನಾನದನೆಲ್ಲಾ ಗದಿಗೆಳೊಳೆಳೊಲವರೀ ಮೈದಾನದೊಳು ನಿಲುತೊರೆವುದೆಂದನು ಭೀಮ ಕೌರವರೊಡನೆ ಗುರುದ್ರೋಣ (ಪಜಾಕಾ. ೯-೩೦); ಪಟ್ಟಣದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಗಜ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವುಳ್ಳ ಮೈದಾನವಿದೆ (ಕೃಪಾ. ೩೭. ೦೫೩). **ಮೈದಾನು** : " ಮೈದಾನು = ಪಟಾಂಗಣ " (ಪಾಪಕೋ. ೭೩) ; ಕೊಂದು ಕಡಿಯುಲಿ – ನೆಲವು ಮೈದಾನುಭೂಮಿಯಂತೆ ಬಲುದೂರದ ತನಕ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು (ಪಾಂಕೃ. ೩. ೨೦).

[← ಪಾರ. ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮೈದಾನ್]

ಮೈದಾನು ' ಮೈದಾನ ' ನೋ.

ಮೈದಾಳು. ಮೈತಾಳು (ಕ್ರಿ). ಆಕಾರವನ್ನು ಪಡೆ ; ಸಾಕಾರವಾಗು : ಶ್ರೀಗುರು ಕುವಂವು ಅವರ ಕಣ್‌ಬೆಳಕಿನ ನಿರ್ದೇಶನದಲ್ಲಿ . . . ಮೈದಾಳಿದ್ದು ಸೌಂದರ್ಯಸಮಾಕ್ಷೆ ಎಂಬ ಈ ಒಂದು ಕೃತಿ (ಕ್ಕಾಂಪ್ರ. ೫. ಪೂಪರ ಪುಟ). **ಮೈತಾಳು** : ಉಳಿದ ತ್ರಿಪುಟ್ಟಿಕಲಿಗಳೇ ಈ ತ್ರಿಪುಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮೈತಾಳಿ ದಂತಿವೆ (ಪುಂಅಣಕೃ. ೪) ; ಯುಗಯುಗಕೂ ಉರುಳುತಿಹುದು ಜಗದ ರಥದ ಗಾಲಿ ಹಗಲು ಇರುಳು ಮರಳಿ ಮುಸದು ಸಾಹಸ ಮೈತಾಳಿ (ಪಂಪು. ೨೪-೪). [ಮೈ$_{೧೧}$ (< ಮೆಯ್$_೪$) + ತಾಳು$_೧$ (< ತಾಳ್$_೧$)]

ಮೈದಿಗುರು ' ಮೈತಿಮಿರ್ ' ನೋ.

ಮೈದಿಲು ' ಮೇಲುದು ' ನೋ.

ಮೈದುಂಬು ' ಮೆಯ್ದುಂಬು ' ನೋ.

ಮೈದುನ ' ಮೆಯ್ದುನ ' ನೋ.

ಮೈದುನತನ ' ಮಯ್ದುನತನ ' ನೋ.

ಮೈದೆಗಹು (ನಾ)· ಶರೀರದ ಸೊಬಗು.—ಆಕರ್ಷಣೆ : ಸೋಲವಂದು ಮೈದೆಗಹಿನೊಳ್ ಕೆಲಕೆಲಬರಂ ಮರುಳ್ಮಾಡುತೀಶ್ವರನಡಿಯಿಡುತಿರ್ದನು (ಪಚಕ್ಕ. ೦೯-೨೫). [ಮೈ$_{೧೧}$ (< ಮೆಯ್$_೪$) + ತಗಹು]

ಮೈದೆಗೆ ' ಮೆಯ್ದೆಗೆ ' ನೋ.

ಮೈದೆರೆ (ಕ್ರಿ)· ಮೈಯನ್ನು ಒಡ್ಡು : ಶಕ್ತಿಕಂದ ಶಿವನಂದನ ಶಿಷ್ಯನಂದನ ಕರವೆ ವಾಹನವಾಗಲು ಆರ್ಚಿಸಿ ಅವನಲಿ ಮೈದೆರೆವೆ (ಶಳಾ. ೧೩೬-೨). [ಮೈ$_{೧೧}$ (< ಮೆಯ್$_೪$) + ತೆರೆ$_೧$ (< ತೆಱ್$_೧$)]

ಮೈದೆಱ್ ' ಮೆಯಿದೆಱ್ ' ನೋ.

ಮೈದೊಗಲ್ ' ಮೆಯ್ದೊಗಲ್ ' ನೋ.

ಮೈದೊಡವು ' ಮೆಯ್ದೊಡವು ' ನೋ.

ಮೈದೊಡಿಗೆ ' ಮೆಯ್ದೊಡಿಗೆ ' ನೋ.

ಮೈದೊಡುಗೆ ' ಮೆಯ್ದೊಡಿಗೆ ' ನೋ.

ಮೈದೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮೈಯನ್ನು ತಡವು.— ನೇವರಿಸು : ಹಿಡಿದೆತ್ತಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ನೆಳಲೊಳಗೆ ದೀಸಿ ಮೈದೊಡದು (ಕಿಷ್ಕಿ. ೩-೧೨).

[ಮೈ$_{೧}$ (< ಮೆಯ್$_{೨}$) + ತೊಡೆ$_{೨}$]

ಮೈದೊರೆ (ಕ್ರಿ). ದೇಹವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸು : ಶರೀರವನ್ನು ತಾ ಗಮಾಡು: ಅವನು ಕೇವಲಿಯಾಗಿ ಮೈದೊರೆವವರಿಗಿನ ವಿಷಯಂಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವ ಅಂಶಮೇ ಕಡಿಯದು (ಪಾಪೋಣ. ೭೫೮).

[ಮೈ$_{೧}$ (< ಮೆಯ್$_{೨}$) + ತೊರೆ$_{೧}$ (< ತೊಱ್$_{೧}$)]

ಮೈದೊಳೆ ' ಮೆಯ್ದೊಳೆ ' ನೋ.

ಮೈದೋರು ' ಮೆಯ್ದೋಱು ' ನೋ.

ಮೈದೋಱಿಕೆ (ನಾ). ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ತೋಱುವೀ ಸುರಾಚಿರದ ಮೈದೋಱಿಕೆಯ' ಮುಹಮನು ಕಣಾ (ಕೂಚಿಣ. ೬-೩-೨೬).

[ಮೈದೋಱು (< ಮೆಯ್ದೋಱು) + — ಇಕೆ]

ಮೈದೋಱು ' ಮೆಯ್ದೋಱು ' ನೋ.

ಮೈನ (ನಾ). ಕೆತ್ತಳೆಯ ಬಣ್ಣ ಅಥವಾ ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣದ ಕೊಕ್ಕನ್ನುಳ್ಳ. ಗೊರವಂಕವ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಪಕ್ಷಿ : ಮೈನಂ ಎರಳೆ ನವಿಲ್ಗಾಗೆ ಪೆಟ್ಟ ಪೋದಗೆಕರಭಂ ಶಂಸನಮಿವ ಪೋಗೆ ಶಾರಂಬರೆ ಪಡಕೆಯಂ ದೂರೊಳಿದಳ್ಪುಮಚಂತವಚನ (ಕೀಸ. ೨೬೬. ೦೨-೦೬); ಮೈನಹಕ್ಕೆ ; ಗೊರವಂಕ (Mina- ೧೦೮೪).

[← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮೈನಾ./ಹಾ. ದಯನಾ./ಸಂ. ಮದನ]

ಮೈನಂಬಿಗೆ (ನಾ). ಸಾಲ ಕೊಡುವಾಗ ಒತ್ತೆ. ಅಡವುಗಳಿಲ್ಲದೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ನಂಬಿಕೆಯೇ ಆಧಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಮೈನಂಬಿಗದು ಸಾಲಕ್ಕೆ ಬಡ್ಡಿ ಹೆಚ್ಚು ಪುಕ್ಕಿಯುಸಾಲಕ್ಕೆ ಕಡಿಮೆ (ಕಣಗಿ. ೨೬೯).

[ಮೈ$_{೧}$ (< ಮೆಯ್$_{೨}$) + ನಂಬಿಗೆ (< ನಂಬುಗೆ)]

ಮೈನಹಕ್ಕೆ ' ಮೆಯ್ನಹಕ್ಕೆ ' ನೋ.

ಮೈನಡುಗು ' ಮೈಯ್ನಡುಗು ' ನೋ.

ಮೈನವಿರ್ ' ಮೆಯ್ನವಿರ್ ' ನೋ.

ಮೈನವಿರು ' ಮೆಯ್ನವಿರ್ ' ನೋ.

ಮೈನವಿರೇಳು (ಕ್ರಿ). ಮೈಮೇಲಿನ ಕೂದಲು ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಲ್ಲು : ರೋಮಾಂಚ ವಾಗು : ಕಾಳಿಂಗವೂ ಅದೇ ವೇಗವಲ್ಲಿ ಓಡಿ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ನನಗೆ ಮೈನವಿರೆದ್ದಿತು (ಹಾಬೊ. ೬೯): ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸ ಕೇಳಿದಾಗ ಅವನಿಗೂ ಮೈನವಿರೆದ್ದಿತು (ಶಾಸುಹೆ. ೧೫೦).

[ಮೈನವಿರು (< ಮೆಯ್ನವಿರ್) + ಏಳು$_{೧}$ (< ಏಟ್$_{೧}$)]

ಮೈನಾರು ' ಮೆಯ್ನೆಱ್ ' ನೋ.

ಮೈನಿಗ್ಗು (ನಾ). (ಆಲಂ) ಮೈಮೇಲೆ ಧರಿಸಿರುವ ಆಭರಣಸಮೂಹ : ಚಕಚಕಿಸುವ ಮೈನಿಗ್ಗುಗಳಂ ದಿಕ್ಕುಗಳಂ ಬೆಳಗಿಸುವಳೋ ಅಂತಿರ್ಪ ಚಿತ್ರಿಣೀ ಜಾತಿ ಮಿಕಾರಿಯನ್ನುಳಾತ್ರಮೆಂದು ಪೇಳುವರು (ಕಾಗಂಪ. ೪೪೯-೦೦).

[ಮೈ$_{೧}$ (< ಮೆಯ್$_{೨}$) + ನಿಗ್ಗು]

ಮೈನಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ದೇಹವನ್ನು ನಿಮಿರಿಸು : ಎಳಚಿತ್ರಾಯರು . . . ಮೈನಿಡಿದು ನಿಂತರು (ಜಾಬಳ. ೬೩). [ಮೈ$_{೧}$ (< ಮೆದ್$_{೨}$) + ನಿಡಿ$_{೨}$]

ಮೈನೀರು 'ಮೆಯ್ನೀರ್' ನೋ.

ಮೈನೀಳ (ನಾ). ಆಕೃತಿಯು ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಚಾಚಿರುವುದು : ನೀಲಗಿರಿ ಯಿಳ್ಕೆಲಕೆ ವಾರಿಧಿ ವೇಲೆ ನಿಷ್ಕಾಶ್ಮಂಗದಿವೆ ಮೈನೀಳದಲಿ ಭೂಮಿ ಪರದ ಜಲನಿಧಿಯ ಮುಚ್ಚಿಹವು (ಕುಬ್ಜಾ. ೬-೧೬).

[ಮೈ$_{೧}$ (< ಮೆಯ್$_{೨}$) + ನೀಳ್$_{೧}$]

ಮೈನುಸುಳು (ನಾ). ಮೈ ತೂರಿಕೊಳ್ಳುವ ಅವಕಾಶ.—ಜಾಗ: ಎಡೆ: ಏನ ಹೇಳುವೆವರಸ ದಿವಿಜರ ಸೇನೆಯಲ್ಲಾ ಛತ್ರ ಚಮರ ವಿತಾನದಲಿ ಸಭೆ ಪಲ್ಲ ನೆಗಹಿದ ಸಬಳ ಶಲ್ಲಿಹಕೆ ಮೈನುಸುಳ ಕಾಣೆನು (ಕುಪಾ.ಕ. ೦೯-೩).

[ಮೈ$_{೧}$ (< ಮೆಯ್$_{೨}$) + ನುಸುಳು$_{೨}$ (< ನುಸುಳ್$_{೨}$)]

ಮೈನೆರೆ ' ಮೆಯ್ನೆಱಿ ' ನೋ.

ಮೈನೆಱಿ ' ಮೆಯ್ನೆಱಿ ' ನೋ.

ಮೈನೋಟ ' ಮೆಯ್ನೋಟ ' ನೋ.

ಮೈನೋವು (ನಾ). ದೇಹದ ನೋವು.— ಬಾಧೆ: ದಶಾನನನು ಮನುಜನ ಶರಸಂಧಾನದೆಸಗೆಯ ಮುಸಿಯ ಮೈನೋವಿನಲಿ ಕಳವಳಿಸಿ (ಕೂಕಾ. ೪-೭-೩೦). [ಮೈ$_{೧}$ (< ಮೆಯ್$_{೨}$) + ನೋವು]

ಮೈಪರಚು (ಕ್ರಿ). ಮೈಯನ್ನು ಉಗುರಿನಿಂದ ಗೀರು.— ಕೆರೆ.

ಮೈಪರಚಿಕೊಳ್ಳು = (ಜುಗುಪ್ಸೆ, ಕೋಪ, ಬೇಜಾರು ಮೊದಲಾದ ಭಾವನೆಗಳಿಂದ) ಮೈಯನ್ನು ಗೀರಿಕೊಳ್ಳು : ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಕೋವ ಬಂದು ಮೈ ಪರಚಿಕೊಂಡುಬಿಡುವ ಹಾಗಾಗುತ್ತದೆ (ಕೂಕಟ್ಟ. ೦೩) ; ನನ್ನ ವಿಷಯ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಭ್ರಮದಲ್ಲಿ ಯಮುನೆಯ ಸಂಗೀತದ ವಿಷಯ ಯಾಕೆ ಹೇಳಿದನೋ ಎಂದು ನನಗೆ ಮೈಪರಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗಾಯಿತು (ಅಂಚೂ. ೬೩): ಕೈರಾಗವ ಮೈಪರಚಿಕೊಂಡ (ಗಾಪ).

[ಮೈ$_{೧}$ (< ಮೆಯ್$_{೨}$) + ಪರಚು]

ಮೈಪು (ನಾ). ದೇಹವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ: ಐವಡಗಿದಷ್ಟಾಂಗಯೋಗ ಶಿವಕಜ್ಜದಿ ಮೈಪಳಿವ ಪೂಗೋಲ ಮಥನಪ್ರಸಂಗದಿಂ ಸೈಪಡದ ಸದಮಲ ಜ್ಞಾನಪ್ರವಾಹರಿಸಜರೇಂ ಪೊಗಳ್ದಪೆಂ ಶರಣರ (ಅಂಗಪು. ೩-೦೬).

[ಮೈ$_{೧}$ (< ಮೆಯ್$_{೨}$) + — ಪ್ಪು$_{೩}$]

ಮೈಪಣ್ಣಿ ' ಮೆಯ್ಯಣ್ಣಿ ' ನೋ.

ಮೈಬಲ (ನಾ). ದೇಹದ ಬಲ : ಶಾರೀರಿಕ ಶಕ್ತಿ : ಉದ್ಯಮ ಸಾಹಸ ಬುದ್ಧಿ ಪರಾಕ್ರಮ ಧೈರ್ಯವು ಮತ್ತೆ ಮೈಬಲವು (ಜೀಶಾಕ. ೦೬೪-೬).

[ಮೈ$_{೧}$ (< ಮೆಯ್$_{೨}$) + ಬಲ$_{೨}$]

ಮೈಬಲ್ಮೆ (ನಾ). ಶರೀರದ ಶಕ್ತಿ : ದೇಹದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ.—ಬಲ: ನನ್ನ ಮೈನವಿರನೋದಾದಡಂ ಕೀಳಲಾರದು ನಿಮ್ಮ ಮೈಬಲ್ಮೆ (ಪಾಗಾ. ೬೦); ನೆಲದ ಸಿರಿ, ಬಿಲ್ಲಿನ ಮೈಬಲ್ಮೆ. ರಣಚೀರ್ತಿ ಮೇಣ್ ಅರಸುಕುವರಿಯ ತನು ಕೃಶವಾಗಿ ಋಣವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವುವು (ಜಾಗಂಗ. ೨೫-೬೯).

[ಮೈ$_{೧}$ (<ಮೆಯ್$_{೨}$) + ಬಲ್ಮೆ$_{೨}$]

ಮೈಬಳಲಿಕೆ ' ಮೆಯ್ಬಳಲ್ಕೆ ' ನೋ.

ಮೈಬಳಸು (ಕ್ರಿ). ಶರೀರವನ್ನು 'ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳು: ದೇಹವನ್ನು ಆವರಿಸು : ಮಲೆತು ಧಾಳಾಧೂಳಿಯಲಿ ಬಲಸುಳಿ ಮಸಗಿಯೆನ್ನೊಬ್ಬನನು ಮೈಬಳಸಿ ಕಾದಿತು ವೀರಕರ್ಣನ ಕೂಡೆ ತಲೆಯೆತ್ತಿ (ಕುಪಾ.ಕ. ೦೬-೨೬).

[ಮೈ$_{೧}$ (<ಮೆಯ್$_{೨}$) + ಬಳಸು$_{೧}$]

ಮೈಬಾಯು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಉಬ್ಬು : ಹಿಗ್ಗು: ತರಯು ಮಜ್ಜಿಯೋದ್ದ ನಮಿವಿನಮಿಗಳ ಪೆಂಡಿರು ಸಿಂಧು ಗಂಗಾಸತಿಯರು ಧರತೇಶ ತಂಗಿಯರೆನೆ ಕೇಳ್ದು ಚಿತ್ರದೊಳರಳಿ ಮೈಬಾತರಾ ಕ್ಷಣದೆ (ಕಪಾ. ೮೨-೦೫).

[ಮೈ$_{೧}$ (<ಮೆಯ್$_{೨}$) + ಬಾಯು (<ಬಾ$_{೧}$)]

ಮೈಬಾವು (ನಾ). ಶರೀರದ ಊತ : ಅರಿದಾಳವ ಸುಟ್ಟು. ಸೈಂಧವ. ಗಾಂಜಿ. ಗಂಧಕ. ಇವು ಎಣ್ಣೆಯೊಳು ಪೂಸೆ ಮೈಬಾವು ಮಾಣ್ಗುಂ (ಹಸ್ತಿ. ೬೩). [ಮೈ$_{೧}$ (<ಮೆಯ್$_{೨}$) + ಬಾವು]

ಮೈಬಿಡು ' ಮೆಯ್ಯಿಡು ' ನೋ.

Δ ಮೈಬಿಸುಪ್ಪು ' ಮೆಯ್ಯಿಸುಪ್ಪು ' ನೋ.

ಮೈಬೇನೆ (ನಾ). ಶರೀರಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗುವ ಬೇನೆ: ಮೈನೋವು: ಕವ್ಮು. ಮಂದಾಗ್ನಿ. ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ. ಹೊಟ್ಟೆ ಮೈಬೇನೆಗಳಿಂಬವು ಪರಿಹಾರವಾಗುವುವು (ಪಥ್ಯ. ೬೮). [ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_{3}$) + ಬೇನೆ]

ಮೈಭುಲ್ಲಣೆ (ನಾ). (ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಾದ ಸಂತೋಷ, ಸಂಭ್ರಮ, ಹೆಮ್ಮೆಗಳಿಂದ) ದೇಹವು ಬೀಗುವಿಕೆ: ಬಿಲ್ಲ ಕೊಪ್ಪಿನ ಮೇಲೆ ಚಾಚಿದ ಗಲ್ಲದುಪ ಹಾಸದ ನುಡಿಯ ಮೈಭುಲ್ಲಣೆಯ ರೋಮಾಂಚನದ . . . ನಗೆಯ ಬೊಮ್ಮು ಮುಲ್ಲನಿದ್ದನು ರಿಪುಬಲವ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ (ಶಾಖ್ಯಕ್ರಿ. ೦೬-೩೩).

[ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_{3}$) + ಭುಲ್ಲಣೆ (<ಬುಲ್ಲವಣೆ)]

ಮೈಭೋಗ, ಮಯಿಭೋಗ (ನಾ). ೧. ವಸ್ತ್ರ, ಭೂಷಣ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಒದಗುವ ಸುಖ: ಉಡುಗೊಱೆಗಳ ಮಸದ ಮೈಭೋಗದ ಮಡಿಯ ನಾನಾದೊರೆಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಬಂಗಾರದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳ ಬಲುಗಡಣ ಸಾಗಿದುವದಱೊತನೆ (ಜಾತುಪ. ೬-೦೪); ಪಟ್ಟೆವೀನಾಂಬರಗಳನು ಸೃಷ್ಟೀಶನ ಮೈಭೋಗಕೆ ತಂದೀವೆ ಸಿಟ್ಟಿಗಳು (ಕಂಪ್ರ. ೨೫-೦೦೦). ೨. ದೇವರ ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ವಸ್ತ್ರ,ಭೂಷಣ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ ಸೇವೆ; ಅಂಗಭೋಗ: ಸೋಮಂಣಪೊಡೆಯರ ಅಂಮ್ಮ ಪಾಮುಂಮ್ಮ ನವರ ಮೈಭೋಗಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಪ ದಕ್ಷಿಣಾವಾರಣಾಸಿಯಾದ ಕಾವೇರಿಯ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದ . . . ಕರಿಯ ಸೀಮೆಯಲು (ಎಕ. XIV, ತುಮಕು. ೨೨೩-೬; 1488). **ಮಯಿಭೋಗ**: ೨. ಮಯಿಭೋಗದ ಜವಳಿ ೧೦೫ ಗ ೧೫ (ಎಕ. VI (R). ಕ್ರಿಚಂಗ. ೨೫೬-೦೦ : 1544). 'ಮೆಯ್ಯೊಗ' ಪರಾ.

[ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_{3}$) + ಭೋಗ]

ಮೈಮ (ನಾ). ಮಹಿಮಾಶಾಲಿ; ಮಹಾತ್ಮ: ಒಪ್ಪಿರ್ಪ್ ಮೈಮಂ ವಿಶ್ವನಾಥಂ (ಕಾಮುಪ. ೦-೦); ಬಡವರೊಡಮೆಗಂತೆಂತೆ ಮೈಗಣ್ಣನ ಮಡದಿ ಮೈಮನನೆತ್ತಿಕೊಂಡು (ಕಲಿಚಂ. ೩೨-೦೨೩). 'ಮಯ್ಯೆ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಮಹಿಮನ್]

ಮೈಮಗುಚು (ಕ್ರ). ದೇಹವನ್ನು ಹೊರಳಿಸು.–ತಿರುಗಿಸು: ಕೈ ಮಗುಚಿ ಶತ್ರುಘ್ನ ದಾಣವ ಮೈವಗುಚಿ ದಾನವನ ಮಾರ್ಗಣ ವೈಭವದ ನೆರೆ ಕೈಚಳಕವನು ಕಂಡು ಮೆರವುತಿರೆ (ಪುಟಣಾ. ೬-೮೨).

[ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_{3}$) + ಮಗುಚು (<ಮಗುಚ್ಚು)]

ಮೈಮರವು, ಮೈಮರಪು (ನಾ). ೧. ಶರೀರದ ಮೇಲೆ ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು: ಮೂರ್ಛೆ: ಮರವರಿಸಲ್ ಕೊಡನಾಗಿದ್ದೆ . . . ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ ಕೊಡಲು ಭಗ್ನನೇತ್ರಸನ್ನಿಯಿಂದುಂಟಾದ ಮೈಮರವು ಗುಣಮುಖಿ ಜ್ಞಾನಮಕ್ಕುಂ (ಪಕ್ಕ. ೦೬೨). **ಮೈಮರೆವು**: ೨. ಲಕ್ಷ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ಪರಿವೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು: ಆ ನಿಮಿಷದಲ್ಲಿ ಏನೋ ಒದು ಬಗೆಯ ಮೈಮರವು. ಆ ಮೈಮರವಿನ ಶಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದೆರಡು ಅಲೆಗಳು ಮೆಲ್ಲನೆದ್ದು ಅಳುಕಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಅಂಗಸ. ೧೩).

[ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_{3}$) + ಮರವು (<ಮಱವು)]

ಮೈಮಱೆ$_{1}$ ' ಮೆಯ್ಮಱೆ ' ನೋ.

ಮೈಮಱೆ$_{2}$ ' ಮೈಮಱ್ಪೆ ' ನೋ.

ಮೈಮರೆತ (ನಾ). ತಲ್ಲೀನತೆ: ಪರವಶತೆ: ಅವನ್ನು ಮಾಡುವ ತನಕ ಅವರ ಮೈಮರೆತ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ (ಜಾಭಾ. ೦೦೬); ಇಂಟಕ ಬರೆಯುವಾಗ ಹೀಗೆ ಎಂದೂ ಇಲ್ಲದ ಮೈಮರೆತ ನನ್ನ ವೇಲಿತ್ತು (ಕಾಮು. ೪ ಪಿಸ್ತೆ).

[ಮೈಮಱೆ$_{2}$ (<ಮೆಯ್ಮಱ್ಪೆ) + —ತ್ತ]

ಮೈಮರೆವು ' ಮೈಮರವು ' ನೋ.

ಮೈಮರೆಹು ' ಮೆಯ್ಮಱ್ಪು ' ನೋ.

ಮೈಮಸಕ (ನಾ). ಶಾರೀರಕಬಲ.–ಸಾಮರ್ಥ್ಯ: ಆವ ಸಾಧನೆಯೋ ವಿಘಾತಿಯು ಆಮಱೆಗೆದ್ರಿಗಳು ಬೀಳುವವು ಮೈವಳೆಯಲುಕ್ಕಿವುದು ಕಡು ಒನ ವಿತಿಯು ಮೈ [ಜಾತಾ. ೬]ಮಸಕ (ಕಾಖ್ಯಕ. ೨-೦೦೯); ಜುಬಿಡುವ ಹೆಣವಾಗಿ ಬಾಳುವೆನೆ? ಚಲದ ಮೈಮಸಕವಂ ಮೆರೆಸುವೆಯೆ ಹಿಂದೆ ಜರುಗಿ! (ಜಾಪಂಗೆ. ೬-೫೫). [ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_{3}$) + ಮಸಕ$_{1}$]

ಮೈಮಱಸು (ಕ್ರ). ಮೈಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು: ಆ ಮಹೀಪತಿಯುಂಗನೆಯಸುದ್ದಾಮುಲಿ ದಶಕಂಠ ಬನದರಿ ಮೈಮಱಿ[ಜಾತಾ. ೫೫]ಸಿ ಕೊಂಡೊಯ್ದ ಗಡ (ಕೂಡಿಗ. ೩-೪-೦೬); ಮಾಯವನನುಗೊಳಿಸದ ಮೈಮಱಸದೆ . . . ಆಯುಷದಿಂದಳವಳಿಯದೆ ಪತಿಯನುಪಾಯದಿಂದುಪ ಚರಿಸುವುದು (ಕೂಡಿ. ೩-೮). [ಮೈಮಱ್$_{1}$ (<ಮೆಯ್ಮಱ್ಪೆ) + —ಸು$_{1}$]

ಮೈಮಱುಕ ' ಮೆಯ್ಮಱುಕ ' ನೋ.

ಮೈಮಱುಗು ' ಮೆಯ್ಮಱುಗು ' ನೋ.

ಮೈಮಱ್ಪೆ$_{1}$ ' ಮೆಯ್ಮಱ್ಪೆ ' ನೋ.

ಮೈಮಱ್ಪೆ$_{2}$, ಮೈಮಱೆ (ನಾ). ೧. ಉದಾಸೀನತೆ; ಮೈಮರೆವು: ಸತಿಯ ಹೋಗಾಡಿದೆವು ಮಾಸ್ಯಂತಿಗೆ ಮೈಮಱ್ಪಿಯಾಯ್ತು ಬಂದಪ ಗತಿವಿಡಿವು ದಶಶಿರವ ಮೇಲಣ ವೈರಬುದ್ಧಿಯುಲಿ (ಕೂಡಿಗ. ೪-೦-೦೬). **ಮೈಮರೆ**: ೨. ದೇಹವನ್ನು ಪುರೆ ಮಾಡುವ ಅಥವಾ ಮುಚ್ಚುವ ಸಾಧನ: ದೇಪರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಕವಚ: ಇನ್ನು ಮೈಮರೆಯನ್ನು ಅಸವಡುವುದು ನನಗೊಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದುಕೊಂಡು ಅದಟನಾದ ಆ ರಾಧೇಯನು ಕವಚವನ್ನು ತೊಡಲೇ ಇಲ್ಲ (ಜಾಭಾ. ೫೬).

[ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_{3}$) + ದಱಿ$_{2}$]

ಮೈಮಱಿಪು ' ಮೆಯ್ಮಱಿಪು ' ನೋ.

ಮೈಮುಱಿಪು ' ಮೆಯ್ಮಱಿಪು ' ನೋ.

ಮೈಮಾಟ (ನಾ). ದೇಹರಚನೆ; ಮೈಕಟ್ಟು: ಮಗು ದೊಡ್ಡವನದ ಹುಗೆ ದಿಂದಣ್ಣನ ಮೈಮಾಟವನ್ನೇ ಅನುಕರಿಸಿ ಬೆಳೆಯತೊಡಗಿದನು (ಕೃಪ. ೦೮೯); ಆವಳು ಬುದ್ಧಿವಂತೆ. ಒಳ್ಳೆಯ ಮೈಮಾಟ (ಕೃಷ್ಣ. ೧೯).

[ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_{3}$) + ಮಾಟ$_{1}$]

ಮೈಮಿನುಗು (ನಾ). (ಬಾಣದ) ಕಾಂತಿ.– ಹೊಳಪು: ದನುಜಹರ ಮಂತ್ರವನು ಮನದಲಿ ನೆನೆದು ಕೈನೀಡಿದನು. . . ಕನಕರಸರೇಖಾವಳಿಯ ಮೈಮಿನುಗುಗಳ ಹೊಂಗಱಿಮ ನಾರಾಯಣಮಹಾಶರಕೆ (ಕಾಖ್ಯಕ್ರೀ. ೦೯-೦೧). [ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_{3}$) + ಮಿನುಗು$_{3}$ (<ಮಿನುಕ್ಕು)]

ಮೈಮುಟ್ಟು ' ಮೆಯ್ಮುಟ್ಟು ' ನೋ.

ಮೈಮುದುಡು (ಕ್ರ). ದೇಹವನ್ನು ಮುದುರಿಕೊಳ್ಳು; ಶರೀರವನ್ನು ಸಂಕುಚಿತಗೊಳಿಸು: ಪುಟ್ಟು ರಾಧಾ ತಿಗಲೂ ತಾಯಿಯ ಜತೆಯಲ್ಲೇ ಮೈಮುದುಡಿಕೊಂಡು ಮಲಗುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪಂಗಸ. ೨೬).

[ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_{3}$) + ಮುದುಡು$_{1}$ (<ಮುದಿರ್)]

ಮೈಮುರಿ ' ಮೆಯ್ಮುರಿ ' ನೋ.

ಮೈಮುರುವು, ಮೈಮುರುಹು (ನಾ). ದೇಹವನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವಿಕೆ; ಮೈಮುರಿಯುವಿಕೆ: ವಾಮಕರ ದಂಡಿಗಳ ದಂಡಯ ಮೈಮುರುವಿ [ಜಾತಾ. ಹಿ]ನುಷ್ಪರದ ಮುಷ್ಕಿಯ . . . ತಪಕಗರು ತಿವಿದಾಡಿದರು ತೀವ್ರದಲಿ (ಕೃಷ್ಣ. ೬-೦೭-೩೦). **ಮೈಮುರುಹು**: ಮೈಭಾರ, ದೈನ್ಯೋಕ್ತಿ. ಮೈಮುರುಹು . . . ದಾಹ ಇವು ರಾಗತಪ್ತರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿಹವು (ಕೃದ್ಧಾ. ೫, ೧೩).

[ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_{3}$) + ಮುರುವು$_{1}$ (<ಮುರಿವು)]

ಮೈಮುರುಹು ' ಮೈಮುರುವು ' ನೋ.

ಮೈಮೆ ' ಮಯ್ಮೆ$_{1}$ ' ನೋ.

ಮೈಮೆಗಾಣಿ (ನಾ). ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳವನು; ಮಹಿಮಾವಂತ : ಆಃ ! ನೀನುಂ ಬಾಮ್ಮೈಮೆಗಾಣಿಂ (ಜಾಮಿತ್ರ. ೦೦೬-೨೭).

[ಮೈಮೆ (< ಮಯ್ಮೆ$_{11}$) + — ಕಾಣಿ]

ಮೈಮೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಮಮತೆನದ ಹೆಸರು (?) : ಇವರೊಳಗಾದ ಸಮಸ್ತಪ್ರಜೆಗಳು ಮೇಲಾಳಿ ಮೈಮೆಟ್ಟಿ ಬಲ್ಲಿಯ ಮೈಮೆಟ್ಟಿ ಕೇಪಿನ ಮೈಮೆಟ್ಟಿ ಹರಿಯಣ ಇಂತಿನಿವರುಂ (ಕ್ಯಾಂ. ೦೯೨೬. ೦೭-೦೯; ೧೨೦೦).

[?]

ಮೈಮೆದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಘನತೆಯಂನ್ನು ಹೊಂದು ; ಗೌರವವನ್ನು ತಳೆ : ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನಂ ಸಂಗ್ರಾಮದೊಳಂ ತೊಱದು ಪೋಪಂತು . . . ಕೈವಿಱ್ಕು ಮೈಮೆದಳೆಯಲುಂ (ಪಗಾ. ೦೭-೬ ಪ).

[ಮೈಮೆ (< ಮಯ್ಮೆ$_{11}$) + ತಳೆ$_1$]

ಮೈಮೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪಡೆ ; ಘನತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಅಂತು ಮೈಮೆವಡೆದ ಗಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಕೈದುತ್ತಿ (ಕಬ್ಬಾಣ. ೨೨೬) ; ಅಂತು ಮನೋನುರಾಗದಿಂ ಮೈಮೆವಡದು (ಪಚಕ್ರ. ೨-೨ ಪ); ಮೈಮೆವಡೆದ ಜಿನಸೇನಸ್ವಾಮಿಯು ನಿರ್ಮಲತರ ಪೂಜ್ಯಪದಸ್ವಾಮಿಯು ಪದಮಂ ನೆನೆದು (ಪಜಿಪಾ. ೦-೪). [ಮೈಮೆ (< ಮಯ್ಮೆ$_{11}$) + ಪಡೆ$_1$]

ಮೈಮೆವಱು (ಕ್ರಿ). = ಮೈಮೆವಡೆ : ಮುಖರೋಗಮಾವಮ್ಮೇಲಿನ ತಾನುಂ ಬಸವಲ್ಲದುಸಿರ್ದರೆಂದುಂ ಪೆಸರಿಯಿಂ ಮೈಮೆವೆತ್ತ ಮಾಯ್ದು ವನುಷ್ಮರ್ (ಕಾರಂಪು. ೩೩) ; ಮೈಮೆಮೆತ್ತೋಲಗದ ನಡುವೆಯಾರ ಮನೋಸರಿಸದೆ ಬಿಗಿದ ಪಾಸಮಿದೆಂಬಂತೆ ನೀಳ್ದ ಕೆಂಜಡೆಗಳೊಳಂ (ಕ್ಯಾಗಾ. ೦೬೭); ಮೈಮೆವೆತ್ತಸುಪದಮೋಹಶ್ಮಲಪವಿ (ಕಪಂ. ೨-೬).

[ಮೈಮೆ (< ಮಯ್ಮೆ$_{11}$) + ಪೆಱು$_1$]

ಮೈಮೇಟಿ ' ಮಯ್ಮೇಟಿ ' ನೋ.

ಮೈಮೇಳ ' ಮೆಯ್ಮೇಳ ' ನೋ.

ಮೈಯಂತಿ(ನಾ)·(ಕರಾ) ಒಂದು ಹೆಣ್ಣು ಭೂತ.[— ತುಳು ಮಯೆಂತಿ]

ಮೈಯರಿ ' ಮೆಯ್ಯಱಿ ' ನೋ.

ಮೈಯಲಸು ' ಮೆಯ್ಯಲಸು ' ನೋ.

ಮೈಯಾಟ ' ಮೆಯ್ಯಾಟ ' ನೋ.

ಮೈಯಾನ್ ' ಮೆಯ್ಯಾನ್ ' ನೋ.

ಮೈಯಿಕ್ಕು ' ಮೆಯ್ಯಿಕ್ಕು ' ನೋ.

ಮೈಯಿಡು ' ಮೆಯ್ಯಿಡು ' ನೋ.

ಮೈಯಿಳಿ (ಕ್ರಿ). ಗರ್ಭಸ್ರಾವವಾಗು : ನಾಗವಲ್ಲಿ . . . ಮೈಯಿಳಿದು ತೀರಿಕೊಂಡಳು (ಮುಖಾ. ೦೦೫).

[ಮೈ$_{11}$ (< ಮೆಯ್$_2$) + ಇಳಿ$_1$ (<ಇೞ್)]

ಮೈಯಿಳಿತ (ನಾ). "ಗರ್ಭಪಾತ : ಗರ್ಭಸ್ರಾವ ಮಾಡಿಸುವುದು" (Abortion. ೨೦೧೭). [ಮೈಯಿಳಿ + — ತ್ತ$_2$]

ಮೈಯಿಸಿ (ಕ್ರಿ). ದೇಹವನ್ನು ಒರಗಿಸು : ಮಾನಿನಿಯುಂ ಮರಕೆ ಮೈಯಿತ್ತು ಕುಳ್ಳಿರ್ದುದುಂ (ಪಪಪಾ. ೬-೨೨).

[ಮೈ$_{11}$ (< ಮೆಯ್$_2$) + ಈ$_2$]

ಮೈಯುಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). (ಸಂತೋಷದಿಂದ) ದೇಹವು ಉಬ್ಬು : ಕಜ್ಜಕಂಡಂ ಬಂದನೆಂಬ ಭಾವಕ್ಕೆ ಮೈಯು[ಣಾಂ. ೪೫]ಕ್ಕಿ ವಿಂದ ನಂದಿಯಲ್ಲಿಗೆ ನಡೆತಂದು (ಪಂಪ. ೦೬-೨೨).

[ಮೈ$_{11}$ (<ಮಯ್$_2$) + ಉಕ್ಕು$_{11}$ (<ಉಱ್ಕು$_1$)]

ಮೈಯುಡುಗು ' ಮೆಯ್ಯುಡುಗು ' ನೋ.

ಮೈಯುಣ್ಣು, ಮೈಯುಣ್ಣಿ (ಕ್ರಿ)· (ಅಲಂ) ಅಭ್ಯಾಸವಾಗು ; ರೂಢಿಯಾಗು : ಸಂಯೋಗದ ಸುಖ ಮೈಯುಂಡವಂಗೆ ಲೋಕದ ಸುಖಮೆಚ್ಚಿನ ಬಲಿದೊಡಕು ತಪ್ಪದು (ಮೋಗಪ್ರ. ೨೪೭-೬೮).

ಮೈಯೆಣ್ಣಿ : ವ್ಯಕ್ತಪದಲ್ಲಿ ಮೈಯುಂಡ ಅವಮಾನದ ಕಹಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪನೆಯ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತನ್ಮಯನಾಗಿ ಮರೆತು ವಿಹರಿಸುತ್ತಾನೆ ಸಿದ್ಧಣ್ಣ (ಬಿ.ಕಾ. ೪೬); ಈ ಕೆಲಸ ನಮ್ಮ ವಂಶಗತವಷ್ಟೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಮೈಯುಂಡಿದೆ (ಕಾಂಬಿ. ೦೧೩).

[ಮೈ$_{11}$ (< ಮೆಯ್$_2$) + ಉಣ್]

ಮೈಯುಣ್ಣಿ ' ಮೈಯುಣ್ ' ನೋ.

ಮೈಯುಬ್ಬು ' ಮೆಯ್ಯುಬ್ಬು ' ನೋ.

ಮೈಯುರಿ (ನಾ). ೧. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ತಾಪ.— ಉರಿ : ನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳಿಂದ ನಾನು ಕಣ್ಣುರಿ, ಮೈಯುರಿಗಳಿಂದ ನರಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ಕಾಪ್ರ). ೨. (ಅಲಂ) ಸಿಟ್ಟು; ಅಸಹನೆ : ಅವಳನ್ನು ಕಂಡರೆ ಇವನಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಮೈಯುರಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ಕಾಪ್ರ).

[ಮೈ$_{11}$ (< ಮಯ್$_2$) + ಉರಿ$_2$]

ಮೈಯೊಡ್ಡು ' ಮೆಯ್ಯೊಡ್ಡು ' ನೋ.

ಮೈಯೊಲವು ' ಮೆಯ್ಯೊಲಪು ' ನೋ.

ಮೈರೇಖೆ (ನಾ)· ಮೈಮಾಟ ; ಶರೀರದ ರಚನೆ : ಬಲು ಸರಳವಾಗಿಯೂ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗಿಯೂ ಜೀವಿಸುವುದರಿಂದ ಅವರ ಮೈರೇಖೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸೊಬಗಿದೆ (ಜಾಂಕ್ರ. II. ೦೦೩೦).

[ಮೈ$_{11}$ (< ಮಯ್$_2$) + ರೇಖೆ]

ಮೈರೇಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾದಕಪಾನೀಯ : "ಮಧು, ಆಸವ : . . . ಮೈರೇಯಂ, ಕಾಪಿಶಾಯನಂ, ಮಾಧ್ವೀಕಂ, ಆಸವಃ, ಪರಿ(ಸ್ರು)ಕ್ರುತ್". ವಾರುಣೀ$_1$ ಮಧು — ಈ ವಿಳಿ . ಕಳ್ಳು" (ಹಲಾಯು. ೩೩-೦೭೩); ಮಿಸಿರಿ ಮೈರೇಯಮುಂ ಪೀರಿ ಬಹುಮಾನ್ಯ ಮನವೇರಿ . . . ನಡತಂದರು (ಕೇಸಾ. ೦೯-೨೨). [ಸಂ.]

ಮೈರೊಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನವ್ವಲಾದಿ, ಮೈರೊಳೆ, ಭರಣಿಗೆ (ಕ್ಯಾಚಿ. ೭೬-೦೫೬). [?]

ಮೈರೋಚಿ (ನಾ). ದೇಹದ ಕಾಂತಿ ; ಶರೀರದ ಹೊಳಪು : ಬೇಚರಿಯರು . . . ಬಂದು ಮೈರೋಚಿ ಬೆಳಗಿಂ ಕೋಂಟೆ ಸುತ್ತುವಳಯದಿ ಕುಳಿತ ತೆರದಿ ಪೊಂದನೆಗಳೆಸೆಯೆ (ಪಪಪಾ. ೫-೨೬).

[ಮೈ$_{11}$ (< ಮೆಯ್$_2$) + ರೋಚಿ]

ಮೈಲ ' ಮೈಲಿ$_1$ ' ನೋ.

ಮೈಲಗೆ ' ಮೈಲಿಗೆ ' ನೋ.

ಮೈಲಗೆವೆಳ್ದಿಂಗಳ್ (ನಾ). ವಿವಾಸಲಳಿದ ಬೆಳುದಿಂಗಳು ; ಉಪಯೋಗ ಹೊಂದಿದ ಬೆಳುದಿಂಗಳು : ನಗರೀನಾಯಕನಾಯಿತಾವದನವ್ಯತದಿಂ ಸುತ್ತಿ ಸೊಪ್ಪಾದ ಮೈಲಗೆವೆಳ್ದಿಂಗಳ ಸೊಂಪಂ ಸೈರಪವೊಲ್ ಭೋಂಕಲ್ ಮರಳ್ಚಂದು (ಕಾಂಪ್ರ. ೬-೬೦); ಇರುಳು ಜಕೋರಿಗಳೆಲ್ಲ ನೆರೆದು ಚಂದ್ರನುರದ ಸಾವನೆಲ್ಲ ಕೊಳಲು ಹರುಷಪಜತು ಮೈಲಗೆವೆಳ್ದಿಂಗಳೊಳ್ವೆರಸಿರ್ದ ನಸ್ಯಾದ್ರಿಯೇಱಿ (ಕಾಸಂ. ೦೦-೦೪೬).

[ಮೈಲಗೆ (< ಮೈಲಿಗೆ) + ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್]

ಮೈಲತುತ್ತ, ಮಯಿಲತುತ್ತ, ಮೈಲುತುತ್ತ, ಮೈಲುತುತ್ತು, ಮೈಲುತುತ್ತ (ನಾ). ತಾಮ್ರ ಮತ್ತು ಗಂಧಕಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜಲವಣ : ಕ್ಷಾರ ವಿಷಘ್ನಾರ್ದ್ರೀ — ಕ್ಷಾರ ಮೈಲತುತ್ತ ಮೊದಲಾದವು (ಜಾಪಚಿ. ೨-೪-೭೦). **ಮಯಿಲತುತ್ತ** : ಇದಕ್ಕೆ ಬಹುಶಃ ಮಯಿಲತುತ್ತವನ್ನು (Copper sulphate) ಸ್ವಲ್ಪ ದಿರಕೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಿರಬಹುದು (ಕಪ್ರಚಿ. ೪೪). **ಮೈಲುತುತ್ತ** : ಮೈಲುತುತ್ತದ ಒಂದು ಹರಳನ್ನು ಅದೇ ವಸ್ತುವಿನ ಪರ್ಯಾಪ್ತದ್ರಾವಣ (Saturated solution) ದಲ್ಲಿಟ್ಟರೆ. ಹರಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ದೊಡ್ಡದಾಗು

ತ್ಪದೆ (ಶ್ರೀಪಂ. ೩). ಮೈಲುತುತ್ತು : ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಜಾಂಕಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೈಲುತುತ್ತಿನ (ಇದು ತಾಮ್ರದ ಒಂದು ಲವಣ) ಪಾನಕವನ್ನು ತುಂಬಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಗಂಧಕದ ದ್ರಾವಕವನ್ನು ಹಾಕುವರು (ಜಾಂಕ್ರ. ii. ೧೮೮). ಮೈಲುತುತ್ತ : "ದಾರ್ವಿಕಾ. ಕ್ವಾಥೋದ್ಯವಂ. ತುತ್ಥಂ. ರಸಾಂಜನಂ, ರಸಗರ್ಭಂ. ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಶೈಲಂ—೬ ರಸಾಂಜನದ ಹೆಸರುಗಳು . . . ಮೈಲುತುತ್ತದ ಹೆಸರುಗಳೆಂದು ಕೆಲಪರನ್ನುವರು" (ಬಿಜ್ಞಾ. ೩೦೩): ರಸರತ್ನಸಮುಚ್ಚಯವು ಖನಿಜಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಹೀಗೆ ವರ್ಗೀಕರಣ ಮಾಡಿದೆ. ೧. ಅಷ್ಟರಸಗಳು . . . ಮೈಲುತುತ್ತ (ಕಪ್ಪಜ್ಞಾ. ೩೦೩).

[< ಸಂ. ಮದಾರತುತ್ತ]

ಮೈಲರಾ : ಮೈಲಾರ್ಯ ' ನೋ.

ಮೈಲವಣಿ. ಮೈಲವಣೆ (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ : ಮೇಣದ ಪುತ್ಥಳಿಗಳೊ ಉಕ್ಕಿನ ಬಲು ಚೀಣವೊ ಸಿದಿಲ ಕುಡುಹುಗಳೊ ಹೂಣೆ ಮೈಲವಣಿ ತಿರುಪು ಚದುರಿಂದ ಬಿನ್ನಾಡಗರೊದಗಿ ಹೊಣಗಿದರಂ (ಕೊಚಿಪು. ೬-೧೩). ಮೈಲವಣೆ : ಹೊಯ್ಲು ಹೊದರೆದ್ದಪ ವಿಘಾತದ ಕಯ್ಲುಳಿಯ ಕಡುಘಾಯ ಘಾಯಕೆ ಮೈಲವಣೆ [ಪಾಣಂ. ಮೆಯ್ಲವಣೆ] ಲಂಬಿಸಿತು . . . ಮುಷ್ಟಾಮುಷ್ಟಿ ಗತಿಯ ದೃಢಾವ್ಪರಪ್ಪಳಿದರು (ಶಾಣ್ಮಸಂ. ೨-೦೦೬). [ಮೈ₁ (<ಮೆಯ್) + ಲವಣೆ]

ಮೈಲವಣೆ ' ಮೈಲವಣಿ ' ನೋ.

ಮೈಲಾಗು (ನಾ). ದೇಹದ ಚುರುಕುತನ.—ಚಳಕ : ಕಾಗಿ ನೋಡಿನ್ನೊಮ್ಮೆಮುತ ಮೈಲಾಗಿನಲಿ ಹೊಳೆಹೊಳೆದು ಕೈದುವ ತೂಗಿ ಪುಡುಕಿದನರಘನನು ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟಾಡು ಕಲಿಭೀಮ (ಶಾಣ್ಮಸಂ. ೬-೦೩) : ಅದಿಜಿನನ ಕೈಲೇಸಿಂದ ದೀಕ್ಷೆಯ ಕೊಂ[ಬ]ವೆನುತಾಗ ಮೈಲಾಗಿನಿಂದೆದ್ದರವರು (ಶಪಪ. ೬೫-೪೪). [ಮೈ₁ (<ಮೆಯ್) + ಲಾಗು₂]

ಮೈಲಾಪ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೈನಮುನಿಗಳ ಒಂದು ಶಾಖೆ.—ಪಿನ್ವಯ : ವಿದಿತಾಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರರಾಮ್ ಮೈಲಾಪಾನ್ವಯಮ್ . . . ಅಪ್ಪ ದೇವಕೀರ್ತಿ ಪಂಡಿತದೇವರ ಕಾಲಮ್ ಕರ್ಕಿ (ಇಂ. XVIII, ೩೦೦-೦೩; ಸಂ. ೧೧೫೮ ಶಕ).

[?]

ಮೈಲಾರ್₁ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬ ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಪರವೀಗುಮೆ ಮೈಲಾರಂ ಕೀತಂ ಕಾಟಂ ಮಾರಿಗೆ ಮಸ ಜನಿಯೆನಿಪ್ಪ ಕೊಡೆಯಯ್ದಂಗಳ್ (ಸಮು. ೯-೦೨೯) ; ವಾಂತಿಯ ಮೇರ್ ಮೈಲಾರವೆಂಬುಂತೆ ಪೊಲೆಯರಾಡಿನ ಪ್ರಸರ್ ಪಾಣಿಕದೇವಿಯೆಂಬಂತೆ (ಕರ್ಣಾಪ್ಪ. ೪-೦೬೬) : ರಕ್ತಾಂಬು ಮಜ್ಜಪಮಂ ಮಾಡಿಸಿ ಮಸ್ತಕಾಂಬುರುಹದಿಂದಂ ಪೂಜೆಗೆಯ್ದಂಕೊಡಾತನ ಕೂರ್ವಾಳ್ಕರವಾಳ್ಗಲಂತು ಪುರವಾಳ್ಪಾಟೂರ ಮೈಲಾರನಾ (ಕಪಚ್ಚ. ೦೨-೨೬). ೨. ಮೈಲಾರಲಿಂಗನ ದೇವಾಲಯವಿರುವ ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಒಡ್ಡಿದ ಕೂಲವ ಹಾಯ್ದು ಮೈಲಾರದ ದೊಡ್ಡಿಯ ದೇವರಿಂದಪ್ಪನ ಆಡ್ಡಾಕ್ಕಲ್ಲದ ಶರಿಸಿ ನಿನ್ನಯ ಕಾಲಿಗಡ್ಡಗೆದಪುವೆನು (ಶಾಣಾಪಂ. ೨೮-೩೬) ; ಕೊಂಕಣಾ ಸುತ್ತಿ ಮೈಲಾರಕ್ಕೆ ಹೋದ ಹಾಗೆ (ಗಾಡ). [ದೇ.ಕಿ ತಮಿ. ಮೈಲಾರು = ಒಬ್ಬ ಹುಣ್ಣುದೇವತೆ : ತೆಲು. ಮೈಲಾರು- ಮಯಿಲಾರು]

ಮೈಲಾರ್₂. ಮೈಲರಾ (ನಾ). ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಂಬಳಿ : ಚಿತ್ರಕಂಬಲ : ಚಂದ್ರಾಪೀಡನು . . . ಸೂರ್ಯಪುತ ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಒರಗಿನ ಬೇಲೆ ಬರಗಿಕೊಂಡು ಮೈಲಾರತೊಡಮ ಮೇಲೆ ಕಾಲ ನೀಡಿಕೊಂಡು . . . ಚಿಂಪಿಸಿದನು (ಪಪಣಾ. ೬೪). ಮೈಲರಾ : ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಕೆಲಸದ ಆನೆಜೀನು ಮೈಲರಾ ಜಲ್ಲಿ ಆನೆ ಕಾನಪೀರಿ ಕಲಾಬತ್ತು ಕೆಲಸದ್ದು (ಎಕ್. XIV, ಪಂಚಪಿ. ೫೮-೪೫ ೧೯೨; 1847). [?]

ಮೈಲಿ₁. ಮಯ್ಲಿ. ಮೈಲ. ಮೈಲ್ಲು₂. ಮೈಲೆ₂ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕರೋಗ ; ಸಿಡುಬು : ಅವಳ ಮೈಮೇಲೆ ಕೆಂಪಕೆಂಪಗೆ ಏನೋ ಎದ್ದವು . . . ನೀವು ಅಂದುಬಿಟ್ಟರಿ ಮೈಲಿ ಎಂದು (ಚಚ್ಚ. ೧೩೪) ; ದನದ ಮೈಲಿಯನ್ನು ಜನರಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬಿಸಿದರೆ ಸಿಡುಬಿನ ಗಂಡಾಂತರದಿಂದ ಅವರನ್ನು ಪಾರಾಗಿಸಬಹುದು (ಪಪಚಣಾ. ೬) ; ಮುಖದ ಮೇಲೆರಡು ಮೈಲಿಯ ಕಲೆಗಳು (ಕ್ರೀಕಾಂಕ. I, ೬). ಮಯ್ಲಿ : ೧. 'ಮಯ್ಲಿತೆಗೆ' ಪರಾ. ಮೈಲ : ೨. ಕಾಂತಿಹೀನತೆ : ಮಸುಕು ; ಮಬ್ಬು : ಕಣ್ಣುಗಳು ಖಿರಕಿನವಾಗಿ, ಧೂಸರಾಣಿ—ಮೈರಾಗಿರುವಂಥಾವು (ಶಾಕಪೀ. ೫-೬-೯೯ ಇ). ೩. (ಕೆಂಪು, ಬಿಳಿ, ಹಸಿರು, ಕಪ್ಪು ಇತ್ಯಾದಿಗಳ) ಮಿಶ್ರವರ್ಣ : 'ಮೈಲ್ಹೊರಿ' ಪರಾ. ಮೈಲ್ಲು : ೧. ಕೊಳಕು ; ಕಶ್ಮಲ : ಇಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಉಪ್ಪು ಬೆಳ್ಳಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಮೈಲು ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಕಾಗ. ೩೯). 'ಮೈಲುತೆಗೆ' ಪರಾ. ಮೈಲೆ₂ : ೧. ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮೈಲೆಯು ಪಿಡುಗು ವಾದಿಕೆಯಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ (ಕಾಗ. ೧೦೩) ; ಕೆಲವು ವೇಳೆ ದೇಹದ ಮೇಲೆಲ್ಲಾ ಮೈಲೆಗಳೇಳುವುದುಂಟು (ಕಂಪಚ. ೦೦). 'ಮೈಲೆ ರೋಗ' ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಮಾಇಲ./ಸಂ. ಮಲ-/ ಪ್ರಾ. ಪ್ರಾಕೃ. ಮೈಲ್]

ಮೈಲಿ₂ ' ಮೈಲ್ಕು ' ನೋ.

ಮೈಲಿಕಲ್ಲು ' ಮೈಲಿಗಲ್ಲು ' ನೋ.

ಮೈಲಿಕಾರಕೂನ (ನಾ). ಸಿಡುಬನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಚುಚ್ಚುಮದ್ದನ್ನು ಕೊಡುವವನು : ದೇವಿ ಹಾಕುವವನು : ಮೈಲಿಕಾರಕೂನರ ಆಗಮನ ವಾಗುತ್ತದೆ (ಗಾಂಗಾ. ೪). [ಮೈಲಿ₁ + ಕಾರಕೂನ]

ಮೈಲಿಗಲ್ಲು. ಮೈಲಿಕಲ್ಲು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಊರಿನಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಊರಿಗೆ ಇರುವ ದೂರದ ಅಂತರವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ದಾರಿಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಿರುವ ಕಲ್ಲು : ಮೈಲಿಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಸೂಚಿಸಿದ್ದ ಸಂಖ್ಯೆ ಹಳೆಯದಾಗಿ ಮಾಸಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಲ್ಲ (ಕೂಡ). ೨. (ಅಲಂ) ಮುಖ್ಯವಾದ ಘಟ್ಟ.— ಹಂತ.— ಮಜಲು : ದ್ರಾವಿಡಭಾಷಾ-ಜ್ಞಾತಿಕೋಶ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಹತ್ತ್ವರವಾದ ಮೈಲಿಗಲ್ಲು (ದ್ರಾಜ್ಞಾ. ೨ ಉಪೋ). ಈ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಯಾಣದ ಮೊದಲ ಮೈಲಿಗಲ್ಲು. ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿರುವ ಈ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕಮಾಲೆ (ಗೃಹ. iii, ಮುಖ್ಯ). ಮೈಲಿಕಲ್ಲು : ೧. " ಮೈಲಿಕಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಮುವವರು ಮತಿಹೀನರು " ಎಂದು ನಾವೆಲ್ಲರೂ ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದವು (ಕ್ಯಂಪ್ರ. ೦೧). ೨. ಅಂದೇ ವಾತಿನ್ಯಾನದ ಬೇರು ಭಾರತಭೂಮಿದಂಡೆ ಊರಿತು. ಅದೊಂದು ಮೈಲಿಕಲ್ಲು (ಜಾಪಿ. ೧೦೯).

[ಮೈಲಿ₂ (<ಮೈಲು₂) + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್₂)]

ಮೈಲಿಗೆ. ಮೈಲಗೆ (ನಾ). ೧. ಮಲಿನತೆ ; ಅಪವಿತ್ರತೆ : ಸೂತ್ರಧಾರಿಯ ಮನದ ಮೈಲಿಗೆಯು ಕಳೆಯು ಬಂದನಯ್ಯ ಮಡಿವಾಳನು (ಕಂಕ್ಷಸಂ. ೦೭೬-೦೪) ; . ಮತ್ಸ್ಯರಮತಿಯು ಬಿದ್ದುದಾತ್ಮಜ್ಞಾನ ದೃಷ್ಟಿಯಲಿ . . . ಈತನ ತಪದ ತೇಜದ ಹೊಗಜಿ ಹೊಯ್ದುನಲಿ (ಶುಣ್ಮಂ. ೬೫೩. ೬-೦೬) : ಮಡಿಯಲಾ ನೀನೆ ಮೈಲಿಗೆ ನೀನೆ ಸುಡಲಿ ನಿನ್ನ ಪಡಿ ಬಿಕನಾಸಿ (ಕ್ಷಕಂದ. ೦-೦೦೩ ತಮಿಳ್ಕಥೆ). ೨. ಕೊಳೆ ; ಹೊಲಸು ; ಮೈಲಿಗೆಯು ಸೀರೆಯನ್ನುಟ್ಟು ತನು ಕಳೆತಗೆಯೆ ಕೈಗಲ್ಲದಲಿ ನಿಂದಿಹ ಸತಿಯನೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಪಣ. ೬-೨೪). ೩. ವಿಧವೆಯರು ಕೇಶಮುಂಡನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ.—ತಲೆಗೂದಲನ್ನು ತೆಗೆಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಹಾಂಗಾರನಮ್ಮ ಗಜಗತ್ತಾ ತಿಂಗಳಗೊಮ್ಮೆ ಮೈಲಿಗ್ಯಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲೇ ಬರ್ತಾಳ ಕಾಣಸ್ತದವ್ವಾ (ಕಾಂಕ. ೧). ೪. ಸಿಡುಬು : 'ಮೈಲಿಗೆಗಣ್ಣು' ಪರಾ. ೫. ಕೊಟ್ಟು ಪಟ್ಟಿಪ ಬಟ್ಟೆ : ಉಟ್ಟು ಹೊಲಸಾದ ಬಟ್ಟೆ :

ಮಲಿನವಸ್ತ್ರ: ಬಳಕವರ್ . . . ಉಟ್ಟು ಕಳೆದ ಮೈಲಿಗೆ ಸವಿದೊಗಡಿಸಿದ ಕೂರ್ಗ ಕೈಯಾಂತವಂ ಬೇಱೆ ಸಂದಗವಿಲ್ಲ (ಹರಿಶ. ೦-೨೫) ; ಕುದಿಸಿ ಉದಕದೊಳಲಂಬಿ ಬೀಸುತ್ತೊಗೆದು ಪರಿಪಿ ತೆಗೆತೆಗೆದು ಫಳಗೆಯನೊದಗಿಪುದು ಮೈಲಿಗೆ [ಹರಿಶಾ. ಮಯ್ಲಿಗೆ] ಮುಗಳಹುದಕ್ಕಲಾ ಮುನಿದೆ (ಪಾಪು. ೩೬-೩೭). ಮೈಲಗೇ: ಉಟ್ಟು ಪುಟ್ಟಗೊಳವಂತೆ ಮೈಲ[ಹರಿಶಾ. ಲಿ]ಗೆಗಳವ್ವನೆ (ಅಷ್ಟ. ೩-೩೦) ; ಪಾತಕಜೀವಂಗಳ್ ಎಳ್ಸಸಂತೆ ಗಾಣಕ್ಕೆ ವಂದು . . . ಮೈಲಗೆಯುತೊಗಪಕ್ಕೆ ವಂದು (ರಚನಾಲ್ಕ. ೩-೩೩ ಪ); ವಂಡಿವಳನ ಮುಂದಣ ಮಡಿಯುಮಂ ತನ್ನೊಡನೆಮು ಗೋವಳಿಗರುಟ್ಟು ಮೈಲಗೆಯುಮಂ ಪುಧುಸೂದನಂ ಕಂಡು (ಅರಸು. ೪-೩೨ ಪ). ೩. (ಸಿಡುಬಿನಿಂದಾದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಣ್ಣಿನ ದೋಷ : ಅಲಿ ಮೊದುದೊ ಕಣ್ಣ ಬೆನೆಯೊ ಮೈಲ[ಹರಿಶಾ. ಲಿ]ಗೆಯೊ ಹೂ ಹುಟ್ಟಿದುದೊ (ಪಾಪ. ೦೪-೩೩).

ಮೈಲಿಗೆ ಕಲಸು = ಮಲಿನತೆಯನ್ನು ಬೆರಸು ; ಅಶುದ್ಧವಾಗು : ಹೊಸಾ ಕಲ್ಲಡಗೇ ಒಡದು ಹೋತು ಮೈಲಿಗಿ ಕಲಸಿದಕ್ಕೆ (ಕೂಸಿಂಜಾ. ೩೪). ಮೈಲಿಗೆಯಾಗು = ಮೈಲಿಗೆ ಕಲಸು : ದೊಡ್ಡವರ ಹೆಸರು ಹೇಳುವಾರದಂತ ಕಣೂ. ಅವರಿಗೆ ಮೈಲಿಗೆಯಾಗುತ್ತದಂತೆ (ಅಂದ್ರಸ. ೩-೨೩).

[ಮೈಲಿ$_2$ + – ಗೆ]

ಮೈಲಿಗೆಗಣ್ಣು (ನಾ). ಸಿಡುಬು ಹತ್ತಿದ ಕಣ್ಣು : ಅಳಗಣ್ಣೊ ಪರಿಗಡ್ಡಿ ಪೊಸ ನೀಲಿಗಣ್ಣೊ ಮೈಲಿಗೆಗಣ್ಣೊ (ಅಮೃತ. ೩-೨೫).

[ಮೈಲಿಗೆ + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಮೈಲಿಗೆಸಂತೆ (ನಾ). ಮಿಸನು. ಮಾಂಸಗಳನ್ನು ಮಾರಲಾಗುವ ಸಂತೆ: ಜೂದಿಸ ಕಟ್ಟಿ ಮೈಲಿಗೆಸಂತೆದುಂಗಡಿಬೀದಿ ಚವುಮಟ್ಟಿಗೊಳಿಗೆ ಬಾದುರ ನವರ ಕಾಣದೆ ಬಾದುರ ಹೋಡಿ ಹೋದೆಸೆಂದಜಿದರ್ಜ್ಜಲ್ಲಿ (ಅಮೃತಾ. ೦೪-೦೫೪). [←ತೆಲು. ಮೈಲಸಂತ]

ಮೈಲಿತೆಗೆ, ಮಯ್ಲಿತೆಗೆ, ಮೈಲುಜಿಗೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಿಡುಬನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಲು ದೇವಿ ಹಾಕು : ಹಳ್ಳಿಪಳ್ಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಮೈಲಿತೆಗಮುಲಿಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಕ್ಸಿನೇಟರರೆಂಬ ಅಧಿಕಾರಸ್ಥರು ಇರುವರು (ಶಾಡಾ. ೭೮) ; ಮೈಲಿ ತೆಗೆಮುವ ಯಾತ್ಯಯನ್ನು ಇಂಗ್ಲೆಂಡುದೇಶದೊಳಗಿನ ಒಬ್ಬ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ಶಸ್ತ್ರವೈದ್ಯನು . . . ಮೊದಲು ಹುಡುಕಿ ತೆಗೆದನು (ಕುಂಬಿಮಾ. ೪-೨೦೬). ಮಯ್ಲಿತೆಗೆ : ೧. ತಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಮಯ್ಲಿ ತೆಗಮುಗೊಡುವದಿಲ್ಲ (ಕುಂಬಿಮಾ. ೪-೨೨೬). ಮೈಲುತೆಗೆ : ೨. ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸು : ಶುಚಿಪಡಿಸು : ಪಿತ್ತಕೋಶದೊಳಗೆ ಸ್ಫುಟಿಕಾರದಂತೆ ಮೈಲುತೆಗೆಯುವ ಗುಣವಿರುತ್ತದೆ (ಕುಂಬಿಮಾ. ೬-೨೦೧), [ಮೈಲಿ$_1$ + ತೆಗೆ$_1$]

ಮೈಲು$_1$ ' ಮಯ್ಲು ' ನೋ.

ಮೈಲು$_2$ ' ಮೈಲಿ$_1$ ' ನೋ.

ಮೈಲು$_3$, ಮೈಲಿ$_2$ (ನಾ). ದೂರವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಮಾನ ; ಎಂಟು ಫರ್ಲಾಂಗುಗಳಷ್ಟು ದೂರ : ಉದ್ದಳತೆ ಸಾಮಾನು ೨೧೧ ಮೈಲು ; ಪರಮಾವಧಿ ಅಗಲಳತೆ ಸುಮಾರು ೦೬೭ ಮೈಲು (ಕಾಗ. ೦) ; ಈ ಬಿಸಲಲ್ಲಿ ಎರಡುಮೈಲು ಪಡೆದರೆ ನಮಗೇ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ (ಪಾಪ. ೦೬೭) ; ಶ್ರೀ ಗಣೇಶ ಹೆಗ್ಗಡೆಯವರು ನನಗಾಗಿಯೇ ಹತ್ತಿಪ್ಪತ್ತು ಮೈಲು ದೂರ ಸಡೆದಾಡಿದುಮೂ ಉಂಟು (ಮುಗ್ಧ. ೪. ಮುಖ್ಯ). ಮೈಲಿ$_2$: "ಉದ್ದಳತೆಯ ಮಾನ:ಮೈಲಿ" (ಇಂಗ್ಲೆಂಡು ಮೊ.ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಈಗ ೦.೭೭೦ ಗಜಗಳು)" (Mile. ೨೦೮೩) ; ಸುಮಾರು ಮೂವತ್ತು ಮೈಲಿಗಳಷ್ಟು ದೂರ ಶತ್ರುಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ನುಗ್ಗಿ ಹೋಗಿ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ದನಕರುಗಳನ್ನೂ . . . ಜಾನುವಾರುಗಳನ್ನೂ ಲೂಟಿ ಮಾಡಿದರು (ಕೃಕೀಪ. ೫೩). [←ಇಂ. mile]

ಮೈಲುತುತ್ಥ ' ಮೈಲ್ಲಶುತ್ರ ' ನೋ.

ಮೈಲುತುತ್ತು ' ಮೈಲತುತ್ತ ' ನೋ.

ಮೈಲುತುತ್ಥ ' ಮೈಲತುತ್ರ ' ನೋ.

ಮೈಲುತೆಗೆ ' ಮೈಲಿತೆಗೆ ' ನೋ.

ಮೈಲುವಾಹನ (ನಾ). ನವಿಲನ್ನು ವಾಹನವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಷಣ್ಮುಖ.

ಮೈಲುವಾಹನಪಿತ = ಷಣ್ಮುಖನ ತಂದೆ ; ಶಿವ : ಕೈಲಾಸ ವಂಜೋದು ಕಣ್ಣಿಲಿ ಕಾಣೆ ಮೈಲುವಾಹನಪಿತ ಎತ್ತ ಪೋದನೂ ಕಾಣೆ (ತೃತೀಪ. ೩.೦೨-೦). [ಮೈಲ್ಲು$_1$ (<ಮಯ್ಲು) + ವಾಹನ]

ಮೈಲುಳಿ (ನಾ). ಶರೀರದ ಚಟುವಟಿಕೆ ; ದೇಹದ ಲಾಘವ : ಇತ್ತರೀ ಮಹದೇವಿ ವಿಗೆ ಬಳಿಕ್ಕತ್ತಲಿದ್ದಳು . . . ಉತ್ತಮದ ಮೈಲುಳಿಯ ಕಾಂತಿಯ ಮತ್ತಗಜಗಮನವ ವಿಳಾಸನ . . . ಚಾತಿಭಾವದಲಿ (ಕ್ರಕೃಲೀ. ೦೦-೨) ; ಸುತ್ತಿದ ಬಂಡಿನೊರೆಯ ಕುಬಾಯ ಲೋಳೆಯ ನಿಮಿರ್ದ ಮೈಲುಳಿಯ . . . ರಥ ತುರಗ ವಿಸ್ತೃತ (ಶಾಕ್ಕೃಲೀ. ೦೦-೩೪) ; ಪಯಪಾದು ಪುರಿವು ಮೈಲುಳಿ ಲಾಗು ಲವಣ ಲಕ್ಷ್ಮೆಂಗಳಿಂ ಧುರದೊಳೇಱಂ ತೋಱೆ ವಿಜಯತ (ಪಾಪ. ೭೦-೩೮). [ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_2$) + ಉಳಿ$_1$]

ಮೈಲೆ$_1$ ' ಮಯ್ಲು ' ನೋ.

ಮೈಲೆ$_2$ ' ಮೈಲಿ$_1$ ' ನೋ.

ಮೈಲೆರೋಗ (ನಾ). ಸಿಡುಬಿನ ಬೇನೆ : ಈ ಎಲೆಯಂ ನೀರ್ಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಯ ಮೈಲೆರೋಗ ಗುಣ (ಅಷ್ಟಿ. ೪).

[ಮೈಲ್ಲೆ$_2$ (<ಮೈಲಿ$_1$) + ರೋಗ]

ಮೈಲ್ತೋರಿ (ನಾ). ವಿಶ್ರಪರ್ಣಾದ ಹೋರಿ : ಬಿಚ್ಚುವ ಬಿಳ್ಳೆ ದೆದಜ್ಜಿಸುವ ಬೆಲುವ ಮೈಲ್ತೋರಿ ಘಟನೆಗೆವ ಕಿಂದನು ವಜ್ರವ ಕಾರಿ ಮೊದಲಾದವಜೊಳು . . . ಪಲಪ್ಪವರಿಯತ್ತು ಕೊಂಭತ್ತಾಱುಲಕ್ಷ ಮೇಳ್ಳಿಸಿಡಿದುವು ಗೆಲ್ಲಕೆ (ಇಂಡಿಲಾ. ೩೩-೭). [<ಮೈಲ + ಹೋರಿ (<ಪೋರಿ$_2$)]

ಮೈವಚ್ಚೆ ' ಮೆಯ್ವಚ್ಚೆ ' ನೋ.

ಮೈವಡೆ ' ಮೀನ್ವಡೆ ' ನೋ.

ಮೈವಣ್ಣ (ನಾ). ದೇಹದ ಮೇಲಿನ ಬೆವರಿನಿಂದಾದ ಕೊಳೆ, ಕಲ್ಮಷ : ಗಿಜಿ ಮೈವಣ್ಣಂದಲೊರ್ವ ಸುತನಂ ಪಡೆದು ಬಾಗಿಲೊಳ್ ಕಾಪಟ್ಟಿರೆ (ಗಜಮು. ೪-೩೦). 'ಮೈತಿಮಿರ್' ಪರಾ.

[ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್) + ವಣ್ಣ (<ವರ್ಣ್)]

ಮೈವಶ (ನಾ). ಅಧೀನತೆ : ಪತೋಟಿ : ಮೈವಶವ ಮಾಡಿದರಿಲ್ಲಿ ಬಲುದೈವವನು ಕುರುಳುಲದ ಜೀರನು ಕೊಯ್ವನೀ ಹರಿ (ಶಾಕ್ಕೃಲೀ. ೬೩-೦೬) ; ಈ ಬಲದ ಮೈವಶವರ ಕೈವರವೇನು ಹೊಸತೆಂದ (ಶಾಕ್ಕೃರಾಕ್ಕೃಲೀ. ೦೦-೩೦). [ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_2$) + ವಶ$_2$]

ಮೈವಸ ' ಮೆಯ್ವಸ ' ನೋ.

ಮೈವಸೆ ' ಮೆಯ್ವಸೆ ' ನೋ.

ಮೈವಳಯ (ನಾ). ಹೊರವಳಯ ; ಆವರಣ : ಗಿರಿಯ ಮೈವಳಯದಲಿ ವಿದ್ಯಾಧರರು ಪೇಚರಗುಹ್ಯಕರು ಇವರಿವ ಜಡಿಗಳ ಫೋನತಪ್ಪಿನ ಧೂರ್ವದೇಹಿಗಳು (ಅಂಜಕ. ೩-೬).

[ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_2$) + ವಳಯ(=ವಲಯ)]

ಮೈವಳಿ ' ಮೆಯ್ವಟಿ ' ನೋ.

ಮೈವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಸು ; ಜೋಡಿಸು ; ಅಳವಡಿಸು : ಪಿಳುತ ಮಂತ್ರಿಸಿ ಬಿಲ್ವೆದೆಗೆ ಮೈವಳಿಸಿವನತಕಿ ಶರ ಮುಖಾಗ್ನಿಯ ರುಳಿದ ಸಿಗಳಕೆ ಧಾತುಗಿಡಿಸಿತು ಸಬಲಲೋಕಗಳ (ಅಜಿತಾ. ೦೩-೨೬).

[ಮೈವಳಿ (<ಮೆಯ್ವಟಿ) + – ಸು$_2$]

ಮೈವಟ್ಟಿ ' ಮೆಯ್ವಟ್ಟಿ ' ನೋ.

ಮೈವಿಡಿ ' ಮೆಯ್ವಿಡಿ ' ನೋ.

ಮೈವಿಡು ' ಮೆಯ್ವಿಡು ' ನೋ.

ಮೈವೆಚ್ಚು ' ಮೆಯ್ವೆರ್ಚು[1] ' ನೋ.

ಮೈವೆರು ' ಮೆಯ್ವೆಱು ' ನೋ.

ಮೈವೆರ್ಚು ' ಮೆಯ್ವೆರ್ಚು[1] ' ನೋ.

ಮೈವೆಳಗು ' ಮೆಯ್ವೆಳಗು ' ನೋ.

ಮೈವೆಱು ' ಮೆಯ್ವೆಱು ' ನೋ.

ಮೈವೇದನೆ (ನಾ). ಶರೀರಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು. – ವೇನೆ ; ಮೈನೋವು : ಕೆಡದು ಮೈವೇದನೆಗೆ ನರಳುವ ನಿಡುಸರದ ಖಗ ಜಂಬುಳೌಘವ ನಿಡುವ ಕೈಗಳ್ಗುಗಳ ನೃಪತಿಯ ಕಂಡರಿವರಂದು (ಕುಣ್ಡಿಗ. ೬-೫೩).

[ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_{2}$) + ವೇದನೆ]

ಮೈವೊಗರ್ ' ಮೆಯ್ವೊಗರ್ ' ನೋ.

ಮೈವೊತ್ತುಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಶರೀರವನ್ನು ಆಸರೆಯಾಗಿ ಕೊಡು : ಹತ್ತು ದಿಸೆಗಳು ವಿದುಲತೆಗೆ ಮೈವೊತ್ತುಗೊಟ್ಟವು ಸಕಲಜೀವರ ಚಿತ್ತ ನಿರ್ಮಳವಾಯ್ತು (ಚಿಣಾಗ. ೬-೨೦-೩೬). [ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_{2}$) + ಒತ್ತುಗೊಡು]

ಮೈವೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಶರೀರದ ಮೇಲೆ ಎರಗು : ಮೈವೊಡ್ಡಬಹುದು ಮೃತ್ಯುವಿನಿಂತಕ್ಕೆ ಮೈವೊಯ್ದು ಹರನುರಿಗಣ್ಗೆ ಮೈವೊಡ್ಡಬಹುದು ಬಂಧಿಯರ ಕೂಟಕ್ಕೆ ಮೈವೊಡ್ಡುವುದಸಂಘಟಿತವು (ಪ್ರಕಂಣ. ೩-೬೨).

[ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_{2}$) + ಪೊಯ್$_{1}$]

ಮೈಸನ್ನೆ ' ಮೆಯ್ಸನ್ನೆ ' ನೋ.

ಮೈಸರಸ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ : ಗುದ್ದಾಟ : ಮೈದುನನ ಮೈಸರಸಕೀ ಹುಲುಗೈದು ಸಾಲದೆ ತಂಗಿ ದುಸ್ಸಳೆಯೈದೆತವ ಬಯಲಾಯ್ತು ನುತ ಬೆಂಬತ್ತಿದರು ಬಿಳಿನ (ಭರತ. ೨೨-೨೫).

[ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_{2}$) + ಸರಸ]

ಮೈಸಲ್ ' ಮೆಯ್ಸಲ್ ' ನೋ.

ಮೈಸಲಿಗೆ (ನಾ). ದೇಹದ ಸಂಗ,–ಸಹವಾಸ : ನೀನು ದೊಡ್ಡವಳಾದೆ ಮೈಸಲಿಗೆ ಬೆಳೆದೆ ಏಕಾಂತಕೆಳಸಿದೆ ಎಲೆ ಕಳದಿಯೆ (ಸೋಲಿಗ. ೯-೩೩).

[ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_{2}$) + ಸಲಿಗೆ$_{1}$ (<ಸಲ್ಗೆ$_{1}$)]

ಮೈಸಾರ್ ' ಮೆಯ್ಸಾರ್ ' ನೋ.

ಮೈಸಾರ್ಚು ' ಮೆಯ್ಸಾರ್ಚು ' ನೋ.

ಮೈಸಾಲ, ಮಯಿಸಾಲ (ನಾ). ೧. ಒತ್ತೆ, ಆಧಾರಗಳೇನೂ ಇಲ್ಲದೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮೇಲಿನ ನಂಬಿಕೆಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಕೊಡುವ ಸಾಲ : ಅದವು ಮೈಸಾಲದ ಪತ್ರಗಳು . . . ಸಿಕ್ಕಿ ಇರಲಾಗಿ (ಶಿಕ. VI. ೬೫೯. ೩–೯; 1589). ೨. (ಆಲಂ) ಸೇಡು : ಮುಯ್ಯಿ : ಸೋಲವಿದು ಕಾಲಾಂತಕನ. ಮೈಸಾಲ (ಕುಣ್ಡಿಗ. ೬೩–೬೦); ಕಳಸೊಳಗೆ ಸರಳ ಮೊನೆಯಿಂದಲೊಂದಕೆ ನೂರ ಬೆಳಸಿ . . . ತಿದ್ದುವರು ಮೈಸಾಲವ (ಕುರೆಂಗ. ೨೯–೦೭). ಮಯಿಸಾಲ : ೧. ಸಮಸ್ತರಿಗೆ ಮಯಿಸಾಲವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ದೊಡ್ಡ ವರಪ ಗ ೮೨ (ಕೌಂಪ. IX–ii. ೪೭೦–೭೪; 1482). ' ಕೈಸಾಲ ' ಪರಾ. [ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_{2}$) + ಸಾಲ]

ಮೈಸಾಲಪತ್ರ (ನಾ). ಆಧಾರ, ಭೋಗ್ಯಗಳೇನೂ ಇಲ್ಲದೆ ಬರೆದು ಕೊಡುವ ಸಾಲಪತ್ರ : ಸಾಹುಕಾರರು ದೀಡು, ಭೋಗ್ಯ, ಮೈಸಾಲ ಪತ್ರಗಳ ಮೇಲೆ ಸಾಲಕೊಡುವುದನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡಿದ್ದರು (ಸಂಗಾಶ. ೧೦); ಅಂತಿಮ್ಮಾಂಡ್, ' ಮೈಸಾಲ ' ಪತ್ರ, ಹಣ ಸಂದ ರಸೀದಿ . . . ತಿಥಿ ಕಾಗದ – ಇವನ್ನೆಲ್ಲ ಬರೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಆಚಾರ್ರ್ಯ ಗತಿ (ಶಪ್ರ. ೮ಬ. ೦೮೦). [ಮೈಸಾಲ + ಪತ್ರ]

ಮೈಸಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : " ಹರಿಮಾಗೆ, ಮುಯೋದಲೆ, ಮೈಸಾಲೆ, ತಗಡಕ, ತಗಡರೆ, ಪಾಯಿಸರೆ " (ಚಿಸ್ಯ. ೬೩); ತಗಡತಿ, ಹರಿಮಾಗೆ, ಮೈಸಾಲೆ (ಪ್ರಶಿಗ. ೩೦-೦೦೦೦). . [?]

ಮೈಸಿ (ನಾ). ಎಮ್ಮೆ ; ಮಹಿಷಿ : ಅತ್ಯಕ್ಕೆತ್ಯಂ – ಮಹಿಮಂ – ಮೈಕ್ಕೆಮೆ ; ಮಹಿಷಿ – ಮೈಸಿ (ಕವಿಪ. ೫೬೫ ಪ್ರಯೋ); ಮಹಿಷಿ, ಮೈಸಿ ; ಪತ್ತನ, ಪಟ್ಟಣ (ಕಜ್ಞಾಮ. ೦೬೦ ಚಿ.ಪ್ರ.). [< ಸಂ. ಮಹಿಷೀ]

ಮೈಸಿರಿ ' ಮೆಯ್ಸಿರಿ ' ನೋ.

ಮೈಸುಖ ' ಮೆಯ್ಸುಖ ' ನೋ.

ಮೈಸುಡು ' ಮೆಯ್ಸುಡು ' ನೋ.

ಮೈಸುನಾಡು ' ಮಯ್ಸೂರ್ನಾಡು ' ನೋ.

ಮೈಸೂರ್‌ಪಾಕ್ ' ಮೈಸೂರುಪಾಕು ' ನೋ.

ಮೈಸೂರು ' ಮಯ್ಸೂರ್ ' ನೋ.

ಮೈಸೂರುಪಾಕು, ಮೈಸೂರ್‌ಪಾಕ್ (ನಾ). ಕಡಲೆಹಿಟ್ಟು, ತುಪ್ಪ, ಸಕ್ಕರೆಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ : ಮೈಸೂರುಪಾಕು : ಪದಾರ್ಥಗಳು : ಒಂದು ಕಪ್ಪು ಕಡಲೆಹಿಟ್ಟು; ೨ ಕಪ್ಪು ಸಕ್ಕರೆ . . . ೩ ಕಪ್ಪು ಡಾಲ್ಡ (ಅಮಾಶಾ. ೦೦೦). **ಮೈಸೂರ್‌ಪಾಕ್** : ಮೈಸೂರ್‌ಪಾಕ್ ನಾಲ್ಕು ಪ್ಲೇಟು ಬಂತು (ಕಷ್ಟಕ್ಕು. ೫೭೦). [ಮೈಸೂರು$_{೩}$ (p.n. ಸಂ. ಮಸೂರ) + ಪಾಕು$_{೨}$ (p.n. ಸಂ. ಪಾಕ)]

ಮೈಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಭತ್ಕಗಾವೆ ಹಾದಿಗಾಳಿ ಕಡಗೋಡ ಮೈಸೆ ಪನ್ನೆರಡುಮನೆಲೆವಯಲುಂ (ಕ್ಯಾಚ. ೦೯೩೦, ೬೯-೦೯೯; 10538). [?]

ಮೈಸೆಕೆ (ನಾ). ಶರೀರದ ಕಾವು,– ಶಾಖ ; ಜ್ವರ : ಗೋನೇಕಾಯಿ ಚುಜ್ಜುಲಚಿಕ್ಕೆ ಇವುಗಳ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆದು ಸಕ್ಕರೆ ಹಾಕಿ ಕುಡಿಯಲು ಮೈಸೆಕೆ ಬಿದುವುದು (ಸಪ್ಪ. ಪಂ ೧೦೦). [ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_{2}$) + ಸೆಕೆ]

ಮೈಸೊಕ್ಕು (ನಾ). ದೇಹದ ಕೊಬ್ಬಿನಿಂದುಂಟಾದ ಮದ,– ಗರ್ವ,– ಅಹಂಕಾರ : ತಮ್ಮ ಮೈಸೊಕ್ಕಿನ ಫಲವನ್ನು ಉಣ್ಣುತ್ತಾರೆ (ಚಿಪ್ರ. ೦೬೨. ೦೬); ಇರಬೇಕು ಎಲ್ಲೊ ಯಾರಿಗೋ ಮೈಸೊಕ್ಕು (ಪಂಚಾ. ೦೯-೦೬). [ಮೈ$_{11}$ (<ಮೈಯ್$_{2}$) + ಸೊಕ್ಕು$_{೨}$ (<ಸೊರ್ಕು$_{2}$)]

ಮೈಸೊಬಗು ' ಮೆಯ್ಸೊಬಗು ' ನೋ.

ಮೈಸೋಂಕು ' ಮೆಯ್ಸೋಂಕು[1] ' ನೋ.

ಮೈಸೋಂಬತನ (ನಾ). ಮೈಗಳ್ಳತನ ; ಸೋಮಾರಿತನ : ಕಾಯಕ ಕಾಣದೆ ಮೈಸೋಂಬತನದಿಂದ ಬೇಱೆ ಕೂಳ ಗಳಿಸಲಾಜದೆ ಹಸಿದಿಪ್ಪರಯ್ಯ (ಪಚಾ. II. ೪೦೯). [ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_{2}$) + ಸೋಂಬತನ]

ಮೈಸೋಕು ' ಮೆಯ್ಸೋಂಕು ' ನೋ.

ಮೈಸೋಲು[1] (ಕ್ರಿ). ದೇಹವು ಆಯಾಸಗೊಳ್ಳು, – ದಣಿ, – ಬಳಲು : ದಯ ಬಾರದೆ ಈ ಎಸ್ಪ ದೀನದೆಸೆಯ ನೋಡಿ ? ಸಾಕಿನ್ನು, ದೇಸಕ್ಕೆ ಮೈಸೋತೆ (ಅಂತಃ. ೦೦) :

[ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_{2}$) + ಸೋಲು$_{1}$ (<ಸೋರ್)]

ಮೈಸೋಲು[2] (ನಾ). ದೇಹದ ಬಳಲಿಕೆ, – ಆಯಾಸ, – ದಣಿವು ; ವಾತ, ಶ್ಲೇಷ್ಮ, ಮೈಸೋಲು, ಎದೆಸೋಲು, ಗುಲ್ಮ, ಸರ್ವವಾತ ಹರ (ಪಥ್ಯ. ೯೯).

[ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_{2}$) + ಸೋಲು$_{೩}$ (<ಸೋಲ್$_{1}$)]

ಮೈಹಸ (ನಾ). ದೇಹದ ಕೆಚ್ಚು,– ಸಾಮರ್ಥ್ಯ (?) : ಬೆಸುವುದಂ ಬೆಸುವುದು ಜಾಚುವುದು ಜಾಳಿಸುವುದೊತ್ತಂರಿಸುವುದು ಕೈಹಸದ ಮೈಹಸ ದುಚ್ಚರದ ಸಮರಾಂಗದಬ್ಬರದ ರಸವನೇಪೊಗಳುವೆನು (ಕೊಡಗಾ. ೬-೦೩-೩೬). ' ಕೈಹಸ ' ಪರಾ. [ಮೈ$_{11}$ (<ಮೆಯ್$_{2}$) + ಹಸ]

ಮೈಹಳುವಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಮೈ ಹಗುರವಾಗಿರುವುದು; ದೇಹಲಾಘವ. ೨. ದೇಹದ ನಿತ್ರಾಣ, ದೌರ್ಬಲ್ಯ: ಬಾಯಿ ಲೋಳೆಗಳಿಂದಿ ಮೈಹಳುವಾಯಿ ಮಿಗೆ ಕುದಿಮಿರವನೂಱಿ ನಮಯಿ ಮಿಗಲು . . . ವಾನಾಯುಜದ ಸಾಲೆಸೆದುಮಂ (ಶಾಙ್ಕರ್ಣ. ೦೭-೯).

[ಮೈ೧ (<ಮೆಯ್೨) + ಹಳುವಾಯಿ]

ಮೈಹಿರ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯ: ಮಾಲೋಕಿದಱಿಯಿ ಮೇರುಸದನ ಮೈಹಿನಿಸ ಘನತೇಜಃಪ್ರಭ ಮೋಕ್ಷಪ್ರದ ವಸೌನಿಯುಕ್ತಸುಧಾಕರ ವಂಗಲವರ್ಧನ ವಾರ್ವಿತ ಸಮವರ್ತಿ ಸಲಹು ನಲಿಂ ಶ್ರೀಶಾಂತೇಶಂ (ಶಾಙ್ಕರ್ಣ. ೧-೨೯). ೨. ಸೂರ್ಯನ ಕಾಂತಿ: ತಾಳ್ದತ್ತು ಮೈಹಿರವಂ ಕೇಳಿರಸಾರ್ಥವಿಶ್ರಮಿತ ಸಾನಾದ್ಯೆವಕಂ ರೈವತಂ (ಹರಿ. ೦೬-೨೩).

[<ಸಂ. ಮಿಹಿರ]

ಮೈಹುಳಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ದೇಹವು ಹುಳಿತು ಹೋಗು. ೨. (ಅಲಂ) ಬಹಳ ಘಾಯವಾಗು.-ಹುಣ್ಣಾಗು: ತೊಲಗು. ಇಲ್ಲವಾದಲೆ ಬೆಳ್ಳದಿಂದ ಮೈಹುಳಿಯುವಂತೆ ಛಳಸುವೆ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೧೯); ನೋಡುತ್ತೇನು ನಿಂತಿ. ಪೆದ್ದನಂತ! ಮೈಹುಳಿಯಿ ಜಡಿ. ಅಂದರೆ ಎಷ್ಟರಾಗುತ್ತಾನೆ (ಹುಣ್ಣಿಗೆ. ೬೦). [ಮೈ೧ (<ಮಯ್೨) + ಹುಳಿ೨ (<ಷಟಿ)]

ಮೈಹೊರೆ (ಕ್ರಿ). ತೀರವನ್ನು ತಾಳು; ಮೈದಳೆ: ಅಲರುತಿದೆ ಮೂರುಲೋಕದ ಮೋಹ ಕರವಂತೆ ದುರ್ಗಧಮಳಿಮಮುಗ್ರತೆಯೆ ಮೈಹೊರೆಯುವಂತೆ (ಅಜಿ. ೨೩-೨).

[ಮೈ೧ (<ಮೆಯ್೨) + ಹೊರೆ೨ (<ಪೊರೆ)]

ಮೈಳಲದೇವಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಜನಕನುರ್ವೀಜಾತ ಪೆತ್ತಳ್ಗೊಮಿನಿ ತಾಯಿ ಮೈಳಲದೇವಿ (ಕಾಶಿ. XX. ೩೦-೨೪; ೩೨. ೨೦೬ರು ೨೪). [ಮೈಳೆಲ್ಲ (ಪ್ರ ← ತಮಿ. ತೆಲು. ಮೈರಾರು = ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರ ದೇವತೆ) + ದೇವಿ]

ಮೈಳಾಪತೀರ್ಥ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮನ್ಮೈಳಾಪ ತೀರ್ಥಸ್ಯ ಗಣೇಕಾರೇಯನಾಮನಿ ಬಭೂವುರ್ಗ್ರಹಪೀಯುಷ್ಣಿಃ ಮಾಳ್ಕ ಭುಜ್ಯಾರಕೋ (ಕಾಶಿ. XX. ೦೩-೬: ೩೧೨). [ಮೈಳಾಪ್ಯ + ತೀರ್ಥ]

ಮೊಂಗರವಳ್ಳಿ 'ಮುಂಗುಜುವಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಮೊಂಗುರಿ 'ಮುಂಗುರಿ' ನೋ.

ಮೊಂಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಿವಿ; ಚುಚ್ಚು (?): ತನ್ಮೈಗವಂಗಮಂ ಕಡಿದು ಖಂಡವಂ ತೆಗೆದು ಸೋದಿಸಿ ಕಟ್ಟೊಳಿಕ್ಕಿ ತಾಂ ಮಿಗೆ ಮೋಟ ಪೊರಳ್ದಿ ಸುಂಟಗೆಯಿಂದೆ ಪಚಿ (ಕಾಮಾಕ್ಷ. ೪-೨೨೩). [<ಮೊಟ್ಟು$_1$?]

ಮೊಂಟು$_2$ 'ಮುಂಡು$_2$' ನೋ.

ಮೊಂಡ 'ಮುಂಡು$_2$' ನೋ.

ಮೊಂಡಕ್ಕಿ 'ಮಂಡಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಮೊಂಡಗತ್ತಿ, ಮೊಂಡಕತ್ತಿ, ಮೊಂಡುಕತ್ತಿ (ನಾ). ಹರಿತವಾಗಿರದ ಖಡ್ಗ; ಮೊಂಡಾಗಿರುವ ಕತ್ತಿ: (೧). **ಮಂಡಕತ್ತಿ**: ಮಾನೆಕಂಬಿಂದೂಕು ಮತ್ತು ಮಂಡಕತ್ತಿಗಳನ್ನೇ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು . . . ಸಿದ್ಧರಾದರು (ಜೈಮಿ. ೦೮೪). **ಮೊಂಡುಕತ್ತಿ**: (ಕತ್ತಿವರಸೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ತುದಿಗೆ ಗುಂಡಿ ಹಾಕಿದ) ಮೊಂಡುಗತ್ತಿ (Foil. ೨೦೪೨). [ಮೊಂಡ (<ಮುಂಡು$_2$) + ಕತ್ತಿ]

ಮೊಂಡಗಳ್ಳಿ 'ಮುಂಡಗಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಮೊಂಡತನ 'ಮೊಂಡುತನ' ನೋ.

ಮೊಂಡರಳು 'ಮುಂಡರಳು' ನೋ.

ಮೊಂಡಾಟ (ನಾ). ಹಸಿಪಾಯಿತನ: ಪಟ್ಟುಹಿಡಿಯುವಿಕೆ: ಆಗ್ರಹ: ಈ ಮೊಂಡಾಟದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಸೋಲುವಂತಿಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಗೆಲ್ಲುವಂತಿಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಅಪಾಸ. ೩೭): ದೀವಿಗೆಗಳಿಗೆ ಎಣ್ಣೆ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮೊಂಡಾಟ ಮಾಡಿ ಕಾಸು 'ಪಸೂಲು' ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮುಂದಿನ ಮನೆಗೆ ಹೋಗುವರು (ಸುಪಾಸ. ೩೩): ಮಕ್ಕಳ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಆಸಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅಡ್ಡಿಬುದು ಮೊಂಡಾಟ ಮಾಡುವುದು, ತುಂಟಾಟ ಮಾಡುವುದು ಮೊದಲಾದುವ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತವೆ (ತ್ರಿಪ. ೬೫೨). [ಮೊಂಡ (<ಮುಂಡು$_2$) + ಆಟ]

ಮೊಂಡಿ, ಮುಂಡ್ಡಿ, ಮೊಣ್ಣೆ (ನಾ). ೧. ಮೊಂಡುತನ ಮಾಡುವವಳು; ಹಟಮಾರಿ: ಆ ಮೊಂಡಿಯನ್ನು ಈ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಸುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಸಾಕಾಗಿ ಹೋಯಿತು (ಕೂಡ). **ಮುಂಡ್ಡಿ**: ೧. ಅದ್ಯೇ ಹೇಳಾದು, ನೀನು 'ಮುಂಡಿ' ಆದಿತಾ (ಕುಡು. ೬೦). **ಮೊಣ್ಣೆ**: ೨. ಅಂಗಹೀನ ಳಾದವಳು; ಅಂಗವಿಕಲೆ: ಬಲಗೈಬೆರಳೊರ್ವನಿಗಿತ್ತಿ ಮೊಣ್ಣೆಯೆಂದು ಲಿದು ಭಂಗಿಸರೆ ಕಂಡಪರು (ಕಂಚಿ. ೬-೦೬೮).

[ಮೋಡು (<ಮುಂಡು$_2$) + — ೩]

ಮೊಂಡು 'ಮುಂಡು$_2$' ನೋ.

ಮೊಂಡುಕತ್ತಿ 'ಮೊಂಡಗತ್ತಿ' ನೋ.

ಮೊಂಡುಗರೆ (ಕ್ರಿ). ಮೊಂಡುತನಮಾಡು; ಪಟ್ಟುಹಿಡಿ; ಹಟ ಹಿಡಿ: ಪ್ರಮಿಲ ಎಳೆಯ ಮಗುವಿನಂತೆ ಮೊಂಡುಗರೆಯುತ್ತಾ . . . ಗೋಗರೆದಳು (ಹುಳಿ. ೦೬೯). [ಮೊಂಡು (<ಮುಂಡು$_2$) + ಕರೆ$_1$]

ಮೊಂಡುಗಳ್ಳಿ 'ಮುಂಡಗಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಮೊಂಡುತನ, ಮೊಂಡತನ (ನಾ). ಪಟ್ಟುಹಿಡಿತನ; ಹಿಡಿದ ಪಟ್ಟು ಬಿಡದಿರುವಿಕೆ; ಆಗ್ರಹ: ಗಂಡ ಮಾಡಿದ ಪ್ರಯತ್ನಗಳೆಲ್ಲ ಅವಳ ಮೊಂಡುತನದ ಕಲ್ಲುಗೋಡೆಗೆ ಬಡಿದು ನುಚ್ಚುನೂರಾದವು (ತ್ರಿಪು. ೩೭೦). **ಮೊಂಡತನ**: ನಾವು ರಾಯರೆಂದು ಮೊಂಡತನದಿಂದ ಕುಳಿತುಯಿರುವವು (ಕಾಗಂಧಿ. ೨೦೫-೦೨): ಅದಳು ಮೊದಲು ಬುಷ್ಯಂತ ಹುಡುಗಿಯನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಸಿದ್ಧಳಾಗಿದ್ದಳು; ಗಂಡನ ಮೊಂಡತನದಿಂದ ಅದು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟೇ (೨೦೦೫. ೨೯); ಹಾಗೂ ಹೀಗೂ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ನಿಮಿಷ ಮೊಂಡತನದಿಂದ ಮಾತಾಡಿದೆ (ಕಂಟೆ. ೩೯).

[ಮೋಡು (<ಮುಂಡು$_2$) + — ತನ]

ಮೊಂಡುವಾದ (ನಾ). ಹಟಹಿಡಿದು ಮಾಡುವ ವಾದ; ಪಟ್ಟಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತಿನ ಸರಣಿ: ಇದಕ್ಕೆ ನಾವು ಮೊಂಡುವಾದವೆಂದು ಬೇಕಾತ್ತೀವಿ (ದೂಕಶ್ಮಿ. ೦೦೫); ಫಾದರ್ ಕೊಸ್ಟೊನ ಮೊಂಡುವಾದವನ್ನು . . . ನಿಜವೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಜ್ಞಾಪ್ರ. ೫೬). [ಮೊಂಡು (<ಮುಂಡು$_2$) + ವಾದ$_2$]

ಮೊಂಬತ್ತಿ 'ಮೋಂಬತ್ತಿ' ನೋ.

ಮೊಕ 'ಮೊಗ' ನೋ.

ಮೊಕಚಟ್ಟು (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಬಗೆಯ ಆಹಾರದ ಅತಿಸೇವನೆಯಿಂದ ಬಾಯಿರುಚಿ ಕೆಟ್ಟು ಜಿಗುಪ್ಸೆಯುಂಟಾಗುವುದು: ಮೊಕಚಟ್ಟುಯಾದೊಡೆ ಹುಳಿದಾಳಲುಗಳ ನಿಕರವ ಸವಿಪರೇನೆಂದೆ (ಜ್ಞಾಪ್ರ. ೭೯-೦೨೬). 'ಮುಖಚಿಟ್ಟು' ಪರಾ.

[ಮೊಕ (<ಮೊಗ) + ಚಟ್ಟು$_2$]

ಮೊಕತ 'ಮೊಖ್ತಾ' ನೋ.

ಮೊಕದ್ದಮೆ, ಮುಕದಮಿ, ಮೊಖದ್ದಮೆ (ನಾ). ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳ ನಡುವಿನ ಧನ, ಅಧಿಕಾರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಯಾವುದಾದರೂ ಜಗಳ ಅಥವಾ ಪುತ್ರಾವುದಾದರೂ ಅಪರಾಧದ ವಿಷಯವಾಗಿ ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ಹೂಡುವ ವ್ಯಾಜ್ಯ.-ಖಟ್ಲೆ: ಇದೀ ಮೊಕದ್ದಮೆಯೇ ಮುಂದಿದು ಬೀಳುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಒದಗಿತ್ತು (ಕಾಶ್ಮೀ. ೦೮೦); ಪರಬಾರೆಸಲ್ಲಿ ಮೊಕದ್ದಮೆ ಬೀಗಳಾವವೂ ವಿಚಾರಣೆಯಾಗ

ತಕ್ಕುದಿಲ್ಲ (ಪೀಂಚಿ. ೦೦೩). **ಮುಕದಮಿ** : ಮುಕದಮಿಯು ಕಾಗದ ತಕ್ಕೊಂಡು ಓರ್ವ ಸ್ತ್ರೀಯು ಅವರ ಕಡೆಗೆ ಬಂದಳು (ಶ್ರಹಕ್ಷ. ೯೨). **ಮೊಖಿದ್ದಮೆ** : ದಸ್ತಾವೇಜು. ಮೊಖದ್ದಮೆ (ಶಾಹಾಶಾ. ೦೬೩).

ಮೊಕದ್ದಮೆ ಹೂಡು, ಮೊಖದ್ದಮೆ ಹೂಡು = ವ್ಯಾಜ್ಯವನ್ನು ನ್ಯಾಯಾಲಯದ ವಿಚಾರಣೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸು.– ಕೋರ್ಟಿಗೆ ಮಾಕು : ಮುಂಬಯಿಯ ಅಸ್ಸಾಮಿಯ ಮೇಲೂ ಮೊಕದ್ದಮೆ ಹೂಡಲಾಯಿತು (ಪಾಹೂಂಚಿ. ೦೮೩) ; ಬೌರ್ಯಗೋವನಕ್ಕಾಗಿ ಅವಳ ಮೇಲೆ ಮೊಕದ್ದಮೆ ಹೂಡಲಾಗಿತ್ತು (ಕ್ಷಪರು. ೦೭೨) ; ಅಪರಾಧಕ್ಕಾಗಿ ಮೊಖದ್ದಮೆ ಹೂಡಿದರು (ಕಂಬಿಹೋ. ೨೪೨). . [← ಅರ. ಮುಕದ್ದಮಾಹ್. ಮುಕದ್ದಮಾ ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮುಕದಮಾ, ಮುಕದ್ದಮಾ. ಮೊಕದಮಾ]

ಮೊಕರ ' ಮೊಗ್ಗರ ' ನೋ.

ಮೊಕರಂಬ ' ಮೊಗರಂಬ ' ನೋ.

ಮೊಕರಂಬೆ ' ಮೊಗರಂಬ ' ನೋ.

ಮೊಕರರ ' ಮೊಕರರು ' ನೋ.

ಮೊಕರರು, ಮೊಕರರ, ಮೊಕ್ಕರಾರು, ಮೊಕರೂರು (ನಾ). ೧. ನಿಶ್ಚಯ ; ನಿರ್ಧಾರ : ವೀರರಾಜೇಂದ್ರಪಟ್ಟಿಯರ ಹುಡುಕುವ ಬಗ್ಗೆ ಮೊಕರರು ಮಾಡಿ ಕಳುಹಿಸಿದ್ದರಿಂದ (ಶಾಹೋಶ್ರಾ. ೦೮). **ಮೊಕರರ** : ೧. ಐದು ಹಣಾ ಮೊಕರರ ಮಾಡಿ ಆಂಗಿರಸದಪರಿಗೆ . . . ಪೇಮಕಾ ಮಾಡಿ (ಪ್ರಕಂ. ೦೪೫೯, ೧೪-೬೩ ; ೧೪೧೩). **ಮೊಕರಾರು** : ೧. ಇಲಾಖೆಯ ಸಿಬ್ಬಂದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲಾನುಗುಣವಾಗಿಯೂ ಆಯಾ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಮರ್ಯಾದೆಗನುಸಾರವಾಗಿಯೂ ಅವರವರಿಗೆ ತಲುಬು ಮೊಕರಾರಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಕುಇಪಂ. II- ೬೭). **ಮೊಕರೂರು** : ೨. ನೇಮಕ ಮಾಡು ವಿಕೆ : ನಿಯೋಜಿತಗೊಳಿಸುವುದು ; ನಿಯೋಜನೆ : ಹೈದಸಾಬರು ದೈವಾಧೀನವಾದ್ದರಿಂದಾ ಆ ರಿಸಾಲೆ ಬಿಜಮತ್ತು ಶಾಬಾಸಾಬರು ಹೆಸ್ರಿಗೆ ಮೊಕರೂರಾಗಿಯಿರುತ್ತಾ ಇದ್ದರು (ಕ್ಷಚಿ. ೨೬) ; ಭಪ್ಪಸ್ವಾಮಿಯ ಮಗನಿಗೆ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಮೊಕರೂರು ಮಾಪವೇಕುಯೆಂಬುದಾಗಿ (ಕಳಪಂ. ೩೨-೯). [← ಅರ. ಹಿಂ. ಮುಕರ್ರರ್ : ಮರಾ. ಮುಕರರ್, ಮುಕರ್ರ್, ಮುಕ್ರರ್]

ಮೊಕರವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಕರಿಯ ಜವಿಲೆ ಮುಸುಕು ವಲೆ ಬತ್ತರದ ನೇಣ್ಣಲೆ ಮೊಕರವಲೆ ಬೇಡರ ಸಿರದೊಳೊಪ್ಪಿದುದು (ಶಾಳ್ಕಾ. ೫-೦೯). [ಮೊಕರ್ಕ + ಬಲೆ]

ಮೊಕರಾರು ' ಮೊಕರರು ' ನೋ.

ಮೊಕರೂರಾತಿ (ನಾ). ನೇಮಕಾತಿ : ಗ್ರಾಮಮುನಸಿಫರ ಮೊಕರೂರಾತಿಗೆ ಕೊಡುವ ಹುಕುಮುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸರ್ಕಾರದವರ ಪುನರ್ವಿಮರ್ಶೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾವಾಕ. ೦೦). ' ಮಂಜೂರಾತಿ ' ಹೋ.

[< ಮೊಕರೂರು]

ಮೊಕರೂರು ' ಮೊಕರರು ' ನೋ.

ಮೊಕವಾಡ ' ಮೊಗವಡೆ ' ನೋ.

ಮೊಕಸ್ಥ (ನಾ). ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : ಯಾ ನಾಡುತಕ್ಕ ಮೊಕಸ್ಥರೂ ಆದಿಯಾಗಿ (ಎಕ್ಷ. IX, ಕಪಗಡ. ೨೯-೩ ; 1857). [< ಮುಖ್ಯಸ್ಥ]

ಮೊಕಾಂ ' ಮುಕ್ಕಾಂ ' ನೋ.

ಮೊಕಾಬಲಾ ' ಮೊಕಾಬಿಲೆ ' ನೋ.

ಮೊಕಾಬಿಲೆ, ಮಕಾಬಲಿ, ಮುಖಬಿಲೆ, ಮುಖಾಬಿಲೆ, ಮೊಕಾಬಲಾ, ಮೊಬಾಬಿಲೆ (ನಾ). ೧. ಎದುರು ; ಅಭಿಮುಖ ; ಸಮ್ಮುಖ : ಯಾವತ್ತು ಗೈರಮಾಜಬೀ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ಸಾಕ್ಷಿ ರುಜು ಮೊಕಾಬಲೆಯಿಂದ ಕೂಲಂಕಷ ವಿಚಾರಿಸಿ ಮಾಡಿ (ಕುಇಪಂ. II. ೫೯). **ಮಕಾಬಲಿ** : ೨. ಎದುರೆದುರು ಮಾಡುವ ಕಲಹ : ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕಾಳಗ : ನಾವು ಸುಮ್ಮನೆ ಕೂತರೂ ಅವ ನಮಗೆ ಕಾಡತಾನ ಅಂತ ಮ್ಯಾಲ ಮಕಾಬಲಿ ಆಗೇಹೋಗಲಿ ನೋಡೋಣಾ (ಗಂಮಾಮು. ೨೨೭). **ಮುಖಬಿಲೆ** : ೩. ಭೇಟಿ ; ಸಂದರ್ಶನ : ಕ್ಷಣವೇ ನನ್ನನ್ನು ಸಿನಿಮಾ ಪೂರೀಕರ ಪತ್ರಿರ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಮುಖಬಿಲೆ ಮಾಡಿಸಿ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಮೋಟಾರಿಗೇ ಮೇಷ್ಟರು ಹಿಂತಿರುಗಿದರು (ದರ್ಪಕ್ರಿ. ೧೦). **ಮುಖಾಬಿಲೆ** : ೩. ' ಪಿಂಡ ' ಕಾಗೆಗೆ ಬಿತ್ತು ಎಂತಾದರೆ ಅವರವರ ಮುಖಾಬಿಲೆ ಮುಂದಿನ ಶ್ರಾದ್ಧಕ್ಕೇ ಸರಿ (ಜಹಚ. ೨) ೪. ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ತೀರ್ಮಾನ : ಈಗ ನಮ್ಮ ಲೆಕ್ಕದ ಮುಖಾಬಿಲೆಯಾಗಲಿ ! (ಬಾಲಕ್ರ. II. ೬೫೯). **ಮೊಕಾಬಲಾ** : ೩. ನಿಮಗೆ ಆಪಳಿಗೆ ಮೊಕಾಬಲಾ ಮಾಡಿಸುವೆನು (ಕಳಕ್ಷ. ೨೦೯). **ಮೊಖಾಬಿಲೆ** : ೧. ಮೊಖಾಬಿಲೆಯಾಗಿ ಶಾಸುಭೋಗದವರಿಗೆ ಪಟ್ಟೀಲನ ಜೊತೆದುಕ್ಕಿದ್ದು ರುಜುಮಾಡಬೇಕು (ಗ್ರಾಪಾಕ. ೬೮). ೩. ನೀವು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅಷನನ್ನು ನಿಮಗೆ ಮೊಖಾಬಿಲೆ ಮಾಡಿಸುತ್ತೇನೆ (ಕ್ಷಚಿಣಾಚಿ. ೦೩೭).

[← ಅರ. ಮುಕಾಬಿಲಹ್ ; ಹಿಂ. ಮುಕಾಬಿಲಾ : ಮರಾ. ಮುಕಾಬಲಾ, ಮುಕಾಬಿಲಾ, ಮೊಕಾಬಿಲಾ]

ಮೊಕ್ಕ, ಮೊಕ್ಕೆ, ಮೋಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : " ಮೋಕ್ಷಿ– ಮೊಕ್ಕ " (ಟಿಕ್ಷಿ. ೦೩೦) : ಮೊಕ್ಕದ ಮರ. ಚಿತ್ರಪಟಮೂಲದ ಕಣಿಕೆ, ಕಕ್ಕ – ಇವು ಸಮೂಲಗಳು ತಂದು ಸರಿಗೂಡಿ ಸುಟ್ಟು (ಕಕ್ಷಂ. ೯). **ಮೊಕ್ಕೆ** : " ಗೋಪೀಧಃ . . . ಮೋಕ್ಷೀ- ಮುಷ್ಕಕಃ – ೬ ಮೊಕ್ಕೇ ಮರದ ಹೆಸರು " (ಸಿಕ್ಕಾಂ. ೧೨೦). **ಮೋಕ** : ಮೋಕ – ಮಧ್ಯಮ ಆಕಾರದ್ದು, ಕಟ್ಟಿಗೆ ಬರುವು (ಕಾಹಗ. ೪೭). [ದೇ.ಪ ತೆಲು. ಮೊಕ್ಕ, ಮುಂಕಿಡಿ ; ಕುಗಿ. ಮೊಕೊ. / ಸೂ. ಮೋಕ್ಷ]

ಮೊಕ್ಕಸೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ತಲೆಯಂ ಮೊಕ್ಕನೆ ಪೋಗೆಚ್ಚಂ (ಕಣ್ಣಾರಾ. ೬೨-೦೩) ; ಸಿಡಿದು ಸಾಜಿ ತಲೆಗಳ್ ಬಟ್ಟುವ ಸಂಧಿಸಂಧಿಗಳ್ ಮೊಕ್ಕನೆ ಕೋಡವೆ (ಕರ್ಣಪಾ. ೪-೩೨) ; ಮೇಘರಥನೆಯ್ದೆವಂದು ಮೊಕ್ಕನೆಪೋಗಿ ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಬಿನಿಲೆ ಪೊದಜಿಮಂ . . . ಕಂಡು (ಪಚಂಪ. ೧೦-೩೬ ಪ). [ಮೊಕ್ಕು + – ಅನೆ]

ಮೊಕ್ಕಳೆ. ಮೊಗ್ಗಳ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಳ ; ಅಧಿಕ್ಯ ; ಅತಿಶಯ : ಮೇಗಾಳಿ ಕಗ್ಗಾಳಿಯ ಮೊಕ್ಕಳದ ತಿಳಿದು (ಪಾಂಪಕ್ಷ. ೦೪-೩೬) ; ತನ್ನಂಗಿಯನುರು ಮುದದಿಂ ಕಂಚುಕಿದೊರ್ಮೆಳ್ ಪನ್ನ್ಯಪರದಟಿನ ಪೆಂಪಂ ಸಿರಿಯಗ್ಗಳಮಂ ಸೂಚಿಸಿನ ಮೊಕ್ಕಳಮಂ ವಿದಾಸನ್ಯಯಪುರ್ದ ಪೆಚ್ಚುಗೆಯುಂ . . . ಕೋಬುತ್ತುಂ ಪೇಳುತ್ತುಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ನಡುಸಿದಳು (ಪಪುಣಾ. ೫-೪೭). ೨. ಮೊತ್ತ ; ಗುಂಪ್ಪ ; ಸಮೂಪ : "ಬಂಬಲ್ . . . ಮೊಕ್ಕಳಂ . . . ಗೊಂದಣಿ (ಇಂದಲ್) .. ಈ ಳಿಂ ಸಮೂಹಂ " (ಶಚಾ. ೩೬-೨೨೨); ಎಲ್ಲಾ ಕಳಿಗಳ ಬರ್ದಿನ ಮೊಕ್ಕಳದಿಂ ನಂದಿವೆಣ್ಣಂ ಗೆಲ್ವಳಂ . . . ಅಳವೇ ಬಣ್ಣಿಪೊಡೆ (ಅಶ್ವಥೇ. ೩-೨೬) ; ತಿಳಿಗೊಳನುಂಟು ತಾವರೆಯುಂಟು . . . ಅಲ್ಲಿ ಕೊಂಚೆಗಳ್ಕೊಳ್ವರ್ಕಿಗಳು ಮೊಕ್ಕಳವು (ಜಾಗಳು. ೨೦-೩೪) ; ಅರಮಕ್ಕಳ ಮೊಕ್ಕಳಕಿಂತು ಪೆರ್ಕಳಂ (ಕಳಂ. ೩-೭೦). ೩. ಬಾಧೆ : ತೊಂದರೆ ; ಪೀಡೆ. ಮೊಗ್ಗಳ ; ೪. ಶೌರ್ಯ : ಪರಾಕ್ರಮ : ಹೆಗ್ಗಡ ಬಲ್ಲಾಳರ್ಕಳ ಮೊಗ್ಗಳಮಂ ಮುರಿದುಕೊಂಡು ತದ್ಭೂತಳಮಂ ಬಗ್ಗದ ಮನ್ನೆಯರವನಿಂ ಮಗ್ಗಿಸಿ ತತ್ಪದ್ಧರಿತ್ರಿಯಂ ವಶಗೈದಂ (ಕಳಕ್ಷ. ೩-೬೨).

ಮೊಕ್ಕಳಕೊಳಗು ಮಾಡು = ತೊಂದರೆಗೆ ಗುರಿಪಡಿಸು ; ಹಿಂಸೆಗೆ ಈಡು ಮಾಡು : ಸೊಕ್ಕಾನೆ ನಡೆಮೆತ್ತ ಸೊಬಗಿಯರ್ . . . ಮದನನ ಮೊಕ್ಕಳಕೊಳಗು ಮಾಡಿದರು (ಪಾಚಿಹ. ೫೯-೦೩). **ಮೊಕ್ಕಳಿಕ್ಕು** = ಮೊಕ್ಕಳಕೊಳಗು ಮಾಡು: ಎಮ್ಮಾಸಂಕೇತಪ್ಪಶ್ಚಾಂತಪಂ ದೇವಿ ತಿಳಿದು

ಪಂಪುಲೇಖೆಯುಂ ಮೊಕ್ಕಳಕ್ಕಿಕ್ಕಿದಳ್ (ಪಜ್ಜಗೋ. ೪೬). **ಮೊಕ್ಕಳವನಿಕ್ಕು** — ಮೊಕ್ಕಳಕೊಳಗುಮಾಡು : ವಿಳಸದದ್ವರದಕ್ಷಿಣಿಗೆ ಮೊ[ಣಾಣಂ·ಹೆ]ಕ್ಕಳವನಿಕ್ಕಿದನೊಬ್ಬ (ತಿಪರಾ·೩-೨-೨೯). [ದೇ.॥ ತೆಲು· ಮೊಕ್ಕರ, ಮೊಕ್ಕಲ]

ಮೊಕ್ಕಳಂ (ಅ). ಅಶಿಶಯವಾಗಿ ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ; ಕೂಲಲ್ಕೆ ಮೊಕ್ಕಳಂ ಪೆಱೆದಾದಱಿಂದೆ . . . ಪೊಲ್ಲುದು ಮಹಾಪದಿ ರುಂದ್ರ ಭೋಜೇಂದ್ರರಾಜನಂ (ಣಪ್ಪ೫· ೭೪೭ ಕೂಪ್ರಶ) ; ಮೊಕ್ಕಳಂ ಕವಿದುಪ್ಪುಗ್ರ ಲಯಾಗ್ನಿಗಳಂತೆ ಪಿಟ್ಟುಗಳ್ (ಪಂಪಣಾ· ೨-೭೭) : ಮಱಿಸಿಂಗನ ಬಾಲಕ್ಕೆ ಗಂಟಿಕ್ಕುವ, ಗಂಟಿಕ್ಕಿ ನಗುವ, ನಕ್ಕು ಮೊಕ್ಕಳಂ ಸಲಿಪ . . . ಜ್ಞಾನರಾಟಂ ಮಾತೆೞ್ತದು ತರವಸಕದ ಸಂತಸಗವಲನಿರ್ಮಾಡಿಯುರ್ಬಿಸಿದತ್ತು (ಣಪ್ಪಕ್ಕ· ೦೩೦-೩). [< ಮೊಕ್ಕಳ]

ಮೊಕ್ಕಾಂ ' ಮುಕ್ಕಾಂ ' ನೋ.

ಮೊಕ್ಕಾಮ ' ಮುಕ್ಕಾಂ ' ನೋ.

ಮೊಕ್ಕಾಮು ' ಮುಕ್ಕಾಂ ' ನೋ.

ಮೊಕ್ಕು$_{I}$ ' ಮೊಟ್ಟು$_{I}$ ' ನೋ.

ಮೊಕ್ಕು$_{II}$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ : 'ಮೊಕ್ಕನೆ' ಪರಾ.

ಮೊಕ್ಕುಮೊಕ್ಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ನಿಶಾತಶರಾಂಗಗಳೆಯ್ದೆ ಚಕ್ಕುಚ್ಚುನೆ ಕೊಳೆ ಮೊಕ್ಕುಮೊಕ್ಕನೆ ಶರಂಗಳುರುಕ್ಕವು ವೈರಿಭೂಪರಾ (ಪಂಪಣಾ· ೦೨-೦೦೯).

ಮೊಕ್ಕೆ ' ಮೊಕ್ಕ ' ನೋ.

ಮೊಕ್ಕ ' ಮೊಖ್ತಾ ' ನೋ.

ಮೊಕ್ತಾ ' ಮೊಖ್ತಾ ' ನೋ.

ಮೊಕ್ತೆಯಾರಿ (ನಾ). ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಕೊಟ್ಟ ಸಂಪೂರ್ಣಅಧಿಕಾರ ; ಪ್ರತಿನಿಧಿತ್ವ : ಪ್ರಾತಿನಿಧ್ಯ : (೫). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮುಖ್ತಾರೀ, ಮುಖ್ತಾರೀ ; ಮರಾ. ದುಮುಕ್ತಾರೀ, ದುಮುಖ್ತಾರೀ]

ಮೊಕ್ತೇಸರ್ ' ಪೊಪ್ತೇಸರ್ ' ನೋ.

ಮೊಕ್ತೇಸರಿಕೆ (ನಾ). ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಯ ಸ್ಥಾನ, – ಪದವಿ : ಹತ್ತು ವರುಷಗಳ ತನಕ ಈ ಮೊಕ್ತೇಸರಿಕೆಗೆ ನನ್ನ ತಮ್ಮಯ್ಯನು ಪರುಂಪ್ರತಿ ನೆರವೇರುತ್ತ ಬಂದಿತ್ತು (ಕಬಚ. ೦೯೩).

[ಮೊಕ್ತೇಸರ್ (< ಮೊಪ್ತೇಸರ್) + — ಇಕೆ]

ಮೊಖಿದ್ದಮೆ ' ಮೊಕದ್ದಮೆ ' ನೋ.

ಮೊಖಮಂಟಪ (ನಾ). ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ನವರಂಗದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮಂಟಪ : ದೆವರ ಮೊಖಮಂಟಪ ತಗ್ಗಿದಲ್ಲಿ . . . ದುಗಂಮಮು ಉಂನ್ನತವಾಗಿ ಕಟಸ್ಥ ಸೆವೆ (ಕ್ಯಾಂ·೦೯೩೯, ೫೯–೫; 1753). ' ಮೊಗಮಂಟಪ ' ಪರಾ.

[P ಇದು 'ಮುಖಮಂಟಪ' ಎಂಬುದರ ಅವಲಿಪಿತರೂಪವಿರಬಹುದು]

ಮೊಖರಿ (ಗು). ೧. ಅನುರಣನಗೊಳ್ಳುವ ; ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸುವ. (ನಾ). ೨. (ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ) ಅನುರಣನಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಹಾಡನ್ನು ಹಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪಾಡುವ ಮೊಖರಿಗಂ ಬೀಪಳಯುರ್ವರ್ಗಂ ಎರೆಮತ್ತ ೧೬ (ಕೌಶಾ. XX· ೩೦೦–೬ ; 1240ರು ಕಪ್ರ) ; ಆ ನಾಯಕಂಗೆ ಗ ೬ ರಂಗ ಭೋಗದ ನಾಗವಾಸದ ಮೊಖರಿಗೆ ಗ ೩೦ (ಎಕ. III, ತಿರುಪು. ೦೦೦-೩೬ ; 1278). [< ಸಂ. ಮುಖರ]

ಮೊಖರಿಗಾಳಿ (ನಾ). (ಯಾವುದಾದರೂ ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ) ಅನುರಣನಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಊದುವ ಕಹಳೆ. – **ಕೂಳಿ** : ಮೊಖರಿಗಾಳಿಯ ವಾಸಿಕಾಜು ಬಸವ ಮಾದೆಗೆಲ್ಲ ಕಸವಾಸದ ಆ[ವು]ಜಗ ಬೀಜ ಇತವಾಲ್ಲ ಇಂತಿವರು ಬಿಟ್ಟ (ಕೌಶಾ. XVIII. ೪೦೩-೩ ; 1227).

[ಮೊಖರಿ + ಕಾಳಿ (< ಕಹಳೆ)]

ಮೊಖಾಂತರ (ಅ)· ಮುಖಾಂತರ ; ಮೂಲಕ: ಬಾಲೂರ ವೀರ್ಕೆಯಗೌಜರ ಹೊಕಣದ ದೇವ ಪ್ರ ××× ಮೊಖಾಂತರ ಆತನ ಬಮಸೆ ಸನ್ಮಧಾನದಲು ಕರಿಸಿ ಕೇಳಿದ್ದಲ್ಲಿ (ಎಕ· VIII, ೩೩೮· ೩೩–೦೩ ; 1629). [< ಮುಖಾಂತರ]

ಮೊಖಾಬಿಲೆ ' ಮೊಕಾಬಿಲೆ ' ನೋ.

ಮೊಖಾಮು ' ಮುಕ್ಕಾಂ ' ನೋ.

ಮೊಖಾಸ, ಮುಖಾಸಿ, ಮುಖಾಸೆ, ಮೊಖಾಸಿ (ನಾ). ೧. ತಾನು ಮಾಡಿದ ಸೇವೆಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ರಾಜನಿಂದ ಪಡೆದ ಭೂಮಿ, ಗ್ರಾಮ ಇತ್ಯಾದಿ ; ಉಂಬಳಿ ; ಕೊಡುಗೆ : ಜಂತಗೋಪಿನಾಯಕನು ಹಿರೆ ಮುರಾಳದ ಮೊಖಾಸವನ್ನು ಹೋದಿದ್ದನು (ಕ್ಯಾಂ· ೦೯೩೦, ೨೨ ; ೧)· ೨. ಜೀಥಾಯಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜನ ಪಾಲನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಉಳಿದ ಹಣ. **ಮುಖಾಸಿ** : ೧· ಮೊಣದ ಹೋಬೇಸೀಮೆ ವಿಚಾರದ ಬಾವಡಿವಳಿತದ ತುರುಪೆಕೆರೆಸ್ಥಳದ ಮುಖಾಸಿ ಜಕ್ಕ ಡೋಂಕಿ ಹಳಗ್ರಾಮಕರ ೧ ಆಣ ೧ (ಎಕ· XIV. ಹಂಜಿ· ೨೯೯-೦೦ : 1761) ; ತಳಕಾಡು ನಂಜರಾಜಯ್ಯನು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವಿಠ್ಠನಿಗೆ ಮುಖಾಸಿಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಮದ್ದೂರು (ಚಾಶಾಸಂ. I· ೫೦). **ಮುಖಾಸೆ** : ೧. ಶ್ರೀವೀರಪ್ರತಾಪ ಕೃಷ್ಣರಾಯ ಮಹಾರಾಯರು ನಮಗೆ ಮುಖಾಸೆ ಕುದುರೆಗೆ ಪಾಲಿಳ್ದ ಯಳದೆಯ ಗ್ರಾಮವುದಲು ಬಂದಂಥಾ ಬ್ಯಾ(ಂ)ಹ್ಮರಿಗೆ ದಿನವೊಂದಕ್ಕಂ ಹನ್ನೆರಡು[ವಂ]ದಿ ಬ್ಯಾ(ಂ)ಹ್ಮರಿಗೆ ಅ(ಂ)ನ್ನದಾನ ತಿಂಗಳುವೊಂದಕ್ಕೆ ಫಟ್ಟಿ ವರಹ ಗ ೩ ರ ಲೆವಿದಲು . . . ಧಾರೆಯನೆರದು ಕೊಟ್ಟಿಳಾ (ಸೌಶಾ. IX–II. ೩೫೯–೬ ; 1630). **ಮೊಖಾಸಿ** : ೧. ಭದ್ರಾವತಿಯ ಹಳೆಮೊಖಾಸಿಯ ಆ ಗ್ರಾಮದ ಪಕ್ಕಲುದುಕ್ಕಳ ಕೈಯ ದಂಡವ ಕೊಂಡ ಸಂಮ[ಂ]ಧ ಯುಲ್ಲಾ ಬಿಟ್ಟು ಪೋಗಿ ಊರು ಪಳಾಗಿಯಿರಲಾಗಿ (ಸೌಶಾ· XVIII. ೪೩೨–೪ ; 1643). ೩. ಉಂಬಳಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಇನಾಂದಾರ : ಆ ಗ್ರಾಮದ ಮೊಖಾಸಿಗಳು (ಇಪ· ೦೯೩೭· ಇತಪಕ್ಕೂ· ೨೪೦ ; ೨) : ಕೂಸನೂರ ಮೊಖಾಸಿ ಕೊಂಡಪ್ಪ (ಇಪ· ೦೯೩೭· ಇತಪಕ್ಕೂ· ೨೪೦-೩ ; ೨).

[← ಅರ. ಮುಕಾನಾ ; ಮರಾ. ಮೊಕಾಸ್, ಮೊಕಾಸಾ· ಮೊಕಾಶೀ, ಮೊಕಾಸೀ]

ಮೊಖಾಸಿ ' ಮೊಖಾಸ ' ನೋ.

ಮೊಖಾಳ ' ಮಕಾಳ ' ನೋ.

ಮೊಖೂಫು ' ಮೋಕೂಫ್ ' ನೋ.

ಮೊಖ್ತಾ ' ಮೊದ್ತಾ ' ನೋ.

ಮೊಖ್ತಾ, ಮೊಕತ, ಮೊಕ್ತ, ಮೊಕ್ತಾ, ಮೊಖ್ತಿ (ಅ). ವಿದುರಿನಲ್ಲಿ ; ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ; ಸಮಕ್ಷಮವಾಗಿ : ದರಶನಾ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಖಾವಂದರು ಅಚ್ಚ ಮಾಡಿದ್ದು ಮೊಖ್ತಾ ವಿನಂತಿ ಮಾಡುತ್ತೆ (ಕಬಚ· ೩-೦); ಪಂಚಾಯಿತರ ಮೊಖ್ತಾ ದುಹದುರು ಮಾಡಿಸಿ (ಕ್ರಾಶಾಕ· ೩೭) ; ನಮ್ಮ ಯುಜಮಾನರೂ ದಿವಾನ್ ಸಾಹೇಬರನ್ನು ಮೊಖ್ತಾ ಕಂಡು ಹೇಳಿಕೊಂಡರು (ಇಪದು· ೩೦). **ಮೊಕತ** : ಮೊಕಶ ಶಕ್ತಿಯ ಪರಿಯ ತೋರುವುದೀಗ (ಇಪಣಾ· ೦೨-೨೦). **ಮೊಕ್ತ** : ನಮ್ಮ ಮೊಕ್ತ ನೀನು ಬನ್ದು ನಮ್ಮ ಸ್ವಳದಲ್ಲಿ ಅಜಿಕಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಎಕ· XI· ಹಿಂಹೂ· ೩೭-೦೯; 1533 ಸ್ವ). **ಮೊಕ್ತಾ** : ಅವರ ತಂದೆ ಎಷ್ಟೋ ಸಲ ಲಿಖಿತ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಮೊಕ್ತಾ ಮಾನ್ಗೆ ವಾಮು ಕರಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡಿದಾಗ್ಯೂ ನೀವು ಎಲ್ಲಿವನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದೂ ಸರಿಯಷ್ಟೆ ? (ಪಣಂಗಿ· ೦೯೩) ; ತಾನೇ ಮೊಕ್ತಾ ಕಂಡು ಮಾತನಾಡಿಯೂ ಹಣ್ಣು ವಿಶ್ವಯವಡಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಕುರುಡುಮಗ್ಗಿಗೆ ಮದುವೆಮಾಡಿದನು (ಕಾಪುಂ· IV· ೨೨). **ಮೊಖ್ತಿ** : ಏನಿದ್ದರೂ ಆಂಗ್ಲೇಯದಲ್ಲಿ ಮೊಖ್ತಿ ಹೇಳಬಹುದಿ (ಇಪಣಾಪ· ೦೦೩).

[< ಸಂ. ಮುಖತಸ್·/ತಾಳ. ಮೊಕತಾ]

ಮೊಖ್ತಿಯಾರ್, ಮುಖ್ತಾರ್, ಮೊಖ್ತಾರ (ನಾ)· (ನ್ಯಾಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ) ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸಲು ನೇಮಕನಾದ ಅಧಿಕಾರಿ ; ಪ್ರತಿನಿಧಿ : ದಂಡಾಧ್ಯಕ್ಷ ಅವರ ಕೈಸೇರುವ ತನಕ ಭೀಟಿಯು ಪರವಾನಿಗೆ ಮೊಖ್ತಿಯಾರ್ ಸಂಪೂರ್ಣ ಜವಾಬ್ದಾರನೆಂದೂ ದೊಮಾರಿಕ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದನು (ಕೃಪಚ. ೦೫೬). **ಮುಖ್ತಾರ್** : (Attorney· ಜಾಂಒ. ೭). **ಮೊಖ್ತಾರ** : ಮೊಗಲ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳು . . . ಆ ಬಗ್ಗೆ ಮೊಖ್ತಾರರನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿದ್ದರು (ಟಿಂದುತ. ೨೯೦). [← ಅರ. ಮುಖ್ತಾರ್; ಹಿಂ. ಮುಖ್ತಾರ್, ಮುಖ್ತಾರ್; ಮರಾ. ಮುಖ್ತಿಯಾರ್, ಮುಖ್ತಾರ್, ಮುಖ್ತಾರ್]

ಮೊಖ್ತಿಯಾರ್‌ನಾಮೆ, ಮುಖ್ತಾರ್‌ನಾಮೆ, ಮೊಖ್ತಾರ್‌ನಾಮೆ (ನಾ)· ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗಾಗಿ ಕೆಲಸ ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಕೊಟ್ಟ ಅಧಿಕಾರ; ವಕಾಲತ್ತು: (ಹೈಗಸ. IV. ೩೭೯)· **ಮುಖ್ತಾರ್‌ನಾಮೆ** : (power of attorney· ಜಾಂಒ. ೭). **ಮೊಖ್ತಾರ್‌ನಾಮೆ**: (Letter of administration. ಜಾಂಒ. ೪)· [←ಅರ. ಪಾರ. ಮುಖ್ತಾರ್‌ನಾಮಹ್; ಹಿಂ. ಮುಖ್ತಾರ್‌ನಾಮಾ ; ಮರಾ. ಮುಖ್ತಾರ್‌ನಾಮಾ]

ಮೊಖ್ತೇಸರ್, ಮುಕ್ತೇಸರ, ಮೊಕ್ತೇಸರ್, ಮೊಖ್ತೇಸರ (ನಾ)· ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ ; ಪ್ರಧಾನ ಅಧಿಕಾರಿ : ವಿದ್ಯಾಧ್ಯಾಪನ ಇಲಾಖೆಯ ಮೊಖ್ತೇಸರ್ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದ . . . ಎಂ. ಶಾಮರಾವ್ ಎಂ. ಎ. ಯಜಮಾನಿಗೆ ನಸ್ಯ ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಮೂದಿಸದೆ ಬಿಟ್ಟಲ್ಲಿ (ಜಕ್ರಜ್ಞ: ೬ ೨೮೪೪). **ಮುಕ್ತೇಸರ** : ಆಡಳಿತೆಯನ್ನು ಸರ್ಕಾರ ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ೧೪೩೦ರ ವರೆಗೆ ಇವರನ್ನೇ ಆಡಳಿತೆ ಮುಕ್ತೇಸರರನ್ನಾಗಿ (Trustee) ಮಾಡಿತ್ತು (ಕುಇಜಾ· ೦೦೭). **ಮೊಕ್ತೇಸರ್**: 'ಮೊಕ್ತೇಸರಿಕೆ' ಪರಾ· **ಮೊಖ್ತೇಸರ**: ಗೂಳಿಯು ಸರ್ ಮೊಖ್ತೇಸರನ ಹಾಗೆ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದರೂ ಅಲೆದುಕೊಂಡಿರಲಿ ಎಂದು ಅರಸನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದನು (ಕಚಾಗಂಕ· ೩೬); ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮೊಖ್ತೇಸರರಾಗಿದ್ದ ಸೋಮೇಶ್ವರಜಮ್ಮರ್ ಮಾಧವರಾಯ, ಜವರೇಗೌಡರು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಬೇಕಾದವನಾಗಿದ್ದ (ಗೃಹಂ. ೨೨೬).

[←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮೊಖ್ತೇಸರ್]

ಮೊಖ್ತೇಸರ ' ಮೊಖ್ತೇಸರ್ ' ನೋ·

ಮೊಖ್ತಾರ್‌ನಾಮೆ ' ಮೊಖ್ತಿಯಾರ್‌ನಾಮ ' ನೋ·

ಮೊಖ್ತಾರ ' ಮೊಖ್ತಿಯಾರ್ ' ನೋ·

ಮೊಗ, ಮಕ· ಮುಕ· ಮೊಕ (ನಾ)· ೧. ಮುಖ ; ಮೋರೆ : "ವದನ ವಾಸನವಾಸ್ಯಂ . . . ವಕ್ತ್ರಂ ಮೊಗಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಕಸ್ತೂರಿ· ೬೯-೦೩); ಮೊಗಮಿದಂಬಡಿಜಡಲರು . . . ಎನೆ ಸುಯುಕ್ತರೂಪಕಮಕ್ಕುಂ (ಕಬಾ· ೩-೨೩) ; ಮೊಗಮಂ ತಾವರೆ ಕಣ್ಣನುತ್ಪಲದಳಂ ಧಮ್ಮಿಲ್ಲಮಂ ನೋಗೆ . . . ಅರಾಧಿಸಿ ಪೋಲ್ತುವ (೦೦೪ಪ· ೩-೦೩); ಯಮರಾಜನ ಕುವಾರನ ಮೊಗವ ನೋಡಿದನು (ಕುಬಾ.ಕ್ರೀ.ಗ· ೪-೦೭). ೨. ಬಾಯಿ: ಮೊಗದೊಳ್ ಪಾಗ್ದಳು ಸಂತಸಮಾಗಲದೆ ನಿಲೆ . . . ಕಮಮಜ್ಜುಗ ಮೆಂತುಟೋ ಮೇಘಚಂಪ್ರಮಾನಿವ್ವಗವರಾ (೩ಕಬ. ೦-೨೦) ; ತನ್ನ ಮೊಗದೊಳೊಂಕ್ಕರಮಂ ಪೊಱಮಡಿಸಲಱಯದಜಿತಮನಱಿಯದರೊಳ್ ಮೆಱಿವ ಸಾಸಿಗಗಿದಿರುಂಟೇ (೩೮೪ಕ· ೦-೩೩); ವಿಪಾನಂಗಳ ಪೀರಣ ಪ್ಪೋಲ್ತುದು ತೆಜಿದ ಮೊಗದ ಪೇಟ್ಗಿಗಳರವಂ (೩೦೬೨ಕ· ೬-೩೯). ೩. ದಿಕ್ಕು: ದೆಸೆ : ಪಡುವಮೊಗವಾಗಿ ರೋಮಂ ಗಡ ತಲೆಯಂ ಪೆಕ್ಕಲೊಡನೆ ಸಿಯುಂ ಪೋದಂತೊಡನಾರು ನುಡಿಪರುಮಿಲ್ಲ (೩ಮಪ· ೦೩೨೦೦· ೬೩೦೩-೨೬): . ಶುಭದಿನದೊಳ್ಪೊಱಮಟ್ಟು ಪಡುವಮೊಗದೆ ಪಯಣಂಬೋಗಿ (೨೦೩೦· ೭-೩ ೫): ಎನಗಾವ ಮೊಗಮೊ! ಸುಡು ಸೀತೆಯಿಲ್ಲದೀ ನಾಡಂ! (೧೩೦೩೫· ೪೩-೦೨). ೪. ಎದುರು ; ಸಮ್ಮುಖ : ಆವರ್ಮೆರಾಮೆನ್ನ ಮೊಗದೊಳ್ ನಿಲ್ಲದೆ ಪೋದೊಡೆ (೩೦೪೦೫· ೦೪). ೫. (ಆಲಂ) (ಮುಖವನ್ನು ತೋರಿಸುವ) ಧೈರ್ಯ; ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸ : ಅಂಧನರೇಂದ್ರನ ಮೊಗಮಂ ಗಾಂಧಾರಿಯ ಮೊಗಮನಾವ ಮೊಗದೊಳೆ ನೋಟ್ಪಂ (೧೭೦೩ು. ೬-೭೦); ಆಗಳವರ್ ತಾಯ ಮೊಗಮನಾವ ಮೊಗದೊಳು ನೋಡುವಮೆಂದು ನಾಣ್ಚಿ (೩೪೪ಪ. ೨-೪೨ ಪ)· ೬. ಮೊದಲು; ಆರಂಭ: 'ಮೊಗಗಳ್ಳಲೆ' ಪರಾ· ೭. ಮುಂಭಾಗ; ಅಗ್ರಭಾಗ: 'ಮೊಗ ಸೂನಿಗೆ' ಪರಾ· **ಮಕ** : ೧. ನಾಯಿಲ್ಲಿ ಮೂತಾಡಿಸ್ಕೀನಿ· ಆಲ್ಲಿ ನೀವು ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ಮಕ ನೋಡ್ತಾ ನಿಂತೀರಲ್ಲ? (೩೪೪ಕ· ೬): ನಿಮ್ಮ ಮಕಾ ನೋಡಿದರ ಏನೋ ಚಿಂತಿ ಹಿಡಿದ್ಹಂಗ ಕಾಣತೈತಿ (೧೨೬೩ಪ· ೦೩೦). **ಮುಕ** : ೧. ಖಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರಂ . . . ಮುಖ-ಮುಕ· ಶಬಿ-ಸಂಕ (೩೪ಪ· ೨೫೫ ಪ್ರಥೋ); ಯಾಕ ಗೌರಿ· ಬೆಳ್ಳಗಿಂದ ಮುಕ ಗಡಿಗೆಗಾತ್ರ ಮಾಡ್ಕೊಂಡು ಕುಂತಿದೀಯ? (೩೦೨೬· ೧೦). ೭. 'ಕಾಪರ್ಮುಕ್' ಪರಾ· **ಮೊಕ** : ೧. ನಾವು ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನ್ನಿಂದ ಸ್ನೇಹದ ಮೊಕ ತಿರಿಗಿ ಇಂಗ್ಲೇಜ್‌ಸರಕಾರದ ದೋಸ್ತಿ ಪುಡಗಿ (೧೩೬೦ದ್ರ· ೮೪); ಮೊಕಾ ನೋಡಿ ಮಗೇ ಹಾಕುತ್ತಾರೆ (೩೦೪೬· ೦೪೩); ಕೆಂಪಿ ಬಂದು ಮೊಕ ನೋಡಿದಳು (೩೪೪· ೦೨)· ೩. ಆಲ್ಲಿ ಮೂಡಣ ಮೊಕಂದಿಳಿದು ಬರಲು' (೭೪· XII. ೪೪ಪ್ರಾ· ೪೨-೬೭; ೧೨೩೬)·

-ಮುಕಾಡಿ, ಮುಕಾಡೆ, ಮಖಾಡೆ = ಮುಖಕೆಳಗಾಗಿ ; ಬೋರಲಾಗಿ: ಮಗು ಮುಕಾಡಿ ಬಿತ್ತು (೭೩೫); ಮಂಚದ ಹಾಸಿಗೆ ಹಂಚ್ಯಾಡಿ ಹೋಗಿತ್ತು ಮೈಜಾಚಿ· ಮಕಾಡೆ ಮಲಗ್ಯಾಳೆ (೧೨೬೫· ೨); ಅವನ ಮುತ್ತಾತ . . . ಪೂತಿಟ್ಟ ಗೊಂಬೆಗಳು 'ಥ್ಕಳ್ಳೆ' ಎಂದು ಕುಣಮುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಅವನ್ನು ಎಕ್ಕಡದ ಕಾಲಿಸಲ್ಲಿ ಒದ್ದು ಮಕಾಡೆ ಮಾಡಿ ಬರೋಸಂತೆ (೩೫೩೬ು· ೦೬೭); ಪಟ್ಟಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಮಖಾಡೆ ಮಲಗ್ಯಾಳೆ (೧೩೬೮· ೦೬೭). -ಮುಖಾಡೆಯಾಗಿ, ಮುಖಾಡಿಯಾಗಿ, ಮೊಕಾಡೆಯಾಗಿ, ಮೊಕ್ಕಡಿಯಾಗಿ = ಮುಖಕೆಳಗಾಗಿ; ಬೋರಲಾಗಿ: ಮುದುಕನು ಪುನಃ . . . ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಮಖಾಡೆಯಾಗಿ ಮಲಗಿಬಿಟ್ಟನು (೩೬೪೪· ೦೦೩); ಈ ಶಂಕೆಯಿಂದ ಆರ್ಧಕುಳಿತಿದ್ದ ನಾನು ಹಾಗೇ ಮುಖಾಡಿಯಾಗಿ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಮಲಗಿದೆ (೩೦೩· ೦೩೬); ಮೊಕಾಡೆಯಾಗಿ ಬಿದ್ದರೂ ಮಿಸೆ ಮಣ್ಣಾಗಲಿಲ್ಲ ಅಂದನಂತೆ (೧೭೮); ಚಿಂತಾಕಾಲನಾಗಿ ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಮೊಕ್ಕಡೆಯಾಗಿ ಮಲಗಲು (೩೪೪· ೬೬). **ಮೊಕ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು** = ವಿರೋಧ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು; ಮುಖ ಕೆಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ನಿನ್ನಂತವರ ಸಂಗಡ 'ಮೊಕ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡೆ' (೩೪೪ು· ೦೬೦)·**ಮೊಗಮಾಡು** = ಎದುರಿಗೆ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡು: ಎದುರಾಗಿಸು: ತೆಗೆದು ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವ ಬಲವ ನಿಲಿಸಿಕೊಂಡು ಮೊಗಮಾಡಿ ಮತ್ತೆ ಮೋಹರವ ಧಿಗಿಲನೆ ಬಂದದ್ದಲಾವನು (೩೪೪೩೦· ೦೬-೧೨)· [<ಸಂ. ಮುಖ./ ತಮಿ. ಮುಕ, ಮೊಕ್ಕೈ; ಮಲ. ಮುಕ; ತುಳು. ಮೊಗ, ಮುಂಗನು; ತೆಲು. ಮೊಗ್; ಕೋಲಾ. ನಾಯ್ಕಿ. ಮೊಕಮ್; ಪರ್ಜಿ. ಮೊಕೊಮ್]

ಮೊಗಂ 'ಮೋಳ್ಗೆಮ್' ನೋ·

ಮೊಗಂಗಿಡಿಸು, ಮೊಗಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ)· ೧. (ಆಲಂ) ಅವಮಾನಮಾಡು: ಪಡಿದಬವಾಂತು ಬಂದ ಸಿಂಗಳರಾಯನಂ ಮೊಗಂಗಿಡಿಸಿ ಜಸಂ ಬೆಸಂಬಡೆಯು ಬಲ್ಲಿಗನೀ ಪರಿ ಚಲ್ಲವಾಡಿದಂ (೩೪೪· ೨-೬೬)· **ಮೊಗಗೆಡಿಸು**: ೧. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗುಣವಂತರ್ಗೆ ಯಾವನಾನೊರ್ವಂ ತಪ್ಪದೊಡೆ ಮೊಗಗೆಡಿಸುವುದು ಧರ್ಮವೇ (೩೮೪೪· ೦೦-೪೪). ೨. ದಿಕ್ಕೆಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸು : ಕರಿತುರಗ ಕಾಲಾಳ ಮೋಹರ ಮೊಗಗೆಡಿಸೆ ಲೋಕವನು (೩೪೪೩೦· ೮೭-೦೦೬); ಸರಸಿಜೋದ್ಭವನ ಮೊಗಗೆಡಿಸಿ ಮಿಜಿಂದಳು (೩೪೪೫· ೦೬೩೮). [ಮೊಗ + ಕೆಡಿಸು (< ಕೆಡಿಸ್ನು)]

ಮೊಗಂಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಖವು ವಿಕಾರವಾಗು: ಮುಖವು ಬಾಡು ೨. (ಅಲಂ) ಆಹಾರ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಅತಿಸೇವನೆಯಿಂದ ಅಸಹ್ಯಪಡು: ಬರಿದೊಂದು ಮುಗುಳ ಕಂಪ್ಗುಸೊಳೆ ಮೊಗಂಗಿಡಂವುನ್ ತುಂಬಿಗಳ್ (ಹಂಪಣಾ. ೦-೩೬). [ಮೊಗ + ಕಿಡು (< ಕೆಡು₁)]

ಮೊಗಂಗುಡು 'ಮೊಗಂಗೊಡು' ನೋ.

ಮೊಗಂಗೊಡು, ಮೊಗಗುಡು, ಮೊಗಗುಡು, ಮೊಗಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಮುಖವನ್ನು ತೋರಿಸು: ಎದುರಾಗು: ಹೊರಗಾಣದಿಹ ಸೇಹಗಲ ಪದ ಮೊಗಂಗೊಡದ ಗಿರಿಸುತಿಮು ಬೇಗಡಿಗೆ ಸೊಪ್ಪಳಾಗದ ತೆಲೊಳೆರದೆ ಬಳಿಸಂದು (ಹಂಪ. ೭೫-೦). **ಮೊಗಂಗುಡು**: ನುಡಿಯದೆ ಕಮ್ಮನಿರ್ದ ಪಿದಾವುದು ಕಾರಣಮಾವುದೀ ಮೊಗಂಗುಡದಿರವು (ಹಂಪಣಾ. ೪-೭೬); ಎಡೆಗುಡೆ ಸಾರ್ದು . . . ತಾಂ ಮೊಗಂಗುಡೆ ಪದವೆತ್ತು ಜುಂಪಿಸಿ (ಹಂಕ್ರಿಶ್ರ. ೬-೮೨). **ಮೊಗಗುಡು**: ಬೊವ್ಮರಸ :— (ಮೊಗಗುಡದೆ) ಇರಬೇಕು. ಇರಬೇಕು . . . ವನಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಪೆಸಪಿಲ್ಲ (ಪಟ್ಟಿ. ೦೩-೯). **ಮೊಗಗೊಡು**: ತವಕದನುವಜಿಂದಪ್ಪಿ ಮೊಗಗೊಡೆ ಪಣಜಿಂದು ಜುಂದಿಸುತೆ ಇಂದುಟ ಸುಧೆಯಂಸೊಸೆದೀಂಟೆ (ಜೈಕ್ಷಣಾ. ೨-೦೦).

[ಮೊಗ + ಕೊಡು₁]

ಮೊಗಂಚಿತ (ನಾ). ಮುಖದಲ್ಲಿರುವುದು: ಪಂಚಲುವನವಂಚಸಂಜಾತ್ಷನಗಳೆ ಮೊಗಂಚಿತಮಾಗಿರಲಪಳೆ ನಾಂ ಚೆಲ್ವ ಕಾಣ್ಕೆಯಂದುಂ ಚಮೂಪನ ಶಿರಕಾಂತಿಗಂ ಪಣಿಮಜ್ಪೆನೆಂದು (ಕೃಪಪ. ೦-೨೬೨).

[< ಸಂ. ಮುಖಾಂಚಿತ]

ಮೊಗಂದಿರಿ (ಕ್ರಿ). ಮುಖವನ್ನು ತಿರುಗಿಸು; ವಿಮುಖವಾಗು: ಉಟ್ಟಿದರಸುಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲಂ ಕರ್ಣ ಶಲ್ಯರ್ ಮೊಗಂದಿರಿದುದಂ ಕಂಡು ವನಂಗೆಟ್ಟು (ಪಂಪಣಾ. ೬-೭೦ ಪ); ಮಾರ್ಮಲೆದಿಸಲ್ಕೆ ಮೊಗಂದಿರಿದಂದವಂದಿರುಂ ತುಜುಗಿರೆ ದೆನ್ನೊಳಬುಗಳುಪಾಂಬನೆ ಕಾಜುತುಮೋಡೆ ಭೀತಿಯು (ಪಪಾಪು. ೦೨-೨೭೦). [ಮೊಗ + ತಿರಿ₁]

ಮೊಗಂದಿರಿಪು, ಮೊಗಂದಿರುಪ್ಪೆ, ಮೊಗಂದಿರುವೆ, ಮೊಗಂದಿರುಮು, ಮೊಗದಿರುಮು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಮೊಗಂದಿರಿ: ಅಂತತಿನೆಪಿತಕಿಕೋರ ಕೇಸರಿಯಂತೆ ಪರಾಕ್ರಮೈಕಸಾಮನಾಗಿ ಮದಾಂಧಗಂಧಸಿಂಧುರ ಘಟೆಯುಂ ಮೃಗಣ ನಿಷಾದಿಯೋಧಾಗ್ರಗಣ್ಯರುಮಂ ಮೊಗಂದಿರದೆ ಮೊಗಂದಿರಿಸು [ಪ್ಪುವ ಬೆಸದೊಳ್ ತೊಡರ್ದು (ಜೈಂಪು. ೪-೨೦ ಪ); ಬಲ್ಮಗೆಯುಂ ಕಂಡಂತೆ ಮೊಗಂದಿರಿಪುತ್ತುಂ (ಶಪಾಕ್ಕು. ೪-೭೬). **ಮೊಗಂದಿರುಪು**: ೧. ಜವನಧಿಕಾರಂ ಪಿಬ್ಬುವ ಜವಕ ಮೊಗಂದಿರುಪೆ ಕೊಲ್ವ ಮೆದಿರಿ ನೆಲಸಿತ್ರವನೋದು ಗದೆಯೊಳೆಸಲ್ (ಜಾಪ, ೪-೫೫). **ಮೊಗಂದಿರುವು**: ೧. ಸಂಪಗೆಯು ಕಂಪಿಗೆ ಕಂಪಿಸಿ ಮಲ್ಲಬೆಗೊಂಡೊಲ್ಲದೆ ಮೊಗಂದಿರುವಿ ಪರಿತಂದು ಸಾದರದಿಂ ಪೂದೋಂಟಪ ಪ್ರಸೂನಕುಲ ಮನಂದಲೆದು ಬಂಡುಣ್ಬಪ್ಪೆ (ಗಂಗ. ೩-೭೦ ಪ). **ಮೊಗಂದಿರುಹು**: ೨. ಮುಖವನ್ನು ಹೊರಳಿಸು: ಅಭಿಮುಖವಾಗು: ರಾಜಕಾರ್ಯಮಂ ಮೆಪೇಳ್ದುದನಂತೆ ಭೀಪನ ಕಡೆಗೆ ಮೊಗಂದಿರುಹಿವರಸಂಗೆ ನಳಿನಾಕ್ಷಿ ನಿಂತೆಂದನು (ಭೈಅಣಾ. ೩-೩೩). **ಮೊಗದಿರುಹು**: ೧. ಪುಳಿಗೆ ಮೊಗದಿರುಹುವುದೆ ಬದಪಾನಳನು (ಋಷ್ಯಾಶ್ರೃ. ೩-೩೩); ಹೋದಿಕೆಯು ಹೊಲಬಲ್ಲವೀ ನುಡಿಯೆಂದು ಸತಿ ಮೊಗದಿರುಹಲೊಡನಿಂತೆಂದನಾ ಹನುಮಂತ (ತೊಡಣಾ. ೩-೬-೭೬). [ಮೊಗ + ತಿರಿಪ್ಪೆ]

ಮೊಗಂದಿರುಪು 'ಮೊಗಂದಿರಿಪು' ನೋ.

ಮೊಗಂದಿರುವು 'ಮೊಗಂದಿರಿಪು' ನೋ.

ಮೊಗಂದಿರುಹು 'ಮೊಗಂದಿರಿಪು' ನೋ.

ಮೊಗಂದೋಱು, ಮೊಗದೋರು, ಮೊಗದೋಱು₁ (ಕ್ರಿ). ಮುಖವನ್ನು ತೋರಿಸು: ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಗೋಚರಿಸು; ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗು: ಎನಸ್ಸಂತಾನವೆಂಟುಂ ಕಿಡೆ ನಿಜಗುಣವೆಂಟುಂ ಮೊಗಂದೋಱೆ (ಹಂಪಣಾ. ೦-೨) ; ಶರತ್ಕಾಲಮತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಮೇಲೆತ್ತಿ ಬಂದು ದೊಗಂದೋಱೆ ವರ್ಷಾಕಾಲಮಂ ಪರಾಯನವನೆಯ್ದಿಸುವುದುಂ (ಶಾಪಕ್ಕ. ೪-೬೪ ಪ). **ಮೊಗದೋರು**: ಬಾಲಭಾಸ್ಕರನು ಮೊಗದೋರೆ ಪರಿಸಿದ ಮರಳ್ದುಮಾನಂದಿಪಂತೆ (ಪಪಪುಚೀ. ೦೩-೨೨); ಆಗ ಹೋದವ ತಿರುಗಿ ಈಗ ಮೊಗದೋರಿಪನು (ಏಸೀಗಾ. ೨೬-೦೩); ಪತ್ತೂರ ಕೊಡತಿನಿ ಮೊಗ ದೋರು. (ಕೋಗಾಗೀ. ೩೩೦). **ಮೊಗದೋಱು₁**: ಬಾ ಮಗನೆ ಮೊಗದೋಱಿಸುತ ಹಲುಬಿದನು ಕಲಿಪಾರ್ಥ (ಭಾಪಾ.ರಿಶ್ರೀ. ೮ ೫೫೫೫); ಕಾನನದೊಳಗೆ ನಂಬಿದ ನಾರಿಯನು ಬಿಸುಡುವರೆ ತನಗಿನ್ನಾರು ಗತಿ ಮೊಗದೋಱಿಸುತ ಹಲುಬಿದಳು (ಪಪಪ. ೫-೨೨). [ಮೊಗ + ತೋಱು]

ಮೊಗಂನೋಡು (ಕ್ರಿ). (ಪಸ್ತುವಿನ ಬೆಲೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಕಡೆ) ಗಮನಿಸು: ಲಕ್ಷಿಸು: ಬ್ಯಾವಣ್ಣಿಗೆಯು ಜವಂಗಳನೆ ಮೊಗಂನೋಡದೆ ಸೂಸಿದಾಗಳ್ (ಆಂಪ. ೪-೭೪ ಪ). [ಮೊಗ + ನೋಡು]

ಮೊಗಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ರೂಪು ತಳೆ; ಆಕಾರ ತಾಳು; ಮೂರ್ತಿವತ್ತಾಗು: ತುಂಬಿ ತುಳ್ಕುವ ಮೊಗದ ಮೊಗುಬಡದ ಸೊಬಗುಂ ಪದ್ಮ ಸದ್ಮನ ಮೊಗುಳಿಯನೆದವುತಡಂ ಮಾಡೆ (ಶಾಪಪ್ರ. ೦೩೯-೦೦). ೨. ನಯವಾದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಮನಸೊಲಿಸು; ಸರಸಸಲ್ಲಾಪವಾಡು; ಅನುನಯಿಸು: "ಮೊಗಂಬಡೆ—ಅನುನಯಪೇ" (ಶಪಾಕ್ಕ. ೪) ; ಕಲಭಾಷಿತಸುಧಾಜಲದಿಂ ಸರ್ವತಿಮು ಕಲಾವಲೇಪಮುಂ ಕರ್ಚ್ ಕಳೆವಂತೆ ಮೊಗಂಬಡಿಮು (ಹಂಧಪಪ. ೩-೯ ಪ). [ಮೊಗ + ಪಡೆ₁]

ಮೊಗಂಬುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಖಾಮುಖಿಯಾಗಿಸು: ಸಮ್ಮುಖವಾಗಿಸು: ಅಂತಾ ದಂತಿಘಟೆಗಳನಾರೋಹಕರ್ ತೋಱಿ ಕೊಟ್ಟೊಂದೊಂದರ್ಕ ಮೊಗಂಬುಗಿಸಿದಾಗಳ್ (ಹಂಪಣಾ. ೦೦-೧೩ ಪ).

[ಮೊಗಂಬುಗು (< ಮೊಗಂಬೊಗು) + ಇಸ್ಕು]

ಮೊಗಂಬುಗು 'ಮೊಗಂಬೊಗು' ನೋ.

ಮೊಗಂಬುಗುತರ್ (ಕ್ರಿ). ಮುಖಾಮುಖಿಯಾಗಿ ತಾಗು: ಎದುರಿಸು: ಅಗದೊಳಗಂ ಮೊಗಂಬುಗುವವೋಲ್ಮದಾನೆಗಳಾನೆಯೊಳ್ಕೊಗಂಬುಗುತರೆ (ಹಂಧಪಪ. ೦೪-೬೦). [ಮೊಗ + ಪುಗುತರ್ (< ಪೊಗುಶರ್)]

ಮೊಗಂಬೊಗು, ಮೊಗಂಬುಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಖಾಮುಖಿಯಾಗಿ ಮೇಲೆ ಬೀಳು: ಮೊಗಂಬೊಕ್ಕಮ ಭೀಮಂ ದೇವ ದುಶ್ಶಾಸನರುರಿರ ಮುಮಂ ಪೀರ್ದ ತಾಣಂ (ಗಜಾಯು. ೩-೨); ಪತ್ತುವ ಲಗ್ಗೆಗೆ ಮೂರಿ ದೊಳ್ ಮೊಗಯೊಕ್ಕಪೊಲಾಗೆ ಬಿರ್ದಿವನವಂ (ಹಂಕ್ರಿಶ್ರ. ೩-೮೦). **ಮೊಗಂಬುಗು**: ೧. ದಿಗಿಭಂ ದಿಗಿಭಕ್ಕೆ ಮೊಗಂಬುಗುವಂತಿರೆ ಸಂಚಿ ವಾರದಿಂ ಧನದಿಂದಂ ಮಿಗಿಲುದ್ದಾನಿಯು ದಾನಂ (ಜಾಂಶಿ. ೦-೩೦); ಅಗದೊಳಗಂ ಮೊಗಂಬುಗುವವೋಲ್ಮದಾನೆಗಳಾನೆಯೊಳ್ಕೊಗಂಬುಗುತರೆ (ಹಂಧಪಪ. ೦೪-೬೦). ೨. ಮುಖವನ್ನು ಮುತ್ತು.—ಕವಿ: ನಗೆ ಮೊಗಮುಂ ಪೊದಳ್ದಲರ್ದ ತಾವರೆಯೆಂಬ ವಿಮೋಹದಿಂ ಮೊಗಂಬುಗ ಲೊಡಂ (ಹಂಪಣಾ. ೩-೦೦). ೩. ಎದುರಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ದೆಸೆದೆಸೆ ಯೊಳಂ ತಳವೆಳಗಾಗಿ ಪರಿತಂದು ವಾನ್ಗೆ ಮೊಗಂಬುಗದೋರ್ವೊರ್ವರ ಪೆಜಗದಂಗಿ ಗೆಟಸಿಕೊಳೆ ಪೆಲ್ಲಪೆಲ್ಲುನೆಬುಗುವ ರಾಜವುತ್ರಸಹಸ್ರಂಗಳ ಮೊಗಮಂ ನೋಡಿ (ಕಾಪಣಾ. ೪೩೬). [ಮೊಗ + ಪೆಗು]

ಮೊಗಂಮುರಿ, ಮೊಗಮುರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. (ನೋವು, ಬೇಸರ, ಜುಗುಪ್ಸೆಗಳಿಂದ) ಮುಖವನ್ನು ವಿಕಾರ ಮಾಡು: ಅಣಂ ಮೊಗಂಮುರಿಯದಕ್ಕದೆ ಬೇಸೆಗಳೊಳ್ ಮೊಗಂಗಳಂ ಬನ್ನಗೆ ಮಾಡದಿರ್ದರಳವಚ್ಚರಿಯಾಗೆ ಕೆಲರ್ ಮಹಾರಥರ್ (ಪಂಪಣಾ. ೦೦-೭) ; ಚಿಂತಿಸುತ್ತವಿಸಿವ ಮೊಗಂ

ಮುರಿದೀವ . . . ಗುಣಂ ಗುಣದಂಕಕಾರ್ತಿಯೂ (ಕಾಪ್ರ. ೦೨-೦೭); ಇಂತಪ್ಪವಮಾನಮಾಡುದೆಂದು ಮೊಗಂಮುರಿಯೆಯುಂ (ಪಗಂ. ೦೩-೭೫ ಪ); ಅವಂಗಳವನೀಕ್ಷಿಸಿದಂತೆ ಮೊಗಂಮುರಿದು ಮಾತುಂ ನಿಲ್ಲಿಸಿದರ್ (ಕ್ರಿಪಾಪು. ೨೦-೪೧೨). ೨. ಮುಖವನ್ನು ಬೇರೆಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸು; ಪರಾಙ್ಮುಖನಾಗು; ವಿಮುಖನಾಗು: ಪುರ್ಪರಾಜನೆಯನ ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೊಸೆದು ಮೊಗಂಮುರಿಯದ ಪೆಜಿತುಂ ರಥ[ಮಂ ಶಿರಿ ಕೆಸ್ಲಡರ್ದು ಕದನಕಾಗಳ ನೆಜಿದಂ] (ಕಂಪಾ. ೦೦-೦೭೬). **ಮೊಗಮುರಿ** : ೨. ಸುಯೋಧನನ ಮೊಗಮುರಿಯಲೆಚ್ಚು . . . ಪಾಯ್ದನು ಮತ್ತೆ ಸೈವರಿದು (ಕುಪಾ೯. ೦೯-೨೬). [ಮೊಗ + ಮುರಿ$_1$]

ಮೊಗಂಸಾರ್ಚು (ಕ್ರಿ)· ಮುಖವನ್ನು ಹತ್ತಿರ ತರು: ಮೊಗಂಸಾರ್ಚಿ ನಾನಾರಸಂ ಈಕ್ಕೊಳಿಪನ್ನಂ ಮೂರ್ತಿನಾರಾಯಣವ್ಯಸನನಮಳ್ ಮೆಚ್ಚಿ ನೋಡುತ್ತಮಿರ್ದಳ್ (ಶಾಂಪು. ೦೩೬). [ಮೊಗ + ಸಾರ್ಚು$_1$]

ಮೊಗಗತ್ತಲೆ ' ಮೊಗಗಳ್ತಲೆ ' ನೋ.

ಮೊಗಗನ್ನಡಿ (ನಾ)· (ಆನೆ· ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ) ಮುಖದ ಮೇಲೆ ತೊಡಿಸುವ, ಕನ್ನಡಿಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ ಸಾಧನ: ಮಿಸುನಿಯ ನಿಗಳದ ಮೊಗಗನ್ನಡಿ ಕಾಣಿಸಿಸರದ ಚೆನ್ನ ಹಕ್ಕರಿಕೆ ಪೊಸಮಕಟ್ಟಿನ ಝಲ್ಲಿಗಳಿಂದ ರಾಜಿಸುವ ದಿವ್ಯಾಶ್ವವೈದಿದುವು (ಕಂಪಾ· ೨೬-೯೦). [ಮೊಗ + ಕನ್ನಡಿ$_1$]

ಮೊಗಗಳ್ತಲೆ, ಮೊಗಗತ್ತಲೆ (ನಾ)· ಕತ್ತಲೆಯ ಮೊದಲು: ರಾತ್ರಿಯ ಆರಂಭ; ಪ್ರದೋಷಸಮಯ: ಪುಗಲಾಗ್ನಿಯುದ್ದನಸ್ಯಗಿಯ ಬಂದು ಮೊಗಗಳ್ತಲೆ ಮೊಗದೋಜ್ (ಕಾಪಾ೯೦· ೭೯-೭೯). **ಮೊಗಗತ್ತಲೆ** : ಮೊಗಗತ್ತಲೆಯೊಳಿಂದುಮಿಖದಮುರಾಗ ಸೊಗಯದುದಿಂದ್ರ ದಿಕ್ಕಸೊಳು (ಕ್ರಿಪಾಪು. ೬-೦೭); ಆಮೇಲೆ ಮೊಗಗತ್ತಲೆಯೂಗಲಾಗಿ ಕಾದಂಬರಿ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯಿಂದಿಳಿದಳು (ಕಪಾ. ೬೦).

[ಮೊಗ + ಕಳ್ತಲೆ (< ಕಲ್ತಲೆ)]

ಮೊಗಗುದು ' ಮೊಗೆಂಗೊದು ' ನೋ·

ಮೊಗಗೆಡಿಸು ' ಮೊಗಂಗಿಡಿಸು ' ನೋ·

ಮೊಗಗೊಡು ' ಮೊಗಂಗೊದು ' ನೋ·

ಮೊಗಚು ' ಮುಗುಟ್ಟು ' ನೋ·

ಮೊಗದು (ನಾ)· ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶ; ದಿಣ್ಣೆ: ಊರ ಮುಂದಣ ಬಸವನ ಗುಡಿಗೆ ಮೂಡಲ ಮೊಗದಿನಲ್ಲು ಮೂಡಮುಖವಾಗಿ (ಎಕ. III. ೪೮ಮು. ೬೬-೦೦೬ : 1748). 'ಮುಗುಟ್ಟು$_2$', 'ಪೋಟೆ' ಪರಾ.

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮುಕಟು ; ಮಲ. ಮುಗಡು ; ತೆಲು. ಮೊಗದು]

ಮೊಗತುತಿ (ನಾ)· ಎದುರಿಗೇ (ಅಕಾರಣವಾಗಿ) ಹೊಗಳುವುದು: ಮುಖಸ್ತುತಿ: ಅರಸಂಗೆ ಘಸಕರಿಗೆ ಮೊಗತುತಿಯಿಂ ರಸವೆ (ಕಬಾ೨· ೦೨-೦೩); ನಿಷ್ಠುರವಾದಿ ಹೇಗೆ ಹಾನೇ ಮೊಗತುತಿ ಮಾಡುಹುದು (ಕಾಪಾಪಾ. ೭೨). [ಮೊಗ + ತುತಿ]

ಮೊಗದಿರುಹು ' ಮೊಗಂದಿರಿಪು ' ನೋ·

ಮೊಗದುಂಸಕ್ಕರೆ ' ಮಗದುಮ್ಮಿಸಕ್ಕರೆ ' ನೋ·

ಮೊಗದುಗುಲ (ನಾ). ಮುಖದ ಮೇಲಿನ ಮುಸುಕು: ಅವಗುಂಠನ: ತಣ್ಣಾರಗ ಮೊಗದುಗುಲ ಕೈಪಿಡಿ ಡವಕೆ ಬೀಸಿ . . . ಕರ್ಪೂರದ ಪಾಳಗಳ ಪಿಡಿದೊಡನೆ ನಡವರೊಲಿದು (ಕಡ್ಕಾ. ೯-೭). [ಮೊಗ + ದುಗುಲ$_1$]

ಮೊಗದುಮ್ಮಾನ (ನಾ). ಮುಖದಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುವ ಚಿಂತೆ. — ದುಗುಡ: ಏನು ಪೇಳುವೆನವರ ರಣಮುಮ್ಮಾನವನು ನಮ್ಮ ಪರ ಮೊಗದುಮ್ಮಾನವನು (ಕುಪಾ೯೦· ೦೫-೩೨). [ಮೊಗ + ದುಮ್ಮಾನ]

ಮೊಗದೆಗೆ (ಕ್ರಿ)· ಬೇರೆಯ ಕಡೆಗೆ ಮುಖವಾಡು.—ಮುಖವನ್ನು ತಿರುಗಿಸು: ಮೆನ್ನಿ ಕೊಡೆಂದು ನಮ್ಮಯ ಇಂಗಿಯಿಂದಟ್ಟುವೆದುಚಿತವಹುದು ಎಂದು ಬೊಗದೆಗೆಜಲ್ಕುವರು (ಕಾಪ್ರ· ೭೦-೦೦). [ಮೊಗ + ತೆಗೆ$_1$]

ಮೊಗದೆರೆ (ನಾ)· ಮುಖದ ಮೇಲಿನ ಮುಸುಕು; ಅವಗುಂಠನ: ಎಳೆಪೆಂಪಿನತ್ತತ್ತು ಮೊಗದರೆಯ ಕೀಳ್ದರ್ (ಪಾಪ. ೨೦-೭). [ಮೊಗ + ತೆರೆ$_4$]

ಮೊಗದೆಱೆ (ಕ್ರಿ)· ಬಾಯಿ ತೆಗೆ; ಬಾಯಿಬಿಡು: ಮೊಗದೆಱೆದ ಹುತವಪನ [ಪಾಪಾ೦. ಹೊಗೆದಗೆದ ಹೆಬ್ಬುಲಿಯು]ಪೊಲು ಝಗರ್ಝುಗಿಪ ತೇಜದ . . . ಜವಗಿವನುಗಳ ಲಕ್ಕಿಸವದಟಿನು (ಕೂಪಾ· ೬-೪-೭).

[ಮೊಗ + ತೆಱೆ$_1$]

ಮೊಗದೊಳೆ (ಕ್ರಿ)· ನೀರಿನಿಂದ ಮುಖದ ಮಲಿನತೆಯನ್ನು ತೊಳೆ; ಮುಖಮಾರ್ಜನ ಮಾಡು: ಮುನ್ನೆಸಜಿ ಕಾಣುತ ಮೊಗದೊಳೆದು (ಕ್ರಪಾ೦. ೦-೮೩): ನಿದ್ರೆಯಂ ತ್ಯಜಿಸಿ ಮೊಗದೊಳೆದು ಮುಕ್ಕೊಳಿಸಿ ಕಪ್ಪರವೀಳೆಯಂಗೊಂಡು (ಕ್ರಪಾಪು· ೭೦-೧೨). [ಮೊಗ + ತೊಳೆ$_1$]

ಮೊಗದೋರು ' ಮೊಗಂದೋಱು ' ನೋ·

ಮೊಗದೋಱು$_1$ ' ಮೊಗಂದೋಱು ' ನೋ·

ಮೊಗದೋಜ್$_2$ (ನಾ). ಮುಖದಲ್ಲಿ (ಗಾಯದಿಂದ) ಉಂಟಾದ ಕೂತು. — ಡೊಗರು: ಮೊಗದೋಜುಗಳ ಪೂರಾಯಘಾಯದ ತಾಜು ಶಟ್ಟಿನ ಹೊಸ ಮೆದೆ ಹೇರಾಳ ರಂಜಿಸಿತು (ಕುಪಾ೯೦ಪ್ರೀ· ೦೦-೬).

[ಮೊಗ + ದೋಜು (< ಡೊಂಗಜು)]

ಮೊಗನಹಜುವೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ: ನಾಂಗಲಿಕ. ಮೊಗನಹಜುವೆ . . . ಕಲಸಿ ಗುದದಲ್ಲಿ ಪೂಸೆ ಎಲ್ಲಾ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಕೆಡುಗುಂ (ಚಕ್ಕ· ೦೭೬). [? + ಹಜುವೆ (< ಹಜುಹೆ)]

ಮೊಗನಾಯಕ (ನಾ)· ಸೈನ್ಯದ ಅಗ್ರನಾಯಕ: ಸೇನಾಪತಿ: ಮರುತ ಸುತ . . . ಮುರಿವು ಮೊಗನಾಯಕರ ಪರಣಮಂ ಕೊಂಡು . . . ಕುಪ್ಪಳಿಸಿ ಕಾಣಿದಾಡಿದಂ (ಕುಪಾ೯. ೭೬-೦೪). [ಮೊಗ + ನಾಯಕ]

ಮೊಗನೆಗಹು (ಕ್ರಿ)· ಮುಖವಿಷ್ಟನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತು: ಮೊಗನೆಗಹಿ ಭೀಮನ ದಾನಾವಾರಿಷ್ಟದು . . . ಬಲುಕಣಿಯ ಹಿಡಿಹಿಂಗೆ ಬಾಗಿಸು ತಿರ್ದ್ದಾ ದುತೆ (ಕುಪಾ೯೦ಪ್ರೀ· ೬-೪೬).

[ಮೊಗ + ನೆಗಪು$_3$ (< ನೆಗಪ್$_1$)]

ಮೊಗಪಟ (ನಾ). ಹಡಗಿನ ಮುಂಭಾಗದ ಹಾಯಿಯ ಬಟ್ಟೆ: ಹಾಯಿಪಟ: "(ಹಡಗಿನ) ಮುನ್‌ಕೂವೆಯ ಮೇಲಿನ ಮುಖ್ಯಪಟ: ಮೊಗಪಟ ಮುಂಪಟ" (Foreasail. ೧೭೫೫). [ಮೊಗ + ಪಟ]

ಮೊಗಪಾವಡ ' ಮೊಗಪಾವುಡ ' ನೋ·

ಮೊಗಪು, ಮೋಪ್ಪು (ನಾ). ೧. ಮುಂಭಾಗ; ತುದಿ; ಮುಖ: ಕಾಳಿಯ ಮೊಗಪಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜೀಜುಂಡ ಹುಟ್ಟಿ ಅದು ಆರ ಮಾತನೂ ಕೇಳಲ್ಕೀಸದು (ಪಣ. ೪. II· ೬೩೮-೩೬); ಹೊಗರುಬಿಗೆಗಡು ಕರ್ಮಣಿಯ ಬಿರುಡಿಯು ಬಿಗಿದಿಟ್ಟನೆಂಬಂತೆ ಬಲ್ಮೊಲೆಯೆರಡಜಿ ಮೊಗಪು ತೋಱುವು (ಪೂಪ೭. ೨೩-೨೩). **ಮೋಪ್ಪು** : ೨. ಸರ, ಡಾಬು ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಚೌಕಾಕೃತಿಯ ಬಿಲ್ಲೆ: ಈಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೋಪು ಇರುವ ಸರಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಯಾರೂ ಹಾಕುವುದಿಲ್ಲ (ಕೂಪ).

[ದೇ.ಕ ತದು. ಮಲ. ಮುಕಪ್ಪ ; ತುಳು. ತೆಲು. ಮೊಗಪು]

ಮೊಗಪೆ (ನಾ)· ೧. (ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮೊಗೆಯಲು ಬಳಸುವ) ಸಣ್ಣ ಪಾತ್ರೆ: ಮೊಗೆ: ಪ್ರತಿದಿನಕ್ಕೊಂದು ಮಲ್ಲಲ ಕೂಡುಮಕೊಂದು ಮೊಗಪೆ ನೀರುಮಂ ಪೆಲಮನೆಯೊಳಗಣ್ಗೆ ಸೀಡಿದೊಡ ಬುರಂ ಪಜ್ಜುಗೊಂಡುಣ್ಬರ್ (ಪಪ್ರಕಾ ೦೭೨-೦೦) : ಈ ಬಿಳಸಂಸೃತಿ ಯೆಂಬುದೊಂದು ಜಾಜಿಣಮೊಳಗಮ್ಮ ನೀಂ ಮೊಗಪೆಯಾಗದೆ ಕಾಲ್ಪಪ

ವರ್ಗಮಾರ್ಗವಂ (ಕಾಶಿ. ೬-೬೦) : ಕುಂಬಾಜನ ಚಕ್ರದಂತೆ ಮಳ್ಳಿಟ್ಟ ಬವಯಂತೆ ಊಟಣವ ಮೊಗಪೆಯಂತೆ (ಪರಾಣ್ಮು. ೯-೨೬). ೨. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಬೂತರಸ ತೊಜಿಕಾರಟ್ಟಿಯುಂ ಪುಯಳೆಯು ನೆಲೆಗೂಜು ಮೊಗವೆ ಅಳಿಮುಮ ಬಿಟ್ಟಿ (ಎಕೆ. IV. ಗುಂಡ್ಕುತೀ. ೧೪-೬ :೧೩೦). [< ಮೊಗ್ಕೆ]

ಮೊಗಬೀಣೆ, ಮೊಗವೀಣೆ (ನಾ)· ಬಾಯಿಂದ ಊದುವ (ಕೊಳಲಿನಂತಹ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಮುಖವೀಣೆ : ದೀಪಕ್ಕೆ ಗಳಿಂಚರದ ಕೊಳಲ್, ಮೊಗಬೀಣೆಗಳಿಂದರಪಱಿದೂರ್ವಂದಿಗಳ್ ಬೀಜುಮ ದನಿಯ ಬುರುಗುಗಳಂ (ಪಾರಂ. ೬-೩). **ಮೊಗವೀಣೆ** : ವೇಣುವ ನುಡಿಯಿಸುತ ಕಿನ್ನರಿಯ ಕೌಶಲವಿಡಿದು ನಾದಿಸುತಿಸವ ಮೊಗವೀಣೆಯನು ಕೇಳಿಸುತ . . . ಸತಿಯರೆಬ್ಬಿಂದರು (ಸಪಕ್ಕು. ೦೩-೫೯).

[< ಸಂ. ಮುಖವೀಣಾ]

ಮೊಗಬೀರಚಿಟ್ಟು (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಗಂಡುಬೀರಸ ಗಿಡ· ಗತಮುಕಬೀತಾಂಬೆಕ್ಕೆ ಮೊಗಬೀರಚಿಟ್ಟು (ಹು.ಶಿ. ೭-೧೦೭).

[← ತೆಲು. ಮೊಗಬಿಜಚಿಟ್ಟು]

ಮೊಗಮಂಟಪ (ನಾ). ದೇವಾಲಯ, ಅರಮನೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಮಂಟಪ ,– ಪ್ರಕಾರ : ಮುಖಮಂಟಪ : ಪಂಡಿತ್ತಿಗಮು ಮೊಗಮಂಟಪದ ಬ್ಯಾವಟ್ಟಿಗೆಯ . . . ಮದನಗ್ಗೆಯ ಬಾಗಿಲ್ವಾಡದ ಸಿಂಗರದೊಂದು ದೇಗುಲಂ ಕೆಳ್ದೆಡ್ಡಮಾಗಿ ರಂಜಿಸುಂ (ಧಾಪುಕ್ಕ. ೫೪-೨೮). [< ಸಂ. ಮುಖಮಂಡಪ]

ಮೊಗಮಜ್ಜನ (ನಾ)· ನೀರಿನಿಂದ ಮುಖವನ್ನು ತೊಳೆಯುವುದು ; ಮುಖಮಾರ್ಜನ : ಮೊಗಮಜ್ಜನಮಂ ನೆಜಿ ಮಾಡಿ ದೇವಿಯರ್ ನಡಗೊಳಲರ್ವಜರ್ ಮನೆಗೆ (ಶಾಂಪು. ೬೬) ; ಜಗಲಾಣ್ಮನ ಕಾಂತೆ ಪುರಿಸಲಿರ್ವರು ಮೊಗಮಜ್ಜನವ ಮಾಡಿದರು (ಕೋಪಪ. ೩೦-೬). [< ಸಂ. ಮುಖಮಾರ್ಜನ]

ಮೊಗಮರಸು (ಕ್ರಿ)· ಮುಖವನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಮುಖವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು : ಚುತೆಯಿಂದಿನನಂದು ಮುಂಗಿಲ ಮುಸುಕಂ ತೊಟ್ಟು ಮೊಗಮರಸಿ (ಗೂಢ್ಯಾ. ೦-೦೨). [ಮೊಗ+ಮರೆಸು$_1$ (< ಮಱೆ)ಸು)]

ಮೊಗಮರೆ (ನಾ)· ಗುರುತು ಸಿಕ್ಕದಂತೆ ಮುಖವನ್ನು ಮರೆಸುವ ಸಾಧನ : ಏನೋ ಒಂದು ಧೂರ್ತತಮ ಮೊಗಮರೆಯ ಗುರುತೋ (ಕಾಪುಷ. ೬). [ಮೊಗ + ಮರ್ಕೆ (<ಮಾಜ್ಕೆ)]

ಮೊಗವಿಂಕ್ಕು, ಮೊಗವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಎದುರಾಗು; ಅಭಿಮುಖವಾಗು: ರಾಘವನ ಜನ್ನದ ಬಿಣ್ಣಗುದುರೆ ತೆಂಕಲ್ಲಿ ಮೊಗವಿಕ್ಕಿ ಪಡಮುಕುಂ ಮಿರ್ವುದಂ (ಧಾಪುಕ್ಕ. ೬೩-೦೯). ೨. ಎದುರುಬೀಳು ; ಎದುರಿಸು : ಪ್ರತಿಭಟಿಸು : ಅಂತು ದಂತಿಘಟೆ ದಂತಿಘಟೆಯೊಳಾಂತು ಮೊಗವಿಕ್ಕಿಯುಂ (ಪಂಚತಂ. ೦೩-೬೬ ಪ). ೩. ಮುಖವಿಡು; ಮುಖವಿಡಾಕು : ನಗೆ ಮೊಗದೊಳ್ ತೆಜಂಬೊಳೆದು ನುಣ್ದುಟಿಯೊಳ್ ಮೊಗವಿಕ್ಕಿ . . . ಕಾಲುಗುರ್ಗೊಳ್ಕೆದೆ ಮಾರ್ಪೊಳೆದು (ಕಬ್ಬಾ. ೬೩೦) ; ಪತ್ತಿಸೆದೆಯೊಳ್ ಮೊಗವಿಕ್ಕು ತಿಜಂಬೆಗೆಂದು ಮತ್ತೆವೆವಿಡದೂದುತಿರ್ಪನಮೊಂದು ಮಹೋರಗಮಾನ ನಾಗ್ಯಮಂ ಪಿಡಿವಡರ್ಪಲ್ಲಿ ಪೇಲುತಿರೆ ನುಂಡಿಲಪೋಲ್ . . . ಪೆದತ್ತು ಬಿಲ್ಲುರಿದಿ ಕಾಪನೆದೊಳ್ ಕರಿಭೋತವಂತೆವೋಲ್ (ಧಾಪುಕ್ಕ. ೩-೬೯). ೪. ತೊಡಗು: ಪಡೆಯಜಿದು ತೊಗಲುವಂಪರೆ ಸಿ{ಸ}ಡಿಲ್ದು ಪೊ{ಪೋ}ಯ್ತುಟ್ಟುದಾಗಳಂಗಜಲೆಯೊಳ್ ನಡೆ ಮೊಗವಿಕ್ಕಿ ಲಯಂಗಿಡದೊಡನುಲಿದುವು ಬೆರಲು ಕೊರಲು ಪಾಲಗೆಯುಂಲಿಗಳ್ (ಧಾಪ್ಕ. ೩೦. ೬೫೫ ೫೦೨೪). **ಮೊಗವಿಕ್ಕು**: ಕ್ರಿ. ಮುಖವಿಪನ್ನು ತಿರುಗಿಸು,–ಮೊರಳಿಸು: ಮೊಗವಿಕ್ಕಿ ದತ್ತಲು ಪೊಜಿವ ಹೆಣಮಯುವೇನನುಸುರುಮನಂ (ಕಾಪ್ಕಾರ್ಕ್ರೀ. ೦೭-೨೬); ಕೈ ಪೂಡಿದತ್ತಲು ಕರುಳ ಮಯ ಮೊಗವಿಕ್ಕಿದತ್ತಲು ಪೊಜಿವ ಹೆಣನ ಮಯ (ಪಾಪಂತ. ೪-೮೪). [ಮೊಗ + ಇಕ್ಕು]

ಮೊಗಮಿಡು· ಮೊಗವಿಡು (ಕ್ರಿ). = ಮೊಗವಿಕ್ಕು ೩: ಕುರಂಗಜಂಕುಳ ಳೆಲ್ಲನ ಬಿಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಮೊಗಮಿಟ್ಟು . . . ಸೊಯಿಮತಿರ್ವುವೆ ನಗೇಂದ್ರ ಮುನೀಂದ್ರರ ಶಾಂತಮೂರ್ತಿಯಂ (ಗಿಸಂ. ೬-೬೯) ; ಗರುಡೋದ್ಯಾರವ ಪಚ್ಚೆಯತಿರಣದೊಳೆವ್ವಲ್ಲ ಶಂಕೆಯಿಂ ಸ್ಪಟಿಕಾಶೋತ್ಕರದೊಳ್ ಜಳಶಂಕೆಯಿ ನಾದರದಿಂ ಮೊಗಮಿಡುವಲ್ಲಿ ದೃಗಶಾಬಿಂಗಳ್ (ಜಾಪತ್ತಿ. ೦-೦೬೦); ಅಧರದಿನದಂ ಬೆರಸುವಂತೆ ಮೊಗಮಿಟ್ಟು ಪೊಂಬಟ್ಟಲೊಳ್ಸವಿದು ವಿಕ್ಕ ಮಧುಮಂ (ಕೃಬಾಪು. ೦೩-೮೩). **ಮೊಗವಿಡು**: ಅಧ್ವಶ್ರಮದ ಘಗೆ ಪರಿಹರಿಸೆ ನೀರೊಳು ಮೊಗಿಸಿನು ಹರಿ ಹಮುಚಿತುಷ್ಟಯವ ಸರಸಿಯಲಿ ಮೊಗವಿಟ್ಟು. ಮೊಗದವು ಪರಜಲಪನು (ಕಾಪ್ಕಾರ್ಕ್ರೀ. ೦೦-೭೪); ಅಂಬುರುಹಾನನ ದೊಳ್ಕೊಗವಿಟ್ಟತಿಭರದಿ ನವೀನಲತಾಂಗಮನಮರ್ದಿಪ್ಪಿ (ಜಯಣಾ. ೯-೪೨): ನೀಜಿನ ಮೊಗದೊಳು ಮೊಗವಿಟ್ಟು ಮುಂದಾಡಿ (ಕಂಪಾ. ೯-೦೦೬).

[ಮೊಗ + ಇಡು$_1$]

ಮೊಗಮಿಱಿ (ಕ್ರಿ)· ಮುಖವನ್ನು ತಿವಿ.–ಚುಚ್ಚು : ಸೊಪ್ಪು ಸೊವಡಾಗದೆ ಜಲಿಸಟ್ಟಜ್ಜದೆ ಮೊಗಮಿಱದು ಕಾರ್ದಾ ಚಪ್ಪಲರ್ವಿನೆಗಂ ಸಿಟ್ಟಿಟ್ಟ ಕರೆದು ಕೊಡುವು ಸಪ್ಪದಮುಪ್ಪಳದಿನೊಱಿವ ನಜುವಂಡುಗಳಂ (ಕಾಪಾಪ. ೯-೮೬).. [ಮೊಗ + ಇಱಿ$_1$]

ಮೊಗಮಾ (ಕ್ರಿ)· ಮುಖವನ್ನು ತಿರುಗಿಸು ; ಅಭಿಮುಖವಾಗು : ದಶರಥಕ್ಷಪಂ ಮುನೀಶ್ವರರಿರ್ದಾ ದಿಸೆಗೆ ಮೊಗಮಿತ್ತು ತನ್ನಿರ್ದ ಸಿಂಹ ವಿಷ್ಟರದಿನೆದ್ದು ವಿನಮಿತನಾದಂ (ಕಂಧಾಪು. ೬-೨೬). [ಮೊಗ + ಈ$_2$]

ಮೊಗಮಾಸೆ (ನಾ)· (ಹೊಸಹರೆಯದ ಗುರುತಾಗಿ) ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಮೂಡುವ ಮಾಸೆ :. ಮೊಗಮಾಸೆ ಬಾರದಿರ್ದುಂ ಸೊಗಯಿಪ ತನ್ನನಿಕುಮಾರವದಪಜ್ಜಂ ದಿಟ್ಟಿಗೆ ಬೆಲ್ದುವೆತ್ತು ಮಱಿದುಂಬಿಗಳಿಜಗದ ಕನಕಮಲಮಂ ನೆನೆದಿಸುಗುಂ (ಕಾಪಂಪು. ೬೬೯). [ಮೊಗ + ಮಾಸೆ]

ಮೊಗಮುಟ್ಟು (ನಾ)· (ಆನೆ, ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಮುಖಕ್ಕೆ ತೊಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರಾಭರಣ; ಮೊಗಮುಟ್ಟನಾಂತ ಮೊಗಮಾಗಿರೆ ಶಾಕ್ಷರ್ಯನಸೇಜುವಂ ಕದಕ್ಕದಿಸೆ ನಿರರ್ಗಳಂ ಪೊಳೆದು ಪಾಜುವಿನಂ ಪಸುದೇವವಲ್ಲಭಂ (?) (ಕರಾಜ. ೨-೦೩೯); ವಿಸುನಿಯ ಟಂಕೆ ಸೇರಿದ ಮೊಗಮುಟ್ಟನ ವಿಸಿಕಿಯನಾ ವಾಹಕರು ಒಸೆದು ಸೇರಿಸಿದರು . . . ಆ ಜಾತಿತುರಗಕೆ (ಕಾಪಾಜಾ. ೯-೩೭) ; ಮೊಗಮುಟ್ಟು ಮುಂತಾದ ಸಜ್ಜೋಗಕ್ಕಿರ್ದ ಕೈಗೆಗಳೊಳೆಡವಿಡದೆ ಕೀಲಿಸಿದ ಮುಕ್ಕಣ್ಣ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯಿಂ . . . ರಾಜಾಶ್ವವಾಶೀತಿಸಾಹಸ್ರವಿಕ್ಕೆಲದ ಹೇವಾರವಂಗಳಿಂದದು ಗಗನಕ್ಕೆ ಕಾಲಿಡುತಿರ್ದಪ್ಪ (ಕಂಪಾ. ೦೦-೧೩).

[ಮೊಗ + ಮುಟ್ಟು$_2$ / ತೆಲು. ಮೊಗನುಟ್ಟು]

ಮೊಗಮುರಿ ' ಮೊಗಂಮುರಿ ' ನೋ.

ಮೊಗಮೋಟ (ನಾ)· (ಆಲಂ) ಭಂಗಿತನಾವವನು ; ಅವಮಾನಗೊಂಡವನು : ಮರುಳಾಗಿ ಪಂದಮತಿಯಾಗಿ . . . ಮೊಗಮೋಟ [ಪಾಜಾಂ. ಮುಟ್ಟ]ನಾಗಿ ಎಂದುಮರೆ ಕಾಡಿದವೆ ತಂದೆ (ಸೀಪಾಮಹ. ೩-೬೬).

[ಮೊಗ + ಮೋಟು$_2$]

ಮೊಗರಂಬ, ಮುಖರಂಬ, ಮೊಕರಂಬ, ಮೊಕರಂಬೆ (ನಾ). ಆನೆ, ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮುಖಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರದ ಸಾಧನ : ಭಾಳದ ಚಂದ್ರದ ಚಿತ್ರದ ಮೊಗರಂಬದ ಕೈದಾಳಿನ ಕಾಲ್ಗಾಪಿಂ ಹಡಿಯುಂ ಹಣ್ಣಿದ ಕರಿಘಟೆ ನೆರೆದುವು ಬಲದೊಳಗೆ (ಪಾಪಂ. ೩-೨೮); ರನ್ನದ ಮೊಗರಂಬಂ ಪವೆದುನ್ನೆಟ್ಟನೆ ಪೋಲೆ (ಧರಾಣಾ. ೪-೦೪); ಇಳಾಪಿಂದನು ಬಲುಗುಳವ ಪಿಂಡಿಸಿ ಕಳಚಿದನು ಮೊಗರಂಬವನು

(ಶಬ್ದರತ್ನ. ೩-೩೨): ಮೊಗರಂಬ ರೋಷಪಕ್ಕಂಗಿಕೆಯು ಪುಟಿಗಳು . . . ಬಂದುವಪ (ಜಾಗಳ. ೦೮-೩೮). **ಮುಖಿರಂಬು**: ಬಂದ ವೇಗದಿ ಪರಸ ವಾಪಸ ಬಸವಣ್ಣ ಚಿನ್ನವ ಹಕ್ಕಂಗಿಕೆಯು ಮುಖಿರಂಬುವ . . . ಸಗೆಜ್ಜೆ ಉಲಿಯಲು ಬೆನ್ನ ಮಾದೇಶಲೋಲಗಕೆ (ಕವಿಚಾಂ. ೨-೦೮೩). **ಮೊಕರಂಬು**: ರಂಗಾಸ ತೇಜೀಗೆ ಹೊಸಾಳೆವಲ್ಯಾಣ ದುಡುಮಲ್ಲೀಗೆ ಮೊಕರಂಬು (ಜಾ.ಹಯ. ೩೨): ಮಾನವ . . . ಮೊಕರಂಬಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಹೋರಿಗಳ ಬೆಡಗನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ (ಗಿರಿಸಂ. ೯. ೮೨೩). **ಮೊಕರಂಬೆ**: ಸಾವಿರ ಎತ್ತಿನ ಮುಂದೆ ಹೋಗೋದು ನಮ್ಮತ್ತು ಪಾದ್ಕೆ ಜಂಗು ಮೊಕರಂಬೆ (ಜಾ.ಪಾ. ೩೪) ; ಗಾಣಗರ ಕುಂಟೆತ್ತಿಗೆ ಯಾಕೆ ಮೊಕರಂಬೆ (ಗಾಣಾ. ೧೩). [?]

ಮೊಗರಸ (ನಾ). ಮುಖದ ಕಾಂತಿ. – ತೇಜಸ್ಸು : ಭುಗುಭುಗನುರ್ಜೆ ಪಾಮ್ಬು ಸಲೆ ದೇಹರಸಂ ಬಿತುತೋಡಿತೆಲ್ಲಿಯುಂ ಮೊಗರಸಮೋಡಿತಿಲ್ಲ (ಸುಳುಹಾ. ೦೨-೪೦) ; ವೀರರಸ ಬಿಡಮೊನಪ್ ಮೊಗರಸದ ಸ್ಮರವಿಕಾರದ ಮನದ ಮೋಟದ ಗರುವಿಕೆಯಲೀ ಪಾತ ಸುಡಿದನು (ಹೊಡಣ. ೩-೯-೩೩): ಬಿಡದೆಸೆದವ್ ವೀರಭಟರ ತಲೆಗಳಾ ಎಡೆಮೋಳು ಮೊಗರಸದಿಂದ (ಶಂಕಾಪು. ೩೩-೮೨)· [< ಸಂ. ಮುಖರಸ]

ಮೊಗರಾಗ (ನಾ). ಮುಖದ ಬಣ್ಣ. – ರಂಗು : ಪನಜಮುಖಿ ಪಿರಿದು ಮನುರಾಗದಿಂದಡಿಗಡಿಗೆ ಸೊಗಯಿಸಿದಳಾಗ ಮೊಗರಾಗದಿಂ (ಅಭಿ. ೬-೩೩ ಕಗಳ) ; ಬೇಗಂ ಜಿನಚಂದ್ರನ ಮೊಗರಾಗಂ ಬೇಸಗೆಯು ಬಾಲೊಳಲ್ದಿದ ಹರಿದ್ರಾರಾಗದ ತೆಱದಿಂ ಕುದಿ ಕುಂದಿದಾಗರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೬-೪೦) ; ಗತದೋಷಿಗೆ ಕೃತದೋಷಿಗೆ ಹಿತಪತಿವಮ್ಬುಲ್ಲಿ ಸರಿಯ ಮೊಗರಾಗಂ ಭೂಪತಿಗೆಂತನೆ ಪಾಲ್ ದೋಷೋದ್ಧತರಂ ಕೊಲ್ವಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮೆಯ್ಗುಂದಿದುದೇ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೨೦). [<ಸಂ. ಮುಖರಾಗ]

ಮೊಗರಾಗಂಗಿಡು (ಕ್ರಿ)· ಮುಖದ ಬಣ್ಣವು ಕೆಡು. – ಕಾಂತಿಹೀನವಾಗು : ಘನಸಮಯಮತಿಕ್ರಮಿಸಿ . . . ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಗೆ ಬೀತು ಬಿನ್ನನಾಗೆಯುಂ ಕಡವು ಮೊಗರಾಗಂಗಿಡೆಯುಂ (ಹಂಪಾಚಾ. ೭-೦೪೫ ಕ)·

[ಮೊಗರಾಗ + ಕಿಡು (< ಕೆಡು$_1$)]

ಮೊಗರು$_1$ (ನಾ). ೧. ಎಳೆಗಾಯಿ ; ಮಿಡಿ ; ಹೀಚು : ಕಲ್ಪಲತೆಯ ದಾಂಗುಡಿದು ಮೊಗರಂತೆಸೆವ ನಾನಾವಂಶಮುಮುಂ (ಚಾಪಂ. ೮೮-೦೯) ; ತಳಿರಿಂದ ಮೊಗರಿಂದ ಕಾಯಿ ಪಣ್ಣಿಂದ ಚೆಲುವೆಸೆವ ಪುಷ್ಪಗಂಧದ ಪರಿಮಳಗಳಿಂದ ಪುಷ್ಪದಿಂದರಿ ಶಿವನ ಪೂಜಿಸುವ ನಾರಿ (ಸಭೀ. ೩-೦೮)· (ಗೆ). ೨. ಎಳೆಯದಾವ : ಹೀಚಾದ : ಆ ಹುಡುಗಿ ಎಳೆಮೊಗರು ಬವನೇಕಾಯಿ ಕೂಡುತಿಳಿಳ್ಳತ್ತ ಇವ್ಳಳು (ಹೊಸ್ತ. ೦೮೩)· [ದೇ.+ ತುಳು. ಮುಗುರು]

ಮೊಗರು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ (?) : ಬಿಜಮೊಗರಿಂ ಪು ೩೧ ಕಾಗ ೧೮೨ (ಪಾ೨೨. ೦೪೫, ೩೩೨೦; ೪೮೮-೩೩; ೧೧೦೦); ಭೂಮಿ ದುಲ್ಲಿ ನೀರು ಜಾಸ್ತಿ ನಿಂತ ಮೊಗರುಭೂಮಿ (ಕೃಜಾಸಿ. ೦೩೬).

[?-/ ತುಳು. ಮೊಗರ್ ಸಮೀಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ]

ಮೊಗಲ, ಮೊಘಲ್ (ನಾ)· ೧. ಒಂದು ಜನ್ನಾಂಗದ ಹೆಸರು : ಮಧ್ಯ ಏಷ್ಯಾದಿಂದ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಂದು ನೆಲಸಿದ ಒಂದು ಮುಸಲ್ಮಾನ್ ಪಂಗಡ : ಕಾಂಭೋಜ ಕೊಂಕಣ ಮೊಗಲ ದ್ರಾವಿಡ ಗೌಡ ಗುರ್ಜರ . . . ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ನೃಪರೇಳ್ದೆಂದನು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೪-೦೪) : ಈ ಕಪಟೂರ ಸೀಮೆಗೆ ಮೊಗಲರ ಬಗೆ ಹಣ (ಎಕ. VIII, ಶಿಕಪು. ೨೩೩-೦೪ ; ೧೮೨೨ ,); ಅರಬರು, ಬೆಲುಚಿಯರು, ಚೀನೀಯರು, ಮೊಗಲರು (ತುಳುಣಾ. ೦೭೪)· **ಮೊಘಲ್**: (ಗೆ). ೨. ಮೊಗಲರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: ಮೊಘಲ್‌ವಾಸ್ತು ಶಿಲ್ಪವು ಭಾರತೀಯವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು (ರಾಪ್ರ. ೩೦೬)

[←ಪಾರ. ಮುಘೋಲ್; ಹಿಂ. ಮುಂಗಲ್; ಮರಾ. ಮೊಗಲ್. ಮೊಂಗೆಲ್]

ಮೊಗಲಾಯೆ, ಮೊಗಲಾಯಿ (ಗು)· ೧. ಹಳೆಯ ಹೈದರಾಬಾದಿಗೆ ಸೇರಿದ. ೨. ಬಹಳ ಹಳೆಯದಾದ· (ನಾ)· ೩. ಮೊಗಲರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು : ಮೊಗಲಾಯ್‌ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪತನಕ್ಕೆ ಅವರ ದರ್ಪ ಕಾರಣವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ರಾಚಿ). **ಮೊಗಲಾಯಿ** : ೩. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೊಗಲಾಯಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪ್ರಭುತ್ವವು ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದ ಅನೇಕ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬಿದ್ದಿತು (ಹೊಕಥ. ೮೩).

ಮೊಗಲಾಯ್‌ದೌಲತ್ತು = (ಆಲು) ಸರ್ವಾಧಿಕಾರದ ದರ್ಪ·– ಶೀವಿ : ಆಕಯು ಮೇಲೆ ಮೊಗಲಾಯ್‌ದೌಲತ್ತು ನಡೆಸಿದಯುಲ್ಲ ! (ಮುಹಾಗ. ೩೭).

[← ಹಿಂ. ಮುಗಲಈ. ಮುಗಲಾಈ ; ಮರಾ. ಮೊಗಲಾಈ]

ಮೊಗಲಾಯಿ ' ಮೊಗಲಾಯ್ ' ನೋ.

ಮೊಗಲಿಂಗಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮೊಗಲಿಂಗಮರ· ಕರ್ನ್ಲಟಿ. ಕಲಾಗಂಟಿ. ಗಂಟಿ (ಪ್ಯಾಕಿ. ೩೮-೦೩೩).

[ಮೊಗಲಿಂಗ$_1$ + ಮರ$_1$/ತೆಲು. ಮೊಗಲಿಂಗ]

ಮೊಗಲೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಈ ಮುತ್ಸಗಿ ಅಥವಾ ಮುಳ್ಳಗಿ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮವಿರುವ ಈಗಿನ ಬಳ್ಳಾರಿಜಿಲ್ಲೆ : ಮೊಗಲೂರ್ವಿಷಯೇ ತೆಱುವಾಸಾಣನಾಮಧೇಯಗ್ರಾಮಸ್ಯ ಪೂರ್ವ್ವದಿಗ್ಭಾಗೆ. ಮುಟ್ಟಗಿನಾಮಧೇಯ ಪ[ಪ್ಲೀ]ಮ್ಬಟ್ಟಾಪಸಹಿತಾಂ . . . ಸರ್ವ್ವಾಪರಿಹ್ಯತಪರಿಹಾರಂಸಂಪ್ರ[ದತ್ತ][ವಾನ್] (ಎಕ. VIII, ೦೮೮-೬: ೪೩೮ ಕ).

[? + ಊರ್]

ಮೊಗವಚ್ಚ (ನಾ)· ಮುಖದಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಲೆ, ಮೂಗುಬುಟ್ಟು ಮುಂತಾದ ಒಡವೆ : ನಿಜದಿಗ್ವಿಜಯೋದ್ಧತವಿಕ್ರಮಪ್ರಭಾವಂ ತನಗೆಂಪು ಸೋಪೆಸವ ಸಿಂದುರದಂಗವಾಂಬಾಗೆ ಸೋಡ ಭೂಕಾಂತೆಗೆ ಮುಚ್ಚುದೆತ್ತ ಮೊಗವಚ್ಚಮವಾಗಿಯಿದಾ ಭಳಿರ್ಕ್ಕರೋಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. XVIII, ೫೪೬-೦೨; ೧೧೮೮); ನಾಗಾರಿ ಧಮ್ಮಿಲ್ಲ ನಾಗಾರಿ ಮೊಗವಚ್ಚ . . . ನಾಗಾರಿ ಪಗಯಂತಿರೊಪ್ಪೆ ಕುಚಕುಟ್ಮಳಂ . . . ನಾಗಮೋಪಿನಯಿಸಿದಳು (ಅಂಗತ್ರಿ. ೨೫-೩೬).

[ಮೊಗ + ಬಚ್ಚ$_2$]

ಮೊಗವಟ್ಟ (ನಾ)· ಆನೆ, ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮುಖಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರಸಾಧನ : "ಮೊಗವಡವಮ್ಮೆಱಭಂಗಳ ಮೊಗವಟ್ಟಂ" (ಕಾಪಾಸಾ. ೩೯)· 'ಮುಖಪಟ್ಟೆ' · 'ಮೊಗವಡ' ಪರಾ· [< ಸಂ. ಮುಖಪಟ್ಟ]

ಮೊಗವಟ್ಟವ (ನಾ)· ಸಮ್ಮುಖ; ಎದುರು : ಶ್ರೀಪೃಥ್ವಿವಿಗಂಗನ ಸೂಳೆ ಬೀರಕ್ಕನ ಮಗಂ ಎಜಿಕಂಗಂ ಪೃಥುವಿಗಂಗ ಮೊಗವಟ್ಟವದೊಳೆ ತಲೆಗಳಯಿಸಿ ಸತ್ತಂ (ಕ್ಯಾಹಾ. ೦೧೧೪. ೦೦-೨ ; ಸು. ೨೮೫ ೫೫).

[ಮೊಗ + ?]

ಮೊಗವಡ, ಮಕಾತು, ಮುಖವಾಡ, ಮುಖಾಡ, ಮೊಕವಾಡ, ಮೊಗವಾಡ, ಮೊಗಾರ (ನಾ)· ೧. ಮೇಲುಮಾಸುಕು; ಅವಗುಂಠನ: ಮೊಗವಡಂಗವಿದಿರ್ದ ಕೂಸ ಭಟ್ಟವಿಕ್ರಂಗೆ ಕುಡಿಮೆಂದು ಕೀಜಿ ಚಿಲಾತ ಪತ್ರಂ ಬೇಡಿದೊಡಂ ಕುಡದಿರ್ದೊಡೆ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೩೭-೩). ೨. ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮುಖಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರಸಾಧನ: ಇಕ್ಕಿದ ರೋಷವಕ್ಕರಿಕೆಗಳುಮುರ್ದ ಮೊಗವಡಂಗಳುಂ . . . ಬೆರಸಲುಂಕೆವೆರಸಿದ ಕಾಲಗಿರಿಗಳೆ ತಳರ್ವಂತೆ ತಳರ್ವ ಮದಾಂಧಗಂಧಸಿಂಧುರೇಂಗಳುಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೩೦ ಪ): ಮದಸಮಾವಗಜಕ್ಕೆ ಪಿಡಿದ ಮೊಗವಡಮೆನಿಸಿ (ಪರ್ಮಶಿ. ೬-೦೩ ಪ); ಪೊರ್ಕಳಿ ಗಂಟೆಯ ಮೋಹಿಪುವ ಮೊಗವಡದ ರೂಹಿಸುವ ಪೊಸಲ ಕನ್ನಡಿಯ ಕಡುಚಿಲ್ಕ ಕೊಡಂಕೆಯು ಲಂಬಿಸುವ ಚಮರದ ಚಾರುತರಭೂಷಣಾ ಭೀಷಣಾಪ್ಯಾಗ

(೧೧೪-೬-೫೫ ಪ). ೩. (ಆಲರಿ) ಮುಖಭಾವ; ಮುಖವಿಮರ್ಶೆ: ಭೂಪಾಲಕನ ಮೊಗವಡದ ದುಗುಡವನುಗಿವೆ ನಾನೆಂದ (ಶಾಣ್ಮಳ. ೫೦-೨). **ಮಕಾಡು**: ೪. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಬಾಯಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ (ಹಗ್ಗದ) ಕುಕ್ಕೆ : ಒಂದು ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಮಕಾಡು ಕೊಡುವೆ; ಬಿಗಿದುಕೊಂಡು ಹೋಗು (ಪೂಂಮು-೩೨). **ಮುಖವಾಡ** : ೫. ಸಮಾಧಾನದ ಮುಖವಾಡವನ್ನು ತಾಳಿ ಕುಳಿತಿದ್ದಳು ಶಾಂತಲೆ (ಪಾಂಚಾ. ೨೮೭). ೫. ಮುಖಕ್ಕೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಬೇರೆ ವ್ಯಕ್ತಿ, ಪ್ರಾಣಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ (ಕೃತಕವಾದ) ಮುಖಾಕೃತಿ : ಈ ಭೂಶಾರಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಹಂದಿಯ ಮುಖವಾಡವನ್ನು ಅದರ ಪಾತ್ರಿಯು ಧರಿಸಿ ಕುಣಿಯುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ (ಪಾಕಗೀ. ೬೦); ಕಂಡೆ ನನ್ನ ಅಂತರ್ಯಾದಮರವುರುಷನನು ತೆರೆಯಲಿಹನ ಮನದ ಮುಖವಾಡ ತೊಟ್ಟು ಕೊಂಡ ಭದ್ರಾಕಾರ ಘನನ (೨೪೪೦. ೦೭೯-೨); ಎಲ್ಲರೂ ಸೀನುಗಳ ಬೊಬ್ಬೆಯನ್ನೇ ಎಬ್ಬಿಸಿದ್ದರೂ ನಾನು ಮಾತ್ರ ಶೀತನರೋಧಕ ಮುಖವಾಡವನ್ನು ಧರಿಸಿದಂತೆ ಪ್ರಶಾಂತನಾಗಿದ್ದೆ (ಪಂಚಿ. ೩೩). ೬. (ದೇವರಿಗೆ ತೊಡಿಸುವ) ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಮುಖದ ಆಕೃತಿ : ಇಂದೂ ಮಾನ್ಯರಲ್ಲಿ . . . ಅವರು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೂಡುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ಥಳ ಮತ್ತು ನಿರ್ಯಾಣ ಹೊಂದಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒರಗಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದ ಕಂಬಕ್ಕೇ ಮುಖವಾಡವನ್ನಿಟ್ಟು ಪೂಜಿಸುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು (ಪಾಗಾ. ೦೬೩) ; ಮಾರುತಿಯ ಮುಖಕ್ಕೆ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಮುಖವಾತವ ಗಂಭೀರತೆ ಭವ್ಯತೆಯನ್ನೇ ತಂದುಕೊಟ್ಟಿತ್ತು (ಪಶ್ಯಂ. ೩). ೭. (ಆಲಂ) ಸೋಗು; ನಟನೆ : ದೇಶಸೇವೆ ನಿಜಲಸಂತಹ ಉದಾತ್ತವಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆಯೋ ? ಅಥವಾ ದೇಶಸೇವೆಯ ಮುಖವಾಡವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಸಂದೀಪನಿಂದರೋ ? (ಪಮಾಣಾ, ೬೩) ; ಸಭ್ಯತೆ ಒಂದು ಸಾಮಾಜಿಕ ಮುಖವಾಡ (ಪಾಕ್ಯಂ, ೩೧೦). **ಮುಖಾಂಡ** : ೫. ಹೊಗರೊಗುವ ಬಚ್ಚಳಿಯು ನಂದಿಯ ಮೊಗದ ಮಾಳ್ಕೆಯೊಳಹ ಮುಖಾಂಡವ ನೆಗುತ ಶಂಕರದಾಸಿಮಯ್ಯನ ಮುಖಿಕೆ ಸೇರಿಸಿದ (ಪಂಕರಾ. ೬-೩). **ಮೊಕವಾಡ** : (೨). **ಮೊಗವಾಡ** : ೧. ಒಜಿತಯಗ್ಗಣಯನತಿಭಕ್ತಿಯ ಕರದೊಳು ಚೆಚ್ಚರದೆ ಮೊಗವಾಡದಾ ಕೇಶರಾಜಯ್ಯಂಗೆ ತರಿಸಿತಿರೆ (ಪಾಸೋಚ. ೬-೨೩). ೫. ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ಸಂಗದಿಂದೆ ಎನ್ನ ನಂದಿಯು ಮೊಗವಾಡ ನೊಸಲ ಕಣ್ಣೆಂಬ ಅಹಂಕಾರವ ಮುಂದುಗೊಂಡಿದ್ದೆನಯ್ಯ (ಪಪ್ರಸಂ. ೩೭೫-೦೩೬) ; ಅನೆಯು ಮೊಗವಾಡವ ಧರಿಸಿದವನೇ (ಗಚಿಸಿ. ೦-೦೨). ೮. ಮುಖಮಂಟಪ ; ಮೊಗಸಾಲೆ : ಕಿಜುವಜಿಯನೆಜುಂಕೆಯೊಳ್ ಪುದುಗೂಡಿನ ಮೊಗವಾಡದೊಳಿರೆಯರೆ . . . ಜೋಡಿಗನ ಬರವನೆ ಪಾರ್ವ ಪೆಣ್ಬಕ್ಕಿಗಳ ತಂಡದಿಂದೆಮುಂ (ಪಾಚಾಕೃ. ೪-೦); "ಉದಿದ್ ಪುವುಡಿ ಬನ ರಾಜಿಯು ಮೊಗವಾಡದ ಪಳಿಕೆ ಪೊಸಂತಿರೊಳ್ ಬರೆದ ರಂಗವಲ್ಲಿ"ಯಂತಿದ್ದಿತು (ಪಚಂಪ. ೨೩೪); ಮಂಡಾತಿನಿ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಮೊಗವಾಡದಿಂದ ಕೂಗಿ ಕೇಳಿದಳು (ಪಚ್ಚಳ. ೨೩೦). **ಮೊಗಾರ** : ೮. ಕರೆಯುದೆ ಕಾವಿ ಕಂಟಿಸುವ ಕೂಟಣಿಯಂ ನೊಣಗಜ್ಜಿ ತಿಂಗೆ . . . ಕಾಳಿ ಕೊಳ್ಗೆ ಜಿಯವು ಮುಱಿದಿಕ್ಕುಗೆ ಮಾರಿ ಭೈರವಂ ಹರಹುಗೆ ವೇಳೆಯಂ ಮಾಜಿಗೆ ಮಾಳಬನಿಂದು ಮೊಗಾರಮೆತ್ತುವೆಂ (ಪಾಪಚ. ೨-೦೦೩; ಪಚಿಕ್ಷ. ೦-೩೯ ನೋ). 'ಮುಖಾರೆ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಮುಖಪಟ್ಟ./ತಮಿ. ಮುಕಪಟ್ಟು. ಮುಕ್ಕಾಟು ; ಮಲ. ಮುಕಮಟ್ಟು. ಮುಕ್ಕಾಡು ; ತೆಲು ಮೊಗವಡ, ಮೊಗವಾಡ, ಮೊಗವಾಳ. / ಮರಾ. ಮುಖಪಟ, ಮುಖವಟಾ. ಮುಖವಟೇ, ಮುಖೋಟಾ]

ಮೊಗವಡಂಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಆನೆ, ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮುಖಕ್ಕೆ ಹಾಕಿರುವ ಅಲಂಕಾರಸಾಧನವನ್ನು ಕಳಚು, –ತೆಗೆ : ಆಗಳಾಕೆಯು ಮೇಲುದೋಸರಿಸೆ ಮೊಗವಡಂಗಳೆದ ಮದನಮಾತಂಗಕುಂಭಯುಗ್ಮದಂತರ್ದ ನೆಲಿಮೊಲೆಯುಂ ಕಂತು (ಪಪ್ರಂಕ್ಷ. ೫-೯ ಪ): ಪರಿಚಾರಕಿಯರ್ ಬರುತಿರ್ದರೊಡ್ಡಿಸುತ್ತವರವೆ ಕಯ್ದುದಿಂ ಮೊಗವಡಂಗಳೆವಂಗಜಕುಂಭಿಯೆಂಬಿನಂ (ಪಾಕ್ಕರಾ. ೬-೧೪). [ಮೊಗವಡ + ಕಳ್ಚಿ]

ಮೊಗವಡದೆಱೆ (ಕ್ರಿ). ಮುಖದ ತೆರೆಯನ್ನು ಸರಿಸು ; ಮೇಲು ಮುಸುಕನ್ನು ತೆಗೆ : ಮಾರಿ ಮೊಗವಡದೆಱೆವೊಲು ಜಜ್ಜುರಮೂಸಾಳುಗಳು ನಿಜದಾತಾರನಮರಕೊದಗಿ ಋಣವಿನ ಋಣನ ನೀಗಿದರು (ಶಾಣ್ಮಕ್ರೌ. ೨-೩೦). [ಮೊಗವಡ + ತೆಱೆ]

ಮೊಗವರಿಕೆ ' ಮೊಗವಜಿಕೆ ' ನೋ.

ಮೊಗವರಿಗೆ (ನಾ). (ಆನೆಗಳ) ಮುಖಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಗುರಾಣಿಯಾಕಾರದ ರಕ್ಷಣೆಯ ಸಾಧನ : ಗುಳ ಬಿಗಿದ ಜೀಂಟಿಯಂ ಮೊಗವರಿಗೆ ಕವಳಿಕೆಯಿಗಳೆ ನಿಂದ ಸಬಳಿಗರು ಜೋದಸಂಕುಳ . . . ವೀರಡಾಡಿಗಳುವೆರಸಿ ನಿಂದವು ಕರಿಗಳು (ಪೋಪುಚ. ೩-೩೦) ; ಕರಿಗಳ ಕೊರಳ ಮುಜ್ಜಿಯಿಸು ವೋರಣದ ಮೊಗವರಿಗೆಗಳ ಖಂಡಿಸುವ . . . ಜೋದರ ಧುರಚಮತ್ಕೃತಿ ಬೆಜ್ಜಗನಿತ್ತುದು ದೇವಸಂತತಿಗೆ (ಶಾಣ್ಮಂ. ೪-೪೬). [ಮೊಗ + ಪರಿಗೆ]

ಮೊಗವಜಿಕೆ, ಮೊಗವರಿಕೆ (ನಾ). ಮುಖಪರಿಚಯ ; ಗುರುತು : " ಪರಿಚಯಂ ' ಸಂಸ್ಪವಮಿನರ್ಕೆ ಮೊಗವಜಿಕೆ [ಪಾಣಾಂ. ತ] " (ಕುಂಗಣ. ೦೩೪-೩೨). **ಮೊಗವರಿಕೆ** : ಈ ಮುಖದ ಮೊಗವರಿಕೆಯು ನನಗಿಲ್ಲದಿದ್ದಿರಬಹುದು (ಪಾಂಕೃತ. ೧೦-೦೩). [ಮೊಗ + ಅಜಿಕೆ]

ಮೊಗವಜಿತ (ನಾ). = ಮೊಗವಜಿಕೆ: " ಸಂಸ್ಪವಃ ಪರಿಚಯಃ– ಈ ೨ ಮೊಗವಜಿತಂ " (ಪಣಾಮು. ೦೨೬-೧೬); ಮನುಮೆಯು ತುಪ್ಪವಂ ಬಡಿಸಿ ಮೊಗವಜಿತವಂ [ಪಾಕಾಂ. ಮುಖವಿಜಿತವಂ. ಮುಖವಿವನಜಿತವ] ಪೂಡಿಕೊಂಬೆನು (ಪೋಪುಚ. ೩-೩೮). [ಮೊಗ + ಅಜಿತ]

ಮೊಗವಾಡ ' ಮೊಗವಡ ' ನೋ.

ಮೊಗವಾಡನಾಟಕ (ನಾ). ಮುಖವಾಡವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಆಡುವ ನಾಟಕ: "(ಕಲಾವಿಸೋದಿಗಳು ಮೊಗವಾಡ ಧರಿಸಿ ಅದಿಯಲ್ಲಿ ಮೂಕನಾಟಕವಾಗಿ ಆಡುತ್ತಿದ್ದ. ಅನಂತರ ಸಂವಾದ, ಸಂಭಾಷಣೆ, ಸಂಗೀತ, ಮೊ.ಮ್ಮೊಳಕೊಂಡಿದ್ದ) ವಾಟಕವಿಸೋದ ; ಮೊಗವಾಡನಾಟಕ" (ಪಾಪಾಂ. ೫೦೪೩). [ಮೊಗವಾಡ (< ಮೊಗವಡ) + ನಾಟಕ]

ಮೊಗವಾವುಡ, ಮೊಗವಾವಡ (ನಾ). ೧. ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಮುಸುಕು ; ಅವಗುಂಠನ : ಸಂಬಳಿಗೆದುಂ ಸಂಚಿ ಮೊಗವಾವುಡರನ್ನಗಂಬಳಿ ಹೊನ್ನ ಹಾವುಗೆಯು ಹೊಂಬಣ್ಣಿ ಮೆಯ್ಯ ಮಾನಿನಿಯರಾ ಕುವರಿಯ ದಿಂಬಳಿವಿಡಿದುದ್ದುದರು (ಪೋಪಚ. ೨೨-೬). ೨. ಮುಖವನ್ನು ಒರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಟ್ಟೆ : ಬಿಡದೆ ಜುಂಬಿಸಿದಧರನವು ತೊಡೆದಲ್ಲದೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲೆಂದು ಮೊಗವಾವುಡವಿಡಿದಿರ್ದಳೊತ್ತಿನಲಿ (ಪೋಪಚ. ೪-೬). **ಮೊಗವಾವಡ** : ೧. ಮುನ್ನೆ ಶಿವಮುಗ್ಧ ದೇವರೆಂದುಂ ನಾಡ ಮೊಗವಾವಡವ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರ್ದದೊರ್ವ ಪೆಲದೊಳ್ಬಲೆ ತನ್ನ ಮುಖಪದ್ಮವನದಂ ಭವಿ ಕಂಡನೆಂದಸುಪ ಬಿಟ್ಟು (ಪಾಕೋಚ. ೦೦-೪೬).

[ಮೊಗ + ಪಾವುಡ]

ಮೊಗವಾಸ (ನಾ). ಬಾಯಿಯನ್ನು ಸುವಾಸನೆಗೊಳಿಸಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ; ಮುಖವಾಸ: ಸುಪಿಸುವರೊಂದು ತಿಂಗಳುತ್ತಮ ಸುಗಂಧಾಸುಲೇಪನದಿಂದ ಮೊಗವಾಸದಮಲತಾಂಬೂಲದಿಂ ಮಧುರ ಮಧುಪಾನದಿಂದೆಸವ ಸಂಯೋಗದಿಂದೆ (ಕೃಬಾಕಾ. ೦೩-೧೪). [< ಸಂ. ಮುಖವಾಸ]

ಮೊಗವಾಳೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ : ಕಳೆದುರುಳಿದ ಗಜದಂತೆ ಕೈಕಾಲ್ಬಾಲುಗಳಿವಾ ಪೆಲನೊಪ್ಪಿದುದು ಕಳಲೆ ಕದಳಿ ಮೊಗವಾಳೆ ಬಲ್ಗಿಸಿಕಿಲಹಳುವ ಕುಮ್ಮರಿಗಜಿದಂತೆ (ಪೋಪುಚ. ೩೭-೬೦). ೨. ಪರಿಮಳದಿಂದ

ಕೂಡಿದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ (?) : ಸುರಗಿ ಮೊಗವಾಳೆ ಬಂದುಗೆ ಪರಿಪರಿಯ ಸುಗಂಧಕುಸುಮ ಬಕುಳಾಳಿಮರ್ಕಂ (ಹರಿಹ್ಯ. ೬-೧೭). [ಮೊಗ ? + ದಾಳಿ ? (< ದಾಬ್)]

ಮೊಗವಿಕ್ಕು ' ಮೊಗವಿಕ್ಕು ' ನೋ.

ಮೊಗವಿಡು ' ಮೊಗವಿಡು ' ನೋ.

ಮೊಗವೀಣೆ ' ಮೊಗಬೀಣೆ ' ನೋ.

ಮೊಗವೀರ ' ಮೊಗೇರ ' ನೋ.

ಮೊಗವೂಜು (ಕ್ರಿ). ಮುಖವನ್ನು ಊರು.—ತಿಮ್ಮ.— ಚುಂಬ್ಯ : ತೋರಿವುವಾದ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮೊಗ್ಗೆಗಳೊಳ್ ಮೊಗವೂಜಿ ಬಿಟ್ಟು ಭೋರ್ಭೋರೆನೆ ವಾಯ್ದು . . . ಕಾಜು ಕಡರಿಟ್ಟುವ ಪುತ್ರಮಧುವ್ರತಾಂಗಗಳ್ (ಅಂಡಾಪ. ೯-೦೦೬). [ಮೊಗ + ಊಜು]

ಮೊಗವೆಜು ? (ಕ್ರಿ). ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು (?) : ಅಗಣಿತ ಬಿದ್ದುದ ತರೆ ಸೊರೆ ಸುಳಿ ನಾಭಿ ಮೊಗವೆತ್ತು ಜಂತು ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗವ ನೀರ್ವನಿಗಳು ಮುತ್ತಿನಂದದಿ ಕಣ್ಗೆ ಸೊಗಯಿಸಿತಾ ಪುಣ್ಯಾಂಗಗೆ (ತೋಡಪ. ೬-೪೬).

[ಮೊಗ + ವೆಜು ?]

ಮೊಗಶಾಲೆ ' ಮೊಗಸಾಲೆ ' ನೋ.

ಮೊಗಸಂದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಭಿಮುಖವಾಗು : ಎದುರಾಗು: ಮೊಗಸಂದಿ ಸಿದಪರಂಗಭವಗ್ರಹವಡರ್ದಂದದಿ ನೋಡಿದರು . . . ಪೂರ್ಣೇಂದುವದನೆ ನತಿತರ್ವಾಗಳ್ (ಪಡುಣಾ. ೩-೩೩). [ಮೊಗ + ಸಂದಿಸು]

ಮೊಗಸನ್ನೆ (ನಾ). ಮುಖಭಾವದಿಂದ ತಿಳಿಸುವ ಸೂಚನೆ ; ಮುಖವಿದ ಮೂಲಕ ಮಾಡುವ ಸಂಜ್ಞೆ : ಬಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಾಲಕರ ಮೊಗಸನ್ನೆಯೊಳು ಕಳುಹಿದನು ದಾನೆಗಳಿಗೆ (ಕಾಣ್ವಾಣ. ೯-೦); ಅರಸೆ ನಿಸ್ಸನುಮತಪೆಯಿನೆ ನುಡಿಯದೆ ಭರತೇಶ ಮೊಗಸನ್ನೆಗೊಟ್ಟ (ಭರತ. ೪೯-೨೦) ; ಅಸುರಮರ್ದನನುಜೆ ಮೊಗಸನ್ನೆಯಂರಿ ಬೀಳ್ಕೊಳುತ (ತೋಡಪು. ೦೩-೬೩).

[ಮೊಗ + ಸನ್ನೆ]

ಮೊಗಸಾಲೆ, ಮುಖಸಾಲೆ, ಮೊಗಶಾಲೆ (ನಾ). ದೇವಸ್ಥಾನ, ಅರಮನೆ, ಭವನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಮುಂಭಾಗದ ಹಜಾರ ; ಪಡಸಾಲೆ ; ಮುಖಮಂಟಪ : " ಪ್ರಭಣಃ, ಪ್ರಭಾಣಃ. ಅಳಿಂದಃ — ಈ ಸಿ ಮೊಗಸಾಲೆ " (ಪಣಾಮು. ೩೦-೦೫೪); ಸಪ್ತಶಾಖೋತ್ತುಂಗರಮ್ಯಹರ್ಮ್ಯದೆರಡನೆಯ ಮೊಗಸಾಲೆಯೊಳಿಟ್ಟ ಪೊನ್ನ ಪಡಗಂಗಳೊಳಂ (ಹಂಸಣಾ. ೯-೨೩ ಪ); ರಾಜಧಾನಿ ಬನವಾಸಿಪುರವ ಜಯಂತೀ ಮಧುಕೇಶ್ವರದ ಮೊಗಸಾಲೆಯುಮುಂ (ಸಿ೨೭. XI-i. ೦೦೩-೨೩ : ೧೨೫೫ ಸಂ) ; ಸರಮನೆಯ ಮೊಗಸಾಲೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು (ಪುಪು. ೩). **ಮುಖಸಾಲೆ** : ಮುಂದಣ ಸೋಭನ × ವಂತಮಂ ಪುರಮಂ ಮುಖಿಸಾಲೆಮಾಡಮಂ ಮಾಡಿಸಿ ಚಕ್ರಿಯೊಪ್ಪಡಿದು ಪಾಸನಮಂ (ಸಿ೨೭. XI-i. ೬೪-೦೪: ೧೦೭೫). **ಮೊಗಶಾಲೆ** : ಬಂದನು ಮೊಗಶಾಲೆಗೆ ಕೋಪಾಟೋಪದಿಂದ ಪೆಜ್ಜು ಟಿದು ಕಂಪಿಲನು (ಕಬಾಸಾಂ. ೪೪-೦೫೬); ಭದ್ರಮಂಟಪದ ಮುಂದಣ ಮುತ್ತಿನ ಮೊಗಶಾ[ಪಾಣಾಂ. ಸಾ]ಲೆಯೊಳ್ . . . ಓಲಗಂಗೊಟ್ಟು (ಧಾಚರಿ. ೦೩-೩೦ ಪ); ಆಕೆ ನೇರವಾಗಿ ಮೊಗಶಾಲೆಗೆ ಬಂದಳು (ಪರಿಣಾ. ೦೭).

[< ಸಂ. ಮುಖಶಾಲಾ./ತುಳು. ಮೊಕಸಾಲೆ, ಮೊಗಸಲೆ, ಮೊಗಸಾಲೆ; ತೆಲು. ಮೊಗಸಾಲ, ಮೊಗಸಲ]

ಮೊಗಸಿಂಡರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಿರಿಸ್ಕಾರ, ಜುಗುಪ್ಸೆ, ಕೋಪ ಮೊದಲಾದ ಭಾವಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಲು ಮುಖವನ್ನು ಗಂಟುಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು : "ಮೊಗಸಿಂಡರಿಸು—ಮೋರೆಯ ಗಂಟಿಕ್ಕು" (ಪಾವೆಕೋ. ೩೭).

[ಮೊಗ + ಸಿಂಡರಿಸು]

ಮೊಗಸಿರಿ. ಮುಖಸಿರಿ (ನಾ). ೧. ಮುಖದ ಚೆಲುವು. ..ತೇಜಸ್ಸು,— ಕಾಂತಿ : ಕೋಡಗದ ಮೊಗಸಿರಿಗೆ ಕಾವಲಿಯೋಡು ಕನ್ನಡಿಯಾಯ್ತು (ಶಾಬ್ಧ. ೯-೦೩); ಬಿಂಬಾಧರದ ಕೆಂಬೆಳಗಿನೊಡನೆ ಸುಲಿಪಲ್ಲ ನುಗ್ಗೆಳಗು ಮೊಗಸಿರಿಯ ಪೈಸಿರಿಯಂ ಪಸರಿಸೆ (ರಾಚಕೋ. ೦-೦೩೫ ಪ). ಮುಖಸಿರಿ : ೨. ಮುಖಭಾವ. ಮುಖಮುದ್ರೆ : ತಿರಿವ ಗೊರವಾಗಿ ಕಂಚಕಂಡವರೆಲ್ಲ ನಗುತಿರೆ ಮುಂಡೆಯರ ಮುಖಸಿರಿಯಿ ತಾಳದೆಂಕೊಂಡು ಬಂದುದು ಭಂಗ ವಲ್ಲವೆ ಪತಿಯೆ ಬಿಡು ಸತಿಯ (ಕಾಶಾ. ೩೮-೦೪). ಪಿ. (ಕರಾ) ವಿಗ್ರಹ ಗಳಿಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಚಿನ್ನ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಮುಖವಾಡ.

[< ಸಂ. ಮುಖಶ್ರೀ]

ಮೊಗಸು₁. ಮೊಗೆಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತೊಡಗು ; ಉಪಕ್ರಮಿಸು ; ಆರಂಭಿಸು : "ಮೊಗಸು—ಉದ್ಯೋಗಾರಂಭೇ" (ಪಾಣಾ) ; ಮನೆಗೆಲಸಕ್ಕೆ ಸಯ್ತು ಮೊಗಸಲ್ಕಣಮಾಜಿದೆ ಜೋಡಿ ಹೂಂಕೃತಧ್ವನಿ ಮಿಗಲಿಕ್ಕರಾಗಂಗಳಿ (ಸಖಚ. ೯-೦೦೯); ಮಂತ್ರಿಪುತ್ರರುಮಂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ನವಕ್ಕೀಡಿಗ ವಿನೋದಜಲಕೇಳಿಗಳಂ ಮೊಗಸಲೊಡನೆ (ಆರ್ಷಚೆ. ೯-೦೩೨೮): ಜೋಗುನೆಲೊಳ್ ಮೊಗಸಿ ಬೈಗುಪರಿಗಂ ಬೇಟವೆಸದಿನಸುವರೆಯಾಗಿ (ಸಂದ್ರಪು. ೬-೪ ಪ). ೨. ಎದುರಿಸು; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು; ಹೋರಾಡು ; ಕಾಲನಳವಿಗೆ ಮೊಗಸಿನಿಂದ ಕಪಾಲಿಗಿಮ್ಮಿಗಿಲೆನಬಹುದು (ತೋಡಾ. ೬-೨೦-೬೦); ಇವನ ಭೇದಿಸ್ಪೋಡವನೆಡೆ ಗಾಣನವನ ತಾನಿವನು ಭೇದಿಪೊಡೆಡೆಯಿಲ್ಲ ಅವಿರಣದಂತೆ ಮೊಗಸಿ ಬಾಣ ಬಾಣಗಳ್ ತಮಮುರುಳಿದವಂತರದಲಿ (ಕರಗಾ. ೬-೦೪); ತುಮುಲ ಮೊಗಸ ಡಗು ಮರಳದರೊಡರ್ಚ(ಕೃಬಾಣಾ. ೨೯-೪೩).ಪಿ.ಸುತ್ತುವರಿ; ಆಕ್ರಮಿಸು; ಆವರಿಸು : ಕಳ್ಳ ಗಂಧಕ್ಕೆ ಮೊಗಸಿದ ನೊಣಂಗಳೆಲ್ಲಂ ಸಾವುದಂ ಕಂಡು (ರಹಾಸ್ಯ. ೦೨-೦೫೬). ೪. ಧಾಳಿಮಾಡು; ಎರಗು : ಲತಾಂಗಿಯರ ಸುಯ್ತ ಕಂಪಿಂಗಳಿಗೆಳ್ ಮೊಗಸಿ ಮುಸುಱಿದುವೆ (ಆದಿಪು. ೦೦-೬೦); ತಳರ್ದರ್ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಮೊಗಸಿವಾಗಳ್ (ಹಂಪಣಾ. ೦೦-೩೬ ಪ); ಗಿಳಿವಿಂಡ್ಗ ಗಿದಿಗನು ಮೊಗಸಿದಂತೆ (ಅಕ್ಕಣಾ. ೬-೬-೬). ಪಿ. ಇಚ್ಛಿಸು; ಬಯಸು; ಅಪೇಕ್ಷಿಸು : ಪಸುಣೀಣಂ ಲಗ್ಗಮಾಡಲ್ಕೊಗಸಿ ಪೊಗಸಿ ದುರ್ಗಕ್ಕಭವ್ಯಾತ್ರಮಂ (ಅಪಪ್ರ. ೦೨-೨೦); ವಿಮಲಾಂಗಿಯುನ್ನತದ ರೂಪೋತ್ಪತ್ತಿಯಿ ಮೊಗಸಿ (ಜಾಸೋಕ್ತ. ೦೦-೬೦); ನೀರ್ವಕ್ಕಿಗಳ್ ಜಳಕೇಳಿಗೆ ಮೊಗಸಿದುವು (ಜಾಪಪ್ರ. ೩೦-೨೪). ಪಿ. (ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ) ಹೊರಡು; ನಾಗು: ಅಟ್ಟಿಱಿ ನೊಳಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಮೊಗಸಿದಪ್ರಜಿತೆಯು ಪಱಿ ಪಲುವೆಸೆಯೆ ಭರತಮಹೀಶಂ (ಆದಿಪು. ೦೧-೨); ಕಳದ ಹೆಣಸೊಟ್ಟಿಲಲಿ ಮೊಗಸುಪೊಡಳುತಿಹರು (ಶಾಬ್ಧಚೆ. ೩-೦). ಪಿ. ಮೂಡಿಸು; ಪ್ರಕಟಿಸು : ಸೊಕ್ಕುಜವ್ವನೆ ತರುಣರ ಹಾಸಮಂ ಮೊಗಸೆ ಕೆಲಬ್ಬಿಸುರು ರಶ್ಮಿ ಪರಿಪಿಕೊಂಡುದು (ಪಪು. ೬-೨೩).

ಮೊಗೆಸು : ೮. ತುಂಬಿ ಹೊರಸೂಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹಾಲುಹೊಳೆ ಮೊಗೆದಿನು (ಕಡಣಾ. ೧.೪೩೦). ೯. (?): ಯದಕೆ ಆವವ ಅಳುಪಿದವರಿಗೆ ವರಣಾಸಿ ಆ ಗಂಗೆಯು ತವಿಯಲಿ ಯೇಳುನೂರು[ಕ]ಬಲೆ ತಂಪು ತಂದ ಪಾಯಿಯನು ಕೊಂಡವರು ಮೊಗೆಸುಗೆ (ಆಶ್ವ. VIII (ಬಿ), ಪಾಸಪ್ರ. ೦೫೫ ೫೦ ; ೧೪೬A).

ಮೊಗಮೊಗಸು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮೊಗಮೊಗಸಿ ಮುಂಬರಿವ ಕುದುರೆ ಸಾರಥಿಗಳಂ. . . ಪಜಿವಡನ ಬಿಲ್ಲನಿಕ್ಕಡಿಗೈದು ಪೊಬ್ಬಿಡಿದು (ಕೃಬಾಣಾ. ೦೨-೩೨). [ಮೊಗೆ + — ಸು ./ತಮಿ. ಮುಯಲ್; ತೆಲು. ಮೊಗಿಮು;]

ಮೊಗಸು₂ (ನಾ). ೧. ತೊಡಗುವಿಕೆ; ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವಿಕೆ : ಮೊಗಸಂ ಪಿಲ್ಲಸೆ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಗೆಲ್ದೇರುವಾರ್ವನವರ ತನವ ಗೆಲ್ಲವ ಕವಿ ನಿರವಿಪಂ (ಸಂಪಾ. ೦೩-೬). ೨. ಬಯಕೆ; ಅಪೇಕ್ಷೆ: "ಪಾಕುಳಿ, ಮೊಗಸು, ಪುಂ, ಇಚ್ಛೆ _ ತಾ ೪ ಇಚ್ಛೆ" (ಪಣಾ. ೩೭-೨೬೬); "ಇಚ್ಛೆಯುಂ ಮೊಗ[ಪಾಣಾ. ಮುಂಗು]ಸೆಂದಿಸಕ್ಕುಂ" (ಅಂಕೃ. ೬೨); ಜೊಜ್ಜಬನ್ನೀಯೆಂ ಸನಿಪಿಸಿದ ಪಾಜ್ಮೊಗಸಂ (ಗಣಪ. ೩೭-೦೪). [< ಮೊಗಸು₁./ ತುಳು. ಮೊಗಸ್]

ಮೊಗಸುತ್ತು (ನಾ)· ೧. ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತುವ ವಸ್ತ್ರ: ಪಾಗು: ಅಂತು ಬಂದು ಮೊಗಸಾಲೆಯೊಳ್ಕೆಯ್ಯಿಕ್ಕಿ ಮೊಗಸುತ್ತಿನ ದುಗುಲದ ಬಿನ್ನಪದ ಸೆಜಗನಧರಪಲ್ಲವಕ್ಕೆ ತೆಗೆದು . . . ಉದಯಸುಂದರಕುಮಾರನರಮನೆಯ ಬಾಗಿಲೊಳ್ಬಂದು ನಿಂದಿರ್ದನಂದು ಬಿನ್ನಪಿಸೆ (ಹಂಪಕಾ· ೨-೨೪). ೨. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ: ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ: ಗೊಂದಲ: ಅಪಸು.ಮೊಗಸುತ್ತಿನ ನಿದಾರಯಿಸ ದುರ್ಮದಿಂದ ಅವುದಾದೂಂ ಅನಾಯತಕ್ಕೆರಗಿ ದಾರಿಗಿಡದಂತೆ ನೀನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರಬೇಕು (ಪಟ್ಟಿಕ. ೩೯-೨೨). 'ಮುಖಸುತ್ತು' ಪರಾ. [ಮೊಗ + ಸುತ್ತು]

ಮೊಗಸೂಸಿಗೆ (ನಾ)· (ರಥದ) ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಸಿರುವ ಕಡಾರಿ: ಜೊರಿಸುವ ಮೊಗಸೂಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಗೆಯ ಕೊಲ್ಲಾರಿಗಳ ಶರಬಂಡಿಗಳ ಹೊದೇರು ಕಡಿದವು (ಕಾಸ್ಕಾಕ್ರೀ. ೯-೨೨).

[ಮೊಗ + ಸೂಸಿಗೆ (< ಸೂಲಿಗೆ)]

ಮೊಗಳು, ಮುಗುಟು (ನಾ)· ೧. ಎಳನೀರಿನ ಮೇಲುಭಾಗದ (ಕೆತ್ತಿ ತೆಗೆಯಬಹುದಾದ) ಸಿಪ್ಪೆಯ ಭಾಗ: ಎಳನೀರ ಕುಯಿದಿಳುವಿ ಕಣ್ಣಸವಾದ ತಾಣದೊಳಗಿರಿಸಿ ಮಜ್ಜಿಗಿಸಿ ಮೊಗಳ ಕಳೆದು ನಿಂಬೆಯ ಹಣ್ಣಿನ ಹೊಸ ಪುಳಿಯ ಪಿಳಿವಾ (ಸೂಪಶಾ· ೩-೩೦); ಎಳನೀರೆಂ ಮೊಗಳ ತೆಗೆವು ಅದರಲ್ಲಿ ೧೮ತೂಕ ಅಳಲೆಕಾಯಿ ಚೂರ್ಣವ ಹಾಕಿ ತಕ್ಷಣವೆ ಕುಡಿಯಲು ರಕ್ತಾತಿಸಾರಂ ಕೆಡುಗುಂ (ವೈಕ್ಕ· ೩೦೦); ಹಸ್ಸೆರಡು ಎಳೆನೀರುಗಳನ್ನು ಕತ್ತುರಿ ಕತ್ತಿ ಮೊಗಳು ತೆಗೆದುಕೊಟ್ಟನು (ಹಂಗಾಕ್ಕ· ೩೦೯). ಮುಗುಟು: ೨. (ಕರಾ) ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಯ ತೊಟ್ಟು. ೩. (ಕರಾ) ಗಡ್ಡೆಗಳ ಮೊಳಕೆ.

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮುಕಿಟು; ತುಳು. ಮುಗಡ್, ಮುಗಡ, ಮುಗೆಡೆ]

ಮೊಗಾರ ' ಮೊಗವಡ ' ನೋ.

ಮೊಗುಂ ' ಮೋಘಮ್ ' ನೋ.

ಮೊಗುಟು ' ಮಗುಟ್ಟು ' ನೋ.

ಮೊಗ್ಗೆ (ಕ್ರಿ)· ೧. ದ್ರವಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಬೊಗಸೆ ಅಥವಾ ಪಾತ್ರೆಯ ಮೂಲಕ ತೋಡು, – ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳು: "ಮೊಗೆ – ಜಲಾಕರ್ಷಣೇ. ಭೂಭೇದೇ ಚ, ಘಟಭೇದೇ ಚ" (ಹುಬಾ); ಮಹಾಂಬುಧಿಯ ಗೆತ್ತು ಮುಗಿಲ್ದುಂಬಿ ನೀರ ಮೊಗೆವಹೆಲ್ . . . ನೀರಾಡುತ್ತಿರ್ದುವು ಸುತ್ತ ಮಲ್ಲೆ ವನಕರಿನಿವಹಂ (ಆಪುಪು. ೭೦೩); ಬೆಲಗಸ ತೀವಿಕೊಂಡು ಕುಡಿಯಲ್ ಮೊಗೆಯಲ್ ಕೊಡಗೊಂಡು . . . ಬಗೆದುದಂದು ಜನಂಳ ನಚ್ಚೆಂದ್ರಿಕಾಂಬುವಂ (೧೨೩[೬-೧೬); ತಲೆಗಳ ಬಟ್ಟಲಿಂ ಮೊಗೆದು ನೆತ್ತರನಾಗಳೆ ಈಂಟಿಯಿಂಟಿ . . . ಕೈಪಜೆಯೊಳಾಡುವ ರಕ್ಕಸಿಯರ್ಕಳೊಪ್ಪಿವರ್ (ಹಬ್ಬಾ. ೨೧೩); ಜಲವನಜಮಂಳಿಯಿಂದ ಮೊಗೆದೀಂಬಲಂ (ಕುಪ್ರಾ· ೨೬-೦೬). ೨. ಬಾಚು; ಗೋರು: ಸಹಕಾರದಾಡಿಮಫಲವ್ರಾತಂಗಳಂದಾಗಳಂ ತನಗೆಂಪಂ ಮೊಗೆದಕ್ಕಿ (೩೦೯೬. ೨-೭೦); ನೀಹಪೀಠದ ಸೀಗರೆದ ಶಿರುವ ಮೊಗೆದಕ್ಷಿ ತೆಗೆದಕ್ಷಿ (೧೦೪· ೪-೦೦೯ ಪ); ಸೂಸುವ ಮಿದುಳ ಮೊಗೆದೆಣ್ಣೆಸೆಗೆ ಸಾಲಿಡುವ ಅಪಗನಾಯಿದು ಕದಱಿ ರಕುತವ ತಾಡುತೆ ಚಿಲ್ಲುವ ಕರಿಯ ಬರಿಕ್ಕೆ ಬಿಡಿಸಿದವ್ ಪುಟ್ಟಾಗಿ ಯಮರಾಜನ ಪರಿಗ್ರಹಕೆ (ಕಾಪ್ರಾ· ೨-೦೨). ೩. ಕುಡಿ: ಈಂಟು: ಅಮೃತವೃಷ್ಟಿಗಳಂ ಕಱಿವಂತಾ ಪೇಳ್ದ ತಿರ್ದಿದ ಕೃತಿಯಂ ಬುಧರ್ ಕಿವಿಗಳಿ ಮೊಗೆವರ್ (ಕಮುದ·೦-೩೪); ಸರಸಿಯಲಿ ಮೊಗೆವಟ್ಟು ಮೊಗೆದಪ್ಪ ಪರಜಲಪನೆಪರೆಕ್ಕೆ ಹಿಗ್ಗಲಾ (ಕುಪ್ರಾಕ್ರೀ· ೦೦-೪೪). ೪. ಹೊರಹೊಮ್ಮಿಸು: ಹೊರಹಾಕು: ತರುಣಿ ಪೇಣೆಯ ಪಿಡಿವಳು . . . ಮಧುರಗೀತದ ನುಡಿಯೊಳು ತನ್ನೆದೆಯ ಭಾವವ ಮೊಗೆವಳು (ಕತಿಂದಾ· ೩೨-೬); ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ಮಾಡಿದ ಪಾಪವೆಲ್ಲ ಇತಿಹಾಸವಾಗಿ ಅವಳ ದೇಹವಿಷವನ್ನು ಮೊಗೆದುಮುತ್ತಿತ್ತು (ಸ್ವಾಕಾಮು. ೨೫೪). ೫. (ತುಂಬಿ) ಹೊರಸೂಸು: ತುಳುಕು: ಸುರಕ್ಕೆ ದಿಗಿಭಂಗಳ್ ಬಳ್ಕೆ . . . ಬೆಟ್ಟುಗಳ್ ಜರಿಯಿ ಕಡಲ್ ಮೊಗೆದೆ ಜಿತ್ತಾತಕಪೊಗೆಯೆ ಸಪ್ತನಭ್ಬರಂ ಕಡಿದಾಯ್ತು (ಜಾಪಾಕ್ಕ· ೦೩೦-೩೭); ಇವಳ ರಸದೆದೆಯ ಮುನ್ನೀರು ಮೊಗೆದುಮ್ಮ ಸೊರೆಯ ಚಿಮ್ಮಿತ್ತು (ಕದಂ· ೧. ೨೩೪). ೬. ಎರೆ; ಸುರಿ: ತರಕಾರಿ ಗಿಡಗಳಿಗೆ ಏತದ ನೀರು ಮೊಗೆಯುಲು . . . ಉದಾಸೀನಪಟ್ಟುದಿಲ್ಲ (ಕ್ರೈಂತಿಮು· ೩). ೭. ಧಾಳಿಯಿಡು: ಆಕ್ರಮಿಸು: ಏನ ಮೇಳುವೆಪವನು ನೃಪ ತಪಸೂನುವಿನ. ಮೋಹರದೊಳ್ಕಜ್ಜಾವಿಗಳನುಪ್ರರಿಸಿ ಗಗನವ ಮೊಗೆವ ಕುದುರೆಗಳ (ಕುಪ್ರಾಕ್ರೀ· ೯-೩೦); ಹಾಯಿತುರಿ ಹೊದಜಿದ್ದು ಕೊಡಲಿಯ ವಾಯು ಧಾರೆಯಲಬಿಳಜಗ ಜರಿದಾಯಿಸಲು ಸೀಪರಿಸಿ ಶಿಖಿ ಮೊಗೆದುದು ಮರುತ್ಪಥವ(ಕೂಪಶಾ· ೦-೦೬-೦೦). ೮.(ಅಲಂ) ಸೆರೆ ಹಿಡಿ: ಉತ್ಪನ್ನ ಗೋಗ್ರಹಂ ಪರಿದುಮಾಗ್ರಹವಂ ಮನದೊಳ್ ತಗುಳ್ದೆ . . . ಬಂದು ಮುತ್ತ ಮೊಗೆದಂ ವಿಭು ಗೋಕುಲಮಂ ವಿರಾಟನಾ (ಕಂಪಾಂ· ೪-೪೨). ೯. ನುಂಗು: ಕಬಳಿಸು: ಅಡವಿಯಂ ಮೊಗೆದು ಸುಡುವಗ್ನಿ ಗಾಪೋರನದ ಗೊಡವೆಯೇಪುದು (ಜಪಾಂ· ೬-೪೬); ಭುಗಿಲು ಭುಗಿ ಭುಗಿ . . . ಎಂದೊಗೆದು ದಳ್ಳುರಿಯುಗಳಲ್ಬಿಂಬರಕುಗಿದು ಜಿಗಿದುದು ಮತ್ತೆ ಪರಿದುದು ಲೋಕ ಬೆದಜ್ಜುತಿರೆ ಮೊಗೆದು ಮುಕ್ಕಿತು ಕೊರಳ ಕಡಿಯಲು ನೆಗದು ಹಾಱತು ರುಂಡ ಶೋಣಿತವೊಗುತ (ಕೌಪಾ. ೩೬-೭೪).

ಮೊಗೆಮೊಗೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಮೊಗೆಮೊಗೆದು ನೆತ್ತರಂ ಪವನಸುತಂ ನೆತ್ತಿಯೊಳೆಜೆಚಜಿಬಿಸಜಿಬೊಜ್ಜಿ . . . ಕೇಶವನೆತ್ತಂ ಪಸರಿಸಿದಂ (ಜಂಪಾ· ೦೨-೦೩೩); ಶಂಭುವೀಯೋಗಸುಖಾಮೃತವನೆಯ್ದೆ ಮೊಗೆಮೊಗೆದು ಕೀರ್ಮಿ (ಕವ್ಯಶ·-೬-೩೬); ಒಡೆದು ಬೊಮ್ಮನಜಾಂಡವೊಂದೆಡೆ ಕವಲ · ಮೊಗೆಮೊಗೆವಲ್ಲಿ ಕಾಂಬುದೆ (ಕೌಪಾ· ೦೩-೮೩).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮುಕ್; ತುಳು. ಮುಗವು· ಮೊಗಪ್ಪು; ಕೋತ. ಮುಖ್]

ಮೊಗ್ಗೆ₂, ಮುಗ್ಗೆ, ಮೊಳೆ (ನಾ). (ನೀರು ಮುಂತಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲು ಬಳಸುವ) ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ: ಎಮ್ಮಾಕಯ ಕೈಯ ಮೊಗೆಯು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನಾಮವ ತೀಯಲಾಗಿ ನಾಮವುಳಿದು ನೀರಳಿಯುತ್ತು (ಸಾಪ. ೪· ೩೫. ೨೦೯-೩೩೦); ಒಂದು ಮೊಗೆಯಕ್ಕಿಗಱ್ಕೊಂದು ಮೊಗೆ ಮಜ್ಜಿಗೆಯನೊಂದಾಗಿ ಬೆರಸಿ (ಸೂಪಶಾ· ೩-೪೯); ಪೊಸಮೊಗೆಯೊಳುಂ ಸುಣ್ಣ ತುಂಬಿರಿಸಿರೆ (ಗುರುಚಾ· ೦೩-೭೩). ಮುಗ್ಗೆ: ಇಪ್ಪತ್ತು ಮುಗೆ ನೀರು ಹೊಯ್ದು (ಸಾಪ್ರ· ೨೨೩). ಮೊಳೆ: ಅರವಟ್ಟಿಗೆಗೆ ಗುಡಾಣ ಬಿಂದಿಗೆ ಕರಗ ಮೊಳೆಗಳ ಕ್ರಯಾಕ್ಕೆ (ಸೌಪಾ·-IX-i· ೪೩೬-೨೮; 1412).

[< ಮೊಗ್ಗೆ₁/ತಮಿ. ಮುಕ್ಕೆ; ತುಳು. ಮುಗಯಿ· ಮುಗೆ· ಮುಗ್ಗೆ]

ಮೊಗ್ಗೆ₃ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ: ಹಳದಿಬಿಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಫಲಪತ್ರಾದ ಭೂಮಿ: ಸರ್ವಸಮಸ್ಯ ಮೊಗೆ ಮಾತ್ರಾಜಂಗಂ (ಸೌಪಾ. XI-ii· ೦೦೯-೩೨; ೪೩೭); ದೇವಗ್ಗೆರೆ ಬಿಟ್ಟ ಬೆದ್ರಲು ಮೊಗೆ ಮತ್ತ ೬ (ಸೌಪಾ. IX-i· ೪೩-೦೫; 1030 ಗ); ಶ್ರೀಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಕಯ ಹಗರಡಿಯಂ ಪಡುವಲು ಮೊಗೆ ಮತ್ತರು ೪ (ಸೌಪಾ. IX-i, ೪೦೭-೩೭; 1223). ' ಮೊಗರ್ವು ' ಪರಾ. [?]

ಮೊಗೆತರ್ (ಕ್ರಿ)· ತುಂಬಿಕೊಂಡು ತರು: ಘಂದೋಂಬುರಾಶಿಯೊಳ್ ಮೊಗೆತಂದವನಾತ್ಮೀಯಸತಿಗೆ ವಾಕ್ಯಗನುರ್ದಂ (ಕಂದಿಪು೦೨: ೦-೩೦).

[ಮೊಗ್ಗೆ + ತರ್]

ಮೊಗೆಬಲೆ ' ಮೊಗೆವಲೆ ' ನೋ.

ಮೊಗೆವಲೆ, ಮೊಗೆಬಲೆ (ನಾ). ಮೀನನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಬೆಸ್ತರು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ಅವ ಹಂಜರಕೂಳ ಮೊಗ[ಗೆ]ವಲೆ ಯಾವ ಗಾಣವು ಬೀಸುವಲೆಯುಱಿ ತೀವಿದುದಕದ ಮಡುವೆಯಿಜಾ ಸುಗ್ರಾಮಭೂಮಿ ಬಾಣ (ಕುಪ್ರಾಕ್ರೀ. ೩೩-೨೬). **ಮೊಗೆಬಲೆ**: "ದೊಡ್ಡ

ಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಮೀನು ಹಚ್ಚಾಗಿ, ಆ ಬಲೆಯನ್ನು ದಡಕ್ಕೆ ಎಳೆಯಲಾಗದೆ ಹೋದಾಗ, ಕೆಲವು ಮೀನುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಬಿಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರೊಳಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಬೇರೆ ಸಣ್ಣ ಬಲೆ: ಮೊಗೆಬಲೆ" (Spiller. ೫೦೫).

[ಮೊಗೆ$_1$ + ಬಲೆ$_1$]

ಮೊಗೆವಾಲು (ನಾ)· ಮಡಕೆಯ ತುಂಬ ಇರುವ ಹಾಲು : ಶುನಕ ಮೊಗೆವಾಲಂ ಕುಡಿದು ಪೋಗೆ (ಪಚಿತ. ೦–೫೦)·

[ಮೊಗೆ$_3$ + ಪಾಲು$_1$ (< ಪಾರ್$_1$)]

ಮೊಗೆಸು ''ಮೊಗಸು$_1$'' ನೋ·

ಮೊಗೇರ, ಮೊಗವೀರ (ನಾ)· (ಕರಾ) ಮೀನುಹಿಡಿಯುವವನು ; ಬೆಸ್ತ ; ಮೀನುಗಾರ : ಪಡ ಮೊಗೇರರ ಮಗನೆ (ಭಾಪುಚಾ· ೩೭) ; ಎಲೆ ಮೊಗೇರನ ಮಗನೆ ಗಳಹದಿರು (ಶಕಾಗಾ· ೭) : ಕನ್ನಡ – ತುಳು ನಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವತಃ ಅತಿಶೂರರೂ ಧರ್ಮಶ್ರದ್ಧಾಳುಗಳೂ ಆದ ಮೊಗೇರರೆಂಬ ಅಂಬಿಗರಿರುತ್ತಾರೆ (ಕಪ್ರಇ· ೧೩). **ಮೊಗವೀರ** : ಕಡಲಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಭಾಗ್ಯವನ್ನು ಅರಸಲು ಹೋದ ಮೊಗವೀರರ ದೋಣಿಗಳು ಪುಟ್ಟ ಬಾಕುಕೋಳಿಗಳಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದುವು (ಶಪ್ರ· ೬–೫೩) ; ತರುವಾದು ಮೊಗವೀರ ಹುಡುಗಿಯರನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕನ್ಯೆಯರನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿ . . . ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು (ಪೀಪಹಿ· ೪೪). [← ತುಳು. ಮೊಗೇರೆ]

ಮೊಗೇರತಿ (ನಾ)· ಬೆಸ್ತರವಳು ; ಮೀನುಗಾತಿ : ಮೂರೋ ತನ್ನೇತೆಯೇ ತಡ ಮಾಡಿ ಹೊಸಟ ಮೊಗೇರತಿ ಇರಬೇಕು (ಹೂಸ್ಥ· ೫೦).

[ಮೊಗೇರ + — ತಿ$_1$ (< — ಇತ್ತಿ)]

ಮೊಗ್ಗಂಬ (ನಾ). ಮೊಗ್ಗುಗಳನ್ನೇ ತನ್ನ ಬಾಣಗಳಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಮನ್ಮಥ : (ಶಮಂ· ೪. II. ೧೩).

[ಮೊಗ್ಗು$_3$ (< ಮೊಗ್ಗೆ) + ಅಂಬು$_2$ + — ಅ$_2$]

ಮೊಗ್ಗರ, ಮೊಕರ (ನಾ)· ೧. ಮೊತ್ತ ; ರಾಶಿ : ''ಮೊತ್ತಮೊಬ್ಬಳಿಯಮು ಮೊಗ್ಗರಂ'' (ಶಪಾಂ· ೦೦೬) ; ಅಬಲೆಯ ಕಣ್ಣ ಬೆಳಗಿಂಗೆ ಬೆದಱಿ ಕಬ್ಬಲೆಯ ಮೊಗ್ಗರಂ ಮುಗುಳ್ದ ಮೂದಲಿಸಿ ಕವಿವಂತೆ (ಅಧಪ್ರಚ· ೪–೩೦ ಪ) ; ಕೋರೆಕದ ಕುಟ್ಮಲದ ಮೊಗ್ಗೆಯಾ ಮೊಗ್ಗರ ಗಳನಾಯ್ದು ಕೊಪ್ಪುವ (ಶಪಂಚ· ೭–೧೪ ಪ)· ೨. ಗುಂಪು ; ತಂಡ ; ಸಮೂಹ : ಕರಿಗಳ ಮೊಗ್ಗರವ ಪೆದಗೆಡಹಿದನು (ಭಾಷ್ಯ೦೮· ೮–೫೩) : ಹೆಗ್ಗರಡಿಯು ಹಿಂಡಿದೆ ಕಾಳ್ಕೋಣನ ಮೊಗ್ಗರವಿದೆ (ಭಾಣಾಂ· ೫೭–೭೦) ; ಮಗ್ಗಿಯನು ಗುಣಿಸುವ ಮೊಗ್ಗರವ ಜೋಯಿಸರು ಅಗ್ಗವನು ಮಳೆಯನಱಿಯರು (ಸಹಾಕ್ಷ· ೦೬೦೪)· ೩. ಚಂಡು ; ಸೈನ್ಯ ; ಬಲ : "ಮೊಗ್ಗರಮನೆ ಬಲಂ" (ಜಾಕಥ· ೭೭) ; ಬಿಲ್ಲನೀಟ್ಟುಕೊಂಡೆತ್ತುತೆ ಮೊಗ್ಗರಂ ಕೆಡವಿನಂ ಬಿಡವೆಚ್ಚು (ಶಂದ್ರಪ್ರ· ೫–೦೦೦) : ಮೊಗ್ಗರವ ಕದಱುದರು ಹೊಯ್ದರೆ ನುಗ್ಗಿದರು (ಭಾಷ್ಯ೦೮· ೪–೪) : ಲಗ್ಗೆ ಮಸಗಿತು ಕೂಡೆ ರಕ್ಕಸ ಮೊಗ್ಗರವ ಮುಂಬಿನಲಿ (ತೊಗಚ· ೬–೫೦–೫೦). **ಮೊಕರ** : ೪. (ಸೈನಿಕರ) ಪಂಕ್ತಿ ; ಸಾಲು : ಎಟ್ಟದಿನ್ದರು ಪರಮೊಕರಮನೊಡೆದೊಡೆವ್ವಡೆತ್ತದು ಪುಣೆ ಸೂರ್ಪ್ಪಾಲ ಸೆಲ್ಲುಪಾಣ್ಡ್ಯುವಲೆದಮ (ಕ್ಕಚಂ· ೦೯೫೦. ೫೬–೬ ; ಮು· ೫೯೮ ೫೫). [ದೇ.ಶ ತೆಲು. ಮೊಗ್ಗರ, ಮೊಗರ]

ಮೊಗ್ಗರಂಬಾಯ್, ಮೊಗ್ಗರವಾಯ್ (ಕ್ರಿ)· ಒಟ್ಟಾಗಿ ನುಗ್ಗು ; ಗುಂಪಾಗಿ ಮೇಲೆ ಬೀಳು : ಮುಂ ಗುಱಿಗದಱು ಮೊಗ್ಗರಂದಾ[ಭಾಷಾಂ· ಬೊ· ವಾ· ಬ]ಮ್ಮು (ಸಂಗಕ· ೦೮–೫೩). **ಮೊಗ್ಗರವಾಯ್** : ಮಾರಿ ಕನಲ್ದು ಸಂಗರಕೆ ಮೊಗ್ಗರವಾಯ್ದುಪುಲ್ (ಪಚಂ· ೭–೫೩) : ಉರಿದು ಭೂಮಿಸಿ ಕೆರಳಿ ಮೊಗ್ಗರವಾಯ್ದುದೆ ಬಜೆದೆ (ಕ್ರಕುಂ· ೦೫–೦೦)·

[ಮೊಗ್ಗರ + ಪಾದ್$_1$]

ಮೊಗ್ಗರಂಬೊಯ್ (ಕ್ರಿ)· ಗುಂಪಾಗಿ ನುಗ್ಗಿ ಹೊಡೆ. – ಧಾಳಿಮಾಡು : ಮಾಸಗಿ ಬೊಪ್ಪಬ್ಬು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಪರಿಮ ಮೂದಲಿಸಿ ಮುಂಗುವಿಗೆದಱು ಮೊಗ್ಗರಂಬೊಯ್ದು (ಗಂಶ· ೬–೬೬ ಪ)· [ಮೊಗ್ಗರ + ಪೊದ್$_1$]

ಮೊಗ್ಗರಣೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಗದೆ ಚಂದ್ರಪಾಸ ವಿಷಂಡಿ ಮೊಗ್ಗರಣೆ ಕೃಪಾಣ ದಂಡರತ್ನಾಯುಧಾವಳಿಗಳದ್ದುವು ಸರ್ವಮಂಡಲವನೆ ಭುಗಿಲಿಡುತ (ಪಂಚ· ೫೦–೦೫೫). [?]

ಮೊಗ್ಗರವಾಯ್ ' ಮೊಗ್ಗರಂಬಾಯ್ ' ನೋ·

ಮೊಗ್ಗರಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಒಟ್ಟಾಗು ; ಸೇರು ; ಗುಂಪುಗೂಡು : ಬಗ್ಗಿಸಿ ಮೊಗ್ಗರಿಸುತ್ತೊಗ್ಗುಗೆತದೆ ನಡೆಗೋಂಟೆಯಂತೆ ನಲೆವರ್ಚ ನಿಂದು (ಗಂಶ· ೬–೫೫ ಪ); ಆರ್ವ ಪೋರ್ವ ಮೊಗ್ಗರಿಪ ತೊಡಂಕುವಗ್ಗಲಿಪ ಬನ್ನಮೊಪ್ಪ ಕಡಂಗಿ ಕಾದಿದರು (ಶಾಹೀ· ೬–೫೬) : ಮೊಗ್ಗರಿಸಿ ಮೊರೆ ಮುಂಗಿಲೆ! ಏನುಗು ಮೊನೆಮಿಂಚೇ ! (ಗಂಸಂ· ೪೬–೨).

[ಮೊಗ್ಗರ + — ಇಸು$_3$]

ಮೊಗ್ಗಳ ' ಮೊಕ್ಕಳ ' ನೋ·

ಮೊಗ್ಗಿಸು$_1$ ' ಮೊಬ್ಬಿಸು ' ನೋ·

ಮೊಗ್ಗಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ)· ಬಗುಳು : ಗಗನದೊಳಗೆ ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಹೋದ ಮಾಜುದಿನ ಪಗಲೆಸದಿರಲಾತಸೊದಲು ಮೃಗ ಮೊಲಗಂಡು ಮೊಗ್ಗಿಸು ವುದಂದದಿ ಮೊಗವೆತ್ತಿ ಗಳಹುತೆಯ್ದಿದುವ (ಪೀಚಪ್ರ· ೦೯–೦೩).

[ಮೊಗ್ಗು$_1$ + — ಇಸು$_3$]

ಮೊಗ್ಗು$_2$ ' ಮೊಟ್ಟು$_1$ ' ನೋ·

ಮೊಗ್ಗು$_3$ ' ಮೊಟ್ಟು$_2$ ' ನೋ·

ಮೊಗ್ಗು$_4$ 'ಮೊಗ್ಗೆ' ನೋ·

ಮೊಗ್ಗೆ, ಮಗ್ಗು$_3$, ಮಗ್ಗೆ$_1$, ಮೊಗ್ಗು$_3$ (ನಾ)· ೧. ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಅರಳದೆ ಇರುವ ಹೂಪು : ಮಲ್ಲಿಗೆಯಂ ; ಕುಟ್ಮಲ : "ಸಜ್ಜಾಜಮುಂ ಮುಗುಳು ಮೊಗ್ಗೆ ಕುಟ್ಮಳಮದು ತಾ" (ಕವಿಕ· ೬೨) : ಜಳಜದ ಮೊಗ್ಗೆಯಂತೆ ಮುಗುಳಂತೆ . . . ಕೆಂಪನಾಳ್ದ ಕೋಮಳಶುಕಶಾಖಾ ಪ್ರಕರಮಾ ತೆಗೆದಂ ದಸುಗೆಟ್ಟು ಲುಬ್ಧಕಂ (ಶಾದಂಪ್ರ· ೦೬೬) ; ಪೊಕ್ಕತ್ತು ತುಂಡಾಗ್ರದಿಂದೊಡದಂಭೋಜದ ಮೊಗ್ಗೆಯಂ ಮಧುಕರಂ (ಅಧಪ್ರ· ೨–೫೬) ; ಕುಸುಮದ ಮೊಗ್ಗೆಯಲಿ ರಚಿಸಿದರು ಸಿರಿಮುಡಿಯ (ಶಾಪ್ರ· ೬–೨) ; ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮೊಗ್ಗೆಗಳನಮಲೋತ್ಪಲ್ಲಕುಂದಪ್ರಸವದೂರ್ವ . . . ಸಲ್ಲಲಿತ ಪುಷ್ಪಂಗಳಲಿ ಭೂವಲ್ಲಭನು ಪೂಜಿಸಿದನು ಜಗದೇಕವಲ್ಲಭನ (ಪಣಾಗ· ೫–೫–೦೨)· **ಮಗ್ಗು$_3$** : ೧. ಅವು ತದ್ದಶನನಿಕರಮಲ್ಲಿಳಿ ಮೊಲ್ಲೆ ಮಗ್ಗಲ್ಲ (ಪಚು· ೬–೭) ; ಮಾವನ ಮಗಾ ಮಗ್ಗಾಗಿ ಬಾರೊ, ತುರುಬೀಗೆ (ಪಾಬ್ರಹ್ಮ· ೭೭). **ಮಗ್ಗೆ$_1$** : ೧. ಚಿಟ್ಟಿದುವು ಸಹದೇವ ಶರದಲಿ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮಾ[ಭಾಷಾಂ· ಮೊ]ಗ್ಗೆಗಳು (ಭಾಪ್ರ· ೯–೭೫). ೨. (ಬಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಮೂಡಿಸಿದ) ಮೊಗ್ಗಿನಾಕಾರದ ಚಿತ್ರ,— ಮಾದರಿ : ಕೆಂಪಾವರೆಮಗ್ಗೆಯ ಕುಪ್ಪಸವ ತೊಟ್ಟಳು (ಕ್ರೀಕೃಪಾ· ೦೭). **ಮೊಗ್ಗು$_3$** : ೧. ಇನೆ ಮೊಗ್ಗು ಅರಳು ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿಯ ಗಂಧವ ನಱುವುದು (ಅಪ್ರ· ೭–೦೨) ; ಗಿಡದ ಕೈಮುಗಿಹ ಮೊಗ್ಗಾಗಿ ಮೈದೋರು ಕಿದೆ (ಕಾಕೀ· ೨೨–೨) ; ಅಜ್ಜನ ಬುದ್ಧಿ ಮೊಗ್ಗಿನ ಹಾಗೆ, ಪ್ರಾಜ್ಞನ ಬುದ್ಧಿ ಫಲದ ಹಾಗೆ (ಗಾಪ).

[ದೇ.ಶ ತಮಿ. ಮುಕ್ಕ, ಮೊಕ್ಕ ; ಮಲ. ಮೊಟ್ಟು ; ತುಳು. ಮುಗ್ಗೆ, ಮೊಗ್ಗೆ ; ಕೊಡ. ಮೊಗ್ಗ್ ; ತೆಲು. ಮೊಗ್ಗ, ಮೊಗಡ; ಕುಗ. ಮೊಕೊ]

ಮೊಗ್ಗೆಗೋಲ (ನಾ)· ಹೂವಿನ ಮುಗುಳುಗಳನ್ನೇ ಬಾಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು : ಪುಷ್ಪಾಸ್ತ್ರ ; ಮನ್ಮಥ : ಅಗ್ಗದ ದೊರೆಯ ಕಳೆಯನೆಂಬ ಗರ್ವವೋ ಮೊಗ್ಗೆಗೋಲನ ಸಭೆಗಿನಿಸು ತ್ತಿಗ್ಗಿ ಬಾ (ಪಂಚ· ೪೬–೭೦).

[ಮೊಗ್ಗೆ + ಕೋಲ್$_1$ + — ಅ$_7$]

ಮೊಗ್ಗೊಡೆ (ಕಿ). ಮೊಗ್ಗು ಆರಳು : ಹೂವಾಗು : ಜಲಜಾಪ್ತ ಮಂಡಲಂ ಕಡುರೆ ಮುಪಾಗೊಪ್ಪಿಡುತ್ತ ಬಿತ್ತರದೊಳೆತನೊಡಮುಲ್ ಚಕೋರಿ ಸುಖವಡೆಯಲು ರಥಾಂಗ ಮೊಗ್ಗೊಡೆಯಲಾ ವಲ್ಲಿಗಳು (ಹರಿಹ. ೨೨-೪೭). [ಮೊಗ್ಗು$_{2}$ (<ಮೊಗ್ಗೆ) + ಒಡೆ$_{1}$]

ಮೊಘಲ್ 'ಮೊಗಲ' ನೋ.

ಮೊಘೆ 'ಮೊಗ್ಗೆ' ನೋ.

ಮೊಚ್ಚಗ, ಮುಚ್ಚಿಗ$_{2}$ (ನಾ). ಚಪ್ಪಲಿಯನ್ನು ಹೊಲಿಯುವವನು : ಮೋಚಿ : ದೂರಿಗಳ ಮನೆಮುಚ್ಚಿಗ ಮೊಚ್ಚಗ [ಶಾಕಾಂ. ಮುಚ್ಚಿಶ] ರಿಯರೊಂದನೆಯ (ಹರಿಹ. ೩-೧೦). **ಮುಚ್ಚಿಗ$_{2}$** : ಎಲುಪ ನಾಯಿಗೆ ಹೊಲೆಯಗಂ ಮಾಂಸವನು ಮು[ಶಾಕಾಂ. ಮು]ಚ್ಚಿಗಗೆ ಬಳಿಕ ತೊಡಲೆಯಿಂತೆ (ಲಕ್ಷ್ಮೀ. ೨೦-೨೨) ; ಗಾನಗರ್ ಪಿಪ್ಪಿಗರ್ ಮುಚ್ಚಿಗರ್ . . . ಜೂಜು ಗಾಜಿರ್ ಮುಪ್ಪಿರೊದಗಿ ಬರುತಿರ್ದರು(ಪಂಪ. ೪೭-೪೦) ; ಮುಚ್ಚಿಗರ ಕೇರಿಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಜನಗಳು ಉಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ (ಪಂಕ್ರಕ್ರ. ೦೪೩).

[ಮೊಚ್ಚೆ (<ಮೊಚ್ಚೆಯ) + -ಗ]

ಮೊಚ್ಚೆ 'ಮೊಚ್ಚೆಯ' ನೋ.

ಮೊಚ್ಚೆಗಾರ 'ಮೊಚ್ಚೆಗಾಱ' ನೋ.

ಮೊಚ್ಚೆಗಾಱ, ಮೊಚ್ಚೆಗಾರ (ನಾ). ಜೋಡುಗಳನ್ನು ಹೊಲಿಯುವವನು : ಮೋಚಿ : ಮೊಚ್ಚೆಗಾಱ ಶಶಲಾತ್ಕೇನು ಬಲ್ಲ (ತೆಂಕ. ೨-೩೬-೨). **ಮೊಚ್ಚೆಗಾರ** : ಎಚ್ಚೆ ಹಂಚುವವರು ಮೊಚ್ಚೆಗಾರರು, ಕೊರವರು. ಮಾದಿಗರೇ ಮೊದಲಾದ ಜಾತಿಯು ಹೆಂಗಸರ ಮೈಸೋಕುವುದೆಂದು ಅಜಿ ಮೂರಿಂದ ಎಚ್ಚೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಾಂಪ. ೧. ೨೯) : ಇವನು ಮೊಚ್ಚೆಗಾರನ ಮಗನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಪಂಗ್ಯಾ. ೨೦).

[ಮೊಚ್ಚೆ (<ಮೊಚ್ಚೆಯ) + -ಗಾಱ]

ಮೊಚ್ಚೆಯ, ಮಚ್ಚೆಯ$_{3}$, ಮೊಚ್ಚೆ, ಮೋಜ, ಮೋಜಾ, ಮೋಜು (ನಾ). ೧. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಳಮುಖಿಕ್ಕೆ ಬಾಗಿರುವ, ಅಲಂಕಾರಯುಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಬಗೆದು ಮೆಟ್ಟು,—ಪಾದರಕ್ಷೆ,—ಜೋಡು : ಚಿನ್ನದ ಸವಂಗಮಪೂರ್ವದ ಮೊಚ್ಚೆಯಂ ಪವಣ್ಣಜೆವ ಸುವರ್ಣಪಾರಿವದ ಕುಪ್ಪಸಮೊಪ್ಪೆ ಬೆದಂಗನಾಳ್ದ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೦೦೩) : ಗುಡಿ ಪೆಣ್ ಕಂಟಣ ಗೋಣ ದಂಡಿಗೆ ಸವಂಗಂ ಮೊಚ್ಚೆಯಂ ಪಲ್ಲಣಂ . . . ಎಂಬಿವಿನಿತುಂ ದಂಡಿಂಗೆ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳ್ (ಪಾಪ್ರಕ್ರಿ. ೦೪-೨೩) ; ಶಿರದೊಳಾಂತರು ಮೊಚ್ಚೆಯುವನಾ ಚರಣವಲಿ ಸೀಸಕವ . . . ಬತ್ತಳಿಕೆಯನು ಬಲುದಿರುವಿನಲಿ ಮೋಹಿದರು (ಕಾಪ್ಪಾಕ್ರಿ. ೦-೧೩). **ಮುಚ್ಚೆ$_{3}$** : ೧. ನಿಚ್ಚಳಗೆಲಸ ರೇಶಿಮೆಚಿತ್ರಗೆಲಸದ ಪೆಚ್ಚಿನ ಜರತಾರ ಕಲಸ ಮೆಚ್ಚುವಂದದಿ ಮಚ್ಚೆ ತರತರ ಮಾತುವ ಮುಚ್ಚಗಾಜಿರ ಕೇರಿಯಿಸೆಯೆ (ಕ್ಷಾಲಂ. ೩-೪೦) ; ಬಾಗಿಲ ಬಳಯಲ್ಲಿ ವಿಜಾಪುರದ ಮುಚ್ಚೆಯ ಜೋಡುಗಳು (ತೆಮಗು. ೩೦) ; ಪಾದಿಗರಿಂದ ಮಚ್ಚೆಯನ್ನು, ಪುರೋಹಿತರಿಂದ ಮಂತ್ರಪಪ್ಪೂ . . . ಪಡೆಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಪಶಾಪ್ರ. ೦೦೪). **ಮೊಚ್ಚೆ** : ೧. ಕೆಚ್ಚಗೆ ತಣವಿಲ್ಲ ಮೊಚ್ಚಗೆ ಹೊಲೆಯಿಲ್ಲ (ಪಡಾಸ್ಮೃ. ೪೮೬) ; ಮಮಮೆಯಲ್ಲಿ ವರನಿಗೆ ಕೊಡುವುದು ಕಾಲ್ಕರೆಯಲ್ಲ ; ಮೊಚ್ಚೆ (ಗಣಾಗ್ರಾ. ೦೪೭) ; ಕಾಲಲ್ಲಿ ಪುಗಿಯೆ ಮೊಚ್ಚಗಳಿದ್ದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬೆತ್ತದ ಛಡಿಯಿತ್ತು (ಕೇವಾ. ೬). **ಮೋಜ** : ೧. " ಹರಡಿಸ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬಂದು ಪಾದವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮುಚ್ಚುವ, ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಅಥವಾ ಬಹುಭಾಗ ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ, ಪಾದರಕ್ಷೆ ; ಮೋಜು ; ಬೂಜು" (ಶಾಅಕ. ೨೦೪೩) ; ಅವರು ಹೊಸ ಚಕ್ಕಳದ ಮೋಜುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು (ಶಾಅಕ. ೭). **ಮೋಜಾ** : ೧. ಕಾಲಿಗೆ ಬೆಲೆಬಾಳ್ವ ಮೋಜಾ ಧರಿಸಿ ಸುಬ್ಬಣ್ಣನವರು ಸಭೆಗೆ ದಯಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದುದೇ ಒಂದು ವೈಖರಿ (ಸಂಗೀಸಂ. ೨೭೩). **ಮೋಜು$_{1}$** : ೨. ಪಾದತಳದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಮಂಡಿಯವರೆಗೂ ಬರುವಂತಹ. ಚಿನ್ನದ ಗಿಲೀಟು ಹಾಗೂ ಸರಿಗೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಲುಚೀಲ : ಮಂಡಿಯವರೆಗೆ ಬರುವಂಥ ಬಹು ಲಕ್ಷಣವಾದ ಮೋಜುಗಳನ್ನು ಜಾಕಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮೋಜುಗಳಿಗೆ ಚಿನ್ನದ ಗಿಲೀಟು ಮತ್ತು ಸರಿಗೆ ಹಾಕಿರುತ್ತಾರೆ (ಕ್ರಡಾಶ. II. ೨೩೩).

[< ಕ್ಯಾ. ಮೋಜ. / ಸಂ. ಮೋಚಕ. / ಪಾರ. ಮೂಜಾ. ಮೋಜಪ್ : ಹಿಂ. ಮೋಜಾ ; ಮರಾ. ಮೋಜಾ. ಮೋಜಾ]

ಮೊಟಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುಗ್ಗಿಸು ; ಕಡಮೆಮಾಡು : ನನ್ನ ಪ್ರಶ್ನಾವಳಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಮೊಟಕಿಸಿದೆ (ಪಸುಚಿ. ೩೩೯). ೨. ಬಗ್ಗಿಸು : ಬಾಗಿಸು: ಅತ ಕಾಲು ಮೊಟಕಿಸಿಕೊಂಡು, ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದು ನಿಂತ (ಕಾಕಾಚ. ೭೬).

[ಮೊಟಕು$_{2}$ + -ಇಸು$_{5}$]

ಮೊಟಕು$_{1}$. **ಮಟಕು$_{1}$** (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗುದ್ದು, —ತಿವಿ : ಮೊಟ್ಟು : ಪಾತವ ಕೆಡಗೆ ನಿಗವಿಲ್ಲದೆ ಕಟಕಿಪಾಜಿಗೆ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದ ಹುಡುಗನ ತಲೆಗೆ ವಾಸ್ತರು ಮೊಟಕಿದನು (ಕಾಚ). **ಮಟಕು$_{1}$** : ಲಕ್ಕ ಸಿಯಾಗಿ ಮಾತಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವನು ತಂಗಿಯ ತಲೆಗೆ ಮಟಕಿದ (ಕಾಚ).

[< ಮೊಟ್ಟು$_{11}$]

ಮೊಟಕು$_{2}$, ಮಟಕು$_{2}$ (ನಾ). ೧. ಮೊಂಡಾಮದು ; ಮೋಟು ; ಚಿಕ್ಕವು : (ಕ). (ಗು). ೨. ಮೊಂಡಾದ ; ಮೋಟಾದ ; ಚಿಕ್ಕದಾದ : ಮೊಟಕು ಮೂಗು, ಆಗಳ್ಕೆಬಾಯಿ (ಕ್ರಿಕಾಕ. ೭೭). **ಮಟಕು$_{2}$** : ಸಿ. ಹ್ರಸ್ವವಾದುದು ; ದೀರ್ಘವಲ್ಲದ್ದುದು.

ಮಟಕುಮಟಕಾಗಿ = ಹ್ರಸ್ವವಾಗಿ ; ದೀರ್ಘವಾಗಿಲ್ಲದೆ : ಯಾವ ಅಕ್ಷರಗಳು ಮಟಕುಮಟಕಾಗಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಗದ್ದದವಾಗಿ . . . ವರಾಹ ಉಷ್ಣ ಮೊದಲಾದ್ದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿಯಿರುವ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳವೊ ಆ ಕುದುರೆಗಳು ಶುಭಕರಗಳಲ್ಲ (ಪಾಸಾಂ. ೩೦೬-೦). **ಮೊಟಕಾಗು**= ಕುಗ್ಗು ; ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಚಿಕ್ಕದಾಗು : ಮಾನನಷ್ಟದ ಆಪಾದನೆಯಿಂದ ಪತ್ರಿಕಾ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮೊಟಕಾಗುವಂತಿತ್ತು (ಕ್ರಕಾ. ೩೬೩) ; 'ಮತ್ತೆ ಭಟ್ಟಿಯಾಗೋಣ' ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಮೊಟಕಾಗಿ ನುಡಿದು . . . ಮುಖವನ್ನು ಮೊರಳಿಸಿದಳು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೦೪೯). **ಮೊಟಕುಮಾಡು** = ಕುಗ್ಗಿಸು ; ಕಡಮೆಮಾಡು : ತಮ್ಮ ಅತ್ಯೌತ್ಸುಕ್ಯದ ದರ್ಪವನ್ನು ಮೊಟಕುಮಾಡಿದರು (ಕಕ್ಷಕ. ೦೬) ; ಹಕ್ಕಿಗಳು ಚಲಿಪಲಿಬಿಯನ್ನು ಮೊಟಕುಮಾಡಿ . . . ಕುಳಿತವು (ಪಚಂಪ್ರ.೩೦೦): ಅವರ ಆಸೆಗಳನ್ನು ಮೊಟಕು ಮಾಡಬಾರದು (ಕಾಪ್ರ. ೦೪೪).

[< ಮಟ್ಟು$_{11}$ / ಸಾಮ್ಯ. ಮೊಟ್ಟಕ್]

ಮೊಟಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಪವಸಂಟಿಗೆ, ಮೊಟಲೆ, ಕರಿಮೊಟಲೆ . . . ಲತೆಗಳಿಂದಲು (ಕ್ಷಾಚಿ. ೩೦). [?]

ಮೊಟವಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ತೆರುವ ಸಿದ್ಧಾಯಗ ೨೩.೨ ಪರ ಹೊದಕೆ ಗ ೨೦ ತೂಕದ ಕುನ್ನೆ ಮೊಟವಣ ಗ ೩ ವೆಲೆಯ ಕಾಣಿಕೆ ಗ ೧ (ಇಕ್ಷ. XV. ಕೀವಾಶಾ. ೨೪೮-೩೦; ೧೭೫). [? + ಪಣ್ಣ]

ಮೊಟ್ಟ 'ಪುಟ್ಟ$_{11}$' ನೋ.

ಮೊಟ್ಟನೆ·(ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಮೊಟ್ಟನೆ ಮುಜುದ ಲುಗಳಾಂ ಸಿಡಿಲ್ದು ಪಾಜುವ ಸಿರುಗಳಾಂ . . . ಮಹಾಭಯಂಕರ ಮಾಗೆ (ಪಾಜಾಪ್ರ. ೦೨-೩೪ ಪ). [ಮೊಟ್ಟ$_{7}$ + -ಅನೆ$_{1}$]

ಮೊಟ್ಟಜೆ 'ಮಟ್ಟಜೆ' ನೋ.

ಮೊಟ್ಟಪ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಆಯತ. ಅವಹಿತ್ಥ. ಆಶ್ವಕ್ರಾಂತ. ಗತಾಗತ. ಪಲಿತ. ಮೊಟ್ಟಪ. ವಿನಿವರ್ತಿತಗಳೆಂಬ ಏಳು ಬಗೆಯ ಸ್ಥಾನಾಸ್ಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: P "ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಸ್ವಭಾವವಾಗಿರಿಸಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಲನ್ನು ಅರ್ಧ ಕುಂಚಿತ ಮಾಡಿ, ಮುಂದುಗಡೆ

ಕೈಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತುವುದು : ಕಾಮೂವಸ್ಥೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಇದನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕು " (ಶಾಸ್ತ್ರಂ. ಗಣ್ಯಕುಮಾರ. ೩೫) : ಒಂದು ಪದಂ ಸಮುದಿಂ ಮತ್ತೊಂದು ಪದಂ ಕುಂಚಿತಾರ್ಧತಲದಿಂ ಮತ್ತಂ ಮುಂದಿರೆ ಕೈಗಳ್ ಸಲವಿಂ ಚಂದದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆದು ಪೊಟ್ಟಿತ ಮನಿಕುಂ (ಶಾಸ್ತ್ರಂ. ೬-೩೦). [< ಸಂ. ಮೋಟಿತ]

ಮೊಟ್ಟ೧ ' ಮೊತ್ತ ' ನೋ.

ಮೊಟ್ಟ೨ (ನಾ). ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕೊಡುವ ಹೊಡೆತ. — ಏಟು : ಕಾದಾಟದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಮೊಟ್ಟು ಬಿತ್ತು (ಕೂಡ). [< ಮೊಟ್ಟ೧]

ಮೊಟ್ಟ೩ ' ಮಟ್ಟ೩ ' ನೋ.

ಮೊಟ್ಟ೪ ' ಮಟ್ಟ೪ ' ನೋ.

ಮೊಟ್ಟ೫ (ನಾ). ತತ್ತಿ : ಅಂಡ : " ಪೇಶೀ, ಕೋಶಃ. ಅಂಡಂ — ಈ ೩ ಮೊಟ್ಟೆ " (ಪಥಾಮು. ೪೦-೬೭) ; ಮೊಟ್ಟೆಗಳನು ಮಾಡುವ ಬೇಹಾರಿಗಳಟ್ಟನೆಸುತಲೆ೯ದಿವರು (೪೦೩೦. ೦೦-೪೦) ; ಪಕ್ಕಿಯ ಗೂಡಿನ ವುತ್ತಿನ ಮೊಟ್ಟೆಯೋ (೦೩೪೯. ೩೦-೩) ; ಕೇಡುಗಾಲಕ್ಕೆ ನಾಯಿಮರಿ ಮೊಟ್ಟೆ ಇಕ್ಕಿತು (ಗಾಡ). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮುಟ್ಟೈ ; ಮಲ. ಮುಟ್ಟ, ಮೊಟ್ಟ : ಕೊಡ. ಮುಟ್ಟೆ ; ಕೋತ. ಮೊಟ್ : ತುಳು. ಪೊಟ್ಟೆ]

ಮೊಟ್ಟ೬ ' ಮೂಡೆ ' ನೋ.

ಮೊಟ್ಟ೭ ' ಮಟ್ಟ೨ ' ನೋ.

ಮೊಟ್ಟ೮ (ನಾ). (ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಹೂಡಿ) ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಎತ್ತಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ, –ಚರ್ಮದ ಚೀಲ: ಕಪಿಲೆ : " ಸಮ್ಮದ ತಿತ್ತಿಯಂಡಂಗಗಳೊಳ್ಕೊಟ್ಟೆ " (ಶ್ರಾತಂ. ೪೦); ಹಳ್ಳದ ನೀರು, ಹೊಳೆಯ ನೀರು. ಭಾವಿಯ ಮೊಟ್ಟೆಯ ನೀರು (೪೬೬೨. ೩೪); ಮೊಟ್ಟೆಯ ಹಗ್ಗವನ್ನೆಳೆದುಕೊಂಡು ಮುಂದೆ ಹೋಗುವುದು. . . ಮತ್ತೆ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹಿಂದೆ ಬರುವುದು (ಶ್ರಾಶಂಕ್ಷ. ೩೪). ಮೊಟ್ಟೆಹೊಡೆ = ಕಪಿಲೆಯ ಮೂಲಕ ಬಾವಿಯ ನೀರನ್ನೆತ್ತು: **ಕಪಿಲೆಹೊಡೆ** : ಆಮೇಲೆ ಹತ್ತಿರವಲ್ಲಿರುವ ಒರತೆ, ಹಳ್ಳಗಳೊಳಗಿಂದ ಮೊಟ್ಟೆಹೊಡೆದು ನೀರು ಕೊಡುವರು (ಕುಂಅಾ. ೩-೨೦೩); ಕಟ್ಟು ಬೀಲಿಯ ಭದ್ರ ಮೊಟ್ಟೆಹೊಡೆ ದಿನದಿನವು (೩೦೩೫. ೨೨-೨೦); ಮೊಟ್ಟೆ ಹೊತೆಯುವ ಸಪ್ಪಳ. . . ಪಾರ್ಶ್ವಸಂಗೀತವಾವಂತಿತ್ತು (೪೬೬೨. ೦೩೬). [← ದುರಾ. ಮೋಟ್]

ಮೊಟ್ಟೆಕಟ್ಟು ' ಮೂಡೆಗಟ್ಟು ' ನೋ.

ಮೊಟ್ಟೆಕಾಜಿ. ಮೊಟ್ಟೆಗಾರ (ನಾ). ಗಂಟಿ, ಮೂಟೆ ಹೊರುವವನು : ಮೊಟ್ಟೆಕಾಜಿರು ತಂದು ಮಾಜಿದ ಭತ್ತಧಾನ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಹೊಂಗೆ ಮಾನ ಪ್ಪೊಂದು (ಈ. ೩೫, ೨೦-೨೩; ೩೭೯೭). **ಮೊಟ್ಟೆಗಾರ** : ಬೀದಿಯ ಮೊಟ್ಟೆಗಾರರು, ಕೂಲಿಯ ಆಳುಗಳು ಕೂಡ ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಓಡಾಡುತ್ತಾರೆ (೩೪೪. ೩೪೬). [ಮೊಟ್ಟ೨ (< ಮೂಡೆ) + — ಕಾಜಿ]

ಮೊಟ್ಟೆಕೋಳಿ (ನಾ). ಮೊಟ್ಟೆ ಇಡುವ ಕೋಳಿ ; ಗಬ್ಬದ ಕೋಳಿ : ಸಾಯಂಕಾಲ ಮೊಟ್ಟೆಕೋಳಿ ಕೂಯ್ದಿಸಿ, ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪ ಹಾಕಿ ಅಡುಗೆ ಮಾಡಿಸಿ, ಕಟ್ಟೆ ಆಗುವಂತೆ ತಿನ್ನಿಸಿದರು (೩೩೬೦೫. ೩೭); ನೀನು ಹೊಟ್ಟೆ ಕಚ್ಚಿನ ಮೊಟ್ಟೆಕೋಳಿಯಾಗಿದ್ದೆ (ಪಾಹುತ್ತ. ೪). [ಮೊಟ್ಟ೨ + ಕೋಳಿ೧ (<ಕೋಳ್೧)]

ಮೊಟ್ಟೆಗಟ್ಟು ' ಮೂಡೆಗಟ್ಟು೧ ' ನೋ.

ಮೊಟ್ಟೆಗಾರ ' ಮೊಟ್ಟೆಕಾಜಿ ' ನೋ.

ಮೊಟ್ಟೆಗೂಳ್ (ನಾ). ಪೊಟ್ಟಣ ಕಟ್ಟಿದ ಆಹಾರ ; ಬುತ್ತಿ : ಕಾಡ ಮುಳು ನಟ್ಟು ಕುಂಟುವ ಪದಂ ಪೆನ್ನ ಪಿಗುಪಳದೆಲ್ಲ ಮೊಟ್ಟೆಗೂಳೆಡಹಿ ಕೆಪೆಡೊಪಿದ ಪೋಳ್ಕಾಲ್ ತೇಕುವಳ್ಳೆಗಳುಮೆಸೂಲುತ ಕಿಟ್ಟೋದುತಿರಲು (೩೩೫೦. ೬-೨೬). [ಪೊಟ್ಟ೨ (< ಮೂಡೆ) + ಕೂಳ್ (<ಕೂಟ್೧)]

ಮೊಟ್ಟೇರು (ನಾ). ಪೆಟ್ಟು ಬಿದ್ದಾಗ ರಕ್ತ ಸುರಿಯದೆ ಉಂಟಾಗುವ ಊತ : ಮೂಗೇಟು : ಕೈಗೆ ಬರಿಯ ಮೊಟ್ಟೇರಾಯಿತು. ರಕ್ತ ಹೊರ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಕೂಡ). [ಮೊಟ್ಟ೨ (< ಮೊತ್ತು) + ಏರು೧ (< ಏಱ್೧)]

ಮೊಡಕು ' ಮುಡುಕ್ಕು ' ನೋ.

ಮೊಡಗು ' ಮಡಗು ' ನೋ.

ಮೊಡಮೆ 'ಮೊಡವಿ' ನೋ.

ಮೊಡವಿ. ಮಡಿಮೆ. ಮಡುಮೆ. ಮೊಡಮೆ. ಮೊಡವ್ವ, ಮೊಡವೆ (ನಾ). ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಏಳುವ ಬೊಕ್ಕೆ ; ಹರೆಯದ ಬೊಕ್ಕೆ : ಕೌಂಕುಳನೆತ್ತಿ ಕಂಪನಾರಯ್ವುತುಮೊತ್ತುತುಂ ಮೊಡವಿಯಂ ಮೊಗಮಂ ವ್ಯಗನೇತ್ರೆ ದರ್ಪಣಕ್ಕಯ್ದುದುಂ (೭೬೫೫. ೭-೩೦) ; ಮೊಡವಿ ಮೂಡಿದ ಮೊಗಂ ಸೊಗಡುಗಂಪುಗೆದ ಮೈ (೬೩೮೫. ೦೮-೨೩) : ಮೊಸವಿಗಳಂತೆ ಮೂಡೆ ಪೊಪ ಮೊಗ್ಗೆಗಳಾ ಮಧುದೂತಿಯಲ್ಲಿ (ರಾಶಿ. ೯-೨೮). **ಮಡಿಮೆ** : ಆದಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು ಉಜ್ಜುವುದರಿಂದ . . . ಮಡಿಮೆ, ಬಂಗು ಮುಂತಾದುವು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ (೪೭೬೪. I, ೬೬). **ಮಡುವೆ** : ಪ್ರಾಯ ಬಂದ ಗಿಡಕ್ಕೆ ಮಡುವೆಗಳೆದ್ದ ಹಾಗೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೊಗ್ಗುಗಳು ಗಿಡದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿದ್ದವು (೩೭೬೬. ೪) ; ಮುಖದ ಮೇಲೆಲ್ಲಾ ಮಡುವೆಗಳು ಹರಡಿಕೊಂಡಿದ್ದವು (೪೦೫೩. ೦೪೪); ಮುಖದ ಮೇಲಿನದೊಂದು ಮಡುವೆಯನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು (ಚಾಂಪ್ರ. ೬೬). **ಮೊಡಮೆ** : ಯಾವ ಮದ್ದು ಹಾಕಿದರೂ ಮುಖದ ಮೇಲಿನ ಮೊಡಮೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಲೇ ಇಲ್ಲ (ಕೂಡ). **ಮೊಡವ್ವ** : ಸಿರಿಸ ಬೀಜವಂ ಗೋಮೂತ್ರದೊಳರೆದು ಪುಸಿ ಮೊಡವ್ವ ಮಾಣ್ಪುಂ (೦೩೬೦. ೬೬). **ಮೊಡವೆ** : ಸನಗಳಿಂಬಿನಂ ಮುದ್ದುಮೊಗದಿ ಮೊಡವೆ ತೋಜಿ (ಜಾಗಳ. ೩-೨). [ದೇ.॥ ಮಲ. ಮುತುಕ್ಕ; ತುಳು. ಮೊಟಿಮ]

ಮೊಡವ್ವ ' ಮೊಡವಿ ' ನೋ.

ಮೊಡವೆ ' ಮೊಡವಿ ' ನೋ.

ಮೊಡೆ (ನಾ). ದುರ್ನಾತ : ಕೊಳಕುನಾತ : ' ಮೊಡೆನಾತ ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮುಟ್ಟೈ ; ಮಲ. ಮುಡ, ಮುಡಯುಂ]

ಮೊಡೆನಾತ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟವಾಸನೆ ; ದುರ್ಗಂಧ : ಪೆಣಮೆಂಬ ಪೆಸರಾಗಿ . . . ಮೊಡೆನಾತಕೆಡೆಯಾಗಿ (೩೭೫೦. ೦೩೪-೪೨). [ಮೊಡೆ + ನಾತ]

ಮೊಡೆನಾಱು (ಕ್ರಿ). ಕೆಟ್ಟ ವಾಸನೆ ಬರು ; ದುರ್ಗಂಧ ಬೀರು : ರಪದ ಬಾವಿಯಂ ಮೊಡೆನಾರ್ಪುದಂ ಕಂಡು (೪೦೩೦. ೦೦೬-೬); ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳ ಕೂಸಂ ಪಿಂಗಳಾಕ್ಷಿ ಎಂಬ ದೇವತೆ ಪಿಸಿದೊಡೆ ಆಗುಳಿಸುಗುಂ ಬಾಯಾ ಜುಗುಂ ಮೈ ಮೊಡೆನಾಜುಗುಂ (೧೦೦೫. ೦೨೬-೬). [ಮೊಡೆ + ನಾಱು೨]

ಮೊಡೆಪೆಣ (ನಾ). ಕೊಳೆತ ವಾಸನೆ ಬರುತ್ತಿರುವ ಹೆಣ : ಬುಡಬುಡಿಸು ವೇಱಿಸಲಿ ದುರ್ವ್ಯಾಪೂಡನೆ ಸೂಸುವ ಬಸಿಯ ನಾಜುವ ಮೊಡೆಪೆಣನ . . . ಕಂಡು (೬೩೮೫. ೬-೮-೪). [ಮೊಡೆ + ಪೆಣ]

ಮೊಣ ' ಮೋಟಿ ' ನೋ.

ಮೊಣಕಾಲ್ ' ಮೊಟಕಾಲ್ ' ನೋ.

ಮೊಣಕಾಲು ' ಮೊಟಕಾಲ್ ' ನೋ.

ಮೊಣಕೆಯ್ ' ಮೊಟಕೆಯ್ ' ನೋ.

ಮೊಣಕ್ಕೈ ' ಮೊಟಕೆಯ್ ' ನೋ.

ಮೊಣಗಂಟು (ನಾ). ಕಾಲಿನ ಸಡುಗಂಟು ; ಮಂಡಿ : ಜಿಗಿತದಲ್ಲೂ ಪಾವಗಳು ಸಮೀಪ ಬಂದು ಮೊಣಗಂಟುಗಳು ಅಗಲಿಸಿ ಕಾಲು ಮಡಿಕೆ ಗೊಳ್ಳಬಹುದು (೮:೪೦. ೦೩೬); ಮೊಣಗಂಟಿಗೆ ನಿರಿಗೆ ಬರುವ ಕಿರಿಯ ಸೀರೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿ (೬೦೫೦. ೪೩). [ಮೊಣ (< ಮೊಟ) + ಗಂಟು೧]

ಮೊಣಸಂದು ' ಮೊಳಸಂದು ' ನೋ.

ಮೊಣ್ಣ ' ಮುಂಡ್ಯ ' ನೋ.

ಮೊಣ್ಣಮಂಡಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಂಡಲದ ಹಾವು : ಮೊಸಳೆಯ ಹಿಡಿದ ಮೊಣ್ಣ (ಮಣ್ಣ ?) ಮಂಡಲದ ವಿಷ ಹತ್ತಿ ಜಗವೆಲ್ಲಾ ಮಸಳಿಸಿ ಮಬ್ಬುದೊಜಗಿದುವ ಕಂಡೆನಬ್ಯಾ (ಚಿಕ್ಕ. ಆ. ೦೨೯-೩೭೩).

[ಮೊಣ್ಣ ? + ಮಂಡಲ]

ಮೊಣ್ಣೆ ' ಮೊಂಡಿ ' ನೋ.

ಮೊಣ್ಣು ' ಮುಂಡ್ಯ ' ನೋ.

ಮೊತ್ತ (ನಾ). ೧. ರಾಶಿ ; ಒಟ್ಟಿಲು : " ಮೊತ್ತಮೊಬ್ಬಳಿಯುಂ ಮೊಗ್ಗರಂ " (ಕಂಗಿ. ೦೦೭); ಮೊತ್ತದ ಮೂಮರನುಲಿಯಿತ್ತ ಕಂಡೆ (ಅಪಚಂ. ೧೪-೧೬೯); ತಂತಮ್ಮ ಬೆಗ್ಗಳ ಮೊತ್ತಕ್ಕವ್ಯಪಾಂಬುಪೂರಮಾ ನೊಡರ್ಚುತ್ತಿರ್ಪುದೆಂಬಿಂತೆ. . .ಓಪ್ಪಿರ್ಪುವಿಮ್ಮಾವುಗಳ್ (ಶಂಚಮಾ. ೧-೧೩); ಕರ್ನಾಟಕಾರದ ಮೊತ್ತವಿದೆ ನೋಡಬಲೆ (ಹೊಚಿಗಾ. ೩-೦-೨೬). ೨. ಕೂಡಿದುದು ; ಒಟ್ಟಾದುದು : ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ. . . ಅಂಗರಚನೆ; ಅಂಗ ವ್ಯಾಪಾರ, ಮಾನಸಿಕಸ್ವರೂಪ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸೇರಿವೆ. ಆವರೂ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಇವುಗಳ ಮೊತ್ತವೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕಾ (ಕಿಪ್ರ. ೬೫೪); ಊರ ಜನರು ತಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಬಗ್ಗೆ ಜೋರುತ್ತಿದ್ದ ಅಸಾದರದ ಬಗ್ಗೆ ತೀವ್ರವಾದ ತಿರಸ್ಕಾರ. ನೋವು ಆ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊತ್ತವಾಗಿ ಮೂಡಿಬಿವೆ (ಅಪೋಕ. ೭೩). ೩. ಸಮೂಹ ; ತಂಡ : "ವ್ಯಂದು, ನಿಕುರುಂಬು. ಕದಂಬಂ_ಈ ೩ ಮೊತ್ತದ ಪೆಸರು" (ಪಾಹಾ. ೦೦೩); ಕೋಣೆಯ ಗಂಗನೆ ಮೊತ್ತಮಲ್ಲವಂ ಬೆದಲು ವಿನಂ ತೆರಳ್ದಿ (ಅಶ್ವ. II. ೦೭೬-೦೦; ೪೦); ಪತ್ತಿಸಾರ್ದ ಪಾರುಳ ಮೊತ್ತವಂ ಬುಸ್ಸೆಂದು ಬೆದಱಿಸುವ ಪಾವಿನ ತೊಡವುಗಳೊಳಂ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೦೭೭); ಮುನಿಗಳ ಮೊತ್ತದಲಿ ಹರಿಕಥೆಯ ಕೇಳುತ್ತ ಪರಮಹರುಷದಲಿ . . . ವತ್ಸರ ಹತ್ತ ಸೂಕಿದಳು (ಸೇಚಕ. ೦೭-೩೩). ೪. ಒಟ್ಟು ಹಣ : ಮೊಬಲಗು : ಅರಮನೆಯರ [ಮೊತ್ತವನೂ] ತಪ್ಪದೆ ತೆಱುವೆಳು (ಪೌಪಾ. IX-ii. ೪೭೫-೮೯; 1408); ನಾಲ್ಕೈದರಮ್ಮ ಮೊತ್ತಕ್ಕೆ ಅವನ್ನು ಹರಾಜು ಮಾಡಿ (ಕ್ಯಾಚಹ. ೦೨೩).

ಮೊತ್ತಮೊತ್ತ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : · ಬಂದು ಪೋಪರು ಮೊತ್ತಮೊತ್ತದೆ (ಗೀಪ್ರ. ೩೪-೩). [ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮಾಲ. ತೆಲು. ಮೊತ್ತ]

ಮೊತ್ತಂಗಟ್ಟು ಮೊತ್ತಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಟ್ಟಾಗು; ಗುಂಪಾಗು : ನಮಿರ್ಮುಡಿಸುಗಂಪ ಘ್ರಾಣಿಸುವ ಪಟ್ಟರಣಾಳಿ ಪಾರ್ದಂತರಾಳದೊಳು ಸುತ್ತ ಮೊತ್ತಂಗಟ್ಟಿಯಗಲದಿರ್ದು (ಪಪಪೋ. ೪೪-೮೩). ೨. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು; ಸಂಗ್ರಹಿಸು; ಸೇರಿಸು : ಅವ್ಯತಪಯೋಧಿಯಂ ಮೊಗೆದು ಮೊತ್ತಂಗಟ್ಟಿ ತಂದೊಕ್ಕರಿಸಿ ನೀಡುವುದುಂ (ಪಚಾಪೀ. ೪-೦೨೫ ಪ).

ಮೊತ್ತಗಟ್ಟು ೧. ಮೊತ್ತಗಟ್ಟಿದ ರಭಸ ಮುಂದೆನು ಮಾಱುಸಾವಿರವ (ಶಾಚಾ. ೩೭-೩೩); ರೋಲಂಬಸಿವಯ ಜೇಂಕರಿಸುತ್ತಿರಾವರಿಸೆ. . .ಪಾರ್ದುಗಂಟೊಡೆಯದೆ ಮೊತ್ತಗಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಮೆರೆದವು (ಸಪಪೋ. ೦೦-೭೯).

[ಮೊತ್ತ + ಕಟ್ಟು₁]

ಮೊತ್ತಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). = ಮೊತ್ತಂಗಟ್ಟು ೧ : ಬ್ರಹ್ಮರ್ಷಿಗಳುಂ ದೇವರ್ಷಿಗಳುಂ ವಿಮ್ನೋತ್ತಮರುಂ . . . ಮೊತ್ತಂಗೊಂಡು ಸಾರ್ತಂದು ಧರ್ಮರಾಜನಂ ಕಂಡು (ಪಾದಣಂ. ೦-೨). [ಮೊತ್ತ + ಕೂಳ್₁]

ಮೊತ್ತಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). = ಮೊತ್ತಂಗಟ್ಟು ೧ : ನಲಿದೇಳ್ದರುತಿರೆ ಶರಣಸಮೂಹಂ ಮುತ್ತಿವ ಸತ್ತಿಗೆ ಮೊತ್ತಂ[ಪಾಣಂ. ಪೊತ್ತಂ]ಬೆತ್ತಿರೆ (ಕ್ಯಕಥಿ. ೩-೨೨ ೦೧೪). [ಮೊತ್ತ + ಪೆಱು₁]

ಮೊತ್ತಕಾಜಿ (ನಾ). ಗುಂಪಿನ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ.—ನಾಯಕ : ಪುತ್ತಂ ಪಸ್ನವಣದ ದಾಸಿಸೆಟ್ಟಿಯಂ ನಗರಮುಂ ಮೊತ್ತಕಾಜಿ ರೇವಿಸೆಟ್ಟಿಯುಂ. . . ಈ ಧರ್ಮಕ್ಕನುಕೂಲರಾಗಿ (ಪೌಪು. XVIII. ೭೩-೨೪; 1072); ದೇವರುಪ ಹಾರಕ್ಕೆ ಮೊತ್ತಕಾಜಿ ಬಮ್ಮಣ ಮುಂಬಿವಾಗಿ (ಪೌಪು. XI-ii. ೦೩೨-೪೦; 1103); ಕಜಿಮು ಸತಿಯು ಮಪದೇವ ಗ ೧ ಮೊತ್ತಕಾಜಿ ಸಾಕಿ ಪ ೫ (ಎಕ. XV. ೩೮೫. ೨೦೭-೫; 1221).

[ಮೊತ್ತ + — ಕಾಜಿ. / ತೆಲು. ಮೊತ್ತಗಾಡು]

ಮೊತ್ತಗಟ್ಟು ' ಮೊತ್ತಂಗಟ್ಟು ' ನೋ.

ಮೊತ್ತಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸು ; ಕಲೆಹಾಕು : ತನ್ನ ನಿಳಯಕ್ಕೆ ತಂದು ಮೊತ್ತಗೊಳಿಸುಬು ಮುನ್ನ ಕೈಕೊಂಡುಹೋದುದಿಪ್ಪತ್ತು ಬಳಿಕುಂಬ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಹರಿತೆಂದುದೈವತ್ತಾಗೆ (ಪಪಪಚಂ. ೨-೪೩).

[ಮೊತ್ತ + ಕೊಳ್₁ + — ಇಸು₅]

ಮೊತ್ತಮೊದಲ್ ' ಮೊದಲ್₁ ' ಪರಾ.

ಮೊತ್ತಮೊದಲಿಗ ' ಮೊದಲ್₁ ' ಪರಾ.

ಮೊತ್ತಮೊದಲು ' ಮೊದಲ್₁ ' ಪರಾ.

ಮೊತ್ತವೆತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಿಡಿ ; ಗುಂಪಾಗಿ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿ ; ಪಲತೆಜದ ಸತ್ತಿಗೆಯುನಭಪಂಗೆ ಮೊತ್ತವೆತ್ತಿಸಿ (ಪಾಕೃಕಾ. ೩೩-೩೭).

[ಮೊತ್ತ + ಎತ್ತಿಸು]

ಮೊತ್ತವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟಾಗು ; ಗುಂಪಾಗು : ಎತ್ತ ಚೆಲ್ಲಿದ ಮಳಲಾ ಬೇಳದ ಮೊತ್ತವೆತ್ತುಡಪಿಯಲಿ ಸುಮನೆತ್ತು ಬೆಳೆದಿಟ್ಟಿಯ ವುರಂಗಳು ಫಲಿದು ಫಲವಾಗಿ . . . ಮೊಳೆಯಲು (ಧಾಪ್ರ. ೩೨-೩). [ಮೊತ್ತ + ಪೆಱು₁]

ಮೊತ್ತವೇಂಟೆ (ನಾ). ಗುಂಪಾಗಿ ಆಡುವ ಬೇಟೆ : ಪೆರ್ಮರೆಯ ಬೇಂಟೆ ವಿಷಂಗದ ಮೊತ್ತವೇಂಟೆ . . . ಸಿಂಪಶರಭಂಗಳ ಬೇಂಟೆಗಳಾದಿಯಾದ ಭೀಕರಮೃಗಸಂಘಸಂಹನನಮುನ್ಮತ್ತಕು ಪರ್ವಿದರಣ್ಯಮೆಂಧ್ಯದೊಳ್ (ನಿಂಕ. ೦-೬೦). [ಮೊತ್ತ + ಬೇಂಟೆ]

ಮೊತ್ತು, ಮೆಟ್ಟು₂, ಮೊಟ್ಟು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪೊಡೆ : ಮೋದು : ಒತ್ತುತೆ ಮೊತ್ತುವ ತೆಱದಿಂದಕ್ಕಿತ್ತಲ್ ವಿಡುಕಬಾರದವಗದ್ದ ತೆಯಿಂ (ಕಪಾಕಾ. ೬-೮೦). **ಮಟ್ಟು₂** : ೨. ತಲೆಯನ್ನು ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗುದ್ದು.— ತಿವಿ : ಪೊಟ್ಟಾರಭ್ಯವಾಗಿ ಮಂದನಾಗಿದ್ದವಗೆ ಮಟ್ಟದಲ್ಲದೆ ಬುದ್ಧಿ ಬರುವದೆಂತೊ (ಜಂಗಾಕ್ಷ. ೦೫೮-೭). **ಮೊಟ್ಟು₂** : ೨. ಘಾತಿಸಿದಪೋ ರೋರ್ವರಿಂದಿಟ್ಟು ಗುದ್ದಿ ಪಿಪಿವಾ ತಳದೊಳೆರಪಿದಂ ಮೊಟ್ಟಗ್ರಮನ್ತೆಕವಾ ಭೂತಪತ್ಯೋಪೇಶನಿಟ್ಟುಳಿಗೆ ಬಳಲಿ (ಪಪಪು. ೯-೦೩); ಹೇಳದೆ ಹೋದರೆ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮೊಟ್ಟೆ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಧಬ್ಬೆಂದು ಗುದ್ದುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಾಪೀಪ್. ೭೯); ತಲೇ ಮೇಲೆ ಪೊಟ್ಟುದಿದ್ದರೆ ಇವರಿಗೆ ಭಯ ಇಲ್ಲ (ಪಪಪಾ. ೦೪೪). ' ದೋದು₁ ' ಪರಾ.

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮುಟ್ಟು, ಮೊತ್ತು ; ಮಲ. ಮುಟ್ಟು ; ಕೊಡ. ಪರ್ಜ. ಮುಟ್ಪ್ ; ತಲು. ಪೊಟ್ಟು, ಮೊತ್ತು]

ಮೊದಭಾಗೆ (ನಾ). ಒಂಮು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಬೆಳ್ಗೆಱೆಯೊಡೆಮುರುಂ ಮೊದಭಾಗೆಮಟ್ಟಿದಿಪ್ಪರುಂ . . . ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗೆ ಕೊಟ್ಟತ್ತು (ಎಕ. XII. ಗುಬ್ಬಿ. ೩೮-೪೬; ೪೧೨). [?]

ಮೊದಯರ್ಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪೆರಮೆಣ್ಣಿ ಮಗಂ ಮೊದಯರ್ಸನೆಮಲುದ ತೊರೆಗೊಳಂಳ್ಳಿಱಿದು ಸ್ವರ್ಗ್ಗಾಲಿ (ಎಕ. X. ಕಂತಾಪು. ೦೦೯-೦೩; ಪು. 1000). [? + < ಅರಸ್₁]

ಮೊದಲ್₁, ಮುದಲ್, ಮುದ್ದಲು, ಮೊದಲು₁ (ನಾ). ೧. ಆರಂಭ; ಆದಿ ; ಪ್ರಥಮ: ಮೊದಲಿನನಿತ್ಕೋರಾನಿತ್ಯನ್ತೆ ಬಿಟ್ಟ (ಎಕ. VI. ೪೩೨. ೩೮-೬ ; ಪು. 675 ₂); ಇಂಯಪ್ಪ ಮೊದಲೊಳ್ ಸಂಜನ ಪನಪೊಲ್ ಬಬ್ಬಿಕೆದ್ದು ಮುಳಿದು ಕೊಂದಿಕ್ಕುವುವು (ಆದಿಪು. ೦೪-೦೩೩); ವಿಸ್ತಾರದ ಜೈನಧರ್ಮದ ಮೊದಲ್ ಪರಮೇಶ್ವರರೆಂಬಿನಂ ಸದಾಚಾರಸಮೇತರಾದ

ರೆವಗೀಗೆ ಶಿವಾಸ್ಪದ ಮುಂಬ್ಮಿಸೌಖ್ಯಮಂ (ಶಾಂಪ್ರ. ೦-೩): ಅಭಿಮಾನದ ಜನ್ಮಭೂಮಿ ಮಾನ್ಯನದ ಮೊದಲ್ (ಸೌಪ್ರ. XI-೫; ೪೫-೪೯; 1028). ೨. ಪಕ್ಕ ; ಬದಿ ; ಪಾರ್ಶ್ವ : ರಾಮೇಶ್ವರ ಎಮ್ಬ ತೀರ್ಥದಾ ಮೊದಲೊಳ್ ಮೆಪ್ಪಕ್ಕಿ ಪೊರದ ಪನ್ನಿಗನಿಜಿಯಿಲ್ ಬನ್ದಲ್ಲೀ(ಲ್ಲಿ) (ಪಾ. XXX. III, ೪೩೦-೯; ೫೦೪). ೩. ಬೇರು ; ಬುಡ ; ಮೂಲ : ಮೊದಲಿಂ ತಗುಳ್ದು ತುದಿವರಂ . . . ಇದಱ ವಿಧಿಯಿಂತುಟು ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕಂ ನೆಗಟ್ಟುದು (ಅಪ್ರ. ೦೫-೦೬) ; ಮಱದೀನದ ಸರಮೊಪ್ಪುಮುದುದು ಪಾದ್ಪೀಠದ ಮೊದಲೊಳ್ (ಪಾಪ್ರ. ೬-೩); ಎಕ್ಕೆಯ ಮಾಡಲಂಗಳ ಮೊದಲ್ಗಳ ನೊಂದೊಂದಱೊಳ್ . . . ಪಲ್ಲಟಿಸಿ (ಪಮರ. ೦೬-೦೭). ೪. ಆಧಾರ ; ಆಶ್ರಯ : 'ಮೊದಲ್ಗೆಡಿಸು' ಪರಾ. ೫. ತುದಿ : ಅಗ್ರಭಾಗ ; ಕಟಾಯಲರಾದ ಸಂಪಗೆಯ ಬಣ್ಣದವೋಲೆ ಬೆಳರ್ತ ಬಣ್ಣದೊಳ್ ಗಟಾಯಿಸೆ ಕೆಂಪು ಕಣ್ಗಳ ಮೊದಲ್ಗಳೊಳೊಯ್ಯನೆ ತೋ[ಜಿ] ಬಾಡಿ ಪಾಡಲಿದು ಬಲುಲ್ದು . . . ತಾಮೆ ಕನ್ನಡಿಪಿದಪ್ಪುವ ಕನ್ನೆಯ ಕನ್ನೆವೇಟವಂ (ಕಚಕಾ. ೪-೭೦) ; ಮನಮಿರೆ ಭವಿನ ಮೊದಲೊಳ್ . . . ಯೋಗೀಂದ್ರನಾತ್ಮಚಾತೆಯೊಳರ್ದಂ (ಅಪಂಪು. ೪-೦೦೪). ೬. ಮುಖ್ಯವಾದುದು ; ಪ್ರಧಾನವಾದುದು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು: ಅದೆ ಕಂದರ್ಪಂಗೆ ದೋರ್ದರ್ಪದ ಮೊದಲ್ (ಅಪ್ರ. ೨-೪೬) ; ಬಳೆಯೇ ಸರ್ವವಿಭೂಷಣಕ್ಕೆ ಮೊದಲ್ಗೆ (ಪಾಪಾಕ. ೦೪). ೭. ಮೂಲಧನ ; ಬಂಡವಾಳ ; ಆಸಲು : ಇನ್ತಿನಿತುಮಂ ಮೊದಲಂ ಕಿಡಲೀಯದೆ ವೃದ್ಧಿಯೊಳೆ ಧರ್ಮ್ಮಮಂ ತಮ್ಮ ಸನ್ತತಿಮರ್ಮ್ಮಡಿಮಿಸುವರ್ (ಸೌಪ್ರ. XI-೫, ೪೨-೪೦ ; 1028) ; ಓದು ಪಣವಿನ ಮೊದಲ್ಗೊಂಡಂದಿನ ದಿವದೊಳೆ ಸಹಸ್ರಪಣಮಂ ಪಡವಂ (ಪಾಪಂ. ೨೦೫-೨೬) ; ಆಚನ್ದ್ರಾರ್ಕ ತಾರಂಬರಂ ಸಲುಪನ್ತಾಗಿ ಹಣವೊಂದಱ ಮೊದಲೀಗೆ ಎಂಟು ಹಣವಂ ತೆತ್ತು (ಅಶ್ವ. II, ೪೪೪-೦೬ ; 1200?). ಮುದಲ್ : ೭. ಒಪ್ಪಾನೂಟ್ಟುವೊದು ಮುದಲ್ನೂರ್ಕಂಡುಗ ಭಕ್ತ ಪೊರಿಯೆ ಕೊಡನಟ್ಟುವೊದು(ಅಶ್ವ. X· ೫೫೭೫೮. ೬-೮ ; 783). ಮುದ್ದಲು : ೭. ಮುದ್ದಲು ಇಮ್ಮಡಿವೆಕ ಬಿಡ್ಡಿಯು ಬೆಳೆಯುವಂತಿದ್ದಿಲ್ಲ . . . ಇಂಥ ಮುದ್ದಲು ಆರೇಳು ಪಟ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಬಡ್ಡಿಯು ಬೆಳೆಯುವಂತಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಜ್ಯೋಶಾಂ. ೪೦). ಮೊದಲು₂ : ೧. ಮಡಕೆಯು ಮಾಡುವರೆ ಮಣ್ಣೇ ಮೊದಲು (ಪಾಪ್ರ. ೭೦) ; ಮೊದಲಿದ್ದುದು ಜೀವಕಳೆ ಹೃದಯದಲಿ (ಶಬ್ದಾ. ೦-೪) ; ಮೊದಲ ಬೊಬ್ಬೆಗೆ ಬಿಸಜಸಂಭವ ಬೆದಜಿ ಬಿದ್ದನು (ಕೊಕಾ. ೪-೦೨-೨೬). ೨. ಕುದಿ ಮೊದಲಿಲ್ಲದೆ ಪರದಿಂದ ನೊಂದೆ (ಶಬ್ದಾಕ. ೨-೨೩-೦) ; ವಿಜಯೋತ್ಸಾಹಗಳ ಮೊದಲೊಳಃ ಮಗಮಗಿಸಿಮುದರೊಂಮ ಪೆಸಗುವು (ಪಾಶ್ವ. ೩-೩). ೩. ಸುರಗಿರಿಯು ಮೊದಲ್ಲಿ ಕೀಲಗಿರಿಯುಂ (ಶಬ್ದಾ. ೭-೩೩). ೪. ಮೊದಲಿಗೆ ಮೋಸವಾವಲ್ಲಿ ಲಾಭಪಜಿಸುವರುಂಟೆ (ಪೋಗಪ್ರ. ೪೫-೦೬೭). ' ಮೊದಲುಗೆಡು ' ಪರಾ.

ಮುಮ್ಮೊದಲ್, ಮೊಮ್ಮೊದಲು = ಪ್ರಪ್ರಥಮವಾಗಿ : ತಪ್ಪದೇನ್ ಬಂದಪುದು ಎಂಬುದನ್ ನಿರ್ಣಯಿಪೆ ನಾನೆ ಮುಮ್ಮೊದಲ್ ಕಲಿಸಿದೆನ್ (ಶಬ್ದಕ್ರ. ೫೫-೫೭೦) ; ಮಹಾಭಾರತ ಮೊಮ್ಮೊದಲು ಇಲ್ಲಿ ನಡೆವ ಮಹಾಯುದ್ಧದ ಕಥೆ (ಪಾರಿ. ೦೫೯). ಮೊಟ್ಟಮೊದಲಿಗ, ಮೊತ್ತಮೊದಲಿಗ = ಆರಂಭಿಗ ; ಆದಿಪುರುಷ : ಪಂಚಮಮಹಾಪಾತಕಕ್ಕೆ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲಿಗ ರೆಂಬಂತೆ (ಪಾಗೀಕ. ೫೯. ೨೭೭-೨) ; ಶ್ರೀಗಂ ವಿಜಯಕ್ಕಂ ಮೊತ್ತಮೊದಲಿಗ ನಾಗಿಮೆ ಸಮಸ್ತರಾಜಕಮನೆಜಗಿಸಿ (ಪಾಂಪ್ರ. ೪-೭೭ ಪ) ; ರವಿನಂದನ ನನ್ನಿ ಚಾಗಮಣ್ಮೆಂಬಿನಿತರ್ಕಂ ನೀನೆ ಮೊತ್ತಮೊದಲಿಗನಾದ್ಯೆ (ಗಣಾಚು. ೩-೦೭) ; ಮತ್ತೊರ್ವಂ ಬೇಱರಭೂಚರಪತಿಪ್ರತಾನವ ಮೊತ್ತಮೊದಲಿಗಂ ಮುಂಗೆಮ್ಮ ಕಂಕಣಮಂ ತಿರಿಂಪಿ (ಅಪಂಪು. ೦೪- ೧೭ ಪ). ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಮೊತ್ತಮೊದಲ್, ಮೊತ್ತಮೊದಲು. ಮೊದಮೊದಲು = ತೀರ ಮೊದಲು ; ಪ್ರಪ್ರಥಮ : ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಜನರಿಗೆ ಧಾತುಗಳು ಪ್ಯಾಗೆ ಗೊತ್ತಾದವು (ಪುಂಲಾಪ್ರ. ೪-೧೦) ; ಸಿದ್ಧರಾಮ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲಿನ ಮಾಸು ಆಡಿದನು (ಸಿರಿಕ್ಷ. ೬-೭೬) ; ನಿರಂತರಂ ಸುಖವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ನೀನೆ ಮೊತ್ತಮೊದಲಾಗರಿಕೇಸರಿ ಲೋಕಮುಖ್ಯನಂ (ಕಚಕಾ. ೦-೦೪೯) ; ಸಿದ್ಧ ಮಾತೃಕಾಪದವಿಗೆ ಕಾನೆ ಮೊತ್ತಮೊದಲಾದುದು (ಅಪ್ರ. ೧-೩) ; ಸುದತಿಯ ತೊಳಗುವ ತೋಳ ಮೊದಲ್ಗಳ್ ಮದನವಿಲಾಸದ ಮೊತ್ತಮೊದಲ್ಗಳ್ (ಪುಚಾಪ್ರ. ೬-೩೦) ; ಈ ಬಗೆಯ ಆನಂದವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿರುವೆದು ನನ್ನ ಜೀವಮಾನವಲ್ಲಿಯೇ ಮೊತ್ತಮೊದಲನೆಯ ಸಲ (ಪ್ರಕಾಶ. ೦೪) ; ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೊದಮೊದಲು ಅವರು ಈ ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೀ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಅಗಾಕ. ೩) ; ಮೊದಮೊದಲಿನ ವಿಗ್ರಹಗಳ ಅಳತೆಗೆ 'ಅಂಗುಲ'ವನ್ನೂ . . . ಮೂಲಪ್ರಮಾಣವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಜಾಡ. ೩೦೭). ದೊದಲ ಬಾಡ = ಮುಖ್ಯಪಟ್ಟಣ ; ರಾಜಧಾನಿ : ಪರ್ವನಿಮಿತ್ತ ದಿಂದಲಂದಣಾಸರದ ಮೊದಲ ಬಾದವಲಂ[ಧಾ]ಪುರದ [ಸ್ವಯಂ]ಭು (ಅಶ್ವ. XXVIII, ೪೫-೪೬ ; 1035). ಮೊದಲಾಗಿ, ಮೊದಲಾಗೆ = ೧. ಮುಂತಾಗಿ ; ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ : ಸ್ಥೂಲಭದ್ರಾಚಾರ್ಯರ್ ಮೊದಲಾಗಿ ಕೆಲಂಬರ್ . . . ಅರ್ಧಗವ್ಯಡದೆ ತೀರ್ಥಮಂ ನೆಗಟ್ಟಿದರ್ (ಪಣ್ಣಾ. ೧೩-೦) ; ರುದ್ರಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರುಮಿಶ್ವರದಣ್ಣನಾಯಕ ರ್ಮೊದಲಾಗಿ (ಸೌಪ್ರ. XX. ೪೬-೪೦; 1072); ನಾಡೆ ರುಚಿವೆರಸಿದ ಲಡ್ಡುಗೆ ಚಕ್ಕುಲಿ ಗಾನಿಗೆ ಪೂರಿಗೆ ಮೊದಲಾಗಿರ್ದ· ಭಕ್ಷ್ಯಮನಾಗಳ್ ಆಜ್ಯಯುತ ಮಪ್ಪುವಂ ಮೆಲ್ದು (ಪಪೂಕಾ. ೦-೦೪೬) ; ಲಕ್ಷಣಂ ಮೊದಲಾಗೆ ಸೂರ್ವರ್ ಮಕ್ಕಳುಮಂ ಮುಂತಿರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೮ ಪ) ; ವಂರೀಚಿಯುಂ ಮೊದಲಾಗೆ ನಾಲ್ವಾಸಿರ್ವರರಸುಮಕ್ಕಳ್ ಪೋಗಲೊಲ್ಲದೆ (ಕಾಪ್ರಂಪ್ರ. ೪೫). ೨. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ; ಸೊದಲ್ಗೊಂಡು : ವೆಂದಿರೆಂಬರೊಳ್ ಕೂಡುವ ಸಲ್ಲೆನಿಮ ಮೊದಲಾಗಿರೆ ವಿಕ್ಕಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೭೭) ; ನಾಳೆ ಮೊದಲಾಗ ರ್ಜುನನ ನಾವ್ ಕಾಳೆಗಕೆ ಬರಲೀಯೆವು (ಶಾಣ್ಮಕ್ರಿ. ೨-೩); ಚಿಕ್ಕಂದು ಮೊದಲಾಗೆ ನೀನಲ್ಲದೂರ್ವರ ಲೆಕ್ಕಿಸಿದೆವಳು ಹಾನಲ್ಲ (ಪಂಪಪ. ೨-೦೦೩). ಮೊದಲಾಗು = ಆರಂಭವಾಗು: ಪುರ ಗಿಡಂ ಬಾನ್ನೆಲಂ ತೊನೆದಾಡಿ ನಡುಗಿದುದು ಮೊದಲಾಯ್ತು ಮಳೆಗೆ (ಪಾಂಪಪ. ೪೫-೭೦) ; ಕಣತ ಮೊವೆ ಲಾಯಿತು! (ಪಪ. ೬). ಮೊದಲಾದ = ಮುಂತಾದ : ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ : ಹರಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳು ಮೊದಲಾದ ತೆತ್ತೀಸಾದಿದೇವರ್ಕಳು ಉಳಿ ಉಳಿ ಎನುತಿರಲು (ಪಪ. ೪೦೪); ಸಹದೇವ ನಕುಳರ ತಿವಿದು ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನ ಮೊದಲಾದಗನೆರ ಗೆರಿದ (ಶಾಣ್ಮಕ್ರಿ. ೩-೨೨); ಹಳ್ಳಿ ಹಿರಿಯೂರು ಪುರಗಳು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಗ್ರಾಮಗಳಿಂದ (ಎಳ್. XIV. ಗುಂಡ್ಮಶೇ. ೬-೦೦; 1530).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮುತರ್ ; ಪ್ರಮಲ. ಮುದಲ್ ; ತುಳು. ಮುದಲು ; ತೆಲು. ಮೊದಲು]

ಮೊದಲ್₂, ಮೊದಲು₂ (ಅ). ೧. ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಿ ; ಮೊದಲ್ಗೊಂಡು : ಆ ಅಂದಮನಿಂದುಮೊದಲ್ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟು ನಡವೆನೆಂಬುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೩೫-೦೪). ಮೊದಲು₂: ೧. ಇಂದುಮೊದಲಿಕ್ಕಿಯುಂ ತಾಪತ್ರಯಂ ಪಿಂಗಿದವೆನಲು ವಳಿತ್ರಯವದಂಗಿದವು (ಶಿರಿಕ್ಷ. ೦-೧೪); ಇಳೆ ಮೊದಲು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕದ ಬಳಿಯಿಕಪರಿಂದಾಯ್ತು (ಪಂಪಕ. ೫-೪೮) ; ನಿನ್ನೆ ಮೊದಲು ನಿನ್ನಾಣೆ ನಿನ್ನಪ ಕಾಣದನ್ನವಾನಂಗಳಿಯದೆ ಬನ್ನದೊಳಾಳಿದೆ (ಪಂಪಪ. ೨-೦೦೪). ೨. ಮುಂಚೆ ; ಹಿಂದೆ ; ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ : ಪುಣ್ಯ ಪಾಪಂಗಳನಱಿಯದ ಮೊದಲು · ಅನೇಕ ಭವಂಗಳೆಲ್ಲಿ ಬಂದೆನಯ್ಯಾ (ಪುಪಾರೇ. ಐ. ೦೭-೦೯). [< ಮೊದಲ್₁]

ಮೊದಲಗಿತ್ತಿ. ಮದಲಗಿತ್ತಿ (ನಾ)· ಮದುವಣಗಿತ್ತಿ; ಮದುಮಗಳು: ನವವಧು : ಮೊದಲದಿನದ ಮೊದಲಗಿತ್ತಿಗೆ ಮುನ್ನೂರು ಮುತ್ತಿನ ಸರ ಮಾಲೆ (ಕುಂಗಭ· ೦೦೦); ಮೂರು ಮಕ್ಕಳ ಕಾಯಿ ಮೊದಲಗಿತ್ತಿಯಂತೆ ಕುಣಿಯಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾದೀತು (ಕುಕ್ಷಕು· ೮೨); ಭೂಮಿಕುಯಿಯಂತೆ ನೀನು ಒಬ್ಬ ಚಿರಂತನ ಮೊದಲಗಿತ್ತಿ (ನಾಸಾ· ೦೮೨). **ಮದಲಗಿತ್ತಿ :** ಸೌಂದರದ ಮೇರುವಿಂತೊಳಗೆ ಮದಲಗಿತ್ತಿಯ ಮದಕರಿಯ ಕೊಂದು (ಪಂಗೂಲ· ೦೦-೧೦) ; ಆಗ ಆ ಮದಲಗಿತ್ತಿಯ ಮನೆಯ ಗೊಂದಿಯಲ್ಲಿ (ಕಣಾಪು· IV· ೦೬). [< ಮದುವಣಗ + – ಇತ್ತಿ]

ಮೊದಲಚ್ಚು. (ನಾ) ಮೂಲಆಕೃತಿ : ಮೂಲರೂಪ : ಆ ಮೂರ್ತಿಗಳೆಲ್ಲ ಮೊದಲಚ್ಚು, ಹಾವು ಪುಟಿಯಚ್ಚು (ಶಾಕಾ· ೩೫). [ಮೊದಲ್$_1$ + ಅಚ್ಚು$_{1\text{ಸ}}$]

ಮೊದಲಾಣ್ಮ. (ನಾ)· ಮೊದಲನೆಯ ಗಂಡ : ಮೊದಲಾಣ್ಮನೊಲ್ಪಿಂದೊರ್ವ ಬಲವಂತನಂ ಬಯಸಿ ಬಾಳ್ವೊಗಲ್ ಒಡಿವ ಗುಂದಂ ದೊರಕಿದಂತೆ (ಶಾಪ್ರ· ೩೭-೬). [ಮೊದಲ್$_1$ + ಅಣ್ಮ (< ಅಳ್ಮ)]

ಮೊದಲಾರಿ (ನಾ). ಮುಖಂಡ : ನಾಯಕ; ಪ್ರಧಾನವ್ಯಕ್ತಿ : ಇರುತಿರೆ ಸಾಂಬ್ಯೆಯ ಮೊದಲಾರಿಯ ಹಿರಿಯ ತನುಜ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಪಿರಿದು ಗರ್ವಿಸಿ . . . ಧುರವನೆಸಗಿದ (ಕಂಪಾ· ೩೭-೨). [← ತಮಿ. ಮುತಲಾಳ್]

ಮೊದಲಿ. ಮುದಲಿ (ನಾ). ೧· ಮೊದಲಿಗ ; ಪ್ರಮುಖನಾದವನು : ಕಸವನು ಗುಡಿಸುತ ಕಸವೇ ಆಗಿ, ಪಸರೂ ಕಡಮೆ· ಅಧಮರ ಮೊದಲಿ (ಸುಪಾಕ· ೨). **ಮುದಲಿ :** ೨· ತಮಿಳು ಭಾಷೆಯನ್ನಾಡುವ ಒಂದು ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಆ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಜನರ ಹೆಸರಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಶಬ್ದ : ಯಾವ ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ನಮ್ಮ ಪ್ರತಾಪಮುದಲಿಯನ್ನು ಬಂಧಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವಿರಿ ? (ಪ್ರಕಾಪ್ರ· ೩೬). ' ಮುಂದಲಿಯಾರ್ ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮುತಲಿ; ತೆಲು· ಮೊದಲಿ]

ಮೊದಲಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ)· ಪ್ರಾರಂಭಿಸು : ತೊಡಗು : ಭಯಮುಂ ಚಿತ್ತಕ್ಕೊದವಿ ಬಲಗೆಕ್ಕೆತ್ತಲ್ಮೊದಲಿಕ್ಕಿತು (ಶಾದಂಪಿ· ೩೮೬); ನೆರೆವಂದಿರ ಪುಬಿಗೋಷ್ಠಿಗಳ್ ನಾರಿಯರೊಳ್ ಮೊದಲಿಕ್ಕುಗುಂ (ಶಾಪಾಕ್ಕ· ೮೭-೨೫). [ಮೊದಲ್$_1$ + ಇಕ್ಕು]

ಮೊದಲಿಗ (ನಾ). ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವನು : ಪ್ರಮುಖನಾದವನು : ಜಾಳುಕ್ಯಾರ್ಜುನಂ ಬೆಲಕೆ ಮೊದಲಿಗನುಂ (ಎಕ· XIV· ಪ್ರಸಂಪ· ೦೨೬-೪; ೪೦೦); ಕಡುವೆಂಪಿನ ಪೊಜೆಗೆ ನೀವು ಮೊದಲಿಗರಾದಿಂ (ಪಂಪಣಾ· ೬-೦೨); ಹದುಳವಿಡುವವರಿಲ್ಲ ಸೇನೆದು ಮೊದಲಿಗರು (ಭಾಪ್ರಾ·೪· ೯-೨೬); ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದವರಲ್ಲಿ ಗ್ರೀಕರು ಮೊದಲಿಗರು (ಜಾಸ್ಕೃ ೬ ೨೮೯). [ಮೊದಲ್$_1$ + – ಇಗ]

ಮೊದಲಿಡು (ಕ್ರಿ). = ಮೊದಲಿಕ್ಕು : ಮೊದಲಿಟ್ಟೀ ಕೊಲಲೆಂದು ಕೌರವರಂ (ಪಂಪಣಾ· ೦೦-೦೦); ಮಾಗಿ ಬರಲ್ ಮೊದಲಿಟ್ಟಿತು (ಜಪಂ· ೦೪-೬); ಸಂಭ್ರಮಂ ಮೊದಲಿಡು[ಜಾಗಾಂ· ಮೊದಮಿಸು]ತಿರ್ದುದಾ ಸೃಷ್ಟಿಯ ದೇಶದೊಳಂ ತಿರುನಾವಲೂರೊಳಂ (ಪಂಪರ· ೫ ೫೫೫). [ಮೊದಲ್$_1$+ ಇಡು$_1$]

ಮೊದಲಿಯಾರ್. ಮುದಲಿಯಾರ್. ಮುಂದ್ಲಿಯಾರ್ (ನಾ)· = ಮೊದಲಿ ೨. ☞ ಕನ್ನಡನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದರೂಪವೇ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದೆ. **ಮುದಲಿಯಾರ್ :** ಇವರ ಮುಖಲಕ್ಷಣಗಳು ಮುದಲಿಯಾರರಂತೆ ಇರುತ್ತವೆ (ಕಾಗೆ· ೦೦೦); ತೊಡಮಂಡಲ ಮುದಲಿಯಾರರ ವಂಶದಲ್ಲಿ ನಾನು ಜನಿಸಿದೆ (ಕ್ರಕಾಕ· ೦). **ಮುಂದ್ಲಿಯಾರ್ :** ವಿಜಾಪುರಜಲ್ಲೆಯ ಮುಂದ್ಲಿಯಾರರು ವ್ಯಾಪಾರದ ಹೊರ್ತು ಬೇರೆ ಹೋರೆಯನ್ನು ಬಹುತರ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ಕಾಗೆ· ೯೦). [ದೇ.॥ ತಮಿ· ಮಲ. ಮುತಲಿಯಾರ್ ; ತೆಲು· ಮೊದಲಾರಿ]

ಮೊದಲಿಸು (ಕ್ರಿ)· = ಮೊದಲಿಕ್ಕು : ರಾಜುವೇ ಯಾವುದಾದರೂ ವಿಷಯವನ್ನೆತ್ತಿಕೊಡು ಮಾತಿಗೆ ಮೊದಲಿಸುವನು (ಸಚಿತ· ೫೦); ನನಗೆ ಫಲಾಫಲ ಕಂಡರೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ನೀವು ಅದನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಓದಲು ಮೊದಲಿಸಿದರೆ ಮುಂದೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕಂಡರೂ ಆಗದೇ ಹೋದೀತು (ದೂಸಂ· ೩೬). [ಮೊದಲ್$_1$ (<ಮೊದಲ್$_2$) + – ಇಸು$_5$]

ಮೊದಲು$_1$ ' ಮೊದಲ್$_1$ ' ನೋ·

ಮೊದಲು$_2$ ' ಮೊದಲ್$_2$ ' ನೋ·

ಮೊದಲುಗಣ್ (ನಾ)· ಕಣ್ಣಿನ ಬುಡ ; ಮೂಗಿನ ಮೇಲ್ಭುದಿಯು ಕಣ್ಣಿನ ಭಾಗ : ಅಕ್ಷಿಮೂಲಂ ಪೂರ್ವನೇತ್ರಮೆನೆ ಮೊದಲು [ಪಾಣಂ· ಲ] ಗಣ್ " (ಕುಂಗಣಾ· ೧೧-೩). [ಮೊದಲು$_1$ (< ಮೊದಲ್$_1$) + ಕಣ್]

ಮೊದಲುಗೆಡು ' ಮೊದಲ್ಗೆಡು ' ನೋ·

ಮೊದಲುಗೊಂಬು (ನಾ)· ಆನೆಯ ಕೋರೆಹಲ್ಲುಗಳ ಬುಡ ; ದಂತ ಮೂಲ : " ಕಿರೀರಂ, ದಂತಮೂಲಂ ಈ ೨ ಮೊದಲುಗೊಂಬು " (ಪಣಾಮು· ೩೭-೩೦). [ಮೊದಲು$_1$ (<ಮೊದಲ್$_1$) + ಕೊಂಬು$_1$]

ಮೊದಲುಗೊಳ್ ' ಮೊದಲ್ಗೊಳ್ ' ನೋ·

ಮೊದಲುಜುಬು (ನಾ)· ಆರಂಭದ ರಭಸ,–ಆವೇಗ : ಕಾರ್ಮುಟ್ಟಿಯ ಬಿಜುಗಾಳಿ ಮೊದಲುಜುಬು ಸಯ್ತು (ಅಕ್ಕಾ· ೦೦-೨೨೬). [ಮೊದಲ್$_1$ + ಉಜುಬು$_3$ (<ಉಜುಂಬು$_2$)]

ಮೊದಲೇರಿ. ಮೊದಲೇಱಿ (ನಾ) ಕೆರೆಯ ಕೋಡಿಯಿಂದ ಹರಿಯುವ ನೀರಿನ ಮೊದಲ ಪರಿಸರ, –ಭಾಗ : ಮೊಪಲೇರಿಯೊಳ್ಸಾಯಿರ ಬಳ್ಳಿಯ ತೋಣ್ಮವು ಅಯ್ತಶ್ರೀಸ್ವಾಗ್ರಹಾರಮುಮಜಿಯ ಪ್ಪುರ್ಬಾದ ಪರಿಹಾರನ್ ದೇವಭೋಗಂ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರ್(ಎಕ·XII·ತೀಕಲ್ಲೆ·೨೩-೨೦;೧೬೨); ಅಂಕಲೆಗೆಜಿಯ ತುಂಬಿನ ಮೊದಲೇರಿಯ ಕೆಳಗೆ ದೇವಗ್ಗೆರೆ ಕೊಟ್ಟು ಗದ್ದೆ ಕಮ್ಮ ೫೦ (ಶಾಇತಿ· XX· ೮೪-೮೨; ೧೧೨೦); ಹಿರಿಯ ಕೆಱಿಯ ಹಿಂದಣ ವೆಸದಲೇರಿ ಅಡಕೆದೋಟ . . . ಮೇರೆಯಾಗಿ (ಎಕ· VI, ಕಡೂರು· ೦೫-೧೬; ೧೨೧೭ ಕ್ರಿ). **ಮೊದಲೇಱಿ :** ಮೊದಲೇಱಿಯೊಳ್ ಇರ್ಪಿಂಡುಗ ವೆದೆಗಬ್ಬಿ . . . ಅಯ್ನೂಱು ಬಳ್ಳಿಯತೋಣ್ಮಅಲಕೆಱಿ ಇವನಾವನೊರ್ವ ನಡೆಯಿಸಿದನಾತನದೆ ಧರ್ಮ (ಎಕ· XI. ಚಿಕಪ· ೦೭-೦೩; ೮೫೪). [ಮೊದಲ್$_1$ + ಏರಿ$_1$]

ಮೊದಲೇಱಿ ' ಮೊದಲೇರಿ ' ನೋ·

ಮೊದಲ್ಗಾಲ್ (ನಾ) ಕೆರೆಯ ತೂಬಿನಿಂದ ಹೊರಟ ಕಾಲುವೆಯ ಪ್ರಾರಂಭದ ಭಾಗ : ಆ ಸಿರಿವೊಲ ಕೆರೆಯ ಕೆಳಗೆ ಮೊದಲ್ಗಾಲ ಗದ್ದೆಯ ಹಾನೆರಡು ಖಂಡುಗದ ಬಯಲು (ಎಕ· XI. ಹಳ್ಳಿ· ೨೦-೨೨ ; ೧೦೬೨). [ಮೊದಲ್$_1$ + ಕಾಲ್$_2$]

ಮೊದಲ್ಗಡು ' ಮೊದಲ್ಗಡು ' ನೋ·

ಮೊದಲ್ಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಆಧಾರವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು ; ನಾಶಗೊಳಿಸು : ನೀಜರ ಸೊಬಗಂ ಮೊದಲ್ಗೆಡಿಸಿ ತೋಳ ಮೊದಲ್ನ ಪೆಮ್ಮುವನೆತ್ತುವಂತಿರೆ ನನೆಯಂಬುಗಳ್ಗೆ ಬೆರಲೆತ್ತುವರಲ್ಲಿಯ ಮೂಲೆಗಾರ್ತಿಯರ್ (ಪುಶ್ತ· ೨-೩೯). [ಮೊದಲ್ಗೆಡು + – ಇಸು$_5$]

ಮೊದಲ್ಗೆಡು. ಮೊದಲುಗೆಡು. ಮೊದಲ್ಗಡು (ಕ್ರಿ)· ೧· ಬೇರುಸಹಿತ ನಾಶವಾಗು ; ನಿರ್ಮೂಲವಾಗು ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಳಿಸಿಹೋಗು; ವಿಂಧ್ಯವಿತಾನಪ್ರಾಂತದೊಳ್ ತಿಜ್ಜನೆ ತಿರುಗಿ ಮೊದಲ್ಗೆಟ್ಟು ದೇವಿಳ್ದು (ಪಚ್ಚಾ· ೦೯). ೨.(ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ) ಮೂಲಧನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ನಷ್ಟ ಹೊಂದು : ಮೊದಲ್ಗೆಟ್ಟ ಪರದನಂತೆ ಪಳಗೊಂದಂ ಪೆನೆಯದೆ (ಪರ್ಮಾಕ್ಕು· ೦೯-೩೪). **ಮೊದಲುಗೆಡು :** ೨. ಮೊದಲುಗೆಟ್ಟು ಲಾಭವ ನಜಿಸುವ ಪರಿ ಇನ್ನೆಂತೋ (ಪೋಗಜ, ೬೯-೫೦); ಮೊದಲುಗೆಡವ

ಹರದೆನಗಾದುದಱಿಮ್ಮ ಮೊದಲುಗೆಡದ ಹರದು (ಕಬ್ಬೀ. ೬೪-೧೦೨).

ಮೊದಲ್ಗಿಡು : ೧. ಕ್ಷಿತಿಯೊಳಗುಳ್ಳ ಭೂಭುಜರ ಬಿತ್ತು ಮೊದಲ್ಗೆಡೆ ಮುನ್ನವೇಕವಿಂಶತಿ ಪರಿಸಮ್ಯೆಯಿಂ ತಮಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೧೫); ಮತಿಯುಂ ಮೊದಲ್ಗಿಡಲೀಯದೆ ಮದನವಿಕಾರಮನೊದವಲೀಯದೆ (ಪಂಡಾಪು. ೪-೬೬ ಪ); ಎಱಗದ ಶಿರಭೂರುಹಮನೆಯ್ದೆ ಮೊದಲ್ಗಿಡೆ ಕೀಱ್ತ . . . ಎಱಗದರಂ ತಡುಗಿಡಿಪ ನಮ್ಮರನುರ್ವಿಪ ರಾಜರೀರೆ ಕಣ್ಡೆಱಿದುದು(ಪುಸ್ತ. ೦೩-೬).

[ಮೊದಲ್[1] + ಕಿಡು[1]]

ಮೊದಲ್ಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ)· ಆರಂಭಿಸು; ಪೂರಲು ಮಾಡು; ಉಪಕ್ರಮಿಸು: ಅರಣ್ಯಕನಿಂತು ಕತೆಗೆ ಮೊದಲ್ಗೆಯ್ದಂ (ಧಾಪುಕ್ಕ. ೦೦೯-೬).

[ಮೊದಲ್[1] + ಕೆಯ್[1]]

ಮೊದಲ್ಗೊಳ್, ಮೊದಲುಗೊಳ್, ಮೊದಲ್ಗೊಳು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಆರಂಭಿಸು; ಪೂರಲಾಗು; ಮೊದಲಾಗು : ಪುಟ್ಟದಂದು ಮೊದಲ್ಗೊಂಡಗಲದ ಚಂದ್ರಾಪೀಡನನಗಲ್ದಿರಲ್ನೀನದೆಂತು ಪೇಳ್ವುಗದೇವದುಂ (ಗಾಪಂಗಾ. ೪೭೦); ಅವಳ ಮೆಲ್ಲಡಿ ಮೊದಲ್ಗೊಂಡು ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ . ಮೇಗಗಡರ್ದ ನೀಳ್ದ ಕಣ್ಗಳುಂ ನಿಳಿಸಡಂವಿನರ್ವಾಟಮುಂ ಕಂಡು ಪೊಱವಾೞ್ದೇಱಿಲಾರ್ತುವಿಲ್ಲ (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೬೬). ೨. ಒಂಡವಾಳವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳು; ಮೂಲಧನವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು : ಕನಕರಾಶಿಯುಂ ಬಸನಕ್ಕೆ ತಮಿಸಿ ಬಿಯುಂ ನಡೆಯುದಿರೆ . . . ಸೋದರಮಾವಂ ಭದ್ರಮಿತ್ರನಲ್ಲಿ ಮೊದಲ್ಗೊಂಡು ಸ್ಥಳಜಾತ್ರೆಗೆ ಪೋಗಿ ಸಂಖ್ಯಾತೀತಸಾರಧನಮುಂ ಪಡದು ಬರ್ಪೆಡೆಯೊಳ್ (ಪಂಂತಿ. ೪-೧೦ ಪ). **ಮೊದಲುಗೊಳ್** : ೧. ಈ ಹೊತ್ತು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಯುದ್ಧವಿಲ್ಲದ ರೀತಿಗೆ ಮಾಡುತಲಿಪ್ಪೆನೆ (ಕ್ಷತ್ರಾಚೂ. ೧೯); ಪ್ರಕಾಂಡ: . . . ಬೇರು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ರೇಫೆಗಳವರೆಗೂ ಗಿಡದ ಮಧ್ಯಭಾಗದ ಹೆಸರುಗಳು (ಕರ್ನಾ.ಪಠ್ಯ.೦೦೨). **ಮೊದಲ್ಗೊಳು**: ೧. 'ಮೊದಲ್ಗೊಳುಹ' ಪರಾ. [ಮೊದಲ್[1] + ಕೊಳ್[1]]

ಮೊದಲ್ಗೊಳು ' ಮೊದಲ್ಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಮೊದಲ್ಗೊಳುಹ (ಪಾ)· ಆರಂಭ ; ಪ್ರಾರಂಭ : " ಉಪಕ್ರಮಃ, ಉಪಕ್ರಮಃ, ಆರಂಭಃ— ಈ ೩ ಮೊದಲ್ಗೊಳುಹ " (ಪಣಪಾಃ ೦೦೬-೨೨).

[ಮೊದಲ್ಗೊಳು (< ಮೊದಲ್ಗೊಳ್) + — ಹ[2] (< —ಪ್[2])]

ಮೊದಳೆ, ಪೊಸಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಚರಪ್ರಾಣಿ: ನಕ್ರ : 'ಮೊದಳೆಮಡು' ಪರಾ. **ಪೊಸಳೆ** : "ಕಾಂಭೋರಃ- ನಕ್ರಃ _ ಈ ೨ ಪೊಸಳೆ" (ಪಣಪಾಮು. ೦೨೬-೨೪); ಮೀನುಂ ಪೊಸಳೆಯುಂ ನೆಗಳು ದಾಪೆಯುಂ . . . ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ಜಲಚರಂಗಳುಂ (ಧರ್ಮಾ.ಅ. ೧೬-೬); ಪೊಸಳೆಯುಂ ಪಿಡಿವಂತೆರೆ ನೀರೊಳಿೞಿತ್ತಿ ಭೀಮಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಿಂ ಪಿಡಿಯೆ (ಪಂತಪು. ೦-೨೬); ಆ ವಣ್ಣಂ ಕೃಶವೆನಿಂಬುದೊಂದು ಪೊಸಳೆ ಪ್ರತಿದಿನಪೊಲ್ವ ಮೆಲ್ವು (ಪಜಿತಂ. ೨೭೭-೨೦): ಉಷ್ಣವ್ರದೇಶಗಳೊಳಗಿನ ನದಿಗಳ್ಗಳಿಮೂ ಸರೋವರಗಳ್ಗಳಿಯೂ ಪೊಸಳೆಗಳುಂಟು (ಪುಂಂಪಾಪು. ೪-೨೭)

ಪೊಸಳೆಕಣ್ಣೀರು = (ಆಲಂ) ಪೋಸಗೊಳಿಸಲು ಸುರಿಸುವ ಕಂಬನಿ ; ಕಪಟದ ಕಣ್ಣೀರು : ಅವರ ಆಶ್ವಾಸನೆಗಳೆಲ್ಲ ಸುಳ್ಳೇ ಸುಳ್ಳು! ಅದು ಪೊತ್ತವರ ಪೊಸಳೆಕಣ್ಣೀರು ! (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೭೪). **ಪೊಸಳೆತುಪ್ಪ** = (ಔಷಧಿಯಂತೆ ಬಳಸುವ) ಪೊಸಳೆಯ ಕೊಬ್ಬು : ಉಳುಕಿದಾಗ ಪೊಸಳೆತುಪ್ಪ ಸವರಿ ತಿಕ್ಕುತ್ತಾರೆ (ಕೂಪ).

[ದೇ ತಮಿ. ಮುತಲೈ, ಮುತಳೈ, ಮುಜಲೆ ; ಮಲ. ಮುತಲ ; ತುಳು. ಮುದಲೆ, ಮುದಳೆ, ಪೊಸಳೆ : ಕೊಡ. ಪೊಸಲೆ ; ತೆಲು. ಪೊವಲಿ, ಪೊಸಡಿ, ಪೊಸಲಿ ; ಕೋತ. ಪೊಜಳ್ ; ಕೋರಾ. ಪೊಸಲಿ; ಪರ್ಜ. ಪೋಚ./ಸು. ಮುಸಲೀ]

ಮೊದಳೆಮಡು, ಪೊಸಳೆಮಡು (ನಾ). ೧. ಪೊಸಳೆಗಳು ವಾಸ ಮಾಡುವ ನದಿ- ಹೊಳೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಆಳವಾದ ಭಾಗ : ಶೆಜ್ಜಾಯ್ತಲೆಮೋಜಿಜೆ ಪೆದಿಕರೆವೆ ಮೊದಳೆಮಡುವೆ ಪಡುವಾಯ್ವೆಳ್ಗೊಳ ಕಾಲುಪೆದುಂ ಒಗಿನಾಗಿ (ಪ್ಯಕಂ. ೦೯೨೬, ೦೦೮-೯೭ ; ಜಪಮು ೬೪). **ಪೊಸಳೆಮಡು** : ೧. ಅದು ಪೊಸಳೆಮಡುವಾದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಈಜಲು ಹೋಗಬಾರದೆಂದು ಎಚ್ಚರಿಕೆ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ (ಜೂಪ). ೨. ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ಸರುದೇವಪಕ್ಕೊರ್ಗಳಿಯಯ್ಯೂಱುಸಿಗೊಳಗಣಮೊಸಳೆ ಮಡುವನಾಗುತ್ಪಮಿರ್ದ್ (ಕ್ಯಾಶಾ. IX-i, ೧೨-೦೦; 1036).

[ಪೊಸಳೆ + ಮಡು]

ಮೊದಿರಕಣ್ಣಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮುಳ್ಳುಅಂಕೋಲೆ. ಮೊದಿರಕಣ್ಣಿಗಿಡ (ಪ್ಯಕಿನಿ. ೪೪-೪೭೭). [?]

ಮೊದೀಜಾಣೆ ' ಮೋದೀಜಾಣೆ ' ನೋ.

ಮೊದೆ (ನಾ)· ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು; ಮುಂಜ; ಮೊದೆಹುಲ್ಲು : " ಶರಃ, ಮುಂಜಃ—ಇವೆರಡುಂ ಮೊದೆ" (ಪಣಾಮು. ೩೨-೩೦) ; ಮದನಂ ಬೆಳ್ಳಗುರಂಬಿಂದಿನಿ ಜಿಗಿಲ್ದಿರ್ದಂಬುಗಳ್ ಚಿತ್ತದೊಳ್ ಮೊದೆಯಂ ವೈತಪೊರಾಗೆ (ಣಕ್ಕಾ. ೩೦೪ ಸಂಧಿ); ಅಬಾಸ್ಯಪ್ರಜರದೊಳ್ ಮೊ (ಪು)ದೆಯ ಬೂದಿಯಂ ಕಲಸಿ . . . ಬಜಿಕ್ಕಿದನೆಱ್ಚಗೆ ಕಣ್ಣ ಬೇನೆ ದಣಿಂದ್ಗುಂ (ಪೋಕೋಚ. ೪-೭೪) ; ಕ್ಕೀದಬ್ಬೆ ಮೊದೆ ಬೆಳೆದಿದ್ದ ತೆವರೇ ಮೇರೆಯಾಗಿ (ಎಕ. III, ಶ್ರೀರಂಗ. ೦೩೩-೯೪; 1458). ೨. (?) : ತಜ್ಞ ಕಾಡ ಪೆಜ್ಜಿದಿಯು ಮೊದೆಯ ಕಲಾಪಕದ ಗುರವುಗಳ್ (ಎಕ. II, ೪೩-೩; ಸು. ೨೦೦).

[ದೇ.ಪ ತೆಲು. ಪೊದಮು; ಕೊಡ. ಮೊದೆ = ಹುಲ್ಲುಗಿಡದ ಪೊದರು]

ಮೊದೆಕರನಿ (ನಾ)· (?) : ಕೊಂಗ್ಕೆನ್ಯ ಸಗೋತ್ರಾಪು . . . ದೇವಶಮ್ಮಗೇ ಮೊದೆಕರನಿನಿಪುಮಹುಲಮ್ ರಾಜಮಾನೇಸ ವಿಂಶತಿಸಿವರ್ತನಮ್ ಕೀದಾರಂ ದ[ತ್ತ]ವಾನ್ (ಎಕ. VI, ೦೪-೧೦; ಸು. ೪೦೦). 'ಮೆದಕರುನಿ' ಪರಾ. [?]

ಮೊದ್ದ (ನಾ)· ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ದಡ್ಡ : ಪೆದ್ದ : ಇವನು ಶುಂಬಾ ಮೊದ್ದ (ಕೂಪ). [ಮೊದ್ದು + — ಅ[4]]

ಮೊದ್ದಿ (ನಾ)· ತಿಳಿಗೇಡಿ ಹೆಣ್ಣು ; ಮಂದಬುದ್ಧಿಯವಳು ; ದಡ್ಡಿ : ಈ ಮೊದ್ದಿ ಏನು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟರೂ ಕಲಿಯುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ಕೂಪ).

[ಮೊದ್ದು + — ಇ[2]]

ಮೊದ್ದು (ನಾ)· ೧. ತಿಳಿಗೇಡಿವ್ಯಕ್ತಿ; ಮಂದಬುದ್ಧಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿ : ನಿನಗೇನೂ ತಿಳಿಯದು, ನೀನೊಂದು ಮೊದ್ದು (ಕ್ಯಗಪು. ೩೭); ಪಾಪ ! ಅವನು ಮೊದ್ದು (ಣಕ್ಕಪಾ. ೦೩೦); ನಮ್ಮ ಹೆಂಗಸು ಮೊದ್ದು (ಣಕುಗೊ. ೪೦). (ಗು). ೨. ತಿಳಿಗೇಡಿಯಾವ ; ದಡ್ಡನಾವ : ಹಿಂದೆ ಅವನು ಎಷ್ಟು ಚುರುಕು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯಾಗಿದ್ದನೋ ಈಗ ಅಷ್ಟೇ ಮೊದ್ದುಹುಡುಗನಾಗಿದ್ದಾನೆ (ಕೂಪಸ. ೨೩೦); ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ನಿನ್ನ ಮೊದ್ದುಬುದ್ಧಿ ಎಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಗಾದೀತು? (ಕಬ್ಯಕ್ಕೃ. ೬); ಗೊಂಬೆಯಂತಿರುವ ಮೊದ್ದು ಹುಡುಗಿಯನ್ನು ಕೈಹಿಡಿದು ಬರುವ ಭಾಗ್ಯವಾದರೂ ಏನು ? (ತೆಮೋಚ. ೦೦೦).

ಮೊದ್ದುಮಣಿ = (ಹಿರಿಯರೆ ಮುದ್ದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ) ದಡ್ಡನಾದ ಮನು : ಅವಿವೇಕಿ : ತಿಳಿಗೇಡಿ : ಅಮ್ಮನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಮೊದ್ದುಮಣಿ ನಾನಾಗಿದ್ದೆ (ಕಬ್ಯಕ್ಕೃ. ೨೦೬).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಪೆತ್ತು; ತೆಲು. ಮೊದ್ದು]

ಮೊದ್ದುಗಳಹು (ಕ್ರಿ)· ಪೆದ್ದುಪೆದ್ದಾಗಿ ಹರಟು ; ತಿಳಿಗೇಡಿಯಾಗಿ ಮಾತಾಡು : ನೀ ಮೊದ್ದುಗಳಹುವುದನರಿತಿದ್ದೆನೇ (ಕೂಕರಾಣ. ೦೦೨-೨೭೬).

[ಮೊದ್ದು + ಗಳಹು (< ಗಱಪು)]

ಮೊನಗು ' ಮಿನುಕ್ಕು ' ನೋ.

ಮೊನಚು (ನಾ). ೧. ಚೂಪಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಹರಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಮೊನಚುಳ್ಳ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು . . . ಪೆರೆಯಲು (ಕೃಷ್ಣಜ. ೦೫೩). ಇರ್ಕಡೆಯೊಳು ಸೂಜಿ ಮೊನಚಾದುದಾದರೆ ಹೊಲಿಯಬಹುದೇನು ಸೂಸು (ಇಂಚರ. ೬೩-೬೪). (ಗು). ೨. ಚೂಪಾದ; ಹರಿತವಾದ: ಸಜನಪಜಗ ಮುಂದಕಡಿಯಿಡುತಿರಲು ಮತ್ತೆ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ಕಾಲ್ಗಡಿವಹುದು ಮೊನಚು ಮುಳ್ಳು ! (ಕಂಚಾ. ೩೭-೨). [ಮೊನೆ + —ಚ್ಚು]

ಮೊನಚುಗಣ್ಣು (ನಾ.) ಹರಿತವಾದ ನೋಟ ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ದೃಷ್ಟಿ : ಮೊನಚುಗಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಜಾತಕವನ್ನೆ ನೋಡಿದರು (ಜಸಚ ೭೭). [ಮೊಸಚು + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಮೊನಚುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೂಪಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹರಿತ ಮಾಡು : ಕಲ್ಲುಮುಳ್ಳುಗಳನು ಮೊನಚುಗೊಳಿಸುವರಾರು (ಜಂಚಾಕ. ೭೦-೮೨). [ಮೊನಚು + ಕೊಳ್ + ಇಸು]

ಮೊನಚುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಹರಿತಗೊಳ್ಳು ; ತೀವ್ರವಾಗು ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗು : ಹೇಗೆ ಮೂಡಿ ಬರವಣಿಗೆಗಳಿಯುವಪ್ಪು ಮೊನಚುಗೊಂಡಿತೋ ಕಾಣೆ (ಶಾಕುಚ. ೦೩). [ಮೊನಚು + ಕೊಳ್ಳು (< ಕೊಳ್)]

ಮೊನಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೂಡು ; ಅಂಕುರಿಸು ; ಮೊನಸಿದ ಮೆಯ್ಮನಿರಿಂದಾನನಂಬ್ಬಿಕಸನವಿಶೇಷದಿಂದ . . . ಪೆಚ್ಚಿಳು (ಅಣಾಪ. ೦೦-೮೦); ನನೆಯಂ ಪೆತ್ತುದು ಮೂಧವಿ ಮೊನ[ಪಾಣಿ. ನೆ]ಸಿದುವಂಕುರಿಪ ತೆಣಿ ವಿಮ್ಮಾವಿಗಳೊಳೀ (ನಿಚಿ. ೬-೩೭) ; ತುಜುಬಂ ತಿರ್ದುತ್ತಂ ಮೊನಸಿದ ವಳಕಮನೆ ಕಂದು (ಪುಷ್ಕಾಸ್ತ. ೦೦-೨೦). ೨. ಮೊಳಕೆ ಒಳು . ಪದಿನಾಲ್ಕು ದಿನಕೆ ನೆತ್ತರ ಘಟ್ಟಯೆನಿಪವಂ ಪಡೆದು ಮೊಳೆ ಮೊಸಸಿದಿಪ್ಪ ತ್ಕೈದು ದಿನವದಂ (ಶಾಪಂಕ. ೪-೩೦). [ಮೊನೆ + — ಸ್]

ಮೊನೆ (ನಾ). ೧. ತುದಿ : ಕೊನೆ : ಸೈನ್ಯಮೆಲ್ಲಮುಂಬಿನ ಮೊನೆಯೊಳ್ ಪಡಲ್ವಡೆ (ಪಃಕಣಾ. ೫.೦೦೪) ; ಎಸಟು ಮೊನೆ ಕೂರಿತಡಿಗೆಂಬು ಸಂಕೆಯಿಂ ಮೆಟ್ಟುದುತೆ ಮುಟ್ಟದೆ ಕುಣಿವಾಗಃಮೊಂಬ ರಂಗದೊಳ್ (ಶಾಂಶಪು. ೦೦-೦೩); ಮೊರಲೊಳ್ ಮುಳ್ಳಿನ ಮೊನೆಗಳ್ ಮೃದುವಪ್ಪುವ (ರಚಾಕಬ್ಬ. ೬-೦೦೬). ೨. ಹರಿತವಾದುದು : ಚೂಪಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳದ್ದು : ಮೊನೆ ತಪ್ಪದ ಬಳಿಕ ಅಲಗೇನ ಮಾಡುವುದು (ಜಸಚ. ೭೭೯) ; ಗಗನಧ್ವನಿಯೊಳಾದುದು ವಾರ್ತೆ ಚಿತ್ರಕೆ ಮೊನೆಯ ಸರಳಿನೆ (ಪಃಕಣಾ. ೫-೭) : ಹುರಿಯ- . . . ಮೊನೆಯಾದ ಕೋರೆಹಲ್ಲುಗಳಂ ಬಲು . ಭಯಂಕರವಾಗಿ ತೋರುವುವು (ಪುಂಅಪು. ೪-೩೫). ೩. ಮುಳ್ಳು : ತಾ ನಡೆಯಲಜ್ಜುಮದ ಮೊನೆಯ ಪೆಟ್ಟಿ ಬಯಸ್ಯುವಂತೆ (ಮೋಆಪು. ೫೫-೦೫೬). ೪. ಆಯುಧಗಳ ಹರಿತವಾದ ಬಾಯಿ ; ಧಾರೆ ; ಅಲುಗು : ದುಶ್ಶಾಸನನ ಮಗನಿದಿರಾಗಿ ಏಡುಗದ ಮೊನೆಯ ಚೂರಿಸಿ . . . ಅರ್ಜುನಕುಮಾರನ ಕರೆಯ ಹಳಚಿದನು (ಭಾಷ್ಕೃ. ೬-೫೬). ೫. ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ ; ಜುರುಕು : ಅವಳ ಆಸೆಗಳು ಹೆಚ್ಚಿ ಮೊನೆಯಾದುವು (ಪುಂಅಪು. ೧೭) ; ಆಕೆಯ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಮೊನೆ ಇರುತ್ತಿತ್ತು (ಗಂಕಾಜಾ. ೦೦) ; ಘಟ್ಟಿಭಾವಕೊಂದು ಮೊನೆಯನಿಟ್ಟಿನು (ಕಬಾ. ೪೩-೦೩). ೬. ಶೌರ್ಯ ; ಕೆಚ್ಚು ; ಕಲಿತನ ; ' ಮೊನೆದೋಱು ' ಪರಾ. ೭. (ಸೈನ್ಯದ) ಮುಂಭಾಗ ; ಅಗ್ರಭಾಗ: ತನ್ನೊಡ್ಡಿದ ಮಕರವ್ಯೂಹದ ಮೊನೆಯೊಳ್ ಸುತ್ತಿಜ್ಜಿದ್ದಿತ್ತ ಪೊನ್ನ ಪಟ್ಟಿಯಿಗೆಗಳಂ (ಪಂಕಣಾ. ೦೦-೩೨ ಪ); ಕ್ರಿಷ್ಣಾರ್ಜುನಂ ವಿಜಯನಾಮಾರ್ಕಕೀರ್ತಿಯುಂ ಜ್ವಳನಜಟಿಯುಂ ಸರಿಸಿ ಸಮಕಟ್ಟಿ ಮೂಜು ಮೊನೆಯನಾಗೊಡ್ಡಿ (ಶಾಂಶಪು. ೫-೩೦ ಪ); ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮಹಾರಾಜನುಂ ರುಗ್ಮಿಣಿಕುಮಾರನುಮೊಂದು ಮೊನೆಯಾಗಿ ಬಂದೊಡ್ಡಿದರ್ (ಪಂಹರಿ. ೬-೩೬ ಪ) ; ಈತನಳವಿಯ ಕಡಿಸಿ ಕಲೆಯೊತ್ತಿದರು ಭೂಪನ ಮೊನೆಯ ನಾಯಕರು (ಕುಣ್ಮಕ್ರೋ. ೬-೩೯). ೮. ಜಗಳ ; ಕಲಹ ; ಮುಳಿಸು ಬೇಸಜು ಮೋಡಿಮುಲಸಿಕೆ ಮೊನೆ ಮನದಳಲಂಜಿಕೆ ದುಗುಡಮೊಳು ತಿಳಿತಿಳಿದಿನಮನಿಂಗಿತಭೇದಂಗಳನಳುಕಿಮುಳುಕಿ ಅನುಸರಿಪು (ಕದಾ. ೩-೩೪). ೧೦. ಕಾಳಗ ; ಯುದ್ಧ : " ಮೊನೆ=ಕಾಳಗಂ " (ಕವಾಲ. ಹಂ. ೨) : ಕಲಿಯೆನೆ ನೆಗಟ್ಟಿಳ್ ಕಸಪರಗಲಿಯೆನೆ ಗುಣವಂಕ ಕಾರ್ತಿ ಮೊನೆಯೊಳ್ ಮನೆಯೊಳ್ (ಕಾಪ್ರ. ೦-೬೫); ಮೊನೆಯೊಳು ಮುತ್ಕರವಿಳ್ಗಂ ಮನೆಯೊಳು ಮನುವಾಂತ್ರಸಿದ್ಧಿ ಸಂಕಟದೊಳು ಮತ್ತನು ವೆನಪ ಪತಿಹಿತಂ (ಶಾಕಾ. IX-I, ೪೧೨-೦೦ ; 1226) ; ನಿನ್ನಾಳ್ವನೆಮ್ಮಂ ಮೊನೆಯೊಳ್ಪಂದಾಂತು ಕೈಮಾಡಿದೊಡೆ (ಕಸಂತ. ೦೩-೩೦). ೧೧. ಶಕ್ತಿ ; ಬಲ : ' ಮೊನೆಪುಟಿ ' ಪರಾ. ೧೨. (ಅಲಂ) ಅಡ್ಡಿ ; ವಿರೋಧ: ' ಮೊನೆದೋಱು ' ಪರಾ. (ಗು). ೧೩. ಚೂಪಾದ ; ಪರಿತವಾದ : ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ : ' ಪೊನೆಗಣೆ ' ಪರಾ.

ಮೊನೆಮಸೆ = ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗು; ಅಧಿಕವಾಗು; ಹೆಚ್ಚಾಗು: ಮೊನೆ ಮಸೆಪಕ್ಕಜು ಜಾಂಬ್ದಿಜ್ಗೆಡಿಪಿಡದೆಡಯಾಮುವ ನಜುದಾಂಬುಲಿ . . . ನೆಜ್ ಸೊಗಯಿಸಿದಂತ್ತೆ ನವಸುರತಕ್ರೀಡೆಯೊಳಾ ದಂಪತಿಗೆ (ಜಯಂಗ. ೪-೩೩). ಮೊನೆಮಾಡು = ೧. ಚೂಪಾಗಿ ಮಾಡು : ಹರಿತಗೊಳಿಸು : ಮೊನೆಮಾಡಿದ ಪೆನ್ಸಲ್‌ನಿಂದ ರೇಖಾಚಿತ್ರ ಬಿಡಿಸಬೇಕು (ಶಾಪ್ರ). ೨. ಏಕಾಗ್ರಗೊಳಿಸು : ಮನಸ್ಸನ್ನು ಒಂದೇಶದ ಮೇಲೆ ಮೊನೆಮಾಡಿವರೆ ವಿಷಮ ಚಿನ್ನಾಗಿ ಗೊಹ್ಮಾಗುತ್ತದೆ (ಶಿಪ್ರ. ೪೭). **ಮೊನೆಮುಟ್ಟಿಗಂಡ** = ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ನಿಂತರೆ ಸೋಲದ ವೀರ.—ಪರಾಕ್ರಮಿ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕವಿಜನವಿನುತಂ ಮೊನೆಮುಟ್ಟಿಗಣ್ಣಂ ನಾಪಸ್ತಾಂಬ್ಯಾಣ್ಣಂ ಶ್ರೀವಮ್ಮಹಾಪಾಣ್ಣಂ ಶ್ರೀಶ್ವರಂ (ಶಾಕಾ. IX-I, ೨೬೭-೦೦ ; 1200 ಗ).

[ದೇ. ತಮಿ. ಮುನೈ ; ಮಲ. ಮುನ ; ತುಳು. ಮುನೆ, ಮೊಣ. ಮೊನೆ ; ಕೊಡ. ಮೊನ ; ತೆಲು. ಪರ್ಜ. ಮೊನ]

ಮೊನೆಕಟ್ಟು (ನಾ). ಆಯುಧಗಳ ತುದಿಯು ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತ್ರವಿದ್ಯೆ: ಮಂತ್ರ, ತಂತ್ರ . . . ದಾರೆಕಟ್ಟು, ಮೊನೆಕಟ್ಟುಗಳಂಬ ಲವಿದ್ಯದಿಂ ಗೆಲುವನು (ಕೃಶಪಾ. ೫. ೪೬೬). [ಮೊನೆ + ಕಟ್ಟು]

ಮೊನೆಕಾಣಿ ' ಮೊನೆಗಾಣಿ ' ನೋ.

ಮೊನೆಗಣೆ (ನಾ). ಹರಿತವಾದ ಬಾಣ ; ಅತಿ ನನೆಯಂಬಿನ ಮೊನೆಗಣೆಗಳಿವೆಂಬಿನಂ ಮಲ್ಲುವಿರ್ವೆಸೆದುವು (ಇಂಚಾಂಗಾ. ೭೭೮); ಕೈಚಳಕದಲಿ ಮುಸುಕಿದನು ಮೊನೆಗಣೆಯಿಂದ ರಿಪುಭಟನ (ಭಾಷ್ಕೃ. ೫-೦೨); ತಿರುವಿಗೆ ತೂಡಿಸಿ ಸೆಳೆದನು ಮೊನೆಗಣೆಯನು (ಪಣಾಗ. ೫-೦೩-೬). [ಮೊನೆ + ಕಣ್ಕೆ]

ಮೊನೆಗಯ್ಕ (ನಾ). ಕತ್ತಿವರಸೆಯ ಒಂದು ಪಟ್ಟು : ಇಬ್ಬರಿಂದ ಗತಿಮದ್ಧವಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರ ಹಸ್ತಗಳಿಂದ ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ತಾಗುವದು ಅವದು ಅದು ಮೊನೆಗಯ್ಕಯೆಂದು ಸಮ್ಮತವು (ಪಡ್ಡಿ. ೪-೧೭).

[ಮೊನೆ + ಕಯ್ಕ (<ಕೆಯ್)]

ಮೊನೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ಚೂಪಾದ ಕಲ್ಲು ; ಮೊನಚಾಗಿರುವ ಕಲ್ಲು : ಮೊನೆಗಲ್ಲು ಗುಂಡುಗಲ್ಲುಗಳರೆಗಲ್ಲುಗಳ್ . . . ಪಸಮಾರ್ಗವ ತುಂಬಿಹುವು (ಕಂಪಾ. ೦೬-೧೪). [ಮೊನೆ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್)]

ಮೊನೆಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಯುಧದ ತುದಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಹಿಡಿದು ಕೊಳ್ಳು : ಹೊಂಗಳಾರಿಯ ಕೊಲುವಿಡಿದು . . . ಮುಂಗೈದಂಡ ಗೊಡುತಂ ಜಾಳುಡಿಯಿಡುತ ರುಗಿಯುತ ಮೊನೆಗಾಣಿಸುತ್ತಂ (ಪಪ್ರ. ೫೬-೦೨). ೨. ಆಯುಧದ ತುದಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಅಲುಗು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು. —ಮೂಡು : ನೀನಡರ್ವುದೀ ಶೂಲಮನೆನಲ್ಕಿತ್ತದೊಸಗ

ಯಿಂದೇಜಲಾತನ ಶಿರದೊಳದಜಿ ಮೊನೆಗಾಣಿಸಲ್ಬಡ್ಡಿಗೊಳದೆ ಎನಿದಿರಲ್ (ಶಾಸಿಪು. ೭-೪೨). [ಮೊನೆ + ಕಾಣಿಸು]

ಮೊನೆಗಾತಿ (ನಾ)· ೧· ಜಗಳವಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವಳು: ಜಗಳಗಂಟಿ: ಮುನಿದು ಮೂದಲಿಸಿ ಮೋಡಿಯೊಳಿದ್ದು ಮೂರ್ಖಿತ ಮೊನೆಗಾತಿಯಿಂ ಕೃತಿಗೇಳೆ ಇನಿಯನ ಮೊಗವ ನೋಡದೆ ಮುನ್ನ ಮೋಹಿಸಿ ಮನಗರಗುವಳು (ಪದ್ಮ. ೦-೫೫). ೨· ಸರಸದಿಂದ ಜಗಳವನ್ನಾಡುವವಳು: ಪ್ರೇಮ ಕಲಹವನ್ನಾಡುವವಳು : ತನಗೆಜಗಿದ ಪೆಣ್ಣಂ ನೋಡಿ ಮೊನೆಗಾತಿ ಬಲುಮೋಡಿಗಾತಿ ಮುಜುಗರಗಾತಿ ದುರ್ಮಾಯೆಂದ (ಪಭಸ. ೯-೦೫೬).

[ಮೊನೆ + — ಕಾತಿ]

ಮೊನೆಗಾಯ (ನಾ). ಆಯುಧಗಳ ಚೂಪಾದ ತುದಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಗಾಯ ; ಶಸ್ತ್ರಘಾತ ; ಅರಿಗಳ ಕೆಯ್ಯ ಕೂರಸಿಧಾರೆ ಮೊನೆಗಾಯ ಪರಿಂದೊಳಗೆ ಸಂಧಿಸಲು (ಪಚಕಥ. ೫೫-೫೯). [ಮೊನೆ + ಗಾಯ]

ಮೊನೆಗಾರ ' ಮೊನೆಗಾಱ ' ನೋ.

ಮೊನೆಗಾರತನ ' ಮೊನೆಗಾಱತನ ' ನೋ.

ಮೊನೆಗಾರಂ (ನಾ). ಲೋಪದ ತಂತಿಯನ್ನು ಪೂಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಮುಟ : (೫). [?]

ಮೊನೆಗಾಲ್, ಮೊನೆಗಾಲು (ನಾ)· ೧· [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾದವಿನ್ಯಾಸ : ಚಂದು ಜಕ್ಕತಿ ಕೋಲಚಾರಿಗಳ್ ಮೊನೆಗಾಲ್ ಕಳಾಸ ಕೈವಜ್ ತಿವುಡ ಮುಡುಹುಮುಳ್ಳನಿತು ಭೇದಂಗಳಿಂ ನರ್ತಿಸುವ ನೃತ್ಯ ರಮಣಾಜನಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಪಪ್ರ. ೫-೨೯). **ಮೊನೆಗಾಲು**: ೨· ಕಶ್ತಿವರಸೆಯಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಪಟ್ಟು : ಸಮುಖಾದದಿಂದ ನಿಂತು ತುದಿಗಾಲ್ಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಬೇಕು . . . ಆದರೆ ಹಸರು ಮೊನೆಗಾಲು ಯೆಂಬುದು (ಪಪ್ರ ೫೬. ೯-೧೩). [ಮೊನೆ + ಕಾಲ್$_1$]

ಮೊನೆಗಾಲು ' ಮೊನೆಗಾಲ್ ' ನೋ.

ಮೊನೆಗಾಱ, ಮೊನೆಕಾಱ, ಮೊನೆಗಾರ (ನಾ). ೧· ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು : ಯೋಧ ; ವೀರ : ಅರಿಸಿಯರಸಣುಗರಂ ಬೇಟ್ಟರುವುಂ ಮೊನೆ [ಪಾಣಾಂ. ಪೂಣ್] ಗಾಜರಂ ಪ್ರಗೀತರನಿಂಬಾಗಿರೆ ಚೌಪಳಿಗೆಗಳೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದರ್ (ಕಂಕಾ. ೨-೬೬) ; ಮೊನೆಗಾಱ ನೀನೋ ನಮ್ಮರಸನೊ (ಪಚಕ. ೫೮-೭೬) ; ಆತನ ದಾಯಿಗ ಮೊನೆಗಾಱ ಸೋಮಪ್ರಭನು (ವಾಗಚಂ. ೦೯-೦೩) ; ಪಗೆಗಾಱರ ಮೊನೆಗಾಱರ ಬೀರ ! (ರಾಪಪ್ರ. ೮೦-೩). **ಮೊನೆಕಾಱ** : ೧· ದಿಂಡುಕಾಱಂ. ಬಿಲ್ಲುಱಂ. ಮೊನೆಕಾಱಂ (ಪಾಪಾಚಂ. ೦೩೦ ಉಬಿಗಿ). **ಮೊನೆಗಾರ** : ೧· ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಂ ಮಾಡಿದ ಮೊನೆಗಾರನು ಯಿಂ ಆಯುಧವನೆತ್ತಲಾರನೇ (ತ್ರಿಗಂಪು. ೨೩೫-೬) ; ಮೊನೆಗಾರರು ಅರಿಬಲವ ಮೊನೆ ಮುರಿದರು (ಧರ್ಮ. ೦೨೯). ೨· ಮೈಸೂರು ಅರಸರಿಗಿದ್ದ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಜನಪಂ ಮೊನೆಗಾರನೆಂಬ ಬಿರುದಂ ಪಡೆದಂ (ಕುರುಪ. ೦-೪೦) ; ' ಮೊನೆಗಾರ ' ಎಂಬ ಬಿರುದೂ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹೀಶ್ವರ ಮಹಾರಾಜವಂಶವನ್ನು ನಿಳ್ಕೆ ಒಂದು ಕೃತಾರ್ಥವಾಯಿತು (ಪಕುಗಂ. ೩೨-೩೦).

[ಮೊನೆ + — ಕಾಱ]

ಮೊನೆಗಾಱತನ, ಮೊನೆಗಾರತನ (ನಾ). ಯುದ್ಧಕೌಶಲ : ಎಬ್ಬರಂ ಬೆತ್ತ ಶಕ್ತಿಯನೆ ಕೊತ್ತಳಪುಮಂ . . . ಮೊನೆಗಾಱತನಮನೆ ಮುಂಗಿಲಟ್ಟಳೆಗಳುಮಂ ಗೆಯ್ದು ಕಾದುತ್ತೆ (ಪಚಕಂ. ೫೯-೯). **ಮೊನೆಗಾರತನ** : ಕೋಟೆಗಳಂ ನೋಟದಿಂದಲೆ ಮಿಟುವ ಮೊನೆಗಾರತನದಿಂ (ತ್ರಿಗಂಪು. ೦೩೦-೦). [ಮೊನೆಗಾಱ + — ತನ]

ಮೊನೆಗಾಱಿಕೆ (ನಾ). ಜಗಳ ; ಕಲಹ : ಸರಸಮೋಹಕೆ ಮೊನೆಗಾಱಿಕೆ ಸಲ್ಲದಂದೊರೆದು ನಿಲಿಸಿದನಾ ವಿಟನು (ಪಚಕ. ೫೯-೦೫).

[ಮೊನೆಗಾಱ + — ಇಕೆ]

ಮೊನೆಗುತ್ತು (ನಾ)· = ಮೊನೆಗಾಯ : ಖಿಲದು ಮೊನೆಗುತ್ತಿನಲಿ ನೆತ್ತರು ಸುರಿದುದಡಹೊಯ್ದಿನಲಿ ಖಂಡದ ಹೊರಳಿ ತಳಿತುದು (ಶಾಪ್ರಂ. ೬-೦೭). [ಮೊನೆ + ಕುತ್ತು$_2$]

ಮೊನೆಗೂಡು (ಕ್ರಿ)· ತುದಿಬಾನ್ನು ಮುಟ್ಟು : ಹೂಂಗಳಸ ಮಿರುಗುವತೆ ಮೊಸೆಗೂಡುವಾಗಸವ . . . ಮಂದಿರದಿ ಸಂಘಟಿಸಿತಪ್ಪ ಧಾಭಿನ್ನವಾದೀಶ್ವರ ಪ್ರಕೃತಿರೂಪಂ (ಜಿಪೀ. ೩೪-೦). [ಮೊನೆ + ಕೂಡು$_1$]

ಮೊನೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ಹರಿತಗೊಳಿಸು ; ಚೂಪುಮಾಡು : ಮೂರನಂಬಿನ ಮೊನೆಯ ಮಗುಳೆ ಮೊನೆಗೈಯುತಿಪ ವಾರನಾರೀವರ (ಕಂಗಾಣಾ. ೦-೬-೩೯). [ಮೊನೆ + ಕೈ$_{11}$ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಮೊನೆಗೊಡು (ಕ್ರಿ). (ಮುಖಾವಮುಖಿಯಾಗಿ) ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ತೊಡಗು ; ಹೋರಾಡು : ನಿಟ್ಟಸಿ ಹಣಾಗಿ ಮೊನೆಗೊಡೆ ದಂಡಯೊಳು ಖಿಣಖಿಣಿಲು ರವವೆಸಪುಲ್ಕೆ ಕಾದಿತು ಸುರಗಿಯುತಿಬಲರು (ಶಾಪ್ರಂ. ೯-೨೬) ; ಮುಗ್ಗಿಸ ಲೆಡಗುಡದೆ ನಿಂದು ಮೊನೆಗೊಡಿರಮುವಿಂ ಒಗ್ಗಿ ಪೆಜಸಾರದಿರಿ (ಪಪ್ರ. ೩-೩೯). [ಮೊನೆ + ಕೊಡು$_1$]

ಮೊನೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯನ್ನು ತಳೆ : ತೀವ್ರವಾಗು : ಅಹಿತ ಸಂತತಿಜಾಲ ಮೊನೆಗೊಂಡು ಮುಸುಕಿರಲು ಮಹಿಮ ಮಂಗಳವೆಳಸಿ ಮರುಗುವಾತ್ಮವನು (ಪಚಗೀ. ೦೩-೯).

[ಮೊನೆ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಮೊನೆಗೋಲು (ನಾ). (ಅಂಕುಶವಂತೆ) ಚೂಪಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಕೋಲು : "(ದನಗಳನ್ನು ಚುರುಕುಮಾಡುವ) ಮೊನೆಯುಳ್ಳ ಕೋಲು ; ಮೊನೆಗೋಲು, ಚುಚ್ಚುಗೋಲು" (Coad. ೩೦೫೩).

[ಮೊನೆ + ಕೋಲು$_1$ (< ಕೋಲ್$_1$)]

ಮೊನೆದಿಮಿಗುಳು (ನಾ). ಚೂಪಾದ ಆಯುಧದ ತಿವಿತ,—ಇರಿತ : ಮೇಲ್ಮೇಲ್ಕೊಯಲ್ಕೊಸೆದಿಮಿಗುಳಿಂದ ಮೆಯ್ಗಳ ತುಂಡುಗಳ್ ಬೀಳೆ (ಪಪ್ರ. ೫೫-೩೦). [ಮೊನೆ + ತಿಮಿಗುಳು]

ಮೊನೆದುಱುಗಲ್ (ನಾ). ಚೂಪಾದ ಮೊನೆಗಳ ಗುಂಪು : ಪಲಸಿನ ಪಣ್ಣನನುಕಿಪ ಮೊಸೆದುಱುಗಲ ವಜ್ರದ ಶಿಲೆಯೊಳಪ್ಪಳಿಸಿ (ಪಪ್ರ. ೦೦-೦೩ ವ). [ಮೊನೆ + ತುಱುಗಲ್ (<ತುಱುಂಗಲ್)]

ಮೊನೆದೋಜು ' ಮೊನೆದೋಜಿ ' ನೋ.

ಮೊನೆದೋಜಿ, ಮೊನೆದೋಜು (ಕ್ರಿ). ೧· ಆಯುಧದ ಚೂಪಾದ ತುದಿಯನ್ನು ತೋರಿಸು : ಉಜುಬವರೆ ವಡವಾನಲನ ಮುಖದಿರವು ಮೊನೆದೋಜಿದರೆ ಭುಜಗವ ಬಿಜಿಯಿಂ (ಶಾಪ್ರಂ. ೨-೪೪). ೨· ಮೊಳಕೆದ್ದೋರು ; ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಅಂತು ಬೆಡಂಗನಾಂತ ಕಳಕಾನಿವಹಂ ಮೊನೆದೋಜಿದಸ್ಮಂ . . . ತಲೆದೋಜಿತತ್ತು ವಾಸಂತಿ (ಪಗೂ. ೦೯-೨೦). ೩· ಶೌರ್ಯವನ್ನು ತೋರು : ಬಲವೆರಸಿ ತಾನೊಡ್ಡಿ ನಿಲಲೀ ಇಳೆಯನಡುಗಿಸಿ ಸಮರಕ್ಷೇತ್ರಿಯು ಮೊಳಗೆ ಯಾವಪಬಲವ್ಯ ಮೊನೆದೋಜಿರುದು ಚೂಣಿಯಲಿ (ಪಾಕ್ಷಣಾ. ೦೯-೦೩) ; ಮೊನೆದೋಜಿ ಹೆಣ್ಣ ಭೋಗಿಸುವುದು ಸೊಗಸಲ್ಲ ವಿನಯದೊಲುಮೆ ಸೊಗಸು (ಪಪ್ರ. ೦೦-೦೬). ೪· (ಆಲಂ) ಅಡ್ಡಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡು ; ವಿರೋಧವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸು : ಯತಿಗಳಗೆ ಮೊನೆದೋಜಿ ತನಿಸದು [ಪಾಪಾಂ. ಉದಣಸನು] ವ್ರತಿಗಳಗೆ ಬೀಜಿಂತ ಸಮಾಧಿಸ್ಥಿತರ ಮುಂಗಿನ ಮೇಲಡಾಯುಧಧಾರೆಗಳನೆಳೆದು . . . ನಡೆದುದು ಯುವತಿಜನಕಟಕ (ಶುಪ್ರಾ. ೦೬-೬೬) ; ಕೇಳ್ದು ಮಾನಿನಿ ನನೆಗೋಲನರ್ಧಾಂಗನೆಗೆ ಮೊನೆದೋಜಿ ವ್ಯಸುವಾತ್ಮದಿಂದಿಡಗೆಯು ಮನೆಗೆಲಸಕೆ ಸಾರ್ಚಿದಳು (ಪಚಕ. ೦೦-೪೦). **ಮೊನೆದೋಜು** : ೫. ಜಗಳವನ್ನು ಆರಂಭಿಸು : ಮೊನೆದೋರ್ಕೆಲಸಾರ್ವರುಮ್ಮಳಿದರ್ (ಕಥಾ. ೬-೯೭). [ಮೊನೆ + ತೋಜು]

ಮೊಸೆನಗೆ (ನಾ)· ಮುಗುಳುನಗೆ ; ಮಂದಹಾಸ : ಮೊಸನಗೆಯ ಸಿರಿ ವೊಗದ ನೆಗಹಿದ ಜಸದಳಯಂಪಸ್ಸಾಂಬುಜದ ಪರಿ ವಿಸುಶಸಿಂಹಾಸನವ ನಿಳಿದಾ ಧರಕಿ ಹೂಜವಟ್ಟ (ಶಾಮ್ಶ· ೦೦-೬೦); ಮೊಸನಗೆಯಿಂದ ಆಡಿದ ಮಂದಿಮಾತನು ಮನ್ನಿಸಿ (ಶಾಪ್ಪ· ೦೯-೨೦). [ಮೊಸೆ + ನಗೆ]

ಮೊಸೆನೋಟ (ನಾ). ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟ; ಕುಡಿನೋಟ : ಅಪಾಂಗ ದೃಷ್ಟಿ : ಮೊಸೆನೋಟದಿಂ ಜುಚ್ಚಿ ಬೆಳ್ಳಿ ನೋಡುವಳೊಡವೆ (ಕಾಂಶಪ. ೪೨-೩೪). [ಮೊಸೆ + ನೋಟ]

ಮೊಸೆಪಾಡು (ನಾ). ಕಾಳಗದ ಸ್ಥಿತಿ,—ಗಾರವು : ಅನುಪರದೊಳಗೆಚ್ಚಜುಲಿ ಪಾನ ಮುಲುಕರ ಮೊಸೆಪಾಡ ಮುಜುಪೆಬ್ಬಿಸೆಂದ (ಶಂಪಪ· ೦೯-೩೮).

[ಮೊಸೆ + ಪಾಡು$_3$]

ಮೊಸೆಮಗುಚು (ಕ್ರಿ)· (ಖಡ್ಗದ) ತುದಿಯನ್ನು ಒರೆಯೊಳಗೆ ಸೂಕು: ಎಸಿದ ಗಂಡುಡಿಗೆಯಲಿ ಹೊನ್ನಾಯುಗದ ಹೊಳೆವ ಕಠಾರಿಯನು ಮೊಸೆ ಮಗುಚಿ . . . ಅಹವಕ್ಕನುವಾನಸಭಿಮುಸ್ಸು (ಶಾಪ್ಪರಿ೨· ೪-೧೧). [ಮೊಸೆ + ಮಗುಚು (< ಮಗುಚ್ಚು)]

ಮೊಸೆಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಚೂಪಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೊತ್ತು ಅದರ ಗಿಡ ; ಸೂಜಿಮಲ್ಲಿಗೆ : ಎಳನನೆ ತೀವಿ ಕೋರ್ಪ ಮೊಸೆಮಲ್ಲಿಗೆ ತಾವರೆ ತೀವಿ ಕೋರ್ಪ ತಂಗೊಳಂ (ಚಾಪಪ· ೨-೩೬). [ಮೊಸೆ + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಮೊಸೆಮಾತು ' ಮೊಸೆವಾತು ' ನೋ.

ಮೊಸೆಮಿಂಚು (ನಾ). (ಕಣ್ಣನ್ನು ಕೋರೈಸುವ) ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಮಿಂಚು: ವೊಗ್ಗರಿಸಿ ಮೊರೆ ಮುಗಿಲೆ! ವಿಮುಗು ಮೊಸೆಮಿಂಚೇ ! (ನಿಕಪ್ರ· ೪೬-೨). [ಮೊಸೆ + ಮಿಂಚು$_2$]

ಮೊಸೆಮುಗುಳು (ನಾ)· ಚೂಪಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಮೊಗ್ಗು : ಮೊಸೆ ಮುಗುಳ ಶಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ಪಾಯ್ದು ಮಾಮಿಡಿಯ ಜೊಂಪದ ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿಯಂ ಜಡಿದು (ಕೃಪಾಜಾ· ೩-೩೨). [ಮೊಸೆ + ಮುಗುಳ್ಳು$_3$ (<ಮುಗುಳ್$_2$)]

ಮೊಸೆಮುಳ್ಳು (ನಾ). ಚೂಪಾದ ಮುಳ್ಳು : ಸಲೆ ಪಜ್ಜೆಯನಿಡೆ ನಾಂಟುವ ಮೊಸೆಮುಳ್ಳಿನಿಂದೊಳುಗಾಡಿಸದುದೇನೆಂದೆ (ಶಂಪಪ· ೦೬-೪೭). [ಮೊಸೆ + ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್$_2$)]

ಮೊಸೆಮುಜಿ (ಕ್ರಿ)· ಶಕ್ತಗುಂದಿಸು ; ನಿರ್ವೀರ್ಯಗೊಳಿಸು : ಚನನಾಯಪಟ್ಟುನದ ಭಟರು ಬರುತಿಪ ಘನವಾದ ತುರುಕರ ಬಲವ ಮೊಸೆಮುಜಿದು . . . ಮನಹರುಷದೊಳ್ಕೆದಿದರು (ಶಂಪಪ· ೦೪-೬೦). [ಮೊಸೆ + ಮುಜಿ$_1$]

ಮೊಸೆಮೊಳೆ (ನಾ). ಚೂಪಾದ ತುದಿ ; ಹರಿತವಾದ ಕೊನೆ : ಹೊನ್ನಿನ ಹೊಳೆವ ಕಠಾರಿಯ ಮೊಸೆಮೊಳೆ ಬೆನ್ನೊಳು ತಲೆದೋಜಿಸಲು (ಪೀಗಾಪ. ೦೩-೬೬). [ಮೊಸೆ + ಮೊಳೆ$_2$]

ಮೊಸೆಯಂಬು (ನಾ). ಹರಿತವಾದ ಬಾಣ : ಕೂರ್ಗಣೆ : ಕಾಸಿದ ಮೊಸೆಯಂಬುಳ್ಳವನ[ವ]ಱಂ ಮೆಯ್ಮನನೇಕಶರಸಂಘಾತಂಗಳಿಂದಮೆಚ್ಚೊಡೆ (ಪಣ್ಣಾಶಾ· ೦೬೬-೦೭) ; ವಿದ್ವಿಷ್ಟವಿದ್ರಾವಣನ ಮೊಸೆಯಂಬಿನಂಬೇಱುಂಗಳ್ಕೆ ಹತಮಿಪತಕೋಳಾಹಳರಾಗಿ (ಪಂಕಪಾ. ೩-೪೫ ೪) ; ಅದೇನಮಕರಿರ್ದ್ದುದೊ ಮನ್ಮಥನ ನನೆಯ ಮೊಸೆಯಂಬಿದೆಂಬ ಮಾತಪಾರ್ವನೆಗಂ (ಶುಪಾಪಾ. ೦೦-೫೦) ; ಪೋದಪುದಸುವೀಗಳೆ ಮದನನಸುವ ಪೊಸಕೆಂದಳಗರ್ಗಳ ಕಂಗಜಿಯ ನವೆಯ ಮೊಸೆಯಂಬುಗಳಿಂ (ಪಗಪ· ೦೮-೦೪). [ಮೊಸೆ + ಅಂಬು$_2$]

ಮೊಸೆಯಲಗು (ನಾ). ೧· (ಆಯುಧ, ಬಾಣ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ) ಹರಿತವಾದ ಅಲಗು ; ಚೂಪಾದ ತುದಿ : ಮೊಸೆಯಲಗಿನಂಬುಗಳ ಬಿಜುಸಿಗನಿಬರಂಗವ ತೆಕ್ಕಾವಾಜಾಯನಿತವಿಗ್ರಹವಾಯ್ತು, ನಿಗ್ರಹದತಿ ಮಹಾರಥರು (ಶಾಪ್ಪರಿ೨· ೦೩-೨೨). ೨· ಹರಿತವಾದ ಬಾಣ ; ಕೂರ್ಗಣೆ : ಮದನನ ಮೊಸೆಯಲಗಿನಲಿ ಬಳಲ್ವ ಸತಿಯನು ಕಂಡು (ಪಪಶ· ೩-೨೯). [ಮೊಸೆ + ಅಲಗು$_3$]

ಮೊಸೆಯಾಳ್, —ಮೊಸೆಯಾಳು (ನಾ)· ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು ; ಯೋಧ ; ಸೈನಿಕ : ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರ, ತನ್ನಯ ಮೊಸೆಯಾಳ್ಗಳಿದಿರಲಿ ಪಿಸುಗುವರಿರ್ಲ್ಲಂದು ನಗುತ (ಶಂಪಾ. ೬-೧೩). **ಮೊಸೆಯಾಳು** : ಸಾಹಸಿಕರಳುಕಿದರು ಕೌರವಮೋವರದ ಮೊಸೆಯಾಳುಗಳು (ಶಾಪ್ಪರಿ೨· ೦೬-೧೬) ; ಸೇವಕ ವಜೀರ ಮೊಸೆಯಾಳು ಮಾಡಿಸ್ತ ಸ್ತಂಭ ಘಟಿ (ಎಕ. XV, ೪೫೪· ೦೩೬-೭ ; 1559) ; ಕೋಪದಲಿ ಜನನಾಥ ಕಂಠೀರವೇಂದ್ರನ ದಳಪತಿ ಮೊಸೆಯಾಳು ಸಟಿತುಜುಬಿದನು (ಶಂಪಪ· ೦೬-೦೨). [ಮೊಸೆ + ಆಳ್$_3$]

ಮೊಸೆಯಾಳು ' ಮೊಸೆಯಾಳ್ ' ನೋ.

ಮೊಸೆಯಿಟ್ಟಿ, ಮೊಸೆಯಿಟಿ (ನಾ). ಚೂಪಾದ ಈಟಿ ; ಹರಿತವಾದ ಭರ್ಜಿ : ಜಕ್ಕಯನಾದುಕಂ .ಮೊಸೆಯಿಟ್ಟಿಗೊಂಡ ನಾಯುಕರ ಮೇಲೆ ಬಾಯಲು ತಳಿಯ ಮಜುವಿಡಿದು (ಪ್ಕಜಾ· ೦೧೫೦೬ ೮೨-೦ ; 13೪೫ಬ ೪೪). **ಮೊಸೆಯಿಟಿ** : ಕುಜಿಕುಣಿದು ಮುನಿದು ಮೊಸೆಯಿಟಿಗಳ ಸಾರ್ಚುತ್ತೆ (ಪಪಪೋ. ೨೩-೨೮). [ಮೊಸೆ + ಇಟ್ಟಿ$_1$]

ಮೊಸೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ)· ಚೂಪಾದ ತುದಿಯಿಂದ ತಿವಿ, — ಚುಚ್ಚು : ಒರ್ಮೆಯೆ ಮುಟ್ಟಿವಂದುದು ಬೆಜಂಟುತ್ತುಂ ಪಾಹೀರಂಗವಂ ಕಲೆದುರ್ಬೀ ಬೆಸುತಂಗವಂ ಮೊಸೆಯಿಡುತ್ತುಂ ಶೃಂಗವಂ ಪುಂಗವಂ (ಜಗಕ· ೫-೪೬). [ಮೊಸೆ + ಇಡು$_1$]

ಮೊಸೆಯಿಸಿ (ಕ್ರಿ)· ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯನ್ನು ನೀಡು ; ಮೊನೆಗೊಳಿಸು : ಸುಭ್ರೂ ಕಟಾಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮೊಸೆಯಿಸಿದ ಬಲವೇ (ಪಾರಕ· ೨೫-೨). [ಮೊಸೆ + ಇಸ್$_2$]

ಮೊಸೆಯಿಟ್ಟಿ ' ಮೊಸೆಯಿಟ್ಟಿ ' ನೋ.

ಮೊಸೆಯೇಡು (ನಾ)· ಅದೇ ತಾನೆ ಕಳೆದುಹೋದ ಕಾಲ; ಭೂತಕಾಲ: ಸಮಂದ ಕಾಲವಾಚಕಮಿವು ನಾಡಿದು ನಾಳೆ ನಿನ್ನೆ. ಮೊನ್ನೆಗಳಾದಂ ವಿವರಿಪುವೀವಱು ಮೊಸೆಯೇಡವು ಕಂಚಿದ್ಭೂತಭೂತಕಾಲದ್ವಯದೊಳ್ (ಕಾಬಿದ· ೩೨); ಮೊಸೆಯೇಡಿನ ನೆರೆವಾಳ್ವಿಂದಿನಿವಂ ಕವಿ ಬಿಸುಟು ಲೋಕ ಮಿಂತಿರವೇಳ್ಕುಂ (ಪಂಚಪ· ೪-೦). 'ಇಯಾಂಡು', 'ಯಾಂಡು' ಪರಾ. [ಮೊಸೆ$_1$ + ಏಡು$_1$]

ಮೊಸೆಯೇಱು (ಕ್ರಿ)· ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ತೊಡಗು : ಕೈದು ಮೊಸೆಯೇಱುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಕಟ್ಟಬಿಲ್ಲಡೆ ಕೈದೇನ ಮಾಡುವುದು (ಕರ್ಣಪ· ೪೨-೨೦೬). [ಮೊಸೆ + ಏಱು$_1$ (< ಏಱ್$_1$)]

ಮೊಸೆವಲ್ಲು (ನಾ)· ಚೂಪಾದ ಹಲ್ಲು; ಮೊನಚಾದ ಹಲ್ಲು : ಕುಲಿಶದ ಪಂತಿವಲ್ಲ ಕಂಗೊಳಿಪ ಮೊಸೆವಲ್ಲುಗಳ ಸಾಯಿರ್ ಶೃಂಗಾರಹಾರಿಯರ್ ಬರುತಿರ್ದರು (ಶಪಪ್ಪ· ೪೬-೪೩); ಸೊಗಯಿಸುವ ಗೋಣ್ಮೊಳಗಿನಿಂಚರಂ ಗಳನೆಸಗಿ ಮೊಸೆವಲ್ಲ ಕರ್ದುಕಪುಗುರೊತ್ತುಗಳನು . . ..ಕೈಗೊಳಿಸಿ (ಕೃಪಾಜಾ· ೦೦-೨೨). [ಮೊಸೆ + ಪಲ್ಲು (< ಪಲ್)]

ಮೊಸೆವಾತು, ಮೊಸೆಮಾತು (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ನುಡಿ: ಚುಚ್ಚು ಮಾತು; ವ್ಯಂಗ್ಯೋಕ್ತಿ : ಮೊಸೆವಾತಿನಿಂತು ಜಡಿದು ನುಡಿದಳ್ (ನೀಕಗೋ· ೩೬-೪೬); ಮುನಿದಿನಿಯನ ಕಡುಮೊಸೆವಾತಿಗೆ ನೊಂದು ಕನಲದೆ (ಪಪಪ· ೬-೨೬). **ಮೊಸೆಮಾತು** : ಆ ಮೊಸೆಮಾತುಗಳಿಂದ ತಂದೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಜುಗುಪ್ಸೆಯುಂಟಾಯಿತು (ಕ್ರತಿಪ· ೦೭). [ಮೊಸೆ + ಮಾತು$_1$]

ಮೊಸೆವೆಳಗು (ನಾ)· ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬೆಳಕು : ಜಾರುಗೆನ್ನೆಯ ಕಡೆಗೆ ಸುಳಿವಾಸೆದಟ್ಟಿಗಳ ಪಟ್ಟಿಸುತ ಓಲೆಮಣಿ ಮೊಸೆವೆಳಗನೆಸೆಯೆ (ಪುಶಪ· ೪೦-೨). [ಮೊಸೆ + ಬೆಳಗು$_2$ (< ಬೆಳಕು$_2$)]

ಮೊನೆಸರಳು (ನಾ). = ಮೊನೆಗಣೆ : ಮೊನೆಸರಳು ಮಾನ್ಯರನಿವನೇ ನೀವೇಕೆ ರಣವೇಕೆ (ಕುಣ್ಮಕ. ೨-೩೦). [ಮೊನೆ + ಸರಳು (< ಸರಲ್)]

ಮೊನೆಸುರಗಿ (ನಾ). ಹರಿತವಾದ ಕಠಾರಿ ; ಚೂಪಾದ ಕಿರುಗತ್ತಿ : ಕೂರಂಬಿನಲಿ ಮೊನೆಸುರಗಿಯನು ಖಂಡಿಸಿದನು (ಕುಣ್ಮಾಕ್ರಿ. ೪೦. ೨೫೯-೨೦). [ಮೊನೆ + ಸುರಗಿ (< ಸುರಿಗೈ)]

ಮೊನೆಹಾರೆ (ನಾ). ಚೂಪಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಹಾರೆ : ಗುದ್ದಲಿ ಮೊನೆ ಹಾರೆಗಳ್ ಪಿಡಿದ ಕರದ ಕುಡುಗೋಲು . . . ಸಹ ಬಹ ಕಾಮಾಟದ ಬಿಡುಮಂದಿಗೆ ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲ (ಕಂಪಪು. ೦೦-೦೦). [ಮೊನೆ + ಹಾರೆ (< ಪಾರೈ)]

ಮೊನ್ನೆ$_1$ (ನಾ). ನಿನ್ನೆಯ ಹಿಂದಿನ ದಿನ ; ವನಜಮುಖಿ ಕೇಳ ನೀಂ ಮೊನ್ನಿನ ಶೂನ್ಯಮಚನಮಂ ನುಡಿಯದೆ ನೆಟ್ಟನೆ ಬರ್ದುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೨೫೬); ಸವಸಾದ ಕಾಲವಾಚಕಮಿವು ನಾಡಿದು ನಾಳೆ ನಿನ್ನೆ ಮೊನ್ನೆಗಳ್ (ಕಪುಚ. ೩೨೨); ನಿನ್ನವೊಲು ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನೆಂಬವ ಮೊನ್ನೆ ಬಂದನು (ಜಾಕೃಡಾ. ೦೭-೨೪). [ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮುನ್ನಾನ್ನಾಳ್, ಮುನ್ನೈನ್ನಾಳ್; ಮಲ. ಮುನಿನಾನ್ನು; ತುಳು. ಮೊರನೆ, ಮೊರಾನಿ; ತೆಲು. ಪೊನ್ನೆ]

ಮೊನ್ನೆ$_2$ (ಅ). ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ; ಕೆಲ ಸಮಯದ ಹಿಂದೆ ; ಮೊನ್ನೆ ಮುದಿವ್ಯಾದೆನ್ಯೆ ಕಱಿದಮೊಂದರತಮೆಂ (ಪಂಪಾಂ. ೫-೬೭-೪); ಬಲರಾಮರ್ ಮೊನ್ನೆ ಮಾಡುಗುಂ ಬಲಿವಧಮಂ (ಕಣ್ಣಕು. ೮೬ ಕ್ರಡಿಗೆ); ಮೊನ್ನೆ ತದಡಿಯಿಂದ ಮಗಳೂ ಬಂದಾಳಂತಲ್ಲ (ಕುಸಂಪಾ. ೦೮೨).

ಮೊನ್ನೆಮೊನ್ನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮೊನ್ನೆಮೊನ್ನೆ ತನಕ-ಸ್ಕ್ಯಾರೆ ಮುಕ್ಕ ಮಾರ್ಕೆಟ್‌ನಲ್ಲಿ ಸಿಗುತ್ತಿತ್ತು (ಕಬಿ). [< ಮೊನ್ನೆ$_1$]

ಮೊಬಲಗು (ನಾ). ಹಲವು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಕೂಡಿದಾಗ ಬರುವ ಒಟ್ಟು ಹಣ ; ರಕಮು : ಅವರು ಸಂದಾಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಮೊಬಲಗನ್ನು ಖಾವತಿ ಮಾಡುವವರೆಗೂ ಪೆರಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಅವರಿಗೆ ಎದುರುಕ್ಷಿಗಾರರಿಂದ . . . ಭತ್ಯ ಕೊಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುತಾಸಂ. II. ೪೬) : ಅವರಿಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಬಾಕಿಯ ಮೊಬಲಗನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸತಕ್ಕುದು (ಜಗಟಂ. ೫೦).

[← ಅರ. ಮುಬ್ಲಘ : ಹಿಂ. ಮುಬಲಗ್ ; ಮರಾ. ಮುಬಲಕ, ಮುಬ್ಲಗ]

ಮೊಬ್ಬು ' ಮರ್ವು$_2$ ' ನೋ.

ಮೊಮುಜಾಮೆ (ನಾ). ಎಣ್ಣೆ, ಮೇಣ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ಒದ್ದೆಯಾಗದಂತೆ ತಯಾರಿಸಿದ ಬಟ್ಟೆ ; ಮೇಣಗಪ್ಪಟ : ಚವರೀಜೋಡಿ ೨ ಬುರಕೀಕಾರ್ಪೆ ೧ ಮೊಮುಜಾಮೆದು ೧ ಸಪ (ಎಕ. XIV. ಸಂಖ್ಯ. ೨೬೯-೬೫ಮು ೪೦೦ ; 1847).

[←ಓಲಿ. ಕುರಾ. ಮೋಮೆಜಾಮಾ]

ಮೊಮ್ಮ ' ಮರ್ಮ$_2$ ' ನೋ.

ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು ' ಮೊಮ್ಮಗು ' ಪರಾ.

ಮೊಮ್ಮಗ, ಮಮ್ಮಗ (ನಾ). ಮಗನ ಅಥವಾ ಮಗಳ ಮಗ ; ಪೌತ್ರ : ನಿಮ್ಮ ಮಗಳಂ ನಿಮ್ಮ ಮೊಮ್ಮಗನುಂ ಪಿಂದೆ ಬರ್ಪುದು (ಪುಣಾಸ್ತ್ರ ೬-೨೬ ೪); ಗೌತರ ಮೊಮ್ಮಗ ಮಲ್ಲಿಗೌಡರಿಗೆ (ಎಕ. VIII. ಶಾಸನ. ೬-೬ ; 1460 ?) ; ಬೆಸಗೊಂಡಳುಗನೆ ಪೊಡೆಯಲರನ ಮೊಮ್ಮಗನ (ಪೊಚಪ. ೩೦-೦೭) ; ಪೊಮ್ಮಗನನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂಬ ಹಂಬಲ (ಕಥಪು. ೨).

ಮಮ್ಮಗ : ಅವರಿಗೆ ಮಮ್ಮಗನನ್ನು ಕಂಡರೆ ತುಂಬ ಪ್ರೀತಿ (ಕಬಿ).

[ಮೊಮ್ಮ (< ಮರ್ಮ$_1$) + ಮಗ]

ಮೊಮ್ಮಗಳು, ಮಮ್ಮಗಳು (ನಾ). ಮಗನ ಅಥವಾ ಮಗಳ ಮಗಳು ; ಪೌತ್ರಿ : ಒಳಕಿನಲ್ಲಿ ತಾಯಿ ಹುಟ್ಟಿದಳು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಗಳು ಹುಟ್ಟಿದಳು ಮೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮೊಮ್ಮಗಳು ಹುಟ್ಟಿ ಹೆತ್ತೆಯ ತಿಂದು ತಾಯಿಗೆ ಎಸರನತ್ತು ತ್ಯೈದಾಳ್ (ಪಾಪ. ೪. I. ೦೧೦-೦೬೩) ; ನಂಮ ಮೊಂಮಗಳು ಹೊಂನ್ನಮ ನೆಟ್ಟಿತಿಗೆ (ಪೌಾಂ. ೦೯೩೦, ಕುಂಬಾಪುಕ. ೫೬-೦ ; 1498). **ಮಮ್ಮಗಳು** : ಮಮ್ಮಗಳ ಸಂಗತ ಜಗಳವಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಅಜ್ಜಿಯೂ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆ . . . ಮಮ್ಮಗಳ ಕೈಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಕೊಳದ ವರೆಗೆ ಬಂದಳು (ಪೂಚಕಾ. ೦೬೬). [ಮೊಮ್ಮಗ + — ಅಳ್]

ಮೊಮ್ಮಗು, ಮಮ್ಮಗು (ನಾ). ಮಗನ ಅಥವಾ ಮಗಳ ಮಗು : ನಾಳೆ ನಮ್ಮ ಮೊಮ್ಮಗುವಿನ ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬ (ಕೂಪ). **ಮಮ್ಮಗು** : ಅವರ ಮಮ್ಮಗು ಮುದ್ದಾಗಿದೆ (ಕಬಿ).

ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು, ಮುಮ್ಮಕ್ಕಳು (ಬಹುವ) : ಎಂತು ಕಾದುವ ನೆನ್ನೆಯ ಮಕ್ಕಳೊಳುಪೆಂನ್ನ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳೊಳಂ (ಪಂಕಪಾ. ೦೦-೦೨) ; ಬೈಜಪೆಗ್ಗಡೆಯ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು (ಪೊಅಶಾ. ೦೯೫೫, ಪಾತೀಂ. ೦೭೦-೬ ; 1334); ನಾಗಮಯ್ಯನ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು ಸನಗೂ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳೇ ! (ಜಾಪಪು. ೬೩) ; ಯಿಂ ಧರ್ಮವನಿವರ ಮಕ್ಕಳ ಮಂ(ಂ)ಮಕ್ಕಳು ಧನಕಾಂಚಿಂದ್ರಾಕ್ಕ ತಾರಂಬರಂ ಸಲಿಸುವರು (ಪೌಇತಿ. IX-೫. ೫೭-೩೦ : 1183) ; ಆದಿತ್ಯದೇವಗಳ ಮಮ್ಮಕ್ಕಳು ದೇವಮ್ಮ ಓದಪಪೋಬಯರವರು . . . ಮಾಡಿದ ವಿವರ (ಶಿ. XII. ಶಾಭಟ. ೬೯-೬೪ ; 1447). [< ಮೊಮ್ಮಗ]

ಮೊಮ್ಮೆ ' ಮಮ್ಮು ' ನೋ.

ಮೊರ ' ಮೊಱಿ ' ನೋ.

ಮೊರಂಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷನು : ಚಿಕ್ಕಕ್ಕೆ ಮೊರಂಟಿಯಾದರೆ ಆರು, ಬೈಗೆಯಾದರೆ ನಾಲ್ಕು (ಪೂಚಕ್ಷಿ. ೪೯). [← ತುಳು. ಮೊರಂಟಿ]

ಮೊರಗಿವಿ ' ಮೊಱಿಗಿವಿ ' ನೋ.

ಮೊರಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಮೊರೆ ; ಅಬ್ಬರಿಸು ; ಆರ್ಭಟಿಸು : (ಕ).

[ಮೊರೆ$_2$ (< ಪೆಣಜ್$_1$) + ಕುಟ್ಟು$_{II}$]

ಮೊರಟ ' ಮುರುಡ$_2$ ' ನೋ.

ಮೊರಟಿ$_1$ ' ಮೊರಡ್ಡು ' ನೋ.

ಮೊರಟ್ಟಿ ' ಮೊರಟಿ ' ನೋ.

ಮೊರಟು (ನಾ). ಮುರುಟಿಮನು ; ಸುರುಟಿದುವು : ಅವರ ಆದರ್ಶ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳು ಸ್ವಲ್ಪ ಜೂರ ಬೆಳಮ ಮೊರಟಾಗಿ ನಿಂತುಬಿಡುತ್ತವೆ (ಶಂಕಬ. ೦೩೦). [< ಮುರುಂಟು$_2$]

ಮೊರಟುತನ ' ಮೊರಡುತನ ' ನೋ.

ಮೊರಟೆ, ಮೊರಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಪ್ರಿಯಾಲ : ಈ ಮೊವಲು ತಂದ ಪತ್ರ ಪುಷ್ಪ ಉಪಕವೆ ದೇವರೋ ಈ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಸೊರಟೆ ಮೊರಟಿಗಳ ದೇವರೋ (ಕಪಸಂ. ೦೯೩-೩೯). **ಮೊರಟ್ಟಿ** : "ರಾಜಾದನಂ. ಪ್ರಿಯಮಿಲಃ· ಸನ್ನಃದ್ರುಃ. ಧನುಃಪಟುಃ — ೪ . . . ಮೊರಟ್ಟೀಗಿಡ" (ಕಣ್ಣಂಕ. ೦೨೦). ' ಮೊರಲೆ ' ಹೋ.

[←ತೆಲು. ಮೋರಟಿ./ಸಂ. ಮೋರಟ=ಕುರುಟಿಗೆ ಸಸ್ಯ]

ಮೊರಡ ' ಮುರುಡ$_1$ ' ನೋ.

ಮೊರಡಿ$_1$ ' ಮೊರಡ್ಡು$_2$ ' ನೋ.

ಮೊರಡ್ಡಿ$_2$. ಮುರಡ್ಡಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : " ಮೊರಡಿ ಯೆಂದೆಸೆ ಕುಜವಿಶೇಷಪದಭಿಧಾನ " (ಶಪ. ೧೩) : ಕಗ್ಗಲೀ ಉತ್ತರಾಣೀ ಚಿಳ್ಳೆ ಮೊರಡೀ ಗುಳ್ಳಾ ಹೇರುಳೆ ಹಾಲುಳ್ಳ ಮರಗಳಲ್ಲಿ ದಂತಕಾಷ್ಠವಂ ಗ್ರಹಿಸಿ (ಶಾಕಪು. ೦೬೨-೪). ೨. ಒಂಮ ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಎಲೆ : ಕರಿಯನು ಸೇವಿಪ ಸಿಂಪಕೆ ಮೊರಡಿಯ ಸೇವಿಪ ಮೊಲಂ ವಲಂ ಪಾಸಟಿಯೇ (ಪ್ರಹಾ, ೩-೩೭). **ಮುರಡಿ**$_2$: ? ಎಮ್ಮೆಮುರುಕಲುಗಿಡ, ಮುರಡಿಗಿಡ, ಮೊರವೆ, ಶಾರಪಪತ್ರಿ (ಪ್ರಕಾಗಿ. ೦೪-೨೦). [?]

ಮೊರಡಿದಾಮರೆ (ನಾ). ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಬೆಳೆಯುವ ತಾವರೆ ; ಬೆಟ್ಟ ದಾವರೆ : ತರಣಿ ತೆರಳಲಾ ಕಡಗೆಯಲರ್ವೊಗದಿರಿವ ಮೊರಡಿದಾಮರೆಯಂ

ಬನಂಬೋಲ್. . . ಅರಮಗನೇಕಡಗೆಯ್ದಲ್ಲಾ ಕಡಗೆ. . . ನಾವಿಯಕೊಪ್ಪ ವಡೆವರು (ಶಾಮಾ. ೦೦–೩೬). [ಮೊರವಿ₁ (<ಮೊರಚು₂) + ತಾವರೆ]

ಮೊರಡು₁ ' ಮುರುಡು₂ 'ನೋ.

ಮೊರಡು₂, ಮಂಟೆ, ಮಡ್ಡಿ₂, ಮರಡಿ, ಮೊರಟ್ಟಿ, ಮೊರಡಿ₁, ಮೊರಡೆ, ಮೊಱಡಿ (ನಾ). ದಿಣ್ಣೆ: ತೆವರು ; ಗುಡ್ಡ : ಎಜಿಗುವ ಮಬೆ ಕದಿ ಬರ್ಪ ತೊಜೆ ಬೆಟ್ಟು ತವರ್ ಮೊರಡುಪಜಲಧಿಗಳಿನೆ ಜವ ವಜೆಯಜೆಯೆ ದಲುದ್ದಬಿದ್ದವಮಿಪ್ಪುವನಿತಳಂ (ಕಾಪ್ರ. ೬-೬೨); ದರಿಯುಮಂ ಕುವ್ಮರಿಯುಮಂ ಮೊರಡುಮಂ ಕೊರಡುಮಂ . . . ಕಳೆದುಪೋಗಿ (ಕಲಾಪ.೬-೦೬ ಪ); ಚಿತುಸ್ಸೀಮೆಗಳೊಳಗಾವ ಮೊರಡು ಸಹ ಕಟ್ಟಿದ ಗುತ್ತಿಗೆ ಖಿ ರ (ಎಕ. VIII. ಶಾಗಕ. ೬೦–೩೦ ; ೧೪೭೭). **ಮಂಟೆ**: ಮಂಟೆಮಲ್ಲಿ ಮನೆ ಮಾಡಿದ ನಮ್ಮ ಶಿವ (ಕಕಂದ. ೦–೦೪೬-೨). **ಮಡ್ಡಿ₂**: ಮಾದಿಗಂ ಮಡ್ಡಿಯ ಮೇಲಿದ್ದ ಹತ್ತಿಪ್ಪತ್ತು ಗುಡಿಸಲು (ಪಭಾಕ್ಷ. ೩) : ದಿನ್ನೆ ಮಡ್ಡಿ ಗುಡ್ಡ ಅದರ್ಗಾವ ಅದನ ಪಾ ಕಂಡು ನೊಂಪಾಳೊ (ಸಾಂಗಿ. ೦೦೦–೦೬). **ಮರಡಿ** : ಕೂಚಂಣನ ಮರಡಿಯು ದೇವಪ್ಪನವರ ಕೈಯಲು ತಶ್ಕಾಲೋಚಿತಕ್ರಯದ್ರವ್ಯವನು . . . ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. V (೩). ತೆರುವು. ೨೩–೪೦೬ ; ೧೨೯೦) : ಮೂಡಲು ಬಡಗಲು ಬಾಚಿನ ಮರಡಿ (ಎಕ. X (೪). ಹುಣಸಾ. ೦೫೬–೦೦ : ೧೪೦೫) ; ಆ ಮರಡಿಯು ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಗಿಡಗಂಟಿಗಳನ್ನೂ ಮುಳ್ಳುಕಲ್ಲುಗಳನ್ನೂ ನೋಡಿದರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರು ಇರುಹುಳ್ದೆಂದು ಯಾರಿಗೂ ತೋರುವ ಹಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ (ರಾಬಾಕಾ. ೨೨೬). **ಮೊರಟ್ಟಿ₁** : ಯಿಕೆರೆಗೆ ದಕ್ಷಿಣಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಕೊತ್ತಿಗನ ಮೊರಟಿಯು ಪಡುವಣಾರಿಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಮುಖವಾಗಿ ನಟ್ಟ ಲಲ್ಲು (ಎಕ. III. ಶ್ರವಬೆ. ೦೮.೦೩೨; ೧೬೫೬). **ಮೊರಡಿ₂**: ಮೂಳೆಯ ಮೊರಡಿಗಳನೇಱ ನೋಡಿಯುಂ . . .ದುರ್ಯೋಧನನನುಜ ಕಾಣದ ವಿಕ್ಕಯಂಬಟ್ಟು (ಗಣಾಮು. ೬–೨೬ ಕ) ; ದೇಹಮಿದಂ ನೆಟ್ಟನೆ ಪೊತ್ತು ಸುಖಮನಱಸುವ ಮನಂಜಂ ಮೊರಡಿಜೊಳೆ ಮಾದು ಪಟಮಱಸದಿರಂ (ಜಃಕಿಱಕ. ೦–೩೦) ; ನರ ವ್ಯಕೋದರ ನಕುಲ ಮೊದಲಾದರು ಕುತೂಹಲವಿ[ದಿ]ವರ ಸುತ್ತಣ ಮೊರಡಿಗಳ ಮೇಲಿದ್ದು ನೋಡಿದರೀ ಮಹಾಹವವ (ಕುಣ್ಮಕ. ೦೯–೩೭) ; ಮಲೆನಾಡ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೊರಡಿ, ಕೆಂಪುನೆಲ ಬಹಳ (ಪುಬಕಾಮು.೩–೦೯೫). **ಮೊರಡೆ** : ಮೊರಡಮು ಮೀಲಾಗಲಿ ಗುಡ್ಡದ ಮೀಲಾಗಲಿ ಹುಲ್ಲು ತಿಂದು ಉಲ್ಲಾಸದಿಂದ ಜಿಗಿದಾಡುವ ಕುರಿಮರಿಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತೇವೆ (ಪುಬಂಶಾ. ೫- ೩-೧೦)- **ಮೊಱಡಿ** : ಪೂರ್ವಸ್ಯಂದಿನಿ ಕೆಂಜಗೆ ಮೊಱಡಿವಿ (ಎಕ. I. ೦–೨೩ ; ೪೪೦ ಶ.ಪ್ರ); ಪೂರ್ವಸ್ಯಾಂದಿಕಿ ನೊಲಿ ಬೆಳದಾ ವೆಳ್ಗಲ್ಲೊಱಡಿ (ಎಕ. VII (೩). ಶಾಗಮು. ೦೪೯–೬೦ ; ೧೨೦); ಮೊಱಡಿಯ ಮೇಲೆ ಮಾವುಫಲಮಾದವೊಲಾದುಮು (ಎಕ. VI. ಕಂಗೆ. ೪೩–೭೨ ; ೧೨೬). 'ಮೊರಟು' ಪರಾ.

ಮೊರಡಿಯಣಾಗಿ = ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು ; ಗಿರಿಜೆ : ಪೃಥನಂ ಮೊರಡಿಯಣಾಗಿ ನಾಲ್ಮೊಗನಂ ನುಡಿವೆಣ್ಣಂಬುರುಹೋದರನಂ ಸಮಗತಲು ಕುವರಿ . . . ಕಬ್ಬಿತಿದಂದಿ (ಶಾಮಾ. ೨–೦೦).

ಮೊರಡುಗಲ್ಲು ' ಮುರುಡುಗಲ್ಲು ' ನೋ.

ಮೊರಡುಗೋಡು (ನಾ). ಗುಡ್ಡದ ಶಿಖರ.— ಕೋಡುಗಲ್ಲು : ಹೊತ್ಕರೆಯ ಬೆಟ್ಟನೆತ್ತಿದು ಕಲ್ಲರೆಯ ಮೊರಡುಗೋಡಂತೆ ಭೀಮತನು (ಕ್ರೀಡಾಪಾ. ೬೪೨-೦೩)- [ಮೊರಡು₂ + ಕೋಡು₂]

ಮೊರಡುತನ, ಮೊರಟುತನ (ನಾ). ನಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಒರಟುತನ: ಅಜ್ಞತೆ ಅನನುಭವ ಮೊರಡಾತನಗಳು ಸೇರಿದರೆ ಅನಾಹುತವಾಗುತ್ತದೆ (ಶಂಕಪು. ೬೬೪). **ಮೊರಟುತನ** : ಪತಿಯ ಮೇಲೆ ಹರಿದ ನಸ್ಸ ಪ್ರೇಮವೆ ಅವರ ಮೊರಟುತನದಿಂದ. ಮತ್ತೆ ನಸ್ಸ ಹೃದಯದೊಳಗೇ ಹುದುಗಿ ಹೋಯಿತು (ಕಪ. ೭೮)- [ಮೊರಡು₂ (< ಮುರುಡು₂) + — ತನ]

ಮೊರಡುಬೀಳು (ಕ್ರಿ)- (ಆಲಂ) ಜಡ್ಡುಗಟ್ಟು; ಜಡವಾಗು : ಹತ್ತುದಿವಸ ಒಂದೇ ತೆರನಾಗಿದ್ದು ಬಿಡಿ. ಮೊರಡುಬೀಳುತ್ತೆ ಮನಸ್ಸು (ಕಂಗೂಂ. ೬೭). [ಮೊರಡು₂ (<ಮುರುಡು₂) + ಬೀಳು₂(<ಬೀಬು₂)]

ಮೊರಡೆ ' ಮೊರಡು₂ ' ನೋ.

ಮೊರಬಿಡು (ಕ್ರಿ)- (?) : ಪಾರ್ವನ ಮಣ್ಣಲ್ಲೆ ಕೊಡಿತೆ ಕಾಯ ಬಿಟ್ಟಣ್ಣುಂ ಅರಸಣ್ಮಂ ಅಮ್ಮೊನ್ನಿ ಒಕ್ಕೆಮಣ್ಣೆತ್ತು ಪಾದಂಕ್ತೆತ್ತುನ್ಮೊರಬಿಟ್ಟುಂ ಪರಿಪೂರಮಾನ್ಯೆಡಿಮೊನ್ನಚ್ಚುಮಹಾಪಾತಕನಕ್ಕೆ (ಎಕ. XIV. ತಿಪಸು. ೨೩೨–೬ ; ೩೦೦). [?]

ಮೊರಬು (ನಾ). ೧. ಕಲ್ಲು : "ಶರ್ಕರಿಲಃ, ಶಾರ್ಕರಃ — ಈ ೨ ಮೊರಬುನುಳ್ಳ ಭೂಮಿಯ ಪೆಸರು" (ಶಾಸಾ. ೦೦೨). ೨. ರತ್ನದ ಒಂದು ದೋಷ (?) : ಅಕ್ಕುರಿಂ ಧರಿಸಿದವರಿಗೆ ಫಲವ ಪೇಳುವೆ ಕರ್ಕರಕೆ ಭನ್ನವೆಂದೊಡದು ಹುಟ್ಟಿದುದೆಂದು ಅಕ್ಕಜದ ಮೊರಬು ಲುಳಿಯಾಣ ಸಸುನಗಳೆಂದು ಪುಟದೋಷಮೆಂದಿರ್ಪುದು (ಪಕ್ಷಾ. ೯-೩).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮುರಮ್ಬು ; ತುಳು. ಮೊರ, ಮುರ=ಕಲ್ಲುಕಲ್ಲಾದ ; ತೆಲು. ಮೊರಪ=ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ]

ಮೊರಬ್ಬ ' ಮುರಬ್ಬ ' ನೋ.

ಮೊರಲೆ (ನಾ)- ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಪ್ರಿಯಾಲ : "ರಾಜಾದನಃ, ಪ್ರಿಯಾಲಾಃ, ಸನ್ನಕದ್ರುಃ, ಧನುಃಪಟಿ—ಈ ೪ ಮೊರಲೆ" (ಶಾಸಾ. ೦೦೬); "ಪಟಃ—ಮೊರಲೆ" (೬೩೦. ೮೦). 'ಮೊರಟೆ' ನೋ. [ದೇ.ತ ದುಲ. ಮುಂಜಿ, ಮುರಳ ; ತೆಲು. ಮೊರಲಿ, ಮೊರಂ, ಮೋರಲಿ]

ಮೊರವ ' ಮೋಬವ ' ನೋ.

ಮೊರವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಎಮ್ಮೆಮುರುಕಲುಗಿಡ, ಮುರಡಿಗಿಡ, ಮೊರವೆ, ಶಾರಪಪ್ಪು (ಪ್ರತಿಗಿ. ೦೯-೩೬೦). [?]

ಮೊರಸು₁ (ಕ್ರಿ)- ಆರ್ಭಟಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಗರ್ಜಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಮಿಂಚಿಪ ಮರಿ ಮುಂಚಿ ಮೆರಸೆ ಹೃದಯಶಿಖಿಯು ಹೊನ್ನ, ಗುಡುಗಿನ ಮಗು ಮುಂಡುಗಿ ಮೊರಸೆ ಕಿನ್ನರಿಗಿರಿಯನ್ನ (ಗಿಅಂ. ೧೨-೦೦).

[ಮೊರೆ₂ (<ಮೊಱೆ₁) + —ಇಸು₅]

ಮೊರಸು₂ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಪರ್ಮ್ಮಾನಡಿ ಪೃಥಿವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ದ ಸೊಬಗಿಂತಿಮಮಾರಂ ಮೊರಸುನಾಡನಾಳುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. IX- ಸೊಗೆಲ. ೪೦-೪ ; ೧೨೦) ; ಮಂಜಲಿನಾಡ ಮೊರಸು ಹಂನೆರಡು ನೆಕ್ಕುನಾಡ ಬೆಡಗೆಜ್ (ಎಕ. V. ಕೀರಸಾಮು. ೬೦-೨೬೯ ; ೧೧೧೪); ಪುಂಗನೂರ್ ಮಾಗಡಿ ಬೆಂಗಳೂರ್ ಮೊದಲಾದ ಮೊರಸುನಾಡ ಮೋಹರದೊಳ್ (ಕಪಮಂ. ೨೨-೪). [?]

ಮೊರಹ (ನಾ)- ಸದ್ದು ; ಧ್ವನಿ : " ಗಾವರಮೆಂದೆನೆ ಮೊರಹವಿನಿಪ್ಪರ್ಥ ಮಪ್ಪುದು " (ಕಮಂ. ೪೬). [ಮೊರೆ₁ + — ಹ್ಕ (<—ಪ್ಕ)]

ಮೊರಹತ್ತು (ಕ್ರಿ)- (?) : ಪೆರಳೆದು ಹಣ್ಣಿನ ಕಸುರಿದು ತೆಗೆದು ಮೊರಹತ್ತಿ ಕೊಚ್ಚಿದ ರಾಗಿಹಿಟ್ಟನೂ ಕಲಸಿ ಉಂಡೆಮಾಡಿ ಮೆಲ್ಲಲು ಅಜೀರ್ಣಂ ಪೂರ್ಣಂ (ಸಪ್ತ. ೩೩೩). [?]

ಮೊರಹು (ನಾ). ದುಂಬಿಯ ಧ್ವನಿ ; ಝೇಂಕಾರ : ಅಳಿಯುಳದ ಮೊರಹು ನಿಂತಿತು (ಜಪಾ. ೦೨-೧೬) ; ಅಳಿಗಳ ಮೊರಹಿನಾ ಕೋಲಾಪಲಕೆ ಮುಡಿಯನಲುಗಿದೊಡೆ · ಮೊಳಗಮರ್ದ ಕಾಲಮೇಘಂ ತೋಱುತಿದೆ (ಪದ್ಮಣಾ. ೯-೮೩)- [ಮೊರೆ₁ + — ಹ್ಕು (<—ಪ್ಕು)].

ಮೊರೆ₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ದುಂಬಿಯಂತೆ ಧ್ವನಿಮಾಡು,—ಝೇಂಕರಿಸು : "ಮೊರೆ (ಮೂರೆ) — ಭ್ರಮರಾದಿನಿನದೇ. · ಕನ್ನರಿಕ್ರಿಯಾಯಾಂ " (ಶಮಣಾ) ; ತೊಳಪೆಳವೆಱೆಯುಂ ಮೊರೆವಳಕುಳಿಂಗಳುಂ ಮೆಲ್ಲನೆಸೆವ ಮಳೆಯಾಳನುಂ ಮುಳಿಸು ಕೆಬಲ್ದಿ ಕಳೆದುವು (ಕಜಾ. ೩-೭೦) ; ಮದಗಜ

ಗಂತಕ್ಕಳಂಗಳೊಳಿಱಿ ಮೊರೆವ ಕುಂಬಿಮು ಬಂಬಲ್ಗಳೆ ವಿಮುಖೀಭೂತಂ ಗಳಾದುವು (ಪಂಚಾ. ೪-೧೧೨); ಬಂತಸುಂದು ನಗೆಗೊಂಬುಗಳಂ ಮೊರೆದೇಱ್ಪ ಧೃಂಗಝುಂಕಾರಮೆ ಮಾಱ್ಪುದಾರ ಬಗೆಗಂ ಮದನೋತ್ಸವ ಹರ್ಷಭಾರಮುಂ (ಶಂಕಾಪ. ೦-೦೦೬). ೨. ಸಣ್ಣದನಿಯಲ್ಲಿ ಶಬ್ದ ಮಾಡು ; ಕಿರುಗುಟ್ಟು : ಕುರುಬಲಕ್ಕೆ ಮಿಱ್ತು ಪಲ್ಮೊರೆವಂತೆ ಮೊರೆದು ಪರಿವ ತನ್ನ ಕಿಸುಪೊನ್ನ ರಥಮುಂ ಭಯಂಕರಾಕಾರಮಾಗೆ (ಪಂಪಾ. ೦೦-೬೬ ೪); ತರತರದಿಂ ಕೆರಳೆ ರಸಂ . . . ಮೊರೆಪುವು ಗಾಣಂಗಳಕ್ಷವಾಟಾಂತರದೊಳ್ (ಶಾಂಪು. ೯-೩೬); ಕೊರಮಂ ಸುಯ್ವುಂ ಸೀಂತಂ ಮೊರೆದುಂ ನಿದ್ರೆಯನೆ ಕೆಡಿಪ ಮುದು ಪೊರಸಂ ಪುತ್ರರಡಿಭ್ಗದೊಲ್ಮೆನೆಂದೊಡೆ (ಶಾಪಾಪ್ಯ. ೨-೨೪); ಮೊರೆವ ಸಮ್ಮಾ ಪುಗೆಯ ಮುಂಜುಱದಿಂ ತೆಗೆದುಟ್ಟ ವರದುಕೂಲದ ಮುಂಜೆಱಗಿನಿಂ . . . ಸಿಂಗರಕ್ಕಿಟ್ಟ ಪಿಟ್ಟಮೊಯಿದೆನಿಂ (ಕಬ್ಬಣ. ೩-೨೨). ೩. ಪಾದ್ಯದಂತೆ ಶಬ್ದಮಾಡು,— ಧ್ವನಿಸು : ಮೊರೆವ ಪಟಹ ಮೃದಂಗ ಘನಜರ್ಜಿತ ವಹ ನಿಸ್ಸಾಳಚಯದಬ್ಬರಣೆ ಗಬ್ಬರಿಸಿದ್ದುದು ಕಮಲಭಮಾಂಡಬಿರ್ದರವ (ಶಾಣ್ಮಕ್ಕೃ. ೯-೩೪); ತಮ್ಮುಟಿಗಳು ಕಿವಿಟ್ಟುಗುವಂತೆ ಮೊರೆದವು (ಜಾಂಶಾ. ೦೪೪). ' ಪೊಟಿ[1] ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮುರಜ್ಜು ; ಮಲ. ಮೊರಮ್ಮು : ತುಳು. ಮುರೆಸು. ಮೊರೆಸು ; ಕೊಡ. ಮೊರಪ್ ; ತೆಲು. ಮೊರೆಯು : ಕೋಲಾ. ನಾಯ್ಕ. ಮೊರಬ್ : ಪರ್ಜ. ಮುರ್ ; ಕುರುಖ್. ಮುರ್ಸನಾ : ಮಲ್ತೊ. ಮುರೆ]

ಮೊರೆ₂ ' ಪೊಜಿ[1] ' ನೋ.

ಮೊರೆ₃ (ನಾ). ದುಂಬಿಯ ಧ್ವನಿ : ಝೇಂಕಾರ : ' ಪರಬೆಮೊರೆ ' ಪರಾ. [<ಮೊರೆ[1]./ತುಳು. ಮುರಿಯು]

ಮೊರೆ₄ ' ಪೊಜಿ[3] ' ನೋ.

ಮೊರೆ₅ ' ಮಜಿ[2] ' ನೋ.

ಮೊರೆ₆(ನಾ). (?) : ಅಶ್ವರತ್ನದ ಆಭರಣದ ಲೆಕ್ಕ. . . ೨ ಸಿಂಹ ೧೬ ಮೊರೆ ೧೦ ಕಟಕಟಿತುಂಡು (ಅಳ. XIV, ೭೦೫೪. ೨೪೨-೧೪ದು ಶಾಂ; 1847). [?]

ಮೊರೆಗೇಳು ' ಪೊಜಿಗೇಳು ' ನೋ.

ಮೊರೆಜ್ವರ (ನಾ). ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟು ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜ್ವರ : ಜವುಗುಪ್ರದೇಶವಾಸಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ, ಮೊರೆಜ್ವರವು ಗುಲ್ಮ ಪೋಷೆಯೂ ಲಕ್ಷಣಗಳಾಗುಳ್ಳ ಒಂದು ರೋಗಸ್ಥಿತಿ (Impaludism. ೨೦೧೬). [ಮೊರೆ₄ (<ಪೊಜಿ[3]) + ಜ್ವರ]

ಮೊರೆತ[1] (ನಾ). ಝೇಂಕಾರ : ಸೊಳ್ಳೆಗಳು ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿ ಝೇಂಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತವೆ : ಅವುಗಳ ಮೊರೆತವೇ ಮಲಗಿದವನಿಗೆ ಜೋಗುಳವಾಗಬೇಕು (ಪಂಪಭಾ. ೧೩). [ಮೊರೆ[1] + — ತ್ತ]

ಮೊರೆತ[2] (ನಾ). ಅಬ್ಬರ ; ಆರ್ಭಟ : ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಗುಣವಿಶೇಷಗಳೂ ಭಾವಾವೇಶದ ಮೊರೆತಗಳೂ . . . ಬಸವಣ್ಣನವರ ವಚನಗಳಿಗೆ ವಿಸಲು (ಶಾವಗ. ೦೬೭); ಸಮುದ್ರದ ಮೊರೆತ ಮನಿಷಿಯಪರೆಗೂ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಕಾಶಿ). [ಮೊರೆ₂ (<ಪೊಜಿ[1]) + — ತ್ತ]

ಮೊರೆಪ (ನಾ). =ಮೊರೆತ[1] : ಅಲರ್ವಾಡಸುಂದು ಸೊಕ್ಕಿ ಮೊರೆವ ಮೊರೆಪದಿಂ ತುಂಬಿಗಳುಂ ಪಲ್ಬಜೆಗುಟ್ಟಿದಪ್ಪವೆಂಬಂತೆಯುಂ (ಕಾಪುಣ್ಯ. ೨೦೯); ತುಂಬಿಗಳ ಪಲ್ಮೊರೆಪದಿಂ . . . ಮೆಱಿದುದಾ ವನಂ (ಪಕ್ಕಣ. ೬-೨೩).

[ಮೊರೆ[1] + — ಪ್ಪ]

ಮೊರೆಯಿಡು ' ಮೊಜಿಯಿಡು ' ನೋ.

ಮೊರೆಹೊಗು ' ಮಜಿಪೊಗು ' ನೋ.

ಮೊರೆಹೋಗು ' ಮರೆಪೋಗು ' ನೋ.

ಮೊರ್ಯೆಡಿವಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪುಲಿಕೆಜಿ ಕಾಪಪ್ ಕಣ್ ಮೊರ್ಯೆಡಿವಾಡಿ ಕೊಮರವಂಗಲಕ್ಕಿಜಿಪಳ್ಳಪ್ (ಪ್ಯಅಂ. ೦೯೨೪. ೪೦-೬೨೦; 799). [? + ಪಾಡಿ[2]]

ಮೊರೊಪ್ಪುರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಗಂಗಜುಸಾಸಿರ ಪುಮ ಆಳಿ ಮೊರೊಪ್ಪುರಾ ಗವುಣ್ಣನ್ ಆಜಕಜಿ ಹುಯ್(ಲೊ)ಳು ಸತ್ತನ್ (ಪ್ಯಅಂ. ೦೯೨೬. ೪೦-೬; 1೦೫ಯು ೫೪). [? + ಊರ್]

ಮೊರ್ಕು ' ಮುಟುಕು[1] ' ನೋ.

ಮೊಲ (ನಾ). ಉದ್ದಕಿವಿಗಳು, ಮೊಂಡುಬಾಲ ಹಾಗೂ ಸೀಳಿದ ತುಟಿಯೂ ಉಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ತನಿಪ್ರಾಣಿ ; ಶಶ : "ಮೊಲಂ ಶಶಮೆನಿಸುಂ" (ಶಂಗಣಾ. ೪೪-೪) : ಒಂದು ಮೊಲಂ ಕಿಚ್ಚನಿಂದಂ ಬೆಂದುನಿಯು ಬಣ್ಣಮಾಗಿ ಪರಿತಂದು ತನ್ನ ಕಾಲ ಕೆಬಗೆ ಪೊಕ್ಕೊಡೆ (ಪಕ್ಕಣ. ೦೩೭-೩) ; ಆ ಪಡೆಯೊಳ್ ಗಂಡನುಮಾ ಮೊಲಂ ದ್ರುಪದನುಂ ವೀರೊಚ್ಚಯಮಾ ಮತ್ಸ್ಯನುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೪) ; ವ್ಯಾಧನೊಂದು ಮೊಲನ ತಂದರೆ ಸಲುವ ಹಾಗಕ್ಕೆ ಬರಿವರಯ್ಯ (ಪಪಪ. ೦೫೬) ; ಮೊಲನ ಬಲೆಯುಲಿವನವ ವುದುರಿ ಸಿಲುಕಲುರುವುದೆ (ಶಾಣ್ಮಕ್ಕೃ. ೦೦-೩) ; ಆ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಮೊಲಗಳೆಲ್ಲಾ ತಂಪಾಗಿದ್ದ ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರಿಕೊಂಡವು (ಪಪಪಂ. II, ೨೨).

ಮೊಲದ ಕೋಡು = (ಅಲಂ) ಪಡೆಯಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದು ; ಅಸಂಭವವಾದುದು : ಮುಂದಿಗೂನಿ ಮಂಥದಿಗೆ ಮೊಲದ ಕೋಡಾದುದು ಸೊಗಂ (ಶ್ರೀಧಾಪು. ೫೯-೪೧೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮುಯಲ್, ಮುಸಲ್ ; ಮಲ. ಮುಯಲ್ ; ತುಳು. ಮೊಲ ; ಕೊಡ. ಮೊಸ ; ಗೊಂಡಿ. ಮಲೋಲ್, ಮೊಲೊಲ್ ; ಕೊಂಡ. ಮೊರೊರ್ ; ಕುವಿ. ಮ್ಯಾಲೂ ; ಕುರುಖ್. ಮುನ್ಸಾ ; ಬ್ರಾಹುಈ. ಮುನೂ]

ಮೊಲಕವಿ ' ಮೊಲಗಿವಿ ' ನೋ.

ಮೊಲಗತ್ತಲೆ ' ಮೊಲಗಟ್ಟಲೆ ' ನೋ.

ಮೊಲಗರ್ತಲೆ ' ಮೊಲಗಟ್ಟಲೆ ' ನೋ.

ಮೊಲಗಳೆಯ (ನಾ). ಮೊಲದ ಗುರುತುಳ್ಳವನು ; ಶಶಾಂಕ ; ಚಂದ್ರ : ಒಂದು ಕಂತುಕವ ತಳೆವ ಕಾಂತೆಮು ಕರತಳ ಕಕ್ಷೆ ಕಡುರಮ್ಯಮಾಯ್ತು ಮೊಲಗಳೆಯನನಮರ್ದಪ್ಪಿದ ತಾವರೆಯಲರ ಚೆಲ್ವಿಕೆಯನೇಳಿಸುತ (ಶಾಣಪಂ. ೩೨-೪).

[ಮೊಲ + ಕಳೆ[2] (= ಕಲೆ[2]) + — ಅ[7]]

ಮೊಲಗಳ್ತಲೆ ' ಮೊಲಗಟ್ಟಲೆ ' ನೋ.

ಮೊಲಗಟ್ಟಲೆ, ಮೊಲಗತ್ತಲೆ, ಮೊಲಗರ್ತಲೆ, ಮೊಲಗಳ್ತಲೆ (ನಾ). ೧. ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲೆ ; ಗಾಢಾಂಧಕಾರ : ಕಱ್ಕೊಲದೊಳಿರುಳೊಳ್ ಮೊಲಗಟ್ಟಲೆ ಬಂದ್ರದ್ಯುತಿಗೆ ಕಾಳತಾಳೀವನದೊಳ್ (ಜಾಂತೀಪು. ೫-೦೦೩) ; ಮೊಲಗಟ್ಟಲೆಯುಂ ಕಾವಿಂಗೆ ಪುಟ್ಟಿಸುವ ಮೊಲಂ ಕಾವಗ್ರಹದಾಲಮೆನಿಸಿ ತಿಂದುಕಳಂಕಂ (ಪ:ಪ್ಪತಿ. ೬-೩೩) ; ಲಲಿತ ಹರಿನೀಲಹರ್ಮ್ಯಾವಲಿಶಿಖರೋಚ್ಚ ಳಿತರುಚಿಗಳರುಳೊದವಿ ಸಭ್ಜಲದೊಳೊದರ್ಚುವುದಿಂದುವ ಮೊಲಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಲೆಯಿದೆನಿಪ ಮೊಲಗಟ್ಟಲೆಯುಂ (ಶಂಪ್ರತಿ. ೦೦-೬೭). ೨. (ಅಲಂ) ಅಜ್ಞಾನ ; ಮೌಢ್ಯ : ಅಜನಂ ತಗುರ್ಚೆನಿಂತಾಗಿಯುಮೆಂಬ ನಿನ್ನ ಮೊಲಗಟ್ಟಲೆಗಾಂ ಬೆಱಗಾದಂ (ಅಂಪ್ರ. ೬-೬೬). **ಮೊಲಗತ್ತಲೆ** : ೧. ಜಲಜಲಿಸುವ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್ ತೊಲಗಲೊಡಂ ಮುಂದುಗೆಟ್ಟು ಶಶಿಮಂಡಲದೊಳ್ ಮೊಲನೆಡಪೆ ಹರಿಣನುಗೆಡೆ ಮೊಲಗತ್ತಲೆಯಾಯ್ತು ಯಾಮಿನೀ ವಿರಸಸದೊಳ್ (ಅಪಂಪ್ರ. ೬-೬೪). **ಮೊಲಗರ್ತಲೆ** : ೧. ನಾಣ ಪುತ್ರ ಮೊಲಗರ್ತ್ತಲೆಯಂ ವಟುಪರ್ವ ಭಂಗಿ (ಶಾಇಕ. XVIII. ೫೬೬-೦೬; 1158). ೨. ಚಮರಕ್ಕೆಸಕ್ಕಮಜಾತಂ ಮೊಲಗರ್ತ್ತಲೆಯಾಗಿ ವರ್ತ್ತಿಪೀಗಡಿನವರಂ

ಪಳಂಚಲೆವುದುದ್ಭಗುಣಂ ರವಿದ್ಯುನಾಥನಂ(ನ) (ಎ-ರಾ. XII. ೨೩೦-೦೬೩; 1077). **ಮೊಲಗಳ್ತಲೆ** : ೨. ದುರಭಿಪ್ರಾಯುವ ಮೊಲಗಳ್ತಲೆಯಿಂದಜನಂ ಭಾವಿಸದಾ ಜೀವಂ ಆಮುಂ ತವೆ ಕೀರ್ದು (ಶಡಾಣ. ೦೦–೨೦); ಆರಮನೆಗೆ ಪ್ರಜಾರೋಕಕ್ಕೆ . . . ಮೊಲಗಳ್ತಲೆಯನ್ನು ಕವಿಯಿಸಿ (ಪುಂಶ್ರಕ. ೦೩೪-೨೪). [ಮೊಲ್ಲ + ಕಟ್ಟಲೆ]

ಮೊಲಗಿವಿ. ಮೊಲಕಿವಿ (ನಾ). ಮೊಲದ ಕಿವಿಯ ಆಕಾರದ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಏಸುತಂ ಪೆರ್ಗುರುಟಿಗೆಯಂದಿನ ಮೊಲಗಿವಿಯಿಂದಿವಲ್ಲಿ ಸಸ್ಯದೊಳ್ ಪಿತಂ (ಪಪಚ. ೬-೩೭). **ಮೊಲಕಿವಿ** : " ಶಶಕರ್ಣಿ—ಮೊಲಕಿವಿಗಿಡು" (ಓಷ. ೦೩೯); ಮೊಲಕಿವಿಗೆಡ್ಡೆಯಂ ನೀರಿಂದ ಅರೆದು ಪಾನ, ಲೇಪನಂಗಳ ಮಾಡಿಸಲು ಮೊಲದ ವಿಷ ಪರಿಹರಮಹುದು (ಶೈಕ್ಷಾ. II. ೨೦೯). [ಮೊಲ + ಕಿವಿ]

ಮೊಲಗಿವಿಗ (ನಾ). = ಮೊಲಗಿವಿ : ಮೊಲಗಿವಿಗನ ಗೆಡ್ಡೆಯುಮಂ ಜಲದಿಂದರೆದದಿಂ ಪಾನ ಲೇಪಾದಿಗಳಿಂ ತೊಲಗುಗುಮಾಗಳೆ ತನುವಿಂ ಮೊಲನ ವಿಷಂ (ಪಪಚ. ೦೩-೭೯). [< ಮೊಲಗಿವಿ]

ಮೊಲನಾಗರ ' ಮಲರೋಗ ' ನೋ.

ಮೊಲನಾಗರು ' ಮಲರೋಗ ' ನೋ.

ಮೊಲಪಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ದಕ್ಷಿಣಂ ಸೋದಿ ವಟವೃಕ್ಷಮೆ ಮೊಲಪಡಿಎ(ದು) ಮುವೃಕ್ಷಮೆ ಕಡುಗಮೊಜ್ಜಿಯ (ಇಶ. VIII. ೨೦೪-೩೪; ೨೦೫ಡು ೫೫). [?]

ಮೊಲೆ$_1$ (ನಾ).ಹೆಂಗಳು ಅಥವಾ ಸಸ್ತನಿಪ್ರಾಣಿಯು ತನ್ನ ಮಗು ಅಥವಾ ಮರಿಗೆ ಹಾಲೂಡಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಂಗ; ಸ್ತನ : " ವಕ್ಷೋಜ ಕುಚ ಸ್ತನಮುಮಲ್ಲಕ್ಷಿಸೆ ಮೊಲೆ " (ಪಪ್ರ ಕೋ. ೬೬-೬) ; ಮೊಲೆ ಪೊಣರ್ವೆಟ್ಟು ರೋಪುಲತೆ ಬಟ್ಟೆ . . . ಮನ್ಮಥಾನಿಳಶಿಖಿ ಬೇಗೆಯುಗೆ ಮದನಾಟವಿಯಂತೆವೊಲೊಪ್ಪಿ ತೋಱಿದಳ್ (ಶಾಕ್ಷಾ. ೬೦೩. ಕಾಪ್ರ ೪) ; ಗಿರಿಸುತೆಯ ಮೊಲೆಗಳಳ್ಗೀಱಿಂ ನೀರೇಱಿಸುತಿರೆ (ಸಂಚಾ. ೦೩-೦೬೪) ; ಮೊಲೆ ಮೂಡಿ ಬಂದರೆ ಹೆಣ್ಣೆಂಬರು (ಪಣಾಪ. ೬೬-೦೬೬).

ಮೊಲೆಬಿಡಿಸು = ಮಗುವಿಗೆ ಎದೆಹಾಲು ಕೊಡುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸು : ಅನೇಕ ಮಕ್ಕಳು ಮೊಲೆಬಿಡಿಸುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಚಂಡಿಮಾಡು ಶ್ವವೆ (ಪಣಾ). **ಮೊಲೆಬೀಳು** = ಸ್ತನಗಳು ಜೋತುಬೀಳು: ಇದರಲ್ಲಿ . . . ಕೈಗಡಿಕೆಯರು ಮೊಲೆಬಿದ್ದವರು ಮುದುಗಾಂಟಿಗಳು (ಕೂಡಾ. ೬-೨-೪೪). [ದೇ-ತ ತಮಿ. ಮುಲೈ; ಮಲ. ಮುಲ; ತುಳು. ಮಿರೆ; ಕೊಡ. ಮೊರೆ; ಕೋತ. ಮೊರ್]

ಮೊಲೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : " ಜಾಲವೃಷ್ಟಿಕಾ — ಬೊಲೆ. ರಸಾಂಜನ " (ಓಷ. ೦೦೬). [?-/ತೆಲು. ಪೊಗಲಿ, ಮೊಗಿಲಿ]

ಮೊಲೆಕಟ್ಟು ' ಮೊಲೆಗಟ್ಟು ' ನೋ.

ಮೊಲೆಕುಡಿ (ಕ್ರಿ). ಎದೆಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿ ; ಸ್ತನ್ಯಪಾನ ಮಾಡು : ಮೊಲೆಕುಡಿಯುವದನ್ನು ಬಿಡುವಷ್ಟೇ ವಯಸ್ಸಾಳ್ಳ ಅವಳಿಮಕ್ಕಳನ್ನು . . . ವಾಲ್ಮೀಕಿಮುನಿಗಳಿಗೆ ತಂದುಕೊಟ್ಟಳು (ಉಣಾಚ. ೧೦).

[ಮೊಲೆ$_1$ + ಕುಡಿ$_3$]

ಮೊಲೆಕುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಎದೆಯ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಸು ; ಸ್ತನ್ಯಪಾನ ಮಾಡಿಸು : ತಾಯಿ ನಿನಗೆ ಮೊಲೆಕುಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುಸಂಪಾಮ. ೦-೨೪).

[ಮೊಲೆಕುಡಿ + – ಇಸು$_5$]

ಮೊಲೆಕೂಸು ' ಮೊಲೆಗೂಸು ' ನೋ.

ಮೊಲೆಕೊಡು ' ಮೊಲೆಗೊಡು ' ನೋ.

ಮೊಲೆಗಟ್ಟು, ಮೊಲೆಕಟ್ಟು (ನಾ). ಹೆಂಗಸರು ಧರಿಸುವ ಒಳಕುಪ್ಪಸ : ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲದ ಮುತ್ತುರತ್ನಂಗಳಡಸಿದ ಮೊಲೆಗಟ್ಟು ಕಾಸೆ ಕಾಲ್ಗೆಸೆವ ಸಲೆ ಕುದ್ದ ಗೀತಜ್ಞಾರಿಗೆ ಬಲುಬಿರುದಾಂತ ಕಲೆಯು ನರ್ತಕಿಯನೊಪ್ಪಿದರು (ಕೋಚಕ. ೨೦-೦೭); ಕಾಲ ಕುಪ್ಪಸ ಕಸೆ ಮೊಲೆಗಟ್ಟು ಜಡೆ ರತ್ನಕೀಲುಕೆಗೆಲಸ ದೊಡ್ಡಾಣ (ಶಡಕ. ೩೦-೬೦). **ಮೊಲೆಕಟ್ಟು** : ಜೆಡೆ ಕಾಲ್ಕುಪ್ಪಸ ಮೊಲೆಕಟ್ಟು . . . ಜೇಡೆಯಮೆಸೆಯುಲಸುರನ ಮುಂಗಡೆಯೊಳೆಯ್ದಿದರಂಗನೆಯರು (ಕುಚಾಸಾಂ. ೦೬-೦೭); ಮೈದಿಲ ಸೆಜಗಿನ ಮೊಲೆಕಟ್ಟು ದುಗುಲದೊಳ್ಕೆದಿದ ನಿಜಿಗಾಸೆದಿಂದ ಬಿದಂಬನ ಮನದಾಸೆಗಳಂದದೊಳ್ಕೆದಿದರ್ಜಲಕೇಳಿಗಾಗ (ಕಂಪಂ. ೨೬-೦೦೬). [ಮೊಲೆ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_3$]

ಮೊಲೆಗುಡಿ (ನಾ). ಎದೆಯ ತುದಿ ; ಕುಚಾಗ್ರ : ಮೊಲೆಗುಡಿಯೊಡನೆ ಕಕ್ಷಪುಟಮಸಿತಮಾಗೆ (ಸಿದ್ಧಾ. ೦-೩೨). [ಮೊಲೆ$_1$ + ಕುಡಿ$_3$]

ಮೊಲೆಗುಡು ' ಮೊಲೆಗೊಡು ' ನೋ.

ಮೊಲೆಗೂಸು, ಮೊಲೆಕೂಸು (ನಾ). ಎದೆಹಾಲು ಕುಡಿಯುವ ಮಗು ; ಹಸುಗೂಸು ; ಹಸುಳೆ : ಆ ಬಡಪೆಗಳು ಮೊಲೆಗೂಸನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದಾಳೆ (ಪಣಾ). **ಮೊಲೆಕೂಸು** : ಮೊಲೆಕೂಸು ಮೊಪಲು ವಾಡಿಕೊಂಡು ಹೆಂಗಸರೂ ಹುಡುಗರೂ ... . ನೋಡಿಯೇ ನೋಡಿದರು (ಪಬ್ಬಕಾ. ೩). [ಮೊಲೆ$_1$ + ಕೂಸು]

ಮೊಲೆಗೆಲ (ನಾ). ಎದೆಯ ಪಕ್ಕ ; ಸ್ತನಪಾರ್ಶ್ವ : ಕಸ್ತೂರಿಯಿಂದೆನ್ನ ಮೊಲೆಗೆಲದೊಳ್ ಪತ್ರಭಂಗಂಗಳಂ ಚಿತ್ರಿಸುವಂ (ಗಾರುಣ. ೨೦೩); ಮೊಲೆಗೆಲದೊಳ್ ಕಸ್ತೂರಿಕಾಪತ್ರಭಂಗಮುಂ ಚಿತ್ರಿಸಿಯುಂ (ಶಂಪ್ರಕ. ೬-೬೬ ಪ); ನೋಡಿದಳ್ ಕುವರಿ ತನ್ನೆಯ ಮೊಲೆಗೆಲದಲ್ಲಿ ವಾಡಿರ್ದ ಮೋಹನಗಜೇಯ (ಪೋಚಕ. ೨೬-೦೦). [ಮೊಲೆ$_1$ + ಕೆಲ$_1$]

ಮೊಲೆಗೊಟ್ಟು(ನಾ). = ಮೊಲೆಗುಡಿ: ಬೆಳರೆ ಪೊಗಂ ಮೊಲೆಗೊಟ್ಟಸೊಳೆಸಿದಿರೆ ಲರ್ವ್ . . . ಬೆಳದುದ(ದು) ಗರ್ಭ್ಯಂ (ಕಾ. ೨. ೨೫-೩೦ ; ೨೨೫). [ಮೊಲೆ$_1$ + ಕೊಟ್ಟು$_3$]

ಮೊಲೆಗೊಡು. ಮೊಲೆಕೊಡು. ಮೊಲೆಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಎದೆಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಸು; ಸ್ತನ್ಯಪಾನ ಮಾಡಿಸು : ಇವನು ಗಡ ಚಿಕ್ಕಂದು ಮೊಲೆಗೊಟ್ಟವಳ ಹಿಂದಿದ (ಕುಚಾಸಾ. ೦೦–೦೬); ದಾದಿಯರಬಲಂಗೆ ಮೊಲೆಗೊಟ್ಟು (ಪೋಚಕ. ೦೬–೨೯). **ಮೊಲೆಕೊಡು** : ದಿಟ್ಟ ಶ್ರೀಪುರಂವರವಿಶಲಗೆ ಮೊಲೆಕೊಡು ಬಾರೆ ಗೋವಮ್ಮ (ಕೃಚಂ. ೨-೦೭೯-೬). **ಮೊಲೆಗುಡು** : ಪಾರ್ಥವನೆತ್ತಿ ಮೊಲೆಗುಡುತನುನಮುದಿ (ಸಂಪಕ. ೦೫–೬೭) ; ಚಂದ್ರಸುರ ಧೇನು ಕೂರ್ಮ ಚಕೋರಪತ್ನಿಗೆ ಮೊಲೆಗುಡಲು (ಪೋಚಕ. ೦೬–೨೬). [ಮೊಲೆ$_1$ + ಕೊಡು$_2$]

ಮೊಲೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). =ಮೊಲೆಗೊಡು: ಮೇಲುವ ಕೆಲಕಮೆಗೆ ಪಜಿಮಾಡಿ ಮುದ್ದಿಸಿ ಮೊಲೆಗೊಳಿಸಿ ತೂಬಿಬಿದು (ಕೂಚಾ. ೬-೨೬-೨೮); ವಾಯಿಯನೆ ಮೊಲೆಗೊಳಿಸಿ ಹಾಲ್ಗುಡಿಸಿ. ಈ ತಾಯಿ ಗಾಯತ್ರಿವಾಂಶ್ರಕ್ಕೆ ಭಾವ್ಯ ಬರೆದವಳು (ಅಚಕ. ೨೪-೪). [ಮೊಲೆ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_5$]

ಮೊಲೆತುದಿ ' ಮೊಲೆದುದಿ' ನೋ.

ಮೊಲೆತೊಟ್ಟು 'ಮೊಲೆಮೊಟ್ಟು' ನೋ.

ಮೊಲೆತೊರೆ (ಕ್ರಿ). ಸ್ತನದಲ್ಲಿ ಹಾಲು ಚಿಮ್ಮಿಬರು : ತಾಯ್ಗಳುವ್ಮಳಸ ಲಾಗದು ಕಜುಗಳಂ ಬಿಡರೆ ಬೇಗ ಮೊಲೆತೊರೆದು ಮಜುಗುವವು ಕಱುವಂ ಬಿಡರೆ (ಬಸ. ೯-೦೦೬); ಅಳುವ ಕಂದನ ದನಿಯ ಕೇಳುತೆ ಮೊಲೆತೊರೆಯ (ಹಾಕ್ಷಾ. ೬-೦೬). [ಮೊಲೆ$_1$ + ತೊರೆ$_3$]

ಮೊಲೆದಾಣ (ನಾ). = ಮೊಲೆಗಲ : ನಿನ್ನೆಡೆಯೊಳಗೆಳ್ಳನಿತೂಳೆಯವಿಡದ ಕಾರ್ಯಗಳ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡೆನಾದೊಡೆ ಕೇಳು ಮುಡಿ ಮೊಲೆದಾಣವ ನಿನಗಿತ್ತ ಳೆಲ್ಲ (ಕಂಪಂ. ೬-೦೬೬). [ಮೊಲೆ$_1$ + ಪಾಣ]

ಮೊಲೆದುದಿ, ಮೊಲೆತುದಿ (ನಾ). = ಮೊಲೆಗುಡಿ : ತನ್ನೆಡಗೈಯ ಕೊನೆವೆರಳಿಂ ಬಲದ ಮೊಲೆದುದಿಯವುಂ ಕಡಗಣ್ಣಲಿ ಮೊಗವನರೆ ನೋಡಿ

. . . ನಲಿಪ ಕಂದನನೆಂದು ಪಡೆದಪೆನೋ (ಶಾಕ್ಷಾ. ೬-೦೬) : ಲಲನೆ. . . ಮೊಲೆದುರಿಯೊಳಗಿಱಿವವನೆದೆಧೈರ್ಯವ ತೊಲಗಿಸುತಿರ್ಪಳೆನೆಂದೆ (ತಂಪಾ. ೬-೮೬). **ಮೊಲೆತುದಿ** : (ಕ). [ಮೊಲೆ$_1$ + ತುದಿ]

ಮೊಲೆದೊಟ್ಟು, ಮೊಲೆತೊಟ್ಟು (ನಾ). = ಮೊಲೆಗಂಡಿ : ಆ ಮಗುವಿನ ಬಾಯೊಳು ಮೊಲೆದೊಟ್ಟು ಕಿತ್ತುಪೋಪಂದದಿ ತುಯ್ದು (ತೀಪಾಸಂ. ೦೫-೬೬); ತೊರೆದ ಸುಗ್ಗೊಲೆಯನ್ನೀಂಟುತೆ ಪೆರ್ಚಾಪುದ ಬೆರಲೊಳು ಮೊಲೆದೊಟ್ಟ ಪಿಡಿದು ಮುರಳ್ಚುಗೆ (ಪೀಚಪ. ೦೬-೬೬). **ಮೊಲೆತೊಟ್ಟು** : ಮಗು ಮೊಲೆಯುಣ್ಣುವಾಗ ಮೊಲೆತೊಟ್ಟಿನ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹಾಕುವ ಕಾಪು (Nipple. ೧೦೪೨). [ಮೊಲೆ$_1$ + ತೊಟ್ಟು$_{11}$]

ಮೊಲೆನಾಗ ' ಮಲರೋಗ ' ನೋ.

ಮೊಲೆನಾಗರ ' ಮಲರೋಗ ' ನೋ.

ಮೊಲೆನಾಗರು ' ಮಲರೋಗ ' ನೋ.

ಮೊಲೆನೀರು, ಮಲನೀರು, ಮಲ್ನೀರು (ನಾ). ಮದುವೆಯ ದಿನವಂದು ವಧು ಮತ್ತು ವರ – ಇವರಿಗೆ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ, ಅವರವರ ತಾಯಿ, ಅಕ್ಕ, ತಂಗಿ ಮೊದಲಾದ ಸುಮಂಗಲಿಯರೊಂದಿಗೆ ಚಪ್ಪರದಲ್ಲಿ ಕೂರಿಸಿ, ಅರಿಸಿನ ಬೆರಸಿದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಸುವ ಮಂಗಳಸ್ನಾನ : ಮೊಲೆನೀರ ಮಿಂದವರೆಲ್ಲರೂ ಹೊಡತಿಪು ರಾಗಬಲ್ಲರೆ (ಅಪಚ. ೨೪೬–೦೦೨೪); ಜಲದಂಡಿಕೆಯ ತುಂಬಿ ಮೊಲೆನೀರ ಮಿಂದವರೆಲ್ಲರು ಅಮಲನ ಗುಣಸೇಮವ ಮಾತಾಡಲೇಕೆ (ಕೀಲಾಣಾಂ. ೦೬-೨); ಮುಗದ ಮಂದುವೆಯೊಳು ಮೊಲೆನೀರಿನೊಳು ಪೆಟ್ಟ ಮಿಗೆ ಹರುಷದಿ ಮಿಂದುಮೇಳು (ಪೀಚಪಂ. ೦೯-೨೦೦); ಸುದತಿ ಮೊಲೆನೀರ ಮಿಂದಳು ಮುಗದ ಮುದುವೆಯುರಿ (ಶಾಕ್ಷಾ. ೫೬-೪). **ಮಲನೀರು** : (ಎಕಟ್ಟ. VIII. ೪). **ಮಲ್ನೀರು** : ಆ ಅಲೆಗುರುಳಿನ ರಾಶಿಯನ್ನು ಆ 'ಮಲ್ನೀರಿ'ನ ದಿನವೇ ನೋಡಿ ಆನಂದವಟ್ಟರಲಿಲ್ಲವೆ? (ಶಾಕಪಂ. ೧೬). [ಮೊಲೆ$_1$ + ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್). p ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ತಮಿಳು, ಮಲಯಾಳಂ, ತೆಲುಗು ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾತಿಶಬ್ದಗಳಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ತಮಿಳಿನ ' ಮಣ್ಣುನೀರ್ ' (= ಸ್ನಾನಯೋಗ್ಯವಾದ ನೀರು), ' ಮಣ್ಣುಱು ' (= ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿಸು) ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಇದರೊಂದಿಗೆ ಹೋಲಿಸಬಹುದು]

ಮೊಲೆಬರ್, ಮೊಲೆಬರು (ಕ್ರಿ). ಸ್ತನಗಳು ಮೂಡು : ರಜನಿ ಕೃತಾಂಜಲಿ ಕಳವಿಗೆ ಬಜೆ ಗಂಧಕ ಪೂಮೊಂಜವು ತವೆ ತಿಲತೈಲಜಳ್ವಾನಿತ ಘೃತದಿಂದೆಂಬುಜಾಕ್ಷಿಯರ್ಗೆಱಿಪು ನಸ್ಮಮಂ ಮೊಲೆಬರ್ಪುಂ (ಕೋಕೋಚಾ. ೬-೦೬೦). **ಮೊಲೆಬರು** : ಗಜಪ್ರಸ್ಪಲಿಯನು ಅರಗು, ಬಜೆ ಸಹ ಬೊಸರು ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಪೂಸಲು ಮೊಲೆಬರುವುದು (ಪಪ್ರಓ. ೦೦೭).

[ಮೊಲೆ$_1$ + ಬರ್ (<ವರ್)]

ಮೊಲೆಬರು ' ಮೊಲೆಬರ್ ' ನೋ.

ಮೊಲೆಬಾವು (ನಾ). ಮೊಲೆಹಾಲು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಮೊಲೆಯು ಬಿರುಸಾಗಿ ಊದಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣಂತಿರೋಗ : ಮಗುವಿಗೆ ಹಾಲು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಹಿಂಡಿ ತೆಗೆಯುವುದರಿಂದ ಮೊಲೆಬಾವನ್ನು ಶಮನಮಾಡಬಹುದು (ಕೃಷಿ). [ಮೊಲೆ$_1$ + ಬಾವು]

ಮೊಲೆಮರಿ (ನಾ). ತಾಯಿಯ ಹಾಲುಕುಡಿಯುವ ಮರಿ; ಎಳೆಯ ಮರಿ : ಈದಿಪ ಕೇಸರಿಯೂ ಹಲ ಮೊಲೆಮರಿಯೂ ಎಳತರುತಪವಾಂ ಪಳಗಿಸುವೆ! (ಕಪ್ಪಕ. ೦-೨). [ಮೊಲೆ$_1$ + ಮರಿ (< ಮಱಿ)]

ಮೊಲೆಯುಣ್, ಮೊಲೆಯುಣು, ಮೊಲೆಯುಣ್ಣು (ಕ್ರಿ). ಎದೆಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿ ; ಸ್ತನ್ಯಪಾನ ಮಾಡು : ಬೆಸಕೈಯ್ದ ಪೆಂತಿರ ಮೊಲೆಗಳಂ ಸೀರೆಯಿಂ ಕಚ್ಚಸಿ ಕೂಸುಗಳಂ ಮೊಲೆಯುಣಲೀಯದೆ ಬೆಸಕೆಯ್ದುಗುಂ (ಪಚಾಂಡಾ. ೦೬೦ – ೮೨) ; ಮೊಲೆಯುಂಬು ಭಾವ ಪಪ್ಪಿ ಅಪ್ಪಿದವರ ತಲೆಯು ಕೊಂಬು ಕೂದಲು ಸುಗಮವೇವ (ಪಪ್ರ. ೬೪೦); ಸಿಂಗದ ಮೊಲೆಯುಂಬ ಪಜ್ಜಯಾನೆ . . . ಮುಂಗುಲಿಯೊಡನಾಡುವೆಳ ವಾಗನ ಕಂಡಂಗಜ ಮ್ಮಿತನಾದ (ಮೀಚಪ್ರ. ೬-೫೬). **ಮೊಲೆಯುಣಿ** : ಬಿಸದದಿಂ ಮೊಲೆಯುಣಿಪ ತಾಯಾವನವ ಕಗ್ಗಣ್ಣಿಂದ ನೋಡುತ (ಶಾಕ್ಷಾ. ೫೭-೪೭). **ಮೊಲೆಯುಣ್ಣು** : ಘನನಿತ್ಯಕ್ಕಪ್ಪನಂ ಮೊಲೆಯುಣ್ಣನೆಂದು . . . ಅಳುವರಾ ಮಾತೆಪಿತರು (ಪಚ್ಚಾ. ೨-೦೦).

[ಮೊಲೆ$_1$ + ಉಣ್]

ಮೊಲೆಯುಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಗುವಿಗೆ ಎದೆಹಾಲು ಕುಡಿಸು. – ಸ್ತನ್ಯಪಾನ ಮಾಡಿಸು : ಒಮ್ಮೆ ಕಳುಹಿಂ ಕೊಡು; ಮುರಳುವೆನು ಮೊಲೆಯುಣಿಸಿ ಕಿರುಬಾಲನಾಕೆ (ಕಾಪ್ರ. ೫೫-೪); ಮೊಲೆಯುಣಿಸಿದ ನಂತರ ಈ ಭಾಗವನ್ನು ಜೊಕ್ಕುವಾಗಿ ತೊಳೆದು ಒರಸಲು ಅನುಕೂಲ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಹೀಗಾಗುವುದು (ಪಾಕಮ. ೭೬). [ಮೊಲೆ$_1$ + ಉಣಿಸು$_1$]

ಮೊಲೆಯುಣು ' ಮೊಲೆಯುಣ್ ' ನೋ.

ಮೊಲೆಯುಣ್ಣು ' ಮೊಲೆಯುಣ್ ' ನೋ.

ಮೊಲೆಯೂಡು (ಕ್ರಿ). = ಮೊಲೆಯುಣಿಸು : ಸುಳಿಸಳಸ್ಯಾವಿಯಂ ಮೊಲೆಯೂಡುವ ದಾದಿ ಸುಬ್ರತೆಯೆಂಬೊಳ್ (ಪಚ್ಚಾ. ೦೫.-೦೨); ಆ ಗೃಹಸ್ಥನ ಹೊಡತಿ ಸೆಜ್ಜಂಗನಾಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಮಗಂಗೆ ಮೊಲೆಯೂಡುವುದಂ ಕಂಡು (ಶುಕಪಂ. ೨೫೯-೪); ಈ ಮಂಸೋಹರಕ್ರೀಡನಸೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಮೊಲೆಯೂಡಿದ . . . ಈ ಭವತ್ಸತಿ ಯಶೋದೆ ಕುಲಕ್ಕೆ ಯಶೋದೆಯಲ್ಲಳೆ (ಪಗಪ. ೫-೪೪). [ಮೊಲೆ$_1$ + ಊಡು$_1$]

ಮೊಲೆವಾಲ್, ಮೊಲೆಪಾಲು, ಮೊಲೆಹಾಲು (ನಾ). ಮಾನವಸ್ತ್ರೀ ಮತ್ತು ಸಸ್ತನಿಸ್ತ್ರೀಪ್ರಾಣಿಗಳ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಹಾಲು ; ಎದೆಹಾಲು ; ಸ್ತನ್ಯ : ಮುದಂ ಮುದಮಪಾಳ್ದವಿವೇಕತೆಯಿಂದಮುಲ್ತೆ ತೊಟ್ಟಿನ ಮೊಲೆವಾಲನುಂಡ ಗುಣಮಿಂತಿಪನಾರ್ ಕಿಡಿಪರ್ ನರೇಂದ್ರ ರೊಳ್ (ಪಂಪಾ. ೦೨-೬೩); ಉರಿದ ಮೊಲೆವಾಲ ಪವಣಂ ಕೊಂಡು ಬಿಳುಟ್ಟೊಡಲ ಮವಣನಮು ಪವಣೆಂದು (ಸುಳುಪಪ. ೬-೪) ; ಪಾದವೆ ತೊಟ್ಟಿಲ್ ರೇಣುವೆ ಬಾಯ್ದೆಣ್ಣೆ ನಪರುಚಿಯ ಮೊಲೆವಾಲ್ (ಪಪ್ರ. ೫-೬). **ಮೊಲೆವಾಲು** : ಕಜುಪಸಗರಿಸಿ ಕಾಯ ಮಱುಗಿಸಿ ಮೊಲೆವಾಲ ಕಜ್ಜಿದುಣ ಬೇಡಪೊ (ಪಪ್ರ. ೯೯೯) ; ನಿಮ್ಮವ್ವೆಯಾ ಮೊಲೆವಾಲು ಬಲುಹಿನೆಲಿ ರಾಯನೀ ಕ್ಷಿಯನು (ಕಾಪ್ರಾ. ೦-೬೬); ಹುಡಿದತ್ತು ಮೊಲೆವಾಲಿಂಗೆ ಮೊಗಸುವಡಿದು ವಿಚಿತ್ರವಲ (ಕೊಡಪಾ. ೦-೪-೬೪). **ಮೊಲೆಹಾಲು** : ಅಂಕೋಲೆಯ ಬೇರಂ ಮೊಲೆಹಾಲಲ್ಲಿ ಕೇದು ಹಪ್ಪಲಂ ಕಣ್ಣುಹೂವು ಮಾಣ್ಗುಂ (ಪಪ್ರ. ೦) ; ಸಾರಗದ ಕೊಂಬನ್ನು ಮೊಲೆಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ತೇದು ಕದಿ ಸೇಮಿದರೆ ದಾಹಜ್ವರ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಪಪ್ರ. ೬೪). [ಮೊಲೆ$_1$ + ವಾಲ್$_1$]

ಮೊಲೆವಾಲು ' ಮೊಲೆವಾಲ್ ' ನೋ.

ಮೊಲೆವಿಡಿ (ನಾ). ಮೊಲೆತೊಟ್ಟು ಒಳಗೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸ್ತನರೋಗ : ಕೊಗ್ಗಿಯಂ ತಂದು . . . ಇಕ್ಕಿ ಹಿಮ್ಮಡಗಲು ಮೊಲೆವಿಡಿ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಪಪ್ರ. ೦೪೬). [ಮೊಲೆ$_1$ + ಪಿಡಿ$_3$?]

ಮೊಲೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಮೊಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರು ; ಹೆಣ್ತನವನ್ನು ಪಡೆದಿರು ; ಹೆಣ್ಣಾಗಿರು : ಏನ್ನಂ ಪೆಕ್ಕಳ್ ಮೊಲೆವೆತ್ತಳೆ ವೀರಜನನಿ ಪೆಸರಂ ಪೆಕ್ಕಳ್ (ಗಿಪಾಚು. ೪-೪೫). [ಮೊಲೆ$_1$ + ಪೆಱು$_1$]

ಮೊಲೆಪೊಱು (ಕ್ರಿ). = ಮೊಲೆವೆಱು: ಮೊಲೆಪೊತ್ತ ತೈಲಜನನಿಯ ಕೆಲದೊಳ್ ರಾಜವರೆ ಮಾಸೆಪೊತ್ತನ್ನಂಗಳ್ (ಆಪಕ್ಕ. ೦-೬೬); ತೆಂಗಿನಕಾಯ ತೋರದ ಮೊಲೆಪೊತ್ತ ಲತಾಂಗಿಯ ಬಂದುಗೆವಾಯ ರಂಗಿಪ ಚಿಂದುಟಿ (ಪೀಚಪ್ರ. ೦-೪೬). [ಮೊಲೆ$_1$ + ಪೊಱು]

ಮೊಲೆಹಾಲು ' ಮೊಲೆವಾರ್ ' ನೋ.

ಮೊಲ್ಲಾಗರ ' ಮಲರೋಗ' ನೋ.

ಮೊಲ್ಲೆ, ಮಲ್ಲೆ (ನಾ)· ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : "ಮಲ್ಲಿಕಾ, ಕುಂದಃ—ಈ ೨ ಮೊಲ್ಲೆ" (ಪಾಇಶಾ. ೦೦೩) ; ಪಲ್ಲಿಸರಂಗಿಸುವೆಡೆಗಿವೆ ನಲ್ಲಂಬುಗಳಿನಿ ತುಜುಗಿ ಮಲರ್ದಲರ್ದಸೆಮೀ ಮೊಲ್ಲೆಯುಮೊಲಿಸಿದ ನಲ್ಲರ ಲಲ್ಲೆಯುಮಾರಾರ ಮನ ಮುಮುಂ ಸೋಲಿಸದೇ (೧೦೫. ೦೦-೦೦೦) ; ಸರಸಿರುಹಂ ಸುರಗಿ ಮೊಲ್ಲೆ ಪೊಸಂಪಗೆಯೂ ಅರಲಿಂ . . . ಜಿನೇಶ್ವರನ ವಾದಮಂ ಪೂಜಿಸಿದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೩೬) ; ಇವಂತಿಯ ಕಂಪು ಮೊಲ್ಲೆಯೊಂಮರಮಱೆಗೊಂಪು ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಕಂವು (೧೦೪. ೨-೬೦)· **ಮಲ್ಲೆ** : ಪರಿಮಳವಾಂತ ಮಲ್ಲೆಯ ಮಂಗುಳ್ಗಳ್ಗೊಪ್ಪಿದುವು (೪೦೫೦. ೩-೧೩).

[ದೇ.ಶ ತಮಿ. ಮುಲ್ಲೈ ; ಮಲ. ಮುಲ್ಲ ; ತೆಲು. ಮೊಲ್ಲ]

ಮೊಲ್ಲೆಗ (ನಾ)· ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದವನು ; ನಿರ್ಗತಿಕ : ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಹೇಳವಧಿಯಂ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆಮ್ಮುಂದಿದ್ದ ನಲ್ಲಾ ಮೊಲ್ಲೆಯೇ ಹೇಳವಕೆ ಮೊಲ್ಲೆಗನಾದನೇಗುವನು (೨೫೩. ೧೩-೪೦)· [ಮೊಲ್ಲೆ + -ಗ]

ಮೊಲ್ಲೆಯ (ನಾ). (?) : "ಮೊಲ್ಲೆಯುಂ ನಿಮ್ಮೂರವು" (೪೫೮. ೦೫೯)·

[?]

ಮೊಸರ್, ಮೊಸರು, ಮೋರ್ (ನಾ)· ನಸುಬಿಸಿಯಾದ ಹಾಲಿಗೆ ಹಪ್ಪುಹಾಕಿದ ನಂತರ ಉಂಟಾಗುವ ಗಟ್ಟಿಗೊಂಡ ಪದಾರ್ಥ ; ದಧಿ : ನೆಲ್ಲುಂ ಮೊಸರುಂಗುಡದಂತಲ್ಲದೆ ತಲ್ಲುಹಪ್ಪಲಸದಿಡು ಮೃದು ಪದಮಂ (೪೦೦೩. ೨-೪) ; ಪಸರ್ ನಿನಗೆ ಕೇಳ್ ಮೊಸರ್ (೦೦೫. ೬-೨೦)· ಹೆಪ್ಪಟ್ಟಿರ್ಪ ಪಾಲ್ ಮೊಸಾಗಿಪ್ಪಂತಿರೆ ನಿರ್ಗಳಾಗಲರಿಗುಮೆ (೪೫೫೫೫. ೦೦-೦೪೭)· **ಮೊಸರು** : ಚಂದದೋಗರದೊಳಗೆ ಚೆಂದ್ರಿಕೆಯು ಹೊಸ ಹಳುತಿನಿಂದದೆಮ್ಮೆಯ ಮೊಸರು. . . ಎಲ್ಲವಸರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟರು (೬೪೫೫. ೨-೪೬) ; ಮೊಸರ ಮಾಜಲು ಪೋದರೆ ನಿಸ್ಸಯ ಕಂದ ಪೆರೆನಿಂದಲೆ ಕೇಳದ (೪೦೦೦. ೦-೧೦-೨) ; ಯಾವಾಗಲೂ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಆಥವಾ ಮೊಸರು ಸೇವಿಸಲು ಮರೆಯದಿರಿ (೦೪೫೫. ೬೯) ; ಒಲ್ಲದ ಗುಡನಿಗೆ ಮೊಸರಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲು (೧೦೮)· **ಮೋರ್** : ಸಾರತರೋಕ್ಕಿಗೆ ನೆಲ್ಲುಂ ಮೋರುಂಗೋದಂತೆ ಸೇರಿ ಕಲ್ಪಾರ್ಪರವರ್ಗೋರೆ ನಿಬಂಧನಟೀಕಾಕಾರಂಗಲ್ಲದೆ ಪೆಱಂಗೆ ಕೋ[ಕ್ಕೊ]ದವುದೇ (೧೦೬೪೫. ೦೦-೦೪೨)· [ದೇ.ಶ ತಮಿ. ಮುಚ್ಚರ್, ಮೋರ್; ಮಲ. ತೊದ. ಮೋರ್ ; ತುಳು. ಮೊಸರು ; ಕೊಡ. ಮೋರೀ ; ಕೋತ. ಮೊಚ್ರ್]

ಮೊಸರಕ್ಕೆ (ನಾ)· (ಶುಭಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಮಂಗಳದ್ರವ್ಯಗಳ ಲ್ಲೊಂದಾದ) ಮೊಸರಿನ ಲೇವಣ : ರನ್ನದ ಕವ್ಪಡಿವೆರಸು ಸರ್ವಧಾನ್ಯದ ನಡುವಿರೆ ಮೊಸರಕ್ಕೆವೆರಸಿದಳಧರ್ಗಳಸಂ (೦೦೫೫. ೪-೬೬) : ಸಿರಿಗನ್ನಡಿ ಮೊಸರಕ್ಕೆವೆರಸಿದಳದರ್ಗಳಸಂಗಳ ಲೀರೆವೆರಸಿ ದಂಪತಿಯಂ ಪೋ ಬರವೇಬೆಂಬ ತೆಱದಿಂ ಸೊಗದಿಂಸಿದುದು (೪೦೦೦೦. ೦೦-೬೬ ೫೧೪) ; ಸರ್ವಧಾನ್ಯಂ ಮೊಸರಕ್ಕೆ ಕಜ್ಜಂಕೆ . . . ಕಣ್ಗೊಳಿಸುತಿರ್ದುವೆ (೪೬೫೫. ೪-೬೪).

[ಮೊಸರ್ + ಅಕ್ಕೆ]

ಮೊಸರನ್ನ (ನಾ)· ೧. ಮೊಸರಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿದ ಅನ್ನ : ಸುಸಂದ ಬರೀ ಮೊಸರನ್ನ ತಿಂದು ಹೊರಗೋಡಿ ಬಂದಿದ್ದಳು (೦೦೫೫೫. ೬) : ಕತ್ತೆ ಮೊಸರನ್ನದ ರುಚಿ ಬಲ್ಲುದೆ ? (೧೦೮)· ೨. ಮೊಸರಿಗೆ ಉಪ್ಪು, ಹಸಿ ಮೆಣಸು, ಒಗ್ಗರಣೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕಲಸಿದ ಅನ್ನ : ಪ್ರಯಾಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಿನ್ನಲು ಮೊಸರನ್ನ ಮತ್ತು ಪುಳಿಯೋಗರೆಯನ್ನು ಸೂಡಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದೇನೆ (೦೦೫)·

[ಮೊಸರು (< ಮೊಸರ್) + ಅನ್ನ]

ಮೊಸರವಲಕ್ಕಿ (ನಾ)· ಹಸಿಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ, ಕೊತ್ತಂಬರಿಸೊಪ್ಪು, ಉಪ್ಪು ಮತ್ತು ಒಗ್ಗರಣೆಯೊಂದಿಗೆ ಮೊಸರಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿದ ಅವಲಕ್ಕಿ : ಅಡಕೆಹಾಳೆಯ ಪುಟ್ಟಣಗಳಿಂದ ಮೊಸರವಲಕ್ಕಿ . . . ಮೊದಲಾದ ತಿಂಡಿಗಳನ್ನು ರಾಮಚಂದ್ರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು (೪೪೫. ೭)·

[ಮೊಸರು (< ಮೊಸರ್) + ಅವಲಕ್ಕಿ]

ಮೊಸರು ' ಮೊಸರ್ ' ನೋ.

ಮೊಸರುತನ(ನಾ)· ಹಾಲು ಹೆಪ್ಪಾಗುವಿಕೆ.— ಗಟ್ಟಿಯಾಗುವಿಕೆ : ಹುಳಿ ಹುರಿಯು ಚೂರ್ಣವನು ನೀರಿಲ್ಲದೆ ಕಡದ ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ . . . ಇಕ್ಕಿ . . . ನೆನೆವ ಮಳಲಿನಲ್ಲಿ ಹೂಳುವುದು . . . ಹೊತ್ತಿನಿಂದ ಮೊಸರುತನವನೆಯ್ದುವುದು (೦೦೫೫೫. ೭)· [ಮೊಸರು (<ಮೊಸರ್) + — ತನ]

ಮೊಸರುಭೋಜನ (ನಾ)· = ಮೊಸರನ್ನ ೧ : ರಾಮೇಲಿಂಗ × × ಉದಯದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೊಸರುಭೋಜನವ ನೈವೇದ್ಯ . . . ಕೊಟ್ಟ ಮಾನ್ಯ (೨೪. XI, ಹೊಳ್ಕೆ. ೭೩-೦೦; 1618)·

[ಮೊಸರು (< ಮೊಸರ್) + ಭೋಜನ]

ಮೊಸರುವಡೆ, ಮೊಸರೊಡೆ (ನಾ). ಮೊಸರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿದ ವಡೆ : ತೈರುವಡೆ : ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ತಿಂಡಿಗೆ ಮೊಸರುವಡೆ, ಜಾಮೂನು ಮಾಡಿದ್ದೆ (೪೦೦)· **ಮೊಸರೊಡೆ** : ತಿಳಿದುಪ್ಪಿನಿಂದ ಬೀದೊಡೆಮು . . . ಮೊಸರಿನೊಳಗಿಕ್ಕೆ ಮೊಸರೊಡೆಯೆಂಬ ಪೆಸರಾಮ್ತು (೫೦೫೫. ೦-೭೦); ಶಿವು ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಮೊಸರೊಡೆ ತಿಂದು ಹೊಟ್ಟೆತುಂಬ ತಿಂದ (೪೫೫೦. ೬೩)·

[ಮೊಸರು (< ಮೊಸರ್) + ವಡೆ]

ಮೊಸರೊಡೆ ' ಮೊಸರುವಡೆ ' ನೋ.

ಮೊಸರೋಗರ (ನಾ). =ಮೊಸರನ್ನ ೧ : ಪುವನೈ . . . ಮೊಸರೋಗರವ ಸಾಲ್ವುದೆಮ್ಮ ದೇವಂಗೆ (೨೫೫. ೭-೦೩೪); ಒಬಳ ಆಕೆ ಮೊಸರೋಗರ (೫೨೨. IX-i. ೭೭-೯; 1278)· [ಮೊಸರ್ + ಓಗರ]

ಮೊಸರ್ಗೂಟ್ (ನಾ)· = ಮೊಸರನ್ನ ೧ : ಮೊಸರ್ಗೂಟಂ ವಿಧಿಯಿಂದೆ ಸೂಸೆ ಧರದಿಂ ಬೀಬ್ಯಾಲಿಕಲ್ಲಂ ನಿವಾರಿಸುಗುಂ (೪೫೫೪.೭೫೫. ೬-೦೦).

[ಮೊಸರ್ + ಕೂಟ್]

ಮೊಸರ್ಪೊಟ್ಟು (ನಾ). ಮೊಸರಿನ ಪನಿ : ದೂರ್ವೆಯಿಂದೆಮೆ ಮೊಸರ್ಪೊಟ್ಟಿನಿಟ್ಟು (೫೫೪೫. ೬-೦೯). [ಮೊಸರ್ + ಪೊಟ್ಟು]

ಮೊಸಳೆ ' ಮೊವಳೆ ' ನೋ.

ಮೊಸಳೆಮಡು ' ಮೊವಳೆಮಡು ' ನೋ.

ಮೊಸಳೆಯರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಜಗಳ[ವು]ಗದ ಮೊಸಳೆಯರಸರ ಪ × × × (೫೨೨. IX-i, ೩೦-೬ ; ೯೦೦). [ಮೊಸಳೆ+ಅರಸ]

ಮೊಹತರ್ಪ (ನಾ). ಅಂಗಡಿ, ಎಣ್ಣೆಗಿರಣಿ, ಮಗ್ಗ, ಮನೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : (೬೫೧. II. ೧೪೬) ; (೪೨೧. IV. ೭೭೯)·

[←ಹಾರ. ಮುಹತರಿಫಾ ; ಮರಾ. ಮೋಹತರಫಾ, ಮೋಹತರ್ಫಾ]

ಮೊಹಬತ್ ' ಮೊಹಬತ್ತು ' ನೋ.

ಮೊಹಬತ್ತು· ಮೊಹಬತ್ (ನಾ)· ಪ್ರೀತಿ ; ಅಕ್ಕರೆ : ಮೊಹಬತ್ತಿನಿಂದ ಬರದು ಇದ್ದ ಕಾಗದ ಬಂದು ತಲಪಿ ಬಂದ ವಿವರ ಮಿಖಿಯಿಂದಾ ತಿಳಿದು ಬಂದು (೦೨೯೦೦೨. ೦೧೪)· **ಮೊಹಬತ್** : ತಾವು ನನ್ನನ್ನು ಒಂದು ವರ್ಷಾ ಅಂತ ಮೊಹಬತ್‌ನಿಂದ ಕಾಪಾಡಿದ್ರಿ (೪೨೯. ೨೪೬)·

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮುಹಬ್ಬತ್ ; ಮರಾ. ಮೋಹಬತ್]

ಮೊಹರ ' ಮೊಹರು ' ನೋ.

ಮೊಹರಂ, ಮುಹರ್ರಮ್ (ನಾ)· ಮಹಮ್ಮದೀಯವರ್ಷದ ಮೊದಲನೆಯ ತಿಂಗಳು ಮತ್ತು ಹಸನ್, ಹುಸೇನ್ ಎಂಬಿಬ್ಬರು ನಾಯಕರ ಸಾವಿನ ಪವಿತ್ರಸಂದರ್ಭದ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ. ಆ

ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ : ಅಲಾಬಿಹಬ್ಬ ; ಬಾಬಯ್ಯನ ಹಬ್ಬ : ಒಂದು ಮಸೀದಿ ಇದೆ. ಹಾಗೇಂದ ಮೇಲೆ 'ಮೊಹರಂ' ಇರಬೇಡವೆ ? (ಜಾಮಜಾ. ೪೦). ಮುಹರ್ರಮ್ : 'ಮುಹರ್ರಮ್' ಎಂಬುದು ಮುಸ್ಲಿಂ ವರ್ಷದ ಮೊದಲನೇ ತಿಂಗಳಿನ ಹೆಸರು. ಅರಬ್ಬೀ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ 'ಮುಹರ್ರಮ್' ಎಂದರೆ 'ಪವಿತ್ರ' ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ (ಜಾಹುಜಾ. ೯೨). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮುಹರ್ರಮ್; ಮರಾ. ಮೋಹರಮ್]

ಮೊಹರಿ₁ ' ಮಸೌರಿ ' ನೋ.

ಮೊಹರಿ₂ ' ಮೊಹರು ' ನೋ.

ಮೊಹರಿ₃ ' ಮೋರಿ₂ ' ನೋ.

ಮೊಹರು, ಮೊಪರು, ಮೊಹರಿ₂, ಮೊಪರೆ, ಮೋಹರ₂, ಮೋಹರಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ : ಪಾಂಡವರಿಗೆ . . . ದಿವ್ಯಭೂಷಣಗಳನ್ನೂ ಒಂದೊಂದು ಲಕ್ಷ ಮೊಹರುಗಳನ್ನೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೂ ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು (ಕ್ಷಣಾ. ೩೫೩); ಇತರ ಬಂಗಾರದ ನಾಣ್ಯಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿದ್ದವು. ಯಾವವೆಂದರೆ :– ೧ ಗದುರು . . . ೧ ಮೊಹರು. ೧ ಪುತಲಿ (ಕ್ಷಕ್ಷಾ. ೩೦೯). ೨. ದಾಖಲೆ, ಪತ್ರ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಮುದ್ರಿಸಲು ಬಳಸುವ ಯಾವ ದಾದರೂ ಲಾಂಛನವಿರುವ ಸಾಧನ , ಉಂಗುರ ಮುಂತಾದುವು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಂದ ಒತ್ತುವ ಮುದ್ರೆ; ಉಂಡಿಗೆ ; ಶಿಕ್ಕಾ : ದಸಕತು ಮೊಹರಾ ಶ್ರೀಚಾಮರಾಜವಡೇರ ಕನುಜ ಕೃಷ್ಣರಾಜವಡೇರು ಯಂಬುದಾಗಿ (ಅಶ. VI. ೩೩೬. ೨೦-೩೭; ೩೩೫); ಬರೆದು ಏಸ್ತರ ಪತ್ರಮು: . . . ದುರುಳಂ ಮಡಿಪಿಕ್ಕಿ ಮುದ್ರೆಗೆಯ್ದಂ ಮೊಪನಂ (ಕಂಪ್ರಕ್ಕು. ೦೩-೦೦೨); ಇವರ ತಾವ್ರಪಟ್ಟಿಕೆಗಳ ಮೊಹರುಗಳ ಮೇಲೆ ಸಿಂಹಲಾಂಛನ ವಿರುತ್ತದೆ (ಶಾಶಾಲಿ. ೬). **ಮೊಹರ** : ೧. ರಾಧೆಯು ಚಿನ್ನದ ಮೊಹರ ವನ್ನು ಘೋರನ ಕೈಗೆ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಹೋದಳು (ಪಾಂಶ್ರೀ. ೩); ರಾಜ ಒಡಯನು ಒಂದು ಮೊಹರವನ್ನು ತೆಗೆದು ಅಂಬಗನ ಕೈಗಿಟ್ಟು (ಶ್ರೀಶಾಯ. ೧೩). ೨. ಕರಾರುನಾಮಾ ದಸ್ತತು ಮೊಹರಿಂದ ಬರದರಲ್ಲಿ (ಶಾಕೋಪ್ರ. ೬); ರಾಕ್ಷಸನ ಮುದ್ರೆಯುಂಗುರದಲ್ಲಿ ಮೊಪನಮಂ ಮಾಡಿಸಿ ಕಳಿಸುವೆನು (ಶಗಪ್ರ. II. ೬). **ಮೊಹರಿ₂** : ೧. ತಿಂಗಳ ಬಡ್ತಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹದಿನೈದುರೂಪಾಯಿ ಮೊಹರಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು (ಶಕಾಮು. IV. ೪); ವಾಗೀಶರವರು ಕೊಡುವ ಮೊಹರೀ ಪಿಚ್ಚೆಯಿಲ್ಲದೇ ಮಾರುತ್ತದೆ (ತಿರಾಂ. ೦೬೨). **ಮೊಹರೆ** : ೧. ಸಹಸ್ರಚಿನ್ನದ ಮೊಪರೆ ಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಡಂಗೂರ ಹೊಯಿದನು (ಶ್ರೀಶಾಯ. ೦೩೨). **ಮೋಹರ₂** : ೧. ಹನ್ನೆರಡುಲಕ್ಷ ಮೋಹರವನ್ನು ಧನ್ವಂಭಟ್ಟವಿಸೇನಾ ಧಾಯಕರಿಗೆ ಕೊಡುವಂತೆ . . . ಹುಂಡೀಕಾಗದವಂ ಬರೆಸಿ (ಕುಬ್ರಾಮು. ೨೯೦). ೨. ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನು ಆ ಕಾಗದವಲ್ಲಿ ಒತ್ತಿರುವ ಮೋಹರದ ಪ್ರಕಾರ ಸುವರ್ಣದಿಂ ಮುದ್ರೆಯಂ ಮಾಡಿಸಿ (ಕುಬ್ರಾಮು. ೨೯೭). **ಮೋಹರಿ₂** : ೧. ಬೊಕ್ಕಸಗಳು ಹಣಗಳು ಪವಹಗಳು ಮೋಹರಿಗಳು ನವರತ್ನಗಳು (ಶಿಪ್ರ. ೦೦೬-೪).

ಮೊಹರುಮಾಡು, ಮೋಹರುಮಾಡು ⇔ ಲಕೋಟೆ. ಭರಣಿ. ಬಾಗಿಲು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತೆರೆಯ ನೋಡದಂತೆ ಅರಗು ಅಂಟಿಸಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಮುದ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಒತ್ತು : ಬರೆದಂಥ ಕಾಗದವ ಮೊಪರುಮಾಡ್ಯಾರೆ (ಶಾಕಥ. ೦೩೬) : ಬರೆದು ಮೊಪರುಮಾಡಿ ಕುಮುದಿನಿಯ ಕೈಲಿ ಕೊಟ್ಟುಸೋಗಃತ್ಕೆನೆ (ಶಂಕಾಮು. ೦೨೨); ಈ ಮುಂಮೂಷಮ್ ಮೋಹರುಮಾಡು (ಕುಬ್ರಾಮು. ೩೦೭).

[← ಪಾರ. ಮುಹರ್; ಹಿಂ. ಮೋಹರ್ ; ಮರಾ. ಮೋಹರ್. ಮೋಹೋರ್]

ಮೊಹರೆ ' ಮೊಹರು ' ನೋ.

ಮೊಹರೆಯಕೊಳ (ನಾ). ಒಂದು ಕೊಳದ ಹೆಸರು : ಉತ್ತರಸ್ಯಾಂ ಶಿರಜಪನ್ನ ಅನ್ತೆ ಬನ್ದು ಮೊಪರೆಯಕೊಳ (ಅಶ. XVI. ೩೪೫. ೦೪೦-೭೦ ; ೪೦೦). [ಮೊಹರೆ₂ + ಕೊಳ್ಳ]

ಮೊಹರ್ಚು ' ಮೋರ್ಚೆ ' ನೋ.

ಮೊಹರ್ಚೆ ' ಮೋರ್ಚೆ ' ನೋ.

ಮೊಹಲ್ಲ ' ಮೊಹಲ್ಲಾ ' ನೋ.

ಮೊಹಲ್ಲಾ, ಮೊಹಲ್ಲ, ಮೊಹಲ್ಲೆ (ನಾ). ಊರಿನ ಒಂದು ಭಾಗ : ಬಡಾವಣೆ ; ಹರಯ : ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಮೊಪಲ್ಲಾಗಳಾಗಿ ಭಾಗಪಡಿ . . . ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ನೇಮಿಸಿದ್ದರು (ಇಶಾ೦ಸಂ. ೪೦); ನರಸಿಂಹರಾಯ ಶೋಂಠಿಯನೂ ಕೂಡ ದಾಕ್ಷಿಣೇಯರ ಮೊಹಲ್ಲಾದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಪಾಡವನ್ನು ತೆರೆದನು (ಭೂಂಚಿ. ೧೬೦). **ಮೊಹಲ್ಲ** : ಒಂದೊಂದು ಜಾತಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅಗ್ರಹಾರಗಳೂ ಮೊಹಲ್ಲಗಳೂ ಏರ್ಪಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ಇಂದಿಗೂ ನೋಡಬಹುದು (ಕೃಚ. ೬೨). **ಮೊಹಲ್ಲೆ** : ನಮ್ಮ ಮೊಹಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಡೆ ಇಪತ್ತು ಆಟಪಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂತ ಕೇಳಿದೆ (ಕಮಳ. ೦೬೦).

[←ಅರ. ಮಪರ್ಲಾ: ಹಿಂ. ಮುಹಲ್ಲಾ: ಮರಾ. ಮೊಹಲ್ಲಾ]

ಮೊಹಲ್ಲೆ ' ಮೊಹಲ್ಲಾ ' ನೋ.

ಮೊಹಸಲೆ, ಮೋಹಸಲೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗದಂತೆ ಹಾಕುವ ನಿರ್ಬಂಧ ಅಥವಾ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಕೊಡ ಬೇಕಾದ ಹಣದ ವಸೂಲಿಗಾಗಿ ಅವನ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸಲಾಗುವ ನಿರ್ಬಂಧ : (ಪ). **ಮೋಹಸಲೆ** : ಸಾಗುವಳಿ ಸಮ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಕ್ಕೆ ಕೇಮಾರ ಗೌಡ ಶ್ಯಾನಭೋಗರಿಗೆ · ಸಹ ಮೋಹಸಲೆ ಮಾಡಿ (ಪಾಹಚ. II. ೬೨). ' ಮಹಸೂಲು ' ಪರಾ.

[← ಅರ. ಮುಹಸ್ಸಿಲ್ = ಕಂದಾಯ ವಸೂಲುಮಾಡುವವನು ; ಹಿಂ. ಮುಹುಲ್ = ಕಂದಾಯ ವಸೂಲುಮಾಡುವವನು]

ಮೊಹಿಮ್ಮು, ಮೋಹಿಂ, ಮೋಹಿಮು, ಮೋಹೀಮ್ (ನಾ). ದಾಳಿ : ವಸತ್ತಿಗೆ ; ಆಕ್ರಮಣ : ತರುವಾಯೂ ಯಿವ ಮೊಹಿಮ್ಮು ಮೂರುವರುಷ ಪಟ್ಟದ ಖಜಾನೆಹಣವೆಲ್ಲಾ ವೆಚ್ಚವಾಗಿ (ಕ್ಷರಚ. ೩೩). **ಮೋಹಿಂ** : ಪಸುವಂತರಾವ್‌ರಣಸರೆ ಎಂಬ ಒಬ್ಬ ಸವಾರನು . . . ಅನೇಕ ಮೋಹಿಂಗಳ ಸಂಗಡ ಹೋಗಿ ಒಂದೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ ಬಿಡಾವಾಡಿ ಲಡಾಯಿ ಮಾಡಿ . . . ತುಕಡಿದಾರ ಪದವಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದನು (ಕುಚರಿ. ೦೩); ಈ ಜನರು ಈ ಬಗೆಯಾದ ಮೋಹಿಂ ಹೊರಡುವುದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ದಿವಸ ಮುಂಚೆ ಇನ್ನೊಂದು ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಾಹುಚ. ೧೩). **ಮೋಹಿಮ್ಮು** : ದುಂಡುಮುಂದಿ ಪಾದುಷಹನ ಸೈನ್ಯವೂ ಕರ್ನಾಟಕರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ಮೋಹಿಮ್ಮು ಹೊರಡಲಿರುವ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು . . . ಬರೆಸಿ ಕಳುಹಿಸಿದನು (ಐಕ್ಷ. ೬). **ಮೋಹೀಮ್** : ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಾಸವಲ್ಲಿ ಮೋಹೀಮ್ ಹೊರಡುವ ವೆಳೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಗಣನೆಮಾಡಿದ ಒಟ್ಟು ಫೌಜಿನ ಜನಗಳು ೨,೨೬,೦೦೦ ಕ್ಕೆ ವಿಪರ (ಕುಹಾಮಂ. I. ೩೩೬).

[← ಅರ. ಹಿಂ. ಮುಹಿಮ್; ಮರಾ. ಮೋಹಿಮ್. ಮೋಹೀಮ್]

ಮೊಳ ' ಮೊಬ ' ನೋ.

ಮೊಳಕಯ್ ' ಮೊಬಿಕೆಯ್ ' ನೋ.

ಮೊಳಕಾಲ್ ' ಮೊಬಿಕಾಲ್ ' ನೋ.

ಮೊಳಕಾಲು ' ಮೊಬಿಕಾಲ್ ' ನೋ.

ಮೊಳಕೆ (ನಾ). ೧. ಬೀಜದಿಂದ ಹೊರಬರುವ ಗಿಡದ ಮೊದಲನೆಯ ಸುಳಿ ; ಅಂಕುರ : ಕುಡಿ : "ಮೊಳಕೆಯೆನಲ್ಕುಂಕುರ" (ಶಾಡಿ. ೩೭) ; ಪಾಂಚಾಲಿಕನ ಭೀತಿಯ · ಮೊಳಕೆಯುರಿಯುದು (ಕುಬ್ರಾ.ಕ. ೦೬-೯) ;

ಮೊಳಕೆ ಮೂಡದ ಬೀಜ. ಜಾಲ ಮಿಸರಿದ ತೇಜ (ಶಪಣು. ೦೬೨–೦೦). ೨. (ಆಲಂ) ಪ್ರಾರಂಭ : ಕ್ರಾಂತಿಯ ಮೊಳಕೆಯು ತುಳಿಯಬೇಕು (ಶಬಸ. ೦೭–೯).

ಮೊಳಕೆಕಟ್ಟಿದ ಕಾಳು = ಪೆಸರು ಮುಂತಾದ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ನೆನೆಸಿ, ನಂತರ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಮೊಳಕೆ ಬರಿಸಿರುವ ಕಾಳು : ಮೊಳಕೆಕಟ್ಟಿದ ಕಾಳಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ದೇಹಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿಕರ (ಕೂಅ).

[ಮೊಳ್ಕೆ + – ಕೆ-/ ತುಳು. ಮೊಳಕೆ ; ತೆಲು. ಮೊಲಕ. ಮೊಲ್ಕ. ಮೊಕ್ಕ]

ಮೊಳಕೆಗಾಣು (ಕ್ರಿ)· ಅಂಕುರಿಸು ; ಕುಡಿಯೊಡೆ : ಅಜ್ಜ ಬಿತ್ತಿದ ಬೀಜ ಮೊಳಕೆಗಂಡಿವೆ ಈಗ (ಶಂಬು). ೨೨–೦೩). [ಮೊಳಕೆ + ಕಾಣು (< ಕಾಣ್)]

ಮೊಳಕ್ಕೆ ' ಮೊಟಕೆಯ್ ' ನೋ.

ಮೊಳಗಾಡು (ಕ್ರಿ)· ಧ್ವನಿಯು ಹೊಮ್ಮು : ದೇವುಬಂತಂ ಮುರಿ ಬಹನೆಂಬ ಗೆಲುಹಿಂದ ದೇವದೊತರೆ ಬಾರಿಸುವರೊ ಮಂಗಲವಾದ್ಯವೆನಲು ಮುಂಬಕ್ಕಿಗಳ ಪೀಳವಂ ಮೊಳಗಾಡ (ಗೂಅಕ್ಕಾ . ೦-೯).

[ಮೊಳಗು$_2$ (< ಮೊಜಗು$_2$) + ಆಡು$_1$]

ಮೊಳಗಿಸು ' ಮೊಟಿಗಿಸು' ನೋ.

ಮೊಳಗು$_1$ ' ಮೊಟಗು$_1$' ನೋ.

ಮೊಳಗು$_2$ ' ಮೊಟಿಗು$_2$' ನೋ.

ಮೊಳಗು$_3$ ' ಮೊಟಗು$_3$' ನೋ.

ಮೊಳವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಪರಳು (?) : ಪಾಂಡಡಂ ಹೊಂಗೆ ಹಾಗ ಮೊಳವಿನ ಕಲ್ಲಿಗೆ ವೀಸವೊಂದು ಉಟ್ಟಿನ ಪೆಡಗಿಗೆ ವೊಂದುವಪ್ಪು (ಶ್ರಾಪು. XV. ೨೦೦-೪೬ ; ೧೧೪೬). [?]

ಮೊಳಸಂದು, ಮೊಣಸಂದು (ನಾ)· ಮೊಳ್ಕೈ : ಅಗಲವಾದ ಬೀಚು ಹಣೆಯ ಮನುಷ್ಯನೊಬ್ಬ ಮಂಡಿಯ ಮೇಲೆ ಮೊಳಸಂದುರಿಕ್ಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದನು (ಕ್ರಪು. ೨೩೦). **ಮೊಣಸಂದು** : ಎಡಗೈ ಮೇಲೆ ಬಲದೋಳ ಮೊಣಸಂದನ್ನೂರಿಕೊಂಡು, ಬಲಗೈ ಮೇಲೆ ಕೆನ್ನೆಯೂರಗಿಸಿ ಕೊಂಡು ಮುಂದುಕಿ ಅವನೆವನಿರಿಗೆ ಏಂತುಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಕ್ರಪು. ೨೩೭)

[ಮೊಳ (< ಮೊಟ) + ಸಂದು]

ಮೊಳಸು$_1$ (ನಾ). ೧. ಮೊಳಕೆಯೊಡೆಯುವಿಕೆ; ಅಂಕುರಿಸುವಿಕೆ : (೨). ೨. ಗಂಟಲೆನಲ್ಲಿ ಏಳುವ, ಮುಳ್ಳಿನಂತೆ 'ಜೂಪಾಗಿರುವ' ಗುಳ್ಳೆ : ಅಂತಕಾಮ್ಯಪಥ್ಯವು ಆರಗಲಾಜದ ಮೃತ್ಯುದೆಳುಗೆ ಮೊಳಸುಗಳು ಮೊಳೆಯೆ . . . ಅಡಗುಮೋನದಿ ಪರುಳುವಡಗಳು ಉಂದು ಪರಸಿದ ವಂದು ರಾಘವನ (ಶ್ರಾಣಾ. ೨೨ ೯೯). [ಮೊಳ್$_1$ + – ಸು$_3$]

ಮೊಳಸು$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ (?) : ಪುಟವದ ತಿವಳಿಯ ಜುಂಕದ ಮೊಳಸಿನ ಜೀಕರದ ಸಿಪಿಜಿ ಸಿಟ್ಟಿನ ಲಯದಿಂದ ಬಲದ ಕಾಣಿವರ್ ಕೆಲಬರ್ (ಶಪಚ. ೩-೩೦). ೨. ಎಲ್ಲ ಬಿಮುದ್ದದ ಒಂದು ಚಲನೆ (?) : ಮೇಲ್ಮುಳಿ ಮೊಳಸು [ಪಾಣಾ. ಗು. ಹು]ಗಳ ಮಂಡಿಗಳ . . . ಜೊಜ್ಜೆಗಳೆಯೊಳವರಿರ್ವರಿಗೆ ಸಮಜೋಳಿಗಳದಾರೆಂದ (ಕ್ಷಾಣಾ. ೨೦-೩). [?]

ಮೊಳಿಯನೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಮೊಳಿಯನೂರ ದೇವಮ್ಯನುಂ ಪಂಪಯ್ಯನುಂ . . . ಧರ್ಮ್ಮರಾತಿಭಟರರ ಕನಲಂ ಕಟ್ಟಿರ್ಪ ಕೊಟ್ಟ ಸ್ಮಿತಿ ಯಾವುದೆನ್ನೊಡೆ (ಚಕ. XI. ೩೪ರು. ೩೬–೨೦ ; ೪೨೧). [? + ಊರ್]

ಮೊಳ್$_1$ (ಕ್ರಿ)· ೧. ಚಿಗುರು ; ಕೊನರು ; ಅಂಕುರಿಸು : ಮೊಳೆ–ಪ್ರರೋಹಕ್ರಿಯಾಯಾಂ (ಅಂಕುರಿಸು). ಅಂಕುರೇ ಚ" (ಕಮಶಾ) ; ಪೊಸತೆ ಮೊಳೆತ ಧಾನ್ಯಂಗಳನಾ ಧರಣೀಶಂ ಕವಜ್ಜಿದಂ (ಅಪ್ರ. ೦೫-೩) ; ಬೀಜವಿಲ್ಲದೆ ಮೊಳೆತ ಸಸಿಯನಾವಂ ಬಲ್ಲಂ (ಶ್ರಕ್ಷಾ. ೦-೪೭) ; ಹುರಿದು ಬಿತ್ತಿದ ಬೀಜ ಮೊಳೆಪುದೆ (ಪಚ. ೨-೩೩). ೨. (ಉಗುರು. ಕೂದಲು ಮುಂತಾದುವು) ಮೂಡು; ಹುಟ್ಟು; ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಪೊಳೆವಿಂದುಗಳ್ಕೆ ಬೆಗುಡ ಮೊಳೆದುವ ಬೆನ್ನಿಂದಮೆರ್ದಗೆ ಕದಿರ್ದುಱುಗದ್ ತೊಳಗಿದುವ ಮದನ್ರಶಿಖಿವಿಹ್ವಳಹೃದಯವ್ಯಸ್ತಹಸ್ತನಖದೀಧಿತಿಗಳ್ (ಇಂದೂ. ೧೦೬); ಸತ್ಕಹರಿಬ್ಬಂದ್ರರಾಯನ ವಾಕ್ಯದೊಳು ಹುಸಿಗಳು ಮೊಳೆಯುವ (ಪಚಾ. ೨-೦೪); ಬೆಗಡು ಮೊಳೆತುದು ಭೀಷ್ಮ ವಿದುರಾದಿಗಳ ಮನದಲಿ (ಸಂಪಕ. ೦೮–೨೬); ಅದನಿಗೆ ಮಿಸಿ ಕೂಡ ಮೊಳೆತಿಲ್ಲ (ಪಂಹೂ. ೨೦). [ಹೋ.ತ ತಮಿ. ಮುಳ್ಳ್; ಮಲ. ಮುಳೆ; ತುಳು. ಮುಳಿ, ಮುಳೆ. ಮೊಳಿ. ಮೊಳೆ; ತೆಲು. ಮೊಲುಚು, ಮೊಲುಚು, ಪೊಲ್ಚು]

ಮೊಳ್$_2$ (ನಾ)· ೧. ಕುದಿ: ಮೊಳಕೆ : "ಅಗೆಯೊಂದುಂ ಮೊಳೆಯೊಂದುಂ ಅಂಕುರದ" (ಶಪಾ. ೩೫-೦೫೩); ರುದ್ರಗರ್ಭಗ್ಗಹದೊಳ್ ತೇಜೋಸಲಯಂ ಬೆಳಗಿದನಜುವಿನ ಬೆಳಗಿನ ಮೊಳೆ ಮೊಳೆತು ಬೆಳೆಪುಮೊದಚ್ಚರಿಯೆ! (ಆಂಪ್ರ. ೬-೬೬); ವಿರಕ್ತಿ ಬೀಡಾಗಿ ಭಕ್ತಿ ಮೊಳೆಯಾಗಿ . . . ನಿಮ್ಮ ಭಕ್ತನ ಮನೆಯಂಗಳ ಪಾರಣಾಸಿಯಿಂದಧಿಕ ಮೋಡಾ (ಬಾಹಾಳ. ೩. ೬೦-೦೬೬); ಬಿಲ್ಲಿನ ಮೊಳಗು ಕಿನ್ನೀರ್ಜಲ ಪೆಣ ಬಿತ್ತು ನೆಣ ಮೊಳೆಯಾಗೆ ರಣಭೂಮಿ. . : ಮೆಱೆದುದು (ಕಾಣಾಪಾ. ೦೨-೬೬); ಬೆಳೆದು ಗುಣ ಮೊಳೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದು (ಪಪಪಾ. ೬೪). ೨. ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಗುದಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮೊಳಕೆಯಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ದುರ್ಮಾಂಸ : ಚಿಕ್ಕಮಂ ಗೋಜಲದೊಳ್ ಕುಡಿದಳಿಗೂಬಿನಿ ಕೆಲವುಂ ದಿವಸಕ್ಕೆ ಕಡುನುಗುಮರುಸೆಯ ಮೊಳೆಗಳ್ (ಪಪಪಪಪ. ೯-೦೫೩); ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗೆ :—ಭೂಚಕ್ಕಿಗೆಡ್ಡ . . . ಹೊಗೆಯನ್ನು ಆಸನಕ್ಕೆ ಹಿಡಿದರೆ ಮೊಳೆ ಕರಗಿ ಹೋಗುವುದು (ಪಪ್ರ. ೦೬೬). ೩. ಮೊದಲೆ ಮೊದಲಾದ ಗುಳ್ಳೆಗಳ ತುದಿ : ಮೊದಮೆಯ ಮೊಳೆಯುನೊತ್ಪತ್ತ ಕಕ್ಷಸೊನಿಜಮರ್ಮಜಿವ ಸೊಗದ ಮಾಸಿಸುತ . . . ಪುಟ್ಟಣಯದೊಟ್ಟಿದರು . (ಪಚಪಪ. ೦೬-೩೨). ೪. (ಪಟ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ನೇತುಹಾಕಲು ಬಳಸುವ) ಒಂದು ತುದಿ ಅಗಲವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತೊಂದು ತುದಿ ಜೂಪಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಲೋಹದ ಉಪಕರಣ; ಆಣಿ : ನಡುವರ್ಮೊಳೆಯುಂ (ಪಪಾಕ. ೦೨-೩೪); ಬಟ್ಟೆದ ಬೆಳ್ಳಿದು ಮೊಳಗಳೆಲಂ ತೊಗಲಿ ಬೆಳಗಿದುವ ತಾರಗೆಗಳ್ (ಪಗಂ. ೦೬-೪೪); ಏಳಿ ನೊಗವು ಕೀಲಚ್ಚು ಕೂಬರ ಬೆಳೆ ಮೊಳೆಮನಾರೈದು ಹೆರೆಯನು ಬಳದು ಹೂಡಿದರು (ಕೂಕಣಾ. ೩-೬-೩)- ೫. ಗಾಡಿಯ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಸುವ ಗೂಟು; ಕಡಾಣಿ : ಹರಿಯ ಗಾಲಿದು ನಾಭಿ ಮೂಜ್ಜರಿಯ ಜಾತುರ್ಮಾಸಗಳು. . . ವಿದ್ಯತ್ಸರವೆ ವತ್ಸರವೆನಿಪ ಮೊಳೆಯಾಯ್ದು (ಶಾಪ್ರಾ. ೬-೬೬). ೬. ನಾಣ್ಯ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಪಸ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯುವ ಜೂಪಾದ ಸಾಧನ : ಪೃಥ್ವಿಯೆಂಬುದಾ ಕರ್ತಾವೆ ಕಮ್ಮಟ ಅಚ್ಚಿನ ಮೊಳೆ ಬಾಣಪದ ವನೆ (ಪಪಪಂ. ೨೨೪-೦೦೦೩); ಚಿನ್ನಗೆಯ್ದ ನವಿರಂಗಳಂ ಕೂಡಿ ಅಚ್ಚಿನ ಮೊಳೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಚ್ಚಿ ದಳಕ್ಕೆ ಪೀಸ ೨ ಕಾಣ ೨ (ಅಶ. XIV. ೨೭೩-೩೦; ೧೧೭೩). ೭. ಮುದ್ರಣ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಕ್ಷರಗಳ ಗುರುತಿರುವ ಸಾಧನ; ಟೈಪು : ಮುದ್ರಣಾಕ್ಷರಯೋಜಕನು ಮೊದಲು. . . ಅಕ್ಷರದ ಮೊಳೆಗಳು ದಪ್ಪ ಯಾವ ಅಂಕಣಗಳಲ್ಲಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಮುದ್ರಣ. ೨೬). ೮. (ಆಲಂ) ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ : ತೋರಿಕೆ : ಕೂಡವಯದು ವರವಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನುಡಿಗೆ ಮೊಳೆ ಹೊಮ್ಮುವರೆ ನಿಮ್ಮಯ ತೊಡಕಸೊಲುಮವಸಲ್ಲ (ಶಾಪ್ರಾಬ್ರಿ. ೦-೨೦).

[< ಮೊಳ್$_1$-/ ತಮಿ.ಮುಳ್ಳ್; ಮಲ. ಮುಳೆ; ತುಳು. ಮುಳೆ. ಮೊಳೆ; ತೆಲು. ಮೊಲ. ಪೊಲಪ]

ಮೊಳೆಗತ್ತಿ (ನಾ)· ಮೊಳೆಯಾಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಏಡ್ಗ : ಮೊಳೆಗತ್ತಿ ಕೋಲ್ಗತ್ತಿ, ಕೊಂಕಣ ಬಿಡೆಗತ್ತಿ ಸೆಳೆಗತ್ತಿ (ಕಣಾಂತ್ರ· ೬-೨೦೦)·
[ಮೊಳೆ$_2$ + ಕತ್ತಿ]

ಮೊಳೆಗದ (ನಾ)· ಲೋಹದ ಚೂಪುಗೂಟಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಕದ ; ಗುಬ್ಬಿಕದ : ಕಾರ್ಯಕುಶಲದಿಂ ಕೋಟೆ ಕೊತ್ತಳ . . . ದಿಣ್ಣಿ ಮೊಗದಂಗಳ್ಗಳಿರ್ಮಿತಮಾಗಲೊಡನೆ (ಹರಿವಂಶ· ೦-೪-೬೬ ಪ)·
[ಮೊಳೆ$_2$ + ಕದ (<ಕದವು$_1$)]

ಮೊಳೆಗಜೊಕೆ (ನಾ)· ಆಗ ತಾನೆ ಮೂಡುತ್ತಿರುವ ಹುಲ್ಲು ; ಎಳೆ ಕರಿಕೆ: ಸುಳಿವಾಳೆಲೆಯ ಬ್ಲಾ ಮೊಳಗಱೊಕೆವಣ್ಣ ಪೊಂಬಣ್ಣ ಮೆಯ್ಯಲಿಪುರ್ ಸುಳಿಯೆ (ತಂಪ· ೬೬-೪೭)· [ಮೊಳೆ$_2$ + ಕಱೊಕೆ$_1$ (< ಕಱುಂಕ)]

ಮೊಳೆಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ)· (ಆಲಂ) ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸು ; ಪ್ರಕಟಿಸು : ಕಳದಿಯರ ನಡಿಗೆ ನಸುನಗುತೆ ನಿಜಭಾವಮಂ ಮೊಳೆಗಾಣಿಸದೆ ಪುಸಿಗೆ ಸರಸವಾಡುತೆ . . . ತಿರುಗಿದಳ್ಳನದಿಂದೆ ಮನೆಗೆ ಚಂಪಕಮಾಲಿನಿ (ಶ್ರೀಪಾ· ೬೦-೬೨)· [ಮೊಳೆ$_2$ + ಕಾಣಿಸು]

ಮೊಳೆಗೊಂಬು (ನಾ)· ಆಗ ತಾನೆ ಹೊಮ್ಮಿದ ಕೊಂಬೆ ; ಎಳೆಯ ರೆಂಬೆ : ಸುರಕುಜದ ಮೊಳೆಗೊಂಬುಗಳಿಗೆ ಚಿಂತಾರತ್ನಪರಿಖಚಿತವಾದ ಮಿಸುನಿಯ ಕಟ್ಟನಿಡುವೊಂದು ಪರಿಯಿಂದ ರಂಗುವಡೆದುರ್ವ ಮಾಣಕ ದುಂಗುರಂಗಳಂ ಬೆರಲೊಳ್ಪಟ್ಟು (ಶಾಂದಪ್ರ· ೪-೨೪)· [ಮೊಳೆ$_1$ + ಕೊಂಬು$_1$]

ಮೊಳೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ)· ನಿಮಿರು : ನೆಟ್ಟಗಾಗು : ಮೋಹದಿನಿಯರ ಮಯ್ಯ ಸೋಂಕಿಂ ಮೊಳೆಗೊಂಡ ಪುಳಕಾಳಿ (ಪುಣ್ಯ· ೪-೦೨)·
[ಮೊಳೆ$_2$ + ಕೊಳ್ಳು$_2$ (< ಕೊಳ್$_1$)]

ಮೊಳೆಗೋಲು (ನಾ)· ಚಾವಟಿ ; ಸೆಳೆಗೋಲು (?) : ಮಾಣರಥಂಗಳನು ಶೃಂಗರಿಸಿ ದಿವ್ಯಾಶ್ವಂಗಳನು ಪೂಡಿ ಮೊಳೆಗೋಲನಾಂತು ವಾಗೆಯು ಪಿಡಿದು (ಪಪಮಾ· ೫೦-೪)· [ಮೊಳೆ$_2$ + ಕೋಲು$_1$ (< ಕೋಲ್$_1$)]

ಮೊಳೆಜವ್ವನ (ನಾ)· ಅಂಕುರಿಸುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಾಯ ; ಎಳೆಪ್ರಾಯ : ಗೊಜ್ಜಿಗೆಗಳೆಜವ್ವನಂ· ಮಲ್ಲಿಗೆಗ ಮೊಳೆಜವ್ವನಂ, ಸುರಯಿಗೆ ಪೆರೆಜವ್ವನಂ . . . ಒದವಿತ್ತು (ಶಾಪಪ್ರ· ೦೦೪-೬೪)· [ಮೊಳೆ$_1$ + ಜವ್ವನ]

ಮೊಳೆದೊಡಕು (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ : ಹಿಳು ಕವಲಂಬು ಮೋಳೆವಿದಿರೆಲೆ ಮಿಟ್ಟೆಯಾ ಮೊಳೆದೊಡಕು ನಾನಾಚ ಕಣಿಗೆಲೆಲೆ ಸಿಲುಂಬಳೆ . . . ಸವಿವಾಯುನೆಂಬ ನಾನಾಸರಳನು ಸೆಳೆದು (ಪಾಪಪ್ರ· ೪-೨೬)· [?]

ಮೊಳೆದೋರು 'ಮೊಳೆದೋಜು' ನೋ·

ಮೊಳೆದೋಜುಸು (ಕ್ರಿ)· (ಆಲಂ) ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸು ; ತೋರಿಸು : ಮುನ್ನೊಂದು ಪಳೆಯಾನೆಯ ಮೆಟ್ಟಿ ಸೀಳಿ ತೊಳೆಯವೆ ತೊವಲ ವಸ್ತ ವನುಟ್ಟು ಧೈರ್ಯವ ಮೊಳೆದೋಜುಸು (ಪಾಚಕ· ೪೯-೩೦)·
[ಮೊಳೆದೋಜು + — ಇಸು]

ಮೊಳೆದೋಜು, ಮೊಳೆದೋರು (ಕ್ರಿ)· ೧· ಮೊಳಕೆಯೊಡೆ ; ಅಂಕುರಿಸು : ಸಂಗದಿಂದಲ್ಲದೆ ಬೀಜ ಮೊಳೆದೋಜದು (ಭುಜಬಲ· ಪ· ೪೯-೦೬೨) ; ಮೊಳೆದೋಜು ಮುಗ್ಗದ ಮುಸ್ಸ . . . ಬಳಸುವುದಲಿಳವಸ್ತು ವನು (ಹರಿ· ೬-೦೫)· ೨. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಮೂಡು ; ತೋರು : ಅದಿ ಅನಾದಿ ಇಲ್ಲದಂದು ನಾದ ಬಿಂದು ಕಳೆ ಮೊಳೆದೋಜದಂದು . . . ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಸೋಮೇಶ್ವರಲಿಂಗವದೆ ಕಂಡಾ (ಆದಿ· ೦-೨)· ; ಮೊಳೆದೋಜುತ ಪುಟ್ಟುತಿಹೆಳಮಿಸಗಳ ಕಟ್ಟಿಜಕದ ಚೆಲುವಪ ಕಂಡು ಮೈ ಜುಮ್ಮು ದಟ್ಟಿತು (ಕಂಪ· ೪-೦೦೩)· **ಮೊಳೆದೋರು** : ೨. ಹೊಸಗನಸನು ಮೊಳೆದೋರುತ್ತ ಪಾವನವಪನನು ಬರುತಿಹನು (ಪಾಂಡಿ· ೨೩-೦೬)·
[ಮೊಳೆ$_2$ + ತೋಜು]

ಮೊಳೆನಗೆ (ನಾ)· ಮುಗುಳುನಗೆ ; ಮಂದಹಾಸ : ಮೊಳೆನಗೆಯಿಂದ ಹರುಷದಳಪನಿತೇಶ್ವರನ (ತೊಡಣ· ೨-೩-೪೩)· ನುಡಿ . . . ಮೊಳೆನಗೆ ಮಿನುಗೆ ಹಾಸ್ಯವ ನುಡಿದಾಕೆಯ ತರೆಗುತ್ತಿಸಿದಳು (ಕಂಪರಾ· ೩-೦೩೦) ; ಕುಡಿನೋಟ ಬೀರುತ ಮೊಳೆನಗೆ ತೋರುತ ಬಳಿನಿಂದು ಮನಸೆಳೆದವಳು (ಪಾಂಡಿಪ· ೦೩೦-೨೭)· [ಮೊಳೆ$_1$ + ನಗೆ]

ಮೊಳೆನುಡಿ (ನಾ)· ಚಮತ್ಕಾರದ ಮಾತು ; ಹದಿರು : ಸ್ಮೇರಾಸ್ಯಂ ಮೊಳೆನುಡಿ ಗತಸೌರಂಭಂ ಸುರತಸಂಭ್ರಮಂ ಜಾರೆಯರಾ (ಗಿಗಾ· ೪-೪೪)·
[ಮೊಳೆ$_1$ + ನುಡಿ$_2$]

ಮೊಳೆಮೊಲೆ (ನಾ)· ಆಗ ತಾನೆ ಮೂಡುತ್ತಿರುವ ಸ್ತನ : ಮೊಳೆ ಮೊಲೆಯರು . . . ಸಳಿನಮೊಗ್ಗೆಯ ಮೊಲೆಯವರು (ಪಾಪಪ್ರ· ೩-೦೦೪) : ಮೊಳೆಮೊಲೆಯೊಳಿಸವೆ ಸಸವದನದೊಳ್ . . . ಒಪ್ಪಿರ್ದರಳಪಣ್ಣಳ್ (ಕೃಪಾಣ· ೬-೨೬)· [ಮೊಳೆ$_1$ + ಪೊಲೆ$_1$]

ಮೊಳೆಯಲ್ಲ (ನಾ)· ಎಳೆಯ ಶುಂಠಿ : ಪೊಳೆಯಲ್ಲದುನುಪ್ಪನೊಳಂ ಪುಳಿಯೊಳಮಲೆದಿಟ್ಟು (ಪೋಪ್ರಪಾಪ· ೪-೦೮) ; ಬೆಚಸು ಮಾಗುಳೇರ್ದೊಳೆಯಲ್ಲಸೇಲೆ . . . ಅದಿಮಾದುಪ್ಪನ ಕಾಯ್ಗಳಂ ಮಗಮಗಿಪ್ಪುವಿಕ್ಕೆದ ಸಬ್ಬಪತ್ರದೊಳ್ (ಶಾಣಪ· ೪-೬೬)· [ಮೊಳೆ$_2$ + ಅಲ್ಲ$_1$]

ಮೊಳೆಯಿಸು, ಮೊಳೆಸು (ಕ್ರಿ)· ೧· ಕುಡಿಯಿಡುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಅಂಕುರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು· ೨. ಉಂಟುಮಾಡು ; ಹುಟ್ಟಿಸು : ಅಲೋಚನೆಯೊಂದನ್ನ ಮೊಳೆಯಿಸದನು (ಕಬ· ೪೬)· .**ಮೊಳೆಸು** : ೧. ಕ್ಲೀಸಬೀಜವ ಬಿತ್ತಿ ಮೊಳೆಸಿದ ಘಾಸಿಯಾಗದ ಕಪಿಗಳಿಲ್ಲದನಿವನ ಪಡೆಯೊಳಗೆ (ಶಾಬಿಪ· ೫೯-೬೨) ; ವೀರು ಬಿದ್ದು ಹದವಾದ ನೆಲವು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಬೀಜವನ್ನು ಮೊಳೆಸುವಂತೆ ಕರ್ಮವು ಮನುಷ್ಯನ ಪುನರ್ಜನ್ಮವ ಮೊಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ (ಪಪಣ· ೪೩೨)· [ಮೊಳೆ$_1$ + — ಇಸು$_3$]

ಮೊಳೆರೋಗ (ನಾ)· ಗುದಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮೊಳಕೆಯಾಕಾರದ ದುರ್ಮಾಂಸ ಬೆಳೆಯುವ ರೋಗ ; ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ : ಮೂಲ ವ್ಯಾಧಿ-ಮೊಳರೋಗ-ಗಾದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧಗಳುಂಟು (ಪಪಗ· ೪೦)·
[ಮೊಳೆ$_2$ + ರೋಗ]

ಮೊಳೆವಣಿ (ನಾ)· ಅನೆಯ ಹಣೆಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರಸಾಧನ : ಅರೆಟ್ಟಿಗೆ ಮೊಳೆವಣಿ ಕೂರಂಕುಶ ಸೇರಿ ಬಾಜಿಸುವ ಡೌಡಗಳ· ಕೂಡಾನೆಗಳನೆಃಜಾ ಮಾವಟ್ಟಿಗರು ಬಂದರು (ಕಂಬಾಂ· ೦೦-೩೬)· [ಮೊಳೆ$_2$ + ಪಣಿ$_1$]

ಮೊಳೆವರೆಯ (ನಾ)· = ಮೊಳೆಜವ್ವನ : ನನ್ನ ಮಗಳಿಗೆ ಮೊಳೆವರೆಯು ದರಿ ವಿಧವತೆಯನಿತ್ಕವಸು ಭೂಮಿಯಲಿ ಉಳಿಯುಬಲ್ಲನೆ (ಸಾಕ್ಕಥ· ೨೩-೦೬)· [ಮೊಳೆ$_1$ + ಪರೆಯ$_2$ (<ಪರಯ)]

ಮೊಳೆವಲ್, ಮೊಳೆವಲ್ಲು (ನಾ)· ಆಗ ತಾನೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ ಹಲ್ಲು ; ಪಣೆ : ಎಳೆಯನೆ ಪುಟ್ಟಪಾಯೊಳು ಮೆಲ್ಲವೆಲ್ಲನೆ ಮೊಳೆವಲ್ಲ ಕೊಸೆದು ಮೂಡಿದವು (ಪಾಚಕ· ೦೭-೩೦) ; ಮೊಳೆವಲ್ಲುಗುಹ ಜೊಲ್ಲು ದಟ್ಟಿತದಿ ತೊದಲನುದಿ (ಶ್ರೀಪಾ· ೨೪-೦೬) ; ಮೊಳೆವಲ್ ಶೋಭಸ ನಿರ್ಮಿತ್ರಹಸಿತಂ ಚೆಲ್ವಾಗೆ (ಪಾಪಪ್ರ· ೦೦೩-೦೭೦)· **ಮೊಳೆವಲ್ಲು** : ಜೀವಂಧರಂ . . . ಕೆಂಪಾಯ ಮೊಳೆವಲ್ಲು ಮಿನುಗೆ ನಗುವ ತೊದಲಿಂಬು ವತೆಯಲೊಪ್ಪಿದನು (ಜೀಪಣಾಂ· ೬-೪)· ; ಚೆನ್ನಬಸವ . . . ಮೊಳೆವಲ್ಲು ಜೊಲ್ಲುಂ ಪೊಳೆಯ ನಸುನಗುತ್ತುಂ ಬಾಲಲೀಲೆಯಂ ತೋಜುಸಿದನು (ಪಾಪ್ರ· ೩-೪೦)· [ಮೊಳೆ$_1$ + ಪಲ್]

ಮೊಳೆವಲ್ಲು 'ಮೊಳೆವಲ್' ನೋ·

ಮೊಳೆವಿತ್ತು (ನಾ)· ಮೊಳಕೆಯೊಡೆದ ಬೀಜ : ಮೊನ್ನೆ ಬಿತ್ತಿರ್ದ ಮೊಳೆವಿತ್ತನೆತ್ತಿಯ ತಂದು ಪನ್ನಗಾಭರಣನ ಪಸಿವನಾಜಿಸುವುದು (ಜೀಕ· ೫೬· ೩೩-೨೦)· [ಮೊಳೆ$_1$ + ಬಿತ್ತು$_2$ (<ಬಿತ್ತು$_1$)]

ಮೊಳೆವುಲ್ (ನಾ). ಅದೇ ತಾನೇ ಚಿಗುರಿದ ಹುಲ್ಲು ; ಎಳೆಯ ಹುಲ್ಲು: ಮೊಳೆವುಲ್ಗಳೀನೀ ಧರಣೀವಿಘಾಗಮೊಪ್ಪಿರೆ (ಕಂಪಾ· ೭-೨೩) ; ಜಳದ ಗ್ರೀಷ್ಮಹಿಮಂಗಳಿಲ್ಲ ಮೊಳೆವುಲ್ಲಾಲ್ಯಂಗುಳಂಗಳ್ವರಂ ಬಳೆಗುಂ (ಜಾಂಪು· ೬-೦೨) : ವ್ಯಗಸಂತತಿ ಗಹ್ವರದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಮೇದುಮಿತಿವ ಮೊಳೆವುಲ್ಲಂ (ಗಿಂಕ· ೯-೭೩). [ಮೊಳೆ₁ + ಪುಲ್]

ಮೊಳೆವೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಮೊಳಕೆಯೊಗು ; ಅಂಕುರಿಸು : ಮೊಳೆವೊಮ್ಮು [ಪಾಣಾಂ· ಕೊನೆವಾಯ್ದು] ಕಂಗಳ್ಮಬ್ಬು ಬೆಳೆದೆಳೆಯು ದರ್ಭೆಯಂ ಕಂಡು (ಪಡಣಾ. ೦೨-೪). [ಮೊಳೆ₂ + ಪೊಯ್₂]

ಮೊಳೆವೋಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಿಗುರುಬಿಡು : ಕೊನರು ; ಕುಡಿಯಿಡು : ದಾಂಗುಡಿಯಿಟ್ಟುದಿಂಗಡಲ ಬೆಳ್ಪು ಕರಂ ಮೊಳೆವೋದುದಿಂದುಕಾಂತಂಗಳ ಬೆಳ್ಪು ಮುಂಡಿದುದು ವಯ್ಯಂಬಲ ಬೆಳ್ಪು (ಅಣಾಪ· ೫-೨೦) ; ಕಂದಿದುದಂ ಮೊಳೆವೋದುದನೆಂದುಂ ಕಟ್ಟಲ್ಕೆಮಿಡ ಪಾಣಂದಿಗಳಂ (ಅಕ್ಷಣ· ೭-೨೮) ; ಮೊಳೆವೋದಶ್ವತ್ಥಕಂದಂ ಕೊಳದೊಳೆ (ಣಾಪಪ್ರ· ೬-೨). ೨. ಮೂಡು : ಪುಟ್ಟು : ಹೊಮ್ಮು : ಆ ವೇವಮು ಜಾತ್ರೆಗೆ ಮೊಳೆವೋದಳವೆಂ . . . ಕೈವೋದಸುಕೆ ಕೋಲಧ್ವನಿ ಮೂವದೆಯುಲಿಮಾಗೆ ಬಂದುವಂದು ಬಸಂತಂ (ಹಚಿಪ್ರಚ. ೦-೪೬). [ಮೊಳೆ₂ + ಪೋಗು₂ (< ಪೋ₁)]

ಮೊಳೆಸು ' ಮೊಳೆಯಿಸು ' ನೋ

ಮೊಳೇಟ್ಟೂರ್ (ನಾ)· ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ × × ಕೈವ್ಮನಡಿಗಳು × × ಮೊಳೇಟ್ಟೂರ ಪುಱಾ × × ನಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಸ್ತಿತಿ (೨೪· IV (೩), ಶಾಖಣಾ. ೧೨೬-೩ ; ಸು· ೭ ಪದ್ಯ ೫೫) · [? + ಊರ್]

ಮೊಳ್ಳು ' ಮೊಟ್ಟು₂ ' ನೋ.

ಮೊಳ್ಳೆ (ನಾ)· ೧. ಉಬ್ಬಿಕೊಂಡುಮ : ಹಿಗಲ್ಲದೆ ಮೊಳ್ಳೆಯಾಗಿ ದರ್ಪ ನಾಗಿ ಕೀವು ರಕ್ತ ಉಳ್ಳದಾಗಿಯಿವ್ವರೆ ಅರಿಪ್ಪ (ಶಾಗಂಶಿ· ೬೫೦-೦೮). ೨. ಉಬ್ಬಿದ ಹೊಕ್ಕಳ್ಳು -- ನಾಭಿ : (೬)· [?]

ಮೊಱ ಮಾರ್₂, ಮಱಿ, ಮೊರ (ನಾ)· (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ) ಕಾಳನ್ನು ಕೇರಿ. ಕೊಚ್ಚಿ ಹಸನುಮಾಡಲು ಬಳಸುವ ಬಿದಿರಿನ ಸಾಧನ : ಶೂರ್ಪ: ಮಾಱಲು ಮೊಱ [ಪಾಣಾಂ· ೯೦೪೫] ತೀವಿದಮೇಧ್ಯಮಂ ಭಕ್ಷಣಾಗೆಯ್ಸ (ಪಾಪುಂಪ· ೦೫೬) ; ಪಱುಗೋಲೊಳ್ ಪಾಯ್ವಂತಿರೆ ತೊಱೆಯಂ ಮೊಱಿಯಿಂದೆ ಪಾಮುಲೇಂ ಬಂದಪುದೇ (ಸಮಪ· ೦೫-೩೦) : ಮುತ್ತನೊಗಂ ವರೆ ಮೊಱಿನ ತೌಡಿಗೆ (ಶಾಣಾ. ೩೬-೩೦)· **ಮಱೆ** : ಭಗವಾರಿಯು . . . ಜೋಳವನ್ನು ಮಾರದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು . . . ಬೀಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಶಂಪ್ರಚಾ. ೦)· **ಮಱಿ** : ಸುರಿದು ಪೆನಗಡಲೆಗಳ ರಾಶಿಯಂ ಪುಱಿನ ದಿಟ್ಟೋಲೆಗಳ ಬಣ್ಣದ ಹೊನ್ನ ನೂಲುಗಳ ಗಿರಿಗಳೇ ಫಲವಾದುವಾಸ್ಪರ ಕರಿಯ ನೋಂಪಿಯ ದಾನಕೆ (ಸಂಚಿ· ೫೦-೨೦)· **ಮೊರ** : ಜಾಣರಂಗ್ಗೆಗೆ ಕೊಳಲಾದೆ ಸಿರಿಯಿದಿರೆ ಮುತ್ತು ಕೇರೋಕೆ ಮೊರನಾದೆ (ಹ್ಯಾಣಾ· ೦೪) ; ಇರಿಗಳು . . . ಹತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತು ಮೊರಗಳ ಹುಂಬು ಬೀಳಲು ಪ್ರಾನಂಭವಾಯಿತು (ಶಪಾ· ೦೯).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ವಾಲ. ಪುಱಿವಮ್ ; ಕೊಡ. ಮೊರ ; ತೆಲು. ಮೊರಿಟಿ ; ಕೋತ. ಪೊಮ್ರ್ ; ತೊದ. ಮುರ್ಪ್]

ಮೊಱಿಕು₁ ' ಪುಱಿಕು₁ ' ನೋ·

ಮೊಱಿಕು₂ ' ಪುಱಿಕು₂ ' ನೋ.

ಮೊಱಿಗಿವಿ. ಮೊರಗಿವಿ (ನಾ). ಮೊರದಂತೆ ಅಗಲವಾದ ಕಿವಿ : ಕವಿ ಮಧುರನ ಮಾತುಗಳೇಂ ಸವಿಯೋ . . . ತನ್ನಮ ಮೊಱಿಗಿವಿಯಿಂ ಮೊಗೆಮೊಗೆದು ಸುಮುಖಿನಾಸ್ವಾದಿಸುವಂ (ಕಿಱಾಣ· ೦-೭೪) ; ಕಾಂತೆ ಯರೆ ದೊಗದಲಿ ವಿಸಿಸೆ ಸುಂಡಿಲನ: ಮೊಱಿಗಿವಿಯು ಪರ್ಮೊಲೆಯ ಬೆನ್ನಲಿ ಪಿರಚಿಸಲು ಗಂಡರು ಬೆಜಗುಗೊಳೆ (ಶಾಳ್ಕಣಾ· ೫೦-೭೭)· **ಮೊರಗಿವಿ** : ಮೊರಗಿವಿಗಳಂ ಬೀಸಿ. ಘೀಳ್ಕೊಡಿಸೆ ಮುನ್ನಿಗಿ ಪೋರಾಡಲನು ವಾದುದಾ ಹೋರಿಹೇರಾಜೆ (ಶ್ರೀಚಪ್ರ· ೪೫೫-೪೫೬). [ಮೊಱಿ + ಕಿವಿ]

ಮೊಜಡಿ ' ಪೊರಡು₂ ' ನೋ.

ಮೊಜವು. ಮೊರವು (ನಾ)· ೧. ಸಮುದ್ರ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಅಬ್ಬರ.— ಮೊರೆತ : ಮೊಜವುದೋಜದ ತೆರೆಮಸಗದಳೆಗೆ ಕ್ಷೀರಶರಧಿಯ ಕವಿತಂದೆಮದು (ಪಾಗಳು· ೫೦-೬೬)· **ಮೊರವು** : ೨. ದೊಡ್ಡಧ್ವನಿ ; ಆರ್ಭಟ : ಮೆರಸಿ ನಂದೀಧ್ವಜದ ಕರಡಿಯ ಮೊರವಿನೊಳಗೀ ಲಿಂಗ ವೀರರ ನೆರವಿಮೊಳಗೆ (ಜಕ್ಕಪು· ೯೨-೩); ಮುಂದಡಿಮ ಬಿಟ್ಟು ಮೊರವಂ ಬಿಟ್ಟು ಪುಧ್ಕರೊಳ್ಮಿಂದಿರ್ದ ಬಾಣಮಂ ಕಂಡು (ಕಂಗಾರಾ. ೩-೦೬-೫೬).

[ಮೊಜ್₁ + — ವು]

ಮೊಜಹಾರ (ನಾ). (?) : ಮೊ[ಪಾಣಾಂ· ಕೊ]ಜಹಾರ ನೀದಿದಜೆ ತೆಜಹಾರ ಕೈಕೊಳ್ಳುತ್ತೆದಾನೆ (ಬಡಪ· ೪· ೫೫೬-೦೩೦). [?]

ಮೊಜಿಪು ' ಮೊಜ್ಪು ' ನೋ.

ಮೊಜಿಪುಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಆರ್ಭಟವು ಕುಗ್ಗು : ಅಬ್ಬರವು ಕಡಮೆ ಯಾಗು : ಖಗಪನೆ ಮೊಜಿಪುಗುಂದಿದ ಕದಲಂತೆ ಮೋಸದೊಳು ಬಂದಿರ ದಿಂದುದು ಹಜಾರದೊಳು (ಜಾಗಳು· ೫೦-೪).

[ಮೊಜಿಪು (< ಮೊಜ್ಪು) + ಕುಂದು₂]

ಮೊಜುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಜನಾಂಗದ ಹೆಸರು (?) : ಶ್ರೀಮಾಸೊಲಿ ಪಯ್ಯ ಪೃಥಿವೀರಾಜ್ಯಂಗೇಯ್ದೆ ಬಲ್ಲದ ಪಜುವ ಮೊಜುಕರ್ಕೊಳೆ ಬೆಣ್ಣಾರ ಮಾಡಿ ಕಾದಿ ಇಕ್ಕಿಸಿ ಸತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾದಂ (ಎಕ· X (೩), ಕುಗಣಾ. ೭೦೬-೨; ೯೨೦).

[?]

ಮೊಜ್₁, ಮೊರ್₃ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಮುದ್ರ, ಸಿಂಹ ಮೊದಲಾದುವು ಆರ್ಭಟಿಸು.— ಗರ್ಜಿಸು,--ಅಬ್ಬರಿಸು : ಬೇತಾಳಂಗಳ್ ಮೊಜಿದು ತೆಜಿದು ವಾಪ್ಪುಗೆನಾ ಪಾತಾಳಬಿಲಂಗಳ್ಗೋಲ್ . . . ಕಾಣೆಯ ಭಯ ಮಯಸಾದೆಂ (ಕಪಾ· ೩-೦೮೨); ಆ ಗುಪೆಯಾಂ ಪುಗಲೊಡನೊಂದು ರೂಪು ಮೊಜಿದು ಪರಿತಂದು ಮೇಲ್ವಾದುವೊಡಂ (ಸಂಚಿಂ· ೨೪೪-೦); ಸಿಡಿಲು ಮೊಜಿದರೆ ಸರ್ಪಸಂಜುವುವಲ್ಲಗುವನೆ ಗರುಡನು (ಶಾಕ್ಕಾಕ್ಕ್ರ· ೦೩-೬೬) ; ಈಶ್ವರಸಮಿಸೂರ್ಗಂ . ದಾಳಿಯನಿರದಮ್ಮುವ ತೆಜಮೊಳಬ್ಬಿ ಮೊಜಿದುದು ಪೆಂಪಿಂ (ಹಚಿಪ್ರಚ· ೦-೪೯) ; ೨. ಬುಸ್ಸೆನ್ನು ; ಬುಸುಗುದು : ಅದಂ ಹರಿವ ನೀರ್ ಮೊಜಿದ ಹಾವುರಿವ ಕಿಚ್ಚಿನ ಹೊರೆಯೊಳಿರಿಸಲು (ಪಾಪಪು· ೬-೦)· ೩. ಸಂಕುಚಿದಿವ ಕೊಗಿಕೊಳ್ಳು : ಚೇರು ; ಆರ್ತನಾದಮಾಡು : ಅರಸ . . . ಭೋಗವಿಸ್ಮಿದತ್ತಲು ಮೊಜಿವ ಪೆಣನ ಮಯ (ಪಾಪಪ· ೬-೧೪); ತೊರೆಯುತ ಪೊಜಿಯುತ ಸುರಿಯುತ ರಕ್ತವ ಕರಚರಣಂಗಳಾಮಿಸುತ ಅರಿವೆಣಗಳು . . . ಒಪ್ಪಿದುವು (ಕಂಪಪ· ೦೩ ೩೦): ಹುಲಿಯ ಬಾಯುಲಿ ಸಿಕ್ಕ ಹುಲ್ಲೆಯಂದದಿ ಮೊಜಿವೆ (ಸಧಪ್ರ· ೦೦೩). ೪. ಕೆದಳು : ವ್ಯಗ್ರವಾಗು : ಇಳಾವಂಡಲುದ ರಾಜರು . . . ಇವಪೊಳಗೆ ಮಾತೇಕೆನುತ ಮಿಗೆ ಮೊಜಿದಿದ್ದರಜ್ಜಿ (ಕೃಚಾ· ೦ ೦೩-೨೪).

ಮೊರ್₂ : ೧. ಮೊರೆದು ಸೊರೆಗಲೆಯು ಮಿರುಮಿರುಗಿ ಶಿಲೆಯಿಂ ಶಿಲೆಗೆ ಜಿಮ್ಮಿ ಪೆಗೆಯುವ ತೊರೆಯು ಲೀಲೆಯು ಮಹೋಹರತೆ (ಸಪ್ರಂಗ· ೨೯-೪೦೩). ೩. ತೆತ್ತ ಹಣ. ಸತ್ತ ಹಣ ಹೋಯ್ತೆಂದು ಮೊರೆಯದಿರು ! (ಪಾಂಕಪ· ೩-೦೬). [ದೇ.ಪ ತುಳು. ಮೊರೆಮುನಿ ; ತೆಲು. ಮೊಱುಗು· ಮೊಜುವು : ಕೋತ. ಮುರ್ಗ್, ಮೊರ್ಪ್]

ಮೊಜ್₂, ಮೊರ್₄ (ನಾ)· ೧. ಗೋಳಾಟ ; ಆರ್ತಧ್ವನಿ ; ಹುಯ್ಯಲು : ಏಕೆನ್ನ ಪೆಜಿಯ ಕೀಳೆ ಸೋಡೆಯೆನ್ನ ದುಃಖವ ಚಿನ್ನ ಮಸ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಮ್ಮ (ಪಾಪರೇ· ೨- ೫೫-೩೦); ಮೊಜಿಯ ಪಾಯ್ಗುಳ . . . ತರದ ಪೈಗಳ ಲಳಕೆಳವ ಕೇಳದನು ಕಲಿವಾರ್ಥ (ಸಂಚಿಪ· ೫೬-೨); ತರಳನ

ಪೊಜೆ ಕೇಳಿ ತ್ವರಿತದಿಂದರಿ ಬಂದು ದುರುಳನ ಕರುಳ ತನ್ನ ಕೊರಳ್ಗೆ ಧರಿಸಿದ (ಕೃಷ್ಣ. ೩-೪-೦). ೨. ದೂರು ; ಅಹವಾಲು : ಪೊಜೆಯ ವಿಚಾರಿಸದೆ ಮುಖಮಜ್ಜನವ ಮಾಡದಿರು (ಕಂಗಿ. ೦೩-೩). ೩. ರೀತಿ ; ಪರಿಪಾಟಿ ; ಕ್ರಮ : ತಾಂ ಜಾತಿಯೊಳ್ ಪಡುವಪ್ಪ ದಜಿಂ ಪೊಜೆಯಂ ಧರ್ಮಮುಮನಜಾಯದಾ ಮೂಧರಿ (ಕುಸಂ. ೪೨-೦೩); ಪೊಜೆಯಜಿನೆಂದಿವನೇನೆಂದಜಿಯೆಂ (ಕಮಾಶ್ವ. ೩-೦೩೩). ೪. ಕಟ್ಟು ಪಾಡು; ಎಲ್ಲೆ; ಮಿತಿ : ಪೊಜೆಯಂ ಮೀಱುವ ಮಾತು . . . ಅಳುಂಬಂ ಕೂಟದೊಳ್ ನಲ್ಲರಾ (ಪಂಪ್ರಭು. ೯-೩೮) ; ಪೊಜೆಯನುಳಿದ ಮೆಲ್ನುಡಿ ಪೊನೆಮಸೆವಕ್ಕುಂ . . . ಸೊಗಯಿಸಿದುವು ಪಸಿಸುರತಕ್ರೀಡೆಯೊಳಾ ದಂಪತಿಗೆ (ಪಜಿಂಗಾ. ೪-೨೩). ೫. (ರಕ್ತ ಸಂಬಂಧ ಅಥವಾ ವಿವಾಹದಿಂದ ಉಂಟಾದ) ನಂಟಸ್ತಿಕೆ; ಸಂಬಂಧ; ವಾವೆ : ಆದನಾವ ನಾನನ್ದತ್ತಂ ಗೆಯ್ದಂ ಪೆಱರ ಪಸುವಾರ್ವರ ಊರುಮಿನ ಪೊಜೆಯಬೆದ ಕೃತಘ್ನ (ಸಾಇ. IX-ii, ೭೮೬-೬; ಪು. ೬೫೮ ಜ ೨) ; ನಾನ್ಗೆ ಗೆಡದಿರ್ವುದೊಂದು ಪುಡಿಗಳ್ ಪೊಜೆಯಂ ಮಜೆಯಪ್ಪ ದೊಂದು ಕಳ್ಗುಡಿದವರಂದವಿಂತು ಸಿರಿ ಸ್ಥಾರ್ತರೆ ಸಾರ್ವರು (ಪಂಪಭಾ ೨-೮೯) ; ಕಡುನೀಜಿಯರು ಮುಂದೆ ನಿಲೆ ಪೊಜೆಧರ್ಮವ ಬಿಡುವರೆ ಪೋಹಿಜನಗಳು (ಶಾಂಶಾಂ. ೨೬-೪೦); ಆವ ಪುನೆ ಆವ ಪೊಜೆ ಎನಗೆ (ಅಕ್ಕಶ್ಯಾ. ೨೦-೧೨) ೬. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ; ಶೀಲ : ಪೊಜೆಯಿಲ್ಲದಳಿಗಾವಿನಿಯಂ . . . ಪಯೋಧಿಕೆಯುಮಾಗದು ಕೂಡಲ್ (ಪಜಿಪ. ೯-೩) ೭. (ರಕ್ತ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಆಥವಾ ವಿವಾಹದಿಂದಾದ) ನಂಟು; ಬಂಧು : ನೀನಲ್ಲದೆನಗುಬ್ಬಿದ ಪುರುಷರ್ ಪೊಜೆಯಿಲ್ಲರ್ (ಪಜಿಪ್ರ. ೦೩೩-೬) ; ಪನ್ನಗ ಭೂಷಣರಲ್ಲದ ಗಂಡರು ಇನ್ನೆನಗಾಗದ ಪೊಜೆ ಪೋಡವ್ವಾ (ಪಜಿ. ೩೦೯); ಪೊಜೆಯೆಂಬುದು ನಂಟರೊಳ್ (ಕಬ್ಬಾ. ೨೩). **ಪೊರೆ** ೧ : ೧. ಮಾನವ ನೆದೆಗೆ ಧೀರತೆಯ ತಿಡಿಗರೆದು ಸಾಹಸಕ್ಕೆಳೆದೊಯ್ವ ಕರೆ ನಿನ್ನ ಪೊರೆ, ನಿರಂತರ ಚೇತಸದ ಜಲಧಿ! (ಪಚ್ಚಾಂಗ. ೩೫-೦೩೦) ; ಪೊರೆಯು ಕೇಳಸದು (ಪಚಂಗ. ೦೯-೪). ೨. ಬಡದನ ಪೊರೆ ಕೇಳ್ಕೊಂಡು . . . ಶಕ್ಯ ಉಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆನೆಂದು ನಂಬಿದ್ದೇನೆ (ಪುಂಅಂಮಾ. ೯-೦೦೩); ಈಗಲಾದರೂ ನಮ್ಮ ಪೊರೆಯು ಕೇಳಿತೆ ? (ಪಚಪು. ೭೦). ೩. ಚಿಕ್ಕಮಾವಾಜಿಯವರ, ಪೊರೆಯ ಈ ನಮ್ಮ ತಮ್ಮಾಜಿಯವರನ್ನು — ನಮ್ಮಸ್ಮಿ ವಕಾಜನವ ಅತಿಪರಿಚಯದಿಂದ ಎಳೆದಾಪತ್ತಿರುವುದರ ಅರ್ಥ . . . ನಿಳ್ಕಯವಿಲ್ಲ! (ಪಚ್ಚಿ. ೨೬-೦೪). ೪. ಮರೆತ ಯವನರುರ್ಕ ಮುರಿಯಿ ಹಾನೆ ಪೋದ ನಮ್ಮ ದೊರೆ, ನಾಸಿದ ಸತ್ಪಪರ ಪೊರೆ (ಪಾಕಸಿ. ೦-೦೦).

ಪೊಜೆವುಟ್ಟು=ರೀತಿ; ಕ್ರಮ : ಬಹುಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಜ್ಞನಪ್ಪಾ ದುಪಾ ಕವಿಯಂ ಕಂಡೊಡೆ ದಗ್ಧಮಾನಯನಸನೆಂದಿಂತಾವುದ್ ಪಾಸ್ಯೋಕ್ತಿಯಿಂ ಕವಿಗಳ್ ವರ್ತಿಪರಲ್ಲದಾವ ಪೊಜೆವುಟ್ಟಿಂದಂತವರ್ ವರ್ತಿಪರ್ (ಪಚಕ್ರಿಸಂ. ೦-೪೭). [<ಪೊಜ್ಜೆ./ತಮಿ. ಮುಜ್ಜೈ, ಮುಜ್ಜೈವು; ದಾಲ. ಮುಜ; ಮುಜಮು ; ತುಳು. ಕೊಡ. ಪೊರೆ ; ಕುಲು. ಪೊಜ, ಪೊಜ್ಜ, ಪೊರ, ಪೊರ್ರ ; ಕೋಡ. ಪೊಯ್ರ್; ತೊದ. ಮುಜ್ಜ್ ; ಕೊಂದ. ಮುಂರ್]

ಪೊಜ್ಜ್ ೨ 'ಮುಜ್ಜ್' ನೋ.

ಪೊಜೆಕಾಱ (ನಾ). ಪೊರೆಯಿಡುವವನು : ಆರ್ತನಾದ ಮಾಡುವವನು : ಕರೆದು ತಂದರು ಕವಿದ ಗಾವಳಯ ಗುಜುಪಿದೆ ಪೊಜೆಕಾಱರಂ ಪೊಜೆಗೆ ಗುಜಿಯಾದ ಪಾತಜನು (ಪಧ್ಯ. ೯-೨).

[ಪೊಜ್ಜ್ + — ಕಾಱ]

ಪೊಜೆಗಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಡಿದುಹಾಕು; ಮಾವೆ ತಪ್ಪಿಸು : ಪೊಜೆಗಿಡಿಸಿ ಕೂಡುವುದು ಕುಲದಜಿತಮನೆಬ್ಬಿಸಿ ನೆರವುವುದು . . . ಕಾಮನ ಕೆಮ್ಮಂ (ಪಂಪಿಪ್ರ. ೬-೭೦).

[ಪೊಜೆಗಿಡು (<ಪೊಜೆಗೆಡು) + — ಇಸು]

ಪೊಜೆಗಿಡು 'ಪೊಜೆಗೆಡು' ನೋ.

ಪೊಜೆಗೆಡು. ಪೊಜೆಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕ್ರಮತಪ್ಪು; ರೀತಿಗೆಡು : ತನಗಣಂ ಪಾಣ್ ಮುನ್ನಮಿಲ್ಲೆಯುದಂ ಪೊಜೆಗೆಟ್ಟರ್ಚಿಪ ಲಿಂಗದಿಂ . . . ಅರ್ಚಿದು (ಪಪ್ರ. ೨, ೦೬ ಕ್ಕೆ ಕೋಕ್ಕಶಾಪಾಪಹಾರ(೧೬). ೨. ಕಟ್ಟು ಪಾಡಿಲ್ಲದಿರು : ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರು: ಪೊಲಬರೆಲ್ಲಂ . . . ನಿನ್ನ ಪೊಜೆಗೆಟ್ಟು ನಡವಳಿಯು[ನಾಕ್ಷೇಪಿಸೆ] (ಕಾರಾಪ್ರ. ೩-೬ ಪ); ಪೊಜೆಗೆಟ್ಟು ಮಾತಾಡುವರು ಪಿಡುದರು (ಪೋಚಕ. ೦೪-೧೩). ೩. ನೀತಿತಪ್ಪು; ಶಿಷ್ಟಾಚಾರವಿಲ್ಲದಾಗು : ಎಮ್ಮ ತಂಗಯಾರ್ಗೆವರು ಪೊಜೆಗೆಟ್ಟು ಹಂದಿರಾದರೆಸಗೆ (ಆಪಾಂ. ೨೦೦-೧೪೩) ; ಆತ್ಮೀಯನಳಿಯ ದುದುವೆಯಾಗಿ ಆವರ್ಬ್ಬರ ಸಂಗದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿತ್ತೊಂದು ಮಗು ಪೊಜೆಗೆಟ್ಟು ತಂದೆ ಮಗಳ ಮದುವೆಯಾಗಿ ತ್ರಿಪುರದ ಮಧ್ಯದೊಳಗೆ ಕ್ರೀಗಳ್ ದೇಗುಲ ನಿಂದಿತ್ತು (ಪಗ. ೪. III. ೦೧೦-೧೩೮). ೪. ನಡತೆಯು ಹಾಳಾಗು : ಶೀಲವಿಲ್ಲದಿರು : ಅರಸಿಯುಂ ಪೊಜೆಗೊ(ಗೆ)ಟ್ಟ ಹೆಣ್ಣಾಪಾಗಮಿರವ . . . ಪೋಲಿಪರ್ (ಪಕ್ಕ. ೨೪-೦೩). **ಪೊಜೆಗಿಡು**: ೫. ಸಂಬಂಧವು ಕಡಿದುಹೋಗು : 'ಪೊಜೆಗಿಡಿಸು' ಪರಾ. [ಪೊಜ್ಜ್ + ಕೆಡು]

ಪೊಜೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಜೀರು : ಆರ್ತನಾದ ಮಾಡು : ತಬ್ಬಿಬ್ಬು ಗೊಂಡು ಪೊಜೆಗೆಯ್ವರಿಂ ಸುಯ್ವರಿಂ . . . ಪೆಱಲದ್ಭುತಮಾದುದು (ಪಪ್ರ. ೩೬-೨೦). [ಪೊಜ್ಜ್ + ಕೆಯ್]

ಪೊಜೆಗೇಡಿ (ನಾ). ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡಿಪವನು : ಜಂದನಾರಿ ದುರ್ಧಾದ ನಾರಿ ಪರಿ ತಾ ಪೇರುರದ ಪೆಂಗಸುಜ್ ಬೊಮ್ಮನು ಮಗಳ ಪೊಜೆಗೇಡಿ (ಶಾಬ್ಭಿ. ೦೪-೪೭). [ಪೊಜ್ಜ್ + ಕೇಡಿ]

ಪೊಜೆಗೇಳು. ಪೊರೆಗೇಳು (ಕ್ರಿ). ಆರ್ತನಾದವನ್ನು ಕೇಳು ; ಗೋಳಾಟವನ್ನು ಆಲಿಸು : ಗಜರಾಜನ ಪೊಜೆಗೇಳಿ ಸರಹರಿ . . . ಸಿರಿ ಸಹ ನಡತಂದ (ಕಂಪ. ೨೩-೩೦) ; ಪೊಜೆಯಿಸುವೈ ನಾಗಪತಿಶಯನ ರಕ್ಷಿಸೆ ಬೋಗರ ಪೊಜೆಗೇಳಲ್ಕಿವುಮಮದ ಕರವಂ (ಪಪ್ರ. ೩. ೨-೦೪). **ಪೊರೆಗೇಳು** : ಪುರಜನರಿಟ್ಟ ಪೊರೆಗೇಳದಲೆ ಗುಣಗಳನೊಟ್ಟಗಿರಿಸಿದ ರಾಘು ಗುಣವಜಿಯಂಗನೀಮೆಯಂಲಿ (ಪಪ್ರ. ೪-೩).

[ಪೊಜ್ಜ್ + ಕೇಳು (< ಕೇಳ್)]

ಪೊಜೆಗೊಡು (ಕ್ರಿ). = ಪೊಜೆಗೆಯ್ : ಹಾವಿಯ ಬೆಳ್ಕನ ಕಳ್ಳರು ಕಾಟದಜಿ ಇವ್ವಾರಿಗೆ ಪೊಜೆಗೊಡುವ (ಪಗ. ೪. II. ೨೪೩-೦೨).

[ಪೊಜ್ಜ್ + ಕೊಡು]

ಪೊಜೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ನೀತಿಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿ : ಲಾವಣ್ಯಸಂಪನ್ನೆಯಪ್ಪ ಕನ್ನೆಯಂ ತನಗಾಟಿಸಿ ಒಡೊಡವೊಪ್ಪದೆ ಪೊಜೆಗೊಂಡು ಕುಟ್ಟಿದ (ಪಂಪಪ್ರ. ೩-೨೭ ಪ). [ಪೊಜ್ಜ್ + ಕೊಳ್]

ಪೊಜೆದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ನೀತಿಗೆಡು : ವಾರಿಜಸೇತ್ರೆಯರಿಗೆ ಪೊಜೆದಪ್ಪದ ವೀರರೊಂಟೀ ದೋಕದೊಳಗೆ (ಕ.ಚಾಪಾಂ. ೨೩-೦೦೩). [ಪೊಜ್ಜ್ + ತಪ್ಪು]

ಪೊಜೆಪಾರ್ (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ರಯವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸು ; ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಬಯಸು : ನಾನ್, ಇನ್ನೇಕೆ ದೇವರನ್ ಪೊಜೆಪಾರಪೇಳ್ಕುಮೆಂ (ಪಂಕಿಂ. ೧೦-೧೩೩). [ಪೊಜ್ಜ್ (<ಮುಜ್ಜ್) + ಪಾರ್]

ಪೊಜೆಪು. ಪೊಜಿಪು (ನಾ). ೧. ಸಮುದ್ರ. ನದಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಪೊರೆತ. — ಅಬ್ಬರ: ನರೆ ಸೊರೆ ತೆರೆ ತೆರೆ ಪೊಜಿಪು ಕೊಮ್ಮಗೆ ಜಜ್ಜರಿತ ಪಲ್ಲಳ ತಡಿವರಸ ಜರೆ ನದಿ ಪರಿಯಲು (ಕಾಗ. ೬-೨೬). **ಪೊಜಿಪು** : ೧. ಇಂತವ್ವ ಕವಧಿಯ ಸಂಧ್ಯಮನ ಪೊಜಿಪಿನಲ್ಲಿ ಕುಂದುವೇ ನಿನ್ನ ನೊಡಗೊಡಿದೆನಯ್ಯ (ಪಗಾ. ೦೪೨-೨೦೪). ೨. ದೊಡ್ಡಧ್ವನಿ :

ಅರ್ಘ್ಯಂ : ಸುರಬಲದ ನಿಸ್ಸಾಳಕೋಟಿಯ ಮೊಱೆಯ ಮೊಳಗಿತು (ಭಾಷಾ. ೭-೦೪) : ತಂಬಟದ ಮೊಱೆಯ ಕೋಟಾಕೋಟಿ ಪೆಟಲಾರ್ಪ್ ದಶದಿಕ್ಕುಭರಿತದಿ ಘಮ್ಮೆಸಲಾಮ್ಮು (ಜಿಷ. ೧೦-೯) : ಮ್ಯಗಳ ಮೊಱೆಯ ಮುಸುಕಲು (ಶಾಕ್ಷ. ೪೬-೩). ಪಿ. (ಅಲಂ) ಪಿಟ್ಟು : "ಕೋಪ" (ಕಸೂ. ೪ ೩. ೭೩) : ಸಿಡಿಲುಗಳ ಗರ್ಜನೆಯ ಗಗನವ ತುಡುಕುವಾಗುಳಿಕೆಗಳ ಮೊಱೆಯಿನ ಮಿಡುಕುಗಳ ವಾಯ್ ಸೂಸಿದವು ಹಾಸದ ವಿಳಾಸದವಿ (ಶಾಕ್ಷಾ. ೦೩-೨೦). [ಮೊಱೆ + — ಪ್ಪ - / ತಮಿ. ಮುಱೈಪ್ಪು, ಮುಱೈಪ್ಪು; ತೆಲು. ಮುರಿಪಮು, ಮುರಿಪೆಮು]

ಮೊಱೆಮುಗಿಲು (ನಾ). ಗರ್ಜಿಸುವ ಮೇಘ ; ಗುಡುಗುವ ಘೋಡ : ಮೊಱೆಮುಗಿಲ ಮುದವಂದದರಿ ಮೊಳಗುವ ವಾದ್ಯರಭಸದರಿ . . . ಮೋಹರ ತಗೆದುದೀಚೆಯರಿ (ಶಾಕ್ಷಾ. ೦-೭).

[ಮೊಱೆ + ಮುಗಿಲು (< ಮುಗಿಲ್)]

ಮೊಱೆಯಟಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಟ್ಟುಪಾಡುಯಿಲ್ಲದಾಗಿಸು : ಧರ್ಮವನ್ನು ನಾಶಮಾಡು : ಮೊಱೆಯಟಿವ ಮದ್ಯಪಾಮಮನಜಿನಿಮಂ ಪಾಧುವ ನೀಂಟ (ಕರಾಕ್ಷ. ೦೦-೨೦). ೨. ನೀತಿಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಡು; ಶಿಷ್ಟಾಚಾರ ವಿಲ್ಲದಾಗು : ಅರಸಂ ತನ್ನ ಮಗಳಂ ತಾನೆ ಕೊಂತು ಮೊಱೆಯಟಿದಂ (ಕಷ್ಟಾ. ೦೧೯-೨೩). [ಮೊಱೆ + ಅಟಿ]

ಮೊಱೆಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಆರ್ತನಾದ ಮಾಡು : ಮೊಱೆಯಿಕ್ಕುತಿರ್ದನೋಲಿಲದೇವಂ (ಕಾಕ್ಷಿ. ೧೦-೩೯). [ಮೊಱೆ + ಇಕ್ಕು]

ಮೊಱೆಯಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಕಟದಿಂದ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಗೋಳುಗುಟ್ಟಿಸು : ಮೊಱೆಯಿಡಿಸುತಿಂತಿವರನೆನ್ನ ಮಹಿಮೆಯ ಭೃತ್ಯ (ಹರಿ. ೮೫. ೫೦-೦೮) ; ಪಿರಿದು ಮರ್ಬಲಗೂಡಿ ಬಂದು . . . ಮೊಱೆಯಿಡಿಸಿದ ವೈರಿಭರ (ಗಿಷಿ. ೭-೩೩). [ಮೊಱೆಯಿಡು + — ಇಸು]

ಮೊಱೆಯಿಡು, ಮೊರೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆರ್ತನಾದ ಮಾಡು : ಗೋಳಾಡು; ಅಕ್ರಂದಿಸು : ರೌದ್ರಶರದ ದೊಱೆಗೆ ಕೆಯ್ಯಂ ನೀಡಿದಿನಗಳ್ . . . ಸುರರ್ ಮೊಱೆಯಿಟ್ಟರ್ (ಪಂಚಾ. ೧೩-೦೯); ಉಱೆ ಕಾವ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗೆ ಮೊಱೆಯಿಡಲೆಂದಿಕ್ಕಿ ಪಿಡಿದ ತೊವಲೆಂದಿನಿಗಂ ತುಱುಗಿರ್ದಾವರೆಗೊಂಬು ಮುಱೆದು ಪೆಬಲ್ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸದಮರ್ ಪಥಿಕರ್ (ಜಗ. ೦೭-೭೦); ಅರಸಿಯರು ಸುತರು ಕುಮಾರರು ಮೊಱೆಯಿಡಲು ಫಲುಗುಣನ ಬಯಿಸಿದ ಪರಿಯ . . . ಮುಱೆಪರೆ (ಶಾಕ್ಷಾ. ೬-೯); ದೂರದಿ ನಿಂತು ಮೊಱೆಯಿಟ್ಟು ಕೂಗಲು ಜೋರಿಗೆ ದಯವು ಪುಟ್ಟಿತೆ (ಕರೇಂಕ. ೦-೦೫೭-೦). ೨. ದೂರು ; ಅಹವಾಲು ಹೇಳು : ಕಳವಳಿಸಿದುದು ಮೊಱೆಯಿಟ್ಟು ದಭವನ ಮುಂದೆ ಭುವನಜನ (ಶಾಕ್ಷಾ. ೬-೮೩). ಪಿ. ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು : ಕಚ್ಚದಿರಿಮೆಂದು ಭಯದಿಂ ನಿಚ್ಚಂ ಮೊಱೆಯಿಟ್ಟು ಪುತ್ರನರ್ಹಿಸುತಿರೆಯಾಂ (ಸಭಾ. ೯-೩೦). **ಮೊರೆಯಿಡು** : ೧. ಪಟ್ಟುಗದ ಬಾಗಿಲೊಳ್ ಕುಳಿತು ಮೊರೆಯಿಡುವ ಪರಿಯೇನು (ತಿಗಂಧಿ. ೪೩೭-೦೩) ; ನೀನು ಅರಸಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸೆಂದು ಪೆರೆಯಿಟ್ಟರು (ಕೃಷಾ. ೩೩೩); 'ಯಾಕೆ ಈ ದಾಸ್ಯ?' ಎಂದು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಹೃದಯ ಮೊರೆಯಿಡುತ್ತಿತ್ತು (ಕಮಿ. ೨೦೦). ಪಿ. ದೇವರು ದಯಪಾಲಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಮೊರೆಯಿಡು (ಮುಂಡಾಮಾ. ೬-೦೪೨). [ಮೊಱೆ + ಇಡು]

ಮೊಱೆಯೊಗು 'ಮಱೆವೊಗು' ನೋ.

ಮೊಱೆಯೋಗು 'ಮರೆವೋಗು' ನೋ.

ಮೊಱೆವುಗು 'ಮಱೆವೊಗು' ನೋ.

ಮೊಱೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ತಕ್ಕುದಾಗಿರು ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಿಂದಿರು (?) : ಮೊಱೆವೆತ್ತ ಲಲ್ಲೆವಾತುಗಳಪ್ಪುಗೆಯಿಂದ ಪೆಱೆ ಪೂರ್ಣತೆಯನೆಯ್ದಿದರು (ಪೋಷಕ. ೩೨-೦೪). [ಮೊಱೆ + ಪೆಱು]

ಮೊಱೆವೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ಆರ್ತನಾದ ಮಾಡು ; ಬೊರೆಯಿಡು : ಮೊಱೆವೇಳ್ದ ದೂತರಂ ಗರ್ಜಿಸುತೆ . . . ಭರತಂ ನುಡಿದನು (ಕೃಪಾಣ. ೨೦-೪). [ಮೊಱೆ + ವೇಳ್ (<ವೇಟು)]

ಮೊಱೆವೇಟು (ಕ್ರಿ). ಸಹಾಯವನ್ನು ಕೇಳು; ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಬೇಡು: ಮಹಾಪದ್ಮನ್ಯವಸಂ ಬಲ್ಲಾಮಂ ಮಾಮಂ ನಿಮಗೆ ಮೊಱೆವೇಟ್ಟಿದ [ನಿದ]ಂ (ಶಕ್ಷಕ್ಷ. ೭-೦೦). [ಮೊಱೆ (<ಮಱೆ) + ವೇಟು]

ಮೊಱೆಸರ (ನಾ). ಆರ್ತನಾದ; ಚೀರಾಟ : ಅಕ್ಕಟಕ್ಕಟದೇನೊ ಮೊಱೆಸರ ಕಮ್ಮನೊಂದೊಕ್ಕಲೊಳಗೆ ಕೇಳಲಾಮ್ಮು (ಕರ್ಣಿ. ೭-೩೦).

[ಮೊಱೆ + ಸರ]

ಮೊಱೆಹೊಗು 'ಮಱೆವೊಗು' ನೋ.

ಮೊಟಿ, ಮೊಣ, ಮೊಳ (ನಾ). ೧. ಮೊಳಕೈಯಿಂದ ಹಸ್ತದ ತುದಿಯವರೆಗಿನ ಅಳತೆ : ಎರಡು ಗೇಣು ; ಅರತ್ನಿ: "ಅರತ್ನಿನಾಮಂ ಸಣಪ್ಪಕಂ ಮೊಟಂ" (ಕಪ್ಪುಕೋ. ೬೯-೦೪) ; ಏಟ್ ಧನು ಮೂಱು ಮೊಬನಿಂ ಪೇಟ್ ಹಜಂಗುಲಮೆ ಮೊದಲ ನಾರಕರೊಡಲುತ್ತಮರಂ ತದ್ವಿಗುಣಮೆ ಸೂಟ್ಗೊಂ ಪಾರಕರ ಕಣಿನರ್ಪೋಕ್ಕೆಳ್ದಂ (ಪಾಪ್ರ. ೩-೧೪) ; ಮೊಬ ಮೂಡಲೆತೆಯ ತನುರುಚಿ ಕಂಪಿನ ಪೊಳಪಿನ ಕೌಮುದಿಯನೇಂ ಕಡಲ್ಮರಿಯಿಪುದೋ (ಅಜಿತ. ೪-೧೪). **ಮೊಣ** : ೨. ಮೊಳಕೈ ಹಾಗೂ ಮೊಳಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮೂಳೆಯ ಸಂಧಿ : "ಮೊಣ (ಮೊಳ), ಜಾನು, ಮೊಣಗಂಟು" (ಸಂಚಿಸಂ. ೧೧೨). 'ಮೊಣಗಂಟು' ಪರಾ. **ಮೊಳ** : ೧. ಮತ್ಸ್ಯದೇವರ ಪವಣಾಮೊಣಿಸುವರು . . . ಅವನಿಪತಿ ಕೇಳ್ ವೇದ ವಾಕ್ಯಕೆ ಹತ್ತುಮೊಳ ಮಿಗಿಲು (ಪಂಪಿಪ. ೪-೨೬) ; ಕಟಿಯ ಬಾಲವು . . . ಮುಂದೆ ಗೇಣಾರೇಣು ಮೊಳ ತೋಳನಿತು ಬೆಳ್ಪುತಿರೆ (ಶಾಕ್ಷಾ. ೦೨-೧) ; ಮೊಳನನಿಕ್ಕಲು ಸೊಂಡಿಲಂ ಗುಹಂ (ಅಕ್ಕಿಕ್ಷ. ೨-೬-೦) ; ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ದಟ್ಟ ಕೂಟ್ಟರೆ ಒತ್ತರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಮೊಳ ಹಾಸಿದ (ಗಾಡ).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮಲ. ಮುಬವ್ ; ತುಳು. ಮೆಳೆ, ಮೊರ, ಮುರ ; ಕೊಡ. ಮೊಳೆ ; ತೆಲು. ಕೋಡಾ. ಪರ್ಜ: ಮೂರ]

ಮೊಟಂಗಾಲ್ 'ಮೊಟಕಾಲ್' ನೋ.

ಮೊಟಂಗು$_1$ 'ಮೊಟಗು$_1$' ನೋ.

ಮೊಟಂಗು$_2$ 'ಮೊಟಗು$_2$' ನೋ.

ಮೊಟಕಯ್ 'ಮೊಟಕೆಯ್' ನೋ.

ಮೊಟಕಲಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಪಾಯ್ದಂಬಿಪಂಬುಮ್ಬವೊಲ್ ಪುಜಾನು ಪುಟಿಂ ಮೊಟಕಲಿಸೆ ಮನೋವೇಗದಿ ಬೇಗಮಚ್ಚಂ (ಕರ್ಣಪ. ೬-೪೦) ; ಪುಂಗಿದಂಗಂ ನೀಳ್ದ ಗಾತ್ರಂ ಮೊಟಕಲಿಸಿ ಕರಂ ದಂಡೆಯಂ ನೀಡಿದಂದಂ (ಕರ್ಣಪ. ೬-೬೩). [? + — ಇಸು]

ಮೊಟಕಾಲ್, ಮಣಿಕಾಲು, ಮಣಿಕಾಲ್, ಮಣಿಕಾಲು, ಮೊಣಕಾಲ್, ಮೊಣಕಾಲು, ಮೊಳಕಾಲ್, ಮೊಳಕಾಲು, ಮೊಟಂಗಾಲ್ (ನಾ). ಕಾಲು ಮತ್ತು ತೊಡೆ ಸೇರುವ ಭಾಗ ; ಮೊಳಸಂದು ; ಜಾನು : ನರಿಗಳ್ ಬಂದು . . . ಎರಡುಂ ಕಾಲ್ಗಳಂ ಮೊಟಕಾಲ್ವರೆಗಮೊಂದು ದಿವಸಂ ತಿಂದತ್ತು (ಪಜಾ. ೫೯-೦೩) ; ಅಂತು ದಿಟ್ಟು ಸುಲಿದ ಮೊಟ ಕಾಲ್ಗಳುಂ . . . ಉಡಿದ ಕೈಗಳುಮಾಗಿ ಬೆರಸಟುತ್ತುಂ ಬಂದು (ಪಂಚಾ. ೨-೪೦ ೩) ; ಸಾವಂಗೆ ಸಮುದ್ರಂ ಮೊಟಕಾಲುದ್ದಂ (ಪಂಪಿಪ. ೪೯-೨). ಮಣಕಾಲು : "ಜಂಘಾ-ಮಣಕಾಲು" (ಶಾಸಾ. ೦೦-೩೩). ಮಣಿಕಾಲ್ : ನೋಡಿ ಗುಜ್ಯಂ ಮಣಿಕಾಲ್ ಮಣಿಯ ಭುಜಮೊಗೆಯ . . . ಧನುರ್ಧರರ್ಕಳದಟಿಂದ್ದರ್ (ಶಾಪ್ರ. ೬-೮೨) ; ಎಳ್ಪರದ ಕುದುಳ್ಗಳಂ ಪರೆಪ್ಪಿ ಜಲ್ಲಿಮಿಗಕ್ಕೆ ವರಾಹಯೂಥಮೇಳ್ತರೆ ಮಣಿಕಾಲ್ಗಳಂ ಮಡಿದು ತೋಱದ ರೊಮ್ಮನೆ ಸನ್ನೆಮೇಂಟೆಯೊಳ್ (ಶಾಪ್ರ. ೪-೧೩). ಮಣಿಕಾಲು :

ಮಾಣಕಾಲು ಈಡಿಗ ಕಣಕಾಲು ಸಮ್ಮಗಾಜ . . . ಅಂಗಾಲು ಶುದ್ಧವಾದಿಗ ಕಾಣರೋ (ಶರಾಪ. ೦೬೫–೭೭೬). **ಮೊಣಕಾಲ್**: ಸಿರಿ ಬರೆ ಮೊಣಕಾಲನಾಂವ ಗಾಪರುಮೊಳರೇ (ಶಹಾಶ್ಯ. ೦೦–೦೭); ಬಟ್ಟಲು ಕಲ್ಲು ಮೊಣಕಾಲ್ಗಳುಂ ಮೊಟ್ಟನೆ ಮುಱಿದ ನಿಟ್ಟಿಲುಗಳುಂ . . . ಮಹಾಭಯಂಕರ ದುಗೆ (ಶಾಶಾಕ. ೦೨–೫೯ ಪ). **ಮೊಣಕಾಲು**: "ಜಾನು:, ಕ್ಷಾರು ಪರ್ವ:, ಅಸ್ಮಪರ್ವ: — ಈ ೩ ಮೊಣಕಾಲು" (ಜಾಜಾ. ೦೨೦); ಮೊಣಕಾಲೊಳಸಂಮುಗಳು ಬಾತುಕೊಂಡು . . . ಕ್ರೋಷ್ಟುಶೀರ್ಷವನು ಕೊಂಬುದು (ಪ್ರಕ್ರಿಜಾ. ೨. ೧೦೭); ಕಣಕಾಲ ಕಟ್ಟಿಸುವಳು ಮೊಣಕಾಲ ಮಣಿಸುವಳು (ಸಜಾಸ್ಕ. ೦೦೧೭); ತಲೆ ಸಾರುವಾಗ ಮೊಣಕಾಲಿಗೆ ಪಟ್ಟ ದೊರೆಯಲಾರದು (ಕಂಜಾಮು. ೨). **ಮೊಳಕಾಲ್**: ಪಲ್ಲಾದ ಮುಳೆಯಂ ಮೊಳಕಾಲಂ ಕಾವ್ವ (ಪಕ್ಷ. VIII, ಸಾಗಾ. ೦೦೯–೦೯; ೧೦೭೭); ಕಣಕಾಲ್ ಮೊಳಕಾಲ್ಮುಖಂ ಭುಜಂ (ಪಕ್ಷ. VIII, ಸಾಪಾ. ೦೭೫–೮೨ : ೧೧೫೭); ಮೊಳಕಾಲ್ಗಳಲಿ ಪಾಯವ ನೋಡಿರೈ ನೀವು (ಸಾಪಾ. ೦೭–೭). **ಮೊಳಕಾಲು**: "ಜಾನು:, ಕ್ಷಾರುಪರ್ವನ್, ಅಸ್ಮೀವತ್ — ೩ ಮೊಳಕಾಲಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಜಾಸ್ಕ. ೦೧೦); ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ಮೊಳಕಾಲಮೂೞಿದರು (ಶಾಜಾ. ೧೮. ೪–೮೩); ರಕ್ಕಸರಾಯನೆತ್ತಿದನೊಡನೆ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದವುದಿನು ಮೊಳಕಾಲಲಾಧನುವ (ಕಾಪಾ. ೧–೦೫–೨೦). **ಮೊಟಂಗಾಲ್**: ಪನಿತು ಮೊಟಂಗಾಲೊಳ್ ಕಾಲ್ವರಿವ ನೊರೆಯ . . . ತಾರೊಡಲು ಪೇರಾವೆಗಳ (ಜಾಪಾಕ್ಕ. ೧೧–೪).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮುಲ. ಮುಟಜ್ಜುಲ್; ತುಳು. ಮೊರಂಪು. ಮೊಲಂಕು : ತೆಲು. ಮೋಕಾಲು ; ಕುರುಖ್. ಮುಂಖಾ ; ಮಲ್ತೊ. ಮುಜೆ]

ಮೊಟಕೆಯ್, ಮೊಣಕೆಯ್, ಮೊಣಕ್ಕೈ, ಮೊಳಕಯ್, ಮೊಳಕ್ಕೈ, ಮೊಟಕೆಯ್, ಮೋಟ್ಕೈ (ನಾ). ಕೈಯ ನಡುಗಂಟು; ಕಣಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ತೋಳುಗಳ ನಡುಮಿನ ಭಾಗ: "ಕಪೋಣ:, ಕೂರ್ಪರ:... ಈ ೨ ಮೊ(ಬ)ಣಕಯ್" (ಜಾಅಮು. ೫೫–೭೭೯); "ಮೊಟಕೆಯ್ಕ ಕಬಧಾಗವು ಪ್ರಕೋಷ್ಠ, ಮುಂಗೆಯ್" (ಜಾಅಕ್ಕ. ೨). **ಮೊಣಕೆಯ್**: "ಪ್ರಕೂಂಡ ಮಂಬುದು ಮೊ(ಬ)ಣಕೆಯ್ಯಂದ ಮೇಗಣ ಭಾಗ್" (ಜಾಅಮು. ೫೫–೭೭೯). **ಮೊಣಕ್ಕೈ**: ತೋಳುಗಳನ್ನ ಮೊಣಕ್ಕೆಯವರೆಗೆ ಮಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ ಹೊರಬೋರುವ . . . ರೋಮತಾಂಬಿದ ಕಪ್ಪಕ್ಕೈಗಳು (ಅಪಾಲಂ. ೦೩೦). **ಮೊಳಕಯ್**: ಚಂದನಕ್ಕುಮ್ಮಳಿಸಲೇಕೆ ನೀನೆಲೆ ಮಗನೆ ಚಂದನಂ ನಿನ್ನ ಮೊಳಕಯ್ಯೊಳದೆ ಎಲೆ ಮಗನೆ (ಒಜಾ. ೫೯. ೨೧೦–೬). **ಮೊಳಕ್ಕೈ**: ಮೊಳಕ್ಕೈ ಮುಂಗೈಗಳನಾಡಿಸುತಂ (ಪ್ರಜಾಗಿ. ೫. ೪೭.೨–೨೯); ತೊಡಗಳಂ ಮೊಳಕ್ಕೈಯೊಳೂಜಾತೆ (ಜಪು. ೪–೩೨); ಮೊಳಕ್ಕೈಯೊಳಗೆ ಯಿಜ್ಜಾಕ್ಷಿದ್ದ ರದು ಹಸ್ತಂಗಳಲ್ಲಿ ಚಾಪದ ತಿರುವನೇಱಿಸಿ ಶರವ ತೊಡಚಿದನು (ಸಂಪ. ೨೪೦೭೬); ನಿನ್ನ ಮೊಳಕ್ಕೈಯಲ್ಲೇನು ಗಾಯ ಶಾರದ ? (ಪ್ರಕ್ಷಿ. ೩೪). **ಮೊಟಕೆಯ್**: ಒಳಕಯ್, ಮೊಟಕೆಯ್, ಪೊಜ್ಜಕೆಯ್ (ಶಾಜಾಮು. ೦೦೦ ಪ್ರಪೂ). **ಮೋಟ್ಕೈ**: "ಕಪೋಣ, ಕೂರ್ಪರ: — ಈ ೨ ಮೊಟಕ್ಕೈ" (ಜಾಅಕ್ಕ. ೦೨೦); ಮೋಟ್ಕೈಯಂ ಕೊಂತದಿಂ ಕುತ್ತಿ (ಪಪಾಕ್ಷಿ. ೬–೨೦೫). [ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮುಲ. ಮುಟಜ್ಜು ; ತುಳು. ಮೊರಂಗೆ ; ಕೊಡ. ಮೊಳಕಮ್ : ತೆಲು. ಮೋಚೆಯ್ಯಿ]

ಮೊಟಕ್ಕೈ 'ಮೊಟಕೆಯ್' ನೋ.

ಮೊಟಗಿಸು, ಮೊಳಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಧ್ವನಿಯುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಶಬ್ದಮಾಡಿಸು : ಸುಭುಜಂ . . . ಮಿಕ್ಕಿಪ ಸೇನೆ ನಡೆದು ಬಪಣಂತು ರಣದುಂದುಭಯಂ ಮೊಟಗಿಸಿದಂ (ಜಾಪಾಕ್ಕ. ೧೩–೨೮). **ಮೊಳಗಿಸು**: ಜನವಜಯ ಹಜಯ ಮೊಳಗಿಸುತ (ಪಪಾಗ. ೦೦–೪೭).

[ಮೊಟಗು$_1$ + — ಇಸು$_2$]

ಮೊಟಗು$_1$, ಮೊಳಗು$_1$, ಮೊಟಂಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ವಾದ್ಯಗಳು) ಧ್ವನಿ ಮಾಡು ; ಶಬ್ದಮಾಡು : . "ಮೊಟಗು — ವ:ದನಕ್ರಿಯಾಯಾಂ-ಸ್ಯನಿತೇ ಚ (ಗುಡುಗು), ಪ್ರಕ್ಷಭೇದೇ ಚ" (ಪಪಾಂಡ) : ಆಗಳ್ ಕುಂಭ ಸಂಭವನುರವ ಜನರ ಕಳಕಳರವಮುಮಂ ಮೊಟಗುವ ಪಱೆಗಳುಮಂ ಬಾರಿಸಿ' (ಸಂಪಕ್ಷಾ. ೨–೭೨ ಪ); ಮೊಟಗುವ ಪಱೆಯುಮಾನಾನೆದು ವಟಯಿಗೆದುಮುನಾಂತ ಬಲಮುಮಂ ಕಂದು (ಪಪ. ೩೪, ಆಪಸಾ. ೨೭೭–೯ ; ೪೧). ೨. (ಮೋಡಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಗುಲಿ) ಗುಡುಗುಡು ಎಂಬ ಶಬ್ದವುಂಟಾಗು ; ಗುಡುಗು : ಕಳದರ್ ವಿಳಯಕಾಳಮೇಘ ದಂತೆ ಮೊಟಗಿ ಮಹಾಪ್ರಳಯಭೈರವನಂತೆ ಮಸಗಿ (ಜಾಪಾಕ್ಕ. ೦೦–೪೦ ಪ) ; ಱರಿದುದು ನಭಂ ನೆಲಂ ಮೊಟಗಿದುದು (ಜಾಅಕ್ಕ.೩–೦೦೩) ; ನೆಲಂ ಮೊಟಗಿದಂತಪ್ಪುದೋದಿದು ಭಯಂಕರಧ್ವನಮಾಗಲ್ (ಪಪಪಾ. ೪೦–೦೦). ೩. ಆರ್ಭಟಿಸು ; ಗರ್ಜಿಸು : ದೆಸೆಗ್ಗೆ ಕಿಮ್ಮನೆ ಮೊಟಗುವಿರೇಂ ಮೊಟಗಿದಂತೆ ಕೊಳ್ವವೆ ಮಟ್ಟಿಗಳ್ (ಕಾಪ್ಪಾ. ೪೩೭ ಪಕ್ರಶ್ವ). **ಮೊಳಗು$_1$**: ೧. ರಾಯರಥಿಕರು ಚಟುಳಚೆರಣಚಡಾಯಮಾನತರಿಧ್ವುದಾ ಖಿಳರಿಯು ದುರ್ಗವ ಮೊಳಗುವಗಣತವಾದ್ಯಪೂಷದಲಿ (ಪಪಪಾ. ೩–೦೬–೪); ಸನ್ನಾಹಭೇರಿಗಳ್ಮೊಳಗಲು ಖಾನ ಬಪ್ಪನ್ನತಗಳನೇಱಲ್ಕೆ (ಪಪಪಾ. ೦೦–೦೩); ಮಂಗಳವಾದ್ಯಗಳು ಮೊಳಗಿದವು (ಜಾಪಾಕ್ಕ. ೦೧೦). ೨. ಪಲಬಾರಿ ಕೇಳಿ ಹೆನು; ಮೋಡಗಳ ಮಧ್ಯದಿಂ ಮೊಳಗಿ ಮಾರ್ದನಿಗುಡುವ ನಿನ್ನ ದನಿಯ (ಪಪಗಾ. ೩೨–೦೦). ೪. ಶಬ್ದಮಾಡಿಸು; ಮೊಳಗಿಸು: ನಳನಾಭನು ಪಾಂಚಜನ್ಯವ ಮೊಳಗಿದನು (ಶಾಜಾಕ್ಕ೨.೯–೪೦). ೫. ಹೆರೆ; ವಿಜೃಂಭಿಸು: ಪಳೆವಿದಿರ ಪೆಳೆಯಲಿ ಮೊಳಗಿದುರಿಯವೊಲುರುಹಿದನು ದ್ರೋಣ (ಶಾಜಾಕ್ಕ೨. ೦೭–೨೫); ವೈರಿಸೇನೆಯ ಕುತ್ತಿ ತೇಗುವ ಮನದ ಮಾರುತಿ ಮೊಳಗಿದನು ಮುಂದೆ (ಶಾಜಾಳ. ೦೨–೨೦). **ಮೊಟಂಗು$_1$** : ೧. ಊರ: ವೊಟಂಗದೇ ಗೋಳಾಟಮಿಟ್ಟುಗ್ರ (ಅಪಪ್ಪ. ೩೪–೭೭೬).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮುಟಜ್ಜು; ಮುಟಕ್ಕು ; ಮುಲ. ಮುಟಿಗ್ಗ್, ಮುಟಕ್ಕ್; ತೆಲು. ಮ್ರೋಗು. ಮ್ರೋಯು. ಮ್ರೋವ್]

ಮೊಟಗು$_2$, ಮೊಳಗು$_2$, ಮೊಟಂಗು$_2$ (ನಾ). ೧. (ವಾದ್ಯದ) ಧ್ವನಿ; ಸದ್ದು; ಘೋಷ : "ಮೊಟಗು=ಮುಂಗಿಲ ದನಿ, ಒಂದು ತುದಿಯ ಪೆಸರ್, ವಾದನವಿಧಿ ವಾದ್ಯಂ" (ಪಪಾ. ೫೫. ೦). ೨. (ಮೋಡಗಳ ಘರ್ಷಣೆಯಿಂದುಂಟಾಗುವ) ಗುಡುಗುಡು ಎಂಬ ಶಬ್ದ: "ಮೊಟಗೆಂದು ಸಿಡಿರ್" (ಪಪಗಾ. ೩೦); ವಿಳಯಕಾಳಾಂಬುದದಂತೆ ಮೊಟಗುವುಂ ಸಿಡಿಲ ಬಳಗಮನೊಳಕೊಂಡ. . . ಮುಂಗಿಲ್ಗಳಂ ಬೆಸುದಾಗಳ್ (ಪಪಪಾ.೩–೫೫ ಪ); ಕಾರ ಮೊಟಗಂ ಕೇಳ್ದ ನವಿಲಂತೆ ನಲಿದು (ಪಪಗಾ. ೦–೭೯ ಪ) ; ಗುಡುಗುಡಿಪ ಮೊಟಗಂ ಕಡುಕಾಯ್ದೞಿದ ಸಿಂಗದ ದನಿಗೆತ್ತು (ಜಾಪಾಕ್ಕ. ೩–೦೬). **ಮೊಳಗು$_2$**: ೧. ಬಹುವಿಧದ ವಾದ್ಯದ ಮೊಳಗುಗಳ ತುದಿ ತುಡುಕಿತಾ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಮಂಡಲವ (ಶಾಜಾಕ್ಕ. ೨–೪೦); ಪನ್ನೆರಡು ಭೇರಿಗಳ ಕಟ್ಟಿದರಾಗಳೆ ಜಗವೆಲ್ಲ ಮೊಳಗಿನ ಮೊಟ್ಟೆಯ ಕಟ್ಟಿದಂತಾಯ್ತು (ಪಪಪಾ. ೩೩–೩); ಒದಗಿರ್ಪ ಪರೆ ಕೊಂಬು ಮುರಿಕೊಂಬುಗಳ ಮೊಳಗು (ಜಾಅಕ್ಕ. ೦೧೩–೩೦೬). ೨. ಆಕಾಶದ ವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆಯ ಘರ್ಜನೆಯ ಮೊಳಗಿನಂತೆ (ಪಪಗಾಪ್ರ. ೦೦–೪೦) : ಫಳಫಡಫಡಿಲೆಂದು ಮೊಳಗು ಮೊಳಗಿತು (ಗಾಅ. ೯–೪೦) ; ಮೊಳಗಂ ಕೇಳ್ದರಸುಕಿಯ ತಲೆದಿ ಅವರಿಸಿದವಕ್ಕ ಯೊರೆದಯ್ತಂದು (ಪಪಗಾ. ೨–೪೨). **ಮೊಟಂಗು$_2$** : ಪಿ. ಅಬ್ಬರ ; ಆರ್ಭಟ ; ಓವೋ. ಕನ್ನಡದ ಖಾಡೇ, ಮಾನ್ನೀರ್ ಮೊಟಂಗು ಕರೆನಾಡೇ (ಅಪ್ಪ. ೦೭–೭೩೦). [<ಮೊಟಗು$_1$. /ತಮಿ. ಮುಟಕ್ಕು. ಮುಟಕ್ಕೆಮ್ಮಾ; ಮಲ. ಮುಟಕ್ಕಮ್; ತೆಲು. ಮ್ರೋಗುಡು. ಮ್ರೋತ]

ಮೊಟಗು$_3$, ಮೊಳಗು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: "ಮೊಟಗೆಲರ್ ವಾದ್ಯಮವನಿಜಭೇದದಲ್ಲಿಯುಂ ಗುಡುಗಿನೊಳ್ ಪೊಬ್ಬಿನಿಕ್ಕುಂ"

(ಶಂಚರ. ೩) ; ಮೊಬುಗಿನ ಕಾಮಂ ನೆಲ್ಲೆಯ ಕಾಯ್ದು ಕುವೆಮ ಕಾಯ್ದ್ ಬೇಱೆಬೇಱೆ ಸವಿಪಡೆದಿರವೇ (ಶಕಾಂ. ೧೭೩). **ಮೊಳಗು**೨ : ಪುಕ್ಕಿ ಮೊಳಗರನೆಲ್ಲಿ ಮಾದಲ . . . ಕರ್ನಾಕಾರದ ಮೊತ್ತವಿವೆ ಪೋಡುಬಲೆ (ಹರಿಶ. ೩-೦-೩೭) ; ಕಮಾಲಂ ಮೊಗಾಮಂ ನೆಲ್ಲಿ ನೇಜಿರ್ ತಮುಕು ವನೆಗಳೊಪ್ಪಿರ್ಕುಮಾ ಕಾಡೊಳೆತ್ತಂ (ಶಾತಂ. ೩ ೩೨).

[ದೇ.ಪ ತೆಲು. ಮೊಲುಗು, ಮೊಲ್ಲು, ಮೋಲುಗು, ಮೋಲ್ಲು]

ಮೊಬುಗುಗೇಳ್ (ಕ್ರಿ)· ಗುಡುಗಿನ ಧ್ವನಿಯಂಪ್ಪು ಕೇಳು: ಮೇಘಧ್ವನಿಯನ್ನು ಆಲಿಸು : ಮೃಗಾಳಿ ಘೋಂಕೆನೆ ಮಬ್ಬಿಗಾಲದೊಳ್ ಮೊಬುಗುಗೇಳ್ದು . . . ರಾಮನ ಘಸ್ಟಾಪವೆಂದರಮಂ ನೆನದು . . . ಬೇವುಗೊಳ್ಲೊಳ್ಳವೆ (ಶಾಂಪು. ೦೧೦)· [ಮೊಬುಗು೨ + ಕೇಳ್]

ಮೊಬವೆಱೆಯಾರ್ಮ್ (ನಾ)· ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚೋಲಿಗ ಮೊಬವೆಱೆಯಾರ್ಮ್ಮಗಜ್ಗಿ ಕೆಱೆಗೊಡಗದು ರಾಜಮಾನಿಂ ಮಾಗಂಡಂಗ ಗಬ್ದಿ . . . ಸಲ್ವುದು (ಎಳ. XII, ಹುಕ್ಕ. ೦೦೩-೦೪; ಸು. ೧೦೦ ೧). [?]

ಮೊಬ್ಬಿಸು, ಮುಬ್ಬಿಸು, ಮೊಬ್ಬಿಸು೨ (ಕ್ರಿ)· ೧. ತಗ್ಗಿಸು ; ಶಮನಗೊಳಿಸು ; ಕುಬ್ಬಿಸು : ಹಮರಿಳಾಜಯಮುಂ ಮದೇಭಮದ ಮೂತ್ರಾಸಾರಮುಂ ರೇಣುಪುಂಜಮುಮಂ ಮೊಬ್ಬಿ [ಶಾಶಾಂ. ತರಿಗಿ]ಸಿ (ಕಬ್ಬಕ್ಕ. ೩-೧೩). **ಮುಬ್ಬಿಸು** : ೨. ನಮಸ್ಕರಿಸು ; -ಬಾಗು : ಉಲ್ಲಾಸದಿಂ ಸಡತಂದು ತಮ್ಮಣ್ಣನಾ ಪೆಲ್ಲಡಿಯೊಳು ಮುಬ್ಬಿಸಿದನು (ಕ್ರಶಂ. ೩-೨೬). ೩. ಮುಗ್ಗರಿಸು ; ಎಡವು : ಪೆಗ್ಗಳಿಪ ನೀರಾಜನ ಪ್ರಭೆ ಕುಬ್ಬಿ ಮುಸುಳಿತೋ ಮಜ್ಜಿದು ನೀ ಮುಬ್ಬಿಸಿದೊ ಬಿಕ್ಕಾರತಿಯನದ್ಯಂಗೆ ಕೊಡುವಾಗ (ಬಚಕ್ಕ. ೩೬-೦೬). ೪. ನಾಶಮಾಡು ; ಧ್ವಂಸಗೊಳಿಸು : ನೀನಿಟ್ಟು ಸೂತ್ರದಿಂ ಚರಿಪವ ಕೈಕಾಲಂಗಳು ನೀನೆ ಮುಬ್ಬಿಸಲು ಮುಗ್ಗುವ ದೇಹದವಸು (ಕ್ರಶಂ. ೩-೧೪-೦); ಚಿಂತಿಸಬೇಡ ತಾಯೆ ನಾ ಮುಬ್ಬಿಸುವೆ ಸಪತಿಪಕ್ಕಳೆಲ್ಲ ನುಂಗಿ ಮಾ ಬಿಬ್ಬಿಸುವೆನವ್ವ ಸಂಶಯ ಬೇಡ (ಜಪಂಗ. ೩-೩೩); ಬೊಪ್ಪಗೆಯ ಉದ್ಯೋಗವನ್ನು ಮುಬ್ಬಿಸಿ ಕೆಲಸಿಗನ ಕೈಮೇಲಾಯಿತೆಂದು ನಾನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ (ನಾಕ. ೦೩೩). ೫. ವಶವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಅಧೀನಗೊಳಿಸು : ಸುಬ್ಬಿಯ ಸೂಳೆದುರಿಹರಲ್ಲಿ ನೋಟದಿಂ ಮುಬ್ಬಿಸಿಕೊಳುತ ಮುಸಿಗಳ (ಶಾಶಾಂ. ೪-೦೦೩). **ಮೊಬ್ಬಿಸು**೩ : ೬. ಬಾಗಿಸು ; ಬಬ್ಬಿಸು : ಕೂರ್ಗಣಿಗಳಂ ತೆಗೆದು ಧನುಮಿಗಂ ಮೊಬ್ಬಿಸುತ ಕರ್ಣಪೂರಂತೆಳೆದು ಪಾಳಿಕೋರೆಂದೆನುತ ತೆಗೆವೆಚ್ಚನು (ಶಂಭಗ. ೩೨-೦೩). 'ಮುಬ್ಬಿಸು' ಪರಾ. [ಮೊಬ್ಬು೧ + — ಇಸು೩]

ಮೊಬ್ಬು೧, ಮುಗ್ಗು೧, ಮುಗ್ಗ್, ಮುಳ್ಳು, ಮುಬ್ಬು೧, ಮೊಕ್ಕು೧, ಮೊಗ್ಗು೧, ಮೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಬಾಗು ; ಮಣಿ ; ಬಗ್ಗು : ಕನಕಶಾತಿಮುನೀಂದ್ರರೇವಳಗಳ ಪೂಜಿಪಡಿಗಳೊಳಂ ವಾಣಿಮಯ ಮಕುಟಮಲಿದು ಮೊಬ್ಬಿ ಪೊಡವಟ್ಟು (ಶಾಂತಿ. ೯-೨೬ ಪ) ; ಪೋಗಿ ತನ್ನ ಪೋದ್ಯೋಪಕಂಠದೊಳ್ಮೊಬ್ಬಿ ಪೊಡೆವಟ್ಟು (ಶಾಶಾಮ. ೪-೭೮ ಪ) ; ಮೇಗಣಧಿಕಾರಕೆಂತಪ್ಪ ರಾದ್ರಮುಂ ಶತ್ರುಮುಂ ಮೊಬ್ಬುವುದು (ಅಕ್ಕಣ್ಣ. ೨೬-೩೩೦)· ೨. ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡು ; ವಂದಿಸು ; ಎರಗು : "ಮೊಬ್ಬು-ನಮನೇ" (ಪಜಿ:ಧಾ) ; ನಿಜಾನುಜಜ್ಞನ ಕಳೇವರದ ಕಾಲ ಮೊದಲೊಳ್ ಮೊಬ್ಬಿ (ಹರಗ. ೯-೩೦ ಪ) ; ಖರಿಯರ್ಗೆ ಮೊಬ್ಬು ಜಮಮಂ ಕೈಕೊಳ್ (ಪಶಂ. ೩-೦೨೦)· ೩. ಕುಗ್ಗು ; ಅಡಗು ; ಕುಸಿ : ಪವನಾತ್ಮಜಾ ಗದೆಯಿನೆಲ್ಲಡಗಾಗಿರೆ ಪೋದೆ ಮೊಬ್ಬಿ ಜಿಬ್ಬುಪ್ಪ ಮುದವಾರನಾಂಗಳ್ (ಪಂಚಾ. ೦೩-೩೩) ; ಆ ಸಂಗ್ರಾಮದೊಳ್ ತನ್ನಸುಜ ತನುಜ ಜಾಮಾತೃವರ್ಗಂ ಪತಲ್ವಟ್ಟಂತಾಗಳ್ ಮೊಬ್ಬಿ ತಬ್ಬುರ್ವುದುಂ (ಶಾಂತಿ ೩-೩೬)· **ಮುಗ್ಗು**೧ : ೧. ಗುರುಬಾಹಾಂ[ಬುರುಹಕ್ಕೆ] ಮುಗ್ಗಿ ಪೊಮ್ಮಟ್ಟು (ಗಣಿಮು. ೩-೩೩)· ೨. ಭೂಪರೆಲ್ಲರು ಭಯಭಕ್ತಿಯಿಂ ನೇಮಿಯ ಶ್ರೀಪಾದಕೆ ಮುಗ್ಗುತಿರಲು (ಶಂಬಸಂ. ೩೨-೨) ; ಪರಿದರ್ಕಕೇಶ್ಕಾರ್ದಿ ರಾಜರು ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಪುತ ಮುಂದಡ್ಡಗಟ್ಟಿ ಚರಣಾಬ್ಜದೊಳು ಮುಗ್ಗಿ ಕೆದರು (ಪಶಂ. ೩೩-೩೭). ೩. ರಿಪುಭಟನ ಪೊಮ್ಮುಳ್ಗಳ ಧರಧುರಕ್ಕೆ ಕಲಿ ಸಾತ್ಯಕಿಯ ತರಹರಣಕ್ಕೆ ತಗ್ಗಿತು ಮಹಿಮೆ ಮುಗ್ಗಿತು (ಶಾಕ್ಕ. ೦೪-೦೦). ೪. ಎಡವು ; ಮುಗ್ಗರಿಸು : "ಮುಗ್ಗು — ಜೇರ್ಗಾವಗಂದೇ. ಗತಿಭಂಗೇ ಚ (ಮುಗ್ಗರಿಸು)" (ಪಜಿಂಧಾ) ; ಮುಂದೆ ಮುಗ್ಗುತ್ತಿರ್ದಜಲದೊಳಗಾಂ ಬೀಲುತಂ ಪಕ್ಕಗೂಡಾಗೊಜಗುತ್ತಂ ಪೋಗಿ (ಶಾದಂಪು. ೦೧೦) ; ಕರ್ಣನ ಕುದುರೆಗಳು ಮುಗ್ಗಿದವು (ಕಾಣ್ಯ. ೯-೨೬)· ೫. ಕೆಡು ; ನಾಶವಾಗು : ಹಿಗ್ಗುವೆ ದೂತೋ . . . ಮುಗ್ಗುವ ಕುಗ್ಗುವ ಅಗ್ನಿಯೊಳಗೆ ಬಿದ್ದು ದಗ್ಧವಾಗುವ ದೇಹಕ್ಕೆ (ಪುಕಂಡ. ೦-೦೩೨ ಉಮಸ್ತುತಿ) ; ಪಡೆ ಕೆಡಲೊಳಿದ್ದಿ ಜೀವಮೂಹಾದಿಗಳ್ ನೀರ ಕುಡಿಕುಡಿದು ಮುಗ್ಗಿತೀವೊಗಳ್ದೆಂ (ಸಿಂಗಣ. ೩-೨೦)· ೬. ಕವಿ ; ಮೇಲೆ ಬೀಳು ; ಆವರಿಸು ; ಮುಗ್ಗಿ ಬೀಳುವ ಪಾಯದಳವನು ನುಗ್ಗನಸಿ ಮಾಡಿದನು (ಶಾಕ್ಕ.೪-೪೩); ಲಗ್ಗೆಯೊಡೆದು ದಾಪೆಯ ಮೇಹರ ಮೇಲೆ ಮುಗ್ಗುವ ಕುದುರೆಯ ಪೌಜು ಒಗ್ಗೂಡಿಯಿತು (ಶಾಶಾಂ. ೩೩-೦೩೫) ; ನಲೆ ಮುಗ್ಗಿದರ್ಮಗಿಲ ಪೊಗ್ಗರದಂತೆ (ಕೃಬಾಣ. ೩-೩೨). ೭. ಜಗಳವಾಡು ; ಕಾದಾಡು : ಮುಂದವರೊಳು ಮೊಗವಂಟಿ ಮುಗ್ಗದೆಯಾಡಿ ಪಳಿವಮೊಳು ಪೋರುಗೊಳದೆ . . . ಒಳುವೆಂದಿರೊಳ್ಪವಡವುದು (ಪಜಿ. ೯-೧೦)· ೮. ಕೊನೆಗಾಣು ; ಮುಗಿ ; ನಿಲ್ಲು : ಈ ವ್ಯಪಹೇತುವಿನಲ್ಲಿಯಿ ನನ್ನ ಸಂತತಿ ಇಂದಿಗೆ ಮುಗ್ಗಿ ಹೋಯಿತು (ಅಭಿ. ೦೦೩). **ಮುಗ್ಗು**೨ : ೧. ಕಡುವಿರಿಯುವ ಪೊಜೆಗಳನೆಡಪಾಡಗದ ಮೇರೊಟ್ಟಿ ಮುತ್ತೆ ಮೆಲ್ಪರಮುಮನಾಗಡೆ ಕಟ್ಟಿ ಕುಡುವ ಕುಸಿದಡಿ ವಿಡುಕದೆ ಸುಗಿದಗಿದು ಮುಗ್ಗಿ ತರ್ಗೂವ ಪದದೊಳ್ (ಸುಚಕಾ. ೩-೦೪)· **ಮುಳ್ಗು** : ೩. ಜಪದೊಳಿಜಿದಾಡಿದರ್ ಮುಳ್ಗಿದರ್ ತಳ್ಗಿದರ್ ಸಂಗಾವೇಶದಿಂದೆ (ಪಪು. ೩೬-೦೬); ಇರದಿಜಿಯೆ ಕಣ್ಣಟ್ಟು ತಳ್ಗುವರ್ ಮುಳ್ಗುವರ್ (ಪಪು. ೫೦-೩೬)· ೪. ಜನ್ನಗುದುರೆ . . . ಪೊದರಂ ಪಾಯ್ದು ಮುಳ್ಗಿ ನಡಗೆಟ್ಟು ತಜೆವಟ್ಟು ಕೊಲಗಂ ಪಟುಗದ ನೆರೆಯ ಮಜ್ಜಿಯಜ್ಜಿಯೊಳ್ ತಾಂಟಿದತ್ತು (ಶಾಪಪ್ರ. ೦೪೩-೩೬); ಮುಳ್ಗಿ ಕೆದುಮದು ಭದ್ರಪ್ಪುದುಂ ಖಿಲ್ಗಮೊರ್ವನ ಕರದಿ ಬರ್ಮದು (ಪಾಗಪ. ೦೯-೩೪). **ಮುಟ್ಟುಗ**೨ : ೨. ಆಕೆ ವಿನಮಿದಿಂ ತನ್ನ ಪದಾಬ್ಜವ ಮೇಲೆ ಮುಟ್ಟಲೊದವಿದ ಪದಪಿಂ ತೆಗೆದಿತ್ತಿ ನೃಪಸುತಂ ಮುನ್ನಿಸಿದಂ (ಶಾಪಂಶಾ. ೦೦೬); ಎಮ್ಮಿ ವಂದು ಕಾಲ ಮೇಲೆ ಮುಬ್ಬಿದ ವಿನಯಾಭಿರಾಮನಂ ತೆಗೆದು ತಬ್ಕೈಸಿ (ಶಾಪಂಶಾ. ೩೬೩). ೩. " ಮುಟ್ಟು — ಪತನೇ " (ಪಜಿಧಾ). **ಮೊಕ್ಕು**೧ : ೨. ಮೊಕ್ಕಿದನು ಓಡತಿಯರೇ (ಪಪು. ೦೨); ಅನೇಕ ದೇವಪಿಗೆ ಮೊಕ್ಕಿದಳು (ಪಜಿಕಿ. ೨೩). **ಮೊಗ್ಗು**೨ : ೩. ಅಳ್ಳಾಡಿದನಿಂದ್ರಂ ಮೊಗ್ಗಿದಂ ಪಾವಕನದಿಱಿದನುಗ್ರಾಂತಕಂ (ಎಳ. VII, ಶಾಂಪು. ೦೬೦-೮; ೨೦೬೦). ೪. ವಿನ್ನ ಸೂತ್ರವು ತಪ್ಪದರೆ ಮೊ[ಶಾಶಾಂ. ಮುಂ]ಗ್ಗುವ ಹೂಹಗಳು (ತಂಪಾ. ೬೯). ೬. ಭೂಸಾರವ್ಯಂದೆವ್ವೆರಿಯು ಪರಶುರಾಮನ ಚಂದವಱಿಯೆದೆ ಬಂದಾ ಪಳಚಿದನಾ ಪತಂಗಗಳ ಗೋದಣಮಮರಿಯೋಗೆ ಮೊಗ್ಗುವ ಚಂದದಲಿ (ಸಂಪಪ. ೨೬-೮೩). ೯. ಬಾಡು ; ಒಣಗು : ಮಾಯದ ಪುಷ್ಪಗಳು ಮೊಗ್ಗಿ ಕಂದಿದವು (ಶಾಪಪ. ೨೨). **ಮೊಳ್ಗು** : ೧. ಒಂಟಿ ಸಲಗ . . . ಸೊಂಡಿಲನ್ನೆತ್ತಿ ಮೊಳ್ಗಿ ಮುಂಗಾಲ ಮೊಣಕಾಲ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಪಪು. ೦೭೮). ೨. ಸತ್ಕೇಂದ್ರಜೋಳೇಂದ್ರಸತ್ಪದ ಪದ್ಮಕ್ಕೆ . . . ಮೊಳ್ಗಿದಂ (ಶಾಪಂ. ೯-೦೦೩); ನಾರಾಯಣನ ಪದಕೆ ಮೊಳ್ಗು ವೆನೇಗಳ್ (ಪಮ್ಮಕ. ೦-೨-೦೩೩). ೩. ಅರಿಭಟರ ಮಿಗೆ ಬೀಳಲಿಱಿಯೆಂಬ ಖಾನರಜ್ಜುರವಾಗ ಗಗನಮಂಡಲವ ಮೊಗ್ದುದು (ಶಂಪ. ೦-೮೫). 'ಮಟ್ಟುಗ' ಪರಾ.

[ದೇ.ತೆಲು. ಮೊಕ್ಕು, ಮ್ರೊಕ್ಕು, ಮೊಗ್ಗು, ಮ್ರೊಗ್ಗು ; ಕಾಯ್ಕಿ. ಪೊಕ್ಕ ; ಪರ್ಜ. ಮೊರ್ಕ್ ; ಗಡಬ. ಮುರ್ಕ್ ; ಕುಗ. ಮ್ರೋಂಗ ; ಪಾಲ್ಕೊ. ಮುರ್ಕ್ಲ]

ಮೊಟ್ಗೆ, ಮೊಗ್ಗೆ (ನಾ). ೧. ನಮಸ್ಕಾರ ; ವಂದನೆ : "ತುಟಿಲೆ ಱಗು ಮೊಟ್ಗು ಪಣಿ ಕುಂದಿ ಪೊಡವುದಿರೆಯುಂ ನಮಸ್ಕಾರಕೆ ತವೆ ಸಂದ ನಾಮ" (ಕ್ಯಪಾಂ. ೬೩). ೨. ಅಧೀನ ; ವಶ : "ಮೊಟ್ಗಿಸು" ಪರಾ. ಮೊಗ್ಗೆ : ೧. "ಮೊಗ್ಗು [ಜಾಣಾಂ. ಟ್ಗು] ತುಟ್ಟಿಲ್ಲೆಯ್ನಲ್ ಬಿಡದದುವೆ ವಂದನಾರ್ಥದಿ ತೊಡರ್ಗುಂ" (ಶಶಾ. ೦೮೯). ೨. "ಮೊಗ್ಗೆಸೆ ವಶಮೊಳ್" (ಕಾಪಾ. ೯೬); "ಮೊಗ್ಗೆಸೆ ವಶವೆಂದು" (ಶಮಾ. ೯೬). ೩. ಕೊಳ್ಳಿ ; ಸೂರೆ: "ಮೊಗ್ಗೆಸೆ ತಾಂ ಸೂಱೆಯೆಂಬ ತೆಱನದು" (ಶಮಾ. ೦೫೦); ಗೆಲ್ದ ಜಯದಗ್ಗದ ಸುಗ್ಗಿಯ ಮೊಟ್ಗು ದೆಂದು ಬಂದಿರದೆ ಪೊಣರ್ದಿ (ಭುತ್ರಿ. ೦-೦೩). ೪. ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಾದುದು : ಆ ಬೇಳಂನ್ಗುದಿಗೇಳ್ದು ಕಮ್ಮನೆ ಬೇಳಲ್ ನಿಮಗಂತು ರಾಜಸೂಯಂ ಮೊಗ್ಗೇ (ಶಂಪಾ. ೬-೨೪); ಸರೇಂದ್ರಸೇನ ಮುನೀಂದ್ರಂಗೇಕಾಕ್ಷರಂ ಪೆಱರಿಗಿವು ಮೊಗ್ಗೇ (ಪಾ. XVI. ೫೫-೫೬ ; ೧೦೬೩); ನೀನಲ್ಲದಂಗನೆಗೆ ಕಾಣ್ಬುದು ಮೊಗ್ಗೇ (ಭುತ್ರಿ. ೯-೦೦೦). ೫. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ; ಶಕ್ತಿ : ಗುಗ್ಗುರಿಯಂ ತಿಂಬ ಮೊಗ್ಗು ಸುನ್ನದೊಳುಂಟೇ (ರಶಾಕ್ಕು. ೬-೦೬೦); ಅತ್ತರಿತ್ತಲು ಪರನ ಬಿಟ್ಟಿಪ ಶಿತ್ತ ಮೊಗ್ಗಲ್ಲ (ಕಾಶಾ. ೫೦-೧೩). ೬. (?): ಬಗ್ಗಿಸಿದವು ಕೋಗಿಲೆಗಳ್ ಪೊಗ್ಗಿಪ್ಪ ವಿಯೋಗಿಯಂ ಪುಗಲ್ ಪುಗಲೆಸುತಂ (ಕಾಡ್ಕಾ. ೧೮೨). [< ಪೊಟ್ಟು]

ಮೋಂಕು ' ಮೋಕು ' ನೋ.

ಮೋಂಬತ್ತಿ, ಮೊಂಬತ್ತಿ (ನಾ). ಮೇಣದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಬತ್ತಿ ; ಮೇಣದ ಬತ್ತಿ : ಸಮಯಕ್ಕೆ ಅಂತ ಮೋಂಬತ್ತಿ ಬೆಂಕಪೊಟ್ಟಣ ಎರಡನ್ನೂ ಇಂಸಿರುವರು (ತಿಂಗೂಂ. ೦೫೦); ದಾಗಿಲಿಗೆದುರಾಗಿ ಮೋಂಬತ್ತಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ವಿಗ್ರಹವೊಂದನ್ನು ತೂಗುಹಾಕಿತ್ತು (ಪ್ರಹು . ೦೮೦). ಮೊಂಬತ್ತಿ : ಹಳೆಯ ಲಾಂದ್ರಗಳನ್ನೂ ಮೊಂಬತ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಹುಡುಕಿ . . . ಇಟ್ಟಿದ್ದಾಯಿತು (ಮಹಾಗ. ೩೫). [← ಹಿಂ. ಪರಾ. ಮೋಮ್‌ಬತ್ತೀ]

ಮೋಂಬತ್ತಿಬೀಜ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕಿಂಡಿ. ಮೋಂಬತ್ತಿ ಬೀಜ (ಕ್ಯಕಿಗ. ೪೮-೬೦೪). [ಮೋಂಬತ್ತಿ + ಬೀಜ]

ಮೋಕೆ₁ ' ಮೊಕ್ಕೆ ' ನೋ.

ಮೋಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಯಾವುದಾದರೂ ಪ್ರಾಣಿಯು ಕಳಚಿದ ಚರ್ಮ. ೨. ಜತುಪ್ಪಾದವ್ಯಾಣಿ. ೩. ಬದ್ಯಾಧಿ. [ಸಂ.]

ಮೋಕಳೀಕ, ಮೋಕಳೀಕು (ನಾ). ೧. ಬಂಧನವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಸ್ವತಂತ್ರವಾದುದು ; ತೆರವಾದುದು : ಏಸಗ ಎರಡ ದಾರಿ ಮೋಕಳೀಕ ಅವ (ರಚಿಪ. ೦೩೨). ೨. ಸ್ವತಂತ್ರನಾದವನು : ಅವಿವರ ಪುಣ್ಯದಿಂದ ಮೋಕಳೀಕ ಆಗಿನಿ (ಗ್ರಾಜಡು-೧೧೩): ಗೌಡರು . . . ನಿರಾಯಾಸವಾಗಿ, ನಿಃಶಂಕವಾಗಿ ಅಲೆದಾಡಲು ಮೋಕಳೀಕರಾಗುವರು (ರಚಿಪ. II, ೮೩). ೩. ವಿವಾಹವಿಚ್ಛೇದನ ; ಸೋಡಚೀಟಿ : ಪಮ್ಮ ಅಂತೂಸಿಂತ ಎರಡ ವರ್ಷ ದೊಡ್ಡಾಕಿ, ಮೋಕಳೀಕ ಪ್ಯಾಂಗ ಮಾಡಿರ ? (ಪಗಿಗ. ೦೮೩). **ಮೋಕಳೀಕು** : ೪. ಹಕ್ಕು ; ಸ್ವಾಮ್ಯ : ಮಾಲ ಕೊಡುವ ಮೋಕಳೀಕು ನಮಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾದರೆ ವಿಕ್ರಿ ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಅಪಜಿಕೆ ಬೇಳಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಡ್ಕಾ. ೫೩). [← ಮರಾ. ಮೋಳೀಕ್]

ಮೋಕಳೀಕು ' ಮೋಕಳೀಕ ' ನೋ.

ಮೋಕು, ಮೋಂಕು (ನಾ). ತುದಿ; ಅಗ್ರಭಾಗ; ಮೇಲುಭಾಗ: ಮುಂಡದ ಮೋ[ಜಾಣಾಂ. ಮೂ]ಕನಲಿ ಬಗಿದೊಗುವ ನೆತ್ತರು ನಾಕವನು ನಾದಿತ್ತೆನಲು: ಸವಜ್ಞೆವನು ಪರುಳುವ (ಭುಣ್ಯಕ್ರೀ. ಜಾ ೬-೧೩); ಒಮಂತೂ ಸುಯ್ಯನೆ ಒಂದು ಮೋಕಗೆ ಅಪ್ಪಳಿಸಿ ಪುಟಿದು ಬೀಳುತ್ತಿತ್ತು (ಭುಂಗಕೃ. ೬೦); ಅವಳು ಮುಂದಿದ್ದ ಹೊರಸಿನ ಕಾಲಿನ ಮೋಕಗೆ ರಪರಪನೆ ಜೋರಾಗಿ ಹಣೆ ಹಾಯಿಸಿ ಅಳತೊಡಗಿದಳು (ಣಗಸ. ೬೨). ಮೋಂಕು : ಅಲ್ಲಿಂ ಮುಂದೆ ಕೆಂದರಿದು ಮೋಂಕಿನೊಳ್ ನಟ್ಟ ಕಲ್ಲ್ (ಅಶ. XIII. ೪೦-೯೫; ೧೨೦೬). [ದೇ.ತೆ ತೊದ. ಮುಕ್. ಮೊಕ್ ; ಕೊಂದ. ಮುಸ್ಕು]

ಮೋಕೂಫ್, ಮುವಕುಫ್, ಮುಕೋಪು, ಮೊಖೂಫು, ಮೋಖೂಫ್, ಮೌಕೂಫ್ (ನಾ). ೧. ತೆಗೆದುಹಾಕುವಿಕೆ ; ವಜಾ ; ರದ್ದು : ಅವರ ಕಡೆಮ ಜನಗಳ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ತೆಗೆಮ, ಪ್ರಧಾನರೆಂಬ ಪೆಸರನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಮೋಕೂಫ್ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಜಹಾಹಿ. I. ೩೫೪). **ಮವಕುಫ್**: ೧. ನಾಲ್ಕು ಹಣ ಅಮುದ್ಯಾಳೆಯಂನ್ನು ಚಕ್ರದ ತಸದೀಕಿನ ಐಜಸಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಶ್ಕೆ ಸಲ್ಲುತಾಯಿದದಂನ್ನು ಮವಕುಫ್ ಮಾಡ್ಸಿ (ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೨೬-೨೭-೧೮೩೦). **ಮುಕೋಪು**: ೨. (ಕೋರ್ಟು, ಕಚೇರಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಮುಚ್ಚಿರುವುದು : ಬಾಂದುಗೊಳಿಸಿರುವುದು ; ಸ್ಥಗಿತಗೊಳಿಸಿರುವುದು : ರಜಾಮಯವಾಮದರಿಂದ ಕೋರ್ಟು ಮುಕೋಪು ಆಗಿ ಡಪಾಳರ ಅಪ್ಪರಪ್ಪೆ ಒಬ್ಬರಿವ ವಕೀಲ ನಾಗಪ್ಪಯ್ಯನವರೂ ಅಲ್ಲಗೆ ಚಿತ್ಕ್ಯಸಿದ್ದರು (ಜುಕಜು. ೧೮೬). **ಮೊಖೂಫು** : ೧. ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಪಣ ಬೇಕಾದರೆ ಕೊಡುವೆವೆಂದು ಹೇಳಿ ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟನ್ನು ಮೊಖೂಫು ಮಾಡಿಪರು (೨೦೧೫ ಜ. ೦೩೬). **ಮೋಖೂಫ್**: ೧. ಕುದುರೆರಿಜಮೆಂಟನ್ನು ಮೋಖೂಫ್ ಮಾಡಿ . . . ದಾಖಿಲೆಗಳನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಜಪ್ತಿಮಾಡಿದರು (ಜಹಾಹಿ. II. ೦೦೦). **ಮೌಕೂಫ್** : ೧. ಗ್ರಾಮದ ಅಥವಾ ಗ್ರಾಮಗಳ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿನ ಯಾವುದಾದರೂ ಗ್ರಾಮ ಸೌಕರಿಯು ಮೌಕೂಫ್ ಆಗತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಜಾಶ. ೫೭).

[←ಅರ. ಮವಕುಫ್. ಮೌಕೂಫ್ ; ಹಿಂ. ಮೌಕೂಫ್; ಮರಾ. ಮೋಕೂಫ್. ಮೋಕೂಫ್. ಮೋಪಕೂಬ್./ತುಳು. ಮುಂಕೂಬ್]

ಮೋಕ್ಕಳಿಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಮೋಕ್ಕಳಿ – ಮೊಱಗಿನ ಮರ" (ಓಪಾ. ೦೩೦). [?]

ಮೋಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವುದು. ೨. (ಬಂಧನ, ದಾಸ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದಾಗುವ) ಬಿಡುಗಡೆ ; ವಿಮೋಚನೆ : ನಿನ್ನ ಬಂಧನಮೋಕ್ಷಮಂ ಮಾಡಿ ರಾಜ್ಯಮಂ ಪೊಗಿಸಿ ಮುನ್ನಿನ ಪರಿಯಲಿ ಸುವೆಂ (ಪಪಣಾ. ೦೩-೦೪). ೩. ಬಿಚ್ಚುವುದು ; ಕಳಚುವುದು. ೪. (ಬಾಣದ) ಏಸೆತ. ೫. ಋಣದ ನಿವಾರಣೆ.—ಪರಿಹಾರ. ೬. ಮನುಷ್ಯನ ಚತುರ್ವಿಧಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು; ಆತ್ಮವು ಜನನಮರಣಗಳಿಂದ ದೂರವಾಗುವುದು ; ಮುಕ್ತಿ : "ಅಪವರ್ಗಂ . . . ಮೋಕ್ಷಂ . . . ನಿರಾಮಯಂ ನಿರ್ವಾಣಂ" (ಹಬ್ಬಳಿ. ೫೦-೦೯); ಮೋಕ್ಷೆ ಪ್ರಾಸಾದಾಧಿರೋಹಣನಿಶ್ರೇಣೀಭೂತ ಕ್ಷಪಕಶ್ರೇಣಿಪ್ರಾಪ್ತೋಪಾಧ್ಯಾಪ್ರಪೃತ್ತಿಕರಣ ಪರಿಣತಿಸಪೂರ್ವಕರಣಕ್ಷಪಣ ಪ್ರಥಮಸಂಕ್ಲಿಷ್ಟಾನಪರಿಣತನಾಗಿರ್ದು (ಕಾಂಪ್ರ. ೦೦-೦೪ ಪ); ಕ್ರಮದಿಂ ಪೂಜಿಸುವಂ ಶತಕ್ರತುವಿ . . . ಪೂಜಾಲಭ್ಧಮಕ್ಷೋಣಮೋಕ್ಷಮೆ (ಕಶ್ರ. ೦೦-೩೬); ಧರ್ಮಅರ್ಥಕಾಮಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ಫಲ ಪದಂಗಳ ನಾನೊಲ್ಸೆನಯಮ್ಮ (ಅಂಯೇ. ೦೬೦-೬೩). ೭. ಸುರಿಸುವುದು ; ಹರಿಸುವುದು : ಕಾಮಗ್ರಹಗೃಹೀತರಾಗಿರೆ . . . ವ್ಯಾಮೋಹ ಗದ್ಗ ಬಾಶ್ರುಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗದಿ ನಾನಾವಿಕಾರದಿಗಳೊಡನೊಡನೆ ತೋಱುವುದುಂ (ಪಂಪಾ. ೪-೩೯ ಪ). ೮. ತ್ಯಾಗ ; ವಿಸರ್ಜನೆ : ಘಟೋತ್ಕಚ ವಧೆ ದ್ರೋಣಚಾಪಮೋಕ್ಷಂ ದ್ರೋಣವಧೆ . . . ಪಱವುಮುಪಾಖ್ಯಾನ ಕಥೆಗಳೊಳೊಂದೊಂದು ಕುಂದಲೀಯದೆ ಪೇಟ್ದಿಂ (ಪಂಪಾ. ೦೪-೩೨ ಪ). ೯. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಪಾಟಲಿ : "ಪೊಕ್ಕವ ಮರ – ಗೋಲೀಢ,

ರ್ಷಾಟಲ. ಘಂಟಾ. ಪಾಟಲಿ। ಮೋಕ್ಷ. ಮುಷ್ಕಕ" (ಜಾಕಾ. ೪)· ೧೦. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಜಟಾಮಾಂಸಿ : "ಮೋಕ್ಷಾ — ಜಟಾಮಾಂಸಿ" (ಬೃಸಂ. ೦೩೦)· ೧೧· ನಿಧನ ; ಸಾವು ; ಮರಣ. ೧೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಣದ ನಂತರ ಉಂಟಾಗುವ ಬಿಡುಗಡೆ : ಇಂದೆನ್ನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಗ್ರಸಣವಾಯಿತ್ತು ಇನ್ನೆಂದಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಹುದೋ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ (ಬಸವ. ೯). ೧೩. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಪ್ರತ್ಯವಾದ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರಪಂಚವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ಅವಸ್ಥೆಗಳು ಎಂಟು—ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಸಂಹಾರ, ನಿಯಮನ, ಜ್ಞಾನ, ಅಜ್ಞಾನ, ಬಂಧ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ ಎಂದು (ಕಾತ್ಯ. ೧೪೬)· ೧೪. [ಜೈನ] ಜೀವ, ಅಜೀವ, ಆಸ್ರವ, ಬಂಧ, ಸಂವರ, ನಿರ್ಜರೆ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ ಎಂಬ ಏಳು ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಸರ್ವಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿ ಆತ್ಮದ ಶುದ್ಧಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಗಳಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಜೀವಾಜೀವಾಸ್ರವ ಬಂಧಸಂವರನಿರ್ಜರಾಮೋಕ್ಷ ಭೇದದಿಂ ಸಪ್ತವಿಧಂ. . . ಮೂಲೋತ್ತರಾದಿಭೇದಭಿನ್ನಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿಗಳ ವಿಮೂಲೋಚ್ಛಿತ್ತಿ ಮೋಕ್ಷ ಮೆಂಬುದು (ಅಷ್ಟ. ೦೧–೬೬ ಪ); ಆತ್ಮನ ನಿಮಲಾಚ್ಛಿತ್ತ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಗುಣಗಣಾವ್ಯಾಬಾಧಸುಖಸಂಯುಕ್ತಾತ್ಯಂತಿಕಾವಸ್ಥಾಂತರಂ ಮೋಕ್ಷಂ (ಪ್ರಕ್ರ. ೨)· ೧೫. ಜೀವ, ಅಜೀವ, ಪುಣ್ಯ, ಪಾಪ, ಆಸ್ರವ, ಸಂವರ, ನಿರ್ಜರೆ, ಬಂಧ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ಒಬತ್ತು ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನವಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಜೀವಾಜೀವಪುಣ್ಯಪಾಪಾಸ್ರವಸಂವರ ನಿರ್ಜರಬಂಧಮೋಕ್ಷಮೆಂದಿಂತು ನವಪದಾರ್ಥಂಗಳಂ ಪಞ್ಚಾಸ್ತಿಕಾಯಷಡ್ದ್ರವ್ಯಂಗಳುಮೆಂದಿವಜಿನೋಕ್ತವಾದ ಮಾನುಮುಚಿತಮುಂ . . . ಗುಣಾಂಗಳುಮನಱಿದು (ಪಞ್ಚ. ೩-೦೮)·

[ಸಂ.]

ಮೋಕ್ಷಕ (ನಾ)· ೧. ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವುದು. ೨. ಮುಕ್ತಿ ; ವಿಮೋಚನೆ. ೩. ವಿಮೋಚನೆ ಮಾಡುವವನು ; ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವವನು.

[ಸಂ.]

ಮೋಕ್ಷಕಾಲ (ನಾ)· ಗ್ರಸಣವು ಬಿಡುವ ಸಮಯ : ಏಗೋಳಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು . . . ಗ್ರಹಣಗಳ ಸ್ಪರ್ಶ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಕಾಲಗಳು, ಮಧ್ಯಗ್ರಹಣಕಾಲ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ವಿವರಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ (ಶಬ್ದಸ. VI. ೬೯೧)· [ಸಂ.]

ಮೋಕ್ಷಗತಿ (ನಾ)· ಬಿಡುಗಡೆ ; ಮುಕ್ತಿ : ವೀತರಾಗತ್ವಮಂಬುರುಹ ಶ್ರೇಣಿಗೆಯಿತ್ತ ಮೋಕ್ಷಗತಿ ಪೌಷ್ಕಲ್ಯಾದಿಯಿಂದಂ ದಿಗಂಬರಸಾಂಗೆತ್ಯತಪಃ ಪ್ರಭಾವಮೆನಿಸುಂ ಮೆಯ್ದಪ್ಪೊ ತೇನಾಗದೋ (ಪ್ರತ್ತ. ೬-೨೨)· [ಸಂ.]

ಮೋಕ್ಷಗಾಮಿ (ನಾ)· ಕೈವಲ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗುವವನು ; ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯನಾದವನು : ಸಗರಸುತರೆಲ್ಲರುಂ ಮೋಕ್ಷಗಾಮಿಗಳ್ (ಅಷ್ಟ. ೦೩–೨೯) ; ಭೂಮಿಯೊಳಾಕಾಶವನು ತಂದು ಹೂಳಿದಂತೀ ಮೈಯೊಳಾತ್ಮತತ್ತುವಂದಿಹುದು ಭೂಮಿಗಚ್ಚರಿಯಲ್ಲದೆಬೀಜರಾ ಮೋಕ್ಷಗಾಮಿಗಳಧ್ಯಾತ್ಮವಲ್ಲದು (ಪಞ್ಚ. ೬೪-೭೬). [ಸಂ. ಮೋಕ್ಷಗಾಮಿನ್]

ಮೋಕ್ಷಣ (ನಾ)· ೧. ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವುದು ; ವಿಮೋಚನೆಗೊಳಿಸುವುದು. ೨. (ಬಾಣವನ್ನು) ಎಸೆಯುವುದು. ೩. [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತು ಬಗೆಯ ಕರಕರ್ಮಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಧೂನನ, ಶ್ಲೇಷ, ವಿಶ್ಲೇಷ, ಕ್ಷೇಪ, ರಕ್ಷಣ, ಮೋಕ್ಷಣ . . . ಕರ್ಜನ ಈ ಇಪ್ಪತ್ತು ಕರಕರ್ಮಭೇದಂಗಳ್ (ಅಸ್ಯಂ. ೪-೩೩ ಪ)· [ಸಂ.]

ಮೋಕ್ಷದಾಯಕ (ನಾ)· ೧. ಕೈವಲ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆ. ೨. ಕೈವಲ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವವನು : ಪರಮಾತ್ಮ. [ಸಂ.]

ಮೋಕ್ಷದಾಯಕಿ (ನಾ)· ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ದೇವತೆ : ಮೋಕ್ಷದಾಯಕಿ ಸಕಲಮಂತ್ರಸಾಯಕಿ ಮಾಯೆ ಸಾಕ್ಷಾಜ್ಜಗನ್ಮಾತೆ (ಕೃಬಣಾ. ೦೫–೨೩). [ಮೋಕ್ಷದಾಯಕ + – ಇ]

ಮೋಕ್ಷಪದ (ನಾ)· ೧. ಕೈವಲ್ಯದ ಪದವಿ ; ಮುಕ್ತಿ : ಸತತಮೋಕ್ಷ ಪದೇಚ್ಛುಮಹಾತಪಸ್ವಿ . . . ಸೈದ್ಧಾಂತಿಕಚಕ್ರವರ್ತಿ ಮುನಿಚಂದ್ರ ಮುನೀಂದ್ರನೆ ವಂದ್ಯನುರ್ವಿಯೊಳ್ (ಕಂವೃತ್ತ· ೦-೨೭)· ೨. ಮುಕ್ತಿದಾಯಕನಾದವನು : ಮೋಕ್ಷಪದರ್ ಸದೇಚ್ಛುಗಳಕ್ಷಪಮುನಿಗಳ ಸುವಾಕ್ಯದೊಳಮೆನಿಸಲ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣವಚನಪುನಕ್ಷವದು ಮೂಢಾತ್ಮ ನೀನದಂ ತಿಳಿದಿರ್ಪ್ಪೆ (ಹರಿಹ. ೧೧-೩೬)· [ಸಂ.]

ಮೋಕಮೊಷ್ ' ಮೋಕೂಷ್ ' ನೋ.

ಮೋಗ (ನಾ)· (?) : ಬಾಗಿಸಿ ಶಿರವ ಕೂರ್ಮಗಳ ಗ್ರೆಲ್ಲ ಮೇಗಾಲುಗಳ ಸೂಗುಸುಗಳ ನಮ್ಮಮೋಗದಂತಪ ಹರತುಗಳ ಬಂದು (ಶಾಹೋ. ೩೯-೨)·

[ಸಂ.]

ಮೋಗಮ್ ' ಮೋಘಮ್ ' ನೋ.

ಮೋಗುಮ ' ಮೋಘಮ್ ' ನೋ.

ಮೋಘ (ಗು)· ೧. ಇಲ್ಲದಿರುವ ; ವಿಹೀನವಾದ. ೨. ಬಿಟ್ಟ ; ತ್ಯಜಿಸಿದ. ೩. ವ್ಯರ್ಥವಾದ ; ಫಲವಿಲ್ಲದ : ಮಚ್ಚರಮುಂ ಮೋಘಮೊಡಂಬಡುಂ ಕಲಿಮಮುಂ ಮುಸ್ಸುಳ್ಕುದು (ಕಂಚಾ. ೬-೩೬)· ೪. ಉದ್ದೇಶರಹಿತವಾದ ; ಗುರಿಯಿಲ್ಲದ. (ನಾ)· ೫. ವ್ಯರ್ಥವಾದುದು ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದು : "ವೃಥಿ ಮೋಘಂ" (ಕಬ್ಬಕೋ. ೦೮೨-೦೦); ಮೋಘಮನಪಲಪರಿಗ್ರಹದಾಘಮನೀ ಕೈಕೆ ಬೇಡ ಧರಯಂ ತ್ಯಜದಿಂ ಲಾಘವಮೆನೆ ಬಗೆದೀಗುಂ ರಾಘವನೌದಾರ್ಯತುಂಗನೀಯದುದುಂಟೇ (ಕಂರಾಕಾ. ೬-೦೦೯); ಲೋಕ ಶಾಶ್ವತ. ಇದೇ ಸತ್ಯ. ಮಿಕ್ಕುದು ಮೋಘ (ಅಪ್ಪಕ. ೦೩)· [ಸಂ.]

ಮೋಘತೆ (ನಾ)· ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದು ; ನಿರರ್ಥಕವಾದುದು : "ಮೋಘತೆ ಕಾಂ ವೈಯರ್ಥಂ" (ಕಬ್ಬಕೋ. ೦೦೩-೨೯)·

[ಸಂ. ಮೋಘತಾ]

ಮೋಘಮ್, ಮಗುಂ, ಮೊಗಂ, ಮೊಗುಂ, ಮೋಗಮ್, ಮೋಗುಮ, ಮೋಘಮ (ಗು)· ೧. ಅನಿಶ್ಚಿತವಾದ ; ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ; ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಲ್ಲದ : ಕೊಟ್ಟ ಮನಿಗೆ ಹೋಗ್ವಿನಿ ಅಂಬೋ ಮೋಘಮ್ ಮಾತು ಏನುಪಮೋಗ ? (ಜಾಗೃಕ್ಷೇ. ೬); ಕೇಕಮರಾಯು ಮೋಘಮ್ ಮಾತಾಡಿ ಕೈಬಿಟ್ಟ (ಗ್ರಾಪಾಹು. ೦೩೬)· ಮಗುಂ : (ನಾ)· ೨. ಅಸ್ಪಷ್ಟ ; ಅನಿಶ್ಚಯ : ಆಳಿಸಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಇವರಿಗೆ ವಿಷಯ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಮಗುಂ ಆಗಿ ಉತ್ತರ ಕೊಡುವುದು ಮತ್ತೂ ಕಷ್ಟ (ಅರಸು. ೦೦೬)· **ಮೊಗಂ** : ೨. ಸುಂಕೆ ಅಲ್ಪಮಾತಂತ ಅಂಗಲ್ಲ ಮೊಗಂ ಆಗಂದ್ರ ನದೀತದ ರತ್ನ ? (ಕಾಗ. ೦೬೨)· **ಮೊಗುಂ** : ೧. ಉಭಯತ್ರರಿಗೂ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಮೊಗುಂ ಕರಾರು ಮಾಡಿಸಿದೆ (ಕಂಚ. ೬೫೪); ಮಾಹಲಿಂಗಯ್ಯ ಮೊಗುಮ್ಮಾಗಿ. . . ಅಂಗಲಾಚಿದ (ಹಾಮಚ. ೩೦)· **ಮೋಗಮ್** : ೧. ಹೊಸ ಎಸ್. ಈ. ಯ ನೇಮಗೂಡೀ ಅಚ್ಚಿಗಳು ಹಿಂಬಾಲಿಸಲಿವೆ ಎಂಬ ಮೋಗಮ್ ವಾಕ್ಯವಿತ್ತು (ಪೀಚಕ. II. ೬೭೪)· ೨. ಆರ್ಜಿ ಒಳಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಮೋಗಮ್‌ನ ಅವ (ಪೀಚಕ. II. ೬೩೦); ಹಿಂಗ ಮೋಗಮ್ ಬ್ಯಾಡಪ. ಬಿಡಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳನ್ನು ಮಾರಾಜರಿಗೆ (ಪಾರಾ. ೮೬)· **ಮೋಗುಮ** : ೧. ಏರೇದಿ ಬರಿಯುವಾಗ್ಗೆ ಉತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮ, ಸುಮಾರ ಈ ಪ್ರಕಾರದ ಮೋಗುಮ ವರ್ಣನೆಯು ಬರಿಯದೆ, ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದ ಮಾಲು ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅವರ ಅಜಮಾಸಿದಿಂದ ಭಾವವು ಸಪಾ ಬರಿಯಬೇಕು (ಮುಂಖ್ಯಾ· ೬೮)· **ಮೋಘಮ** : ೧. ಏನೋ ವಿಚಾರಿಸಿದಂತೆ ಮಾಡಿ . . . ಮೋಘಮ

ಮಾತಾಡಿ ಬಿಟ್ಟ (ಗ್ರಾಮಾ. ೫೬೧). [← ಅರ. ಮುಗ್ವಮ್ ; ಹಿಂ. ಮುಗ್ಧಮ್; ಪಾರಾ. ಮೋಳಮ್, ಮೋಹಗವ್]

ಮೋಳ್ಪಮು ' ಮೋಳಮ್ ' ನೋ.

ಮೋಳೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಪಾದರಿಗಿಡ. ೨. ಕ್ರಿಮಿ ನಾಶಕಬೀಜವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; "ವಾಯು ವಿಡಂಗ" (ಗಂಗಾಷ್ಟ. ೬). [ಸಂ. ಮೋಘಾ]

ಮೋಚ (ನಾ). ೧. ಮರದ ತೊಗಟೆಯಿಂದ ಸುರಿಯುವ ರಸ; ಹಗಿನ. ೨. ಬಾಳೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : ಕದಳಿ : "ಕದಳೀರಂಭಾಭಿಮ್ಮಮಂತದಕ್ಕುಂ ಮೋಚಂ" (ಶಬ್ದಮ. ೩೪-೬); ಉಂನತಚಂಪಕಚೋಚಮೋಚವಾಟಳವನಸಾಲ್ಯು ಪೂಗವನನಾಗಲತಾಳಿಯಿಂ ... ಒಪ್ಪುವುದು (ಪಾರ್ಶ್ವ. IX-೫, ೦೦೬-೨೬; ೧೬೭); ಮನೆಕನಕರಜತಪಾತ್ರಂಗಳೊಳ್ ... ದ್ರಾಕ್ಷಾಚೋಚಮೋಚಾವಿ ಫಳಕುಳಂಗಳುಂ ಸೊಗಯಿಪುವ (ಪಂಪ್ರಕೃ. ೬-೩೪ ೫). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ ; ನುಗ್ಗೆ : ಪೊಸತವರೆ ತೊಂಡೆ ಪಡಲಂ ಮೋಚಂ ತೊಗರಿ ಬದನೆಯಾಸಪ ಪೀಲೋಗರಮಂ ಪಲವನಿಕ್ಕಿದರ್ ಶಶಿಮುಖಿಯರ್ (ಶಿಶಾ. ೦೦-೩೭). ೪. ಬೂರುಗದ ಮರ; ಶಾಲ್ಮಲಿವೃಕ್ಷ: "ಸ್ಥಿರಜೀವಿ ಮೋಚ ಶಾಲ್ಮಲಿಯೆಲವಮಕ್ಕುಂ" (ಜಾಗಣಾ. ೩೬-೦೭). [ಸಂ.]

ಮೋಚನ (ನಾ). ೧. ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವುದು ; ವಿಮೋಚನೆ ಮಾಡುವುದು. ೨. ಬಿಡುಗಡೆ ; ಮುಕ್ತಿ ; ಬಲುತರ್ಮಬಂಧಗಳು ಮೋಚಕವಾಗುವಲಿ (ಕರಾಕ್ಕ. ೦೮-೩). ೩. ಮುಕ್ತಿದಾಯಕವಾದುದು : ಅಸ್ಮಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ್ದು ಹೇಯ. ಬಂಧಕ. ಕಹಿ ; ಅವಾಸ್ಮಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ್ದು ಶ್ರೇಯ. ಮೋಚಕ. ಸಿಹಿ (ಶಂಕರಾ. ೦೨). ೪. (ವಿಹಿಕ ಬಂಧನದಿಂದ) ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದವನು ; ಮುಕ್ತ : ತ್ರಿವಿಧ ತಾಪಗಳಿಂದ ತಪಿಸುತ್ತ ಮೋಚಕರಾಗಲಿ ಯೋಚಕರಾಗಿ ಬಂದ ಜನಕೋಟಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಅನಂತ ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಂಡ (ಚಾಣಾ. ೦೦೩). ೫. ವಿರಕ್ತ; ಯತಿ. ೬. ಅನಾಸಕ್ತಿ; ವೈರಾಗ್ಯ. ೭. ಬಾಳೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು; ಕದಳಿ : "ಮೋಚಕಂ – ಬಾಟಿಯ ಹಣ್ಣು" (ಓಪಿ. ೦೩೦); ಮೋಚಕಂ ಬಳುಕಿದುವು ನುಣ್ಣೊಡಗೆ (ಪಂಗಾಣಾ. ೩-೮-೩). ೮. ನುಗ್ಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ : "ತೋಥಾಂಜನಃ. ಶಿಗ್ರುಃ. ತೀಕ್ಷ್ಣಗಂಧಕಃ. ಅಕ್ಷೀಬಃ. ಮೋಚಕಃ – ೫ ನುಗ್ಗೆಮರದ ಹೆಸರು" (ಶಿಷ್ಯಹಿ. ೦೦೬). ೯. ಶಾಲ್ಮಲಿ ; ಬೂರುಗದ ಮರ. ೧೦. ಮರ; ವೃಕ್ಷ : ಬಾಬೊಳು ನೆಲ್ಗೆಯೊಳು ಭೂರುಹದೊಳು ಸ್ಥಿರಾಯುವಿನೊಳು ವಿರಾಗದೊಳು ಮುಕ್ತಿಯೊಳು ಮೋಚಕಾಖ್ಯಂ" (ಪಂಗಾಣಾ. ೦೪೯-೩೩). [ಸಂ.]

ಮೋಚಕರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಮೋಚಕರಂ – ಮಾದವೃಕ್ಷ (ಮಾಚದ ವೃಕ್ಷ)" (ಓಪಿ. ೦೩೦). [?]

ಮೋಚಜ (ನಾ). ಬೂರುಗದ ಮೇಣ : ಎಲವದ ಹಗಿನು : "ಮೋಚಜಃ – ಎಲವದ ಹಗಿನು" (ಓಪಿ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಮೋಚನ (ನಾ). ೧. ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವುದು.— ಬಿಡಿಸುವುದು. ೨. ಬಿಡುಗಡೆ ; ವಿಮೋಚನೆ ; ಮುಕ್ತಿ : ಏಲ್ದಿ ಚೇತನಮೆಸುವುದಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಾಣಪದವೆಲ್ದಿ ಪ್ರಾಣಂ ಬಲಿವುದಲ್ಲಿಯ ಮೋಚನಂ (ಶಂಗಕ್ಕ. ೦೩-೨೯). ೩. ಬಿಡಿಸುವಿಕೆ ; ಕಳೆಯುವಿಕೆ ; ನಿವಾರಣೆ. ೪. ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವವನು : ನರ್ಘರಾಶಾಪಾಶಮೋಚನ ಕರ್ಮ ಕರ್ಮಠನು (ಶಸಕ್ಕ. ೩೩-೩); ಶೋಕಮೋಚನನೆಂದು ವೇದಗಳೂ ಕೂಡ ಆತನ ಯಶಸ್ಸನ ಗಾಯನ ಮಾಡುವವು (ಕುಶಾಃ. ೦೩). ೫. ಎಸೆಯುವುದು. ೬. ಗರ್ಭ. ೭. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ. [ಸಂ.]

ಮೋಚನಿರ್ಯಾಸ (ನಾ). = ಮೋಚಜ : "ಮೋಚನಿರ್ಯಾಸಃ– ಎಲವದ ಹಗಿನು" (ಓಪಿ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಮೋಚಶ್ರಾವ (ನಾ). = ಮೋಚಜ : "ಮೋಚಶ್ರಾವಃ, ಮೋಚ ಸಾರಃ – ಈಯೆರಡುಂ ಎಲವದ ಹಗಿನು" (ಓಪಿ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಮೋಚಸಾರ (ನಾ). = ಮೋಚಜ : "ಮೋಚಶ್ರಾವಃ, ಮೋಚ ಸಾರಃ – ಈಯೆರಡುಂ ಎಲವದ ಹಗಿನು "(ಓಪಿ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಮೋಚಾಸ್ರು (ನಾ). = ಮೋಚಜ : "ಮೋಚಾಸ್ರುಃ – ಎಲವದ ಹಗಿನು" (ಓಪಿ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಮೋಚಿ$_1$ (ನಾ). ಬಾಳೆ; ಕದಳಿ : "ಮೋಚಿ–ಬಾಲಿ" (ಓಪಿ. ೦೩೦). [ಸಂ. ಮೋಚೀ]

ಮೋಚಿ$_2$ (ನಾ). ಚಪ್ಪಲಿ ಮುಂತಾದ ಚರ್ಮದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ಚರ್ಮಕಾರ : ಜೋಡನು ಹೊಲಿಯಲು ಬಾರದ ಪಂಡಿತ ಮೋಚಿಯು ತಾನಲ್ಲ (ಅಪರೋ. ೨೩). [← ಹಿಂ. ದಾರಾ. ಮೋಚೀ; ಬಂಗಾಲಿ. ಮುಚಿ. / ಸಂ. ಮೋಚಿನ್]

ಮೋಚಿಕೆ (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ : ಇತ್ತ ಮೂಗಿನ ಮೋಚಿಕೆಯ ಭೂ ಮಿತಿಯ ಧರದಲಿ ಬಂದನಾಹವಕೆ (ಕೊಡಗಾ. ೬-೨೮-೨). [ಮೋಚು$_1$ + – ಇಕೆ]

ಮೋಚಿಗ (ನಾ). ಮೊಚ್ಚೆಯನ್ನು ಹೊಲಿಯುವವನು : ಕವಲೆಯವು ನಳದೋಂ [ಮೋ]ಚಿಗನುಂ . . . ಧರ್ಮ್ಯಮಂ ಬಟ್ಕೋನ್ (ಇಂ. ೦೪೫, ಜಾತಗಳ್. ೨೦೬-೦೦; ೭೩೧). [ಇದು ' ಮೊಚ್ಚಿಗ ' ಎಂಬುದರ ಅವಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಮೋಚು$_1$, ಮೋಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತರಿಸು ; ತುಂಡುಮಾಡು ; 'ಮೋಚಿಕೆ' ಪರಾ. ೨. ವೈಧವ್ಯಸೂಚಕವಾಗಿ ತಲೆಯನ್ನು ಬೋಳಿಸಿಕೊಳ್ಳು : "ಮೋಚು—ವೈಧವ್ಯೇ" (ಚಾಣಾ) ; ಈಚಲುಮರ ಹೀನ ನೀಚರ ನೆರೆ ಹೀನ ಮೋಚದ ಜೆನ್ನ ತರ ಹೀನ (ಸಮಾಕ್ಕ. ೦೬೫). ೩. ವೈಧವ್ಯಸೂಚಕವಾಗಿ ತಲೆಯಮೇಲೆ ಸೆರಗು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು—ಮುಸುಕು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು: (೦). ೪. (ಅಲರಿ) ಹಾಳುಮಾಡು : ನಾಶಗೊಳಿಸು : ಪಾಚಿ ಪುಷ್ಕರ ಸೀಹಪೀಠವ ಮೋಚಿದವನಂ ತಿಳಿದು ನಿಳಯಕೆ ಕೋಚೆಯಂದೈದಿದನು ನಳನೃಪ ನಿಜನಿಕೇತನಕೆ (ಶಂಖಾ. ೧೮-೭೨). ಮೋಸು$_1$: ೪. ಪಾಂಡ್ಯಪುರವರಾಧೀಶನತಿಕೋಪಮಾನಸ ನಾಗಿ ಜಂಗಮವ ಮೋಸಿ ದಾ ಕಡ್ಡೊಯ್ದ ಚರಜೋರ ಕಳವರವ . . . ಎಮತಲಿ ಯತಿಯ ರೋಷದಿಂ ಕಿಡಿಕಿಡಿಯನುಗುಳುತಿರೆ (ಸೋಡಶ. ೩-೨). ಮೋಚಿಕೊಳ್ಳು = ವೈಧವ್ಯಸೂಚಕವಾಗಿ ತಲೆಯನ್ನು ಮುಂಡನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ನಿನ್ನ ಅಪ್ಪ ಅಂತೀಯಲ್ಲ, ಅವರು ಸತ್ತಾಗ ನಾನು ಮೋಚಿಕೊಂಡೆ (ಸಣ್ಣ. ೯-೩೭).. ' ಲೋಚು ' ಪರಾ. [ದೇ.ತೆ ತಲು. ಮೋಯು]

ಮೋಚ್ಚು (ನಾ). ಬೋಳಿಸುವಿಕೆ ; ಮುಂಡನ : ಓಡಾಂತು ಕಯ್ಯಲ್ಲಿ ಮೋಚಾಂತು ತಲೆಯಲ್ಲಿ . . . ಪರಿಜು ಸೊಡರಂತವಂ ಬಿಕ್ಕು ನಿಕ್ಕುವಮಲ್ಲು (ಸಾಬಿಂದ. ೭-೧೪). [<ಮೋಚು$_1$]

ಮೋಜಿ (ನಾ). ೧. ಬಾಳೆ ; ಕದಳಿ : "ರಂಭಾ. ಕದಳೀ. ಮೋಚಾ—ಈ ೩ ಬಾಬೆ" (ಪಂಚಾಯು. ೩೨-೩೪). ೨. ಹತ್ತಿಯ ಗಿಡ. ೩. ನೀಲಿ ಗಿಡ : "ಮೋಚಾ—ಬಬ್ಬೆ. ನೀಲಿ. ಎಲವ. ತದುಕ್ಷಂ" (ಓಪಿ. ೦೩೦). ೪. ಶಾಲ್ಮಲಿ ವೃಕ್ಷ: ಬೂರುಗದ ಮರ: "ಪಿಚ್ಚಿಲಾ. ಪೂರಣೀ. ಮೋಚಾ. ಚಿರಾಯುಃ. ಶಾಲ್ಮಲಿಃ —೫ ಬೂರುಗದ ಗಿಡ" (ಸಿಧ್ಯಾಂತ. ೦೨೨). [ಸಂ. ಮೋಚಾ]

ಮೋಜ ' ಮೊಜ್ಜೆಯ ' ನೋ.

ಮೋಜಣೆ (ನಾ)· ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ : ಭೂಮಿಯ ಮಾಪನ : ಮೋಜಣೀ ಎಂಬುವದು ಅಳತೆಯನ್ನೂ ಮೋಜಣೇದಾರ್ ಎಂಬುವದು ಅಳತೆ ಮಾಡುವವನನ್ನೂ ತಿಳಿಸುವದು (ಕೂಮೀ· ೨) ; ನೆಲವನ್ನೆಲ್ಲ ಅಳೆದು ವಿಂಗಡಿಸಿ ಕಂದಾಯ ಗೊತ್ತುಮಾಡುವ 'ಮೋಜಣಿಯವರ' ಕಾರ್ಯರೀತಿಯನ್ನು ಇದು ವಿವರ್ಶಿಸುತ್ತದೆ (ಜಾಕದ. ೦೭೭).

[←ಮರಾ. ಮೋಜಣೀ]

ಮೋಜಣೇದಾರ 'ಮೋಜಣೇದಾರ' ನೋ.

ಮೋಜಣೇಪಾತೆ (ನಾ)· ಭೂಮಿಯ ಅಳತೆ, ಪರಿಶೀಲನೆ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ಇಲಾಖೆ : ಮೋಜಣೇಪಾತೆಯಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೊಂದು ಕೆಲಸವಿತ್ತು (ಧಂಗೆಪ್ರ. ೧೯).

[ಮೋಜಣಿ + ಪಾತೆ]

ಮೋಜಣೇದಾರ, ಮೋಜಣೆದಾರ, ಮೋಜಿನಿದಾರ, ಮೋಜಿನೀದಾರ (ನಾ)· ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳತೆ ಮಾಡುವವನು : ಕಲವು ವೇಳೆ ಮೋಜಣೇದಾರನು ಅಳತೆಯ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿರುವಾಗ ನಿಶಾನಿ ಹಿಡಿಯುವವನು ನಿಶಾನಿ ಕಳಗಿಟ್ಟು ನಿದ್ದೆ ಮಾಡುವದುಂಟು (ಕ್ರಚಾಂ. ೦೭). **ಮೋಜಣೆದಾರ** : "ಮೋಜಣೆದಾರ. ಪೈಮಾಷಿದಾರ" (Surveyor. ಶಾಕೆ). **ಮೋಜಿನಿದಾರ** : ಮೋಜಿನಿದಾರನ ದಿಗ್ದರ್ಶಕ (Compass. ಶಾಕೆ. ೦೮). **ಮೋಜಿನೀದಾರ**: ತಮ್ಮ ಜಮೀನನ್ನು ಪಕ್ಕದ ಜಮೀನಿನವನು ಒತ್ತುವರಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆಂದು ಮೋಜಿನೀದಾರರನ್ನು ಕರೆಸಿ, ಅಳತೆ ಮಾಡಿಸಿ, ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬಾಂದುಕಲ್ಲು ನೆಡಿಸಿದ್ದವನು (ಜಾಪ್ರ· ೩೩).

[← ಮರಾ. ಮೋಜಣೇದಾರ್]

ಮೋಜನ (ನಾ)· ವಿಮೋಚನೆ : ಬಿಡುಗಡೆ : "ಮೋಜನ.—ಮೋಚನ = ಬಿಡುಗಡೆ" (ಕ್ರಟ್ಟೀ.ಅ. ೩೭) ; ಮೋಚನ. ಮೋಜನ (ಕಣ್ಣಪು. ೦೪೭ ಕೃಪೂ).

[<ಸಂ. ಮೋಚನ]

ಮೋಜನಿ (ನಾ)· ಮಾವಿನ ಮರ : "ಮೋಜನೀ—ಮಾವು" (ಓಪಂ.೦೩೦).

[?]

ಮೋಜಾ 'ಮೊಚ್ಚೆಯ' ನೋ.

ಮೋಜಿನಿದಾರ 'ಮೋಜಣೇದಾರ' ನೋ.

ಮೋಜಿನೀದಾರ 'ಮೋಜಣೇದಾರ' ನೋ.

ಮೋದು$_1$ 'ಮೊಚ್ಚೆಯ' ನೋ.

ಮೋದು$_2$, ವೌಜು (ನಾ)· ೧. ವಿನೋದ; ತಮಾಷೆ : ಈ ಸ್ಪರ್ಧೆಪಪ್ಪ ಬಲು ಮೋಜಿನದಾಗಿದೆ (ಜಾಓಕ. ೦೯೯) ; ಫೋರನೊಬ್ಬನು ಬಂದು ಅಮಲಿನಿಗೆ ಮೋಜಿನ ಕತೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ (ಕಖಾಣಾ. ೬೪) ; ಆಗಾಗ ಮೋಜಿಗೆಂದು ಮುಂಚ್ಚಿ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ತಂಟಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇನಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವಳು (ಆಕ್ರಪು. ೬೩). ೨. ವಿಲಾಸ : ಮನೋರಂಜನೆ ; ಸುಖೋಪಭೋಗ : ಗಾಯು ನೋಟಕೆ ಲೇಸು ಮೋಜು ಇರುನಲಿ ಲೇಸು (ಹರಾಕೃ· ೦೧೩೬) ; ಕಲವೊಮ್ಮೆ ಸಲ. ಮೋಜಿಗಾಗಿ ಕುಮಾರಿಸವಾಮಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದುಂಟು (ಕಸ್ಮಳ· ೮೪). ೩. ಮೋಕೆ ; ಮಜ : ಸಮ್ಮ ಕೃಷ್ಣನ್ನರಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪಿಲ್ಲ ಸ್ವಲ್ಪ ಮೋಜದ ಜೀವನವಲ್ಲಿ—ನಿಮಗೆ? (ಹಪಚ್ಚಿ· ೦೩೪); ಗೂಬೇ ಮದಿವಿ ಮಾಡಿ ಮಾಡಿ ಸಾಕಾಯ್ತು. ಪೋದಿ-ಅವರೋಗೆ ಮೋಜೇ ಇಲ್ಲ (ಹುಳ್ಳ· ೩೦). ೪. ಸಂತೋಷ ; ಆನಂದ : "ತುಷ್ಟಿ = ಮೋಜು" (ಶಾಪ್ರ· ೫೬). ೫. ಸಂಭ್ರಮ ; ಸಡಗರ : ಗೌಜಲವಕ್ಕಿಯ ಕಾಳಿಗೆನು ಬಲು ಮೋಜಿನಿಂದಲಿ ಮಾಡಿಸುವನು (ತಂಬಾ. ೭-೦೪) ; ರಾಜರಾಜರು ; . . . ಮೋಜಿಂ ಮುಂದೆ ಹಿಂದೆ ಮಾಗಿ ಬರುತಿರಲು (ತೌಗಂ· ೫೮-೨) ; ಇಬ್ಬರೂ ಮೋಜಿನಿಂದ ಹಾತ್ರ ಮಾಡಿ ಕೃಷ್ಣ ಹೊಂಪಾತ್ರಾರೆ (ಕಕೃಹಾ· ೦೦೭). ೬. ಸೊಗಸು ; ಅಂದ : ಮುಂಗಾರುಮಳೆಯ ಮೋಜನ್ನು ದಿಟ್ಟಿಸುತ್ತ . . . ಕೂತುಕೊಂಡಿದ್ದೆ (ಜಾಪ್ರೋಲ್ ೧).

ಮೌಜು : ೧. ವಾಯುಯಜ್ಞ ಮುಂದಿತ್ತಿ ಮೌಜುಲಿ (ಕಂಗಿ. ೦೦). ೩. ಗಳೆಯರೂ ಬಂಧುವರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಒಳ್ಳೇ ಮೌಜಿನಿಂದ ಕಾಲ ಕಳೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿತ್ತು (ಅವಶ· ೪). ೨. ಲಹರಿ ; ಗುಂಗು : ನಾವೀಗ ಒಳ್ಳೆಯ ಮೌಜಿನಲ್ಲಿದ್ದೇನೆ! (ಅಚಿ· ೦೭೦). ೪. ಉತ್ಸವ ; ಸಮಾರಂಭ : ಜಾತ್ರೆ ಮೌಜುಗಳಲ್ಲಿ . . . ಭಾಗವಹಿಸಿ ಜನತೆಯನು ಭಕ್ತರಪದತ್ತ ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಂಭ· ೫೭).

ಮೋಜಿನ ವೇಷ = ಮನೋರಂಜನೆಗಾಗಿ ಧರಿಸುವ ವಿಚಿತ್ರವೇಷ : ಮೋಜಿನ ವೇಷ ಹಾಕಿವರಿಗೆ . . . ಬಹುಮಾನಗಳನ್ನು ಹಂಚಿದರು (ಕಕಪ್ರ· ೭-೪೦). **ಮೋಜನಾಟ** = ತಮಾಷೆಯ ಪ್ರಸಂಗ : ಆವರಿಗೆ ಪೆರಿಕೆಯೆಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಇದೊಂದು ಮೋಜನಾಟವೆಂದು ಕಾಣತೊಡಗಿತ್ತು (ಕುಜಾಪ್ರ. ೫).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಪುರಾ. ಮೌಜ್]

ಮೋಜುಗಾರ 'ಮೋಜುಗಾಜಿ' ನೋ.

ಮೋಜುಗಾರಿಕೆ (ನಾ)· ವಿಲಾಸ ; ಸುಖೋಪಭೋಗ : ಆ ಪಣ ವ್ಯಾಪಾರಿಯ ಮೋಜುಗಾರಿಕೆಗೆ ದುರ್ವ್ಯಯವಾಗಿತ್ತು (ಕಮಕೃ· ೪೩) ; ನಿನ್ನ ಕ್ಷಣಿಕಾರಳ ಮೋಜುಗಾರಿಕೆಯ ರಭಸದಿಂದ ಪತಿಯ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಹೋಗರಾಮಿಕೊಂಡರೆಂದು ಹೇಳಬಲ್ಲಯಾ ? (ಜಾಗ್ಯಲ· ೩೫೦).

[ಮೋಜುಗಾರ (<ಮೋಜುಗಾಜಿ) + – ಇಕೆ]

ಮೋಜುಗಾಜಿ, ಮೋಜುಗಾರ (ನಾ)· ೧. ವಿಲಾಸಿ ; ರಸಿಕ ; ಗುರು ಭಕ್ತಿಯೆಂಬೋದೆ ಕೊಳವಿಯಾಕಾರ ಸಿರಿನಾರಾಯಣನೆಂಬೊ ನೀರ ಅವಸಜೀತು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಿ ಎಲ ಮೋಜುಗಾಜಿ (ಕಕಂವ. ೩-೧೬-೩). **ಮೋಜುಗಾರ** : ೧. ರಾಜಬೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ತರಳುವ ಮೋಜುಗಾರರ ಬಿಳಿಯ ಬಟ್ಟೆಗಳೋಲ್ ವೋಕಳಗಳನ್ನಿಟ್ಟಂತೆ (ತೌಗಂ· ೦೬೩-೦೩). ೨. ತಮಾಷೆ ಮಾಡುವವನು ; ಹಾಸ್ಯಗಾರ : ಒಳ್ಳೆಯ ಮೋಜುಗಾರರು ! ಉದ್ದ ಪಾಜ ಲಂಗಗಳನ್ನು ತೊಟ್ಟ ಮೇಳದವರು (ಕುರಾ· ೬೪).

[ಮೋಜು$_2$ + —ಗಾಜಿ]

ಮೋಟು$_1$ (ನಾ)· ದಡ್ಡತನ ; ಅಜ್ಞಾನ : 'ಮೋಟೆವಾದ' ಪರಿ.

[ದೇ-ಕ ತಮಿ. ಮೋಟು ; ತೆಲು. ಮೋಟ ; ಬ್ರಾಹುಈ. ಮೋಟೀ = ತಿಳಗೇಡಿಯಾದ]

ಮೋಟು$_2$ (ನಾ)· ೧. ಕೈ, ಕಾಲು ಮುಂತಾದ ಅವಯವಗಳಿಲ್ಲದವನು ; ಅಂಗಹೀನ : ಕೈಯಿಲ್ಲದ ಮೋಟನೆಂತು ಕಾಲಿಲ್ಲದ ಪೆಬುವ ಪೆತು ತಬಭಾರ್ಯಕ್ಕಂ ರಾಜಸಭೆಗಂ . . . ಒಳ್ಪಿಂಗೆಂ ಸಲ್ಲಂ (ರಚತಾಕ್ಕು· ೯-೩) ; ಪೊಳಸಂ ಮುಳಸಂ ಮೋಟನಂ ಮುಕ್ಕನಂ . . . ಬೇಳೆ ಬೆಲೆಯಿಪ್ಪೊಡವನಂ ಕಾಮನೆಯಿ ದುಶ್ಶೀಲೆಯರು ಕಣ್ಣಿಸೆದರು (ಕಚಾ. ೯-೨೮) ; ಮೋಟಂಗೆ ಕೈಗಳು ಮೊಳೆತಮಂಗಳಸಹಿತವಾ ದುಶರಯ್ಯನ ಭಾವದಲಿ (ಶಪ್ರ. ೩೮ ಸೂಚ್ಯ) ; ಲೀಲೆಯಿಂ ಬಸವಣ್ಣ ಮೋಟಂಗೆ ಕೊಡನೆ ಕೈಕಾಲ (ಶಂಪ್ರ. ೩೭-೪೨).. (ಗು). ೨. ಕೈಕಾಲಿಲ್ಲದ ; ಅಂಗಹೀನನಾದ : ಮೋಟ ಗಂಧನ ಮೂಕೊಜತೆ ಹೆಂಡತಿ ಬೇಟವ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತ್ತು ಕಾಣಾ (ಶಪ್ರ· ೩೦೩-೭೦). ೩. ಬೋಳಾದ ; ಬರಿದಾದ : ಸಾಕ್ಷಾತ ವಡ ಬಾನ್ನಿಯೆ ಎಗ್ಗಪಡೆಸಿ ತಪಮಂ ಮಾಳ್ಪುದೊಯ್ಯಂ ಹಾಗೆಯು ಮೋಟ ವರಪ್ರಾಪ್ತಿ ಕವಲದಯಿವ್ವಂಥಾ (ಶಾಕಾಪು· ೬೭-೪). ೪. ಚಿಕ್ಕದಾದ ; ಗಿಡ್ಡ : 'ಮೋಟುಗೆಯ್' ಪರಾ.

[< ಮೋಟು + – ಅ್ಯ / ತಮಿ. ಮೊಣ್ಣೈ ; ತೆಲು. ಮೊಂಡಿ, ಮೊಂಡಮು ; ಕೋಡ. ಮೊಂಡ್ಯೆ ; ತೊದ. ಮುಡ್ಯೆ]

ಮೋಟು$_3$ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವಿಪ್ರಾ—ಮೋಟು. ಬೋಟತಲಿ" (ಓಪಂ· ೦೫೨).

[ಸಂ. ಮೋಟಾ]

ಮೋಟುಕೆಯ್ 'ಮೋಟುಗೆಯ್' ನೋ.

ಮೋಟಗಯ್ಯ ' ಮೋಟಗೆಯ್ ' ನೋ.

ಮೋಟಗೆಯ್, ಮೋಟಕೆಯ್, ಮೋಟಗಯ್ಯ (ನಾ)- ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೆಳೆಯದೆ ಗಿಡ್ಡಾಗಿರುವ ಕೈ ; ಮೊಂಡುಕೈ : ಹೋಗಿ ದಸರಯ್ಯಗಳ ಮಂಡೆಯುನೀಗ ನಿನ್ನಯ ಮೋಟುಗೆದ್ಕುಲಿ [ಪಾಣಾ. ಕೈಯಲಿ] ಬೇಗವಲಿ ತಿವಿ (ಪಾಪ್ರ. ೭೬–೦೬). **ಮೋಟಕೆಯ್** : ಭಂಡನೀತನು ಕಪಟವೇಷದ ತೊಂಪು ಕಾಜಿನು ಮೋಟಕೆಯ್ [ಪಾಣಾ. ಕೈ] ಗಳ ಮುಂಡನೆನ್ನದೆ ತನ್ನ ಭಾವಕೆ ಜಂಗಮಾಕೃತಿಯು ಕಯು (ಪಾಪ್ರ. ೭೬–೨೩). **ಮೋಟಗಯ್ಯ** : ಅಂಗ ಜೋದ್ರೇಕದಿಂದವಗಡಿಸಿ ಮೋಟನೊಪ್ಪಿಸಲವಂ ಕಳ್ಳಂಡಿಸು ತಿವಿಯು ತನ್ನಯ ಮೋಟಗಯ್ಯಂದೆ (ಕಾಬ್ಯೊಲ. ೪–೨೬). [ಮೋಟ್ಟ + ಕಯ್]

ಮೋಟನ (ನಾ)- ೧. ನಾರಮಾಡುವುದು. ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತು ಬಗೆಯ ಕರಕರ್ಮಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಧೂನನ. ಶ್ಲೇಷ . . . ಮೋಟನ. ವಿಸರ್ಜನ, ಆಹ್ವಾನ, ತರ್ಜನ–ಈ ಇಪ್ಪತ್ತು ಕರಕರ್ಮಭೇದಂಗಳ್ (ಶಾಸ್ತ್ರಂ. ೪–೦೬ ೫). [ಸಂ.]

ಮೋಟರು ' ಮೋಟಾರು ' ನೋ.

ಮೋಟವಾದ (ನಾ)- ಅಪ್ಲಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜರ್ಜೆ ; ಹುರುಳ್ಳಿಚ ಪೂತು : ಪೂರ್ವಕರ್ಮಶುಭಾಶುಭವಿನಿಪ್ಪ ಮೋಟವಾವಂ ಸಲ್ಲದು (ಪಾಪ್ರ. ೪೪–೦೭). [ಮೋಟ್ಟ + ವಾದ್ಯ]

ಮೋಟಾರ್ ' ಮೋಟಾರು ' ನೋ.

ಮೋಟಾರು, ಮೋಟರು, ಮೋಟಾರ್ (ನಾ). ೧. ಯಾಂತ್ರಿಕ ಚಲನೆಯನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸುವ ಯಂತ್ರ : ಜಾಲಕಯಂತ್ರ : ಈ ಮದ್ದಲೆಯನ್ನೂ ಸ್ಪರ್ಶಕಾರಿಯನ್ನೂ (ಕಾಂಟಿಕ್ಟ್ ಮೇಕರ್) ಒದು ಸ್ವಾ ಸಮಕಾಲಿಕ ಮೋಟಾರು ಒತಿಸುತ್ತದೆ (ಕಬಿಸಾ. ೧, ೩೫೪). ೨. ಜಾಲಕ ಯಂತ್ರದಿಂದ ನಡೆಯುವ ಕಾರು, ಬಸ್ಸು ಮುಂತಾದ ವಾಹನ : ಈ ಕೋಲಾಹಲವನ್ನು ಕೇಳಿ ಮೋಟಾರಿನೊಳಗಿನ ಜನರು .ಸುತ್ತಲಿನ ಪರಿಸರದ ಎತ್ತಿ. ಹೊರಗಿನವರನ್ನು ನೋಡುತ್ತಲಿದ್ದಾರೆ (ಕ್ರಪ್ರ. ೩೩) : ಅವನು ಕೋಪದಿಂದ ಎಸೆದ ಆಟದ ಮೋಟಾರು ತಳಮೇಲಾಗಿ ಬಿದ್ದು ಕಾಲಿಗೆ ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆ (ಅಪಾ. ೩೪). **ಮೋಟರು** : ೨. ಪಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ನೂರಾರು ಮೋಟರುಗಳು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿವೆ (ಪಾಂಕ್ರ. ೨. ೧೦೩) ; ಅಂದಿನ ಪಯಣಿಗರಿಗೆ ಮೋಟರು, ಟಾಂಗ ಮೊದಲಾದ ವಾಹನಸೌಕರ್ಯಗಳು ಸಿಗುತ್ತವೆ (ಪಕ್ಷ. ೨). **ಮೋಟಾರ್** : ೨. ಬೈಸಿಕಲುಗಳ್ ಮೋಟಾರ್‌ಗಳೆಮ್ಬ . . . ಪೊತ್ತಮನಿಪಂ ಬಣ್ಣಿಪ್ಪನಂ ಕಾಣೆನಾ (ಪ್ರಸಾಮು. ೪–೦೩೬). [← ಇಂ. Motor]

ಮೋಟಾಳು (ನಾ)- ಕುಳ್ಳ ; ಗಿಡ್ಡ : ಆವಾಗೊಂದು ಮೋಟಾಳೇ ? (ಗಾಪ). [ಮೋಟು + ಆಳು$_3$ (< ಆಳ್$_2$)]

ಮೋಟಿ (ನಾ)- ೧. ಮುಂಗೈ ಇಲ್ಲದವಳು. ೨. ಕುಳ್ಳಗಿರುವವಳು: (೧). [ಮೋಟ್ಟ + — ಇ. / ತುಳು. ಮೋಟಿ, ಮೋಂಟಿ]

ಮೋಟು (ನಾ). ೧. ತುದಿ ಮುರಿದುದು : ಮೊನಚಾಗಿಲ್ಲದುದು ; ಮೊಂಡು : ಹಾರೆ ಮೋಟು, ಗುದ್ದಲಿಮೊಪ್ಪ, ಗೈಯುವವನಿಗೆ ಒಕ್ಕೈ (ಗಾಪ). ೨. ತುಂಡಾದ ಕೈ ; ಮೊಂಡುಕೈ : ಕೇಶವನ ದೇಟವಳಿವಾ ಸುರದ ಮೋಟುಳಿವು ವ್ಯಾಸನುಚ್ಯುತ ತೃಣವಿದೇವುದೆಂದು ಹೇಸಿದುಪಸಂ ಬಿಸುಟುಯಾತಾಂಭ್ರವಿಡಿದುಳಿದ ಮೋಸಿಯಂ ಕಾಳಕಾಯಿಂಡದಲ್ಲಿ (ಶಾಪಂಚ ೨–೩೦) ; ದಂಡಿಸರದ ವಸಂತದೋಕುಯಂಡೆಯೆನೆ ಮೋಟಿರಡಲಿ ಹೊಱವಂದುವರುಣಜಲ್‌ಫ ಹೊಱೆದುದು ದಿಕ್ಕಟಾವಳಿಯು (ಕಾಪಂ. ೬–೨೬–೨೯). ೩. ಕೊಂಬೆ, ರೆಂಬೆಗಳ್ಳದ ಮರದ ಭಾಗ ; ಬೊಡ್ಡೆ : " ಸ್ಥಾಣುಃ, ಧ್ರುವಃ, ಶಂಕುಃ – ಈ ೩ ಮೋಟಿನ ಹೆಸರು " (ಶಿಶಾ. ೦೮. ೩೦೦) ೪. ಕೊಯ್ದಾದ ಮೇಲೆ ಉಳಿಯುವ ಪೈರು : ಕೂಳೆ : ಮೇದ ಮೋಟು ಕಾಣದು. ಹೋದ ಹಿಜ್ಜೆ ಕಾಣದು (ಗಾಪ). ೫. ಊನ; ನ್ಯೂನತೆ : ನಮಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿದ್ದರೆ . . . ಬೇಕಾದದ್ದು ಮಾಡು ತ್ತಿದ್ದವು ಎಂಬ ಅಹಂಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿ ನಮ್ಮ ಮೋಟು ಮೇಲೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಹವಣಿಸುವೆ (ಕಾಬಿಂಶಾ. ೪೪). (ಗು). ೬. ಕುಳ್ಳಾದ ; ಗಿಡ್ಡವಾದ ; ಮೋಟುಗೋಡಿಯನ್ನು ಹಾರುವುದು ಇವನೊಬ್ಬನಿಗೇ ಸಾಧ್ಯ ! (ಪಾಗದ್ಯ. ೫೫) ; ಮೋಟುಗೋಡಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ತಲೆ ಕೊಂಕಿಸಿ ನಗು ಬೀರುತ್ತಿರುವಾಗ ಶಿವರ ಒಂದು ಫೋಟೋ ತೆಗೆದ (ಪಾಪ್ರ. ೪೬). [ದೇ.ತ ತಮಿ. ಪೊಟ್ಟೈ, ಪೊಣ್ಣೈ ; ಮಲ. ಪೊಟ್ಟ ; ತುಳು. ಮೋಯು, ಮೋಂಟ್, ಮೋಂಟ ; ಕೊಡ. ಮೋಟ್ ; ತೆಲು. ಮೋಟು, ಮೋಡು]

ಮೋಟುಕೈ ' ಮೋಟುಗೆಯ್ ' ನೋ.

ಮೋಟುಗೆಯ್, ಮೋಟುಕೈ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತರಿಸಿದ ಕೈ; ತುಂಡುಗೈ : (೪). **ಮೋಟುಕೈ** : ೨. ಗಿಡ್ಡವಾಗಿರುವ ಕೈ : ಮೋಟುಕೈಗಳನ್ನು ತಿರುಪುತ್ತ, ಕಂಬುಗಳಂತಿದ್ದ ಆ ಕಾಲುಂಗಳಿಗೆ ಕರುಂಗೆಜ್ಜೆಗಳ ಸರಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನಾಟ್ಯರಂಗಮೇರಿದ ಗಣಪತಿ (ಪಾಪಣ. ೨೪೪).

[ಮೋಟು + ಕಯ್]

ಮೋಟೆ (ನಾ). ದಿಣ್ಣೆ : ಗುಡ್ಡ : ಗದ್ದಗೆ ಸೀಮೆ ಯಾವುದನೆ . . . ಬಡ ಗಣದ ಮೋಟೆಯ ದನ್ತೆದು ಸುನಕ್ಕೆ ನಟ್ಟು ಕಲ್ಲು (ಪಾಪ್ರ. ೪೨–೫೨, ೦೮೬–೮೯; ೧೨೨೦); ಭಾಗಮಂಡಲದ ಕೋಟೆಗೆ ಹೋಗಿ, ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿ, ಬಿಂಬಾರತ್ನ ಎಂಬ ಮೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಭದಂಗಿ ಮಡಗಿ . . . ಕೋಟೆಗೆ ಇದು ತ್ತಿದ್ದರು (ಪಾಕೊಕ್ರ. ೮೯). ' ಮುಗುಳಿ$_3$ '. ' ಮೊಗಡು ' ಪರಾ.

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮೋಟು]

ಮೋಟ್ಟಾಯಿತ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮಿಮಾ] ಹತ್ತುವಿಧವಾದ ಶೃಂಗಾರ ಚೇಷ್ಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕ ಪ್ರಿಯಂಕರನ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಇಲ್ಲವೆ ಆತನನ್ನು ನೆನೆದಾಗ ಸ್ತ್ರೀಯ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಅಂಗಚೇಷ್ಟೆ ಗಳ ಮೂಲಕ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಪ್ರೀತಿಯ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ : ಬಿಮ್ಮೋಳ ಮೋಟ್ಟಾಯಿತ . . . ಕುಟ್ಮಿಮಾಗಳೆಂಬ ದಶವಿಧೋದ್ಭಾವಂಗಳುಳ್ಳ ವಿಲಾಸಿನಿಯರಿಂ (ಪಪಂ. ೨೫೯). [ಸಂ.]

ಮೋಡ$_1$ (ನಾ)- ೧. ಮುಗಿಲು ; ಮೇಘ : " ನೀರ್ದೇವ್ಯುರ್ಗಿಲ್ ಮೋಡ ಮೇಘದ ನಾಮ " (ಶಬ್ದಮ. ೦೩); ತೊಲಗದ ಮೋಡವೋಡಿದುದು . . . ಶರತ್ಪ್ರಥಮಪ್ರವೇಶದೊಳ್ (ಪಪಂ. ೪–೪೬); ಮೋಡವ ಗಬ್ಬ ಜಿಮಕರಣಂತೆ . . . ಮನೋಪರಾಕೃತಿಯೊಳರ್ದನತಿದುಃಖಿಯಿಂದಿ ಳಾಧಿಪಂ (ಪಪಂ. ೬೫೬); ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮೋಡಗಳು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು ತ್ತಿದ್ದುವು (ಪಾಪ್ರ. ೨೩). ೨. ಮೋಡ ಕವಿದ ವಾತಾವರಣ ; ಮಬ್ಬು : " ದುರ್ದಿನಪಭ್ರತಿಮಿರಮೆನೆ ಮೋಡಮೆಂದನಿಸಿಕ್ಕು " (ಪುಂಗಣ. ೦೭–೨). ೩. (ಆಲಂ) ಚಿಂತೆಯ ನೆರಳು : ಅವನ ಮೊಗದಲ್ಲಿ ಕರು ಮೋಡ ಸುಳಿದುತ್ತು (ಪಾಪ್ರ. ೭೩). ೪. ಅಜ್ಞಾನ ; ಪೌಢ್ಯ : ಮೋಡಮಬುಧಿ ಕೀಳದ ಕಳಗಳಂ ಬೆಳಗುವ ಚಂದ್ರಮನಂತೆ ಮೋಡ ವಬ್ಧಿಯ ಕಿಳದ ಕಳಗಳಂ ಬೆಳಗಿವರ್ ಯಮಳರ್ (ಪಾಪ್ರ. ೦೫೦–೦೬).

ಮೋಡ ಕವಿ = ೧. ಮುಗಿಲು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಮಬ್ಬಾಗು : ದೂರ ಪಶ್ಚಿಮದಿಗಂತದತ್ತ ಮೋಡ ಕವಿದು ಮಿಂಚುತ್ತಿತ್ತು (ಪಾಪ್ರ. ೧೭೬). ೨. (ಆಲಂ) ಚಿಂತೆ ಆವರಿಸು : ಮೋಡ ಕವಿದಾ ಮೊಗದಿ ನಿನ್ನ ದೆಸೆಯಿಂದಂ ಮೂಡಿತೇ ಅರಗಳಿಗೆಯಾದೊಡಾನಂದಂ ? (ಕಾಪ್ರ. ೪೬–೨). **ಮೋಡಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು** = ಮೋಡಕವಿ ೧ : ಒಂದೇ ಒಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಮೋಡಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಮಳೆ ಬರುವ ಹಾಗಾ ಯಿತು (ಪಾಪ್ರ). **ಮೋಡ ಹಾಕಿಕೊಳು** = ಮೋಡ ಕವಿ ೧ : ಮೋಡ

ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದೆ. ಹೊರಗೆ ಹೊರಮೋಡ (೮೨೨). **ಮೋಡ ಹಾಕು** = ಮೋಡ ಕವಿ ೧ : - ಮೋಜ ಹಾಕಿದರೆ ಶೀತ. ನೆಗಡಿ (೮೦೧೨- ೮೩).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮೋಟುಮ್, ಮೂಟುಮ್, ಮೂಟ್ಟುಮ್ ; ಮಲ. ಮೂಟಲ್ ; ತುಳು. ಮುಂಡ, ಮೋಡ, ಮೋಡು ; ಕೊಡ. ಮೋಡ ; ತೆಲು. ಮೋಡಮು ; ತುಳು. ಮುಡೆಂಗಿ]

ಮೋಡ್ಕ (ನಾ). ಹೆಡ್ಡ ; ತಿಳಿಗೇಡಿ ; ಮೂಢ : "ಗಾಂಪನೊಳು ಮೇಳವಿದ್ದೊಳು ಮೋಡಪದ" (೫೧೪೮. ೮೩) ; ಊಕಾರಕ್ಕೆ ಒತ್ತಂ-ಕೂಟ-ಕೋಡು. ಮೂಢ-ಮೋಡ (೪೮೮. ೩೭೦ ಕ್ರಿಯೋ) ; ಈ ರೀತಿ ಮಮ್ಮ ಜನಗಳ್ಳಿ ಮೋಡರು ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದೇನೋ ನಿಜ. ಇದಕ್ಕೆಲ್ಲ ಅವಿದ್ಯೆಯೇ ಮೂಲಕಾರಣ (೫೧೪೮. ೪೦). [< ಸಂ. ಮೂಢ. / ತಮಿ. ಮೋಟನ್ ; ತೆಲು. ಮೋಡಿ ; ತುಳು. ಜೋಡ]

ಮೋಡಂಗಪ್ಪು (ನಾ). ಮೋಡ ಕವಿಯುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಮಬ್ಬು : ಶರದಾಗಮನಕೆಂತು ಮೋಡಂಗಪ್ಪು ತೊಲಗಿದಪ್ಪುದಂತ ಮೂಡಿದುದು ರಾಮನ ಮನಕೆ ನಿಶ್ಚಂಕೆ (೪೯೦೫೫. ೩೪೦-೩೪೩).

[ಮೋಡ$_{೩}$ + ಕಪ್ಪು$_{೪}$ (< ಕರ್ಪ್$_{೧}$)]

ಮೋಡಕಾ (ನಾ). ಹಳೆಯ ವಸ್ತು. -ಪದಾರ್ಥ.

ಮೋಡಕಾ ಅಂಗಡಿ = ಹಳೆಯ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಮಾರುವ ಅಂಗಡಿ ; ಗುಜರಿ : ಒಂದು ಮೋಡಕಾ ಅಂಗಡಿಯು ಒಮ್ಮ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ತೂಗಾಡುತ್ತಿದ್ದ ದುಃಖಚಿತ್ರವು ನನ್ನ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿತು (೫೮೨೫೪. ೧೦೦) ; ಅವನ ಮೋಡಕಾ ಅಂಗಡಿಯು ಮುಂದಿದ್ದ ಒಂದು ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡ (೨೫೫. ೭೮). [ಈ-ದುಡಾ. ದೋಡಕಾ]

ಮೋಡಗತ್ತಲೆ (ನಾ). = ಮೋಡಂಗಪ್ಪು : ದಳವೇಱಿತೊತ್ತರಿಸಿ ಮೋಡಗತ್ತಲೆ ಗಾಳಿ ಪನಿ ಮೊಗಲು ಸುಂತ (೩೭೬೩. ೬-೩೭) ; ಕಾಡು ಗತ್ತಲೆಗೆ ಮೋಡಗತ್ತಲೆಯೂ ಸೇರಿ ಮಸಿಮುದ್ದೆಯಾಗಿ ಅಳಿಸಿ ಹೋಗಿಹುದೆಲ್ಲ (೫೦೭೫. ೦೦೦). [ಮೋಡ$_{೩}$ + ಕತ್ತಲೆ$_{೧}$ (< ಕಟ್ಟಲೆ)]

ಮೋಡಾಮೋಡಿ (ನಾ). ೧. ಸೊಗಸಾದ ರೀತಿ.—ಶೈಲಿ ; ಆಂದವಾದ ವೈಖರಿ : ಕೆಲಕೆಲಬರು ಮೋಡಾಮೋಡಿಗಳಾ ಕೆಲಕೆಲಬರು ಗುಂಥಾ ಗುಂಥಿಗಳಂ. ಕೆಲಕೆಲಬರು ಧಾರಾವಂಚಕಮಂ ಮುಂದೆಯೆ ತೋಱುತ್ತಂ ಜಲಧಿತರಂಗದ ತೆಱದಿಂದಾ ಹಯಬಲವಿಘಟ್ಟಂಗಳ್ ಕಾರ್ಪ್ಪಿನೊಳಿಕ್ಕಲ ದೊಳಮತಿಶಯಮಾಗಿರೆ ಸಡದವು ಹಿಂದೆಮುಂದೆ ಸಂದಣಿಸಿ (೪೩೮೫೦. ೯-೨೮) ; ಜಾಜಿಗಳ ಘಾಯದ ಕಳವುಗಳ ಕೈಮೆಗಳ ಮೋಡಾಮೋಡಿಯು ಬ್ಬಣದ ಲಲಿತಚಿತ್ರದ ಚಮತ್ಕಾರವನ್ನೆಳಿಸಿ ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು (೪೩೮೫೦. ೦೨-೬) ; ಆಗಲಂಬರ ಧರಣಿತಳಮೆಲ್ಲ ತುಂಬಿ ಬರೆ ಜೈತ್ರನುಜಿ ಸ್ಮರಿಸೆ ಪೇಳಿದ ತನ್ನ ಬಲದ ವೈಭವದ ಮೋಡಾಮೋಡಿಯಂ ಗಾಡಿಯು (೪೮೮೩. ೩-೧-೩). ೨. ಚಾತುರ್ಯ; ಕೈಚಳಕ : ಲಂಕೆಯಲೊಮ್ಮಾರದಲಿ ಮೋಡಾಮೋಡಿಯಂದವಲಿ . . . ಶಸ್ತಾವಳಿಯ ಸಾಂಗೋಪಾಂಗಶ್ರಮ ವನು ತೋರ್ದನು ಪಾರ್ಥ (೪೩೮೫೦. ೩-೨೦) ; ಹೊಗೆದುದ್ಯೆ ಹುಟ್ಟಾಳುಗಳ ನಗಮೊಗವ ಮೋಡಾಮೋಡಿಯಲಿ ಕೈಮಗುಚಿ ಕಳೆದನು ನಿಮಿಷದಲಿ ಹೇರಾಳ ರಾಶಿಗಳ (೪೩೮೫೦. ೦೩-೩) ; ಬೆರಸಿ ಧಾಳಾಧೂಳಿಯಲಿ ಪೊಪ್ಪರಿಸಿ ಪಾಡಾಪಾಡಿಯಲಿ ಮೋಹರಿಸಿ ಮೋಡಾಮೋಡಿಯಲಿ ಮುಸ್ಸಿ ಪ್ರಹಾರದಲಿ . . . ಕಾದಿತು ಸೇನೆ ಸೇನೆಯಲಿ (೫೮೨೫೪. ೩-೩೮-೩). ೩. ಬೆಡಗು ; ಬಿನ್ನಾಣ ; ವಿಲಾಸ : ಪರಿಮಿತದ ಮೋಡಾಮೋಡಿ ದುನುಭವದೊಳ್ ವಲ್ಲಭನ ಮನಂ ಪಲ್ಲಟಿಸುವ ಕಾಲಮನಱಿದು (೧೦೪. ೩-೦೦೩ ಕ) ; ಸುಳಿದುದು ಸವಿಸಾರಣಾ ಮಹಾದ್ರಿಯಲಿ . . . ಮೊಱೆದೊಗುವ ಮಱಿದುಂಬಿಗಳ ಮೋಹರದ ಮೋಡಾಮೋಡಿಯಲಿ ಡಾವರಿಸಿ ತ್ಯದಿಂದ್ರಿಯದಲೊಂದಿರೆ ಸಲಮುನಿಜನವ (೪೩೮೫೦. ೦೦-೭).

೪. ಮೆರೆತ ; ಪ್ರದರ್ಶನ : ಅಪಿಳ ಪೃಥ್ವೀಶ್ವರರ ಬಹಳಾಸ್ಥಾನದಲಿ ಮೋಪರಿಸಿದರು ಮೋಹನದ ಮೋಡಾಮೋಡಿಯುಬೆಯರು (೪೩೮೫೦. ೦೩-೪೪) ; ಧರೆತಾಧಿದೇವತೆಯಂತೆ ನಿಂದಳಾ ತಾಣದೊಳಗಾ ದಿವ್ಯವನಿತ ಮೋಹನದ ಮೋಡಾಮೋಡಿ ಪೊಪಸಿ ನಿಂದಂದದಿಂ (೩೦೦೭೪. ೮-೯). ೫. ರಭಸ ; ವೇಗ : ಕವಿಮುವಿದು ಗಜಿಗಟ್ಟಿ ಕಾವಸಿಸಹ ಮೋಡಾ ಮೋಡಿಯಲಿ ರಣದವಕಿ ಕರ್ಣದ್ರೋಣಿಯಾಪೆಡೆ ತೋಟು ತೋಟಿನುತ (೪೩೮೫೦. ೦೩-೯). ೬. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಯು ಮೋಡಾಮೋಡಿ ಸರಸೋಪಾಯ ಸದುಪಾಯಂ ವೆಜಿಬಿ . . . ಧರೆಯೊಳ್ವ ಮೊದಲಾಗಿ ಸೊಗಸುವ ಒರಿಯ ರಾಗಂಗಳು (೪೩೪೪. ೦೯-೦೩).

[< ಮೋಡಿ$_{೩}$ / ತಮಿ. ಮೋಟಾಮೋಟಿ ; ತೆಲು. ಮೋಡಾಮೋಡಿ]

ಮೋಡಿ$_{೧}$ (ನಾ). ೧. (ನಡೆ, ನುಡಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ) ರೀತಿ ; ವೈಖರಿ ; ಶೈಲಿ ; ವರಸೆ : ಮೋಡಿದನು ಕುರುರಾಮನಲಿ ಹೊಯ್ದಾಡಿ ಬರಬೇಕೆಂಬ ಭೀಮನ ಮೋಡಿಯನು ನೃಪನಱಿದು ಸಂತೈಸಿದನು ಸಾಮದಲಿ (೪೩೮೫೦. ೦೪-೩೦) ; ನಮ್ಮ ನಗರವನೊರಸಿ ಮೋದುವ ಮೋಡಿ ಮೋಜಿಹೊಳವನಲ ದೆಯೆಂದ (೫೮೮೩. ೬-೬-೩) ; ಪರಿಚರೋಡಿವರು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ದೈತ್ಯನ ಮೋಡಿಯೆಂತುಟೊ (೪೩೦೨. ೦-೭-೩೩). ೨. ಸ್ಥಿತಿ ; ವೈಕ್ಲಿ : ಪ್ರಿಯೆಯ ಮುಖವೆನ್ನೊಳಗೆ. ನಿನ್ನೊಳಗೆ ಚಂದಿರನು, ನವ್ವಿಬ್ಬರಾ ಮೋಡಿಯುವಿತು ಸಮವೆ (೪೪೩೦೫. ೩೩). ೩. ಶೀವಿ ; ಗಾಂಭೀರ್ಯ; ಗತ್ತು : ಮೇಳವದ ಮೋಡಿ [೫೫೦೦. ರೂಢಿ. ವೇಧ]ಯಲಿ ರಥ ದುವ್ಯಾಳಿಸಿತು (೪೩೮೫. ೩-೭೩) ; ಹನುಮನ ಮೊಗದ ಮೋಡಿಯ ಧೂರ್ತ ವಚನದ ಬಗೆಯ ಭಂಗಿಯನಾ ಪ್ರಹಸ್ತ ವಿವೇಕದಿಂದಱಿದು . . . ಇವನ ನುಡಿಸಿದು ಪೋಡಬೇಕೆಂದ (೫೮೨೫೪. ೩-೭-೩೩); ಮೋಡಿಯೊಳೂಜಿ ನಿಂದಡಿಯೊಳಿರ್ಕಲಕಂ ಮಾಜಿಗೊಂಬ ಮುದ್ದುಮೆಯಾ . . . ಕಳೆಗು ಮಲ್ಲರ ದೃಷ್ಟಿ ಮಾನಸ್ತ್ಯವಂಗಳಂ (೪೪೦. ೯-೦೩೭) ; ನಿಲುವಿನ ಮೋಡಿಯಲ್ಲಿ ಉಡುಗೆಯ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ . . . ವಿಲಾಸದ ಒಳ್ಪು ಸೇರಿಕೊಂಡಿತು (೭೩೦೦. ೧೩). ೪. ಬಿಗುಮಾನ ; ಗರ್ವ : ಮಾನವುದತ್ತಾದಿನ್ನು ಮೋಡಿಯತ್ತಣದು ಮನವ ಬೈತಿಟ್ಟು ಮಾರ್ಮಲೆವುದತ್ತಣದು (೧೪೪೫೫. ೩೭) ಏನೆಂದಱಿಯದಿಳೆಯೊಳಿನಿಯಳಭಿಮಾನಗೊಂಡಿರೆ ಮಚ್ಚರಿಸದೆ ಮೋನ ದೊಳಿರದೆ ಮೋಡಿಯ ತಾನಸದೆ ಸನ್ಮಾನದಿ ಮನಗರಗಿಪುದು (೫೦೫. ೬-೦೩) ; ಮ್ಲೇಕ್ಕಕುಂ ಶಕ್ಕಿನಿಂದೊಲ್ಮೆಗೊಳ್ ಮುನಿವರ್ ಮೋಡಿಯೊಳ್ ಪರ್ಯೇಡಿಪರ್ (೪೪೦. ೬-೧೩). ೫. ಬಿಂಕ ; ಬಿನ್ನಾಣ ; ಬೆಡಗು ; ಹಿರಿಯಳಿರ್ದಂತವಳಿಗಿಪ್ಪೇಕುರವಱಯು ಯಾ ಗಾಡಿ ಮೋಡಿಯಾ (೫೫೫೫. ೨-೦೭) ; ಕಿಬಿನಗೆಯ ಮೋಡಿಯೊಳೊರ್ಮೆ, ತಾಂ ಬಬಬ್ಬುಂ-ನಲ್ಲ ! ಬಬಬ್ಬೆದು ! ಕುಳ್ಳಿನ ಎಂದು ಪಾಸುಬಿದುಂ ತೋಜಿ ತಾನುಮೊತ್ತಿನೊಳ್ ದುಂಡಿಸಿ (೫೫೮೮೪. ೨೫-೨೬). ೬. ಸೊಗಸು ; ಅಂದ : ಅಗಡು ಮೋಡಿ [೫೫೫೦. ೫]ಯ ಹೊಗಱಿ ಹೊಸಪಡ್ಡನದ ಭಟನಿಕರ ಜಗಮರಸ ರಾಮಂಗೆ ಕೈಗಳ ಮುಗಿಮುಗಿದು ಕಿಲಸಾರುತಿರ್ದುದು (೪೮೮೩. ೨-೮-೩); ಆಗಮವಧ್ಯಾತ್ಮವಳವಟ್ಟು ಶೃಂಗಾರತ್ಯಾಗಭೋಗದ ಮೋಡಿ ಮೆಜಿಬಿ . . . ಸೊಲ್ಲಿಸುಮವಾಲಿಸಿರೋ (೪೮೮೩. ೦-೦೯) ; ಮೋಡಿಯನೇವೇಟ್ಟಿಸೀ ಮನೋಮೋಹಕವಾ (೫೫೫೦. ೬-೩೯). ೭. ಆಕರ್ಷಣೆ ; ಸೆಳೆತ : ವಿಮೋದದಾಗರಂ ಮೋಡಿಯ ಮಂಟಿಪಂ (೫೩೮೫೦. ೦-೨೪) : ಈ ನಲ್ಲೆಯಾ ಗಾಡಿ ಯಾ ಮೋಡಿ . . . ಆಗಿಗಳವಡದು (೫೦೩೦೫. ೩-೯-೦೦) ; ಇವಳ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಆ ಮೋಡಿಯಿತ್ತು . (೪೦೮೫೦. ೪೭). ೮. ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ; ವಿಶೇಷತೆ : ಅರಲಂಬಗರಸನಿಮ್ಮಡಿ ಚೆಲ್ವನವನ್ಯೆದು ಸರಲನಾಂತೊಡೆ ಹತ್ತು ಸರಲಾ ದೊರೆ ಪಿಡಿವುದು ಮೋಡಿಯೆನೆ ಕವಗಳ ಹತ್ತು ಬೆರಳೆಸೆದುವ ಸರಲದೊಳು (೪೮೮. ೬-೩೮). ೯. ಕೈಚಳಕ ;

ಚಾರಚಕ್ಕತೆ ; ಚಾತುರ್ಯ : ಅಡರೇಸವಾಂಡ್ರಜಿತುವಿನ ಮೋಡಿ ಬೇಜೋಸರಿಸಿ ದಿನದಿನಕೋಡಿ ಹಿಂಗಿದ ಜಯವಧುವ ತಿರುಹಿದನು ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕೊಡಗ. ೬-೪೫-೧೪) ; ಘನಪಯೋಗಾತ್ರ ಮೋಡಿಯಲಿ ವಲ್ಲಭಗಳೂ ದಿನದಮನೆ ಬಾಜಿಸುವ ವೈಣಿಕೋತ್ತಮರುಗಳ ಮನೆಗಳಂ. . . ಕಾಣುತಚ್ಚರಿಗೊಂಡನು (ಪಂಚಾಖ್ಯಾ. ೫-೩-೨೬) ; ರೂಢಿಪಿದ ಭುವನೆಂಬುದಂ ಬಲ್ಲೆ ಕರ್ಣ ಕೇಳ್ ಮೋಡಿ ಬೆರಗಾಗಿಹುದು ಪಸನಜಂಗಿಂದು ನೀ ನೋಡಲುಪೊ (ಕುರಂಜಿ. ೬೬-೪). ೧೦. (ಯಕ್ಷಿಣಿಗಾರನು ಯಾವ ದಾದರೂ ವಸ್ತುವನ್ನು ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಹೂಳಿ ಅದನ್ನು ತನ್ನ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಯು ತನ್ನ ಮಂತ್ರಬಲದಿಂದ ತೆಗೆಯಲು ಹೇಳುವ) ಯಕ್ಷಿಣಿ ; ಇಂದ್ರಜಾಲ ; ಮಾಟ : ಪರದೆ ಬಿದ್ದ ಮೇಲೂ ಕೆಲವು ಕ್ಷಣಗಳು ನಾಟಕಮಂದಿರ ಮೋಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಮೌನ ವಾಗಿತ್ತು (ಪಂಗಾಣ. ೦೬೬) ; ಮೋಡಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದಂತೆ ಅವಳ ದೃಷ್ಟಿ ಅಲ್ಲೆ ನೆಲಸಿತು (ಕೂಷಿ. ೬೬೦). ೧೧. ಮಾಯೆ ; ಗಾರುಡಿ : ಮತ್ಸ್ಯ ಸ್ನಪ ನಗುತ . . . ನಿಮ್ಮಯ ಮೃದುವಚನ ಬಲು ಮೋಡಿ ಗಾಣಿಕಗಾರು ಸರಿಯೆಂದ (ಭಾಗ್ಯಸಿ. ೬೦೪: ೪-೬೨) ; ಈವರೆಗೂ ಬಾಡಿ ಬತ್ತಿದಂದಿದ್ದ ನೀನು ಅದಾವ ಮೋಡಿಯಿಂದ ಅರಳುಮಲ್ಲಿಗೆಯಾದಿ ? (ಕಂಡೂಜ. ೦೬). ೧೨. ಮಂತ್ರ ; ತಂತ್ರ : ತಮ್ಮ ಮಾತು ಕೇಳದರೆ. ನಮ್ಮ ಮೋಡಿಯನ್ನು ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ತಿರುಗಿಸುತ್ತಿರುವಂತಿದೆ (ಕಷಾಖ. ೪) ; ವಿಜಲರಾಯರು ಈ ಎಮರುಮೋಡಿ ಎದುರಿಸಲೇಬೇಕಾಯ್ತು (ಕೃದ್ಯಪ್ರ. ೫೬). ೧೩. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ : ಕೃತಕಮಾರ್ಗದ ಮೋಡಿಯಲಿ ಪರಿಚಿತನು ನೀನಲ್ಲಕ್ಷವಿಮಲಕೃತುವಿಧಾನವನಕ್ಷದೀಕ್ಷಿತರಜಃಪರಿದನೆಂದೆ (ಭಾಗ್ಯಸ. ೬೦೨-೦೪-೬೬). ೧೪. ಹಠ ; ಮೊಂಡಾಟ : ನನಗೆ ಆಣತಿ ನೀಡಿ ಎಂದಂದೆ ಬೇಡಿದೆನು ಬೇಡವೆಂದರು, ಮೋಡಿ ಬೇಡೆಂದು ಬೈದಿದರು (ಹುಕೊಸ್ತ. ೪). ೧೫. (ಬಣ್ಣದ) ಛಾಯೆ.— ಪ್ರಭಾವ.—ಭಾವ : ಬೆಳಕರೆಮದ ಹುಡುಗಿ ಆಕೆ. ತುಸುಕೆಂಪು ಮೋಡಿಯ ಮೇಲಿದ್ದಳು (ಪಮೋ. ೨೦೬) ; ಎಳೆಬಿಸಲು ಶಿವಮೊಗ್ಗದ ಮೇಲೆ ಸುವರ್ಣಾಲಂಕಾರದ ಮೋಡಿಯನ್ನು ಪರಡಿತ್ತು (ಭಾಹಾಗ. ೨೬೩). ೧೬. ಕುದುರೆಸವಾರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ದಾಟು ದೀಟು ಹೊಳಹು ಹೊಮ್ಮಚ್ಚುವಕೆ ಮೋಡಿ . . . ವರತರಹಮೆಂಬ ನವ[ಪಾಣಿ. ನವೀನ]ಗತಿಗಳೊಳು ತನ್ನ ಮಮೆಮ ಹಯದ ತನುಗತಿಗಳಾದಂತೆ ವಾಹಕವಿನ್ಯಾಸಂಗಳಂ ತೋಱುತ (ಭಾಶಾಸ್ತ್ರ. ೬-೫೦ ಪ). ೧೭. ವೇಗದ ಬರವಣಿಗೆಗಾಗಿ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಮೊಟಕು ಮಾಡಿ ಬರೆಯುವ ಲಿಪಿವಿನ್ಯಾಸ ; ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿಸಿ ಬರೆಯುವ ಬರವಣಿಗೆ : ಮೋಡಿದು ತಮ್ಮ ತಂದೆಯ ಸ್ವಹಸ್ತದ ಮೋಡಿಯ ಬರಹ ಬಾಹನು (ಪೀಕ್ರಚಾ. ೬-೪೦) ; ಈದುರಮೋಡಿ ಬಳಕೆಯ ಮಟ್ಟಿಗೆ ರೂಢಿಯಿಂದ ಕಲಿತರು (ಕೂಲಿ. ೫೬) ; ನಾಮ ಆ ಪ್ರಕಾರ ಬರೆದು ಕೊಟ್ಟೆ. ಅದರ ಕೆಳಗೆ ಅವರು ಮೋಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಹಿ ಹಾಕಿ . . . ಹೇಳಿದರು (ಜಾಕೂಲಾ. ೫೪). ೧೮. ಹಸನು ಮಾಡಿದ ಅಡಕೆ ದುಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಬಹಳ ಎಳೆಯಾದ ಅಡಕೆಗಳನ್ನು ಸಣ್ಣಾಗಿ ಕೊರೆದು ಚೂರುಮಾಡಿ ಕುದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಥಾಗ ಕೊರವ. ಲವಂಗ ಚೂರು. ಮೋಡಿ. ಅಣ್ಣಾವಾರ. ದೀಪಾವಾರ ಎಂದು ಬೇರೆಬೇರೆ ರಾಶಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕೃಷಿ. ೦೫೩). ೧೯. [ಸಂಗೀತ] ಮದ್ದಳೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೈಖರಿ.—ಗಪ್ತು : ಆ ಸಮಯದೊಳ್ ಮದ್ದಳಿಗಂ ಮದ್ದಳೆಯಂ . . . ಲಾಗು ಮೋಡಿ ಚಮತ್ಕಾರ ತುಡುಕು ರಿಗ್ಮವಣೆ ಪಹರಣಿಗಳೇಬ ನಾನಾಶಬ್ದಂಗಳಂ ಬಾನೆಪ್ಪಿ (ಭಪುಗಾ. ೨-೨೬ ಪ) ; ಬಾಜಿಸಿದನೊರ್ವನಮರ ಮದ್ದಳೆಯ ಲೀಲೆಯೊಳು ತುಡುಕುಪಹರಣಿ ರಿಗ್ಮವಣೆ ಮೋಡಿಗಳಲು ಸುಡಿಸೆ (ಗೋಹಾರಿ. ೬-೦೬).

ಮೋಡಿತಗೆ = (ಮಾಟದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಕಡಮೆ ಮಾಡಿ) ಮಾಟ ಮಾಡಿ ಹೂಳಿದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊರಗೆ ತೆಗೆ : (೪). **ಮೋಡಿ ಮಾಡು** = ೧. ಮಾಟ ಮಾಡು; ಇಂದ್ರಜಾಲ ಮಾಡು : ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಮೋಡಿ ಮಾಡುತ್ತಾರಂತೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ನಿಮಗೆ ವಿಶ್ವಾಸ ವಿದೆಯೇ ? (ಪಪ್ರ. ೬೦); ಯಾವ ಮೋಡಿ ಮಾಡಿ ಸುಬ್ರಾಯರನ್ನು ಒಳಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡನೋ ಏನೋ ? (ಜಾಕ್ಕ. ೦೦೦); ಹಾವಾಡಿಗ ಮೋಡಿ ಮಾಡ್ದಂಗೆ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟು ಈಗ ಹಿಂಗಂತೀಯಾ ? (ಕಬಹಳಾ. ೬೦೪). ೨. ಮಂತ್ರಪಯುಗ್ದನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ಸೆಳೆ : ಈ ಕಾಣತಗಳಂತೂ ಜನತೆಗೆ ಮೋಡಿ ಮಾಡಿಯೇ ಬಿಡುವುವು (ಕೃಷಿ. ೫೪). **ಮೋಡಿ ಹಾಕು** = ೧. ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತುವನ್ನು ನೆಲದಲ್ಲಿ ಹೂಳು : (೪). ೨. ಮಾಟ ಮಾಡು ; ಮಂತ್ರದ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸು : ಮೋಡಿ ಹಾಕಿದಂತಾಗಿ ಅವನನ್ನೇ ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡು ವಂತಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಜಂಕೊ. ೦೦೬); ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಮೋಡಿ ಹಾಕಿದ್ದಂತೆ ಎವೆಯಿಕ್ಕದೆ ಸಂಗೀತ ಕೇಳುತ್ತ ತಲ್ಲೀನರಾದರು (ಪಂಗಾಕ. ೬೫). ೩. ಮಂತ್ರಮುಗ್ದನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ಸೆಳೆ ; ಮೋಡಿ ಮಾಡು : ಡಾ. ನರೋತ್ತಮರು ಮೋಡಿ ಹಾಕುವಂತಹ ಭಾಷಣಕಾರರು (ಕಷಕ. ೪೦೬); ಎರಡು ದಿನದಲ್ಲಿ ಅಂಥೋಣಿ ಸುಬ್ಬುವಿಗೆ ನಿಜವಾಗಿಯೂ 'ಮೋಡಿ' ಹಾಕಿದ್ದ (ಕಬಹಳಾ. ೫೯); ನಿಮಗೆ ಮೋಡಿ ಹಾಕೋ ವಿದ್ಯೆ ಬರುವುದು (ಕಷಕಟ್ಟೆ. ೪೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮೋಟಿ ; ಮಲ. ತುಳು. ತೆಲು. ಮೋಡಿ. / ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮೋಡೀ]

ಮೋಡಿ$_{೩}$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ: ಹಿಪ್ಪಲೀಮೂಲ : "ಮೋಡಿ _ ಶಿರ. ಹಿಪ್ಪಲೀದೇರು" (ಗಂಗಾಮಾ. ೪); ಗಟಟು ಭಾರಂಗಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿವಮೂಲ (ಮೋಡಿ). ಚವ್ಯ. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. ಅಗರಧೂಮ ಇವುಗಳನ್ನು ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ತೂಕ ಚೂರ್ಣವು ಮಾಡಿ (ಪಚಕ್ಕ. ೬೩); ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬಳ್ಳಿಯ ಬೇರು ಮತ್ತು ಮೋಡಿಕಡ್ಡಿಗಳು ಗುಣದಲ್ಲಿ ವೆಣಸಿನಂತೆ (ಅಸ್ಯಾಚ. ೦೫೩-೦೫೩ ಆಭ). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮೋಟಿ]

ಮೋಡಿ$_{೪}$ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವಳು ; ಪಡ್ಡಿ : ಅಕಲಂಕಕುಲದೊಳ ಪತರಿಸಿ ವಿಯಮಾಡಿಸಿರ. ಸುಕುಮಾರತೆಯನಿರತಳ್ಳದೀ ಪ್ರಾಕೃತರ ಪಾಸಟಿಯ ಮೇಧಿ [ಮೋಡಿ]ಯಲ್ಲಿ (ಪಂಗಾಕಾ. ೩-೦೦-೩). 'ಮೋಡೆ' ಪರಾ. [ಮೋಡ್ಡ + — ೈ]

ಮೋಡಿಕಾರ ' ಮೋಡಿಗಾರ ' ನೋ.

ಮೋಡಿಕಾರ್ತಿ (ನಾ)· ಗಾರುಡಿ ಮಾಡುವವಳು ; ಮಾಟಗಾತಿ : ನೀನಾರು ? ನೀನು ಮೋಡಿಕಾರ್ತಿಯೋ? (ಪಾಂಚಾ. ೩೬).

[ಮೋಡಿಕಾರ (< ಮೋಡಿಗಾರ) + —ತಿ$_{೧}$ (<—ಇತಿ)]

ಮೋಡಿಗಾರ, ಮೋಡಿಕಾರ (ನಾ). (ಹಣದ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ) ಇಂದ್ರಜಾಲ ಮಾಡುವವನು; ಯಕ್ಷಿಣಿ ಮಾಡುವವನು; ಮಾಟಗಾರ ; ನಾಡು ಓಡುವಾಗ ಮೋಡಿಗಾರ ಬಂದ (ಗಾಪ). **ಮೋಡಿಕಾರ**; ನರಿಯೇ ಮುಕ್ಕದ್ದಿ. ಮೋಡಿಕಾರನೇ ಕತ್ತಜ್ಜಾನಿ. ತೇಪೆ ಅನುಕರಣಗಳೇ ಕಲೆ ಇರುವ ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಕನಕರ ಪಡಿ (ಕ್ರಚಾಕೋ. ೦೦); ನಿಜವಿದ್ದುದನ್ನು ಸುಳ್ಳು, ಸುಳ್ಳಿದ್ದುದನ್ನೂ ನಿಜವೆಂಬ ಮಾಟ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸುವ ಬಾಯ್ಬಡಿಕ ಮೋಡಿಕಾರರ ಕುಲ. ಯಾವ ಕುಲ ? (ಹುಕ್ಕ. ೦೦೯).

[ಮೋಡಿ$_{೩}$ + —ಕಾರ$_{೧}$ (<—ಕಾಱ)]

ಮೋಡಿಗೊಳ್, ಮೋಡಿಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಂದವಾಗು ; ಚೆಲುವಾಗು : ಮೋಡಿಗೊಂಡಿರ್ಪ ನಾಸಂ ತೊಳವ ಮುಖವಿಕಾಸಂ

ತುಂಬಿಬರಿ ಕಣ್ಗ ಲೇಸಂ (ಚಾಂ. ೨-೭೭). **ಮೋಡಿಗೊಳು** : ೨. ಪಶ ಮಾಡು; ಮೋಡಾಟ ಮಾಡು : ಕೋಪಮೆಸಗದೆ ದುಗುಪಡದೆ ಮೋಡಿಗೊಳದೆ ಲೋಗರೆಂಚಿತಮೆನಲೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆಯನುವಾಗಿ ನುಡಿವು ದವರೊಡನೆ (ಹರಿ. ೨-೦೦). [ಮೋಡಿ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಮೋಡಿಗೊಳು ' ಮೋಡಿಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಮೋಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಕರ್ಷಿಸು ; ಸೆಳೆ ; ಮೋಡಿ ಮಾಡು : ಸ್ಮರನಿನ್ನಿ ನ್ನಿಲ್ಲದಂದೀ ಜನವನೆಱಗಿಸಲ್ಕೊಡಿಸಲ್ ಮೋಡಿಸಲ್ ಮಚ್ಚರದಿಂಪಲ್ಲಾ ಡಿಸಲ್ . . . ಅದೇನೊರ್ವನೆ ನೆಜ್‌ವನೆ ವೇಲ್ಕೆಂದು ಲೋಕಕ್ಕೆ ವೇಟ್ಟಂತಿರೆ ಬಂದಲ್ ಬಿಂಕದಿಂ ಸಂತಿಸದೆ ಸಕಲವಿದ್ಯಾಧರಸ್ತೋಮಮೂಹಂ (ಚಾರ್ಯಾ. ೬-೨೦೬). [ಮೋಡಿ$_1$ + — ಇಸು$_2$]

ಮೋಡೆ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿ ಇಲ್ಲದವಳು ; ಮೂಢೆ : ಅನೇಂ ಮೋಡೆಯೆ ! ಪೋ ! ತನ್ನಾಣೆ. ಕಣ್ಣಾಣೆ. ಕೇಳ್ದೆಂ (ಜಾಮಾಕ್ಕ. ೦೦೬-೦೬). ' ಮೋಡಿ$_3$ ' ಪರಾ. [ಮೋವ್$_2$ + — ಎ$_3$]

ಮೋಣ (ನಾ). ಒಣಗಿದ ಹಣ್ಣು. [ಸಂ.]

ಮೋತಾದಾರ (ನಾ). ಕುದುರೆಗಳ ಆರೈಕೆ ಮಾಡುವವನು ; ಕುದುರೆಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ ; ಕಾಸ್ತಾರ : (ಕ).

[←ಮರಾ. ಮೋತಾದ್ದಾರ್, ಮೋತದ್ದಾರ್]

ಮೋತಿ ' ಮೂತಿ ' ನೋ.

ಮೋತಿಪಾನೆ ' ಮೋದೀಪಾನೆ ' ನೋ.

ಮೋತಿಬಿಂದು (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ಬಿಳಿಯ ಚುಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಹೂ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗ : ದಿನಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೊರಬೀಳುವ ಗುಣಕಾರಿಗಳಲ್ಲದ "ಮೋತಿಬಿಂದುನಾಶಕ" ತೊಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲು ತವಕ ಪಡುವುದು ಸಹಜವೇ ಸರಿ (ಪಕ್ಕಿಪ್ರ. ೦೬೦). [←ಮರಾ. ಮೋತಿಬಿಂದು, ಮೋತಿಬಿಂಬು, ಮೋತ್ಯ ಬಿಂದು, ಮೋತ್ಯಬಿಂಬ ; ಹಿಂ. ಮೋತಿಯಾಬಿಂದ್]

ಮೋತೀಖಾನೆ ' ಮೋದೀಖಾನೆ ' ನೋ.

ಮೋತೀಚೂರು (ನಾ). ೧. ದುಂಡಾದ ಪಣ್ಣಿ ಸಣ್ಣಿ ಕಾಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬೂಂದಿಯ ಲಾಡು ; ಗುಂಜಾಲಾಡು : ವಸಮವಿಃಪ್ರಸ್ಫ ಕ್ಕೇನು ಒಂದು ಮೋತೀಚೂರು. ಇಲ್ಲಾ ಮಂಡಿಗಿ ಮಾಡ್ಸಿ ಬೆಡೂಣು (ಪಪುಣು. ೫೪) ; ಹೆಣ್ಣಿನ ಕಡೆಯವರು ದಿಬ್ಬಣದ ಅನಿಗೆ ತುಪ್ಪ ಮೋತೀ ಚೂರನ್ನು ತಿನ್ನಿಸುವೇಕೆಂಬ ತವಣಕೆಯಲ್ಲಿರ್ದರು (ಪಪಾಕ್ಕ. ೬) ; ಉತ್ತರಾದಿ ಮಠದ ಮೋತೀಚೂರಿನ ಸಪಾರಂಭಕ್ಕೆ . . . ಊಟಕ್ಕೆ ಹೋದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ರುಂಟು (ಪಾಕ್ಷಪ್ರ. ೦೬೬). ೨. ದೋತ್ರದ ಅಲಂಕಾರಯುಕ್ತವಾದ ಜರಿ ಅಂಚು : (ಕ). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮೋತೀಚೂರ್]

ಮೋತೆ (ನಾ). ೧. ಬಾಳೆಯ ಗೊನೆಯ ಪುದಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರದ ಹೂವು : ಏಹಮೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪಥ್ಯಾಪಥ್ಯಂಗಳು— ಹಳೆಅಕ್ಕಿಅನ್ನ. ಗೋಧಿ . . . ಬಾಳೆಯ ಮೋತೆ. ಕಾರಸೊಪ್ಪು (ಪಪ್ಯ. ೪೦೦) ; ಬಾಳೆಯ ಮೋತೆಯ ಗಾತ್ರದ ಕಿವಿಗಳ ಮೃಗವಿದೋ ಗುಡ್ಡೆಯ ಕಣ್ಣುಗಳ (ಪಾಪಗೀ. ೪೧೭). ೨. (ಕೇದಗೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ತೆನೆ ; ಹೊಡೆ ; ಗುಚ್ಛ : ಜೂಡಾಲಾ. ಚಕ್ರಲಾ. ಉಚ್ಚಟಾ—ತಿ ಪಂಪಾ ಗಡ್ಡೆ ವಳಗೆ ಅನೇಕ ಮೋತೆಗಳುಳ್ಳ ಗಂಟುಮುಸ್ಸಿಗಳು (ಹಿಪ್ಪಾಂತಿ. ೦೧೬) ಅಗಿದು ಪಣ್ಣ ಳನಡಸಿ ತೋರುವ ಮುಗುಳು ಮೋತೆಯು ಮುರಿವಾ ಕಿದರು : ಹಗರಣದ ಕಪಿಮೃಗವ ನೋಡುವ ತರುಶಿಖಾಗ್ರದಲಿ (ಕಾಪಾಂ. ೪-೨೦) : ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಒಪ್ಪು ಗೊಡ ನಾಲ್ಕು ಮೋತೆ ತಾಳೇಹೂವನ್ನೂ . . . ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಯಾರಾದರೂ ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆಯೇ—ಎಂದು ಕಾದು ಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಇತಾದಾ. ೦೦). [ದೇ-ಕ ತಮಿ. ಮೋತ್ತೈ]

ಮೋದ$_1$ (ನಾ). ೧. ಸಂತೋಷ : ಹಿಗ್ಗು ; ಆನಂದ : ಇಹಗೆ ಮಾಡುವೆನಾದರದೊಳೆಂದನಾತ ಮನದೊಳು ಮೋದವೆ [ಜಾಪಾಂ. ವ] ಯ್ದಲು (ಅಪು. ೫೭-೦೬) ; ಮೋದದಿಂದ ವಿದುರನ ಮನೆಗಬ್ಬು ಅದರದಿ ಪಾಲ ಕುತಿದುಳಿದುದ ನೀ ಮೇದಿನಿಗೀಽಪೆದಲ್ಲಿ ಕಲಿತ್ಕೋ ರಂಗ (ಕುಲಂಪ. ೯-೦೫೬-೯) ; ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ಲಜ್ಜಾವಿಷಾದಮಂ ತುಂಬಿದ್ಕಿ. ಮೋದದಿಂ ಕಣ್ಣಾನನತ್ರಕ್ಕೆ (ಕ್ರಿಪಾಪು. ೦೭೯-೫೦೩). ೨. ಸುಗಂಧ ; ಸುವಾಸನೆ : ' ಮೋದೋಪಚಾರ ' ಪರಾ. ೩. ಮೂವು : " ಮೋದಾಖ್ಯಃ — ಮೂವು " (ಓಪಾ. ೦೪೦); ಬಾಳೆ ಕಾಬಾಳೆ ಮೋದ ಸ್ಕರಮಾವು ವೇಜಾಲಪನ್ನಸ ಯಾಮಪರಿತ್ಪರಾನ್ನಗೆ (ಕೋಪಾ. ೦೯-೫೫). ೪. ತೆಂಗು : " ಮೋದಃ — ತೆಂಗು " (ಓಪಾ. ೦೪೦). ೫. [ಜೈನ] ಏಮತ್ಕೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯದು ; P " ೯ನೇ ತಿಂಗಳ ಗರ್ಭವತಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲು ಮಂಗಳಸ್ನಾನಾದಿಗಳಂ ಬೆಳಯಿಸಿ ಅಲಂಕಾರವಂ ಮಾಡಿ ಹಸೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಪತಿಯ ಹಸ್ತದಿಂ ರಕ್ಷಾಯಂತ್ರವಂ ಕಟ್ಟಿಸುವದೇ ಮೋದವೆಂಬ ಐದನೇ ಕರ್ಮವು " (ಕ್ರಿಪಾ. ೦೯೬) : ಆದಾನ ಪ್ರೀತಿ ಸುಪ್ರೀತಿ ಧೃತಿ ಮೋದ . . . ಎಂಬಯ್ವತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾದಿನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾ ನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳುಂ (ಆಪು. ೦೩-೦೩ ೪); ಆದಾನಮುಂ ಪ್ರೀತಿಯುಂ ಸುಪ್ರೀತಿಯುಂ ಧೃತಿಯುಂ ಮೋದಮುಂ . . . ಎಂದಾದಾ ನಾದಿನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಮಪ್ಪವ್ಯತ್ತುಮೂಱುಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಯೊಳ್ (ಚಾಪು೦೪. ೫೦೨). ' ದೀಕ್ಷೆ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮೋದ$_2$ (ನಾ). ಅಜವಾನ ; ಅಜಮೋದ ; ಓಮು : " ಮೋದ — ಅಜಮೋದ " (ಓಪಾ. ೦೪೦); ಒಂದು ಬೆಸುಗೆಮಣ್ಣಿ ಕಾದ ಹಂಚಿನಿಂ ಳಡಕೆಯುಮ್ಮ ಮೋದವನಿಕ್ಕಿ ಮೇಲೊಂದು ಲೋಟ ಮುಚ್ಚಿ . . . ಬಿಲಿಕ್ಕಿಯ ಚೂರ್ಣವ ತಳದಲ್ಲಾದಿಸುವುದು (ಅಮಾಸಾ. ೫೮). ' ಮೋದೆ ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಮೌದಾ]

ಮೋದಂಡ (ನಾ). ೧. ಅನಿಶ್ಚಿತತೆ ; ಸಂದೇಹ : (ಕ). ೨. ಸುಮ್ಮ ನಿರುವುದು ; ವಮೌನ (?) : ಇಕ್ಷ್ವಾಕುಕುಲವತ್ಸೋಮಂಗೆಯ್ದ ಪ್ರಾರ್ಥ ನೆಗೆ ಸಾಗರನು ಕಿವಿಗೊಡದೆ ಮೋದಂತವಾಗಿರಲು ದಾಶರಥಿ ಇವನ ಅಭಿ ಸಂಯಕೆ ತಗುವಂದದಲಿ (ಪಪಾಂ. ೫-೬೨). [←ತುಳು. ಮೋದಂಡ]

ಮೋದಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಹರ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಸಂತೋಷವನ್ನು ತಾಳು : ಶಶಿಶೇಖರಂ ಗುರುವಿರೂಪಾಕ್ಷಂ ಭವಾನೀಪ್ರಿಯಂ ಮೋದಂಬೆತ್ತಿರೆ ತಾಳ್ದು ರಂಜಿಪುದು ಪಂಪಾಕ್ಷೇತ್ರಂ (ಕ್ಷಪ್ರ. ೫-೭೭).

[ಮೋದ$_1$ + ಪೆಱು$_1$]

ಮೋದಕ$_1$ (ಗು). ೧. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ : ಉಲ್ಲಾಸ ಕರವಾದ : ಆನಂದದಾಯಕವಾದ : ಧರನೇಭಾರಮನಾಂ ಬಿಸುಟ್ಟೊಡದು ಚಿಃ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಖಾತ್ವಾಸಮಿಕರಣಂ ಭೌತಿಕಮೋದಕವ್ಯತಿಕರಂ ತಾನೆಂ ಬುವಂ ಮಸಡವೇ (ಅಪಪ್ರ. ೯-೪೦). (ನಾ), ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಯಾದ ಖಾದ್ಯ : ಕಡುಬು : ಒರೊ ರ್ವರೊಳ್ ವಿಷಯವಿಮಿಶ್ರ ಮೋದಖಾದಿ ಖಾದ್ಯಪ್ರದೇಶಮಂ ಪೂಡುತ್ತಮಿರ್ವುದಂ ಕಂಡು (ಪಾಪಾಕ. ೩-೦೩೯ ೪); ಮೋದಕ ವೈದ್ಯವನಗೈಯೆ ನೆಪವೇನಂ ಪೇಳಲಿ ಸಾನರಿಯೆ (ಗಪಾ. ೩-೩೩); ಮಸ್ಸುನಲ್ಲಿ ಮೋದಕವನ್ನು ತಿಂದರೆ ಹಸಿವೆಯು ಶಾಂತ ವಾಗಲಾದೀತು (ಪುಗೀ. ೩೩). [ಸಂ.]

ಮೋದಕ$_2$ (ನಾ). ಅಜಮೋದ ; ಓಮು : ಮೋದಕದಿಂ ಮಧು ಪೀಲಿಯ ಬೂದಿ ಕಣಚೂರ್ಣಮೆಂದಿವಂ ತಿವೆ ರುಜೆಯುಂದಾದಿರ್ಕುಟುಂ . . . ಕಂಠದೋಗಮುಂ ಪ್ರಶಮಿಸುಗುಂ (ಕೋಗಿಪಾ. ೪-೩೨).

[<ಮೋದ$_2$]

ಮೋದಗೆ (ನಾ). ಮೋದಕ ; ಕಡುಬು : ಆಕಗೆ ಗರ್ಭಮಾನಿ ಮೋದಗೆ [ಪಾಣಂ. ಮೊಱಗೆ, ಮೊದಜಗೆ]ಯ ಮೇಗೆ ಬಯಕೆಯಾದೊಡೆ (ಪಣ್ಣಾಡ. ೦೬-೦೪). [<ಸಂ. ಮೋದಕ]

ಮೋದನ (ನಾ). ೧. ಸಂತೋಷ ; ಹರ್ಷ : "ಮುತ್, ಮುದಂ, ಮೋದಂ, ಮೋದನಂ, ಮುದಿತವ್ಯಂ . . . ಮೋರ್ಯಂ ಈ ೧೨ ನಲಿವು" (ಶಾಶ್ಯ. ೪೩) ; ಕೋ [ಪಾಣಂ. ಪೋ]ದನವಿಲ್ಲಂದುಱಿ ಪುಸಿಯಂಜದ ವಣಮಂ ನೆಜಿ ಕೊಳಲಱಿಯುಂಡು ಸುತ್ತಗೆ ಕಲಿಸಿದಕೊರ್ವಳ್ (ಕ್ರಿಪ್ರ. ೨೪-೦೧೨). ೨. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವುದು ; ಆನಂದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದು. ೩. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವವನು ; ಆನಂದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವನು : ಯಾದವಯಿನ ಯಾಶಯುಕ್ತಿದಯುಧವಮೋದನ . . . ದಯೆದೋಱು (ಪಣಂ. ೬೬-೪೪). [ಸಂ.]

ಮೋದನೀಯ (ಗು). ೧. ಸಂತೋಷಿಸಬೇಕಾದ. ೨. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೩. ಮಲ್ಲಿಗೆ : "ಮೋದನೀಯ – ಮಲ್ಲಿಗೆ" (ಲಿಪಿ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಮೋದವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಮೋದವೀ – ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಸೇವಂತಿಗೆ, ಜೊನ್ನಾವರೆ". (ಲಿಪಿ. ೦೩೨). [?]

ಮೋದಿ (ಗು). ೧. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ. ೨. ಮಿಶ್ರಮಾಡುವ. (ನಾ). ೩. ನಲಿವನ್ನು ನೀಡುವವನು ; ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವವನು: ಎನ್ನ ಪಾಲಿಸಿದಂದದಿ ಸಕಲಪ್ರಾಣ್ಗಳ ಸಲಹೊ ಮೋದಿ (ಪಗಣಾ. ೦೩೨). ೪. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಜೆಸರು : ಕೌಶಿಕ . . . ಮೋದಿ . . . ಕಮುಸೋವರಿಯೆಂಬ ಮುಂವತ್ತುನಾಲ್ಕು ರಾಗಂಗಳೇ ಭಾಷಾಂಗದಿಂದ ಪುಟ್ಟಿದವು (ಪಪಗೇ. ೨೪೭). [ಸಂ. ಮೋದಿನ್]

ಮೋದಿಕೆ (ನಾ). ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ ; ತಾಡನ : ಮೋದಿಕೆಗಳ್, ಮೋದುಗಳ್ (ಶಾಬಾ. ೩೩೯ ಕ್ರಪೊಗೆ). [ಮೋದು$_1$ + — ಇಕೆ]

ಮೋದಿಖಾನೆ ' ಮೋದೀಖಾನೆ ' ನೋ.

ಮೋದಿತೆ (ಗು). ೧. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ; ಆನಂದಿತನಾದ : ಮೋದಮಲರಲ್ ಸೋಮವಾರಮಾದಾದಿಯಾಡೊಂಭತ್ತುದಿವಸಂ ಮೋದಿತೋತ್ಸಾಹ ಭಕ್ತಿ [ಪಾಣಂ. ವೇದಿತೋತ್ಸವಿವೃತ್ತಿಬಿಂ ಸಲೆ ಸೋಂತು (ಪಪಭ. ೨-೨೦). (ನಾ). ೨. ಸಂತೋಷ ; ಆನಂದ. [ಸಂ.]

ಮೋದಿನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಅಜಮೋದ : "ಮೋದಿನೀ – ಅಜಮೋದ, ಮದ್ಯ, ಉಗುವಿ, ಹಿಟ್ಟಿಳಿಕೆ" (ಲಿಪಿ. ೦೩೦). [ಸಂ. ಘೋದಿನೀ]

ಮೋದಿರ, ಮೋಯಿರ (ನಾ). ಉಂಗುರ : ಮೋದಿರ ನಿನಗೆಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿತು ? (ನಿಂಗ. ೨೪೪). 'ಪೊನ್ಮೋದಿರ' ಪರಾ. **ಮೋಯಿರ** : 'ಮೋಯಿರ ಮುಹೂರ್ತ' ಪರಾ. [ದೇ.ತ ತಮಿ. ಮೋತಿರ ; ಮಲ. ಮೋದಿರ; ಕೊಡ. ಮೋದ್‌ರ-/ಸಂ. ಮುದ್ರಾ]

ಮೋದಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ಬಡಿಯಿಸು : ಒರ್ವರಿಂದಮೊರ್ವರೆನಜಿಯಟ್ಟಿ ಮೋದಿಸುತಮಿಂ ತೆಱನಿಂ ನಗುತಿರ್ಪ ನಾವಗಂ (ಕಮಾಖ್ಯ. ೨-೮೨). ೨. ಹೊಡೆ ; ಕುಟ್ಟು : ಪುಡಿನೆಲದಿ ಪೊರಳುವ ಮೋದಿಸುವ ತಲೆಗಳನು ಕಗ್ಗಲ್ತುಗಳಿಗೆ . . . ಭರತಭಾರ್ಯೆಯರಾ ದಿನದ ದುಃಖವನು ಪೇಳುಪೆಡನ್ನಳವೆ (ಕಪ್ಪಿ.ಭ. ೩-೩೬).

[ಮೋದು$_1$ + — ಇಸು$_3$]

ಮೋದಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂತೋಷಪಡಿಸು ; ಆನಂದಗೊಳಿಸು : ಅದಿವಮುಖದಿಂದಲಱಿದುದ್ರವ್ಯಮಂ ರೂಪು ಮೋದಿಪುವ ಗಂಧರಸಾಸ್ಪರ್ಶ ಶಬ್ದ ಲಿಂಗಾದರ ತೃಪ್ತಿಯಾಯ್ತಱು ರೂಪಾದಿ ಪ್ರವ್ಯಂಗಳು (ಪಕ್ಕಿ. ೩-೦೬-೦೩) : ಗಂಡಯ್ಮನೆದೆಯೊಳಗೆ ಮೋದಿಸಲು ಕುಣಿವೆ ತರೆಮೂಗಿ (ಕಪ್ಪಾ. ೩೦೦). ೨. ಆನಂದವನ್ನು ಹೊಂದು : ಉಲ್ಲಾಸವನ್ನು ತಳೆ : ಬುವಂತಿಯು ಮಾತು ನಗೆಮು ಮಕರಂದವನ್ನು . ಮೂಸಿ, ಮೋದಿಸುಯೇ ಬಂದಂತಿತ್ತು (ಲಕಾ. II, ೦೩೦). [ಮೋದ$_1$ + — ಇಸು$_3$]

ಮೋದೀಖಾನೆ, ಮೊದೀಖಾನೆ, ಮೋತಿಖಾನೆ, ಮೋತೀಖಾನೆ, ಮೋದಿಖಾನೆ (ನಾ). ಸೈನಿಕರಿಗೆ ಒದಗಿಸುವ ಆಹಾರ ಸಾಮಗ್ರಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಡುವ ಸ್ಥಳ – ಉಗ್ರಾಣ; ಗೋದಾಮು: P ಆಹಾರಖಾನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಗೆ ಮಾಡಿಸಿ, ಕಗ್ಗಟ್ಟಿನಾದ ಮೋದೀಖಾನೆಯಲ್ಲಿ ಜೋಪಾನದಿಂದ ಮಡಗಿಸಿ . . . ಅಕ್ಕಿ ಕೇಳಿದರೆ ಅಳೆದು ಕೊಡುವಂತೆ ಕಾಕೀದಿ ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ (ಶಾಕೇಂಕ್ರ. ೬೬) : ಹಜೂರು ಮೋದೀಖಾನೆ ಸಾವಕಾರ ಬೆಟ್ಟದ ವೃರದ. ವೇಂಗಳ ಮನೆ ಲಿಂಗಣ್ಣನ ಮಗ (ಎಳೆ. XIV, ಹುಣಸೂ. ೦೪೬-೬; ೧೯೧೭) : ಕಚೇರಿಗಳು ೧. ದಿವಾನ್ ಕಚೇರಿ . . . ೧೦. ಮೋದೀಖಾನೆ, ೧೧. ಕಂದಾಚಾರ ಕಚೇರಿ (ಮಖಾಸಂ. II, ೭೬). **ಮೊದೀಖಾನೆ** : ಅರಮನೆ ಶಿರಸ್ತೆದಾರ ಹಿರಣ್ಣಯ್ಯನ ಮಗ ಮೊದೀಖಾನೆ ಶಿರಸ್ತೆದಾರ ನರಸಯ್ಯನು (ಎಳೆ. XIV, ಕಃಕೃ. ೦೪೪-೬; ೧೯೬೬). **ಮೋತಿಖಾನೆ** : ಮೋತಿಖಾನೆ ಬಕ್ಷಿ ದೊಡಬಳಾಪುರದ ದೇಶಕುಲಕರಣಿ ಸರಿಂಗರಾಯನ ಶೇವೆ (ಎಳೆ. V (K). ಹೊಸಕೋ. ೬೩-೦; ೧೭೫೮ ಕ್ರ). **ಮೋತೀಖಾನೆ** : ರಾಜ್ಯಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆಯಾದೊಡನೆ ಈ ಯುವಕರಾಜನು ಮೋತೀಖಾನೆಯ ಅಕ್ಕಿ ಬೇಳೆಗಳ ಲಿಪ್ಯಾವರಕ್ಕೆ ಹೊರಟನು (ಕಥಾ. ೬೦೧). **ಮೋದಿಖಾನೆ** : ಮೋದಿಖಾನೆ ಶಿರಸ್ತೆದಾರ ಸುಬ್ಬಯ್ಯನ ಸೇವಾರ್ಥ (ಎಳೆ. IV (R), ಕಾಮಂಗ. ೪೬-೨; ೨). ' ಆಹಾರಖಾನೆ ' ಪರಾ.

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮೋದೀಖಾನಾ]

ಮೋದು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆ; ಬಡಿ ; ಅಪ್ಪಳಿಸು : "ಮೋದು–ತಾಡನೇ" (ಧರಣಾ); ಮೋದಿವ ನೀಲಸರೋಜಮಾಲೆಯಂದುದಿರ್ವ ಮದಂಗದೊಳ್ ತೊದರ್ವ ತೋರ್ಪ ದಳಂಗಳೊ ಪೇಱುಮಾಪುದೆಂಬುದನೆನೆ ಕಾದಿ ಮೋದಿದವಿನಾಣಮದಿಲ್ಲಿ ದಲಿಲ್ಲ ಸಲ್ಲಳಾ (ಪಾಪ್ರ. ೪-೧೦); ಅಱತೇಂದೀವರಲೋಲ ಲೋಚನೆಯಮನಂದಂತಾ ಸಭಾಮಧ್ಯದೊಳ್ ಪಸುವಂ ಮೋದುವವೋಲೆ ಮೋದೆಮುಂ (ಪಂಚಾ. ೭-೩೬); ಕೆಲಂ ತೆಗಳ್ದೆಯಾ ಹೃ ಕರಂ ತೆಗಳ್ದೆಯಿಂದೆನೆ ವೃತ್ತಿಯನಟ್ಟಿ ಮೋದಿದಳ್ (ಗಂಗೆ. ೪-೦೨೩). ೨. ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳು; ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಇಂಪಿನ ಪೋಲ್ ತರಳ್ದೊಜೆದ ಕಣ್ಣಿನ ವಾಣದ ಮೋದೆ ತೋಕವಚ್ಚಿಜ್ಜಿದವೊಲಿರ್ದ್ ವಾಪುಬಿಸೊಳ್ಟು ಕೆನಲ್ದು ಬಲ್ದು ಪೋಲ್ದ ಮೆಯ್ (ಪಚಕ್ಷಾ. ೦೪-೩); ಜನಕಜೆ ಬಸಿಱಂ ಮೋದಿ ಪುಯ್ಕುರ್ಪ ಕೇಳ್ವಾ ನಾಮಕ್ಕಾನೆಯ್ದುದೆಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೦೦-೩೬); ಅರ್ಕಾವರಾರ್ಶರನೆಂದಾ ಕಳಕಂಠನಾದೆ ಬಿಱಿಂ ಬಾರೇಱ್ಕಿನೆಂ ಮೋದಿದಳ್ (ಪಸಂಕ್ಷೆ. ೦೦-೪೬). ೩. ಎರಗು ; ಮೇಲೆ ಬೀಳು : ಹರಿಣಪ್ಕೈಂಗಳು ವ್ಯಗವ ಹರಿದಟ್ಟ ಪಿಡಿದಡಿ ಮೋದಿ ಮುಱಿಯದೆ ನಿಂದು ಮಱೆವಟ್ಟ ಕಾರಣವನಱುವ ಬೇಕೆಂದೆಯ್ದಿ (ಪಪಭ. ೩-೩೬); ಮೊಳಗಿ ಮೋದುವ ಸಿಡಿಲ್ಗಳ್ಗಂಬಿನ ಮೊನೆಯೊಳುದಿಸಿದುದೊ (ಕಾಶ್ಯಾರ್ಜ. ೪-೦೪). ೪. ಮುಟ್ಟು ; ತಗಲು ; ಸೋಕು : ಫಲವ್ರಾತದಿಂ ನೆಲನಂ ಮೋದುವ ಮಾತುಳುಂಗಮಿಸಗುಂ ವಿದ್ಯಾಧರೋದ್ಯಾನದೊಳ್ (ಕಂಪ್ರ. ೦-೩೩) ; ಕದಪಂ ಮೋದುವ ಕುಂಡಲದ್ವಿತಯಮುಂ ಚೆಲ್ವಾಗೆ (ಪಗಣ. ೩-೦೩); ನೆಲನಂ ಸಲೆ ಮೋದುತಿರ್ಪ ಪೀವರ ಫಲಮಾತುಳುಂಗತತಿ ಸಂತತಪೊಪ್ಪವುದಾ ವನಾಂತದೊಳ್(ಪಚಕ್ಷಾ. ೨-೩೬); ಬೆನ್ನಂ ಮೋದಿ ಕೇಶಾಳಿ ಗಂಡಮನೋರಂತಿರೆ ಪೊಯ್ಕೆ ಕುಂಡಲಯುಗಂ (ಪಚಕ್ಷಾ. ೩೫೩). ೫. ಒದೆ ; ಪಾದದಿಂದ ಪ್ರಹಾರ ಮಾಡು : ಪಾರ್ವನ ಕಾಲ್ ಮೋದೆ ನಡುತಲೆಯಲ್ಲಿರ್ದುದುಮಾದುದು ನಿಮಗೆಂದು ನುಡಿದು ಕಾಯ್ದೆನೊಳೊದೆದೆ (ಪಂಕಥಾ. ೨-೬೪); ಅವಾಳಯಂ ಮೋದಿದ ಕಾಲ್ಗಳನಾವ ಜನ್ಮ ಜನ್ಮಂಗಳೊಳಗಾಗಿಯುಮಕ್ಕಿ ಮುಂದೆ ಕೇಳ್ದನ್ನದಿರೆಂ

(ಶುಶ್ರುತ. ೩-೪). ೫. ಜಜ್ಜು ; ಕುಟ್ಟು : (ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ) ಗುದ್ದು : ಎಲುವ ಮುಱಿ ಮೂಳೆಯಂ ಮೋದು ಬಿಸಿನೆತ್ತರಂ ಕುದಿಯೆನುತ್ತ ನಾಲ್ದೆಸೆಗಳಿಂದುಲಿದೆಸುತ (ಪಜಿಣ. ೬-೦೪); ಒದೆದು ಕೆಲವನು ಮುಷ್ಟಿಯಲಿ ಮೋದಿದನು ಕೆಲವನು (ಶಾಣ್ಮಕ್ರೀ. ೩-೩೦); ಅಬ್ಬರಿಸಿ ಬಿಳ ಮೋದಿದನು ಮುರಹರನ ವಕ್ಷಸ್ಥಳವ ಮುಷ್ಟಿಯಲಿ (ಪಣಾಡ. ೩-೩೨೦). ೬. ಸದೆಬಡಿ ; ಆಜಿಗಿಜಿಯೂಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ರಿಪುರಾಜರಂ ಮೋದಿ ಮುಱಿದು ಮೆಲಲೆಂದು ದುರ್ಗ ಬಾಯ್ದೆಱೆದಿಸಿವ ದಂತಪೋ ಶಿಖಿಯಲರಿದೆನಲ್ . . . ರನ್ನದ ತೆನೆಯ ತೆಕ್ಕೆ ಮಿಕ್ಕೊಪ್ಪಿರವ ಮೇಘಮಂಡಲವ ಬಗಿದು (ಪಣಾ. ೦-೩೮); ಅಕ್ಕಟ ಹಂಸೆಯ ಮಱಿಯ ಮೋದುವ ಬಕನ ತೆಗೆಸೈ (ಶಾಣ್ಮಕ್ರೀ. ೧೪-೦೫೩) ; ಮಿಱಿದ ಜಕ್ಕವಕ್ಕೆಯನ ಮೇರೆಯಲ್ಲವ ಬಲವಾರಿಧಿಯನು ಮೋದಿದಾರುಭಟೆಯನೇವೇಳ್ದೆ (ಕಂಪಂ. ೩-೩೪). ೮. ನಾಶಮಾಡು ; ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು : ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಕೃತುಳದಲಿ ಬಂದಾಣಲುಕಾಲದಲಿ ಜಗವ ಮುಕ್ಕಿ ಮೋದುವ ಮದನಹರನಪೆನ್ (ತೊಡಾ. ೨-೩-೦೦) ; ವೇದಮಂತ್ರವ ಪೇಳಿ ಕಾದ ತುಪ್ಪದಿ ತೊಳೆಯೆ ಹಾದರದ ಪಾಪ ಹೋಯ್ಸುಂ ಹಾರುವನ ಮೋದದೆ ವಿಧಿಯುಂ (ಸರಾಕ್ಷ. ೪೩); ಶ್ರೀದಿವ್ಯಾಪಾಂಗೆಂಗಳಿನಾ ದಿನದೊಳ್ ಕಲ್ಮ ಷೋಳಿ ನೊವಿಂ ಪನುಸಂ ಮೋದಿ ನಿಗಮಂಗಳಂ ತಂದಾದಿಯ ಮಿನಾಳ್ದನಕ್ಕೆ ನರಪತಿಗನಿಶಂ (ಪಣಾ. ೩-೦). ೯. ಮುಕ್ಕು ; ಕಬಳಿಸು : ಪೇದಪಾತ್ಮರ ಪೃತ್ಯುದೇವತೆ ಮುಱಿದು ಮೋದದೆ ಬಿಡುವಳೇ (ಶಾಣ್ಮಕ್ರಿ. ೧-೦೫೦) ; ನಮ್ಮ ನಗರವನೊರಸಿ ಮೋದುವ ಮೋಡ ಮೋಜಿಗೊಳಿಪಸಲದೆ (ತೊಡಾ. ೬-೬-೬); ಪಾತಕರನಂತಕ ಮುಱಿದು ಮೋದುವನೆಂದು ವೇದಂ ಘೂರ್ಮಿಸುತ್ತಿಹುದು (ಪಂಭಾ. ೩-೦೦); ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಮೋದಿದನು . . . ಚಕ್ಕುಲಿಗಳನ್ನು ಕುಟಿಸಿದನು (ಪಚಾಪು. II. ೦೬). ೧೦. ಸವಿ ; ಆಸ್ವಾದಿಸು ; ತಿನ್ನು : ಓದಿದ ಬಾಯುಮ್ಮಾಸ್ವಪ ಮೋದದ ಬಾಯುಂ . . . ತಾಂ ಮೋದಿನಿಜೊಳ್ ಬಿಲದ ಬಾಯಿ (ಪಚಾಪು. ೫೦). ೧೧. (ಅಲಂ) ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಮೆಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು : ಕಾದುಕೊಂಡಿರ್ದಂದುಗ ದುದುವೆಗೈತಂದು ಮೋದಿತೇಂ ನಿನ್ನ ದಾಳ್ವೆಯನೆನ್ನ ಮಗಳ (ಶಾಂಪು. ೦೬೬-೨೯೬). ೧೨. [ಗಣಿತ] ಗುಣಾಕಾರ ಮಾಡು ; ಗುಣಿಸು ; ಬಡಿ, ಮೋದು. ಒತ್ತು . . . ಬೆಳಸಂದು ಇಂತಿನಿತುಂ ಗುಣಿಸೋದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ಕ್ರಪಾಣ. ೦೦). [ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಮೋತು; ಮಲ. ಮೋದು ; ತೆಲು. ಮೋಂದು]

ಮೋದು₂ (ನಾ). ೧. ಮಿಟು ; ಹೊಡೆತ : ಓದುಗಳ್, ಮೋದುಗಳ್, ತಿರ್ದುಗಳ್ (ಕಶ್ಯಾಖ. ೪೫೯ ಕ್ರಹೋ). ' ಮೋದುವೆಱು ' ಪರಾ. ೨. ಹೊಡೆತದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಬಾವು ; ಪೆಟ್ಟಿನಿಂದಾದ ಬಾಸುಂಡೆ : ' ಮೋದುಗಟ್ಟು ' ಪರಾ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಹ್ಯರೋಗ : (ಕ)

[< ಮೋದು₁ / ತಮಿ. ಮೋತು; ತೆಲು. ಮೋಂದು. ಮೋಂದ]

ಮೋದುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಪೆಟ್ಟಿನಿಂದ ಗಂಟುಕಟ್ಟು : ಹೊಡೆತದಿಂದ ಬಾಸುಂಡೆಯೇಳು : (ಕ). [ಮೋದು₂ + ಕಟ್ಟು₁]

ಮೋದುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಏಟು ತಿನ್ನು ; ಹೊಡೆತವನ್ನು ಪಡೆ : ಏಕಾಂತದೊಳ್ ನೂಪುರರವವಿಳಸದ್ವಾಮವಾದಪ್ರಹಾರಕ್ಕಿದಱೊಳ್ ಪಕ್ಕಾಗಿ ಗೋತ್ರಸ್ಖಲನೆ ನೆಗಟ್ ವೂಮಾವೆಯಿಂ ಮೋದುವೆಕ್ತಂ (ಅಭಿ. ೯-೪).

[ಮೋದು₂ + ಪೆಱು₁]

ಮೋದೆ (ನಾ). ಅಜಮೋದ ; ಅಜವಾನ ; ಓಮು : (ಕ).

[ಸಂ. ಮೋದಾ]

ಮೋದೋಪಚಾರ (ನಾ). ಬಾಣಂತಿ ಹಾಗೂ ಎಳೆಯ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸ್ನಾನಾನಂತರ ಸುವಾಸನಾಯುಕ್ತವಾದ ಧೂಪದಿಂದ ಮಾಡುವ ಉಪಚಾರ : ಆ ಶಿಶುವಿಗೆ ಸಾದರದಿ ಪ್ರಣಾ[ಕ್ಷಾ]ಲನಂಗೈದುಪೊಲಿದು ಕೊಂಡೊಯ್ದು ತಜ್ಜನಿವಕ್ತಿಸಲಿ ಮಲಗಿಸಿ ವಸ್ತ್ರ ಮೋದೋಪಚಾರವ ಮಾಡುತಿರಲು (ಪಪೋ. ೦೦-೨೦). [ಸಂ.]

ಮೋನ (ನಾ). ೧. ಮಾತನಾಡದಿರುವಿಕೆ ; ಮೌನ : ಗುರುಚರಣಂಗಳ್ಗಿಜಗದ ಪರಕಯನಾದರದಿನಾಂತುಕೊಳ್ಳದೆ ಮೋನಂಬೆರಸಿರ್ಪುದು ನಿನಗುಚಿತಮೆ (ಪಣಾಪು. ೩-೪೦) ; ಸೊಬಗಿಯ ಗಾಂತಿನಂತೆ ನುಡಿಜಾಣನ ಮೋನದಂತೆ (ಪಚಾಕ್ಕು. ೧-೧೧); ಮೋಜವಿತ್ತಲು ರಭಸವತ್ತಲು ಹಾನಿಯಿತ್ತಲು ವೃದ್ಧಿಯತ್ತಲು (ಶಾಪ್ಕಾಕ್ರೀ. ೧-೦) ; ಶಿಶಿರಕಾಲದ ಕೋಗಿಲೆಯ ಪೊಲು ಉಸುರದಶಿಮೋನದಲಿ ಜೀವಂಜಸಲಿರಲು (ಶಾಕೃಣ ೫೦-೦೩). ೨. ಮಾತನಾಡದಿರುವ ನಿಯಮ ; ಮೌನವ್ರತ ; ಮನಸಿಜರಾ × × × ಗಸಾ ಅರಸಿ ಬೇನೆಪತ್ತಿ ಮೋಹಮುಜ್ಜಿಮಿಸುವಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟುದು (ಎಳ. II. ೩೫-೩, ಮು. ೫೦೦), ೩. [ಕಾಮಶಾ] ವಿರಹದ ಹತ್ತು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯದು : ಎಜಗಿ ನೋಡುವುದೊಂದಜಲಿ . . . ಎಂಟಜಲಿ ಮೋನಂ ಬಿಜಿತುಸುರುಪೊಂಬತ್ತಜಲಿ ಮೇಣ್ ಹತ್ತಜಲಿ ಮರಣ ಇವು ದಶಾವಸ್ಥೆಗಳೆನಲು ಪೇಳ್ದುವು ವಿರಹಿಜನರ್ಗೆ (ರತಿ. ೩೫-೩೨) P ಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ದಶಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೌನದ ಉಲ್ಲೇಖವಿವಿದೆ. [< ಪ್ರಾ. ಮೋಣ./ಸಂ. ಮೌನ]

ಮೋನಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಮೌನವು ಭಂಗವಾಗು : ಕೇಳ್ದಾ ಕವಿಯ ಕೊಪ್ಪಂ ಸೀಂ ಕೊಳ್ವೊತೆ ನೋಯದಂತೆ ತೆಗೆಬಂದೊತೆ ಮೋನಂಗೆಟ್ಟುಳಿವಳೆ ನೋಲ್ವವಳೆಂದಂ (ಧರ್ಮಶ. ೯-೩೦). [ಮೋನ + ಕೆಡು₁]

ಮೋನಂಗೊಳ್, ಮೋನಗೊಳ್, ಮೋನಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುಮ್ಮನಿರು ; ಮೌನವಾಗಿರು : ಭಟ್ಟಾರರುಂ ಮೋನಂಗೊಂಡು ನುಡಿಯದೆ ಕಪ್ಪಗಿರ್ದೊಡೆ (ಪಣಾಣ. ೬೯-೦೦) ; ದಿವ್ಯನಿನಾದಮಸಾಲಿಖಿಯಂ ವಿಡುಕದುಸಿದೆ ನುಡಿಯದೆ ಮೋನಂಗೊಂಡಿನಿಸಿರ್ದಧಿಪತಿಗೆ ನಿಶ್ಚಂ [ಮೆಚ್ಚಂ] ಪದದು (ಪಾಂಚಕ್ಷಿ. ೦೦-೪೭) ; ಆಸೇಸಂ ಪೇಜ್ಞೊಂಡಂ ನೀಂ ಮೋನಂಗೊಂಡಿರ್ದಪೆ (ಪಂಪಪಂ. ೦೨೦-೨೨). ೨. ಮೌನವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ತರು ; ಮೌನವ್ರತವನ್ನು ಪಾಲಿಸು : ಮೌನಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡು : ನಮ್ಮಡಿ ನೀಮೂ ಶಿಕ್ಷುರ್ಮಾಸಮಿಲ್ಲಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಾಧ್ಯಯನಾನುಷ್ಠಾನನಿಯಮದಿಂ ಮೋನಂಗೊಂಡಿರ್ಪುದು (ಶುಶ್ರುತ. ೦೦-೪೫ ಕ) ; ನಿಶ್ಚಲಮತಿಯಿಂ ಮೋನಂಗೊಂಡು ಪಂಚ ಸಮಸ್ಕಾರಮಂ ಜಪಿಸುತ್ತುಮಿರದಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಶ್ಯ. ೬-೧೬). **ಮೋನಗೊಳ್** : ೧. ಚಿತ್ರದನುರಾಗವಿಲ್ಲದ ಮೋನಂಗೊಂಡಿರುಳ ಬಳಸಿ ಗೊಳಗುವಿರ್ದ ಸರಸಿನುಪದಂತೆ . . . ತಾಪವಡೆದು (ಪಣಾ. ೫೦. ೨೦೯). **ಮೋನಗೊಳ್ಳು** : ೧. ಜಯಂತನು ಮೋನಗೊಂಡು ಆಕೆಯ ಬೆನ್ನು ಪತ್ತಿ ನಪದನು (ಪಜಯಂತ. ೫೬). [ಮೋನ + ಕೂರ್₁]

ಮೋನಗೊಳ್ ' ಮೋನಂಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಮೋನಗೊಳ್ಳು ' ಮೋನಂಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಮೋನದಳೆ (ಕ್ರಿ). = ಮೋನಂಗೊಳ್ ೨ : ಚಳಗಾಳಿ ಮಳೆ ಬಿಸಿಲನ ಜುಯದಬಲುತ್ವದಿಂ ಮೋನದಳೆದು ಅನುದಿನ ತಪಂಗೈವ ಮುನಿವರ್ಗಮೆನೆ (ಪಂಪಪು. ೬-೨೦). [ಮೋನ + ತಳೆ₁]

ಮೋನಾನುಷ್ಠಾನ, ಮೋನಾನುಷ್ಠಾಣ, ಮೋನಾನುಷ್ಠಾನ (ನಾ). ಮೌನವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಪಾಲಿಸುವಿಕೆ ; ಮೌನವ್ರತದ ಆಚರಣೆ : ಧ್ಯಾನಧಾರಣ ಮೋನಾನುಷ್ಠಾನ ಪ್ರಶಮಸಮಾಧೀಲಸಂಪನ್ನರಪ್ಪ . . . ಸಾಸಿರದ ಮೂನೂರ್ವ್ವರಂತನೆ (ಪಳ. VII, ೪೫೦. ೦೪-೦೪ ; ಬಿ೫೫). **ಮೋನಾನುಷ್ಠಾಣ** : ಧ್ಯಾನಧಾರಣ ಮೋನಾನುಷ್ಠಾನ ಸಮಾಧಿ ಸಮ್ಪನ್ನರಪ್ಪ ಶಕ್ತಿರ್ಪ್ಪಯ ಲೋಕಾಭರಣಪ್ಪ್ರಿತರ [ಕಾ] ಲಂ ಕರ್ಚಿ

(ಸೌಂ.XX. ೪೯-೨೮ ; 1058). **ಮೋನಾನುಷ್ಠಾನ** : ಧ್ಯಾನಧಾರಣಾ ಮೋನಾನುಷ್ಠಾನ ಜಪಸಮಾಧಿಶೀಳಸಂಪನ್ನರ್ (ಸೌಂ. XX. ೧೬-೦೭ : 1073) ; ಮೋನಾನುಷ್ಠಾನ ಜಪಸಮಾಧಿ ಶೀಲಗುಣ ಸಂಪನ್ನರ್ (ಕೇಶಿ. ೦೬-೪-೦೦೬ ; 1093). [< ಸಂ. ಮೌನಾನುಷ್ಠಾನ]

ಮೋನಾನುಷ್ಠಾಣ ' ಮೋನಾನುಷ್ಠಾನ ' ನೋ.

ಮೋನಾನುಷ್ಠಾನ ' ಮೋನಾನುಷ್ಠಾನ ' ನೋ.

ಮೋನಿ (ನಾ). ೧. ಮಾತನಾಡದಿರುವವನು : ಮೌನವಾಗಿರುವವನು : ಆಂ ಬೇಱುದಿರ್ದೊಡೆ ಮಹಾಕಷ್ಟಮಕ್ಕುಂ ನಟ್ಟಯು ಭಿಕ್ಷಯುಂ ಕಿಡುಗುಮೆಂಬ ನೆವದಿಂ ಮೋನಿಯಾಗಿ (ಭರತೇಶ್ವ. ೬-೩೬). ೨. ಮೌನವ್ರತವನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಮುನಿ.—ತಪಸ್ವಿ : ಪೋಗಳಂ ಪೊಗಬಿದೆ. . . ವಸುಮತಿಯೊಳ್ ದಾನಿಗಳನೂನಮಿಲ್ಲದ ಮೋನಿಗಳಂ ಪೋಗಿ ಪೊಗಬ ಕೆಲ್ಲಂಗೆಜ್ಜೆಯೊಳ್ (ಪಾ. ೪. ಕೀರವಾಕು. ೦೨೬-೨೯; ೩೭೨); ಜಯಮಾಲನ ಅಸತ್ಸಂಗತಿಗಳಿಗೆ ಜಯಂತನು ಮೋನಿಯಾಗಿ ಅನುಮೋದಿಸಿದುದು ಉಪಕಾರವೆನಿ ಹೇಳುವುದನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಿದನು (ಜಯ:೦೪. ೦೦೮).

[<ಪ್ರಾ. ಮೋಣಿ. / ಸಂ. ಮೌನಿನ್]

ಮೋನಿಗುರವ (ನಾ). = ಮೋನಿ ೨ : ಶ್ರೀಅಗಬಿಯ ಮೋನಿಗುರವರ ಶಿಷ್ಯ ಕೊಬ್ಬರದ ಗುಣಷೇನಗುರವರ್ಗೋನ್ನು ಮುಡಿಪ್ಪಿದಾರ್ (ಚಂ. II. ೫೦ ; ಷಿ. 700) [< ಮೋನಿಗೊರವ]

ಮೋನಿಗುರವಡಿ (ನಾ). = ಮೋನಿ ೨ : ಅದೆಯಜಿನಾಡ ಚಿತ್ತೂರ ಮೋನಿಗುರವಡಿಗಳ ಶಿಷಿತ್ತಿಯರ್ ನಾಗಮತಿಗನ್ತಿಯರ್ . . . ಮುಡಿಪ್ಪಿದರ್ (ಚಂ. II. ೫೦-೦; ಷಿ. 700). [ಮೋನಿ + ಗುರವಡಿ]

ಮೋನಿಗೊರವ (ನಾ). = ಮೋನಿ ೨ : ವೈಜಾಖಮಾಸದ ಪೌರ್ಣಮಾಸಿಯನಟ್ಟುಣಿಸಿಯ ನಾಲ್ವದಿಮ್ಮಡ್ಗೂಹಾದನಮುಂ ಮೋನಿಗೊರವರುಂ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಕಾ. ೨. ೦೬-೬: ೩೦೬). [ಮೋನಿ + ಗೊರವ]

ಮೋನಿಭಟಾರ (ನಾ). = ಮೋನಿ ೨ : ಇನ್ನು ಕೆಲ್ಲಜ್ಜೆಯಮ್ಮಲ ಪ್ಪೊಗಬ್ ಮೋನಿಭಟಾರರೆನುತ್ತು ಲೋಕಮೆಲ್ಲಜ್ಜಿಡಗೊಣ್ಡುಗೊಣ್ಡು ಕೊಪಿದಪ್ಪುದು (ಪಾ. ೪. ಕೀರವಾಕು. ೦೨೬-೩೬; ೩೭೨). [ಮೋನಿ + ಭಟಾರ]

ಮೋಪಜಿ (ಕ್ರಿ). ಬಯಕೆಯನ್ನು ಅರಿ.—ತಿಳಿ : ಪ್ರಸಾದಮುಂ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಕುಟ್ಟಿಯಂ ಅಕ್ಕುಳಿಸಿ ಕಣ್ಣೇಜಾದುದೆಂದು ಮೋಪಜಿದು ತೂಪಿಜಿದು ತೊಡಿಗಳಂ ತಟ್ಟ (ಕ್ರೌ. ೦೫೨. ೬-೨). [ಮೋಪು + ಅಜಿ]

ಮೋಪು$_1$ (ನಾ). ೧. (ಕಟ್ಟಿಡಗಳ ಕಂಬ, ಬಾಗಿಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಬಳಸುವ) ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ.—ಜೊತೆ ; ಮುಂಡಿಗೆ ; ನಾಟಾ : ಎರಡು ತಿಂಗಳು ಪರಿಯಂತವೀ ದೀಕ್ಷಿಯೊಳ್ಕರ ಮೋಪುಗಳ ತರಿಸಿದನು (ಗೋಕ:ಸೀ. ೦೬-೪೬); ಮೋಪು. ಅಂಟಲು. ಸೀಗೆ.ಎಂದು ಯಾವತ್ತು ಸಾಮಾನು ಸರಂಜಾಮು ಅವರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಸಾಗಿ ಸಲಿಯಬೇಕು (ಕಪಕ. ೦೮); ಬಿಚ್ಚಿದ ತುದಿಯಿಂದ ಬುಡದ ತನಕ ಮತ್ತಿ. ಜಂಡೆ, ನಂದಿ ಮೊದಲಾದ ಮೋಪಿಗೆ ಬರುವ ಮರಗಳಿವೆ. (ಕ:ಪಕ. ೦೦೬). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಅಂಗಸೌಷ್ಠವ : ರೂಪು ತಲೆದೂಗಿತು ಸತಿಯರ ಮೋಪು ಕೊಂಡಾಡಿತು ಹುದಸ್ಸ ಚಾಪಕೆಂಬೇರಿಸಿತು (ಅಂಗಗಾ: ೪೪-೭೬); ಆದರೂ ಕೆಂಪು ಒಳ್ಳೆ ಮೋಪಾದ ಹೆಂಗಸು ; ಕಾವೇರಿತೀರದ ಹೆಣ್ಣುಗಳನ್ನು ನೋಡಿದ್ದವರಿಗೇ ಆ ಮೋಪು ಅನ್ನುವುದರ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು (ಪುಷ್ಪ. ೯). ೩. ಭಾರ ; ಹೊರೆ : (೪). ೪. ಹೊರೆಯ ಒಜ್ಜೆ.—ತೂಕ : (೪). ೫. ಏಟಿನ ಅಥವಾ ಗಾಯದ ತೀವ್ರತೆ.—ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ : (೪). ೬. ಹಿಡಿತದ ಬಿಗಿ : (೪). ೭. ಅನುಕೂಲವಾದ ಅವಕಾಶ.—ಅಸ್ಪದ ; ಸಕಾಲ : (೪).

[ದೇ.? ತುಳು. ಮೋಪು, ಮೂಪು; ತೆಲು. ಮೋಪು; ಕೊಡಗಾ.ಮೋಪ್]

ಮೋಪು$_2$ ' ಮೊಗಪ್ಪು ' ನೋ.

ಮೋಪು$_3$ (ನಾ). ೧. ಅನೆ; ಬಯಕೆ: ಬೇಟ : ಮತ್ತೊರ್ವ ಬೇಟಕರ್ತಿ ತಾಯ ಕಣ್ಣಂ ಬಂಚಿಸಿ . ತನ್ನ ಮೋಪಿನಾ [ಪಾಪಾ]ರೆಯ ಮನೆಗೆ ಪೋಪ ಬೇಟದಾಣ್ಮನಂ ಪಿಡಿದು (ಪಂಕಣಾ. ೯-೯೮ ಪ); " ಪ್ರೇಮ, ಪ್ರೀತಿ " (ಪಂಕಣೀ. ೦೬೩). ೨. ಶ್ರದ್ಧೆ ; ಆಸಕ್ತಿ : ಅಂತು ಮುಳಿಸಿನ ಮೋಪಿನ ಗಂಡಮಚ್ಚರದ ಮೆಚ್ಚುಪಣಿಗೆಯುಂಕಾಜರೆಳ್ಕತುಳಕ್ಕೆಕ್ಕೆಯಿಂ. . . ಕಾದೆ (ಪಂಕಣಾ. ೮೨-೭೩ ಪ); ಈ ವರಿಯ ಗಮಕದಿಂ ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನಂ ಮೋಪಿನಿಂದರ್ಚಿಸಿದ ಹಯವು ನಡಿಪುಲ್ಕೆ (ಪಾಷ. ೯-೫೬).

[ದೇ.? ತಮಿ. ಮೋಪ್ಪು]

ಮೋಪುಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಮರದ ದಿಮ್ಮಿಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವ ಉದ್ಯಮ : ಸ್ವೀಡನಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗವು ತುಂಬಾ ಕಾಡುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದೆ. ಆದರಿಂದ ದೇಶವು ಮೋಪುಗಾರಿಕೆಗೆ (Lumber Industry) ಹೆಸರುಗೊಂಡಿದೆ (ಪಾಲಕ್ರ. III. ೦೩೨).

[ಮೋಪು$_1$ + — ಗಾರ (<— ಕಾಜ) + — ಇಕೆ]

ಮೋಬದಲಿ ' ಮುಬಾದಲೆ ' ನೋ.

ಮೋಬಿದ (ನಾ). (ಪಾರಸಿಗಳ) ಧರ್ಮಾಧಿಕಾರಿ; ಪುರೋಹಿತ : ದಾದಾಭಾಯಿಯು ತನ್ನ ಆರಂಭಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವವರೆಗೆ ಅವನ ತಂದೆ ಬದುಕಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮೋಬಿದನಾಗಿ ತನ್ನ ಜನದ ಮತಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವಂತೆ ಅವನನ್ನು ಪ್ರಾಯಶಃ ಒತ್ತಾಯಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ದಾದಾತ. ೬). [← ಪಾರ. ಮೂಬಿದ್, ಮೂಬದ್, ಮೂಬಿದ್, ಮೂಬಜ್, ಮೌಬದ್, ಮೌಬಜ್]

ಮೋಯಿರ ' ಮೋದಿರ ' ನೋ.

ಮೋಯಿರಮುಹೂರ್ತ (ನಾ). ಮದುವೆಯ ನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥದ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ವರನು ವಧುವಿಗೆ ಉಂಗುರವನ್ನು ತೊಡಿಸುವ ಮುಹೂರ್ತ : ಅವರು ಮಾತಾಡಿ ಮೋಯಿರಮುಹೂರ್ತದ ದಿನವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದರು (ಕಡಕಾ. II. ೦೦೩). ' ಉಂಗುರವುಡಿಕೆ ' ಪರಾ.

[ಮೋಯಿರ (< ಮೋದಿರ) + ಮುಹೂರ್ತ]

ಮೋರ್ ' ಮೊಸರ್ ' ನೋ.

ಮೋರ (ನಾ). ನವಿಲು; ಮಯೂರ : " ಮೋರನೆಂದುಂ ಸೋಗೆಯೆಂದುಂ ನವಿಲ್ " (ಕಕಾ. ೫೦-೧೩); ಮದನನ ಮುಂಗಡೆ ಮೋರ ಹೆಗ್ಗಾಳಿ ಸಾಱುದುದು (ಪಾಷ. ೬-೦೩); ವರುರ್ಷಂಗಳಿನೊಲ್ದು ಬೀಸುವುದು ಮೋರಂ ಹೋದುಸಪ್ಪಾರ್ಚಿಯಂ (ಶಂಪ್ರಕ್ಕು. ೨-೦೨೬); ಉಜ್ವಳತರದ ನೃತ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದೊಂದು ಮೋರಂ ಸಂತಸಂದಾಳುತೆ (ಸಿಪ್ರಚಿ. ೦೬-೨೬). [< ಸಂ. ಮಯೂರ./ಪ್ರಾ. ಮೋರ್./ಹಿಂ. ಮರಾ. ಮೋರ್]

ಮೋರಚೂತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜಲವಣ; ಮೈಲುತುತ್ತ : " ಮಯೂರಕ — ಮೋರಚೂತ " (ಗುಣಾಕು. ೨೩೦).

[← ಮರಾ. ಮೋರಚೂತ್, ಮೋರಚೂದ್]

ಮೋರಟು (ನಾ). ೧. ಕಬ್ಬಿನ ಬೇರು : " ಮೋರಟುಂ, ಇಕ್ಷುವಮೂಲಂ—ಕಬ್ಬಿನ ಬೇರುಗಳಿಗೆ ಪೆಸರು" (ಕಜ್ಞಾಕ. ೩೦೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಪಿಗ್ಗೋಳಿಯಾಲವು ಬೆಳ್ಲು ಮೋರಟು. . . ಹಾದರಿಯ ಮರ ಮೊದಲಾದವುರ್ವಿಹವು (ಜಾಕ್ಷಣಾ. ೫-೭). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕುರಟಗೆ : " ಮೋರಟು—ಕುರುಟಗೆ, ಸಿಗುದಿತೆ " (ಲಷಂ. ೦೩೦). ೪. ಅಂಕೋಲೆಯ ಹೂವು. ೫. ಕರು ಹಾಕಿದ ಏಳುದಿನಗಳ ನಂತರದ ಹಸುವಿನ ಹಾಲು. [ಸಂ.]

ಮೋರಟಿ (ನಾ). ೧. = ಮೋರಟು ೧ : " ಮೋರಟಾ—ಕಬ್ಬಿನ ಬೇರು " (ಲಷಂ. ೦೩೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕುರಟಗೆ : " ಮೂರ್ವಾ,

ದೇವೀ. ಮಧುರಸಾ. ಮೋರಟು. . . ಟೀಲುಪರ್ಣೀ–೧೦ ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಕೆಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಿಕ್ಷಾಕೋ. ೧೬೦). [ಸಂ. ಮೋರಟ]

ಮೋರಟಿಕ್ಕೆಯ (ನಾ)· ನವಿಲಿನ ಗುರುತು ಇರುವ ಬಾವುಟ; ಮಯೂರಧ್ವಜ : ಮುಱಿದುದು ಬಾಣನ ಮೋರಟಿಕ್ಕೆಯ ಮತ್ತ ಮುಱಿದುವು ಹಲವು ಹಮ್ಮೀಗಳು (ಪೋಪಪ. ೩೬-೩೬).

[ಮೋರ + ಟಿಕ್ಕೆಯ (< ಟಿಕ್ಕೆದು)]

ಮೋರಿ₁ ' ವರೌರಿ ' ನೋ.

ಮೋರಿ₂, ಮೊಹರಿ₂ (ನಾ)· ೧. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೊಳಕು ಅಥವಾ ಮೈಲಿಗೆ) ನೀರು ಹರಿಯಲು ಮಾಡಿರುವ ಸಣ್ಣ ಕಾಲುವೆ; ಚರಂಡಿ; ಗಟಾರ : ಪರಸರದ ಮೋರಿಯಲಿ ಇಲಿ ಹೆಗ್ಗಣದ ಮೇಳ (ಪಂಕೆಮು. ೩-೦೨); ಎಡಬಲದ ಮೋರಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಳೆಯ ನೀರು ಹರಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಕಷ್ಣ. ೧-೦೭); ನಿಮ್ಮ ಸಾಲಿಗೆಗೆ ಗುರುತು ಸಿಕ್ಕರ ತಿನ್ನರಿ. ಕಾಸ್ಪಾದಿರ ಬಚ್ಚಲ ಮೋರಿ ಏತಲ್ಲಾ (ಪಾಪಂ ೩೬). ೨. ರಸ್ತೆಯ ಕೆಳಗೆ, ರಸ್ತೆಗಡ್ಡವಾಗಿ ನೀರನ್ನು ಸಾಗಿಸುವ ಕಾಲುವೆ : ಒಂದೆ ಕವಾನಿನ ಚಿಕ್ಕ ಸೇತುವೆಗಳಿಗೆ "ಮೋರಿ" (culvert) ಎನ್ನುವ ರೂಢಿಯಿದೆ (ಪಾಂಪ್ರ. ೩. ೨೩೬). **ಮೊಹರಿ**₃ : ೧. ನಾರಾಗಳ ಬಚ್ಚಲು ಮೊಹರಿ ಹಳ್ಳಕಟ್ಟೆಗಳು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಸ್ವಾಧೀನಗಾರರು (ಸ್ವಾಪಾಕಾ. ೨೦೩); ಊರಿಗೆ ಅಗತ್ಯವಾದ ರಸ್ತೆ. ಚರಂಡಿ. ಕಲ್‌ಮರ್ಟುಗಳು. ಮೊಹರಿ. ಭಾವಿ ಮುಂತಾದ ಕಾಂಗಾರಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ಕಾರ. . . ವೆಚ್ಚವನ್ನು ಪಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ (ಪಜ್ಞಾಳ್ಳ. ೪೩) : ನನ್ನೂರಿಗೆ ಈಗ ಜಲ್ಲಿಕಲ್ಲಿನ. ಚರಂಡಿ ಮೊಪರಿಗಳ ರಸ್ತೆ ಆಗಿದೆ (ಕವಿಸ್ಮೃ. ೩೦೩). ೨. ದಾರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಮೊಪರಿಯ ಮೇಲೆ ಕೂತುಕೊಂಡು ಅಳುತ್ತಿದ್ದನು (ಕಂಗಕ. ೨೦೨).

[← ಹಿಂ. ಮೋರೀ; ಮರಾ. ಫೋರೀ. ಮೊಹರೀ]

ಮೋರಿಯ ' ಮೋರ್ಯ ' ನೋ.

ಮೋರು (ಕ್ರಿ)· ಹೀರು ; ಸುರಿದುಕೊಳ್ಳು : ರಾಮಪ್ಪ. . . ಕಳ್ಳು ಮೋರುವುದಕ್ಕೆ ಆರಂಭಿಸಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಸುಪಿದ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯನ್ನು ಕಾಣತೊಡಗಿದ (ಬಿಕ್ಷಾ. ೦೦೬). [?]

ಮೋರುಂಡೆ (ನಾ)· (ಮೊಸರನ್ನುಪಯೋಗಿಸಿ ತಯಾರಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಂಡೆ,– ಭಕ್ಷ್ಯ : ಸಜ್ಜುಗಂಪೊಪ್ಪುವ ಮೋರುಂಡೆ ಮನ ಕೊಪ್ಪಿಸಿದುವು ಮಧುರರಸದ ಸುಧೆಯಂ ಬುಧರೊಳ್ (ಪಪಷ. ೧೧೩) ; ಪೂರಿಗೆ ಮುಂಡಿಗೆ. . .ಮೋರುಂಡೆಗಳೆಂಬಿವನಾ ನಾರೀತತಿ ಮುನಿಜನಕ್ಕೆ ಬಡಿಸಿದುದಾಗಳ್ (ಕ್ರಿತಿ. ೦೦-೩೪); ಬಿಳಿಯ ಬೆಲ್ಲವು ಮೋರುಂಡೆ ಎಳ್ಳುಂಡಿಯು (ಶಾಪಪ. ೪೬-೨೦೬) ; ಮೂಱು ಮೋರುಂಡೆಯು ಜಿರುವನಿಡುವೆದು (ಪೋಂಬಿ. ೫೬-೦೦).

[ಮೋರ್ (< ಮೊಸರ್) + ಉಂಡೆ./ತೆಲು. ಮೋರುಂಡ./ಪ್ರಾ. ಮೋರಂಡ = ಕಾದ ಕಡುಬು, ಕರಿಗಡುಬು]

ಮೋರೆ ' ಮೋಜೆ ' ನೋ.

ಮೋರ್ಚಾಂಗ್, ಮೋರ್ಸಿಂಗ್ (ನಾ)· (ತಾಳವಸ್ತ್ರ ಸೂಚಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹದ ಮುಖವಾದ್ಯ : ಬಂದದಿಂ ಮುಖವೀಣೆ ಮೋರ್ಚಿಂಗ್ ಪಟೀಲುಗಳ ಪಿಂದೆ ನಂಡಿ ಪಿಮ್ಮೇಳದವರೊಡನೆಯೊಲಪಿಸಂ ನಿಂದು ಕುಣಿಯುತ್ತಿರುವ ವಾರಕಾಂತವ್ಯಂದಮಂ ನೋಡು ರಮಣಿ ನೀನು (ಅಚಾಗಾ. ೨೪-೩೦); ಬಿಂದದಿಂ ಮುಖವೀಣೆ ಮೋರ್ಚಿಂಗ್ಪಟೀಲುಗಳ (ಪಚಗಸ. ೩-೩೦). **ಮೋರ್ಸಿಂಗ್** : ಅಲಗಸುಳ್ಳ ಕಂಚಿನ ವಾದ್ಯವೊಂದು. ಬಾಯಲ್ಲಿಟ್ಟು. ಅಲಗಿನ ತಾಡನದಿಂದ ಲಯವಾದ್ಯವಾಗಿ. ಉಪಯೋಗಿದಲ್ಲಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ' ಮೋರ್ಸಿಂಗ್ ' ಎಂದೂ ಹೆಸರು (ಪಂಗಾಪಂ. ೦೨೨).

[← ಹಿಂ. ಮೋರ್‌ಚಂಗ್. ಮುರ್‌ಚಂಗ್; ಮರಾ. ಮೋರ್‌ಚಂಗ್. ಮೋರ್‌ಶಿಂಗ್]

ಮೋರ್ಚಾಲ್ (ನಾ)· (ದೇವರು. ದೊರೆಗಳು ಮತ್ತು ಪೂಜ್ಯರಾದ ವರ ಬಳಿ ಗೌರವದ ಚಿಹ್ನೆಯಾಗಿ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಾಗುವ) ನವಿಲುಗರಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚಾಮರ : ರಥೋತ್ಸವ ಮುಂತಾದ ಉತ್ಸವಗಳಿಗೆ ಕಲಾಮತ್ತು ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ. ಛತ್ರಿ. ಚೌರಿ. ಸೂರಿವಾಸಿ. ಮೋರ್ಚಾಲ್ . . . ಚಂದ್ರಮಂಡಲ ಮುಂತಾದ ನಾನಾವಿಧಗಳಾದ ವಾಹನಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದರು (ಪಚಾಪಂ. II, ೦೨೯) ; ರಾಜಬಿರುದುಗಳು—ನವಪತ್. ಮೋರ್ಚಾಲ್. ಸೂರ್ಯಪಾನ. ಮಕರತೋರಣ. ಹಗಲು ದೀಪಟಿಗೆ. ಧವಳಚಂಪ (ಗುಡಪ. ೦೦).

[← ಹಿಂ. ಮೋರ್‌ಛಲ್; ಮರಾ. ಮೋರ್‌ಚೆಲ್. ಮೋರ್‌ಚೇಲ್]

ಮೋರ್ಚೆ, ಮೊಹರ್ಚು, ಮೊಹರ್ಚೆ (ನಾ)· ೧. ಕೋಟೆಯ ಬತ್ತೇರಿಯ ಮೇಲೆ ತುಪಾಕಿಯನ್ನು ಇರಿಸುವ ಜಗಲಿ : ಇಂಗ್ಲೇಜ ಬಹಾದ್ದರವರ ಫೌಜನವರು ಮುಂತಾಗಿ ಬತ್ತೇರಿಗಳ ಮೋರ್ಚೆ ಮೇಲೆ ಯೇರಿಸಿ ಇದ್ದ ಬರಂಗಿಗಳನ್ನು ಇಳಿಸಿದರು (ರಾಕಿಂಪ್ರ. ೮೪). ೨. ಲಗ್ಗೆ; ಧಾಳಿ; ಮುತ್ತಿಗೆ ; ಅತ್ಯರಾಗಿ ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರು ಮಹಾಕೋಪದಿಂದ ತಮ್ಮ ಯಾವತ್ತು ಫೌಜು ತೆಗದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ. ಬೆಟ್ಟಕೋಟೆಗೆ ಮೋರ್ಚೆಗಳ ಹಾಕಿ. ಲಡಾಯಿ ಮಾಡಿ . . . ಪಟ್ಟಣದ ಕಡೆ ಹೊರಟರು (ರಾಕಿಂಪ್ರ.೬೬) ; ಕರ್ನಾಡ ಕಚೇರಿಯ ಮೇಲೆ ನಮ್ಮ ಮೊದಲನೆಯ ' ಮೋರ್ಚೆ ' ಹೋಯಿತು (ಕ್ರತಿಕ. ೬೨). **ಮೊಹರ್ಚು** : ೩. ಸೈನಿಕರು ನಿಲ್ಲುವ ಕೋಟೆಯ ಆಯಕಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಳ : ಸೂರಾರು ಜನ ಹೊರ ಹೊರಟು ಮೊಹರ್ಚು ಮ್ಯಾಲೆ ಬಿದ್ದು ಜನರ ಗಾಬರಿಮಾಡುವುದನ್ನು ಶಾಬಾಸ್ಸಾಬರು ಕಂಡು (ಕ್ಷಕಾ. ೨೬). **ಮೊಹರ್ಚೆ** : ೧. ಅಗಸನ ಕಲ್ಲು ದಿಣ್ಣೆ. . . ರಂಗಯ್ಯನ ಬಾಗಿಲು ಎದುರಿಗೆ. ಬುದ್ಧಿವಂತನ ಮಾರಡಿ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಕಡಗಳಲ್ಲಿ ಮೊಹರ್ಚೆ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಫಿರಂಗಿಗಳನ್ನು ಹೂಡಿಸ ತಕ್ಕದ್ದು (ಚಕ್ಷಾ. ೨೨).

[←ಹಿಂ. ಮೋರ್ಚಾ ; ಮರಾ. ಮೋರ್ಚಾ. ಮೋರಜಾ. ಮೋರಚಾಲ್. ಮೋರ್ಚಾಲ್ ; ಹಾಕ. ಮೋರ್ಚಾಲ್]

ಮೋರ್ಚೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ)· ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕು : ದಾಳಿಮಾಡು ; ಲಗ್ಗೆ ಹಾಕು : ಬಹದ್ದರ್‌ಹೈದರ್ಷೇಖಾನಮ್ಮ ಸತ್ಯಮಂಗಲದ ಕೋಟೆಗೆ ಮೋರ್ಚೆಕಟ್ಟಿ ತೋಪುಗಳನ್ನು ಹೂಡಿಸಿ . . . ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರಿದನು (ಪಚಾಪಂ. I, ೦೦೨).

[ಮೋರ್ಚೆ + ಕಟ್ಟು₂]

ಮೋರ್ತಬ್ಬ (ನಾ)· ಮುದ್ರೆ ; ಠಸ್ಸೆ : ' ಶಿಕ್ಕಾಮೋರ್ತಬ್ಬ ' ವರಾ.

[← ಹುರಾ. ಮೋರ್ತಬ್. ಮೋರತಬ್]

ಮೋರ್ಯ, ಮೋರಿಯ (ನಾ)· ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು : ಅಲ್ಲಿಂದಂ ತೆಂಕಲು ಮೋರ್ಯ್ಯರ್ ಮಾಳಸಮೂಹಂ ಅಲ್ಲಿಂದ ತೆಂಕಲು ಬಿದಿರೂರ(ದ) ತೊಜ್ (ಪ್ರಾಶಾ. ೦೧೨೩, ೦೦೩–೧೦ ; ೩೩೬)· **ಮೋರಿಯ** : ಸರಮಯ ಕೆಯ್ಗೆ ಪಣವಾಜು ಮೋರಿಯರ ಕೆಯ್ಗೆ ಪಣಂ ಮೂಱು ಕೆಱೆಯತ್ತಿಂಗೆ ಗರುಡಸ ಕಂಧದಿಂ ಮೂಡಲ್ ಮನೆವೊನ್ದು (ಪೌಷಾ. XVIII. ೦೦೨–೧೯ ; ೧೧೧೬)· [< ಪ್ರಾ. ಮೋರಿಯ = ಒಂದು ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವಂಶ./ಸಂ. ಮೋರೀ=ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು./ತಮಿ. ಮೋರಿಯಂ=ಮೌರ್ಯ]

ಮೋರ್ಸಿಂಗ್ ' ಮೋರ್ಚಾಂಗ್ ' ನೋ.

ಮೋಲು (ನಾ)· ಬೆಲೆ ; ಕಿಮ್ಮತ್ತು ; ಮೌಲ್ಯ : ಏನು ನಿಮ್ಮ ಮೋಲು—ಲೋಕದಾಗ ? ನಾವು — ಮರತೇವದನ ಹ್ಯಾಂಗೆ ? (ಕೃಕ್ಕಾಕು. ೧೦-೦೦) [← ಹುರಾ. ಹಿ. ಮೋಲ್-/ಸಂ. ಮೌಲ್ಯ]

ಮೋವೆ (ನಾ). ಅಗ್ರಭಾಗ : ಮುಂಭಾಗ : ಅರಸ ಕೇಳಾಕ್ಷಣದೆ ಸುಳಿದಳು ಸರಸಿರುಹಮುಖಿಯೊಬ್ಬಳಾ ಮೋಹರದ ಮೋವೆಯು ಮುಂದೆ ಮುಜುಗರದ ವಿಂಚಸಂದದರಿ (ಹರಿಶ.೪-೯-೦೦). [← ತೆಲು. ಮೋವಿ]

ಮೋಷ (ನಾ). ೧. ಕಳ್ಳತನ ; ಕಳವು. ೨. ಕೊಳ್ಳೆ ; ಸುಲಿಗೆ ; ಲೂಟಿ : ಅಸತ್ಯಮೋಷವಾಗ್ಯೋಗರಾಶಿಸಾಧಿಕಂ ದ್ವೀಂದ್ರಿಯಪರ್ಯಾಪ್ತಕಂಗಳ್ ಅಸಂಖ್ಯಾತಭಾಗಂ (ಕೃಷ್ಣಕ್ರ. ೩೩). [ಸಂ.]

ಮೋಷಕ (ನಾ). ಕಳ್ಳ : " ಚೋರಃ, ಪಣಾಗಾರಿಕಃ, ಸ್ತೇನಃ, ದಸ್ಯುಃ, ತಸ್ಕರಃ, ಮೋಷಕಃ . . . ಮಲಿಮ್ಲುಚಃ – ೧೮ ಕಳ್ಳನ ಪೆಸರುಗಳ್" (ಲೋಕೋ. ೩೦೪). [ಸಂ.]

ಮೋಷ್ಟಿಕ (ನಾ). ದಾನವಾಗಿ ಪಡೆದ ಮುಷ್ಟಿಧಾನ್ಯದಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಸುವವನು (?) : ತಿರುನಾರಾಯಣಪುರಮುಖ್ಯವಾದ ಸಕಳಾಚಾರ್ಯರೂ ಸಕಳಸಮಯಿಗಳೂ ಸಕಳಸಾತ್ವಿಕರೂ ಮೋಷ್ಟಿಕರು . . . ಹದಿನೆಂಟ್ನಾಡ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರ ಕೈಯ್ಯಲು ಮಹಾರಾಯನು ಜೈನರ ಕೈವಿಡಿದು ಕೊಟ್ಟು (ಎಕೆ. II. ೪೯೯-೦೨ ; 1363). [?]

ಮೋಸ (ನಾ). ೧. ಕಪಟ ; ವಂಚನೆ ; ದುಷ್ಟ ಮೋಸದೊಳಿರದನೆಂಬರು (ಕಾಶಿಖಂ. ೧೯-೫೯) ; ಮಱುಗಿದನು ಮನದೊಳಗೆ ಮೋಸದ ಮಱಿಯರಸ್ಯಸಗದನಕೆ (ಕೂಕರಾ. ೬-೩೬-೪) ; ಇಂತಾ ಮೋಸ ಎಲ್ಲಿ ಕಲಿತಿರಿ? (ಜಾಮಳ. ೬೨). ೨. ಅಪಾಯ ; ಆಪತ್ತು ; ಗಂಡಾಂತರ : ದೇಶಾಧಿಪ ಕೃಷ್ಣರಾಯಂಗೆ ಖಿಲರಿಂದ ಮೋಸವ ಬರಗುಡನೆಂದು ಶೇಷ ಮಂಡಳಿಂದಂದಿ ವಜ್ರದಾಳ್ಟೇರಿ ಲೇಸಾದುದು (ಕೂಚಪಕ. ೬-೬) ; ಇವರಂತಲ್ಲ ಮುಹೀಶೂರವರದುವು ಬೇಱೆ ಮಿಱೆ ಪೋಪುದು ಮೋಸಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೨-೦೦೦) ; ಅವರ ಮಂತ್ರಬಲ ಸಾಲದಿದ್ದರೆ ಮಂತ್ರವಾದಿಗೆ ಮೋಸ (ಶಕ. ೬೬). ೩. ತಪ್ಪು ; ಅಪರಾಧ : (೧). ೪. ನಷ್ಟ ; ಹಾನಿ : (೧).

ಮೋಸ ಮಾಡು = ವಂಚಿಸು ; ಮೋಸಗೊಳಿಸು : ನನಗೆ ಅವರು ಮೋಸಮಾಡಬಹುದು (ಅಶಾ. ೪೭) ; ಇವರು ಮೂವ್ವರೂ ಸೇರಿ ನನಗೆ ಮೋಸಮಾಡಲು ಹೊಂಚುಹಾಕುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಕಾಪಾಶಾ. ೩೫). **ಮೋಸವಾಗು** = ವಂಚನೆಯಾಗು : ವ್ಯಾಪಾರದ ಮಹಾವಿನಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಜೂತಿಗಾರನಿಂದ ಮೋಸವಾಗಿದೆ (ಕೂಶಿ). **ಮೋಸಹೋಗು** = ವಂಚನೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗು ; ಕಕ್ಕಿಗೆ ಒಳಗಾಗು : ಮೋಸಹೋಗುವನಲ್ಲಮ್ಮ . . . ನಮ್ಮ ವಾಸುದೇವ ತಿಮ್ಮಯ್ಯ (ಕೃದಂದ. ೦-೩೩-೦೦) ; ದ್ರೋಣನು ನಿನ್ನ ಮಾತಿನಿಂದ ಮೋಸಹೋದನು (ಪಾಪಾಂ. IV. ೩೨).

[<ಪ್ರಾ. ಮೋಸ./ ಸಂ. ಮೋಷ]

ಮೋಸಂಬಿ ' ಮೂಸಂಬಿ ' ನೋ.

ಮೋಸಕಾಱ ' ಮೋಸಗಾರ ' ನೋ.

ಮೋಸಕೂಪ (ನಾ). ಕೃತಕವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಬಾವಿ : ನುಜಿಸ ಮಡುಹು ಹೆಬ್ಬಲೆ ಕರಗುಸಂಗಳು ಅಡಿಯನೂಜುವರೊಡನೆ ನುಗುವ ಮೋಸಕೂಪಗಳು (ಕಾಶಿಖಂ. ೦೬-೪೦). [ಮೋಸ + ಕೂಪ]

ಮೋಸಗಾತಿ (ನಾ). ವಂಚನೆ ಮಾಡುವವಳು ; ಮೋಸಗೊಳಿಸುವವಳು ; ವಂಚಕಿ : ಅರಸನು ಅತಿವ್ಯಗ್ರನಾಗಿ ಪಿಸುರಿತು ಬಾಯಿಗ ಬಂದಂತೆಲ್ಲ ಮಗಳನ್ನು ಬಯ್ದು ಮೋಸಗಾತಿಯೆಂದೂ . . . ದೂಷಿಸಿದನು (ಕಬ. ೬೨). [ಮೋಸ + – ಗಾತಿ]

ಮೋಸಗಾರ, ಮೋಸಕಾಱ (ನಾ). ವಂಚನೆ ಮಾಡುವವನು : ಮೋಸಗೊಳಿಸುವವನು : ಕಪಟಿ : "ಅಕ್ಕ, ಬೊಂದುಕ, ಜಲ್ಲುವತ್ತ, ಸಂಬಿಸಿ ಶಿಂಬಪ, ಮೋಸಗಾರ, ಕಾಕ, ದುರುಳ" (ಕಂಪಹು. ೬೪) ; ಅವರು ತುಂಬಾ ಮೋಸಗಾರರೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು (ಪುಂಬಾಬು. ೯ ೦೦೭). **ಮೋಸಕಾಱ** : ಆಟಿಕಾಱಂ, ಮೋಸಕಾಱಂ (ಕಾಶಾಪ. ೪೨೬ ಕ್ರಡೋ).

[ಮೋಸ + –ಗಾರ (< –ಕಾಱ)]

ಮೋಸಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ವಂಚನೆ ; ಕಪಟ ; ಠಕ್ಕು : ಇವರ ಮೋಸಗಾರಿಕೆ ನಮ್ಮ ಬಳಿ ನಡೆಯುವಂತಿಲ್ಲ (ಕುಸರು. ೨೯೩) ; ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಮೋಸಗಾರಿಕೆಯು ತುಂಬ ತುಳುಕುವಂತೆ ತೋರುವುದು (ಸೂ೧೩೩. ೦೭೪).

[ಮೋಸಗಾರ + – ಇಕೆ]

ಮೋಸಗಾರ್ತಿ (ನಾ). = ಮೋಸಗಾತಿ : (೧).

[ಮೋಸಗಾರ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಮೋಸಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಂಚನೆ ಮಾಡು ; ಠಕ್ಕಿಸು : ಧೂರ್ತರು ತರತರದ ಹಂಚಿಕೆಗಳಿಂದ ಜನರನ್ನು ಮೋಸಗೊಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಹವಣಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪುಂಬಾಬು. ೯-೦೪) ; ಜನ ನಮ್ಮನ್ನು ಮೋಸಗೊಳಿಸಲು ಬಂದರೆ ನಾವು ಸತ್ಯ ಪನ್ನೇ ನುಡಿಯುತ್ತೇವೆಂದ (ಕಬಾಗಾ. ೦೪೬). [ಮೋಸಗೊಳು + – ಇಸು$_5$]

ಮೋಸಗೊಳು, ಮೋಸಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ವಂಚನೆಗೆ ಒಳಗಾಗು; ಕಪಟಿಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗು : ' ಮೋಸಗೊಳಿಸು ' ಪರಾ. **ಮೋಸಗೊಳ್ಳು** : ಬಹಳ ಸ್ನೇಹವಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಅವರು ಮೋಸಗೊಂಡರು (ಕೂಪ).

[ಮೋಸ + ಕೊಳು (< ಕೊಳ್$_1$)]

ಮೋಸಗೊಳ್ಳು ' ಮೋಸಗೊಳು ' ನೋ.

ಮೋಸನಿಗೆ (ನಾ). ಜಾರೆ ; ವೇಶ್ಯೆ ; ಸೂಳೆ (?) : ಮೋಸನಿಗೆಯು ರೊಪ್ಪಿರದಸ್ಪರ್ಶ್ಯದುಮಿಲ್ಲದೆ ತನ್ನಿಚ್ಛೆ ಸಲ್ವುದೆಂಬುದು ಕಾತ್ಪರ್ಯಂ (ಪಂಕಾ. ೨೬-೪೦). [?]

ಮೋಸಮ್ ' ಮೋಸಮು ' ನೋ.

ಮೋಸಮು. ಮೋಸಮ್, ಮೋಸಮ್ಮು, ಮೋಸುಂ (ನಾ). ೧. ಅನುಕೂಲವಾದ ಕಾಲ ; ಸಕಾಲ : "ಮೋಸಮು—ಯೋಗ್ಯಸಮಯ (ಜಾಪಸೂಟೀ. ೩೩). **ಮೋಸಮ್** : ೨. ಋತು ; ಕಾಲ : ಏನು ಮನೆ ತುಂಬ ಮಾಣಿಕ್ಯರುವ ಧನಕನಕವೋ? ಬರಲು'ಪ್ರತಿ 'ಮೋ'ದ ಮೋಸಮ್? (ಪಂಕಪ. ೬೯-೦೦). **ಮೋಸಮ್ಮು** : ೧. ಆಟದ ಮೋಸಮ್ಮು ಇಲ್ಲದಾಗ ಊಟಾಗ ಮುಖ್ಯಮು ಇರತಿತ್ತಿರಿ (ಪಂಪಕ. II, ೪೮೬). **ಮೋಸುಂ** : ' ಅವಲ್‌ಮೋಸುಂ ' ಪರಾ.

[← ಅರ. ಮೌಸಿಮ್ ; ಹಿಂ. ಮೌಸಮ್. ಮೌಸಿಮ್ ; ಪುರಾ. ಮೋಸಮ್]

ಮೋಸಮ್ಮು ' ಮೋಸಮು ' ನೋ.

ಮೋಸಮಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಗೊಳ್ಳು ; ವಂಚನೆಗೊಳಗಾಗು : ವ್ಯಾಸನಂದನನಿರ್ದ ಒಳಗೆ ರಂಭಾನಾರಿ ಮೋಸವಡೆದು ನಡೆತಂದು ಪುಸರನಾಗವಂಶವ ಕರೆದು ಪರಿವಾಸಕೊಳಗಾದಳವಳು (ಕಂವಿ. ೯-೦೮೪).

[ಮೋಸ + ಪಡ$_1$]

ಮೋಸು$_1$ ' ಮೋಬ್ಬು$_1$ ' ನೋ.

ಮೋಸು$_2$ (ನಾ). ೧. ಕುಡಿ; ಚಿಗುರು ; ಮೊಳಕೆ : ಎನಿತೇ ಬೀತರು ಈ ಎಡೆ ಮತ್ತೂ ತಲೆಯಿದುವುದು ಬಯಕೆಯ ಮೋಸು (ಕಬಾ. ೩-೩೦) ; ಕಲ್ಲುಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಸುರಿವ ತುಂತುರು ಬಳ್ಳಿ. ಬೆಳ್ಳಿಯೆಲೆ. ಬೆಳ್ಳಿಮೋಸು (ಕಾಶಾ. ೭೦-೦೨) ; ಈ ಜಾತಿಯ ಗಿಡಗಳು ಕಾಂಡವಿಲ್ಲದವ, ಒಂದೇ ಸಸ್ಯದಿಂದ ಮೋಸುಗಳು ಹೊರಬಂದು ಗುಂಪಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ. ಸಕ್ಕೂಲೆಂಟ್ ಸಸ್ಯಗಳು (ಪಾಶಾ. I. ೪೭೭). ೨. ಮೂಲ ; ಉಗಮಸ್ಥಾನ : ಕರ ಕರೆಯ ಮೋಸು ಸಂತಾಪದೊಬ್ಬುಳಿ . . . ಲಘುತ್ವದ ಗೆರಸೆಯಿಂ ದೇಹವ (ಕೃಶ. ೦-೦೪-೦೦). [?]

ಮೋಸುಂ ' ಮೋಸಮು ' ನೋ.

ಮೋಹ$_1$ (ನಾ). ೧. ವಿಚ್ಛಿದ್ರತಪ್ಪಿಬಿಕೆ ; ಜ್ಞಾನಹೋಗುವಿಕೆ ; ಮೂರ್ಛೆ : " ಮೂರ್ಛಾ, ಕಶ್ಮಲಂ, ಮೋಹಃ– ಸಿ ಮೈಮರೆಯುವಿಕೆ,

ಮೂರ್ಖ " (ನಿಜ್ಞಾಂತಿ. ೨೭೦). ೨. ಭ್ರಾಂತಿ; ಭ್ರಮೆ : ವೈದೇಹೋ ವೈದೇಹಿಯೆಂದು ಪ್ರದಿದಿರೆ ಮನಮುಂ ಮೋಹತಮಂ ದೀಪಂ ಪಾತಾಪತಿಯಿಂ ನಂದುವಂತೆ ಮೂರ್ಛೆಗೆ ಸಂದಾ (ಕುಣಪಾ. ೯-೦೦೬) ; ಜಂತ್ರಮಿಡುಗಕ್ಕೆ ಹರನು ತಂತ್ರಚಕ್ರಕಿ ಹರಿಯು ಮಂತ್ರಮೋಹಕ್ಕೆ ದೊಮ್ಮನು ಜಗದಿ ಸ್ವತಂತ್ರನಾರುಂಟು (ತೋಣ. ೨೦೦) ; ಇಂಥ ಹುಸಿ ಬೆಮೆಯ ಮೋಹ ಮೋಸಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾಗಿ, ಅವನು ಅಲ್ಲಿ ಇರುವ ತನಕ ತುಂಬ ಅವಮಾನಪಟ್ಟು ಹೊರಟನು (ಪಪಚಾ. ೪೭). ೩. ದಿಕ್ಕುತೋಚದಿರುವಿಕೆ ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ. ೪. ಮೂರ್ಖತನ; ಅವಿವೇಕ. ೫. ತಪ್ಪು ; ದೋಷ. ೬. ಅಭಿಮಾನ; ಪ್ರೀತಿ; ವಿಶ್ವಾಸ : " ಕೂರ್ಮೆಯೆಂಬಲ್ ಮೋಹ " (ಪಪಾಂ.೯೦); ಈಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವನಿತೆಯಲ್ಲಿವಳ್ ಗಂಧರ್ವವನಿತೆಯೆನ್ನೊಳಾದ ಮುಚ್ಚುಂ ಮೋಹಮುಂ ಕಾರಣವಪಾಗಿರ್ಪಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೬೬ ೫) ; ಮೋಹಕ್ಕೆ ಮಂಗಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದಳು ಮಾಯೆ (ಪಪಪು. ೦೩) ; ಚಿತ್ತಮಾವಣ್ಣಿಗಳ ಮಹದೇವಿಯರ ಮೋಹವ ಕಂದನೋಪುನುತ ಪಾಪಾವನು (ಪಪಪು. ೪೭. ೦೦). ೭. ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವಿಕೆ; ಆಕರ್ಷಣೆ; ಸೆಳೆತ : ಭವದೀಯ ರೂಪಲಂಪಟ ವಿವರಂ ಮರುಳ್ಗೊಳಿಸುತ್ಕಟಮೋಹತಮಃಪಟಂ ಪಟು (ಕವಿಕೃ. ೩-೯೦) ; ಮೋಹದಿಂದಾ ಮೂರ್ಖನೋಗರು ದೋಷದಿಂದಾ ಮರಣವಯಿದರು ಮೋಹದಿಂದಾರ್ಕಿದರು (ಪಾಕೃಪಾ. ೩-೩೩) ; ಹೃದಯ ಹೆಂಗುಸು ನನಗೆ ಜಿಹಾಸೆ ಹುಟ್ಟಿಸಲಿಲ್ಲ, ಅಯ್ಯರ ಹೆಂಡತಿ ಮೋಹವನ್ನೂ ಹುಟ್ಟಿಸಲಿಲ್ಲ (ಶಾಕೃಪಾ. ೦೦೩). ೮. ಮರೆತು ಹೋಗುವಿಕೆ; ಮರವು : ರಾಹು ತೊರೆದೊಡನೆ ಶಶಿಯಂ ರೋಹಿಣಿ ಬಳಿಯೊರ್ದಿದಂತೆ ನಿನಪಿಂದಿರವಾ ಮೋಹತಮವಮಳಿಯೆ ಸುಕೃತದೆ ನೀಹಾರಕರಾಸ್ಯೆ ಸೇರ್ದೆಯೆನ್ನಯ ಬಳಿಯಂ (ಶಾಳಾ೦೬. ೦೬೩). ೯. (ಶತ್ರುವನ್ನು ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸಲು ಮಾಡುವ) ಇಂದ್ರಜಾಲ : ಯುಕ್ಷಿಣಿ. ೧೦. [ವೇದಾಂತ] ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸತ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಅಡ್ಡಿಬರುವ ಮನಸ್ಸಿನ ಭ್ರಾಂತಿ; ಅಜ್ಞಾನ : ಮಾಯೆ ; ಅವಿದ್ಯೆ : ಇನ್ನಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕಿಯಂ ಜರೆ ಭರಂಗೆಯ್ದೊಯ್ದೆ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ವಿಸ್ಫುಟಮಿಲ್ಲಿಚ್ಛೆಯ ಮುಚ್ಚು ಮೋಹ ಘನಮುಂ ಮುಂದಿಟ್ಟು ದಲ್ ತೃಷ್ಣೆ ಲಂಪಟೆ ಬೆನ್ನಂ ಬಿಡದೊಲ್ಲೆಮೊಲ್ಲೆ ಮೆನೆಯುಂ ದೂಡಿಟ್ಟ ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯಂ (ಪಾಪಪ್ರ. ೬-೬೬) ; ಮೋಹ ಮನೆಕ್ಕು ಗೆಲ್ದು . . . ತಾಳ್ದಿ ಮಹಾಪ್ರತಿಜ್ಞೆಗಳಂ (ಪಪಪು. ೦೪೯-೨೦). ೧೧. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಮೂವತ್ತುಮೂರು ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮೈಮರೆಯುವಿಕೆ ; ಪರವಶತೆ : ಮತಿ ಲಜ್ಜೆ . . . ಮೋಹ . . . ಅಪಸ್ಮಾರವೆಂಬ ಮೂವತ್ತುಮೂಱು ಸಂಚಾರೀ ಭಾವಂಗಳಂ ಪರಿವರ್ಧಿಸಿ (ಅಪೇಕ್ಷ. ೦೬೦) ; " ಚಿತ್ತಮೂಢತ್ವಂ ಮೋಹಂ ", ಎಂದರೆ, ಎಚ್ಚರತಪ್ಪುವುದು; ಇದು ಸುಮಿದ ಪಳಗೆಯಲ್ಲೂ ಉಂಟಾಗಬಹುದು (ಶಾಲಂಪಾ. ೩೪೭). ೧೨. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಅಜ್ಞಾನದ ಐದು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮತ್ತಂ ತಮಸ್ಸು ಮಾಯೆ ಮೋಹ ಅವಿದ್ಯೆ ಅನ್ಯತಾತ್ಮರೆಯೆಂಬಿವೇ ಮಾಯಾಪಂಚಕಂಗಳವಲ್ಲಿ . . . ಆ ತೋಱ್ದರ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶುಕ್ತಿರಜತಾದಿ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಮಂ ಪುಟ್ಟಿಪುದಱಂ ಮೋಹವೆನಿಸುವುದು (ಪಪೇ. ೩೦) ; ಪ್ರಾಣಗಳಲ್ಲಿ . . . ಪರಮಾತ್ಮನು ಇದ್ದು ತಾಮಸರ ಶಬ್ದಾದಿ ಮಾತ್ರಾಗುಣಗಳಿಗೆ ವಿಷಯಾಭೂತನಪಾಪ ತಾಮಿಸ್ರ ಅಂಧತಾಮಿಸ್ರ ಮಹಾಮೋಹ ಮೋಹ ತಮಸ್ ಎಂಬ ಅಜ್ಞಾನವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸುವನು (ಪಪಪು. ೬-೦೨ ಪೀಠ) ; ಅಜ್ಞಾನವು ತಮಸ್ಸು, ಮೋಹ, ಮಹಾಮೋಹ, ತಾಮಿಸ್ರ, ಅಂಧತಾಮಿಸ್ರ ಎಂದು ಐದು ವಿಧ . . . ಮತ್ತೊಂದು ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ತನ್ನದೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದೇ ಮೋಹ (ಪಾಪಕ್ರ. ೬೫). ೧೩. [ದ್ವೈತ] ಜೀವನಿಗಿರುವ ಐದು ಬಗೆಯ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಜೀವಾತ್ಮರಿಗೆ ಜಾಗೃತಿ, ಸ್ವಪ್ನ, ಸುಷುಪ್ತಿ, ಮೋಹ, ತುರೀಯ ಎಂದು ಐದು ಅವಸ್ಥೆಗಳು ಇರುವುವೆ (ಹಿಂಪಾಾ. ೨೧೬).

ಮೋಹಪಡು = ಮರುಳಾಗು ; ಮನ ಸೋಲು : ಸಲರೂ ಮೋಹಪಟ್ಟರು (ಅಗಪಾ. ೩) ; ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು ನಿನ್ನ ಮೇಲೆಮೋಹ ಪಟ್ಟಿರುವರೆಂಬ ಶಾತ್ಪರ್ಯ ನಿನಗೆ ಸೂಚಿಸಿದೆ (ಶಾಗೃಪಾ. ೦೪). ಮೋಹ ಸಲ್ = ಬಯಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪಡು : ದೇವಾರಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಕೆಮ್ಮ ಅವುಕವೂರ್ಗಂ ಕಾಲಾನ್ತರದೊಳ್ ಮೋಹಸನ್ದೊಂ ಪುಣ್ಯಮಹಾ ಜಾತಕನಕ್ಕುಂ (ಎಳ್. VII. ೩೧೨೦. ೨೦೯-೩೦; ೩೭೫). [ಸಂ.]

ಮೋಹ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಹಿಪ್ಪೆ ; ಮಧೂಕ ; ಇಪ್ಪೆ(ಮೋಹ) . . . ಇದರ ಬೆಟ್ಟಿಗೆಯು ತಾಳಿಕೆಯುಳ್ಳದ್ದು (ಕಾಗಾ. ೩೬) ; ಮೋಹದ ಬೀಜಾ. (ಇಪ್ಪೆ ಬೀಜಾ) ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಕೆಂಪಾಗಿದ್ದು ಎಣ್ಣೆ ಉಳ್ಳದ್ದಿರ ತಕ್ಕದ್ದು (ಮುಂಬಾಣ್ಯ. ೩೬). [← ಮರಾ. ಮೋಹ. ಮೋಹೋ./ಪ್ರಾ. ಮಹು. ಮಹುಅ./ಸಂ. ಮಧುಕ]

ಮೋಹಕ (ಗು). ೧. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸುವ ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಮಾಡುವ. ೨. ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ ; ಮನೋಹರವಾದ ; ಅಂದವಾದ : ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಪರಮಾತ್ಮನು ಬಲಶಾಲಿ ಮತ್ತು ಮೋಹಕರೂಪುಳ್ಳವನು (ಪಪಪು. ೦೦೨). (ನಾ). ೩. ಭ್ರಮೆ ; ಭ್ರಾಂತಿ : ಅಕ್ಕತೇ ದುಷ್ಕೀರ್ತಿ ತಮ್ಮನನಿಕ್ಕಿದೆನದಾ ರಣಕೆ ಮಾಯೆಯು ಕಕ್ಕಿಸಬಲೆಯು ಮೋಹಕ ದಲೆಂದರಸನ್ಗವಳದ (ಕೋಣಾ. ೩-೧೭-೨೮) ; ಇನಿತೆಲ್ಲ ಮಾಯ ಮೋಹಕವೆಂಬ ಶರಧಿಯೊಳು ಅನುದಿನವು ಮುಳುಗಿ (ಪ್ರಕಂಕ. ೧-೨೨೨-೩). ೪. ಆಕರ್ಷಿಸುವಂಥದು ; ಅಂದವಾದುದು : ಅವಳ ನಿಡಿದಾದ ಮೂಗೂ ಮಣಿವ ಹುಬ್ಬುಗಳೂ ದುಂಡುಮುಖವೂ ಒಗ್ಗೇ ಮೋಹಕವಾಗಿ ಕಂಡವು (ಮುಂಭಾ. ೦೦೩). [ಸಂ.]

ಮೋಹಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮರುಳುಗೊಳಿಸು; ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸು : ಭಾವಕ-ಮೋಹಗೊಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ತೋರಿಸುವ ಹಸ್ತದ ಅಭಿನಯ (ಗಂಗಾಹಾ. ೨೯೨). [ಮೋಹ + ಕೊಳ್₁ + − ಇಸು]

ಮೋಹಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಮರುಳಾಗು ; ಆಕರ್ಷಣೆಗೆ ಒಳಗಾಗು : ಸರಿಯಾದ ಕಾಗುಣಿತ ವ್ಯಾಕರಣಾಂಶಗಳು ಇದ್ದಾಗ ಮೋಹಗೊಂಡು ಮೆಚ್ಚು ಅಂಕಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟುಬಿಡಬಹುದು (ಶಿಕ್ಷ. ೨೧೩).

[ಮೋಹ + ಕೊಳ್ಳು₂ (< ಕೊಳ್₁)]

ಮೋಹತಮಿಮಾಮ (ನಾ). ಪರೀಕ್ಷಾಧಿಕಾರಿ : ಹೆದರಾಬಾದಿನಲ್ಲಿ ಕರೋಡ ಗಿರಿಯ ಮೋಹತಮಿಮಾಮರಾವ ಸುಬ್ಬರಾಯರು ನಮ್ಮ ತಂದೆಯವರ ಬಾಲ್ಯಸ್ನೇಹಿತರು (ಕೂಕೆಬು. ೩೩೬). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮುಹತಮಿಮ್]

ಮೋಹನ (ಗು). ೧. ಮೂರ್ಛೆಗೊಳಿಸುವ ; ಜ್ಞಾನ ತಪ್ಪಿಸುವ. ೨. ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸುವ ; ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳಿಸುವ ; ಭ್ರಮೆ ಹಿಡಿಸುವ : ಅದಾವ ಮೋಹನವಪಶ್ಯವಿದ್ಯೆಯ ಕಲಿತೆಯೋ ದಿಟಕೆ (ಪ್ರಭೋ. ೩-೪೯). ೩. ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ ; ಆಕರ್ಷಿಸುವ : ಮೋಹನ ಮೊಲೆ ಮುಮ್ಮುಮೊಗದ ಭಾಮೆಯರ ಲಲ್ಲೆನುಡಿಯೆಂಬ ನಯಗತ್ತಿ ಎಲ್ಲರ ಹೃದಯವ ಕೊಜಿವುತ್ತಿದೆ ನೋಡಾ (ಪಪಸಂ. ೬೪-೩೦); ಶ್ರೀಭುವನಮೋಹನ ದೀಪಪ್ರಭೆ . . . ಪುಟ್ಟದಳೆಸವ ಶಶಿಪ್ರಭೆ (ಕಂದ್ರಶ. ೩-೦೨); ಯಾವ ಮೋಹನ ಮುರಲಿ ಕರೆಯಿತು ದೂರತೀರಕೆ ನಿನ್ನನು ? (ಶಾಗೀಗ. ೪೧೨). (ನಾ). ೪. ಮೂರ್ಛೆ ; ಮೈಮರೆವು : ತೀವ್ರ(ರುಗ)ಳುಬ್ಬರದಿಂದಂ ಮಿಡಿವಂದು ಲೋಳೆ ಪಾಱುಕಾ ಶೋಕಂ ಬೆವರ್ ಮೋಹನಂ . . . ತಮಗ್ರಜಾತಿವಿಷದಿಂ ಮರ್ಕ್ಕಳೊಳ್ ತೋಱುಗುಂ (ಕೂಲವಿಜ. ೦೦-೨೬). ೫. ಭ್ರಾಂತಿ ; ಭ್ರಮೆ : ' ಚಿತ್ತಮೋಹನ ' ಪರಾ. ೬. ಆಕರ್ಷಣೆ ; ಸೆಳೆತ : ಬಂದ ಭಸಂತದ ಕಮ್ಮನೆಪ್ಪಲರ್ ಕಾಂ ಗುರುವಾಗ

ಕಲ್ಲುದೊ ಪಿಳಾಸವತೀನಯೆಸಪ್ತಿಭಾಗದೊಳ್ ಸಂಗಳಿಸಿತ್ತೊ ಮೋಹನ, ಬಾನಗ್ಗಳ ನಿಸ್ಸಯ ವಾಕ್ಪ್ರಗುಂಭನಂ (ಹರಿವ್ರತ. ೦-೫೯); ಪನ್ನೀರು ಕರ್ಪೂರ ವೀಳೆಯ ಮೋಹನದನುಲೇಪನವಿ ವಸ್ತುಗಳ ಪೊತೆಮು ಮುಡಿಮೂಲೆಯೆಡ ಬಾಯಿ ಕೊರಳಗಂದನುಗೊಳಿಸದೇವೆಗ್ಗೆ (ಶಂಪ. ೦೦-೫೯). ೨. ಸೌಂದರ್ಯ ; ಮನೋಹರತೆ ; ಚೆಲುವ : ಕಿಬಿನಗೆಯ ಕದಪುಗಳ ಕುಂಡಲದ ಚಿಲ್ವಿನಿಂ ಮೆಜಿವ ಸದ್ವದನಂ ಮೋಹನದ ಸದನಂ . . . ಕಂಡನವನೀಪಾಲನು (ಕೃಷ್ಣ. ೨-೧೬); ತರುಣಿ ಮೋಹನದರಗಿಣಿ ಸೌಂದರ್ಯದ ಸರಣಿಯೊಪ್ಪಿದಳಾ ಮೇಳೆ (ಶಂಪ. ೯ ೫೬). ೮. ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪುಳ್ಳವನು ; ಕೃಷ್ಣ : ಕೊಳಲ ದನಿಯೊಡನಗೋ ಬರ ಮೋಹನ ಬಾಲಕೃಷ್ಣ ರಾಧೆಯ ಹೃದಯಪ್ರಂದಸಕ್ಕೆ (ಶಂಗಿಪ. ೫೬-೩); ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಪರಮಾತ್ಮನು ಬಲಶಾಲಿ ಮತ್ತು ಮೋಹಕರೂಪುಳ್ಳವನು. ಅವನಿಗೆ ಮೋಹನನೆಂಬುದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಹರಿವಂ. ೦೦೩). ೯. ಸಂಭೋಗ ; ಸುರತ : "ಸಂವೇಶನಂ . . . ಸುರತಂ, ಮೋಹನಂ—ಈ ೭ ಸುರತಂ (ಶಬ್ದಚಂ. ೪೩-೪೦೩); ಸಿರಿಗಂಧದಚ್ಚಿಗೆ ಪನ್ನೀರ್ಗೆ ಪಿರಿದು ಬಯಸುತವ ರಿರ್ವರೆಸೆದರಾಗ ಸ್ಮರಮೋಹನದ ಸೊಕ್ಕೇಜಿ (ಶಂಪ. ೦೦-೩೨); ಮೋಹನ ಮೆಂಬುದು ವಂಚನೆಯುದ್ಧಮೆಂಬುದು ಸುರತಕ್ಕೆ ಪೆಸರು (ಶಬ್ದಮಣಿ. ೨೪೦). ೧೦. ಮಂತ್ರಬಲದಿಂದ ಮೋಹಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುವ ತಂತ್ರ ; ಮಾಟ ; ಇಂದ್ರಜಾಲ : ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಜಯ ಗಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅಭಿಚಾರಕರ್ಮಗಳೂ ಉಂಟು. ಮಾರಣ, ವಶೀಕರಣ, ಮೋಹನ, ಸ್ತಂಭನ, ಉಚ್ಚಾಟನ ಇತ್ಯಾದಿ (ಜಾಪಕ.೨೬). ೧೧. ಮನ್ಮಥನ ಐದು ಬಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಉನ್ಮಾದನ ಮದನ ಮೋಹನ ಸಾಂತಾಪನ ವಶೀಕರಣಮೆಂಬ ಪಂಚಬಾಣಪ್ರತಾಪಪ್ರವೀಣರಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೪೪). 'ಮೋಹನಬಾಣ', 'ಮೋಹನಶರ' ಪರಾ. ೧೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ದತ್ತೂರಿಗಿಡ : "ಮೋಹನಃ —ಉಮ್ಮತ್ತ, ವಿರುಳ್ಳಿ, ಬೇಳ" (ಓಷ. ೦೪೦). ೧೩. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರ : ಪರಮಲಲಿತಕುರಂಜಿ ಮಂಗಳ ಸರಸತರ ಮೋಹನಿಪ ರಾಗಂಗಳಲಿ ಪಾಡಿವರು (ಹರಿವ. ೦೦-೪೪); ಮೋಹನಾನಂದಳ್ಳಿರವಿ . . . ಮೋಹ ಸರ್ವಸ್ವಗಳ ರಾಗಾದ್ಧಿಯೋ ಬ್ರಹ್ಮಗಾ ಓಪರೊಳಗೆ ನೀಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೧೪೨); ಮೋಪನ – ಈ ರಾಗದ ಜನರಾಗದ ವಿಪಮಮದಲ್ಲಿ ಮತಭೇದವುಂಟು (ಸಂಗೀತಂ. ೦೧೦). [ಸಂ.]

ಮೋಹನಗಾರ (ನಾ). ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವವನು ; ಆಕರ್ಷಿಸುವವನು ; ಚೆಲುವ : ಮುಂಬೋಕಮೋಹನಗಾರನತುಳತಪ್ತಜ್ಞಗೋಲನಪ್ರತಿಮ ಸತ್ಪಾತ್ರ (ಸಪಮೋ. ೦೩-೨೪). [ಮೋಹನ + —ಗಾರ (< —ಕಾಜಿ)]

ಮೋಹನಗೌಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಗೌಳ . . . ಮೋಹನಗೌಳಮೆಂಬಿವ್ವಗೌಳಂಗಳೇ ಸಾಳಿಗದ ವಿತ್ರರಾಗಂಗಳು (ಪಪೀಳ. ೦೪೧). [ಸಂ.ಮೋಹನಗೌಲ]

ಮೋಹನಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ ಪುಡಿ ; ಮೆಚ್ಚಿಸುವಂದ್ದು ; ಮುಂಕುಬೂದಿ : ಹುಬ್ಳಿಳ್ಳಿದು ರಂಗಭೂಮಿದು ಮೇಲೆ ಬಾಲಗಂಧರ್ವನು ಮೋಹನಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮೆಯಿಯುತ್ತಿರುವ ತೆರದಲ್ಲಿಯು ಪೆಂಕಣ್ಣಸ ಸರಸಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಅರಂಭವಾಗುವ ಕಥೆ (ಪಾಪಮೋ. ೦೧೪) ; ಆ ರೂಪು . . . ನಾಗಶ್ರೀಯ ಎಚ್ಚರದ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಮೋಹನಚೂರ್ಣ ಪನ್ನೀರಚಿತು (ಪಾಗಶ. ೧೦). [ಸಂ.]

ಮೋಹನಬಾಣ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನ ಪಂಚಬಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮೋಹನಬಾಣಮಾಚ್ಚಿದೊಡೆ ಮಸ್ತಕಕಂಪನಮಾದುದೆಂಬಿನಂ ಸಾಹಸಿಕರ್ ಕುಮಾರವರರಾಕಿಮ ಚಿಲ್ವನಕ್ಷೀಕ್ಷಿಸುತ್ತುಮಿರ್ದು . . . ತಲೆದೂಗುತಿರ್ದರ್ (ಪಾರಕೃ. ೦೦-೧೪). [ಸಂ.]

ಮೋಹನಮಾಲೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಗುಂಡುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆಕರ್ಷಣೀಯವಾದ ಹಾರ : ಬಲ್ಲೆ ಮೋಹನಮಾಲೆ . . . ಪೊಲೆಲಾದ ಪೈಸಮಿಸುನಿದೊಡಪ್ಪಗಳಿಂ ತೊಂಡಿಲ್ಲಗಳಿಂದಲಂಕೃತಿಯಾದ . . . ಕನ್ನ ಕಿಯಂ (ಜಾಂಬವ. ೪-೯-೬೪ ಪ) ; ಕಂಠಭೂಷಣಗಳು–ತಾಳಿ, ಚಂದ್ರಹಾರ, ಮೋಹನಮಾಲೆ . . . ಮಾವಿನಕಾಯಿ ಸರ, ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೊಗ್ಗಿನ ಮಾಲೆ, ಪದಕ ಇತ್ಯಾದಿ (ಪಪಮಾ. I, ೪೨೦) ; ಅಳಿಮುಂದಿರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಚಿನ್ನದ ಗಡಿಮಾಳೆ, ಮೋಹನಮಾಲೆಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರು (ಕೃಪಮಾ. ೨೪೩).

[ಸಂ. ಮೋಹನ. ಮಾಲಾ. / ಹಿಂ. ಮೋಹನ್‌ಮಾಲಾ ; ಮರಾ. ಮೋಹನ್‌ಮಾಳ]

ಮೋಹನವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವನ್ನು ಪಡೆ ; ಸುಂದರವಾಗು : ಮೋಹನವಡೆದ ಪದಕ ವೈಡೂರಿಯ ಕಡುಸೊಬಗಿಸ ಬಲ್ವಂಟದ ಸುಕುಮಾರ ನಡೆದನು ಸಪುರ ಮೇಳದಲಿ (ಶಂಪಾ. ೦೦-೩೦). [ಮೋಹನ + ಪಡೆ]

ಮೋಹನಶರ (ನಾ). = ಮೋಹನಬಾಣ : ಕಾಮಂ ಹೂಡಿದನಂಗ್ಯಾ ಕ್ಷೆನುತ್ತ ಮೋಹನಶರಮಂ (ಗಿಗೆ. ೬-೨೯). [ಸಂ.]

ಮೋಹನಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಅಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಮಾಯಿಗಳ ಗೆಲ್ದುಂ ಮೋಹನಶಾಸ್ತ್ರಬಲೆಯೆನರಿದು . . . ವಿಷ್ಣು ಪರದೈವಮೆಂದಬುಹಿದಾ ಅಲಮೋಧರ ಭಜಿಸರ್ಕೆ (ಹರಿವಂ. ೧೩. ೦-೪೬-೨). [ಸಂ.]

ಮೋಹನಾಂಗ (ನಾ). ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ ರೂಪುಳ್ಳವನು ; ಸುಂದರ ; ಚೆಲುವ : ಇದು ಏನೆಂಗ ಮೋಹನಾಂಗ ಪುದನಜನಕ ತೊರವೆಯು ನರಸಿಂಹ (ಹರಿವಂ. ೦-೪೪ ಶ್ಲೋ) ; ಸಂತೋಷದೊಳು ಮೋಹಿಸುತೆನ್ನನೊಡಗೂಡೊ ಕಂತುಸ್ಮಿಧ ಮೋಹನಾಂಗ (ಶಂಪಾ. ೯-೦೪೦) ; ನೀ ತಾಯಿಯೆನಲೊ ನೀ ಮಾಯಿಯೆನಲೊ ಮೋಹಿನಿದು ಮೋಹನಾಂಗ ? (ಸೂರ್ಯಗಾ. ೩೭-೯). [ಸಂ.]

ಮೋಹನಾಂಗಿ (ನಾ). ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ ರೂಪುಳ್ಳವಳು ; ಚೆಲುವೆ : ಅನಿಮಿಷಪತಿಸುತ ನರಲೋಕವ ಭೋಗದನುವನೀಕ್ಷಿಸೀಕನುತ ಬಸಿದ ಪರರೂಪಿನೊಳಗೆಂಬೊಲು ತನ್ನ ಮನಕೆ ತೋಜಾದ ಮೋಹನಾಂಗಿ (ಶಂಪಾ. ೯-೦೪೦) ; ಬೇರೆ ದುವ ಮಾರ್ಗವಿದೆ ಮೋಹನಾಂಗಿ? (ಪಾಪಮೋ. ೦೪೦). [ಮೋಹನಾಂಗ + — ಇ]

ಮೋಹನಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಪ್ರಜ್ಞೆ ತಪ್ಪಿಸುವ ಅಸ್ತ್ರ. [ಸಂ.]

ಮೋಹನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಮೋಹನೀ — ಚಿಬ್ಬಸಲೆ" (ಓಷ. ೦೪೦). [ಸಂ. ಮೋಹನೀ ?]

ಮೋಹನಿದ್ರೆ (ನಾ). ಕೃತಕವಾಗಿ ಉಂಟುಮಾಡುವ ನಿದ್ದೆ ; ಮಾಯಾನಿದ್ರೆ : ಭರ್ ಕಾಪ್ಪಳಿದು ಮೋಹನಿದ್ರೆಗೆ ಸಂದರ್ಕೆಂಬರ್ ! (ಕೃಪಮಾ. ೩೫೬-೬೪೨). [ಸಂ. ಮೋಹನಿದ್ರಾ]

ಮೋಹನೀಯ (ಗು). ೧. ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸುವ ; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಮಾಡುವ. (ನಾ) ೨. ಅಜ್ಞಾನ ; ಮಾಯೆ : ಬಗೆಗಿಡಿಸೆ ಮೋಹನೀಯಂ ನಗಧರ ಕಪಧಾರಿಯಾಗೆ ಜಗನ್ಮಾಸಮದೇಂ ನೆಗಬ್ದುದೊ ಸಲೆ ಬಲದೇವನ ಬೆಗಲ ಮೇಣ ಕುಂದದೆಂಬ ನಾಬ್ದುಡಿ ಜಗದೊಳ್ (ಸಂಧಾಪಮ. ೦೬-೫೬). ೩. [ಜೈನ] ಆತ್ಮನನ್ನು ಬಂಧಿಸುವ ಎಂಟು ಮೂಲಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮತ್ತಿರ್ಪತ್ತೆಂಟುತೆಱದ ಮೋಹನೀಯಮೆಂಬ ಕರ್ಮದ ಕೇಡಿನಿಂ ಅನಂತಸುಖಿಗಳಾದರ್ (ಕಾರ್ತಾ.೦೬೪-೨೬); ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ . . . ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಭೇದದಿಂದೆಂಟುತೆಱನಕ್ಕುಂ ಅವಾವುವನೆ ಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯಂ ದರ್ಶನಾವರಣೀಯಂ ವೇದನೀಯಂ ಮೋಹನೀಯಂ ಆಯುಷ್ಯಂ ನಾಮಗೋತ್ರಮಂತರಾಯಂ (ಪಾಂಚಾ. ೦೪-೦೦ ಪ) ; ದರ್ಶನ ಮೋಹನೀಯಮುಂ ಚಾರಿತ್ರಮೋಹನೀಯಮುಂ ಎಂದು ಮೋಹನೀಯಂ ದ್ವಿವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಾ. ೭೯).

ಮೋಹನೀಯಕರ್ಮ (ನಾ). = ಮೋಹನೀಯ ೩ : ಬುಱಯಂ ಮೋಹನೀಯಕರ್ಮೋಪಶಮದೊಳ್ ವಿಶುದ್ಧಕ್ಷಿತಿಯುವಿಶೇಷದಿನುಪಶಮ ಶ್ರೇಣ್ಯಾರೋಹಣಂಗೆಯ್ದು (ಶಾಪ್ರ. ೬-೪೬ ಪ); : ಅಂತತಿವ್ಯಾಮೋಹದಿಂ ಬಂದು ಸಕಲಲೋಕಾಧಿಪರಿಂ ಪರಿವೃತರಾಗಿರ್ದ ಸಕಲಭೂಷಣಕೇವಲಿಗಳ ಸಭೆಯನೆದ್ದುಲ್ಲೊಡಂ ರಾವಣ ಮೋಹನೀಯಕರ್ಮಮುಪಶಮಕ್ಕೆ ಸಲ್ದು ದುಂ (ಪಂಕಾಪು. ೦೬-೪೫ ಪ) : ಜೀವನ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವವನ್ನೂ ಚಾರಿತ್ರಗುಣವನ್ನೂ ಘಾತಿಸಿ ಜೀವಸಿಗೆ ಆ ತತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನೂ ಲೋಭವನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ಮೋಹನೀಯಕರ್ಮವು (ಕ್ಷಪ್ರ. ೩).

[ಸಂ. ಮೋಹನೀಯಕರ್ಮನ್]

ಮೋಹನೆ (ನಾ). ಮೋಯಕವಾಗಿರುವವಳು ; ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು : ಸುಂದರಿ : ಬಾ ಬಾ ಮೋಹನೆ ಬೇಗ . . . ನಸುನಗುವ ಹುಸಿಮುಳಿವ ವಿಸಪಂದವ ಸುಂದರಿ ನೀ ಬೇಗ ಬಾ (ಗಪ್ರ. ೩೫-೦). [ಸಂ. ಮೋಹನಾ]

ಮೋಹಪರವಶ (ನಾ). ವ್ಯಾಮೋಹವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : ಮರುಳಾದವನು : ಆತನು . . . ಈ ಹುಡುಗಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಅವಳ ರೂಪಲಾವಣ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟು ಮೋಹಪರವಶನಾದನು (ಕಪ್ರ. ೯). [ಸಂ.]

ಮೋಹಪಾಶ (ನಾ). ಲೌಕಿಕ ವಿಷಯಗಳ ಬಂಧನ.— ಸೆಳೆತ; ಮಾಯಾಜಾಲ : ಅಭಗಶದುಂತಿಂ ತನ್ಮೋಹಪಾಶಮಂ ಪಱಿವ ತೆಱದೆ ತಲೆಯುಂ ಪಱಿದಂ (ಪಾಂತಿಪು. ೯-೬೩) ; ದೇಹಸಂಬಂಧಿಗಳಾದವರ್ಕಳವರು ಮೋಹ ಪಾಶದಿ ಕಟ್ಟಿ ಬಗಿದಿಪರ್ಕೆ (ಕುರಂಪ್ರ. ಪಾ. ೨-೦೫-೦). [ಸಂ.]

ಮೋಹಭಾವ (ನಾ). ಪ್ರೀತಿಯ ಭಾವನೆ ; ಆಕ್ಕರೆಯ ಭಾವನೆ : ಎನ್ನ ಮೇಲಣ ಮೋಹಭಾವಮೊಳೆನ್ನುವಂ ಸಲಪಸ್ಕೆ ಬಂದಿರಿಂ (ಪಪ್ರ ೦೪-೦೬) ; ಅವುಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಮೋಹಭಾವಗಳ ಏಕ್ಯತೆ ಒಡನೆ ಉಂಟಾಯಿತು (ಜಗ್ಗಪ್ರ. ೮೯). [ಸಂ.]

ಮೋಹರ$_1$ (ನಾ). ೧. ಸೈನ್ಯ; ದಂಡು: ಪಡೆ: ದಳ : " ಮೋಹರವೆನೆ ನೃಪಸೈನ್ಯಂ " (ಕಾಕಂ. ೩೦); ಅರಗಿಳಿಂದು ವಾರುವದ ಮೋಹರವಾಜಿತಿಂದು ಬಿಲ್ಲುಬೀರರ ಪಡೆ (ಕ್ಷಾಕಾ. ೩೫೦) ; ಕಲಿ ರಾಧೇಯನೇ ವಜ್ರಾಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಮೋಹರಕೆ (ಕುಕ್ಕೃ. ೦-೨೬) ; ಕರಡಿಯ ಮೋಹರವ ಜಾಂಬವರು ತೋಱಿದರ್ಕೆದು ನಿರ್ಜಿದವ (ಕೂಪ್ರ. ೪-೬-೨೨). ೨. ಯುದ್ಧ; ಕದನ : ರಕ್ಕಸನಾಥ ಬೈಪೆದ ಕೇಳಿ ನೀಲಸು ಪಡೆದ ಮೋಹರೆ (ಶಾಕಾಪ್ರ. ೩೪-೦೨) ; ಈಯಮನೀ ಮೋಹರದೊಳಲ್ಲದೆ ಫಲುಗುಣಪ ಮಗನವನು ಬಲುಗೈದುಳಿಂಪಪ್ಪಾರದು (ಕುಕ್ಕೃ. ೪-೨೬). ೩. (ಕಾಳಗದ) ಕಣ : (ರಣ)ರಂಗ : ಕಲಿಗೆ ಕಾಳಗದ ಮೋಹರವಂತೆ ಭಕ್ತಿಯಿ ಧರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯ ಬಿಡಿನಂತೆ . . . ಕಂಗೊಳಿಸುವುದು ಗೌರನ ಕಾವ್ಯ (ಪೂಪ್ರ. ೩-೨). ೪. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ : "ಒಡ್ಡಿನೆ ಮೋಹರಂ "(ಕಣಾಪ್ರ. ೦೪); ದುಂಡಿನ ಮೋಹರ ರವಿಯ ಕಿರಣವ ಕವಿಸಲಾಪುದೆ (ಪಪ್ರ ೪. ೪೭-೬೨). ಗಗನದ ಮುಗಿಲ ಮೋಹರವ ದಾಳಯಲಿಯಜಿಯುಟ್ಟಿ ಸುಂಟರುಗಾಳಿಯುರವಣೆ ನಿಂದವೊಲಾ (ಕುಕ್ಕೃ. ೬-೩೦); ಮತ್ಪದಾತಿಗಳೊಗ್ಗು ವಿಡಿದು ಬಂದವು . . . ಕಾರ್ಮುಗಿಲ ಮೋಹರದಂದದಿಂ (ಪಾಂಪ್ರ. ೦೬-೦೬). [ದೇ.ಶ ತೆಲು. ಮೋಹರ]

ಮೋಹರ್ಕ ' ಮೊಪರು ' ನೋ.

ಮೋಹರ್ಕ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಮದ್ದಳೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗತ್ತು : ಬೊಟ್ಟು ಮೋಹರ ಅರಿದೆಂದಿವಂತವಿರಾ ಎಂಬ ಕೂಜು ತಪ್ಪದೆ ಶಬ್ದಭಾರಿ ತಪಣೆಯೆಂಬ ಮದ್ದಳೆಗಳಂ ಬಾರಿಸುವ ಮದ್ದಳೆ ಕಾಱರಿಂ (ಪಣಪ್ರ. ೩-೧೦ ಪ): ಪಿರಿದು ಬಾರಿಸಿ ತೋಱಿದರು ಮೋಹರಗಳನು ಮರ್ದಳೆಯವರು (ಪಂಕಾ. ೨ ೬೩). [?]

ಮೋಹರಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಹಿಂಡುಗಟ್ಟು : ಅಂತೊಯ್ಯನೆ ಮುಂದೆ ಮೋಹರಂಬಡಿದು ಕಳರ್ವ ಪುಸಿವಡೆಯಲ್ಲಿ (ಕ್ಷಾಕಾ. ೫೦೨).

[ಮೋಹರ$_1$ + ಪಡ$_1$]

ಮೋಹರಬೆಱು (ಕ್ರಿ). = ಮೋಹರಂಬಡೆ : ಸುರವ್ಯೂಹಮಂಬರದಲ್ಲಿ ಹೂಮಳೆಗಳಂ ಹಿಡಿದು ಮೋಹರಬೆಱ್ತು ನೋಡುತ್ತಿರಲು (ಪಪ್ರ. ೦೪-೦೩).

[ಮೋಹರ$_1$ + ಪೆಱು$_1$]

ಮೋಹರದಗೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಒಡ್ಡು. — ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು; ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ತೊಡಗು : ಧರ್ಮಜನೆಲ್ಲಿ ಮೋಹರದಗೆವನತ್ತಲೆ ರಥವ ಹರಿಸಿವ (ಕುಕ್ಕೃ. ೨-೩೦). ೨. ಗುಂಪುಗೂಡು; ಸಂದಣಿಸು; ಜಗದ ನಿಡುನಿದ್ರೆಯಲಿ ಮೋಹರದಗೆದ ಮುಗಿಲೋ . . . ಕೈಕಾಲ್ ಮೂಡಿತೋ ನಳಕೆ (ಕುಕ್ಕೃ. ೬-೧); ಜಗದ ವಿಲಯದ ಮುಗಿಲ ಮೋಹರದಗೆವ ವೊಲು ನಳವ್ಯಾದೆ ಶಾಖಾಮೃಗದ ಮದುವಾಯ್ಗಣಂಗೆ ಕೇಳುಬ್ಬರದ ಕಪಿಬಲವ (ಕೂಪ್ರ. ೬-೬-೦೧). [ಮೋಹರ$_1$ + ತಗೆ$_1$]

ಮೋಹರಮಲ್ಲ (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶೂರನಾದವನು : ಕಲಿ : ಶಲ್ಯ ಭಾರದ್ವಾಜಸಿರ್ದಾನೆವೊಳಲೊಯಸಿನೆಸವ ಮೋಹರಮಲ್ಲ ಕೃಷ್ಣಪಾನ್ಯಥ ಶೋಭಿಯಿಂದೆಮಗಳ ಲಲಿತ ಸೈನಿಕಮಲ್ಲ ಭೀಮವಿಜಯಾಪ್ತದಂದಳೆದು . . . ಕಣ್ಗೆ ಮಂಗಳವಾನಾಗಿಸಿದುದಾ ಗೋಕ್ಷಂ (ಪಂಂಪ್ರ. ೨-೪೦).

[ಮೋಹರ$_1$ + ಮಲ್ಲ]

ಮೋಹರಸ (ನಾ). ೧. ಅನುರಾಗ : ಪ್ರೀತಿ : ಕೌತುಕಮೇಂ ಪೆಂಡಿರೊಳಂ ಭೀತಿರಸಂ ಮೋಹರಸಮಸೊತ್ತರಿಸುಗುಮೇ (ಪಗೂ. ೬-೨೩). ೨. ಮದನ ಜಲ ; ಮದನದ್ರವ : ನಟ್ಟಿಸಿ ಮೋಡಿದ ಪುರುಷಗೆ ಮೈ ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟಿ ರೋಮಾಂಚನಮೆಸಗಿ ಕಟ್ಟಿಬಿಕದೆ ಮೋಹರಸವುಬ್ಬಿ ನೆಱೆ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಸೂಸುವುದಂಗದಿಂದ (ಕಂಪ್ರ. ೦೦-೦೪). [ಸಂ.]

ಮೋಹರಿ$_1$ ' ಮೌರಿ ' ನೋ.

ಮೋಹರಿ$_2$ ' ಮೊಹರು ' ನೋ.

ಮೋಹರಿಸು. ಮೋಹಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕು ; ಧಾಳಿ ಮಾಡು : ಮೋಹರಿಸಿದುದಾದೀಕ್ಷನ ಚತುರಂಗವಾಹಿನಿಯತಿರೋಷದಲಿ (ಕ್ರಿಕಾಂ . ೦೪-೨೦೪) ; ತಾಜುಗಿ ಗಂಧೋತ್ಕಟನ ನಿಜಮಂದಿರದ ದಳ ಮೋಹರಿಸೆ (ಪಂಪಪ್ರ. ೦೦-೦) ; ಸ್ಕಂಧವ ಬಿಲುದುಡುಕೆ ಮೋಹರಿಸಿದರು ಭೂರಿಶ್ರವಾದಿಗಳು (ಕುಕ್ಕೃ. ೪-೦೪). ೨. ಎದುರಿಸು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು : ಇದುವೆ ನೀಂ ಮೋಹರಿಸಿ [ಕಾಣಾಂ. ಮೋಹಿಸಿ] ನಿಂದುದಕೆದು ಬಳಿಕೊಂದುತ್ತರ ಮಗಳ್ದುದಕಿದು ನಿನಗೆ ಕೊಳ್ಕೆಂದು ಮೂದಲಿಸುತೆ ರಘುಜನೆಚ್ಚಂ (ಕುಕುಣಾ. ೨-೩೩) : ಶಕುನಿ ಮೋಹರಿಸಿದನು ಸಮಸಪ್ತಕರು ಬೆಜ್ಜೊಡ್ಡಿದರು (ಕುಕ್ಕೃ. ೨-೪). ೩. ಮುತ್ತು ; ಆವರಿಸು ; ಕವಿ : ಸತ್ಯಲೋಕದ ಧಾಮವನು ಮೋಹರಿಸಿ ಮುಚ್ಚಿತು ತಮಸಿನೊಡ್ಡ ವೇ (ಜಂಪ್ರ. ೪-೦೨) : ಪರಿದು ಕಾರ್ಮುಗಿಲು ಚಂದ್ರಗೆ ಕವಿದಂತೆ ಮೋಹರಿಸುವುದೊಡನಂಧಕಾರ (ಪಪ್ರ. ೦೬-೩೦) : ಬಗೆಬಗೆಯ ಮುಗುಳು ಗೊಂಚಲಿನ ಹೂಜಲ್ಲಿಗಳ ಕಣಗೊಟ್ಟು ಮನವ ಮೋಹರಿಸುತ್ತಿದೆ (ಪಕ್ಕ. ೪೩-೦೪). ೪. (ಸೈನ್ಯವು) ನುಗ್ಗಾಗು ; ಆಣಿಯಾಗು : ಕಾಲಾಳು ಮುಂಕೊಳಿಸಿ ಅಸುಸಸುಜರುಸಹಿತ ಕೃಷ್ಣನ ಬೆರಳ ಸನ್ನೆಯೊಳ್ಕೆದೆ ಬಿಡೆ ಮೋಹರಿಸಿ ನಿಂದುದು (ಕುಕ್ಕೃ. ೪-೨೨) ; ಮೋಹರಿಸಿ ಕಳದೊಳಗೆ ನಿಲೆ ಕಜುಗಾಹಿಯೆಳಿಗೊರಳನು ಮುಱಿಯ ಬಿಸುಟಾ ಹಡೆದ ತಾಯ್ಗಾವೆ ಶೋಚವೆನೆಂದ ಜಾಣೂರ (ಜಗ್ಗಪ್ರ. ೩೨-೩೦) ; ಸರಕಾರದ ಪಡೆಯವರೂ ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿಗಳೂ . . . ಎದುರಾಗಿ ಮೋಹರಿಸಿ ನಿಂತರು (ಕಭೀ. ೦೬). ೫. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸೈನ್ಯದ ವ್ಯೂಹವನ್ನು ರಚಿಸಿಮಾಡು : ಸಾಹಸ ವಸಜುವೆನಾಹವವನೊಡ್ಡುವೆ ತನಗೆ ಮೋಹರಿಪ[ಪಣಾಂ. ಸೆ] ಶಿವ [ಪಾಂಪ್ರ.

ಮೋಹರಿಸುವೆಮು] ಸದಾಚಾರ ವ್ಯೂಹವ ತನಗೆ (ವೀಕ್ಷಾಕೋ. ೫೦-೭೦) ; ತನ್ನ ಸಚಿವನೊಳು ಬಲವಂ ನೆರಪಿ ಮೋಹರಿವುದೆಂದು ಚಿನನನು ಕೂಡಲು (ತೌಂಡಪು. ೯-೪೪). ಹಿ. ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು ; ಅಣಿಮಾಡು : ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು : ತಂದು ಮಾಣಿಮಯಸಾರವಲಗೆಯನಂದು ಮೋಹರಿಸಿದರು ಜೂಜಿಂಗೆ (ಭಾಗ್ಯಸ. ೦೩-೧೫). ಪಿ. ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಸಂದಣಿಸು ; ಒಟ್ಟಾಗು : ತರಣ ಶಶಿ ರುದ್ರಾದಿಗಳು ಮೋಹರಿಸಿದರು ಮುಂಗುತಿಯಲಿಂದ್ರನ (ಸಂಧಿ. ೭೭-೭೩) ; ಧರಣಿಪನ ಕೈಸನ್ನೆಯಲಿ ಮೋಹರಿಸಿ ನಡದುದು ಸೇನೆ (ಕವಿಕಾ . ೯-೩-೨) ; ಮೋಹರಿಸಿ ಬಂದು ಮುತ್ತಿಗೆಯನಿಕ್ಕಿ ಕೊಂಡರ್ಮಳವಿಲ್ಲಗೆನಲು . . .ಪ್ಪೊನ್ನ ಕೋಂಟಿಗಳ ಕಾಂತಿಗಳ್ಕೆದೆ ಮುಸುಕಿ ಕೊಂಡುಸೆದಿರ್ಮವ್ವಿ (ಕೃಪಾಣಾ. ೦೭-೭) ; ಒಡಿಲ ಪಡೆಯಂತೆ ಮೋಹರಿಸಿ ಶರವರ್ಷಮಂ ಕಲ್ಪುತ್ತ ನಿಜಬಲ್ಲುಬೆರಸು ಕಡಂಗಿ ಕವಿಯಲೊಡನೆ (ಜಾಪಸಂ. ೬-೦೦೦ ಪ). ೮. ಹೆಚ್ಚಾಗು : ಅಧಿಕವಾಗು : ಪೆಪ್ಪೆ ಪಲಿವಾಡೆ ಸುಖಿಂ ಸುಳಿವಾಡೆ ಲೀಲೆ ಮೋಹರಿಸೆ ಗಳಂ ಚಮತ್ಕರಿಸೆ . . . ಕೂಡಿದರ್ (ಗಿಸಂ. ೩-೨೮); ಮೋಹನಂ ಮೋಹರಿಸೆ ಗಾಡಿ ಪರಿದಾಡೆ ಪೊಸ ದೇಶ ಸೂಸೆ . . . ಪಡೆದು ಕೃತಿಯಂ ಶಿವಾರ್ಪಿತವನೆಸಗುವ ನಿನ್ನ ಸ್ಥೈರ್ಯಂಗೆ ಸಾಟಿಯುಂಟೇ (ಕಬ್ಕಾ. ೦-೩೦) ; ಮೋಹರಿಸಿದ ಮಮತೆಯೊಳೆಮ್ಮರಿತತಿ ಹಾಹಾಕ್ರಂದನಮಂ ಮಿಗೆ ಮಾಡುತ್ತ (ಜಯಣಾ. ೯-೨೮). ೯. ಗುರುತಿಸು ; ಕಾಣಿಸು : ಶ್ರೀಹರಿಯಣುಗಿನಣುಗನತಿಮುದ್ದಿಂ ತನ್ನೆಳವರೆಯಮೊಳು ಮೋಹರಿಸಿದ ಮೂರೇಬೆಯ ತೆಜನೆಸಲಾ ಹೆಣ್ಣಂಳ ರನ್ನೆಗೆ . . . ರಾಜಿಸುವು ತಿವಳಿಗಳು (ಜಯಣಾ. ೩-೩೩). ೧೦. ಸೇರು ; ಜೊತೆಗೂಡು : ಏಕೆ ನಿಮಗೀ ಚಿಂತೆಯಿಂದರಡೌಕಿದವು ದುಷ್ಕಾರ್ಯಸಂಧಿವಿವೇಕನಿಕರದಲೊರೆದು ಪೋಹರಿಸೊಮು ಬಾಹಯ.೨) (ಭಾಗ್ಯಸ. ೦೩-೭೦); ನಳಭೂವರಮು ನಿಜಸತಿಸಹಿತ ಹೊಕ್ಕನು ನಿಷಧಪಟ್ಟಣವ ಮೊಜಿವ ಶಂಖ ಮ್ಮದಂಗ ಭೇರಿಗಳುಬ್ಬಟಿ ಧುಧುರೆನಲು ಮೋಹರಿಸಲಾ ನಿಸ್ಸಾಳತತಿ ಘನವಾದ್ಯ ಘೋಷಿಸಲು (ಪಣ್ಣ. ೩-೭೩). ೧೧. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು; ಸೇರಿಸು: ಸರಸಿಜಾಯತದಂದವನು ಮೋಹರಿಸಿ ಮುಂಚುವ ಪರಿಮಳವನಂದರು ಬೀಜುತ ಬಂದು ಹೊಕ್ಕಳು ರಾಜಮುಂದಿರಪ (ಭಾಗ್ಯಸ.೦-೨೬). ೧೨. ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರು ; ತುಂಬಿರು : ಮೋಹರಿಸಿ ಪೊಮಟ್ಟ ಪೊಚ್ಚಪೊಸಜೇನ್ನೊಡನಂ ಪಿಟ್ಪಂದು ಸೋರ್ವ ಜೇಂಜರಿ . . . ದೂರೆವಡದೀ ಕುಮಾರ ಚಿಕದೇವನ ಹಾನದೆ ಮೋದಶಾಂಪಮಂ (ಪಣ್ಣ. ೯-೦೦೭). ಮೋಹಳಿಸು : ೧೧. ಲಳಿಯ ಲಹರಿಯ ಲಗ್ಗೆಗಳ ಮೋಹಸಿ ಬಿಲುರ್ಬೆಂಕಾರರವದಿಂದುಲಿವನು ಕಲಿಕರ್ಣನು (ಭಾಗ್ಯಪ. ೬-೩೭). P ಇದು ಪ್ರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ.

[ಮೋಹರ + —ಇಸು/ತೆಲು. ಮೋಹರಿಂಚು. ಮೊಹರಿಂಪು]

ಮೋಹಲತೆ (ನಾ). (ವಶೀಕರಣದ ಮದ್ದಿಗೆ ಬಳಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ಮೋಹಲತೆಯುಂ ಧೂಮಕುಣಿಕೆಯುಂ ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆಯುಂ ರುದಂತಿಯುಂ ಚಾರಿಕೆಯುಂ ಅಧೋಪುಷ್ಪಿ ಎಂದು ಸುಬೀಗೆಬೀಜವುಂ . . . ಕೂಡಿ ತಿಲಕವನಿಡಲು ತ್ರೈಲೋಕ್ಯವಶಮಪ್ಪುದು (ಕಾಮಸಾ. ೨೬). [ಸಂ. ಮೋಪಲತಾ]

ಮೋಹವೆಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರೀತಿಯು ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಅನುರಾಗವು ಅಧಿಕವಾಗು: ಒಚ್ಚೀರೆಗೈಯೊಳು ನೀರ ಮೊಗೆದು ಮೋಹವೆಚ್ಚಿ ರಂಗವ ಮೇಲಿಡಲು (ಕಂಕಪ ೫೫-೦೨೨). [ಮೋಪ್ಪ + ಪೆಚ್ಚು (<ಪೆರ್ಚು)]

ಮೋಹವೆಣ್ (ನಾ). ೧. ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ ಹೆಣ್ಣು; ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. ೨. ಬಾರೆ ; ವೇಶ್ಯೆ.

ಮೋಹವೆಂಗಳು (ಬಹುವ): ಮುಂದರಿಂದ ರಾಜಿಸುತಿಹ ಮೋಹವೆಂಗಳ ಸದನವಂಕ್ಕಿಯಲಿ ಲೋವೆಯೊಳಗೆ ಮದನವಿಲಾಸವ ತೋರ್ಪ ಪುತ್ಥಳಿಗ ಳೊಪ್ಪಿದುವತಿಚಿಲುವಿಕೆಯಿಂದ (ಕಂಕಪ. ೬-೮೪). [ಮೋಹ್ಯ + ಪೆಣ್]

ಮೋಹಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ಅಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರ: ಅವು ತಾಮಸಂಗಳುಂ ಮೋಹಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳುಂ ಅಸಾತ್ವಿಕಂಗಳುಮಾಗಲಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣಂಗಳಾಗಲಿರವಿಯವು (ಜಾಬಾಲ. ೪೯). [ಸಂ.]

ಮೋಹಸಲೆ ' ಮೊಹಸಲೆ ' ನೋ.

ಮೋಹಳ (ನಾ). ಕತ್ತಿಯ ಹಿಡಿ ; ಕಠಾರಿಯ ಹಿಡಿಕೆ : "ಪಾಳೆ ವರಂಜು ಪೆಸಲು ಮೋಹಳವಂಕ್ಕು" (ಮುಂಗಣಾ. ೫೯-೭೬) ; ಏಡ್ಗದ ಮೋಹಳ [ಜಾಣಾಂ. ರ]ಕೆ ಕೈದುಡುಕಿ . . . ತ್ರಿಪುರಾಂತಕಾ ಎನಲು (ಜಪಪ್ರ. ೫೯-೩೪), ಕಠಾರಿಯ ಮೋಹಳದ ಮೇಲಿಟ್ಟ ಗಲ್ಲದ . . . ಘನಶೋಕವಹ್ನಿಯ ಮೇಹುಗಾಡಿನ ಮಸದ ಕೌದವನಿತ್ಕನೋಲಗವ (ಭಾಬ್ಕಾಪ್ರ. ೦-೦೨) ; ಹೊನ್ನ ಮೋಹಳದ ಕಠಾರಿ ಕತ್ತುರಿಬೊಟ್ಟು ಚಿನ್ನದ ಕದುಂಬು ಮೆಜೆಯ (ಭಾಗಾಸಾಂ. ೧೦-೧೬). [←ತೆಲು. ಮೋಹಣ]

ಮೋಹಳಿಸು ' ಮೋಹರಿಸು ' ನೋ.

ಮೋಹಾಂಧ (ನಾ). ವ್ಯಾಮೋಹದಿಂದ ಕುರುಡಾದವನು ;-ಮುಂದುಗಾಣದವನು: ಕಪಟಪ್ರಪಂಚಜಾಳಾವೃತನೆನಧಿಕಮೋಹಾಂಧನಂ (ಶಾಃಚಾ. ೩-೫೩); ಮುಂತ್ರಿವೃತ್ರಮೋಹಾಂಧನಾಗಿ ಕುಬಿಗರೆಯತೊಡಗಿದ (ಆಕ್ರಮ. ೬೦). [ಸಂ.]

ಮೋಹಾತುರ (ನಾ). ವ್ಯಾಮೋಹದಿಂದ ತವಕಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಸುವಿವೇಕವುಂಟೆ ಮೋಹಾತುರರೊಳ್ (ಪಂಭಾ . ೩-೦೦೩). [ಸಂ.]

ಮೋಹಾಪೋಹ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅಪಹ್ನುತಿಅಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ ; P ಮೋಹವಶತೆಯಿಂದಾಗಿ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆದು ಬೇರೆ ಗುಣಗಳನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿ ವರ್ಣಿಸುವುದು : ಅಮೃತಮಯಕಿರಣಸೆಂಬುದುಮಮರದು ಶಶಿರಾಶು ವೆಂಬುದುಂ ಶಶಿಗೆಂದುಂ ಸದುನಿಸಿ ವಿಷಕಿರಣನುಪುನಲದುರೀಚಿಯುಮೆಂದೆನಿ ಸ್ಕೆ ಮೋಹಾಪೋಹಂ (ಕಣಾ. ೩-೦೦೩). [ಸಂ.]

ಮೋಹಾಲಸ್ಯ (ನಾ). ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪುವುದರಿಂದುಂಟಾಗುವ ಜಡತೆ : ನಿದ್ರಾಲಸ್ಯ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕೆಲವೊಮೆ ಮೋಹಾಲಸ್ಯವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ಕಂಶಾ. ೭೫). [ಸಂ.]

ಮೋಹಿ (ಗು). ೧. ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸುವ ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ ಹಿಡಿಸುವ. ೨. ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ. ಹಿ. ಮೋಹಕವಾದ; ಆಕರ್ಷಕವಾದ; ಸುಂದರವಾದ : ' ಮೋಹಿಪೆಣ್ ' ಪರಾ. (ನಾ). ೪. ಅಂದ ; ಪುನೋಹರತೆ. ೫. ಮೋಹಕ್ಕೊಳಗಾದವನು ; ಮೋಹವಶನಾದವನು : ' ಮೋಹಿಯಲ್ಲದನ ನೋಡದಿರು ಮೋಹವ ಬಲ್ಲವನೆಲ್ಲವ ಬಲ್ಲನೆಂದಾ ಪಾವಿಯೊಳಗಾಡುತಿಪರು (ಕಣಪ. ೪೬-೩೯). [ಸಂ. ಮೋಹಿನ್]

ಮೋಹಿಂ ' ಮೊಹಿಮ್ಮು ' ನೋ.

ಮೋಹಿಚಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಸ್ಯ; ಕಿಂಶುಕ : "ಮೋಹಿಚಕ [ಜಾಣಾಂ. ಓಚಕ. ಹಿತಚಕ]ಮಾ ತ್ರಿಪತ್ರಕಂ ಕಿಂಶುಕಾಖ್ಯಂ" (ಮುಂಗಣಾ. ೩೭-೩೦). [?]

ಮೋಹಿತ (ಗು). ೧. ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾದ ; ಭ್ರಮೆಗೊಂಡ. ೨. ಮರುಳಾದ; ಆಕರ್ಷಣೆಗೊಂಡ. (ನಾ). ೩. ಮರುಳಾದವನು ; ಆಕರ್ಷಣೆಗೊಂಡವನು ; ಮೋಹಗೊಂಡವನು : ಅನು ಳಿಸಿದ ಒಮ್ಮನಕ್ಕೆ ಅಗಲದೆ ಮೋಹಿತನಾದೆ (ಜಪಪ್ರ. ೧೫೫); ಅಂಗರಕ್ಷೆಯು ಮಾಡಿ ಮೋಹಿತನಲ್ಲ ಮೂಜಗಕೆ . . . ಪರತರವಸ್ತು ನೋಡಿತ (ಭಾಗ್ಯಾಂ. ೯-೭೦); ದಾರುವನದಲ್ಲಿ ಮೋಹಿನಿ ನಾರಾಯಣಿ ಸುಳಿಯಲೊಡಂ ಮೋಹಿತರಾದರ್ ಧೀರಯತಿರಾಜರ್ (ಕಂಶ್ರೀ. ೬-೩೬). [ಸಂ.]

ಮೋಹಿನಿ (ನಾ). ೧. ಮೋಹಕವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವಳು ; ಜೆಲುವೆ : ಮೋಹಿನಿಯರ ಮೋಹಪಾಶ ಹೊಂಬಿಣ್ಣಿದ ರಾಹುಗಳಿನಿ ವೈರಿಶಿಗೆ ರೂಪಿಸಿ ಶೃಂಗಾರವೀರರೊಳಾಜಾನುಬಾಹುಗಳಿಸಿದುವಾ ನೃಪನ (ಪಂಚ. ೬-೪೬); ತನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಮರುಳುಮಾಡಿರುವ ಮೋಹಿನಿಯ ಕೈ ಹಿಡಿಯುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ ! (ಹೂಹಾಬ್ಲಾ. ೦೪೩); ಏ ತಾಯಿಯೆನಲೊ ಜೀ ಮಾಯೆಯೆನಲೊ ಮೋಹಿನಿಯ ಮೋಹನಾಂಗ ? (ಹೂಹರಾಣಾ. ೫೬-೯). ೨. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರೆಯ ಹೆಸರು : ಧರಯ ಪಾರಿಯರ ಚಿಲ್ಪಿಕೆಯ ಕೆಗೆದು ನೆಲಿ ಸರಸಿಜಭವ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ತರಳಾಕ್ಷಿ ಮೋಹಿನಿ ಯಾ ಬೆಲೆಮಿಣ್ಣಿನ ಚರಣದುಂಗುಟಕಿಣಿಯಹಳೆ (ಕಂಪಂ. ೦೦-೦೩). ೩. ಸಮುದ್ರಮಥನದ ನಂತರ, ಅಮೃತವನ್ನು ಪಂಚುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ವಂಚಿಸಲು ವಿಷ್ಣುವು ಧರಿಸಿದ ಸ್ತ್ರೀರೂಪ : ಮೋಹಿನಿ . . . ಳಿ ಚಾಮುಂಡಿ ಸಿ ಯಿಂದಿಸ್ಸಾಣೇ (ಪಿಗ. ೪ (೩). ೩೮೫. ೨೩೭-೨; ೧೪೫೫ ೫೯). ೪. ಸುಂದರಸ್ತ್ರೀಯ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸುವ ಒಂದು ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿ : ಪೆಣ್ಣುಪಿಶಾಚಿ : ಹೊನ್ನೆಮರವಲ್ಲಿ ಬೊಬ್ಬರ್ಯ . . . ತೆಂಕಿನ ಪಾವಟಿಗೆಯ ಎಡದ ನೆಲ್ಲಿಮರದಲ್ಲಿ ಮೋಹಿನಿದ್ಯ . . . ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಕೋದ ಸುತ್ರಲಿಪ ಮರಗಳಲ್ಲಿವೆ (ಕ್ಷತ್ರ. ೨೭). ೫. ಆಕರ್ಷಿಸುವವಳು; ವಶೀಕರಣ ಮಾಡುವವಳು : ಈಗಿನ ಹುಡುಗಿದುರೇನು. ಮಾಯಾವಿನಿಯರು. ಮೋಹಿನಿಯರು (ಸಂಶ್ಲಿ. ೦೨). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಕ್ಷಿಣಿ ; ಇಂದ್ರಜಾಲ : ಮಣ್ಣಿನ ಮಸೆಯ ಕಟ್ಟಿ ಮಾಯಾ ಮೋಹಿನಿಯೆಂಬ ಮಹೇಂದ್ರಜಾಲದೊಳಗಾಗಿ (ಭಾಪುರಾ. ೩- ೦೩೩-೩೦೨). ೭. ಮೂರ್ಛೆಬರಿಸುವ ಒಂದು ವಿದ್ಯೆ : ಪ್ರಂಛಿನಿ ಸ್ತಂಭಿನಿ ಮೋಹಿನಿ ಸರ್ಪಪಿ ತಾಳೋದ್ಭಾಟಿನಿ ವಿದ್ಯಾಮಂತ್ರಪೂರ್ಣ ಯೋಗಘಟಿಕಾಂಜನ ಮೆಂದಿವು ಮೊದಲಾಗೊಡಮು ತಸ್ಕರಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳೊಳಾದಮಾನುಂ ಕುಶಲ ನಂತಪ್ಪ ಕಳ್ಳಂ (ಪಚ್ಚಾಣ. ೦೨೨-೦೩). ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಮೋಹಿನೀ–ಮಯೂರುಸಿಲಿಯುಮ್ಮಿಕ್ಕ. ಎಲಚಿ. ಅಲುದೆರೆ" (ಲಿಪಾ. ೦೩೦).

[ಸಂ. ಮೋಹಿನೀ]

ಮೋಹಿನಿಆಟ್ಟಂ (ನಾ). (ಕೇರಳದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಟ್ಯಪ್ರಭೇದ : ಕಥಕ್ಕಳಿಯಲ್ಲದೆ, ಕೇರಳದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಂ ತುಳ್ಳಲ್. ಮೋಹಿನಿಆಟ್ಟಂ ಮುಂತಾದ ನಾಟ್ಯಪ್ರಭೇದಗಳು ಇವೆ (ಭಾಕಥ. ೩೩೭) : ಕಥಕಳಿಯ ಜೊತೆಗೆ ಕೇರಳದಲ್ಲಿ ಮೋಹಿನಿಆಟ್ಟಂ ಎಂಬ ಕಲೆಯೂ ಪ್ರಚಾರವಲ್ಲಿದೆ (೦೦೩೯. ೦೬) ; ಮೋಹಿನಿಆಟ್ಟಂ ಕೂಡಾ ಕೊಂಚಮಟ್ಟಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯನೃತ್ಯವೆನಿಸಿದ್ದು ಪೂರ್ಣ ಜಾನಪದನೃತ್ಯವಲ್ಲ (ಭಾಕೋ. ೦೨೯). ' ಕಥಕ್ಕಳಿ ' ಪರಾ. [← ಮಲ. ಮೋಹಿನಿಯಾಟ್ಟಮ್]

ಮೋಹಿನೀಗಜ (ನಾ). ಶ್ರೀಶೈಲದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಕಲ್ಲಿನ ಆನೆ : P " ಶ್ರೀಶೈಲದ ಬಿಲ್ವವನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಕಲ್ಲಾನೆ. ಅದರ ಮೇಲೆ ಸಾಧಕನು ಹತ್ತಿದರೆ ಅದು ಎತ್ತರಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ನೆಲಕ್ಕೆ ಹುಗ್ಗಿ ಸಾಧಕನು ಬೀಳುವ ಹಾಗೆ ಪೈಕೊಡವಿ ಪೊರಳಿ ಹಾರಿ ಚಕ್ರವಂತೆ ಗಿರ್ರನೆ ತಿರುಗಿ ಘೀಳಿಟ್ಟು ಬೆದರಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆಲ್ಲ ಸಾಧಕನು ಹೆದರದಿದ್ದರೆ ಆಗ ಅದು ಮೆಚ್ಚಿ ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ " (ಸಿಕ್ಕಾ. ೫೫೬೪- ೦೩೭) : ಮೋಹಿನೀಗಜಪಸಡರುತ್ತಾ ಕುಮಾರಧಾರೆಯ ನಾಸುತ . . . ನಡದಂ ಭಾವು ಸಿದ್ಧಕುಲವತಿಯೆಂದು ಭೈರವಂ ಕೈ ಮುಗಿವನು (ಸಿಕ್ಕಾ. ೦೦- ೩-೮) ; ಮೋಹಿನೀಗಜವಸಡರ್ದಿಳಿದು (ಶಿವಾ. ೦೦೯-೨೩) ; ಅಲ್ಲಿಯುಜ್ಜ್ವಲವೆಸಪ ಕಲ್ಲಾನೆ ಮೋಹಿನೀಗಜವೆಂಬ ಪೆಸರಿಂದ ಮೆಸದಿರ್ಪುದು . . . ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯನೀವೆದಾ ಮೋಹಿನೀಗಜಂ ಬಿಲ್ವವನದೆ (ಜಾಸೋಚ. ೩-೩೬). [ಸಂ.]

ಮೋಹಿಮು ' ಮೊಹಿಮ್ಮು ' ನೋ.

ಮೋಹಿಮೆಕ್ ' ಮೋಹಿಮೆಣ್ಣು ' (ನಾ). ೧. ಮೋಹಕವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವಳು ; ಜೆಲುವೆ : ಮೋಹ ರಾಗ ದ್ವೇಷ ಹಾಸ್ಯ . . . ಮೋಹಿಮೆಣ್ಣಾಸೆಯಿಂತೀರೇಳ ಬಿಡಬೇಕು (ಹಬ ೬೦-೬೦). **ಮೋಹಿಮೆಣ್ಣು** : ೧. ಮುಡಿಯ ಕಟ್ಟುವರು ದಿವ್ಯಾಂಗಕಾಭರಣವ ತೊಡಿಸುವ ಮೋಹಿಮಣ್ಣುಗಳು ಬಿಡದಾಗ ಪರಿಮಳವನು ತೆಗೆರುವ ಹೆಂಗಳೊಡನೆ ಸ್ವತಂದರ್ಚಿಯಲಿ (ಕಂಪಂ. ೯-೬೯). ೨. ಮರುಳಾಡುವವಳು ; ಮೋಹಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿದವಳು : ಕಡುಕೂರ್ತ ನಲ್ಲರ . . . ಬಿಗಯಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳದೆ ಬಿಡುಪರೆ ಮೋಹಿಮೆಣ್ಣುಗಳು (ಭಾರಾಕಾಂ. ೩೨-೬).

ಮೋಹಿಮೆಗಳು (ಬಹುವ) : ವಿಚ್ಚಿಪ ಮೋಹಿಮೆಗಳ ದಿಟ್ಟಿ ಕವಚಗೆ ತೊಟ್ಟನೆ ತಾಕದಂದದಲಿ ಇಟ್ಟ ಕಸ್ತೂರಿರೇಖೆಯೊಲೆಪನ್ನ ಬವರಿಯ ಸೃಷ್ಟಿಕ ನಾಲಿಸಗುಸಿರೆ (ಕಂಪಂ. ೨೬-೬೮). [ಮೋಹಿ + ಪೆಣ್]

ಮೋಹಿಮೆಣ್ಣು ' ಮೋಹಿಮೆಕ್ ' ನೋ.

ಮೋಹಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಸೆದುಬುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬಡಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಅಪ್ಪಳಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಆತನ ನಿವಾಸದೊಳು ಬಿಟ್ಟವಂ ಕೈಯಿಕ್ಕಿ ಸೆಳೆದು ವಾರಾಸಿಗಡುಕ್ಕುವ ಕುಗಳುಂಟಿವಂ ತಂದೀ ಕದಕ್ಕೆ ಮೋಹಿಪೆ ವೆಂದರು (ಹೂಹರಾ. ೪-೩೩). ೨. ಒದರೊಡಸೊಂದು ಬಡಿದಾಡು ; ತಾಕಲಾಡು : ಅಲಗಲಗು ಮೋಹಿಸಿವೆಲ್ಲದೆ ಕಲಿತನವ ಕಾಣಬಾರದು (ಕಸಂ. ೬೩೭). ೩. ಮೇಲಿಬೀಳು ; ಮೇಲೆ ಎರಗು : ಅಜನ ಬಾಚಿದ ತೂಲಿಗೆಯ ರಥಗತಕಯಲಿ ಕರಿಘಟೆಗೆ ಜೋದರು ಕಡಿದು ನೂಕಿದರಮಮ ತೇಜಿಯ ನಿಲಿಸಿ ಮೋಹಿಸಿದ (ಭಾವ್ಯಾಕ್ರಿ. ೦೦. ೨೬೩-೨). ೪. ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಿ ನಿಲ್ಲು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು : ಆ ಹಿರಣ್ಯಕಸವಮದ್ಯೆತ್ಮ ಕದಂಬದಲಿ ರೂಪಿಸಿದ ವರಕೇಸರಿಯು ರೌದ್ರಾಟೋಪದಂದದಲಿ ಮಸಗಿ ಮಾರ್ಬಲದಿರಿನಲಿ ಮೋಹಿಸಿದನ್ಯೆ (ಹೂಹರಾ. ೪-೬-೬). ೫. ತಿವಿ ; ಚುಚ್ಚು ; ಇರಿ : ಮಸೆದ ಕೂರಲಗು ಸಸ್ರ ಮೋಹಿಸುವಂತೆ ರಸಭಟಿಕೆಯೊಂದೆ ಮೊನೆಮೊನೆಗೆ ಬಂದಾಸುವಂತೆ (ಪಪ್ಪ. ೪- ೦೨೩-೦೪೫); ಬಂದು ಸಾಷ್ಟಾಂಗಪ್ರಣಾಮವಿಂ ವಂದಿಸುತ್ತಿರೆ . . . ತನ್ನ ಕರವಾಳ ಮುಂದೆ ಕೊರಳಿಗೆ ಮೋಹಿಸಲು (೦೪೪. ೫೬-೩); ಓಸರಿಸಿ ಕರವನವನಿಯೊಳ್ಪರ್ದಿ ಖಂಡೆಯವನಾಸುರದಿ ಜರಿದು ಪಡತಲೆಗೆ ಮೋಹಿಸುತೆತ್ತಿಯಾ ಸುಭಟ ವಾರ್ದಾ ಸುಕುಮಾರಂಗೆ ಬಿನ್ನೈಸುತಿರ್ದನೆಂ ಟನ್ನೆಸುವೆನು (ಕಾಪಾಂ. ೯-೨೨); ಪೇರುರಕೆ ಮೊನೆಗಣಗಳಂ ಮೋಹಿಸಿದನು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೦೨-೯೯). ೬. ಚುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು ; ತಿವಿದುಕೊಳ್ಳು : ಈ ಪರೀರತ್ಯಾಗವೇ ಕೃತದೋಷ ಹರಮೆನ್ನತುಗಿದು ಸುರಗಿಯನಾ ಸುದಿತ್ಸಾಸೂನು ಮಿಗೆ ಮೋಹಿಸಿದ ನುದರದಲಿ (ಹೂಹರಾ. ೩-೬-೨೬). ೭. ಇಡು ; ಇರಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು : ಉರುತರ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಗೆ ಇನಿತು ಫಲಂ . . . ಕರ್ಣದೊಳಿರಿಸಲು ದಶಕೋಟಿ ಫಲಂ ಮೋಹಿಸೆ ಗ್ರೀವಕೆ ಶತಕೋಟಿಫಲಂ (ಬಸವಪು. ೭೦-೨೩೭); ನಿಜಾಯುಧಿಗೆಯುಲಿ ಮಲ್ಲಗಂಟಿಪ ಸೆಲಗ ಮೋಹಿಸಿ ಬೆರಳ ದರ್ಭೆಯ ಹಜ್ಜದು ಬಿಸುಟಿನು . . . ಕಲಿದ್ರೋಣ (ಭಾವ್ಯಾಕ್ರಿ. ೯-೦೩). ೮. (ಆಲಬ) ನಾಶಮಾಡು ; ಹಾಳುಮಾಡು : ಬಲು ಮಗಧಯವನೇಶ್ವರರ ಬಲ ಬಲಧಿಯನು ಬಹಳಾಸ್ಥವಪಾಡಲನ ಮುಂಬಿದಲಿ ಮೋಹಿಸಿದನು (ಪಣಾಗ. ೩-೨-೩೨). [ಮೋಹು₂ + — ಇಸು]

ಮೋಹಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೈಮರೆ; ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪು : ಮೋಲ್ಮುಂ ನೆಜಿಲ್ಮುಂ ಸಮಾಕುಲಿತರ್ ದೋಹಿಸಿ ಮುಚ್ಚಿಪೋಗೆ (ಪಾಂಕೃಪ. ೬-೩೩) ; ಆ ಮಾತಂ ಕೇಳ್ದನಘವಜ್ರಾಘಿಪಾತಮಾದಂತೆ ಸಭಾಜನಮೆಲ್ಲಂ ಮೋಹಿಸೆ (ಪಪ್ಪ. ೦೦-೩೩) ; ಮೆಯ್ ರೋಮಂಚಿಪುವೊಪ್ಪೆ ಬಾತೊಡೆ ಮಿಗೆ ಮೋಹಿಸುವೊಡೆ ರಾಸ್ಮಾದಿತೋಯಮುಂ ಕೆಡೆ ಪೀರ್ದುಂ (ಕೃಷ್ಣಕಾ. ೯-೨೪೯). ೨. ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪುವಂತೆ ಮಾಡು : ಪ್ರಜ್ಞೆ ತಪ್ಪಿಸು : ಮುಸುಕಿದರೆ ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರದಲಿ

ಮೋಹಿಸಿ (ಕುಮಾ೪ ೫೦-೬೪). ಕ್ರಿ. ವಶವಿಗೆ ಸಿಲುಕು ; ಭ್ರಾಂತನಾಗು ; ಬಗೆಯುದೆ ತಡೆಯದೆ ಸುಲಭವುದೆ ಮೋಹಿಸದೆ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಸೊರ್ಗೊದಲಜಾವ ಕಾಣ್ಯಸಂತಜ್ಞಾಮಮುಮನುತದರ್ಶನಮುಮು ನೊಡೆಮರಾದರ್ (ಪಜಾ೧ಾ. ೦೫೪-೫೦): ಬೇಡಿಂತೀ ವಿಷಾದಂ ನಿರಸ್ತವಿದೇಕಂ ಬೊಲಿದೇಕೆ ಮೋಹಿಸಿದಪ್ಪೆ ನೀಂ (೧೦೫. ೦೬-೬೯); ಮನೋಪರಯವ್ವನಪಾದು ಮುಕ್ಕಣ್ಣನು ಕಾರಣಮೆಂದು ಬಲ್ಲೊಡಂ ಮೋಹಿಸುವರ್ (ಪಾರಕ್ಷ. ೩-೪೨). ೪. ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸು; ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಮೋಹಿಸಿತು ಘುಳುಘುಳುನಿನಾದ ವರಾಹನ್ನುಸದುತೆ ಮುನಿಬಿಜಯೂಪೆ ಕೊಳ್ಳದೆ ಕೊಂಡು ಪರಿದುದು ಚಿತ್ರವಳವಪಕೆ (ಕವರಾ. ೨-೩-೦೦). ಚಿ. ಪ್ರೀತಿಸು : ಒಲುಮೆಯನ್ನು ತೋರು : ಮೋಹಿಸಿ ಮುದ್ದಿಸಿ ಮರುಳಾಡಿನವ್ವ (ಪಜಾತೀ. ೨. ೪೬-೪೪); ನೀ ಮೋಹಿಸಿದೆ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿಲ್ಲ ಕೇಳಬಲೆ (ಗಂಪಪ. ೯-೦೩೪); ಇನಿಯನ ಮೊಗವ ನೋಡದ ದುನ್ನ ಮೋಹಿಸಿ ಮನಗರಗುವಳು (ಪವಚ. ೦-೩೩). ಕ್ರಿ. ಆಸ್ಥೆಪಡು; ಬಯಸು: ವಿಷವ ಮೋಹಿಸುವಂತೆ ಬಾಯುವುದೀತಂಗೆ (ಕೃಎಚಾ. ೩೦-೫೬). ೭. ಆಕರ್ಷಿಸು ; ಮೋಹಗೊಳಿಸು ; ಮರುಳುಮಾಡು : ಕುಚಿದೀ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದವರ್ನಿಷ್ಪಾಪಿಗಳ್ ಚಲ್ವನೇ ಹರನು ಮೋಹಿಸೆತಮಾರ್ಪ್ಪನಧೀಂ ಶ್ರೀಮದ್ಭೂವಾಳಂ (ಪಶ. ೪. ಪಾಸಪ. ೫೬-೦೩ : 1170) : ಬಗೆ ಬಗೆ ಆಟಗಳೆಲ್ಲಿ ಕಲಿತೆಯ್ದ ಜಗವ ಮೋಹಿಸಪೆ (ಕುಸಂರ. ೦-೧೬ ೪೨೦); ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಗೆದರ್ದು ಮೋಹಿಸಿ ನಿಂದು . . . ನರ್ತನೆಮಂ ಬಿತ್ತರಿಪ ರಂಭಾದಿ ದಿವ್ಯನರ್ತಕಿಯರಿಂ (ಪಪಂ. ೦-೬೯ ೪). ೮. ಆಕರ್ಷಿತನಾಗು ; ಮರುಳಾಗು ; ಮನಸೋಲು : ಮುಂದೆ ಮೋಹಿಸಿ ನಿರೆದ ಭಕ್ತರ ಸಂದಣಿಗಳುಳ್ಳಿ ಎನಲು (ಕ್ರಕ:೦೦. ೫೯-೩೦) : ಮಾತನಱಿಯುವ ಬಾಲ ನಿಮ್ಮನು ಕಂಡು ಸೋತು ಮೋಹಿಸಬಲ್ಲನೆ (ಕುಸಂರ. ೩-೦೧೫-೩). ೯. ಕ್ರಮೋಸು : ರಂಜಿಸು ; ಶೋಭಿಸು : ಪೊರ್ದಾಳ್ ಗಂಟಿಯ್ ಮೋಹಿಸುವ ಮೊಗವಡವ . . . ಚಾರುತರಭೂಷಣಾಂ ಭೀಷಣಮಾಗೆ (೧೦೪. ೬-೫೫ ೪); ಕಾವುಂ ಕಿಜುಸೂಜ್ಗೆ ಸೇರಿದ ಪೊಸ ಮುತ್ತುಗಳೋ ಎಂಬಂದದೊಳಾ ಅಸಿಯಳ ಬೆಯ್ವೂರ್ದಲ ಮೊದಲೊಳ್ಕೋ ಹಿಸುವು ಸಣ್ಣ ಬೆಮರ ಬಿಂದುಗಳರಮ್ಯಸಂ ಕಾಣಾತವೆ (೭೮:೫೦. ೯-೦೩): ಹೊಂಬಣ್ಣ ದೈಗೆ ಮೋಹಿಸುವ ಕಾಣಿವ ದಟ್ಟಿ . . . ಮುಜಾದು ಕರ್ಪೂರ ವೀಳೆಯದಿಂದ ಕಣ್ಗೆಂಬಾವನಾ ಗಾಡಿಕಾಱಿ (೭೮೫. ೦-೪೬).

[ಮೋಹ + — ಇಸು]

ಮೋಹೋದೆ ' ಮೊಹಮ್ಮು ' ನೋ.

ಮೋಹು$_1$ (ಕ್ರಿ)· ೧. ಗುರಿಯಿಡು : ಈಡನ್ನು ಇಡು : ಬಿಡ್ಡವ ಸೆಳೆದು ಜಡಿದು ಸೋಡಿ ಪೆಡತಲೆಗೆ ಮೋಹಿ ಕಯ್ಯಿತ್ತಿ ಕಂಧರ ಹಜ್ಜಿಲಸುವಾವೆನು (ಪಪಣ. ೦೩-೦೨); ಪೆಡತಲೆಗೆ ಮೋಹಿದ ಕೃತಾಂತನ ಪಿಡುಗವನು ಕಂಗಾಣದೇತಕೆ ... ಬಜ್ಜಿದ ಕೆಡುವರಜ್ಞಾನದಲಿ (ಪಣಗ.೨-೦-೬). ೨. (ತಲೆಯಿಂದ ತಲೆಯನ್ನು) ತಾಟಿಸು : ಡಿಕ್ಕಿ ಪೊಡೆ : ಎನ್ನ ತಲೆಮಲಿ ತನ್ನ ತಲೆ ಮೋಹಿ ನಸುನಗುವನು (೦೩೪. ೪೬-೩೦). ೩. ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪೊಡೆ; ಗುದ್ದು : ಜೊಗಕೆ ಮೋಯತಲೆದೆಯಲೂಱುವ ವಿಗಡಬಲದಲಿ ಮುಸಿಸುಂಗಿರದೆ ಕಾದಿದರು (೫೫೨. ೬-೪೬). ೪. ಎರಗು ; ಮೇಲೆ ಬೀಳು : ಕವಲಿದಡೆ ಕಲ್ಪಾಂತರುದ್ರನ ಮೊನೆಗೆ ಮೋಹುವ ಮೋಹಿದಂತಕನಸಂ ನಿತಾಂತಭುಜಪ್ರತಾಪದಲಸುವನಸಬಡಿವ ಭಟಪರಾಕ್ರಮ ಚಕ್ರಿಗಳ . . . ತೋಱಿದರು (ಕೂಪರಾ. ೪-೬-೦೬); ಒಂದು ಕಡೆಯೊಳಭತತಿ ಮೋಹಿ ಒಂದು ದಿಕ್ಕಿನೊಳತಿರಥರೊತ್ತಿ ಸಾಹಸದಿಂದವನಿದಿರಾಗಿ ಕವಿದರು (ಕ್ರಭಾ. ೦೬-೪೪); ಪಂದಣಿಸಿ ನಾದುಕರ ದಳ ನಡೆಯಿ . . . ದಂತಿಗಳ ವ್ಯೂದಗಳು ಮೋಹಿದುವೆ (ಕುಸಂರ. ೩೩-೨). ೫. ಜುಮ್ಮೆ ; ತಿವಿ : ರಜನಿಯೆಂಬ ಮದ್ದೋತ್ಕಟದ ದಿಗ್ಜಯ ಕುಂಭ್ಯಳಕೆ ಮೋಹಿದೆ ವಿಜಿತ ಬಲಸಂಕುಪರ ತಲೆಮಾಣಿಕವಿದೆಂಬಂತೆ ಗಜಗಲಿಸಿತಿನಿಬಂ (ಕವರಾ. ೨-೦೪-೨). ೬. ಚುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು ; ನಾಟಿಕೊಳ್ಳು : ಬೆನ್ನಲಿ ಮೋಹಿದಲಗಿನ ಪೇರುರದ ಕಂಪದ ಕೆಂಗಱುಮು . . . ಪಾಪೆಯಮೊಲೆಸದಿರ್ದನಾಹವ ರಂಗಮಧ್ಯದಲಿ (ಕವರಾ. ೪-೪-೩೨). ೭. (ಬಾಗಿಲು ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ರಭಸದಿಂದ ಮುಚ್ಚು : ಬಾಗಿಲ ಕದವನುಜ್ ಮೋಹಿ ಬೀಯುಗವಿಕ್ಕಿ ಅಸುರರು ಗವಗಟ್ಟಿ ಸಗುತ (೦೩೪. ೪೬-೪೬). ೮. ಮೃದುವಾಗಿ ಒತ್ತು :— ಅಮುಮು : ದೈವ್ಯನು ತನ್ನ ಎಡದ ಕೈಯಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯ ಬಲದ ಕೈಯ ಹೆಬ್ಬೆಟ್ಟಿನ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಬೆರಳ್ನೊ ಅಂಕುಶಾಕಾರವಾಗಿ ಒತ್ತಿ ಪಿಡಿದು ಆ ಮೂರು ಬೆರಳ ತುದಿಗಳಿಂದ ಮೋಹಿ ನೋಡಲಾಗಿ ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಆಡುವ ನಾಡಿಯು . . . ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೀವುದು (೨೪೬. ೦೧). ೯. ಜೋಡಿಸು ; ಹೂಡು : ಶರದೊಳಾಂತರು ಪೊಚ್ಚಿಯವನು . . . ಸುರಗಿಗಳನೀಡಾಡಿ ತಿರುಹಿನೊಡೆಗಳನು ಬತ್ರ್ಸಕೆಯನು ಬಿಲುದಿರುವಿನಲಿ ಮೋಹಿದರು (ಪಾಕ್ಕರ್ಣ. ೬-೪೬). ೧೦. ವ್ಯೂಹವನ್ನು ರಚಿಸು : ವ್ಯೂಹರಚನೆ ಮಾಡು : ಗರುಡನಾಕಾರದಲಿ ಬಲವನು ಸಲಿಸ ಮಿಗೆ ಮೋಹಿದನು (ಪಾಕ್ಕರ್ಣ. ೩-೩೦). ೧೧. ಇಡು ; ಇರಿಸು : ಈ ಪರಿಣಿಸ್ಪೇಕಮತ ಕಾಳಾಹಿದುಷ ಬಾಯೋಗೆ ಕೈದುಸು ಮೋಹಿ ವಿಷವಸ್ಪೈಗದಿನ್ನುಳಿದಳು ತನ್ನ ಕಾರೊಡಲ (ಪಾಕ್ಕರ್ಣ. ೩-೩೬). ೧೨. ಬಳಿ ; ಲೇಪಿಸು : ಬಾಲಕರಲೇ ಖಡ್ಗಧಾರೆಯ ಪೇಲೆ ಮೋಹಿದ ಮಧುವ ಸವಿಯಲಿ ನಾಲಗೆಯಲಿವರೊಲ್ಲ ರೆಂದನು ನಗುತ ಕದಿದ್ರೋಣ (ಪಾಕ್ಕರ್ಣ. ೦೬-೪೨). ೧೩. ಒಡ್ಡು ; ಚಾಚು : ನೀಡು : ಬೀಗಿಗಳೊಳಗೆ ಬರಿಬರಿ ಮುಂದೆ ಮೋಹಿದ ತಳಗೆ ದಂಬುಲ ವೀರಸೇನೆಯ . . . ಮನ್ನಿಸಿಕೊಳುತ ಪಾಳೆಯದಿಂದ ಹೊಱವಂಟ (ಪಾಕ್ಕರ್ಣ. ೦೬-೦೪). ೧೪. (ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ) ಬೀಸು; ಗಾಳಿಹಾಕು : ಸೀಗುರಿ ಮೊಗವ ಮೋಹಿಂದವು . . . ಜೌರಿಗಳ ತೊಂಕಣಿ ತುಜುಗಿದವು ಪತ್ತಾಳಿಗಳ ಪುಸ್ಕಕವರು ಸೆಲಸುಗ್ಗಡಿಸಲ್ಕೆತಂದ (ಪಾಕ್ಕರ್ಣ. ೩-೩೩). ೧೫. ಅವರಿಸು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಚಿಡ್ಡಣೆಯ ಚಮಳಕ್ರೋಧವಿಖಿ ಮೋಹಿದುದು ಮೋಜಿಯಲಿ (ಪಾಕ್ಕರ್ಣ. ೫೦-೯). 'ಮೋಮ್ಮು' ಪರಾ.

ಮೋಹ್ಯ (ಕ್ರಿ)· ೧. ಸಿಲುಕು ; ಒಳಗಾಗು : ಹಾಹ ಮಾನಿನಿಯಸುತ ಭೀತಿಗೆ ಮೋಹಿ ಮೌಳಿಯನಕೆಮು ಗೇಪದ ದೇವಳಿಯಲಪ್ಪಳಿಸಿ ಬಿದ್ದನು ರಾಮ ಮೂರ್ಜೆಯಲಿ (ಕವರಾ. ೩-೦೦-೦೬). ೨. ಸೊಲಿ ; ಅನುಗ್ರಹಿಸು: ಬೇಪ ವರವನು ಪೇಡಿಕೊಳ್ಳಸಲೆಱಗಿ ಕೈಮುಗಿದು ದೇವಿಯೆಂದೆನು ನಾಗ ವಂಶವ ಮೋಹಿ ಕೊಡು ಕೋವಂಡ ಕವಚವ ದ್ರೋಹಿಕಪಿಗಳ ಪತಯ ಗೆಲಲಿನ್ನೆಂದವರ ಬೇಡ (೪೦೫೫. ೦೯-೩೬). [< ಮೋಹ$_1$?] .

ಮೋಹೋಪಮಿತ (ನಾ)· [ಕಾವ್ಯಮಾ] ಉಪಮಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ ; P ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಹೋಲಿಕೆಯನು ಒಂದು ಮತ್ತೊಂದೆಯೆ ಎಂಬ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸುವುದು : ಕಮಳವಿಮೋಪದಿನೀ ನಿನ್ನ ಮೊಗಕ್ಕಿಜಗುವುದು ತೂಬಿವುದಾ ಸರಸಿಜಮಂ ಭ್ರಮರಂ ಪದನವಿಂದಲ್ಕೆಂದು ಮೋಪದಿಂದೆಂಬುದಿದುವೆ ಮೋಹೋಪಮಿತಂ (೪೦೫೫. ೩-೪೯). [ಸಂ.]

ಮೋಳ್$_1$ ' ಮಾಳ್$_1$ ' ನೋ.

ಮೋಳ್$_2$ (ನಾ)· (?) : ಅರಮನೆಯರ [ಮೊತ್ತವಸೂ] ತಪ್ಪದೆ ಕಿಬಿವೆಳು ಅರಮನೆಂದೆ ಪಾಣಧಾನ್ಯ ಯೆತ್ತು ತುಪ್ಪ ಸಬರ ಮಾಪ್ಪುದಳ ಮೋಳ ಮುಂತಾದೆ ಮೆಚ್ಚೆ ವಿರಾಡಪನು ಕುಳ ಸರದಿಯಲಿ ತೆಱುವೆಱು (೩೦೩. IX-ii. ೪೩೯-೫೦ : 1408). [?]

ಮೋಳಬೆಕ್ಕು ' ಮಾಳಬೆಕ್ಕು ' ನೋ.

ಮೋಳಗೆ (ನಾ). ೧. ಸೌದೆಯ ಕಟ್ಟು : ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಹೊರೆ : ಅಪ್ಪನವರ ವೆಂಬ ಬಳ್ಳಿಯ ಸೀಳಿ ಪಳು ಕಟ್ಟಿನ ಮೋಳಿಗೆಯುನೆ ಹೊತ್ತು ಸಡೆದನಮ್ಮಾ (ಕಸ್ನತ. ೪. ೦೦೯–೩೬) : ಪಾಳಕಾಯಿ ಮೋಳಿಗೆಯೊಂದಂದ ಮುರುಡ ನಪ್ಪವಕ್ಕಂ (ಯುಕಟಚ. ೩–೧೦) ; ಮಾರಯ್ಯ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಮೋಳಿಗೆಯನ್ನು ಬಾಗಿಲ ಮುಂದಿಳುಹಿದ (ಮೋಚಪ್ರ. ೭೦ ತ್ರಿಪ್ರಾ.೭೫). ೨. ಕಟ್ಟು : ಹೊರೆ : ಪೂಗೊಂಬಲಂ ಮುಱ್ದು ಮೋಳಿಗೆಗಳಂ ಬಿಗಿದು ತುಜುಗಿ ಕೇದಗೆಪೂವಸವಜಿ ನತುವಂ ಬಿಗಿದು . . . ಬಂದರತಿವೇಗದಿಂ (ಲಂಡಾಪ. ೦೦–೦೦) ; ಹಸಿಯ ಮುಕ್ಕುಗಳ ಮೂಡಿ ಮೋಳಿಗೆಯು ದಂತಂ ಕಮ್ಮಿ ವೊಲ . . . ಹೆಬ್ಬುಲಿದು ಬಂಡಿಗಳನೇಱದ ಕೋಣವೆರಸಿ ತಿರುಗಿದ ಬೇದರಂ ಕಂಡು ಬೆಜಗಾದನು (ಹೂಚಪಾಕ. ೬-೦೮).

ಮೋಳಿಗೆಯ ಕಾಯಕ = ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಹೊರೆಗಳನ್ನು ಮಾರುವ ವೃತ್ತಿ ; ಸೌದೆಯ ಹೊರೆಯನ್ನು ಮಾರುವ ಕಾಯಕ : ಸತಿಪತಿಗಳೀರ್ವರು ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕೆ ಬಂದು ಮೋಳಿಗೆಯ ಕಾಯಕಮಂ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜಂಗಮಾರ್ಚನೆಯ ಮಾಡುತ್ತಿರೆ (ಕಲ್ಯಕ. ೨೩೫–೦೨).

[< ಸಂ. ಮೂಲಿಕಾ./ದ್ರಾವಿ. ಮೋಳೀ = ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಹೊರೆ ; ಮೋಳಿಕ್ಕಾ, ಮೋಳ್ಕಾ = ಕಟ್ಟಿಗೆ ಮಾರುವವನು]

ಮೋಳಿಡು (ಕ್ರಿ). "ಉದ್ದಕ್ಕೆ ಒಂದೇ ಸವನೆ ಕೂಸು" (ಪಾಂಳಚ. ೪೦೭) : ಕತ್ತಲೆಯೊಳೇನಸೋ ಕಂಡು ಬಿದರಿದ ನಾಯಿ . . . ಕಪ್ಪಿಕ್ಕಿ ಮೋಳಿಡುತ ಬೊಗಳ ಹಾರಾಡುವುದು (ಪಾಂಳಚ. ೪೬೦). 'ಊಳಿಡು' ಪರಾ. [? + ಇಡು.]

ಮೋಳ್$_1$ (ನಾ). ೧. ಬತ್ತದ ಗದ್ದೆಯ ಬದುವಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕೆರೆಯ ಒಡ್ಡುಗಳಲ್ಲಿ (ಏಡಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳು) ಮಾಡುವ ತೂತು.—ರಂಧ್ರ.—ಸೀಳು : "ಬತ್ತದ ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿಯು ನೀರಿನ ಒಡಕು" (ಶಾಸಚಂ. ೪೭) : ಮೋಳಿಯಿಂ ಕೆರೆ ಕೆಡುಗು ಆಳು ಇಲ್ಲದನ ಹೊಲ ಕೆಡುಗು (ಸರ್ಪಶ. ೦೯೫೫) ; ಕೆರೆಯು ತುಂಬುತ್ತದೆ ನೀರು ನಿಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲ. ಮೋಳೆಯು ಗೊತ್ತಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಜಾಪ್ರಕ. ೦೯೬). ೨. ಹಳ್ಳ : ಎರಸುಂ ಮುತ್ತಪುಮೊಂದಿದಲ್ಲಿ ಪಡುವಲೆ ಮೂಗಯ್ಯರೆಲ್ ತೋಡಲೊಪ್ಪರುಪಂ ಪೋವುದು ಮೋಳೆಯಕ್ಕುಂ (ಅಕ್ಕಪು. ೦೦–೬). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮೋಲ್ಕೆ]

ಮೋಳ್$_2$ ' ಮಾಳ್$_2$ ' ನೋ.

ಮೋಳೆಯೋಗು (ಕ್ರಿ). ತೊಪ್ಪಾಗು ; ರಂಧ್ರವಾಗು : ಮೋಳೆಯೋಗುತ್ತಿರ್ದೂದೇರಿ ಬಿರಿದಿರ್ದೂಡನುಕೂಲಬಡ್ಡೋಪಬಂಗಳ್ ಸುತ್ತಿರ್ದೂಡೆ. . . ಅಂಭೋವಾಟಮಾ ಪೈಸರವುಂಮುದಕಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಹರಿಯಾದೊಡೆ (ಕಪ್ಪಣ. ೬-೨೦). [ಮೋಳ್$_1$ + ಪೋಗು$_2$ (< ಪೋ$_1$)]

ಮೋಱೆ. ಮೋರೆ (ನಾ). ೧. ಮುಖ ; ಆನನ : "ಪದನಂ ಮುಖಂ . . . ಆಸ್ಯಂ ಮೋಱೆ" (ಪಾಂಗಣ. ೪೬-೬); ಕೊರಲುಂ ಕುಸಿಯುತ್ತುಂ ಮುತ್ತರಿಸಿದ ಕುದುರೆಯಂತೆ ಮೋಱೆಯಿಂ ಪಿಗಪುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಕ್ಷ. ೩-೦೪೬) ; ಹಸ್ತಿನಪುರಿಗೆ ಧಾಳಿಯನಿಡುವೆನೆಮರರ ಮೋಱೆಗಳ ತಿವಿದು (ಶಾಪ್ರಾಂ. ೦-೦೨). ಮೋರೆ : ೧. ಮಹಿಳೆಯ ಸಂಜ್ಞೆರೆಂದು ಪೆಂಬುವನಾ ಮೋರೆಯನುಗುಳೋನ (ಕಾಪ. ೦೧–೬೦೨) ; ನರಿಯ ಮೋರೆಯ ನೋಡಿ ಪರಿತೋಷದಲಿ ನಡೆಯುತಿರೆ (ಸಣಾಪು. ೨-೦೬) ; ತೆಂಗಿನಕಾಯ ತಿಳಿನೀರ ತಕ್ಕೊಂಡು ಬಂಗಾರಮೋರೆ ತೊಳೆದೇನು (ಭಾಪುಗ. ೨೦೪). ೨. ಸಮ್ಮುಖ; ಮುಂಭಾಗ ; ಇದಿರು : ಕೋತಿಯ ಮೋರೆಯಲಿ ನಿಲುಲಂಜೆ ಮೋಸದಿ ಕೂಂದ ಭಟನೆಂದ (ಕಾಗಪು. ೨೨-೩೭).

ಮೋರೆಗೆ ಮಂಗಳಾರತಿಯಾಗು = ಮುಖಕ್ಕೆ ಮಂಗಳಾರತಿಯಾಗು; ಅವಮಾನವಾಗು: ಮುಖಭಂಗವಾಗು : ಹೀಗೆ ಮೋರೆಗೆ ಮಂಗಳಾರತಿಯಾಗಿ ಹಿಂದೆಳೆದ ಪನ್ನ ಪುಕಾರನನ್ನು ಕಂಡು (ಕಂಪುಪು. ೦೨೩).

ಮೋರೆ ತಪ್ಪಿಸು = ಮುಖ ತಪ್ಪಿಸು: ಮರೆಯಾಗು : ಅವರ ಮೋರೆ ತಪ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಮೌಸಪ್ರಭುವು ಚಡಪಡಿಸತೊಡಗಿತು (ಕಪಗ. ೦೦೨). ಮೋರೆ ಮಾರುದ್ದವಾಗು = (ಕೋಪ, ಬೇಸರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು) ನೀಳಮುಖವಾಗು : 'ಅವನ ಮೋರೆ ಕೋಡಾಗಿದೆ ; ಅವನ ಮೋರೆ ಮಾರುದ್ದವಾಗಿದೆ' ಎಂಬ ಮಾತು ನಮ್ಮಿತ್ಯಣ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿದೆ (ಪಾಪೋಚ. ೧೩). ಮೋಱೆಯಿಂ ಮುರಿ, ಮೋರೆಮುರಿ, ಮೋಱೆಯ ಮುರಿ = ೧. ಮುಖವನ್ನು ತಿರುಗಿಸು.—ಹೊರಳಿಸು : ಒತ್ತರಿಸುತಂ ಮೋಱೆಯಿಂ ಮುರಿವುತ್ತ ಸಕ್ಕುತ. . . ಚವುದರಾಯನ ಪತ್ತರಿಕೆ ಬಂದೀಕ್ಷಿಸುತ (ಜಕ್ಕ. ೩೨-೩೬). ೨. (ಬೇಸರ, ತಿರಸ್ಕಾರ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತೆ) ಮುಖವನ್ನು ಗಂಟುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಮುಖವನ್ನು ಸಿಂಡರಿಸು : ಕಕ್ಕ ಮೋರೆಮುರಿದು ಉತ್ತರವಿತ್ತಳು (ಪ್ರಚಾಪ್ರ. ೩೨). ೩. ಪರಾಙ್ಮುಖವಾಗು; ವಿಮುಖವಾಗು : ಗುರು ಪಿತಮುಪರೀಂದ ಮೋಜ್ಯ ಮುರಿದೆ ವಿಜಯವಧೂಟಾಕ್ಷದ ತಿರುಹಿ ಹಾಮ್ಮುವ ಗಂಡನವನು ನೀವು ತಪ್ಪದಡೆ (ಕಂಪ್ರಾ.೪. ೩-೩೩).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ಮೋಜ್ಞಿ. ಮೋರ್ಕ್ಕ; ಕುಲ. ಮೋರ್; ತುಳು. ಮೋರಿ. ಮೋನೆ; ತೆಲು. ಮೋರ]

ಮೌಂಜ (ಗು). ಮುಂಜಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ದಾಡಿದ ; ನೊದೆಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ. [ಸಂ.]

ಮೌಂಜಿ (ನಾ). ಮುಂಜಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ದಾರ.—ಹುರಿ ; P ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಧರಿಸುವ ಮುಂಜಿಹುಲ್ಲಿನ ದಾರದ ಉಡಿದಾರ.—ಕಟಿಸೂತ್ರ : ಜಿನರೂಪಮಂ ಬಿಸುಟ್ಟು ಮೌಂಜಿವಲ್ಕಲಕೌಪೀನದಂಡ ಧರನಾಗಿ ಪರಿವ್ರಾಜಕವೇಷಮುಂ ಕಿಮ್ಮೊಂಡು (ಕರ್ಣಪ. ೬-೦೦ ಪ) ; ಪೋತಿನ ಗಂಟಲಂ ಬಿಗಿವಂತಿರ್ದ ಮೌಂಜಿಯಂ ಪಱದು ಬಿಸುಟು (ಜಸಪ. ೨-೧೨) ; ಹುಗೆಗೆ ಗೋಪೀಚಂದನವನ್ನಿಟ್ಟು ಪಡುವಿಗೆ ಮೌಂಜಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ . . . ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಶಕ್ರೋತ್ರಿ ಎಂಬ ತನ್ನ ಅಭಿಧಾನದೊಡನೆ ಪ್ರವರವನ್ನು ಪೇಳಿದ (ಕಂಪ್ರಾ. ೩೨೦). [ಸಂ. ಮೌಂಜೀ]

ಮೌಂಜೀಧಾರಣ (ನಾ). ಮುಂಜದ ಹುರಿಯ ಕಟಿಸೂತ್ರವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸಂಸ್ಕಾರ.—ವಿಧಿ : ಮಹಿಳೆಯರಿಗೆ ಮೌಂಜೀಧಾರಣ ಮತ್ತು ಉಪನಯನಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದುವು (ಜಾಕಥ. ೬೧೦).

[ಸಂ.]

ಮೌಂಜೀಬಂಧ (ನಾ). = ಮೌಂಜೀಧಾರಣ : ಪಟುವಿಗೆ ಮೌಂಜೀಬಂಧ. . . ಯಜ್ಞೋಪವೀತಧಾರಣ. ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶಗಳು ನಡೆದವು (ಜಾಂಕಥ. ೬೬). [ಸಂ.]

ಮೌಂಜೀಬಂಧನ (ನಾ). = ಮೌಂಜೀಧಾರಣ : ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ ಅತಿ ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ಮೌಂಜೀಬಂಧನವನ್ನು ಮಾಡಿದನು (ಕೃದಸು. ೨೫೬) ; ದ್ವಿಜರ ಮುಖ್ಯಸಂಸ್ಕಾರವಾದ ಮೌಂಜೀಬಂಧನವೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ನಡೆದ ಹಾಗಾಯಿತು (ಕಾರಪ. ೩೭, ೨೮). [ಸಂ.]

ಮೌಕೂಫ್ ' ಮೋಕೂಫ್ ' ನೋ.

ಮೌಕ್ತಿಕ (ನಾ). ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮುಕ್ತಾಫಲ ; ಮುತ್ತು : "ಮುಕ್ತಾ. ಮೌಕ್ತಿಕಂ. ಶೌಕ್ತೇಯಂ _ ಈ ೩ ಮುತ್ತು" (ಪಾಲಾಯು. ೦೦೯–೧೦) : ಜಗಮಿದು ಮೌಕ್ತಿಕದಿಂದಂ ತೆಗೆದುದೂ ದಂತದೊಳೆ ಸಮೆದುದೂ ಪಾಲ್ದಡಲಿಂದೊಗೆದುದೂ ಪೇಲ್ಬಿನಿಗಂ ಸೊಗಯಿಸಿದುದು ಸಾಂದ್ರಚಂದ್ರಿಕಾವಿಸ್ತಾರಂ (ಕಾಪಾಂ. ೦೧೭) ; ರತ್ನ ಮೌಕ್ತಿಕದಿಟ್ಟು ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ ನಿಮ್ಮ ಶರಣರು (ವಚಸ. ೧೧೦) ; ಹಾರ ಹಜ್ಜುದುದು ಕರ್ಣಪೂತದ ಚಾರುಮೌಕ್ತಿಕನಿಕರ ಸಿಡಿದವು (ಕಾಪಾ.ಗ. ೭-೩೨).

[ಸಂ.]

ಮೌಕ್ತಿಕಕ್ಷಾರ (ನಾ). ಮುತ್ತಿನ ಬೂದಿ : ಮೌಕ್ತಿಕದ ಭಸ್ಮ (?) : ೨೦೦ ಭಾಗ ಸಿಂದೂರ ೧೦೦ ಭಾಗ ಮೌಕ್ತಿಕಕ್ಷಾರ (ಕುಂಬಾಭಿ. ೪-೬೯). [ಸಂ.]

ಮೌಕ್ತಿಕಶಿಲಾಲಿಂಗ (ನಾ). (ಮುತ್ತಿನ ಬಣ್ಣದ) ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಲಿಂಗ : ನಿರ್ಮಲಬಿಮ್ಮಮೌಕ್ತಿಕಶಿಲಾಲಿಂಗಂ ಚತುರ್ವಕ್ತ್ರಸುಂದರಮಪ್ಪಲ್ಲಿರ್ದುದು ರತ್ನಪೀಠಘಟಿತಂ ದೇದೀಪ್ಯಮಾನವ್ರದಂ (ಶಾರಂಪು. ೬೩೬). [ಸಂ.]

ಮೌಖರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಬಹಳ ಮಾತನ್ನಾಡುವಿಕೆ : ವಾಚಾಳತ್ವ. ೨. [ಜೈನ] ಐದು ಬಗೆಯ ಅನರ್ಥದಂಡವಿರತಿವ್ರತಾತಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪುದಿದ ಸಮೀಕ್ಷ್ಯಾಧಿಕರಣಮುದಯಿಪ ಕಂದರ್ಪಮಂತ್ರಿ ಕೌತ್ಕುಚ್ಯಂ ಪೆರ್ಚಿದ ಪ್ರಮೌಖರ್ಯಮಸರ್ಥಕ್ಕಾದೊಳ್ ವ್ಯತಿಕ್ರಮಮತಿಪ್ರಸ[ಧ್ಸ ಸಹಿತಂ (ಶಬಸಾಪು. ೬-೨೦) ; ಪ್ರಮೌಖರ್ಯ — ಧಾರ್ಷ್ಟ್ಯದಿಂ ಬಹು ವಕ್ಯಪ್ರಲಾಪಮಂ ಮಾಟ್ಪ ಪ್ರಮೌಖರ್ಯಮುಂ (ತತ್ತ್ವಾರ್ಥ. ೭೬೬). [ಸಂ.]

ಮೌಖಿಕ (ಗು). ಮಾತಿನ ; ವಾಚಿಕವಾದ : 'ಮೌಖಿಕಪರೀಕ್ಷೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಮೌಖಿಕಪರೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಮೂಲಕ ನಡೆಸುವ ಪರೀಕ್ಷೆ ; ವಾಚಿಕಪರೀಕ್ಷೆ : ತೋಂಡಿವರೀಕ್ಷೆ : ಬರೆಯತೊಡಗಿದರೆ ಶಬ್ದಗಳೇ ಹೊರಡವು — ಮೌಖಿಕಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಕರೆದುರಿಗೆ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಶ್ವಾಸ ಕೂಡಾ ಹೊರಡದಿರುವಂತೆ ! (ಕಾಪಾಸ್ಮೃ. ೧೦). [ಸಂ. ಮೌಖಿಕಪರೀಕ್ಷಾ]

ಮೌಗ್ಧ್ಯ (ನಾ). ೧. ಏನೂ ಅರಿಯದಿರುವಿಕೆ ; ಮುಗ್ಧತನ : ತರುಣ ಬಾಲಕಿಯರ್ ವಿಭುಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮಾನನಮಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಮದಾಂಬು ಲಾಪೋಪಮನುಯ್ದು ಬಿಂಬಪಾಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತರಿಸೆ ಮೌಗ್ಧ್ಯದೊಳಾಯ್ದು ತದಂಕಮೆಂದೆಂ (ಕಂರ್ಪಕೃ. ೦೦-೬೨). ೨. ಲಾವಣ್ಯ ; ಸೊಬಗು. [ಸಂ.]

ಮೌಜು 'ಮೋಜ್ದು' ನೋ.

ಮೌಜೆ, ಮವುಜೆ (ನಾ). ಸಣ್ಣಹಳ್ಳಿ ; ಸಣ್ಣಗ್ರಾಮ ; ಕಸಬಾ : ನಮ್ಮ ಅಣ್ಣಂದಿರಾದ ಸದರಿ ರಾಘವೇಂದ್ರವಾಮನಬಿಂದಗೋಳ ಅವರೇ ನಮ್ಮ ಬಿಂದಗೋಳ ಮೌಜೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ವಿಕಶ್ರಆಸ್ತಿಯ ವಹಿವಾಟು ಮಾಡುತ್ತ ಬಂದಿರುತ್ತಾರೆ (ಗಂಪತ್ರಿ. ೫೦೦). **ಮವುಜೆ :** ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾನಂದಸ್ವಾಮಿಗಳವರಿಗೆ ಮವುಜೆ ಮಜಕೂರಿನಲ್ಲೂ ಪ್ರಾಕಾರೇಪ ಭೂಮಿವುತ್ತಾರಯಿದ್ದದ್ದು . . . ಹಾಲಿಯಿನಾಮತ್ಯಿಯಲ್ಲು ಜಾರಿಯಿರುವುದು (ಕ್ರಿಶಾ. ೦೯೪೯, ೩೨-೬; ೧೮೭೯). [←ಅರ. ಮೌಝಾ ; ಹಿಂ. ಮೌಜಾ ; ಮರಾ. ಮೌಜಾ, ಮೌಜೆ]

ಮೌಢ್ಯ (ನಾ). ದಡ್ಡತನ ; ಮೂಢತನ : ಅಹಿಮಕರಂಲ ತನ್ನ ಮೌಢ್ಯದಿಬಹಳಶೋಕದಲಿರಲು (ಕೃಶಿರಾ. ೦-೩೨); ಓದಿರುವಾತಗೆ ಮೌಢ್ಯವೆಂಬುದಿಲ್ಲ (ಜಾಶತಕ. ೪೦-೯೦); ತನ್ನ ಜಾಡ್ಯ ಮೌಢ್ಯ ದೊಳಗೆ ಸಾಧಿಸಿಹುದು —ಗೊತ್ತು ನನಗೆ (ಪ್ರಾಜಡಗ. ೪೦-೭). [ಸಂ.]

ಮೌದ್ಗ (ನಾ). ಹೆಸರುಕಾಳನ್ನು ಬೆಳೆಯಿಬಿವ ಹೊಲ : ಪರಿಪಾಲಿಸಿಮುಪ್ಪ ಕನ್ಕ ನಾಡೆ ಮೌದ್ಗಂ[ಜಾಹಾ. ೧೯೦] ಮಾಷ್ಯಂ ಪಾಲೇಯಂ ವೈಹೇಯಂ (ಕಂರ್ಪಕೃ. ೦-೯೦). [ಸಂ.]

ಮೌದ್ಗೀನ (ನಾ) : ಅ ಮೌದ್ಗ : "ಹೆಸರು ಕೆಯ್ ಮೌದ್ಗೀನಮೆಂಬುದು" (ಕಠಾಯಾ. ೩೬-೬); ವಿನೆನೆವುಪೊ . . . ತೈಳೀನದ ಮಾಷೀಣದ ಮೌದ್ಗೀನದ ಬಹುಸಾರಸ್ಯಸಕಳಫಳಂಗಳ್ (ತ್ರಕೃ. ೨-೦೨). [ಸಂ.]

ಮೌನ (ನಾ). ೧. ಮಾತನ್ನಾಡದಿರುವಿಕೆ ; ಸುಮ್ಮನಿರುವುದು : ಮೌನಂ ಸರ್ವಾರ್ಥಸಾಧನಂ (ಗಣಿತಾ.೪-೩೯ ಪ); ಮೌ[ಜಾಕಾ. ದೋ]ನದಲುಂಬುದು ಆಚಾರವಲ್ಲ ಲಿಂಗಾರ್ಪಿತವ ಮಾಡಿದ ಬಳಿಕ ತಪ್ಪಿಗೊಮ್ಮೆ ಶಿವಶರಣನ್ನುಶ್ಚಿರಬೇಕು (ಶಸಾ. ೬೬೬); ಬಯಕೆಯೊಳು ಬಜಮುನುಮುಂ ಮೌನದೊಳು ನುಡಿಯುಮಂ . . . ಬೈಸಿಡುತೆ (ತಿಪ್ರ. ೮೭. ೬-೯); ಮುಮಿಸರಸಿರುಹಾಬಾಡಿದವು ಮುಸುಕಿತು ಮೌನಮಯಜಲಧಿ (ಕಾಣ್ಮಕೃ. ೦೯-೩೦). ೨. ಮಾತನ್ನಾಡದೆ ಇರುವ ಸಮಯ : 'ಮೌನವ್ರತ' ಪರಾ. ೩. ಸದ್ದಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದು ; ನೀರವತೆ : ಸುತ್ತಲು ಮೌನ ! ಶ್ವಶಾಸ ಮೌನ ! (ಜಾಂಕಪ್ರ. ೩೬-೨೦). ೪. [ಕಾಮಶಾ] ವಿರಹದ ಹತ್ತು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಥಿಲಾಷೆ ಚಿಂತೆ ಸಂಸ್ಮೃತಿ ವಿಘುಗುಣನುತಿ ಸಂತಾಪನ ಕ್ರಿಯಾದ್ವೇಷ ವಿಕಳ ಪ್ರೌನ ಮೂರ್ಛ ಮರಣವೆಂಬ ದಶಾವಸ್ಥಾದಿ ವಿಚಾರಪರಿಂ (ಜನೇಕ. ೦೪೪). [ಸಂ.]

ಮೌನಂಗೊಳ್, ಮೌನಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಾತನ್ನಾಡದಿರು-; ಸುಮ್ಮನಿರು : ಮಜುಮಾತುಗುಂಡಲಜಿಯದೆ ಧರ್ಮವೃತ್ತಂ ಮೌನಂಗೊಂಡುಸಿರದಿರೆ (ತಂಕಾ. ೬-೨೪ ಪ). **ಮೌನಗೊಳ್ :** ೧. ಏನೂ ಅಲ್ಲೆಯೆಂದು ಮೌ[ಜಾಕಾ. ಮೋ]ನಗೊಂಡಿರಬೇಡ (ಬಸಪ್ರ. ೦೬೬); ಬಂದಿಹ ಮಹಂತರು ಮೌನಗೊಂಡಿದ್ದಿಹರು (ಬಸಪ್ರ. ೩೭-೯). ೨. ಸದ್ದು ಮಾಡದಿರು : ಮೌನಗೊಂಡುವು ಭೇರಿನಿಸ್ಸಳವೇಣ ಹೇಳುವೆ ದನುಜನುಚ್ಚಟಿ ಹಾನಿಯಾದುದು (ಕ್ರಿಶಾ. ೫೦-೩೫). [ಮೌನ + ಕೊಳ್,]

ಮೌನಕಲಹ (ನಾ). ಮಾತಿಲ್ಲದ ಜಗಳ ; ಮೌನವಾದ ಕಲಹ : ಶಮ್ಮ ಈ ಕೆಲದಿನಗಳ ಮೌನಕಲಹವನ್ನು ಇಂದು ಬಗೆಹರಿಸಿಬಿಡಲೇಬೇಕು (ಇಪ್ರಳ. ೨೭೨). [ಸಂ.]

ಮೌನಗೊಳ್ 'ಮೌನಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಮೌನಮುದ್ರೆ (ನಾ). ಸುಮ್ಮನೆ ಇರುವುದು : ಏನು ಸಿದ್ಧಿಯಿದಕ್ಕೆ ಮೋಹಿದ ಮೌನಮುದ್ರೆಯಿ ಬಿಸುಟು ಹೇಳು (ಕುಹಾ. ೫೦-೩೬); ಇನ್ನು ನಮಗೆ ಗುಡಗಜ್ಜನ ಬಾಧೆ ತಪ್ಪುದು ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮೌನಮುದ್ರೆಯನ್ನು ತಾಳಿದರು (ಕುಹಾ. ೩೬). [ಸಂ. ಮೌನಮುದ್ರಾ]

ಮೌನವಡು (ಕ್ರಿ). ಮಾತನ್ನಾಡದಿರು; ಸುಮ್ಮನಿರು : ಗಾನವಿದ್ಯಾಲೋಲರಾವರು ಏನೆ ಗುರು ಮೂಲೋಕಕನ್ನುತ ಮೌನವಟ್ಟಿದು ಸರ್ವಜ್ಞಪದ (ಜಾಗಕ. ೦೨-೭೬). [ಮೌನ + ಪಡು,]

ಮೌನವ್ರತ (ನಾ). ಮಾತನ್ನಾಡದೆ ಇರುವ ವ್ರತ; ಮೌನದ ಆಚರಣೆ : ಇತ್ತ ವ್ಯಪಘನಾಥನುಂ ಮೌನವ್ರತದಿಂ ಯೋಗಯೋಗ್ಯಪ್ರದೇಶದೊಳು ಅಪ್ರಹತಧ್ಯಾನನಾಗಿ ವಿಹರಿಸಿ, (ಜಾಗಿಂಕೃ. ೫೦); ಮೌನವ್ರತಕ್ಕೆ ದೀಕ್ಷಿತರಾಗಿ ಮೌನಸಂಗದಲಿ ಇರಿದಿಹರು (ಪಾಪ್ರಕ. ೧೪-೦೨). [ಸಂ.]

ಮೌನಾಧ್ಯಯನವೃತ್ತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಏವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಉಪವಾಸಾನಂತರದ ಪಾರಣೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಾಙ್ನಿಯಮವನ್ನು ತಾಳುವುದು ಹಾಗೂ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮೌನವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು : ಮೌನಾಧ್ಯಯನವೃತ್ತಿಯಂ ತೀರ್ಥಕರತ್ವಭಾವನೆಯುಂ . . . ಅಪ್ಪಯ್ಯತ್ತುಮೊಜುಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಯೊಳು (ಕಾಪುಂಪು. ೨೦೨). [ಸಂ.]

ಮೌನಿ (ನಾ). ೧. ಮಾತನ್ನಾಡದೆ ಸುಮ್ಮನಿರುವವನು : ಮೌನಿಯಾದನು ರಾಮ (ಕ್ರಿರಾಚರಿ. ೦೩೯-೨೦೯); ಮೌನಿಯಾದವಗಿಗೆ ಕಲಹವೆಂಬುವುದಿಲ್ಲ (ಜಾಕಾಚ. ೪೦-೯೦); ಹಾಗೆ ನೋಡಿದರೆ ರಾಯರು ದೊಡ್ಡಮೌನಿ ! (ಕಾಜಾಮು. ೦೩೦). ೨. ಮುನಿ ; ತಪಸ್ವಿ ; ಋಷಿ : ಮಾನಿಗಳು ಮೌನಿಗಳು ಸ್ವಚ್ಛ ಶಿವಾಮೃತಾಪೇಚ್ಛಾತ್ಮಸುಖಿಗಳು (ಬಸಪ್ರ. ೬-೧೭). [ಸಂ. ಮೌನಿನ್]

ಮೌರಜಿಕ (ನಾ). ಮದ್ದಲೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು : "ಮಾರ್ದಂಗಿಕಃ. ಮೌರಜಿಕಃ — ೨ ಮದ್ದಲೆ ಬಡಿಯುವವನ ಪೆಸರು. ಮದ್ದಳಿಗ" (ಕಿಶ್ಕಾ.೦೬. ೩೦೦). [ಸಂ.]

ಮೌರಜಿಗ (ನಾ). ಅ ಮೌರಜಿಕ : "ಮೌರಜಿಗ — ಮೌರಜಿಕ=ತಮಟೆ ಬಾರಿಸುವವ" (ಕರ್ನಾಕೋ. ೩೭) ; ಸುರಪುರದ ಮೌರಜಿಗನಾವಡೆ ಕುರುಬಲದ

ಗಜಬುಜದ ಗರುದನ ತೋಱಿಸುತ ತೂಳನು ಕಲಿಪಾರ್ಥ(ಕಾಪ್ಪ.೨೦-೫೫).
[< ಸಂ. ಮೌರಜಿಕ]

ಮೌರವಪಾಶ (ನಾ). ಮುರು ಎಂಬ ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸರಪಣಿ.– ಸಂಕೋಲೆ : ಖಚರಕಿನ್ನರವಿದ್ಯಾಧರರಂ ಕಡಿಪಿಂದ ದೂಗೆ ಕತ್ತರಿಸಿ ಕೊಲ್ವ ಮೌರವಪಾಶಮಿರ್ಪುದು (ಜಗಂ. ೦೦-೫೯ ಪ); ನರಸೇನೆಗರಿವು ಲಂಕಾಪುರದ ಬಹಿರ್ಜಲಧಿ ದಾಂಟಲಿಂತಿದು ದೇವಾಸುರರ್ಗ ಮರಿದೆನಿಸಿ ನರಕನ ಪುರಮಂ ಬಳಸಿರ್ದುದೊಂದು ಮೌರವಪಾಶ (ಜಗಂ. ೦೨-೪). [<ಸಂ. ಮೌರ್ವಪಾಶ]

ಮೌರಿ$_1$, ಮವುರಿ, ಮಹುರಿ, ಮೂವುರಿ, ಮುಹುರಿ, ಮುಹುರಿ, ಮೊಹರಿ$_1$, ಮೋರಿ$_1$, ಮೋಹರಿ$_1$, ಮೌವರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉದುವ ವಾದ್ಯ : ವೇಣು ವೀಣೆ ಮೌರಿ ವಾದ್ಯಂಗಳ್ದಿ ಪಾಯು ಅಂಗುಲಿಯ ಭೇದದಿಂದ ರಚನೆಗಳ ತೋಱುವಂತೆ (ಕ್ರಕೊಚಿ. ೪. ೩೦೩-೮೪) ; ಕುಂದಿದುವ ಕೊಂಬುಗಳ ರಣದಿತ್ರಿರಿಯ ಮೌರಿ ಹಲಹಲಿಪು ರೀತಿರೀತಿಯ ಚಿನ್ನದಾ ತಂಬಟದ ಸಾನಾವಿಧವ . . . ನಿಸ್ಸಾಳಕುಳದಬ್ಬಿಱಿಪುದು (ಕೋಬಾಚ. ೩-೯೩); ತಿತ್ರಿರಿ ಮೌರಿ ತಾಳ ದಂಡಿಗೆ ಮದ್ದಲೆ ಉತ್ತಮದ ಶಂಖಿಶ್ವಾನಾದಗಳಂದ. . . ಕುಣಿಪುವರು (ಕ್ರಕಂಪ. ೪-೦೩೬-೨). **ಮವುರಿ** : (೪). **ಮಹುರಿ** : ಕೊಳಲು ಮುಹುರಿ ರಣಮವುರಿ ದವಳಸಂಕ (ಕಣಾಂಪ್ರ. ೬-೨೦೦). **ಮೂವುರಿ** : ಬಾಯಿಂದೆ ಕೊಂಬು ಮೂವುರಿ ಕಹಳೆಗಳನೂದಿ ಬಾಯಿಂದೆ ಕರಡಿಯಂ ಬಾರಿಸುತೆ ಕೊಳಲೂದಿ (ಶ್ರಕ. ಪೆ. ೦೩೯-೩). ℙ ಇದು ಧಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪವಿರಬಹುದು. **ಮುಹುರಿ** : ಮುಹುರಿಯ ಮಧುರತೆಯಿಂ ಬೀಣೆಯ ಬಹುಲಿಕೆಯುಂ ಎಸೆಯ (ಪರಿಕ್ಷ. ೯-೧೩ ಪ). **ಮುಹುರಿ** : ವೇಣು ಮುಹುರಿಗಳ್ದಿ ಪೂವತ್ತರಡುರಾಗಮಿಶ್ರಂಗಳ ಅಜವತ್ತುನಾಲ್ಕಱಲ್ದಿ ಕೂಡಿ ನುಡಿವುದು ಒಂದೋ ಎರಡೋ (ಕೋಬಾಚ. ೦೩೭-೧೧೩) ; ಮುಹುರಿಶ್ವಂಗವಂಶ ಕಹಳಾಶಂಖಿಪಾವಪ್ರಭೃತಿಸುಷಿರವಾದ್ಯಚಯಮಂ . . . ತಾಳಾನುಗತವಾಗಿ ಬಾಜಿಪುತೆ ತತ್ಕುಶಲಗತಿಯಿಂ (ಪದ್ಮಣ. ೬-೫೬); ಭೇರಿ ನಿಸ್ಸಾಳಗಳು ದೂಣದತಿಸ್ವರಗಮ್ಯ ಮುಹುರಿ ವೀರಣವಾದ್ಯ ವಿದ್ಯಜ್ಜನಾವಿಕರವ್ . . . ಎಸಕದಿಂ ರಾಜಿಸಲು (ಕ್ರಕುಚ. ೪-೨೫). **ಮೊಹರಿ**$_1$: ಹೊನ್ನಿನ ಕಹಳೆಗಳಂ ಪೊಸರನ್ನದ ವಾಸಂಗಳಂ ಸುಶಂಖಿಗಳುಮಂ ಚಿನ್ನಿನ ಮೊಹರಿ[ಜಣಾಂ. ಮೌರಿ]ಗಳಂ ಸುರಹೆನ್ನೆಯರೊರ್ವೊರ್ವರೂದಿದರ್ ಕಡುನಲವಿಂ (ಜಾಪ್ರ. ೬-೯೦) ; ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪಾದ ಮೊಹರಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ನಾದವೂ ಕೇಳಿ ಬಂತು (ಕಂಗಾಕ್ಷ. ೩೦೬). **ಮೋರಿ**$_1$: ಮಾದುಮೆಯ ನಾಲ್ಮುದಿನ, ಮೋರಿ ಹಿಡಿದ ಕೊರಗುಗಳೇನೆ ಅವನ ವಾದ್ಯ ಕೇಳಿಸಿತೋ ಸ್ಖಲಿಪೋ (ಕುಚಿ. ೨); ಶಿವಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಮೋರಿ ಬಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಪರ್ಕಸ. ೦೯೦). **ಮೋಹರಿ**$_1$: ಅಲರ್ದಿಂದಿಗಜಿಗಿ ಝೇಂಕರಿಪಲಿ ಶಿಖಗಳನ್ನೊಲೆವ ನೈದಿಲ ನಿಡಿದಂಟು ಜಲದೇವಿಯರಂಗಜವೀರವನೋದು ತೊಲೆವ ಮೋಹರಿಯಂತಾಯ್ತು (ಶ್ರಚಾಂಪ. ೦೨-೨೩) ; ನೀರದಗಳಂತೆ ನಭದೊಳ್ಪರಿದವಾಗ ಕಹಳಾಳಿಗಳು ಮೋಹರಿಗಳು (ಪುಣ್ಯಾ. ೬-೩೭). **ಮೌವರಿ** : ಪಟುಪ ಭೇರಿ . . . ಕಹಳೆ ಡಿಂಡಿಮರವದಿ ಸಂಘಟಿಸಿದುದು ಭೀರಣದ ಬೊಂಬುಳಿ ದೋಳು ಮೌವರಿಯ ಪಿಟುತರ ಧ್ವನಿ ಪೀವಿದುದು ದಿಕ್ಪಟಗಳನು (ಸಪಕ್ಕು. ೦೩-೬೪). [ದೇ.॥ ತುಲು. ಪೂರಿ, ಮವುರಿ]

ಮೌರ್ಕಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಮೋದದಿಂದ ಗಾಯಕರು ಮೌರ್ಕಿ ಪಾಡಲು (ಶಾಶಿಕ್ಷ. ೧೦-೬). [<ಸಂ. ಮಾಹುರ್ಕಿ]

ಮೌರ್ಖ್ಯ (ನಾ). ದಡ್ಡತನ ; ಅವಿವೇಕ ; ಮೂರ್ಖತನ : ಕ್ಷಿತಿಜೋಕೀ ದೇಹಂಗಳು ಪಶುಗಳಂದದಿ ತಿಳಿಯದತಿಶಯದ ಸುಖಗಳನು ಹಾರ್ಯಪರಮದಿನದಿ ಮೌರ್ಖ್ಯದಿಂದೀ ಪುಸಿಯನು (ಕಂಗಾಡಾ. ೩-೯-೨೨). [ಸಂ.]

ಮೌರ್ವ (ಗು). ೧. ಮುರು ಎಂಬ ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಕಂದುಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ : "ತುರಗವರ್ಣಂ . . . ಮಾಸರದಾಗೆ ಮೌರ್ವನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗಾ. ೮೦-೦೪). [ಸಂ.]

ಮೌರ್ವಿ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ ; ನಾರಿ ; ಸಿಂಜಿನಿ : "ಮೌರ್ವೀ, ಜ್ಯಾ. ಶಿಂಜಿನೀ. ಗುಣಃ. ಜೀವಾ—ಈ ೫ ಬಿಲ್ಲ ತಿರು" (ಪಣಾಮು. ೬೬-೩೦೦) ; ಲಲಿತಭ್ರೂಕಾರ್ಮುಕಂ ಕೇಕರರುಚಿ ನಸಿಗೋಲ್ ಕುಂತಳಂ ಮೌರ್ವಿ ಮಂಜೀರಲಸದ್ಧ್ವನಂ ಧನುಷ್ಟಂಕೃತಮನೆ . . . ಎಸೆಗುಂ ವಾರನಾರೀಕದಂಬಂ (ಜಗಂ. ೨-೪೬) ; ಧನುವಿಗೆ ಮೌರ್ವಿಯ ತೊಡಿಸಿ ಗುಱಿಯನೆಚ್ಚ ಘನಮುಪಮನಿಗೆ ನೂಱಿಂದು ತನುಜೆಯು ಕೈಯಲಿ ಮಂದಾರಮಾಲೆಯ ಘನತರರಾಗದಿಂದಿಕ್ಕು (ಕಪಂಗಾಂ. ೦೬-೨೩).
[ಸಂ. ಮೌರ್ವೀ]

ಮೌರ್ವೀನಾದ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯ ಠೇಂಕಾರ ; ಜ್ಯಾನಾದ : ಸಂಸ್ಫೋಳಿಕೋದ್ಭತ ಚಪಳಜಾಪಕರಾಳಮೌರ್ವೀನಿನದಭೀಷಣವಾದನಾ ಭೀಮ (ಕಾಪ್ಪಾ. ೦೨-೦೩). [ಸಂ.]

ಮೌಲ (ಗು). ೧. ಬಹಳ ಹಿಂದಿನ ; ಪ್ರಾಚೀನವಾದ. ೨. ಮುಖ್ಯವಾದ ; ಮೂಲಭೂತವಾದ. (ನಾ). ೩. ಗೃಹ, ಕ್ಷೇತ್ರ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಹಿಂದಿನ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಅಧಿಕಾರ ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಮಂತ್ರಿ ಮೊದಲಾದ ರಾಜಸೇವಕ : ಮೌ[ಲ]ಭೃ[ತ್ಯ]ಸುಹೃತ್ ಶ್ರೇಣಿವಿತ್ತಾಪ್ತವಿಕತಂತ್ರಂಗಳ್ ಪನ್ನೆದ ಜಂತ್ರಂಗಳಂತೆ ಕುಱುಬಮಾದುವು (ಪಂಚಾ. ೦೩-೨೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಮೌಲಬಲ (ನಾ). ಪ್ರಧಾನವಾದ ಸೈನ್ಯ ; ಮೂಲಬಲ : ನಿಜರೂಢ ವ್ಯಾಳಕುಂಡಾಲಮಂ ಒಳಸಿ ಎಂದ ಮೌಲ[ಜಣಾಂ. ೪]ಬಲಮನರನಲಿಗೆ ನೂಂಕಲ್‌ವೇಬ್ದು (ಪಂದ್ರಪು. ೧೦-೯೯ ಪ). [ಸಂ.]

ಮೌಲಿ, ಮೌಳಿ (ನಾ). ೧. ತುದಿ ; ಶಿಖರ ; ಅಗ್ರಭಾಗ : ಫಣಿ ಗರುಡ ಗಜ ಮಕರ . . . ಚಿಹ್ನಂಗಳ್ ಯಥಾಕ್ರಮದಿಂ ತನ್ಮೌಲಿಗಳೊಳ ಪ್ಪುವ (ಪಪ್ರಕ್ರ. ೦೫೬). ೨. ತಲೆ : 'ಚಂದ್ರಮೌಳಿ' ಪರಾ. ೩. ಕಿರೀಟ ; ಪಟಕುಟ : ಆ ಸತ್ಕೀಂದ್ರಜೋಳೇಂದ್ರಸತ್ಪದಪದ್ಮಕ್ಕೆ ಮರಂ ದಮಂ ಪಡಮ ಮೌಳಿದ್ಯೋತಿಯಿಂ ಪೊಳ್ಗಿದಂ (ಜಾಪ್ರ. ೪-೦೦೩). ೪. ಜಡೆ ; ಮುಡಿ. **ಮೌಳಿ** : ೨. "ಮುಂಡಃ. ಉತ್ತಮಾಂಗಃ. ಮಸ್ತಕಃ. ಮೌಳಿಃ. ಶಿರಃ. ಶೀರ್ಷಾ. ಮೂರ್ಧಾ, – ಈ ೮ ಮಂಡೆ" (ಪಣಾಮು. ೦೪-೩೬೩). ೩. "ಮೌಳಿಂ[ನಲ್ ಮಕುಟ [ಜಣಾಂ. ಮುಂಬರ, ಮಕುರ]" (ಪಣಾಮ. ೭) ; ಮೋಟಿನ ಮೌಳಿ ಮೂಱೊಜತಿಯ ಶೃಂಗಾರ ಬೇಟ ಕುರುಡಂಗೆ ಸೆಗೆಡಿಯಾಯಿತ್ತು (ಜಸಕ. ೪೩೦). ೫. (ಆಲಂ) ಮುಂದಾಳು ; ನಾಯಕ : ಓಲಗದೊಳಿರ್ದಖಿಳಮೂರ್ಧರ ಮೌಳಿಯನು ಕಂಡವಧರಿಸಿ ಸಿರಿಲೋಲ ವಿಜಯಂಗೈಯಲವಸರವುಂಟೆ ಹೇಳೆವಲು (ಕಾಪ್ಪಾ. ೪-೨೬). ೬. ಮುಖದ ಸೌಂದರ್ಯ (?) : ಎಱದಳೋ ಸುರರಿಂಗೆ ಸತಿ ಕೈದೋಜದಳೋ ದನುಜರಿಗೆ ಮೌಳಿಯ ಬೆಱದಳೋ ಅಸುರರಿಗೆ ಸುರರಿಗೆ ಸುರದಳೋ ಸುಧೆಯ . . . ಎನೆ ಮುನಿಸಿಕರ ಸಲುಹಿದಳು ಸುರಕುಲವ (ಪಣಾಗ. ೪-೯-೨೨). [ಸಂ.]

ಮೌಲಿಕ (ಗು). ೧. ಮೂಲರೂಪದ ; ಮೂಲಭೂತವಾದ : ಗೀತಾ ರಹಸ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಬಳಕರ ಮೌಲಿಕ (original) ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದು ಕ್ರಮವಾಪ್ತ (ಕಜ್ಞಾ. ೦೪೯) ; ಅವು ಮೌಲಿಕ ಬಾಲಬೋಧವೆದ್ದತಿಯವಾದ್ದು ಗೀತೆಯ ತತ್ವಜ್ಞಾನ ಹೇಳುವಂಥವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಂತು ಪುತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯ ಕೌತುಕವನ್ನಿಸುವುದು (ಸ್ಫೂಪ್ರ. ೦). (ನಾ). ೨. ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು ; ಮೂಲಭೂತವಾದುದು. ೩. ಮುಖ್ಯವಾದುದು ; ಮಹತ್ವವಾದುದು : ಈ ಪುಸ್ತಕವು ಸ್ವತಂತ್ರವೆ ?

ಮೌಲಿಕವೆ ? (ಪುಣಾಕ. ೩) ; ಈ ಪಂಥದಲ್ಲಿ ಏವರ ಅಧಿಕಾರವು ಮೌಲಿಕವಾಗಿದೆ (ಪುಣಾಕ. ೦೦) ; ಮೌಲಿಕವಾಗಿ ನೋಡಿದರೆ ಸಾಹಿತ್ಯವೆಂಬುದೂ ಒಂದು ಮೌಲ್ಯವೇ (ಕಂಚಿ. ೧೦. ಟಿಪ್ಪ). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ತ್ರಿಭೋಗಾಧ್ಯಂತರಮಷ್ಟಭೋಗತೇಜಃಸ್ವಾಮ್ಯಯುಕ್ತ (ಕ್ರಂ) ಶುಲ್ಕ ದಂಡ ಸಾದಕಾರುಕರಮೌಲಿಕಾರ್ಹಣಾದಿ ಸಲದ್ರವ್ಯಾಪಾರ್ಜನೋಪೇತಂ (ಇಂ. IV. ೨೬೬-೬೮ ; ೧೨೬೨). [ಸಂ.]

ಮೌಲಿಕತೆ (ನಾ). ಬಹಳ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಉಳಿದುಬಂದಿರುವ ಗುಣ. – ಸ್ವಭಾವ : ಈಗ ಅವರ ಮೌಲಿಕತೆ ತೀರ ಬಂತು (ಕ್ಯ. ೮೫. ೧೪).

[ಸಂ. ಮೌಲಿಕತಾ]

ಮೌಲ್ಯ (ನಾ). ೧. ಬೆಲೆ ; ದರ ; ಧಾರಣೆ : "ವೃತ್ತಿಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಧೃತಿ ವೇತನಂ ಮೌಲ್ಯಮನೆ ಹೊತ್ತ ಬೆಲೆ" (ಪಾಂಗಣ. ೦೦೨-೨) ; ಎರಡು ತೆರ ಮೌಲ್ಯಂಗಳೆಲ್ಲಕಂ ಲೋಕದಲಿ ಪರಮಾರ್ಥಕೊಂದು. ಸಾಂಪ್ರತದರ್ಥ ಕೊಂದು (ಪಾಂಗಣ. ೬೬೩). ೨. ಉಪಯುಕ್ತವಾದುದು ; ಬೆಲೆಯುಳ್ಳದು : ಅನಘರತಾಲ್ಯವಕ್ಷಯವಮೌಲ್ಯ [ಪಾಣಿ. ಮೂಲ್ಯ]ವಭವ ಸ್ವಲ್ಪಬಹ ಕೈವಲ್ಯವೀ ವಿಮಾರ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಿ (ಕೃಷ್ಣ. ೪೬-೬೩). ೩. ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಭಾವಿಸುವ ಅಂಶ ; ಆದರ್ಶ : ಜೀವನದ ಮೂಲಭೂತಕ್ರಿಯೆಗಳ ಗುರಿಯಾಗಿ ಏನು ಜೈವಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡುವ ಆದರ್ಶಗಳಿಗೆ ಮೌಲ್ಯಗಳೆನ್ನಬಹುದು (ಕಂಚಿ. ೯ ಟಿಪ್ಪ); ಸಪ್ತಕಾಪ್ತದಲ್ಲಿ ಈ ವ್ಯಕ್ತ್ಯತೀತವಮೌಲ್ಯಗಳಿಗೇ ಪ್ರಧಾನತೆ ಯುಂಟಾಗುವುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (ಕ್ಯ. ೫೫. ೧೪). [ಸಂ.]

ಮೌಲ್ಯಧನ (ನಾ). ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಮಾರಿದಾಗ ಅದರ ಬೆಲೆಯಾಗಿ ಬರುವ ಹಣ ; ಬೆಲೆಯ ಹಣ : ಈ ಆಭರಣಂಗಳಂ... ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಸಿ ಅದರ ಮೌಲ್ಯಧನವನ್ನು ನೀವೇ ಯಾಗಾರ್ಥವಾಗಿ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವರಾಗಿ (ಪುಣ್ಯಾಶ್ರಂ. ೨೪೭). [ಸಂ.]

ಮೌಲ್ಯನಿರ್ಣಯ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತು, ಕಲಾಕೃತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಬೆಲೆ ಅಥವಾ ಉಪಯುಕ್ತತೆಯನ್ನು ನಿಗದಿಪಡಿಸುವುದು. — ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದು : ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೌಲ್ಯನಿರ್ಣಯದ ಸಮಸ್ಯೆಯೊಡನೆ ಸ್ವತಃ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ, ಆಚರಣೆಯ ತತ್ತ್ವವೊಂದು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಇದ್ದೇ ಇದೆ (ಪಾಕಿಕ್ರ. ೩೦೩). [ಸಂ.]

ಮೌಲ್ಯಮಾಪನ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತು, ಕಲಾಕೃತಿ, ಗ್ರಂಥ, ಲೇಖನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಅಳೆಯುವಿಕೆ. — ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸುವಿಕೆ. – ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ನಿರ್ಣಯಮಾಡುವಿಕೆ : ನರನಾರಿಯೆಂದವೆ ... ತಮ್ಮ ಆತ್ಮಪರಿತೋಷದಿಂದ ಪ್ರಯೋಗದ ಸಿದ್ಧಿಯ ಮೌಲ್ಯಮಾಪನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು (ಕ್ರಾಂಥ. ೪೪) ; ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೌಲ್ಯಮಾಪನವನ್ನು ... ವಿವೇಚಿಸುವುದು ನಮಗಿಂದ ಉಳಿದಿದೆ (ಪಾಕಿಕ್ರ. ೩೧೮). [ಸಂ.]

ಮೌಲ್ವಿ (ನಾ). ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಧರ್ಮಗುರು : ಅವನ ಬೋಧನೆಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಮೌಲ್ವಿಗಳೂ ಉಲಮಾಗಳೂ ದೇಶದೇಶಗಳಿಗೂ ಹೋಗಿ ... ಗ್ರಂಥರಚನೆ ಮಾಡಿ (ಕ್ರಗಂಥಾ. ೦೬೨) ; ಅಲ್ಲಿಯ ಮೌಲ್ವಿಯೇ ಅವನಿಗೆ ಒಂದು ಕಂಬಳಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು (ಕೃಚರಿ. ೦೨೬) ; ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೂ, ಮೌಲ್ವಿಗಳೂ ... ರಾಜಾಗಮನಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವ ಭಾವಿಯಾಗಿ ಸಿದ್ಧರಾಗಿ ಕಾದಿದ್ದರು (ಕಶಾ. ೫೧೦).

[←ಅರ. ಮವ್ಲೀ: ಪಾರ. ಮಾರಾ. ಹಿಂ. ಮೌಲವೀ]

ಮೌವರಿ ' ಮೌರ್ವಿ ' ನೋ.

ಮೌಸಿ ' ಮಾವಸಿ ' ನೋ.

ಮೌಸೂಳ (ಗು). ೧. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿಪ : ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ. (ನಾ). ೨. (ಹಿಂದೆ) ಸೂಚಿಸಲಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ನಮ್ಮ ಋಣಾನುಬಂಧ ಪೂರ್ವದಿಂದ ಸರಿಯಾಗಿ ನಡದು ಬರುತಿರಲಿಕ್ಕೆ ನಿಮ್ಮಿಂದಾ ಇಂಥಾದ್ದು ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲ. ಸಾಹೇಬ ಮೌಸೂಫುಗೆ ಬಿಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿಸಬೇಕು (ಚಕ್ರಪಾ. ೭೮). [← ಅರ. ಮವ್‌ಸೂಫ್; ಹಿಂ. ಮೌಸೂಫ್; ಮರಾ. ಮೌಸುಫ್, ಮೌಸೂಫ್]

ಮೌಹಳಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ : ಜನ್ನನಂ ನೀಲನನಳಗನಂ ತನ್ನ ಕತ್ತಳ ಮೌಹಳಿಗನಂ ತನ್ನ ... ವಾಹಕರಿರಾ ನೀವು (ಜಪ್ಪ. ೬೦-೪೦).

[?]

ಮೌಹೂರ್ತ (ನಾ). ಮುಹೂರ್ತಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಜೋಯಿಸ: "ಸಾಂವತ್ಸರಃ ... ಮೌಹೂರ್ತಃ, ಜ್ಞಾನಿಸ್. ಕಾರ್ಷಾಂತಿಕಃ – ರ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯನ ಹಸರುಗಳು. ಜೋಯಿಸನು" (ಕರ್ಣಾಂ. ೫೬೪). [ಸಂ.]

ಮೌಹೂರ್ತಿಕ (ಗು). ೧. ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ; ಕ್ಷಣದ. ೨. ಮುಹೂರ್ತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. – ಸೇರಿದ. (ನಾ). ೩. = ಮೌಹೂರ್ತ : "ಸಾಂವತ್ಸರಃ, ಜ್ಯೋತಿಷಿಕಃ, ಜ್ಞಾನೀ. ಮೌಹೂರ್ತಿಕಃ ... ಗಣಕಃ – ಈ ರ ಜೋಯಿಸಗಂ" (ಕರ್ಣಾಮು. ೬೬-೭೯); ಅತ್ಯೀಯಪುತ್ರೀವಿವಾಹೋತ್ಸವಕ್ಕೆ ಮೌಹೂರ್ತಿಕರಂ ಕರೆದು ದಿವಸಮಂ ಪೆಸಗೊಳ್ವುದುಂ (ಶಿಪು. ೯-೩೦ ಪ) ; ನಿಜ'ಯ ಕಯ್ಗೂಡಿ ವಧೂವರರಂ ಮೌಹೂರ್ತಿಕ ನಿರೂಪಿತ ಶುಭಮುಹೂರ್ತದೊಳ್ ... ಪಾಣಿಗ್ರಹಣಾಂಗೆಯ್ಸಿದಾಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೭-೧೦೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಮೌಳಿ ' ಮೌಲಿ ' ನೋ.

ಮೌಳಿಕಾಣಿ (ನಾ). (ಆಲು) ನಾಯಕ: ಮುಖಂಡ: ' ಮೌಳಿಕಾಣಿತನ ' ಪರಾ. [ಮೌಳಿ (=ಮೌಲಿ) + – ಕಾಣಿ]

ಮೌಳಿಕಾಣಿತನ (ನಾ). (ಆಲು) ನಾಯಕನಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಮುಖಂಡನಾಗಿರುವಿಕೆ : ಮೌಳಿಕಾಣಿತನದಿಂದೊಮ್ಮೆ ತನ್ನ ಭುಜಾದಂಡಮಂ ತಿರುಗಿ ನೋಡುತುಂ (ಕಂಚಿ. ೯-೧೭). [ಮೌಳಿಕಾಣಿ + – ತನ]

ಮೌಳಿಮಣಿ (ನಾ). ಕಿರೀಟದ ರತ್ನ ; ಮಕುಟ ಮಣಿ : ಪೃಥಿತಪೃಥಿವೀ ಪಾಲೌಘನಮ್ರಮೌಳಿಮಣಿ ಪ್ರಭಾಗ್ರಥಿತಪದಪೀಠಾಗ್ರಂ ಕೇಯೂರವಮಂ ತಳೆವಂದದಿಂ ಪೃಥುಳಭುಜದಿಂ ಪೃಥ್ವೀಕಂ ತಾಳ್ದಿದಂ ಬೆಲನೆಲ್ಲಮಂ (ಕಾಜಂಪು. ೦೬) ; ಯಾದವಮಹೀಭುಜಮೌಳಿಮಣಿಬ್ರಜಪ್ರಭಾಲಿಂಗಿತಪಾದ ಪೀಠಂ (ಕಾಭಾ. XX. ೧೬-೬ ; ೨೦೧೬) ; ಓಲಗಿಸುವುದು ಮಿಕ್ಕರಾಯರ ಮೌಳಿಮಣಿ ಪಾಂಡುವಿಷ ಚರಣನಖಾಳಿಯನು ಸೆಣಸುವ ಮಹೀಶ್ವರ ಮೌಳಿಮಣಿಕಿರಣ ಓಲಗಿಸಿತು ಪ್ರಣಯದಮರೀ ಬಾಲೆಯರ ಪದನಖಮನು (ಕಾಜಂಪು. ೯-೩). [ಸಂ. ಮೌಲಿಮಣಿ]

ಮ್ಯಾಚು (ನಾ). ೧. ಸರಿಹೊಂದುವುದು ; ಜೋಡಿ : ಇವಕ್ಕೆ ಮ್ಯಾಚು ಆಗೋ ಬ್ಲೌಸುಪೀಸು ತಂದುಕೊಡಿ (ಕಾಮ್ಯಕ. ೬೮). ೨. (ಆಟಗಾರರು) ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರತಿಸ್ಪರ್ಧಿಗಳಾಗಿ ನಿಂತು ಆಡುವ ಆಟ ; ಪಂದ್ಯ : ಅಂದು ಅವರ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಗು 'ಹಾಕಿ' ಮ್ಯಾಚು ಬೇರೆ ಇತ್ತಂತೆ (ಕಿಂಬಾಕಿ. ೦೩) ; ಅದು ಹೋಗಲಿ ಬಿಡು, ಮ್ಯಾಚನಲ್ಲಿ ಏನಾಯಿತು ? (ಪುಣಾಗ. ೦೬). [←ಇಂ. Match]

ಮ್ಯಾಜಿಸ್ಟ್ರೇಟ್ (ನಾ). ರಾಜ್ಯಸಂಸ್ಥಿತಿಶಾಖೆಯ ದಂಡಾಧಿಕಾರಿ : ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ ; ವ್ಯಾಯಾಧಿಕಾರಿ : ಪೋಲಿಸ್ ಮತ್ತು ಮ್ಯಾಜಿಸ್ಟ್ರೇಟ್ ಆಡಳಿತಗಳು (ಪ್ರಾಚಾ. ೧೩) ; ನಮ್ಮ ರೆಸಿಡೆಂಟ್ ಮ್ಯಾಜಿಸ್ಟ್ರೇಟರು ಕೂಡ (ಕಾಬ್ಯಕ. ೬೭೬). [←ಇಂ. Magistrate]

ಮ್ಯಾಣ ' ಮಯಣ ' ನೋ.

ಮ್ಯಾಣಪ್ಪಟ ' ಮೇಣಗಪ್ಪಡ ' ನೋ.

ಮ್ಯಾನಾ ' ಮೇನಾ ' ನೋ

ಮ್ಯಾನೇಜರಿಕೆ (ನಾ)· ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕನ ಅಧಿಕಾರ. –ಹುದ್ದೆ : ಅವನ ಮ್ಯಾನೇಜರಿಕೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ನನಗೂ ಆಮ್ಯತವನ್ನಿಸಿತು (ಕಂಗಿರೂ. ೦೯೯).

[ಮ್ಯಾನೇಜರು + –ಇಕೆ]

ಮ್ಯಾನೇಜರು (ನಾ)· (ವ್ಯಾಪಾರ, ಸಂಸ್ಥೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹಕ ; ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ : ಅವನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳುವುದರ ಏಂದೆ. ಮ್ಯಾನೇಜರವರು ಒಳಕ್ಕೆ ಧಾವಿಸಿದರು (ಪಾರಿಗೇ. ೪೦೦).

[← ಇಂ. Manager]

ಮ್ಯುಜಿಯಂ ' ಮ್ಯೂಸಿಯಂ ' ನೋ.

ಮ್ಯುಸಿಯಮ್ಮು ' ಮ್ಯೂಸಿಯಂ ' ನೋ.

ಮ್ಯೂಸಿಯಂ. ಮ್ಯುಜಿಯಂ, ಮ್ಯುಸಿಯಮ್ಮು (ನಾ). ಪುರಾತನ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಮಂದಿರ ; ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯ : ವಸ್ತುಸಂಗ್ರಹಾಲಯಗಳು (ಮ್ಯೂಸಿಯಂ) ಜನತೆಯ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ನೆರವಾಗುತ್ತವೆ (ತ್ರಿಪ. ೫೮). **ಮ್ಯುಜಿಯಂ** : ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದ . . . 'ಮ್ಯುಜಿಯಮ್' ಬಳಿ ಬಂದ (ಎಚಕ. ೬೮). **ಮ್ಯುಸಿಯಮ್ಮು** : ವಿಜಾಪುರ ಮ್ಯುಸಿಯಮ್ಮಿನಲ್ಲಿರುವ ವಿಕ್ರಮನ ಕಾಲದ ಒಂದು ಮಹಾಶಾಸನವನ್ನೋದಿ (ಜಾಬಸಂ. ೬).

[← ಇಂ. Museum]

ಮ್ರಿತ್ತು ' ಮಿಟ್ಟು ' ನೋ.

ಮ್ಲಾನ (ಗು)· ೧. ಮುದುಡಿದ ; ಬಾಡಿದ ; ಮಸುಕಾದ : ಮ್ಲಾನ ಮುಖಚಂದ್ರಂ ಪರೇಂದ್ರನವಳೆಡೆಗೋಡಿದನ್ (ಶ್ರೀಶಾತಾ. ೬೭–೬೮). ೨. ದಣಿದ ; ಬಳಲಿದ ; ಜಡವಾದ : ಮ್ಲಾನ, ತೂನ್ಯ . . . ಭುಜ ದಿಗಂತದಿ ಗಗನಕಿದುರು ನಿಂತಿದೆ ತರು (ಆಪೇ. ೦೪–೦). ೩. ದುಃಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಜಗುಪ್ಸೆಗೊಂಡ. ೪. ಕೊಳಕಾದ : ಹೊಲಸಾದ ; ಮಾಸಿದ. ೫. ಕಪ್ಪಾದ ; ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ· (ನಾ)· ೬. ಬಾಡಿದುದು : ಕಳೆಗುಂದಿದುದು : ವಿರಹಪರವಶಾಂಗಂ ತ್ಯಕ್ತ ಜಾಯಾನುಷಂಗಂ . . . ದರವಿಚಳದಪಾಂಗಂ ಮ್ಲಾನವಮಾಯ್ತು ರಥಾಂಗಂ (ಶಂಪ್ರತ್ಯ. ೯–೩). ೭. ಕೊಳಕಾದುದು ; ಮಾಸಿದುದು ; ಮಲಿನವಾದುದು : "ಕಿಲ್ಬಿಷಂ. ಮಲಿನಂ. ಮ್ಲಾನಂ. ಮಲೀಮಸಂ— ಈ ೪ ಮಸಿದುದು" (ಶಬಾಮು. ೮೫೦-೮೩). ೮. ಹೀನವಾದುದು ; ಕೀಳಾದುದು : ಅವರ ಸಾಹಸ ಎಷ್ಟು ಮ್ಲಾನವಾದ್ದು (ಶಿಶಿಂ. ೨. ೬೮).

[ಸಂ.]

ಮ್ಲಾನತೆ (ನಾ)· ೧. ಕಾಂತಿಹೀನತೆ : ಮಾನವಕನ್ಯೆಯಂ ಬಯಸಿ ನಂವನೆ ನಿನ್ನ ಮನಕ್ಕೆ ಚಿಂತೆಯಂ ಮ್ಲಾನತೆಯಂ ಮುಖಕ್ಕೆ ತರವೇಬ್ಬುದೆ (ಹಂಗಾಪಾ· ೯–೧೯). ೨. ದೀನವು ; ಬಳಲಿಕೆ : ಮೂಸ್ಸನಿಕೋವನ ಮುಖ ಚರ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನಿರುತ್ಸಾಹ ಮ್ಲಾನತೆಗಳು ತಲೆದೋರಿದುವು (ತ್ರಿಪು· ೨೩೦)· ೩. ದುಃಖ : ಒರಿದುಂ ಬಿದಿ ನಿಜಜನ್ಮಾಕರಮಿನಿವೆ ಪದ್ಮಜಾತಿಗಂ ಮ್ಲಾನತೆಯುಂ ದೊರೆಕೊಳಿಸಿದವೆನೆ ಮಿತ್ರಿತರರೊಳಾದಂ ಮಾಬ್ಬ ಕೈಪೆ ಏವುಪ್ಪವಂದಲ್ತೇ (ಶಂಪ್ರತ್ಯ. ೪–೦೪). [ಸಂ· ಮ್ಲಾನತಾ]

ಮ್ಲಾನೆ (ನಾ). ಕಳೆಗುಂದಿದವಳು ; ಸೊರಗಿದವಳು : ಕುಡಿ ಮುರುಟಿ, ಸೊರಗಂದಾ ಲತೆಯುಮೋರ್ ಮ್ಲಾನೆಯುಂ . . . ಕ್ಲಾನಲ್ಮೈಯುಂ ಕಂಡನ್ (ಶ್ರೀಶಾತಾ. ೦೦೩–೦೦೩). [ಸಂ. ಮ್ಲಾನಾ]

ಮ್ಲೇಂಧ (ನಾ)· ಸುಸಂಸ್ಕೃತನಲ್ಲದವನು ; ಅನಾಗರಿಕ ; ಅನಾರ್ಯ ದೇಶದವನು ; ಯವನ : "ಮ್ಲೇಂಧ–ಮ್ಲೇಚ್ಛ. ಕಿರಾತ. ಅನಾರ್ಯ" (ಕ್ಷಸಿಕೋ -೩೭); ರಾಧಕ್ಕನು. . . ಈ ಮ್ಲೇಂಧನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದಳು (ಜಯಂಕ. ೪೩೬) ; ಸಾಲ್ವದೊರೆ ಒಬ್ಬ ಮ್ಲೇಂಧ ಎಂದಿದೆಯೇ ಹೊರತು, ರಾಕ್ಷಸ ಎಂದಿಲ್ಲ (ಕೃಕೃಟೀ· ೩೦೦). [< ಸಂ. ಮ್ಲೇಚ್ಛ]

ಮ್ಲೇಂಧಖಂಡ (ನಾ). ಏವತ್ತಾರು ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಅನಾರ್ಯರು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ದೇಶ ; ಯವನದೇಶ : ದಕ್ಷಿಣಭರತದ ನರರಂ ವಿದ್ಯಾಧರರನಡಿಜಿಸಿ ಬಲಿಸುಂ ಮ್ಲೇಂಧಖಂಡವಂ ಬಾಯ್ಕೇಳಿಸಿ ಚಕ್ರ ಪೂಜೆಯ್ದು (ಆಪು. ೯-೩೮ ಪೆ). [< ಸಂ. ಮ್ಲೇಚ್ಛಖಂಡ]

ಮ್ಲೇಚ್ಛ (ನಾ)· ೧. = ಮ್ಲೇಂಧಖಂಡ : ಮತ್ತಮಾ ಭಾರತವರ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂಗ. . . ಮ್ಲೇಚ್ಛ [ಪಾಣಿ· ಮ್ಲೇಂಧ] ದ್ರಾವಿಡ ಕರ್ನಾಟಕ ವೆಂಬೈವತ್ತಾಱು ದೇಶಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಪಪೇ. ೦೯೩)· ೨. ಅನಾರ್ಯ ದೇಶದವನು; ಯವನ : ಮ್ಲೇಚ್ಛರೆಂದರೆ ನಿಮಗೆ ಬಹಳ ಆಸಹ್ಯ (ಭಾರತ. ೩೯). ೩. ಕೆಟ್ಟವನು; ನೀಚ : ಪೆಜಹೇನೆಂದು ಪೊಗಬಲಜುಯಂ ಮ್ಲೇಚ್ಛಂ (ಪಾಣಿ. ೭). ೪. ಕೀಳುಜಾತಿಯವನು : "ಕಿರಾತ:, ಶಬರ:, ಮ್ಲೇಚ್ಛ: – . . . ಈ ೮ ಬೇಡರ್ಮೊದಲಾಗುಳ್ಳಂತ್ಯಜಾತಿಗಳ್" (ಪಡಾಮು. ೧೪-೧೧೩); ಆ ಪಕ್ಕಯಂ ಕ್ರೂರರುಂ ಮ್ಲೇಚ್ಛರುಮಪ್ಪ ಬೇಡರ್ ಕೊಂದು ಪೋದರ್ (ಪಂಪಸಂ· ೦೨೦–೦೦). [ಸಂ.]

ಮ್ಲೇಚ್ಛಖಂಡ (ನಾ)· = ಮ್ಲೇಂಧಖಂಡ : ತೞಿವ ತೞನಿಂತುಟಿಂತೀ ತೞದಿಂದೆ ತಮಿಸ್ರಗುಹೆಯ ವಜ್ರದ ಪಡಿಯಂ ತೞಿದದಱ ದೆಂಕೆ ಪೋಪನ ಮೆಱಿಸು ನೀಂ ಮ್ಲೇಚ್ಛಖಂಡದುಂ ಪಡುವಣದಂ (ಆಪು. ೦೩-೩೩); ಮೂಡಣ ಮ್ಲೇಚ್ಛಖಂಡಮಂ ದಂಡನಾಯಕಂ ಬಾಯ್ಕೇಳಿಸಿ (ಜಂಪಪು. ೦೦–೩೩ ಪೆ). [ಸಂ.]

ಮ್ಲೇಚ್ಛದೇಶ (ನಾ)· = ಮ್ಲೇಂಧಖಂಡ : "ಮ್ಲೇಚ್ಛದೇಶ:. . . ಭಾರತವರುಷದ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕಾಮರೂಪಾದಿ ದೇಶದ ಹೆಸರು. ಅಂದರೆ ಅರಬ್ಬಿಸ್ತಾನ್- . . . ಮುಂತಾದ ಸಮುದ್ರ ಬೆಟ್ಟ ಇವುಗಳ ಹೊರಗಿನ ದೇಶಗಳು" (ಕರ್ನಾಕ್ರಿ· ೯೪).

ಮ್ಲೇಚ್ಛಭಾಷೆ (ನಾ)· ಮ್ಲೇಚ್ಛದೇಶದವರ ಭಾಷೆ ; ಅನಾರ್ಯರ ಭಾಷೆ. [ಸಂ. ಮ್ಲೇಚ್ಛಭಾಷಾ]

ಮ್ಲೇಚ್ಛಮುಖ (ನಾ)· ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹ : ತಾಮ್ರ: "ತಾಮ್ರಕಂ. ಶುಲ್ಬಂ. ಮ್ಲೇಚ್ಛಮುಖಂ . . . ತಾಮ್ರದ ಮೇರುಗಳು" (ಕಿರ್ಕಾಕ್ರಿ· ೩೦೪). [ಸಂ.]

ಮ್ಲೇಚ್ಛರಾಜ (ನಾ)· ಅನಾರ್ಯದೇಶದ ರಾಜ; ವಿದೇಶದ ರಾಜ; ಯವನ ರಾಜ : ವಸ್ತುವಾಹನವುರ್ವರಂ ಮ್ಲೇಚ್ಛರಾಜರಂ ಲಲಾಟ ಪೃಷ್ಠಭೂತಳರಂ ಮಾಡಿ (ಜಾಪು. ೩೩–೮೦ ಪೆ); ಮೂಡಣ ಮ್ಲೇಚ್ಛಖಂಡಮಂ ದಂಡನಾಯಕಂ ಬಾಯ್ಕೇಳಿಸಿ ತಂದಾ ಮ್ಲೇಚ್ಛರಾಜರಂ ಕಾಣುಯ್ತಂ (ಪಾಂಚಾಪ್ರ. ೦೦–೩೩ ಪೆ)· [ಸಂ. ಮ್ಲೇಚ್ಛರಾಜನ್]

*

ಯ

ಯ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ನಲವತ್ತಾರನೆಯ ಅಕ್ಷರ. ೨. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಲಘು, ಮುಂದೆ ಎರಡು ಗುರುಗಳಿರುವ ಗಣ : ಯಗಣ (⏑ – –) : "ಮಯರಸತಜಭನಂ ಲಗವಿನಿಪ್ಪಕ್ಷರಂ ಗಣಾಕ್ಷರಂಗಳಕ್ಕುಂ" (ಸುಂಗಣ. ೧೭-೧೯). ೩. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ನಿರುತದಿಂ ಕಟಪಯಮನಲೊಂದು" (ಪಾಂಗಣ. ೦೦೯-೦೨).

ಯಂತರ 'ಜಂತ್ರ' ನೋ.

ಯಂತೃ (ಗು). ೧. ನಿಗ್ರಹಿಸುವ ; ನಿಯಂತ್ರಿಸುವ. ೨. ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ; ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕವಾದ. (ನಾ). ೩. ನಿಯಂತ್ರಿಸುವವನು ; ನಿಯಾಮಕ. ೪. ಬಂಡಿಹೊಡೆಯುವವನು ; ಸಾರಥಿ : "ರಥಚೋದಕನಕ್ಕುಂ ಸಾರಥಿ ಸೂತಂ ಕ್ಷತ್ರ್ಯ ಯಂತೃ ಸಚೇವೃ[ಕಸುಂ]" (ಪಪ. ೪೭೯. ೪೭-೫೦). ೫. ಆನೆಸವಾರಿ ಮಾಡುವವನು : ಆನೆಸವಾರ. [ಸಂ.]

ಯಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಏನನ್ನಾದರೂ ಕಟ್ಟುವ, ಹಿಡಿಯುವ ಹಾಗೂ ನಿಯಂತ್ರಿಸುವ ಸಾಧನ. – ಉಪಕರಣ : 'ಯಂತ್ರವ್ಯಯೋಗ' ಪರಾ. ೨. (ಗಾಲಿ, ಕೀಲುಗಳ ಜೋಡಣೆಯಿಂದ) ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುವ ಉಪಕರಣ.—ಸಾಧನ; ಇಂಜಿನ್ನು : ಉಗಿಯಿಂದ . . . ಯಂತ್ರಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ (ಕುಂಬಾಯ. ೨೯-೨೯). ೩. ತಾಂತ್ರಿಕಪೂಜೆಗಾಗಿ, ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಾಕ್ಷರಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತಾಮ್ರದ ತಗಡಿನ ಮೇಲೆ ಬರೆದಿಡುವ ಆಕೃತಿ ; ಶ್ರೀಚಕ್ರ : ಯಂತ್ರಂಗಳುಮಮಿತಮಪಾಮಂತ್ರಂಗಳುಮನುಪಮಾನೆ ಮೆನಿಪ ಪಲವುಂ ತಂತ್ರಗಳುಮೇಂ ಕಾವುವೆ ಸಂತ್ರಾಸಕರೋಗ್ರ ಮೃತ್ಯು ರಾಜನ ಬರವಂ (ಪಾವಚೆ. ೭೦-೩) : ಯಂತ್ರದ ತಾಯಿತಿಗಳಂ ಮಡಗಿ (ಶಾಗೊಂಧಿ. ೧೩೬-೦೨) ; 'ಚಕ್ರ' ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆ ಕುಂಡ. ಇವು ಅನುಭಾವಪೂರ್ಣವಾದ ರೇಖಾಕೃತಿಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿ ಕ್ರಮೇಣ ಚಕ್ರ, ಯಂತ್ರ ಎಂಬ ರೂಪಗಳಾದುವು (ಶಾಂಭಾ. ೦೨೦). ೪. ರೋಗ ನಿವಾರಣೆ ಅಥವಾ ಭೂತಪಿಶಾಚಿಗಳ ಬಾಧೆ, ಅಂಜಿಕೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆಂದು ಕಟ್ಟುವ ತಾಯಿತಿ : ತುರುಚಾರ ಗಾಳಿ ಹಿಡಿದವನಿಗೆ. ಭಾರಿ ಯಂತ್ರವ ಕಟ್ಟಿಸಲುಬೇಕು (ಹೀ.ಶಾ. ೪೨).

ಯಂತ್ರಕಟ್ಟು = ತಾಯಿತಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟು : ದಾಲಗ್ರಹವೆಂದು ಮಗುವಿಗೆ ಯಂತ್ರಕಟ್ಟಿಪ್ಪಾರೆ (ಕೂಂ). [ಸಂ.]

ಯಂತ್ರಕರ್ಮಿ (ನಾ). ಯಂತ್ರದಿಂದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು ; ಯಂತ್ರದ ಕೆಲಸ ಬಲ್ಲವನು ; ಯಂತ್ರಕಾರ : "ಯಂತ್ರಶಿಲ್ಪಿ, ಯಂತ್ರಕರ್ಮಿ, ಯಂತ್ರಿಗ" (Mechanic. ೫೦೪೨).

[ಸಂ. ಯಂತ್ರಕರ್ಮಿನ್]

ಯಂತ್ರಕಲೆ (ನಾ). ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ವಿದ್ಯೆ. – ಜಾಣ್ಮೆ : (ಕ). [ಸಂ. ಯಂತ್ರಕಲಾ]

ಯಂತ್ರಕಾರ (ನಾ). = ಯಂತ್ರಕರ್ಮಿ : ಆಯುಧಂಗಳಂ ಧರಿಸಿದ ವಡ್ಡರು ಯಂತ್ರಕಾರರು . . . ಗಾರಕೆಲಸದವರು ವೃಕ್ಷಗಳಂ ಕಡಿಮುವರು ಧಾವಿಗಳಂ ತೆಗೆಯುವರು (ಶಾಗೊಂಧಿ. ೦೩೫-೦೩). [ಸಂ.]

ಯಂತ್ರಕಾಲಕ (ನಾ). ಯಂತ್ರನಡೆಸುವವನು : ಯಂತ್ರಜಾಲಕನು ಯಂತ್ರದ ಕೈಮಣಿಯ ಮುಂದೆ ಕುಳಿತು ಬೇಕಾದ ಅಕ್ಷರದ ಗುಂಡಿಯನ್ನು ಬೆರಳಿನಿಂದ ತುಸು ಒತ್ತುವನು (ಪುಪ್ರಕ. ೯೯). [ಸಂ.]

ಯಂತ್ರಚಾಲಿತ (ನಾ). ಯಂತ್ರದಿಂದ ನಡೆಯುವಂತಹುದು ; ಯಂತ್ರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕೆಲಸಮಾಡುವಂತಹುದು : ಯಂತ್ರಚಾಲಿತವಾದ ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೇಗೆ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡ ಬಹುದೋ ಹಾಗೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದು (ಪಂಶ್ರ. ೦೩೩). [ಸಂ.]

ಯಂತ್ರಣ (ನಾ). ಹತೋಟಿ ; ಆಣೆ ; ನಿಗ್ರಹ. [ಸಂ.]

ಯಂತ್ರಧಾರಾಗಾರ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಮಳೆಯಂತೆ ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುರಿಪಡಿಸುವ ಯಂತ್ರವನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿದ ಸ್ನಾನಗೃಹ : ಸುಖದ ದೊಣೆ ಸುಖದ ದೀರ್ಘಿಕೆ ಸುಖದ ಕೊಳಂ ಸುಖದ ಯಂತ್ರಧಾರಾಗಾರಂ (ಪ್ರಿಸಡಾ. ೬೭). [ಸಂ.]

ಯಂತ್ರಧಾರಾಗೃಹ (ನಾ). = ಯಂತ್ರಧಾರಾಗಾರ : ಮತ್ತಮಾ ರಾಜ ಭವನಂ . . . ಆನಾಮಂತ್ರ ಯಂತ್ರಧಾರಾಗೃಹಂಗಳಿಂ ಸವರ್ಷಾಸಮಯ ದಂತೆಯುಂ . . . ಎಸೆವುದು (ಶಂಪ್ರತಿ. ೦೦-೭೯ ೫) [ಸಂ.]

ಯಂತ್ರನಾಗರಿಕತೆ (ನಾ). ಮಾನವಪಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಯಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯನೀಡುವ ವಿಧಾನದ ನಾಗರಿಕಜೀವನ : ಯಂತ್ರ ನಾಗರಿಕತೆಯ ವಿಜ್ಞಾಶಬುದ್ಧಿ ತಾನಲ್ಲಿ ಪಡೆದಿತ್ತು ಪರಮಸಿದ್ಧಿ (ಕೋಗೀ. ೨-೨೪). [ಸಂ. ಯಂತ್ರನಾಗರಿಕತಾ]

ಯಂತ್ರಪ್ರಯೋಗ (ನಾ). ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವಿಕೆ : ಸ್ಮರಮಂತ್ರಂ ಬಹುಭಾಷಾಪರಿಚಿತಿ ಯಂತ್ರಪ್ರಯೋಗಮುಖಿಲವ್ಯೂಹೋತ್ಕರಮೆಂಬಿನಿತ ಜೊಳಂ ಬಲ್ಲರೆಲ್ಲರುಂ ಮೆಚ್ಚಿ ಪಡೆದಸತಿಕೌಶಲಮಂ (ತಿಪ್ಪ. ೪-೩೦). 'ಬೌಷಪ್ಪಿಕಲೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಯಂತ್ರಮುಕ್ಕ (ನಾ). ಯಾಂತ್ರಿಕಸಾಧನದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಬಿಲ್ಲು ಮೊದಲಾದ ಆಯುಧ. –ಅಸ್ತ್ರ : "ಅ ಕಯ್ದು ಮುಕ್ತಾವುಕ್ತಂ, ಅಮುಕ್ತಂ, ಕರಮುಕ್ತಂ, ಯಂತ್ರಮುಕ್ತಮೆಂ(ದು) ಬುದು ನಾಲ್ಕು ತೆಱಸಕ್ಕುಂ . . . ಅಂಬು ಮೊದಲಾವುದು ಯಂತ್ರಮುಕ್ತ ಮೆಂಬುದು" (ಪಾಆಯು. ೬೬-೭೧) ; ಅಗ್ನಿಪುರಾಣವು ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಅಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಶಸ್ತ್ರಗಳೆಂದು ಎರಡುಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದನ್ನು (೧) ಯಂತ್ರಮುಕ್ತ, (೨) ಪಾಣಿಮುಕ್ತ, (೩) ಮಂತ್ರಮುಕ್ತ, (೪) ಮುಕ್ತಸಂಧಾರಿತ (ಬಿಟ್ಟು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆದದ್ದು) ಎಂದು ನಾಲ್ಕಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸುತ್ತದೆ (ಕಾಇ. ೨೬೨). [ಸಂ.]

ಯಂತ್ರಯುಗ (ನಾ). ಯಂತ್ರನಾಗರಿಕತೆಯ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಕಾಲ ; P ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನಲ್ಲಿ Industrial revolution ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಕ್ರಾಂತಿ ನಡೆದ ಕಾಲದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವಾಗುತ್ತಿದೆ : ಹದಿಪಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಯೂರೋಪಿನಲ್ಲಿ . . . ಯಂತ್ರಯುಗವು ಹುಟ್ಟಿ ಸಕಲಆರ್ಥಿಕಉದ್ಯೋಗಗಳೂ ಯಂತ್ರೋಪಕರಣಗಳ ದ್ವಾರಾ ನಡೆಯಲಾರಂಭಿಸಿತು (ಪಾಅಪ. ೩೫೭). [ಸಂ.]

ಯಂತ್ರವಾಹಕ (ನಾ). ೧. ಯಂತ್ರವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು ; ಯಂತ್ರ ಚಾಲಕ. ೨. (ಆಲಂ) ಸೂತ್ರಧಾರ : ನೆಲದ ಬೊಂಬೆಯ ಮಾಡಿ ಜಲದ ಬಣ್ಣವನುಡಿಸಿ . . . ಆಡಿಸುವ ಯಂತ್ರವಾಹಕನಾರೋ (ಅಕಸಾ. ೩-೦೬) ; ಯಂತ್ರವಾಹಕ ನೀನೆ ಒಳಗಿದ್ದು ಎನ್ನ ಸ್ವತಂತ್ರನೆಂದೆನಿಸಿ ಕೊರಿಸುವರೆ

ಹೇಳೊ (ಕೃಷಂ. ೫-೧೮-೩) ; ಜಿತೆ ಮಾಡಿದರೆಮೆನ್ನಾಣೆ ತಾಯಿ ಯಂತ್ರವಾಹಕ ಶಿವನಾಣೆ (ಪಾಣಿ. ೮-೧೩). [ಸಂ.]

ಯಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ೧. ಯಂತ್ರಗಳ ರಚನೆ, ಕಾರ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಯಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರದ (Theoretical Mechanics) ಪ್ರತಿಪಾದಕರಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿಗನು ಅರ್‌ಕ್ಮಿಡಿಸ್ (ಜಲಾ. ೪೭). ೨. (ಹವನ, ಹೋಮಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಗಾಗಿ) ಶ್ರೀಚಕ್ರ ಮುಂತಾದ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಯಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಜಾಲಲೋಲ ರಾಗಮಜ್ಞರುಲ್ಲಸತ್ಮಂತ್ರಸಾರಸಾರ್ವಭೌಮರ್ . . . ಮಂತ್ರಕೂರ ರೊಪ್ಪಿದರ್ ತವೀಯ ಯಾಗಶಾಲೆಯೊಳ್ (ಅಕ್ಕಕ. ೧-೩೨). [ಸಂ.]

ಯಂತ್ರಶಿಲ್ಪ (ನಾ). ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವಿಕೆ : "ಯಂತ್ರಶಿಲ್ಪಿತನ. ಯಂತ್ರಶಿಲ್ಪ" (Engineering. ೨೦೪೭). [ಸಂ.]

ಯಂತ್ರಶಿಲ್ಪಜ್ಞ (ನಾ). ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವವನು ; ಯಂತ್ರಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಎಂಜಿನಿಯರು : ಅನೇಕ ಪೋರ್ಚುಗೀಸ್ ಯಂತ್ರಶಿಲ್ಪಜ್ಞರಿಗೆ ಉದ್ಯೋಗಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ. ಅವರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಭವ್ಯವಾದ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳನ್ನೂ ಕೆಟ್ಟೆಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು (ಕೃದೇಸ. ೦೯). [ಸಂ.]

ಯಂತ್ರಶಿಲ್ಪಿ (ನಾ). ೧. = ಯಂತ್ರಶಿಲ್ಪಜ್ಞ : "ಎಂಜಿನ್ನುಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವವನು ; ಯಂತ್ರಶಿಲ್ಪಿ" (Engineer. ೨೦೪೭) ; ಯಂತ್ರಶಿಲ್ಪಿಯು ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಎಂಜಿನ್ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕು (ಪಂಚಾ. ೮೦). ೨. ಯಂತ್ರವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು : ಯಂತ್ರಚಾಲಕ : "ಯಂತ್ರಮಾಡುವವನು ; ಯಂತ್ರಶಿಲ್ಪಿ ; ಯಂತ್ರ ನಡಿಸುವವನು" (Machinist. ೨೦೪೭). [ಸಂ. ಯಂತ್ರಶಿಲ್ಪಿನ್]

ಯಂತ್ರಾಗಾರ (ನಾ). ಯಂತ್ರವಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ಕಾರ್ಖಾನೆ : ಈ ಕಡೆ ಬನ್ನಿರಿ ಕಾವಲುಗಾರ ಬಿಡುವುದು ಹೊಗಡೆ ಯಂತ್ರಾಗಾರ (ಗಪ್ರ. ೯-೦೦೯). [ಸಂ.]

ಯಂತ್ರಾಪೀಡೆ (ನಾ). ಸೆಳವು ರೋಗ ; ಎಳವು : ನೆಲಗುಮ್ಮಡಿಬೇರ್ಗಳ ತಂದು ಒಣಗಿಸಿ ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತ ಮಾಡಿ . . . ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಡುವುದು. ಯಂತ್ರಾಪೀಡೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಅಕ್ಕಶ. ೦೭೦). [ಸಂ. ಯಂತ್ರಾಪೀಡ]

ಯಂತ್ರೋದ್ಧರಣ (ನಾ). ಯಂತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವುದು ; ಯಂತ್ರ ರಚನೆ : ಅಲ್ಲಿಂ ಪೊಱಗೆ ಹ್ರೀಂಕಾರದಿಂ ತ್ರಿಧಾವೇಷ್ಟನಂ ಮಾಡ್ಪುದು ಇದು ಯಂತ್ರೋದ್ಧರಣಕ್ರಮಂ (ಕ್ರಕಾಕ್ಕ. ೦೦-೦೨). [ಸಂ.]

ಯಂತ್ರೋನ್ಮುಕ್ಕ (ನಾ). = ಯಂತ್ರಮುಕ್ಕ : "ಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾಗೆ ಪಾಣಿವಿಮುಕ್ತಂ . . . ಯಂತ್ರೋನ್ಮುಕ್ತಂ ಶಾರಿ" (ಪಾಕ್ಕಕೋ. ೪೪-೦೪). [ಸಂ.]

ಯಂತ್ರೋಪಕರಣ (ನಾ). ಯಂತ್ರಸಾಮಗ್ರಿ ; ಯಂತ್ರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಉಪಕರಣ. —ಸಾಧನ : ನಾವು ಈಗ ಇಲ್ಲಿ ಇದರ ವಿಸಿತ ಭಿನ್ನಭಿನ್ನ ಆಮ್ನಾಯೀಜಗಳನ್ನು ಯಂತ್ರೋಪಕರಣಗಳ ಮೂಲಕ ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯ (ಕಾಚಾಕ್ಕ. ೦೬೦) ; ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು ಈ ಕೆಲಸ ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಗಡಿಯಾರದ ಚಲನೆಯಂಥ ಯಂತ್ರೋಪಕರಣ (Clockwise Mechanisms) ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ಅಣಾ. ೭). [ಸಂ.]

ಯಃಕಶ್ಚಿತ್ (ಗು). ಕ್ಷುದ್ರವ್ಯಕ್ತಿ : ಗಣನೆಗೆ ಬಾರದ : ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ : ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯಿಂದು ಪುತ್ರಶೋಕದಿಂದ ಹತನಾಗಿ ಯಃಕಶ್ಚಿತ್ ಪಾಮರನಂತೆ ಆತ್ಮಹತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರುವನು (ಪುರಾಶಾ. ೦೨೦) ; ನಾಟಕ ನೋಡಲು ಯಃಕಶ್ಚಿತ್ ಸಿಪಾಯಿಯ ಅಪ್ಪಣೆಯೆ ! (ಕಾಪೋಕಾ. ೦೬೨). [ಸಂ.]

ಯಃಕಶ್ಚಿತ (ನಾ). ೧. ತೀರಕ್ಷುಲ್ಲಕನಾದವನು ; ಗಣನೆಗೆ ಬಾರದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕ್ಷುದ್ರವ್ಯಕ್ತಿ : ಯಃಕಶ್ಚಿತವಾದ ಈ ರಾಜಕಿಶೋರನು ಜೀವದಿಂದಿರುವುದನ್ನು ನಾನು ನೋಡುತ್ತಿರುವೆನು (ಕುಸಾ. ೪೭). ೨. ತೀರ ಅಲ್ಪವಾದುದು ; ಯಃಕಶ್ಚಿತ ಈ ಇಪ್ಪತ್ತು ರೂಪಾಯಿಗಾಗಿ ಇಷ್ಟು ಶ್ರಮಪಟ್ಟು ದುಡಿಯುವುದೇಕೆ ? (ಜಾಗಾ. ೨೯). [< ಸಂ. ಯಃಕಶ್ಚಿತ್]

ಯಃಪ್ಯಾರಿ (ನಾ). ಅಧಿಕಾರಿ : ಯಃಪ್ಯಾರಿಯ ಪ್ರದೇಶವೂ ಸಹ ಒಂದು ಗ್ರಾಮದ ಭಾಗವಾಗಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಬಾಕಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆರ್ಹತೆ ಇದ್ದರೆ. ಪಟೇಲನನ್ನು . . . ಕೋರ್ಟಿನ ಜಾರ್ಜಿಗೆ ನೇಮಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಪಾಕ್ರ. ೦೦). [<-ಅರ. ಹಿಂ. ಇಮ್ತಿಯಾರಾ = ಅಧಿಕಾರ]

ಯಕಾರ (ನಾ). ಯ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಯಕಾರಕ್ಕೆ – ಕಯ್. ಮೆಯ್. ನೆಯ್ (ಕಪುಚ. ೪೪ ಕ್ರಮೋ). [ಸಂ.]

ಯಕೃತ್ತು (ನಾ). ಪಿತ್ತಜನಕಾಂಗ ; ಪಿತ್ತಕೋಶ ; ಈರಿ : "ಯಕೃತ್ ಎಂಬುದು ಏರ್ಗಡ ? [ಕಾಳಜ] " (ಕಠಾಯು. ೦೦೪-೦೬) ; ಆ ನಾಳವು ಯಕೃತ್ತಿ (Liver)ಗೆ ಹೋಗಿ ತನ್ನ ಸಕ್ಕರೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿ, ಮುಂದೆ ಸಾಗುವುದು (ಜಾಂಕ್ರ. I. ೪೦೬) : ಪಾರೀಂಕಶಿಕ್ಷಣದ ಹೊಸ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಈ ಆಟದಿಂದ ಹೆಣ್ಣುವಾಕ್ಕಳಿಗೆ. ಕಿಪ್ಪೊಟ್ಟೆ, ಯಕೃತ್ತು, ಬೆನ್ನುಹುರಿ ಮೊದಲಾದ ಅಂಗಗಳಿಗೆ ಸುಸಮ್ಮ ವ್ಯಾಯಾಮ ದೊರೆಯುವುದು (ಆಕ್ಷಣ. ೬೯). [ಸಂ. ಯಕೃತ್]

ಯಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗ : "ಕಿನ್ನರರು ಗಂಧರ್ವರಪ್ಸರರು ವಿದ್ಯಾಧರನುನ್ನಿಶಾಚರು ಪಿಶಾಚರು ಗುಹ್ಯಕರು ಸಿದ್ಧರುಂ . . . ಯಕ್ಷರು ಭೂತಸಾಮಿಗಳು ದೇವಯೋನಿಗಳಿನಿಕ್ಕುಂ " (ಪುಂಗಣ. ೦೬-೦೭) ; ಅಷ್ಟಮೂರ್ತಿಗಳಷ್ಟವಸುಗಳು ನವಬ್ರಹ್ಮರು ಸುರರು ಮುನಿವರರು ಪೇಚರರು ಯಕ್ಷರು . . . ಎಯ್ದೆ ನೆರೆಯಿತು ತದ್ಭ ಪರಿವಾರಸಹಿತಲಾಗ (ಕಕಣಾ. ೦೬-೦) : ಒಬ್ಬ ಯಕ್ಷೆ ತನ್ನೊಡೆಯನಿಂದ ನಲ್ಲೆಯನು ಆಗಲಿ ಬೆಂದು . . . ವಸತಿನಿಂದನೋ ರಾಮಗಿರಿಯು ಪುಣ್ಯಾಶ್ರಮುಂಗಳಲ್ಲಿ (ಮೀಶಕಾ. ೬-೦). ೨. ಆ ವರ್ಗದ ಅಧಿಪತಿ ; ಕುಬೇರ : "ಧನಪತಿ ಯಕ್ಷಂ . . . ಕುಬೇರನಳಕಾದಿ ನಾಯಕಂ ಗುಹ್ಯಕೇಶ್ವರಂ ವೈಶ್ರವಣಂ " (ಪಾಕ್ಕಕೋ. ೬-೧೬). ೩. ಪಿಶಾಚಿ ; ಭೂತ : 'ಯಕ್ಷಗ್ರಹ' ಪರಾ. ೪. [ಜೈನ] ವ್ಯಂತರ ದೇವತೆಗಳ ಒಂದು ವರ್ಗ : ಅನೀ ಮಟ್ಟಯಕ್ಷ ನಿವಾಸಿಯೆನ್ ಮನೋಪರನೆಂಬ ಯಕ್ಷನೆನ್ (ಪಾಪು. ೨೪: ೩೬-೦೬) ; ಕಲ್ಪವಾದ ಪದ ತಣ್ಣೆಲಲ್ಲಿ ವಸಂತಲಕ್ಷ್ಮಿಯೋಲ್ ನೆಲಸಿದ ಯಕ್ಷಿ ಯಕ್ಷರೆಮಂಗಳೊಲ ಎಂದೆ ದಯಾವ್ರಲೋಕಮಂ (ಅರಪಾ. ೦-೯). ೫. ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಜನ ತೀರ್ಥಂಕರರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ತೀರ್ಥಂಕರನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಶಾಸನದೇವತೆ. [ಸಂ.]

ಯಕ್ಷಕರ್ದಮ (ನಾ). ಕರ್ಪೂರ, ಅಗರು, ಕಸ್ತೂರಿ, ತಕ್ಕೋಲ ಮೊದಲಾದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಬೆರಸಿ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧಲೇಪ : " ಅಗುರು ಹಿಮಂ ತಕ್ಕೋಲಂ ವ್ಯಗಮದಮಿವ್ವ ಕೂಡೆ ಯಕ್ಷಕರ್ದಮಮಮ್ಕುಂ " (ಪಾಕ್ಕಕೋ. ೭೭-೦೨) ; ಯಕ್ಷಕರ್ದಮದ ಕಯ್ಗಟ್ಟಿಯೊಳ್ ಕಯ್ಯಂ ತಿಮಿರ್ದು ತಂಬುಲಮಂ ಕೊಂಡು (ತಂಕಣಾ. ೪-೫೯ ಪ) : ರಾವುತರಿಗಾರೋಹಕರಿಗೆ ಭಟಾವಳಿಗೆ ರಥಿಕರಿಗೆ ಚಿಲ್ಲಿದನಾ ವಿವಿಧಸುಗಂಧಘನಿತಯಕ್ಷಕರ್ದಮವ (ಕಾಜ್ಞಾ. ೬-೨೦). [ಸಂ.]

ಯಕ್ಷಗಾನ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾನಪದ ನೃತ್ಯನಾಟಕ : ಯಕ್ಷಗಾನದಲ್ಲಿ ಬಹು ಹೆಚ್ಚಿನ ಸೌಂದರ್ಯವಿದ್ದಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿವ ಭಾಗವಂದರೆ, ಅದರ ವೇಷಭೂಷಣಂಗಳು (ಯಕ್ಷಾ. ೦೬೬) ; ಆಗಾಗ ಯಕ್ಷಗಾನ

ಕಲೆಯು ಕುರುಹಾವ ತಾಳಮದ್ದಳೆ ಅದೇ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಗುತ್ತಿತ್ತು (ಶಂಕುತಾ. ೭೩). ೨. (ಯಕ್ಷಗಾನಪ್ರಬಂಧಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಾಯನಪದ್ಧತಿ : 'ಯಕ್ಷಗಾನ' ಎಂದರೆ ಅದೊಂದು ದೇಶೀಯವಾದ ಗಾನಪದ್ಧತಿ ಎಂಬುದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತಿದೆ (ಪಾಕೀಸು. ೫೯); ಯಕ್ಷಗಾನವೆಂಬುದು ಅಭ್ಯಾಸ, ಪರಿಶ್ರಮಗಳಿಂದ ಬೆಳೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದ ದೇಶೀಯ ಗೀತಮಾರ್ಗ (ಹುಗ್ಗಿ. ೭೩). [ಸಂ.]

ಯಕ್ಷಗ್ರಹ (ನಾ). ೧. ಪಿಶಾಚಬಾಧೆ ; ದೆವ್ವ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ನಾನಾಶಸ್ತ್ರಧಾರಣೆ ಮಾಡುವುದರಿಂದ . . . ದೇವಗ್ರಹ, ಗಂಧರ್ವಗ್ರಹ, ಯಕ್ಷಗ್ರಹ ಮುಂತಾವ ದುಷ್ಟಗ್ರಹಂಗಳನ್ನೂ ಶತ್ರುಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವ ಹಾನಿಯನ್ನೂ ಕಡಿಸುವುದು (ಶಶಿ. ೫೬). ೨. ಪಿಶಾಚಿ : ಸಕ್ಕೇಂದ್ರ ಚೋಳನ ಮಹಾಬಲಂ . . . ಯಕ್ಷಗ್ರಹವ ಗಡಣದಂತೆ . . . ಸೀಳಿದಿಗ್ಬಲಿಯ ಕೊಡುತಿರ್ದುದರಿಸೇವೆಯ (ಶಾಕಟಾ. ೩-೨೦). [ಸಂ.]

ಯಕ್ಷತರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಅಲ : "ಯಕ್ಷತರುಃ, ಯಕ್ಷವಾಸಃ — ಈ ಯೆರಡುಂ ಅಲ" (ಟಿಪ್ಪ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಯಕ್ಷಧೂಪ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯ ದ್ರವ್ಯ.—ಧೂಪ : "ಮಂಗಮಂಗಿಸುವ ಸಜ್ಜರಸಂ ಪೊಗಬ್ತಿವೆತ್ತಿರ್ದ ಯಕ್ಷಧೂಪಮಮದಕ್ಕುಂ" (ಪುಟ್ಟ. ೪೫. ೬೬-೦೨). [ಸಂ.]

ಯಕ್ಷಪತಿ (ನಾ). ಯಕ್ಷರ ಅಧಿಪತಿ ; ಕುಬೇರ : ಅಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಮನೆ ಯಕ್ಷಪತಿಯ ಮೆನೆಯುತ್ತರಕ್ಕೆ ಇಹುದು (ಪುಣಕಡ. ೨೦-೦೨). [ಸಂ.]

ಯಕ್ಷಪತಿಸಖ (ನಾ). ಕುಬೇರನ ಸ್ನೇಹಿತ ; ಶಿವ : ಯಕ್ಷಪತಿಸಖ ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಮುಖಿತೀಯೂಷಧಕ್ಷಾಳಿ ವೆತಪದಯುಗ . . . ರಕ್ಷಿಪುದು ಸಂಗಮೇಶ (ಕ್ರಿಕಡಾ. ೦೧-೦). [ಸಂ.]

ಯಕ್ಷಪ್ರಶ್ನೆ (ನಾ). ೧. ಮಹಾಭಾರತಕಥಾಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಯಕ್ಷರೂಪಿಯಾದ ಯಮಧರ್ಮರಾಯನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ಕೇಳಿದ ಪ್ರಶ್ನೆ : ಮಹಾಭಾರತಾಂತರ್ಗತ ಯಕ್ಷಪ್ರಶ್ನೆಯು ಪ್ರಸ್ತುತಕತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಹಾತ್ಮಾಜಮುವರ ಈ ಮಾತಿನ ಅನುಭವವು ಬರುತ್ತದೆ (ಹುಗ್ಗಕ್ರ. ೦). ೨. (ಅಲಂ) ಉತ್ತರಿಸಲು ಕಠಿನವಾದರೂ ಉತ್ತರಿಸಲೇಬೇಕಾದ ಮಹತ್ತ್ವದ ಪ್ರಶ್ನೆ.— ಸಮಸ್ಯೆ : ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಇಹುದು ಯಕ್ಷ ಪ್ರಶ್ನೆ (ಕಡೂಗ. ೫೯-೩) : ಈ ಎರಡು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳೂ ಇಂದಿಗೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಬಿಡಿಸರಾಗದ ಯಕ್ಷಪ್ರಶ್ನೆಗಳಾಗಿವೆ (ಕ್ರಾಂಜ. ೩೨). [ಸಂ. ಯಕ್ಷಪ್ರಶ್ನ]

ಯಕ್ಷರಾತ್ರಿ (ನಾ). ದೀಪಾವಳಿಯ ಹಬ್ಬ : ಈ 'ಯಕ್ಷರಾತ್ರಿ' ಅಥವಾ 'ದೀಪಾವಳಿ' ಹಬ್ಬದ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲೇ ನಮ್ಮ ಯಕ್ಷಗಾನಮೇಳದವರು ತಮ್ಮ 'ಪೊತ್ತಮೊದಲಿನ ಸೇವೆಯಾಟವನ್ನಾಡುವುದು (ಪಾಕೀಸು. ೫೬). [ಸಂ.]

ಯಕ್ಷಲೋಕ (ನಾ). ೧. ದೇವಲೋಕ. ೨. ಮಾಯಾಲೋಕ. [ಸಂ.]

ಯಕ್ಷವಾಸ (ನಾ). = ಯಕ್ಷತರು : "ಯಕ್ಷತರುಃ, ಯಕ್ಷವಾಸಃ — ಈ ಯೆರಡುಂ ಅಲ" (ಟಿಪ್ಪ. ೦೩೦). [< ಸಂ. ಯಕ್ಷಾವಾಸ]

ಯಕ್ಷಸಂಪ್ರದಾಯ (ನಾ). ಭಾರತೀಯ ಚಿತ್ರಕಲೆಯ ಮೂರು ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಯಕ್ಷಸಂಪ್ರದಾಯ ಮೂರನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ . . . ರೂಢಿಯಲ್ಲಿತ್ತೆಂದೂ ಅತ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಕಾಚಿ. ೩೩೩). 'ದೇವಸಂಪ್ರದಾಯ', 'ನಾಗಸಂಪ್ರದಾಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಯಕ್ಷಸತ್ತ್ವ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ನಾಯಿಕಾಭೇದದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿರುವ ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆಯ ಮನೋಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸುರತಕೆ ನಲಿವ ಸಿಂಗರಕೆ ಸೇರುವ ಬಗೆಗೆ ಹರುಷಿಪುವ ವನಜಲಕ್ಕೀಡೊಲಿವ ಸರಸಕ್ಕೆ ಸಲುವ ಸೌಂದರಕೆ ಲಜ್ಜೆಗೆ ನಿಜಾಕರವೆನಿಪಳಿ ಯಕ್ಷಸ[ಜಾಣಾಂ. ೪]ತ್ತ್ವದವಳು (ಕಪಪ. ೩-೩೭); ಲಜ್ಜೆಗೆಟ್ಟವಳು ಉದ್ಯಾನ ವನಕ್ರೀಡೆ ಮದ್ಯಪಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆ ಸುರತುದ್ದಿಗೆ ಸಂತೋಷಪಡುವಳು ಇವಳು ಯಕ್ಷಸತ್ತ್ವದ ಸ್ತ್ರೀಯು (ಶಾಕುಣಾ. ೨೦೩). 'ದ್ವಾದಶಸತ್ತ್ವ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಯಕ್ಷಾಂದೋಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ : ಅವುರೇಂದ್ರಂ ಕುಡಿ ದಂಡಭ್ರಮರಿಯನುದ್ದಂಡಬಾಹುದಂಡಂಗಳೊಳಿರ್ದವರಿಯರೇಂ ಯಕ್ಷಾಂದೋಳಮನಾಡುವ ಮಾಟ್ಕಿಯಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿದರೋ (ಪುಪ್ರತಿ. ೦೩-೨೭) ; ಈ ಯಕ್ಷರೆಂಬ ದೇಶೀಯರು ಆಡುತ್ತಿದ್ದ ಬಗೆಬಗೆಯ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ "ಯಕ್ಷಾಂದೋಳ" ಅಲ್ಲವೆ "ಚಪ್ಪರಮಂಚ"ದ ಆಟವೂ ಒಂದಾಗಿರಬೇಕು. ಇತ್ತಣ ಯಕ್ಷಗಾನದ ಆಟವೆಂದರೆ ಪೌರಾಣಕಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಆಡಿ ತೋರಿಸುವ ದೃಶ್ಯರೂಪಿಯೂ ಪರಿಣಮಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಆ ಯಕ್ಷಾಂದೋಳವ ನಿತ್ಯಮೆನ್ನಿಸಿದ 'ಸಭಾಲಕ್ಷಣ' ಅಥವಾ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿರಬೇಕು (ಪಾಕೀಸು. ೫೬). 'ಜಕ್ಕಂದೊಟ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಯಕ್ಷಾಂದೋಲ]

ಯಕ್ಷಾಂಶಕೆ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಯಕ್ಷಸತ್ತ್ವದ ಸ್ತ್ರೀ : ಶೃಂಗಾರಾನ್ವಿತೆ ಲುಬ್ಧೆ . . . ಸೋಲ್ಗಿಂಗಾಗರಮಾದಡಜ್ಜಿಗೆ ಯಕ್ಷಾಂಶಕೆಯುಂ (ಪಾಪಕ. ೩-೩).

[ಸಂ. ಯಕ್ಷಾಂಶಕಾ]

ಯಕ್ಷಿ (ನಾ). ೧. ಯಕ್ಷಲೋಕದ ಹೆಣ್ಣು ; ಯಕ್ಷಸ್ತ್ರೀ. ೨. ಯಕ್ಷನ ಹೆಂಡತಿ : ಅಲಕೆಯಲ್ಲಿ ಕೈಲಾಸದೆಡೆಗೆ ತಾ ಪಯಿ ಸಖನ ಚಿಂತೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಆ ಯಕ್ಷಿ ತಪಿಸುತಿರೆ ಅಂತರಾತ್ಮನಂತೆ (ಪುಣಕಡ. ೦೨ ೨೧೫). ೩. ಕುಬೇರನ ಹೆಂಡತಿ. ೪. ಮಾಟಗಾತಿ ; ಮಾಯಾವಿನಿ : ಕಾಂಕ್ಷಿಗಳ ದೋಷಿಸುವ ಬಂಧು ಸಖಿರುಪಕಾರ ಯಕ್ಷಿಯರು ಮ್ಮಾಕಚಿತನಗೆಸಗಿದುಪದೇಶ (ಹುಂಗಸ. ೦೬೩). ೫. [ಜೈನ] ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ತೀರ್ಥಂಕರರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ತೀರ್ಥಂಕರನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಶಾಸನದೇವತೆ : ಯಕ್ಷಿ ಬರೆ ಕಂಡು ತಾಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಕರೆದನ್ನನಿತ್ಯೇ ಪತ್ಯನಂ (ಪಾಬಾಪು. ೩-೦೦) ; ಮಾಕಾಳಿ ಯಕ್ಷಿ ಸವೀಣಾ ಭರಣಾಂಗೆ ಮತ್ಸ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾಟ್ಕೋರಂತೆ ನಿರ್ವಿಘ್ನಮಂ (ಪುಪ್ರತಿ. ೦-೦೦) ; ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತಿ ಮತ್ತು ಜ್ವಾಲಾಮಾಲಿನಿ ಎಂಬ ಯಕ್ಷಿಯರಿಗೆ ವಿಶೇಷಗೌರವ ಸಂದಿದೆ (ಕಣಾಂ. ೦೦೦).

[ಸಂ. ಯಕ್ಷೀ]

ಯಕ್ಷಿಣಿ (ನಾ). ೧. = ಯಕ್ಷಿ ೧. ೨. = ಯಕ್ಷಿ ೩. ೩. ದುರ್ಗಾದೇವತೆಯ ಊಳಿಗದವಲ್ಲಿರುವ, ದುಷ್ಟಪ್ರಕೃತಿಯ ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರ ದೇವತೆ. ೪. ಮಾಟಗಾತಿ ; ಮಾಯಾವಿನಿ : "ಯಕ್ಷಿಣೇ = ಗಾರುಡಿಗಿತ್ತಿ" (ಶಾಕ್ಕ. ೫೬) ; ಯಾವು ಎಂದು ಹುಡುಕಬೇಕಾದುದೇ ಇಲ್ಲ. ಯಕ್ಷಿಣಿ ಹತ್ತಿರವೇ ಇದ್ದಾಳೆ (ಸುಬ್ಬ. ೦೨) ; ನಿಮ್ಮ ತಂದೆ ಆರ್ಯಕನು . . . ಕಾಡಿನ ಯಕ್ಷಿಣಿಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ, ತನಗೆ ಜಯವಾಗಲೆಂದು ಮಾಟ ಕುಟ್ಟಿ ಪಡಯಿಸಿವಂತೆ (ಅಭಿಗ. ೩೦). ೫. (ಹೆಣ್ಣಿನ) ಪಿಶಾಚಿ ; ಜಕಣ್ಣಿ : ಮಂತ್ರವಾದವನ್ನು ಅಪರ ಜನರೂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಮೈಮೇಲೆ ಬರುವ ಯಕ್ಷಿಣಿಗೆ. ಮೈಮೇಲೆ ಬರುವ ಕಾಯಿಲೆಗಳಿಗೇ ಹೊರತು, ಕಲ್ಯಾಡನಂತಹ ಮಲೆಯ ದೇವತೆಗಳಿಗಲ್ಲ (ಶಾಪಗ್ರ. ೦೩೩). ೬. ಮಾಟಗಾರಿಕೆ ; ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆ ; ಇಂದ್ರಜಾಲ : ಅದು ನನ್ನ ಯಕ್ಷಿಣಿ ಸಿಂಹವಿಕ್ರಮ ! ಅದು ನನಗೆ ಮೂರಾವರ್ತಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿದ್ದಿದೆ (ಅಭಿಗ. ೦೦೯). 'ಯಕ್ಷಿಣಿವಿದ್ಯೆ' ಪರಾ. ೭. ಯಕ್ಷಗಾನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸ್ತ್ರೀವೇಷ : ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀವೇಷಕ್ಕೆ "ಯಕ್ಷಿಣಿ" ಎಂಬ ಹೆಸರು ವಾಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದು ಒಂದು ಗಮನೀಯ ವಿಷಯ ! (ಹುಗ್ಗಿಣಿ. ೫೦).

[ಸಂ. ಯಕ್ಷಿಣೀ]

ಯಕ್ಷಿಣಿಗಾರ (ನಾ). ಮಾಟಗಾರ ; ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ : ಶಾಲೆಗೆ ಒಬ್ಬ ಯಕ್ಷಿಣಿಗಾರ ಬಂದು ಇಂದ್ರಜಾಲವಿದ್ಯೆ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ ಹುಡುಗರನ್ನು ನಲಿಸಿದನು (ಕೂಪ). [ಯಕ್ಷಿಣಿ + – ಗಾರ (< — ಕಾರ)]

ಯಕ್ಷಿಣೆವಿದ್ಯ (ನಾ).= ಯಕ್ಷಿಣಿ ೬ : ಅವರವರ ಮನದಲಿ ದಾನವರುಹಿದ ಕಲಿತ ಯಕ್ಷಿಣಿವಿದ್ಯದರಿ ಬಸವ (ಪಾಕ್ಷ. ೧೩-೨೯). [<ಸಂ. ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯ]

ಯಕ್ಷಿಣೆವಿದ್ಯೆ (ನಾ). = ಯಕ್ಷಿಣಿ ೬ : ಏನು ಯಕ್ಷಿಣೆವಿದ್ಯೆ ಮಾಡಿದಳೋ . . . ಗಿರಕ್ಕನೆ ಆವಳ ಕಡೆ ತಿರುಗಿಬಿಟ್ಟಿ (ಪುಟಾಪ. ೧೯೩) ; 'ಯಕ್ಷಿಣೆವಿದ್ಯೆ' ಇಂದ್ರಜಾಲಕ್ಕೆ, ವಶೀಕರಣಕ್ಕೆ ಹೇಳುವಂಥ ಮಾತೂ ಆಗಿದೆ (ಹುಳಿ. ೯).

[< ಸಂ. ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯಾ]

ಯಕ್ಷ್ಮ (ನಾ). ಶ್ವಾಸಕೋಶದ ಕ್ಷಯ ; ಕ್ಷಯರೋಗ : ಆ ಗೆಡ್ಡಿಯಂ ನೀರಲ್ಲರೆದು ಕುಡಿಯೆ ಯಕ್ಷ್ಮ, ಕ್ಷಮರೋಗ ತೀರ್ಗುಂ (ಪಕ್ಷಿ. ೧೩).

[ಸಂ.]

ಯಕ್ಷ್ಮರೋಗ (ನಾ). ೧. = ಯಕ್ಷ್ಮ. ೨. (ಆಲಂ) ಮಾನಸಿಕವಾದ ನೋವು : ಸುದತಿಯೆ ಬಿಡದಿಲ್ಲವ ಪೇಳ್ವುದು ಹೃದಯದೊಳಿರ್ಪ ಯಕ್ಷ್ಮರೋಗದ ಪರಿಯಂ (ಕ್ರಿಶಾಕೋ. ೦೬೦). [ಸಂ.]

ಯಗಣ (ನಾ). [ಛಂದ] ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಲಘು ಮುಂದೆ ಎರಡು ಗುರುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಅಕ್ಷರಗಣ (ು – –) : ಮಗಣಂ ಭೂಮಿ ಯೆನಿಕ್ಕುಂ ಯಗಣಂ ಜಲ ರಗಣಮಗ್ನಿ ಸಗಣಂ ವಾತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೬೭ ಪದ್ಯ).

[ಸಂ.]

ಯಚ್ಚಾವತ್ತು (ನಾ). ಎಲ್ಲವೂ ಒಳಗೊಂಡುದು; ಸಮಗ್ರವಾದುದು : ಯಚ್ಚಾವತ್ತು ಜಗತ್ತು ನೆಟ್ಟಿನ ಮೆಚ್ಚು. ಇದರ ಮೈಮೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಮೆಚ್ಚದವನೇ ಬಲ್ಲನು (ಚಾಸಾಂಬ. ೬೪).

[P ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು 'ಯತ್' 'ಚ ಯಾವತ್' ಎಂದು ಎರಡು ಭಿನ್ನಶಬ್ದಗಳು]

ಯಜನ (ನಾ). ೧. ಯಜ್ಞ ; ಯಾಗ: ೨. ಯಾಗಮಾಡುವಿಕೆ : ಅಂತು ಭವಿಷ್ಯದ್ವಿಜನ್ಮವರ್ಣಕಧ್ಯಯನಾಧ್ಯಾಪನ ದಾನ ಪ್ರತಿಗ್ರಹ ಯಜನ ಯಾಜನ ವಿಶಿಷ್ಟವೃತ್ತಿಯುಮಂ. . . ನಿಜಾಸಿ (೧೦೬೪. ೪-೭೬ ಪ); ಯಜ[ನಯಾ]ಜನಾಧ್ಯಯನಾಧ್ಯಾಪನ ದಾನ ಪ್ರತಿಗ್ರಹಶುಶ್ರೂರ್ಷಾನಿರತರುಂ (ಪಾಭಾ. ೪-೪೯-೨೩; ೧೦೯೭); ಯಜನಾಧ್ಯಯನು ದಾನಂ ನಿಜಮಾಗಿರೆ ನೃಪವಣಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಂ ಸಲ್ಗುಂ (ಪಜ್ಞಕೋ. ೬೬-೬೦). ೩. ಪೂಜೆ; ಅರ್ಚನೆ : ಶಿವಸ್ತುತಿ ಪೂರ್ಣಕರ್ಣನಿಃಶ್ವರಯಜನಾನುರಕ್ತಂ (ಚಾಕಥ. ೬-೨).

[ಸಂ.]

ಯಜನಾಧಿಕಾರಿ (ನಾ). ೧. ಯಜ್ಞಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳವನು : ಶಾಖಾ, ಸೂತ್ರ, ಗೋತ್ರ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರ್ಥ ಮತ್ತು ಪರಾರ್ಥ ಯಜನಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳು (ಚಾಕಥ. ೬೬). ೨. ದೇವ ಪೂಜೆಯ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳವನು : ಪರಾರ್ಥ ಯಜನಾಧಿಕಾರಿಯಾವ ಅರ್ಚಕನು ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಬದಿಗೊತ್ತಿ. . . ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಯಿಂದ ದೇವರನ್ನು ಅರ್ಚಿಸುವಾತನು ತನ್ಮಯತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು (ಚಾಕಥ. ೬೯).

[ಸಂ. ಯಜನಾಧಿಕಾರಿನ್]

ಯಜಮಾನ (ನಾ). ೧. ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು; ಯಜ್ಞ ಕರ್ತೃ : "ಯಜ್ಞಾ. ಯಜಮಾನಃ . . . ಯಾಸುತೀರ್ಃ—ಈ ೯ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವಾತಂ" (ಪಶಾಯಜು. ೬೯-೩೬೬); ಧರ್ಮಪತ್ನಿಂ ಸಪತ್ನಿ ಯಜಮಾನಾಗಿರ್ದಾಗಳ್ (ಕಂಪಶಾ. ೬-೬೬ ಪ); ಯಜಮಾನನು ಹೊಗೆಯಿಂದ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತೆರೆಯದಿದ್ದರೂ ಆತನ ಕೈಯಿಂದ ಆಹುತಿಯು ದೈವಯೋಗದಿಂದ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲೇ ಬಿದ್ದಿತು (ಚಾಳಾಂಕ. ೨೯-೩೯): ವಿಶ್ವಜಿದ್ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನು ತನ್ನ ಸಕಲಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ದಕ್ಷಿಣೆಯಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ವಿಯಮವಿದೆಯಂತೆ (ಪಕಂಚಾ. ೦೬೦). ೨. ಅರ್ಚಕ; ಪೂಜಾರಿ : "ಯಟ್, ಯಾಟ್. . . ಯಜಮಾನಃ, ಯಕ್ಷ್ಯಾ. ಯಾಯಜೂಕಃ—ಈ ೭ ಪೂಜಿಸುವಂ" (ಚಾಕ್ಷ. ೦೬೦); ಎಲ್ಲೆ ಅಗ್ನಿಯೆ. . . ನೀನು ಸಕಲಕ್ಕೂ ಪೋಷಕನಾಗಿದ್ದು ನಿನ್ನನ್ನು ಪಚರಿಸುವ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕಾಪಾಡುತ್ತೀಯೆ (ಪುಣ್ಯಾರ. ೦೯). ೩. (ಸಂಸಾರದ ಅಥವಾ ಸಮಾಜದ) ಮುಖ್ಯಸ್ಥ.–ಒಡೆಯ : ಒಡಂಬಟ್ಟು ಯಮ್ಮ ಯಜಮಾನಜ್ಞಿ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿಱಂ (ಎಕ್ಷ. XII. ೫೪೫. ೪-೪ ; 1287); ಯಜಮಾನನಿಲ್ಲದ ಗೃಹವು ನಮಗಸ್ಯಾವ್ಯ (ಪೊಕಥಾ. ೬-೪-೨೦); ದೇಶದ ಶಬ್ಬರು–ಯಜಮಾನರು–ವೀರಕೈವಾನುಯಾಯಿ ೧೮ ಪಣಗಳ ಮುಖಿಂಡರು (ಪಚಾ. ೫೪-೬); ಊರ ಗೌಡ ಸೇನಬೋವ ಸೆಟ್ಟಿ ಯಜಮಾನ ಕಂದಾಚಾರ ದವರೂ ಎಲ್ಲಾರೂ . . . ಎಲ್ಲಾವನ್ನೂ ಸೆಳೆದು ಅರಮನೆಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಿಡುತ್ತಾರೆ (ಪಚ್ಚಿ. ೦೩೨-೦೬); ಹಿರಿಮಲೆಯ ಯಜಮಾನ ಪೂಜಾರಿಯ ಕೈಗೆ ಸಿಂಗಾರ ಹೂವು ಹಾಕಿದ (ಶಾಪಚ. ೦೪೬). ೪. ಧಣಿ ; ಮಾಲೀಕ : ಆಳು ಯಜಮಾನನು ಹೇಳಿದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ರಹಾಗಾ. ೦೦೩); ಅವನು ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕನಾಗಿರುವ ಹೊಟೇಲಿಗೆ ಇದಿರಾಗಿ ವಿದ್ಯಾವಂತಸಾದ ಒಬ್ಬನ ಹೊಟೇಲೊಂದಿಕ್ಕೆಂದು ಹೇಳಿತಪ್ಪೆ. ಅಲ್ಲಿನ ಯಜಮಾನನ ಕಿವಿಗೆ ರಾಮನ ವಿಚಾರಗಳು ತಿಳಿಯಬಂದುವು (ಪಚಕು. ೩೨೨). ೫. ಗಂಡ ; ಪತಿ : ನಿಮ್ಮ ಯಜಮಾನ್ರು ಇದ್ದಿದ್ರ ಇಂಥಾದೆಲ್ಲ ಸಹನ ಆಗತಿತ್ತೇ ಅವರಿಗೆ ? (ಗುಣಾಶಾ. ೦೦೩); ಇಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಯಜಮಾನ ನಿಂತಾನಲ್ಲ ಅವನು ಹೇಳಲಿ (ಕೆಂಗಿರೀ. ೪೯). ೬. ವಯಸ್ಸಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಹಿರಿಯವನು.

[ಸಂ.]

ಯಜಮಾನಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಒಡತಿ : ಯಜಮಾನಿತಿ : ಎಲ್ಲರೂ ಹುಬಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಮನೆಯ ಯಜಮಾನಗಿತ್ತಿ ಹಸಿದುಕೊಂಡಿದ್ದು, ಬಾಳೆಯಹಣ್ಣನ್ನು ಸುಲಿದು ಅಭಿಷೇಕಕ್ಕಾಗಿಯೇ ತಂದ ಹೊಸ ಮಾಡಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ ಆದಕ್ಕೆ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಬೆಲ್ಲ ವಿಲಕ್ಕಿ ಇವನ್ನು ಸೇರಿಸುತ್ತಾಳೆ. (ಪಹೊಡ. ೮೨). ೨. ಹೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ : (ಅ). [ಯಜಮಾನ + – ಗಿತ್ತಿ]

ಯಜಮಾನತನ (ನಾ). ಯಜಮಾನನ ಪದವಿ ; ಯಜಮಾನಿಕೆ : ಯಜಮಾನತನದ ಅಹಂಕಾರ ಪಾನೊಲ್ಲೆ (ಪಪಕ. ೨೦-೦).

[ಯಜಮಾನ + – ತನ]

ಯಜಮಾನತಿ 'ಯಜಮಾನಿತಿ' ನೋ.

ಯಜಮಾನಪಟ್ಟ (ನಾ). ಹಿರಿತನದ ಅಧಿಕಾರ : ಆನಂದದಿನಾ ಸುಕುಮಾರಗೆ ಯಜಮಾನಪಟ್ಟವ ಕಟ್ಟಿದನು (ಶ್ರೀಚಾಂಪು. ೦೪-೩೬). [ಸಂ.]

ಯಜಮಾನಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ : ನಿಮ್ಮ ಯಜಮಾನಿ, ಕುಂಬಳೇ ಸೀಮೆಯವರೋ ಎಟ್ಲು ಸೀಮೆಯವರೋ ಎಂದ ಹಾಗಿದೆ (ಪಚ್ಚಿ. ೦೫೬). ೨. ಒಡತಿ ; ಸ್ವಾಮಿನಿ : ನೀನು ಮನೆಯ ಯಜಮಾನಿ ಎಂಬುದು ಗೊತ್ತಿದೆ ನನಗೆ (ಪುಟಾಪ. ೩೦೦). [ಸಂ. ಯಜಮಾನೀ]

ಯಜಮಾನಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಯಜಮಾನನ ಪದವಿ.—ಸ್ಥಾನಮಾನ : ಶೀನಮಯ್ಯನಿಗೆ ಹಾನು ಯಜಮಾನಿಕೆಯ ಪಟ್ಟ ಸಲಿಸಿದರೂ ತಮ್ಮ ಈ ಹೊರೆಯನ್ನು ತಾವೇ ಹೊರುವುದು ತೀರ ಅವಶ್ಯವಾಗಿತ್ತು (ಪಚಮ. ೧೦). ೨. ಒಡೆತನ ; ಅಧಿಕಾರ ; ಸ್ವಾಮ್ಯ : ರೋಕಯನು ತಂನ ಯಜಮಾನಿಕೆ ಖ್ಯಾತಿ ಬಗ್ಗೆ ಖಾತ್ರಿಯಾದ ಸ್ವಾಸ್ತಿಯವಳಿಗೆ ಉತ್ತಾರ ಕೊಟ್ಟಿದು (ಎಕ್ಷ. VII, ೫೪೫. ೨೯-೦೫; 1713); ನಮ್ಮೂರಿನಲ್ಲಿ ಮೂರು ಅಂತಸ್ತಿನ ಜವರಿದ್ದರೆಂದು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಒಂದು ಯಜಮಾನಿಕೆ, ಎರಡನೇದು ಆಳುತನ. ಮೂರನೇದು ಇವರಿಬ್ಬರ ದಳ್ಳಾಳಿತನ (ಪುಟ್ಟಕ. ೭೫). [ಯಜಮಾನ + – ಇಕೆ]

ಯಜಮಾನಿತಿ. ಯಜಮಾನತಿ (ನಾ)- ಒಡತಿ ; ಅಧಿಕಾರಿಣಿ ; ಸ್ವಾಮಿನಿ: ತಾನೇ ಯಜಮಾನಿತಿಯೆಂಬಪ್ಪು ಬಿಂಕದಿಂದ ಮಗು ರಾಗವಾಗಿ ಹೇಳಿತು (ಚಾಸ್ಕೃ. ೭೬). **ಯಜಮಾನತಿ :** ಈ ವಾಡೀದ ಯಜಮಾನತಿ ಆಗಾಗ ಲಾಯಖಿ ಇದ್ದೀ ನೋಡು (ಸ್ತ್ರೀಪಜಾ. ೦೬); ಯಜಮಾನತಿಯು . . . ಮನೆಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುಟ್ಟಕ. ೯).

[ಯಜಮಾನ + – ಇತಿ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಯಜಿಸು (ಕ್ರಿ)· ೧· ಯಾಗಮಾಡು : ಯಾಗದಿಂದ (ದೇವತೆಗಳನ್ನು) ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸು : ಹಲವು ಯಜ್ಞಂಗಳಲಿ ಯಜಿಸಿವನಲಕ್ಷುಮತಿ ಯಜ್ಞಾಧಿಪತಿಯನು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೩-೩-೩); ಯಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯರಲ್ಲದಿರ್ಪ ಶೂದ್ರ ವ್ರಾತ್ಯಪತಿತಾದಿಗಳ್ಗೆ ಪೌರೋಹಿತ್ಯಮನೆಸಗಿ ಜನ್ಮಂಗಳಾಜಿವುದುಂ (ಶಾಕಟಾ· ೨೫). ೨· ಪೂಜೆಮಾಡು ; ಆರ್ಚಿಸು : ನಮಿಸಿ ಮುಂಗಡೆ ನಿಂದನಂತವಿಧದಿಂ ಯಜಿಸಿ (ಕಬ್ಬಕಾ. ೦೦-೨೦೩) : ಸ್ಮರಿಸುತ್ತೀಕ್ಷಿಸುತೀಸುತ್ತೆ ಯಜಿಸುತ್ತಾನಂದದಿಂ . . . ಆ ನಿಮ್ಮೆ ತಾನೀಗಳೇ ಪರೆ ಪಶ್ಯತಿಸುಮಧ್ಯೆ ವೈಖರಿಯನಲ್ಲೋರ್ಕುಂ (ಪಪ. ೦೩೬-೧೩) : ಕಲ್ಮೀಶ್ವರನ ಕಾಶಿಯೊಳ್ ಕೇಶವಂ ಶುದ್ಧಮಾನಸನಾಗಿ ಯಜಿಸಿದಂ (ಸಿದ್ಧೇ· ೬-೨೬)·· [ಯಜ + ಿಸು]

ಯಜುರಂಗ (ನಾ)· ಯಜುರ್ವೇದದ ಭಾಗ.—ಅಂಗ : ಸಲೆ ಯಜುರಂಗದಿಂದಭಿನಯಾಂಗಳನುಸ್ಮತ ಋಙ್ಮಾಕ್ಯಾಯದಿಂ ಪಲವಡದಿರ್ಪ ಕ್ಷುತ್ಕತಿಯಂ ನೀಱೆ ಸಾಮದೆ ಗೀತಸಾರವಂ ಸುಲಲಿತಮಿವ್ಪರ್ವಣದಿನಗ್ಗದ ಪ್ರಪ್ರಸದೇಳ್ಗೆಯಲ್ಲವಂ ಗೆಲ್ದೊಲವಿಂದೆ ಕೂಡಿ ಮಿಗೆ ಪಟ್ಟಿಸಿದಂ ದಿವಿ ನಾಟ್ಯವೇದಮಂ (ರಾಷ್ಟ್ರಕೂ· ೦-೮), [ಸಂ.]

ಯಜುರ್ವೇದ (ನಾ)· ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು ; ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಗದ್ಯಭಾಗಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡು, ತೈತ್ತಿರೀಯ ಹಾಗೂ ವಾಜಸನೇಯಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಾಖೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ವೇದ : ಋಗ್ವೇದ ಯಜುರ್ವೇದ ಸಾಮ ಅಥರ್ವಣ ಅಖಿಲಸುವ ವೇದಘೋಷಗಳು (ಪ್ರಭಂದ· ೪-೦-೨)ಃ ವೇದನಿ ಋಗ್ವೇದ. ಯಜುರ್ವೇದ. ಸಾಮವೇದವೆಂದು ಮೂರುವಿಧ (ಶಿವದಾಸ· ೦೩೭). [ಸಂ.]

ಯಜುಸ್ಸು (ನಾ). ೧· ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಠಿಸುವ ಮಂತ್ರ : ಕೃಷ್ಣ ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಗಳು. ಯಜುಸ್ಸು (ಅಂದರೆ· ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಗದ್ಯವಾಕ್ಯಗಳು)— ಇವುಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲೇ ಯಾಗದ ಒಂದೊಂದು ಕ್ರಿಯೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ (ಕಂಕದ· ೩೧). ೨· ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಸ್ತೋತ್ರ, ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಮಂತ್ರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಗ್ರಂಥ : ಯಜುರ್ವೇದ ಪಾಠ. ೩· ಯಜುರ್ವೇದ : ವೇದಂ ಭಿದಂ ಶ್ರುತಿ ತದ್ವೇದಂ ಸಾಮರ್ಗ್ಯಜುಸ್ಯಯಂ ತ್ರಯಯನೀತಿ (ಪಾರ್ಶ್ವ· ೬-೦೨). [ಸಂ· ಯಜುಸ್]

ಯಜ್ಞ (ನಾ)· ೧· ಯಜನ : ಯಾಗ : "[ಕ್ರತು] ಯಾಗಮಧ್ವರಂ ಸಪ್ರತಂತು ಸತ್ರಂ ಮಖಂ ಸವಂ ಯಜ್ಞಂ" (ಪಾರ್ಶ್ವ· ೫೫-೨೦) : ಖಿಟ್ವಾಂಗನೆಂಬರಸನ ಯಜ್ಞದೊಳಾತನ ತಂದ ಘೃತಸಮುದ್ರಮುಂ ಕುಡಿದೊಡಾದ ರೋಗವಿಂದು ಪೋದುದು (ಪಂಚಾಣ· ೩-೦೦೨ ೩) ; ಯಜ್ಞದ ನೆವವು ಭಾರವಣಿಯಲಿ ಬಿದ್ದುದು ಧರ್ಮನಂದನನ (ಭಾರ್ಗ· ೦-೪೩) ; ನನ್ನ ಸಂಶಯ ಯಜ್ಞವನ್ನೇ ಕುರಿತದ್ದಾದುದೆಂದಿಂದ ಅದಿಲ್ಲಿಯೇ ಪರಿಹಾರವಾಗಬೇಕು (ಕಂಕಾಣ· ೦೩೮)- ೨· ದೇವಪೂಜೆ ; ಭಗವದರ್ಚನೆ : "ಇಷ್ಟಂ· ಇಷ್ಟಿಃ . . . ಯಜ್ಞಃ, ಯಾಗಃ . . . ಯಾಜ್ಯಂ ಈ ೦೦೦ ದೇವಪೂಜೆ" (ಶಾಕಲ್ಯ· ೦೩೦) ; ಯಜ್ಞವೆಂದರೆ ಭಗವದರ್ಚನೆ ಮತ್ತು ಅರ್ಪಣ—ಸಾಧು ಸುತರ ಸೇವೆ (ಕೃಷ್ಣ· ೧೭).

ಯಜ್ಞಮಾಡು = ೧· ಯಾಗಮಾಡು : ನಾನು ಈ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾಗಿಲ್ಲವೇ ?. . (ಕಂಕಾಣ· ೦೩೬); ನಾವು ಎಂದರೆ ಸರಸ್ವತೀತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ವಿಶ್ವಶಾಂತಿಗೆಂದು ಯಜ್ಞ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೆವು (ಪುಣಾಂ· ೨೯೯). ೨· ಕೊಲ್ಲು ; ವಧಿಸು : (ಕ). ೩· ಚೆನ್ನಾಗಿ ಥಳಿಸು ; ಹೊಡೆ : (ಕ). [ಸಂ.]

ಯಜ್ಞಕಂಕಣ (ನಾ)· ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ದೀಕ್ಷಿತನಾಗಿರುವ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಯಜಮಾನನು ಮುಂಗೈಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಂತ್ರಪೂತವಾದ ದಾರ. —ಸೂತ್ರ. [ಸಂ.]

ಯಜ್ಞಕುಂಡ (ನಾ). ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆಗಾಗಿಯೂ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿಯ ಹಳ್ಳ.—ಕೊಂಡ : ಮೇಲಣಂತರ್ವೇದಿಗಳ ಮುನಿಪಾಳಿ ಮಂತ್ರಾಹುತಿಗೆ ಕವಿವುರಿನಾಲಗೆಯ ಲಾವಣಿಗೆ ತಳಿತುದು ಯಜ್ಞಕುಂಡದಲಿ (ಭಜ್ಞಾ· ೦೦-೦); ಪೂರ್ಣಾಹುತಿಯ ಸಮನಂತರದಲಾ ವಿಸ್ಫುಲಿಂಗತೋಜೋಮೂರ್ತಿ ಜೊಳೆದುದೆ ಯಜ್ಞಕುಂಡದಲಿ (ಕೊಂಭಾ· ೦-೬ ೫೪) : ಪಾಪಿಶಾಲೆಯುಂ ರಚಿಸಿ. ಯಜ್ಞಕುಂಡಂಗೈದು ವಿಶ್ವಕರ್ಮಸ್ವರೂಪಿಯುಸಗ್ನಿಯಂ ಭಜಿಸಿ ನೇಂ (ಕೃಷ್ಣಾಮಾ· ೦೦-೨೫೮). [ಸಂ.]

ಯಜ್ಞತುರಗ (ನಾ). ಯಜ್ಞದ ಕುದುರೆ : ರಾಮನೊರ್ವನೇ ವೀರನಾತನ ಯಜ್ಞತುರಗಮಿದು (ಕೃಷ್ಣಾ· ೨೦-೭). [ಸಂ.]

ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷಿತ (ನಾ). ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾದವನು ; ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು : ಯಮನಂದನನು . . . ಮಱುದಿನ ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷಿತನಾದನೊಲವಿನೆಲೆ(ಭಜ್ಞಾ· ೭-೨೬); ಅಸುರರು ಪಕ್ಷುಗಳಾದರು ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷಿತನಾದನಾ ಹನುಮ (ಕೊಂಭಾ· ೩-೦-೪); ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷಿತನಾದ ವಾಜಶ್ರವಸ . . . ತಾನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಪ (ಕಂಭಾ. ೦೩೧). [ಸಂ.]

ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷೆ (ನಾ)· ೧· ಯಜ್ಞಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಪರ್ವಾಚೆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕೊಡುವುದು: ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಪಡೆಸುವ ದಿನದ ದೀಕ್ಷಾಯಜ್ಞೇಯಾಜ್ಞಿಯಾಯಿತು (ಕುಚಾಂ. ೦೦೮). ೨· ಯಜ್ಞವನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. — ನಡಸುವಿಕೆ. [ಸಂ· ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷಾ]

ಯಜ್ಞದ್ರವ್ಯ (ನಾ)· ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಸಾಧನ.—ಸಾಮಗ್ರಿ : ಯಜ್ಞದ್ರವ್ಯಂಗಳೆಲ್ಲಮಂ ನೆರಪಿ (ಪಂಚಾಣ· ೩-೩೩ ೩)ಃ ಯಜ್ಞದ್ರವ್ಯೋತ್ಕರಮಂ . . . ರಕ್ಷಿಪಂ ಧರವಿನಾದಿಮದ್ರೇಶ್ವಾಣಂ (ಪಾಶ್ವ. ೦೯-೨೫)· [ಸಂ.]

ಯಜ್ಞಪತ್ನಿ (ನಾ)· ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಗಂಡನ ಜೊತೆಗೆ ಭಾಗವಹಿಸಲು ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳ ಹೆಂಡತಿ : ಸಕಲ ಸೌಖ್ಯ ಸೌಭಾಗ್ಯಗಳನ್ನೂ ಪಡದು ಯಜ್ಞಪತ್ನಿಯೂ ವ್ರತಾಚಾರಿಣಿಯೂ ಆಗು! (ಭಜ್ಞಾ· ೭೦). [ಸಂ· ಯಜ್ಞಪತ್ನೀ]

ಯಜ್ಞಪಶು (ನಾ)· ೧· ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಬಲಿ ಕೊಡುವ ಮೇಕೆ, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿ ; ಬಲಿಪಶು : ಯಜ್ಞಪಶುಬಂಧನಕ್ಕೆಂದು ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ . . . ಯೂಪಸ್ತಂಭದ ಬಳಿ ತನ್ನ ಮಗ ನಿಂತುದನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಗೇ . . . ಜೀರಿ ಹೋಳದೇಕನಿಸಿತು (ಕಕಂಚಾ· ೦೬೬). ೨· (ಲಲಿಂ) ಮೋಸಕ್ಕೆ ಬಲಿಯಾಗುವವನು. [ಸಂ.]

ಯಜ್ಞಪುರುಷ (ನಾ)· ೧· ವಿಷ್ಣು. ೨· ಅಗ್ನಿ : ಯಜ್ಞಸಧಿಪತಿಯಾತ ನೀತನು ಯಜ್ಞಪುರುಷನು ಸ್ರುಕ್‌ಸ್ರುವಾದೀ ಯಜ್ಞಸಾಧನನೀತನೀತನು ಮಂತ್ರಕಾಲಾತ್ಮ (ಭಜ್ಞಾ· ೯-೦೫); ಹರನ ಸ್ಮರಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಗೊಂಡವ ಬೇಳುತ್ತಿರಲು, ಯಜ್ಞಪುರುಷ ಮೆಚ್ಚಿ ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿ ಕಾಳದಾಸನ ಪ್ರಾಣವಂ ಕೊಟ್ಟು ಯಜ್ಞಪುರುಷನದೃಶ್ಯವಾಗಲು (ಕೃಕಸೂ· ೨· ೦೦೩). [ಸಂ.]

ಯಜ್ಞರಕ್ಷಣೆ (ನಾ)· ಯಜ್ಞ ಕಾಪಾಡುವುದು : ರಾಷ್ (ಕೊಕಾಣ· ೦-೯-೩೭)- [ವು ಸುಸೂತ್ರವಾಗಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ನು ಕೊಡು . . . ಯಜ್ಞರಕ್ಷಣೆಗೆ ಯಜ್ಞರಕ್ಷಣ]

ಯಜ್ಞರಿಪು (ನಾ)· ೧· ಯ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧಿಯಾದವನು; ರಾಕ್ಷಸ : ತಕ್ಕಿಗಳ ೨· ಯಜ್ಞರಿಪುಗಳ ಮೃತ್ಯುವಜ್ರವು

(ಭಾಷ್ಯಸ. ೦೦-೭೦). ೨. ಧರ್ಮಬಾಹಿರನಾದವನು ; ಅಧರ್ಮಿ : ಯಜ್ಞರಿವುಗಳು ನಿಮ್ಮಂಗಿಗೆ) ವರಯಾಜ್ಞಿಕರಿಂಗಾಚಾರಯೋನರು (ಭಾಷ್ಯಸ. ೦೦-೭೨). [ಸಂ.]

ಯಜ್ಞವಾಟ (ನಾ)· ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಚಪ್ಪರ; ಯಾಗಶಾಲೆ : ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಬಾಹ್ಲಿಕ ವರಬ್ಯಹದ್ರಥ ಸೋಮದತ್ತರು ಪರಮಪೂಜ್ಯರು ಮಾನನೀಯರು ಯಜ್ಞವಾಟದಲಿ (ಭಾಷ್ಯಸ. ೭-೦೯); ನೃಪಾಲದ ಪೂರ್ಣಮುನಿಗಳ ಯಜ್ಞವಾಟಪತಿಕೌತುಕದ ಮಾಳ್ಕೆಯಂ ಕಂಡು ನಲಿದಾಡಿತು ಜನಂ (ಕೃಪಾಪಾ. ೪೪-೦೦). [ಸಂ.]

ಯಜ್ಞವಿದ್ಯೆ (ನಾ)· ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯಗಳ ಜ್ಞಾನ ; ಯಜ್ಞತಂತ್ರ ಜ್ಞಾನ : ಜಾರುತರ ಯಜ್ಞವಿದ್ಯಾಪಾರಗರ ರವಂಗಳಿಂ . . . ನೆಗಟ್ಟು ದಾಹುತಿಧೂಮಂ (ಕಂಪಾ· ೬-೪೪). [ಸಂ. ಯಜ್ಞವಿದ್ಯಾ]

ಯಜ್ಞವೇದಿ (ನಾ). ಯಜ್ಞದ ಜಗಲಿ, ವೇದಿಕೆ; ಯಜ್ಞಕುಂಡವಿರುವ ಭಾಗ : ಎತ್ತರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವೇದಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ . . . ಸುಖಾಸನಗಳನ್ನೂ ಹಾಕಲಾಗಿತ್ತು (ಪಾಂಪಾ· ೦೭). ' ಯಜ್ಞವೇದೀ ಸಂಭವೆ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಯಜ್ಞವೇದಿಸಂಭವೆ (ನಾ)· ಯಜ್ಞಕುಂಡದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವಳು; ದ್ರೌಪದಿ : ಯಜ್ಞವೇದಿಸಂಭವೆಯುಂ ಯಾಜ್ಞಸೇನಿಯುಂ . . . ಎನಿಸಿದ ಪಾಂಚಾಲರಾಜತನೂಜೆ ಪವಮಾನತನೂಜನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು (ಗಜಾಮು· ೦-೬೩ ೩). [ಸಂ. ಯಜ್ಞವೇದಿಸಂಭವಾ]

ಯಜ್ಞವೈರಿ (ನಾ)· ೧. ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಶತ್ರುವಾದವನು. ೨. ದಕ್ಷ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನು ; ವೀರಭದ್ರ : ವಿಷ್ಣುರಾಜ ವಿನಾಯಕನೆ . . . ಯಜ್ಞವೈರಿಯ ಶಿತನ [ಪಾಪಾ· ಶತನತಪಾದ] ಸುತ ನಿನ್ನ ಪೊಗಳ್ಕುಭಜ್ಞರಲ್ಲದೆ ಎನ್ನ ಜಡಮತಿಗಗೋಚರವು (ಶ್ರೀಕಂ· ೦-೩). [ಸಂ. ಯಜ್ಞವೈರಿನ್]

ಯಜ್ಞಶಾಲೆ (ನಾ)· = ಯಜ್ಞವಾಟಿ : ರಾಜರುಷಿ ಜನಕನನು ಕಾಶೀರಾಜನನು . . . ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯಲಿ ಆ ಜಪೇಶ್ವರ ವಿಲಿಸಿ ಮುದದಲಿ ಪೂಜಿಪುದನವರುಗಳ (ಕೃಪಾಪಾ· ೦-೭-೭೪). [ಸಂ. ಯಜ್ಞಶಾಲಾ]

ಯಜ್ಞಸಾಧನ (ನಾ). ೧. ಯಾಗವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವಿಕೆ. ೨. = ಯಜ್ಞದ್ರವ್ಯ : ಗಂಧ ಪುಷ್ಪ ಅಜ್ಯಮಾತ್ರಾದಿ ಯಜ್ಞಸಾಧನಂಗಳಂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ (ಕವಿಗ· ೦೨೦). [ಸಂ.]

ಯಜ್ಞಸೂತ್ರ (ನಾ)· ಜನಿವಾರ ; ಯಜ್ಞೋಪವೀತ : ಬಲದ ಕಯ್ಯ ನೆಗಪಿ ಇಕ್ಕಲು ಪ್ರಮಿತಪ ಯಜ್ಞಸೂತ್ರವು — ಉಪವೀತ (ಪಾತಾ· ೨). [ಸಂ.]

ಯಜ್ಞಾಂಗ (ನಾ)· ೧. ಯಜ್ಞದ ಭಾಗ· ೨. = ಯಜ್ಞದ್ರವ್ಯ· ೩. ಅತ್ತಿ, ಕಗ್ಗಲಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಮರಗಳ ಸಮಿತ್ತು. [ಸಂ.]

ಯಜ್ಞಾರಿ (ನಾ)· ೧. ದಕ್ಷಯಜ್ಞದ ಶತ್ರು ; ವೀರಭದ್ರ· ೨. ಶಿವ. [ಸಂ.]

ಯಜ್ಞಾಶ್ವ (ನಾ)· = ಯಜ್ಞತುರಗ : ಪಮ್ಮ ತಂದೆ . . . ಆ ಯಜ್ಞಪಶುವಿಯಜಾರದೆಂಬ ದುರಾದ್ವೇಶದಿಂದ ಯಜ್ಞಾಶ್ವವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಬಿಟ್ಟನು (ಕಬಾ· ೦೩). [ಸಂ.]

ಯಜ್ಞಿಕ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಪಲಾಶ : "ಯಜ್ಞಿಕಃ — ಮುತ್ತುಗ. ಕಗ್ಗಲಿ" (ಲಿಪಂ· ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಯಜ್ಞೀಯ (ಗು)· ೧. ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಯಜ್ಞಕ್ಕೆಂದು ತಂದ ; ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಬಲಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ : ನಾನೂ 'ಪಬ್ಬಕ್ಕೆ ತಂದ ಪರಕೆಯ ಕುರಿ'ಯೇನೂ ಅಲ್ಲ ; ಯಜ್ಞೀಯ ಪಶುವೆ (ಪಾಸಂ. ೨೩). ೩. ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ.– ಪವಿತ್ರವಾದ.

(ನಾ)· ೪. ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದುದು ; ಅತ್ರಿ· ದರ್ಭೆ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತು : "ಯಜ್ಞೀಯಃ ಅತ್ರಿ· ದರ್ಭಃ" (ಲಿಪಂ· ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಯಜ್ಞೇಶ್ವರ (ನಾ)· ೧. ವಿಷ್ಣು : ಹರಿ. ೨. ಇಂದ್ರ. ೩. ಅಗ್ನಿ : ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನು ಬಿಸುಛಯದಿಂದ ಮುಡಿದಿದ್ದ ಹೂವು ಕೂಡ ಬಾಡದ ಹಾಗೆ ಸೀತೆಯನ್ನು ತಂದು ರಾಮಂಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು (ಪಚಿಹಂ· ೩೪· ೦೨) : ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನ ಜ್ವಾರಾಕಲಾಪಗಳು ಏಳೇಳುತ್ತಿವೆ (ಪುಚಾಚಾ· ೦೮೨). [ಸಂ.]

ಯಜ್ಞೋತ್ಸಾರ (ನಾ). ಯಜ್ಞದ ಕಾರ್ಯ : "ದೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞೋತ್ಸಾರದಲಿ ಕೋಪದಲಿ ಮನ್ಯುವೇದೆಂದೆಂಬುದು" (ಪುಂಗಣಾ. ೦೨೩-೨೮). [ಸಂ.]

ಯಜ್ಞೋಪಕರಣ (ನಾ). = ಯಜ್ಞದ್ರವ್ಯ : ನಿರತಿಶಯ ಯಜ್ಞೋಪಕರಣದ ಪರಿಪರಿಯ ಸಂಭಾರಚಯ ಗೋಚರಿಸಿದುದು ವರಗುರು ವಸಿಷ್ಠ ಮುನೀಂದ್ರನಾಜ್ಞೆಯುಲಿ (ಕೂಪಪಾ· ೦-೭-೯). [ಸಂ.]

ಯಜ್ಞೋಪವೀತ (ನಾ)· ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಮತ್ತು ವೈಶ್ಯವರ್ಗದ ಪುರುಷರು ಉಪನಯನದ ಸಮಯದಿಂದ ಎಡಭುಜದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಬಲಭುಜದ ಕೆಳಗೆ ಬರುವಂತೆ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಧರಿಸುವ, ಮೂರು ಎಳೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೂತ್ರ ; ಜನಿವಾರ : ಅವರವ ನೆಲೆಗಳೊಳ್ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾವಧಿನ ಯಜ್ಞೋಪವೀತದಿಂ ಪವಿತ್ರಗಾತ್ರರ್ಮಾಡಿ (ಶಾಕ್ಷ· ೦೫-೦೦ ೫) ; ವರಕಾಂಚನವರ್ಣದ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವಳಿಪಿದನು ದ್ರೋಣ (ಭಾಷ್ಯಸ್ತ್ರೀ· ೯-೦೯). [ಸಂ.]

ಯಜ್ಯ (ಗು)· ೧. ಪೂಜೆಗೆ ತಕ್ಕ ; ಪೂಜ್ಯವಾದ· (ನಾ)· ೨. ಯಜ್ಞ· ೩. ದೇವಪೂಜೆ : "ಇಷ್ಟಂ, ಗಿಷ್ಟಂ . . . ಯಜ್ಯಂ, ಯಾಜ್ಯಂ—ಈ ೦೦ ದೇವಪೂಜೆ" (ಶಬ್ದ· ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಯಜ್ವ (ನಾ)· ವೇದೋಕ್ತವಾದ ವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವನು ; ಯಜ್ಞಕರ್ತ : "ಯಾಜಪಮಾನನಿಜ್ಯಾಗಮವ್ರತಿ ಯಜ್ವನಾ ದೀಕ್ಷಿತ ಸೆನಿಕ್ಯ" (ಪುಂಗಣ· ೭೭-೦೨). [ಸಂ. ಯಜ್ವನ್]

ಯಡಾನಬಳ್ಳಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ''ಧಗಡಿಬಳ್ಳಿ . . . ಯಡಾನಬಳ್ಳಿ, ಸುಗಡಿಬಳ್ಳಿ'' (ಪಪ್ಪ· ೪೭); ಧಗಡಿಬಳ್ಳಿ, ದುಸರಿಬಳ್ಳಿ, ಅಡಂಬುಬಳ್ಳಿ, ಯಡಾನಬಳ್ಳಿ (ಪ್ರಸಿಗ. ೨೭-೩೨೪). [ಯಡಾನ್ನಿ +ಬಳ್ಳಿ]

ಯಣ್‌ಸಂಧಿ (ನಾ)· [ವ್ಯಾಕ] ಸಂಸ್ಕೃತದ ಸ್ವರಸಂಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು : ಇ ಈ, ಉ ಊ, ಋ ೠ ಖೞಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದರ ಮುಂದೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸವರ್ಣವಲ್ಲದ ಸ್ವರವಿದ್ದರೆ ಇ ಈ ಕಾರಗಳಿಗೆ ಯಕಾರವೂ, ಉ ಊ ಕಾರಗಳಿಗೆ ವಕಾರವೂ, ಋ ೠ ಖೞಕಾರಗಳಿಗೆ ರೇಫವೂ (= ರ್) ಆದೇಶವಾಗಿ ಬರುವ ಸಂಧಿ. ಇವಕ್ಕೆ ಯಣ್‌ಸಂಧಿಯೆಂದು ಹೆಸರು (ಶಬ್ದಮ· ೦೭೨). [ಸಂ.]

ಯತ (ಗು)· ೧. ಎತ್ತಿಹಿಡಿದ ; ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ : (ಈ). ೨. ಬಾಚಿದ; ನೀಡಿದ : (ಈ)· ೩. ಹತೋಟಿಗೊಳಿಸಿದ ; ನಿಗ್ರಹಿಸಿದ. ೪. ಸೀಮಿತವಾದ. ೫. ಸೌಮ್ಯವಾದ : 'ಯತಯಾತಪ್ರೌಢಿ' ಪರಾ. (ನಾ)· ೬. ಓಡುವಿಕೆ ; ಓಟ : "ಓಡುವುದು ಯತವೆಂಬುದು" (ಶಬ್ದಮ· ೭೭-೭೪). ೭. ಮಾವುತನು ಕಾಲಿನಿಂದ ತಿವಿದು ಆನೆಯನ್ನು ಜೋದಿಸುವಿಕೆ : "ಯತಪಂಪ್ರಸರ್ಮ" (ಪಚಿಹಂ· ೪೫· ೪೦-೪೭). [ಸಂ.]

ಯತನ (ನಾ)· ಪ್ರಯತ್ನ; ಸಾಧನೆ : ಯತ್ನ, ಯತನ (ಕಾಶಾ· ೦೯೭ ಕ್ರಿಯೂ); ಯತನ ಕರ್ತವ್ಯವದು ನಮಗೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಹಿತಪರಿಜ್ಞಾನ ಯತ್ನಾನುಭವ ಫಲಿತ ಸತತಯತ್ನದಿನಾತ್ಮಶಕ್ತಿ ಪರಿವರ್ಧಿಪುದು ಯತನ ಜೀವನಶಿಕ್ಷೆ (ಶುಂಶಿ. ೦೩೭). [ಸಂ.]

ಯತನಗ್ಯೆ (ಕ್ರಿ)· ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡು : ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ್ ಯುಕ್ತಸ್ಯೈಯಲು ಲಭ್ಯವಹುದೆ. (ಕೃಕೃಗೋ. ೩-೦೦೭). [ಯತನ +ಗ್ಯೆ (<ಕಯ್)]

ಯತಯಾತಪ್ರೌಢಿ (ನಾ)· ಸೌಮ್ಯವಾದ ಅಂಕುಶಪ್ರಹಾರದಿಂದ (ಆನೆಯನ್ನು) ನಡೆಯಿಸುವ ಕೌಶಲ : ಯತಮಾತಪ್ರೌಢಿಯಿಂ ಮಿಂಚಿನ

ಮೊಗವಡಮಂ ಬೀಸೆ ಕೊರೆಂಕುಶಂ ಪ್ರೇರಿತವುತ್ಸಳಕ್ಕೆ . . . ವಿಶ್ರುತ ಪುಣ್ಯಂ ಪುಣ್ಯಪುಂಜಾಕರವುನಿಸಿದ ಭೂಪಾಲ್ರಿಯಂ ಮುಟ್ಟಿದಂದಂ (ಚಂಪ. ೬-೪೫). [ಸಂ.]

ಯತಾರಾಜಿ (ನಾ). ಆಕ್ಷೇಪ ; ಆರೋಪ : ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಜಾಡಿ ಹೇಳಿದವನ ಮೇಲೆ ಯತಾರಾಜಿ ಹಾಕಲಾದೀತು (ಜಾಜಿಶ್ರ. ೦೫೯).

[← ಆರ. ಹಿಂ. ಏತರಾಜ್]

ಯತಿ (ನಾ). ೧. ಹತೋಟಿ ; ನಿಗ್ರಹ ; ನಿಯಮನ. ೨. ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡಿದವನು ; ಮುನಿ ; ಯೋಗಿ : ಕೈವಲ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯಾ ಯತಿ ಪಡೆದಂ (ಜಿಪು. ೦೦-೦೩) ; ಯತಿಗಳಂದಿರಿ ನೀವು ರೋಷಚ್ಯುತರಲೇ ಬಳಿಕೇನು (ಶಾಕ್ಷಾಣ. ೬-೨೦) ; ಯತಿಗಳಿಗೆ ಕೋವ ದುರ್ಮತಿಗೇಕೆ ಪರತತ್ವ (ಸಭಾಪ. ೧೧೨). ೩. [ಛಂದ] ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಓದುವಾಗ ಅರ್ಥವು ಕೆಡದ ಹಾಗೆ ಕೊಂಚ ನಿಲ್ಲಬೇಕಾದ ನಿಯತಸ್ಥಾನ ; ಪದ್ಯದ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿಯ ವಿರಾಮಸ್ಥಾನ ; ಉಚ್ಚಾರ್ಯಾಣ : ಯತಿಯೆಂಬುದುಸಿರ್ವ ತಾಣಂ ಕೃತಾಸ್ಪದಂ ವೃತ್ತಜಾತಿ ಪದಪದ್ಧತಿಯೊಳ್ (ಶಬ್ದಾ. ೦-೭೦) ; ದೋಸಮನೆ ಗುಣದವೋಲುದ್ಯುಮಿಸಿ ಕನ್ನಡದೊಳೊಲ್ದು ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯರ್ ದೇಸಿಯನೆ ನೆಲಸಿ ಖಂಡವ್ಯಾಸಮನತಿಶಯಮಿದೆಂದು ಯತಿಯಂ ಮಿಕ್ಕರ್ (ಶಬ್ದಾ. ೦-೭೬). ೪. [ಸಂಗೀತ] "ತಾಳಕ್ಕೆ ಬರುವ ಆಗಿಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಓಟಿಕ್ರಮವನ್ನೂ ಸ್ವರ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳು ಅನುಸರಿಸುವ ರೀತಿಗೆ ಯತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು" (ಸಂಗೀತ. ೫೭) ; ಕೃತಿಯ ಒಂದು ಪಾದ ಯಾವ ಅಕ್ಷರದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದೋ ಕೆಲವು ಅಕ್ಷರಕಾಲ ವಿರಾಮ ಬಂದು, ನಂತರ ಅದೇ ಪಾದದ ಉತ್ತರಾರ್ಧ ಅದೇ ಅಕ್ಷರದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೂ ಯತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಸಂಗೀತ. ೮೩). ೫. [ಗಣಿತ] ಏಳು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : (೪). ೬. (?) : ಯತಿಯರಡರ ಪೋಲ್ವ ಸ್ಥೂಲವ ತೊಳ್ತಂಡುಲಕೆ ಸರಿಯಪಿರೆ ಕ್ರಯವ ಪೇಳ್ದುದು ನಾಲ್ಕು ಮಾಡಿಯಂದು (ಕಕ್ಷಾ. ೧-೦೭). [ಸಂ.]

ಯತಿಗಣ (ನಾ). ೧. ಮುನಿಗಳ ಸಮೂಹ. ೨. [ಛಂದ] ಯತಿಸ್ಥಾನ ಮತ್ತು ಗಣ. ೧ . ೨ : ಛಂದೋನಿಬಂಧನದಂತೆ ಯತಿಗಣಮುಂ. . . ಯಾವ್ಯಾದಿಶಯಂತೆ ಧರ್ಮಪ್ರಭಾವವಿಭವಿತಮುಮೆಂಬ ಮಹಿಮೆಯುಂ ತಳೆದು . . . ಇರ್ಪುದಾ ಪುರಂ (ಕ್ಷತ್ರ. ೧-೪೦ ಟಿ). [ಸಂ.]

ಯತಿಭಂಗ (ನಾ). [ಛಂದ] ಯತಿಯು ಇಂತಹ ಕಡೆ ಇರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಮೀರುವುದು ; ಯತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು : ಪದತದಿಸಿ ಯತಿಯನಿಂತಿರೆ ತೊಡರ್ಚ್ ಕೆಡೆ ಪೇಬ್ಕೊದ್ದುವುದು ಯತಿಭಂಗಂ (ಶಬ್ದಾ. ೦-೭೨). [ಸಂ.]

ಯತಿಭ್ರಷ್ಟ (ನಾ). = ಯತಿಭಂಗ : ಖಂಡಿತ ವ್ಯಸ್ತಸಂಬಾಧ . . . ಯತಿಭ್ರಷ್ಟ ದುಷ್ಟ ಆಷ್ಟಿಯೆಂದೆಂಬು ವಾಕ್ಯದೋಷಮಿಲ್ಲದೆ (ಛಂದ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಯತಿರಾಜ (ನಾ). ೧. ಮುನಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದವನು : ಯತಿರಾಜ ಗಣಾಗ್ರನಿ. . . ಜನಚಂದ್ರಮನೀಂದ್ರಂ (ಪಂಚಕ. ೬-೨೬) ; ಯತಿರಾಜಾಸ್ಯಪಯೋಜದಿಂದೊಗೆವ ಭಾಸ್ವದ್ದಿವ್ಯ ಮಂತ್ರಾವಳೀರುತಿಗಂ ದ್ವಣದಿಂದೆ ಮಾರುತಸುಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಾಗಾರಮಾಂತು. . . ಸರ್ಮರ್ಮಯಾಹುತಿಯಂ ಕೈಕೊಳುತಿರ್ದಂ (ಕೃಷ್ಣಚ. ೪-೦೫೬). ೨. ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು, ರಾಘವೇಂದ್ರ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಮುಂತಾದವರ ಗೌರವ ಸೂಚಕವಾದ ಹೆಸರು : ಶೇಷನೀ ಧರೆಯೊಳಗುದಿಸಿ ಮಾನುಷ ದಿವ್ಯ ವೇಷದಿಂ ಯತಿರಾಜನೆನಿಸಿ (ಕೃಷ್ಣಚ. ೬-೨) ; ಯತಿರಾಜಾ . . . ಬ್ಯುಡಾವವಲ್ಲಿ ಪೀನಿದ್ದು, ಭಕ್ತಜನರ ಸಕಲ ಕೋರಿಕೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿ ಕೀರ್ತಿವಂತನಾಗು (ಶಬ್ದ. ೨೨೮). [ಸಂ. ಯತಿರಾಜನ್]

ಯತಿವಿಲಂಘನ (ನಾ). =ಯತಿಭಂಗ : ಗಮಃಸಮಾಸದಿಂ ಜಟುಕಾಳಕ್ಷರಿಯದಿಂ . . . ಯತಿವಿಲಂಘನದಿಂದಾದಲ್ತೆ ಕನ್ನಡಂ (ಶಬ್ದ. ೪. ೪೮). [ಸಂ.]

ಯತುನ ನೆ. ಜತನ, ಜತ್ನ, ಜತ್ನನ (ನಾ). ೧. =ಯತನ : ಕಡುಯತುನ ದಿನಲ್ಲಿ ತಾಪಸರ್ ಸಂತಪಿಪರ್ (ಪಾಸಂಚ. ೬-೦೬). **ಜತನ** : ೧. ಕೃಶತ—ಕರಗಸ, ಯತ್ನ_ಜತನ (ಶಬ್ದ. ಪಾಲ್ಕು ಕೃಯೋ) ; ಬಲ್ಲಗೆಯೊಳ್ ಜತನದಿಂ ಬಿಲ್ಲಿಯೊಳ್ ಪಜ್ಜೆಯಿಡುತಿರ್ದಂ (ಕಬ್ಬಿ. ೪-೩೭-೬). ೨. ಎಚ್ಚರಿಕೆ; ಜೋಪಾನ; ಜೋಕೆ : ಇಳೆಯನೀರಡಿ ಮಾಡಿದ ಪಾದ ಜತನ ಬಾಂಬೊಳೆಯ ವರಿಸಿದಂಭ್ರ ಜತನ (ಪೋಜಚ. ೦೪-೦೯) ; ಸುರತ್ರಯದ ಕೋಂಟೆ ಗಾವಲ ಪಟುಭುಜ್ರತನವೆಂದು ನೇಮಿಸಿ ತಾರಕಾಕ್ಷನರಮನೆ ಪೊಕ್ಕನಾಕ್ಷಣದೊಳು (ಪಾಪ್ಪ. ೨೨-೯) ; ಎಡೆಕೆ ಬೇಡಿದಡೆನ್ನು ವೀರ ವ್ಯಪಕೇತು ಫಲುಗುಣರ ದೇಹಂಗಳಕಿ ಜತನವೆಂದಾಪ್ತರ್ಗೆ ರಣದ ಸುಯ್ದಾನಮಂ ಪೇಳ್ದು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೫೪-೫೪). **ಜತ್ನ** : ೧. ಮೊತ್ತಮೊದಲಿಗನುದುಪ್ಪೊನೊರ್ವಂ ತನ್ನ ಜತ್ತಮ(ವಿ)ಲ್ಲಬೊಲ್ದೊಂಜಳ ವೃತ್ತಕಮನಿಂತಂದಂ (ಪಾಂಡ್ಯ. ೬-೧೧). ೨. ನಿತ್ಯಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು ಹತ್ತಿಲಿ ಪದಾರ್ಥವೆಲ್ಲ ಜತ್ರಾಗಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಸುತ್ತ ಸಮರ್ಪಣೆಯೆಂದು ಇತ್ತು ನಲಿದಾಡಿದರೆ ಉತ್ತಮ ಶ್ಲೋಕನು ಒಪ್ಪ (ಪೋಲ್ಲಾಂ. ೦೦೦-೩). **ಜತ್ನನ** : ೨. ಎಡವಿ ಕೆಂಡ್ಯಾ ಸ್ವಾಮಿ ಜತ್ನನ ಕಲ್ಲುಯಿಕೊ ಯೆನುತ ಕೆಡಗು ಕುಣಿಯದೆ ಯೆಚ್ಚರೆಂದೇ (ಪ್ರಾ.ಶಿಂ. ೫೦-೩೬).

ಜತನ ಮಾಡು = ಭದ್ರಪಡಿಸು ; ಜೋಕೆಯಾಗಿರಿಸು : ಸಂಂಣ ಸಹ ಯತಿ ತೊಬನೂ ಜತನ ಮಾಡಿ (ಪಿಂಗಕಾಶ್ಯ. ೦೯೨೦. ಪಿಂಗಕಾಶ್ಯ. ೦೩೬-೯; ೬೬೨) ; ಅಮಾನಿ ದವಸವನ್ನು ಜತನ ಮಾಡಿ ಲಾಭ ಬರುವಂತೆ ವಿಕ್ರಯಿಸುವುದು (ಪಾಜಾಪಂ. II. ೩೬) ; ಹಸ್ತಪತ್ರಗಳನ್ನು ಕರೆ ಹಾಕಿ ಬಂಗಾತದಂತೆ ಜತನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಗಾಶಪ. ೬೩)-[< ಸಂ. ಯತ್ನ /ಕ್ರಾ. ಜತ್ರ]

ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ತು (ವಾ). ಅಷ್ಟಿಷ್ಟು ; ತೀರ ಸ್ವಲ್ಪವಾದುದು.

[P ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು 'ಯತ್' 'ಕಿಂಚಿತ್' ಎಂದು ಎರಡು ಭಿನ್ನಪದಗಳು]

ಯತ್ನ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಯತ್ನ ; ಎತ್ತುಗಡೆ ; ಸಾಧನೆ : ಮರಳಿ ಯತ್ನವ ಮಾಡು . . . ತೊರೆಯದಿರು ಮೊದಲು ಕೈಗೂಡದಿರಲು (ಕಾಪ್ರ. ೬) : ಯತ್ನ ಪ್ರತಿಯತ್ನಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸಮನಾಗಿ ಮತ್ತು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಇರುವುವು (ಕಾಶಾ. ೬೪). ೨. ಕಷ್ಟ ; ಶ್ರಮ : ನುಡಿವಳು ಯತ್ನದೆ ನಡವರು ಯತ್ನದೆ ಗರ್ಭಭರಾಲಸೆ (ಸಾಂಸಂ. ೦೬೬-೨೦). ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾಂಸೆ] ನಾಯಕನ ಕಾರ್ಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಾಟಕದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಆರಂಭ, ಯತ್ನ, ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾಶೆ, ನಿಯತಾಪ್ತಿ, ಮತ್ತು ಫಲಾಗಮ ಎಂಬ ಐದು ಸ್ಥಿತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು : ಯತ್ನ-ಅಡ್ಡಿ ಬರಲು, ಅದನ್ನು ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಅವರು ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ (ಸಾಂಶಿ. ೦೬). ೪. ವೇಗ ; ಶೀಘ್ರತೆ : (೪). ೫. ಸಹಾಯ : "ಉಪಕಾರ ಶೀಘ್ರಪ್ರಸಾದಿತ ಬುದ್ಧಿಯುಜ್ಜಗದೊಳಪ್ಪವದಾವಗ ಯತ್ನವಾಚಕಂ" (ಪಾಪ್ಪ. ೦೧೯). ೬. ಎಚ್ಚರಿಕೆ : ಜಾಗ್ರತೆ : 'ಯತ್ನಂಗೆಯ್' ಪರಾ.

ಯತ್ನ ಮಾಡು = ಪ್ರಯತ್ನಿಸು : ಕೈಲಾದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ನಿಮ್ಮ ಸಹಾಯ ಸುಂಗುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಯತ್ನಮಾಡಿರಿ (ಪಾಂಲಿಂಬಿ. ೧-೦೬) ; ಭಗೀರಥ ಯತ್ನಮಾಡಿ ಭಾಗೀರಥಿ ಕಂದ, ನಗರುವ ಯತ್ನ ಮಾಡಿ ನಗ ಕಳಕೊಂಡ (ಗಾಪ). [ಸಂ.]

ಯತ್ನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಿಕೆ ವಹಿಸು ; ಜಾಗ್ರತೆಯಿಂದಿರು : ಯತ್ನಂಗೆಯ್ಯದ ಮುನಿವರ ಪತ್ನಿಯರುಂ ಕಾಮಕೃತಕ[ರಾ]ದರಯತ್ನಂ [ಪಾಣಾ.ಕಾಮಕೃತಕಂದರಯತ್ನಂ] ಯತ್ನಂಗೆಯ್ಯದ ವನಿತಾಪರತ್ನಮುಮಾ ಕಾಮಕೃತದೆ ಕೆಡೊದಮಿಸುಗುಂ (ಪಾವಿ. ೦-೭೦). [ಯತ್ನ + ಕೆಯ್]

ಯತ್ನಶೀಲ (ನಾ). ಶ್ರಮಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನು ; ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು : ಅರ್ಜುನನು ಗುರುಸೇವೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಅಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿಯೂ ತುಂಬ ಯತ್ನಶೀಲನಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ದ್ರೋಣನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿ ಪಾತ್ರನಾದನು (ಪಚಾ. ೦೯).

ಯತ್ನಿಸು, ಯತ್ನೈಸು (ಕ್ರಿ). ಸಾಧನೆ ಮಾಡು ; ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡು ; ಸಾಧಿಸು : ಬಿರುಮಾ ನೀನೊಲವಿಂದೆ ಯತ್ನಿಸಿದೊಡಂ ಕಾದಂಬರೀದೇವಿಯಾ ಚರಣೋಪಾಸನಸೌಖ್ಯಮಾದೊತ್ತನಗಾದಪ್ಪಿಲ್ಲಮಾ ಪುಟ್ಟಿಸೊಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೩೭೬) ; ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಅಗಸನ ಮೇಲೆ ಎಸೆದು ಅವನನ್ನು ಅಪ್ರತಿಭಗೊಳಿಸಲು ನಾನು ಯತ್ನಿಸಿದ್ದೇನೆ (ಜೀಕತ್ಕ. ೩೪). **ಯತ್ನೈಸು** : ಬಿಜ್ಜಳನು . . . ಅವನನ್ನು ಹಿಡಿಯಬೇಕೆಂದು . ಯತ್ನೈಸಿದನು (ಕಣಾಗ. ೮೨) ; ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ನಿಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲಗೆ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಯತ್ನೈಸಿರಿ (ಪ್ರುಂತಾಯ. ೬-೪). [ಯತ್ನ + — ಇಸು]

ಯತ್ನೀಕರಿಯು (ಕ್ರಿ). = ಯತ್ನಿಸು.: ಅವರಪ್ಪಾ ಅರಿಸಿನಪ್ಪಟಂ ಧರಿಸಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಬೀಳುವುದಕ್ಕೆ ಯತ್ನೀಕರಿಸಿ ಇರುವುದ ಕಂಡು . . . ಮನಗೇನೂ ಸೊಗಪೆ ವೃಥಾ ಬಂದ (ಶಾತ್ರಚ. ೩೩) : ಪುಣ್ಯಕೋಟಿ ಎಂಬ ಪಶುವನು ತಾನು ತಿಂದೇನೆಂದು ಹುಲಿಯಿ . . . ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಿ ತಿನ್ನ ಯತ್ನೀಕರಿಸಿತು (ಗೋಪಾತಾ. ೦೨-೩೬). [ಯತ್ನೀಕರಣ್ಯ + — ಇಸು]

ಯತ್ನೈಸು ' ಯತ್ನಿಸು ' ನೋ.

ಯತ್ವ (ನಾ). =ಯಕಾರ : ಅದಂತ ಪ್ರತ್ಯತಿಗಳ್ಗಿಶು ಪ್ರತ್ಯಯಮಿಂತಿದಿರಂಗೆ ಯತ್ವಮನುಕೃತಿಪದಕಂ ಮುಂದಣನುಕೃತಿಪ್ಪರಂ ನಿಲೆ ಯತ್ವಂ (ಕಬಿದ. ೩೪). [ಸಂ.]

ಯಥಾಕಾಮಿ (ಗು). ೧. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುವ ; ಸ್ವೈರ ವರ್ತನೆಯುಳ್ಳ (ನಾ). ೨. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ವರ್ತಿಸುವವನು ; ಸ್ವೈರಾಚಾರಿ : "ಯಥಾಕಾಮಿ, ಸ್ವರುಚಿ, ಸ್ವಚ್ಛಂದ, ನಿರಪಗ್ರಹ —ಈ ೪ ತನ್ನಿಚ್ಛೆಕಾರಿಯಂ" (ಪಣತು. ೬-೨೨೪). [ಸಂ. ಯಥಾಕಾಮಿನ್]

ಯಥಾಕಾಲ (ನಾ). ಸೂಕ್ತವಾದ ಸಮಯ ; ಶಕ್ಯ ಸಮಯ : ಯಥಾಕಾಲಾನುಭವನ ತಪೋನಿಮಿತ್ತಮಾಗಿ ಸವಿಪಾಕಾವಿಪಾಕರೂಪದಿಂ ಪೂರ್ವಾರ್ಜಿತಕರ್ಮನಿರ್ದಾರಣಂ ನಿರ್ದರೆಯಂಬುದು (ಜಿಪ್ರ. ೦೦-೬೬ ಪ) : ಅತ್ತೆ ಸೊಸೆಯರು ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಪೋನಿರತರಾಗಿದ್ದು ಯಥಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರು (ಪಚಾ. ೦೬). [ಸಂ.]

ಯಥಾಕ್ರಮ$_1$ (ನಾ). ೧. ಸರಿಯಾದ ರೀತಿ ; ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕ್ರಮ : ಭೋಗ್ಯರಯುತ್ತಿರ್ದವನೇಕ . . . ಘಂಟಾರುತಿಗಳ್ ಯಥಾಕ್ರಮದಿಂ (ಶಕ್ರಕ್ಕ. ೦೦-೦೬). ೨. = ಯಥಾಸಂಖ್ಯಾಲಂಕಾರ : ತರದಿಂದೊಂದಿರೆ ನಿರ್ದೇಶ್ಯಸ್ಥಿತಿಯಿಂದು ಪೇಳ್ದುದು ಯಥಾಕ್ರಮಂ (ಕಾಜ್ಞಶ. ೬೦೬). [<ಯಥಾಕ್ರಮ$_2$]

ಯಥಾಕ್ರಮ$_2$ (ಅ). ಸರಿಯಾಗಿ ; ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ : ನಾನಾ ಜನಪದಂಗಳಂ ಯಥಾಕ್ರಮೋಕ್ತಕ್ರದುದಿಂ ವಿಹರಿಸುತ್ತಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಯಥಾಖ್ಯಾತ (ಗು). ೧. ಮೊದಲು ತಿಳಿಸಿದಂತಿರುವ ; ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ ಮೇರೆಗೆ ಇರುವ. ೨. [ಜೈನ] ಎಲ್ಲ ಮೋಹನೀಯ ಕರ್ಮಗಳ ಉಪಶಮ ಅಥವಾ ಕ್ಷಯದಿಂದ ಆತ್ಮನು ತನ್ನ ಮೊದಲಿನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿಯ.—ಅವಸ್ಥೆಯ : ಯಥಾಖ್ಯಾತಚಾರಿತ್ರ' ಪರಾ. [ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು ಅವ್ಯಯ]

ಯಥಾಖ್ಯಾತಚರಿತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅನುಷ್ಠಾನದಂತೆ ಕಷಾಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಆತ್ಮನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : ಪರಿಪೂರ್ಣಮೆನಿಸೆ ಗುಣಪರಿಕರಂ ಯಥಾಖ್ಯಾತಚರಿತನಾಗಿ ಚಿರಂ ಮುಕ್ತಿರಮಾಕಚಗ್ರಹಸ್ಪಸಪರಿರಂಭಾರಂಭ ಕೇಳಿಗುತ್ಸುಕನಾದಂ (ಸಂಶಾಮಾ. ೪೬ ೦೦). [ಸಂ]

ಯಥಾಖ್ಯಾತಚಾರಿತ್ರ (ನಾ). ೧. [ಜೈನ] ಏಳು ಬಗೆಯ ಸಂಯಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಎಲ್ಲ ಮೋಹನೀಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಆತ್ಮನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ವೀತರಾಗಭಾವ : ನಿರವಶೇಷ ಮೋಹೋಪಶಮೋದ್ಭೂತ ಯಥಾಖ್ಯಾತಚಾರಿತ್ರಸಂಪನ್ನನಂತರ್ಮುಹೂರ್ತದಿಂ ಸ್ವಸ್ಥಾನಸ್ಥಿತನಾಗಿ (ಜಿಪ್ರ. ೬-೪೩ ಪ) ; ಸಾಮಾಯಿಕಚ್ಛೇದೋಪ ಸ್ಥಾಪನಾಪರಿಹಾರವಿಶುದ್ಧಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಸಾಂಪರಾಯ ಯಥಾಖ್ಯಾತಚಾರಿತ್ರ. ದೇಶ ಸಂಯಮ ಅಸಂಯಮ ವಿಕಲ್ಪದಿಂ ಸಂಯಮಂ ಸಪ್ತವಿಧಂ (ಶಕ್ರ ಕ್ಷ. ೦೭). ೨. ಸಮ್ಯಕ್ಚಾರಿತ್ರದ ಐದು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಾಮಾಯಿಕಚ್ಛೇದೋಪಸ್ಥಾಪನಾ ಪರಿಹಾರಶುದ್ಧಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸಾಂಪರಾಯ ಯಥಾಖ್ಯಾತಚಾರಿತ್ರಭೇದದಿಂ ಪಂಚವಿಧಮೆಂದು ಹೇಯೋಪಾದೇಯ ತತ್ತ್ವಮನರ್ಪಿ (ಜಿಪ್ರ. ೦೦-೬೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಯಥಾಗತಿ (ಅ). ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ; ಯಥಾಪ್ರಕಾರವಾಗಿ : ಮೊದಲಿನಂತೆ. [ಸಂ.]

ಯಥಾಗಮ (ಅ). ಆಗಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ; ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ; ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ : ಅಂಕಾ ಯತಿತಿಲಕಂ ಭೀತಿಯೊಳ್ ಪ್ರಾಣೋಪಗಮನಂಗೆಯ್ವುದುಂ ಯಥಾಗಮಾರ್ಥದ್ರವ್ಯಂಗಳನನುಕ್ರಮದಿಂದಱವಾಜ್ಞಾನಿಚಯಮುಮಂ . . . ಬೇಱೆವೇಱೆ ಹೃದ್ಗತಂಮಾಡಿ ಧರ್ಮಧ್ಯಾನಮಯನಾದಂ (ಜಾಅಕ್ಕ. ೯-೦೦೬ ಪ). [<ಸಂ. ಯಥಾಗಮಂ]

ಯಥಾಜಾತ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಇರುವವನು ; ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ಮೂರ್ಖ : "ಅಜ್ಞ, ಮೂಢ, ಯಥಾಜಾತ, ಮೂರ್ಖ, ವೈಧೇಯ, ಬಾಲಿಶಾ — ೬ ತಿಳುವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಿಷ್ಟಶಬ್ದ. ೪೬೬). [ಸಂ.]

ಯಥಾತಥ (ಗು). ೧. ಸತ್ಯವಾದ ; ಸರಿಯಾದ. (ನಾ). ೨. ಸತ್ಯವಾದುದು ; ದಿಟ : "ಯಥಾರ್ಥಂ, ಯೆಥಾತಥಂ —೨ ಸತ್ಯವು, ದಿಟ" (ಶಿಷ್ಟಶಬ್ದ. ೪೬೬). [ಸಂ.]

ಯಥಾತ್ಮಿಕ (ಗು). ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ; ಸಹಜವಾದ : ಸಾಮಾನ್ಯ 'ಸ್ಪೀವೇಷ'ಗಳು ಯಥಾತ್ಮಿಕಳುಡುಗೆಯಲ್ಲಿ ರಂಗಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅದಾಗಲೇ ವೇರದಾತತೊಡಗಿದ್ದುವು (ಪುಪ್ರ. ೩೩). [< ಸಂ. ಯಥಾತ್ಮಿಕ]

ಯಥಾಪ್ರಕಾರ (ಅ). ಎಂದಿನಂತೆ ; ಮೊದಲಿನಂತೆ : ಅಕ್ಕಮಹಾದೇವಿಯನ್ನು ಕುರಿತ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಥಾಪ್ರಕಾರ ಹರಿಹರನ ಗ್ರಂಥವೇ ಮೊದಲನೆಯದು (ಕಾಚ್ಕಳ. ೩೩). [ಸಂ]

ಯಥಾಪ್ರತಿ (ನಾ). ಮೂಲಪ್ರತಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾದ ಪ್ರತಿ: ಸರಿಯಾದ ನಕಲು. [P ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು ಅವ್ಯಯ]

ಯಥಾಪ್ರಯೋಗೆ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದುದು : ದ್ವಿತ್ವಂ ಲೆರಸಿದ ಚತ್ವಂ ಖತ್ವಂ ಯಥಾಪ್ರಯೋಗೆದಿನಕ್ಕುಂ (ಕಬಿದ. ೩೬೨). ೨. ಸಂಪ್ರದಾಯ: ರೂಢಿ : (ಅ).

[P ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಯಥಾಪ್ರಯೋಗಂ' ಎಂಬುದು ಅವ್ಯಯ]

ಯಥಾಭೂತ (ನಾ). ನಡೆದ ಘಟನೆಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾದುದು; ಯಥಾರ್ಥವಾದುದು ; ನಿಜಸ್ಥಿತಿ : ಸತ್ಯ : ಸಮಾಹಿತನಾದವನು ಯಥಾಭೂತವನ್ನು ತಿಳಿಯುವನು (ಜಾಧ್ಯಕ. ೩೦೦೦. ೩೦); ಇದನ್ನು ಯಥಾಭೂತವಾಗಿ ತಿಳಿದಾಗ ನಿರ್ವಾಣವು ಪರಮಸುಖವು (ಜಾಪಠ. ೨೦೦).

[P ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು ಅವ್ಯಯ]

ಯಥಾಮತಿ (ಅ). ಬುದ್ಧಿಗೆ ನಿಲುಕುವಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ; ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟು ಸಾಧ್ಯವೊ ಅಷ್ಟರವರೆಗೆ : ವೇದಗಳು ಕೂಡ ಯಥಾಮತಿ

ಅನುಮಾನ ಮಾಡಿ ಅತನನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವವೆ (ಕುಂಬೇ. ೭೫). [ಸಂ.]

ಯಥಾಯಥ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದು ; ಸಹಜವಾದುದು ; ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದುದು : ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನ ನೈಸರ್ಗಿಕಗತಿಯನ್ನು ಯಥಾಯಥವಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಬಿಡದೆ ನಿರುದ್ಧಮಾಡಿ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತರೂಪದಲ್ಲಿ ವಿನಿಮಯ ಮಾಡುವುದು ಪ್ರಾಣಾಪಾಮದ ಅರ್ಥವು (ಅಪರೋ. ೧೭೯); ಯಾವ ಕಲೆಯೇ ಆಗಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಯಥಾಯಥವಾದ ಅನುಕರಣವಲ್ಲ (ಪಂಚಕ. II, ೫೭೭). ೨. ಯೋಗ್ಯಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ತಕ್ಕ ಅವಸ್ಥೆಗೆ ಮುಟ್ಟಿದವನು ; ಮಾತಾಪಿತೃಗಳೂ. . .ಆಶ್ರಿತ ಪರಿಚಿತರೂ ಎಲ್ಲರೂ ಯಥಾಯಥರಾಗುವರು (ಅರ್ಥಾ. ೪೪). [< ಯಥಾಯಥ]

ಯಥಾಯಥಂ (ಅ). ೧. ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ: ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ. ೨. ಆಯಾ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿ ತನಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ; ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ. ೩. ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ; ಒಂದೊಂದಾಗಿ. ೪. ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ; ಯದ್ವಾತದ್ವಾ : ಅತನ ಭಂಡಮಂಡಲಿಯೊಳ್ ಕೆಲರೊಂಡಿಯುಂ ಕೆಲರ್ಪುತರೊಳ್ ಕೂಡಿಯುಂ ಇಂತೆಲ್ಲಂ ಯಥಾಯಥಮಾಗೆ (ಕುಸಂಭ. ೨೯-೦). [ಸಂ.]

ಯಥಾಯೋಗ್ಯ (ಗು). ೧. ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಸರಿಯಾದ; ಸಮರ್ಪಕವಾದ. ೨. ಸತ್ಯವಾದ ; ಯಥಾರ್ಥವಾದ ; ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಯಥಾಯೋಗ್ಯ ಸಂಗತಿಗಳು ಇಲ್ಲೇ ಬರಿದಿದ್ದೇವೆ (ಜೈಮಿಬಾ. ೬ ಕ್ರ.ಸಾ.೪೫). [ಸಂ.]

ಯಥಾರೀತಿ (ಅ). ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ; ವಾಡಿಕೆಯ ಮೇರೆಗೆ ; ಪದ್ಧತಿಯ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ; ಅಮೇಲೆ ಯಥಾರೀತಿ ಇಬ್ಬರೂ ಚಹಾಪಾನಕ್ಕಾರಂಭಿಸಿದರು (ಕಳ್ಳಕಂ. ೨). [ಸಂ.]

ಯಥಾರೂಪ (ಗು). ೧. ರೂಪಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ.–ಅನುಗುಣವಾದ. ೨. ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ತಕ್ಕ ; ಸರಿಯಾದ : ಇದಿರ್ಪಂದು ಯಥಾರೂಪಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಿಂದಮುರವರಿಪನ್ಮಧ್ಯದೋಪಾಸೇಂದ್ರಸಂಜ್ಞಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೩೦ ಪ). [ಪ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಯಥಾರೂಪಂ' ಎಂಬುದು ಅವ್ಯಯ]

ಯಥಾರ್ಥ (ಗು). ೧. ಸತ್ಯವಾದ ; ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾದ; ದಿಟವಾದ. (ನಾ). ೨. ಸತ್ಯ; ನಿಜಸ್ಥಿತಿ ; ಒಳ್ಳೆದು ಕೆಲವು ವ್ಯಾಪ್ತ್ಯರ್ಥವಾಗುವ ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಆಗ ಅಪ್ರಿಯವಾದ ಯಥಾರ್ಥವನ್ನೂ ಪ್ರಿಯವಾದ ಅಯಥಾರ್ಥವನ್ನೂ ನುಡಿಯಬಹುದು (ಅರ್ಥಾಕ. ೩೨); ವಸ್ತು ಹೇಗಿದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ತಿಳಿಸುವ ಜ್ಞಾನ ಯಥಾರ್ಥ (ಪಂಕಪ್ರ.-೧೪); ಸಾಂಖ್ಯರು ಸರ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸತ್ಯ, ಯಥಾರ್ಥ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಪಂದಾಸಾ-೫೦). ೩. ಅನ್ವರ್ಥಕವಾದುದು ; ಅನುಗುಣವಾದುದು : ಅನ್ನದಾತ ಎಂಬ ಪೆಸರು ಅವರಿಗೆ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಅವರ ಅನ್ನದಾನ ನಿರಂತರವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ (ಕಸಾ). [ಸಂ.]

ಯಥಾರ್ಥಂ (ಅ). ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ; ಸರಿಯಾಗಿ ; ತಕ್ಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ : ಜಯ ಜೀವಾಧಿಪ ನಂದನಂದ ಸುಚಿರಂ ವರ್ಧಸ್ವ ವರ್ಧಸ್ವಯೆಂದು ಯಥಾರ್ಥಂ ಸ್ತುತಿಗೆಯ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೧). [ಸಂ.]

ಯಥಾರ್ಥಕಂ (ಅ). ಅದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ; ಸಮಾನಾರ್ಥಕವಾಗಿ : "ಪ್ಲವಂಗಮಶಬು ವಾರೀಜಂಭಾಮ್ಯೆಯೊಳಂ ಶಾಲೂರದೊಳಂ ಯಥಾರ್ಥಕಂ ವರ್ತಿಸುಗುಂ". (ಕಸ್ತೂ.ಕೋ. ೦೬೦-೬೬). [ಸಂ.]

ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞ (ನಾ)· ಸತ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು : ಪ್ರಿಯವಾಪ್ರಿಯ ಮೆಂಬೆರಡಱ ವಿಯೋಗ ಸಂಯೋಗವೆಂದಿವೆಲ್ಲ ಜನಕ್ಕಾರಯ ಸಾಧಾರಣ ಮೆಂದಲ್ತೆ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞರ್ ಬಿಸುಟ್ಟರಟಲೊಸಗೆಗಳಂ. (ಕಂಪ್ರಕೃ. ೩-೬೨). [ಸಂ.]

ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ (ನಾ)· ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯ ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ : ಸತ್ಯದ ಅರಿವು : ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವ ಲಭಿಸಿದೊಡನೆಯೆ. . . ಸತ್ಯವನ್ನೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ಪುಣ್ಯಾಶ್ರ. ೫೬೨); ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ :–ವಸ್ತುವು ಇರುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಜ್ಞಾನ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾ, ಪ್ರಮಾಣಜ್ಞಾನ ಮುಂತಾದುವು ಪರ್ಯಾಯಗಳು (ಜಾಕ್ಕ್ರ.- ೦೭೭). [ಸಂ.]

ಯಥಾರ್ಥತ್ವ (ನಾ). ೧. ನಿಜ; ಸತ್ಯ. ೨. ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಸಮರ್ಪಕತೆ ; ಸರಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಯಥಾರ್ಥವರ್ಣ (ನಾ). ೧. ನಿಜವಾದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳುದು : (ಕ). ೨. ಬೇಹುಗಾರ : " ಯಥಾರ್ಥವರ್ಣಾಃ, ಮಂತ್ರಜ್ಞಾಃ ಸ್ಪಶಃ, ಹೇರಿಕಃ – ಈ ೪ ಹೇರಿಗಂ " (ತಲಕಾಯು. ೭೦-೨೭೦). [ಸಂ.]

ಯಥಾರ್ಥವಾದಿ (ನಾ). ದಿಟವನ್ನು ನುಡಿಯುವವನು ; ಸತ್ಯವಾದಿ : ನಾನು ಕಳ್ಳನೇನೋ ನಿಜ, ಆದರೆ ಯಥಾರ್ಥವಾದಿ. ಈ ಮಾತ್ರಿಯು ಕಳ್ಳತನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ (ಪಿಠಿಚಿ. ೪, ೯). [ಸಂ. ಯಥಾರ್ಥವಾದಿನ್]

ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವ (ನಾ). ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯ ಸರಿಯಾದ ತಿಳಿವು ; ಸತ್ಯವಾದ ಅನುಭವ: ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧ : ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವ, ಅಯಥಾರ್ಥಾನುಭವ ಎಂದು. ದೊಡ್ಡಲೆಪೆಯದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮೆ ಎಂದೂ ಎರಡನೆಯದಕ್ಕೆ ಭ್ರಮೆ ಎಂದೂ ಪೆಸರು (ಪಂಜಾ. ೦೬೨). [ಸಂ.]

ಯಥಾರ್ಥಾನುವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಈ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದುದು : ಸಮುದೆಂಬುದು ಬಂಧದೊಳವಿಷಮಂ ಮೃದುಸ್ಪುಟ ವಿಮಿಶ್ರಮಿನ್ಯಾಸಪದಕ್ರಮದಿಂ ಮೂಜು ತೆಜಂ ಬಂಧಮುಂ ಯಥಾರ್ಥಾನುವೃತ್ತಿಯಿಂ ವರ್ತಿಸುಗುಂ (ಕಾಪ್ರಾಕ. ೩೦೦). [ಸಂ.]

ಯಥಾರ್ಹ (ಗು). ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಸರಿಯಾದ ; ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾದ : ಇದಿರ್ಂದ ಪ್ರಜಾಪತಿಮಹೀಪಾಲನಂ ಜ್ವಲನಜಟಿಮಾಹಾರಾಜಂ ಯಥಾರ್ಹ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಿಂ ಕಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೩೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಯಥಾರ್ಹವರ್ಣ (ನಾ). = ಯಥಾರ್ಥವರ್ಣ ೨ : " ಯಥಾರ್ಹವರ್ಣಃ . . . ಗೂಢಪುರುಷಃ– ೭ ಬಾತಮಿಪಾರನ ಪೆಸರುಗಳು ; ಗೂಢಚಾರನು–ವೇಷಧಾರಿಯಾಗಿ ಕಪಟದಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸದೆ ಹೊಂಚಿ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ತಂದರಿಕೆ ಮಾಡುವ ದೂತನು " (ನಿಘಂ.೬೬-೨೭೬). [ಸಂ.]

ಯಥಾವಕಾಶ (ಅ). ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ; ಸಮಯಾನುಸಾರವಾಗಿ; ಕಾಲಾವಕಾಶ ದೊರೆತಾಗ : ಪೃಥ್ವಿ, ಅಪ್, ತೇಜ, ವಾಯು, ಆಕಾಶ–ಐದರಾವರಣದಲಿ ತೋರೆನವ ಕಟ್ಟಿ ತೊಗಿರಲು ಮಾನಪ ಯಥಾವಕಾಶ (ಕಂಪಾಖ. ೦೬-೨೬). [ಸಂ.]

ಯಥಾವತ್ತು (ಅ). ೧. ಸರಿಯಾಗಿ ; ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾಗಿ. ೨. ರೂಢಿಯಂತೆ ; ಯಥಾಪ್ರಕಾರ. ೩. ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ; ತಕ್ಕಂತೆ.

ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ = ರೂಢಿಯಂತೆ : ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಉಪಹಾರಕ್ಕೆ ಕೂಡುವ ಮೊದಲು ಚಿನ್ನಾಗಿ ಒಂದು ಸೆರೆ ಉಪ್ಪಿಟ್ಟು ತಂದು ಹೊರಗಡೆ ಇರುವ ನಾರಾಯಣಾಚಾರಿಗೆ ಹಾಕಿದರು (ಕಂಬಾಣ. ೨೩). ಯಥಾವತ್ತಾದ = ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ; ಸದ್ದಿಗಾರನು ಕಲ್ಪನೆಗೆ ಕ್ರಿಯಾಕ್ಕದೆ ಘಟನೆಗಳ ಯಥಾವತ್ತಾದ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕುದು (ಕಷ). [ಸಂ. ಯಥಾವತ್]

ಯಥಾವಿಧಿ (ನಾ)· ನಿಯಮಾನುಸಾರವಾದುದು ; ಕ್ರಮಾನುಗತವಾದುದು : ಕ್ಷಮುವ್ಯದ್ಧಿಸ್ಥಾನಮಿಧಿತ್ರಯಂಗಳೊಳ್ ಕ್ಷಯಮನಹಿತರೊಳ್ ಶೇಷವಧಿದ್ವಯಮುಂ ತನ್ನೊಳ್ ವಿಜೃಸುವುದು ಯಥಾವಿಧಿಯಿಂದ ದಯಮುಂ ಜಯಮುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೪೯); ಮೊದಲು ಪ್ರಾಣದೇ

ಸಾಕ್ಷೀಕೃತಿಸಿಕೊಂಡು· ಆತನವ್ವಳೆಯಿಂದ ಪಂಚೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಅವರನ್ನು ಯಥಾವಿಧಿಯಾಗಿ . . . ಆರ್ಚಿಸಿದರು (ಶಾಪಾ· ೨೬೬).

[ಪ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು ಅವ್ಯಯ]

ಯಥಾಶಕ್ತಿ (ನಾ). ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ; ವಿಷ್ಣುನ್ನು ಮಾಡುಬಹುದೊ ಅಷ್ಟು : ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವಷ್ಟು : ಅರ್ಹತೆವ್ಯಕ್ತಿಮಗಳ ವಿಜ್ಞಾನ ಯಥಾಶಕ್ತಿಸ್ಮಪನಪೂಜಾಪುರಸ್ಸರಂ . . . ಅರ್ಚಿಸಿ (ಅಂಪ್ರ· ೧೫-೦೬ ಪೀ) : ಜಂಗಮಾರಾಧನೆಗಳಂ ಭಯಭಕ್ತಿಯಲಿ ಮಾಡಿ ಯಥಾಶಕ್ತಿಯಲಿ (೦೬ಪ್ರ· ೪೫-೦೪); ಯಥಾಶಕ್ತಿಯಲಿತ್ತ ಮಿತವಾಗಿ . . ಭೋಜನ ಮಾತಾವಂಥಾವನೇ ಬುದ್ಧಿವಂತನು (೫೪೬· ೫೦).

[ಪ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು ಅವ್ಯಯ]

ಯಥಾಸಂಖ್ಯ (ಗು)· ೧. ಅನುಕ್ರಮವಾದ : ಸಂಖ್ಯಾನುಗತವಾದ. (ನಾ)· ೨. = ಯಥಾಸಂಖ್ಯಾಲಂಕಾರ : ಕ್ರಮದೊಳ್ ಪೇಳ್ದು ವಸ್ತುಗಳ್ಗೆಯದೇ ಕ್ರಮದೊಳಸ್ಯಯಮಂ ಪೇಳಿಯಮ ಯಥಾಸಂಖ್ಯ ಮೆನಿಪುದು (೩೨೬· ೧೭). [ಸಂ.]

ಯಥಾಸಂಖ್ಯಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ತಾವ್ಯಮಿಂ] ಸಂಖ್ಯಾಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿರುವ ಅನ್ವಯಕ್ರಮವಿರುವ ಅಲಂಕಾರ : ಎರಡು ವಿಚಾರಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಅನ್ವಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ವಿಚಾರದ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಎರಡನೆಯ ವಿಚಾರದ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಹೊಂದಿಸಿರುವ ಅಲಂಕಾರ: ಕ್ರಮವಿಂದಲಿ ಪೇಳುವಂತಹ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಕ್ರಮದಿಂದನ್ವಯವಿಟ್ಟು ಪೇಳಲು ಯಥಾಸಂಖ್ಯಾಲಂಕಾರವೆನಿಸುವುದು (ಕಾಪ್ರ· ೧೯· ೦ ೧೧೨) : ಸಂಖ್ಯಾಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿರುವ ಕ್ರಮವೇ ಯಥಾಸಂಖ್ಯಾಲಂಕಾರ ಉದಾ:— ಕಳಕಂಠಂಗಿಗ ಬಗ್ಗಣ ಗಿಳಿಗಳ ಚಪ್ಪರಣಿಜಿಂಗಳಿಂಚರಪೆಸೆಗುಂ ಪಳಿಗರ್ಳ್ ತನಿವಣ್ಗಳ್ ಸುಮನಃಕುಳಿಂಗಳಿತಿಳಿದು ಚೂತಶಾಖಾಂತರದೊಳ್ (೯೫೫· ೨೬೬). [ಸಂ.]

ಯಥಾಸಂಖ್ಯೆ (ನಾ)· = ಯಥಾಸಂಖ್ಯಾಲಂಕಾರ : ಕ್ರಮದಿಂದಲಿ ಯುಚಿತ್ಯಾರ್ಥಕೆ ವೇಳ್ಕುಸ್ವಯಕ್ರಮದಿಂದಲಿವು ಯಥಾಸಂಖ್ಯಾ ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದ ಶಕ್ರುಮಿತ್ರದುಃಖಿಪ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂ ಗೆಲು ರಂಜಿಸು ಭಂಜಿಸು ನೀ (೪೨೦· ೧೯-೦). [ಪ್ರ· ಯಥಾಸಂಖ್ಯ]

ಯಥಾಸಂಭವ (ನಾ)· ೧. ಒದಗಿ ಬಂದುದು : ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದು : ಇದನು ಕಾಂಚನಪಾತ್ರಜಲವಿಂದಿಪು ವರಾಸನವೆಂದು ಕೈಕೊಂಬುದು ಯಥಾಸಂಭವದಲೆಂದನು ಧರ್ಮನಂದನನು (೪೨೨· ೪-೦೦). ೨. ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡುದು : ಆಯಾ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ಈ ಪೇಳ್ದ ವಿಧಕ್ತಿಗಳ್ ಯಥಾಸಂಭವದಿನೆಂತಾದೊಡಂ ಪಲ್ಲಟಿಪುವ (೪೨೦· ೦೪೨ ಕೃ). [ಸಂ.]

ಯಥಾಸ್ಥಾನ (ನಾ)· ೧. ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳ : ಸರಿಯಾದ ಜಾಗ. ೨. ಮೊದಲು ಇದ್ದ ಜಾಗ : ಪಾಡಿಕೆಯ ಸ್ಥಾನ: ನಿಮ್ಮ ಪಲ್ಲುವನು ವೇಷ್ಟಿಸಿದೊಡನ್ನ ದೋಷಃ ಪುನರ್ದರ್ಶನಂ ಯಥಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ಯಿಂ (ಕಾಂಬಿ· ೪· ೦೦೦ ಪ). [ಪ್ರ.]

ಯಥಾಸ್ಥಿತ (ಗು)· ೧. ಯಥಾರ್ಥವಾದ ; ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ. ೨. ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾದ : ಕಾಲೋಚಿತವಾದ : ಯೋಗ್ಯವಾದ . ೩. ಹೊಂದಲಿದ್ದಂತೆಯೆ ಇರುವ : ಯಥಾಪೂರ್ವವಾದ : (೬). [ಸಂ.]

ಯಥಾಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ಮೊದಲು ಇದ್ದ ಸ್ಥಿತಿ : ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿದ್ದ ಅವಸ್ಥೆ : ಮಹಲಿಂಗಯ್ಯನಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಯಥಾಸ್ಥಿತಿಗೆ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದು ನಿಂತಿದ್ದಕ್ಕೆ ವಿಸ್ಮಯೋಚಿದಾಯಿತು (ಮಾಪ್ರ· ೫೩). [ಪ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು ಅವ್ಯಯ]

ಯಥೇಚ್ಛ (ನಾ)· ೧. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಷ್ಟು : ಬೇಕಾದಷ್ಟು : ಇಚ್ಛಿಸಿದಷ್ಟು. ೨. ವಿಪುಲವಾದುದು ; ಅಧಿಕ ಪ್ರಮಾಣ : ದ್ರುಪದನಿಗೆ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಸೈನ್ಯ ಕೊಟ್ಟು ಅವನೂ ಅವನ ಮಕ್ಕಳೂ ಪಾಂಡವರೂ ಪಾಂಥಿಸ್ಥಿರನ್ನು ಕೈಬಿಡುವಂತೆ ಮಾಡಬಹುದು (೫೫೦· ೬೨) ; ಎಳೆಯ ಮಕ್ಕಳ ಆಟಪಾಟಗಳನ್ನು ನೋಡುವ . . . ಸೌಲಭ್ಯ ಶಿಕ್ಷಕರಿಗೆ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿರುತ್ತದೆ (೬೪೮· ೭೭). ೩. ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆ.—ಅಪೇಕ್ಷೆ : ಚಂಡಶಾಸನಕನು . . . ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಹೋದನು (೬೫೫· ೭೦). [ಸಂ.]

ಯಥೇಚ್ಛೆ (ನಾ)· ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಪೇಕ್ಷೆ. [ಸಂ. ಯಥೇಚ್ಛ]

ಯಥೇಪ್ಸಿತ (ಗು)· ೧. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವ : ಇಷ್ಟಾನುಗುಣವಾದ : ನಿರೀಕ್ಷೆಗೆ ಸರಿಯಾದ. ೨ ಹೇರಳವಾದ : ಅಧಿಕ ಪ್ರಮಾಣದ : ಪಿಂಪೆಯಾತಂಗೆ ಬಯಸಿದ ತೆರಂ ಕೊಳ್ಳಿಕ್ಕಮಾದಿಲ್ಲ . . . ಇದೀತಂಗೆ ಯಥೇಪ್ಸಿತಭೋಜನಪ್ರಸಾದಮಂ ಕೊಟ್ಟೆನಾ (೧೩೨೫· ೮೨). [ಸಂ.]

ಯಥೇಷ್ಟ (ನಾ)· ೧. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದುದು ; ಸ್ವೇಚ್ಛೆ ; ಸ್ವೈರವೃತ್ತಿ : ಮಿಸುಣಿಬರಿಪುವೆ ಯಥೇಷ್ಟ ಚಾರವೆ (೪೧೬೦· ೭೮) ೨. ಬೇಕಾದಷ್ಟು ; ಹೇರಳವಾದುದು : ವಿಪುಲವಾದುದು : ಗಳಿಸುವ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲ. ತಂದುಂ ಅಷ್ಟಿ ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿದೆ (೪೦೭೨· ೮೨) : ಸ್ತ್ರೀದರ್ಶನಕ್ಕೆ . . . ತಬ್ಬುಸಾಮಗ್ರಿಯೂ ಪಾಕಸಂಧಾನಗಳೂ ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಬಂದವು (೪೨೬· ೨೨೮) [ಸಂ.]

ಯಥೇಷ್ಟಂ (ಅ)· ಇಷ್ಟಾನುಸಾರವಾಗಿ : ಇಷ್ಟವಿದ್ದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ : ಅಜಿನಮು ವಿಘಕ್ಕಿಯೋಳ್ಪಳಿಜ್ಯಾರಣಿ ಯಥೇಷ್ಟಮು ಜಿಮೆಗಳೊಳಂ (೪೦೦· ೨· ೦೮) ; ಕಜ್ಜಕ್ಕಿಯಿಂಗಳೊಳಂದಿ ಯಥೇಷ್ಟಂ ನಲಿದಾಡಿ ಪಾಥಾವೇಷದಿನಿವರ್ಗಳ್ ಶಿಷ್ಯರೊಳ್ ಬಂದ್ಧಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಗಳ್ (೯೮೫· ೦೪· ೭೦). [ಸಂ.]

ಯಥೋಕ್ತ (ಗು)· ೧. ಒಂದೆ ಹೇಳಿದ : ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ : ಯಥಾವಿಧಿಯಾದ : ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಪರಾಯ ಗುಣಸ್ಥಾನಕ್ಷಪಕಂ ಯಥೋಕ್ತ ಪ್ರಕಾರಾದಿಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಲೋಭಮಂ ನಿಜಿಯಿ ಪಜಃಪದಿಸಿ (೪೫೦೫· ೯-೬೨ ಪ). (ನಾ)· ೨. ಹೇಳಿದವನ್ನು : ಹೇಳಿರುವನ್ನು ; ಉಕ್ತವಾಗಿರುವನ್ನು : ಗ್ರಹವೆಂಬುಂ ಜನನೋದಯಗೃಹಮುಂ ಬಲಮುಕ್ತಮಿವೆ ಪರಸ್ಪರ ಪೀಡಾರಹಿತ ಸ್ವಸ್ವಸ್ಥಂ ಸನ್ಮಹವೆಂಬೆ ವಿವಮಾಯುವಂ ಯಥೋಕ್ತಂ ಕುಡುಗುಂ (೪೫೬· ೯-೯). [ಸಂ.]

ಯಥೋಚಿತ (ಗು)· ಯೋಗ್ಯವಾದ : ಅನುಗುಣವಾದ : ಅರಸು . . . ಸಪರಿವಾರಮೆನಸು ಬಂದರ್ಚಿಸಿ ಯಥೋಚಿತ ಸ್ಥಾನದೊಳಿರ್ದಂ (೪೨೧೧· ೪೫-೨೦) ; ಯಥೋಚಿತ ಸಂಭಾವನೆಯಿಂ ರಾಜನ್ಯಕಮಂ ಬೀಡಿಗೆ ವಿಸರ್ಜಿಸಿ (೪೧೬೪· ೦೧-೬೪ ಪ).

ಯಥೋಚಿತವಾಗಿ = ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ : ತಕ್ಕಂತೆ : ಇಂದ್ರನು ಬೃಹ್ಮದೇವನಿಗೆ ಯಥೋಚಿತವಾಗಿ ಸಮರ್ಚನವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿ . . . ಹೊರಟನು (೪೫೦· ೧೨· ೦೪೬). [ಸಂ.]

ಯಥೋದಿತ (ನಾ)· ಪದ್ಯ : ತಿಳಿಗೇಡಿ : " ವೈಧೇಯಃ . . . ಯಥೋದಿತಃ· ಮೂಢಃ . . . ಪಾತ್ಯತಾಸಿತಃ— ಈ ೧೧ ಅಜಿಯ ದಮಂ " (೪೦೩೮· ೩೬-೦೬೦). [ಸಂ.]

ಯಥೋದ್ಗತ (ಗು). ೧. ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಇದ್ದ ಹಾಗೆಯೇ ಇರುವ; ತಿರುವಳಿಕೆ ಇಲ್ಲದ (ನಾ). ೨. ದಡ್ಡ ; ಅಜ್ಞ ; ಮೂರ್ಖ : "ವಾಲಿಶಸ್ಯಜ್ಞಂ ಮೂರ್ಖಂ ಬಾಲಂ ಮೂಢಂ ಜಡಂ ಯಥೋದ್ಗತ ನೆನೆಯುಂ" (೪೨೨೫· ೧೧-೭). [ಸಂ.]

ಯಥೋದ್ದಿಷ್ಟ (ಗು)· ಯಾವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಅಥವಾ ತೋರಿಸಿ ಕೊಡಲಾಯಿತೋ ಅಂತಹ : ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ : ಗಗನಚರಾಧೀಶನಂ

ಯತಿ ವರಸಿ ಯಯೋದ್ದಿಷ್ಟವಿಸ್ಪರದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಶಾಂಕಥ. ೨-೨೦ ಪ)· [ಸಂ.]

ಯಯೋಪದಿಷ್ಟ (ಗು)· = ಯಯೋದ್ದಿಷ್ಟ : ಮಹೀತಳಾಶ್ಲಿಷ್ಟ ಲಲಾಟಪಟ್ಟನೆಜಿಗಿ ಪೊಪಟ್ಟು ಯಯೋಪದಿಷ್ಟಾಸನದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಶಾಂಕಥ. ೨-೨೦ ಪ)· [ಸಂ.]

ಯದು (ನಾ)· ೧· ಯಯಾತಿ ಮತ್ತು ದೇವಯಾನಿಯರ ಹಿರಿಯ ಮಗನೂ ಕೃಷ್ಣನ ವಂಶದ ಪೂರ್ವಜನೂ ಆದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. ೨. ಯದುವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಯಾದವ : ಯದು ನಾಶಕ್ಷಮವುತ್ತನು ಪಡೆವೆಂ (ಪಗಾ. ೯-೦೭) ; ಯದುಗಳು ಗೋವೇರು ದನಗಾರರೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಇಲ್ಲ (ಕರ್ನಾಶ್ರ. ೧೩). ೩. ಯಮುನಾ ನದಿಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕಿದ್ದ ಒಂದು ದೇಶ ; ಯಾದವರ ದೇಶ. [ಸಂ.]

ಯದುಕುಲ, ಯದುಕುಳ (ನಾ)· ೧· ಯದುವಿನ ವಂಶ ; ಯಾದವ ವಂಶ : ಯದುಕುಲಜಲಧಿಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದಿಯುಮರ್ಮಂ ನಿಜು ಮೊತನೆ ಪುಟ್ಟುವಪೋಲ್ (ಪಣಾಯು. ೬-೩೩). ೨. ಯದುವಂಶದವರು; ಯಾದವರು: ಯದುಕುಲ ದುರ್ವಾಯನವ್ಪಂತದೊಂದು ವನವಂ ತ್ರಿಣೇತ್ರ ರೂಪದೆ ತಾನಿತ್ತುವನಜಿದು (ಪಗಾ. ೯-೨೨) ; ಯದುಕುಲಸುತ ದೇವವಂಕುಂದ ಬಾಯಂಗೈದು ಹೊಕ್ಕನು ದ್ವಾರಕಾಪುರವ (ಕುಪಾ.ಗಾ. ೦-೦೯)· ೩. ಮೈಸೂರಿನ ಅರಸರ ವಂಶ : ಯದುಕುಲವ ಕಾಯುವಾ ಶಕ್ತಿಗಳ ದಿವ್ಯಪ್ರಸಾದವಿಹಕ್ಕೆ (ಹೊಂಗಳು. ೩೨-೦೬). **ಯದುಕುಳ** : ೪. ಹೊಯ್ಸಳ ವಂಶ : ಯದುಕುಳಕುಳಾದ್ರಿಶಿಖರದೊಳುದಿಯಿಸಿದಂ . . . ವಿನಯಾದಿತ್ಯ (ಎಕ. ೪. ೪೪ಶಾ. ೦೪೯-೯; ೧೨೩೫). [ಸಂ.]

ಯದುಕುಲಕಾಂಭೋಜಿ (ನಾ)· [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಮೇಳ ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಯದುಕುಲ ಕಾಂಭೋಜಿ :— ಈ ರಾಗದ ನಿಜನಾಮ 'ಎರುಕಲ ಕಾಂಭೋಜಿ ; ಎರುಕಲ ಜಾತಿಯ ಅಂಬಿಗರ ದೋಣಿ ಹಾದುಗಳ ಧಾಟಿಯಿಂದ ಈ ರಾಗ ರೂಪುಗೊಂಡಿತೆಂದು ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ (ಸಂಗಸಂ. ೦೩೩). [ಸಂ. ಯದುಕುಲಕಾಂಭೋಜೀ]

ಯದುಕುಲನಂದನ (ನಾ)· ಯಾದವ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವನು ; ಕೃಷ್ಣ : ಯಾದವ ನೀ ಬಾ ಯದುಕುಲನಂದನ ಮಾಧವ ಮಧುಸೂದನ ನೀ ಬಾರೊ (ಕ್ರಿಂಚ. ೦-೦೩ ಪಲ್ಲ). [ಸಂ.]

ಯದುಕುಳ ' ಯದುಕುಲ ' ನೋ·

ಯದುಕುಳತಿಳಕ (ನಾ)· ೧. ಯಾದವ ವಂಶಕ್ಕೆ ಭೂಷಣಪ್ರಾಯನಾದವನು. ೨. ಹೊಯ್ಸಳವಂತದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ಯದುಕುಳತಿಳಕಂ ವೀರ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನರಾಯ (ಎಕ. ೪. ೪೪ಶಾ. ೦೪೯-೦೦ ; ೧೨೩೫)· [ಸಂ. ಯದುಕುಲತಿಲಕ]

ಯದುವಂಶ (ನಾ)· ೧.=ಯದುಕುಲ ೧) ; ಯದುವಂತಶ್ರೀಲಲಾಮಂ ರಿಷ್ಟಗಿರಿಕುಳಿತಂ . . . ಅರವಿನೆಯಂ ತೋರಣಾದ್ಯುನ್ನತೋಭಾಸ್ಪಪಮಂ ಪೊಕ್ಕಂ ಸ್ಪಪೇಂದ್ರಂ (ಪಲಪು. ೬-೨೦೩). ೨. ಯದುಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಕೃಷ್ಣ : ಪೊಗೆ ವಧಮಂ ದುದುವಂತಂ [ಪಾಣಂ. ೪೯] ಪೆಜಿತುವಾಯಟುಂ ಚಿಂತಿಸಿನೆಂ (ಪಗಾ. ೯-೨೦). ೩. ಮೈಸೂರಿನ ಅರಸರ ವಂಶ: ಯದುವಂಶಂ ಪಿರಿವಾಯ್ತು . . . ಮಾಹೀಶೂರಾಣ್ಮಾರೀ ಚಕ್ರಮಂ ಪದಪಿಂ ಪೂಲಿವ ಕಾಲಮಿಗಳೊದವಿಚ್ಚಿ (ಪಗಾ. ೩-೦೨೬)· [ಸಂ.]

ಯದೃಚ್ಛೆ (ನಾ)· ೧. ತನ್ನ ಅಪೇಕ್ಷಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಸ್ವೇಚ್ಛಾಪರ್ತನೆ : ಸ್ವಚ್ಛಂದ ವರ್ತನೆ : "ಸ್ವಚ್ಛಂದ ವರ್ತಮಿತ್ತಂ ಮದ್ಯದೃಚ್ಛೆಯಮು ತನ್ನಿಚ್ಛೆ" (ಪಂಗಣಾ. ೦೩೩-೩೦) ೨. ಆಕಸ್ಮಿಕ: ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾದ ಘಟನೆ ; "ತಾಂ ನಿರ್ಹೇತುಕಮಕ್ಕುಂ ಯದೃಚ್ಛೆ" (ಪಗ್ಗ. ೯೫. ೦೦೩-೩೭)· ಯದೃಚ್ಛಾಲಾಭದಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿದ್ದ ಮಾಜಶ್ರವಸ. ಈಗ ತನ್ನ ಪಶ್ಚೆಯಿಂದ ಧನಸಂಗ್ರಹವಾದೀತೇ . . . ಎಂದು ದಾನಿ ಕಾದು ತೊಡಗಿದ (ಕಂಜಾ. ೬೯); ಆ ವಿಶ್ವರೂಪಸಂದರ್ಶನದಿ ಹೊಂದಿಯುವು ಜೀವ ನಿರ್ಜೀವಗಳು, ಕ್ರಮ ಯದೃಚ್ಛೆಗಳು (ಹಂಗಾಶ. ೩೩೩). ೩. [ವ್ಯಾಕ] ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವಾಗಲಿ, ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲಿ ಇಲ್ಲದ ನಾಮಪದ: (ಕ). [ಸಂ. ಯದೃಚ್ಛಾ]

ಯದೃವಿಷ್ಟ (ನಾ)· ದೈವದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತಾಗಲಿ ಎಂದು ನಂಬುವವನು ; ದೈವವಾದಿ: "ಯದೃವಿಷ್ಟಃ- ದೈವಪರಃ_ಈ ೨ ದೈವಂಬೋಲಿಸರ್ವಂ" (ಪಣಾದೀ. ೬೨-೨೨೨)· [ಸಂ.]

ಯದ್ಯಪಿ (ಅ)· ಆದರೂ ಕೂಡ ; ಆದಾಗ್ಯೂ : ನಾನು ನಾಸ್ತಿಕನೆಂದೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಿ. ಯದ್ಯಪಿ ತಂದೆ ಹಾಯಿಗಳ ಮೇಲೆ ನನಗೆ ಭಕ್ತಿಯಿದೆ (ಕಸಾ). [P ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು 'ಯದಿ', 'ಅಪಿ' ಎಂದು ಎರಡು ಭಿನ್ನಪದಗಳು]

ಯದ್ವಾತದ್ವಾ (ಅ)· ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ; ಸಿಕ್ಕಾಪಟ್ಟೆ ; ಯಾವ ಒಂದು ಕ್ರಮವೂ ಇಲ್ಲದೆ : ಓಗೆ ಯದ್ವಾತದ್ವಾ ಗಳಹುವುದು ನಿನ್ನ ಸ್ವಭಾವವೇ ಆಗಿದೆ· (ಅಕ್ಷಪ. ೧೦) ; ಈಚೆಗಂತೂ ಉಕ್ಕಿನ ಕಂದಿಗಳ ಬೆಲೆಯೂ ಯದ್ವಾತದ್ವಾ ಏರಿಹೋಗಿದೆ (ಕಂಜಾ. ೨೯೩)· [P ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು 'ಯದ್' ವಾ', "ತದ್' ವಾ" ಎಂಬ ಎರಡು ಭಿನ್ನಪದಗಳು]

ಯಮ (ನಾ)· ೧. ತಡೆದಿರುವಿಕೆ ; ಪತೋಟಿ ; ನಿಗ್ರಹ. ೨. ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ ; ಆತ್ಮಸಂಯಮನ : ಇದು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಸಜನಿತ ರಹಸ್ಯಮೋ ಯಮನೋ ಪಠ್ಯ (ಕಾಂಕಥ. ೦೧೬); ಯೋಗಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ತನುವ ಮೊದಲಾದಿಂದ್ರಿಯಂಗಳ ಈಸವಿರತಿಯಿದೆ ಯಮವೆನಿಪುದು (ನಗಣಾ. ೨೨-೩೯). ೩. ಪಿತೃಲೋಕಾಧಿಪತಿಯೂ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿಯೂ ಆದ ದೇವತೆ : ಮೃತ್ಯುದೇವತೆ : "ಪ್ರೇತಪತಿ ಸಮವರ್ತಿ ಮೃತ್ಯು ಕಾಳೀದಿಸಹಜಾತಂ ಯಮಂ ಧರ್ಮನಂತಕಂ . . . ಕೃತಾಂತನಕ್ಕುಂ" (ಹಂಗಣಾ. ೦೫-೦೦) : ಅಮರಾಧಿರಾಜ ಹುತವಹ ಯಮ . . . ಯಕ್ಷೇಶಾನಕ್ಕಮಾದಿನವರಿಣ್ಮರಂತಾತ್ಮಮನಯ್ ನೀಂ ನಮಮಲೋಕಮಾಳನೆ ಆವರೊಳ್ (ಕಲಾ. ೩-೧೩) ; ಯಮಜಪರಾನರಮೇಜಧಿಪೊ (ಪಜ್ಜಕ. ೦೩-೦೦೦) ; ಈ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಒಂದೊ ನಿಯಮದ ಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದೀಯೆ . . . ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ನಿನಗೆ 'ಯಮ' ನೆಂದು ಹೆಸರು (ಪಣಾ. ೦೩೩). ೪. ಶಿಸಿಗ್ರಹ : ಯಮ ದನುಜೇಂದ್ರ ವಂದ್ಯರಹಿತಂ ರವಿಸುಂದಲದೊಳ್ ಗ್ರಹಗಳಸ್ತಮಿಸಿದೊಡೆ . . . ತದರ್ಧಾಸನ [ಬಾಶಾ] . . . ಕುತುಪಾಯಃ ಏನೊಳ್ (ಪಾಕಶಿ. ೬-೪). ೫. ಜೊತೆ ; ಜೋಡಿ. ೬. ನಿತ್ಯವೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ರಿಯೆ : ನಿತ್ಯಕರ್ಮ : "ನಿತ್ಯಕರ್ಮಮದು ಯಮಮಕ್ಕುಂ" (ಪಕ್ಕಶಿಂ. ೨೯-೩೩)· ೭. [ಗಣಿತ]ಎರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಯಮ ನಯನ. . .ತಿವಿಗಳೆರಡಱ ನಾಮಂ (ಕ್ಷಣಾ.೯-೨). ೮. [ಯೋಗ] ಅಷ್ಟಾಂಗಯೋಗದ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು : ಹಿಂಸೆ, ಅಸತ್ಯ, ಕಳವು, ದುರಾಚಾರ, ಪರಿಗ್ರಹ ಈ ಐದನ್ನು ಬಿಡುವುದು : "ಯಮ ನಿಯಮಾದಿ ನಿಜಯೋಗಮಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗಣಾ. ೩೨-೦೩) ; ಯಮ ನಿಯಮ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಕ್ರಮದಿಂದ ನೆಗಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲದಾಗದು (ಪಣಾಕ. ೩೩) ; ಯಮ ನಿಯಮ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಧ್ಯಾನ ಧಾರಣ ಮೌನಾನುಷ್ಠಾನ ಜಪ ಸಮಾಧಿಃಸಂಪನ್ನರ್ . . . ಶ್ರೀಪುರುಷ್ಯಗಳ್ (ಶಿಶಾ. XX, ೪೭ ೦೩ ; ೧೦೭೬) : ಯಮನಿಯಮಾಸನಾದಿ ವಿವಿಧಕ್ರಮದಿಂ ಗಿರಿತಳ್ಪದೊಳ್ ಮಾನೋರಮಮನೆಯುತಾ ತಪಶ್ಚರಣಮಂ ತಳೆದು (ಪಕಾ. ೩ ೭೦)· ೯. (ಆಲಂ) ಅಧಿಕವಾದುದು ; ಹೆಚ್ಚಾದುದು : 'ಯಮಭಾರ' ಪರಾ.

ಯಮನವರು = ಯಮಧರ್ಮರಾಯನ ಭಂಟರು ; ಯಮದೂತರು : ಸಾಯಲಾಜಿನು ಎನಲು ಕುಸುರಿದಱಿಯದೆ ಬಿಡರು ಯಮನವರು (ಭೂಕಂದ. ೨-೬೦-೩)- [ಸಂ.]

ಯಮಕ (ನಾ). ೧. ನಿಗ್ರಹ ; ತಡೆ ; ಹತೋಟಿ. ೨. ಧಾರ್ಮಿಕ ಕರ್ತವ್ಯ ; ನಿತ್ಯಕರ್ಮ. ೩. ಆಪಳಿ ; ಯಮಳ. ೪. ಜೊತೆ ; ಜೋಡಿ : 'ಯಮಕಗಿರಿ' ಪರಾ. ೫. ಇಮ್ಮಡಿ ; ಎರಡು ಪಟ್ಟು. ೬. ಎಣ್ಣೆ ಮತ್ತು ಶುಷ್ಕದ ಮಿಶ್ರಣ : ಈ ಘೃತ ತೈಲಗಳ ಸಂಯೋಗಕ್ಕೆ ಯಮಕವೆಂದು ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿದೆ (ವೀಚಿಸಂ. ೩-೦೦ ೩೫೫). ೭. ಗದಾಯುದ್ಧದ ವರಸೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಂದು ಗತಿ ವಿಶೇಷ : ಭೀಮನು ಅದನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಮಂಂತಲಗಳು, ಯಮಕಗಳು, ಗೋಮೂತ್ರಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರವಾದ ಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುತ್ತ ಎದುರಾಳಿಯನ್ನು ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟನು (ಪಚಾಣ. ೩೦೬). ೮. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ ; "ಮೂರು ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಪದವೋ ಪದಭಾಗವೋ ಒಂದು ಪದ್ಯದ ಆದಿ, ಮಧ್ಯ, ಅಂತ್ಯ ಈ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯತವಾಗಿ ಪುನಃಪುನಃ ಬಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಯಮಕವೆಂದು ಹೆಸರು" .(ಕೃಚಿ. ೩೫೯) : ಯಮಕಂ [ಪ]ದಾ ಪಾದಾರ್ಥ ಸಮುಚ್ಚೋಕ[ಸು]ಗೋಚರಂ ಪ್ರಮಿತಾದ್ಯಂತದೂಪ್ಯೋಪ ಕ್ರವಮನೇಳ ಪ್ರಕಲ್ಪಿತಂ (ಶಬಾ. ೨-೦೨೯) : ಯಮಕದ ಗಮಕದ ಬಿನ್ನಣ ಮುಮರ್ವಿನಗಂ ತತ್ವಮುಂ ಕವಿತ್ವಮುಮೆತ್ತಂ ಸಮಸಂದಿರೆ ಪೇಟ್ಟಿಂಜಿಗೆ ಸವಿನಲ್ಲಿ ಧನಂಜಯಂಗೆ ಕವಿತಾಗಮಿಕರ್ (ಸುಕಣ್ಣ. ೦-೩೩) ; ಇವು. . . ವ್ಯಾಸದೆಡೆಗೆ ಸಲ್ಲವು ಯಮಕತ್ವಮಹ್ಯತಿಶಾಗವು (ಕಬಾಪ. ೦೯). [ಸಂ.]

ಯಮಕಗಿರಿ (ನಾ). ಜೋಡು ಬೆಟ್ಟ: ಇರ್ಕಲದೊಳ್ . . . ಎರಡೆರಡುಂ ಯಮಕಗಿರಿಗಳಪ್ಪುವು (ಕಪ್ಪಕ್ಕ. ೦೫೩). [ಸಂ.]

ಯಮಕಿಂಕರ (ನಾ). ಯಮನ ಆಳು ; ಯಮದೂತ : ಸಿರಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳೊಡೆಯನು ಪರಿಯರಲಾಗಿ ಹಿರಿಯಸೊಡೆಯನೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸುತ ಸರತೊಟ್ಟರೇಱಿಸಿ ವೆಸರಿಟ್ಟು ಕರವೆ ನಿನ್ನವರೆ ಯಮಕಿಂಕರರ ಕೇಳಿ ಮೂಳಿ (ಭೂಕಂದ. ೪-೫೦-೯). [ಸಂ.]

ಯಮಕು (ನಾ). ಜಂಟು ; ಶೀವಿ ; ದಿಮಾಕು : ಶಾಂತರಾಜನು ನಮ್ಮನಾಗಿದ್ದರೂ ಯಮಕಿನಿಂದ ನುಡಿದನು (ಪಚಾಣ. ೩೨) ; ಹೌದ ಹುಡುಗೀ! ಏನೆ ಯಮಕು ಅಂದೀ ! ಕಾರಿನೊಳಗಿಂದ ಇಳಿಯೋದೂ ಒಂದು ಸೊಬಗು (ಟಾಕಸಾ. ೫). [?]

ಯಮಗಂಡಕಾಲ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ](ವ್ಯಾಪಾರಾಪಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ) ಅಶುಭಕಾಲ : ದುಮಗಂಡಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ ಹೊರಟಿದ್ದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಆ ಗುಂಪು ಅಪಘಾತಕ್ಕೀಡಾಯಿತು (ಕೂಪ). [ಸಂ.]

ಯಮಗೊಲೆ (ನಾ). (ಆಲು) ನರಕಯಾತನೆ ; ಭೀಕರವಾದ ಹಿಂಸೆ : ಬೇಡಿಕೊಂಬುವೆ ನಿನ್ನಾ . . . ಕೆಂಗೆಂಡದೊಳು ಹುರಿವ ಯಮಗೊಲೆಗಳುಕ್ಕೆ ಸಾಯರಾಜದಲೆ (ಕೃಕಂ. ೦-೦೯-೯). [ಯಮ + ಕೊಲ್ಲೆ]

ಯಮಜ (ನಾ). ೧. ಆವಳಿ. ೨. ಯಮಧರ್ಮರಾಯನ ಮಗ : ಯುಧಿಷ್ಠಿರ : ಯಮಜನೊಳ್ ಪುದುವಾಬ್ಧಿ (ಗದಾಯು. ೪-೦೦). [ಸಂ.]

ಯಮತಾತ (ನಾ). ಯಮನ ತಂದೆ ; ಸೂರ್ಯ : ಪೂತಾತ್ಮ ಮುನಿಹೃದಯಪನಮಾತ ಯಮತಾತ . . . ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ಓತು ರಕ್ಷಿಸೆನ್ನಂ (ಕ್ರಿಕಂ. ೯-೦). [ಸಂ.]

ಯಮದಂಡ (ನಾ). ೧. ಯಮನ ಆಯುಧ. -ಗದೆ : ಮತ್ಪ್ರಭವಧ ಪ್ರಚಂಡ ಯಮದಂಡವದೇಂ ಮಾಣ್ಬುದೆ ಪಿಪೀಲಿಕಾವಧವಿಧಿಯಂ (ಜಗಂ. ೩-೩೪) ; ಯಮದಂಡಾ [ಣಾಣಾಂ. ತಾ]ಶನಿಪಾತದೊಪ್ಪು ಸಮಿಯಂ ಶ್ರೀಸಿಂಹಸೇನಪ್ರತಾಪಮನುಗ್ರಾಜಿಯೊಳ್ಕುಂದು ಕೆಡು ಬಬ್ಬಿಯಂ ವ್ಯಾಘ್ರೈಕಮಾತ್ಸಾತ್ಸ್ಯನವಮಾಲಾಭದಿಂ . . . ಬಾ ಬ್ಯ ರಿ ಳಿ ಯೊ ಳ್ ವೀರಾಂಭೂಪಾಲಕರ್ (ಶಾಂಪ್ರ. ೩-೫) ; ಯಮದಂಡಮಂ ಪೊಲ್ವ ಗದೆಯುಂ ಕೊಂಡು ಮತ್ತೆ ಪುರುತಸುತಂ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದು ಬರಲ್ (ಕೃಪಾಪಾ. ೬-೧೯). ೨. ಯಮನು ಕೊಡುವ ಶಿಕ್ಷೆ ; ಸಾವು ; ಕಂಡು ಲಿಂಗವನು ಪೂಜಿಸವಗೆ ಯಮದಂಡ ಕಾಣಯ್ಯ (ಸರಾಶ. ೦೫೯). [ಸಂ.]

ಯಮದಶಮ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಅಷ್ಟಾಂಗಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾದ ಯಮದ ಹತ್ತು ಪ್ರಕಾರಗಳು : ℙ ಅಹಿಂಸೆ, ಸತ್ಯ, ಅಸ್ತೇಯ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಕ್ಷಮೆ, ಧೃತಿ, ದಯೆ, ಆರ್ಜವ, ಮಿತಾಹಾರ ಮತ್ತು ಶೌಚ : ವಿಸ್ತರಿಸುವೆವು ಯಮದಶಮಗಳ ವಂಶ್ಯ ತಿಳಿಯಲಹಿಂಸೆ ಸತ್ಯಾಸ್ತೇಯದಾ ಬಳಿಕ ತನಯ ತಿಳಿಯಾ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವು ಕ್ಷಮೆಯುಂ ಧೃತಿ ದಯೆ ಆರ್ಜವವು ಅನುದಿನದಿ ಮಿತಭೋಜನವು ಶೌಚಾದಿಗಳು ಯಮವಹವು (ಗಗಣಾ. ೦೦-೬೬). [ಸಂ.]

ಯಮದೂತ (ನಾ). ೧. ಪ್ಯತ್ಯುದೇವತೆಯ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರವಾಗಿ ಜೀವಗಳನ್ನು ಯಮನ ಆಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಎಳೆದೊಯ್ಯುವ ದೂತ ; ಯಮದೇವನ ಆಳು : ಕಣಕಗಳ್ ನೆಲನಂ ಬಿಡೆ ನಟ್ಟು ಸುಳುಟರಸುವಂ ನಡೆಯಿಸಿದುವ ಯಮಪುರಕ್ಕೆ ಯಮದೂತರವೋಲ್ (ತಂಂಚಾಪು. ೦೬-೮೨); ಲಿಂಗವ ಪೂಜಿಯು ಮಾಡಿ ಜಂಗಮವ ಕಂಡುದಾಸೀನವ ಮಾಡಿದರೆ . . . ಲೋಕದ ಕರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಯಮದೂತರ ದಂಡವೆಂಬುದು (ಬಸಪು. ೪೨೬) ; ಯಮದೂತರು ಬಂದು ಎಳೆದಾಗ . . . ಪುರಂದರವಿಠಲನ್ನ ನಾಮವು ಕಾಲವಾಗೋ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಬರುಪುದೇನಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೨-೦೫೫-೩). ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ಫೂಲವಾಗಿಯೂ ಒರಟಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ದಾಂಡಿಗ. [ಸಂ.]

ಯಮದ್ವಿತೀಯೆ (ನಾ). ಕಾರ್ತಿಕ ಶುದ್ಧ ಬಿದಿಗೆಯಂದು ಸೋದರಿಯರು ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸತ್ಕರಿಸುವ ಹಬ್ಬ ; ಭಾವಬಿದಿಗೆ : ಯಮಧರ್ಮ ತನ್ನ ಸೋದರಿಯಾದ ಯಮಿ ಅಥವಾ ಯಮುನೆಯ ಮನೆಗೆ ಈ ದ್ವಿತೀಯೆಯ ದಿವಸ ಬಂದಿದ್ದ . . . ಈ ಕಥಾ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಇದು ಯಮದ್ವಿತೀಯೆಯೂಆಗಿದೆ (ಕಾಪ್ರಸ್ಮೃ. ೦೫೦). 'ಭಾವಬಿದಿಗೆ' ಪೋ. [ಸಂ. ಯಮದ್ವಿತೀಯಾ]

ಯಮಧರ್ಮ (ನಾ). = ಯಮ ೩ : ಜರುಗಿದ ಜಾವಂಗಳೆಲ್ಲ ಅನ್ಯ ನರೇನ ಬಲ್ಲರು ಯಮಧರ್ಮ ಬಲ್ಲ (ಭೂಕಂದ. ಧಾ. ೨-೨೨೬-೩) ; ಯಮಧರ್ಮ ನಮ್ಮಂಥವರಿಗೆ, ನಿನ್ನ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಯದ ಹುಡುಗರಿಗೆ ಅಲ್ಲ (ಜಾಪಟ. ೩೨೦). [ಸಂ.]

ಯಮಧರ್ಮರಾಯ (ನಾ). = ಯಮ ೩ : ಸುಮ್ಮನೆ ಕಾಲವ ಕಳೆವರೆ ಯಮಧರ್ಮರಾಯನ ದೂತರೆಳೆಯರೆ (ಕುಕಂದ. ಕಾ. ೨-೩ ೪೫೦) ; ಯಮಧರ್ಮರಾಯನ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ಸಂಯಮನೀನಗರವಲ್ಲಿಂದು ಏನೋ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಪೂರ್ವಉತ್ಸಾಹ (ಪಕಂಚಾ. ೦೬೩). [ಸಂ.]

ಯಮನ (ನಾ). ಹತೋಟಿ : ನಿಗ್ರಹ. [ಸಂ.]

ಯಮನಂದನ (ನಾ). = ಯಮಜ ೨ : ಅನ್ನೆಗಮತ್ತ ಯಮನಂದನಂ ಮೂವರ್ ತಮ್ಮಂದಿರ ಬರವಂ ಕಾಣದೆ ಭಗ್ನಮನನಾಗಿ (ಪಂಪಾ. ೯-೧೦ ೪); ಯಮನಂದನಾದಿಗಳಳಲಿ ನುಡಿದರು ದೈತ್ಯಜಯಸಂಶಯದ ಭೇದದಲಿ (ಕುಪ್ರಾಕ. ೦೦-೨೦). [ಸಂ.]

ಯಮನಗರಿ (ನಾ). ಯಮನ ಪಟ್ಟಣ : ಯಮಪುರ : ಮಾನವೇಂದ್ರನು ಮಾಡಿದೊಡಾತನನೂನಲಕ್ಷ್ಮಿಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯಾಯಿತ್ತಾ ನಗರಿಯಾ ಯಮನಗರಿ ಯೊಳಾಯ್ತು (ಪಪು. ೬೦-೬೫). [ಸಂ. ಯಮನಗರೀ]

ಯಮನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಗಿಣಗಿಣಿಕೆ ಯಮನಿ [ಶಾಣಾ. ವರುಣ]ಯಕ್ಕು" (ಪುಂಗಣಾ. ೪೨-೩೭).

[< ಸಂ. ಯವಾನೀ = ಅಜವಾನ]

ಯಮನಿಕೇತನ (ನಾ). ಯಮನ ನಿವಾಸ ; ಯಮಲೋಕ : ಈತನಂ ಯಮನಿಕೇತನಕ್ಕಟ್ಟುವುದೆ ನಯಂ (ಸಂಚಹಾ. ೨೪೨-೬). [ಸಂ.]

ಯಮಪಾಕುಳ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಅತ್ಯಂತ ಹೇಸಿಗೆಯಾದುದು : ಬಾಪನೆ ಹೆಸರ ಒಸಡಿಯಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ ತನ್ನ ಪಾತಕವ ಕೆಡಿಸಿಕೊಂಬವನ ದೇವರೆಂದು ಬೊಗಳುವ ನಾಲಗೆ ಬಾಯಿ ಯಮಪಾಕುಳ ತಪ್ಪದು (ಅಪಾಚಂ. ೦೫೯-೬೨೦); ನಿಮಗೆ ಕಟುಕುಳದೈವಂಗಳ ಸವನೆಂದು ಬಗುಳುವನ ಬಾಯಿ ಯಮಪಾಕುಳ ತಪ್ಪದು (ಗಡಾಣಾ. ೬೯ ೨). [ಯಮ + ಪಾಕುಳ]

ಯಮಪಾಶ (ನಾ). ಯಮನ ಹಗ್ಗ.— ಉರುಳು : ಯಮಪಾಶಂ ಪೆಗೆವಂಗೆ ಕಲ್ಪಲತೆ ಕೈಯಾಂತಂಗೆನಲ್ ಚಿಂತವಿಕ್ರಮಮುಂ ಜಾಗದ ಪೆರ್ಮೆಯುಂ ದೆಜೆಯುದನ್ಯಸ್ತೀ ಕಚಾಕರ್ಷಣ ಶ್ರಮಸಂಭೋಗ ವಿಳಾಸಮುಂ ಪೆಜೆವ ಬಾಹಾಸಂಗದಿಂ ಪಿಂಗದಿರ್ಕುಮೆ ವೀರಾಂಗನೆ (ಕುಂಚಪ್ರ. ೦೨-೬೦); ಯಮಪಾತದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡವನು ಅಮರಸಾಗುವನು (ಪ್ರಚಾಣ. ೧೩). [ಸಂ.]

ಯಮಪುತ್ರ (ನಾ). = ಯಮಜ ೨ : ದೊರೆ ಯಮಪುತ್ರನಿರ್ದಿರವು ಪಾಯುಜನಿರ್ದಿರವು . . . ಮಂತ್ಪ್ರನಿವಾಸದೊಳ್ಗಮಂತೆ . ಮೆಯ್ದೆರದಿರೆ (ಗದಾಯು. ೬-೩೦). [ಸಂ.]

ಯಮಪುರ (ನಾ). ಯಮನ ಪಟ್ಟಣ ; ಸಂಯಮನೀನಗರ : ಈ ದೂರಯಜಮಂಗನುಂ ಮೃಷಮಾಮಂ ನೋಡೆಂದು ಧರ್ಮನಂ ಮೂದಲಿಸಲ್ ಸೋದಂ ಪುತ್ರಸನಜಸುಜ್ಪೋದನೆ ಯಾವುವರಕೆ ಮುಕ್ತಬಾಣಂ ದ್ರೋಣಂ (ಗದಾಯು. ೬-೨೩) ; ಮುಂದಣಸುರರು ಹಾದಿಯನು ಸಜುದರು ಯಮಪುರದತ್ತ ಪಯಣಕ್ಕೆ (ಶಾಖಾಣಾ. ೨೦-೦೭). [ಸಂ.]

ಯಮಬಲ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ಮಹಾಬಲಶಾಲಿ : ಯಮಬಲಸಪ್ಪ ಬಲಂ ... .ರಣೋದ್ಯಮನಾದಂ ಭುಜಬಲವದ್ದವಿಹಾರಿಗೆ ವಾಲಿಜಾಕ್ಷನಭಮುಖನಾದಂ (ಪಾಂಚಕ್ಕೆ. ೬-೪೩). [ಸಂ.]

ಯಮಬಾಧೆ (ನಾ). ೧. ನರಕದಲ್ಲಿ ಯಮನು ಕೊಡುವ ಹಿಂಸೆ. ೨. (ಅಲಂ) ತೀವ್ರವಾದ ಹಿಂಸೆ. [ಸಂ. ಯಮಬಾಧಾ]

ಯಮಭಾರ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಅತ್ಯಂತ ಭಾರವಾದುದು : ಆಯಾಸದಿಂದ ಯಮಭಾರವಾಗಿತ್ತು ಮೈ (ಪಗಾಣ. ೬೨) ; ಎರಡು ಪಾಲಿನ ಹಸಿ ಮಿನು, ಯಮಭಾರ (ಪೂಸಕ್ಷ. ೫೦). [ಸಂ.]

ಯಮಮಾಯೆ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ಯಮಾನುಗ . . . ಅಚಿರಂತನವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ ಸಂವನ್ನಮಾಗಿ ಯಮಮಾಯೆ ಯೆಂ[ಶಾಣಾಂ. ಮಾಯಾಖ್ಯಮೆಂ]ಬುರಸುನರಕವಿಹುದು (ಪಪಣ. ೦೫೨).

[ಸಂ. ಯಮಮಾಯಾ]

ಯಮಯಾತನೆ (ನಾ). ೧. = ಯಮಬಾಧೆ ೧. ೨.(ಅಲಂ) ತೀವ್ರವಾದ ಹಿಂಸೆ : ಕಡುಕಷ್ಟ : ಸೋಮ . . . ಯಮಯಾತನೆಯನ್ನು ಫಲ್ಲಕಚ್ಚಿ ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು ಮೇಲೆದ್ದು ಕಾಲ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಲು ಮಹಾಪಾಪನ ವಮಿಡಿದನು (ಗಾಕಪಡು. ೧೨೬). [ಸಂ. ಯಮಯಾತನಾ]

ಯಮರಾಜ (ನಾ). = ಯಮ ೩ : ಯಮರಾಜನವದ್ಯತತೇಜಸಂ ಸರೋಜಾನನೆ ಜಾನಪಿ ಬರಿಸೆ (ಪಂಚಕ್ಷಾ. ೦-೦೦೯) ; ಯಮರಾಜಂ ತಂದೆ ಭೋಜಪ್ರಭವೆ ತನಗೆ ಜಾಮ್ಯ ಮಯ್ದುನಂ ವಾಸುದೇವಂ (ಗದಾಯು. ೪-೦೬). [ಸಂ. ಯಮರಾಜನ್]

ಯಮಲ. ಯಮಳ (ನಾ). ೧. ಜೊತೆ: ಜೋಡಿ: 'ಯಮಲಮರ್ದಲ' ಪದಾ. ೨. [ಗಣಿತ] ಎರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ. **ಯಮಳ** : ೧. " ಯಮಳಂ=ಜೋಡು " (ಶಾಕ್ಷ. ೦೪೪). ೨. ಯಮಳಾಂಘ್ರಿ ದ್ವಿಯಕ್ಷಿ ಪಕ್ಷ ನೇತ್ರಂ . . . ಎರಡಜ ನಾಮಂ (ಕೃಷಹಾ. ೪-೨). ೩. ಒಂದೇ ಹೆರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮುಟ್ಟಿದ ಎರಡು ಮಕ್ಕಳು ; ಅವಳಿಜವಳಿ : ವಿಸಜಾತಪ್ರಿಯ ವೆಂತ್ರಿಗಳ್ ಬಳಬುತ್ತರ್ ಮಧ್ಯಂಗಳೊಳ್ ನಿಂದೊಡಿಂದು ಸುತಂ ವೀಕ್ಷಿಸೆ ಕೂಡುಗುಂ ಯಮಳಪುಂಜನ್ಮಂ ಬಲುಕ್ಕಲ್ಲಿ ಸೋಪು ಸಿತರ್ ನಿಲೆ ಬಾಂದ್ರಿ ನೋಡೆ ಯುಮಳಕ್ಕ್ರಾಜನ್ಮಂ (ಪಾಚಕ್ಷಿ. ೩-೦೩) : ಧರಿಸಿದಳು ದಿತಿ ಗರ್ಭವನು . . . ಕಾಲಾಂತರಕೆ ಪಡೆದಳು ಯುಮಳರನು (ಪಜಾಗ. ೩-೯-೦). ೪. ಅವಳಿಮಕ್ಕಳಾದ ನಕುಲ ಮತ್ತು ಸಹದೇವ : ಅಡವಿಯ ಕಾಯಂ ಪಣ್ಣುಮನೆಂದಿರ್ದಿ ತಿಂದಗಲದೆ ನಿಂದೀ ಯಮಳರಾವ ತೆಜಿಂ ನೋಯಿಸರಮ್ ನಿನ್ನ ನನ್ನಿಕಾಜನ ಮನಮಂ (ಪಂಚಕ್ಷಾ. ೭-೧೬) : ಮಧ್ಯಮದ ಪಾಂಡವನೈತರುತ . . . ಸರಸಿಯ ತೀರದಲಿ ಕೀಲಿಸಿದ ಪುಗ್ಗುಲಲಿ ಯಮಳರೊಜಗಿನೆ ಕಂಡು ಮನವಲಿ ತಮವ ಒತಿದನು (ಕುಣ್ಣ. ೨೩-೨೪). ೫. ಅವಳಿ ಮಕ್ಕಳಾದ ಲವ ಮತ್ತು ಕುಶ : ಜಾನಕಿಯ ಶುಶ್ರೂಷೆಯೊಳ್ಪಂದು ಋಷಿಯು ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಯಮಳರಿರೆ ಕಂಡು ಸಂಪ್ರೀತಿಯಿಂ ತಾಪಸೋತ್ತಮನಿತ್ತ ಸಮಸ್ತಾವಜರ್ಮಾಖಡ್ಗಂಗಳಂ (ಕೃಪಾಣ. ೫೦-೦). ೬. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು : ಎಲ್ಲೆ ಯಮಳರೆ. ತಾವು ಹೇಳುವ ವಿಧಾನವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ತಮ್ಮಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯ (ಋಷಾಣ. ೧೩). [ಸಂ.]

ಯಮಲಮರ್ದಲ. ಯಮಳಮರ್ದಳ (ನಾ). ಜೋಡಿಪದ್ಯಕ್ಕೆ ; ಪದ್ಯಕ್ಕೆಗಳ ಜೊತೆ : (೬). **ಯಮಳಮರ್ದಳ** : ಯುಮಳಮರ್ದಳ — ಜವಳದ್ಯಕ್ಕೆ (ಕಬಿಚ. ೨೯೨ ಕೃಟೀ). [ಸಂ.]

ಯಮಲಿ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯ ಎರಡು ತುಂಡುಗಳಿಂದ ರಚಿಸಿದ ಪೋಷಾಕು.—ಉಡುಪು. [ಸಂ. ಯಮಲೀ]

ಯಮಲೋಕ (ನಾ). ಯಮಧರ್ಮರಾಯನ ಲೋಕ : ನಾನು ಯಜ್ಞ ಬಲಿಯಾಗಿ ಯಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದೇನೆ (ಕಚಂಚಾ. ೦೬೨). [ಸಂ.]

ಯಮಸಮಾಧಿ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಮಾಧಿ : ಯಮಸಮಾಧೀಕರಂ ಯಮಸಮಾಧಿಯಿನೀಶ್ವರನಿಂ ವರಂ ವರಂ ಸಮನಿಪ ಬಾಣನೀ ಸುರರ್ಗ ಹೃದ್ಗತಬಾಣನೆ ಬಲ್ದಿಂ (ಪಗಾ. ೦-೬೨). [ಸಂ.]

ಯಮಸುತ (ನಾ). = ಯಮಜ ೨ : ಯಮಸುತನಣ್ಮ ಸತ್ಯೆಯೆನುತುಂ ನಿಶಿತಾಸ್ಯಮನುರ್ಚಿಕೊಂಡು ವಕ್ಷಮನಿರದಜ್ಜೊತೆ (ಪಂಚಕ್ಷಾ. ೦೨-೦೦೬) : ಯಮಸುತನಿಂಬುಕಿಯ್ವನೆಮಗಿನ್ನು ಮೊಡಂಬಡು ಕಂದ ಸಂಧಿಯುಂ ಸಮ ಗೊಳಿಸಲ್ಕೆ ಸಂಜಯನನಟ್ಟುವೆ (ಗದಾಯು. ೪-೦೩) ; ಯಮಸುತನ ರಾಜಗಕ್ಷಯಮಹನವನಿತ್ತೆ (ಗಪಣ. ೦೪೬-೨). [ಸಂ.]

ಯಮಹರ (ನಾ). ಯಮನನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು ; ಶಿವ ; ಅಸಮಾನೇತ್ರನು ಯಮಹರನು ಮೃತ್ಯುಭಯಹರನು (ಜಪಣ. ೧೬-೨೩). [ಸಂ.]

ಯಮಳ 'ಯಮಲ' ನೋ.

ಯಮಳಕಂಟಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : " ಯಮಳಕಂಟಕಃ— ಮುಂಡಗಳ್ಳಿ " (ಓಪಂ. ೧೩೨). [?]

ಯಮಳಮರ್ದಳ 'ಯಮಲಮರ್ದಲ' ನೋ.

ಯಮಳೆ (ನಾ). (ವಾಂತಿಯೊಡನೆ ಬರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಕ್ಕಳು : ಆಹಾರವ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ ಏಮನಾಕಾರವಾಗಿ ಅಗುವ ಬಿಕ್ಕಳು ಯಮಳೆ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಪಚಕ್ಕ. ೨೪೦). [ಸಂ. ಯಮಲಾ]

ಯಮಾನುಗ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಯಮಾನುಗ . . . ಶೀಘ್ರ ಅಚಿರಂತನವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ ಸಂವನ್ನಮಾಗಿ ಮಾಯಾಖ್ಯ ವೆಂಬುರಸುನರಕವಿಹುದು (ಪಪಣ. ೦೫೨). [ಸಂ.]

ಯಮುನಾನುಜೆ (ನಾ). ಯಮುನಾ ನದಿಯ ಹೆಸರು : "ಯಮುನಾನುಜೆಯೆನಲು ಯಮುನೆಯಕ್ಕುಂ" (ಶುಂಗಣಾ- ೦೨೨-೦೦)·

[ಸಂ. ಯಮುನಾನುಜಾ]

ಯಮುನಾಸೆ (ನಾ). ಯಮುನೆ ದಿಕ್ಕು : ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕು : ಅಮರಾಸೆಯುನಜಹರಿ ಧನು ಯಮುನಾಸೆಯಂ ವೃಷಭ ಕನ್ಯಕಾಮಕರಂ . . . ಅಳ್ಗುಂ (ಜಾಕಟ- ೦-೨೮). [ಯಮ + ಆಸೆ]

ಯಮಿ$_1$ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ ಮಾಡಿದವನು ; ಸಂಯಮಿ : ತಪಸ್ವಿ: ಯಮಿಗಳುಮಂ ಮೋಹಿಪ ವಿಮ್ಮುಮಾಯೆ ಮೋಹಿಸದೆ ಗೊಂಪರಂ (ಜಗಂ. ೬-೬೩) ; ಯಮಿಗಳ್ ವಿಶಾಖದತ್ತಪ್ರಮುಖರ್ . . . ತೊಳಗಿದರ್ (ಪರ್ಶ್ವ- ೦೩-೦೪) : ಯಮಿಗಳ ಅಂಗಳಕಸಮಂ ಸಮಯುಂದಪ್ಪದೆ ತೊಡವುವು ಚಮರೀಮೃಗಂ (ಶುಲ್ಲಣಾ. ೩ ೫೯). [ಸಂ. ಯಮಿನ್]

ಯಮಿ$_2$ (ನಾ). ಯಮುನಾ ನದಿ. [ಸಂ. ಯಾಮಿ]

ಯಮುನಾನದಿ (ನಾ). ೧. ಭಾರತದ ಪವಿತ್ರವಾದ ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು : ಯಮುನಾನದೀತರಂಗಮಾಸಮಂಕಿ ವನಲತೆಯು ಮನೆಗಳಂ ಸೋಂಕಿ ವನ ಭ್ರಮಣಪರಿಶ್ರಮಮಂ ಮುನ್ನೆವೆ ಕಳೆದುದು ಬಂದಡೋದು ಮಂದಶ್ವಸನಂ (ಹಂಚಾ. ೫-೭೩) ; ಯಮುನಾನದಿಯೊಳ್ಮಾರ್ದೊಳೆವಮ್ಮ ತಾಂಶು ಮರೀಚಿಜಾಳಮೆಂಬಿನೆಗಂ ತದ್ಯಮುನೆಯ ಕಚಮಂ ಪಿಕ್ಕಿದಳವಿನ ನುಸಿಸರದಿಂ ವಧೂವರನೆಯೊರ್ವಳ್ (ಕಾಕ್ಕಪ. ೯-೨೩). ೨. ಈಡಾ ಎಂಬ ನಾಡಿಯ ಹೆಸರು ; ಚಂದ್ರನಾಡಿ : ವಾಮಭಾಗದ ಈಡಾನಾಮಿಯೇ ಚಂದ್ರನಾಡಿಯೆಂದು ಯಮುನಾನದಿ [ಜಾಣಾ- ಯಮುನ ನಾಡಿ] ಎಂದು ಶೇಳ್ಳಡುವುದು (ಕಾಂಡೇ. ೨೨೯-೩೯). [ಸಂ. ಯಮುನಾನದೀ]

ಯಮುನೆ (ನಾ)· ೧. = ಯಮುನಾನದಿ ೧ : ಗಿಣಿಂದಿ ದಿನಕರಾತ್ಮಜೆ ಯುಮಾನುಜೆಯೆನಲು ಯಮುನೆಯಕ್ಕುಂ" (ಶುಂಗಣಾ- ೦೨೨-೦೦) ; ಯಮುನೆಯ ಮಧ್ಯದಲಿ . . . ಸರಸತಿಯ ಸಂಗಮದಲಿ ಮೆರೆಯುವ ತ್ರಿವೇಣಿಯೆನಿಸುವ ತೀರದಲ್ಲಿ ಪಟುತರುಛಾಯೆಯಲ್ಲಿಹುದು ದೇವಋಷಿ ವ್ಯೂಹಗಣ (ಕ್ಷೇಂಪ್ರ ೧೨- ೩-೧೪-೨). ೨. = ಯಮುನಾನದಿ ೨ : ಈಡೆಯೆ ಯಮುನೆ ಪಿಂಗಳೆಯೆ ಗಂಗೆಯು (ಕ್ಷೇಭ. ೪-೪-೦). ೩. ಪುರ್ಗೆಯ ಒಂದು ಹೆಸರು. [ಸಂ. ಯಮುನಾ]

ಯಮೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : "ಅಶ್ವಪಟ—ಕೊಸರಿ. ಯಮೆ" (ಟಿಪ್ಪ. ೩). [?]

ಯಯು (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆ : "ಅರ್ವಾ . . . ತುರಂಗಃ· ಯಯುಃ, ಘೋಟಕಃ, ಹಯಃ· ವಾಹಃ – ಈ ೧೪ ಕುದಿರೆ" (ಪಂಚಯು. ೭೨-೨೮೨). ೨. ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ಕುದುರೆ ; ಯಜ್ಞಾರ್ಶ್ವ : "ಯಯುವೆಂಬುದಶ್ವಮೇಧದ ಹಯಮುಂ ಸಾಮಾನ್ಯ ಹಯಮುಮಕ್ಕುಂ" (ಪಕ್ಷ್ಮಕೀ- ೦೧೦-೦೩೧). [ಸಂ.]

ಯಲ್ಲಕ (ನಾ)· ಆತುರ ; ಕಾತರ ; ಉತ್ಕಂಠೆ : ಯಲ್ಲಕಂ ಜಗುಬ್ಲುಮ್ಮ ಮಾರಿಕೆಯೆಬ್ಬು ಮೇಣ್ಶಶಿಲೇಬೆಯಂ ಮೆಲ್ಲನಂಚಿತ ಲಜ್ಜೆಯಿಂ ನಡನೋಡರ್ (ಕಾಕ್ಕಪ- ೬-೬೬). [< ಸಂ. ಆಪಲ್ಲಕ]

ಯವ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೋದಿ ; ಜವೆಗೋದಿ : ಮೃಣಾಳ ನಾಳದಿಳ್ ಸಮೆದ ಸರಿಗೆಗಂಕಣಾಂಗಳುಮಾ ಯವಕಳಿಕೆಗಳೊಳ್ ಸಮೆದ ಕಟಿಸೂತ್ರಮುಮಂ . . . ತೊಟ್ಟು (ಶಂಚಾ- ೪-೬೫). ೨. ಉದ್ದವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ : ಅಂಗುಲದ ಎಂಟನೆಯಿಂ ಒಂದು ಭಾಗ : ಯೂಕಮೆಂಟಾಗಲೊಂದು ಯವವೆನಿಸುವುದು. ಆ ಯವವೆಟ್ಟಾಗಲೊಂದುತ್ತಮ ಮಾನಾಂಗುಳಮೆನಿಸುವುದು (ಚೀಕ- ೩೨೦) : ಎಂಟು ಜೂಗಳಿಂದ ಒಂದು ಯವ (ದಪ– ಮಧ್ಯ) ಎಂಟು ಯವಗಳಿಂದ ಒಂದು ಅಂಗುಲವಾಗುತ್ತದೆ (ಕ್ಷೇಪ- ೩೮೬). ೩. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು : ಅಳಿ ಜೋಳ ವರಾಳ ಯವ ಬಂಗಾಳ . . . ವಿದರ್ಭಧರಣೀಪಾಲಪತಿ ಸಂದಣಿಸಿದುದು ಸಾಕೇತನಗರಿಯಲಿ (ಕವರಾ- ೦-೭ ೦೪). ೪. [ಭೌತವಿ] ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಾಗುಳ್ಳ ಗಾಜಿನ ಬಿಲ್ಲೆ ; ಅಂತರ್ಮಕ್ಕ. ಬಹಿರ್ಮಕ್ಕ ಅಥವಾ ಪೀನಮಧ್ಯವಾದ ಗಾಜು ; ಲೆನ್ಸು : ಗಾಜಿನ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವರು ಯವಗಳನ್ನು (lenses) ಹೊಂದಿಸಿ . ಪದಾರ್ಥಗಳು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಕಾಣುವ ಒಂದು ಉಪಾಯವನ್ನುಂಟರು (ಗಪ್ರ. ೦೦೨). ೫. [ಸಾಮುದ್ರಿ] ಅಂಗೈ ಮೇಲೆ ಜವೆಗೋದಿಯಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸುಮೈವಸೂಚಕವಾದ ಚಿಪ್ಪೆ. ೬. [ಜ್ಯೋತಿ] "ಅಕೃತಿದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು [ಲಗ್ನ ಮತ್ತು ವಿಳನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಪಗ್ರಹಗಳೂ ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಹತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಗ್ರಹಗಳೂ ಇರುವುದು|" (ಜಾತಕ- ೫೦-೬೮೯) : ಉಭಯಪೊಳಸ್ಪದೊಳ್ ನಿಲೆ ಶುಭಗ್ರಹವಿಂಗ್ರಗಿಣಂ ಚತುರ್ಥಕರ್ಮದೊಳಿರೆ ವಜ್ರಯೋಗಮದು ತದ್ವಿಪರೀತತೆದುಂ ಯವಂ (ಜಾತಕ- ೦೬-೬). ' ಯವಯೋಗ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಯವಕ (ನಾ)· ೧· = ಯವ ೧ : (೪). ೨. (ಜವೆಗೋದಿಯ ಬೂದಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿದ್ರವ್ಯ : ಪೆಟ್ಟುಪ್ಪು : "ಯವಜಃ· ಯವಕಃ, ಯವಾಹ್ವಾ .. ಈ ಮೂಜಿಂ ಯವಕ್ಷಾರ" (ಟಿಪ್ಪ- ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಯವಕಾರ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ (?) : "ಕಾಸಹಾ – ತಾಳೀಸ ಪತ್ರೀ· ಯವಕಾರ· ಎಲಹುರಿ" (ಟಿಪ್ಪ- ೨೯). [?]

ಯವಕೆ (ನಾ)· = ಜವ ೧ : "ಯವ್ಯಂ· ಯವಕ್ಯಂ. ಪಷ್ಟಿಕ್ಯಂ– ಸಿನ್ನ ಕ್ರಮವಾಗಿ . . . ಯವ ಭೂಮಿ ಯವೆಗಳು· ಯವಕೆಗಳು· ಪಷ್ಟಿಕಗಳು ಬೆಳೆಯುವ ಕ್ಷೇತ್ರವಾಗಿದಯೋ ಅದರ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂ- ೨೩೩).

[ಸಂ. ಯವಕ]

ಯವಕ್ಷಾರ (ನಾ)· (ಜವೆಗೋದಿಯ ಬೂದಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿದ್ರವ್ಯ; ಪೆಟ್ಟುಪ್ಪು : "ಯವಭಸ್ಮೋದ್ಭವಂ. ಯವಕ್ಷಾರ" (ಟಿಪ್ಪ- ೦೩೦) ; ಹಿಪ್ಪಲ್ಯಾದಿಗಣದ ಕಷಾಯವನ್ನು ಯವಕ್ಷಾರ ಬೆರಸಿ ಸೇವಿಸೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು (ಗಪ್ರ- ೮೯). [ಸಂ.]

ಯವಜ (ನಾ)· = ಯವಕ್ಷಾರ : " ಯವಜಃ· ಯವಕಃ· ಯವಾಹ್ವಾ.. ಈ ಮೂಜಿಂ ಯವಕ್ಷಾರ" (ಟಿಪ್ಪ- ೦೩೦)· [ಸಂ.]

ಯವನ (ನಾ)· ೧· ವೇಗ; ಶೀಘ್ರತೆ. ೨. ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ ಕುದುರೆ. ೩. ವಿದೇಶೀಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಪರಂಗಿಯವನು : "ಯವನಃ = ಪರಂಗಿ" (ಶಾಕ್ಕ- ೦೩೩). ೪. ಗ್ರೀಸ್ ದೇಶದವನು ; ಗ್ರೀಕ್ : ಇದರಲ್ಲಿ ಯವನರು· ಕಾಂಭೋಜರು· ಪಲ್ಲವರು . . . ಆಂಧ್ರರ (x ೪೮) ಹೆಸರು ಬರುವುದರಿಂದ ಇದು ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೩ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಒಂದ ರಚಿತವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು . . . ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾನೆ (ಭಾಚಿ- ೩೨). ೫. ತುರುಕ ; ಮುಸಲ್ಮಾನ : "ತುರುಷಂ ತುರಃಷ್ಕಂ· ಯವನ [ಜಾತಕ- ದಾವ]ನೆನೆ ಜೋನೆಗಂ" (ಶುಂಗಣಾ- ೦೦೩ ೬) ; ಈ ಪೀರ ಯವಕನನ್ನು ಯವನ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವೆನು (ಕಾಸಾಬವಾ. ೦೦). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧೂಪದ್ರವ್ಯ : "ಯವನ.– ಸಜ್ಜರಸ. ಲವ" (ಟಿಪ್ಪ- ೦೩೦)· ೭. (ಅಲಂ) ಅಧರ್ಮಿ: ಶಿವೆಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಸನಾದಿ ಯವನ (ಪಕ್ಷ್ಮಕೀ- ೪. ೦೦೫-೨೭೬). [ಸಂ.]

ಯವನಕ (ನಾ)· ವಿದೇಶೀಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಯವನಕ– ಸಾಗಲವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಯವನರ ನಗರವುಂಟು (ಶಾಕ್ಕತ- ೩೨೦೨- ೦೬). [ಸಂ.]

ಯವನಾನಿ (ನಾ)· ೧· ಯವನರ ಲಿಪಿ. ೨. ಪರಂಗಿ ಹೆಂಗಸು ; ಯವನ ಸ್ತ್ರೀ : " ಯವನಾನೀ = ಪರಂಗಿತಿ " (ಶಾಕ್ಕ- ೦೩೩)·

[ಸಂ. ಯವನಾನೀ]

ಯವನಾಲ. ಯವನಾಳ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೃಣಧಾನ್ಯ : (ಕ). ೨. ಜೋಳ. ಯವನಾಳ : ೨. " ಯವನಾಳವಾ ಕಳಮೆಸ ಜೋಳಮಕ್ಕುಂ" (ಶುಂಗಣ. ೦೦೦-೩). [ಸಂ.]

ಯವನಾಳ ' ಯವನಾಲ ' ನೋ.

ಯವನಿ (ನಾ). ೧. ಯವನರ ಹೆಂಗಸು : ಯವನೀಮುಖಾಬ್ಜಮಧು ಪಾಯಿವಮಂ ಸೇನಾನಿ ಕಳೆದಂ (ಪಾಂಚಾ. ೦೦-೨೨) ; ರುಂರದ ರುಳ್ಳರಿಯ ಜವನಿಕೆಯಾಂತು ನರ್ತಿಸುವ ಯೌವನಾಯುವನಿದು ಕರದ ಪೂಜಾರಿಗೆಯಂತೆ ಸಮಸೋಜ್ಜಪಮದಾ . . . ಮುಂಗಾರ್ ಮೊದಲ್ (ಕ್ರಿಶಾಪ. ೬೪೦ ೭೬). ೨. ಪರದೆ ; ಜವನಿಕೆ ; ತೆರೆ. [ಸಂ. ಯವನೀ]

ಯವನಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ಯವನಿ ೧. ೨. ಪರದೆ ; ತೆರೆ ; ಜವನಿಕೆ : " ಆಪಟೀ . . . ಯವನಿಕಾ- ತಿರಸ್ಕರಿಣೀ- ಈ (೫) ತೆರೆ" (ಪಂಡಿ. ೫೨-೦೫೧) ; ನವಮೇಘಧ್ವನಿ ಪ್ರಸ್ಫರದ್ಧ್ವನಿ ಲಸತ್ತಾರಾಳಿ ಪುಷ್ಪೋಪಹಾರವಿಲಾಸಂ ರುಚಿರಾಂಬುವಂ ಯವನಿಕಾವಿನ್ಯಾಸಂ (೦೦೫. ೬-೬೨) ; ಗಗನಗಂಗಾತರಂಗೋತ್ಪತ್ತ್ಯವನೀವನಿಪೋ ವಿಪ್ರುಷ್ಟಿಕರ್ಮಾರಯ[ಪಾಣಾ. ಜ]ವನಿಕೆಯೋ . . . ಎನೆ ನೆಗದುವಳಿಕ್ಕಾಪಂಗಳಂ ಮೇಘ ಜಾಲಂ (ಪಂಕ್ರತ್ತಿ. ೯-೩೦). [ಸಂ. ಯವನಿಕಾ]

ಯವಫಲ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರು : " ವಂಶಃ . . . ಯವಫಲಃ, ವೇಣುಃ, ಮಸ್ಕರಃ. ತೇಜಸಃ—೧೦ ಬಿದುರು ಹೆಸರುಗಳು " (ಶಿಶ್ಯಾ. ೦೪೯). ೨. ಕೊಡಸಿಗೆ ; ಕುಟಜ ವೃಕ್ಷ. ೩. ಪ್ಲಕ್ಷವೃಕ್ಷ. ೪. ಈರುಳ್ಳಿ. [ಸಂ.]

ಯವಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] " ಲಗ್ನ ಮತ್ತು ಸಪ್ತಮ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಪಗ್ರಹಗಳೂ ಚತುರ್ಥ ಮತ್ತು ದಶಮ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಗ್ರಹಗಳೂ ಇದ್ದರೆ ಯವಯೋಗ " (ಜಾತಕ. ೦೩-೩ ೩೩೮). ' ಯವಯೋಗಜ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಯವಯೋಗಜ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಯವಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ಮಮಜಂ . . . ಯವಯೋಗಜಂ ಶಿಶುತಯೊಳ್ ವೃದ್ಧತ್ವದೊಳ್ ದುಃವಿ ಧಾಜನನಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೦೩-೦೩). [ಸಂ.]

ಯವಸ (ನಾ). ಮೇವು ; ಹುಲ್ಲು : " ಘಾಸಃ . ಯವಸಃ-ಈ ೨ ದಮಂ " (ಪಾಣಾ. ೩೫-೩೩) ; ವನದಲಿ ಪುಲಿಯರಲು ಗೋಧವ ಕುಲಕ್ಕೆ ಯವ ಸಾಂಬುಗೋಸುವೆ (ಶಾಕ್ಯಾ. ೩-೨). [ಸಂ.]

ಯವಹಿಂಸ್ರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿಪದೀದ್ರವ್ಯ : ಯವಹಿಂಸ್ರೆ. ಜನ್ಮದ ಈ ಎರಡನ್ನು ಜೀನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಚ್ಚಲು ಆರುಳುಗಣ್ಣು ಮಾಣ್ಗುಂ (ಪಕ್ಕೆ. ೬೩). [?]

ಯವಾಗು (ನಾ). ಬಾರ್ಲಿ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯದ ಅಥವಾ ಅನ್ನದ ಗಂಜಿ : " ಗಂಜಿ ಯವಾಗು " (ಪಕ್ಕು.ಪಾ. ೨೨-೨) ; " ಯವಾಗುವೆಸೆ ಗಂಜಿ " (ಶುಂಗಣ. ೬೬-೦). [ಸಂ. ಯವಾಗೂ]

ಯವಾಗ್ರಜ (ನಾ). = ಯವಕ್ಷಾರ : " ಯವಕ್ಷಾರಃ, ಯವಾಗ್ರಜಃ . ಪಾರ್ಶ್ವಃ – ೩ ಯವಕ್ಷಾರದ ಹೆಸರುಗಳು " (ಶಿಶ್ಯಾ. ೦೪೯). [ಸಂ.]

ಯವಾನಿ (ನಾ). ೧. ಅಜವಾನೆ ; ಓಮ : "ಜೋಪಾರನಾಮಾಂ ಯವಾನಿಯೆನಲ್" (ಶುಂಗಣ. ೦೦-೨೯) ; " ಯವಾನೀ-ಓವ. ಯದಾಳಿ. ಅಜಮೋದ " (ಶಿಪಂ. ೦೩೦). ೨. ತುರುಕರ ಹೆಣ್ಣು ; ಯವನ ಸ್ತ್ರೀ : " ಯವಾನೀ-ತುರುಕಿತಿ " (ಶಾಶ್ಯ. ೦೩೩). [ಸಂ. ಯವಾನೀ]

ಯವಾನಿಕೆ (ನಾ). = ಯವಾನಿ ೧ : " ಅಜಮೋದಾ, ಅಗ್ರ್ಯಸಂಧಾ, ಬ್ರಹ್ಮದುರ್ಲಾ, ಯವಾನಿಕಾ-ಳಿ ಅಜಮೋದದ ಹೆಸರುಗಳು. ಓಮು ಕಾಳು " (ಶಿಶ್ಯಾ.ಪಾ. ೦೪೩). [ಸಂ. ಯವಾನಿಕಾ]

ಯವಾಸ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಸಸಿಗೆನ್ನಿ ; " ಯವಾಸಃ, ಯವಾಸಃ . . . ದುರಾಲಭಾ – ೧೦ ತೀಟಕಸಂಧಿ ಪೆಸರುಗಳು " (ಶಿಶ್ಯಾ.ಪಾ. ೦೪೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖದಿರವೃಕ್ಷ. ೩. ಬೇವಿನ ಮರ : " ಯವಾಸಃ – ನೀಮ " (ಶಿಪಂ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಯವಿಷ್ಠ (ನಾ). (ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರಲ್ಲಿ) ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಕಿರಿಯವನು : ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರ. [ಸಂ.]

ಯವೀಯಾಂಸ (ನಾ). = ಯವಿಷ್ಠ : ಯವೀಯಸ್-ಯವೀಯಾಂಸನು, ಯವೀಯಸ್ಸು, ಯವೀಯನು (ಕೂಪುಗ. ೦೦೭). [< ಸಂ. ಯವೀಯಸ್]

ಯವ್ವೆ (ನಾ). ಜವೆಗೋದಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ : " ಜವೆಯ ಕೆಯ್ ಯವ್ವೆಯಕ್ಕುಂ " (ಶುಂಗಣ. ೫೯-೩) [< ಸಂ. ಯವ್ಯ]

ಯವ್ವೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೋದಿ : ಜವೆಗೋದಿ : " ಜವೆ ಯಿಸಲು ಜವೆ" (ಶುಂಗಣ. ೦೦೨-೩) : ಆಕಳಿಗೆಮ್ಮೆಯಂ ದು [ಪಾಣಾ. ಜ] ಪೆಗೆ ಗೋದುವೆಯಂ ತುರಗಕ್ಕೆ ಕತ್ತೆಯಂ . . . ಪ್ರತಿ ಮಾಡಿದನೋರ್ವ ಜೀಯನೆಂದೇಕೆಪೊ ಮೂಢಪೂರ್ವರ್ (ಸಹ. ೦೦ ೦೨೦) ; ಯ [ಪಾಣಾ. ಜ]ವೆ ದಿವ್ಯೌಷಧಿ ಪಾರಿಜಾತಕುಸುಮಂ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಮಾರ್ಷಾಕ್ಷತಂ . . . ಎಂಬಿವಱಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿ ಪೊಂಬಿರಿಯಣಂ ಚೆಲ್ವಾದುದು (ಪಾಂ. ೦೦-೧೪) ; ಯವೆಮಸ್ಸು ಚಳಿ ಅಕ್ಕಿ ಮಾಡಿ ಕುದುರೆಗೆ ತಿನ್ನಿಸುವುದು (ಅಕ್ಷಿ. ೩೨-೦). ೨. ಉದ್ದವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ: ಅಂಗುಲದ ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ : ಮೂಱಿಂತಿಲಕೊಂದು ಯವೆ . . . ಆ ಯವೆ ಮೂಱ ಸೇರಿಸೆ ತದಂಗುಲವ ಪಾಲ್ಕ ಕೂಡಲು ಮುಷ್ಟಿ (ಪಾಸ್ಕ. ೩೩-೯) ; ಆ ಯೂಕವೆಟ್ಟಾದರೆ ಒಂದು ಯವೆ ಯೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಪಚಿ. ೬೮-೨). ೩. ಒಂದು (ಗೋದಿ ಕಾಳಿನಷ್ಟು) ತೂಕದ ಪ್ರಮಾಣ : ಯವೆ ಸಾಲ್ಕು ಐದಾರು ಸುಸಿಸಿದ ಗಾತ್ರದಿಂದವ ಪವಕೆ ತೂಕ ತಂದಿಲ ಪ್ರಮಾಣದೊಳಿರಲು ಪವೆ ಮೂಲ್ಕ ಪನ್ನೆರಡು ಪದಿನಾರು ವಿಂಶತಿಯೊಸುವಲ್ಲಿ ಬೇಳ್ಕುದಪು (ಪಕ್ಷಾ. ೫-೦೬).

[ಸಂ. ಯವ]

ಯವ್ಯ (ಗು). ೧. ಜವೆಗೋದಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.– . ಹಿತವಾದ. ೨. ಜವೆಗೋದಿಯನ್ನು ಬಿತ್ತಿದ. (ನಾ). ೩. ಜವೆಗೋದಿ ಯನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ : " ಜವಯ ಕೆಯ್ ಯವ್ಯವೆಂಬುದು " (ಶುಂಗಣ. ೫೬-೩); ಲೀಲೆಯನಿದಱ ನೆಲಂ ಪರಿವಾಲಿದುವ ಕಣ್ಗ ನಾಡ ಮೌದ್ಗಂ ಮಾಷ್ಯಂ ಶಾಲೇಯಂ ವ್ರೀಹಿಯಂ ತೈಲೀನಂ ಕೌದ್ರವೀಣ ಮೌಮ್ಯಂ ಯವ್ಯಂ (ಪಂಕ್ರತ್ತಿ. ೦-೧೨). [ಸಂ.]

ಯವ್ವನ (ನಾ). ಪರಯ ; ಪ್ರಾಯ ; ತಾರುಣ್ಯ : ನಿಮ್ಮ ರೂಪು ಯವ್ವನಮುಂ ಲಾವಣ್ಯಮುಮಂ ಕಂಡೆಂ (ಪಜಾ.ಪಾ. ೬೬-೦೦); ಆ ಯವ್ವನ ದೊಳಪರ ಜಂತಂ ಕರಂ ಪೊಸತು (ಪಜಿ. ೫೯. ೯-೨). ' ಜವ್ವನ ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಯೌವನ]

ಯವ್ವನಕಾಲಿ (ನಾ). ತರುಣ ; ಯುವಕ : ದೊಡ್ಡವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಯವ್ವನಕಾಲಿಗಳಾಗಿರುವರನೇಕರು . . . ಅಮಿತವ್ಯಯ ಮಾಡಿ ಕಷ್ಟಕ್ಕೀಡಾಗುವರಲ್ಲವೇ ? (ಕಾಪ. ೨, ೨). [< ಸಂ. ಯೌವನಶಾಲಿನ್]

ಯವ್ವನಿಗ ' ಜವ್ವನಿಗ ' ನೋ.

ಯವ್ವನಿಗತನ (ನಾ). ಪರಯ ; ತಾರುಣ್ಯ : ಯವ್ವನಿಗತನದಲ್ಲಿಯೇ ಆ ಜಾತಿಗೆ ರಾಜಭವೆಂದೇ ಅಭಿಧಾನವಮಹುದು (ಪಂಕ್ರತ್ತಿ. ೦೦-೨).

[ಯವ್ವನಿಗ (< ಜವ್ವನಿಗ) + — ತನ]

ಯವ್ವನೆ ' ಜವ್ವನೆ ' ನೋ.

ಯಶ (ನಾ). ೧. ಖ್ಯಾತಿ ; ಕೀರ್ತಿ : ಪೊಬಲೊಳ್ ನೆಗಟ್ಟ ಪಂಡಿತರ್ಕಳೊಡನೆ ವಾದಂಗೆಯ್ದು ಗೆಲ್ದು ದಶದಿಶೆಗಳೊಳ್ಗೆಂ ತನ್ನ ವಾಂಮಿತ್ಯದ ಪಸರಮಂ ಪಸರಿಸಿ (ಪಜಾ.ಪಾ. ೬೪.೨೦): ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಯಶವು

ದೊಳೆತಾಗೆ ಸಂತೋಷಾಗರದಲ್ಲಿ ಮಿಯುವುದು . . . ಮಂಕು ಮಾನವ ಬುದ್ಧಿ (ಶಬ್ದಾಸ. ೦೦೬). ೨. ಗೆಲವು : ವಿಜಯ : ' ಯಶಂಬಡೆ ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಯಶಸ್]

ಯಶಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗೆಲವನ್ನು ಗಳಿಸು : ವಿಜಯಿಯಾಗು : ಒಡನೆಯುವ ರೊಂದೆ ಮಾರ್ಬಲವೆಡಮುಡಗದೆ ಪೊಗಲ್ ತಾಗಿ ತಲ್ಕಿಱುದು ಯಶಂ ಬಡದಂ ಗೊಗ್ಗಿ (ಪಂ. ೪೭.೫೯.೬-೭ : ಪು. ೨೭೬).

ಯಶಃಪಟಹ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಢಕ್ಕೆ : ಮದನಯಶಃ ಪಟಹಧ್ವನಿ ಪುದಿಯೆ ವಿಯಚ್ಚರನ ಕರ್ಣಮಂ ಹೃದಯಕ್ಕೆಯ್ದಿದುದಿಲ್ಲ ದಿವ್ಯವಚನಂ (ಸಂಂಚಿತಾ. ೯-೧೪). ' ಯಶೋಡುಂದುಭಿ ' ಹೋ. [ಸಂ.]

ಯಶಃಪಿಂಡ (ನಾ). ೧. ಕೀರ್ತಿಯ ಸಮೂಹ. ೨. ಅತಿಶಯವಾದ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು : ವಿಪುಳಯಶಃಪಿಂಡಂ ಪುಣ್ಯಪುಂಜಮಾ ಕ್ಷತ್ರಧಾಮಧಾಮಂ ತಾನಾ ನೃಪಸುತಂ (ಜಾಪ. ೪-೧೪). [ಸಂ.]

ಯಶಸ್ಕರ (ಗು). ೧. ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ತರುವಂತಹ ; ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದ. (ನಾ). ೨. ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದುದು : ಅಪವಾದವಿನಿಪುದು ಕಡುತಾಪ ವಾದರು ಅದು ಪುಗಳಿ ಯಶಸ್ಕರವು (ಜಾಮಾಕ. ೨೨೩-೦೫). [ಸಂ.]

ಯಶಸ್ಕೀರ್ತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಏಪ್ಪತ್ತೈರಡು ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಜೀವನಿಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತಿ ಹಬ್ಬುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಕೃತಿ : ಅನ್ಯತರ ವೇದನೀಯ . . . ಬಾದರಯಃಶ್ಕೀರ್ತಿರುಚ್ಚೈರ್ಗೋತ್ರ ತೀರ್ಥಕರ ನಾಮಂಗಳೆಂಬ ಪದಿಮೂಱುಂ ಪ್ರಕೃತಿಗಳುಮಂ ನಿರ್ಮೂಲಂ ಕೆಡಿಸಿ (ಜಾತ. ೦೬-೧೪ ಪ) ; ವೇದನೀಯ . . . ಯಶಸ್ಕೀರ್ತ್ಯಯಶಸ್ಕೀರ್ತಿ ನಿರ್ಮಾಣ ನೀಚೈರ್ಗೋತ್ರಂಗಳೆಂಬೆಟ್ಟುತ್ತರದುಂ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ ದೂರೀಕೃತಂ ಮಾಡಿ (ಸಂಂಚಿತಾ. ೦೬-೧೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಯಶಸ್ತಂಭ (ನಾ). ಗೆಲುವಿನ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಕಂಬ ; ವಿಜಯಸ್ತಂಭ : ನೀಮುಂ . . . ಇಲ್ಲಿಯ ಪೀಡುವಿಟ್ಟು ನಿಜಿಸಲ್ವೇಟ್ಟುಂ ಯಶಸ್ತಂಭಮಂ (ಕಪ್ಪ. ೬-೧೪).

ಯಶಸ್ವಿ (ಗು). ೧. ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆದ ; ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ. ೨. ಅತ್ಯುತ್ಕಮವಾದ. (ನಾ). ೩. ಗೆಲುವನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಜಯಿಪ್ರದವಾವುದು : ನಮ್ಮ ಚಲಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಹದಿನೈದಕ್ಕೆ ಕಡಿಮೆ ಹಾಡುಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ (ಶಾಪಿಪ. ೨೩೩). [ಸಂ. ಯಶಸ್ವಿನ್]

ಯಶಸ್ಸು (ನಾ). ಕೀರ್ತಿ ; ಖ್ಯಾತಿ : ಯಶಃ ಯಶಸ್ಸು ; ತೇಜ, ತೇಜಸ್ಸು ; ವಯ, ವಯಸ್ಸು (ಕಾಪಿ. ೧೬ ಪೃಟೀ) : ಕವಿಗಳು ಬೆಳಗಿದ ರಾಜರ ಯಶಸ್ಸು ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಶಾಪಿ. ೧೧೩). [ಸಂ. ಯಶಸ್]

ಯಶೋದುಂದುಭಿ (ನಾ). ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಸಾರುವ ವಾದ್ಯ : ವಿಜಯ ದುಂದುಭಿ : ಪ್ರಕಟ ಯಶೋದುಂದುಭಿ ಸಿಂಹಾಸನಪುರದುಂದುಭ ಪತಿಚರಣಕಮಳಭೃಂಗಂ ಪಂಪ (ಜಾತ. ೦-೪೬).

ಯಶೋದೆ (ನಾ). ೧. ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡುವವಳು. ೨. ಕೃಷ್ಣನ ಸಾಕುತಾಯಿ ; ನಂದಗೋಪನ ಹೆಂಡತಿ: ಮತ್ತೊಂದು ಸಮಯದೊಳ್ ಪಾಲ್ಬುಡಿಯಲೊಲ್ಲದಾಟಿಗಟ್ಟುವ ದಾಮೋದರನಂ ಯಶೋದೆ ಕಂಡು (ಭಗ. ೪-೩೦ ಪ) : ಯಶೋದೆ ನಿನ್ನ ಕಂಗಳ್ ವಿಶ್ವರೂಪವೆ (ಪುಕೊಂದ. ೪-೦೦೪ ಪ್ರಾ). ೧. ೨ : ಅಬ್ಧಿಶಯನಂ ಗಡ ನಂದನನೀ ಮನೋಹರ ಕ್ರೀಡನನೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಮೊದೆಯೂಡಿದ . . . ಭವತ್ಸುತಿ ಯಶೋದೆ ಕುಲಕ್ಕೆ ಯಶೋದೆಯಲ್ಲಳೇ (ಭಗ. ೩-೧೪). [ಸಂ. ಯಶೋದಾ]

ಯಶೋಧನ (ನಾ). ಕೀರ್ತಿಯೇ ಧನವಾಗಿರುವವನು ; ಮಹಾಖ್ಯಾತಿ ವಂತ : ಬಲುವನನಾಜಶ್ರಾಂತನಂ ಯಶೋಧನನಿಜಾಯಂ (ಪಾಂಚಕ. ೪-೩೦).

[ಸಂ.]

ಯಶೋಧರ (ನಾ). ೧. ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದುದು. ೨. [ಜೈನ] ಅರುವತ್ತುಸಾವಿರಂ ಇಂದ್ರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ೧. ಜಿನತು. ೨ ವಿಮಳಂ . . . ೫೬. ಯಶೋಧರಂ . . . ಅಜವತ್ಸಮೂಱು ಇಂದ್ರಕಂಗಳ ಪೆಸರ್ಗಳ್ (ಕಕ್ಕಕ್ರ. ೨೮೩). [ಸಂ.]

ಯಶೋಧಿಪ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಕುಲಜ ನೀತನೆ ಪಂಡಿತನೀತನುಜ್ವಲಯಶೋಧಿಪನೀತನೆ (ಕಬಾ. ೦-೦೩೬). [ಸಂ]

ಯಶೋನಿಧಿ (ನಾ). ಕೀರ್ತಿಗೆ ನೆಲೆಯಾದವನು ; ಮಲ್ಲಪಾರ್ಯನು ಮುದಾತ್ತಯಶೋನಿಧಿಪುತ್ರಮಾರ್ಯನುಂ ಸವಿ ತಪದಂತೆ ಪೇೞ್ದಿದರ್ (ಜಾಂಪಿ. ೦-೦೩) : ಆ ಯಶೋನಿಧಿಗೆ ವಲ್ಲಭೆಯಾದಳ್ ವಾಯುವೇಗೆ (ಪರ್ಶು. ೩-೦೩). [ಸಂ.]

ಯಶೋನಿಳಯ (ನಾ). ಯಶೋನಿಧಿ : ಪ್ರಕಟ ಯಶೋನಿಳಯರ್ ತಾರ್ತಿಕಚೂಡಾಮಣಿಗಳ್ . . . ಆಕಳಂಕದೇವರ್ (ಶುಕಾಪ್ರ. ೦-೩೪).

[ಸಂ. ಯಶೋನಿಲಯ]

ಯಶೋಭಾಗಿ (ನಾ). ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳವನು : ಕಾದಿ ರಾಜಸುತರೊಳ್ . . . ಏಂ ಭೀಷ್ಮಂ ಯಶೋಭಾಗಿಯೋ (ಪಂಪಣಾ. ೦ ೩೪).

[ಸಂ. ಯಶೋಭಾಗಿನ್]

ಯಶೋರ್ಥಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಬಯಸುವವನು : ಧರ್ಮ ಪುತ್ರನಪ್ಪ ಯುಧಿಷ್ಠಿರ ಧರ್ಮಾರ್ಥಿಯುಂ ಯಶೋರ್ಥಿಯುಮಾಗಿ ರಾಜ ಸೂಯಯಾಗಂ ಮಾಡಲುದ್ಯೋಗಗೆಯ್ದು (ಸಂಸೋ. ೨೩೩-೩೦).

[ಸಂ. ಯಶೋರ್ಥಿನ್]

ಯಶೋವಂತ (ನಾ). ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾದವನು : ಯಶೋವಂತನಾಗಂ, ಅಪ್ರತಿಮ ವೀರನಾಗಂ, ಮಹಾತ್ಮನಿಗಿಯಾಗಂ (ಜಾಂಕಣ. ೧೧).

[ಸಂ. ಯಶೋವತ್]

ಯಶೋವತಿ (ನಾ). ಖ್ಯಾತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಕೀರ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ದ್ವಾರವತಿಯು ಯಶೋವತಿಯಾದ ಮಹಾಮ್ಲೇ ವಾಯಿತು (ಜಾಂಕಣ. ೦೨೦). [ಸಂ. ಯಶೋವತೀ]

ಯಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಕೋಲು ; ಬಡಿಗೆ : ತ್ರಿಶೂಲಂ ಕೊಡೆಯ ಕಾವಗೆ ಖಟ್ವಾಂಗಂ ಯಷ್ಟಿಯಾಗೆ . . . ಮಹಾವೈದ್ಯನಾಗಿ (ಪಂಚ. ೬-೦೭ ಪ) ; ದರ್ಪದಿಂ ಮುಂದುಗಾಣದ ಗಾಂಪರಿನಿವರ್ ಪಲವರೆಂದು ಸಮ್ಮುಕ್ಕಾವ್ಯಮಂ ರಚಿಸಿದಿರ್ದರೇ ದಿವ್ಯಮಂತ್ರಂ ಕೆರ್ದು ಯಷ್ಟಿ ವಾಗ್ಬಂಧನಂಗಳ್ ತಮಗಿರೆ (ಪಕ್ಕಣಾ. ೦-೩೪). ' ಅಂಧಯಷ್ಟಿ ' ಪರಾ. ೨. ಕಂಬ ; ಸ್ತಂಭ. ೩. ಗದೆ : "ಯಷ್ಟಿಃ, ಪಟ್ಟಿಶಃ . . . ಗದಪದಂಡಃ, ಚಕ್ರಂ –ಇವು ಮೊದಲಾಗುಳ್ಳವು ಕೆಯ್ಮಂಗಳ ಭೇದಂಗಳ್" (ತಾಡಾಯು. ೭೯-೩೨೨) ; ಕುಮಾರನಂ ಯಷ್ಟಿ ಮುಷ್ಟಿ ಪ್ರಹಾರಾದಿಗಳಿಂ ಗೆಲ್ದಿರ್ದೊವನೆತ್ತಿಕೊಂಡು (ಜಾಮಾಕ. ೫೩-೩೩). ೪. ಬಾವುಟದ ಕಂಬ ; ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ. ೫. ಕಾಂಡ ; ದಂಟು. ೬. ಮರದ ಕೊಂಬೆ.–ರೆಂಬೆ. ೭. ಕತ್ತಿಯ ಒಡಿ. ೮. ದಾರ ; ಎಳೆ. ೯. ಮರಣ ಹೊಂದಿದವರ ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಸ್ಮಾರಕಸ್ತಂಭ. ೧೦. ಮುತ್ತು ಮೊದ ಲಾದುವುಗಳ ಸರ.–ಹಾರ : " ದೇವಸ್ತ್ರೈಂದಂ ಯಷ್ಟಿ ಶತಾವಚ್ಛಿನ್ನಂ " (ಜಸ್ತುತಾ. ೨೩-೩) ; ಕೈವಲ್ಯಬೋಧರಮಾ ಮೌಕ್ತಿಕಹಾರಯಷ್ಟಿ . . . ವಿದ್ವಾನಟ ಪಾಟಕಂ ವಲಿಗೆ ಮತ್ಕಾವ್ಯಸ್ಥಲೀರಾಗದೊಳ್ (ಪಂಗಾಪ್ರ. ೦-೩). ೧೧. ದೇವಪೂಜೆ ; ದೇವತಾರ್ಚನೆ : " ಇಷ್ಟಿಃ, ಯಷ್ಟಿಃ . . . ಯಾಜ್ಯಂ – ಈ ೧೦ ದೇವರ ಪೂಜೆ" (ಶಾಕ್ಕ. ೦೩೦). ೧೨. ತೆಳು ವಾದುದು ; ತೆಳ್ಳಗೆ ಇರುವುದು : 'ಅಂಗಯಷ್ಟಿ' ಪರಾ. ೧೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ ; ಅತಿಮಧುರ : " ಯಷ್ಟಿಃ – ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ" (ವೈವಿ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಯಷ್ಟಿಕೆ (ನಾ)· ೧· ಕೋಲು ; ಬಡಿಗೆ. ೨· (ಒಂದೆಳೆಯ) ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ : ' ಏಕಯಷ್ಟಿಕೆ ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಯಷ್ಟಿಕಾ]

ಯಷ್ಟಿಮಧು (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ. [ಸಂ.]

ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ (ನಾ)· = ಯಷ್ಟಿಮಧು : "ಮಧೂಕಯಷ್ಟಿಃ, ಮಧುಯಷ್ಟಿಕಾ — ಈ ಪೆರಮುಂ ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ" (ಓಷ· ೮೨೦); ದ್ರಾಕ್ಷಿ ಮಧು ಖಂಡಶರ್ಕರೆ ಗೋಕ್ಷೀರಂ ಯಷ್ಟಿಮಧುಕಮಿವೆ ಪಿತ್ರಪರಂ (ಅಶ್ವಾ· ೭-೧೩). [ಸಂ. ಯಷ್ಟಿಮಧುಕಾ]

ಯಷ್ಟ್ರು (ನಾ)· ಯಾಗ ಮಾಡುವವನು ; ಯಜ್ಞಕರ್ತ. [ಸಂ.]

ಯಸ (ನಾ)· ಒಳ್ಳೆಯ ಹೆಸರು ; ಕೀರ್ತಿ : ಯಸಕ್ಕೆವಲ್ಲಾತಂ (ಪ್ರಾಜ. ೫೫-೫ ; ೪೭-೪ ; ೪೮). 'ಜಸ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಯಶಸ್]

ಯಹೂದ್ಯ, ಯೆಹೂದಿ, ಯೆಹೂದ್ಯ (ನಾ)· ಪ್ಯಾಲಸ್ಟೈನ್ ಅಥವಾ ಇಸ್ರೇಲ್ ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಒಂದು ಕುಲದ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಆ ಕುಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಪಾರಿಸೀ ಜನರೂ ಕೆಲವುಂದಿ ಜೂಜನರೂ (ಯಹೂದ್ಯರೂ) ವಾಸವಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಕೂಗೂಸೇ. ೭೧) ; ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಯಹೂದ್ಯ ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು (ಕ್ಷಮಾ. ೫೫). **ಯೆಹೂದಿ:** ಯುನಾನಿಯರ ಮೂಗು ಒಂದು ತೆರನಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ರೋಮನರ, ಯೆಹೂದಿಯರ, ನೀಗ್ರೋಗಳ ಮೂಗುಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆ ಯಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಪ್ರಬಕ್ಕ. ೨೨೦). **ಯೆಹೂದ್ಯ :** ಇದೂ ಯಹೂದ್ಯರೆ ಇವನೊಳೇನುವುಂಪರಾಧಂ ಕಾಣೆ (ಗಿರಿಕ್ಷಾ. ೩-೦೩೩) ; ಯಹೂದ್ಯರು, ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಮತ್ತು ಕ್ರೈಸ್ತರು ಇವರ ವಿಷಾ ಅಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಜನಾಂಗದವರಲ್ಲಿ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿತ್ತು (ಪ್ರಬಕ್ಕ. ೦೬೪).

[←ಹೀಬ್ರು. ಯಹೂದೀ ; ಲ್ಯಾಟಿನ್. ಇದೂಮ್ಯುಸ್./ಇಂ. ಜ್ಯೂ]

ಯಾ$_1$ ' ಯಾವುದು ' ಪರಾ.

ಯಾ$_2$ (ಅ)· ಅಥವಾ ; ಇಲ್ಲವೆ : ಅಂಥ ಪಾವತಿ ಯಾ ಸಮಾಧಾನವು ಗುಮ ಮುನಸಿಫರಿಂದ . . ನಪೂರು ಮಾಡಲ್ಪಡೆಯು (ಕ್ರಿಶಾಕ್ಷ. ೪೪). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಯಾ]

ಯಾಂಡು (ನಾ). ವರ್ಷ ; ಸಂವತ್ಸರ : ಶ್ರೀರಾಜೇಂದ್ರಚೋಳದೇವರು ಯಾಣ್ಡು ೧೯ ದಾವೆದಿ ಸಕವರಿಷ ೯೫೩ನೆಯ . . . ಬೃಹಸ್ಪತಿವಾರದನ್ದು (ಕ್ರಿಶಾ. ೦೯೨೦. ೫೫-೬; ೧೦೩೦) ; ಶ್ರೀ ರಾಜೇಂದ್ರಚೋಳದೇವರ್ಗೆ ಯಾಣ್ಡು ಇಪ್ಪತ್ತ ನಾಲ್ಕಾವುದು (ಅ೪.೫. ೫.೬೦೦೮. ೦೯-೪; ೧೦೨೬). 'ಆಯಾಂಡು', ' ಏಡು ' . . ' ಮೊನೆಯೇಡು ' ಪರಾ.

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಯಾಣ್ಡು ; ಮಲ. ಓಣ್ಡು ; ತೆಲು. ಪಡು]

ಯಾಂತ್ರಿಕ (ಗು)· ೧. ಯಂತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಯಂತ್ರದಿಂದ ತಯಾರಾದ ; ಯಂತ್ರಸಿದ್ಧವಾದ. (ನಾ). ೩. (ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿಗಳ ಪೀಡಾ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ) ಯಂತ್ರ ಬರೆದು ಕಟ್ಟುವಪಘಸು ; ಯಾಂತ್ರಿಕನ ಯಂತ್ರ ಮಂತ್ರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಪಿಶಾಚಿಗ್ರಸ್ತನ ಪಿಶಾಚಿಯು ವಲಾಯನ ವಪ್ಪ ತೆಜನಂತೆ (ಪಪ್ರ. ೪. ೦೯-೨೦). ೪. (ಆಲಂ) ಯಂತ್ರದಂತೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ಯಾವ ವಿವೇಚನೆಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಮೌಢ್ಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾಂತ್ರಿಕವಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಯೋಗಮತವಲ್ಲ (ಕಾದ. ೦೦೬). [ಸಂ.]

ಯಾಕೂತ (ನಾ)· ೧. ಕೆಂಬಣ್ಣದ ರತ್ನ ; ಮಾಣಿಕ್ಯ ; ಪದ್ಮರಾಗ. ೨. ಬೂದಿ ಬಣ್ಣದ ರತ್ನ : ಯಾಕೂತವೂ ಜಪರ್ಣ ಸ್ಫಟಿಕರೂಪವಾದ ಸಾಧಾರಣ ಖನಿಜವು ; ಇದಕ್ಕೆ ಬೂದಿ ಬಣ್ಣವಿರುವುದು (ಖನಿಂಶಾ· ೬-೦೬). ೩. ನೀಲವರ್ಣದ ಹರಳು : ಇದರೊಳಗೆ (Quartz) ನೀಲವರ್ಣವ ವಿಶ್ರವಾಗಿದ್ದರೆ ಯಾಕೂತವೆನ್ನುವರು (ಖನಿಂಶಾ· ೬-೨೬೯). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಯಾಕೂತ್ ; ಪಾರ್ಸಿ. ಯಾಖಿಂತ್]

ಯಾಕೆ ' ಏನ್$_2$ ' ಪರಾ.

ಯಾಗ (ನಾ). ೧. ಯಜ್ಞ ; ಕ್ರತು : ದಿವಿಜಾಪಗೆ ನೋಡ ಕೂಡ ಕರ್ದಡರ್ತಳೆಯಾರುದಾ ಯಮುನೆಗಗ್ಗದ ಯಾಗದ ಧೂಮದೀಟ್ಗೆಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ· ೬-೩೬) ; ಮಿಗಡ ಯಾಗಕೆ ಸಕಲ ರಾಯರು ಪಗೆ (ಕಾಣ್ಮ. ೩-೩೨). ೨. ದೇವಪೂಜೆ ; ಭಗವದರ್ಚನೆ : "ಯಜ್ಞಃ, ಯಾಗಃ . . . ಯಾಜ್ಞಂ, ಈ ೧೦ ದೇವಪೂಜೆ" (ಶಾಕ್ಕ. ೦೬೪). [ಸಂ.]

ಯಾಗಕುಂಡ (ನಾ). ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ರಚಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯ ಕುಂಡ ; ಅಗ್ನಿಕುಂಡ ; ಯಜ್ಞಕುಂಡ : ಯಾಗಕುಂಡವನು ಬೇಗನೆ ಮಾಡಿ (ಕೃಚಾಸಿ· ೨೨-೪). [ಸಂ.]

ಯಾಗಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ)· ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡು : ಯಾಗಗೆಯ್ವಂ ಸ್ಥಪತಿಯಕ್ಕ (ಶುಂಗಣಾ . ೭೬-೦೪). [ಯಾಗ + ಕೆಯ್$_2$]

ಯಾಗದೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕೊಡುವುದು ; ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷೆ : ಯಾಗದೀಕ್ಷೆಯ ನೃಪ ಮಂತ್ರುವಾರಿಸ್ನಾತನಾಗಿ ಬಳಿಕ . . . ಹಯಮಂ ಕರಿಸಿ (ಕ್ಷತ್ರಾ· ೪೯-೦೨). [ಸಂ. ಯಾಗದೀಕ್ಷಾ]

ಯಾಗದ್ವೇಷಿ (ನಾ). ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ವೈರಿಯಾದವನು : ಯಜ್ಞವಿರೋಧಿಯಾದವನು: ಈಗ ಭವನೇ ಕೃಷ್ಣ ಯಾಗದ್ವೇಷಿಗಳು ಖಿರಿದಾಗಲಿವಗಿನ್ನೆ ಸಲೇ ವರಯಾದಭೂಯೂರ್ವರಕೆ ಸಂನ್ಯಾಸ (ಶಾಮ್ಮ. ೩-೨೩).

[ಸಂ. ಯಾಗದ್ವೇಷಿನ್]

ಯಾಗಧ್ವಂಸಕ (ನಾ). ಯಜ್ಞವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವವನು : ರಾಕ್ಷಸ ಇವ ನಿಸ್ಸಂಶಯನು ವಿಜಯವಲಿ ಯಾಗಧ್ವಂಸಕನ ನೆಱೆ ಮುಂಬಿವುಜಾಯುಪ ಕಾಕೆ ನಾನು (ಶಾಮ್ಮ. ೩-೨೨). [ಸಂ.]

ಯಾಗಪ್ಪ (ನಾ). ಕಲ್ಲನ್ನು ಸೀಳಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಉಳಿ : (ಕ). [?]

ಯಾಗಮಂಟಪ (ನಾ). ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಚಪ್ಪರ : ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥಕ್ಕೆ ಉತ್ತರದಿಗ್ಭಾಗದೊಳ್ . . . ಯಾಗಮಂಟಪಮಂ ಪಮೆದು (ಪಂಚಾ· ೬-೪೬ ಪ). [< ಸಂ. ಯಾಗಮಂಡಪ]

ಯಾಗರಕ್ಷೆ (ನಾ)· ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯವು ಸುಸೂತ್ರವಾಗಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ಕಾವಾಡುವುದು ; ಯಜ್ಞರಕ್ಷಣೆ : ವರಮುನೀಂದ್ರರ ಯಾಗರಕ್ಷೆ ಬಲವಳಿಯುತಿರೆ (ಪಚಾ· ೬-೦೦). [ಸಂ. ಯಾಗರಕ್ಷಾ]

ಯಾಗವ್ರತ (ನಾ). ಯಜ್ಞದ ಆಚರಣೆ ; ಯಾಗಕರ್ಮ : ಆಹು ಯಾಗವ್ರತಕೆ ಭಂಗವ ತಹುದೆ ಜೀಯ (ಶಾಮ್ಮ. ೩-೨೬). [ಸಂ.]

ಯಾಗಶಾಲೆ (ನಾ)· ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯ ನಡೆಯಲು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಚಪ್ಪರ; ಯಜ್ಞಶಾಲೆ : ಪುರೋಹಿತಾಮಪಮಶದಿಂ ಪಲ್ಲಾವುದವಳತೆಯೊಳ್ ಯಾಗಶಾಲೆಯಂ ನೇರ್ಪಡಿಸಿ . . . ಯಾಗಂಗಳಂ ಸೆರೆಯಿಸುತಿರ್ದರ್ (ಅಜಾಕ್ಕ· ೫೬-೪). [ಸಂ. ಯಾಗಶಾಲಾ]

ಯಾಚಕ (ನಾ)· ೧. ಬೇಡುವವನು ; ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವವನು : ಯಾಚಕ ಪಾಚಕ . . . ಸಮಸ್ತಜನಕ್ಕಂ ಬೇಡಿದುದಂ ಕೊಟ್ಟು (ಶಾಂಚರಿ· ೬-೨೫ ಪ); ರತುನಭಂಡಾರವನು ತೆಗೆತೆಗಸಿ ಮನದಣಿಯೆ ಯಾಚಕರಿಗಿತ್ತುದನೆನಗೆ ಬಣ್ಣಿಸಲಳವೆ (ಶಾಮ್ಮ. ೯-೦೪). ೨. ತಿರುಕ ; ಭಿಕ್ಷುಕ : ಯಾಚಕ ನಡಿಸೆಂದು ಕನವರಿಸಿ ಯಾಚಿಸಲು ಪಾಚಿಕೊಂಡಂತೆ (ಪಪ್ರಾ. ೫೫೭). [ಸಂ.]

ಯಾಚಕತ್ವ (ನಾ)· ಬೇಡುವಿಕೆ ; ಯಾಚನೆ : ಸ್ಥಲಜ್ಞಾನ ಯಾಚಕತ್ವವು ಸ್ಥಲಭವಿತನ ಮುಟ್ಟಬಲ್ಲುದೆ (ಪೂ·ಅಪ್ರಾ. ೯-೩೨). [ಸಂ.]

ಯಾಚನಕ(ನಾ). = ಯಾಚಕ ೧ : " ವನೀಪಕಃ, ಯಾಚನಕಃ, ಮಾರ್ಗಣಃ, ಯಾಚಕಃ, ಅರ್ಥೀ — ೫ ಕೇಳುವವನ ಹೆಸರು ; ಬೇಡುವವನು " (ಕಾಶಾ·೦೬. ೫೫೬). [ಸಂ.]

ಯಾಚನೆ (ನಾ)· ಬೇಡುವಿಕೆ ; ಬೇಡಿಕೆ ; ಪ್ರಾರ್ಥನೆ : "ಅಧ್ಯೇಷಣಾ, ವಿಷಣಾ, ಯಾಞ್ಞಾ, ಯಾಚನಾ· ಪ್ರಾರ್ಥನಾ, ಆರ್ಥನಾ—ಈ ೬ ಬೇಡುಹ" (ಹೊಯ್ಸಳ· ೫೯-೨೦೩); ಪ್ರಯತ್ನದಿಂ ಯಾಚನೆಯಂ ಮಾಡಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನವ ಕೊಡು (ಶಕುತ. ೫೪-೦೬). [ಸಂ· ಯಾಚನಾ]

ಯಾಚಿತ (ಗು). ೧. ಬೇಡಿದ ; ಕೇಳಿಕೊಂಡ ; ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಬೇಡಿ ಪಡೆದುದು ; ಭಿಕ್ಷೆ : ಮೃತಮೆನೆ ಪಡೆಗುಂ ತಾಂ ಯಾಚಿತಮುಂ ಮೃತ್ಪಮೃತಶಬ್ದಮುಂ ಪಡೆಗುಮಯಾಚಿತಮುಂ (ಪಪ್ಪರಾ. ೦೪೮-೦೦೯). ೩. ತಿರುವೆ ; ಭಿಕ್ಷಾವೃತ್ತಿ. [ಸಂ.]

ಯಾಚಿತಕ (ನಾ). ಬೇಡಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದುದು ; ಕೇಳಿ ಪಡೆದುದು : "ಯಾಚಿತಕರಂ, ಯಾಂಚಯಾ ಅಪ್ರ·—೨ ಕೇಳುವುದರಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು' ಎರವು ತಂದದ್ದಕ್ಕೂ ಹೆಸರು" (ಶಿಷ್ಟಾ·೦೦· ೨೭೪). [ಸಂ.]

ಯಾಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಯಾಚನೆ ಮಾಡು : ಅಲಸದೆ ಯಾಚಿಪುದಕ್ಕಂ . . . ಅರ್ಕರ್ ಪಾರ್ವರ್ (ಪಪಪ· ೦೦-೦೪); ನರರುಮಂ ಯಾಚಿಸದ ಭಾಷೆಯಿತರಜನಕೆ ಕೈಮುಗಿಯದದು ನಿಬ್ಬರದ ಭಾಷೆ (ಜಸಿತ· ೬-೬) ; ಯಾಚಿಪುದನಂಗಮುಂ ಸುತನನುಳುಹೆಂದೆಗೆ ಸೂಚಿಪುದನೀ ದ್ವಿಪಂ (ಕೃಪಣಾ· ೨೬-೪೯). [(ಸಂ· ಯಾಚನ) + — ಇಸು]

ಯಾಜ (ನಾ). ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವನು : ದ್ರೋಣಭಯದಲಿ ಸಕಲ ವಿಪ್ರಶ್ರೇಣಿಯರೆ ಯಾಜೋಪಯಾಜರು ಪ್ರಾಣನಿಸ್ಪೃಹರಾಗಿ ಮಾಡಿಸಿದರು ಮಹಾಕ್ರತುವ (ಭಾಣ್ಕ·. ೭-೭೦). [ಸಂ.]

ಯಾಜಕ (ನಾ). ೧. ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವವನು : ಯಾಗಕರ್ತ. ೨. ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವನು : ಯಜ್ಞಪುರೋಹಿತ ; ಋತ್ವಿಕ್ಕು : ಯಾಜಕಂ ಕಾನಪ್ಪೆನದ್ಧರಕೆ (ಕೃಪಣಾ· ೫-೪೫); ಈರೆಯ್ವರ್ ಯಾಜಕರೋರೊಂದು ದೆಸೆಯೊಳ್ ಸಾಮಗಾನಮಂ ಪಾಡುತುಂ (ಶಾಪರ್ವ. ೦೭೭-೨); ೩. ಧರ್ಮಗುರು ; ಪೂಜಾರಿ : ನಿನ್ನ ಜನಪದವೆ ನಿನ್ನ ಯಾಜಕರವಗೆ ನಿನ್ನನೊಪ್ಪಿಸುವಂತ ನೀನೇಪ ಗೆಯ್ದಿ ಸಿ (ಗೂಡೂ.ಶಾ. ೫-೦೨೬). [ಸಂ.]

ಯಾಜನ (ನಾ). ೧. ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವಿಕೆ ; ಯಜ್ಞ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ತೊಡಗಿಸುವಿಕೆ ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಷಟ್ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಭವಿಷ್ಯದ್ವಿಜನ್ಮವರ್ಣಾಕರ್ಧ್ಯಯನಾಧ್ಯಾಪನ ದಾನಪ್ರತಿಗ್ರಹ ಯಜನ ಯಾಜನ ವಿಶಿಷ್ಟವೃತ್ತಿಯುಮಂ . . . ನಿಜಿಸಿ (ಆದಿ· ೪-೬೬ ಪ) ; ಯಜ[ಪಯಾ]ಜನಾಧ್ಯಯನಾಧ್ಯಾಪನ ದಾನ ಪ್ರತಿಗ್ರಹ ಷಟ್ಕರ್ಮನಿರತರುಂ . . . ಅಪ್ಪ ಶ್ರೀವನ್ನಹಾಗ್ರಹಾರಂ ಪುಲಿಯೂರಡೆಯ ಪ್ರಮುಖಾನಿರ್ವ್ಯಮ್ಮಹಾಜನಂಗಳ ದಿಟ್ಟಶ್ರೀಪಾದಂಗಳ ನಾರಾಧಿಸಿ (ಪ್ರಾಶಾ. V, ೪೪೮-೨೫ : 1097). ೨. ಅರ್ಚನೆ ; ದೇವಪೂಜೆ : " ಇಷ್ಟಂ . . . ಯಾಜನಂ . . . ಯಾಜ್ಯಂ—ಈ ೧೦ ದೇವಪೂಜೆ " (ಶಾಪಕ· ೦೩೦). [ಸಂ]

ಯಾಜಮಾನ್ಯ (ನಾ). ೧. ಯಜ್ಞಕರ್ತನಾಗಿರುವಿಕೆ : ಹುದಿದ ನವಘೃತಾನುಲೇಪದ ಹೊದೆದ ಕೃತ್ಸ್ನಾಜಿನದ ಹಸ್ತಾಗ್ರದಲೆಸೆವ ಸಾರಂಗಶೃಂಗದ ಯಾಜಮಾನ್ಯದಲಿ . . . ಅಂಕರ್ವೇದಿಗೈತಂದನು ಮಹಿಪಾಲ (ಭಾಣ್ಕ·. ೬-೨೪); ಯಾಜಮಾನ್ಯದೊಳೆಸವ ಭೂಪಾಲನಂ ಕಂಡು ವಾಜಿಗಳನೊಪ್ಪಿಸಿ ಪದಾಂಬುಜಕೆ ಪೊಡಮಟ್ಟೊಡೆ (ಕೃಪಣಾ· ೫೩-೨೯). ೨. ಒಡೆತನ ; ಯಜಮಾನಿಕೆ : ರಾಮಾಯಣದ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಜ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಕಂದೆಯ ಯಾಜಮಾನ್ಯವನ್ನುಳ್ಳ ಕುಟುಂಬದ ಮೂದರಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದೀಥವೆ (ಜಾಕಥ· ೫೫) ; ಈ ಮನೆಯ ಸ್ವಾಮಿತ್ವ, ಯಾಜಮಾನ್ಯವೆಲ್ಲ ತನ್ನ ಪಾಲಿನದು (ಜಾಕ್ಕೃ·. ೩೦೭); ಕಾಯಿ ರೋಗದಿಂದ ಹಾಸಿಗೆ ಪಕ್ಕಿ ಮಲಗಿದ್ದಳು ; ಅದ್ದನಿಂದ ಅವಳದೇ ಯಾಜಮಾನ್ಯ (ಜಾಕಮು. ೦೯೦). [ಸಂ.]

ಯಾಜಿ (ನಾ). ೧. ಯಾಗ ಮಾಡಿಸುವವನು ; ಯಜ್ಞ ಪುರೋಹಿತ : ಅರಿದ ಯಾಜಿಗ ದಾಹ್ಯಯಜ್ಞದಲೇಸಾ ಫಲ (ಗಣಿತಾ· ೦೬-೨೦); ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನಿಲ್ಲಿಗೆ ಕರತಂದುದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇದು ಯಾಜಿಗಳ ಸ್ಥಳವೆಂದು (ಕೀಪರ್ತ· ೦೫೪). ೨. ಪೂಜಿಸುವವನು ; ಅರ್ಚಕ : '' ಯಟ್· ಯಾಟ್· ಯಾಜೀ . . . ಯಾಯಜೂಕಃ — ಈ ೭ ಪೂಜಿಸುವಂ '' (ಶಾಪಕ್ಕ· ೦೩೦). ೩. ಯಜ್ಞ ; ಯಾಗ· ೪. = ಯಾಜಕ ೧· 'ಸೋಮಯಾಜಿ' ಹೋ. [ಸಂ.]

ಯಾಜ್ಞ (ಗು)· ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಯಜ್ಞದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. [ಸಂ.]

ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಸ್ಮೃತಿ (ನಾ)· ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ಎಂಬ ಮುನಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಸ್ಮೃತಿ : ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಸ್ಮೃತಿಯು ವಿಷ್ಣುಸ್ಮೃತಿಗಿಂತ ಹಿಂದಿನದಲ್ಲ (ಕಾಡ· ೫೦). [ಸಂ.]

ಯಾಜ್ಞಸೇನಿ (ನಾ). ಯಜ್ಞಸೇನನೆಂಬ ನಾಮಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ದ್ರುಪದರಾಜನ ಮಗಳು ; ದ್ರೌಪದಿ : ಯಜ್ಞವೇದೀಸಂಭವೆಯುಂ ಯಾಜ್ಞಸೇನಿಯುಂ . . . ಎನಿಸಿದ ಪಾಂಚಾಲರಾಜತನೂಜೆ ಪಮಮಾನ ತನೂಜನಲ್ಲಿಗೆ ವಂದು . . . ನೊಂದು ನುಡಿಮೆ (ಗಣಿಮು. ೦-೨೫ ಪ). [ಸಂ. ಯಾಜ್ಞಸೇನೀ]

ಯಾಜ್ಞಿಕ (ಗು). ೧. ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ಯಜ್ಞ ಕರ್ತ ; ಯಾಜಕ : ಯಜ್ಞರಿಷ್ಠಗಳು ನಿವುಣರಿಂಗೆ ವರಯಾಜ್ಞ ಕರಿಗಳಾಚಾರ ಹೀನರು (ಭಾಣ್ಕ·. ೦೦-೬೨). ೩. ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿಸುವವನು ; ಯಜ್ಞಪುರೋಹಿತ. ೪. (ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗುವ) ಅರಳಿ, ಮುತ್ತುಗ ಮೊದಲಾದ ಮರ : "ಯಾಜ್ಞಿಕ— ಅರಳಿ· ಮುತ್ತುಗ" (ಚಿಪಂ· ೦೬೨). [ಸಂ.]

ಯಾಜ್ಞೀಯ (ಗು)· ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ; ಇದೀಗಳ್ ಸಮಯಂ ಯಾಜ್ಞೀಯಾಶ್ವಮಂ ಪೂಜಿಸಲ್ಕೆ (ಭಾಪಪಸ್ಕ. ೦೭-೯). [ಸಂ.]

ಯಾಜ್ಯ (ಗು)· ೧. ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾದವನು ; ಯಜ್ಞಕರ್ತ ! ' ಯಾಜ್ಯ ಯಾಜನಕೆ ಒಂಸುವೇದಂಗಿರಸನ ಸುತಂ ಪೂಜ್ಯನೆಮ್ಮಿ ಕುಲದರ್ಮ (ಕೃಪಣಾ· ೫-೨೪). ೩. ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗಾಗಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವನು. ೪. ಅರ್ಚನೆ ; ದೇವಪೂಜೆ : "ಇಷ್ಟಂ· ಇಷ್ಟಿ· . . . ಯಾಜ್ಯಂ—ಈ ೧೦ ದೇವಪೂಜೆ (ಶಾಪಕ· ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಯಾಣ (ನಾ)· ಯಾನ ; ಸಂಚಾರ : ಜಗಪ್ರವಾಸದ ಖಗಪ್ರಯಾಣ ಗುಹ್ಯಾತ್ ಗುಹ್ಯತರಂ ಈ ಯಾಣ (ಆದಿ· ೨೯೭-೦೩). [< ಪ್ರಾ· ಯಾಣ·/ಸಂ· ಯಾನ]

ಯಾತ$_1$ ' ಏತ$_1$ ' ನೋ·

ಯಾತ$_2$ (ಗು)· ೧. ನಡೆದ ; ಮುಂದೆ ಚಲಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಹೋಗುವುದು ; ಗಮನ ; ' ಯಾತಾಯಾತ ' ಪರಾ. ೩. ಅಂಕುಶಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಆನೆಯನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡಸುವುದು : "ಅಂಕುಶ(ವಾ)ಚಾರಣಮಂ ಯಾತಮೆಂಬುದು" (ಹೊಯ್ಸಳ· ೫೬-೬೯). ೪. ಕಾಲಾಳು ; ಪದಾತಿ : "ಯಾತಂ ಪದಾತಿಕಂ ಪಾಯದಳ ಪತ್ತಿ ಪಾದಾತಂ ಪದಾಜಯ ಪದಿಕನೆಪೆ ಕಾಲಾಳ್" (ಪಂಗಣಾ. ೫೫-೨೬). [ಸಂ.]

ಯಾತಕೆ ' ಏನ್$_1$ ' ಪರಾ.

ಯಾತಕ್ಕೆ ' ಏನ್$_1$ ' ಪರಾ.

ಯಾತನ (ನಾ)· ತೀವ್ರವಾದ ಹಿಂಸೆ; ಯಾತನೆ: "ಆ ಯಾತನಂ ಕಾರಣಂ ದಂಡನೆ(ನೆ)ಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಪಾಂಗಣ· ೦೦೩-೦); ಪುಣ್ಯವ ಹಾದಿಗಳ ಬಿಟ್ಟು ಆಂತಕನ್ನ ಯಾತನದಿ ನೀ ಕಪ್ಪಪಟ್ಟು (ಕುರಂಜ. ೩-೦೮-೩).

[ಸಂ. ಯಾತನಾ]

ಯಾತನೆ (ನಾ)· ತೀವ್ರವಾದ ಹಿಂಸೆ.–ಬಾಧೆ: ಉತ್ಕಟವಾದ ದುಃಖ: "ಯಾತನೆ ಗುರುವೇದನೆ" (ಪಜ್ಜ.ಕೋ. ೨೦-೦೦); ನಮ್ಮ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನು ಚುಚ್ಚಿದರೆ ತಾನೆ ಯಾತನೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ? (ಪಂಚತಂ· ೩. ೦೮); ಅವಳು ಅನುಭವಿಸಿದ ಪ್ರಾಣಿಕಯಾತನೆಯನ್ನು ಮರೆಮಾಚಲೂ ಸಹ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲಿಲ್ಲ (ಪಾಣಿ· ೦೦೯).

[ಸಂ. ಯಾತನಾ]

ಯಾತನೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತೀವ್ರವಾದ ಬಾಧೆಗೊಳಗಾಗು.— ವೇದನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸು: ದುಸಿಯೆಂದುಂ ಮಕ್ಕಳೆಂದುಂ . . . ತಾಪ ಶ್ರಯದೊಳ್ ಕುದಿದೆಂ ಬಸ್ಸಿದೆಂ ಬಾಡಿದೆಂ ಯಾತನೆಗೊಂಡು ದೇವ (ಕರ್ಣಾ· ೨೨). [ಯಾತನೆ + ಕೊಳ್]

ಯಾತಯಾಮ (ಗು)· ೧. ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯಷ್ಟು ಹಳೆಯದಾದ: ತಂಗುಳಾದ. ೨. ಹಳಸಿದ: ಕೆಟ್ಟುಹೋದ: ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ. ೩. ವಯಸ್ಸಾದ: ಜೀರ್ಣವಾದ: ಶಿಥಿಲವಾದ. (ನಾ)· ೪. ಹಳಸಿಹೋದುದು: "ಯಾತಯಾಮಂ — ಹಗಸಿ ಹೋದದ್ದು. ಅನುಭವಿಸಿಯಾದ್ದು; ತಿಂದು ಜೀರ್ಣಿಸಿಹೋದದ್ದು" (ಕರ್ಣಾ· ೨೦೬). ೫. ಮುದುಕ: ವೃದ್ಧ: "ಯಾತಯಾಮಂ ವೃದ್ಧಂ ಸ್ಥವಿರಂ ತಾನ್" (ಪಜ್ಜ.ಕೋ. ೩೬-೩೬). [ಸಂ.]

ಯಾತವ್ಯ (ನಾ)· ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎದುರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದವನು: ಶತ್ರು: ಆತನಿನ್ನೆವರೆಗಂ (ವ್ಯಾನರು) ಯಾತವ್ಯರುಮಪ್ಪಾ ವಿಧಾನ ಸ್ಥಾನಮುಮಪ್ಪ ನಮ್ಮೊಳಾದುದು ನಯೋಪಾಯಂ ವ್ಯವಹಾರಸಮಾನನು ಮುಮಪ್ಪಾನುಮಪ್ಪಲ್ಲದಿರ್ಪುಗಳ್ಗಳಿಗೇ ವಿಧೇಯಂ ಮಾಳ್ಪುದೇದು . . . ನುಡಿದು (ಗಾಂಭಾ· ೨-೭೫ ೬). [ಸಂ.]

ಯಾತಾಯಾತ (ನಾ)· ಹೋಗುವುದು ಮತ್ತು ಬರುವುದು: ಸಂಚಾರ: ಓಡಾಟ: ಯಾತಾಯಾತ ಮಾಡುವುದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲ್ಲೆನು. ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವೆನು (ಪಂಚಾತಂ· ೩೦): ಊರ ದಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾತಾಯಾತ ಒಂದು ಬಗೆಯಾಗಿ ನೀತೇ ಹೋಗಿದೆ (ಚಿತ್ಕಳ· ೮). [ಸಂ.]

ಯಾತು (ನಾ)· ೧. ದಾರಿಗ: ಪ್ರಯಾಣಿಕ. ೨. ರಾಕ್ಷಸ. ೩. ಪಿಶಾಚಿ. ೪. ಮಾಟ; ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆ. ೫. ನೈಋತ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ; ನಿಯತಿ: "ಯಾತು. ಯಾತುಧಾನಃ. ಕ್ರವ್ಯಾತ್. ರಾಕ್ಷಸಃ. ರಕ್ಷಸ್ . . . ಕೈಕಸೇಯಃ — ಈ ೯ ನೈಋತಿಯ ಪೆಸರ್" (ಪಾಂಚಾಮು· ೦೩-೭೩). [ಸಂ.]

ಯಾತುಧಾನ (ನಾ). ೧. = ಯಾತು ೨: "ರಕ್ಷಃ ಕೋಣಪ ನೈಋತ ರಾಕ್ಷಸಪುಣ್ಯಜನ ಯಾತುಧಾನ ಕ್ರವ್ಯಾದ ಕ್ಷಣದಾಚರರೆಂದು ಸಪ್ತಕಾರ್ಥಂಗಳ್ ನಿರಾಟ ಪರ್ಯಾಯಂಗಳ್" (ಪಜ್ಜ.ಕೋ. ೯-೮೨). ೨. = ಯಾತು ೩. ೩. = ಯಾತು ೫: "ಯಾತು. ಯಾತುಧಾನಃ. ಕ್ರವ್ಯಾತ್. ರಾಕ್ಷಸಃ. ರಕ್ಷಸ್ . . . ಕೈಕಸೇಯಃ — ಈ ೯ ನೈಋತಿಯ ಪೆಸರ್" (ಪಾಂಚಾಮು· ೦೩-೭೩); ಯಾತುಧಾನ ಕುಬೇರ ಕಿನ್ನರ ಮಾತೃಗಣ ಕರ್ಣಸಲಿ ಸುಮನೋಜಾತ ಚಿತ್ರರಥಾದಿ ಗಂಧರ್ವರು ವಿಪಕ್ಷವಲಿ ಭೂತಗಣೇಶಿಯಲಿ . . . ನಾರದಾದಿ ಮಹಾತಪಸ್ವಿಗಳತ್ತಲಾಯಿತು (ಭಾಷ್ಯ· ೨೨-೬). [ಸಂ.]

ಯಾತೃ (ನಾ). ೧. = ಯಾತು ೧. ೨. ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು; ಸಾರಥಿ. ೩. ನೆಗಣ್ಣಿ; ಓರಗಿತ್ತಿ: "ಯಾ(ತಾ)ತೃವೆಯುಮೆ ಸಗೆವೆಣ್ಣು" (ಪಜ್ಜಾಮು. ೮೪-೩೩೪). [ಸಂ.]

ಯಾತ್ಯ (ಗು). ೧. ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗುವ: ನರಕಯಾತನೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗುವ. (ನಾ). ೨. ನರಕಯಾತನೆಗೆ ಈಡಾದ ಜೀವ: ಪ್ರೇತ: "ಪಾರಕಾಃ. ಪ್ರೇತಾಃ. ಯಾತ್ಯಾಃ. ಅತಿವಾಹಿಕಾಃ — ಈ ೪ ನಾರಕರ್" (ಪಜ್ಜಾಮು. ೦೦೩-೩). [ಸಂ.]

ಯಾತ್ರಾದಾನ (ನಾ)· ೧. (ರಾಜನು ತನ್ನ) ಪ್ರಯಾಣದ ಆರಂಭ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ (ನಪಧಾನ್ಯಗಳ) ದಾನ: ಧರ್ಮರಾಯನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮರಿಗೆ ಅನೇಕ ಧನಗಳನ್ನು ಯಾತ್ರಾದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು . . . ಹಸ್ತಿನಾಪುರಕ್ಕೆ ಹೊರಟನು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೦೫೬). ೨. ರಥೋತ್ಸವದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಪೂಜಾರಿಯು ಕೊಡುವ ದಾನ: (ಸ). [ಸಂ.]

ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿ (ನಾ)· ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ದರ್ಶನಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೊರಟವನು: ಯಾತ್ರಿಕ: ಅನಂತರ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮ ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿದವನಂತೆ ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿಯಾದನು (ಕಟಿ. ೧೧೦).

[ಸಂ. ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿನ್]

ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ (ನಾ)· ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ: ಪವಿತ್ರಸ್ಥಳ: ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರ: ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಜನರು ಹೋಗಿ ಬರುವುದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಗೆ ರಸ್ತೆಗಳನ್ನು ಸುಪ್ರಸಸ್ತವಾಗಿ ಹಾಕಿರುವರು (ಕಟಿ. ೬೦).

[ಸಂ. ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಲ]

ಯಾತ್ರಿಕ (ನಾ)· ೧. ಯಾತ್ರೆ ಮಾಡುವವನು: ದಾರಿಕಾರ: ಪ್ರವಾಸಿ: ಯಾತ್ರಿಕರು ಮೈಸೂರು ತುಂಬುವ ಕಾಲ ಶಪ್ಪಿದರೆ. ಅಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬಿಗೆ ವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲ (ಜಾಕು. ೩೩೬). ೨. = ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿ: ಮೂವರು ಯಾತ್ರಿಕರೂ ಒಬ್ಬರ ಮುಖವನ್ನೊಬ್ಬರು ನೋಡತೊಡಗಿದರು (ಕ್ರೀಡಾಯು· ೪). [ಸಂ.]

ಯಾತ್ರೆ (ನಾ)· ೧. ಪಯಣ: ಪ್ರಯಾಣ: "ಯಾತ್ರೆ ಪ್ರಸ್ಥಾನಮೆನೆ ಪಯಣಮದು" (ಪಾಂಗಣ. ೩೩-೩೬); ಮಂದಹಾಸದಲಸುರರಿಪು ಸಗುತೆಂದ ನೆಲ್ಲಿಗೆ ಯಾತ್ರೆ ಕೋಪಿಸುವಂದವಾರೊದನೆನಲು (ಪಂಚಾಗ. ೦೦-೬೨-೩೦); ಅಜ್ಜನ ಮನೆಯು ಯಾತ್ರೆಯು ಇದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಯಿತು (ಬಳಿಮು. ೨೩೬). ೨. ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ದರ್ಶನಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ: ಇಂದು ನಾಳೆಯೆನುತ್ತ ಯಾತ್ರೆಗೆ ಬಂದವರ ಬೀಳ್ಕೊಡದೆ ಪರಮಾನಂದವನು ನಿತ್ಯತ್ಯ ಕೃಷ್ಣನು ಸಲಿಸಿದನು ಜಗಕೆ (ಪಜ್ಜಾಗ· ೦೦-೭೩-೮೫); ಯಾತ್ರೆಗೆ ಬರುವವರನ್ನು ಜೇಡವೆಂದಾರೆ? (ಕ್ರೀಡಾಯು· ೨೦೬). 'ಕಾಶೀಯಾತ್ರೆ', 'ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆ' ಪರಾ. ೩. ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಸೈನ್ಯ ಹೊರಡುವುದು: ಕಾಳಗ ಆಥವಾ ಧಾಳಿಗಾಗಿ ಶಿಸ್ತಿನಿಂದ ಹೊರಡುವ ದಂಡಯಾತ್ರೆ: ಪ್ರಸ್ಥಾನ: "ಯಾತ್ರಾ. ವೈಜ್ಯಾ. ಅಭಿನಿರ್ಯಾಣಂ. ಪ್ರಸ್ಥಾನಂ. ಗಮನಂ. ಗಮಃ — ೬ ಜಯಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೊರಟ ಅರಸನ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಪೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂ೦೬· ೨೬೬). ೪. (ಯಾವುದಾದರೂ ದೇವತೆಗೆ ವರ್ಷಕ್ಕೊಂದು ಸಲದಂತೆ ನಿಯತಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ತೇರಿನ) ಉತ್ಸವ: ಜಾತ್ರೆ. ೪. ಮೆರವಣಿಗೆ: ವಾದಿತ್ರಾರವಂ ವಂದಿವ್ಯದಧ್ವನಿ ಜಯಜಯಕೋಲಾಹಲಂ ಮಂಗಲಾಲಂಕಾರಂ ಯಾತ್ರೋತ್ಸವ ಪ್ರಸ್ತುತಮೆನೆ ತಳರ್ದಂ ರಾಗದಿಂ ರಾಜರಾಜಂ (ಅಣ್ಣಿ· ೦೩-೩೩); ಉಣ್ಮಿದತ್ತು ಪೊಜಲೊಳ್ . . . ಬಂಧುರಂ ವಂದನಾ ಯಾತ್ರೋತ್ಸಾಹನಿವೇದಕಂ ಕನಕಕೋಣಾಘಾತಭೀರವಂ (ಪಂಪ್ರಕೃ· ೨-೦೦೯). ೫. ಅನುಸರಣೆ; ಹಿಂಬಾಲಿಸುವುದು: "ಅನುಸರಿಸುವಲ್ಲಿಯುಂ ಯಾತ್ರಾ ಎಂಬುದು" (ಪಠಾಮು. ೦೩೬-೩೩). ೬. ಜೀವನೋಪಾಯ: ಜೀವನೋಪಾಯ. ೭. ಪದ್ಧತಿ; ಸಂಪ್ರದಾಯ; ರೂಢಿ.

[ಸಂ. ಯಾತ್ರಾ]

ಯಾಥಾತ್ಮ್ಯ (ನಾ)· ನಿಜಸ್ಥಿತಿ; ಸ್ವಭಾವ: ಸಂಶಯವಿಪರ್ಯಯಾನಾವ ದ್ಯಾಪವ್ಯವಸಾಯ ಸ್ವಭಾವರಹಿತಮಾಗಿ ಜೀವಾದಿಪದಾರ್ಥಯಾಥಾತ್ಮ್ಯ

ವಗಮಂ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನಂ (ಅಷ್ಟ. ೫೦-೭೭ ಪ). [ಸಂ.]

ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯ (ನಾ). ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿ : ನಿಜಸ್ಥಿತಿ : ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯಮೆಂಬ ಪ್ರಮಾಣಾವೆ ಸ್ವತಃಸ್ಫೂರ್ತಿ (ಶಂಪಾ. ೧೭೭). [ಸಂ.]

ಯಾದ$_1$ (ನಾ). (ಮರವನ್ನು ಹತ್ತುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಲಿ : ಎಳನೀರುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಯಾದ ಕುಡಿದು ಉದುರಿಸಿದ್ದುವು (ಕಟ್ಟೆಪು. ೨೬೦).

ಯಾದ$_2$ (ನಾ). ಕ್ರೂರವಾದ ಜಲಚರಪ್ರಾಣಿ : "ಎಂಭೆಕ್ಕರೋಗ್ರಸತ್ವಂ ಯಾದಂ" (ಪ್ರಭು ಕಥೆ. ೨೨-೪). [< ಸಂ. ಯಾದಸ್]

ಯಾದ$_3$ (ನಾ). ನೆನಪು ; ಸ್ಮರಣೆ ; ಜ್ಞಾಪಕ : ತರ್ಕಾ ಮತ್ತ ಯಾದ ಪಟ್ಟಿ ಶೋಧ ಮಾಡಿ ಕೀಳತೀನಿ ಒಂದ ಸೋಡಾ (ಕುಚ್ಚ. ೪೨)ಃ ಒಂದಿಷ್ಟು ಯಾದ ಇರಲಿ ಅವರ ಅನ್ನದ್ದು (ರಾಷ. II, ೪೨೨).

[← ಪಾರ. ಫಾ. ಮರಾ. ಯಾದ್]

ಯಾದಃಪತಿ (ನಾ). ೧. ಸಮುದ್ರ; ಕಡಲು : "ಸಮುದ್ರಃ, ಅಬ್ಧಿಃ . . . ಯಾದಃಪತಿಃ ಆದ್ಯಾಂಪತಿಃ — ೧೫ ಸಮುದ್ರದ ಹೆಸರುಗಳು. ಅಂದರೆ ಕಡಲು" (ನಿಘ೦ಟು. ೬೬). ೨. ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಪಾಲಕ : ವರುಣ : ದಂತವಕ್ತ್ರಂ . . . ವನಮಾಲಾಸ್ಪದನೆಂದು ಯಾದಃಪತಿಯನದಿರ್ಪಯುಂ ಅದ್ರಿಧರನೆಂದು ಪವಮಾನನನವಮಾನಿಯುಂ (ಪಗಂ. ೯-೫೭ ಪ). [ಸಂ.]

ಯಾದಗಾರಿ (ನಾ). ನೆನಪು ; ಸ್ಮೃತಿ : ಈ ಮಿತ್ರತ್ವ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನಡೆದು ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಯಾದಗಾರಿ ಗುರ್ತು ದೋಸ್ತಿಮಾರ್ಗದಿಂದ ಕೀಳುತ್ತೇವೆ (ಶಾಕಂಪ್ರ. ೧೬). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಯಾದ್‌ಗಾರ್]

ಯಾದವ (ಗು). ೧. ಯದುವಿನಿಂದ ಬಂದ ; ಯದುಕುಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ : ಯಾದವವಂಶದೊಳ್ ವೆಗ್ಗಟ್ಟಿ ಚಕ್ರಧರಂಗೆ ಮುರಾಂತಕಂಗೆ . . . ಸೇಸುಮನ್ಮಿದಂ (ಸಂಪಕಂ. ೦೨-೬೨). (ನಾ). ೨. ಯದುವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಧನ್ಯರೆಮ್ಮೊಲುದಾಂ ಮುನ್ನಾದವರ್ ಯಾದವರ್ (ಪಗಂ. ೬-೩) ; ಯಾದವರು ಕೌರವರೊಳಂಟೀ ಭೇದ (ಭಾಷ್ಯಾ. ೦-೨೮). ೩. ಕೃಷ್ಣ : ಯಾದವ ನೀ ಬಾ ಯದುಕುಲವಂದಾಪ (ತೆಂಕ. ೦-೦೩ ೪೪). ೪. ಹೊಯ್ಸಳವಂಶ ಮತ್ತು ಆ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಸಳನೆಂಬ ಯಾದವಂ ಪೊಯ್ಸಳನಾದಂ (ಎಕ. ೪. ೦೮೫. ೦೫೯-೦೦ : ೧೧೬೬). ' ಯಾದವಕುಳ ' ಪರಾ. ೫. ಸೇವುಣವಂತದವನು : ಈ ಪ್ರಕಾರ ಯಾದವ ಅರಸರು ಕರ್ನಾಟಕದ ಉತ್ತರಭಾಗವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೧೧ನೇ ವರ್ಷದವರೆಗೆ ಆಳಿದರು (ಕರಾಗೆ. ೬೩೦).

ಯಾದವರಜಯ = ಯಾದವರ ಒಡೆಯ ; ಕೃಷ್ಣ : ಅವಧಾನ ಜೀಯ ನಮ್ಮಿ ಪೊಳಲ ಪೊರೆಗೆ ಯಾದವರೆಜಿಪುನಿದ ಬಂದನು (ಕೃಬಾ. ೫-೧೬). [ಸಂ.]

ಯಾದವಕಲಹ (ನಾ). ೧. ಯಾದವರಲ್ಲಿಯೇ ಉಂಟಾದ ಜಗಳ, – ಹೊಡೆದಾಟ. ೨. (ಅಲಂ) ಅಂತಃಕಲಹ ; ಒಳಜಗಳ : ಈ ಯಾದವ ಕಲಹದಿಂದ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಹತರಾದರು (ಕುಚೆ. ೮೫). [ಸಂ.]

ಯಾದವಕುಲ, ಯಾದವಕುಳ (ನಾ). ೧. ಯಾದವರ ವಂಶ ; ಯದುಕುಲ. ೨. = ಯಾದವ ೩ : ಯಾದವಕುಲನುಸಿ ತಿಂತಿನೆಯಾದವಮೇ ಪಾಲಕುಲದ ಹಯಸಂತತಿಯಂ ಸಾದಿಗಳಂ ರಣಾದ್ರರಸಾದಿಗಳಂ ಕುಲುಂಗಿ ನಟ್ಟುವಸ್ತಾವಳಿಗಳ್ (ಪಗಂ. ೯-೩೦). ಯಾದವಕುಳ : ೩. = ಯಾದವ ೪ : ದ್ವಾರಾವತೀಪುರವರೇಶ್ವರಂ ಯಾದವಕುಳಾಂಬರದ್ಯುಮಣಿ . . . ವೀರ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನದೇವಂ (ಎಕ. ೪. ೫೬ನೇ : ೧೧೬೦). [ಸಂ.]

ಯಾದವಕುಳ ' ಯಾದವಕುಲ ' ನೋ.

ಯಾದವಿ$_1$ (ಗು). ೧. ಯಾದವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. (ಅಲಂ) ಅಂತಃಕಲಹ ; ಒಳಜಗಳ : ಅದೊಂದು ಯಾದವಿಯ ಪರಿಣಾಮ ಬಿಸೆನ್ (ಕೃಚೆ. ೬೬). [< ಸಂ. ಯಾದವೀಯ]

ಯಾದವಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಯದುವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವಳು. ೨. ವಸುದೇವನ ಸಹೋದರಿಯೂ ಶಿಶುಪಾಲನ ತಾಯಿಯೂ ಆದ ಸಾತ್ವತಿ : ದಿಗಿಲು – ದೆಃಖಿಗೆಂದಿ ಯಾದವಿಯಿಟು ಕೃಷ್ಣನಿಕಿದ ವರವನ್ನು ಕೇಕಿದಳು (ಪಭಾ. ೮೪). ೩. ದುರ್ಗೆ; ಪಾರ್ವತಿ. ೪. ಕುಂತಿ. [ಸಂ. ಯಾದವೀ]

ಯಾದವೀಕಲಹ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಒಳಜಗಳ ; ಅಂತಃಕಲಹ : ಪನ್ನೊಂದನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದಾಚೆ . . . ಯಾದವೀಕಲಹಗಳು ಎದ್ದು, ದೇಶ ನಾನಾರಾಜರ ಕೈಸೇರಿತು (ಶಾಪಡೆ. ೪೮೭). [ಸಂ.]

ಯಾದಸ (ನಾ). ೧. = ಯಾದ$_2$: ಉಪಧಿಯೊಳ್ಮಣಿಗಲೋರಂತೆ ಯಾದಸಗಳುಂದು ಸುಪಿಸಲಿ (ಹಂಗಾಣಾ. ೫-೫-೦೬). ೨. ನೀರು ; ಜಲ. [ಸಂ. ಯಾದಸ್]

ಯಾದಸಾಂನಾಥ (ನಾ). ಜಲಚರಗಳ ಅಧಿಪತಿ; ವರುಣ. [ಸಂ.]

ಯಾದಸಾಂಪತಿ (ನಾ). = ಯಾದಸಾಂನಾಥ : "ಪ್ರಚೇತಾ, ವರುಣಃ, ಪಾಶೀ, ಯಾದಸಾಂಪತಿಃ, ಅಪ್ಪತಿಃ – ೫ ವರುಣನ ಹೆಸರುಗಳು" (ನಿಘ೦ಟು. ೫೪). [ಸಂ.]

ಯಾದಾಸ್ತ ' ಯಾದಾಸ್ತು ' ನೋ.

ಯಾದಾಸ್ತು, ಯಾದಾಸ್ತ (ನಾ). ೧. ನೆನಪಿಗೆ ಬರಲು ಸಹಾಯಕವಾದ ಟಿಪ್ಪಣಿಕಾಗದ, – ಸೂಚನಾಪತ್ರ ; ಜ್ಞಾಪಕಪತ್ರ : ಮುತ್ಸುಭಟ್ಟನ ಕೈದುಲ್ಲಿ ಒಂದು ಯಾದ್ದಾಸ್ತು ಬರಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹಿದಲ್ಲಿ (ಶಾಕಂಪ್ರ. ೫೬) : ಒಂದು ಯಾದಾಸ್ತು ತೋರಿಸಿದರು. ಅದು ಸಭೆಯ ನೋಟೀಸು (ಕರೋ. ೦೦೩). ೨. "ಸರಿಸಮಾನರಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಬರೆಯುವ ಸರ್ಕಾರಿ ಒಕ್ಕಣೆ" (ಪಪ್ರಕ. ೪೫೫ ಪಪ್ರಪ) : ಇತ್ತಿಲ್ಲೇ ಅಂತ ಬರೆಯಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಯಾದಾಸ್ತು ಅಂತ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಪ್ರಕ. ೦೫೫). ಯಾದಾಸ್ತ : ೧. ಶ್ರೀ ಪರಕಾಲಸ್ವಾವಿಗಳವರ ಮಂಠಕ್ಕೆ ಸಾಗ್ಸಿಕೊಂಡು ಬರ್ಪುವ ಅಕ್ಕಿ ಗೋಣಿಗೆ ಮಂಡ ಪಾರಪತ್ಯಗಾರ ಯಾದಾಸ್ತ ಮೈರಿಗೆ . . . ಸುಂಕದ ಬಗ್ಗೆ ತಡಿಯದೆ ಬಿಡುವುದು (ಕ್ಯಾಂ. ೦೯೩೬, ೨೦-೩ ; ೧೬೧೫).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಯಾದ್‌ದಾಸ್ತ್; ಮರಾ. ಯಾದ್‌ದಾಸ್ತ್]

ಯಾದಿ (ನಾ). ನೆನಪಿಗಾಗಿ ಬರೆದಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ವಸ್ತುಗಳು, ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಹೆಸರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪಟ್ಟಿ : ಒಂದೇ ಸಾರಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ತಂದುಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಎಲ್ಲವರ ಯಾದಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ಸಂಶಿಗ. ೬); ಹೊಸಪುಸ್ತಕಗಳ ಯಾದಿಯನ್ನು . . . ನಿನಗೆ ಕಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತೇನೆ (ಪತ್ರಾವ್ಯ. ೪೦೬) ; ನಾನು ಈಗಾಗಲೇ ಈ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಲವಿಲ್ಲದ ಜನರ ಯಾದಿಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ್ದೇನೆ (ಮುಕ್ಕಥ. ೪೫೯). [← ಮರಾ. ಯಾದೀ]

ಯಾದೃಚ್ಛಿಕ (ಗು). ೧. ಸ್ವಚ್ಛಂದವಾದ ; ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಒಳಪಡದ : ಒಂದು ಪರಿಮಾಣದ ಅಳತೆಯನ್ನು ಹತ್ತಾರು ಸಾರಿ ಮಾಡಿದಾಗ ಅವರ ಲೋಪ ಪ್ರತಿಸಾರಿಯೂ ಒಂದೊಂದು ಬೆಲೆಯುಳ್ಳದ್ದಾದರೆ ಅದನ್ನು ಯಾದೃಚ್ಛಿಕಲೋಪವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಪಂಗಣ. I, ೬೩೦). ೨. ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾದ; ಆಕಸ್ಮಿಕವಾದ : ಕೇವಲ ದಾಹ್ಯಸಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಕ್ತನಾಗಿರುವವನು ಕರ್ಮಪರಿಪಾಕದಿಂದಲೋ, ಯಾದೃಚ್ಛಿಕ ಸುಕೃತದಿಂದಲೋ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ವಿಷಯವನ್ನು ಅರಿಯುವನು (ಶಾಪಡೆ. ೪೬೩). [ಸಂ.]

ಯಾದೃಚ್ಛಿಕಂ (ಅ). ಮನ ಬಂದಂತೆ ; ಸ್ವಚ್ಛಂದವಾಗಿ ; ಬೇಕಾದ ಹಾಗೆ : ಪದ್ಮಣಾರ್ಯಂ . . . ಶಿವೈಕ್ಯಪ್ರಕರಸಹಿತನಾಗಿ ಲಿಂಗಾರ್ಚನಮನಾಕಜಿಮೊಳುರುತುರಾನಂದದಿಂ ಯಾದೃಚ್ಛಿಕಂರಚಿಸಿ ಹರ್ಷದಿಂ ಬಂದು ನಿಂದು (ಕಕ್ಕಣಾ. ೬-೭೪). [ಸಂ.]

ಯಾದೃಚ್ಛಿಕವಾದ (ನಾ). ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವವನ್ನು ಒಪ್ಪದೆ, ಎಲ್ಲವೂ ತನ್ನಿಂದ ತಾನೆ ಆಗುವುದೆಂದು ಹೇಳುವವರ ವಾದ ; ಸ್ವಭಾವವಾದ ; ನಿರಪೇಕ್ಷವಾದ : ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕ

ಇಚ್ಛಾಸಂಕಲ್ಪ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಂದ ಈ ಪರಿಣಾಮಪರಂಪರೆ ಈಂಟಾಗುವ ಹಾಗೆ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ನಿಯತವಾದ ನಿಯಾಮಕವಿಲ್ಲ ದಿರುವುದರಿಂದ ಇದೇ ಯಾದೃಚ್ಛಿಕವಾದವು (ಶಿಪಣಾ. ೦೩). [ಸಂ.]

ಯಾದೃಶ (ಗು). ಯಾವುದರಂತಹ ; ಯಾವ ಬಗೆಯ ;. ಯಾವ ರೀತಿಯ. . [ಸಂ.]

ಯಾದೋಜಾತಿ (ನಾ). (ಉಗ್ರವಾದ) ಜಲಚರಗಳ ವರ್ಗ :ಹೇಳಲಾರ ಳವು ಗುರುತಿಥನವಿಳೆಯಂ ಒಳಿ ವೇಳಾತಟಂಗಳಾ . . . ಕರಿ ಮಕರ ನೀರಾನೆ ಯಾದೋಜಾತಿ ಜಾಳವಿಮ್ಮುರತ್ನಬುಬ್ಬುದಾಘೇನಂಗಳೋಳಿ ಯಿಂದೆಸೆವ ನೀರಾಕರಂ ಭೂಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಪರಿವೇಷಪ್ರಾಂತೆ (ಶಿಪ್ಪ. ೨-೦೭). [ಸಂ.]

ಯಾದೋನಾಥ (ನಾ). = ಯಾದಸಾಂನಾಥ : " ವರುಣಂ ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಪತಿ ಶರನಿಧಿಯೆ ವಾಶವಣಿ ಯಾದೋನಾಥಂ " (ಕಬ್ಬ. ೪೫. ೪-೧೩). [ಸಂ.]

ಯಾನ (ನಾ). ೧. ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಚಲನೆ ; ಸಂಚಾರ ; ತಕ್ಕಗೊದಗಿತು ಮತ್ತ ಭಾನಯಾನ (ಶಾಪೀ. ೦೦೦). ೨. ಪಯಣ ; ಪ್ರವಾಸ : ಯಾನ ಶ್ರಮಹರಮಾಗೆನಿಪಾನುಂ ವಿಜಯಾರ್ಧಶೈಲಸಾನುಸ್ಥಳದೊಳ್ ತಾನಿರ್ದಂ ವಜ್ರಾಯುಧಭೂನಾಥಂ ಸೇನೆವೆರಸು ಕಿಲವಾಸು ದಿನಂ (ಶಾಂಪಸ್ಥ. ೦೨-೦೬). ೩. ನಡೆ ; ನಡಗೆ : ಯಾನಸೌಮ್ಯದೊಲವಿಂ ನೆಲನುಗ್ರಿಪಂತೆ ಮುಂದೆ ಸಂಧಿಸಿದುದು ನೂಪುರ್ಸ್ಸಸಪ್ತಮಾಪ್ಯತಗೇಪಮರಾಳಮಂಡಲಂ (ಶಂಪ್ರಕೃ. ೦೦-೯) ; ಕಳರವಮುಂ ಪಿಕಾಂಗನೆಗೆ ಮಂಜು ಮೃದೂಕ್ತಿಗಳಾ ಪೊವಳ್ದ ಪೆಣ್ಗಳಿಗೆ ನವೀನಯಾನಪ್ರಸನಸೂನವಿಮರಾಳಿಗೆ ಶಕ್ತಿಗೆಯ್ಯಲೋಪಳಿ ನಡೆ ನಂದನಕ್ಕೆ (ಜಾಪೀ. ೦೦-೦೦). ೪. ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ; ಮೆನೆ : ಮಾನು ಹಿಡಿಯುವವನು . . . ರಥವ ಮೇಲಾಗಲಿ ಯಾನದ ಮೇಲಾಗಲಿ ಹೋಗುವುದನ್ನು ನೀವು . . . ಕಂಡಿರುವಿರ ? (ಜಾಪ್ರತಿ. ೦೬೨). ೫. ರಥ ಮೊದಲಾದ ಯಾವುದಾದರೂ ವಾಹನ : " ಯಾನಂ, ಯುಗ್ಯಂ, ಪತ್ರಂ, ಧೋರಣಂ – ಳ್ ಸರ್ವಂ ವಾಹನಂ. ನಾನಾ ಬಗೆಯಾದ ಸಲ ವಾಹನಗಳಿಗೂ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಿಣ್ಕೃಂ. ೨೫೪). ' ಯಾನಶಾಲೆ ' ಪರಾ. ೬. ವಾಹಕ ; ಮಾಧ್ಯಮ : ಪರಮಾಣುಭವಗಳುಲಿಯನುಭವಗಳೊಳ ಕವಿಗೆ ಒರಟು ಯಾನವೊ ಭಾಷೆ (ಕಾಂಗಿ. ೬೬). ೭. ಕಾಲುವೆ ; ನಾಲೆ : " ಯಾನಂ, ಸರಿಣೀ – ಈ ೨ ಹರಿಕ್ಕೀಣ" (ಹಡಾಯು. ೦೪೦-೬೬). ೮. ಮಾರ್ಗ ; ದಾರಿ : ' ಯಾನಯುಗಳ ' ಪರಾ. ೯. [ರಾಜನೀ] ರಾಜನ ಷಡ್ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವೈರಿಗಳ ಮೇಲೆ ಏರಿ ಹೋಗುವುದು ; ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದು : ಕಿಕ್ಕಿಱಿಗಿಜಿದ ಧ್ವನ ಚ್ಛತ್ರಂಗಳೊಳ್ ತಳ್ಪೊಯ್ದುಂ ಯಾನವಿಮಾನಂಗಳೊಳ್ ಪಾಯ್ದಾಯ್ದುಂ ತಟ್ಟುಕ್ಕುವ ಧ್ವಜಕ್ಷತಮರುಮಂಗಳ ಮುಂದೆ ಪೊಳೆವ ದುಗ್ಗುಬ್ಬಿ ಪೊನ ಪಿಂಡಪಾಂಡುರಂಗಳಪ್ಪೊಜ್ಜುರಂಗಳೊಳಂ . . . ಪರಭಾಗುಡಿದು (ಶಾಂಪು. ೦೦-೨೦ ೪); ಯಾನಲೀಲೆಯುಮಂ ನೋಬ್ಬ ವಿಯಚ್ಚರರ್ಗ್ ತಿಱಪಂ ಮಾಡಿತ್ತು ಕರ್ಣಾರ್ವಿನಂ (ಪ್ರಕೃ. ೩-೨೩). ' ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯ ' ಪರಾ. ೧೦. [ಬೌದ್ಧ] ಜ್ಞಾನವ ಅರಿವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕ್ರಮ ; ನಿರ್ವಾಣಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಮಾರ್ಗ : ' ಮಹಾಯಾನ '. ' ಹೀನಯಾನ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಯಾನನಾಗ (ನಾ). ಸವಾರಿಯ ಆನೆ ; ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಆನೆ : ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಜಸೇಂದ್ರಚಂದ್ರವೇಪಂ ಪೊಱಮಟ್ಟನೇಜಃ ಜಯಮಂ ಜಯ ಪರ್ವತಯಾನನಾಗಮಂ (ಶಾಂಕೃ. ೦೦-೦೧೨). [ಸಂ.]

ಯಾನಪಾತ್ರ (ನಾ). ದೋಣಿ ; ನಾವೆ : ಪರಿವೃತನ್ಯಪತ್ರಂಗದೇವ ಮಾರ್ಗಾಂತರಗತಬೋಧವಿಶೇಷಯಾನಪಾತ್ರಂ ಪರಮಗುಣಪರೀತ ಶಾಸ್ತ್ರ ರತ್ನಾಕರದುರುಪಾರಮಾನೆಯ್ದಗುಂ ಮಹಾತ್ಮಂ (ಕವಿಗ. ೩-೨೩೦) ಪ್ರ ದೋಣಿ ಯಾನಪಾತ್ರಾದಿಗಳೊಳ್ ಜಲದುರ್ಗೋತ್ಕರಣಮುಮನುಪದೇಶಂ ಗೆದ್ದುಂ (ಅಭಿ.ವಿ.೩ ೪). [ಸಂ.]

ಯಾನಯುಗಳ (ನಾ). [ವೇದಾಂತ] ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಎರಡು ಮಾರ್ಗ ; ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಸೇರುವ ಎರಡು ಮಾರ್ಗ ; ದೇವಯಾನ ಮತ್ತು ಪಿತೃಯಾನ : ಯಾನಯುಗಳವ ಜನನಮಾರ್ಗ ವಿಧಾನ ನಿರ್ಣಯವರುಹಿದನು (ಗಗಣಾ. ೪ ೩೩೮). [ಸಂ. ಯಾನಯುಗಲ]

ಯಾನಶಾಲೆ (ನಾ) ರಥ ಮೊದಲಾದ ವಾಹನಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ವಾಹನಶಾಲೆ : ಯಾನಶಾಲೆಗೆ ನಡದನೇರಿದನು ಧನದನಿಂ ಗೆಲ್ದು ತಂದಾ ಕಾಮಗಮನದ ವಿಮಾನಮುಂ (ಶ್ರೀಣಾಪು. ೨೦೬-೦೩೩). [ಸಂ. ಯಾನಶಾಲಾ]

ಯಾನಹಸ್ತಿ (ನಾ). = ಯಾನನಾಗ : ವಿಜಯಾರ್ಧಪರ್ವತಮೆಂಬ ಯಾನ[ಜಾಣಾ. ಗ]ಹಸ್ತಿಯುಂ ಜವನಂಜಯಮೆಂಬ ತುರಗರತ್ನಮುಂ (ಅಭಿ. ೦೩-೩ ೪). [ಸಂ. ಯಾನಹಸ್ತಿನ್]

ಯಾನೆ (ಅ). ಎಂದರೆ ; ಅರ್ಥಾತ್ ; ಅಂದರೆ : ' ಮದ್ದು ಯಾನ 'ಮಾಧವ' ಶಬ್ದಿಯು ವೇಳೆಯುನ್ನು . . . ವ್ಯಭಿಸಿದವನಲ್ಲಿ (ಶಾಕುಣಾ. ೩೩); ಹೆಂಡತಿಯ ತಾಯಿಯು ಸಹೋದರ ಯಾನೆ ಹೆಂಡತಿಯ ಸೋದರಮಾವನು ಸಾಧುವಾವ ಪ್ರಾಣಿಯೆಂದು ಲೋಕದ ಜನರ ನಂಬಿಕೆ (ಜಾಭಾ. ೩೭). [← ಅರ. ಯಅನಿ ; ಹಿಂ. ದಾಶಾ. ಯಾನೇ. ಯಾನೀ]

ಯಾಪನ (ನಾ). ೧. (ಸಮಯವನ್ನು) ಕಳೆಯುವುದು. — ನವೆನು ವುದು ; ಕಾಲಕ್ಷೇಪ. ೨. ತಡ ; ವಿಳಂಬ ; ನಿಧಾನ ಮಾಡು ವಿಕೆ. ೩. ಜೀವನೋಪಾಯ ; ಜೀವನಾಧಾರ. ೪. ನಡೆ ; ನಡಗೆ : "ಯಾನಂ, ಯಾಪನಂ, ಯಾಪನೀಯಂ, ಯಾತ್ರಾ—ಈ ೪ ನಡೆ" (ಕಾಕ್ಕೆ. ೦೬೫). [ಸಂ.]

ಯಾಪನೀಯ (ನಾ). ೧. ನಡೆ ; ನಡಗೆ : " ಯಾನಂ, ಯಾಪನಂ, ಯಾಪನೀಯಂ, ಯಾತ್ರಾ—ಈ ೪ ನಡೆ " (ಕಾಕ್ಕೆ. ೦೬೫). ೨. [ಜೈನ] ಜೈನರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ : ಜೈನರಲ್ಲಿ ಯಾಪನೀಯ, ನಿರ್ಗ್ರಂಥ, ಕೂರ್ಚಕ, ಶ್ವೇತಪಟ, ಆಪರಿಷ್ಣ ಸಂಘಗಳೆಂಬ ಪಂಗಡಗಳದ್ದುವು (ಕರಾಂಗ. ೧೦); ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಯಾಪನೀಯದ ಅನೇಕ ಕೇಂದ್ರಗಳು . . . ಸವಲ್ಗುಂದ ಮುಂತಾದ ಕಡೆ ಇದ್ದುವು (ಕಲಂ. ೭೫). ' ಯಾಪನೀಯ ಸಂಘ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಯಾಪನೀಯಸಂಘ (ನಾ). [ಜೈನ] ದಿಗಂಬರ ಮತ್ತು ಶ್ವೇತಾಂಬರ ಪಂಗಡಗಳ ಮಿಶ್ರಣವೆನಿಸುವ ಸಂಘ ; ಕಲ್ಯಾಣವೆಂಬ ನಗರದಲ್ಲಿ ವಿಕ್ರಮನ ಪರಿನಿರ್ವಾಣಾನಂತರ ೯೦೫ನೇ ವರ್ಷ ಕಳೆದಾಗ (ಇಲ್ಲಿ ಕಾಲದ ಬಗ್ಗೆ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ. ಕೆಲವರು ೨೦೫ ವರ್ಷಗಳೆನ್ನುತ್ತಾರೆ) ಶ್ರೀಕಲಶ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಶ್ವೇತಾಂಬರಸಂಪ್ರದಾಯದ ಸಾಧು ಈ ಸಂಘವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಇದು ದಿಗಂಬರ ಮತ್ತು ಶ್ವೇತಾಂಬರ ಸಂಘಗಳೆರಡರ ತತ್ತ್ವವನ್ನೂ ಒಪ್ಪುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಗುರುಗಳ ಪರಂಪರೆ ದೊರೆತಿಲ್ಲ : ಸುತ ಯಾಪನೀಯಸಂಘ[ಪ್ರ]ತೀತ ಕಣ್ಣೂರ್ಗ ಣಾಗ್ರಚಂದ್ರಮರೆಂದೀ ಕ್ಷಿತಿವಳೆಯಂ ಪೊಗಳ್ವ ನಮುನ್ನತಿವೆತ್ತರ್ಮಾನಿ ದೇವದಿವ್ಯಮುನೀಂದ್ರರ್ (ಪೌಷ. XX. ೦೬-೩೦; ೨೫೦) ; ಯಾಪನೀಯ ಸಂಘಕ್ಕೆ ಕಾರಣಕರ್ತನಾದವನು ಉತ್ತರಭಾರತದ ಶ್ವೇತಾಂಬರಸಂಪ್ರ ದಾಯದ ವ್ಯಕ್ತಿ (ಕಣಾ. ೭೬). [ಸಂ.]

ಯಾಪೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಹೆಣೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಾಪೆ : ಬೇಸಾಯಗಾರರ ಗಮನವೆಲ್ಲ . . . ಹಳ್ಳಕ್ಕೆ ಯಾಪೆ ಕಟ್ಟು ವುದು. ಹತ್ತು ಮಾಮು ಕಡಿಯುವುದು ಮೊದಲಾದ ಮಾನುಬೇಟೆಯು ಪ್ಯಗಮನೈಕಾಗ್ರವಲ್ಲಿಯೂ ಆಸಕ್ತವಾಗಿತ್ತು (ಕುಕೆಮ. ೭೨೭). [?]

ಯಾಪ್ಯ (ಗು). ೧. (ಕಾಲದಂತೆ) ಕಳೆಯಬೇಕಾದ; ಸವೆಸಬೇಕಾದ :(ಕ). ೨. ನಿವಾರಿಸಬೇಕಾದ ; ಹೊರತಳ್ಳಬೇಕಾದ ; ಬಿಡಬೇಕಾದ. ೩. ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ; ಕುತ್ಸಿತವಾದ : " ಕುತ್ಸಿತಂ ಕುಪ್ಪುಯಂ ಯಾಪ್ಯಂ" (ಕಸ್ತೂ. ೦೦೮-೫೯). (ನಾ). ೪. ತಂದೆಯ ಹಿರಿಯ ಸಹೋದರ. ೫. ಗುಣಪಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದ, ಆದರೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಮೂಲಕ ನಿಯಂತ್ರಿಸಬಹುದಾದ ರೋಗ : ಆವುದಾದರೊಂದು ವ್ಯಾಧಿಯು ಔಷಧ ಸೇವನೆ ಪರಿಯಂತರ ಹೆಚ್ಚದೆ, ಕಗ್ಗದೆ ಇದ್ದು, ಆ ಔಷಧವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಳಿಕ ಎಂದಿನ ಮರ್ಯಾದೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗ ಹೆಚ್ಚುತಲಿದ್ದಿತೋ ಆ ರೋಗವೂ ದೋಷಾಂತರದೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ ರೋಗವು ಯಾಪ್ಯಸಾಧ್ಯ ಗಳೆಂದರಿವುದು (ಸಕ್ಕ. ೨೨). [ಸಂ.]

ಯಾಪ್ಯಯಾನ (ನಾ). ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ; ಮೇನೆ : ಪರಿಚಾರವ್ಯಾಪಾರನಿರತರ್ . . . ಯಾಪ್ಯಯಾನಮನಟಬಿಟ್ಟಿಳಿದಾಗಳ್ (ಪರ್ಪಕೃ. ೦೬-೯ ಪ). [ಸಂ.]

ಯಾಪ್ಯಯಾನಕ (ನಾ). = ಯಾಪ್ಯಯಾನ : "ಯಾಪ್ಯಯಾನಕಮನು ಶಿಬಿಕಾಖ್ಯಾನಂ" (ಪಜ್ಞ. ೬೩೯. ೫೬-೨೦). [ಸಂ.]

ಯಾಭ (ನಾ). ರತಿಕ್ರೀಡೆ ; ಸಂಭೋಗ : "ನಿಧುವನ ರತ ಯಾಭ ಗ್ರಾವ್ಯಕ್ಕರ್ಧುನಾಮ್ನಂ ವ್ಯವಾಯಮುದು ವೆಯ್ಕುಸುಮುಂ" (ಪಜ್ಞ. ೬೩೯. ೫೯-೦೩). [ಸಂ.]

ಯಾಮ (ನಾ). ೧. ಹತೋಟಿ ; ನಿಯಮನ ; ನಿಗ್ರಹ. ೨. ದಿನದ ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಮೂರು ಗಂಟೆಯ ಕಾಲ ; ಪ್ರಹರ ; ಜಾವ : "ಯಾಮಃ ಪ್ರಹರಃ — ೨ ಜಾಮ ಹೆಸರುಗಳು. ಅಂದರೆ ಅಹೋರಾತ್ರದ ೬೦ ಘಳಿಗೆಗಳ ೮ ನೇ ಭಾಗವಾದ ೭ ಘಳಿಗೆಯುಳ್ಳ ಕಾಮ, ಘೊತ್ತು" (ನಿರ್ಣಾ೦. ೩೬) ; ಎರಡನೆಯ ಯಾಮ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತಿದೆ. ನನಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಅಸ್ಪ. ೫೭) ; ಯಾಮವು ಕಳೆದರು ಬರಲಿಲ್ಲವಾತನು ದೂತಿಯ ಹೋಗೋಣ, ಏಳು (ಪಂಚಾತಂ. ೦೩೭-೨೨). ೩. ಜಲನೆ ; ಮಾರ್ಗಕ್ರಮಣ : ಯಾಮದ್ವಿಪೇಂದ್ರ ಪ್ರತಾನ ಕಟೋನ್ಮುಕ್ತಮದಾಘಕರ್ದಮಿತಕಾಂತಂ ರಾಜಗೇಹಾಜಿರಂ (ಕಂದ್ರಕೃ. ೦-೦೩೦).

ಯಾಮಪೂಜೆ = ಸಾಯಂಕಾಲವ ಸಮಯವಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ ; ಪ್ರದೋಷ ಪೂಜೆ . [ಸಂ.]

ಯಾಮಘೊರ್ಯ (ನಾ). (ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ) ಒಂದೊಂದು ಜಾವ ಕಳೆದಂತೆ ಅದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಬಾರಿಸುವ ಗಂಟೆ, ತಮಟೆ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯ : ರವಮಿತ್ತಯಾಮತೂರ್ಯರವಪಿಹಿತಶಯನಬ್ಧಿಯೆ ನಿದ್ರೆಯತ್ತಲುಪ್ಪವಡಿಸುವಂತು ಮಾಬ್ಬುದು (ಪಾಂಚಕೃ. ೩-೦೩೬). [ಸಂ.]

ಯಾಮತ್ರಯ (ನಾ). ಮೂರು ಪ್ರಹರಗಳು: ಒರ್ಮೆ ಯಾಮಿನೀಯಾಮತ್ರಯಸಮಯದೊಳ್ . . . ಗುಹೆಯಿಂ ಪೊಜಮಟ್ಟಿಂ (ಪಾಪಂಅಂ. ೩೦೯); ಒಂದು ದಿವಸಂ ಯಾಮತ್ರಯ ವಿರಾಮಸಮಯದೊಳ್ ತಾಂಬೂಲ ಕರಂಕವಾಹಿಕಾದ್ವಿತೀಯಾನುತ್ಸಂಗಸೌಧ ಶಿಬಿರನಿರ್ಯೂಹಪರ್ಯಂಕದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಕಂದ್ರಕೃ. ೨-೩೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಯಾಮಳ (ನಾ). ಜೋಡಿ ; ಜೊತೆ : " ಯುಗಳಂ ಯುಗ್ಮಂ . . . ಯಾಮಳಂ ದ್ವಯಂ ದ್ವಿತಯಂ" (ಪಜ್ಞ. ೬೩೯. ೦೦೪-೦೫) ; ಭೀಮ ಬಲದೊಡನೆ ರಾವಣ ಅಭಮನಿಯಮವಿರೆ ಯಾಮಳವರ್ಮಗಳವು (ಪಾಂಚಾಕೃ. ೪೦೦). [ಸಂ. ಯಾಮಲ]

ಯಾಮಿ (ನಾ). ೧. ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು ; ಸೋದರಿ. ೨. ಇರುಳು ; ರಾತ್ರಿ. ೩. ಮಗನ ಹೆಂಡತಿ ; ಸೊಸೆ. [ಸಂ.]

ಯಾಮಿಕ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯ ಕಾವಲುಗಾರ ; ಪಹರೆಯವನು ; ಪ್ರಹರಿ: ಯಾಮಿಕನಂತಾರೋಪಿತಚಾಪನಾಗಿ ಕುಸುಮಚಾಪಸಂತಃಪುರಮಂ ಪೊಕ್ಕ ತೊಳೆಯುಂ (ಪಾಪಂಪು. ೫೦೩) ; ಗುಣಾಕರಮಿತ ಕಿಕ್ಕಯಂ ನಿನಗೆ ಯಾಮಿಕನಲ್ತೆ ಮನೋಜಭಂಜನಾ (ಕ್ಕಪ. ೬-೮೨). [ಸಂ.]

ಯಾಮಿಕವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಪಹರೆಯ ಕಾಯಕ ; ಪ್ರಹರಿಯ ಕೆಲಸ : ಸದಭಿಜ್ಞೋತಕನೊರ್ ಪ್ರದೀಪಕರಣಂ ತಾನೇವುದುದ್ಯೋಧಕಾಸ್ಪದನೊಳ್ ಯಾಮಿಕವೃತ್ತಿಯೇವುದು ವಿಶುದ್ಧಾಕಾರನೊಳ್ ಸ್ನೇಹವೇವುದು (ಕಂದ್ರಕೃ. ೦೨-೨೦೬). [ಸಂ.]

ಯಾಮಿನಿ (ನಾ). ೧. ಇರುಳು ; ರಾತ್ರಿ : "ಇರುಳ್ ತಾಂ ಶ್ರಿಯಾಮ್ಯ ಯಾಮಿನಿಯಕ್ಕುಂ" (ಪಜ್ಞ. ೬೩೯. ೦೬-೫) ; ಯಾಮಿನಿಯ ಬೆನ್ನನೆ ಪೋಪ ದುಕೂಲಚ್ಛೀಲದಂಚಳಮನೆ ಪೋಯ್ತು ಚಂದ್ರಿಕೆ (ಪಗರಿ. ೦೬-೦೨೫) ; ಸವಿಗೆ ಬಂದನೆದಿರ್ದುದು . . . ಯಾಮಿನಿಯಂತೆ ಚಂದ್ರರುಚಿರಾಜಿತವಕ್ಷಯ ಮೂರ್ತಿಯಂತೆ ಮುಕ್ತಾಮಯಭಾಸಿ (ಕ್ಷತ್ರ. ೦೬-೮೬). ೨. ಅರಿಸಿನ : "ಯಾಮಿನೀ = ಅರಿಸಿನ" (ಶಿಪಾ. ೦೬೨). [ಸಂ. ಯಾಮಿನೀ]

ಯಾಮಿನಿವಿಹಾರ (ನಾ). (ಬೆಳದಿಂಗಳಿರುವ) ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ವಿಹಾರ ; ಚಂದ್ರಿಕಾವಿಹಾರ : ಅನಿರುದ್ಧನೊಲಿದತಿಶಯದಿ ಸುರೊಡನೆ ಯಾಮಿನಿವಿಹಾರಗೈತಲಿ . . . ಸಂತಸದಿ ಗೃಹಕೆ ಬಂದ (ಕಕಪಚ. ೦೬ ಸಂಚಿ). [ಸಂ. ಯಾಮಿನೀವಿಹಾರ]

ಯಾಮಿನೀಪತಿ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯ ಒಡೆಯ ; ಚಂದ್ರ. [ಸಂ.]

ಯಾಮಿನೀವಿಯೋಗ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯನು ಕಳೆದುಹೋಗುವಿಕೆ ; ನಿಶಾಂತ:[ಪ್ರವ್ರ]ಜ್ಯಾಶ್ರಮಗರೂರ್ವರಾಸ್ಯತಿಲಕಂ ಯಾಮಿನೀವಿಯೋಗಮಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ ರಾಜಮಂದಿರಕ್ಕೆ ವಂದು ಪಾರಣಾವಿಧಿಯೊಳ್ಮಹಾಹಾರ ಮನಾರೋಗಿಸಿ (ಪಂಂತಿಪು. ೯-೮೯ ಪ). [ಸಂ.]

ಯಾಮಿನೀವಿರಾಮ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯ ಮುಕ್ತಾಯ ; ಬೆಳಗು : ಮಱುದಿವಸಂ ಯಾಮಿನೀವಿರಾಮಮಪ್ಪುದುಂ ಪ್ರಯಾಣಭೇರಿಯಂ ಪೊಯ್ಪುದಾಗಳ್ (ಪಂಂತಿಪು. ೦೩೬-೦೯). [ಸಂ.]

ಯಾಮಿಸರ (ನಾ). ಚಂದ್ರ. [ಸಂ.]

ಯಾಮುನ (ಗು). ೧. ಯಮುನಾನದಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ; ಯಮುನಾನದಿಯಿಂದ ಬಂದ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೇತ್ರಾಂಜನ; ಸೌವೀರಾಂಜನ : "ಸ್ರೋತೋಂಜನಂ, ಸೌವೀರಂ, ಕಾಪೋತಾಂಜನಂ, ಯಾಮುನಂ – ೪ ಸೌವೀರಾಂಜನದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಅಚಿಂ೦. ೩೦೩); "ಯಾಮುನಂ = ನೀರಾಂಜನ" (ಶಿಪಾ. ೦೩೨). [ಸಂ.]

ಯಾಮುನಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜಲವಣ ; ವೈಲುತುತ್ತ; ಮಯೂರತುತ್ತ : "ಯಾಮುನಕಂ – ಸ್ರೋತೋಂಜನ, ಮಯೂರ ಕುತ್ತ" (ಶಿಪಾ. ೦೩೨). [ಸಂ.]

ಯಾಮ್ಯ (ಗು). ೧. ಯಮನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನ; ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಇರುವ. (ನಾ). ೩. ಯಮನ ಸೇವಕ ; ಯಮದೂತ : ಗಮ್ಯಯಲ್ಲದ ಸತಿಯನಾವಮ ಗಮ್ಯನಲ್ಲದ ವರನನಾವಳು ರಮ್ಯಮತದಲಿ ಗವಿಸುವರು ರಮಿಸುವರು ಮೇಣವರ ಯಾಮ್ಯರಾಧಯವ ಕಾದ ಲೋಹದ ಶರ್ಮಿಯನು ತೋಳುಗಳಲಪ್ಪಿಸಿ ಕರ್ಮ ಸವೆದನ್ನವರ ಬಿಡರೇಸರು ದುರಾತ್ಮಕರ (ಕಾಗಾ. ೩-೦೦-೨೯). ೪. ಚಂದನ; ಶ್ರೀಗಂಧ. [ಸಂ.]

ಯಾಮ್ಯದಿಶೆ (ನಾ). ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕು ; ತಳರ್ದು ಬಂದೀ ದ್ವಿತೀಯದ್ವೀಪದ ಯಾಮ್ಯದಿಶೆಯೊಳೆಸವಿಮುಕಾಧಾರಿನೇಧರದ ಮೂಡಣ ಭರಶಿದೊಳ್ (ಕಂದ್ರಕೃ. ೯-೭೯ ಪ); ಯಾಮ್ಯದಿಶೆಮುಂತೆ ಧರ್ಮಪ್ರಭಾವವಿಧಾವಿತ ಮುಮೆಂಬ ಮಹನೀಯಮಹಿಮೆಯಂ ತಳೆದು (ಕ್ಷತ್ರ. ೯-೩೦ ಪ). [ಸಂ. ಯಾಮ್ಯದಿಶಾ]

ಯಾಮ್ಯದ್ರುಮ (ನಾ). ಎಲವದ ಮರ : "ಯಾಮ್ಯದ್ರುಮಃ ೭ ಎಲವ" (ಶಿಪಾ. ೦೩೨). [ಸಂ.]

ಯಮ್ಮಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಯಮನೇ ಅಧಿಷ್ಠಾನದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ಬಾಣ ; ಯಮಾಸ್ತ್ರ : ದಿವಿಜರಿಪು ಯಮ್ಮಾಸ್ತ್ರದಿಂದಿಸೆ ಭುವನ ತುಂಬಿತು ಜವನ ಜಂಗುಳಿ (ಕಾಣಾ. ೪೦–೪೯). [ಸಂ.]

ಯಮ್ಮೆ (ನಾ). ೧. = ಯಮ್ಮದಿಶೆ : "ಯಮ್ಮಾ, ದಕ್ಷಿಣಾ, ಆವಾಚೀ –ಈ ಮೂಱು ತೆಂಕಣ ದೆಸೆ" (ಕರಾಟು. ೭೬–೧೦೦). ೨. ರಾತ್ರಿ. [ಸಂ. ಯಮ್ಯಾ]

ಯಾಯ (ನಾ). ಮುಪ್ಪುಗ ; ಪರಾಶ : "ಯಾಯಃ – ಮುತ್ಪಗ" (ಲಘು. ೦೬೨). [?]

ಯಾಯಜೂಕ (ಗು). ೧. ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಯಜ್ಞಮಾಡಿಸು. (ನಾ). ೨. ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವನು: ಸತತವಾಗಿ ಯಜ್ಞಮಾಡುವವನು : "ಯಾಯಜೂಕಃ, ಜಜ್ಞಶೀಲಃ—ಅಗಾಗ್ಗೆ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಲೇಯಿರುವ ಸ್ವಭಾವಪಳ್ಪಿನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂ. ೫೦೪): ಅಂತಃಪುರಾಂಗನೆಯರಮಿತಪ್ರಜೆವರಿವಾರಸಂತರು ಯಾಯಜೂಕಾದಿಗಳ್ ಪರಮಪ್ರಯಾಸಾಂತು ಮುಂದ್ಕೆದಲೆಂದಶಿಪರಂಪಡೊಳು ಕೈದಲು (ಪೊಣಾಗ. ೨–೨೬–೭೦). ೩. ಪೂಜಕ; ಆರ್ಚಕ: "ಯಟ್ಟ್- ಯಾಟ್ . . . ಯಾಯಜೂಕಃ—ಈ ೩ ಪೂಜಿಸುವಾತಂ" (ಕಾಟಕ್ಕ. ೦೬೦). [ಸಂ.]

ಯಾಯವಾರ (ನಾ). ೧. ತಿರುಪೆ ; ಭಿಕ್ಷೆ : ಬುಧವಾರವಾವೆ ಯಾಯವಾರ ಇಕ್ಕಬಾರದೇ ? (ಗಣ). ೨. ಭಿಕ್ಷಾವೃತ್ತಿ : ಯಾಯವಾರವು ಮುನ್ನಿಸುತದೊಬ್ಬತಿಥಿಗಿಕ್ಕುತಲೇಕಭುಕ್ತದಲಿ ತನ್ನ ಪರಮೌಪಾಸನವಾಗ್ಗಿಯ ಭಿನ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಬೇಗಿ ರಾತ್ರಿಯ ಕನ್ನೆಯಲಿ ವಿಜಿತೇಂದ್ರಿಯಂಗಿದು ಬದುಕು ಲೋಕದಲಿ (ಕಾಬ್ಯಾ. ೫೦. ೩೪೦); ಯಾಯವಾರವ ಮಾಡಿ ವಿಪ್ರರಿಗೆ ಮೃಷ್ಟಾನ್ನ ಪ್ರೀಯದಲಿ ತಾನೊಂದು ಕೊಡದ ಲೋಭಿ . . . ಗಾಯನವ ಮಾಡಲವ ಹರಿದಾಸನೇ (ಹರಾ. ೩೬). [<ಸಂ. ಯಾಯಾವರ]

ಯಾಯಾವರ (ಗು). ೧. ಅಲೆಮಾರಿಯಾದ ; ಎಲ್ಲಿ ಬೇಕೆಂದರಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಡುವ ; ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ಧಾನ್ಯದ ಭಿಕ್ಷೆ ; ಕೋರಾನ್ನ : "ಯಾಯಾವರಃ—ಕೋರಾನ್ನಂ {ನ್ನ೧} " (ಶಾಕಟ್ಟ. ೦೬೩) ; ಯಾಯಾವರಂ ತಕ್ಕುದ ತಂದು ಜಡೆಯ ಶಂಕರಂಗಿತ್ತು ಪ್ರಸಾದಮಂ ಕೊಂಡು ಸುಬದೂಳಿರ್ದು (ಕಂಚಾ. ೫. ೯–೦೬). ೩. ಅಲೆಮಾರಿಯಾದ ಸಂತ. ೪. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡದ ಹೆಸರು : ಗೌತಮ ಗೋತ್ರದ ಯಜುಶಾಖಿಯು ಯಾಯಾವರ ಗೌರಿದೇವಭಟ್ಟರ ಮಕ್ಕಳು ಪುಲ್ಲಿಭಟ್ಟರಿಗೆ ವ್ರಿಕ್ತಿ ೪ (ಕೌಶಾ. IX–ii. ೪೮೪–೫೬ ; 1511). [ಸಂ.]

ಯಾಯಿ (ಗು). ೧. ಹೋಗುವ ; ಸಂಚರಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಸಂಚಾರ ಮಾಡುವವನು ; ಪ್ರಯಾಣಿ ಮಾಡುವವನು : ವಿಪರೀತ ದೆಸೆ ಬುಧ ಶುಕ್ರ ರಾಹುಗಳ ಯಾಯಿಗಳಿಗಜಮು ನಿವಾಸಸ್ಥಾಯಿಗೊಳ್ಳಿತು (ಕಾಬ್ಯಾ. ೨೨–೪). [ಸಂ. ಯಾಯಿನ್]

ಯಾರಿ (ನಾ). (?) ; ವಾರಿಜಗಂಧಿ ನಿಸ್ಸಯ ಕಾಂತ ತಿರುಗದ ದಾರಿಯು ಹೋದಾತ ಬಹನೆ ಯಾ[ಪಾಣಾ. ಭೂ]ರಿಯ ಮಾಡದೆ ಮುನಿವಾರತೆಯು ವಿಚಾರಿಪುದೆಂದರಾಳಿಮನು (ಪೊಚಕ. ೫–೦೬). ; "ತಿರುಗುವ ಬುಗುರಿ" (ಪೊಚಕ. ೦೩೪). [?]

ಯಾರು ' ಯಾವುದು ' ಪರಾ.

ಯಾಲಕ್ಕಿ ' ಏಲಕ್ಕಿ ' ಪರಾ.

ಯಾಲಕ್ಕಿಬಾಳೆ (ನಾ). ಬಾಳೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಹೋಬಾಳೆ ಯಾಲಕ್ಕಿ ಬಾಳೆ . . . ಮೊದಲಾದ ರಸ್ಯಸುಖಾಪ್ತ ಸಾರ್ವರ್ತ್ಯಕಮಾದ ಫಲಂಗಳುಳ್ಳ ತರುನಿಕರಂಗಳಿಂ (ಪಚೇ. ೨೨೬). [<ಏಲಕ್ಕಿಬಾಳೆ]

ಯಾಲಪದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೇಶೀಯ ಗೀತೆ.–ಪದ್ಯ : ಯಕ್ಷಗಾನಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾಲಪದವೆಂಬುದೊಂದು ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆ (ಕ್ಷಣ. ೦೬೪) ; ದೂಲಪದವೆ ತ್ಯಾಗಮಾಜಗಳು ಅಂಶಗಣಾನ್ವಯವಾದ ಉತ್ಸಾಹ ಲಯದಲ್ಲಿವೆ (ಕಂಕೋಗ. ೨೩೬. ೨೩೮) : 'ರುದ್ರಗಣಗಳಿಂದ' 'ಯಾಲಪದ' ರಚನೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಪಪಾದವೂ ಆ ಉಪಪಾದಕ್ಕೆ ಏಕಾಕ್ಷರಿಯ ಅಪಾಪಾದವೂ ಇರುತ್ತದೆ (ಸಂಕೋಗ. ೦೩೦). [<ಏಲಪದ]

ಯಾವ್ಯ ' ಯಾವುದು ' ಪರಾ.

ಯಾವ್ಯ (ಗು). ೧. ಜವೆಗೋದಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಜವೆದಿಂದ ಮಾಡಿದ.–ತಯಾರಿಸಿದ. (ನಾ). ೨.ಜವೆಗೋದಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಆಹಾರ. ೩. ರಾಳ ; ಅರಗು : "ಅಲತಗೆ ಜತು ಲಾಕ್ಷಾದ್ರವ ಮಲಕ್ಕಂ ಯಾವಮಿವು ಸಮಾನಾರ್ಥಂ" (ಪಸ್ಕಾಕಾ. ೭೭–೦೩). [ಸಂ.]

ಯಾವಕ (ನಾ). ೧. ಜವೆಗೋದಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಆಹಾರ: ಜವೆಗೋದಿಯ ಗಂಜಿ. ೨. ಅರ್ಧಬೇಯಿಸಿದ ಜವೆಗೋದಿ : "ಅರ್ಧ ಬೇಯಿಸಿದ ಕಾಳು, ಗುಗ್ಗರಿ" (ಗಂಗಾಮ. ೫೭). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿದಳಧಾನ್ಯ ; ಅಲಸಂದೆ : "ಯಾವಕಃ, ಯಾವಕಃ, ಕುರ್ಮಾಷಃ, ೩ ಅಲಸಂದಿಗೇ ಕಾಳು, ಕಾಪುಳುದ್ದಿಗೂ ಹೆಸರು" (ನಿಘಂ೧೨. ೫೭೯). ೪. ಅರಗು ; ಅಲತಗೆ : "ಜತು, ಯಾವಕಃ, ಲಾಕ್ಷಾ – ಈ ೩ ಅರಗು" (ಪಣಾಮು. ೯೦–೯೦೦). ' ಯಾವಕದ್ರವ ' ಪರಾ. [ಸಂ].

ಯಾವಕಕೃಚ್ಛ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೃಚ್ಛ್ರವ್ರತ ; P ಶುಕ್ಲ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಹಾರವನ್ನು ತುತ್ಪುತುತ್ತಿಗಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡು, ಕೃಷ್ಣ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಹಾರವನ್ನು ತುತ್ಪುತುತ್ತಾಗಿ ಕಡಿಮೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ರತ : ದೇವಕೃಚ್ಛ್ರ, ಯಾವಕಕೃಚ್ಛ್ರಾದಿ ಕೃಚ್ಛ್ರಂಗಳಂ ಪಕ್ಷಮಾಸಾದಿಕ. ಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನವಂ ಪೆರ್ಚಿಸಿ ತಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಪಚೇ. ೦೨೨). ' ಚಾಂದ್ರಾಯಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಯಾವಕದ್ರವ (ನಾ). ಅರಗಿನ ರಸ ; ಅಲತಗೆ : ವ್ಯಧುಪಾವತಳಂ ಗಳಸೂಡಿ ಯಾವಕದ್ರವದಿಂದಲಿ ಪ್ರತಿಲಿಪಿಸಮೂ ದೇವಿ ವಿಳೇಪಿತಕರ್ಮಮ ನೊರ್ವಳಮರವಧು ಕೆಯ್ಕೊಂಡಳ್ (ಕಾಂಬಪು. ೯–೦೬೪) ; ಯಾವಕದ್ರವದಿಂ ಪದತಳಮಂ ಲೇಸಿನಿಸಿದಿಸುಂ (ಸಂಭ್ರಶ್ರೀ. ೬–೬೬ ೩). [ಸಂ.]

ಯಾವತರಸ (ನಾ). = ಯಾವಕದ್ರವ : ಜನಜನಿಯ ಪದಸೇವೆಗೆ ಘನ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗಲಕ್ಷ್ಯಮಂ ತಂದೀಗಳ್ ದಿಸಲಕ್ಷ್ಮಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದವಳೆನಿಸುದಳಿ ಯಾವತರಸದಿಂ (ಕ್ಷತ್ರಶ. ೯–೬೩). [ಸಂ.]

ಯಾವಜ್ಜೀವ$_1$ (ನಾ). ಜೀವನದ ಪೂರ್ಣಕಾಲ ; ಇಡಿಯ ಜೀವಮಾನ : ಹಿಂಸಾಧರ್ಮವ್ಯಕ್ತಿಯರಿ ನಡದು ಯಾವಜ್ಜೀವದಲಿ ಗತಿವಡದರುಂಟಿಲೆ ಪಾರ್ಥ (ಕಾಬ್ಯಾ. ೦೭–೦೩). [< ಯಾವಜ್ಜೀವ]

ಯಾವಜ್ಜೀವ (ಅ). ಜೀವಮಾನಪರ್ಯಂತ ; ಜೀವನಾಂತ್ಯದ ವರೆಗೂ : ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ ಸತ್ಕೋಪಾಸರಾಗಿ . . . ಆ ಪುಣಾ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರ ಅಕ್ಷಯಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ಕೊಂಡಾಡೋಣ (ಕ್ಷತ್ರಶ್ರೀ. ೬) ; ತಂದೆಯು ರಾಜ್ಯವನ್ನಪಹರಿಸಿ ತಾವು ತಾಯಿಮ್ಮ ಪತಿಗಳೊಡನೆ ಯಾವ ಜ್ಜೀವವೂ ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ ಸುಖವಸ್ಪಪಭವಿಸಬೇಕೆಂಬ ದುರುದ್ದೇಶ ದಿಂದಲೇ ಈ ಪಾತಸ್ಸಾಧಿಸರು (ಕಾಬ್ಯ. ೨೩). [ಸಂ.]

ಯಾವತ್ತು$_1$ ' ಏಪ್ಪೊತ್ತು ' ನೋ.

ಯಾವತ್ತು$_2$ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ; ಸಮಸ್ತವಾದುದು ; ಯಾವತ್ತು [ಪಾಣಿನಿ. ಯಾವಂತಿ]ಗಣಿತಭಾಸ್ಕರಪಾಪಸ ಮುನಿತ್ರಯೈಸುದಯಮಮಳನಗುಣಸದ್ಭಾ ವದಿಗಂಬರಕುಳಮಂ ಧಾಮಿಸೆ ಬೆಳಗುವುದು ಯಂತ್ರಪುವನಿವ್ಯಕ್ತಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦–೨೬); ಸೋತರು . . . ಗಜಘಟೆಗಳಂ ರಥ ಹಯ ಪದಾತಿ ಯಾವತ್ತು ಭಂಡಾರಮಂ (ಕುಂಗೆ. ೨೪–೮೨); ಚಂದಾಸಾಹೇಬರ ಫೌಜು ಯಾವತ್ತು ಮಾಳಗಿಯಿದರು (ಗಣೇಂಕ್ರ. ೦೩).

ಯಾವತ್ತರು = ಎಲ್ಲರು ; ಸಮಸ್ತರು : ಮರುದಿನ ಆ ಊರ

ಜಾತ್ರೆ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು; ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ ಯಾವತ್ತರೂ ಹೋದರು (ಕುಂಂದಾ. ೨-೩೦); ನಾನು, ದೇವತೆಗಳು, ಮನುಷ್ಯರು ಮುಂತಾದ ಯಾವತ್ತರಿಗೂ ಕೂಡ್ರತಕ್ಕ ಸ್ಥಳಸಿದ್ಧತೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದೆನು (ಉದಾತ. ೦೭೩); ನಾನೊಬ್ಬಳೇ ಅಲ್ಲ, ಯಾವತ್ತರೂ ನಿನ್ನ ಗುಣವನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಾರೆ (ಕೋಚಿಪ್ರ. ೨).

ಯಾವತ್ತುಗಳ್ = ಎಲ್ಲವೂ : ಪ್ರುರಥತುರಗ ಧೀರಾರಗಳನೆಲ್ಲ ಯಾವತ್ತುಗಳ್ಕೊಯ್ದು (ಕುರಂಗ. ೩೨-೦೩); ಧರಣಿ ಯಾವತ್ತುಗಳ್ಗಪಗಾದ ರಾಜ್ಯವಂ ಬಿಟ್ಟು ಇನ್ನೆನ್ನೆತ್ತಣದು ಸ್ವರ್ಗಸುಖ (ಕುರಂಗ. ೪೨-೯).

[ಸಂ. ಯಾವತ್]

ಯಾವತ್ತೂ ' ಏವೊಬ್ಬುಂ ' ನೋ.

ಯಾವನ (ನಾ). ೧. ಯವನದೇಶದವನು ; ಯವನ ; ಮ್ಲೇಚ್ಛ : ಉದಯಿಸಿದಂ ಪ್ರತಾಪನಧಿ ಬಿಜ್ಜಲದೇವಧರಾಧಿವಾಥನತ್ತುದಯಿಸೆ ಯಾವನೋದ್ಧತವಧೂತತಿಗುತ್ಕಳಿಕಾಪ್ರಪಂಚಂ (ಪಾ. XI, ರಾಜಾ. ೪೨-೨೩; ಪು. ೧೧೭೫); ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಾವ್ಯಾತುಗಳಂ ಪಂದು ಯಾವನಾಸ್ಪಗಳುಂಡು ಲೋಕನಿಂದಿತನಾದರೂ . . . ವಲ್ಲಮಂ ಬೀತು ಹೋಗುವಡೆ ವ್ಯಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಹರಿನಾಮಪ್ಯಾತನೆಂದರುಪುವುದು ಶ್ರುತಿಗಳನವರತ (ವಂಕಾರಾ. ೪-೦೨-೯). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧೂಪದ್ರವ್ಯ : " ಯಾವನಃ— ಕುಂದುರುಷ್ಕ, ತದುಕ್ತಿನ ಧೂಪ ." (ಓಪಂ. ೦೭೩).

[ಸಂ.]

ಯಾವನಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ ; ಯವನಾಲ : "ಯಾವನಾಳಃ = ಜೋಳಂ" (ಕಾಶಿ. ೦೭೩); ಅಂತು ಕೊಂಡ ಪದವಲಿಗಳೊಳ್ ಕಳಮುಷಪ್ಪಿಕಾವ್ರೀಹಿಯಪಯಾವನಾಳ . . . ವಿವಿಧ ಧಾನ್ಯ ಭೇದಂಗಳುಂ (ಅಂಪ್ರ. ೬-೬೨ ಪ); ಪುಜುದಿನ ಯಾವನಾಳದ ಪುಜಿಯು ಕದಡದು ಕುಡಿಯಲೊಲ್ಲದೆ ಕೆಡಹಿ ಕಳೆದನು ಯೂಳಿಯಾಡುತವಳಿತ ಹೋರುತಿರೆ (ಸಂಚಿಪ. ೦೭-೦೩).

[ಸಂ. ಯವನಾಲ]

ಯಾವನಿ (ಗು). ೧. ಯವನರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಯವನ ದೇಶೀಯವಾದ. (ನಾ). ೨. ಯವನಜನದ ಭಾಷೆ, ಲಿಪಿ ಇತ್ಯಾದಿ : " ಯಾವನೀ = ಪರಂಗಿ ಲಿಪಿ " (ಕಾಶಿ. ೦೭೩).

[ಸಂ. ಯಾವನೀ]

ಯಾವನು ' ಯಾವುದು ' ಪರಾ.

ಯಾವರು 'ಯಾವುದು ' ಪರಾ.

ಯಾವಸ (ನಾ). ಹುಲ್ಲಿನ ರಾಶಿ : ಖಷ್ಯಾಯುಧಂ ಯಾವಸು ಪೆರ್ಚಲ್ಕೀಯದೆ ಕಿಟ್ಟಿದರ್ (ಪಪ್ಪಕಂ. ೨೩).

[ಸಂ.]

ಯಾವಳು ' ಯಾವುದು ' ಪರಾ.

ಯಾವಾತೆ ' ಯಾವುದು ' ಪರಾ.

ಯಾವಾಗ (ಅ). ಯಾವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ; ಯಾವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ; ಎಂದು : ನಿನ್ನ ನಾಟಕ ಯಾವಾಗಪ್ಪ ರಾದಾ (ಕಟಾಣಾ. ೦೭).

ಯಾವಾಗಾದರೂ = ಯಾವ ಸಮಯದಲ್ಲಾದರೂ ; ಯಾವಾಗಲಾದರೂ : (೨), **ಯಾವಾಗಿನಂತೆ** = ಎಂದಿನಂತೆ ; ರೂಢಿಯಂತೆ : (೨) [ಯಾವ$_1$ (< ಯಾವುದು) + ಆಗ$_1$ (< ಆಗತು)]

ಯಾವಾಗಲು, ಯಾವಾಗಲೂ (ಅ). ಸದಾಕಾಲ ; ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ; ಒಂದೇ ಸಮನೆ ; ನಿರಂತರವಾಗಿ : ಯಾವಾಗಲು ಹೋಬಾರದ ವಾಸುದೇವನೆ ಕೈಬಿಡಬೇಡವೆಂದೆನುತಲಿ (ಕುರಂಪ್ರ. ೨-೦೦೫ ಪದ್ಯ).

ಯಾವಾಗಲೂ : ಯಾವಾಗಲೂ ದಿಳುದಿನಗಳಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಪಿಸುನೆಯ, ಮೆಲುಮಾತಿನ, ಒಲವಿನ ನೋಟಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ್ದು ದಾಂಪತ್ಯಜೀವನ (ಕೂಪ್ರ. ೫೦).

ಯಾವಾಗಲಾದರೂ = ಯಾವಾಗ ಬೇಕೋ ಆಗ ; ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಚಾರಲಿ ನಾನು ಎದ್ದು ಬಾಗಿಲು ತೆಗೀತೀನಿ (ಪೂಕಪ್ರ. ೦೪).

[< ಏಗಳ್]

ಯಾವಾಗಲೂ ' ಯಾವಾಗಲು ' ನೋ.

ಯಾವಾತ ' ಯಾವುದು ' ಪರಾ.

ಯಾವುದು (ನ). ರೂಪಗಳು (ಪುಂ. ಏಕ) ಯಾವನು, ಯಾವಾತ : (ಸ್ತ್ರೀ. ಏಕ) ಯಾವಳು, ಯಾವಾಕೆ ; (ಬಹುವ) ಯಾರು, ಯಾವರು, (ವಿಶೇ) ಯಾವ್ಮ, ಯ್ಯಾ$_1$: ೧. ಎಂತಹುದು, ಎಲ್ಲಿಯದು, ಏನು ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುವ ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕ ಸರ್ವನಾಮ : ದಾರಿ ಯಾವುದಯ್ಯ ವೈಕುಂಠಕೆ ಪಾದಿ ತೋಜೆಸಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೨-೦೩೭ ಪದ್ಯ) ; ಯಾವುದೊ ಅಸಲಿನ ಯಾವುದೊ ಬಡ್ಡಿದರದ ರಾಸುಗಳನ್ನು ಹಿಂಜಿ ತೆಗೆದು . . . ಅನೇಕರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿಕೊಟ್ಟು ದಣದಿದ್ದೇನೆ (ಗಾಆಕ. ೦೬೬). ೨. ಸಂಬಂಧಾರ್ಥಕ ಸರ್ವನಾಮ : ಯಾವುದು ನನಗೆ ಒಪ್ಪಿಗೆಯೋ ಅದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು (ಪುಕೃಬು. ೩೦) ; ಈ ಜೀವವನ್ನು ಯಾವುದು ನಿರ್ಮಿಸಿತೋ, ಸ್ವಪ್ನಶೀಲತೆಯನ್ನೂ ಅದೇ ಸೃಜಿಸಿತು (ರಚಿಕೃ. ೪). ' ದಾವುದು ' ಪರಾ.

ಯಾವನು : ಯಾವನೋ ಒಬ್ಬನು ಆ ದೇಶಕ್ಕೆ ಎಮ್ಮೆ ಕೋಣಗಳನ್ನು ಒಯ್ದನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಪುಂಕಾಯು. ೩-೨೪). ಯಾವಾತ : ಯಾವಾತನಾದರೂ ಸರಿ,ಕೊಡುವಾತನಾದರೆ ಸಾಕು (ಕೂಗೀ). ಯಾವಳು: (೨). ಯಾವಾಕೆ : (೨). ಯಾರು : ಯಾರಿಗೆ ಯಾರುಂಟು ಎರವಿವ ಸಂಸಾರ ನೀರ ಮೇಲಣ ಗುಳ್ಳೆ ನಿಜವಲ್ಲ (ಶ್ರೀರಂಪ್ರ. ೪-೩೫ ಪದ್ಯ); ಈ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಯಾರು ಹೇಳಿದರು (ಪುಕೃಬು. ೦೩೩) ; ಯಾರದೋ ರೊಕ್ಕ ಯಲ್ಲಮ್ಮನ ಜಾತ್ರೆ (ಗಾಪ್ರ). ಯಾವರು : ವರ್ಣಧರ್ಮಂಗಳಂ ಯಾವರು ತ್ಯಜಿಸುತ್ತಾರೋ ಅವರು ಪಾಷಂಡಿಯೆನಿಸಿಕೊಂಬರು (ಕುಗಿ. ೨೩೦). ಯಾವ್ಮ : ಯಾವ ಕರ್ಮವೋ ಇದು ಯಾವ ಪುಣ್ಯವೋ (ಪುರಂಪ್ರ. ೩-೨೩ ಪದ್ಯ) ; ಆತ್ಮ ಯಾವ ಕುಲ ಜೀವ ಯಾವ ಕುಲ (ಶಿಪ್ರ. ೭೭-೩). ಯ್ಯಾ$_1$: ಯಾ ಆಸೆ ಜೀವಾಳದಿ ಉಳಿದು . . . ಮೂಡಿ ಬಂದಿತಿಲ್ಲಿ (ಶಿಪ್ರ. ೦೩೨-೦).

ಯಾವ ಗಿಡದ **ತೊಪ್ಪಲು** = (ಆಲಂ) ಯಾವ ಬೆಲೆಯೂ ಇಲ್ಲದಂತಹ ಸರಕು. — ಪದಾರ್ಥ : ಕೊತವಾಲ ಸಾಹೇಬರು ಯಾವ ಗಿಡದ ತೊಪ್ಪಲು ? ನಾನು ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿದರೆ ಓಡಿಸಿ ಬಿಡುವೆ (ಕೊಕಣಾ. ೩೬). **ಯಾವಲ್ಲಿ** = ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ; ಎಲ್ಲಿ : ಇಂಥ ವಸ್ತು ಯಾವಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆ ? (ಕೂಗೀ). **ಯಾವುದೊಂದು** = ಏನೊಂದು ; ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು : ಯಾವುದೊಂದು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದು ಎಲ್ಲರಿಂದ ಆಗದೆ ಹೋದಾಗ್ಯೂ, ಅದನ್ನು ಕೆಡಿಸುವುದು ಎಲ್ಲರ ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದೂ ಉಂಟು (ಪುಂಕಾಯು. ೪-೩೬).

[< ಅವುದು]

ಯಾಷ್ಟೀಕ (ನಾ). ದೊಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಸೈನಿಕ, — ಯೋಧ : "ಯಾಷ್ಟೀಕಃ, ಪಾರಶ್ವದಿಕಃ — ಈ ನಿನ್ನ ಕೃಪದಿಂದ, ಯಷ್ಟಿಸ್ವಧಿತಿ ಹೇತಿಕೌ — ದೊಣ್ಣೆಯೂ ಗಂಡಕೊಡಲಿಯೂ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವರ ಪೆಸರುಗಳು" (ನಿಕ್ಕಂಂತಿ. ೨೩೭).

[ಸಂ.]

ಯಾಸ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಯತ್ನ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಬಳ್ಳಿ ದುರುಚೆ : "ಯಾಸಃ, ಯವಾಸಃ . . . ದುರಾಲಭಾ — ೧೧ ತೀಟಕಸಂಧಿ ಪೆಸರುಗಳು. ಸಸುಗುನ್ನೇ ಪೆಸರುಗಳು. ತುರುಚೇ-ಳ್ಳಿ, ಬಳ್ಳಿದುರಿಚೆ" (ನಿಕ್ಕಂಂತಿ. ೦೩೩). ೩. ಕೊತ್ತುಂಬರಿ : "ಯಾಸಃ—ಬಳ್ಳಿದುಜುಚೆ, ಕುಸ್ತುಂಬರಿ" (ಓಪಧ. ೦೩೨).

[ಸಂ.]

ಯಾಸಿ ' ಯಾಸೆ ' ನೋ.

ಯಾಸೆ, ಯಾಸಿ (ನಾ). ಡೊಂಕಾದುದು ; ಓರೆಯಾದುದು ; ಸೊಟ್ಟಗಾದುದು; ನೇರವಲ್ಲದುದು : (ತೋಳದ) ಕಣ್ಣುಗಳು ಯಾಸೆಯಾಗಿ ಗುಡ್ಡೆಗಳು ಹುಚ್ಚಗೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತವೆ (ಪುಂಬಾಯು. ೩-೦೩). **ಯಾಸಿ** : ಗೇಣು ಒಂದೂವರೆಗೇಣಗೊಂದು ಗೂಟಗಳನ್ನಾಗಲಿ, ಪೊಳೆಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಕವಲಿನ

ಹಾಗೆ ಯಾವುಯ ಮೇಲೆ ಹೊಡೆದು ಆ ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ನಡಿಸುವದು (ಕೃಷಿಕ್ರ-೪೦).
[< ಏಸೆ?]

ಯಾಹೊತ್ತು (ಅ). ಎಲ್ಲ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ; ಸದಾಕಾಲವೂ : ಕಂಡ ನಿನ್ನ ಅಂತರ್ಮುದಮರವರುಜನನು ತರೆಯಲಿಹನ . . . ಮೃತ್ಯುಲೋಕವನು ಅಮೃತನಂತೆ ಯಾಹೊತ್ತು ಕಾಣುವವನ (೦೪೪೦. ೦೬೯-೩).
[< ಏವೊಜ್ಜೂಂ]

ಯಾಳ್ ' ಯಾಟು್ ' ನೋ.

ಯಾಳ್‌ಪಾಣ (ನಾ). 'ಯಾಳ್' ಎಂಬ ವಾದ್ಯದೊಡನೆ ಹಾಡುವವನು: ಯಾಳ್ ಎಂಬ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯದ ಶ್ರುತಿಯೊಡನೆ . . . ಶಿವಶರಣರ ಗೀತಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದವರಿಗೆ 'ಯಾಳ್‌ಪಾಣರ್' ಎಂದು ಹೆಸರು (೨೦೩೦. ೦೪ ೨೦೦೪). [← ತಮಿ. ಯಾಟುಪ್ಪಾಣರ್]

ಯಾಳ ' ಯಾಟು್ ' ನೋ.

ಯಾಳಿ (ನಾ). ಸಿಂಹದ ಮುಖ, ಆನೆಯ ಕೋರೆ ಹಾಗೂ ಸೊಂಡಿಲು ಇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಪ್ರಾಣಿ : ಆ ಬಲದ ಸಿಂಹನ ತಲೆಯನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿ, ಮೇಲಣ ಯಾಳಿಯನ್ನು ನೆಮ್ಮಿ. ಸಜ್ಜೆಗೆ ಆರೋಹಣ ಮಾಡು (೩೬೬೦. ೦೦೯-೦೦) ; ಕಳಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಯಾಳಿಗಳು. ಸಿಂಹಗಳು ಮತ್ತು ಆನೆಗಳು ಕತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (ಪ್ರಬಾಸ್ತ್ರ. ೩೩).
[ದೇ.ಟಿ ತಮಿ. ಯಾಳಿ; ಮಲ. ಯಾಳೀ]

ಯಾಟು್, ಯಳ್. ಯಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತೀವಾದ್ಯ: ಕೊಲಲಿನಿವು ಯಾಟು್ನಿದೆಂಬರ್ ತಮ್ಮಕ್ಕಳ ತೊಡಳ್ನುಡಿಯ ಕೀರ್ತಿವರೆ (೪೨೪೯. ೦-೭-೩). **ಯಾಳ್** : ಯಾಳ್ ಎಂಬ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯದ ಶ್ರುತಿಯೊಡನೆ . . . ಶಿವಶರಣರ ಗೀತಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದವರಿಗೆ 'ಯಾಳ್‌ಪಾಣರ್' ಎಂದು ಹೆಸರು (೨೦೩೦. ೦೪ ೨೦೦೪). **ಯಾಳ** : ಯಾಳದ ಜತಿ. ಏಳೆಯ ಗತಿ ಏಳೇಳೆಂದು ಎಬ್ಬಿಸಿ, ಮುಸುಸು ಜೆದರಿಸಿ ಬಾಳ್ ಬಾಳ್‌ಬಾಳೆಂದು ತಂತಿಯು ತಾಳಕೆ ಮಿಡಿದಿರೆ, ಎಲ್ಲಾಯಿತು ಒಂದು (೧೦೧೩೪. ೦೦೬-೦೦). [← ತಮಿ. ಯಾಟುಬ್]

ಯಿಸಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಇಬ್ಬನಿ, ಪರಲೆ. ಇಟ್ಟೆವು. ಯಿಸಗ, ಮದರಾಸ್‌ಮಜ್ಜಿಗೆ (ಪ್ರಕಿಗ. ೨೬-೨೦೬). ' ಇಚಕ ' ಪರಾ.
[?]

ಯುಂಜಾನ (ಗು). ೧. ಜೋಡಿಸುವ; ಕೂಡಿಸುವ. ೨. ಸರಿಯಾದ; ಯೋಗ್ಯವಾದ. ೩. ಯಶಸ್ವಿಯಾದ ; ಏಳಿಗೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ. (ನಾ). ೪. ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಯೋಗಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಯುಂಜಾನರ ಹೃದಯಸ್ಥಿತ ಮಂಜುಳಚ್ಚಿದ್ರೂಪವರ್ಮ ಬೆಳಗಿನೊಳನಿಶಂ ರಂಜಿಪ ಗಿರಿಪುತ್ರಿಗೆ ನೀರಿಜಜನಮಂ ಬೆಳಗಿದಂ ಧರಿತ್ರೀಪಾಲಂ (ಗಂದ್ಧಳಿ. ೩-೦೨೩) ; ಯೋಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತ, ಯುಂಜಾನ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಯುಕ್ತನು ಸರ್ವದಾ ಸರ್ವಜ್ಞನು. ಯುಂಜಾನನು ಬೇಕಾದಾಗ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗುವನು (ಪಿಂಡಾ. ೦೯೦). ೫. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ.
[ಸಂ.]

ಯುಕುತ (ಗು). ೧. ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ಉಚಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ಸಮರ್ಪಕವಾದುದು ; ತಕ್ಕುದು : ಯುಕುತವಾಗಲಯುಕುತವಾಗಲಿ ಪರರು ಪಜ್ಞಿಸಲು ಸಕಲವೂ ಪರಮಾಯೆಯೆಂಬೀ ಮುಕುತನನುನು (೬೫೫೫. ೦೦-೦೪-೩೬). [< ಸಂ. ಯುಕ್ತ]

ಯುಕುತಿ. ಜುಕುತಿ. ಜುಕ್ತಿ. ಜುಗುತಿ. ಜುಪ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಮಾರ್ಗ; ಪದ್ಧತಿ : ರೀತಿ ; ಕ್ರಮ : ಭಕ್ತಿರತಿಯ ವಿಳತೆಯ ಯುಕುತಿ[ಪಾಠಾ. ಯುಕ್ತಿ]ಯನೇನ ಬೆಸಗೊಂಬಿರಯ್ಯಾ (೦೪೪. ೩೦೬) ; ಆಸಿಧಾರಾವ್ರತ ಬೆಳೆವ ಯುಕುತಿಯ ಯುಂಕುತಿಗೋಸಿದವಾದಿಶಿವನಸವರತ ಜನಗಳಿಗೆ (೦೨೪೪. ೦೦-೪೩) ; ಮುಂದೆ ಬದುಕುವ ನಿನ್ನ ಯುಕುತಿಯನಿಂದು ತೋರೆಂದೆನುತಲಾರ್ಭಟದಿಂದ ಕೈವಿಡಿದೆಳೆದನಾ ಧನವ್ರತಿಯ ದಶಮುಖನು (೦೪೦೦. ೦-೯-೨೦). ೨. ಹಂಚಿಕೆ ; ಯೋಜನೆ ; ಉಪಾಯ : ಯುಕುತಿಯನ್ನಿದಕೆಲ್ಲ ಪಾರ್ಥನ ಶಕುತಿ ಘನವು (೪೨೦೦೪೪. ೯-೭೦). ೩. ಆಚಾರ ; ವರ್ತನೆ : ಸಕಲಕರಣಂಗಳನು ಒಸುಕಿಯ ಜ್ಯೋತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಟ್ಟು ಯುಕುತಿಯ ವಿಭೂತಿಯ ಧರಿಸಲು ಮುಕುತಿಯಹುದಕೆ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ (೩೬೬೪. ೬೬-೦೬೬) ; ಭಕುತರ ಬಿನ್ನಪಗೇಳಿಯೂ ಮುನಿಪತಿ ಸಕಲಾಗಮದ ಕೊಜ್ಜೆಯೊಳು ಯುಕುತಿಪ್ರಯುಕ್ತ ಭವ್ಯರ ಮುಳುಗಿಸುದನು (೪೦೬೦೦೦. ೫೦-೦). ಜುಕುತಿ : ೧. ಕಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಂ—ಯುಕ್ತಿ–ಜುತ್ತಿ. ಜುಗುತಿ, ಜುಕುತಿ (೪೪೦೪. ೫೬೪ ಕ್ರ.ಟೀ). ಜುಕ್ತಿ: ೧. "ಜುತ್ತಿ ಯುಕ್ತಿ" (೪೫೪೦. ೬೫). ಜುಗುತಿ : ೧. ಕಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರ—ಯುಕ್ತಿ–ಜುತ್ತಿ. ಜುಗುತಿ, ಜುಕುತಿ (೪೪೦೪. ೫೬೪ ಕ್ರ.ಟೀ). - ಜುತ್ತಿ : ೧. "ಜುತ್ತಿಯೆಂದು ಯುಕ್ತಿ" (೪೫೦೦. ೬೯-೫೬೬) ; "ಜುತ್ತಿಯೆ ಪಾಂ ಯುಕ್ತಿಯಕ್ಕುಂ" (೪೪೪೦. ೨೨೯).
[< ಸಂ. ಯುಕ್ತಿ-/ಕ್ರಾ. ಜುತ್ತಿ]

ಯುಕುತಿವಿದ (ನಾ). ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಸಂಧಾನಚತುರ . ಯುಕುತಿವಿದರುಗಳಾಗಿ ವಿದ್ಯಾಧಿಕರೆನಿಸಿ . . . ಪರಪುರುಷಾರ್ಥಿಗಳು ವೈದಿಕರಲೇ ವಿದ್ವಾಂಸರೆನಿಸುವರು (೪೦೦೦೦. ೩-೦೩) ; ಸಕಲಾಗಮ ಬುಧಜನರು ಯುಕುತಿವಿದರು ಕವಿಗಳು ಕಾವ್ಯನಿಪುಣರಿಂದಕಲಂಕಸಭೆ ಯೊಪ್ಪತಿಪುದು (೦೪೦೦. ೩-೦೩). [<ಸಂ. ಯುಕ್ತಿವಿದ್]

ಯುಕ್ತ (ಗು). ೧. ಜೋಡಿಸಿದ ; ಸೇರಿಸಿದ; ಕೂಡಿಸಿದ. ೨. ಹೊಂದಿದ; ಪಡೆದ. ೩. ಸರಿಯಾದ ; ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ತಕ್ಕುದಾದ : ಹಿಮ ಜೂಳಂ . . . ದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು ಯುಕ್ತಾಚರಣದಿನಾತ್ಮದೊಳ್ ಸಮಾಧಿಪಡೆದು ಮುಡುಪಿ ಶರೀರಕ್ಕಲ್ಲದೊಳ್ ಸಾಮಾನಿಸದೇವನಾದೊಂ (೪೦೦೬೪. ೯-೨೬ ಪ). ೪. ಮಗ್ನವಾದ ; ಆಸಕ್ತವಾದ. ೫. ತರ್ಕದಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ–ಸಿದ್ಧವಾದ. (ನಾ). ೬. ಯೋಗ್ಯವಾದುದು: ವಿಯದ್ವಾಸಾವಧಿಯಾಗಿ ಪೆಜ್ಜೆ ಬೆಳೆದಿರ್ದ್ ಮತ್ತಿಯಂ ಕೃಷ್ಣಸಟ್ಟಿಯ ಕೂಸಾಗದೆ ಕಟ್ಟು ಮಾನುಷಜಿತ್ವಂ ನೋಜ್ಜು ಗೋಪಾಲರೊಳ್ ಭಯವರ್ಮಾ ಮಾಡದೆ ಮುದ್ದಿದೆಂಬವಟಿದೆಂಬಂತಾಯ್ತು ಯುಕ್ತಂ (೪೧೦. ೬-೭೮) ; ನಿನಗೆ ಅಗತ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದೆ ಯುಕ್ತವು (೦೪೯೦೦. ೭೬). ೭. ಯೋಗ್ಯನಾದವನು: ಉತ್ತಮನಾವನು : ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ಮುಂದೆ ನಾನೇತಕೆ ಯುಕ್ತೆನಯ್ಯಾ (೪೦೦. ೬೬೬). ೮. ತ್ರಿಕಾಲಜ್ಞನಾದ ಯೋಗಿ : ನೆನಪು ನಿಲಿಸುವನವನೆ ಯುಕ್ತನು ಪೆಸರಾರ್ಜಿಸಲುವನೆ ಶಕ್ತನು (೧೧೦೦. ೦೪-೭೭) ; ಯುಕ್ತನು ಸರ್ವದಾ ಸರ್ವಜ್ಞನು ಯುಂಜಾನನು-ಬೇಕಾದಾಗ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗುವನು (೩೦೦೦೦. ೦೯೦). ೯. [ಕಾವ್ಯವಿಮಾ] ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರದ ಹತ್ತು ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಉರುಪಿತ್ಪಲೋಕಪಲ್ಲವವಿರಚಿತಶಯನೀಯ ಮೆನ್ನ ಮೆಯ್ಯಂ ಪೀನ ಸ್ತನಪಸಲಪ್ರತಿನಿಧಿ ತತ್‌ಸ್ವರೂಪಗುಣಮುಕ್ತ ಮೆಯ್ಯುದೇವುಂ ಯುಕ್ತಂ (೪೦೦೦. ೩-೭೭). ' ಯುಕ್ತಾರ್ಥ ' ಪರಾ. ೧೦. [ಗಣಿತ] ಕೂಡುವುದು ; ಸಂಕಲನ : ಯುತಂ, ಯುಕ್ತಂ, ಮಿಶ್ರಂ . . . ಬತಂ ' ಂತಿನಿತುಂ ಕೂಡೋದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (೪೪೦೦೦. ೦೦-೦೩ ಪ).
[ಸಂ.]

ಯುಕ್ತಗ್ಗೆ (ಕ್ರಿ)- ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು : ಉಕ್ತದಿಂ ಧರೆಯೊಳಿಪ ಜೀವಿಗಳು ಜಲದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಗ್ಗುವದನು ಜಲಪೂರ್ಮದಿಂ ನುಡಿವುದು (೪೦೦೦೦. ೦೨೨-೯). [ಯುಕ್ತ + ಕ್ಕೆ1 (< ಕೆಯ್1)]

ಯುಕ್ತ್ಯಯಾರಿಕೆ (ನಾ). ಅಧಿಕಾರ ; ಬಲ : ಮೇಲೆ ಬರದು ಇರುವ ಮಾರ್ಗ ಬಿಟ್ಟು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಯುಕ್ತ್ಯಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಮನಸು ಬಂದಂತೆ

ನಿವುಕ್ಷರಾಮತನ ಕೆರಯಿಂದಾ ಮೂಮುವದು (ಣಟೀಂತ್ರ. ೨೬೯)

[< ಯುಜ್+ಕ್ತಿ + —ಕೆ]

ಯುಕ್ತರಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ರಾಸ್ನೆ : "ಪರಾಷರ್ಯ. ಸುವಹಾ. ರಾಸ್ನಾ. ಯುಕ್ತರಸಾ — ಳಿ ಸ್ನಾದುಮಂಪಾಸ್ಕೆ. ರಾಸ್ನೆ" (ಕಣ್ಣಂಕ. ೦೮೮).

[ಸಂ. ಯುಕ್ತರಸಾ]

ಯುಕ್ತರೂಪಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ರೂಪಕಾಲಂಕಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ ; ಸಮುಚಿತವಾದ ರೂಪಕ : ಮೊಗಮೆಂಬಂಬುಜದೆಲರಾ ನಗೆಯೆಂಬ ವಿಕಾಸಮೊಪ್ಪುವದಱಿಂಳ್ ಸುಬಾಗಂ ಮಿಗೆ ಕಣ್ಗಳೆಂಬ ತುಂದಿಗಳೊಗಬೊಗೆಯಿನೆನೆ ಸುಯುಕ್ತರೂಪಕಮುಮ್ಮಂ (ಯುಕ್ತರೂಪಕಂ) (ಕವಿಗಾ. ೩-೩೩). ☞ ಪ್ರಯೋಗವಲ್ಲಿ 'ಸುಯುಕ್ತರೂಪಕ' ಎಂದಿದ್ದು 'ಸು' ಎನ್ನುವುದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಸೇರಿದೆ. [ಸಂ.]

ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತ (ಗು). ೧ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ಅಯೋಗ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೨. ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ಮತ್ತು ಅಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ಬೋಳನೂ ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತವನ್ನು ಮರೆತು ಮಾತಾಡಿದ ಹುಚ್ಚಾಟವನ್ನು ನೋಡದೆ . . . ಹೊರಟುಹೋದನು (ಅಂಬಿ. ೦೦ ೪೩೧೪೮). ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರದ ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪರಿಣಧರಂ ಸೊಗಯಿಸಿವಂತಿರೆ ಕುಸುಮಿತ ಚೂತವಿತತಿ ಸೊಗಯಿಸಿತೆನಸುಂ ಸುರಭಿಸುಮಸನ್ಮಿದೋಷಾಕರವಿಲಸಿತವುಪ್ಪೆಡಿಂತು ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತಂ (ಕವಿಗಾ. ೩-೩೩). [ಸಂ.]

ಯುಕ್ತಾರ್ಥ (ಗು). ೧. ತರ್ಕಬದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥಪುಳ್ಳ; ಸುಸಂಗತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಸುಸಂಗತವಾದ ಅರ್ಥ.—ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ : ಸಲವ್ಯಾಪಿ ವಿಶೇಷಪ್ರಕಾರಕಂ ಯುಕ್ತಕರಿ ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತಂ . . . ವಿಪರ್ಯಯಂ ಯುಕ್ತಾರ್ಥಂ (ಕವಿಗಾ. ೩-೩೯). 'ಯುಕ್ತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಯುಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಜೋಡಣೆ ; ಸೇರಿಕೆ. ೨. ಎತ್ತು, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹೂಡುವಿಕೆ. ೩. ಸಾಧನೆ ; ಆಚರಣೆ ; ಅನುಸರಣೆ : ಈಸು ವಿಧದೊಳಗೆ ಅಂಗವಿಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಸತ್ಪುರುಷನ ಸಂಗವಿಲ್ಲ ಯುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲಾ ಎನಗೆ ಭಕ್ತಿಯೆಂತಹುದಯ್ಯಾ (ಬಸ. ೦೫೮) ; ಸಮಗ್ರ ಸಮನ್ವಯ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪೂರ್ಣದರ್ಶನ . . . ಬುದ್ಧಿ ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿಯಾಗಿ ಭಾವ ಅನುಭಾವವಾಗಿ, ಯುಕ್ತಿ ಈಶ್ವರಭಕ್ತಿಯಾಗಿ ಪಲ್ಲವಿಸಿದ ಯೌಗಿಕಜ್ಞಾನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ (ಬಾಸ. ೦೦೦). ೪. ಯೋಜನೆ ; ಹಂಚಿಕೆ : ಉಪಾಯ : ಹಿಂದೆ ನಾನಾಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದನೆಂಬ ಹೇಯವಿಲ್ಲ ಮುಂದೆ ಮುಕ್ತಿಯೂಗಬೇಕೆಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ (ಬಸ. ೦೩) ; ಭಕ್ತಿಯಭಿಮಾನಗಳು ಭಕ್ತನೊಡನೊಡನೆ ಕೊರಗುತ್ತ ನಡದು ಬರುತಮಿರೆ ಯುಕ್ತಿ ಹೊದ್ದದ ಶಿವಸ್ನೇಹಿಗಳ್ಳರುತಮಿರೆ (ತಿರು. ೧೯. ೦೪-೦೩); ಹೋಕಾಯಂತ್ರದ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಇಟಲೀದೇಶದಲ್ಲಿ ಫ್ಲೀಯೋಜೀಯೋ ಎಂಬ ಮನುಷ್ಯನು ತೆಗೆದನೇದು ಬಹುಜನರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಾಸಾ. ೩-೨೩೨). ೫. ಕುತಂತ್ರ ; ಕಪಟಯೋಜನೆ. ೬. ಕೌಶಲ ; ನೈಪುಣ್ಯ : ಛಂದಸ್ಸು ಲಕ್ಷಣಮುಲಂಕಾರಭಾವರಸಮೊಂದಿ ಕಳವೆತ್ತ ಸತ್ಕತಿ ಚಮತ್ಕೃತಿ ದುಕ್ತಿಯೊಂ[ಣಾಂ. ಕೃಮೋ]ಮಿಲ್ಲದ ಕಾವ್ಯಮಶಾವ್ಯಮಹುದು (ಕೃಬಾಶಾ. ೦-೩). ೭. ಮರ್ಮ ; ರಹಸ್ಯ ; ಗುಟ್ಟು. ೮. ತರ್ಕ ; ವಾದ : ದೀಪಕ್ಕ ಅತಿಂಕ್ಷವಾದ ಆತ್ಮವೆಂಬುದೊಂದಿದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ಅನುಭವದಿಂದಲೂ . . . ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪಾಣಕ್ಕ. II. ಪುಟ್ಟ.೩). ೯. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಥಾವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಘಟನೆಗಳ ಅನುಕ್ರಮ. ೧೦. ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಸೂಚ್ಯವಾಗಿ ಅಥವಾ ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದು. ೧೧. ತನ್ನ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿ ಇತರರಿಗೆ ಮೋಸಮಾಡುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ತನ್ನ ಬಗೆಯಂ ವೆಜಂ ತೀರಿಯದಂತೆ ವಂಚಿಸುವುದರ್ಕೋದು ಕಜ್ಜಮನೆಸಗುವುದು ಯುಕ್ತಿಯೆನಿಪುದು : ಎಂತೆನೆ – ತಜಃಸಂಡಪ್ರತಿಮಭಟರ್ ತಱುಬುವಿನಂ ಪರಿವ ಕಳಿದಬಲದೊಳದೊರ್ವಂ ಮುಱುಮುಮು ಕೆಳಿಯ ದಬಮಿಱಿಯುಱಿ ಯೆಂದೊಜಱುತ್ತೆ ತಮ್ಮವರನೇ ತಱುದಂ (ಕಕ್ಕಕ. ೩-೦೩೦) ; ತನ್ನಯ ಮರ್ಮವ ಮರೆಮಾತಲ್ ಕ್ರಿಯದಿಂ ಪರರಿಂಗೆ ಇನ್ನು ವಂಚನೆ ಮಾಡ ಯುಕ್ತಿ (ಕಂಪಾ. ೦೩೦-೦). [ಸಂ.]

ಯುಕ್ತಿಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಆಚಾರ ತಪ್ಪು.—ಕೆಡು : ಸುಪಥಮಂತ್ರದುಪದೇಶಮ ಕಲಿತು ಯುಕ್ತಿಗೆಟ್ಟು ಪಡವಿರಯ್ಯಾ ತತ್ತ್ವಮಸಿಯೆಂಬುದನಱಿದು ಕತ್ತಲೆಯೊಡವಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೯೦). [ಯುಕ್ತಿ + ಕೆಡು.].

ಯುಕ್ತಿಬಲ (ನಾ). ಸಾಧನೆಯಿಂದ ಪಡೆದುಕೊಂಡ ಬಲ.—ಶಕ್ತಿ : ಬಲವು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಎಂತೆಂದೊಡೆ – ಆ ಕಾಯಬಲವು ಸಹಜವೆಂದೂ, ಕಾಲಜವೆಂದೂ, ಯುಕ್ತಿಕೃತವೆಂದೂ ಮೂರು ತೆರನಾಗಿರುವುದು . . . ರಸಾಯನಾದ್ಯೌಷಧಗಳಿಂದಾದ ಬಲವು ಯುಕ್ತಿಬಲವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಸಣಕ. ೦೯). [ಸಂ.]

ಯುಕ್ತಿವಂತ (ನಾ). ಉಪಾಯಕುಶಲನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಚುರುಕಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು : ಆ ಹುಡುಗರಿಗೆಲ್ಲ ಸೀತಾರಾಮು ಎಂಬ ಹುಡುಗನು ಮುಖಂಡ . . . ಬಹಳ ಯುಕ್ತಿವಂತ (ಸಣತು. ೬). [ಸಂ. ಯುಕ್ತಿವತ್]

ಯುಕ್ತಿವಾದ (ನಾ). ದೃಷ್ಟಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಆಧರಿಸಿದ ವಾದ ; ಬೌದ್ಧಿಕವಾದ ; ವೈಚಾರಿಕವಾದ : ಯುಕ್ತಿವಾದದ ಪ್ರಬಲತೆಯಿಂದ ನಾಸ್ತಿಕವಾದಿಗಳು ವೇದಗಳನ್ನೂ, ವೇದವ್ಯಾಮಾಣ್ಯವನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದರು. ಅಂತಹ ಯುಕ್ತಿವಾದದ ಬಲದಿಂದಲೇ ವೇದವ್ಯಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಆಸ್ತಿಕರು ನಿರೂಪಿಸತೊಡಗಿದರು (ಶಾಶಿ. ೦೩೦) ; ರಾಘವ್ಪನ ಯುಕ್ತಿವಾದವೂ ಸರಿಯಾದದ್ದೇ. ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಘಟ್ಟಗಳವೆ. ಅಯಾ ಘಟ್ಟಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಆಯಾ ಜನರನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು (ಸಂತಾಬಾ. ೩೩೦). [ಸಂ.]

ಯುಕ್ತಿಶಾಲಿ (ನಾ). = ಯುಕ್ತಿವಂತ. [ಸಂ. ಯುಕ್ತಿಶಾಲಿನ್]

ಯುಕ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿಚಾರಿಸು ; ಯೋಚಿಸು : ಮುಕ್ತಿಗರಸಂ ಪಾನೆ ಬಸವಂ ಭಕ್ತಿಗರಸಂ ತಾನೆ . . . ಅನಚಲಲಿಂಗಂ ಯುಕ್ತಿಸಲು ಸಚರಾಚರದ ಚರಲಿಂಗವೀ ಬಸವ (ಬಸ. ೦೦-೧೨) ; ಯುಕ್ತಿಸಲು ಮುನಿಸಿನ ನೆವದಿ ಕಲುಷೋಕ್ತಿಯುಂ ನಿನಗಾಂಟು (ಬಸ. ೪೭-೪೩). [ಯುಕ್ತಿ + — ಸ್ನು]

ಯುಕ್ತ್ಯಲಂಕಾರ (ನಾ). = ಯುಕ್ತಿ ೧೧ : ಕ್ರಿಯೆಯಿಂ ನೈಜಮರ್ಮಮಂ ಮರೆಗೆಯ್ದು ಪರವಂಚನೆಯಂ ನೆಗಳ್ತುದು ಯುಕ್ತ್ಯಲಂಕಾರಂ (ಕಕ್ಕ. ೨-೪೯೯ ಪ). [ಸಂ.]

ಯುಗ (ನಾ). ೧. ನೇಗಿಲಿನ ಅಥವಾ ಬಂಡಿಯ ನೊಗ : "ನೊಗ ನೆಂಬುದು ಯುಗನಾಮಂ" (ಪಪ್ಪ ೫೦. ೪೬-೪೯); ಆ ದಿವ್ಯರಥದ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ವಂದು . . . ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರವ್ಯಮ್ಮ ತಸಮಸ್ತಯುಗನದಱ ಯುಗಕೋಭೆಯುಮಂ . . . ನಿಜಾಗ್ರಜಂಗೆ ಕೋಜು ನಾಡಿಯಂ ಮೆಚ್ಚಿ ಬಿಚ್ಚಿರಿ (ಕಗಾ. ೯-೩೩ ಪ). ೨. ಬಂಡಿಯ ಮೂಕಿ : ಈಸು. ೩. ಜೊತೆ ; ಜೋಡಿ : " ದ್ವಂದ್ವಮುಭಯಂ ದ್ವಯಂ ಯುಗ್ಮ ಯಮಳಂ ಯುಗಂ ದ್ವೈತಮೆನಲು ಬೆರಡಕ್ಕೆ ಪೆಸರಕ್ಕು " (ಶಂಗಣ. ೦೫೯-೦೩); ಮತ್ಸ್ಯನೆಂಬ ಪರದಂಗೆ ಜೈನೆಯೆಂಬಳ್ ಕುಲವಾನಿನಿ ತದ್ಯುಗಕ್ಕೆ ಪೆಸರಿಂದೆ ನಂದನುಂ ಭದ್ರಸುಮಿ ತನೂಭವರಿರ್ವರಾ (ಶಾಶಪ. ೭-೩೦); ಪೂಜಿಸಿದಂ . . . ಜಿನಮುಖಪದಾಂಬುಜಯುಗಂಗಳಂ (ಭುಕ್ತ. ೯-೭). ೪. ಐದುವರ್ಷಗಳ ಅವಧಿ : ಅಯ್ದು ವರ್ಷದೊಳ್ ಯುಗಂ ಎರಡಾಯುಗಂ ದಶವರ್ಷಂ (ಕಂಣಪಾ. ೦-೩೩). ೫. ವಿಶ್ವದ ದೀರ್ಘವಾದ ಕಾಲಖಂಡ ; ☞ ಕೃತ.

ತ್ರೇತಾ, ದ್ವಾಪರ ಮತ್ತು ಕಲಿಯೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳು : ಇಂತೀ ಯುಗದೊಳ್ಪೋಗಳಂ ನಾರಾಯಣನೆಂ ನೀನುದಾತ್ತನಾರಾಯಣನೈ(ಹಂಪಶಾ. ೧-೧೩); ಪರರ ಗುಣಾಗಮವ ಪತಿಕರಿಸಿ ನುಡಿವವನೀಗಳಿವ ಯುಗದಾತನೇ (ಶಾಕ್ಕುಟ್ರೀ. ೨-೩೬) ; ಒದರೆಗಳಿಗೆಯುಸಿರೊಂದು ಬರಿಸದಂತೊದು ಜಾವವ ಯುಗದಂತೆ ಒದಿರುಳನು ಕಲ್ಪಕಾಲವಂತೆಣಿಪಳು (ಹರಿಶ. ೭-೨೭). ೬. ದೀರ್ಘವಾದ ಕಾಲ; ದೀರ್ಘಕಾಲಾವಧಿ : ಕ್ಷಣವೊಂದು ಯುಗವಾಗಿ ತೃಣಕಂತ ಕಡೆಯಾಗಿ ಎಣಿಸಲಾಱದ ಭವದಿ ನೊಂದೆ ನಾನು (ಹರಿಂಶ. ೦-೧೭-೨); ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಯುಗವಾಗೆ ಒಳೆದು ನಿನ್ನ ಮೇಲಣಾಸೆಯಲಿ ತಾನಿಹೆನು (ಕಂಪಂ. ೦೦-೭೩). ೭. ನಾಲ್ಕು ಮೊಳದ ಅಳತೆ ; ಮಾರು: ಯುಗಮಾತ್ರಕ್ಷೇತ್ರಮುಂ ಕಣ್ಣಾರಿಸೆ ನಡದೀರ್ಯಾವಿಶುದ್ಧಿಕ್ರಮಂ ಕೈವಿಗೆ . . . ಗೃಹದ್ವಾರದೇಶಕ್ಕೆ ವಂದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೩-೦೫); ಅರ್ಜುನತಂ ಕಣ್ಗಳ್ ತಾತ್ಪರ್ಯದೆ ಯುಗಮಾತ್ರಧಾತ್ರಿಯಂ ಪರಿಸಿ ಮುಂದೀರ್ಯಾವಿಶುದ್ಧಿ ಸಮನಿಸೆ ಚರ್ಯಗೆ ನಡತಂದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೩-೦೦೩). ೮. ಕುಂಡೆ ; ವೃಷ್ಣ : "ಕಟಿಪಾನು ಪ್ರೋಥಂ ಯುಗಂ ಕುಂಡೆಯಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಣಾ. ೧೦-೦೩). 'ಯುಗಸಂಧಿ' ಪರಾ. ೯. [ಗಣಿತ] ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಧರಣಿ ಶಯನನೆಲೊಂದು ಕರ ಪೇತ್ರಮೆನಲೆರಡು ಪುರಹ್ಸ್ತಯ ಮೂಱು ಶ್ರುತಿ ಯುಗಾಯುಧಿ ನಾಲ್ಕು" (ಪುಂಗಣಾ. ೦೦೬-೮). ೧೦. [ಜ್ಯೋತಿ] " ಸಂಖ್ಯಾಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು [ಏಳು ಗ್ರಹಗಳೂ ಎರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿರುವುದು] " (ಜಾತಕ. ಹಾ. ೬-೪೮೦) : ಏಳೆ ಸಪ್ತಗ್ರಹವೊಂದೆ ರಾಶಿಯೊಳೆ ಯೋಗಂ ಗೆಣೆಗಾಪಾಂ ಯುಗಂ ಏಳೆ ಗೇಹದ್ವಯದೊಳ್ (ಜಾತಕ. ೬೬-೩). 'ಯುಗಯೋಗ' ಪರಾ.

ಯುಗಯುಗ, ಯುಗಜುಗ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಯುಗಯುಗಕೂ ಉರುಳು ತಿಹುದು ಜಗದ ರಥದ ಗಾಲಿ (ಕಂಪಂ. ೨೪-೦); ಯುಗ್ಮಜುಗಂಗಳಲ್ಲದಂದು ಊರ್ಧ್ವಮುಖನೆಂಬ ಗಣೇಶ್ವರನು (ಅಪಪಂ. ೨-೬); ಯುಗಜುಗದ ಪರಿವಾಕದಿಂದ ಬರಲಿರುವಂಥ ಸ್ನೇಹಸಾರದ ಹದವನರಿವವೇ ? (ಶಾಪ್ರಾ.೮-೨೬-೪). [ಸಂ.]

ಯುಗಂಧರ (ನಾ). ಬಂಡಿಯ ಈಸು ; ಮೂಕೆ : "ಕೂಬರಂ ಯುಗಂಧರಂ – ಈ ೨ ಈಸು" (ಪಣಾಮು. ೬೩-೨೮೩); "ಯುಗಂಧರೋದ್ದೇಶದಲ್ಲಿ ಕೂಬರಮಕ್ಕುಂ" (ಪಮ್ಮಟೀ. ೮೬-೨೯). [ಸಂ.]

ಯುಗಕೀಲಕ (ನಾ). ನೊಗದ ರಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಗೂಟ : "ಶಮ್ಯಾ. ಯುಗಕೀಲಕಃ–ಈ ೨ ಕಳಯಜಕಂ" (ಪಣಾಮು. ೮೨-೮೨೦). [ಸಂ.]

ಯುಗದ್ವಯ (ನಾ). ಎರಡು ಜೊತೆ ; ನಾಲ್ಕು : 'ಯುಗದ್ವಯವದನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಯುಗದ್ವಯವದನ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳುಳ್ಳವನು; ಚತುರ್ಮುಖ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಗಡಗಡನೆ ನಡುಗುತ ಯುಗದ್ವಯವದನ ಕೈಮುಗಿದೆನ್ನ ಬರಿಸಿದ ಹದನದೇನೆನೆ (ಕೊಡಗ. ೬-೩೬-೮೩). [ಸಂ.]

ಯುಗಧರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಆಯಾ ಕಾಲಮಾನದ ಸ್ವಭಾವ : ಕಲ್ಕಪದ ಯುಗಧರ್ಮವೆಯ್ದೆ ಪೊರ್ದಿದಾ ತನಗೆ (ಪಂಪಪು. ೯-೪). ೨. ಆಯಾ ಕಾಲಮಾನಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವ ನಡವಳಿಕೆ.–ಆಚಾರ.–ನಿಯಮ: ಯುಗಧರ್ಮವೆಂದರೆ ಆಯಾ ಯುಗಗಳ ಸಮಯ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಉಕ್ತವಾದ ನಿಯಮಗಳು (ಆದಿಪು. ೦೦). [ಸಂ.]

ಯುಗನಾಯಕ (ನಾ). ಯುಗದ ಮುಂದಾಳು ; ಯುಗದ ಜನರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ಯುಗನಾಯಕನೆನೆ ನಿಜಪದಯುಗಮಮಿತಸುರೇಂದ್ರನೆನೆ ಯುಗಂಧರದೇವಂ ನೆಗಲ್ದಪೋಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೩-೩೦). [ಸಂ.]

ಯುಗಪತ್ತು (ಅ). ಒಮ್ಮೆಲೆ ; ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ : "ಒಡಸಲ್ವುದೇಕಕಾಲಂ ಯುಗಪತ್" (ಪಮ್ಮಟೀ. ೦೬-೦೬) ; ಯುಗಪದ್ವಾದಿತ ದೇವದುಂದುಭಿಗಳಿಂದಾಪ್ತೆದ್ದೆ ಶ್ರುತ್ವಾತ್ಮಕಂ ಜಗಂ (ಆದಿಪು. ೦೦-೨೦): ಯುಗಪತ್ಕರ್ಮವಿಧಾನದಿಂ ಯುಗಪದುತ್ಪಾನಾಂಗ ಸಂಸ್ಥಾನದಿಂ ಯುಗಪದ್ವಿಭ್ರಮವೇಗದಿಂ ಯುಗಪದಧ್ಯವಸಿತಚಾತುರ್ಯದಿಂ ಯುಗಪಪ್ರಗ್ರಹ ಏಗೆಲ್ಲೆಗೆಲ್ದ ಕ್ಷಣತದಿಂ ಕೋಲಾಟದೊಳ್ ಕೃಷ್ಣನಂ ಬಗೆಗೊಂಡರ್ ಸಮಸಪ್ತ್ಯವಿಭ್ರಮಕೆಯರ್ ಶ್ರೀರೂಪೆಯರ್ ಗೋಪಿಯರ್ (ಹರಿ. ೩-೦೩) ; ಪರಮಹಂಸನ ದೀಕ್ಷೆ ತಾಳಿದ ವರಮಹಾರಘುರಾಯನೊಂದೆಡೆ ಪರಮಲಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳ ಪೊರೆವ ರಾಘವನು . . . ಧರೆಯ ಮೇಲವತರಿಸಿ ಯುಗಪತ್ತಿರದೆ ಬಂದಿಹ ಧರ್ಮಕರ್ಮಗಳಂತೆ ತೋರಿದರು (ಕಥಾಮಂ. ೬೬-೦೬). [ಸಂ. ಯುಗಪದ್]

ಯುಗಪತ್ರಕ (ನಾ). ಕೆಂಗಾಂಚಾಳದ ಗಿಡ ; ಕೋವಿದಾರಸಕ್ಕ: "ಕೋವಿದಾರಃ. ಚಮರಿಕಃ. ಕುದ್ದಾಲಃ. ಯುಗಪತ್ರಕಃ– ೪ ಕೆಂಪು ಕಾಂಚವಾಳದ ಗಿಡ. ಕೆಂಗಾಂಚಾಳ ಹುವ್ವಿನ ಗಿಡ" (ಕಬ್ಬಾಕ. ೦೦೭). [ಸಂ.]

ಯುಗಪದುಕ್ತಿ (ನಾ). ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಕುರಿತು ನುಡಿಯುವುದು.– ಒಳಗೊಂಡು ಹೇಳುವುದು : ಪುರುಪತ್ರಯಮುಂ ಸ್ವಾರ್ಥೋಚ್ಚರಿತಂಗಳ್ ಯುಗಪದುಕ್ತಿಗುತ್ಪಪುರುಷಂ ಪರಮದನುಬಂದಿರೆ ಮಧ್ಯಮಪುರುಷಾಕೃಮಗಣಮಿರೆಯುಮೊಲ್ಮಂತಿರೆಯುಂ (ಕಪ್ರಾದ. ೨೨೩). [ಸಂ.]

ಯುಗಪರಿವರ್ತನ (ನಾ). ಒಂದು ಯುಗದ ನಂತರ ಮತ್ತೊಂದು ಯುಗವು ಬರುವುದು : ಯುಗಪರಿವರ್ತನಕ್ಕೆ ಪೋಗುಂಬ ಸುಖಕ್ಕೆ ನಿವಾಸ ಮೆಂಬ ಶೋಭೆಗ ಮೊದಲೆಂಬ . . . ಕಥಾಕಥನಂ ವಿದೇಹದೊಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೨-೩). [ಸಂ.]

ಯುಗಪಾರ್ಶ್ವಗ (ನಾ). ನೊಗಕ್ಕೆ ಹೂಡುವ ಎತ್ತಿನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ ಮಜ್ಜೊಂದು ಎತ್ತು : "ಪ್ರಷ್ಠವಾಟ್. ಯುಗಪಾರ್ಶ್ವಗಃ – ೨ ಉಕ್ಕೆಗೆ ತಿದ್ದಲೆಂದು ನೊಗವನ್ನು ಹೊತ್ತು ನಿಲಿಯುವ ಎತ್ತಿನ ಕೆಲದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ಎತ್ತು. ತಿದ್ದಲ್ಪಡುತ್ತಾಯರುವ ಎತ್ತು" (ಶಬ್ಕೋ. ೨೪೭). [ಸಂ.]

ಯುಗಪುರುಷ (ನಾ). ಒಂದು ಕಾಲದ ಅತ್ಯಂತ ಸತ್ತ್ವಶಾಲಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಒಂದು ಹೊಸಯುಗವನ್ನೇ ಆರಂಭಿಸುವ ಮಹಾವ್ಯಕ್ತಿ: ಇವು ಗಾಂಧೀಯುಗ ; ಮಹಾತ್ಮಾಗಾಂಧಿಯವರು ಯುಗಪುರುಷರು (ಕೃಚರಿ. ೦); ಯುಗಪುರುಷರ ಜಗಲಿಗಿರಿಸಿ ಕೈಯ ತೊಳೆದುಕೊಂಡವು (ಪಂಪಪು. ೨೪-೨೦). [ಸಂ.]

ಯುಗಪ್ರವರ್ತಕ (ನಾ). ೧. ಯುಗಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು : ಯುಗಾದಿಕೃತು ತಾ ಯುಗಪ್ರವರ್ತಕನೆನಿಸಿ ಧರ್ಮಪ್ರಭುತನು ತಾನಾಗಿ ಭಕುತರಿಗೀವ ಸಂಪದವ (ಹರಿಶ.೬-೦೩). ೨. ಒಂದು ಕಾಲಮಾನದ ಜನಜೀವನಕ್ಕೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಹೊಸದಾದ ರೂಪವನ್ನು ತಂದು ಕೊಡುವವನು ; ಯುಗಪುರುಷ : ಕ್ರಾಂತಿಗೆ ಮೂಲ, ಆದರ್ಶಸಾಹಿತ್ಯ. ಯುಗಪ್ರವರ್ತಕರನೇಕರು ಇದನ್ನು ತೀರ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಜಗ್ಗಿ "ಸಹೋದರ" ಭಾವವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿದರು (ಕೃಬಂಧ. ೦). [ಸಂ.]

ಯುಗಯೋಗ (ನಾ). = ಯುಗ ೧೦ : ಏಳು ಗ್ರಹಗಳೂ . . . ಎರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲದ್ದರೆ ಯುಗಯೋಗ (ಜಾತಕ. ೦-೬ ೦೦೫). 'ಯುಗಯೋಗಜಾತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಯುಗಯೋಗಜಾತ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಯುಗಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ಯುಗೆಯೋಗಜಾತನಧನಂ ಪಾಪಂಡಿ (ಜಾತಕ. ೦೬-೦೩). [ಸಂ.]

ಯುಗಲ, ಯುಗಳ (ನಾ). ೧. ಜೊತೆ ; ಜೋಡಿ : ಮುಂಗಿಲ ಯುಗಲದಂತೆ ಬಂದು ಸೇರಿ ಸಾರಿ ಅಗಲದೆ . . . ಬಾಳಬೇಕು, ಬೆಳೆಯಬೇಕು, ಸಮ್ಮ ಕ್ಷಣಕಮೆನಿಸದೆ ! (ಶಾರ್ಙ. ೨೪-೦೭) ; ಕೋಗಿಲೆಯು ಏಕಾಕಿನಿ ! ಶನ್ನ ಯೋಗೀಶ್ವರನು ಬಾರದೆ ಯುಗಲವರಿಯದ ಯೋಗಿನಿ !

(ಕಂಕಪ. ೧೯-೦೬). **ಯುಗಳ** : ೧. " ಯುಗಂ, ಯುಗ ೦. ಯುಗಳಂ . . . ಈ ೮ ಅವುಳ್" (ಪಜಾಯು. ೦೧೬-೦೩). ೨. ಅವಳಿ ಮಕ್ಕಳು : ಅವಳಿ ಜವಳಿ : ಯುಗಳಂಗಳ್ಬುಟ್ಟೆ ಸೀಂತಾಗುಳಿಸಿ ಪಿತ್ಯಯುಗಂ ಸತ್ತು ಸಗ್ಗಂಗಳೊಳ್ ಪುಟ್ಟುಗುಂ (ಪಂಚತಂ. ೦-೭೬). ೩. [ಗೌಪ] ಎರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಪದ ಯುಗಳಂ . . . ಎರಡಱ ನಾಮಂ (ಕೃಪಪಾ. ೯-೨). [ಸಂ]

ಯುಗಶಕ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಯುಗದ ಚೈತನ್ಯ.—ಸತ್ತ್ವ : ಜನಮನಸಮೆ ಯುಗಶಕ್ತಿಯಲ್ಲೆ? ತಾನಾ ಶಕ್ತಿ ಮೂರ್ತಿಗೊಳೆ ನಾಮವಸ್ಸಪ ತಾರಮೆಂದು ಪೂಜಿಪವಲ್ಲೆ (ಕೃಣಾಮಾ. ೦೦-೨೯). [ಸಂ.]

ಯುಗಸಂಧಿ (ನಾ). ಗುದಸ್ಥಾನ : ಪೃಷ್ಠ : ರೋಹೀಸಂಧಿಯ ಕೆಳಗಿರೆ ಕಾ(ಸೂ)ಸುಳ ಪೆಸರದಕಂಬರಪಾಸದ ನಡುವೆಯದಕೆ ಯುಗಸಂಧಿಯುಮಂ (ಅಕ್ಷಾ. ೯-೩೨). [ಸಂ.]

ಯುಗಳ ' ಯುಗಲ ' ನೋ.

ಯುಗಳಜಿಹ್ವಗ (ನಾ). ೧. ಎರಡು ನಾಲಗೆಗಳುಳ್ಳುದು : ಹಾವು. ೨. ಎರಡು ನಾಲಗೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪುವವನು. ೧, ೨ : ಬೆಗೆದಿಳಿಯ ಪೋಗಿಯಟಿವತಿಯ ಪೊರ್ದಲುಮವನು ಯುಗಳಜಿಹ್ವ [ಪ್ಪ]ಗನೆಂದು ಜರಿದಿರದೆ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಏಗಮು ಪೇಳ್ಪೊಕ್ಕುವಿಪ್ಪಕ್ಷಿಯಗ್ನಿಮುಖಿ ರೆನುತಮಂದನುಳಿದು ಹುಡುಕುತ್ತಲಿ (ಪಪಪೋ. ೫೦-೬).

[< ಸಂ. ಯುಗಲಜಿಹ್ವಕ]

ಯುಗಳತೆ (ನಾ). ಜೋಡಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ : ಎರಡಾಗಿ ಕೂಡಿರುವುದು : ಅಮರಯಿರೆನೆವುಗಳಕ್ಕುಂ ಕೃಮದೇಕಾನೇಕವಚನದೊಳ್ ಪ್ರತ್ಯೇಕತಾ ಸಮನಿಸೆ ಯುಗಳತೆಯಾಪ್ಯಾತಮಾರ್ಗದೊಳ್ ನೆಲಸಿ ನೀದ ಪುರುಷ ತ್ರಯಕಂ (ಕಪಾದ. ೨೦೬). [ಸಂ. ಯುಗಲತಾ]

ಯುಗಳರಸನ (ನಾ). = ಯುಗಳಜಿಹ್ವಗ ೧ : ಕುಂಜರಕೃತ್ತಿವಸನ ಯುಗಳರಸನ ರಂಜಿಪ ಕಂಕಣ ಮಂಜುಳ ರಿಪುಪುರಭಂಜನ ನಿತ್ಯನಿರಂಜನ (ಅಷ್ಟಪ್ರ. ೬-೩೨). [ಸಂ. ಯುಗಲರಸನ]

ಯುಗಳಾರ್ಥ (ನಾ). ೧. ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳು. ೨. ಎರಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥ : ಜೊತೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥ : ಯುಗಳಾರ್ಥದ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆಗೆ ತಂದಾವಿಷ್ಟಲಿಂಗದೆಡೆಗೇಕತ್ವಂ ನೆಗಟ್ಟುಗುಂ (ಕಪಾದ.೦೫೪).[ಸಂ.ಯುಗಲಾರ್ಥ]

ಯುಗಳೋಚ್ಚರಣ (ನಾ). ಎರಡು ಸಲ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು.—ಹೇಳುವುದು : ದ್ವಿರುಕ್ತಿ : ದೂರಾಭೀಕ್ಷಣವೀಪ್ಸೋದಾರಾನುಕೃತಿಕ್ರಿಯಾಸಮಭಿಹಾರ ಸಮಿಪೇರುತರ ಜಾಪಳಾದಿಗೆ ಸಾರಂ ಬುಧರಿಂ ಪದಕ್ಕೆ ಯುಗಳೋಚ್ಚರಣಂ (ಪಪಾ. ೦೧೩). [ಸಂ. ಯುಗಲೋಚ್ಚರಣ]

ಯುಗಾಂತ (ನಾ). ೧. ಯುಗವು ಮುಗಿಯುವ ಕಾಲ. ೨. ಪ್ರಳಯ ಕಾಲ; ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶ: "ಸಂವರ್ತಃ, ಪರಿವರ್ತಃ, ಕ್ಷಯಃ, ಯುಗಾಂತಃ . . . ಮಹಾಪ್ರಳಯಃ—ಈ ೯ ಪ್ರಳಯಕಾಲಂ " (ಪಜಾಯು. ೫೦-೦೦೭); ಮಹೇಶ್ವರಭೈರವಾಡಂಬರಮುಮಂ ಯುಗಾಂತಕಾಲಾಂತಕನ ಮಸಕ ಮುಮಂ ತನ್ನೊಳಿವಡಿಸಿನೊಂದು (ಪಂಕಥಾ. ೦೦-೦೦೩ ೩); ಪುರುಷರು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಬೇರೊಂದು ಬ್ರಹ್ಮಸೃಷ್ಟಿಯೊ . . . ಸ್ತ್ರೀಪಯವಾದ ಯುಗಾಂತವೊ ! (ಪಪಾಕಾ. ೨೮). [ಸಂ.]

ಯುಗಾಂತರ (ನಾ). ೧. ಇನ್ನೊಂದು ಯುಗ ; ಬೇರೆ ಯುಗ. ೨. ಬಹಳ ಕಾಲ : ದೀರ್ಘವಾದ ಕಾಲ ; ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳು : ಮರಣವು ಈಗಲೆ ಬರಲಿ. ಅಥವಾ ಯುಗಾಂತರದಲ್ಲಿಯ ಬರಲಿ ಧೀರರಾದವರು ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಟ್ಟ ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ಚಲಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಪಪಕಾ. XI. ೪). [ಸಂ.]

ಯುಗಾದಿ (ನಾ). ೧. ಯುಗದ ಆರಂಭ : ಈ ಪುರುಷನರ್ಸಾ ಯುಗಾದಿ ಮಯಾಪುರ-ಪರಿಗೆ ಮೊದಲ ಷರುಷನು (ಪಪಪು. ೩-೬೨). ೨. ವರ್ಷದ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ ಮತ್ತು ಆ ದಿನ ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ ; ಚೈತ್ರಶುದ್ಧ ಪ್ರತಿಪದೆ : ದೀವಗೆ ಯುಗಾದಿ ಹಬ್ಬಗಾಣಿಕೆ ಗ ೨ (ಪಪ. VIII. ತೀರ್ಥಪ. ೧೩-೭೪; 1708) ; ಆ ಯುಗಾದಿಯಲಿ ನೀನೆನ್ನ ದರ್ಪಣಮೆ _ ಈ ಯುಗಾದಿಯಲಿ ನೀನೆಲ್ಲಿ ? ಪಾನೆಲ್ಲಿ ? (ನಿಲಾಪ. ೫೬-೦೬); ಯುಗಯುಗಾದಿ ಕಳೆದರೂ ಯುಗಾದಿ ಮರಳಿ ಬರುತಿದೆ (ಗಂ. ೦೦೬-೦). ' ಉಗಾದಿ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಯುಗಾದಿ, ಯುಗಾದ್ಯಾ]

ಯುಗಾವಸಾನ (ನಾ). = ಯುಗಾಂತ ೨ : ಯುಗಾವಸಾನಮುಮಾಂಭೋಧಿ ವೇಲಾಕಲ್ಪೋಲವಿಲಾಸಸಮುಲ್ಲಾಸಪ್ರತಿಭಾಸಮುಮಂ ಕಿ ಟ್ಟ ಡಿ ಸಿ ದ ವಿದ್ಯಾಧರರಾಜನ ಸಭಾಮಂಡಳಂ ಕ್ಷೋಭಕ್ಕೊಡರ್ಚಿದಾ ಪ್ರಸ್ತಾವದೊಳ್ (ಪಾಪಿಪು. ೪-೬೬ ೪). [ಸಂ.]

ಯುಗ್ಮ (ನಾ). ೧. ಜೊತೆ : ಜೋಡಿ : "ಯುಗ್ಮಂ, ಯುಗಂ, ಯುಗಳಂ . . . ಯುವುಳಂ _ ಈ ೮ ಅವುಳ್ " (ಪಜಾಯು. ೦೦೬-೦೩) : ಶ್ರೀಭದ್ರಾಹುವೆಂದ್ರಗುಪ್ತಮುನೀಂದ್ರಯುಗ್ಮವಿನೊಪ್ಪೆ ವಲ್ . . . ಪಾನ್ಪಿಸೇನ ಮುನೀಶಸಾಕ್ಕಿವ ವೆಳ್ಗೊಳ ಅದ್ರಿ ಮೇಲಪ್ಪಾದಿ ವಿಟ್ಟ ಪುನರ್ಭವಕ್ಕೆಯೆ ಆಗಿ × × (ಪಪ. II. ೩೦-೦ ; ಪು. ೮೫೦); ಇತೀ ಯುಗ್ಮಮುಂ ಅನೇಕ ಪಾರಂ ಪೋದೊಪೆ ಏಕವಾರಂ ಗೃಹೀತಗ್ರಹಣಾ ಆಕ್ಕುಂ (ಕಕ್ಷ್ಯಪ್ರ. ೭೭). ೨. ಗಂಡಹೆಂಡತಿಯರು; ದಂಪತಿ : ಕೂರ್ಮೆ ತಳ್ತಿರವಿಂ ಮುಚ್ಚುಗೆವೆತ್ತ ಪತ್ರುಗೆಯುಸಂತಾ ಪಾಲ್ವರಿಂದಿರ್ವರಿರ್ವರೆ ಯುಗ್ಮದ್ವಯಮಾದರ್ (ಕಾಂಶಿಪು. ೬-೦೨೬). ೩. ನೊಗ : ಧರೆ ತೀರ್ದ್ದಿಕ್ಕುಂಭಿ ಯುಗ್ಮಂ ರವಿ ಶಶಿಮಳಯುಂ ಗಾಲಿಗಳ್ ಮೇರು ಬಿಲ್ . . . ಆ ವಾಯು ಪೀಳ್ಕಾಗೆ ರುದ್ರಂ ಸುರಸ್ಯನ್ಯಂ ಕೂಡೆ ಸುಟ್ಟಂ ತ್ರಿಪುರಮನೆಳವಿಂದಂದು (ಪಪ. V, ಅಶೀ. ೦೨೬-೨೬ ; 1185). [ಸಂ]

ಯುಗ್ಮಪದಕರಣ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಸುರತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಂಧ : ಮತ್ತಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದವಳು ಒಂದು ಕಾಲಂ ಮಡಿದು ಇರಲಾಗಿ ಪುರುಷನವಳಿರ್ದ ಮೊಗಮಾಗಿ ಶವ್ಯ ಕಾಲನವಳು ನೀಡಿದ ಕಾಲ ಕೆಳಗೆ ನೀಡಿ ಮಡಕಾಲಂ ಅಡ್ಡಕಾಲೊಡನೆ ಎತ್ತಿ ಓರೊರ್ವರನಪ್ಪುತ್ತು ಕೂಡಿದೊಡೆ ಯುಗ್ಮಪದ ಕರಣಂ (ಕೌಮಶಾ. ೨೬೬). [ಸಂ.]

ಯುಗ್ಮಾದ್ರಿ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು ; ಲಾಕ್ಷಾಪ್ರಲೇಪ ಮಾಂಸಾದ ನಿರುಚ್ಛ್ವಾಸ ಸನಿಚ್ಛ್ವಾಸ ಯುಗ್ಮಾದ್ರಿ ಶಾಲ್ಮಲಿ ಲೋಹಪ್ರದೀಪ ಕ್ಷುತ್ಪಿಪಾಸಕ ಕ್ರಿಮಿಕುಲಂಗಳೆಂಬವೇ ರಾಜನರಕಂಗಳು (ಪಪೀಕ. ೦೫೦).

[ಸಂ.]

ಯುಗ್ಯ (ಗು). ೧. ನೊಗಕ್ಕೆ ಹೂಡಲು ತಕ್ಕುದಾದ. (ನಾ). ೨. ರಥಕ್ಕೆ ಹೂಡುವ ಕುದುರೆ : " ವಾಹನಂ, ಧೋರಣಂ, ಯುಗ್ಯಂ, ಯಾನಂ, ಪತ್ರಂ— ಈ ೫ ರಥವ ಹೂಡುದ ಕುದಿರೆ " (ಪಜಾಯು. ೬೪-೨೯೩). ೩. ವಾಹನ : " ವಾಹನಮೂವುದಾದೊಡಂ ಪತ್ರಯುಗ್ಯಧೋರಣನಾಮಂ " (ಪಪ್ರಕೋ. ೮೮-೩೦). [ಸಂ.]

ಯುಂಜ್ಯ(ಗೆ). ೧. ಜೋಡಿಸಿದ ; ಸೇರಿಸಿದ. ೨. ತಕ್ಕ : ಯೋಗ್ಯವಾದ. ೩. ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ; ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೪. ಹೊಂದಿಕೆ ; ಸಂಬಂಧ. [ಸಂ.]

ಯುತ (ಗು). ೧. ಹೊಂದಿಸಿದ ; ಸಂಧಿಸಿದ ; ಜೋಡಿಸಿದ. ೨. ಸಹಿತವಾದ ; ಒಳಗೊಂಡ : ಭೋಂಕನೆ ರಥದಿಂದಮಂದಿರ್ದು ಬಂದನುಪೇಂದ್ರಯುತಂ ರಥೋದ್ಭಹಂ (ಪಂಕಥಾ. ೦೬-೩೦); ಯುತಕರಮಳಂ ಗತಕಮಳಂ ಶ್ವೇತಕುರವಂ ಮುಕ್ತಕರವಂ . . . ಚಿತ್ರತರಂ ನೋಡುವ ನರಂಗೆ ಖಾತಮಖಾತಂ (ಪಂಪ್ರಪು. ೧೩-೩೦). (ನಾ). ೩. ಹೊಂದಿಸಿದುದು ; ಜೋಡಿಸಿದುದು : "ಯುತಮನ್ವಿತಂ ಸಂಹಿತಂ ಸಮಸ್ತಿತಂ"

(ಪಂಗಡಾ. ೦೩೦-೦೪). ೪. [ಗಣಿತ] ಕೂಡುವಿಕೆ ; ಸಂಕಲನ : "ಯುತಂ. ಯುಕ್ತಂ . . . ಇಂತಿನಿತುಂ ಕೂಡೊದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು" (ಭೃತಾ. ೦೦೨೨ ಪ).

[ಸಂ.]

ಯುತಕ (ನಾ). ೧. ಜೋಡಿ ; ಜೊತೆ. ೨. ಜೋಡಣೆ; ಹೊಂದಿಕೆ. ೩. ಮೈತ್ರಿ ; ಸ್ನೇಹ. ೪. ಹೆಂಗಸರ ಉಡುಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ. [ಸಂ.]

ಯುತಿ (ನಾ). ೧. ಕೂಡಿರುವಿಕೆ ; ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. ೨. ಹೊಂದಿಕೆ; ಜೋಡಣೆ : ಶ್ರುತಿಮತಿಗಳನ್ಯೋನ್ಯಪರಿಪೂರಕಂಗಳ್ ಯುತಿಯೊಳವು . ಸೇರಿರಲು ಸತ್ಕರ್ಶನ ನಿನಗೆ (ಪಾಂಚಾ. ೩೩೨). [ಸಂ.]

ಯುದ್ಧ (ನಾ). ಕದನ ; ಸಮರ : ಮಾಪಸಗರೋವರದೊಳ್ ಸಿತಮತ್ಸ್ಯನಂ ಯುದ್ಧದೊಳಾಪುಂ ಗೆಲ್ದುಂ (ಪಜ್ಜಾ. ೬೦-೩೬) ; ನಿಚ್ಚಂ ಧರಾಧೀಶರು ವಡಲಿಟ್ಟಂತಿರೆ . ಮಾಟ್ಟಿನೋವರೆ ಪಯೋಧಾರ್ವರಂ ಯುದ್ಧದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೨೬). [ಸಂ.]

ಯುದ್ಧಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕಾಳಗ ಮಾಡು : ವೃದ್ಧನವ್ವಾ ಸುಂದರನೊಳ್ ಯುದ್ಧಂಗೆಯ್ದು (ಪಜ್ಜಾ. ೩೬-೦೯) ; ಪದಘಾತಕ್ಕೆ ಧರಾತಳಂ ಕುಸಿಯೆ . . . ಯುದ್ಧಂಗೆಯ್ದುರೀಶಾರ್ಜುನರ್ (ಪಾಪಂ. ೪-೭೪).

[ಯುದ್ಧ + ಕೆಯ್]

ಯುದ್ಧಭೂಮಿ (ನಾ). ಕಾಳೆಗದ ಕಣ ; ರಣರಂಗ : ಗಂಗರಾಜರೊಡವೆ . . . ಕೇತಮಲ್ಲ ನಾಯಕರುಗಳು ಯುದ್ಧಭೂಮಿಗೆ ಹೊರಡಲನುವಾದರು (ಶಾಂಪಾ. ೦೪೭). [ಸಂ.]

ಯುದ್ಧರಂಗ (ನಾ). = ಯುದ್ಧಭೂಮಿ : ರಕ್ಷಿಸುಗೆ ವಸುಧೆಯಂ ಯುದ್ಧರಂಗತ್ರಿನೇತ್ರಂ (ಪಗಾ. ೦-೪) ; ರಾತ್ರಿ ಯುದ್ಧರಂಗದೆಡೆಯೇ ಕಳೆಯಿತು (ಪಭಾ. ೫೦೨). [ಸಂ.]

ಯುದ್ಧವಿರಾಮ (ನಾ). ಯುದ್ಧವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವಿಕೆ ; ಕದನವಿರಾಮ : "ಯುದ್ಧವಿರಾಮಃ ಕದನವಿರಾಮ" (Cease fire- ಶಬ್ದಿ. ೦೪). [ಸಂ.]

ಯುದ್ಧವೀರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಕಾಳೆಗದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಪರಾಕ್ರಮ ; ಸಮರಶೌರ್ಯ. ೨. [ಜೈನ] ಕದನದಲ್ಲಿ ಗೆಲ್ಲುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆ : ಅಮಿತತೇಜಂ ಶ್ರೀವಿಜಯಂಗೆ ಯುದ್ಧವೀರ್ಯಮುಂ ಪ್ರಹರಣಾವರಣಮುಂ ಬಂಧಮೋಚನಮೆಂಬ ಮೂಱುವಿದ್ಯೆಗಳಂ ಕೊಟ್ಟು (ಶಾಪುಂ. ೦೯೨). [ಸಂ.]

ಯುದ್ಧಸನ್ನದ್ಧ (ನಾ). ಕಾಳೆಗಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾದವನು : ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಯುದ್ಧಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿ ಸವಸ್ತ್ರಸಾಮಗ್ರೀಸಹಿತಂ ಶಿಬಿರದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟೊಡಂ (ಪಾಂಪಾ. ೩-೩೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಯುದ್ಧಾಜಿರೆ (ನಾ). = ಯುದ್ಧಭೂಮಿ : ನವಘಟೀಯಂತ್ರದಿಂ ವಿಮ್ಮುಯುದ್ಧಾಜಿರವಾಪೀವ್ಯೆರಿಕ್ಕಾಂಮುವನೆ ನಿಜಯಶೋವಲ್ಲಿಗೆತ್ತುತ್ತು ವಿರ್ಪಂ (ಎಗೆ. ೪- ಪಾಪಕ- ೦೪೦-೦೩; ೧೧೯೨). [ಸಂ.]

ಯುಧಿಷ್ಠಿರ (ನಾ). ೧. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವವನು.—ಅಚಲನಾಗಿರುವವನು. ೨. ಪಾಂಡವರಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯವನಾದ ಧರ್ಮಪುತ್ರನ ಹೆಸರು ; ಧರ್ಮರಾಯ : ಯುಧಿಷ್ಠಿರಂ ಶಲ್ಯನ ಮೊಸಗೆ ನೆಜ್ದು ನಿಂದು ಕಯ್ದು ಸುವಾ ಪ್ರಸ್ತಾವದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೪೯ ಪ) ; ಯುಧಿಷ್ಠಿರ ರಾಯದಳ ಮುಂಕೊಳಿಸಿ ಹೊಕ್ಕುದು ಜಡುದ ಸುಮ್ಮಾಸದ ಸೂಡದಲಿ (ಕಾವ್ಯಾಕ್ಕೂ. ೦-೪೯). [ಸಂ.]

ಯುನಾನಿ (ಗು). ೧. ಯವನದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಗ್ರೀಸ್ ದೇಶದ : ಕ್ಷತ್ರಿಯಕುಲಸ್ಥರು . . . ಯವನಾನೀ (ದುವನ–ಗ್ರೀಕ) ದಳಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಿ ಅವರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರು (ಕಾಶಕ್ರ. ೦೩೦). (ನಾ). ೨. ಗ್ರೀಸ್‌ದೇಶದವನು ; ಯವನ : ದುನಾನಿಯರ ಮೂಗು ಒಂದು ತೆರನಾಗಿದ್ದರೆ ರೋಮನರ. ಯೆಹೂದಿಯರ. ನೀಗ್ರೋಗಳ ಮೂಗುಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಪಣಾಕ್ಕ. ೦೨೨). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೈದ್ಯಪದ್ಧತಿ ; ಮಹಮದೀಯರಿಂದ ಬಂದ ವೈದ್ಯವಿದ್ಯೆ : ಅಲೋಪತಿ . . . ಹೋಮಿಯೋಪತಿ . . . ಯುನಾನಿ (ಪಕಾಜ. ೩೨).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಯೂವಾನೀ; ಮರಾ. ಯುನಾನೀ]

ಯೊಯ್ಯು (ನಾ). ಕುದುಬೆ; 'ಯಯ್ಯು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಯುಯುತ್ಸು (ಗು). ೧. ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ; ಕದನೋತ್ಸಾಹಿಯಾದ. (ನಾ). ೨. ಕಾಳೆಗ ಮಾಡಲು ಬಯಸುವವನು ; ಯೋಧ : ಹೋರಾಟದ ಕಥೆಗಳು ಯುಯುತ್ಸು ಹಾಗು ಸ್ವಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಆಕರ್ಷಕವೆನಿಸುತ್ತವೆ (ಕಪಕ. ೧೭). ೩. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ದಾಸೀಪುತ್ರ ; ಕೌರವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಸ್ವಪಂ ದಯೆಯಿಂದಮೂ ಯುಯುತ್ಸುವನೊಡಗೊಂಡು ಬಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೫೬) ; ತಿಳಿದು ತನ್ನೊಳು ಭೀಮಸೇನನ ಬಲುಗದಾಘಾತದಲಿ ಕುರುಕುಲವಳಿವುದೆಂದು ಯುಯುತ್ಸು ರಥದಿಂದಿಳಿದು ನಡತಂದ (ಕುಪಾ. ೨೦. ೨-೩೬).

[ಸಂ.]

ಯುವ (ಗು). ೧. ಎಳೆವಯಸ್ಸಿನ ; ಹರಯದ ; ಯೂಥಪತಿ ಪೋಗಿದ ಕರಿಕಲಭ್ಮಿಂತಿಯಿಂದಂ . . . ರಾಜಹಂಸಂ ಪೋಗಿದ ಯುವ ರಾಜಹಂಸಪ್ರಕಾರದಿಂದಂ ಬಂದು ಪತಿವಿಯೋಗದಿಂ ನಿಜಜನನಿಯರವೆ ಪೋಲ್ದು (ಜಾಂಪು. ೦-೧೬ ಪ). ೨. ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ; ಶಕ್ತಿವಂತನಾದ. (ನಾ). ೩. ಹರಯದವನು ; ತರುಣ ; ಯುವಕ : ಯುವಸಂಘಾತಮದೊಂದು ತೋಳ್ದಡಿಗಳೊಳ್ ವಾತ್ಯೋದ್ಧತೋರೋಳಿಯೊಳ್ ಯುವತೀವ್ರಾತಂ . . . ಸೆರ್ತಿಸೆ (ಜಾಪು. ೬-೦೫೬); ಕರಮದ್ಧ ಕರಭಗಮನದ . . . ಜರ್ಜರಜಘರಲಂಬಿತವಯೋಧರ ಶತವೇಣಿಯರನೂನ ಯುವರಂ ಕರೆದರ್ (ಪಪ್ರಾ. ೨-೩೬). ೪. ಅರುವತ್ತು ವರುಷ ಪ್ರಾಯದ ಆನೆ : ಈದೀತಜವನಂ ಯುವನಂ . . . ತರಿಸಿ ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಜನೇಂದ್ರಚಂದ್ರನೇವಂ ಪೋಪುದುಚಿತಂ ಜಯಮಂ ಜಯಪರ್ವತಯಾನಸಾಗಮಂ (ಪಾಂಪಕ್ಷ. ೦೦-೦೯೨). ೫. ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಸಂವತ್ಸರ : ವತ್ತಮಾ ಪರ್ವದೇ ಪ್ರಭವ . . . ಯುವ . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತು ತಜನಾಗಿಹುದು (ಪಪಗ. ೫೬). [ಸಂ. ಯುವನ್]

ಯುವಕ (ನಾ). ತರುಣ ; ಯೌವನಸ್ಥ : ಭಯಭೀತಿಯಿಲ್ಲದ ಯುವಕ ವಡೆಯು ಎತ್ತೆತ್ತಲೂ ತಲೆಯೆತ್ತಲಿರೆಂಭಿಸಿದೆ (ಕ್ರಬಾಪ. ೫೪). [ಸಂ.]

ಯುವಜನ (ನಾ). ತರುಣಜನ ; ಹರಯದ ಜನ : ಸುವಶರನಾದರೊ ಯುವಜನರಮ ಪರಿಪರಿಯೊಳು ಪೀಡಿಸುತಿಹನು (ಇಂಪಾಪ. ೦೪೪-೩೦).

[ಸಂ.]

ಯುವತಿ (ನಾ). ೧. ಹರಯದವಳು ; ತರುಣಿ ; ಯೌವನಸ್ಥೆ : ಯುವತಿಯ ನಗೆಮೊಗಮಂ ಪಿಗುಗುವೆ [ಪಾಕಾಂ. ಮಿಸುಗುವ] ಭಾಮಿಸೆ ದರ್ಪಣೇಂದು ಜಳಜಂಗಳ್ ಸೋಲವನಾಂತುವು ಗಡ ಮುನ್ನವಜಯವ ಮೊಂದೊಂದಱೊಡನೆ ತವ್ಮೊಂದೊಂದುಂ (ತಿತ್ರಿ. ೩-೦೪). ೨. ಹೆಂಗಳು ; ಸ್ತ್ರೀ : ಯುವತಿ ಪ್ರಸೂತಿಕಾಲಂ ಸವನಿಸೆ . . . ಅವಳೆರಡು ಮೂಱು ನಾಲ್ಕಯ್ದುವರಂ ಸಂಭವಿಸೆ ತತ್ಕುಲಂ ಕ್ಷಯಮಕ್ಕುಂ (ಕೋಗಿಪು. ೪-೩೩) ; ಒಪ್ಪುವ ಪತಿಯ ಹಾನಿವೃದ್ಧಿಯೆ ಯುವತಿಯರೊಳಮಕ್ಕು ಮೆಂಬುದುಂ ತಕ್ಕುದೆ ದಲ್ (ಪಾಕ್ಕ. ೦-೦೦೩). [ಸಂ.]

ಯುವರಾಜ (ನಾ). ಮುಂದೆ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬರತಕ್ಕವನೆಂದು ನಿಯುಕ್ತನಾದವನು ; ಪಟ್ಟದ ರಾಜಕುಮಾರ ; ರಾಜನ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿ : ಯುವ

ರಾಜಂ ಭಟಾರರಂ ವಂದಿಸಿ ಪೋದಂ (ಶಬ್ದಾ. ೮೨–೦೬) ; ಅತ್ಯ ರಾಜಾಧಿರಾಜನುಮಿತ್ತ ಯುವರಾಜಪಂ ನಿಂದಾಗಳ್ (ಅಂತ್ಯ. ೦೪–೫೫ ಪ) ; ಬೀಸುವ ಧವಳಚಾಮರಂಗಳ್ ಯುವರಾಜನ ಕೆಲದೊಳೆಸದುವತಿಲಲಿತಂಗಳ್ (ತೀರ್ಥ. ೩–೦೭). [ಸಂ.]

ಯುವರಾಜಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಂ ; ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಂದೆಯಿಂದ ಯುವರಾಜಪಟ್ಟವನ್ನು ಪಡೆದು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಯಾಗುವುದು : ಯೌವರಾಜ್ಯ : ಕುಮಾರಕಾಲದೊಳ್ ಯುವರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕಮಂ ಪಡೆವುದು ಯುವರಾಜಕ್ರಿಯೆ (ಕಾರುಂಡ. ೨೦೯). ' ದೀಕ್ಷೆ ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಯುವರಾಜಕ್ರಿಯಾ]

ಯುವರಾಜತೆ (ನಾ). ಯುವರಾಜನ ಪದವಿ.–ಅಧಿಕಾರ : ಕ್ಷತ್ರಿಯೋತ್ಪನ್ನನೆಂದು . . . ಅಪರಾಜಿತಕುಮಾರಂಗೆ ಭುಜಬಲಿಗೆ ಸಂದ ಯುವರಾಜತೆಯ ಕೊಟ್ಟೊಲವಿಂದ ಮಂದನಿಗೆ ಪಟ್ಟಗಟ್ಟುವ ಬೀದದಿಂ ಕಟ್ಟಿದನು ಕೊರಲಲಿ ಕಂಠಮಾಲೆಯನು (ಹರ್ಷಚ. ೪–೦೨). [ಸಂ. ಯುವರಾಜತಾ]

ಯುವರಾಜಪಟ್ಟ (ನಾ). ೧. = ಯುವರಾಜತೆ : ಕಿಱಿಯಾತನಪ್ಪ ಭಾನುವೇಗಂಗೆ ಯುವರಾಜಪಟ್ಟಮಂ ಕಟ್ಟಿ (ಶಬ್ದಾ. ೬೦–೦೬) ; ಪಟ್ಟವದು ಹಿರಿಯರಸನದು ಯುವರಾಜಪಟ್ಟವೆ ಪರಿತನೂಜನೊಳಾಯ್ತು (ಕಾಮ್ಯಾಗ. ೦೬–೬). ೨. ಯುವರಾಜಪದವಿಯ ಚಿಹ್ನೆಯಾದ ಹಣೆಗೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಆಲಂಕಾರ : ಅಂಗದಗೆ ಪೊಸಲಲಿ ಧರಿಸುವುದು ಯುವರಾಜಪಟ್ಟವನು (ಕೊಡಗ. ೪–೫೬). [ಸಂ.]

ಯುವರಾಣಿ (ನಾ). ಯುವರಾಜನ ಹೆಂಡತಿ : ಅಪ್ಪರಲ್ಲಿ ಯುವರಾಣಿಗೆ ಎಚ್ಚರವಾಗುತ್ತಿಕೆ (ಕೃಷ್ಣ. ೬). [<ಸಂ. ಯುವರಾಜ್ಞೀ]

ಯುವಾಧಿಪ (ನಾ)* = ಯುವರಾಜ : ಬಿಲ್ಲ ಬಿನ್ನಣಮನಾ ರಾಣದೊಳ್ ಮೆಱೆದು ಯುವಾಧಿಪಂ (ಶಂವೃತ್ತ. ೬–೭೬). [ಸಂ.]

ಯುವಾನ (ನಾ). ತರುಣ ; ಯುವಕ : ಈ ಯುವಾನರನವದ್ಯವಿದ್ಯಾರಾಮ್ನಾಯಶುದ್ಧರವದಾತಕೀರ್ತಿಗಳ್ (ಶಾಬ್ದಿ. ೦೪೪); ಶ್ವಾನ· ಯುವಾನ· ಅಧ್ವಾನ . . . ಪಸುಪಂತ–ಇವು ಮೊದಲಾವುವು (ಕಪಾಣ. ೪೭ ಕ್ರಿಯೋ). [<ಸಂ. ಯುವನ್]

ಯುಷ್ಮತ್ಕಟಾಕ್ಷ (ನಾ). ನಿಮ್ಮ ಕುಡಿನೋಟ ; ನಿಮ್ಮ ಕಢೆಗಣ್ಣೊಟ : ಭವಹರಣ ಯುಷ್ಮತ್ಕಟಾಕ್ಷದಿ ಕ್ಷಪಿತನಾದೊಡೆ ಸಕಳಶಬ್ದಶ್ರೋತ್ರನಾಗಿರನೆ (ಶಾಕ್ಷ. ೪೬–೬೨). [ಸಂ.]

ಯುಷ್ಮತ್ಕಳೆ (ನಾ). ನಿಮ್ಮ ಅಂಶ : ಎಲೆ ಮಾಯಾದೇವಿ ಲೋಕತ್ರಯ ಜನನಿ ಮದಾಜ್ಞಾಸಮುತ್ಪನ್ನೆ ಯುಷ್ಮತ್ಕಳೆ . . . ಪುಟ್ಟುಗೆ ಭಗವತಿಯುಂ ಜಂಡಿಯುಂ ದುರ್ಗೆಯುಂ ವೀರಲುರಾಯದ್ವಯಂಯುಂ ಕನ್ನೆಯುಮೆನಿಸುಗೆ (ಶಾಗ. ೨–೩೪). [ಸಂ. ಯುಷ್ಮತ್ಕಲಾ]

ಯುಷ್ಮದ್ಗುಣ (ನಾ). ನಿಮ್ಮ ಗುಣ : ಯುಷ್ಮದ್ಗುಣಾ· ಅಸ್ಮದ್ದಾಹಿತ್ರ· ಭವದ್ರಾಜ್ಯ (ಕಪಾಣ. ೦೦ ಕ್ರಿಯೋ). [ಸಂ.]

ಯೂಕ (ನಾ). ೧. (ಕೊಳೆಕಾದ ಬಟ್ಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರಿಮಿ ; ಕೂರೆ ; ಹೇನು : ಕುಂಥು ಭೃಂಗ ಮತ್ಕುಣ ದಂಶ ಮಶಕ ಲಿಕ್ಷಾ ಯೂಕ ಪಿಪೀಲಿಕಾದೇಹಿಕಂ . . . ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಾದಿ ತ್ರೀಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ (ಕಷ್ಟ. ೧೪) ; ಜನುಗುಂ ಕ್ರಿಮಿ ಕೀಟಕಂ ಮತ್ಕುಣಂ ಯೂಕವನುಗುಣಂ ಸ್ವೇದದಿಂ (ಧರ್ಮಾ. ೭೯–೩೬). ೨. ದೂರವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಪ್ರಮಾಣ : ಲವಮೆಂಟಾಗ ಲೊಂದು ಯೂಕವೆನಿಸುವುದು (ಲೀಷ. ೬೨೦) ; ವಾಲಾಗ್ರವೆಂಟಾದರೆ ಒಂದು ಲಿಕ್ಷವೆನಿ ಕೊಂಬುದು ಆ ಲಿಕ್ಷವೆಂಟಾದರೆ ಒಂದು ಯೂಕವೆನಿ ಕೊಂಬುದು (ಜಗಣ. ೬೮–೪). [ಸಂ.]

ಯೂಕೆ (ನಾ). ೧. = ಯೂಕ ೧ : ಯೂಕಾಭೀತಿಯಿಂದಂಬರಂ ಪರಿಹರ್ತವ್ಯಮೆ ಮೇಣಜೀರ್ಣಭವದಿಂ ಪ್ರಾಜ್ಞಾಜ್ಯಮೇಂ ತ್ಯಾಜ್ಯಮೇ (ಸೂಪ್ರಕೃ. ೦–೮೩). ೨. = ಯೂಕ ೨ : ಲಿಕ್ಷಾ ಯೂಕೆ ಯವಯು ಮಂಗುಲಮಕ್ಕುಂ (ಜ್ಯೋಶಾ. ೫–೨೬). [ಸಂ. ಯೂಕಾ]

ಯೂಥ (ನಾ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಗುಂಪು : ಹಿಂಡು : ರಥಯೂಥಧ್ವಜಹ್ರ ಶಂಖಪಟದೊಳ್ . . . ಕುಳಶೈಲದಂತೆ ಕರಿಗಳ್ ಬೀಬ್ರೀದುವುರ್ಜಾಜಿಯೊಳ್ (ಪಂಚಾ. ೦೦–೭೭) ; ಬಗೆವುಗೆ ಸಲಿಲಕ್ರೀಡಾವಗಾಹರುಚಿ ಯೂಥಪತಿಸಮನ್ವಿತಯೂಥಂ ಸೊಗಯಿಪ ತಾವರೆಗೊಳನಂ ಪುಗುವಂತಿರೆ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ನಿಜಮಂದಿರಮಂ . . . ಪೊಕ್ಕಂ (ಪಾಂಪ್ರ. ೦೦–೭೩). [ಸಂ.]

ಯೂಥನಾಥ (ನಾ). ೧. ಸಮೂಹದ ಮುಂದಾಳು ; ಗುಂಪಿನ ನಾಯಕ. ೨. (ಆನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಹಿಂಡಿನ ಒಡೆಯ ; ಸೇಳಗ : ವಂಚಶ್ಮವಯ್ದಲಾ ಯೂಥನಾಥಗೆ ಮಹಾಕಾಂತಾರವಲ್ಲದೇಂ ಕಿಯ ಕಟ್ಟೆಯ ? (ಕೃಶಾ. ೩೬–೩೪). [ಸಂ.]

ಯೂಥಪ (ನಾ). = ಯೂಥನಾಥ ೨ : ನಡುವಗಲಲ್ಲಿ ತಾಂ ನಡಪಿದಂತಿಗಳಂ ರವಿತಪ್ತಯೂಥಪಂ ಬಿಡದತಿಶೀತಲಸ್ಥಲವ ಸೇವಿಸುವಂತೆ ವೊರ್ (ಶಾಕುಂ. ೬೨–೦೦೩). [ಸಂ.]

ಯೂಥಪತಿ (ನಾ). = ಯೂಥನಾಥ ೨ : ಮನುಮಾರ್ಗನಿಪುಣನೆನಿಸಿದ ನಿನಗಾಮಿ ರಾಜವರ್ಗಮಂ ತೋಱಿ ಜಗಜ್ಜನಕೆ ನಗೆಯಲ್ಕೆ ಕಳಭಂ ವನಪಥಮಂ ಯೂಥಪತಿಗೆ ತೋರ್ಪಂತಕ್ಕುಂ (ಅಂತ್ಯ. ೬–೭೨) ; ಜಲಕ್ರೀಳೋಲನೆನಿಸಿದ ಯೂಥಪತಿ ಕರೇಣು ಯೂಥಂಬೆರಸು ಬರ್ಪಂತೆ ಬಂದು (ಪಜ್ಜ. ೬–೫೯ ಪ). [ಸಂ.]

ಯೂಥಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ : ಕಂಗೊಳಿಸಿದುದುಳ್ಳಲರ್ಮಿಸುವ ಯೂಥಿಯ ಮಲ್ಲಿಯ ಕರ್ಣಿಕಾರದಾ (ಕೃಷ. ೪–೭೬). [ಸಂ. ಯೂಥೀ]

ಯೂಥಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೨. ಸೇವಂತಿಗೆ : " ಮಾಗಧೀ, ಗಣಿಕಾ, ಯೂಥಿಕಾ, ಲಂಬಪ್ಪಾ – ೪ ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ಗಿಡ ; ಇದಕ್ಕೆ ಶಾವಂತಿಗೆ ಗಿಡವೆಂದು ಕೆಲವರರ್ಥ ಹೇಳುವರು"(ಶಬ್ದಾಂ. ಕೋ). [ಸಂ. ಯೂಥಿಕಾ]

ಯೂಧ (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಆ ಯೂಧಕ್ಕೆಲ್ಲಮಧಿಪತಿಯಾಗಿ (ಶಬ್ದಾ. ೫೭–೨೦) ; ಮುಸ್ಸಿನ ಲೋಭದೆ ಕೊಲ್ವರತ್ತಲುಂ ಮೃಗಪತಿ ಯೂಧಮುಂ ಪಲಬರಾ ಬಸದೊಳ್ ಶೂರಾಧಿನಾಯಕರ್ (ಶಾಂಭು. ೧೪). [ಸಂಸ್ಕೃತಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೂಪ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. 'ಯೂಥ'ಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದ ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ]

ಯೂಧಿಕೆ (ನಾ). ಸೇವಂತಿಗೆ : " ಮಾಗಧೀ, ಯೂಧಿಕಾ– ಈ ೨ ಸೇವಂತಿಗೆ" (ಪಲಾಮು. ೬೪–೩೨). [ಸಂಸ್ಕೃತಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೂಪ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ' ಯೂಥಿಕೆ'ಗೆ ಅನುರೂಪವಾಗಿ ಈ ಶಬ್ದ ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ]

ಯೂನ (ನಾ). ತರುಣ ; ಯುವಕ : ಸ್ಮರನೆನುತ ಮತ್ಕಾಮಿನಿಯರುಂ ಸುಕುಮಾರಶರನೆನುತ ಯೂನರುಂ ಖರತರಾನಲನೆನುತವುರಿನಿಚಯಂ . . . ಪೊಗಳುತಮಿರ್ದರ್ (ಪೊಣಾರಾ. ೬–೩೬–೩೦).

[ಸಂ. ಯೂನ = ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ,–ಹುರಿ]

ಯೂಪ (ನಾ). ೧. ಯಜ್ಞಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಖದಿರವೃಕ್ಷ ಅಥವಾ ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಕಂಬ : ಮನ ಮಾರಾಧಿತ ಹೋಮಭೂಮಿ ಮಱುಗಳ್ ಕಾಮಾತುರರ್ ಬಂದವಾವನಿತಾಂ ಸ್ಥಾಪಿತಯೂಪಕೋಟಿ ಬಳವತ್ಕಾಮಾಗ್ನಿ ಹೋಮಾಗ್ನಿ . . . ಇಂತಿಗೆ ತಾನಿನಿತಾಂ ಕಾಮನ ದೇಳ್ವೆನೆಂದು ಸುಗಿದಳ್ ತನ್ನಂಗಿ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳೊಳ್

(ಕಂಕರಾ. ೪-೫೯) ; ಯೂಪಮಯಮಪ್ಪುದು, ಧರೆಯೆಲ್ಲಮುಂ ವರಜಾತ ರೂಪಮಯಮಾಯ್ತು, ಮನೆಯೆಲ್ಲಮುಂ ದಾಶರಥಿ ರಾಜ್ಯಮಂ ಪಾರಿಸೆ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೦೪-೦೨). ೨. ಗೆಲ್ಲಗಂಬ ; ಜಯಸ್ತಂಭ. ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಆಕೃತಿಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಹಗಳೂ ಲಗ್ನದಿಂದ, ನಾಲ್ಕು ಸ್ಥಾನಗಳೊಳಗೆ ಇರುವ ಯೋಗ : ಈದಯದಿನೆಯ್ದೆ ತುರ್ಯಭವನಂಬರೆಗಂ ಜರೆ ಯೂಪಂ (ಜಾತಕ. ೦೩-೭). [ಸಂ.]

ಯೂಪಕಂಭ (ನಾ). = ಯೂಪ ೧ : ಅರಿಯಚ್ಚಿ ಭೂತ್ತಂಗಳ ವರ ಸತಿ ಪುತ್ರರಂ ಸೆಜೆಗಳಂ ಪಿಡಿವುಕ್ಕ ಯೂಪಕಂಭಂಗಳಂ ಮುಱಿದಿಟ್ಟು . . . ನಾರ್ದೆಸಯಲ್ಲಿ ಪರಿಪರಿದು ಕೋಳಾಪಳಂಗೆಯ್ದುವ್ (ಬಿಜ್ಜಳ. ೨೯-೩೦).

[< ಸಂ. ಯೂಪಸ್ತಂಭ]

ಯೂಪಸ್ತಂಭ (ನಾ). = ಯೂಪ ೧ : ಯೂಗನಮಿತ್ತಂ ಯೂಪಸ್ತಂಭಂಗಳಿಪ್ಪ ಕಟ್ಟ ಪಸುಗಳಂ ಗೋಡಿಕೆ ಕೊಮ್ಮ ದೇಳ್ವುದು ಕಂಡು ಕೊಂಡಂಗಳನೊಡೆದು ಶಾಲೆಗಳಂ ಕೆಡಪ ಯೂಪಸ್ತಂಭಂಗಳಂ ಕಡಿದು (ಪಂಚತಂ. ೦೧-೦೫೫ ಪ) ; ಶುನಶ್ಶೇಫಗೆ ತನ್ನನ್ನು ಯೂಪಸ್ತಂಭಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದಾಗ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಲು ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರಾಗಿ . . . ಅವನ ಪ್ರಾಣವನ್ನುಳಿಸಿದರು (ಭಾಷಾಂ. XIV, ೦೫). [ಸಂ.]

ಯೂಷ (ನಾ). ೧. (ಮಾಂಸದ) ಸಾರು. ೨. ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಕುದಿಸಿ ಪೆಗೆದ ನೀರು.—ಕಟ್ಟು. ೩. ಕೆಂಡದ ಮೇಲೆ ಸುಡುವ ಹಾಲುಗಾಳಿನ ತೆನೆ ; ಬೆಳಸು; ಸಿಹಿತೆನೆ : " ಯೂಷಯೆಂಬುದು ಸೀತೆನೆ " (ಕಣಾಯು. ೪೬-೪೭೦). [ಸಂ.]

ಯೆನ್ನು (ನಾ). (?) : ಕಾಟಿಯ ಹನ್ನೆರಡು ಯೆಂನು ಆ ಹನ್ನೆರಡು ಯೆನ್ನಿನ ಬೆಂಬಳಿಯಲಿ (ಶಾಸಂ. ೦೪೫೯, ಶಾಕೆಲಂ. ೩೫೫-೦೫ ; ೧೪೦೦).

[?]

ಯೆಹೂದಿ ' ಯಹೂದ್ಯ ' ನೋ.

ಯೆಹೂದ್ಯ 'ಯಹೂದಿ' ನೋ.

ಯೋಕ್ತ್ರ (ನಾ). ಬಂಡಿ ಹೊಡೆಯನುವವನು ; ಸಾರಥಿ. [ಸಂ.]

ಯೋಕ್ತ್ರ (ನಾ). ಹಗ್ಗ ; ಕಣ್ಣಿ : " ಯೋಕ್ತ್ರಂ ಕಣ್ಣಿ ಹಗ್ಗಮಾ ಬಂಧವುಕ್ಕುಂ " (ಪಂಗಣಾ. ೦೦೯-೨). [ಸಂ.]

ಯೋಕ್ತ್ರಕ (ನಾ). ಕಟ್ಟುವ ಸಾಧನ ; ಹಗ್ಗ. [ಸಂ.]

ಯೋಕ್ತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠಾಭರಣ : ಜೋಲೆ ಮುತ್ತಿನ ಸರಂ ತೊವೆಯ ಯೋಕ್ತ್ರಿಕೆಯಾಗಲೆಸೆಯಲಿ ಮಾಡವೆತೆಯಿಂದವಳ್ ಬಾಗತ್ತೆ ಸೈಪಳಿಯೆ ಸಗ್ಗದ ವಿಮಾನದಿಂ ಬಿಲ್ದಪ್ ನಲ್ಲನಂ ಪೋಡುತ್ತ ಮಿರ್ಪಚ್ಚರಿಯಂತೆ (ಶಾಖಂಡ. ೬-೪). [ಸಂ. ಯೋಕ್ತ್ರಿಕಾ]

ಯೋಗ (ನಾ). ೧. ಜೋಡಿಸುವಿಕೆ ; ಹೊಂದಿಸುವಿಕೆ. ೨. ನೊಗ ಹೇರುವಿಕೆ. — ಕಟ್ಟುವಿಕೆ. ೩. ಕೂಟ ; ಸಂಗ ; ಸಂಬಂಧ : ಅಪ್ಪ ವಿನ ಯೋಗದ ಕಾಪ್ಪ ಹೊತ್ತುವಲ್ಲಿ ಮೆಕ್ಕೆಸೆ ತಮದ ಭೂಮ ಶುಷ್ಕದ ಅಪ್ಪುವಿನ ಗುಣ (ಪೂಗಮ. ೬-೨೪). ೪. ಬೆರಕೆ ; ಮಿಶ್ರಣ : ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರದಿದ್ದರೆ ಅವನ್ನು ಸಮತೂಕದಲ್ಲಿ ಹಾಕಬೇಕು (ಸಕ್ಕ. XII, ಶ್ರಾಸ್ತಕ). ೫. ವ್ಯವಸ್ಥೆ ; ವಿರ್ಮಾಟು. ೬. ಯುದ್ಧವ್ಯೂಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ರಚನೆ. ೭. ರೀತಿ ; ವಿಧಾನ. ೮. ಉಪಾಯ ; ಯೋಜನೆ ; ಹಂಚಿಕೆ : ಯೋಗವೆಂದರೆ ಉಪಾಯ, ಪೂರ್ಗವೆಂದರ್ಥ (ಹಿಂದಾಸ. ೨೫೭). ೯. ಜೋಗ. ೧೦. ಕಾರ್ಯ : ಉದ್ಯೋಗ. ೧೧. ಕಾರ್ಪಣಿಸರ್ವಹಣಿ : ಕರ್ಮ ಕೌಶಲ್ಯವೇ ಯೋಗ (ಶಾಭ. ೦೦೬). ೧೨. ಯುಕ್ತತೆ ; ಔಚಿತ್ಯ. ೧೩. ಧನ, ಭೂಮಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಪತ್ತಿನ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ೧೪. ಶುಭವಾದ ಗ್ರಹಯೋಗದಿಂದ ಒದಗುವ ಒಳ್ಳೆಯ ಅದೃಷ್ಟ ; ಸುದೈವ ; ಭಾಗ್ಯ : ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ಯೋಗ ಕೂಡಿಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಣಾ. ೦೧೦) ; ನಿಮ್ಮ ಜೊತೆ . . . ಸುಖಿಪಡುವ ಯೋಗ ಅವಳ ಹಣೆಬರಹದಲ್ಲಿ ದೇವರು ಬರೆಯಲಿಲ್ಲ (ಪಂಚತಂ. ೯೬) ; ಯೋಗವಿದ್ದಮ್ಮ ಭೋಗಿಸಿಯಾನು (ಗಾಥ). 'ಯೋಗತೆ' ಪರಾ. ೧೫. ಅವಕಾಶ ; ಸಂದರ್ಭ. ೧೬. ಮೋಸ ; ತಂತ್ರ. ೧೭. ದೇಹ ; ಶರೀರ. ೧೮. ಔಷಧಿ. ೧೯. ಗೂಢಚಾರ : ' ಯೋಗಪುರುಷ ' ಪರಾ. ೨೦. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣ ; ಸದ್ಗುಣ : " ಸದ್ಗತಿ ಕಾಯ ಕೂಟ ದಿನ ಮೌಷಧಿ ವೇಷ ವಸಂ ಜಪಾರ್ಚನಂ ಸದ್ಗುಣಮಿಂತು ಯೋಗಮನಿಕಂ " (ಜಾಖಾಸ. ೦೦೯). ೨೧. ಮಂತ್ರ ; ಮಾಟ ; ಮಾಯೆ : 'ಯೋಗ ಚೂರ್ಣ'. 'ಯೋಗದಂಡ' ಪರಾ. ೨೨. ಷಡ್ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪಾತಂಜಲಯೋಗ : ವೈಶೇಷಿಕ, ನೈಯಾಯಿಕ, ಸಾಂಖ್ಯ, ಯೋಗ, ಜೈಮಿನೀಯ, ಔಪನಿಷದಗಳೆಂಬ ಆರು ಆಸ್ತಿಕದರ್ಶನಗಳು (ಜಾಠಡ. ೨೫೯). ೨೩. ಮನಸ್ಸು ಹಾಗು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿ ವಿಕಚಿತ್ತದಿಂದ ಧ್ಯಾನಮಾಡುವಿಕೆ : ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿನಿರೋಧ : ಪರಮೇಶ್ವರನೆಂದುದಾತ್ಮಯಶರೆಂದು ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನೆಂದು ಯೋಗಪಂಕರುಹದಿನೇಶರೆಂದು. . .ಕೂರ್ತ್ತು ಮಲಿಯಳಿತಪೋನಿಧಿ ದೇವಸಿಂಗಿಜ್ಜಿಯರ ಪದಯುಗ್ಮಮಂ ಪಡೆದು ಕಟ್ಟಿದ ರತ್ನಿಯ ಪುಣ್ಯಮೂರ್ತ್ತಿಗಳ್ (ಶಾಖಾ. XX, ೪೯-೫೬ : ೧೦೧೬ ?) ; ಯಾವುದನ್ನು ಪತಂಜಲಿದೇವನು ' ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿನಿರೋಧ ' ವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೋ ಆ ಯೋಗ ಪುಸಕ್ತವಲ್ಲ (ಪಂಕಾಬು. ೧೩೦). ೨೪. [ವೇದಾಂತ] ಜೀವಾತ್ಮವು ಪರಮಾತ್ಮನೊಡನೆ ಐಕ್ಯಹೊಂದುವುದು : ಮುಕ್ತಿ ; ಸಾಯುಜ್ಯ : ಜೀವಾತ್ಮ—ಪರಮಾತ್ಮರ ಸಂಯೋಗವೇ ಯೋಗವೆಂದೂ . . . ನಿರೂಪಿಸಿಮವರು (ಪಂಪಾಚಾ. ೧೩). ೨೫. [ವ್ಯಾಕ] ಪದಗಳ ಮೂಲಾರ್ಥ ; ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಮೂಲಕವಾದ ಅರ್ಥ : ಪದಗಳ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಯೋಗ, ರೂಢಿ, ಯೋಗರೂಢ ಮೊದಲಾದ ಭೇದಗಳಿಂದ ವಿಭಾಗಮಾಡುವರು. ಯೋಗವೆಂದರೆ ಅವಯವಶಕ್ತಿ. ಪದವಲ್ಲಿರುವ ಅಂಶಗಳ ಅರ್ಥ ಮೂಲಕ ಒಂದರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದವು ಯೋಗಪದ (ಪಂಪಾಚಾ. ೦೧೭) ; ಅವಯವಾರ್ಥದಿಂದ ತಿಳಿಯುವರ್ಥವು ಯೋಗ (ಪಂಕಾಬು. ೧೩೦). ೨೬. [ಶೈವ] ಆಗಮದ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶೈವಾಗಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜ್ಞಾನ, ಯೋಗ, ಕ್ರಿಯಾ, ಚರ್ಯಾ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸತಕ್ಕವುಗಳಾಗಿವೆ (ಜಾಠಡ. ೨೦೦). 'ಯೋಗಪಾದ', 'ಯೋಗಪರ್ಯಾಯ' ಪರಾ. ೨೭. [ಜೈನ] ಬಾಹ್ಯಪ್ರಪಂಚದೊಡನೆ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂಬಂಧ : ಮನ, ವಚನ, ಕಾಯಗಳ ಚಂಚಲತೆಗೆ ಯೋಗವೆನ್ನುವರು. (ಕೃಪ್ರ. ೫೯೦) ; ಯೋಗವೆಂಬ ವಿಧನೆಯಿದು ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರದೇಶುಬಂಧಗಳಿಗೆ ಹೇತು (ಹಿಂದಾಸ. ೮೯). ೨೮. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶುಭಾಶುಭಫಲಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಗ್ರಹಗಳ ಸ್ಥಿತಿ.—ಗೊತ್ತಾವ ಗ್ರಹನನ್ನಿವೇಶ : ನೋಡೆ ವಿಷ್ಣುಂಭಾದಿ ಯೋಗವುಕ್ಕು (ಪಂಗಣಾ. ೫೦-೯). ೨೯. [ಗಣಿತ] ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಕೂಡುವುದು ; ಸಂಕಲನ : "ಯೋಗಂ ಬೆರಸು . . . ಬಕಂ ಇಂತಿನಿತು ಕೂಡೂದಕ್ಕೆ ಪೆಸರು" (ಕೃಪಜಾ. ೦೩-೦೪ ಪ); "ಯೋಗಂ ಧ್ಯಾನೋಪಯೋಗಮುಂ ಸಂಗತಿಯುಂ" (ಪಕ್ಕ. ೦೩೬-೩೦) ; " ತನುವಿನೊಳು ದ್ರವ್ಯದೊಳು ಮುಕ್ತಿಯೊಳು ಸುಗತಿಯೊಳ್ ವೆಸೆವ ಸುಧ್ಯಾನದೊಳು ವೇಷದೊಳು ಕೂಟದೊಳು ದಿನದೊಳೌಷಧಿಗಳೊಳು ಯೋಗಮಿನಿಕ್ಕುಂ " (ಪಂಗಣಾ. ೦೩೦-೩೦). [ಸಂ.]

ಯೋಗಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತನಾಗು : ಯತೋಭವಸ್ವಾಮಿಗಳೆಂಬ ಪರಮಾವಧಿಜ್ಞಾನಿಗಳ್ . . . ಯೋಗಂಗೊಂಡಿರ್ಪದುಂ (ಸುಗಸಾ. ೦೦-೫೭ ಪ). [ಯೋಗ + ಕೊಳ್,]

ಯೋಗಕ್ಷೇಮ (ನಾ). ೧. ಧನ, ಆಸ್ತಿ, ರಾಜ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಂಪಾದನೆ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ರಕ್ಷಣೆ : ಯೋಗಕ್ಷೇಮಾಧೀನಮಪ್ಪ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಮುಮುಂ . . . ಪೆಜವುಂ ವಿದ್ಯಾಕಳಾಪಮುಮಂ ತ್ರಿದಶರ್ಗ್ಕುಪದೇಶಂಗೆಯ್ಯುತುಂ (ಶಾಂತಿ. ೦೦-೯೦ ೪). ೨. ನೆಮ್ಮದಿ ; ಸೌಖ್ಯ ; ಕಲ್ಯಾಣ : ಮಕ್ಕಳು ಸಾಸಿಗರು ನೀವಱಿಯೆ ಕಳುಒಳು ಬೇಸಱವ್ವ ಭಯಬೇಡ ಯೋಗಕ್ಷೇಮಕಾವೆಂದ (ಶಾಣಾ. ೦-೯೦); ಅಕ್ಕನಾವಬಗೆ ತಂಗಿಯ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವೇ ಮೊದಲು (ಶಾಂಪಾ. ೮೪). ' ಪಾಮಕ್ಷೇಮ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಯೋಗಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಮಂತ್ರಿಸಿದ ಪುಡಿ ; ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಪುಡಿ : ಯೋಗಚೂರ್ಣ ಯೋಗಪ್ರವೃತ್ತಿಯಂ ಕರಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ತಾಳ್ದಾಗಳಂತೆ ಬಂದು ವಿತ್ತಮುಳ್ಳಾಲಯಂಗಳಂ ರಾಜಿಪುತ್ತೆ ಸಾರ್ದು ಸೊಪ್ಪಳಿಸುತ್ತೆ ನೋಡಿ ಸಂಯೋಗಿಪುತ್ತೆ ತಕ್ಕುದಲ್ಲಮಂ ಕಡಂಗಿ ಜಾಗ್ರಮ್ಮಿಯಿಂ (ಶ್ರಸಂ. ೫೦-೬) ; ಆ ವೈದ್ಯನು ಯೋಗಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬೆರಸಿ ಚುದ್ರಗುಪ್ತನಿಗೆ ಔಷಧಿ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು (ಚಾಕ್ಷಚು. ೫೬). ' ಚೂರ್ಣ ಯೋಗ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಯೋಗಜ (ಗು). ೧. ಯೋಗ ಅಥವಾ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಉಂಟಾದ. (ನಾ). ೨. [ಶೈವ] ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಾಮಿಕ, ಯೋಗಜ, ಚಿಂತ್ಯ . . . ತಿರಣ, ವಾತುಲಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳು (ಶಾರೆವ. ೭೨). [ಸಂ.]

ಯೋಗಜಲಕ್ಷಣೆ (ನಾ). [ತರ್ಕಶಾ] ಅಲೌಕಿಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದ ಜ್ಞಾನಲಕ್ಷಣೆ. ಸಾಮಾನ್ಯಲಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಯೋಗಜಲಕ್ಷಣೆ ಎಂಬ ಮೂರು ಸಂಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಬರುವ ಶಕ್ತಿ : ಯೋಗಜಲಕ್ಷಣೆಯೆಂದರೆ ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಬಂದ ಶಕ್ತಿ ವಿಶೇಷ (ಶಿಂಪಾ. ೦೮೦). ' ಜ್ಞಾನಲಕ್ಷಣೆ ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಯೋಗಜಲಕ್ಷಣಸ್]

ಯೋಗತೆ (ನಾ). ಅದೃಷ್ಟ ; ಭಾಗ್ಯ : ' ಯೋಗತೆವಡೆ ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಯೋಗತಾ]

ಯೋಗತೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಭಾಗ್ಯವಂತನಾಗು; ಅದೃಷ್ಟವಂತನಾಗು: ಭೂಗೀರಥಿ ನಿನ್ನ ಸೋಂಕಿನ ತಂಗಾಳಿ ಕಾಗಿದ ಸಕಲಜಂತುಗಳು ಯೋಗತೆವಡೆಮ ಸ್ವರ್ಗದ ಸೌಖ್ಯಂಗಳ ಭೋಗಿಸುತಿಹರು ಸಂತಸದಿ (ಕೋಚಿ. ೬-೮೨).

[ಯೋಗತೆ + ಪಡೆ]

ಯೋಗತ್ಯಾಗಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಜನರ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ತೀರ್ಥಾಟನೆಯನ್ನು, ಸಮವಸರಣವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವುದು : ಸಮವ ಸರಣಮಂ ವಿಸರ್ಜಿಸಿ ವಿಹಾರಾದಿಗಳಂ ಮಾಬ್ಬುದು ಯೋಗತ್ಯಾಗಕ್ರಿಯೆ (ಶಾಭೂಪು. ೨೨೦). ' ದೀಕ್ಷೆ ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಯೋಗತ್ಯಾಗಕ್ರಿಯಾ]

ಯೋಗತ್ರಯ (ನಾ). ೧. ಜ್ಞಾನಯೋಗ, ಕರ್ಮಯೋಗ ಮತ್ತು ಭಕ್ತಿಯೋಗಗಳೆಂಬ ಮುಕ್ತಿಸಾಧಕವಾದ ಮೂರು ಮಾರ್ಗಗಳು : ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ . . . ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಯೋಗತ್ರಯಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದ ಅನಾಸಕ್ತನಾದ ಮಹಾಯೋಗಿಯೂ ಹೌದು (ಶಾಕೆದ. ೪೭). ೨. [ಜೈನ] ಭಾವಾಸ್ರವವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಮನ, ವಚನ ಮತ್ತು ಕಾಯ ಎಂಬ ಮೂರು ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು : ಗತಗೌರವತ್ರಯಂ ನಿರ್ಜಿತದಂಡತ್ರಯನಪೇತಶಲ್ಯತ್ರಯನಪ್ರತಿಹತಯೋಗತ್ರಯಂ (ಪ್ರತ್ಯ. ೦೪-೦೬). [ಸಂ.]

ಯೋಗದಂಡ (ನಾ). ೧. ಮಂತ್ರದ ಕೋಲು ; ಮಾಯಾದಂಡ : ಪಾಲಿಸೆನುತವೆ ಕಪಿಗಳಿಬ್ಬಗಲು ಕೇಳಿ ವಾರ್ತೆಯನಾ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟಳು ಯೋಗದಂಡದಿ ಬಾಗಿಲನು ತೋಱಿ (ಶಾಪಾ. ೯-೬೬). ೨. ಯೋಗಿಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೋಲು,– ದಂಡ : ಭೂತ ಹಿತಮೆಂತಂಬ ಕೀರ್ತಿಯಿಂ ಪೊದವನಿಶಮೀಕಾಗ್ರಾತಿಶಯನಿಜ ಜ್ಞಪ್ತಿ ಪೆಸರಿನ ಯೋಗದಂಡವನು ಚಾತುರಿಯದಿಂ ಪಿಡಿವುತ (ಗಗಣಾ. ೦೬-೩೦). [ಸಂ.]

ಯೋಗದರ್ಶನ (ನಾ). ಷಡ್ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪಾತಂಜಲ ದರ್ಶನ: ಯೋಗದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಪತಂಜಲಿಮಹರ್ಷಿಗಳು ಸೂತ್ರಕಾರರಾದುದರಿಂದ ಪಾತಂಜಲದರ್ಶನವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಬಂದಿದೆ (ಹಿಂಪಾ. ೯೨) ; ಯೋಗ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಸೇಶ್ವರಸಾಂಖ್ಯವೆಂದು ವ್ಯವಹಾರವಿದೆ (ಪಾರಕ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಯೋಗದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಧ್ಯಾನದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಬರುವ ಅಲೌಕಿಕಜ್ಞಾನ; ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ದೃಷ್ಟಿ : ಅವನ ಸ್ಥೈರ್ಯಸ್ಥಾಲಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದ ಉಪಯೋಗದೃಷ್ಟಿಯಮನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ, ಅವನಿಗೆ ಯೋಗ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾನೆ (ಪಾರಕ. ೦೦೬). [ಸಂ.]

ಯೋಗನಾಥ (ನಾ). ೧. ಶಿವ. ೨. ವಿಷ್ಣು : ಪುಗಸನೆಕ್ತಿಕೊಂಡು ವಸುದೇವನೇತಾನುಮಾ ರಾತ್ರಿಸರಕ್ಷಿತಪ್ರಸೂತಿಕಾನಿಳಯದಿಂ ತಳರ್ದು ನಡೆವಾಗಳಾ ಯೋಗನಾಥಂ ಪುರಜನಂ ಮೆಯ್ಯಱಯದಂತು ನಿದ್ರೆಯಂ ಕವಿಸ (ಪಗಂ. ೬-೬ ೪). [ಸಂ.]

ಯೋಗನಿದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಧ್ಯಾನಯೋಗದಿಂದ ಬರುವ ನಿದ್ರಾವಸ್ಥೆ ; ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರ ಹಾಗೂ ನಿದ್ದೆಯ ಎರಡರ ನಡುವಿನ ಸ್ಥಿತಿ : ಹೊರಜಗತ್ತು ಕಣ್ಮರೆಯಾಗಿ ಸ್ಮರಣಮಾತ್ರವಾಗಿ ಗೋಚರ ವಾಗುತ್ತಿರುವ ಧ್ಯಾನಸ್ಥಿತಿ : ನಿದ್ರೆ ತಿಳಿಯದೆ ತೊಳಲುವತಿಜದನಿದ್ರೆ ಮುಸುಕಿದವರ್ಗ ಸತತಂ ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲದೆ ಯೋಗನಿದ್ರೆಯದೆಂತು ದೊರಕುವುದು (ಜಸಿ. ೩೫-೯) ; ರಾಘವನು ಮೈಮಱೆದ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಯೋಗ ನಿದ್ರೆಯ ತಾಳ್ದ (ಶಾಕಾ. ೨೯-೬೬). ೨. ವಿಶ್ವದ ಪ್ರಳಯಂ ಹಾಗು ಉತ್ಪತ್ತಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಬರುವ ದೀರ್ಘಕಾಲದ ನಿದ್ರೆ. ೩. ಯುಗಾಂತ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಬರುವ ನಿದ್ರೆ : (೨). ೪. ಇತರರನ್ನು ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವದ ಪರಿಧಿಗೆ ತಂದು ಅಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರ ಮೂಲಕ ಬರಿಸುವ ನಿದ್ರೆ : ವಶ್ಯಸುಪ್ತಿ : ಚಂದ್ರಶೇಖರನು . . . ಅವಳ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಕೈಯಾಡಿಸಿ ಅವಳಿಗೆ ಯೋಗನಿದ್ರೆ ಬರಿಸಿದನು (ಶಂಚಿ. ೦೧೪). [ಸಂ. ಯೋಗನಿದ್ರಾ]

ಯೋಗನಿಯೋಗ (ನಾ). ಯೋಗದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವಿಕೆ ; ಧ್ಯಾನ ತತ್ಪರತೆ : ಸ್ಫಟಿಕಮಯಶಿಲಾತಳದೊಳ್ ಯೋಗನಿಯೋಗದಿಂದಮಿರ್ದರ್ ಮುನೀಂದ್ರರೊರ್ವರ್ (ಸುಳಾಚ. ೬-೬). [ಸಂ.]

ಯೋಗನಿರೋಧ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕರ್ಮಗಳ ಆಸ್ರವವನ್ನುಂಟು ಮಾಡತಕ್ಕ ಕಾಯ, ವಾಕ್ಯ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸುಗಳ ಚಂಚಲತೆಯನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವಿಕೆ,–ನಿಗ್ರಹ : ವ್ಯಪಘನಾಘನಂ ... ಯೋಗಬಲ್ಯಂಕಾಸನ ದಿಂದಂ ಯೋಗನಿರೋಧದೊಳ್ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖನಾಗಿರ್ದಂ (ಶಂಪ್ರ. ೦೬-೯೦ ೪); ಆದಿದೇವನುಂ ಪದಿನಾಲ್ಕುದಿವಸಂ ಯೋಗನಿರೋಧಂಗೆಯ್ದು . . . ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಚೂಡಾಮಣಿಯುಮಾಗಿರ್ದಂ (ಶಾಭೂಪು. ೮೨). [ಸಂ.]

ಯೋಗನಿರ್ವಾಣಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಯೋಗನಿರ್ವಾಣಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಯೋಗ ನಿರ್ವಾಣಸಾಧನ . . . ನಿರ್ವೃತಿಯೆಂಬುದ್ಯುತ್ತುಮೂಱು . . . ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಂ (ಶಾಭೂ. ೦೬-೦೬ ೪). [ಸಂ.]

ಯೋಗನಿರ್ವಾಣಸಾಧನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಯೋಗನಿರ್ವಾಣಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಯೋಗ ನಿರ್ವಾಣಸಾಧನ . . . ನಿರ್ವೃತಿಯೆಂಬುದ್ಯುತ್ತುಮೂಱು . . .

ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳು (ಆದಿಪು. ೦೫-೦೬ ಪ) . 'ದೀಕ್ಷೆ' ಪರಾ.
[ಸಂ.]

ಯೋಗಪಟ (ನಾ)· ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯೋಗಿಯು ಬೆನ್ನು ಮತ್ತು ಮೊಳಕಾಲುಗಳ ಸುತ್ತ ಕಟ್ಟಿದಂತೆ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಪಸ್ತ : "ಯೋಗಪ[ಟಾಕಾಂ· ಪ]ಟ ವ್ಯಾಪಿಯಕ್ಕುಂ." (ಶುಂಗಣ. ೬೬-೯). [ಸಂ.]

ಯೋಗಪಟ್ಟ (ನಾ)· = ಯೋಗಪಟ : ಯೋಗಪಟ್ಟವನ್ನು ಮೊಣಕಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿಪಮ್ಮಟೀಠದ ಮೇಲೆ...ಕುಳಿತಿರುವಪ್ಪು(ಹೊಯ್ಸಚ· ೯೩). [ಸಂ.]

ಯೋಗಪಟ್ಟಕೆ (ನಾ)· .= ಯೋಗಪಟ : "ಜೋಗವಟ್ಟಮಂದು ಯೋಗ ಪಟ್ಟಕೆ" (ಕಜಾ. ೬೪-೧೬೯)· [ಸಂ. ಯೋಗಪಟ್ಟಿಕಾ]

ಯೋಗಪಟ್ಟಗೆ ' ಯೋಗವಟ್ಟಗೆ ' ನೋ·

ಯೋಗಪಾದ (ನಾ)· [ಶೈವ] ಆಗಮದ ಕ್ರಿಯಾಪಾದ, ಚರ್ಯಾ ಪಾದ, ಯೋಗಪಾದ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಪಾದಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಯ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಭಾಗ : ಸಕಲಾಗಮಂಗಳೆಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಿಯಾಪಾದ ಚರ್ಯಾಪಾದ ಯೋಗ ಪಾದ ಜ್ಞಾನಪಾದಮೆಬ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಂಗಳು (ಪರಾಕ್ಷ. ೬೭) ; ಯೋಗ ಪಾದವು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಅಧ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ (ಶಾರದ· ೨೦೦)·· [ಸಂ.]

ಯೋಗಪಾದುಕ (ನಾ)· ಯೋಗಿಗಳು ಮೆಟ್ಟುವ ಪಾವುಗೆ : "ಜೋಗ ಪಾವುಗೆಯುಮೆನೆ ಯೋಗಪಾದುಕಂ " (ಕ್ಯಾಕ್ಕ· ೬೨). [ಸಂ.]

ಯೋಗಪಾದುಕೆ (ನಾ)· ೧. = ಯೋಗಪಾದುಕ : " ಯೋಗಪಾದುಕಾ —ಜೋಗವಾವುಗೆ "(ಕಮುಕ· ೨೬೨ ಕೃತೋ)· ೨. ಧರಿಸಿದವನನ್ನು ಅವನ ಇಚ್ಛೆ ಬಂದಲ್ಲಿಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯಬಲ್ಲ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪಾದ ರಕ್ಷೆ : ಮಾಟದ ಪಾವುಗೆ. [ಸಂ. ಯೋಗಪಾದುಕಾ]

ಯೋಗಪೀಠ (ನಾ)· ೧. ಯೋಗಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ರೀತಿ ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯೋಗಾಸನ : ಯೋಗಪೀಠಂಗಳವು ಪದಿನೆಂಟಾಗಿ ದಾಸಿಗೆ ವರುಷವರುಷಕೆ ಹೋಗಿ ವಂದಿಸಿ ಕಪ್ಪಮಂ ತಪೆ ತೆತ್ತು ಬಪುಕುವವು (ಶಾಪ್ರ· ೨೬-೨೦). ೨. ಶಿವಲಿಂಗದ ಪೀಠಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಶಿವಾರ್ಚನೆಗುಪಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅನಂತಪೀಠ ಕಮಠ ಪೀಠ ಶೇಷಪೀಠ ಸಿಂಹಪೀಠ ಪದ್ಮಪೀಠ ವಿಮಲಪೀಠ ಭದ್ರಪೀಠ ಯೋಗಪೀಠ ಪ್ರಣವಪೀಠಗಳ ಭಾವನೆಯಿಂದುಪಕಲ್ಪಿತವಾಪ ದಿವ್ಯಮಂಟಪ ಮಧ್ಯಗತಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ (ಪರೇಶ· ೦೦೦)· [ಸಂ.]

ಯೋಗಪುರುಷ (ನಾ)· ೧. ಆಧ್ಯಪ್ಪಶಾಲಿ ; ಭಾಗ್ಯವಂತ : ನಿಜಕ್ಕೂ ಅವನ ರಾಜಕಳೆ ಯೋಗಪುರುಷನೆಂದೇ ಸಾರುತ್ತೆ (ಕೇಚಾಭಾ.೦೮). ೨. ಗೂಢಚಾರ. [ಸಂ.]

ಯೋಗಮಾರ್ಗ (ನಾ)· ೧. ಧ್ಯಾನಮಾರ್ಗ : ತಪೋಮಾರ್ಗ : ಧರೆಯೊಳಗೆ ರವಿಮಂಡಲವನೊದೆದುರವಣಿಸಿ ಪಾಯ್ದುರು ತಾವಿಬ್ಬರು ಕಣಾ ಸನ್ಯಾಸಿಯಾಗಿದೆ ಯೋಗಮಾರ್ಗದಲಿ ಪರಿಣವನು ಬಿಬ್ಬರಂಗಳು ಸೂಗರ ದೊಳಭಿಮುಖರಾಗಿ ಮರಣಾಂತರವನೆದುಬ್ಬರವರು (ಕಾಪ್ರಾಖಾ· ೩-೦೯). ೨. [ಶೈವ] ಶೈವಸಿದ್ಧಾಂತದ ನಾಲ್ಕು ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ದಕ್ಷಿಣಾದೇಶದ ಶೈವಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಚರ್ಯಾಮಾರ್ಗ, ಕ್ರಿಯಾಮಾರ್ಗ, ಯೋಗಮಾರ್ಗ, ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಅಂತಸ್ತಿನ ಸಾಧನಗಳವೆ . . . ಯೋಗಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ (ಸಚಿಮಾರ್ಗ) ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದ ಮೂಲಕ ದೇಹವಲ್ಲಿರುವ ಪಟ್ಟಕ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯುವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ನಿಷ್ಕಲಮೂರ್ತಿ ಯನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಶಿವನ್ನರೂಪವಾದ ಸ್ವರೂಪ ಮುಕ್ತಿ ಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು (ಜಾಧರ· ೨೦೬). [ಸಂ.]

ಯೋಗರೂಢ (ನಾ)· [ವ್ಯಾಕ] ಯೋಗ· ರೂಢ ಮತ್ತು ಯೋಗರೂಢ ವೆಂಬ ಪದವಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ರೂಢಿಯಿಂದ ನಿರ್ಧಾರಗೊಂಡ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥ ; ಶಬ್ದಶಕ್ತಿ ; ವಾಚಕತ್ವ ಶಕ್ತಿ : ಅವಯವಾರ್ಥವಿದ್ದರೂ ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಒಂದು ಅರ್ಥವನ್ನೇ ರೂಢವಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆ ಅದು ಯೋಗರೂಢಪ್ರ· ಪಂಕಜವು· ನೀರಜವು ; ಇಲ್ಲಿ ನೀರಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಸರಲ್ಲಿಯೂ ನೈದಿಲೆ ಕಪ್ಪೆ, ಮೊದಲಾದುವು ಎಲ್ಲಾ ಅವಯವಾರ್ಥದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಸಮುದಾಯವು ತಾವರೆಯಲ್ಲೇ ರೂಢವಾದ್ದರಿಂದ ಇದು ಯೋಗರೂಢವು (ಹೊಮಗ· ೦೬೨). [ಸಂ.]

ಯೋಗರೂಢಿ (ನಾ)· = .ಯೋಗರೂಢ : ಶಾಸ್ತ್ರಕಲ್ಪಿತವಾದ ಅವಯವಾರ್ಥದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ವಿಶೇಷ್ಯಭೂತವಾದ ಅರ್ಥದಿಂದ ನಿರೂಪಿತ ವಾದಶಕ್ತಿಗೆ ಯೋಗರೂಢಿ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಶಾಶಕ್ತ್ಯ· ೭೩). [ಸಂ.]

ಯೋಗವಂಟಿಗೆ ' ಯೋಗವಟ್ಟಿಗೆ ' ನೋ·

ಯೋಗವಂತ (ನಾ)· ೧. ಧ್ಯಾನಯೋಗವಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದವನು : ಯೋಗವಂತರಿಗೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಭಾವನೆಯು ಗೃಹಸ್ಥರಿಗೆ . ವೇದಾರ್ಥ ಯುಷ್ಪು ವೇದಾಂತಾರ್ಥದ ವಿಚಾರವು (ಶಿಗಪ್ರ. ೬೭). ೨. ಸಂದೈವಿ : ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ : (ಕ)· [ಸಂ. ಯೋಗವತ್]

ಯೋಗವಟ್ಟಗೆ· ಯೋಗಪಟ್ಟಗೆ· ಯೋಗವಂಟಿಗೆ (ನಾ)· = ಯೋಗ ಪಟ್ಟಕೆ : ಕಾಯದೆ ಕವಚಸವಾಗಿ ಮೆನಪಜೆ ಯೋಗವಟ್ಟಗೆಯಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯ ವಿಸಂಚಿನಿಂದಾವುಪಬುಯಬುಮ್ಮ (ಶಾಪ್ರ. ೦೧೦-೬೬); ಯೋಗಪಟ್ಟಿಗೆಯ ಪರ ಸದಿಲಿಸಿ ಧಿಗಿಲನೆದ್ದನು . . . ದಕ್ಷಾಧ್ವರಧ್ವಂಸಿ (ಶಿಪುಗ· ೪-೩-೩೮). **ಯೋಗವಟ್ಟಗೆ :** ಪರವ ಶ್ರೀಕಂಠಭ್ಯುತಿಪರಿಕ್ಕಿದರ್ ಪಾಂತಿ[ಜ]ಳ ಗ್ರಿಹಾಚಾರ್ಯರ್ಗ್ಗೊರ್ವರೆ ಯೋಗವಟ್ಟಗೆಯನಾದರದಿಂದಂ ವಜ್ರಪಂಜರ ಮನಿಕ್ಕುವಪೊಲು (ಶಿ. VIII· ಸೊಡ್ಡ· ೨೯-೩೭; ೨೦೦೩ ಗ). **ಯೋಗವಂಟಿಗೆ :** ಕುಚ್ಚಿಯ ಕಂಥಿಯು ಕೈಯ ಲಾಗಲು ಸುಚ್ಚಿಯ ಅವುಗೆ ಯೋಗವಂಟಿಗೆ ವಚನದಲಿ ಜಜ್ಜಳ ಹರಸಿ ವಿಭೂತಿಯನು ಇಟ್ಟು ವಿಚಿತ್ರದಿಂದಲಿ ಸಿದ್ಧ ಬಂದನು (ಕೇಚಾ. ೭-೦೪). ' ಜೋಗವಟ್ಟಿಗೆ ' ಪರಾ.
[< ಸಂ. ಯೋಗವಟ್ಟಿಕಾ]

ಯೋಗವರ್ತನ (ನಾ)· ೧. ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸುವಿಕೆ ; ತಪಶ್ಚರಣ. ೨. [ಜೈನ] ಮನಸ್ಸು· ಕಾಯ· ವಾಕ್ಕುಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಕರ್ಮಾಸ್ರವವಾಗುವ ಸಂದರ್ಭ·– ಸಂಬಂಧ· ೧. ೨ : ನಿರಂಜನ ರಾಗಿರ್ದುಮಶೇಷಲೋಕನಿಹಿತಾರ್ಥಗ್ರಾಹಿಗಳ್ ಯೋಗವರ್ತನಮೊಂದುಂ ತಮಗೆಂದುಮಿಲ್ಲೆನಿಯುಂ ಸಿದ್ಧರ್ಕಳ್ (ಪುಕ್ಕಪು. ೦-೨). [ಸಂ.]

ಯೋಗವಾವುಗೆ (ನಾ)· = ಯೋಗಪಾದುಕ : " ಯೋಗವಾವುಗೆ [ಪಾಕಾಂ. ಜೋಗಪಾವುಗೆ] ಯುಮೆನೆ ಯೋಗಪಾದುಕಂ" (ಕ್ಯಾಕ್ಕ· ೬೨); ಆದೈ್ವತವ ಯೋಗವಟ್ಟಗೆ ಆಗಮ್ಮವೆ ಯೋಗವಾವುಗೆ (ಆಕಚಿ. ೫೩-೬೮೮).
[< ಸಂ. ಯೋಗಪಾದುಕಾ]

ಯೋಗವಾಹ (ನಾ)· [ವ್ಯಾಕ] ಇನ್ನೊಂದು ವರ್ಣದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಸಂಜ್ಞೆ·– ವರ್ಣ ; ಅನುಸ್ವಾರ, ವಿಸರ್ಗ, ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯ ಮತ್ತು ಉಪಧ್ಮಾನೀಯ (೦, ಃ, ×೪, ೦೦) ಎಂಬ ಈ ನಾಲ್ಕು ಸಂಜ್ಞೆಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಪೆಸರು : ಸಮಸಂದಿರ್ದ ×೪ ಮುಮಂ ೦೦ವುಮೊಂದಿದ ಬಿಂದುವುಂ ವಿಸರ್ಗಮುಮೆಂದಕ್ಕುಮಿವೆಯ್ದೆ ಯೋಗವಾಹಂ ಕ್ರಮದಿಂ ಕಪಯುಗಳ ವಿವಜೋಳನುಬಂಧಂಗಳ್ (ಕಮುಕ· ೦೭). [ಸಂ.]

ಯೋಗವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ)· = ಯೋಗದರ್ಶನ : ಬ್ರಹ್ಮಸತ್ಯಮನಾ ಪರ ಬ್ರಹ್ಮಸತ್ಯಮಂ ಮಾತ್ರಮೆಯೆ ದರ್ಶಿಸುತಿದಂ ವಿಶ್ಯೆಯಂಬುದೇಂ ಪೂರ್ಣಸತ್ಯವೆ ? ಯೋಗವಿಜ್ಞಾನವೊಪ್ಪದು ಕಣಾ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩-೭೦).
[ಸಂ.]

ಯೋಗವಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ)· [ಜೈನ] ಕರ್ಮಗಳ ಆಸ್ರವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸು.— ಬಿಡಿಸು : ಸುಕುಮಾರನ ಮೋಹಬಂಧದ ಬಳ್ಕಪಳ್ಕಿಯ ತೊಡರ್ಪಂ ಪಱಿಪಡೆ ಬಿಡಿಸುವಂತೆ ಯೋಗವಿಡಿಸಿ . . . ಶ್ರೀಲೋಕ ಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿಯಂ ಪರಿವಡಿಗೆಯ್ವುಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ- ೦೦-೬೯.೩).

[ಯೋಗ + ಬಿಡಿಸು]

ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ)· = ಯೋಗದರ್ಶನ : ಭರತಸುತಂ ಮರೀಚಿಪರಿಗ್ಗಹೀತಪರಿವ್ರಾಜಕವೇಷಂ . . . ಕಾಪಿಲಸಿದ್ಧಾಂತಮುಮಂ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರಮುಮಂ ತೋಱಿ ಲೋಕಮಂ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನಪರಾಙ್ಮುಖಂ ಮಾಡಿದಂ (ಆಪು. ೯-೧೩ ಪ).

[ಸಂ.]

ಯೋಗಸನ್ನಾಹ (ನಾ)· [ಜೈನ] ಐವತ್ತು ಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕೇವಲಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಬಳಿಕ ಪಡೆಯುವ ಪೂಜೆ.— ಉತ್ಸವ : ನಾಮಕರ್ಮ . . . ಯೋಗಸನ್ನಾ [ಕಾಣಂ. ಮೃ] ಹಾರ್ಹಂತ್ಯಮಿತಾರ ಯೋಗತ್ರಿಗನಿರ್ವೃತಿಯಿಂಬಯ್ದುತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾದಿನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂ (ಆಪು. ೦೩-೦೫ ಪ). ' ದೀಕ್ಷೆ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಯೋಗಸಮಾಧಾನ (ನಾ)· = ಯೋಗನಿದ್ರೆ ೧ : ಶ್ರೀನನ್ದಿಪಣ್ಡಿತದೇವರ್ . . . ಯೋಗಸಮಾಧಾನಾಧೀನಚಿತ್ತರಾಗಿ [ಶ] [ಮಿತ] ಪರಿತ್ಯಾಗದಿನಮರ ಲೋಕಾಪಳೋಕನಕೌತುಕದಿಂ ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ವಿಜಯಂಗೆಯ್ದರ್ (ಶಾಽಽ. XX. ೩೨-೩೭ ; 1077). [ಸಂ.]

ಯೋಗಸಮಾಧಿ (ನಾ)· = ಯೋಗನಿದ್ರೆ ೧ : ಕಡಿಸುವ ನಿದ್ರೆಯನೆ ಯೋಗಸಮಾಧಿಯ ಮಾಡಿ ಜಗವ ಗೆದ್ದ ಶರಣರ ಬುದ್ಧಿಹೀನರೆತ್ತ ಬಲ್ಲರೂ (ಅಂಗಸ. ೨೨-೬೯). [ಸಂ.]

ಯೋಗಸಿದ್ಧಿ (ನಾ)· ಅಷ್ಟಾಂಗಯೋಗದಿಂದ ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಪರಿಣತಿ : ಕಾಯ ದಿಗ್ಬಂಧ ಪ್ರಣಾಮ ವಿಧೇಯವರ್ತನೆ ಯೋಗಸಿದ್ಧಿ ನಿಕಾಯ ನಾಲ್ಕಱಿ ಇಂದ್ರಿಯಜ್ಞಿಶಿಕಾಯರ್ಕೆದು ಆಯವನು ವಿವರಿಸುತ ಮೇಲಣ ಬೀಯಾವಿದು ತಪಗೆಂಬುದನು ನಿರ್ದಾಮದಲಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಹುದು (ಶಾಖ್ಯಾ. ೪-೭೬). [ಸಂ.]

ಯೋಗಾಂಗ (ನಾ)· ೧· ಪತಂಜಲಯೋಗಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ ಯಮ, ನಿಯಮ, ಆಸನ, ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ, ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ, ಧ್ಯಾನ, ಧಾರಣ, ಸಮಾಧಿ ಎಂಬ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳು : ಯಾವ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಾದರೂ ಎಂತಹ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಗಾಂಗಗಳ ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು (ಣಾಕರ. ೦೩೯). ೨· [ವೀಶೈ] ಅಂಗಸ್ಥಲದ ಯೋಗ, ಭೋಗ ಮತ್ತು ತ್ಯಾಗ ಎಂಬ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸರ್ವವನಱಿದು ತ್ಯಾಗಾಂಗವಾಗಿ ಭೋಗಾಂಗವಾಗಿ ಯೋಗಾಂಗವಾಗಿ ಕಾಮಾಸ ನಿರಸನವೆಂಬ ಭೂತ ಭವಿಷ್ಯ ವರ್ತಮಾನಕ್ಕೆ ಹೊಱಗಾಗಿ ನಿಂದ ನಿಜತತ್ವದಂಗಕ್ಕೆ ಬೇಱೆ ಮಂಗಲೋತ್ಸವಸಜಸಲಿಲ್ಲ (ಪೋಶಪ. ೧೬-೦೬೦) ; ಯೋಗಾಂಗವು ಶರಣ, ಐಕ್ಯನೆಂದೂ, ಭೋಗಾಂಗವು ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ ಪ್ರಸಾದಿಯೆಂದೂ ತ್ಯಾಗಾಂಗವು ಮಹೇಶಭಕ್ತನೆಂದೂ ಒಂದೊಂದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ತೆರನಾಗುವುದು (ತಿಪಸಾ. ೪೯ ಉಪ). [ಸಂ.]

ಯೋಗಾಕ್ಷರ (ನಾ)· [ವ್ಯಾಕ] ಎರಡು ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯಂಜನಗಳು ಕೂಡಿದ ಅಕ್ಷರ : ಒತ್ತಕ್ಷರ ; ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರ : ಬೆರಸಿರೆ ಮುಂದಂ ಯೋಗಾಕ್ಷರಂಗಳೇಕಸರಂಗಳಿಂ ಸುಪ್ರಾಸಂ (ರಂಡೋಂಜ, ೦-೩೩ ಉಪಕಥೆ). [ಸಂ.]

ಯೋಗಾಕ್ಷಿ (ನಾ)· ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿ ; ಅಂತರ್ದೃಷ್ಟಿ : ಯೋಗಾಕ್ಷಿಯಿಂದೆ ಕಂಡು ಮನೋಗೃಹದೊಳ್ ಏಲಿಸಿ ಭಾವಕುಸುಮೋತ್ಕರದಿ ಯೋಗಿಗಳರ್ಚಿಪ ನಿನ್ನನದೇಗಾಣ್ಕೆ ಮಱಲೆಯರಾವದೆಂತರ್ಚಿಪೆಯೋ (ಜಗಲ. ೪-೦೦೬). [ಸಂ.]

ಯೋಗಾಚಾರ (ನಾ)· ೧· ಯಮ ನಿಯಮಾದಿಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನ ; ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸ· ೨· ವಿಜ್ಞಾನವಾದವನ್ನು ಪುರಸ್ಕರಿಸುವ ಬೌದ್ಧ ಮತ ಮತ್ತು ಅದರ ಅನುಯಾಯಿ : ಮಹಾಮತಿ ಸಂಭ್ನಮತಿ ಶತಮತಿಗಳ್ ಲೋಕಾಯತಿಕ ಯೋಗಾಚಾರ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಮತ ವಿತಥಾಭಿಧಾಯಿಗಳ್ . . . ಆತ್ಮನಿರಾಕರಣಮನೆ ನುಡಿದು ಮಾಣೆ (ಅಶ್ವ. ೨-೭ ವ); ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಾಕಾರಸಹಿತವಾದ ಬುದ್ಧಿ ಎಂಬ ವಸ್ತುವೇ ಯೋಗಾಚಾರರಿಗೆ ಸಮ್ಮತ (ಣಾರಿರ. ೨೮೪) ; ಯೋಗಾಚಾರರು . . . ಬಾಹ್ಯವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ವನ್ನೂ ವಿಜ್ಞಾನವೆಂಬ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಮನೋನಿಯಮನದಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯೋಪದೇಶದಲ್ಲಿರುವರು (ಹಂಧಾ. ೨೪). [ಸಂ.]

ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸ (ನಾ)· ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವುದು ; ಅಷ್ಟಾಂಗಯೋಗದ ಅನುಷ್ಠಾನ : ಉಪವಾಸ ಮಿತಾಹಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಂತೆ ಶರೀರವನ್ನು ಆರೋಗ್ಯವಾಗಿಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು (ಹಿಂದಣಾ- ೯೯). [ಸಂ.]

ಯೋಗಾಯೋಗ (ನಾ)· ಅದೃಷ್ಟವೆ ಕೂಡಿಬರುವುದು ; ದೈವ ಯೋಗ ; ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಒದಗುವ ಘಟನೆ : ನಿಮ್ಮಂತರ ಸಹವಾಸವೇ ಒಂದು ಯೋಗಾಯೋಗ (ಪೂಸಕ್ಷ- ೩೩) ; ಅದೊಂದು ಯೋಗಾಯೋಗದ ಮಾತು (ಪುಶಂಚಾ- ೨೩೬) ; ಯೋಗಾಯೋಗದಿಂದ ಗಿಡಿವಾಸರು ಮಗವ ಸಾಲೆಯ ಚೀಲವಿರುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋದರು (ಕಂಬಹು. ೯೨). [ಸಂ.]

ಯೋಗಾರೂಢ (ನಾ)· ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾದವನು : ಯೋಗಸಮಾಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಭೂರಿಶ್ರವಕ್ಷಿತಿಪ . . . ಪದ್ಮಾಸನವಪನುಕೊಳಿಸಿ ಯೋಗಾರೂಢನಾದನು ವರಸಮಾಧಿಯುಲಿ (ಕಬ್ಬಿಕ್ರೀ- ೦೪-೩೦) ; ಯೋಗಾರೂಢವಾಗಿದ್ದ ಆವನ ಬಾಯಿಂದ ಬೆಳ್ಗೆ ಸಾವಿರ ಹೆಜೆಯಿದ್ದ ಒಂದು ಸರ್ಪವು ಹೊರಟು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಹೊಕ್ಕಿತು (ಪಚಾ. ೪೫೦). [ಸಂ.]

ಯೋಗಾವತಿ (ನಾ)· [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಮೇಳರಾಗದ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀರಾಗದೊಳ್ ನಟನಾರಾಯಣಿ ಯೋಗಾವತಿಯಾಗಿರ್ಕುಂ ಘಂಟಾರಾಗಂ ನಾದವತಿಯಾಗಿರ್ದಪುದು (ಕಲ್ಕೌ. ೩-೯೦ ವ). [< ಸಂ. ಯೋಗವತಿ]

ಯೋಗಾಸನ (ನಾ)· [ಯೋಗ] ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಭಂಗಿ ; ಯೋಗಾಸನ :— ಜಿಕ್ಕಮಟ್ಟ ಪಾದ ಕುಳಿತು, ಹಸ್ತಗಳನ್ನು ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟರುವಂತೆ ರಚಿತವಾದರೆ ಈ ಹೆಸರು (ಣಾಕರ. ೩೦೩) : ಕೊಂಡುಗ್ರರೂಪವ, ಬಳಿಕೀ ಯೋಗಾಸನಮೊಳಗದ ಶಮಿಸುವ ಭಾಸುರ ನರಸಿಂಹನೆಮಗೆ ಮಂಗಳವನ್ಕೆ (ಮಂಕೇ. ೩೯-೦೩). [ಸಂ.]

ಯೋಗಿ (ನಾ)· ೧· ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ ನಿರೋಧ ಮಾಡುವವನು ; ಯತಿ ; ತಪಸ್ವಿ : "ಯತಿ ಸಂಯಮಿ ಋಷಿ . . . ಯೋಗಿ ಕಾಮಸಪಾತಂ" (ಣಮು ೪೦೦- ೩೭-೩೩); ಯೋಗಿಗೆ ಯೋಗಿತಯಾಯಿತ್ತು ಮಾಯೆ (ಪುಹಾಧ. ೩- ೦೬-೩೬); ಸಂಸೃತಿ ಫಲವತಿಯಾಗಿರೆಯುಂ ಯೋಗಿಗುತ್ತಮಂ ಪುಟ್ಟದವೋಲ್ (ಜಗಲ. ೨-೩೩); ಕಾವಿಯ ಹೊದೆದು ಹೋದಾತ ಯೋಗಿಯನಬೇಡ ಇಂದ್ರಿಯವ ಕಾದಾತ ಯೋಗಿ (ತತ್ಪ್ರ- ೪೯). ೨· ವೈಭವಭಕ್ತನಾಗಿದ್ದು ಭಿಕ್ಷಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು ; ಜೋಗಿ : (೪). ೩· ಯೋಗಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವನು· ೪· ಮಂತ್ರಗಾರ; ಮಾಟಗಾರ ; ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ. [ಸಂ. ಯೋಗಿನ್]

ಯೋಗಿಣಿ (ನಾ)· ೧· ಮಾಟಗಾತಿ : ಮಾಯಾವಿನಿ· ೨· ದುರ್ಗಾದೇವತೆಯ (ಅಥವಾ ಶಿವನ) ಸೇವೆಗೆ ಇರುವ ಎಂಟು ಜನ

ಶಕ್ತಿಯರು. – ಅಷ್ಟಶಕ್ತಿ ದೇವತೆಗಳು : ಭೋಗಕ್ಕೆ ಭೂಬಲಂ ದಿಗ್ವಿಜಯೋದ್ಯೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗಿಜೇಬಲಂ ಭಂಡಾರದ ಭಾಗ್ಯಪೋಲಗದ ಮಯಿಸಿರಿದಶಕ್ಕೆ ದೀಕ್ಷಾಗುರು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಾಮಣಿಯೆನಿಸಿದ ಪ್ರಧಾನ ಚಂಡಾಮಣಿಗಳ್ (ಪಾಶ. XX. ೨೦೨–೦೦; 1844). ೩. ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವವಳು ; ತಪಸ್ವಿನಿ ; ಯೋಗಿಗೆ ಯೋಗಿಣಿಯಾಯಿತ್ತು ಮಾಯೆ (ಪುಷ್ಪಾರೋ. ೩. ೦೮–೩೬) ; ಸ್ಪರ್ಶಮಣಿಯ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಯೋಗಿಣಿಯುಂ ಗೃಹಿಣಿಯಾದಳು (ಕಥಾಸಂ. ೯೩). ' ಜೋಗಿಣಿ ' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ಯೋಗಿನೀ]

ಯೋಗಿತ (ಗು). ೧. ಮಂತ್ರಮುಗ್ಧವಾದ ; ಮಾಟಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ. ೨. ಮರುಳು ಹಿಡಿದ ; ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದ ; ಬುದ್ಧಿಭ್ರಂಶವಾದ. [ಸಂ.]

ಯೋಗಿನಿ (ನಾ). ೧. = ಯೋಗಿಣಿ ೨ : ಅಷ್ಟಯೋಗಿನಿಯರಣಿಮಾದಿಗಳ್ . . . ಸೃಷ್ಟಿಯ ಸಮಸ್ತಾಭಿಮಾನ ದೇವತೆಯರಿರ್ವರು ದೇವಿಯಂ ಸೇವಿಸಿ (ಕೃಬಾಪಾ. ೦೫–೨೦). ೨. ಅರುವತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಜನ ಉಗ್ರದೇವತೆಗಳು: ರಕ್ತಜಳಾಸವಮತ್ತಯೋಗಿನೀವ್ರಾತವರೀತ ಭೂತ ಸದನಂ ಕದನಂ ಕದನತ್ರಿಣೇತ್ರನಾ (ಕಂಪಪ್ರ. ೦೪–೩) ; ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲರ್ಗ ಪೂಜೆಯುಂ ಮಾಡಿ ಚೌಷಷ್ಟಿಯೋಗಿನಿಯರ್ಗ ಬಲಿಗೊಟ್ಟು . . . ಹೃಷ್ಟತೆ ಯೊಳರ್ಥಮಂ ಸಾಗಿಸಿದನಿಬವರಿಗೆ (ಕೃಬಾಪಾ. ೩–೨೨). ೩. = ಯೋಗಿಣಿ ೩: ಸವ್ರೀತಸೌಖ್ಯದೊಳ್ ಸತಿ ದಿಗಂಬರವೇಷಮನಾಂತು . . . ತನ್ನನೋಹ್ಯನ್ನಿ ಧ್ಯಾನಮನುಷ್ಠಾರ್ಜಿಪ ಯೋಗಿನಿಯಂತಿರೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಶಾಪ್ರಹಾ. ೬೬೩ ೫೦೨ಕ್ಕ).

[ಸಂ. ಯೋಗಿನೀ]

ಯೋಗಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ (ನಾ). ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕಾಣುವಂತಹುದು : ಯೋಗಿದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾದುದು : ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಲೌಕಿಕ, ದಿವ್ಯಮೆಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ . . . ದಿವ್ಯವು ಭಗದ್ಪದನುಗ್ರಹದಿಂದ ಬರತಕ್ಕ ಯೋಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ (ಸಿಂದಾಸಾ. ೨೪೦). [ಸಂ.]

ಯೋಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡು : ತೂಗಿ ನಿಮ್ಮಾತ್ಮಸಾಕ್ಷಿಯೊಳೀನು ವ್ರತವೆಂದು ಯೋಗಿಸಿದರೆ ಸತಿಯರಿರಾ (ಪಡಿ. ೯–೧೦). [ಯೋಗ + –ಇಸು]

ಯೋಗೀಶ್ವರ (ನಾ). ಯೋಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ಯೋಗೀಶ್ವರರ ತತ್ತ್ವವಿಚಾರ ಮಂತ್ರಿಜನಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧಿಗುಣ . . . ಕಾವ್ಯಕೆ ಗುರುವೆನಲು ರಚಿಸಿದ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಭಾರತವ (ಶುಷ್ಕಾ. ೦–೦೯). [ಸಂ.]

ಯೋಗು (ನಾ). ತಪಸ್ಸು; ಧ್ಯಾನ : ಯೋಗಿವ ದಿಮಸಂ ಸಾರ್ಚಿದುದಾಗಿ . . . ಈಗಳ್ ಬೇಗಂ ಚಾತುರ್ಮಾಸದ ಯೋಗಂ ಕೈಕೊಂಡಂ (ಚಂಚಮ. ೦೦–೩೬). ' ಜೋಗ್ಯು ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಯೋಗ]

ಯೋಗೇಶ್ವರ (ನಾ). ೧. ಯೋಗವಿದ್ಯೆಗೆ ಪ್ರಭುವಾದವನು : ಯೋಗೇಶ್ವರ ಹರಿ ಒಳಗಿದ್ದು ನುಡಿದ ಹಿಂಗೆ ಹಾಗೆ ಎನ್ನ ಸಲ್ಲ (ಪಜಾಕ್ಕ. ೧೧–೩). ೨. ಶಿವ. [ಸಂ.]

ಯೋಗೇಷ್ಟ (ನಾ). ೧. ತವರ. ೨. ಸೀಸ : "ನಾಗಂ, ಸೀಸಕಂ, ಯೋಗೇಷ್ಟಂ, ವಪ್ರಂ – ೪ ಸೀಸದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿಂಕ್ಕಾ. ೦೫೬). [ಸಂ.]

ಯೋಗ್ಯ (ಗು). ೧ ಒಗಕ್ಕೆ ಹೊಡಲು ತಕ್ಕುದಾದ. ೨. ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ.—ಅರ್ಹವಾದ. ೩. ಒಪ್ಪುವ ; ಸರಿಹೋಗುವ ; ಸಮರ್ಪಕವಾದ. ೪. ತಕ್ಕ; ಅರ್ಹ; ಉಚಿತವಾದ : ವಿಷ್ಣುವು ಈ ಮಹಾತ್ಮರನ್ನು ಕಂಡ ಕೂತಲೇ ಎದ್ದು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದನು (ಪಚಿಪು. ೨೪. ೦೨). ೫. ಉಪಯುಕ್ತವಾದ : ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೬. ಯೋಗ್ಯತೆ ; ಅರ್ಹತೆ : ನಿನ್ನ ಭಕ್ತರ ಯೋಗ್ಯವ ನೀನೆ ಬಲ್ಲೆ (ಪಾಷ. ೧೬–೬). ೭. ಸರಿಯಾದುದು ; ತಕ್ಕುದು : ಅರ್ಹವಾದುದು : ಇದು ಯೋಗ್ಯಮಯೋಗ್ಯಮಿದೆನ್ನದೆ ವಿಷಯದಲಂಪು ನಿಮಿರೆ ಗತಿ ಹಾಸಗವಜ್ಜದೆ ನಪಿವ ಕಾತರಂಗಾಗದು ಸಕಳತ್ಯಾಗಸಾಧಕಂ ಜೈನಮತಂ (ಪರ್ಚಕ್ಕ. ೦೦–೭೨). ೮. ಅರ್ಹನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳವನು : ನಿಮ್ಮನೋದಿಸಿ ಯೋಗ್ಯರಂ ಮಾಡುವಂತಿರೆ ನಿರೂಪಿಸಿ ಕಲ್ಪಿಸಿಯೋಲೆಯಂ ಬರೆಯಿಸಿ ನಿಮ್ಮ ಕಯ್ಯೊಳ ಟ್ಟಿದವೆಂ (ಪಪ್ರಾಣಾ. ೩–೩) ; ಬಸವನೆಂಬ ಗಣೇಶ್ವರನ ಮಾಡಿ . . . ನಿಮ್ಮೊಕ್ಕುದ ಮಿಕ್ಕುವಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗಲೆಂದಿರಿಸಿಕೊಂಡಿರ್ದಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೪). ೯. ಚಂದನ ; ಶ್ರೀಗಂಧ. ೧೦. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ್ರವ್ಯ : "ಯೋಗ್ಯಂ, ಋದ್ಧಿಃ ಸಿದ್ಧಿಃ, ಲಕ್ಷ್ಮೀ – ೪ ಋದ್ಧಿಯೆಂಬುವ ಗಂಧಿಕದ್ರವ್ಯದ ಹೆಸರುಗಳು " (ಸಿಂಕ್ಕಾ. ೦೪೬). [ಸಂ.]

ಯೋಗ್ಯತಾಪತ್ರ (ನಾ). ೧. ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ನಿರೀಕ್ಷಿತ ಮಟ್ಟವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದವರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಅರ್ಹತೆಯ ಪತ್ರ : ತೇರ್ಗಡೆಯಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲೇ ಯೋಗ್ಯತಾಪತ್ರ . . . ತರಬೇಕು (ಕ್ಷಕಿ. ೩೬೬). ೨. " (ಒಬ್ಬನ ಶೀಲ, ನಡತೆ, ಯೋಗ್ಯತೆ—ಇವನ್ನು ಕುರಿತು ಕೊಟ್ಟ) ಯೋಗ್ಯತಾ ಪತ್ರ, ಪ್ರಮಾಣ ಪತ್ರ" (Testimonial. ೦೦೪). [ಸಂ.]

ಯೋಗ್ಯತಿಕೆ (ನಾ). ಅರ್ಹತೆ ; ಯೋಗ್ಯತೆ : ಯೋಗ್ಯರಲ್ಲದರಾರು ಮುಕುತಿಗೆ . . . ಜೋಗ್ಯತಿಕೆ ಸಶ್ರದ್ಧೆಯೊದೇ ಯೋಗ್ಯತಿಕೆ ನೆಜ್ ನಂಬ ಬಲ್ಲಡೆ (ಪಣಾಗ. ೬–೩–೨೬). [ಯೋಗ್ಯತೆ + — ಇಕೆ]

ಯೋಗ್ಯತೆ (ನಾ). ೧. ಅರ್ಹತೆ ; ದಕ್ಷತೆ : ಗುರು ಮೊದಲು ಶಿಷ್ಯರ ಯೋಗ್ಯತೆಯನರಿದು . . . ಬೋಧಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುವನು (ಗಗಾಪಾ. ೦೩–೦೩). ೨. ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಸಮುಚಿತತೆ. ೩. (ಆಲಂ) ಗೌರವ ; ಅಂತಸ್ತು ; ಘನತೆ : ಕೈಕೆಳಗಿನವರ ಕೂಡ ನಯದಿಂದ ನಡೆದರೆ ತಮ್ಮ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದೆಂದು ಕೆಲವರು ತಿಳಿಯುವರು (ಪುಂಶಾಬು. ೯–೩೩). ೪. [ತರ್ಕಶಾ] ಪದಗಳ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರಾನ್ವಯಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಯೋಗ್ಯತೆ (ಸಿಂದಾಶಾ. ೦೮೩) ; ಯೋಗ್ಯತೆಯೆಂದರೆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಪದಗಳ ಅರ್ಥಗಳು ಒಂದರೊಡನೊಂದು ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವುದು (ಭಾಕಪ್ರಾ. ೨೩೦). [ಸಂ. ಯೋಗ್ಯತಾ]

ಯೋಗ್ಯಾರಥ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ರಥ. [ಸಂ.]

ಯೋಗ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಅಭ್ಯಾಸ; ಆಚರಣೆ. ೨. ಸೈನಿಕ ವ್ಯಾಯಾಮ; ಕವಾಯತು. ೩. ತಕ್ಕವಳು ; ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳವಳು : (೪).

[ಸಂ. ಯೋಗ್ಯಾ]

ಯೋಚಕ (ನಾ). ಯೋಚನೆ ಮಾಡುವವನು ; ಆಲೋಚಿಸುವವನು ; ವಿಚಾರ ಮಾಡುವವನು : " ಜೇಪಕಃ, ಜೇಹಮಾನಃ, ಈ ೨ ಯೋಚಕಂ " (ಶಾಕ್ಕ. ೦೨೧) ; ಆ ಕೊಲೆಗಾರನ ಹೃದಯದ ಮಸೀಮಯ ಭಯಾತಿಯಿಂದ ಯೋಚಕರ ಹೃತ್ಪಿಂಡವು ನಡುಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು ! (ಅಂಬಿ. ೨೦). [< ಯೋಚನ ?]

ಯೋಚನ (ನಾ). ೧. ವಿಚಾರ ; ಆಲೋಚನೆ. ೨. ದುಃಖದ ವಿಚಾರ; ಚಿಂತೆ : (೪). 'ಆಲೋಚನ', 'ಯೋಚಿಸು' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ಯೋಜನ ?./ ತಮಿ. ಯೋಚನೈ : ತೆಲು. ಯೋಚನ]

ಯೋಚನಾಪರ (ಗು). ಆಲೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ ; ಚಿಂತಾಪರವಾದ : ರಾಯರು . . . ಒಂದರಡು ಕ್ಷಣ ಯೋಚನಾಪರದೃಷ್ಟಿಯಾದ ನೋಡುತ್ತಾರೆ (ಪಕಥೋ. ೩೪). [ಇದು ' ಆಲೋಚನಾಪರ ' ಎಂಬ ಶುದ್ಧ ರೂಪಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಪದ]

ಯೋಚನಾಶಕ್ತಿ (ನಾ). ಆಲೋಚಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ; ವಿಚಾರಶಕ್ತಿ : ಯೋಚನಾಶಕ್ತಿ. ಒಂದು ವಿಧದ ಜೀವಶಕ್ತಿ (ಪಕಾಂ. ೨೩೪). [ಇದು ' ಆಲೋಚನಾಶಕ್ತಿ ' ಎಂಬ ಶುದ್ಧ ರೂಪಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಪದ]

ಯೋಚನೆ (ನಾ). ೧. ಆಲೋಚನೆ ; ವಿಚಾರ ; ಎಣಿಕೆ : ಈ ಯೋಚನೆಗಳ ತುಯ್ದಾಟದೊಡನೆ . . . ಹೊಸನಗರ ತಲುಪಿದ್ದನು (ಶಾಕೃ. ೦೯೯). ೨. ಯೋಚಿಸುವಿಕೆ ; ಚಿಂತನೆ : ಏಕಾಂತ ಕೆಲರೊಳು ಯೋಚನೆ ಕೆಲರೊಳು ಮೂಕತೆ ಕೆಲರೊಳೊಂದೆರಡು ವಾಕು ಕೆಲರೊಳಿರೆ . . . ಭೂಕಾಂತ ನುಡಿದನು (ಕರ್ಣ. ೯-೩೭) ; ಮೈತಳೆವ ಕರುಣೆ ಮೈಮರೆತು ಕುಳಿತಿದೆ ನೋಡು ಯೋಚನೆಯ ಯೋಜನೆಯ ಕುರಿತು ಬೆರೆತು (ಅಡ್ಡಾಕ. ೫೫-೨). ೩. ಚಿಂತೆ ; ಕಳವಳ : ಪ್ರಾಜೀನಕರ್ಮವು ಬಿಡಲರಿಯದು ಯೋಚನೆಯ ಮಾಡಿ ನೀ ಬಳಲಬೇಡ (ಕುರೇಂದ. ೯-೩೭ ಪದ್ಯ) ; ಬಡ್ಡಿಗೆ ಯಾತಕೆ ಬದುಕಿವ ಯೋಚನೆ ? (ಜಾಪ). 'ಆಲೋಚನೆ' ಪರಾ.

[<ಯೋಚನ-/ತಮಿ. ಯೋಚನೈ ; ತುಳು. ಯೋಚನೆ]

ಯೋಚನೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ಆಲೋಚಿಸು : ಯೋಚಿಸು : ಎಂತು ನಾವಿಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಡುವ ಯತ್ನವೆಂದಂತದ ಯೋಚನೆಗೈದು . . . ವಿಪ್ರರು ಕವಟದ ಗೋವ ನಿರ್ಮಿಸಿದರು ಕ್ಷಣದ (ಕೃಪಪ. ೩-೦೫).

[ಯೋಚನೆ + ಗೈ (<ಕೆಯ್)]

ಯೋಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಿಚಾರ ಮಾಡು ; ಆಲೋಚಿಸು ; ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡು : ಕಡುಗೂರ್ಮೆ ಕೂರ್ತವೀರ್ವೀರಮನಾಕೆಗಳ್ಗೆ ಪದಿರ್ದೊರ್ವರ ನೊರ್ವರು ಗೆಲ್ವ ಭೇದಮುಂ ವಾರಿಜಕ್ಕೆ ಯೋಚಿಸುವವಂ ಚಿಮುರಂ (ಪಾಪ. ೦೦-೬೨) ; ಈ ಲಿಪಿಗಳಂ ತಿಳಿದು ಯೋಚಿಸಿ ಹೇಳುವೆಂಡ . . . ಮಾನವರಿಗರಿದು (ಕಪು. ೩-೩೩) ; ಯೋಚಿಸಿ ಮಾತಾಡು ಪರಹಿತಕಾಗಿ ದಧೀಚಿ ತನ್ನೊಡಲ ಮಾಂಸವನು . . . ಸುರಪಂಗೆ ಕುಡನೆ (ಕೋಚಕ. ೩-೩೪). ೨. ಭಾವಿಸು ; ಎಣಿಸು ; ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು : ಮಹೇಶ್ವರಂ ಮಿಗೆ ಯೋಚಿಸುತ್ತಿರ್ದನೆನ್ನ ಪಣೆಯಿಂದಾದ ರುದ್ರನೇ ತನ್ನಯ ಸ್ವರೂಪ ಮೆಂದು (ಕಣಾ. ೦೩-೨). [ಯೋಚನ + ಿಸು]

ಯೋಜಕ (ನಾ). ೧. ಹೊಂದಿಸುವಂತಹುದು ; ಹೊಂದುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದು : ಸಕಲಮಹೀಚರಪೀಚರನಿಕಾಯ ಸೇವ್ಯತೆಗೆ ವೃದ್ಧ ಸೇವಿತ್ವಮೆ ಯೋಜಕವಾದುದು (ಪಂತಿಪು. ೫-೫೧). ೨. ಹೊಂದಿಸುವವನು ; ಯೋಜನೆ ಮಾಡುವವನು ; ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ : ಮಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಯೋಜಕರ ಸಂಖ್ಯೆ ವಿರಳ (ಕೂಪ). ೩. ಅಗ್ನಿ. [ಸಂ.]

ಯೋಜನ (ನಾ). ೧. ಹೊಂದಿಸುವುದು ; ಕೂಡಿಸುವುದು ; ಅಳವಡಿಸುವುದು. ೨. ವಿಧಾಡು : ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ಮೂರು ಭಾಗಗಳ ಯೋಜನೆ ಮಾಡಿರುತ್ತದೆ (ಪುಟಾಶಾ. ೧ ಪ್ರಶಾ.೫೬). ೩. ದೂರದ ಅಳತೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ ; ಎರಡು ಗಾವುದ ; ನಾಲ್ಕು ಹರದಾರಿ : "ದಂಡಮೆರಡು ಸಾವಿರಮಾಗೆ ಕ್ರೋಶಮಕ್ಕುವ ನಾಲ್ಕುವರಲು ಯೋಜನಮಕ್ಕುಂ" (ಪಾಂಗಣ. ೯೬-೦೦) ; ಅಲ್ಲಿ ಖರಭಾಗಂ ಪದಿನಾಱುಸಾಸಿರಯೋಜನಂ (ಸಗರಚ. ೦೦-೧೦ ಪ) ; ಒಂದು ಯೋಜನವರೆಗೆ ತಿರುಗಿತು ಒಂದಕಿಂತ ತೇರು ತಾನೆಸಲೊಂದು ಬಿಲ್ಲಂತರಕೆ ಹೊಲಗಿತು ನಮ್ಮರಭ (ಕುಷ್ಕಾ. ೨೬-೨೦) ; ಕ್ರೋಶವರಡಾಗಲೊಂದು ಗವ್ಯೂತಿ . . . ಗವ್ಯೂತಿಯಿರಡಾಗಲೊಂದು ಯೋಜನವೆನಿಸುವುದು (ಲಘಿಕ. ೫೩೦). ೪. ಮನಸ್ಸಿನ ಏಕಾಗ್ರತೆ ; ಧ್ಯಾನ ; ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿನಿರೋಧ. [ಸಂ.]

ಯೋಜನಗಂಧಿ (ನಾ). ಒಂದು ಯೋಜನದ ವರೆಗೆ ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುವಂತಹ ಸುವಾಸನೆಯನ್ನುಳ್ಳವಳು : ℙ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯ ತಾಯಿಯಾದ ಸತ್ಯವತಿ : ಬಳಿಕ ಯೋಜನಗಂಧಿಯಲ್ಲಿಂದಿರವಸಪ್ರ ಶ್ನಮನುರುಪಿಂಗಳಜಟಾಬದ್ಧ ವೇದವ್ಯಾಸಮುನಿರಾಯ(ಕುಷ್ಕಾ. ೫-೨೬).

[<ಸಂ. ಯೋಜನಗಂಧಾ]

ಯೋಜನಗಂಧಿತ್ವ (ನಾ). ಸುತ್ತಲೂ ಒಂದು ಯೋಜನದವರೆಗೆ ಹರಡುವಂತಹ ಶರೀರಸುಗಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ : ಮುನೀಂದ್ರನಾಕೆ ಯೊಡನೀ ದುರ್ಗಂಧವೆಂತಪಂತೆ ಯೋಜನಗಂಧಿತ್ವಮನಿತ್ತು . . . ಕೂಡುವೆಡೆಯೊಳ್ ಜ್ವಾನಸ್ವರೂಪಂ ಮಹಾಮುನಿಪಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಕಂಕಣ. ೦-೬೯). [ಸಂ.]

ಯೋಜನವಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಮಂಜಿಷ್ಠೆ : "ಮಂಜಿಷ್ಠಾ. ವಿಕಸಾ . . . ಭಾಂಡೀ. ಯೋಜನವಲ್ಲೀ — ೯ ಮಂಜಿಷ್ಠೇ ಹೆಸರುಗಳು" (ಕರ್ಣಾಂ. ೦೬೨). [ಸಂ. ಯೋಜನವಲ್ಲೀ]

ಯೋಜನೆ (ನಾ). ೧. ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಗಳ ರೂಪರೇಷೆ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ರೂಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ವಿಧಾಟು ; ವ್ಯವಸ್ಥೆ. ೨. ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿಕೊಂಡ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ : ಜಾರ್ಡಾ . . . ತನ್ನ ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ಕಾರ್ಯಗತ ಮಾಡಲು ಉದ್ಯುಕ್ತನಾದನು (ಕಸ್ಕ. ೫೫) ; ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಗ್ರಾಮಗಳ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹಲವಾರು ಯೋಜನೆಗಳು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿವೆ (ಕ್ರಪಚಾ. ೬೩); ಯೋಚಿಸಿ ಯೋಜನೆಯೊಂದನು ಹೊಂದಿಸು ಅದರಂತೆ ಬಾಳನು ನಡಿಸು (ಶಾಂಗಾಕ. ೦೦೬೬೦). ೩. [ವ್ಯಾಕ] ನಿಯಮದಂತೆ ಪದ, ಅರ್ಥ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವಿಕೆ.

[ಸಂ. ಯೋಜನಾ]

ಯೋಜಿತ (ಗು). ೧. ಕೂಡಿಸಿದ ; ಹೊಂದಿಸಿದ. ೨. ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ; ಬಳಸಿದ. ೩. ಕೊರತೆಯಾಗಿದ್ದುದನ್ನು ಭರ್ತಿ ಮಾಡಿದ ; ಹೊಸದಾಗಿ ಒದಗಿಸಿದ. [ಸಂ.]

ಯೋಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೂಡು: ಸಂಧ್ಯಾರಾಗವುಳ್ಳ ರಶ್ಮಿಗಳು ಅವರ ರಥಕ್ಕೆ ಯೋಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ (ಪುಟಾಶಾ. ೦೦೨). ೨. ಹೊಂದಿಸು; ಅಳವಡಿಸು ; ಕೂಡಿಸು : ಲೋಕಮಂ ಧರ್ಮಪಥಪ್ರಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಯೋಜಿಸಿ (ಕಂಕಾಪತಾ. ೦-೨೬) ; ಸಮ್ಮಗೆಂಬುದರರ್ಥಂ ಪ್ರಶುಸೆಯೊಳ್ವರ್ತಿಸುವುದಜಂ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಂ ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನಂ ಸಮ್ಯಕ್ಚಾರಿತ್ರಮೆಂದು ಅದು ಬೇಜಿಪೇಱೆ ಯೋಜಿಪ ಪಡುಗುಂ (ಕ್ಷತ್ರಕ್ರ.೩). ೩. ಧರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಧಾರಣ ಮಾಡಿಸು: ಜನವಾಥಂ . . . ರಾಜ್ಯಮಂ ನಂದನನೊಳ್ ಶ್ರೀಕಾಂತನೊಳ್ ಯೋಜಿಸಿ ತಳರ್ದು ತಪೋಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ತಾಳ್ದಿದು (ಹಂಪ್ರತ್ಯ. ೯-೩೦); ಮತ್ತೊರ್ವಳ್ . . . ಪಯೋಧರತಟದೊಳ್ ಸೊಗಯಿಪ ನಕ್ಷತ್ರಮಾಲೆಯಂ ಯೋಜಿಸಿದಳ್ (ಪ್ರತ್ಯ. ೯-೩೬). ೪. ನಿಯಮಿಸು ; ನೇಮಕಮಾಡು ; ನಿಯೋಜಿಸು: ಅಂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಏನ್ನಂ ... ಈ ರಾಜ್ಯಭಾರಕ್ಕೆ ಯೋಜಿಸಿದೆಂ (ಕಾದಂಂ. ೩೦೯); ಕನಕೆ ಮೊದಲಾಪ ಪಲವು ದೇವತೆಯರನು . . . ಹಲವು ಸೇವೆಗೆ ಯೋಜಿಸಲು ನೆರೆತಂದುದೋರಂತೆ (ಶಾಳ್ಕಾ. ೩೨-೨೩). ೫. ಉಪಯೋಗಿಸು ; ಬಳಸು : ಕ್ರಮದಿಂ ಪಾಡ್ಗುಣ್ಯಮಂ ಯೋಜಿಸುವುದೆ ಸುನಯಂ ವ್ಯಾಪ್ತಪ್ರಕಾರಾನುರೂಪಂ (ಕೃಚಂ. ೨೦೯-೪); ಪಡುಗೇರಿಯ ಮನೆಯುಮಂ ಧರ್ಮದೊಳ್ ಯೋಜಿಸುವಂ × × × (ಸೌಇಇ. XI-೨. ೭೯-೪೬; ೨೦೪೦). ೬. ತೊಡಗಿಸು ; ಪ್ರವೃತ್ತಗೊಳಿಸು : ಜನನೀ ಸ್ತನ್ಯಾಮೃತಸೇವನೆ ಮುನ್ದಿ ಬಜಿಕ್ಕಮಪ್ಪಿಳವಿದ್ಯಾಮೃತಸೇವನೆಯೊಳೆ ಯೋಜಿಪುದುಚಿತಂ ತನಯನಂ (ಹಂಪ್ರತ್ಯ. ೯-೨). ೭. ಸಮ್ಮತಿಸು ; ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡು ; ಅನುಮತಿಸು : "ಯೋಜಿಸು_ಅನುಮತೇ" (ಶಪುಣಾ).

[ಯೋಜನ + ಿಸು]

ಯೋತ್ರ (ನಾ). = ಯೋಕ್ತ್ರ : "ಯೋತ್ರಮಪಾಬಂಧ ಯೋಕ್ತ್ರ ರಶ್ಮಿಸಮಾಖ್ಯಂ" (ಶಪ್ರಕೋ. ೬೬-೬೯). [ಸಂ.]

ಯೋದ್ಧ (ನಾ). ದುಃದ್ಧಮಾಡುವವನು ; ಯೋಧ ; ಸೈನಿಕ : ನಿಂತಿಪರು ಕಾಣ್ಲಿ ದೀರ್ಘಾಸಿ ಕಟಿಬದ್ಧಸನ್ನದ್ಧ ಯೋದ್ಧರುಂ (ಶ್ರೀರಾಪ. ೬೦-೦೬೦). [< ಸಂ. ಯೋದ್ಧೃ]

ಯೋದ್ಧೃ (ನಾ). = ಯೋದ್ಧ. [ಸಂ.]

ಯೋಧ (ನಾ)· = ಯೋದ್ಧ ; ಆಹವ ಮುಂಗಯ್ ಧಾತ್ರಿವಾಪನ ಯೋಧನಿಂ ಚಕ್ರಪಾಣಿಯುಂ ಖಂಡಿಸಿಪಟ್ಟುದಾಗಿ ಪೆಲದೊಳ್ ಬಿರ್ದುದಂ ಪರ್ದು ಕಂಡು (ಕರ್ಣಾ· ೦೫೯-೯); ಯುದ್ಧವೊಂದೇ ಯೋಧನಾದ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ವಿಧ್ಯುಕ್ತಧರ್ಮವೂ ಕೆರ್ಮವೂ ಆಗಲಿ (ಧಾಕ್ಷ· ೦೦೬). [ಸಂ.]

ಯೋಧನ (ನಾ)· ಕಾಳಗ ; ಸಮರ ; ಯುದ್ಧ : ವಾಸಿಗೊಟ್ಟ ಯೋಧನದೆ ದೈತ್ಯರೊಡನೆ . . . ಗಾಂಧರ್ವಸಮುದಾಯಮೇ ಸುರುಳಿತನೆ ಲೆಕ್ಕಿಸಲ್ವೇಳ್ಕು (ರಂಗಾಶಾ· ೬-೦೬-೧೦). [ಸಂ.]

ಯೋನ (ನಾ)· ಯವನ ; ಗ್ರೀಸ್‌ದೇಶವಾಸಿ : ನಾವೆಗಳಸು ಮೂಡಿ ನೂಕಿ, ಯೋನರಿಂದ ಮುಂದಿರು (ಪಾಡಿ· ೫೦-೬). [< ಸಂ. ಯವನ]

ಯೋನಿ (ನಾ)· ೧. ಸ್ತ್ರೀಯ ಜನನಾಂಗ ; ಭಗ : "ಭಗಃ, ಯೋನಿಃ ಉಪಸ್ಥಃ, ವರಾಂಗಂ· ಸ್ಮರಮಂದಿರಂ—ಈ ೫ ಉಪಸ್ಥಂ" (ಪಾಪಪು. ೫೫-೬೬೦) ; ರುಧ್ರನಾವ ಯೋನಿಯುಲ್ಲಿ ಬಂದನೆಂದು ನಿನ್ನ ಹೇಳರೋ (ಪಾಪ. ೮೫) ; ಬಂದ ಯೋನಿಯಿಂದಱಿಯದೆ ಉಂಡ ಮೊಲೆಯಿಂದಱಿಯದೆ ಕಾವುವಿಕಾರ ತಲೆಗೇಱಿ ವಿಪರೀತರಪಾಗಿ . . . ಆತ್ಮ ಕೆಟ್ಟು ನಷ್ಟವಾಗಿ ಹೋಯಿತು (ಕಾಲಜ್ಞ· ೦೦-೬). ೨. ಗರ್ಭಕೋಶ ; ಗರ್ಭಾಶಯ : ನೆಲಸದ ಯೋನಿ ಮುಟ್ಟದೆ ಕಾಣದ ಕಾಲಮೃತ್ಯ ದೊಳ್ ಮಘಂ ನಿಲಿಸದ ಭಾವಮಬ್ಜಿಸುವ ವೃದ್ಧಳಮಿಲ್ಲೆನೆ ಕರ್ಮಬಂಧದಿಂ . . .ಭವಾಂಬುನಿಧಿಯೊಳ್ ತಿರಿತಪ್ಪಿವಿ ಜೀವರಾಶಿಗಳ್ (ಸುಕಾಪ್ರ· ೫-೬೨). ೩. ಜನ್ಮ ; ಹುಟ್ಟು : ಹಿಂದೆ ನಾನಾ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದೆಂಬ ಹೇಯವಿಲ್ಲ (ಪಾಪ· ೦೬) ; ಜೀವದೊಳಗುಂಟೆಂದರೆ ನಾನಾ ಯೋನಿಯವನಲ್ಲ (ಕೋಗಪ್ರ· ೬-೮) ; ಹುಟ್ಟುವ ಯೋನಿಗಳಿಲ್ಲ ಮೆಟ್ಟುವ ಭೂಮಿಗಳಲ್ಲ (ಧರ್ಮ· ೦೬೨-೦) ; ೪. ಜನ್ಮಸ್ಥಾನ ; ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ· ೫. ವಂಶ ; ಜಾತಿ· ೬. [ವೇದಾಂತ] ಮೂಲಕಾರಣ; ಹೇತು : ಋಗ್ವೇದವೇ ಮುಂತಾದ ಮಹಾ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ 'ಯೋನಿ' ಅಂದರೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವದು (ಶ್ರಿತ್ಪಾ· ೫೬). ೭. [ಜೈನ] ಜನ್ಮ ಅಥವಾ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಆಧಾರವಾದುದು: ಜೀವಸಾಸದಲ್ಲಿ . . . (೧) ಸ್ಥಾನ (ಏಕೇಂದ್ರಿಯ ಮೊದಲಾದ ಜಾತಿಭೇದ), (೨) ಯೋನಿ (ಕಂದ· ಮೂಲಿ, ತತ್ತಿ· ಗರ್ಭ· ರಸ· ಜೆವರು ಇತ್ಯಾದಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಆಧಾರಗಳು), (೩) ದೇಹಾವಗಾಹನ (ಶರೀರವ ಆಕಾರ), (೪) ಕುಲ . . . ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದಲೂ ಉತ್ತರೋತ್ತರಭಾಗಗಳು ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿವೆ (ಕೃಪ್ರ· ೫೦೦). . [ಸಂ.]

ಯೋನಿಜ (ನಾ). ಗರ್ಭಕೋಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಜೀವ : ಇವರೆಲ್ಲರು ಯೋನಿಜರೆಂಬುದ ತ್ಕೈವಗ ಬಲ್ಲುದು (ಪಾಪ· ೫೯೬) ; ಜನಸದಯೋನಿಜಂಗಂ ಪಿರಿದು ಜನನುಗಳಲಿ ಜನಿಸುವ ಯೋನಿಜರು ಸರಿಯೇ (ಪಾಪ· ೫೯-೫೬) ; ಶರೀರವು ಯೋನಿಜ ಮತ್ತು ಅಯೋನಿಜ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ (ಧಾತತ್ತ್ವ· ೫೧೦). [ಸಂ.]

ಯೋನಿದೋಷ (ನಾ)· ಸ್ತ್ರೀಯ ಜನನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವ್ಯಾಧಿ : ನೈದಿಲಗೆದ್ದೆ ಅರಿವಳ· ಒಪ್ಪಲಿ ಇವ ಸಣ್ಣವಾಗಿ ಅರೆದು ಯೋನಿಯೊಳೊತ್ತೆ ಯೋನಿದೋಷ ಪೋಗ್ಗುಂ (ಪಥ್ಯ· ೬೨). [ಸಂ.]

ಯೋನಿನೆತ್ತರು (ನಾ). ಯೋನಿಯಿಂದ ಅತಿಯಾಗಿ ರಕ್ತಸ್ರಾವವಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಯೋನಿನೆತ್ತರಿಗೆ : — ಪೊಸರು· ಹಾಲು· ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ· ಹಾಲು ಈ ಎರಡಪ್ಪೂ ಸಮವಂ × × × ಪಾಕಿ ಪೀಗೆ ಮೂಱುದಿನ ಕುಡಿಸಿದರೆ ನೆತ್ತರು ನಿಲ್ಲುವೆಯು (ಪಥ್ಯ· ೦೬೯).

[ಯೋನಿ + ನೆತ್ತರು (<ನೆತ್ತರ್)]

ಯೋನಿಮುದ್ರೆ (ನಾ). ಶಕ್ತಿಪೂಜೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ವಿವಿಧ ಕರನ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು.— ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತ ಮುದ್ರೆ : ಅಸ್ತ್ರಮುದ್ರೆ· ಚಕ್ರಮುದ್ರೆ . . . ಯೋನಿಮುದ್ರೆ . . . ಸಂಹಾರ ಮುದ್ರೆಯೆಂಬ ಸಕಲ ಮುದ್ರಾಲಕ್ಷಣವನ್ನರಿತಾಮಾ ಕ್ರಿಯೆಗಳ್ಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ (ಪಥ್ಯ· ೯೬). [ಸಂ· ಯೋನಿಮುದ್ರಾ]

ಯೋನಿರಕ್ತ (ನಾ)·=ಯೋನಿನೆತ್ತರು : ವಿಷ್ಣುವು ಹಾಲನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಸಿ ಸಕ್ಕರೆ ಜೇನುತುಪ್ಪವರಸಿ ಕುಡಿಯೆ ಯೋನಿರಕ್ತಂ ಪರಿಹರವಹುದು (ಪಥ್ಯ· ೦೫೫). [ಸಂ.]

ಯೋನಿಶೂಲೆ (ನಾ)· ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು : ನೋವು ಸಾಧಿಸಿ ಇಂಗು ೧ ತೂಕ ಆರೆಪು ಅಡಿನ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ೨೨ ದಿನ ಕೊಳ್ಳಲು ಯೋನಿಶೂಲೆ ಗುಣ (ಪಥ್ಯ· ೦೦೯) ; ಸೇರಲೆಚಿಕ್ಕೆಸಾರು· ಬೋರೆಚಿಕ್ಕೆ ಸಾರು . . . ಮೆಣ್ಣೆ ಬೊಸರನ್ನು ಹಾಕಿ ಕಲಸಿ ಕುಡಿಯಲು ಯೋನಿರಕ್ತ· ಯೋನಿಶೂಲೆಗಳು ನಿಲ್ಲುವವು (ಪಥ್ಯ· ೯೩೦). [ಸಂ. ಯೋನಿಶೂಲ]

ಯೋಷಿಜ್ಜನ (ನಾ)· ಹೆಂಗಸರು; ಸ್ತ್ರೀವರ್ಗ : ದ್ವೇಷಂ ವಿರಹಿಗಳೊಳ್ ಪರಿತೋಷಂ ಮಧುಮತಿಯೊಳಾಗೆ ಬಂದರ್ ಕೆಲರುಂ ಯೋಷಿಜ್ಜನಂ (ಪಾಂಚಪ್ರ· ೯-೨೬) ; ಜಗಜ್ಜನೈಕವಿಭುವಂ ಯೋಷಿಜ್ಜನಂ ಪಜ್ಜನಂ ಬಗಿಸುತ್ತು (ಪಥ್ಯ· ೦೦-೧೦೦). [ಸಂ.]

ಯೋಷಿತೆ (ನಾ)· ೧. ಹೆಂಗಸು ; ಸ್ತ್ರೀ : ನೆರೆದ ಯೋಷಿತೆಯರತಿ ಯೋಚಿಸಿದರು (ಪಾಪಪ್ರ· ೦೦-೦೬). ೨. ಹೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ· 'ಗುರು ಯೋಷಿತೆ' ಪರಾ· [ಸಂ· ಯೋಷಿತಾ]

ಯೋಷಿತ್ತು (ನಾ)· = ಯೋಷಿತೆ ೧ : "ವನಿತೆ ವಧು ನಾರಿ ಸೀಮಂತಿನಿ ಯೋಷಿದ್ಭಾಮೆ ಕೇವಲಂ ಸ್ತ್ರೀನಾಮಂ" (ಪಾಪ್ರ· ೫೨-೦).

[ಸಂ. ಯೋಷಿತ್]

ಯೋಷೆ (ನಾ)· = ಯೋಷಿತೆ ೧ : ನಯವಿನಯಮೊಯ್ಯಾರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳೊಂದಾಗಿ ಮೆಯ್ದೆತ್ತವೋಲ್ ಬಂದಳಾ ವಿಯಚ್ಚರಯೋಷೆ (ತ್ರಿಜಾಚಂ. ೨೦೫-೬೦೨). [ಸಂ.ಯೋಷಾ]

ಯೌಕ್ತಿಕ (ಗು)· ೧. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ತರ್ಕಸಮ್ಮತವಾದ· ೨. ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ಅರ್ಹವಾದ· (ನಾ)· ೩. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುವ ಐದುಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಯುಕ್ತಿ ; ಉಪಾಯ; ತಂತ್ರ : ಮಾಂತ್ರಿಕ ದೈವಿಕ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಯೌಕ್ತಿಕ ವಾಸ್ತವಿಕವೆಂಬ ಪಂಚಭೇದಸಾಧನಂಗಳಿಂದಲುಂ ಪರಭಯಂಕರ ವೇಷಭಾಷಾಕಾರಂಗಳುಳ್ಳ ಘಟದೇರ್ವಳ್ಕರ್ಂ (ಪಥ್ಯ· ೫೬). ೪. ತರ್ಕವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸುವವನು; ತಾರ್ಕಿಕ : ತಾರ್ಕಿಕರಿಗೆ ಯೌಕ್ತಿಕರೆಂದು ವ್ಯವಹಾರವಿರುವುದು (ಒಂರಾಶಾ· ೦೦೪). ೫. ಅರಸನ ಬಳಿ ಇರುವ ಸರ್ವಸಚಿವ· [ಸಂ.]

ಯೌಗಿಕ (ಗು)· ೧. ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ; ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ· ೨. ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ತಕ್ಕ· ೩. ರೂಢವಾದ ; ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದ· ೪. ಯೋಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ· (ನಾ)· ೫. [ವ್ಯಾಕ] ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನುಳ್ಳ ಪದ ; ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವ ಪದ· ೬. ರಾಸಾಯನಿಕ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ : (೧)· [ಸಂ.]

ಯೌಗಿಕ (ನಾ)· [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾ] ಶಬ್ದಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನುಳ್ಳ ಪದ : ಅಗ್ನಿಪುರಾಣದಲ್ಲಿ . . . ಶ್ಲೇಷ· ಔಚಿತ್ಯ· ಗಾಂಭೀರ್ಯ· ಸೌಕುಮಾರ್ಯ· ಉದಾರತಾ· ರೂಢಿ· ಯೌಗಿಕ – ಇವು ಏಳೂ 'ಶಬ್ದಗುಣ'ಗಳೆಂದೂ ಮಾಧುರ್ಯ . . . ಸಮಾಯಿಕತಾ ಇವು ಆರೂ 'ಅರ್ಥಗುಣ'ಗಳೆಂದೂ . . . ಹೇಳಿದೆ (ಕೃವಿ· ೫೬೨ ೪೦೫).

[ಸಂ. ಯೌಗಿಕ]

ಯೌತಕ (ನಾ)· ಮಗಳು ಪುತ್ತು ಅಳಿಯನಿಗೆ ಮದುವೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಬಳುವಳಿ.— ಉದುಗೊರೆ : "ಯೌತಕಂ . . . ಮುದಿವೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಗಳಿಗೂ ಅಳಿಯನಿಗೂ ಕೊಡತಕ್ಕ ಬಹುಮಾನಕ್ಕೆ ಪೆಸರು" (ಲಿಪ್ಯಾ· ೦೬· ೨೧೬). [ಸಂ.]

ಯೌತವ (ನಾ)· ಒಂದು ಆಳತೆ· – ಮಾನ. [ಸಂ.]

ಯೌವತ (ನಾ)· ೧· ತರುಣಿಯರ ಗುಂಪು ; ಯುವತಿಯರ ಸಮೂಹ : "ಯೌವತಮದು ಯುವತಿಜನರ ಸಂಘಾತಂ" (ನಸ್ಕು೬೬. ೦೦೬-೬೨); "ಇದು ಪಿರಿದುಂ ವಸಂತಸಖಿ ಯೌವತರತ್ನನಿಧಾನವಂತದಲ್ಲಿದು . . . ರತಿನಾಥಕಲ್ಪಲತಿಕಾಪ್ರಕರ್ಮಕಕೃತಾವಳಂ (ಕಂಪ್ರತಿ. ೬-೦೫೬)· ೨· ಯುವತಿಯ ಗುಣಧರ್ಮ; ಯುವತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ· [ಸಂ.]

ಯೌವನ (ನಾ)· ೧· ಹರಯ ; ತಾರುಣ್ಯ ; ಆ ಕನ್ನಿಗೆ ಯೌವನಂ ನೆಱೆದಂದು ಮಧುಮೆಯಾದೊಡೆ (ಕಾಕಾ. ೦೬-೨೭); ಯೌವನನವನ ಪ್ರಸನ್ನಲಕ್ಷ್ಮಿ ಸೌಭಾಗ್ಯನಿಧಾನದೀಪವರ್ತ್ತಿ . . . ಶ್ರೀಮತ್ರಿರಿಯರಸಿ ಕಂಚಲಮಹಾದೇವಿಯರ್ (ಕೌಚ. XI. ೪೬-೦೬; ೨೦೭); ಭವದ ಬಳಸುವ ತನುವಿನಲಿ ಕೌಮಾರ ಯೌವನ ವಾರ್ಧಿಕಂಗಳಲಿ ತನು ವಿಕಾರಿಸುವದು (ಶಾಕ್ಕಾ. ೬-೧೪); ಚಿಂತೆಯೇ ಮುಪ್ಪು,ಸಂತೋಷವೇ ಯೌವನ (ಗಾಕ). ೨· ತಾರುಣ್ಯವನ್ನು ಉಳ್ಳವನು; ಯೌವನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು: ಸುಕುಮಾರಸ್ವಾವಿಯುಂ ಯೌವನನಾಗಿ ಅತ್ಯಂತ ರೂಪಲಾವಣ್ಯ ಸೌಭಾಗ್ಯಕಾಂತಿಯಿಂದಂ ಕೂಡಿದೊಂ (ಕಬ್ಬಾಹಾ. ೫೬-೦೦); ಒಳಕ ಯೌವನನಾಗಿ ಪರಮಂಡಲಕ ನಡೆದನು (ಶಾಬ್ಬಾರ್ಕ್ಕೃ. ೬-೬೦)· [ಸಂ.]

ಯೌವನಗಾರ್ತಿ (ನಾ)· ಜವ್ವನೆ ; ತರುಣಿ ; ಯುವತಿ : ಅತ್ಯಂತ ರೂಪ ಯೌವನಗಾರ್ತಿಯರು . . . ಸತ್ಯಭಾಮೆಯನು ಸಾರಿದರು (ಕೃಚಾಹ. ೫೫-೬೨)· [ಯೌವನ + – ಕಾಜಿ + – ತ್ತಿ (< – ಸ್ತ್ರಿ)]

ಯೌವನಮದ (ನಾ). ಹರಯದ ಸೊಕ್ಕು : ಯೌವನಮದದಿಂದಲೂ ಅಪಹನೆಯಿಂದಲೂ ಮೌಢ್ಯದಿಂದಲೂ ಕುಂದಿರುವ ಅವರಿಗೆ ವಿವೇಕವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅದು ಅವರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಇಷವುವುದಿಲ್ಲ· (ಪಚಾ. ೨೫೦). [ಸಂ.]

ಯೌವನಸ್ಥ (ನಾ)· ಯುವಕ ; ತರುಣ : ಯೌವನಸ್ಥನಾದ ಮಾಧವನು . . . ತಂದೆಗೆ ಬಲವಾದ ಎರಡು ಪೆಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು (ಪಚಾಂ. X. ೫೩). [ಸಂ.]

ಯೌವನಾವಸ್ಥೆ (ನಾ)· ತಾರುಣ್ಯ ; ಯುವಾವಸ್ಥೆ : (೬)· [ಸಂ. ಯೌವನಾವಸ್ಥಾ]

ಯೌವನೆ (ನಾ)· ಯುವತಿ : ತರುಣಿ : ವಯಸವಿಭೇದದಿಂ ಬಾಲೆ ಯೌವನೆ ವೃದ್ಧೆ ಲೌಕ್ಯಜೆಂದಿಂತು ಧರಿತ್ರಿಯೊಳಪ್ಪರ್ ನಾಲ್ವರ್ಕಾಂಭೆ ಯರ್ (ಪುಪಚ. ೬-೦). [ಯೌವನ + – ಎ್]

ಯೌವನೋದಯ (ನಾ). ಹರಯದ ಆರಂಭ ; ತಾರುಣ್ಯದ ಪ್ರಾರಂಭ : ವಿಜೃಂಭಿಸಿದುದು ಯೌವ[ಪಾಣ್ಡ. ಯವ್ವ]ನೋದಯವಿಲಾಸ ಮನುಕ್ರಮದಿಂ ಮದಂಗದೊಳ್ (ಶಾದಂಪು. ೬೦೪) ; ಆ ವಧು ಯೌವನೋದಯ ರಸಾಯನಸಿದ್ಧಿ ಮನೋವಿಮೋಹ ಸಂಭಾವನವಿದ್ಕೆ . . . ಎನಿಪ್ಪಳದೇಂ ಸುರೂಪೆಯೋ (ಕಂಪ್ರತಿ. ೬-೨೬)· [ಸಂ.]

ಯೌವರಾಜ್ಯ (ನಾ)· ೧· ಯುವರಾಜನ ಪದವಿ. – ಅಧಿಕಾರ : ಪೊದಲೊಳ್ ತಾಂ ಯೌವರಾಜ್ಯಂ ಬಟ್ಟಿಕೆ ನಡುವೆ ಸಂದಾಧಿರಾಜ್ಯಂ ಬಟ್ಟಿಕ್ಕಂ ತುದಿಯೊಳ್ ಕೈವಲ್ಯಸೌಖ್ಯಪ್ರದಮೆನಿಪ ತಪೋರಾಜ್ಯಮಂದಿಂತು ಮಿಯ್ಯಂದದೆ ಸೇವ್ಯಂಗಳ್ ಮದೀಯಾನ್ವಯನೃಪರ್ಗ್ (ಕಂಪ್ರತಿ. ೨-೩೦). ೨· [ಜೈನ] ಐವತ್ತು ಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಯೌವರಾಜ್ಯ . . . ನಿರ್ಗ್ರತಿಯೆಂಬಿವ್ವತ್ತುಮೂಜು ಗರ್ಭಾದಿನಿರ್ವಾಣ ಪರ್ಯಂತಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳುಂ (ಆದಿ. ೦೫-೦೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಯೌವರಾಜ್ಯಪದ (ನಾ)· ಯುವರಾಜನ ಪದವಿ. — ಅಧಿಕಾರ : ಅನುತವಿರ್ಮನವಾರಬಲಂ ಯೌವರಾಜ್ಯಪದದೊಳ್ ನಿಂದು (ಪಾಂಕ. ೨-೦). [ಸಂ.]

ಯೌವರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕ (ನಾ). ಯುವರಾಜಪದವಿಯನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ ಮಾಡುವ ಅಭಿಷೇಕ : ಶುಭದಿನದೊಳಾಧೀಶ್ವರಂ ಮಾಡೆ ತೂರ್ಯಸ್ವರದೊಳ್ ತಳ್ಪೊಯ್ದುದೇಂ ಕೋಭಿಸಿದುದೊ ಪಿರಿದುಂ ಯೌವರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕಂ (ಕಂಪ್ರತಿ. ೨-೩೬); ಕುಮರವಿಷ್ಣುವಿಗೇ ಯೌವರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಿದರಾಯಿತು (ಪಾಂಕಣಾ. ೨೪). [ಸಂ.]

*

ರ

ರ₁ (ನಾ)· ಕನ್ನಡವರ್ಣಮಾಲೆಯ ನಲವತ್ತೇಳನೆಯ ಅಕ್ಷರ : ರಕಾರ ; ರೇಫ : ಆಪಗೀಯ ; ಯ ರ ಲ ವ ಶ ಷ ಸ ಹ ಳ ಱ (ಕೃವಿ· ೩)·

ರ₂ (ನಾ). ೧· [ಗಣಿತ] ಎರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ :"ಖಿಷರ ಮದರಡಕ್ಕು" (ಕೃಂಗಣಾ. ೨೦೪-೦೦)· ೨· [ಛಂದ] ಆದಿ ಮತ್ತು ಅಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಗುರುಗಳೂ ಮಧ್ಯೆ ಒಂದು ಲಘುವೂ ಇರುವ ಒಂದು ಗಣದ ಹೆಸರು : ರಗಣ (–ು –) : ದುಲ್ಲಿಕಾಯುತ ಮಾಲೆಯಪ್ಪುದು ರಂ ಸಜಂಜಭರಂ ಬರಲ್ (ಕೃಚಿ. ೩೬)· [ಸಂ.]

ರಂಕ (ಗು)· ೧· ಆತ್ಮಾಸೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಲೋಭಿಯಾದ·(ನಾ)·೨· ನಿರ್ಗತಿಕ ; ಭಿಕ್ಷುಕ ; ತಿರುಕ : ಅಂಕೆಯಿಲ್ಲದ ರಾಜ್ಯವನು ನಿಶ್ಯಂಕೆಯಿಂದಾಳುವ ನೃಪಾಲಗೆ ಮುಂಕುಹಿಡಿಯಲು ತನ್ನನೇ ಶಾ ರಂಕನೆಂಬಂತೆ (ಕಬ್ಮಕ· ೩-೦೩) ; ರಾಜ ರಂಕನಾಗುವುದು ಕಾಲಗತಿಯ ಪರಿಣಾಮ (ಕಂಶಾ. ೧೧೩) ; ರಾಜನಿಂದ ರಂಕನವರೆಗೂ ಅವನಿಗೆಲ್ಲರೂ ಒಂದೇ (ಪಾಂಗಗೀ. ೩೯)· [ಸಂ.]

ರಂಕರಾಟಣ (ನಾ)· (ಜಾತ್ರೆ, ಪರಿಸೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೂರಿಸಿ ತಿರುಗಿಸುವ ಗಿರಗಿಟ್ಲೆ : "ಮರದ ಕುದುರೆಗಳು. ತೊಟ್ಟಿಲುಗಳು ಮೊ. ಗಳುಳ್ಳ ತಿರುಗುಯಂತ್ರ ; ರಂಕರಾಟಣ" (Merry-Go-round. ೨೦೧೬). [←ತೆಲು· ರಂಕುಲರಾಟ್ನ]

ರಂಕು (ನಾ)· ಮೈಮೇಲೆ ಕಪ್ಪುಮಚ್ಚೆಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ : "ಆ ರಂಕು ನ್ಯಂಕುವೆನೆ ಮಾಗೆ ಪೆರಕ್ಕುಂ" (ಪ:ಗಣಾ· ೧೨-೦೦) ; ಬೆಲ್ಲನಿಬಿದಕ್ಕು ವಿಯತ್ಕ್ರಳಮಧ್ಯಭಾಗದಿಂ ಪರಿಗತ ರಂಕುರೋಮವತಿ ಪಾಂಡುರೆಮಂದು ಶರಾಂಕಮಾವಲಂ (ಕಾದಂಪು· ೨೩೬)· [ಸಂ.]

ರಂಕೆ ' ಱಾಂಕು ' ನೋ·

ರಂಗ (ನಾ). ೧· ಬಣ್ಣ ; ವರ್ಣ· ೨· ಬಣ್ಣದ ಪುಡಿ : ಜನಸಗಳು . . . ೬೫· ರಂಗ, ಸರ್ವಜಾತಿಯದು (ಕುಃಪಾಂಪ್ರ· ೦೩೦)· ೩· ಬಣ್ಣದ ಪುಡಿಯಿಂದ ರಚಿಸುವ ಹಸೆ, ಚಿತ್ರ ಮೊದಲಾದುವು : ನಡುಬೀಟಜೊಳು ಪಕುಗಳ್ದಡಪೆಜೆಯೊಳಪೂರ ಪಿರಿಯ ಚೌಪಟ್ಟದೊಳಂ ತೊಡದು ಬರಿದಲ್ಲಿ ರಂಗಮನುಜಗೆಗಳಂ ಸುರಿದು ಸೂಸಿ ಕಡುವರ್ಮೂರ್ದರ್ (ಕಡಃಕ. ೯-೦೩೦)· ೪· ನಾಟಕ· ಮೇಳ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಆಡುವ ಸ್ಥಳ : ವೇದಿಕೆ : "ಆಡುವ ಶಾವು ರಂಗಮೆಂಬುದು" (ಕಲಾಮು· ೦೬-೧೬) : ಧರೆ ರಂಗಂ ಗಗನಂ ಮನೋಹರ ತರಂ ನಾಟ್ಯಾಲಯಂ ನರ್ತಕಂ ಸುರರಾಜಂ (ಅಂಕ· ೬-೦೨೬) : ನಗಗೆ ವನ್ನೋಲಗೆಯಂವರಿಗೆ . . . ಉಡಿಗೆ ತೊಡಿಗೆಯ್ದಸಗಮಾಡಿ ರಂಗಕೆ ಬಿಟ್ಟರು ಬಣ್ಣವ ಬಳಿ (ಶಂತಾಕ· ೦೦-೨೬)· ' ರಂಗಪೂಜೆ ' ಪರಾ· ೫· ಸಭೆ ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ : ಸಭಾಮಂದಿರ· ೬· ನಾಟಕ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನೋಡಲು ಸೇರಿರುವ ಜನಸಮೂಹ : ಪ್ರೇಕ್ಷಕವರ್ಗ· ೭· ಯುದ್ಧ ಭೂಮಿ : ಕಳ : ರೋಷದಿಂ ಭೀಂಕರಿಸಿ ರಂಗಮಂ ಪೊಕ್ಕಾ ಮದದ್ವಿಪಂ ಬೆರ್ಚಿ ನಿಂದುದು ಭಕ್ಕನೆಯೆ (ಕ್ರಿಶಾಪ್ರ. ೨೩೬ ೩೩೨)· 'ರಣರಂಗ' ಪರಾ· ೮· ನೃತ್ಯ ; ನರ್ತನ· ೯· ಹಿಗ್ಗು ; ಸಂತೋಷ· ೧೦· ತವರ : "ತೃಪ. ಪಿಸ್ವಟಂ. ರಂಗಂ. ಮಗಂ —— ಳ ತವರದ ಪೆಸರುಗಳು" (ಕಿಂಕಾಂಶಿ· ೩೦೩)· ೧೧· ಕೃಷ್ಣ : ☞ ಈ ಅರ್ಥವು ಸಂಸ್ಕೃತ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲ : ರಂಗ ಬಾರೋ ಕೃಷ್ಣ ಬಾರೋ ಮಂಗಳಾತ್ಮಕ ಮನಸಿಜ ನಯ್ಯನೆ · · · ಬಾರೋ (ಕೃದಂದ· ೩-೬೬ ಕ್ಷಾಖ) ; ರಂಗ ನಿನ್ನಯ ರಂಗುವತೆದ ಜಂಘೆಯು ಜಿಲ್ಲ ಮುಂಗುಡಿದರಿಮು ಮುದಮೊಳು ಹಿಂಗದೆ · · · ಹೃದಯಾಂಗಣದೊಳಿರುತಿರ್ಕೆ (ಕಹಾಂಂ· ೯-೩)· ೧೨· ಹೊಳಪು ; ಪ್ರಕಾಶ : ' ಪಿಂಡರಂಗ ' ಪರಾ·

ರಂಗಕುಣಿ = ನರ್ತನ ಮಾಡು ; ನಾಟ್ಯವಾಡು ; ಅವರೂ . . . ತಮಟೇ ಸದ್ದಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಪಾದವಿನ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾ ರಂಗಕುಣಿಯುವರು (ಹ.ಬ್ಯಸ· ೨೦)· ರಂಗದ ಕುಣಿತ = ಸುಗ್ಗಿಪುಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಣಿತ : 'ರಂಗದ ಕುಣಿತ' ಮಂಡ್ಯ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿಯೂ . . . ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ಕಜಾ. ೦೩೨)· [ಸಂ.]

ರಂಗಜೊಗು (ಕ್ರಿ)· ನೃತ್ಯ· ನಾಟಕ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲು ರಂಗಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬರು : ಮಂಗಲಾಲಂಕಾರಾಲಂಕೃತನಾಗಿ ನಾಟ್ಯವಿದ್ಯಾಚಾರ್ಯನಂ ಪೋಲ್ದು ರಂಗಂಜೊಕ್ಕು ಲೋಕಾಕಾರಮನಭಿನಯಿಪಾಕಾರಂ ನೆಗಬ್ (ಕಂಶ್ರ· ೭-೦೦೫ ಕ) ; ನಿನ್ನೆ ರಂಗಜೊಕ್ಕಾ ಚಿತ್ರವೆನೆ ನರ್ತಿಸಿದ ಕನ್ನೆ ನಿನ್ನಯ ಕುವರಿಯೇ (ಕ್ಕಾಂದಶ್ರ· ೯-೬೦)·

[ರಂಗ + ಜೊಗು]

ರಂಗಕಾಜಿ ' ರಂಗಗಾಜಿ ' ನೋ·

ರಂಗಗಾಜಿ, ರಂಗಕಾಜಿ (ನಾ)· ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಶುಭ್ರಮಾಡುವವನು : ಅಗಸ ; ರಜಕ : ಬಲ್ಲಿದನು ನೀ ರಂಗಗಾಜಿರಿಗೆಲ್ಲರಿಗೆ ಲೇಸಾಯ್ತು ಕೊಡುನಿಸಗುಳ್ಳ ವಸನದಲುತ್ಪವನೆಮಗೆಂದನಿಸುವಾರಿ (ಪಣಾಗ. ೦೨-೬೬-೨)· **ರಂಗಕಾಜಿ** : ವಸಮೂಳಿ ಮೂಳಾಪ್ರಪಂಚಂ ಬೇಡ ಬಿಡುಬಿಡೆಂದು ರಂಗರಂಗಾರ್ಥಿಯಾಗಿ ರಂಗಕಾಜಿನ ಕಯ್ಯ ಸೀರೆಯಂ ಸೆಳೆಯಲ್ (ಅರ್ಜು. ೯-೬೬ ಕ) ; ಇರದೆಯ್ದಿ ರಂಗಕಾಜಿನೊಳುರವಣೆಯಿಂ ಕೊಂಡ ವಸ್ತ್ರಮೆನಿಸಿದ ನೀಲಾಂಬರಮಂ ರಾಮಂಗಿತ್ತಿಸೆದಿರೆ ಕೃಷ್ಣನಸರ್ಜ್ಯಕೀರ್ತಿಪತಮನಮನುಟ್ಟಂ (ಜಗಂ. ೬-೬)·

[ರಂಗ್ಯ + — ಕಾಜಿ· / ಸಂ· ರಂಗಕಾರ = ಬಣ್ಣಗಾರ, ಚಿತ್ರಗಾರ]

ರಂಗಗೀತೆ (ನಾ)· ನಾಟಕರಂಗದ ಮೇಲೆ ಹಾಡುವ (ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಮಟ್ಟುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ) ಹಾಡು : ಹಳೆಯ ರಂಗಭೂಮಿಯ ನಟರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಇಂದೂ ಆ ಕಾಲದ ರಂಗಗೀತೆಗಳನ್ನು ಸುಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿ ಹಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕಜಾ)· [ಸಂ· ರಂಗಗೀತಾ]

ರಂಗತಂತ್ರ (ನಾ)· ನಾಟಕರಂಗದ ಮೇಲೆ ಬಳಸುವ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ತಂತ್ರ·—ವಿಧಾನ : ಶುದ್ಧಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ರಂಗತಂತ್ರಗಳ ಬಳಕೆ ಅನಿವಾರ್ಯವೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಬಹುದು (ಕಾಒಕ್ರ· ೨೦೦)· [ಸಂ·]

ರಂಗತಾಲೀಮು (ನಾ)· ನಾಟಕಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧತೆ ; ನಾಟಕದ ಅಭ್ಯಾಸ : ನಾಟಕೀಯವಾಕ್ಯಗಳ ಹಾಗು ಪದ ಪುಂಜಗಳ ' ರಂಗತಾಲೀಮು ' ಕಿಟ್ಟಿಯ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದಿರುತ್ತಿತ್ತು (ಗಂಪಾಮಾ· ೦೨೦) : ಯಾವ ಮಾತನ್ನು ಹೇಗೆ ಆಡಬೇಕೆಂಬ ರಂಗತಾಲೀಮನ್ನು ಅವರು ಆಗಲೇ ಮಾಡಿಕೊಂದಿದ್ದರು (ಪಕ್ಕಪು· ೩೦೨)·

[ರಂಗ + ತಾಲೀಮು]

ರಂಗಪಂಚಮಿ (ನಾ)· ಫಾಲ್ಗುಣ ಕೃಷ್ಣಪಂಚಮಿಯ ದಿನ ಮತ್ತು ಅಂದಿನ ಓಕಳಿಯ ಎರಚಾಟ : ಓಕಳಿಯಾಡುವ ಪೀಕಳಿಯಂತೆ· ಹಗಲು ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳೂ ರಂಗಪಂಚಮಿಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವವರಂತೆ· ಓಚ್ಚಿ

ಒಟ್ಟಿ ಏಲೆಗಳನ್ನು . . . ಅಗಿದು ಪಿಚಿಪಿಚಿ ಉಗುಳುವ . . . ಬಗ್ಗೆ ನಾನಿಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲು ಬಯಸುವದಿಲ್ಲ (ಪಣಕ. ೦೫೯).

[←ಮರಾ. ರಂಗಪಂಚಮಿ]

ರಂಗಪರಿಕರ (ನಾ). ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಬಣ್ಣ, ಭೂಷಣ, ಪರದೆ, ದೀಪ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನ : ಸಂಪೂರ್ಣ ರಂಗಪರಿಕರವುಳ್ಳ ಬಯಲಾಟದ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಒಂದಾದರೆ ಅದಿಲ್ಲದಂಥ ಹಾಳಮದ್ದಲೆಯ ರೂಪ ಎರಡನೆಯದು (ಪುಪ್ರಶಿ. ೦೮೩). [ಸಂ.]

ರಂಗಪೀಠ (ನಾ). ನೃತ್ಯ, ನಾಟಕ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವ ಸ್ಥಳ.– ವೇದಿಕೆ : (ಈ ಎರಡು ಬಾಗಿಲುಗಳ ನಡುವೆ ರಂಗಶೀರ್ಷ ನೇಪಥ್ಯಗಳಿಗೆ ಮಧ್ಯೆ 'ಜವನಿಕೆ' ಅಥವಾ ತೆರೆ ಇರುತ್ತಿತ್ತು). ಈ ಭಾಗದ ಮುಂದೆ ಇರುವ . . . ಭಾಗವು "ರಂಗಪೀಠ" ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಸಂಪಾಟ. ೨೬). [ಸಂ.]

ರಂಗಪೂಜೆ (ನಾ). ೧. ನಾಟಕ, ನೃತ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ರಂಗಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ ; ರಂಗ ದೇವತಾಪೂಜೆ : ನಾಟಕ ಆರಂಭವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ರಂಗಪೂಜೆ ಮಾಡುವುದು ವಾಡಿಕೆ (ಕೃಷ). ೨. ದೇವರ ಉತ್ಸವಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಕೂರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ : ಪಡುವಕೇರಿಯ ಮಹಾದೇವರ ಸಂನಿಧಿಯಲಿ ಮಾಡಿದ ಧರ್ಮದ ವಿವರ ರುದ್ರಪುಟಿಯಬ್ಬರು ದೀವಳಿಗೆಮಹ್ಯದಲಿ ರಂಗಪೂಜೆ ೧ (ಶಾಇಶ. IX-ii, ೧೧೬-೦೦ ; 1442) ; ಕಾರ್ತಿಕ ಶುದ ೧೧ ದಿನ ದೇವಿ ಬಿಜಯಂ ಮಾಡಿದಾಗ ರಂಗಪೂಜೆಗೆ ಲ್ ೩. (ಪ್ರಸಂ. ೦೫೨೪. ೦೪-೦೫ ; 1516) ; ಸೋಣೆತಿಂಗಳಿನ ರಂಗಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನದ ಹೂವಿನ ಪೂಜೆ ಹೆಗಡೆಯದು (ಕೀಪಹೆ. ೦೧೦). [ಸಂ. ರಂಗಪೂಜಾ]

ರಂಗಭೂಮಿ (ನಾ). ೧ ನಾಟಕ, ನೃತ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಿ ತೋರಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ರಂಗಸ್ಥಳ : ಪಾಂಡುಕಪಿಳಾತಳವೆ ರಂಗಭೂಮಿಯಾಗೆ . . . ವಿಳಿಪಭಾರತಿಕರೆ ನಟ್ಟುಪರಾಗೆ (ಪಾಂಪಕ್ಷ. ೦೧-೩೦ ಪ) ; ರಂಗಭೂಮಿ ಎಂಬ ಕಲ್ಪನೆಯಲ್ಲಿ ನೃತ್ಯ, ಸಂಗೀತ, ನಟನೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಪುಸ್ತೋರಂಜನೆ ಎಂಬ ಮಾತು ಅಡಕವಾಗಿದಯುವೈ ? (ಪ್ರಕಡ. ೨೬೮). ೨. (ಯಾವುದಾದರೂ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ) ವೇದಿಕೆ ; ಜಗಲಿ : ರತ್ನದಿಂ ಬೆರಸಿದ ಬಣ್ಣದೂಳ್ ಮೆಱಿಯ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಘಟ್ಟಿಸಿ ರಂಗಭೂಮಿಯಂ (ಕಂಕಣಾ. ೩-೧೦). ೩. ಯುದ್ಧಭೂಮಿ ; ಕಳ : ಗಂಗಾಕುಮಾರನ ಕಳಶಪಸ ರಾಧಾತನೂಜನ ರಂಗಭೂಮಿಯಿದು (ಕುಪಾ. ೩-೨೬). [ಸಂ.]

ರಂಗಭೂಮಿಕೆ (ನಾ). = ರಂಗಭೂಮಿ ೧ : ಕೆದಱಿದ ಪುಷ್ಪಾವಳಿ ರಂಗಜೊಳೆ ಸಯಂಬಡೆಯೆ ರಂಗಭೂಮಿಕೆ ಪುತೊಪ್ಪಿದಪುದು (ಪಾಂಪಕ್ಷ. ೭೦-೭೨). [ಸಂ. ರಂಗಭೂಮಿಕಾ]

ರಂಗಭೋಗ (ನಾ). ದೇವರ ವಿಗ್ರಹದ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ನೃತ್ಯ, ಸಂಗೀತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೂಲಕ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಸೇವೆ. –ಉಪಚಾರ : ಪಂಕ್ತಾನ್ನನಿಮಿತ್ತಮಾಗೆ ದೇವರಂಗಭೋಗಕ್ಕಂ ರಂಗಭೂಭೋಗಕ್ಕಂ . . . ಕುಟುಮಡುವುಮಂ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಶಾಶಾ. ೨೨-೭-೩೨ : 1063) ; ಮಂಗ್ಳೀಶ್ವರದೇವರ ನಿತ್ಯಪೂಜೆ ಪಂಚ್ಚಿಪಬ್ಬ ಅಜ್ಜಭೋಗ ರಜ್ಜಭೋಗ ಮಣ್ಣಸ್ಸುಟಿತಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕಂ . . . ದಟ್ಟ ದಿಕ್ಷಿ (ಎಸ್. XII, ೫೫೬. ೦೫೬-೧೭ ; 1286). 'ಅಂಗಭೋಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಂಗಮಂಟಪ (ನಾ). ೧. = ರಂಗಭೂಮಿ ೧ : ರಂಗಮಂಟಪ, ಸಭಾಗೃಹ. ನೇಪಥ್ಯಸಂಬಂಧವಾದ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲೂ ಅಗಿನ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಪಕ್ವವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿದ್ದಂತೆ ಕಾಣುವುದು (ಪಾಲಕ್ಷ. III, ೦೨೯೯) ; ಶಾಲೆಯ ಬಾಗಿಲಿಗೂ ರಂಗಮಂಟಪಕ್ಕೂ ತಳಿರುತೋರಣಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರು (ಕಪಕ್ಷ. ೬-೧೦). ೨. = ರಂಗಭೂಮಿ ೨ : ತಿರುವೆಂಗಳ ನಾಥಗೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ರಂಗಮಂಟಪ (ಪ್ರಸಂ. ೦೪೭೯. ೯-೦೦ ; 1465).

[ರಂಗ + ಮಂಟಪ]

ರಂಗಮಂಡಪ (ನಾ). = ರಂಗಭೂಮಿ ೧ : ವಿಮಾನ, ಅರ್ಧಮಂಡಪ, ಮಂಡಪ ಮತ್ತು ತೆರೆದಿರುವ ರಂಗಮಂಡಪಗಳು ಮೊದಲು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ (ಪೂಪ್ರಶಾ. ೦೦). [ಸಂ.]

ರಂಗಮಹಲು (ನಾ). ಭೋಗವಿಲಾಸವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಸ್ಥಳ ; ವಿಲಾಸ ಮಂದಿರ : ಅವನು ಅಲ್ಲಿಂದ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಹಿಂದಿರುಗಿ ರಂಗಮಹಲಿನಲ್ಲಿ ರಾಣಿಯ ಬಳಿಗೆ ಬಂದನು (ಕುಸಾಕ. ೭೦).

[← ಪಾರ. ಮರಾ. ರಂಗಮಹಾಲ್; ಹಿಂ. ರಂಗಮಹಲ್]

ರಂಗವಲಿ, ರಂಗವಾಲಿ, ರಂಗಾವಲಿ, ರಂಗೋಲಿ, ರಂಗೋಲೆ (ನಾ). ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬರೆಯುವ ಹಸೆ ಮುಂತಾದ ಅಲಂಕಾರ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಅಕ್ಕಿಹಿಟ್ಟು, ಬಿಳಿಯ ಕಲ್ಲಿನ ಪುಡಿ, ಬಣ್ಣದ ಪುಡಿ ಮೊದಲಾದುವು : "ಪುವಲಿಯೆನುತುಂ ಧರೆಯೊಳ್ ಭಾವಿಸೆ ತಾಂ ರಂಗವರಿಗೆ ನಾಮಂ" (ಶಾಶಾ. ೦೬೭) ; ಕತ್ತುರಿಯ ಸಗಣನೀರ್ ಬಿಡುಮುತ್ತಿನ ರಂಗವಲಿ ಮಿಳರ್ವ ಮಂಗುಲದ ಗುಡಿ . . . ಮನೆಗಳೊಳಿಲ್ಲಂ (ಪಂಪಾ. ೩-೨) ; ಮೆಱಿದ ರಂಗವಲಿ ದಿವ್ಯಪರಿಮಳವೆರೆದಿಪ ಪನ್ನೀರ ಚಳೆಯ (ಶಂಪಂ. ೨೭-೭೩). ರಂಗವಾಲಿ : "ಗೃಹಲಕ್ಷಣ ಮೆನಿಪ್ಪ ಬಂಧು ರಂಗವಾಲಿಯಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಣಾ. ೩೦-೦೪) ; ಕುಂಕುಮದ ಕಾವಣಿಯಂ ಕರ್ಪುರದ ರಂಗವಾಲಿಯಿಂ . . . ಅಲಂಕರಿಸಿದ ಮಕರಧ್ವಜ ಮಂಟಪವು (ಪಂಪಕ. ೦೦-೩೯) ; ಗಂಧಗಜದಾನಜಲಂಗಳಿನಾದ ಪಂಕದೊಳ್ ವೇಗಿಗಳಪ್ಪ ವಾಜಿಗಳ ಫೇನಲವಂಗಳವಲ್ಲಿಗಿಲ್ಲಿಗಿಂಬಾಗಿಯೆ ಬೀಬ್ ಪೋಲ್ಕುದದು ಪದಪಡೆಂಳಿಕ್ಕಿದ ರಂಗವಾಲಿಯಂ (ಪಾರಕ್ಷ. ೭-೦೮೯). ರಂಗವಾಲೆ : ರಂಗವಾಲೆ ಎಂದರಂಗವಿಸದಮ್ಮಾ ಎನ್ನ ಮನವು (ಪಪಹ. ೦೦೬-೪೩೨) ; ರಂಗವಾಲೆ ಒಟ್ಟಿವಾರತಿಗೆ ಪೋಲಗ ನಾಲ್ಕಕ್ಕಂ ಗದ್ಯಾಣಂ ಪದಿನಾಜು (ಎಶಾ. III. ೬೮೫. ೭೬-೮೩ ; 1276) ; ಮಂಜಗಳಲಿಕ್ಕುತಿಪ ರಂಗವಾಲೆಯ ನಾಸಿದೇವಿಯರ್ಬಂದರಾನಂದದಿಂದ (ಪುದೇಪು. ೨೬-೨೩). ರಂಗಾವಲಿ : ಲಲಿತ ಮೌಕ್ತಿಕಮಣಿಗಣಶ್ರೀಕಲಿತರಂಗಾವಲಿಯ ಜೊಳಗುವ ಜಾಗದೊಳಗಳ (ಕಪಪ. ೨-೦೦೩). ರಂಗೋಲಿ : ಚಿಪ್ಪದ ನೇಸರುಕೋಲ್ಗದಿರಿ ಚೆಂಬಿಸಿಲಿನ ರಂಗೋಲಿಯನೆಸೆದಿತ್ತು (ಶಾಪಕ್ಷ. ೨೬-೬) ; ಗೊಂದೆಯಾಟ, ಹಾದುವುದು, ಕಥೆ ಹೇಳುವುದು–ಕೇಳುವುದು ಮತ್ತು ರಂಗೋಲಿ ಹಾಕುವುದು–ಇವೇ ಆ ನಾದಗಳು (ಸ್ವಪ್ರ. ೦೦). ರಂಗೋಲೆ : ಅಂಗಳದೊಳಗೆ ರಂಗೋಲೆ ಹಾಕುವಾಗ ಶೃಂಗಾರದಂಗದ . . . ಹೆಂಗಳ ವ್ರತವನು ಭಂಗಮಾಡಿದ ಶ್ರೀರಂಗನಂಬವಮ (ಪ್ರಕಂ. ೦-೭೬-೨) ; ಅಂಗಳ ತುಂಬಾ ಅವಳು ಬಗೆಬಗೆಯ ರಂಗೋಲೆಗಳನ್ನು ಬಳಿದಿದ್ದಳು (ಪಾಪುತ್ರ. ೦೮).

ರಂಗವಾಲೆಯ ನಿಯೋಗ= ರಂಗೋಲೆಯನ್ನು ಹಾಕಲು ನೇಮಿಸಿದ ಸೇವಕವರ್ಗ : ಪಾಯಸ ಪಶ್ಚಾನ್ನದಡಿಗೆಗೂಡಿದ ರಂಗವಾಲೆಯ ನಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಜೀವಿತಗದ್ಯಾಣವೆರಡು (ಎಶಾ. XII. ೫೯೫ಸಾ. ೨-೨೦ : 1261).

[< ಸಂ. ರಂಗವಲ್ಲೀ. / ತಮಿ. ರಜ್ಜವಲ್ಲಿ ; ತೆಲು. ರಂಗವಲ್ಲಿ. / ಮರಾ. ರಾಂಗವಳೀ. ರಾಂಗೋಳೀ]

ರಂಗವಲ್ಲಿ (ನಾ). = ರಂಗವಲಿ : ಅರಸರಾ ಬರ್ಪ ಬಟ್ಟೆಯೊಳೆಲ್ಲಂ ಪಂಚರತ್ನಂಗಳಿಂ ರಂಗವಲ್ಲಿಯನಿಕ್ಕಿ ನೇತ್ರವಟ್ಟು ದುಕೂಲ ಚೀನಾದಿ ದಿವ್ಯವಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ಪಾಸಿ (ಪಚ್ಚಾಶಾ. ೨೬-೨) ; ತಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿದ ಗುಡಿ ರಂಗವಲ್ಲಿಗಳಿ ದಾಂಗುಡಿಯಂತಿರೆ . . . ಪೊಕ್ಕನಂದು ನಿಜಮಂದಿರಮಂ ಪರಸ್ತ್ರೀಭೈರವಂ (ಪಂಕಡಾ. ೩-೦೦೩) ; ಬೀದಿಗಳಂ ಗಂಧೋದಕದಿಂ ಸಾರಣೆಗೆಯ್ದು ರಂಗವಲ್ಲಿಗಳನಿಟ್ಟು (ಕಾಬ್ಯಕ. ೦೦-೨೩). [ಸಂ. ರಂಗವಲ್ಲೀ]

ರಂಗವಳಿ (ನಾ). (?) : " ರಂಗವಳಿಗಳೆನೆ ಪಿವಿದುಮಪಂಗಾಯ್ರೆಸಲ್ಕ ಡಂಗಾಜಿರೊಳಪ್ಪರ್ " (ಕರ್ಣಾ. ೨೪). [?]

ರಂಗವಾಲಿ ' ರಂಗವಲಿ ' ನೋ.

ರಂಗವಾಲೆ ' ರಂಗವಲಿ ' ನೋ.

ರಂಗಶಿಲ್ಪಿ (ನಾ). ನಾಟಕರಂಗವನ್ನು ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುವವನು.— ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವವನು : ಬಹುರಂಗಪ್ರಯೋಜನ ಪುತ್ತು ನಟರುಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ರುದ್ರಪ್ರಭಾವವು ಸಾಧ್ಯ. ಆದೂ ಅಲ್ಲದೆ, ದೃಶ್ಯದ ರಚನೆಯು ಕವಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ರಂಗಶಿಲ್ಪಿಯ ಕೆಲಸ (ಪಾಣಿ. ೭೮). [ಸಂ. ರಂಗಶಿಲ್ಪಿನ್]

ರಂಗಶೀರ್ಷ (ನಾ). ಪ್ರಾಚೀನ ರಂಗಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನಟಿರು ಅಭಿನಯಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ವೇದಿಕೆ : " ನಾಟ್ಯರಂಗ " : ಇದರಲ್ಲಿ ೪ × ೩.೨ ಹಸ್ತಗಳ ಅಳತೆಯುಳ್ಳ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಿದ್ದು ಹಿಂದಿನ ಭಾಗವು ಜಗಲಿಯ ಹಾಗೆ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಮೊಳ ಎತ್ತರವಾಗಿರುತ್ತದೆ; ಇದಕ್ಕೆ " ರಂಗಶೀರ್ಷ " ವೆಂದು ಹೆಸರು (ಸಂಪಾಕಿ. ೨೩). [ಸಂ.]

ರಂಗಸಜ್ಜಿಕೆ (ನಾ). ೧. ನಾಟಕದ ಅಭ್ಯಾಸ ; ರಂಗತಾಲೀಮು : ಗೋಖಲೆಯವರು . . . ಏಕಾಂತಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಭಾಷಣಗಳ ಸಾಭಿನಯವಾದ ' ರಂಗಸಜ್ಜಿಕೆ ' ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ (ಗಕೆ. ೭೭). ೨. = ರಂಗಪರಿಕರ : ಈಚೆಗೆ ನಾಟಕಗಳ ರಂಗಸಜ್ಜಿಕೆ ತುಂಬಾ ಆಡ್ಡಂಬರವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಪ). [ರಂಗ + ಸಜ್ಜಿಕೆ]

ರಂಗಸಾಮಗ್ರಿ (ನಾ). = ರಂಗಪರಿಕರ : ಇದರಲ್ಲಿ ಛೂರದೆಗಳು. ವೇಷ ಭೂಷಣಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ರಂಗಸಾಮಗ್ರಿ. ದೃಶ್ಯೋಪಕರಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸೇರಿವೆ (ಅಂಗಾ. ೬೪ ಅಪಿ). [ಸಂ.]

ರಂಗಸಾಲೆ (ನಾ). ನಾಟಕರಂಗ ; ನಾಟ್ಯವೇದಿಕೆ : ನಾನು ಬಡವಿ ಆತ ಬಡವ . . . ಹತ್ತಿರಲಿ ದೂರವಿರಲಿ ಅವನ ರಂಗಸಾಲೆ (ಶಾಡಂಲ. ೫೯-೬). [ರಂಗ + ಸಾಲೆ]

ರಂಗಸಿದ್ಧತೆ (ನಾ). ನೃತ್ಯ. ನಾಟಕ ಮುಂತಾದುವಕ್ಕೆ ಅಗತ್ಯವಾದ ಪರಿಕರಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು : ದೇವತೆಗಳು ಏನೋ ಒಂದು ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ರಂಗಸಿದ್ಧತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಂತಿದೆ (ಕಪಂಗಾ. ೬). [ಸಂ. ರಂಗಸಿದ್ಧತಾ]

ರಂಗಸ್ಥಲ, ರಂಗಸ್ಥಳ (ನಾ). ೧. = ರಂಗಭೂಮಿ ೧ : ನಟರಿಗಾಗಿ ಒಂದು ಎತ್ತರದ ರಂಗಸ್ಥಲ. ಕ್ಷೋತೃಗಳಿಗಾಗಿ ನೆಲ (ಶಾಡಪ. ೪೭೩). **ರಂಗಸ್ಥಳ** : ೧. ರಂಗಸ್ಥಳದ ಮೇಲೆ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ರತ್ನಗಂಬಳಿ ಹಾಸಿತ್ತು (ಶಾಡಪ. ೦೫೦). ೨. ವೇದಿಕೆ . ಜಗಲಿ: ಮೂಡುವನು ರವಿ . . . ಮೂಡಣ ರಂಗಸ್ಥಳದಲಿ ಪೆತ್ತವು ಮಾಡುವನು (ಕಬಿ. ೩-೦). [ಸಂ.]

ರಂಗಸ್ಥಳ ' ರಂಗಸ್ಥಲ ' ನೋ.

ರಂಗಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೀರು. ಹಾಲು. ಜೇನುತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಔಷಧಿಯ ಪುಡಿಯನ್ನು ಕದೆರು : ಇವುಗಳ ಅರೆದು ಹಾಲಿನಿಂದ ರಂಗಳಿಸಿ . . . ಬೆಂಗ್ಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದು (ಶಾಮಾಜ. ೨೩೭) ; ಆ ಹಾಲಿಗೆ ಈ ಪುಡಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ರಂಗಳಿಸಿ ಕೈಯಲ್ಲೆತ್ತಿಕೊಂಡಳು (ಶಾಸಚಂ. ೨೫೬). ೨. ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊ ಸಣ್ಣ ವಸ್ತುವನ್ನು ಇಟ್ಟು ಹೊಳಪು ಬರುವಂತೆ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ತಿಕ್ಕು : (೪). ೩. (ಅಲಂ) ನಾಶಮಾಡು : ರಂಗಳಿ ಕಿಡಿಪೂಸಿ ಕರಿವಿಳಿ ಮುಂಗಡಿಯ ಶಿವಭಟರ ಗಬಯಿಂದ ರಂಗಳಿಸಿ ಸಂಗರದೊಳೆತಗುತ . . . ಏತರೆ (ಅಂಬಾ. ೨೯-೨೦).

[? + — ಇಸು./ಕೆಲಾ. ರಂಗಲಿಂಚು. ರಂಗಿಂಬು]

ರಂಗಾಜೀವ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣದ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು ; ಬಣ್ಣಗಾರ ; ಚಿತ್ರಕಾರ : "ರಂಗಾಜೀವಃ. ಚಿತ್ರಕೃತ್ — ಈ ೨ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಗಾಜಿಂ [ಬಣ್ಣಗಾಜಿಂ. ಚಿತ್ರಕಾರಂ]" (ಪಾಅಮ. ೯೬-೪೭೬). ೨. ರಂಗಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ನಟನೆಮಾಡಿ ಜೀವಿಸುವವನು : ನಟ. [ಸಂ.]

ರಂಗಾಣಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟಿಕೆ : ಗಿಲಿಕೆ : ಆಳು ಮಗುವಿನ ಬೆಳ್ಳಿಯ ರಂಗಾಣಿಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಇಂದಕ್ಕನ ಬಳಿ ಬಂದ (ಸಂಕ್ರ. ೦೩೬). [← ತುಳು. ರಂಗಾಣಿ ; ರಂಗಣಿ]

ರಂಗಾರಿ, ರಂಗಾರೆ (ನಾ). ಬಣ್ಣದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ಬಣ್ಣಗಾರ : ವಾನಾಬಗೆಯ ಕೈವಾರಿ ಶಿಲ್ಪಿಗರು ರಂಗಾರಿ ಚಿತ್ರಿಗರು (ಪಾಚರಿ. ೫೬-೪೬) ; ರಂಗಾರಿಗಳು ಮುಂಡಾಸು. ಶಲ್ಯ. ಪಡಿಕೆ ಮುಂತಾವ ಬಿಳಿವಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಬಣ್ಣ ಕೊಡುವರು (ಕಶಗೆ. ೦೫೭). **ರಂಗಾರೆ** : ರಂಗುಹಾಕುವವನು ; ಬಣ್ಣಗಾರ ; ರಂಗಾರಿ (Dyer. ೬೦೪೨).

[← ಹಿಂ. ರಂಗಾರಾ ; ಮರಾ. ರಂಗಾರೀ./ಸಂ. ರಂಗಕಾರ]

ರಂಗಾರೆ ' ರಂಗಾರಿ ' ನೋ.

ರಂಗಾವಲಿ ' ರಂಗವಲಿ ' ನೋ.

ರಂಗಿಗ (ನಾ). ಬಣ್ಣಗಾರ : ಸ್ಪಟಿಕದ ಪುಟದೊಳಗಿದ್ದ ಬಹುರಂಗಿಗರಂತೆ ಎನ್ನಂಗಮದು ನೀನಾಗಿ ಹಿಂಗಲೇಕೆ (ಪಾಚಮಾ. ೦೯-೩೨).

[ರಂಗು + — ಇಗ]

ರಂಗಿಣಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ನೀಲಿಗಿಡ : "ನೀಲಿ ರಂಗಿಣಿಯಕ್ಕೆ" (ಪಾಂಗಿಣಾ. ೪೯-೨೯). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಗಿಡ; "ಪಟಿಪಾಲತಾವರೀ" (ಪಂಚತ. ೨೪೪). [ಸಂ. ರಂಗಿಣೀ]

ರಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಣ್ಣಕೊಡು ; ರಂಗುಗೊಳಿಸು ; ವಿಕಾವಳಿಯ ಮುಂತ್ತಿಸೊಳಪಿಳಗು ವೆಳುದಿಂಗಳ ರಂಗಿಸಲು ಶೃಂಗಾವನಿಧಿ ಸೌಂದರೇಂದ್ರುಂ . . . ನಡೆತಂದನು (ಪಾಂಡವ. ೯-೮೩). ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿರು; ಕೆಂಪಾಗಿರು : ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ ತೋರದ ಮೊಲೆಮೊತ್ತ ಲತಾಂಗಿಯ ಬಂದುನೆವಾದು ರಂಗಿಪ ಚಿಂದುಟಿಯಿನಿದೆನೆ ಮೋಹತರಂಗಿಣಿವೇಳ್ಕೆ (ಪೋಚಕ. ೦-೩೬). ೩. ಹೊಳೆ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ರಂಗಿಸುವನರ್ಘ್ಯರತ್ನದ ಪಾವುಗೆಯು ತೊಟ್ಟು (ಅಂಗಪ್ರ. ೩೬-೨೩). ೪. ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು; ಉಬ್ಬು : ರಂಗಿಸಿದಂ. ರಾಗಿಸಿದಂ. ಭೋಗಿಸಿದಂ (ಪಭಾವಿ. ೭೪ ಪ್ರಯೋ) ; ರಂಗಿಸುತ ಮೊನೆಗಾಣಿಸುತ್ತಂ ಸಂಗಡಿಗರಂ ಹಿಂಗಿಸುತ ತನ್ನಂಗವಾ ಶಾನೇಜಲಿಳಯಲು ನೋಡುತಾಡುತ್ತ (ಪಚಕ್ರ. ೩೬-೦೨). ೫. ಉದ್ವೇಗಗೊಳ್ಳು : (೬). ೬. ಕರಗು; ದ್ರವಿಸು : ತಿಂಗಳ ವೆಳಗು ಸೋಂಪಲು ಕೂಡೆ ಶಶಿಕಾಂತ ರಂಗಿಸುವಂತೆಮ್ಮ ನೃಪನ ರಂಗಳ ಪ್ರಭೆ ತಾಗಲೊಡನೆ ಕಾಂತೆಯರಂತರಂಗ ವೊಸರುವುದು (ಪಚ. ೬-೧೩). [ರಂಗು + — ಇಸು]

ರಂಗು (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣ; ವರ್ಣ : "ರಂಗು — ರಂಗ = ಬಣ್ಣ" (ಕಲ್ಕೋಲ. ೪೭) : ನಸುಬಿಸಿಲ ಕುಸುಮಶಿ ಸುಗಂಧ ರನ್ನಕೆ ರಂಗು ದೊರಕೊಂಡ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂ ಪಸರಿಸಿಮುದೆಳೆಪ್ಪನ (ಪಾಂದಪು. ೬-೨) ; ಪೊಂಗೆ ಪೊಸಮಿಸುಗು ರನ್ನಕೆ ರಂಗು ಸುಧಾರುಚಿಗೆ ಜೊನ್ನಪಂವಿನಾಭವಂ ಸಂಗಳಿಸಿ ಮಿಸುಪ ತೆಜದಿಂ ಕಂಗೊಳಿಪುದು ಭೃತ್ಯ (ಪೃಕೃ. ೩-೩೯) ; ಗುಲಾಬಿಯ ರಂಗು ಮೂಡುವೆನ್ನೆನ ಕೆನ್ನೆಗಳಲರಳಿ ಕಂಪೇರೆ (ಪಪ್ರಾಂಗೆ. ೩೬-೦೫೦). ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ' ರಂಗುದುಟಿ ' ಪರಾ. ೩. ಶೋಭೆ ; ಕಾಂತಿ ; ಕಳೆ : "ಒಜಿದಿನೊಳ್ ಕಾಂತಿಯೊಳ್ ರಮ್ಯದೊಳ್ ರಂಗಿನಿಂ" (ಪಪ್ರಸು. ೮೪). ' ರಂಗುಮಾಣಿಕ', ' ರಂಗುಮಡೆ ' ಪರಾ. ೪. ಆವೇಶ ; ಉದ್ರೇಕ : ಆವೇಗ : ಒಗ್ಗಾಲಿಯು . . . ರಂಗಿನಲ್ಲಿ ಮಹಾಡುತ್ತಿದ್ದ (ಕಾಅಮು. ೦೯). ೫. ಸಡಗರ ; ಉತ್ಸಾಹ : ತುಂಗಮಾಣಿಶಿವಿರಂಗಳಲಿ ದಿವಿಜಾಂಗನಾಜುವ ಹೇಮಶ್ಮತಪೀತಾಂಗಳಲಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ನವರಸಭೋಗಲು ವೀಣೆಗಳಾ ರಂಗುರಕ್ಕಗಳಿಂದ ಬಾಜಿಪ ಸಿಂಗರದ ಶಿಲೆ ಕರಗಿ ವಿವಿಧ ಮಂಪಂಗಳಲಿ ರಭರಿಯಾಗಿ ಸುವುತಲಿರ್ಪವೆಲ್ಲಿಯಮು (ಪಚಂಪ. ೨-೨-೬).

'ರಂಗುಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. ೬. (ನಾಟಕ, ಗಾಯನ, ನೃತ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಂಥ) ಮನರಂಜನೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ: ರಾಜರು ಸಂಗೀತ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ಪಾಚು, ರಂಗು ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತರಾಗಿದ್ದರು (ಬಿಪ್ರ. ೫೫); ದಿನಂಪ್ರತಿ ನಾಚು, ರಂಗು . . . ಅನೇಕ ಸಮಾರಂಭಗಳು ನಡದೇ ಇದ್ದವು (ಮೈಚರಿ. ೨೯೨). ೭. ಲಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: 'ರಂಗು' ಎಂದು ಹೆಸರಾದ ಶೃಂಗಾರಪದಗಳು ಇನ್ನೊಂದು ಜಾತಿ:—ಲಾವಣಿಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಇದೇ ಬಹಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದುದು . . . ಈ ರಂಗುಲಾವಣಿಗಳು ಬಹುಶಃ ತಮಿಳಿನ ಕಡಿಯಿಂದ ಬಂದವುಗಳ ಸಂತಾನವಿರಬಹುದು (ಕರ್ನಾಸಂ.-೩೮).

ರಂಗಾಗು=೧. ಬಣ್ಣವೇರು; ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡು: ಕುಣಿಯುವ ಕಣ್ಣ ನೋಟ, ದೂವಾಗಲೂ ರಂಗಾಗಿನುತ್ತಿದ್ದ ಆ ತುಟಿ ಎದ್ದಾ – ಅವನ . . . ಉತ್ತರವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಇರುತ್ತವೆ (ಕಪ್ರ. ೧೧. ೧೮೯). ೨. ಉತ್ಸಾಹಪಡು: ಕವಿಯು ವಿಷಯವಾಗಿ ಅವಳು ರಂಗಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಅಂಚೆ. ೦೩೮). ರಂಗಿನ ಪುಡಿ = (ಅಲಂ) ಬಣ್ಣದ ಮಾತು; ಬಿನ್ನಾಣದ ನುಡಿ: ನೀನು ಹನುಮಣ್ಣನ ರಂಗಿನ ನುಡಿಗಳಿಗೆ ಮರುಳೋತು ನಿನ್ನ ಆತ್ಮವನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಮಾರಿಕೊಂಡೆ (ಜಾಕುಶ್ರ. ೨೯).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ರಂಗ್./ಸಂ. ರಂಗ]

ರಂಗುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉತ್ಪೇಜನ ನೀಡು; ಹುರುಪುಗೊಳಿಸು: ಕೆಲಬರ ನವರಾತ್ರಿಸಿ ಕೆಲವರಂ ಚಮರಂಗಧಾಟಿಯೊಳ್ ರಂಗುಗೊಳಿಸಿ (ಪೌಗಂ೦. ೬-೦). [ರಂಗು + ಕೊಳ್₁ + – ಇಸು₅]

ರಂಗುದುಟಿ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ತುಟಿ; ಚೆಂದುಟಿ: ರಂಗುದುಟಿ ಸಳ್ಳುಗುರು ಬಳ್ಳುಡಿ ನಾಡೆ ನಳತೋಳು (ಪ್ರಾಶಾ. ೦೦೯); ಪೊಂಗೊಡ ಮೊಲೆಗಳ ನೋಡುವನಪ್ಪವ ರಂಗುದುಟಿಯು ಕಚ್ಚಿ ಪೀರ್ದ (ಶಪ. ೧೦-೬೯); ರತ್ನದಂತೆ ಬೆಳಗುವ ರಂಗುದುಟಿಯು . . . ರವಿಕೋಟಿಪ್ರಭೆಯಂತೆ ರಾಜಿಸುವ ರಾಜಾಧಿರಾಜ ನಮ್ಮ ಅಮಿಂಡೇಶ್ವರನು (ಅಮಂಪ್ರ. ೨೩೨-೨೩).

[ರಂಗು + ತುಟಿ]

ರಂಗುದಾಬಿ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಬಾಳೆ; ಚೆಂದ್ರಬಾಳೆ: ಪಣ್ಣು ಪೊಂದಾಬಿಯ ಚೆಂಬಾಬಿಯು ರಂಗುದಾಬಿಯ ತೋಟವು (ಪಾಪಾಕ್ಷ. ೦೦೦-೨೯). [ರಂಗು + ಬಾಬಿ]

ರಂಗುಮಾಣಿಕ (ನಾ). ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಕೆಂಪುಹರಳು. — ಮಾಣಿಕ್ಯ: ಮಂಗಳಂ ಜಯಮಂಗಳಂ . . . ಗಂಗೆಯ ಪಡೆದ ಶ್ರೀರಂಗನಿಗೆ ರಂಗುಮಾಣಿಕದುಂಗುರದವಗೆ (ಪ್ರಕೀದ. ೪-೨೦೮-೨); ಗಗನಮಣಿ ಪಶ್ಚಿಮಾಂಗನೆಯ ಬೈತಲೆಯ ರಂಗುಮಾಣಿಕದಂತೆ ಕಣ್ಣ ಕಾಣಿಸುತಿರ್ದುದಸ್ತಗಿರಿಮಸ್ತಕದೊಳು (ಕೃಪಾಣ. ೪-೨೩).

ರಂಗುಮಾಣಿಕದಂಬುಲ = ಮಾಣಿಕ್ಯದಂತೆ ಕೆಂಪಾದ ತಂಬುಲ: ಚುಂಬನಗೊಟ್ಟು ಚುಂದಿಸಿ ರಂಗುಮಾಣಿಕದಂಬುಲವಿತ್ತು ಮುದ್ದಿಸಿದ (ಪ್ರಜಾಪ. ೫೫-೯೯). [ರಂಗು + ಮಾಣಿಕ]

ರಂಗುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಬಣ್ಣವೇರು: ಸಡಗರಿಸಿದರು ಬಾಣಜೆಯ ಹರ್ಮ್ಯದಿ ರಂಗುವಡೆದ ಮಾಣಿಕ್ಯಮೆಯ್ಯೊಳಗು ಸೂಡರಿನೇಳ್ಗೆಯ ಹೊನ್ನ ಕಳಸಂಗಳಾಕಾಶದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಜಗಜಗಿಪಂತೆ (ಕೃಪಪ್ರ- ೫೦-೭); ರಂಗುವಡೆದ ಪವಳದ ತೋರಣದ ಕಾಂತಿ ಕಂಗೊಳಿಸುವು ದೀದಿಯಲಿ (ಕಾವಿ. ೫೦-೦೭). [ರಂಗು + ಪಡ₁]

ರಂಗುವಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಅರುಬಾಳ: "ಅರಿಷ್ಟ. ಳೆನಲು – ೨ ರಂಗುವಾಲದ ಗಿಡ" (ಹಿಡ್ಕಂಡಿ. ೦೦೯). [?]

ರಂಗುವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದು: ಕೆಂಪಾಗು: ಶೃಂಗಾರಕಾಲಿಯ ಕೋಮಲಗರ್ಭದ ರಂಗುವಿಡಿದ ಮೊತ್ತದಂತೆ ಜಂಘೆಗಳಿಂದ ರಾಜಿಸುವಸಾರೀತನ ಸಂಗಕೆಳಸುತಿನ್ನ ವನಪ(ಕಾಪ್ರ. ೯-೦೦೬).

[ರಂಗು + ಪಿಡಿ₁]

ರಂಗುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಪಡೆ; ಶೋಭಿಸು: ರಂಗ ನಿನ್ನಯ ಪೊಡೆ ಕಣ್ಗಳ ಮಂಗಳ ಸಿಂಗಾರ ತ್ರೈಜಗತ್ತಿಂಗೆ ರಂಗುವೆತ್ತಾಳ್ವನೆಯಿನಲದು ಎಸ್ಮಂತರಂಗದೊಳಾವಗಮಿರ್ಕೆ (ಕಕಣಾ. ೨-೬). [ರಂಗು + ಪೆಱು]

ರಂಗೇರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಣ್ಣವೇರು; ರಂಗಾಗು: ಇಗೊ ಸಂಜೆ. ಸವಿ. ಪೆಬೊಗಿರಿ ರಂಗೇರಿಹ ಜಲದಾಮ್ಬುಮುಖ . . . ಶಿಶುಚಂದ್ರನ ನಗೆ ನಗುವಳು (ಗಪ್ರ. ೩೦-೩); ಅವನಿಗೆ ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ಮುಖ ರಂಗೇರಿತು (ಅಮಪ್ರ. ೭೯). ೨. ಕಳೆಗಟ್ಟು; ರಂಜಿಸು: ಹೆಚ್ಚು ಜನ ಇದ್ದದ್ದೂ ಅಟ ರಂಗೇರುತ್ತದೆ (ಶಂಪ್ರ. ೩, ೭೦೯).

[ರಂಗು + ಏರು₁ (< ಏಱ್₁)]

ರಂಗೋಲಿ ' ರಂಗವಲಿ ' ನೋ.

ರಂಗೋಲೆ ' ರಂಗವಲಿ ' ನೋ.

ರಜಿ ' ಅಂಚೆ ' ನೋ.

ರಂಜಿಗಾಣು (ಕ್ರಿ). (?) : ಪಂಚವಿಂಶತಿತತ್ತ್ವರೂಪದ ಸಂಭವಜಾಯದೆ ನೀತಿವಿಮುಖದಿಂ ರಂಜಿ [ಪಾಠಾಂ. ದಿಂ ಅಂಜಿ]ಗಾಣದೆ ಸಗುಣಮಯಂ ನೀಹಾರದಲಿ ಮುಳುಗಿ ವಿಂಚುವೆಳಗಿನ ಬಳಕೆಯಲಿ ಮನಮುಂಚಿ ಮೈಗೊಂಡಳಲು ಪಾತುಪಾವಂಚಕರು ನೀವ್ ಜಶಂಗಳೆಂದರೆ ವೇದವೇಕೆ (ಶಾಪ್ರ. ೬-೩೭).

[ರಂಜಿ₇ + ಕಾಣು (< ಕಾಣ್)]

ರಂಜ, ರಂಜಿ, ರೆಂಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು; ಪಗಡೆ: ಶಮಿಮುಖಿಯೋರ್ವಳು ರಂಜದೆಡೆಗೆ ಎಯ್ದಿ ಕುಸುಮಾರಂಜಿಮುಂದೆಂಬ ಪೊಸರಾಗವ ಪಾಡೆ (ಪಾಭಾ. ೨೫-೧೩); ಗರುಡಾಚಾರ್ಯನಲ್ಲಿ ರಂಜ, ದಾಸಾಚಾರ್ಯನಲ್ಲಿ ಮಂದಾರ; ದುರ್ಗಾಭಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಶಂಖಪುಷ್ಪ, ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ (ಸಂಪ್ರಕ್ರ. ೦೬). ರಂಜಿ: ಕುರವಕ ಬೇಲ ರಂಟಾಳ ಸಿರಿಸ ರಂಜಿಯು ಗೋಳಿ ಲೊದ್ದಸಿಲುಕವಾದಿ ಮೆರವ ಕಮ್ಮಾರವನು ಕಂಡ (ಪಾಭಾ. ೦೦-೦೯). ರೆಂಜೆ: ಬೊಗಸೆ-ಬೊಗಸೆ ರೆಂಜೆ ಮತ್ತು ಸುರಗಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವೇ ? (ಪಾಕೃಶ್ರೀ. ೯).

[ದೇ.ಶ ತುಳು. ರೆಂಜ, ರೆಂಜಿ, ರೆಂಜೆ, ರೆಂಜೆಯಿ]

ರಂಜಕ₁ (ಗು). ೧. ಬಣ್ಣಹಾಕಿದ. ೨. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ. ೩. ಬೆಲುಪಾದ; ಮನೋಹರವಾದ. (ನಾ). ೪. ಅಂದ; ಶೋಭೆ: ಮಾಯದ ಬೊಂಬೆಯ ಮಾಡಿ ಕಂಗಳಿಗೆ ಕಾದುನ ಬಾಣವ ಹೂಡಿ ಪಡೆ ನುಡಿಯೊಳಗೆ ರಂಜಕದ ತೊಡಿಗೆಯನೆ ತೊಡಿಸಿ . . . ಸಂದೇಹದಲ್ಲಿ ಸತ್ತು ಹುಟ್ಟುವ ಈ ಭವಬಂಧನಗಳೆತ್ತ ಬಲ್ಲರೋ ಈ ಶರೀರ ನೆಲೆಯ (ಲಿಂಗಚ. ೪. ೩೬-೩೯). ೫. ಆಕರ್ಷಕವಾಗುವುದು; ಮನೋಹರವಾದುದು: ಜೀವನ—ನಿಸರ್ಗಗಳೆಲ್ಲಿಯ ಮನೋಧರ್ಮ. . .ಇವುಗಳೊಳ ಹೊಕ್ಕು ನೋಡುವ ರಂಜಕವು ರಮ್ಯವು ಆದ ಪ್ರಯತ್ನ ಮೊದಲಾಯಿತು (ಪಕ್ಷಾ. ೦೦೭). ೬. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತಹುದು; ಆನಂದಗೊಳಿಸುವಂತಹುದು; ಸಾಲ್ಕಖನಮಯಮುಂ ಸಕಲಪರಿಷಹವೇನೆ ರಂಜಕಮಾದುವು (ಅಷ್ಟ. ೩-೯) : ವಿನು ಮಾಡಲಯ್ಯ . . . ರಮ್ಯಹೇರ ರಂಜಕದ ನುಡಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ . . . ತೋಷಿಸುವ ಕರ್ಣೇಂದ್ರಿಯಕೆ (ಶಪ್ರ. ೫೦-೨) ; ಅಂಜದಿರು ಗಂಧರ್ವ ತಮ್ಮದು ರಂಜಕದ ಮಾತಲ್ಲ ನಿನ್ನನು ಭುಂಜಿಸಲು ಬಂದವನಲ್ಲುವೆ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಿಸುವೆ (ಕೋಗಹ. ೦೦-೪೬). ೭. ಮನವೊಲಿಸುವಂತೆ ಮಾತನ್ನಾಡುವವನು; ರಂಜಿಸುವವನು: ಮುನ್ನಿನ ಪುರಾತನರ ನೆನೆದು ಧನ್ಯನಾದಹೆನೆಂಬ ಮಾತಿನ ರಂಜಕರನೇನೆಂಬೆ (ಶಪ್ರ. ೬೭೦) : ರಂಜಕರು ಪಾಂಡವರು ನಿನ್ನನು ಭುಂಜಿಸುವರಾವಂಗದಲಿ (ಶಾಪ್ರ. ೯-೩೨). ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಧ; ರಕ್ತಚಂದನ. [ಸಂ.]

ರಂಜಕ್ಕ (ನಾ)· (ಸಿಡಿಮದ್ದು, ಬೆಂಕಿಕಡ್ಡಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಬಳಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲೋಹಮೂಲಧಾತು : ಮತ್ತೊಂದು ಕೋವಿ ರಂಜಕ ಮಾತ್ರ ಹತ್ತಿ . . . ಆ ರಂಜಕದ ಕಡಿ ಹಾರಿ ಸುಟ್ಟಿತು (ಕಾಕೀಂಕ್ರ. ೩೬೬) ; ಸಾರಜನಕ. ಗಂಧಕ. ರಂಜಕ . . . ಕಬ್ಬಿಣ ಮೊದಲಾದ ನಿರವಯವವಸ್ತುಗಳು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಆಹಾರದ ಘಟಕವಸ್ತುಗಳು (ಪ್ರಾಪ್ರಾ. ೬) ; ರಂಜಕದ ಅಧಾವದಿಂದ ಮೂಳೆರೋಗವಾದ ಹಕ್ಕಿರೋಗ ಸಂಭವಿಸುವುದು (ಗೃಪ್ರ. ೫೦). [← ಫಾರ್. ಹಿಂ. ಮರಾ. ರಂಜಕ]

ರಂಜಕೆ (ನಾ)· [ಸಂಗೀತ] ಮಧ್ಯಮಸ್ವರದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ನಾಲ್ಕು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಐದು : ರಂಜಕೆ ಪೂರ್ಣೆ ಅಲಂಕಾರಿಣಿ ವಾಂಛೆಯೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಶ್ರುತಿಗಳೇ ಮಧ್ಯಮಸ್ವರದಿಂ ಪುಟ್ಟಿದವ್ (ಪಚೇಸ. ೨೩೨).

[ಸಂ. ರಂಜಕೀ]

ರಂಜಣಿಗೆ, ರಂಜಳಿಗೆ (ನಾ). ರಿ· (ಪನ್ನೀರು, ಗಂಧ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಡುವ) ದೊಡ್ಡ ಪಾತ್ರೆ ; ಕೊಪ್ಪರಿಗೆ : ಚಂದನವಾರಿ ಪೂರಮಪ್ಪ ರಜತದ ರಂಜಣಿಗೆಗಳಂ . . . ಕೊಣ್ಮಿಳಿಸಿ (ಭರತೇ. ೬-೦೫೬ ಪ) ; ಲಲಿತಮಣಿನಂಜಣಿಗೆಯೊಳಗುಜ್ಜ್ವಳವ ಸಾದುಜವಾರಿ ರ್ದರ್ದಮು ಬಳಸಿತನಲಿನ್ನುಳಿದುವನು ವರ್ಣಿಸುವನಾರು (ಪಚೇಸ. ೬-೨೯) ; ಸದ್ಯೋಘೃತದ ರಂಜಣಿಗೆಗಳ ಸಾಲಿಗುಹಿಂದವು ಪಾನರಸಾಯನಾದಿಗಳ ರುಗ್ಗ ರುಗಿಪ ಹೊಂಗೊಪ್ಪರಿಗೆಗಳ ಬಗೆ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ಕೊಕಥಾ. ೬-೩೫-೩೬). ೨. ದವಸಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ತುಂಬುವ ಗುಡಾಣ : ಒಂದು ರಂಜಣಿಗೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಮನೆಯ ನಗನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಇಡರಾಗಿತ್ತು (ಸ್ಕ.ಪು. ೨೩೬). ೩. ದನಕರುಗಳ ಹಟ್ಟಿ; ಕೊಟ್ಟಿಗೆ: ಈ ಹುಲ್ಲನ್ನು ರಾತ್ರಿ ಹಾಸಿಕೊಂಡು ದನದ ರಂಜಿಗೆಯೊಳಗೆ ಬಿದ್ದುಕೊಳ್ಳುತಿದ್ದವು (ಕಾಮುಚಾ. ೦೬೨):ಬರೀ ಬೈಯಲ್ಲಿ ಎಂದಿನ ರಂಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತೂತುಕೊಂಡವು (ಕಾಪರಾ. ೦೬೯).

[<ಪ್ರಾ. ರಂಜಣ./ಮರಾ. ರಾಂಜಣೇ, ರಾಂಝಣೇ]

ರಂಜನ (ನಾ)· ರಿ· ಬಣ್ಣಹಾಕುವಿಕೆ. ೨. ಬಣ್ಣ; ವರ್ಣ. ೩. ಸಂತೋಷ ಪನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಂತಹುದು. ೪. ಸಂತೋಷ ; ಆನಂದ. ೫. ಕೆಂಪುಚೆಂದನ : "ತಿಲಪರ್ಣ, ಪತ್ರಾಂಗ, ರಂಜನ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಕುಚಂದನ – ೫ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಚಂದನಪ್ಕದ ಪೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂ. ೨೦೩).

[ಸಂ.]

ರಂಜನಿ (ನಾ)· ರಿ· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ನೀಲಿಗಿಡ· ೨. ಅರಿಸಿನ. ೩. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ರಂಜನಿ–ಶಂಕರೇ ಮೇಳಕರ್ತ ಧರ್ಮಪತಿಯಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿ (ಪಂಗೀಸಂ. ೨೩೭).

[ಸಂ. ರಂಜನೀ]

ರಂಜನೆ (ನಾ)· ರಿ· ಬಣ್ಣ ; ವರ್ಣ. ೨. ಮೆರುಗು ; ಕಾಂತಿ . 'ರಂಜನೆಗೈ' ಪರಾ. ೩. ಅಲಂಕಾರ ; ಶೋಭೆ ; ಸಗಸುಮಿ ಬೆನಕಂಗೆ ಸಂಪಗೆಯರಳ್ದಿ ಪೂಜಿಸಿದರೆ ರಂಜನೆಯಲ್ಲದೆ ಆದಱ ಗಂಜಳ ಬಿಡದಣ್ಣಾ (ಪಚೇ. ೧೭). 'ರಂಜನೆವೆಡೆ' ಪರಾ.. ೪. ಉಲ್ಲಾಸ ; ಸಂತೋಷ: ಆ ಮಾತು ಆ ಕಥೆ ಆ ನಗೆ ಆ ಬಗೆ ಮೆಚ್ಚುವುದೊರೆವ ಕೌಶಲವು ರಂಜನೆಯಾಯಿತು ಸುತ್ತಣ ಜನರಿಗೆ (ಶಾಂಪ್ರಕ. ೦೦-೩೬). [ಸಂ. ರಂಜನ]

ರಂಜನೆಗೈ (ಕ್ರಿ)· ಬಣ್ಣಹಾಕು : ಮುಮ್ಮಳ ಪಸಗಪುಂಜಮಾ ರಂಜನೆಗೈದು ತರವಱಿದು ಸರಂಗೊಳಿಸಿ ಕವಿನಕಂಠಾಭರಣವೆನಿಸುವಂತೆ (ಪಚೇ. ೨).

[ರಂಜನೆ + ಗೈ (<ಕಯ್)]

ರಂಜನೆವಡೆ (ಕ್ರಿ)· ಶೋಭೆಯನ್ನು ಪಡೆ ; ಚೆಲುವಾಗು : ಭರತಮಿಳಿತದಿಂದಾ ನೀರ ಭಂಡಾರವು ತಿಳಿದಾ ರಂಜನೆವಡೆದಿತ್ತು (ಶ್ರೀಪಾಂ. ೦–೫೯).

[ರಂಜನೆ + ಪಡೆ]

ರಂಜಳಿಗೆ ' ರಂಜಣಿಗೆ ' ನೋ·

ರಂಜಾನ್ ' ರಮಜಾನು ' ನೋ·

ರಂಜಿ ' ರಂಜ ' ನೋ·

ರಂಜಿಕೆ ' ಜುಂಜಿಕ್ಕೆ ' ನೋ·

ರಂಜಿತ (ಗು)· ರಿ· ಬಣ್ಣ ಹಾಕಿರುವ· ೨. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ ; ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ : ರಂಜಿತಮಧುಮಧುಕರಚಯಮಂ ಜಿತ ನಾನಾಪ್ರಸೂನಚಯ(ಮುಂ). . . ಕೊಯ್ದಳ್(ಕಸ್ತೂ. ೬-೬೩).೩. ಸಂತೋಷ ಗೊಂಡ· (ನಾ). ೪. ಚೆಲುವಾದುದು; ಮನೋಹರವಾದುದು.[ಸಂ.]

ರಂಜಿಸು (ಕ್ರಿ)· ರಿ· ಹೊಳೆ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಅರ್ಥಾಭಾಸದಿನಕ್ಷರಸಾರ್ಥ ಮನುಷ್ಯರಿಸಿ . . . ರಂಜಿಸದ ಪಲಕು ಮನೆಯನೊರಿರದೇ (ಜಾಕ. ೦-೦೪) ; ಚಕ್ರವಾಕದ ತಗಹು ಕಟ್ಟುದು ಹೇಳೆಸಲು ರಂಜಿಸುತು ದೀಪಾವಳಿ (ಶುಷ್ಕಕ್ರೋ. ೦೫-೩೮). ೨. ಶೋಭಿಸು ; ಮನೋಹರವಾಗು : "ರಾಜಿಸು-ತೋಧಾಯಾ, ರಾಗೇ ಜ (ಬನ್ನಹಾಕು)" (ಶಬ್ದಾ) ; ಅವದು ಚಿಲ್ಲುಮೆಚ್ಚು ರಂಜಿಸುಗುಮದರ್ಕದಂ ಸುಜಿ . . . ಭೋಗಿಸಿದಂ ಗುಣಾರ್ಣವಂ (ಶಂಪಾ. ೦೪-೩೬) ; ಆತನ ಕಯ್ಯೊಳ್ ರಂಜಿಪಕ್ಷಾವಳಿ ನಡುಗಿದುದು (ಕಾರಂಪ್ರ. ೩೩೬); ನವಾಕಾಶಸ್ಫಟಿಕದ ಜಾವುಗೆಯಂ ಮೆಟ್ಟುತ್ಕೃಜೀಯನ ಸಚ್ಚದನೆಗೆ ಬರ್ಪ ಸುದತೀವರ್ಣ ರಂಜಿಸುವಳ್ (ಪಚೇಸ. ೨-೫೦). ೩. ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸು; ರಾಗಾವೇಶಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಒಸಗೆಗಮು ತ್ಸಾಹಕ್ಕಂ ಸಸಿಯುದಯಂ ರಂಜಿಪಂತೆ ಕಳ್ಳಿಂಗಂ . . . ಆ ತೆಱದಿಂ ರಂಜಿಸ ಲಕ್ಕುಮೆ (ಕಬಾಕ್ಕು. ೪-೨೪) ; ಉತ್ಕಮರತಿಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವ ಹರುಷದ ಮೊತ್ಕದ ರಂಜಿಸಿ ಬೇಗ (ಕಂಪಂ. ೦೦-೩೨). ೪. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸು ; ಹಿಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ವಿನಯಂ ಸಜ್ಜನ ಕೃತ್ರಿಮವೆನಿಸಿದವು ಇವೆರಡುಂ ನಿನಗೊಳವಾರಾರ ಮನಮುಮಂ ರಂಜಿಸವೇ (ಆರಾ. ೦೪–೬೩); ಸೊಕ್ಕಾನೆ ಕುದುರೆಯ ವೈಪಾಳಿಯಂಕಣದಿಕ್ಕೆ ಕಣ್ಮನಕೆ ರಂಜಿಸಿತು (ಪೊಚಂಪ. ೨-೩೫) ; ಸಜ್ಜಾತಿಪತಿಯರಿನಿಯರ ಸ್ಪನ್ಧಿದಯೊಳು ಲಜ್ಜಿಪರೆಸಿ ರಂಜಿಪುದು (ಪಂಂ. ೬-೬೮). ೫. ಬೆಳಗಿಸು ; ಪ್ರಕಾಶಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಸಜಿವಸಾ ಪತ್ರುಗಳನಂತೋಷಿಸುವಣಾಶಾವಾಶವಂ ಧ್ವನಿಸುವೆನೂರ್ಜಿತಭಿಯಂ ರಂಜಿಸುವನಪವರತ (ಪಚೇ ೪೯–೩೯). [ರಂಜನ + – ಇಸು]

ರಂಜು (ನಾ)· ಧೂಳು ; ರಜ : ' ಕಾಲುರಂಜು ' ಪರಾ. [<ರಜ]

ರಂಜೆ ' ಜುಂಜೆ ' ನೋ·

ರಂಟೆ ' ರೆಂಟೆ ' ನೋ·

ರಂಡೆ (ನಾ)· ರಿ· ಗಂಡನನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವವಳು : ವಿಧವೆ : ಸುರಲೋಕಮೆ ಪಾಜಾದ್ಯೆ ಸರಸ್ವತೀದೇವಿ ರುದಿಯಾದೆ (ಕಾಂಪ್ರ. ೧೦೦); ಜೋಯಿಸನ ಮಗಳ್ ಪಸಿಯ ಮೇಲೆ ರಂಡೆಯಾದಳ್ (ಪಮಾಕ್ಕು. ೦೨-೩೬): ಅನ್ಯಕಾರಿ ಅತ್ತ ಗನ್ನಘಾತಕಿ ರಂಡೆ ಅತ್ತಿಗೆಯು ಎನ್ನ ಗೋಳು ಕಾವ ಪಾತ ವೆಂದಿಗಹುದೊ (ಕ್ರಕಂದ. ೫-೫೪-೬). ೨. ಹಾದರ ಮಾಡುವವಳು ; ಸೂಳೆ ; ಜಾರೆ : ರಂಡೆಯೊಳಾ ಧೃಷ್ಟಯೊಳಂ . . . ನೆರೆದೊಡಬ್ಬಗಾ ಮಾಯುಂ ಶ್ರೀಯುಂ (ಪಚೇ. ೯-೪); ರಂಡೆ ರಜಕಾಂಗನೆ . . . ವೇರಡ ಗಿತ್ತಿಯೆರಬ ವೆಂದಿರ ಪೆರೆಗೊಂಡೊಡಂದಱಗೆ ಸಜ್ಜನವೆಂದಿತಿ ಕಟ್ಟುಳೆಂ ಬುದಂ (ಕೃಕ್ಕಟು. ೬-೦೦೬); ರಂಡೆಯಾಸೆಗೆ ರಮಣಿಮುಂದವ ಕೆಡಿಸಿ ದಂತಾಯ್ತು (ಶಾಂಪ್ರ. ೫೪-೩೦). ೩. ಒಂದು ಬಯ್ಗುಳು : " ಏನು ರಂಡೆಯೋ ? ನೀನು ರಂಡೆ " ಎಂದು ಗದರಿಸಿ, ಬಾಗಿಲು ದಾಬ್ಬ ಒಳಗೆ ಮಲಗಿಕೊಂಡಳು (ಕಕ್ಕಾ. ೦೦೬). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ

[ಸಂ. ರಂಡಾ]

ರಂಡೆತನ (ನಾ)· ವಿಧವೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ವೈಧವ್ಯ : ದಾಯಬುದಟ್ಟ ಮೆಬ್ಬಿದ ಡಂದಿವ ರಂಡೆತನಕ್ಕೆ ಪುಣ್ಯಾಧಿಪ್ರಾಯಮೆ· ಸಿಂಹವಂದೆಗಮ ನಿಂದಿತೆಗಂ (ಪಾಂಚ. ೬-೨೨); ಮುಂದಿನ ವರ್ಷದಿಂದ ಅತ್ಯಯ ರಂಡೆಪ ವನ್ನೂ ನೋಡತೊಡಗಿದನು (ಪಾಂಪ್ರ. ೧೦). [ರಂಡೆ + – ತನ]

ರಂಡೆಹುಣ್ಣೆವೆ (ನಾ)· ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ ; P ಕಾರ್ತವೀರ್ಯನು ಜಮದಗ್ನಿಯಿಂದ ಕಾಮಧೇನುವನ್ನು ಪಡೆದು ಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟು ಜಮದಗ್ನಿಯು ಪೂರ್ಣ ಹೋಗುವಂತೆ ಆಘಾತಗೊಳಿಸಿದನು· ಆಗ ರೇಣುಕೆಯು ವೈಧವ್ಯದ ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಗೋಳಾಡಿದಳು· ಇದು ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯಂದೇ ನಡೆದುದೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ : ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಪೌರ್ಣಮಿಗೆ ರಂಡೆಹುಣ್ಣೆವೆಯೆನ್ನುವರು· ಈ ಜಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ದೇವತೆಯು ಕೈಯೊಳಗಿನ ಬಳೆಗಳನ್ನು ಪೂಡಿದು ರಂಡೆತನ ಬಂದಂತೆ ತೋರಿಸುವರು (ಶಾಸನ· ೫೦೬) ; ರೇಣುಕಾ ಭಕ್ತರು ಆ ದಿನವನ್ನು ರಂಡೆಹುಣ್ಣೆವೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಜಾಪ್ರ· ೬೦).

[ರಂಡೆ + ಹುಣ್ಣೆವೆ (< ಪುಣ್ಣಮೆ)]

ರಂಡೋಲು ' ರಮಡೋಲು ' ನೋ·

ರಂಢೋಲು ' ರಮಡೋಲು ' ನೋ·

ರಂದಣ· ಲಂದಣ (ನಾ)· ಅಡುಗೆಯ ಕೆಲಸ ; ಅಡುಗೆಮಾಡುವಿಕೆ : ' ರಂದಣಿಗೆ ' ಪರಾ· ಲಂದಣ : ' ಲಂದಣಿಗ ' ಪರಾ·

[< ಸಂ· ರಂಧನ]

ರಂದಣಗಿತ್ತಿ, ಲಂದಣಗಿತ್ತಿ (ನಾ)· ಅಡುಗೆ ಮಾಡುವವಳು : ಅನುಶ್ರುತವ ಮಾಡಿಹೆನೆಂದು ಉಪ್ಪರಗುಡಿಯನಿತ್ತಿ ಪಾಡುವ ಭಕ್ತನ ಮನೆ ಅಟ್ಟಿಕ್ಕುವ ರಂದಣ [ಪ್ರಾಣಾ· ಲಂದಣ, ಅಂದಣ]ಗಿತ್ತಿದು ಮನೆ (ಪ್ರಸ·ಸ· ೬೬೯–೬೦೬). ' ಅಂದಣಗಿತ್ತಿ ' ಪರಾ· ಲಂದಣಗಿತ್ತಿ : ಅಪರತ ಮಾಡಿಹೆನೆಂದು ಉಪ್ಪರಗುಡಿಯ ಕಟ್ಟಿ ಪಾಡುವ ಭಕ್ತನ ಮನೆಯಮಲಂ[ಪ್ರಾಣಾ· ಅಂ]ದಣಗಿತ್ತಿಯ ಮನೆ (ಪ್ರಸ· ೨೫೬) ; ಲಂದಣ [ಪ್ರಾಣಾ· ಳ] ಗಿತ್ತಿಯಂತೆ ಬಂದ ನಿಂದ ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಹೊಸತನದಂದವ ಹೇಳಿ (ಪ್ರಸ·ಸ· II· ೪೫೦-೦೫೦)· [ರಂದಣಿಗ + — ಇತ್ತಿ]

ರಂದಣಿಗ, ಲಂದಣಿಗ (ನಾ)· ಅಡುಗೆಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ; ಬಾಣಸಿಗ : ' ರಂದಣಗಿತ್ತಿ ' ಪರಾ· ಲಂದಣಿಗ : ಭಕ್ತರೆಲ್ಲರೂ ಲಂ[ಪ್ರಾಣಾ· ಅಂ]ದಣಿಗರಾಗಿ ಹೋಯಿತ್ತು ಜಂಗಮವೆಲ್ಲವು ಉಪಜೀವಿಗಳಾಗಿ ಹೋಯಿತ್ತು (ಪ್ರಪಾ· ೦೦೬-೮೦೦) ; ತತ್ಪುರದೊಳಿರ್ದ ವಿಪಾಮಿನಂದಿ ಮಹಂ ನಂದಿಸಲೆಂದು ಲಂದಣಿಗರ ಮುಂದಿರ್ಕ್ಕೆ ಪೋಪಮಂ ಮುಂದೆ ಸಂದಣಿಸಿ ನಿಂದ ನೆರವಿಯಂ ಭೋಂಕೆನೆ ಕಂಡು (ಪಾರ್ಶ್ವ· ೩-೦೩ ೬)·

[ರಂದಣ + — ಇಗ]

ರಂದಿ, ರಂದೆ (ನಾ)· ೧· (ಉಕ) ಅಶ್ವಶ್ವಸ್ವವಾಗಿ ಹರಡಿದ ವಸ್ತು ; ಕಸ : ಒಲೆಯ ಮುಂದೆ ರಂದಿ ಹರಡಿತ್ತು (ಕೃ·ಚಿ· ೨೬೬) ; ಸಿಗರೇಟಿನ ಬೂದಿ . . . ತುಂಡು, ಟೇಬಲ್ಲಿನ ಅಸುವಾಸು ರಂದಿ ಹರವಿದ್ದವು (ಪ್ರಚಿ· II· ೨೫೬)· ೨· ಗೊಂದಲ ; ಗಲಾಟೆ : ಮಾತುಮಾತಿಗೆ ಸಿಟ್ಟು ಸೆಡವು, ರಂದಿ, ರಭಸ (ಕೊಡಗಿ· ೦೯೬) ; ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ರಂದಿಯಾದರೂ ಆಗುವ ಕಾರಣವಿರಲಿಲ್ಲ (ಮುಗಾ· ೦೨೬), ರಂದೆ : ೨· ಪಮ್ಮ ಖಾಸಾ ವಳಗೆ ಪ್ರವಾಸಿಗರ ರಂದೆ ಇಲ್ಲ (ಕ್ಯ·ಕ್ಷ· ೦೦) [← ಮರಾ· ರೇಂದ, ರೇಂದಾ]

ರಂದು (ನಾ)· ಒಡಕು ; ನ್ಯೂನತೆ ; ದೋಷ : ಸೋತವರುಗಳು ಯಿರವೇಕು ವನ್ನೆರಡುವರುಷ ವನವಾಸಂಗಳ ಪೊಂದೊಂದು ವರುಷ ಮಜ್ಞಾತವಾಯಿದರೊಳಗೆ ರಂದು ಕಂಡರೆ ಮರಳೆಯುವೇನು ಮತ್ತೆ ನಾ ಹಿಂದೆ ಪೇಳಿರ್ದ ಮಾರಿಯಾದೆಯೋಳ್ (ಪಂಪಭಾ· ೨೮-೪೪)·

[< ಪ್ರಾ· ರಂಧ· / ಸಂ· ರಂಧ್ರ]

ರಂದೆ ' ರಂದಿ ' ನೋ·

ರಂಧ್ರ (ನಾ)· ೧· ಕಂಡಿ ; ತೂತು : "ನಿಷ್ಪಂ . . . ರಂಧ್ರಂ ರೋಕಃ . . . ಈ ೧೫ ಕಂಬು" (ಪಣಾಪಟು· ೦೦೩-೨) ; ಗೋಡೆಗೆ ಶಗಲು ಮಾಕಿರುವ ಪಟಗಳ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿದು ಸಣ್ಣ ರಂಧ್ರಗಳ ಸುತ್ತಮುತ್ತ . . . ತಗುಲಿಗಳ ಬೀಡು (ಪಂಬಿಯ· ೧೭)· ೨· ಸೀಳು ; ಬಿರುಕು ; ಗಳ)· ೩· ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಬಾಯಿ, ಮೂಗು, ಕಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಒಂಬತ್ತು ತೂತು ; ನವದ್ವಾರ: ಪ್ರಜುರಂ ಪತ್ಕೊಳಿಗಾಗೆ ರಂಧ್ರವನೆ ಕೈಗೊಂಡೆಂಟಿನಿಗೇಳ ಪಿಟ್ಟು (ಸೋಮೇ· ೦೦೦). ೪· ತಪ್ಪು ; ನ್ಯೂನತೆ ; ದೋಷ : ' ರಂಧ್ರಾನ್ವೇಷಣ ' ಪರಾ· ೫· [ಗಣಿತ] ಒಂಬತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಭಾವ ರಂಧ್ರನಂದಪದಾರ್ಥಂ . . . ನವಮವೊಂಭತ್ತಿನಿಕ್ಕುಂ (ಕ್ಷಪಣಾ· ೯-೯)· ೬· [ಜ್ಯೋತಿ] ಎಂಟನೆಯ ರಾಶಿ : ವೃಶ್ಚಿಕರಾಶಿ : ರಂಧ್ರಗತಿಮುಮಿತ್ಯರೋಂದಾಗಿ ಅರ್ಥಸುತ ಅಂದಿನ ತಿಥಿಯಸೊಡಗೂಡಿ ಸಕ್ಷತ್ರ ಮುಂದೆ ಬಂದಕ್ಕು (ಸೂರ್ಯ· ೦೫೭).

[ಸಂ·]

ರಂಧ್ರಪಾತ್ರೆ (ನಾ)· ೧· (ದೇವತಾವಿಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡಲು ಬಳಸುವ) ತೂತಿರುವ ಪಾತ್ರೆ ; ಧಾರಾಪಾತ್ರೆ· ೨· ತೂತುಮಾಡಿದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟು · ಆಮ ತಾಂಬಿಕೊಳ್ಳುವಷ್ಟು ಕಾಲವನ್ನು ನೋಡಿ, ಸಮಯವನ್ನು ಅಳೆಯುವಿದ್ದ ಪಾತ್ರೆ : ಗಳಿಗೆ ಬಟ್ಟಿಲು : ಆಗ ಅರ್ಧರಾತ್ರಿ ಕಳೆದು ಒಂದು ಜಾವಕಾಲವಾಗಿತ್ತು· ಕಾತರರಾಗಿದ್ದ ಜನಗಳ ದೃಷ್ಟಿ ಈಗ ರಂಧ್ರಪಾತ್ರೆಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿತು (ಶಾಸಂಕಾ· ೨೭೭).

[ಸಂ· ರಂಧ್ರಪಾತ್ರ]

ರಂಧ್ರಾನ್ವೇಷಣ (ನಾ)· ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ತಪ್ಪನ್ನು ಹುಡುಕುವಿಕೆ ; ದೋಷಾನ್ವೇಷಣೆ : ಕೃತಿಗಳನ್ನು . . . ತುಂಡುತುಂಡಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ, ರಂಧ್ರಾನ್ವೇಷಣ ಅಥವಾ ರಂಧ್ರೀಕರಣ ಮಾಡಲು ಸ್ವಭಾವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಉಂಟಾಗಿಲ್ಲ (ಪಾಂಡ· II· ೦೬)· [ಸಂ·]

ರಂಧ್ರಾನ್ವೇಷಿ (ಗು)· ೧· ತಪ್ಪನ್ನು ಹುಡುಕುವ : ತಪ್ಪ ಹಿಡಿಯುವ ; ಹುಳುಕು ಹುಡುಕುವ ; ದೋಷದೃಷ್ಟಿಯು ; ರಂಧ್ರಾನ್ವೇಷಿ (Censorious. ೩೮೫)· (ನಾ)· ೨· ತಪ್ಪು ಹುಡುಕುವವನು ; ರಂಧ್ರಾನ್ವೇಷಿಗಳ ಸ್ನೇಹ ಅಪಾಯಕಾರಿಯಾದುದು (ಕಸ್ತೂ)· [ಸಂ· ರಂಧ್ರಾನ್ವೇಷಿನ್]

ರಂಧ್ರಿ (ನಾ)· (ಹಿಟ್ಟು, ಶರಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಶೋಧಿಸಲು ಬಳಸುವ) ಸಣ್ಣತೂತುಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ ; ಜರಡಿ ; ಒಂದರಿ : "ಬಾಳೆನಿ ರಂಧ್ರಿ ಸಾರಣಿಗೆ" (ಹುಗೆಣಾ· ೬೨-೪೦)· [ಸಂ· ರಂಧ್ರಿನ್]

ರಂಧ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ)· ತೂತು ಕೊರೆ ; ಛಿದ್ರಿಸು : ಹೂಸಿ ಹುತ್ತಿನ ಮಣ್ಣು ರಂಧ್ರಿಸಿ ಕಾಸದವು ಘಮಿಸುವವ. ಮೇಣ್ಮೊಳ್ಳಾಸದರಿ ಡಾಪರಿಸಿದವು ಕಡಿ ಧೂತಧೂಮದರಿ (ಕುಮ್ಮಿ· ೨೦-೨೦)· [ರಂಧ್ರ + — ಇಸು]

ರಂಧ್ರೀಕರಣ (ನಾ)· = ರಂಧ್ರಾನ್ವೇಷಣ ; ಕೃತಿಗಳನ್ನು . . . ತುಂಡುತುಂಡಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ, ರಂಧ್ರಾನ್ವೇಷಣ ಅಥವಾ ರಂಧ್ರೀಕರಣ ಮಾಡಲು ಸ್ವಭಾವತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಉಂಟಾಗಿಲ್ಲ (ಪಾಂಡ· II·೦೬)· [ಸಂ·]

ರಂಪ, (ನಾ)· ೧· ಚರ್ಮ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ ಸಾಧನ : ಘೋರರೂಪಗಳಿಂದ ಮನುಜರನ್ನು ವೀರರು ಕಡಿದು ಹಾಕಿದರು (ಪಾಪಾ· ೬೮)· ' ರಂಪಿಗೆ ' ಪರಾ· ೨· ಗರಗಸ ; ಗರಗಸ, ರಂಪ (ಪಾಂಪ· ೪೦೫೭). [ದೇ·ಶ ತುಮಿ· ಇರುಮ್ಪ ; ತೆಲು· ಱಂಪ ; ಪರ್ಜಿ· ರಂಪ್]

ರಂಪ, ರಂಪು (ನಾ)· ಗದ್ದಲ ; ರಗಳೆ ; ಹಗರಣ : ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನನೆಂಬಂ ರಂಪದಿಂ ನೀರ್ತರುವಿ ಬಿಡುತಲ್ಲಿ ನಾರಿಯರ ಲಂಪಟುದ್ರಿಕ್ತರಿಸುತ್ತಿರ್ದಪಂ (ಪಾಪು· ೦೬-೦೬) ; ನೀವು ಹಾದಿ – ಬೀದಿ ರಂಪ ಎಬ್ಬಿಸಬೇಡಿ (ಗಂಗಾಪ· ೯೮)· ರಂಪು : ಆ ಆಯೋಗ್ಯನ ಬಳಿ ನಾನು ಹೆಣ್ಣು ಕೇಳಲು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಮೊದಲು ಗುಂಡೂರಾಯರು ರಂಪು ಮಾಡಿದ್ದರು (ಪಾಚಾಕಾ· ೨೭); ಅದಕ ಜತೆಗೆ ಲಲಿತೆಯುಪೂ ರಂಪು. ನನಗೆ ಉಭಯಸಂಕಟ (ಶಾಸಂಕಾ· ೨೪೩). ' ರಂಪಾಟ ' ಪರಾ·

[ದೇ·ಶ ಕೊಡ· ರಂಪ ; ತೆಲು· ರಂಪು· ಱಂವು ; ಕೋಲಾ· ರಾಮಂ]

ರಂಪಣಿ[1] (ನಾ). = ರಂಪ್ಪ : ಹರಕಂಠ್ರರ ಮಾತೃಭಾಷೆ ಕನ್ನಡವಾದೆ, ಗಾಬೀತರ ಭಾಷೆ ಮರಾಠಿ. ಈ ಎರಡು ಪಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೋ ರಂಪಣಿಗಳು ಸಡಿಯುತಿದ್ದವು (ಶಾವಶ. ೬). [< ರಂಪ್ಪ]

ರಂಪಣಿ[2] (ನಾ). (ಕರಾ) ದೊಡ್ಡ ಬಲೆ : ಈ ಹೊತ್ತು ರಂಪಣಿ ಹಾಕಿದ್ದರೆ ಬಂಗಡೆ ರಾಶಿಗಟ್ಟಲೆ ಬೀಳುಪುದಿತ್ತು (ಕುಸರಾ. ೬೫) ; ಬಂಗ್ಡೆ, ಕಾನೆ ಇವತ್ತು ಇಲ್ಲ. . . ನಿನ್ನೆಯ ರಂಪಣಿಗೆ ಬೀಳಲಿಲ್ಲ (ಹೊಸಚ್ಚಿ. ೮೪).

[← ತುಳು. ರಂಪೊಣಿ]

ರಂಪಾಟ, ರಂಬಾಟ, ರಂಭಾಟ (ನಾ). = ರಂಪ್ಪ : ದೂಕಿ ಗಂಗವ್ವ ಇಷ್ಟು ರಂಪಾಟ (ಕುಳ್ಳಾ. ೦೩೨) ; ಈ ವಿಚಾರವು ನಮ್ಮ ಭಂಡಾಳದ ಮೂಲಕರಿಗೆ ತಿಳಿದುಹೋದರೆ ಬಹಳ ರಂಬಾಟವಾದೀತು (ಕೃಯಶ್ರ. ೭೬). **ರಂಬಾಟ** : ತಾಯಿಯ ರಂಬಾಟಕ್ಕೆ ಹಾಗೂ ಗೆಳೆಯರ ಸಲಹೆಗೆ ಸೋತು ಹಸಯ ಬೇಲೆ ಕುಳಿತಿವ್ದನು (ಸಮಾಚ. ೦೬೦) ; ಬಾಯಿಗೆ ಬಂದ ಹಾಗೆ ಬೈದು ಬಹಳ ರಂಬಾಟ ಮಾಡಿದ್ದರು (ಕುಬಂಬಮು. ೯–೦೭೦). **ರಂಭಾಟ** : ಹಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಬಾಯಿ ಅತ್ತು ರಂಭಾಟ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಮದುವೆ ನಡದೇ ಹೋಯಿತು (ಗ್ರಾಕಚಿಹಿ. ೦೬೪) ; ಸುಮಿತ್ರೆ. . . ಬೆಳಗ್ಗೆ ಎದ್ದೆ ನೀರು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ ರಂಭಾಟ ಹೂಡಿದಳು (ಪಿಮ್ಮಾಕ. ೪೪).

[ರಂಪ್ಪ + ಆಟ./ ತುಳು. ರಂಭಾಟ]

ರಂಪಿಗೆ (ನಾ). ಚರ್ಮವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ ಸಾಧನ : ಶಿವನು. . . ಉಳಿ ರಂಪಿಗೆ ಚರ್ಮಗಳಂ ಪೊತ್ತುಕೊಂಡು ಮನೆಗೆ ಬರಲು (ಕೃಕೂ. I. ೬೫೫) ; ಪಾದರಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹೊಲಿಯುತ್ತಲಿದ್ದ ಶಿವಗಂಗೆಗೆ ಒಮ್ಮಿಂದೊಮ್ಮೆಲೆ ಜ್ವರ ಬೇರಿತು. ರಂಪಿಗೆ, ಉಳಿ, ದಾರ ಮೊದಲಾದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಡಬ್ಬಕ್ಕೆ ತುಂಬಿ. . . ದೇವನನ್ನೊರಗಿಸಿದಳಲ್ಲ (ಪಚಮು. ೧೩).

[ರಂಪ್ಪ + — ಗ್ಗೆ./ ತುಳು. ರಂಪಿ ; ತೆಲು. ರಂಪಿಯ, ರಂಪೆ./ ಹಿಂ. ರಾಂಪಿ ; ಮರಾ. ರಾಂಪಾ, ರಾಂಪೀ]

ರಂಪಿಣಿ (ನಾ). = ರಂಪಿಗೆ : " ರಂಪಿಣಿ= ಚರ್ಮಪ್ರಭೇದಿಕೆ ; ಚರ್ಮವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ ಕತ್ತಿ " (ಕ್ರಕಣಿ). [< ರಂಪ್ಪ[1]]

ರಂಪು ' ರಂಪ್ಪ ' ನೋ.

ರಂಬಾಟ ' ರಂಪಾಟ ' ನೋ.

ರಂಬಾಳೂಟಿ, ರಂಭಾಲೂಟಿ (ನಾ). = ರಂಪ್ಪ : ಇಜಾವತ ಜವಂಗಳ ರಂಬಾರೂಟಿಯ ಹರಿದಾಡುತ ಕೊಲ್ಲುವನು (ಕ್ಷಾಕಚ. ೦೬–೧೬). **ರಂಭಾಲೂಟಿ** : ಒಂದೇ ಕೋವಣ ಧರಿಸಿ ಹೆಗಲಿಗೆ ಒಂದೇ ಅರಿವೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಎಷ್ಟೆಲ್ಲ ರಂಭಾಲೂಟಿ ಮಾಡಿ ಓಡಿದ್ದಾರೆ (ಕೃಮಾಂಚ. ೨೮).

[ದೇ. ‖ ತುಳು. ರಂಬಾರೂಟಿ, ರಂಭಾರೂಟಿ, ರಂಬಾರೊಟಿ ; ತೆಲು. ರಂಬಾರೊಳ್ಳು]

ರಂಬಿಸು ' ರಮಿಸು ' ನೋ.

ರಂಬೆ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ತ್ರೀ ; ರಂಭೆ : "ರಂಬೆ — ರಂಭಾ = ಒಬ್ಬಳು ದೇವಸ್ತ್ರೀ " (ಕಕ್ಕೋಣ. ೭೬). ೨. ಸುಂದರಿ ; ಬೆಲುವೆ : ತಿಂಗಳಿಗೆ ನೂರು ಮಡುವೆಯು(ಯೂ)ಗಲೆಂದು ರಂಬೆ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಿ ಕಳಸವ (ಜಾಚರ. ೦೦೯). [< ಸಂ. ರಂಭಾ]

ರಂಭ[1] (ನಾ). ಬಾಳೆ ;- ಕದಳಿ : ಊರುದಂಡಂ ರಂಭಗಳ ಸೊಬಗನಳಸುತಿರೆ (ಜಾಚ. ೦–೦೦೬). [ಸಂ. ರಂಭಾ]

ರಂಭ[2] (ನಾ). (?) : ಎನ್ನ ಮಾತು ನಿಮಗೆ ಅನ್ಯವೆ ರಂಭದ ಸಂಚಾರ ರಂಭಕ್ಕೆ ಕೇಡು ಕುರುಂಬುದ ಸಂಚಾರ ರಂಭದ ಕೇಡು (ಪಾಪ. II. ೨೨೦–೨೨). [?]

ರಂಭಣ (ನಾ). ೧. ದನದ ಕೂಗು. ೨. ಅಪ್ಪುಗೆ ; ಆಲಿಂಗನ : ಕುಂಭಕರ್ಣನನೆಬ್ಬಿಸುವ ಸೌರಂಭವನು ಸಲೆ ನೋಡಲೆಂದಾ ಜಂಭಭೇದಿ ದಿಶಾಂಗನಾಸಮಿತೋಪಚಾರಕವ ರಂಭಣದ ರಮ್ಯೋದಯತರದೊಸ್ತಂಭ ಗಳನಗಲಿಸುತ ತಿಮಿರ ವಿಜೃಂಭಣನು ಅದರ್ಜನಂಬರವ (ಕೂಪಣಾ. ೬–೨೬–೦೪) ; ನಾನಾಪ್ರಕಾರದಿಂದೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುತಿರ್ದರೇನೆಂದೆ ಕಣ್ಗಾದಿರ ಮಾಲೆಗಳ್ಪಟುಪುರ ಸೇನೆಯುಂ ಪರಿವೇಷ್ಟಿಸೂಪ್ಪರ್ದವಗಲದೊಳ್ ಸೌರಂಭರಂಭಣದೊಳು (ಪಂಕಾಣಾ. ೦–೬–೦೪). ‖ ಇಲ್ಲಿ ಕವಿಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತದ ' ಪರಿರಂಭಣ ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವಂತಿದೆ. [ಸಂ.]

ರಂಭಾಟ ' ರಂಪಾಟ ' ನೋ.

ರಂಭಾಲೂಟಿ ' ರಂಬಾಳೂಟಿ ' ನೋ.

ರಂಭಾಶೂಲ್ಕಕ (ನಾ). ಬಾಳೆಕಾಯಿಪಲ್ಯವನ್ನು ಬೇಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಸುಟ್ಟು ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯ : ಮಿಗಿಲಾವಿ ಬಲಿವ ಬಾಳೆಯ ಕಾಯ ಸಿಪ್ಪೆಯಂ ಪೆಗದು . . . ಕರ್ಬೊನ್ನ ಸಲಗೆಯೊಳು ಕಂಪೊಗವಂತೆ ಕೆಂಡದೊಳು ತಿರುತಿರಿಸಿ ಕಾಸಿ . . . ಪುಂಜಿಜಾಣಸನಿಕ್ಕಾಲಪು ತಾನೆ ರಂಭಾ ಶೂಲ್ಕಕಂ (ಕಪಚಾ. ೪–೫೩). [ಸಂ.]

ರಂಭಾಸ್ತಂಭ (ನಾ). ಬಾಳೆಯ ಗಿಡದ ಕಾಂಡ.— ಬುಡ : ಕದಳೀಸ್ತಂಭ: ರಂಭಾಸ್ತಂಭೋಪಮಾನೋರುಯುಗಳೆಯರ್ ಶಾತಕುಂಭರಂಭಾವನಂ ಗಳುಮಾ . . . ತೊಬಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಅಂಪ್ರ. ೦೦–೧೩ ಕ); ತೊಡೆಗಳ್ ರಂಭಾಸ್ತಂಭದ ಗೆಯ್ತಗಳ್ (ಕಮಾದ. ೧೫ ಕ್ರಡೀ). [ಸಂ.]

ರಂಭೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಬಾಳೆಯ ಗಿಡ ; ಕದಳಿ : " ರಂಭಾ, ಕದಳೀ, ವೋಚಾ _ ಈ ೩ ಬಾಚಿ " (ಪಶಾಮು. ೩೨–೩೬) ; ಸಪಕಾವ ರಂಭೆ ದಾಡಿಮಫಲಂ (ಕ್ರಕುತ್ರ. ೩–೨೦). ೨. ದೇವಲೋಕದ ಒಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀ.— ಅಪ್ಸರೆ : " ಪೃತಾಚೀ- ಮೇನಕಾ- ರಂಭಾ- ಊರ್ವಶೀ . . . ಅಚ್ಚರಸಿಯರ್" (ಪಶಾಮು. ೦೩–೩೩) ; ರಂಭೆ ರಂಗಂಬೊಕ್ಕಳ್ (ಅಂಶಾಪ. ೪–೦೦೭) ; ಹೇಸಿಪಭೋಜಿಪಾಸ್ಪವಣವಾತ್ರವಿತ್ರಾಸನ ರಚಿತ ಜಂಭಾರಿ ದೇಪವರಿರಂಭೆರಂಭಾತಿಶೋತ್ಪಮೋರ್ವಶೀಸುಕೇಶಿಯೆಂಬ ಕೇಶಿಯುಪಾಂ. . . ಕರೆದು (ಪಗೂ. ೩–೨೩ ಪ). ೩. ಸುಂದರಿ ; ಬೆಲುವೆ : ಈಗ ಊರಿಗೆಲ್ಲ ತಾನೇ ರಂಭೆಯೊಮದು ಮೆರೆದಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಳಂತಲ್ಲ (ಕುಸರಾ. ೦೬೦). ೪. ಪೇಲ್ಕೆ ; ಸೂಳೆ. [ಸಂ. ರಂಭಾ]

ರಂಭೋರು (ನಾ). ೧. ಬಾಳೆಯ ದಿಂಡಿನಂತೆ ನುಣುಪು ಹಾಗೂ ದುಂಡಗಿರುವ ತೊಡೆ; ಸುಂದರವಾದ ತೊಡೆ : ಅಬ್ಜಗಂಧಮಿಭಕುಂಭ ಶ್ರೋಣಿ ರಂಭೋರು ಕಂತುನಿಪಂಗೋಪಮಬಂಭೆ (ಕುಶ. ೩–೦) ; ಆ ತರುಣಿ . . . ರಂಭೋರುವಿಭವಾನ್ವಿತೆಯಾಗಿಯುಂ (ಪಾಚರ. ೬–೬೦ ಪ). ೨. ಬಾಳೆಯ ದಿಂಡಿನಂಥ ತೊಡೆಯುಳ್ಳವಳು ; ರಂಭೋರು ಜಗದ್ವಿ ಜಯಾರಂಭಿ ಮನೋಭವಕರೇಣುವಂತೊರ್ವಳ್ ಕಿಬ್ಬಂಭೋಜದಲರ್ಗಳಂ ಕುಚಕುಂಭಂಗಳೊಳೊಟ್ಟಿಕೊಳ್ವಳೇನೊಪ್ಪಿದಳೋ (ಅಂಶಾಪ. ೦೩–೦೩೬). [ಸಂ.]

ರಂಹ (ನಾ). ರಭಸ ; ವೇಗ : ಝಂಝಾನಿಲನು ಪ್ರಚಂಡರಂಹದಿಂದ ಮೇಘಪಟಲವನ್ನು ಓಡಿಸಿ (ಶ್ರೀಗಾಚ. ೬೬). [ಸಂ. ರಂಹಸ್]

ರಕಂ, ರಕಮು, ರಖಂ (ನಾ). ೧. ಧನ ; ಹಣ : ಅವನ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಹಚ್ಚಿದವರಿಗೆ ಕೆಲ ರಕಂನ್ನು ಕೊಡುವದಾಗಿಯೂ ಪಾಟೀರಪಡಿಸಲಾಗಿತ್ತು (ಸಮುಕೌ . ೬೩). ೨. ರೀತಿ; ಬಗೆ : ಮೂವತ್ತು ವರುಷ ಆಗಿಹೋಯಿತು . . . ಆದರೂ ಇವ್ನೂ ಇದರ ರಕಂ ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗಿಲ್ಲ ನನಗೆ (ಶಾಹೋಪ್ರ. ೦೭೨). **ರಕಮು** : ೧. ರಕಮು ಸಹಿತ ಲೆಕ್ಕದ ಹೊಣೆಯನ್ನು ಅರ್ಧಾಂಗಿನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದವನು ತನ್ನ ಪರಮವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ (ಗಾಚಿ. ೦೧೨) ; ಭಾರಿ ರಕಮಿನ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೂ ಒಂದು ವಿತಿಯೆನ್ನುವ ದಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಕೃಗೋ. ೨೦). **ರಖಂ** : ೧. ಆವರಿಗೆ ರಖಂ ಬರೆಯದ

ಚಿಕ್ಕನ್ನು ಕೊಡುವ ಯೋಜನೆಯು ಅದಾಗಿತ್ತು (ಕಂಕಾ. ೦೯೩). ೨. ರಾಜಕೀಯ ಒರಟು ಕೆಲಸ. ಆದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದದ್ದು ಮೊದಲನೆಯ ರಖಂ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಲ್ಲ (ಗಾಕೃಶಾ. ೬೨೦). ೩. ಒಟ್ಟು : ಸಗಟು : ಅವರೆ "ರಖಂ" ವ್ಯಾಪಾರವಾಗುವಾಗಲೂ, ಎರಡು ದೂರದ ಜಾಗಿನ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳೊಡನೆ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಯುವಾಗಲೂ ಹೀಗೆ ನಮೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಶಾಂಕ್ರ. II. ೧೮೩). [←ಅರ. ರಕ್ಕ್ ; ಹಿಂ. ರಕಮ್ ; ಮರಾ. ರಕಮ್, ರಕ್ಕಮ್]

ರಕಂವಾರು (ಅ). ವಸ್ತುಗಳ ಬೆಲೆ ಮತ್ತು ದರ್ಜೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ : ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ರಕಂವಾರು ಜೋಡಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಪ್ರಾ). [← ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ರಕಮ್‌ವಾರ್]

ರಕಮು ' ರಕಂ ' ನೋ.

ರಕಾಬು ' ರಿಕಾಬು ' ನೋ.

ರಕಾರ (ನಾ). ' ರ ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಹಳಗನ್ನಡಪದಗಳಲ್ಲಿ ರಕಾರ ಬಂದರೇ ಏನರ್ಥ, ಅಕಾರ ಬಂದರೇ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥ (ಕ್ರಾವ್ಯ. ೪೫೦). [ಸಂ.]

ರಕ್ತ, ರಗುತ (ನಾ). ನೆತ್ತರು ; : ರಕ್ತ : ರಕುತವ ಕಡಲೊಳೆಲ್ಲವನದ ಭುವರು ಬಾಯ್ವಿಡುತ ತೇಗುತಿದರು (ಶಾಬ್ಯಕ್ರೀ. ೩–೦೦); ಸೊಕ್ಕಿದ ಕುಂಭಾಂಡ ರಣದೊಳು ರಕುತವ ಕಕ್ಕಿದ (ವೀಸಚಕ. ೧೦–೬೨). **ರಗುತ** : "ಕಿನ್ನೀರು ರಗುತ ನೆತ್ತರು ಪೋಗಲೆಂ" (ಕ್ರಾಮಂ. ೮೩); ರಗುತಗಳ ತೊಳೆದಂಬನುಗಿದೀಜುಗಳಲಾಪ್ತರಿಯು ಬಗೆಗೊಳಿಸಿ (ವೀಸಚಕ. ೬–೪೩–೦೪).

[< ಸಂ. ರಕ್ತ]

ರಕುತಗುಡುಹಿ (ನಾ). ರಕ್ತವನ್ನು ಕುಡಿಯುವವನು ; ರಾಕ್ಷಸ : ಕೂಡಿದ ಕಡುಹುಕಾಱದ ರಕುತಗುಡುಹಿಗಳೊಡಲು ತುಂಬಿದು ತುದಿವೆರಳುಬ್ಬಿಜೀವನಾ ಸಮುಮ (ವೀಸಚಕ. ೫–೨–೨೬).

[ರಕುತ + ಕುಡುಹಿ (< ಕುಡಿಸು)]

ರಕುತಜಲಾಟಳೆ (ನಾ). ರಕ್ತವನ್ನು ಚಿಮ್ಮುವ ಫಿರಂಗಿಯಂತ್ರ : ಗುರುಮುತ ತೂಳುತಿದನು ಫಲುಗಣಿಪ ಮೈಹುಲಿ ರಣತಜಲಾಟಳೆಯ (ಶಾಬ್ಯಕ್ರೀ. ೦೨–೦೯).

[ರಕುತ + ಜಾಟಳೆ (<ಜಾಟಿಸು)]

ರಕುತಿ (ನಾ). ಒಲವು ; ಪ್ರೀತಿ ; ರತಿ : ತನುದಂಡಾಂಗೈದು ರಕುತಿಯಾಂತೇನಪರೆ (ಕಂಗಾಂ. ೩–೪–೦೩). [<ಸಂ. ರಕ್ತಿ]

ರಕ್ಕಸ, ರಾಕಾಸ (ನಾ). ೧. ಅಸುರ ; ರಾಕ್ಷಸ : "ಚುಕ್ಕಿಗುವರರು ರಕ್ಕಸರು ಮಬ್ಬಿಗರುಮೆನಲ್ಕೆ ಅಸುರಾಭಿಧಾನದೊಳ್" (ಶಾಪುಂ. ೦೦); ಪೊಬರಿಂ ಬಂದಿಮನಟ್ಟಿಕೊಂಡು ರಕ್ಕಸರ್ದೆಡೆಗೆಯ್ತಂದು (ಪಂಚಾಖ್ಯಾ. ೬–೫೬ ಪ). ೨. ಕ್ರೂರಿ ; ಹಿಂಸಕ : ' ರಕ್ಕಸಿ ' ಪರಾ. ೩. (ಅಲಂ) ದೊಡ್ಡದು ; ಭಾರಿಯಾದುದು : ' ರಕ್ಕಸಪಕ್ಕಿ ', ' ರಕ್ಕಸವಲಗೆ ' ಪರಾ. **ರಾಕಾಸ** : ೧. ಮೂತಳಸಮೇತದಿಂ ರಾಕಾಸಿಪ ಪಟ್ಟಿನವ ಪೊಗಳ್ದೆ (ರತ್ನಾ. ೬–೬–೦೭).

ರಕ್ಕಸಗೋಜ = ರಾಕ್ಷಸರ ಗುರು ; ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯ : "ರಕ್ಕಸ ರೋಜ ಪುಟ್ಟಿಯೆನಲು ಸಂಗಳಿಕುಮಸುರಗುರುವಿಪೆಳ್ಳು" (ಶಾಪುಂ. ೦೬).

[< ಪ್ರಾ. ರಕ್ಖಸ. / ಸಂ. ರಾಕ್ಷಸ]

ರಕ್ಕಸಂಕವೆ (ನಾ). ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ಕಾಪ್ಪ : ಎಡಹುವದಂಗ ಳಪಳ್ಳಂಬಕ್ಕೆ . . . ರಕ್ಷಾಶ್ಮಂವಿಲ ~ ರಕ್ಕಸಂಪೆ (ಪಾಪು. ೨೯೯ ಪ್ರಮೇ).

[< ಸಂ. ರಕ್ಷಾಶ್ಮಂವಿಲ]

ರಕ್ಕಸಗಂಡಪೆಂಡ್ಕ (ನಾ). ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸೋಲಿಸುವ ವೀರನೆಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ, ಕಾಲಿಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳೆ: ಚರಣಯುಗಳದ ಸವಪಣೆಯಾ ಸೂಪುರದ ರಕ್ಕಸಗಂಡಪೆಂಡ್ಕವ ಬಿರ್ದ ಮುದ್ರಿಕೆ . . . ಪೆಂರೆಯಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀರಮಣನೋಲಗಗೊಡಾತ್ತರುತಿರ್ದ (ಆದಿಪು. ೦–೪–೩೭). [ರಕ್ಕಸ + ಗಂಡ$_1$ + ಪೆಂಡ್ಕ (<ಪೆಂಡೆಯು)]

ರಕ್ಕಸಜೂಜು (ನಾ). ರಾಕ್ಷಸರಿಗೆ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಪ್ಪನು : ದೈತ್ಯಮರ್ದನನ ವಾಸವಾರಿಯು ರಕ್ಕಸಜೂಜಿನ ಪಟ್ಟಿದು ಮುಗೆಯ ಪಸರದೆ . . . ಹರಿಗೆಕಾಱರ ಪರಿವೀಥಿಜೊಳಂ (ಗಂಗಾ. ೬–೫೫ ಪ).

[ರಕ್ಕಸ + ಜೂಜು$_2$]

ರಕ್ಕಸದಲ್ಲಣ (ನಾ). ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ತಲ್ಲಣಗೊಳಿಸುವವನು : ರಂಗನ ನೋಡಿರೆ . . . ರಕ್ಕಸದಲ್ಲಣ ರಾಮಣಾಂತಕನ (ಕೃರಂಪ. ೪–೪೬–೨).

[ರಕ್ಕಸ + ತಲ್ಲಣ (< ತಲ್ಲಟು)]

ರಕ್ಕಸದಿಂಡೆಯ (ನಾ). ರಾಕ್ಷಸರಲ್ಲಿ ಶೂರನಾದವನು : ದೈತ್ಯವೀರ : ದಿಂಡುಗೆದಿದುದು ನೆಲಕೆ ರಕ್ಕಸದಿಂಡೆಯನ ರೌಕುಳದ ರಕುಪದ ಮುಂಡ (ಕೊಮಾ. ೦–೦೦–೦೬). [ರಕ್ಕಸ + ದಿಂಡೆಯು]

ರಕ್ಕಸನೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪಬ್ಬು ರಕ್ಕಸನೂರು ಕೊಳ್ಳಲ್ಲಿ ಪಾರ್ವ್ವರೊಡೊಳ್ ಸತ್ತಾನ್ (ಪ್ರಾಶ. ೦೯೦೭. ೦೦–೬: ೧೫೫ ಪ).

[ರಕ್ಕಸ + ಊರ್]

ರಕ್ಕಸಪಾರ್ವ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣವರ್ಗದ ರಾಕ್ಷಸ : ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸ : ಪಿಶಿಜಾನಿವಪಮನವಗಣಿಪೆಂದು ಸವಪೇದಮಂ ಪೇಟ್ಟರಲ್ಲಿ ರಕ್ಕಸ ಪಾರ್ವರ್ (ಗದಾಯು. ೪–೭೯); ಪೊಲಸಂ ಪಸುತಿರ್ಪ ನಿಜಾಚರರ್ಕಳಂ ಗ್ರಾಸವಮಬ್ಬಿದೆಂದೊಡಣಮೋಳಿದು ರಕ್ಕಸವಾರ್ಧರಿರ್ದುದೊಂದಾಸಗೆ (ಗಜಾಸಾ. ೫೩೩). [ರಕ್ಕಸ + ಪಾರ್ವ]

ರಕ್ಕಸಬಣಗು (ನಾ). ಕ್ಷುದ್ರರಾಕ್ಷಸ : ಕೆಣಕಿದರಲಾ ರಣದ ರಕ್ಕಸಬಣಗುಗಳು (ಶಾಬ್ಯಕ್ರೀ. ೦೫–೬೦). [ರಕ್ಕಸ + ಬಣಗು$_2$]

ರಕ್ಕಸಬೇರ ' ರಕ್ಕಸವೇರ ' ನೋ.

ರಕ್ಕಸರಾಯ (ನಾ). ರಾಕ್ಷಸರ ರಾಜ.—ಒಡೆಯ : ರಕ್ಕಸರಾಯ ಕರಿಸಲು ನಾಗಕಟಕಗಣಸ್ಥೆತಂದ (ವೀಸಚಕ. ೪೫–೫೬). [ರಕ್ಕಸ + ರಾಯ]

ರಕ್ಕಸವಕ್ಕಿ (ನಾ). ದೈತ್ಯಾಕಾರದ ಪಕ್ಷಿ ; ರಣಪಕ್ಷಿ : ಕುಡಿದವರು ಣಾಂಬುವೆನು ಮಾರದುಬಿಗಡು ರಕ್ಕಸವಕ್ಕಿಗಳು (ಕಂಗಾಂ. ೩–೦೯–೩೯).

[ರಕ್ಕಸ + ಪಕ್ಕಿ]

ರಕ್ಕಸಮಗೆ (ನಾ). ೧. ರಾಕ್ಷಸರ ದ್ವೇಷ.—ಶತ್ರುತ್ವ : 'ರಕ್ಕಸಮಗೆಯ' ಪರಾ. ೨. ರಾಕ್ಷಸರ ಶತ್ರು ; ಆಸುರಾರಿ ; ವಿಷ್ಣು : ಮೋಕ್ಕಳಂ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಪ್ರಹ್ಯಹಿಗೆಯ್ವುವಂ ರಕ್ಕಸಮಗೆಯನಾರ್ದ್ದವಂ ಸರ್ವಜಂತುಸಂಘಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷವನೀವಮಂ ಸರ್ವಪತಿ ಸರ್ವಶಕ್ತನಾಂ (ಕರ್ಣಾ. ೦೦–೩೪); ರಕ್ಕಸಮಗೆ ಬಿಗರಾಜಂಗೆ ಪೇಳ್ದ . . . ನೀ ತಳರೆಂದು (ವೀಸಚಕ. ೪೨–೬). [ರಕ್ಕಸ+ಪಗೆ$_2$]

ರಕ್ಕಸಮಗೆಯ (ನಾ). = ರಕ್ಕಸಮಗೆ ೨ : "ರಕ್ಕಸಮಗೆಯನೆಯ್ದೆ ನಾಲ್ವೋಳ ನೆನೆ . . . ಉಪೇಂದ್ರ" (ಣಾಪುಂ. ೬). [ರಕ್ಕಸಮಗೆ + —ಅ$_7$]

ರಕ್ಕಸವಡೆ (ನಾ). ರಾಕ್ಷಸರ ಸೈನ್ಯ ; ಅಸುರವಳ : ಮೂಜಾಂಯೋಜನ ದಳವಿನು ಸಭಾಮಂಟಪಮನೊಂದುಲಕ್ಕ ರಕ್ಕಸವಡೆಯುಂ ಪೊತ್ತು ತರಿಸಿ (ಪಂಪಾ. ೬–೨ ಪ); ಬಂದಿದೆ ದಿಗ್ಗ ರಕ್ಕಸವಡೆ ಬಾಗಿಲೊಳ್ ನಿಂದಿದೆ ಘುಡಘುಡಿಸುತ್ತಿ (ವೀಸಚಕ. ೪೩–೪೦). [ರಕ್ಕಸ + ಪಡೆ$_3$]

ರಕ್ಕಸವಲಗೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಗುರಾಣಿ : ಕಳಿರಿ ರಣದಲಿ ಕೆಡವ ರಕ್ಕಸ ಪಲಗೆಯಿರಲದ ಕೊಂಡು ಮುಂಗೈಗೊಳಿಸಿ ಯಜ್ಞದ ವೀರಭದ್ರಸ ರಣಕೆ ಗುರುವಾದ (ವೀಸಚಕ. ೪–೬–೦೦). [ರಕ್ಕಸ + ಪಲಗೆ]

ರಕ್ಕಸವೇರ, ರಕ್ಕಸಬೇರ (ನಾ). = ರಕ್ಕಸವಗೆ ೨ : " ಆರಲ್ಪೊಡೆಯುಂ . . . ರಕ್ಕಸವೇ [ಪಾಪಂ. ಬೇ] ರಂ, ತಾವರೆಗಣ್ಣಂ . . . ಕಾವನೆಯ್ದಂ ಈ ೧೨ ವಿಷ್ಣುಗೆ ಪೆಸರ್" (ಗಸಾ. ೦–೮). **ರಕ್ಕಸಬೇರ** : " ರಕ್ಕಸಬೇರಂ ತಾವರೆಗಣ್ಣಂ ಕಾವನ್ಯೆಯನುಂ . . . ಹರಿಯೆಂದು " (ಗಸಾ. ೨೦). [ರಕ್ಕಸ + ಬೇರ$_1$]

ರಕ್ಕಸಿ, ರಾಕಾಸಿ (ನಾ). ೧. ರಾಕ್ಷಸರ ಹೆಣ್ಣು ; ಅಸುರಸ್ತ್ರೀ ; ದೈತ್ಯೆ : ರಕ್ಕಸಿಯರ ಕಂಡ ಕುಂಬಳೆದ ಮುಖಿಗಳೊಲಾಗಿನೆ ಮಾಡದಿರ್ಪಿರೇ (ಹಂತಿ. ೯-೧೪); . ರಕ್ಕಸಿಯಂ ಮಾನಿಸಂ ಸಿಂಹಮನಾನೆ ಲೋಗರಂ ಶಿಶು . . . ಪೊರ್ದದಂತೆ (ರಗಳೆ. ೩-೦೫೩); ಹದಜದಿರು ಚಿತ್ರದಲಿ ಬಾಣ ಹೆದೆಗೊಳಿಸು ರಕ್ಕಸಿಯ ಹರಣವನೊದೆದು ಹಾಯ್ದು (ತೀರ್ಥ. ೦-೦೦-೪). ೨. ಕ್ರೂರ ಸ್ತ್ರೀ : ನಿನ್ನನಿಂತು ಮಗುಬ್ದುಂ ಮಗುಬ್ದುಂ ಕೊಲವೇಬ್ದುದೆಂದು ಪೇಟ್ಳನಿದಿಂತು ಪುಟ್ಟಿಸಿದನೇ ವಿಧಿ ರಕ್ಕಸಿಯಂ ಮನಃಸ್ರಿಯಾ (ಕಾವಂಶಾ. ೬೨೦); ತಾಯಿ ರಕ್ಕಸಿಯಾದಂತೆ ಕಾಯಮಿಹಾರವ (ಪುಣಾರ್ಣ. ೨. ೬೪-೦೩೭). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಛಿನ್ನರೋಮ – ಕಂಟಿನ ಬಳ್ಳಿ, ರಕ್ಕಸಿ " (ವೈದ್ಯ. ೩೯). ೪. (ಅಲಂ) ದೊಡ್ಡದು : 'ರಕ್ಕಸಿದಬ್ಬೆ ' ಪರಾ. **ರಾಕಾಸಿ** : ೨. ಪಂಚಪಾತಕನಾ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದೂ ಈ ರಾಕಾಸಿ ಮನೆಗೇ ಸೊಪ್ಪಡಾಪೆ (ಪುಷ್ಪಿತ. ೧೯); ತವರಿಗೆ ಯಾಕ್ಬಂದೆ ತಂಗ್ಯವ್ವ ರಾಕಾಸಿ ಅವಳೆ ಮನೆಬುಂಡ್ಲಿ (ಜಾನ್ಪ. ೦೦೩).

[<ಪ್ರಾ. ರಕ್ಷಸೀ. / ಸಂ. ರಾಕ್ಷಸೀ]

ರಕ್ಕಸಿದಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು : ಪಾಲೆಗರುಗ ರಕ್ಕಸಿದಬ್ಬೆ ಕಾರೆ ಕಣಾಂಜೆ (ಪ್ರಣಾಂ. ೭-೦೩).

[ರಕ್ಕಸಿ + ದಬ್ಬೆ (<ದರ್ಭೆ)]

ರಕ್ಕಿಸು. ರಖಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಪಾಡು ; ರಕ್ಷಿಸು : ಬಿಸುಗೊರಲ ರಕ್ಕಿಸು ಪೂಗುವರತತ್ತಿಯಂ (ಬಕಾಪು. ೩-೩). **ರಖಿಸು** : ಆಪನೊರ್ವ ಸ್ವಧರ್ಮವೆನ್ನದೆ ರಖಿಸಿದ ಪುಣ್ಯಮಾತಂಗೆ (ಪ್ರಬಂ. ೦೯೩೦. ೭೭-೯೮; ೧೮೮೦).

[ರಕ್ಕೆ + — ಇಸು]

ರಕ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ರಕ್ಷಿಸುವುದು ; ಕಾಪಾಡುವುದು ; ಪಾಲಣೆ : "ರಕ್ಕೆ ರಕ್ಷೆ" (ಕಾವಾರ. ೭೫); ಒರ್ಮೆತ್ತಕ್ಕೆಯು ಉಂಡಿವ[ಜ]ರಕ್ಕೆಗೆ (ಪ್ರಬಂ. ೦೯೩೦. ೫೯-೯ ; ಮು. ೧೯೭) ; ಹುತವಹಂ ರಿಸಿಗಿಲಿ ರಕ್ಕೆಯಕ್ಕೆ . . . ಎಂದು ಕಣ್ಣೀರಿಡುವವಮಂ (ಜಾಪಾಕ್ಷ. ೩೫-೦೦). ೨. ಕಾಪು ; ರಕ್ಷಣೆ : ನುಡಿದನೆ ಕಾವುದನೇ ಎರ್ದೆಗಡದಿರು ಜಪಾನಿತ್ತ ರಕ್ಕೆ ನಿನಗೆ (ಜಾಪ್ರಾ. ೪೯). ೩. ಭೂತ, ಗ್ರಹಪಿಶಾಚಾದಿಗಳ ಏಂಕೆ ತಟ್ಟದಿರಲೆಂದು ಧರಿಸುವ ಯಂತ್ರ, ಭಸ್ಮ, ಅಂಜನ ಮುಂತಾದುವು : ಮಣಿಕಿಂಕಿಣಿ ಗೆಜ್ಜೆ ರಕ್ಕೆ ಕುಂಡಲಯುಗ ಮುತ್ತು ಕಾಲ್ಗಡಗ ಏನೆಸದಿರ್ದುದೊ ಬಾಲಮಂಡನೆ (ಶಾಪ್ರ. ೩-೬೨) ; ಪಿಡಿಪಶೋಕೆಯ ದಿಲ್ಲು ಚೆಂಪರಿದುದಿಗೆ ಕೆಂಗಜಿಗೋಲು ಹೊದೆಯೆಳೆಮಿಡಿಯ ರಕ್ಕೆಗಳರಳ ಕಂಕಣ ಖಡಿಮ (ಜಾಕ್ಷಾ. ೩-೯) ; ರಕ್ಕೆಯಂ ಪಣೆಗಿಟ್ಟು ತೂಪಿಜಾಮ (ಕಿಷ್ಕಿ. ೩-೨೩). [< ಸಂ. ರಕ್ಷಾ]

ರಕ್ಕೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ರಕ್ಷಾಯಂತ್ರವನ್ನು ಕಟ್ಟು : ಪವಿಂ ಪುಳುಸೂಗೆ ತಾನೆ ರಕ್ಕೆಗಟ್ಟುವ ತೆಜದಿಂದೆ ಕಟ್ಟವನಿಳಾಪತಿ ತನ್ನಧಿರಾಜಪಟ್ಟಮಂ (ಕಂದ್ರಕಿ. ೬-೦೦೨). [ರಕ್ಕೆ + ಕಟ್ಟು]

ರಕ್ಕೆಯಾಳ್ (ನಾ). ರಕ್ಷಣೆ ನೀಡುವವನು : ಕಾವಲುಗಾರ : ಬನದ ಬಾಗಿಲಂ ಬೇಗದಿಂ ಪೊಕ್ಕು ರಕ್ಕೆಯಾಳ್ಗಳಂ ಲೆಕ್ಕಿಸಿ ನೋಡಿ (ಪಾರ್ಶ. ೨-೨೫ ಪ). [ರಕ್ಕೆ + ಆಳ್]

ರಕ್ಕೆವಣಿ (ನಾ). ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ಮಣಿ ; ರಕ್ಷಾಮಣಿ : ರೋಜವದಿಂ ರಂಜಿಪ ನೂಲ ರಕ್ಕೆವಣಿಗಳ್ಕೆಡ್ಡಾಗೆ (ಶಾಂಪು. ೨೩೩) ; ರಕ್ಕೆವಣಿ ವುಲಿಯುಂಗುರ್ ಗೆಜ್ಜೆ . . . ಪಾಪವಿಯ ಬಾಲದೊಡಿಗೆಗಳನಾಂತು (ಪಾಪ್ರ. ೫-೨೩). [ರಕ್ಕೆ + ಮಣಿ]

ರಕ್ಕೆವೊಟ್ಟು (ನಾ). ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ತೊಂದರೆಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇಡುವ ಬೊಟ್ಟು ; ದೃಷ್ಟಿ ಬೊಟ್ಟು : ತದಂಘ್ರಿಯ ರೇಣುವಕ್ಕ ಜಂದೊರೆಯದ ರಕ್ಕೆವೊಟ್ಟಿನಿಸಿರ್ದ್ದೆ (ಕಿಷ್ಕಿ. ೩-೧೬) : ಲೋಕಲೋಚನಪರಿಪಾತದೋಷಹರಕಾರಣದಿಂದವಳಿಟ್ಟ ರಕ್ಕೆವೊಟ್ಟಿನೆ ನಸುಗಪ್ಪು ಕಣ್ಗೊಳಿಪತ್ತು ಕುಜಂಗಳೆ ಜೂಚುಕಂಗೆಲೊಳ್ (ಜಾಕಿಷ್ಕ. ೪-೨೬). [ರಕ್ಕೆ + ಬೊಟ್ಟು (<ಬಟ್ಟು)]

ರಕ್ತ (ಗು). ೧. ಬಣ್ಣ ಹಾಕಿದ ; ಬಣ್ಣ ಬಳಿದ. ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಕೆಂಪಾದ : ವನಕರಿಕುಂಭವಾಟನೆ ಪಟಪ್ಪ ಕೋರ ನಖಿಪ್ರಹಾರಭೇದನ ಗಳಿತಾ[ಸ್ರ] ರಕ್ತನವಮೌಕ್ತಿಕ ಪಂಕ್ತಿವಿಳಾಸ ಧಾಸುರಾವನನೆ (ಹರಿಹ. ೦೬-೩೯). ೩. ಅಕ್ಕರೆಯ ; ಪ್ರೀತಿಯ. (ನಾ). ೪. ಕೆಂಪು ; ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : "ಅರುಣಃ, ಕೋಣಃ, ರಕ್ತಃ . . . ಲೋಹಿತಃ — ಈ ೭ ಕೆಂಪು" (ಪರಾಶು. ೦೩೦-೨೪) ; ಸುರಗಿಪ್ರಸೂನಮಂ ಕೊಂಡು ಧೃತರಕ್ತಕರವೀರನೇಬ್ಬಂದು (ಶಾಪಾಂ. ೪-೦೬). ೫. ಅನುರಾಗ ; ಪ್ರೀತಿ : "ಅನುರಾಗದೊಳು ಕೆಂಪಸೊಳು ಕುಂಕುಮದೊಳು ರುಧಿರದೊಳು ರಕ್ತಂ" (ಪಾಗಣಾ. ೦೩೦-೩೪). ೬. ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಅನುರಕ್ತ : ಕೆಂಪೆಜೆ ನೈಜಾಂಶುರಕ್ತಂ ಭಗಣಂ ತತ್ಸೀಕರಂಬೊರ್ ಮೆಜಿಯ (ರಾಜೇ. ೬-೨೬). ೭. ಜೀವಿಗಳ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಜೀವದಾಯಕವಾದ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ದ್ರವ ; ನೆತ್ತರು ; ರುಧಿರ : "ಕ್ಷತಜಂ . . . ಶೋಣಿತಂ, ರಕ್ತಂ— ಈ ೭ ನೆತ್ತರು" (ಪರಾಶು. ೦೦೯-೦೦) ; ಖಿಳದುತ್ಸಾಸನವಕ್ಷಸ್ಥತೋಚ್ಚಲತ್ಕೃಷ್ಣರಕ್ತಜಲದಿಂ ಕೋಪಾನಳನಂ ಮನ್ನಿಸದಿನ್ನಂಗಳಗಳಿತ ಸೋಪನಿರ್ಪ ತೆಜದಿಂದಿರ್ದ್ದೆ (ಗದಾಯು. ೨-೩೭) ; ಅರುಣೋಪಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ—ಪಿತ್ಪಕರೀರದಿಂದ ಬರುವ ಅಸ್ಥಿ ಸ್ನಾಯು ಮಜ್ಜ, ಮಾತೃಶರೀರದಿಂದ ಬರುವ ರೋಮ ಮಾಂಸ ರಕ್ತ (ಹಿಂದೂ. ೩೪). ೮. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಚಂದನ : " ತ್ರಿಚಂದನಂ — ರಕ್ತ, ಪೀತ, ಸಿತಚಂದನ" (ವೈದ್ಯ. ೭೦). ೯. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ : "ಕಾಶ್ಮೀರಾರುಣಮೋಹರಕ್ತಮಿವು ರಕ್ತಾಖ್ಯಂ " (ಶಾಪಾಕ. ೦೩೭). ೧೦. ಕುಸುಂಬೆ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು. ೧೧. ಅಗ್ನಿಯ ಏಳು ನಾಲಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೧೨. ತಾಮ್ರ. ೧೩. ಪಚ್ಚುಟ್ಟು ; ರಜಸ್ಸು.

ರಕ್ತದ ಒತ್ತಡ = (ಶರೀರದ) ರಕ್ತದ ವಿಶಿಷ್ಟತ : ವಯಸ್ಸಾದವರು ರಕ್ತದ ಒತ್ತಡವನ್ನು ಆಗಾಗಿಂದ್ಗೆ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದು (ಪ್ರಾಪ್ರ). **ರಕ್ತ ಹೀರು** = ೧. ರಕ್ತವನ್ನು ಕುಡಿ; ನೆತ್ತರನ್ನು ಹೀರು: ಕಚ್ಚಿದ ತಗುಣ್ ಕಣ್ಣಗೆ ಬೀಳುತ್ತದೆಯೆ ? ಆದು ನಿಮ್ಮ ಉಪಾಪಿಷ್ಠ ಹೊರಗಿನಿಂದಲೇ ರಕ್ತಹೀರಬಲ್ಲದು (ಪಾಪ್ರ. ೩೩). ೨. (ಅಲಂ) ತೊಂದರೆ ಕೊಡು ; ಕಾಡು : ಬಾತಿ ಬರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವರು ರಕ್ತಹೀರುತ್ತಾ ಇದ್ದಾರೆ (ಪ್ರಾಪ್ರ). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಕ (ಗು). ೧. ಕೆಂಪಾದ. ೨. ಮೋಹಗೊಂಡ. (ನಾ). ೩. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ. ೪. ಕೆಂಪುಮಿಶ್ರಿ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ. [ಸಂ.]

ರಕ್ತಕಂಬಲ, ರಕ್ತಕಂಬಳ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕಂಬಳಿ: ಪಾಂಡುಕಪಾಂಡು ಕಂಬಲ ರಕ್ತಕಂಬಲಾ [ಜಾಪಾಂ. ೪೩] ತಿರಕ್ತಕೆಯಲ . . . ಸಿಂಹಾಸನಾಲಂಕೃತ ಮಾಪಾಗಿ (ಅಪ್ರ. ೨-೨೪ ಪ). **ರಕ್ತಕಂಬಳ**: ರಕ್ತಕಂಬಳಮನಿದನೆಲ್ಲಿ ಪಡೆದೆ (ಪಾಪ್ರಂಪ್ರ. ೭೩).

[ಸಂ.]

ರಕ್ತಕಂಬಳ ' ರಕ್ತಕಂಬಲ ' ನೋ.

ರಕ್ತಕಟ್ಟು (ನಾ). ದನಗಳಿಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಆಮಶಂಕೆ : (ಪಶು. XV. ೦೦).

[ರಕ್ತ + ಕಟ್ಟು]

ರಕ್ತಕಣ (ನಾ). ರಕ್ತದ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಂಗ: ಕಾಯಿಲೆಯು ಹೆಚ್ಚಾದಾಗ/ರಕ್ತಕಣಗಳೇ ವೇಗವಾಗಿ ಕಳೆಮಟ್ಟಕ್ಕಿಳಿಯುತ್ತವೆ (ಕಂಪೂ. ೦೮); ರಕ್ತಕಣಗಳೂ ಜೀವಪೋಷಣಾಗಳೂ ಕುಸಿದು ಕೊಡುತ ಹೊಳಲು! (ಕ್ಷಾಕ್ಷಾ. ೫೬-೦೬). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಕರ್ದಮ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಸುಗಂಧಭರಿತ ಕಲ್ಮ – ಮುಂದವಾದ ದ್ರವ: ಪೀನಪ್ತೋ ರಕ್ತಕರ್ದಮಸೊಪೆ ಸುಗಂಧಾಧಿಕಾರಮರ್ದನಕುಶಲಂ

ತಾನಿಂಗಿತಜ್ಞನುಂ ವಿಜ್ಞಾಪಯಿಂ ಕೌಚಿ ಪೀಠವರ್ಧನನೆನಿಕುಂ (ಹುಬಿ. ೦೦-೦೦). ' ಯಕ್ಷಕರ್ದಮ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಕ್ತಕಾಸ (ನಾ). ಕೆಮ್ಮಿದಾಗ ರಕ್ತ ಬೀಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ತಡೆಲು ಬೇರನ್ನು ಗೋಪೂತ್ರದಲ್ಲರೆದು ಕುಡಿಯಲು ರಕ್ತಕಾಸ ನಿಲ್ಲುವುದು (೪೪೬. ಶಂ. ೧೪೬). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಕೃಚ್ಛ್ರ (ನಾ). (ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ರಕ್ತಬೀಳುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ರಕ್ತಕೃಚ್ಛ್ರಕ್ಕೆ : – ಮಡುಪಾಗಲ್ಗೆತ್ತ ಇದಂ ಅರೆದು ಮೊಸರುಸೀರಲ್ಲಿ ಕದಡಿ ಸಕ್ಕರೆ ಸಹ ಕೊಳ್ಳಲು, ರಕ್ತಕೃಚ್ಛ್ರಹರ (ಅಕ್ಕಿ. ೦೧೪). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಕೊಡಗೆ, ರಕ್ತಕೊಡಿಗೆ, ರಕ್ತಗೊಡಿಗೆ (ನಾ). ನಾಡಿಗಾಗಿ ಅಥವಾ ಅರಸನಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣ ತೆತ್ತ ವೀರನ ಕುಟುಂಬದವರಿಗೆ ಕೊಡುವ ದಾನ. – ಉಂಬಳಿ : ನೆತ್ತರಕೊಡಿಗೆ : ಭಟ್ಟಮಾನ್ಯ ಉಂಬಳಿ ರಕ್ತಕೊಡಗೆ ಮುಂತಾದುವೇನೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಾಗದಂತೆಯೂ . . . ಕರಣಿಕರು ವ್ಯವಸ್ಥಿಸಬೇಕು (೭೮೫೦. ೫೬-೫೫). **ರಕ್ತಕೊಡಿಗೆ** : ಹರತಿ ಬೋತಿ ಚನ್ನಸು ಹರತಿ ಮುತ್ತಿಗೆಯಲು ವೂ × × ಹೊರಟು ತಲೆಮೇರೆ ಬಿದ್ದು ಜಗದಲಿ ಪ್ರಿತವಾಗಲುಗೆ ಕೊಟು ರಕ್ತಕೊಡಿಗೆ ಮಾನ್ಯದ ಹೊಲವನ್ನು . . . ಅನುಭವಿಸಿಕೊಂಬುದು (೮೪. XI. ೬೦೮೫. ೦೯-೦೪; ೧೭೦೬); ಹುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೀರಿಹೋದ ಜನಗಳ ಹೆಂಡಿರು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ರಕ್ತ ಕೊಡಿಗೆ ಎಂಬದಾಗಿ ಭೂಮಿಮನ್ನು ಕೊಟ್ಟು (ಶಾಸಾಡಂ. ೫. ೦೮೨). **ರಕ್ತಗೊಡಿಗೆ** : ಆಮ ಗುಣುತು ಅವನ ಕೆಸದೋಜನು ಮಗನಿಗೆ ರಕ್ತ ಗೊಡಿಗೆ ಮನ್ನ (೮೪. X (೧). ೬೨೪. ೦೨೦-೩; ೧೭೬೫ ೪೬).

[ರಕ್ತ + ಕೊಡಗೆ (< ಕೊಡಂಗೆಯ್)]

ರಕ್ತಕೊಡಿಗೆ 'ರಕ್ತಕೊಡಗೆ' ನೋ.

ರಕ್ತಕೋಷ್ಠ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ರಕ್ತನೇತ್ರ: – ರಕ್ತಕೋಷ್ಠ. ಪತಂಗ" (೬೩೦. ೦೪೪). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಕ್ಷಯ (ನಾ). ದೇಹದಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತಾ ಹೋಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಪಿಳಿಪಿರೋಗ : ಕೆಲವು ಜಾತಿಯ ಅಣಬೆಗಳಲ್ಲಿ ಫೋಲಿಕ್ ಆಮ್ಲ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ. ಈ ಆಮ್ಲವನ್ನು ರಕ್ತಕ್ಷಯದಿಂದ ನರಳುವ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ (೪೪೬೮. ೧. ೨೨೬); ರಾಜಿಪ್ಪನ ಹೆಂಡತಿ ಬಲುದಿನಗಳಿಂದ ರಕ್ತಕ್ಷಯದಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿರುವಳು (೧೩೩೩೨. ೮೩). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಗತ (ಗು). ೧. ರಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕ – ಸೇರಿದ. ೨. ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಇರುವ : ತಾವರೆಯೆ, ರಜಿಕೆ . . . ಇವು ಸಮಭಾಗ ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ ಸೇವಿಸೆ ರಕ್ತಗತಜ್ವರ ಗುಣವಪ್ಪುದು (೪೪೬. ೦೦೭).

(ನಾ). ೫. ರಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದು. ೪. (ಅಲಂ) ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಬಂದುದು : ವಂಶವಾರಂಪರ್ಯವಾದುದು.

ರಕ್ತಗತವಾಗು = ೧. ರಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸೇರು : ವಿರ್ಜೂರದಲ್ಲಿರುವ ಸಕ್ಕರೆಗೆ ಬಹುಬೇಗನೆ ರಕ್ತಗತವಾಗುವ ಗುಣವಿದೆ (೪೪೬೦. ೬೪) : ಮೇದಸ್ಸು . . . ರಕ್ತಗತವಾದ ಮೇಲೆ, ಇದನ್ನು ದೇಹವು ಶಕ್ತಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (೧೪೦. ೦೮). ೨. ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದ ಇರು : ವಂಶಾನುಗತವಾಗಿರು : ಸಸನೆ ಶ್ರದ್ಧೆ ತನ್ನ ಒಬಿಯಂದಿಂದ ಪಡೆದ ಪ್ರಸಾದಗುಣ. ಈ ಸುಸ್ಕಾರ ಆರ್ಯಂತಪ ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ರಕ್ತಗತವಾದದ್ದು (೫೦೪೬ ೨೦). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಗುಂಜಿ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಗುಲಗಂಜಿ : "ರಕ್ತಗುಂಜೀ . ಅರಗು. ಮಂಜಿಷ್ಠೆ. ರಕ್ತಗುಂಜಿ" (೬೩೦. ೦೪೪). [< ಸಂ. ರಕ್ತಗುಂಜಾ]

ರಕ್ತಗೊಡಿಗೆ ' ರಕ್ತಕೊಡಗೆ' ನೋ.

ರಕ್ತಗ್ರಹಣಿ (ನಾ). ಗ್ರಹಣಿರೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ರಕ್ತಬೇಧಿ : ಅತ್ತಿತಿಗುಮು, ಕೊಡಸುಗತಿಗುಡು . . . ಚೂರ್ಣಂ ಮಾಡಿ . . . ತಜ್ಜಿದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಕೊಳ್ಳಲು ರಕ್ತಗ್ರಹಣಿ ಮಾಣ್ಗುಂ (೪೪೬. ೬೦೮). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಚಂಚು (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕೊಕ್ಕು. ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕೊಕ್ಕಿರುವ ಪಕ್ಷಿ : ಗಿಳಿ : ಖಂಗಳಮಾದ ನೆಲ್ಲ ಕನೆಯಂ ನಸುಗರ್ಚಿದ ರಕ್ತಚಂಚು ವಕ್ಷಂಗಳ ಹಾಡ್ತಲಚ್ಛವಿ ಮನಂಗೊಳೆ ಪಾಲುವ ಕೀರಮುರೆ . . . ರಂಜಿಸುಂ (೩೧೨. ೪–೬೬). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಚಂದನ (ನಾ). ಚಂದನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಕೆಂಪು ಶ್ರೀಗಂಧ : "ಕರತ್ – ರಕ್ತಚಂದನ" (೬೩೦. ೨೦) : ಶಾರಿಬಾದಿಗಣ : — ಸೊಗದ ಬೇರು . . . ಇಪ್ಪೆ ಹೂವು. ಶ್ರೀಗಂಧ. ರಕ್ತಚಂದನ. ಅತಿಮಧುರ (೪೪೬. ೦೦ ೦೦೮). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಚಲನೆ (ನಾ). (ದೇಹದಲ್ಲಿ) ರಕ್ತವು ಹರಿಯುವಿಕೆ ; ರಕ್ತಸಂಚಾರ : ವಿಟಮಿನ್‌ಗಳು ದೇಹದ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ರಕ್ತಚಲನ, ಜೀರ್ಣಕಾರ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಕೆಲಸಗಳು ಸುಗಮವಾಗಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ನಡೆಯುವಂತೆ ಸಹಾಯಕವಾಗುವವು (೧೪೦. ೬). [ಸಂ. ರಕ್ತಚಲನ]

ರಕ್ತಚ್ಛದ (ನಾ). ಕೆಂಪುರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : "ರಕ್ತಚ್ಛದಂ ಪಿಕ್ಕುಳಿಕೆ" (೪೦೦೦೦. ೩೨–೮). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಜಿಹ್ವಕ (ನಾ). ನಾಲಗೆಯು ಕೆಂಪುಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ತಿರುಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ನಾಲಗೆ ರಕ್ತವರ್ಣವಾಗಿ ಒಣಗಿ ಮುಳ್ಳುಮುಳ್ಳಾಗಿ ವ್ಯರ್ಥವು . . . ರಕ್ತಜಿಹ್ವಕನ್ನಾದೋಷಮೆಂದರಿವುದಲ್ಲ (೪೪೬. ೦೭೦). [ಸಂ.]

ರಕ್ತತುಂಡ (ನಾ). = ರಕ್ತಚೆಂಬು ೨ : ಪರಿಸಿ ಶಾಖಾಭುಜದೊಳ್ ಮಿಸುಗುವ ನವಿಪದಮನಧರಪಲ್ಲವಮಂ ಖಂಡಿಸಿ ರಕ್ತತುಂಡನೇಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿದುದೊ ಸಹಕಾರಲತಿಕೆಗಂಗುಜಶರಮಂ (೪೪೬. ೬–೪೪). [ಸಂ.]

ರಕ್ತತ್ವ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : ಸುದತಿಯ ಚಳನತಳಕ್ಕತಿಮೃದುತ್ವ ರಕ್ತತ್ವ ಮುಚಿತವೆನೆ ಸೊಗಬಿಜ್ಜಗುಂ (೫೦೨೪. ೦೦-೦೦೨). ೨. ಅನುರಾಗ ; ಪ್ರೀತಿ. ೧, ೨ : ಅನುಂ ಪ್ರತೀಚೀಸಮಾಗಮಸಂತುಷ್ಟನೆನಪ್ಪೆನೆಂದು ದಿನಪಂ ರಕ್ತತ್ವದಿಂ ಪೊಗೆ ರಾಗಮೆ ತತ್ಕುಂಕುಮರಾಗಮಾದುದಪರಿಬಲಂ ಕಾನವಿಸ್ತಾರದೊಳ್ (೫೦೪೬. ೯–೬೦). [ಸಂ.]

ರಕ್ತದಾಹ (ನಾ). (ಕೋಲೆ, ಯುದ್ಧ ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಜನರ) ರಕ್ತವನ್ನು ಚೆಲ್ಲುವ ಬಯಕೆ : ರಕ್ತದಾಹಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದ ಕೃತ್ಯ ಅಂತಾನೂ ಹೇಳೋ ಹಾಗಿಲ್ಲ (೫೦೦೪೬. ೦೦). [ಸಂ.]

ರಕ್ತದೇಶಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಗುಂಡಾಕ್ರೀ ರಕ್ತದೇಶಿ ಲಲಿತಾ . . . ಮಸಂತರಾಗಂ ಇವಾದಿಯಾದ ರಾಗಂಗಳಂ ಪಾಡುತ್ತಿರೆ (೫೦೨೬. ೬–೧೦). [?]

ರಕ್ತಧಾತು (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕಲ್ಲು ; ಕಾವಿ. ೨. ರಕ್ತದ ಮೂಲಅಂಶ : ಧಾತುಗಳು ರಸಧಾತು, ರಕ್ತಧಾತು, ಮಾಂಸಧಾತು . . . ಶುಕ್ಲಧಾತು ಎಂದು ಏಳು ವಿಧವಾಗಿವೆ (೪೪೬. ೧೬). ೩. ತಾಮ್ರ. [ಸಂ.]

ರಕ್ತಧಾರೆ (ನಾ). ನೆತ್ತರ ಪ್ರವಾಹ. – ಹೊಸಲು : ಮಂಜಿ ಮುನ್ನವೆ ಸಚಿವಾಕ್ಷಮ್ಮೆದೆ ಕೊಳಗಿಂ ತಲೆ ಬಿಮಿಸಿ ಪಾಜಿ ಮೆಟ್ಟಿತಂಜವಿರಳರಕ್ತಧಾರೆ ಪೊಜಿಸೂಸಿರೆ ಪಾಲಸ ಕಂಪನಾಳವುಂ (೧೩೩೮. ೦೩. ೭೩). [ಸಂ. ರಕ್ತಧಾರಾ]

ರಕ್ತನಾಳ (ನಾ). ದೇಹದಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಜರಿಸುವ ನಾಳ; ನರ ; ಸೆರೆ : ರಕ್ತದ ಒತ್ತಡವನ್ನು ಪುತ್ತೆ ಏರಿಸಲು ಇದನ್ನು ಸಧಾಸವಾಗಿ ರಕ್ತನಾಳದ ಪೂರೈಕೆ ಕೊಡುಹುದು (೪೪೬೮. ೧. ೨೨೬). [ಸಂ. ರಕ್ತನಾಳ]

ರಕ್ತಸೀರು (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಸೀರು : ಒಕುಳಿ : ಆರತಿಯಿಂ ರಕ್ತಸೀರಿಂದ ಕುಸುಮೋಪಹಾರದಿಂ . . . ಮಂಗಳಾ ನಾರಿ ಸತ್ಕರಿಸಿ ವರ್ಧಿಸಿದಳ್ (೪೦೦೦೦. ೦೪–೦೬೬). [ರಕ್ತ + ಸೀರು (< ಸೀರ್)]

ರಕ್ತಪ (ನಾ). ರಕ್ತವನ್ನು ಕುಡಿಯುವವನು; ರಾಕ್ಷಸ. [ಸಂ.]

ರಕ್ತಪದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಶೀಫ್ರೆ : "ಪತ್ತಿಪರೆ ಮುರುಟುಪಂ ರಕ್ತಪದಿ ಶೀಫ್ರೆ" (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೪೬ ೪೩). [ಸಂ. ರಕ್ತಪದೀ]

ರಕ್ತಪರಿಚಲನೆ (ನಾ). = ರಕ್ತಚಲನೆ : ರಕ್ತಪರಿಚಲನೆ (ರಕ್ತಕೋಶದಿಂದ ಅಧಮನಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೊರಟು ಮರಳಿ ಅಭಿಧಮನಿಗಳ ಮೂಲಕ ರಕ್ತಕೋಶವನ್ನು ಸೇರುವುದು) (circulation. ೧೯೫೪): ಕೀಟುಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ತಪರಿಚಲನೆ ಪ್ರಧಾನವ್ಯಾಣಿಗಳಂತಿಲ್ಲದೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ. ಅಂಗಾಂಗಗಳ ರಾಸಾಯನಿಕ ಬದಲಾವಣೆಗಳ ಮಾಧ್ಯಮ (೧೯೫೩. ೩೦). [ಸಂ. ರಕ್ತಪರಿಚಲನ]

ರಕ್ತಪಾತ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಸಾಮೂಹಿಕವಾದ ಕೊಲೆ : ಕನ್ಯಾಕುಮಾರಿಯಿಂದ ಕಾಶ್ಮೀರದವರೆಗೆ ರಕ್ತಪಾತವಾದೀತು (೧೯೫೦. ೬೪). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಪಾನ (ನಾ). ರಕ್ತವನ್ನು ಕುಡಿಯುವಿಕೆ : ರಣಮೊಳಲಿಲಾಷೆಯಿಂ ವೈಶಾಚರಂತೆ ಪೇಸಿದೆ ರಕ್ತಪಾನಮಂ ಮಾಡಿಯೊದರಿ ಪೋಪಿದೆ (೪೯೬೫. ೨-೩೦). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಪಾಯಿ (ನಾ). ೧. ರಕ್ತವನ್ನು ಕುಡಿಯುವವನು : ರಾಕ್ಷಸ. ೨. ತಿಗಣೆ. [ಸಂ. ರಕ್ತಪಾಯಿನ್]

ರಕ್ತಪಿಂಡಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ಅಲುಃ — ರಕ್ತಪಿಂಡಾಲ" (೬೪೩. ೦೦). [< ಸಂ. ರಕ್ತಪಿಂಡಾಲು]

ರಕ್ತಪಿಂಡಾಲು (ನಾ). = ರಕ್ತಪಿಂಡಾಲ : "ಪತ್ಯಾಲುಃ—ರಕ್ತಪಿಂಡಾಲು" (೬೪೨. ೧೦). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಪಿತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಪಿತ್ತವಿಕಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ರಕ್ತಪರಿಚಲನೆಯ ವಿರುಪೇರು : ಪೆಜ್ಜಚಿಟ್ಟಿನ ಜೊಗದ ಮಾವಿನ ಸಕ್ಕರೆಯ ಬೆರಸಿ ತುಪ್ಪದ ಕಲಸಿ ಮೆಲ್ಲಲು ರಕ್ತಪಿತ್ತ ಹರ (೬೪೩. ೦೦); ನಾವಿಯು . . . ಹಲ್ಲಿಯು ಹಾಗೆ ಆಯಿದರೆ ರಕ್ತಪಿತ್ತವೆಂಬುವ ಹಾಗೂ . . . ತೀವುಮ (೪೪೬. ೦೩). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಪಿಪಾಸಿ (ನಾ). ರಕ್ತವನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ದಾಪವುಳ್ಳವನು : "ಪೋಲೀಸರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಈತ ರಕ್ತಪಿಪಾಸಿ ದೈತ್ಯ (೧೯೫೯. ೬೭). [ಸಂ. ರಕ್ತಪಿಪಾಸಿನ್]

ರಕ್ತಪಿಪಾಸೆ (ನಾ). = ರಕ್ತದಾಪ. [ಸಂ. ರಕ್ತಪಿಪಾಸಾ]

ರಕ್ತಪುಚ್ಚ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕೊಂಡಿಯಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಳು; ಕೆಂಬೇಳು : ಕುಂದುರುಜು. ರಕ್ತಪುಚ್ಚ. ಎಮ್ಮೆಜೇಳು. ಕುಕ್ಕ ಕೀಟ ಎಂದು ಜೇಳುಗಳು ಸಾಲ್ಯ ತೆಱ (೪೪೩. ೧೧. ೧೦). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಪುನರ್ನವ (ನಾ) ಕೆಂಪು ಸೂಪುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಅಡಕುಪುಟ್ಟನ ಗಿಡ. ಬಳವಡಿಕೆ. ಸಸಾದಿಕಾ. ಗೊವೆದಾಳಿ. ರಕ್ತಪುನರ್ನವ (೪೪೩. ೦೩-೨೦). [ಸಂ. ರಕ್ತಪುನರ್ನವಾ]

ರಕ್ತಪುರ (ನಾ). ಒಂದುಊರಿನ ಹೆಸರು : ₱ ಈಗಿನ ವಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪಟ್ಟದಕಲ್ಲು. ಇದು 'ಕಿಸುವೊಳಲ್' ಎಂಬುದರ ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣ : ರಕ್ತಪುರವಧಿವಸತಿ ವಿಜಯಸ್ಕನ್ಧಾವರೇ (೨೩. IX. ೨೦೯-೩೨; 750). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಪುಷ್ಪ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪುಹೂವು : ರಕ್ತಪುಷ್ಪವ ಗಂಧಪೂಜನರಕ್ತಕರವಾತ್ರೇ (೪೯೧೩. ೪೫೪). ೨. ಕೆಂಪುಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಮುತ್ತುಗ ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳು. [ಸಂ.]

ರಕ್ತಪೈತ್ತ (ನಾ). = ರಕ್ತಪಿತ್ತ : ದಾಹ. ಮೂರ್ಛೆ. ಭ್ರಮೆ. ರಕ್ತಪೈತ್ತ ಮುಂತಾದ ಸಕಲರೋಗಗಳೂ ಶತ್ ಕ್ಷಣವೇ ನಾಶವಾಗುವುವು (೪೪೬. ೧೩). [ರಕ್ತ + ಪೈತ್ತ]

ರಕ್ತಪ್ರಕೋಪ (ನಾ). = ರಕ್ತಪಿತ್ತ : ರಕ್ತಪ್ರಕೋಪಕ್ಕೆ : — ಪಥ್ಯ ರಾಜಾನ್ನ ಹೆಸರು. ಕೊಗರಿ ಇಷ್ಟು ಪಥ್ಯ (೪೪೩. ೦೧೦). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಪ್ರಮೇಹ (ನಾ). ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಹೋಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ರಕ್ತಪ್ರಮೇಹ . . . ಕಲ್ಲುದೀಳುವುದು ಇವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಅಮರದ ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಡಿನ ಕೊಡುವುದು (೪೪೩. ೧೩). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಪ್ರಸೂನ (ನಾ). = ರಕ್ತಪುಷ್ಪ ೧ : ಮೊದಲೆಳಳ್ ಮುಳ್ ಮೇಗೆ ವಿಚಿತ್ರದಳತ ರಕ್ತಪ್ರಸೂನದೆಂಬಿನಿಕಜಿಳಿಳಾಗಮ್ಮು ಶಾಲ್ಮಲಿವನರುಹಮಾವುದಂತರಂ ನಿನಗಮಿವಿರವಾದಿಗದುಂಬಿನಾ (೪೯೬೫. ೯-೦೩೩). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಬೀಜ (ನಾ). ೧. ದಾಳಿಂಬೆ ಗಿಡ. ೨. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು : ಕುಸುಂದಿರಿವುದು ರಕ್ತಬೀಜನಂ (೪೯೮೫. ೪೦-೪೮). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಬೋಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಅಂಟು : ಪಾಣಂತಿಬೋಳ. ರಕ್ತಬೋಳ . . . ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಕ್ಷಯ. ಪಾಂಡು. ಕಾಮಾಲೆ. ಪೈತ್ತರೋಗ ಸಪ ಗುಣಮುಕ್ಕುಂ (೪೪೬. ೨೩೨): ಒಂದು ಚೂರು ಡಿತ್ತದಾಲೆ ಮತ್ತು ರಕ್ತಬೋಳ (ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಸಾಕು) ಪನ್ನು ನೀರಲ್ಲಿ ಕೇದು . . . ಕೇಪೊಟ್ಟಿಗೆ ತಳುವಾಗಿ ಹಚ್ಚುವುದು (೫೪೫. ೬). [ರಕ್ತ + ಬೋಳ್ಳ (< ಬೋಟ್ಟ)]

ರಕ್ತಭೇದಿ (ನಾ). ಮಲದಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಹೋಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಆಡುಸೋಗೆ . . . ಎರೆಗಳ ರಸವನ್ನು ಅವಶ್ಯಕತೆ ರಕ್ತಭೇದಿಗಳಿಗೆ ಔಷಧವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು (೧೯೫೬. ೯. ೬೪೯). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಮಂಡಲ (ನಾ). ೧. ರಕ್ತಮಾಲಿನ್ಯದಿಂದ ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಕೋರುವ ಕೆಂಪು ಕಲೆ. —ಸುಮಕ್ಕೆ : ಎಳ್ಳ. ಕಳ್ಳಿಯ ಹಾಲನ್ನೆರೆದು ಪಂಚಲವಣಂ ಬೆರಸಿ . ಅದನ್ನು ಆಮ. ಪಸು. ಕಪ್ಪ. ಕುದುರೆ ಇವುಗಳ ಮೂತ್ರದೊಳು ಹಾಕಿ ಏಳ್ನೆಯನ್ನೆರೆದು ಕೈಲವನ್ನು ಪೂಸಿದರೆ ರಕ್ತಮಂಡಲ. ಕುಷ್ಠ . . . ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೆಡಿಸುಗುಂ (೪೪೩. ೦೪೯). ೨. ಮೈಮೇಲೆ ಕೆಂಪುಮಚ್ಚೆಗಳಿರುವ ಹಿಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು. [ಸಂ.]

ರಕ್ತಮುಖ (ನಾ). (ಕೋಪದಿಂದ) ಕೆಂಪಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವನು : ಹೊರಳಿದನು ಪಮ್ಮೆಸಿ ದಧಿಮುಖ ರಕ್ತಮುಖನಾಗಿ (೪೨೬೫. ೬೨-೬೮). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಮೂತ್ರ (ನಾ). ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನೆತ್ತರು ಬೀಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಅಲದ ಬಳ್ಳಿ. ಅದಿಲಿ ಮುಗುಳು ಎರಡನ್ನೂ ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆದು . . . ತುಪ್ಪ ಸಹ ಮೂಱು ದಿನ ಉಣ್ಣಲು ರಕ್ತಮೂತ್ರರೋಗ ಗುಣ (೪೪೩. ೦೦೯). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಮೂಲವ್ಯಾಧಿ (ನಾ). ಮಲದಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಹೋಗುವ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ರೋಗ : ಬೋಳ. ನಾಗಕೇಸರ. ಖಂಡಸಕ್ಕರೆ ಇವಂ ಏಳುದಿನ ಗಟ್ಟಿ ಬೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಜೆರೆ ರಕ್ತಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ದೊಣ್ಣುಂ (೪೪೩. ೪೪). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಮೇಹ (ನಾ). = ರಕ್ತಮೂತ್ರ : ಉಪ್ಪಂ ಕರ್ವಿನ ರಸಮುಂ ಬಿಪ್ಪಲಿಯುಂ ಘೃತಮುಮೆಳ್ಳಮಿನಿತುಮನೋರಂತಪ್ಪಸಮಾ[ಮೂ]ತುಗೆ ನ್ಯಾರೊಳ್ ತಪ್ಪಿಲ್ಲದೆ ಪಲುಕ್ಕೆ ರಕ್ತಮೇಹಂ ಕೆಡುಗುಂ (೪೪೫. ೦೦-೨೩); ಶುಕ್ಲವು ರಕ್ತವೂ ಮೂತ್ರವೂ ಮೂರೂಕೂಡಿ ಬೀಳುವುದು. ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳವೆ ಕೃಮದಿಂದ ರಕ್ತಮೇಹ. ಶುಕ್ಲಮೇಹವೆಂದರಿವುದು (೪೪೫. ೬೭೦). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಮೇಹನ (ನಾ). = ರಕ್ತಮೂತ್ರ : ಎ(ಯ)ಲವ[ದ]ಗೊಟ್ಟಿ ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ ಮಧು ಮಂಜಿಟಿ ತುಪ್ಪಮಿಂತಿವಂ ಕಲಸಿ ಹಯಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಬಜಿಕೆ . . . ರಕ್ತಮೇಹನ ಪರಾ ತುರಗಕ್ಕೆ (೪೪೫. ೦೦-೨೪). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಮೋಕ್ಷ (ನಾ). (ಜಿಗಣೆಯಿಂದ ರಕ್ತವನ್ನು ಹೀರಿಸಿ ಮಾನವರ ಶರೀರದಿಂದ) ರಕ್ತವನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದು : (ಶೋಧನವು) ವಿರೂಹಣ-

ವಮನ· ಮೀನಕ್ಕೆ. ನಿಷ್ಠ· ರಕ್ತಮೋಕ್ಷಂಗಳೆಂದ್ಯೆದು ಕರನಾಗಿರುವುದು (ಸಭಾ· ೦೮). [ಸಂ.]

ರಕ್ತವಮನ (ನಾ)· ರಕ್ತವನ್ನು ಕಕ್ಕುವಿಕೆ ; ನೆತ್ತರನ್ನು ಕಾರುವುದು : ರಕ್ತವಮನಕ್ಕೆ ಒಮಲೆಗಜ್ಜೆಸೊಪ್ಪು· ಮಲಪತ್ತಿಸೊಪ್ಪು· ಈ ಎರಡನ್ನೂ ಸಮಾನವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತುಳಸಿ . . . ಮೂಜುದಿನ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೆ ಸಿದ್ಧುವುದು (ಅಶ್ವ· ೭· ೭೦). [ಸಂ.]

ರಕ್ತವಾತ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾತರೋಗ : ಏಲಕ್ಕಿ ನಾಗಕೇಸರಿ ಲವಂಗಚಕ್ಕೆ . . . ಸೇವಿಸೆ . . . ರಕ್ತವಾತ· ಕ್ಷಯರೋಗ . . . ಸಮ ಗುಣವಾಗುವುದು (ಸಭಾ· ೮೪). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಶಾಲಿ· ರಕ್ತಶಾಳಿ (ನಾ)· ಕೆಂಪುಜಾತಿಯ ಬತ್ತ : ಕೆಬೂತಿ : "ಕೆಂಪ್ಪಭತ್ತ· ಕೆಂಬೂತಿಭತ್ತ" (ಅಷ್ಟಮ). **ರಕ್ತತಾಳಿ** : "ರಕ್ತ ಶಾಳಿ· ಮಹಾಶಾಳಿ· ಕಳಮಃ — ಇವ ಮೊದಲಾಗುಳ್ಳವು ಕಳಮೆಯ ಭೇದಂ" (ಹಯಶಾ· ೧೩-೨೩). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಶಾಳಿ 'ರಕ್ತಶಾಲಿ' ನೋ.

ರಕ್ತಶೂಲೆ (ನಾ)· ಹೆಣ್ಣಿರೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಯೋನಿಯಿಂದ ರಕ್ತ ಸುರಿಯುವುದು : ತ್ರಿಕಟುಕ· ಭಾರಂಗಿ, ಬೆಲ್ಲಪತ್ರದ ತಿರುಳು, ಇವಂ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಅರೆದು ತುಪ್ಪದಿಂದ ಕಲಸಿ ಕುಡಿಯೆ ರಕ್ತಶೂಲೆ ಕೆಟ್ಟು ಗರ್ಭಾಮಕ್ಕುಂ (ಅಕ್ಕ· ೦೦೬). [ಸಂ. ರಕ್ತಶೂಲಾ]

ರಕ್ತಶೋಷಣ (ನಾ)· ರಕ್ತವು ಹೋಗುವುದು : ರಕ್ತಶೋಷಣದಿಂದಾದ ಮೂರ್ಛಕ್ಕೆಚ್ಚಿ·ದಲ್ಲಿ ರಕ್ತವೇ ಬೀಳುವುದು (ಸಭಾ· ೩೭೦). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಸಂಬಂಧ (ನಾ)· ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರು· ದಾಯಾದಿಗಳು ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿರುವ ಬಾಂಧವ್ಯ ; ಜ್ಞಾತಿಸಂಬಂಧ : ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ರಕ್ತಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವರನ್ನು ನಂಟರ ಪಟ್ಟಿಯಿಂದ ತೆಗೆದುಹಾಕಬೇಕು (ಶಂಬು· ೩) ; ರಕ್ತ ಸಂಬಂಧ· ಎಷ್ಟು ಆದರೂ ಜೀವ ಹಂಗ ನಿಲ್ಲಬೇಕು ಮೋಡಿರಿ ! (ಗಂಜಿಮಾ· ೦೦೩). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಸಂಬಂಧಿ (ನಾ)· ರಕ್ತ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಜ್ಞಾತಿ : ನಾನೇನು ರಕ್ತಸಂಬಂಧಿಯೆ ? . . . ಎಲ್ಲಿಂದಲೊ ಬಂದವಳು (ಜಾಕ್ಕ· ೦೩೨). [ಸಂ. ರಕ್ತಸಂಬಂಧಿನ್]

ರಕ್ತಸಿಂಹಾಣ (ನಾ)· ಸಿಂಬುಳದೊಂದಿಗೆ ರಕ್ತ ಬೀಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಕುರು ಮೂಡಿದಂತೆ ಗಂಟುಗಳಿರೆ ನಾಸಿಕದೊಳಗೆ ರಕ್ತಸಿಂಹಾಣ[ಮು]ಂ ವಿಸರ್ಪಿಯಿಲ್ಲದೆಯದೆ ಕೀತೊಡೆ ತುರಗಕ್ಕದು ಮರಣಹಿಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ· ೦೦-೩೩). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಸಿರೆ (ನಾ). ಕಣ್ಣನಲ್ಲಿ ರಕ್ತನಾಳಗಳು ಕೆಂಪಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ರಕ್ತಸಿರೆ ಹರಡಿದರೆ ಎಸಗವ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಿಂ ಜೇಗಿಲೆ, ಸಾರಂಗದ ಕೊಂಬು ಅರೆದು ವಾವಡಯೊಳಗಿಕ್ಕಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಿಂಡಲು ಸಿರೆ ಹರ (ಅಶ್ವ· ೦೪೭). [ರಕ್ತ + ಸಿರೆ (< ಸಿರೆ)]

ರಕ್ತಸೇಕ (ನಾ). ರಕ್ತವು ಸುರಿಯುವುದು : ರಕ್ತದ ಸೇಚನ : ತೋರಣ ಕನನು ಕುರಂ ದೊರೆಯಾಗಿ ತೋಜೆದತ್ಯಾತನೊಳಾಂತು ಪೊಣ್ಬಡೆದ ಪೋರ ಸೇನೆಯು ರಕ್ತಸೇಕದಿಂ (ಹಂಪ್ರಕ· ೬-೩೭). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಸ್ರಾವ (ನಾ). ರಕ್ತ ಸುರಿಯುವಿಕೆ ; ನೆತ್ತರು ಸೋರುವುದು : ರಕ್ತಸ್ರಾವವಾಗುವುದನ್ನು ಮುಕ್ತು ಕರುಳ ಶೂತುಬ್ಬಿಸುವುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸ ಬೇಕು (ಅಂಬೋ· ೩೦) ; ದೇಹವು ಗಾಬರಿಗೊಂಡು ರಕ್ತಸ್ರಾವವಾದಾಗ ಆ ರಕ್ತವು ಹೆಪ್ಪುಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಕ್ಯಾಲ್ಸಿಯಂ ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕ (ಗೃಹಾ· ೨೯). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಾಂಗ (ನಾ)· ೧. ತಿಗುಣೆ· ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕಾಂಪಿಲ್ಲ· ೩. ಹವಳ· ೪. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ· ೫. [ಜ್ಯೋತಿ]ಷಂಗಳಗ್ರಹ [ಸಂ.]

ರಕ್ತಾಂಗಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮಂಜಿಷ್ಠೆ : "ಪರ್ಪಿ ರಕ್ತಾಂಗಿ ಮಂಜಿಟಿಯು ಮಂಜಿಷ್ಠೆ" (ಮಂಗಣಾ· ೪೨-೩೯). [ಸಂ ರಕ್ತಾಂಗಿ]

ರಕ್ತಾಂಬರ (ನಾ)· ೧. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ : ಆಮಿ ರಕ್ತಾಂಬರ ವನುಟ್ಟುಂತೆಸಿಮದೊಗುನೆತ್ತರಿನ ಹೂರಲಿ (ತೀಪಣಾ· ೬-೪೦-೨೬). ೨. ರಕ್ತದಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿದ ಬಟ್ಟೆ : ಘಾಮುವನು ಪಡೆದು ಹಾಯ್ದು ಕರುಳಿನ ಮಿದುಳ ಜೋರಿನ ತೊಯ್ದು ರಕ್ತಾಂಬರದಿ ತಾನಿರಲ್ಕೆದಿ ಕುರುಪತಿ ಕಂಡ ನಾದರೆ ಧನ್ಯ ತಾನು (ಕುಮ್ಮಾ· ೯-೪೦). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಾಂಬು (ನಾ)· ಕೆನ್ನೀರು ; ನೆತ್ತರು : ಪೃಷ್ಠಜಾಮಸ್ಯತಿಂಕಾರ ರವೋದ್ಭಿನ್ನವಪ್ರಾಂಥಪ್ರಕರಪ್ಯದಯರಕ್ತಾಂಬುಗಳ್ ಕೂಡೆ ಮಾರ್ಗಾಂತರ ದೊಳ್ ಸೂಸುತ್ತಿರಲ್ ಬಂದುದು . . . ಮಸಂತಂ (ಕಾರಂತ· ೬೦) ; ಸುರಿವ ರಕ್ತಾಂಬುಗಳಲ್ಲಿಬಿನಲುರವೀಪ ಬಿಜುಗಾಳ ಸೂಸಿತು ಸುರರ ಮೈಗಳಲಿ (ತೀಪಣಾ· ೬-೪೦-೨೬). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಾಕ್ಷ (ಗು)· ೧. ಕೆಂಪುಕಣ್ಣುಳ್ಳ· ೨. ಭೀಕರವಾವ· (ನಾ)· ೩. ಕೋಣ : " ಮಹಿಷಂ· . . ರಕ್ತಾಕ್ಷನ[ಖಾಣಂ· ಕ್ಷಯ]ಶ್ವಾರಿ ಕೋಣ ನಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗಣಾ· ೪೮-೦೦). ೪. ಪಾರಿವಾಳ· ೫. ಸಾರಸಪಕ್ಷಿ· ೬. ಚಕೋರಪಕ್ಷಿ· [ಸಂ.]

ರಕ್ತಾಕ್ಷಿ (ನಾ)· ೧. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವ್ಯಕ್ತಿ : ಕೋಣ : "ಮಹಿಷಂ . . . ರಕ್ತಾಕ್ಷಿಮ [ಖಾಣಂ· ಕ್ಷಿನ]ಶ್ವಾರಿ ಜೀಣಾನಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗಣಾ· ೪೮-೦೦); ಶಾರ್ದೂಲ ರಕ್ತಾಕ್ಷಿ ಮುಂಗಾರಿ ಮುಂತಾದ ಮೃಗಂಗಳಬ್ಬರವದಂ ಕಂಡಾಗ ಪೋಪರ್ಗ ಭೀಕರವಂ ಮಾಡುತ . . . ಕೆಣ್ಕೊಪ್ಪಗುಂ (ಪಪ್ಪಣಾ· ೩-೦೪). ೨. ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಐವತ್ತೆಂಟನೆ ಯದು : ಪ್ರಭವ· . . ರಕ್ತಾಕ್ಷಿ· . . ಅಕ್ಷಯನೆಂಬಂಜುವತ್ತು ತೆಜನಾಗಿ ಹುದು (ಜೋಪ· ೩೨೦). [ಸಂ. ರಕ್ತಾಕ್ಷಿ]

ರಕ್ತಾಣು (ನಾ)· ರಕ್ತವಲ್ಲಿರುವ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಂಶ.—ಅಣು ; ರಕ್ತಕಣ : ಒಂದು ಘನ ಇಂಚಿಗೆ ಸಾಧಾರಣ ೧೫೦ ಮಿಲಿಯದಷ್ಟು ರಕ್ತಾಣು (Red Corpuscles) ಗಳಿವೆ (ಜಾಂಕ್ಯ· ೨· ೩೦೯). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಾತಿಸಾರ (ನಾ)· = ರಕ್ತಭೇದಿ : ಮಡುವಾಗಲದ ಗೆಡ್ಡೆಯಂ· . . ಮಾಳಂಬುವಲ್ಲೂ ಅಲ್ಲ ಹಾಲಲ್ಲೂ ಕುಡಿಯೆ ರಕ್ತಾತಿಸಾರ·ತೀರ್ಗುಂ (ವೈಕ್ಕ· ೮೩). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಾಭಿಸರಣ (ನಾ)· = ರಕ್ತಜೀವನೆ : ನಿರ್ಗಂಧವಾಯುವುಳ್ಳ ಆಹಾರವ್ಯೆ ಕಡಿಮೆಯಾದರೆ· ರಕ್ತಾಭಿಸರಣ, ಶ್ವಾಸೋಚ್ಛ್ವಾಸ, ಅನ್ನಪಚನ· . . ಉಂಟಾ ಗುತ್ತದೆ (ಕುಟಾಮಾ· ೩-೧೬). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಾರ್ಜುನ (ನಾ)· ಕೆಂಪು ಮತ್ತಿಯ ವೃಕ್ಷ : " ಸದೀಸರ್ಜ್ಜ· . . ಅರ್ಜುನಃ—ಸಿ ತೋರಮತ್ತಿಗಿಡ· ಕೆಂಪುಮತ್ತೀಗಿಡ· ರಕ್ತಾರ್ಜುನವೃಕ್ಷ " (ಅಷ್ಟಂಚಿ· ೦೨೨). [ಸಂ.]

ರಕ್ತಾರ್ಶ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ; ನೆಲದಾಳಗೆಡ್ಡೆ· ಒಂದಲೆಪೊನ್ನೆ — ಇವಂ ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಅರೆದು . . . ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಕೊಡಲು ರಕ್ತಪಿತ್ತ· ರಕ್ತಾತಿಸಾರ, ಯೋನಿದೋಷ, ಬಳಿಸೀರೆ, ರಕ್ತಾರ್ಶ— ಇವೆಲ್ಲ ಪರಿಹಾರವಕ್ಕುಂ (ಸಭಾ· ೦೪೯). [ಸಂ. ರಕ್ತಾರ್ಶಸ್]

ರಕ್ತಾಶೋಕ (ನಾ)· ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ : ಭವ್ಯಹೃತ್ಕಮಲಕ್ಕಂ ಮುದಮಂ ಜನಾಪ್ತಸವನಕ್ಕಾಪೋಕಬಿಂಧೂಕನೋಣಮನೆಜ್ಯೋತಿಗಳ ಕೈಯಿಂ ಕುಡೆ ಜಯಂ ಭದ್ರಂ ಶುಭಂ ಮಂಗಳಂ (ಅಷ್ಟಕ· ೦೬ ೬)· [ಸಂ.]

ರಕ್ತಿ (ನಾ)· ಒಲವು : ಆಸಕ್ತಿ ; ಪ್ರೀತಿ : ಬಿದಿಯಾ ರಕ್ತ ವಿರಕ್ತಿಗಳಂ ಬಂಧಾರಭೋಗಂ ಯೋಗಪಾಮಿಪೆವರಮಂದುರಸಂಸಾರಂ ನಿಸ್ಸಂಸಾರಂ ಜೂದುಂ ಪುಮೆಯಂದು (ಅಕ್ಕರೇ· ೪-೬೪) : ಕೇಳಲ್ಕೆಂದ್ಯೆತರೆ ವಿಚಿಮ್ಯಗಂ ಬಾಜಿಸಿ:ತ್ತಿರ್ದಳೀಂಗಳ್ಳೇಳಾವಳ್ಳಾಪ್ಪಬಳಲಿಲಲ್ಲಾಗವಂ ರಕ್ತಿಯಿಂದಂ

(ಶಾಸನೇ. ೦೦-೩೭) ; ಪಂಕ್ತೀವಾಮ್ಯದ ರಕ್ಕ ಮಣ್ಣುದಿಲೆಮೋಳ್ (೭೫೦. ೪-೦೦೨). [ಸಂ.]

ರಕ್ಕಮೆ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ಅರಷಿಣರಾಗ : ಸೌಂದರಿಮಧರನ ರಕ್ಕಿಮೆಯನು ಕಂಡು ಚಂದವಿಲ್ಲೆನ್ನ ಪೈಬಣ್ಣ (ಜ್ಞಾಪ. ೨-೦೧). [ಸಂ. ರಕ್ತಿಮನ್]

ರಕ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಆರಗು. ೨. ಗುಲಗಂಜಿ. ೩. ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವಳು ; ಅನುರಕ್ತೆ ; 'ರಕ್ಕೆಯನುರಕ್ಕಿಯುತಿರಕ್ಕಿಪೆಂದಿತು ಮೂಜುತಿಜಿಂ ದೇವಮಕ್ಕುಂ (೫೮೭. ೦೦-೩೬). [ಸಂ. ರಕ್ತಾ]

ರಕ್ಕೋತ್ಪಲ, ರಕ್ಕೋತ್ಪಳ (ನಾ). ಕೆಂದಾವರೆ : ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕಮಲ : ಎಳೆಯ ರವಿರಶ್ಮಿಗಳು . ರಕ್ಕೋತ್ಪಲದೊಳಗೆ ಹೊಳೆವಂತೆ ಜೊನ್ನರೆ ಬೀಯಮುಸುಕಿನ ಕಾಣಲಾವೆಯು ಘನ ಕಾಮುಕಲಿ (೪೫೩೧೦. ೬-೩೦). **ರಕ್ಕೋತ್ಪಳ** : ಜಿಂಗುಲವೆಯುಮಮದನರ್ ಸಲೆ ರಕ್ಕೋತ್ಪಳ ಮಕ್ಕುಂ" (೪೫೬-೧೩). [ಸಂ.]

ರಕ್ಕೋತ್ಪಳ ' ರಕ್ಕೋತ್ಪಲ ' ನೋ.

ರಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಕಾಪಾಡುವವನು ; ರಕ್ಷಕ : ರಕ್ಷರಾನೀನಿಯೊಳೆ ಅಧ್ಯಕ್ಷೆ (ಶಾಸನ. ೧೨-೦೩). [ಸಂ.]

ರಕ್ಷಕ (ಗು). ೧. ಪೋಷಿಸುವ ; ಪಾಲಿಸುವ : ಹಣ್ಣು, ತರಕಾರಿ ಮಜ್ಜು ಹಾಲು ...ಷಡ ರಕ್ಷಣೆಆಹಾರಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವವು (೧೪೬. ೪) (ನಾ). ೨. ಕಾಪಾಡುವವನು ; ರಕ್ಷಿಸುವವನು : ಆಜಂ ಮೇಷ ದೊಳೊಯಿದೆಮ ..... ನಿರ್ಜಿಕ್ಷಂ ರಕ್ಷಕಾ (೫೫೬. ೦೭-೩೨) ; ಜಾಕಂ ರಕ್ಷಕನಂತೀನಪಾದಿವಂಧ್ಯಾಂತ ನಿಸಗದಾವನುಮೀಗಂ ಜವಕಂ ರಕ್ಷಕನಂತಿ ನಿನಿದೆ. ಭೂಗಲ್ಬರೆವೆ ನಿನ್ನ ಮಜಹತ್ಯಂ (೫೫೬. ೬-೧೭). [ಸಂ.]

ರಕ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ಕಾಪಾಡುವುದು : ' ರಕ್ಷಿಸು ' ಪರಾ. ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕರವಿನ್ಯಾಸ : ಭೂನಟ . . . ರಕ್ಷಣ . . . ಈ ಇಪ್ಪತ್ತು ಕರಕರ್ಮಾಭೇದಂಗಳ್ (೫೫೬೦. ೪-೦೦). [ಸಂ.]

ರಕ್ಷಣಾಖಾತೆ (ನಾ). (ದೇಶವನ್ನೂ ಜನರನ್ನೂ) ರಕ್ಷಿಸುವ ಸೈನ್ಯ, ಪೋಲೀಸು ಮುಂತಾದ ಇಲಾಖೆ : ಜೊಳಗಾ ರಕ್ಷಣಾಖಾತೆಯವರಲ್ಲಿಗೆ (ಪೋರ್ಟ್) ಮೊರೆಯೋಲೆ ಕೊಟ್ಟು . . . ಮೊರೆಬಿಟ್ಟನು (೫೫೫೫. ೦೦ ೫೫೫). [(ಸಂ. ರಕ್ಷಣಾ) + ಖಾತೆ]

ರಕ್ಷಣಾದಳ (ನಾ). ಕಾವಲುಪಡೆ : ಆಮು ರಕ್ಷಣಾದಳವನ್ನು ಸೇವಿ . . . ಹಣ ಪೋಲುಮಾಡಿದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ತಾನು ಮೂಲಸಿಧಿಗೂ ಕೈಹಾಕಬೇಕಾಗಿ ಬಂದಾಗ ತಾಪತ್ರೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವ್ಯಥೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ (೪೫೫. ೬೦). [ಸಂ. ರಕ್ಷಣಾದಳ]

ರಕ್ಷಣಾವ್ಯವಸ್ಥೆ (ನಾ). ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ವಿರ್ಪಾಡು. ೨ ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಗಿನಂತೆ ದೇಶದ ಪ್ರಾಣಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತವರ್ಗದಿಂದ ಸೇಮಿತವಾದ ರಕ್ಷಣಾವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿರಲಿಲ್ಲ (೫೫೦. ೨೦೭). [ಸಂ. ರಕ್ಷಣಾವ್ಯವಸ್ಥಾ]

ರಕ್ಷಣೀಯ (ಗು). ೧. ಕಾಪಾಡಬೇಕಾದ ; ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ : ಸೀತೆಯು ರಕ್ಷಣೀಯ ರೂಪ. ತ್ಯಾಗ. ಪಾತಿವ್ರತ್ಯಗಳು ಭಾರತೀಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಾಗು ಕೌಟುಂಬಿಕ ಜೀವನದ ಅನೇಕಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಲು ಕಾರಣವಾಗಿವೆ (೪೫೫೫. ೬). (ನಾ). ೨. ಕಾಪಾಡಲು ಅರ್ಹನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಕೂಲುವುದೊ ವಧ್ಯನೆ ನಿನ್ನಂ ಸಲುಪುವುದೋ ರಕ್ಷಣೀಯನಾದಾ ದ್ವಿಜನಂ (೫೫೦೦. ೧೨-೦೫೯). [ಸಂ.]

ರಕ್ಷಣೆ (ನಾ). ೧. ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ ; ಸಂರಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ : ದೇಶದ ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಅವಕ ಬಗೆಯ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನೂ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ (೫೫೬. ೦೫೭) : ಒಂದೊಂದು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲೂ ಅದರ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಆ ಊರಿನ ಒಂದು ವೀರರ ಶಂಡವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತಿತ್ತು (೪೫೫. ೨೦೬). ೨. ಕಾವಲು ; ಕಾಯುವಿಕೆ. [ಸಂ. ರಕ್ಷಣಾ]

ರಕ್ಷಣೋಪಾಯ (ನಾ). ಕಾಪಾಡುವ ಮಾರ್ಗ : "ರಕ್ಷಣೋಪಾಯ. ಸಂರಕ್ಷಣೆ" (Safe-Guard. ೪೬೬. ೬೨). [ಸಂ.]

ರಕ್ಷಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ಕಾವಿಪಿಡುವಂಥವು ; ರಿಜರ್ವ್‌ಬ್ಯಾಂಕು ಹಣದ ಪೇಟಿಯ ರಕ್ಷಸ್ಸು. ಅದ್ದರು ಪರಮಾಧಿಕಾರಿ (೫೫೬. ೬೦೭). ೨. ರಾಕ್ಷಸ: ಮಂದನವಿಲಾಸದಿಂ ಸಂಚರಿಸುತಿರ್ಪ ವಿದ್ಯಾಧರ . . . ರಕ್ಷಸ್ಸು . . . ದೆಸದೋನಿವಿಲೇಪಗಳು (೭೫೫. ೨೦೭). [ಸಂ: ರಕ್ಷಸ್]

ರಕ್ಷಾಂಕಿತ (ಗು). ವಿಭೂತಿಯನ್ನು ಲೇಪಿಸಿಕೊಂಡ: ಭಸ್ಮಲೇಪಿತವಾದ : ರಕ್ಷಾಂಕಿತನು ಮೆಲ್ಲನೆ ವ್ಯಜಂಗಳ ಕೆಲಗೆ ಪೋಗಿ ನಿಂದಿರ್ದಾಗಳ್ ಭಿಕ್ಷಾಂದೇಹಿಯೆನಲ್ಕೆ (ಶಾಂದುಪು. ೬೫೪). [ಸಂ.]

ರಕ್ಷಾಂಜನ (ನಾ). ರಕ್ಷಿಗಾಗಿ ಇಡುವ ಕಾಡಿಗೆ ಬೊಟ್ಟು : ತಕ್ಕಾವಿನೀಪೂಜ್ಯ ದೇವತೆ ಕಣ್ಣಂಜುಲಿ ದೋಷಮಂ ಪುರಿ ಪರಿ ಪರಿವಂಗಿಟ್ಟ ರಕ್ಷಾಂಜನಸಾ ಕೃತಿಯಿಂ ಪೀನಪಯೋಧರಾಪನಸಮವೇಂ ಕರ್ಪಿಂಗಡರ್ಪಾದುವೋ (೫೫೬೬. ೨-೨೮). [ಸಂ.]

ರಕ್ಷಾಕವಚ (ನಾ). ೧. (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ದೇಹವ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ತೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುವ ಉಕ್ಕಿನ ಅಂಗಿ : ರಕ್ಷಾಕವಚವನ್ನು ಅಳವಡಿಸು (Armour. ೨೦೫೨). ೨. ಪುಸ್ತಕಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಕಾಗದದ ಅಥವಾ ಬಟ್ಟೆಯ ಹೊದಿಕೆ ; ರಟ್ಟು : ಕವಿತಾಸ್ಪೋತದ ತಿ ಮನೋಹರ ಅಲೆಗಳ ಸಮ್ಮಿಲನವೇ ಆ ಕವಿಸಂಕಲನ . . . ಎಂದುಕೊಂಡು ಸಂತಸದಿಂದ ರಕ್ಷಾಕವಚವನ್ನು ತೆಗೆದ (೫೫೧. ೫೫) ; ಜರಿಗಳು . . . ಪುಸ್ತಕಗಳ ತೊಗರಿಪ ರಕ್ಷಾಕವಚವನ್ನು ಕೂಡ ತಿನುತ್ತದೆ (೦೫೫೫. ೧೯). [ಸಂ.]

ರಕ್ಷಾಪತ್ರ (ನಾ). = ರಕ್ಷಾಕವಚ ೨ : ಪುಸ್ತಕದ ರಕ್ಷಾಪತ್ರದ ಮೇಲೆ ಸುಂದರವಾದ ಚಿತ್ರವಿದೆ (೬೫೫). [ಸಂ.]

ರಕ್ಷಾಬಂಧ (ನಾ). ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯ. ಮದುವೆ, ಉಪನಯನ ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ದುಷ್ಪಶಕ್ತಿನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಕರ್ತನು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಕೈಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಂಧ ; ಕಾಪು. [ಸಂ.]

ರಕ್ಷಾಬಂಧನ (ನಾ). ೧. ದುಷ್ಪಶಕ್ತಿಗಳ ಬಾಧೆ ತಟ್ಟದಂತಿರಲು ಧರಿಸುವ (ತಾಯಿತ ಮುಂತಾದ) ಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಸಾಧನ : ದುರ್ದೋತ್ಸಾಹದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಶಚೀದೇವಿ ರಕ್ಷಾಬಂಧನ ಎಂದು ಮುಂಗೈಕಟ್ಟನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದಳಂತೆ (ಶಾಪ್ರ. ೦೦೬). ೨. ಶ್ರಾವಣಪೂರ್ಣಿಮೆಯಂದು ಒಡಪುಟ್ಟಿದವಳು ತನ್ನ ಒಡಪುಟ್ಟಿದವಳ ಬಲಗೈಗೆ ಕಟ್ಟುವ ರಕ್ಷೆಯ ದಾರ ಮತ್ತು ಅಂದು ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ ; ರಾಖಿ : ಶ್ರಾವಣಹುಟ್ಟಿಮೆಯ ದಿನ ನಡೆಯುವ ರಕ್ಷಾಬಂಧನ ಪದ್ಧತಿ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯು ಬವಳು ಆತ್ಮಸಂರಕ್ಷಣೆಯು ಸಾಧನವಾಗಿದೆ (ಶಾಪ್ರಾ. ೦೦೬) ; ಈ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ತಂಗಿಯು ಅಣ್ಣನಿಗೆ ರಕ್ಷಾಬಂಧನೋಯುವಳು (೬೫೫. ೫೦೦). [ಸಂ.]

ರಕ್ಷಾಮಣಿ (ನಾ). ೧. ದುಷ್ಪಶಕ್ತಿಗಳ ಬಾಧೆ ತಟ್ಟದಂತಿರಲು ಧರಿಸುವ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಸಾಧನ, – ಮಣಿ : ರಕ್ಷಾಮಣಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮಕ್ಕಳಿಗೋ ಬಂಧು-ಬಾಂಧವರಿಗೋ ಕೊಡುವ ಇಡುವ ಪದ್ಧತಿ ಎಂದಿನಿಂದಲೂ ಇದೆ (ಶಾಪ್ರಾ. ೦೦೬). ೨. ಕಾಪಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ರಕ್ಷಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಶ್ರೀಜೈಸಧರ್ಮೋನ್ನತಿಯ ಮುಖ್ಯಮೆಯುಂ ಭಕ್ತಿಯಂ ಕಾವೆ ರಕ್ಷಾಮಣಿಮುಂ . . . ಶ್ರೀದಾನಚಿಂತಾಮಣಿಯೆ (೦೬೫. ೦೨-೦೧). [ಸಂ.]

ರಕ್ಷಾಮರಿ (ನಾ). ಕಾಪಾಡುವ ದೇವತೆ ; ಅಂಗರಕ್ಷಕಿಯಾದ ದೇವತೆ : ಎಳಿಮಿಂಚಂ ಸಿಡಿಲುಂ ಬಡಿಗಳಿದ ಘನಮೂಳೆ ರಂಜಿಪಂಜಿಪ ತೆಜಿನಂ

ಲಳಿತೆಯ ರಕ್ಷಾಮರಿಯರೀ ತಳೆದರ್ ಭೂಷಣದ ಬಾಳ ಪೊಳಪುಗಳಿಂದಂ (ಕೃಷ್ಣ. ೯-೬೯). [ಸಂ. ರಕ್ಷಾಮರೀ]

ರಕ್ಷಾಯಂತ್ರ (ನಾ). = ರಕ್ಷಾಬಂಧನ ೧ : · ರಕ್ಷಾಯಂತ್ರವು ಈತನ ಮುಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ ! (ಪಾಂಡವ. ೧೦೭-೨೦). [ಸಂ.]

ರಕ್ಷಾವಿಧಿ (ನಾ). ರಕ್ಷಣೆಯುಂಟಾಗಲೆಂದು ಮಾಡುವ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಕಾರ. – ವಿಧಿ : ವಿವಿಧ ರಕ್ಷಾವಿಧಿಯಂ ವತ್ಸಂಗೆ ನೆಗಟ್ಟಿ . . . ನಂದನಿರ್ದಂ ಸುಖದಿಂ (ಪಾಗ. ೩-೨೬). [ಸಂ.]

ರಕ್ಷಿತ (ಗು). ೧. ಕಾಪಾಡಿದ; ಪಾಲಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಕಾಪಾಡಿದುದು: "ರಕ್ಷಿತಮವಿತಂ" (ಪುಷ್ಪ. ೧೦೫-೨೬). [ಸಂ.]

ರಕ್ಷಿವರ್ಗ (ನಾ). ೧. ಮೈಗಾವಲಿನ ಪಡೆ; ಅಂಗರಕ್ಷಕರ ಸೈನ್ಯ. ೨. ಸೇನೆಯ ಮುಖಂಡ; ಸೇನಾಪತಿ: "ರಕ್ಷಿವರ್ಗ: . . . ವಾಹಿನೀಪತಿ:— ಈ ೪ ದಂಡನಾಯಕಂ" (ಹರಿಶ. ೭೦-೨೬). [ಸಂ.]

ರಕ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಪಾಡು; ಕಾಯು; ಪಾಲಿಸು: "ರಕ್ಷಿಸು — ಪಾಲನೇ" (ಸಂಜ್ಞಾ); ಮಹಾಯಕ್ಷನಾದರದಿಂ ರಕ್ಷಿಸುತಿರ್ಪಾಸಕಗಣ ಶ್ರೀಸೇವ್ಯರಂ ಭವ್ಯರಂ (ಅಜಿತ. ೦-೦೩); ಅಭಿಮಾನದ ಪರ್ಯಂ ರಕ್ಷಿಸಲುಂ · ಕಾರ್ಯಮಂ ಸಾಧಿಸಲುಂ . . . ಶತ್ರುರುಪರ್ ಅರಸನಾಶ್ರಯಿಸಿರ್ಪರ್ (ಸಂಜೀವ. ೦೬೨-೦೬); ಶರೀರವನ್ನು ರೋಗರುಜಿನಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವುದು— ಇದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಜೀವಾತುಗಳ ಕೆಲಸ (ಆರೋಗ್ಯ. ೫೭).

[ರಕ್ಷಣ + – ಇಸು]

ರಕ್ಷಿಸುವಣ (ನಾ). ·ಕಾಪಾಡುವುದು; ರಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ: ಸ್ವಾಮಿರಕ್ಷಾ– ಅಳ್ವನೆ ರಕ್ಷಿಸುವ [ಪಾಣಿ. ಹ]ಣಮುಂ (ಪಾಪು. ೦೬–೩).

[ರಕ್ಷಿಸು +–ಅಣ]

ರಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ಕಾಪು; ರಕ್ಷಣೆ: ಜಗತ್ಪಯರಕ್ಷಾಪ್ರಯತನಪ್ಪ ಕೃಷ್ಣನ ಚರಿತ್ರಂ ಭೀತಿಯಂ ಪೊಟ್ಟುಮೇ (ಪಾಗ. ೩-೭೮); ನೀಂ ಪೂರ್ವೈದಿರ್ವ ದೇವಾನುದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ನಿನಗಕ್ಕೆ ರಕ್ಷೆ ! (ಕ್ರೀಡಾಭಿ. ೫೫-೦೮೨). ೨. (ಗ್ರಹಾದಿಗಳ ಭೀತಿಯನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಲು ಕಟ್ಟುವ) ತಾಯಿತ. ಯಂತ್ರ ಮೊದಲಾದುವು: ಧರಣಿವತಿ ತೆಗೆದೀಕೆಯನು ಕೊಳ್ಳರಿಸಿ ತನ್ನಯ ತೊಡೆಯ ಮೇಲಾದರಿಸಿ ಮಂತ್ರಿಸಿ ನೀರ ತಳಿದನು ರಕ್ಷೆಗಳ ರಚಿಸಿ (ಭಾಷ್ಯ. ೯-೨೬) ; ಶಾಂತಿಯ ಬದುಕಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ರಕ್ಷೆ (ಕಾಪಾಣಿ. ೦೫೦೫). ೩. (ಹವನ ಹೋಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ . ಪವಿತ್ರವೆಂದು ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸಿನ) ಭಸ್ಮ: "ಭೂತಿ: . . . ರಕ್ಷಾ — ಈ ೫ ಬೂದಿ" (ಪಾಗಮು. ೦೪-೬೯). ೪. ಬಳೆಯ ಚೂರು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹಾಕುವ ಬರೆ: ಚಿಟಿಕೆ: ಈ ಸ್ನಾಪಾತ್ರೆ ಸಂದುಸಂದಿಗೆ ವಾತಹರವಾದ ತೈಲಂಗಳನಿಕ್ಕಿಸಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ ನರಭೇದಗಳನರಿದು ರಕ್ಷೆಯ ಹಾಕಿಸಿ (ಪಥ್ಯ. ೦೫೦). [ಸಂ. ರಕ್ಷಾ]

ರಕ್ಷೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಯಂತ್ರ, ತಾಯಿತ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಟ್ಟು : ಪದಪಂ ಪ್ರಭುಸೋನಂಗೆ ತಾನೆ ರಕ್ಷೆ[ಪಾಣಿ. ಕೈ]ಗಟ್ಟುವ ತೆಱದಿಂದೆ ಕಟ್ಟಿದ ನಿಳಾಪತಿ ತನ್ನಧಿರಾಜಪಟ್ಟಮಂ (ಪಂಪ್ರಪು. ೬-೦೦೨) ; ಮುಡಿಯ ಭಾರಗಳ ನಾರಿಯರ ಕಂಬುಗ್ರೀವ ಬಿಡದಾನಲಾಜವಂದನುತ ಕುಡುವಿಲ್ಲ ರಕ್ಷೆಗಟ್ಟಿದ ಮಂತ್ರಿಲೇಖಿನದಡಹಿನೆ ಪುಸ್ತಯೊಪ್ಪದುಪ್ಪ (ಗದಾ. ೪೪-೬೨).

[ರಕ್ಷೆ + ಕಟ್ಟು$_{2}$]

ರಕ್ಷೆಬೊಟ್ಟು (ನಾ). ಅನಿಷ್ಟನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಇಡುವ ಬೊಟ್ಟು : (ಕ). [ರಕ್ಷೆ + ಬೊಟ್ಟು$_{2}$ (< ಬಟ್ಟು$_{2}$)]

ರಕ್ಷೆಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). = ರಕ್ಷೆಗಟ್ಟು : ಅಶ್ವಯುಜಶುದ್ಧ ಬದಿಗೆಯೊಳ ಶ್ವಾನೀಕಕ್ಕೆ ರಕ್ಷೆಯಿಕ್ಕುವುದು ಧರಾಧೀಶ್ವರಂ (ಅಶ್ವ. ೬-೨). [ರಕ್ಷೆ + ಇಕ್ಕು]

ರಕ್ಷೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ರಕ್ಷೆಬೊಟ್ಟನ್ನು ಇಡು : ಪಕ್ಷಿವಾಹನದೇವ ಅಂಜದಂಜದನೆಂದು ರಕ್ಷೆಯಿಡುವ ಪುಣ್ಯವೆಲ್ಲಿ ಪದದಳೊ (ಪ್ರಭು. ೪-೦೦೩-೦), ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಯಾರೊಬ್ಬರ ಕೆಟ್ಟಕಣ್ಣು ತಾಗದಿರಲೆಂದು ರಕ್ಷೆಯಿಟ್ಟರು (ಪಾಂಡವ. ೬೦). [ರಕ್ಷೆ + ಇಡು$_{1}$]

ರಕ್ಷೆವೆರು (ಕ್ರಿ). ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ದಾದಿಯೊರ್ವಳ ಅಕ್ಕರೆಯ ಸಾಹಸದಿ ರಕ್ಷೆವೆತ್ತು . . . ಕಡೆಗೆ ಕುಂತಳಪಗರವೀಥಿಯಲಿ ಮುಗಿಯುವುದೆ ಅವನ ಬಾಳ್ ? (ಪಂಪ್ರಪು. ೨-೦೭). [ರಕ್ಷೆ + ಪೆರು$_{1}$ (< ಪೆಱು$_{1}$)]

ರಕ್ಷೋಗಣ (ನಾ). ರಾಕ್ಷಸರ ಸಮೂಹ : ಲೀಲೆ ವಿಗೆ ರವಿಸುತಿಹ ದುರ್ಲಕಿಸ್ಕರಕಿಂಪುರುಷಗರುಡಗಂಧರ್ವರಕ್ಷೋಗಣಂಗಳಿಂದೆ . . . ಅಚಲೇಂದ್ರ ಮೆಸೆದಿರ್ದುದು (ಕೃಪಾಣ. ೦೦-೯). [ಸಂ.]

ರಕ್ಷೋಗಾಂಧಾರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಗಾಂಧಾರಿ ·ರಕ್ಷೋ[ಪಾಣಿ. ರಕ್ಷ]ಗಾಂಧಾರಿ . . . ಕೌಶಿಕಿಯೆಂಬ ಹತ್ತೇ ಮಧ್ಯಮಗ್ರಾಮದಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ಏಪೀಕ. ೦೬೭). [ಸಂ. ?]

ರಕ್ಷೋಗುರು (ನಾ). ೧. ರಾಕ್ಷಸರ ಗುರು ; ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯ. ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಶುಕ್ರಗ್ರಹ : ಹುಟಿಜನ್ಮವೂಳೆ ಮಂದಂ ಬೆರಸಿನನರೆ ನಿಧನದೊಳ್ ನಿರೀಕ್ಷಿಸ ರಕ್ಷೋಗುರು ಲಗ್ನದಿನಪ್ಪವಮಂದಿರಕ್ಕಜಾಳಯನೆ ತತ್ಕಮಾಣಕ್ಕೆ ಲಯಂ (ಜಾತಕ. ೬-೪೭). [ಸಂ.]

ರಕ್ಷೋಘ್ನ (ಗು). ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ; ಅಸುರರನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವ : ಉಪಚರಿಸಿ ರಕ್ಷೋಘ್ನಸೂಕ್ತದ ಜಪವ ಮಾಡಿಸಿ ವಚನ ಮಾತ್ರದ ದಪಣದರಿ ರಚಿವಪಂ ಗೋಧನಭೂಮಿದಾನವನು (ಭಾಷ್ಯ. ೯-೨೯) ; ಅರ್ಜುನಂ ನಗುತೆ ರಕ್ಷೋಘ್ನಬಾಣವವೆ ಪೂಡಿ ಬೇಗದಿಂದಿಪಲು (ಕೃಪಾಣ. ೦೬-೩೯); ಯಾಗಶಾಲೆಯೊಳೆನ್ನೆಸೆಯೊಳಂ ಬಾಗಿಲೊಳೊರಿರ್ವರ್ ಮುನಿಗಳ್ ರಕ್ಷೋಘ್ನಸೂಕ್ತಮಂ ಪಠಿಸುತ್ತೆ ಕಾವಲರಿಸಿದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೬೬-೬). [ಸಂ.]

ರಖಂ ·ರಕಂ· ನೋ.

ರಖಂವ್ಯಾಪಾರ (ನಾ). ಒಟ್ಟುಗಟ್ಟಳೆ ವ್ಯವಹಾರ; ಸಗಟುವ್ಯಾಪಾರ : ನಾರಾಯಣ ರುಖಂವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಚೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಕೇಶವ ಚಿಲ್ಲರೆವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮಾಡುವ ಹಂಚಿಕೆ ಹೂಡುವನು (ಪಾಪಕ್ರ. ೪). [ರಖಂ (< ರಕಂ) + ವ್ಯಾಪಾರ]

ರಖಾವು (ನಾ). ೧. ಕಾಪಾಡುವುದು ; ರಕ್ಷಿಸುವುದು. ೨. ಉಪಪತ್ನಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು : ಚಿಕ್ಕಬಾಬುಗಳಿಗೆ ಇರೋದು ಆಕೆ ಒಬ್ಬಳೇ· ರಖಾವು ಹೆಂಗಸು (ಪಾಪಣಿ. ೬೬೩).

[←ಹಿಂ. ರಖಾವ್]

ರಖಾವುದಾರ (ನಾ). ಉಪಪತ್ನಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವನು. ರಖಾವುದಾರಳು = ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವಳು; ಉಪಪತ್ನಿ : ಅವನ ಹೆಂಡತಿಗೆ ಅವನ ರಖಾವುದಾರಳು ಅಗಸಗಿತ್ತಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ಅವನಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವಿದ್ದರೂ ಪ್ರಾಣಭಯದಿಂದ ಅನಾಥಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ಕಂಪ್ರ. ೦೬೩).

[ರಖಾವು + — ದಾರ$_{4}$]

ರಖಿಸು ·ರಕ್ಷಿಸು· ನೋ.

ರಖೇಲಿ (ನಾ). ಉಪಭೋಗಿಸುವ ಹೆಣ್ಣು; ಉಪಪತ್ನಿ : ಬಸವಂತಿ ಶ್ಯಾಮರಾಯನ ಕೇವಲ ರಖೇಲಿ . . . ಅಲಗರ್ಜಿ ಜಾತಿಯ ಹೆಣ್ಣಲ್ಲವೆಂದು ಪಾತ್ರೀಯಾಯಿತು (ಬೀಚಿ. II. ೦೬೭). [← ಹಿಂ. ಮರಾ. ರಖೇಲೀ]

ರಖೋಲೆ (ನಾ). ಕಾವಲು; ರಕ್ಷಣೆ: ರಾಮಣ್ಣನನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯ ರಖೋಲೆಗೆ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಬರುತ್ತೇನೆ ಎಂದಿದ್ದಾನೆ (ಕಿಣಿಗ. ೫೬೨); ಆಗೋ ಅಲ್ಲಿ ತೋಟ. ಇಂದಿನಿಂದ ಅದರ ರಖೋಲೆ ನಿನಗೆ ಸೇರಿದ್ದು (ಕದಂಬ. ೦೨).

[←ಹಿಂ. ರಖವಾಲೀ]

ರಗಟೆ (ನಾ). ೧. ಹರಿದ ಬಟ್ಟೆ; ಜೀರ್ಣವಸ್ತ್ರ; ಚಿಂದಿ : ಅಪದ ಬೀಡು ಮುಕುತಿಗೇಡು ಜನಿಸಿ ಕಡುವ ತನುವ ರಗಟಿಗಿಂತ ಕಡಯ ಕಾಂಬುದೆಂದಿಗವ್ವುದೊ (ಕುಣಿಕ. ೬-೨). ೨. ಜೀರ್ಣವಾದ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹೊಲಿದ ಹೊದಿಕೆ ; ಕವುದಿ : ಕ್ಷುತ್ತಿಂಗೆ ಭಿಕ್ಷ ಶೀತಕ್ಕೆ ರಗಟೆ ಮಾತಿಂಗೆ ಮಂತ್ರ (ಶಪಮ. ೨೦೬-೧೨೮) ; ಪ್ರಾಣಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮಿಯಾಗಿ ಕ್ಷುತ್ತಿಂಗೆ ಭಿಕ್ಷೆ ಶೀತಕ್ಕೆ ರಗಟೆಯಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಗಾಮಿಯಾಗಿವ್ವುದೇ ಮಧ್ಯ (ಶಪಮ. ೦೦-೭) ; ಜಾವಿಯಲ್ಲಿ ಜೀರೆ ರಗಟೆ ಕವದಿ ಮೊದಲಾದ ಮಲಿನ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತೊಳೆಯಲಾಗದು (ಕೃಪಪ್ರ. ೦೭೫).

[← ಪುರಾ. ರಕ್ಷಣೇ. ರಗಟಾ. ರಗಟೀ]

ರಗಡ ' ಲಗಡು ' ನೋ.

ರಗಡು (ನಾ). (ಉಕ) ಹೆಚ್ಚು; ತುಂಬ : ನೀ ನೋಡಿದಾಗ್ಲೂ ಈಗ್ಲೂ ರಗಡ ಫರಕ ಆಗೇದ (ಗಂಕಾಪಾ. ೦೨) ; ನೀನೂ ರಗಡು ಸಹಾಯಾ ಮಾಡಿದೀ. ಆದರೂ ಪೂರಾ ಸಾಧಿಸಲಿಲ್ಲ (ಕಪಮು. ೭೬).

ರಗಡಾಗು = (ಶ್ರಮವು) ಬಹಳವಾಗು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು : ಅವರ ಚಾಪ್ಕೂಹದಿಂದ ಪಾರಾಗಬೇಕಾದರೆ ಅವನಿಗೆ ರಗಡಾಯತು (ಅಕ್ಷ. ೦೩); ಮಳೆಯಾಗ ಗುದ್ದಾದಿಂದ ಬರಬೇಕಾದ್ರ ರಗಡಾಗಿ ಹೋತು (ಪಪಾ. ೩೨, ೦೦೭). [← ಅರ. ರಕ್ಷದ್; ಹಿಂ. ಮರಾ. ರಗಡ್]

ರಗಣ (ನಾ). [ಛಂದ] ಎರಡು ಗುರುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಲಘುವುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರ ಗಣ (– ು –) : ಮಗಣಂ ಭೂಮಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ ಯಗಣಂ ಜಲ ರಗಣಮಗ್ನಿ ಸಗಣಂ ವಾತ (ಛಂದೋಂಬೋ. ೦–೬೯ ೦೦೮). [ಸಂ.]

ರಗಣಲಿಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲಿಪಿ : ಪ್ರಬಂಧಲಿಪಿ ರಗಣಲಿಪಿ ಕೈಲಲಿಪಿ . . . ಈ ಆಗಣತ ಲಿಪಿಗಳ ನೋಡಲಱಿಯದೆ (ಜಾಸ್ಕ. ೭೭-೩).

[ರಗಣ + ಲಿಪಿ]

ರಗಳು (ಕ್ರಿ). ಕೋಪದಿಂದ ಹರಟು ; ಗಳಹು : ಬಾಯಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ರಗಳೆಕೊ ; ಕೈಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮುಟ್ಟಬೇಡ ! (ಜಜ್ಞ. ೯೦-೨೦).

[← ತೆಲು. ರಗುಲು = ಕೋಪಗೊಳ್ಳು]

ರಗಳೆ, ರಘಟೆ (ನಾ). ೧. ಗದ್ದಲ ; ಗೊಂದಲ : ಯಾವ ವಿಧವಾದ ರಗಳೆ ರಾದ್ಧಾಂತಗಳೂ ಸಹಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಾಪಾ. ೩೨) ; ಮದುವೆ ಯಾದ ಬಳಕ ಒಂದು ರಗಳೆಯುಂಟಾಯಿತು (ಕಬಾಕಾ. ೯). ೨. ಕರೆಕರೆ; ಉಪದ್ರವ ; ಪೀಡೆ : ಆ ರಗಳೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಯೋಚಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಹೋಗುವುದು ಬೇಡವೆನಿಸುತ್ತದೆ (ಪಕಾ. ೦೫೯) ; ಒಮ್ಮೆ ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದರೆ ಮತ್ತೆ ಅವಳ ರಗಳೆ ಇಲ್ಲವಲ್ಲ (ಪಪಪ್ರ. ೦೦೮). ೩. ಬೇಸರ ತರುವ ದೀರ್ಘವಾದ ಮಾತುಕತೆ ; ತಲೆಚಿಟ್ಟು ಹಿಡಿಯುವ ದೀರ್ಘ ಚರ್ಚೆ : ಮಂತ್ರವಾದಿಯ ಕುತಂತ್ರದ ರಗಳೆಗೆ ಜೋಗಾಗಿ ರೇಗಿದನು (ಜಜ್ಞ. ೯೫) ; ಮುಗಿಯದೇ ನಿನ್ನ ರಗಳೆ (ಕಂಪಮು. ೦೦-೦೫). ೪. ಬಗೆಹರಿಯದುದು ; ಕೊನೆಗಾಣದುದು : ಈ ರಗಳೆಗೆ ಕೊನೆಯೇ ಇಲ್ಲ (ಪಪಪ್ರ). ೫. (ಮಗುವಿನ) ಚಿಂಡಿ ; ರಂಪ : ಮಗುವಿನ ರಗಳೆ ಇನ್ನೂ ನಿಂತಿಲ್ಲ (ಪಪ್ರ). ೬. [ಛಂದ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾತ್ರಾಗಣದ ಛಂದ : "ಸಮಾನವಾದ ಮಾತ್ರಾಗಣಗಳುಳ್ಳ ಬಹು ಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೃತ್ತವು ರಗಳೆಯೆನಿಸುವುದು" (ಕೃಪಪ್ರ. ೧೭) : ರಗಳೆಯ ಲಕ್ಷಣಮಂ ಕಂದಪದ್ಯದಿಂ ಪೇಟ್ಟಂ (ಛಂದೋಂಬೋ. ೩-೨೨೨) ; ಹರಿಯರಸನೆಂಬಾತ ಶಿವಕವೀಶ್ವರನು ಗಡ . . . ಪರಿರಚಿಸುತಿಹ ಕಬ್ಬ ರಗಳೆಗಿಗಳೆಗಳು ಗಡ (ಪಾಶಿ. ೦೧-೨೭) ; ಗಿರಿಜಾಕಲ್ಯಾಣವನ್ನು ಆತನು ರಚಿಸಿದೆ ಹೋಗಿದ್ದರೂ ರಗಳೆಗಳಲ್ಲವು ತನಕ ಆತನ ಮಹಿಮೆಯಲ್ಲಿ ಲವ ಲೇಶವೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಪಸ. ೨). **ರಘಟೆ** : ೬. ಮಾತ್ರಾ ವೃತ್ತದಂಡಕ[ಂಗಳಿಂ] ರಘಟೆ (ರಗಳೆ) ಮಾತ್ರಾರ್ಯ – ತ್ರಿಪದಿ (ಛಂದೋಂಬೋ. ೫- ೩-೭೭ ೫); ರಘಟೆಗಳ (ತೆಲುಗು–ರಗಡ) ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ. . . ಎರಡು ಪದ್ಯಗಳು (ಕೃಪಪ್ರ. ೦೫೭).

[?./ ಹಿಂ. ರಗಡ./ತೆಲು. ರಗಡ]

ರಗುತ ' ರಕುತ ' ನೋ.

ರಗ್ಗು (ನಾ). ಉಣ್ಣೆಯಿಂದ ನೆಯ್ದುಮಾಡಿದ ದಪ್ಪಹೊದಿಕೆ ; ನಯಗೆಂಬಳಿ : ನಾನು ರಗ್ಗನ್ನು ಮುಖದ ಮೇಲೆಳೆದು ಬಿದ್ದುಕೊಂಡೆ (ಜಾಣಿ. ೫೭) ; ನೆಲಕ್ಕೆ ಚಾಪೆ ಅಥವಾ ಸಾಧ್ಯವಾದರೆ ರಗ್ಗುಗಳನ್ನು ಹಾಸಬೇಕು (ಗೃಹ. ೬೭). [←ಇಂ. Rug]

ರಘಟಾಪ್ರಬಂಧ (ನಾ). = ರಗಳೆ ೬ ; ಮಹಾಪುರಾತನರ ಸತ್ಕಥೆಗಳಂ ರಘಟಾಪ್ರಬಂಧದಿಂ ಪೊಗಳುತ್ತಿರ್ಪ (ಪಾಶಿ. ೦೪-೦೩೨).

[<ರಘಟೆ + ಪ್ರಬಂಧ]

ರಘಟಾಬಂಧ (ನಾ). = ರಗಳೆ ೬ : ಗುಣಾಗ್ರಣಿಯ ಮತದಿಂದೆ ತಾಳದ ಗಣನೆಗೊಡಂಬಟ್ಟೊಡದುವೆ ರಘಟಾಬಂಧಂ (ಛಂದೋಂಬೋ.೫-೨೩೨).

[<ರಘಟೆ + ಬಂಧ]

ರಘಟೆ ' ರಗಳೆ ' ನೋ.

ರಚನ (ನಾ). ೧. ನಿರ್ಮಾಣ ; ಸೃಷ್ಟಿ : ' ರಚನಕಾರ ' ಪರಾ. ೨. ಆಕರ್ಷಕವಾದುದು : ಎನ್ನ ಕಣ್ಮನದ ಪುಣ್ಯಾದಿ ಶಕ್ತಿಯೆ ಕೇಳೆನ್ನ ಸವಿವಚನ ನಿನ್ನ ಕವಿಗತಿರಚನವಪ್ಪ ಮೇಲ್ಗತ್ಥಯನುಸುರ್ವ್ (ಪಪಮೋ. ೦೨-೪) ; ೩. ಆಣೆ; ಸದ್ದು. ೪. ಸಿದ್ಧಿ; ಸಾಧನೆ: 'ರಚನಂಗೆಯ್' ಪರಾ.[ಸಂ.]

ರಚನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ನಿರ್ಮಿಸು : ಸೃಷ್ಟಿಸು. ೨. ಸಾಧಿಸು ; ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು: ರಚನಂಗೆಯ್ದೆಡೆ ಧರ್ಮಕೀರ್ತಿಯರಡಂ ಸದ್ದರ್ಮಮಂ ಪಾಪದಾ ನಿಚಯಕ್ಕಿಕ್ಕದೆ . . . ಮಾದಿಪಾ ವಚನಪ್ರಹ್ಮದೆ ಮುಕ್ತಿಯೇ (ಕೋಪಪ್ರ. ೧೪). [ರಚನ + ಕೆಯ್]

ರಚನಕಾರ (ನಾ). ಕಾವ್ಯ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ರಚಿಸುವವನು ; ಕೃತಿಕರ್ತ : ತ್ಯಾಗರಾಜರ ಅನಂತರದ ಶ್ರೇಷ್ಠರಚನಕಾರ – ಸಂಗೀತಗಾರರಲ್ಲಿ ಮಹಾವೈದ್ಯನಾಥಅಯ್ಯರವರದು ಬಹಳ ಉಚ್ಚವಾದ, ಗೌರವಾನ್ವಿತವಾದ ಸ್ಥಾನ (ಸಂಗೀಕ. ೨). [ಸಂ.]

ರಚನೆ (ನಾ). ೧. ನಿರ್ಮಾಣ ; ಸೃಷ್ಟಿ : ಅಷ್ಟತನುವಿನೊಳಗಾವ ಜಗದ ರಚನೆ ಳ್ದಿಂದ ಜನಿಸಿತ್ತು (ಅಜಾ. ೩೨೦೦). ೨. ಕಾವ್ಯ, ಚಿತ್ರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಗೆಯುವುದು. — ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು : " ಶುಭನಂ. ಗ್ರಂಥನಂ. ಗುಂಫಃ, ಸಂದರ್ಭಃ, ರಚನಾ—ಈ ೫ ರಚನೆ " (ಶಾಶಬ್ದ. ೦೨೦-೧೫): ಒಂದು ನಾದವೇ ಗಾಯಕನ ಗಾಯನದ ರಚನೆಲೀ ಚೆಂದಚೆಂದದ ರಾಗಮೆನಿಪಂತೆ (ಗಾಚಾ. ೫೫-೬). ೩. ಬರೆದ ಕಾವ್ಯ, ಕೃತಿ, ಗ್ರಂಥ ಮುಂತಾದುವು : ಅವನು ಮಾಡಿದ ರಚನೆಯನ್ನು ಬಾಯಿಂದಾಗಲಿ, ವಾದನಗಳ ಮೇಲಾಗಲಿ ಹಾಡಿ ತೋರಿಸಬಲ್ಲವನು ಗಾಯಕ (ಶಾಂಪ್ರ. II, ೦೦೯೦). ೪. ಕ್ರಮ ; ರೀತಿ. [ಸಂ. ರಚನಾ]

ರಚನೆವಂತ (ನಾ). ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವವನು : ಕಟ್ಟುವವನು; ಕರ್ತೃ: ಭಜನೆವಂತರೆಲ್ಲರು ಪುರಾಣದ ಪುಣ್ಯವಂತರು ಶಾಸ್ತ್ರದ ಸನ್ನಿಹತರು ರಚನದ ರಚನೆವಂತರು (ಪೋಆಖ. ೦೦೬-೧೨೬). [ರಚನೆ + — ವಂತ]

ರಚಯಿತ (ನಾ). = ರಚನೆವಂತ : ಇಂಥ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ರಚಯಿತರು ಬರೆದಿರಿಸಲಿಲ್ಲ (ಶಾಪಗೀ. ೪); ಸಂಗೀತವು ಎರಡು ಮುಖ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯದು ಸಂಗೀತ ರಚಯಿತ ನನ್ನು (ಶಾಂಪ್ರ. II, ೦೦೧೦). [ಸಂ. ರಚಯಿತೃ]

ರಚಯಿತಾರ (ನಾ). = ರಚನೆವಂತ : ಈ ಕವಿತೆಯ ತಿರೋಭಾವೆಯ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ರಚಯಿತಾರನ ಹೆಸರು ' ಅಮೋಘೋದಯ ' ಎಂದಿದೆ (ಕಾಪಾ. ೦೩). [ಸಂ. ರಚಯಿತೃ]

ರಚಯಿಸು ' ರಚಿಸು ' ನೋ.

ರಚಿತ (ಗು). ೧. ಉಂಟಾದ ; ಒದಗಿದ : ರಜತಗಿರಿಶಿಖರಶೃಂಗದೊಳ್ ಮದನಾರಿಯುಂ ಗೌರಿಯುಮುಚಿತಲೀಲಾರಚಿತಸುಖಸಂಕಥಾಪ್ರಿಯಾಶ್ಲೋಕದೊಳಿರಲು (ಶಾಪ. ೦-೫೨). ೨. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ; ಅಣಿಗೊಳಿಸಿದ : ರಚಿತರುಚಿರಚಿತಶಚೀಸಾಜ್ಯಭೋಜ್ಯಾಲಯಿಂ . . . ಪೂಜಿಸಿದು (ಶಾಪಂ. ೬೫-೫೦ ಗದ್ಯ). ೩. ಮಾಡಿದ. ೪. ಬರೆದ ; ರಚಿಸಿದ. (ನಾ). ೫. ಸೃಷ್ಟಿಯಾದುದು ; ನಿರ್ಮಿತವಾದುದು : ರಚಿತಂ ನಯುಗ ಸಪ್ತ ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಯಿಂ ದಂಡಕಂ (ರಂಗರಾಜ. ೩-೨೫೩). [ಸಂ.]

ರಚಿಸು, ರಚಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಿರ್ಮಿಸು ; ಕಟ್ಟು : ಪವರತ್ನಮಯ ಶಿವಭವನಮಂ ರಚಿಸಿ (ಶಾಪ. ೩೩-೫೪); ಬಿಳಿಯ ಚೌರಿಯ ಮೇಲುಗಟ್ಟಿನ ಹೊಳಹು ಮಿಗೆ ರಚಿಸಿದರು ಸತಿಯ ವಿವಾಹಮಂಟಮವ (ಶಪಂ. ೩-೬). ೨. ಮಾಡು : ವಿಧ್ಯುಕ್ತಮಾಗಿ ರಚಿಸಿರ್ದ ಜಪಮಾಲೆಯಂ ಮಧ್ಯವಾನಾಮಿಕಾಂಗುಷ್ಠದಿಂ ಗ್ರಹಿಸಿ . . . ಜಾನಿಸುತೆ (ಪಜ್ಞಾ. ೬-೨೪) : ಭಕ್ತಿ ಶುಕ್ತಿಯಲಿ ಮುತ್ತುಗಳ ರಚಿಸಿ ಕೋದಿಡೆ ವರಣಮಾಲೆಯಂ (ಶಾಪ್ರಂಗೆ. ೫೬-೦೦೦೪). ೩. ಅಣಿಮಾಡು ; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು : ಸಿರಿದರವನಿ ನಿರ್ಜರರು ಕೇಸರಿಯ ಪೀಠವ ರಚಿಸಿ ವೈದಿಕಪರಿಣತರ ಮತ್ರದಿಂದ ವಿಸ್ತರಿಸಿದರು ಮಂಗಳವ (ಶಾಜ್ಞ. ೫೫ : ೦-೩೦). ೪. ನೆರವೇರಿಸು ; ಜರುಗಿಸು : ತನ್ನ ನಿಜನುಪನಯನಾದಿ ಕರ್ಮವ ರಚಿಸಿ (ಕಪಚಾ. ೦-೩-೦೦); ಪನ್ನೆರಡನೆಯ ದಿವಸ ಪಾಮರೇರಣವ ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಚಿಸಲು ದ್ವಿಜರ . . . ಕರಸಿ (ಶಂಪಾ. ೨-೬೪). ೫. (ಕಾವ್ಯ. ಚಿತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು) ಬರೆ ; ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡು : ಅಸದೃಶಮಿವೆನಿಸಿ ದೋಕಕ್ಕೆಸೆಯೆ ಮನೋಮಚನಕಾಯ ಮಳವಂ ಕಳೆಯಲ್ಕೆ ಸಮರ್ಥಮಿನ್ನಪುವಂತೆ ರಚಿಸಿರ್ದರ್ಕೀವಳವೆ ಪೂಜ್ಯವಾದ ಮುನೀಂದ್ರರ್ (ಪಪುತ. ೦-೪) ; ಕಬ್ಬದರೋದುಗಬ್ಬವ ಹಾಡುಗಬ್ಬವ ಕಬ್ಬದೊಳೊರೆವರಿವೆರಡು ಕಬ್ಬುನಂತಿರೆಯೇ ದಿದಿರಂತೆ ರಚಿಸಲೇಕಬ್ಬ ಹೇಳಿಲೆ ಸರಸ್ವತಿಯೆ (ಪಪ. ೦-೬); ಇವರು ರಚಿಸುವ ಕಾವ್ಯವ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ರಚಿಸಿದ್ದೆಂದು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ (ಕಾಪಂ. ೩). ರಚಿಯಿಸು : ೫. ಪುರಾಣಮಾರ್ಗಪದಪದ್ಧತಿಬಂಧರಬಂಧಮಂಬಿಸಂ ರಚಿಯಿಸೆ (ಶಾರಾಂಪಾ. ೦-೬). ೬. ತಿದ್ದು : ರೇಖಿಸು : ಮಗಮಗಿಸುತಿಹ ಪರಿಮಳದ ಪನ್ನೀರಿನಂ ಮಜ್ಜನಂಬುಗಿಸಿ ವರದುಕೂಲಮನುಡಿಸಿ ಪಣಲೊಳಗೆ ಮೃಗಮದಲಲಾಮಮಂ ರಚಿಯಿ [ಪಾಣಾ. ವಿರಚಿ] ಸಿದರು (ಶಂಪ್ರ. ೪೬-೬). [ರಚನೆ + —ಾಸ್ಯು]

ರಚ್ಚ ' ರಚ್ಚೆ ' ನೋ.

ರಚ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗು ; ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು; ಒಟ್ಟುಗೂಡು : ಪಾರಿವಾಳವು ಹೆಚ್ಚಿನಾ ಗೌಜಿನ ಹಕ್ಕಿಯು ಕಚ್ಚಿ ಅಡುವ ಸಿವಲೆ ಹಕ್ಕಿಯು ರಚ್ಚಿಸಿ ಮೆರೆವವರ್ಣಂದಿ (ಸೋಪಾಶಾ. ೩-೦೩). [ರಚ್ಚೆ + —ಾಸ್ಯು]

ರಚ್ಚು ' ಉಚ್ಚೆ ' ನೋ.

ರಚ್ಚುಳಿ (ನಾ). ಅತಿಶಯ ; ಆಧಿಕ್ಯ (?) : ಪಚ್ಚೆಗುಳ ಗಂಟಾಂರಾಯ ನಿಚ್ಚಳಕ ಕಡಿಯಣದ ಕವಚದ ಪಚ್ಚಡಿಯ ರಚ್ಚುಳಿಯೊಳೊಪ್ಪಿರುದೊಡನೆ ರಣಭೂಮಿ (ಶಂಗಾ. ೦೩-೫೯); ಎಲವೋ ಚಚ್ಚರವ ಲೇಸಾಯ್ತು ತಾಂ ಪಡ ವಿರುವಲೋಚನನ ಅಚ್ಚರಿಯ ಮಗನೆಂದು ಸೈರಿಸಿ ಹೆಚ್ಚಿತಹುದೈ ಶೌರ್ಯ ಸಮ್ಮಯ ರಚ್ಚುಳಿಯ ಬಳಿಕನ್ನ ಮೋದೆನುತಿಚ್ಚ ಮತ್ಸರಿಸಿ (ಶಾಪಾ. ೫೬-೩೦). [?]

ರಚ್ಚೆ, ' ಉಚ್ಚೆ ' ನೋ.

ರಚ್ಚೆ, ರಚ್ಚೆ (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟೆ ; ವೇದಿಕೆ; ಜಗಲಿ : ಮಲ್ಲಿಗಾಡನ ತಾಯಹಸರಿನಲ್ಲಿ ಮಂಟಪವ ಕಟ್ಟಿಸಿದಳೆತ್ತರದ ರಚ್ಚೆಯಿಕ್ಕಿ (ಗಾಪ್ರಾ. ೫೬). ೨. ಚಾವಡಿ ; ಪಂಚಾಯಿತಿ ಸಭೆ : ದೇವರೊಳು ವಿಭಗವನು ಮಾಡಿ ರಚ್ಚೆಗೆ ತಪ್ಪಡಾವು ಬಲ್ಲಿದರೆ (ಸಾಂಪ್ರ. ೫-೪). ೩. ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ; ವಿವರಣೆ : ನಿರೂಪಣೆ : ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂದು ನುಡಿವ ಅನುಭಾವದ ರಚ್ಚೆ ನೆಗೆಚೆ ನೋಡಯ್ಯಾ (ಪಪ್ರ. ೪. ೫೬೫-೦೨೪೬). ೪. ಮುಚ್ಚಮರೆಯಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಬಹಿರಂಗ : ರಚ್ಚೆಯು ನೆರವಿಗೆ ನಾಣುಸುಡಿಯಿಲ್ಲದಿಹುದೆ ಅದಟಿಂತೆ ಎನಬಹುದೆ ಸಜ್ಜನಸ್ತ್ರೀಯ (ಪಪ್ರ. ೦೨೫) ; ದನಗೆಯ್ಕೆ ಕೋಗಿಲೆಯುಲಿದು ಲಜ್ಜೆಯಂ ಕೆಡಿಸಿ ರಚ್ಚೆಗೆ ತಂದವನ್ಯಾಯವಿನ್ನುಳಿದ ವರರೊಳಾವಂ ಹಿತವನು (ಪಪ್ರ. ೪-೩೦) ; ಮಾತಾಪಿತರ ಹಾದರವನು ರಚ್ಚೆಯೊಳು ಪೇಳ್ವಾತ ಸತ್ಪುತ್ರನಪ್ಪನೇ (ಗುರುಚಾ. ೪-೩೦). ೫. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ' ರಚ್ಚಿಸು ' ಪರಾ. ರಚ್ಚೆ : ೫. ತೀರ್ಚಿದ ನಂಜಸಗೂಡು ನಂಜುಂಡಗೆ ರಾಗದಿಂದ ಕೋಲು ಕೊಡಿ ರಚ್ಚೆದಿಂದ ಕೋಲು ಕೊಡಿ ಬಾಗಿ ಬಾಗಿ ಕೋಲು ಕೊಡಿ (ಜಕ್ಕಾಜಾ. ೫೦-೨).

ರಚ್ಚೆಕಟ್ಟು = ಚರ್ಚಾಗೋಷ್ಠಿ ; ವಾದಭೂಮಿ (?) : ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮನುಜರು ಶಿವಲಾಂಛನವ ಧರಿಸಿದವರೆಲ್ಲಕ್ಕು ಶಿವತತ್ತ್ವ ಅಂತೇ ? ಇವರ ಕೂಡೆ ರಚ್ಚೆಕಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಮಾಪವಮಾತಲಾರದೆ ಕರಣಂಗಳ ಬೆಲನತ್ವವಿಲ್ಲದ ಶರಣನು ಮರ್ತ್ಯದ ಉಪಾಧಿ ಜಂಗಮಕ್ಕೆ ವಿಲಕ್ಷಣನು (ಪೋಚಾ. ೦೩೬-೩೦೩ ಗದ್ಯ). ರಚ್ಚೆಗೆ ತರು = ಬಯಲಿಗೆ ತರು ; ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸು ; ಕೋದಂಡವಾ ತೆಗೆದಾರ್ಪಂ ಮುಜ್ಜಿದಿಕ್ಕೆ ಗಾಢಗುಣದಿಂದಂ ತೊಳ್ಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ ರಚ್ಚೆಗೆ ತಂದು (ಧಪುಗಾ. ೫-೩) ; ನೀನೇಕಾಂತಬಲ್ಲಿ ಗಿಳಿಯೊಳಾಡಿದುದನು ವಿಲ್ಲರ ಮುಂದ ರಚ್ಚೆಗೆ ತಂದು (ಪಪ್ರ. ೭-೦೩). ರಚ್ಚೆಗೆ ಬೀಳು = ಬಯಲಾಗು ; ಬಹಿರಂಗವಾಗು : ತನ್ನ ಮರುಳು ಮಚ್ಚು ನುಡಿದೊಡಂ ರಚ್ಚೆಗೆ ಬಿರ್ದುದೆಂದರಸನು ಕೂಲಾದಿಗಳೊಳ್ ನುಡಿಯುತ್ತುಂ ನಡೆಯ (ಪಪಂಪ್ರ. ೯-೦೦ ಪ).

[ದೇ.ಪ ತೆಲು. ರಚ್ಚೆ]

ರಚ್ಚೆ, (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ : ಪಡಿಮಾತಿಯ ರಚ್ಚೆ ಮುಂತಾದ ದೇಶಿಯಲೆ ತಾಳಂಗಳಂ ಬಿತ್ತರಿಸಿ ಬಿನ್ನಣಿಪರಿ (ಸಾಂಪ್ರ. ೬-೩) ; ಎಳ್ಕೆಸರ ರಚ್ಚೆ ಉತ್ಪರವಾಣಿ ಪಂಚವಾಣಿ (ಪಪ್ರ. ೦೩೨); ಎಳ್ಕತಾಳ ರೂಪಕ ರಚ್ಚೆಯೆಂಬೀ ಕ್ರಮಗಳು ಏಳುವಿಧವ (ಶಪ್ರಾ. ೬-೩೬). [?]

ರಚ್ಚೆಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಪಂಚಾಯತಿ ಕಟ್ಟೆ; ಚಾವಡಿ : ಪಟೇಲನ ಮನೆಯ ಮುಂದಿವ ರಚ್ಚೆಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ . . . ಗಣ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಸಭೆ ಸೇರಿದ್ದರು (ಅಗುಪ್ರ. ೧೬). [ರಚ್ಚೆ + ಕಟ್ಟೆ]

ರಜ, (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಹುಡಿ ; ಧೂಳು : "ಚೂರ್ಣಂ ಧೂಳಿ ಪಾಂಸು ರೇಣು ಕ್ಷೋದಮಾ ರಜಂ ಸಣ್ಣಹುಡಿ" (ಶುಂಗಾ. ೮೪-೨೩); ಸಮರರಸ ಪ್ರಿಯರೊಳ್ ಸತ್ವಮುಮಿಳೆಯೊಳ್ ರಜಮುಮೊದವೆ ರಣಗಟ್ಟಲೆಯೊಳ್ ತಮಮುಂ ಮಿಗೆ ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮಂಗಳುಂ ಕಾಣಲಾದುವೆರಡುಂ ಪಡೆಯೊಳ್ (ಪಂಕಥಾ. ೦೨-೬೯); ಅತಿಬಹುಳರಜದೊಳ್ ಪೊರೆದ ಪೊನಲ್ಗಳಂತೆ (ಕಾದಂಪ್ರ.೦೪೮). ೨. ಹೂವಿನಲ್ಲಿರುವ ಪುಡಿ ; ಪರಾಗ : " ಪರಾಗಮೆನೆ ರಜಮಕ್ಕುಂ " (ಶುಂಗಾ.೫೫-೬); ಕನಕಾಂಭೋಜರಜಂ ನಿಜಾಂಗರುಚಿಯುಂ . . . ಕೈಕೊಳ್ವಿನಂ (ಪಂಪ್ರ. ೦-೬೨): ದರವಿಕಸಿತಮಂ ರಜದೊಳ್ ಪೊರೆದಾತ್ಮಜಮುಖಸರೋಜಮಂ ಮೋಹರಸಂ ತೆರೆಮಸಗೆ (ಪುಶಿಪು. ೬-೦೨೦). ೩. ಕಸ : ಮನೆಯೊಳಗೆ ಮನೆಯೊಡೆಯನಿದ್ದಾನೊ ಇಲ್ಲವೊ ಹೊಸ್ತಿಲಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲು ಹುಟ್ಟಿ ಮನೆಯೊಳಗೆ ರಜ ತುಂಬ (ಪಪ್ರ. ೫೬). ೪. ಕಳಂಕ ; ದೋಷ : ಕಲೆಯಿಲ್ಲದ ವಸ್ತ್ರಕದಂತೆ ರಜ[ಪಾಣಾ. ಜರ]ವಿಲ್ಲದ ರತ್ನದಂತೆ (ಪೋಚಾ. ೦೦೦-೨೬೬). ೫. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ಕೆಂಬಣ್ಣ : ಬಲವೆ ಮೂಗಿಗೊಳುಸುರನಳ್ಕೆಯೊಳು ಹೊಯ್ದನುಗುರೊಳು ರಜವನೆದೆಯೊಳಲ್ಲಾಟಮಂ . . . ಆರಯ್ದು ಕಾಣದೆ ಸೊಂದಳು (ಪಕಣಾ. ೦೨-೨೬). ೬. ಮುಟ್ಟು ; ರಜಸ್ಸು : " ಆರ್ತವಮದು

ರಜಮೆಂದುಂ ತಮ್ಮ ಮೆಂದುಮವಿಭೇದ[ದಿಂದೆ ಪೇಳ್ದು]ಡುಗುಂ" (ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ-೦೩). '**ರಜೋದರ್ಶನ**' ಪರಾ. ೭. ಕತ್ತಲೆ ; ತಪ್ಪಿಸ್ಸು ; ಅಂಧಕಾರ : ಗೂಗೆಯೊಂಗುಮೊಂಗದೆ ರಜದಿಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೩-೭೩). ೮. ಸತ್ತ್ವ, ರಜ ಮತ್ತು ತಮವೆಂಬ ಮೂರು ಮೂಲ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು ; ರಜೋಗುಣ : ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನೆಂದುಸಿಯುಂ ದಾರನೆಂಬ ರಜಮೊಂದಿಯೆ ಸತ್ತ್ವವಿಧಾನನೆಂಬ . . . ಚತುರ್ಮುಖಿನಿಗೆ ರಾಗಮಂ (ಹರಿ. ೬-೨). ೯. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. [ಸಂ. ರಜಸ್]

ರಜ್ಜು 'ರಜಾ' ನೋ.

ರಜಂಬೊರೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹುಡಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಪರಿಜನಮನತುಂ ತುಂಬಿವದೆ ಪರಿತಂದಿನ್ನೆವೆಂದು ಕಪ್ಪುರದ ರಜಂಬೊರೆದ ಕರಣಾಂಬುವಂ ತಳದು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೪-೨೭೬). ೨. ಹೂವಿನ ಪರಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಪರಮಜಿನಜನಿಗೊರ್ವಳ್ ಸುರಪಧು ಕೊಡವಿಡಿದು ನಳಿನಂಪೊಡವೆರೆದು ರಜಂಬೊರೆದು ಕೊಡೆಯೆರೆಯ ಕಟಗಿರ್ದ ರಾಜಹಂಸಿಯು ವಿಳಾಸಮಂ ನೆನೆಯಿಸಿದಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೪-೨೭೬). ೩. ರಜೋಗುಣವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡು ; ರಾಜಸಗುಣವನ್ನು ಆರೋಪಿಸು. ೧. ೩ : ಇರದೊಯ್ವುದು ಕನ್ನಿಟ್ಟಿಗೆ ವರಯೌವನದಂದು ಪುರುಷನಂ ಪ್ರಕೃತಿ ರಜಂಬೊರೆದು ತಿರುಪುತ್ತೆ ಸುಟ್ಟುಕೆ ತೆರಳ್ದಿ ಕಣಗೆಳೆಯನುಯ್ದು ತೆಱದಿಂದೆತ್ತಂ (ಗಾದಂಪು. ೩೩೩). [ರಜ + ಪೊರ್ದು]

ರಜಕ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಮಡಿ ಮಾಡುವವನು; ಅಗಸ ; ಮಡಿವಾಳ: "ನಿರ್ಣೇಜಕಃ, ರಜಕಃ – ಈ ೨ ಅಗಸಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೭-೨೪೯) ; ಒಗೆದೊಗೆದು ಮುಂದಿದು ಜಗುನೆಯೊಳಗಲೊಗೆದುಂ ಪಿಂದುತಿವರ್ ರಜಕನನೇ ಸೀರೆಗಳನುಡಲೀವುದವುಗೆನೆ ಜಗಳಂ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿದಂತೆ ನಕ್ಕಂ ರಜಕಂ (ಅರ್ಹನ್ನೀ. ೪-೬೬); ಚದುರಕಶ್ಯಪ ಕಾರುಕಂ ಸಾರದಂ ರಜಕ ಮ್ಯಸ ಕಬ್ಬಲಿತಿಯುಣುಗಂ (ಅರ್ಹನ್ನೀ. ೪-೬೨); ನಮ್ಮ ರಜತಶಿಖಾಮಣಿ ಪಾದಿ ಕೊಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೂ ಪಕ್ಕಾ ಸ್ವದೇಶಿ (ಪ್ರಣಯ. ೩೦). [ಸಂ.]

ರಜಕಿ (ನಾ). ೧. ಮಡಿವಾಳನ ಹೆಂಡತಿ. ೨. ಅಗಸಗಿತ್ತಿ. ೩. ಮುಟ್ಟಾದ ಮೂರನೆಯ ದಿನದ ಹೆಂಗಸು. [ಸಂ. ರಜಕೀ]

ರಜಕೀತೋಕ (ನಾ). (?) : ಕೇಳು ರಜಕೀತೋಕದೊಲು ಮನೆ ಹೇಳ ಹೇಳಲು ದೊಡ್ಡಿತಾಗಿಯೆ ಭಾಳನೇತ್ರಾದಿಗಳನೇಡಿಸಿ ಕಾಡಿತೆಂದೆನಲು (ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ. ೬-೨೦). [ಸಂ.]

ರಜತ (ಗು). ೧. ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ; ಬಿಳುಪಾದ. ೨. ಬೆಳ್ಳಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ : ಮಣಿಕನಕರಜತಮಸ್ರಗಳನಿತ್ತು (ಪಂಚಕಾ. ೧-೪೦ ಹಿಗ್ಗ). (ನಾ). ೩. ಬಿಳಿಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಲೋಹ ; ಬೆಳ್ಳಿ : "ರಜತಂ, ಕಳಧೌತಂ, ರೂಪ್ಯಂ, ತಾರಂ – ಈ ೪ ಬೆಳ್ಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೨೮-೦೩). ೪. ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ : "ಮುಕ್ತಿನ ಹಾರದಲ್ಲಿಯುಂ ರಜತಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೦೩೧-೩). ೫. ಚಿನ್ನ ; ಸುವರ್ಣ. ೬. ಅನೆಯ ದಂತ. ೭. ರಕ್ತ. ೮. [ಗಣಿತ] ಕಳೆಯುವುದು ; ವ್ಯವಕಲನ : ರಜತಂ, ರಜ್ಜತಂ, ಉವಿತಂ . . . ಕಳೆ ಇವಿನಿತುಂ ಕಳೆವವಕ್ಕೆ ಪೆಸರು (ಕ್ಷಪಣಾ. ೦೦). [ಸಂ.]

ರಜತಗಿರಿ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟ ; ಕೈಲಾಸಪರ್ವತ : ರಜತಗಿರಿ ನಿಜ ಮಿಗೇಶಾತ್ಮಜೆಯ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿಪಿದುದು ನಿಬ್ಬಣಮಂ ನಿಜಪಿಂತಿಸಂತತಿಯನೆನೆ ವಿಜೃಂಭಿಸಿತ್ತಪಾಳಕೌಮುದೀವಿಸ್ತಾರಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೬-೧೧); ದಯಾಬುಧಿ ರಜತಗಿರಿವೊಕ್ಕು ಗಿರಿಜೆಯೊತಗೂಡಿ ಸುಖದಿಂದಿರ್ದಮ (ಪಂಪ. ೧೮-೨). [ಸಂ.]

ರಜತಪರದೆ (ನಾ). ಸಿನಿಮಾಮಂದಿರಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಲಸಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಬಿಳಿಯ ತೆರೆ : ಕೆಲವರು ತಮ್ಮ ಪಟ್ಟಿನ ಸಟಸನ್ನು ರಜತವರದೆಯ ಮೇಲೆ ಕಂಡು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಚಪ್ಪಾಳೆ ತಟ್ಟಿದರು (ಪ್ರಜಾ). [ರಜತ + ಪರದೆ]

ರಜತಪರ್ವತ (ನಾ)- = ರಜತಗಿರಿ : ಕನಕದಿವ್ಯವಿಮಾನಪಂಕ್ತಿಗಳನುನಯದಿ ಬಂದೀಶ್ವರೇಶ್ವರ ಘನರಜತಪರ್ವತಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ವವಿ ವಿಳಾಸದಲಿ (ಪಾಪ. ೩೪-೦೯). [ಸಂ.]

ರಜತಪಾತ್ರ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಿಯ ಪಾತ್ರೆ : ಪರಶುರಾಮನ ಬರವಂ ಗಾಂಗೇಯಂ ಕೇಳ್ದಿರ್ದಂದು ಕನಕರಜತಪಾತ್ರಂಗಳೊಳರ್ಘ್ಯಮಂ ಕೊಟ್ಟು ಪೊಡಮಟ್ಟ (ಪಂಪಾ. ೦-೭೭ ಪ). [ಸಂ.]

ರಜತಪಾತ್ರೆ (ನಾ). = ರಜತಪಾತ್ರ : ಅನೇಕ ರಜತಪಾತ್ರೆಗಳ ಸಮರ್ಪಣೆಯೂ ಆಯಿತು (ಪ್ರಸ್ಥ. ೪೦). [ಸಂ. ರಜತಪಾತ್ರ]

ರಜತಪೀಠ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಿಯ ಆಸನ : ದೇವರನ್ನು ರಜತಪೀಠದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿ ಆರತಿ ಬೆಳಗಿದರು (ಪೂಜೆ). [ಸಂ.]

ರಜತಮಹೋತ್ಸವ (ನಾ). (ಸಂಘ, ಸಂಸ್ಥೆಗಳಿಗೆ) ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವರ್ಷಗಳು ತುಂಬಿದಾಗ ಆಚರಿಸುವ ಉತ್ಸವ–ಸಮಾರಂಭ : ಬೆಳ್ಳಿಹಬ್ಬ : ೧೯೦೬ರಲ್ಲಿ ಚಿಕಾಗೋ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ರಜತ ಮಹೋತ್ಸವವು ನಡೆದಾಗ . . . ಒಂದು ಉದ್ಗ್ರಂಥವನ್ನು . . . ಸಮರ್ಪಿಸಿದರು (ಪ್ರಸ್ಥ. ೪೦). [ಸಂ.]

ರಜತಮಾಲಿಕೆ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಿಯ ಸರ : ರಜತಮಾಲಿಕೆಯ ಗುಣ-ಮನೋಹರವಾದ ಬಿಳುಪಾದ ಬೆಳ್ಳಿಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಸರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದರ್ಲಿ . . . ಸಕಲಜಾಪಸಮೂಹಂಗಳಂ ಪಾಪಮಾದುವುದು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೭೬). [ಸಂ. ರಜತಮಾಲಿಕಾ]

ರಜತಶಾಸನ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಿಯ ಫಲಕದ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಿರುವ ಶಾಸನ : ಓಡೊಳೆ ರಜತಶಾಸನ ರಾಜಪ್ರತ್ರಶದೊಳೆಸೆಯೆ ಬರೆಯಿಸುವಂತಾ ರಾಜತ ಶೈಲೇಂದ್ರದೊಳೆ ಮಹಾಜಿನಚಂದ್ರಂ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯಂ ಬರೆಯಿಸಿದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೧-೩೯). [ಸಂ.]

ರಜತಾದ್ರಿ (ನಾ). = ರಜತಗಿರಿ : " ಪೂಜಿರಿಮೆಟ್ಟು . . . ರಜತಾದ್ರಿಗೆಸವ ನಾಮವಾದಕ್ಕುಂ " (ಶಶಿಲೇ. ೧೬); ರಜತಾದ್ರಿಮುದ್ರಿತಮಹೀತಳಮಂ ಬೆಸಕೆಯ್ಸಿ (ಜಿನಾಕ್ಷ. ೦೪-೬೦); ಹಿಮಾಲಯದೊಳೆಸವ ರಜತಾದ್ರಿಯೊಳ್ ತೇಜೋಮಯಮುಂ ಸದಾಶಿವಪ್ಪನು (ಕೃಷ್ಣಾಜ. ೩-೩೩). [ಸಂ.]

ರಜತೋತ್ಸವ (ನಾ). = ರಜತಮಹೋತ್ಸವ : ಶಾಲೆಯ ವಾರ್ಷಿಕೋತ್ಸವ, ರಜತೋತ್ಸವ . . . ಮುಂತಾವ ಸ್ಮಾರಕಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದು (ಕ್ಷಪಣ. ೦೨೦). [ಸಂ.]

ರಜನ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣ ; ರಂಗು. ೨. ಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುವುದು ; ರಂಗು ಹಾಕುವುದು. ೩. ಕದಿರು; ಕಿರಣ. ೪. ಕುಸುಂಬೆ ಹೂವು. [ಸಂ.]

ರಜನಿ (ನಾ). ೧. ಇರುಳು ; ರಾತ್ರಿ : "ತಮಿಸಾ . . . ರಜನೀ, ಯಾಮಿನೀ . . . ರಾತ್ರಿಃ – ಈ ೧೯ ಇರುಳಿನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೦೫-೦೦೭); ರಜನಿಗೆಯ್ದಂದಬಿಂಬವ್ಯಜದಿಂ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾಪ್ರವಾಹಮಂ ಪಸರಿಪವೋಲ್ ರಜತಕಲತಂಗಳಿಂ ಮಳಯಜಜಲಮಂ ಸುರಿದರಸಿತನಳಿನೇಕ್ಷಣೆಯನ್ (ಗಾದಂಪು. ೬೪); ರಜನಿಗಾ ಚಂದ್ರಂ ಮಹಾಭೂಷಣಂ (ಸೋಮೇಶ. ೩). ೨. ದುರ್ಗೆಯ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೩. ಅರಿಸಿನ : " ಅರಸಿನಂ ಸಿತಂ ಹರಿದ್ರೆ ರಜನಿಯೆನಿಪ್ಪು " (ಧನ್ವಂತರಿ. ೪೪-೨೪); ಕ್ರಿಯಿಯಿಂ ನೆಲ್ಲಿಯುಮುಂ ದಂತಿಯುಮುಂ ರಜನಿಯುಮುನರೆದು ಪುಸಿದೊಡೆ . . . ಭಗಂಧರಂ ಪ್ರಶಮಿಸುಗುಂ (ಶೀಲೇಶೀಲೇಶ. ೯-೦೩೯); ರಜನಿ ಬರಿಪದಣಿ ಕಟುಕವ್ಯಜಮಿಸಟುಮಂ . . . ಶುಂಡ . . . ಸಿಂ(ಘಾ)ಘಾಣ ಹರಂ (ಅಕ್ಕಣ. ೦೦-೩೦). ೪. ಅರಗು. ೫. (ಆಲಂ) ಅಜ್ಞಾನ ; ಮಾಯೆ : ಗಜಬಜಿಸುವ ಪಂಚಭೂತಗಳ ರಜನಿಗೆ ಸಿಲ್ಕದೆ (ಕವಿ-ಕಾ. ೦೩೬-೦). [ಸಂ.]

ರಜನಿಕರ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರ: "ವಿಧು ಚಂದ್ರಂ ರಜನಿಕರಂ . . . ಕಾರಾಧೀಶಂ" (ಪಮ್ಪ.ಕೃ. ೦೨-೭೭) ; ಅಭಿನವೋದಯರಾಗಿರಂಜಿತನಪ್ಪ ರಜನಿಕರನಂ ನೋಡಲೊಡಂ (ಕಾದಂಬ. ೪೦೦). ೨. ಕರ್ಪೂರ. ೩. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಾಂಕೇತ: ವಿಕ: "ರಜನಿಕರಂ . . . ಒಂದಱ ನಾಮಂ" (ಕ್ಷೇತ್ರಾ. ೯-೦) [ಸಂ.]

ರಜನಿಚರ (ನಾ). ೧. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. ೨. ರಾಕ್ಷಸ. ೩. ಕಳ್ಳ. ೪. ಚಂದ್ರ. ೫. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಗಸ್ತು ತಿರುಗುವವನು. [ಸಂ.]

ರಜನಿಚರಾಂಗನೆ (ನಾ).೧. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವಳು. ೨. ರಾಕ್ಷಸಿ: ತುಂಗಬುಲ ಸೌಮಿತ್ರಿಯಿಂದುಜೆ ಘಂಗುಬ್ಜ ಮಹೋಗ್ರರಜನಿಚರಾಂಗನೆಯು ದೂಱಿನಲಿ ವಿರನ್ಮೈತಂಜನಾಪವಕೆ (ತೆಲುಗು. ೬-೩ ೩೨೩೫). [ಸಂ. ರಜನಿಚರಾಂಗನಾ]

ರಜನೀಗಂಧ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸುಗಂಧ ಬೀರುವ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ; ರಾತ್ರಿರಾಣಿ : ಬಾಗಲಿಯ ಆವರಣದೊಳಗಿನ ರಜನೀಗಂಧದ ಆರಳಿದ ಹೂಗಳು ತಮ್ಮ ಮಾದಕಸುಗಂಧವನ್ನು ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೆಲ್ಲ ಪರಡಿದ್ದವು (ಪ್ರ.ಪಂ. ೦೦೯). [ಸಂ.]

ರಜನೀಚರ (ನಾ). ೧. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. ೨. ಚಂದ್ರ. ೩. ರಾಕ್ಷಸ ; ಅಸುರ : ರಜನೀಚರರ ಹೃನ್ನಿಕೆ ಧಾತುಗೆಯಿತು ದಿಟ್ಟಿರುಬ್ಬಟೆಯ (ಕುಮಾ.ಷ.ಕೃ. ೦೫-೩೬). ೪. ಕಳ್ಳ; ತಸ್ಕರ. ೫. ರಾತ್ರಿ ಪಹರೆಯವನು: ಕರಸಿ ರಜನೀಚರನ ಆ ತರಸರಮಂ ತೀಯಿಸಲು (ಪಜ್ಜ. ೦೬-೦೭). ೬. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಗೂಬೆ ಅಥವಾ ಬಾವಲಿ. [ಸಂ.]

ರಜನೀಚರಿ (ನಾ). ೧. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವಳು. ೨. ರಾಕ್ಷಸಿ : ರಜನೀಚರಿಯರ್ಕಳ ವಿಕ್ಕ ಪಕ್ಕಣಾ ಬಳ್ಳುವ ಸಾಪಣಂ ತಲೆಯ ಪೂಜೆಗ ಕುಂದವು ತತ್ಪ್ರದೇಶದೊಳ್ (ಣಾಕೃ.ಪಾ. ೩೬೦ ೩೬೨೪). [ಸಂ. ರಜನೀಚರಿ]

ರಜನೀಚಾರಿ (ನಾ). ೧. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. ೨. ಚಂದ್ರ. ೧, ೨ : ದೋಷಾಕರಾಹ್ವಾನಮಿಂ ರಜನೀಚಾರಿಗೆ ಸಲ್ಲದೇ ಕುಮಲಾಪ್ತಂ ರಾಜನೇಸಲ್ಲವೇ (ರಾಜಶೇ. ೦೮-೭೪). ೩. ರಾಕ್ಷಸ : ತೀನಿತಂವಿನ ರಜನಿ ರಜನೀಚಾರಿಯಾಯುವಿನಂತೆ (ತೆಲುಗು. ೩-೪-೩೨). [ಸಂ. ರಜನೀಚಾರಿನ್]

ರಜನೀಮುಖ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯ ಪ್ರಾರಂಭ: ಸಂಜೆ : ರವಿಮುಖದಿಯ ಮಾಯೆಯ ಬಳಸಿ ರಜನೀಮುಖವಿದೊಳಗೆ ತಂಬೆಳಸಿನ್ಮನಿವರೆ ಬಳಲಿರು (ತೆಲುಗು. ೩-೦೦-೩೬); ಭೂಮುಖದ ಮನೆಮನೆಯೊಳ್ ಸೊದರುಮೆಸೆದುವ . . . ರಜನೀಮುಖಮೆಸ್ಸವಾದುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೩-೨). [ಸಂ.]

ರಜನೀರಜ (ನಾ). ಅರಿಸಿನದ ಪುಡಿ : ಪೆರ್ದೂಜೆಗಳೊಳ್. . . ನೀರಾಟ ಮನಾಡಿ ಪೋದ ವಾರನಾರಿಯರ ಪೊಂಜೆಳೆಮೈಯ್ಕೊಳ್ ರಂಜಿಸರ್ದ ರಜನೀರಜಂಗಳಿಂ ಕದಡಲ್ಕು ಪೆರಿದಪ್ಪದು (ರಾಜಶೇ. ೦೨-೭೯ ೫). [ಸಂ.]

ರಜನೀವಲ್ಲಭ (ನಾ). ಇರುಳಿನ ಒಡೆಯ : ಚಂದ್ರ.

ರಜನೀವಲ್ಲಭ ವಾರ = ರಾತ್ರಿಯು ಒಡೆಯನಾದ ಚಂದ್ರನ ದಿನ: ಸೋಮವಾರ : ಮೂರ್ಗಶಿರಶುದ್ಧೈಕಾದಶೀವಾಸರಂ ರಜನೀವಲ್ಲಭವಾರ ಮುತ್ತಿನಿಶಾನಾಥಾಂಶಕಂ ಕೂಡೆ . . . ಪುಟ್ಟಿದಳ್. . . ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆ (ಅಪ್ಪ. ೦೨-೩೨). [ಸಂ.]

ರಜನೀಶ (ನಾ). = ರಜನೀವಲ್ಲಭ : ವಿಯೋಗಿ ರಜನೀಶ ಮರೀಚಿಮ ನೊಲ್ಲಿದಿರ್ದೊಡೇನಾದುದು (ಕೃಷ್ಣ. ೭-೨೦); ರಜನೀಶರಂಗಬ್ಜಿನೀಕಾಂತ ನೀಂ ತೆಱಪಂ ಮಾಡು (ಪಜ್ಜ. ೦-೮೩). [ಸಂ.]

ರಜಪಂತ (ನಾ). ರಾಜಬೀದಿ : ರಾಜಮಾರ್ಗ : ಉತ್ತರಸ್ಯಾಂದಿಶಿ ರಜಪಸ್ತ ಅನ್ಪೆ ಬಂದು ಮೊಪರೆಯು ಕೊಳ ಅನ್ಪೆ ಬಂದು ಕೊಲ್ಲುಲೆಪಳ್ಳದ ಅಲಕಿಜುಕೆಯೆ (ಎಕೆ. XVI. ತಿಪಟೂ. ೦೪೦-೩೦ ; ಸಂ. ೪೩೮ು ೫೯). [p ಇದು 'ರಾಜಪಂಥ' ಎಂಬುದರ ಅಪರಿಪಿತವಿರಬಹುದು]

ರಜಪುತ, ರಜಪೂತ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವಂಶ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ರಜಪುತರಲ್ಲಿಯೂ ಗುಜರಾಥೀಜನರಲ್ಲಿಯೂ ಅವು ತಿನ್ನುವ ಚಟು ಹೆಚ್ಚು (ಮುಂಬಾಃ. ೪-೪೦). **ರಜಪೂತ** : ರಜಪೂತ ಕೃಷ್ಣಕೀರ್ತಿಯಪೊಮ್ಮೆ ಕಣ್ಣಾಣೆಯೆ ನೋಡಾತ್ಮ (ಕೃಷ್ಣ. ೪-೨). [< ಸಂ. ರಾಜಪುತ್ರ]

ರಜಪುಷ್ಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಆವರಿಕೆ : "ರಜಪುಷ್ಪ ಆದರಪೆಸರ್ಗಾವರಿಪಿನಿಕ್ಕು" (ಪುಂಗರಾ. ೪೦-೩೦). [<ಸಂ. ರಾಜಪುಷ್ಪಿ]

ರಜಪೂತ ' ರಜಪುತ ' ನೋ.

ರಜಪೊರಿಗೆ (ನಾ). ಧೂಳನ್ನು ಉಡುಗುವ ಸಾಧನ ; ಕಸಪೊರಕೆ : ಅನೆ ಮೊಜವಾಕಾರವೆಂಬ ಕಿವಿಯ ಮುಟ್ಟಿವಾತ ಅನೆ ರಜಪೊರಿಗೆ [ಪಾಣಿ. ಬರಿಗೆ, ಪುಗೆ] ದೂಕಾರವೆಂದ ದಾಲವ ಮುಟ್ಟಿದಾತ (ಅಪಾವ. ೪೩-೨೦).

[ರಜ$_1$ + ಪೊರಿಗೆ(< ಪೊರಕೆ)]

ರಜಬು ' ರಜಬು ' ನೋ.

ರಜಬು, ರಜಬ (ನಾ). ಮಹಮ್ಮದೀಯ ವರ್ಷದ ಏಳನೆಯ ತಿಂಗಳು : ರಜಬು ತಿಂಗಳು ೯ನೇ ಪಾರೀಖು (ರಾಕೇಂದ್ರ. ೦೩೭). **ರಜಬ** : ಈ ಯುದ್ಧವು ರಜಬು ತಿಂಗಳಲ್ಲಾಯಿತು (ಹಜರ. ೨೨).

[← ಅರ. ಪಾರ. ಮರಾ. रजब]

ರಜಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು ; ಶ್ರೀಮತ್ಗಂಗಿಗವಣ್ಣನ ಮಗ ರಜಯ್ಯ ತುಜುವನಿಕ್ಕಿಸಿ ಸತ್ತಂ (ಎಕೆ. XIV. ಚಾಗಮು. ೦೩೯-೩ ; ೪೮೦).

[? + ಅಯ್ಯ$_1$]

ರಜರೂಪಿ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಲ್ಲಿರುವವನು ; ರಜರೂಪಿ ಭಗವಂತನೆಂದಿಗ್ಗೈತಹನೆಂದ ಅವಪಮಿ ಗತಿ ಸನಗೆಂದೆ (ಜಂಗಾಕ. ೦೦೩-೩೩).

[ಸಂ. ರಜರೂಪಿನ್]

ರಜಸ್ವರ (ನಾ). ಹೊಸಿನ ಪುಡಿ ; ಪರಾಗ : ಸಮೀರನುದಾರಕದಂಬ ಕೇತಕೀಪ್ರಸರರಜಸ್ವರಪ್ರಕಟವಾಂಸುಳಮಾದುದು ಮೇಘಕಾಲದೊಳ್ (ಹರಿಶ. ೬-೨೨). [< ಸಂ. ರಜಸ್ವಲ]

ರಜಸ್ವಲೆ (ನಾ). ಮುಟ್ಟಾದ ಹೆಂಗಸು: ಬಹಿಷ್ಠೆ: "ಅವೀಃ, ಉದಕ್ಯಾ, ರಜಸ್ವಲಾ, ಆತ್ರೇಯಿಕಾ, ಪುಷ್ಪವತೀ—ಈ ೫ ಮುಟ್ಟವಗಂಡವಳ್" (ಪಶಾಯು. ೦೦-೪೪೪) ; ರಜಸ್ವಲೆಯಾರ್ದಿರ್ಂ ಮುಟ್ಟಿಲಾಗದನೆಯುಂ. . . ಮುಟ್ಟಿದುಂ ಪಿಡಿದು (ಹಂಕಣ. ೭-೪ ೫) : ಸ್ಮೆರಿಸಿದರೇ ಪಾಂಡುಸುತ ರಂಭೋರುಹಾಕ್ಷಿ ರಜಸ್ವಲೆಯು ಸುಲಿಸೀರಮುಲಿ (ಭಾಗ್ಯ. ೦೦-೨).

[ಸಂ. ರಜಸ್ವಲಾ]

ರಜಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ಧೂಳು ; ಪುಡಿ. ೨. ಸತ್ವ, ರಜ ಮತ್ತು ತಮಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ರಜೋಗುಣ. ೧, ೨ : ಕೆಸಱೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದುದಂತುಮಲ್ಲದೆ ರಜಸ್ಸಂಲೀಢಮುಂ ಜಡಾವಸಥಂ (ಪಗಂ. ೦-೬). [ಸಂ. ರಜಸ್]

ರಜಾ, ರಜ್ಜ, ರಜೆ (ನಾ). ೧.ಶಾಲೆ, ಕಾಲೇಜು, ಕಚೇರಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಬಿಡುವು ; ಸೂಟಿ : ಶಾಲೆಯು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ರಜಾದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸ ; ರಜಾಕಾಲದ ಕೆಲಸ (Holiday-Task. ೨೦೫೩). ೨. ನೌಕರನು ಮೇಲಧಿಕಾರಿಯ ಅನುಮತಿಯಿಂದ ಪಡೆಯುವ ಬಿಡುವು : ರಜದ ಮೇಲೆ ಹೋಗುವ ಕಾಲ ಏನಹಾ ಮತ್ತಾರನ್ನು ಬದಲಿಯಾಗಿ ಇಡಕೂಡದು (ಗ್ರಾಪಾಶ. ೩). **ರಜ್ಜ** : ೧. ಅಕ್ಕಾ! ನಾಳೆ ದೀಪಾವಳಿ ಹುಬ್ಬವಂತಲ್ಲೇ! ನಮಗೆ ರಜ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಪೊಗ್ಗು. ೩೩). ೨. ರಂಗಣ್ಣ ಎರಡು ತಿಂಗಳು ಕಾಲ ರಜ

ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಬಂದು ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ರಂಗಾಲ. ೦); ಸರಕಾರದವರು . . . ಅವರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ರಜವನ್ನು ಮಂಜೂರುಮಾಡಿ ಬೇಕಾದ ಅನುಕೂಲತೆಗಳನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿಕೊಟ್ಟರು (ಸ್ವತ. ೦೦೨).

ರಜೆ : ೧. ಅಂದು ಕ್ರಿಶ್ಚಿಯನ್ನರ ಯಾವುದೋ ಹಬ್ಬಕ್ಕಾಗಿ ರಜೆಯಿತ್ತು (ರಾಚಿ. ೪); ನಿನ್ನೆಯಿಂದ ದುರ್ಗಾಪೂಜೆಯ ರಜೆ ಆರಂಭವಾಗಿದೆ (ಕಾಂಬಿ. ೦). ೨. ಅವನು ಒಂದು ವರ್ಷದ ರಜೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದನು (ಸ್ವ್ಯ. ೨೦೨. ೨೮); ನಾನು ಕಳೆದ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಮೂರು ದಿನ ರಜೆಗೆ ಬರೆದಿದ್ದೆ (ಪುಗಸಾ. ೭೦).

ರಜದ ಊಳಿಗ = ರಜ ಪಡೆದುಕೊಂಡ ದಿನಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದು : ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಮುಖದೊಳು ನಿತ್ಯಕ್ಷಯೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಊಳಿಗಗಳು – ಸಂಚಿಯ ಊಳಿಗ . . . ಅವಸರದ ಊಳಿಗ, ರಜದ ಊಳಿಗ (ಕುಪಾಸಂ. ೧. ೪೩). [←ಆರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ರಜಾ]

ರಜಾಕಾರ (ನಾ). ಭಾರತಕ್ಕೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಬಂದ ತರುಣದಲ್ಲಿ ಹೈದರಾಬಾದಿನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿದ್ದ, ಒಂದು ರಾಷ್ಟ್ರವಿರೋಧಿ ಮುಸ್ಲಿಂ ದಳ : ಆಗಲೇ ರಜಾಕಾರರ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ತೆರೆಯ ಹಿಂದೆ ವಿಳಹತ್ತಿದ್ದವು (ಕಂದಾಸ. ೬೭); ಈ ರಜಾಕಾರರಂತಹ ಮಕ್ಕಳ ಕಾಟಕ್ಕೆ ಅದಾವ ಗಿಡ ಬದುಕಲು ಸಾಧ್ಯ ? (ಪುಚ್ಕಾಪು. ೬೨). [←ಹಿಂ. ರಜಾಕಾರ್]

ರಜಾಮಂದಿ, ರಜಾವಂದಿ (ನಾ). ಸಮ್ಮತಿ; ಒಪ್ಪಿಗೆ : ಸುಮಾರಾಗಿ ಊಟ ಅಥವಾ ತಿಂಡಿಯ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಜಗಳ ಬರುವದು ವಾಡಿಕೆ. ಊಟ ಅಥವಾ ತಿಂಡಿ ತಯಾರಾಗಿ ಪಾಯಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಾದಿತೊ, ಕೂಡಲೇ ರಜಾವಂದಿ ' (ಕಕಣಾ. ೦). **ರಜಾವಂದಿ** : ರಾಜರು . . . ತಮ್ಮ ಪೆಸರು ಸಹಿ ಹಾಕಿ, ರಜಾವಂದಿಯಿಂದ ಕೊಡದೆ (ಬಚಿಂಪ್ರ. ೦೯).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ ರಜಾಮಂದೀ ; ಮರಾ. ರಜಾಮಂದೀ, ರಜಾವಂದೀ, ರಜಾವಂತೀ]

ರಜಾಯಿ (ನಾ). ೧. ತೆಳ್ಳಗಿರುವ ಹಾಸುಗೆ ; ಲೇಪ : ಮೆತ್ತನೆಯು ಪದಾರ್ಥವನ್ನಿಟ್ಟು ಅಡ್ಡ ಹೊಲಿಗೆ ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಹಾಸಿಗೆ. ಮೆತ್ತೆ ; ರಡಾಯಿ (Quilt. ೫೦೫); ಶಿವಮೊಗ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಚಳಿ ಹೆಚ್ಚಿಂದು . . . ರಗ್ಗುಗಳನ್ನೂ, ರಜಾಯಿಗಳನ್ನೂ, ರುಮಾಲುಗಳನ್ನೂ ಕಡ ತಂದವರೆಷ್ಟೊ (ಕಚಾಪ್ರ. ೭೦). ೨. ಅರಳೆ ತುಂಬಿ ಮಾಡಿದ ತೆಳುವಾದ ಹೊದಿಕೆ : ಹುಡುಗಿಗೆ ರಜಾಯಿಯೊಂದನ್ನು ಹೊದಿಸಿದಳು (ಪಚಿ. ೫೦).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ರಜಾಈ ; ಮರಾ. ರಜಾಈ, ರಜಈ]

ರಜಾವಂದಿ ' ರಜಾಮಂದಿ ' ನೋ.

ರಜೆ ' ರಜಾ ' ನೋ.

ರಜೋಗುಣ (ನಾ). ರಾಜಸ, ತಾಮಸ ಮತ್ತು ಸಾತ್ತ್ವಿಕಗಳೆಂಬ ಮೂರುಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕಾಮಕ್ರೋಧಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸ್ವಭಾವ ; ರಾಜಸಗುಣ : ಘನರಜೋಗುಣವಲ್ಲಿ ಚತುರಾನನ ತಮೋಗುಣದಲ್ಲಿ ಶಂಕರನೆನಿಸಿ (ಕಾಶ್ಮೀ. ೯-೩); ರಜೋಗುಣಭರಿತಾ . . . ಲಂಕಾನಾಥಂ (ಕೂಹರಾ. ೬-೩-೦). [ಸಂ.]

ರಜೋಗ್ರಹ (ನಾ). ಬುಧ, ಶುಕ್ರ ಮುಂತಾದ ರಾಜಸಗುಣವುಳ್ಳ ಗ್ರಹ : ಶಶಾಂಕಜನುಂ ಭಾರ್ಗವನುಂ ರಜೋಗ್ರಹಂ ಭಾಸವನುಂ ಮಾಹೇಯನುಂ ತಪೋಗ್ರಹವೆನಿಪರ್ (ಜಜಕ. ೯-೦). [ಸಂ.]

ರಜೋದರ್ಶನ (ನಾ). (ಮೊದಲನೆಯ ಬಾರಿಗೆ) ಮುಟ್ಟಾಗುವಿಕೆ ; ರಜಸ್ವಲೆಯಾಗುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ರಜೋವಿಕೃತಿ (ನಾ). ೧. ಧೂಳು ಶುಂಬಿರುವುದು. ೨. ಹೂವಿನ ಧೂಳು ಏಳುವುದು ; ಪರಾಗ ಉಂಟಾಗುವುದು. ೩. ರಜೋಗುಣದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಮನೋವಿಕಾರ. ೨. ೩ : ರಜೋವಿಕೃತಿ ಜಾತಿಸಂಕರಂ . . . ಇಲ್ಲ ಬನದೊಳ್ಗಲ್ಲದೆ ಜನದೊಳ್ (ತ್ರಿಕೃತಿ. ೯-೨೬). ೪. ಮುಟ್ಟಾಗುವುದು. ೧ . ೪ : ಉಪಶಾಂತರಜೋವಿಕೃತಿಯಿನುಪಾತ್ತ ಕಾಳಿಮಯೋಧರಾಸ್ಯತೆಯಿಂ ಮತ್ತುಪಚಿತ ಜಡವೃತ್ತಿಯಿನೆಯ್ದೆ ಪೋಲ್ತು ದಭ್ರಾಗಮಂ ಸಗರ್ಭಾಂಗನೆಯಂ (ಕಂತ್ರಿಕೃ. ೪-೪೩). [ಸಂ.]

ರಜ್ಜು (ನಾ). ೧. ಹಗ್ಗ ; ಪಾಶ : "ಶುಲ್ಬಾ, ರಜ್ಜುಃ, ಮಟಾರಃ, ಪ್ರತುಃ, ತಂತ್ರೀಗುಣಾಃ – ಈ ೫ ನೇಣ್" (ಪಲಾಯು. ೪೮-೧೪೩); ಅತಿಚಪಳ ಮೆನಿಪ್ಪಿಂದ್ರಿಯತತಿಯಂ ತೆಗೆದೊಗೆ ಪಿಡಿದು ಕಟ್ಟಿದ ರಜ್ಜುಪ್ರತತಿಯಿದೆಂಬಿನಿಗಂ ಯತಿಪತಿಗೆನೆವುಂ ಕೊರಳೊಳಿಳಮರ್ದ್ ಸರಿಗಳ ತುಱುಗಲ್ (ಕಾಕರಾಭು. ೨೪೯); ಅಗ್ನಿ ರಜ್ಜುವಿನಿಂದ ಕಟ್ಟುವಡೆವುದೆ (ಕಪಚಂ. ೪೭೮-೦೧೬); ಪ್ರಭುಗಳು . . . ಕುಮಾರಿಗಳ ಕಡಿವಾಣದ ರಜ್ಜುಗಳನ್ನು ಕೈಗೆ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡರು (ಜಾಂಚಂ. ೩೨೦). ೨. ಜಡೆ ; ಹೆರಳು. ೩. ಬೆನ್ನುಮೂಳೆಯಿಂದ ಹೊರಡುವ ಸ್ನಾಯು. ೪. [ಜೈನ] ಲೋಕಾಕಾರ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಉದ್ದಳತೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ ; ಎಂಟುಹಸ್ತ ಗಳಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ : ಏಕರಜ್ಜುಪ್ರಮಾಣಂ ತಿರ್ಯಗ್ಲೋಕಂ (ಲೋಪ್ರ. ೦-೮೨) ; ರಜ್ಜುಗಳೇಳು ಕಳಗೆ . . . ನಿರ್ಜರನಿಳಯದಗ್ರದೊಳೊಂದು ಪದಿನಾಲ್ಕು ರಜ್ಜುದ್ದ ಲೋಕಮೊಪ್ಪುವುದು (ಲಕಚ. ೪-೩೦) ; ತ್ರಿಲೋಕವು ಅದಿಯಿಂದ ತುದಿಬುವರೆಗೆ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರ ೧೪ ರಜ್ಜುಉದ್ದವಾಗಿದೆ (ಕ್ಷಪ್ರ. ೫೬). ೫. ರೇಖಾಗಣಿತ: ರಜ್ಜು (= ಹಗ್ಗ) ಎಂಬುದು ರೇಖಾಗಣಿತಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಚೀನ ನಾಮಧೇಯ (ಗಪಚ. ೪೦೨). ೬. [ಜ್ಯೋತಿ] ಆಶ್ರಯಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಏಳುಗ್ರಹಗಳೂ ಚರರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿರುವುದು : ಚರರಾಶಿಯೊಳೇಳಂಗ್ರಹವಿರೆ ಯೋಗಂ ರಜ್ಜುವೆನಿಸುಗುಂ (ಜಾತ. ೦೪-೦); "ಚರರಾಶಿ (ಮೇಷ ಕರ್ಕಟಕ ತುಲಾ ಮಕರ)ಗಳಲ್ಲಿ ಏಳುಗ್ರಹಗಳೂ ಇದ್ದರೆ ರಜ್ಜುಯೋಗ" (ಜಾತ. ೦೪-೦ ವಿಕೃ).

ರಜ್ಜುಸರ್ಪನ್ಯಾಯ = ಲೌಕಿಕನ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಹಗ್ಗವನ್ನು ಹಾವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು : ಆ ಮನವೆಂಬ ಕರಣವಲಿ ರಜ್ಜುಸರ್ಪನ್ಯಾಯ ಸ್ಥಾಣುತೋರನ್ಯಾಯದಂತೆ ತಾನು ಪರಮಸ್ವರೂಪನು (ಕಕಚ. ೫೯). [ಸಂ.]

ರಟನ (ನಾ). ಕೂಗುವಿಕೆ ; ಅಬ್ಬರ : ನಿಬಿಡತರ, ಪಟುರಟನದೊಡನೆ ಘಂಡಿಘಂಡಿಪ ಸುಭಟಪಟಲಕಳಕಳಂ . . . ಅಳುರ್ಕಗೊಳೆ (ಜಾಪಚಿ. ೬-೦೦ ಪ). [ಸಂ.]

ರಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೂಗಿ ಹೇಳು ; ಉದ್ಘೋಷಿಸು : ಕನ್ನಡ ಹುಮುಮುಂಜ ಸೂರಟ ಗುಜ್ಜರಾದಿ ನಾಡಿನೊಳು ರಟಿಸುತನಂತವೀರ್ಯಸ್ವಾಮಿಯುರುಗಂಧಗಜ ಬಂದಾದು (ಪಪಚ. ೪೯-೬). [ರಟನ + — ಇಸು]

ರಟ್ಟ, ಱಟ್ಟ (ನಾ). ೧. ಹಿಂದೆ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸಾಮಂತರಾಗಿದ್ದ ಒಂದು ಅರಸುಮನೆತನದ ಪೆಸರು : ಧರಣಿಗೆ ನೆಗಲ್ದರ್ ರಟ್ಟರಾಜ್ಯದೊಳ್ ಮುನ್ನೆ ವಂಪಸಂ ಪೊಣ್ಮಿಗನುಂ (ಆಪಚ. ೦೨-೧೦) ; ರಣರಂಗ ಭೀಷಣಂ ರಟ್ಟವಂತೋದ್ಭವಂ ಸೆನ್ದಂರ ಲಾ[ಂ]ಚನಂ ಬರುದರ ಸಿಂಗಂ . . . ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಸಾಮಸ್ತಸೆಜಿಬುಮ್ಮಂ (ಶಾಇಇ. XI-i, ೭೪-೯; ೧೦೩೧). ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಪೆಸರು : ಪೊಸವೂರ ಜೀದಮ್ಮನುಂ ಕನ್ನರನುಂ ಕಳ್ವತ್ತಣಿಸೆಯ ರಟ್ಟನು (ಎಶಾ. XI, ೫೯ದು. ೭೪-೩೬ ; ೧೦೦). **ಱಟ್ಟ** : ೧. ಅ[ಬ್ಬ]ನ ಪಟ್ಟಜನಾಲಯಕಟ್ಟಳವಾದಪ್ಪುತ್ತೊಕ್ಕಲನುಮತದಿಂದಂ ಕೊಟ್ಟರ್ ಜಿನೇಂದ್ರಪೂಜೆಗೆ (ಶಾಇಇ. XI, ೦೯-೨; ೧೦೦) ; ಅವಿಹಿತವೇಗಂ . . . ಅಂಬರಕ್ಕೆ ನಿಳ್ಕುವ ಜಯಕೀತು ಸಂದೆಯಿಪೆ ದಂದುಗಮಂ ಕಿಡಿಸುತ್ತು ಮುಂದಣೋಡುವ ರಿಪುದಂತಿಗಂ ಪೆಱಗಣಟ್ಟುವ ಜಟ್ಟರ ಮೇರುದಂತಿಗಂ (ಜಾಪ್ರಪ. ೬೨೦). ೨. ' ಜಿಟ್ಟಿಮತ ' ಎಂಬ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಕನ್ನಡಕವಿಯ ಪೆಸರು : ಗಾರುಮೇರೇಱುಂ ಮೂಸಮುಮಿರೆ ಪ್ರಾಜಾವತ್ಯಂ

ದೈವಪಾದಜಿ ಪೆಸಂತಿರೆ . . . ಜಿಟ್ಟಿಸಾ ಮಂತದಿಂದಂ (ಜಿಟ್ಟಿಕು. ೦೨-೦೬೩).

ರಟ್ಟಕಂದರ್ಪ = ರಟ್ಟವಂಶವವರಲ್ಲಿ ಮನ್ಮಥನಂತಿರುವವನು : ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪೂಜಿಗೊಳಗೆಡದೊಳಂ ಬಲುದೊಳು ಕಪಿಗಡಿಪನ್ನೆ ಬರ್ಪ್ ಪಳಮಸ್ತವ್ಪದೆ ಚಾರಿಸುವೋಜೆಯಂ ರಟ್ಟಕಸ್ತರ್ಪನಾಪಂ ಬಲ್ಲಂ (ಪ್ರ. II. ೦೩೩-೬೩ ; ೩೮೭). **ರಟ್ಟಶಿರಟ್ಟ** = (ಅಲಂ) ರಟ್ಟರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನು : ಒಂದು ಬಿರುದು : ರಟ್ಟರಾಜ್ಯಪರಭಗಳ ಮುಂ ಬಿಟ್ಟು ತಜಿಬೊಟ್ಟೆ ರಟ್ಟಶಿರಟ್ಟಂ ಜಾಳುಕ್ಕರಾಜ್ಯಪಟ್ಟಮನಾತಂ (ಪ್ರ. V. ೦೫-೦೨ ; ೧೦೧೨). **ರಟ್ಟಮಾರ್ತಂಡ** = ರಟ್ಟರಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ರಟ್ಟಪಾರ್ತಾಂಡ್ಯಂ . . . ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಪಾಮನ್ತೆಸಜಿಪುಪ್ಪಂ (ಸಾಂಶಾ. XI-i. ೬೨-೯ ; ೧೦೬೬). **ಜಿಟ್ಟವೆಡಂಗ** = ಚೆಲುವನಾದ ರಟ್ಟ ; ರಟ್ಟಕವಿಯ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮನಸಿಜಸನ್ನಿಭನೆನಿಸಿದ ವಿನಯಗುಣೋತ್ತುಂಗನೆಸೆವ ಜಿಟ್ಟವೆಡಂಗಂ (ಜಿಟ್ಟಿಕು. ೦-೨೩). ℙ ಈ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ 'ಜಿ' ಕಾರದ ಅಸ್ತಿತ್ವ ವಿಚಾರಣೀಯವಾದುದರಿಂದ ಕಾವ್ಯಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ದೊರಕಿದ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ . [< ಸಂ. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ]

ರಟ್ಟಕುಳ, ಜಿಟ್ಟಕುಲ, ಜಿಟ್ಟಕುಳ (ನಾ)· ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು ; ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟವಂಶ : ರಟ್ಟಕುಳಾನ್ವಯಸ್ಯಪರಂ ಪಟ್ಟದ ತಪಮ್ಮನೆಗಳೆನಿಪ ಗಾವುಂಡುಗಳುಂ ಬಿಟ್ಟರ್ಜ್ಜನೇಂದ್ರಪ್ರಭುಗೆ (ಸಾಂಶಾ. XI. ೦೬-೦; ೧೦೦). **ಜಿಟ್ಟಕುಲ** : ಜಿಟ್ಟಕುಲಾಗ್ರಣಿ ಧರಣೀಪಟ್ಟಂ ನಿಜನೊಸಲೊಳೆಸಪು (ಕೀರ್ತಿಕಾ. ೨೨-೨೩ : ೧೨೦೬). **ಜಿಟ್ಟಕುಳ** : ಜಿಟ್ಟಕುಳಭೂಷಣಂ ಸಿಂಧೂರ ರಾಜಂ (ಕೀರ್ತಿಕಾ. ೨೩-೦೦; ೭). [ರಟ್ಟ + ಕುಳ (= ಕುಲ)]

ರಟ್ಟಗಡ (ನಾ)· ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪಣರವಾಡಿಯ ರಟ್ಟಗಡ ಸಣ್ಣಪಯ್ಯನ ಮಗ ಅಸಗಯ್ಯ (ಪ್ರ. V. ೬೩ಕಾ. ೨೬೬-೦೨; ೧೧೨). [ರಟ್ಟ + ಗಡ್ಡ]

ರಟ್ಟಪಳ್ಳಿ(ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ℙ ಈಗಿನ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹಿರೇಕೆರೂರು ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ರಟ್ಟಪಳ್ಳಿ : ಬನವಾಸಿನಾಡಂ ಳಲದಮ್ಮರಾಮನ್ ಸಾಸ್ತರನಾಳೆ ರಟ್ಟಪಳ್ಳಿಯ ಪೊಲಗನು × × × (ಪ್ರ. VII. ಕೀರ್ತಿಕಾ. ೨೬-೬; ೧೦೬). [ರಟ್ಟ + ಪಳ್ಳಿ]

ರಟ್ಟಪಾಡಿ ' ರಟ್ಟವಾಡಿ ' ನೋ.

ರಟ್ಟವಾಡಿ, ರಟ್ಟಪಾಡಿ (ನಾ)· ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶ : ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ನಾಡು : ಪನ್ನಿರುವರುಂ ರಟ್ಟವಾಡಿ ಮೇಗೆ ದಣ್ಣಾಪೋದಲ್ಲಿ (ಪ್ರ. XII. ಶಿವಗಿ. ೮೫-೨ ; ಪು. ೭೨೦). **ರಟ್ಟಪಾಡಿ** : ಪೊಗಟ್ಟೊಡುತಿಯ ರಟ್ಟಪಾಡಿಯೀಜ[ಜ] ಲಕ್ಕಮುಂ (ಪ್ರ. VII (೩). ಮುಂಡ್ಯ. ೫೬-೪೫ : ೧೦೭೨) ; ಅವನು ಆಳದ ನಾಡಿಗೆ ರಟ್ಟಪಾಡಿಬಿಯದು ಹೆಸರು (ಬಾಣಶ್ರೆ. ೨೧೭). [ರಟ್ಟ + ಪಾಡ್ಡಿ]

ರಟ್ಟಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ)· ಕೂಗು ; ಕಿರುಚು : ಕೊಡುಕೊಡೀಕ್ಷಣ ಸಲ್ಲದೊಡೆ ನಾ ನುಡಿದ ಶಪಥನಾಂತೊವಲ್ಲದೆ ಬಿಡೆನೆನುತ್ತೋರಂತೆ ಶಿವಧೋಮೆನುತ ರಟ್ಟಿಕ್ಕೆ (ಪಚ್ಚ. ೫೬-೬೨). [< ರಟಿಸ + ಇಕ್ಕು]

ರಟ್ಟು೧ (ನಾ). ೧. ಎರಡಳೆಗಳನ್ನು ಜೊತೆಯೊಳಗಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ನೆಯ್ದ ದಪ್ಪಬಟ್ಟೆ ; ಒರಟುಬಟ್ಟೆ : (೫). ೨. ಪುಸ್ತಕಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ದಪ್ಪಬಟ್ಟೆ ಅಥವಾ ದಪ್ಪಕಾಗದದ ಮೇಲುಹೊದಿಕೆ ; ಬೈಂಡು : ಕಡತವನ್ನು . . . ಮಡಿಸಿ ಎರಡುಕಡೆಗಳಿಗೂ ರಟ್ಟನ್ನು ಹಾಕಿ ಹೊಲಿಸಿದ್ದರು (ಪಚ್ಚ. ೧೦). ೩. ಪುಸ್ತಕವು ಕೊಳೆಯಾಗದಂತಿರಲು ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಕಾಗದದ ಹೊದಿಕೆ : ಪುಸ್ತಕಕ್ಕೆ ದಪ್ಪಕಾಗದದಿಂದ ರಟ್ಟು ಹಾಕಿದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಾಳಿಕೆ ಬರುತ್ತದೆ (ಪಚ್ಚ).

[ದೇ.ತ ತೆಲು. ರಟ್ಟ, ರಟ್ಟು]

ರಟ್ಟು೨ (ನಾ). ಯಾವುದಾದರೂ ವಿಷಯವನ್ನು ಬಹಿರಂಗ ಪಡಿಸುವಿಕೆ, – ಹೊರಗೆಡಹುವಿಕೆ, –ಪ್ರಕಟಿಸುವಿಕೆ : ಮರುಂ ರಟ್ಟಾದ ಹಾದರಗಿತ್ತಿ . . . ರೋಗಿಯೆಂಬರ ಕೂಡೆ ರತಿಗೆಯ್ವುದನೆ ಚದುರು (ಜಪ. ೦೨-೦೬); ರಟ್ಟುಪಾಮುಪೆದಾಪುತವಲ್ಲ ಹೇಳ್ದೊಡಂಬುಟ್ಟುದೆ ಸ್ಮರಕಾಮಾರನಿಗೆ (ಪೋಪಚ. ೭೬-೩೨) ; ಸಾಕುಮಾಡಿರವ್ವ . . . ಭುಷ್ಟಮಾತುಗಳನೆಮ್ಮೋ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಪಟ್ಟುಪಟ್ಟಿಗೆ ರಟ್ಟುಮಾಡುವುದ (ಪ್ರಭಂಪು. ಧಾ. ೪-೭೬-೦) ; ಸಂಸಾರ ಗುಟ್ಟು, ರೋಗ ರಟ್ಟು (ಗಾಪ). [ದೇ.ತ ತೆಲು. ರಟ್ಟು]

ರಟ್ಟುಕಟ್ಟು೧ (ಕ್ರಿ). ಪುಸ್ತಕ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಹೊದಿಕೆಯನ್ನು ಹಾಕು ; ರಟ್ಟುಹಾಕು : ನನ್ನಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥದ ರಟ್ಟುಕಟ್ಟಿದ ಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲ. ನಿಮಗೆ ಬೇಕಾದರೆ ಬಿಡಿಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ(ಪಕ್ಷಿಸಂ. VI. ೨೦೬).

[ರಟ್ಟು೧ + ಕಟ್ಟು೧]

ರಟ್ಟುಕಟ್ಟು೨ (ನಾ)· ಪುಸ್ತಕಗಳ ಹೊದಿಕೆ.–ಕವಚ : 'ಹೊಸ ಗ್ರಂಥಗಳು ಭಂಡಾರಪನ್ನು ಸೇರಿದೊಡನೆಯೆ ಅವುಗಳ ರಟ್ಟುಕಟ್ಟು, ಅಚ್ಚು . . . ಸುಯಾಗಿವೆಯೇ ಎಂದು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು (ಗ್ರಂಪಾಂ. ೦೪).

[ರಟ್ಟು೧ + ಕಟ್ಟು೨]

ರಟ್ಟೆ 'ಜಿಟ್ಟೆ' ನೋ.

ರಟ್ಟೆಗೆಡಹು (ಕ್ರಿ)· ತೋಳನ್ನು ಕಡಿದು ಬೀಳಿಸು.– ಕತ್ತರಿಸಿ ಹಾಕಿ : ಅರಿಮನೊಗ್ಗರಿಯ ರಟ್ಟೆಗೆಡಹಿ ರಣರಂಗವೀರನು ಜಗಜಟ್ಟಿ ನಟ್ಟಾಳು ರಾಜರಿಗೆ (ಪೊಂಪಾ. ೯-೮೬). [ರಟ್ಟೆ (<ಜಿಟ್ಟೆ) + ಕೆಡಹು (<ಕೆಡವು)]

ರಟ್ಟೆಪಲ್ಲವಿ (ನಾ)· [ಸಂಗೀತ] ಜೊತೆಪಲ್ಲವಿ ; ಜೋಡಿಪಲ್ಲವಿ : ರಟ್ಟೆಪಲ್ಲವಿ ಎಂಬುದು ನಿಜವಾಗಿ ಎರಡು ಜೇರೆ ಬೇರೆ ಪಲ್ಲವಿಗಳು. ಆದರೆ ಎರಡನ್ನೂ ಮಾಧುರ್ಯದಿಂದ ಒಂದುಗೂಡಿಸಿ ಒಂದೇ ಪಲ್ಲವಿಯೆನ್ನುವಂತೆ ಪೇದುಮು (ಸಂಗೀತ. ೭೯). [ರಟ್ಟೆ೧ (ℙ←ತಮಿ.ಇರಟ್ಟೈ=ಜೊತೆ; ತೆಲು. ರೆಟ್ಟ=ಜೊತೆ) + ಪಲ್ಲವಿ]

ರಡ್ಡಿ ' ರೆಡ್ಡಿ ' ನೋ.

ರಣ೧ ' ಬ್ರಣ ' ನೋ.

ರಣ೨ (ನಾ)· ೧. ಕಾಳಗ; ಯುದ್ಧ : "ಸಂಗ್ರಾಮಃ . . . ರಣಂ . . . ವಿಗ್ರಹಃ – ಈ ೩೫ ಕಾಳೆಗಂ" (ಜಲಂಚಿಂ. ೬೩-೬೦೦); ವಿಶ್ವರೂಪಮನಾಂ ಕೊಜ್ಜಿದನಿಂ ಕಡಂಗಿ ರಣದೊಳ್ ನೀಂ ತೋಜು ನಿನ್ನಾರ್ಪ್ಪಮಂ (ಪಂಚಾ. ೯-೮೯); ರಣದೊಳ್ ಮೂಜಿಂತ ಜೂಡಾಮಣಿಗೆ ಮಣಿಮಯ ದುರ್ದ್ಧ ತ್ಸನಂ ಗೆಲ್ದ ವಿದ್ಯಾಮಣಿ (ಅಪ್ಪ. ೦೨-೦೩). ೨. ಯುದ್ಧರಂಗ; ಸಮರಭೂಮಿ ; ಕಳ : ರಣಮಂ ಪೂಜಿಸಬೇಟ್ಟು (ಅವಂತಿ. ೦೯-೩೬); ಉರೆ ಮಹಾರಥಸಮರಥಾದಿಗಳುರಳೆ ರಣದೊಳಗೆ (ಗಗಣ. ೦೯-೮೩); ನಾನಾತ್ರಮುಲಭುವಪರ್ಜಣಿಗೆ ರಣಜಾದ ರಾವಣಂ (ಕ್ರಿಯಾಕಾ. ೩೫೨-೦೩೬). ೩. ಸಂತೋಷ ; ಆನಂದ. ೪. ಶಬ್ದ; ಧ್ವನಿ . ೫. ಉಗ್ರವಾದುದು : 'ರಣಗುಟ್ಟು', 'ರಣಬಿಸಿಲು' ಪರಾ. ೬. ದೊಡ್ಡದು; ಗಾತ್ರವಾದುದು : ' ರಣಪರ್ದ ' ಪರಾ. ೭. ದೆವ್ವ; ಭೂತ : ಅಂದಿನ ಮಲೆನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಭೂತ. ಪ್ರೇತ. ಪಿಶಾಚಿ. ಪಂಜರವಳ್ಳಿ. ರಣ. ಮಾರಿ . . . ಕಲ್ಲುಕುಟಿಗ ಮುಂತಾವ ಹಲವು ಹೆಸರಿನ ಹಲವು ಜಾತಿಯ ದೆವ್ವಗಳವ್ವವು (ಸಂಪಾಂ. ೨). ' ರಣಹೊಡೆ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಣ್ಣ (ನಾ)· ಹಡಗಿನ ಒಂದು ಭಾಗ : ಅಂತು ಸಮುದ್ರಂ ಬಹಿಶ್ಚಂ ಬಿದಲುವಂದು ಪಿಟ್ಟಿನೆ ಪಿಜ್ಜಾದು ಕಲ್ಲೆಯುಂ ಕವಿಯುಮಾಗೆ ನಿರ್ಜ್ಜೀವನು ಮರ್ದ್ದು ಪೋಗೆ ಕೂವಕಂಭಂ 'ಮುಜ್ಜಿಮೆ 'ಬಂಧಂ ಬಿರಿಯ ರಣಂ ಮುಜ್ಜಿಮಿ ಕೀಲ್ ಕಲಿ (ಬಂಪಾ. ೪-೦೪ ೫). [?]

ರಣಕಂಬು (ನಾ)· (ಜಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ) ಕುರಿ, ಕೋಣ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಬಲಿಕೊಡುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಕಂಬ ;

ವಧಸ್ತಂಭ : ಕೋಣವನ್ನು . . . ಮುಖ್ಯವಾದಲ್ಲಿ ಕಲಿತಂದು· ಗುಡಿಯ ಮುಂದೆ ಇದ್ದ ರಣಕಂಬಕ್ಕೆ ಅದನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದ (ಜಾಮಳಿ· ೬).
[ರಣ್ಯ + ಕಂಬು$_1$ (< ಕಂಭ)]

ರಣಕಣ ' ರಣಕಳ ' ನೋ·

ರಣಕಬಳಿ (ನಾ)· ಯುದ್ಧಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಗತ್ಯವಾಗುವ ಆಹಾರ : ರಣಕಬಳ ರಕ್ಕಮರ್ಮಗಳ್ವುದಿದ ಭೀರಣಗಳ (ಜಾಜಿಕೇ· ೬-೦೦ ೪)· [ಸಂ·]

ರಣಕರ್ಕಶ (ನಾ)· ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗೆಲ್ಲಲು ಕಠಿಣನಾದವನು : ರಣಕರ್ಕಶನಸುರಕುಲಾಗ್ರಣಿ ವಿರಥಂ ಮಾಡಿ ವೀರಸಂ . . . ಪಿಡಿದಂ (ತಂಗಾಪ· ೦೬-೦೪೬)·
[ಸಂ·]

ರಣಕಲಿ (ನಾ)· ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಶೌರ್ಯದಿಂದ ಹೋರಾಡುವವನು ; ಯುದ್ಧವೀರ : ಮಡಿದುದೌ ನಿನ್ನ ರಣಕಲಿಕುಮಾರಪ ಕೈಲಿ ಕದನ ಮುಖದಲಿ ಫಲ್ಗುಣನ ಸೇನೆಯಲಿ ಜನಂ ವಿಪುಲಸಂಖ್ಯೆಯಾಲಿ (ಕಾ೨ಗ· ೬೬-೨೨೬)· [ಸಂ·]

ರಣಕಹಳೆ ' ರಣಗಹಳೆ ' ನೋ·

ರಣಕಳ, ರಣಕಣ (ನಾ)· ರಣರಂಗ ; ಯುದ್ಧಭೂಮಿ : ಮಾಯೆಯಿಂದ . . . ಭೀಷ್ಮರು ರಣಕಳವಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟರು (ಪಾ೨೫· ೬೬೫)· **ರಣಕಣ** : ಊರೂರೆ ರಣಕಣವು ಹಾಂಡವವು ಗೊಂದಣವು (ಸೂಹರಾಣ· ೬೬-೯)· [ರಣ್ಯ + ಕಳ್ಳ$_3$]

ರಣಕಾಳಿ (ನಾ)· ಯುದ್ಧದೇವತೆ ; ರಣಚಂಡಿ ; ದುರ್ಗೆ : ರಣಕಾಳಿ ರುಂಡಮುಂಡಗಳ ಚೆಂಡಾಟವಾಗಿದಳಲ್ಲಿ (ಪಾ೨ಗ· ೬೨-೨೨೬೯); ಕರೆಯುತ್ತಿ ಹಳಬೊ ರಣಕಾಳಿ (ಕ೨ಗಂ· ೬೬-೬)· [ಸಂ· ರಣಕಾಲೀ]

ರಣಕೋಲಾಹಲ (ನಾ)· ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ಗದ್ದಲವನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವಂಥದು : ' ರಣಕೋಲಾಹಲನಂ ' ಕಾಳಾರಿಯನಂ ನೀಲಾಚಲ ಸ್ಪರ್ಧಿಯಂ . . . ದ್ವಿವೇದ್ರಮಂ ತನ್ನ (ಕ೨ಗ· ೪೦-೯೨)· [ಸಂ·]

ರಣಚೇಡ (ನಾ)· ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೆದರುವವನು ; ರಣಚೇಡಿ : ಓಡಿ ನಾಚಿಸುವವರು ನಲಿ ರಣಚೇಡರೀಗಳೆ ಪುರಳಿ (ಕಾಣ್ಯ· ೬-೬೦)·
[ರಣ್ಯ + ಚೇಡ]

ರಣಗಬ್ಬಿ (ನಾ)· ಕಾಳಗ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಸೊಕ್ಕುಳ್ಳವನು : ಬೊಬ್ಬಿಜ್ಜುವ ರಣಭೂತಗಳ ಕಂಡುಬ್ಬಿ ಬಹಳಾಸಂದದಲಿ ರಣಗಬ್ಬಿ ಮೆಜ್ಜಿದ ನೃಸಿಂಹ ನಾಹವರಂಗಮಧ್ಯದಲಿ (ಕ೨ಕ್ಷಾ· ೦೬-೫೫). [ರಣ್ಯ + ಗಬ್ಬಿ$_1$]

ರಣಗಲಿ (ನಾ)·=ರಣಕಲಿ : ರಣಗಲಿಯೆಂ ಚಿತ್ರೈಸು (ಕ೨ಗಾ· ೬-೦೯-೬)·
[< ರಣಕಲಿ]

ರಣಗಹಳೆ, ರಣಕಹಳೆ, ರಣಗಾಳೆ (ನಾ)· ೧. (ಅಲಂ) ದೊಡ್ಡಧ್ವನಿ; ಅಬ್ಬರ ; ಆರ್ಭಟ : ಏತಾವರ ಗಂಟಲು ರಣಗಹಳೆ ಕೇಳಿ ದಾಕ್ಕನೆ ಎಚ್ಚರವಾಯಿತು (ಪುಟಾ· ೬೯)· **ರಣಕಹಳೆ** : ೨. ಯುದ್ಧ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಊದುವ ಕಹಳೆ : ಸೌಮಿತ್ರಿ ರವಿಯುದಯದೃಶ್ಯಮು ನಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಿರೆ, ಕೇಳ್ದುದೊಂದುಚ್ಚತಂ ರಣಕಹಳೆ (ತ್ರಿಣಾಪ್ರ· ೩೦೨-೨೦)· **ರಣಗಾಳೆ** : ೨. ರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಲಿ ಬೀಸುವುದು ಬರುಗಾಳಿ ರಣದಲ್ಲಿ ಕವಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಗುವುದು ರಣಗಾಳಿ (ಕ೨ಕ್ಷಾ· ೪-೦೦)· [ರಣ್ಯ + ಕಹಳೆ]

ರಣಗಳ್ಳ (ನಾ)· ಕಾಳಗದಿಂದ ಓಡಿಹೋಗುವವನು ; ರಣಚೇಡಿ : ಜಳ್ಳು ರಕ್ಕಸನವನೇ ಹೆಂಗಳ್ಳನು ಸಂತಾಪಿಸುವ ರಣಗಳ್ಳನು ಗತಿಗೇಡುಗನೀ ದ್ರೋಹಿರಕ್ಕಸ . . . ಹೊಳ್ಳುವಾಜಿಸಲ್ಲೂದುವೆನು (ಕ೨ಗಂ· ೪-೬-೩೬)·
[ರಣ್ಯ + ಕಳ್ಳ$_1$]

ರಣಗಟ್ಟಲೆ (ನಾ)· ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ಧೂಳು, ಬಾಣಸಮುದಾಯ, ಧ್ವಜ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಕತ್ತಲೆ : ರಣಗಟ್ಟಲೆ ಯೊಳ್ ಕವಿಯಲಾಂ ಎಗೆ (ತಂಕಣಾ· ೧೦-೬೯) ; ರಣಗಟ್ಟಲೆ ಕೈಮಿಗೆ ಬಲ್ಲಿಗ್ ಕದುಕೆಯ್ದುಭಯಬಲದೊಳೆಂಬಿಕ್ಕುವುದುಂ (ತಂಗಾಪ· ೦೬-೬೯)·
[ರಣ್ಯ + ಕಟ್ಟಲೆ]

ರಣಗಾಳೆ ' ರಣಗಹಳೆ ' ನೋ·

ರಣಗೀತೆ (ನಾ)· ಯುದ್ಧವನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ರಚಿಸಿದ, ವೀರಾವೇಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಹಾಡು : ರಣಪ್ರಣಯದ ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ರಣಗೀತೆಯೊಡನೆ ಕುಣಿತ ಆರಂಭವಾಯಿತು (ಸಪಚ· ೬) ; ಒಂದು ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ಯುದ್ಧೋನ್ಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡುವಾಗ ಹಾಡುವ ರಣಗೀತೆಗಳು. . .ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ತುಂಬಿರುವುದೂ ಉಂಟು (ಸೌಂಚಿ·೬೯)·
[ಸಂ· ರಣಗೀತಾ]

ರಣಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ)· ೧. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗು ; ಉಗ್ರವಾಗು : ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಬಿಸಿಲಂತು ರಣಗುಟ್ಟುತ್ತಿರುತ್ತದೆ (ಪುಂಲಾಹು· ೩-೦೧೩)· ೨. (ಅಲಂ) ಶೂನ್ಯವಾಗು : ಭಣಗುಡು : ರಾಜಮಾರ್ಗ . . . ಜನರಹಿತವಾಗಿ ಸ್ಮಶಾನದಂತೆ ರಣಗುಟ್ಟುತ್ತಲಿವೆ (ಪುಲ್ಕಶಾ· ೩) ; ತರವಾಗಿ ರಣಗುಟ್ಟುವ ಈ ಎನ್ನ ಹೃದಯಮಂದಿರವನ್ನು ಇನ್ನಾವರಿಂದ ತುಂಬಲಿ (ಅಂತಾ· ೬)·
[ರಣ್ಯ + ಕುಟ್ಟು$_{11}$]

ರಣಗುಡು (ಕ್ರಿ)· ೧. = ರಣಗುಟ್ಟು ೧ : ಹೊರಗಡೆ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಉರಿಬಿಸಿಲು ರಣಗುಡುತ್ತಿತ್ತು (ಕಮಚ· ೦೬೦) ; ಬಿಸಿಲೇನೋ ಇನ್ನೂ ರಣಗುಡುತ್ತಲೆ ಇತ್ತು (ಕ್ರಸಾ· ೩)· ೨. ಅಧಿಕವಾಗು ; ತೀವ್ರವಾಗು : ರಣಗುಡುವ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಳಲಿನೊಂದಿಗೆ ತಿಪ್ಪಯ್ಯನವರ ಅಂತ್ಯವಿಧಿ ಕೊನೆಗೊಂಡಿತು (ಕಾಗಳ· ೨೦)· ೩.=ರಣಗುಟ್ಟು ೨ : ಹಸಿರುಹಸಿಯಂತೆ ದಿಕ್ಕೋ ಎನ್ನುವ ಅಂಗಳ ಏನನ್ನೊ ಕಳೆದುಕೊಂಡಂತೆ ರಣಗುಡುತ್ತದೆ (ಗಾಕಚ· ೦೦೦)· [ರಣ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ರಣಗೇಡಿ (ನಾ)· = ರಣಚೇಡ : ಹರಿಬದಾಪವವೆಂಬರಾವಡೆ ಹರೆದರೀ ರಣಗೇಡಿಗಳು ನುಡಿಯುರಿಯು ಹೊಜುವುದು ಘಾಯವತಿಶೀತಳ ಮಹಾದೇವ (ಇಡಾ೨ಂ· ೬-೮೩)· [ರಣ್ಯ + ಕೇಡಿ$_1$]

ರಣಚಂಡಿ (ನಾ)· = ರಣಕಾಳಿ : ಆಕಯು . . . ಪಟಯೋಗಿನಿಯಾಗಿ, ರಣಚಂಡಿಯಾಗಿ, ಕಾಣಿಸುತ್ತಾಳೆ (ಪಾಕಪ್ರ· ೪೮೩) ; ರಣಚಂಡಿ ಕತ್ತಿ ಕಡಿಯದು, ಯುದ್ಧ ಸುಡಲರಿದು ನಿನ್ನ ನೆನಪಿನ ಕವನ ಜೀವಂತದಾಖಿಲೆಯು (ಪಂಮು· ೬೨-೬)· [ಸಂ· ರಣಚಂಡೀ]

ರಣಚೌಪಟ (ನಾ)· ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ವಿಕಾಂಗಿಯಾಗಿ ಹೋರಾಡುವವನು ; ಚೌಪಟಮಲ್ಲ ; ' ಮಹಾವೀರ : ರಣಚೌಪಟ ಚತುರ್ಬಲ ದೊಗೆ ಪೊಕ್ಕನು(ಕಾಕ್ಕಾರ್ಜು· ೩-೬೦)· [ರಣ್ಯ + ಚೌಪಟ (<ಚೌಪಟ್ಟು)]

ರಣಜವೊಬಲ್ (ನಾ)· ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ರಣಜವೊಬಲ ಬಯಲ × × × ರ. . . ದೀಪಭೋಗಮ್ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಂ (ಎಕ. XI. ಹೊಳ್ಕೆ· ೨೬-೨೦ ; ೪೬೬)· [ರಣಜ್ಯ + ಪೊಬಲ್]

ರಣಜಟ್ಟಿಗ (ನಾ)· ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲನಂತೆ ಸೆಣಸುವವನು : ಗೋದಾಮೆಯಂತೆ ಬಗೆದ ಬಣ್ಣಮಸ್ಪ ರಣಜಟ್ಟಿಗರಿಂ. . . ಅತಿಭಯಂಕರಾಕಾರ ಪಾಪ್ಪದು (ಕಾಪ್ರಾ· ೩೨೯ ೫೩೨೪)· [ರಣ್ಯ + ಜಟ್ಟಿಗ (< ಜಟ್ಟಿಗ$_1$)]

ರಣಜೇಯ (ನಾ)· ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಬೇಕಾದವನು : ಜಡಮತಿಯತಿ ಪತೋಪಾಯಾ ಸುಧೇಯನಲ್ಲವಂ ರಣಜೇಯಂ (ಪಾಪ್ರ· ೬-೦೨೦)· [ಸಂ·]

ರಣಡೊಂಬಿಗ (ನಾ)· ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಆಡಂಬರವನ್ನು ತೋರಿಸುವವನು ; ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿಜೃಂಭಿಸುವವನು : ಅಂಬುಜಾಕ್ಷನ ಸರಿಸದಲಿ ರಣ ಡೊಂಬಿಗನ ಕಂಡಮಮ ವಿಲಯಾಡಂಬದಾಟೋಪದಲಿ ಕಿಡಿಗೆದಱಿದನು ಕರಿನೀಲ (ಕ೨ಗಾ· ೬-೦೯-೩೦)· [ರಣ್ಯ + ಡೊಂಬಿಗ್$_2$]

ರಣತೂರ್ಯ (ನಾ)·=ರಣಗಹಳೆ ೨ : ಒಂದೆಡೆ ವಲ್ಲಭಿಯುಂ ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ರಣತೂರ್ಯಘೋಷಮುಂ ಜೀರಲಿರಲ್ (ಕ್ರಿಶಾ೨ಂ· ೦೭೯)· [ಸಂ·]

ರಣದವಕ (ನಾ)· ಕಾಳಗ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಆತುರ : ಯುವ್ವಾಜೇಕ್ಷೆ : ಅನುಸಾಲ್ವಕನ ಸೇನೆಯೊಕ್ಕೊಗದೊಳೆರಯುಗಿವ ಘಟಿಕಂಬಿಂತೆ ರಣದವಕ ವೊಗದೊದಗಿತಂಯುಧಿಯ ತೆರೆಯುತೆ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೮೨-೦೬).

[ರಣ್ಣ + ತವಕ್]

ರಣದವಕೆ (ನಾ)· ಕಾಳಗ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಆತುರವುಳ್ಳವನು . ರಣದವಕೆ ಕರ್ಣದ್ರೋಣರ ಯೊವೆಡೆ ತೋಜುತೋಜು (ಶಾಣ್ಮ. ೦೬-೯).

[ರಣ್ಣ + ತವಕೆ]

ರಣದವಕಿಗ (ನಾ). = ರಣದವಕೆ : ಕೃಷ್ಣನ ಕಂಪಿಸುತಿರ್ದವ್ವೆ ರಣದವಕಿಗರ ಬಕ್ಕಡದ ದಿಬ್ಬಾಳೆದ ಸುಹಾಹವಕೆ (ಕೊಡಂ. ೪-೩-೧೨).

[ರಣ್ಣ + ತವಕಿಗ]

ರಣದಿಟ್ಟ (ನಾ). ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ದಿಟ್ಟನಾಗಿ ನಿಂತವನು : ಪಾರ್ಥಪಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ರಣದಿಟ್ಟರುಂಟೇ ನಿಮ್ಮ ಹೋಲಿಸಲು (ಶಾಸ್ತ್ರೀ. ೨-೦೦).

[ರಣ್ಣ + ದಿಟ್ಟ]

ರಣದೀಕ್ಷಿತ (ನಾ)· ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಸಂಕಲ್ಪಮಾಡಿದವನು : ಭಾವಿಸಂಗ್ರಾಮಚರ್ಚಾವಚನಂಗಳಸ್ಯಮಾಗತರುಂ ರಣದೀಕ್ಷಿತರುಮಪ್ಪ ವೀರಸಾಮಂತರೊಳ್ ಪಿರಿವು ಬೇಗಂ ಪುಡಿಮುತ್ತುಮಿರ್ದು (ಕಂಪ್ರ. ೦೦-೪೯ ಪ).

[ಸಂ.]

ರಣದೀಕ್ಷೆ (ನಾ)· ಕಾಳಗವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಸಂಕಲ್ಪ : ರಣದೀಕ್ಷೆಯನು ಕೈಕೊಂಡಮರರಿವು . . . ಬಿಜಿಸಿದನು ಮಣಿಕಭವ (ಕೊಡಂ. ೩-೫೬-೩೦).

[ಸಂ. ರಣದೀಕ್ಷಾ]

ರಣದುರುಳತ್ವ (ನಾ)· ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸೆಣಸಾಡುವ ಗುಣ : ತರಳನೆಂದಾನು ಕೈಗವಬಿಟ್ಟಡೆ ರಣದುರುಳತ್ವ ನಿನಗೆ ಸಿದ್ಧಿಪುದೇ (ಕೊಡಪ. ೪೩-೩೦).

[ರಣ್ಣ + ದುರುಳತ್ವ]

ರಣದೋಹಳ (ನಾ)· ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು : ರಣದೋಹಳನೆನಿಪ ಕೇಶವಾನಿತ್ಯಂಗಂ ಪ್ರಣುತೇಶಂ ಜನಿಯಿಪಂ (ಹರಿವಂ. XX, ೦೦೬-೩೦; ೧೧೩೬); ಪಜ್ರವಹ್ನಿಯಂ ತಳವೊಳಗಿರ್ದಿರಾಗೆ ಪೊಸದಿಕ್ಕುವ ಸಿಂಗವ ಕೇಸರಂಗಳಂ ಸೆಳವಳಮಂ ಸಮಂತು ತಳೆದಂ ರಣದೋಹಳನಪ ಕುಮಾರಕಂ (ಪಂಪ್ರ. ೬-೨೬). [ಸಂ. ರಣದೋಹಲ]

ರಣಧಾರಿ (ನಾ)· ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ರಣಧಾರಿ ಲಿಪಿತ (ಅ. IX. ೨೨-೦೬ ; ೭೫ಮು ೭೫).

[?]

ರಣಧೀರ (ನಾ)· = ರಣದಿಟ್ಟ : "ತೋರಹತ್ತನೆಸೆ ತಾಂ ರಣಧೀರಂ" (ಶಾಕಂ. ೩೪) ; ರಣಧೀರಂ ಸಾರ್ವಭೌಮಂ ಪಿಪಥವತಿ (ಪಗಂ. ೦೪೯).

[ಸಂ.]

ರಣಪಟಹ (ನಾ)· ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ ತಮಟೆ.–ಹಲಗೆ : ರಣಪಟಹ ರವಂ ದಿಗ್ವಾರಣ ಕರ್ಣಭೃರ್ಣಮಂ ಪಳಬಲಿಯ (ಪಂಪಾಪು. ೦೦-೩೦).

[ಸಂ.]

ರಣಪದ್ದು ' ರಣಪರ್ದು ' ನೋ.

ರಣಪರ್ದು, ರಣಪದ್ದು, ರಣಪದ್ಮ (ನಾ). (ಹೆಣಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಹದ್ದು : "ಕಂಕಃ __ ರಣಪರ್ದು" (ಶಾಕೃ. ೪೦). **ರಣಹದ್ದು** : ಕರಭಪ್ರಿರುಂಡ ರಣಪದ್ಮ ಬಾಪ್ಪರ ಪಂಗ ಗರುಡ ಮೊದಲಾವ ಪರಿಪರಿಯಿಂದವೊದರ್ವ ಭೀಕರಪತಾಳ ಬಿಗ ಮೃಗವ ನೆರವಿ (ಪಪೋ. ೭-೦೦). **ರಣಹದ್ದು** : ರಣಹದ್ದುಗಳು ಹಾರಾಡಿ ಮನವಲ್ಲಿ ಭೀತಿಯನ್ನು ಮೂಡಿಸಿವವು (ಒಡ).

[ರಣ್ಣ + ಪರ್ದು]

ರಣಪಲಾಯನ (ನಾ). ಕಾಳಗದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡುವುದು ; ಯುದ್ಧದಿಂದ ಹಿಂದೆಗೆಯುವುದು : ಅಸುವ ತಡವರೆ ರಣಪಲಾಯನ ವೆಸವುದೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗತಿಶಾಪಹಿಕನಾದಡೆ ನಿಲ್ಲು (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೪ ೩೫). [ಸಂ.]

ರಣಪಾರಗಾಮುಂಡ (ನಾ)· ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ರಣಪಾರಗಾಮುಂಡರುಂ ಅನ್ವವಯಿಸಲು ಉತ್ತಮಗಾಮುಂಡರುಂ (ಅ. II. ೫೫-೬ ; ಪ್ರ. ೦೦೦).

[ರಣಪಾರ ? + ಗಾಮುಂಡ]

ರಣಬಲಿ (ನಾ)· ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ನೀಡುವ ಆಹುತಿ : ಪೆತ್ತ ನಿನ್ನನದೇಕೆ ರಣಬಲಿಗಿತ್ತಪೇ ದುರ್ಯೋಧನನು (ತಿಪ್ಪ. ೭-೨೦). [ಸಂ.]

ರಣಬಾಲಕ (ನಾ). ಕಾಳಗದ ಅನುಭವವಿಲ್ಲದವನು ; ಯುದ್ಧನಿಪುಣ ಸಲ್ಲದವನು : ರಣಬಾಲಕರಾ ಸಮಸ್ತಭೂಪಾಲಕಬಾಲಕರ್ ಕದನಕ್ಕೇಗೆ ಮಚ್ಚರದಿಂದೊಡರ್ಚಿದರ್ (ಪಂಗಪ. ೩-೪೭) ; ರಣಬಾಲ [ಪಾಣಾ. ೪]ಕ ನಪ್ಪೆಂ ನೀಂ ರಣವರಿಣತವಯಸಸಪ್ಪವನೀಪತಿ ನೀಂ (ಪಾಪ್ರ. ೫-೭೭).

[ಸಂ.]

ರಣಬಿನ್ನಾಣಗ (ನಾ)· ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು : ರಣಬಿನ್ನಾಣಿಗರು ನವಗುಂಜೆ ಭೇರಿಗಳ ಕಾಲಾಲಜೆ ಧರ್ಮಸುತ ಭೀಮಂಗೆ ತೋಱಿಸಿದ (ಶಾಪ್ರ. ೬-೪. ೩-೭೩). [ರಣ್ಣ + ಬಿನ್ನಾಣಗ]

ರಣಬಿಸಿಲು (ನಾ). ಉಗ್ರವಾದ ಬಿಸಿಲು ; ಉರಿಯುವ ಬಿಸಿಲು : ಇಂಥ ರಣಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಸುಂದರಮ್ಮ ತನ್ನ ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲು ತೆರೆದಿಟ್ಟೇ ಮಲಗಿದ್ದಳು (ಪಕ್ಷಿ. ೦) ; ಈ ರಣಬಿಸಿಲಿಗೇ ಹೊರಡಬೇಕೆ ? (ಪುರು. ೭೦).

[ರಣ್ಣ + ಬಿಸಿಲು (< ಬಿಸಲ್)]

ರಣಭೀತಿ (ನಾ)· ಕಾಳಗದ ಭಯ ; ಯುದ್ಧದ ಅಂಜಿಕೆ : ಅಂತಃಪುರದೊಳ್ಗುಂದಲ್ಲಿ ಹರಿದುದು ಕೂಡೆ ರಣಭೀತಿ (ಶಾಪ್ರ. ೪-೦೦). [ಸಂ.]

ರಣಭೂತ (ನಾ). ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಪಿಶಾಚಿ : ಬಸಿವಾಯ ರಕುತದ ಲೋಭದವಳ ರಣಭೂತ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಶಾಪ್ರ.೬೨. ೦-೨೦). [ಸಂ.]

ರಣಭೂಮಿ (ನಾ)· ಯುದ್ಧಭೂಮಿ ; ರಣರಂಗ : ಪಾರ್ಥನ ತರೆಯ ನಾಕ್ಷಣಕೆ ತಮಿಸು ಸುದರ್ಶನಂ ಮಾಡಿಪುದ ರಣಭೂಮಿಗೆ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೪೪-೩೦) ; ಈತನು . . . ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಚಂಡಿಕಾದೇವಿಯನ್ನು ಆರಾಧಿಸಿದನೆಂದು . . . ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ (ಕೊಡಂ. ೨೪).

[ಸಂ.]

ರಣಭೇತಾಳ (ನಾ). = ರಣಭೂತ : ಮೈ ನಿಮ್ಮಂತಪ ರಣಭೇತಾಳಗಳಿಗೆ ಮಾರಲು . . . ನಮ್ಮ ಗಂಡಸರು ಇನ್ನೂ ನಪುಂಸಕರಾಗಿಲ್ಲ ಗೊತ್ತಾಯ್ತ ? (ಕೊಪ್ರ. ೩೦).

[ರಣ್ಣ + ಭೇತಾಳ (< ಬೇತಾಳ)]

ರಣಭೇರಿ (ನಾ)· ೧. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ ನಗಾರಿ.– ಭೇರಿ : ಉತ್ಸಾಹ ರಣಭೇರಿಗಳು ಮೋಗಿದವಸುರಸೇನೆಯುರಿ (ಕಪಂ. ೬-೪೬-೦೭) ; ಕಡಿವ ಮಂತಿಂದ ರಣಭೇರಿಗಳೆನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುಗೊ. ೧೬). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕಾಡುಕುಂಬೇಗಿಡ, ರಣಭೇರಿ (ಕೃಪಿಗ. ೩೦-೧೧೦).

[ಸಂ.]

ರಣಭೈರವ (ನಾ). ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಭೈರವನಂತೆ ಇರುವವನು ; ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿ : ಬವರಿ ಒರಿದಾದು ಬಳಿಕ ರಣಭೈರವರಘುಕ್ಷಿತಿಪತಿಗೆ (ಕೊಡಂ. ೬. ೦೩-೩೦).

[ಸಂ.]

ರಣಮಂಡಲ, ರಣಮಂಡಳ (ನಾ). ೧. ಕಾಳಗವಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಯುದ್ಧರಂಗ: ರಣಮಂಡಲಕೆ ನಡತಂದಳಾ ಕಾಂತೆ (ಕೊಡಂ. ೬-೩೦-೦೬) ; ಮಾಜಿವ ಬಿಂಕದಿಂದಿಱಿವ ಕಲಿತನಕಿ ರಣಮಂಡಲಂ ಸುಕೋಚಮೆನೆ ಬಂದು . . . ನಿಂದಾರ್ದುದಾ ಸೇನೆ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೦೪-೯). **ರಣಮಂಡಳ** : ೨. ರಾಜಪುರುಷರವರಿಗೆ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಸ್ಥಳ : ಅರಮನೆಗಿಂಬು ಪೆತ್ತ ರಣಮಂಡಳಮಾ ರಣಮಂಡಳಕ್ಕೆ ಬತ್ತರಿಸಿದ ಬೀದಿ (ಅಪಂಪ್ರ. ೧೦-೦೩).

[ಸಂ.]

ರಣಮಂಡಳ ' ರಣಮಂಡಲ ' ನೋ.

ರಣಮನ್ನೆಯ (ನಾ). (?) : ಸುಂಕ ಸಾ[ಕ್ಷ]ವೀ ರಣಮನೆಯ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಾಬಾಧೆ ಪರಿಹಾರ (ಕಾ. IV. ೪೪-೧೯; 1245). [ರಣ್ಣ + ಮನ್ನೆಯ್]

ರಣಮರಣ (ನಾ)· ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ಸಾಯುವೆದು : ವೀರೋಚಿತವಾದ ಸಾವು : ಕೆಲ[ಬರಿರ್ದ್ದ]ಱಿ ಸಂದಿಱಿವ ತಮ್ಮೇಱಿಂಗೆ ಪೂಣ್ದು ಜಾಱಿಯುಂ ಕೆಲಬರ್ ತಮ್ಮ ರಣಮರಣದುಂ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ವೀರಸಂನ್ಯಾಸ ಕ್ಕೊಡರ್ಚಿ ನಿಲೆಯುಂ (ಪಭರತ. ೪-೪೪ ಪ). [ಸಂ.]

ರಣಮವ್ವರಿ ' ರಣಮೌವರಿ ' ನೋ.

ರಣಮುಖ (ನಾ)· ಮುಂಚೂಣಿ ; ಸೇನಾಮುಖ ; ರಭಿಜಪತಿಯ ಕೈಯಲಿ ರಣಮುಖವಿದಲುಪಹತಿ ನಿನಗೆ ಬರಲಿ (ಕಾಂಡಾ. ೦-೮-೦೦).

ರಣಮುಖದುಟ್ಟಿ = ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ದುಷ್ಟನಾದವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ರಣಮುಖದುಟ್ಟನಾ ಮಗನ್ ಕರಪುರನ್ ಬಸ್ದು ಬಲ್ಲದಾ ತುಬಿಗೊಳೆ (ಎಳ. ೩. ಶುಂಭ. ೪೩-೩; ಸಾ. ೧೦೧).

ರಣಮೂಢ (ನಾ). ಯುದ್ಧಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯದವನು : ಎಲವೆ ಲವೊ ಮೂರುತಿಯುಳ್ಳಿಗ್ಡದ ಹರಿಜರೆದು ರಣಮೂಢ ನಿಲುತಿದೆಲಾ (ಶಾಣ್ಮಕ್ರಿ. ೦೩-೩೦). [ಸಂ.]

ರಣಮೂರ್ಖ (ನಾ). ಒಂದು ರಾಜವಂಶದ ಹೆಸರು : ರಣಮೂರ್ಖ ನೃಪಾಮ್ನಾಯದೊಳಾಯವ ಮೆಯ್ಗಲಿ ಬಾಯಿಕನೆಂಬ ನೆಗಟ್ಟಿಯಂ ಪ್ರಕಟಿಸಿದನ್ (ಎಳ. II.೦೩೯-೨ ; ಸಾ. 950) ; ರಿಪುಬಳಕೃತಾನ್ತಂ ರಣಮೂ[ರ್ಖ್ಖ] ವಂಶೋದ್ಭವಂ ಸಿಂಗನ ಭಂಟಂ ಶ್ರೀಮದಾಯ್ತವರ್ಮ್ಮ ರಸಂ (ಕೌಭಾ. XI-i, ೩೨-೩ ; 1024).

ರಣಮೂರ್ಖಕೇಸರಿ = ರಣಮೂರ್ಖವಂಶದವರಲ್ಲಿ ಸಿಂಹದಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶ್ರೀಕಾನ್ತಾಕಾನ್ತಂ . . . ರಣಮೂರ್ಖ್ಖಿ ಕೇಸರಿ ಕವನಾದಿತ್ಯಂ (ಕೌಭಾ. XI-i, ೩೨-೩ ; 997). ರಣಮೂರ್ಖಧವಳ = ರಣಮೂರ್ಖ ವಂಶದವರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶ್ರೀಕಾನ್ತಾಕಾನ್ತಂ ರಣಮೂರ್ಖ್ಖಿಧ[ವ]ಳಂ (ಕೌಭಾ. XI-i, ೩೨-೩ ; 997). [ಸಂ.]

ರಣಮೌವರಿ, ರಣಮವ್ವರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಣವಾದ್ಯ : ಕೊಂಬು ರಣಮೌವರಿ ಮೃದಂಗಮು ಭೇರಿ ಕಹಳಾರವದ ರಭಸದಲಿ ಬಿರಿಯಲಬುಜಭವಾಂಡ (ಕಾಂಡಾ. ೬-೩೬-೩೬). ರಣಮವ್ವರಿ : ದಿಗ್ಭಿಮಿನಿಯ ಕರ್ಣಮಂ ಕಿವಿಡುದೋರುತಿವೆ ರಣಮವ್ವರಿ (ಕುಚಂಗ. ೬೮-೨).

[ರಣ + ಮೌವರಿ (< ಮೌರ್ವಿ)]

ರಣರಂಗ (ನಾ)· ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಯುದ್ಧಭೂಮಿ ; ಕಳ : ಕಡಿದಾಡಲ್ ರಣರಂಗದೊಳ್ . . . ಪಡೆದಪ್ಪಲ್ಲದೆ ಬರ್ಪುದೇ (ಕೌಪಾಂ೮-೩೬) ; ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅವನನ್ನು ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ತುದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದನು (ಕಾಂಗಾ. ೦೦೬).

ರಣರಂಗಧೀರ = ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವೀರನಾದವನು : ಹಾ ಮಗನೆ ರಣರಂಗಧೀರನೆ ಹಾ ಮದಿಂಯ ಕುಮಾರ ವೀರನೆ ದಾ ಮಗನೆ (ಶಾಣ್ಮಕ್ರಿ. ೬ ೩.೨೩೫). ರಣರಂಗಸೀಱ, ರಣರಂಗಸೀರ = ರಣರಂಗಕ್ಕೆ ಶೋಭೆ ತರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ರಣರಂಗನೀಱ ಪೃಸಿವರ ಬಾಯಂ ಸುದುವ ಪಿಸುನರ ನೇಲ್ವ (ಎಳ. VII. ೪೫೦. ೩-೨೩ ; 1061) ; ಸರ್ವ್ವಸ್ವಸೂಱೆಕಾಱ ರಣರಂಗನೀರ ದಾಮಿಗ ಬೇಣ್ಕೈಕಾಱ (ಎಳ. VI. ೪೩೩೮. ೩೫-೪೯ ; 1336). ರಣರಂಗಭೀಮ = ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ಭಯಂಕರನಾಗಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಚಲದಂಕರಾಮ ರಣರಂಗಭೀಮ ಕದಪ್ಪಚಂಡ (ಎಳ. II. ೩೭೦-೨೪; 1181). ರಣರಂಗಭೈರವ = ಕಾಳಿಗದಲ್ಲಿ ಭೈರವನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ರಣರಂಗಭೈರವನುಭಯಬಳಸಂಘಟಿತೋತ್ಕ್ರಪ್ರತಾಪಂ (ಕೌಭಾ. XX-೪೬-೩೪ ; 1078). ರಣರಂಗಸಿಂಗ = ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹದಂತೆ ಇರುವವನು ; ಮಹಾಶೂರ : ರಣರಂಗಸಿಂಗವಿಜಯಾ (ಎಳ. II. ೪೫೦-೦೩ ; 1೧೫ನೇ ಪ). ರಣರಂಗಸಿಂಹ = ರಣರಂಗಸಿಂಗ : ಅತಿಪ್ರಬಲ ರಣಾವಾಸುವೆನಿಸಿದ ರಣರಂಗಸಿಂಹನಿಂ (ಗದಾಯು. ೩-೭ ಪ) [ಸಂ.]

ರಣರಂಪ, ರಣಾರಂಪ, ರಾಣಾರಂಪು (ನಾ). ದೊಡ್ಡಗಲಾಟೆ ; ಗದ್ದಲ ; ಕೋಲಾಹಲ : ಅವಳಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಕೊಂಡೆನೋ, ತಲೆ ಬೋಳಿಸಿಹೋಗುತ್ತೆ. ಇಲ್ಲವೋ ರಣರಂಪವಾಗುತ್ತೆ (ಕಡಲ. ೮೪); ಏನಪ್ಪಾ, ಇದೆಲ್ಲಾ ರಣರಂಪ (ಪಂಚಮಂ. ೦೮೨). ರಣಾರಂಪ : ಇವುತ್ತೆ ಆಗುತ್ತೇಕಾಗುತ್ತೆ, ಈ ರಣಾರಂಪ ? (ಕುಂಗಣ. ೦೩೪). ರಾಣಾರಂಪು : ಹಣ ಕೊಡೋದಿಲ್ಲಾಂತ ನೀನು ರಾಣಾರಂಪು ಮಾಡಿದೆ (ಸುವಚಂ. ೮೦).

[ರಣ್ + ರಂಪ್]

ರಣರಣ (ಅ). ಅತಿಯಾದ ತಾಪ ಅಥವಾ ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಹೊತ್ತಗೆ ಬಿಸಲು ರಣರಣ ಉರಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಕಮಚ. ೪೭).

ರಣರಣಕ (ನಾ). ಅತಿಯಾದ ಕಾತರ ; ಉತ್ಕಂಠೆ : "ಉತ್ಕಂಠೆ ರಣರಣಕಮಾಯ್ತಲ್ಲಂ ವಿರಹಮುತ್ಕಂಠೆ . . . ಎನಲಾತುರಂ" (ಪಂಗಣಾ. ೦೮೨-೨೪) ; ತರಳಾಕ್ಷಿಯನಿ ಕಾದಂಬಿರಿಯಂ ರಣರಣಕವಿಕಲಹೃದಯದಿ ನೋರ್ಪುತಿರೆ ಚ್ಚಿತಿಸುತ್ತಮಿರ್ದು (ಕಾದಂಣಾ. ೦೮೭). [ಸಂ.]

ರಣರಣಿಕೆ (ನಾ). = ರಣರಣಕ : ನಿನ್ನ ಜಗಜಟ್ಟಿತನವನ್ನು ಎಕ್ಕತುಳಿದಿಂದ ಸಮಗೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ರಣರಣಿಕೆಯು ನನ್ನನ್ನೀ ವೀರತಾಣ್ಡವದಿಂದಾಡಿಸುತ್ತಿದೆ (ಪುಂಕ್ಕ. ೬೩-೦೬). [< ರಣರಣಕ]

ರಣರಭಸ (ನಾ). ೧. ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಆವೇಶ : ' ರಣರಭಸಗೆ ' ಪರಾ. ೨. ಯುದ್ಧದ ಬಿರುಸು, – ಜೋರು : ರಣರಭಸೋತ್ಕಟಂ ಧರೆ ವೆದಂ ಮಗುಚ್ಚಂತೆ (ಕಪಂಪು. ೦೦–೭೪) ; ಕಲಹದುಚ್ಚರದ ರಣರಭಸ ಹುಟ್ಟಿಸಿತಜಾಂಡವ ಹಣಿಗೆ ಬೀನೆಯನು (ಕಾಂಡಾ. ೬-೦೩-೩೩). [ಸಂ.]

ರಣರಭಸಿಗ (ನಾ)· ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆವೇಶವುಳ್ಳವನು : ಅಬ್ಬರಿಪದ ರಣದ ಚೂಣಿಯಲುಬ್ಬುವಜಿ ಶತಕೋಟಿಸಂಪ್ಕೆಯಲಬ್ಬರಿಸ ರಣರಭಸಿಗರ ಮುಖಸನ್ನಿವೇಶದಲಿ (ಕಾಂಡಾ. ೬-೦೪-೦೪). [ರಣರಭಸ + ಇಗ]

ರಣರಸ (ನಾ)· ೧. ಯುದ್ಧೋತ್ಸಾಹ : ರಣರಸಮುಣ್ಮಿದತ್ತು ಕದಪಿಂ ರಣರಾಗಮೆ ಸೂಸಿದತ್ತು ವೀಕ್ಷಣದಿನೆಸರ್ ರಣಪ್ರತಿಭೆದಿಂ ಧರೆಪಿಂದೊಗೆತರ್ಪ ಭರ್ಮಾವಾಃಕಣತತಿ (ಪಾಂ. ೦೩-೬೩). ೨. ಯುದ್ಧದ ಸ್ವಾರಸ್ಯ: ಕುರುಡಂಗೆ ರಣರಸವ ಬಿತ್ತರಿಸುವನು (ಶಾಣ್ಮಗ. ೩-೪). [ಸಂ.]

ರಣರಸಿಕ (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳವನು : ವಿಭೀಷಣಂ ರಣರಸಿಕನಾಗಿ ಪೆಸೆಪುದುಂ (ಕಂಪಾಮ. ೦೩-೦೧೪ ಪ) ; ರಣರಸಿಕಭಟ್ಟಾಡಿದರು ನೆಜೆ ಮೆಚ್ಚಲು ಸುರವ್ರಾತ (ಕಾದಂ. ೬-೨೫-೦೯). [ಸಂ.]

ರಣರಹಸ್ಯ (ನಾ). ಯುದ್ಧದ ಒಳಗುಟ್ಟು, – ಮರ್ಮ : ರಣರಹಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮಿಗೆ ಮಣಿದರಿಂದ್ರಿಯವಶಕೆ (ಶಾಣ್ಮಗ. ೩-೦೦); ನಿಶಾಚರರು . . . ರಣರಹಸ್ಯದ ರಸಿಕತನದುಬ್ಬಣವೆ ವಿದ್ಯಾಪ್ರೌಢಿಯುಲಿ . . . ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು (ಕಾಂಡಾ. ೬-೩೦-೨೦). [ಸಂ.]

ರಣರಾಗ (ನಾ)· ಕಾದಾಡಬೇಕೆಂಬ ಆಸಕ್ತಿ : ರಣರಸಮುಣ್ಮಿದತ್ತು ಕದಪಿಂ ರಣರಾಗಮೆ ಸೂಸಿದತ್ತು ವೀಕ್ಷಣದಿಂ (ಪಾಂ. ೦೩-೬೩). [ಸಂ.]

ರಣರಾಮ (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ಯುದ್ಧಾಸಕ್ತ : ಅತಿಪ್ರಬಲರಣರಾಮನೆನಿಸಿದ ರಣರಂಗಸಿಂಹನಿಂ (ಗದಾಯು. ೩-೭ ಪ).

[ಸಂ.]

ರಣಲಂಪಟ (ನಾ)· ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆತ್ಯಾಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು : ಆಧುನೋ ರಣಲಂಪಟನೋ ಜನಾರ್ದನಂ (ಕಂಗಾಪ. ೦೦–೬೨) ; ರಣಲಂಪಟನು ನಡೆಸಿದ ತೇರ ಸೂಠಿಯಲಿ (ಕೌಭಾ. ೪೫-೭). [ಸಂ.]

ರಣವರೆ ' ರಣವಱೆ ' ನೋ.

ರಣವಸುಧೆ (ನಾ)· = ರಣಭೂಮಿ : ಕಾಕಪಕ್ಷವಿಸರದ ತನ್ಮೌದಸುರಗಣಮಿರ್ಕುಮೊ ರಣವಸುಧೆಯೊಳೆಂದವರೊಸೆಗೆವಱಿ ಪಾಜಿಪಿನಂ (ಪಗಿ. ೩-೬೬)· [ಸಂ. ರಣವಸುಧಾ]

ರಣವಱಿ, ರಣವರೆ (ನಾ)· ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಾನಿಸುವ ಪರೆ.—ತಪ್ಪಟೆ : ನಿಡುಗರುಳುಗಳ ತೋರಣಗಟ್ಟಿ ರಣವಱಿಗಳ ನಿನಾದದಲಿ . . . ಬೀಯಗರು ತಮ್ಮೊಳಗಾಗಿ ಕೊಡಗೂಸುಗಳ ಮುಮೆಯ ಮಾತುತಿರ್ದರದೊಂದು ತಾಣದಲಿ (ಕೂರಂಗ· ೬–೩೬-೯೯). **ರಣವರೆ** : ಅಲಿಸಿದನು . . . ಅಱಿಳ ವಾದ್ಯದಿ ಘೀಳಿಡುವ ರಭಸಗಳ ರಣವರೆ ಭೂರಿ ಶಂಖಿಗಳ (ಕೋಗಪು· ೫೦-೩). [ರಣ್ + ಪಱಿ]

ರಣವಾಜಿ (ನಾ). ಯುದ್ಧದ ಕುದುರೆ: ಯುದ್ಧಾಶ್ವ : ಎಕ್ಕದುವ್ಯಾಳಿ ಸುಪಡಾಪಿಗಳತ್ಯಲಾಸಿಯು ಘಟ್ಟು ಕಾಲಾಳ್ತೊತ್ತರಪ ರಣವಾಜಿ (ಕುಪಾ ೩-೦೦) ; ಅವನ ದೇಶದ ತೀರದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ ನಾವಿಕರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅವನು ಕೊಂದು, ಅವರ ಮಾಂಸವನ್ನು ತನ್ನ ರಣವಾಜಿಗಳಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಕುಪಾ. ೧೬). [ಸಂ. ರಣವಾಜಿನ್]

ರಣವಾತು (ನಾ)· ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಉಭಯಪಕ್ಷದವರೂ ಪರಸ್ಪರ ಮುಂದಲಿಸುತ್ತ ಆಡುವ ಮಾತು : ಕಟಿಕಿ : ಮನದಲಿಂಕುರವಾಗಿ ಕಡೆಗಣ್ಣಿನಲಿ ಪಲ್ಲವಾಗಿ ರಣವಾತಿನಲಿ ಹೂತುದು ಕರ್ಣ ಪಾರ್ಥರ ರೂಪವಯ ಚೂತ (ಕುಣ್ಣ· ೫೩-೦೦)· [ರಣ್ + ಮಾತು]

ರಣವಾದಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗಳಿಸಬೇಕಾದ ಜಯ: ಎಮಗಿನ್ನೇನು ಗತಿ ರಣಪಾವಸಿದ್ಧಿಯುಮೆಂತು ಜಮುಸಂಪಾವಕರು ಸಮಗಾರು (ಕುಣ್ಣ· ೩-೫೫)· [ಸಂ.]

ರಣವಾದ್ಯ (ನಾ)· ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಾಜಿಸುವ ವಾದ್ಯ ; ಸಮರವಾದ್ಯ : ನಳಿನಜಾಂಡದ ನೆತ್ತಿ ಬಿರಿಯಲು ಮೊಳಗಿದವು ರಣವಾದ್ಯತತಿ (ಕೂರಂ. ೬-೦೩-೦೬). [ಸಂ.]

ರಣವಿಜಯ (ನಾ)· ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪಡೆದ ಅತಿಶಯವಾದ ಗೆಲುವು : ಪರಸಿ ಕುಜಿಗಳನಿಕ್ಕಡೆ ಗೋಚರಿಸದೇ ರಣವಿಜಯನಿಧಿ ಪರಪರ ಎನುತ ಕರಗಿದನು ಕಡುಕರುಣದಲಿ ಬಲರಾಮ (ಕುಣ್ಣ· ೬-೬)· [ಸಂ.]

ರಣವಿಶಾರದ (ನಾ)· ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು : ರಣವಿಶಾರದ ರಿರಲೇ ನೀವಣಕಮೇತಕೆ ರಾಜಗುರುಗಳು ಸೆಣಸುವರೆ (ಕುಣ್ಣ· ೩-೯). [ಸಂ.]

ರಣವೀರ (ನಾ). ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವರಲ್ಲಿ ಶೂರನಾದವನು : ರಣವೀರಂ ಶುಂಭನಿಂ ಜಂಭನೆ (ಪಗಿ. ೦೬-೮೨)· [ಸಂ.]

ರಣವೀರ್ಯ (ನಾ). ಹೋರಾಡುವವರಲ್ಲಿರುವ ಶಕ್ತಿ ; ಯುದ್ಧ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ನಿನ್ನ ರಣವೀರ್ಯವನ್ನೂ ದಾನವೌರ್ಯವನ್ನೂ ಸಾನು ಬಲ್ಲೆ (ಪಪಾ. ೩೭೦). [ಸಂ.]

ರಣವೀಳಯ (ನಾ)· ಯುದ್ಧಪ್ರಾರಂಭಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಯೋಧರಿಗೆ ಕೊಡುವ ತಾಂಬೂಲ : ಇಯ್ದಪ್ಪಾನಿಗೆ ರಣವೀಳಯವೆನ್ನು ಕೊಡುಕ್ಕನೆ (ಪಾಣಿ. ೦೦೯)· [ರಣ್ + ವೀಳಯ (< ವೀಳೆಯ)]

ರಣವೈದ್ಯ (ನಾ)· ಉಗ್ರವಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವವನು : ಆ ರಣವೈದ್ಯನ ಹತ್ತಿರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ರೋಗ ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು (ರೂಪ)· [ಸಂ.]

ರಣವ್ಯಸನ (ನಾ)· ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿ ಇರುವವನು : ಅಸುರ ವಡೆಯನೆನಿಲತನೂಜಂ ಸಮ್ಮಾಪಸವ್ಯಮೆಚ್ಚು ರಣವ್ಯಸನಿ ಪಿಶಾಚವಡಿಗೆ ಬಾಣಯುಗೆಯ್ದಂ (ಕಂಂಪಾ. ೦೩-೦೩೦)· [ಸಂ. ರಣವ್ಯಸನಿನ್]

ರಣವ್ರತ (ನಾ)· ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗಾಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು : ಅಂತು ಮಾಡಿಸಿ ಬಲಿಯಂ ದುಸ್ಸಹರಣವ್ರತಮಾದ ಸೇನೆಯಂ ಸನ್ಮಾನ ಮಾಡಿಸಿ ಪುರಸ್ಸರಂ ಬೀಡಿಂಗೆ ಕಟ್ಟಿಪುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಕಂಪ್ರತ್ತ· ೦೦–೦೦೬ ಪ)· [ಸಂ.]

ರಣಶಾಕಿನಿ (ನಾ)· ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುವ ಕ್ಷುಪ್ರದೇವತೆ : ರಣಶಾಕಿನಿಪುರಜಪಟ್ಟಗೆದು ರಕ್ತವಿ ತಣಿದು ಹರಸುತಿರೆ (ಕಾಪಪ್ರ· ೬೨-೨೬). [< ಸಂ. ರಣಶಾಕಿನೀ]

ರಣಶೂರ (ನಾ)· = ರಣಶೀರ : ರಣತೂರರಲ್ಲಿಯಿ ವಿಭೋಗಿಗಳಲ್ಲಿಯಿ ಜಾಗಿಪ್ಯಂದವಲ್ಲಿಯ ಏನೆ ಸಾರಮೆಬಿಸಗದಾ ಮಂಡಿ ಪೋಲ್ವುದು ಭೋಗ ಭೂಮಿಯಂ (ಕಪ್ರತ್ತ· ೯-೦೯)· [ಸಂ.]

ರಣಸನ್ನಿ (ನಾ)· ತೀವ್ರವಾಗಿರುವ ಸನ್ನಿರೋಗ : ಗೋಪಾಲಜಗೆ ರಣಸ್ನಿಯಾಗಿ ನಾಲಿಗೆ ಒಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಪೋಯಿತು (ಪಾಕುಣ· ೦೦೯). [ರಣ್ + ಸನ್ನಿ]

ರಣಸಾಗರ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ಸೇನಾನಿಯ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ರಣಸಾಗರನಾಶಂ(ಸಂ)ಕಟದುಳ್ (ಎಇ· IX· ೦೩–೦; ೭೯ಮು ೫೫). [?]

ರಣಸುಮ್ಮಾನ (ನಾ)· ಯುದ್ಧದ ಉತ್ಸಾಹ.— ಸಂಭ್ರಮ : ಏನ ಹೇಳುವೆನವರ ರಣಸುಮ್ಮಾನವನು (ಕುಣ್ಣಕ್ರಿ· ೦೩–೩೨) ; ಬೋಳವಿಸಿದನು ಸಕಲಸಮರಭಟಾಳಿಗಳ . . . ರಣಸುಮ್ಮಾನ [ಪಾಣಂ· ಸನ್ಮಾನ, ಸನ್ನಾಹ' ದುಬ್ಬಿನಲಿ (ಕೂರಂ· ೬-೩೦–೩೬)· [ರಣ್ + ಸುಮ್ಮಾನ]

ರಣಸ್ಥಾನ (ನಾ)· = ರಣರಂಗ : ರಣಸ್ಥಾನದೊಳ್ನೆರಟ್ಟುವೆನೇ (ಪಂಪಭಾ· ೦೩–೧೦)· [ಸಂ.]

ರಣಹಂಬಲು (ನಾ)· ಯುದ್ಧಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಆಸಕ್ತಿ : ಮರುಳಂತೆ ದುರ್ವ್ಯಾಸ ದುಶಗಂಡು ರಣಹಂಬಲು ಮೀರದು . . . ರಣಾಂಕಣದೊಳು (ಕೂರಂಗ· ೩೨-೨೨)· [ರಣ್ + ಹಂಬಲು(<ಪಂಬಲ್)]

ರಣಹಕ್ಕಲು (ನಾ)· ೧. ರಣಭೂಮಿ ; ಯುದ್ಧರಂಗ : ನಾವೆ ರಣಹಕ್ಕಲೋಳ್ ನಿನ್ನ ಜಯಿರ್ದರ್ದುಂಟಾದರೆವುಗಳ್ಕು ಗಜಪುರದ ಸಿರಿ (ಕುಭೀಗ· ೭೫–೨೦)· ೨. ಯುದ್ಧಾನಂತರ ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ಅಳಿದುಳಿದುದು : ತನ್ಮಕ್ಕಳಂ ಸಾಲಸಾಲ್ಗೊಂಡು ಬಿದ್ದಿರ್ದ ರಣಹಕ್ಕಲಂ ನೋಡಿ ಕಂಬನಿ ಮೂಡಿ (ಕುಭೀಗ· ೫೦–೨೦)· [ರಣ್ + ಹಕ್ಕಲು (<ಹಕ್ಕಲ್)]

ರಣಹದ್ದು ' ರಣಪದರ್ದು ' ನೋ.

ರಣಹೂಣಿಗ (ನಾ)· ಯುದ್ಧಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಛಲವುಳ್ಳವನು : ರಣಹೂಣಿಗರು ನಿಲಿ ಭೀಮ ಪಾರ್ಥರ ಕಾಣಬಪಮೋ ಕರೆಯೆಸುತ ಗರ್ಜಿಸಿದನಾಚಾರ್ಯ (ಕುಣ್ಣಕ್ರಿ· ೧೬–೨೨)·

[ರಣ್ + ಹೂಣಿಗ (< ಹೂಣಿಗ)]

ರಣಹೇಡಿ (ನಾ)· ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೆದರುವವನು ; ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಅಂಜಿ ಓಡಿ ಹೋಗುವವನು : ದೌರ್ಜನ್ಯದೊಡನೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪರಾಕ್ರಮವಿರುವುದು. ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಅದೂ ಇಲ್ಲ ; ನೀನು ರಣಹೇಡಿ (ಗುರುಚ· ೧೯) ; ರಣಹೇಡಿ ಮನ ಹೇಡಿಗಳ ಕುಲದಿ ಜನಿಸಿದೆನು ರಿಣಪಾಶ ಹರಿಯಲೆಂದು ! (ಕೃಷ್ಣಾಶ್ವ· ೩–೧೦)· [ರಣ್ + ಹೇಡಿ (< ಹೇಡಿ)]

ರಣಹೇಡಿಗ (ನಾ)· = ರಣಹೇಡಿ : ಬೇಡ ಬದುಕದು ಸುಡಲಿ ರಣಹೇಡಿಗನು ನೀನು (ಕಾತಿಣ· ೩೩-೦)· [ರಣ್ + ಹೇಡಿಗ]

ರಣಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ)· ದೆವ್ವ, ಗ್ರಹ ಮೊದಲಾದುವು ಮೆಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಗರ ಬಡಿ : ಹಗಲು ಹೊತ್ತೇ ರಣಹೊಡದು ಮಣ್ಣುಮುಕ್ಕಬೇಕಾದೀತು (ಕಲಾಮ· ೧೩); ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚಿನ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಆ ಹೆಗ್ಗಡ್ತಿಗೆ ರಣಹೊಡೀತು ! (ಮುಕಮ· ೫೦). [ರಣ್ + ಹೊಡೆ (<ಪೊಡೆ)]

ರಣಾಂಗಣ (ನಾ)· ಯುದ್ಧಭೂಮಿ ; ಸಮರಾಂಗಣ : ನಾಳೆಯೆ ರಣಾಂಗಣದೊಳ್ ನಡೆ ನೋಡುವಿರ್ ಮರುಳ್ಗಡೆಯೊಡಗೂಡೆ ಕಾಂತವಮ

ನಾಡುವ ರಾವಣನಟ್ಟೆಯಾಟಮಂ (ಪಂಚಾಮಿ. ೦೦-೨೩೬).

ರಣಾಂಗಧುರೀಣ =ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ಧೀರನಾದವನು : ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶಸ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ ಸತ್ಕಳಾಪಪ್ರವೀಣ ರಣಾಂಗಧುರೀಣ . . . ಅನೂನದಾನರವಿನೆಂದನೆ (ಪಾರ್ಶ್ವ. XI-ii, ೦೦೯-೩೬; ಪು- ೪೩೫). [ರಣ್ + ಅಂಗಣ]

ರಣಾಗಮಹೀನ (ನಾ). ಯುದ್ಧನೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು : ಏನೆಲವೊ ರಾವಣ ರಣಾಗಮಹೀನನೆ: ನೀನು (ಕೊಡಗ. ೩-೨೪-೩). [ಸಂ.]

ರಣಾಗ್ರ (ನಾ)· ಯುದ್ಧರಂಗದ ಮುಂಬೊನ್ಗಡೆ. — ಮುಂಭಾಗ : ಸೌಮಿತ್ರಿಯುಂ ರಾವಣಂ ವಿರಥರ್ಮಾಡಿ ರಣಾಗ್ರದೊಳ್ ಪಿಡಿದು ತಂದಾಂ ಕೊಟ್ಟಪೆಂ ನೀತೆಯಂ (ಪಂಚಾಮಿ. ೦೨-೦೦೯) ; ಸಿಂಧುಳೆಗಳು ಪಟ್ಟಡವಿ ಪವಡಿಸಿದ ತೆಱನಾವುದು ರಣಾಗ್ರದಲಿ (ಭುಜ್ಜಬ. ೯-೬೨). [ಸಂ.]

ರಣಾಜಿರ (ನಾ). = ರಣರಂಗ : ರಣಶ್ರೀ ರಣಾಜಿರದೊಳ್ ವರಿಸಿದ ಪೊರ್ದುವಂತೆ ಬೆಸಸಿಂ (ಪಂಚಾ. ೦೨-೯). [ಸಂ.]

ರಣಾಜಿರಂಗ (ನಾ). =ರಣಾಂಗಣ : ಆ ಸೈನ್ಯಮುದ್ಯಾನದಂತೆ ಮಹಾ ಗಜಾತಿಶೋಭಿತಮುಂ ರಣಾಜಿರಂಗದಂತೆ ಮನೋಗಮನವಾಜಿರಂಜಿತಮುಂ . . . ಎನಿಸಿ (ರಾಜಸೂ. ೬-೦೭ ಪ). [ಸಂ.]

ರಣಾನಕ (ನಾ). =ರಣವಜ್ರಿ : ಆಕಾಶ ಘನಗರ್ಜನೆಯಂತೆ ಸಮುಸ್ಪದಿಕ್ಕಟು ಪಿಡುಗುವಿನಂ ರಣಾನಕರವಂಗಳಸಂಗೊಳೆ ಪರ್ವಿ (ಪಂಚಾಮಿ. ೨೩-೩೩) ; ಭೂರಿ ಪಟಜ ಮೃದಂಗ ತಾಮಟಮೀ ರಣಾನಕಮುಳ್ಳಿನಾನಾವೀರವಜ್ರಿಗಳ ರಭಸದಲಿ ರಂಜಿಸಿದುದಾ ದುರ್ಗ (ಕೊಡಗ. ೬-೭-೦೩). [ಸಂ.]

ರಣಾನುರಾಗ (ನಾ). =ರಣಪಂಬಲು : ವಿದ್ಯಾಧರರು ಮುಂದೆ ನಡವ ನಳಸಪಡಿಗೆ ರಣಾನುರಾಗದಿನಡ್ಡಂಬಂದು ನಿಲ್ವುದುಂ (ಪಂಚಾಮಿ. ೦೨-೩೬ ಪ) ; ಆ ನಿರಂತರಸರಳ ಸಾರವ ನೋನೆ ಸವೆದುಮು ಧರ್ಮಸುತನ ರಣಾನುರಾಗವ ತೊಳೆದುದು (ಭುಜ್ಜಬ. ೬-೧೩). [ಸಂ.]

ರಣಾರಂಪ ' ರಣರಂಪ ' ನೋ-

ರಣಾರಣೆ (ಗು). ಅತಿಭಯಂಕರವಾದ : ರಣಾರಣೆ ಯುದ್ಧವಾದುತ್ತೇನೆ (ಬೀಂಕ್. ೩೧). ' ಹಣಾಹಣಿ ' ಹೋ. [< ರಣ್]

ರಣಾವನಿ (ನಾ). =ರಣಭೂಮಿ : ರಕ್ಕವಾರಿ ಬಿದಿಗೂಡಿಸೆ ಸಾಲಿಡೆ ವೆರ್ಪಿಣಾ ರಣಾವನಿತಲಮಿರ್ದುದಂಕುರಿತಪಾದವೊಲ್ (ಪಂಚಾಮಿ. ೦೩-೨೮); ಪಾತಾಳ ದಾತ್ತವಸುಧಸ್ಪರ್ಸೊಚಿತಕರಿಸದ್ಯೆದಿದಂ ಫಲುಗುನಂ ಮಡಿದಿಹ ರಣಾವನಿಗೆ ಸಂಭ್ರಮದೊಳು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೨೨-೦೦). [ಸಂ.]

ರಣಿಗ (ನಾ). ಯುದ್ಧವೀರನು : ಎತ್ತಿ ಬಂದರಿಯ ಬಲಪನೋರ್ವನೆ ಪೊಕ್ಕ ಕತ್ತರಿಪುವೆನು ಶರಗಳ ಇತ್ತ ಪಾಲಿಸು ಕಾಲಿಯೆನೆಂದು ರಣಿಗರ ಮುತ್ತ ಸಂಜಸು ಬಿನ್ನವಿಸೆ (ಪಾ.ಪಸ. ೦೩-೯). [ರಣ್ + -ಇಗ]

ರಣಿತ (ಗು). ೧. ಶಬ್ದಮಾಡುವ ; ಧ್ವನಿಮಾಡುವ : ವ್ಯೂಹಪದಂಗಳೊಳ್ ಕರವರರಣಿತಮಾಣಿನೊಪ್ಪರಂಗಳಂ ತುಡಿಸಿ (ಅಂತ್ಯ. ೬-೦೦೬ ಪ). (ನಾ). ೨. ಧ್ವನಿ ; ಶಬ್ದ : ನೂಪುರರಣಿತಕ್ಕಳಸಿ ಬರ್ಪಂಚಿವಿಂದಿನಿಂಚರದೊಳಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೩೩); ವಾದ್ಯದ ರಣಿತವದ್ರಿಯಂಪೊದೆದುದು (ಭುಜ್ಜಬ. ೬-೬). [ಸಂ.]

ರಣೋರ್ವಿ (ನಾ). ರಣಭೂಮಿ ; ಕಳ : ಅಪಾರಕೂರ್ಮಮಂ ಪೊಯಿಸಿ ಪಡೆಗಳರಡುಂ ರಣೋರ್ವಿಯಿಂದಂ ತಂತಮ್ಮ ಪುರಕ್ಕೆ ಪೋದುವೆ (ಪಂಚಾಮಿ. ೧೩-೧೦೦). [ಸಂ. ರಣೋರ್ವಿ]

ರತ (ಗು). ೧. ಆಸಕ್ತ ; ಮಗ್ನ : ದ್ವಿಟ್ಪುರಧ್ವಂಸರತಕ್ರೋಧಂ . . . ರಕ್ಷಿಸುಗೆ ವಸುಧೆಯಂ ಯುದ್ಧರಂಗತ್ರಿಕೇತ್ರಂ (ಪಗಿ- ೦-೬) ೨. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ ; ತೃಪ್ತಿಗೊಂಡ. ೩. ಪ್ರೀತಿಸಿದ ; ಪ್ರೇಮಿಸಿದ. (ನಾ). ೪. ತತ್ಪರತೆ ; ಧ್ಯಾನ : ಸತತ ಈತನೆ ಮುಖ್ಯಿಗುರುವೆಂದು ತಿಳಿದು ಅದಾ ರತದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪಗೆ ವಜ್ರಪಂಜರ ಚರಣ (ಅಣಕ್ಕ. ೫೬-೩). ೫. ಹರ್ಷ ; ಸಂತೋಷ. ೬. ಸುರತ ; ಕೂಟ : "ರತಂ ಮೈಥುನಂ ಯಾಥವನ ಕೂಟವಾದುಂ" (ಪಂಗಣಾ. ೧೭-೦೩) ; ನೆನೆದು ಮೊದಲಾದ ರತವನುವನೊಡ ರೊಳ್ ಪುಳಕವನೆ ತಾಳ್ದ ತನ್ನಂಕದ್ರಚಲಸುತೆಯು ಮನವನಱಿದಪ್ಪ (ಜಪಪ. ೯-೬೩). [ಸಂ.]

ರತಕೂಜಿತ (ನಾ). ಸುರತಧ್ವನಿ ; ಸೀತ್ಕಾರ. [ಸಂ.]

ರತಕೇಳಿ (ನಾ). ಸಂಭೋಗ ; ರತಿಕ್ರೀಡೆ : ರತಕೇಳಿರಾಗವನಿಶಂ ಸ್ತ್ರೀವುಂ ವ್ಯಸ್ಕಿಲ್ಲಂ (ಪಾಂ. ೨-೩). [ಸಂ.]

ರತಕ್ರೀಡೆ (ನಾ). = ರತಕೇಳಿ : ತದಪ್ಪುತ್ಯಂಕತೆ . . . ಮೆಯ್ದಾರದೊಳ್ಕೆಂಬವಂ ದಿವಿಜಂ ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಿತ್ತನಾಕೆ ದಿವಿಜಂಗಿತ್ತಳ್ ರತಿಕ್ರೀಡೆಯೊಳ್ (ಪಾಂಪಚ. ೭-೩೭). [ಸಂ. ರತಕ್ರೀಡಾ]

ರತಖಿನ್ನ (ಗು). ಸುರತದಿಂದ ಬಳಲಿದ ; ಸಂಭೋಗದಿಂದ ಆಯಾಸಗೊಂಡ : ರತಖಿನ್ನಕಿನ್ನರೀಸನ್ನತೆಯುಂ ತನ್ಮಾರೆದು ಕಳೆದು ಸುಯ್ಯಂ ಸುರಭೀಕೃತಪವಾಗುತ್ತುಂ ಪ್ರತ್ಯೂಷಕೃತಿಪಡೆವುಮಾ ತದುಪವನದ ಪಾವನ ಪವನಂ (ಪಂಪ್ರಕೃ. ೦೦-೮೨). [ಸಂ.]

ರತಜಲ (ನಾ). ಸಂಭೋಗದ್ರವ ; ಕಾಮಜಲ : ರತಿಸಮುಪುದೊಳೆ . . . ಶಂಖುರವದ ಮಿತವೆನಿಸಲುಂಬಲ್ಲರತಜಲದ ಕೆಂಪನುಡುವತಿಚೆದುರಿ ನವೆ ಶಂಖಣೆ (ಜಪಪ. ೫-೦೩). [ಸಂ.]

ರತದೀಪಿಕೆ (ನಾ). ರತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿಸಿಟ್ಟ ಸಣ್ಣ ದೀಪ : ನಾನ್ಯೆ ತರೆಯಂ ತೆಗೆವಂತಿರೆ ಪಾತ್ರಮಾಧ್ಯದೊಳ್ ತೆಗೆಪಡುಗಿರ್ದುವೊಳ್ಗುಡಿಗಳಂ ರತದೀಪಿಕೆಗಳ್ ನಿಶಾಂತದೊಳ್ (ಅಣಪ. ೫-೦೬). [ಸಂ. ರತದೀಪಿಕಾ]

ರತನಿ (ನಾ). ಮೊಳಕೈಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದ ಅಂಗೈವರೆಗಿನ ಒಂದು ಅಳತೆ : ಏಳೋ ಎಂಟೋ ರತನಿಗಳ ಪ್ರಮಾಣದ ಸಲಗವು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವುದು (ಪಂಪ್ರಕೃ. ೬೬). [< ಸಂ. ರತ್ನಿ]

ರತಲು ' ರಾತಲು ' ನೋ.

ರತಾಂತ (ನಾ). ಸುರತದ ಅಂತ್ಯ ; ಸಂಭೋಗದ ಕೊನೆ : ಮನದಜಂ ಕಬಳ್ಚುವ ರತಾಂತ ಸುಖೋದಯದಿಂದೆ ನಿದ್ರೆಯಂ ನೆನೆಯದೆ ಪೋದುದಂತರ್ಗೆ ಚಿತ್ರಪ ಕೇಳಿಗಳಿಂದೆ ಪೊತ್ತುಗಳ್ (ಪಂಪ್ರಕೃ. ೬-೮೩) ; ಸರಿಲಕೇಳಿಯುಮುಂ ಸಪಿಪಾಟದೇಳ್ಗೆಯುಂ ತಳೆದಭಿಸಾರಿಕಾನಿಕರಮೊಪ್ಪದು ದಾತ್ತರತಾಂತಲೀಲೆಯೊಳ್ (ಸಿಂಪ ೪-೮೫). [ಸಂ.]

ರತಾಂಬು (ನಾ). = ರತಜಲ : ನೆರೆಯಲ್ಕೆ ಪಜ್ಜೆಯೊಳ್ ಕೊಡನೊಡೆದಂತೆ ಗುಪ್ತಜಸುಗಿಂ ಸತಿಯರ್ಗೆ ರತಾಂಬು ಮರ್ಪಾದೊಳ್ (ಪುಪ್ಪ. ೩-೦೬). [ಸಂ.]

ರತಾರ್ತ (ನಾ). ರತಿಕ್ರೀಡೆಯ ಬಯಕೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಎಳಲತೆಯನೆ ಪಿನತೆನಿತುಂ . . . ಕೃತಕಾಚಳಪೆನಿತನಿತುಂ ರತಾರ್ತರೆಳಸರೆ ರಯ್ಯಂ (ಕೃಕೃ. ೨-೪೦). [ಸಂ.]

ರತಾರ್ತಿನಿ (ನಾ). ಸಂಭೋಗದ ಬಯಕೆಯುಳ್ಳವಳು : "ವೃಷಸ್ಯಂತೀ, ರತಾರ್ತಿನೀ — ಈ ೨ ಸುರತಪದಜಕೆಯುವಳ್" (ಪಲಾಯು. ೦೦-೩೩೦). [ಸಂ. ರತಾರ್ತಿನೀ]

ರತಿ೧ (ನಾ). ೧. ಸಂತೋಷ ; ಆನಂದ ; ಹರ್ಷ. ೨. ಪ್ರೀತಿ ; ಒಲವು ; ಆಸಕ್ತಿ : ಸಲ್ಲಲಿತರತಿಮಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮಯ ಮೆಲ್ಲಡಿಗಳಂ ಪೂಜಿಸುವ ಸುಪ್ರಜ್ಞಳಕ್ಕಿಯನಿತ್ತು ಪರಿಪಾಲಿಸಿದೆ (ಪಪ್ರ. ೦೦-೬೨). ೩. ಹಂಬಲು ; ವ್ಯಾಮೋಹ : ನಿಮ್ಮ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ಮನದಲ್ಲಿ ರತಿ ಹುಟ್ಟಿ ಪಸಿಪರ್ಮವೆನ್ನ ಕಳೆಗಳು (ಪಪ್ರ. ೧೧೦) ; ಕೃತರಾಪಾನ್ವಿತನಾ ಓಮಾಂಶು ಗುರುಪೂ ಗೋತ್ಕಾರಿಯಸ್ತ್ರಾಂಗನಾರತಿಯಿಂ ಕೀಚಕನಂ ಒಕಾರಿ ಮುಱ್ದುಂ (ಪಾಪಪು. ೩೯). ೪. ಬಯಕೆ ; ಆಸೆ ; ಇಚ್ಛೆ : ಅನುದಿನಂ ಬಪ್ಪ

ತೆಜವಿಂ ಪೆಪ್ಪದ ರತಿಯಲಾ ಸಿದ್ಧಕುಲತಿಲಕನೆಯ್ದುಂದು (ಶಿವಕೋ. ೪-೬೪). ೫. ಕೂಟ ; ಸುರತ ; ಸಂಭೋಗ : "ಸಂವೇಶಂ . . . ರತಿಃ· ಸುರತಂ· ಮೋಹನಂ — ಈ ೭ ಸುರತು" (ಶಬ್ದಮ· ೨೭-೧೦೩) ; ಸ್ಪಷ್ಟ ಮನುಜಸ್ತ್ರೀಯು ಮೇಳನವಲ್ಲಿ ಸುತನಾರಿಯರ ರತಿ (ಶಾಮ್ಯಗ. ೦-೨೦) ; ಸುಳಿಗಾಳಿ ನಿಲೆ ತೆರೆ ನಿಲುವಂತ ರತಿಪಾಟು ನಿಲೆ ನಿಂದುದೊಡನೆ ಮೈಪಾಟ (ಕಬ· ೧೦-೧೨). ೬. ಮನ್ಮಥನ ಹೆಂಡತಿ : "ಸಾಜ್ಞೆಗಾರ್ತಿಯೆಂದು ರತಿ" (ಕಬಾ· ೧೦-೧೪) ; ಸ್ಮರನ ಪೊಸೆಯಿಂದ ಪುದಿದರ್ ರತಿಯುತ್ಪೋಲ್ಕಾಂತೆ ಕರಮೆ ಕಣ್ಗಸದಿರ್ದಳ್ (ಗಾಡಂಪು· ೪೩)· ೭. ಚಂದ್ರನ ಹದಿನಾರು ಕಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಆರನೆಯದು : "ಅಮೃತಾ . . . ರತಿ . . . ಕಾಮದಾಯಿನಿಯೆಂಬ ಪೋದರಕಲಾಭಿಧಾನನಾಗಿ (ಪಪಚ· ೨೦೩)· ೮. [ಕಾವ್ಯವಿಷಾ] ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ರತಿಯೆಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರುಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿರತಕ್ಕ ಪ್ರೀತಿ" (ಪಾಪಟಿ· ೪೫೪) : "ರತಿಃ· ಹಾಸಃ . . . ಶಮಃ — ಈ ೯ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಂಗಳ್" (ಶಬ್ದಮ· ೦೬-೧೦); ರತಿ ಹಾಸ . . . ರಮೆಯೆಂಬ ಕ್ರಮದಿಂ ಶೃಂಗಾರಾದಿ ನವರಸಕ್ಕೆ ಬೀಜ ಭೂತತಂಗಳಾದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಂಗಳೇ ದಕ್ಷಿಣಾದಿವಾಯುಕಪ್ಪದಪುದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿರ್ಪುದ್ (ಪಪಚ· ೨೩೭) ; ಮಂಗಲ ಮಾಂಗೆ ರಾಗರತಿಯು ನಂಜ ಪಿರಿತ್ತ (ಗಿ· ೬೪-೦). ೯. [ಛಂದ] ಅಂಶಗಣವಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬ್ರಹ್ಮಗಣ : ಪದಮಕೀರ್ತಿಯು 'ಬ್ರಹ್ಮ' 'ವಿಷ್ಣು' 'ರುದ್ರ' ಗಣಗಳ ಬದಲಾಗಿ 'ರತಿ' 'ಮದನ' 'ಶರ' ಗಣಗಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಛಂಪ್ರದೀ· ೦೩೨)· [ಸಂ.]

ರತಿ₃ (ನಾ)· ೧. ರತ್ನಗಳನ್ನು ತೂಗಲು ಬಳಸುವ ಗುಲಗಂಜಿ ಮತ್ತು ಅದರ ತೂಕ : ಹವಳಕ್ಕೆ ಕಣಜ ಮುತ್ತಿಗೆ ಜವು ಪಚ್ಚೆಗೆ ರತಿ ವಜ್ರಕ್ಕೆ ಮಂಜಾಡಿ . . . ಯಿವ್ವ ತೂಗಿ ಮಾರುವಂತ ವಿವರಗಳು (ಶಾಸ್ತ್ರ· ೭೬-೧)· ೨. ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಕಾಶ : ರತ್ನದ ಪಿರಿಯೊಡೆದು ಪುಡಿಯಾದಲ್ಲಿ ರತಿಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿತ್ತೆಂಬುವನಜ್ಞಿದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿಯೆ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗ ಸ್ಥಲ (ಪೋಗಮ· ೧೧೨-೨೧೬) ; ರತಿಯಿಂದ ರತ್ನ ಗತಿಯಿಂದ ವಾದ್ಯ (ಸಭಪ-ಕ್ಷ· ೫,೨೧೨-೭೮) ; ರತಿಯೆಂಬುದೆ ಪ್ರಾಣ ಘಟುವೆಂಬುದೆ ಕಲ್ಲು (ಸಭಪ-ಕ್ಷ· ೫,೨೧೨-೭೪)· ೩. (ಅಲಂ) ಸ್ವಲ್ಪ ; ಕೊಂಚ : ನನಗೆ ರತಿ ಮಾತ್ರವು ದುಃಖವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಹೊಸಕ· ೦೨೩).

[← ಹೀ. ರತ್ತೀ./ಮರಾ. ರತಿ. ರತೀ./ಸಂ. ರಕ್ತಿಕಾ]

ರತಿಕಲೆ, ರತಿಕಳೆ (ನಾ)· ಕಾಮಕಲೆ ; ಶೃಂಗಾರಕಲೆ : ರತಿಕಲಾ ಸುಪ್ರೌಢಿಯಲ್ಲುಪ ಸತಿಗೆ ರೂಪಿದ್ದೇನು (ಕೊಡಣ· ೬-೮೫-೦೬). **ರತಿಕಳೆ** : ನಲ್ಲರೊಡನೊಂದಿ ಮಜ್ಜಿತೆ ರತಿಕಳಾಕೇಳಿಯಿಂದಂ . . . ಅಲರೆಯರು ಕಣ್ಗಸದರು (ಪಪಚ· ೪-೪೬)· [ಸಂ. ರತಿಕಲಾ]

ರತಿಕಳೆ ' ರತಿಕಲೆ ' ನೋ.

ರತಿಕಾಂತ (ನಾ)· ರತಿಯ ಗಂಡ ; ಮನ್ಮಥ : ರತಿಕಾಂತನಿಯ ನುನ್ಮೊಗರತಿಕಾಂತದುತ್ಪತಿಪುನಾಂತು ಚಿಲ್ಮಿಸೊಳಧಿಂ ಲತೆಯ ಮೊದಲ್ಗೆನೆ ರತಲೋಲತೆಯನಿಸಂಗೀವುವವಳ ತೋಳ ಮೊಪಲ್ಗಳ್ (ಪಪಚ· ೦೦-೭೦)· [ಸಂ.]

ರತಿಕಾತಿ (ನಾ)· ಪ್ರೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವಳು : ಆ ರತಿಕಾತಿಯವಳ ಲೋಚನವೆಂಬಾಜಿವಜಿಗಳೆಯ್ದುಂದು ನೀಪಿವ ನಿಜವದನಾಂಬುಜದೊಳು ಕಾಲೂಱಿ ನಿಂದಾವು (ಕ್ರಶಂ· ೩-೬೦). [ರತಿ₂ + — ಕಾತಿ]

ರತಿಕೇಳಿ (ನಾ)· = ರತಕೇಳಿ : ತೋಳ ಮೊದಲು ಪೊಕ್ಕಳ ಮೊದಲು ಸ್ಖಲದಳನುಮಿವು ಪೇಳುವುದೇನ್ ರತಿಕೇಳಿಯೊಳಗೆ ಚುಂಬಿಪ ತಾಣಂ (ಪಪಚ· ೭-೨೩). [ಸಂ. ರತಿಕೇಲಿ]

ರತಿಕ್ರೀಡೆ (ನಾ)· = ರತಕೇಳಿ : ತದ್ಯಸಮಾಲೆ ರತಿಕ್ರೀಡೆಗೆ ಮನೋಜ್ಞ ಮನುಕೂಲಮುಚಿತಂ (ಶಪ್ರತಿ ೭-೫೪) ; ರತಿಕ್ರೀಡೆ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರೆ. ಬಾಹ್ಯರತಿ ಅಭ್ಯಂತರ ರತಿ ಎಂದು (ಶಾಮಣಾ· ೨೨೦). [ಸಂ. ರತಿಕ್ರೀಡಾ]

ರತಿಗಲೆ (ನಾ)· ರತಿಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ನುಣ್ಣಕ್ಷತ ಮುಂತಾದ ಗುರುಪು : ತನ್ನ ಮೈಯೋಪ ರತಿಗಲೆಯು ಪಡವೆಲ್ಲಪನು ತೋಱಿ ಸ್ವಪ್ನ ದಿರವಂ ಪೇಳೆ (ಪ್ರೌಶಾ· ೦೦-೮೪). [ರತಿ₂ + ಕಲ್ಲೆ]

ರತಿಗಾರ (ನಾ)· ಪ್ರೀತಿಸುವವನು ; ಪ್ರಿಯ ; ನಲ್ಲ : ನನ್ನ ಗಂಧವ ರತಿಗಾರ ರುಮ್ಮಾಲೆಲ್ಲ ಪರಿಮಳ. ರಾಯ ಯಾವಾಗ ಬರುತ್ತೀರಿ ? (ಹಳ್ಳಿಡಾ· ೪೪). [ರತಿ₂ + — ಗಾರ (< — ಕಾಱ)]

ರತಿಗೃಹ (ನಾ)· ೧. ವಿಲಾಸಗೃಹ· ೨. ಸೂಳೆಯ ಮನೆ· ೩. ಯೋನಿ· [ಸಂ.]

ರತಿಗೆಡು (ಕ್ರಿ)· ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ನಿಷ್ಠೆಯಿಲ್ಲವಾಗು : ವ್ರತವ ಮಾಡಿಕೊಂಡಲ್ಲಿ ರತಿಗೆಡದೆ ಕ್ಷೇತ್ರವಾಸಂಗಳಲ್ಲಿ ಚೀತದೆ (ಪಪಗತ· ೦೪೯-೬೭೩) ; ಧೃತಿಜಿತದೆ ರತಿಗೆಡದೆ ಭಕ್ತಿಸ್ಥಿತಿಯ ಮಜ್ಜಿಯದೆ . . . ಸಂಪ್ರತಿಬಲಿದ ಸದ್ಭಾತಿಯ ಸಮಂತಿಗೆ ಪುರಜನಂ ಪಿಸ್ಮಯವಿದೆನು ತಿರಲು (ಪಪಪ್ರ· ೪೮-೭೦)· [ರತಿ₂ + ಕೆಡು₂]

ರತಿಗೆಯ್· ರತಿಗೈ (ಕ್ರಿ)· ಸಂಭೋಗಿಸು ; ರತಿಕ್ರೀಡೆಯಾಡು : ಸೊಗಸಿಪಡೆ ರತಿಗೆಯ್ದು ಸೊಕ್ಕಿದೆತಗಲುದೊಳಪ್ಪೊಕ್ಕು (ಪಪಪ್ರ· ೪೨-೦೪) : ಶ್ಲಥ ಘನಂ ರತಿಗೆಯ್ಯಲತ್ಯುತ್ಪ್ರತಿಯೆನಿಸುವುದು (ಪಪಪ· ೨-೪೪). **ರತಿಗೈ** : ಓರಂತೆ ಎಟನೊಳು ಪುಗ್ಗಲ ರತಿಗೈವ ವಾರಾಂಗನೆಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಶಂಪಪ. ೬-೦೨೦). [ರತಿ₂ + ಕೆಯ್₂]

ರತಿಗೇಹ (ನಾ)· ೧. ವಿಲಾಸಗೃಹ· ೨. ಸೂಳೆಯ ಮನೆ : ವೇಶ್ಯಾ ಗೃಹ : ರತಿಗೇಹಂ ಹಾಸುಪುಂಚಂ . . . ಮಾಬ್ಯಂ ವಿಟರ್ಗಭಿಮತಮಂ ಕಾಮುಸಾಪ್ಯುಜ್ಜದೊಳ್ಪಂ (ಪೋಗಮ· ೦೪-೨) ; ಮಿಂಚುವ ರನ್ನಗನ್ನಡಿ ವಿರೇಪನ ಚುದನವಾವಿ ಗಿಂಡಿ ಲಾಮಂಚವ ವೀಜನಂ ಪಲಸರಂ ಪಡಿಗಂ ರತಿ ಗೇಹಮೊಪ್ಪುಗುಂ (ಪಪಕ್ಷ· ೦೦-೩)· ೩. ಯೋನಿ· [ಸಂ.]

ರತಿಗ್ಯೆ ' ರತಿಗೆಯ್ ' ನೋ.

ರತಿಗೊಡು (ಕ್ರಿ)· = ರತಿಗೆಯ್ : ಪಿಡಿದರಮನ್ಕೈಯೊಳಾ ತೊಡೆಯಿರಡ ನೊತ್ತಿ ರತಿಗೊಡಲದೇ ವೇಪ್ಪಿತಕರಣಾ (ಪಪಪ· ೯-೦೫).

[ರತಿ₂ + ಕೊಡು₂]

ರತಿತಂತ್ರ (ನಾ)· = ರತಿಕಲೆ : ಪಂಚಲನೇತ್ರ ಚತುರೆ ರತಿತಂತ್ರಕುಶಲೆ [ಪಾಪಣ· ದೇಳ್ಗಿ]ಪುಗೆ . . . ಮೆಂಗಿನಾಡ ಹೆಣ್ಣು (ಪಪಪ· ೬-೪೯). [ಸಂ.]

ರತಿಪ (ನಾ)· ರತಿಯ ಗಂಡ ; ಮನ್ಮಥ : ಓರಂತೆ ರತಿವನೆಸುವ ನಿಶಾತ ಮಾರ್ಗಣಪತಿಗೆ ಗುಜ್ಜಯಾದನು (ಪಪಪ್ರ· ೧೦-೭). [ಸಂ.]

ರತಿಪತಿ (ನಾ)· = ರತಿಪ : ರತಿಪತಿಗೆ ಮೂರೋಕವಾವರಿಸುವ ರೂಪ್ಪು . . . ಕೊಟ್ಟು ಗುರುಮೂರ್ತಿ (ಪಪಗಾ· ೦-೧). [ಸಂ.]

ರತಿಬಂಧ (ನಾ)· ೧. = ರತಿಕಲೆ : ಕ್ರೀಡಾಬಂಧ ರತಿಬಂಧಾದಿಗಳಂ ಸಂಗೀತಸಾಹಿತ್ಯಾದಿ ವಿದ್ಯಾಗೋಷ್ಠಿಗಳರೆ ಪಲ್ಲಯಿಪ್ಪ ಲೀಲಾಯುದ್ಧಾದಿ ವಿಹಾರಗಳಂ (ಪಪಚೇ· ೫೦೩)· ೨. ಸಂಭೋಗದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಉಪಲಗ್ನದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಧ ; ಚಿತ್ರರತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ· [ಸಂ.]

ರತಿಯೆಱಿಯ (ನಾ)· = ರತಿಪ : ಆ ರತಿಪೆಱಿಯಂ ಪೂಜಿಪ ಕಂಗಳ್ಗ ರುವಿನ ತೆಱನೆನೆ ಯುವತಿ ಕಲಾಪತಿ ಸಿರಿಯಿಂದಾ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಸವತಿ (ಪಪಗಾ· ೨-೧೪)· [ರತಿ₂ + ಎಱಿಯ]

ರತಿರಮಣ (ನಾ)· = ರತಿಪ : ಅತಿನಿಡಿಜಂಗಳ್ . . . ರತಿರಮಣಕುಂಭ ಕುಂಭಾಕೃತಿಗಳ್ ಕಳತೋಪಮಂಗಳವಳ ಕುಚಂಗಳ್ (ಗದಾಯು· ೪-೪೬) ; ರತಿರಮಣನತಿವೋದದಿಂದಮ್ಮಿಂದಗಲದರ್ಕ್ (ಪಪಪ· ೨-೧). [ಸಂ.]

ರತಿರಸ (ನಾ). ಕಾಮೋತ್ಸಕ್ತಿ : ನರಪಮುಖವಿಧುದಿಂಬಂ ಸತಿಯು ಮನಃಕುಮುದವನುರು ರತಿರಸಮಂ ಬಿಡದಲರ್ಚಿಸಿತ್ತು ನಿತಾಂತಂ (ಕಾಪ್ರ. ೬-೧೨೨) ; ರತಿರಸದಿಂ ಸೊರ್ಕಿ ನಿಮಿಳಿತಲೋಚನಪಕ್ಷ್ಮದಿಂ ತೊದಳ್ ನುಡಿಯಿಂ ಸೂಯತಫರ್ಮಾಂಬುಗಳಿಂ ಮೂರ್ಧತೆಯಿಂ ತಾಳ್ದಿವೃಪ್ತಿರ್ದರಾ ದಂಪತಿ (ತ್ರಿಪ್ರ. ೪೭-೧೨೮). [ಸಂ.]

ರತಿರಹಸ್ಯ (ನಾ). ಕಾಮದ ಗುಟ್ಟು ; ಶೃಂಗಾರ ರಹಸ್ಯ : ಸ್ಮರರಾಗೋದ್ರೇಕಂ ವೀತರಾಗನಿರ್ದಿಷ್ಟಯೋಳೇಕೆ ಪುಟ್ಟುಗುಮಿನ ತತ್ಪರತೆಯು ನಂತರ್ವತ್ನಿಯೊಳರಸನಪೇಕ್ಷಿಸಿ ರತಿರಹಸ್ಯೋತ್ಸವಮಂ (ತ್ರಿಪ್ರ. ೯-೧೦೬). [ಸಂ.]

ರತಿರಾಗ (ನಾ). = ರತಿರಸ : ಮಾಗಿಯ ದಿವಸು ಪುರರತಿರಾಗವನುತ್ಸವದಿ ಮಾಡುಗೆ (ಹರಿ. ೬-೪) ; ರತಿರಾಗಾಮೃತವಾರ್ಧಿಯೊಳತನುಕ್ರೀಡಾನಿಮಗ್ನೆಯಾದಂತೆ (ತ್ರಿಪ್ರ. ೬-೧೦೯). [ಸಂ.]

ರತಿರಾಗಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಕಾಮೋತ್ಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಕಾಮೋತ್ಸುರದಿಂದ ಕೂಡಿರು : ರತಿರಾಗಂಬೆತ್ತು ಕಾಂತಂ ತೆಗೆದು ಬಿಗಿದು ತಳ್ಕೈಸೆ (ಜಾಪ್ರ. ೭-೮೪). [ರತಿರಾಗ + ಪೆಱು1]

ರತಿರಾಗಿ (ನಾ). ಸಂಭೋಗದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ಸುರತಾಸಕ್ತಿಯಿರುವವನು : ಉಜ್ವಲಯಶಂ ರತಿರಾಗಿ ಕಳಾವಿಭೂಷಣಂ. . . ಕುಚಿಯೆಂದಿನಪಂದಱಿ ನಾಗರೀಕನೆಂ (ಜಿಪ್ರ. ೦೦-೩). [ಸಂ. ರತಿರಾಗಿನ್]

ರತಿವೆರು (ಕ್ರಿ). ಸಂಜೋಷವನ್ನು ಹೊಂದು : ಆನಂದಪಡು : ನರ್ತನದ ಸತಿಯರೇಳ್ವಂದಾ. . . ತಾಳಿರ್ದಳಿಪುಪಾಂಗಂ ವೀಣೆಯು ಮುಮ್ಮಿಂಗಳನು ನುಡಿಸುತೇ ಜತೆಗೂಡಿ ಗಾನಸಂಗೀತಚಿಮದಿಂದೊಲಿದು ರತಿವೆತ್ತು ಭೂಜಾಳಿಯಂ ಪಾಡೆ (ಪಪಪಾ. ೦೯-೩೦).

[ರತಿ1 + ವೆರು1 (< ವೆಱು1)]

ರತಿಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ : ಲೀಲೆಯಿಂ ರತಿಶಾಸ್ತ್ರಮೂಲವಜ್ರಿದು (ಪಪಪ. ೯-೨೨). [ಸಂ.]

ರತಿಶ್ರಾಂತಿ (ನಾ). ಸಂಭೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಆಯಾಸ.– ದ್ದಣಿವೆ : ರತಿಶ್ರಾಂತಿನಿರ್ಭಿಳಸನಶ್ವಾಸಪುಷ್ಪಪ್ರಸರದಗುರುಸೌರಭ್ಯಸಂದೋಹಭಾರಾಕ್ರಾಂತಂ. . . ಗಂಧವಾಹಂ (ಶಂಭ್ರಪು. ೬-೧೪). [ಸಂ.]

ರತಿಸು1 (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಮನಿಸು ; ಲಕ್ಷ್ಯವಿಡು : ನಿರ್ಮಳಮತಿಯನಂಗೀಕರಿಸಿ ಲಕ್ಷ್ಯವ ರತಿಸುತಿಹುದಾವಾಗಲು (ಪಪ್ರಪು. ೨-೩). ೨. ಕೂಡು ; ಭೋಗಿಸು : ಗೋತ್ರದೊಳ್ಪುಟ್ಟಿರ್ದ ಸತಿಗಳ ನೇತ್ರದಿಂ ನೋತ್ಮೆರರತಿಸುವ ಮನುಜವಿತ್ರನು ಮೂತ್ರರೋಗದಿ ಬೀಳಿ ಸಾಯುವನು (ಜಾಪ್ರಪು. ೨೦) ; ಇಂದೀವರಾಂಬಕ ನಿಂದಿಸದೆಮ್ಮಾನು ಮಂದಹಾಸದಿ ನೀನು ಹೊಂದಿ ರತಿಸಿಂದು (ಪಪಚ. ೪೪). [ರತ + — ಇಸು3]

ರತಿಸು2 (ಕ್ರಿ). ಮಾಡು ; ರಚಿಸು : ಮತ್ತೆ ಬಂದೊಮ್ಮೆ ಪೂಜೆಯ ರತಿಸಿರೈ ಸಾತಿಂದಿಗೆ (ಪಪಚ. ೬೨-೬೪). [<ರಚಿಸು2]

ರತಿಸುಖ (ನಾ). ಸಂಭೋಗದ ಆನಂದ ; ಕೂಟದ ಸುಖ : ವಧುವೂ ತಾನುಂ ರತಿಸುಖ ಮಧುಸೇವಾನುಕ್ತರತ್ತ ಮೆಯ್ಮಱೆದಿರ್ದರ್ (ಪಂಂಪಪ. ೧೪-೩೬) ; ಇನ್ನಾಶ್ರಜುದೆ ರತಿಸುಖವನು ತಾನುಂಬ ಊಟವನು ಬೇಡ್ ಮುಕ್ಕೊಬ್ಬರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಸುವುದೆ (ಜಿಪ್ರ. ೦೪೩). [ಸಂ.]

ರತಿಸುಖವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸಂಭೋಗಸುಖವನ್ನು ಪಡೆ ; ಸುರತದ ಆನಂದವನ್ನು ಹೊಂದು : ಒಂದಿನೆ ಪರಮಸುಂದರಿಯೆನ್ನ ಕನಸಿನೊಳ್ ಸಂದಿಸಿ ರತಿಸುಖವಡೆದು ಅಂದಿನಿಂದವಳ ಕಾಣದೆ ವಿಧಿವವನಾಂತು ಕಂದಿದೆ (ತೀಪ್ರ. ೩೦-೦೬). [ರತಿಸುಖ + ಪಡೆ1]

ರತಿಸೌಖ್ಯ (ನಾ). = ರತಿಸುಖ : ಚುಂಬಿಸಿ ತೋಳ ಮೊದಲೊಳುಗುರ್ಗಳ ನೆಲೆಯಿಂ ಮೃದುವಪ್ಪ ರತಿಸೌಖ್ಯಮಂ ಪಡೆವರು (ಜಪ್ರ. ೬-೨೮). [ಸಂ.]

ರತಿಸ್ರವತೆ (ನಾ). = ರತಜಲ : ಇದನು ಬೆರಳ್ಗಳ ಕಂಡು ಗೋಕುಲಗುಡಿಸೆ ದ್ರವಿಸೂ ಮದನದ್ವಾರದ ಕಳೆಯು ವದುಮದ ತೆರನು ರತಿಸ್ರುತೆಯೆಂಬ ಪೆಸರದಕ್ (ಪಪಪ್ರಚೆ. ೦೦-೬೬). [ಸಂ. ರತಿಸ್ರುತ]

ರತಿಹೀನ (ನಾ). ರತಿಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು ; ನಪುಂಸಕ : ರತಿಹೀನಂ ಮೆಟಪಂ ಕುಬ್ಜಂ ಮತಿವಂತಂ . . . ಸತಿಯುಂ ಕಾಯುಲ್ಕುತಿಪ್ಪಂ (ಪುಪಚ. ೬-೩೪). [ಸಂ.]

ರತೀಧವ (ನಾ). =ರತಿಪ : ಆಧಾರಗೆಯ್ದು ಕುಂರಗೊಟ್ಟು ಕೇಳ್ದ ರತೀಧವ ಬಂದ ಸುದ್ದಿಯನು (ಪೋಪಚ. ೬-೧೪). [ಸಂ.]

ರತೀಶ (ನಾ). = ರತಿಪ : ಘನವಿವಾಳವ್ಯತೀಂದ್ರರ ತಪೋವಿಘ್ನಂ ಬಯಲಪ್ಪಿನಂ ರತೀಶನ ಚತುರಂಗಸೇನೆ ನಷ್ಟದತ್ತು ಧರಿತ್ರಿಗೆ ಚಿತ್ರಮಪ್ಪಿನಂ (ಗಿಚ. ೯-೬) ; ರತೀಶನ ತಂದೆಯುಂ ಬಿದಿ ರವಿ ಶಿಖಿಗಳಂ ಭಜಿಸಿ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ತಂದೆ ನಿನ್ನೊಡಲಂ (ಪಪ್ರ. ೬-೩೦). [ಸಂ.]

ರತುನ, ರನ್ನ (ನಾ). ೧. ವಜ್ರ, ಮಾಣಿಕ್ಯ ಮುಂತಾದ ಬಹುಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಹರಳು.– ಮಣಿ : ವಂಚರತುನದೊಳಿ ನೆಜೆದ ಪಸರದಿಂ ತೋರಣಂಗಳೊಳ್ ತೊಡರ್ದ ತಿಸರವಿಂ (ಪಂಕಣಾ. ೬-೨೨ ರಗಳೆ) ; ಕನಕಶಿಲೆ ಎನಿಸುವ ಪಾಷಾಣದಲ್ಲಿ ರತುನ ಪುಟ್ಟುಲು (ಭೂಗೋಪಪ್ರ. ೨೬೬-೦೯) ; ಜಲಧಿತಲದೆ ರತುನದಂತೆ . . . ಹೊಳೆಹೊಳೆವುದು ಚಿತ್ರವು (ಪಚಗೀ. ೦೪-೬). ರನ್ನ : ೧. ಬೆಂಬೊನ್ನ ಪಟ್ಟವನ ರನ್ನದ ಕನ್ನಡಿ (ಆಪಪ್ರ. ೯-೪೬) ; ಸಾಣೆಯ ಮೇಲೆ ರನ್ನಗಳಿಟ್ಟು ಪಸಿದೊಪ್ಪಗಾಣಿಸಿ ಕುಡುವ ತೇಟಗರು (ಪೋಪಪ್ರ. ೬-೨೬). ೨. ಕೆಂಪುಪರಳು ; ಮಾಣಿಕ್ಯ : "ಕೆಂಬರಲುಂ ರನ್ನಕಸುಗಲ್ಲೆಂಬಿವು ರತ್ನಾಭಿಧಾನಂ" (ಕಾಪ್ರ. ೫೬). ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು : 'ರನ್ನೆ' ಪರಾ. ೪. 'ಗದಾಯುದ್ಧ' ಮತ್ತು 'ಅಜಿತನಾಥಪುರಾಣ' ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಕನ್ನಡದ ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಕವಿಯ ಹೆಸರು : ಕವಿಚಕ್ರವರ್ತಿವೆಸರೇಂ ರನ್ನಂಗೆ ಮೆಯ್ವೆತ್ತುದೋ (ಅಪಪ್ರ. ೦-೦೬) ; ಘೋಪತಿಯ ಘಣಾರತ್ನಮುಮಂ ರನ್ನನ ಕೃತಿರತ್ನಮುಮಂ ಪೇಟ್ ಪೇೞ್ದಿಪಂಗೆಂಟೆರ್ದೆಯೇ (ಗಡಾಯು. ೦-೧೧). [<ಸಂ. ರತ್ನ]

ರತುನದಾಳಿ, ರನ್ನದಾಳಿ (ನಾ). ರತ್ನವನ್ನು ಕುಂದಣಿಸಿದ ತಾಳಿ: ನೇವಳದ ನಾಯಿಗೆ ರತುನದಾಳಿ [ಪಾಪಾಂ. ರತ್ನದಾಳಿ, ರನ್ನದಾಳಿ]ಯ ರಾಜಹಂಸಿಗೆ ಮಾಗಾವ್ಯಳ ಮಂಗ್ಗೆಗೆ . . . ನಿಮಾಮಿಸಿ (ಗಿಚ. ೬-೬೦ ಬಿ). ರನ್ನದಾಳಿ : ನೇಸಱಿ ಬಂಬಂ . . . ವಿಯತ್ಕೇಣಾ ಸತಿಯ ರನ್ನದಾಳಿಯು ಮೈಸಿರಿಯನೆ ಪೋಲ್ತು ಮಾಗಿಯೊಳಗ ಶೋಭಿಸುಗುಂ (ಕಾಪ್ರಪು. ೯-೨೩) ; ನುಣ್ಗೂರಲ್ಗಿ ರನ್ನದಾಳಿಯನಾಳಿಸಿಯುಂ . . . ಪಸದನಂಗೊಳಿಸಲ್ (ಪ್ರಪ. ೪-೦೩ ಬಿ). [ರತುನ + ತಾಳಿ1]

ರತೆ (ನಾ). ಸಂಭೋಗದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವವಳು : " ರತೆಯೆನಲುಂ ಸುರತಯಂಕ್ಕುಂ " (ಪಂಗಣಾ. ೬೯-೩). [ಸಂ. ರತಾ]

ರತೋತ್ಕಂಠೆ (ನಾ). ಸಂಭೋಗದಲ್ಲಿ ಉತ್ಸುಕತೆಯುಳ್ಳವಳು : ಕಾಮಾತುರೆ : ಕೋಮಲೆಯುಂ ಕೋಟಚಟೂಕ್ತಿಯಿಂದೊಸೆಯುಸುತ್ತಿರ್ದಂ ರತೋತ್ಕಂಠೆಯುಂ (ಕಂತ್ರಪು. ೬-೩೩). [ಸಂ. ರತೋತ್ಕಂಠಾ]

ರತೋತ್ಸವ (ನಾ). ಸಂಭೋಗದ ಸಂಭ್ರಮ : ವಿಳಿಕ್ಕಮಂಡನಂ ಯುವತಿಜನಕ್ಕದೇವುದೊ ರತೋತ್ಸವಚಿಹ್ನಮೆ ದಿವ್ಯಮಂಡನಂ (ಪಗಪ. ೦೯-೦೦೦); ಅನವರತಂ ರತೋತ್ಸವದೊಳ್ಪುಣ್ಯುವ ಘರ್ಮಜಲಂಗಳಿಂದೆ ಮಜ್ಜನಮಪಸತಿಪ್ರಿಯಾಧರಸುಧಾರಸಸೇವನೆಯಿಂದಮೂಟಮಂ... ನೆನೆಯದೆ ಪೋದುವಂತವರ್ಗೆ ಚಿತ್ರಜಕೇಳಿಗಳಿಂದೆ ಪೊಬ್ರುಗಳ್ (ಕಂತ್ರಪು. ೬-೦೩) [ಸಂ.]

ರತ್ಕ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀರತ್ಕ (ಎಕ. II. ೪೦೯. ೫೦೦). [?]

ರತ್ನೂಡಿ (ನಾ). ಹಪ್ಪಳ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಲಟ್ಟಿಸುವ ಸಾಧನ ; ಲಟ್ಟಿಸಿಗೆ : ಹಪ್ಪಳ ಲಟ್ಟಿಸಬೇಕು. ರತ್ನೂಡಿ ಎಲ್ಲಿ ? (ಕೃಷ್ಣ). [?]

ರತ್ನ (ನಾ). ೧. ವಜ್ರ, ಮಾಣಿಕ್ಯ, ಮರಕತ ಮುಂತಾದ ಬಹು ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಮಣಿ ; ಅನರ್ಘ್ಯವಾದ ಹರಳು : ವಾರಿಧಿ ಮೈದೆಗೆದರೆ ರತ್ನಂಗಳು ಕಾಣಬಹುದು (ರಾಷ. ೬೬೦); ಕೆಲವು ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಹರಳು ಕಲ್ಲುಗಳು ಕಣಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ರತ್ನಗಳು ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಪುಂಜಾಮು. ೪-೨೬೯). ೨. ಕೆಂಪುಹರಳು ; ಮಾಣಿಕ್ಯ : ಕೆಂಬರಲು ರತ್ನ ಸುಗಲ್ಲೆಂದಿವು ರತ್ನಾಭಿಧಾನಂ " (ಶಬ್ದಾ. ೫೬). ೩. ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದುದು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಅಮೂಲ್ಯವಾದುದು : "ಮಣಿಯುಂ ರತ್ನತ್ರಯಂ ಭಾಸುರತರದಿವು ರತ್ನಾಪ್ಯಯಂ " (ಕಾವಾಲ. ೧೦೩). ೪. ಸಮಾಸಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಪ್ರಮುಖ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಪದ ; ಉದಾ : ನಾಯಕರತ್ನ, ಸ್ತ್ರೀರತ್ನ. ೫. ಕನ್ನಡದ ಒಬ್ಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿ; ರನ್ನ : ಶ್ರೀ ಕವಿರತ್ನ (ಎಕ. ೩. ೧೦; ಪು. ೨೦೧); ವಾಗ್ದೇವಿಯ ಭಂಡಾರದ ಮುದ್ರೆಯನೊಡದಂ ಸಾರಸ್ವತಮೆನಿಪ ಕವಿತೆಯೊಳ್ ಕವಿರತ್ನಂ (ಗಣಿತ. ೦-೩೮) ; ವೆಸರಿಂದಂ ಪುಟಪೊಱಲ್ದು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪೊನ್ನಂ ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಪೇಳ್ದ ಭಕ್ತಿಯಿನಾ ರತ್ನಕವೀಶ್ವರಂ ಸಮವ ತತ್ಕಾವ್ಯತ್ರಯಕ್ಕಂ ಜಗತ್ತ್ರಯಮುಂ ವಸುಂ ಬೆಲೆಯಾಗಿ ಪೋಯ್ತು (ಜಂಪ್ರಕ್ಷ. ೦-೬೬). ೬. [ಗಣಿತ]ಒಬ್ಬತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ರಸ ನವಾಮ್ಬುಂಗಂ ಗ್ರಹಣಂ ಪೆಱಕುಂ ವಿಧಿ ರತ್ನ ನಮವು ಮೊಂಭತ್ತೆನಿಕುಂ (ಶ್ರೀಕಣ. ೯-೯). [ಸಂ.]

ರತ್ನಕಂಕಣ (ನಾ). ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಬಳೆ.–ಕಡಗ. ದೇವಿಯು ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಭಕ್ತರೊಬ್ಬರು ರತ್ನಕಂಕಣವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಜಿಷ). ೨. [ಸಾಮುದ್ರಿ] ಹಸ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ರೇಖೆಯ ಹೆಸರು : ಮಣಿಬಂಧದಲ್ಲಿ ರೇಖೆಯಿರಲು ರತ್ನಕಂಕಣವೆಂದು ನಾರದಾದಿ ಋಷಿಗಳು ಹೇಳುವರು (ಜಹಾಜ. ೬೬-೨). [ಸಂ.]

ರತ್ನಕಂಬಲ, ರತ್ನಕಂಬಳ (ನಾ). ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಕಂಬಳಿ : ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಕಂಬಳಿ : ತನ್ನ ಬೆಳಗೆ ಬೆಳಗಾಗಿರ್ದ ರತ್ನಕಂಬಲಮನಾ ಧರಿತ್ರೀವಲ್ಲಭಂ ಮುಹುರ್ಮುಹುರಾಲೋಕನಕುತೂಹಳಚಿತ್ತನಾಗಿ ವಿಸ್ಮಯಂ ಬಟ್ಟು . . . ನುಡಿದಂ (ಶಾಕುತ. ೦೦-೦೦೫ ಪ). ರತ್ನಕಂಬಳಿ : ಏನ್ನ ರತ್ನಕಂಬಳಮಂ ಪೊದೆದು ವಾನೆಗೆ ವಂದೂಡೆ (ಪಜ್ಜಾಣ. ೪೯-೬]; ಬಳಿಯಾದ ರತ್ನಕಂಬಳದಿಂದೆದ್ದುಂ . . . ಪರಿತೋಷಿತಮಾಗಿ (ಶಾಪೋಂ. ೩೬-೨೬೪). [ಸಂ.]

ರತ್ನಕಂಬಳ ' ರತ್ನಕಂಬಲ ' ನೋ.

ರತ್ನಕಂಬಳಿ ' ರತ್ನಗಂಬಳಿ ' ನೋ.

ರತ್ನಕನ್ನಡಿ (ನಾ). ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಕನ್ನಡಿ : ಒಂದಾನಿನಂ ರತ್ನಕನ್ನಡಿಯೊಳ್ ಮೊಗಮಂ ನೋಡುವಾಗಳ್ (ಭಾಪ. ೫. ೩೮). [ರತ್ನ + ಕನ್ನಡಿ]

ರತ್ನಕರ್ಮ (ನಾ). ರತ್ನಗಳನ್ನು ಕುಂದಣಿಸುವ ಕೆಲಸ : ಶಿಲಾಕರ್ಮ ರತ್ನಕರ್ಮ ಕಾಷ್ಠಕರ್ಮ ಚಿತ್ರಕರ್ಮ ಪತ್ರಕರ್ಮ ಪ್ರತಿಮಾಲಕ್ಷಣ ಸಮಸ್ತಪ್ರಸ್ತುಬಳಕೆಮುಳ್ಳ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಿರ್ಮಿತಂ (ಅ. IV(೩). ೨೩೦. ೩೩-೧೦; ೩೩೬). [ಸಂ. ರತ್ನಕರ್ಮನ್]

ರತ್ನಕುಂಡಲ (ನಾ). ರತ್ನದ ಕರ್ಣಾಭರಣ ; ಮಣಿಕುಂಡಲ : ಇವ ರತ್ನಕುಂಡಲಂ ಜಿತರವಿಮಂಡಳಮಿತ್ತ ತುದಲ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಮೆ ನಿನಗೆ (ಅಪ್ಪ. ೦೨-೦೦೭). [ಸಂ.]

ರತ್ನಗಂಧಿ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಮತ್ತು ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಲಕ್ಷ್ಮಿ. . . . ರತ್ನಗಂಧಿಗಿಡದ ಬುಡವಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚೆ ಹೊಯ್ದು ಬಿಟ್ಟದ್ದಾಳೆ ! (ಶಾವಾಮು. ೧೫೯); ಭಕ್ತಿಯ ಹಾಗೆ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಭಕ್ತಿಮರದ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಹೂ. ಪುಟ್ಟಾಣಗಳಲ್ಲಿ ರತ್ನಗಂಧಿಯೂ ಎನ್ನುವುದು ಇದನ್ನೇ (ಪೋಲಿಡಿ. ೩೪). [ಸಂ. ರತ್ನಗಂಧೀ]

ರತ್ನಗಂಬಳಿ ರತ್ನಕಂಬಳಿ (ನಾ). = ರತ್ನಕಂಬಲ : ಒರ್ವಂ ರುಂರುವೋಗ ನಮೂಲ್ಯಮಪ್ಪ ರತ್ನಗಂಬಳಿಯುಂ ಕೊಂಡು ಬಂದು (ಶಾಕುತ. ೦೦-೦೦೫ ಪ); ಚಿನ್ನದ ಕಾಲು ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕಾಲು ಮಂಚ ಸುವರ್ಣದಡ್ಡಣಿಸುವ್ಪತಿಗೆ ರತ್ನವಿಚ್ಚರ ರತ್ನಗಂಬಳಿ ತಲೆಗಿಂಬು ಹೊನ್ನಾಂಬರನಿತ್ಯ ಮಂಗಗೆ (ಪೋಚಿಕ. ೦೫-೦೬); ರತ್ನಗಂಬಳಿಗುಣ – ನಾನಾವರ್ಣದಿಂದ ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿಯೂ, ಶೀತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು (ಕಣ್ಣ. ೬೬). ರತ್ನಕಂಬಳಿ : ರತ್ನಕಂಬಳಿಯಂ ಪುಚ್ಚಾರಿಯರ ಕಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟಿದಾಗಳ್ (ಶಾಕುತ. ೦೦-೦೦೫ ಪ); ರತ್ನಕಂಬಳಿಗಳನ್ನು ಹಾಸುವ ಹಾಗೆ ಭೃತ್ಯರಿಗಾಜ್ಞಾಪಿಸಿ (ಕ್ಷಣಾ. ೦೯೭). [ರತ್ನ + ಕಂಬಳಿ]

ರತ್ನಗರ್ಭ (ನಾ). ೧. ರತ್ನಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಬುರಿನಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವುದು : ಧರೆ ರತ್ನಗರ್ಭಮಾದುದು ಸುರರೆಲ್ಲಂ ಹರ್ಷಗರ್ಭರಾದರ್ (ಶಾಪ್ರ. ೬-೫೬). ೨. ತನ್ನ ಒಡಲಲ್ಲಿ ರತ್ನಗಳನ್ನುಳ್ಳದು ; ಸಮುದ್ರ : ದಡದಲ್ಲಿ ಕೂತು ಮಿನಮೇಷಮೆಣಿಪುವವನಿಗೆ ರತ್ನಗರ್ಭದ ಮಹತ್ವ ತಿಳಿಯಲು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ (ಕಣಾಕ್ಕ. ೬). ೩. ಕುಬೇರ. [ಸಂ.]

ರತ್ನಗರ್ಭೆ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ರತ್ನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು; ಭೂಮಿ ; ವಸುಂಧರೆ : "ಭೂಃ . . . ರತ್ನಗರ್ಭಾ, ವಸುಂಧರಾ, ಧರಾ, ಅಧಾರಾ – ಈ ೩೭ ಭೂಮಿಯ ಪೆಸರ್" (ಜಾಅಮು. ೫೬-೦); ಈ ರತ್ನಗರ್ಭೆಯೊಳ್ ನೀತಿರತ್ನಂ ಜನಿಸಿದ ಒಗೆಯಿಂತೆಂದುಮುಸಿರ್ವೆಂ (ಅಮ್ಮ. ೬-೪೦). [ಸಂ. ರತ್ನಗರ್ಭಾ]

ರತ್ನತ್ರಯ (ನಾ). ೧. [ಜೈನ] ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಾಧನವಾದ ಸಮ್ಯಕ್ ದೃಷ್ಟಿ, ಸಮ್ಯಕ್ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಸಮ್ಯಕ್ಚಾರಿತ್ರ ಎಂಬ ಮೂರು ತತ್ತ್ವಗಳು : ನಾಗಶ್ರೀಯುಂ ಭುಕ್ತಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನವಿಧಿಯಿಂ ರತ್ನತ್ರಯಮುಮಂ ಸಾಧಿಸಿ ದೇವನಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿದೊಳ್ (ಪಡ್ಮಾಣ. ೫೦-೨೦) ; ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ, ಸಮ್ಯಕ್ಜ್ಞಾನ, ಸಮ್ಯಕ್ಚಾರಿತ್ರವೆಂಬ ರತ್ನತ್ರಯವುಂ ಮೋಕ್ಷ ಮಾರ್ಗವು (ಸಿಂದಾಸಾ. ೬೬). ೨. [ಬೌದ್ಧ] ಬುದ್ಧ, ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಸಂಘ ಎಂಬ ಮೂರು ಅಂಗಗಳು : ಅವನ್ ರತ್ನತ್ರಯಗಳಿಗೆ ಶರಣು ಬಂದಬ್ಬರಿಂದಂ ಮುಂದೆ ಅವನಿಗೆ ಒಡಗಡೇಕಾಗಿದ್ದ ಅವೀಚಿನರಕ ಸದೃಕ್ಕೆ ಕಳ್ಪಿತು (ಕಬುಮು. ೧೦). ೩. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಪಂಪ, ಪೊನ್ನ, ರನ್ನರೆಂಬ ಮೂರು ಜನ ಜೈನ ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠರು : ಕವಿ ಜನರೊಳ್ ರತ್ನತ್ರಯ ಪವಿತ್ರನೆನೆ ನೆಗಟ್ಟ ಪಂಪನುಂ ಪೊನ್ನಿಗನುಂ ಕವಿರತ್ನನುಮಿ ಮೂವರ್ ಕವಿಗಳ್ ಜಿನಸಮಯದೀಪಕರ್ (ಅಪ್ಪ. ೦೨ ೩೬) ; ರತ್ನತ್ರಯರಲ್ಲಿ ಪೊನ್ನನು ಎರಡನೆಯವನು (ಶಾಪ್ರ. ೦೦೦). [ಸಂ.]

ರತ್ನದರ್ಪಣ (ನಾ). = ರತ್ನಕನ್ನಡಿ : ಆ ಕವಿಪುಗಳ ಕಾಂತಿಯು ರತ್ನದರ್ಪಣಕಾಂತಿಯನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸುವಲ್ಲಿ! (ಶಾಂಕ್ರಿ. ೩೩) [ಸಂ.]

ರತ್ನದೇನುದಾನ (ನಾ). ಷೋಡಶಮಹಾದಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಹಸುವಿನ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ದಾನಮಾಡುವುದು : (೧) ತುಲಾಪುರುಷದಾನ . . . (೧೫) ರತ್ನಧೇನುದಾನ, (೧೬) ಮಹಾಭೂತ ಘಟದಾನ ; ಈ ಮೇರೆಗೆ ಷೋಡಶಮಹಾದಾನಗಳನ್ನು . . . ಮಾಡಿ (ಪುಸಾರಿ. ೧. ೦೦೨). [ಸಂ.]

ರತ್ನಪಟ್ಟ (ನಾ) ೧. ಅಧಿಕಾರಸೂಚಕವಾಗಿ ಹಣೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ರತ್ನ ಖಚಿತವಾದ ಚಿನ್ನದ ಪಟ್ಟಿ : ವರಧರ್ಮ ಕುಮಾರಕನಂ ಕರೆಯಿಸಿ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಚನಂಗೆಯ್ದು ಜಗದ್ಗುರು ಕಟ್ಟಿ ರತ್ನಪಟ್ಟಮನರಿವಿತ್ತಂ ತನ್ನ ಸರಳ ರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯಂ (ಶಾಪು. ೦೬-೫೪). ೨. [ಶಿಲ್ಪಶಾ] ರಾಜರೂ ದೇವತೆ

ಗಳೂ ಧರಿಸುವ ಶಿರೋವೇಷ್ಟನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಈ ಶಿರೋವೇಷ್ಟನಗಳಲ್ಲಿ ಜಟಾಮಕುಳಿ ಮುಂತಾದ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ 'ಪಟ್ಟ' ಎಂಬುದು ಕೊನೆಯದು : ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟವೆಂಬುದು ಪತ್ರಪಟ್ಟ, ರತ್ನಪಟ್ಟ, ಪುಷ್ಪಪಟ್ಟ ಎಂದು ಮೂರು ಬಗೆಯಾಗಿದೆ (ಶಂತೀ. ೦). [ಸಂ.]

ರತ್ನಪಡಿ (ನಾ)· ೧. ರತ್ನಗಳನ್ನು ಕುಂದಣಿಸಿದುದು : 'ರತ್ನಪಡಿಮಗ' ಪರಾ. ೨. ರತ್ನಗಳನ್ನು ಹೂಕ ಮಾಡಿ ಬೆಲೆಕಟ್ಟುವುದು. ೩. ರತ್ನಗಳನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿರುವ ಒಡವೆ ಮುಂತಾದುವು : ಪಿಂಜಿಮವರು ತಮಗೆ ಪಂಚಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದ ಒಡವೆಯಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ, ರತ್ನಪಡಿ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು . . . ಹೋಗಿ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೮೭) ; ರತ್ನಪಡಿಯ ಆಭರಣಗಳೂ . . . ದೊರತಿವೆ (ಕಾವೈ. ೩೭೯). [ರತ್ನ + ಪಡಿ?]

ರತ್ನಪಡಿನಗ (ನಾ)· ರತ್ನಗಳನ್ನು ಕುಂದಣಿಸಿರುವ ಒಡವೆ : ದೊಡ್ಡ ಮುತ್ತಿನ ಮೂಗುತಿ ಮುಂತಾದ ರತ್ನಪಡಿನಗಗಳನ್ನು ಅಲಮೇಲಮ್ಮನವರು ಕೊಟ್ಟು (ಕೃಷ್ಣಾಸ್ತು. ೦೨೬) : ದೇವರ ಉತ್ಸವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಲಮೇಲಮ್ಮನವರು ತಮ್ಮ ರತ್ನಪಡಿನಗಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಒಡೆ. ೨೯). [ರತ್ನಪಡಿ + ನಗ]

ರತ್ನಪಡಿವರ್ತಕ (ನಾ)· ರತ್ನಾಭರಣಗಳ ವ್ಯಾಪಾರಿ : ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುದಾಸನೆಂಬ ರತ್ನಪಡಿವರ್ತಕನಿದ್ದಾನೆ (ಕಾಪ್ರಮು. ೧೧). [ರತ್ನಪಡಿ + ವರ್ತಕ]

ರತ್ನಪಡಿವ್ಯಾಪಾರ (ನಾ)· ರತ್ನದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಮಾರುವುದು ; ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಒಡವೆಗಳ ವಾಣಿಜ್ಯ : ಅವರ ವಂಶದವರು ತಲತಲಾಂತರದಿಂದ ರತ್ನಪಡಿವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಕಾಚ). [ರತ್ನಪಡಿ + ವ್ಯಾಪಾರ]

ರತ್ನಪಡಿವ್ಯಾಪಾರಿ (ನಾ)· = ರತ್ನಪಡಿವರ್ತಕ : ಮುತ್ತಿನ ಗಲ್ಲಿ ರತ್ನಪಡಿವ್ಯಾಪಾರಿ ವರದಪ್ಪನಾಯಕನಿಗೆ ಅಪರೂಪಕ್ಕೊಂದು ಪುತ್ರರತ್ನ ಜನಿಸಿದೆ (ಕೀಪುಚ. ೬) ; ರಾಜರ ಮೇಲೆ ರಾಜರು ರತ್ನಪಡಿವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಾದ ವೈಶ್ಯರಂತೆ ಬೆಗೆಬೆಗೆದು ರತ್ನಗಳನ್ನು ಕಂದು ತಂದು ಕಾಣಿಕೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದರು (ಪಚಣ. ೩೭). [ರತ್ನಪಡಿ + ವ್ಯಾಪಾರಿ]

ರತ್ನಪಡಿಸಿಕೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ರತ್ನದ ಆಭರಣ (?) : ಚಾಮರಗಳು ಅಂದಿಗೆಗಳು ರತ್ನಪಡಿಸಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಭೂಷಣಗಳಿಂದ ಭೂಷಿತವಾದ ವೈಭವವಾಗಿ (ಚಪಕ. ೨೦೬-೦೪). [< ರತ್ನಪಡಿ]

ರತ್ನಪರೀಕ್ಷಕ (ನಾ). ರತ್ನಗಳ ಗುಣದೋಷಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವವನು : "ಬೆಲೆಯ ಮಾಣಿಕಚ್ಚುನೆಂದು ರತ್ನಪರೀಕ್ಷಕಗೆ ೨೯" (ಕ್ಯಾಕ್ಷ. ೪೪) ; ರತ್ನಪರೀಕ್ಷಕ ಶಾಂ ಕೃತಿರತ್ನಪರೀಕ್ಷಕನೆನೆಂದು ಘನಪತಿಯ ಘನರತ್ನಮುಮಂ ರನ್ನನ ಕೃತಿರತ್ನಮುಮಂ ಪೇಬುಂ ಪರೀಕ್ಷಿಪಂಗೇ ಬರ್ದಯೇ (ಗಣಪು. ೦-೮೪). [ಸಂ.]

ರತ್ನಪರೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ಔಷಧಿಪ್ಪಿಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ರತ್ನಗಳ ಗುಣಾವಗುಣಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ವಿದ್ಯೆ : ಬಾಹುಜಲಿಗೆ ಕಾಪುತಂತ್ರ ಸಾಮುದ್ರಿಕಾಯುರ್ವೇದ ಧನುರ್ವೇದ ಹಸ್ತ್ಯಶ್ವತಂತ್ರ ರತ್ನಪರೀಕ್ಷೆಗಳುಮಂ . . . ಉಪದೇಶಂಗೆಯ್ದಂ (ಶಾಂಪು. ೬-೩೦ ಪ) ; ರತ್ನಪರೀಕ್ಷೆ, ಅಶ್ವಪರೀಕ್ಷೆ . . . ವೈದ್ಯ ಮೊದಲಾವ ಅರವತ್ತುನಾಲ್ಕುಕಲೆಗಳಿಗೂ ಆಗಮಪ್ರಾಸ್ತ್ರವೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದೆ (ಚಾಪರ. ೭೦). [ಸಂ. ರತ್ನಪರೀಕ್ಷಾ]

ರತ್ನಪ್ರಭೆ (ನಾ)· ೧. ಮಾಣಿಯ ಕಾಂತಿ.—ಪ್ರಕಾಶ. ೨. ಭೂಮಿ. ೩. [ಜೈನ]ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ನೀಂ ನಿಜಾಯುರವಸಾನದೊಳ್ ರತ್ನಪ್ರಭೆಯೆಂಬ ಮೊದಲ ನರಕದ ಪದಿಮೂಱುಮಿಂದ್ರಕಂಗಳೊಳಗೆ . . . ಪುಟ್ಟಿದೈ (ಶಾಂಪು. ೭-೬೪ ಪ). : ಅಧೋಲೋಕದಲ್ಲಿ (೧) ರತ್ನಪ್ರಭೆ . . . (೭) ಮಹಾತಮಃಪ್ರಭೆ ಎಂದು ಏಳು ನರಕಗಳು ಇರುತ್ತವೆ (ಕ್ಷಕ್ಷ. ೧೨೭). [ಸಂ. ರತ್ನಪ್ರಭಾ]

ರತ್ನಮತಲ್ಲಿಕೆ (ನಾ)· ರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು : ನಿಲ್ಲೆನುತ ಸಲೆ ಪಾಕ್ಷನೈದಿಪನುಲ್ಲಸಿತತಜ್ಞೂಡರತ್ನಮತಲ್ಲಿಕಾಗ್ರಹಸ್ತೋಕತತ್ಪರನಾಗಿ ಬೆಂಬಿಡದೆ (ಪಾಗ. ೦೦-೫೯-೬೮). [ಸಂ. ರತ್ನಮತಲ್ಲಿಕಾ]

ರತ್ನಮಾಲೆ (ನಾ)· ರತ್ನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸರ ; ಮಣಿಮಾಲೆ. [ಸಂ. ರತ್ನಮಾಲಾ]

ರತ್ನಮುದ್ರಿಕೆ (ನಾ)· ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಉಂಗುರ : ತನ್ನ ಬೆರಲೊಳ್ ಧರ್ಮ್ಯಮಪ್ಪ ರತ್ನಮುದ್ರಿಕೆಯಂ ಪಿಡಿದಿರಿಮೆಂದು ಕೊಟ್ಟೂ (ಸಗ:ಪಾ. ೬-೩ ಪ) ; ಸರಳವಾದ ಬೆರಳುಗಳಲ್ಲಿ ರತ್ನಮುದ್ರಿಕೆಯು ಕೆಂಗೊಳಿಸುತ್ತದ (ಮುಂಬಾಕ. ೨೦). [ಸಂ. ರತ್ನಮುದ್ರಿಣಾ]

ರತ್ನವಾವುಡ (ನಾ)· ರತ್ನಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿದ ಬಟ್ಟೆ : ಸಿಂಗಾಡಿಗಳ ಸರಳ ಹೊದಮೆ ಮೊಗರಂಬುಗಳ ಪೊಂಗೆಜ್ಜೆಗಳ ರತ್ನವಾವುಡದ . . . ರಾಪತರ್ ಪಡಗೊಂಡರು (ಪಂಪ. ೧೦-೩೦). [ರತ್ನ + ಪಾವುಡ]

ರತ್ನಶಿಲೆ (ನಾ)· ರತ್ನದ (ದೊಡ್ಡ) ಹರಳು : " ರತ್ನಶಿಲೆಯನಲ್ ಮಣಿಶಿಲೆಯು " (ಶುಂಗಣ. ೩೦-೬) ; ಚಿಮ್ಮಿದೆಮು ಜೆಂಕಿಮಾರಿಯೊಂದು . . . ತಿರಿವನಿಯಿಂ ಪಳಂಚಿಪ ರತ್ನಶಿಲೆಯಂತೆ (ಚಾ೧ಗ. ೩-೬೯). [ಸಂ. ರತ್ನಶಿಲಾ]

ರತ್ನಸಂಬಳಿಗೆ (ನಾ)· ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಕರಂಡಕ : ಧವಳಸರೋಜಾಕ್ಷ ತಾಪಲ್ಲವನನ್ನರೊಳ್ ಜಪಳಾಗಮಂತೆ ವೈಸಿಕದ ಕೆವಳವ ಕುಡುವಂತೆ ರತ್ನ ಸಂಬಳಿಗೆವಾಳ್ದವಳಿರ್ದಳತಿಸಮ್ಮುದದಿ (ಕೋಚಕ. ೪-೭). [ರತ್ನ + ಸಂಬಳಿಗೆ]

ರತ್ನಸಾನು (ನಾ). ಮೇರುಪರ್ವತ : " ಮೇರುಃ . . . ರತ್ನಸಾನುಃ, ಸುರಾಲಯಃ _ ೫ ಮೇರುಪರ್ವತದ ಹೆಸರುಗಳು " (ಕಣ್ಣಾಅ. ೩೨). [ಸಂ.]

ರತ್ನಾಂಗುಳೀಯ (ನಾ)· = ರತ್ನಮುದ್ರಿಕೆ : ಸುಬಳಮಹೀನಾಥನ ಕೈಯ್ಯ ಬೆರಲ ರತ್ನಾಂಗುಳೀಯಮುಂ ಮಣಿವಿಯೊಳಕ್ಕ ಬಿಸುಟ್ಟು (ಪಾಳಾಚ. ೬-೦೨). [ಸಂ. ರತ್ನಾಂಗುಲೀಯ]

ರತ್ನಾಂಜಳಿ (ನಾ)· ಒಂದು ದೊಗಸೆ ತುಂಬುವಷ್ಟು ರತ್ನ : ನೆತ್ತರ್ ವೆಮ್ಮೆ ಪರದ ಮುತ್ತುಗಳು ತನ್ನ ಬರವಿಂಗೆ ಪನದೇವತೆಯಿಟ್ಟು ರತ್ನಾಂಜಳಿಗಳಂತಿರೆ ಕಂಡು ಕಡು ಹಾರ್ದೆಸುತ್ತಂ (ಪಂಪಾ. ೦೯-೨೬). [<ಸಂ. ರತ್ನಾಂಜಲಿ]

ರತ್ನಾಕರ (ನಾ). ರತ್ನಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು ; ಸಮುದ್ರ : " ರತ್ನಾಕರಃ . . . ಸಮುದ್ರಃ _ ಈ ೧೨ ಸಮುದ್ರಂ " (ಪಣಾಮು. ೦೦೭-೩೦) ; ಈ ರತ್ನಾಕರದೊಳ್ ಪೃಥ್ವಿಕೆಯೆನೆ ಬಟ್ಟಿಳಿಂತು ಬಾಬ್ದುದೆ ಚೋದ್ಯಂ (ಕಬಂಪಾ. ೨ ೩೬) ; ಜಗತೀವಲಯದಮಲಸೌಭಾಗ್ಯರತ್ನಾಕರಂ ವೆರ್ಚಾನಿಂ ಮೇರುವರಿಯೆ (ಕ್ಷತ್ರಿಪಾ. ೦-೦). [ಸಂ.]

ರತ್ನಾತಪ (ನಾ)· ೧. ರತ್ನದ ಕಾಂತಿ ; ರತ್ನಪ್ರಭೆ. ೨. ರತ್ನಕಾಂತಿಯಿಂದ ಶೋಭಿಸುವಪೀಠವು : ಮಣಿಪ್ರಭಾವ್ಯೋಮಖಿತ ರಥ್ಯಾಮಂಡಮಂ ಕಂಪಂ ಶ್ರೀಮಂಟಪಮಂ ವಿಚಿತ್ರರತ್ನಾತಪಮಂ (ಶಾರಂಪು. ೦೧೦). [ಸಂ.]

ರತ್ನಾರತಿ (ನಾ)· ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ರತ್ನಗಳನ್ನು ತುಂಬಿ ಮಾಡುವ ಆರತಿ : ತುಳುಕಿದವು ರತ್ನಾರತಿಯ ಬೆಳಕುಗಳು (ಶಾಕ್ಕೃಕ್ಷ. ಪಿಂತಾ- ಪಂ. ೨೮೮) ; ಪಸುರ್ಗೂಳಿ ಪರಿವಾಣಗೊಳಿಂಗು ತುಂಬಿ ರಂಜಿಸುವ ರತ್ನಾರತಿವೆಳ್ಗಿ ಗಜಿ ಪಟ್ಟಾವಳಿ ಚಿತ್ರವಸ್ತ್ರವ ನಿವಳಿಸಿದರಜ್ಯುತಸಂಧ್ಯಾಗಳಲಿ (ಕೋಚಕ. ೮೨-೨೬). [ರತ್ನ + ಆರತಿ]

ರತ್ನಾವಳಿ (ನಾ)· ೧. ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ· ೨. ಶ್ರೀ ಹರ್ಷಕವಿಯು ರಚಿಸಿದ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಂಸ್ಕೃತನಾಟಕ· ೩. [ಜೈನ] ಮೂವತ್ತು ಉಪವಾಸಗಳು ಮತ್ತು ಹತ್ತು ಪಾರಣೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಒಂದು ವ್ರತ : ಪದ್ಮಾವತಿ ಎಂಬ ಕಂತಿಮುಕ ಬಳಿಯೊಳ್ ರತ್ನಾವಳಿಯೆಂಬ ವ್ರತವಂ ಮಾಡಿ ಆಯುರಂತ್ಯದೊಳ್ ತನುವಂ ತ್ಯಜಿಸಿ (ಕಬುಚ. ೬-೩೦).

[ಸಂ. ರತ್ನಾವಲೀ]

ರತ್ನಾವಳಿತಪ (ನಾ)· = ರತ್ನಾವಳಿ ೩ : ಪ್ರಭಾವತಿಯುಂ ಪದ್ಮಾವತ್ಯರ್ಚಿತಾ ಪಾದಮೂಲದೊಳ್ ಪಾಲಿಸಿದ ರತ್ನಾವಳಿತಪದೊಳ್ಚುತ ಕಲ್ಪದೊಳ್ ಪ್ರತೀಂದ್ರಪದವಿಯುಂ ಪಡೆದಳ್ (ಅಪ್ಪ· ೬-೩೮ ಕ) : ಪ್ರಭಾವತಿಯುಂ . . . ರತ್ನಾವಳಿತವದೊಳ್ಕೆಗಟ್ಟು ಅಚ್ಯುತಕಲ್ಪದೊಳು ಪ್ರತೀಂದ್ರನಾದೋಂ (ಶಾಂಪು· ೨೦)· [< ಸಂ· ಕತ್ನಾವಲೀತಪ]

ರತ್ತಿ (ನಾ)· ಉದ್ಭವನ್ನು ಆಳೆಯುವ ಒಂದು ಮಾನ ; ಪೊಳಕ್ಕೈಯ ತುದಿಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದ ಅಂಗ್ಯೆವರೆಗಿನ ಅಳತೆ : "ಒಡಿಕೆಯ್ದಿದ ಪೊಱನಂ ರತ್ತಿಯೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು· ೮೮-೩೮೨); ದ್ವಾವಿಂಶತಿಸಾಗರೋಪಮಾಯುಷ್ಕನುಂ ತ್ರಿರತ್ನಿಪ್ರಮಾಣೋತ್ಸೇಧನುಂ . . . ಆಗಿ (ಶಾಪುಪ· ೩೮೩); ಅಲ್ಲಿಯ ದಿವಿಜರೆಲ್ಲಂ ಪಂಚರತ್ನಿಪ್ರಮಾಣರುಂ . . . ಅಪ್ಪರ್ (ಪಾಳಿತ· ೦೮-೩೩ ಕ)· 'ಅರತ್ನಿ' ಹೋ [ಸಂ.]

ರತ್ಯಂಗ (ನಾ)· ಜನನೇಂದ್ರಿಯ : ಗುಹ್ಯಾಂಗ· [ಸಂ.]

ರತ್ಯಕ್ಷಿತಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಸಂವತ್ಸರದ ಹೆಸರು; ರಕ್ತಾಕ್ಷಿ : ರತ್ಯಕ್ಷಿತಿಯಮ್ಮ ಪರಿಪಾ ಪ್ರವರ್ತಿಸೆ (ಕಾಶಾ· XX, ೦೫-೯; ೧೦೫)·

[ℙ ಇದು 'ರಕ್ತಾಕ್ಷಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಪಿತ]

ರಥ (ನಾ)· ೧. ಬಂಡಿ ; ವಾಹನ : "ಅನಃ, ಶಕಾಂಗಃ, ಶಕಟಃ . . . ಕೂಬರೀ – ಈ ೯ ರಥಂ" (ಹಲಾಯು· ೭೩-೨೯೦)· ೨. ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ದೇವತಾವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಕೂರಿಸಿ ಮೆರವಣಿಗೆ ಮಾಡುವ ಬಂಡಿ ; ತೇರು : ರಥ ಎಳೆದು ಪುಣ್ಯ ಪಡೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಜನರು ಏಳುಬದು ಬೀಳುವದನ್ನು ಕೂಡ ಲಕ್ಷಿಸದ . . . ರಥದ ಕಡೆಗೆ ಧಾವಿಸಿದರು (ಹೂಸಾ· ೨೦೬) : ಈ ತೊಟ್ಟಿಲಿನ ಭಾರೆ ತಡೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಕೋಟೇಶ್ವರದ ರಥದ ಮಿಣಿಯೇ ಬೇಕು (ಪಾಡಹ· ೦೩೦). 'ರಥೋತ್ಸವ' ಪರಾ· ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯುದ್ಧಸಾಧನ ; ಚತುರಂಗಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಪೊಸವುಸೆಯಂಬುಗಳ್ ದೆಸೆಗಳಂ ಪಸುಳ್ವನ್ನೆಗಮೆಯ್ದೆ ಪಾಯೆ ಜಾಯಿಸುವ ರಥಂಗಳ್ (ಕಂಚಿ· ೦೦-೭೩) : ರಥಮಿಲ್ಲದೆಯುಂ ಜಂಘಾರಥದಿಂದೆ . . . ಪೃಥಿವೀಪತಿ ತಾನೆ ಕಾದುಬುದ್ಧತನಾದಂ (ಗಣಿತು. ೭-೩೬) : ರಥ ಮುಱಿವಯ್ದೆಸೂಜು ತತ್ಸಾರಥಿಗಳಿರದುದು ನೋಡಿ (ಕುಣಿಗ· ೦-೦೩). ೪. ಒಡಲು ; ದೇಹ. ೫. ದೇಹದ ಒಂದು ಅಂಗ. – ಭಾಗ· ೬. ಆನಂದ ; ಸಂತೋಷ· ೭. [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾ] ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ರಥದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವ ಒಂದು ಪದ್ಯಬಂಧ: ಶರಕೂಲಚಾಪಚಕ್ರಾಸಿವೃಷಮಿಭ ರಥ ತುರಂಗವಪಗತಪಾಶಂ ಮಾರಜಂ ಗೋಮಾಹಿತ್ರಿಕೆ ಪದ್ಮರಮರ್ಧಭ್ರಮಣ ಸರ್ವತೋಭದ್ರಂಗಳ್ (ಶಾಕ್ಕಾ· ೩೭೯). ೮. [ವಾಸ್ತು] ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ರಥದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಒಂದು ಕಟ್ಟಡ : ಒಂದೇ ಬಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೊರೆದ ದೇವಾಲಯಗಳು. ಇವುಗಳನ್ನು 'ರಥ' ವೆಂದು ಕರೆಯುವುದುಂಟು (ಶಾಸಾ· ೪೧೬). ೯. [ಗಣಿತ]ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಬತ್ತು, ಅಂಕಿಗಳಿರುವ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ : ಎಕ್ಕಂ, ದಾಹಂ . . . ರಥ, ಮಹಾರಥ . . . ಪರಿಮಿತ, ಮಹಾಪರಿಮಿತ ಈ ೪೦ ಸ್ಥಾನದ ಉಗ್ಗಡಣೆ (ಕ್ಷಕಾ· ೩-೨೬). [ಸಂ.]

ರಥಂತರ (ನಾ)· ಶಿವನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವ ಸಾಮವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗ : ಚತುರ್ಮುಖಮಿಂ ರುದ್ರಸೂಕ್ತ ರಥಂತರಾದಿ ಮಂತ್ರವನೋದುವಬ್ಜಭವನುಂ· . .ಪೆಪನಾಳ್ದ (ಶಕಂ· ೦-೭೪ ಪ); ಅತನು ಸನಕಕ್ಕಂ ರಥಂತರಸಾಮವನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಾನೆ(ಪಡಣಾ· II, ೦೪೭೦)·[ಸಂ]

ರಥಕಟ್ಟೆ (ನಾ)· ರಥಗಳ ಸಮೂಹ : "ರಥ[ಸಮುದಾಯಂ] ರಥ್ಯಾ ರಥಕಟ್ಟಾಭಿಮಿಮೆಂದು ಕಱಿಸ್ದುಱಿಪಂ" (ಪಚ್ಚ್ಯ·ಪಾ· ೮೭-೩೦)·

[ಸಂ. ರಥಕಟ್ಟಾ]

ರಥಕಡ್ಯ (ನಾ)· =.ರಥಕಟ್ಟೆ : "ರಥ್ಯಾ ರಥಕಡ್ಯಾ–ಏ ರಥವೀಜಿ. ರಥಮೂಹಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಕಡ್ಯಾಕ· ೨೫೬) ; ವಾಜಿವರ್ಗವ ಪರಿಂ ರಥಕಡ್ಯದೊಡ್ಡಣದಿಸೊಳ್ಪಾಳೋಳಿಯಾ . . . ಸೇನಾಚಕ್ರಮೇಮೊಪ್ಪತೋ (ಕೃಕ್ಷ· ೨೪-೨೩); ಬಂದನು . . . ಸೈಪನು ಮಂದಿ ಕುದುರೆ ಗಜ ರಥಕಡ್ಯಂಗಳ ಸಂದಣಿಯೊಳು ಸೊಬಗಿಂದ (ಗೋಪುಚೀ· ೦೦-೦೩)· [ಸಂ. ರಥಕಣ್ಯಾ]

ರಥಕಲ್ಪ (ನಾ). ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ರಥಕಲ್ಪಮೆಂಬುದು ಶಲ್ಯಂಗೊಡವುಟ್ಟಿದುದು (ಕಂಪಕಾ· ೦೨-೦೦೬ ಪ)· [ಸಂ.]

ರಥಕಾರ (ನಾ). ೧. ರಥವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ; ಬಡಗಿ : "ತ್ವಷ್ಟಾ. . . ರಥಕಾರಃ, ಪರ್ಣಕೀ – ಈ ೫ ಬಡಗಿ" (ಹಲಾಯು· ೭೬-೨೭೬)· ೨. ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು; ಸಾರಥಿ : ಸಪಿಪುವ ರಥಕಾರ ಪೋಗಲಾ ರಥವಾಯಿಡಿಯೊಳು ನಿಲುವಂತೆ (ಪಂಕ್ಷಪಾ· ೨೨-೦೨)· [ಸಂ.]

ರಥಗುಪ್ತಿ (ನಾ)· ಯುದ್ಧಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಂಘಟನೆಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ರಥದ ಸುತ್ತಲೂ ರಚಿಸುವ ಲೋಹ ಅಥವಾ ಮರದ ಗುರಾಣಿ : "ರಥಗುಪ್ತಿ· ವರೂಥ ಎಂದು ಧೂರುಮಾಱಿ, ಕಂಬುಗೆ ಎಂದೂ ಎಂಬರು" (ಪಾಪಲಿ ೬) . [ಸಂ.]

ರಥಗೋಪ (ನಾ). – ರಥಗುಪ್ತಿ : "ಕಟ್ಟುವಂಜರಂ ರಥಗೋಪಮಕ್ಕುಂ' (ಪಂಗಣ· ೮೪ ೨೩)· [ಸಂ.]

ರಥಗೋಪನ (ನಾ)· = ರಥಗುಪ್ತಿ : "ವರೂಥಃ, ರಥಗೋಪನಂ–ಈ ೨ ರಥಸ ಕಟ್ಟುವಂಜರ" (ಹಲಾಯು· ೭೪-೨೪೩)· [ಸಂ.]

ರಥಚಕ್ರ (ನಾ). ೧. ರಥದ ಚಕ್ರ ; ಬುಡಿಯ ಗಾಲಿ : ಧನಾದಿ ಸಂಪತ್ತುಗಳು ರಥಚಕ್ರವಂತೆ ಒಂದೆಡೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಒಬ್ಬನಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುತ್ತದೆ (ಜುಗ್ಯಾ· ೩೦೬)· ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೌಮಚಾರಿ ; ℙ "· ಚತುರಸ್ರಸ್ಥಾನಕದಿಂದ . . . ನಿಂತುಕೊಂಡು ಮುಂದಕ್ಕೂ ಹಿಂದಕ್ಕೂ ಚಲಿಸುವುದು"(ಶಾಸ್ಕಂ· ೩೨೨ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಎಸೆವ ರಥಚಕ್ರಮೊಳ್ಪಿಂ ವಿಸುಪ ಪರಾವೃತ್ತತಲಮುಮುಂ ನೂಪುರರವಮುಂ ಸಮಮುಮೆ ತಿರ್ಮುಜ್ಜಾಮಿಮುಂ ಪಸರಿಸುವ · ಮಾರಾಳಮೆಂಬುದಂ ಕರಿಯಸ್ಯಾಬ್ಜಿಂ (ಲಾಸ್ಕಂ· ೬-೯)· [ಸಂ.]

ರಥಚರಣ (ನಾ). ೧. ರಥದ ಗಾಲಿ· ೨. ಚಕ್ರಾಯುಧ : 'ರಥಚರಣಪಾಣಿ' ಪರಾ· ೩. ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿ ; ರಥಾಂಗ : ಸುರಪತಿಯ ಬೆಳ್ಮಡಿಯ ರಥಚರಣದ . . . ಪೆಸರ ಖಗಕುಳಂ· ಕರವೆಸಗುಂ (ರಾಹಪ· ೩-೭೦)· [ಸಂ.]

ರಥಚರಣಪಾಣಿ (ನಾ) ಚಕ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು ; ವಿಷ್ಣು : ರಥಚರಣಪಾಣಿ ಬಲವಾ ಮಥಿಯಿಸೆ ಜಂಭಾರಿಗಾಯ್ತು ಗೀರ್ವಾಣಪತಿ (ಕಗಾ·೦೬-೬೦) [ಸಂ.]

ರಥಚೋದಕ (ನಾ)· ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು ; ಸಾರಥಿ : "ರಥ ಚೋದಕನಕ್ಕುಂ ಸಾರಥಿ" (ಪಚ್ಚ್ಯ·ಪಾ· ೮೭-೩೦) ; ರಥಂಗಳೊಂದೆಸೆಯೊಳಿರುಳ್ದು ಕೆಡೆದುವು ನೋಡಾ ರಥಚೋದಕರೊಂದೆಸೆಯೊಳ್ ಪೃಥಾಸುತ ಪೃಥಿತಪೃಥುಗದಾಪ್ರಹರಣೆಯಿಂ (ಗಣಾಮು· ೭-೩)· [ಸಂ.]

ರಥದ್ರು (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಹುಲಿಗಿಲು ; ಹೊಂಗೆ : "ಕಿನಿಶಃ, ಸ್ಯಂದನಃ, ನೇಮಿಃ, ರಥದ್ರುಃ . . . ಚಿತ್ರಕೃತ್—ಏ ಹುಲಿಗಿಲ್ ಮರದ ಪೆಸರುಗಳು" (ಕಿಡ್ಯಾಕ· ೦೦೭)· [ಸಂ.]

ರಥದ್ರುಮ (ನಾ)· = ರಥದ್ರು : "ತಿನಿಶಂ ನೇಮಿ ತಾಂ ರಥದ್ರುಮ ವಕ್ಕಂ". (ಕಬ್ಬಿಗರ· ೪೫-೦೫). [ಸಂ.]

ರಥನೇಮಿ (ನಾ)· ರಥದ ಚಕ್ರದ ಹೊರಸುತ್ತು : ಉರಿಯುವ ರಥನೇಮಿಗಳುಂ (ಜಾಮಿಪ· ೦೮೨-೦೬೩)· [ಸಂ.]

ರಥಬೀದಿ (ನಾ). ದೇವರ ವಿಗ್ರಹವಿರುವ ರಥವನ್ನು ಮೆರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವ ದೊಡ್ಡರಸ್ತೆ ; ತೇರುಬೀದಿ : ಗುಡಿಯ ಮುಂದಣ ರಥಬೀದಿ (ಕಂಪಾಮ· ೪೮).

ರಥಯುದ್ಧ (ನಾ)· ಉಭಯಪಕ್ಷದವರೂ ರಥದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಮಾಡುವ ಕಾಳಗ : ಏಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ನನ್ನೊಡನೆ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ಗದಾಯುದ್ಧ ಮಾಡಲಿ . . . ರಥಯುದ್ಧಗಳು ಹಿಂದೆ ಎಷ್ಟೋ ಆದುವಲ್ಲ ! (ಕಚಾಪ· ೩೦೬).

ರಥರೇಣು (ನಾ)· ಕ್ಷೇತ್ರಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಳತೆ : ಎಂಟು ತ್ರಸರೇಣುಗಳಿಂದ ಒಂದು ತ್ರಸರೇಣು, ಎಂಟು ತ್ರಸರೇಣುಗಳಿಂದ ಒಂದು ರಥರೇಣು (ಕೃಜಿಪ· ೩೦೬).

ರಥವಂಗಡ (ನಾ). ರಥಗಳ ಸಮೂಹ : ಬಿಡದೆ ನೂಱಂಭತ್ತು ಪ್ರಯಂತಡಿಸಿ ಸಾರಥಿಸಹಿತ ರಥವಂಗಡವ ವಿಂಗಡಿಸದನು ಸಂಗರರಂಗ ಮಧ್ಯದಲಿ (ಕೂಪಾಣ· ೩-೬-೪೬)· [ರಥ + ವಂಗಡ]

ರಥವಕ್ಕಿ (ನಾ)· ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ : ಬಿಸುಗಹ ರಥವಕ್ಕಿ ತಸ್ಕರ ಜಾರರ್ಗೆ ಬಿಸವಾದುದು ಶಶಿಕರಣ (ಕೂಪಾಚ· ೦೮-೩೨). [ರಥ + ಪಕ್ಕಿ]

ರಥವಾಜಿ (ನಾ)· ರಥಕ್ಕೆ ಹೂಡುವ ಕುದುರೆ ; ತೇರಿನ ಅಶ್ವ : ರಥವಾಜಿಗಳೊಂದೆಯೊಳ್ ರಥಂಗಳೊಂದೆಯೊಳರುಳ್ದು ಕೆಡೆದುವು (ಗಣಿಪು· ೩-೬) ; ಆನೆಗಳಜಿ ಕೆಡೆದವು ಮುಗ್ಗಿದವು ರಥವಾಜಿಗಳು (ಕಾಜ್ಯಪ· ೨೩-೨). [ಸಂ. ರಥವಾಜಿನ್]

ರಥವಾಹಕ (ನಾ)· ರಥವನ್ನು ಎಳೆಯುವಂಥದು ; ಕುದುರೆ : " ರಥದೊಳ್ ಪೂಡುವ ಹಯಮದು ರಥವಾಹಕ ರಕ್ಷ ಪಾಮಧೇಯಂ" (ಹರ್ಷಪ· ೮೩-೨೩)· [ಸಂ.]

ರಥಶಾಲೆ (ನಾ). ರಥವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಶಾಲೆ ; ತೇರುಮನೆ.
[ಸಂ. ರಥಶಾಲಾ]

ರಥಸಪ್ತಮಿ (ನಾ)· ಮಾಘಶುದ್ಧಸಪ್ತಮಿ ಮತ್ತು ಆ ದಿನದಂದು ಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯಪೂಜೆ : ರಥಸಪ್ತಮಿಯ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಧರ್ಮರಾಜನಿಗೆ ಹೇಳಿದುತ ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಯಿದೆ (ಕಾಜ್ಯಾ· ೩೭೦).
[ಸಂ. ರಥಸಪ್ತಮಿ]

ರಥಹಯ (ನಾ)· = ರಥವಾಜಿ : "ವಾಹನಂ ಧೋರೇಣಂ ರಥಹಯಂ" (ಪುಂಗಣ· ೮೫-೨೭) ; ರಥಹಯಮಂ ನಾಲ್ಕುಂಬಿ ರಥಮಂ ಮೂಱ್ವ ರಿಂದಾರುಬ್ಬನೆಯಿಂ ಸಾರಥಿಯಂ ಕೆಡೆಯಲ್ಕೆಚ್ಚಂ. (ಪಚಾ· ೬-೧೦). [ಸಂ.]

ರಥಾಂಗ (ನಾ)· ೧. ರಥದ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಭಾಗ. ೨. ರಥದ ಚಕ್ರ ; ಬಂಡಿಯ ಗಾಲಿ : "ಚಕ್ರಂ, ರಥಾಂಗಂ – ಈ ೨ ಗಾಲಿ" (ಪಂಚಮು· ೬೩-೨೪೩)· ೩. ಚಕ್ರಾಯುಧ : ಸದಾ ಹರಿಕರಭಾಸುರಮಾಗಿ ಚಕ್ರಮನಿಳಿದ ಜಯರಥಾಂಗಂ ಪ್ರಸನ್ನವಾಕ್ಕೆ (ಕಮ್ಮಕೃ· ೦-೦-೨೦) ; ರಥಾಂಗ ಪ್ರಭಾವದಿಂ ಶಾಯಂಗಿನಿಸುಂ ತೊಡರ್ ತೋರ್ದುದಿಲ್ಲಂ (ಕಮ್ಮಕೃ· ೦೮-೦೭)· ' ರಥಾಂಗಧರ ' ಪರಾ. ೪. ಚಕ್ರವಾಕ ; ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ : "ಕೋಕಃ, ಚಕ್ರಃ, ಚಕ್ರವಾಕಃ, ರಥಾಂಗಃ – ಈ ೪ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ" (ಕಣಾಮು· ೧೦-೩೦) ; ಓಡಿ ತಮೋಬಲಂ . . . ರಥಾಂಗಯುಗಂಗಳ್ ಕೂಡಿ ಬಗೆ ಕೂಡಿ ಪೇಸಱ್ ಮಾಡಿದುದು (ಪಂಪಭಾ· ೩-೩೭). ೫. ಕುಬಾರನ ಶಿಗುರಿ. [ಸಂ.]

ರಥಾಂಗಧರ (ನಾ)· ೧. ಚಕ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು ; ಚಕ್ರಪಾಣಿ ; ವಿಷ್ಣು : ನಿಜರಥವುಂ ರಥಾಂಗಧರನುಂ ಮುನ್ನಮೇಱಲ್ಕೇಱ್ದು ಮೂಱು ಸೂಱು ಬಲವೆಂದು ಪೊಡವಟ್ಟು ರಥಮನೇಱಿ (ಪಂಪಭಾ· ೦೦-೦೩೪ ೪). ೨. [ಜೈನ] ವಾಸುದೇವ : ಅಚಿರತಸೇನ ರಥಾಂಗಧರರಾ ಸಮುಸ್ಪಭೂಜನದ ಮನಕ್ಕೆ ತನ್ನೊಳನುರಾಗಮನಾವಗೆನುಂಟುಮಾಡುವಂ (ಸಂಶ್ರಪು· ೬-೪೬).
[ಸಂ.]

ರಥಾಂಗಪಾಣಿ (ನಾ)· ೧. = ರಥಾಂಗಧರ ೧ : "ವಿಷ್ಣುಃ . . . ರಥಾಂಗಪಾಣಿಃ . . . ಗದಾಧರಃ — ಈ ೪೫ ನಾರಾಯಣನ ಪೆಸರ್" (ಹಜಾಮು· ೩-೨೩)· ೨. = ರಥಾಂಗಧರ ೨ : ಪಂಚಮರಥಾಂಗ ಪಾಣಿಗೆ ಪಂಚಪುಕಲ್ಪ ಪ್ರಧಾನರವ್ಯತಾಯತಮಾದಿಂಚರದಿಂ ಬಿನ್ನಮಿಸಿದರ್ (ಜಾಂತಿ· ೦೦-೧೪).
[ಸಂ.]

ರಥಾರೂಢ (ನಾ)· ರಥವನ್ನು ಏರಿದವನು: ಚಂಡನುದ್ದಂಡಕೋದಂಡಮಂ ಪೇಸ್ದೆಂತೆಗೆಯ್ದು . . . ಕಯ್ವಾಸಿ ರಥಾರೂಢನಾಗಿ . . . ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿದಾಗಳ್ (ಪಜಿಪು· ೬-೦೨ ೪) ; ಬಾದಂ ರಥಾರೂಢನಾಗಿ . . . ರಘುನಂದನಂ (ಕೃಯಾಪಾ· ೫೦-೨೬). [ಸಂ.]

ರಥಾರೋಹಣ (ನಾ)· ೧. ರಥವನ್ನು ಹತ್ತುವಿಕೆ : ರಥಾರೋಹಣ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನಿ ಜನಗಳಿಗೆ ಮಹಾಮಂಗಳಕರವಾಗಿ . . . ಪಿತ್ರಕಾರಣವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ದೇವದರ್ಮಗಳಿಗೂ, ಅಸ್ಥಿಗಳಿಗೂ ದುಃಖವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದು (ಸಪ್ತ· ೫೮). ೨. ಚೌಷಷ್ಟಿಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ರಥಕಲ್ಪ: ಶಕುನಜ್ಞಾನಂ ರಥಾರೋಹಣಂ ಸ್ವರಮಂತ್ರಂ . . . ಎಂಬಿನಿತಱೊಳಂ ಬಲ್ಲರೆಲ್ಲರುಂ ಮೆಚ್ಚೆ ಪಡೆವನತಿಶೌಲಮಂ (ಕೃಕೃ· ೪-೩೯). [ಸಂ.]

ರಥಾರೋಹಣಾಂಗೈ (ಕ್ರಿ)· ರಥವನ್ನು ಹತ್ತು,–ವಿರು : ತಾಮ್ರಧ್ವಜಂ ಕನಲ್ದವಯಿಂ ಸೇರಿ ಬಾಣತ್ರಯದೊಳಾತನಂ ಘಾತಿಸಿ ರಥಾರೋಹಣಾಂಗೈದನು (ಕೃಯಾಪಾ· ೨೫-೨೯)· [ರಥಾರೋಹಣ + ಕೈ೪೩ (< ಕೆಯ್೨)]

ರಥಾವರ್ತ (ನಾ)· [ಜೈನ] ವಿದ್ಯಾಧರರು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿನಪೂಜೆ : ವಿದ್ಯಾಧರರ್ಮಬ್ಬ ರಥಾವರ್ತಮೆಂಬ ಪೂಜೆಯುಂ ಮಹಾ ಮಂಡಳೇಶ್ವರರರ್ಘಾಬ್ಜಿಂದ್ರಕೇತುವೆಂಬ ಪೂಜೆಯುಂ (ಜಗಟಪ್ರ· ೬-೨೫ ೪).
[ಸಂ.]

ರಥಿ (ನಾ). ೧. ರಥವನ್ನು ಹತ್ತುವವನು : "ರಥೀ, ಸ್ಯಂದನಾರೋಹಃ – ಈ ೨ ರಥವನೇಱುವಾತಂ" (ಪಂಚಮು· ೬೩-೨೪೬)· ೨. ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು ; ರಥಿಗಳನಗ್ರಸ್ಥಿತಸಾರಥಿಗಳನಸೀ ಸೀರಪಾಣಿ ಸವೆ ರಥದ ಮನೋರಥದೊಡನೆ ಮಡಿದರ್ . . . ಅರ್ಧ ರಥ್ಯರ್ಗಳ್ (ಗಣಿಪು· ೩-೦೩) ; ಬರವೆಲ್ಲಿ ? ಏಕೆ ತಡವು ? ರಥಿಯುದಾರು ಅರಿಪುಮ ! (ಪಂ· ೪೩-೦೦)· ೩. ರಥವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು.
[ಸಂ. ರಥಿನ್]

ರಥಿಕ (ನಾ)· ೧. = ರಥಿ ೨ : "ಕಾಳಗದ ಬಂಡಿಯಂ ಹತ್ತಿ ಹೋಹಂ ರಥಿಕಂ" (ಪುಂಗಣ· ೮೩-೨೩) ; ಗಜಾರೋಹಕರ ರಥಿಕಾವಳಿಯಲುವರವ ರಂಗದಲಿ ಸಂವರ್ತನೆಯೊಪ್ಪಿದವು (ಕಾಪ್ರಾಗ· ೦೦-೦೩). ೨. = ರಥಿ ೩. [ಸಂ.]

ರಥಿನಿ (ನಾ). ರಥಗಳ ಸಮೂಹ : ರಥಯಾನಪಾತ್ರದಿಂ ಪರರಥಿ [ಜಾಪಾ· ಧ]ನೀಜಳನಿಧಿಯ ಪಾರಮಂ ಸಲ್ವ . . . ಅತಿರಥಮಥನಂ ಕರ್ಣಧಾರನಲ್ಲನೆ ಕರ್ಣಂ (ಜಾಪಾ· ೦೨-೩೦) ; ಬಂದುದು ರಥ್ಯಮಾತ್ರ ರಥಿನೀನೈಪಥ್ಯಶೋಭಾವಹಂ (ಪಂಶ್ರಪು· ೦೦-೨೦). [ಸಂ. ರಥಿನೀ]

ರಥಿನೀನಾಥ (ನಾ). ರಥಸೈನ್ಯದ ಒಡೆಯ: ಎಣ್ಬರುಂ ದಿಗ್ಗಜರ್ ತಂತಮ್ಮೊಳಾಯ್ಕೊಳ್ಳಪೊಲ್ದೀಯುತ್ತಿರ್ಕೆ ಕುಮಾರಲಕ್ಷ್ಮರಥಿನೀನಾಥಂಗತಿ ಪ್ರೀತಿಯಿಂ (ಜಾಪಾ· ೨೪೦ ; ೨೨೨೦ ; ಪಂ. ೪, ೬೦೩೮. ೦೦೨–೦ ; ೨೨೦೦ನ್ನೋ). [ಸಂ.]

ರಥೋತ್ಸವ (ನಾ)· ರಥದಲ್ಲಿ ದೇವರನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡುವ ಉತ್ಸವ.–ಆರಂಭ : ನಿತ್ಯೋತ್ಸವ ಪೊದಲಾಗಿ ರಥೋತ್ಸವ

ವರ್ಯಂತವಾದ ವಿಶೇಷೋತ್ಸವಾಚರಣೆಗಳಿಂದ ಪಂಡಿತರಿಗೂ-ಪಾಮರರಿಗೂ . . . ಬೋಧಕವಾಗಿಯೂ ಇದೆ (ಜಾಕತ. ೪೨); ರೈತ . . . ಜಾತ್ರೆ ತೇರು ರಥೋತ್ಸವ ಬಂಡಿಹಬ್ಬ ಇವುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಭಾಗಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ಆತ್ಮದ ಹಸಿವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಪಡುತ್ತಾನೆ (ಹಸಜಾತೀ. ೨೬).

[ಸಂ.]

ರಥೋದ್ಧತ (ನಾ). [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಸಾಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ಪು ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಮಾರುತೇಪ ದಿವಿಜಾಗ್ನಿಯುಂ ಲಗಂ ಸಾರಮಾಗೆ ರಸದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ರಮಂ ದೂರಮಲ್ಲದಿರೆ ಕೇಳ್ರಥೋದ್ಧತೋದಾರನಾಮಮೆಸೆಗುಂ (ಕರ್ಣಾಟಭಾ. ೨-೧೦೭); ರಂಜನರಂಜಲಗ ಮಿರಲ್ ರಥೋದ್ಧತಂ (ಕೃಷ್ಣ. ೦೦). [ಸಂ. ರಥೋದ್ಧತಾ]

ರಥ್ಯ (ನಾ). ರಥಕ್ಕೆ ಹೂಡುವ ಕುದುರೆ : "ರಥದೊಳ್ ಪೂಡುವ ಹಯಮುದು ರಥವಾಹಕ ರಥ್ಯ ನಾಮಧೇಯಮಂ" (ಪಪು.ಕೃಪ. ೮೩-೨೬). [ಸಂ.]

ರಥ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ರಥಗಳು ಓಡಾಡುವ ದೊಡ್ಡ ಬೀದಿ ; ರಾಜಮಾರ್ಗ : "ಪ್ರತೋಳೀ, ವಿಪಿಪಾಃ ರಥ್ಯಾ-ಈ ೩ ಬೀದಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೮-೦೪೪) ; ಗಿರಿಶಿಖರಂಗಳೊಳ್ಪರೆದು ಸೌಧಗೃಹಂಗಳೊಳೊಂದಿ. ರಥ್ಯೆಯೊಳ್ಪರಿದು . . . ಪರ್ವಿದುವಿಂದುಮರೀಚಿಮಾಲೆಗಳ್ (ಗಾಡಂಚಾ. ೪೨೦). ೨. ರಥಗಳ ಸಮೂಹ. [ಸಂ. ರಥ್ಯಾ]

ರದ (ನಾ). ೧. ಹರಿಯುವಿಕೆ ; ಸೀಳುವಿಕೆ. ೨. ಹಲ್ಲು; ದಂತ: "ವಶನಃ, ದ್ವಿಜಃ, ದಂತಃ, ರದಃ, ರದನಃ-ಈ ೫ ಪರ್ (ಪಲ್ಲು)" (ಹಲಾಯು. ೪೬-೪೬೬); ಕಳಧೌತಚ್ಛವಿ ಕುಂದಕುಟ್ಮಲರದಂ ಬಾಲಪ್ರವಾಳೋಷ್ಠಂ . . ತಳೆದಂ ಸಾಶ್ವರ್ಯಸೌಂದರ್ಯಮಂ (ಪಜ್ಞಕೃ. ೪-೭). ೩. ಆನೆಯ ದಂತ,—ಕೋರೆ. [ಸಂ.]

ರದಕ್ಷತ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಪ್ರಣಯಪರವಶರಾದ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರು ರತಿಕ್ರೀಡೆಯು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರರ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಹಲ್ಲಿನ ಕಚ್ಚು; ದಂತಕ್ಷತ : ತರದೆ ಬೆಸ್ಮೊಳು ಪಯೋಧರದೊಳೆ ರದಕ್ಷತಂ ನೆರೆದಿರೆ ವರಾಹಚರಿತಂ (ಜಹತ. ೬-೩೩); ಉರೋಜಮಂಡಲದ ಸುವಿಕ್ಷತಕ್ಕೆಧರವೊಲ್ಕರೆದೋರ್ವ ರದಕ್ಷತಕ್ಕುರಸ್ಥಲದ ರಸಾರ್ದ್ರಕುಂಕುಮಮ ಳಂತಿಸಿ ಮಾನ್ಗೆ ಪಾಣ್ಮೆಯಯ್ದಿದಳ್ (ಜಾಪಕೇ. ೦೨-೬). [ಸಂ.]

ರದಗಜ (ನಾ). ಕೋರೆಹಲ್ಲಿರುವ ಆನೆ : ಬೆಣ್ಣೆಗಳುವುದನೂರೊಳಗೆ ನೆಜಮುನ್ನಾ ಮೆಮ್ಮಾವ ರದಗಜಂಗಳ ಬಣ್ಣೆಗೆಯ ಚಿತ್ರವನು . . . ಕಂಡೆನು (ಜಜಾಗ. ೦೦-೩೨-೨೬). [ಸಂ.]

ರದಚ್ಛದ (ವಾ). ತುಟಿ ; ಅಧರ : ನಿರ್ಗಳಿತಸರಾಗಭಾವವೆನಿಸಿತ್ತು ರದಚ್ಛದವಿಭಾಗಳಿಂದುಮಂಡಳಲಲಿತಾಸ್ಯ (ಹಂಕ್ರಕೃ. ೯-೭೬) ; ದಡದಡಿಸಿತ್ತು ನುಗ್ಗೊಡೆ ರದಚ್ಛದವಿರ್ವುಡುಗಿತ್ತು . . . ವ್ಯಗಾಯತಾಕ್ಷಿಯಾ (ಜಾಪಕೇ. ೬-೩೨). [ಸಂ.]

ರದನ (ನಾ). ೧. ಹಲ್ಲು : ದಂತ : "ದಶನಃ, ದ್ವಿಜಃ, ದಂತಃ, ರದಃ, ರದನಃ-ಈ ೫ ಪರ್ (ಪಲ್ಲು)" (ಹಲಾಯು. ೪೬-೪೬೬) ; ಸುರಕರಿಗೆ ಮೊಗಂ ಮೂವತ್ತರಡಾದುವೆ ವೇಜಿವೇಜಿ ಮೊಗದೊಳಗೆಂಟೆಂಟು ರದನ ಮೊಪ್ಪಗುಂ (ಅಷ್ಟ. ೪-೨೦) ; ಪಿರಿವಡೆದ ರತ್ನದರ್ಪಣದಂತೆ ಪರವದನ ವಜ್ರಪ್ರಭೆಯಂತೆ ರದನ (ಪಾಂಡವಪು. ೪-೩). ೨. ಆನೆಯ ಕೋರೆ : ಗಜದಂತ : " ವಿಷಾಣಃ, (ದಶನಃ) ರದನಃ – ಈ ೨ ಕೊಂಬು " (ಹಲಾಯು. ೪೪-೨೦) ; ಕದಳಿಯ ಮೂಲದೊಳಿಡು ಗಜಮದಮಂ . . . ಅದಱ ಫಲಂ ರದನಿರದನದಾಕೃತಿಯಕ್ಕುಂ (ಕೋಗಿಪ್ರತ. ೬-೨೯). [ಸಂ.]

ರದನಚ್ಛದ (ನಾ). = ರದಚ್ಛದ : " ಓವ್ಯವುಧರ ರದನಚ್ಛದಂ ಹೇಟ್ ತುಟಿಯಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಸಾ. ೧೪-೨) ; ನಾಸಾಗ್ರದ ಮುತ್ತಿನ ಮಣಿ ರದನಚ್ಛದ ದೀಧಿತಿ ವೃದಿಯೆ ಕಿಂಪಾಳ್ಗೆಮೆಸೆಗುಂ (ಜಾಪಕೇ. ೦೨-೭೯). [ಸಂ.]

ರದನಿ (ನಾ). ಕೋರೆಗಳನ್ನುಳ್ಳುದು ; ಆನೆ : ದಂತಿ : "ದ್ವಿರದಂ . . . ಅನೇಕಪಂ ರದನಿ . . . ಸಿಂಧುರಂ" (ಪಪು.ಕೃಪ. ೮೭-೩೦) ; ಮದನಮದ ರದನಿಯಂತಿರೆ . . . ಬಂದಾಮ (ಶಾಂಭವಾ. ೪-೦೦೭) ; ರದನಿಗಳ ರೌದ್ರಾಹವಕೆ ಕೋವಿದಸರೇ ಕೊಳ್ಳಿನುತ ಕರಿಗಳ ಕೆದಜುದನು (ಭಾಪ್ರಗೆ. ೧-೩೦).

[ಸಂ. ರದನಿನೆ]

ರದನಿರಿಪು (ನಾ). ಆನೆಯ ಶತ್ರು ; ಸಿಂಹ : ಕರ್ಣ ಪ್ಪಸ್ಯಂ ರದನಿರಿಪುವೆರಂ ಕನ್ಯಕಾರಾಶಿಪಾರ್ತ್ವಂ (ಜಾಕತ. ೫-೩). [ಸಂ.]

ರದುಬದಲಿ (ನಾ). ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆ : ಮದುವೆಯ ಮಾತಿಗೆ ಪುಟ ಸಿಗುವು ದರೊಳಗಾಗಿಯೇ ಸೀನಣ್ಣನ ' ರದುಬದಲಿ 'ಯಿಂದ ಮೆಡಿಕಲ್‌ಕಾಲೇಜ್ ಸೇನಲು ಅರ್ಜಿಮಾಡಿಬಿಟ್ಟೆ (ಜಂಕತ. ೦೦).

[←ಮರಾ. ರದುಬದಲ್, ರದುಬದಲೀ]

ರದಿ (ನಾ). = ರದನಿ : "ಮಾತಂಗಃ . . . ರದೀ, ಸಾಮೋದ್ಭವಃ, ಸಿಂಧುರಃ — ಈ ೧೪ ಆನೆಯ ಪೆಸರ್ " (ಹಲಾಯು. ೪೬-೪೦). [ಸಂ. ರದಿನ್]

ರದ್ದತಿ, ರದ್ದಿಯಾತಿ (ನಾ). ವಜಾಮಾಡುವುದು ; ರದ್ದುಗೊಳಿಸುವುದು : " ರದ್ದುವಡಿವುದು ; ರದ್ದು ; ರದ್ದತಿ " (Abolition-ಕ್ರಕ. ೦). ರದ್ದಿಯಾತಿ : ಇನಾಂ ರದ್ದಿಯಾತಿ ಕಾನೂನಿನ ದೆಶೆಯಿಂದ ಆತನ ಬಹುಭಾಗದ ಭೂಮಿ ರೈತರಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಪಃಚಕಂ. ೦೧೦); ಹಿಡುವಳಿ ರದ್ದಿಯಾತಿಯು ೧೯೪೯ನೆಯ ಇಸವಿಯ ಅಧಿನಿಯಮವು (ಜಾಧಾಪ್ರ. ೬೦೬). [< ರದ್ದು]

ರದ್ದಿ (ಗು). ೧. ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ; ನಿರುಪಯುಕ್ತವಾದ : ಉಬ್ಬಿದ ಮೇಲೆ ರದ್ದಿ ಸಾಮಾನುಗಳ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ಕೊಡೆಗಳ ನೆನಪು ಏಕಾ ಏಕಿ ಬರುತ್ತದೆ (ಕ್ರಪ್ರಾಕ. ೦೩) ; ರದ್ದಿಕಾಗದ ಕೊಳ್ಳುವವ ನಿಮ್ಮ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಕೊಂಡ (ಪುಂಗಳ. ೨೦೬). (ನಾ). ೨. ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ವಸ್ತು : ಅವನ ಕೊಪಡಿಯಲ್ಲಿ ಬರೀ ರದ್ದಿ ತುಂಬಿದೆ (ಕಸಾ). ೩. ನಿರುಪಯುಕ್ತವಾದ ಕಾಗದ : ರದ್ದಿ ಆಯುವ ಹುಡುಗನಿಗಾಗಿ ಬದುಕಲು ಉಪಯೋಗ ಮಾಗುವಂಥ ತರಬೇತಿಶಾಲೆಯೊಂದನ್ನು ಈಚೆಗೆ ತೆಗೆದಿದ್ದಾರೆ (ಕಾಪ್ರ).

[←ಹಿಂ. ಪುರಾ. ರದ್ದೀ]

ರದ್ದಿಯಾತಿ ' ರದ್ದತಿ ' ನೋ.

ರದ್ದು$_1$ (ನಾ). ಆರ್ಭಟ ; ಗದ್ದಲ ; ಕೋಲಾಹಲ : ರದ್ದಿಲಿ ನಾದದ ಘರ್ಜನೆ ಮೊರೆಯೆ (ಕಾಡಾಕ. ೦೩೮-೦೩) ; ಬವ್ವಪುರುಷರ್ಪವ ಪೊತ್ತು ರೋದಿಸುತ ಬಹುರದ್ದಿನಿಂ ಪೋಗುತಿರೆ (ಹೋರಡಾ. ೩-೪೦).

[←ತೆಲು. ರದ್ದು, ರದ್ದಿ]

ರದ್ದು$_2$ (ನಾ). ತೆಗೆದುಹಾಕುವಿಕೆ ; ವಜಾಮಾಡುವಿಕೆ : ಆದೆನ್ನಾ ವಿಮಾಹ ರದ್ದು ನೋಟೀಸು ಕೊಟ್ಟದ್ದರ ಹೊಟ್ಟೆಯಾರಿ ! (ಹಸ. ೭೦).

ರದ್ದಾಗಿಸು = ತೆಗೆದುಹಾಕುವಂತೆ ಮಾಡು ; ವಜಾಮಾಡು : ಆತನು ಕೂಡಲೆ ಅವನ್ನು ರದ್ದಾಗಿಸಿ . . . ಎಚ್ಚರಿಸಿದನು (ಗೂಪ್ರಣಾ. ೦೭ ಚಿತ್ರ). ರದ್ದಾಗು = ಇಲ್ಲವಾಗು ; ವಜಾ ಆಗು : ಭಗವದಿಚ್ಛೆ ಯಿವ್ವರೆ ಶಿಕ್ಷೆ ರದ್ದಾಗುತ್ತದೆ (ಕೃಯು. ೨೫೬). ರದ್ದು ಮಾಡು = ತೆಗೆದು ಹಾಕು ; ವಜಾಮಾಡು : ಆ ಪಾಠಶಾಲೆಯನ್ನು ರದ್ದುಮಾಡಿ ಆ ಪೇಷ್ಕರನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕಳಿಸಿಕೊಟ್ಟರೆ ಸಾಕು (ರಂಗಳ. ೦೦೩) ; ಅವರ ಇಷ್ಟ ದಂತೆಯೇ ಅಂದಿನ ಕಚೇರಿಯನ್ನು ರದ್ದುಮಾಡಲಾಯಿತು (ಸಂಗಚ. ೨೬).

[← ಅರ. ಹಿಂ. ರದ್ದ್ ; ಮರಾ. ರದ್, ರದ್ದ್]

ರದ್ದುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೆಗೆದುಹಾಕು ; ವಜಾಮಾಡು : ಭೋಜನ ಕೂಟವ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ರದ್ದುಗೊಳಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ (ಕ್ರಕು. ೮೫); ದಂಡನೆಯು ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ರದ್ದುಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಕೇಳಿಕೊಂಡರು (ಜಾಪಕ. ೭೬).

[ರದ್ದು$_2$ + ಕೊಳ್$_1$ + — ಇಸು]

ರದ್ದುಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ)· = ರದ್ದುಗೊಳಿಸು : ಕೋರ್ಟಿನವರು ಡಿಸ್‌ಮಿಸ್ ಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ರದ್ದುಪಡಿಸಿ ಪುಕುಂ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು (ಸ್ಯಾಶಾಕೋ. ೨೬) : ಖಾಸಗಿ ಒಡೆತನವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ರದ್ದುಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿದವರಿಲ್ಲ (ಪತಾಕಾರ. ೧೯೭). [ರದ್ದು + ಪಡಿಸು]

ರನ್ನ ' ರತುನ ' ನೋ.

ರನ್ನಕನ್ನಡಿ ' ರನ್ನಗನ್ನಡಿ ' ನೋ.

ರನ್ನಕುಂಡಲ ' ರನ್ನಗುಂಡಲ ' ನೋ.

ರನ್ನಗೊಂಬಳಿ (ನಾ). = ರತ್ನಕಂಬಲ : ರತ್ನಕಂಬಳಿ - ರನ್ನಗೊಂಬಳಿ (ಪಚಾತ. ೨೯೩ ಕ್ರಮೋ) ; ಜಡಮುಡಿಯನಳವಡಿಸಿ ಹೋಜುವ ಪೃಷ್ಠನ ಸೆಜ್ಜೆ ಸಿತಾಂಬರದ ಚಿಲುವುದಿಗೆ ಹೊದಿದಿಪ ರನ್ನ[ಖಾಶಾಂ. ರತ್ನ]ಗಂಬಳಿ ತಾಪ್ಪು ಕುಂಡಲವೆ (ಪಪು. ೭-೩೩): ಸಂಬಳಿಗೆಯು ಸಂತಿ ಪೊಗವಾವುವ ರನ್ನಗಂಬಳಿ ಹೊನ್ನ ಹಾವುಗೆಯು (ಪೋಚಾ. ೨೮-೬). [ರನ್ನ (< ರತುನ) + ಕಂಬಳಿ]

ರನ್ನಗಟ್ಟಿ (ನಾ). ರತ್ನದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾತಿ,– ಪುಡಿ : ವನದೊಳಿಸವ ವೃಕ್ಷವೃಕ್ಷಮೂಲಗಳೊಳು ಘನತರ ರನ್ನಗಟ್ಟಿಗಳು (ಅಅಕ. ೨-೩೬).

[ರನ್ನ (< ರತುನ) + ಕಟ್ಟಿ]

ರನ್ನಗಡಗ (ನಾ)· ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಬಳೆ : ಇಂತಪ್ಪ ಸಲ್ಗತೆಯಂ ವಿತ್ರದಿಸಿ ದೊಡೆ ಅರಮನೆಯೊಳ್ ರನ್ನಗಡಗಮುಂ ಪೊಸ್ಸ ಕಂಠಿಕೆಯುಂ ಮೆಚ್ಚನೀವರ್ (ಅಶಾಪ್ರ. ೩-೦೩). [ರನ್ನ (< ರತುನ)+ಕಡಗ]

ರನ್ನಗಣಿ (ನಾ). ರತ್ನಗಳು ಹೊರಹೊಮ್ಮುವ ಸ್ಥಳ ; ರತ್ನದ ಗಣಿ : ಬೆಟ್ಟು ರನ್ನಗಣಿಯಿಂ ಕಾಡಾನೆಯಿಂ ಕಾಡು. . . ಒಪ್ಪೆ (ಪಾಪ್ಪಕೃ. ೨-೦೩); ಲೋಕನಾಥನ ಪುತ್ರ ಭರತೇಶ ರತ್ನಕರಾತೀಯೂ ರನ್ನಗಣಿಯೊಳು ಈ ಕುಮಾರ ರತ್ನಗಳು ಜನಿಸಿವೆ (ಪಚ. ೬೭-೨೪).

[ರನ್ನ (< ರತುನ) + ಗಣಿ (<ಕೈ)]

ರನ್ನಗನ್ನಡಿ, ರನ್ನಕನ್ನಡಿ (ನಾ). ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಕನ್ನಡಿ : ರಂಜಿಪ ರನ್ನಗನ್ನಡಿ ರನ್ನಪೆಸದ ಕಾಳಾಂಜಿ ಕರ್ಪೂರಕರಂಡ ಮುಜುಗರಗೊಂಭೋಪಕ ವಿಡಿದವರ್ಗಳು ಕಂಜಾಕ್ಷಿಯರೊಡನೆಯ್ದಿದರು (ಪೋಚಕ. ೨೪-೦೦) ; ರನ್ನಗನ್ನಡಿಬುಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪಡಿನೆಳಲೊಗೆಮೆ (ಪಚ್ಚಾ.ಗೆ. ೦೯-೩೦೭). **ರನ್ನಕನ್ನಡಿ** : ಶಶಿ ರವಿಗಳಂ ರನ್ನಕನ್ನಡಿಗಳೆಂದು ವಿಚ್ಚಿಸುವ . . . ವಿಷಮಪ್ರಮುಥಗಣಮೈದುತಿರ್ದುದು (ಪಂಪ್ರ. ೧೦-೨೯).

[ರನ್ನ (< ರತುನ) + ಕನ್ನಡಿ]

ರನ್ನಗರು (ನಾ)· ರತ್ನದ ಗೊಂಬೆ : ರನ್ನಗರುವಿನಂತಿನೆದಳಾ ತರುಣಿ (ಪ್ರಚಾಂ. ೪-೬೩) ; ಉನ್ನತಪಹ ಸುರಭ್ರಂಪತಿಗಳ ಬಲುರನ್ನಗರುಗಳಂದಿಸಿದುದು[ಖಾಶಾಂ. ರನ್ನೆಯರಿಂದತಿ ವಿಗಲು] (ಅಪುಚ. ೬-೬).

[ರನ್ನ (<ರತುನ) + ಕರು]

ರನ್ನಗುಂಡಲ, ರನ್ನಕುಂಡಲ (ನಾ)· ರತ್ನದ ಕರ್ಣಾಭರಣ : ಜಯಸಿರಿಗೆ ಇಕ್ಕುವ ರನ್ನಗುಂಡಲದಂತೆ ಸಿಂಗಾಡಿಯಕ್ಕಜೆಂಗೊಳಿಸಿವುದೇಸೆಂಬೆ (ಅಂಪ. ೨೨-೦೦). **ರನ್ನಕುಂಡಲ** : ಕಿವುಮುತನ ತಪ್ಪೀತೇ ರನ್ನಕುಂಡಲದಿಂದ ? (ಪಾಂಟಾಳ. ೬೩). [ರನ್ನ (< ರತುನ) + ಕುಂಡಲ]

ರನ್ನಗೊಂಡೆಯ (ನಾ). ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಕುಚ್ಚು : ಕಂಡ ಕಡೆಗೆ ರನ್ನಗೊಂಡೆಯ ಮಾಣಿಕಪೆಂಡೆಯುಗಳ ಕಿವಿಗಾದರು (ಭಪ. ೭೭-೦೦೯).

[ರನ್ನ (<ರತುನ) + ಗೊಂಡೆಯು]

ರನ್ನಜಗಲಿ (ನಾ)· = ರನ್ನಗಟ್ಟಿ : ಪ್ರಕಟತರ ತರುಲತೆಗಳಂ ರನ್ನಜಗಲಿ ರಮ್ಯಕೃಪರಸಿಕೃತಕಾವ್ಯಿಗಳ್ ತರತರದೊಳಿರಲ್ಕಳಂಕಕೀರ್ತಿವನಂ ಮೆಜ್ಜಿದುದು (ಪಾಪು. ೭-೩೦). [ರನ್ನ (<ರತುನ)+ಜಗಲಿ]

ರನ್ನದಂಬಿಗೆ (ನಾ). ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಚೆಂಬು : ನೆಲಿ ರನ್ನದಂಬಿಗೆ ಯೊಳಂ ದಿವ್ಯಜಲವನು ತರುಣಿಯೊರ್ವಳು ಸೂಸಲು (ಕಂಪಾ. ೨೨-೨೫).

[ರನ್ನ (<ರತುನ) + ತಂಬಿಗೆ (<ತಂಬುಗೆ)]

ರನ್ನದಪ್ಪಲು (ನಾ)· ತಪ್ಪಲಲ್ಲಿ ರತ್ನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪರ್ವತ ; ಮೇರು : "ಪೊಂಬೆಟ್ಟು ರನ್ನದಪ್ಪಲು ಸುರಗಿರಿ" (ಶಾಪ್ರಮಂ. ೦೦).

[ರನ್ನ (<ರತುನ) + ತಪ್ಪಲ್ಲು (<ತಪ್ಪಲ್)]

ರನ್ನದಲೆಗ (ನಾ). ರತ್ನವನ್ನು ಹೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳುದು ; ಸರ್ಪ.

ರನ್ನದಲೆಗದ ಹಚ್ಚೆವಿಚ್ಚನುಂ = ಸರ್ಪವನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು ; ನಾಗಭೂಷಣ ; ಶಿವ : ದೈನ್ಯವಾನುತ ಸ್ತೋತ್ರಮಂ ಮಾಡೆ ರನ್ನದಲೆಗನ ಹಚ್ಚೆವಿಚ್ಚಯ್ಯ ನಗುತ ಬೊಧಿಸುತಲಿಂತೆಂದನು (ಕ್ರಶಕ. ೯-೩೬). [ರನ್ನ (<ರತುನ) + ತಲೆ + – ಗ]

ರನ್ನದಾಳಿ ' ರತುನವಾಲಿ ' ನೋ.

ರನ್ನದುಟಿ (ನಾ)· ಮಾನಿಕ್ಯದ ಬಣ್ಣದ ತುಟಿ : ಕೆಂದುಟಿ; ಅಲಮಣ್ಣುಟಿಯು ಚೆಂದುಟಿಯು ಪೊಸಪವಳದುಟಿಯೊಳು ರನ್ನದುಟಿ ರಂಗುದುಟ್ಟಗಳವರು . . . ಬರುತಿರ್ದರು (ಕಬ್ಬ. ೩೭-೧೩).

[ರನ್ನ (<ರತುನ) + ತುಟಿ]

ರನ್ನದೆನೆ (ನಾ)· ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಕೋಟೆಯ ಮೇಲುಭಾಗ ; ಮಣಿ ಖಚಿತವಾದ ಬುರುಜು : ಗಗನಗತಿಶ್ರಮಮಂ ಸೆಟ್ಟಗೆ ಕಳೆವರ್ ಖಚಿರ ರಜಿ ರನ್ನ[ದ]ನೆಗಳೋಲಗಳೊಳ್ (ಅಶಾಪ್ರ. ೨-೭೭) ; ಹೊಂಗೋಟೆ ಮೇಗಣ ರನ್ನದನೆಮ ಕಾಂತಿಯೆಳೆವಿಲಾಗಿದ್ದುದ್ದೈದಿದರವರು (ಪಚ. ೦೯-೦೦೭). [ರನ್ನ (< ರತುನ) + ತನೆ]

ರನ್ನೆದೊಟ್ಟಿಲ್, ರನ್ನದೊಟ್ಟಲು (ನಾ)· ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ತೊಟ್ಟಿಲು; ಮಣಿಮಯವಾದ ತೊಟ್ಟಿಲು : ಗಿರಿಸುತೆಯನತಿಸ್ಫುಟಮಣಿಗಣಪ್ರಭಾ ಸಂಪುಟಮನುಸುವ ರನ್ನದೊಟ್ಟಿಲೊಳಗಿರಿಸುತ್ತುಂ (ನಿಗ. ೭-೭೬). **ರನ್ನದೊಟ್ಟಲು** : ತರುಣಿಯ ರನ್ನದೊಟ್ಟಿಲೊಳಿಟ್ಟು ಹರುಷದಿ ತರಳೆಯರುಗಳು ಪಾಡಿದರು (ಶ್ರಚಾಂ. ೨-೪೦).

[ರನ್ನ (< ರತುನ) + ತೊಟ್ಟಿಲ್]

ರನ್ನದೊಟ್ಟಲು ' ರನ್ನದೊಟ್ಟಿಲ್ ' ನೋ.

ರನ್ನದೊಡವು (ನಾ)· ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಒಡವೆ,– ಆಭರಣ : ಪರಿಪರಿಯ ರನ್ನದೊಡವಿನ ಬೆರಕೆಯು ಬೆಳಗುತಿರೆ (ಕ್ಷಾಗಾ. ೦೩೯) ; ರನ್ನದೊಡವಿನಚ್ಚ ರುಮಂದುಮ ಕೆಚ್ಚೆಳಗ್ಗುನ್ನತವಾಯ್ತು ಬೀದಿಯಲಿ (ಪೋಚಕ. ೦೯-೩೩). [ರನ್ನ (< ರತುನ) + ತೊಡವು]

ರನ್ನದೋರಣ (ನಾ)· ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ತೋರಣ ; ಮಣಿಮಯವಾದ ತೋರಣ : ಪರತೇರಿ ತರತರದಲಿ ಬಿಡಗಿಂದ ಕರುಮಾಡ ರನ್ನದೋರಣವ ಸುಕಲಶದಿ ಪರಮವಿಭವಮ ತಾಳ್ದಿಹುದು (ಪಚ. ೦-೪೧); ಹೊನ್ನ ಬಾಗಿಲುಗಳ ರನ್ನದೋರಣಗಳ ಪನ್ನೀರುಸಾದಿನಿಂದಸೆವಾ ಕನ್ನಡಿನೆಲದರಮನೆಯೊಳು ಪೊಕ್ಕು (ಪಚ. ೩-೬೬).

[ರನ್ನ (< ರತುನ) + ತೋರಣ]

ರನ್ನಪುತ್ಥಳಿ (ನಾ)· ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಗೊಂಬೆ,— ವಿಗ್ರಹ : ರನ್ನ ಪುತ್ಥಳಿಗಳು ಜೀವವಡೆದು ರತಿವಿನ್ನಾಣದೊಳು ಕೂಡುವಂತೆ ಚೆನ್ನೆಚೆನ್ನರು ನೆರೆದರು (ಭಪ. ೮೦-೦೩೦). [ರನ್ನ (< ರತುನ) + ಪುತ್ಥಳಿ]

ರನ್ನವಚ್ಚ (ನಾ)· ರತ್ನದ ಆಭರಣ ; ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಒಡವೆ : ಮಹೀಪಾಲಕಾಗ್ರಣಿ ರನ್ನವಚ್ಚಮನಾಂತು . . . ವಿವಾಹಮಂದಿರಕ್ಕುಲ್ಲಸಲ್ಲೀಲೆ ಪೆರ್ಜೆ ತೆರಳ್ದು (ಅಶ್ವಕಿ. ೯-೩೨) ; ಪಜ್ಜಳಿಸುವ ರನ್ನವಚ್ಚಂ . . . ತನಗೊಪ್ಪರಿ ಬಂದಳದೊಂದು ಲೀಲೆಯಿಂ (ಶಾಕವೀ. ೦೨-೬೨) : ಆ ಕಾಂತೆಯರ್ . . . ನಿಚ್ಚದಲ್ಲದ ರನ್ನವಚ್ಚದುಂ ತೆಗೆದಿಟ್ಟು . . . ಜುಕೇಳಿಗೆ ಮೇಳಮಿದರ್ (ಶಾಪಾಶ್ವ. ೦೩೬-೦೦).

[ರನ್ನ (< ರತುನ) + ವಚ್ಚ]

ರನ್ನವಜ್ಜೆ (ನಾ)· ಮಾಣಿಕ್ಯದಂತೆ ಕೆಂಪಾದ ಪಾದ : ತಾವರೆವಜ್ಜೆಗಳ ತಳತಳಿಸುವ ರನ್ನವಜ್ಜೆಗಳ ಪಲಿನಲೀತ್ರಯುರೊಡನೆ:ಳ್ತರಲವಳಂದು ನೆಲೆವಾಡ ದೆಡೆಗೈದಿದಳು (ಶಾಂತಿನಾಂ. ೨೦-೧೨). [ರತ್ನ (<ರತುನ) +ವಜ್ಜೆ]

ರನ್ನವಟ್ಟಗೆ (ನಾ)· ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಡಾಬು.— ಸೊಂಟವಟ್ಟಿ : ಸುರಹೊನ್ನೆಯ ರನ್ನವಟ್ಟಗೆಯಿಂ ರಕ್ಕಾಪೋಕರಚಿತ ರತ್ನಕಟಕದಿಂ . . . ಅಲಂಕರಿಸಿ (ಶಾಂಪುರಾ. ೭೮೯) ; ಕುಮುದವಂಗಳಿಂ ಪೆಗೆದ ಪಂಘಾಕಾಂಡದಿಂ ರನ್ನವಟ್ಟಗೆಯಿಂ . . . ಬಗೆಯಂ ಬಲ್ಪಿಱಿಗೆಯ್ದ ಪೃತ್ಸರಿಗಳಿಂ (ಪಾ. ಪು. ೧೫೮೦· ೨೫-೭೬ ; ೧೬೭೫)· [ರನ್ನ (< ರತುನ) + ಪಟ್ಟಗೆ]

ರನ್ನವಟ್ಟಿ (ನಾ)· = ರನ್ನವಟ್ಟಗೆ : ವೀರಘಿಂಟೆಯ ಹೊಸ್ಮ ಗುಬ್ಬಿಯ ರನ್ನವಟ್ಟಿಯ ದೆನ್ನ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯ ಬಳಿಯ ಚವರವ . . . ಬರುವಿಸ ಹರಿಗೆಕಾಱರ ಪುವೀಥಿಯೊಳಂ (ಗಿಱಿ. ೬-೭೭ ೪) ; ವೀರಸಿರಿಯಪ್ಪಿದ ತೋಳ್ಪುತ್ತಿನಿವ ರನ್ನವಟ್ಟಿಯ ರುಕ್ಕುಂಜದ ಮುಂಜಿರಿಪೊಲ್ ರಂಜಿಸುಮು ಪೊನ್ನಾಯುಗದ ಪೊನ್ನ ಬಜ್ಜರಿ ಕಟಿಪೊಳ್ (ಅಪಂಪ· ೬-೫೦).

[ರನ್ನ (< ರತುನ) + ಪಟ್ಟಿ]

ರನ್ನವಡಲಿಗೆ (ನಾ)· ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಹರಿವಾಣ : ಆ ಭಾಣವನು ಅಂದು ಪೂಜಿಸಿ ರನ್ನವಡಲಿಗೆಯೊಳಗಿಟ್ಟು ಬಂದನು ಚಕ್ರಯಿದ್ದಡೆಗೆ (ಶ್ರೀಪಾಂ· ೦೩-೦೫).

[ರನ್ನ (< ರತುನ) + ಪಡಲಿಗೆ (<ವಡಲಗೆ)]

ರನ್ನವಣೆ (ನಾ). ರತ್ನದ ಪರಳು : "ರನ್ನವಣೆ — ರತ್ನಮಣೆ= ರತ್ನದ ಪರಳು " (ಕಲ್ಕಿಪು. ೩೭) : ರತ್ನಮಣೆ — ರನ್ನವಣೆ (ಕಾವ್ಯ· ೫೧೨ ಕ್ರಿಯೋ)· [ರನ್ನ (< ರತುನ) + ಮಣೆ]

ರನ್ನವರದ (ನಾ). ರತ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರಿ; ರತ್ನಪಡಿವರ್ತಕ : ಬೆಲೆಮನೆಗಾಗರಮೆನೆ ತೋರ್ಪ ರನ್ನವರದರಂಗಡಿಯಿಂ . . . ಪುರಂ ಕಣ್ಗೊಂಬಾದುದು (ಶಾಕಟಾ· ೦೦೩-೯)· [ರನ್ನ (< ರತುನ) + ಪರದ]

ರನ್ನವರಲ್ (ನಾ). ಕೆಂಪುಪರಳು ; ಮಾಣಿಕ್ಯ : "ಕೆಂಬರಲೆಂದು ರನ್ನಪರ ಲೆಂದೆನಲ್ ಟಸುಗಲ್ಲಾ" (ಪಂ.ಪು.ಂ. ೬೯)· [ರನ್ನ (<ರತುನ) + ಪರಲ್]

ರನ್ನವಲ್ಲಕ್ಕಿ (ನಾ)· ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ : ಮುತ್ತಿನ ಸತ್ತಿಗೆ ಮುತ್ತಿನ ಹೆಗ್ಗಾಳಿ ಮುತ್ತು ಕೆತ್ತಿಸಿದುತ್ತಮರನ್ನವಲ್ಲಕ್ಕಿಯುನಿತ್ಸವಳಿಗಸುರೇಂದ್ರ (ಶಾಂಶಾಂ. ೪೦-೯೦)·

[ರನ್ನ (<ರತುನ) + ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ (<ಪಲ್ಲಂಗ)]

ರನ್ನವಲ್ಲಣ (ನಾ)· ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಜೀನು : ಸುರಧನು ರನ್ನವಲ್ಲಣದ ಮೂಳ್ಕೆಯೊಳೊಪ್ಪಿರೆ ಬಳ್ಳಿಮಿಂಚು ವಿಸ್ಫುರಿತ ಖರೀನದಂತಿರ ಘಸಧ್ವನಿ ಮೇಚಿತಮಾಗೆ . . . ತೋಱಿ ನೀಲತುರಗಂ (ಶಾಂಪು· ೨-೬೮)·

[ರನ್ನ (< ರತುನ) + ಪಲ್ಲಣ]

ರನ್ನವಸರ (ನಾ). ರತ್ನವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಅಂಗಡಿಸಾಲು: ರತ್ನವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಬೀದಿ : ಪೊಸಮಂದೆರದನೆಯಬ್ಬ ರನ್ನವಸರಂ ಗೆಲೆವಂದುದು ರೋಹಣಾದ್ರಿಯಂ (ಶಾಂಶಾಪು· ೦-೦೨೦); ದಾಳಿಂದ ಮರಗಳ್ ರನ್ನವಸರದಂತೆಸೆದಿರ್ದಂ (ಅ೦.ಕಾ· ೦೦೯) ; ಸ್ಮರಮಣಿಗಾಜಿ ಮಾಜುವ ರನ್ನವಸರದಂತುಜ್ಜಿ ಮೆಜ್ಜಿದಿಪರಂಗನೆಯರು (ಕಿಷ್ಕಿ. ೬-೧೬)· [ರನ್ನ (<ರತುನ) + ಪಸರ]

ರನ್ನವಸಿಱಿ (ನಾ)· ೧. ರತ್ನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಗರ್ಭ. ೨. ರತ್ನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಬಸಿರುಳ್ಳದು : ಭೂಮಿ : ರನ್ನ ವಸರ್ಪಲಬೊಗೞೇಳ್ಗಲೆಯನ್ನಿಲ್ಲದೆ ನಪಮ ನೆರಲ್ಸರಿವ್ವಮುನ್ನಿರ್ಗರ್ದಂ ದಿಸುಗದಿರನೊಡಲ್ವಡಿದವನೆಂಬೆಂಬು ನಿನ್ನಮ ಪರಿಜಾತು (ಶಾಕ್ಯರ· ೦-೬೨)·

ರನ್ನವಸಿಱಿ = ರತ್ನವನ್ನು ಬಸಿರಿನಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವವಳು: ಭೂಮಿ : ರತ್ನಗರ್ಭೆ : "ಎಳೆ . . . ರನ್ನವಸಿಱಿ ಭೂಮಿ" (ಕಪಾ· ೩೩-೨೦೦). [ರನ್ನ (<ರತುನ) + ಬಸಿಱಿ]

ರನ್ನವಾಟ (ನಾ)· ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಗೃಹ. — ಭವನ : ಎಡಬಿಡದಿನ್ನು ಘೋಷಿಪ ವಿಬುಧ ಭೂಸುರ ರನ್ನವಾಟಗಳೆಸೆದವು (ರತ್ನಪ್ರ· ೨೨-೨೯)·

[ರನ್ನ (<ರತುನ) + ವಾಟ]

ರನ್ನವಾವುಗೆ (ನಾ). ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಪಾದುಕೆ : " ರನ್ನವಾವುಗೆ ಯೊಂದುಂದಾದುದು ರತ್ನಪಾದುಕೆ " (ಕಪಾ· ೦೭೨) ; ಪುರಾಂತಕಂ ಮುಂಬರಿದು ಕೆಯ್ಯುಡೆ ವೃಷಭೇಂದ್ರನಿಂದವತರಿಸಿ ಕುಬೇರಂ ಸಾರ್ಚಿದ ರನ್ನವಾವುಗೆಯಂ ಪೆಟ್ಟಿ (ಕಪಾ· ೪-೩೭ ಪ) ; ಮುತ್ತಿನ ಸರವೆನ್ನ ರನ್ನವಾವುಗೆಗಳ ಸುತ್ತ ಲಂಬಿಸಲಾದುದಿಂದು (ಪಂಪ. ೦-೮೨)·

[ರನ್ನ (< ರತುನ) + ವಾವುಗೆ]

ರನ್ನವಾಸಱಿ (ನಾ)·ರತ್ನದ ಹಾಸುಗಲ್ಲು : ಕಂಡರವರು . . . ರನ್ನವಾಸಱಿಗಳಿಂದ ಶತಕಾಂತಶಿಲೆಗಳ ಕಂದರಂಗಳಿಂದತಿಮನೋಹರಮಾದ ಗಿರಿಯೊಂದನು (ತೃತೀಪಾ· ೩-೦೩)· [ರನ್ನ (< ರತುನ) + ಪಾಸಱಿ]

ರನ್ನವಿಟ್ಟರ (ನಾ). ರತ್ನ ಖಚಿತವಾದ ಆಸನ ; ಮಣಿಪೀಠ : ಚಿನ್ನದ ಕಾಲು ದೆಳ್ಳಿಯ್ದ ಕಾಲು ಮುಂಜ ಸುವರ್ಣದಡ್ಡಣೆ ಸುಪ್ಪತಿಗೆ ರನ್ನವಿಟ್ಟರ ರತ್ನಗಂಬಳಿ . . . ಇತ್ತ ಮಗಗೆ (ಶೀಪಪ· ೦೫-೦೭)·

[ರನ್ನ (< ರತುನ) + ವಿಟ್ಟರ]

ರನ್ನವೆಸ (ನಾ)· ರತ್ನವನ್ನು ಕುಂದಣಿಸುವಿಕೆ : ತನ್ನೊಲವಿಂ ಶತ್ಪುತ್ರ ಕಳತ್ರಕೆ ರನ್ನವೆಸವ ಬಹುವಿಧ ಭೂಷಣಮಂ ಮನ್ನಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಾ ದೇವನಮರ ಲೋಕಕ್ಕಿಯ್ದಿದಂ (ಶಾಯಾ· ೬-೬೩); ರನ್ನವೆಸದ ಕಾಳಾಂಜ ಕರ್ಪೂರಕರಂಡ ಮುಂಮುಗೆಗಂಘೋಷಕವಿಡಿವವರ್ಗಳ್ ಕಂಜಾಕ್ಷಿಯರೊಡಸೆಯ್ದಿದರಿ (ಶೀಪಪ. ೨೪-೦೨)· [ರನ್ನ (< ರತುನ) + ವೆಸ]

ರನ್ನವೆಳಗು (ನಾ)· ರತ್ನದ ಹೊಳಪು.— ಕಾಂತಿ : ಹೊನ್ನ ಹಾವುಗೆಯ ರನ್ನವೆಳಗಂ ಕೀಳ್ಮಾಡ್ದಿ ನಕ್ಷತ್ರಮಾಲೆಯಂತೆ ನುಗ್ಗೆಳಗನೀಂಬ ಪದನಖಪ್ರಭೆ ಪುವಲಗದೆಱ (ಗಿಱಿ· ೪-೬೬ ಪ) ; ಒಳಗಣ ರನ್ನವೆಳಗಲ್ಲದಿವು ತೊಡರ್ದಿಪ್ಪ ಕೆಂಬವಳಮಷ್ಟಿಪ ಪಯೋನಿಧಿಯ ಕೆನೆಹೊಪ್ಪಮಲ್ಲದೆ ನೀರ್ಮೊಗೆಯಲಿಳಿವ ಮೇಘಂಗಳಲ್ಲೆನಿಸುವು ಕಡಲೊಳು (ಕೈ.ಪಾಶಾ. ೬-೬)·

[ರನ್ನ (< ರತುನ) + ಬೆಳಗು]

ರನ್ನಸರ (ನಾ)· ರತ್ನದ ಹಾರ : ಮಣಿಮಾಲೆ : ಪೊಸಲತೆಯಕ್ಕುಮಲ್ಲ ಲತೆತೆತ್ತಣದೀ ಸವಿನಾತು ನೀಟ್ಟ ರನ್ನಸರಮವಕಕ್ಕುಮಲ್ಲ ಸರಕೆತ್ತಣದೀ ಸವಘರ್ಮದಿಂದುಗಳ್ (ಅಜಿ. ೯-೧೦)· [ರನ್ನ (<ರತುನ) + ಸರ]

ರನ್ನು (ನಾ)· (ಕ್ರಿಕೆಟ್ ದಾಂಡುಗಾರರು ಗುರಿಗೋಲುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಪರಸ್ಪರ ಓಡಿ ಮಾಡುವ) ಗೆಲ್ಲುಂಕದ ಓಟು: ಒಂದು ಗಂಟೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದುನೂರುಬವತ್ಸಕ್ಕೆ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟು ರನ್ನುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದರು (ಪಾರಿಗೇ· ೦೫೦). [← ಇಂ. Run]

ರನ್ನೆ (ನಾ)· ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದವಳು : ಆ ಹೆಣ್ಗಳ ರನ್ನೆಗೆ ಪಲ್ಲವಕವ್ಯೂಹದೆರ್ದೆಯನಳ್ಳಳಿಗೊಂಡತಿ ರಾಜಿಸಿದವು ತಿವಳಿಗಳು (ಶಾಯಾ· ೩-೩೫); ಕಲಕೀರ ವಾಣಿಯರ್ಕಾಳಾಹಿವೇಣಿಯರ್ . . . ಕಳೆದುಳಿದ ರನ್ನೆಯರ್ (ಕೈ.ಪಾಶಾ. ೩೦-೩)· [ರನ್ನ (< ರತುನ) + – ಎ]

ರಪಣ, ರವಣ (ನಾ)· ೧· ಆಸ್ತಿ; ಐಶ್ವರ್ಯ : ಮಾಣಿಸಿದೊಡೆ ಮಾಣದೆ ರ[ಪಾಣಂ· ವ]ಪಣಮಂ ತೋಱಿಯಂ:ಮೊತ್ತಯಸುಗ್ಗಡಿಯುಮಾಡಿಮೆನೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩ ಪ); ಕೆಱಿಯಂ ಕಂಡು ಕಬವೆಯಂ ಬಿತ್ತುವಂತೆ ರವಣಮಂ ಕಂಡು ಕವನಂ ಕಂಡುವಂತೆ (ಧರ್ಮಾಶ್ಮ· ೦೪-೦೩೦)· ೨. ಹಣ ; ಧನ : ವಚನಪಾತ್ರದ ರಪಣವಲಿ ರಚಿಸಿದನು ಗೋಧನಭೂವಿದಾನವನು (ಶಾಪ್ಮಾ· ೪-೨೪); ಗುಪಿತದಿಂ ರಪಣಮಿತ್ತೈದೆಂದು ಬೈದಂದು ಬೆರ್ಗಹಳಿ ಭೋರ್ಗರೆದವು (ಕದಂ ೦೦-೦೨); ಸಾಲ ತೀರಿಸಲು ಅವನ ಬಳಿ ರಪಣವೂ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ, ಅವನ ಹೆಂಡತಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಮಾರಿ ಸಾಲ

ತೀರಿಸಕ್ಕೆದ್ದಂದು ಸಾಲಿಗ ಅಜ್ಞವಮಾಡಿದನು (ಶಾಸ. ೫೧೦). ೩. ರಕ್ಷಿಸುವ ಸಾಧನ; ಸಹಾಯಸಾಮಗ್ರಿ : ರಪಣವೇಕಲೆ ಹೂಹೆ ಭುಟಗೆ ಎಪ್ಪಳ ಸಂಗ್ರಾಮದಲಿ ಭುಜವೇ ರಪಣವಲ್ಲೆ (ಕಣಾ. ೦೦-೯೯-೩೨); ರಪಣಗಳೇ ಕರೆಂ ಹೂಹೆ ಭುಜರಪಣವ್ಯ ಭುಗಾಜ್ಞಗಿಹೆ (ಹರಹ. ೫೯). ರಪಣ್ಣ : ೨. ರಪಣವಾದ ಜೂದುಗಾಜಣಂತೆ ಮಗುಬ್ಬುದುಮಗುಬ್ಬುದುಮಭ್ಯಾಸ ವಶದಿನಿಯುಳ ಕೂಟಮನೆ ಬಯಸಿ (ಹರಿಶ್ಚ. ೬-೨ ೫). ೪. ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಒಡ್ಡುವ ಹಣ ; ಪಣ : ನೋಡುವೆಡೆಗಣ್ಣಾ ಥಾಳದೊಳೆ ಹಾಸಗವಾಯ ವಹಂ ವಿಟಗೆ ಹೋದುವ ರಪಣಂ ಗುಣಕ್ಕವಳ ಜವ್ವನನೆತ್ರದೊಳಾರೊ ಸೋಲದರ್ (ಗೂಳ್ಕ. ೬-೧೧೦); ಮಣಿಜೂಜಂ ಕುಡವೇಬ್ಬುದಾಂ ರಪಣಮಂ ಬೇಬ್ಬಂತುಟುಂ ತಂದನೆಂದಜ್ಞವಲ್ಲೆ (ಪಣಂ. ೬೫೧) ; ನಿವಗೆ ಹರಿಬದೊಳೊಂದು ಮುಟ್ಟಗೆ ರಪಣವುಂಟೇ ಹಾಯ್ಕು ನಿಮ್ಮಾಟವನು ನೋಡುವೆನು (ಕಾಸ್ಕಳ. ೨೪-೧೬). [ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ರೈ' ಮತ್ತು 'ಪಣ' ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳು ಸೇರಿ ಆದ ಕೂಡುನುಡಿ ಇರಬಹುದು]

ರಪರವಗೆ ' ಜವಜವನೆ' ನೋ.

ರಪಾಟು, ರಪಾಟಿ, ರಪಾಟೆ (ನಾ)· (ಉಕ) ವೇಗವಾದ ಓಟ ; ದೌಡು : ಎಲ್ಲಿಯೂ ಅವನ ಹುರು ಕಾಣದಾಗಿತ್ತು. ಕೂಡಲೇ ಮೋರೆ ಒಣಗಿಸಿ ಕೂಡು ಸೈಕಲ್ಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡವನೇ 'ರಪಾಟು' ಹೊಡೆದವು (೦೬೫. ೩೬). **ರಪಾಟಿ** : ಮೂವರೂ ರಪಾಟಿ ಓಡಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ಜಿಂಚಿ. ೫) ; ಒಂದು ಕಲ್ಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಒಗೆ. ತಾನೇ ರಪಾಟಿ ಓಡುವುದು (ಜಿಂಚಿ. ೯). **ರಪಾಟೆ** : ಇಂದು ಬೇಟೆ. ನಾಳೆ ಕುದುರೆಯ ರಪಾಟೆ (ಕ್ರಾಮಾ. ೩೩). [← ಹಿಂ. ರಪೆಟ್, ರಪಟ್ಟಾ; ಮರಾ. ರಪಾಟಾ]

ರಪಾಟಿ ' ರಪಾಟ ' ನೋ.

ರಪಾಟೆ ' ರಪಾಟ ' ನೋ.

ರಪ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ)· (?) : ಜ್ಞಪ್ತಿಯಿಂ ರಾಗಾತಿರೇಕವಿಜ್ಞಾವದಿಂ ರಪ್ಪಿಸುವ ಪದ್ಯಂತವೇದಾಂತಮಂ ಜಡದು ಗುಪ್ತಕೋಟವಿಶೇಷಮಂತ್ರ ಬೀಜಾಕ್ಷರದಿ ಲುಪ್ತನೆಯದು ತನ್ನವಂ (ಅಜಿಪು. ೨೨-೩೦) [? + — ಇಸು]

ರಪ್ಪನೆ (ಅ)· ' ರಪ್ ' ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ : ಭಾರಿತರು ಧರೆಗೆ ಮೂಲ ಕಳೆದುರುಳ್ದಂತೆ ರಪ್ಪನೆ ಬೀಳಲು (ಪಚಾ. ೦೪-೦೯).

[ರಪ್ + — ಅನೆ]

ರಪ್ಪು (ನಾ)· ಹರಿದು ತೂತುಬಿದ್ದಿರುವ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ದಾರದಿಂದ ಹೆಣೆದು ಜೋಡಿಸುವುದು : ಹಳತಾಗಿ ಚೀರಿಯಾಗಿಹೆವೆಂಬ ಬಟ್ಟೆಯನು ರಪ್ಪನಲಿ ತೇವೆಯಲಿ ಸರಿಮಾಡಲಹೆವೆಂಬೆದೆ? (ಪಪಾ. ೪-೦೩).

ರಪ್ಪುಮಾಡು = "(ಉಕ್ಕೆ, ಹೊ. ದ) ಹೆಣಗಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ಕಂಡಿಯನ್ನು ಸೂಜಿಯಿಂದ ಬೇರೆ ಎಳೆಪಾಕಿ ಮುಚ್ಚು ; ರಪ್ಪುಮಾಡು : ಎಳೆತುಂಬು" (Dasa· ೩೭೫). **ರಪ್ಪುಹಾಕು** = ರಪ್ಪುಮಾಡು : ಹೋಗುವಾಗ ತೊಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ ಬಟ್ಟೆ ಬದಲಾಯಿಸಿ, ದಿನದ ರಪ್ಪು ಹಾಕಿದ ಮೂರುಮೊಳದ ಪೀರೆಯ ಕುಂಡೆನ್ನ ಉಟ್ಟು (ಕಟಿಪ್ರ. ೦೬).

[← ಆರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ರಫೂ; ಪೋರ್ತು. ರಫ್]

ರಪ್ಪೆ ' ಜಪ್ಪೆ ' ನೋ.

ರಪ್ತು (ನಾ)· ೧. ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸರಕನ್ನು ವಿದೇಶಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವುದು ; ನಿರ್ಯಾತ : ಹತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಭಾಗ ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್ ಜಪಾನ್ . . . ಮುಂತಾದ ದೇಶಗಳಿಗೆ ರಫ್ತಾಗುವುದು (ಹೊಕ್ಕ. ೧). ೨. ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ದೇಶದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಕಳಿಸುವ ಸರಕು.

ರಪ್ತುಮಾಡು = ಸರಕನ್ನು ದೇಶದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಕಳಿಸು ; ನಿರ್ಯಾತ ಮಾಡು : ಈ ನೀರಿಯನ್ನು . . . ನಮ್ಮ ದೇಶಗಳಿಗೆ ರಪ್ತು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕ್ರಾಚಾ. ೩೫, ೬೯). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ರಫ್ತ್]

ರಪ್ತುವ್ಯಾಪಾರ (ನಾ)· ವಿದೇಶಗಳಿಗೆ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕಳಿಸಿ ಮಾಡುವ ವ್ಯಾಪಾರ ; ನಿರ್ಯಾತವ್ಯಾಪಾರ : ರಪ್ತುವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ದೇಶದೊಳಕ್ಕೆ ಹಬ್ಬು ನಿವ್ಯಳಹಣ ಬರುವುದು (ಹಾಕ್ರ. ೦೬೬).

[ರಪ್ತು + ವ್ಯಾಪಾರ]

ರಪ್ತುಸುಂಕ (ನಾ)· ವಿದೇಶಗಳಿಗೆ ಕಳಿಸುವ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಸುಂಕ : "ರಪ್ತುಸುಂಕ :· (ಸು)ನಿರ್ಯಾತಶುಲ್ಕ" (Export duty· ಕ್ರಿಪ್ರ· ೩೭). [ರಪ್ತು + ಸುಂಕ]

ರಬಟೆ (ನಾ)· (ಉಕ) ಅನಾವಶ್ಯಕವಾದ ಅಯಾಸ; ವ್ಯರ್ಥವಾದ ದಣಿವು : ಈಗ ಮಲಗು ಹೋಗು. ಒಂದು ಹಾಸು. ಇದ್ದಲ್ಲಿ ರಬಟೆ ತೊಗೊಂಡು ಏನೇನು ಮಾಡೀ ! (ಜಾಅಕಿ· ೩೩) ; ಇಷ್ಟು ವಾತ್ಸ ಹೇಳಬಲ್ಲೆ . ಈ ಅಡಿಗ ನನ್ನದು ಅಲ್ಲಾ ಅಂತ. ನನ್ನ ರಬಟೆ ನಾಲ್ಕುವರುಷ ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ ? (ಕಲ್ಲಕ್ಕ· ೩೩). [← ಹಿಂ. ರಬಡ್; ಮರಾ. ರಾಬಡ್]

ರಬಟೆ (ನಾ)· ಅಂಟಿಂಟಾಗುವಂತೆ ಅರೆದುಮಾಡಿದ ಲೇಪನದ್ರವ್ಯ; ಕಲ್ಕ : ಶುಂಠೀರಬಟೆಯನ್ನು ವಾಡಿ ಅದನ್ನು ಬಿಚ್ಚಗೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕೋಳಿಗೆ ನಡದೆಳು (ಪುಟ್ಟ ೫· ೩೨).

[← ಹಿಂ. ಮರಾ. ರಬಡೀ· ರಾಬಡೀ = ಗಟ್ಟಿಗೊಳಿಸಿದ ಹಾಲು]

ರಬಾಬು, ರವಾಬು (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತೀವಾದ್ಯ : ವೇಣು ರವಾಬು ಸಾರಂಗಿ ಜಾಣರು ನುಡಿಸುವ ತಂಬುರಿ ಸ್ವಚಗೇಳುತಾನಂದದಿ ಬಂದರೊಸೆದು (ಗೂಳ್ಕ· ೬-೦೦೬) **ರವಾಬು** : ರವಾಬು ಕಿನ್ನರಿ . . . ಕಾಲಕೇಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತುಮೂಱು ತಂತೀವಾದ್ಯಂಗಳ್ (ಪಪಭ· ೨೪೬).

[← ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ರಬಾಬ್]

ರಬ್ಬರು (ನಾ)· ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಪೊದಲು ರಬ್ಬರಿನ ಬೆಳೆಯುವಿಳಿಯು ದಕ್ಷಿಣ ಅಮೆರಿಕದ ಎಮೆಜಾನ್ ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿತ್ತು (ಜಾಚ್ರ· ೩, ೧೩). ೨. ರಬ್ಬರು ಮರದಿಂದ ಸುರಿಯುವ ರಸ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ವಸ್ತು : ಈ ಮರಗಳಿಂದ ರಬ್ಬರನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದರಾಯಿತು (ಜಾಚ್ರ· ೩. ೦೧೩); ರಬ್ಬರಿನ ಚೆಂಡುಗಳು . . . ಇನ್ನೂ ಏನೇನೊ ಸಾಮಾನುಗಳಿದ್ದವು (ಸ್ವಗಣಾ· ೧೦).

[← ಇಂ· Rubber]

ರಬ್ಬಳಿಕೆ ' ರಬ್ಬಳಿಗೆ ' ನೋ.

ರಬ್ಬಳಿಗೆ, ರಬ್ಬಳಿಕೆ (ನಾ)· ಜೋಳದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗಂಜಿ.-ಅಂಬಲಿ : ಎಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಶಿವಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ ರಬ್ಬಳಿಗೆಯನುಣಲೆಳ್ಳಂ (ಜಾಚಿ· ೦೦-೬೬). **ರಬ್ಬಳಿಕೆ** : "ರಬ್ಬಳಿಕೆ = ದಾಸಾಳಗಂಜಿ" (ಜಾಪಕೋ· ೬೯). [?]

ರಬ್ಬಳಿ (ನಾ)· ಕೊಚ್ಚೆ ; ರಾಡಿ : ರಬ್ಬಳಿಯ ನೀರುಮಂ ಶುಭ್ರವೆಸಗಲು (ಕ್ರಿಪಾಚ· ೯-೬೬). [← ಮರಾ. ರುಡಾ]

ರಬ್ಬು 'ಜೊಬ್ಬು' ನೋ.

ರಬ್ಬುದೋರು (ಕ್ರಿ)· ಆಡಂಬರವನ್ನು ತೋರಿಸು; ವೈಭವದಿಂದ ಮೆರೆ : ಹಬ್ಬುತ ಗಗನ ಕಿಂಧೂಳು ಮುಸುಕೆ ಬಹ ಹಬ್ಬಿಸಗಳು ಪರಂಗಿಗಳೂ ರಬ್ಬುದೋರುತ ಅರಬ್ಬಿಗಳು ಭೂತಗಳಂತೆ ಗರ್ಭನಿರ್ಭೀದ ನೋಡುವರೇ (ಪಾಣಾ· ೩-೦೦).

[ರಬ್ಬು (< ಜೊಬ್ಬು) + ತೋರು (< ತೋಱು)]

ರಭಸ (ನಾ)· ೧. ವೇಗ; ಜೋರು : ಕಲ್ಪಾಂತಶರಧಿಯ ರಭಸವಲ್ಲಿಯಿ ಕೆಳಲುದುದು (ಪಾಣ್ಡವ್ರ· ೩-೦೦) ; ಹೊಡೆವ ರಭಸದಲದ್ದಿಹೋಯತು ವಾದ್ಯನಿರ್ಘೋಷ (ಕಾಣಾ· ೩೩-೩೩); ಗಂಗಾನದಿ . . . ಭೂಮಿಗೆ ರಭಸದಿಂದ ಇಳಿದು (ಪಚಾ· ೩). ೨. ಆರ್ಭಟ ; ಬೊಬ್ಬೆ : ಜೀಱಿದನು ಗಿರಿಗಳ ಬೆಸುಗೆ ಬಿಡೆ ನಡುವಿರುಳು ಕೋಳಾಹಳಿಸಿತಾ ರಭಸ (ಪಾಣ್ಡ· ೩೨-೨೩);

ಕರತರದ ಕೀರಿಗಳ ಧೂಂಗಳ ಭೇರಿಗಳ ರಭಸದಿಂ ಪುರವೆಸಿದುದು (ಕಂಭಾ. ೩-೨). ೩. ಕೋಪ ; ಆಕ್ರೋಶ : ಅವನು ರಭಸದಿಂದ ಮಾತನಾಡಿದನು (ಕ.ಪ). [ಸಂ.]

ರಮ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸಂತೋಷ : ಆನಂದ. ೨. ಹಿತಕರವಾದುದು ; ಸಂತೋಷದಾಯಕವಾದುದು : "ರಮ್ಯಂ ರಮಣ್ಯಂ ರಮ್ಯರುಚಿರಂ ಪ್ರವೇಕಮನ ಸೌಮ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಹುಂಗಣ. ೦೩೬-೨). ೩. ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಗುಣಿಯು; ನಲ್ಲ : ಅಜಾಂಡಮಂ ಪುದಿದು ಬಡ ದಶಾಸ್ಯನ ವಹ್ನಿಬಾಣಮಾ ಜಯರಮಣೀರಮಂ ತಮಿವಂ ಹರಿ ಮುರುಣದಿಸ್ಮಬಾಣದಿಂ (ಹಂಗಣ. ೦೯-೦೬೦). ೪. ಗಂಡ ; ಪತಿ. ೫. ಕಾಮ ; ಮನ್ಮಥ. [ಸಂ.]

ರಮಜಾನ್ ' ರಮಜಾನು ' ನೋ.

ರಮಜಾನು, ರಂಜಾನ್, ರಮಜಾನ್, ರಮ್ಮಜಾನು (ನಾ). ಅರಬ್ಬೀ ವರ್ಷದ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ತಿಂಗಳು ಮತ್ತು ಆ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಆಚರಿಸುವ ಉಪವಾಸದ ಹಬ್ಬ : ನಂದನಸಂತ್ಸರದ ರಮಜಾನು ತಿಪ್ಪಳು (ಎಕ. IX. ೦೫೯. ೨-೦ ; 1662 ?). **ರಂಜಾನ್** : ರಂಜಾನ್ ತಿಂಗಳನ್ನು ಉಪವಾಸದ ಹಬ್ಬವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕ.ಪ). **ರಮಜಾನ್** : ರಮಜಾನ್ ತಿಂಗಳು ಮೂರಾ ಮುಸಲ್ಮಾನರಿಗೆ ಉಪವಾಸ ವ್ರತದ ಸಮಯ (ಜಾಕ್ಕ. ೦೫೪). **ರಮ್ಮಜಾನು** : ರಮ್ಮಜಾನು ತಿಂಗಳು (ಶಾಸನಪ್ರ. ೭೮). [← ಅರ. ರಮಜಾನ್. ರಮದ್ಧಾನ್ ; ಪಾರ್ಸಿ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ರಮ್‌ಜಾನ್]

ರಮಡೋಲು ರಂಡೋಲು, ರಂಢೋಲು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ (ಕ) **ರಂಡೋಲು** : ೧. (ಎಚ್ಚ. XVII. ೨೩). ೨. (ಆಲಂ) ದೊಡ್ಡದು ; ದಪ್ಪವಾದುದು : ತಿರೆದ ಕದ ತೋರಿಸಿತು ಎನ್ನ ಹರಿಯುವ ಹೀರುಂದಿರುವ ಕ್ರೂರಿಯನು– ಹೊಟ್ಟೆಯದು ರಂಡೋಲು, ಮೂಗು ತಿಂಗಿನಕಾಯಿ (ಪಜ್ಞ. ೩): ರಂಢೋಲು ೧. ಬಾಣ ಬಿರುಸು ರಂಢೋಲು ಪಾದ್ಯ ! (ಕುಲ್ಲ. ೦೦). [← ಮರಾ. ರಮಢೋಲ್]

ರಮಣ (ನಾ). ೧. ಹಿತವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವಂತಹುದು ; ಆನಂದದಾಯಕವಾದುದು : "ರಮಣಾರ್ಥಂ ರಮಣೀಯಂ ರಾಮಣೀಯಕಂ" (ಕಬ್ಬು. ೦೦೬) ; ಸುಮತಿಗಳು ಪರಮೇಷಿಯೆಂದಡೆ ರಮಣದಿಂ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂದಡೆ ವಿಮಂತ ಪರಬ್ರಹ್ಮವೆಂದೆಡೆ ಹರನ ನಾಮವಿವು (ಶಾಕ್ಕ. ೫೫-೪೯). ೨. ವಿಲಾಸ ; ಲೀಲೆ ; ಕ್ರೀಡೆ : ಕರಿಧಾವನ್ನಕ್ರಮಚಕ್ರಕ್ರಮಣ ರಮಣ ಸಂಜಾತಕಲ್ಲೋಳಮಾಳ್ಪುರದುದ್ಧತ್ಪಿಕರೋಪ್ಪಗಿತಗನದಿಗ್ಮಂಡಲಂ. . . ತೋಧಿ ಕ್ಷಂ . . . ರೌದ್ರಂ ಸಮುದ್ರಂ (ಎಕ. XI. ೦೫೮. ೮೬-೯ ; 1104); ರಮಣ ನಿಟ್ಟಿಸಿ ಮುಗ್ಧೆ ದಾರೆನಿತ ಕುಸ್ಮರಿಸಿ ರಮಣಮಂ ತೀರ್ದ ಬಿಟ್ಟಂ ಪದಿದು ಸಂತೈಸಿ ರಮಣನರ್ವರ್ತಿಗೆ ಕಳುಹಿದ (ಹಂಗಣ. ೪-೫-೨೩). ೩. ನಲ್ಲ ; ಪ್ರಿಯ : ಪ್ರಮದಮನದನಮಾವೈದ್ಯೋವನೋದ್ಯಾನರಾಮಂ ರಮಣರಣ[ತ] ಗೋಷ್ಠೀಮಂದಿರಪ್ರಾಂಗಣಾಧಿ (ಶಾಂ. ೩-೨೦೩). ೪. ಗಂಡ ; ಪತಿ : " ಕಾಂತಃ . . . ರಮಣಃ, ಪ್ರಾಸಾಧಿನಾಥಃ. ಅಮರಃ– ಈ ನಿಳಿ ಗಂತಂ " (ಹಂಗಣ. ೮೨-೪೧೩) ; ರಮಣನರೆ ಪಾಣ್ಣಿನೊಲ್ಪಿತಿ ರಮಿಯಿಸಿದವಳುಂ ವೃಥಾನುವಾದದೆ ಫಲಮೇಂ ಕಮಳಿವಿ ದಿವಸತಿಗಳ್ಗಳದ ಸಮನಿಸಿ ದೋಷಾಕರಂಗೆ ಮೊಗಮಿತ್ರವಳೇ (ಶಾಂಪ್ರ. ೦೦-೧೦). ೫. ಕಾಮ; ಮನ್ಮಥ. ೬. ಕತ್ತೆ. [ಸಂ.]

ರಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಸುಂದರಳಾದ ತರುಣಿ : ರಮಣಿಯ ಮುಖಕ್ಕೆ ಮಣಿಮುಕುರಮನೊಪ್ಪರಿ ತೋರ್ದ ದಿವಿಜವಧು ಸಮುಖಮಾ ಹಿಮ ಕರಣಂಗೇ ರವಿಗಂ ಸಮಾಪಿಪ ಪುಣ್ಯಮೆಮ್ ಸಂಜವಣ್ಣಂ ಪೋಲ್ತ್ (ಹಂಕ್ಕ. ೦೦-೧೦೯). ೨. ಹೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ. ೩. ಹೆಂಗಸು ; ಸ್ತ್ರೀ : " ರಾಮಣ . . . ರಮಣೀ . . . ಯುವತಿ_ ಈ ೨೨ ಸ್ತ್ರೀಯರ್ " (ಹಂಅಮ. ೭೯-೩೫೬); ಆರ ಸಿತೇಂದುಗಳತಿಬಳರಾಗಿ ಸಮುದೊಳರೆ ರಮಣಿ ಪುಟ್ಟುಗುಂ (ಹಂಅಮ. ೬-೦೩) ; ೪. ನಲ್ಲೆ ; ಪ್ರಿಯೆ : "ವಲ್ಲಭನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ರವಿಸಲಿಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವಳು ರಮಣಿಯೆನಿಸುಗು " (ಹಾಹಾ. ೦೦೩) ; ರಂಡೆಯಾಸೆಗೆ ರಮಣಿಯಂದವ ಕೆಡಿಪಿದಂತಾಯ್ತು (ಗೀತಾಂ ೩೮-೩೦). [ಸಂ. ರಮಣೀ]

ರಮಣೀಯ (ಗು). ೧. ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ; ಅಹ್ಲಾದಕರವಾದ ; ಬಾಸಣಿಸುತಿರ್ಪುದು ಸಾರ್ಥತೆಯಂ ನಿಜಾಪ್ತೆಯೊಳ್ ಪೆರ್ಚಿ ಸುಗಂಧಿಮಂಡಳಮಿಳಾರಮಣೀರಮಣೀಯಕಮಂಡಲಂ (ಪಂದ್ಧತಿ. ೩-೦೫) ; ರಮಣೀಯಕರದೋಷ್ಕಂಧಗಳನಗಲಿಸುತ ತಿಮಿರವಿಚ್ಛೇದನನು ಮಣಿಖಚಿತ ರಥದಿಂದಡರ್ದನಂಬರವ (ತೊಡಣ. ೬-೫೬-೦೯) ೨. ಚೆಲುವಾದ ; ಮನೋಹರವಾದ ಚಿತ್ರದರಿ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತಾ ಮಾಧವರಮಣೀಯ ರಮಣೀಯಂ ಹೋಲಿಸಿದನಲ್ಲಿ (ಶಾಕ್ಕಾಗೆ. ೬೨-೨೦೫೬). (ವಾ). ೩. ಆನಂದದಾಯಕವಾದುದು. ೪. ಮನೋಹರವಾದುದು : ಆ ಜಲಜಾತದ ದೃಶ್ಯ ರಮಣೀಯವಾಗಿದೆ (ಕ.ಪ). [ಸಂ.]

ರಮಣೀಯತೆ (ನಾ). ೧. ಅಂದ ; ಮನೋಹರತೆ : ಅಂತಿರಲಮಣೀಯತೆಮನೊಳಕೊಂಡುಬಿಳಿಜನಮನೋರಂಜನವಾದ ಬೀದಿಗಳೊಳ್ (ಪಗಂ. ೩-೨೪ ಪ). ೨. ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂತಹುದು: ಸುಖ ಕೊಡತಕ್ಕ ಅಂಶವು ಒಂದು ಇದೆ. ಇದನ್ನು ರಮಣೀಯತೆ ಎಂದು ಕರೆಯಬಹುದು (ಕ್ಕಿಚಿ. ೦೬೯). [ಸಂ. ರಮಣೀಯತಾ]

ರಮಣ್ಯ (ಗು). ೧. ಸುಂದರವಾದ ; ರಮಣೀಯವಾದ. (ನಾ). ೨. =ರಮ ೧ : "ರಮಂ ರಮಣ್ಯಂ ರಮ್ಯ ರುಚಿರಂ ಪ್ರವೇಕಮನ ಸೌಮ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಹುಂಗಣ. ೦೩೬-೨). [ಸಂ.]

ರಮಲ (ನಾ). ಕಮಡೆ ಹಾಕಿ ಶುಭಾಶುಭಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಫಲ ; ಜ್ಯೋತಿಷ : ಕನಸು, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ, ಶಕುನ, ಮುಹೂರ್ತ, ರಮಲ, ದೈವಭಕ್ತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಒಂದೇ ಮೂಢಧ್ರಾಂತಿಮೂಲೆಯೊಳಗಿನ ಮನೆಗಳು (ಅಣಮಂ. ೭೦). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ರಮಲ್]

ರಮಲಜ್ಞ (ನಾ). ರಮಲಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು : ರಮಲಜ್ಞನ ಕತೆ ವಿಚಾರಣೆ ಆಯ್ತು (ಕಪ್ರ. ೩೩). [ರಮಲ + ಜ್ಞ]

ರಮಾಧವ (ನಾ). ೧. ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ ; ವಿಷ್ಣು ; ಶಿವನಂತೆ ಗಂಗಾಹಿಮ ಕರಾಮಹಂ ರಮಾಧವನಂತೆ ಗೋಕ್ಕುಕಪಾಲಕಂ (ಕ್ಕಿಚಿ. ೬-೩). ೨. [ಜೈನ] ವಾಸುದೇವ : ಆಗಲ್ಬು ಪೋದನಧರಾಜನಳಾತಿಳಕಂ ರಮಾಧವಂ (ಕಕ್ಕ. ೦೩-೧೩). [ಸಂ.]

ರಮಾರಮಣ (ನಾ). = ರಮಾಧವ ೧ : ಮಾರಮಣ ಭೂರಮಣ ಪುರಂದರವಿಷ್ಣು ಸಾರ್ವಭೌಮ ರಮಾರಮಣ (ಪುಕೆಂ. ರಾ. ೨-೧೮-೬) ; ರಮಾರಮಣನಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿತದ ಧರ್ಮಸಂತತಿಗಳಂ ಪಾಲಿಸುವ ಸುಕುಮಾರ ಮೂರ್ತಿದಾಂ . . . ಎನಗೆ ತೋಜಿದುದಿಲ್ಲ (ಕ್ಕಿಚಿ. ೩೭-೩೪). [ಸಂ.]

ರಮಾರಮಿ (ಗು). ೧. ಎದ್ದು ಕಾಣುವ : ಡಿಕಾವಾದ, ರಮಾರಮಿರಂಗಿನ. ಹೊಯಿದಾಗಿ ಬಣ್ಣಬಳಿವ (ಕಾಜಿಕಾ. ೨೦೫೬). (ನಾಮ). ೨. ಜಮೆ ಮತ್ತು ಖರ್ಚು ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದು ; ನಷ್ಟವಾಗದಿರುವುದು. ೩. ಎಲ್ಲಾ ವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿರುವುದು ; ಸಮತೆ

[← ಮರಾ. ರಮಾರಮ, ರಮಾರಮಿ]

ರಮಾವಲ್ಲಭ (ನಾ). = ರಮಾಧವ ೧ : ಆ ವಿನುತಚಟ್ಟ ಸಟ್ಟ ರಮಾವಲ್ಲಭನಂ ವಧುವಾಸಮ್ಮೆ ಪೆರಸು ಸದ್ಯಾದದ ಪೂಜಾ (ಕಂಗ್ರಾ. ೯-೨೩; 1167). [ಸಂ.]

ರಮಿತ (ಗು). ಆನಂದಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ; ಹರ್ಷವನ್ನು ತಂದ : ಎಲ್ಲರುಂ ಕಾಂತಾರಮಿತಭೋಗಸಂಪದರ್ಕುಜರೆನಿಸರವನಿಳೆಯೊಳು (ಧ್ವನ್ಯಾ. ೨-೦೦). [ಸಂ.]

ರಮಿಯಿಸು ' ರಮಿಸು ' ನೋ.

ರಮಿಸು, ರಂಬಿಸು, ರಮಿಯಿಸು, ರಮ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆನಂದಪಡು ; ಸುಖಿಸು : ಮೆರೆದುದು ವಿಷಯಮಧ್ಯೆ ರಾಜಧಾನಿ ಅದೋಧ್ಯೆ. ರಮಿಸು ವಿಂದ್ರಿಯಸುಖದ ನಡುವಣಾತ್ಮಾನಂದವಂತೆ (ಕ್ರಿಪಾಪು. ೬-೦೫೬) ; ಮೇರಿಯು ಪ್ರೇಮಸರೋವರದಲ್ಲಿ ರಮಿಸುವ ನಾರಾಯಣಮೂರ್ತಿರಿಗೆ ಹೊರಪ್ರಪಂಚದ ಅರಿವಿರಿಯೇ ? (ಕಾವೇಂ. ೬) ; ಇವನಲ್ಲಿ ಯೋಗಿಗಳು (ಆನಂದಿಸುವರು) ರಮಿಸುವರಾದುದರಿಂದ 'ರಾಮ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಬಂದಿದೆ (ಜಾಕರ. ೮೯). ೨. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸಮಾಧಾನಮಾಡು ; ಸಂತೈಸು : ಒಡಲುರಿಗೆ ಮೊರೆಯಿಡುವ ಕಡಲನು ಕಡುಪಿನೊಳು ಮುದ್ದಾಡಿ ರಮಿಸುವೆ (ಗಿರಿ. ೫-೦೯) ; ಅವಳೊಪ್ಪದಿರಲು ಗಂಡು ಅನೇಕ ರೀತಿಯಿಂದ ರಮಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುತ್ತದೆ (ಕಥಾಸಾ. ೦೦೬) ; ಅವನನ್ನು ರಮಿಸಬೇಕಾದರೆ ಸರಹರಿಗೆ ಸಾಕಾಬೇಕಾಯಿತು (ಸಚಿತ. ೦೧೨) ; ಮಗನನ್ನು ಮುದ್ದಿಸಿ, ರಮಿಸಿ ಪಪ್ಪರ್‌ಮೆಂಟು ತಂದುಕೊಡಬೇಕಾಗಿ ಹೇಳಿ . . . ಹೊರಟ (ಜಾಕಥ್ಯ. ೦೭೦). ೩. ಸಂಭೋಗಿಸು ; ಕ್ರೀಡಿಸು " ರಮಿಸು—ಕ್ರೀಡಾಯಾಂ " (ಶಬ್ದಾಂ) ; ಮಿಕ್ಕ ಹೊಲತಿಯರು ನೀವೆಲೆ ನಿಮ್ಮ ಜವ್ವನದ ಸೊಕ್ಕು ರೂಪಿನ ಗಾಡಿ ಜಾಣತನದೊಪ್ಪವೇತಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಂ ರಮಿಸಿದವರುಂಟೆ ಶಿವಶಿವ (ಪಚಾ. ೬-೦೫) ; ಪುರುಷನೊಬ್ಬನಿರಲ್ಕೆ ಕಾಮಾತಾರವಡಿಸಿ ನಿನ್ನಂ ರಮಿಸುವೆದು ನೀತಿಯಲ್ತೆಸಗೆ (ಶಾಪ್ರ. ೨೨-೬೨). ೪. ಆಸೆಪಡು ; ಕಾಮಿಸು : ಉದರ್ದಂಗದ ಬಾವನ್ನವುಡಿಯು ಸೊಗ ಸೊವವೆ ರಮಿಸಿದಾ ನವಸೌಗಂಧಕೆ ಪದದೆಱಗುವ ಪೊಸಪಜಿಮೆಗಳ ಪಸುಳಿಯಿಂಚರಪೊಪ್ಪಿದುವು (ಜಯಾಭ. ೪-೪). ೫. ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸು : ಬಿರ್ಪೋಲಾಂತು ನಿಂದುದು ಬೇಡವೆಣ್ಗಳು ಕಣ್ಗ ರಮಿಸೆ (ಕೋಚಕ. ೦೯-೩೦). ರಂಬಿಸು : ೨. ಮನ್ಮ ರಂಗ ಅಡಿದ ನೋಕುಳಿಯು ರಂಬಿಸಿ ಕರದು ಜುಂಬಿಸಿ ಬಗೆದನು ರಂಭೇರಿ ಗೋಕುಳಿಯ (ಕಿಷ್ಕಿಂ. ೫-೦೫೯ ಅಶುಶ್ಲೀ) ; ವಸುದೇವಿ ಮೆಲ್ಲಡಿಯಿಡುತ ತಾ ಬಂದು ಗಲ್ಲವ ಪಿಡಿದು ತೊಡೆಯೊಳಿಟ್ಟು ರಂಬಿಸಿ ಬಲ್ಲಿದನಾಗೆಂದು ಹರಸಿ (ಹರಿವಂ. ೦-೨೮) ; ನೆಂಬಿಸಿ ರಂಬಿಸಿ ಜುಂಬಿಸಿ ಎದೆಗೊಂದಿ ಬಿಂಬಿಸಿ ಎದೆಯೊಳಗೆ ಅಂಧಾಂಗ (ಸಚಿತ. ೩೦-೩) ; ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ರಂಬಿಸಿದೆ. ತಿಂದಿ ಕೊಡುವೆನೆಂದು ಆಶ ಪಚ್ಚಿದೆ (ಜಾಬಿತಿ. ೦೯). ೪. ಸಂಭೋಕಾರ ಎಂದು ರಂಬಿಸಿ ಕರೆವೆ (ಕಾಹಾಗಳ. ೧೨೨). **ರಮಿಯಿಸು** : ೧. ಸಮುದಿತಸಮಸ್ತ ಲೋಕಂ ರಮಿಯಿಸುವ ವನಾಂತಮಾತ್ತಮದಾನವನಂ (ಪಚ್ಚ ಕೋ. ೨೨-೦೩). ೩. ಅಲ್ಲಿಯೆ ತೊಡರ್ದಲ್ಲಿಯೆ ನಿಂದಲ್ಲಿಯೆ ರಮಿಯಿಸಿದಳಾಕೆ ಮಾರುದ್ರಾತ್ಮಜನೊಳ್ (ಪಂಚತಂ. ೩-೦೯) ; ಕನಕಮೂಲಮಂ ಕೊಂಡು ಕಟ್ಟ ಕಟಿಯೊಳ್ ಪುರುಷಂ ರಮಿಯಿಸಿದಂದಾಕೆಗೆ ಗರ್ಭವಾಗದು (ಕೋಕೋಚ. ೯ ೦೩೦). **ರಮ್ಮಿಸು** : ೧. ರಮ್ಮೆಯರೊಡಗೂಡಿ ರಮ್ಮಿಸುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ (ರಟ್ಟಕೋ. ೩೦). ೨. ನಿಮ್ಮ ಹಾಗೆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಗದ್ದ ತುಟಿ ಹಿಡಿದು ರಮ್ಮಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಕುಬಿಹೋ. ೦೨೩). [ರಮ + —ಇಸು]

ರಮೆ (ನಾ). ೧. ಪತ್ನಿ ; ಹೆಂಡತಿ. ೨. ಲಕ್ಷ್ಮಿ : " ಶಾಂಗಪಾಣಿಗಿ ರಮೆ ಯೆನಿಕ್ಕಂ " (ಕಬಿ. ೦೦೩) ; ಇದನು ಕೇಳುವ ಸಜ್ಜನರುಗಳ ಸದನದಲಿ ರಮೆ ನೆಲಸುವಳು (ಭಾಷಾ. ೨-೭೪). ೩. ಸಿರಿ ; ಸಂಪತ್ತು. ೪. ಶೋಭೆ ; ತೇಜಸ್ಸು. ೫. ಸಂಭೋಗ ; ಕೂಟ : " ಕೂಡ ಭೋಗಿಪಲ್ಲಿ ರಮಾಭಿಧಾಸಮಕ್ಕಂ " (ಪಾಂಗಣ. ೦೭೬-೭೪). ೬. ಹೆಣ್ಣು ; ಸ್ತ್ರೀ : " ಸ್ತ್ರೀಮಂ ಸಂಭೋಗಮುಂ ಗೋಮಿನಿಯಿನಿತು ರಮಾವಾಚಿಕಂ " (ಪಾಹಾಕ. ೦೪೦). [ಸಂ. ರಮಾ]

ರಮ್ಮ (ಗು). ೧. ಚೆಲುವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ. (ನಾ). ೨. ಅಂದವಾದುದು ; ಮನೋಹರವಾದುದು : ' ರಮ್ಮಿಡು ' ಪರಾ.
[<ಪ್ರಾ. ರಮ್ಮ./ಸಂ. ರಮ್ಯ]

ರಮ್ಮಜಾನು ' ರಮಜಾನು ' ನೋ.

ರಮ್ಮಿ (ನಾ). ಇಸ್ಪೇಟು ಆಟದಲ್ಲಿ ಒಂದಂ ಬಗೆ : ಕಲಹೊತ್ತು ರಮ್ಮಿಯಾದರೂ ಆಡೋಣ (ಕಪೋಲ. ೦೨೬). [ಇಂ. Rummy]

ರಮ್ಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವಾಗು ; ಶೋಭಿಸು : ಹಮ್ಮಿನಿಂ ರಮ್ಮಿಡುವ ಮಕುಟವ ಚಿಮ್ಮಿದವೆ ಮುಮ್ಮುಖಂ ಕವಚವ ನೆಮ್ಮಿದವು ದುಮ್ಮಿಸ್ಸಿ ಮಾಹಿಷಾಸುರನ ಶರಜಾಲ (ಅಂಬಾಶಾ. ೩೬-೨೩). [ರಮ್ಮ + ಇಡು]

ರಮ್ಮಿಸು ' ರಮಿಸು ' ನೋ.

ರಮ್ಮೆ (ನಾ). ೧. = ರಮೆ ೨ : ಒಮ್ಮಾನದಿಂದ ಪೋಡನೆಂಬ ಭರದಿಂದ ರಮ್ಮೆ ಮುಖವ ತಗ್ಗಿಸಿ ನಾಚಿದಳು (ಪಾಂರೇ. ೦೩೬-೬). ೨. ಸುಂದರಳಾದ ಸ್ತ್ರೀ—ತರುಣಿ : ರಮ್ಮೆಯರೊಡಗೂಡಿ ರಮ್ಮಿಸುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ (ರಟ್ಟಕೋ. ೩೦).

ರಮ್ಮೆಯರಸ = ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ ; ವಿಷ್ಣು : ತಿಮ್ಮಯ್ಯ ನಿನ್ನ ಪಾದವ ಮಮ್ಮೆಸಿದೆನೊ ನಾನು ಸುಮ್ಮನಿರದಿರು ರಮ್ಮೆಯರಸಾ (ತೀಕೃಮು. ೦೧೬) ; ಪರಮ್ಮಪುರುಷ ಪುರುಷೇಶ್ವರ ರಮ್ಮೆಯರಸ ರಾಗಾದಿ ದೂರಾ (ಪೋಟ್ಟಗೀ. ೩೬-೨). [< ರಮೆ]

ರಮ್ಯ (ಗು). ೧. ಚೆಲುವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ ; ಅಕ್ಷಯಕೀರ್ತಿ . . . ರಮ್ಯಸುರಲೋಕಸುಖಕ್ಕೆ ಭಾಗಿ (ಜಿ. II, ೨೦-೪; ಸು. ೨೦೦); ವಸಂತನಪೊಲ್ ಕರಮೆಸೆದಂ ರಮ್ಯಗಾತ್ರನಾ ಮುನಿಪುತ್ರಂ (ಕಾದಂಪ್ರ. ೬೩೬). ೨. ಸಂತೋಷದಾಯಕವಾದ. (ನಾ). ೩. ಚೆಲುವಾದುದು ; ಸುಂದರವಾದುದು : " ರಮಂ ರಮಣ್ಯಂ ರಮ್ಯ ರುಚಿರಂ ಪ್ರಮೇಕಮೆನೆ ಸೌಮ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ " (ಪಾಂಗಣ. ೦೩೬-೨). [ಸಂ.]

ರಮ್ಯಂಬಡೆ, ರಮ್ಯವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವಾಗು ; ಸುಂದರವಾಗು : ಒಂದಾತ್ಮಮಮಟವ ಸುರುಳ್ದೆಗೆಯುತ ಮುಖವಸ್ತ್ರವನು ಕಳೆಯಲ್ ಕುವರನ ಚೆಲ್ವಂ ಚಿತ್ರದ ನಳಿನವಿರೋಚನೆ ನೋಡುವೆನೆನುತಂ ಗಳಿನೆ ಮುಸುಕಂ ತೆಗೆದಂದದಿನತಿರಮ್ಯಂಬಡೆಯಿತ್ತು (ಜಯಾಭ. ೬-೬) : **ರಮ್ಯವಡೆ** : ಸತಿಗರದೊಳು ಬಂದು ಕಂಡನು ಬಹು ರಮ್ಯವಡೆದಿರ್ದ ಭಾಗೀರಥಿಯ (ಕೋಚಕ. ೬-೦೦). [ರಮ್ಯ + ಪಡೆ]

ರಮ್ಯತೆ (ನಾ). ಚೆಲುವು ; ಸೌಂದರ್ಯ : ಹಳ್ಳಿಯ ಜೀವನದ ರಮ್ಯತೆ–ವಿಷಮತೆಗಳು . . . ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿವೆ (ಕಬಿಚ. ೪ ೦೨೦೯). [ಸಂ. ರಮ್ಯತಾ]

ರಮ್ಯತೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವಾಗು ; ಶೋಭಿಸು : ಎಡಬಲದಲಿ ಸತ್ಯಭಾಮೆ ರುಕ್ಮಿಣಿಯ ಹೂಂದೊಡವಿನ ರತ್ನದೀಪ್ತಿಗಳ ಪಡೆದ ತಾಪಿಂಬುತೆ ಕೌಸ್ತುಭ ರಮ್ಯತೆವಡೆದುದು ಹರಿಯುರಸ್ಥಳದಿ (ಕೋಚಕ. ೦೩-೦೦). [ರಮ್ಯತೆ + ಪಡೆ]

ರಮ್ಯತ್ವ (ನಾ). = ರಮ್ಯತೆ : " ರಾಮಣೀಯಕಂ ರಮ್ಯತ್ವಂ " (ಪಚ್ಚ ಕೋ. ೦೦೬-೩೩). [ಸಂ.]

ರಮ್ಯವಡೆ ' ರಮ್ಯಂಬಡೆ ' ನೋ.

ರಯ್₁ (ನಾ). ವೇಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ' ರಯ್ಯನೆ ' ಪರಾ.

ರಯ್₂ (ನಾ). ಸಂಪತ್ತು : ಸಮೃದ್ಧಿ : ರಯ್‌ಗೆ ಕರೆದೊಯ್, ಓ ಅಣ್ಣ ! (ಕ್ರಿಪಾಪು. ೬೨೬-೦). [<ಸಂ ರೈ]

ರಯ (ನಾ). ೧. ವೇಗ ; ರಭಸ : " ರಯಂ ಜವಂ . . . ವಾಜ ವೆಸರ್ಲೋಟಿಪುಕ್ಕ " (ಪಾಂಗಣ. ೩೨-೦೩) ; ಜಲಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ಏಳೋಳ

ವೀತೀರಯಪ್ರದಾರಿತಕಾಳಾಜಲೋದಧಿವೀತವಾಗಿದ್ ಜಂಬೂದ್ವೀಪದೊಳ್ (ಶುಪಾ. ೦-೫೫ ಪ). ೨. ವೀರಿಸಿ ಹರಿವು ; ಪ್ರವಾಹ : " ಓಘಃ, ಪ್ರವಾಸಃ . . . ರಯಃ — ಈ ೩ ತೋಯದ ಹರಿಹಂ " (ಹೇಮಾಖ್ಯ. ೦೦೦-೪೭) ; ಹರನಂತೆ ಧನದಸಖಿ ಮರರತ್ನದಂತೆ ಗುಣವಿರಹಿತೆ . . . ಸದ್ಮರುಷುಗತು ನಿಮ್ಮಗಾರಯದಂತೆ ರಹಿತಾನುಕೂಲೆ (ಕಬ್ಬ. ೦೦-೫೬). [ಸಂ.]

ರಯಗ (ನಾ). ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವುದು ; ಗಾಳಿ ; ಮಾರುತ. ರಯಗಸುಖೇತ್ರ = ವಾಯುವಿನ ಮಿತ್ರನಾದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಶಿವ : ರಯಗಸುಖೇತ್ರನಂ ಪಂಚಶರ ದಿಂದೆಚ್ಚ ಮಯಣರಾಮನ ಗುಪ್ತತೀಕವೇ ದಿಗ್ಗಜ (ಕ್ರಿಯಾಶ. ೩-೦೦೩). [ಸಂ.]

ರಯಗದುಮನೆ (ನಾ). ಬೆರುಕಾದ ನಡಿಗೆಯುಳ್ಳವಳು : ಸತಿಕಳು ಭಯಾಧಿಕ್ಯಗೆ ರಯಗದುಮನೆ (ಅಗ್ನಿತ. ೭೦). [ಸಂ. ರಯಗಮನಾ]

ರಯಪತಿ (ನಾ). ಗಾಳಿಯ ಅಧಿದೇವತೆ : ಮಾರುತ : ರಯಪತಿಯುಂ ಧನಪತಿಯುಂ ಮಹಪತಿಯುಮೆನಿಪ್ಪಾಣವತಿಗಳ್ . . . ಇರ್ದರ್ (ಕಬ್ಬ. ೦೦-೦೦). ' ರಯಗ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಯಿ (ನಾ). ಸಂಪತ್ತು ; ಐಶ್ವರ್ಯ : . " ರಯಿ (ರಯ್ಯೆ) — ರೈ = ಸಂಪತ್ತು " (ಕವ್ಯಶಬ್ದ. ೫೬). [ಸಂ.]

ರಯಿಸು, ರೈಸು (ಕ್ರಿ). ಶೋಭಿಸು ; ರಂಜಿಸು : ಮತಂಗಸೊಲವಿಂದೆ ಬಾಜಿಸುವ ಘನಮೃದುತರ ಮೃದಂಗಗತಿ ರಯಿಸಲು (ಕಾಂಪ್ರ. ೦-೧೦). **ರೈಸು** : ನಾಗ ಇಲ್ಲದೆ ಮನೆ ರೈಸುವುದೇ ಇಲ್ಲ (ಕಪ್ರ. ೦೦); ಮಕ್ಕಳು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆಟ-ಪಾಟ ಓಡಾಡದೆ ಹೋದರೆ ಏನೂ ರೈಸುವುದಿಲ್ಲ (ಶುಚಿ. ೦೦೬). [< ರಯ್ಯ + — ಇಸು]

ರಯಿ (ನಾ). = ರಯ್ಯ ೧ : ಕಿವಿಯಂ ಪಿರಿಯ ಕುದುರೆಯಂ ತೀರ್ಪಿನಿಯಂ ಪವಿಚಿಧರಯಿಯಂ ಕೊಂಡ . . . ಗಣಪರಿಯರನಾಂ ತುತಿಪೆಂ (ಅಜ್ಜಕ. ೦-೦೧). [ಸಂ. ರಯಿ]

ರಯ್ಯ (ಗು). ೧. ಚೆಲುವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ : ಅರಿದ ಕಾಲುಂಗುರವನಾ ರಯ್ಯಮಿಸ್ಸೆ ಮಂಟಿಗೆ ಕಜ್ಜಲ ಬಿಲ್ಲಿಗಳನಾ ಡಮಾಡಿಗೊಲ್ಲಲಂಕರಿಸಿ (ಹರ್ಷ. ೪ ೪೩). (ನಾ). ೨. ಆಯವಾದುದು ; ಮನೋಹರವಾದುದು : ಇವರಂದಂ ಬಿಸಜೇದಂ . . . ಇದಱೊಳ್ ನಾಟಕರಾಜೆ ರಯ್ಯಂ (ಪಂಪಾ. ೬-೬) ; ಜನವಶೆಯಂದು ಶ್ರೀರಂಗಮ್ಮಿಣ ಭಾಗ್ಯದೆಸಕದೊಳತಿರಯ್ಯವಸಿ (ಅಜಿತ. ೩-೨). ' ರಯ್ಯಂಬಡೆ ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ರಮ್ಯ]

ರಯ್ಯಂಬಡೆ, ರಯ್ಯವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವಾಗು ; ಸೊಗಸಾಗು ; ನವರತ್ನ ರಂಜಿತವಾಗಿ ರವಿಮಂಡಲಮುಂ ಮುಂದಾವುವ ಸುವರ್ಣಕಳಶ ದರ್ಪಣಾಂಗಣಂ ರಯ್ಯಂಬಡೆಮು (ಸಿಂಗ. ೦೦-೨೫ ಪ). **ರಯ್ಯವಡೆ** : ಕಡೆಪಾಗಿ ಚಿನ್ನದ ಪ್ರತಿಮೆಗೆ ಹುಳಿಮನು ತೊಡೆದೊಪ್ಪಿಸಿ ವೆಂದಪಲಿ . . . ರಯ್ಯವಡಿವರಗೆ ನಿಚ್ಚಣಿಸುವೆ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೬-೨೦). [ರಯ್ಯ + ಪಡೆ]

ರಯ್ಯನೆ (ಅ). ವೇಗವಾಗಿ ; ಜೋರಾಗಿ ; ಪಸುಸಗೆ ದಶನಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಲು ಮೆಸೆ ಧವಳಿಪವೊರಾಮ್ಮು ರಯ್ಯನಾ ವೀಳಯಕೆ ಸೀದಿಪಮಿಮ್ಮು (ಶಾಂಪ್ರ. ೪೩); ಕಾನನಕರಿಯಂತೆ ಬಂದುದೆಲ್ಲರೊಯ್ಯನೆ ರಯ್ಯನೆ ವಾಪಿದೇಶದಿಂ (ಅರಕ್ಷ. ೩-೨೨); ರಯ್ಯನೆ ಬರ್ಪ ಪಗೆಯ ಪೊಸಕಣಿಗಳಂ ಬಿಂಡಿಸಿ (ಅಜಿತ. ೬೩-೩). [ರಯ್ + — ಅನ್ನೆ]

ರಯ್ಯಪ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರು : ಇದಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕ ಮುದಿರೆ ಬೂವಯ್ಯ ಬೆಳ್ಳನ ಬರಕುಡಿ ಬಾದರಜೀಯಿಮ್ಮ ಕೆದಬಿಯ ರಯ್ಯಪ (ಅ. ಗಿ. ಕುಚಿಕ. ೧೨-೦೨ ; ೧೨೦). [ರಯ್ಯ + ಅಪ (< ಅಪ್ಪ)]

ರಯ್ಯರಲ್ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ಹೂವು ; ಸೊಗಸಾದ ಪುಷ್ಪ : ಕೆಯ್ಯದ ಮುನಿದಿರೆ ಪೂಜಿ ರಯ್ಯರಲಂ ಕೊಟ್ಟಪಭವನಂಬಾರಮಣಂ (ಕುಪಾ. ೨-೦೪). [ರಯ್ಯ + ಅರಲ್ (< ಅಲರ್)]

ರಯ್ಯವಡೆ ' ರಯ್ಯಂಬಡೆ ' ನೋ.

ರಲ್ಲಕ (ನಾ). ೧. ಉಣ್ಣೆಯಿಂದ ತಯಾರಾದುದು ; ಕಂಬಳಿ : "ಅವಿಕಃ, ಪಿರಧ್ರಃ, ರಲ್ಲಕಃ, ಊರ್ಣಾಯುಃ, ಕಂಬಳಃ— ಈ ೫ ಕಂಬಳಿ" (ಅಕಾಮ. ೮೦-೪೫೭). ೨. ರೆಪ್ಪೆಯ ಕೂದಲು ; ಎಮೆಗೂದಲು. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ. [ಸಂ.]

ರವ (ನಾ). ಧ್ವನಿ ; ಶಬ್ದ : " ಘೋಷಮಾ ಶಬ್ದವಾ ರವಂ " (ಶುಗಣಾ. ೯-೩೦) ; ಚಾರುತರಯಜ್ಞವಿದ್ಯಾಪಾಠಗರ ರವಂಗಳಂ . . . ನೆಗಟ್ಟುದಾಪತಿಧೂಮಂ (ಶಂಚಾ. ೬-೩೪) ; ವಿಮೋಹ್ಯಮೃಗಮಂ ಮಿಥ್ಯಾಕೃದರದೊಳ್ ಬೆದಱಟ್ಟುವ ದುಂದುಭಿರವದಂತಿರೊಗೆದು ಗಂಭೀರರವಂ (ಶಾಕಾಚ. ೯-೨೨). [ಸಂ.]

ರವಂಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಧ್ವನಿಮಾಡು ; ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಕಲರುತಿಕಿಂಕಿಣೀ ಕಲಿತಕಾಂಚಿ ರವಂಗುಡೆ . . . ವೀಜ್ ಬಿಡದೇಳ್ದಳೊಯ್ಯನೆ ರಮ್ಯ ಹರ್ಮ್ಯಮಂ (ಅಜಿತ. ೬-೦೬). [ರವ + ಕುಡು (< ಕೊಡು)]

ರವಕುಳ, ರೌಕುಳ (ನಾ). ೧. ಹಾಹಾಕಾರ ; ಆಕ್ರಂದನ ; ಬೊಬ್ಬೆ : ರವಕುಳವ ವಾನೇನ ಹೇಳುವೆನವನಿಪತಿಯು ಕರ್ಣ ಮೊದಲಾದವರ ರಾಣೇವಾಸ ಬಪಳಾಕ್ರಂದಪಧ್ವನಿಯು (ಶಾಕ್ಕ. ೦-೬). **ರೌಕುಳ** : ೨. ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ : ಬೆಲ್ಲಾಪಲ್ಲಿ:ಬಲುಸಿರಿಯ ವಾರಾಚಿಕಾಳದ ಮಳೆಯು ನೆತ್ತರ ಹೊಲಗಳ ರೌಕುಳದ ಮಳೆಗಾಲದಲಿ ಹುಟ್ಟಿತು ಭುವ ಶೌರ್ಯಶಿಖಿ (ಕುಪಾ.ಕ್ರೌ. ೦೩-೨೪) ; ದಿಂಡುಗೆಡೆದುದು ನೆಲಕೆ ರಕ್ಕಸದಿಂಡಿಯನ ರೌಕುಳದ ರಕುತದ ಮುಂಡ (ಕಂಪಾ. ೦-೦೦-೦೩). ೩. ಅತಿಶಯ ; ಆಧಿಕ್ಯ : ಜೋಲ್ವೆ ಮುಂಡಗಳ ಮುಂಡಗಳ ಮುರಿಮೂಳೆವಿಂದುಗಳ ಪೊಸುಗೆಮ ಜೊಂಡುಗಳ ರೌಕುಳಂ ಕಂಗೆಸೆದುದು (ಕಬ್ಬ. ೨೬-೦೯). [←ದೇಸಿ. ರವಪಳ]

ರವಕೆ ' ಅವಿಕೆ ' ನೋ.

ರವಣ$_1$ ' ರಪಣ ' ನೋ.

ರವಣ$_2$ (ಗು). ೧. ಅಳುವ ; ರೋದಿಸುವ. ೨. ಹಾಸ್ಯಕರವಾದ ; ವಿನೋದಕರವಾದ. ೩. ಚಂಚಲವಾದ ; ಅಸ್ಥಿರವಾದ. ೪.ಸುಡುವ ; ಬಿರುಸಾದ. (ನಾ). ೫. ಕೋಗಿಲೆ. ೬. ಒಂಟೆ : "ಪಾಸೇರಕಃ . . . ವಂಯಃ, ರಜಸ್ವಃ, ಕರಭಃ, ಶ್ಯಂಬಳಕಃ—ಈ ೭ ಒಟ್ಟೆ" (ಅಕಾಮ.೪೭-೦೨೩). [ಸಂ.]

ರವಣೆ ' ರವಳಿ ' ನೋ.

ರವಣೆ (ನಾ). ಧ್ವನಿ ; ನಾದ : ವಿವಿಧವೀಣಾವಾದ್ಯಕೋಮಲರವದ ವೆಂಪುರಮೃದಂಗತತಿಗಳ ರವಣೆಗಳ . . . ಮೇಳವು ಮುಟ್ಟಿ ಮುಸುಕಿತು (ಕುಪಾ.ಕ್ರೌ. ೦೨-೦೯) ; ಮೇಲುವಾದ್ಯದ ರವಣೆ ನಿಂದೆತ್ತು (ಗಣಪಾಂ. ೨-೪-೦೩). [ಸಂ. ರವಣ]

ರವದಿ ' ರವದೆ ' ನೋ.

ರವದೆ, ರವದಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಜೋಳ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಒಣಗಿದ ಗರಿ ; ಸೊಪ್ಪೆ : ಬರುಗಾಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ರವದೆಯು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವಂತೆ (ಕ್ರಿಗಣಿ. ೩೦) ; ಗಾಳಿಗೆ ಹೊಲದಲ್ಲಿಯ ರವದೆ ಸಪ್ಪಳ ಮಾಡಿತು (ಪಾಗೋ. ೪೬). **ರವದಿ** : ಅವನಿಯೊಳು ಭಕ್ಷುಕಂ ರವದಿಗಿಂ ಬಲು ಹಗುರು (ಪುಲಿ. ೨-೬) ; ರವದಿಯನ್ನೆತ್ತಿ ತುಟಿಪಿಚ್ಚು ತೂರಿದನು ಪಾ (ಪಾಗೋ. ೬೬-೦೦); ದುರ್ಧರವಸ್ತಿಗೆ ಸಿಕ್ಕ ರವದಿಯಂತ್ತ ಹಾರಾಡುವುದು ಜಯಂತನ ಸ್ಥಿತಿಯಾಗಿದೆ (ಪಾಗೋ. ೨೫೦). [?]

ರವದೋಟು (ಕ್ರ)· ಧ್ವನಿ ಮಾಡು : ಹೇಳು : ದಿವಿಜಾಸ್ಪದಯುಷ್ಮದ್ರಾಜನೆಯ್ದಂದನವಧಾನ ಸ್ಥಾನಿ ಪರಾಕು . . . ಎಂದು ರವದೋಟ್ಟಿದರು ವೇಸ್ಕರಧರರು (ಕಥಾ. ೫೮-೩೦). [ರವ + ತೋಟು]

ರವನಿಸು (ಕ್ರ)· (ಜರಡಿಯಂತೆ) ತೂತಾಗು : ರಂಧ್ರಗಳಿಂದ ತುಂಬು : ದಿವಿಜರಿಪ್ಪುಗಳ ಬಾಣವೃಷ್ಟಿಗೆ ದಿವಿಜನಿಕರಮಪಾಸ್ಯತಕಿಯರಿ ರವಣಿಸಿ; ರವಿಸುಧ್ಮ (ಪಾಣ. ೬-೦೦-೦೫).

[ರವನ್ (ಪ್ರ← ಪುರಾ. ರವಳಿ) + — ಇಪ್ಪ]

ರವರವ (ಗು)· ಭಯಂಕರವಾದ ; ಘೋರವಾದ : ಈ ಧರ್ಮ್ಮವ ತೊಡದವ ರವರವನರಕದ ಕಡಲೊಳ್ ಕೆಡದವ (ಪಾ. VII. ೪೦೮೨. ೬೯-೨೮; ೧೨೫೦). [<ಸಂ. ರುರುವ. / ಸಂ. ರೌರವ]

ರವಸ (ನಾ)· ಆರ್ಭಟ ; ರಭಸ: ಹೊಯಿದ ಭೇರಿಯ ಸಾದ ಸಾಗಿತ್ತಲ್ಲಿಗೆ ಆದಸಾರು ಬಲ್ಲರು ಬೇಧಿ ರವಸವ (ಪಾ.ಚರಿ. ೨೩೦-೦೦೬)· ಪ್ರರೆ ಧೂಮವ ಕೆಯ್ಕಂಡಿಸೆ ರವಣಾ ದ್ರುಹಿಣಮುಂಡಲವನು ದಿಕ್ಕುವನಳ್ಳಿರಿವು ಪೂಡಿದರು ರಥವೆರಡ ಯುತ್ಕಯಂ ಗರುಡ ಪನುಮಂತರಂ ಸಿಂಧವನಿತ್ಕಿದರು ತೋಡುಬಿದರೇರಿದರು ರಥವ ಪರಿಸಿದರಿವರು ಪಾಂಡವನಳೆ (ಭಾಷಂಗ. ೦೭-೨೮).

[< ಸಂ. ರಭಸ]

ರವಸಂಗತಿ (ನಾ)· [ಸಂಗೀತ] ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳ ಸಪ್ತಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಗಮಪಧನಿಯೆಂಬ ಪಸ್ತಸ್ವರಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಂ ಅಂತಃರಸ್ಥಾಯಿ . . . ರವಸಂಗತಿ . . . ಮುಖ್ಯಾಯಗಳೆಂಬ ಪಸ್ತಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿಯುಂ (ಶಿಪ್ರ. ೨೭೭). [ಸಂ.]

ರವಳಿ, ರವಣಿ (ನಾ)· ೧.(ವಾದ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಧ್ವನಿ: ಘೋಷ, ಶಬ್ದ : ಪೊಯ್ಕಳ್ಕವದ್ದಳೆಯ ದನಿಯುಂ ಕಳುವ್ವ ಱುಂಬಿನ ರವಮುಂ ದಾರಿಪ ಜಿಂಕರಮುಂ ರವಳಿಯಂ ನೆರವೆ (ಅರಣ್ಯ-೯-೨೬ ಪ); ಆ ಪ್ರಹಸ್ತನು . . . ಎಱಗಿದಪು ರವಿತನೂಜ ಪ್ರಭುಂಜಪ್ರತಿನಂದನುಮುಖ್ಯಮಹಾಪ್ರಚಂಡರ ಬೀಗಳಲಿ ಬಿಲುರವದ ರವಳಿಯಲಿ (ಕೃಷ್ಣ. ೬-೮೯-೬೬) ; ಕೋಟಿ ಖುರಪುಟ ರವಳಿಯಾಟ ಕೇಳಿಪಿದೆ (ಧ್ರೌಪ. ೬೯-೦೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಣವಾದ್ಯ : ನರಸಂ ಬಹುಬಲಸಹಿತಲಂಧೈತರಲು ರಭಸದ ರವಳಿಯಲಿ ಎಗೆಯುರವಣಿಸಿ ಹಯ ಸೇನಿತಂದು ತ್ರಿಗರ್ತದೇಶವನು (ಕರ್ಣ. ೫-೨೨) ; ಯುದ್ಧಶಿಬಿರಗಳಲ್ಲಿ ರವಳಿ ಎಂಬ ವಾದ್ಯವನ್ನು ಘೋಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕರ್ಣ. ೫೬೯). ರವಣಿ : ೧. ಭೋರೆಂಬ ನಿಸ್ಸಾಳ ರವಣಿಯುಂ (ಪಾಪು. ೨೬-೨೫). ೩. ಅಬ್ಬರ ; ಭೀತಿ : ಪ್ರತಿಶರಂಗಳಂ ನಿಗೆ ಭೂರಿ ರವಣೆಯೊಳ್ ರಾಮನೊಡನಿಂತೆಂದಳು (ಪಾಪು. ೫೦-೬).

ರವಳಿಕೊಡು = ರವಳಿ ಎಂಬ ರಣವಾದ್ಯವನ್ನು ಮೊಳಗಿಸಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಕೊಡು : ಆಗಳೆರಡುಂ ಬೀಡುಗಳೊಳಂ ಭೋರೆಂದಾರ್ದು ರವಳಿಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳೀಸಿದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೩೫ ಪ); ಸುಭಟಾಲಾಪಪನಾಲಿಸುವ ರವಳಿಕೊಟ್ಟುವ ದಂದುಗದಿನಂದಿನಿರುಳಂ ಕಳೆಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೩-೦೦ ಪ) ; ದಳ್ಳಿಸಿದತ್ತೊ ವೀರರಸವಾರಿಧಿ ವಾತ ಮಹಾಪ್ರಘಾತದಿಂ ನಿಲ್ಲದೆನ್ನಿನಿಂ ರವಳಿಕೊಟ್ಟಿಸೆ ಭೈರವಮಾದುದಾ ರಣಂ (ಪಾಪು. ೦೦-೦೨೩). [< ಸಂ. ರವಣ/. ತೆಲು. ರವಳಿ, ರವಲಿ, ರವಾಲ]

ರವಳಿಗೆ (ನಾ)· ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬುಟ್ಟಿ : "ವಿದಲ— ರವಳಿಗೆ" (ನಿಘಂಟು. ೨೯೯). [?./ಪುರಾ. ರವಳೀ, ರೋವಳೀ]

ರವಾನಿಸು (ಕ್ರ) (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸರಕನ್ನು) ಸಾಗಿಸು ; ಕಳಿಸು : ಮಿಕ್ಕಿದ ಸರಕುಗಳನ್ನು ನಾವು ಇತರ ಕೇಂದ್ರಗಳಿಗೆ ರವಾನಿಸುತ್ತೇವೆ (ಗಾಂಧಿ. ೦೦೦) ; ಘಾರನುಂಗಳು ತಯಾರ್ಮಾಡಿ ರವಾನಿಪೇಕು (ಗ್ರಾಸೇ. ೭) : ಈತ ತನ್ನ ದಿವ್ಯಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುಬಿದ್ದು, ತಾನು ಕೈಹಿಡಿದ ವಳನ್ನು ಊರಿಗೆ ರವಾನಿಪಿದ (ಪೂರ್ಣ. ೦೭). [ರವಾನೆ + — ಇಪ್ಪ]

ರವಾನೆ (ನಾ)· ೧. (ವಸ್ತು ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಕಳುಹಿಸುವಿಕೆ ; ಸಾಗಣಿಕೆ ; ಮುಂದಕ್ಕೆ ರವಾನೆ ಮಾಡಿ ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಡಲುಳಿದವರು (ಪ್ರಾಶಾ. ೫೯೨೦. ೦೯-೩೬ ; ೧೭೦೬ ?)ಃ ಕಲ್ಲೇಕೆ ಹೋಗಿ ದಿದ್ದರೆಂದರೆ ಸ್ವಾಧೀನಕ ಬರೋದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಖಾತೀದು ಮಾಡಿ ಆ ಕ್ಷಣವೇ ರವಾನೆ ಮಾಡಿದರು (ಪುಪ್ರ. ೬೩-೦೦) ; ಪ್ಯಾಗಗಳ ರವಾನೆಗಾಗಿಯೇ . . . ಬೇರೊಂದು ಬಂಡಿಯನ್ನು ಲಗತ್ತಿಸಬೇಕು (ಪಸಾಪ್ರ. ೩೫೬). ೨. ಅಪ್ಪಣೆಚೀಟಿ ; ರಹದಾರಿ : (ಕ).

ರವಾನೆ ಆಗು, ರವಾನೆಯಾಗು = (ವಸ್ತು ಮುಂತಾದುವು) ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡು: ಸಾಗಣೆಯಾಗು: ದೊಡ್ಡಮನುಷ್ಯರಿಗೆಲ್ಲರಿಗೂ ಅಚ್ಚು ಪಾಕಿದ ಲಗ್ನಪತ್ರಿಕೆಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ರವಾನೆ ಆದುವು (ಪುಪಾಕಂ. II. ೦೬೬) ; ಪ್ರಯಾಣದ ಎಲ್ಲ ಭಾಗಗಳಲ್ಲೂ ಚಿನ್ನ ಮತ್ತು ಸಂಬಾರದ ವಸ್ತುಗಳು ರವಾನೆಯಾಗುತ್ತವೆ (ಕ್ರಪಾ. II. ೦೬).

[+ ಪಾರ. ರವಾನಹ್ ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ರವಾನಾ]

ರವಾನೆದಾರ (ನಾ)· ಸರಕುಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವವನು ; ಸಾಗಣೆದಾರ: ಸರಕನ್ನು ರವಾನಿಸುವವನು ; ರವಾನೆದಾರ (Consignor. ೧೯೬೬).

[ರವಾನೆ + — ದಾರ್]

ರವಾಬು ' ರಬಾಬು ' ನೋ.

ರವಾಳವಳ (ನಾ). ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ (?) : ವಂತಿಗಂಗೆ ಮತ್ತರುಂ ೧೨ ರವಾಳವಳ ಸಿಂಗಯ್ಯಂಗೆ ಮತ್ತರುಂ ೧೫ ಬಿರಿಪು ರವಾಳ[ವಳ](ಪಚ. XV. ೬೭-೨೦; ೧೬೬೬)· [?./ಪುರಾ. ರವಾಲಿ = ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗನ ಒಂದು ಉಪಕರಣ]

ರವಿ (ನಾ) ೧. ನೇಸರು ; ಸೂರ್ಯ : "ಆದಿತ್ಯ . . . ರವಿಃ, ವಿಹಿರಃ . . . ತ್ರಯಿತನುಃ—ಈ ೪೭ ಆದಿತ್ಯನ ಪೆಸರ್" (ಪೂಗಯು. ೬-೩೫) : ರವಿಕಿರಣಾಗ್ರಗಳ್ ಧ್ವಜಪಟಾಳಿಯ ತಿಂತಿಣಿಯಿಂದಮುರ್ಜಾಜವೆ ರವಿವಾಜಿಗಳ್ ನೆಗೆದ ವಾಂಸುಗಳಿಂ ದಿಗ್ಗೆಟ್ಟು ಪೋಗಲಾಜವೆ ರವಿಬಿಂಬ ಮಂದೆಸೆಯಲಾಜದೆ ಪೆಂಪಿನ ತಿಣ್ಣನಾಂತ ಕೌರವಬಳದಂತು ಮೇರೆ ಪವಣ್ (ಪುಪ್ರಾ. ೦೦-೩೦) ; ರವಿಯಾಕಾಶಕೆ ಭೂಷಣಂ ರಜನಿಗಾ ಚಂದ್ರಂ ಮಹಾಭೂಮಣಂ (ಪೂಪುಚ. ೩) ; ರವಿ ಕಾಣದ್ದನ್ನು ಕವಿ ಕಂಡ (ಗಾಪ). ೨. ಪರ್ವತ ; ಬೆಟ್ಟ : "ಗಿರಿಯೊಳರ್ಕನೊಳಾ ಪ್ರೋಕ್ತದಿಂ ರವಿ" (ಪಂಗಣಾ. ೦೦೪-೨೫)· ೩. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ : 'ರವಿದುರ್ಗ' ಪರಾ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಿವ್ಯ—ಉಗ್ರಪರೀಕ್ಷೆ (?) : ಕೊಪ ರವಿ ತಣ್ಣುಲವಗ್ನಿ ತಪ್ತಮಮಪಂ ಜಲವಿಷವೆಸಪ್ತದಿವ್ಯಮುಂ ವರ್ತಿಸುಗುಂ (ಸಿಶಿ. IX-i-೦೫೭-೬೪; ೧೦೮೨) ; 'ಕೊಪ' (ಬಹುಶಃ 'ಕೋಶ' ಎರಬೇಕು), ರವಿ, ತಂಡುಲ, ಅಗ್ನಿ, ತಪ್ತಮಾಷ, ಜಲ, ವಿಷ—ಇವೇ ಆ ಸಪ್ತದಿವ್ಯಗಳು (ಕರ್ಣಾ. ೬೪೭). 'ದಿಟ್ಟ' ಪರಾ. ೫. [ಗಣಿತ] ಹನ್ನೆರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ರವಿಯೆನಲು ಹನ್ನೆರಡು" (ಪುಗಣಾ. ೦೦೯-೬) ; ಪುರನಯನ ರವಿ ರಂಧ್ರಯುಗವ ಗೆದಿರಾ ಮಹಿಮ (ಶ್ರೀಕಣ. ೦೩-೦). ೬. [ಛಂದ]ಎರಡು ಲಘುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಒಂದು ಗುರುವು ಇರುವ ಒಂದು ಗಣದ ಹೆಸರು ; ಜಗಣ (ು – ು) : "ಗುರು ಮಧ್ಯದೊಳ್ ತೋಱೆ ರವಿಯಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗಣಾ. ೦೦೬-೨೦) ; ಧರಣಿ ಜಲಾಗ್ನಿ ಮರುದ್ವ್ಯೋಮ ರವಿ ಶಶಾಂಕೇಂದ್ರನಿಲಯಮಿವು ಗಣದ ಪೆಸರ್ (ಛಂದೋಣಾ. ೦-೪೭). ೭. ಸಂಪತ್ತು ; ಐಶ್ವರ್ಯ (?) : ಕೊರ್ತು ಭೂವನಿತೆಗಿನ ಕುಲದ ನೃಪನೊಸಗೆಗಟ್ಟಿಸಿದ ಜೀವನಧಿವಸಸದೊಡನೆಸೆವ ರವಿಯುಂಗುರವೊ . . . ವಿಜಾರಿಸೆ ಬೆಂಗಮರ್ದು ಕಣ್ಗೆಡ್ಡಮಾಯ್ತಾವರಿಸೆ ತೇಜವಗ್ಗದ ಮೇರು (ಕಾಪಂ. ೦-೨೪). [ಸಂ.]

ರವಿಕಯ್ಯ (ನಾ)·ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣದನ್ನು ಶ್ರೀಪುರದು ರವಿಕಯ್ಯ ಮೊದಲಾಗಿ ಯಬ್ಬೂವ್ವೊ(ರ್ವ)ರುಂ ಮಹಾಜನದ ಕಾಲಂ

ಕಬ್ಬಿ (ಕ. XII, ೨೮೯-೨೦; ೪೭೫). [ಈದು ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ರವಿಕಾರ್ಯ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಬಂದಿರಬಹುದು]

ರವಿಕರಡಾಣ ? (ನಾ). (?) : ಪುಷ್ಪ ಮೊದಲಾದ ನಂದನವನ ತೋಟಕೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದ ಹೊಲ ಗದ್ದೆ ತೋಟ ರವಿಕರಡಾಣ ಕಲ್ಲಸ್ಥಳ (ಎಕ. IX (೩), ಕಂಮಂ. ೩೧-೭; 1332). [?]

ರವಿಕಳಂಬ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನು ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ. – ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರ : ಫಲುಗುಣಂ ತಿಮಿರಸಾಯಕವನು ಸೆಳೆದು ಮುರಾಳಧ್ವಜನ ಸುತಂ ತಗೆದನುಜ್ವಲರವಿಕಳಂಬಮಂ (ಕೃಪಾಣ. ೦೩-೦೫). [ಸಂ. ರವಿಕಲಂಬ]

ರವಿಕಾಂತ (ನಾ). ಬಿಸಿಲಿಗೆ ಕಿಡಿ ಸೂಸುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಿಲೆ ; ಸೂರ್ಯಕಾಂತ : "ಬಿಸುಗಲ್ಲೆನೆ ರವಿಕಾಂತಂ" (ಕಮಂ. ೦೦೦);' ಇಂತಿಂತು ಮೆಱೆಯುತಿರ್ಪುವಪಂತಂ ಘನತೇಜದಿಂದೆ . . . ರವಿಕಾಂತಮುಷ್ಣಾಂತಮಿಂದುಕಾಂತಂ ನಗದೊಳ್ (೧೦೪. ೦-೫೬); ಪರತೇಜಂ ತಗುಳ್ದೊಡೆ ಸಲೆ ತೋರ್ಪರದಂ ಕಾಂ ಸ್ಪರ್ಶಾನುಕೂಲ ರವಿಕಾಂತಂಬೊಲ್ (ಕಾಳಿಂತ. ೨೬-೮೨). [ಸಂ.]

ರವಿಕಾಂತೋಪಲ (ನಾ). = ರವಿಕಾಂತ ; ರವಿರಶ್ಮಿಗಳಿಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿ ರವಿಕಾಂತೋಪಲಕ್ಕಶನುವಂ ಕೊಟ್ಟುಗವಂ ದಿವಸವವಸಾನಸಮಯದೊಳವನಂಜಿಸುವೊಂದುಪಾಯಮಂ ವ್ರಜಗಿತ್ತಂ (ಕಣಾಮಾ. ೦-೬೬). [ಸಂ.]

ರವಿಕಾಳಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಮಾಡಿಸಿದೊಂ ರವಿಕಾಳಿ ಬೆಸಸೆ ಮಣಿನಾಗಂ (ಎಪಿ. XIII, ೦೮೯-೬; ೨೦೬). [?]

ರವಿಕೆ ' ಅವಿಕೆ ' ನೋ.

ರವಿಚಂದ್ರಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ರವಿಚಂದ್ರಯ್ಯನೆಲ್ಲಜವಳ್ಳಿಯೊಳ್ಮಸದಿತ್ಕರ್ಕಳಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೆಯ್ದಂ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಕ. ೨೭-೬; ೨೨೨). [ರವಿ + ಚಂದ್ರ + ಅಯ್ಯ]

ರವಿಜ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೨. ಕರ್ಣ: "ರವಿಜನೆನೆ ಕರ್ಣಂ" (ಪುಂಗಂಪಾ. ೬೮-೨) ; ರವಿಜ ಗುರುಸುತ ಶಲ್ಯ ಕಲಶೋದ್ಭವರು . . . ಅವನಿಪಾಲನ ಕಂಡರು (ಶಾಪ್ಯಾ. ೧೮-೦-೨). ೩. ಸುಗ್ರೀವ: ಶ್ರಿದಶರಾನಿತು ರವಿಜನಧಟನು ಹೊಗಳತುಬ್ಬಯಬಲ (ಶಾಂತಿ. ೩೭-೨೪). ೪. ಶನಿ : ರವಿಜನನುಕ್ರಮದೆ ಗುಣತೇಷ್ಟವಾರದಿಂ . . . ಸವನಿಸುಗುಂ ಸಂದ ಗು(ಕು)ಳಿಕನುದಯಂ ನಿರುತಂ (ಪ್ರಬೋಧಚಂ. ೦-೨೪) ; ರವಿಜಂ [ಪಾಣಿ. ಗಾನಜಂ] ವೃಶ್ಚಿಕಸಂಸ್ಥನಾಗೆ ಜಪಲಾಂಗಂ ನಿರ್ದಯಂ (ಪಾಂಚಾ. ೧೭-೩೩). ೫. ಪಾಲಿ. ೬. ಯಮ. [ಸಂ.]

ರವಿದುಗ್ಧ (ನಾ). ಎಕ್ಕದ ಗಿಡದ ಹಾಲು : ರವಿದುಗ್ಧಂ ಪಾಂವದೆಟ್ಟವುಂದುರದ ವಿಷ್ಣಿ ತಗರ ಕೋಡಿನ ಮಜಿಯೆಂಬಿವೆಮೊರಿನಿ ಕಾಸಿ ನೀರೂಡುವುದುಲ್ಬಣಂ ತೈಲತಕ್ರದೊಳ್ ಪಮಿಯಕ್ಕುಂ '(ಪ್ರಬೋಧಚಂ. ೩-೨೦). [ಸಂ.]

ರವಿನಂದನ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೨. ಯಮ : ಧನಪತಿಯುಸಿ . . . ರವಿನಂದನನ ನಡವಳಿ ಧರೆಯು ಸೈರಣೆಯಿನಿತು ದಶರಥ ಸಾರ್ವಭೌಮಂಗಲ್ಲದಿಲ್ಲ (ಕಸಕಾ. ೦-೩-೨೬). ೩. ಸುಗ್ರೀವ. ೪. ಕರ್ಣ: ರವಿನಂದನನು ಗೆಲಿದನು ಧರ್ಮನಂದನನ (ಶಾಪ್ಯಾ. ೦೦ ಸಂಚಿ). [ಸಂ.]

ರವಿಪತ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ: " ರುದ್ರಾ–ರುದ್ರಜಡೆ. ರವಿಪತ್ರ. ಕಾಡ ಪಾಗಲ" (ಓಷ. ೦೩೯). [ಸಂ.]

ರವಿಪ್ರಭೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ಐದು ಅರ್ಧಸಮವೃತ್ತದ ಹೆಸರು: ಅಮರಸರೋರುಹಮಿತ್ರಗಣಂ ಶರಸಂಖ್ಯೆಯ ಮುಂದೆ ಲ ಗಂ ಸೋಮಗಣಂಗಳೆ ನಾಲ್ಕೆಡೆಯೊಳ್ ಬರೆ . . . ನಾಮವಿವಕ್ಕೆ ರವಿಪ್ರಭೆ (ಕಂದೋಂಜ. ೫. ೬-೨೩೬). [ಸಂ. ರವಿಪ್ರಭಾ]

ರವಿಬಿಂಬ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಬಿಂಬ ; ಆನವಮಂಡಲ : ರವಿಬಿಂಬದ್ಯುತಿ. ಮೂರ್ತಿವೆತ್ತ ತೆಱದಿಂ ತೇಜೋಮಯಂ ... ಯುವರಾಜಂ (ಕಳಚಂ. ೨೬೦). [ಸಂ.]

ರವಿಭಕ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಇಂಗುಪಚ್ಚಲಂ ರವಿಭಕ್ತಸಪೂರ್ವಚಿತ್ರಕಂ ಜೀರಗೆಯುಪ್ಪು ಬೋಜಿತರಮಿಂಗುಳವಾಗುಳಿಚ (ಬ)ಂಗಳಿ ಯಪಕ್ಷಾರಸಮೇತಮಿಕ್ಕುವುದು ವಾಜಿಗೆ ಸರ್ವರುಜಾಪಹಾರಕಂ (ಅಶ್ವಚಿ. ೬-೩೦). [?]

ರವಿಮಂಡಲ, ರವಿಮಂಡಳ (ನಾ). = ರವಿಬಿಂಬ ; ರವಿಮಂಡಲಂ ಪ್ರತೀಚೀಯುವತೀಕರ್ಣಾವತಂಸರಕ್ಕೋತ್ಪಲದಂತಪೊರಿರೆ (ಕಾವಂಪ್ರ. ೩೦೦) ; ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷನ ಉತ್ಪಮಾಗದಲಿ ರವಿಮಂಡಲಗಳ ಪ್ರಭೆಯ ಮಸಳಿಸುತಿರೆ ಮುಕುಟ (ಕೃಷ್ಣ. ಧಾ. ೪-೫೦-೨). **ರವಿಮಂಡಳ** : ರವಿಮಂಡಳಮವನೀತಳಕವತರಿಸಿತ್ತೆಂಬ ತೆಱದಿನಂಬರದಿಂದಂ ನವರತ್ನಖಚಿತ ಮೆಂದೆನಿಸುವ ದಿವ್ಯವಿಮಾನವಿರದೆ ಬಂದುದು (ಕೃಷ್ಣ. ೭-೦೦೬). [ಸಂ.]

ರವಿಮಂಡಳ ' ರವಿಮಂಡಲ ' ನೋ.

ರವಿಮಾರ್ಗಣ (ನಾ). = ರವಿಕಳಂಬ : ಸೆಳೆದು ಮೂಗಿಗೆಯಿಂದ ರವಿಕುಲ ತಿಲಕ ಹೂಡಿದನುಷ್ಣಕಿರಣಾಕಲಿತರವಿಮಾರ್ಗಣವ (ಕೊಕಣಾ. ೭-೩೦-೨೦). [ಸಂ.]

ರವಿವಾರ (ನಾ). ಆದಿತ್ಯವಾರ; ಭಾನುವಾರ: ರವಿವಾರಮಾದಿಯಾಗಯ್ದೆ ವಿಶಾಖಿಪ್ರಸುಬಿತಾರೆಗಳ್ ನಾಲ್ಕುಂ ಸಂಘವಿಸಿದೊಡುತ್ಪಾತಂ ಮೃತ್ಯು ವಧೆಯುಪಮೃತ್ಯುತಾಮ್ಯಮೆಂಬಿವಕ್ಕುಂ ಯೋಗಂ (ಕೋಕಶಾ.೦-೦೬). [ಸಂ.]

ರವಿಸಿದ್ಧಾಂತ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಸೌರಗಣನೆಯ ಮೂಲಕ ಗುಣಿಸಿ ಹೇಳುವ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ ; ಸೂರ್ಯಸಿದ್ಧಾಂತ : ರವಿಸಿದ್ಧಾಂತಪಾಠಕ ರಷ್ಟಭಾಷಾಕವಿಗವಮಕಿಗಳು ತಾರ್ಕಿಕರು ವಿವಿಧವಿದ್ವತ್ಸಭೆ ನೆಱೆದುದು (ಕೋಚಪ. ೬-೪೦). [ಸಂ.]

ರವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಧ್ವನಿಮಾಡು : ದನಗೈವ ಪಾರಿವೆದಂತಿರೆ ರವಿಸುವರ್ಕಂಠದೊಳ್ (ಕೃಪಾಣ. ೦೬-೪೬). [ರವ + — ಇಸ್ಕು]

ರವಿಸುತ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ. ೨. ಕರ್ಣ : ಮುಂದಿರ್ಪೆಯೊ ಮೇಣ್ ಮಱುವಾತುಗುಡದೆ ರವಿಸುತ ಮಱುಸುಂದಿರ್ಪೆಯೊ (ನಿಡಾಚು. ೬-೦೩) ; ರವಿಸುತಸೊಂದು ನನ್ನ ಪಮಮಾಪ್ತನೂಜನದೊಂದು ಬಲ್ಲು (ಎಕ. IV. ಪಾಗಮು. ೪೭-೫೩ : 1199) ; ನೀಲಧ್ವಜನನುಜೆ ಘಾತಿಸಿ ರವಿಸುತನ ಸೂನುವಂ ಪರಿಭವಿಸಿ (ಕೃಬಾಣ. ೦೪-೩). ೩. ಸುಗ್ರೀವ : ರವಿಸುತಂ ನಮ್ಮೆರವಿಂಸಟ್ಟದನ್ ರವಿಕುಲದ ನಿಮ್ಮ ಕೆಳೆಯಂ ಬಯಸಿ ಬೇಡಿ! (ಕ್ರಿಣಾಮಾ. ೨೦೯-೦೦೯). ೪. ಶನಿ. ೫. ಯಮ. [ಸಂ.]

ರವಿಸುತೆ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಮಗಳು ; . ಯಮುನೆ : ವರದಾಸಿಂಧು ಸರಸ್ವತೀರವಿಸುತಾಗೋದಾವರೀ . . . ಗಂಗಾಸಲಿಲಂಗಳಂ ಹಿಮಕರ ಸ್ವಚ್ಛಂಗಳಂ ತಂದರ್ (ಕಂಪಂ. ೨೨೬-೦೩). [ಸಂ. ರವಿಸುತಾ]

ರವೆ (ನಾ). ೧. ಗೋಧಿ, ಅಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸಣ್ಣ ನುಚ್ಚು.–ತರಿ : ಸೋಜಿ : ತುಪ್ಪದೊಳು ಹುರಿದು ಪಲತೇಜನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಡದಜ್ಜೊಂದಕೆ ಒಡೆಯ ರವೆಸಕ್ಕರೆಯನಿಕ್ಕುವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೬-೦೩) ; ಸೇವಗೆಯ ಪಾಯ್ಸಕ್ಕೆ ಬೆಲ್ಲ ಮೂಡೆ ಒಕ್ಕೆ ರವೆ ಸಹಿತ (ಪ್ರಇರಿ. ೦೪೪೧. ೦೬-೩; 1516). ೨. ಯಾವುವಾದರೂ ವಸ್ತುವಿನ ಸಣ್ಣ ಭಾಗ ; ಪುಡಿ ; ಜೂರು ; ಕಣ : ಪುಡಿಗತ್ತುರಿಯ ರಜವ ರವೆ (ರೇಚಕ. ೬-೩೬). ೩. ಬಂಡೂಕಿಗೆ ಹಾಕುವ ಚರೆ : ಒಂದು ರವೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಯಿತೆ ? ರವೆ ಇರುವ ತೋಟಿಯನ್ನು ಕೊಡಲೆ ? (ಶಬರಿತಾ. ೩೦) ; ರವೆ. ಗುಂಡು ಹಾಕ್ಕೊಂಡು ಬಂದು ಅವರನ್ನು ಮೊನಿ ಮಾಡಾಕೆ ನಂಗೇನು ಹುಚ್ಚೇ ? (ಬಂಡಾ. ೩೬೨).

ರವೆಯಷ್ಟು = ಕೊಂಚ : ತೀರ ಅಲ್ಪ : ನಿನ್ನ ವಿಜಯದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ರವೆಯಷ್ಟಾದರೂ ಅಮಪಸನವಿಲ್ಲ (ಣಾಣಾ. ೦೪) ; ಕಮ್ಮದೇ ಆಳ್ವಕೆ ಇಲ್ಲಿ ನೆಲಸುವೇಕು ಎಂಬ ಅಕಾಂಕ್ಷೆ ಪ್ರಭುಗಳವರಿಗೆ ರವೆಯಷ್ಟಾದರೂ ಇಲ್ಲ (ಸಪ- ೬೯). [ದೇ.ಶಿ ತಮಿ. ಇರವೈ ; ತುಳು. ರವೆ ; ತೆಲು. ರವ, ರವ್ವ./ ಹಿಂ. ಮರಾ. ರವಾ./ಪ್ರಾ. ರಯ./ಸಂ. ರಜಸ್]

ರವೆಗಾಲು (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಡಗೆ : ಮುಡದ ಸ್ನೆಗೆ ಕುಣಿದು ರವೆಗಾಲಿಡುತ [ಣಾಣಂ. ತಿರುಗಿತತಿವೇಗದಲಿ] ಜೋಡಣೆಯಿಂದ ಹಯವಡಿಗಡಿಗೆ ಚಿಮ್ಮಿತು ವಾಯುವೇಗದೊಳು (ಪಣ. ೬-೩) ; ಉತ್ಪಪ ವಾಜಿಯನು ತೊಲಗು ವೇಢಯು ರವೆಗಾಲು ಬಂದೀರಿಯೊಳ್ಳಲಿದೇಜಿ ಮೆಜಿಯುತರ್ತಿಯಲಿ (ಶಂಪ. ೨೩–೪೨).

[← ತೆಲು. ರವಗಾಲು, ರವಾಲು]

ರವೆಯ (ನಾ). ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಜ್ರ: ಆ ನವರತ್ನದ ರವೆಯದ ಬಂದಿ ವಿರಾಜಿಸುತಿರ್ಪುವಲ್ಲಿ ಗಿರಿಜೆಯ ತೋಳೊಳ್ (ಗಂಶ. ೪-೬೬); ರವೆಯದ ತೋಳ ಬಂದಿಯ ಕೊರಳ ತ್ರಿಸರವ ಬೆರಳ ಮುದ್ರಿಕೆಯ . . . ಶೋಜನ ಸಂದಣಿಸಿತಲ್ಲಿ (ಶಾತ್ಮಕ ೦೬-೬೩); ರಸುಮಿಪ ರವೆಯದ ಕಂಕಣ ವಂಗಜವಸರಂ . . . ತಳೆದು ವಿರಾಜಿಸಿದಾವು ಸುಕವಮಾರಿ ಸುಲೋಚನೆಗೆ (ಕಡಾಣಾ. ೩-೨೩). [< ರವೆ]

ರವೆಯಿಡ್ಲಿ (ನಾ). ರವೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಇಡ್ಲಿ : ಬೆಂಗ್ಳ ತಿಂಡಿಗೆ ರವೆಯಿಡ್ಲಿ ಮಾಡಿದ್ದೆ (ಜಾ). [ರವೆ + ಇಡ್ಲಿ (< ಇಡ್ಡಲಿ)]

ರವೆಯುಂಡೆ (ನಾ). ರವೆ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಉಂಡೆ : ಏನು ಕೊಡಲಿ ಸಾರ್ . . . ಬೇಸನ್‌ಲಾಡು, ರವೆಯುಂಡೆ (ಪ:ಣಾಂ. ೪೩).

[ರವೆ + ಉಂಡೆ]

ರಶನ (ನಾ). ೧. ನಡುವಿಗೆ ಧರಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ: ಡಾಬು : ದಿವಿಜಸ್ತ್ರೀ ಜಘನಾಧರಾಮರಶನಂ ದೇವಾಂಗನಾವಾಂಗಕ್ಕೆರವಿಟ:ದ್ರುಂ (ಸಾಂಶಾ. ೯-೩೩) ; ಕಟಿವಲಯದಿಂದ್ರಧನು ರಶನದಿಂದೆಸಿಂತೆ, ರವಿಚೀಯ ರತ್ನಮಯ ಕಾಂಚನದ ಕಾಂಚಿಯಂ ತೊಟ್ಟು (ಜಜ್ಞಾಂಗ. ೦೯-೩೦೩). ೨. ಲಗಾಮು ; ಕಡಿವಾಣ. [ಸಂ. ರಶನಾ]

ರಶೀತಿ, ರಶೀದಿ, ರಸೀತಿ, ರಸೀದಿ (ನಾ) (ಪಣ ಮೊದಲಾದುವು) ತಲು ಪಿದುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಚೀಟಿ ; ಪಾವತಿಪತ್ರ; ಸಲ್ಲಿಕೆಚೀಟಿ : ಪಣ ತಲುಒನೆದಕ್ಕೆ ವಿಕಾರದ ಒಡತಿಯಿಂದ ರಶೀತಿ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ (ಸಂಸಾ. ೬೬); ರುಜುಪಾಕುವುದಕ್ಕೂ ಕೊಟ್ಟ ಕಂದಾಯದ ರಶೀತಿ ನೋಡುವುದಕ್ಕೂ ಬಂದರೆ ಸಾಕು (ಶುಚ್ಛ. ೬). ರಶೀದಿ : ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಶೇಗುಮಕೊಡು ರಶೀದಿಕೊಡುವ ಹಾಗು (ಮ್ಯಶಾ- ೦೧೩೯. ೪೨-೦೦೩ ; 1826) ; ಆದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ರಶೀದಿ ಕೊಟ್ಟು (ಣಾಕೀಂಪ್ರ. ೬೬) ರಸೀತಿ : ಒಂದು ಖಾಲಿ ಚೀಟಿಯನ್ನು ರಸೀತಿಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರೂ ಸಾಕು (ಕಾಚಿಗ. ೬೯); ನೀವು ರೈತರಿಂದ ಕಂದಾಯ ತಕೊಂಡ್ರೂನೂ ರಸೀತಿ ಕೊಡದೆ . . . ಡ್ಯುರ್ ಕಂದಾಯ ವಸೂಲಿ ಮಾಡ್ತಿಲ್ಲವಾ ? (ಪಜ್ಞ್ಯ. ೦೩). ರಸೀದಿ : ಪಾವತಿಯಾದ ಕೂಡಲೆ ಗ್ರಾಮ ಕೋರ್ಟಿನವರು ಅವಕ್ಕೆ ರಸೀದಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಪಾಕಾ. ೬೯); ಮನೆಯ ಕರಣಿಕನು ರಸೀದಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಿಕ್ಕಿದನು (ಅ೧೦. ೨೭).

[←ಪಾಶ. ಹಿಂ. ದರಾ. ರಸೀದ್. / ಇಂ. Receipt]

ರಶೀದಿ ' ರಶೀತಿ ' ನೋ.

ರಶ್ಮಿ (ನಾ). ೧. ಕದಿರು; ಕಿರಣ : " ರೋಚಿಃ . . . ರಶ್ಮಿಃ . . . ಗೌಃ– ಈ ೩೨ ರಶ್ಮಿಗಳ ಪೆಸರ್" (ಅಣಾಮು. ೭-೪೮). ೨. ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಭೆ : ಘನೇಂದ್ರಾಳಯದಿಂದಮುರ್ಚಿದ ಘನಾಮಣಿಮಂಗಳರಶ್ಮಿಯೋ (ಕಂಹರಿ. ೦-೧೬). ೩. ಕಡಿವಾಣ; ಲಗಾಮು : "ವಲ್ಗಾ. ರಶ್ಮಿಃ. ಕುಶಾ– ಈ ೩ ವಾಗೆ" (ಅಣಾಮು. ೭೭-೨೦೬). ೪. ಹಗ್ಗ; ಪಾಶ; ಕಣ್ಣಿ : " ಯೋಕ್ತ್ರಂ. ರಶ್ಮಿಃ. ಆಬಂಧಃ _ ಈ ೩ ಹಗ್ಗಂ " (ಅಣಾಮು. ೫-೪೨೦). ೫. ಏಪ್ಪಯ ಕೂದಲು; ಎಳೆಗೂದಲು. ೬. ಶಿವಿಗೋಲು; ಅಂಕುಶ. ೭. ಜಿಜುಕ ; ಚಾಟಿ. [ಸಂ.]

ರಶ್ಮಿಕಲಾಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾರ : ಐವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಎಳೆ ಗಳುಳ್ಳ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ : ವಿಜಯಚ್ಛಂದಹಾರದೇವಚ್ಛಂದಾರ್ಧಹಾರ ರಶ್ಮಿಕಲಾಪಗುಚ್ಛನಕ್ಷತ್ರಮಾಲಾರ್ಧಗುಚ್ಛ . . . ಎಂಬ ಪನ್ನೊಂದು ನಾನಾರತ್ನಸುವರ್ಣಪದಕವಿರಚನಾದಿಭೇದದಿಂ (ಅಂಕ. ೯-೪೪ ಪ). [ಸಂ.]

ರಶ್ಮಿಶಿಕ್ಷ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಇರುವಾಗ ಮಾಡುವ (ಬಿಡ್ಡ ಮುಂತಾದ ಯಾವುದಾದರೂ) ಸಾಧನೆಯ ಮುಖ್ಯಾಯಕಾಲದ ಶಿಕ್ಷಣ... ಅಭ್ಯಾಸ : ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆರುಘಳಿಗೆ ಉಳ್ಳಂಥಾ ಕಾಲವು ಸಾಧಮೆಗೋಸ್ಕರ ನಿರ್ಮಾಣವ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಸಾಧನೆಯು ಬಿಡುವ ಕಾಲವು ಸೂರ್ಯಕಿರಣ ಉಳ್ಳಂಥಾದು ರಶ್ಮಿಶಿಕ್ಷ ಯಂಬುದು (ಪಣ. ೩-೩೩). [ಸಂ. ರಶ್ಮಿಶಿಕ್ಷಾ]

ರಸ (ನಾ). ೧. ಗಿಡ, ಮರ, ಕಬ್ಬು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ದ್ರವ : ಕರ್ಬಿನ ರಸವೆಲ್ಲ ಕಾಗದ ಪೌರ್ (ಶಕ್ಷ. ೨-೪೦); ರಸವಚಿತ ದಟ್ಟು ಗಳ ಹಸು ಮೇಯಲ್ಲೊದ್ದು (ಸಕಸ್ಯ. ೦೬೯೯). ೨. ಹೂವು, ಕಾಯಿ, ಹಣ್ಣು ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಾರ : ದಳಿತ ಜಂಬೂಪಕ್ವಫಲರಸ ಲುಳಿತಸಮಕರಂದಮಧುರೋರ್ಜಿತವಾಚದಲಿ . . . ಎಸೆದುದು ಗಜ ಪುರೋವಾಸನ (ಶಾತ್ಮಕ. ೭-೨೬); ದವಿವಿನ ತನಿವಣ್ಣ ರಸದಂತೆ . . . ಮಂಗರಸನೊಪ್ಪುವ ಪಕ್ಕಗುಂಪನಂ ಭಾವಿಸಿದೊಡೆ (ಸಮ್ಯಕ್ಕಾ. ೭-೦೦). ೩. ದ್ರವರೂಪವಾದ ಪದಾರ್ಥ : ನಾವು ತಿನ್ನುವ ಅನ್ನದ ರಸದಿಂದ ವಾಂಸ ಹುಟ್ಟುತ್ತಿದೆ (ಕುಂಅಮು. ೯-೩೨). ೪. ನೀರು ; ಜಲ : ರಸರಸದ ಬಾವಿ ಮನೆಮನೆಗೆ ಬೇಜ್ (ಕಂಹರಿ. ೯-೦೦ ಪಗ್ಗ); ಪೊಸಕಲಶಮಾ ದುತಿಮ ಕರದಲಿರಲದ ಕೊಂಡು ರಸಭರಣಗೈದು ಪಿಡಿದ್ದಿದೆಂ (ಪಂಗಣಾ. ೨-೩೬-೩೦). ೫. ಗಾಯದಿಂದ ಸುರಿಯುವ ಕೀವು ; ರಸಿಕೆ : (ಉಗುರು ಸುತ್ತಿಗೆ) ಮೇಲಿನ ಪುಡಿಯೊಳಗೆರ್ಮಾಯ ಕಿಳಿವಾಲಂ ಕಲಸಿ ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟುಗೆ ಬೆರಳಂ ಬೀಸಿದ ರಸದಿಂಬುಣ್ಣಾಳ ನಿಲಿಸದಿರದು (ಪಣಗಾಪಚ. ೯-೦೬೯). ೬. ಹಾಲು, ತುಪ್ಪ, ಎಣ್ಣೆ ಮೊದಲಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥ: 'ರಸಧಾನ್ಯ' ಪರಾ. ೭. ಅಮೃತ ; ಸುಧೆ : ಕೂಡಲ ಸಂಗನ ಶರಣರು ರಸದ ಪಾರುಧಿಗಳು ಎಂತಿರ್ದರೇನಯ್ಯಾ (ಬಸ. ೬೫೦). ೮. ದೇಹದಲ್ಲಿ ರುವ ಸಪ್ತಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವೀರ್ಯ ; ರೇತಸ್ಸು. ೯. ವಿಷ ; ನಂಜು: "ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರಃ . . . ರಸಃ . . . ವಿಷಂ _ ಈ ೯ ವಿಷಂ" (ಅಣಾಮು. ೦೦೬-೨೪). ' ರಸದಾನ' ಪರಾ. ೧೦. ಪಾದರಸ; ಪಾರದ : "ಪಾದರಂ ಚವಲವೆನೆ ರಸಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗಣಾ. ೧೭-೦೫) ; ಸಂಸ್ಪರ್ಶಕನಿಕರುಂಟು ದೊಳಗೊರ್ವರುಮಂ ಕಿಜಾವೀಲಲೀಯದೆ ರಸಮಂ ಕೊಲ್ವಂತೆಂತಾನುಂ ಕೊಂದು (ಪಂಗಣಾ. ೦೪-೦೨೦ ಪ) ; ಊರಿಗೆ ರಸ ನಿಂದಾಗವೆ ರಸಸಿದ್ಧಿ ಎಂಬೆ (ಪೋಣಾ. ೦೯-೭೩); ರಸಮಂ ನೀರೆ ಗೆಕ್ಕು ಮೊಗೆಯೆಲೆನ್ನ ಕರಮುಗದಂಗಳ್ ಕೊಯ್‌ತೆಲ್ದರು ಬೀಟಲಿರ್ದಾವೆ (ಪೋಣಾ. ೯-೯೦ ಪ). ೧೧. ರಾಳ ; ಹಗಿನು. ೧೨. ಚಿನ್ನ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹ. ೧೩. ರುಚಿ ; ಸವಿ ; ಸ್ವಾದು : ಕಯ್ಪೆಯಣ್ಬಾರಂ ರಸಮೆ ಬಾರಿಕುಂ (ಜಾಂಪು- ೬-೭೭) ; ರಸಮುಂ ಪಾಲಗೆ ಪವಿಕಾರಸಮಂ ಕವಿ . . . ಅಜೀವನು (ಕುಗ್ಗಪು- ೦-೨೪). ೧೪. ಆನಂದ ; ಸಂತೋಷ ; ಹರ್ಷ : ರಸದ ತೊಜ್ ಪರಿದುದರ್ಮದಿನ ಪೊಘೋನೆಯ ಸುರಿದುದೇಜನಂ ಪೇಟ್‌ರ್ವರ್ಗಳ್ ಮೆಸುಮೆಸೆಯೆ ಪಾಡಿದರ್ (ಶುಚ್ಛಪ್ರ. ೦೦-೨೩) ; ರಸದ ಮಜ್ ಕಜ್ಜಿದವುದು ಸುತಸದಿಂ ಮಾಣದೆ ರಸಾಯನದ ಕೂಪದೊಳೆಂಬೆಕದಿಮಪದಳಮೆಸವುದು ರಸಗೀತಂ (ರಪಚಾಪ್ರ. ೯-೦೬೭). ೧೫. ಸಿಹಿ, ಹುಳಿ, ತೊಗರು,

ಕಹಿ ಮೊದಲಾದ ರುಚಿ : ರಸ—ತಿಕ್ತಕಟುಕಷಾಯಾಮ್ಲ ಮಧುರಾಭಿಧಾನರಸಷಡ್ಭಚಕಮುಂ (ಕಬ್ಬ.ಕ್ರ. ೨೯೩). 'ಷಡ್ರಸ' ಪರಾ. ೧೬. [ದ್ವೈತ] ನಲವತ್ತುವಿಧವಾದ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ, ಸ್ಪರ್ಶ . . . ಸೌಭಾಗ್ಯವೇದು, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಲವತ್ತು ವಿಧ ಗುಣಗಳು (ಒಂದಣ. ೫೬೩). ೧೭. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಭಾವ, ವಿಭಾವ, ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಆಗುವ ಆನಂದಾತ್ಮಕವಾದ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ : ಶೃಂಗಾರ, ಹಾಸ್ಯ, ಕರುಣೆ, ರೌದ್ರ, ವೀರ, ಭಯಾನಕ, ಬೀಭತ್ಸ, ಅದ್ಭುತ ಮತ್ತು ಶಾಂತ ಎಂಬ ಒಂಬತ್ತು ರಸಗಳು: ನವವಿಧರಸಂಗಳಂ ಮನಕೆ ಬರೆ ನಿರೂಪಿಸುವ ವಚನರಚನೆ ರಸಋದ್ಧಿವಿಧಾಲಂಕಾರಂ ಕುಱಿತು ಏಕಲ್ಪಿಸಿ ಕೊಂರ್ಪೆಂ (ಕಜಣ. ೩-೦೫೬); ರಸಮಿಲ್ಲದ ಕಾವ್ಯಂ ನೀರಸಂ (ಕಬ್ಬ. ೦-೨); ವಿಷಯವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಮಿಕ್ಕ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಗಳು ಅಪ್ರಧಾನವಾದಾಗ ಅದೇ ರಸವೆನ್ನಬಹುದು (ಭಾವಿಪ್ರ. ೪೦೩). ೧೮. [ಗಣಿತ] ಒಂಬತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ರಸ ನಾಟ್ಯಾಂಗಂ ಗ್ರಹಣಂ ಪೊಸತು ಏಳಿ ರತ್ನ ನವಮುಮೊಂಭತ್ತನಿಸುಂ (ಕ್ಷತ್ರಚೂ. ೯-೯). ೧೯. ಆರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಋತುರಸಖರಮಿತ ಬಾಣ" (ಶುಂಗಾಖ. ೦೦೩-೬); ಋತು . . . ರಸ . . . ಒಕ್ಕೆ ಪೆಸರು (ಕ್ಷತ್ರಚೂ. ೦೨). [ಸಂ.]

ರಸಋದ್ಧಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ತಪಸ್ಸಿನ ಸಾಧನೆಯಿಂದ ದೊರಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿದ್ಧಿ : ಆಸ್ಯವಿಷತ್ವಂ ದೃಷ್ಟಿವಿಷತ್ವಂ ಕ್ಷೀರಾಸ್ರವತ್ವಂ ಮಧ್ವಾಸ್ರವತ್ವಂ ಸರ್ಪಿರಾಸ್ರವತ್ವಮಮೃತಾಸ್ರವತ್ವಮೆಂದನೇಕಪ್ರಕಾರಮಪ್ಪ ರಸಋದ್ಧಿಯೊಳಂ . . . ನೆಜಿಸು (ಕಂದ್ರಪ್ರ. ೦೮-೩೦ ಪ). [ಸಂ.]

ರಸಋಷಿ (ನಾ). ರಸಾನಂದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಋಷಿ ; ಕವಿ : ಪರಮಾನಂದವನ್ನು ನೀಡುವ ದ್ರಷ್ಟಾರ : ಪರೀಷ್ಟರು . . . ತನ್ನ ಪಾಲಿನ ಕರ್ಮಫಲಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿದೆ ಮಾಪಿದೆ ಅಡಿ ಮಾಡಿ ಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ರಸಋಷಿಯಾಗಿದ್ದರು (ಪಂಚ. ೬೨ ಕಂಠಾಕ್ಷಕಂಡು) ; ರಸಋಷಿಗೆರಗುವೆವಾದರನ್ನನು ಕರುಣಿಸುತಿಹುದೆನ್ನ ಸೈವ(ಶಾಂತಿ. ೧-೬). [ಸಂ.]

ರಸಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ದ್ರವವನ್ನು ಪಡೆ : ಪುಂಡ್ರೇಕ್ಷುದಂಡಂಗಳಂ ಕಡಿ ಕಡಿದು ಯಂತ್ರಪೀಡನೆಯಿಂ ರಸಂಗೊಳ್ಳ ತೆಜಿಪುಮನಱಿಯೆ ಪೇಳ್ದುಂ (ಶಾಪ್ರ. ೬-೩೬ ಪ). [ರಸ + ಕೊಳ್]

ರಸಂದಿಗೆ (ಕ್ರಿ). ನೀರು ಇಂಗಿ ಹೋಗು ; ಒಣಗು : ಸುಳಿವಾಗುಂಕಿಗಳ ರಸಂದಿಗೆದ ಜಿಹ್ವೆಯ ಬಿರ್ಮಾವಿಗಳುದಿಸಿದ ವದನದ . . . ದಿಗಿದ ಬೆಜಿಗಿನ ಜಿಂತೆಗಾಗರಂ ತಾನಾಗಿ (ಕಬ್ಬ. ೬-೫೨). [ರಸ + ತಗೆ]

ರಸಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ನವರಸಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸು, – ಚಿತ್ರಿಸು : ಸುಗತಿಗರಂ ಸೂಸುವ ಮುದ್ದಳಿಗರಿಂ ರೂಪುರೇಪೆ ರಸಂಬಡಿಪ ವರ್ತನನಾಯಕಿಯರಿಂ (ನಿಚ್ಚ.ಕಿ-೦೦೩ ಪ). [ರಸ + ಪಡೆ]

ರಸಂಬೋಗು (ಕ್ರಿ). ರಸವಿಲ್ಲದಂತಾಗು ; ಒಣಗು : ಹಸಂಬೋದ ಕಬ್ಬಿನಂತೆ ಪೇಡಿಯಪ್ಪರಸನ ಮಾತಿನಂತೆ (ಪಜಾಶತ್ಕ. ೯-೨೬). [ರಸ + ಪೋಗು (< ಪೋ)]

ರಸಕವಳ (ನಾ). ರುಚಿಕರವಾದ ಭೋಜನ ; ಸವಿಯಾದ ಊಟ : ಗುರುಗಳ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹೊತ್ತೂ ರಸಕವಳ ಬಿದ್ದುಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು (ಕಾಗಿ. ೩೩) : ಪೋಟು ಮಾಡಿದರೆ ರಸಕವಳ ತಪ್ಪದು ನಮಗೆ (ಅಷ್ಟಮ. ೩೨-೦). [ಸಂ. ರಸಕವಲ]

ರಸಕಸಿ, ರಸಕಸೆ, ರಸಕಸಿ, ರಸಗಸಿ (ನಾ). ೧. ತಿಕ್ಕಾಟ : ಮನಸ್ತಾಪ : ಕಾರಾಯಣ ನಿನ್ನ ನಾಮದ ಸ್ಮರಣೆಯ ಸಾರಾಮೃತವೆನ್ನ ನಾಲಿಗ್ಗೆ ಬರಲಿ . . . ರಸಕಸಿ ಇರಲಿ ಹರುಷಿರಲಿ (ಪ್ರಭಂ. ೦-೩೩-೨) ; ಅಸಮಸ್ತ ದೇಹ, ರಸಕಸಿಯು ಬೇಡ, ಹೊಸ ರಸಿಕವೃತ್ತಿ ಬೇಕು (ಸ್ವರ. ೩೩-೦೩) ; ಮಾತುಮಾತಿಗೆ ಸಿಟ್ಟು, ಸೆಡವು, ರಂದಿ, ರಸಕಸಿ (ಹೊಚ್ಚಿ. ೦೧೩). **ರಸಕಸೆ** : ೨. ಜಗಳ ; ಕಲಹ ; ರಸಕಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಡ ಸೂನಾ (ಶಕಲ. ೦೩೭). **ರಸಕಸಿ** : ೨. ಬವಣೆ ಹಾಡಿಗಿ. ಅತ್ತೀ ಜೋಡಿ ರಸಕಸಿ ಮಾಡತೀಯಂತಲ್ಲಾ (ಡಂಕತಾಮ. ೦೩೯). **ರಸಗಸಿ** : ೨. ಹೀಂಗ ಮಾತಮಾತಿಗೆ ರಸಗಸಿ ಮಾಡೋದೊಂದು ಕಟ್ಟಬಾಳೀನ ಅದ ಅಕ್ಕಂಗೆ (ಜಾಂಜಾಹು. ೪). [← ಮರಾ. ರಸಕಶ್, ರಸಭಸ್]

ರಸಕಸೆ 'ರಸಕಸಿ' ನೋ.

ರಸಕಾವ್ಯ (ನಾ). ನವರಸಭರಿತವಾದ ಕಾವ್ಯ : ಭರತಂ ಮಹಾಕ್ಕನೆಸಲನು . . . ರಸಕಾವ್ಯ ಸತ್ಕಥಾಭ್ಯಾಸದಧ್ಯಾತ್ಮದಲಿ (ಕ್ರಿಅಾಮಹ. ೫೬-೬೧). [ಸಂ.]

ರಸಕೂಪ (ನಾ). ಪಾದರಸದ ಬಾವಿ : ಇದು ಚಿತ್ರಂ ರಸಕೂಪದೊಳ್ ಜದೆಪಿನಿಂದಾಂ ಬಂದು ಪೊಕ್ಕೆರ್ದೆಕ್ಕ . . . ಪಿಂಗೊಂದಾವತ್ತು ವೆತ್ತೆರ್ದೆಕ್ಕ (ಕಂಅತ್ತಿ. ೪-೪೦). [ಸಂ.]

ರಸಗಸಿ 'ರಸಕಸಿ' ನೋ.

ರಸಗಂದಾಯ (ನಾ). ರುಚಿಕರವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಮೂಲಕ ಕೊಡುವ ಕಂದಾಯ; ತೆರಿಗೆ: ದಾಳಿಂಬವಲಸಿಮ್ಮಾವರನೇಜಿಲ್ ಮೊದಲಾದ ಫಲ ಕುಸುಂಗಳಂ ಸೊಬಗುಗೊಡೆದ ಸುರಪಂ ಕೈಗೆಯ್ದು ಕಾಮಧೇನು ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಂಗಳೆತ್ತ ಪಾಲ್ದುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆಗಳ್ ಮೊದಲಾದ ರಸಗಂದಾಯಂಗಳಂ . . . ಉದ್ದಾಹ ಮಂದಿರಂ ಮೆಜ್ದುದು (ಜಾಂಶಾಕ್ಕ. ೦-೬-೫೬ ಪ). [ರಸ + ಕಂದಾಯ]

ರಸಗತಜ್ವರ (ನಾ). ದೇಹದ ದ್ರವರೂಪವಾದ ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಜ್ವರ : ಬಹಳ ಮಾತ ಕ್ಷೀಣ ಉಂಟಾಗಿ, ಮೈಯಲ್ಲಿ ಭಾರ ಕಾಣಿಸಿ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಉರಿದೋರಿ, ದೈನ್ಯವಾದ ಮಾತುಗಳುಂಟಾಗಿ, ಆಕಳಿಸುತ್ತ, ಭಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಅರೋಚಕ ಪಟ್ಟಿ, ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗುತ್ತ, ದಾಹ ವುಂಟಾಗಿರುವುದೇ ರಸಗತಜ್ವರವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಪಥ್ಯ. ೧೯). [ಸಂ.]

ರಸಗತ್ತಲೆ 'ರಸೆಗತ್ತಲೆ' ನೋ.

ರಸಗಬ್ಬ (ನಾ). = ರಸಕಾವ್ಯ : ಇಂಚರದಿ ಸಂಗೀತರಸದಲಿ ಮಿಂಚು ಕವಿಗಳ ಪಲವು ರಸಗಬ್ಬವನು ಗಮಕದಲಿ ಉಂಚದಲಿ ಮೆಜ್ದೋದಿ (ಶಾಳ್ಳಾ. ೩೨-೨೯); 'ಶಾಲೂರ ಚಿಲುವೆ' . . . ಪೋಲೀಸರು ಲಂಚಗುಳಿ ತನದಿಂದೆ ಮಾಡುವ ಅನ್ಯಾಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ರಮ್ಯವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುವ ರಸಗಬ್ಬ (ಇಂಎಸ. ೦೦ ಪಗ). [ರಸ + ಕಬ್ಬ]

ರಸಗರ್ಭ (ನಾ). ೧. ಕಾಡಿಗೆ ; ರಸಾಂಜನ : "ದಾರ್ವಿಕಾ. ಕ್ವಾಥೋದ್ಭವಂ ತುತ್ಥಂ, ರಸಾಂಜನಂ ರಸಗರ್ಭಂ, ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಶೈಲಂ – ೬ ರಸಾಂಜನದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಿಶಾ.೨೬-೩೦೩). ೨. ಕೇಸರಿಬಣ್ಣದ ಪುಡಿ; ಸಿಂದೂರ. [ಸಂ.]

ರಸಗವಳ (ನಾ). = ರಸಕವಳ : ಶೃಂಗಾರ ಕರುಣ ವೀರರಸಗಳ ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾಗಿ ಒಳಿ ರಸಿಕರಿಗೆ ರಸಗವಳವಾಗಿದೆ (ಇಂಎಸ.೦೦ ಪಗಳ). [< ರಸಕವಳ]

ರಸಗಸಿ 'ರಸಕಸಿ' ನೋ.

ರಸಗೀತ (ನಾ). ರಸಭರಿತವಾದ ಹಾಡು ; ಇಂಪಾದ ಗೀತೆ : ರಸಗೀತಕ್ಕೆಡೆಗೊಟ್ಟು ತಿಳಿಲಯದೊಳ್ ನೆರ್ಪಟ್ಟು . . . ಬಾಜಿಸುತ್ತುಂ (ಪುಲ್ಲಿ. ೦೨-೭೭). [ಸಂ.]

ರಸಗುಂಡು (ನಾ). ಪಾದರಸವನ್ನು ಬಳೆದು, ಹೊಳೆಯುವ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಗೋಳಾಕಾರದ ಗಾಜಿನ ಗುಂಡು ; ಗುಳಾಪು : ಮಂದುಮೆಯ ಚಪ್ಪರಕ್ಕೆ ರಸಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸಿದ್ದರು (ರಾಷ). [ರಸ + ಗುಂಡು]

ರಸಗುಲ್ಲ 'ರಸಗುಲ್ಲಾ' ನೋ.

ರಸಗುಲ್ಲಾ, ರಸಗುಲ್ಲ (ನಾ). ಹಾಲನ್ನು ಒಡೆಸಿ ಅದರ ಗರಣಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ : ಕಲಕತ್ತೆಯಿಂದ ಒಂದು ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ರಸಗುಲ್ಲಾ ತಂದಿದ್ದೆ (ಕ್ರೀಡಾಂತ. ೩೩); ಜನಪ್ರಿಯವಾದ ಮಿಠಾಯಿಯೆಂದರೆ 'ರಸಗುಲ್ಲಾ'. ಅದನ್ನು ಮೊದಲು ತಯಾರಿಸಿದವಳು ಒಬ್ಬ ಸೂಳೆಯಂತೆ (ಆತ್ಮಚ. ೦). ರಸಗುಲ್ಲ : ರಸಗುಲ್ಲ, ಮಸಾಲೆದೋಸೆ ಮಾಡಿದ್ದೀನಿ (ಮಿಡಿ).

[← ಹಿಂ. ರಸಗುಲ್ಲಾ; ಪುರಾ. ರಸಗುಲ್ಲಾ, ರಸಗೋಲ್ಲಾ]

ರಸಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸಾರವಿಲ್ಲದಾಗು ; ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವವಾಗು : ರಸಗೆಟ್ಟು ಹೋದ ವನಿತೆಯ ಹೊಸಪಾತ ಪಶುವಿನಾದತ್ತೆ (ಸರಸ್ವ. ೦೬೯).

[ರಸ + ಕೆಡು,]

ರಸಗೆಯಿ, ರಸಗೈ (ಕ್ರಿ). ೧. ದ್ರವವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು; ಕರಗಿಸು : ಕುಂದಣವನು ರಸಗೆಯ್ದೊಡಾಕ್ಷಣ ಕರುವಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಪೃತ್ಯಯ ತಂದಡರ್ಚಿದರು (ಕೋಕಶ. ೨೬-೩೪). ರಸಗೈ : ೨. ಸತ್ತ್ವವಳ್ಳುದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು : ಬಗೆಬಗೆಯಾಟಿಕೆಗಳನು ಮಣ್ಣಿಳು ಮಾರದೊಳು ತಂದೆ ನಿರ್ಮಿಸುವರು ಕವನು ರಕ್ಷಿಸ್ಪವರು (ಜಾಕಾಚ. ೦೦-೭೭).

[ರಸ + ಕೆಯ್,]

ರಸಗೇಯ (ನಾ). = ರಸಗೀತ: ರಸಗೇಯಂ ಪರಿವೆರ್ಚಿದೀಕೆ ವಿತತಾ ತೋದ್ಯಸ್ವನಂ ಸೂಸದೀಕೆ (ಜೂಲ್ಲ. ೯-೧); ರಸಗೇಯಂ ಧಾವನ್ಮತ್ಯಂ ಪಡೆಯೆ (ಜಾಕ್ಷರಿ. ೩-೧೦೦). [ಸಂ.]

ರಸಗೈ 'ರಸಗೆಯಿ' ನೋ.

ರಸಗೋಲ್ (ನಾ). ಸಿಹಿಯಾದ ದ್ರವವನ್ನುಳ್ಳುದು; ಕಬ್ಬು: ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರನೊಂದು ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲಿನಂ ಲೋಕವಿಸರಮಂ ಕೊಂದು ತೊಂತರಿಪನು . . . ರಸಗೋಲ್ಗಳಿನ್ನು ವೆಗ್ಗಳಮಿರಲು ಮಾರ ಗರ್ವಿಸಲಿಂತು ಮಾಳ್ಪೆನೊ (ಪಜಿತೀ. ೯-೨೪). [ರಸ + ಕೋಲ್,]

ರಸಗ್ರಹಣ (ನಾ). ಕಾವ್ಯ, ನೃತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಕಲೆಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವಿಕೆ : ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ರಸಗ್ರಹಣ ಮಾಡುವವಂಗೆ ಇಂಥ ಕವನಗಳನ್ನು ಓದಿದಾಗ ಒಮ್ಮೆಲೆ ಅರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಪದ್ಮಣ. ೪೩). [ಸಂ.]

ರಸಗಳಿಗೆ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಆನಂದದ ಕಾಲ ; ಸಂತೋಷದ ಗಳಿಗೆ : ಮಕ್ಕಳ ಹಿಂದೆ ಬಹುದುಕರೂ ಹೊರಡುವ ರಸಗಳಿಗೆ ಅದು (ಸಣತೀ. ೩, ೬೦೬). [ರಸ + ಗಳಿಗೆ, (< ಗಳಿಗೆ)]

ರಸಗುಟಿಕೆ (ನಾ). ಪಾದರಸದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗುಳಿಗೆ. — ಮಾತ್ರೆ: ಮಂತ್ರ ತಂತ್ರ ಯಂತ್ರ ಬೇಳಂವೆ ತಿಲಕ ತಿಗುರು ರಸಗು[ಳಿ]ಟಿಕೆ . . . ಮೊಕಕ್ಕೆಂಬ ಕುವಿದ್ಯದಿಂ ಗೆಲುವೆನು (ಕ್ಷತ್ರ. ೩, ೩೩೬).

[ಸಂ. ರಸಗುಟಿಕಾ]

ರಸಚಿತ್ರ (ನಾ). ೧. ದ್ರವರೂಪವಾದ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಬರೆದ ಚಿತ್ರ: ಚಕ್ರಚಿತ್ರಾರ್ಧಚಿತ್ರಾಭಾಸವೆಂಬ ಮೂಱುಂ ಪ್ರಕಾರಮುಮಾಂ ರಸಚಿತ್ರ ಧೂಳೀಚಿತ್ರದೋಡೆಯುಮಂ . . . ಪರಿಭಾವಿಸು ನೋಡಿ (ಕಬ್ಬಿಪ್ರ. ೩-೮೨) ; ಸಡಿವಂತೆ ಸುಡುವ ಪೃಥ್ವಿಕೆ ಮಿಡುಕುವ ರಸಚಿತ್ರವೆಸೆವ ಪೆಣ್ಣಂ ದೊಳ್ಪಂ ಪಡೆದಳ್. (ಜಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೨೩೬); ರಸಚಿತ್ರಂ ರತ್ನಭೂಷಾವಳಿ ಮೃದು ವಾಸಶ್ರೇಣಿ ಮುಕ್ತಾತಪತ್ರಪ್ರಸರಂ (ಜಾಹರಿ. ೯-೪೦). ೨. ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶ ; ಸ್ವಾರಸ್ಯಕರವಾದ ಪ್ರಸಂಗ. [ಸಂ.]

ರಸಜ (ನಾ). ೧. ಸಕ್ಕರೆ. ೨. ಕಾಕಂಬಿ. ೩. ರಕ್ತ. [ಸಂ.]

ರಸಜೀವನ (ನಾ). ಸಾರವತ್ತಾದ ಬಾಳು ; ಸೊಗಸಾದ ಜೀವನ : ರಸಜೀವನಕೆ ವಿಗಿರ್ ತಪಮಿಹುದೆ? (ಕ್ರೀಡಾಚ. ೩೨-೦೩೬). [ಸಂ.]

ರಸಜ್ಞ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ಭೋಗಂಗಳೆ . . . ಮನೋರಾಗಮನೊದವಿಸದುವು ಹೃದ್ಯೋಗಮನೊದವಿಸೆ ರಸಜ್ಞ ನಿಸುಧವಿಸುಗುಮೇ (ಆಪ್ತ. ೬-೭೦); ಶ್ರೀಮದುಮಾಮಧುರಾಧರಸೋನು ಕಂಠಾರಸಸಜ್ಞ ರಸನಂ (ಜಾಹರಿ. ೯-೦). ೨. ಶೃಂಗಾರ, ಹಾಸ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಕಾವ್ಯರಸಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು: ಒದವಿರ್ದ ಚಿತ್ರದಿಂ ತೋರ್ಪುದು ಭಾವಂ ಭಾವದಿಂದೆ ರಸಮುದಯಿಸುಗುಂ ವದನಮುದಂ ಪ್ರಕಟಿಪುದಾ ವದನದೆ ರಸಮಿಂತಿದೆಂದು ತಿಳಿಗೆ ರಸಜ್ಞರ್ (ರಸ. ೦-೬). ೩. ರಸವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ರಸವಾದಿ. [ಸಂ.]

ರಸಜ್ಞತೆ (ನಾ). ೧. ರಸಾನುಭವವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಶಕ್ತಿ; ಆನಂದವನ್ನು ಅರಿಯುವ ಚೈತನ್ಯ. ೨. ಕಾವ್ಯಶಕ್ತಿ. ೩. ರಸವಾದಜ್ಞಾನ. ೪. ರುಚಿಭೇದಜ್ಞಾನ. ೫. ತಾರತಮ್ಯಜ್ಞಾನ. [ಸಂ. ರಸಜ್ಞತಾ]

ರಸಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ರಸವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ರಸವಾದಿ: ಇನಸುತ್ತ ರಾಯಣದೊಳನುದಿನಂ ರಸಜ್ಞಾನಿ ನೀರನೊಸವಂತೊಸದಂ (ಜಾಂತಿ. ೦೦-೭೬). [ಸಂ. ರಸಜ್ಞಾನಿನ್]

ರಸಜ್ಞೆ (ನಾ). ೧. ರಸಗಳನ್ನು ಅರಿಯುವ ೫ನೆಯ ಇಂದ್ರಿಯ ; ನಾಲಗೆ: "ರಸಜ್ಞಾ, ರಸನಾ, ಜಿಹ್ವಾ—ಈ ೩ ನಾಲಗೆ" (ಶಬ್ದಮ. ೪೬-೪೬೭). ೨. ರಸನನ್ನು ಬಲ್ಲವಳು ; ರಸಿಕಳು. [ಸಂ. ರಸಜ್ಞಾ]

ರಸತಂತ್ರ(ನಾ). ತೀಳುಲೋಹಗಳನ್ನು ಚಿನ್ನವಾಗಿಸುವ ಕಲೆ; ರಸವಿದ್ಯೆ : ಮಾಟದುಂತ್ರವಿದ್ಯೆಯು ಒಂದು ಭಾಗ ರಸತಂತ್ರ (ಕ್ರಮಾಶ. ೨,೨೫೯). [ಸಂ.]

ರಸತಪಸ್ಕ (ನಾ). ರಸಾನುಭವಕ್ಕಾಗಿ ಮುಡಿಪಿಟ್ಟ ತಪಸ್ಸು : ಮಂಡಿಯೂಗಿರಲಿ ಬಾಳ್ಕೆ, ಜಯಿಸುಗೆ ರಸತಪಸ್ಕೆ ; ದೂರಕೊಳ್ಗುಗೆ ಚಿರಶಾಂತಿ (ಕ್ರೀಡಾಸಾ. ೩-೦೩೯) [ಸಂ. ರಸತಪಸ್ಕಾ]

ರಸತವರ (ನಾ). ಪಾದರಸ : (ದರ್ಪಣದ ಗಾಜಿಗೆ) ರಸತವರವನ್ನು ಲೇಪಿಸು (Quicksilver. ೨೦೪೭). [ರಸ + ತವರ]

ರಸತ್ಕಾರುಗ ? (ನಾ). (?) : ತೊತ್ತಬದುಬೀವ ಮದೇಭಂಗಳುಮಂ ಮದೇಭಂಗಳನಾದುರ್ ಬಿಟ್ಟಿಕ್ಕುವ ನಿಜಾದಿಗ[ಳಬೀ]ಯೆ ಪೇರಜಿವಿಡಿದು ಕೊರಲ ಬಳಿಗಳೊಳ್ ಹುಲ್ಗೂದು ವರಿಯಿಸುವ ರಸತ್ಕಾರುಗರುಮಂ[ಪಜಿತೀ. ವರಿಯಿಸುವವರಸತ್ಕಾರು ಗುರುಮಂ, ವರಿಯಿಸುವಾರರಸತ್ಕಾರು ಗುರುವಾಂ] ಆ ರಸತ್ಕಾರುಗರಿತುವಿಟ್ಟಿಯ ಪಿಡಿಕತ್ತಿನ ಕಕ್ಕಡಿಯ ಕೋಳ್ಗಿಮರಪಟಲಂ ಪಾಯ್ದು ಕೆದೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮೩-೬೦ ಪ) ; " ರಸತ್ಕಾರುಗರುದಾಂ — ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಯುದ್ಧಮಾಡುವವರನ್ನು (?)" (ಪಜಿತೀ. ೧೩೭).

[?]

ರಸತ್ವ (ನಾ). ರಸಾನುಭವವುಂಟಾಗುವ ಅವಸ್ಥೆ : ಭಾವ ರಸತ್ವಕ್ಕೆ ಏರುವುದು ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣಮಯ ಮನೋಮಯಕ್ಕೇರುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥ (ಶ್ರೀಅಪ. ೦೯). [ಸಂ.]

ರಸದಂಬುಲ (ನಾ). ರಸಭರಿತವಾದ ತಾಂಬೂಲ: ಪೊಳೆವ ಕಂಬಳ್ಗಿಗೆ ರಸದಂಬುಲವ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಸಾಜ್ (ಕೋಕಶ. ೬೬-೪೯); ಸಿಂದಾಧರದ ಸವಿಯ ತೋಜಿ ನೆಜೆ ರಸದಂಬುಲಗುಟಿಕೆತ್ತ ಕೊಡೊ (ಗೊಪಲ. ೯-೦೭೯).

[ರಸ + ತಂಬುಲ]

ರಸದರ್ಶನ (ನಾ). ರಸವನ್ನು ಕಾಣುವುದು. — ಅರಿಯುವುದು: ವಪನಪೋನ್ಮೇಷತಂ ನಿತ್ಯಚನೊತನಂ ರಸದರ್ಶನಾಸ್ವಾದನಂಗೈವ ಸಹಜಕವಿ (ಕ್ರೀಡಾಸಾ. ೩೩-೦೦೦). [ಸಂ.]

ರಸದಾಡಿಮ (ನಾ). ಸಾರವತ್ತಾದ ದಾಳಿಂಬೆ : ರಸದಾಡಿಮದ ಬಿತ್ತುಮಂ ಪೊಸಮುತ್ತುಮಂ ಮುಕ್ಕುಳಿಪಿದಂತಪ್ಪ ವಿಬುಧವನಿಜವನಕಳಹಂಸದಂತಪಂಕ್ತಿಗಳಮ್ಯತಕರಣನ ಕಾಂತಿಗಳಿನಿಸುವಂತಾದುವು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪೯ ಪ). [ಸಂ.]

ರಸದಾನ (ನಾ). ೧. ದ್ರವವನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆ : (ಆ). ೨. ವಿಷಹಾಕುವುದು; ವಿಷವ್ಯಯೋಗ : ಪುರುಷಮಂ ಸಮಕಟ್ಟುವಮಪ್ಪುಡೆ ಪೊಕ್ಕಿಲ್ ಯಲುಣ್ಮುವರಿಲ್ಲ ರಸದಾನಾದಿಗಳೊಳ್ ಛಿದ್ರಿಸುವಮನ್ಪೊಡವರಾಪ್ತವಂತರುಂ ಬುದ್ಧಿವಂತರುಮಾಗಿ ನೆಗಬ್ದರ್ (ಪಂಚಾ. ೬-೬೭ ಪ). ೩. ಆನಂದವನ್ನು ನೀಡುವುದು ; ರಸಾನುಭವವನ್ನು ಕೊಡುವುದು : ಕಮ್ಮಿಪ್ಪಿಮ ಈ ಸ್ನಾನ. ಈ ಪಾನ 'ಪಟ್ಟಕಾರಿ'ಯು ರಸದಾನವಾಗಿದೆ (ಪಾಪಚ. ೦೦೦).

[ಸಂ.]

ರಸದಾಳಿ, ರಸದಾಳೆ, ರಸ್ತಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬು : ರಸವತ್ತಾದ ಕಬ್ಬು : ರಸದಾಳಿ ದಾಳಿಂಬಂಗಳಂ ತವೆ ಬಾಲದಿಂದಲಿ ಕಿತ್ತೊರಸಿ ಹುಡಿಹುಡಿ ಮಾಡಿದನು ಹನುಮ (ಶಾಂತಾ. ೦೦-೩೦); ರಸದಾಳಿಯಂತೆ ರಮಣಿಯುಂ ಜೆಂದುಬೆಯುಂತೆ . . . ಅತಿರುಚಿಯು ಪಡೆದುದತಿರಸಿಕನತಿನಿಪುಣ ಮುಂಗರಸನೊಪ್ಪುವ ವಾಕ್ಯಗುಂಫನಂ ಭಾವಿಸಿದೊಡೆ (ಪಾಪು. ೧-೦೦) ; ಕಬ್ಬಿನ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ – ರಸದಾಳಿ. ರಾಮಗಬ್ಬು. ಕರಿಗಬ್ಬು . . . ಎಂದು ಅನೇಕವುಂಟು (ಪಜಿಂಅಂ. ೩-೨೦೦). ೨. ಒಂಮ ಬಗೆಯ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಜಾತಿಯ ಬಾಳೆ : ನಂಜನಗೂಡಿನಲ್ಲಿ ರಸದಾಳೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾರೆ (ಪಜಿ). **ರಸದಾಳೆ** : ೧. 'ರಸದಾಳೆಕಬ್ಬು' ಪರಾ. **ರಸ್ತಾಳಿ** : ೧. ಮಾಳೆ ರಸ್ತಾಳಿ ದಾಳಿಂಬಂ ಮೊದಲಾದ ಫಲತರುಗಳಂ . . . ಬೆಳಗುವ ಧರ್ಮತೋಟಂ (ಜಾಪು. ೩೫).

[ದೇ.ತ ತೆಲು. ರಸದಾಳಿ, ರಸದಾಡಿ]

ರಸದಾಳಿಂಬ (ನಾ). = ರಸದಾಡಿಮ : ರಸದಾಳಿಂಬದ ಬೀಜಮುಂ ಕರ್ಪು ಕಲಾ ಸಾರಂ ಕರಂ ಸ್ಪರ್ಶದೊಳ್ ಬಿಸಿಯಲ್ (ಅಧ್ಯಪ. ೯-೩೬); ಫಲಭರದ ರಸದಾಳಿಂಬ ವಿಜೃಂಭಾಮ್ಬು . . . ಮಧೂಕತರುನಿಕುರುಂಬಕದ ಸುರನಂದನ (ಕಪಪಂ. ೦-೩-೧೦). [ರಸ + ದಾಳಿಂಬ]

ರಸದಾಳಿಕಬ್ಬು 'ರಸದಾಳಿಗರ್ವ' ನೋ.

ರಸದಾಳಿಗಬ್ಬು 'ರಸದಾಳಿಗರ್ವ' ನೋ.

ರಸದಾ ಗರ್ವ. ರಸದಾಳಿಕಬ್ಬು. ರಸದಾಳಿಗಬ್ಬು. ರಸದಾಳಿಕಬ್ಬು (ನಾ).=ರಸದಾಳಿ ೧ : ಇಕ್ಕೆಲದೊಳು ಕೊರ್ವಿ ನೆಗನಲಿಸಿ ಪೀಳ್ದು ಜೆಕೆ ಬೆಳೆದ ರಸದಾಳಿಗರ್ವಗಳ್ (ಕೃಪುಚಂ. ೩-೩). **ರಸದಾಳಿಕಬ್ಬು** : ರಸದಾಳಿಕಬ್ಬಿನೊಳು ಹಿಂಡುಮುಂಡನೆ ತೆಗದು ಮಿಸುಪ ಮರಗಬ್ಬಿ ಕರಿಯ ಮರಗಬ್ಬಿನೊಳೊಸರ್ವ ರಸಮುಂ ಹೀಲು (ಸಚಪಾ. ೨-೩೦) ; ರಸದಾಳಿ [ಜಾಜಾಂ. ೪]ಕಬ್ಬು ಮೆಲಲೆಂದು ಹೋದರೆ ವಿಷವಾಗಿ ತೋಯಿತಿದೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಬಲದಿಂದ (ಕೃಚಂದ. ೨-೨೬-೬). **ರಸದಾಳಿಗಬ್ಬು** : ಚೆಂದಂಗಿನೆಳ ಗಾಹೊಡೆದು ರೆಳೋರೆನೆಪುಸರ್ವ ಪೊನಲಿ ಕದುಮೆಳೆದ ರಸದಾಳಿಗಬ್ಬುಗಳು (ಜಾಕೃಚಾ. ೦-೩೦) ; ರಸದಾಳಿಗಬ್ಬಿನ ರಸದೊಳಾ ನೃಪತಿ ವಿಸಾಜಿಸುವಂದ ಮೆಱೆಸುವಂತಿ ಜನನಾ (ಪಪಚ. ೦೬-೬೩). **ರಸದಾಳಿಕಬ್ಬು** : ಆಲಜ ಪೀಳು ಎಲಚಿ ಚಿಗುರು . . . ರಸದಾಳಿಕಬ್ಬು. ಇವೈಹೂವು ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ ಸಕ್ಕರೆಗೂಡಿ ಸೇವಿಪೆ ದೀಪ್ತಜ್ವರ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಪಪ್ಯ. ೬೩).

[ರಸದಾಳಿ + ಕರ್ಬ್]

ರಸದಾಳಿವಿಲ್ಲ (ನಾ). ರಸದಾಳಿಯ ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು : ಮನ್ಮಥ : ನಲ್ಲ ಕೊ ನಾಗರೀಕನೆ ಕೊಳ್ಳೊ ರಸದಾಳಿವಿಲ್ಲನ ರೂಪ ಕೊಳ್ಳಲಪ್ಪೋ (ಪಚಪಪ. ೦೬-೧೬). [ರಸದಾಳಿವಿಲ್ಲು + —ಅ]

ರಸದಾಳಿವಿಲ್ಲು (ನಾ). ಮನ್ಮಥನ ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲು : ಕವಿವರಂ ತೆಗೆದು ಸಮ್ಮೋದದಿಂದೆಸುವ ರಸದಾಳಿವಿಲ್ಲೋ ಎಲ್ಲಾಗಳರೆಪೆಜೆಂಜೊಗವಮದು (ಪಪ್ಯಾ. ೬-೬೬). [ರಸದಾಳಿ + ಬಿಲ್ಲು (<ಬಿಲ್)]

ರಸದಾಳೆ 'ರಸದಾಳಿ' ನೋ.

ರಸದಾಳೆಕಬ್ಬು 'ರಸದಾಳಿಗರ್ವ' ನೋ.

ರಸದು, ರಸ್ತು (ನಾ). ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಸರಬರಾಜುಮಾಡುವ ಆಹಾರಧಾನ್ಯ : ಯರತು ಕೋಟೆಗೆ ಇರುವ ರಸದು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೊರಟು ಬಂದು ರಸ್ತು ಸಾಮಾನು 'ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು (ಪಚಿಂದ್ರ. ೨೩). **ರಸ್ತು** : ರಾಜೇಶ್ವರ ದೊರಗಳ ರಸ್ತಿನ ಹುಣಸನುಯಿತ್ತಿ (ಎಕೆ. XI. ಪಿಳಿಗಾ. ೨೬-೩೭ ; ೧೬೮) ; ಜಕೀರಿ ರಸ್ತು ಮುಸ್ಲೈದೆಗಳೂಳಪೊಗದಂತು ಕಂಡಿಕೆಗಡಿ ಪಥಂಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ (ಕಳಿಕೃ. ೩-೨೪). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ರಸದ್]

ರಸದುಂಬು (ಕ್ರಿ). ರಸಭರಿತವಾಗಿರು : ಅವಳ ರಸದುಂಬಿದ ಚೆಂದುಟಿಗಳಿಗೆ ನಸ್ಸ ಒರಟುತುಟಿಗಳನ್ನು ತಗಲಿಸಿದೆ (ಪಾಪಚ. ೦೦೩). [ರಸ + ತುಂಬು]

ರಸದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಕವಿಯ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ ರೀತಿ.– ದೃಷ್ಟಿ : ಕೆಲ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸತ್ಯಗಳನ್ನು ರಸನೇತ್ರದಿಂದ ಸೂಚಿಸುವ ವ್ಯಂಜಕತೆ (ಪಕೃಗಾ. ೦೦೭). [ಸಂ.]

ರಸದೋಷ (ನಾ). ೧. ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಪದನಜ್ದು ಮುನ್ನ ಹೇದುಂತವ ಪಿಂಡಮನಿಕ್ಕಿ ಗರ್ದಗನಕ್ಕುಗೆ ಬಟ್ಟಿಯುಂ ತ್ರಿದಿನಂ ತಾಂ ಲೇಪಂಗೆಯ್ದುಡಾಬ್ಬಿಯಿದೆ ಕಿಡುಗುಮನಿತಱೊಳ್ ರಾದೋಷಂ (ಪಕೃಗಾ. ೦೬-೪೯). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ರಸವಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ದೋಷ : 'ದೋಷ' ಗಳನ್ನು (೧) ಪದದೋಷ, (೨) ಅರ್ಥದೋಷ, (೩) ರಸ ದೋಷ ಎಂದು ಮೂರು ಭಾಗ ಮಾಡಬಹುದು (ಕೃಚಿ. ೨೩೬). [ಸಂ.]

ರಸದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ರುಚಿಕರವಾದ ಪದಾರ್ಥ : ಸಹಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ . . . ರಸದ್ರವ್ಯವ ಎಸಂದಿಂ ಇಕ್ಕಿದಡೆ (ಪಪ. I. ೧೩೦-೫೦) ; ಪರ ಸುಹಸ್ತದಿ ಪಾಕಗ್ಯೆದ ರಸದ್ರವ್ಯಮಂ ಏರುತನಾಂ ನಿತ್ಯ ಭುಂಜಿಪೆ (ಪಪಮೀ. ೬-೭೯). [ಸಂ.]

ರಸಧರ್ಮ (ನಾ). ರಸಾನುಭವವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಗುಣ : ಇದನ್ನು ಮಮ್ಮಟ ಮುಂತಾದ ಸಜೀನಾಲಂಕಾರಿಕರು ಗ್ರಹಿಸಿ ಗುಣಗಳು 'ರಸಧರ್ಮ' ಗಳೆಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಕೃಚಿ. ೦೬೩). [ಸಂ.]

ರಸಧಾತು (ನಾ). ೧. ಪಾದರಸ ; ಪಾರಜ. ೨. ದೇಹವಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ತ ಧಾತುಗಳಲ್ಲೊಂದು : ಧಾತುಗಳು ರಸಧಾತು. ರಕ್ತಧಾತು. ಮಾಂಸ ಧಾತು . . . ಎಂದು ಏಳು ತರನಾಗಿವೆ (ಪಪಕೃ. ೧೬). [ಸಂ.]

ರಸಧಾನ್ಯ (ನಾ). ದ್ರಾಪಾಂಶವಿರುವ ಎಳ್ಳು, ಕಡಲೆಕಾಯಿಬೀಜ ಮುಂತಾದುವು : ಬಿದ್ದುಗದ ಮೂಗಳದ ಹೊಲದಲಿ ಹುಟ್ಟಿದಂತ್ತಾ ರಸಧಾನ್ಯ ಜೋಳ ನೆಲು ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯ (ಸಿಶಪ. IX-ii, ೬೮೦-೦೯; ೧೬೮). [ಸಂ.]

ರಸಧಾರೆ (ನಾ). (ಹನ್ನೆರಲ್ಲಿರುವ) ದ್ರಜದ ಧಾರೆ : ತನವಣ್ಣಂ . . . ಚಿಂಚುಪುಟದಿಂದಂ ಪೆಂಪ್ಪಿಸಂ ಸೀಳ್ದು ಸೀಯೆಸೆ ಸೋರ್ವಾ ರಸಧಾರೆಯುಂ ಸವಿದು (ಕಪಪಂ. ೨-೨೪). [ಸಂ. ರಸಧಾರಾ]

ರಸಧಿ (ನಾ). ಕಡಲು ; ಜಲಧಿ : ಸುಖದುಃಖಜಸ್ಯವ್ಯತ್ಯಾಗಗಳೆಲ್ಲಮೊಂದಾಗಿ ಮುಳುಗಿರ್ದುವೊಂದಸಂತಾನಂದರಸಧಿಯುಲಿ (ಪಚಿಗೆ. ೧೦-೦೦೩೬). [ಸಂ.]

ರಸಧ್ವನಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಐದು ವಿಧವಾದ ಧ್ವನಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ರಸಾನುಭೂತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಧ್ವನಿ : ರಸಗಂಗಾಧರಕಾರನು : "ಹೀಗೆ ಐದು ವಿಧವಾದ 'ಧ್ವನಿ' ಯಲ್ಲಿ 'ರಸಧ್ವನಿ' ಗೇ ಪರಮ ರಮಣೀಯತೆ" ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಕೃಚಿ. ೦೬೨); ವಸ್ತುಧ್ವನಿ ಅಲಂಕಾರ ಧ್ವನಿಗಳಿರಡೂ ಪರ್ಯಂತದಲ್ಲಿ ರಸಧ್ವನಿಗೆ ಪೋಷಕವಾಗಬಹುದು (ಪಾಪಚ. ೩೦೩). [ಸಂ.]

ರಸನ (ನಾ). ೧. ರುಚಿ ನೋಡುವಿಕೆ ; ಆಸ್ವಾದನೆ. ೨. ರುಚಿಯನ್ನು ನೋಡುವ ಅಂಗ ; ನಾಲಗೆ : ಸ್ಪರ್ಶನ ರಸನ ಘ್ರಾಣ ಚಕ್ಷು ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ (ಪಳಿಪಾ. ೩-೬ ಪ) ; ರಸನದಿ ಕೇಳ್ದ ಕಾಂಬ ಆಜ್ಞಿದ ಅಘ್ರಾನ

ಸುವ ಆಸ್ವಾದಿಸುವ (ಕ್ರೀಂದ. ರಾ. ೩-೧೧೦-೨). ೩. ಕೊಗುವಿಕೆ: ಆಬ್ಬರ. [ಸಂ.]

ರಸನಗೆ (ನಾ). ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ ನಗು : ರಸನಗೆಯುಳೆನಗೆಯೆಂಬಮೆಂತಿಹುವೆಂದು ನಸುನಗುತಪಳು ಪಾಡಿದಳು (ಕಡ. ೨೦-೩೦). [ರಸ + ನಗೆ]

ರಸನತ್ವ (ನಾ). ರುಚಿಯನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ಶಕ್ತಿ : ಅವರ ಹೊಟ್ಟೆಪಸಿವಿನ ತೀವ್ರತೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲಗೆಯ ರಸನತ್ವ ಮುಂಕುಬಡಿದು ಹೋಗಿದ್ದಿರಬೇಕು (ಪಮುಪ್ರ. ೩೩೬). [ಸಂ.]

ರಸನಾಂಚಲ (ನಾ). ನಾಲಗೆಯ ತುದಿ ; ಜಿಹ್ವಾಗ್ರ : ತೊಳಗುವ ರತ್ನದೊಟ್ಟಿಲೊಳ್ ಪಬ್ಬಿಸುತ್ತ ಕುಮಾರನಂ ಮುಜಂದಳೆದಳವರ್ಣಕೊಲ್ದು ರಸನಾಂಚಲದೊಳ್ದನಿದೋಱಿ . . . ಜೋಯಿಸಮತೊಪ್ಪಿ ತೊಗಿದರ್ (ರಾಚಕೇ. ೪-೬೦). [ಸಂ.]

ರಸನಾಗ್ರ (ನಾ). = ರಸನಾಂಚಲ : ದ್ವಿಪಾಗಿಗುಣ್ಮುವ ರಸನಾಗ್ರಮಂ ಪುರಿಗೆ ಕೈಯರಡಂ ನಿಮಿರ್ದೆತ್ತಿ ಕಂಧಿಗೊಪ್ಪುವ ಮೊಳಕೈಯು ತೋರ್ಪರ ಕೆಬರ್ ಬಿಯುದರ್ ಸರೆ ಸ್ಪೇಪೇಂಟೆಯೊಳ್ (ರಾಚಕೇ. ೩-೮೩). [ಸಂ.]

ರಸನಾಮಕರ್ಮ (ನಾ). [ಜೈನ] ತೊಂಬತ್ತುಮೂರು ಬಗೆಯ ನಾಮಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಿಹಿ, ಕಟು, ಕಾರ, ಒಗರು ಮತ್ತು ಹುಳಿ ಎಂಬ ಪ್ರಕೃತಿಗಳು : ರಸನಾಮಕರ್ಮಂ ಪಂಚವಿಧಮಕ್ಕುಂ ತಿಕ್ತ ಕಟುಕ ಕಷಾಯಾಮ್ಲಮಧುರನಾಮಕರ್ಮಂ (ಗೊಕ್ಕ. ೩೩- ೯-೦೦). [ಸಂ.]

ರಸನಾಲಂಪಟ (ನಾ). ಜಿಹ್ವಾಚಾಪಲ್ಯಪುಳ್ಳವನು : ರಸನಾಲಂಪಟನಾಜ್ಯಾಪೋಧಿತನಸಂತುಷ್ಟಂ ಸದಾಸರ್ಪಭಕ್ಷ ಸಮಸ್ತಾವಿಧುಂಜಿತೋಗ್ರ ನೆನಪೀ ದಾವಾಗ್ನಿಯಂ ಕಾಲ್ಗಳಿ ಪೊಸೆದೆಂ (ಕಪ್ರ. ೩೨- ೦೦-೦೬೩). [ಸಂ.]

ರಸನಿಮಿಷ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಸಂತೋಷದ ಕಾಲ; ರಸವತ್ತಾದ ಗಳಿಗೆ: ತನ್ನ ಜೀವನದ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ರಸನಿಮಿಷಗಳಲ್ಲಿ ತಾನು ಬಾಳುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಅವನಿಗೆ ಅನುಭವವಾಯಿತು (ಕ್ರಪಡು. ೨೯೭). [ಸಂ.]

ರಸನಿರೂಪಣೆ (ನಾ). ರಸದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ : ರಸನಿರೂಪಣೆಯಲ್ಲಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಶಕ್ತಿ ಅದ್ಭುತವಾದುದು (ಜಾಕಥ. ೧೨). [ಸಂ. ರಸನಿರೂಪಣ]

ರಸನಿರ್ಮಿತಿ (ನಾ). = ರಸನಿರೂಪಣೆ : ರಸನಿರ್ಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಕವಯಿತ್ರಿಯು ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಭೇದಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ (ಶಾಪ್ರಕ. ೩೩೮). [ಸಂ.]

ರಸನಿಷ್ಪತ್ತಿ (ನಾ). ರಸಾನುಭವವು ಉಂಟಾಗುವಿಕೆ : ಕಾವ್ಯಾನಂದದ ಉತ್ಪತ್ತಿ : ವಿಭಾವಗಳು, ಅನುಭಾವಗಳು, ಸಂಚಾರಿ(ಭಾವ)ಗಳು ಇವುಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ರಸನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವುದು (ಚಾರಿತ್ರ. ೩೩೩). [ಸಂ.]

ರಸನೆ (ನಾ). ೧. ನಾಲಗೆ ; ಜಿಹ್ವೆ : ''ರಸಜ್ಞಾ . ರಸನಾ. ಜಿಹ್ವಾ – ಈ ೩ ನಾಲಗೆ'' (ಶಬ್ದಮ. ೩೩-೩೩೬) ; ರಸನಾಶಂಪಾತತಂ ಸಂಬೆಸೆ ಪುದಿಯೆ ಪೂತ್ಕಾರಮಾರಾತಮಂ ದಳ್ಳಿಸೆ ವಹ್ನಿಜ್ವಾಲೆ (ತಂಜಾಪ್ರ. ೩-೭೪). ೨. ಉಡೆನೂಲು ; ಮೇಖಲೆ : ''ರಸನೆ ಮೇಖಲೆ ಕಾಂಚಿ ಸಪ್ತಕ ಕಳಾಪಿ ನಾರಸಮೆನಲುಡಿದಾರಮಕ್ಕುಂ'' (ಪುಂಗಣಿ. ೨೦೦-೩೦) ; ದಿಸಲ್ಕ್ಷೀ ರಸನೈಕಮಧ್ಯಮಣಿಯೂದಂ ಭಾಸ್ಕರಂ (ಕಾದಂಪ್ರ. ೬೫೯). [ಸಂ. ರಸನಾ]

ರಸನೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ರುಚಿಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಅಂಗ ; ನಾಲಗೆ : ರಸನೇಂದ್ರಿಯವಶದಿಂ ಸೈರಿಸಲಾಜೆ ಗಾಳದೆರಗೆ ಪಾಯ್ದಬಾವುವ ಮಿನ ಸಾಯಮೆಂದೊತಕ್ಕಟ ವಸುಮತಿಯೊಳ್ ಜಿಹ್ವೆ ಕೆಡಿಸದಾರಂ ಪದಪಿ (ಕವಿಕಾಮ್ಯ. ೩-೨೩) ; ರಸನೇಂದ್ರಿಯವಿಷಯದಿಂದೆ ಮತ್ಸ್ಯ ಕೆಡುವೆದು ಪಾಲಗಾಜಿನ ಬಲೆಯಲ್ಲಿ (ಕಾಂಶೀ. ೬-೪). [ಸಂ.]

ರಸಪಂಚಕ(ನಾ)೧. ಹಾಲು, ತುಪ್ಪ, ಜೇನು, ಕೈಲ ಮತ್ತು ಮದ್ಯ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ರಸಗಳು : ನವರಸದೊಳ್ ಘೃತವಿದಿ ರಸಪಂಚಕದೊಳ್ . . . ರಸಾಖ್ಯ ಸಂತತಂ (ಜಾಜಿತ. ೩೪). ೨. [ಜೈನ] ಮಧುರ, ಅಮ್ಲ, ಕಟು, ಕಷಾಯ ಮತ್ತು ತಿಕ್ತ ಎಂಬ ಐದು ರಸನಾಮ ಪ್ರಕೃತಿ : ಪೂರ್ವಕರೀರಬಂಧಸಂಘಾತವರ್ಣರಸಪಂಚಕಸಂಸ್ಥಾನಸಂಹನನ ಪಂಚಪ್ರಚ್ಯಾಂಗೋಪಾಂಗವ್ಯಿಕಂ (ಅಪ್ರ. ೦೬-೪೯ ಪ). ' ಪಂಚರಸ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಸಪರವಶತೆ (ನಾ). ಆನಂದದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗೇಳಿಕೆ.– ತಲ್ಲೀನಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ಮಾಯಾಮೃಗಳಿಯಿಂದ ಹೊರಪೊಮ್ಮುತ್ತಿದ್ದ ನಾದಪಾಧುರ್ಯವು . . . ಮನಮೋಹಕವೂ ಆಗಿತ್ತು. ಅದರ ರಸಪರವಶತೆಯು ದೈವೀಕವಾಗಿತ್ತು (ಸಂಗೀಕ. ೩೬) ; ಮೂಲಸೌಂದರ್ಯವೇನಿದ್ದರೂ . . . ರಸಪರವಶತೆಗೆ ಸಾದ ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ವೇದ್ಯವಾಗುವ ಒಂದು ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಸತ್ಯ (ಕ್ಯಾಂಪ್ರ. ೫೬). [ಸಂ. ರಸಪರವಶತಾ]

ರಸಪರಿತ್ಯಾಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಆರು ಪ್ರಕಾರದ ಬಾಹ್ಯತಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ತುಪ್ಪ, ಹಾಲು, ಎಣ್ಣೆ, ಬೆಲ್ಲ, ಸಕ್ಕರೆ, ಉಪ್ಪು ಮೊದಲಾದ ರಸಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸದೆ ಇರುವ ವ್ರತ : ಕ್ಷೀರ ದಧಿ ಘೃತ ಲವಣ ತೈಲಾದಿ ರಸಂಗಳಂ ಪರಿತ್ಯಾಗಂಗೆಯ್ವ ರಸಪರಿತ್ಯಾಗಂ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕನೆಯ ತಪದೊಳಂ . . . ನೆಜೆದು (ಅಪ್ರ. ೬-೪೦ ಪ) ; ಕರಮೆ ಮುನಿ ದುಗ್ಧ ದಧ್ಯಾದಿ ರಸಂಗಳನೆಯ್ದಿ ತೊಱೆದು . . . ನಾಲ್ಕನೆಯ ರಸಪರಿತ್ಯಾಗವೆಂಬ ತಪಮಂ ತಳೆದಂ (ಜಂಪ್ರ. ೦೬-೦೦). [ಸಂ.]

ರಸಪಾಕ (ನಾ). ರುಚಿಯಾವ ಅಡುಗೆ ; ಸವಿಯಾದ ಪಾಕ : ಕೂಗರಿ ಬದನೆ ಪೊದರುವಿದ ಕಾಯ್ಗಳ ರಸಂಗಳ ತೆಗೆದು . . . ಪರಿಮಳಗೊಳಿಸಲದು ಪಾರ್ವತೀಪತಿಯ ರಸಪಾಕ (ಸೀಪು. ೩-೨೦) ; ಸಗುವೊಂದು ರುಪಾಕವಳುವೊಂದು ರಸಪಾಕ . . . ಬಗೆದೆರಡನುಂ ಭುಜಿಸು (ಪುಂಕಾ:ಗ. ೧೭೪). [ಸಂ.]

ರಸಪುರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾವು : ದಾವಿನ ಹಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ರಸಪುರಿ ಬಾದಾಮಿ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಜಾತಿಗಳಿವೆ (ಪಸಾ). 'ತೋತಾಪುರಿ' ಪರಾ. [ರಸ + ಪುರಿ]

ರಸಪ್ರಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). = ರಸನಿಷ್ಪತ್ತಿ : ಇವರಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿವಾಗಿ ರಸಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ (ಕೃವಿ- ೦೬೬). [ಸಂ. ರಸಪ್ರಕ್ರಿಯಾ]

ರಸಫಲ (ನಾ). ೧. ರಸ ತುಂಬಿರುವ ಹಣ್ಣು ; ಸಾರವತ್ತಾದ ಫಲ : ರಸಫಲ ಪಾಣಿದಿಗಳೆಸೂ ಸರ್ವದ್ರವ್ಯಗಳನೂ ಪಡುರುಚಿ ಭಿನ್ನರುಚಿ ಪುಟ್ಟುವತ್ಪಾಜಿಪಲ್ಲಿದು ಜಿಹ್ವೆಯ ಕೈಯಲ್ಲೂ ಲಿಂಗಜಿಹ್ವೆಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲು ರಸಪ್ರಸಾದ (ಅಾತ. ೪. ೦೦೬-೦೬೬). ೨. ತೆಂಗು. [ಸಂ.]

ರಸಬಾಳೆ ' ರಸವಾಳೆ ' ನೋ.

ರಸಬೀಜ (ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ತಪಸಿ, ಕಾಲಾದ್ರಿ, ರಸಬೀಜ (ಪ್ರಕಿ. ೩೪-೩೩೯). [ಸಂ.]

ರಸಬುರುಡೆ (ನಾ). = ರಸಗುಂಡು : ಪಲಕ್ಕಿಲ್ಲಾ ಅಮೃತಶಿಲೆಯು ಹಾಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮೇಲುಗಡೆ ಕುದಿಲುಗಳು ರಸಬುರುಡೆಗಳೂ . . . ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಕ್ರಿಚಾಯು. ೦೩೩). [ರಸ + ಬುರುಡೆ]

ರಸಭಂಗ (ನಾ). ರಸಾನುಭವಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗುವ ಆಡ್ಡಿ : ರಸಭಂಗ ಭಯದಿನಿಂದ್ರಂ ಪೊಸತೊಂದಾ ದೊರೆಯ ಪಾತ್ರಮಂ ತಂದೆನುಸಂಧಿಸುವುದುಂ (ಅಂಪ್ರ. ೬-೦೨) ; ಆ ಮೇಳೆಮಲ್ಲಿ ವಾಲೀಕಾರನೊಬ್ಬನು ಬಂದು . . . ರಸಭಂಗ ಮಾಡಿದನು (ಕಾಗಡಿಕೇ. ೩೩). [ಸಂ.]

ರಸಭರಿತ (ಗು)ಗಿ-ರುಚಿಕಟ್ಟಾದ ; ಸಾರವತ್ತಾದ : ರಸಭರಿತ ಖರ್ಜೂರ ಫಲ ಸಂಪ್ರಸರಭೃತ್ರವಸಗಿಯುಪವನವೆಸೆದುದ್ದೆ (ಶಾವ್ಯಾಉ. ೩-೨೪) ; ರಸಭರಿತ ಖರ್ಜೂರ ಕುಜಿ ಮೆಲ್ಲುಲ್ಲುದೆ (ಕ್ರೀಂದ. ೩-೦೪-೦). (ನಾ). ೨. ಸಾರವತ್ತಾದುದು. ೩. ಶೃಂಗಾರಾದಿ ನವರಸಗಳಿಂದ

ತುಂಬಿದುದು. ೨. ಸಿ : ರಸಭರಿತವಾಗಿ ಸತ್ಕವಿತಾವ್ಯಬಂಧದಂತೆ ಸಮಸ್ತಫಲಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸುಕೃತಾತ್ಮನಂತೆ ಪರದನಂತೊಪ್ಪಗುಂ ಶಾಲಿಯ ವನಂ (ಪಕ್ಷಿ. ೯-೦೩). [ಸಂ.]

ರಸಭಸ್ಮ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಭಸ್ಮ : ಪಾದರಸದ ಬೂದಿ : ರಸಂ ತೊಳೆದು ಹುದ್ದಿಯಂ ಮಾಡಿ ಗಂಧಕದ ಚೂರ್ಣದಲ್ಲಿ ಜಳಕಮಾಡಿ, ಶಟ್ಪಗೆಯ ಸಂಪುಟವ ಮಾಡಿ, ಕುಳಿ ತೋಡಿ, ವಾಲುಕಾಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬೆರಣಿಯ ಕುಳಿಯಲ್ಲಿ ೪ ಜಾವ ಪುಟವಿಕ್ಕೆ ರಸಭಸ್ಮವಹುದು (ಖಗೃಕ. ೪೩).

ರಸಭಾವ (ನಾ)· ೧. ನೀರು ಇರುವಿಕೆ ; ದ್ರವದ ಅಸ್ತಿತ್ವ. ೨. ರಸಾನುಭವವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ : ಮೃದುಪದ ಗತಿಯಿಂ ರಸಭಾವದ ಪೆರ್ಚಿಂ ಪನ್ನವಿನಿತೆಯೊಲ್ ಕೃತಿಸೌಂದರ್ಯದ ಜಾತುರ್ಯದೆ ಕಣಿಯಿನೆ ವಿದಗ್ಧಬುಧಜನದ ಮನವನಲೆಯಲಿವೇಡಾ (ಅಪಾ. ೦-೦೬). ೧, ೨ : ಜಗದೇಕಜೀವಸ್ಥಿತಿಯಿನ್ನತಿಪ್ರಸಾದಗುಣದಿಂ ರಸಭಾವವಿಳಾಸದಿಂ . . . ಸರಸ್ವತಿ ದಯೆಗೆದ್ದು (ಶಾಕುಶ. ೨). [ಸಂ.]

ರಸಭೋಜ್ಯ (ನಾ)· ದ್ರವರೂಪದ ಆಹಾರ (?) : ರಸಭೋಜ್ಯದೊಳಂ ಮರಣಮುಮುಂ ಸಂಪಾದಿಸುಗುಂ ಕಾಜಿಗ್ಗೆ ಪಡ್ವಿಂಪಿತಿಯೊಳ್ (ಅಕ್ಷಣ. ೩-೩೨). [ಸಂ.]

ರಸಮಗ್ನ (ನಾ)· ಆನಂದದಲ್ಲಿ ಲೀನನಾದವನು : ಚತುರಕವಿ ವೇಬ್ಗೆ ರಸವತ್ಕೃತಿಯಂ ರಸಮಗ್ನನಾಗಿ ದುರ್ಜನನುಮದಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸವೇಟ್ಟುದು (ಶಬ್ದ. ೦-೫೪). [ಸಂ.]

ರಸಮಗ್ನತೆ (ನಾ)· ಆನಂದದಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀನವಾಗುವಿಕೆ : ಘನಾಗಮ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ತೇತೀಧವಳಕಟಾಕ್ಷೆ ಕಂಡು ರಸಮಗ್ನತೆಯಿಂ ಪುಳಕಾಂಕುರ್ಪಂಗಳತ್ಯವಿಳಮಾಗೆ ಕೊಟ್ಟಳಚಿರಪ್ರಭೆಯೆಂಬ ಸಂವರ್ಣಮಾಲೆಯಂ (ಪಂಪ. ೯-೧೬).

[ಸಂ. ರಸಮಗ್ನತಾ]

ರಸಮಟ್ಟ (ನಾ)· ವಸ್ತುಗಳ ಮಟ್ಟವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಪಾದರಸವನ್ನು ತುಂಬಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಸಾಧನ : ವಸ್ತುಗಳು ಸಮತಲವಾಗಿವೆಯೆ ಇಲ್ಲವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಸಲಕರಣೆ ; ಮಟ್ಟಕೋಲು ; ಮೂಲೆಮಟ್ಟ ; (ರಸ)ಮಟ್ಟ (Level· ೫೦೩). [ರಸ + ಮಟ್ಟ]

ರಸಮಾರ್ಗ (ನಾ)· ಶೃಂಗಾರಾದಿ ನವರಸಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಕ್ರಮ. — ರೀತಿ : ವೀರಾದ್ಭುತಕರುಣಾಶ್ಚರ್ಯಶೃಂಗಾರಭಯಾನಕ ಸರೌದ್ರ ಬೀಭತ್ಸಮಹಾಸಾರತರಹಾಸ್ಯಶಾಂತಾದಿರಸನವವಿಧವಿಕಲ್ಪಮಾ ರಸಮಾರ್ಗಂ (ಕಾಡಾ. ೩-೧೮೬). [ಸಂ.]

ರಸಮೂಲಿಕೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ರೋಮಕಂದಃ — ರೋಮಕಂದರ ; ರಸಮೂಲಿಕೆ " (ಓಷ. ೦೪೦).

[ಸಂ. ರಸಮೂಲಿಕಾ]

ರಸಮೆಟ್ಟು (ಕ್ರಿ)· ರಸವು ತುಂಬಿರು ; ಸಾರದಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಹಸನಾದ ಹೆಣ್ಣೇ ಮೊಸಳೆತೋಟೆ ದಾರೆ ರಸಮೆಟ್ಟಿದೆಲೆಯ ಕೊಯಿಸೇನು (ಪ್ರಭು. ೩೩). [ರಸ + ಮೆಟ್ಟು]

ರಸಯಿಸು (ಕ್ರಿ)· (?) : ರಸಯಿಸಿರ್ದ ತುರಂಗಮಮುಮಂ ವೀರೂಢದ ಹರ್ನಿತಮುಂ ಪ್ರಯೋಗಿಸುಗೆ ಕಪ್ಪದೆ ಜಾವದೊಳರ್ಪತ್ಯಯ್ದು ಹರಿಶತಯಾಗೆ ಸಂಧಿಸೆ (ರೋಹಿಣೀ. ೯-೨೩೭). " ವಾಯುಕೊಳ್ " (ರೋಹಿಣೀ. ಪೀಠಿ). [?]

ರಸಯೋನಿ (ನಾ)· ಬಿಳುಗಾರ ; ಟಂಕಣ. [ಸಂ.]

ರಸರಸಾಯನ (ನಾ)· ಅತಿರುಚಿಯಾದ ರಸಾಯನ : ನಾಳನ್ನೆಯರುಂ ಕಾನುಂ ಮನಂಬುಗಿಸುವಂತೆ ಮಜ್ಜನಂಬುಗಿಸಿ ರಸರಸಾಯನಂಗಳನೂಡುವಂತೆ ದಿವ್ಯಾಹಾರಂಗಳನೂಡಿ (ಶಂಚಣಾ. ೯-೦೬ ಬ); ದಿನದಿನದೊಳಿತ್ತಲು ರಸರಸಾಯನಮಂ ಬಸವಪ್ರಭುವೆನ್ನೊಳಿನುಭವಿಸಿ(ಬಸಕೃ. ೩೦-೩); ತನಿವಣ್ಣಳ ರಸರಸಾಯನ . . . ಪಾಲ್ಮೊಸರ್ಗಳಿವು ಬಗೆಗೊಳಿಸಿ(ಕೃಬಾಣಾ. ೬-೨೪). [ಸಂ.]

ರಸರ್ದಿ (ನಾ)· = ರಸನಯುದ್ಧಿ : ಆಸ್ಯವಿಷರುಂ ದೃಷ್ಟಿವಿಷರುಂ ಕ್ಷೀರಸ್ರಾವಿಗಳುಂ ಮಧುಸ್ರಾವಿಗಳುಂ ಸರ್ಪಿಃಸ್ರಾವಿಗಳುಂ ಅಮೃತಸ್ರಾವಿಗಳುಂ ಎಂದು ರಸರ್ದಿವ್ಯಾಪ್ತಾಚಾರ್ಯರ್ ಅಜುತಿಯಂ (ಕಕ್ಷ್ಯಕ್ಷ. ೦೬೯). [<ಸಂ. ರಸರ್ದಿ]

ರಸವಂತಿ (ನಾ). ೧. ರಸವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ; ಸಾರವತ್ತಾದುದು : ಯಾರ ಪುಣ್ಯ ಬೆಳೆಯಲೆಂದು . . . ಸತತ ಶ್ರಮಿಸಿದನೊ ಆ ರಸವಂತಿ ಈಗ ಬತ್ತಿ ಹೋಯಿತೆ ! (ಪಾಂಚಾಲಾ. ೬೩೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಮೂಲಿಕೆ : ಕಿ.ಸಿ. ರಸವಂತಿ ಕಿ.ಟಿ. ರಸಸಿಂಧೂರ (ಶುಂಠಾಶ್ಯಾ. ೦೬೨). [← ಹಿಂ. ಮರಾ. ರಸವಂತೀ]

ರಸವಂತಿಕೆ (ನಾ)· ರಸಿಕತನ : ಮನೋಹರವಾಗಿ ಹೃದಯಂಗಮವಾಗುವಂತಹ ವಿಶೇಷತರದ ರಸವಂತಿಕೆಯೂ ಇಲ್ಲ (ಶಾಚಾ. ೩೩) ; ನಿನ್ನೀ ರೂಪು . . . ಐಶ್ವರ್ಯ ರಸವಂತಿಕೆ ಎಂಥ ಮಹಾಯೋಗಿಯ ದೃಢನಿಶ್ಚೆಯನ್ನೂ ಹುಡಿಗುಟ್ಟಬಲ್ಲುದು (ಶುಂಗಾ. ೩೩). [ರಸ + — ವಂತ + — ಇಕೆ]

ರಸವಚ್ಚ (ನಾ)· ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣ : ರಸವಚ್ಚಂಗಳ ಬಣ್ಣಗೆವೆಳಗಿನಿಂದೆ ಇಂದ್ರಧನುವಂ ಸಿರಿರಾಣಿಯ ಪೊಂಜೆಳೆಮೆಯ್ಯಂ ಮಿಂಚುವಳ್ಳಿಯನೊಳ ಕೊಂಡೆವಮರ್ದುಂಡ ಕಮರ್ಪಗಲುತೆಯುಂ ತೋರ್ಕುಂ (ಪಾರ್ಶ. ೦೨೩-೦೩). [ರಸ + ಪಚ್ಚ]

ರಸವಣ್ (ನಾ)· ರಸಭರಿತವಾದ ಹಣ್ಣು : ಸಾರವತ್ತಾದ ಫಲ : ಸೋರ್ವ ರಸವಣ್ಗಳಂ ತಾಳ್ದ ಚೂತಂ ತುದಿಗೆ ಪರ್ವಿದೆಳೆವಳ್ಳಿಯಿಂದೆಸವ ಪೂಗಂ . . . ನಾಡೆ ಸಾರ್ವಕಾಲಂ ಕುಂದವು (ಪಜಿ. ೦೦-೩೩).

[ರಸ + ಪಣ್]

ರಸವಣಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮದ್ಯ : ರಸವಣಿಯನುಂಡ ಗೊರವಿತಿ ಪೊಸತ್ಗಾಶೀರ್ವಾದವಳ್ಳದೊಂದೆಂದೊಗಳ್ ಬಾಗಳ್ಕಿಂಗೆ ಮಹೇಶರ ಪಸಾದ ಸುರುಕವಡೆ ಕವಡೆ ಹರಿವೋ ಎಂದಳ್ (?) (ಪಜಿ. ೩೨. ೦೬-೨೦).

[ರಸ + < ಪಾಣ್]

ರಸವಣಿಗ (ನಾ)· ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವವನು : ಇಜಿದುದಕದಂತೆ ಹಾಲಿನ ಪಜುಸೋನೆಯಂ ಬಂಡ ಬಣ್ಣದರಲ್ಗಳ ಸೊನೆಯಿಂ ತಂಜುಕಿನ ಜೋಲುವ ತಿಳಿಗಳನೆಜಗಿದರಾ ಜವ್ವನವಳುರೆ ಹೊಸರಸವಣಿಗರ್ (?) (ಪಜಿ. ೩೨. ೦೬-೦೯). [ರಸವಣಿ + — ಗ]

ರಸವತಿ (ನಾ)· ಅಡುಗೆಮನೆ ; ಪಾಕಶಾಲೆ : " ಪಾಕಸ್ಥಾನಂ. ರಸವತೀ, ಮಹಾನಸಂ — ಈ ೩ ಬಾಣಸಿಗ ಮನೆ " (ಹಜಾಶಬ್ದ. ೧೪-೦೪೦).

[ಸಂ. ರಸವತೀ]

ರಸವತ್ತು (ನಾ)· ರಸಪುಳ್ಕದು ; ರಸಭರಿತವಾದುದು : ಇದರಿಂದ ಒಳ್ಳೆ ರಸವತ್ತಾದ ಪಲಾವ್ ಆಗುತ್ತದೆ (ಹುರಣಾ. ೩೩); ಗುರುವಿನುರ್ತಿ . . . ರಸವತ್ತಾದ ಸಾಮಗ್ರಿ ತುಂಬಿದ ಶಾಟು ಮುಂದೆ ಸರಿಸಿದ (ಕಾಪುಚ. ೦೧೩). [ಸಂ. ರಸವತ್]

ರಸವದ್ಗೇಯ (ನಾ)· ಸಾರವತ್ತಾದ ಹಾಡು : ಲಲಿತಾಲಂಕರಣವ್ಯಸ್ತ ರಸವದ್ಗೇಯಾಂಗಳೊಳ್ ಪೊಡಮುತುಂ ಮುಟ್ಟುಗುತ್ತುಂ (ಅರಿ. ೦-೩೪). [ಸಂ.]

ರಸವರ್ಗ (ನಾ). ೧. ಆಹಾರಕ್ಕೆ ರುಚಿಕೊಡುವ ಮೆಣಸು, ಉಪ್ಪು ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥ. ೨. ಬೆನ್ನಾಗಿ ಮಿಶ್ರಣ ಮಾಡಿದ ಗಾರೆ : ವಜ್ರಗಾರೆ. [ಸಂ.]

ರಸವಶ (ನಾ)· ರಸಾನುಭವದಲ್ಲಿ ತನ್ಮಯನಾದವನು : ಕನ್ನಡವನೆ ಆಡಿ ಕನ್ನಡವನೆ ಪಾಡಿ ರಸವಶನಾದೆನೋರಂತೆ (ಇಂಪಾಚ. ೬೯-೩೩); ದೇವರು

ರುಜುಮಾತಿದನು : ರಸವಶನಾಗುತ ಕವಿ ಆದ ನೋಡಿದನು (ಪ್ರಭಾ. ೨೭-೩೦). [ಸಂ.]

ರಸವಸ್ತು (ನಾ). ಸತ್ವವನ್ನು ನೀಡುವ ದ್ರವಪದಾರ್ಥ ; ಎಣ್ಣೆ : ರಸವಸ್ತುವನಂಡು ಜ್ಯೋತಿ ತಾ ಪೋಪಾಗ ಪಣತಿಗೆ ಪೇಳದೆ ಹೋಯಿತು (ತುರಂಪ. ಣಾ. ೩-೦೫೯-೪). [ಸಂ.]

ರಸವಾದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹವಿದ್ಯೆ ; ಕಬ್ಬಿಣ ಮುಂತಾದ ಕೀಳುಲೋಹಗಳನ್ನು ಚಿನ್ನವನ್ನಾಗಿ ಮೂರ್ಪಡಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ : ಬಲಭದ್ರನೆಂಬ ಸಿದ್ಧನು . . . ಸಕಲಸಾಧನಮಂ ಕೂಡಿ ರಸವಾದದಿಂದ ಸುವರ್ಣಮಂ ಮಾಡಲು (ಕೃಪಾಂ. ೨. ೩೩೬); ರಸವಾದದ (Alchemy) ಮಾತು ಮೊದಲು ಬಂದಿರುವುದು ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೧೩೩ರಲ್ಲಿ ಚೀನದಲ್ಲಿ (ಶಿಶಾ. ೯೯). [ಸಂ.]

ರಸವಾದಕ (ನಾ). ಲೋಹವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಕಬ್ಬಿಣ ಮುಂತಾದ ಕೀಳುಲೋಹಗಳನ್ನು ಚಿನ್ನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವವನು: ಒರ್ವ ರಸವಾದಕನೆಂಬ ಬಿಟ್ಟುಪನೀ ಬಾಬಿಯೊಳಗಿಬಿದು ನೀರ್ ರಸಮಂ ಮೊಗೆದು ಕೊಟ್ಟೊಡದಜಿಂಳ್ ಮಾಡಿದ ಪೊನ್ನುಂ ನಿನಗದುನಗಂ ಸಮಭಾಗಮಕ್ಕುಮೆಂದೊಡೆ (ಕಾಕಾ. ೦೬೭-೦೮). [ಸಂ.]

ರಸವಾದಸಿದ್ಧ (ನಾ). ರಸವಾದದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಶಿವನು ರಸವಾದಸಿದ್ಧನೆಂಬ ಜಂಗಮವಾಗಿ ಬಂದು . . . ಪರಮಪಗಟ್ಟಿಯಿಂದ ಮುಟ್ಟಿಸಿ ಚಿನ್ನವ ಮಾಡಿ ಜಂಗಮಾರ್ಚನೆಯಂ ಮಾಡುವ ಎಲೆಲಾ (ಶಿಪ್ರಸಾ. ೨. ೩೮೪). [ಸಂ.]

ರಸವಾದಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ರಸವಾದವ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಸಾಧನೆ ; ರಸಸಿದ್ಧಿ : ಎನ್ನ ರಸವಾದಸಿದ್ಧಿಯಂ ನೋಡೀಗಳ್ ನಿನ್ನ ಮನೆಯೊಳ್ದ ಬೆಳ್ಳಿ ತಾಮ್ರ ಸೂಚಿಗಳ್ ಮೊದಲಾದವಂ ತಂದು ಮುಂದ ಮಡಂಗೆಂದು ನುಡಿಯಲ್ (ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ೪-೪-೦ ಪ). [ಸಂ.]

ರಸವಾದಿ (ನಾ). ೧. ರಸವಾದಕ : ಎಂದು ಬಿನ್ನಪಗೆಯ್ದೊಡೊಡಂಬಡದ ರಸನುಂ ಸಿದ್ಧರಸವೇದಿಸುವಹಾದ ರಸವಾದಿಯಂತೆ ಜ್ವಲನಜಟೆ ರಾಗಿಸಿ (ಶಾಂಚಿತ್ರ. ೪-೩೬ ಪ); ನೊಗಸ ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಸುರಿವ ರಸವಾದಿಗಳವರ ವಿಧಾಯಿಗಳ ಸಂಬಂಧವು ಕೇವಣ ಪಾಮರಕಾಜಿರ ಕರ್ಣ ನೋಡು (ಶಾಪ್ರಹೊಸ. ೦೩-೨೩). [ಸಂ. ರಸವಾದಿನ್]

ರಸವಾಳೆ ' ರಸವಾಬೆ ' ನೋ.

ರಸವಾಬೆ[1], ರಸಬಾಳೆ, ರಸವಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಾಳೆ : " ನೇಪಾಳೇಕ್ಷು ರಸವಾಬೆ " (ಚಿಪಂ. ೩೬). ರಸಬಾಳೆ : ರಸಬಾಳೆ ಚಿರುಬಾಳೆ ಹಸಬಾಳೆ ಕೆಂಬಾಳೆ ಹೊಂಬಾಳೆ ಕರ್ಪೂರ ಬಾಳೆ . . . ಮೊದಲಾದ ರಸ್ಯ ಸುಬಾರ್ಹ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕಮಾದ ಫಲಂ (ಅಪೇಗ. ೨೦೦); ಬಾಳೆಯು ಕುಲದಲ್ಲಿ ಗುಜರಾತಿ, ರಸಬಾಳೆ . . . ಪಚಿಬಾಳೆ ಎಂದು ಈ ಪ್ರಕಾರ ಹಲವು ವಿಧ (ಕೃಚಕ್ರ. ೦೩೩); ನಂಜನಗೂಡಿನ ರಸಬಾಳೆ ಅತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ (ಕೂಪ). ರಸವಾಳೆ : ರಸವಾಳೆ ಪುಟವಾಳೆ ರಾಜವಾಳೆ ಸಕ್ಕರೆಯೆಸೆವಾ ದೇವಾಳೆ . . . ಮೆಜಿಸ್ಟಿಯವರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂಪಾ. ೩-೩೭) ; ರಸವಾಳೆಹಣ್ಣಿನಂ ಒಸೆದು ಮೆಲುವಂತಾಯ್ತು (ಶಪಣಾ. ೦೯-೦೦). [ರಸ + ಬಾಬೆ[1]]

ರಸವಿಕಾರದೋಷ (ನಾ). ಜೀರ್ಣರಸವಲ್ಲಿ ದೋಷವುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಸೊರೆವೆರಸು ಲದ್ದಿ ಪೂಜಿಮಡಿ ತುರಗಂ ದಪವಡಿಸಿ ನಡೆಯಲಾಜಿದ ಕಾಲ್ಗೆಟ್ಟರೆ ರಸವಿಕಾರದೋಷಂ ತುರಗ ಮುಖುಕ್ಕಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಾ. ೦೩-೩೩). [ಸಂ.]

ರಸವಿಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ರಸಾಯನಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ರಸಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ : ರಸವಿಜ್ಞಾನಿ ಕಾಕಾಘೋಡೆಲ್ ತನಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಕಲ್ಲಿನ ಚೂರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪ್ರಯೋಗಶಾಲೆಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿದನು (ಭೂರಕ್ಷ. ೭೦). [ಸಂ. ರಸವಿಜ್ಞಾನಿನ್]

ರಸವೃತ್ತಿ (ನಾ). ನವರಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ರಸಮಯವಾದುದು : ರಸವೃತ್ತಿ ಸಭೆಗೆ ಮೋಪನರಸವೃತ್ತಿಯನೀಯೆ ವಿಭ್ರಮಂ ವಿಭ್ರಮಮಂ ಪುನಿಸಿ ವಿಲಾಸವತಿ ವರ್ತಿಸಿದಳ್ ಕಂದರ್ಪಸಾಯಕಂ ನರ್ತಿಪವೋಲ್ (ಪುಪ್ರತಿ. ೯-೮೪) ; ಪೆಜಿದೆಂಟುಮರ್ಚನೆಗಳಿಂ ರಸವೃತ್ತಿಯ ನೈತ್ಯಮಂ ಪ್ರವರ್ತಿಸಿ (ಪಂಭ್ರತಿ. ೨-೭೪). [ಸಂ.]

ರಸವ್ಯಂಗ್ಯ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ರಸಾನುಭವಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾದ ವ್ಯಂಗ್ಯ : ವಸ್ತು ರಸ ಅಲಂಕಾರಗಳು ವ್ಯಂಗ್ಯಗಳಾಗುವುವೆಂದೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ರಸವ್ಯಂಗ್ಯವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಸಿದ ಮೇಲೆ . . . ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಂತಿಯೂ ತೋರುತ್ತದೆ (ಕೃಪ್ರಾ. ೦೬೩). [ಸಂ.]

ರಸಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ೧. = ರಸವಾದ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನವರಸಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಶಾಸ್ತ್ರ : ವಿಪ್ರಲಂಭ ವಿಟ ಪ್ರಸ್ತುತ ವೈಶಿಷ್ಟಾದಿ ರಸಶಾಸ್ತ್ರೋದ್ಭೂತಸಾಮಗ್ರ ವೃತಿ ವಿಕಲ್ಪಂಗಳುಮಂ ಮನಗೊಳಿಸಿದಂ ಶೃಂಗಾರರತ್ನಾಕರಂ (ಕೃಂಗಾಕ. ೦-೦೬). ೩. [ವಿಜ್ಞಾನ] ರಸಾಯನಶಾಸ್ತ್ರ : ' ರಸಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಸಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ (ನಾ). ರಸಾಯನವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ರಸವಿಜ್ಞಾನಿ : ತಾವು ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ "ಆರ್ಗಾನ್" ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಹೊಸ ಅಂಶವು ಇದ್ದೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನ ರಸಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು (Chemists) ತಮ್ಮನ್ನು ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ಅವಹೇಳನ ಮಾಡಿದರು (ಜಗಟಿ. ೧೬). [ಸಂ.]

ರಸಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ಪಾದರಸವನ್ನು ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ರಸಶೇಷ (ನಾ). ವಿಷೂಚಿ ಎಂಬ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಆ ವಿಷೂಚಿ ವಿಷೂಚಿಕೆಯೆಂದು, ಆಲಸಕವೆಂದು, ಅಜೀರ್ಣವೆಂದು, ವಿಳಂಬಿಕೆಯೆಂದು, ರಸಶೇಷವೆಂದು ಐದು ತೆಱನಾಗಿಪದು (ಕೃಕ್ರಾ. ೨. ೨೮೬); ಜೀರ್ಣಾಜೀರ್ಣವೊಪನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರ್ದ ವಿಷೂಚಿಯಂ ರಸಶೇಷವೆನಿಸಿ ಕೊಯ್ಯುವು (ಸಪ್ಪ. ೩೩೮). [ಸಂ.]

ರಸಸಿಂಧೂರ (ನಾ). ಪಾದರಸ ಮತ್ತು ಗಂಧಕಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಸಾಯನಿಕ ವಸ್ತು : ರಸಸಿಂಧೂರ ವನ್ನೇ ಅವರು ಧರಿಸುವುದು (ಪಾಪ್ರಹೊ. ೦೩೩) ; ರಸವಂತಿ. . . ರಸಸಿಂಧೂರ (ಹುಬಂಪಾ. ೦೬೩). [ಸಂ.]

ರಸಸಿದ್ಧ (ನಾ). = ರಸವಾದಸಿದ್ಧ : ರಸಸಿದ್ಧನಿಟ್ಟ ಗುಳಿಗೆಯನನ್ಯ ದೊಯ್ಯಲಾ ನೊಸಲ ವೆರಂ ಪರುಷವೇದಿಯಂ ಮಾಡಿ (ಪಪ್ರತಿ. ೩.೩-೩೦); ಶಿವನು ರಸಸಿದ್ಧನೆಂಬಾತರ್ಜನಾಗಿ ಬಂದು ರಸವಾದಸಿದ್ಧಿಯ ಕಲಿಸಿಹೆನೆನಲು (ಕೃಪಾಂ. ೨. ೩೩೬) ; ಮುಟ್ಟಿದುದನೆಲ್ಲ ಚಿನ್ನ ಮಾಡಿದ ರಸಸಿದ್ಧರವರು (ಪಪ್ರ. ೬೭೦). [ಸಂ.]

ರಸಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ರಸವಾದದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಸಾಧನೆ ; ರಸವಾದಸಿದ್ಧಿ : ಅನಿಗೆ ರಸ ನಿಂದಾಗವೆ ರಸಸಿದ್ಧಿ ಎಂಬೆ ಅಗೆ ಶರೀರ ನಿಂದಲ್ಲಿಯೆ ಕಾಯಸಿದ್ಧಿ ಎಂಬೆ (ಪೋಗಪ್ರ. ೦೯-೭೬) ; ಜಂಗಮದ ಪಾದೋದಕವೆಂಬ ರಸಸಿದ್ಧಿ ಪಮಗುಂಟು (ಕೃಪಾಂ. ೨. ೩೩೬) ೨. ಕಾವ್ಯಾನಂದವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ರಸಜೀವನಕೆ ಮಿಗಿಲ್ ತಪಮಿಹುದೆ ? ರಸಸಿದ್ಧಿಗಿಂ ಮಿಗಿಲೆ ಸಿದ್ಧಿ ? (ಕ್ರಿಣಾಪ್ರ. ೩೩-೦೨೬). [ಸಂ.]

ರಸಸೂತ್ರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ರಸಾನುಭವದ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸೂತ್ರರೂಪದ ನಿರೂಪಣೆ : ಭರತಾರ್ಯನು . . . ಉಸುರಿದ ರಸಸೂತ್ರವೇ ಇತ್ತೀಚಿನ ಕವಿಗಳಿಗೂ ಲಕ್ಷಣಕಾರರಿಗೂ ಅಮೃತಾನ್ನ

ವಾಗಿದೆ(ಶಾಒಂ. ೬) : ಭರತಮುನಿಯ ರಸಸೂತ್ರದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿಂದ ಆ ವಿಚಾರ ಚರ್ಚಿತವಾಗಿದೆ (ಕಾಂಅ. ೦೫೯). [ಸಂ.]

ರಸಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯವು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಇರುವ ಸ್ಥಳ.— ವೆಲೆ : ಪುರುಷೇವನ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚಿಲುಮಾದ ರಸಸ್ಥಾನಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಕಾಸ. ೧೦). [ಸಂ.]

ರಸಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ರಸಾನುಭವವಾಗುತ್ತಿರುವ ಆನಂದದ ಇರವು : ಕವಿಯು ರಸಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೂ ಮೀರಿದ ಸಮರಸಸ್ಥಿತಿಯು ಅನುಭವಿಯದು (ರಾಬಾಣ. ೧೦೦). [ಸಂ.]

ರಸಸ್ಯಂದಿ (ನಾ). ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಒಟ್ಟುಮಾಡುವುದು ; ರಸಾನುಭವಕರವಾದುದು : ಅವಳ ಮಚಿನಗಳಲ್ಲಿ ನಮುಳಯಗಳ ಕೊರತೆ ಕಂಡು ಬಂದರೂ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ರಸಸ್ಯಂದಿಯಾವ . . . ನಿರ್ಮಾಣವಿದೆ (ಕಾಸ. ೦೬೬). [ಸಂ. ರಸಸ್ಯಂದಿನ್]

ರಸಹಾರಿ (ನಾ). (ಸಂಬಾರ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು) ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು ; ಅಮ್ಮಿಕಲ್ಲು : " ರಸಹಾರಿಯೆನಲಮ್ಮಿಕಲ್ಲಕ್ಕು " (ಕುಂಗಣ. ೩೨-೦೯). [ಸಂ. ರಸಹಾರಿನ್ = ದ್ರವವನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವಿಕೆ]

ರಸಹೀನ (ನಾ). ರಸವಿಲ್ಲದುದು ; ಶುಷ್ಕವಾದುದು ; ರಸೋಪಕಥ್ಯಳಿಳಂ ರಸಮಯವಪ್ಪುದು ವಿಚಿತ್ರಮೆಂ ಕಾಣೊಡಂ . . . ಮುನೀಂದ್ರಚಂದ್ರನ ಮುಖಮುಂ (ಶಾಪು. ೯-೦೦೦). [ಸಂ.]

ರಸಾಂಜನ (ನಾ). ೧. ವಿಷಧವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಾಗುವ ಒಂದು ಧಾತು ವಿಶೇಷ; ಮೈಲುತುತ್ತ : ವನದಂತಿಯ ವಂದಿದು ಕೋಣನ ಬಸದೊಳ್ ಮೊಲೆಯನೊರಸಿ ಕಬ್ಬಿವೆರಸು ರಸಾಂಜನವೆಂಬ ನಿಸ್ಸಂಗೆಯ್ದೊಡೆ ವಜ್ರಾಕ್ಷಿಯು ಮೊಲೆಗಳೊಡವಿ ಪಡುವಂ ಮುಂಜಿಗುಂ (ರೋಗಿಷಿ. ೯-೦೬೦) ; ಧಾಮಂಚ, ರಸಾಂಜನ, ಮುಡಿವಾಳ . . . ಸಕ್ಕರೆ ಸಹ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಪಾಕ ಸೇವಿಸೆ ವಾಂತಿ ನಿಲ್ಲುಂ (ಚಕ್ಕಿ. ೨೬೬). ೨. ಕಣ್ಣಿಪ್ಪೆ ; ಕಾಡಿಗೆ : "ದಾರ್ವಿಕಾ, ಕ್ಷಾಭೋದ್ಭವಂ, ತುತ್ಥಂ, ರಸಾಂಜನಂ, ರಸಗರ್ಭಂ, ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಶೈಲಂ— ಈ ರಸಾಂಜನದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಕಾಮ್ಯಂಚ. ೩೦೩). [ಸಂ.]

ರಸಾಗ್ರ (ನಾ). ಹಾಲು, ಮೊಸರು ಮುಂತಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ ಕೆನೆ; ಮಂಡ : "ರಸಾಗ್ರಮಂತರು ಮಂಡಂ" (ಕಬ್ಬಿಗಕ. ೮೨-೨). [ಸಂ.]

ರಸಾತಲ, ರಸಾತಳ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಕೆಳಗಿರುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಅತಳ, ವಿತಳ, ಸುತಳ, ರಸಾತಳ, ತಳಾತಳ, ಮಹಾತಳ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳವೆಂಬ ಏಳುಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ರಸಾತಲಮೆನಲ್ಕ ಧೋಭುವನಮೆಂದೆನಲು ಪಾತಾಳಲೋಕಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಕುಂಗಣ. --ಅಾ-೦) ; ಬಲಿಯಂ ಕಟ್ಟಿದನಾವನೀ ಧರಣಿಯಂ ವಿಕ್ರಾಂತದಿಂದಂ ರಸಾತಲದಿಂದಿತ್ತಿರೆ ನಾವಂ (ಪೊಕಣಾ. ೬-೪೦). **ರಸಾತಳ** : ಆ ಮಹಾರ್ಣವಂ . . . ರಸಾತಳದಂತೆ ವಿಷಧರನಿವೇತ್ಯಮುಂ (ಜಗಿ. ೦-೮೪ ೩) ; ಶರಧಿಯ ಮಥಿಸಲು ಮಂದರಗಿರಿಯ ತಂದಿರಿಸಿ ರಸಾತಳತಳಿಯ ಧರದಿಂದ ಕಮಠ ನೀನಾಗಿ ದೆನ್ನೊಳು ಪೊತ್ತ ಸಿರಿಯಣ್ಣ (ಕಾಗಣ. ೩೭೬). [ಸಂ.]

ರಸಾತಳ ' ರಸಾತಲ ' ನೋ.

ರಸಾತ್ಮಕ (ನಾ). ಸಾರವತ್ತಾದುದು : ರಸಾತ್ಮಕವಾದ ವಾಕ್ಯವಿತ್ತಿ ಕಾವ್ಯ (ಶಾಕಾಖ. ೦೩೨ ೩೩೫); ರಸಾತ್ಮಕವಾದ ವಾಕ್ಯವೇ ಕಾವ್ಯ (ಶಾರಚ. ೨೨೯). [ಸಂ.]

ರಸಾತ್ಮಿಕೆ (ನಾ). ರಸಿಕಳಾದ ಹೆಂಗಸು.— ಸ್ತ್ರೀ : ಭಾವಜೀವಿಯೂ ರಸಾತ್ಮಿಕೆಯೂ ಅದ ಮಹಾರಾಣಿ ಶಾಂತಲಾದೇವಿ . . . ನರ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಶಿಲಾಪುತ್ರಿಯಿದಂದು ನನ್ನ ಹೃದಯ ಹೇಳಿತು (ಕಾಂಕಾ. iii. ೦೦೬). [ಸಂ. ರಸಾತ್ಮಿಕಾ]

ರಸಾಧಿಭೂತೆ (ನಾ). ಆನಂದಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಾದವಳು; ಸಂತೋಷದಾಯಕಿ: ಸುರಕ್ಷಿತಾಮರಪ್ರೀತೆ ರಸಾಧಿಭೂತೆ ರಮಣೀಯರಮಾರತಿಮುಖ್ಯಶಕ್ತಿವಿಖ್ಯಾತೆ . . . ಪಾಲಿಪುದನ್ನ (ರಾಸಿಂ. ೫-೦೬೪). [ಸಂ. ರಸಾಧಿಭೂತಾ]

ರಸಾನಂದ (ನಾ). ರಸಾನುಭವದಿಂದ ಆಗುವ ಆನಂದ : ದೃಶ್ಯದಲಿ . . . ಒಂದಾಗುವುದೆ ಪರಮರಸಿಕತೆ; ಅದಕೆ ಮಿಗಿಲಹ ರಸಾನಂದ ಮತ್ತೆ ಬೇರೊಂದಿಲ್ಲ! (ಕೃಗಾ. ೮೦-೫೯); ಅದು ಕೇವಲ ಭೋಗಿಸಬೇಕೆನ್ನುವ ರಸಾನಂದವಲ್ಲ; ಅದು ರಚಿಸಿ ನೋಡಬೇಕೆನ್ನುವ ರುಚಿಕಾನಂದ (ಇಕೃ. ೧೦೩). [ಸಂ.]

ರಸಾನುಭವ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] (ನವರಸಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ) ರಸವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಿಕೆ ; ರಸಾಸ್ವಾದ : ಇವನಿಗೆ ರಸಾನುಭವ ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಗುವುದು (ಶಾರಂಪ್ರ. ೧೩೭); ಅಭಿನಯಿಸುತ್ತಿರುವಾಗಲಾಗಲಿ ಅಮೇಲಾಗಲಿ ಪಟನು ರಸಾನುಭವ ಮಾಡಿದರೆ ಅವನು ಆಗ ಸಾಮಾಜಿಕನಾಗುವನು (ಕೃಪ್ರ. ೦೧೪); ರಸಾನುಭವವು ರಸಪದಲಂಕಾರ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರವೇಶ ಪಡೆದಿತ್ತು (ಕೌಅಪ್ರ. ೦೬೦). [ಸಂ.]

ರಸಾನುಭೂತಿ (ನಾ). = ರಸಾನುಭವ ; ರಸಾನುಭೂತಿಯು ರಸಪಥವಲ್ಲದ ಸತ್ಯಕೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲ ! (ಕೃಗಾ. ೫೦-೬). [ಸಂ.]

ರಸಾನ್ನ (ನಾ). ರುಚಿಯೂಡಿದ ಅನ್ನ; ಸವಿಯೂಡಿದ ಆಹಾರ : ಕಾಗೆಗೆ ರಸಾನ್ನ ಮುಂದಿನಲಿಕ್ಕೆ ಪರಿವ ಕೀಟಕಂಗೆ ಸವಿಯದಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೆ ಅದು ಸವಿಸಾರವ ಬಲ್ಲುದೆ (ಪಕೇಕ್ಷ. ೩೫); ಪಂಚಭಕ್ಷ್ಯ ರಸಾನ್ನಯುತನೈ ವೇದ್ಯಮಂ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರವತಿಗಿತ್ತು (ಪಪು. ೧೬-೫೦). [ಸಂ.]

ರಸಾಭಾಸ (ನಾ). ೧. [ಕಾವ್ಯಮೀ]ಕಾವ್ಯ ನಾಟಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ನವರಸಗಳಲ್ಲಿ, ಯಾವುದನ್ನೇ ಆಗಲಿ ಕವಿಯು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವಾಗ ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಮಾದದಿಂದ ತಲೆದೋರುವ ಅನೌಚಿತ್ಯಸನ್ನಿವೇಶ: ಇದುವೆಮೇಕತ್ರಾನುರಾಗದಿಂ ರಸಾಭಾಸವಪ್ಪುದು (ರಸಿ. ೪-೩೫೯); ಸಾಮಾಜಿಕರಿಗೆ ಇದು ಅನುಚಿತ ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಯು ಉಂಟಾದರೆ ಆಗ ನಿಜವಾದ ರಸವು ಹುಟ್ಟದೆ ರಸದಂತೆ ತೋರುವ 'ರಸಾಭಾಸ'ವು ಉಂಟಾಗುವುದು (ಕೃಪ್ರ. ೨೦೪); ರಸವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ರಸದಂತೆ ತೋರತಕ್ಕದ್ದು, ರಸದೃಶವಾದದ್ದು ರಸಾಭಾಸ (ಶಾಕಖಾ. ೪೨೪). ೨. (ಅಲಂ) ಅನುಚಿತವಾದುದು; ಔಚಿತ್ಯಮಿರಿದುದು; ರಸಭಂಗ : ನಡಿ ಗುರುಪೂರ್ತಿ ಇವಳು ಇನ್ನು ರಸಾಭಾಸ ಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತಾಳೆ (ಪಾಕುಚಿ. ೦೬೮). [ಸಂ.]

ರಸಾಭಿನಯ (ನಾ). ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅಭಿನಯ : ರಸಿಕರ್ಕ ಳೊವ್ವವನ್ನಂ ರಸಾಭಿನಯಕೌಶಲಂಗಳೊಳ್ಪಿದುವೆನುತಾನುಸಿರಂ (ಶಾಗಿಂಚ. ೦-೨). [ಸಂ.]

ರಸಾಭಿವ್ಯಂಜಕ (ಗು). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನವರಸಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಭಾವವನ್ನು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೊಳಿಸುವ.—ವ್ಯಕ್ತಿಪಡಿಸುವ : ರಸಾಭಿವ್ಯಂಜಕ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳು ಕೂಡ ಹೀಗೆ "ಮಧುರ", "ಮಧುರತರ", "ಮಧುರತಮ" ವಾಗಿರಬಹುದು (ಕೃಪ್ರ. ೦೬೮). [ಸಂ.]

ರಸಾಭಿವ್ಯಂಜನ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನವರಸಗಳ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ : ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ರಸಾಭಿವ್ಯಂಜನಶಕ್ತಿ ಇದೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನೂ ಬೇರೆದೆ (ಕಾಂಪ್ರ. ೦೩೨). [ಸಂ.]

ರಸಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿ (ನಾ). = ರಸಾಭಿವ್ಯಂಜನ : ಎಲ್ಲ ಕಲೆಗಳೂ ರಸಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನೇ ತಮ್ಮ ಗುರಿ ಎಂದು ಸಾರಿದುವು (ಕಾಂಪ್ರ. ೦೩೨). [ಸಂ.]

ರಸಾಯ (ನಾ). ಸಿಹಿ ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಮಣಿಯಲ್ಲದ ಕಲ್ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಪೃಣಮಲ್ಲದ ಪುಲ್ ರಸಾಯಮಲ್ಲದ ಪುದು . . . ಇಲ್ಲ ತತ್ಪರಿಸರದೊಳ್ (ಕಾಪ್ರತಿ. ೦೦-೪೬). [ಸಂ. ರಸಾಯ್ = ರುಚಿಯಾದ]

ರಸಾಯನ (ನಾ). ೧. ಹಿತವಾದುದು ; ಇನಿದಾದುದು ; ಅಮೃತವು ಮಾನವಾದುದು : ' ಈರ್ಷಾರಸಾಯನ ' ಪರಾ. ೨. ಮಧುರವಾದ ಪೇಯ ; ರುಚಿಕರವಾದ ಪಾನೀಯ : ಚೋಳನ ರಸಾಯನವಪೊಳ್ದಿದ ಬೆಸ್ಸನ ಅಂಬಳಿಕವನ್ನು ಉಂಡುದನ್ನು ವೇದವ್ಯಸುವ ಕೇಳಲಿಲ್ಲಿ ! (ಪೊಲಾ. ೭೭ ಕೃಷ್ಣ.೫೫). ೩. ಸಿಹಿ, ಮೊಸರು, ಹುಳಿ ಮೊದಲಾದ ಆರು ರಸಗಳ ಮಿಶ್ರಣ : "ಇಂತು ಪುಳಿರಸಮುಕ್ಕು ಮಿವು ತಮ್ಮೊಳೊಂದೊಂದು ಬೆರಸಿ ತೋಲಲ್ ಸ್ವಾದು ರುಚಿ ರಸಾಯನ ಮುಮ್ಮಿಂ " (ಮುಷಾ. ೭೫-೬) ; ಕಾಳಿಗವನೆ ಮುಳ್ಳ ಪೆಣ್ಣಳೊಡವೆ . . . ಪುಷ್ಪವನು ರಸಾಯನವನು ಪಣ್ಣಳನು ಶರಂಗೋಳ್ಗೆ ಸಾರ್ಚುತೆ (ಪಪ. ೯-೦೫). ೪. ಬಾಳೆಹಣ್ಣು, ಬೆಲ್ಲ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮಿಶ್ರಣದಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಖಾದ್ಯ : ಸೊದಲು ಚಿಂತೂರವರು ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಬೌಲು ಬಿಗಿದು ದಾನಿ ಭಕ್ತಯಿಂದ ರಸಾಯನಕ್ಕೆ ಕೈ ಒಡ್ಡಿದರು (ಪಾಪಪ. ೦೫೬). ೫. ರಸವಾದ : ರಸವಿದ್ಯೆ. ೬. ಪುಚ್ಚೆಗೆ. ೭. ವಿಷ. ೮. ಬಾಲಪೆಣಸು ; ಹಿಪ್ಪಲಿ. ೯. ಗರುಡನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೧೦. [ವೈದ್ಯಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ : ರಸಾಯನ . . . ಸಿದ್ಧಲೇಪಾದಿ ವಸ್ತುಗಳವೇವತಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಶಿವಭಕ್ತರಿಗೆ ಸುಕ್ಷತಾಮರೂಪದಿಂದಾನಂದಕರಗಳಾಗಿರ್ಪಂ (ಪಪಪ. ೨೦೦) ; ಅಶ್ವಗಂಧಿರಸಾಯನ . . . ನಿತ್ಯವೂ ಸೇವನೆಯಂ ಮಾಡಲು ಕ್ಷಯರೋಗ ಮುಂತಾದ ಸಮಸ್ತವ್ಯಾಧಿ ಪರಿಹಾರವಹುದು (ಪಗಕ್ಕ. ೨೦೧) ; ಔಷಧಿ. ರಸಾಯನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇವರು ಆ ಕಾಲದ ತಜ್ಞರಾಗಿದ್ದರು (ಪಪಗಿ. ೪೬). ೧೧. ಶಕ್ತಿ, ಉತ್ಸಾಹಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ ಮಿಶ್ರಣ : ಅಂದಿನ ಅನುಭವವು ಕಟ್ಟಿಯ ಮೈದುಂಬಿ ರಸಾಯನವಾಗಿ ತಿಂಗಳುಗಳವರೆಗೆ ಹುಟ್ಟಿ ತೊಂದು ಅವನ ಚೈತನ್ಯವು ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿತು(ಗಿಪಪಪ. ೩೩). ೧೨. ಕೃಮಿರೋಚಕ ಔಷಧಿಯಾಗಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ ; ವಿಡಂಗ. ೧೩. [ವಿಜ್ಞಾನ] ವಸ್ತುಗಳ ಗುಣ ಮತ್ತು ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ. —ಶಾಸ್ತ್ರ : ' ರಸಾಯನ ಶಾಸ್ತ್ರ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಸಾಯನಜ್ಞ (ನಾ). ರಸಾಯನಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ರಸಾಯನಜ್ಞರು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕೃತಕವಿನ್ನ ತಯಾರಿಸುತ್ತಿರುವರಂತೆ (ಪಯಾಂ. ೦೩). [ಸಂ.]

ರಸಾಯನವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). "ಮೂಲಧಾತುಗಳು, ಅವು ಸಂಯೋಗ ವಾಗುವ ನಿಯಮಗಳು, ಮತ್ತು ಅವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುವ ಜರ್ಯೆಗಳು, ಮೊ. ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರ " (Chemistry. ೧೯೧೨) : ಪುಸ್ತಕಗಳು ಭೌತವಿಜ್ಞಾನ, ರಸಾಯನವಿಜ್ಞಾನ . . . ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುವು (ಪಪಪ. ೧೪. ಮುಖ್ಯ). [ಸಂ.]

ರಸಾಯನವಿಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). = ರಸಾಯನಜ್ಞ : "ರಸಾಯನವಿಜ್ಞಾನಿ. ಔಷಧವನ್ನು ವ್ಯಾಪಾರಿ " (Chemist. ೧೯೧೨). [ಸಂ.]

ರಸಾಯನಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ರಸಾಯನವಿಜ್ಞಾನ : ಭೌತಶಾಸ್ತ್ರ (Physics). ರಸಾಯನಶಾಸ್ತ್ರ (Chemistry) . . . ಖಗೋಳಶಾಸ್ತ್ರ (Astronomy) ಮುಂತಾದ ಭಾಗಗಳು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವೇರೆವೇರೆಯಾದವು (ಪಿಷಪ. ೦೨) ; ಮೊದಮೊದಲು ಜನರು ರಸಾಯನಶಾಸ್ತ್ರ ಒಂದಿದ್ದರೆ ಸಾಕೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದರು (ಪಪಕ್ಕ. ೦೦೩). [ಸಂ.]

ರಸಾರುಹ (ನಾ). ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು : ಮರ ಗಿಡ ಮೊದಲಾದ ಸಸ್ಯ : ಮತ್ತೊಂದು ಸುಮಮಿಳತರಸಾಲರಸಾರುಹದ ಕೆಳಗೆ . . . ಕಬ್ಬಿಕಚಿಪುಟ್ಟಗಳನ್ನೆಧುಬಿದು ತೋಜುಗುಂ (ಪಾಪಪ. ೦೦-೫೪ ೮). [ಸಂ.]

ರಸಾಲ, ರಸಾಳ (ಗೆ). ೧. ಸವಿಯಾದ ; ಮಧುರವಾದ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು, ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಮಾವು : ಇದು ಪಿಕತುಂಡಮಿಂಡಿತಗರದ್ರ ಸಕೋಕಿಲರಸಾಲಸಾಲಂ (ಪಾದಪೂ. ೬೫೫) ; ಗುಣವಂ . . . ಪಿವನಂ ಬಲಿಸಿ ಬಂದು ಪಚ್ಚಿಲ್ಲವುದನೆ ಹರಿಸದಿಂ ಮಚ್ಚಿ ಗೊಡವದವಂ ಗೆಯೂ ರಸಾಲದ ಪಣ್ಣಿನಿಕ್ಕನಭವಂ (ಪಪಕೀಪ. ೦೦-೦೦) ; ಉರಿವ ಕೆದು ವೇಸಗೆಯ ಬಿಸಿಲಿಂದ ಬಳವಳಿದ ಕೋಮಲರಸಾಲದಂತೆ (ಪಂಚಿ. ೦೨೦). ೩. ಕಬ್ಬು. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬು ; ಪುಂಡ್ರಕ. ೫. ದ್ವೀಪದ ಹಲಸಿನ ಮರ. ೬. ಧೂಪದ ಪುರ ; ಲೋಬಾನ. ೭. ಗೋದಿ. ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಿ ರಸಾಳ : ೧. ಪುಣ್ಯಕಾರಕಕಥೆಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾ ನಿನ್ನ ರಸಾಳವಾಣಿಯಿಂದ ಅವರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುತ್ತಾ ತೋಗು (ಪಾಪಪ. ೦೨೮). ೨. ರಸಾಳೆಯುಪಶ್ರೇಣಿ . . . ಸೊಗಯಿಸಲಿಪುಗುಂ ತತ್ಪುರೋದ್ಯಾನವೆಂದುಂ (ಪಪಾ. ೨-೦೬) ; ಸಾಳ ರಸಾಳ . . . ಹಿಂತಾಳ ಮುಖ್ಯತರುಸಂತತಿಯಿಂ ವನಬ್ಯಂದಮೊಪ್ಪುಗುಂ (ಪೂಪಪ. ೦-೩೫). ೯. ರಸಿಕನಾದವನು ; ರಸಗ್ರಾಹಿ ; ರಸಜ್ಞ : ಪಿರಿದು ರಸಾಳನಿಸುವ ಪುರಾಣಕಂ . . . ಪೇಳಲುದ್ಯತನಾದಂ (ಕೃಷ್ಣ. ೦೨-೦೩). [ಸಂ.]

ರಸಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ರಸಕ್ಕೆ ಅಂಗನಾದ ಅಲಂಕಾರ : "ರಸವತ್, ಪ್ರೇಯಃ . . . ಭಾವಶಬಳಂ ಎಂದು ರಸಾಲಂಕಾರಗಳೇಟುಂ (ಅಕ್ಕ. ೦೧೦) ; ರಸಾಲಂಕಾರವಿಲ್ಲದ ಕೃತಿಯದೇನಿದ್ದೇನು ಫಲ (ಪೊಕಂ. ೬-೦೪-೦೬) ; ಪೂರ್ವಿಕರ ಮಾತಿದಲ್ಲಿ ರಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಾನಸ್ಥಾನವೇ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ 'ರಸಾಲಂಕಾರಗಳು' ಉಪಮಾದಿ ಉಕ್ತಿವೈಚಿತ್ರ್ಯಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರ ತಕ್ಕವುಗಳಲ್ಲ (ಕೃಚಿ. ೨೦೦). [ಸಂ.]

ರಸಾಲೆ (ನಾ). ಪೆಟ್ಟ ಮಾಡಿ, ಒಗ್ಗರಿಸಿದ ಮಜ್ಜಿಗೆ : "ರಸಾಲಾ, ಮಜ್ಜಿಕಾ – ೨ ಪೆಸರಂ ಕೈಗುಡಿದು ಪೂಡಿದ ಮಜ್ಜಿಗೆ . . . ವಗ್ಗರಿಸಿದ ಸಂಬಾರದ ಮಜ್ಜಿಗೆ" (ಕಿಪ್ಪಾ. ೦೨-೨೦೩). [ಸಂ. ರಸಾಲಾ]

ರಸಾವೇಶ (ನಾ). ನವರಸಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ರಸದ ಆವಿರ್ಭಾವ : ರಸಾಸ್ಫೂರ್ತಿ : ಕಾವ್ಯನಾಂ ಸರ್ವಾಪಿತಾ ರಸಾವೇಶ ಮುಜಹಾಲಸ್ಯಮಿತ ಗೂಳಲಾ ತಪ್ಪಗ್ಗಳದ ಕಾವ್ಯಕರ್ತೃ ತವ್ಯವಿಷೆ (ಪಪಗಾ. ೦-೨೩) ; ಕವಿಯ ರಸಾವೇಶವಿಪಯಲ್ಲಿ ತಾನಾಗಿ ಅಸ್ಫುರ ಉಕ್ತಿಗಳು – ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಪುಂದು ಇಲ್ಲಿನ ಅಭಿವ್ಯಾಯವಾಗಿವೆ (ಪಂಕಪಗ ೦೨೬). [ಸಂ.]

ರಸಾಶ್ರಯ (ನಾ). ೧. ನೀರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು. ೨. ಕಾವ್ಯರಸಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದವನು : ರೌಪದ್ಯಾ, ೧. ೨ : ಕ್ಷಿತಿಳದಂತೆ ರಸಾಶ್ರಯನ ಶರ್ಕ್ಷಸುಕವೀಂದ್ರವ್ಯವಹಾರವೆಂತೆ ವಿಶೇಷಾನ್ವಿತನಂಬರದಂತೆ ಸದಾವೃತ ನಂಬುಧಿಯಂತೆ ಪರಮಗಂಭೀರಗುಣಾ (ಪಪಪಪ. ೯-೪೨). [ಸಂ.]

ರಸಾಸ್ವಾದ (ನಾ). ರಸಾನುಭವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ; ರಸವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು : ಕಳಗೆಯಂ ಬಿಗೆಗೊಂಡ ರೂವು ಕುಸುಮಾಮೋದಂ ರಸಾಸ್ವಾದಮಗ್ಗಳವಪ್ಪಂಗಪಲಾಗಂ ತಳ್ಕೊಯ್ಯ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಂಗಳೊಳ್ . . . ತನಿದಂ ಸುಖಾಖಾನಿಧಿಯೊಳ್ (ಪಾಂಚಿ. ೬-೦೨೬); ಮುಖಿಮಂಡಲಂ ಶಿಮ್ಮೋತ್ಸ ಗೀತಾಮ್ಮತರಸಾಸ್ವಾದ[ಪಪಾಂ. ರಸಾಕ್ಷರ]ಕ್ಕೆ ತೀವಿರ್ಪ ರತ್ನ ಖಚಿತಮಾಣಿಕ್ಯ ಕರಂಡಗೆಯಂ ಕಿರ್ದಪ್ಪದು (ಪಂಪ. ೧-೪೩) : ಅತ್ಯುತ್ಕಮ ಕಲಾವಿದ ತನ್ನ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ . . . ರಸಾಸ್ವಾದದಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀನವಾಗುವಂತಹ ಮನಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡಿ ಬಿಡುತ್ತಾನೆ (ಪಿಂಪಪ. ೭೩). [ಸಂ.]

ರಸಾಳ ' ' ರಸಾಲ ' ನೋ.

ರಸಿಕ (ಗು). ೧. ಸವಿಯಾದ ; ಮಧುರವಾದ : ಕತೆಗಾರ್ತಿಯರು 'ಹೆಣ್ಣಿನ ಬಾಳಿನ' ಕಣ್ಣೀರನ್ನು ರಸಿಕದಾಂಪತ್ಯದ ಮಧುರಹಾಸವನ್ನೂ . . . ಚಿತ್ರಿಸಬಲ್ಲರು (ಜಾಸ iii, ಮುಮ್ಮು). ; ಶಾರೀರಕ ಗುಣಧರ್ಮಗಳ ಸ್ಪುಟಗೊಂಡು ರಸಿಕಜೀವವು ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ (ಕ್ಷಶ. ೦೦೩). ೨. ಹಾಸ್ಯ ಮನೋಭಾವದ ; ವಿನೋದದೃಷ್ಟಿಭಾವದ : ಗಾದೆಮಾತನ್ನು ರೂಢಿಸಿದವಳು ಒಬ್ಬ ಕೋಮಲೆಯಾದ ರಸಿಕ ಮುತ್ತೈದೆಯೆ ಆಗಿರಬೇಕು (ದೇಚಕ್ಕ. ೦೯). (ನಾ). ೩. ರಸಾನುಭವ ಮಾಡಬಲ್ಲವನು ; ರಸಜ್ಞ : ರಸಿಕರ್ ಬಣ್ಣಿಸೆ ಭಾವಕರ್ ಪೊಗಟ್ [1] . . . ನಾಟ್ಯಮಂ (ತಿಕ್ಕಾ. ೦೨-೩೦) ; ರಸಿಕರೊಟಕ್ಕೆ ಏರಿದುಂ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿಯಾ ಬೋನ ವೆಸರಂ ತಳೆದುದು (ಸ.ಚರಿತಾ. ೦-೬೦) ; ವಸುಧೇಶಂ ಮನುರಾಜಂ ರಸಿಕಂ ರಾಜೇಂದ್ರನೆಮಳಹಮ್ಮಿರನೆನಿಪ್ಪ ಸದ್ಬಿರುದಂಗಳ್ ಪರಿಸುಗುಂ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೦-೨೯) ; ರಸಿಕನಾಡಿದ ಮಾತು ಶಿಶುವಿದಿಸಿ ಬಂದಂತೆ ರಸಿಕಲ್ಲದ ಬಜಿಮಾತು ತಿಗೆ ಕೂರ್ದಿಯು ಬಡಿದಂತೆ (ಸರ್ಪಕ್ಕ. ೦೩೩೦) ; ಕಾವ್ಯದ ಸಮಯವನ್ನು ಅರಿಯುವುದನು ರಸಿಕ (ಜಾವಿಸಾ. ೨೨೩). ೪. ಶೃಂಗಾರದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ವಿಲಾಸಿ : ದಿಂಟಾದರವ್ವ ಡೊಂಕು ಚುಂಬಿಸಿದು ಹೊಂಕೆ ರಸಿಕಾ ಪೇಳೊ (ಹಂ. ೩೨-೦೨) ; ರಸಿಕ ನೆಂದರೆ ಭೋಗಿಯೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಬಲ್ಲರು (ಜಾವಿಸಾ. ೧೩). ೫. ಮರ್ಮ; ರಹಸ್ಯ : ಕಪಾಲದ ಒಡಿದಾತನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಗುಣಗೊಳಗಾವರು ಆತ್ಮನ ರಸಿಕವನಱಿಯದ (ಹೀಗಸಾ. ೩೯-೨೯೩). [ಸಂ.]

ರಸಿಕತನ (ನಾ). ೧. ರಸಿಕನಾಗಿರುವಿಕೆ : ಪಾನಾದಿಗಳನೀಂಟುತ ರಸಿಕತನದಿಂ ಚಪ್ಪಿಜಿದ ದನಿಸೋಜಲು (ಜಸಿಚ. ೩೩-೦೩). ೨. ವಿಷಯ ಲಂಪಟತ್ವ : ಮೊದಮೊದಲಿಗೆ ರಸಿಕತನವೂ ಇತ್ತು ಮಾವಯ್ಯನಿಗೆ (ಕಷ್ಮಶ. ೫೦೯). [ರಸಿಕ + — ತನ]

ರಸಿಕತೆ (ನಾ). = ರಸಿಕತನ ೧ : ಪೊಸುಗೆ ಬಗೆ ರಂಜಿಪ ರಸಿಕತೆ ರಸಿಕತೆ ಕುಸಿವ ಪಸರಿಸುವ ರೀತಿ ರೀತಿಯಿನೆ ಮೆಚ್ಚದರಾರ್ (ತುಳಚಾ. ೦-೨೩) ; ಇನ್ನೆನಗೆ ನವಯೌವನಂ ಬಂದು ರಸಿಕತೆಯು ಬಗ್ಗೆಯುಕ್ಕುವುದೊಂದು ಅಚ್ಚರಿಯ ? (ಸಂದ್ರಚ. ೨೨-೦೦) ; ರಸಿಕತೆ ಬರಿಯ ವಿಲಾಸವಲ್ಲ. ಅದು ಹಿತವೂ ಮಿತವೂ ಆಗಿದ್ದರೆ ಜೀವನಪಥವನ್ನು ಸುಗಮವಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ (ಸಂಗಾಕ. ೩೬೦). [ಸಂ. ರಸಿಕತಾ]

ರಸಿಕತ್ವ (ನಾ). = ರಸಿಕತನ ೧ : ನಿನ್ನ ಪಾಂಡಿತ್ಯಕ್ಕಲ್ಲಿಂದಮೈತಂದುದೀ ರಸಿಕತ್ವಂ ? (ಹಂಪ್ರಸ. ೪೦-೨೬). [ಸಂ.]

ರಸಿಕೆ ' ಲಸಿಕೆ ' ನೋ.

ರಸಿಗೆ ' ಲಸಿಕೆ ' ನೋ.

ರಸಿತ (ಗು). ೧. ರುಚಿ ನೋಡಿದ ; ಸವಿದ. ೨. ಗಿಲೀಟು ಮಾಡಿದ. ೩. ಧ್ವನಿ ಮಾಡಿದ ; ಕೂಗಿದ. (ನಾ). ೪. ಧ್ವನಿ ; ಕೂಗು : ಅನೇಕಾಕಾರವಿಕೃತಮರಕುಮಾರಜರಿಪತನಟನಮ್ಮದು ಕೂಜಿತ ರಸಿತದರಹಸಿತ . . . ವಾನಾವಿನೋದಂಗಳೊಳಂ (ಜಜಿ. ೯-೬ ಪ) ; ನೂಪುರಂಗಳ ದನಿಯಿಂ ಕುಸುಮೋಪಹಾರದಳಿಗಳ ರಸಿತಂ ದ್ವಿಗುಣಿತಾ ನೃಪಗೃಹಪ್ರಾಂಗಣದೊಳ್ (ಪ್ರಸ್ತಾ. ೯-೨೩). [ಸಂ.]

ರಸೀತಿ ' ರಶೀತಿ ' ನೋ.

ರಸೀದಿ ' ರಶೀತಿ ' ನೋ.

ರಸುಗೆ ' ಲಸಿಕೆ ' ನೋ.

ರಸುಮಿ. ರಸುಮೆ. ರಸ್ಮೆ (ನಾ). ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಭೆ : ರಸುಮಿ ತೋರಿತು ಮೂಡಣಾದ್ರಿಯ ಮೇಲೆ (ಮುಂಗಾ. ೨೨). ' ರಸುಮಿಸು ' ಪರಾ. **ರಸುಮೆ** : " ರಶ್ಮಿ — ರಸ್ಮಿ = ಕಿರಣಲೇಖೆ " (ಕ.ಪ್ರ.ಕೋ. ೩೯) ; ನಸುನಗೆಯ ಚೂಣಿಯಲಿ ವದನದ ರಸುಮಿ ರುಳಿಪಸೆ (ಜಾಪ್ರಾ. ೩-೮) ; ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದೊಡಲ್ಲಿ ಮಿಂಚುಬುಳುಮಿವ ರಸುಮೆ (ಕಬ್ಬಳಿ. ೦೦-೩೬) ; ಸೂರ್ಯನ ರಸುಮೆಗಳು ಮಾಸಿದವು (ಜಜಾಗ. ೯-೦-೩೬). **ರಸ್ಮೆ** : ಚಂದದಿ ವಂಜನು ಹಿಡಿದು . . . ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವಂದದಿ ರಸ್ಮಿಯಿಂದ ವರ್ಮದುದಾಸ್ಥಾನ (ಜಸಚ. ೩-೦೩). [< ಸಂ. ರಶ್ಮಿ]

ರಸುಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೆಳಗು ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗು : ವಜ್ರಸ್ತಂಭಗಳ ಕಂಡರಣಗಳೆಲ್ಲೊಪ್ಪಿರ್ದ ರಸುಮಿಪ ವಜ್ರಧಾರೆಗಳ . . . ವೈವಾಹಮಂಟಪ ವೆಸೆದುದು (ಜಂಸಂ. ೭-೨೪) ; ಕಡೆಗಣ್ಣ ನೋಟವೆಳನಗೆಯ ಮಿಸುಗಂ ರಸುಮಿಸುವ ಬಟ್ಟದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೪) ; ರಸುಮಿಪ ರವಿಯದ ಕ್ಕಂಕಣವಂಗಜವೆಸರಂ ಕಂಠಿಕೆ ರತಿವೆಸರಂ . . . ತಳೆದು (ಜಜಾಗ. ೭-೨೫). [ರಸುಮಿ + — ಇಸು]

ರಸುಮೆ ' ರಸುಮಿ ' ನೋ.

ರಸೆ (ನಾ). ೧. ವೆಲ ; ಭೂಮಿ ; ಧರೆ : "ಭೂಃ . . . ರಸಾ, ಕ್ಷಿತಿಃ . . . ಅಧಾರಾ — ಈ ೩೭ ಭೂಮಿಯ ಪೆಸರ್" (ಕಠಾಯು. ೫೯-೦) ; ರಸೆಯಂ ತಾಂ ತಾಂಕೆ ಕಲ್ಪಾಂತದ ಬಲುಸಿಡಿಲಯ್ತಂದು ಪೊಯ್ಯಲ್ [2] (ಶಾರಂಪು. ೭೦೦). ೨. ಅಧೋಲೋಕ ; ಪಾತಾಳ : ಎಳೆ ರಸೆಯೋಟ್ಟುದಂ ಭುಜಬಳದಿಂ ಮುನ್ನೆತ್ತಿದಂತೆ ವಿಜಯಾಂ ಬುಧಿಯೊಳ್ . ಮುಬುಗಿರ್ದೆವ್ಮಯ್ಯರುಮಂ ಬಳಿಪರ ಪಿಡಿದತ್ತಲೆಂದು ಬಂದೆ ಬರವಂ (ಪಂಪಾ. ೯-೦೩); ರಸೆಯಿಂ ಕಾಲಾಗ್ನಿರುದ್ರಂ ಪೊಜಮಡುವ ಪೊಲ್ (ಧರಾಶು. ೭-೩೦). ೩. ತದುಕಿನ ಗಿಡ ; ಆನೆಬೇಲ : "ಗಜಭಕ್ಷ್ಯಾ, ಸುಮಾ, ಸುರಭೀ, ರಸಾ . . . ಹ್ಯಾದಿನೀ – ೆ ತದುಕಿನ ಗಿಡದ ಹೆಸರು. ಆನೆಬೇಲ " (ಶಿಷ್ಯಿಂ. ೦೫೦). ೪. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ರಸೆ ಧರೆ ಇಳೆ ರೂಪಮ್ಮೆಕಮೊಂದಱ ನಾಮಂ (ಕ್ಷಕಷಾ. ೯). **ರಸೆಯರಸ** = ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ ; ರಾಜ : ರಸೆಯರಸನಱ್ಕಿಯಂ ಪಾಲಿಸುವೊಡಾಂ ಜೀರವಸನಂ ಜಟಾಧಾರಿಯುಮಿ ವನಮಂ ಪೊಗುವೆ (ಪಂಆಣಾ. ೨-೬-೦೯). [ಸಂ. ರಸಾ]

ರಸಗಳ್ತಲೆ. ರಸಗತ್ತಲೆ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲೆ ; ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ : ಪೊದಳ್ದ ಪೆರ್ಗಳ್ತಲೆ ನಾಲ್ದೆಸೆಗಳ್ತಲೆ ಪೊಸಗಳ್ತಲೆಯುಸಿ ಕೂಡೆ ತೀವಿತು ತಿಮಿರಂ (ಗಿಂಕ. ೯-೬೬). **ರಸಗತ್ತಲೆ** : ಸಂಕೇತಸ್ಥಲಕ್ಕಿ ಬರಲೊರ್ವ ಜಾರೆ ರಸಗತ್ತಲೆಯೊಳಪಳನೆರ್ದಮನೀಳ್ಕುಳಿಗೊಳ್ವ ರಸಿಕಜಾರಂ ಬರುತಿರಲ್ಕೆ (ಜಸಚ. ೯-೬೩). ' ಭೂಚ್ಛಾಯೆ ' ಹೋ.

[ರಸೆ + ಕಳ್ತಲೆ (< ಕತ್ತಲೆ)]

ರಸೇಕ್ಷು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬು ; ರಸದಾಳಿ : ಇಕ್ಷು ಧವಳೇಕ್ಷು ಪುಂಡ್ರೇಕ್ಷು ರಸೇಕ್ಷು (ಅಚಿಕ. ೨೦೦). [ಸಂ.]

ರಸೇಶ್ವರ (ನಾ). ೧. ಪಾದರಸ ; ಪಾರದ. ೨. ಷಡ್ದರ್ಶನಗಳಿಗೆ ಹೊರತಾದ ಒಂದು ದರ್ಶನ: ' ರಸೇಶ್ವರಶೈವ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಸೇಶ್ವರಶೈವ (ನಾ). [ಶೈವ] ಶೈವಮತದ ಎಂಟು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶೈವಮತದಲ್ಲಿ ನಾವು ಎಂಟು ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು ಕಾಣುಬಹುದು. ೧) ದ್ವೈತವಾಶುಪತ . . . ೬)ಸಂದಿಕೇಶ್ವರಶೈವ. ೭) ರಸೇಶ್ವರಶೈವ, ೮) ಕಾಶ್ಮೀರಶೈವ (ಶಾಶಿಪ. ೨೦೦). [ಸಂ.]

ರಸೋಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ರಸಭರಿತವಾದ ನುಡಿ ; ಸಾರವತ್ತಾದ ಮಾತು. ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾ] ರಸಾಲಂಕಾರ : ವಕ್ರೋಕ್ತಿ ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿ ರಸೋಕ್ತಿ ಪಾಕಲಾಲಿತ್ಯ . . . ಸೂತನೆಮಾಗೆ (ಗಿಂಕ. ೨-೦೦೫ ಪ). [ಸಂ.]

ರಸೋತ್ಪತ್ತಿ (ನಾ). ನವರಸಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಭಾವದ ಉತ್ಪತ್ತಿ,– ಆವಿರ್ಭಾವ : ಒದವಿದ ನಾಟಕದೊಳ್ ಕಾವ್ಯದೊಳೀಕ್ಷಿಸಿ ಪೇಳಲಾದ ಭಾವಾದ್ಯಿಯಪೊಳ್ಪೊದವೀಕ್ಷಿಪ ಕೇಳ್ವ ಸಭಾಸದ್ಗೆ ರಸೋತ್ಪತ್ತಿಯಂದಾ ಪೇಳ್ದರ್ ಪಿರಿಯರ್ (ಕಷ. ೦-೭). [ಸಂ.]

ರಸೋದ್ದೀಪನ (ನಾ). ಆನಂದವಾಗುವಿಕೆ ; ಸಂತೋಷವುಂಟಾಗುವಿಕೆ : ' ರಸೋದ್ದೀಪನಂಗೊಳ್ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಸೋದ್ದೀಪನಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಆನಂದವನ್ನು ಹೊಂದು ; ರಸಾನುಭವವನ್ನುಪಡೆ : ಈ ಉದ್ಯಾನ ಶೋಭೆಗೆ ರಸೋದ್ದೀಪನಂಗೊಂಡು ಮೈಮರೆಯದಿರು (ಶಬ್ದಸ. ೩೦-೯). [ರಸೋದ್ದೀಪನ + ಕೊಳ್$_1$]

ರಸೋದ್ರೇಕ (ನಾ). ಆನಂದದ ಹೆಚ್ಚಳ ; ರಸದ ಉದ್ರೇಕ : (catharsis. ಶಾಬಿ. ೮೨). [ಸಂ.]

ರಸೋನಕ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ : " ಲಶುನಂ ಗೃಂಜನಸಂಜ್ಞಂ ರಸೋನಕಂ " (ಹಚ್ಚಶಬ್ದ. ೩೯-೩೬). [ಸಂ.]

ರಸೋಪಾಸಕ (ನಾ). ಕಾವ್ಯರಸಾನುಭವದ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವವನು: ರಸಜ್ಞ : ಹುಟ್ಟು ರಸೋಪಾಸಕನಾದ ಆತನು ತನ್ನ ದರ್ಶನವನ್ನು . . . ರಸ್ಯವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ರೂಪಿಸುತ್ತಾನೆ (ಕಕ್ಕಾಗಾ. ೩೫೦). [ಸಂ.]

ರಸ್ತಾಳೆ ' ರಸದಾಳಿ ' ನೋ.

ರಸ್ತು ' ರಸದು ' ನೋ.

ರಸ್ತುಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಸೈನಿಕರಿಗೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಸರಬರಾಜು ಮಾಡು ; ಸೇನೆಗೆ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೊಡು : ಅವರ ದಂಡಿಗೆ ರಸ್ತುಬಿಡದಂತೆ ಆಟಾವಳಿ ಮಾಡಿಸಿ (ಜಾಬಾಪಂ. ೩. ೩೩). [ರಸ್ತು (<ರಸದು) + ಬಿಡು$_1$]

ರಸ್ತುಮುಸ್ಕೈದೆ (ನಾ). ಆಹಾರಸಾಮಗ್ರಿ : ಜಕ್ಕರಿ ರಸ್ತುಮುಸ್ಕೈದೆಗಳೊಳಪುಗದಂತು ಕಂಡಿ ಕಣವೆ ಪಥುಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ ಜೀರುಮುತ್ತಿಗೆಯಂ ರಚಿಪಲು (ಕಾಕ್ಕ. ೩-೧೩ ೩); ರಸ್ತುಮುಸ್ಕೈದೆಯು ಇಲ್ಲವಾಗಿ ಬಹಳ ಜನ ಮೃತವಾಗಿ ಹೋದರು (ಜಾಪಂಪ್ರ. ೨೩). [ರಸ್ತು (<ರಸದು) + ಮುಸ್ಕೈದೆ]

ರಸ್ತೆ (ನಾ). ದಾರಿ ; ಮಾರ್ಗ ; ಬೀದಿ : ರಾಜಧಾನಿಯಿಂದ ಆಶ್ರಮದವರೆಗಿರುವ ರಸ್ತೆಯು ಬಹಳ ದೂರ (ಜಾಬ್ಯಕ. ೦೩೯); ಅಲ್ಲಿಗೆ ರಸ್ತೆ ಇಲ್ಲ (ಬೌಅಗ. ೩೨೩). [← ಪಾರ. ರಾಸ್ತಹ್; ಹಿಂ. ರಸ್ತಾ, ರಾಸ್ತಾ ; ಮರಾ. ರಸ್ತಾ]

ರಸ್ತೆಸಾರಿಗೆ (ನಾ). (ರಸ್ತೆಯ ಮೇಲೆ) ಸಾಗಣಿಕೆಯ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಡಾಗಿರುವ ವಾಹನವ್ಯವಸ್ಥೆ : ರಸ್ತೆಸಾರಿಗೆ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಕೆಲಸಗಾರರು ಸಂಪು ಹೂಡಿದ್ದಾರೆ (ಪ್ರಾಪ). [ರಸ್ತೆ + ಸಾರಿಗೆ]

ರಸ್ತೆ ' ರಸಂಮಿ ' ನೋ.

ರಸ್ಯ (ಗು). ೧. ರಸಭರಿತವಾದ ; ರಸವುಳ್ಳ : ರಸ್ಯಗುಣವೊಂದನ್ನು ಹೊರತು ಕವಿಯ ದರ್ಶನಕ್ಕೂ ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರ ಕೀರ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರ ದರ್ಶನಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಅಂತರವು ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ (ಅಂಶಾ. ೪೬). (ನಾ). ೨. ನೆತ್ತರು ; ರಕ್ತ. [ಸಂ.]

ರಹ$_1$ (ನಾ). ೧. ಏಕಾಂತಸ್ಥಳ ; ನಿರ್ಜನಪ್ರದೇಶ. ೨. ಏಕಾಂತತೆ. ೩. ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ : " ಗುಹ್ಯ ರಹಮುಪಸ್ತ್ರಮಮು ರಹಸ್ಯಂ " (ಪೂಗಣಾ. ೦೨೯-೦೦) ; ಬಹುತಪವ ಕೈಕೊಂಬೆವೆಂಬೊಲು ರಹಕೆ ಸೇರದೆ ಮುಳುಗಿದುವು ವಿಷಾನುಗಳು ಕೊಳನೊಳಗೆ (ಕೀಗಣಮು. ೪-೬೩). ೪. ಗುಪ್ತಾಲೋಚನೆ : ಮಂತ್ರಿಯ ಗೃಹಕೆ ಕಳುಹಿಂದು ತಂದೆ ಮಕ್ಕಳು ರಹವ ಮಾಡಿದರು (ಕೂಪಾ. ೬-೦-೩೦). ೫. ಆಶ್ಚರ್ಯ : ಸೋಜಿಗ : " ರಹಮೆನಲತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಂ " (ಜಾಪಂ. ೩೮) ; ವಿನು ನಿನ್ನಂಘ್ರಿವನಕೆ ನೀನಾರಾವರೇಂದ್ರರ ಸೆಱೆಯ ಬಿಡುಗಡೆಗೈಸನೆಂಬೆನು ರಹವನೆಂದನು (ಕುಪಾ. ೩-೩೨). [ಸಂ. ರಹಸ್]

ರಹ$_2$. **ರಹ್ಯ** (ನಾ). ೧. ತಂತ್ರ ; ಉಪಾಯ. ೨. ದಾರಿ; ಮಾರ್ಗ; ಹಾದಿ : ನಾಟ್ಯದ ಗೃಹಕೆ ಸೂಚನೆಗೊಟ್ಟು ನಿಮಿಷಕೆ ರಹವ ಮಾಡಿದರವರು (ಕುಪಾ. ೯-೩) ; ಹೊಗಳಲದೇಕೆ ನಿಂದಿಸಲೇಕೆ ನಿಮಗೆ ನಾ ಜಗಳವನ್ಕ ಬಂದವನೆ ಮಗಳನು ಕಡಿಸಿದನಿಗೆ ರಹವಜ್ಞಯದೆ ದೃಗುಯುಗದೊಳು ಕಿಡಿಯೇಕೆ (ಪೂಗಣ. ೩೩-೨೩) ; ಜನಗಳ ನೆಮ್ಮದಿಗೆ ಭಂಗವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶಕ್ಕೆ ರಹ ಇಲ್ಲದಂತೆ . . . ತಿಳಿಸುವುದು (ಗ್ರಾಪಾಚ. ೫೦). ರಹ$_3$: ೨. ' ರಹಿಗೆಡು ' ಪರಾ.

[← ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ರಾಹ್ ; ಮರಾ. ರಹಾ]

ರಹಟ ' ಜುಟ್ಟು ' ನೋ.

ರಹಟಘಟಿಕಾನ್ಯಾಯ (ನಾ). [ತರ್ಕಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನ್ಯಾಯ ; ರಾಟೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಗಡಿಗೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನ್ಯಾಯ ; ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪುನರಾವರ್ತನೆಯಾಗುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ನ್ಯಾಯ : ಅನುಸಂಧಾನಂಗಿಡದೈದನೆಯದು ದುಷ್ಷಮಮೆನಿಪ್ಪ ಕಾಲಂ ಬಟಿಕಾಜಿನೆಯದತಿ ದುಷಮಂ ವರ್ತನಮಿಂತೀ ತೆಱದೆ ರಹಟಘಟಿಕಾನ್ಯಾಯಂ (ಪಂಗಾಪ್ರ. ೦-೩೭). [ರಹಟ (< ಜುಟ್ಟು) + (ಸಂ. ಘಟಿಕಾ) + ನ್ಯಾಯ]

ರಹಟಘಟೀಯಂತ್ರ (ನಾ). ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರೆತ್ತುವ ಸಾಧನ : ರಾಟೆ : ರಹಟಘಟೀಯಂತ್ರಂಗಳ್ ಬಹುವಿಧವಿಭ್ರಮದಿನೆಸೆವುವುಪಶಲ್ಯಕದೊಳ್ (ಕಪ್ಪ. ೩-೩೦). [ರಹಟ (< ಜುಟ್ಟು) + ಘಟೀಯಂತ್ರ]

ರಹಣ (ನಾ). ಓಡಿಹೋಗುವುದು ; ಪಲಾಯನ : ರಕ್ಕಸರಾಯು ಭೈರವನಾದನಹಾ ಕೈಯ ಮುಚ್ಚಿದನೇನ ಹೇಳುವೆ ರಹಣವಾಯ್ತೆಂದು (ಗೀಶಾ. ೨೨-೩೦).

ರಹಣದಾಕಾರ = ಭದ್ಮವೇಷ್ಟ ; ಮಾರುವೇಷ : ಆ ಮಹಾಸಭೆಯೂ ರಹಣದಾಕಾರದಂಗಳಲಿ ವಿಗ್ರಹವಲಾಯನನಾಟಕವ ನಿರ್ವಹಿಸಿದಿಂದ್ರಾದಿಗಳು (ಅಪ್ರಕಾ. ೯-೮೩). [ಸಂ.]

ರಹಣೆ (ನಾ). ೧. ಸಾಲು ; ಸರಣಿ : "ರಹಣೆಯೆನಲ್ ಸರಣಿ" (ಜಾಅಕ. ೫೦) ; ಗಹಗಹಿಸಿ ನಗೆ ನಗುವ ನಗೆಗಳ ರಹಣಿಗಳಿಗೊಳಗಾದನಲ್ಲಾ (ಜಪಕ್ಷ. ೨೮-೨೦) ; ಲಹರಿ ಮಸಗಿದುದತ್ತ ಕಾಂತಾಟಹಳಪಾರಾವಾರ . . . ಗಹಗಹಿಕೆ ಮಿಗೆ ಅಟ್ಟಹಾಸದ ರಹಣಿಗಳ (ಉಬ್ಯಾಉ. ೦೭-೦೯) ; ಅಹುದಲೇ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಕವಿತೆಯ ರ[ಜಾಕಾಚ. ವ]ಹಣಿ ಲೇಸ್ಕೆ (ಕೂಲಾಣಾ. ೦-೨-೦೭). ೨. ನಟನೆ ; ಅಭಿನಯ : ಹಯಮಂ ತಡೆದ ರಹಣಿ ರಾಯರ ಮುಂದೆ ಹೋಗೆಂದು ದುಷ್ಕೃತಿಯ ಕುಹಕದಿಂ ಬೈದು (ಕೃಬಾಕಾ. ೦೭-೩೩). ೩. ಉಪಾಯ ; ತಂತ್ರ : ಕಾಮನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದೆ ಪರವಧುವಿನ [ಮನ್ನು] ರಯನೆಯಿಂದೆ ಜನ್ನ ಬಗೆಗೆ ಬಹಪೊಲೆಸಗುವಳು ಸಮರ್ಥದೂತಿ (ಜಪಕ. ೦೬-೩). [← ಮರಾ. ರಹಣೇ, ರಹಾಣೇ]

ರಹಣೆಕಾಜಿ (ನಾ). ನಟನೆ ಮಾಡುವವನು ; ನಟ : ಗರ್ದಭಗಳಂತೊದೆದಾಡಿ ರಹಣೆಕಾಜಿರವೊಲು ಕೆಲದು ಮಹಿಷನಂದದಿ ನೋಡಿ ಕುದುರೆವೊಲ್ಕೂಡುವ ಮಹಿಯ ರೊಟ್ಟಿಗನ ವರ್ತನವೆ (ಪಪಕ. ೩೦-೦೦೨). [ರಹಣೆ + — ಕಾಜಿ]

ರಹದಾರಿ (ನಾ). ೧. ಅನುಜ್ಞಾಪತ್ರ ; ಪರವಾನೆ : ಮಡಕೆಯನು ಬಡಿದು ಹೊಸ್ ಕೊಡವ ಜೋರುವ ಸಪನೆ ಪಡೆದಿಪೆಯ ರಹದಾರಿಯನು ಹೊನ್ನ ಗಣಕೆ ? (ಪಂಅಗ. ೩೬೨) ; ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಈಗಿನ ರಹದಾರಿ (Pass-Ports)ಗಳನ್ನು 'ಉಂಡಿಗೆ'ಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಶಾಇ. ೩೩೬). ೨. ರಸ್ತೆ ; ಮಾರ್ಗ : ಮೈಸೂರಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾದ್ದಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆ ರಹದಾರಿ ಮಾಡಿ (ಜಾಪಂಪ್ರ. ೦೨೬); ಎಡಬದಿಯ ದೊಡ್ಡಬಯಲನ್ನು ದಾಟಿ ರಹದಾರಿಗಳಿಂದ ದೂರಯೋಗಿ ಸಣ್ಣದಿನ್ನೆಯೊಂದರ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡೆವು (ಮುಶ್ಕಿ. ೩೬). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ರಾಹದಾರೀ ; ಮರಾ. ರಹದಾರೀ]

ರಹದಾರಿಚೀಟಿ 'ರಹದಾರಿಚೀಟು' ನೋ.

ರಹದಾರಿಚೀಟು, ರಹದಾರಿಚೀಟಿ (ನಾ). (ಒಂದು ಸ್ಥಳದಿಂದ ಹೊರ ಹೋಗಲು ಅಥವಾ ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಒಳಗೆ ಬರಲು ಪಡೆಯ

ಬೇಕಾದ) ಅಪ್ಪಣೆಚೀಟಿ ; ಅನುಮತಿಪತ್ರ : ಮೂಡುೞೆದೆ ಹೊಗು ವಂಥಾ ಜನರಿಗೆ ರಹದಾರಿಚೀಟು ಕೊಡಬೇಕು (ಶಾಸಂಪ್ರ. ೨೬೦) **ರಹದಾರಿಚೀಟಿ** : ನಗರದಿಂದ ಯಾರೂ ಮುದ್ರೆ ಒತ್ತಿದ ರಹದಾರಿಚೀಟಿಯಿಲ್ಲದೆ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗದಂತೆ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟರು (ಪಾಕತಿ. ೦೪೮).

[ರಹದಾರಿ + ಚೀಟು]

ರಹವಾಸಿ ' ರಹಿವಾಸಿ ' ನೋ.

ರಹಸಿಯ (ನಾ). ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ : ರಹಸಿಯದ ಬುಗ್ಗೆಯದು ಭಿಮ್ಮಿತಿಹುದಲ್ಲರೊಳು (ಜಂಬುಕು. ೨೦೩).

[< ಸಂ. ರಹಸ್ಯ]

ರಹಸ್ಯ (ನಾ). ಗುಟ್ಟು ; ಗೋಪ್ಯ ; ಮರ್ಮ : "ಗುಪ್ತರಹಸ್ಯಮುಪಜ್ಞ ರಮದು ರಹಸ್ಯಂ " (ಜಾಂಗಂ. ೦೫೯-೦೦) ; ನಿರ್ಮಳದ ಧರ್ಮಸ್ಥಿತಿ ರಹಸ್ಯವ ತಿಳುಪಿದವರಾರ್ (ಭಾಷ್ಯ. ೦೭-೦೪); ಇವಪ ರಹಸ್ಯವನಿನ್ನು ಮಾರಯಲು . . . ಇಂತೆಂದನು ಜಾನಪನಂ ಕುರಿತು (ಗಪಚ. ೯-೨೨೩).

[ಸಂ.]

ರಹಾಟಿ ' ಹುಟ್ಟು ' ನೋ.

ರಹ್ಮಿ (ನಾ). ೧. ರೀತಿ ; ವ್ಯಕಾರ ; ಬಗೆ : ''ರಹಿಯೆಂದೊಡದೀ ಪ್ರಕಾರ'' (ಜಾಪ. ೫೮) ; ತಾರಾಗಣದ ಮಧ್ಯದ ಚಂದ್ರಮನ ಹೊಯ್ದಣ ಲೊಳಪಿನ ರಾಹುವಿನ ರಹಿಯಾಯ್ತು ನಿನಿಷದಲಿ (ಭಾಷ್ಯ. ೫೫-೨೯) ; ವಂದಿಗಳ ವೈತಾಳಿಕಾಮರವ್ಯಂದ ಸೂಸುವ ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ದಿಕ್ಕೆ ಮಳಮಯಿಸೆ ಪರಮೋತ್ಸವದ ರಹಿಗಳಲಿ (ಜಜಾಗ. ೩-೭-೩೭). ೨. ಸಡಗರ ; ಸಂಭ್ರಮ ; ಉತ್ಸಾಹ : ರಾಣಿಯರೆ ರಹಿಯಿಂದ ರಂಜಿಸಿ ಜಾಣನಲಿ ಬಹಿವರಸ ನಿಮ್ಮಿಯಾಣೆಯೆಂದೊಡಬಡಿಸಿದರು (ಭಾಷ್ಯ. ೦೭-೨೭) ; ಮೊಳಗಿದವು ಘನಗಂಭೀರಭೇರಿಗಳಬ್ಧಿದಲಿ ನಾರಿಯರ ಪೆಣ್ಣಿದ ಪರಮೋತ್ಸವದ ರಹಿ ಮಿಗಲು (ಜಜಾಗ. ೯-೦೦-೩೩). [< ಹಾ. ರಹ]

ರಹ್ಯೆ ' ರಹ್ಯೆ ' ನೋ.

ರಹಿಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ದಾರಿ ಕಾಣದಾಗು ; ದಿಕ್ಕು ತೋರದಂತಾಗು : ಮಹಿಯೊಳ್ ಭೂಸುರವೇಷದಿಂದ ಕಲಿಯುಲ್ ಕರ್ಣಂ ಧನುರ್ವೇದಮಂ ರಹಿಗೆಟ್ಟುಂ (ಸೋಭೂಪ. ೮೨). [ರಹ್ಯೆ (< ರಹ್ಯ) + ಕೆಡು]

ರಹಿತ (ಗು). ೧. ಇಲ್ಲದ. (ನಾ). ೨. ಬಿಡುಮಿಕೆ ; ತ್ಯಜಿಸುವಿಕೆ : ' ನಿಯಮರಹಿತ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಹಿತಾಳು (ನಾ). ಪಾಪವಿಲ್ಲದವನು ; ನಿಷ್ಕಳಂಕ : ಸುಹಿತಾಚಾರನು ದಾರಲಾಳ ಮಲಧಾರಿಖ್ಯಾತವಾಮಾಂತೆ[೦] ರಹಿತಾಳಂ ಪರಮದ್ಯಸೇನ ಮುನಿಪಂ (ಶಾಶಾ. XX. ೨೦೩-೨೬; ೧೨೬೭). [ಸಂ.]

ರಹಿತಾನುಕೂಲೆ (ನಾ). ೧. ಅನುಕೂಲೆಯಲ್ಲದವಳು. ೨. ದಂಡೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹರಿಯುವ ನದಿ. ೧, ೨ : ಪರವಂತೆ ಧನದಸುನಿವರತ್ನದಂತೆ ಗುಣವಿರಹಿತೆ ಸುರಾಚಾರ್ಯನಂತೆ ಗತಸೌಮ್ಯೆ ಸ್ವರುಚಿ ಖುತು ನಿಮ್ನಗಾರಯದಂತೆ ರಹಿತಾನುಕೂಲೆ (ಪಂಪ. ೦೦-೭೬).

[ಸಂ. ರಹಿತಾನುಕೂಲಾ]

ರಹಿತು (ನಾ). ರದ್ದು ; ವಜಾ : ಏನು ಸರಹರಿ ! ಈ ವರ್ಷ ಕಾಲೇಜಿಗೆ ಹೋಗುವುದನ್ನು ನೀನು ರಹಿತು ಮಾಡಿದಿಯಾ ? (ಪಮಾಪ್ರ. ೦೪೮).

[< ರಹಿತ]

ರಹಿವಾಸಿ, ರಹವಾಸಿ (ನಾ). ವಾಸಿಸುವವನು ; ನಿವಾಸಿ : ಅಂಣಾ ರಾಯರಾದರೂ ಅಲ್ಲಿಯ ಮೂಲ ರಹಿವಾಸಿಗಳಲ್ಲ (ಪಾಅಚೋ. ೬) ; ಇಲ್ಲಿಯ ರಹಿವಾಸಿಗಳು ಕನ್ನಡ ಮಾತೃಭಾಷೆಯವರು (ಪೀಚಿ. ೩೪). **ರಹವಾಸಿ** : ನಾವೂ ಪುಣೆಯ ರಹವಾಸಿಗಳಾಗುತ್ತೇವೆ ! (ಪಮಾಪ್ರ. ೪೭೬).

[← ಮರಾ. ರಹಿವಾಸೀ]

ರಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ಇರು ; ವರ್ತಿಸು ; ಉಂಟಾಗು : ಸೂಳೆಯರೇಕಪುರುಷರಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುವರೇ ಲೋಕಧರ್ಮದೆ ರಹಿಸಿ ರಹಿಸುವುದ್ಯೆಸಲೇ (ಶಾಶ್ಯಾ. ೨೨-೨೩) ; ಪಾರದನ ತುಂಬುರನ ಸಂಗೀತ ರಹಿಸೆ ರಂಭಾ ರಮ್ಯನರ್ತನ ಕಣ್ಗಸೆಯೆ ನೀಲಕಂಧರನಲ್ಲಿ ನ್ಯೆದೋಜಿಪ (ಪಾಂಪಚ. ೦೭-೬೭).

[ರಹ್ಯ + — ಇಸು]

ರಹೋಭ್ಯಾಖ್ಯಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸತ್ಯಾಣುವ್ರತದ ಐದು ಅತಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಗಂಡ ಹೆಂಡಿರ ವಿಕಾಂತದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವುದು : ಜಾನಾ ವಿಭ್ಯೋಪದೇಶಂ ಪುದಿದೊದವಿದ ಸಾಕಾಯಮಂತ್ರಂ ರಹೋವ್ಯಾ[ಭ್ಯಾ]ಖ್ಯಾನಂ ನ್ಯಾಸಾಪಹಾರಕ್ರಮಮನುಗತಿಯಿಂ ಕೂಟಲೇಖಕ್ರಿಯಾವಿಜ್ಞಾನಂ ಸತ್ಯವ್ರತಕ್ಕಿಂತೆವು ಪರಿವಿಡಿಯಿಂ ದಮ್ಮುತೀಚಾರಮಕ್ಕುಂ (ಜಬೆಚಾಪ್ರ. ೬-೦೪). [ಸಂ.]

ರಳೆ ' ಟಬು ' ನೋ.

ರಾಉತ ' ರಾವುತ ' ನೋ.

ರಾಉತ್ತ ' ರಾವುತ ' ನೋ.

ರಾಂಕವ (ಗು). ೧. ರಂಕು ಎಂಬ ಜಿಂಕೆಯ ಕೂದಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ; ಸುಕುಮಾರವಿಚಿತ್ರರಾಂಕವಾಸ್ತರಣಂಗಳಿಂದಲಯುಂ . . . ಶೋಭಿಸುವ (ಜಾಣಕ. ೨-೦೭-೩೪). (ನಾ). ೨. ರಂಕು ಎಂಬ ಜಿಂಕೆಯ ಕೂದಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ವಸ್ತ್ರ. ಕಂಬಳಿ. ಶಾಲು ಮುಂತಾದುವು: "ರಾಂಕವಂ. ಮೃಗರೋಮಜಂ–ಮೃಗರೋಮಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಶಾಲು . . . ಮುಂತಾದುವುಗಳಗೆ ಪೆಸರುಗಳು" (ಕಣ್ಣಂಕ. ೨೦೨). [ಸಂ.]

ರಾಂಡಬಾಜ (ನಾ). ವ್ಯಭಿಚಾರ ; ಸೂಳೆಗಾರಿಕೆ : ಹೆಣ್ಣಿನ ಸಹವಾಸಕ್ಕೆ 'ರಾಂಡಬಾಜ'ವೆಂದೂ ಆಗದವರು ಕರೆಯುವ ವಾಡಿಕೆ (ಜಾಮಂಕ. ೦೮೨).

[← ಹಿಂ. ರಂಡೀಬಾಜೀ ; ಮರಾ. ರಾಂಡಬಾಜ್]

ರಾಂಡಬಾಜತನ (ನಾ). = ರಾಂಡಬಾಜ : ನನುಷ್ಯ ಕಳವುಮಾಡಿ ಬದುಕುತ್ತಾನೆ ; ರಾಂಡಬಾಜತನ ಮಾಡಿಯೂ ಹೆಸರುಮಾತ್ಸಾನೆ (ಜಆಚ. II. ೨೬೦). [ರಾಂಡಬಾಜ + — ತನ]

ರಾಕಟಿ ' ರಾಕಡಿ ' ನೋ.

ರಾಕಡಿ, ರಾಕಟಿ, ರಾಕಟೆ, ರಾಕುಡಿ, ರಾಗುಟಿ, ರಾಗುಟೆ, ರೇಗಟಿ, ರೇಗಟೆ, ರ್ಯಾಕಟಿ, ರ್ಯಾಕಟೆ, ರ್ಯಾಕಡೆ, ರ್ಯಾಗುಟೆ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಜಡೆಬಿಲ್ಲೆ : " ರಾಕಡಿ . . . ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ತಲೆಯ ಆಭರಣ" (ಜಾಪಕೋ. ೨೦). **ರಾಕಟಿ** : ಶೃಂಗಾರವಾದ ಜಡೆಭಂಗಾರ ಹೊಂಗ್ಯಾದಿಗೆ ಮುಡಿದ ಭಂಗಾರದ ಹರಳಿನ ರಾಕಟಿ [ಜಾಪಾ. ಗುಟಿ] (ಪ್ರಭಂದ. ೦-೦೪೦-೩). **ರಾಕಟೆ** : ಮುತ್ತಿನ ಮೂಗುತಿ ಕೆತ್ತಿದ ವಾಲೆಯು ಇತ್ತರಾ ಬುಗುಡಿ ಪೆತ್ತಿಗರಳೆ ಚಿನ್ನದ ರಾಕೆಟಿ (ಜಾಂಕೀ. ೦-೭೩-೦೩). **ರಾಕುಡಿ** : ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರಜೆವರು ರಾಜುಡಿ, ಚಂದ್ರವಂತಿ, ಜಡೆ- ಅಡ್ಡಬಿಸೆ ಮುಂತಾದ ಹಳೇಆಭರಣಗಳನ್ನು ತೊಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಜಾಕ್ಯ. ೭೦). **ರಾಗುಟಿ** : ಬಿಚ್ಚೋಲೆ ರಾಗುಟಿಗೆಡೆದ ಭೋರೆಂದೆಂಬ ನಿಡುನರವಿಗಳನೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಪ್ರಚಾಣಾ. ೨-೭೭). **ರಾಗುಟೆ** : ಅಯ್ಯೋನ್ನಯ . . . ಬುಗುಡಿ ರಾಗುಟಿಮೆ (ಪ್ರಭಕ. ೭-೭) ; ಹೆರಳು ರಾಗುಟೆ ಜೌರಿ ಗಿಂಗಳೆಡಾಲಕ (ಜಾಪಾಂ. ೪೪). **ರೇಗಟಿ** : ರೇಗಟಿ, ಕೇದಗೆ . . . ಮೊದಲಾದ ಆಭರಣಗಳು (ಪಂಪಾಂ. ೩೮). **ರೇಗಟೆ** : ಕುರುಳು ರೇಗಟೆ ಕರ್ಣಪತ್ರವು ಮೆರವ ಕಾಂಚನ ಪೂವ್ವೆ ಬರಳೊಳಗಿಟ್ಟು ಮುದಿಕೆ (ಜಪಾ. ೦೯-೩) - **ರ್ಯಾಕಟಿ** : ಕುವರಿಯಳಯಸಿತ ಮುಡಿದಲಿಗೆ ರ್ಯಾಕಟಿಯನಮರ್ಚಿ (ಪಪಾಂ. ೨೪-೩೪). **ರ್ಯಾಕಟೆ** : ಮೇಲೆ ರ್ಯಾಕಟೆ ಜೌರಿ ಮುಡಿದ ಕುಸುಮವು (ಜಬಾಕ್ಷ. ೦೦-೩) ; ರ್ಯಾಕುಟಿ ಜೌರಿ ಶಕಜಡೆ ಭಂಗಾರವು (ಜಪಾಂ. ೦೩೭). **ರ್ಯಾಕಡೆ** : ಹಿಂಗಲು ಹಾಡದ ಜೌರಿ ರ್ಯಾಕಡೆಯ ಗೊಂಡೆ (ಪಾಂಪ. ೪೦-೦೦). **ರ್ಯಾಗುಟೆ** : ಪದ್ಮರಾಗ

ಮಣಿಯ ರ್‍ಯಾಗಟಿಯ ಬಿಲ್ಲೆಯಂ ಬಿಗಿದು (ತೌಗಂ. ೨೦೦–೦೯) ; ಕಾಲ್ಮಾಳ್ ವೇಣ ಮ್ಮಾಲೆ ರ್‍ಯಾಗಟೆಯ ಸಂದು ಕೀಲಿಸಿದ (ಪಪಮು. ೪೩–೨೪) .

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ರಾಕ್ಕಟಿ, ರಾಕ್ಕಿಟಿ, ರಾಕ್ಕುಟಿ; ತೆಲು. ರಾಕಿಡಿ, ರಾಗಿಡಿ./ ಮರಾ. ರಾಖಡೀ]

ರಾಕರಿ (ನಾ). ಕಲ್ಲುಗುಡ್ಡೆ : ಈ ಒಂದೆ ಹೂವು ಜರ್ಮರಾ. ಮರದ ಬುಡದ ರಾಕರಿಯಲ್ಲಿ ಮೂಡಿ ಕಣಿಪುರ್ತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಚುತಿರುವ ನರ್ಜರಾ ಬಿಂಬಾಧರದಪ್ಪಲಾ ! (ಪಪೇ. ೦೯–೦೩) ; ತುಂಬುಜಾತಿ ರಾಕರಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಸಲು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ (ಗಿಪಿಪ. I, ೬೪೯). [← ಇಂ. Rockery]

ರಾಕಾಚಂದ್ರ (ನಾ). ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರ ; ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಚಂದ್ರ : ತಾರೆಗಳ ಸಮೂಹದೊಂದಿಗೆ ಬರುವ ರಾಕಾಚಂದ್ರನಂತೆ ತರುಣಿರನ್ನೆಯರ ಮೊತ್ತದಲಿ ನಾಯಕಲಾಲೆಗೆ ಬಂದನು (ಗಿಪಾಗಿ. ೦೬೬). [ಸಂ.]

ರಾಕಾಸ ' ರಕ್ಕಸ ' ನೋ.

ರಾಕಾಸಿ ' ರಕ್ಕಸಿ ' ನೋ.

ರಾಕುಟಿ ' ರಾಕಡಿ ' ನೋ.

ರಾಕುಡಿ ' ರಾಕಡಿ ' ನೋ.

ರಾಕೆ (ನಾ). ೧. ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನಿರುವ ದಿನ : ಹುಣ್ಣಿಮೆ : 'ಚಂದ್ರಂ ನೆಟ್ಟನೆ ನೆಜಿದು ಬಿಂಬದಿಂ ಪೂರ್ಣನಾಗೆ ರಾಕಾಖ್ಯೆ ಪೌರ್ಣಮಾಸಿಯದಕ್ಕುಂ'' (ಪಚ್ಚ ಕೋ. ೦೬–೯). ೨. ಮೊದಲನೆಯ ಬಾರಿ ಋತುಮತಿಯಾದ ವಳು ; ಮೈನೆರೆದ ಹುಡುಗಿ : "ಕನ್ಯಕಿಯಾಗಿ ಮುಟ್ಟಮೆಗೊಂಡವಳ ರಾಕಾಯೆಂಬುದು " (ಪಣಾಚು. ೪೦–೪೯). [ಸಂ. ರಾಕಾ]

ರಾಕೆಟ್ ' ರಾಕೆಟ್ಟು ' ನೋ.

ರಾಕೆಟ್ಟು, ರಾಕೆಟ್ (ನಾ). ೧. ಒಳಗಿನ ಮದ್ದನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸಿದವುದ ರಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಬಲ್ಲ ಲೋಹದ ಅಥವಾ ಕಾಗದದ ಉರುಳೆ ಯಾಕಾರದ ಕೋಶ ; ಪಟಾಕಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಆಕಾಪಾಣ. ರಾಕೆಟ್ಟು (Rocket- ಚಿಕ್ರಿ. ೭೦) **ರಾಕೆಟ್** : ೨. ಕ್ಷಿಪಣಿ : ಅಮೆರಿಕನ್ನರು ತಮ್ಮ ಮರಿಚಂದ್ರನನ್ನು ಹಾರಿಸಲು ಜೂಪಿಟರ್ ಎಂಬ ರಾಕೆಟ್ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದರು (ಅಾಇ. ೮೬). [← ಇಂ. Rocket]

ರಾಕೇಂದು (ನಾ). = ರಾಕಾಚಂದ್ರ : ಒಪ್ಪುವ ಸುಕುಮಾರಂಗೆ . . . ರಾಕೇಂದುವದನ ಶ್ರೀಕಾರರ್ಣಾದ . . . ಗೌರೀದೇವಿಯೆಂಬ ತರುಣಿಯಂ ಮದುವೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಪಮ್ಮಕ. ೫–೩೨ ಪ).

ರಾಕ್ಷಸ (ಗು.) ೧.ರಕ್ಕಸರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಬಯಂಕರವಾದ ; ಅಮಾನುಷವಾದ : ' ರಾಕ್ಷಸಮೌನ ' ಪರಾ.(ನಾ). 2 ದೇವತೆಗಳ ಶತ್ರು ; ದೈತ್ಯ ; ದನುಜ : ಕ್ರಿಯೆ ಇಲ್ಲದ ಭಕ್ತ ಮನುಜ ಕ್ರಿಯೆ ಇಲ್ಲದ ಜಂಗಮ ರಾಕ್ಷಸ (ಪಪ. ೩೫–೩೬) ; ತತೋಯೋಗ್ಯರಲ್ಲಿ ದೈತ್ಯ, ರಾಕ್ಷಸ, ಪಿಶಾಚ ಮನುಷ್ಯಾಧಮ ಎಂದು ಐಲಕ್ಕ ಪ್ರಕಾರಗಳು (ಕಂಪಾ. ೨೫೬). ೪. ನೈಋತ್ಯದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ ; ನೈಋತಿ : " ಧಾತ್ರು, ಯಾತ್ರುಧಾನಃ, ಕ್ರವ್ಯಾತ್, ರಾಕ್ಷಸಃ . . . ಕೈಕಸೇಯಃ — ಈ ೯ ನೈಋತಿಯ ಪೆರ್ " (ಪಣಾಚು. ೦೩–೭೩). ೫. ಎಂಟು ಬಗೆಯ ವಿವಾಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಕನ್ಯೆಯ ಬಂಧುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ, ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಅವಳನ್ನು ಕೊಂಡೊಯ್ದು ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುವ ವಿವಾಹ. ೬. ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಐವತ್ತನೆ ಯದು : ಪ್ರಭವ . . . ರಾಕ್ಷಸ . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದಿಂತು ತೀಜನಾಗಿ ಹುದು (ಪಚಕ. ೨೬೬). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕತ್ತಾಳೆ : ಹಂದಿಗಳಿಗೆ ರುಚಿಯಾದ ಆಹಾರ ರಾಕ್ಷಸನ (ಕತ್ತಾಳೆ) ಗೆಡ್ಡೆ (ಕ್ಕೃಶಾ. ೭೯). [ಸಂ.]

ರಾಕ್ಷಸಗಣ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಮೂರುಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ರಾಕ್ಷಸವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುವೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು : ॥ ಕೃತ್ತಿಕೆ. ಆಶ್ಲೇಷೆ. ಮಘೆ. ಚಿತ್ತೆ. ವಿಶಾಖೆ. ಜ್ಯೇಷ್ಠ, ಮೂಲ. ಧನಿಷ್ಠೆ ಮತ್ತು ಶತಭಿಷೆ ಇವು ಒಂಬತ್ತು ಸೇರಿ ರಾಕ್ಷಸಗಣ : ದೇವ ಗಣ ರಾಕ್ಷಸಗಣಂಗಳ್ ಕೂಡಿದೊಡೆ ಅಧಮಂ (ಕೋಕೋಚ. ೫–೦೩ ಚಿಗಿ). ' ದೇವಗಣ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಾಕ್ಷಸಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ ; ರಕ್ಕಸಬಾಳೆ ; ದೆವ್ವ ಬಾಳೆ : ರಾಕ್ಷಸಬಾಳೆಯ ಹೂವಿನ ಬಳಬಲ್ಲಿರುವ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ (ಸೂಪಹಾ. ೪–೩೩ ಆಪಿ). [ರಾಕ್ಷಸ + ಬಾಳೆ (< ಬಾಟೆ)]

ರಾಕ್ಷಸಭೇದಿ (ನಾ). ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದವನು ; ವಿಷ್ಣು : ರಾಕ್ಷಸಭೇದಿಯಂಗುಷ್ಮಸಂಭವೆ . . . ಪರಮಪಾವನೆಯ ನೀಕ್ಷಣೆಗೆಯ್ದು ಮನ್ಮಥನು (ಪೋಚಕ. ೬–೩೨). [ಸಂ. ರಾಕ್ಷಸಭೇದಿನ್]

ರಾಕ್ಷಸಮೌನ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದ ನಿಶ್ಶಬ್ದತೆ ; ರಣಮೌನ : ಹಿಂಸ್ರಸ್ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಯರೊಂದಿಗೆ ಹೊರಡುವವರಿಗೆ ರಾಕ್ಷಸಮೌನವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ . . . ವಿಂತಿರಬೇಕು (ಶಿವ್ಯಕ್ರ. XLVI. ೫೫೫). [ಸಂ.]

ರಾಕ್ಷಸಸತ್ವ (ನಾ.) [ಕಾಮ ಶಿ] ಸ್ತ್ರೀಯರ ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆಯ ಸ್ವಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ರಾಕ್ಷಸರ ಮನಸ್ಸಿನಂತೆ ಕ್ರೂರವಾಗಿರುವ ಮನಸ್ಸು : ದೇವಸತ್ವ . . . ರಾಕ್ಷಸಸತ್ವ ಹಿನ್ನೆರಸತ್ವ ಖರಸತ್ವವೆಂಬ ದ್ವಾದಶಸತ್ವದ ಸತಿಯರಿಂ (ಪಪಚಿ. ೦೫೩). [ಸಂ.]

ರಾಕ್ಷಸಾಂಶಕೆ (ನಾ). ೧. ರಾಕ್ಷಸೀ ಅಂಶವನ್ನು ಪಡೆದವಳು. ೨. ಕ್ರೂರಳಾದ ಹೆಂಗಸು : ಕರಂ ಕೋಪಮುಂ ಪುಯಿಯುಂ ವಿಡಂಬದ ಪಾಜು ಗೆಯ್ವಸಮುಗ್ರವಿದ್ರೂಪಮುಂ × × × ಕ್ಕಪೆ ರಾಕ್ಷಸಾಂಶಕೆಯೆಂದು ನೀಸಜಿ ಧೂರ್ತಯಂ (ಪಚಕ. ೬–೨). [<ಸಂ. ರಾಕ್ಷಸಾಂಶಕಾ]

ರಾಕ್ಷಸಿ (ನಾ). ೧. ರಾಕ್ಷಸರ ಹೆಣ್ಣು ; ರಕ್ಕಸಿ : ರಾಕ್ಷಸಿಯೆ ತಿಂಬೆ ನೀನೇಕೆಮ್ಮನು (ಪಣಾಗ. ೦೦–೭೭–೯೯); ನವಿಚಯಂ ಮೊರದವೋಲಗು ರ್ವಾದುದಾ ಸ್ಮೃರರಾಕ್ಷಸಿಗೆ (ಕ್ರಿಣಾಪಾ. ೫೯೯–೩೦೨); ಅವಳಿಗೆ ಆಯುಧ ಧಾರಿಣಿಯರಾದ ವಿಕೃತರಾಕ್ಷಸಿಯರು ಹಗಲೂ ಇರುಳೂ ಕಾವಲಾಗಿದ್ದರು (ಪಪಾ. ೨೦೬). ೨. (ಆಲಂ) ಕ್ರೂರಳಾದ ಹೆಂಗಸು : ದುಷ್ಟೆ : ಆ ಮೊಮ್ಮಗನನ್ನು ಹಡೆದ ಮೇನಕಿ—ಅವರು ಕ್ಷಮಿಸಲಾರದ ರಾಕ್ಷಸಿ (ಪಪಚಿ. ೨೦೦). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕರಿಯ ಕಜೋರೆ : "ರಾಕ್ಷಸೀ, ಚಂಡಾ . . . ಗಣಹಾಸಕಃ — ೬ ಕರೀಕಜೋರೆ, ಬಲರಾಕ್ಷಸೀ ಗಡ್ಡೆ" (ಕಾಡ್ಯಂಕ. ೦೨೦). ೪. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ನೀಲೋತ್ಪಲಿನಿ . . . ರಾಕ್ಷಸಿ [ಪಾಣಿಚ. ರಕ್ಕಸಿ] . . . ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಕ್ರಿಯಾಂಗದಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ಪಪಗೀ. ೦೦೬). [ಸಂ. ರಾಕ್ಷಸೀ]

ರಾಕ್ಷೆ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರಗು ; ಲಾಕ್ಷೆ : "ಲಾಕ್ಷೆ. ರಾಕ್ಷಾ . . . ದ್ರುಮಾಮಯಃ— ೬ ಅರೆನ ಮೆಸರ್ಗಳು. ಕೆಂಪರಗು". (ಕಾಣ್ಯಂಕ. ೨೦೭). [ಸಂ. ರಾಕ್ಷಾ]

ರಾಖಿ (ನಾ). ಶ್ರಾವಣಶುದ್ಧಪೌರ್ಣಮಿಯಂದು, ಸೋದರತ್ವದ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಕೈಗೆ ಕಟ್ಟುವ ರೇಷ್ಮೆಯ ದಾರ; ರಕ್ಷಾಬಂಧ : ಅಮರು ಯವನೊಬ್ಬ ಬಲಾಢ್ಯರಾಜನ ಕಡೆಗೆ 'ರಾಖಿ' ಯನ್ನು ಕಳಿಸಿ, ಅತನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಯಾಚಿಸುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ (ಹಂಶಾ. ೬೫೬); ಅಕಯು ರಾಜಪುತ್ರರ "ರಾಖಿ" ಎಂಬ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಹುವಾಯೂನನ ಸಹೋದರತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಳು (ಕಟ್ಟೋಚ. ೦೫೦). [← ಹಿಂ. ಮರಾ. ರಾಖೀ./ಸಂ. ರಕ್ಷಾ]

ರಾಗ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣ ; ರಂಗು : ಮೌಕ್ತಿಕ ಉಂಡ ಜಲಕ್ಕೆ ರಾಗ ಉಂಟೇ ಅಯ್ಯಾ (ಪೋಚಮಾ. ೦೦೬–೪೯). ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : ತನ್ನ ರಾಗಮಂ ರಾಗಿಗಳ್ಗೆಲ್ಲಂ ಪಚ್ಚುಕೊಟ್ಟಂತೆ ಕೆಂಪು ಪತ್ತುವಿಟ್ಟಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪–೩೦ ಪ); ಅಧಿಕತರ ರಾಗದೀಧಿತಿನಿಧಾನಮವಲೆಸವ ಚಕ್ರಚರಣಾಂ ಬುಜಮಾ ಮಧುಕ್ಲೇಟಭಮದಮರ್ದನರುಧಿರಾರುಣಚಕ್ರಿಚರಣಮಂ ನೆನೆಯಾ

ಸುಗುಂ (ಕಾಡಪು. ೨೭); ಎನೆವಲತಗೆಯುಂ ಪೊರೆದ ಮೆಲ್ಲುದಿಯ ನಡೆಸು ಬೆದಂಗಿನೊಂದು ಭಾವದಿಂ ವೆಲೆವಬಿಯ ಕಲ್ಲಳ್ಗಿ. ರಾಗವಾನೊಡರ್ಚಿಯುಂ (ಚಾಪಪ್ರ. ೫೯-೯). ೩. ಒಲುಮೆ ; ಅನುರಾಗ ; ಆಸಕ್ತಿ : ಬಾಳರವಿ ತನ್ನಯ ಸೋಗಿಲ ಮೇಗೆ ರಾಗದಿಂ ಪೊದರ್ವುದಂ- . . ಸತಿ ಕಂಡೊಸೆದಳ್ ವಿಶಾಂತದೊಳ್ (ಶಂಕಪ್ರ. ೦-೦೮೦); ರಾಗವೇ ಮೂಡಲು ಜೋಗವೆ ಬಡಗಲು ರೋಗವದು ಶುದ್ಧ ಪಡುವಲು ತಂಕಲು ಭೋಗದ ಬೀಡು (ಸೆರಕ್ಕ. ೦೬೦೬). ೪. ಹಿಗ್ಗು ; ಸಂತೋಷ : ಅಂದಱಿವಟ್ಟು ರಾಗದ ತವರ್ಮನೆ (ಎಳ- IV, ಹರಿವಂ. ೦೩೬-೪೭; ೧೧೩); ಲೋಕಪಿತನೊಲ್ದು ಚತುರ್ಮುಖನೀಗೆ ರಾಗಮಂ (ಪಗಿ. ೦-೨). ೫. ಬೆಲುವು; ಸೊಬಗು. ೬. ವೀರ್ಯ ; ರೇತಸ್ಸು : ರಾಗಮೆಂಬುದು ರೇತಸ್ಸಿಗೆ ಪೆಸರು (ಶಾಖಾಗ. ೨೪೨). ೭. [ಸಂಗೀತ] ಇಂಪಾಗುವಂತೆ ಹೊಂದಿಸಿದ ಸ್ವರಗಳ ಮೇಳೈಕೆ : ಶ್ರೋತೃವಿನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ರಂಜಿಪೆಮಾಂಱಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರಗಳು ಮೇಳೈಸಿದರೆ ರಾಗವಾಗುತ್ತದೆ. ರಂಜನೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದು ರಾಗದ ಗುಣ (ಸಂಗೀಪಾ. ೨೨) ; ಭೈರವಿ ಪೂರ್ವಯಾಮದ ರಾಗ. ಸೂರ್ಯ ಮೂಡುವ ಮೊದಲು . . . ಹಾಡಿದರೆ ಆ ರಾಗ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ (ಪಂಗೀಪ್ರ. ೦೪೦). ೮. [ಶೈವ] ಶೈವಾಗಮದ ಮೂಲತ್ತಾರು ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶಿವ, ಶಕ್ತಿ . . . ವಿದ್ಯಾ, ರಾಗ, ನಿಯತಿ . . . ಭೂಮಯ (ಇವು ಶೈವಾಗಮವಲ್ಲಿರುವ ತತ್ತ್ವ ಸಂದೋಹಗಳು) (ಪಾಪ್ರ. ೩೩ ೦೩೬).

ರಾಗತೆಗೆ = ೧. (ಅಲಂ) ಅಳು ; ರೋದಿಸು : ಆ ಮಗು ರಾಗತೆಗೆಯುತ್ತು ಅಂದರೆ ಅದು ಸಲ್ಲಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಪಾಪ). ೨. ಅಪಸ್ವರ ನುಡಿ; ಅಪಶಕುನ ಹೇಳು : ಹಿಳ್ಳಿಯದಕ್ಕೆ ನೀನು ರಾಗತೆಗೆಯಬೇಡ, ಸುಮ್ಮನಿರು (ಪಾಪ). ೩. ನೆವ ತೆಗೆ ; ತಕರಾರು ಮಾಡು : ಗಂಡಿನವರು ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡದೆ ರಾಗತೆಗೆದರು (ಪಾಪ). [ಸಂ.]

ರಾಗಂಗೆಡು, ರಾಗಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲವಾಗು ; ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲವಾಗು : ಮನದೊಳ್ ರಾಗಂಗೆಟ್ಟು ಕೆಲಂಬರ್ ಮೂಗಂ ಮುಚ್ಚಿದರ್ (ಕರ್ಣಾಮ್ಯ. ೧-೦೩೦). **ರಾಗಗೆಡು** : ೨. ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲವಾಗು : ಬಿಳಕ ಮರಳಿದು ರಾಗಗೆಟ್ಟಾ ಲಲನೆಯರು ಗೋಕುಲಕಿ ಪುದನವುಲಿಯರಾ ನಿತ್ಯಾತ್ಮರಾಮರು ನಡೆದರುರವಣಿಸಿ (ಅಥಗ. ೦೦-೪೪-೩೦). [ರಾಗ + ಕೆಡು$_1$]

ರಾಗಂಬೇಡು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಒಲುಮೆಯನ್ನು ತಾಳು : ಪುಸ್ಸ ಪರ್ತ್ಕಕ್ಕೆ ಇಂದುಮೌಳಿಯ ಪಿನವಿಂದವೆ ಬಂದ ಸಂದೇಶವು ಹೃದಯದೊಳಿಪ್ಪಂತರಾಗಂಬೆಟ್ಟು ಹಾನೆಯ್ದುಪ್ಪ ಬರವಿಂಗೆ (ಪಚ. ೨-೩೩). [ರಾಗ + ಪೆಜು$_1$]

ರಾಗಂಬೊರೆ (ಕ್ರಿ). ಬಣ್ಣದಿಂದ ಲೇಪಿತವಾಗು ; ವರ್ಣಮಯವಾಗು : ರಾಜಕಂ ಬೇಗಮೆಜಗೆ ತನ್ನೆಪಪುಕುಟಸ್ಫುರಣಗಳಿಂ ಧರೆ ರಾಗಂ ಬೊರೆದಂತೆಸೆದತ್ತು ರಾಜಭವನಾಂಗಣದೊಳ್ (ಪಾಂಚಿಪ. ೩-೦೦೩). [ರಾಗ + ಪೊರ್ಕೆ$_2$]

ರಾಗಗೆಡು ' ರಾಗಂಗೆಡು ' ನೋ.

ರಾಗಟೆ ' ರಾಕಡಿ ' ನೋ.

ರಾಗಧರ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಟಿಟ್ಟಿಭ ಕುಕಿಲ ತುಱುಮಣ್ಣಿಂ ಹಂಸೆ ರಾಗಧರನೆಂಬ ಪಕ್ಷಿಗಳ ದನಿಯಿಂ ಕರೆಯಲು (ಪಪಾ- ೩-೮೨). [?]

ರಾಗಮಾಲಿಕೆ (ನಾ)· ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ ; 'ಮೌತ್ ಆರ್ಗನ್' ಎಂಬ ವಾದ್ಯ. ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಕೀರ್ತನೆಯ ಹಲವು ಚರಣಗಳಿಗೆ ಬೇರಬೇರೆ ರಾಗಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿ ಹಾಡುವ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : ಒಂದು ಪಲ್ಲವಿಯನ್ನು ರಾಗಮಾಲಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವುದು ಸಾಧ್ಯ (ಸಂಗೀಕೆ. ೪೯) ; ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಭಾಗವೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಡಲ್ಪಡಲು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ರಾಗಮಾಲಿಕೆಯೇ ಆಯಿತು (ಸಂಗೀಪ್ರ. ೭೭). [ಸಂ. ರಾಗಮಾಲಿಕಾ]

ರಾಗಮಾಲಿನಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತೀವಾದ್ಯ : ವಿವಂಚಿಕೆ . . . ರಾಗಮಾಲಿನಿ . . . ಮೂವತ್ತುಮೂಱು ತಂತೀವಾದ್ಯಂಗಳು (ಪಪಾ- ೨೭೭). [ಸಂ. ರಾಗಮಾಲಿನೀ]

ರಾಗರಸ (ನಾ). ಪ್ರೇಮಾನುರಾಗ ; ಪ್ರಣಯಾಭಿಲಾಷೆ : ಶ್ರೀಗೆ ಕುಳ್ಳದನಪೆನೆ ತೋಳ ಪುಣಿಭವನದೊಳ್ ರಾಗರಸಮೊಂದಿ ಸರಸಿರುಹ ಸಮವದಮೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೬-೨೭ ಹಿಗ್ಗೆ). [ಸಂ.]

ರಾಗರಸಿಕ (ನಾ). ಪ್ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದವನು ; ರಸಜ್ಞ : ಅನ್ನದ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದವ ರಾಗರಸಿಕನಾಗುಬಲ್ಲ (ಸಮಚಾ. ೩೦೭). [ಸಂ.]

ರಾಗವಿಡಿ (ಕ್ರಿ)· ಬಣ್ಣವೇರು ; ಕಾಂತಿಗೂಡು : ಸೋಗೆದುಱುಬಿನ ಶೃಂಗಾರದಾಭರಣದ ರಾಗವಿಡಿವ ತನುಲತೆಯ ಪೂಗಣೆಯನ ಮಘವಲಗಿ ಪಂತಸೆಪಳು (ಕಂಪ್ರ. ೨೦-೬೯). [ರಾಗ + ಇಡಿ$_3$]

ರಾಗಾಂಧತೆ (ನಾ). ಮೋಹದಿಂದ ಮುಂದನ್ನು ಕಾಣದಿರುವಿಕೆ : ವ್ಯಾಮೋಹದಿಂದ ವಿವೇಕರಹಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಸಾಂಸಾರಿಕವಿಳಾಸಂ . . . ಶಾಶ್ವತಮೆಂಬೆ ಬಗೆದು ರಾಗಾಂಧತೆಯುಂ ಗತಿಗಿಡುವರೇಂ ವಿಚಿತ್ರಮೊ ಕರ್ಮಂ (ಜಂಪ್ರಕೃ. ೪-೩೨). [ಸಂ. ರಾಗಾಂಧತಾ]

ರಾಗಾಧರೆ (ನಾ)· ಕೆಂಪಾದ ತುಟಿಯುಳ್ಳವಳು ; ಬಿಂಬಾಧರೆ : ಪಾಡುವ ರಾಗಾಧರೆಯರ ರಾಗರಸಪೂರಂ ಮೇರೆದಪ್ಪಿ ಮೇಲ್ವರಿಯೆ (ಚಾಪ್ರ. ೦೬-೪೩ ಪ). [ಸಂ. ರಾಗಾಧರಾ]

ರಾಗಾಲಾಪನ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ನಿರ್ದಿಷ್ಟರಾಗವನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹಾಡುವುದು : ರಾಗಾಲಾಪನಲೀಲಸಂ ನವ ನವೋತ್ಕರ್ಷಾನನಾಂಭೋರುಹಂ (ಪಪ್ರ. ೪-೦೩೦) ; ರಾಗಾಲಾಪನಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕ್ರಮ—೧. ಅಷ್ಟಪ್ರಕೃಮ. ೨. ರಾಗವರ್ಧಿನಿ ಕ್ರಮ (ಸಂಗೀಪ್ರ. ೫೯) [ಸಂ.]

ರಾಗಾಲಾಪನೆ (ನಾ). = ರಾಗಾಲಾಪನ : ಮಹಾವೈದ್ಯನಾಥಅಯ್ಯರ್ ಅವರು ತಮ್ಮ ಏಳನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ರಾಗಾಲಾಪನ ಮತ್ತು ಪಲ್ಲವಿಯನು ಹಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಸಂಗೀಪ್ರ. ೩). [ಸಂ. ರಾಗಾಲಾಪನ]

ರಾಗಾವಲಂಬ (ನಾ). ರಾಗದ್ವೇಷಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾದವನು; ವಿಷಯಾಸಕ್ತ : ನೀವು ಸುಪ್ಪದಯರಿಂದಂ ದುರ್ಜನರಾವ ನೀವ್ನೀರಾಗಿಗಳು ರಾಗಾವಲಂಬರು ನಾವಲೇ (ಕುಣ್ಡ. ೦೩-೩೩). [ಸಂ.]

ರಾಗಾವಳಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ : ಪೊಪ್ಪಳಿಯು ಶಿಗುಳಿ ರಾಗಾವಳಿಯ ರತ್ನಾವಳೀಧಾವಳ್ಯ ದಿವ್ಯತಾರಾವಳಿಯ ಗಗನ ಮಾರಾವಳಿಯು ವಿಯರುಪ ಪೇಹ್ರಾವಳಿಯು ಮುಪ್ಪಿನಾನಾವಿಧದ ಸೀರೆಗಳ . . . ಬೇತನಿತ ತಗವು (ಪಪಚೋ. ೦೬-೩೦).

[<ರಾಗ + ಪಳ್ಳ (<ಪಟ್ಟಿ)]

ರಾಗಾವಿಲ, ರಾಗಾವಿಳ (ಗು)· ೧. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. ಮೋಹದಿಂದ ಮಲಿನವಾದ ; ಅತಿಯಾದ ಮೋಹಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ : ಯೋಗಂ ಮೂಗಾವುದವೆನೆ ರಾಗಾವಿಲಚಿತ್ರರಾಗಿ ಕುತ್ತದ ಬೇರಂ ನೀಗಲ್ಕರಿಯದರುಂ ನಿಜರೋಗಕ್ಕೌಷಧಮನೀತನೆಡೆಯೊಳ್ ಪಡೆವರ್ (ಪಪ್ರಕಂ. ೬೦). (ನಾ)· ೩. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು. ೪. ಮೋಹದಿಂದ ಮಲಿನವಾದುದು ; ಅತಿಮೋಹಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದುದು : ರಾಗದ್ವೇಷ ನಿಬಂಧಮಪ್ಪ ಕೃತಿಯಂ ನಿರ್ಬಂಧದಿಂ ಬಂಧಮಿಂದಾಗರ್ಥಂ ಪೊಸತಾಗೆ ಪೇಳ್ದಿಲಮಂ ರಾಗಾವಿಲಂ[ಪಾಣಾಂ.೪೦] ಮಾಟ್ಟ ವಿದ್ಯಾಗರ್ವಗ್ರಹ

ಓ:ನಿತರ್ (ಕಂಣಪಚ. ೦-೩೨). ೫. ಮೋಹಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಮೋಹದಲ್ಲಿ ತೊಡಕಿಕೊಂಡವನು : ರಾಗಾವಿಲ[ಪಾಣಾಂ.ಳ]ರಿಂಪದ್ಗತ ರಾಗದರಾರೆಂದು ' ದಶ ಬುಪಂಗಜ್ ಭವಪ್ಪೀಲ್ ಆಗಸದಿನಪರಸಂಧ್ಯಾ ರಾಗಾವಿಲ[ಪಾಣಾಂ. ಳ]ನರ್ಕನಪರವಾಧಿಗಿಚ್ಚಿದಂ (ಕಂಣಪಚ. ೯-೦೮೬).

ರಾಗಾವಿಳ : ಪಿ, ಪೆ : ಸಕಲಂ ರಾಗಾವಿಳಂ ಪೀಡಿತಕುವಲಯನೆನ್ಮಾರ್ಗ ಸಂಸ್ಕೃನುನ್ಮೂಚಿತಪಾರ್ಶ್ವತ್ವಂ ಸಭಾರ್ದರ್ಶನರುಚಿ ವಿರದಂಡಪ್ರಿಯುಂ ತಾನೆನಿಪ್ಪಾ ಕ್ಷಿತಿಪಂಗೆ (ಕಂ೨ಕ. ೨-೨೫). [ಸಂ.]

ರಾಗಾವಿಳ ' ರಾಗಾವಿಲ ' ನೋ.

ರಾಗಿ$_1$, **ರಾಳಿ** (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಕದಳಧಾನ್ಯ : "ಧೂಳಿಕಂ ರಾಗಿಯೆದು" (ಕುಂಗಣಿ. ೦೦೦-೪) : ವರಕೊಜ್ಜರಾಮಂಗಳನರೆದೊಂದಾ ಗಿರಲು ಪಾಲೊೞ್ವುದು ಮತ್ತಂ ಪರಿಪರಿವೆದಾಕ್ಷಣಂ ತಾಂ ಧರೆಯೊಳ್ ರಾಗಿಯು ವಿಪಂಗಳಂ (ಪಪಾಪ. ೨-೦೩೨) ; ರಾಗಿ ತಂದಿರ್ಯಾ ಭಿಕ್ಷೆಕೆ ರಾಗಿ ತಂದಿರ್ಯಾ (ಪ್ರಬಂಧ. ೦-೭೯ ಪದ್ಯ) ; ರಾಗಿಯನು ಉಂಬುವ ನರೋಗಿ ಎಂದೆನಿಸುವನು ರಾಗಿಯು ಭೋಗಿಗಳಿಗಲ್ಲ ಬಡವರಿಗಾಗಿ ಬೆಳೆದಿಹುದು (ಸರಕ್ಕ. ೨೦೨೩). **ರಾಳಿ** : ವ್ಯವಸಾಯವ ಮಾಡಿ ರಾಳಿಯ ಬಿತ್ತುವ ಹೊಲ (ಶಾಖಂ. ೧೯೩೧, ತೆಂಗಸೂಕು. ೧೫೬-೦೦ ; ೨೬೨೦).

ರಾಗಿಬೀಸು = ೧. ರಾಗಿಯನ್ನು ಬೀಸಿ ಹಿಟ್ಟು ಮಾಡು : ರಾಗಿ ಬೀಸುವಾಗ, ಗದ್ದೆ ನಾಟಿಮಾಡುವಾಗ , . . ಹಾಡುವ ಹಾಡುಗಳೆಲ್ಲು ಅವಳು ಕಲಿತವುಗಳೇ (ಪಪಾಕು. ೨೫) ; ರಾಮದಾಜ್ಯವಾದರೂ ರಾಗಿ ಬೀಸುವುದು ತಪ್ಪಲಿಲ್ಲ (ನಾಡ). ೨. (ಆಲಂ) ಅನುಭವ ಪಡೆ : ಪಕ್ಕ ಗೊಳ್ಳು : ನೀನೆನ್ನೂ ಒಹಳ ರಾಗಿಬೀಸಬೇಕು (ಕ.ಪ).

ರಾಗಿಮಾಸಿ = ರಾಗಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಮಸಿ—ಶಾಯಿ : ರಾಗಿಯನ್ನು ಹುರಿದು ಸೀಯಿಸಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗೋಂದಸ್ನೂ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನೂ ಅಂಟಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಿಶ್ರಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಬರವಣಿಗೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದಕ್ಕೆ ರಾಗಿಮಸಿ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಕಪ್ರಸಂ. ೪೪). **ರಾಗಿಮುದ್ದೆ** = ರಾಗಿಯ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ಮಾಡುವ ಮುದ್ದೆ : ಹಿಟ್ಟು : ರಾಗಿಮುದ್ದೆ ಮೈಗೆ ತುಂಬ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಆಹಾರ (ಕ.ಪ). **ರಾಗಿಯ ಪದ** = ರಾಗಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ರಾಗಿ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಬೀಸುವಾಗ ಹಾಡುವ ಹಾಡು : ಮುಂಗೋಳಿ ಕೂಗಿ ತೆಂದರೆ ನನ್ನೂರಿನ ಎಲ್ಲ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಾಗಿಕಲ್ಲಿನ ಶ್ರುತಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿ ಕೇಳಿಬರುವ ರಾಗಿಯ ಪದಗಳು (ಪಪಾಕು. ೨೦). **ರಾಗಿರೊಟ್ಟಿ** = ರಾಗಿಯ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ರೊಟ್ಟಿ : ರಾಗಿಹಿಟ್ಟು, ರಾಗಿ ರೊಟ್ಟಿ, ರಾಗಿದೋಸೆ ಇತ್ಯಾದಿ . . . ಉಟ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ದೇಹಕ್ಕೆ ಕ್ಯಾಲ್ಸಿಯಂ ದೊರಕುತ್ತದೆ (ಗೃಪ. ೨೦) ; ಹೆಂಗಸರು ರಾಗಿರೊಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ತಟ್ಟಿ ಚಟ್ಟಿ ಅರೆದುಹಾಕಿ ಬುತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವರು (ಹುಬ್ಬಿ. ೦೯). **ರಾಗಿಹಿಟ್ಟು** = ೧. ರಾಗಿಯನ್ನು ಬೀಸಿದಾಗ ಬರುವ ಪ್ರಡಿ.—ಹಿಟ್ಟು : ಪಂಸೆಯಲ್ಲಿ ರಾಗಿಹಿಟ್ಟು ಮುಗಿದಿದೆ (ಕ.ಪ). ೨. = ರಾಗಿಮುದ್ದೆ : ರಾಗಿಹಿಟ್ಟು, ರಾಗಿರೊಟ್ಟಿ, ರಾಗಿದೋಸೆ ಇತ್ಯಾದಿ . . . ಉಟಮಾಡುವುದರಿಂದ ದೇಹಕ್ಕೆ ಕ್ಯಾಲ್ಸಿಯಂ ದೊರಕುತ್ತದೆ (ಗೃಪ. ೨೦).

[ದೇ.ಪ ತವಿ. ಗುರಾಕಿ ; ಮಲ. ರಾಗಿ. ಜೂಮು ; ತುಳು. ತೆಲು. ರಾಗಿ ; ಕೊಡ. ಎರಿ./ ಸಂ. ರಾಗಾ, ರಾಗೀ]

ರಾಗಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣವೆಳ್ಳುದು ; ರಾಗಯುಕ್ತಪಾದವದು. ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ. ೩. ಬಣ್ಣಹಾಕುವಿಕೆ ; ಚಿತ್ರಬಿಡಿಸುವಿಕೆ. ೪. ರಾಗೋದ್ರೇಕವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ. ೫. ಸಂತೋಷವನ್ನು ಕೊಡುವಂತಹುದು. ೬. ಅತಿಯಾಗಿ ಮೋಹಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ. — ಆಚ್ಛಿಸುವಿಕೆ. ೭. ಬಣ್ಣಹಾಕುವವನು ; ಚಿತ್ರಗಾರ. ೮. ಪ್ರೇಮಿ ; ಅನುರಕ್ತ ಆಗಲ್ ತಪ್ಪ ರಾಗಮುಂ ರಾಗಿಗ್ಗೆಲ್ಲಂ ಪಚ್ಚುಕೊಟ್ಟಂತೆ ಕೆಂಪು ಪತ್ರ ವಿಟ್ರಾಗಲ್ (ಪಚಪಾ. ೨-೩೦ ಪ) ; ಬಂದನೆಂತೆಂತಕ್ಕೆ ಆಗಲಲಾಜದೆ ರಾಗಿ ಸಂಗಮನ ಕರುಣದೇ ತನಗೆ ಬೆಂಬಲವಾಗಿ (ಪಪಕ. ೩-೨೨). ೯. ವಿಷಯಲಂಪಟ ; ವಿಷಯಾಸಕ್ತ : ಒನ್ಮನು ಭಜಿಸಲಜಾದುವ ರಾ[ಪಾಣಾಂ. ದೋ]ಗಿಗಳ ಮಾತೇನು (ಪಂಪಾ. ೦೭) [ಸಂ. ರಾಗಿನ್]

ರಾಗಿಕಲ್ಲು (ನಾ). (ರಾಗಿ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು) ಬೀಸಿ ಹಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಕಲ್ಲು : ಬಿದಿರೆ ಬಿಟ್ಟುದ ಮೇಲೆ ಚಿದುರ ರಾಗಿಕಲ್ಲು ಮದನಾರಿ ನೆಂಬೊ ಒಡಿಗೂಟ ಒಮುಕೊಂಡು ಶಿವನ ಪಾಡ್ಯಾಳಿ ಸಿರಿಗೌರಿ (ಪಾಪಕ. ೬೨); ಮುಂಗೋಳಿ ಕೂಗಿತೆಂದರೆ ನಮ್ಮೂರಿನ ಎಲ್ಲ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಾಗಿಕಲ್ಲಿನ ಶ್ರುತಿಯೊಡನೆ ಸೇರಿ ಕೇಳಿಬರುವ ರಾಗಿಯ ಪದಗಳು (ಪಪಾಕು. ೨೦).

ರಾಗಿಕಲ್ಲು ಪದ = ರಾಗಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ರಾಗಿಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಬೀಸುವಾಗ ಹಾಡುವ ಹಾಡು : ರಾಗಿಕಲ್ಲುಪದ — ಶರಣೆಂಬೆ ಶಿವನಿಗೆ ಶರಣೆಂಬೆ ಗುರುವಿಗೆ ಶರಣೆಂಬೆ ಶಿವನ ಮದದೀ(ಗೆ) (ಪಾಕಕ. ೨).

[ರಾಗಿ$_1$ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್^{ತ})]

ರಾಗಿಣಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವಳು ; ಅನುರಕ್ತೆ. ೨. [ಸಂಗೀತ] ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನೀ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸ್ತ್ರೀರಾಗ : ಋತುಗಳ ಹೆಸರು ಹೊಂದಿರುವ ಆರು ರಾಗಗಳು, ಅವಕ್ಕೆ ಆರು ರಾಗಿಣಿಯರು ಕಲಾದಿದನ ಪ್ರತಿಭಾಕಲ್ಪನೆಗೆ ಸಾಟಿಪ್ಪ ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾವಸ್ತುಗಳಾಗಿವೆ (ಪಾರಪ. ೪೩೦) ; ಅನೇಕ ರಾಗಗಳು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ 'ರಾಗಿಣಿ'ಗಳೆಂದು ಹೆಸರಾಂತಿವೆ (ಪಂಗೀಪಂ. ೦೮೨). [ಸಂ. ರಾಗಿಣೀ]

ರಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೆಂಬಣ್ಣವೇರು ; ಕೆಂಪಾಗು : ಶೌಕುಮಾರ್ಯ ವೇಱೆ ಮೆಲ್ಲಡಿಗಳು ಮೆಲ್ಲವೆ ರಾಗಿಸೆ ಕೆಳ್ದೊಡೆ ತ್ರಿವಳಿಗಳಂ ಬೀಳ್ದೊಡೆ (ಪಪಕ. ೦೦-೧೬). ೨. ಕೆಂಪಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ರಂಗೇರಿಸು : ಕಂಡಾಕ್ಷಣವೆ ತಕ್ಕೈಸಿ ಮುಂಡಾಡಲಿರ್ವರ ಪರಿತೋಷ ಪೂರ್ವದಿಳ್ಕಂಡಲು ವನು ರಾಗಿಸಿತು (ಪಪಪಕ. ೫೯-೩೬). ೩. ವಿಶ್ವಾಸವಿಡು ; ಆಸಕ್ತಿ ಪೊಂದು : ಗುರುಗಳ ಪೊಗಟ್ರಿಗೆ ರಾಗಿಸಿ ಸಂತೋಷಂಬಟ್ಟು (ಪಪಾ.ಪಂ. ೬೨-೨೩). ೪. ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರು ; ಪ್ರೀತಿಸು : ಬಡವಂ ಪೂರ್ವತಮಂ ಕಂಡಡೆ ರಾಗಿಸುವಂತೆ (ಪಪಕ. ೨-೩೦) ; ಬದೆ ರಾಗಿಸಿ ದೆಸಗೀ ಗಳ್ಗಳಂಗಳಲ್ಲಿದಪ್ಪುದು ಕೋಗಿಲೆ (ಕಾಜ್ಞಕ. ೪೬೮); ತಾಗದ ಚುಂಬನಂ . . : ವಿಗೆ ರಾಗಿಸುವ ಮನಂ ಮನೋಹರಂ ಜಾರೆಯರೊಳ್ (ಗಂಗ.೨-೬೩). ೫. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಕಂಬಿಡುತೆ ಕನಕರುಚಿದಾಳುತ್ತುಂ ರಾಗಿಪುತೆ ರಂಜಿಸುತೆ ಸೊಂಪಾಗಿರ್ದುವು ಕಣ್ಗೆ ಗುಂಧಶಾಲಿವನಂಗಳ್ (ಕಾಪಕ. ೩-೦೦). ೬. ಬಯಸು ; ಆಪೇಕ್ಷಿಸು : ರಾಗಿಸಿ ರಾಸಧನಿರ್ವೆತಿ ವೇಗದಿನಾ ನರಿಯ ಪಿಂಪುಪಿಂದನೆ ಬಂದಂ (ಪಪಕ. ೨೬೩-೨೦೩).

[ರಾಗ + — ಇಸು$_3$]

ರಾಗುಟಿ ' ರಾಕಡಿ ' ನೋ.

ರಾಗೋಪಗೂಢಕ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚುಂಬನ : ಒಳಪಾಟಿಯನೊತ್ತಿ ಪಲ್ಲುಳೊಳ್ಕೊಂಕಲದು ಮನಂಗೊಳಿಪ ರಾಗೋಪಗೂಢಕ [ಪಾಣಾಂ. ವ]ಮೆನಿಪ್ಪದು (ಪಪವ. ೬-೨೯). [ಸಂ.]

ರಾಳಿ ' ರಾಗಿ$_1$ ' ನೋ.

ರಾಳಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹತ್ತಲು, ಆದರ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ನೇತು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಬಳೆ ; ರಿಕಾಪು ; ಅಂಕವಣಿ : ಅಶ್ವಮಂ ವೇಗದಿಂ ಬೆಂಗೆ ವಾಯ್ದು ರಾಳಿಯೊಳ್ಕೊಂಕಿ ವಾಳಿಯೊಳ್ ನಿಲಿಸಿ (ಗಂಗ. ೨-೦೦೫ ಪ); ಗರುವ ಹಾತ್ಕಶ್ವಗೊಂದೇ ರಾಯರಾವುತನ ರಾಳಿ ವಾಳಿಯೆ ಸಾಲದೇ (ಪ್ರಕುಂ. ೦೬-೬೦). [← ತೆಲು. ರಾಗೆ]

ರಾಳೋಲು ' ರಾಯಗೋಲು ' ನೋ.

ರಾಚಮಲ್ಲ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು ; p ತಲಕಾಡಿನ ಗಂಗವಂಶದ ಕೆಲವು ಅರಸರ ಹೆಸರು : ನೋಲಂಬವಾಡಿಗ ರಾಚಮಲ್ಲ[ಂ] ಮಂಡಿಜ್ಜಿದ ಗುಂಡಿಗೆಗಂ[ಳ್ಕ] ಎನಿಪರು ಸಮಸ್ತಮಲಂಬೆಜ್ಜಾನಿ ಬಟ್ಟೊಡೆ (ಎಇ. XXIV. ೦೪೦-೬; ೫೫೬). [ರಾಜ್ಯ (p ← ಸಂ. ರಾಜನ್) + ಮಲ್ಲ]

ರಾಚಮಲ್ಲಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ರಾಚಮಲ್ಲಗಾವುಂಡನು ಸಿಜನುಂ ಗಂಗಗಾವುಂಡನುಂ . . . ಸಾಕ್ಷಿ (ಎಇ. XII, ಕುಣ್ಣ. ೬೦-೪೬; ೬೭೨).

ರಾಚಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಪೆರ್ಮಾರ್ಡಿಯ ಮಸೆವ ಗತಿ ನೀಲಬ್ಬೆಯ ಮಗಂ ರಾಚಮ್ಮನ ಧರ್ಮ್ಮ (ಎಇ.III. ಕಂಚಿ. ೦೫೬-೨; ೪೧೦).

ರಾಚು (ಕ್ರಿ). ೧. (ರಭಸದಿಂದ) ಚೆಲ್ಲು ; ಎಸೆ ; ಎರಚು : ಅನಲ ಹೊಟ್ಟಿನು ತಳಿವುಪುರಿಯೊಳು ರಾಚುವುದಾಯೆನಗೊಲುಮೆಯುಂಪಚರ ನಾರಿಯರು ಆಹುದೆಂದೀಂದುಮುಖೀ (ಪಪಣಾ. ೨೯-೩). ೨. ವೇಗವಾಗಿ ಹೊಡೆ. —ಬಿಡಿ ; ಅಪ್ಪಳಿಸು : ಅವರ ಪಾತು ಕೇಳಿ ನನಗೆ ಮುಂಬಿಕ್ಕೆ ರಾಚಿದಂತಾಯಿತು (ಜಂಗಕ. ೬೦); ನಾಗವೇಣಿ ನಾಗಿಣಿಯಂತೆ ಸಿಡಿದಾರಪ್ಪನೆ ರಾಚಿದಂತೆ. ಚಿಂತಾಮಣಿಯನ್ನೂ ಮಂಗುವಂತೆ ನೋಡಿ ಹೊರಟು ಹೋದಳು (ಪಪಣಾ. ೩). ೩. ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಬೀಳು.—ಕೆಡೆ : ಕೂಚಿಯಾದುದು ಕೂಡೆ ಸಾಸಿರಲೋಜನ ಕಟಕದಲಿ ಗುಡಿಗಳು ರಾಚಿ ಕೆಡದವು (ಶಾಪಾ. ೪೬-೦೦). ೪. ವ್ಯಾಪಿಸು : ಈ ಕವನದಲ್ಲಿ ಅವನ ಕ್ರೋಧಜ್ವಾಲೆ ಹೇಗೆ ರಾಚುತ್ತದೆಂದರೆ, ಅದರ ಪಟಿಯಲ್ಲಿ ಕವಿಶಾಕುಸುಮವು ಬಾಡಿ ಹೋಗಿದೆ (ಕವಚರಿತ್ರೆ. ೪೩). ೫. (ಆಲು) ಅಹಿತವಾಗು; ಅಸುಖಿಕರವಾಗು : ನಡುಹಗಲಿನ ಬಿಸಲು ಮುಖಿಕ್ಕೆ ರಾಚುತ್ತಿದೆ (ಕವಿ); ಆ ಸೀರೆಯ ಮಿನ್ಪಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ಕಣ್ಣಿಗೆ ರಾಚುತ್ತದೆ (ಪಪಣ).

[< ಎರಚು (<ಎಱಚು)./ ತೆಲು. ರಾಚು—ತಿಕ್ಕು, ತೀಡು].

ರಾಚಿಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು ; ಪುಳ್ಳಿಯಣ್ಣನ ಮಗಂ ರಾಚಿಯಂ (ಎಇ. XI, ಶಕ್ರಮ. ೭೫-೦೪; ೪೬).

[ರಾಜ್ಯ (p ← ಸಂ. ರಾಜನ್) + < ಅಯ್ಯ$_1$ (< ಅಯ್ಯ$_{61}$)]

ರಾಚಿಯಗಂಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ ಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿಗಳ ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿದ ಇಪ್ಪತ್ತೈರಡನೆ ವರಿಷ × × × ರಿಳ್ಕಗರ ಕೋಟೆಯೊಳ್ ನೊಟಮ್ಮನೊಳ್ ಕಾದಿ ರಾಚಿಯಗಜ್ಜ ಸಕ್ಕೊಡೆ (ಎಇ. III, ಕಂಚಿ. ೦೪೯-೬; ೪೭೬ ?). [ರಾಚಿಯ + ಗಂಗ]

ರಾಜ (ನಾ). ೧. ದೊರೆ ; ಅರಸು : "ಸ್ವಪತಿ ರಾಟ್ ರಾಜಂ . . . ಪ್ರಜಾಧಿಪನೆನ್ಬುರ್ವರಸಕ್ಕು" (ಪುಣಗಣ. ೬೯-೦); ಕಳಿಂಗರಾಜನ ಪೊಂಕದ ಕರಿಘಟೆಯನುಡಿಯೆ ಬಡಿಬಡಿದೆತ್ತಂ ತಿಂಕೊಜೆ ಮಾಬ್ಬುದಮಾಜಿಮಜ್ಜಂ ಕರ್ಣಂ ನಿತಿತಶರದಿನೆರಡುಂ ಕರಮಂ (ಕಂಪಾ. ೦೦-೦೦೨); ಜೊನ್ನಪಕ್ಕಿಗಳೆಂಬ ಮಿಂಧರ್ಗಳಂ ತಣಿಪದನ್ನಾಡೆ ಜಲಿಪ್ಪುರ್ಗಮಂ ಪೊಕ್ಕ ರಾಜನಿನಲ್ಲಿಂದು ಪಡುಗಡಲ ಸಾರ್ದಂ (ಪಪಣಾ. ೬-೪೩) : ಸಾಕೇತಪುರಜನರ್ . . . ಕೊಂಡಾಡಿದರ್ ರಾಜನಂ (ತ್ರಿಪುರ. ೦೬-೪೨೬). ೨. ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಕ್ಷತ್ರಿಯ : "ರಾಜಾ — ಚಂದ್ರ. ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ನರಪತಿ" (ಸಿದ್ಧಾ೦. ೪೦೦). ೩. ಒಡೆಯ ; ಪ್ರಭು : ರಾಜರಾಜಸುಮಿತ್ರ . . . ಪುರುಳ್ಗಳ ರಾಜ ಪರಮಾಪವಿತ್ರ ಜಯಜಯ ಶರಣಪಸಚೈತ್ರ (ಕಂಕಾ. ೦೪-೪೬). ೪. ಚಂದ್ರ : "ಇಂದು . . . ದ್ವಿಜರಾಜನೆನೆ ಸುಧಾಂಶುವೆನಿಸ್ಕುಂ" (ಪುಣಗಣ. ೦೦-೪) ; ರಾಜರಾಜಸುಮಿತ್ರ ಭಾಸ್ಕರ ರಾಜಪಾವಕನೇತ್ರ . . . ಜಯಜಯ ಶರಣವನಚೈತ್ರ (ಕಂಕಾ. ೦೪-೪೬). ೧, ೪ : ಪರರಾಜಾವೇಷಜೇಜ್ಯಾತಿ ಕೆದ ಕಮಳಾವೋದಪಿಂದಾಗೆ ಧಾತ್ರೀವರಿತೋಷಂ ಪೆರ್ಚಿ (ರಾಪೌ. ೩-೪೩). ೫. ಇಂದ್ರ. ೬. ಯತಿ ; ಸಂನ್ಯಾಸಿ : ಕೇಳ್ ಮಾರುಳೆ ತೂಸ್ಯಾಲಮು ದೊಳ್ಳಣ್ಣರಿರರು ಸಿದ್ಧಮು ರಾಜನಿಹನೆನಲು (ಕಂಕಾ. ೦೦-೨೪). ೭. ಸಮಾಸದ ಮೊದಲು ಅಥವಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿ 'ದೊಡ್ಡ, ಮುಖ್ಯ, ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಉತ್ತಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದ : 'ಕವಿರಾಜ', 'ಗಜರಾಜ', 'ರಾಜಕೀರ' ಪರಾ.

ರಾಜನ ಸೇಸೆ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?) : ಸೇಸೆ—'ರಾಜನ ಸೇಸೆ', ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಸೇಸೆ' ಎಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ರಾಜ ಅಥವಾ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಮದುವೆಯು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಜನರು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ತೆರಿಗೆಯಿರಬಹುದೆ ? (ಕಣಾ. ೪೦೬). ರಾಜಮಾರ್ತಂಡರೂಪ = ೧. ರಾಜರಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಇರುವವನು. ೨. ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯನ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದವನು. ೧, ೨ : ಶ್ರೀಕಾಂತಾನೇತ್ರ ನೀಳೋತ್ಪಳವದನಸರೋಜಾತಸಸ್ಮೇರವೀರಾಲೋಕಂ . . . ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು ಭೂಪಂ ಬೆಳಗುಗೆ ಜಗಮಂ ರಾಜಮಾರ್ತ್ತಾಂಡರೂಪಂ (ಎಇ. IV. ಶಾಸನಪು. ೬೬-೬ ; ೧೨೬೬). ರಾಜಾಸಾಹೇಬ = ಸ್ಥಳೀಯರಾಜರ ಒಂದು ಬಿರುದು : (೬). [ಸಂ. ರಾಜನ್]

ರಾಜಋಷಿ (ನಾ). (ಪುರೂರವ, ಜನಕ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಮೊದಲಾದವರಂತೆ) ರಾಜನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನೂ ಋಷಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನೂ ಮೈಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡವನು : ಉಕ್ತಾನಪಾದನೆನಿಸುವ ರಾಜಋಷಿ ಮೊದಲು ಪತ್ಯ ಭರತಂಗೆ ಸಮಮಂತದಿತ್ತಣ ಧರೆಯನಿತ್ತ ಕತದಿಂದ ಭಾರತವರುಷವೆನಿಸಿತು (ಪಾಪಾ. ೨-೬); ಮಹಾಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳವನಲ್ಲದ ರಾಜಋಷಿಯಾ! (ಜಾಕಾಚ. ೦೦-೪). 'ರಾಜರ್ಷಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಾಜಋಷಿತನ (ನಾ). ರಾಜಋಷಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ : ನಿಯಮವೆಮಗಿದು ವನನಿವಾಸಾಶ್ರಯದ ತುದಿಪರಿಯಂತ ಮೃಗಹಿಂಸೆಯಲಿ ಮಾಡವು ಮನದ ಮತವಿದು ರಾಜಋಷಿತನದ (ಕವಿಕಾ. ೩-೩-೬). [ರಾಜಋಷಿ + -ತನ]

ರಾಜಋಷಿತ್ವ (ನಾ). = ರಾಜಋಷಿತನ : ಶರ್ವಾಣಿಯು ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಅವನ ರಾಜಋಷಿತ್ವವ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವೆಯಲಿ ! (ಪುಗುಗಂ. ೦೪೭-೦೩). [ಸಂ.]

ರಾಜಕ (ನಾ). ೧. ರಾಜರ ಸಮೂಹ ; ಅರಸರ ಗುಂಪು : ನೆರೆದ ಸಮಸ್ತರಾಜಕಮನಾವರದಿಂದಿದಿರ್ಗೊಂಡು (ಕಂಕಾ. ೩—೪೦) ; ಯುಗಾಂತ ನವಮಗಿನ್ನೇನುಭಯ ರಾಜಕವ ಸಂತೈಸುವುದು (ಶಾಣ್ಮಂ. ೩-೦೩). ೨. ಸಣ್ಣದೊರೆ ; ಚಿಕ್ಕಅರಸು. ೩. ರಾಜನಿಂದ ಆಗುವ ಆಕ್ರಮಣ.— ಮುಂಕ್ಕಿಗೆ : ಕೊಳ್ಳೆಯೋ, ದಂಗೆಯೋ, ಸುಲಿಗೆಯೋ, ಧಾಳಿಯೋ, ರಾಜಕವೋ, ವಿನೋ ಬರುತ್ತಿದೆ ! (ಪುಗುಗಂ. ೦೨-೦೩); ರಾಜಕ ಬಂದೆರೂ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ, ದೈವಿಕ ಬಂದರೂ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ (ಗಾಪಿ). 'ರಾಜಿಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಾಜಕದಲಿ, ರಾಜಕದಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶ್ರೇಷ್ಠಜಾತಿಯ ಬಾಳೆ ; ರಾಜಬಾಳೆ : (೬). **ರಾಜಕದಳಿ** : ಬಕ್ಕೆ ಪಲಸು ರಾಜಕದಳಿಯಿಳೆಗಳಾದಿ ಜೊಕ್ಕಪುಲವನಾಂತು (ಅಪಂ. ೦_೮೩) ; ಪಣ್ಣು ಬೀಜ್ಞೊನೆಯುಂದೆಜಗಿ ನಿಂದ ರಾಜಕದಳಿಗಳಂ (ಪಪಂ. ೩-೪೨ ಪ). [ಸಂ. ರಾಜಕದಲೀ]

ರಾಜಕದಳ (ನಾ). ರಾಜಕದಲಿ : ರಾಜಕದಳಾವ್ರಜಂಬೀರ ಫಲ ಗುಚ್ಛೆದಿಂ . . . ಪೂಜಿಸಿ (ತಂತ್ರಶಾ. ೬—೦೦೦ ಠಗಳ). [ಸಂ. ರಾಜಕದಲ]

ರಾಜಕದಳಿ 'ರಾಜಕದಲಿ' ನೋ.

ರಾಜಕದ್ವಾದಶ (ನಾ). ಹನ್ನೆರಡು ಜನ ಮಹಾರಾಜರ ಗುಂಪು : ಗೆಲ್ಲವೆ ನಯಶೌರ್ಯದ್ವಯದಿಂ ಪೊಜವಗಯ ರಾಜಕದ್ವಾದಶಮಂ (ಕಪ್ರಶ. ೬-೬). [ಸಂ.]

ರಾಜಕಪೋತ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠಜಾತಿಯ ಪಾರಿವಾಳ : ಮೇಘರಥಧರಾಧೀಶ್ವರನ ಮುಂದೆ ಬಂದು ಬಿಟ್ಟುರ್ದ ರಾಜಕಪೋತ(ಶಾಂಶಾ. ೬—೮೮ ಪ)[ಸಂ.]

ರಾಜಕರ (ನಾ). ೧. ರಾಜನು ಪ್ರಜೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹೇರುವ ಕಂದಾಯ. ೨. ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣ. ೧, ೨: ರಾಜಕರಪಾತಭೀತಿ ಸರೋಜಮೊಳ್ . . . ಸಮನಿಕುಮಾ ಜನಪದಜನದೊಳಿಂತುಮೇಂ ಸಮನಿಕುಮೇ (ಹಂಪ್ರಕ. ೦೦-೪೬). [ಸಂ.]

ರಾಜಕರ್ಮ (ನಾ). ರಾಜನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ.—ಕರ್ತವ್ಯ : ರಾಜದ್ರೋಹಿ ಇವನ ನೀ ಕೊರಿಸದಿರೆ ರಾಜಕರ್ಮವ ಸಮಂತಿಪಗಿದೆಮೆ ? (ಗೂಡಿಣಿ. ೪೬-೦೫೬). [ಸಂ. ರಾಜಕರ್ಮನ್]

ರಾಜಕಳೆ, ರಾಜಕಳೆ (ನಾ). ೧. ದೊರೆಗಳು ಕಲಿಯಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಆಯುಧಗಳ ಪ್ರಯೋಗ ಮುಂತಾದ ವಿದ್ಯೆ : ರಾಜಕಳೆಗಳೊಳೆ ಕವಿರಾಜಗೋಷ್ಠಿಯೊಳೆ ವನಿತಾಜನೋತ್ಸವವ್ಯತ್ತಿಯೊಳೆ ಸಂತತಂ ರಾಜಿಸುವ ಸದ್ಗುಣಸಮಾಜಮಂ ಭೂಕಲ್ಪಭೂಜನಂ ಭೋಜನಂ ಮಿಗೆ ಮೆಚ್ಚುವೆಂ (ಜಪ. ೦-೯). **ರಾಜಕಳೆ** : ೨. ರಾಜತೇಜಸ್ಸು : ರಾಜತ್ವದ ಕಳೆ : ರಾಜಮುಖಿ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ರಾಜಕಳೆಯಿಹುದು ! (ಗು. ೭೫-೩). [ಸಂ. ರಾಜಕಲಾ]

ರಾಜಕಶೇರು (ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯನ್ನು ಬೀರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ ; ಕೊಡನಾರಿಗೆಡ್ಡೆ. [ಸಂ.]

ರಾಜಕಳಾಪ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಆಲಂಕಾರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು : ಶಿವ : ಜೋಜೋ ರಾಜಕಳಾಪ ಭಕ್ತಜನಚಿಂತಾರತ್ನ (ಪಾಶ್ವ. ೨-೨೬). [ಸಂ. ರಾಜಕಲಾಪ]

ರಾಜಕಳೆ ' ರಾಜಕಲೆ ' ನೋ.

ರಾಜಕಾರಣ (ನಾ). ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವ್ಯವಹಾರ; ರಾಜಕೀಯ : ಸುತ್ತಲಿನ ಜನ ಬಯಸರವಾಗಿ ಸ್ವಕೀಯ ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ . . . ನಿರತರಾದರು (ಸ್ಕಂಪು. ೮೪) ; ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಮೋಹನನ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿ ಕಡಮೆ ಮಾಡಬಹುದು? (ಪೂಕಪಂ. ೯೬). [ಸಂ.]

ರಾಜಕಾರಣಪಟು (ನಾ). ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು : ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷನಾದವನು : ಆ ಚರ್ಚೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದರೆ ಎಂಥ ರಾಜಕಾರಣಪಟುವಿಗೂ ಬುದ್ಧಿ ಚುರುಕಾದಿತು (ಪೂಚತ್ರ. ೬೬); ನಮ್ಮಲ್ಲಿನ ವೈಜ್ಞಾನಿಕರೂ ರಾಜಕಾರಣಪಟುಗಳೂ ದೇಶವಿದೇಶ ಕಂಡವರೂ . . . ತಮ್ಮ ಬಿಡಿವ ಪವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು . . . ಪ್ರಸಾರಮಾಡಲೇಕು (ರಾಮಣಾ. ೮೩). [ಸಂ.]

ರಾಜಕಾರಣಿ (ನಾ). ರಾಜಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಲೋಕ ಮಾನ್ಯರು ನಿಜಕ್ಕೂ ಶ್ರೇಷ್ಠ ರಾಜಕಾರಣಿ (ಭಮಾಣಾ. ೦೫೮). [ಸಂ. ರಾಜಕಾರಣಿನ್]

ರಾಜಕಾರಿಯ (ನಾ). ರಾಜನಿಗೆ ಅಥವಾ ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತ ಮುಂತಾದುವಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೆಲಸ : ತೊಡಗಿವಗ್ಗದ ರಾಜಕಾರಿಯ ಕಡುವುದೆಂದೇ ನಿನ್ನನುಳುಪಿದೆ (ಕಬಾ. ೪. ೧೦-೪೬) ; ಪಾನ ಮುಂಪೇಸಿವ ರಾಜಕಾರಿಯವ (ಕಂಪಿ. ೦೮-೩೩). [< ಸಂ. ರಾಜಕಾರ್ಯ]

ರಾಜಕಾಸಂ (ನಾ). ೧. = ರಾಜಕಾರಿಯ : ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾ ಪ್ರಧಾನ ಶಂಬರದೇವಪೆಸರೆಯರು ತುಳುಪಟುಕಸಹಿತ ಹಾಡಂಪಳ್ಳಿ ಮೇಲೆ ರಾಜಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬಟುಕಳದಲಿ ಪಾಳೆಯ ಪಿಡಲಾಗಿ (ಕಾ. ೨. ೧೦-೯ ; 1415) ; ದ್ರುಪದಸಕ್ಷೋಣಿಸೇನೆಯ ನೆರವು ಬಂದುದು ರಾಜಕಾರ್ಯದ ಬಳಕೆ ಲೇಸೆಂದ (ಕಾಪಾ. ೬-೨೦) ; ಕೆಡಿಸಿ ಕಳೆದ್ದ ರಾಜಕಾರ್ಯವ ತತ್ಪ ಸಮುದಾದಲ (ಕಾಪಿದಿ. ೪೬-೬೬). ೨. (ಅಲಂ) ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲಸ : ದೊಡ್ಡ ಕಾರ್ಯ : ಊರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಏನಾ ರಾಜಕಾರ್ಯ ಸಾಧಿಸಿ ಬಂದೆ ? (ರಾಪ). [ಸಂ.]

ರಾಜಕೀಯ (ಗು). ೧. ರಾಜನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಅರಸನಿಗೆ ಸೇರಿದ. ೨. ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ರಾಜನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. — ಸೇರಿದುದು : ರತ್ನಮಯವಾಗಿ ಹೆಸರನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವ ರಾಜಕೀಯವಾದ ಈ ಉಂಗುರವನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ಕದ್ದೆ ? (ಬಳಿಂಕ. ೬೩-೪). ೪. = ರಾಜಕಾರಣ : ಪೂಜಿಸುತಲಿರುತಿರ್ದಳೀ ವಿವಿಧ ರಾಜಕೀಯಂಗಳೇನೊಂದರಿಯದತುಳಸಂತೋಷದಿಂದ (ಪಂಚಾಣ. ೨-೦೦-೩೬) ; ಮತಕ್ಕೂ ರಾಜಕೀಯಕ್ಕೂ ಏನು ಸಂಬಂಧ ? (ಚಾಪಾ. ೦೪೦). ೫. (ಅಲಂ) ಅಂತಃಕಲಹ ; ಒಳಜಗಳ : ಈಗಿನ ಅನೇಕ ಸಂಘ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯ ನಡಯುತ್ತಿದೆ (ರಾಪ). ೬. ಪಿತೂರಿ ; ಒಳಸಂಚು: ಆ ವೈದ್ಯರನ್ನು ಮರ್ಗಾದಿಸಲು ದೊಡ್ಡ ರಾಜಕೀಯ ನಡಿಯುತ್ತಿದೆ (ರಾಪ).

ರಾಜಕೀಯಕ್ಷೇತ್ರ = ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಲಯ.—ಕ್ಷೇತ್ರ : ನಾನಕ ಮತ್ತು ರಾಮದಾಸರು ರಾಜಕೀಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡಿದರು (ರಮಗಾ. ೦೩೦). **ರಾಜಕೀಯ ಪ್ರೇರಿತ** = ರಾಜದ್ರೋಹ ಅಥವಾ ದೇಶದ್ರೋಹಕ್ಕಾಗಿ. ರಾಜಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ಸರೆಯಾಳಾದವನು.— ಬಂದಿಯಾದವನು : ಸಾವಿರಾರು ರಾಜಕೀಯಪ್ರೇರಿತಗಳಿಗೆ ಬಸಿರು ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ ಕನಿಕರಗಳಿಲ್ಲದೆ ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ (ತಾಸರು. ೪೪೩). [ಸಂ.]

ರಾಜಕೀರ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗಿಳಿ ; ಅರಗಿಳಿ : ವಿರಹಿಂಗಳ ಸುಯ್ಕ ಬೆಂಕೆಯೊಳ್ . . . ಕರಿಮುರಿಕನಾದುವುನ್ಮದಪರಭೃತಕಷ್ಟುರಣರಾಜಕೀರ ಕುಲಂಗಳ್ (ಪಂಕಣಾ. ೩-೧೦) ; ಸಲ್ಲಲಿತದ ರಾಜಕೀರನ ನುಡಿಗೇಳಿ ವಲ್ಲಭ ಬಾರೆಂದಳಲು (ಕಂಪಾ. ೯-೩೦೦). [ಸಂ.]

ರಾಜಕೀರಕ (ನಾ). = ರಾಜಕೀರ : ರಾಜಕೀರವಾಕ್ಪಾಟವಮಲ್ಲದಿಲ್ಲ ವೆಜಕುಂ ವಾಕ್ಪಾಟವಂ ಸುತ್ರಲಂ (ಜಾಅಪ್ರ. ೩-೩). [ಸಂ.]

ರಾಜಕೀರೆ ' ರಾಜಗೀರೆ ' ನೋ.

ರಾಜಕುಂಜರ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆನೆ ; ಗಜರಾಜ : ಅನುಕೂಲಾನಿ ಲಾಂದೋರಾಯವಮಾನರಾಜಕುಂಜರವಿಜಯಕದಲಿಕಾತರಂಗಿತ ಗಗನಾಂಗಣನುಂ . . . ಆಗಿ ನಡೆಯೆ (ಜಿಪ್ರ. ೦೨-೩೦ ಪಿ). [ಸಂ.]

ರಾಜಕುಮಾರ (ನಾ). ದೊರೆಯ ಮಗ ; ಅರಸುಪುತ್ರ : ಪಲಂಬರ್ ರಾಜಕುಮಾರರ ನಡುವೆ . . . ಕಸ್ತ್ರಕಳಾಧರನಾಗಿ ತನ್ನುದುಂ ಗೆದೆವಂದ ಸಾಮಂತಚೂಡಾಮಣಿಯು ಶರಪರಿಣತಿಯಾನವರೆಯಲು (ಪಂಕಣಾ. ೨-೩೯ ಪ); ರಾಜಕುಮಾರರಿರ್ಕೆ ಸುರರಾಜಕುಮಾರಕರೊಳ್ . . . ದೊರೆಯಪ್ಪರಂರೊ ಪೇಟೀ ಜಿತಕಂತಂಗೆ (ಪಂಚಾಪು. ೩-೦೩೯). [ಸಂ.]

ರಾಜಕುಮಾರಕ (ನಾ). = ರಾಜಕುಮಾರ : ರಾಜಕುಮಾರಕರ್ ನಿಜವಿನೋದಿಗಳ್ . . . ಜೂಜುಗಳಂ ಸಮಗ್ರಮೆನಲಾಡುತಿರಲ್ ಪಡೆಪಲ್ಲಿಗೆಯ್ದಿದೆಂ (ಜಿಕಾ. ೯-೪೬) ; ಸಾರಿತೇಯಕಟಕಟ ರಾಜಕುಮಾರ ಕರಿಗಾಪತ್ಪ (ಕವಿಗಾ. ೩-೨೪-೪೪). [ಸಂ.]

ರಾಜಕುಮಾರಿ (ನಾ). ದೊರೆಯ ಮಗಳು ; ಅರಸುಪುತ್ರಿ : ರಾಜಕುಮಾರಿಯು ಶ್ವೇತಚಾಮರವನ್ನು ಶ್ರೀರಂಗರಾಯನ ಕೈಗೆ ತಂದು ಕೊಟ್ಟಳು (ಶ್ರೀಚಾಮು. ೩೩೦). [ಸಂ. ರಾಜಕುಮಾರೀ]

ರಾಜಕುಲ (ನಾ). ೧. ಅರಸುವಂಶ ; ಕ್ಷತ್ರಿಯಕುಲ : ಆಳೋಳಿಯೊಳಿರ್ಕ್ ರಾಜಕುಲಮೆಂದುತ್ಪಾಪತೂರ್ಯಸ್ವನಂ ದಿಸಿಸುಂ ತೀವೆ (ಪಂಚಾಪು. ೦೭-೦೧) ; ರಾಜಕುಲಘೋತರನು ಭಜಿಸಿವೆ (ಪಭಾಗ. ೦೦-೪೬-೦೦). ೨. ರಾಜಮನೆತನ : ನಾವು ಶುದ್ಧ ಮುಸಲ್ಮಾನಸೇನೋ ಹೌದು . . . ಯಾವ ರಾಜಕುಲದಲ್ಲಿಯೂ ಹುಟ್ಟವಳಲ್ಲ (ಬೆಂಕ್. ೪೩೦). ೩. ಅರಸರ ಗುಂಪು ; ಅರಸರ ಸಮೂಹ. ೪. ಅರಮನೆ. ೫. ವಿಲಾಸಿನಿಯರ ಸಮೂಹ : " ವಾರಸತಿ ರಾಜಕುಲವೆನೆ ವಿಲಾಸಿನಿಯರಕ್ಕು " (ಕುಗಣಾ. ೦೦-೪). [ಸಂ.]

ರಾಜಕುವರ ' ರಾಜಗುವರ ' ನೋ.

ರಾಜಕುಳಪ್ರತಿಬದ್ಧೆ (ನಾ). ವಿಲಾಸಿನಿ ; ಎಂಗಾರದವಳು : " ರಾಜಕುಳಪ್ರತಿಬದ್ಧಾ, ವಾರಸ್ತ್ರೀ, ವಾರಮುಪ್ಪಾ — ಈ ೩ ವಿಳಾಸಿನಿಯರ್" (ಕಠಾಮ. ೬೨-೨೭೬). [ಸಂ. ರಾಜಕುಲಪ್ರತಿಬದ್ಧಾ]

ರಾಜಕೇತನ (ನಾ). ಅರಸನು ಇರುವ ನಿವಾಸ ; ಅರಮನೆ ; ರಾಜಗೃಹ : ಅತನುಂ . . . ನಿಜನಾಥಪುರವರಮನೆಯ್ದಿ ರಾಜಕೇತನನಿಷ್ಟ ನೊಡ್ಡೋಲಗಂಗೊಟ್ಟರ್ದ ಗಗನಚರೇಂದ್ರನಂ . . . ಕಂಡು (ಜಾಂತಿ. ೩-೭೭ ೪). [ಸಂ.]

ರಾಜಕ್ಷಯ (ನಾ). ತೀವ್ರತರವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ಷಯರೋಗ : ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಏಲೋರ . . . ಕೆಗ್ಗಲು ಸಹ ಸಮಾನಗೊಂಡರೆವು ಹುಪ್ಪದಿಂ ಸೇವಿಸೆ ರಾಜಕ್ಷಯವುಂ ರೋಗಂ ಪರಿಹರಂ (ಪಥ್ಯ. ೨೧೮). 'ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಾಜಖರ್ಜೂರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ಖರ್ಜೂರ : "ಮುನಿಖರ್ಜೂರಿಕಾ — ರಾಜಖರ್ಜೂರಿ" (ಓಷ. ೦೩೭). [<ಸಂ. ರಾಜಖರ್ಜೂರೀ]

ರಾಜಗಾಂಭೀರ್ಯ (ನಾ). ರಾಜೋಚಿತವಾದ ಠೀವಿ.— ಗತ್ತು : ಅವರು . . . ರಾಜಗಾಂಭೀರ್ಯದಿಂದ ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಕಡೆಗೆ ಕುತೂಹಲದಿಂದ ದೃಷ್ಟಿಹರಿಸಿದರು (ಕ್ಷಮಾ. ೨೭೬). [ಸಂ.]

ರಾಜಗಾಮಿ (ನಾ). ಹಕ್ಕುದಾರರಿಲ್ಲದ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ರಾಜ್ಯದ ಬೊಕ್ಕಸಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ಭಾರತದ ರಾಜ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಯಾವ ಸ್ವತ್ತು . . . ರಾಜಗಾಮಿಯಾಗುವುದರಿಂದ . . . ಅಂಥ ರಾಜ್ಯದ ವಶದಲ್ಲಿ ನೆಲಸತಕ್ಕುದು (ಕಾಶಾಸ. ೦೬೦). [ಸಂ. ರಾಜಗಾಮಿನ್]

ರಾಜಗಾಮಿತ (ನಾ). = ರಾಜಗಾಮಿ : ' ರಾಜಗಾಮಿತಂಗೆಯ್ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಾಜಗಾಮಿತಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಹಕ್ಕುದಾರರಿಲ್ಲದ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ರಾಜ್ಯದ ಬೊಕ್ಕಸಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳು.— ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಗುಣ್ಣಮಯ್ಯಂ ದೋಱೆ ಎಡೆಯಾಳ್ದುತನದಿಂ ರಾಜಗಾಮಿತಂಗೆಯ್ದು ಮೆಣ್ಣೆಯತನದ ಲೂರನೆನ್ನದೆನ್ದು . . . ಇವ್ವರ್ದಂ ಕಣ್ದು (ಪೌಶಾ. IX-i. ೦೩೩ ೦೬; 1059). [ರಾಜಗಾಮಿತ + ಕೆಯ್]

ರಾಜಗಿರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : " ರಾಜಾಗ್ರಃ—ರಾಜಗಿರಿ" (ಓಷ. ೦೩೭) ; ದಿನಾಲು ರಾಜಗಿರಿಯ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ತಿನಿ ಜೋಕೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಬಿಗರೆ ಅವನಿಗೆ ಬಹಳ ಈರಾಗಿತ್ತು (ಮುಂಕಥ. ೩-೩೦) ; ಒಂದು ದಿನ 'ರಾಜಗಿರಿ'ಯ ಪಲ್ಲೆಯು ಎಲೆ ಹುಸರು ಮುರಿಯುತ್ತಿದ್ದವು (ಗಪುಚ. ೧೪೦) ; ಸೋಮವಾರ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಬರೀ ರಾಜಗಿರಿಪಲ್ಲೆ. . . ತಿನ್ನತಕ್ಕದ್ದು (ಹಕಸ್ಮಂದ. ೬೮). 'ರಾಜಗೀರೆ ಪರಾ. [ಸಂ./ ಮರಾ. ರಾಜಗಿರಾ]

ರಾಜಗಿಳಿ (ನಾ). = ರಾಜಕೀರ : " ಪ್ರಾಜ್ಞಃ — ರಾಜಗಿಳಿ " (ಓಷ. ೧೩). [ರಾಜ + ಗಿಳಿ]

ರಾಜಗೀರೆ, ರಾಜಕೀರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೀರೆಸೊಪ್ಪು : " ಶತಪತ್ರಃ—ರಾಜಗೀರೆ " (ಓಷ. ೦೩೦). **ರಾಜಕೀರೆ** : " ರಾಜಶಾಕಿನೀ—ರಾಜಕೀರೆ " (ಓಷ. ೦೩೮). 'ರಾಜಗಿರಿ' ಪರಾ. [ರಾಜ + ಕೀರೆ]

ರಾಜಗುವರ, ರಾಜಕುವರ (ನಾ). = ರಾಜಕುಮಾರ : ನೀವೆಂದಾದರೂ ಈ ಮಾತಿದತ್ತ ಬಂದು ರಾಜಗುವರರ ಕುಶಲವನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿದುಮುಂಟೆ ? (ಕಪ. ೨೩೬). **ರಾಜಕುವರ** : ನರನೊಳಿನ್ನಡುಹುವೆನು. . . ರಾಜಕುವರನ ಮರಣವಾರ್ತೆಯ (ಗುಪಾ. ೮-೨) ; ರಂಗನ ನೋಡಿರೆ ರಾಜಕುವರ ನರಸಿಂಗದೇವ ನಮ್ಮ ದೇವತನುಜ (ಕೃಲಂಪ. ೪-೪೮ ಪದ್ಯ).

[ರಾಜ + ಕುವರ]

ರಾಜಗೃಹ (ನಾ). ೧. ಅರಸನ ನಿವಾಸ ; ಅರಮನೆ : ಲತಾಗೃಹಮೆಂಬ ರಾಜಗೃಹಕ್ಕೆ ವಂದು (ಕಾಪ್ರ. ೬-೪೦ ೫) ; ರಾಜಗೃಹಕ್ಕೆ ವಿಳ್ಕ ಗಜದಂತ ಚಯಂಗಳುಮುಂ . . . ಬಿದಿರಕ್ಕಿಯುಮುಂ ತಜುಂಬ ನಿರ್ಘ್ಯಾಜದಿನೆಯ್ದೆ (ಪಚಮು. ೨-೭೬). ೨. ಪ್ರಾಚೀನ ಮಗಧರಾಜ್ಯದ ರಾಜಧಾನಿಯ ಹೆಸರು. ೧, ೨ : ಅಂತು ಪವಗಧವಿಷಯದಂತೆ ರಾಜಗೃಹಸನಾಥಮುಂ . . . ಯಾಮ್ಯದಿಶೆಯಂತೆ ಧರ್ಮಪ್ರಭಾವವಿಭಾವಿತಮುಮೆಂಬ ಮಹನೀಯ ಪುಟ್ಟಿಮೆಯುಂ ತಳೆದು (ಶಕ್ಷ. ೪-೩೦ ೫). [ಸಂ.]

ರಾಜಗೇಹ (ನಾ). = ರಾಜಗೃಹ ೧ : ಪರಿಪಾಕಪಲಫಲಪುಷ್ಪೋತ್ಕರಂಗಳಂ. . . ಧರಣೀಶಂ ಕೆದಱಿಸಿದು ನಿರ್ಬರ ರಾಜಗೇಹದೊಳಗಂ ಪೊಱಗಂ (ಅಂಪ್ರ. ೦೩-೭) ; ರಾಜಗೇಹದ ಮುತ್ತಿನ ಬಾಗಿಲಿದಿರೊಳು . . . ನವಿಲು ಯ್ಯಾಲೆಯಿತ್ತುವ ಕಣ್ಗೆ ಕೌತುಕದ (ಶಂಪಂ. ೭-೮). [ಸಂ.]

ರಾಜಗೋಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೋಣಪ್ಪಸೊಪ್ಪು : ರಾಗೀಯು ಒಣರೊಟ್ಟಿ ರಾಜಗೋಳಿಯ ಪಲ್ಲೆ ರಾಜಕ ತವರು ಬಡವರ ಭೂನಿಯಾಗ ನಾಕುದಿನವಿದ್ದು ಒರುಪೇವ (ಗಪಚ. ೪). ' ರಾಜಗೀರೆ ' ಪರಾ. [ರಾಜ + ಗೋಳಿ]

ರಾಜಚಿಹ್ನ (ನಾ). ಅರಸುತನದ ಅಧಿಕಾರ, ಘನತೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಗುರುತು ; ರಾಜಲಾಂಛನ ; ಪಟುಶಶಿ ಸಂಕಾಶಪಾಂಡುಛತ್ರಜಾಮರಯುಗಳಂ ಪೆಜ್ಜುಂ ರಾಜಚಿಹ್ನಂಗಳುಮೆಸೆಯೆ (ಕಂಪಾಶಾ. ೦೦-೩೭ ೪) ; ನಿಜನಿಜರಾಜಚಿಹ್ನನಿವಹಂ ಪರಿರಂಜಿಸೆ (ಪಗಪ. ೬-೮೦). [ಸಂ.]

ರಾಜಚಿಹ್ನೆ (ನಾ). = ರಾಜಚಿಹ್ನ : ರಾಜನು ಮಂತ್ರಿಗೆ ಬೆಳ್ಗೊಡೆ, ಚಾಮರ . . . ಮುಂತಾದ ರಾಜಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಪಚಾಂ. ೩೫೯) ; ಅರಸನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಆ ಅಲ್ಪಪರಿವಾರವನ್ನೂ ರಾಜಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾರದವರಾಗಿ . . . ನಿರಾಕರಿಸಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಪಚಾ. ೪೫). [ಸಂ. ರಾಜಚಿಹ್ನ]

ರಾಜಜಿಘಾಂಸು (ನಾ). ಅರಸನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಬಯಸುವವನು : ಜನರ ಮಾರ್ಮಲೆಸುವೀ ಪರಿಯ ರಾಜಜಿಘಾಂಸುಗೆಮ್ಮ ಬಡ ಧರ್ಮದಂಡವೆ ಸಾಕೆ ? (ಗೂಕ್ಕೊಣಾ. ೧೦-೦೦೩). [ಸಂ.]

ರಾಜಠೀವಿ (ನಾ). = ರಾಜಗಾಂಭೀರ್ಯ : ಅತನಲ್ಲಿ ಏನೋ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಜಠೀವಿ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಜ್ಞಾಮಿಸ್ತ್ರೀ. ೦೧೪). [ರಾಜ + ಠೀವಿ]

ರಾಜಣ ' ರಾಜನ ' ನೋ.

ರಾಜತ (ಗು). ಬೆಳ್ಳಿಯಿಂದ ಆದ ; ಬೆಳ್ಳಿಯ : ಆ ರಾಜತಶೈಲೇಂದ್ರದೊಳೆ ಮಹಾಜಿನಮೆಂದ್ರಂ ಪ್ರಸಸ್ತಿಯಂ ಬರೆಯಿಸಿದಂ (ಜಾಂತಿ. ೪-೩೯) ; ಮರಳಿ ಸುತನಂ ಪಡೆದು ರಾಜತಗಿರಿಯನಾಗಳೆ ಸೂಜಿಗೊಂಡನು (ಪಪಚ. ೨೫-೦೩). [ಸಂ.]

ರಾಜತಂತ್ರ (ನಾ). ರಾಜಕೀಯಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಚಾತುರ್ಯ ; ಆಡಳಿತತಂತ್ರ : ಹಿಂಗಲೊಲ್ಲದೆ ಹೋಯ್ತು ರಾವಣನ ವಿಚಿತ್ರರುಜೆ . . . ದಿನದಿನಕೆ ರಾವಣನ ರಾಜತಂತ್ರದ ಜಯಕೆ ಕೈಗೂಡಿದತ್ತೆಂಬಿನಂ ಮುರುಟಿದುದು ಮನದ ಕೆಚ್ಚು (ತ್ರಿಣಾಮಾ. ೨೭೩-೩೦೮). [ಸಂ.]

ರಾಜತರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಕಕ್ಕೆಮರ : "ಆರಗ್ವಧಂ ಸ್ವರ್ಣಪ್ರಭ್ಯ ಕೃತಮೂಲಮೆನಲಾ ರಾಜತರುವೆನಲ್ ಕಕ್ಕೆ" (ಪುಂಗಣಾ. ೩೫-೦೨) ; ಕವಕಚಂಪಕ, ರಾಜತರು (ಪ್ರಾಶಿ. ೩೫-೦೩೦). [ಸಂ.]

ರಾಜತ್ವ[1] (ನಾ). ದೊರೆತನ ; ಪ್ರಭುತ್ವ : ನನ್ನ ರಾಜತ್ವಗೊಂದೆ ಸತ್ಯವಸತರ ಸಾಕ್ಷಿ! (ಗೂಕ್ಕೊಣಾ. ೦೦೦-೦೩೦); ಸ್ವೀಮದ್ಭಲೋಲನಾಗಿ . . .

ಪುಣ್ಯಮೋಹಿನಿಯರಿಂಗೆ ಮೆಚ್ಚುನಗಳನು ರಾಜ್ಯ ರಾಜತೆಗಳನು ಸೋಲ್ತು (ಶಬ್ದ. ೨೦೬-೬). [ಸಂ. ರಾಜತಾ]

ರಾಜತೆ೨ (ನಾ). ಪ್ರಕಾಶ ; ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ : ಬಕ್ಕನಾವಲ್ಲಿ ಸುಗಂಧದ ಸುಳುಹಿನಂತೆ ಪಳುಕಿನೆ ರಾಜತೆಯಂತೆ ತುಟ್ಟದು ಅಪ್ಪ ವಿನಂತೆ (ಸಭಪ. ೪. ೩೦. ೫೫೪-೬). [ಸಂ. ರಾಜತ]

ರಾಜತೇಜ (ನಾ). ೧. ಅರಸನಲ್ಲಿರುವ ತೇಜಸ್ಸು. –ಕಾಂತಿ : ರೆಸೊಂಪಿನುವ ಖಿಲಮೊಗದ ನೋಟವ ಸೊಂಪಡಗಿದಾಲಿಗಳ ಧೈರ್ಯದ ಗುಂಪಳಿದ ನಿಜರಾಜತೇಜದ ವಿಪ್ಲವವೇವನೆಯ . . . ವಿಘಾತಿಯ ರೆಸೊಂಪಿನಲಿ ಹುಟ್ಟುಗಿದ್ದ ಮಹೀಶನ ಕಂತವಾ ಪಾರ್ಥ (ಭಾಷ್ಯ. ೦೩-೩). ೨. ಘನತೆ ; ಹಿರಿಮೆ : ಸ್ವಾಮಿನಿಷ್ಠಂ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಪರನು ಸಾನಲ್ಲ ಲೋಕವಿರೋಧಿ ಶರಣಾಗತಿಗಂಜುವನಲ್ಲ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವರ ರಾಜತೇಜದಧಿಪ್ಪನಾಗಿ (ಬಸ. ೭೩೬). [ಸಂ. ರಾಜತೇಜಸ್]

ರಾಜತ್ವ (ನಾ). = ರಾಜತೆ೧ : ಮೃಗರಾಜಂ ರಾಜತ್ವದ ಜಗೆಗಿಜ್ಜಂತಿ ಜಿಂದು ನಮಿದಿಂ (ಪಾಂಪಚ. ೭-೭೨) ; ಮನಸ್ಸು ರಾಜತ್ವ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಅದು ತನ್ನ ಸುಖವನ್ನು ಕಾನೇ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲುದು (ಜಕ್ಕ. ೨೦೯). [ಸಂ.]

ರಾಜದಂಡ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಭುತ್ವದ ಚಿಹ್ನೆಯಾಗಿ ಅರಸನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವ ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಚಿನ್ನದ ದಂಡ : ರಾಜದಂಡಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕಾಲನ ಕೈಯು ಹೆಚ್ಚು ಬಲಶಾಲಿ ; ಪಸನ್ನೂ ಎಸಗುಬಲ್ಲದು (ಜಾಷ್ಯ. ೪). ೨. ರಾಜಾಧಿಕಾರ ; ಪ್ರಭುತ್ವ. ೩. ಅರಸನು ವಿಧಿಸುವ ಶಿಕ್ಷೆ. — ದಂಡನೆ : ಅವನು ಘಾತುಕ, ಅವನಿಗೆ ತಕ್ಕ ರಾಜದಂಡವಾಗುವುದು (ದೀಕ್ಷೆ. ೬೨). ೪. ಅರಸನಿಗೆ ತೆರಬೇಕಾದ ದಂಡ. — ಜುಲ್ಮಾನೆ. [ಸಂ.]

ರಾಜದಂಡನೆ (ನಾ). = ರಾಜದಂಡ ೩ : ದ್ವೀಪಾಂತರವಾಸ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ರಾಜದಂಡನೆಗೆ ಗುರಿಯಾದವರು ಇರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ದ್ವೀಪಗಳನ್ನು ಸ್ಥಳವು ಏರ್ಪಾಟಾಗಿದೆ (ಕಾಗೋಶ. ೩೨). [ಸಂ. ರಾಜದಂಡನ]

ರಾಜದರಬಾರು (ನಾ). ಅರಸನ ಆಸ್ಥಾನ : ರಾಜನ ದರ್ಬಾರು : ರಾಜದರಬಾರಿನಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡಕೆಲಸವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕೆಂಬ ಆಶೆಯಿಂದಲೂ ಅವನು . . . ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಕಾಹಳಿಂ. ೩೪).

[ರಾಜ + ದರಬಾರು (< ದರ್ಬಾರು)]

ರಾಜದಾರಕ (ನಾ). = ರಾಜಕುಮಾರ : ಸಪಪಾದಸುಕ್ರೀಡಾನೇಕವಿಧಪ್ರಮಕ್ರೀಡಾರಸೋದಾರರಾಜದಾರಕಪರಿವೃತನಾಗಿ (ಜಪ್ರ. ೯-೧೦ ಪ). [ಸಂ.]

ರಾಜದೂತ (ನಾ). (ಅರಸನಿಂದ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟು) ಒಂದು ರಾಜ್ಯದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲಾಗುವ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ; ರಾಯಭಾರಿ : ಲಾಂಗಲಹಸ್ತಂ ವಿದ್ಯಾಧರರಾಜದೂತನ ಮೊಗಮಂ ಸೋದಿ (ಜಾಪ್ರ. ೫-೦೬ ಪ). [ಸಂ.]

ರಾಜದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ಅರಸನಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದ ಹಣ. —ಧನ : ಬಾಳ್ಗಳಿಯೂರೊಡೆಯಂ ಪಶುಪತಿಭಟ್ಟಿಕ್ಕ್ಗೆ ಪಾಜಿನ್ದಿಪು ಸಂಬ್ಧದ ರಾಜದ್ರವ್ಯ ಮಾದುದ್ದೆವಂ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಪೌಶಾ. ೩೬-೫. ೫೫-೦೨ ; ೪೮೦). [ಸಂ.]

ರಾಜದ್ರೋಹ (ನಾ). ಅರಸನಿಗೆ ಅಥವಾ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಕೇಡು ಬಗೆಯುವಿಕೆ. – ಅನ್ಯಾಯ ಮಾಡುವಿಕೆ : ಆ ಶಿಬಿರದಲ್ಲಿ ಪಡಿಮುತ್ತಿರುವುದೆಲ್ಲಾ ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹ· ರಾಜದ್ರೋಹಗಳೆಂದು ನನಗೆ ಮನವರಿಕೆಯಾಯಿತು (ಶ್ರೀಶಾಚ. ೩೭೩). [ಸಂ.]

ರಾಜದ್ರೋಹಿ (ನಾ). ಅರಸನಿಗೆ ಅಥವಾ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಕೇಡೆಣಿಸುವವನು: ರಾಜದ್ರೋಹವನ್ನು ಬಗೆಯುವವನು: ರಾಜದ್ರೋಹಿಯಾದ ಹೃದಯವು ರಾಜ್ಯಪುಷ್ಪನಾದ (ಒಡ. ೫೯) ; ರಾಜಾಧಿರಾಜರಾದ ಮೈಸೂರಿನ ಸುಲ್ತಾನರಿಗೂ ರಾಜದ್ರೋಹಿಯಾಗಿ ಈ ದಂಗೆಕೋರನಿಗೂ ಪ್ರೇಮಿಯೆಂದನೇನು ? (ದೀಂಕ್ಷೆ. ೬೩). [ಸಂ. ರಾಜದ್ರೋಹಿನ್]

ರಾಜದ್ವಾರ (ನಾ). (ಅರಮನೆಯ) ಮುಖ್ಯದ್ವಾರ ; ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು : ರಾಜದ್ವಾರದೊಳಗ್ನಿಕುಂಡಮನಲಂಪಿಂ ಮಾಡಿ ತಂದಿಕ್ಕಿ (ಪಾಪು. ೦೦-೦೦೩) ; ತೆಂಕಣ ಬಾಗಿಲೇ ಅರಮನೆಯವರು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ರಾಜದ್ವಾರ (ಪಪಚ. ೪೫). [ಸಂ.]

ರಾಜದ್ವೇಷ (ನಾ). ೧. ಅರಸನ ಮೇಲಿನ ದ್ವೇಷ. —ಸೇಡು. ೨. ಚಂದ್ರನ ಮೇಲಿನ ದ್ವೇಷ. —ವೈರ. ೧. ೨ : ರಾಜದ್ವೇಷು ಮುಧುಪಸಮಾಪಾತಿಪ್ರೀತಿ ತನ್ನ ಸಂಗವೆ ಗುಣಿ ನೀರೇಜಕ್ಕೊಳವೆನಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಜಾಯಿಗೆ ಕೂರ್ತವಂಗೆ ಮತಿ ಸಮನಿಪ್ಪದೇ (ಪ್ರಸಾ. ೦೨-೮೨). [ಸಂ.]

ರಾಜಧರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಚಂದ್ರಶೇಖರ; ಶಿವ : ರಾಜಧರನಂತಾ ಪ್ರಮಥಗಣಾಂಬುಜಿನೀರೂಪ್ಪ ಪೊಳವುರ್ಮಿ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರೆ (ಪಾಪು. ೩-೨೯) ; ನೀರೇ ಜಾಂಬಕನೊಲ್ದು ರಾಜಧರನಿಂದಂ ಸೂನುವಂ. . . ಪಡೆದಂ (ಪಪ್ರಾ. ೨-೬). [ಸಂ.]

ರಾಜಧರ್ಮ (ನಾ). ಅರಸನು ಪಾಲಿಸಬೇಕಾದ ಧರ್ಮ. –ಕರ್ತವ್ಯ ; ಪಸಂಧೆಯನೆ-ಕಾಯತ್ರಪವಾನಸನಜ್ಞಾವಿಂ ನೆಜ್ಜಿದು ರಾಜಧರ್ಮದಿನಭಿರಕ್ಷಿಸೆ ಪೋಪುದು ಕೆಲಂ (ಪಾಂಪಚ. ೭-೩೯) ; ಹೇಗು ಹೇಳಿನ್ನೊಮ್ಮೆ ಧರ್ಮವ ಕೇಳಿದಜ್ಞೆಯುವು ನಿಮ್ಮ ಕಪ್ಪುಲಿ ಕೇಳಲಾಗದ ರಾಜಧರ್ಮ ಪುರಾಣಸಂಗತಿಯ (ಶಾಷ್ಯ. ೫೬-೬೬). [ಸಂ.]

ರಾಜಧಾನಿ (ನಾ). ದೇಶದ ಅಥವಾ ರಾಜ್ಯದ ಮುಖ್ಯಪಟ್ಟಣ. – ಆಡಳಿತಕೇಂದ್ರ : " ಸ್ಕಂಧಾವಾರ, ರಾಜಧಾನಿ-ಈ ೨ ರಾಜಧಾನಿ " (ಪಾಂಪಚಂ. ೪೮-೧೩೦) ; ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರಶ್ರೇಣ್ಯಗಳ್ಗೆ ರಾಜಧಾನಿಗಳಾಗಿರ್ದ. . . ಪುಟ್ಟಲ್ಗಳನೊಳಕೊಂಡು (ಪಾಪು. ೦-೬೨ ಪ). [ಸಂ. ರಾಜಧಾನೀ]

ರಾಜನ, ರಾಜಣ, ರಾಜಾಣ, ರಾಜಾನ, ರಾಜುಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶ್ರೇಷ್ಠಜಾತಿಯ ಬತ್ತ, ಮತ್ತು ಅದರ ಅಕ್ಕಿ ; ರಾಜಾನ್ನ : ಕಸ್ತರ ಬೊಮ್ಮಿದೇವಯ್ಯಗಳು ದಮುಮರಸಂಗಳು ರಾಜನದ ಬೊಮ್ಮಿದೇವಯ್ಯಗಳು (ಪಪ್ರ. ೫೯-೨) : ಕಲ್ಲವ್ವ ತಾಯಿ ಮೆಲ್ಲವ್ವ ರಾಜನವ ಜಲ್ಲಜಲ್ಲಾನೆ ಉದುರವ್ವ ನಾ ನಿನಗೆ ಬೆಲ್ಲದಾರತಿಯಾ ಬೆಳಗ್ಯೇನು (ಪಾಗಿಚ. ೨). **ರಾಜಣ** : ಉತ್ತ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಾಣಿ ಕಾಳಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟರಾಜಣದ ಬಯಲಲ್ಲಿ ಬಸಕುಕ್ಕುವ ಚಿತ್ರಸಾಲಲ್ಲಿ ಬರುತಾಳೆ (ಪಾಗಿಚ. ೧೦) ; ರಾಜಣವ (ನೇ) ಗಣಿಗೆ ಒರಗಿ ನಿಂದಿರುವೋಳೆ ರಾಜ ಮಾದಣನ ತಿರುವಂಗಿ ಕಡುಚೆಲುವೆ ರಾಜಣ ತತ್ತಾರೆ ಹಸೆ ಹುಯ್ಕೆ (ಜಾಕಥ. ೦೨೬). **ರಾಜಾಣ** : ರಾಗಿಯು ಮುಗಿದಾವು ರಾಜಾಣ ಹೆಚ್ಚಾವು ನಾನ್ತಿಡಿದ ಕೆಲಸ ವದಗ್ಯಾವು ರಾಗೀಕಲ್ಲೆ ನಾ ತೂಗಿ ಬಿಡುವೆನು ಬಲದೋಳ್ (ಪಾಗಿಚ. ೬). **ರಾಜಾನ** : ರಾಗಿ ಬೀಸೋ ಕಲ್ಲೆ ರಾಜಾನ ಒಡೆಗಲ್ಲೆ ರಾಯ ಅಣ್ಣಾಯ್ಯ ಅರಮನೆ ರಾಗೀಕಲ್ಲೆ ರಾಜುಂದಿಗೆ ದಸಮೋರೆ (ಪಾಕಥ. ೬೪). **ರಾಜುಣ** : ಗಂಧಾರ ಮಂದಪತಿ ರನ್ನಾವ ಕೆಲ್ಲಿಸೋರ್ಮ ಆಡೀ ರಾಜುಣವ ತೊಳಸೋಳೆ ಗೋಪಮ್ಮ ನಂದಾಗೋವಿಂದನ ಕರಕೊಳ್ಳೆ (ಪಾಶ್ವಪ. ೫೬).

[< ಸಂ. ರಾಜಾನ್ನ]

ರಾಜನೀತಿ (ನಾ). ೧. ಅರಸನಿಗೆ ಅಥವಾ ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನೀತಿ : ಆಡಳಿತವ್ಯವಹಾರ : ರಾಜಕಾರಣ : ಸಾವು ಮೆಂಬುದು ರಾಜನೀತಿಗೆ ತಾ ಪುಸಿಹೋದ ರೂಪು ಬದುಕುವ ಭೂಮಿ ಪಾಲರನಂತಪಿಭವಕೆ ಬೀಜಮಾಂತ್ರವದು (ಶಾಷ್ಯ. ೯-೩) ; ಈ ಗಣಿಯು . . . ರಾಜನೀತಿಮರಿತು ಸಮಯೋಚಿತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಬಲ್ಲುದು (ಪಪ್ರ. ೦) ; ರಾಜದ್ರೋಹಿ . . . ಇನ್ನಿವನ ಜೀವದಿಂದಿರಲೀವ ಕರುಣೆ ಎತರ ರಾಜನೀತಿ ? (ಗೂಹ್ಯೋ. ೬-೦೬೦). ೨. [ಗಣಿತ] ಒಂದು

ಬಗೆಯ ಲೆಕ್ಕ (?) : ಕರ್ನಾಟಕದ ವಾರ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಾದಶಗಣಿತಂ· ಗಳುಂಟು ಅವಾವುದೆಂದೊಡೆ ಮಗ್ಗಿ ಗಣಿತ . . . ಕ್ಷೇತ್ರಗಣಿತ ಮಂಗಳಿ ಅಳತೆ ರಾಜನೀತಿ ಬಣ್ಣಾಂಕರ ಪದ್ಯನಾಥ . . . ಮುತ್ತಿನ ಬೆಲ್ಲಿನ ಗಣಿತವುಂ ಅಷ್ಟಾದಶಗಣಿತಂಗಳು (ಲೀಲಾವ. ೨–೨). [ಸಂ.]

ರಾಜನೀತಿಜ್ಞ (ನಾ). ರಾಜನೀತಿಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು : ಅಂಗ್ಲರಾಜನೀತಿಜ್ಞರು ವಿರೂಪಿಸಿದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವಿನ್ಯಾಸ ಇವರಿಂದಕ್ಕೂ ಪುಷ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟಿತು (ಬಾಗ್ಯಕ. ೦೦೪ ೫೦೪). [ಸಂ.]

ರಾಜನೆಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ಬತ್ತ; ರಾಜಾನ್ನ : (ಕೃ). [ರಾಜ + ನೆಲ್ಲು (< ನೆಲ್)]

ರಾಜನ್ಯ (ನಾ). ೧. ದೊರೆ ; ಅರಸು : "ರಾಜಾ, ರಾಜನ್ಯಃ . . . ಲೋಕವಾಲಃ–ಈ ೧೨ ಅರಸು" (ಚಿಂತಾಮ. ೬೯–೭೬). ೨. ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಕ್ಷತ್ರಿಯ : "ಮೂರ್ಧಾಭಿಷಿಕ್ತಃ, ರಾಜನ್ಯಃ, ಬಾಹುಜಃ, ಕ್ಷತ್ರಿಯಃ· ವಿರಾಟ್–೫ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರದ ಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟಿ ಕೊಂಡಿರುವ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೂ ಅವನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಿಗೂ ಹೆಸರುಗಳು" (ಚಿಕ್ಕ.ಅ. ೨೬೪); ರಾಜನ್ಯಗೊಂದು ಸಭೆ; ಪುರದ ಪುರಂಧ್ರಿಯರಿಗೊಂದು ಸಭೆ ಯೋಜನವಳಕೆಯೊಳಾಯ್ತು (ಣಾಚಿಪ್ರ· ೦೬೭–೦); ಈದಯವಾಗಲಿ ನಮ್ಮ ಚಿಲುವ ಕನ್ನಡನಾಡು . . . ರಾಜನ್ಯರಿಪು ಪರಶುರಾಮನಮ್ಮನ ನಾಡು (ಶಸ್ತ್ರಾ. ೦೦೦). [ಸಂ.]

ರಾಜನ್ಯಕ (ನಾ). ಅರಸರ ಸಮೂಹ ; ದೊರೆಗಳ ಗುಂಪು : "ರಾಜಕಂ· ರಾಜನ್ಯಕಂ-ಅರಸುಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ರಾಜನ್ಯಕವೆಂಬ ಹೆಸರು" (ಸಿಜಾ.ಅ.೨೫೫); ಅನೇಕ ರಾಜನ್ಯಕಮಕುಟಸಂಘಟ್ಟೋಚ್ಚಲನ್ಮಣಿಮರೀಚಿಗಳ್ ವಿಲಯಿಸಿನಲ ವಿಸ್ಪುಲಿಂಗಂಗಳಂತೆ ದಿಸದಿಸೆಗೆ ಕೆದರಿ (ಅಪ್ಪ. ೦೯–೩ ೫) ; ರಾಜಶೇಖರ ಸಕುಮಾರನ ಬಗೆಗೆ ಸಧಾಸದವ್ಯದ್ಧಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಜನ್ಯಕಂ ಬಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಮಣಿ ಮಕುಟಮನೊರೆದು ತೂಗಿ (ಣಾಚಿಪ್ರ· ೦೯–೨೦ ೫). [ಸಂ.]

ರಾಜನ್ವತಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ರಾಜನನ್ನು ಉಳ್ಳ ದೇಶ ; ಸದ್ಗುಣಿಯಾದ ಅರಸನಿರುವ ನಾಡು : ರಾಜನ್ವತಿ ಮಾಡು ಧರಣಿಯಂ ಧರಣಿಪತೀ (ಅಪ್ಪ. ೦೯–೨೦) ; ರಾಜನ್ವತೀನಾಮಮಂ· ವಸುಧಾವಲ್ಲಭೆ ತಾಳ್ದೆ (ಅಪಂಪ. ೯–೪)· [ಸಂ. ರಾಜನ್ವತೀ]

ರಾಜಪಟ್ಟ (ನಾ). ೧. (ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ) ಅರಸನ ಹಣೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರದ ಪಟ್ಟ–ಲಲಾಟಪಟ್ಟ : (ಕೃ). ೨. ದೊರೆಯ ಅಧಿಕಾರ ; ಅರಸೊತ್ತಿಗೆ : ರಾಜಪಟ್ಟವ ದೊರಕುವ ಮೊದಲು ಬಡಜನರ ಗಳೆಮರಿ ಸುಖದುಃಖಗಳು ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿದಿರುವುವೆ (ಗುಖಾಕ. ೩). [ಸಂ.]

ರಾಜಪಿಂಡ (ನಾ)· ಅರಸುಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ರಾಜವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಚಂದ್ರಹಾಸನ ವಂಶ ನೋಡಿದ ಕೂಡಲೆ ಅವನು ರಾಜ ಪಿಂಡ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಕಸಾ). [ಸಂ.]

ರಾಜಪಿಂಡೆ (ನಾ). ೫ ರಾಜಪಿಂಡ : ಪಾಪಿಗಳೂ ರಾಜಪಿಂಡೆಯವರೂ ದಿವ್ಯಾಸನಗಳನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಚಿಂಪ್ರ· ೫೫). [< ರಾಜಪಿಂಡ]

ರಾಜಪುತ್ರ (ನಾ). ೧. ಅರಸುಮಗನ ; ರಾಜಕುಮಾರ : ಬಾಹುಬಲ ವಿಲ್ಲದ ರಾಜಪುತ್ರನಂತಿ ತಕ್ಕುಗೆಟ್ಟು (ಜಾಂಅತ್ತಿ· ೪–೩೦ ಪ) ; ತಗರ. . . ಜಗಳವ ಕಾದಿಸುತಿಹ ರಾಜಪುತ್ರರು ಸೊಗಸಿದರಾ ಬೀದಿಯೊಳಗೆ (ಕಂಪ. ೬–೦೦). ೨. ಒಂದು ಕ್ಷತ್ರಿಯವಂಶದ ಹೆಸರು ; ರಜಪೂತ : ಬಾಟವೀರೆಂಬಲ್ಲಿನ ರಾಜಪುತ್ರ ಅರಸನೊಬ್ಬನು ಅವನನ್ನ ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿದನು (ಜಾಶಾಸ್ತ್ರ· XII, ೦೪೦). [ಸಂ.]

ರಾಜಪುತ್ರಿ (ನಾ)· ದೊರೆಯ ಮಗಳು ; ಅರಸನ ಪುತ್ರಿ : ರಾಜಪುತ್ರಿಯು ನಾನು, ರಾಜೀವಕುಲದ ಕುಲದೈವತದ ಹಾಗೆ ಬೆಳೆದು . . . ರಾಜಿಸಿದೆನು (ಕೃಷ್ಣಕ. ೯–೦೫); ರಾಜಪುತ್ರಿಯು ಎಚ್ಚತ್ತರೆ ತನ್ನನ್ನು ಕೇಳದೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಹೊರಗೆ ಬಿಟ್ಟದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಪರೀತವನ್ನು ತಿಳಿಕೊಂಡಾಳು (ಕಕ್ಕಕ. ೫೫)· [ಸಂ. ರಾಜಪುತ್ರೀ]

ರಾಜಪುರುಷ (ನಾ). ೧. ದೊರೆಯ ಸೇವಕ ; ಅರಸನ ಆಳು. ೨. ಅರಸನ ಕೈಕೆಳಗಿನ ವ್ಯಕ್ತಿ.– ಅಧಿಕಾರಿ : ಮಂತ್ರಿ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಆಜಾನುಬಾಹುವಾದ ರಾಜಪುರುಷನೊಬ್ಬನನ್ನು ಕರೆದು ಕೊಂಡು ದರಿಯಾವೌಲತ್ತಿನ ಪಿಮಹಿಯ ಮೇಲೆ ಬಂದರು (ಕೌಅಂ. ೫೩). ೩. ಮಂತ್ರಿ ; ಸಚಿವ· [ಸಂ.]

ರಾಜಪುರೋಹಿತ (ನಾ). ಅರಮನೆಯ ಧಾರ್ಮಿಕ ಪ್ರತಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವನು.– ಪುರೋಹಿತ : ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು . . . ರಾಜ ಪುರೋಹಿತನನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ· ಶಾಂತಿಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದನು (ಪುಪ್ರ· ೫೭); ರಾಜಪುರೋಹಿತರು ಮಹಾಬ್ರಾಹ್ಮಣರು . . . ಶಾಂತಲ ದೇವಿಗೆ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡಿದರು (ಣಾಂಶಾ· ೦೦೬). [ಸಂ.]

ರಾಜಪೂಜಿತ (ನಾ). ಅರಸರಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು.– ಗೌರವಿ ಸಲ್ಪಟ್ಟವನು : ಕಾಳಗಪತಿಧವಳಯಶಂ ರಾಜಪೂಜಿತಂ ಸ್ಥಿರವಿಸ್ತಾರಂ (ಕೇಶಿ. XX, ೪೦–೦೩; ೧೦೪೬)· [ಸಂ.]

ರಾಜಪೂಜ್ಯ (ನಾ). ಅರಸರಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನು.–ಗೌರವಿ ಸಲ್ಪಡುವವನು : ನಾಗಾಯುತಜಿತಾರಿವರ್ಣ್ಣಲವಮ್ ರಾಜಪೂಜ್ಯಮಮಲ ಶ್ರೀಮೂಮ್ಮದಮ್ ಕಾಮುದವಮ್ ಹತಮದವಮ್ ನಮಾಮ್ಯಹಮ್ (ಪಿ. II, ೪೦–೩; ಪು. ೨೦೦); ನುಡಿದಡೆ ಕರ್ನ್ನಾಜಹವದೊಳಿವ್ವ ಸುತಂ . . . ಚಾರುದತ್ತನೆನ್ದಡೆ ಸಲೆ [ಮೇಚ್ಯಾ] ಬಗ್ಗಸುವರಾರ್ಗ್ಗಳಿ ರಾಜಿತ ರಾಜಪೂಜ್ಯನಂ (ಕೇಶಿ· XX, ೪೦-೦೩; ೧೦೪೬); ರೂಪೋತ್ಕರನು ಧನಿಕನು ರಾಜಪೂಜ್ಯನು ಕೀರ್ತಿವಲ್ಲಭನು (ಶಾಣ್ಮ. ೩–೦೦೩). [ಸಂ.]

ರಾಜಪೆಂಡಿ (ನಾ). ೫ ರಾಜಪಿಂಡ : "ರಾಜಪೀಜ್ಞಃ ರಾಜವಂಶ್ಯಃ – ೨ ರಾಜವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನ ಹೆಸರುಗಳು. ರಾಜಪೆಂಡಿ· ಅರಸುಪೆಂಡಿ " (ಸಿಜಾ.ಅ. ೨೦೩). 'ಅರಸುಪೆಂಡಿ' ಪರಾ· [ರಾಜ + ಪೆಂಡಿ]

ರಾಜಪ್ರಕೃತಿ (ನಾ). ಅರಸನು ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವಿಕೆ : " ಮಂತ್ರಂ ಕ್ಷಾತ್ರವಟ್ಟೆ ರಾಜ ಪ್ರಕೃತಿಯಪ್ಪುದು " (ಕುಂಗಣಿ· ೭೯–೬). [ಸಂ.]

ರಾಜಪ್ರತಿನಿಧಿ (ನಾ). ಅರಸನ ಪರವಾಗಿ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿ ಸುವ ಅಧಿಕಾರಿ : ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜಪ್ರತಿನಿಧಿಗೂ ಇವರೊಂದಿಗೆ ಕಲೆಯುತ್ತಿದ್ದುದುಂಟು (ಚಾಚಿ· ೫೫). [ಸಂ.]

ರಾಜಪ್ರಮುಖ (ನಾ). ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಧಾನವ್ಯಕ್ತಿ ; ℙ ಈಗಿನ 'ರಾಜ್ಯ ಪಾಲ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಪದ : ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ " ರಾಜ್ಯಪಾಲರು " ಎಂಬ ಪದವು ಬರುತ್ತದೆಯೋ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಆ ಪದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ " ರಾಜಪ್ರಮುಖರು " ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಶಕ್ಯವಾಗಿದೆ (ಕಾಗಾಚ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ರಾಜಪ್ರಶಂಸೆ (ನಾ)· ಅರಸನನ್ನು ಹೊಗಳುವುದು.– ಶ್ಲಾಘಿಸು ವುದು : ರಾಜಪ್ರಶಂಸೆ, ಪಂಚಾಸ್ಯಮಂ· ಘಲಶ್ರುತಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಶ್ಲಮವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುವ ಶಾಸನ (ಪಾಕೃಂ. ೬೭). [ಸಂ. ರಾಜಪ್ರಶಂಸಾ]

ರಾಜಫಣಿ (ನಾ). ಹಾವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ನಾಗರಾಜ ; ರಾಜಸರ್ಪ : "ಘಳಘಳಗ್ರಾಜಫಣಿಯೆನಲ್ಕರವಾವು" (ಪುಂಗಣಿ· ೦೦೬–೩). [ಸಂ. ರಾಜಫಣಿನ್]

ರಾಜಬಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಸಾರಣಿ : "ಸಾರಣೇ . . . ರಾಜಬಲಾ· ಭದ್ರಬಲಾ — ೫ ಕಿರಿಯ ಹಸುರಾರಣೇಗಿಡ, ಸಾರಣೆಗಿಡ" (ಚಿಂಪ್ರ· ೦೧೭). [ಸಂ. ರಾಜಬಲಾ]

ರಾಜಬಾಳೆ ' ರಾಜವಾಳೆ ' ನೋ.

ರಾಜಬಿತ್ತರಿ (ನಾ). ಅರಸನ ವಿಲಾಸಿನಿ : ಮುತ್ತಿಕೊಂಡಾ ರಾಜಬಿತ್ತರಿಯರು . . . ತೋರಲಾ ರಾಜಪೋಲಿಯರ್ ಧೀರರಾಗಿ ವರದರಗಿಳಿಯುಂ ಕುರಿತು ವಹಿಲದಿಂವ ಸರಸಸುಕುಮಾರ ಶುಕರಾಜ ಸಾರ್ವಭೌಮ ಯಾರು ನೀಂ ಬಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನರುಹು ಜೀಯ್ಯಾ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೩೪-೩).

[ರಾಜ + ಬಿತ್ತರಿ]

ರಾಜಬೀಜ (ನಾ). = ರಾಜಪಿಂಡ : " ರಾಜಬೀಜೋ. ರಾಜವಂಶ್ಯಃ— ೨ ರಾಜವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರ ಹೆಸರುಗಳು. ರಾಜಪೆಂಡಿ. ಅರಸುವೆಂಡಿ " (ಶಿವ್ಕಾಂ. ೨೦೨).

[ಸಂ. ರಾಜಬೀಜನ್]

ರಾಜಬೀದಿ (ನಾ). ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ ; ಹೆದ್ದಾರಿ : ಮುಂದೆ ಕಂದಿಮ ಕಂಚುಕಿಯರೊಲವಿಂದ ವಿಪ್ರರ ಮಂತ್ರಘೋಷಣೆಯಿಂದ ಬಂದರು ರಾಜ ಪುತ್ರರು ರಾಜಬೀದಿಯಲಿ (ಕೂಕರಾ. ೨-೨೬-೧೨) ; ದ್ರೌಣಿಸಾಧಿಭಟ್ಟನು ತನ್ನ ಮಗನಾವ ಹರಿಯನ್ನ ಕರಕೊಂಡು ರಾಜಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು (ಕುಂಪಾ. ೪-೦೫೬). [ರಾಜ + ಬೀದಿ]

ರಾಜಬುರಿಹಣ್ಣು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಣ್ಣು : ಗೋಮುಳ್ಳು. ರಾಜಬುರಿಹಣ್ಣು (ಹ್ಯಶಿಗ. ೬೬-೦೬೬೦).

[ರಾಜಬುರಿ (ಪ್ರ ← ಇಂ. Raspberry) + ಹಣ್ಣು (< ಪಣ್ಣು)]

ರಾಜಬೋಯಿ, ರಾಜಬೋವ (ನಾ). ಅರಸನ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಹೊರುವವನು : ಅಂದಣವನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವವರು . . . ರಾಜಬೋಯಿಗಳು (ಕುಂಗಿ. ೩೬). **ರಾಜಬೋವ** : ರಾಜಬೋವಂ ಚಂಡವಂಶಮಂ ಶನಗೆಂಬ ವ್ಯಾಜದಿಂ ಮನಮನೆಗೆ ಬೇಡ ಕಲ್ಯಾಣದೊಳಗಾ ಜನಂ ಕುಡದಿರಲು (ಅಚಾ. ೩೨-೨೬). [ರಾಜ + ಬೋಯಿ (< ಬೋಯ)]

ರಾಜಬೋವ ' ರಾಜಬೋಯಿ ' ನೋ.

ರಾಜಬ್ರುವ (ನಾ). ಅರಸನೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ದೊರೆಯಾದವನು : ಸವನಿಸಿದ ಗರ್ವದಲಿ ರಾಜಬ್ರುವನು ಕಳುಹಿದನಿಂದು ಕರುಣಾರ್ಣವನೆ ನಿಮ್ಮಡಿಯಂಭ್ರಸ್ಸಾಧಿಗೆ (ಅಭಾಡ. ೦೦-೫೮-೨೪). [ಸಂ.]

ರಾಜಭಕ್ತಿ (ನಾ). ಅರಸನ ಮೇಲಿರುವ ಭಕ್ತಿ ; ರಾಜನಿಷ್ಠೆ : ಅವರು ರಾಜಭಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಿದರೆ ಅವರಿಗೆ ನಗರದ ದಿವಾಣಗಿರಿಯನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು (ಕಾಂಶ್. ೬೨). [ಸಂ.]

ರಾಜಭತ್ತ (ನಾ). = ರಾಜಸೆಲ್ಲು : ವಿಲಕ್ಕಿ. ರಾಜಭತ್ತದರಳು ಇವನ್ನು ಸಕ್ಕರೆಯೊಡನೆ ತಿನ್ನಲು ದಾಪವಡಗುವುದು (ಪಥ್ಯ. ಸಂ. ೧೬೬).

[ರಾಜ + ಭತ್ತ$_{1}$ (<ಬತ್ತ)]

ರಾಜಭವನ (ನಾ). ಅರಸನ ನಿವಾಸ ; ಅರಮನೆ : ಮಹಾಮಕುಟ ಬದ್ಧ ಪರಿವೃತಂ ರಾಜಭವನಮಂ ಪೊಯಿಪುಟ್ಟು (ಅಂಪ್ರ. ೦೦-೦೪ ಪ) ; ರಾಜಭವನವ ರಾಜಾಂಗಣಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಪುಕ್ಕ. ೯-೪೬ ಪ). [ಸಂ.]

ರಾಜಭಾಷೆ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದ ಅಧಿಕೃತವಾದ ಆಡಳಿತಭಾಷೆ : ಆಗ ರಾಜಭಾಷೆಯೊಂದು ಓಮಲುಪುದಿಂದ ರಾಮೇಶ್ವರದವರೆಗೂ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ಓಡಾಡುವುದು (ಕಾಪಾ. ೨) ; ' ಪರ್ಷಿಯನ್‌ಭಾಷೆ ಒಕು ಕಾಲ ದೆಹಲಿಅರಸರ ರಾಜಭಾಷೆಯಾಗಿ ನಡೆದುಬಂದಿತು (ಬಾಸಂ. ೧೦೪). ' ರಾಜ್ಯಭಾಷೆ ' ಪರಾ. [ಸಂ. ರಾಜಭಾಷಾ]

ರಾಜಭೋಗ (ನಾ). ೧. ಅರಸನಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಆಹಾರ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಹಾರ : ಇದರಲ್ಲಿ ಅನ್ನ ಸಾರು ಇವೆ. ಅದೇ ನಮಗೆ ರಾಜಭೋಗ (ಕಾಕೃಕೃ. ೮೨). ೨. ಅರಸರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸುಖ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುಖ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ ಮತ್ತು ಅದರ ಅಕ್ಕಿ : ರಾಜಭೋಗ ಊಟಕ್ಕೆ ಚೆನ್ನಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಕೃಪ). [ಸಂ.]

ರಾಜಮಂತಲು, ರಾಜಮಂಡಳ (ನಾ). ೧. ದೊರೆಗಳ ಸಮೂಹ ; ಅರಸರ ಗುಂಪು : ಭಾರತೀಯರಾಜಾವಾದ ತಾವೇ ನಿಯೋಜಿಸಿದ ಯಾವದೇ ಸಂಯುಕ್ತರಾಜಮಂತಲದ ಕೈಯಲ್ಲಿ . . . ಸಮರ್ಪಿಸಿ (ಕೃಜಾಧ. ೫೭). ೨. ಚಂದ್ರಮಂಡಲ. **ರಾಜಮಂಡಳ** : ೧. ೨ : ರಿವುರಾಜಮಂಡಳಂ ಕುಂದಿ ಮದ್ಭತೇಜದಿನದೊರ್ಮೆಯುಂ ಪೆರ್ಚದು ಭಾವಿ ಪೊಡೆಯ್ದಿ ವಿಸ್ತ್ರಮಂಡಳಮುಪಚಯಮುಮಂ ತಾಳ್ದುದಂತದುಚಿತಂ ಚಿತ್ರಂ (ಕೃಕೃ. ೬-೨).

[ಸಂ.]

ರಾಜಮಂಡಳ ' ರಾಜಮಂಡಲ ' ನೋ.

ರಾಜಮಂತ್ರ (ನಾ). ಅರಸನು ಮಂತ್ರಿಗಳೊಡನೆ ಮಾಡುವ ಆಲೋಚನೆ ; ದೊರೆಯ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ : ರಾಯನನುಜರು ದುರುಳರುಚಿತಾನುಚಿತಗೇಡಿಗಳರುಳು ದೊರೆಗಳು . . . ಹರಿಯ ಬಲು ಹುಂಟಾದಡಮು ಧಿಕ್ಕರಿಸುವರಮು ರಾಜಮಂತ್ರವನು (ಕಾಪ್ರಾ. ೬-೦೮).

[ಸಂ.]

ರಾಜಮಂದಿರ (ನಾ). = ರಾಜಭವನ : ಭರತೇಶ್ವರಚಕ್ರವರ್ತಿ ನಿಜಸ್ಥಪತಿ ರತ್ನವಿರಚಿತಮಣಿಮಯರಾಜಮಂದಿರಮಂ ಪುಗುವುದಾಂ (ಅಪ್ರ. ೦೨-೦ ಪ); ಜಯರವದ ರಭಸದುದಾರ ಮೆಱೆಯಲು ಬೀಳುಕೊಂಡನು ರಾಜ ಮಂದಿರವ (ಕಾಪ್ರಾ. ೦-೨೪). [ಸಂ.]

ರಾಜಮಖ (ನಾ). ರಾಜಸೂಯ ಯಾಗ : ನಿನ್ನ ಕೃಪೆಯುಲಿ ರಾಜಮಖ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದರೆ ಬೊಪ್ಪನಿಂದ್ರನ ಮಸ್ಸಣಿಯ ಪೈಸೋಂಕಿನೋಲಗ ಸುಲಭ ವಹುದು (ಕಾಪ್ರಾ. ೬-೨೯). ' ರಾಜಸೂಯ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಾಜಮನೆತನ (ನಾ). = ರಾಜಕುಲ ೧ : ರಾಜಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮವೆತ್ತಿದರೂ . . . ಗಟ್ಟಿಮುಟ್ಟಾಗಿ ಬೆಳೆದನು (ಕುಪ್ರ. ೭೪).

[ರಾಜ + ಮನೆತನ]

ರಾಜಮನ್ನಣೆ (ನಾ). ೧. ದೊರೆಯಿಂದ ಬರುವ ಮಾನ್ಯತೆ : ಅರಸನು ತೋರುವ ಗೌರವ : ಹಿಂದೆ ವೀಣೆ ಶೇಷಣ್ಣನವರು ತಮ್ಮ ಕೊನೆಗಾಲದ ವರೆಗೂ ಮೈಸೂರಿನ ಆಸ್ಥಾನವಿದ್ವಾಂಸರಾಗಿ ರಾಜಮನ್ನಣೆಗೆ ಪಾತ್ರರಾಗಿದ್ದರು (ಕೂಪ). ೨. ಅತಿಶಯವಾದ ಮನ್ನಣೆ ; ಶ್ರೇಷ್ಠ ಮರ್ಯಾದೆ : ರಾಜಮನ್ನಣೆಯುಂಟು ಭೀಮುವಿಗೆ ! (ಕೀಂಪು. ೧೩).

[ರಾಜ + ಮನ್ನಣೆ]

ರಾಜಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ರಾಜಮಯ್ಯನ ಮಗ ಭೀಮಯ್ಯ (ಎಕ್ರ. ೭. ಚಾಕಾಮ. ೪೯-೫; ೪೬೨).

[ರಾಜ + ಅಮ (< ಅವ್$_{೩}$) + ಅಯ್$_{೩}$]

ರಾಜಮರಾಲ, ರಾಜಮರಾಳ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಂಸ : ಅರ ಸಂಜೆ : " ಕಾಪ್ಯೊಗಂ ಕೆಂಪುದೋಜೆ ರಾಜಮರಾಲಂ [ಜಾಕಾಂ. ೪೦] " (ಕುಂಗಾ. ೩೦-೬)॥ **ರಾಜಮರಾಳ** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಸಂ.]

ರಾಜಮರಾಳ ' ರಾಜಮರಾಲ ' ನೋ.

ರಾಜಮರ್ಯಾದೆ (ನಾ). ೧. = ರಾಜಮನ್ನಣೆ ೧ : ಕರವಬ್ಯನಿಗೆ . . . ಅತ್ಯಣಿಗೆ ಮತ್ತು ಗದ್ದಿಗೆಗಳಂಬ. ರಾಜಮರ್ಯಾದೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡು ಪರಿಸಾದ ಕೊಳತೂರನ್ನು ವೈಶ್ಯದತ್ತಿಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು (ಕೂಅಪ್ರ. ೫೪ ಬಿ). ೨. = ರಾಜಮನ್ನಣೆ ೨ : ಆ ಸದ್ಜನರನ್ನು ಕಾಣಲು ಹೋದಾಗ ನಮ್ಮನ್ನು ರಾಜಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ನೋಡಿಕೊಂಡರು (ಕೂಪ್ರ).

[ಸಂ. ರಾಜಮರ್ಯಾದಾ]

ರಾಜಮಲ್ಲ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು ; ಗಂಗವಂಶದ ಒಬ್ಬ ಅರಸನ ಹೆಸರು : ರಾಜಮಲ್ಲಮರ್ಮಾನಡಿಗಳ್ ಪೃಥುವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯೆ (ಎಕ್ರ. ೧೫. ಹಂಬಿ. ೬೬-೪ ; ೪೧೦). ' ರಾಚಮಲ್ಲ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಾಜಮಹಿಷಿ (ನಾ). ಅರಸನ ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿ ; ಮಹಾರಾಣಿ : ವಿಜಯ ರಾಜಮಹಿಷೀಮಯೂರಾತಪತ್ರಶುಕಾಮಹಿಸಂಕುಳಂಗಳಿಂದಂ . . . ತೀವಿದ ಸಿಬಗೆಯೊಳ್ (ಆಪ್ತ. ೦೯–೧೦ ಪ); ಮಂದ್ರತಾರಗೀತಿಯ ಪದಗೊಪ್ಪೆ ರಾಜಮಹಿಷೀಸಭೆಯೊಳ್ ಕಡುಜಾಣೆಯುಂ ಪ್ರವೀಣೆಯುಮೆನೆ ವೀಣೆಯಂ ಮಿಡಿದಳ್ (ಪಾಂಡ. ೯–೦೭೭). [ಸಂ. ರಾಜಮಹಿಷೀ]

ರಾಜಮಾತೆ (ನಾ). ಅರಸನ ತಾಯಿ : ರಾಮನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದರೆ . . . ಕೌಸಲ್ಯೆ ರಾಜಮಾತೆಯಾಗುತ್ತಾಳೆ (ಪಾಂಭಾ. ೮೭) ; ರಾಜಮಾತೆಯವರ ಸಂತೋಷವಂತೂ ಹೇಳತೀರದಷ್ಟಾಗಿತ್ತು (ಪಾಂಚಾ. ೮೯).

[ಸಂ. ರಾಜಮಾತಾ]

ರಾಜಮಾನ (ನಾ). ರಾಜನಿಂದ ಅಥವಾ ಸರಕಾರದಿಂದ ಅಧಿಕೃತವಾಗಿ ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಲಾದ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಅಳತೆ : ಪ್ರಜಾಜನ ಪ್ರಜೆಯೂ ಸನ್ಮತದೆ ಕೊಟ್ಟುದು ರಾಜಮಾನ ಅಯ್ವತ್ತು ಮತ್ತರ್ (ಪೌಷ. IX-೫, ೮೫-೬; ೭೫೮ ಪ) ; ಸರ್ವ ನಪುಸ್ಕಮಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಕರಿಯ ಕೈ ರಾಜಮಾನ ರೋಳಾಜು ಮತ್ತರ್ (ಪೌಷ. XVIII, ೮೮-೮೭; ೨೦೭೦). [ಸಂ.]

ರಾಜಮಾನ್ಯ (ನಾ). ೧. ದೊರೆಯಿಂದ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು. ೨. ಗೌರವಾಸ್ಪದರನ್ನು ಕುರಿತು ಬರೆಯುವಾಗ ಅಥವಾ ಮಾತನಾಡುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಕವಾದ ಮರ್ಯಾದೆಯ ಮಾತು : ರಾಜಮಾನ್ಯರಾಜಶ್ರೀ . . . ಹೆಸರಿನ ಹಿಂದೆ ಹೋಡಿಸಿ ಬರೆಯುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವುಂಟು (ಮುಂಡಾ. ೧–೮೭). ' ರಾಜಶ್ರೀ 'ಹೋ. [ಸಂ.]

ರಾಜಮಾರ್ಗ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ರಸ್ತೆ ; ಮುಖ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗ ; ಹೆದ್ದಾರಿ : "ಧಾತ್ರಿಪಥಃ, ಸುಸರಣಂ—ಈ ೨ ರಾಜಮಾರ್ಗದ ಹೆಸರು. ೧೦೦ ಮಾರಳತೆಯ ಮಾರ್ಗವೆಂದೇಬರು" (ಅಭಿಧಾ. ೦೮೩) ; ಸಾರ್ವಭೌಮಂ . . . ಚಂಚತ್ಪಂಚಿರತ್ನತೋರಣಾಲಂಕೃತರಾಜಮಾರ್ಗದಿಂ ಬರ್ವಾಗ್ಗ (ಅಜಿ. ೦೦-೦೯ ಪ) ; ಲಲಿತಕಟಾಕದ ರಾಜಮಾರ್ಗದೊಳಾಲಿವುತಾಡುವ ಭಕ್ತ ಗಣಸಂಕುಳದ ನಡುವೆ . . . ಶವನೀಕ್ಷಿಸಿ (ಪಾಪ. ೩-೦೨). ೨. ದೇಶದ ಮುಖ್ಯಪಟ್ಟಣಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವ ದೊಡ್ಡ ರಸ್ತೆ ; ಬಾಟಾಮಾರ್ಗ ; ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಹೆದ್ದಾರಿ. ೩. (ಅಲಂ) ಒಳ್ಳೆಯ ದಾರಿ ; ಹಕ್ಕ ಉಪಾಯ : ಜನ ತುಂಬಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಚರುವೇ ರಾಜಮಾರ್ಗ (ಕ್ರಿಕ್ರಿ. ೦೦೦); ಶಿಸ್ತಿನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಅಮಾನ ಹಿಡಿಯುವುದು ಶಿಕ್ಷಣದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅಪತ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಅಪಾಯಕಾರಿ. ಅದರ ಬದಲು ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಕಲ್ಪಿಸುವುದೇ ರಾಜಮಾರ್ಗ (ಕ್ರಿಶ. ೬೨೨). [ಸಂ.]

ರಾಜಮೃಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯ ಮೃಗ : "ಮಹಾರಾಜಮೃಗಃ ಮಹಾರಾಜಾಮೃಗಃ—ಈ ಯೆರಡುಂ ರಾಜಮೃಗ" (ಸಿಭಿ. ೦೩೨). [ರಾಜ + ಮೃಗ]

ರಾಜಮೂಷ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿದಳಧಾನ್ಯ ; ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ಅಲಸಂದೆ : "ಅಲಸಂದೆ ರಾಜಮೂಷಂ" (ಧನ್ವ. ಕೋಶ. ೧೫-೦೭); ಮಸೂರಿಕಾ ಕುಲತ್ಥಮುದ್ಗಮಾಷರಾಜಮಾಷಾಢಕೀನಾಷ್ಟವಚಣಕಸಂಭೃತಾರ್ಜಕಸರ್ಷಪಜೀರಕಧಾನ್ಯಕಾದಿವಿವಿಧಧಾನ್ಯಭೇದಂಗಳಂ (ಅಜಿ. ೬-೬೨ ಪ). [ಸಂ.]

ರಾಜಮುಡಿ (ನಾ). ದೊರೆಯು ಮಾಡಿಸಿದ ಕಿರೀಟ; ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೭೮–೧೬೧೭ ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರನ್ನು ಆಳಿದ ರಾಜಒಡೆಯರು ಮೇಲುಕೋಟೆಯ ಚೆಲುವರಾಯಸ್ವಾಮಿ ದೇವರಿಗೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಟ್ಟ ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಚಿನ್ನದ ಕಿರೀಟ : ಮೇಲುಕೋಟೆ ಚಲುವರಾಯಸ್ವಾಮಿಯವರಿಗೆ ಅಮೂಲ್ಯ ರತ್ನಗಳಿಂದ ನೂತನವಾಗಿ ಮಾಡಿಸಿದ ಮಯೂರಮುಡಿಯಂತಿರುವ ರಾಜ ಮುಡಿ ಎಂಬ ಕಿರೀಟವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿ...ವಿಶೇಷೋತ್ಸವಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜಮುಡಿ ಮಾತ್ರ ಹೋಗಿ ಬರುವಂತೆಯೂ, ನಿಬಂಧನೆ ಮಾಡಿ . . . ಒಪ್ಪಿಸಿದರು (ಮೈಚಾರಿ. I. ೪೦) : ವೈರಾಮುಡೀ ಚಲುವ ಒಳಗೇನ ಮಾಡೀಯೊ ರಾಜಮುಡೀಯಾ ಬೆಳಕ್ಲಿ ಚಲುವಯ್ಯ ವಾಲೇಗೆ ಪಜ್ಜೂರೆ ಬಿಗಿಸ್ಯಾನೆ (ಮುಖ್ಯ. ೮೬). ' ವೈರಮುಡಿ ' ಪರಾ. [ರಾಜ + ಮುಡಿ]

ರಾಜಮುದ್ರೆ (ನಾ). ಅರಸನ ಲಾಂಛನ. – ಮೊಹರು ; ಅರಸೊತ್ತಿಗೆಯ ಗುರುತು : ಸಮಸ್ತಪ್ರಜೆಯನ್ನು ಪರಿಪಾಲಿಸುತ ಚಂದದಿಂದಿಹುದನುತ ರಾಜಮುದ್ರೆಯನಿತ್ತು ಬೀಳ್ಕೊಡುತ (ಪಚಿತೋ. ೮೪-೬೨).

[ಸಂ. ರಾಜಮುದ್ರಾ]

ರಾಜಮೋಡಿ (ನಾ). ಅರಸನ ಪ್ರಭಾವ.—ವರ್ಚಸ್ಸು : ಸುಮ್ಮನಿದ್ದುದು ಜನ ಭರತಕ್ಕೀಶನ ಸೊಮ್ಮಲ್ಲದೇ ರಾಜಮೋಡಿ (ಕಚಿ. ೦–೬೦) ; ರಾಜ ಮೋಡಿಯಿಂದೊಪ್ಪುಗೂಡಿ ಆಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಸುಗಂಧರಾಯನ ಗಂಭೀರಧ್ವನಿ (ಪೌಷಿ. ೬೫–೦೨) ; ಅಲ್ಲಿಗೆ ಪದುಳೀಸುತನುಂ ಬಂದು ಅಲಂಕಾರಯುಕ್ತ ನಾದ ರಾಜೇಂದ್ರನ ಮುಂಗಡೆಯೊಳ್ ನಿಂತು ಸೌಂದರ್ಯಾದಿ ರಾಜಮೋಡಿ ಗಳಂ ನೆಸಗಿದನು (ಕುಮಾ. ೦೮೮). [ರಾಜ + ಮೋಡಿ]

ರಾಜಮೋಡಿಗ (ನಾ). ಅರಸನ ವರ್ಚಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ಅರುತಪೂಜೆಯೊ ಮದ್ಭವೆಭೂ ಉಲ್ಲವಿದು ಸ್ವಯಂವರಕೆ ಕೂಡಿದ ಕೂಟದಂತೆ ಕರಸೊಬಗಾಗಿದೆ ಹೇಳೆಂದನಜಾಯುಷ ಪರಿಯೊಳಾ ರಾಜಮೋಡಿಗನಾ (ಪಚಿ. ೫೫ ೧೦).

[ರಾಜಮೋಡಿ + — ಗ]

ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ (ನಾ). ತೀವ್ರತರವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ಷಯರೋಗ : "ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಾ, ಕ್ಷಯಃ, ಶೋಷಃ — ಈ ೩ ಕ್ಷಯವ್ಯಾಧಿ" (ಕೈಪಾಯು. ೧೪-೧೧೮) ; ಆಯಂ ಪೂಗಣ ಪೆನ್ನೇ ಮಗಳ ಚಿಪಳೆ ಪುತ್ರಂ ಕರಂ ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಾಕುಳನೆನ್ನೆಶ್ವರ್ಯಮುಂ ನಿರ್ಜರರೆ ಕರ್ದಾರ್ (ಪಾಪಕ್ಷೇ. ೦-೦೦೨). [ಸಂ.]

ರಾಜಯೋಗ (ನಾ). ೧. [ಯೋಗ] ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಹಠಯೋಗದಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ, ಸುಲಭವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯೋಗ : ಅಂತರ್ಬಾಹ್ಯದ ದೃಷ್ಟಿ ಮನಸ್ಸುಗಳ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಿಂದ . . . ಪರಿಪೂರ್ಣಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಂ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದೆ ರಾಜಯೋಗ (ಪದಗೋ. ೫–೦೫) ; ಮಂತ್ರಯೋಗ ಲಯಯೋಗ ಹಠಯೋಗ ರಾಜಯೋಗವೆಂದು ಯೋಗಚತುರ್ವಿಧದೊಳಗೆ ಮೊದಲು ಮಂತ್ರಯೋಗದ ಭೇದವೆಂತೆಂದೊಡೆ (ಪಾಪಕೇ. ೨೮೨–೮೨). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜತ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಗ್ರಹಗಳ ಕೂಟ : ಉದಯಸಿಂದಾಲಯಕ್ಕುಮಷ್ಟಮಾಲಯದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಸೌಮ್ಯರೊಂದಿದೊಡಾತಂಗೆನಿಪ್ಪಂ . . . ಇದು ಮುಖ್ಯಮೆನಿಪ್ಪದು ರಾಜಯೋಗದೊಳ್ (ಪಾಪಕೇ. ೦೨–೩೩). ೩. [ವೈದ್ಯಶಾ] ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಔಷಧ.

ರಾಜಯೋಗ ಪಳದ್ಯ=(ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಔಷಧಿಗಳಂತೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲ್ಲೇಪಗರ : ಕೊತ್ತಮರ್ಚಿ, ಒಮ, ಸಾಸಿವೆ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ದಾಳಿಂಬದ ಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಕಾಯಿ, ಶುಂಠಿ, ಬಿಡಲವಣ ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಸಮಭಾಗ ಹೂರ್ಣಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಹುಳಿವಿನ ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಿವಿಡಿ ಪಳದ್ಯ ಕಾಸಿ ಊಟಮಾಡುವಾಗ ಮೊದಲು ಪಳದ್ಯವಂ ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಉಣ್ಣಲು ಸಪ್ತಧಾತುವಿನಿಂದ-ಹುಟ್ಟಿದಂಥಾ ವಾಯು ಕೆಡುಗು . . . ಇದು ರಾಜ ಯೋಗಪಳದ್ಯ. ಸಮಸ್ತ ವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಒಳ್ಳೆಯದು (ಅಕ್ಕ. ೫೬). [ಸಂ.]

ರಾಜಯೋಗಿ (ನಾ). ರಾಜಯೋಗವನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವವನು : ಆ ತಾರಕಬ್ರಹ್ಮಪಥಾಸಂಗೈವಾತನೆ ರಾಜಯೋಗಿ ನೋಡಾ (ಅಮೃತೇ. ೨೨೮–೩೭) : ಇಲ್ಲಿರುವ ಯೋಗಿಗಳೆಲ್ಲ ಮಾತಿಗೆ ರಾಜಯೋಗಿಗಳೆಂದೇ

ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಯೋಗಿಗಳೆಂದೋ ಅರ್ಥ (ಅಭ್ಯಸ. ೦-೨ ಪೀಠಿ).
[ಸಂ. ರಾಜಯೋಗಿನ್]

ರಾಜಯೋಗ್ಯ (ನಾ). ದೊರೆಗೆ ಉಚಿತವಾದುದು; ಅರಸನಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು.—ತಕ್ಕುದು: ಅರಿಯಿಂಗಿ ಕಾದ ಪಾಲಂ ಮಾದಲದ ಹಣ್ಣನೆರಡುಗಿ ಕೊಯಿದು ಕುಸುರೆಯ ತೆಗೆದವಕೆ ತುಂಬಿ . . . ಮೆಣಸಿನ ಬಿಳಿಯ ಬೇಳೆಯಂ ಹಾಕಿದೋಗರ ರಾಜಯೋಗ್ಯ ಸೌಗಂಧಿಕಾಸಹಿತ ರುಚಿರೋಗರ ವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಶೂಶಕ. ೬-೨೨) ; ಪಾಂಡುಮಿಗೂ ಮಾದ್ರಿಗೂ ರಾಜಯೋಗ್ಯವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಕ್ರಿಯೆಗಳು ನಡೆದುವು (ಕರ್ಣಾ. ೦೩).
[ಸಂ.]

ರಾಜಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀರಾಜಯ್ಯಂ ಬರೆದಂ (ಎಳ. XI, ರಾಷಣ. ೦೦೪-೦೪ ; ೧೧೭). [ರಾಜ + ಅಯ್ಯ[1]]

ರಾಜರಸ್ತೆ (ನಾ). = ರಾಜಮಾರ್ಗ ೧ : ಅವನ ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ರಾಜರಸ್ತೆಯುಂ ಹೊತ್ತಾರೆಯು ತಂಗಾಳಿಯ ತುಂತುರಿಂದ ಮುರವಟ್ಟು ಹೋಗಿತ್ತು (ಪಚಕ. ೦) ; ವಾಹನಗಳಿಗೆ ಹೋಗಲು, ಬರಲು, ಹಾಗೇ ಜನರಿಗೆ ಬೇರೆ ಕಾಲ್ದಾರಿಗಳಿರುವ ಭವ್ಯವಾದ ರಾಜರಸ್ತೆ (ಪಾಕ್ಯ. ೫೯).
[ರಾಜ + ರಸ್ತೆ]

ರಾಜರಹಸ್ಯ (ನಾ). ಅರಸನಿಗೆ ಅಥವಾ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ರಹಸ್ಯ : ಅರಸೊತ್ತಿಗೆಯ ಗುಟ್ಟು : ತನ್ನ ರಾಜರಹಸ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ಪ್ರಸಂಗವೂ ಅತನಿಗೆ ಬರದೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ (ಪಕ್ಕೃತ್ರ. XXX, ೫೬೬).
[ಸಂ.]

ರಾಜರಾಜ (ನಾ). ೧. ಅರಸರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನಂ ; ಸಾಮ್ರಾಟ ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ : ಆ ಮುನಿರಾಜಂ ಕರ್ಮಂಗಳಂ ಗಾಳಿಸಿದಂ-ಈ ರಾಜರಾಜಂ ಪುಟ್ಟಂಡುಮಂಡಲಮಂ ಬಾಯ್ಕೇಳಿಸಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೪ ಶ) ; ರಾಜರಾಜಂ ನದೀತನೂಜನಂ ಮಾಣಿಸಿ . . . ನಿಜಾಗಮನವೃತ್ತಾಂತವಂ ಸಮರಪರಿಶ್ರೀದಮುಮನಱಿಪಿದೊಡೆ (ಗಡಾಯು. ೩-೧೪ ಶ). ೨. ಕುಬೇರ : "ಐಬಿಳಿಃ . . . ರಾಜರಾಜಃ ಧನಿಃ ಪುಣ್ಯಜನೇಶ್ವರಃ—ಈ ೧೭ ಕುಬೇರನ ಪೆಸರ್" (ಶಬ್ದಮ. , ೮೪-೭೯) ; ರಾಜರಾಜನುಮಿತ್ರ ಭಾಸ್ವರರಾಜ ಪಾವಕನೇತ್ರ ಸುಮನಸರಾಜಸಂಸ್ತುತಪಾದ (ಪಂಚಕಾ. ೦೫-೧೩). ೧, ೨ : ಅರಿರಾಯಗಿರಿವಜ್ರದಂಡನಭವನಕಾಲಸರಣಿ . . . ರಾಜರಾಜಂ ಮದೀಶಂ (ಶಾಷಡಂ. ೩-೪೫). ೩. ಚಂದ್ರ. ೧, ೨, ೩ : ಅರಿಕಾಮಧ್ವಂಸಿ ನಾಗವ್ರಜಮಯಕಟಕಂ ರಾಜರಾಜಪ್ರತಿಷ್ಠಾನಿರತಂ . . . ರಕ್ಷಿಸುಗೆ ವಸುಧೆಯಂ ಯುದ್ಧರಂಗತ್ರಿನೇತ್ರಂ (ಪಾಷ. ೦-೩). [ಸಂ.]

ರಾಜರ್ಷಿ (ನಾ). = ರಾಜಋಷಿ : ಬ್ರಹ್ಮಋಷಿಯಾದಡೊಳಗು ಸ್ವರ್ಗಳವಪ್ಪುದಯ್ಯ ನೀಂ ರಾಜರ್ಷಿ ಕೋಪಿಸದೆ ಧಟ್ಟಿಸದೆ ಕೆಡನುಡಿಯುದೆ ನಿಲಲೆಂತು ಬಲ್ಲೆ (ಪಚಕ. ೨-೩೨) ; ರಾಜರ್ಷಿಯಾ ದೀರ್ಘದರ್ಶಿಯಾ ಸಮವರ್ತಿ ತಾರ . . . ಸಮಬುದಿ ಯಿಂ ದರ್ಪದಿಂ ಪಾಲಿಸಿರ್ದನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಮಂ (ಶ್ರೀಧಪು. ೬-೦೬೯).
[ಸಂ.]

ರಾಜಲೀಲೆ (ನಾ). ೧. ಅರಸನ ವಿಲಾಸ : ಅಂತು ನಿಜರಾಜಲೀಲೆಯಂತೆ ಜಲಕ್ರೀಡಾದಿ ರಾಜಲೀಲೆಯಂ ಸವಯೋವಯಸ್ಸ ರಾಜಪೋಕಪರಿವೃತಂ . . ಅವಲೋಕಿಸುತ್ತುಮಿರ್ಪಲ್ಲಿ (ಶಬ್ದಸ್ಮೃ. ೦೩-೨೪ ಪ). ೨. ಚಂದ್ರನ ವಿಲಾಸ : ಬೆಳುದಿಂಗಳು. ೧, ೨ : ಸಮುಚ್ಛ್ರಿತಾನೇಕಮೇಘವೇಬರ ಚ್ಛಾರುತಾವಳಂಬಿಯಾಗಿಯುಂ ಪ್ರಕಟೀಕೃತರಾಜಲೀಲೋದಯಮಲ್ತು (ಪಂಪ್ರಶ. ೧-೪೨ ಶ) [ಸಂ. ರಾಜಲೀಲಾ]

ರಾಜವಂಶ (ನಾ). ೧. ಅರಸುಮನೆತನ ; ಅರಸುಕುಲ : ಚಂಳ್ಳ ಭೃತ್ಯವೆಂಬ ರಾಜವಂಶಮೊಂದು ಇತ್ತು (ಧ್ರಾಷಡ. ೦೩೩). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಿದಿರು ; ಒಳ್ಳೆಯ ಬಿದಿರು. ೧, ೨ : ಜಿತಧಾತ್ರೀಚಕ್ರಚಕ್ರಾಧಿಪನೃಪವರಬಲ್ಲಾಳ ಕೇಳ್ ನಿನ್ನೊಳ್ಳಾಂತುದ್ದತವೀರಾರಾತಿಯೂಥಂ ವಿಗತವಿಭವಮಾಗಿರ್ದಡಂ ರಣ್ಣಾಕ್ಷಿಯಂ ವಿಶ್ರುತನಾನಾವಾಹಿನೀಸಂಕುಲವರಿಗತ ಕೋಧಾನ್ಸಕೂಲ್ಯಂ ಸದಾಸೇವಿತರಾಜದ್ರಾಜವಂಶಂ ಸಕಲಕವಿನಿಕಾಯಸ್ತುನಾ ತೀರ್ಣಕರ್ಣಂ (ಎಳ. VIII, ಕೊರಿ. ೦೮೦-೯ : ೧೦೧೬) ; ಅತ್ಯುದ್ಧತರಾಜವಂಶವನಮಂ ನಿರ್ಮೂಲಿಸಲ್ ಪೋಪೆಂ (ಶ್ರೀವಿ. ೫-೩). [ಸಂ.]

ರಾಜವಂಶೀಯ (ನಾ). ಅರಸುವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಅರಸುಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ಪಲ್ಲವರು ಎಲ್ಲಾ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ರಾಜವಂಶೀಯರೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯ ಕಾಣದು (ಕ್ರಿಪಲ್ಲ. ೦೩).
[ಸಂ.]

ರಾಜವಂಶ್ಯ (ನಾ). = ರಾಜವಂಶೀಯ : "ರಾಜಬೀಜೀ, ರಾಜವಂಶ್ಯಃ — ೨ ರಾಜವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನ ಹೆಸರುಗಳು, ರಾಜಪೆಂಡಿ, ಅರಸುಪೆಂಡಿ" (ಶಿದ್ಧಾ. ೫೩). [ಸಂ.]

ರಾಜವಟಿ ' ರಾಜವಟ್ಟಿ ' ನೋ-

ರಾಜವಟ್ಟಿ, ರಾಜವಟಿ (ನಾ). ರಾಜಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒದಾವ ಸಂಧಾನ ಕಾರ್ಯ : ರಾಯಭಾರ : ಕಟ್ಟಾಣಮುತ್ತ ಸೇರಿಪೊಲು ದೇಸಿಯ ರಾಜವಟ್ಟದ ಸವಿನುಡಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟೀಶ್ವರಗೆ ಬಿನ್ನೈಸುತ (ಗಂಚಪ. ೬-೩೬) ; ಆತನ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಕುಲೀನನಾಗಿಯೂ . . . ಪರಿಶುದ್ಧನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಒಬ್ಬನನ್ನು ರಾಜವಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಬೇಕೆಂದು ನುಡಿಯಲು (ಕೃಪಾಕಾ. ೭). **ರಾಜವಟಿ** : ಕಣ್ಣೂರ ಬೀದಿ ಕಡೆ ನಾಲಕ್ಕುಸಾವಿರ ಮಾಪಿಳ್ಳಿರು ಸಜ . . ರಾಜವಟಿ ನಡೆಸಿದಲ್ಲಿ (ರಾಷೇಂದ್ರ. ೬೩). [<ಸಂ. ರಾಜವ್ಯಕ್ತ]

ರಾಜವತಿ (ನಾ). ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ರಾಜನನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಭೂಮಿ : ರಾಜವತಿಯಕ್ಕುಮಲ್ಲದ ರಾಜನ್ವತಿಯಾಗದಲ್ತೆ ಧರೆ ಮತ್ತೊರ್ವಂ ಶೇಜಸ್ವಿ ಪುಟ್ಟರ್ದೊಡದಱಿಂ ರಾಜನ್ವತಿ ಮಾಡು ಧರೆಯಂ ಧರಣಾಪತೀ (ಅಜಿತ. ೧೯-೨೦) ; ರಾಜವತಿಯಾಯ್ತು ರಿಪುವಹಿ ರಾಜನ್ವತಿಯಾಯ್ತು ತನ್ನ ಧರೆ(ಣಂ)ತಿ (ಅಜಿತ. ೦೦—೦೦೩). 'ರಾಜನ್ವತಿ' ಪರಾ [ಸಂ. ರಾಜವತೀ]

ರಾಜವಶ್ಯ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಶೀಕರಣವಿದ್ಯೆ: (ಮಂತ್ರದಿಂದ) ಅರಸನನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಅರಸನನ್ನು ಅಧೀನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: (೧). ಪಿ. (ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ) ದೊರೆಯು ವಶವಾಗುವಿಕೆ ; ಅರಸನು ಅಧೀನವಾಗುವಿಕೆ : ಈ ಮಂತ್ರದಿಂ ಉತ್ತರಾಣಿಯ ಕಡ್ಡಿಯ ೨೧ ಸಾರಿ ಮಂತ್ರಿಸಿ ದಂತಧಾವನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಿ ರಾಜವಶ್ಯ (ಪಕ್ಕಿಪ. ೩೦೦); ಕುಂಕುಮ ಶ್ರೀಗಂಧ. ಕರ್ಪೂರ ಇವಂ ಹಸುವಿನ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ತೇದು ತಿಲಕವಿಡೆ ರಾಜವಶ್ಯ (ಪಕ್ಕಿಪ. ೨೦೩). [ಸಂ.]

ರಾಜವಸು (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕು.—ಕಾಂತಿ : ನಿಜಕರದಿಂದೆ ರಾಜವಸು ವೆಲ್ಲಮನೊಯ್ಯನೆ ಕಲ್ದು ನೀಲನೀರಜನಿಯ ಬಾಯ ಮುದ್ರಿಸಿ ಪೊಸಂಗ್ಗೆಡೆವ ಪ್ಪಳೆಮುತ್ತೆ (ರಾಷಡೀ. ೨೦-೨೦). [ಸಂ.]

ರಾಜವಾಡೆ (ನಾ). ಅರಸರು, ಶ್ರೀಮಂತರು ವಾಸಿಸುವ ಭವ್ಯವಾದ ಗೃಹ: ಅರಮನೆ: ಪ್ರಾಸಾದ: ॥ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮರಾಠಿಯ ಪೇಶ್ವೆಗಳು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಭವನಗಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ : ರಾಜವಾಡೆಯವರು ಮಾತ್ರ ಉಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಚೀನಾಂಬರವನ್ನು ನೋಡುತ್ತ ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದಾಗ. ಕೆಳಗೆ ಒಂದು ಓಲೆ ಕಂಡಿತು (ಜಾಂಕಡಾ. ೫೬); ಒಳಭಾಗವು ರಾಜವಾಡೆಯಂತೆ ಒಳ್ಳೇ ಭವ್ಯವಾಗಿದ್ದಿತು (ಆಂಠೆ. ೫೯).
ರಾಜ + ವಾಡೆ[2] (<ಬಾಡ)]

ರಾಜವಾಹನ (ನಾ). ಅರಸನ ಕುದುರೆ ; ಪಟ್ಟದ ಕುದುರೆ : "ಪಂಚ ಪಲ್ಲವದ ವಾಜಿಯೆ ರಾಜವಾಹನಂ" (ಕ್ಕಾಪಂ. ೪೨). [ಸಂ.]

ರಾಜವಾಹ್ಯ (ನಾ). ಅರಸನ ಆನೆ ; ಪಟ್ಟದ ಆನೆ : "ಪಿಪವಾಹ್ಯಃ. ರಾಜವಾಹ್ಯಃ—ಈ ೨ ಅರಸರೇಱುವ ಆನೆ" (ಪಲಾಮು. ೬೬-೭೦). [ಸಂ.]

ರಾಜವಾಳೆ, ರಾಜಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ಬಾಳೆ : ರಸವಾಳ ಪುಟವಾಳೆ ರಾಜವಾಳೆ ಸ್ಕಂರೆಯೆಸೆವಾ ದೇವಾಳೆ . . . ಮೆಚ್ದುವರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂಪಂ. ೩-೮೭). **ರಾಜಬಾಳೆ** : ಬಾಳೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜಾತಿಗಳಿವೆ. ರಸಬಾಳೆ, ಚಂದ್ರಬಾಳೆ, ರಾಜಬಾಳೆ (ಕೃಷಿ. ೩೭).

[ರಾಜ+ಬಾಳೆ$_1$ (<ಬಾಬೆ)]

ರಾಜವಿಡ್ಡೂರ (ನಾ). ಅರಸನಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಉಪದ್ರವ.—ಹಿಂಸೆ: (೬). [ರಾಜ + ವಿಡ್ಡೂರ]

ರಾಜವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಅರಸನಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ ವಿದ್ಯೆ : ವೀಣಾದಿರಾಜವಿದ್ಯೆ ನಿನಗಾ ನಾಲ್ಕುಂ ರಾಜವಿದ್ಯೆ ಪುಟ್ಟಿದುವು (ಕಂಪ್ರ. ೦೪-೨೦); ಅಮಲಸ್ವಭಾವ ಸೊಳ್ ನಿಶ್ಯಮಹೇಶ್ವನೊಳತುಳರಾಜವಿದ್ಯೆ [ಕಣಾಂ. ಪ್ಯ]ಗಳನಿತುಂ ಕ್ರಮದ ಸಮನಿಸಿದುವಾತನೊಳಮಳಸತಾವಾಳಿ ಗಗನಪೊಳ್ ನೆಲಸುವಪೊಲ್ (ಕಂಶ್ರಪು. ೯-೩). [ಸಂ. ರಾಜವಿದ್ಯಾ]

ರಾಜವೀಥಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ರಸ್ತೆ; ರಾಜಮಾರ್ಗ: ವಿಶಾಲವೂ ಸುಂದರವೂ ಆದ ರಾಜವೀಥಿಗಳಲ್ಲಿ . . . ಆ ಬಂತಿ ಮೇರಿಯಟ್ಟಳ ಗೃಹಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಸಾಗಿತ್ತು (ಕೃಪಟು. ೫೭೬). [ಸಂ.]

ರಾಜವೀಧಿ (ನಾ). = ರಾಜವೀಥಿ : ಅನೇಕವಿದ್ಯಾಧರರಾಜಾಜಿರಾಜವೀಧಿ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಮುಮಾಗಿ (ಜಂಪ್ರ. ೦-೬೦ ಪ). [ರಾಜ + ವೀಧಿ]

ರಾಜವೃಕ್ಷ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕಕ್ಕೆಯ ಗಿಡ : "ಆರಗ್ವಧಃ . . .ರಾಜವೃಕ್ಷಃ . . . ಕೃತಮಾಲಃ, ಸುವರ್ಣಕಃ-ರ ಕಕ್ಕೇಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂ. ೦೦೭); ರಾಜವೃಕ್ಷದ ಸಮೀಪದೊಳಗೆರಲೆಗಾಪಂ ತುಳಿದ ನೆಲದ ಶಾಪ ಇದೆ (ಶಾಪಪ್ರ. ೩-೦೦). [ಸಂ.]

ರಾಜವೃತ್ತ (ನಾ). ೧. ಅರಸನ ನಡವಳಿಕೆ.— ವ್ಯವಹಾರ : ನ್ಯಾಯಾರ್ಜಿತ ವಿತ್ತಂ ಧರ್ಮಾಯತ್ತವೆನಿಪ್ಪ ರಾಜವೃತ್ತಂ ತನಗೇಕಾಯುತ್ತಮಾಗೆ ಧರೆಯಂ ಜೀಯೆನಿಸಿದನಿಂತುದಾತ್ತಚರಿತರುಮೊಳರೇ (ಜಂಗಾಮಾ. ೨-೭೦). ೨. ಚಂದ್ರಬಿಂಬದ (ವೃದ್ಧಿ, ಕ್ಷಯಗಳ) ಸ್ವಭಾವ. ೧. ೨ : ಮಸುವಂ ಸನ್ಮಾರ್ಗದೊಳಾರ್ಜಿಸುವಂ ಜರ್ಧಿಸುವನೆಯ್ದೆ ರಕ್ಷಿಸದೀವಂ ನಿಸುಂ ವಿಬುಧರ್ಗಿದು ಭಾವಿಸೆ ಚಿತ್ರಂ ರಾಜವೃತ್ತಮಾಯ್ತುನ್ಮೊನಂ (ಕೃಪ್ರ. ೬-೯). [ಸಂ.]

ರಾಜವೃಷಭ (ನಾ). ಅರಸರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ಉತ್ತಮನಾದ ದೊರೆ : ಮಾನವೃಷಭಂಗೆ ಕೇವಲಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿಯಾದುದೀ ರಾಜವೃಷಭಂಗೆ ಸಕಲಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಸಂಪತ್ತಿಯಾಯಿತು (ಜಂಪ್ರ. ೬-೨೪ ಪ). [ಸಂ.]

ರಾಜವೈದ್ಯ (ನಾ). ೧. ಅರಸನಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡುವವನು. ಅರಮನೆಯ ವೈದ್ಯ : ರಾಜವೈದ್ಯನು ತಲೆತಗ್ಗಿಸಿ ನಿಂತಿದ್ದನು (ಪಾಪ್ರ. ೦೮). ೨. ಆಶ್ವತ್ಥವನಾಪ ವೈದ್ಯವೃತ್ತಿ : (೬). [ಸಂ.]

ರಾಜವೊಟಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಉರಿಸ ಹೆಸರು : ಮಾಗಬಿಸಾಡ ರಾಜವೊಟಲ ಬೀಡಿನೊಳ್ ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದೊಳ್ ಪ್ರಭುಃರಾಜ್ಯ ಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರೆ (ಆಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೫೦-೬; ೪೭). [ರಾಜ + ಪುಟಲ್]

ರಾಜಶಾಸನ (ನಾ). ೧. ಅರಸನ ಆಜ್ಞೆ.—ಆಜ್ಞೆ : ಮಾಪಂದರಿಜಿರು ನಗರಕ್ಕೆ ದಯಪಾಡಿಸಿದ ಮೊಟ್ಟಮೊಜಲನೆಮ ರಾಜಶಾಸನವು ಒಬ್ಬ ಮುಸಲ್ಮಾನ್‌ಸರದಾರನ ಪಥಪೆಟ್ಟಿಯುದು ದೊಡ್ಡ ಅಜಬ್ಯಾತಿ (ರಾಬಾ. ೭೬). ೨. ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತ.— ವ್ಯವಹಾರ : 'ರಾಜಶಾಸನಪಟ್ಟು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಾಜಶಾಸನಪಟ್ಟು (ನಾ) ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತ ಅಥವಾ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಬೇರೆಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡವನು ; ರಾಜನೀತಿಜ್ಞ : ಆಕೆ ಅನೇಕಾನೇಕ ನಾಮಾಂಕಿತರಾಜನೀತಿಜ್ಞರನ್ನೂ ಮುಶ್ವದ್ದಿಗಳನ್ನೂ ರಾಜಶಾಸನಪಟು ಗಳನ್ನೂ ಹೆತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ಪಂಕಾಪೋ. ೦೬೪) [ಸಂ.]

ರಾಜಶುಕ (ನಾ). ಅರಗಿಳಿ ; ರಾಜಕೀರ : ಮಿಡಿಯಂ ಕರ್ಪೂರಕ ನಲಿದಾಡುವ ರಾಜಶುಕಂ . . . ಗಲ್ಲದುದಿಲ್ಲ ನಂದನಂ (ಪಗೂ. ೩-೦೦); ವರ ಕಂಠೀರವಮಧ್ಯೆ . . . ಸುಕೇಶಿ ರಾಜಶುಕಸಲ್ಲಾಪಾಂಗಶ್ಯಂಗಾರೆ (ಪಂ.ಸ್ತ. ೨-೬೨). [ಸಂ.]

ರಾಜಶೂನ್ಯ (ನಾ). ೧. (ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ) ಅರಸನಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ಅರಾಜಕತೆ. ೨. (ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ) ಚಂದ್ರನಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಕಗ್ಗತ್ತಲು. ೧, ೨ : ಅಮ ಸಲೆ ರಾಜಶೂನ್ಯಮುರುರಾಜವಿಧಾಸಿಯ ನಾಂ ದ್ವಿಜಿಷ್ಣ ಸಂವದಮದು ಸಜ್ಜನಕ್ಕೆ ಶರಣಾಂ . . . ಎನೆ ಭೋಗವತೀಪುರವೆನ್ನನೆಂತಾ ವೋಲ್ದುದು ಚರವೆಂದಧಃಕರಿಸುವಂತಿದ ವೇಲೆನಿಸರ್ಪುದಾ ಪುರಂ . (ಕೃಕೃ. ೯-೬೨). [ಸಂ.]

ರಾಜಶೂಲೆ (ನಾ). [ಶಲ್ಯಶಾ] ಕುದುರೆಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೀವ್ರತರವಾದ ರೋಗ : ತೋರಿದುವಾಗಿರೆ ನಡುಗಳ್ ನೇರಿದು ವಪ್ಪೆರಡು ರೇಚಿಗಳ್ ತಾಂ ಮೊದಲಾಕಾರದೊಳಿರೆ ಸವಪರುಷಪ್ರಾರಂಭದೆ ವಾಜಿ ರಾಜಶೂಲೆಗೆ ಬೀದುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೩-೦೨). [ಸಂ. ರಾಜಶೂಲಾ]

ರಾಜಶೇಖರ (ನಾ). ೧. ಅರಸರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು, ಮುಖ್ಯನಾದವನು : ನಿಯೋಗಿಸಮಸ್ತರನು ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ವಿನಿಯೋಗಸ್ಥ ರೊಲಗದಲ್ಲಿ ಎಸೆದನು ರಾಜಶೇಖರಮ (ಜೈಪ್ರ. ೩೦-೩೬). ೨. (ಮುಡಿಯಲ್ಲಿ) ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಸೋಮಶೇಖರ ; ಶಿವ : ರಾಜಶೇಖರ ದಿವಿಜವಂದಿತಪಾದ . . . ಭೋಗಿರಾಜಭೂಷಣ . . . ಸಲಸೆಂದು ಹರಿ ಪೊಗಳ್ದನು (ಪಂಪ್ರ. ೦೩-೩೦) ; ಆ ಸಮಯದೊಳಾ ರಾಮಶೇಖರಂ ರಾಜಶೇಖರಪೂಜೆಗೆಯ್ದು ಯಥೋಚಿತಪ್ರಾತರಾಶಾದಿಯಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ (ಶಾಪ್ರ. ೬-೪೦ ಪ). [ಸಂ.]

ರಾಜಶ್ರಾವಿತ (ನಾ). ಅರಸನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದುದು ; ದೊರೆಯ ಗಮನಕ್ಕೆ ತಂದುದು : ಆಮೋಘವರ್ಷದೇವರೊಳ್ ರಾಜಶ್ರಾವಿತಂ ಮಾಡಿ ತದನು ಪತದಿಂದಿರ್ವ್ವೊರುಂ (ಪಪ್ರ. VI, ೦೦೪-೫೮ : ೫೦೦); ರಾಜಶ್ರಾವಿತ[ಂಗಳಾ ವೈ] ಶಾಖಿಮಾಸ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷಪುನ್ನಮೆ ದಿನ (ಪೌಪ್ರ. XI-೫, ೦೩-೪ : ೫೦೦). [ಸಂ.]

ರಾಜಶ್ರೀ (ನಾ). ೧. ಅರಸನ ಐಶ್ವರ್ಯ. ೨. = ರಾಜಮಾನ್ಯ ೨ : ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ . . . ರಾಜಮಾನ್ಯ, ರಾಜಶ್ರೀ . . . ಹಸರಿನ ಹಿಂದೆ ಜೋಡಿಸಿ ಬರೆಯುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವುಂಟು (ಮುಂಶಾಪ್ರ. ೪-೪೪). [ಸಂ.]

ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠಿ (ನಾ). ಪ್ರಧಾನನಾದ ಸೆಟ್ಟಿ ; ವರ್ತಕಶ್ರೇಣಿಯ ಮುಖಂಡ : ಆ ಪೊಲೆಲೊಳ್ ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠಿ ಸಾಗರಸೇನುಗಮಮ್ಯತ ಪತಿಗಂ ಪುಟ್ಟಿದ ವತ್ಸನುಂ ನಂದಿಷೇಣನುಂ ಎಂಬರ್ . . . ಬರ್ಪಿಡಿಯೊಳ್ (ಜಂಂಪ್ರ. ೯-೧೦ ಪ) ; ಸೆಟ್ಟಿವಟ್ಟಮಂ ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡಲ್ಲಿಯ ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠಿಯಾಗಿ ಸುಖದಿಂಳಿರ್ವನ್ನೆಗಂ (ಜಂಪ್ರ. ೩೪-೦೦). [ಸಂ. ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠಿನ್]

ರಾಜಸ (ಗು). ೧. ರಜೋಗುಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಕಾಮಕ್ರೋಧಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಅರಸ ಕೇಳ್ ರಾಜಸಾಂತಃಕರಣಮು ಕಾಮ್ಯಕ್ರಿಯಾಸಿದ್ಧಿಪ್ರಧಾನಗೋಸುಗ ತಪವಲ್ಲೇ ರಾಜ್ಯಾಭಿಲಾಷೆಯಲಿ (ಭಾಷ್ಯಾಂ. ೪-೨) ; ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಯಾವುದು ಅಮಾದಾನಕಾರಣವೋ ಅದು ಸಾತ್ವಿಕಾಹಂಕಾರವೆಂದೂ . . . ಈ ಯೆರಡಕ್ಕೂ ಯಾವುದು ಅನುಗ್ರಾಹಕವೋ ಅದು ರಾಜಸಾಹಂಕಾರವೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು (ಕೃಕೃ. ೬). (ನಾ). ೨. ಕಾಮಕ್ರೋಧಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗುಣ ; ರಜೋಗುಣ : ರಾಜಸ ಸಾತ್ವಿಕಮೆಂಬೀ ರಾಜಗುಣಾಂ ವಿಷಯವಿಷಾವಹಾರಂಗಳವೊಲ್ ರಾಜಸೆ ವಿಷಮೋರಗನಂತೀ ಜಗತಿತಳಮನಾಂತನವನೀಕಾಂತಂ (ಪಾಭಾ. ೬-೬) ; ಮನಸ್ಸನ್ನು ರಾಜಸಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಅವರು ಈ ಮೂಲಕ ನಿನ್ನನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೆ

ಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ (ಕಬರಸ. ೨೯೪). ೩. ರಜೋಗುಣವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಜೀವರಾಶಿಗಳ ದೇವಮನುಷ್ಯಾದಿ ಭೇದಗಳಿಂದ ಸಾತ್ವಿಕರಾ, ರಾಜಸರು, ತಾಮಸರೆಂಬ ಮೂರುವಿಧರಾಗಿ ಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವರು (ಪೂಸಂ. ೦-೧ ೬೫ಚಾಶರ್ಮ). [ಸಂ.]

ರಾಜಸದನ (ನಾ). ಅರಸನ ನಿವಾಸ ; ಅರಮನೆ : "ಸೌಧಃ. ರಾಜಸದನಂ — ೨ ರಾಜಗೃಹದ ಹೆಸರು. ಅರಮನೆ. ರಾಜಯೋಗ್ಯವಾದ ಉಪ್ಪರಿಗೆ" (ನಿಘಂ೬ನಿ. ೦೦೦); ರಾಜಸದನಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿಯುಂ ಶೂನ್ಯಾರಣ್ಯ ಸಂಸ್ಥೆಯಂತೆಯುಂ . . . ಇರ್ಪನೆಗಂ (ಶಂಭ್ರಕೃ. ೬-೩೦ ೮) ; ರಾಜಸದನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವೆನು (ಜಾಖಾಂಕ. ೬೬-೦೬). [ಸಂ.]

ರಾಜಸಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ರಜೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬುದ್ಧಿ. ೨. ರಜೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು : ಎಮಗೆ ಜಯಪ್ರೇತಹುದು ರಾಜ್ಯಪ್ರಮೆಯ ರಾಜಸಬುದ್ಧಿಗಳು ವಿಕ್ರಮವಿಹೀನರು ನಾವು (ಭಾಶಾ೦೮. ೬-೨೦). [ಸಂ.]

ರಾಜಸಭೆ (ನಾ). ದೊರೆಯ ಒಡ್ಡೋಲಗ : ಅರಸನ ಆಸ್ಥಾನ : "ಆಸ್ಥಾನವೆಂಬುದು ರಾಜಸಭೆ" (ಪಣಾಹು. ೦೨೮-೧೩) ; ಅಂದು ಕೌರವ ನಾಯಿ ಸಭೆಯಲಿ ತಂದು ತೋಱಿದನನ್ನತಿಯಃ ಬಳಿಕಿಂದು ಕೀಚಕ ಕುನ್ನಿಯೊದೆದನು ರಾಜಸಭೆಯೊಳಗೆ (ಭಾಶಾ೦. ೬-೪೬). [ಸಂ. ರಾಜ್ಞಸಭಾ]

ರಾಜಸರ್ಪ (ನಾ). = ರಾಜಘ್ನೆ : "ರಾಜಸರ್ಪಃ. ಸರ್ಪಭುಕ್ — ಈ ಎರಡು ಅರವಾ(ಹಾ)ವು" (ಪಣಾಹು. ೦೦೬-೨೦). [ಸಂ.]

ರಾಜಸರ್ಷಪ (ನಾ). ಕರಿಯ ಸಾಸುವೆ : "ಅಸುರೀ. ರಾಜಿಕಾ. ರಾಜಸರ್ಷಪಃ — ಈ ಮೂಱು ರಾಯಸಾಸುವೆ" (ಪಣಾಹು. ೧೩-೧೪೬). [ಸಂ.]

ರಾಜಸಿಕ (ಗು). ೧. ರಜೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ನಮಗೆ ಚಿರ ಪರಿಚಿತವಾದ ಪ್ರಿಯವಾದ ಈ ರಾಜಸಿಕತಮುಲಗಳ ನಡುವೆ ನಾವು ಮತ್ತೆ ಮೊದಲಿನಂತಾಗುತ್ತೇವೆ (ಪಂತೀ. ೨). (ನಾ). ೨. ರಜೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಎಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೂ ಈ ತ್ರಿಗುಣಕ್ರಿಯೆಗಳೇ. ಅವರಲ್ಲಿ ಹಲವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಸಾತ್ವಿಕ, ಮತ್ತೆ ಹಲವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ರಾಜಸಿಕ ಅಥವಾ ತಾಮಸಿಕ (ಕೌಂದಸ. ೧೦೦). [ಸಂ.]

ರಾಜಸುತ (ನಾ). = ರಾಜಕುಮಾರ : ರಾಜಸುತಂ ಜಸಿದೆಂ ನೀರಡಿಸಿದ ನೆನಗಿವಲ್ಪದಲ್ಪಲ್ಪೆನ್ನಂ ವಾರ್ಯಸಂ ಪಲವಂ (೩೦೪. ೩-೪೬); ಇರ್ಗೊಂಡು ಶ್ಲಾಘಿಸುತಾ ಭೂಪ ತನ್ನ ಪುರಕೆ ತಂದನಾ ಘನೋಜ್ವಲರಾಜಸುತರ (೪೪೮. ೩೩-೪೪). [ಸಂ.]

ರಾಜಸುತೆ (ನಾ). = ರಾಜಕುಮಾರಿ : ರಾಜಾಂತರದಿಂದ ರಾಜಸುತೆಯಂ ನಯದಿಂದವಳಿಯ್ದುಳ್ (೩೦೬೫. ೩-೩೭). [ಸಂ. ರಾಜಸುತಾ]

ರಾಜಸೂಯ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಾಗ : ಈ ವಾಜಪೇಯಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಿಲ್ಲದ ರಾಜನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಈ ಯಜ್ಞ ಮಾತುವ ಅಧಿಕಾರವುಂಟು. ಈ ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವ ರಾಜನು ಸಾಮ್ರಾಟನಾಗುತ್ತಾನೆ : ಗಾಳುಗೊರವಂ ತಗುಳ್ದಿ ಪಳಾಳಮನೇನೊಂದನಪ್ಪೊಡಂ ಗಟಬಿದೊಡಾ ಬೇಳು ನುಡಿಗೆಳ್ದು ಕಿಮ್ಮನೆ ಬೇಳಲ್ ನಿಮಗಂತು ರಾಜಸೂಯಂ ಮೊಗ್ಗೇ (೩೦೪೬. ೬-೨೪) ; ಸ್ವರ್ಗಾಪವರ್ಗೈಕಾರೋಹವಪ್ಪಗ್ಗವ ರಾಜಸೂಯ ಮನೊಡರ್ಚಿಂ (೩೧೬. ೦೬-೦೦) ; ವಿರಂಚಿಪ್ರಭವನನುಮತದಿಂದ ಧರಣೀವಿಭು ಪುಷ್ಪಾರ್ಕ್ಯತು ರಾಜಸೂಯವನೊರ್ವಿಂ ಕೈಕೊಂಡ (ಭಾಶಾ೬. ೧ ೩೦೦೩). 'ಅಶ್ವಮೇಧ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಾಜಸೇವೆ (ನಾ). ಅರಸನ ಸೇವೆ.—ಊಳಿಗ : ಸೆಣಸಿನೆಲೆ ಸಮದರ್ಶಿಗಳು ಧಾರುಣಿಯ ಪತಿಗಳು ರಾಜಸೇವಾಪ್ರಣಯಮಮಿಮಾಸಾದಿ ಮೂಢರು ನೆಮ್ಮೆ ಭಟರೆಂದ (ಭಾಶಾ೦ಗೀ. ೬-೦೦). [ಸಂ. ರಾಜಸೇವಾ]

ರಾಜಸ್ವ (ನಾ). ೧. ಅರಸನ ಆಸ್ತಿ. ೨. ರಾಜ್ಯದ ಹುಟ್ಟುವಳಿ. — ಆದಾಯ : ಸಂಪ್ರಕ್ಕೂ ರಾಜ್ಯಗಳಿಗೂ ರಾಜಸ್ವಗಳ ಹಂಚಿಕೆ (ಭಾರಾಸ ೦೩೨). [ಸಂ.]

ರಾಜಸ್ವರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ವರ; ಜೀವಸ್ವರ : ಒಂದು ರಾಗದ ಸ್ವರೂಪ ಪ್ರತ್ಯೇಕತೆ ಎತ್ತಿ ತೋರಲು ಯಾವ ಸ್ವರ ಪದೇಪದೇ ಉಪಯೋಗವಾಗುವುದೋ ಆ ಸ್ವರ, ವಾದಿಸ್ವರ . . . ವಾದಿಸ್ವರಗಳನ್ನು ರಾಜಸ್ವರಗಳೆಂದೂ ಸಂವಾದಿಸ್ವರಗಳನ್ನು ಮಂತ್ರಿ ಸ್ವರಗಳೆಂದೂ . . . ಕರೆಯುವ ವಾಡಿಕೆ (ಸಂಗೀಪ್ರ. ೩೦). [ಸಂ.]

ರಾಜಹಂಸ (ನಾ). ೧. = ರಾಜಮರಾಲ : "ರಾಜಹಂಸಃ . . . ಕಿರಿಯಾವ ಕಾಲುಗಳೂ ಮೂಗೂ ಉಳ್ಳ ಬೀಳಹಂಸೆ, ಆರಸಂಬೆ" (ನಿಘಂ೬ನಿ. ೧೬೨) ; ಕುರುಕುಳಸರೋರಾಜಹಂಸವಲ್ಲಿಯು ರಾಜಹಂಸಿಗಳುಮಂ . . ಅತಿಕುತೂಹಲಂಬೆರಸು ನೋಡಿ (ಗಣಾಹು. ೬-೦೬ ೫) ; ಮಹೋದ್ಭತರಾಜಹಂಸತ್ವಮಿದನೆಸೆದತ್ತು ರಾಜ್ಯವಿಭವಂ ಜಳದಾಗಮಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾ (೩೧೬. ೪-೩೩). ೨. ಅರಸರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ನೃಪೋತ್ತಮ : ಒಬಿಬನೆ ಬರೆ ಹಂಸೀಕುಳಮುಬಿದು ಸರೋವರಮನದಱ ಪುಟ್ಟಿಲೊಳ್ ಪಲಮೆಂ ಸುಬಿಯಲ್ಕೆ ತಳ್ದರ್ ಹಂಸನಾಬಿಪಿದನಾ ರಾಜಹಂಸನಬುಳಿದುಂತು (ಶಂಭ್ರಕೃ. ೬-೦೦೭). ೩. ಸೂರ್ಯ. ೪. ಚಂದ್ರ. ೧, ೩, ೪ : ನಾತಪ್ಪ ಕೆಱದೆ ಸರದಿಂ ತಾರಾಪಥವಂತೆ ರಾಜಹಂಸಾನ್ವಿತದಿಂ ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿ ಶಯನಸ್ಥನವೊಲಾರಮೆಯಿಂ ತುಬಿಗಿ ಪೊಜವೊಲಲ್ ಸಾ(ಸೊ)ಗಯಿಸುಗುಂ (೩೩. XIV. ೩೬೦-೨೦ ; ೩೬೩). ೧. ೨. ೩. ೪ : ಜನಸುಂತರರಾಜಹಂಸನಯನಂ ಕಮಳಾವಸಥಂ ಕಳಾನಿಕೇತನನೆನಿಸಿರ್ದ . . . ಲೋಕಪ್ರಿತನೊಲ್ದು ಚತುರ್ಮುಖನೀಗೆ ರಾಗಮಂ (೩೧೬. ೦-೨). ೨,೩,೪ : ಉರ್ವಿಯಂತೆ ನಭದಂತಪಲಂಬಿತರಾಜಹಂಸವಾಮ್ಯೋವಳಿಯಂತೆ ಕಾಮಿಜನದಂತೆ ಸಮುತ್ಸಳಿಕಾಕುಳಂ ಕೊಳಂ (೪೫೬. ೨-೩೩). [ಸಂ.]

ರಾಜಹಂಸಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹೆಣ್ಣುಹಂಸಪಕ್ಷಿ ; ಹೆಣ್ಣಂಜೆ : ಪರಮಜಿನಸಮನೆಗೊರ್ವಳ್ ಸುರವಧು ಕೊಡವಿಡಿದು ನಳಿನಿಯೊಡವೆಳೆದು ರಜಂಬೊರೆದು ಕೊಡೆಯೆರೆಯ ಕೆಲಗಿರ್ದ ರಾಜಹಂಸಿಯ ವಿಳಾಸವಂ ನೆನೆಯಾಸಿವಳ್ (೩೦೬೫. ೧-೩೭೬) ; ಕುರುಕುಳಸರೋರಾಜಹಂಸವಲ್ಲಿಯ ರಾಜಹಂಸಿಗಳುಮಂ . . . ಅತಿಕುತೂಹಲಂಬೆರಸು ನೋಡಿ (ಗಣಾಹು. ೬-೦೬ ೫). [ಸಂ. ರಾಜಹಂಸೀ]

ರಾಜಹಂಸೆ (ನಾ). = ರಾಜಹಂಸಿ : ಲೀಲಾಲಸಗಮನಮಂ ಗಜಗಮನೆಯರ್ಗುಪದೇಶಂಗೆಯ್ದು ದೀವದ ರಾಜಹಂಸೆಗಳುಮಂ . . . ಕೊಟ್ಟು (೩೦೪. ೪-೪೪ ೫). [ಸಂ. ರಾಜಹಂಸಾ]

ರಾಜಹರ್ಮ್ಯ (ನಾ). ದೊರೆಯ ನಿವಾಸ ; ಅರಮನೆ : ಈ ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಸುಳಿದು ಬಂದರೆ ಸಾಕು . . . ಯಾವುದೋ ಒಂದು ರಾಜಹರ್ಮ್ಯದಲ್ಲಿ — ಮಹಾದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ — ಸುಳಿದುಬಂದ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ (೦೪೫೫. II. ೮೩). [ಸಂ.]

ರಾಜಹುಂಡಿ (ನಾ). ಸರ್ಕಾರದ ಖಜಾನೆಯಿಂದ ಬರುವ ಹಣದ ಆದೇಶ ಪತ್ರ.— ಹುಂಡಿ : ಭಾರತಸರ್ಕಾರದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಾದ ಎಲ್ಲ ರಾಜಸ್ವಗಳೂ ರಾಜಮಂಡಿಗಳನ್ನು, ಸಾಲಗಳನ್ನು . . . ಸಂಚಿತವಾದ ಒಂದು ನಿಧಿಯಾಗಿ ವಿಸರ್ಜಿಸತಕ್ಕುದು (ಭಾರಾಪ. ೦೩೦). [ರಾಜ + ಹುಂಡಿ]

ರಾಜಹುಣ್ಣು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಯಂಕರವಾದ ಹುಣ್ಣು ; ಬೆನ್ನುಪಣಿ : "ಕಟ್ಟಕುರು ; ಬೆನ್ನುಪಣಿ ; ರಾಜಪುಣ್ಣು. ನೆರಡಿರೋಗ" (Carbuncle. ೨೦೫೨) ; ಪವಾಮ್‌ಪೈವರಲ್ಲಿಖಾನರು ಬೆನ್ನಿನಲ್ಲಿ ರಾಜಹುಣ್ಣು ಎದ್ದು ಅರಕಾಡಿನಲ್ಲೆ ಮೈತರಾದರು (ಜಾಕಂಂದ್ರ. ೨೬). [ರಾಜ + ಹುಣ್ಣು (<ಪುಣ್)]

ರಾಜಾಂಗಣ (ನಾ). ೧. ಅರಮನೆಯ ಅಂಗಳ : ವಿವಿಧಫಲಪ್ರಸೂನ ಪಲ್ಲವತತಿಯಿಂ ಕೀವಿದ ರಾಜಾಂಗಣಮನಿಳಾವಂದ್ಯರ್ ಮೆಟ್ಟಲೊಲ್ಲದಲ್ಲಿಯೆ ನಿಂದರ್ (ಆಂಪ. ೦೬-೯). ೨. (ವಿಶಾಲವಾದ) ಅಂಗಳ: ಪಿಂಗಲೆ ಪೋದೆಗೆ ಪೊಜಿಸು ಬಕಂ ಗಿಡಿಗಂ ಗೂಗೆಯಾದಿಯಾದ ಖಗಂ ರಾಜಾಂಗಣದೊಳ್ ಚರಿಸುವೊಡೆ ಸರಂಗೆಯ್ವಡೆ ತಡೆಯದಾ ಗೃಹಂ ಪಾಟಕ್ಕುಂ (ಕೋಕಿ. ೪-೬೬). ರಾಜಾಂಗಣದ ಊಟ = ಉಡುಪಿಯ ಮಠದ ವಿಶಾಲವಾದ ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಮಾಡುವ ಭೂರಿಭೋಜನ.– ಭರ್ಜರಿಊಟ : ಬಮ್ಮಗೆ ಉಂಡು ಕೆಗಬೇಕಾದರೆ ಮಧ್ವನವಮಿಊಟಕ್ಕೋ, ರಾಜಾಂಗಣದ ಊಟಕ್ಕೋ ಉಡುಪಿಗೇನೆ ಹೋಗಬೇಕು (ಪುರಪು. ೯೯). [ರಾಜ + ಅಂಗಣ]

ರಾಜಾಂಗನೆ (ನಾ). ರಾಜವಂಶದ ಸ್ತ್ರೀ ; ಅರಸುಮನೆತನದ ಹೆಣ್ಣು : ಸುದತಿಯರು ಹೊಱಮಂಟರೊಗ್ಗಿನ ಮೃದುಮೃದಂಗದ ಕಹಳೆಗಳು ಸಂಪದದ ಸೊಂಪಿನಲೆಸೆಯೆ ರಾಜಾಂಗನೆಯರನುವಾಯ್ತು (ಶಾಪ್ರಾ. ೯-೦೦). [ಸಂ. ರಾಜಾಂಗನಾ]

ರಾಜಾಂಗವಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಟ್ಟೆ : ಗಾಜು ನೋಟಕ್ಕೆ ಲೇಸು ಮೋಜು ಇಕ್ಕುಳಲಿ ಲೇಸು ರಾಜಾಂಗವಸ್ತ್ರ ಉಡ ಲೇಸು ಊಟಕ್ಕೆ ರಾಜಾನ್ನ ಲೇಸು (ಸರಾಶ. ೦೦೬೩). [ಸಂ.]

ರಾಜಾಜ್ಞೆ (ನಾ). ದೊರೆಯ ಆದೇಶ ; ಅರಸನ ಅಪ್ಪಣೆ : ತಳೆದೇನಿರ್ದರೊ, ತಮ್ಮತಮ್ಮ ತಲೆಯೊಳ್ ರಾಜಾಜ್ಞೆಯಂ ಮೂರ್ತಿಗೊಂಡಳೆನಂ ಬಂತಿರೆ ಭೂಪತಿಪ್ರಕರ ನಾನಾಮೌಳಿಮಾಣಿಕ್ಯಸಂಕುಳದೊಳ್ ಮಾರ್ಪೊಳೆವುತ್ತಮೊಯ್ನೆ ಬರುತ್ತಿರ್ದಳ್ ಪ್ರತೀಹಾರಿ (ಕಾಕಂಪು. ೨೪) ; ಲಂಚವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ರಾಜಾಜ್ಞೆಯು ವಿರೋಧಿಸಿದ್ದಿತು (ಕಶಾಕ. ೬೮೩). [ಸಂ. ರಾಜಾಜ್ಞಾ]

ರಾಜಾಣ ' ರಾಜನ ' ನೋ.

ರಾಜಾತಿಥ್ಯ (ನಾ). ೧. ಅರಸನು ಮಾಡುವ ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರ. ೨. ರಾಜಯೋಗ್ಯವಾದ ಆತಿಥ್ಯ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆತಿಥ್ಯ : ಏದಾರುದಿನಗಳ ತನಕ ಒಗ್ಗಾಲಿ ಮತ್ತು ಭಟ್ಟರು ಮುದುಕನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜಾತಿಥ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಯಿತು (ಕಂಬಹು. ೫೦). [ಸಂ.]

ರಾಜಾದನ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾದಾಮಿಮರ : ಮೊರಟಿ ಮೆರ ; ಪಿಯಾಲ : " ರಾಜಾದನಂ, ಪ್ರಿಯಾಲಃ, ಸನ್ನಿಕರ್ಷಃ, ಧನುಃಪಟಃ – ೪ ಮೊರಟೀಗಿಡ, ಮೊರಟೀಗಿಡ " (ಶಿಡಾ. ೦೬. ೦೦೯). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಪ್ಪ ಹಣ್ಣು ಬಿಡುವ ಮರ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಹಾವೆ : " ರಾಜಾದನಂ, ಫಲಾಧ್ಯಕ್ಷಂ, ಕ್ಷೀರಿಕಾ – ೩ ಹಾಲೇಗಿಡ, ಹಾಲುಬಳ್ಳಿ, ಪೆಸರು" (ಶಿಡಾ. ೦೬. ೦೨೨). [ಸಂ.]

ರಾಜಾದಾಯ (ನಾ). ಅರಸನಿಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಆದಾಯ; ಕಂದಾಯ; ತೆರಿಗೆ ಮುಂತಾದುವು : ಮಿತಿಮೀರಿದ ರಾಜಾದಾಯವನ್ನು ಅನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಕೇತಮಲ್ಲನ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸಿ ಅವನ ಹಣದ ಬಹುಭಾಗವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದ್ದನು (ಕಾಂಚರಾ. ೦೦೬) ; ರಾಜರೂ ಮಂತ್ರಿಯೂ ಇಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ರಾಜಾದಾಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಅನೇಕ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಯೋಚಿಸಿದರು (ಬಿಚೆ. ೧೩). [ಸಂ.]

ರಾಜಾದೇಶ (ನಾ). = ರಾಜಾಜ್ಞೆ : ದೂತನ ನುಡಿಯುಮಂ ರಾಜಾದೇಶಮುಮನವಧಾರಿಸಿ ಬಂದ ದೂತನಂ . . . ಪೋಗಲ್ವೇಟ್ಟು (ಪಾತ್ರ. ೦೪-೩೦ ಪ). [ಸಂ.]

ರಾಜಾಧಿರಾಜ (ನಾ). ಅರಸರಿಗೆಲ್ಲ ಅರಸನಾದವನು ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ : ಮಂಗಳಂ ಜಯ ಮಂಗಳಂ . . . ರಾಜೇತ ಪುರಂದರವಿಟ್ಠ ರಾಜಾಧಿರಾಜ ಸರ್ವೇಶಗೆ (ಶ್ರೀರಂಪ. ೫-೦೩೬-೩). [ಸಂ.]

ರಾಜಾಧ್ಯಕ್ಷ (ನಾ). ಅರಸನ ಆಸ್ಥಾನದ ಹಿರಿಯ ಅಧಿಕಾರಿ : ರಾಜಾಧ್ಯಕ್ಷೆ ×ಳಬಟ್ಟಪ್ಪಯ್ಯನ × × × ಲಿಖಿತ (ಎಳ್. VII ೩೦೦-೩೨ ; ೧೦೨೭) ; ಶ್ರೀಮನ್ ಮಹಾಪ್ರಧಾನಂ ರಾಜಾಧ್ಯ ವೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಕನ್ನಡಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿ ದಂಡನಾಯಕಂ ಕಾಳಿಮರಸರ್ (ಶಾಸ ೧೦೨೭). [ಸಂ.]

ರಾಜಾಧ್ವರೆ (ನಾ). = ರಾಜಸೂಯ : ಪರಮಜೈಮಿನಿಕಣ್ಣ ಗಳಾಗ್ನೀಧ್ರಾದಿ ರಾಜಾಧ್ವರನಿಯೋಗಿಗಳಾಯ್ತು ಮೇದವ್ಯಾಸ (ಶಾಪ್ರಾ. ೬-೨೩). [ಸಂ.]

ರಾಜಾನ ' ರಾಜನ ' ನೋ.

ರಾಜಾನ್ನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶ್ರೇಷ್ಠಜಾತಿಯ ಬತ್ತ ; ಆದರ ಅಕ್ಕಿ : "ಸಿತಶಾಲಿ ಕೆಂಗಟವೆ ಕೆಂಬುತ್ತಿ ರಾಜಾನ್ನಂ" ೦೦೦-೪) ; ಮುಂದೆ ಮುಂದೈಸಿ ತಲೆಮುದ್ದಮಾಗಿ ತುಱುಂಗಿ ಬ ರಾಜಿಸುವ ರಾಜಾನ್ನದ ಕುಸುಂಕುಜ್ಜೊಳಗೆ . . . ನೆಗೆವ ಸುಟ್ಟು (ಕೀರಾವ. ೩-೬೨ ಪ) ; ಬೀಗಿ ಬೆಳೆದು ನಭಕಡರ್ದೊಡೆ ದೇವರ್ಕಳ್ ಸವಿಗಾಣರ್ ಪೋಗಿ ಮಾಡುವುದೇನೆನುತ ಲಜ್ಜಿಸಿ ತಲೆವಾಗಿದ ರಾಜಾನ್ನ (ಮೋಹಕ. ೨-೪೦).

ರಾಜಾನ್ನದಕ್ಕಿ = ರಾಜಾನ್ನವೆಂಬ ಬತ್ತದ ಅಕ್ಕಿ : ನವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ರಾಜಾನ್ನದಕ್ಕಿ ಕೊಳಗ ಒಂದು (ಕಾಚ. ೬೯-೧೩೦-೪೦ ಉತ್ತಮದ ರಾಜಾನ್ನದಕ್ಕಿಯ ಬೋನವಂ ಮಾಡಿ ೧೪೮ ೨೬-೦೩). [ಸಂ.]

ರಾಜಾನ್ವಯ (ನಾ). = ರಾಜಕುಲ ೧ : ಕೆಟ್ಟುದಿಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥ ರುಟ್ಟು ಪೋದರು ನಾರ ಸೀರೆಯ ನಟ್ಟಡವಿ ಮನೆಯಾಯ್ತು ನ್ವಯದ ರಾಜರಿಗೆ (ಶಾಪ್ರಾ. ೦-೦೯). [ಸಂ.]

ರಾಜಾಪುರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಕ್ಕರೆ : ಪುಡಿಸಕ್ಕರೆಯ ರಾಜಾಪುರೀ, ಎಳಗಂಡೀ, ಹುರಿಸಕ್ಕರೆ, ಮಗುದುಮ್ಮಿ ಎಂದ ತರವುಂಟು (ಮುಂಂಬಾ. ೫-೮೫). ' ರಾಯಪುರಿಸಕ್ಕರೆ ' ಪರ

ರಾಜಾಭರಣ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನೇ ಆಭರಣವನ್ನಾಗಿ ಧರಿಸಿ ಚಂದ್ರಶೇಖರ ; ಶಿವ : ರಾಜಾಭರಣನೆ ಕೇಳಯ್ಯ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಾ (ಸೀಂಪ. ಕೀ. ೩೬-೩). [ಸಂ.]

ರಾಜಾಯತ್ತ (ನಾ). ಪ್ರಭುಸಿದ್ಧಿಯ ಮೂರು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರಸನು ನಡೆಸುವ ಅಧಿಕಾರ; ನಿರಂಕುಶ ಪ್ರಭುಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರು ರಾಜಾಯತ್ತ, ಸಚಿ ಉಭಯಾಯತ್ತ ಎಂದು ಮೂರು ಬಗೆಯಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸುತ್ತಾರೆ (ಎಲ್. ೪೭). ' ಸಚಿವಾಯತ್ತ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಾಜಾರೂಪಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಹೈದನ ಮೈಸೂರುಅರಸ ದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ : (೪). ೨. ಐದನೆಯ ಮುಮ್ಮಡಿ ಮುದ್ರೆಯಿದ್ದ ಒಂದು ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಾಣ್ಯ : ಮಸ ಲಯದಲ್ಲಿ ಇಂದೂ ರಾಜಾರೂಪಾಯಿಯು ಇರಬಹುದು (ರಾಶ್ರೀ [< ರಾಜ + ರೂಪಾಯಿ]

ರಾಜಾರೋಷ (ನಾ). ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತಿರುವುದು ; ಮರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಬಹಿರಂಗವಾಗಿರುವುದು.

ರಾಜಾರೋಷವಾಗಿ = ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ; ಬಹಿರ

ವಾಗಿಯೇ ಕೋಳಿಮಾಂಸ ಮತ್ತು ಹೋಟಲುತಿಂಡಿ ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು (೧೧೪೮. ೭). [←ದುರಾ. ರಾಜಾರೂಸ್, ರಾಜಾರೋಸ್, ರಜಾರೋಶ್, ರಾಜಾರೋಷ್]

ರಾಜಾರ್ಹ (ಗು)- ೧. ಅರಸನಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ : ರಾಜಯೋಗ್ಯವಾದ. (ನಾ)- ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ ಮರ ; ಧೂಪದ ಮರ; ಅಗರು : "ವಂಶಕಂ, ಅಗರು, ರಾಜಾರ್ಹಂ, ಲೋಹಂ, ಕ್ರಿಮಿಜಂ, ಜೋಂಗಕ್ಕ– ೬ ಅಗರುಗಂಧ, ಶ್ವೇತಾಗರು" (ಶಿಕ್ಷಾ. ೦೬. ೨೦೬). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶ್ರೇಷ್ಠಜಾತಿಯ ಬತ್ತ ; ರಾಜಾನ್ನ. ೪. ಕತ್ತಾಳೆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ. [ಸಂ.]

ರಾಜಾಲಯ (ನಾ). ದೊರೆಯ ನಿವಾಸ ; ಅರಮನೆ : ಜನನಿಯುಮುಂ ಜನ್ಮಭೂಮಿಯುಮುಂ ಕಂಡಾಗಿನಿವಿರಿದು ರಾಗೋದಯಮದೇವಿರದೆನುತುಂ ಬಂದು ರಾಜಾಲಯಮಂ ತೋಱೆ (ಶಾಂತಿ. ೬-೦೦ ೪) ; ಹೊಂಗೆಲಸದಲಿ ರಾಜಾಲಯವನನುಕರಿಸಿದರು ಕುಂತೀಕುಮಾರರಿಗೆ (ಭಾಗ. ೦೦-೮೪).

[ಸಂ.]

ರಾಜಾವರ್ತ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಹೊಳಪಿನ ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ (ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಂದುಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹರಳು : "ರಾಜಾವರ್ತವೆಳೆಯ ನೀಲಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕ೬೬. ೫೫); ದ್ರುಪದಂ ಪಟ್ಟಿಯ ನೆಲಗಟ್ಟಿನೊಳಂ ರಾಜಾವರ್ತದ ಕಂಬದೊಳಂ . . . ವಿವಾಹೇಹಮುಂ ಸಮೆಯಿಸಿ (ಕಂಚಾ. ೩-೮೪ ೫) ; ಪುಷ್ಯರಾಗ, ರಾಜಾವರ್ತ, ಅಡುಸೋಗೆ ಹೂವು . . . ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲಿಗೆಗೆ ಗಂಡೂಷವನ್ನು ಮಾಡಲು ಪಿತ್ತಜ್ವರ . . . ಗುಣವಾಗುವುವು (ಸಾಪ್ರ. ೫೫). [ಸಂ.]

ರಾಜಾವರ್ತಿ (ನಾ). =ರಾಜಾವರ್ತ : ನನ್ನ ರಾಜಾವರ್ತಿ ಕಲ್ಲಿದ ಪದಕ ಕಳೆದುಹೋಗಿದೆ (೧೫೫). [<ಸಂ. ರಾಜಾವರ್ತ]

ರಾಜಾವಳಿ (ನಾ). ೧. ಅರಸರ ಸಮೂಹ. ೨. ಅರಸನ ವಂಶಾವಳಿಯ ನಿರೂಪಣೆ : ಚಾಳುಕ್ಯಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ವಂಶದ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ದರಸುಗಳ ರಾಜಾವಳಿ ಮಂಗಳ (ಪ್ರ. XII, ೫೬೬-೦೦೬ ; ೨೦೧೭).

[ಸಂ. ರಾಜಾವಲಿ]

ರಾಜಾಶ್ರಯ (ನಾ). ದೊರೆಯ ಆಸರೆ ; ಅರಸನ ಆಶ್ರಯ : ಪುಟಿದವರ್ಗ ಬೇಳ್ಪುದನಾ ಜನ್ಮದೋಳವ ದೆಯ್ವಮುಳ್ಳಡೆ ಬಳಿಯಂ ರಾಜಾಶ್ರಯಮೇವುದೊ (೫೮೫. ೯-೯೦) ; ರಾಜಾಶ್ರಯವು ತಿಳಿದಮ್ಮ ಅನುಕೂಲವಾದುದಲ್ಲ (೧೫೮. ೫೫೬). [ಸಂ.]

ರಾಜಾಸ್ಥಾನ (ನಾ). ← ರಾಜಸ್ಥಾ : ಸ್ಮೃತಿಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜಾಸ್ಥಾನವೇ ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನವಾಗಿತ್ತು (೧೫೮. ೫೬) ; ರಾಜಾಸ್ಥಾನಗಳ ಒಂದು ಸಮಗ್ರ ಚಿತ್ರವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ದೊರೆಯದಿರುವುದು ದುರದೃಷ್ಟ (೪೫೫-೪೫೬). [ಸಂ.]

ರಾಜಿ₁ (ನಾ). ೧. ಸಾಲು ; ಓಳಿ ; ಪಂಕ್ತಿ : "ಆಳೀ(ಳಿ) . . . ವೀಥೀ. ರಾಜೀ(ಜಿ) — ಈ ೭ ಪಂತಿ" (ಪಠಾಯು. ೨೦೯-೪೬). ೨. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ ; ರಾಶಿ : ಜಲರುಹಬೀಜರಾಜಿಗಳನಾಜೂಪ ವರ್ಣ ಕುಟೀರಕಂಗಳಂ ನಿಲಿಸುವ . . . ಅಕ್ಷಮಾಜಯಂ ಸಮೆವೀ ವ್ಯವಸಾಯ ಮೆತ್ತಲುಂ (೧೫೦೫. ೫೫೬) ; ಕೊಡಲಿ ಕುಜನವಮಹೀರಾಜಗೆ ಕೊಡಲಿ. . . ಕೊಡಲಿ ವೀರವನಿತುತಲಾತನ ಕೊಡಲಿಯಂ ಕೊಂಡಾಡಿದರು (೫೫೫. ೯-೦೪) ; ಸೋನ್ನತದೇಹ . . . ಭುಜವರೆಗೆ ತೂರಿ ಹರಿದು ಬಂದಿರುವ ಕೇಶರಾಜಿ (ಶಾಂತಿ. ೦೦೬). ೩. ಕರಿಯ ಸಾಸುವೆ. ೪. ಕೆರುನಾಲಗೆ. ೫. ಬಯಲು ; ಮೈದಾನ. ೬. ಮೈಮೇಲೆ ಪಟ್ಟೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು : ದರ್ವೀಕರ ಮಂಡಲ ರಾಜಿಗಳೆಂಬ ಮೂರು ತೆರನಾದ ಸರ್ಪವಿಷಗಳಲ್ಲಿ ಸಳಿಯ ಸುಟ್ಟುಗದ ದೇರ ನೀರಲ್ಲಿ ಅರದು ಕುಡಿಯಲು ವಿಷಹರ (೫೫೫. ೦೦-೪). ೭. [ಅಶ್ವಶಾ] ಕುದುರೆಯ ಮೈಮೇಲೆ ಇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೇಖೆ : ಮೂವತ್ತೆರಡುರೇಖೆಗಳ ನಡುವೆ ಕಾಣಿಸುವ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಅಡ್ಡರೇಖೆಗಳಿಗೆ ರಾಜಿಗಳೆಂಬ ಹೆಸರು (೫೬೬. ೫೬-೦೫). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಞಿ ' ರಾಜೀ ' ನೋ.

ರಾಜಿಕ (ಗು). ೧. ಅರಸನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : (೬). (ನಾ). ೨. ಮಿತ್ರಿಗೆ ; ಆಕ್ರಮಣ : ರಾಜ್ಯದ ಸ್ವಸ್ವಮು ಅರ್ಥ ರಾಜಿಕವರ ಕೈಸ್ಸಿ ಬಿದ್ದು ಸೂರೆಯಾಗಲು . . . ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ (೫೬೬. ೫೪-೫೫) ; ೧೬೮೪ನೇ ಚಿತ್ರಭಾನು ಸಂ ೧೧ ದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ರಾಜಿಕ ಸಂಧಮಿತು (೫೯೬. ೬೫). ೩. ಕರಿಯ ಸಾಸುವೆ : "ಸರ್ಷಪವದಾ ರಾಜಿಕಂ ಸಾಸಿವೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಶುಂಗಾ. ೪೦-೬೬).

[←ಮರಾ. ರಾಜೀಕ./ಸಂ. ರಾಜಿಕಾ]

ರಾಜಿಕೆ (ನಾ)- ೧. ಸಾಲು ; ಪಂಕ್ತಿ ; ಶ್ರೇಣಿ. ೨. ಬಯಲು ; ಮೈದಾನ. ೩. ಕರಿಯ ಸಾಸುವೆ : "ಸಾಸಿವೆ ರಾಜಿಕೆ ಸರ್ಷಪ ವಾಸುರಿ" (ಪಟ್ಟ. ೬೫೮. ೧೩-೦೯). [ಸಂ. ರಾಜಿಕಾ]

ರಾಜಿಗೈ (ಕ್ರಿ)- ಒಪ್ಪಂದವಾಡಿಸು ; ಒಡಂಬಡಿಸು : ಸಮರವ್ಯಾಪವೆಮ್ಮೊಳಗೇಕೆ ರಾಜಿಗೈವುದಕೆ ನಿಜಪರಸಟ್ಟಿ (೫೦೦೫. ೫).

[ರಾಜ್ಞಿ (<ರಾಜೀ) + ಕೈ₁₁ (<ಕೆಯ್₁)]

ರಾಜಿತ (ಗು). ಶೋಭಿಸುವ ; ರಂಜಿಸುವ : ಸಭಾಸದನದಂತೆ ವೇತ್ರಾಸನಾಧಿಷ್ಠಿತರಾಜರಾಜಿತಮುಂ (೫೦೬೬. ೭-೫೫ ೫); ಮಾಣಿಕ್ಯಪ್ರಭಾ ರಾಜಿತಾಂಘ್ರಿಯುಗ . . . ಪಾಲಿಪುದೆನಗೆ ಜಾರುಮತಿಯಂ (೫೬೬. ೦); ಭಾದಿತ ದಿನಾಧಿಪಂ ರಾಜಿತ ಜನಾಧಿಪಂ . . . ಪೂಜಿಸಿದನೊಲ್ಮೆಯಿಂ (೧೫೫೬. ೦೩-೫೦ ೫೫೪). [ಸಂ.]

ರಾಜಿನಾಮೆ ' ರಾಜೀನಾಮೆ ' ನೋ.

ರಾಜಿಲ, ರಾಜಿಳ (ಗು)- ೧. ಪಟ್ಟೆಗಳುಳ್ಳ ; ಗೆರೆಗಳಿರುವ. (ನಾ)- ೨. (ಮೈಮೇಲೆ ಪಟ್ಟೆಗಳಿರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಿರ್ವಿಷವಾದ ಹಾವು : ಒಳ್ಳೆ ; ನೀರುಹಾವು : ರಾಜಿಲಸರ್ಪದಿಂದಾವುಂಟಾದ ಮೊದಲ ವೇಗ ಮೈಮೇಲೆ ನರಗಳಯೇಳಿಸುವುದು (೫೫೫. ೦೦-೨). ೩. ಎರಡುತಲೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು : "ರಾಜಿಲಃ. ದುಂಡುಭಃ — ೨. ಎರಡುತಲೆಗಳುಳ್ಳ ಶಿವಿಂಡಿಯೆಂಬ ಸರ್ಪಭೇದದ ಹೆಸರುಗಳು, ಎರಡು ತಲೆ ಉರಿಶಿಂಗಿ " (ಶಿಕ್ಷಾ. ೦೬. ೬೨). ೪. ಆನೆ ; ಗಜ. ರಾಜಿಳ : ೨. "ರಾಜಿಳಃ. ದುಂಡುಭಃ — ಈ ೨ ಒಳ್ಳೆ" (ಪಠಾಯು. ೦೦೬-೨೦). [ಸಂ.]

ರಾಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶೋಭಿಸು ; ಕಂಗೊಳಿಸು : " ರ್ರಾಜಿಸು–ಶೋಭಾಯಾಂ " (ಕಮುಡಾ); ರಾಜಭವನದೊಳಿಸವೆ ಮಣಿತೋರಣಂಗಳಿಂ ರಾಜಿಪುವೆತ್ತಿ ದಾತಪವಾರಣಂಗಳಿಂ . . . ಕಣ್ಗೆಸದುದು ನರೇಂದ್ರಭವನಾಂಗಣಂ (೫೫೫. ೪-೭ ೫೫೪) ; ಕಂದರಿಸಿದರೊ ಕಡೆದರೋ ಎನೆ ಗಿರಿರಾಜತನೂಜೆ ಪೂಜೆಯೊಳ್ ರಾಜಿಸುವಳ್ (೧೫೪. ೫-೦೦೨) ; ಒಪ್ಪುವ ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಬಳ್ಳಿವಾಡಮುಂ ರಾಜಿಸೆ (೫೫೫೫. ೫೦-೦೯).

ರಾಜಾಜಿಸು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ದಾಸನಯಾಳಂಕಾರೆ ರಾರಾಜಿಪದಳಭಳ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿದೀನಾವಳೀನನ್ದಿನಿಯಕ್ಕಾ ದೇವಿ (೫೫. XVIII, ೫೬೬-೫೦; ೨೦೫೫); ದಂತದ್ಯುತಿ ರಾರಾಜಿಸಿ ಮುಖದಿನ್ದೊಳ್ಕೆ ನುಡಿದಂ ಕೃಷ್ಣಂ (೫೫೦. ೦೦-೦೯); ರಂಗಧಾಮನ ರಾಣಿಗೆ ರಾರಾಜಿಪ ರಂಗನಾಯಕಿಗೆಱುವೆನು (೫೫೫. ೨-೨).

[ರಾಜ್ಞ (ಕ್ರಿ←ಸಂ. ರಾಜ್ ಾಪ್ರಕಾಶಿಸು) + —ಇಸು]

ರಾಜೆಳ ' ರಾಜಿಲ ' ನೋ.

ರಾಜೀ, ರಾಜ್ಞಿ (ನಾ)- ೧. ಒಪ್ಪಂದ ; ಒಡಂಬಡಿಕೆ : ನಮ್ಮ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ತೀರ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಹೋದ . . . ಶಬ್ದಗಳೆಂದರೆ . . .

ರಾಜೇ (ರಾಳ್ಗು). ತಾರೀಮು (ಶಾಕಾಶಾ. ೦೬೬); ಇವನು ಹೋಗಿ ತಪ್ಪಾರು ತೆಂದು ಬೇಡಿಕೊಂಡೊಡನೆಯೇ ಪುನಃ ರಾಜೇ (ರಾಚಮು. ೦೩). **ರಾಜ್ಯ**: ೧. ಕ್ಷತ್ರಿಗಾರರೇ ರಾಜಗೆ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಅವರನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಬಹುದು ಎಂದಿದ್ದೆ (ಸಂಪಕೋ. ೦೩೪). ೨. ಒಪ್ಪಿಗೆ; ಸಮ್ಮತಿ; ಕಬೂಲು: ಅದಕ್ಕೆ ನಿಮ್ಮ ರಾಜಿ ಇದೆಯ? ನಿಮಗೆ ರಾಜಿ ಇರಲಿ, ಇಲ್ಲದಿರಲಿ ನಾನಂತೂ ರಾಜಿಯಾಗಿದ್ದೇನೆ (ಕಾಗಿ. ೦೬೬). ೩. ಸ್ವಂತ ಇಚ್ಛೆ; ಸ್ವಯಂಪ್ರಸಮ್ಮತಿ: ನಡಸಿಕೊಂಡು ಬಹಿರಿಯೆಂದು ನಮ್ಮ ರಾಜಿಯಿಂದ ಒಡಂಬಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟ ಧರ್ಮಸಾಧನ (ಎಕ. XIV, ಶ್ರವಣಂಗ. ೨೬೦-೬೭ ; 1419); ಜೂಜವಾಡಿಯು ಸಕಲರಾಜ್ಯವನು ಪುಷ್ಕರಗೆ ರಾಜ್ಯಂದಲಿ ಸೋತು (ಯುಚಿ. ೮೪). ೪. ರಾಜೀನಾಮೆ: ಈಗಿನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ರಾಜಿಯಿತ್ತರೆ ಮುಂದ ಕೆಲಸವಾಡುವುವೆಲ್ಲಿ (ಪಂಚಮು. ೦೬).

ರಾಜೆಕಬೂಲಿ = ಒಪ್ಪಂದ; ಒಡಂಬಡಿಕೆ: ಜನರು ಅದನ್ನು ನೋಡಿ–ನಾವು ಕೇಡಿಗತನದೊಡನೆ ರಾಜಿಕಬೂಲಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಕಕ್ಕವರೇಂದು ಭಾವಿಸಿ, ನಮ್ಮ ಮಾತಲ್ಲು ಪೊಳ್ಳುಹರಟೆಯೆಂದುಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟರು (ರಾಸ್ಕಾ. ೫೮೨). **ರಾಜೀ ಆಗು, ರಾಜಿಯಾಗು** = ೧. ಹಿಂದಿನ ವಿರೋಧವನು ಬಿಟ್ಟು ಸ್ನೇಹದಿಂದ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಒಡಂಬಡು: ರೈತನು ರಾಜೀಆಗಿ ಹೇರಳವಾಗಿ ಭೂಮಿ ಪಾಗುವಳಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಪುಶಾಸ್ಥ. II. ೬೬). ೨. ಒಪ್ಪಂದವಾಗು; ಒಡಂಬಡಿಕೆಯಾಗು: ಪಕ್ಷದ ನಾಯಕರು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಕೈಕಟ್ಟಿದವರಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಬಂದು ಕಾಳಿತರೆ ಅವರಲ್ಲಿ ರಾಜಿಯಾಗುವುದೆಲ್ಲಿ? (ರಾಚಾಶಾ. ೬೦೩). ೩. ಒಪ್ಪು; ಸಮ್ಮತಿಸು: ಅದಕ್ಕೆ ನಿಮ್ಮ ರಾಜಿ ಇದೆಯ . . . ನಾನಂತೂ ರಾಜಿಯಾಗಿದ್ದೇನೆ (ಕಾಗಿ. ೦೬೬). **ರಾಜೀಮಾಡಿಸು** = ಪರಸ್ಪರ ಒಪ್ಪಿಸು; ಒಂದುಗೂಡಿಸು; ಒಡಂಬಡಿಸು: ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರು ಗಂಡನಿಗೆ ಉಪದೇಶಮಾಡಿ ರಾಜೀಮಾಡಿಸಿದರಂತೆ (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೬).

[←ಅರ. ರಾಜೀ, ರಾಳ್ಗು; ಹಿಂ. ಮರಾ. ರಾಜೀ]

ರಾಜೀನಾಮೆ, ರಾಜಿನಾಮೆ (ನಾ). ೧. ಪರಸ್ಪರ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿಂದ ಬರೆದುಕೊಡುವ ಪತ್ರ; ಒಪ್ಪಿಗೆಪತ್ರ; ಒಡಂಬಡಿಕೆಯ ಪತ್ರ: (೬). ೨. ಉದ್ಯೋಗ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿ ತಾನೇ ಒಪ್ಪಿ ಬರೆದುಕೊಡುವ ಪತ್ರ: ಮಂಡಳಿಯ ಸಭಾಪತಿ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ನಾನು ಈಗ ರಾಜೀನಾಮೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ (ಸೋಕಾಪ್ರ. ೦೬೬); ತನ್ನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ರಾಜೀನಾಮೆ ಕೊಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟ (ದುಂಕಥ. ೦೬೬). **ರಾಜಿನಾಮೆ**: ೨. ತನ್ನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ರಾಜಿನಾಮೆಯಿತ್ತು . . . ದೊಡ್ಡ ಚಿರವಳವನ್ನು ಹೂಡಿದನು (ಜಗಚಿ. ೭೦); ನಾನು ಸೇನಾಪತಿಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ರಾಜಿನಾಮೆ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ (ಪುಂದಾಕ. ೦೨೪).

[← ಪಾರ. ರಾಜೀನಾಮಹ್, ರಾಳ್ಗುನಾಮಾ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ರಾಜೀನಾಮಾ]

ರಾಜೀವ (ನಾ). ೧. ಕಮಲ; ತಾವರೆ: "ಸಹಸ್ರಪತ್ರಂ . . . ರಾಜೀವಂ . . . ಪಂಕಜಂ – ಈ ೧೭ ಪಾವತೆ" (ಜಿಣಾಯು. ೦೦೨-೩೬); ಬೆಳಗಲ್ಲು ವೋಗೆ ವಿಯತ್ಸರಿದೊಳ್ ಬೆಳರ್ಗೆಂಪು ಪಸರಿಪಶ್ರಿರಲಪರಾಚಲಶಿಖರದತ್ತ ಲೊಯ್ಯನೆ ತಳರ್ದರ್ ರಾಜೀವಪ್ರಜೀವಿತೇಶ್ವರನಾಗಳ್ (ಗಾದಂಶಾ. ೦೩೬); ದೂರದಲಿ ರಾಜೀವಗಂಧಸಮಿಧಾನನ ಸಭಾವನೆಗೆ ಸೊಗಸಿವಳು ಸತಿ (ಕಾವ್ಯಶ. ೦೦-೦೫); ಪಾದರಿ ಸುರಗಿ ಸೇವಂತಿ ರಾಜೀವ ನಿರ್ಜರಸುಮಮಾಲೆ ಕಣ್ಣ ವಿರಾಜಿಸಿವುವ (ಪೋಚಚ. ೦೬-೦೬). ೨. ನೈದಿಲೆ; ಕನ್ನೈದಿಲೆ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: "ಶಾಲಃ . . . ರಾಜೀವಃ, ಲೋಹಿತಃ, ಪಲ್ಲವಕಃ – ಈ ೬ ಮತ್ಸ್ಯದ ಭೇದಂಗಳ್" (ಜಿಣಾಯು. ೦೦೯-೩೭); ಪೆರ್ಚರ್ಮದಧಿಕತರಸತ್ವದಿಂ ಸತ್ವದಿಂದಾರ್ಜಿ ಮೆಯ್ಗರೆವ ರಾಜೀವಮಾ ಜೀವಮುಂ ಕರ್ಜಿ ಪಾಯ್ದಡಂಗುವ ತರಂಗದಿಂ ರಂಗದಿಂದೆಟ್ಟ ವೆರ್ಮೀನಿನಿಂದ . . . ಆ ಸಮುದ್ರಂ (ತ್ರಿಣಾಮು. ೬-೨೬). ೪. (ಮೈಮೇಲೆ ಪಟ್ಟೆಗಳಿರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ. ೫. ಆನೆ; ಗಜ. ೬. ಸಮೂಹ; ಗುಂಪು. ೭. ತಲೆಯ ಕೂದಲು; ಕೇಶರಾಶಿ. ೮. ನೀರು; ಜಲ: "ಕೂದಲು ತಾವರೆಯುದಕ ಸಮೂಹ ವಾಲ್ಮು ರಾಜೀವಾಖ್ಯಂ" (ಪಾಣಾಕಂ. ೫೦).

[ಸಂ.]

ರಾಜೀವಪೀಠ (ನಾ). ೧. ಕಮಲದ ಪೀಠ; ತಾವರೆಯ ಆಸನ. ೨. ಕಮಲವನ್ನು ಪೀಠವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಬ್ರಹ್ಮ: ಶ್ರೀವನಿತೆಯರಸನೆ ವಿಮಲರಾಜೀವಪೀಠನ ಪಿತನೆ . . . ಕಾವುದಾನತಜನವ ಗದುಗಿನ ವೀರನಾರಯಣ (ಕಾಚ್ಕಾ. ೦-೦).

[ಸಂ.]

ರಾಜುಣಿ ' ರಾಜನ ' ನೋ.

ರಾಜುಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಪ್ಪ ಈರುಳ್ಳಿ: " ರೋಚಕಃ – ಪೊಂಗೆ, ರಾಜುಳ್ಳಿ" (ಓಷಧಿ. ೦೪೦). 'ರಾಯುಳ್ಳಿ' ಪರಾ.

[ರಾಜ + ಉಳ್ಳಿ]

ರಾಜೇಂದ್ರ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿ; ಮಹಾರಾಜ: ರಾಜೇಂದ್ರ ಚಿತ್ರಸೇನ ನಸುರೇಂದ್ರ (ಕೂರಾಂ. ೬-೬-೬೬); ಶೈಕ್ಷಿದು ಶಕ್ತಿದೂತನೆಂ, ರಾಜೇಂದ್ರ (ತ್ರಿಣಾಮು. ೦೬-೬೫೬). [ಸಂ.]

ರಾಜೋಚಿತ (ಗು). ಅರಸನಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ; ರಾಜಯೋಗ್ಯವಾದ: ಪಕ್ಕಳು ರಾಜೋಚಿತ ಅಲಂಕಾರದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮುದ್ದಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದರು (ರಾಚ).

[ಸಂ.]

ರಾಜೋಪಚಾರ (ನಾ). ೧. ಅರಸನಿಗೆ ಮಾಡುವ ಸೇವೆ–ಉಪಚಾರ: ಸುದತಿ ನೀ ಕೇಳು ಯಿಂಕಥಿಕನಗರದ ಮಧ್ಯ . . . ಕುಧರಜಾರ್ಧಾಂಗ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಭವನಮಿದೆ ರಾಜೋಪಚಾರಮೊಡನೆ (ಪಪಕೋ. ೨-೬೨). ೨. ರಾಜೋಚಿತವಾದ ಉಪಚಾರ: ಹೆಚ್ಚಿನ ಸೇವೆ: ರಾಜೋಪಚಾರಮನ್ನಿರ್ವ್ಯಾಜದೊಳಾನೆಸಗದಾವೆಮೋ ಶಂಭುಗೆ (ಪ್ರಕಪ. ೫೦-೨೦): ಹೆಣ್ಣಿನವರು ವರನ ಕಡೆಯವರಿಗೆ ರಾಜೋಪಚಾರ ಮಾಡಿದರು (ರಾಚ). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಞಿ (ನಾ). ೧. ಅರಸಿ; ರಾಣಿ: ರಾಜ್ಞೀಗರ್ಭದೊಳರ್ದುಂ ಶ್ರೀಜ್ಞಾನ ಸಮೇತನೆಂದು ವೇಬ್ಡಿರ್ದಪೆ ದಲಭಜ್ಞಾರೇಖೆಗಳೆನಿಸಿ ಮನೋಜ್ಞತೆಯಂ ಶ್ರೀವಳರೇಖೆ ತಳೆದೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ಶಂಪ್ರತಿ. ೦೨-೨೩); ರಾಜ್ಞಿ, ಕಾಸುಮ ಸುಖಮೊದಗಿತೀ ಮಾಮರಕೆ (ತ್ರಿಣಾಪ್ರ. ೦೯-೪೬೬). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ನೀಲೋತ್ಪಲಿನಿ . . . ಗೀತಿ ರಾಜ್ಞಿ [ಪಾಶಾಂ. ರಯೆ] ತರಂಗಿಣಿ . . . ವಸಂತಬಂಗಾಳಮೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಕ್ರಿಯಾಂಗದಿಂದಾದ ರಾಗಂಗಳು (ಎಪಿಕ. ೦೬೬). [ಸಂ. ರಾಜ್ಞೀ]

ರಾಜ್ಞೀನಿವಾಸ (ನಾ). ರಾಣಿಯ ನಿವಾಸಸ್ಥಾನ; ಅಂತಃಪುರ: "ಅಂತಃಪುರಮೆನಿಕುಂ ಶುದ್ಧಾಂತಂ ರಾಜ್ಞೀನಿವಾಸಂ" (ಪಸ್ತ್ರಕೋ. ೮೬-೦೬); ರಾಜ್ಞೀನಿವಾಸದಂತೆ ಜರತ್ಕಂಚುಕಶತೋದಂಚಿತಮುಂ . . . ಆಗಿಯುಂ (ಶಂಪ್ರತಿ. ೩-೬೬ ೫).

[ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯ (ನಾ). ೧. ಅರಸನ ಸಪ್ತಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ದೊರೆಯ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಭೂಮಿ; ದೇಶ: "ನೆಲನೆಂದೆನೆ ರಾಜ್ಯಂ" (ಕವಿಂ. ೨೫೯); ಹಾಮಿಲ್ಲದೆ ರಾಜ್ಯಮುಂ ಪರಿಪಾಲಿಸುವೊರಾರುಮಿಲ್ಲ (ಪಶ್ಚಾರಾ. ೦೩೦-೨೫); ರಾಜ್ಯಕ್ಕಂ ಶ್ರೀಭುವನಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕಂ ಬಗೆಯ ಹಸ್ಮಿ ಮಶಕಾಂತರಮೆಂದಿಜ್ಯಾಪುರಸ್ಸರಂ ಪ್ರವ್ರಜ್ಯಮನವಯವದೆ ಹುಲಧರಂ ಧರಿಯಿಪುದುಂ (ಜಾಂಕಪು. ೩-೬೨); ರಾಜ್ಯವೆಂದರೆ ಕೆಲವು ಮೂಲನಿಬಂಧನೆಗಳಿಗೆ ಅನುಚಾರವಾಗಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಕೊಂಡು ಬಮಕಲು ಒಡಂಬಟ್ಟಿರುವ ಜನರ ಸಂಘ ಅಥವಾ ಸಮಾಜ (ರಾಶ್ಕಾ. ೧೩). ೨. (ಭಾಷಾನುಗುಣವಾಗಿ) ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೇಶದ ಭಾಗ; ಪ್ರಾಂತ:

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರಾಜ್ಯಕ್ಕೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ರಾಜ್ಯಪಾಲರು ಇರುತ್ತಾರೆ (೭೫೨). ೩. ಅರಸೊತ್ತಿಗೆ ; ದೊರೆತನ. ೪. ಆಡಳಿತ ; ಆಳ್ವಿಕೆ : ' ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್, ರಾಜ್ಯಂಗ್ಯೆ (ಕ್ರಿ). ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳು ; ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡು : ಆಡಳಿತ ನಡೆಸು : ಶ್ರೀವುರುಷ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯುತ್ತಿರೆ (ಎಳ. XVI, ಸಣಾ. ೦೭೬-೬; ೭೫೫) ; ಸಮಸ್ತಂ ಪರಿವಾರಮೆಂಬ ಗುಣ ಸಂಘಾತಂಗಳಂ ತಾಳ್ದಿ ಪೆಂಪುಕಂದೆತ್ತಿರೆ ಸಂತಮಿಂತತಿಬಳಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯುತ್ತಿರ್ಪನಂ (ಅಜಿ. ೦-೭೬); ಶ್ರೀಮತ್ತಿಭುವನಮಲ್ಲದೇವರು ಜಯಂತೀಪುರದ ನೆಲವೀಡಿನೊಳು ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರೆ (ಶಾಅ. ೧೨-೩-೬; ೧೧೭೬). ರಾಜ್ಯಂಗ್ಯೆ : ರಾಜರಾಜಾಧೀಶ ರಘುಕುಲ ರಾಜಪರಮೇಶ್ವರನು ನಿಮಿಕುಲರಾಜನಂದನೆ ಸಹಿತ ರಾಜ್ಯಂಗ್ಯೆದಪೊಲವಿನಲಿ (ಕೃಭಾ. ೬-೫೫ ಸೂಕಥೆ). [ರಾಜ್ಯ + ಕೆಯ್]

ರಾಜ್ಯಂಗ್ಯೆ ' ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ ' ನೋ.

ರಾಜ್ಯಕ (ನಾ). ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುವವನು ; ಆಡಳಿತಗಾರ : ಪಾರಿಜಾತವ ಕಂಡು ನಿಡುಸುಯ್ದು, ಪದಗಳಿಂ ಶೌರಿಕಥೆಯನು ಹೇಡದು ತೃಪ್ತನಹನು ಕವಿ ಕ್ಷೂರಿನುದ್ಯಾನದ ತರಿಸಿ ಬೆಳಸುವ ಕಾರ್ಯಧೀರನಲ ರಾಜ್ಯಕನು (ಪಾಂಪಳ. ೪೭೩). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಕಾರಿಯ (ನಾ). ಆಡಳಿತದ ವ್ಯವಹಾರ.—ಕೆಲಸ : ಅತಿದೇಗದಲಿ ರಾಜ್ಯಕಾರಿಯದಿರವ ಬಿನ್ನೈಸಿ ಕಳುಹಿದ (ಕಂಪಾ. ೦೦-೦೦೬). [< ಸಂ. ರಾಜ್ಯಕಾರ್ಯ]

ರಾಜ್ಯಕಾರ್ಯ (ನಾ). = ರಾಜ್ಯಕಾರಿಯ : ರಾಜ್ಯಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ರಾಜಮಾರ್ಗವಾವುದೂ ಇಲ್ಲ (ಶಾಜ್ಞಾಂಗ. ೦೦೨). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಕಾಲ (ನಾ). ರಾಜ್ಯವಾಳುವ ಕಾಲ ; ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಅವಧಿ : ಸಾರಮ್ಯಗಳೊಳ್ ನಿಸರ್ಗದಿಂದೆ ತಾಂ ನಿರಾದರನಾಗಿ ಶುಭಭುವನೆಯೊಳ್ ರಾಜ್ಯಕಾಲಮಂ ಪರಿಸುತ್ತುಮಿರೆ (ಶಾಂಕಥೆ. ೬—೦೦೬ ಕ); ದಶಲಕ್ಷಪೂರ್ವ ಕುಮಾರಕಾಲಂ ಪೋಗೆ ರಾಜ್ಯಕಾಲದೊಳ್ ನಿಂದೇಕೋನತ್ರಿಂಶಲ್ಲಕ್ಷಪೂರ್ವಮುಂ ಪನ್ನೆರಡು ಪೂರ್ವಾಂಗಮುಂ ರಾಜ್ಯಕಾಲಂ ಪೋಗೆ (ಶಾತೀಂ. ೦೦೮). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರದೇಶ ; ಆಡಳಿತದ ಸೀಮೆ : (೧) ಭಾರತವು ರಾಜ್ಯಗಳ ಒಂದು ಸಂಘವಾಗಿ ಇರತಕ್ಕುದು. (೨). ಅದರ ರಾಜ್ಯಗಳೂ ರಾಜ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳೂ ಮೊದಲನೆಯ ಅನುಸೂಚಿಯ . . . ರಾಜ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳು ಆಗಿರತಕ್ಕುದು (ಇಶಾ. .). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಚಿಹ್ನ (ನಾ). ಅರಸೊತ್ತಿಗೆಯ ಗುರುತು ; ರಾಜಚಿಹ್ನೆ : ಬೆಳ್ಗೊಡೆ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ರಾಜ್ಯಚಿಹ್ನಂಗಳ್ ಮುಂದೆ ಪರಿಯೆ (ಪಾಚಾ. ೮೭೦-೩೦) ; ಕಂದಂಗೆ ರಾಜ್ಯಚಿಹ್ನಮನೊಂದೆರಡುಮನುಟಿಸಿ ಮಂದಿಗೆರೆದರ್ಥಮನಾ ಮಂದಾರಂ ಕೆಯ್ಯಂದವೊಲೆಂದಿತ್ತಿಸಗುವನೊ ನೃಪತಿ ಜನನೋತ್ಸವಮಂ (ಶ್ರೀಪ. ೫-೧೨). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಚಿಹ್ನೆ (ನಾ). = ರಾಜ್ಯಚಿಹ್ನ : ಗುಡಿ, ಚಾಮರ, ಮೇಘಾಡಂಬರಾದಿಗಳು ರಾಜ್ಯಚಿಹ್ನೆಗಳೆಂದು ಒಂದು ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ (ಕಶಾಅ. ೭೭೬). [ಸಂ. ರಾಜ್ಯಚಿಹ್ನ]

ರಾಜ್ಯದಾಹ (ನಾ). ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಅತ್ಯಾಸೆ ; ರಾಜ್ಯ ಲಾಲಸೆ : ಈ ಆಕ್ರಮಣದಿಂದ, ದಿಲ್ಲಿಸುಲ್ತಾನರ ರಾಜ್ಯದಾಹ ಹೆಚ್ಚಿತು (ಚಾರಿಚ. ೪೨೨). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯನೀತಿ (ನಾ). ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನೀತಿ. — ವ್ಯವಹಾರ : ರಾಜ್ಯಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂ ರಾಜ್ಯನೀತಿಯನಿಂತೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಿದಂ (ಕಪಾ. ೦೪೪-೩೬). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯನೀತಿಜ್ಞ (ನಾ). ರಾಜನೀತಿಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ರಾಜನೀತಿಜ್ಞ : ರಾಜ್ಯಶಾಸನ ದೊಡ್ಡದೇ ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ರಾಜ್ಯನೀತಿಜ್ಞರು ಬಹುವಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಚಾಜ್ಞಾ. ೩೫೩). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಪಟ್ಟ (ನಾ). ರಾಜಪದವಿ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಹಣೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಚಿನ್ನದ ಪಟ್ಟಿ.— ಲಲಾಟಪಟ್ಟ : ಅಭಿಷೇಕಪುರಸ್ಸರಂ ಸ್ಮರಂ ಪುಟಿರಿದಿರ್ದ ಮಲ್ಲಿಗೆಗೆ ಕಟ್ಟಿದನಂಕದ ರಾಜ್ಯಪಟ್ಟಮಂ (ಚಾಅಪು. ೬-೦೧೨). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಪತ್ರ (ನಾ). ಸರ್ಕಾರವು ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಪತ್ರ ; ಗೆಜೆಟ್ಟು : ಬಹಳ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಕಾಗದವನ್ನು . . . ಸೆನ್ನದು- ರಾಜ್ಯಪತ್ರಗಳು- ಮೌಲ್ಯಚಲನ ವಣವತ್ರಗಳು. . .ಮುದ್ರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು (ಕಾಪ್ರಳ. ೬೦). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಪದ (ನಾ). ಅರಸನ ಪದವಿ ; ಅರಸೊತ್ತಿಗೆ : ಸೀತೆಯ ತಂದವನ ತೋಜಿದರೆ ನಮಗದು ರಾಜ್ಯಪದವೆಂದ (ಕಪಾರಾ. ೬-೦೦-೪೪) ; ಆತನ ಕುಮಾರಂಗೆ ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿ ರಾಜ್ಯಪದದೊಳಿಟ್ಟು ಕಾಣ್ಕೆಗೊಂಡು . . . ತೆರಳ್ದಂ (ಶಾಕಾಪ್ರ. ೬೬-೦೬). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಪರಿಷತ್ತು (ನಾ). ಸಂಸತ್ತಿನ ಒಂದು ಅಂಗ ; ಕೇಂದ್ರಸರ್ಕಾರದ ಒಂದು ಸಭೆ ; ರಾಜ್ಯಸಭೆ ; P ಸ್ವತಂತ್ರಭಾರತದ ಕೇಂದ್ರಸರ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ' ರಾಜ್ಯಪರಿಷತ್ತು ' ಮತ್ತು ' ಲೋಕಸಭೆ ' ಎಂದು ಎರಡು ಸಭೆಗಳುಂಟು. ಇವು ಇಂಗ್ಲೀಷಿನ ' Upper-House ' ಮತ್ತು ' Lower-House ' ಎಂಬ ಪದಗಳಿಗೆ ಸಹಜಾನವಾದುವು: ಭಾರತ ಸಂಘಕ್ಕೆ, ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಯವರೂ ರಾಜ್ಯಪರಿಷತ್ತೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಒಂದು ಸದನವೂ ಲೋಕಸಭೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಒಂದು ಸದನವೂ ಸೇರಿರುವ ಒಂದು ಸಂಸತ್ತು ಇರತಕ್ಕುದು (ಕಂದಾಪ್ರ. ೬೯). [ಸಂ. ರಾಜ್ಯಪರಿಷದ್]

ರಾಜ್ಯಪಾಲ (ನಾ). ಸ್ವತಂತ್ರಭಾರತದ ಕೇಂದ್ರಸರ್ಕಾರದಿಂದ ನೇಮಕಗೊಂಡ ಪ್ರತಿರಾಜ್ಯದ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ : ಶ್ರೀಜಯಚಾಮರಾಜ ಒಡೆಯರವರು . . . ಅಖಿಂಡಕರ್ನಾಟಕಕ್ಕೆ ರಾಜ್ಯಪಾಲರಾಗಿ . . ಎಲ್ಲ ಕನ್ನಡಿಗರ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಕ್ಯಾಚಾ. ೫೦). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಭರ. (ನಾ). ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತ. —ಆಳ್ವಿಕೆ : ಮಹಿತನಿಜೈಕರಾಜ್ಯ ಭರದೊಳ್ ನಿಲವೇಱ್ಪುದು ನೀಂ (ಶಾಅಪ್ರ. ೦೦-೦೦೩); ಸಿಂಹಭೂಪತಿ [ಗೆ ಭಾ] ಸಾಮಂತರುಂ ಮಣ್ಣಾಳ್ಕೆಶ್ವರುಂ ತಪ್ಪೆ ಕಳ್[ಲ್ದ][ರಾಜ್ಯ]ಭರಮುಂ ಕ್ಕೊಣ್ಮಾ (ಕಾಅ. ೩-೨-೬೯; ೧೦೬೨); ಆ ರಾಯಂ ಪೊಸಜವ್ವನದ ಮುದ್ದುಗುವರನೊಳ್ ರಾಜ್ಯಭರಮನೊಪ್ಪಿಸಿ ತಾಂ ತಪಸ್ಸಾವ್ರಾಜ್ಯಮಂ ಸೂಜೆಗೊಂಡಾಳುತುಮಿರ್ದಂ (ಶಾಪ್ರ. ೦೦೬-೩). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಭಾರ (ನಾ). ೧. ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದ ಹೊಣೆ.— ಜವಾಬ್ದಾರಿ. ೨. = ರಾಜ್ಯಭರ : ಅಂತು ವೇಘನಾದಂ ತನ್ನ ಮಗಂ ಸಿಂಹನಾದಂಗೆ ರಾಜ್ಯಭಾರಮನಿತ್ತು ತಪೋಭಾರದೊಳ್ ತಾಂ ನಿಂದು (ಶಾಅಪ್ರ. ೬-೦೦೬೫); ಆತನ ತಾಯಿ . . . ಇವನೊಳಂಬನ ರಾಜ್ಯಭಾರವನ್ನು ನೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕಾಅಪ್ರ. ೫೭). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಭಾಷೆ (ನಾ). ರಾಜ್ಯದ ಅಧಿಕೃತಭಾಷೆ : ಒಡಂಬಟ್ಟಿರುವ ಜನಕ್ಕೆ ರಾಜ್ಯಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ "ಪ್ರಜೆ" ಎಂದು ಹೆಸರು (ಚಾಜ್ಞಾ. ೧೨). [ಸಂ. ರಾಜ್ಯಭಾಷಾ.]

ರಾಜ್ಯಭ್ರಂಶ (ನಾ). ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ರಾಜ್ಯಚ್ಯುತಿ : ಕ್ಷೀಡುದೆಮಗೆ ವನಪ್ರವಾಸದ ಮೇದ . . . ಹೋದ ರಾಜ್ಯಭ್ರಂಶ ಬಹಳವಿಷಾದ ಬೀತುದು ನಿಮ್ಮ ಕಾರುಣ್ಯೋದಯವಯಮಗಾಯ್ತಲಾ (ಶಾಜ್ಞಾ. ೦೦-೨೮). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಭ್ರಷ್ಟ (ನಾ). ರಾಜ್ಯದಿಂದ ಹೊರಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟವನು ; ರಾಜ್ಯಚ್ಯುತ : ರಾಜ್ಯಭ್ರಷ್ಟಂಗೆ ತ್ಯಾಗಭೋಗವುಂಟೆ (ಸಭಕ.೩೩I. ೩೦೦-೩೦); ರಾಜ್ಯಭ್ರಷ್ಟ

ಮುಳಿದು ವಾಸಿಷ್ಠಮುನಿ ಕೊಟ್ಟ ಶಾಪದೊಳು ಕುಲವಳಿದು ರಾಜ್ಯಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿ ಜಾಂಡಾಲತ್ವವಳವಟ್ಟು (ಪಪಣಾ. ೯-೩೯); ಹೈದರನು ರಾಜ್ಯಭ್ರಷ್ಟನಾದನೆಂಬ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಿಳುಹಿ . . . ಮರಾಟೆಯವರ ದಳವನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು (೬೫೪. ೬೪). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಲೋಭ (ನಾ)· = ರಾಜ್ಯದಾಹ : ಮಣಿಯದೆ ರಾಜ್ಯಲೋಭ ವರದಿಂ ಪುರುಷಾರ್ಥಮನೊಕ್ಕು ವ್ಯಾರ್ಥಾಗ್ರಹಗಳನೇಕರುಂ ಜವನ ದಾಡೆಯೊಳ್ಸಿಲ್ಕಿದರ್ (೪೬೬. ೦೩-೭೪). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯವಿಚ್ಯುತ (ನಾ)· = ರಾಜ್ಯಭ್ರಷ್ಟ : ರಾಜ್ಯವಿಚ್ಯುತನಾದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯೆಂಬ ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯನ್ನು ಸೇವೆಮಾಡಿದುದರಿಂದ ವನ್ನ ತಂದೆಯು ಬಹುಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿರುವನು (ಜಾಣಾಖ. ೩೬). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯವಿಭ್ರಂಶ (ನಾ)· = ರಾಜ್ಯಭ್ರಂಶ : ಚಿರಂತನಭವದ ಕಿಲ್ಬಿಷ ಕರ್ಮವಿಪಾಕಪ್ರಪರ ದುರಿಯೋಧನನ ಸಮ್ಮಪದೇಶಮಾತ್ರದಲಿ ಎಮಗೆ ರಚಿಸಿತು ರಾಜ್ಯವಿಭ್ರಂಶವನು (ಶಾಣ್ಮಗ. ೦೦-೦೪). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯವ್ಯಸನ (ನಾ). ಸಪ್ತವ್ಯಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ರಾಜ್ಯದ ಚಿಂತೆ : ತನುವ್ಯಸನ ಮನೋವ್ಯಸನ ಧನವ್ಯಸನ ರಾಜ್ಯವ್ಯಸನ . . . ಸೇವಕವ್ಯಸನವೆಂಬ ಸಪ್ತವ್ಯಸನದಿಂ ಹಸಂಗೆಟ್ಟು (೪೮೪. ೦೧೩); ರಾಜ್ಯವ್ಯಸನವೆತ್ತಿದಲ್ಲಿ ವಾಹನ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣ ಆಮುಲೇಪನ ತಾಂಬೂಲಂಗಳಂ ಬಯಸುತ್ತಿಹನು (೪೪೫. ೩೩, ೦೨೪). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಶಾಸನ (ನಾ)· ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತಪಕ್ಷವು ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಕಟ್ಟಳೆ.—ಆಜ್ಞೆ : ರಾಜ್ಯಶಾಸನಕ್ಕೆ ವಿಧೇಯನಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು (ಶಾಣ್ಮಗ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ)· ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ರಾಜನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ : ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ವಿಷಯ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಾಗಲೆಲ್ಲ ಅಲ್ಲಿ ತಂಬೂರಿಯ ತಂತಿಗಳಂತೆ ಸಮಾಂತರವಲ್ಲ ಎರಡು ವಿಚಾರಸರಣಿಗಳು ವಾದಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತವೆ (ಜಾಜ್ಞಾ. ೩೦೬). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಶ್ರೀಕ (ನಾ). ರಾಜ್ಯಸಂಪತ್ತುಳ್ಳವನು : ಅತುಳತಪಸ್ಸಿಕರನನು ನ್ನತರಾಜ್ಯಶ್ರೀಕನವಧಿದರ್ಶನನಂ . . . ನೃಪತಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ವಂದಿಸಿದಂ (೫೦೨೪. ೬-೭೦). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಸಭೆ (ನಾ)· = ರಾಜ್ಯಪರಿಷತ್ತು : ಕೇಂದ್ರಸರ್ಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ವಿವಿಧರಾಜ್ಯಗಳಿಂದ ಆಯ್ಕೆಯಾದ ಸದಸ್ಯರ ಸಭೆ ; ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟಿನ ಮೇಲ್ಮನೆ (Council of State: ಕ್ರಿ.ವ. ೨೬). [ಸಂ. ರಾಜ್ಯಸಭಾ]

ರಾಜ್ಯಸಿರಿ (ನಾ). ರಾಜ್ಯದ ಸಂಪತ್ತು : ಪೂತುರೇ ಧನಮೆಂಬುದೆಮ್ಮಯ್ಯ ಧಾತು ಕಲಿ ಮೂದಲಿಸಿ ಕರೆದರೆ ರಾಜ್ಯಸಿರಿಯೇಕೆ (ಶಾಣ್ಮಕ್ರೌ. ೦೩-೨೫). [< ಸಂ. ರಾಜ್ಯಶ್ರೀ]

ರಾಜ್ಯಸೂತ್ರ (ನಾ). ಆಡಳಿತದ ಅಧಿಕಾರ : ಮೃಗೇಶವರ್ಮ ರವಿವರ್ಮರ ಆಳಿಕೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ವಹಿಸಿರಬೇಕು (೪೫೦೦. ೦೧); ರಾಮಚಂದ್ರರಾಮನು ರಾಜ್ಯಸೂತ್ರವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಕೆಲವು ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೇ ವಿಜಾನಿಯಸ್ಸನ್ನೂ ಬರಿದು ಮಾಡಿದನು (ಕುಚಾಣ. ೨). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ನೆರವಾಗುವ ರಾಜ, ಪ್ರಧಾನಿ, ಸ್ನೇಹಿತ, ಬೊಕ್ಕಸ, ನಾಡು, ಕೋಟೆ ಮತ್ತು ಸೈನ್ಯ ಎಂಬ ವಿಳು ಅಂಗಗಳು : ಈ ಅವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಪೌರ ಮತ್ತು ಪುರೋಹಿತ ಎಂಬೆರಡನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಿಟಿಲ್ ಅವರು ರಾಜ್ಯಾಂಗಗಳು ಒಂಬತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ : ಗಟಗಟ ಸುರಿದುವು ಕಣ್ಣಿನಿ ಪಟಲೆವ್ವದ ರೂಪುಗಳ್ಗೆ ರಾಜ್ಯಾಂಗಂಗಳ್ ಕಟುಕುಟುಮಾಗಿರ್ದುವು ತತ್ಕಟಗುದಿದುವು ಭವವೀರ್ಭ ಕಾಶ್ಯಜಲಂಗಳ್ (ಜಾಂಚಿ. ೩-೦೦೩). ೨. ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ರಾಜತ್ವ . . . ಅನೇಕ ನಾಯಕಪ್ರಭುತ್ವ -ಹೀಗೆ ರಾಜ್ಯಾಂಗವು ನಾಲ್ಕಾರು ಮಾರ್ಪಾಟುಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಬೆಳೆದಿದೆ (ಜಾಜ್ಞಾಂಗ. ೧೦೩). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಾಂಗಪ್ರಕೃತಿ (ನಾ). = ರಾಜ್ಯಾಂಗ ೧ : ಆಳುವ ನರಪತಿಗಳ ಸ್ವಾಮ್ಯಮಮಾತ್ಯ ಬಂಧು ಕೋಶ ರಾಷ್ಟ್ರ ದುರ್ಗ ಬಲಂಗಳೆಂಬ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ಸಪ್ತಕದಿಂ (೦೭೫೪. ೨೨೨). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಾದಾಯ (ನಾ). ರಾಜ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿ.— ಹುಟ್ಟುವಳಿ : ರಾಜ್ಯಾದಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಎಲ್ಲ ವಿಧಿಗಳೂ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಮೇಯವೇ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಶಾಜ್ಞಾಂಗ. ೬೩). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಾಧೀನ (ಗು). ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದ ಕೈಕಳಗಿರುವ ; ಸರ್ಕಾರದ ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿರುವ : ಕೇವಲ ಧರ್ಮ, ಮೂಲವಂಶ . . . ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದರ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಮಾತ್ರವೇ, ಯಾವನೊಬ್ಬ ನಾಗರಿಕನಿಗೆ ರಾಜ್ಯಾಧೀನ ನೌಕರಿಯ ಅಥವಾ ಹುದ್ದೆಯ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಅಪಾತ್ರತೆಯುಂಟಾಗತಕ್ಕುದಲ್ಲ (ಜಾರಾಪ. ೯). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಾಧ್ವರ (ನಾ). ರಾಜಸೂಯಯಾಗ : ಸಿರಿಯ ಪಲ್ಲಭನೊಲಿದು ರಾಜ್ಯಾಧ್ವರವನಾನಲು ಕಾಲಭಾಗ್ಯದ ಭರವ ಬಣ್ಣಿಪನಾವ (೦೪೩೦. ೦೪-೩೭). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಾನುಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಆಡಳಿತದ ಕೆಲಸವನ್ನು ವಿಧಿವತ್ತಾಗಿ ನಡೆಸುವುದು ; ರಾಜಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಣೆ : ನೀನೆಮ್ಮಂ ವಿಸಿಜದ ರಾಜ್ಯಾನುಜ್ಞಾಸಮನೊಡಂಬಡು (೦೦೫. ೪-೦೦); ಅಂತು ವಿಷಾದವಿಮುಖನಿಂ ರಾಜ್ಯಾನುಜ್ಞಾನಾಭಿಮುಖನಿವನಾಗಿ (೫೦೨೪. ೨-೩೦). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಾಪಹಾರ (ನಾ)· ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುವುದು : ಏನ ನೆನೆದೆ ಮಗನೆ ಕುಂತೀಸೂನುಗಳ ರಾಜ್ಯಾಪಹಾರದೊಳೇನು ಬುದ್ಧಿವಿಳಾಸ (ಶಾಣ್ಮಕ. ೦೨-೩೮). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಾಭಿಲಾಷೆ (ನಾ)· ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಬಯಕೆ.—ಅಪೇಕ್ಷೆ : ನಿನ್ನ ಸುತರು ದೃಢಕಸತ್ಕರು ನುಡಿದ ಕಾಲವ ನೂಕದರು ರಾಜ್ಯಾಭಿಲಾಷೆಗೆ ವೆರಹಿದರು ಬಲವ (ಶಾಣ್ಮಕಾ. ೫-೨೬). [ಸಂ. ರಾಜ್ಯಾಭಿಲಾಷಾ]

ರಾಜ್ಯಾಭಿಷವಣ (ನಾ). ರಾಜನಾಗುವವನಿಗೆ ಮಾಡುವ ಅಭಿಷೇಕ ; ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ : ರಾಜ್ಯಾಭಿಷವಣಭವನವಂತೆ ಪೂರ್ಣಕುಂಭೋಪಶೋಭಿತಮುಂ . . . ಭದ್ರಲಕ್ಷಣಲಕ್ಷಿತಮುಮಪ್ಪ ಪಟ್ಟವರ್ಧನಮನೇಱಿ (೫೪೫೪. ೫-೩೩). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕ (ನಾ)· = ರಾಜ್ಯಾಭಿಷವಣ : ಅಂತು ಭುವನತ್ರಯ ಚೂಡಾಮಣಿಯ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕದೊಸೆಯಿಂ ಸಾಭಿರಾಜಾದಿರಾಜಸಭೆಗಱಿಪಿ (೦೦೪. ೬-೩೭ ಪ). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಾಭ್ಯುದಯ (ನಾ). ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತ : ರಾಜ್ಯಭಾರ : ಶ್ರೀಮಚ್ಚಾಳುಕವಿಮ್ಮಾನಿಡದೇವರು ತತ್ಪುತ್ರಿ ಶ್ರೀಪಂಪಾದೇವಿಯರ ರಾಜ್ಯಾಭ್ಯುದಯದಂದು (೦೪. IV. ಕುಡಿಸಿ. ೫೦-೩ ; ೧೧೪). [ಸಂ.]

ರಾಜ್ಯಾರ್ಹ (ನಾ). ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು ; ಅರಸು ತನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು : ಅರಸಂಗಮರಸಿಯರ್ಗಂ . . . ಶರೀರ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಧಿಯಂ ವಿಧಿವೂರ್ವಕಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ ರಾಜ್ಯಾರ್ಹನಪ್ಪಿಂದ್ರನ ಮಗಂ ಚಂದ್ರನಂ ಧರಾಭಾರಧುರಂಧರಂ ಮಾಡಿದರ್ (ಜಾಂಚಿ. ೬-೪೬ ಪ). [ಸಂ.]

ರಾಟಿ (ನಾ)· ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು : ಉರ್ಬಿನೊಳೆಱಗುವ ಸೊರ್ಕಾನೆಯ ಸ್ಸಗ್ಗವಕ್ಕೆ ಎರ್ದೊಡ್ಡಿ ಸೋಂಕದ ಮುನ್ನಮೆ ಒರ್ಮೆಯ್ಯೊಳೊಲೆದು ತಪ್ಪಿಸಿ ಎಡಗೆಡಪುವಂತೆ ಕಿಡಪಿ ಬೆನ್ನೇಱಿಯು {ಯುಂ} ರಾಟದೊಳ್ಪಿಗಿದು ತನ್ನ ಸಾದಕದ ಚಳಕಮಂ ಮೆಱೆಯಲ್ಕೆ (೫೪೦೦. ೦೩೫-೩). [ದೇ.ತ ತೆಲು. ರಾಟಿ, ರಾಟವ]

ರಾಟಿಣ ' ಜೂಟಿಣ ' ನೋ.

ರಾಟಿಣಪೂ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?): ರಾಟಿಣಪು ವಿನ್ನಿರ್ವ್ಯತ್ಯಗ್ಗಣ್ಣಾಗಂ ವತ್ರ ತೆಱುವೊದು (ಅಶ್ವ. XIV. ತುಗು. ೨೩೨-೬; ಸು. ೫೦೦). [?]

ರಾಟಿಣೆ ' ಜೂಟಿಣ ' ನೋ.

ರಾಟವಿಣಿ ' ಜೂಟಿಣ ' ನೋ.

ರಾಟವಾಳ ' ಜೂಟಿಣ ' ನೋ.

ರಾಟವಾಳ ' ಜೂಟಿಣ ' ನೋ.

ರಾಟಳ ' ಜೂಟಿಣ ' ನೋ.

ರಾಟಳಕ (ನಾ). (ಕರಾ) ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಿ; ಆಂಟುವಾಳದ ಕಾಯಿ: ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಬೆಳ್ಳಗೆ ಮಾಡಲು "ರಾಟಳಕ"ದ ಕಾಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತಿದ್ದಳೆ (ದಾಂಶ್ರ. III. ೦೪೧೦). [?]

ರಾಟಾಣ ' ಜೂಟಿಣ ' ನೋ.

ರಾಟಾಲ ' ಜೂಟಿಣ ' ನೋ.

ರಾಟಾಳ ' ಜೂಟಿಣ ' ನೋ.

ರಾಟಾಳತೇರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಥ; ತಿರುಗಣಿ ತೇರು: ಎಡದಲಯ್ಮನ ತೇರು ಬಲದಲಮ್ಮನ ತೇರು ರಾಟಾಳತೇರು ಕೈತೇರು ಗೊಂದೆತೇರು ಹರಿದೂ ನಂಜಯ್ಯ ಎಡಬಲಕೆ (ಹ್ಯಹಾ. ೭೬).

[ರಾಟಾಳ (<ಜೂಟಿಣ) + ತೇರ್ಕ (<ತೇರ್)]

ರಾಟಿ (ನಾ). ತೊಂದರೆ; ಉಪದ್ರವ; ಹಿಂಸೆ: ಜೇಟಿಯೊಳು ರತನಾಗಿಹನಾತನ ರಾಟಿಗೆ ಮೃಗ ನಿಲ್ಲವಲ್ಲಿ (ಕರ್ಣಾ. ೬-೨೮); ಬಹಳದಿಮ ಪ್ರವಾಳಭ್ಯ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಲು ಈ ರಾಟಿಯು ತಪ್ಪುವದು (ಶಿಪ್ರೀ. ೭೦). ' ರಾವಡಿ ' ಪರಾ. [ದೇ.-ತೆ ತೆಲು. ರಾಟು]

ರಾಟೆ ' ಜೂಟ್ಟ ' ನೋ.

ರಾಟೆವಾಳೆ ' ಜೂಟಿಣ ' ನೋ.

ರಾಡಿ (ನಾ). ೧. ಕೆಸರು: ಬಗ್ಗಡ: ಸಾಡೊಳು ಪರಿವ ನಿರ್ಮಲಜಲದೊಳು ಬಲುರಾಡಿ ಕೂಡಿ ಸಾಗಿ ಪೋಗುವಂತೆ (ಕೋಕ್ಷಂ. ೭೭-೩); ರಾಡಿಯ ನೀರೊಳಗೆ ಘಟಿಕದ ಪುಡಿ ಚೆಲ್ಲಿದರೆ, ರಾಡಿಯು ತಳಕ್ಕೆ ಕೂಡ್ರುತ್ತದೆ (ಪುಣಾಖ್ಯಾ. ೩-೦೩೦). ೨. ಮಂದವಾದ ದ್ರವ.– ರಸ: ದ್ರಾಕ್ಷೀ ಜೋಡಿ ಪಾರದ ರಾಡಿ ತುಸಾ ಉಳಸದ. ಹಸನ್ ಮಾಡಿ ಮಿಸೀ ಮಾತ್ರ ಒರಿಸಿಕೊಂಡು ಪೊರಗ ಬರಬೇಕು (ಕೂಸಂಶಾ. ೦೫); ಬಳ್ಳಿಯ ತೊಪ್ಪಲನ್ನು ಹರಿದು ಅದನ್ನು ಒಂದು ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಗುಂಡಿನಿಂದ ಅರೆದು ರಾಡಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ (ಕುಂಬಾ. ೯೩). ೩. ಹೊಲಸು; ಕೊಳಕು: ದೇಹದ ರಾಡಿಯ ತೊಳಕೋಳ . . . ಹೇಸಿ ನಿನ ಮಾರಿ ತೊಳಕೋಳ (ಕರ್ಣಾ. ೨೩೯). ೪. (ಆಲಂ) ರಂಪ; ಗೊಂದಲ; ರಾದ್ಧಾಂತ: ಇದಲ್ಲಾ ರಾಡಿ ಆ ಕೃಷ್ಣಾಜೀದೇ. ಮೊದಲಿಂದಲೂ ಅವಗೆ ನನ್ನ ಕಂಡರಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಪರಿಣ. ೪೩); ನಮ್ಮ ಮನೆಯಾಗಿನ ರಾಡಿ – ಹೊಲಗೇರಿ ಹೊರಗ ಹೋಗೂದು ಬ್ಯಾಡಾ (ಪರಿಪ್ರ. II. ೩೩೨). ೫. ದುರುದ್ದೇಶ; ಕೆಟ್ಟ ಭಾವನೆ: ನನ್ನ ಮಿದುಳಿವಲ್ಲಿಯ ರಾಡಿಯನ್ನು ತೊಳೆದು ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡುವುದೇ ನನ್ನ ಮುಖ್ಯೋದ್ದೇಶ (ಮುಖ್ಯ. ೯೨).

ರಾಡಿಯಾಗು = ಕೆಸರಾಗು; ಬಗ್ಗಡವಾಗು: ಅದೇ ಬಿದ್ದ ಮಳೆಯಿಂದ ರಾಡಿಯಾದ . . . ನೀರನ್ನೂ ಕುಡಿಯಬಾರದು (ಅಷ್ಟೋಗ. ೬೩); ಅವನ ಮುಖ ತಲೆ, ಮೈಯೆಲ್ಲ ರಾಡಿಯಾಯಿತು (ಬಂಗಾಕ. ೭೦).

ರಾಡಿಯಾಟ = ಕೆಸರನ್ನು ಎರಚಿ ಆಡುವುದು: ವಿಷಮಸಂಸಾರಸಾಗರದಲ್ಲಿ ' ರಾಡಿಯಾಟ'ವನಾಡುತ್ತ . . . ಬಡಿದಾಡಿ (ಕೋಗವಾ. ೦೨೬ ಕ್ಷಣ ೫೫). [← ಮರಾ. ರಾಡ್, ರಾಡೀ, ದಾಹಡೀ./ತುಳು. ರಾಡಿ]

ರಾಡು (ನಾ). ೧. ಮುಖ್ಯದ್ವಾರದ ಮೇಲೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕಟ್ಟಡ,—ರಚನೆ: ಮೂಡಲ ಬಾಗಿಲ ರಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಬಡಗ ಚಾರಿ ವೆಂಕಟಾಚಲನ ಕೊತ್ತಲದಲ್ಲಿ ೧ . . . ಮೈಸೂರುಬಾಗಿಲ ರಾಡಿನಲ್ಲಿ ಜಯವಿಜಯ ಕೊತ್ತಲಗಳಲ್ಲಿ ೨ . . . ಭರಂಗಿಗಳನ್ನಿರಿಸಿ (ಪ್ರಜಾಸಂ. I, ೦೦೬). ೨. ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಹಾಕುವ ಪಟ್ಟಿ; ಅಗಳಿ: ಪಾರುಪತ್ತೆಗಾರನು ಬಾಗಿಲನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ರಾಡು ಹಾಕಿದನು (ಕೊಣಿಳ್ಳ. ೨೩೩).

[?./ತೆಲು. ರಾಡು = ಸ್ತಂಭ./ಇಂ. Rod = ಕಂಬಿ, ಪಟ್ಟಿ]

ರಾಡುಬಾಗಿಲು (ನಾ). ಅಗಲವಾದ ಬಾಗಿಲು (?): ಕಣದ ರಾಡು ಬಾಗಿಲ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದ ಸಾಹುಕಾರ ಭದ್ರಪ್ಪನವರ ಕಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು (ಕಣಾಂ. ೪). [ರಾಡು + ಬಾಗಿಲು (< ಬಾಗಿಲ್)]

ರಾಣ (ನಾ). ರಾಜ: ದೊರೆ: ಕೆಂಠೆಯಂಬಾರದ ನನ್ನಪಯ್ಯರಾಣನ ತನೆ(ನ)ಯಂ ವಿವೇಕನಿಧಿ ಕತ್ತಮುಹೇಭುಜನೆಂಬ ಪೆರ್ಮ್ಗಂ (ಅಶ್ವ. XVI. ೯-೪೦ ; ೧೮೭). [< ಪ್ರಾ. ರಾಣ./ಸಂ. ರಾಜನ್]

ರಾಣವೆಜೆ (ನಾ). ರಾಜನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆ: ಪಂಚಕಾರುಕ ರಾಣವೆಜೆಯಂ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಜಗುರುಲೋಕಾಭರಣಗುರುದೇವ್ಗೆರ್ . . . ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ (ಕೆಇಶಾ. IX-i. ೩೫೬-೭ ; 1187). [ರಾಣ + ತೆಜೆ]

ರಾಣವೆ ' ರಾಣಾವೆ ' ನೋ.

ರಾಣಾರಂಪು ' ರಣರಂಪ ' ನೋ.

ರಾಣಿ (ನಾ). ರಾಜನ ಹೆಂಡತಿ; ಅರಸಿ: ಭಾಗಯಬ್ಬೆರಾಣಿಗೆ ಸುತ್ X X X (ಅಶ್ವ. XVIII. ೦೬೩-೫೦ ; ೧೧೬); ಭೂಮಿಗೆ ಕಡುಜಾಣೆ ರಾಣ ರಮಣೀಯತೆಯಂ ಪಡೆದಿರ್ದಳಾಕ್ಷಣಂ (ಜಾಪು. ೬-೧೦೦); ರಾಣಿಯರ ನವರತ್ನದ ತೊಟ್ಟಿಗಳಿಹುರ್ಮಿಯಲಿ (ಕಂಪಂ. ೬-೮೨).

ರಾಣಿಯ ವಾಸ=ಅರಸಿಯು ವಾಸಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ: ಅಂತಃಪುರ: ಈ ಬಪ್ಪುದೇಂ ರಾಣಿಯ ವಾಸಂ ನೋಡಿಮೆಂಬುತ್ಸಿಸದುದು ಪಲವುಂ ತಂಡದಿಂ ಪೆಂಡವಾಸಂ (ಅಂಪ್ರ. ೦೦-೩೩) ; ಚಿತ್ರಮಂ ತಳೆದು ವಿಲಾಸಮಂ ಮೆಱೆವ ರಾಣಿಯ ವಾಸದ ಬಳ್ಳಿಮಾಡದುಜ್ವಳಮಣಿಭಿತ್ತಿ ಚೆಲ್ವನೊಳಕೊಂಡು (ಪಂಚಚಾ. ೦-೦೫೮). [< ಪ್ರಾ. ರಾಣೀ./ಸಂ. ರಾಜ್ಞೀ]

ರಾಣೆಕ (ನಾ). ಹೊಂದಾಣಿಕೆ; ಸಾಮಂಜಸ್ಯ: ರಾಜಸೂಯದ ಹೊಱಗೆ ನಿನ್ನದು ರಾಣೆಕವ ನಾನಱಿಯೆನೆಮ್ಮರ್ಥಾಭಿಮಾನಪ್ರಾಣದೊಡೆಯನಲೆ (ಕುಸಾ. ೨-೩೦) ; ಭೀಷ್ಮನ ವಾಣಿ ವಿಪರೀತ. ನಿನಗೆ ವಿದುರನು ರಾಣೆಕವ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಬಲ್ಲನೆ (ಶಾಪ್ರಾ. ೨೦-೦೩). [?]

ರಾಣೆಗವಲ್ಲ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ರಾಣೆಗವಲ್ಲಂ ಪಲರಂ ತಳ್ಕಿಱಿದು ಸತ್ತು ಸುಗತಿಗೆ ಸನ್ದಂ (ಅಶ್. VII. ಕೂಪ್ರಾ. ೨೬-೪ ; ೩೭೫). [?]

ರಾಣೆಗೆದ್ದಲು (ನಾ). ಗೆದ್ದಲುಹುಳುಗಳಲ್ಲಿ ರಾಣೆಯಂತೆ ಇರುವ ಹುಳು; ಮೊಟ್ಟೆಯಿಡುವ ಹುಳು; ತಾಯಿಹುಚಲು: ರಾಣೆಗೆದ್ದಲು (ತಾಯಿಹುಚಲು) ಪ್ರತಿನಿಮಿಷ ಅರವತ್ತಸಂತೆ ಲಕ್ಷಾಂತರ ಮೊಟ್ಟೆಗಳನ್ನಿಡುತ್ತದೆ (ಕೀಚಕ. ೦೦೬). [ರಾಣೆ + ಗೆದ್ದಲು (< ಗೆದರ್)]

ರಾಣೆಜೇನು (ನಾ). ಜೇನುಹುಳುಗಳಲ್ಲಿ ರಾಣೆಯಂತೆ ಇರುವ ಹುಳು.– ಮೊಟ್ಟೆಯಿಡುವ ಹುಳು: ರಾಣೆಜೇನು ಮತ್ತು ಇರುವೆಗಳು ಬಾಯಿಯ 'ಫೆರೊಮೋನ್'ಗಳನ್ನು ಸ್ರವಿಸುತ್ತವೆ (ಕೀಚಕ. ೨೩).

[ರಾಣೆ + ಜೇನು (< ಜೇನ್)]

ರಾಣೆವಾಸ, ರಾಣೇವಾಸ (ನಾ). ೧. ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ರಾಣಿಯರೂ ಹೆಂಗಸರೂ ವಾಸಿಸುವ ಭಾಗ; ಜನಾನಾ; ಅಂತಃಪುರ: "ರಾಣಿವಾಸವೆ ಪೆಂಡವಾಸ" (ಕ್ಯಾಕ. ೬೩) ; ಬಾಣಸನ ಮಜ್ಜನದ ರಾಣೆವಾಸದ ಮನೆಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೭ ಪ); ರಾಗಿಯೆನಿಜ್ಜವನ ರಾಣೆವಾಸದ ಕಾಪುಂ

. . . ಅಕ್ಕಂತೆ ದುಃಖಿಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸುಗುಂ (ಶರ್ಮಾಭ್ಯು. ೬-೧೦೨) ; ಕೇಚಕನು . . . ರಾಣವಾಸಕ್ಕೆ ಹೋದನು (ಪಾಂಡವ. IX. ೬). ೨. ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಅರಸಿಯರು ಮುಂತಾದವರು : ಎಲೆ ದೇವ ನಿಮ್ಮ ತೊತ್ತಿರು ನೂರ್ವರುಂಟಲ್ಲಿ . . . ಎಂದು ತನ್ನಯ ರಾಣವಾಸಮುಂ ಕರೆಸುತ್ತೆ (ಚಾಮ. ಪು. ೪೯-೦೦) ; ಓವೊ ತವೋವನವಧುಗಳ ಲಾವಣ್ಯಂ ರಾಣವಾಸಕರಿದನೆ ಪಡೆಯಲ್ಕೇವೇಳ್ಪಮನು (ಜಾಳುಹ. ೯-೦೭). **ರಾಣೇವಾಸ** : ೧. ಮಾಣಿಕ್ಯಸಿಂಹಾಸನದೊಳು ಕೃಷ್ಣ ಕುಳಿತು . . . ರಾಣೇವಾಸಕ್ಕೆ ವನವನೊಪ್ಪಿಸಿದ (ತೋಟಕ. ೪-೩೬) ; ರಾವಣನ ರಾಣೇವಾಸವು ಬಲು ದೊಡ್ಡದು (ಪಾಟಿ. ೧೪).

ರಾಣವಾಸವಾಗು = ಅಂತಃಪುರದವಳಾಗು ; ಅರಸಿಯಾಗು ; ರಾಣಿಯಾಗು : ಜನಕಮಹೀಶನತೆ ವಿನಗಂದು ಭವಬಾಣಾಸನದ ಭಾರಣೆಯ ಬಿಗುಪಿನ ಜಗುಳುದಲೆಯಿಂದ ದಾಶರಥಿಗಾ ರಮಣಿ ರಾಣೇವಾಸವಾದಳು (ತೊರಣ. ೬-೬-೦೭). [ರಾಣಿ + ವಾಸ್ಯ]

ರಾಣಿವೆ ' ರಾಣಾವೆ ' ನೋ.

ರಾಣಿಸಾಲು (ನಾ). ಇಪ್ಪೇಟುಆಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಯಾರೋ ಪರಸ್ಥಳದ ಜನ ; 'ರಾಣಿಸಾಲು' ಆಡುವುದಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದವರು (ಶಬುಪ. ೫೫). [ರಾಣಿ + ಸಾಲು (< ಸಾಲ್)]

ರಾಣೇವಾಸ ' ರಾಣಿವಾಸ ' ನೋ..

ರಾಣಾವೆ, ರಾಣವೆ, ರಾಣಿವೆ, ರಾಣ್ಯ (ನಾ). ೧. ಪಡೆ ; ಸೈನ್ಯ ; ದಳ : " ರಾಣಾವೆಯೆನೆ ಸೇನೆ " (ಪಾರ್ವ. ೬೦) ; ವಿಕ್ರಮತ್ರಿರಾಜನು ಹಲವು ಧ್ವಜವ ಕೊಟ್ಟು ರಾಣವೆಗೆ ಹೊಲಬಿಗರ ಮಾಡಿದಂತೆ (ಕ್ರಮೋಗ. ೬೫) ; ರಾಮಚಂದ್ರದಣಾಯಕ್ಕರು ಸಮಸ್ತರಾಣವೆ ಪಾರುಪತ್ಯವನು ಚಿತ್ತಯಿಸಿ (ಕೃಷ್ಣ. IX-ii. ೧೬೦-೩ : ೧೪೬೬) ; ಪಿರಿಯತನು ಯೇಸುವಿಗೆ ಮಂರಣಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸಿ ಅವನನ್ನು ರಾಣವೆಯರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು (ಗೊರೂಶಾ. viii. ಮಾಲ್ಕು೬). ೨. ಪರಿವಾರ : ತನ್ನಂದ್ರಜಾಲದ ಮಹಿಮೆಗಿಹಿಮೆಯಂ ನೋಡುವೆಂ ನಿನ್ನ ರಾಣವೆಯೊಳಿಳ್ಪಿಲ್ಲ ಬಲ್ಲಮರ್ಗಳಂ ನಿಖಿಲಜನನಿಚಯಮಂ ಒರಿಸು (ಕಪ್ಪಣಾ. ೪-೫೬). **ರಾಣವೆ** : ೧. ಸಕಲ ರಾವುತರಾಣವೆಯಂ ಕಳುಹಿಸಿ (ಜಾಕೋಗ. ೦೩). **ರಾಣೆವೆ** : ೧. ಸಕಲ ರಾಣೆವೆ ಸಹಾ ಯದುರುಗೊಂಡು (ಹುಚಕ. ೦೩೮). **ರಾಣ್ಯ** : ೧. ಭರದಿ ಮಾಡಲು ರಾಣ್ಯ ಕೈಕೊಂಡು ಪೊಗಳುವಕ್ಕರಿಗರ ಸಂದಣಿಯೊಳಗೆ (ಶ್ರಾಹ. ೪೦-೨೩) ; ರಾಣ್ಯವೆಂದರೆ ಸೇನೆ ಎಂದು ಒಂದು ಕಡೆ ಪೋಲೀಸ್ ಅಥವಾ ಕಂದಾಚಾರದ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ಎಂದು ಒಂದು ಕಡೆ ಅರ್ಥವಾಗಬಹುದು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಜಾಕರಿಯೂ ಏಗಿಡಿಸಲ್ಪಡದೇ ಒಟ್ಟಿಗೇ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರ ಬಹುದು (ಪಾಳಣ. ೪೬)..

ರಾಣೇರು = ಸೈನ್ಯಸಮರು ; ಪಡೆವಳರು : ಬಂದರು ರೈತರು ರಾಣೇರು ಗುರಿಕಾರರು (ಕರ್ಣಕ. ೨೭೬).

[ದೇ.ಕ ತಮಿ. ರಾಣುವ, ರಾಣು ; ಮಲ. ಕೆಲು. ರಾಣುವ; ತುಳು. ರಾಣುವೆ, ರಾಣ್ಯ]

ರಾಣೆಯ (ನಾ). ದೊರೆ ; ರಾಜ : ಸಾಳುವೆಯ ಬಲುಗಿದೇವರಾಣೆಯನು ನಾಗರಖಂಡನಾಡುಮಂ ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತಮಿರೆ (ಎಕ. VII (೩). ೩೮೦-೨೦ ; ೧:೭೨) ; ಶ್ರೀಮಾಂಡಳಿಕಮಹಾದೇವರಾಣೆಯರು (ಕರ್ನಾಶಾ-೨೦-೨೫ ; ೧೨೭೮). [<ಪ್ರಾ. ರಾಣಯ]

ರಾಣ್ಯ ' ರಾಣುವೆ ' ನೋ.

ರಾತಲು, ರತಲು, ರಾತ್ಲು (ನಾ). ವಲುವಪ್ಪು ತೊಲಗಳ ಒಂದು ತೂಕ : ಇಂಗ್ರೇಜಿ ರಾತಲು ಎರಡಕ್ಕೆ ಪಣ್ಯಸೇರು ಒಂದು (ಜಾಕೋಪ್ರ. ೦೨೬) ; ಒಬ್ಬ ಪ್ರಾಪುಸ್ಥನ ಸಮತೂಕಆಹಾರವೆಂದರೆ . . . ೧೨ ಪಿನ್ನಿನಿಂದ ಒಂದು ರಾತಲಿನವರೆಗೆ ಶರ್ಕರಪಿಷ್ಟಗಳು ಇರಬೇಕು (ಆಪುಶಾ. ೬೦). **ರತಲು** : ಒಂದು ರತಲು ವಾಲ್ವತ್ತುರೂಪಾಯಿ ತೂಕವುಳ್ಳದ್ದು (ಮುಂಜಾಶಾ. ೬೦). **ರಾತ್ಲು** : ಒಂದು ಖಂಡಿತೂಕದ ಗೋಧಿಹಾಳನ್ನು ಬೆಳೆಯಿಸಲು ಸಾಧಾರಣ ೧೨ ರಾತ್ಲು ಸಾರಜನಕವೂ . . . ೧೨ ರಾತ್ಲು ಪೊಟೇಸಿಯಂ ಕ್ಷಾರವೂ ಬೇಕಾಗುವುದು (ಜಾಂಕೃ. II. ೬೬೩) ; ಒಂದು ರಾತ್ಲು ಧಾರದ ಸಾಮಾನು ಹೊರಲಿಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ೫೦ ರೂಪಾಯಿ ತಗಲುತ್ತದೆ (ಜಂಕೃ. ೦೪೯). [←ಅರ. ರತ್ಲ್ ; ಹಿಂ. ರಾತುಲ್ ; ಮರಾ. ರತಲ್, ರತ್ಲ್./ಪೋರ್ಚು. Arratel]

ರಾತಾರಾತ್ರಿ ' ರಾತೋರಾತು ' ನೋ.

ರಾತೀಪು ' ರಾತೀಬು ' ನೋ.

ರಾತೀಬು, ರಾತೀಪು (ನಾ). ೧. ಪುಷ್ಟಿಕರವಾದ ಆಹಾರ; ಸತ್ತ್ವಪುಳ್ಳ ಆಹಾರ : (೬). ೨. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ) ದಿನನಿತ್ಯದ ಆಹಾರ : ಮನೆಯಲ್ಲಿ ರಾತೀಬಿಗೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲ. ರತ್ನಪಡಿಯ ವ್ಯಾಪಾರ (ಗಾಪ). **ರಾತೀಪು** : ೧. ಅಡು, ಕುರಿ ಮುಂತಾದ ರಾತೀಪಿನ ಸಾಮಾನು ಹೇರಳವಾಗಿ ತರಿಸಿ (ಜಾಕೋಪ್ರ. ೬೪). ೨. ಹುಟ್ಟಿಸಿದ ದೇವರು . . . ನನಗೂ ರಾತೀಪು ಕೊಟ್ಟ (ಪಂಗಾಂ. ೬೩) ; ಮೂರುದಿನಗಳಿಂದ ರಾತೀಪು ತಿನ್ನದೇ ಹಸಿದಿರುವೆ (ಶ್ರೀಚಾಮು. ೦೯).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ರಾತಿಬ್ ; ಮರಾ. ರತೀಬ್]

ರಾತು (ನಾ). ಹುಲುಸು ; ಸೊಂಪು : ರಾತಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಮೆಣಸೀಯ ಮೆಳೆಯಲ್ಲಿ ಮೋಸಮಾಡಿದಳು ಗಗಕಾತಿ (ಹ್ಯಾಳು. ೬೦). [?]

ರಾತೋರಾತ್ ' ರಾತೋರಾತು ' ನೋ.

ರಾತೋರಾತು, ರಾತಾರಾತ್ರಿ, ರಾತೋರಾತ್, ರಾತೋರಾತ್ರಿ, ರಾತ್ರಾರಾತ್ರಿ, ರಾತ್ರೋರಾತ್ರಿ (ಅ). ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೆ : ರಾತ್ರಿ ಮುಗಿಯುವುದರೊಳಗಾಗಿ : ತಿಮ್ಮಣ್ಣನಾಯಕನು ರಾತೋರಾತು ನಾಗತಿಯವರೊಡನೆ . . . ದುರ್ಗದ ಗುಡ್ಡಕ್ಕೆ ಬಂದನು (ಕೃಪಾ. ೬). **ರಾತಾರಾತ್ರಿ** : ಮುತ್ತಣ್ಣನು ಸಂಗಡಯಿದ್ದ ಕೊಡಗಜನ ಯಾವತ್ತು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ರಾತ್ರಿರಾತ್ರಿಯೇ ಕಣ್ಣೂರಿಗೆ ಹೋರಟುಹೋಗುವಲ್ಲಿ (ಜಾಕೋಪ್ರ. ೬೨). **ರಾತೋರಾತ್** : 'ರಾತೋರಾತ್' ಹೀಗೆ ಜಾತಕ ಹಿಡಿದು ಹೋಗುವ ಅವಸರ (ಹುಕರುಚಾ. ೨೫೦). **ರಾತೋರಾತ್ರಿ** : ತೆಂಗಿನ ಮಡಲಿನ ಸೂಟಿಯೊಂದನ್ನು ಉರಿಸಿಕೊಂಡು ರಾತೋರಾತ್ರಿ ಹೊರಟಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ಪಗುಚ. ೬೦) ; ದ್ಯಾವಮ್ಮ ಇವತ್ತು ಬರೋದಿಲ್ಲ . . . ಅಂತ ಅವಳಣ್ಣ ತನಿಯ ಬಂದು ರಾತೋರಾತ್ರಿ ಹೇಳಿದ (ಪೂಕೃ. ೨೪). **ರಾತ್ರಾರಾತ್ರಿ** : ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಗುಟ್ಟಾಗಿ ರಾತ್ರಾರಾತ್ರಿ ಕುದುರೆಹಿಂಡನ್ನು ಮೇಯಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಅಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಕ್ರಪು. ೨೯೩) ; ರಾತ್ರಾರಾತ್ರಿಯೇ ಆತ ಕನ್ನಾನೂರಿಗೆ ಹೋಗಿ . . . ಪೋರ್ಚುಗಲ್ಲಿಗೆ ತನ್ನ ಮರುಪ್ರಯಾಣವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದನು (ಕ್ರಚಾಇ. II. ೨೨೬). **ರಾತ್ರೋರಾತ್ರಿ** : ರಾತ್ರೋರಾತ್ರಿ ಯುದ್ಧಸಿದ್ಧತೆಗಳು ನಡೆದವು (ಕೂಪ್ರ).

[←ಮರಾ. ರಾತೋರಾತ್, ರಾತೋರಾತೀ]

ರಾತ್ರಾರಾತ್ರಿ ' ರಾತೋರಾತು ' ನೋ.

ರಾತ್ಯೃತೆ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ರತಿಕ್ರೀಡೆಯ ಒಂದು ಧ್ವನಿ : ಸೀತ್ಕೃತಂ ಹೂಂಕೃತಂ . . . ರುಚಿತ ಮೃದುರತಮಾಹತಂ ದೂತ್ಕೃತಂ ಶ್ವಸಿತ ಪುರುರಾತ್ಕೃತಂ [ಜಾಕಾಂ. ದಾತ್ಕೃತಂ ಪಾತ್ಕೃತಿ] ಎನಿಪೀ ಚಮತ್ಕೃತಿಯನೆಯ್ದು ರಮಿಸುವನೆ ಚದುರಂ (ಕಪ್ರ. ೯-೩೦). [ಸಂ.]

ರಾತ್ರಾರಾತ್ರಿ ' ರಾತೋರಾತು ' ನೋ.

ರಾತ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಇರುಳು ; ನಿಶೆ ; ರಜನಿ : "ತಮೂ . . . ಶ್ಯಾಮಾ, ರಾತ್ರಿಃ –ಈ ೧೯ ಇರುಳಿನ ವೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೦೯-೦೮೭) ; ಅಗ್ನಿಕುಂಡ

ದುಂ ದೀಪ್ತಿಮಾನಮಾದುದು . . . ರಾತ್ರಿಯಾಕಾಶದಲಿ ಕಾಣ್ಬಾಂದು ತಾರಾಗರ್ಧದಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೦೦-೨೬೪). ೨. ಇರುಳಿನ ಕತ್ತಲೆ.– ಅಂಧಕಾರ. ೩. ಅರಿಸಿನ. [ಸಂ.]

ರಾತ್ರಿಂಚರ (ನಾ). ೧. ರಾಕ್ಷಸ : ನಡಮಾಡದೊಳಗಿರ್ದ ರಾತ್ರಿಂಚರರ್ . . . ಎರಗಿ ಕಂಗೆಡಿಸಲ್ಕೆ (ಕಇಹಾ. ೦೦-೪೮). 'ರಾತ್ರಿಂಚರಪತಿ' ಪರಾ. ೨. ಕಳ್ಳ. ೩. ಪಿಶಾಚಿ ; ದೆವ್ವ. ೪. ಕಾವಲುಗಾರ.

ರಾತ್ರಿಂಚರಪತಿ (ನಾ). ರಾಕ್ಷಸರ ಮುಖಂಡ: ನೈಋತಿ : ರಾತ್ರಿಂಚರಪತಿ ಸಿತವಂಜ್ಯಾಂಪುರು ಪಾತಿಹಾರೋರುಮಯೂಖಿ . . . ಬಳೆದು ಬಳಸು ದಂಕಾಯ್ತು ಬೆಳ್ದಿಂಗಳೆತ್ತಂ (ರಾಹರಿ. ೦೩-೧೨). [ಸಂ.]

ರಾತ್ರಿಚರ (ನಾ). ೧. ಇರುಳಿನಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುವವನು ; ಕಳ್ಳ. ೨. ಪಿಶಾಚಿ ; ದೆವ್ವ. ೩. ನಿಶಾಚರ; ರಾಕ್ಷಸ : ಮಿಚರಸುರೋರಗಸಚ ರಾತ್ರಿಚರಚಮೂವಂದ್ಯ (ಚಾಹರಿ. ೩-೩). ೪. ಕಾವಲುಗಾರ; ಪಹರಿ. [ಸಂ.]

ರಾತ್ರಿಜ (ನಾ). ಇರುಳಿನಲ್ಲಿ ಮೂಡುವುದು; ನಕ್ಷತ್ರ; ತಾರೆ. [ಸಂ.]

ರಾತ್ರಿಜಲ (ನಾ). ಮಂಜು ; ಕಾವಳ. [ಸಂ.]

ರಾತ್ರಿಜಾಗರ (ನಾ). ೧. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವಿಕೆ. ೨. ಇರುಳಿನಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ ; ನಾಯಿ : "ಕಾಳೀದುಕಂ ರಾತ್ರಿಜಾಗರಂ ಗ್ರಾಮಶಾರ್ದೂಲಂ . . ನಾಯಿ" (ಪುಂಗಣ. ೩೫-೪). [ಸಂ.]

ರಾತ್ರಿಜ್ವರ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜ್ವರ: ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿ, ಶುಂಠಿ . . . ಸಮಭಾಗ ಕಷಾಯಮಿಟ್ಟು ಕೊಡಲು ರಾತ್ರಿಜ್ವರಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಗಕೃ. ೦೦೭). [ಸಂ.]

ರಾತ್ರಿನಾಡಿ (ನಾ). ಶರೀರದ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ನಾಡಿ : ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷ ನಾಡಿಗಳಿಗೆ. ದಿವಾನಾಡಿಗಳೆಂತಲೂ ರಾತ್ರಿನಾಡಿಗಳೆಂತಲೂ ವ್ಯವಹಾರ ಉಂಟು (ಹಣಾ. ೪-೩ ಚಾಕ್ಷಿಪ್ರ). [ಸಂ.]

ರಾತ್ರಿಭುಕ್ತವ್ರತಿಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಊಟಮಾಡದಿರುವ ವ್ರತವನ್ನಾಡುವವನು : ದಿವದೊಳ್ ಸುರತವ್ಯಾಪಾರವಿನೋದಮಾನನ್ನ ಪಾನಮಂ ರಾತ್ರಿಯೊಳಾಸೆವಡುಪುದುವನುಬುದ್ಧಿಗೊವ ವಿವೇಕಿಯಾಱನೆಯ ರಾತ್ರಿಭುಕ್ತವ್ರತಿಕಂ (ಸುಳುಚಾ. ೬-೩೦). [ಸಂ.]

ರಾತ್ರಿಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಇರುಳಿನಲ್ಲಿ ರತ್ನದಂತಿರುವವನು : ಚಂದ್ರ. ೨. ಕರ್ಪೂರ. [ಸಂ.]

ರಾತ್ರಿಯುದ್ಧ (ನಾ). ಇರುಳಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಕಾಳಗ ; ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ . . . ರಾತ್ರಿಯುದ್ಧವು ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಅದರೂ ಒಂದೇ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ರಾತ್ರಿಯುದ್ಧಗಳು ('ಇರುಳ ಬವರ') ಬಹು ವಿರಳವಾಗಿಯಾದರೂ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದುವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸೂಚನೆಯಿದೆ (ಕಶಾ. ೩೭೦). [ಸಂ.]

ರಾತ್ರಿರಾಣಿ (ನಾ). ಇರುಳಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅರಳಿ, ಸುವಾಸನೆಯನ್ನು ಬೀರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು ಮತ್ತು ಅದರ ಗಿಡ : ಸೊಕ್ಕು ಜವ್ವನದ .ರಾತ್ರಿರಾಣಿ ಮುಸುಗುಡಿಸೆ ಆಯ್ತು ಹಗಲು (ಸೂರ್ಯಚಾ. ೪೪-೦೪) ; ಬೆಳದಿಂಗಳಿರುಳಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿರಾಣಿಯ ಹೂವು ನಾಲ್ದೆಸಗು ಅಚ್ಚ ಸೌಘವ ಬೀರಿರೆ (ಜಾಪರ್ಶ. ೦೩-೪೦೩). [ರಾತ್ರಿ+ರಾಣಿ]

ರಾತ್ರಿವಿರಾಮ (ನಾ). ಇರುಳು ಮುಗಿಯುವ ಕಾಲ ; ಮುಂಜಾವ : "ರಾತ್ರಿವಿರಾಮಂ ವೈಷ್ಯಂ" (ಪಚ್ಚ. ೧೭-೬). [ಸಂ.]

ರಾತ್ರೀಚರ (ನಾ). ನಿರಋತಿ ; ನಿರುತಿ : ದಿನಮಣಿಯ ಪುತ್ರನೇ ಪಾಪ ಪುಣ್ಯವಿಚಾರಕಂ ನೆಗಳ್ದ ರಾತ್ರೀಚರನೆ ಪಾದುಕಾಧಾರನೆನೆ ಶಿವಂ ವೈಭವ ದೊಳಿರುತಿರ್ದನು (ಪಾಪ್ರ. ೨೯-೩೯). [ಸಂ.]

ರಾತ್ರೀಶ (ನಾ). ರಾತ್ರಿಯ ಒಡೆಯ ; ಚಂದ್ರ : ದಿವಸೇಶ ರಾತ್ರೀಶಾಧಿಗ್ರಹತಾರಕಾವಳಯಧೀಶ ಸಕಲಮುನೀಶರುಂ . . . ನೆರೆದು (ಪಚಕ್ರ. ೨೪-೪೮) ; ಘೋರಾಂಧಕಾರರಕ್ಕಸನ ಪೆರ್ಮಡೆಯ ಮೀಲ್ಕೋರಂತೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಹನೋ ರಾತ್ರೀಶನೆನೆ (ಪಪಚೋ. ೨೩-೩೪). [ಸಂ.]

ರಾತ್ರೆ (ನಾ). ರಾತ್ರಿ ; ಇರುಳು : ಚಿಕ್ಕದೇವರಾಜರು ರಾತ್ರೆ ಹಗಲು ಘಪಜು ಕಳುಹಿಸಿ (ರಾತೀಪ್ರ. ೪). 'ಸೆಡುರಾತ್ರೆ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ರಾತ್ರಿ]

ರಾತ್ರೆರಾಣಿ (ನಾ). = ರಾತ್ರಿರಾಣಿ : ಮನಮು ಮುಂದೆಯೇ ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ದೇವರ ಮುಡಿಗೆ ಅರ್ಹವಾಗಿ ತಾಮಸಪುಷ್ಪ – ರಾತ್ರೆರಾಣಿ (ಸಂಹ್ಯಾ. ೦೭). [ರಾತ್ರೆ + ರಾಣಿ]

ರಾತೋರಾತ್ರಿ ' ರಾತೋರಾತು ' ನೋ.

ರಾತ್ಯಂಧ (ನಾ). ೧. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಕಾಣಿಸದವನು ; ಇರುಳುಗಣ್ಣ : ಕೌಶಿಕಂಗಳ್ಗಂ ನಮಗ್ಗೆ ದುರ್ಧರಮಪ್ಪ ವೈರಮುಂಟಾಗಿಯುಂ ವಾಲ್ಮೆಲ್ಲರುಂ ರಾತ್ರ್ಯಂಧರುಮಂಪರೆಲ್ಲರುಂ ದಿವಾಂಧರುಮಪ್ಪುದೆಱಂ ಸಂಧಾನಮೆಂತುಮಾಗಲರಿಯದು (ತುಸಚ. ೩೫೦-೫೦). ೨. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಕಾಣಿಸದಿರುವ ಕಾಗೆ ಮುಂತಾದ ಪಕ್ಷಿ. 'ದಿವಸಾಂಧ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಾತ್ಸು ' ರಾತಲು ' ನೋ.

ರಾದ್ಧ (ಗು). ೧. ಒಲಿಸಿಕೊಂಡ. ೨. ಸಾಧಿಸಿಕೊಂಡ ; ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ. ೩. ದೊರಕಿಸಿಕೊಂಡ ; ಪಡೆದ. [ಸಂ.]

ರಾದ್ಧಾಂತ (ನಾ). ೧ [ತರ್ಕಶಾ] ವಾದವಿವಾದಗಳ ನಿರ್ಣಯ ; ಸಿದ್ಧಾಂತ : " ಕೃತಾಂತಃ. ರಾದ್ಧಾಂತಃ. ಸಿದ್ಧಾಂತಃ. ಸಮಯಃ — ಈ ೪ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪೆಸರು " (ಪಣಾಮು. ೬-೦೦) ; ತತ್ತ್ವಭಾವನೆಯುಂ ಧ್ಯಾನಮುಮೆಂದುಮೊದುವಪರಾ ರಾದ್ಧಾಂತಮುಂ ತತ್ತ್ವೋರ್ಜನಮುಂ ತುಪ್ಪದ ಕಾದ ಪಾಲಪೊಲದೇಂ ಸಂಭುಸಂಯೋಗಮೋ (ಜಾಂತ್ರಿ. ೯-೦೪೬); ಸಕಲಜೀವದಯಾಪರ ಜೈಮಮಾರ್ಗರಾದ್ಧಾಂತಪಯೋಧಿಗಳ್ (ಪಪ. ೩೫-೦೦೭-೦೦೭ ; ೧೧೭೨). ೨. (ಅಲಂ) ರಂಪ ; ಗೊಂದಲ ; ಕೋಲಾಹಲ ; ನಾಳೆ ನಿನ್ನಣ್ಣ ಬಂದಾಗ ರಾದ್ಧಾಂತ ಆಗಬಾರದು (ಹುಚಕುದಾ. ೭೦೮); ಮಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಮಾತಿನಿಂದ ರಾದ್ಧಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ (ಹುಚಕ್ಕೃಪ. ೫೬).

ರಾದ್ಧಾಂಜಿಕಾಧಿಪ = ವಾದವಿವಾದ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ' ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸದ್ಗುರುವಾದಂ ನಯ ಕೀರ್ತಿದೇವಮುನಿಪಂ ರಾದ್ಧಾಂತಚಕ್ರಾಧಿಪಂ (ಪಪ. ೩೭. ೩೬-೯೦ : ೧೧೭೬). ರಾದ್ಧಾಂತಪಾರಗ = ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಪರಿಶ್ರಮವುಳ್ಳವನು: ರಾದ್ಧಾಂತ ಪಾರಗಂ ಗುಣವೃದ್ಧಂ ಮಾರ್ಗವ್ರಭಾವನಾರ್ಥದಿನಿರ್ದಂ (ಶಪ್ರತ್ತಿ. ೯-೩೦). ರಾದ್ಧಾಂತವಿದ = ರಾದ್ಧಾಂತಪಾರಗ : ತತ್ತ್ವನಿರ್ಣಿಕ್ತ ರಾದ್ಧಾನ್ತವಿದಂ (ಸಾಇತಿ. ೩೩. ೩೦-೩೯ ; ೪). ರಾದ್ಧಾಂತಿಕ = ರಾದ್ಧಾಂತ ಚಕ್ರಾಧಿಪ : ತಪೋನಿಧಿ ಮುನಿಚಂದ್ರಪ್ರತಿಪನಪಿಳರಾದ್ಧಾನ್ತೇಶಂ (ಪಪ. ೪೩. ೬೪೨-೪೬ ; ೧೧೭೬). [ಸಂ.]

ರಾಧ (ನಾ). ೧. ಅನುಗ್ರಹ ; ದಯೆ. ೨. ವೈಶಾಖಮಾಸ : " ಸ್ಮೈತಾಖಿ, ಮಾಧವಿ, ರಾಧಃ — ೩ ವೈಶಾಖಮಾಸದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿಶ್ಲಾ. ೧೦). ೩. ಏಳಿಗೆ ; ಅಭ್ಯುದಯ. [ಸಂ.]

ರಾಧನ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಾಪ್ತಿ ; ಲಾಭ. ೨. ತಣಿವು ; ತೃಪ್ತಿ. ೩. ಪೆರಪೇರಿಕೆ. ೪. ಅನುಗ್ರಹ ಸಂಪಾದನೆ. ೫. ಸಾಧನೆ. [ಸಂ.]

ರಾಧಾತನೂಜ (ನಾ). ರಾಧೆಯ ಮಗ ; ಕರ್ಣ : ಗಂಗಾಕುಮಾರನ ಕಳಶಜನ ರಾಧಾತನೂಜನ ರಂಗಭೂಮಿಯಿದು (ಕುಣ್ಯಾ. ೬-೩೬). [ಸಂ.]

ರಾಧೆ (ನಾ). ೧. ಏಳಿಗೆ ; ಅಭ್ಯುದಯ. ೨. ಮಿಂಚು. ೩. ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. ೪. ವೈಶಾಖಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. ೫. ಕರ್ಣನ ಸಾಕುತಾಯಿ.

ಬಾಳನಂ . . . ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಮನೆಗೆ ತಂದು ರಾಧೆಯೆಂಬ ತನ್ನ ಸೊಸೆಯ ಸೋಂಕಿರೊಳ್ ಕೊಸನಿಟ್ಟೊಡೆ (ಹಂಪಾ. ೦-೧೩ ಪ). ೭. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ನೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರೇಯಸಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ಗೋಪಿಕಾಸ್ತ್ರೀ : ನೋಡುತಿರಲು ಒಳಗಣ್ಣಿನಿದಿರು ನೀ ಹೇಗೊ ರಾಧೆಯಾದೆ (ಕೃಷ್ಣ ಭಾ. ೨೭-೫೧). ೭. ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರನೆಯದು; ವಿಶಾಖಾನಕ್ಷತ್ರ: " ರಾಧೆಯೆ ವಿಶಾಖೆ " (ಶುಂಗಾ. ೦೨-೭); ಜಾಣಿಯಂತೆ ನೆಱೆ ಕೂಟ್ಟಿಸೆ ದೊಟ್ಟತು ರಾಧೆಯಂತೆ ಸಂದಿಸಿ ಮುಂ ಮೇಲೆ ಕೊಂಕದುದು (ಹುಕೇಶ್ವ. ೬-೭೬). [ಸಂ. ರಾಧಾ]

ರಾಧೇಯ (ನಾ). = ರಾಧಾತನೂಜ : ಕೋಳ್ಕೆಂದರಿದೀಡಾಡಿದವಂದ್ರಂಗೆ ಕವಚಮಂ ರಾಧೇಯಂ (ಹಂಪಾ. ೦-೦೦೦) ; ಮಱೆದಪ್ಪೊಡಂ ತೊದಳ ನುಡಿದಱಿಯವಪ್ಪುದಱಿಂ ಸತ್ಯರಾಧೇಯನುಂ . . . ಎನಿಸಿ (ಪುಸ್ತ. ೦-೬೨ ಪ). [ಸಂ.]

ರಾಪ್ಪೆ$_1$ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿನ ರಸವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕುದಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಪಾಕ : ಆ ರಸವನ್ನು ತುಸು ಕುದಿಸಿದರೆ ಕಾಕವಿಯಾಗುವುದು, ಅದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಕುದಿಸಿದರೆ ರಾಪವಾಗುವುದು (ಶುಂಗಾಮಾ. ೬-೪೨).

[← ಹಿಂ. ಮಾಣ. ಥಾವ್].

ರಾಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬಂಕೇಯಂಗೆ ಧರ್ಮ್ಮಮೆಕ್ಕೆಸ್ಸು ಕುನ್ನಟ್ಟೆಯುಂ ರಾಪನುಮಿಬ್ಬು (ಪಂ. VII. ೨೦೭-೦೦ ; ೪೧೮). [?]

ರಾಪಣ (ನಾ). (?) : ಆ ಪುರದ ತರದ ವಿಸ್ತರದ ಸೌಧೋತ್ಕರದ ಶ್ರೀವರದ ರಾಪಣದ ಸಿಂಗರದ ಮಂಗಳದ ಗೋಪುರದ ಮತ್ತವಾರಣದ ತೋರಣದ ಉಜ್ ಮೆಱೆವ ವೈಭವಧ್ವಜಗಳು (ಗುಕಥ. ೦-೩೬). [?]

ರಾಪಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ತದಸೂರಾ ಸಿಜ್ಜವಡ್ಡಂಗಿ ರಾಪವ್ಮನ್ ಸಿದ್ಧವಾಳ್ಗೆ ಮಾಡಿದಾನ್ (ಕೌಶಾ. XX. ೬-೩; ಶು. ೨೭೫ ೫೬). [ರಾಪ್ಪ + ಅಮ್ಮ$_1$]

ರಾಪಾಟ (ನಾ). ಆರ್ಭಟ ; ಅಬ್ಬರ : ಅವರ ರಾಪಾಟ ಹೇಳತೀರದು (ಪೊಕ). [ರಾಪು + ಆಟ]

ರಾಪಾಡು (ಕ್ರಿ). ಆರ್ಭಟಿಸು : ಕೂಗಾಡು : ಅವನುಂ ಖಂಡಿಸಲಡ ಹಾಯ್ದು ರಾಪಾಡಿ ಶಿರವನು ಕುಟ್ಟಿ ಮೇಣ್ ತೋರಣಕೆ ಗುಟ್ಟಿದಂ ದಿಟ್ಟ ತನದಿಂ (ಪಚು. ೪೮-೧೭). [ರಾಪು + ಆಡು$_1$]

ರಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಂಗೊಳಿಸು : ಶೋಭಿಸು : ಅಂಗನೆಯ ರೂಪು ರಾಪಿಸುತಾ ಕಂಗಳಿಂದರಿದು ಕುಡಿವಳಂತೆ ವಾಲಗರಂಗದಿ ಬಂದು ನಿಂದಿಹಳು (ಕೌಪಾಗಾ. ೩-೨೪). [ರಾಪು + — ಇಸು$_5$]

ರಾಪು (ನಾ). ೧. ದಿಗಿಲು ; ಅಂಜಿಕೆ ; ಭಯ : ' ರಾಪುಗೊಳ್ ' ಪರಾ. ೨. ಆರ್ಭಟಿ ; ಜೋರು : ಪುಳಿಯ ರಾಪಿಗೆ ಮನುಷ್ಯರು ಹತ್ತಿರ ಸುಳಿಯದ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದ (ಕಂಪು. ೧೦) ; ನಿಷ್ಪಪ್ಪನ ಬಾಯ ರಾಪಿಗೆ ಯಾರು ಹೆದರುತ್ತಾರೆ ? (ಪುಷಚರಿ. ೧೭) ; ಆದರ ಬಾಯಿ ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಮೊಳೆ ಹೊಡೆದು 'ರಾಪು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ' ಎಂದ ಇವರ ಹಮ್ಮು ಅಡಗಿತು ! (ಕೃಷ್ಣಚ. ೨೭). ' ರಾಪಾಡು ' ಪರಾ. ೩. ಕಾಂತಿ ; ಶೋಭೆ : 'ರಾಪಿಸು', ' ರಾಪುದೋರು' ಪರಾ. ೪. ಸೊಕ್ಕು ; ಗರ್ವ ; ಜಂಭ: ಈ ಮೊಗೇರ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ರಾಪು ಹೆಚ್ಚಾಯೇ ಈ ವರ್ಷ ಕಡಲಿಗೆ ಬೈಗೆಮಿನು ಬಾರದೆ ಇದ್ದುದು (ಪುಕಥ. ೫೩೬).

ರಾಪಾಗು = ಭಯಪಡು ; ಗಾಬರಿಬೀಳು : 'ಕಾವುಗಾರರು ಬಿಟ್ಟು ಪೋದರು ಅವರ್ಗೆಲ್ಲ ರಾಪಾಗಿ ಮನ ಬೆದರ ಕಡಗೆ (ಪಚೀ. ೩೧೬-೩). **ರಾಪು ಮಾಡು** = ೧. ಗಾಬರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಹೆದರಿಸು : ರಾಪುಮಾಡದ ಬಿಡನು ಜಪುಸು (ಪಂಚಾ. ೬೪). ೨. ಜೇರ್ಕೋದ್ಧಾರವಾಡು ; ಸರಿಪಡಿಸು : ಆ ಗ್ರಾಮಕು ಏಲುವಾಗಿಯರಲಾಗಿ ಆ ಗ್ರಾಮವನೂ ರಾವುಮಾಡಿ ಆ ಗ್ರಾಮದ ಕುಂಟೆಯನೂ ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಕೌಶಾ. IX-II. ೪೪-೦೦ ; ೧೪೭). [ದೇ.ಗೆ ತುಳು. ತಲು. ರಾವು]

ರಾಪುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗಾಬರಿಯಾಗು ; ಹೆದರು : ಬಜ್ಜಿಯ ಬಿಲ್ಲುನಿಗೆ ರವಣನ ತಾಗಿತಂದೆಂದು ನೆಱೆ ಮೋಹದಿಂ ಪೊರಳ್ದುವ ಕೆಲವು ರಾಪು ಗೊಂಡೊಂದಿದಿನಿಯವನಗಲ್ದು ಮಱುಗಿ ಮದನಾಸ್ತ್ರದಿಂದಿರದೆ ಬಿದ್ದುವ ಕೆಲವು (ಕೃಪುಣಾ. ೨೮-೩೦). [ರಾಪು + ಕೊಳ್$_1$]

ರಾಪುದೋರು (ಕ್ರಿ). ಶೋಭಿಸು ; ಕಂಗೊಳಿಸು : ಈ ಪರಿಯಲಿ ರಾವುದೋರುತ ಸಿಂಹಪೀಠದಿ ಕುಳಿತು ಸಂತಸದಿ (ಕೌಂಪಾ. ೨-೩); ರಾಪುದೋರುವ ಕನಕನೂಪುರದಂದುಗೆಗಳ . . . ಇತ್ತು (ರೇಣುಕ್ಯ. ೨೯). [ರಾಪು + ತೋರು (< ತೋಱು)]

ರಾಭಸಿಕೆ (ಗು). ದುಡುಕಿನ ; ಆತುರದ : ಕಾಲೋಚಿತಸಂಧಿವಿಗ್ರಹ ದೊಳೊಂದಂ ಕಾರ್ಯಮಂ ಪ್ರಾಪ್ತಮಪ್ಪುದನಾಪ್ತೋಕ್ತವನುಂತೆ ರಾಭಸಿಕ ವಾಕ್ಯಾತಕ್ಕೆ ಮೆಯ್ದಪ್ಪುದೇ (ಜಾಂತಕ. ೬-೬೨). [ಸಂ.]

ರಾಭಸಿಕವೃತ್ತಿ (ನಾ). ದುಡುಕುತನ ; ಆತುರದ ಸ್ವಭಾವ : ಆ ಭವದೊಳ್ ತಾಯಾಗಿಯುಮಿತಾ ಭವದೊಳ್ ತಂದೆಯಾಗಿಯುಂ ನೀನೆಮ್ಮಾ ರಾಭಸಿಕವೃತ್ತಿಯಂ ವಾಗ್ವೈಭವದಿಂ ಕಳೆದು ಪೊರದೆಯ್ದುಮ್ಮಸುಂದಾ$_8$ (ಜಾಂತಕ. ೬-೬೦). [ಸಂ.]

ರಾಭೆಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಱುಜಾಂತರನೇಕರಂ ತಮಿ ಮಸ್ಸುಗಳಂ ಮದವಾರಣಂಗಳಂ ಕಾಂತೆಯರಂ ತುರಂಗಚಯಮುಂ ಪಿಡಿದಿ ತ್ತೊಡೆ ಮೆಚ್ಚಿ ರಾಭೆಯಂ ದನ್ತಿಯನಿತ್ತನಂತದುವೆ ಪೇಳದೆ ಬಿಟ್ಟುಗ ನಿನ್ನ ಗೆ[ಲ್ಲ]ವಂ (ಕೌಶಾ. XX. ೦೪-೦೪ ; ೪೮೦). [?]

ರಾಮ (ಗು). ೧. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ ; ಆನಂದಕರವಾದ. ೨. ಮನೋಹರವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ. ೩. ಕಪ್ಪಾದ ; ಕಪ್ಪನೆಯ : 'ರಾಮಧಾನ್ಯ' ಪರಾ. ೪. ಬಿಳಿಯ; ಬಿಳಿದಾದ : ' ರಾಮಗುಳ್ಳ ', ' ರಾಮತುಳಸಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೫. ಮನೋಹರವಾದುದು ; ಸುಂದರವಾದುದು : ದಳತಾಬ್ಜಪ್ರಸರಂ ಸರಂ ಕುಸುಮ ಮಾಳಾರಾಮಮಾರಾಮಂ (ಜಾಂ. ೨-೨). ೬. ಕತ್ತಲೆಯ ಬಣ್ಣ ; ಕಪ್ಪು. ೭. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ ; ಶ್ವೇತ ವರ್ಣ : "ಬೀದಲ್ಲಿಯುಂ ಶುಚಿಯೆಂಬುದು, ರಾಮವುಮೆಂಬುದು" (ಪಂಚಾ. ೦೩೨-೩೩). ೮. ಹಸುರು; ಹರಿದ್ವರ್ಣ : "ಶ್ಯಾಮಂ. ಶ್ಯಾಮಳಂ. ರಾಮಂ, ಪಾರಾಶಂ, ಹರಿತಂ, ಹರಿತ್-ಈ ೬ ಪ(ಹ)ಸುರ್" (ಪಂಚಾಮಾ. ೦೨೦-೧೧). ೯. ಶುಚಿಯಾದುದು; ನಿರ್ಮಲವಾದುದು. ೧೦. ಸಂತೋಷ ; ಆನಂದ. ೧೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆರನೆಯ ಅವತಾರ : ಜಮದಗ್ನಿಯ ಮಗ ; ಪರಶುರಾಮ : ಕೂರಿ[ಸಿ] ಗುರುಶುಶ್ರೂಷೆಯೊಳಾ ರಾಮನನುಗ್ರಮಶುಪಾಟಿತ ರಿಪುವಂಶಾ ರಾಮನನಿಷುವಿದ್ಯಾಪಾರಗವೆನಿಪೆಮೆಂದು ಬಲ್ಮೆ ವೈಕರ್ತನನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೦೦೯) ; ಸಾಗರವ ಕಾಸರ ಸೆಣಸುವಂತಾಯ್ತು ಜೀಯಬಹುದಿನ್ನೆನುತ ಕೊಡಲಿಯ ರ್ಚುಡಿದನಾ ರಾಮ (ಪೊಪು. ೦-೦೭-೦೦). ೧೨. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಏಳನೆಯ ಅವತಾರ ; ದಶರಥನ ಮಗ ; ರಾಘವ : ರಾಮನಕಟಾ ಹಸುಳೆ ಭಾರ್ಗವರಾಮನಗ್ಗದ ಜವನ ಜೂಬು (ಪೊಪು. ೦-೦೭-೦೩) ; ರಾಮನೊಡಗೂಡಿ ಬಳೆದರು ಮೂವರನುಜರುಂ (ತ್ರಿಪುತಾ. ೦೯-೧೧೪) ; ರಾಮನಂತಹ ರಾಜನಿಲ್ಲ ಕಾಮನಂತಹ ಪುರುಷನಿಲ್ಲ (ಗಾಪ). ೧೩. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಎಂಟನೆಯ ಅವತಾರವಾದ ಕೃಷ್ಣನ ಅಣ್ಣ ; ಬಲರಾಮ ; ವಸುದೇವನ ಮಗ : "ಬಲದೇವಃ . . . ರಾಮಃ, ಕಾಮಪಾಲಃ . . . ಹಲಾಯುಧಃ—ಈ ೧೮ ಬಲದೇವನ ಪೆಸರ್ " (ಪಚಮು. ೬-೩೦) ; ಒಲ್ದೀಕ್ಷಿಸಿದೊ ನಿಜಾಗ್ರಜನಂ ದೈತ್ಯಾರಿ . . . ವಿಜಯಂ ನೈಗಾರಾಮನಂ ರಾಮನಂ (ಜಾಂ. ೯-೩೬). ೧೪. ವರುಣ :

ರಾಮೋತ್ಕಂಠೆ ' ಪರಾ. ೧ಜ. ಕುದುರೆ ; ಅಶ್ವ. ೧೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ. ೧೭. ಪ್ರಿಯ ; ಇನಿಯ : ಅಭವರ್ಜಿಪೆಂ ರಣ ಯಶಶ್ರೀರಾಮನಂ ಭೀಮನಂ (ಗಣಭಾ. ೦-೩೨). ೧೮. [ವೀಶೈ] ಪಂಚಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಏಕೋರಾಮ : ರೇಣುಕ ರಾಮ ಪಂಡಿತ ಮಹಾಮರುಳಾರ್ಯರ . . . ಮಾಣದೆ ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತಿರ್ಪಿಗಿ ಮೇಣ್ಪಡವಂ ಪರಮಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯಂ (ಶಾಶಿ. ೦-೦೬). [ಸಂ.]

ರಾಮಕಲಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಪೂರ್ವಿರಾಗವು ರಕ್ತದ ಒತ್ತಡವನ್ನೂ ತಿಲಂಗ್, ಬಿಲಾವಲ್, ಮುಲ್ತಾನಿ, ರಾಮಕಲಿ ರಾಗ ಗಳು ಕ್ಷಯರೋಗವನ್ನೂ. . . ಗುಣಪಡಿಸುವುದೆಂಬ ಭಾವನೆ ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿದೆ (ಶಾಸಂದ. ೩೮೪). [ಸಂ. ರಾಮಕಲಿ:]

ರಾಮಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಬಳಿಕ ಸಪುಸ್ವರಾಗಂಗಳೊಳಗೆ ರಾಮಕ್ರಿಯೆ [ಶಾಶಾ. ರಾಮಕ್ರಿ] . . . ಮಧ್ಯ ಮಾವತಿಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತಾಱುರಾಗಂಗಳು (ಪಪಚ. ೨೪೯). [ಸಂ. ರಾಮಕ್ರಿಯಾ]

ರಾಮಕ್ರೀ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಲಲಿತಾ ಹರಿ ನಾಟಿ ರಾಮಕ್ರೀರಾಗ ತೋಡಿ ಮಕರಂದಿ ವಸಂತರಾಗಂ ಇವಾದಿಯಾದ ರಾಗಂಗಳಂ ಪಾಡುತ್ತಿರೆ (ಪಜಾಭಾ. ೨-೪೦). [ಸಂ.]

ರಾಮಗುಬ್ಬಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಕಬ್ಬು : ಕಬ್ಬಿನ ಜಾತಿ ಗಳು—ರಸದಾಳಿ, ರಾಮಗುಬ್ಬಿ, ಕರಿಗಬ್ಬು, ದೆತ್ತಗಬ್ಬು . . . ಎಂದು ಅನೇಕವುಂಟು (ಬುಂಜಾಜ. ೩-೨೦೦). [ರಾಮ + ಕಬ್ಬು೩ (<ಕರ್ಬು೧)]

ರಾಮಗುಳ್ಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಬದನೆ : ರಾಮಗುಳ್ಳ, ಕರಿಗುಳ್ಳ (ಕ್ಯಶಿಗಿ. ೭೦-೦೫೦) ; ಅತುಸೋಗೆಯಲೆಯ ಕಡ್ಡಿ . . . ರಾಮಗುಳ್ಳ, ಶುಂಠಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗ ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿಕೊಡಲು ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರವು ಗುಣವಾಗುವುದು (ಸಕ್ಕ. ೮೦). [ರಾಮ + ಗುಳ್ಳ]

ರಾಮಗೋಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಪಿಂಡಿಕಾಯಿ. ರಾಮ ಗೋಟು (ಕ್ಯಶಿಗಿ. ೩೩-೨೦೦೪). [?]

ರಾಮಚ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ಪರ್ವಾಟಕ. ರಾಮಚದ ಚೂರ್ಣ . . . ಸಕ್ಕರೆ ಸಹ ಕೊಡಲು, ಸಕಲಕ್ಷಯವ್ಯಾಧಿ . . . ಹರ (ಬ್ಯಿವಿ. ೫೭). [?]

ರಾಮಚಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಫಿರಂಗಿ,— ಶೋಪು : ಹಿರಿಯ ತೋಪುಗಳು. ಸಣ್ಣ ತೋಪುಗಳ: . ರಾಮಚಂಗಿಗಳು, ರಾಮಬಾಣಗಳು, ಮತ್ತಾಪುಗಳು. . . ರಣಗಾತಿಗಳು ಮೊದಲಾದ ಯುದ್ಧೋಪಕರಣಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಎಣೆಸಿದುದಾಯತು (ಜಕ್ಕಣ. ೦೩). [← ಹಿಂ. ರಾಮಚಂಗೀ]

ರಾಮಚರಿತ (ನಾ). ರಾಮನ ಕಥೆ : ರಾಮಚರಿತಾರ್ಥವನು ಕೇಳ್ದಪ ರಾಮನಿಗೆ ಸರಿಯಹನು ಜಗದೊಳು ರಾಮನಾಮದ ಮಹಿಮೆಯನು ಬಣ್ಣಿ ಸುವಡರಿದು (ತೊಆಣ. ೬-೨೩-೬೦ ೨೩೬೬). [ಸಂ.]

ರಾಮಟಂಕಿ, ರಾಮಟೆಂಕಿ (ನಾ). ರಾಮನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕದ ಚಿತ್ರವಿರುವ ಒಂದು ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ : ' ಶ್ರೀರಾಮಟಂಕೇಮರಹ ' ಪರಾ. **ರಾಮಟೆಂಕಿ** : ರಾಮಟಂಕೇ ನಾಣ್ಯವು ಕಬಾಕಟಿ ನಾಲ್ಕು ತೊಲಿ ಇರುತ್ತಿತ್ತು (ಆಚಾಗ. ೨೦೦). [ರಾಮ + ಟಂಕಿ]

ರಾಮಟೆಂಕಿ 'ರಾಮಟಂಕಿ ನೋ.

ರಾಮಠ (ನಾ). ಇಂಗು ; ಹಿಂಗು : "ಹಿಂಗುಃ, ರಾಮಠಂ—ಈ ೨ ಹಿಂಗು" (ಪಣಾಯು. ೦೦೦-೪೬೩) ; ಎರಡುಳ್ಳಿ ಹಿಂಗು ನಿಂಬ ತಿರುಳಾದಿನ ಬೆಣ್ಣೆ ಬೇವಿನೆಣ್ಣೆಯಂ ಬಿತ್ತರದಿಂ ನೆಯ್ ನಿಲೆ ಕುದಿಯಿಸುಗೆ ರಾಮಠಕ್ಕೆಲ್ಲ ಮಿಂತಿದುಂ ಸಮನಕ್ಕುಂ (ವೀಚಿಸಾಸಂ. ೬-೪೬). [ಸಂ.]

ರಾಮಣೀಯಕ (ಗು). ೧. ಸುಂದರವಾದ ; ರಮಣೀಯವಾದ ; ಬೆಲುವಾದ : ಸಂಧಿ ಮುಗಿದುದು ರಾಮಣೀಯಕ ರಾವಕಥೆಯೊಳಗೆ (ಶಿಚಿಪಾ. ೪೬-೨೯) : ರಾಮಣೀಯಕ ರಾಜಿಗೆ ಪಶ್ಚಿಮರಂಗಧಾವನಿಗಾನೆಜಿಗುವೆನು (ಪಜಾ. ೦-೦). (ನಾ). ೨. ರಮಣೀಯವಾದುದು ; ಬೆಲುವಾದುದು : ವನ ರಾಮಣೀಯಕಂ, ಜಲ ರಾಮಣೀಯಕಂ (ಶ್ರೀಣಾಪಾ. ೦೪೬-೩೨). [ಸಂ.]

ರಾಮಣೀಯತೆ (ನಾ). =ರಾಮಣೀಯಕ ೨ : ' ರಾಮಣೀಯತೆವೆಱು ಪರಾ. [ಸಂ. ರಾಮಣೀಯತಾ]

ರಾಮಣೀಯತೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಸುಂದರವಾಗು ; ಬೆಲುವಾಗು : ರಾಮಣೀ ಯತೆವೆತ್ತ ಚಿಂದಳಿರ್ ಮಿಡಿಯಿಂದೆ ಮಾಮರ ಮನಗೊಳಿಸಿದುವು (ಪಜಾಪ. ೨೨-೪೪). [ರಾಮಣೀಯತೆ + ಪೆಱು೧]

ರಾಮತುಳಸಿ (ನಾ). ತುಳಸಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಬಿಳಿತುಳಸಿ : (ಕ್ಯಶಿಗಿ. ೩೭-೦೦೫). ' ಕರಿತುಳಸಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ರಾಮತುಲಸೀ]

ರಾಮದೂತ (ನಾ). ೧. ರಾಮನ ಸೇವಕ : ರಾಮದೂತನೆ ? ಎಲ್ಲಿ ? ಎಲ್ಲಿ ತೋರ್ ! (ಶ್ರೀಣಾಪಾ. ೦೩೬-೦೩೭). ೨. ಹನುಮಂತ. ೩. ಕಪಿ ; ಕೋತಿ : ಈತನಂ ರಾಮದೂತನೆಂದು ಗೋಸಱಗಳೆದು ಪರಿಭವಿಸಿ ಪೊಣ ಮಡಿಸಿ ಕಳೆಯಿಂ (ಪಂಗಾಪಾ. ೦೨-೦೪೦ ಪ). [ಸಂ.]

ರಾಮಧಾನ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಪ್ಪನೆಯ ಧಾನ್ಯ ; ರಾಗಿ : ರಾಮಧಾನ್ಯದ ಕೃತಿಯನು . . . ಪೇಳುವೆನು (ಅಷಾಚ. ೩-೭). [ಸಂ.]

ರಾಮನಡಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : ರಾಮನಡಿಕೆ, ರಾಮಪತ್ರೆ (ಕ್ಯಶಿಗಿ. ೩೩-೦೦೦೭). [?]

ರಾಮನವಮಿ (ನಾ). ಶ್ರೀರಾಮನು ಹುಟ್ಟಿದ ಚೈತ್ರಶುದ್ಧನವಮಿಯ ದಿನ ಮತ್ತು ಅಂದು ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ : ರಾಮನವಮಿಯಲ್ಲಿ ರಾಮ ಭಕ್ತರು ಉಪವಾಸ ಮಾಡುವರು (ಶಾಪತ್ರಿ. ೬೨). [ಸಂ. ರಾಮನವಮೀ]

ರಾಮನಾಥ (ನಾ). ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ : ರಾಮನಾಥನು ಸರ್ವಗತನೇ ರಾಮನಾಥನ ಭಕ್ತರನಳರು ರಾಮನಾಥನನರ್ಚಿಸಿದವರು ಪರಮಪಾವನರು (ಶಪಪ್ರ. ೫೦-೬೦). [ಸಂ.]

ರಾಮಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ತಿಳ್ಳಿಯಾಟ : ಸ್ಕೂಲಿನ ಸುತ್ತ ಓಡುವ್‌ದೋ, ಅಲ್ಲಿನ ಹುಣಸೇಮರದ ಕೆಳಗೆ ರಾಮಪಟ್ಟಿ ಆಡುವುದೋ ಅವನ ವಾಡಿಕೆ (ಶಾ.ಬಾಚೀ. ೩). [?]

ರಾಮಪ್ರಿಯ (ನಾ). ೧. ರಾಮನಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದವನು : ಯದುಗಿರಿಯೊಳ್ ನೆಲಸಿದ ರಾಮಪ್ರಿಯಂಗೆ ಪ್ರಿಯತಮರೆನಿಸಿದ ರಾಮಾನುಜರಂ ಸಸ್ಮರಿಸುವರ್ (ಗಚಿಗೂ. ೪೬-೩ ಪ). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ರಾಮಪ್ರಿಯು . . . ಕರುಣಾರಸಪ್ರಧಾನರಾಗ, ರಕ್ತರಾಗ (ಸಂಗಸಾ. ೦೪೩). [ಸಂ.]

ರಾಮಫಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಆದರ ಹಣ್ಣು : (ಕ್ಯಶಿಗಿ. ೭-೨೨). ' ಸೀತಾಫಲ ' ಪರಾ.

[ಸಂ./ತೆಲು. ರಾಮಫಲ, ರಾಮಾಫಲ]

ರಾಮಬಾಣ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನು ಬಿಡುವ ಬಾಣ ; ಶ್ರೀ ರಾಮನು ಬಾಣವನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರೆ ಅದು ತನ್ನ ಗುರಿ ಯನ್ನು ತಪ್ಪದೆ ಭೇದಿಸಿ ಮತ್ತೆ ಬತ್ತಳಿಕೆಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬರುವ ವಿಶಿಷ್ಟಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಬಾಣ : ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರದಿಂ ವಿರಥಂಮಾಡಿದನೇಟುಸೂಬ್ಬರೆಗಮಾವಂ ರಾಮಬಾಣಕ್ಕೆ ವಿತ್ತರಿಪಂ (ಪಂಗಾಪಾ. ೦೨-೩೦); ತರಿಹರಿಸಬಾರದಿಹ ರಾಮಬಾಣಾಗಳ್ಕೆದಿದುವು ಕಾಲಾಗ್ನಿ ಯಂತೆ (ಕ್ಯಶಿಣಾ. ೨೦-೩೩); ರಾಮಬಾಣಕ್ಕೆ ಹುಸಿಯಿಲ್ಲ, ವಾಲಿಯ ಪ್ಯೆಗೆ ಕಲೆಯಲ್ಲ (ಗಾಪ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯೆಮದ್ಧೋಪಕರಣ ;

ರಾಮಬಿಂಗಿಗಳು, ರಾಮಬಾಣಗಳು, ಮಾತಾಪುಗಳು . . . ರಣಗಾಹಿಗಳು ಮೊದಲಾದ ಯುದ್ಧೋಪಕರಣಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಎಸೆದುಬಿಡಾಯಿತು (೨೬೪೮. ೦೩).

೩. (ಆಲಂ) ನಿಶ್ಚಿತಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವಂತಹುದು : ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲದುದು : ಶ್ರೀ ಶಂಕರರ ಕವಾಟದಲ್ಲಿನ ಬಿಷಧಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ರಾಮಬಾಣದಂತಹುದು (ಕೀಚಾಕೃ. ೩೦೦); ನೆಗಡಿಗೆ ರಾಮಬಾಣ ಯುವುದೂ ಇಲ್ಲ (ಪಂಚರು. ೩೭).

[ಸಂ.]

ರಾಮರಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ಕುರಿತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಸ್ತೋತ್ರ. ೨. (ಆಲಂ) ಏನೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ : ಯಾರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕು ನೋಡಿದರೂ 'ರಾಮರಕ್ಷೆ' (ಹುಬಣಾ. ೧೦೩); ಈಗೆಲ್ಲಾ ರಾಮರಕ್ಷೆಯಾಗಿ ಕೂತದ ವನ್ಯಾಗ (೩೩೫೫. ೪೨).

[ಸಂ. ರಾಮರಕ್ಷಾ]

ರಾಮರಗಡು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದುದು ; ಪುಷ್ಕಳವಾದುದು : ಈ ಪಶುಪತಿ ಸಾಂಬಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಮನೇ ಊಟದ ಹಾಗೆ ರಾಮರಗಡಾದ ಊಟ . . . ಸಿಕ್ಕಿದರೆ (೩೩೪೫೫. ೭೯) [←ಮರಾ ರಾಮರಗಡಾ, ರಾಮರಗಾಡಾ]

ರಾಮರಸ (ನಾ). ಭಂಗಿಸೊಪ್ಪಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾದಕಪಾನೀಯ : ಬಣ್ಣ ಒಳಪುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ನನ್ನ ಕೈಯಿಂದಲೇ ಅರ್ಧಸೇರು ರಾಮರಸ ಅರಸಿಕೊಂಡು ಕುಡಿದರು (ಗಳಣ. ೪೦); ಮಿರ್‌ಜಾಫರನು ಭಂಗಿ, ರಾಮರಸಗಳನ್ನು ಕುಡಿದು ನಿದ್ರೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು (೩೦೪೫. ೨೬೩).

[ಸಂ.]

ರಾಮರಸದಾಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಕಬ್ಬು : ರಾಮರಸದಾಳಿಯನ್ನು ತೋಟಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬತ್ತದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಹಚ್ಚುವರು (೪೫೫೫. ೨೬೩).

[ರಾಮ + ರಸದಾಳಿ]

ರಾಮರಾಜ್ಯ (ನಾ). ೧. ರಾಮನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ : ಸಿರಿಯ ವಲ್ಲಭನೊಲಿದು ರಾಜ್ಯಾಧ್ವರವನಾವಲು . . ಹರಸುತಿರ್ದುದು ರಾಮರಾಜ್ಯದೊಳಖಿಳಜನನಿವಹ (೪೦೩೫. ೪೪-೩೩) ; ರಾವಣರಾಜ್ಯದೊಳ್ ಕಾಲದ ಮರಣಮಿಲ್ಲಖಿಳಜೀವಿಗಳ್ಗೆ (೬೫೩೫. ೦೮-೦೩)· ೨. (ಆಲಂ) ಯಾರಿಗೂ ಯಾವ ತೊಂದರೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಬಾಳುವ ರಾಜ್ಯ ; ಸುಖೀರಾಜ್ಯ : ಗಾಂಧಿಯುಗದಲ್ಲಿ 'ರಾಮರಾಜ್ಯ'ವೆಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಸ್ವರಾಜ್ಯ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ದೇಶದ ದೊಡ್ಡವರು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (೧೩೫೫. ೪ ೫೫೫೩೩).

[ಸಂ.]

ರಾಮರಾಯಿ (ನಾ). (ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ಪಾಳೆಯಗಾರರಲ್ಲೊಬ್ಬನಾದ ರಾಮರಾಯನು ಚಲಾವಣೆಗೆ ತಂದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ : ದುರ್ಗವು ಕೈವಶವಾದ ಮೇಲೆ ಈ ದೊರೆಯ ಹೊಕ್ಕಸದಲ್ಲಿದ್ದು ಹಗೆಗಳ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ನಾಣ್ಯಗಳ ವಿವರ . . . ೧ ದೇವರಾಯಿ ೧ ಕಲ್ಲು ಕುಂಟೆ ೧ ರಾಮರಾಯಿ (೩೪೫೫-೦೦೪). 'ಕಂಠೀರಾಯಿ'. 'ದೇವರಾಯಿ' ಥರಾ.

[ರಾಮರಾಯ + — ಇ]

ರಾಮವಚನ (ನಾ). ೧. ರಾವಣನ ಮಾತ್ಸರ್ಯ–ನುಡಿ : ಹನುಮನು . . ರಾಮವಚನಾನುಗ್ರಹವು ವಿಶ್ರಾವಿಸಲು ಕರ್ಣದಲಿ ಸ್ಫಟಪದತಾಮರಸಕಭಿನಮಿಸಿ ಬೀಳ್ಕೊಂಡನು ಸರಾಗದಲಿ (೬೫೫೫. ೬-೪೭-೪೭)· ೨. (ಆಲಂ) ತಪ್ಪದೆ ಪಾಲಿಸುವ ಮಾತು–ಭಾವೆ : ಇವತ್ತು ಏನು ಮಾಡಿದರೂ ಸಾವಿರಾರು ಹೊನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೂ ಬರಲಾರೆ, ನಾಳೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಬರುವೆನೆಂದು ರಾಮವಚನವನಿತ್ತಳು (೩೦೫೫. ೦೯).

[ಸಂ.]

ರಾಮಸೇವಕ (ನಾ). = ರಾವಂದೂತ ೧ : ರಾಮಸೇವಕನಾಗಿ ರಾವಣನ ಪುರವ ನಿರ್ಧೂಮವು ಮಾಡಿದ (೪೦೦೫. ೧೩. ೦-೪೦-೦).

[ಸಂ.]

ರಾಮಾಂಗೆ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ದೇಹವನ್ನುಳ್ಳವಳು ; ಚೆಲುವೆ ; ಸುಂದರಿ : ವಿಕ್ಷೇಂದೀವರವಕ್ತ್ರ ಸ್ಪರ್ಧಕತಚ್ಯಾಯಾಂಗಿ ರಾಮಾಂಗೆ (೫೪೪೫. ೦–೪).

[ಸಂ. ರಾಮಾಂಗಿ]

ರಾಮಾನುಜ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೀರಾಮನ ತಮ್ಮ : ಅಜನು ಬಳಿಕ . . . ಆತ್ಮಜಮ ಜನಿಸಿದನೀ ದಶಸ್ಯಂದನಮಹೀಪಾಲ . . . ಬಳಿಕೀ ರಾಮ ರಾಮಾನುಜರು ಮಕ್ಕಳು ನಾಲ್ವರೀತಂಗೆ (೬೫೫೩. ೦-೦೬-೨೪). ೨. ಲಕ್ಷ್ಮಣ : ಬಳವದ್ದಿಕ್ಕಾಂತದೊಳ್ . . . ಭೀಮಸೇನಂ . . . ಬಳವದ್ರಾಮಾನುಜಂ ದಾಡವಶಿಖಿಹನುಮಂ ವೈನತೇಯಂ ಸಮಂ ತನ್ನೊಳಿಪ್ಪಂ (೨೪. VIII. ೫೫೫. ೦೪೬-೨೪; ೧೧೬೫)· ಬೆರಗಾಗಿ ನೋಡುತಿರೆ ರಾಮಾನುಜಂ ಶಾಸ್ತ್ರವೇತ್ತನಾ ಯೋಗಸಿದ್ಧಂ ಪೇಳ್ದನಾತಂ ಗಾಂಜಸೇಯಂ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾನಿ (ಕ್ರೀಚಾಪು. ೬೫-೩೬೬). ೩. ಭರತ : ಪವಮಾನಜಂ . . . ಭರತಂಗೆ ತೋಱಿಸಲ್ಕೆ . . . ರಾಮಾನುಜಂ ಕುಶಸಮ್ಮುಖಿಕ್ಕಿದ ನುಡಿಸಿದಂ (೪೫೩೫. ೨೦-೦೩)· ೪. ಶತ್ರುಘ್ನ. ೫. ಶ್ರೀಮತ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಧರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ಯತಿ : ಶ್ರೀಮತೇ ರಾಮಾನುಜಾಯ ನಮಃ (೨೪. VIII (R). ೫೫೪೫. ೩೮-೦; ಸು. ೧೦೬೫೦ ೫೫) ; ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತವೇಬುದು ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವುದು (೬೦೦೫. ೨೩೦). ೬. ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಅನುಯಾಯಿ.

ರಾಮಾನುಜಕೂಟ=ರಾಮಾನುಜರ ಅನುಯಾಯಿಗಳು ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ಭೋಜನಮಾಡುವ ಛತ್ರ : ನಾಲು ಕಟ್ಟಿಸ್ತ /ಶ್ರೀರಾಮಾನುಜ ಕೂಟದಲೂ . . . ಶ್ರೀವಯಷ್ಣವರಗಳಿಗೆ ಯಿಕ್ಕುವ ಹಾಗೆ ಕಟ್ಟಳೆಯು ಮಾಡಿದವಾಗಿ . . . ರಾಮಾನುಜಕೂಟಕೆ ನಡಸಿಬಹುದು(೩೪೫೫. IX-ii, ೪೩-೪; ೧೧೬೭).

[ಸಂ.]

ರಾಮಾಭಿರಾಮೆ (ನಾ). ಅತಿಚೆಲುವೆಯಾದವಳು ; ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರಿ : ಎಲೆಗೆ ರಾಮಾಭಿರಾಮೆ ! ಸುಗ್ರೀವೆ ! ನೀಲಕುಂತಳೆ ! ಕಮುದನಯನೆ ! (೧೪೪೫೫. ೨೪೬-೫).

[ಸಂ. ರಾಮಾಭಿರಾಮಾ]

ರಾಮಾಯಣ (ನಾ). ೧. (ಶ್ರೀರಾಮ ಮತ್ತು ಸೀತೆಯರ ಚರಿತ್ರೆ, ರಾಮ-ರಾವಣರ ಯುದ್ಧ ಮುಂತಾದ ವರ್ಣನೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ) ಆದಿಕವಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ಮಹಾಕಾವ್ಯ: ತಿಣುಕದನು ಘನರಾಯ ರಾಮಾಯಣದ ಕವಿಗಳ ಧಾರದಲಿ (೪೪೫೫. ೦-೦೬)· ವಾಲ್ಮೀಕಿ . . . ರಾಮಾಯಣವನೆಲ್ಲಮಂ ಕಂಡಂತೆ ಹಾಡಿದನೊ (ಕ್ರೀಚಾಪು. ೩-೪೪); ರಾಮಾಯಣ ಶುದ್ಧವು ರಾವು ಮತ್ತು ಅಯನ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳ ಸಮಾಸವಾಗಿದೆ (೫೫೫. ೮೯) ; ಬೆಳತನಕ ರಾಮಾಯಣ ಕೇಳಿ ರಾವನಿಗೆ ಸೀತೆಯೇನಾಗಬೇಕೆಂದ (೧೫೪). ೨. (ಆಲಂ) ದೀರ್ಘವಾದ, ಬೇಸರ ತರುವ ಮಾತು; ಕಗ್ಗ : ನಿನ್ನ ರಾಮಾಯಣ ತೆಗೆಯಬೇಡ (೪೩೫). ೩. ಜಗಳ : ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ರಾಮಾಯಣ ತಪ್ಪಿದ್ದಿಲ್ಲ (೪೪೫).

[ಸಂ.]

ರಾಮಾರಕ್ಕ (ನಾ). ತುಂಬ ರಕ್ತದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಬನುವ ಅಣ್ಣನ ರಾಮಾರಕ್ತವಾದ ಕಳೇಬರವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ತೋರಿಸಿದ (೨೪೫. ೪೦).

[←ತುಳು. ರಾಮಾರಕ್ತ = ಅತಿಯಾದ ರಕ್ತಸ್ರಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ]

ರಾಮಾವತಾರ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿಧನೆಯ ಅವತಾರ: ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನ ಅವತಾರ : ವಿನುತ ರಾಮಾವತಾರದ ಪುಣ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದೆ . . . ಶೀವಿದ ಮಹಾಕಪಿಯನು . . . ಫಲುಗುಣನಚ್ಚನು (ಕೃಲಂಣ ೦೩-೪೩). ೨. ರಾವನ ಅವತಾರವನ್ನು ಎತ್ತಿದವನು.—ಅವತಾರ ಪುರುಷ : ಪೂಜಿಸನೆ ರಾಮಾವತಾರನು ಸೇತುವಿನೊಳಾ ರಾಮನಾಥನನು (೩೪೫. ೪೪-೬೨).

[ಸಂ.]

ರಾಮಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ರಾಮಬಾಣ ೧ : ಕಿಕುವುದು ಬಲವೈದುವುದು ಸುರಲೋಕವನು ರಾಮಾಸ್ತ್ರದಲಿ (೬೫೫೩. ೬-೩೫-೩೬).

[ಸಂ.]

ರಾಮಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ರಾಮಿ (ರಾಮಿಟ)· –ಸಣ್ಣಗಿದ್ದ ತೊಪ್ಪಲವನ್ನು ನೀರೊಳಗೆ ಚಲ್ಲಿದರೆ ಮೀನುಗಳು ನಿಶ್ಚೇತನವಾಗುತ್ತವೆ (ಕಾಗೆ· ೪೭)· [ಸಂ. ರಾಮಾ]

ರಾಮೆ (ನಾ)· ೧· ಹೆಂಗಸು; ಸ್ತ್ರೀ : "ರಾಮಾ, ವಾಮೊ . . . ಮಹಾ, ಯುವತಿಃ – ಈ ೨ರ ಸ್ತ್ರೀಯರ್" (ಕಣಾಮು· ೬೪–೬೮)· ೨· ಹೆಂಡತಿ : ರಾಮಂ ಕಲಿಸಿದ ತಜದಿಂ ರಾಮೆಗೆ ಪುಸಿ ನುಡಿದು ರಥಮನೇಱಿಸಿಕೊಂಡು ಭೀಮಾಟವಿಯಂ . . . ಎಯ್ದುಂದಂ (ಪಂಚಪಾ· ೦೫–೭೫)· ೩. ನಲ್ಲೆ; ಪ್ರಿಯೆ ; ಕಾದಲಿ : ಅರಸ ಸತಿಯಿಡೆಗೆಯ್ದಿ ರಾಮೆ ಹೇರಡವಿಯೊಳು ಶಿವನ ಭವನಕೆ ಹೋಗಿ ನೀ ಮಾಡಿದಾಚರಣೆಯೇನು . . . ಎನೆ (ಗುರುಪಾ· ೬–೦೯)· ೪. ಲಕ್ಷ್ಮಿ : "ಶರಧಿಸುತೆ ರಾಮೆ ಗೋಮಿನಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿ . . . ಮನ್ಮಥಮಾತೆಯೆನಲು ಸಿಗಕ್ಕು ನಾಮಂ" (ಶುಂಗಾ· ೬–೦೬)· ೫· ಶಾಕಿನಿ, ಡಾಕಿನಿ ಮುಂತಾದ ಪಿಶಾಚಿಸ್ತ್ರೀ : ಪಱಿದ ಶಿರಂಗಳಿಂ ಕೆದಱಿ ಬರ್ದ್ದ ಗಜಂಗಳಿನಾಡುವಚ್ಚಿಯಿಂ ಸುಬಾದರಾಂಗನಿಂಬುವಂ ನಲಿವ ರಾಮೆಯರಿಂ ಪೆಣವತ್ತ ಸಾರ್ವ್ವ ಪೆಂವೆಜೆಯರಿಂ . . . ಸಮರಮಾಸುರ ಮಾದುದು (ಪಂ· VII, ಜಾಸು· ೦೦೯–೨೯; 1042)· [ಸಂ. ರಾಮಾ]

ರಾಮೇಶ್ವರ (ನಾ)· ೧· ದಕ್ಷಿಣಭಾರತದ ದಕ್ಷಿಣತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರ : ರಾಮೇಶ್ವರಕ್ಕೆ ಹೋದರೂ ಶನೀಶ್ವರ ಬಿಡದು (ಗಾಡಿ)· ೨· ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಶಿವಲಿಂಗದ ಹೆಸರು: ದಾಸಿವಯ್ಯಂ ಗಂದು ರಾಮೇಶ್ವರನು ಕದವಂ ತೆಱೆದನತಿಶಯವು (ಚಿಕ್ಕ· ೪೬–೪೬)· [ಸಂ.]

ರಾಮೋಜ (ನಾ)· ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ××× ರಾಮೋಜನ ಮಣ್ಣು ಕದಂಬರಸಂ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ (ಎಕ. V· ಕುಂಸಾ· ೫೬–೦೬; ಸಂ· 1800 ?)·

[ರಾಮ + ಓಜ (<ಓವರ್ಚು)]

ರಾಮೋತ್ಕಂಠೆ (ನಾ)· ೧· ರಾಮನಲ್ಲಿ ಉತ್ಸುಕತೆಯುಳ್ಳವಳು· ೨· ಜಲಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಾದ ವರುಣನಲ್ಲಿ ಉತ್ಸುಕತೆಯುಳ್ಳವಳು· ೧, ೨ : ಬಲಭೂಭೃದ್ಭವೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾಭಿಮತೆ ರಾಮೋತ್ಕಂಠೆ ವೈದೇಹಿ ಮಂಜುಲವೇಣೀ ರಮಣೀಯೆ· ·· ಕಣ್ಗೊಳಕುಂ ಪಾಹಿ ಸೀತೆ ಪೋಲ್ತು ಭುವನಪ್ರಖ್ಯಾತೆಯುಂ ಸೀತೆಯುಂ (ಕಪ್ಪ· ೨·೦)·

[ಸಂ. ರಾಮೋತ್ಕಂಠಾ]

ರಾಯ, ರಾವ್ (ನಾ)· ೧· ಅರಸ ; ರಾಜ ; ದೊರೆ : ರಾಯಂಬೀ ಪೆಸರಿಲ್ಲ ದಂತು . . . ಭಾರ್ಗವಂ ಕೊಂದಂ (ಪಂಕಥಾ· ೦೨–೪೪); ಈಟಿಯ ರಾಯರ ಕೊಡೆಗಳ್ ಅಣಂಬೆಯ ಕೊಡೆವೋಲ್ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಗಳಾದುವು (ಕ್ಷ,ಭಾ· ೩೦); ಆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಸಖಿಂ ನೀನೇ ರಾಯನಾಗಿರು (ಕಾಣ್ಕ,ಪ· ೦೨–೪೩)· ೨· ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು ; ಭಾವುಂಡರಾಯ : ಗಂಡರ ಮುಂಕುತಿಯೆನಿಸಿದ ಮುಂಡಳಿಕರ ಮಂತ್ರಿ ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿ ರಾಯಂ ಕೊಂಡಾದಿ ಪೊರೆದಂ (ರಂಜಿನೀಚಾ· ೧–೨೮) ; ಗಂಗರಾಜನಾ ಮುನ್ನಿವ ಗಂಗರ ರಾಯಂಗಂ ಸೂರ್ಮ್ಮಾಡಿ ಧನ್ಯನಲ್ತೇ (ಪಂ· II, ೬೭–೭೫; 1116)· ೩. ಗಂಡಸರ ಹೆಸರಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ 'ರಾಜ' ಎಂಬಂತೆ ಸೇರುವ ಶಬ್ದ : ಆ· ನ· ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕಾದಂಬರಿಕಾರರು (ಕೂಪ)· ೪. ಯಜಮಾನ ; ಒಡೆಯ : ಬರಮಯ್ಯ ರಾಯರ ಕುದುರೆ ಕತ್ತೆಯಾಯಿತು (ಗಾಡಿ) ; ರಾಯರು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ (ಕೂಪ)· ೫. ಸಮಾಸಪದಗಳ ಆದಿಯಲ್ಲಿ 'ಮಿಗಿಲಾದ', 'ಅತಿಶಯವಾದ', 'ದೊಡ್ಡ' ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುವ ಪದ : 'ರಾಯಂಚೆ' 'ರಾಯಗಿಡಿಗ' ಪರಾ· **ರಾವ್** : ೫· ದಿವಾನ್ ಮಾಧವರಾವ್ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಿದೆ (ಕೂಪ)·

ರಾಯಕಂದರ್ಪ = ರಾಜರಲ್ಲಿ ಮನ್ಮಥನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ರಾಯಕಂದರ್ಪ ಹೃದಯಪರಿಷೋತ್ಕರಿಪೆ ರಾಯದಾಮೋದರಾನುರಾಗಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ×× ಯೌವನವನಮಸನ್ತಲಕ್ಷ್ಮಿ (ಪೌಭಾ· XX.೪೬–೦೨; 1072)· **ರಾಯಕೋಲಾಹಲ, ರಾಯಕೋಳಾಹಳ** = ರಾಜರಲ್ಲಿ ಕಲಕಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು : ಒಂದು ಬಿರುದು : ರಾಯಕೋಲಾಹಲಂ, ಜವಾದಿಕೋಲಾಹಲಂ (ಕಣ್ಕ,ಪು· ೨೮೩ ಪ್ರಥೋ) ; ರಾಯದಲ್ಲಣ ರಾಯಕೋಳಾಹಳ . . . ಸ್ಥಿರಂಜೀವಯೆಂದು ಕೀರ್ತಿಸಿ (ಪಚಾ· ೬–೬); ದಟಮುಮಾದಿತ್ಯಂ ರಾಯಕೋಳಾಹಳಂ (ಕಬುದ· ೦೬೪ ಪ್ರಥೋ)· **ರಾಯಗಂಡರದಾವಣೆ** = ಶೂರರಾದ ರಾಜರನ್ನು ಬಾಧಿಸುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಹುಸಿವರ ಶೂಲ ನಿಗಳಂಕವಲ್ಲ ಚಲದಂಕರಾಮ ರಾಯಗಂಡರ ದಾವಣೆ (ಪಂ· XXVII· ೦೬೦–೦೬ ; 1256)· **ರಾಯಗಜ ಕೇಸರಿ** = ರಾಜರೆಂಬ ಆನೆಗಳಿಗೆ ಸಿಂಹವಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಾರ್ಪ್ಪಡಿಧೀಮಂ ರಾಯಗಜಕೇಸರಿ ಗಂಡರೊಳ್ ಗಂಡ(ಡಂ) (ಪಂ· ೪. ೦೬–೪; 1013); ಮಜಿವೆತ್ತೆಚ್ಚಜುತವನಪತಿ ಕರೆ ತರುಣ ನಾವೆಡೆ ರಾಯಗಜಕೇಸರಿಯದಾವೆಡೆ ಕಂದ ಬಾಯೆನುತಪ್ಪಿದನು ಬಯಲ (ಕಬಾಕ್ಕ,ರಾ· ೭–೬)· **ರಾಯಗಜಸಿಂಹ** = ರಾಯಗಜಕೇಸರಿ : ರಾಯಮುರಾರಿ ರಾಯಗಜಸಿಂಹಂ ಸೋಮಭೂಪಾಳಕಂ (ಕಣ್ಕ,ಚಾ· ೦೪–೦೫; 1176)· **ರಾಯಖರಟ್ಟಿ** = (ಪರ) ರಾಜರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಈ ರಣಪಾದಾಂಧನ ತೊಟ್ಟುಳಿಕೆಯನು ಕೀಳ್ವ ರಾಯಖರಟ್ಟನಲ್ಲಾ ಎನುತ ತನಿ ಮಸಗಿತು ಭಟಸ್ತೋಮ (ಕುಪ್ಪ,ಕ· ೨೦–೨)· **ರಾಯಜಗರುಳಂಜಿ** = (ಪರ) ರಾಜರನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಬೌವಣ ಸಹಸ್ರದಾಹು ರಾಯಜಗರುಳಂಜಿ ಕೀರ್ತಿವಿದ್ಯಾಧರಂ (ಇಂ· V, ೧೩–೬ ; 1019)· **ರಾಯರುಳಿಪ್ಪ, ರಾಯಜಳಪ್ಪ** = (ಉದ್ಧಟರಾದ) ರಾಜರ ಮೇಲೆರಗಿ ಸೋಲಿಸುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಾಮಾನ್ಯಮಲ್ಲನೆಳೆಯೊಳ್ ಸೋಮೇಶ್ವರನನುಜನದಱರಾಯರುಳಿಪ್ಪಂ (ಪೌಭಾ· XX. ೨೨–೬; 1082) ; ಸೌಭಾಗ್ಯಸದನೆ ರಾಯಜಳಪ್ಪ ಕಳ್ಳಾವನೀಜ ಸಮಾಲಿಂದ(ಗಿತ) ಜಂಗಮಲತೆ (ಎಆ· XXVIII· ೩೫–೪೯; ಸಂ. 1082)· **ರಾಯದಲ್ಲಣ** = ರಾಜರನ್ನು ತಲ್ಲಣಗೊಳಿಸುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ರಾಯದಲ್ಲಣ ರಾಯಕೋಳಾಹಳ (ಕಣಾಕ· ೬–೬); ರಾಜಗೃಹಕೆ ವಿಡಾಯದಲಿ ಕತಿವಯಬಲವು ಸಹ ರಾಯದಲ್ಲಣನೆಯ್ದಿ ಚಕ್ರಿಯ ಕಂಡು ವಸುದೇವ (ಹಾಕ್ಕ,ಹಾ· ೦೯–೨೨)· **ರಾಯದಳಮಳಕಾಜಿ, ರಾಯದಳವ್ಹಳಕಾಜಿ** = (ಶತ್ರು) ರಾಜರ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಸೂರೆಮಾಡುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ರಾಯದಳದುಳ್ಳ ಕಾಜಿ ಕೌರವರಾಯಸೇನಾಸೂಜಿಕಾಜಿನಜೇಯನೋ ಕಲಿಭೀಮ ಗೆಲಿದನು ಭಾನುನಂದನನ (ಕುಪ್ಪ,ಕ· ೦೨ ಸೂಕೆ) ; ರಾಯರುಳಿಪ್ಪ ರಾಯದಳವ್ಹಳ ಕಾಜಿ . . . ಸ್ಥಿರಂಜೀವಯೆಂದು ಕೀರ್ತಿಸಿ (ಪಚಾ· ೬–೬). **ರಾಯುದಾಮೋದರ** = ರಾಯಮುರಾರಿ : ರಾಯುದಾಮೋದರಾನುರಾಗಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ (ಪೌಭಾ· XX. ೪೬–೦೨ ; 1072)· **ರಾಯಮುನ್ನೀರಬಡಬಾನಳ** = ರಾಜರೆಂಬ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಬಡಬಾನಳದಂತಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶೌರ್ಯನಿರಾಯಣಂ ರಾಯಮುನೀರ ಬಡಬಾನಳಂ ಬೌವಣ ಸಹಸ್ರ ಬಾಹು (ಇಂ· V, ೦೫–೬ ; 1019)· **ರಾಯಮುರಾರಿ** = ರಾಜರಿಗೆ ಮುರಾರಿಯಂತಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪ್ರತಾಪ ಲಂಕೇಶ್ವರ ರಿಪುಮದನ ಮಹೇಶ್ವರ ರಾಯಮುರಾರಿ ಭುಜಬಳಮಲ್ಲ (ಕಚಾ· ೬೪–೦೬–೦೪; 1176)· **ರಾಯಸಿರಸೆಲ್ಲ** = (ಶತ್ರು) ರಾಜರಿಗೆ ಶೂಲದಂತಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಗರಿದುರ್ಗವಲ್ಲಂ ರಾಯಸಿರಸೆಲ್ಲಂ ಚಲದುಂಕರಾಮಂ (ಪಂ· VI, ೬೦೭· ೧೫–೩೦: 1196)· [ಪ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಇದು 'ರಾಜನ್' ಶಬ್ದದ ತಪ್ಪುರೂಪವೆಂದು ಹೇಳಿದೆ./ಪ್ರಾ· ರಾಯ]

ರಾಯಂಚೆ (ನಾ)· ಹಂಸಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ರಾಜಹಂಸೆ; ಅರಸಂಚೆ : "ರಾಯಂಚೆಯೆನಲ್ ರಾಜಹಂಸಂ" (ಶಬ್ದಾ· ೬೪): ಜಾರು ದತ್ಸನು ವನಜಷಂಡದೆ ಬಂದುವಿಂದಿನ ಕೂಡೆ ರಾಯಂಚೆ ಬನದಿಂದೆಡೆಯಾಡುತಿಹ ಬೆಲುವನು. . . ಕಂಡು ಮೆಚ್ಚಿದನು (ಶಾಳ್ವಾ· ೦೭-೦೩): ಪಾಂಡಿತ್ಯಮನೀಯೆ ಕಯ್ಯ ಗಿಳಿಗೊಲ್ದೈತಂದ ರಾಯಂಚಿಗೊಳ್ಳಡಯಂ ಮೆಲ್ಲಡಿ ಬೀಱ್ ಬಂದು (ರಾಷಡೀ· ೭-೦೨). [ರಾಯ + ಅಂಚೆ]

ರಾಯಕಟಕ (ನಾ). ರಾಜನ ಸೈನ್ಯ; ಅರಸನ ಪಡೆ : ಕಪ್ಪದೀ ಯುವ ರಾಜನಾಡಿದ ಕಪ್ಪುದೋಜವ ಮಾತು ಹನುಮಂಗಾವ್ಪರದ ಭೂತರುಂಟೆ ನಮ್ಮಿ ರಾಯಕಟಕದಲಿ (ತೊಣಾ· ೪-೦೨-೦೨).

ರಾಯಕಟಕಪಿತಾಮಹ = ರಾಜನ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಅಜ್ಜನಂತಿರುವವನು ; ಭೀಷ್ಮ : ರಾಯಕಟಕಪಿತಾಮಹಪ ತಱುವಾಯಲಭಿಷೇಕವನು ಕೌರವರಾಯ ಮಾಡಿಸಿ ಪತಿಕರಿಸಿದನು ಕುಂಭಸಂಭವನ (ಶಾಣ್ಮಕ್ರೀ· ೧ ಸಂಚಿ). **ರಾಯಕಟಕಾಚಾರ್ಯ** = ರಾಜಸೈನ್ಯದ ಆಚಾರ್ಯ ; ಸೇನಾಪತಿ; ದ್ರೋಣ : ರಾಯಕಟಕಾಚಾರ್ಯನಾ ಚಾಪಾಯುಧಾಗ್ರಗಣ್ಯ ಮೋಹಿದನು ಪದ್ಮಾಯತವ್ಯೂಹವನು (ಶಾಣ್ಮಕ್ರೀ· ೧ ಸಂಚಿ).

[ರಾಯ + ಕಟಕ]

ರಾಯಕಲ್ಲು (ನಾ)· ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು : ಅರೆವ ಗುಂಡ ದೇವರ ಜಗಲಿಯೊಳಿಟ್ಟು ಹರಿಗಳ ತಂದು ರಾಯಕಲ್ಲ ಮೇಲಿಟ್ಟಿ ಮಜ್ಜಿಗೊಱಿದ್ದ ದುಕ್ಕಳ ಬಡಿದಬ್ಬಿಸಿ ಆಱಿಯಾದಂತೆ ಬೊಬ್ಬಿಡುವ. . . ಮಾಧವನ ಮಹಿಮೆ ಅಳವಲ್ಲವಾರಿಗೂ (ಹರಿಂದ· ೩-೭೭-೩). [ರಾಯ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್ಲ್)]

ರಾಯಕುಮಾರ (ನಾ)· ರಾಜಕುಮಾರ; ಅರಸುಕುವರ.

ರಾಯಕುಮಾರಚಮತ್ಕಾರ = ರಾಜಕುಮಾರನಿಗೆ ತನ್ನ ಶೌರ್ಯದ ಚಮತ್ಕಾರವನ್ನು ತೋರಿಸುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮುಖಿದರ್ಪಣಂ ರಾಯಕುಮಾರಚಮತ್ಕಾರಂ (ಶಾಣಾ· ೪೪, ೧೦-೦೨; ೨೦೦೬). [ರಾಯ + ಕುಮಾರ]

ರಾಯಕುವದ (ನಾ)· = ರಾಯಕುಮಾರ : ಎಲೆ ರಾಯಕುವರ ನೀನಾರಲಿಸಿಕೆಯಂ ಪೋದವೆನ್ನಿಸುವನೋವಿದೆ (ಅಷ್ಟಪ್ರ· ೫-೩); ರಾಯಕುವರನ ಮರಣವಾರ್ತೆಯಿವಾ ಸುಧದ್ರಾದೇವಿ ಕೇಳಿದಳು (ಶಾಣ್ಮಕ್ರೀ· ೬-೦೦).

ರಾಯಕುವರವಿಘಾಡ = ರಾಜಕುಮಾರರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ರಾಯಕುವರವಿಘಾಡ ಬಂದನು ರಾಯಕಟಕಾಚಾರ್ಯ ಬಂದನು (ಶಾಣ್ಮಕ್ರೀ· ೬೦೩. ೪-೩೨ ಪಾಠ). [ರಾಯ + ಕುವರ್]

ರಾಯಗಜ್ಜ (ನಾ). ರಾಜಕಾರ್ಯ : ಈ ರಾಯಗಜ್ಜದೊಳಾಂ ಪಡೆವಳ ನಪ್ಪೆಂ ಎಲಗಪ್ಪಣೆ ವೀಳೆಯವುಂ ಬಯೆಗೆಯ್ದುದು (ಶಶಕಂ· ೦೩-೨೦). [ರಾಯ + ಕಜ್ಜ]

ರಾಯಗರೀಟಸೀರೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ : ಪಂಕಜಮುಖಿವೆ ವಿಮಾನಾಕ ಮಂರಿವ ನೋಟ ಶುಭಿಗೊರಳು ಗಿಳಿವಾತು ಪಂಕಿಸಿ ರಾಯಗರೀಟುಸೀರೆಯನುಟ್ಟು ನಿಶ್ಶಂಕನೋಲಗದಿ ನಿಂದಿಹಳು (ಪೌಂಪಾ· ೩-೧೦). [? + ಸೀರೆ]

ರಾಯಗಿಡಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡವಾದ್ಯ : ಗಜಜುವಗ್ಗದ ಬೊಗ್ಗುಗಳ ದಿಗ್ವಿಜಯ ನುಡಿಸುವ ರಾಯಗಿಡಿಗನ ವಿಜಯಬಲ ತೊಡರಿಕ್ಕಿಶ್ಶ ಕಲ್ಪಾಂತಸಾಗರಕೆ (ಶಾಣ್ಮಕ್ರೀ· ೪-೩) ; ತೊಳುಮಱಿಗಳ ರಾಯಗಿಡಿಗನ ಘೋಳಘೋರದ ಘೋಷವವೆಸಿಯ ಸೀಳಿ ನಡೆದುದು ಸೇನೆ (ಶಾಣ್ಮಕ್ರೀ· ೨-೨). [ರಾಯ + ಗಿಡಿಗ್ಗ (ಫ್ರ← ತೆಲು. ಗಿಡಿಯ)]

ರಾಯಗಿಡಿಬಿಡಿ (ನಾ)· = ರಾಯಗಿಡಿಗ : ಬೊಬ್ಬಿಡುವ ನಿಸ್ಸಾಳದ ಮಹಾರವ ರಾಯಗಿಡಿಬಿಡಿ [ಪಾಠಾಂ· ಗಡಿಬಿಡಿ]ಯಾ ಘಡುಘುಂಡುಸ್ವರವೆಸಯ ಲಂಬರವ್ಯೂಡದುದೋಯೆಂಬಂತೆ ನಗರವನೊಡನೆ ಹೊಜಮಂಚರು ನೃಪಾಲನ ಮಲ್ಲಸಂದೋಹ (ಶಾಣ್ಮಕ್ರೀ· ೬೦೩. ೯-೦೪) ; ಡೌಡೆ ರಾಯಗಿಡಿಬಿಡಿ ಕಹಳೆ ಕಂಬು ಭೇರಿ ಮೃದಂಗ ಬೊಂಬುಳಿರವಂಗಳಿಂದಂಬುಜಭವಾಂಡಮಂದಿರೆ (ಪಂಪಭಾ· ೪೪-೨೮). [ರಾಯ + ಗಿಡಿಬಿಡಿ]

ರಾಯಗಿಳಿ (ನಾ). ಅರಗಿಳಿ ; ರಾಜಶುಕ : ಮಣಿಪಂಜರದೊಳು ರಾಯ ಗಿಳಿಯ ಹಸುಳೆ ಪಿರಿದುಂ ರಾಜಿಸುವಂದದಿಂ . . . ತೊಟ್ಟಿರೋರಸುವಂಗಂ ಬಳೆದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ· ೨-೨೨). [ರಾಯ + ಗಿಳಿ]

ರಾಯಗುರಿವು (ನಾ)· ರಾಜಚಿಹ್ನೆ ; ಅರಸನ ಲಾಂಛನ : ಐಹಿಕವಾದ ಶಂತಮ್ಮ ಎಲ್ಲಾ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನೂ ಬಿರುದಾವಳಿಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತಿನ ರಾಯಗುರಿವುಗಳನ್ನೂ ನಿಲಿಸಿ (ಪಾರ್ಶ್ವ· ೨೨-೨). [ರಾಯ + ಕುರಿವ್ಪು (ಸಂ ಕುಜುಪು)]

ರಾಯಗುರು (ನಾ)· ರಾಜನ ಗುರು : ಪಾಗಲಾಂಬಿಕೆ ಗಡ ವಿರಕ್ತೆ ಗಡ ರಾಯಗುರುವ ಬಲು ದಣಾಯಕ ಬಸವನಕ್ಕ ಗಡ ಗರ್ಭಮಂ ತಳೆದಳ್ಗಡಂ ಚಿತ್ರಂ (ಪಪ್ರಾ· ೪-೦೬). [ರಾಯ + ಗುರು]

ರಾಯಗೆಂಪು (ನಾ)· ಗಾಢವಾದ ಕೆಂಪು ; ಅತಿಯಾದ ರಕ್ತವರ್ಣ : (ಅಂದಳೆದ ರಾಯಗೆಂಪಿನ ಮಕಮಲ್ಲಿನ ಮೇಲ್ಮುಸುಕನ್ನೆತ್ತಿ ಸರಿಯಿಸುವಳು) (ಪಕುಗೋ· ೨೬-೦). [ರಾಯ + ಕೆಂಪು]

ರಾಯಗೆಲಸ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕೆಲಸ ; ಮಹಾಕಾರ್ಯ : ನಮ್ಮ ಹೊಚ್ಚ ಹೊಸಗನ್ನಡದ ಗುಡಿಯನ್ನೇರಿಸುವ ರಾಯಗೆಲಸಕ್ಕೆ ಕೈನೀಡುತ್ತೀರೊ ? (ಪಪ್ರಾ· ೨. ೧೭೭). [ರಾಯ + ಕೆಲಸ]

ರಾಯಗೋಪುರ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಗೋಪುರ : ರಾಯಗೋಪುರವನ್ನು ಹದ್ದು ಕೊಂಡುಹೋಯಿತೋ ? (ಗದ). [ರಾಯ + ಗೋಪುರ]

ರಾಯಗೋಲು, ರಾಳೋಲು (ನಾ)· ಒಕ್ಕುವಾಗ ಕಣದಲ್ಲಿ ತೆನೆ, ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಎಳೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ ; ಮೆರೆಕೋಲು : ರಾಯಗೋಲಿನಿಂದ ಕಣದಲ್ಲಿ ತೆನೆ ಎಳೆದುಕೊ (ಜಾಪ). **ರಾಳೋಲು** : ಸೆಳ್ಳು, ಜಂತಗುಂಟೆ, ರಾಳೋಲು ಮೊದಲಾದ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತು (ಶಬ್ದಾ· ೧೪೩).

[ರಾಯ + ಕೋಲು (< ಕೋಲ್)]

ರಾಯಗೋವಳ (ನಾ)· ದನ ಕಾಯುವವರ ಮುಖಂಡ : ರಾಯಗೋವಳಂಗೆ ಬನ್ನವಿಸುವರ್ (ಗಿಱಕೋ· ೧೬-೨ ಪ).

[ರಾಯ + ಗೋವಳ (< ಗೋವಾಳ)]

ರಾಯಗೋಳಾಯ್ದ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಕುದುರೆಸವಾರ : ಈಮ್ಮಹತ್ತರ ಶ್ರೀವೀರ ಶ್ರೀವಲ್ಲರಾಜಒಡೆಯ ರಾಯಗೋಳಾಯ್ದನ ಕುದುತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ (ಐಯಗೋ· ೩೪-೦೨).

[ರಾಯ + ಗೋಳಾಯ್ದ (< ಗೋಟಾಯಿಲ)]

ರಾಯಜಗಜಟ್ಟಿ (ನಾ). ರಾಜನ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಜಟ್ಟಿ ; ಅರಸನ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಮಲ್ಲ : ರಾಯಜಗಜಟ್ಟಿಗಳು ರಿವುಕುರುರಾಯ ಭಟ್ಟನೊಳಿನಿಬರಿಗೆ ನಿನ್ನಾಯತದಿ ವಿಲುವಂಭವನಣಾಮೇನ ಹೇಳುವೆವು (ಶಾಣ್ಮಕ್ರೀ. ೧೩-೦೦).

[ರಾಯ + ಜಗಜಟ್ಟಿ]

ರಾಯಜಗದಳ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ : ಶ್ರೀಕೇಶವದೇವರಿಗಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಂ ಕ್ರಯವಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟುಕೊಂಡ ರಾಯಜಗದಳಂ ಗದ್ಯಾಣ ಅಯಿನೂಱಪತ್ತು ಮತ್ತಂ (ಕೆಶಿ· II· ೦೬-೨೦; ೧೨೭೨).

[ರಾಯ + ಜಗದಳ್]

ರಾಯಡೆಂಕಣಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯುದ್ಧಸಾಧನ : ದೊಡ್ಡ ಡೆಂಕಣಿ : ತೋಜುದೆಡೆಗೆ ಸಿಡಿವ ಡೆಂಕಣಿ ರಾಯಡೆಂಕಣಿಗಳ ಸಾಲು ಬಿಡದೊಟ್ಟಿದವೆ ದುರ್ಗದೊಳು (ಕಂಗಾಣಿ· ೪೨-೬೯) ; ಗಗನದೊಳಿಟ್ಟುಗುಡುವ ರಾಯಡೆಂಕಣಿ ಕವಣೆಗಲ್ಲುಗಳು (ಪ್ರಭಾಣ· ೨-೦೬). [ರಾಯ + ಡೆಂಕಣಿ]

ರಾಯತನ (ನಾ)· ದೊರೆತನ ; ರಾಜತ್ವ : ರಾಯತನವೆಮಗಿಂದ್ರ ಲೋಕದ ರಾಯದರಿ ದಿಟ (ಶಾಬ್ಕ. ೫೬-೨೩) ; ಶ್ರೀವಮ್ತರನ್ನು ಅವರ ರಾಯತನದ ಹಾವುಗೆಯ ಮಂಗಳಕ್ಕೆ ಸೀಳಿಡುವುದಾಗಿಯೂ ಕೂಗಿ ಕಳಿಸಿ ಮಾಡಿದರು (ಜಿಸಿ. ೬೯-೩೦). [ರಾಯ + — ತನ]

ರಾಯತವಸಿ ' ರಾಯದವಸಿ ' ನೋ·

ರಾಯಪಟ್ಟು (ನಾ)· = ರಾಯಕಟಕ : ರಾಯಕಟಕಾಚಾರ್ಯಮೊದ್ದಿದ ರಾಯಪಟ್ಟನೊಳಿರುಳು ಕೊಂದನು ವಾಯುತನಯನ ತಮಜನಗ್ಗದ ದೈತ್ಯಕೋಟಿಗಳ (ಶಾಬ್ಕರತ್ನ· ೫೫ ಸಂಸಿ). [ರಾಯ + ಪಟ್ಟು]

ರಾಯದವಸಿ, ರಾಯತವಸಿ (ನಾ)· ರಾಜಮಂಪಿ : ರಾಜರ್ಷಿ : ಅಗ್ರಜಂಗಾಂ ಬಜಿಯನಿರ್ಪಿನಂ ರಾಯದವಸಿಯ ಕುವರಿಯಂ : . . ಸೀತೆಯಸ್ಸನ್ನಿಸಾಣತಿಯಿಂ ಕಾಡೊಳ್ ಬಿಸುಡಲ್ಕೆ ಬದ್ದನಾದೊ (ಶಾಸಾಕ್ಕ. ೫೬-೪). **ರಾಯತವಸಿ** : ಆ ರಾಯತವಸಿ ತನ್ನೊಳ್ಳಿರ್ದ ದೃಢ ಧೃತ್ಯಯಂ ಕಾಣುತೆ ಸಂತಸಂದಾಳ್ದು . . . ಜನಾರ್ದನಂ ತಾಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾದಂ (ಶಾಬ್ಕ· ೬-೦೩). [ರಾಯ + ತವಸಿ]

ರಾಯದಳ (ನಾ)· = ರಾಯಕಟಕ : ಗಜದ ಬಳಿಯಲಿ ಸಂದಣಿಸಿದುದು ರಾಯದಳ ಮಣಿರಥಾಯದಲಿ (ಶಾಬ್ಕ· ೫-೦೦) ; ರಾಯ ರಘೂತ್ತಮ ಸಾರ್ವಭೌಮಂಗೆ . . . ಅನುಮದುರಾಯದಳವನು ತೋಱಿ ಮನ್ನಿಸಿ ಕೊಂಡನಾ ರವಿಜ (ರಘಕಾ. ೪-೬ ಸಂಸಿ). [ರಾಯ + ದಳ್ಳ (=ದಲ)]

ರಾಯನಿಂಬೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ನಿಂಬೆ : ಭರಪ್ರಾಹಿಗ್ಗಡೆ . . . ರಾಯನಿಂಬೆಯ ಹಣ್ಣುಗಳ್ನಾತ್ರು ತನ್ನ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡನು (ಸಿಚ. ೬೫) ' ಗಜನಿಂಬೆ ' ಪರಾ.

[ರಾಯ + ನಿಂಬೆ]

ರಾಯನೆಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ನೆಲ್ಲಿ ; ಅರ ನೆಲ್ಲಿ : ಈಗೆ ಕಿಕ್ಕಳಿ ಹಲಸು ಬಕ್ಕವಲಸಿನ ಸಾಲುನೆಲ್ಲಿಯ ರಾಯನೆಲ್ಲಿ (ಪಂಪಾಂತ್ರಿ· ೬-೨೬೭) ; ಅನೆಯ ಮುಂಗಿಳು ಮುರಿದ ರಾಯನೆಲ್ಲೀಮರದ ತೊಗಟೆಯ ವಾಸನೆ ಬರುತ್ತದೆ (ಪುಂಚಿತು· ೩-೭೮). [ರಾಯ + ನೆಲ್ಲಿ]

ರಾಯನೇರಿಲು (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ನೇರಿಳೆ ; ಅರನೇರಿಲು : ನೇರಿಲುಂ ರಾಯನೇರಿಲು ಜಂಬುನೇರಿಲು ತೋರುತಿಹ ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ನೇರಿಲುಂ (ಪಪಚಿ· ೫೪-೩೦).

[ರಾಯ + ನೇರಿಲು (< ನೇಱಿಲ್)]

ರಾಯಪುಡಿಸಕ್ಕರೆ (ನಾ). = ರಾಯವುಡಿಸಕ್ಕರೆ : ಪಸುವಿನ ಹಾಲು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಸಿ ರಾಯಪುಡಿಸಕ್ಕರೆ ಜೇಮತುಪ್ಪವರಸಿ ಸೇವಿಸೆ ಹೆಣ್ಮಕ್ಕರು ನಿಲುವುದು (ಶಿಸ್ಕ· ೦೫೭). [< ರಾಯವುರಿಸಕ್ಕರೆ]

ರಾಯಪುಡಿಸಕ್ಕರೆ, ರಾಯಿವುಡಿಸಕ್ಕರೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಕ್ಕರೆ : ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಬೆಳ್ಳಿಳಿ . . . ಜೀರಿಗೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗವಾಗಿ ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡು, ರಾಯವುಡಿಸಕ್ಕರೆ ಮಾತ್ರ ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾಕವನಿಕ್ಕಿ ಕೊಡಲು ವಿಷಮಜ್ವರ ಗುಣವಾಗುವುದು (ಸಶಿ· ೦೩೩). **ರಾಯಿವುಡಿಸಕ್ಕರೆ**: "ಶರ್ಕರಾ· ಸಿತಾ—ತ್ರಿ ತವರಾಜನೆಂಬ ಸಕ್ಕರೆ. ರಾಯಿವುಡಿಸಕ್ಕರೆ" (ನಿಘಂ·೦. ೨೩೬). [< ರಾಯವುರಿಸಕ್ಕರೆ]

ರಾಯವುರಿಸಕ್ಕರೆ (ನಾ)· ರಾಯವುರಿ ಎಂಬ ಊರಲ್ಲಿ ತಯಾರಾದ ಸಕ್ಕರೆ : ಇಷ್ಟು ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಸಮಾನಂಗೊಂಡು . ಅಕ್ಕಿಗಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ ರಾಯವುರಿಸಕ್ಕರೆ, ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಮೆಲ್ಲಲು ಗರ್ಭಕಟ್ಟುವುದು (ಪಕ್ಕಿ· ೦೦೩).

ರಾಯವುರಿಯ ಸಕ್ಕರೆ = ರಾಯವುರಿಸಕ್ಕರೆ : ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿರ್ಮಾರ್ಗ . . . ಒಂದು ಪಾವು ರಾಯವುರಿಯ ಸಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಕಲ್ಕಮಾಡಿ ಕೂಡಿ ಪೂಜುವಿನ ಕೊಳ್ಳಲು ದ್ವಂದ್ವಮೇಹ ನಾಶ (ಪಕ್ಕಿ· ೦೨೨). ' ರಾಯವುಡಿಸಕ್ಕರೆ ' ಪರಾ. [← ಪರಾ. ರಾಯವುರೀಸಾಖರ್]

ರಾಯಪೌಜು (ನಾ)· = ರಾಯಕಟಕ : ವಿಜಯಬಾಹ್ಯಗಳಬ್ಬರೆ ರಾಯಪೌಜಲಿ ಕ್ರಿಜಗಕ್ಕೆ ಭಯವ ಬೀಱಿದುವು (ಶಂಪಾ· ೦೬-೨೦).

[ರಾಯ + ಪೌಜು (< ಫೌಜು)]

ರಾಯಬಿತ್ತರಿಗೆ (ನಾ)· ರಾಜಪೀಠ ; ಸಿಂಹಾಸನ : ಅವಳು ಮುಂದೆ ರಾಯಬಿತ್ತರಿಗೆಯನ್ನೇರಿದ ವಿಜಯನಾರಸಿಂಹನನ್ನು ಪಡೆದದ್ದರಿಂದ ವಂಶ ವೃಕ್ಷವನ್ನಡರಿದ ಅವನ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಇವಳೂ ಪ್ರಧಾನಳಾಗಿ ಕಂಡಳು (ಸಚಿ. ೪. ಕ್ರಮಾ೫೬). [ರಾಯ + ಬಿತ್ತರಿಗೆ]

ರಾಯಬೀದಿ (ನಾ)· ಮುಖ್ಯವಾದ ದಾರಿ ; ರಾಜವರ್ತ್ಮ : "ರಾಯಬೀದಿಬೆಂದುಂ ರಾಜಬೀದಿ" (ಸಕಾ· ೫೯-೩೦೩) ; ಕಣ್ಣಿಂಬಾದುದು ರಾಯ[ಪಾಂ.ಜ]ಬೀದಿ (ಕ್ಕಾಗ· ೩೫) ; ರಾಯಂಚಿ ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿಗಳೆಡೆಯಾಟದ ರಾಯಬೀದಿಯೊ ತುಂಬಿಗಳ ಲಾಯಮೊ ಹೇಳು (ಶಾಬಾಂ· ೫-೩೨). [ರಾಯ + ಬೀದಿ]

ರಾಯಬೊಗರಿ(ನಾ)· ಜೂಜಿನಂತೆ ಆಡುವ ಒಂದುಬಗೆಯ ಬುಗುರಿಯ ಆಟ : ಲೆತ್ತ ಪಗಡೆ. ರಾಯಬೊಗರಿ . . . ಮೊದಲಾದ ಜೂಜಿವಾಟಗಳನ್ನಾಡಿ (ಶಾಬಾಸಾ· ೦೦೪). [ರಾಯ + ಬೊಗರಿ (< ಬವರಿ)]

ರಾಯಬೋರೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಬೋರೆ.—ಎಲಚಿ :." ರಾಜಕೋಲಃ— ರಾಯಬೋರೆ, ಹೇರೀಚಲು" (ಟಿಪ್ಪ· ೩೩೫); ಬೋರೆಯರಬೋರೆ ಪುಳಿಬೋರೆ ಸೀಬೋರೆಯಿಂ ರಾಯಬೋರೆಯುಂ (ಪಪಚಿ· ೫೪-೩೦). [ರಾಯ + ಬೋರೆ]

ರಾಯಭಾರ (ನಾ). ೧. ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತವನ್ನು ನಡೆಸುವುದು ; ರಾಜ್ಯಭಾರ : ರಾಜೇಂದ್ರನು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ರಾಯಭಾರಕಾರ್ಯಧುರಂಧರತ್ವದೊಳ್ ದೀಕ್ಷಾಬದ್ಧನಾಗಿ (ಕೀಗಂಧಿ· ೬-೦೦)· ೨. ದೂತಕಾರ್ಯ; ದೌತ್ಯ : ಶರಣದೇಹಿಕದೇವನೆಂಬೀ ಬಿರುದ ಪೆಱೆಯಲು ರಾಯಭಾರವ ಧರಿಸಿ ಕೌರವನರಮನೆಗೆ ವಡತಂದನಸುರಾರಿ (ಶಾಬ್ಕಾಗ· ೬ ಸಂಸಿ) ; ಈತನ ರಾಯಭಾರವು ಸಫಲವಾಯಿತು (ಪಂಚಾಮ್ಯ· ೫೬).

[< ಸಂ. ರಾಜ್ಯಭಾರ./ತೆಲು. ರಾಯಬಾರ, ರಾಯಭಾರ]

ರಾಯಭಾರಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರತಿನಿಧಿ ; ನಿಯೋಗಿ : ಜಯವರ್ಮಂ ಆದರದಿಂದಟ್ಟಿದ ರಾಯಭಾರಿ ದಮನಂ ಬಂದಿರ್ದಪಂ (ಪಚಿ· ೬-೩೭); ಶ್ರೀರತದಿಂ ಬುದ್ಧಿವಂತರ ರಾಯಭಾರಿಯುಮ್ಮಿರನು ಕರುಪೆ (ಕೃಪೂ· ೨. ೦೩೬). ೨. ಒಂದು ರಾಷ್ಟ್ರದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನಿಯೋಗಿ,— ರಾಜದೂತ : ನೀವು ನಿಮ್ಮ ಮಂತ್ರಿಪದವಿಗೆ ರಾಜೀನಾಮೆಯನ್ನು . . . ಪರದೇಶದ ರಾಯಭಾರಿಯಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಡದೆ ಕೊಡಬೇಡಿರಿ (ಬಹಚಿ· ೫೫) ; ಐರೋಪ್ಯನಾಡುಗಳ ಗಿಡುಮರಗಳೂ ಇಲ್ಲಿಗೆ ರಾಯಭಾರಿಗಳಂತೆ ಬಂದು ನೆಲಸಿದವು (ಪಾಸಿ. ೬. ಪುಟ್ಟ·೫).

[ರಾಯಭಾರ + — ಇ· / ತುಳು. ರಾಯಭಾರಿ; ತೆಲು. ರಾಯಬಾರಿ, ರಾಯಭಾರಿ]

ರಾಯಭಾರಿತನ (ನಾ)· = ರಾಯಭಾರ ೨ : ಧನದನಗಂ ತನಗಟ್ಟಿದೊಡೆ ರಾಯಭಾರಿತನಂ ಬಂದಂತಿರ್ಪುವಿದಲಿ ಕುಂಜೋಪಾಂತ ' ಥಳಥಳಿಸಿ ಬೆಳಗೆ ಕುಳಿಶಶಿಶ್ಮಂಗಳ್ (ಪಾಂಚಿಪು· ೨-೦೦೩) ; ಆಯ ಪರವಾಗಿ ರಾಯಭಾರಿತನ ವಹಿಸಿ ಬಂದಿರುವುದು ನಾನೇ(ಪಾಕ್ಕ· ೬೨೦). [ರಾಯಭಾರಿ + — ತನ]

ರಾಯಭೇರಿ (ನಾ)· ದೊಡ್ಡದಾದ ಭೇರಿ ; ಭಾರಿಯಾದ ನಗಾರಿ : ಧ್ವನಿಗ್ಯೆದುವೆನಿತಜಿಸೊಳಗೆ ರಾಯಭೇರಿಗಳನುವಾದ ಚೆನ್ನಗಾಳೆಗಳು (ಸಚಿ· ೨೫-೦). [ರಾಯ + ಭೇರಿ]

ರಾಯಭೇರಿಗೆ (ನಾ)· = ರಾಯಭೇರಿ : ಜಾಯು ಹರಿಗೋಲಾದ ರಾಯಭೇರಿಗೆಯಾದೆ ರಾಯರಾ ಕಾಲಿಗೆ ಮುಳ್ಳಿತ್ತುದಾದೆ (ಸಚಿ· ೫-೩೨).

[ರಾಯ + ಭೇರಿಗೆ (ಪ ←ತಮಿ. ಪೇರಿಕೈ)]

ರಾಯಮನೆ (ನಾ). ರಾಜನ ನಿವಾಸ ; ಅರಮನೆ : ಘನತರಭದ್ರ ಮಂಟಪಗಳಿಂದಾ ರಾಯಮನೆ ರಾರಾಜಿಸುತಿಹುದು (ಶಾಣಾಂ. ೩-೬). [ರಾಯ + ಮನೆ]

ರಾಯಮನೆತನ (ನಾ). ರಾಜಮನೆತನ ; ಅರಸುಕುಲ : ಆ 'ಮೊನೆಗಾರ' ಎಂಬ ಬಿರುದೂ ಮಹೀಶೂರ ರಾಯಮನೆತನಕ್ಕೆ ಆಚನ್ದ್ರಾರ್ಕವಾಗಿ ಸಲ್ಲತಕ್ಕದ್ದು (ಅಭಗಂ. ೪೦-೧). [ರಾಯ + ಮನೆತನ]

ರಾಯಮನ್ನಣೆ (ನಾ). ಅರಸನಿಗೆ ದೊರೆಯುವ ಗೌರವ ; ರಾಜಮನ್ನಣೆ : ಅಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಜೆಗಳಾದರಂ ಮಿಗೆ ಮಾಡಿದ ರಾಯಮನ್ನಣೆಯುಂ ಕಯ್ಕೊಂಡು (ಶಾಣಾ. ೬-೧೧ ವ). [ರಾಯ + ಮನ್ನಣೆ]

ರಾಯಮಱ್ಗೆ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸ್ಥಳ.— ಸ್ಥಾನ (?) : ಪಟ್ಟನೆ ಜಂಬೂದ್ವಿಪಕ್ಕಿಟ್ಟಳ ಹಗರಟ್ಟಗೆನಾಡು ನೊಸಲಾ ನೊಸಲಿಂಗಿಟ್ಟಿಸೆವ ತಿಱಕದಂತಿರೆ ಪಟ್ಟಣವಿದು ರಾಯಮಱ್ಗೆ ಕಲುಕೆಱಿಪಿಸಗುಂ (ಪಾಭಾ. XX. ೨೦೨-೧೦ ; 1244). [ರಾಯ + ಮಱ್ಗೆ]

ರಾಯಮಾನ (ನಾ). ರಾಜನಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ಆದಾಯ ; ರಾಜ್ಯಾದಾಯ : ರಜ್ಯಾದಾಯವು ಷಡ್ಭಾಗವೆಂದು ಗೊತ್ತಾದ ನೆಲಗಂದಾಯದಿಂದಲೂ ವೊಗದಿ, ನಿಕ್ಷೇಪ, ಶುಲ್ಕ, ದಂಡ ಮತ್ತು ಗಣಿಗಳ ರಾಯಮಾನಗಳಿಂದಲೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಕಾಶ್ರ. ೬೩). [ರಾಯ + ಮಾನ]

ರಾಯಮೂದಲೆ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ತಿರಸ್ಕಾರ.—ಅವಹೇಳನ : ಆತನ ಪೆಣ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಕ್ಷಾತ್ರದ ರಾಯಮೂದಲೆಯನ್ಹೊಡ್ಡಿ ವಿಡಂಬಿಸಿ ಕೆಣಕಿ . . . ಮಹಾಪರಾಭವನ್ನು ನೀನು ಪಡೆಯಿಸಿದಪನಾದೆ (ಕಂಗಂ. ೪೯-೬). [ರಾಯ + ಮೂದಲೆ]

ರಾಯಮೋಹರ (ನಾ). = ರಾಯಕಟಕ : ಬಲವಲ್ಲಲ್ಲಿ ಭಯಗೊಳೆ ದ್ರೋಣ ಹೊಕ್ಕನು ರಾಯಮೋಹರಕ್ಷ (ಶಾಣ್ಕರ್ಣ. ೨-೩೪) ; ಹೊಂತಕಾಲ್ ಗಳಾಗ ರಾಯಮೋಹರದಲಿ ಪಂತದೊಳೆಸೆದರುಬ್ಬಸಲಿ (ಕಂಪಾ. ೦೫-೨೦). [ರಾಯ + ಮೋಹರ]

ರಾಯರಾವುತ, ರಾಯರಾವುತ್ತ, ರಾಯರಾವ್ತ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಕುದುರೆಸವಾರ : ಹಿರಿಯ ಮಲಧಾರಿಗಳು ಬಪ್ಪಾಗ ಮುಂದೆ ವೀರರ ಮಕುಟವರ್ದ್ಧನರ ರಾಯರಾವ್ತ[ಕಾಣಂ - ಹು]ತರ . . . ನಡುವೆ . . . ಜಂದಾಯಿತ್ಯನಿರ್ದನು (ಪೊಚಾಪು. ೪-೩೩) ; ಖರ ಕುಣಿದಾಡೆ ಹೊಕ್ಕರು ರಾಯರಾವುತರು (ಶಾಣ್ಕರ್ಣ. ೦೬-೨). **ರಾಯರಾವುತ್ತ** : ಗೆಲ್ಲಂಬಡೆದ ರದಟನಂ ರಾಯರಾವುತ್ತರಾಗಳ್ (ಶಬ್ದಾ. ೨೬೧). **ರಾಯರಾವ್ತ** : ವಾನಾಯುಜದ ಸಾಲೆಸೆದುದೋಜಿಗಿದ ರಾಯರಾವ್ತರ ಮಣಿಮಕುಟ ಮರ ಗೋಡನೋಲ್ಮೆಸೆ (ಶಾಣ್ಕರ್ಣ. ೦೬-೯). [ರಾಯ + ರಾವುತ]

ರಾಯರಾವುತ್ತ ' ರಾಯರಾವುತ ' ನೋ.

ರಾಯರಾವ್ತ ' ರಾಯರಾವುತ ' ನೋ.

ರಾಯರಿಸಿ (ನಾ). ರಾಜಋಷಿ ; ರಾಜರ್ಷಿ : ಈತನಸಂತರಿಕ್ಷದೊಳ್ ಕರಗಳನಿತ್ತಿ ರಾಯರಿಸಿಯೆಂದುರೆ ಕೀರ್ತಿಪರಲ್ತೆ ಚಾರಣರ್ (ಶಾಶಾಂತ. ೨೬-೨೯). [ರಾಯ + ರಿಸಿ (< ಋಷಿ)]

ರಾಯರೂವಾರಿ (ನಾ). ಶಿಲ್ಪಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ಕಲ್ಯಾಣದ ರಾಯರೂವಾರಿ ಬಲ್ಲೋಜ ಕಂಡರಿಸಿದ ಸೊಸವ (ಪಾಭಾ. XX. ೨೦೨-೦೦೦ ; 1244). [ರಾಯ + ರೂವಾರಿ]

ರಾಯರೇಜೆ (ನಾ). ರಾಜನು ಮಾಡಿದ ಆಜ್ಞೆ ; ರಾಜಾಜ್ಞೆ : ರಾಯರೇಜೆಯ ಭವ್ಯರಾಲಿಸಿ ರಾಯಬಿಜ್ಜಣ ಬಸವಗುಲಿದಪ್ಪವಾಯ ತಂಕ್ಕಾಲೋಡವಾದುದ ಧೈರ್ಯಿಯಗ್ರಜನ (ಪಜಿತ. ೩೩-೦). [ರಾಯ + ರೇಜೆ]

ರಾಯಲ್₁ (ನಾ). ಮುದ್ರಣಕಾಗದದ ಒಂದು ಅಳತೆ; ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವೂ, ಹದಿನೈಬತ್ತು ಅಂಗುಲ ಅಗಲವೂ ಇರುವ ಮುದ್ರಣದ ಕಾಗದ : ಮುದ್ರಣದಲ್ಲಿ ವಿಂಗಡಣೆ ಮಾಡುವಾಗ ಈ ಮುಂದಿನ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದು ಲೇಸು . . . ರಾಯಲ್, ಡಮ್ಮಿ, ಕ್ರೌನ್ (ಮುಕ್ರಕ್ರ. ೨೭). [← ಇಂ. Royal]

ರಾಯಲ್₂ (ನಾ). ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲದ ಒಂದು ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ : ದುರ್ಗವು ಕೈವಶವಾದ ಮೇಲೆ ಈ ದೊರೆಯ ಬೊಕ್ಕಸದಲ್ಲಿದ್ದು ಹಗೆಗಳ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ನಾಣ್ಯಗಳ ವಿವರ . . . ೧೦೨,೦೦೦ ರಾಯಲ್ (ಚಕ್ರಪ್ರ. ೦೦೩). [?]

ರಾಯವಜೀರ (ನಾ). ರಾಜನ ಮಂತ್ರಿ.—ಸಚಿವ : ರಾಯವಜೀರರೊಳ್ ರಾಣಾ ಜಗದೇವರಾಯರಸನಗ್ಗಳಂ (ಪಪಪ. ೦೨-೦೯). [ರಾಯ + ವಜೀರ]

ರಾಯವತ್ತಳೆ (ನಾ). ರಾಜನ ನಿರೂಪ ; ಅರಸನ ಅಪ್ಪಣೆ : ಶ್ರೀ ಪೆಬ್ಬಿದ ಬಾವರಾಜಒಡೆಯರ ಬಳಿಗೆ ಈ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ರಾಯವತ್ತಳೆಯಟ್ಟಿ (ಶಬ್ಕ. ೨೦೬-೭). [ರಾಯ + ಪತ್ರಳೆ₁]

ರಾಯವಾಡ (ನಾ). ರಾಜಭವನ್ನು ಕುರಿತ ಸ್ತುತಿ.—ಹೊಗಳಿಕೆ : ಓದುವ ರಾಯವಾಡದುಗ್ರಡಿಸುವ ಮಾಂಗಳಿಕದ ಚಪ್ಪರಿಸುವ ಪಡಿಯಱರ . . . ಕೈವಾರಿಗಳಾಡಂಬರಮಳುಂಬುಮಾಗೆ (ಪಪಂಪ್ರ. ೦೦-೧೩ ವ). [ರಾಯ + ವಾಡ್ಯ (p ← ಪ್ರಾ. ವಾಢ = ಅಧ್ಯಯನ, ಶಾಸ್ತ್ರ)]

ರಾಯವಾವುಡ (ನಾ). ರಾಜನ ವಸ್ತ್ರ ; ಅರಸನು ಉಡುವ ಬಟ್ಟೆ : ಇದು ರಾಯವಾವುಡಂ ನಲಿಯಿಂದಸೆಂತೋ ತಂದನಿಂದು ಸ್ಪವಕಾಱಂ (ಪಪಪ. ೬-೦೭೬). [ರಾಯ + ಪಾವುಡ]

ರಾಯಶಿಲ್ಪಿ (ನಾ). = ರಾಯರೂವಾರಿ : ರಾಯಶಿಲ್ಪಿ "ಅಪ್ಪಣೆ ಆದರೆ ಹೋಗಿ ಬರುತ್ತೇನೆ ಪ್ರಭು" ಎಂದನು (ಪಪಪ. ೧೩). [ರಾಯ + ಶಿಲ್ಪಿ]

ರಾಯಸ (ನಾ). ೧. (ತಮ್ಮ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಗುರು, ರಾಜ ಮುಂತಾದ) ಹಿರಿಯರು ಬರೆಸುವ ಪತ್ರ ; ನಿರೂಪ : ಬಲ್ಲಾರಿಗೆ ದಿನಿಮಿರಿ ರಾಯಸಂ ಬರೆಯಿಸುವಂ (ಪಪಂಪ್ರ. ೦೬-೭) ; ರಾಯನಾಯುಷ್ಮಾವ ಸಾನದ ರಾಯಸವ ಬರೆಸಿದರು (ಪೊಪಾ. ೩-೬-೦) ; ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಡೆಸಲು . . . ಯಾವ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಾಯಸಗಳನ್ನು ಬರೆಯಬೇಕು ? (ಮುಕ್ರಕ್ರ. ೨೬). ೨. (ರಾಜನ) ಆಜ್ಞೆ ; ಅಪ್ಪಣೆ ; ಕಟ್ಟಳೆ : ಊರೂರ್ಗೆ ಬೇಱಬೇಱೊಲಿದು ರಾಯಸವಿತ್ತು ಹಾರ್ಪೆಸುತರಸನಳ್ಗೆ ಳೆಲ್ದರ್ಗೆ ಬೆಸನಿತ್ತು (ಪಂಲೆ. ೩-೪) : ಯಿರಾಯೆಸದ ಮರ್ಯ್ಯಾದೆಯ ಆ ಚಂದ್ರ ಗಿರಿಯ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನದೇವರಿಗೆ ವೊರ್ವ್ವದಲು ಸಲುವಂತೆ . . . ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಯ್ದುದು (ಪಾಭಾ. IX-ii. ೨೫೯-೨೦: 1405) ; ರಾಯಸವೆಂಬುದು ರಾಯ ಗಲ್ಲದೆ ಮಿಕ್ಕ ನಾಯಕವಾಕ್ಯಗಳಿಗುಂಟೆ (ಶಾಣಾಂ. ೦೦-೩೨). ೩. ಆಜ್ಞಾಪತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವ ಹಾಗೂ ಓದಿ ಹೇಳುವ ವೃತ್ತಿ : ಈ ಲಿಖಿತವಚ್ಚರಿ . . . ವಾಚಿಸುವೆನೆಂದೆನುತ ರಾಯಸದ ಕಡುನಿಪುಣರು ನಲ್ಲದನಿಬರ್ ನೋಡಿ (ಪಪಪಂ. ೩೦-೪೬) ; ಕರಿಸಿ ರಾಯಸವ ಮಂತ್ರಿಗಳ . . . ದೊರೆಗಳಗೋಲೆಯ ಬರಿಸಿದ ಲಿಂಗರಾಜೇಂದ್ರ (ಶಂಪ್ರ. ೨೦-೩೩) ; ರಾಯಸದ ಶಕಟದಾಸನು ಅಮಾತ್ಯರಾಕ್ಷಸನ ಪ್ರೇರಣೆಗೆ ಒಳಗಾಗಿ . . . ತಂತ್ರಗಳನ್ನು ನಿತ್ಯವೂ ಹೂಡುತ್ತಿದ್ದ ಕಾರಣ (ರಾಕ್ಷಮು. ೨೬).

ರಾಯಸದವ = ರಾಯಸವನ್ನು ಬರೆಯುವ ಹಾಗೂ ಓದಿ ಹೇಳುವ ಕೆಲಸದವನು : ರಾಯಧಾರಿಗಳ ರಾಯಸದವರ ಕರಣಿಕರ ಜೋಯಿಸರ . . . ನಡುವೆವೊಡ್ಡೋಲಗಂಗೊಟ್ಟು ರಂಜಿಸುತ್ತಿರ್ದನು (ಸಮ್ಕಳಾ. ೨-೪) ; ಅಂತಸ್ತು ಗೌರವಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಒಕ್ಕಣಿಸಿದ ಲಗ್ನದ ಓಲೆಗಳನ್ನು ಯೋಗ್ಯರಾದ ರಾಯಸದವರು, ಭಟ್ಟರು ಒಯ್ದರು (ಕಾಕಂಕಾ. ೪೩). [ದೇ.+ತವಿ. ಇರಾಯಚಮ್, ರಾಯಚಮ್ ; ತುಳು. ರಾಯಸ, ತೆಲು. ರಾಮಸ, ವ್ಯಾಯಸ]

ರಾಯಸನ್ನಿ (ನಾ). ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ತೀವ್ರವಾದ ಸನ್ನಿ : ಕವಡುಸನ್ನಿಯೆಂದರೆ ಸನ್ನಿಗಳೊಳಗೆ ರಾಯಸನ್ನಿಯಂತೆ (ಪಡಾ. ೨. ೪೭೬). [ರಾಯ + ಸನ್ನಿ]

ರಾಯಸಭಾವಿ (ನಾ). = ರಾಯಭಾವಿ ೨ : ಪಾಂಡವರ್ಗೆ ಪಗೆಯಂಗಳಂ ಸಮಕಟ್ಟಿ ಸ್ವಕೀಯ ರಾಯಸಭಾ[ಪಾಣಾ. ಬಾ]ರಿಗಳಂ ಕಲ್ಪಿಪುವುದುಂ (ಪಾಪಾಕ. ೯-೦೫೬ ಪ). [< ರಾಯಭಾವಿ]

ರಾಯಸವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ರಾಯಸವನ್ನು ಬರೆಯುವ ಕಲೆ : ಚಿತ್ರಾಂವಿದ್ಯೆ, ಸಿಪ್ಪರಿಗವಿದ್ಯೆ, ಪುಸ್ತಕದ ಲೇಖನವಿದ್ಯೆ, ರಾಯಸವಿದ್ಯೆ . . . ನಾನಾಧಾವೆ ನಾನಾಸಂಜ್ಞೆಗಳನು ಅರಿತು (ಪಾಪಾ. ೬). [ರಾಯಸ + ವಿದ್ಯೆ]

ರಾಯಸಾಹಣಿ (ನಾ). = ರಾಯರಾವುತ : ವಜ್ರದೇವನ ಡಿಂಗರಿಗ ರಾಯಸಾಹಣಿ ನೋಡಪಾ (ಪಾಂ. ೦೪೭೨, ೪೦೫೧ಾ. ೪-೩; ೪). [ರಾಯ + ಸಾಹಣಿ]

ರಾಯಸಿಗ (ನಾ). ರಾಯಸವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು : ರಾಯಸಿಗನಂ ಕರೆಯಿಸಿ ಪಲವುಂ ಗಡ್ಡಿಗೋಂಟಿಗಳ ಬಲಮಂ ಪಯಣಸನ್ನದಂಗೆಯ್ದು ದೆಂದು ರಾಯಸಂಗಳಂ ಕಳುಪಿ (ಪಾಪಾ. ೪-೩೩ ಪ); ಅರಸನ ಕಣ್ಸನ್ನೆಯಿಂ ರಾಯಸಿಗನದಂ ಕೊಂಡು (ಪಾಪಾ. ೦೩-೦೩). [ರಾಯಸ + ಇಗ]

ರಾಯಸೂಯ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಮಾಡುವ ಯಾಗ : "ರಾಯಸೂಯಮಂ ಮಾಡಿದಾತನಂ ಸಾಮ್ರಾಟ್‌ಯೆಂಬುದು" (ಪಾಪಾಕ. ೭೦-೨೬೪). [< ರಾಜಸೂಯ]

ರಾಯಸೆಜ್ಜೆ (ನಾ). ರಾಜನ ಹಾಸುಗೆ; ಅರಸನ ಶಯ್ಯೆ: ಮಹಾರಾಜ:– (ರಾಯಸೆಜ್ಜೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಮಿತನಾಗುವನು) (ಪಟ್ಟಾ. ೦೯-೦); ಶಾಂತಲಾದೇವಿ ರಾಯಸೆಜ್ಜೆಯ ಇನ್ನೊಂದು ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಳು (ಪಪಾ. ೪೩). [ರಾಯ + ಸೆಜ್ಜೆ]

ರಾಯಸೊಮ್ಮು (ನಾ). ರಾಜನ ಸಂಪತ್ತು: ಅರಸನ ಐಶ್ವರ್ಯ : [ಸ್ಥಾನ:–ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ. ಅರಮನೆಯ ಪೆಲವಾಗಿಗೆ. ರಾಯಸೊಮ್ಮಿನ ಒಳಗಂಡಾರ] (ಪೂಕ್ಷ. ೦೦-೭). [ರಾಯ + ಸೊಮ್ಮು]

ರಾಯಿತ (ನಾ). ತರಕಾರಿ ಮತ್ತು ಮೊಸರು ಬೆರಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಂಜನಪದಾರ್ಥ : ಬೆಂಡೇಕಾಯಿ ರಾಯಿತವು ಅರುಚಿಯಾಯಿತು (ಪಾಪಾಕಾ. ೦೦೬). [←ಹಿಂ. ರಾಯತಾ; ಮರಾ. ರಾಯತೀ]

ರಾಯಿಪುಡಿಸಕ್ಕರೆ ' ರಾಯಂಪುಡಿಸಕ್ಕರೆ ' ನೋ.

ರಾಯುಂಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಪ್ಪ ಈರುಳ್ಳಿ : " ರಾಜ ಪ್ರಿಯಃ – ರಾಯುಂಳ್ಳಿ" (ಲಿಪಿ. ೦೪೮); ರೊಟ್ಟಿ ಸ್ಕರೆ ತುಪ್ಪ ಬೆಲ್ಲ ಗೋಧುವ ತಿಪ್ಪೆಟ್ಟು ರಾಯುಂಳ್ಳಿಯಖಿನಿಯು ಒಟ್ಟಿಲಾ ಕೆವಳ ಕೊಂಡಿದ ಮೂಸದ ರಾಸಿಯಿಟ್ಟಣಿಸಿದವಂಗಡಿಯೊಳು (ಪಾಪಾಕಾ. ೪೨-೬೦). ' ರಾಜುಳ್ಳಿ ' ಪರಾ. [ರಾಯು + ಉಳ್ಳಿ]

ರಾಯ್ಮಂಗೆಯ್ . ರಾಯ್ಮಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ರಾಜ್ಯಭಾರಮಾಡು : ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಡೆಸು ; ಆಳು : ಬಜ್ಜವಾಸಿಪನ್ನಶ್ಯಾಸಿರಕೆ ಚಟ್ಟು ರಾಯ್ಮಂಗೆಯುತ್ತಿರೆ (ಪಪ. VIII. ಸೊಡಾ. ೧೦೬-೬; ೮೮೦). ರಾಯ್ಮಗೆಯ್ : ಚಂದ್ರಾರ್ಕತಾರಂಬರಂ ರಾಯ್ಮಗೆಯುತ್ತಿರಲು (ಪಪ. ೪. ಪಾಸಪ. ೦೬೦-೯; ೧೧೦೬). [< ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್]

ರಾಯ್ಮಗೆಯ್ ' ರಾಯ್ಮಂಗೆಯ್ ' ನೋ.

ರಾರಾಜಿಸು ' ರಾಜಿಸು ' ಪರಾ.

ರಾಲ. ರಾಳ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಆರಾಲ: ಸಜ್ಜರಸ : "ಸಸ್ಯಂ _ ರಾಲ. ಸಾ" (ಲಿಪಿ. ೦೬೪). **ರಾಳ** : ೧. "ಸೌರಮೆಸಲಾ ರಾಳಮೆಸೆ ಸಜ್ಜರಸಮಕ್ಕುಂ" (ಕೀಗಣಾ. ೪೬-೪೨); ಕರೀಡಮಾರ. ರಾಳ (ಪ್ಯಾಸಿ. ೭೦-೦೪೭೭). ೨. ರಾಲಮರದಿಂದ ದೊರಕುವ ಅಂಟು : ಇನ್ನು ಕೆಲವೊಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವೃಕ್ಷಗಳಿಂದ ಅಂಟು, ರಾಳ, ಶೀಗೇಕಾಯಿ . . . ಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದ ಉಪಯುಕ್ತವಸ್ತುಗಳು ದೊರೆಯುವವು (ಕಪಟ್ಟ. ೬-೦೪); ಲೋಲನಾಗರಮೋತಿ ಚಂದನ–ಕರ್ಪೂರ ರಾಳ ಗುಗ್ಗುಳದ ದಶಾಂಗ (ಸಿದ್ಧಕ್ಷ. ೦೯-೬). [ಸಂ.]

ರಾವ್ ' ರಾಯ ' ನೋ.

ರಾವ (ನಾ). ೧. (ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಕೂಗು ; ಅರಚಾಟ : ನರಲ್ಲ ರಾವದಂತೇಂ ಬಗೆಗೊಂಡುದೋ ಗುಡುಗು ಸೂಪಿಮರುತ್ಕೃತಕೋವ ದೇಳ್ಗೆಯಿಂ (ಪಾಪಕ. ೪-೦೦೬); ವಾಲಿ ದೆಸಗಳು ಬಿರಿಯ ರಾವದಲನು ಜನನು ತಿವಿದನು ಸ್ರೋಪದಲಿ (ಪಾಪಪ. ೪-೨-೩೦); ಹೆಬ್ಬುಲಿಯ . . . ಭಯಂಕರರಾವದ ಇದಿರು ನಾಯಿಯ ಬೊಗಳು ನಗಣ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿತ್ತು (ಪುರಿಪು. ೨೫೦). ೨. ಶಬ್ದ; ಧ್ವನಿ; ಸದ್ದು : ದಿಗ್ವಿತ್ತಿವಿಭೇದಿ ವೆರ್ಚಿ ಕದನಾನಕರಾವಮಂಗರ್ವಿನುರ್ವೆ ಪರ್ವುತ್ತಿರೆ (ಪಂಪಾ. ೮-೮೨); ಅಂಬುಧಿಯ ನಿರ್ಘೋಷಮಂ ಪಳಿವಂತೆ ಡಮರುಗದ ರಾವಮೆಸೆಯ (ಪಪಪ. ೮-೪). [ಸಂ.]

ರಾವಟಿಗೆ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ದೇರೆ ; ಗುಡಾರ : ನವಾಬರು . . . ತಲೆದಿಂಬಿಗೆ ಶಾಲನ್ನೂ ಸಕಲಾತಿಯನ್ನೂ ತಾವು ಮಲಗಿದ್ದಂತೆಯೇ ಹೊದಿಸಿ, ಆ ರಾವಟಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಯಿದು ಪುತ್ತೂಂದು ಗುಡಾರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ (ಪಾಪಪ. ೨- ೨೨೬). [← ದುರಾ. ರಾವಟೀ]

ರಾವಡಿ (ನಾ). ಉಪದ್ರವ ; ತೊಂದರೆ : ನೊಣ ರಣವ ಹೊಕ್ಕು ಶೋಣಿತವ ಭುಂಜಿಸುವಾಗ ಕೀಣಸರದೆ ಭಟರೆಲ್ಲರೂ ನೂಸದ ರಾವ[ಪಾಣಾ. ಊವು]ಡಿಗಂಜಿ ಹೇಳದೆ ಪೋದರು (ಪುರಾಪ. ೬೦–೬) ; ಬಡತನದ ರಾವಡಿಗೆಯಾಜದೆ ಕಡುಗಿ ಭೂಮಿಯು ತೊಳಲಿ ಬರುತವೆ (ಪಾಪಪ. ೦೦-೦೬). [← ತೆಲು. ರಾವಡಿ]

ರಾವಣ (ನಾ). ೧. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕೂಗು ; ಗರ್ಜನೆ. ೨. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗುವವನು ; ಗರ್ಜಿಸುವವನು. ೩. ರಾವುಣಿಂದ ಹತನಾದ ಲಂಕಾದ್ವೀಪದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸರಾಜ : ಸೀತೆಯ ದೂಸಱಂದಟ್ಟಿದ ರಾವಣನಂತಿರೆ ನೀನುಂ ಅಲ್ಲಿಯಲಾಟಿಸಿದ್ದೆ (ಪಂಪಾ. ೯-೧೯) ; ರಾವಣನಂ ಜಗತ್ಪಿತಯ ರಾವಣನಂ . . . ರಘುಪ್ರಭವರೂಪದೆ ಮರ್ದಿಸಿದ್ದೆ ಜನಾರ್ದನಾ (ಪಪಪ. ೦–೬೦) ; ರಾವಣನ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಅರೆಕಾಸಿನ ಮಜ್ಜಿಗೆ (ಗಾಪ). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ : ವಿಪಂಚಿಕೆ . . . ರಾವಣ . . . ಕಾಲಚೀಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತಮೂಱು ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯಂಗಳಲ್ಲಿ (ಪಪಗ. ೨೩೬). [ಸಂ.]

ರಾವಣಕರ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಇಪ್ಪತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಕರಿ ದಿನೆವ ರಾಜ ರಾವಣಕರ ಪ್ರಸಿಸಂಖ್ಯಾಕ್ಷರಂ ಪೊಂದಲ್ವಿಸೆಯೆ (ಧರ್ಮಪಂಚಾ. ೪-೨೪). [ಸಂ.]

ರಾವಣವೀಣೆ (ನಾ). = ರಾವಣ ೪ : ರಾವಣವೀಣೆಯ ರಂಜಕರಿಂ . . . ಒಪ್ಪದಕ್ಕಾ ವಂಹಾಲಿಂಗದಾಸ್ಥಾನಂ (ಪಂಪಾಕ. ೯-೧೦ ಪ); ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯ ಕಳಾಮಹಿತನಾದ ಮಾದರಸ ರಾವಣವೀಣೆ . . . ಏನಾಕವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ಮೂವತ್ತೆರಡು ವೀಣೆಗಳನ್ನೂ . . . ಶ್ರುತಿಗೊಳಿಸಿ (ಪಪಪ. ೨೩೫). [ಸಂ. ರಾವಣವೀಣಾ]

ರಾವಣಶಾಖಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಅಡುಸೋಗೆ : ಬಡಗಿ ಮಾಚಲದೇವಿಯ ಕುಲದೆಯ ಮಾಡಿಹೆನೆಂದು ಹೊನ್ನ ಕಪಿಲೆಯ ರಾವಣ ಶಾಖಿದುಚ್ಛಿಷ್ಟದ ಹಾಲಿನಿಂದ ಕೂಸಾಟ್ಟುಂಬವರನೇನೆಂಬೆ (ಪಪಪ. ೦೪೪). [?]

ರಾವಣಹಸ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ : ಸುಲಲಿತವಾಗೆ ವಸು ಗುಣರೂಪವೆನಿಸ್ವವನಾಂಕಮಾಲೆಯಾ ಪಲತೇಜದಿಂ ರಸಬಡೆಯೆ ರಾವಣ

ಹಸ್ತದಿನೆಂದು ರಾವಣಾ ಅಂತು ನಿರ್ಭರಭಕ್ತಿಯಿಂ ಬಾಜಿವಾಗಳ್ (ಕಂಗಾಮಾ. ೦೦-೦೬೬) ; ಪ್ರಾಚೀನಗ್ರಂಥಗಳು. ಕೆಸ್ರಿ . . . ರಾವಣಹಸ್ತ ಮುಂತಾಗಿ ನಾನಾರೀತಿಯ ವೀಣೆಗಳನ್ನು ನಮೂದಿಸುತ್ತವೆ (ಸಂಗೀಶಿ. ೩೦೦).

[ಸಂ. ರಾವಣಹಸ್ತಾ]

ರಾವಣಾರಿ (ನಾ). ರಾವಣನ ಶತ್ರು ; ರಾಮ : ರಾವಣಾರಿಯ ಕಾಣಿಕೆಗೆ ಬಲುಖೀಯನು ತೋಱಿದನು ಸಾರುವ ಭಟ್ಟರೋಳಿಯಲಿ (ಕಾಶ್ಮಾಗಾ. ೯-೧೬) ; ರಾವಣಾರಿಯ ನಾಮ ಇಡ್ಡಲಿಗೆ ಸುಖಿಯುಂಡೆ (ಕೃಂದ. ರಾ. ೬-೩೭-೬). [ಸಂ.]

ರಾವಣಾಸುರ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ ; ರಾವಣ : 'ರಾವಣಾಸುರ ಮಥನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಾವಣಾಸುರಮಥನ (ನಾ). ರಾವಣನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನು ; ರಾಮ : ರಾವಣಾಸುರಮಥನ . . . ಕಾವುದಾನತಜನವ (ಕಾಶ್ಮಾಗಾ. ೬-೦). [ಸಂ.]

ರಾವಣಿ (ನಾ). ೧. ರಾವಣನ ಮಗ. ೨. ಇಂದ್ರಜಿತು : ರಾವಣಿಯ ಸಮರಂಗ ಕಂಗೆಡಿಸುತ್ತು ಕಪಿಬಲವ (ಕಾಶಾಗಾ. ೦೯-೧೬) ; ಎತ್ತಿ ಬಾಹಾ ದಂಡವನು ನಭಕೊತ್ತಿ ಹಲುಗಳನಾಷಿನಿ ಲಯಮಿತ್ತು ಮೊಗನೆಱಗಿದಮು ಮದದುಬ್ಬಿನಲಿ ರಾವಣಿಯ (ಕೊರಣಾ. ೪-೬೨೦). [ಸಂ.]

ರಾವದಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಹೃದಯದ ಜಾಗ : ವಕ್ಷದ ಹೃದಯದಡೆಗೆ ರಾವದಿಯೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ (ಕೃಕಾ. ೪೯-೦೬). [?]

ರಾವಬಹದ್ದೂರ್ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರ್ಕಾರದವರು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ನಿವಾಸಸೇವಕರಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಿರುದು: ರಾವಬಹದ್ದೂರ್ ತೋಟದವ್ಪನವರು ಶ್ರೇಷ್ಠದಾನಿಗಳು (ಕೃಚ).

[←ಹಿಂ. ರಾವ್‌ಬಹದುರ್]

ರಾವಲ್ (ನಾ). ರಜಪೂತರಾಜರಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಟೊರಿಮಹಾರಾಜರವರಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ "ರಾವಲ್" ಎಂಬ ಬಿರುದು ಅನೂಚಾನವಾಗಿ ನಡೆದು ಬಂದಿರುವುದು (ಗುಚಿತ. ೭೦).

[←ಹಿಂ. ರಾವಲ್./ಪಾಲಿ. ರಾಜುಲ್]

ರಾವಸಾಬ್ ' ರಾವಸಾಹೇಬ ' ನೋ.

ರಾವಸಾಹೇಬ, ರಾವಸಾಬ್ (ನಾ). ಹಿರಿಯರನ್ನು ಗೌರವದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಮಾತು: ಕಲವು ಹೊತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಮೇದ ತಾನಾಗಿ ನುಡಿದ__'ರಾವ ಸಾಹೇಬ' (ಕಶಂ. ೧೦). **ರಾವಸಾಬ್** : ಯಾವ ಕೆಲಸವಿದ್ದರೂ ಬಿಟ್ಟುಬರಲು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ ರಾವಸಾಬ್ ! (ಕಂಗಸಾ. ೬೯). [←ಹಿಂ. ರಾವ್‌ಸಾಹಬ್]

ರಾವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಬ್ಬರಿಸು ; ಅರ್ಭಟಿಸು : ಎಂಟುದಿಕ್ಕಿಂ ಮುತ್ತಿ ರಾವಳಿಸಿ ಮುಳಿದೆಮ್ಮ ಗಂಟಲಂ ಕೊಯ್ಯಬೇಡ (ಅಕೃಕೆ. ೬-೩೭-೨೯).

[<ರವೆ + — ಇಸು-/ ತೆಲು. ರವಿಂಚು]

ರಾವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಅರಳಿ: "ಬೋಧಿದ್ರುಮಃ . . . ಅಶ್ವತ್ಥಃ—ಶಿ ಅರಳೀಮರದ ಹಿರುಂಗಳು. ಅಶ್ವತ್ಥ . ರಾವಿಕಟ್ಟಿ" (ಕಾಶ್ಮಾಕಾ. ೦೦೬); ರಾವಿ — . . . . (ಅಶ್ವತ್ಥ) (ಜಾಮಾ. ೯). [←ತೆಲು. ರಾವಿ]

ರಾವಿನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು : ಬಯ್ದಕೂರ ರಾವಿನಾಡ ಮಾರ್ಯಮ್ಮ ಮಮ್ಮ ಗಣವ ರಾಮ ತುಜುವನಿಕ್ಕಿಸಿ ಆಬ್ಬಿ ಸತ್ತನ್ (ಚೆ. ಸ, ಪುಗಣಾ. ೨೦೬-೨; ೨೭೬). [ರಾವಿ + ನಾಡು]

ರಾವು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಹತ್ತಿಕೊಂಡಂತಿರು : ಅತನು . . . ನೆಲಕ್ಕೆ ರಾವಿ ಗಗನಕ್ಕೆ ನೆಗೆದು ಹಗೆಯ ಹೊಡೆತವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಖಡ್ಗದಿಂದ ಪ್ರಳಿಸಿ ಢಾಲನ್ನೊಡ್ಡಿ ತಿವಿದು ರಿವುರಿವನ್ನು ಇಳುಹಿದನು (ಕಾಪ್ರಸಂ.೨೬೬: ಸುಭಗೆ ಅಡಿಗೆಯ ಮನೆಯ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ರಾವಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದಳು (ಗಂಗಾಣಾ. ೦೨೬) : ಅವನು ಮನೆಯೊಳಗೆ ರಾವಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದ (ಕಬಿಪ್ರಾ. ೫೫). [?]

ರಾವು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಕೊಂಡಾಟದ ಮಾತು : ಹರುವೆ ಹಳುರೇ ರಾವು ರಾವುರೆಯೆಂದು ಖಿಳರುಲಿಯೆ (ಕಾಶಾಗಾ. ೩೨-೨೦): ರಾವು ಫಲುಗುಣಯನುತ ಪಾರ್ಥನ ಭಾವ ಕುಡಿಚಮ್ಮ ಟಗೆಯಲಿ ತುರಗಾವಳಿಯನದುಹಿದನು ಸುಳಿಸಿದ ಸಾಹವಕೆ ರಥವ (ಕುಪ್ರಾಕ್ಕೃ. ೯-೭೭).

ರಾವು$_3$ (ನಾ). ೧. ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಗ್ರಹ ; ರಾಹು : "ರಾವು (ರಾವು)—ರಾಹು=ಗ್ರಹವಿಶೇಷ" (ಕಕ್ಕಕೋ. ೭೮) ; ನೆಱೆ ಮೊಗವೆಂಬ ಚಂದಿರ ರಾವಿನೊಳು ಸೇರಿ ಹಲುವುದನುತ ಬಳುಬೆದಱಿ ಮಱಿವೊಕ್ಕ ಕಱು ವೆಱಿಯನು ಸೋಲಿಸುತೆಂದು ಮೆಱೆದುದವಳ ನಾಣ್ಕೊಸಲು (ಜಕುಪ. ೦೨-೫೫). ೨. ದೆವ್ವ; ಭೂತ : ಅವರ ಹಿರಿಯರು ನಂದಿದ ರಾವು ಮತ್ತು ಕೀಳುದೆವ್ವಗಳು ಅವ (ಕದ್ಮಸ. ೫೬). ೩. ಅಬ್ಬರ; ಆಟೋಪ; ಉಗ್ರತೆ : ಸ್ಲೇಗಿನಮ್ಮನ ರಾವಿನ ಮುಂದ್ಯಾರು ನಿಲುವೋರು (ಚಕ್ಕೃಕು. ೭೦). ೪. ಭಯಾನಕವಾದುದು : ಭೀಕರವಾದುದು : ಹೆಣವನ್ನು ಹೆಗೆದರು: ಮೈ ಉಬ್ಬಿ ರಾವಾಗಿದೆ (ಕಪಲ. ೭೪) ; ತಂದೆಯವರ ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ರಾವಾದ ಮೋರೆ . . . ಪಾಪ್ಪನ್ನು ಕಲಕಿದವು (ಅಕೃ. ೨೬). ೫. ಕೋಪ; ಸಿಟ್ಟು : ಜಮಾದಾರ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ರಾವಿನ ಕಳೆಯುರಲಿಲ್ಲ (ಗಂಗಾಣಾ. ೦೩೩) ; ವಾಲೀಕಾರ ಮಲಪ್ಪ ದಾದಾನ ರಾವು ನೋಡಿ . . . ಎಂದು ಕೇಳಿದ (ನ್ಯಾಕಾಚಾ. ೩೩). ೬. (ಕರಾ) ಅತಿಯಾಸೆ; ಹಂಬಲ; ಬಯಕೆ.

[< ಸಂ. ರಾಹು]

ರಾವುಕನಡಿ ' ರಾವುಗನ್ನಡಿ ' ನೋ.

ರಾವುಗಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ಭಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಕಣ್ಣು : ರೌದ್ರವಾದ ಕಣ್ಣು : ಗೌಡರ ಮನಗೆ ಬೇಗದಿ ಬೀಗ ಹಾಕಿ ರಾವುಗಣ್ಣಿನ ತುರುಕರ ಕಾವಲಿಟ್ಟು (ಜಾಪಿದ. ೦೨೦). ೨. ಕೆಟ್ಟ ನೋಟ ; ಕ್ರೂರದೃಷ್ಟಿ : ಅವಳ ರಾವುಗಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳಬೇಡ (ಡಿಜಾ). [ರಾವು$_3$ + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ರಾವುಗನ್ನಡಿ, ರಾವುಕನಡಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣವಸ್ತುವನ್ನು ದೊಡ್ಡದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸುವ ಕನ್ನಡಿ ; ಭೂತಕನ್ನಡಿ : ಕಲಕಲವು ಕಡೆಗೆ ಬರೆದ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ರಾವುಗನ್ನಡಿ ಹಿಡಿದೇ ನೋಡಬೇಕು (ಕೃಜಾ. ೦೩೬); ಉಬ್ಬಿದ ಭೂತಕನ್ನಡಿಗೆ . . . ಬದಲಾಗಿ ಹಳ್ಳವಾಗಿರುವ ರಾವುಗನ್ನಡಿ (Concave mirror)ಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದನು (ಜಕ್ಕಾ. ೯೮) . **ರಾವುಕನಡಿ:** ಅರಸು ರಾವುಕನಡಿಯ ಕಂಡು ಡಕ್ಕೆಯ ಬಿಸುಡು (ಜಕಾ. ೨-೨೩೫). [ರಾವು$_3$ + ಕನ್ನಡಿ$_1$]

ರಾವುಗಾಣು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಭಯಾನಕವಾಗು : ನಾಯಕನ ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಚಿತ್ತದಿಂದ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಗಲಭೆಯು ಅತನ ವಧೆಯಿಂದ ರಾವು ಗೊಂಡಿತು (ಕಾಬಾಇ. ೩೭). [ರಾವು$_3$ + ಕಾಣು (< ಕಾಣ್)]

ರಾವುಗೆಂಪು (ನಾ). ಉಗ್ರವಾದ ಕೆಂಬಣ್ಣ ; ಅತಿರಕ್ತವರ್ಣ : ದಾಸವಾಳ, ಕೆಂಜಲ್ಲ ಮೊದಲಾದ ರಾವುಗೆಂಪು ಹೂಗಳನ್ನು ಒಯ್ದು ಅವಳ ಮುಂದೆ ಚೆಲ್ಲಿರಿ (ಕ್ರಜಾಚೆ. ೦೨೬). [ರಾವು$_3$ + ಕೆಂಪು$_1$]

ರಾವುಗೈ (ನಾ). ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಕೈ : ಮರಕಾಲ ರಾವುಗೈಯಿಂದ ಆ ಹುಚ್ಚುಹೊಳೆಯನ್ನು, ತೊಳೆಯಿಂದ ಮರ್ದಿಸತೊಡಗಿದನು (ಕಾಜಾಬಾ. ೦೩೩). [ರಾವು$_3$ + ಕೈ$_2$ (< ಕಯ್$_2$)]

ರಾವುಗೋಲು (ನಾ). ಕಮ್ಮಾರನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉದ್ದವಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಲಾಕೆ ; " ಲೋಹದ ಪಟ್ಟಿಯು ಒಂದಕ್ಕೊಂದಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಶಾಖದ ಹದವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವ ಸಲಾಕೆ " (ಅಪಾಣಾ).

[ರಾವು$_3$ + ಕೋಲು$_1$ (< ಕೋರ್$_1$)]

ರಾವುತ, ರಾಳುತ, ರಾಉತ್ತ, ರಾವುತ್ತ, ರಾವ್ತ, ರಾಹುತ, ರಾಹುತ್ತ (ನಾ). ಕುದುರೆ ಸವಾರ; ಅಶ್ವಾರೋಹಿ : "ಘೋಟೂಯ್ಲನೆ ರಾವುತಂ" (ಪಚಾ. ೩೯); ರಾವುತನ ತಲೆ ಕುದುರೆಯ ಕಾಲು ಬಲ್ಲೆಹದ ಮೊನೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಅಡಗಿತ್ತು (ಸಭಾ. ಪ. II. ೬೬೫-೬೪); ತೆಪ್ಪವ ತೆಗೆವಂತೆ ತೆಗೆದೇಱಿ ರಾವುತರೊಪ್ಪದಿ ಬಂದರೋಲೈಸಿ (ಪಭಾ. ೨೬-೩೦); ಉಭಯಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ರಾವುತರ ಪಹರೆ (ಶ್ರೀಪಾಭಾ. ೪೩). **ರಾಳುತ** : ಸಿರಿಯಂಗರಾಳುತರಿಂಗೆ ಖಿ ೩ ಪೊಗುಗೊಡಗೆ (ಎಕ. XIV. ಎಳಂಪೂ. ೨೩-೦೩; ಸಂ. 1448). **ರಾಉತ್ತ. ರಾವುತ್ತ** : ರಾಪತ್ತರಂ ತಳ್ಪಿಱುದು (ಎಕ. VIII. ತಿಮಂ. ೨೨೩-೦೦; 1158 ?) ; ರಥಿಕರಿಗೆ ಮಾವಂತರಿಗೆ ಕಾಲಾಳಿಂಗೆ ರಾವುತ್ತರಿಂಗೆ ಕೂಡಿಸಿದನವರ ವರಿಗವರಂಗದಾಯುಧವ (ಶಾಕ್ಕರ್ತೀ. ೦೩-೨೦); ಪಡವಳ್ಳರ್ ರಾವುತ್ತರ್ ಸ್ಸಾದಿಗಳ್ . . . ದಂಡೆತ್ತಿ ಪೋದರ್ (ಭಾಪಾಕ್ಕ. ೯೩-೨೯). **ರಾವ್ತ** : ಭಯದಿ ತೇಜಯನಿಳಿದು ರಾವ್ತರು ಕರವ ಮುಗಿದರು ಕೊರಳ ಸಲಹೆನುತ (ಶಾಕ್ಕರ್ತೀ. ೪-೦೪); ಮೊಱೆವ ಬೊಬ್ಬೆಗೆ ರಾವ್ತರಂ ಬಿಸುಟು ವಾಜಿಗಳ್ ಪರಿದಾಡಿದುವು (ಕಂಪ್ರ. ೨೪-೨೮). **ರಾಹುತ** : " ಘೋಟೂಯ್ಲನೆನಲು ರಾಹುತ " (ಕಬಾಕ. ೦೫೬); ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾವಡ್ಡವ್ಯವಹಾರಿ ಕುಲ್ಲ ಹಣ ರಾಹುತರುಂ (ಎಕ. V. ಹಾಸಕ. ೦೪೯-೦೪; 1113 ?) ; ಮದಕರಿದುಂ ಮಾಹುತನ ಕುದುರೆ ತಾ ರಾಹುತನ ಹದುಳವನಱಿದು ನಡೆವಂತೆ ಸೂಳೆ ತನಗೊದಗುವರನಱಿಗು (ಸಭಾಕ್ಕ. ೦೯೦೩). **ರಾಹುತ್ತ** : ಹೊಸ ಬಿರುದರ ಗಂಡೋರಾಯ ರಾಹುತ್ತಮಿಂಡಱ (ಎಕ. VII. ಶಿಪ್ರ. ೬೩-೦೦೩; 1687).

ರಾವುತರಾಯ, ರಾಳುತರಾಯ, ರಾಳುತ್ತರಾಯ, ರಾವುತ್ತರಾಯ. ರಾಹುತರಾಯ = ಅಶ್ವಾರೋಹಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶ್ರೀಮನುಮಹಾಪ್ರಧಾನಿಯಮ್ಮಡಿರಾವುತರಾಯ ರಾಯಕುಮಾರ (ಎಕ. VII. ಶಿಪ್ರ. ೬೦-೬ ; 1787); ಅರಸುಗಳವರ ಕಾರ್ಯ್ಯಕ್ಕೆ ಕರ್ತರಾದ ರಾಳುತರಾಯರು . . . ಕೊಟ ಗ್ರಾಮ (ಎಕ. XI. ಬಾಪ್ರ. ೦೧೪-೬; 1684 ?) ; ರಾಉತ್ತರಾಯರುಂ ಜವನಿಕೆ ನಾರಾಯಣರುಂ ಶ್ರಿ ರಾಮಕೃಷ್ಣಪದವದ್ಮಾರಾಧಕರುಮಪ್ಪ ಶ್ರೀಮನುಮಹಾಪ್ರಧಾನಂ ಪೆರುಮಾಳೆದೇವ (ಎಕ. XI. ಶಕ್ರದು. ೦೨-೦೬; 1286); ಸ್ವಸ್ತಿಪುರ ವರಾಧೀಶ್ವರ ಇಂಮಡಿರಾಉತ್ತರಾಯ ಶ್ರೀಪೆರುಮಾಳದಣ್ಣಾಯಕರ ಸುವುತ್ರಂ (ಎಕ. XIV. ಗುಂಕ್ಕೂ. ೦೩೦-೯ ; 1310) ; ರಾವುತ್ತರಾಯಂ (ಕಣಾಪ್ರ. ೨೪೩ ಪ್ರಯೋ); ಶ್ರೀಸೋಮ ಶಿಲಾದೇಗೂ ರಾಹುತರಾಯ ಮಹಾ ವಾತ್ರೆ ಅರಸುಗಳ ಕಾರ್ಯ್ಯಕ್ಕೆ (ಎಕ. XIV. ಗುಂಕ್ಕು ಶೀ. ೦೩೨-೬; 1540).

[←ಮರಾ. ರಾಳುತ್, ರಾಉತ್, ರಾವುತ್./ತಮಿ. ರಾವುತ್ತ, ಇರಾವುತ್ತ; ತುಳು. ರಾವುತೆ, ರಾಹುತೆ ; ತೆಲು. ರವುತು, ರಾವುತು, ರಾವುತ್ತು, ರಾಹುತು, ರಾಹುತ್ತು]

ರಾವುತಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ದೆವ್ವ ಭೂತ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಬಾಧೆ ತಟ್ಟು : ಗರ ಬಡಿದಂತಾಗು : ಅವನ ಮುಖ ರಾವುತಟ್ಟಿದಂತಿತ್ತು (ಪಚಾ).

[ರಾವು$_3$ + ತಟ್ಟು$_1$]

ರಾವುತಪಡೆ (ನಾ). ಕುದುರೆಗಳ ಪಡೆ ; ಅಶ್ವಬಲ ; ಅಶ್ವಾರೋಹಿಗಳ ತಂಡ : ಕಡೆಮೊದಲಿಲ್ಲದ ಖಳರಾಯರಾವುತಪಡೆ ಬಿದ್ದುದಿತ್ತ ಮೇಣತ್ತ (ಕೂಚಪ. ೧೦-೬೨). [ರಾವುತ + ಪಡೆ]

ರಾವುತಪಾಯಿಕೆ (ನಾ). ಕುದುರೆಸವಾರಿ ; ಅಶ್ವಾರೋಹ : ಕಾಟಣ್ಣನ ರಾವುತಪಾಯಿಕೆಯ ಸಘಾಟಿಕೆಯನು ಕಂಡು ಮೆಚ್ಚಿ ನೋಟಕರೊಲಿದು ಕೊಂಡಾಡಿದರು (ಶಾಕಾಸಂ. ೦೩-೦೯). [ರಾವುತ + ಪಾಯಿಕೆ]

ರಾವುತಿಕೆ (ನಾ). = ರಾವುತಪಾಯಿಕೆ : ಆದರಿಸಿ ರಾವುತಿಕೆಯಾದುದ ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಮೂಳ್ವ ಹಯವನು ಸಾಧನೆಯ ಧನಪತಿಯ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹೋಗದಿರಿ (ಸಂಕತ. ೬-೩); ಕುದುರೆಯ ಹಿಡಿಯ ಹೇಳಿದರೆ ರಾವುತಿಕೆಯ ಮಾಡಿದರೆ ಒಪ್ಪುವರೇ (ಸಿಕ್ಕೇಶ. ೩೬-೩); ನಿಡುಮಾಳಕೆ ತೇಜಿಯ ತೆಗೆದು ಲೀಲೆಯೊಳ್ಕೊಂದೆರಳ್ಚೀದಿಯನೇಱಿ ನೃಪಾಲ ರಾವುತಿಕೆದೋಱಿದನು (ಪಭಾ. ೨೯-೨೨). [ರಾವುತ + — ಇಕೆ]

ರಾವುತು (ನಾ). ಮೆಚ್ಚುಗೆಯ ಒಂದು ಮಾತು ; ಕೊಂಡಾಟದ ಒಂದು ನುಡಿ : ಪೂತು ರಾವುತೆನೆ (ಎಕ. VI. ತಿಪ್ರ. ೨೩-೨೪; 1196); ಅರರೆ ರಾವುತು ಜಾಗು ಸ್ವಾಮಿಯ ಹರಿಬಕ್ಕೊಸುಗ ಹಗೆಯ ಹೊಯ್ದಿರಿ (ಶಾಕ್ಕ. ೩. ೩-೪).

ರಾವುತೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ದೆವ್ವ, ಗ್ರಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪೀಡೆಯನ್ನು ಮೈ ಮೇಲಿನಿಂದ ಬಿಡಿಸು,– ಓಡಿಸು : ಬಲಕೊಟ್ಟು ರಾವುತೆಗೆಯಬೇಕು (ಕಟ್ಟ). [ರಾವು$_3$ + ತೆಗೆ$_1$]

ರಾವುತ್ತ ' ರಾವುತ ' ನೋ.

ರಾವುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). = ರಾವುತಟ್ಟು : ಅವನು ರಾವುಬಡಿದವನಂತೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತುಬಿಟ್ಟಿದ್ದ (ಕೂಚಪ. ೦೯); ಅವರ ಮುಖಗಳು ರಾವುಬಡಿದಂತೆ ವಿಕಾರವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದುವು (ಶ್ರೀಪಾಭಾ. ೬೦೦). [ರಾವು$_3$ + ಬಡಿ$_1$]

ರಾವುಮುಖ (ನಾ). ಗರಬಡಿದಂತಿರುವ ಮುಖ ; ಭಯದಿಂದ ವಿಕಾರವಾದ ಮುಖ : ಪ್ರೇತಕಳೆಯ ನಿನ್ನ ರಾವುಮುಖ ನೋಡಿ ಸಾವೆ ಸತ್ತಿತೊ ಏನೊ (ಪಾಪೋ. ೪೦-೬). [ರಾವು$_3$ + ಮುಖ]

ರಾವುಮೊಗ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದ ಮುಖ ; ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವಂಥ ಮುಖ : ಜಡಗಟ್ಟಿದ ಮೊರಟುಗುರುಳು – ಕಿಸಿಬಾಯಿ– ದೊಡ್ಡಹೊಟ್ಟೆ – ರಾವುಮೊಗಗಳಿಂದ ಅವನು ಯಮದೂತನಂತೆ ಭೀಷಣನಾಗಿದ್ದನು (ಶ್ರೀಪಾಕ. ೩೪). [ರಾವು$_3$ + ಮೊಗ]

ರಾವುರೆ (ನಾ). ಕೊಂಡಾಟದ ಒಂದು ನುಡಿ : ರಾವುರೆ ಅಮರೇಶ ಪೂತುರೆ ಅಮರನೀತಿ (ಅಸಾಪ್ರ. ೫೬. ೦೦೪-೬) ; ಎಲುವ ಗದೆಯಲಿ ಹುಟ್ಟು ಗಕೆಟ್ಟೋ ಹಳುರೆ ಹಳುರೇ ರಾವು ರಾವುರೆಯೆಂದು ಖಳರುಲಿಯೆ (ಶಾಪಾ. ೩೨-೨೦).

ರಾವುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ).– ರಾವುತಟ್ಟು : ರಾವುಹಿಡಿದುಹೋಗಿದ್ದ ಮುಖದಿಂದ ಸುಂದರಮ್ಮ ಗೋಳಾಡುತ್ತ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದಳು (ಸಂಚಕ್ರ. ೩೨) ; ಅವನು ಅಬ್ಬರಿಸಿದರೆ ಯಾರಾದರೂ ತುಂಬಿದ ಬಸುರಿ ಇದ್ದರೆ ರಾವುಹಿಡಿದು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪಪ್ರಕ್ಕು. ೩೦೩). [ರಾವು$_3$ + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ರಾವುಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). = ರಾವುತಟ್ಟು : ಅವನ ಮೋರೆ ರಾವುಹೊಡೆದಿತ್ತು (ಪಪ್ರಚಂ. ೬೩೦) ; ಅವರ ಕೂಗಾಟಕ್ಕೆ ಓಣಿಗೆ ಓಣಿಯೇ ರಾವುಹೊಡೆದಂತಾಗಿತ್ತು (ಗಂಪತಾಯಾ. ೨೪೨). [ರಾವು$_3$ + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ರಾವೞ ' ರಾವುತ ' ನೋ.

ರಾಶಿ (ನಾ). ೧. (ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳ) ಗುಪ್ಪೆ; ಒಟ್ಟಲು ; "ಪುಂಜಃ ರಾಶಿಃ, ಉತ್ಕರಃ, ಕೂಟಂ – ೪ ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳ ರಾಶಿ" (ಸಿಕ್ಕಾಂಶ. ೦೬೬); ಕಾಳನು ತೂರುತ ರಾಶಿಯ ಹೇರುತ ಕುಣಿವರು ರೈತರು ಊರಲ್ಲಿ (ಕಪಕ್ಷ. ೬-೬೭). ೨. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ : "ನಿಕರಃ. . . ರಾಶಿಃ . . . ಸ್ತೋಮಃ...ಈ ೩೯ ಸಮೂಹಂ" (ಪಣಾಯು. ೦೦೯-೦); ಮುದ್ರಿಸಿತು ಮಂಡಿಯುಂ ಕೆನ್ನವಿರ ರಾಶಿ (ಶ್ರೀಪಪು. ೦೩-೪೮೨). ೩. ಹೆಚ್ಚು; ಬಹಳ : ರಾಶಿ ಅನ್ನ ಹಾಕಬೇಡ, ಎಷ್ಟು ಬೇಕೋ ಅಷ್ಟು ಹಾಕು (ಕಟ್ಟ). ೪. ಮಧ್ಯಮತರಗತಿಯದು: ' ರಾಶಿಚಿಕ್ಕಣಿ ' ಪರಾ. ೫: [ಶೈವ] ಕಾಳಾಮುಖಿ ಮತ್ತು ಪಾಶುಪತಪಂಥದವರ ಹೆಸರಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಒಂದು ಪದ: ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾರಾಶಿಪಂಡಿತ ದೇವರನ್ನು ಶಾಸನವೊಂದು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತದೆ (ಕಣಾಕ. ೦೨೯). ೫. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರದಲ್ಲಿರುವ

ಮೇಷ, ವೃಷಭ, ಮಿಥುನ, ಕರ್ಕಾಟಕ, ಸಿಂಹ, ಕನ್ಯಾ, ತುಲಾ, ವೃಶ್ಚಿಕ, ಧನು, ಮಕರ, ಕುಂಭ ಮತ್ತು ಮೀನ ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಭಾಗಗಳು : ಧನು ರ್ಮುಖಂ ಸುಂದರಿ ಮಿಥುನಂ ದ್ವಿಸ್ವಭಾವರಾಶಿಗಳಿನಿಕುಂ (ಜಾಕಿ. ೦-೨೩); ಸೂರ್ಯ . . . ವರ್ಷದ ಹನ್ನೆರಡುಮಿಂಗಳುಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆ (ಅಗಾಚ. ೮೩). ೭. [ಗಣಿತ] ಕೂಡುವುದು, ಗುಣಿಸುವುದು ಮೊದಲಾದ ಗಣಿತಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿಯ ಸಂಖ್ಯೆಗಳ ಗುಂಪು: ಸಂಖ್ಯಾನವು (ಗಣಿತವು) ಹತ್ತು ವಿಷಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ : ಪರಿಕರ್ಮ, ವ್ಯವಹಾರ, ರಜ್ಜು, ರಾಶಿ, ಕಲಾಸವರ್ಣ, ಯಾವತ್‌ತಾವತ್. . . . ವರ್ಗವರ್ಗ ಮತ್ತು ವಿಕಲ್ಪ (ಗಣಿತ. ೨೦೦). 'ತ್ರೈರಾಶಿ', 'ಭಿನ್ನರಾಶಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಾಶಿಕುಂಡಲಿ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ನಿಶ್ಚಿತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಗಳ ಗತಿಯನ್ನು ಗುರುತಿಸುವ ಹನ್ನೆರಡುಮನೆಗಳ ರೇಖಾಕೃತಿ : ಆ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಯಾರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದರೂ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳೇ ಅವರ ರಾಶಿಕುಂಡಲಿಯನ್ನು ಬರೆಯುವ ವಾಡಿಕೆ (ಕೃಷ). [ಸಂ. ರಾಶಿಕುಂಡಲೀ]

ರಾಶಿಚಕ್ರ (ನಾ). ೧. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಂಡಲಾಕಾರವಾದ ಮಾರ್ಗ.–ಪಥ : ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನಾವು- ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ಚಲನವಲನಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸುವಾಗ, ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ನಡುವೆ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ರಾಜಮಾರ್ಗವಿರಬೇಕು ಎಂದು ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ . . . ಈ ರಾಜಮಾರ್ಗವನ್ನು ರಾಶಿಚಕ್ರ ಎಂದು ಕರೆದರು (ಅಣಾಸ. ೬೬). ೨. = ರಾಶಿಕುಂಡಲಿ. [ಸಂ.]

ರಾಶಿಚಿಕ್ಕಣಿ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಬಲಿಯದ, ಹಾಗೂ ಅತಿ ಎಳೆಯದೂ ಅಲ್ಲದ ಅಡಕೆ : ಮಧ್ಯಮದರ್ಜೆಯ ಅಡಕೆ : ಅಡಿಕೆಗಳು . . . ಮಧ್ಯ ಎಳಕಾದರೆ ರಾಶಿಚಕ್ಕಣಿಯಾಗುವವು (ಕೃಕೃ. ೦೮೨). [ರಾಶಿ + ಚಿಕ್ಕಣಿ]

ರಾಶಿಭವಿಷ್ಯ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಜನ್ಮರಾಶಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಹೇಳುವ ಭವಿಷ್ಯ: ಚಕ್ರಬಂಧದ ಒಗಟು, ರಾಶಿಭವಿಷ್ಯ, ಲೂಟಿ- ರಾಟರಿ (ಸಾಹುಗಾಣ. ೩೦-೬). [ಸಂ.]

ರಾಶಿವಾಳ (ನಾ). (?) : ಜ್ಯೌರಾಸಿಲಕ್ಷಜೀವರಾಶಿಗಳಿಗೆ ರಾಶಿವಾಳ [ಜಾಣಂ. ರಾಸಿವಾಳ, ರಾಸಿವಾಳುಕ, ರಾಸಿವಾಳಕ]ತಾನಾಗಿ (ಅಪಮಂ. ೩-೮). [?]

ರಾಶೀಶ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ರಾಶಿಯ ಒಡೆಯ.– ಅಧಿಪತಿ : ಕ್ರಮದಿಂ ದ್ವಾದಶಭಾಗಮೊಂದು ಗೃಹಕಕ್ಕುಂ . . . ಪ್ರಥಮಕ್ಕೆ ತತ್ಪ್ರಥಮ ರಾಶೀಶಂ (ಜಾಕಿ. ೦-೨೬). [ಸಂ]

ರಾಶ್ಮಿ, ರಾಪ್ಮಿ, ರಾಸ್ಮಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ :" ನಾಕುಲಿ–ಈಶ್ವರಿ, ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿ, ರಾಶ್ಮಿ, ಕಾಡುವಿಟ್ಟಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ತುಳಸಿ " (ಓಷ. ೬೩). **ರಾಪ್ಮಿ** : ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯ ಬೇರು ಆ ಹಣ್ಣಿನ ತಿರುಳು ಕಳ್ಳಂಗಡಲಿ ಜೊಳ್ಳಂಗಡಲೆ ಆಕಲುರ ರಾಪ್ಮಿ ಸುಂಟಿ ಗಂಟುಪರಂಗಿಯಿವ ಕಷಾಯವನಿಟ್ಟು (ಜಾಣಾಸ. ೦೨-೬). **ರಾಸ್ಮಿ** : " ಏರಾಪರ್ಣಂ. ಸುಮಹಾ. ರಾಸ್ನಾ. ಯಂಕ್ರಸಾ–ಈ ಳಿ ರಾಸ್ಮಿ " (ಜಾಸಾಕಾ. ೨೦೦) ; ರಾಸ್ಮಿ, ಅಮರವಲ್ಲಿ . . . ಕಷಾಯವ ಕಾಸಿ . . . ಕೊಡಿಸಲು ಸಂಧಿಸನ್ನಿಪಾತ ಹರವಹುದು (ಕೃಕೃಟಾ. ೨. ೬೬). [<ಸಂ. ರಾಸ್ನಾ]

ರಾಷ್ಟ್ರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಆಡಳಿತದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟ, ಅನೇಕ ರಾಜ್ಯಗಳ ಸಮುದಾಯ : ದೇಶ ; ನಾಡು : "ವಸುಮತೀರಾಗ ತಮಗೆನತ್ತು ಪುಹಿಯಂಟಿದಜಿ ಪೆಸರು ರಾಷ್ಟ್ರಂ " (ಪುಂಗಾಗಾ. ೫೬-೨) : ರಾಜಸ್ಥಲದ ರಾಷ್ಟ್ರವು ವಿನಾರಯೊಂದುವುದು (ಜಾಕ್ಕಂಗಿ. ೦೬). ೨. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ: ಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯ. ೩. ಒಂದು ದೇಶದ ಜನತೆ.– ಪ್ರಜಾವರ್ಗ. [ಸಂ.]

ರಾಷ್ಟ್ರಕ (ನಾ). ದೇಶದಲ್ಲಿರುವವನು ; ಪ್ರಜೆ : ಪ್ರಜೆಯೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಕಾರ್ಯಸಮರ್ಥನಾದ ಪ್ರಜೆಯೆಂದು ಭಾವ. ಅಂಥ ಪ್ರಜಾವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ರಾಷ್ಟ್ರಕ (ಸಿಟಿಸೆನ್) (ಜಾಕ್ಕಂಗಿ. ೮೩೦). [ಸಂ.]

ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ (ನಾ). ಕನ್ನಡನಾಡಿನ ಒಂದು ರಾಜವಂಶದ ಹೆಸರು: ಕುನ್ತಳ ದೇಶಮುಂ ಸಮರಧಾರಿಣಿಯಲ್ಲಿಯೆ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟಭೂಕಾನ್ತರನೆಲ್ಲರಂ ನಿಜಭುಜಬಲದಿಂದವೆ ಕಾದಿ ಗೆಲ್ದು (ಕವಿರಾ. ೯-೬; ೨೧೬೭) ; ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟದವರ ಭಾಷೆಯು ಕನ್ನಡವೇ ಆಗಿತ್ತು (ಕಣಾಇ. ೮೦). [ಸಂ.]

ರಾಷ್ಟ್ರಗೀತೆ (ನಾ). ದೇಶದ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಆರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಒಂದು ಹಾಡು : ತಾಕೂರರು . . . ಜನಗಣಮನ ಗೀತೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಅದು ಸಾರ್ವಭೌಮಸ್ವತಂತ್ರಭಾರತದ ಗಣರಾಜ್ಯಗಳ ರಾಷ್ಟ್ರಗೀತೆಯೆಂದು ಸ್ವೀಕೃತವಾಗಿದೆ (ಕಕುಣಾ. ೬೬) ; ನಾಲ್ಕು ನಿಟ್ಟಿನಿಂದಲೂ ಕೇಳಿ ಬರುತ್ತಿತ್ತು ಭಾರತದ ರಾಷ್ಟ್ರಗೀತೆ (ಅಜ್ಯಕ್ರ. ೦೯೨). [ಸಂ. ರಾಷ್ಟ್ರಗೀತಾ]

ರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜ (ನಾ). ದೇಶದ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ರಚಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಬಾವುಟ: ತ್ರಿವರ್ಣರಾಷ್ಟ್ರಧ್ವಜವೇ ಭಾರತಮಾತೆಯ ಪವಿತ್ರಪ್ರತೀಕ (ಜಾಕ್ಕಾ. ೦೬೨). [ಸಂ.]

ರಾಷ್ಟ್ರಪಕ್ಷಿ (ನಾ). ದೇಶದ ವಿಶಿಷ್ಟಸಂಕೇತವೆಂದು ಆಯ್ಕೆಯಾಗುವ ಪಕ್ಷಿ : ನವಿಲು ಈಗ ಭಾರತದ ರಾಷ್ಟ್ರಪಕ್ಷಿ (ಕಂಕಚಿ. ೫, ೦೫೦). [ಸಂ. ರಾಷ್ಟ್ರಪಕ್ಷಿನ್]

ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿ (ನಾ). ೧. ಚಕ್ರವರ್ತಿ; ಸಾಮ್ರಾಟ. ೨. ದೇಶದ ಒಡೆಯ; ನಾಡಿನ ಅಧಿಪತಿ : ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿ ವಿಷಮುಪತಿ ಗ್ರಾಮಕೂಟಕಾಯುಕ್ತಕ ನಿಯುಕ್ತಾಧಿಕಾರಿಕ ಮಹತ್ತರಾದಿ ಸಮೇತದಿಂ (ಎಇ-XII, ೫೫೬-೨೦೦; 1077); ನಿಮಗೆ ಅದಿನ್ನೂ ಹೊಸದಾಗಿರದಿದ್ದರೂ ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಯಾಗಿ ನಿವೇದಿಸುತ್ತೇನೆ (ಏಗಭಂ. ೮೩). ೩. ಭಾರತದ ಸಂವಿಧಾನದಂತೆ ಚುನಾಯಿತನಾದ ದೇಶದ ಅಧ್ಯಕ್ಷ ; ದೇಶದ ಸರ್ವೋಚ್ಚಅಧಿಕಾರಿ : ಭಾರತಕ್ಕೆ ಒಬ್ಬರು ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಯವರು ಇರತಕ್ಕುದು (ಕಣಾಸ. ೫೬) ; "ಪ್ರೆಸಿಡೆಂಟ್" ಪದಕ್ಕೆ "ಪತಿ"—ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿ ಎಂದು ಕೆಲವರು ಸಮಾನಪದ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ಜಾಕ್ಕಂಗಿ. ೦೦೯ ೩೩೮). [ಸಂ.]

ರಾಷ್ಟ್ರಪ್ರಜ್ಞೆ (ನಾ). 'ಇದು ನನ್ನ ದೇಶ' ಎಂಬ ಭಾವನೆ; ದೇಶಾಭಿಮಾನ : ರಾಷ್ಟ್ರಪ್ರಜ್ಞೆ, ವೈಜ್ಞಾನಿಕದೃಷ್ಟಿ . . . ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಜಾಗೃತವಾಗದಿದ್ದರೆ. ನಮ್ಮ ದೇಶ ಭಾರತವಾಗಿ ಒಹುದಿನ ಉಳಿಯುವುದೂ ಕಷ್ಟ ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ (ಹೇಮುಳಿ. ೨ ಮುಖ್ಯ). [ಸಂ. ರಾಷ್ಟ್ರಪ್ರಜ್ಞಾ]

ರಾಷ್ಟ್ರಸ್ವಾಮ್ಯ (ನಾ). ದೇಶದ ಒಡೆತನ.–ಯಾಜಮಾನ್ಯ: ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರವೇ ಭೂಸ್ವಾಮಿಯಾಗುವುದು. ಆಗ ಉಭಯಪಕ್ಷದವರಿಗೂ ರಾಷ್ಟ್ರಸ್ವಾಮ್ಯವೇ ಲಕ್ಷ್ಯವಾಗುವುದು (ಜಾಕಿ. ೩೬೦). [ಸಂ.]

ರಾಷ್ಟ್ರಾಧ್ಯಕ್ಷ (ನಾ). ದೇಶದ ಒಡೆಯ : ಅಪಸೇ ದೊರೆ ಅಥವಾ ರಾಜ ಅಥವಾ ರಾಷ್ಟ್ರಾಧ್ಯಕ್ಷ (ಜಾಕ್ಕಾ. ೩೬). [ಸಂ.]

ರಾಷ್ಟ್ರಾಭಿಮಾನ (ನಾ). ದೇಶದ ಮೇಲಿನ ಮಮತೆ; ದೇಶಭಕ್ತಿ: ಇಟಲಿ, ಜರ್ಮನಿ . . . ಮುಂತಾದ ದೇಶಗಳು ಹೇಗೆ ತಮ್ಮ ರಾಷ್ಟ್ರಾಭಿಮಾನವನ್ನು . . . ಸಾಧಿಸಿಕೊಂಡವು ಎಂದು ಅರಿತು, ಉದ್ವೇಗಗೊಂಡರು (ಜಾಸಂ. ೪೩೬). [ಸಂ.]

ರಾಷ್ಟ್ರಿಕ (ಗು). ೧. ದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ದೇಶದ : ಕವಿಗಳು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಿಷಯಗಳಿಗಿಂತ ರಾಷ್ಟ್ರಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಮುಂತಾದ ಲೌಕಿಕಪ್ರಮೇಯಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಗಮನಕೊಡುವರು (ಕಂಪು. ೦೬೮೫). (ನಾ). ೨. ರಾಷ್ಟ್ರದ ಹಕ್ಕುಬಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು ; ಪೌರ ; ಪ್ರಜೆ. ೩. = ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ : ಈ ರಾಷ್ಟ್ರಿಕರು ಅಥವಾ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರು

ಎಂಬವರೇ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರರೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರವೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟರು (ಕಕ್ಕ. ೧೯). ೪. ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು ; ರಾಜ್ಯಪಾಲ : ರಾಷ್ಟ್ರಿಕ ಅಥವಾ ಭೋಜಕ ಇವು ಮೂಲತಃ ಆಡಳಿತದ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪಾರಿಭಾಷಿಕಶಬ್ದಗಳು (ಕರ್ನಾಲಿ. ೧೩೭). [ಸಂ.]

ರಾಷ್ಟ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಬದನೆಕಾಯಿ ; ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ : "ನಿದಿಗ್ಧಿಕಾ, ಸ್ಪಶೀ, ವ್ಯಾಘ್ರೀ, ಬೃಹತೀ . . . ರಾಷ್ಟ್ರಿಕಾ—೧೦ ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೦೩೩). [ಸಂ. ರಾಷ್ಟ್ರಿಕಾ]

ರಾಷ್ಟ್ರಿಯ (ಗು). ೧. ದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ರಾಜನ ಭಾವಮೈದುನ,—ಶ್ಯಾಲಕ: "ರಾಷ್ಟ್ರಿಯಃ, ರಾಜ್ಞಃ, ಸ್ಯಾಲಃ—ಅರಸನ ಹೆಂಡತಿಯ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೬೦). [ಸಂ.]

ರಾಷ್ಟ್ರೀಕರಣ (ನಾ). (ಕೈಗಾರಿಕೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು) ದೇಶದ ಸ್ವಾಮ್ಯಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸುವುದು ; ಸರ್ಕಾರದ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು : ಕೈಗಾರಿಕೆಗಳ ರಾಷ್ಟ್ರೀಕರಣವಾದ ಮೇಲೂ ವಿಜ್ಞಾನದ ಮೇಲೆ ಹಚ್ಚಿನ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿಲ್ಲ (ಪಂಪಾ. ೦೮೨). [ಸಂ.]

ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ (ಗು). ೧. = ರಾಷ್ಟ್ರಿಯ ೧ : ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ರಕ್ಷಣಾಬಲದವರು . . . ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳಿಯರೆಂದು ಸ್ವಾವಲಂಬನೆಯ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಸಾರುತ್ತಿರುವರು (ಕಕ. ೬೩). (ನಾ). ೨. = ರಾಷ್ಟ್ರಿಯ ೨ : ಆರ್ಯನೆ, ರಾಷ್ಟ್ರೀಯನಾದ ಮಿತ್ರಾವಸುವು ಮಹಾರಾಜನ ಸ್ನಾಧಿಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ ಕೆಲವು ದಿವಸಗಳಾದುವು (ಕಾಉಂಕ. ೦೦–೫). ೩. ರಾಜ ; ದೊರೆ. [ಸಂ.]

ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತೆ (ನಾ). ೧.ಒಂದು ದೇಶದ ಜನರು ತಮ್ಮ ದೇಶದ ಒಟ್ಟು ಸತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೊಂದಿರುವ ಅಭಿಮಾನ ; ಒಟ್ಟು ದೇಶದ ಐಕ್ಯದ ಪರಿಭಾವನೆ : ಮಾಂಡಲಿಕ ಪ್ರಭುತ್ವಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತೆಯ ಉದಯವನ್ನು ಕಣ್ಣಾರೆ ಕಂಡು (ಪಪ್ರಾ. ೦೬). ೨. " ಜನಾಂಗ ಲಕ್ಷಣ ; ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತೆ - . . ಜನಾಂಗವಾಗಿರುವುದು ; ಒಂದು ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚಿನ ರಾಜಕೀಯ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಭಾಗವಾಗಿರುವ ಕುಲ " (Nationality. ೩೪೪). [ಸಂ. ರಾಷ್ಟ್ರೀಯತಾ]

ರಾಷ್ಟ್ರೆ ' ರಾಶ್ಟ್ರೆ ' ನೋ. [ಸಂ.]

ರಾಸ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದ: ಸದ್ದು. ೨. ಕೃಷ್ಣನು. ಗೋಪಿಯರು ಮತ್ತು ಗೋಪಾಲಕರ ಸಂಗಡ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ : ಮೋಹನನೆನ್ನಂ ಮೋಹಿಸಿ ರಾಸಕೆ ಕರೆದಂತೆ (ಪಾಪಚ. ೪೩–೨೦). 'ರಾಸ ಕ್ರೀಡೆ' ಪರಾ. ೩. ನಾಟ್ಯ ; ಕುಣಿತ : ಸಂಜೆಯು ಬೀಸುತ್ತಿದ್ದ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಪೈರುಪಚ್ಚೆಗಳ ಸಾಮೂಹಿಕರಾಸವು ಛಂದೋಬದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆದಿತ್ತು (ಪಪಚ. ೬೪). [ಸಂ.]

ರಾಸಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ೫ ಒಂದು ಅಂಕದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಇದರಲ್ಲಿ ಐದು ಪಾತ್ರಗಳಿದ್ದು, ನಾಯಿಕೆಯ ಪಾತ್ರವು ಮೇಲುಗೈಯಾಗಿದ್ದು ನಾಯಕನು ಮುಖ್ಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ, ಸೂತ್ರಧಾರನಿರುವುದಿಲ್ಲ : ೧. ನಾಟಿಕಾ . . . ೯. ಪ್ರೇಂಖಣ. ೧೦. ರಾಸಕ . . . ಎಂದು ಉಪರೂಪಕಗಳು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ (ಸಂಪಾಲಿ. ೩೨). [ಸಂ.]

ರಾಸಕೇಳಿ (ನಾ). ಕೃಷ್ಣನು ಗೋಪಿಕಾಸ್ತ್ರೀಯರ ಜೊತೆ ಆಡಿದ ಪುಂಡಲಾಕಾರದ ನೃತ್ಯ : ಮೊಗಮೊಗದಲಿ ದೀಪಾವಳಿ ! ರಾಸಕೇಳಿ ! ರಾಸಕೇಳಿ ! (ಶ್ರೀಂಚಕ್ಕ. ೦೦–೦೬). [ಸಂ. ರಾಸಕೇಲಿ]

ರಾಸಕ್ರೀಡೆ (ನಾ). = ರಾಸ ೨ : ರಾಸಕ್ರೀಡೆಯನು ನಿಜವಲ್ಲಭೆಯರೊಡಗೂಡಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀವಲ್ಲಭನು ತೊಡಗಿದನು (ಕಣಾಗ. ೦೦–೩೬–೨). [ಸಂ. 'ರಾಸಕ್ರೀಡಾ]

ರಾಸಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). = ರಾಸಕೇಳಿ : ಎಳಸಗೆಯ ಸುಪ್ರೇಮವೀಕ್ಷಣದಲಸಗಮನದ ವಿಭ್ರಮದ ಹರಿ ಸಲಿಸಿದಪು ಮನವನು ಸರಾಗದ ರಾಸಗೋಷ್ಠಿಯಲಿ (ಕಣಾಗ. ೦೦–೨೬–೭). [ಸಂ.ರಾಸಗೋಷ್ಠೀ]

ರಾಸನ (ನಾ). ೧. ಧ್ವನಿಮಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಕತ್ತೆಯ ಕೂಗು : "ರಾಸಿಃ. ರಾಸುಃ. ರಾಸನಂ. ರಾಸನೀಯಂ. ರಾಸ್ಯಂ: ಈ ೫ ಕತ್ತೆಗೂಗು " (ನಾಕ್ಯ. ೦೨೦). [ಸಂ.]

ರಾಸಭ (ನಾ). ಕತ್ತೆ ; ಗಾರ್ದಭ : "ರಾಸಭಾಖ್ಯಾತಿ ಗರ್ದಭಂ" (ಚಾಸ್ಮೃ. ೦೯–೩೯); ರಾಗಿಸಿ ರಾಸಭಾನರದತಿವೇಗದಿನಾ ನರಿಯ ಛಿಂದುಚ್ಛಿದನೆ ಬಂದಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೬೬–೯): ಮಹಾತಾಳವನವನಂ ಧೇನುಕನೆಂಬ ರಾಸಭರಾಕ್ಷಸಂ ಕಾದಿರ್ದಂ (ಚಾಗೂ. ೪–೩೯ ಪ). [ಸಂ.]

ರಾಸಭಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುಕತ್ತೆ : ಎನ್ನಿರ್ವ ಕಾಡಿನೊಳಿರಿಸಿ ನಿಶ್ಚಿಂತರಾಗಿರ್ದ ರಾಸಭೀವಿಲಾಸಿನಿಯರ್ ತವಗೊರ್ವ ಪುರುಷನಂ ತರವೇಬ್ಯುಮೆಂದೆನ್ನಂ ತುತಿಸುತ್ತಿರ್ದರ್ (ಪಂಚತಂ. ೨೬೬–೪). [ಸಂ. ರಾಸಭೀ]

ರಾಸಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ವುಲಿನಾಡು ರಾಸಮಯ್ಯ ಹರಿಯೂರರಸರಂ ದಣ್ಣುವೇಬ್ಯಿಂಡೆ (ಎಕೆ, X, ೨೮(೩)ಾ. ೬೩–೪; ಸಂ. ೨೦೦). [ರಾಸ್ + ಅಮ (< ಅಮ್ಮ್) + ಅಯ್]

ರಾಸಲೀಲೆ (ನಾ). = ರಾಸಕೇಳಿ : ಕೃಷ್ಣಗೋಪಿಯರ ರಾಸಲೀಲೆಯಲ್ಲಿ ಗೋಪಿಯರು (ಜೀವಾತ್ಮ) ಕೃಷ್ಣ (ಪರಮಾತ್ಮ)ನನ್ನು ಸೇರಲು ಹಂಬಲಿಸುತ್ತಾರೆ (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೨೨೯) ; ಕೋಲು ಕೋಲಿನ ಆಟ. ಕೂಡಿ ಕೊಳಲಿನ ಆಟ. ರಾಸಲೀಲೆಯು ಕೋಲ (ಶಬ್ದ. ೪೩೬–೨). [ಸಂ. ರಾಸಲೀಲಾ]

ರಾಸಾಯನಿಕ (ಗು). ೧. [ವಿಜ್ಞಾನ]ರಸಾಯನವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. -ಸೇರಿದ. ೨. ರಸಾಯನವಿಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ : ರಾಸಾಯನಿಕ ಗೊಬ್ಬರಗಳನ್ನೂ ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ತಯಾರು ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ . . . ಫಲಿದಿದೆ (ಕಾಶ್ಮಾ. ೦೩೭). [ಸಂ.]

ರಾಸಾಯನಿಕವಿದ್ಯೆ (ನಾ). [ವಿಜ್ಞಾನ] ಮೂಲಧಾತುಗಳು, ಅವುಗಳ ಸಂಯೋಗ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸ್ತ್ರ; ರಸಾಯನಶಾಸ್ತ್ರ : ದೇವಾ, ಪನ್ನೆನ್ನೇಕೆ ಹುಟ್ಟಿಸಿದೆ ? ಹುಟ್ಟಿಸಿದರೂ ನನ್ನಲ್ಲಿ ರಾಸಾಯನಿಕ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನಾದರೂ ಏಕೆ ಹಾಕಿದೆ ? (ಕುಸ್ವಿ. ೨೩೦). [ಸಂ. ರಾಸಾಯನಿಕವಿದ್ಯಾ]

ರಾಸಿ$_1$ ' ರಾಸ್ಯ್ ' ನೋ.

ರಾಸಿ$_2$ (ನಾ). ೧. = ರಾಶಿ ೧ : ಕುಬೇರನಳ್ಕ ತಂದೊಟ್ಟಿದ ಪೊನ್ನ ರಾಸಿಗಳನ್ನೆತ್ತು ಧರಾಮರರ್ಗೆ (ಗಡಾಯು. ೨–೩೭); ಮಿಸುನಿಯ ಪೊಂಗಳುಂ . . . ಬಸವನ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಸುರಿದು ರಾಸಿಯಾಗಿರೆ (ಪಪ. ೦೨–೩೬); ಅಂಗಡಿಯೊಳು ಗೋಧಿ ಕಡಲೆ ನಾನಾಧಾನ್ಯಂಗಳ ರಾಸಿ ರಂಜಿಸಿತು (ಪೋಚಕ. ೩–೨೦) ; ಜ್ಯೋತಿರ್ಲಿಂಗದಂತೆ ರಾರಾಜಿಸುವುದು ಆ ಜೋಳದ ರಾಸಿ (ಕೆಳಪಾ. ೨೩೬). ೨. = ರಾಶಿ ೬ : ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯರಂ . . . ಬೆಸಗೊಳಲು ಅವರಾಭಧಾನನಕ್ಷತ್ರರಾಸಿಯು ಗೃಹಕರಣಕೂಟಾದಿಗಳನು . . . ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು (ಪಾವಿಚ. ೦೩–೨೯). [< ಸಂ. ರಾಶಿ.]

ರಾಸಿಕ್ಯ (ನಾ). ರಸಿಕತನ : ಕಾಶ್ಮೀರದ ವಿಮುಕ್ತಪುಷ್ಕಶಿಸೌಂದರ್ಯದ ನಿತಾಂತರಮಣೀಯತೆ. ನೂರಳ ಅನುರಕ್ತ ರಾಸಿಕ್ಯ ಎಲ್ಲವೂ ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗಿದ್ದವು (ಪೂರ್ಣ. ೩೩) ; ಬಲ್ಲಾಳಕವಿ . . . ಭೋಜನ ರಾಸಿಕ್ಯ. ದಾನಶೂರತ್ವಗಳನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸಿದ್ದು ಅಸತ್ಯವಲ್ಲ (ಶಾಲಂಶಾ. ೫೬). [ಸಂ.]

ರಾಸಿಗೂಳು (ನಾ). ೧.ಗುಡ್ಡೆ ಹುಲಂಡಿಯ ಅನ್ನ : ಸುತ್ತಳ ಪಳ್ಳಿಯ ಜನರು ವರುಷಕೊಮ್ಮೆ ಬಾರಿ ಬಿಜಿಗೂಳ ಸುರಿಯಲು, ತಪಸಿಯಾಗಿ ರಾಸಿಗೂಳ ತಿಂದು . . . ಆ ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ಶಾಂತಿಯು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿಪ್ಪನು (ಕೈರಕೂ. I. ೨೬೨) ೨. ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಆಹಾರ : ರಾಸಿಗೂಳಲ್ಲ

ದಿವ್ಯಾಹಾರವದು ಶಕ್ತಿ ಸೂಸುವುದದಱಿಂದು ತುತ್ತ ಪುಸರ ದಕ್ಕಿಸುಲ್ಲುನೆ (ಹರಿ. ೫೦-೦೦೦). [ರಾಸಿ + ಕೂಳು (< ಕೂಬ್)]

ರಾಸಿಗೆಯ್, ರಾಸಿಗ್ಗೆ (ಕ್ರಿ)· ಗುಡ್ಡೆಮಾಡು; ರಾಶಿಹಾಕು : ಕಾಂಚೀರ ವಮಹೀರುಹದ ಪಣ್ಗಳಂ . . . ತಿಱೆದು ತಂದು ಧನ್ವಂತರಿ ವಿಶ್ವಾನು ಲೋಮರ ಮುಂದೆ ರಾಸಿಗೆಯ್ದುದುಂ (ರಕ್ಷಾಶ್ವ. ೨-೦೦೩). **ರಾಸಿಗ್ಗೆ** : ನಿರ್ಮಳನಕ್ಷತ್ರಸಮಾಜಮಂ ನೆಗಟ್ಟಲಂಪಂ ರಾಸಿಗ್ಗೆದಂತೆ ಕಣ್ಗಳವಟ್ಟಿಂ ತುರುಕಾಂತಿಯಂ ಪರಪ್ಪತಂ ಪ್ರೋತ್ತುಂಗತಾರಾಚಳಂ . . . ಕಣ್ಗೆಸದುಮು (ಶಾಶ್ವ. ೦೩-೦೦೯). [ರಾಸಿ + ಕೆಯ್]

ರಾಸಿಗ್ಗೆ ' ರಾಸಿಗೆಯ್ ' ನೋ.

ರಾಸಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ)· ರಾಶಿಯಾಗು; ಒಟ್ಟಾಗು; ಕೂಡು : ಮಕರಂದ ಸಂದೋಹಮೊಂದಿಡೆಯೊಳ್ ರಾಸಿಗೊಂಡು ಪಾಸಾದಂತೆ ಮನೋಹರ ಮಾಗಿರ್ದ ವ್ಯದುತಳ್ಪಸಂಪುಟದೊಳಾ ಪುಣ್ಯಜೀವಂ ಬಂದು ನೆಲಸಿ (ಶಾಪು. ೦೨-೨೩೮). [ರಾಸಿ + ಕೊಳ್]

ರಾಸಿಹಬ್ಬ (ನಾ). ಸುಗ್ಗಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಣದಲ್ಲಿಯ ರಾಶಿಯನ್ನು ಪೂಜೆಮಾಡುವ ಹಬ್ಬ : ನೀನಾದರೂ ಬಂದೆಯಲ್ಲ ರಾಸೀಹಬ್ಬಕೈ ಸರಿಯಾಗಿ (ಪೆಳಾಪು. ೨೩೭). [ರಾಸಿ + ಹಬ್ಬ (< ಪರ್ವ)]

ರಾಸು· ರಾಸಿ (ನಾ). ದನ; ಜಾನುವಾರು : ರಾಸುಗಳ ಅತಿಕ್ರಮ ಪ್ರವೇಶದ ಆಕ್ಷನ್ನು ತಿದ್ದುಪಡಿ ಮಾಡಿದ ಕಾಸೂನು (ಗ್ರಾಪ್ರಾಕಾಳ. ೧೦೩); ಏವತ್ತು ರಾಸು ಇರುತ್ತಾ ಇದ್ದವು (ಸಂಪಕೊಸ. ೩೦). **ರಾಸಿ** : ' ಗಿಡ್ಡರಾಸಿ ' ಪರಾ. [?]

ರಾಸ್ಕ· (ನಾ). ಅಸಲು ಮತ್ತು ಬಡ್ಡಿ ಕೂಡಿದ ಮೊತ್ತ : ಯಾವುದೂ ಅಸಲಿನ ಯಾವುದೂ ಬಡ್ಡಿದರದ ರಾಸುಗಳನ್ನು ಹಿಂಜಿ ತೆಗೆದು . . . ಅನೇಕರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿಕೊಟ್ಟು ದಾರಿದ್ದೀನೆ (ಗಾಅಪ. ೦೩೬). [←ಮರಾ. ರಾಸ್]

ರಾಸಿ (ನಾ)· = ರಾಸ ೨ : ರಾಸೆಯನರ್ಧಕೆ ಕಡೆದವಳು ಹಾಡನು ಪಾಡಂ ಗೈದವಳು (ಗೋಪುಶ. ೮೨-೨೬). [ಸಂ. ರಾಸ]

ರಾಸ್ಕ (ಗು)· ೧. ಸರಿಯಾದ; ಯೋಗ್ಯವಾದ; ನ್ಯಾಯವಾದ : ಆಚಾರೆಪ್ಪ ರಾಸ್ತ ಮಾತ ಆಡಿದಿರಿ (ಪುಚಿ. ೦೮) ; ನೀ ಏನ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲ ಈ ಮಾತೂ ಇದಾ ನೋಡಿದು ರಾಸ್ತ ಮಾತು (ಕಪುಗು. ೮೪). (ನಾ). ೨. ಸಮರ್ಪಕವಾದುದು; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ನಾ ಹೇಳೂದು ರಾಸ್ತ ಏತಿರ್ಲೋ (ಗ್ರಾಪಪಾಹು. ೨೩). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ರಾಸ್ತ]

ರಾಸ್ತಿ (ಗು). ೧. ಸರಿಯಾದ : ' ರಾಸ್ತಿತೂಕ ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨.ನಿಜ; ಸತ್ಯ : ಶಾಸ್ತ್ರ ಶ್ರವಣಗಳಾದೆ ಶ್ರೌತಸ್ಮರ್ತಗಳಾದ ರಾಸ್ತಿ ಜಿದಾನಂದ ಅವಧೂತನಾದೆ (ಪಾಪ. ೦೦೦-೭). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ರಾಸ್ತ]

ರಾಸ್ತಿತೂಕ (ನಾ)· ಸರಿಯಾದ ತೂಕ : ತಾವು ಮಾಮೀಲತ್ತು ತಿಳಿಮು ವಂಥಾದ್ದು ರಾಸ್ತಿತೂಕ ಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು (ಶಾಕೇಂಪ್ರ. ೨೬೨). [ರಾಸ್ತಿ + ತೂಕ]

ರಾಸ್ಮೆ (ನಾ).=ರಾಶ್ಮೆ : "ವಿಲಾಪರ್ಣೇ. ಸುಮಪಾ. ರಾಸ್ನಾ. ಯುಕ್ತರಸಾ- ಳಿ ರಾಸ್ನೆ" (ಶಾಪಾ. ೦೦೦) ; ಸರಳಂ ಕೋಷ್ಮಂ ಮಂಜಿಷ್ಠೆ ರಾಸ್ನೆ ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ ಸೈಂಧವಂ ತಗರಮಿವಂ ಕರಿಯೂವಿನ ಸೊರೆವಾಲೊಳ್ ಬೆರಸಿ ಬಲುಶ್ಯೆಷ್ಣವೊಯ್ದು (ಅಶ್ವಾ. ೦೩-೩೬). [ಸಂ. ರಾಸ್ನಾ]

ರಾಸ್ಮೆ 'ರಾಶ್ಮೆ' ನೋ.

ರಾಹ (ನಾ)· ವೇಗ : ರಭಸ ; ಆರ್ಭಟ : ನಿಗುರ್ಗಿಡಗಳೇರಿಕೆಯ ರಾಹದಿಂ ಲಗದ್ದಳಂ ತಗಡೆಣ್ಗಳೆಂಬಂತೆ ಬೆಂಗೊಡದೆ (ಪಪು. ೩೦-೯) : ಬರಸಿಳೆದು ರಾಹದಿಂ ಶಿರಗಳಂ ಕೊರೆದು ಕೊರೆವೀಡಾಡಿ (ಪಪು. ೩೭-೦೪). [ಈ ಇದು 'ರಂಹಸ್' ಎಂಬುದರ ಅಪಭ್ರಂಶವಿರಬಹುದು]

ರಾಹು (ನಾ). ೧. ಸಿಂಹಿಕೆ ಎಂಬ ರಾಕ್ಷಸಿಯ ಮಗ ; ಈ ಇವನೇ ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ. ಚಂದ್ರರನ್ನು ಗ್ರಹಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನುಂಗುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ: "ಭಾನುರಿಪು ಸಿಂಹಿಕಾ ಪ್ರಿಯಸೂನು . . . ವಿಧುಂತುದನಂತದು ತಾನಕ್ಕುಂ" (ಪಪು. ೯.೪೮-೦೪-೬೭); ಸುರಪತಿ ಶಿವಿ ಯಮ ನೈರುತಿ . . . ರಾಹು ಮಂದೇಂದು ಚಂದ್ರನಂದನ ಗುರುಗಳ್ (ಶಾಕ. ೨-೦) ; ಶಶಿವಂಶದ ನಿಲವನು ರಾಹು ಗೆದ್ದುದ ಕಂಡು ಹಿರಿಯರು ಹೊಲಬುಗೆಟ್ಟಿರು (ಶಾಪಾ. ೪. ೦೮೧-೩೦೪) ; ರವಿ ಚಂದ್ರ. ಬುಧ ನೀನೆ ರಾಹುಕೇತುವು ನೀನೆ (ಪಕೀಪ. ೩-೨೬-೦). ೨. ಗ್ರಹಣ, ಉಲ್ಕಾಪಾತ, ಭೂಕಂಪ ಮೊದಲಾದ ಉತ್ಪಾತ. ೩. ಆಗ್ನಿ ; ಬೆಂಕಿ : "ಅನಲೋತ್ಪಾತಂ ಕರಾಳಂ ಗ್ರಹವಿಪರಮಿವುಂ ರಾಹುವಕ್ಕುಂ" (ಪಾಪಾ. ೭೭). [ಸಂ.]

ರಾಹುಕಾಲ (ನಾ)· ರಾಹುವು ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ಕಾಲ ; ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿರುವ, ಪ್ರತಿ ದಿನದ ಮೂರು ಮುಕ್ಕಾಲು ಗಳಿಗೆ ; ಅಶುಭಕಾಲ : ನಾವು ಇಲ್ಲಿಗೆ ರಾಹುಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಾಯಿತು (ಕ್ಷಾಳ. ೩೬) ; ರಾಹುಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶುಭ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು (ಕಾಪ). [ಸಂ.]

ರಾಹುಗ್ರಸ್ತ (ನಾ)· ರಾಹುವಿನಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟುದು, – ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟುದು : ಕಿಡದನಕಟಕಟ ಮದಮುದಿತ ರಾಹುಗ್ರಸ್ತವಾದ ತರಣಿಯಂದು ಬಿಂಬಂ ನೆಲಕೆ ಬೀಳ್ದಂದದೆ (ಪಪಾ. ೦೨-೮) ; ರಾಹುಗ್ರಸ್ತವಾದಂದದಲಿ ಚಂಡಗಭಸ್ತಿಮಂಡಲವಿಳಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಾಯ್ತು (ಕೃಪಣಾ. ೬-೨೮-೩೬). [ಸಂ.]

ರಾಹುಗ್ರಹಣ (ನಾ). ಚಂದ್ರ. ಸೂರ್ಯರನ್ನು ರಾಹುವು ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ ; ಉಪರಾಗ : ರವಿ ರಾಜರ್ . . . ರಾಹುಗ್ರಹಣಗಾಢಪೀಡಿತ ರಾದರ್ (ಪಪ್ಯಾಕೃ. ೨-೩೬). [ಸಂ.]

ರಾಹುಟಿ (ನಾ)· ಸಣ್ಣಗುಡಾರ; ಡೇರೆ; ತಂಬೂ : ದಾರಿಗುಂಟ ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ ರಾಹುಟಿಗಳಿದ್ದುವು. ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿ ೨-೩ ಜನ ಶಿಪಾಯಿಗಳು ಇರುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಂಸಾ. ೦೦೬); ಪ್ರಯಾಣೋಪಯುಕ್ತವಾದ ಡೇರೆ, ರಾಹುಟಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ಹೊರಟರು (ಪುಂಜಾಳ. ೦೬೩). [←ಹಿಂ. ರಾವುಟೀ; ಮರಾ. ರಾವಟೀ, ರಾವ್ಟೀ, ರಾಹುಟೀ, ರಾಹೋಟೀ]

ರಾಹುತ ' ರಾವುತ ' ನೋ.

ರಾಹುತ್ತ ' ರಾವುತ ' ನೋ.

ರಾಹುಸಂಸ್ಪರ್ಶ (ನಾ). = ರಾಹುಗ್ರಹಣ : ಉಪರಾಗಃ, ಉಪಪ್ಲವಃ (ರಾಹುಸಂಸ್ಪರ್ಶ ಉಚ್ಯತೇ)-ಈ ೨ ಗ್ರಹಣದ ಪೆಸರ್ (ಪಶಾಮು. ೬-೨೦). [ಸಂ.]

ರಾಳ ' ರಾಲ ' ನೋ.

ರಾಳಕರ್ಪೂರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕರ್ಪೂರ ; ಸಜ್ಜರಸದ ಕರ್ಪೂರ : ಚರ್ವಿಸಿ ವೀರ್ಯಯೀಲವ ರಾಳಕರ್ಪೂರವಾ (ಪಾಶಕ. ೪೬೬-೬೭). [ರಾಳ (=ರಾಲ) + ಕರ್ಪೂರ (< ಕಪ್ಪುರ)]

ರಾಳಧೂಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರದ ರೆಸದಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ; ಲೋಬಾನ : ರಾಳಧೂಪ(ರಾಳ)– ಸುಂದರವಾದ ವೃಕ್ಷವೆ. ಇದರ ಅಂಟಿಗೆ ರಾಳವೆನ್ನುವರು. ಅದು ಔಷಧಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ (ಕಣಾಡಿ. ೧೬). [ಸಂ. ರಾಲಧೂಪ]

ರಾಳು (ನಾ). (ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಹಿಡಿಯಬಲ್ಲ) ಸಾಲವೃಕ್ಷದ ಅಂಟು ; ಸಜ್ಜರಸ : ಕ್ಷಣಹೊತ್ತು ಮನಸ್ಸಿಟ್ಟು ನೋಡುವದೊಂದೇ ತಡ, ರಾಳವಾತ ಮದ್ದಿನ ಸ್ಫೋಟದಂತೆ ಒಮ್ಮೆಲೇ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಾ ಜ್ವಾಲೆಯೇ ಏಳುವದು (ಶ್ರಿಕೃತೀ. ೧೪). [< ಕಾಲ]

ರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ]ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು ; ಋಷಭ : " ಸಪ್ತಸ್ವರಂಗಳ್ . . . ಸುಗಮಾವಧಾರ್ಯಂಬವು" (ಶಾಂಗಣಾ. ೨೩-೬) ;

ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ, ರಿ, ಗ, ಮ, ಪ, ಧ, ನಿ ಎಂಬ ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿವೆ (ಸಂಗೀತ. ೦೩). [ಸಂ.]

ರಿಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒತ್ತಿ ಹಿಡಿ ; ಅದುಮಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು ; ನಲ್ಲನೇ ಕೂಪದೊಳು ಬಿದ್ದಿರ್ದ ತಣ್ಣಂ ನೀಂ . . . ಕಾಲಲ್ಲಿ ರಿಂಕಿಸಿ ಮೊಗನೂಱಿ ನೆಲವಂ ಮುಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿಂದ ತರುವುದು (ಶ್ರೀಧಾ. ೩-೨೯). [ರಿಂಕು + — ಇಸು₅]

ರಿಂಕು (ಕ್ರಿ). ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಕಟ್ಟು ; ಒತ್ತಿ ಕಟ್ಟು : ಕುಂಕುಮಜಲವ ಹೊನ್ನಂಡೆಗಳೊಳು ತುಂಬಿ ಮುಂಕೊಂಡು ಹೊಯ್ದುಡಲವಳ ರಿಂಕಿದ ಕುಚಯುಗ ಬಾಹುಮೂಲಂಗಳ ಕುಂಕುಮ ಜಗವ ಮೋಹಿಸಿತು (ಕೋಚ. ೦೯-೩೦) ; ಕೊಂಕುಗುರುಳುಗಳು ಕುಸಿದಾಡಯಲ್ಲಾಡಿ ಮಿಗೆ ರಿಂಕಿರ್ದ ಬಟ್ಟಮೊಲೆ ನಚ್ಚಣಿಸುತಿರ್ಪ ಮುಡಿಯಿಂ ಕುಸುಮ ಸೂಸೆ . . . ಬಳಲಿಕೆ ಗಳೆದಳೊಂದೆಸಂಪೊಳೊರ್ವ ನೀಱೆ (ಹರಿಶ. ೬-೨೦). [< ಇಂಕು]

ರಿಂಖ (ನಾ). ೧. ತೆವಳುವಿಕೆ ; ಸರಿಯುವಿಕೆ. ೨. ಕುಣಿಯುವಿಕೆ. ೩. ಕುದುರೆಯ ಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೪. ಕುದುರೆಯ ಗೊರಸು. ೫. ಮೋಸಗೊಳಿಸುವುದು. [ಸಂ.]

ರಿಂಖಣ (ನಾ). ೧. (ಮಕ್ಕಳು) ತೆವಳುವಿಕೆ ; ದೇಕುವಿಕೆ. ೨. ಋಜು ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಡೆಯುವುದು ; ದುರ್ವ್ಯವಹಾರ : "ರಿಂಖಿಣಂ ಸ್ಖಲನಂ _ ೨ ಜಾರುವದಕ್ಕಾದರೂ ತಪ್ಪುವದಕ್ಕಾದರೂ ವ್ಯಾಯನಿರ್ಬಂಧದಿಂದ ಹಾರಿಹೋಗುವದಕ್ಕಾದರೂ ಹೆಸರುಗಳು" (ಕರ್ಣಾ. ೬೬. ೬೯) ; ರಿಂಖಿಣದ ತಂಕಣರಾಯರ ಬಂಕವ ಮುಱಿವ ರಣಾಂಕದ ಬರುದ್ದಂಕ ಶ್ರೀಮದ್ವೆಸವ ರಾಜದೇವರುಂ ಕಲ್ಯಾಣಪುರವರದೊಳ್ಪೊತ್ತಿರೆ (ಕರ್ಣಾ. ೯-೯ ೩). ೩. ಸುತ್ತು ; ಬಳಸು : ' ರಿಂಖಿಣಾಗೊಳಿಸು ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರಿಂಖಿಣಂಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತು ; ಬಳಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ವಾಲವಂ ಶಿರದಲಿ ರಿಂಖಿಣಾಗೊಳಿಸಿ ಕರ್ಣಗಳೆತ್ತಿ ನಿಮಿರ್ದ . . . ಲಂಭಿಸಿದಂ (ಕರ್ಣಾ. ೨೦). [ರಿಂಖಿಣ + ಕೊಳ್₂ + — ಇಸು₅]

ರಿಂಗಣ (ನಾ). ೧. (ಸುತ್ತುತ್ತಾ ಮಾಡುವ) ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟಬಗೆಯ ಕುಣಿತ, — ನೃತ್ಯ : "ರಿಂಗಣಮೆಂದು ಕುಣಿಪಂ" (ಕರ್ಣಾ. ೬-೩೨೦) ; ದಂಗೆಗಳದ ರಿಂಗಣ ರುಧಿರಿಸಿತು ವೈವಾಹಮಂಟಪವ (ಕುಕ್ಕಾಶ. ೦೨-೦೩) ; ಮನವ ರಿಂಗಣದ ರಂಗಭೂಮಿಯನು ಆಗೆದು ಬಗೆದು (ಅಧಿಶ. ೧೧೦-೦). ೨. ಚಟುವಟಿಕೆ ; ಚೆಲನೆ : ಅಣುವಿನಲಿ ಲಘುವಿನಲಿ . . . ವಶಿತ್ವದಲಿ ವೆಂಟಣಿಸಿ ರೇಚಕ ಪೂರಕದ ರಿಂಗಣವನಱಿವುದು ಯೋಗ ಸಿದ್ಧಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವನಾ (ಶಾಣ್ಮಾ. ೪-೯) ; ಆ ಕಟಿಗಳುಬ್ಬಟೆಯು ಕೊರೆಯ ಸವಿಾಕದಂಗದ ರಿಂಗಣದ ಲೋಕ್ಯಕವೀರರ ಮುಂಡ ಕುಣಿದವು ಕೋಟ ಸಂಖ್ಯೆಯಲಿ (ಕೀಪರ್ಣ. ೬-೪೨-೦೯) ; ನವ್ಯ ರಿಂಗಣ ಪದದೇ ಇತ್ತು. ಅದರಿಂದ ಅವಳ ಬದ್ಮುವಿಕೆಗೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ಹುರುವು ಬಂದಿತು (ಕಣಿ. ೧೩). ೩. = ರಿಂಖಿಣ ೧. [ಸಂ.]

ರಿಂಗಣಂಗುಣಿ, ರಿಂಗಣಕುಣಿ, ರಿಂಗಣಗುಣಿ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಸುತ್ತುತ್ತಾ) ನೃತ್ಯವಾಡು ; ಲಾಸ್ಯವಾಡು : ಮೇಗಣ್ಗೆ ನೂಂಕಿ ತೆಗೆದತ್ತಿ ವಾಜಿಸಿ ಸೋರ್ದ ಪೂಗೊಳಂಗಳೊಳ್ಕೆದೆ ರಿಂಗಣಾಪುಣಿವಂತಿರ್ದ್ (ಅಜ್ಜಿ. ೦೦-೦೨೩) ; ಅಂತರಿಕ್ಷದೊಳ್ ನಾರದಂ ಪೆಱೆಗೆದಱಿ ರಿಂಗಣಂಗುಣಿವುತಿರಲು (ಶ್ರೀಪಾ. ೧೨-೧೩) ; ಕೆಲರು ಮನಬಂದಂತೆ ರಿಂಗಣಂಗುಣಿವುತಿರೆ (ಜಾತೀಪು. ೦೫-೨೦). **ರಿಂಗಣಕುಣಿ** : ೨. ಸುತ್ತು ; ತಿರುಗು : ಅಳವಿ ಮಿಗೆ ಕೌರವಚತುರ್ಬಲದೊಳಗೆ ರಿಂಗಣಕುಣಿವ ಖಾತಿಯ ನಿಲ್ಲಿಸಿ . . . ಹೊಯಿದನು (ಕುಣ್ಮಾ. ೦೮. ೦೩೨). **ರಿಂಗಣಗುಣಿ** : ೧. ನಾರದ ರಿಂಗಣಗುಣಿದನು ನಲಿಯೆ ಮರುಳ್ಗಳ್ (ಅಧಿಶ. ೨-೦೯) ; ರಿಂಗಣಗುಣಿದಾರ್ದ್ರ ಸಾರ್ದ್ರ ನಲವೆರ್ಚುವ . . . ಸಂಭ್ರಮವಾದೇಂ ಬಗೆಗೊಂಡುದೊ ಪಾಂಡುಪುತ್ರನಾ (ಹರಿಂ. ೪-೩೬) ; ಅಂಗನೆಯರು ಆರತಿಯಿತ್ತಿದರು ; ಯುವಕರು ರಿಂಗಣಗುಣಿದರು (ಹರಿಶ. ೬೭೬). ೨. ಚಿಕ್ಕಯ ಬಾಲ್ಯಮೊ. . . ಉದಿಸಿ ಮನದಂಗಣದಲ್ಲಿ ರಿಂಗಣಗುಣಿಯತೊಡಗಿತು (ಕರ್ವಾ. ೩೨-೨೯೨). [ರಿಂಗಣ + ಕುಣಿ₁]

ರಿಂಗಣಕುಣಿ ' ರಿಂಗಣಂಗುಣಿ ' ನೋ.

ರಿಂಗಣಗುಣಿ ' ರಿಂಗಣಂಗುಣಿ ' ನೋ.

ರಿಂಗಣಗುಣಿತ (ನಾ). (ಸುತ್ತುತ್ತಾ) ಕುಣಿಯುವಿಕೆ; ನಾಟ್ಯವಾಡುವಿಕೆ : ಕ್ರಾಂತಿಯ ದಾರಿಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತ ನಡೆದಿರುವ ರಿಂಗಣಗುಣಿತವನ್ನು ನಾವೂ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುವೆವು (ಕ್ರಾಂತಿ. ೩೦).

ರಿಂಗಣಗುಣಿತ ಹಾಕು = ಸುತ್ತು; ತಿರುಗು : ನೂರಳ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ದುಃಖವೆ ರಿಂಗಣಗುಣಿತ ಹಾಕುತ್ತಲಿತ್ತು (ಕರ್ವಾ. ೩೬). [ರಿಂಗಣ + ಕುಣಿತ]

ರಿಂಗಳ (ನಾ). ತಿರುಗುವಿಕೆ; ಸುತ್ತುವಿಕೆ: ' ರಿಂಗಳಗುಣಿಸು ' ಪರಾ. [< ರಿಂಗಣ]

ರಿಂಗಳಗುಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತಿಸು ; ತಿರುಗಿಸು : ರಣದಿ ಕುಬಿಬಿರಿದಬ್ಬಿ ರಿಂಗಳಗುಣಿಸುತತ್ಖಣಯೋಳಾಗ ಶರಭನು ತನಗೆ ಮಾರಾಂತಮಿಳಿಬಿಳಿಸುರು ಚಾತುರಂಗಬಸು. . . ಸಮರಿ (ಅಂಬಾ. ೩೬-೨೦). [ರಿಂಗಳ + ಕುಣಿಸು]

ರಿಃಖ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನದಿಂದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನ : ಉದಯಕ್ಕೆಂಟಱೊಳಿಂದು ಕೂಡೆ ಸರುಜ . . . ರಿಃಫದೊಳಸತ್ಯಂ ವಾಮ ನೇತ್ರಾಂಧಕಂ (ಜಾತಕ. ೦೮ ೬). [ಸಂ.]

ರಿಕಾಪು ' ರಿಕಾಬು ' ನೋ.

ರಿಕಾಬು, ರಕಾಬು, ರಿಕಾಪು (ನಾ). ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹತ್ತುವಾಗ ಕಾಲನ್ನಿಡಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಜೀನಿಗೆ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಬಳೆ; ಅಂಕಮಣೆ : ಅಶ್ವರತ್ನದ ಆಭರಣದ ಲೆಕ್ಕ. . . ೨ ರಿಕಾಬು (ಅ. XIV. ೫೦೫. ೫೯೬-೬೦೨; ಷಿ. 1817); ಕುದುರೆಯ ಪದ್ಮದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸ ರಿಕಾಬು_ ಲಾಮವು ಶ್ಲಾಘ್ಯವೆ. ಬತ್ತಲೆಕುದುರೆ ಏರಿ ಒಂದು ಮೈಲಿನ ಪರ್ಯತ್ತನ್ನು ಗೆದ್ದಿದ್ದೆ (ಅಚಿಶ. I. ೦೬). **ರಕಾಬು** : ನೀಲನು ತವ್ಮ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಮುಂದೆ ನೂಕಿ ರಕಾಬಿನ ಮೇಲೆಯೇ ಎದ್ದುನಿಂತು ಕೈಯಲ್ಲಿಯ ಚೂರಿಯನ್ನು ಬಲವಾಗಿ ಬೀಸಿ ಒಗೆದನು (ಜಂಗಸ. ೬೬). **ರಿಕಾಪು** : ಕುದುರೆಯ ರಿಕಾಪು ಜಾಗಟೆಯ ಬಲ್ಲಿಯೊಂದಕ್ಕೆ ತೊಡಕಿಕೊಂಡಿತು (ಮೂಡಾ. ೬) ; ಎರಡೇ ನಿಮಿಷಗಳಲ್ಲಿ ಜೀನುಹೊಕೆ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಪಟ್ಟ ಬಿಗಿದು. ರಿಕಾಪು ಸರಿಮಾಡಿಕೊಂಡ (ಜಗಾಂ. ೧೦). [<–ಅರ. ರಕಾಬ್; ಪಾರ. ಹಿಂ. ರಿಕಾಬ್. ರಕಾಬ್; ಮರಾ. ರಿಕಬ್. ರಿಕಬೀ. ರಿಕಾಬೀ]

ರಿಕಾಮಿ₁ (ಗು). ಖಾಲಿಯಾದ ; ಬರಿಯ ; ಸಕುವಿನಾ ರಿಕಾಮಿ ಡುಬ್ಬಿಗಳು (ಮುಂಬಾಕ್ಷ. ೦೬೯). [<– ಮರಾ. ರಿಕಾಮಾ]

ರಿಕಾಮ್ಮಿ (ಅ). ನಿರರ್ಥಕವಾಗಿ ; ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ; ಸುಮ್ಮನೆ : ಬಂಟನ್ನ ನಾ ಬಲ್ಲೆ. ರಿಕಾಮಿ ತೋಟತೋಟದ ಸುತ್ತ ತಿರಗಕಾನು (ಜಾಲಂ. ೨೬). [< ರಿಕಾಮಿ₂]

ರಿಕ್ತ₁ (ನಾ). ಒತ್ತಾಗಿರುವುದು ; ಇರುಕು : ಜನರೆಲ್ಲ ರಿಕ್ತಾಗಿ ಕೂತಿದ್ದಾರೆ (ಕಾ. ೦೦೩) ; ರಿಕ್ತಾಗಿ ಬಿಗಿಯಾದ ಬಂಧನಗಳು ಬಿಚ್ಚಳ ಹೊತ್ತು ಬಾರವು (ಹುಚ್ಚ. ೦೦೩೨). [< ರಿಂಚು]

ರಿಕ್ತ₂ 'ರಿಚ್' ನೋ.

ರಿಕ್ತ₃ (ಗು). ೧. ಬರಿದಾದ ; ಖಾಲಿಯಾದ : ರಿಕ್ತಕುಂಭಂ ವಿಲಾಪಿಪ ಭಗ್ನಾಂಗನ ಕುಟ್ಟಿಯಾಂ. . . ಧೂಮಮಾಂ ನಿವುರ್ ಕಂಡರೆ ಪೋಗರ್ಕ್ಕೆ (ಕೋಟೀಶ. ೬೮). ೨. ತಿರುಳಿಲ್ಲದ; ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲದ. (ನಾ). ೩. ಶೂನ್ಯ ; ಬರಿದು : ತದಾತರ್ಗತರೋವಾಂಗಳಂ ಪ್ರತಿಸಮಯಮೊಂದೊಂದಂ ಆವ ಕರ್ಮಾಣಂ ಮಾಡಿದೊಡಂದಿಂಗೆ ರಿಕ್ತಮಕ್ಕುಂ (ಷಟ್ಪ್ರ. ೦೬೩). ೪. ಹೀನ

ವಾದುದು ; ತುಚ್ಛವಾದುದು : " ರಿಕ್ತಂ- ತುಚ್ಛಂ- ಅಸಾರಂ- ಫಲ್ಗು- ವ್ಯರ್ಥಫಲಂ – ಈ ೫ ತುಚ್ಛಂ" (ಪಣಿಯು- ೮೫೬-೯೨). : ಮೃಗಗಳ ಭಾಷೆ ಮನುಷ್ಯನ ಭಾಷೆಯ ಎದುರಿಗೆ ಹೇಗೆ ರಿಕ್ತವೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆಯೋ ಹಾಗೆ ಮಾನವರ ಇಂದಿನ ಭಾಷೆಯನ್ನು ರಿಕ್ತವೆಂದೆನ್ನಿಸುವ ಒಂದು ಭಾಷೆಯನ್ನು ಊಹಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವಲ್ಲ (ಪ್ರಾಪ್ರ- ೨). ಹಿ. ಬಡವ ; ದರಿದ್ರ. [ಸಂ.]

ರಿಕ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕಾಡುಪಿಂಡಿ, ರಿಕ್ತಾ, ರಕ್ತಮರ (ಪ್ರಸಿಗ- ೪೮-೪೭). [?]

ರಿಕ್ತಕ (ನಾ). ಏನೂ ಇಲ್ಲದುದು ; ಬರಿದು : "ಶೂನ್ಯಂ . . . ರಿಕ್ತಕಂ— ೪ ಬರಿದಾದ ಮನೆ, ಮಡಿಕೆ, ಮುಂತಾದ್ದು" (ಚಿತ್ಸಾಂಕ- ೪೩೮). [ಸಂ.]

ರಿಕ್ತಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಖಾಲಿ ಮಾಡು ; ತೆರವುಗೊಳಿಸು : ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಯವರು ಸಂಸತ್ತಿನ ಉಭಯಸದನಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದರಲ್ಲಾಗಲಿ ನಿರ್ವಾಚಿತರಾದರೆ . . . ಸದನದ ತಮ್ಮ ಸದಸ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನು ರಿಕ್ತಗೊಳಿಸಿದಂತೆ ಭಾವಿಸತಕ್ಕುದು (ಕಾರಾಸ- ೨೯). [ರಿಕ್ತ$_1$ + ಕೊರ್$^{ಗೆ}_1$ + — ಇಸು$_3$]

ರಿಕ್ತತೆ (ನಾ). ೧. ಬರಿದಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಶೂನ್ಯತೆ : ಸುತ್ತಣ ಈ ವಿಪುಲರಿಕ್ತತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಚಿತ್ರ ಎಷ್ಟು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ, ಒಂದಾಗಿ- ನನಗೆ ಗೋಚರಿಸಿತು ! (ಪಶಂಕ- ೩೩- ೨೦೭). ೨. ದಾರಿದ್ರ್ಯ ; ಬಡತನ. [ಸಂ. ರಿಕ್ತತಾ]

ರಿಕ್ತಪೂರ್ಣ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿಯ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಉದರ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ☞ "ಶ್ವಾಸರೋಗದಿಂದ [ಉಬ್ಬಸ] ಪೀಡಿತನಾದಧನಿಗಿರುವಂತೆ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಒಳಕ್ಕೂ ಹೊರಕ್ಕೂ ಚಲಿಸುವುದು" (ಅಸ್ಕಂ- ೨೬೨ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಕ್ಷೀಣ, ಖಲ್ವ, ಪೂರ್ಣ, ರಿಕ್ತಪೂರ್ಣ—ಈ ನಾಲ್ಕು ಉದರಭೇದಂಗಳ್ (ಅಸ್ಕಂ- ೨-೦೩೩ ಪ) [ಸಂ.]

ರಿಕ್ತಹಸ್ತ (ನಾ). ೧. ಬರಿಗೈ. ೨. ಬರಿಯ ಸೊಂಡಿಲು : ಕಾಣಿಮಾ ಕಂಡಾನೆ . . . ಜಾಯ್ಸಿ ಪುಗಿಸುತಿದೆ ರಿಕ್ತಹಸ್ತವನುಸಿರ ಬಿಸುಟಿಂಗೆ ಬಯಸಿ ! (ಕ್ರಿಲೀಪ್ರ- ೨೦೨-೨೦೯). [ಸಂ.]

ರಿಕ್ತೆ (ನಾ). ೧. ಬಡವಿ ; ಅತಿದರಿದ್ರಳಾದವಳು. ೨. ಶುಭ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲದ. ಶುಕ್ಲ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಚತುರ್ಥಿ, ನವಮಿ, ಚತುರ್ದಶೀ ತಿಥಿಗಳು. [ಸಂ. ರಿಕ್ತಾ]

ರಿಕ್ಥ (ನಾ). ೧. ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾಗಿ ಬಂದ ಆಸ್ತಿ : ಸ್ವತ್ತು. ೨. ಧನ ; ಹಣ . "ದ್ರವ್ಯಂ . . . ರಿಕ್ಥಂ . . . ವಿಭವಃ –ಗಿಷ್ಟ ಧನದ ಪೆಸರುಗಳ್" (ಚಿಂತ್ಸಾಂಕ- ೪೦೨). ೩. ಬಂಗಾರ : ಚಿನ್ನ : " ರಿಕ್ಥ [ಪಾಠಾಂ- ತ್ರ]ಮಾ ಕನಕಂ ಹಿರಣ್ಯಮರ್ಥಂ" (ಪುರಂಗಾ- ೮೩-೦೩). [ಸಂ.]

ರಿಕ್ಷ ' ರಿಕ್ಷೆ ' ನೋ.

ರಿಕ್ಷಾ (ನಾ). ೧. ಮನುಷ್ಯನಿಂದ ನಡೆಸಲ್ಪಡುವ, ಎರಡು ಅಥವಾ ಮೂರು ಚಕ್ರಗಳುಳ್ಳ ವಾಹನ : ಆನಂತ . . . ರಿಕ್ಷಾವಲ್ಲಿ ಕೂತನು . . . ರಿಕ್ಷವಾಲನು ಕಬ್ಬಿಂಗಡಿ ತುಳಿಯುಹತ್ತಿದಕು (ಜಾಣ- ೩೩). ೨. ದಂತ್ರಚಾಲಿತ ಯಾಂ, ಮೂರುಚಕ್ರಗಳುಳ್ಳ ವಾಹನ : ಬಸ್ಸೂ ರಿಕ್ಷಾ ಹತ್ತಿ ಓಡತಾರ (ಅಳಿಲು, ೨೩೦-೦೩); ರಿಕ್ಷಾದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಪಾನಿಪುರಿ ಕಚ್ಚಿಗೆ ಹೊರಟೆ (ದೂಸ್ತ). [← ಇಂ. Rickshaw]

ರಿಕ್ಷೆ, ರಿಕ್ಷ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರ; ತಾರೆ : ಗರ್ಭಂಗಟ್ಟು(ಟ್ಟಿ)ಗಂದಿನ ರಿಕ್ಷೆಯೊಳಾ (ಅಶ್ವಸಂ- ೬-೩). **ರಿಕ್ಷ** : " ರಿಕ್ಷಮುಂ- ೨. ತ ನಗೆ ನಕ್ಷತ್ರಂ " (ಪಜ್ಜಿಕೋ, ೦೪-೩೭). [< ಸಂ. ಋಕ್ಷ]

ರಿಗ್ಗವಣೆ. ರಿಗ್ಗ್ವಣೆ (ನಾ). ೧. ಮದ್ದಳೆ ಮೊದಲಾದ ಚರ್ಮವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುವವರಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಕ್ರಮ, ಗತಿ : ನಿನದತ್ಸಂಧ್ಯಾನಕಂ ರಿಗ್ಗವಣೆಯ ಪಱಿ ಪೂರ್ವಾಚಲಂ ಕುಂಗರೆಂಗಂ ತನಗಾದತ್ಸಂಬನ್ದು ನೀಲಿಯು ಜವನಿಕೆವೋಲ್ ಪಿಂಗೆ (ಸಂಧ್ಯಕ್ಷ- ೬-೩೦); ಆ ಡಂಗುರಗಳೆಂಬ ರಿಗ್ಗವಣೆಯ ಪಱಿಗಗ್ಗಲಿಸುವ ನಗರನರ್ತಕಿಯರ ಚಿತ್ತದಂತಿರೆತ್ತುವ ತೋರಣದ (ಅವಂಕ್ಷ- ೯-೩೯ ಪ); ಮಲಪು ರಿಗ್ಗವಣೆ ಒಡ್ಡಾಸರ ಪಱಿಸಿ ಚಮತ್ಕಾರ . . . ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಪ್ರಬಂಧಂಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸೇತುವೆಯನಾರ್ಪೆವುತ್ತೆ . . . ಬಾಜಿಸುತಿರ್ದಂ (ಪರಮಾ- ೮೦ ಪ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಮೃದಂಗ : " ರಿಗ್ಗವಣೆಯನೆ ಮೃದಂಗಂ " (ಪಪಂಪ- ೦೦೦). **ರಿಗ್ಗ್ವಣೆ** : ೧. ಮದ್ದಳಿಗಂ ಮದ್ದಳೆಯುಂ . . . ಚಮೆತ್ಕಾರ ತುದುಕು ರಿಗ್ಗ್ವಣೆ ಪಟಹಣಿಗಳೆಂಬ ನಾನಾಶಬ್ದಂಗಳಂ ಬಾಜಿಸಿ (ಪರ್ಭಾಪ- ೨-೨೩ ಪ). [< ಸಂ. ರಿಗೋಣಂ]

ರಿಗ್ಗ್ವಣೆ ' ರಿಗ್ಗವಣೆ ' ನೋ.

ರಿಚೆ, ರಿಕ್ಕೃ, ರುಕ್ಕು$_1$ (ನಾ). ೧. ಆಶೀರ್ವಾದ ಮಂತ್ರ: ಮುಂದದೇವಿದರ್ಮ ಬದ್ದಣಮುದ್ದವಣಂ ರಿಚೆ [ಪಾಣಾ- ರಿಚಿ, ರಿಚೆ, ರುಚಿ] ಪಾಟವಾಟವೆತ್ತಿದ ಗುಡಿ ತೋರಣಂ (ಅರಸಚೆ- ೨-೩೯). ' ರಿಚೆವೇಟ್ಪು ' ಪರಾ. **ರಿಕ್ಕು$_{೨}$** : ೨. ವೇದಮಂತ್ರ ; ಋಕ್ಕು : " ರುಕ್ಕಾ (ರಿಕ್ಕಾ) – ಋಚ್$^{ಕ್}$(ಕ್) ಜ ಕರಣ, ವೇದಮಂತ್ರ " (ಕರ್ಕಟಕ- ೩೮). **ರುಕ್ಕು$_{೩}$** : ೨. ವೇದರುಕ್ಕಂ ಪೇೞ್ದಕ್ಷತೆಯನೀವುದುಂ (ರಕ್ತರಾಕ್ಷ- ೦-೧೩). [< ಸಂ. ಋಚ್]

ರಿಚೆವೇಟ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಆಶೀರ್ವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳು : ವೇದಘೋಷ ಮಾಡು : ಅಂತು ಪೊಕ್ಕಾ ನೃಪಂಗೆ ರಿ[ಪಾಣಾ- ರು]ಚೆವೇೞ್ದಕ್ಷತಂಗಳ್ ಕೊಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ- ೦೦-೦೩೨ ಪ). [ರಿಚೆ + ವೇಟ್ಪು$^{ಗೆ}$]

ರಿಜಮಿಂಟುದಾರ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ವಿಭಾಗಾಧಿಕಾರಿ ; ತುಕಡಿದಾರ : ಬಾಬುರಾವಮ್ಮಾಲ ರಿಜಮಿಂಟುದಾರ (ಎಳ- XIV- ಪುಂಕ್ಕ- ೦೩೬ ಕ; ೧೮೩೧). [ರಿಜಮಿಂಟು (☞ ← ಇಂ. Regiment) + — ದಾರ್^{ಕ}]

ರಿಜಿಸ್ಟರು ' ರೆಜಿಸ್ಟರು ' ನೋ.

ರಿಜು ' ಋಜು$_1$ ' ನೋ.

ರಿಣ ' ಋಣ ' ನೋ.

ರಿಣಗೂಳು (ನಾ). ಹಂಗಿನ ಅನ್ನ : ಎಷ್ಟು ದಿನ ರಿಣಗೂಳನ್ನುಂಡು ಕೊಂಡು ಇರುವುದು (ಪಳ- ೦೦); ಪರೀಕ್ಷಾ ನಾವಾಸಾದಿ- ಮನ್ಯಾಗ ಕೂತು ರಿಣಗೂಳು ತಿಂತೀದಿ (ಅಸ್ಪಂ- ೦೪೬).

[ರಿಣ (< ಋಣ) + ಕೂಳು$_{೩}$ (<ಕೂಬ್$^{ಳ್}_1$)]

ರಿಣಗೇಡಿ (ನಾ). ಸಾಲವನ್ನು ತೀರಿಸದೆ ಇರುವವನು ; ಋಣದಲ್ಲಿರುವವನು : ವ್ಯಣ ನೋಡಿ ಬಂದರೆ ಮೇಲ್ಮೂತ ನೊಣದಂತೆ ರಿಣಗೇಡಿ ಜೀವವಿನ್ನೇಕೆ ಮುಮತೆಯ ಜೊತೆ ? (ಕೂದುಗಾ- ೬೮-೦೨).

[ರಿಣ (< ಋಣ) + ಕೇಡಿ$_1$]

ರಿಣಸ್ಥ (ನಾ). ಋಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಹಂಗಿಗ : ನೀನು ಲಿಂಗವ ರಿಣಸ್ಥನು- ನಾನು ನಿನ್ನ ರಿಣಸ್ಥನಾದೆನು (ಶ್ರೀಕೃಷ- ೩, ೦೧೦).

[ರಿಣ (< ಋಣ) + — ಸ್ಥ]

ರಿತುಗಾನ (ನಾ). ಆಯಾ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಡುವ ಗಾನ ; ಋತುಗಾನ : ನವನವ ರಿತುಗಾನಮನವತರಿಸುವೆ (ನೀಪಂ- ೪೬-೦).

[ರಿತು (< ಋತು) + ಗಾನ]

ರಿದ್ದಿ, ರುದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ : " ರಿದ್ಧಿ–ಋದ್ಧಿ =ಅಭಿವೃದ್ಧಿ " (ಕರ್ಕಟಕ- ೩೮); ಋದ್ಧಿ–ರಿದ್ಧಿ (ಕಣ್ಣಾಕ್ರಿ- ೦೩೯ ಕ್ರಿಯೋ). ೨. ಜನನದಿಂದಾಗುವ ಸೂತಕ ; ಪುರುಡು ; ವೃದ್ಧಿ : ನಮಗ್ಯಾರಿಗೂ ಹುಟ್ಟಿದ ರಿದ್ದಿಸೂ ಇಲ್ಲ ; ಸತ್ತ ಸೂತಕನೂ ಇಲ್ಲ (ಹೂಸಂಣಾ- ೭೭). **ರುದ್ದಿ** : ೧. ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿಯುಪಧಿಜ್ಞನಿ ಪಲವು ರುದ್ಧಿಗಳಿಂದಂ ಕೂಡಿದೊಂ (ಪಶಾಂಶಾ- ೭೯ ೦೩೮). [<-ಪ್ರಾ. ರಿದ್ಧಿ-/ಸಂ. ವೃದ್ಧಿ]

ರಿಪಿ (ನಾ). ೧. ಕಾಟ ; ಹಿಂಸೆ ; ಕಿರಿಕಿರಿ : 'ರಿಪಿಗೇಡಿ' ಪರಾ. ೨. ಕಾಟ ಕೊಡುವವನು ; ಉಪದ್ರವಕಾರಿ : ನಿನ್ನನ ದಿನ ನಾನೇ ಹೋಗಿದ್ದರೆ ಆ ರಿಪಿಯು ನನ್ನ ಬೆನ್ನಗೇ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದಿತಲ್ಲಾ ಎಂದು ನಡುಗಿದೆನು (ಶಾಕು. ೭೬).

ರಿಪರಿಪಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸುಮ್ಮನೆ ಆಕೆ ತೋರಿಸಿ ರಿಪರಿಪಿ ಹಚ್ಚಿರುತ್ತಾನೆ ! (ಪ್ರಸಾಬೆ. ೬೬). [← ಮರಾ. ರಿಪರಿಪ]

ರಿಪಿಗೇಡಿ (ನಾ). ಕಾಟ ಕೊಡುವವನು ; ಉಪದ್ರವಕಾರಿ : ಪುನಿಯಗ ರಿಪಿಗೇಡಿ ಆದ ಹ್ವಾದಲ್ಲಿ ಕಿಡಿಗೇಡಿ ಬಾಳನ ಹ್ಯಾಂಗ ಸಂಬಸಲೆ ಪಡೆದಮ್ಮ (ಜಿಸಂ. ೯೨) ; ರಿಪಿಗೇಡಿ ! ನಾಕುಮಾಡು ನಿನ್ನ ಮುತಾಬುಡತೀನಿ (ಚಿತ್ರಕೃ. ೭೩). [ರಿಪಿ + ಕೇಡಿ]

ರಿಪಿಜಿಡ್ಡು (ನಾ). ಜಿಪುಣತನ ; ಜಿಗುಟುಸ್ವಭಾವ : ಅಂಥ ಜಿಗುಟು ರಿಪಿಜಿಡ್ಡು ಹುಡುಗರಿಗೆ ಕೂಡ . . . ಅವರ ಕೈಯಿಂದ ಒಂದು ಕವರ್ನಷ್ಟವನ್ನೂ ಉಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಜಿಕೃ. ೨೯೯). [ರಿಪಿ+ಜಿಡ್ಡು]

ರಿಪೀಸು (ನಾ). ಮರದ ಪಟ್ಟಿ ; ತುಂಡು : ಮನೆಯ ರಿಪೀಸುಗಳಿಗೆ ಬೆಂಕಿ ತಗುಲಿತು (ಕೃಷ್ಣ). 'ರೀಪು' ಪರಾ.

[←ಇಂ. Reeper·/ಮರಾ. ರೀಪ]

ರಿಪು (ನಾ). ೧. ಹಗೆ; ಶತ್ರು : "ಅಭಿಯಾತೀ, ಅರಾತೀ, ಅಮಿತ್ರಂ, ರಿಪುಃ . . . ದ್ವಿಷತ್ — ಈ ೨೪ ಹಗೆ " (ಕರಾಯು. ೭೭-೩೦೦) : ಆ ಮಹೋಗ್ರರಿಪುಭೂಭುಜಶ್ರವಣ ಭೈರವಾಡಂಬರಂ . . . ಆದುದಾ ರವಿ ತನೂಭವಜ್ಯಾರವಂ (ಕಂಪಾ. ೦೩-೦೩೩) ; ಮಡದೀ ನೀಂ ಪಡೆವಾ ಸುತಂ ರಿಪುಚಮೂಸಂಹಾರಮಂ ಹಾರವಂ ಪೊತೆರಲ್ ಮಾಬ್ಯುಂ (ಜಗ. ೨-೫೩). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನದಿಂದ ಆರನೆಯ ಸ್ಥಾನ ; ಶತ್ರುಸ್ಥಾನ : ತನಯಸ್ಥಾನದೊಳಿತ್ಯಮಂತ್ರಿ ರಿಪುಸ್ಥೋಗ್ರ ನಿಶ್ಚತ್ರು (ಜಾಹ. ೦೬-೦೦).

ರಿಪುಕಟಕಭೈರವ = ಶತ್ರುಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಭೈರವನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಭಟರೆ ತೆಗೆತೆಗೆ ಪಾರ್ಥನೋ ರಿಪುಕಟಕ ಭೈರವನೋ (ಭಾಪ್ರ. ೨-೦೯). ರಿಪುಕವಿದಲ್ಲಣ = ಶತ್ರುಕವಿಗಳನ್ನು ತಲ್ಲಣಗೊಳಿಸುವವನು : ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶ್ರೀನಾಥನ ಭೃತ್ಯ ರಿಪುಕವಿದಲ್ಲಣಾಗ್ರಫರಟ್ಟ ಪಂಡಿತಮಲ್ಲಿಃಶರ್ಮನ (ಪಂಲಿಪಾ. ೦-೦೯). ರಿಪುಗೋಧೂದುಘರಟ್ಟ = ಶತ್ರುವೆಂಬ ಗೋಧೂಪಕ್ಕೆ ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲಿನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ದಾಟ್ಯವಿದಾಂತ ಪಗೆದರ ಪಟ್ಟಿಂ ಪಾಱಿಸದೆ ಮಾಣ್ಬನೇ ವೈರಿದಿಙಾಟ್ಟಿಂ ರಿಪುಗೋಧೂಮ ಘರಟ್ಟಿಂ ಪುರಿದೇವನದಱುರುವ್ವರವಟ್ಟಿಂ (ಕಾಪ್ರಾ. ೦೩-೩೩ ; ೧೧೮೮). ರಿಪುಘಟಾಕೇಸರಿ = ಶತ್ರುವೆಂಬ ಆನೆಗೆ ಸಿಂಹದಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ವಾಣಸ್ಯನ್ನದು ಪ್ರಚಂಡರಂ ರಿಪುಘಟಾಕೇಸರಿ (ಕಾಪ್ರ. ೬-೭-೨೬೨ ; ೧೦೬೨). ರಿಪುನೃಪತಿನಿಕ್ಷತ್ರ = ನಿಲ್ಲಲು ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದಂತೆ ಶತ್ರುರಾಜರನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪರಿವಾರಚಿನ್ಹಾನಿಣಿ ಸುಜನಚೂಡಾಮಣಿ ರಿಪುನೃಪತಿ ನಿಕ್ಷತ್ರಂ ಗೋತ್ರಪವಿತ್ರಂ (ಪಾ. VII. ೪೫೦. ೫೦-೦೯ : ೧೦೩೭). ರಿಪುನೃಪಬಂದಿಕಾಜಿ = ಶತ್ರುರಾಜರನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಇಸಸಂದನನು . . . ರಿಪುನೃಪಬಂದಿಕಾಜಿವಧಾರು ಧಿರುಪಯವೆಂದು ಕಳಕಳ ಗಜಜು ಮಿಗೆ ಕುರುಭೂಮಿಗೈತಂದ (ಕಾಪ್ರಾ. ೬-೦೯). ರಿಪುಬಲದಿಶಾಪಟ = ಶತ್ರುಸೈನ್ಯವನ್ನು ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ಮಾಡುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಗೆರೆದನಹಿತಾನೀಕವನು ರಿಪುಬಲದಿಶಾಪಟ ಭೀಷ್ಮನು (ಕಾಪ್ರಾ. ೬-೨೪). ರಿಪುಭೀಕರ = ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ಭೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ರಾಜ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಿವಾಸನೆನೆ ನೆಗಟ್ಟಿನಖಿರಿಪುಭೀಕರಸೌಷ್ಠವಭುಜಯುಗಂ . . . ಜಿವುಂಡನೃಪಂ (ಕೌಶಾ. XI-ii, ೦೦೯-೦೬ ; ಸಿ. ೨೬೫). ರಿಪುಮಂದಳಕ್ಷೈರವ = ಶತ್ರುಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಭೀಕರನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸುವರ್ಣಗರುತಧ್ವಜಂ ಮಣಿವಂಕಪ್ಪಕ್ಕಿಂ ಅಯ್ಯನ ಸಿಂಗಳ ರಿಪುಮಂಡಳಕ್ಕೈರವಂ . . . ಶ್ರೀಮದ್ವಿಜಯಾದಿತ್ಯದೇವರಸರು (ಕಾಶಾ. ೨೯-೩ ; ೨). ರಿಪುಮದನಮಹೇಶ್ವರ = ಶತ್ರುವೆಂಬ ಕಾಮನಿಗೆ ಈಶ್ವರನಂತಿರುವವನು : ಒಂದು ಬಿರುದು : . ಪ್ರತಾಪ ಲಂಕೇಶ್ವರ ರಿಪುಮದನಮಹೇಶ್ವರ · ರಾಯಮುರಾರಿ ಭುಜಬಳವಲ್ಲ (ಕಾಶ. ೭೯-೦೩-೦೪ ; ೧೨೨೦). ರಿಪುರಾಯಕಟಕಸೂಚೀಕಾರ = ಶತ್ರುಸೈನ್ಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಹಜ ಮನೋಜರಿಪುರಾಯಕಟಕಸೂಚೀಕಾರ (ಪಾಚಾ. XX. ೩೩-೦೩ ; ೧೦೩೭). ರಿಪುಸಂವರ್ತ = ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಪ್ರಳಯಕಾಲದಂತೆ ನಾಶಪಡಿಸುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಎರೆಲೆ ರಿಪುಸಂವರ್ತನೊಳು ಕೊಳುಗುಳಕೆ ವರ್ತಿಸಲುರಿದೆಮತ ತಲ್ಲಳಿಸಿ ತೆತ್ತುದು ಮನವನಮನೋಪಾಲಸಂದೋಹ (ಶಾಬ್ಯಾಕ್ರೀ. ೦೨-೦೦). ರಿಪುಸರ್ಪಗರುಡ = ಶತ್ರುವೆಂಬ ಹಾವಿಗೆ ಗರುಡನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಹಾಪ್ರಚಂಡದಂಡನಾಯಕವಿಭೂತಿಯನಪ್ಪಿಕೆಯ್ದು ರಿಪುಸರ್ಪಗರುಡನೆನಿಸಿ ನೆಗಟ್ಟಿ ಗೋವಿಂದನ ಮಗನಬಳ ಕಳಾವಿದಂ (ಕಾಶಾ. ೩-೦೬ ; ೧೦೭೬). ರಿಪುಹೃದಯಶಲ್ಯ = ಶತ್ರುಗಳ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಈಟಿಯಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ನಿರ್ಮಲ ಕೀರ್ತಿ ದೋಷಾನನದಾವ ಸಮಿತದೇವಾ ಮೋಗಲ್ಯ ರಿಪುಹೃದಯಶಲ್ಯ ಲೋಕಖ್ಯಾತ . . . ಕಾಂತನಭೀಶ್ವರಾ (ಪಚ್ಚೆ. ೩-೦೪-೨). [ಸಂ.]

ರಿಪುಕುಲ, ರಿಪುಕುಳ (ನಾ). ಹಗೆಗಳ ಸಮೂಹ : 'ರಿಪುಕುಲಾಂತಕ' ಪರಾ. **ರಿಪುಕುಳ** : ಉಭಯದೇಸೀಮನೋರಂಜನಂ ರಿಪುಕುಳಜಳಧರ ಪ್ರಭಂಜನ ನಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಶಸ್ತಿಸುತಂ (ಕಾಪ್ರ. ೦೭೨-೫-೦೪ ; ೧೦೭೬).

ರಿಪುಕುಲಮೃತ್ಯು = ಶತ್ರುಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಯಮನಂತೆ ಇರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಸಿಂಧದ ಸತ್ರಿಗೆಯ ಸಾಲಿನಲಿ ರಿಪುಕುಲಮೃತ್ಯುವಾತನು ವೀರಗಂಗಾಸುತನು ನೋಡು (ಕಾಬ್ಯಾಪ. ೬-೩೬). [ಸಂ.]

ರಿಪುಕುಲಾಂತಕ (ನಾ). ಶತ್ರುವಂಶಕ್ಕೆ ಯಮಸದೃಶನಾದವನು : ಕಂದ ಬಾರೋ . . . ರಿಪುಕುಲಾಂತಕನಿವುಣ ದುಃಖದೋಱೊ (ಶಾಬ್ಯಾಕ್ರೀ. ೬-೨೦). [ಸಂ.]

ರಿಪುಕುಳ ' ರಿಪುಕುಲ ' ನೋ.

ರಿಪುಬಲ, ರಿಪುಬಳ (ನಾ). ಹಗೆಗಳ ಪಡೆ ; ಶತ್ರುಸೈನ್ಯ : ರಿಪುಬಲದುರ್ಭೇದನಪತಿವಿಪುಲಂ ಕ್ರೀಡೋಪಯೋಗ್ಯಮೆಂಬೆಯುವಾಸೀಕ್ಷಿಪುದೊಂದು ಪೊಲಲುಮಂ ನಮಿಯಿಪುದೀಗಳೆ ಸಮ್ಮ ಭಟಕಮಂ (ಜಗ. ೯-೨೬) : ವಿನಿವದ್ಭುತವೀರವಿಹಾಪವಾಸಿಕೆಯ ರಿಪುಬಲದ ಸಂಭ್ರಮ (ಕಾಪ್ರ. ೬-೨೦-೨೬). ರಿಪುಬಳ : ರಿಪುಬಳಕೆಮಗ್ಗಾರದಂ ನೃಪದ್ವಿಪಂ ವಿಳಕ್ಕ ಪೊಕ್ಕು ಕೀಳ್ಪೆತ್ತಿತ್ತು (ಚಾಪ್ರ. ೩-೬). [ಸಂ.]

ರಿಪುಬಳ ' ರಿಪುಬಲ ' ನೋ.

ರಿಪುಬ್ರಜೆ (ನಾ). ಶತ್ರುಗಳ ಸಮೂಹ : ರಿಪುಬ್ರಜೆ ಮಂದಳಮೆಯ್ದೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಸಾಹಸಕೆ (ಪಾಚಾ. XX. ೪೬-೨೦ : ೧೦೭೨). [< ರಿಪುವ್ರಜ]

ರಿಪುಭಟ (ನಾ). ಶತ್ರುಪಕ್ಷದ ವೀರ ; ಅರಿಭಟ : ವಿಂಗಿಪಿತನೋದಂಚನಲಿ ರಿಪುಭಟನ ಸಾರಥಿಯ ಪೊಯಿಸಿದನು (ಕಾಪ್ರಾ. ೬-೪೦-೩೦). [ಸಂ.]

ರಿಪುಮಥನ (ನಾ). ಹಗೆಯ ನಾಶ ; ಶತ್ರುಸಂಹಾರ : ಕಥೆಯಿನಿದನಾ ಕೇಳಿದೆನು ಕದುಶಿಖಿಬಲವಾವು ಹಿಂದಕವು ರಿಪುಮಥನವೆಂಟೀ ಹೇಳು (ಕಾಪ್ರಾ. ೬-೩೯-೨೬). [ಸಂ.]

ರಿಪುರಾಮಗಾಮುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸಂಗಮದ ಪೃಥುವೀಗಾಮುಂಡರುಂ ರಿಪುರಾಮಗಾಮುಂಡನುಂ ಎನೆಬ್ಬರುಂ ಸರಸಾಕ್ಷಿಯಾಗೆ

ಪಡದಾವ್ (ಎಳ. VI (E)· ಕ್ರೀಡಂಗ· ೬೬–೨೬; ಸಂ. ೦೦೦).

[ರಿಪು + ರಾಮ + ಗಾಮುಂಡ]

ರಿಪುರಾಯ (ನಾ)· ಶತ್ರುರಾಜ : ಯಾದವಕುಳಕಮಳಕಳಕಾವಿಕಾಸ ರಿಪುರಾಯ ಗಳಗಾಳವಾಸ ಮಾಳವಮದಮಲ್ಲಂ (ಕರ್ಣಾ. ೦೯–೦; 1235); ಮುಱಿದುದ್ದೆ ರಿಪುರಾಯದಳ ಹಗೆ ಪಱಿದುದ್ದೆ ಕುರುಪತಿಗೆ (ಭಾರ್ಗ. ೧೦–೬)· [ರಿಪು + ರಾಯ]

ರಿಪುವಂಗಡಿಗ (ನಾ)· ಶತ್ರುವಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಹಗೆಯ ಪಕ್ಷದವನು : ಹೋಗದಿರು ತಲೆಗೊಡುವೊಡಿದಿರಾಗೆನುತ ರಿಪುವಂಗಡಿಗರನು ಮೂದಲಿಸಿ (ಭಾರ್ಗ. ೬೦ಷ. ೩–೫೪). [ರಿಪು + ವಂಗಡ + – ಇಗ]

ರಿಪುವ್ರಜ (ನಾ)· ಶತ್ರುಗಳ ಸಮೂಹ : ಅನ್ನೋದಕಂ ಕಿಱಿದಾದಲ್ಲಿ ರಿಪುವ್ರಜಂಗಳೆಡೆಯೊಳ್ . . . ಇರ್ದೊಡೆ ಹಾನಿಯೈ (ಕೀರ್ತನ. ೩೫).

[ಸಂ.]

ರಿಪೇರಿ (ನಾ)· ಶಿಥಿಲವಾದ ಕಟ್ಟಡ, ಕೆಟ್ಟುಹೋದ ಯಂತ್ರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ದುರಸ್ತು : ಕೆರೆ ತೂಬು ವಗ್ಗೆರೆ ರಿಪೇರಿ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಚಾಶ. ೦); ಆ ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ ರಿಪೇರಿ ಆಗಿ ಎಷ್ಟೋ ವರ್ಷಗಳಾಗಿವೆ (ಕಂಗಿಳ. ೦೦೦). [←ಇಂ. Repair]

ರಿಪೋರ್ಟು (ನಾ)· ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಸಂಗತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಡಿದ ವರದಿ.–ವಿವರ : ಪ್ರತಿದಿನವೂ ನಡೆದ ವಿದ್ಯಮಾನಗಳನ್ನು ರಿಪೋರ್ಟು ಮಾಡುವುದು (ಕ್ಯಾಚಾಸಂ. II. ೫೯); ಲಿಖಿತಮೂಲಕವಾದ ರಿಪೋರ್ಟುಗಳನ್ನು . . . ತಯಾರ್ಮಾಡಲು ಬದ್ಧರಾಗಿರಬೇಕು (ಗ್ರಾಚಾಶ. ೬).

[←ಇಂ. Report]

ರಿಬು, ರಿಭು (ನಾ)· ದೇವತೆ ; ಅಮರ್ಕ; ಆ ರಿಬುಗಳ ಮೊತ್ತದಿಂದ್ರಂ . . . ಸೊಗಯಿಸೆ (ಜಾಂಕೃ· ೦–೨–೪೦ ಪದ್ಯ). ರಿಭು : ' ರಿಭುವಿಮಾನ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಋಭು]

ರಿಬ್ಬನ್‌ಹುಲ್ಲು (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ಕ್ಯಾಔಗ. ೬೦–೦೫೦).

[ರಿಬ್ಬನ್ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ರಿಭು ' ರಿಬು ' ನೋ.

ರಿಭುವಿಮಾನ (ನಾ)· ದೇವವಿಮಾನ : ನೆಲ್ಲವತ್ತಿಯ ಜನಭವನಂ ರಿಭು ವಿಮಾನಮಂ ಪೋಲ್ಕುಂ (ಎಳ· VII. ೬೬೦. ೦೦–೧೮; 1085 ?)·

[ರಿಭು (<ರಿಬು) + ವಿಮಾನ]

ರಿಯಾಯತಿ, ರಿಯಾಯಿತಿ, ರಿಯಾಯ್ತಿ (ನಾ)· ೧. ತೆರಿಗೆ, ವ್ಯಾಪಾರದ ವಸ್ತು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ನೀಡುವ ಸೋಡಿ.–ವಟ್ಟೆ : ಸರಕಾರವು ಅಷ್ಟೂಂದು ರಿಯಾಯತಿಯನ್ನೂ ತೋರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ತೆರಿಗೆಯ ಚರವೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಬಿಚಿಂ. ೩೬). ೨. ದಯೆ ; ಕರುಣೆ : ಶರಣಾಗತನಾದ ಅಪರಾಧಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರಿಯಾಯತಿಯೂ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಜಾಚಿ. ೦೪). ರಿಯಾಯಿತಿ: ೧. ಇಂದಿಯಾದಿಂದ ತಂದ ಅಥವಾ ಮುಂದೆ ತರುವ ಸಾಮಾನುಗಳ ಮೇಲೆ ಕೇವಲ ಐದರಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಸುಂಕ ಕೊಡಬಹುದೆಂಬ ರಿಯಾಯಿತಿಯೂ ದೊರೆಯಿತು(ಕ್ರಾಚಾ.II, ೩೨೮); ಅನುಭವಶಾಲೆಯ ಶುಲ್ಕ ದುದಾರಿಯದಲ್ಲಿ ರಿಯಾಯಿತಿಯಿಲ್ಲ (ಆಂಪ್ರಸ. ೦೦೯–೨೯). ೨. ನಾನು ಬಹಳ ರಿಯಾಯಿತಿ ತೋರಿಸಿದ್ದೇನೆ (ಗಾಪಾಗಾಂ. ೦೪೪). ರಿಯಾಯ್ತಿ : ೨. ಯಾರಿಗೂ ಯಾವ ರಿಯಾಯ್ತಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಕುಗಾಕ. ೦೬೬); ಅದೇನೋ ರಿಯಾಯ್ತಿಯಿಂದ ಮೂಳು ವರ್ಷಗಳ ಶಿಕ್ಷೆ ಅರೆ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿದೆ (ಕಸಭು. ೨೮).

[←ಆರ· ರಿಆಯತ್ ; ಹಿಂ. ರಿಆಯತ್, ರಿಯಾಯತ್]

ರಿಯಾಯಿತಿ ' ರಿಯಾಯತಿ ' ನೋ.

ರಿಯಾಯ್ತಿ ' ರಿಯಾಯತಿ ' ನೋ.

ರಿಯಾಸತ ' ರಿಯಾಸತ್ತು ' ನೋ.

ರಿಯಾಸತ್ತು· ರಿಯಾಸತ (ನಾ)· ಸಂಸ್ಥಾನ : ರಾಜ್ಯ : ರಿಯಾಸತ್ತು ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಿಧಾನವನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರಲಾಗುವುದೆ ? (ಕುಚಾಶ· ೬೩). ರಿಯಾಸತ : ದಾಖಲು ರಿಯಾಸತ ಮೈಸೂರ (ಕ್ಯಾಔಗ. ೦೯೨೪. ೯೪–೬; 1813). [← ಆರ, ಹಿಂ. ರಿಯಾಸತ್ ; ಮರಾ. ರಿಯಾಸತ್, ರಿಯಾಸತ್]

ರಿರಂಸೆ (ನಾ)· ರಮಿಸುವ ಆಸೆ ; ಕಾಮತೃಷ್ಣೆ : ರಾಜಸುತೆಯೆನ್ನುತ ರಿರಂಸೆಯಿಂ ಭುವೆಗೊಂಡು ಕೈವಿಡಿದು ಕಡೆಯೊಳತಿಹಿಂಸೆಗೊಳಗಾದ (ಸಂಗಾರಾ. ೨–೬–೨೬). [ಸಂ. ರಿರಂಸಾ]

ರಿವಾಜು (ನಾ)· ಪದ್ಧತಿ ; ರೂಢಿ ; ರೀತಿ : ಮನೆಯ ರಿವಾಜನಂತೆ ಅವಳು ಫೋಷಾ ವಾಲಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಶ್ರಾಚಾಶು. ೬೯); ಯುಗಾದಿಯ ಸಮಯ ಮಳೆ ಬರುವ ರಿವಾಜೇ ಇದೆ (ಪಾಚಿ· ೫೩).

[← ಆರ· ಹಿಂ. ಮರಾ. ರಿವಾಜ್]

ರಿಷಭ, ರಿಸಬ (ನಾ)· ಬಸವ ; ವೃಷಭ : ಖ್ಯಾತರಾ ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರವ ರೊಳಗೆ ಪುರುಹೂತಶಚಿಯುರ್ಗೆ ಮಿಷದು ಜಯಂತಂ ರಿ[ಷಭಂ· ಪೆ.ವೃ] ಷಭರೋತು ಸಂಭವಿಸಿದರ್ (ಕರ್ಣ. ೦೯–೯). ರಿಸಬ : ಋಷಭ _ ರಿಸಬ (ಕರ್ಣಾಪು· ೦೪೯ ಕ್ರಿಯೋ). [< ಸಂ. ಋಷಭ]

ರಿಷಿ ' ರುಷಿ ' ನೋ.

ರಿಷಿಗ (ನಾ)· ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಕುಂದಿಗನ್ಯಪಂ ಚಾವುಣ್ಡರಾಯ ಮುನ್ನತಶೌರ್ಯ್ಯಂ ವಿಭು ಮಾದಿಗಂ ರಿಷಿಗನನ್ಯಾ ನ್ಸ್ಯಮರ್ಮ್ಮಂ ಗುಣ ಸ್ತುತಿಗೆಯ್ದು (ಶಾಔ· XX· ೩೦–೦೫; 1044). [?]

ರಿಷಿಪಳ್ಳಿ ' ರುಷಿವಳ್ಳಿ ' ನೋ.

ರಿಷ್ಟ (ನಾ)· ೧. ಅಪಾಯ ; ಕೇಡು. ೨. ಅಶುಭ ; ಅಮಂಗಳ ; ಶಕಿ ರಿಷ್ಟಹರಂ (ಶಾಕ್ತ. ೭–೨). ೩. ಪಾಪ; ಕಳಂಕ : "ಪಾಪದಲ್ಲಿಯುಂ ರಿಷ್ಟಮೆಂಬುದು" (ಪಣಾಚಾ. ೦೩೨–೦೬). ೪. ಅದೃಷ್ಟ; ಸುದೈವ : "ರಿಷ್ಟಂ–ಗಿ. ಕ್ಷೇಮ. ಅಶುಭ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವಿಕೆ" (ಕರ್ನಾಕ್ರಿ· ೩೮೨). [ಸಂ.]

ರಿಷ್ಟಿ (ನಾ)· ೧. ಕತ್ತಿ; ಖಡ್ಗ : "ಖಡ್ಗಃ. ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶಃ, ಚುದ್ರಹಾಸಃ, ಅಸಿಃ, ರಿಷ್ಟಿಃ . . . ಕೃಪಾಣಿಕಾ – ೯ ಖಡ್ಗದ ಹೆಸರು" (ಕರ್ನಾಕ್ರಿ· ೨೬೮). ೨. ಕೇಡು ; ಹಾನಿ. ೩. ದುರದೃಷ್ಟ.೦ [ಸಂ.]

ರಿಸಬ 'ರಿಷಭ' ನೋ.

ರಿಸಾಲು, ರಿಸಾಲೆ (ನಾ)· ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನೂರು ಕುದುರೆಗಳ ಪಡೆ : ' ರಿಸಾಲುದಾರ ' ಪರಾ. **ರಿಸಾಲೆ** : ಒಟ್ಟು ೫೧,೦೦೦ ಕುದುರೆಗಳು ಸೇರಿ ಒಂದೊಂದು ಸಾವಿರಕ್ಕೊಂದೊಂದು ರಿಸಾಲೆಯಂತೆ ವಿಭಾಗವಾಗಿ (ಖುಚಾಸಂ. II, ೦೬); ಯಾವಾಗ ರಿಸಾಲೆಗಾಗಲಿ (ಅಶ್ವಸೇನೆ) ಅಥವಾ ಪದಾತಿಸೈನ್ಯಕ್ಕಾಗಲೀ ಆದೇಶ ದೊರಕಿವುದೋ ಆಗ ಅವು ಸೂಚಿಸಿದ ಕಡೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದಳು (ಖುಚಾಸಂ· ೪೫೬).

[← ಆರ· ರಿಸಾಲ್; ಪಾರ· ರಿಸಾಲಹ್; ಹಿಂ. ಮರಾ. ರಿಸಾಲಾ]

ರಿಸಾಲುದಾರ ' ರಿಸಾಲ್ದಾರ್ ' ನೋ.

ರಿಸಾಲೆ ' ರಿಸಾಲು ' ನೋ.

ರಿಸಾಲ್ದಾರ್, ರಿಸಾಲುದಾರ, ರಿಸಾಲ್ದಾರ (ನಾ)· ಅಶ್ವದಳದ ಅಧಿಪತಿ: (ಕ್ಯಾಗ. II. ೩೩೦)· **ರಿಸಾಲುದಾರ** : (ಕ). **ರಿಸಾಲ್ದಾರ** : ಈ ಸೇನೆಯ ಟೋಲೆಗಳು ರಿಸಾಲ್ದಾರರ ಕೈಕೆಳಗಿದ್ದವು (ಖುಚಾಸಂ. II. ೯೭).

[← ಆರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ರಿಸಾಲ್‌ದಾರ್, ರಿಸಾಲೇದಾರ್; ಮರಾ. ರಿಸಾಲ್ದಾರ್]

ರಿಸಾಲ್ದಾರ 'ರಿಸಾಲ್ದಾರ್' ನೋ.

ರಿಸಿ 'ರುಷಿ' ನೋ.

ರಿಸಿಕುವರಿ (ನಾ)· ಋಷಿಯ ಮಗಳು : ಚಟುಲಕಾಮೋದ್ದೀಪನದಿಂದ ಕಡುಧೂರ್ತವಟುಗಳು ರಿಸಿಕುವರಿಯರ ಬಟುಮೊಲೆಗಳ ಕೈದುಡುಕಿದುದು ಕೇಳೆಲೆ ನಟಲಾಕ್ಷ ತವಮರ್ಮ ಬನದಿ (ಸೂಚಿ. ೭-೦೩)·

[ರಿಸಿ (< ರುಷಿ) + ಕುವರಿ]

ರಿಸಿಪೆಣ್ (ನಾ)· ಋಷಿಯ ಹೆಂಡತಿ; ಮುನಿಪತ್ನಿ : ತಾನೆ ಸೀತೆ ದೋಹದದಿನಡವಿಯ ರಿಸಿಪೆಣ್ಗಳಂ ಕಾಣಲ್ಕೆಂದು ಬಯಸಿದಳ್ (ಜಾಪುಕೃ. ೫೩-೨೨)·

[ರಿಸಿ (< ರುಷಿ) + ಪೆಣ್]

ರೀಷಾ (ನಾ)· ಕರಂಜಮರದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : "ಮಂಗಲಃ – ರೀಷಾ. ಕರೆಂಜ, ಅರಳಿ, ಇಪ್ಪೆ" (ಓ೩೦· ೦೦೩)· [ಸಂ.]

ರೀಡರ್ (ನಾ)· ೧. ಉಪಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕ ; ಪ್ರವಾಚಕ : ಅವರು ಕನ್ನಡ ರೀಡರ್ ಆಗಿದ್ದಾರೆ (೧೮೩)· ೨· ಪಾಠದ ಪುಸ್ತಕ; ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕ : ಕನ್ನಡ ಐದನೆಯ ರೀಡರ್‌ನಲ್ಲಿ ನಳನ ಕಥೆಯಿದೆ (೧೮೩)· [← ಇಂ. Reader]

ರೀಢೆ (ನಾ)· ಅವಮಾನ; ಅವಜ್ಞೆ ; ತಿರಸ್ಕಾರ : "ಆವಗಣ್ಣಮವಜ್ಞಾನ ಮವದಹೇಳಂ ರೀಢೆ" (ಕಸ್ತು. ೨೫೯. ೦೮೨-೬)· [ಸಂ. ರೀಢಾ]

ರೀಣ (ಗ)· ಸ್ರವಿಸುವ ; ಸೋರುವ· [ಸಂ.]

ರೀತಿ (ನಾ)· ೧. ಗಮನ; ಗತಿ· ೨. ನದಿಯ ಹರಿವು· — ಪ್ರವಾಹ· ೩. ಮಾರ್ಗ; ಪದ್ಧತಿ : ನಾನಾಜಾತಿನೀತಿಯ ರೀತಿಗಳ ವಿಸ್ತರಿಸಿ (ಗಚಿಪಾ· ೦೯೮-೦)· ೪. ಬಗೆ; ವಿಧ; ಕ್ರಮ : ಹೊಳಲು ಹೊಸನೀತಿಯಲಿ ಮಿಗೆ ಕಂಗೊಳಿಸುತಿರ್ದುದು (ಕೂಚಂ· ೦-೬೦೦) ; ರೀತಿ ತಿಳಿಯದಿನ್ದಿರೂ ಮಾತು ಬಲ್ಲ (ಗಾಪ)· ೫. ಆಚಾರ; ರೂಢಿ; ಸಂಪ್ರದಾಯ: "ಚರಿತಂ ರೀ[ತಿಯಾ·ನೀ]ತಿ ಚಾರಿತ್ರಂ . . . ಆಚಾರಕಕ್ಕು ನಾಮಂ" (ಶಬ್ದಾಂ· ೩೯-೬)· ಪರಕೀಯರ ರೀತಿ ಅನುಕರಣೀಯವಲ್ಲ (ಕೂಚಂ)· ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹ ; ಹಿತ್ತಾಳೆ : "ಆರಕೂಟಃ· ರೀತಿಃ – ಈ ೨ ಪಿತ್ತಳೆ" (ಕಡಾಮು· ೨೬-೦೩)· ೭. ಮೇರೆ ; ಗಡಿ ; ಎಲ್ಲೆ· ೮. ಕಬ್ಬಿಣ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಗಳ ಜಂಗು· –ಕಟ್ಟು· ೯. ಸ್ವಭಾವ; ಗುಣ : ಅವನ ರೀತಿಯೇ ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿದೆ (ಕೂಚಂ)· ೧೦. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಮಾಧುರ್ಯಾದಿ ಕಾವ್ಯಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದಗಳ ಜೋಡಣೆ : ರೀತಿವಿನೂತಮನ್ತು ಕೃತಿಗೊಪ್ಪುವ ಪೆಮ್ಪೆ . . . ರೀತಿಯೊಳೊಂದೆ ಪೇಟ್ಪುದು ರಸಂ ಬಿಡೆ ಬಂಧುರಕಾವ್ಯಬಂಧಮುಂ (ಗಾಶಾ· ೬೮೦); ಪೊಸ ರೀತಿ ನೋಡಿದು (ಸಾಂ· ೦-೨೬); ರೀತಿ ಅಥವಾ ಮಾರ್ಗವೆಂದರೆ 'ಪದಸಮೂಹಸಮವಾಯ' (ಕೃಬಿ· ೩೨೦)· [ಸಂ.]

ರೀತಿಕೆ (ನಾ)· ಹಿತ್ತಾಳೆ : "ರೀತಿಕ[ಮಾಣಿ·ರೀತಿ]ಮೆಸಲುಂ ಹಿತ್ತಾಳೆ" (ಶಬ್ದಾಂ· ೩೦-೬) ; ಅಯ್ಯ ರೀತಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅವರಜಿಮಾಪಿಜುವರೆ (ಅಪಪ· ೦೬-೨೯)· [ಸಂ. ರೀತಿಕಾ]

ರೀತಿಕೆದು " ರೀತಿಗೆದು " ನೋ·

ರೀತಿಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಹಾಳುಮಾಡು ; ದಾರಿತಪ್ಪಿಸು : ನೆಬಸೆಂದಿ ... ಪ್ರೀತಿಪಡಿಸಿ ಹಣವ ಸೆಳೆದು ರೀತಿಗೆಡಿಸಿ ಕಡೆಯಲಪನ ಕೋತಿಯಂತೆ ಮಾಡಿಬಿಡುವ ಜಾತಿಕಾಜಿ ಹೆಂಗಳ (ಕ್ಷಯಂ· ೩-೦೬-೨) ; ಬೆಳೆಯುವ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಮುದ್ದಿಸಿ ರೀತಿಗೆಡಿಸದೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಶಿಸ್ತಿನಿಂದ ಬೆಳೆಸುವುದು ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳ ಮಹಾಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ(ಗಕಪ· ೦೬೨)·

[ರೀತಿಗೆಡು + — ಇಸು$_3$]

ರೀತಿಗೆಡು· ರೀತಿಕೆಡು (ಕ್ರಿ)· ಹಾಳಾಗು : ದಾರಿತಪ್ಪು: ರೀತಿಗೆಡಿಸು ' ಪರಾ· ರೀತಿಕೆಡು : ನೀತಿಕೆಟ್ಟ ರೀತಿಕೆಟ್ಟ ನಾಯೆ (ಪಾಕೃ· ೦೦)·

[ರೀತಿ + ಕೆಡು$_1$]

ರೀತಿಗೌಳ (ನಾ)· [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ರೀತಿಗೌಳ :– ೨೨ನೇ ಮೇಳಕರ್ತ ಪರಹರಪ್ರಿಯದಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ· ಆರೋಹಣಾವರೋಹಣ ಘನರಾಗ ಗಳಲ್ಲೊಂದು(ಹಂಗೀಪ್ರ· ೦೬೨)· [ಸಂ. ರೀತಿಗೌಲ]

ರೀತಿತಪ್ಪು (ಕ್ರಿ)· = ರೀತಿಗೆದು : ಇವು ರೀತಿತಪ್ಪದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಕಾಣದಂತೆ ಅಸಡ್ಡೆ ಆಲಕ್ಷದಿಂದ ಇರಬಾರದು (ಗ್ರಹಾ· ೦೪೭)· [ರೀತಿ + ತಪ್ಪು$_{12}$]

ರೀತಿಪುಷ್ಪ (ನಾ)· ಹಿತ್ತಾಳೆಭಸ್ಮದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಕಣ್ಣಿನ ಅಂಜನ; ಕುಸುಮಾಂಜನ : "ರೀತಿಪುಷ್ಪಂ, ಪುಷ್ಪಕೇತುಃ· ಕುಸುಮಾಂಜನಂ – ೩ ಕುಸುಮಾಂಜನದ ಹೆಸರು" (ಶಬ್ದಾಂ· ೩೦೬)· [ಸಂ.]

ರೀತಿವಿಫಲ (ನಾ)· [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ಪದದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಪದರ್ಥಂ . . . ವಿಶ್ಲೇಷನಷ್ಟಸಮಾಸಂ ಪುನರುಕ್ತಾದಿ ವಿಫಲಂ ದುರ್ಲಕ್ಷಣಂ . . . ಇವಿನಿಶ್ಚಂ ದೋಷಂಗಳಿಪ್ಪುದಿಂ (ಕಾದಿ೨೦೩· ೦-೮೬ ಶತಪ)· [ಸಂ.]

ರೀಪು (ನಾ)· = ರಿಬೀಸು : . ಸಮ್ಮದು ಚಿಕ್ಕಮನೆ : ಬಿದಿರಿನ ರೀಪು ಹೊಡೆದರೆ ಸಾಕು (ಮುಂಗಾಮು· ೬೦) ; ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನು ಹನ್ನೆರಡು ಕೋಲು ಹಲಗೆ· ಇಪ್ಪತ್ತು ಕೋಲು ರೀಪು· ಎರಡು ಸೇರು ಆಣಿ . . . ತರಿಸಿದ (ಜಲಪ· ೬)· [← ಮರಾ· ರೀಪ]

ರೀಮು (ನಾ)· ಏನೂರು ಹಾಳೆಗಳಿರುವ ಕಾಗದದ ಕಟ್ಟು ; ಇಪ್ಪತ್ತು ದಸ್ತು : ಬರೆಯುವ ಕಾಗದಗಳಾದರೆ . . . ೨೦ ಕೈಯರುಗಳಿಗೆ ಒಂದು ರೀಮನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟುವರು (ಜಾಪ್ರ· ೫೯· ೩೨೬)· [← ಇಂ. Ream]

ರೀಲ್ ' ರೀಲು ' ನೋ·

ರೀಲು, ರೀಲ್ (ನಾ)· ದಾರ; ತಂತಿ, ಚಲನಚಿತ್ರಪಟಲ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಸುತ್ತುವ ಸಲಕರಣೆ ; ಕಂಡಿಕೆ ; ಇಲ್ಲಿದೋ ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿಯ ಸಾಲು; ಹೊಸಯುಗದ ರೀಲು ! (ಅಂಚೆ· ೩೦-೪)· **ರೀಲ್** : ಇದು ಮುಗಿಯುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಎರಡು ರೀಲ್‌ಗಳು. ಮುಗಿದಿರಬಹುದು (ಪಾಡಿಗ· ೦೩೦)·

ರೀಲ್‌ಪಡು = (ಅಲಂ) ಸುಳ್ಳು ಹೇಳು; ಬುರುಡೆ ಹೊಡೆ : ನನ್ನ ಮುಂದೇನೇ ಇಷ್ಟು ರೀಲ್ ಬಿಡ್ತಾ ಇದ್ದೀಯಲ್ಲಾ (ಕ೦೫)·

[← ಇಂ. Reel]

ರುಂಡ (ನಾ)· ೧. ತಲೆಯಿಲ್ಲದ ದೇಹ : ಮುಂಡ· ೨. ತಲೆಬುರುಡೆ ; ಶಿರಸ್ಸು : " ರುಂಡಮೆಂದು ಶಿರಂ " (ಶಾಪ· ೫೮-೨೬೨) ; ಧರಣಿ ಕಂಪಿಸೆ ಖಳನ ರುಂಡವು ಹೊರಳಿ ಬಂದುರು ಹರಿಯ ಚರಣಕೆ (ಕೌಶಾ· ೩೭-೫೮) ; ಕಡಿಮೆದ ರುಂಡಗಳ ಘೊನೆಗಟ್ಟಿಯಿಡಿದಿರುವ ಮುಂಡಗಳ . . . ಕೆಡು (ಕಷ್ಕಿ೨· ೩-೦೩)· ರಣಕಾಳಿ ರುಂಡ ಮುಂಡಗಳ ಚೆಂಡಾಟವಾಡಿದಳಲ್ಲಿ (ಜಪ್ರ೦ಗ· ೮೨-೨೨೪೪)· ೩. ಹೇಸರಗತ್ತೆ· [ಸಂ.]

ರುಂಡಮಾಲೆ, ರುಂಡಮಾಳೆ (ನಾ)· ತಲೆಬುರುಡೆಗಳ ಹಾರ : ಕರೋಟಿ ಮಾಲೆ : ದೇಹ ರುಂಡಮಾಲೆಯ ಸ್ಥಾವ ಕಣ್ ನಾಗೇಂದ್ರನ ಸ್ಥಾನ (ಪ್ರಹ· ೪೧೮); ಕರುಳುದುಡಿಯ ರುಂಡಮಾಲೆಯು ಮಾರುಳುಗಳು ಕುಣಿದುವಡೆ (ಕೌಶಾ· ೧೧-೦೩) ; ಚಂಡಸುರಥನ ಶಿರವನು . . . ತರಿಸಿದನದಂ ರುಂಡಮಾಲೆಯ ತೊಡವೆಗೆ (ಕೃಂಶಾ· ೦೪ ೩೩೭೫)· **ರುಂಡಮಾಳೆ** : ಅಂಧಾಸುರುಣ್ಮಮಾಳೆ ಪಳನಿಕ್ಕೆ ತದೀಯಕಪೋಳದೊಳ್ಕಿದುಳ್ದೆರಸಿದ ನೆತ್ತರಂ ಸುಜಿದುಂ ಕತ್ತಿಗೆಯುಂ ಜಡಿಯುತ್ತೆ . . . ನರ್ತಿಸುವ ಭೈರವನೀ ರಣರಂಗಭೈರವ (ಜಾಶಾ· ೩೩, ೩೬-೩೯ ; ?)· [ಸಂ. ರುಂಡಮಾಲಾ]

ರುಂಡಮಾಳೆ ' ರುಂಡಮಾಲೆ ' ನೋ·

ರುಂಡಾಭರಣ (ನಾ)· ತಲೆಬುರುಡೆಯ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಆಭರಣವಾಗಿ ಧರಿಸಿದವನು : ರುಂಡಾಭರಣರು ಘನವೆಂಬೆನೆ ರುಂಡಾಭರಣರು ಘನವಲ್ಲ (ಅಂಚೆ· ೩೩೬-೩೦)· [ಸಂ.]

ರುಂಡಿಕೆ (ನಾ)· ೧. ಯುದ್ಧರಂಗ· ೨. ದೂತಿ ಅಥವಾ ಕುಂಟಣಗಿತ್ತಿ· ೩. ಹೊಸ್ಕಲು· ೪. ಅತಿಮಾನುಷ ಶಕ್ತಿ· [ಸಂ. ರುಂಡಿಕಾ]

ರುಂಡಿಮಾರಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ವಲ್ಲಭಗಾವುಂಡ್ಡನುಂ ರುನ್ದಿವಚ್ಚರು ರುಣ್ದೆಮಾರಮ್ಮನುಂ ಕಾದಳೂರ ಶ್ರೀವಿಕ್ರಮಗಾವುಂಡ್ಡರುಂ (ಎಕ್ಷ. II, ೪೫-೬ ; ಸು. ೫೦೨). [ರುಂಡಿಮಾರ್ + ಅಮ್ಮ]

ರುಂದಿ (ನಾ). ಅಡ್ಡಳತೆ ; ಅಗಲ : ಲಾಂಬಿಯ ಪಕ್ಕದ ಮೂಲೆಗಳ ವಿಶಾಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ತಂಕಾ ಹತ್ತಿಸಿ ಯಾವ ಅಳತೆ ಬರುತ್ತದೆಯೋ ಅದನ್ನು ರುಂದಿಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು (ಕೃಷಿ. ೦೨).

[<ಪ್ರಾ. ರುಂದಿ./ಮರಾ. ರುಂದೀ]

ರುಂದಿವಚ್ಚ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ವಲ್ಲಭಗಾವುಂಡ್ಡರುಂ ರುನ್ದಿವಚ್ಚರು ರುಣ್ದೆಮಾರಮ್ಮನುಂ (ಎಕ್ಷ. II, ೪೫-೬ ; ಸು. ೫೦೨). [?]

ರುಂದ್ರ (ಗು). ೧. ವಿಸ್ತಾರವಾದ : ವಿಶಾಲವಾದ : "ಬೃಹದುರು ರುಂದ್ರಂ ಪೃಥು ಗುರು ಪೃಹದ್ವಿಶಾಳಂ ವಿಶಂಕುಟಂ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂ" (ಪಜ್ಞ. ೫೭೯. ೦೦೬-೦೨) ; ವ್ಯಾಸಮುನೀಂದ್ರರುರುಂದ್ರವಚನಾವ್ಯತಭಾರ್ಥಿಯು ನೀಸುವೆಂ (ಶಂಕಣ. ೧-೦೬) ; ಇದು . . . ಶ್ರೀಪಾದನಖಿಚೆಂದ್ರಸಾಂದ್ರ ರುಚಿರುಂದ್ರಚೆಂದ್ರಿಕಾಚೆಂಚಚ್ಚಕೋರಾಯಮಾನೆ (ಜಾಕೇ. ೨-೦೧೭ ಪ) ; ಪುಲಕಿಸಿತು ನಿಶ್ಶಬ್ದರುಂದ್ರದಂಡಕವಂ ಕೂಡೆ ಪುಲಕಿಸುವಂತೆ (ಶ್ರೀಪಾಪು. ೦೬೯-೦೮). ೨. ವ್ಯಾಪಕವಾದ ; ನಿಬಿಡವಾದ ; ವಿಯಚ್ಚರದ್ಗರನೇಶರತ್ನ ಮಕುಟಪ್ರಭೆಯಿಂ ದಶದಿಙ್ಮುಖಂಗಳಂ ಭರಿತಮೆನಿಪ್ಪನಂ ನೆರೆದುದಾ ಧ್ವನಿಗಿಂಪ್ರನ ರುಂದ್ರಸೈನಿಕಂ (ಹಂಗಾಚಿ. ೦೦-೦೯೪). [ಸಂ.]

ರುಂಬಾಲ ' ರುಮಾಲು ' ನೋ.

ರುಂಹರಿ (ನಾ). ಭೂಮಿ ; ಇಳೆ : ಭೂವಲಯಂ ತ್ರಿಜಗದಳವಿಸ ಯಮನ ಸುಭೂವ್ಯಜವೊ ಜೊಗಳುವೆನೇನ ರುಂಹರಿ ರುಜೆಗೆ ಸಂದಳು ಧರಿಸರಾಜದೆ ವೈರಿವಾಹಿನಿಯ (ಕೃಷಿಂ. ೬-೦೩-೦೨) ; ಹರಿಯಕ್ಷವಾಹಿನಿ ಹಂಸ್ಯರೂಪೆ ರುಂಹರಿಯ ಭಾರವನು ಛೇದಿಸು (ರಾಜಕ್ಷ. ೪೪). [?]

ರುಕ್'ಸತು (ನಾ). ಪರಪಾನಿಗೆ ; ನಿರೂಪ : " ಮಾವಿನಿಸಾಹೇಬರು . . . ಕೂಡಗಿನ ಮಹಾರಾಜರವರ ಸಂಗಡ ರುಕ್'ಸತು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತಲಚೇರಿಗೆ ಹೋದರು (ಬಾಚೇಂದ್ರ. ೦೦೦).

[←ಅರ. ರುಖ್ಸತ್ ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ರುಖಸ್]

ರುಕುಮಿತೋರಣ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ತೋರಣ ; ಸುವರ್ಣತೋರಣ : ಆ ರುಕುಮಿತೋರಣದ ಕಾಂತಿಗಳಿಂದ ರಂಜಿಸುವ ದ್ವಾರಕಾಪುರವರವ ಪೊಕ್ಕನುದಾರವೇಂಕಟನಾಥ ಕೃಷ್ಣನು (ಕಿಷ್ಕಾ. ೩-೦೩೨).

[< ಸಂ. ರುಕ್ಮತೋರಣ]

ರುಕ್ಕು[1] ' ರುಚಿ ' ನೋ.

ರುಕ್ಕು[2] (ನಾ). ೧. ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಭೆ : ಆ ನತಭೂಮಿಪಾಳಸುಂದರ ಮಂಗಲಮೌಳಿರುಕ್ಕುಪ್ರಸರಪೂಜಿತಪಾದಪಯೋಜಯುಗ್ಮಂ (ಜಾನಿ. ೦೫: ಸು. ೧೨೧೦). ೨. ಕದಿರು ; ಕಿರಣ : " ರೋಚಿಃ . . . ರುಕ್ . . . ಗೌಃ — ಈ ೩೨ ರಶ್ಮಿಗಳ ಪೆಸರ್ " (ಪಜಾಯು. ೬-೪೮). [< ಸಂ. ರುಜ್]

ರುಕ್ಕು[3] (ನಾ). ರೋಗ ; ಜಡ್ಡು : " ರೋಗಃ, ರುಜ್ . . . ರುಜಾ — ಈ ೧೨ ವ್ಯಾಧಿ " (ಪಜಾಯು. ೫೮-೦೧೬). [< ಸಂ. ರುಜ್]

ರುಕ್ಕ್ರಕ್ರ (ನಾ). ಕಿರಣಗಳ ಸಮೂಹ : ಈತನೆ ಶಕ್ರನೆನಲ್ ಪಿಂಗದಂಗದುವಜ್ರದ ರುಕ್ಕ್ರಕ್ರಂ ದೆಸೆಯಂ ದಳ್ಪಿಸೆ ಚಕ್ರಮನಾಕ್ರಮಿಸಲೆಂದು ತಜಿಸಂದಿರ್ದಂ (ಹಂಗಾಚಿ. ೦೮-೦೯೦). [ಸಂ.]

ರುಕ್ಮ (ಗು). ೧. ಹೊಳೆಯುವ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಚಿನ್ನ ; ಬಂಗಾರ : " ರೈ ರುಕ್ಮಮಪ್ಪಾವದಂ . . . ಸ್ವರ್ಣಮೆನೆ ಹೆಸ್ರಿಂಗೆ ನಾಮವಕ್ಕುಂ " (ಪುಂಗಶಾ. ೩೦-೪) ; ರುಕ್ಮರಶ್ಮಿಸಿಯಂ ದೇಹದ ಕಾಂತಿ ರೂಪಾ ನಿಟ್ಟಿಸಿದರ್ (ಎಕ್ಷ. VIII. ಸೊರಬ. ೦೪೬-೦೪ ; ೧೨೮೦). ೩. ಕಬ್ಬಿಣ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡಿಗೆ. [ಸಂ.]

ರುಕ್ಮಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಆ ವನಂಗಳೊಳು ಶುಕ . . . ರುಕ್ಮಕ . . . ವಾಸಕ ಮೊದಲಾದ ಚಿತ್ರರೂಪಪಕ್ಷಿಗಳುಳ್ಳ ಪಕ್ಷಿಕುಲಂಗಳಂ (ಜಪಚಿ. ೨೦೨). [ಸಂ.]

ರುಕ್ಮದಾನ (ನಾ). ಚಿನ್ನವನ್ನು ದಾನಮಾಡುವುದು ; ಸುವರ್ಣದಾನ : ರುಕ್ಮಭೂಷಿತಗಾತ್ರನಾಶ್ರಿತರುಕ್ಮದಾನವಿನೋದಿಯಿಂತಾ ರುಕ್ಮವರ್ಣಾಂಬರವ ವಂಶವದಾಮುನ್ನು ಮ್ಮಾತ (ಪಣಗ. ೦೦-೪೬-೪೬). [ಸಂ.]

ರುಕ್ಮಾಂಗದ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನದ ತೋಳುಬಂದಿ : ಈತಂಗೆ . . . ಸೊಬಗುಸಿರಿಯ ನಳಿದೋಳ್ಗೆ ರುಕ್ಮಾಂಗದಮೆನೆ ಸಲ್ವ ರುಕ್ಮಾಂಗದನೆಂಬ ಸೀಮಂತಪುತ್ರನುಂಟು (ಜಪಚಿಕ್ಷ. ೦೨೨-೨೦). ೨. ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಹೆಸರು. ೧. ೨ ; ಈತಂಗೆ ರುಕ್ಮಾಂಗದನೆಂತಂತು ಹರಿಭಕ್ತಿಗಿಬಾಗಿ . . . ಸಲ್ವ ರುಕ್ಮಾಂಗದನೆಂಬ ಸೀಮಂತಪುತ್ರನುಂಟು (ಜಪಚಿಕ್ಷ. ೦೨೨-೨೦). [ಸಂ.]

ರುಕ್ಷ[1] (ನಾ). ೧. ಕರಡಿ : ರು[ಋಕ್ಷ]ಕ್ಷ ದಂತಿ ತರಕ್ಷು ಘನ ಹರಿಯಕ್ಷ . . . ರಾಕ್ಷಸೂಕ್ಷಭೀತಿಗಳು ಆ ಕ್ಷಣವಳಿದು (ಜಪಕ್ಷ. ೬೦-೬೨) ; ವಕ್ಷಿಗಳ ನುಗ್ಗಿಲಿ ಸೀದುರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾಗಡಿಸಿದ ರುಕ್ಷರೋಮಾತತಿ ಬೆದುದು ಬೇಸಗೆಯುಗ್ರಮೆಂತುಟೋ (ಜಪಚಿ. ೫-೦೩). ೨. ವಕ್ಷತ್ರ ; ತಾರೆ ; ಪುನರ್ವಸುರುಕ್ಷಂ (ಬಚಿಪು. ೦೬-೦೩) ; ಮರುನ್ಮಾರ್ಗದಂತಿರೆ ಚುಂಚಕ್ಕಗರಾಜರುಕ್ಷಯುತಂ . . . ಗಹನಂ (ಜಪಚಿ. ೫-೨೬).

[< ಸಂ. ಋಕ್ಷ]

ರುಕ್ಷ[2] (ಗು). ೧. ಒರಟಾದ ; ಕಠಿಣವಾದ. ೨. ತೀಕ್ಷ್ಣರುಚಿಯ. (ನಾ). ೩. ಕಾಠಿಣ್ಯ ; ಒರಟು : ಮುಂದೇನು ಬೇಕು ? ಶ್ರೀಕಾಂತ ರುಕ್ಷವಾಗಿ ನುಡಿದ (ಮುಬ್ಧ. ೦೮೨). ೪. ನಯವಿಲ್ಲದುದು ; ದೊರಗು : ಶರೀರವೆಲ್ಲ ಪರೆ ಬಂದಂತೆ ರುಕ್ಷವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಕಾಂತಿ ಹೀನವಾಗಿಯೂ ಕಾಣುವುದು (ಪ್ರಾಪ್ರಚಿ. ೫೬). [ಸಂ.]

ರುಮೋತ, ರುಮ್ಮೋತ (ನಾ). (ಉಕ) ಮದುವೆಯ ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಹೆಣ್ಣಿನ ಕಡೆಯವರು ಗಂಡಿನ ಕಡೆಯವರಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಏರ್ಪಡಿಸುವ ಔತಣ ಮತ್ತು ಆ ಸಮಾರಂಭ : ಮೊದಲು ಎದುರುಗೊಳ್ಳುವುದು, ಆಮೇಲೆ ರುಮೋತವನ್ನು ಹಾಕುವುದೆಂದು ಬಹಳ ಚರ್ಚೆಯಾಗಿ ನಿರ್ಣಯವಾದಿತ್ತು (ಅಪಂಚ. ೬). ರುಮ್ಮೋತ : ರಾತ್ರಿ ಸುಳ್ಳಾತಣ ದುಂಗಿದು ರುಮ್ಮೋತ ಆಗೂ ತನಕಾ ಅಂದರ ಎರಡು ಘಂಟೆ ಆತು (ಕೃಕ. ೯) ; ಹಿಂದಿನ ರಾತ್ರಿ. ಬೀಗರು ಬಂದು ಎದುರುಗೊಂಡು ಸುಳ್ಳಾತಣ ರುಮ್ಮೋತ ಮುಗಿಯುವ ದಕ್ಕೆ ರಾತ್ರಿ ಮೂರು ಹೊಡೆದುಹೋಗಿತ್ತು (ಸಾಚಾ. ೯೯).

[←ಮರಾ. ರುಖತ್. ರುಖವತ್]

ರುಮ್ಮೋತ ' ರುಮೋತ ' ನೋ.

ರುಗ್ಣ (ಗು). ೧. ಮುರಿದ ; ಒಡೆದ. ೨. ಖಾಯಿಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ರೋಗದ : ಅವನು ನನ್ನ ರುಗ್ಣ ತಾಯಿಯ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದ (ಶಾಡಿ. ೩೬). (ನಾ). ೩. ಕೆಟ್ಟುದು; ಹಾಳಾದುದು : "ಭಗ್ನಮೆನೆ ರುಗ್ಣಮೆನೆ . . . ಭಿನ್ನಮೆನೆ ಕೆಟ್ಟುದು" (ಪುಂಗೂಾ. ೦೩೨-೨೬). ೪. ಮುರಿದುಹೋದುದು : "ರುಗ್ಣಂ. ಭಗ್ನಂ—೨ ಮುರಿದು ಹೋದದ್ದು" (ಸಿಡ್ಕಾ. ೦೮೬). ೫. ರೋಗಿ. [ಸಂ.]

ರುಗ್ಣಗೃಹ (ನಾ). ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವ ಮನೆ ; ಚಿಕಿತ್ಸಾಲಯ ; ಆಸ್ಪತ್ರೆ : ರುಗ್ಣಗೃಹದ ಅವರ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ . . . ಆನಂದ ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ತುಂಬ ತಡೆಯುಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಇಷ್ಕ. ೦೮೨). [ಸಂ.]

ರುಗ್ಣತೆ (ನಾ). ರೋಗ ; ಜಡ್ಡು ; ಖಾಯಿಲೆ : ಸಾಮಾಜಿಕ ರುಗ್ಣತೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವ ಇವರ ಹಾಸ್ಯ . . . ಬೆಳಗುವಂತಿರಲಿ (ಸಮಾಜ. ೬ ಮುಖ್ಯ). [ಸಂ. ರುಗ್ಣತಾ]

ರುಗ್ಣಶಯ್ಯೆ (ನಾ). ರೋಗದಿಂದ ಹಾಸುಗೆ ಹಿಡಿದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ : ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ರುಗ್ಣಶಯ್ಯೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು ಮಾಘವಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಒಂದು ಪೂರ್ವಪುಣ್ಯ (ಕಾಂಚಾ. ೦೭೦). [ಸಂ. ರುಗ್ಣಶಯ್ಯಾ]

ರುಗ್ಣಾಲಯ (ನಾ). =ರುಗ್ಣಗೃಹ : ರೋಗಿಗಳ ರುಗ್ಣಾಲಯದಲ್ಲಿ ತೋರಿ ಬರುವ ಶಾಂತತೆ ಅಲ್ಲಿ ಪಸರಿಸಿದ್ದಿತು (ಕಾಂಯಾ. ೫೫); ಅವಳು ರುಗ್ಣಾಲಯಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದಾಗ ದಾದಿಯ ಆಜ್ಞೆ ಕಾದಿತ್ತು (ಕೃಮು. ೭೨೬). [ಸಂ.]

ರುಗ್ಣಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). ರೋಗದಿಂದ ನರಳುತ್ತಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ : ರಾಜರೇ ಖುದ್ದಾಗಿ ಹೋಗಿ ರುಗ್ಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಮಲ್ಲಿಗಮ್ಮನನ್ನು ಕರೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದ ಸುದ್ದಿಯು ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹರಡದೇ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ (ಕ್ರೀಣಾಯ. ೦೦೩); ಮತ್ಸರಾಗ್ನಿ ಆ ರುಗ್ಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಗೆಯಾಡತೊಡಗಿತ್ತು (ಪುಕಥು. ೬೭೭). [ಸಂ. ರುಗ್ಣಾವಸ್ಥಾ]

ರುಗ್ಣಾಹ (ನಾ). ಹದಿಮೂರು ಬಗೆಯ ಸನ್ನಿಪಾತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಎಡೆಬಿಡದೆ ಬಾಯಾರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸನ್ನಿಪಾತ : ತ್ರಯೋದಶ ಸನ್ನಿಪಾತವಾವುದಂದೊಡೆ : _ ಸಂಧಿಗ. ಅಂತಕ. ರುಗ್ಣಾ[ಜಾಹಂ.ಗ್ಯಾ]ಹ. ಚಿತ್ತವಿಪ್ಲವ . . . ಪ್ರಳಾಪಗಳೆಂದು ಪದಿಮೂರು ತೆರನು (ಸಗಣ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ರುಗ್ವೇದ (ನಾ). ಚತುರ್ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಋಗ್ವೇದ : ' ರುಗ್ವೇದದರೆ ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಋಗ್ವೇದ]

ರುಗ್ವೇದದರೆ (ನಾ). ಋಗ್ವೇದದ ಬೋಧನೆಗೆಂದು ಎತ್ತುತ್ತಿದ್ದ ತೆರಿಗೆ ; ಭಟ್ಟವೃತ್ತಿ : ವೇದಾಂತದರೆ ಮತ್ತ ೧೫ ಹರಳ್ಕತ್ತರು ೧೦ × × ರುಗ್ವೇದದರೆ ಮತ್ತ ೧೫ (ಶಾಸಾ. XX, ೭೦೦-೦೭ ; 12ನೆಯ ಶ.ಪ) [ರುಗ್ವೇದ+ತೆರಿಗೆ (<ತೆಱಿ)]

ರುಚ (ನಾ). ೧. ಹೊಳಪು ; ಪ್ರಕಾಶ. ೨. ಕಿರಣ ; ರಶ್ಮಿ : "ರುಚಿ ದ್ಯುತಿ ಪ್ರಗ್ರಹಂ ದೀಪ್ತಿ ಘೃಷ್ಟಿ ರಶ್ಮಿ ರುಚಂ ಕಿರಣಂ" (ಪಂಗಣ. ೧೦-೩). [ಸಂ.ರುಚ್. ರುಚಾ]

ರುಚಕ (ಗು). ೧. ಹಿತವಾದ ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಗ್ಗುವ . ೨ ಜೀರ್ಣಕಾರಿಯಾದ ; ಜಠರೋತ್ತೇಜಕವಾದ. ೩. ತೀಕ್ಷ್ಣರುಚಿಯುಳ್ಳ ; ಕಟುರುಚಿಯ. ೪. ಮಂಗಳಕರವಾದ. (ನಾ). ೫. ಮಂಗಳದ್ರವ್ಯ. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪು ; ಸೌವರ್ಚಲ : "ಸೌವರ್ಚಳ. ರುಚಕಕ್ಕೆ —ಈ ೨ ಸೌವರ್ಚಳಂ" (ಪಂಗಣು. ೦೦೦-೨೬೩). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ಕಂಠಾಭರಣ. ೮. ಪಾಲೆ ; ಹಾರ . ೯. ಹಲ್ಲು ; ದಂತ . ೧೦. ಕುದುರೆಯ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲಿನ ಕೂದಲು : ಅಯಾಲು. ೧೧. ಉತ್ತರದ ಕಡೆ ಮಾತ್ರ ಮುಚ್ಚಿ, ಉಳಿದ ಮೂರು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತೆರೆದ ಆವರಣಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಟ್ಟಡ. ೧೨. ಅಮೃತ ; ಸುಧೆ. ೧೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಣ್ಣಿನ ಮರ ; ಪಾದಲ; ಮಾತುಲುಂಗ. ೧೪. ಬಿಡಲಿದ ಪ್ರದ. ೧೫. ನಿರ್ದಿಷ್ಟನಕ್ಷತ್ರರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ಪದುಗಣ್ಯಪುರುಷವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ವರಾಹಮಿಹಿರನು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಪೋರದ ಆಕೃತಿ ಆಕಾರದ ಮೇಲೆ, ಐದು ಜಾತಿಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಹಂಸ. ಶಶ. ರುಚಕ. ಭದ್ರ. ಮಾಲವ್ಯ ಎಂಬುವೇ ಈ ಐದು ಜಾತಿಗಳು (ಜಾತಿವ. ೩೦೬). ೧೬. ಕೊರಳು; ಕತ್ತು: "ಭೂಧರದಶನಾಮ್ಯತಂ ಲಪಣಭದ್ರ ಶರೋಧರ ಮಾತುಳಂಗವಾಭರಣಗಳೆಂಬವ್ವೆದ ರುಚ[ಜಾಹಂ.ಚಿ]ಕಾಹ್ವಯಂ" (ಜಾಹಪ. ೮೨). ೧೭. [ಜೈನ] ಸುಮೇರುಪರ್ವತದ ಬಳಿ ಇರುವ ಒಂದು ಪರ್ವತ : ಪ್ರಾಗ್ದಿಗ್ದೇಶದ ಮೇಘಸುಪ್ರಬುದ್ಧ ರುದ್ರವಿಮಲರುಚಿಕ . . . ಸುಪ್ರಶಿಷ್ಟ ಮೆಂಬ ಕೂಟಾವ್ಯಕಂಗಳೊಳ್. (೪೦೫. ೬-೪೮) ; ಶ್ರಿಕೂಟ . . . ಪತಂಗ ರುಚಕ ... ವಿಜಧವೆಂಬೈದು ಗಿರಿಗಳ್ (೭೮೫. ೨೦೦). ೧೮. ಅರುವತ್ತುಮೂರು ಇಂದ್ರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ೧. ಋತು . . . ೧೫ ರುಚಕಂ . . . ೬೩ ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿ ಎಂಬಿವು ಅನುಕ್ರಮದಿಂ ಅಱುವತ್ತುಮೂಱು ಇಂದ್ರಕಂಗಳ ಪೆಸರ್ಗಳ್ (ತ್ರಿಲೋ. ೨೦೭). [ಸಂ.]

ರುಚಕಾಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಶುಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಯೋಗ.—ದೆಸೆ : ಕುಜನ ಚತುಃಷ್ಕೇಂದ್ರಂಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಗ್ರಹರಿರಲೂ ರುಚಕಾಯೋಗಂ ಯದರಿಂದಂ ಅಷ್ಟಾದಶವಿಧ. ಧಾನ್ಯಲಾಭಮಕ್ಕು (ಅಯಾದೇ. ೨೫-೦೦). [ಸಂ.]

ರುಚಿ (ನಾ). ೧. ಕಾಂತಿ : ಪ್ರಕಾಶ ; ತೇಜಸ್ಸು : ಸಂಧ್ಯಾಸಮಯಾತ್ತ ರಕ್ತರುಚಿ ಪಿಂಗೆ ಬಬ್ಬಕ್ಕುದಯಾದ್ರಿಯೊಳ್ ಪದಂಗಾಸಿದ ಪೊಸ ಪೂಂಜಿಯುಮೊಲಿರ್ದುರು ಕಣ್ಗೆ ಹಿಮಾಂಶುಮಂಡಲಂ (ಶಂಕಣಾ. ೩-೩೦); ಸುಧಾಂಶುರುಚಿಯಂತೆ . . ಶಂಕರಂ . . . ಮೆಱೆವಿತಿರ್ದನು ದಿವ್ಯತೇಜದಲಿ (ಕ್ರಕುಚ. ೨-೦೩). ' ರುಚಿವೀಱು ' ಪರಾ. ೨. ಕಿರಣ ; ರಶ್ಮಿ : "ರೋಚಿಃ . . . ಕಿರಣಃ, ರುಚಿಃ . . . ಗೌಃ — ಈ ೩ ರಶ್ಮಿಗಳ ಪೆಸರ್" (ಪಜಾಚು. ೭-೩೮) . ೩. ಅಪೇಕ್ಷೆ ; ಬಯಕೆ : "ಇಚ್ಛೆ . . . ರುಚಿ ಕಾಮ ವಾಂಛೆ ಈಪ್ಸಿತವೆನಲು ಬಯಕೆ" (ಪುಂಗಣಾ. ೦೨೬-೦೦); ಸನ್ಮಾರ್ಗರುಚಿಪ್ರಸೂರ್ತಿ ಜೆಲ್ವಾಗಿರೆ ಕರಮುದಯಂಗೊಂಬ ಬಾಲಾರ್ಕನಂ ಮದ್ಭರಚೇತಃಪದ್ಮಮಿಗಳ್ ಬಯಸಿದವುದು (ಜಾಹಪ. ೩-೭೩); ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ರುಚಿ ಹುಟ್ಟಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ (ಕೃವಾಂಗೀ. ೪೫). ೪. ಸವಿ ; ಸ್ವಾದ : ತೆಂಗಿನ ತಿರುಳು ಪಿಪ್ಪಲಿಯ ನೀರೊಳಕರಿದವಸಂಬಾಗಿರೆ ಪಿಟುದು ಕಳೆಯ್ದು ದುರ್ಗಂಧಸ್ವರೂಪಮಂ ತಳೆದು ವಿಮಳರುಚಿಯಾಗಿರ್ಕುಂ (ಪಾಗೃಸಾಚ. ೮-೧೩)ಸ್ತ್ರಿಯಾಸಂತಿಯ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸೊಗಸಿಲ್ಲ ; ಊಟದಲ್ಲಿ ರುಚಿಯಿಲ್ಲ (ತೀಪ್ರಾಚ. ೦೦೦) ; ತಾಯಿಗಿಂತ ಬಂಧುವಿಲ್ಲ. ಉಪ್ಪಿಗಿಂತ ರುಚಿಯಿಲ್ಲ (ಗಾಪ). ೫. (ವಿಶೇಷ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ) ಉಪ್ಪು : ಸಾರಿಗೆ ರುಚಿ ಸಾಲದು (ಕೂಪ). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ಕಹಿಹುಲ್ಲು ರುಚಿಯಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಣಾ. ೫೬-೪). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಸೊಂಡೆ ರುಚಿ ಚಿತ್ರರತಿ ಸಿಂಹಕಾಮ್ಯಂ" (ಪುಂಗಣಾ. ೪೯-೨೪).

ರುಚಿಯಾಗು = ೧. ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ರಂಗಾಗು : ಸುರಧನು ಪಾಟಲರುಚಿಯಾಗಿರೆ ಸಮರ ಪೀತವರ್ಣಮಾಗಿರೆ ವೈಶ್ವಾನರ ಭಯಂ (ತೀಪ್ರಾಚ. ೪-೫೫). ೨. ಸ್ವಾದುವಾಗು ; ಹಿತವಾಗು : ಕರಿದ ಆಹಾರ ರುಚಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಅಪಾಚಿ. ೪೯). [ಸಂ.]

ರುಚಿಕಟ್ಟು$_{1}$ (ಕ್ರಿ). ರುಚಿಯಾಗು ; ಸವಿಯಾಗು : ಸಾರಿಗೆ ಇಂಗಿನ ಒಗ್ಗರಣೆ ಹಾಕಿದರೆ ಅಡಿಗೆ ರುಚಿಕಟ್ಟುತ್ತದೆ (ದಾಪ). [ರುಚಿ+ಕಟ್ಟು$_{1}$]

ರುಚಿಕಟ್ಟು$_{2}$ (ನಾ). ರುಚಿಯಾದುದು ; ಸವಿಯಾದುದು : ಬಾಳೆಯ ಹೂ ಹಾಗೂ ದಿಂಡಿನ ಪಲ್ಲೆ ರುಚಿಕಟ್ಟು (ಸಾಕೃಮಾ. ೫೦) : ಬಹಾಳ ಬಹಾಳ ರುಚಿಕಟ್ಟು ! ಅಮೃತದ ಕೆವೆ ಇರ್ತದಂತಲ್ಲ. ಅದು ಇದರ ಮುಂದೆ ಸಕ್ಕತ್ತೆ ಸವ್ವೆ ! (ಕಳುಕು. ೨೦೯). [< ರುಚಿಕಟ್ಟು$_{1}$]

ರುಚಿಕತ್ರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಆರದ್ರಿ. ದೊಡ್ಡನಾತದ ಗಿಡ. ಇದನ್ನೆ. ರುಚಿಕತ್ರಿ (ಕ್ಯಾಔಗಿ. ೦೭-೨೮೩). [?]

ರುಚಿಕರ (ಗು). ೧. ಸ್ವಾದುವಾಗಿರುವ; ರುಚಿಕಟ್ಟಾದ. (ನಾ). ೨. ರುಚಿಕಟ್ಟಾದುದು ; ಸ್ವಾದುವಾದುದು : ತಿಳಲು ಬಲು ರುಚಿಕರವು (ಪುಂಅಪ. ೪-೬೦); ಅಚ್ಚ ಆಹಾರ ರುಚಿಕರವಾಗಿರುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಜೀರ್ಣಕಾರಿಯೂ ಆಗಿದೆ (ಅಪಾಚಿ. ೫೯). [ಸಂ.]

ರುಚಿಕಾರ (ನಾ). ರುಚಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ವಸ್ತು.—ಪದಾರ್ಥ : ಅನ್ನಾದಿ ರುಚಿಕಾರದೊಳು ಸಾಧನಾಮ್ಯಂ (ಪುಂಗಣಾ. ೦೧೬-೬೭). [ಸಂ.]

ರುಚಿಕೆಡು ' ರುಚಿಗೆಡು ' ನೋ.

ರುಚಿಕೊಡು ' ರುಚಿಗೊಡು ' ನೋ.

ರುಚಿಗೆಡು. ರುಚಿಕೆಡು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಸವಿಯಿಲ್ಲದಂತಾಗು; ಅರುಚಿಯಾಗು: ರುಚಿಗೆಡದು . . . ಅವುಳ ಸುಧಾಪಿತರನವ (ಜಾಜಕ· ೩೩-೧೦೦)· ೨. ಕಾಂತಿಗುಂದು ; ತೇಜೋಹೀನವಾಗು : ಭವದಾನನಕ್ಕೆ ಸೋರ್ದಾತ್ಮ ವಿಲಾಸಮನುಲುದ ತೆಱದೆ ರುಚಿಗೆಟ್ಟು ದಿಗಂತವಿಲಂಬಿಬಿಂಬನಂಬುರುಹ ವೈರದಿಂದುಡುವನುಡುಪವಾದಂತಾದು (ಜಾಂಬಿ· ೩-೦೮)· **ರುಚಿಕೆಡು :** ೧· ಈ ರೋಗದಿಂದಾಗಿ ಜೀರ್ಣಶಕ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಪರಿಣಾಮವಾಗುವುದು ; ರುಚಿಕೆಡುವುದು (ಅಮಾಗೌ. ೬೩)· [ರುಚಿ + ಕೆಡು$_1$]

ರುಚಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ)· ಸವಿನೋಡು ; ಆಸ್ವಾದಿಸು : ಉಚಿತವಱಿದು ಮಿಂದಿವ್ಗಳು ನವರತ್ನಖಚಿತಭೂಷಣಹಸ್ತದಲಿ ರುಚಿವೆತ್ತು ಬಡಿಸಲ್ಕೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರಾಯನು ರುಚಿಗೆಯ್ದು ಮೊಗಮನೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಕೃಚಾಪ. ೦೪-೦೯)· [ರುಚಿ + ಕೆಯ್$_1$]

ರುಚಿಗೊಡು. ರುಚಿಕೊಡು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಸವಿಯಾಗು; ರುಚಿಯಾಗು : ಎಲ್ಲಿ ಕಡಲಿನ ಉಪ್ಪು ಎಲ್ಲಿ ಕಾಡಿನ ನೆಲ್ಲಿ ಸವಿಗೂಟ ಕೂಡಿಬಂದಲ್ಲಿ ನೆನ್ನಲ್ಲಿ ರುಚಿಗೊಡುವಿ ಕಂದ ಬಂದಿಲ್ಲಿ (ಗ· ೦೦೬-೦೨)· **ರುಚಿಕೊಡು :** ೨· ರುಚಿಯೊದಗಿಸು : ಊಟಕ್ಕೆ ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ ರುಚಿಕೊಡುತ್ತದೆ (ಕಜಿ)· [ರುಚಿ + ಕೊಡು$_1$]

ರುಚಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಸವಿಯಾಗಿಸು ; ರುಚಿಯಾಗಿಸು : ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ದುಪ್ಪು ಸಾಗರದವರೆಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವ ಪಂಥ ತಳೆದ· ಅಂಥ ಉಪ್ಪಿನಲೆ ಜೀವ ರುಚಿಗೊಳಿಸಿ ಸಪ್ಪೆತನವ ಕಳೆದ (ಸೂರ್ಯಾಜಾ· ೦೩-೦೨)·

[ರುಚಿ + ಕೊಳ್$_1$ + —ಇಸು$_2$]

ರುಚಿತೋರು ' ರುಚಿದೋಱು ' ನೋ·

ರುಚಿತ್ವ (ನಾ)· ೧. ರುಚಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಸವಿ· ೨. ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು : ದ್ವಿಜಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿ ಕೃಷ್ಣರುಚಿತ್ವಂ ಪೇೞದಿರೆ ಪುರೋಹಿತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆನಿಸುದುದತನುಪ್ಪತಿಗೀ ಪರಪುಷ್ಟಂ (ಜಂಕ್ರಪು. ೭-೦೮)· [ಸಂ.]

ರುಚಿದೋಱು. ರುಚಿತೋರು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಹೊಳವನ್ನು ತೋರು ; ಕಾಂತಿ ಬೀರು : ಕುವಲಯನೇತ್ರಿ ದಾಳಿಂಬದ ದಿತ್ರಿನಂತೆಸವ ಕೆಂಬಲ್ಲ ರುಚಿದೋಱಿ ಬಿನ್ನಮಿಸಿದಳು ಕೀತಾಂಬರಧರಗೆ (ಕೀಚಾಪ· ೦೭-೨೯)· **ರುಚಿತೋರು :** ೨· ಸವಿಯಾಗು; ರುಚಿಕಾಣು : ರುಚಿತೋರದ ಊಟ ಉಂಡರೆಷ್ಟು ಬಿಟ್ಟರೆಷ್ಟು ? (ಕಜಿ)· [ರುಚಿ + ತೋಱು]

ರುಚಿನೋಡು (ಕ್ರಿ)· ಪದಾರ್ಥದ ಸವಿಯು ಸರಿಯಾಗಿದೆಯೇ ಇಲ್ಲವೇ ಎಂದು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಸ್ವಲ್ಪ ಭಾಗವನ್ನು ತಿಂದು ನೋಡು : ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ನಿಮಗೋಸ್ಕರ ರುಚಿನೋಡಿ ಇರಿಸಿದ್ದೇನೆ (ಪ್ರಕಾಪಾ· XV, ೨೦)· [ರುಚಿ + ನೋಡು]

ರುಚಿರ$_1$ (ನಾ)· [ಛಂದ] ಒಂದು ವೃತ್ತದ ಹೆಸರು : ಅತಿಜಗತಿ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರಕ್ಷರವಾದವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವ ವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ದಿನೇಶ ಚಂದ್ರ ಪವನ ಭಾನು ರುದ್ರರೊಂದಿನಿಲ್ವುದುಂ . . . ರುಚಿರಮಿದಾಗಮೋಕ್ತಿಯಿಂ (ಛಂಕೋಚಾಖಾ· ೫-೦೩೯)· [ಸಂ. ರುಚಿರಾ]

ರುಚಿರ$_2$ (ಗು)· ೧. ಹೊಳೆಯುವ ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ : ಯತಿತತಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿರುಚಿರಾಮಳಮೂರ್ತಿ . . . ಮಾಳ್ಕೆಮಗಿಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯಂ (ಜಾಪಕೇ· ೦-೬)· ೨. ಸುಂದರವಾವ ; ಚೆಲುವಾದ : ಆ ರುಚಿರವನಧಿಪರಿಯಂತೆ . . . ಒಪ್ಪುವುದು ಚಾರುಚರಲಾಳದೇಶಂ (ಜಕಾಾ· ೦-೩೪)· ೩. ರುಚಿಯಾದ ; ಸವಿಯಾದ ; ಪ್ರಿಯಕುಶಲವೂರ್ವಕೋಚಿತ ನಯವಿನಯೋದಾರರುಚಿರಪಚನಪ್ರಾಯಂ ಪ್ರಿಯತರಮೆಂಬುದು (ಕಂಾ· ೬-೨೦೬)· ೪. ಜೀರ್ಣಕಾರಿಯಾದ; ಜಠರೋತ್ತೇಜಕವಾದ. (ನಾ)· ೫. ಸೌಂದರ್ಯ ; ಚೆಲುವು : "ವ್ಯಾಗ್ಮಂ . . . ಮನೋಹರಂ, ರುಚಿರಂ . . . ವೇಶಲಂ —ಈ ೨೯ ಒಳ್ಳಿಕು" (ಜಾಹಾಬು· ೦೦೯-೪)· ೬. ಕೇಸರಿಬಣ್ಣ. ೭. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ : ಅತ್ತಿಹಣ್ಣಿನ ವರ್ಣ ಉಳ್ಳ ಕುದುರೆಯು ರುಚಿರವೆಂದು ಪೇಳಲ್ಪಡುವುದು (ತೌಗೀಂ· ೭೦೦-೦೮)· [ಸಂ.]

ರುಚಿರತೆ (ನಾ)· ಸೌಂದರ್ಯ ; ಚೆಲುವು : ಯಾವ ವಸ್ತು ಸುಂದರವಾಗಿದೆಯೋ ಅದರ ಮೊದಲ ಗುಣ ರುಚಿರತೆ (ಕೌಂಪ· ೪೬)·

[ಸಂ. ರುಚಿರತಾ]

ರುಚಿರಾಮೆ (ನಾ)· ೧. ಪಾದರಸ ; ಪಾರದ : (೪)· ೨. ಕಣ್ಣು ; ನಯನ : (೪)· ೩. ಬೆಳಕು ; ಶ್ವೇತ : " ಬೀದನಿಪ್ಪುದಂ ನುಡಿವಲ್ಲಿ [ಜಾಾ.ಶ]ಚಿರಾಮಮೆಂದೆಂಬುದು " (ಪುಂಗಂ· ೦೮೦-೦೦) ; " ಸಿತಂ ದೃಕ್ಸೂತಂ ರುಚಿರಾಪಮಕ್ಕುಂ" (ಜಾಜಕ· ೦೩೨)· [ಸಂ.]

ರುಚಿರೆ (ನಾ)· ನೆಲ್ಲಿ ; ಕಾದಲೆ : ಪ್ರಿಯತಮೆ : " ಪ್ರಿಯತಮೆ ಸುಭಗೆ . . . ರುಚಿರೆ ವಲ್ಲಭೆ ತಾಂ" (ಪಸ್ತ್ರಕಾ· ೩೨-೩)· [ಸಂ. ರುಚಿರಾ]

ರುಚಿವಡಿಸು (ಕ್ರಿ)· ರುಚಿಗೊಳಿಸು ; ಸವಿಗೊಳಿಸು : ನಿನ್ನ ಕರ್ಣಕ ಕಪುರುಚಿವಡಿಸುವೆ ಪೇಳಿ ಮೇಲ್ಗತೆಯ (ಕೃಚಾಪ· ೦೯-೨)·

[ರುಚಿ + ಪಡಿಸು]

ರುಚಿವಡೆ (ಕ್ರಿ)· ರುಚಿಯಾಗು ; ಸವಿಯಾಗು : ಉಪ್ಪಿಲ್ಲದೆ ಕೇಳೊಕ್ಕಳ ತುಪ್ಪವನೆಱೆದುಣ್ಣೆನೆಂದೊಡಾಂಬುಣಲೇಂ ಸ್ವಾದವೆಪ್ಪೆ ಸಹಜಂ ತನಗಿನಿಸಪ್ಪೆಡಮಿಲ್ಲದನ ಕವಿತೆ ರುಚಿವಡೆದಪುದೇ (ಧರ್ಮಾಕ್ಕು· ೦-೩೦)·

[ರುಚಿ + ಪಡೆ$_1$]

ರುಚಿವೀಱು (ಕ್ರಿ)· ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಬೀರು ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಪುರುಗಲ್ಲಾ ಬೆಳೆದ ರುಚಿವೀಱುವ ಗವಾಕ್ಷದಿ ತೋಳ ಬಹುರತ್ನಂಗಳ್ (ಜಾಕೃಜಾ· ೪-೩೦)·

[ರುಚಿ + ಬೀಱು$_1$]

ರುಚಿವೆಱು (ಕ್ರಿ)· ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಹೊಳಪನ್ನು ಪಡೆ : ತರುಣವ್ಯಾಳಾಲಗರ್ಭರುಚಿವೆತ್ತ ರಫೊದ್ದೂಹದೀಹದಿಪ್ಪಿಮಂಜರಿಯನುಪಾ ಶ್ರಯಯುಡಮು (ಜಂಜಾಪ· ೮೨-೦೩)· ಉಚಿತವಱಿದು ಮಿಂದಿವ್ಗಳು ನವರತ್ನಖಚಿತಭೂಷಣಹಸ್ತದಲಿ ರುಚಿವೆತ್ತು ಬಡಿಸಲ್ಕೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರಾಯನು ರುಚಿಗೆಯ್ದು ಮೊಗವನೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಕೃಚಾಪ ೦೯-೦೯)· [ರುಚಿ + ವೆಱು$_1$]

ರುಚಿಸು (ಕ್ರಿ)· ೧. ರುಚಿಯಾಗು ; ಸ್ವಾದುವಾಗು : ಕ್ರೋತ್ರಂಗಳೇಕೆ ಅಲಿಸದೇಡ ಎಂದಡೆ ಮೂಗವ ಜಿಹ್ವೆಯೇಕೆ ರುಚಿಸದೇಡ ಎಂದಡೆ ಮೂಗವು (ಅಪಾಂ· ೨೮-೨೮)· ೨. ಆಸ್ವಾದಿಸು ; ತಿನ್ನು : ಜಿಹ್ವೆಯೊಳಗೆ ಜಿಹ್ವೆಯಿದ್ದೂ ರುಚಿಸಲೇಕಱಿಯರಯ್ಯಾ (ಅಪಾ· ೧೦೩)· ೩. ಹೊಳೆ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ರತಾನವವಿ ರುಚಿಸಿದನು ಕೋಟೀರಕೋಟಿರಣಕರೀಟ ತಾನಾಗಿ (ಶ್ರೀಚಾಪ. ೦೬೨-೨೦೬)· ೪. ಇಷ್ಟಪಡು ; ಆಶಿಸು ; ಬಯಸು : ಪರಿಪೂರಿತ್ಸಾಮ್ಯತಕಿರಣರುಚಿಯಂ ರುಚಿಸುವ ಚಕೋರ ಸೇರಿ ಮರ್ಬಿಂಗೆಳಸುವುದೆ (ಜಸಿ· ೦೦-೦೦)· ೫. ಮೆಚ್ಚಿಗೆಯಾಗು ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬರು... ಹಿಡಿಸು : ಉಚಿತವನು ಜಾನಜಾಯೆ ವಾರ್ಧಕರಚಿತನಿಜವನು ನುಡಿಯೆ ನಿನಗವು ರುಚಿಸವೇ ಮಾಣಿ (ಶಾಬ್ಯಾಪ· ೦-೨೩) ; ಹುಡುಗರಿಗೆ ಈ ಸೂಚನೆ ಒಪ್ಪಿತವಾಯಿತು ; ಹುಡುಗಿಯರಿಗೆ ರುಚಿಸದಾಯಿತು (ಪಾಬಹೊ· ೬೨)· [ರುಚಿ + —ಇಸು$_2$]

ರುಚ್ಯ (ಗು)· ೧. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ; ಹೊಳಪುಳ್ಳ· ೨. ಚೆಲುವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ ; ಮನೋಹರವಾದ· ೩. ಸಂತೋಷ ಗೊಳಿಸುವ ; ಆಹ್ಲಾದಗೊಳಿಸುವ· ೪. ಹಸಿವನ್ನು ಉದ್ದೀಪನ ಗೊಳಿಸುವ· (ನಾ)· ೫. ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ : " ರುಕ್ ... ರುಚ್ಯಂ, ರೌಚ್ಯಂ, ಈ ೩ ಪ್ರಭಾರ" (ಶಾಕ್ಷ· ೦೩೦)· ೬. ಸುಂದರವಾದುದು ; ಮನೋಹರವಾದುದು : ಪ್ರಕಟಿಸುವವಮಳಧಾನ್ಯ ಪ್ರಕರಂಗಳ್ ... ಬೆಳೆವಕ್ಕಷ್ಟಮಚ್ಯಂಗಳತುಳಫಳರುಚ್ಯಂಗಳ್ (ಈಕ್ಷ·

೯-೦೩). ೭. ಗಂಡ ; ಪತಿ : "ಕಾಂತಃ , . . ರುಜ್ಯಃ . . . ಅನುಕಃ — ಈ ೧೪ ಗಂಡಂ" (ಹಲಾಯು. ೩೨-೩೪೩). [ಸಂ.]

ರುಜ (ನಾ). ನಿರುತ ; ದಿಟ ; ಸತ್ಯ (?): ಇಜೀವ ಅಸಿ ನೋವ ಬಲ್ಲೊದೆ ಬೇಡುವಾತ ರುಜವ ಬಲ್ಲನೇ (ಪೋಪಣ. ೦೯-೩೯) ; ಸ್ಕಂದ ಕೇಳ್ ರುಜದಿಂ ಶಿವಪ್ರಸಾದದೊಳು ನೀಂ ಅಮ್ಮ ಪಾಗಲೆಯೊಳುದಿಸು (ಕ್ರಶಾಕ. ೩-೩೦). [< ಋಜು]

ರುಜಾಂಗ (ನಾ). ಖಾಯಿಲೆಯವನು ; ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತ ; ರೋಗಿ: ಘನಭುಜಾಂಗನ ಬಿಡುದಲೆಯ ರೋಧಿನಿಯನುಪ್ಪವಡಿಸುವ ಸಮಯ ದೊಳಿನಿಬರನು ಕಾಣ್ಬುದು ಮಹೀಶರಿಗಂಗವಲ್ಲ (ಕುಪಾ೧ಲಾ. ೩-೦೦೭).

[ಸಂ.]

ರುಜಾವು (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ಆರಳೆಯ ಗಾದಿ : ಗಾದಿ ರುಜಾವುಗಳ ಮೇಲೆ ಶಯನವನ್ನು ಮಾಡದೆ ಹುಲ್ಲುಜಾಪೆಯ ಮೇಲೆ ದೇಹವನ್ನು ಆವಶ್ಯಕವಾದ ವಿಶ್ರಾಂತಿಗಾಗಿ ಚಲ್ಲುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪ್ರತಾಪನು ಮಾಡಿದನು (ಕಪೀ. ೫೦). ' ರಜಾಯಿ ' ಪರಾ.

[← ಪಾರ. ಮರಾ. ರುಜಾಮಾ]

ರುಜಾರ್ತ (ನಾ). ರೋಗಪೀಡಿತನಾದವನು: ಖರಭ್ರಾಜ್ಞಂದನಸೊಂದಿದಂ ದುದಯದೊಳ್ ರೋಗಾನ್ವಿತಂ ದುಲ್ಕಕಾಲರುಜಾರ್ತಂ . . . ಅಕ್ಕುಂ (ಜಾಹಿ. ೦೬-೦೪). [ಸಂ.]

ರುಜಿನ (ನಾ). ಖಾಯಿಲೆ ; ವ್ಯಾಧಿ ; ರೋಗ : ಅತಿವೈದ್ಯದಿಂದ ಹೊಸರುಜಿನಕಡೆಯಾದೀತೊ (ಮುಂಗಳ. ೩೩೭). ' ರೋಗರುಜಿನ ' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ವೈಜನ = ಆಪತ್ತು, ಗಂಡಾಂತರ]

ರುಜು[1] ರಿಜು (ಗು). ೧. ವಕ್ರವಲ್ಲದ ; ನೇರವಾದ : "ರುಜು (ರಿಜು) — ಋಜು = ನೇರ" (ಕಪ್ಪಳೋ. ೯೩೦). (ನಾ). ೨. ನ್ಯಾಯವಾದುದು; ಸರಿಯಾದುದು : ನಿಜಕಾಂತನಿಲ್ಲದೊಡೆ . . . ಪ್ರಜೆಗಳಂ ಪಡೆದು ಸದ್ಗತಿಗೈದಮೇಳ್ಪುದಿದು ರುಜುವಲ್ಲ (ಕೃಪಾಶಾ. ೩೬-೦೪); ಸಹಜವಾಗಿ ಸುಳಿವ ನಿಜಜಂಗಮವಾದಾಚರಣೆ ರುಜುವೆಂದ ಗುರುವೆ ಕೃಪೆಯಾಗು (ಪ್ರಣಾಲಿ. ೭೦-೨೩೩) ; ನೇರಾದ ರೀತಿ ರುಜು ಅವನ ನೀತಿ (ಕೃಕ್ಷಾಲಿ. ೪-೨). ೩. ಸರಳಸ್ವಭಾವದವನು; ಕಪಟವನ್ನರಿಯದವನು: ಎಂತೋ ಕಾಂತೆಯ ವರಿಸೀಮಂತಂ ಕಳೆಗೊಂಡುದಿರ್ಕಲದ ಕುಟಿಲಾಂತಃ ಕುಂತಳಮಂ ಸ್ನಿಗ್ಧಮೃದುತ್ವಂ ತೋಱಲ್ ಪೋಱಗೆ ರುಜುಗಳೇನಂ ಬಲ್ಲರ್ (ಕೃಕೃಪ. ೩-೨೩). ರಿಜು : ೨. ಋಜು — ರಿಜು (ಕಾಮಾ. ೨೬೦ ಕೃಟೀ).

ರುಜುವಾಗು = ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗು ; ಋಜುವಾಗು : ನೀವು ಈ ವಕ್ರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ರುಜುವಾಗಿ ಇದ್ದರೆ ಸರಿ (ತಿವಿ. ೦೦೪-೦೪); ಶ್ರೀಜಗದತಿಚಿತ್ರವುಮಿಲಮದಿಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡು ರುಜುವಾದುದೆನೆ ದೇವಶಿಲ್ಪಿಗಳ ಕರ್ಮಮಂ ಭಜಿಸಿ ಮೆರೆದತ್ತು . . . ವೈವಾಹದುತ್ಸವಂ (ರುಶಾಕ. ೨೬-೩೭). [< ಸಂ. ಋಜು]

ರುಜು[2] (ನಾ). ೧. ಸಹಿ ; ದಸ್ಕತ್ತು ; ಒಪ್ಪಿತ : ರುಜು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ (ಮೈಆ.೦೪೨೨. ೭೩-೩೮ ; 1818) ; ಭಗವಂತಗಿರಿಗೋಸಾವಿ ರುಜುವೂ (ಎಳ್. IX, ಕುಂಗಸಂ. ೩-೨೩ ; 1855); ಕರುಣೇಕರುಗಳು ನಾಡಿಗರು ಗಳಿಂದಲೂ ರುಜುವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ನಂತರ . . . ರವಾನಿಸಬೇಕು (ಗ್ರಾಮಾಶ್ರ. ೬). ೨. ಆಧಾರ ; ಸಾಕ್ಷಿ ; ಪುರಾವೆ : (ಕೃಸೆಪ. ೪೩. ೩೩೦).

ರುಜುಮಾಡು = ೧. ಸ್ವಹಸ್ತಾಕ್ಷರ ಹಾಕು ; ಸಹಿಮಾಡು : ನಿಮಗೆ ಅವಳ ವಿಚಾರವೆಲ್ಲಾ ಗೊತ್ತಿರುವಂತಿದೆ ; ಅದನ್ನು ಬರೆದು ರುಜು ಮಾಡಿಕೊಡುವಿರಾ ? (ಖಂಚಮು. ೦೨೦). ೨. ರುಜುವಾತು ಮಾಡು ; ಖಚಿತಪಡಿಸು : ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ ಬರುವ ಹಡಗವು ಭೂಮಿ ಗುಂಡಾಗಿಯಿರುವುದನ್ನು ರುಜುಮಾಡುತ್ತದೆ (ಕಾಪಂತ. ೪೦).

ರುಜುವಾಗು = ೧. ಸಹಿ ಹಾಕಲ್ಪಡು ; ದಸ್ಕತ್ತು ಮಾಡಲ್ಪಡು : ಸ್ಟಾಕೇರ ರುಜುವಾಗಿದೆ (ರಂಗಳ. ೯). ೨. ರುಜುವಾತಾಗು ; ಸಾಬೀತಾಗು : ದೊಣ್ಣೆಯು ಮುನಿಯನದೆಂದು ರುಜು ವಾಯಿತು (ಮುಂಚಮು. ೨೦೨). ರುಜುಹಾಕು = ಸಹಿಮಾಡು : ರುಜು ಮಾಡು : ಸಂಧಿಗೆ ರುಜುಹಾಕಬೇಕೆಂದೂ ಗಾವಾನಿಗೆ ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸಿ ದನು (ಕ್ರಶಾತ. II. ೨೩೯) ; ' ವಕಾಲತ್ತು ಫಾರಂಗೆ ರುಜುಹಾಕಿ ಬಂದರು, ಕರಿಯಪ್ಪ, ಶಿವಾರೆಡ್ಡಿ (ಕೆಪೋ. ೦೧೯).

[← ಅಥ. ರುಜೂಲಿ ; ಮರಾ. ರುಜೂ]

ರುಜುಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಸಾಕ್ಷ್ಯಾಧಾರಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು ; ರುಜುವಾತು ಮಾಡು : ಅವರು . . . ಜವ್ವನಿಕೆ ಹರೆಯುದಲ್ಲಿಲ್ಲ; ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿದ ಎಂಬ ಹುರುಳನ್ನು ರುಜುಪಡಿಸಿದರು (ಶಗುಶ. ೪) ; ಅದನ್ನು ರುಜುಪಡಿಸುತ್ತೀರಾ ? (ಕಾಪೀ. ೦೨೩). [ರುಜು[2] + ಪಡಿಸು]

ರುಜುಭಾವ (ನಾ). ನೇರವಾದ ಸ್ವಭಾವ; ಸರಳತೆ : ಅತ್ಯರಾಭಿಮುಖಂ ಪ್ರಸನ್ನಮುಖಂ ಪದ್ಮಾಸನಮನಪಪ್ಪಂಛಿಸಿ ರುಜುಭಾವದಿಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಕಾಹರೀ. ೦೬-೧೩ ಪ). [< ಸಂ. ಋಜುಭಾವ]

ರುಜುರೋಹಿತ (ನಾ). ಕೆಂಪಗೆ ನೇರವಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರನ ಬಿಲ್ಲು : ಹರಿಯ ಹಳಚಿ ಗದಾಯುಧಮವನೀಶ್ವರನ ಜಱದಜಗರನಿಂದ್ರಪ ವರಿಭವಮಿ ರುಜುರೋಹಿತವನ್ಯಂತಕನ ಸದೆಬಿಡಿದು ಪರಿಭವನು . . . ಧರಿಸಿದ್ದತಿಬಲ ರಿರ್ದ್ದುದು (ಕೂರಣ. ೬-೦೦-೯). [< ಸಂ. ಋಜುರೋಹಿತ]

ರುಜುವತ್ತು ' ರುಜುವಾತು ' ನೋ.

ರುಜುವಾತು, ರುಜುವತ್ತು (ನಾ). ಸಾಕ್ಷ್ಯ; ಆಧಾರ : ಅವ ನಿಮ್ಮೂರಿಗೆ ಹೋದದ್ದಕ್ಕೆ ರುಜುವಾತು ಇದೆ (ಕಂಚಮಂ. ೦೧೪) ; ಅದನ್ನು ರುಜುವಾತು ಪಡಿಸುವುದು ಕಷ್ಟ (ಅಪಾಕ. ೫೪) ; ರುಜುವಾತಿಗಾಗಿ ಮರದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ತಲೆಕಳಗು ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿದಳು (ಸ್ವಾಚಿತ್ರ. ೭೪). ರುಜುವತ್ತು: ಈಗಿರುವ ರುಜುವತ್ತೇ ಸಾಕು (ಕಂಪೆ. ೦೦೭).

[← ಅರ. ರುಜಅತ್; ಮರಾ. ರುಜುವಾತ್]

ರುಜುವೆರು (ಕ್ರಿ). ಸರಳಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಋಜುಭಾವ ದಿಂದಿರು : ಸಕಲದೇಶಮನಾಳ್ವ ನೃಪರೆಲ್ಲ ರುಜುವೆತ್ತು ಕಪ್ಪಮಂ ತೆತ್ತು ಬಾಳುವರು (ಕವಪೂ. ೩-೨೭). [ರುಜು[1] + ಪೆರ್ು (< ಪೆಱ್ು[1])]

ರುಜೆ (ನಾ). ೧. ಒಡೆದುದು ; ಮುರಿದುದು ; ಭಂಗವಾದುದು. ೨. ಖಾಯಿಲೆ ; ರೋಗ : " ರೋಗಃ . . . ರುಜಾ — ಈ ೧೨ ವ್ಯಾಧಿ " (ಹಲಾಯು. ೪೯-೨೪೬); ಇದು ದುಃಖಮೊ ರುಜೆಯೊ ಕಳವಳಮೊ ಪೇಳ್ (ಗಾಕಂಪು. ೬೩೩) ; ರುಜೆಯಡಸಿ ಕೆಡಿಪಿಹ ಹೊತ್ತು ರಂಭೆ ದೊರೆಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಫಲವೇನು (ಪಕಣಾ. ೭-೪). ೩. ನೋವು ; ಬಾಧೆ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಸಿರಿಕಂಡಂ ರಾಜಿ ಮಾಂಸಿ . . . ಎಂಬಿನಿತುಮಂ ಶೀತಾಂಬುವಿಂ ಪೂಸೆ (ಕೂಗೊಸಂ. ೯-೦೬೨). [ಸಂ. ರುಜಾ]

ರುಡ್ಡುಗೋಲು (ನಾ). (?) : ಶಿವನು ಹಱಿಕೊಗಡ್ಡ, ಕೆದಱುಮಿಸೆ, ದೊಡ್ಡಕಚ್ಚೆ . . . ಕೈಯಲ್ಲಿ ರುಡ್ಡುಗೋಲು, ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಕಂಬಳಿ, ನೊರೆವಾಯಿರೆದ ಗಾವುಡಿಯಾಗಿ, ನಡುಪಟ್ಟಣದೊಳು ಬರುತ (ಕೃಕೃಷ. I, ೨೦೩). [ರುಡ್ಡು ? + ಕೋಲ್ು (< ಕೋಲ್[1])]

ರುಣ. ರಿಣ (ನಾ). ೧. ಸಾಲ ; ಕಡ : ಗೋಣುಮಾಱುಗಳೋಲಗದ ಹಣರುಣವ ನೀಗಿದರು (ಕುಪಾ೧ಲಾ. ೯-೦೩) ; ಜೂಜಾಟಿಕೆ ಸೂಳೆಬಂಟಿಕೆ ರುಣದ ಸಂವಾಜ ಪೆರ್ಗುಡಿಗಳ ಚಿರ್ಪಿ . . . ಮಾಜದು ನಿತ್ಯಕೃತ್ಯದಲಿ (ಪೋಪಕ. ೨೦-೨೬). ೨. (ಆಲಂ) ಹಂಗು : ಎಲ್ಲರ ಮುಂದೆ ಮೊಗ ಗೆಡಿಪ ರುಣದೊಳಗೆ ಸುಡುತಿರುವ ಚಿಂತೆ (ಕೃಳಪ. ೦-೦೯-೩). ರಿಣ :

೨. ಅಖಿಲದಳಭಾರ ಬಿದ್ದುದು ಸಾತ್ಯಕಿಯ ಸುರನಾರಿಯರೆ ತೋಳಿನಲಿ ಕಾಬುದು ವೆಲನ ರಿಣ ಹಱಿದು (ಭಾಷ್ಯಕಳ. ೩-೦೩) ; ಎಣ್ಣೆ ಬೆಣ್ಣೆಯ ರಿಣವು ಅನ್ನವಸ್ತ್ರದ ರಿಣವು ಹೊನ್ನು ಹೆಣ್ಣಿನ ರಿಣ-ತೀರಿದಾಕ್ಷಣದಿ ಮಣ್ಣು ಪಾಲು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೩). ೩. ಉಪಕಾರ ; ಯಾವ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿನ್ನು ರಿಣವ ತೀರಿಸಲಿ (ಸೂರ್ಯಶ. ೭೯-೩) [< ಸಂ. ಋಣ]

ರುಣಪಾತಕ (ನಾ)· ಸಾಲ ತೀರಿಸದಿರುವುದರಿಂದಾದ ಪಾಪ; ಋಣದ ಪಾಪ : ಅಣು ಹೋಗಿ ಪರ್ವತವಾದರೂ ರುಣಪಾತಕ ಬೆನ್ನು ಬಿಡದು (ಗಾಡಿ). [< ಸಂ. ಋಣಪಾತಕ]

ರುಣಿ (ನಾ). ಸಾಲವನ್ನು ತೀರಿಸದೆ ಇರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: 'ರುಣಿತನ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಋಣಿನ್]

ರುಣಿತನ (ನಾ). ಸಾಲಗಾರಿಕೆ : ಸಂಸಾರವಿಚಾರವನ್ನೂ ಧನಿಕನ ರುಣಿಕನದ ಗತಿಗಳನ್ನೂ (ಶಿಷ್ಟರ. ೦-೦). [ರುಣಿ + — ತನ]

ರುತ (ಗು). ೧. ಶಬ್ದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ; ಧ್ವನಿಮಾಡಿದ. ೨. ಪೂಡಿ ಮಾಡಿದ ; ಮುರಿದ ; ಜೊರುಜೊರಾದ. (ನಾ). ೩. (ಪಶು, ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಧ್ವನಿ; ಕೂಗು : ತಟನೀವ್ಯೂಹದೊಳ್ ಪೂರವಾರಂ ವಿರಹವ್ಯಾತಂ ಬಿಗುರ್ವಂತೊಡನೊಡನೆ ರುತಂ ಪರ್ವಿಸುತ್ತಿರ್ದುವೆತ್ತಂ (ಕಾದಂಬ. ೩೩೨); ಎನ್ನಿರವನಱಿಪುವೆನೆಂದು ಭಿನ್ನಸ್ವರದಿಂ ಸರಂಗೆಯ್ವುದು ಮುಗ್ಧಕಂಗಳ್ ಕೇಳ್ದು ಕಾಕರುತಮಪ್ಪುದೆಂದರಿಮರ್ದವಂಗಱಿಪುವುಮಂ (ಹಂಸಕಂ. ೨೩೯-೨೬). [ಸಂ.]

ರುತಿ (ನಾ). ೧. ಧ್ವನಿ ; ಪಾಸಜಿ ಸಿಂಹಪ್ರಕಮಳನೀರುತಿ ಮಂಗಳಗೀತಿ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨೯); ಮಂಜೀರಕಂಕಣಕಿಂಕಿಣೀರುತಿ ಪೊಣ್ಮೆ (ಜಾಪಿ.೩-೩೩): ಈ ಶಾಶ್ವತರುತಿಗೊಂದಿದ ಅಂದಂದಿನ ಸ್ಮೃತಿಯೋಲ್ (ಗಜಕ. ೨೬-೦), ೨. ಮಾತು : ಸೊಗದಂತಕ ಸೆಳೆದೊಯ್ವುದು ಅದೊ! ನೇಹದ ರುತಿಯು ಇನಿವೇಟದ ಸೊಧಗಡದು ಸವಿದಾಡುವ ಸೈಗರೆದು (ಕಾಣಾ. ೬೬-೨). [ಸಂ.]

ರುತು, ರಿತು (ನಾ). ೧. ವಸಂತ, ಗ್ರೀಷ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಋತುಗಳು : " ಎರಡೆರಡು ಮಾಸಂ ಕೂಡಿದೊಡೆ ವಸಂತ, ಗ್ರೀಷ್ಮ, ಪ್ರಾವೃಷ್(ಟ್)ಡ್, ಶರ(ದ್)ತ್, ಹೇಮಂತಃ, ಶಿಶಿರಃ – ಎಂದಾಱು ರುತುಗಳಕ್ಕುಂ " (ಜಿಡಾಮ್ಯು. ೦೯-೦೦೩) ; ಈ . ಪೊಬ್ಬಿಂಗೀ ರುತುವಿಂಗೀ ಪಸದನಂ (ಶಂಕಣಾ. ೩-೧೩); ಪಸದನಮಾವುದಾವ ರುತುವಿಂಗಮದೊಪ್ಪುಗುಮಾವ ಪೊಲ್ತದಾವಸಕದೊಳೊಂದುಗುಂ (ಗಣಿಯು. ೦೦-೨೦ ತಿಪಕ್ಕ). ೨. ಮುಟ್ಟು ; ರಜಸ್ಸು : 'ರುತುಕಾಲ' ಪರಾ. ೩. [ಗಣಿತ] ಆರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ದ್ರವ್ಯ, ಋತು . . . ರುತು . . . ಇಂತಿನಿತುಂ ಒಕ್ಕೆ ಪೆಸರು. (ಕೃಪಶಾ. ೦೦). ' ರುತುವದನ ' ಪರಾ.

ರಿತು : ೧. ತವ್ಮಾತಮ್ಮಂದಿನಂದಮನಾಱುಂ ರಿತು ಪತ್ಪುವಿಟ್ಟು (ಜಾಂತಿಪು. ೯-೦೩೩) ; ಉಮೇಂದ್ರನ ವನಕೇಳಿಯು ಪದನಂ ಸಾರ್ದೋಲಗಕ್ಕೆ ರಿತುಗಳ್ ಬಂದಿರ್ಪುದನಱಿಪುಗುಂ . . . ಸುಮನೋಲತೆಗಳ್ (ಪರ್ಯಪು. ೯-೩೩); ಸಕಲರಿತುವೊಳು ಪೂವ ಪಣ್ಣ ಮರವೇನು ? (ಗಿಳಿಸಂ. ೨೯-೩೮).

[<ಸಂ. ಋತು]

ರುತು² (ನಾ). = ರುತ ೩ : ಅಮರವಿರೋಧಿ ಬಭ್ರು ರುತುಗಾನ ನಭಂಗಳು ಗೀತವಾಚಕಂ " (ಜಾಪಾರ. ೩೩). [<ಸಂ. ರುತ]

ರುತುಕಾಲ (ನಾ)· ಮುಟ್ಟಾಗುವ ಕಾಲ : ರಜೋದರ್ಶನದ ಸಮಯ: ರು[ಪಾಟಾಂ. ಋ]ತುಕಾಲವೇಬುದಜಕ್ಕೆಯಿಲ್ಲ ಸತಿಯಳ (ಹಾ.ಸಾ. ೨-೩೯). [<ಸಂ. ಋತುಕಾಲ]

ರುತುಕಾಲವಡೆ (ಕ್ರಿ)· ಮುಟ್ಟಾಗು ; ರಜಸ್ವಲೆಯಾಗು : ಮೊಡವಿಯು ಮೊಳೆಯನೊತ್ತುತ . . . . ರುತುಕಾಲವಡೆದ ಪುಟ್ಟಿಣಿಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಪೋಷಪ. ೦೯-೩೨). [ರುತುಕಾಲ + ಪಡೆ]

ರುತುವದನ (ನಾ)· ಆರುಮುಖಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು; ಷಣ್ಮುಖ : ರುತುವದನನೆಚ್ಚ ಬಾಣಗಳ ಕತ್ತರಿಸಿ ಮನ್ಮಥ ನುಡಿದ (ಪಪಪೋ. ೩೦-೨೨). [< ಸಂ. ಋತುವದನ]

ರುದಂತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಶ್ರೀಗಂಧಂ ರುದಂತಿ ಜಟಾಮಾಂಸಿ . . . ಇವೆಲ್ಲಮನುದಕೆದಲ್ಲರೆದು ಪೂಸಲ್ ಕಂಚುಕೆ . . . ಗಾಯದ ಪುಣ್ಣಳ್ ಇವೆಲ್ಲಂ ಮಾಣ್ಪುವು (ಕೋಕೋಚ. ೯-೦೩೩ ಬೀಳು); ನಲಿದು ಮಾಕ್ಷಿಕದೆ ಪಿಪ್ಪಲಿ ರುದಂತಿಗಳನೊಡಗಲಸಿ ಮಧುವಿಂದರೆದು (ಪಪಪ. ೦೩-೩೩). [ಸಂ. ರುದಂತೀ]

ರುದಮಿತ್ರ (ನಾ). ದುಃಖಿಕ್ಕೆ ಶತ್ರುವಾದವನು ; ದುಃಖನಿವಾರಕ : ಭಾಸ್ವತ್ರಯಿಾ ಸ್ತೋತ್ರವರಪಾತ್ರ ರುದ[ಪಾಃಂತರು]ಮಿತ್ರ ಶರ್ವ ತ್ರಾಸಿ (ಉಶ್ಯರೇ. ೩-೩೭). [ಸಂ.]

ರುದಾಕ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೃಕ್ಷ ; ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಮರ : ರುದಾಕ (ರುದ್ರಾಕ್ಷ)—ಒಹು ದೊಡ್ಡವುರ. ಇದರ ಬೀಜಗಳೇ ರುದ್ರಾಕ್ಷಮಣಿಗಳು (ಕಾಣಗ. ೩೬). [< ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ]

ರುದಿತ (ಗು)· ೧. ರೋದಿಸಿದ ; ಗೋಳಾಡಿದ ; ಅತ್ತ. (ನಾ). ೨. ಅಳುವುದು ; ರೋದಿಸುವುದು ; ರೋದನ : "ಕ್ರಂದಿತಂ, ರುದಿತಂ, ವಿಲಾಪಃ, ಪರಿದೇವನಂ – ಈ ೪ ಆಟ್ಕೆ" (ಪಣಾಮು. ೦೦೩-೦೩); ಅರಣ್ಯರುದಿತಂ ವಲವೆನ್ನೊಲವಿಂದುವಕ್ಕೆಯಾ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೯) ; ಕದನ ದೊಳ್ನಡೆದ ವೃತ್ತಾಂತಮಂ ಪೇಳಲ್ಕೆ ರುದಿತದಿಂ ಕೈಪರ್ಲ್ಗಳಸೊತ್ತಿ ಕೊಳುತೆ (ಕೃಪಶಾ. ೨೦-೦೯). [ಸಂ.]

ರುದ್ದು (ಕ್ರಿ). ಕುಟ್ಟು : ಕಡಗಿ ಜವದಿ ರುದ್ದಿ{ದ್ದಿ} ನಸುವಿಸಿಯಿಂದ ಬಡಿಸಿ ಘೃತವನ್ನಿಡೆ ಲಡ್ಡುಗೆಯನರ್ಪಿಸುವುದು (ಅಂಗಪು. ೬-೦೩). [← ತೆಲು. ರುದ್ದು, ರುತ್ತು]

ರುದ್ಧ (ಗು)· ೧. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ; ಪ್ರತಿಬಂಧಿತ : ಶುದ್ಧತತ್ವಾಧಿಪತಿ ಶಿವನೆನಗೆ ಕರ್ತಾ ತದ್ರುದ್ಧಮಾರ್ಗದೊಳಾನು ಬಂಟಂ (ಏಚ್ಕೃಕ್ತಿ. ೯-೦೦-೯೨). ೨. ಆವರಿಸಿದ ; ಸುತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ : " ವೇಷ್ಟಿತಂ, ವಲಯಿತಂ, ಸಂವೀತಂ, ರುದ್ಧಂ, ಆವೃತಂ— ೫ ಈಚಿನವರಿಗೆ ಅಡ್ಡವಾಗಿರುವಂತೆ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು " (ಸಿಡ್ಕಾಂಟಿ. ೩೩೭). ೩. ಮುಚ್ಚಿದ; ಹಾಕಿದ : ಸತ್ಯವಾದ ಪ್ರೇಮ ಭಾರತವಾಸಿಗಳ ಒಹುದಿನಗಳ ರುದ್ಧದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಬಂದು ನಿಂತಿತೊ ಆ ಕ್ಷಣ ಅದು ತೆರೆದುಕೊಂಡಿತು (ಜಜಕ. ೨. ೩೦೭). (ನಾ). ೪. ತಡೆ ; ಅಡ್ಡಿ ; ಪ್ರತಿಬಂಧ : ಆಂ ಮಾಡುವ ರುದ್ಧದೊಳ್ಕುಬಿದು ಸಾಚುಗುಮೋ ವಧು (ಕಾದಂಬ. ೬೩೩); ಸ್ವಭಾವತಃ ಆತನ ಮನಸ್ಸು ಶುದ್ಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಆತನ ಶ್ವಾಸಗತಿಯು ರುದ್ಧವಾಗಿ ಆತನಿಗೆ ಸಮಾಧಿಯು ಹತ್ತಿತು (ಕುಗಪ್ರ. ೩೮). [ಸಂ.]

ರುದ್ಧನೇತ್ರ (ನಾ)· ಮುಚ್ಚಿದ ಕಣ್ಣು ; ತೆರೆಯದ ಕಣ್ಣು : ನನ್ನ ರುದ್ಧನೇತ್ರಗಳ ಮುಂದಿದ್ದ ಅಸೀಮಅಂಧಕಾರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾನು ಏಕಾಕಿಯಾಗಿ ನಿಂತು . . . ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳಹತ್ತಿದೆನು (ಇಕ್ಕಳ. ೩೦೩). [ಸಂ.]

ರುದ್ದಿ ' ರಿದ್ದಿ ' ನೋ.

ರುದ್ರ (ಗು)· ೧. ಭಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ; ಭಯಂಕರವಾದ ; ಭೀಕರವಾದ : ನೋಡು ಬರುತಲಿರುವಳದೋ ರುದ್ರ ಭದ್ರಕಾಳಿಯು (ಕಾಂಚಿಪು. ೦೦-೦೬). (ನಾ). ೨. ಭಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವವನು ; ಭೀಕರನಾದವನು. ೩. ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಶಿವ : " ಈಶಾನಃ . . . ರುದ್ರ . . . ನೀಲಲೋಹಿತಃ — ಈ ೪೫ ಮಹಾದೇವರ ಪೆಸರ್ " (ಪಣಾಮು. ೩-೦೩); ಕಾಳಾಗ್ನಿರುದ್ರನ ಮೇಳಾಪವನ ಜಾಯದವರು ಕಾಳುದೇಳೆಯನುತಿಪ್ಪರಯ್ಯಾ (ಜಪಪ. ೨೨೬); ಆ ರುದ್ರನ್, ಉರಿಗಣ್ಣನ್, ಆರ ನಚ್ಚಲ್ಲದವ್ . . . ಎನ್ನನ್, ಮರುಳ್ಮಾಡಿಸಿ

(ಆಕ್ಷಣ್ಯ. ೦೬-೬೮). ೪. ಈಶಾನ್ಯದಿಕ್ಕಿನ ಪಾಲಕ : " ಇಂದ್ರಃ . . . ಧನದಃ , ರುದ್ರಃ — ಈ ೮ ಮೂಡಲ್ ಮೊದಲಾದಂಟುದೆಸೆಗಂ ಕ್ರಮದಿಂದೊಡೆಯರ್ " (ಪಡಾಯು.೦೬-೦೦೦). ೫. (ಸೃಷ್ಟಿಯ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಭ್ರೂಮಧ್ಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವರೆನ್ನಲಾದ) ಹನ್ನೊಂದು ಜನ ಗಣದೇವತೆಗಳು ; ವಿಕಾದಶರುದ್ರರು : ಸುರ ಮಹೀಂದ್ರನರಾಜ ರುದ್ರರ ಚರಿತಗಳಿಗಿಮ್ಮಡಿಯನಿಸಿ ಸತ್ಪುರುಷನಲ್ಲಿಗೆ ಸಲಹ ಬಂದನು ಬಸವವಿಭುವೆನುತ (೦೪೪. ೪-೬೨); ೪೯ ಮರುತ್ತುಗಳು ೧೧ ರುದ್ರರು (ಹರಿ. ೪-೬೦ ಕಾಕ್ಷರ). ೬. 'ಜಗನ್ನಾಥವಿಜಯ' ಎಂಬ ಕನ್ನಡಕಾವ್ಯವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಕವಿಯ ಹೆಸರು : ವಾಣಿ ಬಂದು ಸಮಂತರ್ಕ ಸವೀಸಸೌರಭದವೋಲ್ ಜಿಹ್ವಾಗ್ರದೊಳ್ ರುದ್ರನಾ. (ಜಗನ್ನಾ. ೦-೬). ೭. ಯಜುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಶತರುದ್ರೀಯವೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಹನ್ನೊಂದು ಅನುವಾಕಗಳುಳ್ಳ ವೇದಭಾಗ : (ಕ). ೮. [ಗಣಿತ] ಹನ್ನೊಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : " ದಿಶಿ ಹತ್ತು ನಭ ಸೊನ್ನೆ ರುದ್ರರಸಿ ಹನ್ನೊಂದು " (ಜೀಗಣಿ. ೦೦೯-೬). ೯. [ಛಂದ] ಅಂಶಗಣದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ : ನಾಲ್ಕು ಅಂಶಗಳ ಗಣ : ಎರಡುಂ ಮೂಱುಂ ನಾಲ್ಕುಂ ಗುರುವಿರೆ ಪ್ರಸ್ತರಿಸರ್ . . . ಸರಸಿಜಭವ ವಿಷ್ಣು ರುದ್ರ ಸಂಜ್ಞೆಗಳಕ್ಕುಂ.(ರಂಡಿಕೋಶ. ೩-೨೪೦); ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ರುದ್ರ ಎಂಬ ಅಥವಾ ಎರಡು, ಮೂರು, ನಾಲ್ಕು ಅಂಶಗಳ ಗಣಗಳು ಹೋಗಿ . . . ಮೂರು ಗಣಗಳು ಉಳಿದುವು (ಕ್ಷಿಪ್ರ. ೦೦೯). ೧೦. ಗುರುವಿನ ಸಂಕೇತ ; ದೀರ್ಘಾಕ್ಷರದ ಸಂಕೇತ. [ಸಂ.]

ರುದ್ರಕಾಂತ (ನಾ). [ವಾಸ್ತು] ಕಂಬದ ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಕಾಂತ, ವಿಷ್ಣುಕಾಂತ, ರುದ್ರಕಾಂತ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತಂಭಪ್ರಭೇದಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ (ಪೂಜ್ಯಶಾ. ೩೭). [ಸಂ.]

ರುದ್ರಕಾವ್ಯ (ನಾ). ದುಃಖದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವ ಕಾವ್ಯ: ದುರಂತ ಕಾವ್ಯ: ಒಂದು ರುದ್ರಕಾವ್ಯವನ್ನು ಓದಿದಾಗ ಸಹ ನಾವು ಅನಂದವಡುತ್ತೇವೆ (ಪಜ್ಞಾ. ೩೭). [ಸಂ.]

ರುದ್ರಗಂಟಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : ರುದ್ರಗಂಟಿ ಹಾಜಿ . . . ಅಂಟುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಹಚ್ಚಬೇಕು (ಕೃಷಿಕ್ರ. ೨೦೦); ರುದ್ರಗಂಟಿ ಮೂಸಿ ವಿಷ್ಣುಗಂಟಿ ಹಾಸಿ (ಗಂ. ೪೭-೬). ೨. ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಚಿತ್ರದ ಅಂಚಿರುವ ಸೀರೆ ಅಥವಾ ಪಂಚೆ: ಆಕೆಯು ಉಟ್ಟಿರುವುದು ರುದ್ರಗಂಟಿ ಸೀರೆ (ಜೀಪ್ರ). 'ವಿಷ್ಣುಗಂಟಿ' ಪರಾ. [ರುದ್ರ + ಕಂಟ್ಟು]

ರುದ್ರಗಂಟು (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಶಿವದಾರದ ಎರಡು ತುದಿಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಹಾಕುವ ಗಂಟು : ಶಿವದಾರಕ್ಕೆ ರುದ್ರಗಂಟು ಹಾಕು (ಜೀಪ್ರ). 'ಬ್ರಹ್ಮಗಂಟು' ಪರಾ. [ರುದ್ರ + ಗಂಟು]

ರುದ್ರಗಣ (ನಾ). ೧. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪರಿವಾರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇವತಾಗಣ : ಆ ಕೈರಾಸವೇ ಕಲ್ಯಾಣವಾಗಲಾ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಥ ಗಣಂಗಳ್ ರುದ್ರಗಣಂಗಳ ಅಮರಗಣಂಗಳ . . . ತಂದು ನೆರಹಿದಾತ ನಮ್ಮ ಬಸವಯ್ಯನು (ಚೀಪ್ರ.೯. ೬-೨); ರುದ್ರಲೋಕದ ರುದ್ರಗಣಂಗಳೆಲ್ಲರು ರುದ್ರಪದವೆಂಬ ಸಂಸಾರಕ್ಕೊಳಗಾದರು (ಶಪಂ. ೨೪೯-೦೦೬). ೨.[ಛಂದ] ಅಂಶಗಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ನಾಲ್ಕು ಅಂಶಗಳಿರುವ ಗಣ: ರುದ್ರ ಗಣಮಂತೆಂದೊಡೆ ಗಂಗಾಧೀಶಂ (ರಂಡಿಕೋಶ. ೩-೨೪೦ ಪ); ಬ್ರಹ್ಮಗಣ, ವಿಷ್ಣುಗಣ, ರುದ್ರಗಣ (ಕೃಪಿ. ೦೦೨). [ಸಂ.]

ರುದ್ರಜಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: "ಶಿವಾ—ರುದ್ರಜಟೆ. ಮುಡಿವಾಳೆ. ವಾಳಲು" (ಚಿಪ್ರ. ೦೩೨) ; ಪುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರದಲಿ ತಂದು ರುದ್ರ ಜಟೆಯಬೇರನಣಲಿಂದಗಿದು ಶಿವಿಯಲೂದೆ ಲಲನೆಯೊಲ್ವಳ್(ಜಪಪ. ೦೩-೪೩) ; ರುದಂತಿ ರುದ್ರಜಟೆ ಸಹದೇವಿ ಮಯೂರಶಿಖಿಯಿವಂ ಸರಿಗೂಡಿ ತಣ್ಣೀರಿಂದ ರದು ಮೈಗೆ ಪೂಸಿಕೊಳ್ಳೆ ಸಕಲಕಾರ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಯಹುದು (ಅಮಣಿ. ೨೬೭). [ಸಂ. ರುದ್ರಜಟಾ]

ರುದ್ರಜಡೆ, ರುದ್ರಜೆಡೆ (ನಾ). = ರುದ್ರಜಟೆ : "ರುದ್ರಾ—ರುದ್ರಜಡೆ" (ಚಿಪ್ರ-೨೪೯). **ರುದ್ರಜೆಡೆ** : ತುಱುಚ,ನೀಲಿ, ರುದ್ರಜೆಡೆ ಇವ ಸಮಾನಂ ಗೊಂಡು ಸಹದೇವಿರಸದಲ್ಲಿ ಲೇಪವಂ ಮಾಡಿದುದು ಜ್ವರಹರ (ಅಕ್ಷ.೦. ೦೪೭). [<ಸಂ. ರುದ್ರಜಟಾ]

ರುದ್ರಜೆಡೆ ' ರುದ್ರಜಡೆ ' ನೋ.

ರುದ್ರನಾಟಕ (ನಾ). ದುಃಖದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವ ನಾಟಕ ; ದುರಂತ ನಾಟಕ : ರುದ್ರನಾಟಕವು ಗಂಭೀರವಾದ, ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಶಾಲವಾದ, ಸ್ವಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಕಾರ್ಯವೊಂದರ ಅನುಕರಣ (೦೦೫. ೨೪ ೨೦೦೯); ರುದ್ರನಾಟಕದಂತೆ ಸಗರದ ಜೀವನ, ನರನೆ ಈ ನಾಟಕಕಾರ (ಜಜಾಕ. ೦೦೯-೨೬). [ಸಂ.]

ರುದ್ರನಾಟ್ಯ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದ ನೃತ್ಯ: ಉಗ್ರಮಾನುತನು ವಾತಾವರಣವನ್ನು ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲ ಮಾಡಿ . . . ಅಬ್ಬರದಿಂದ ರುದ್ರನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾನೆ ತಾಣವಾಗಿ ಮೈಮರೆತಿದ್ದನು (ಪಚಿಪ್ರ. ೦೭೯). [ಸಂ.]

ರುದ್ರನಾಡಿ (ನಾ). ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಕಾಲು ಹರಡಿನ ಕೆಳಗಿರುವ ನಾಡಿ : ರೋಗಿಗಳಿಗೆ . . . ಕಾಲ ಹರಡಿನ ಕೆಳಗೆ ರುದ್ರನಾಡಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಇದ್ದರೆ ಆತನಿಗೆ ಆ ದಿನವೇ ಮರಣವೆಂದರಿವುದು (ಚಕ್ಕ. ೦೩). [ಸಂ. ರುದ್ರನಾಡೀ]

ರುದ್ರನಾಯಕ (ನಾ). ರುದ್ರನಾಟಕದ ನಾಯಕ ; ದುರಂತನಾಯಕ : ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿರ್ದೋಷಿಯಾದ ಪರಮಸದ್ಗುಣಯುತ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ರುದ್ರನಾಯಕನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯನೇ (೦೦೫. ೦೩೯); ಇದು ನನ್ನ ಜೀವನದ ರುದ್ರನಾಟಕದ ಕೊನೆಯ ದೃಶ್ಯ, ನಾನೇ ಅದರ ರುದ್ರನಾಯಕ (ಜಚಕ್ಷ. ೦೩೦). [ಸಂ]

ರುದ್ರಪುಷ್ಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು ; ದಾಸವಾಳ :. "ರುದ್ರಪುಷ್ಪಂ, ಜಪಾ—ಈ ೨ ದಾಸವಣಂ" (ಶಿಕಾಮು. ೩೩-೨೪). [ಸಂ.]

ರುದ್ರಬಾಣ (ನಾ)! ರುದ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಬಿಡುವ ಬಾಣ: ರವಿಕುಲಾನ್ವಯ ರುದ್ರಬಾಣವ ಬಿಡೆ ಪಿತಾಮಹಗಳು ಕವಿದುದಗಣಿತ ನಂದಿ ವಾಹನ ರವಿಯ ತೇಜದ ಭಾಳನೇತ್ರರು. (ಕಾಪ್ರಾ. ೦೦-೩೯). [ಸಂ.]

ರುದ್ರಭೂಮಿ (ನಾ). ರುದ್ರನು ವಾಸಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಶ್ಮಶಾನ : ಆ ದೇಶದ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಮೃತರಾದರು ಅವರ ಸುಟ್ಟ ರುದ್ರಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನಾ ನಮ್ಮನಜಿಸುವೆ (ಅಪಡಂ. ೩೩-೩೩೬); ಆ ದಿಗಂಬರಂ ಪಡುವೋಡೆ ರುದ್ರಭೂಮಿ ನಿಮಗಲ್ಲದೊಡೆ . . . ಎಮಗೇನನೆಂದಪರ್ (ಪಜಾಪ. ೨೦); ಬೊಪ್ಪಣ ರುದ್ರಭೂಮಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಚಿತೆ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಜಾಂಕಥ. ೦೦೦). [ಸಂ.]

ರುದ್ರರೂಪಕ (ನಾ). = ರುದ್ರನಾಟಕ : ಒಂದು ರುದ್ರರೂಪಕವನ್ನು ಓದುವಾಗ ಭೀತಿಯೊಡನೆ ಶಾಂತಿಯೂ ಬೆರಕುಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ(ಪಜ್ಞ.ಶಾ. ೩೪); ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯನವರು . . . ರನ್ನನ ಗದಾಯುದ್ಧವನ್ನು ರುದ್ರರೂಪಕವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದರು (ಪಶಾಕು. ೦೦೬). [ಸಂ.]

ರುದ್ರವಾಸ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕೊಳಲುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮುಖರಂಧ್ರದಿಂದೆ ಧ್ವನಿರಂಧ್ರದವರೆಗೆ ಹನ್ನೊಂದು ಅಂಗುಲ ಅಂತರವಿರುವ ಕೊಳಲು : ಜಾತಿವಾಸ . . . ರುದ್ರವಾಸ . . . ಭುವನಾಧಿವತಿವಾಸವೆಯ ಪದಿನೆಂಟು ತೆಱದ ವಾಸಂಗಳ ಲಕ್ಷಣವ ನಿಜಿದಾ ಜಾತಿ ಮುಖದ ಕಳೆಯ ಮುಯಣಮಂ ಸೈತುಮಾಡಿ (ಪಡೀ. ೦೯೦). [ರುದ್ರ+ವಾಸ]

ರುದ್ರವೀಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ : ವೀಣೆ ರುದ್ರವೀಣೆ ತುಂಬುರ ವೀಣೆ ಕಿನ್ನರವೀಣೆ ಕೈಲಾಸವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತಿ ಕಟ್ಟಿ ನುಡಿವ ವಾದ್ಯ ವನಱಿವುದು (ಆದಿ. ೬-೦೨) ; ವಿಪಂಚಿಕೆ . . . ರುದ್ರವೀಣೆಯೆಂಬ ಇಷ್ಟ ಕೈರಡು ತೆಱದ ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯಕ್ರಮವೆಂಬುದು (ಶಬ್ದಮ. ೨೩೬); ಯಾಕೊ ಕಾಣೆ ರುದ್ರವೀಣೆ ಮಿಡಿಯುತಿರ್ಪುದು (ಗೂ. ೦೦೩-೨).

[ಸಂ. ರುದ್ರವೀಣಾ]

ರುದ್ರವೀರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಶಿವನ ರೇತಸ್ಸು : (೬). ೨. ಪಾದರಸ ; ಪಾರಜ : (೬). ೩. ಗಂಧಕ : (೬). [ಸಂ.]

ರುದ್ರಸಾವರ್ಣಕ (ನಾ). ಹದಿನಾಲ್ಕುಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯವನು: ಸ್ವಾಯಂಭುವ . . . ರುದ್ರಸಾವರ್ಣಕ . . . ಇಂದ್ರಸಾವರ್ಣಕರೆಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳೊಳಗೆ (ಶಬ್ದಮ. ೨೦೮). [ಸಂ.]

ರುದ್ರಸೂಕ್ತ (ನಾ). ರುದ್ರನನ್ನು ಕುರಿತು ಪಠಿಸುವ ಋಗ್ವೇದದ ಮಂತ್ರ : ಚತುರ್ಮುಖದಿಂ ರುದ್ರಸೂಕ್ತರಥಂತರಾದಿಮಂತ್ರಮನೋದುವಬ್ಜಭವನಂ . . . ಪೆಪನಾಳ್ದು (ಪಂಪಾ. ೦-೬೯ ಪ). [ಸಂ.]

ರುದ್ರಹೋಮ (ನಾ). ರುದ್ರದೇವತೆಯ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞ : ಮುರುಗಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗಂ ಬಸವಯ್ಯಂ ರುದ್ರಹೋಮಂಗೆಯ್ದು (ಚಿಕ್ಕ. IV, ಹೊಸ. ೦೬-೬; ೨೦೩೨). [ಸಂ.]

ರುದ್ರಾಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು (ಜಪಮಾಲೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಅದರ ಕಾಯಿ ; ℙ ಇದು ರುದ್ರನ ಕಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿತು ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ : ನಂದನಾದ್ಯಾರಾಮಂಗಳೊಳು ರುದ್ರಾಕ್ಷ . . . ಶಿರೀಷ (ಶಬ್ದಮ. ೨೦೦). ೨. [ವೀಶೈ] ಅಷ್ಟಾವರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ರುದ್ರಾಕ್ಷಮರದ ಬೀಜ ; ℙ ಶೈವರು ಹಾಗೂ ವೀರಶೈವರು ಇದನ್ನು ಪವಿತ್ರವೆಂದು ದೇಹದಲ್ಲಿ ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ : ಮೆಣಸು: ಕಾಳು ದೊಡ್ಡದಿರಬೇಕು, ಮೇಲಿನ ಹುರುಬುರುಕುತನ ಧಮ್ಮಾಗಿದ್ದು ರುದ್ರಾಕ್ಷದಂತೆ ಸ್ಪಷ್ಟಾಗಿರಬೇಕು (ಪುಟಂಜ್ಯ. ೩೦). [ಸಂ.]

ರುದ್ರಾಕ್ಷಹಲಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಲಸು : ರುದ್ರಾಕ್ಷಹಲಸು ನೆಲಹಲಸು ಬಕ್ಕೆವಲಸು (ಶಬ್ದಮ. ೨೦೦).

[ರುದ್ರಾಕ್ಷ + ಹಲಸು (< ಪಲಸು)]

ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ೧. = ರುದ್ರಾಕ್ಷ ೧ : ಇರಲು ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಗಳ ಬೀಜವ ಹರನ ಉರಿಗಣ್ಣಿದನು ಧರಿಸಲು ದುರಿತನಿರ್ದಹ (ಪಜ್ಞ. ೪೫-೪೯) : ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಆಮರದವಳ್ . . . ಕಷಾಯವಂ ಕಾಯಿಸಿ ಕುಡಿಯೆ ದಾಹಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು (ಸಣ್ಕ. ೩೩). ೨. = ರುದ್ರಾಕ್ಷ ೨ : ವಿಭೂತಿಯನೆ ಪೂಸಿ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯನೆ ಕಟ್ಟಿ ಶಿವ ನಿಮ್ಮೊಲವಿಲ್ಲದಂತೆ ಅಗಿರ್ದಿನಯ್ಯಾ (ಬಸ. ೫೬೯) ; ಆ ಯಜ್ಞಂಗಳ ಫಲವ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಧರಿಸಿದಾಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ದೊರೆಕೊಂಬುದು ನೋಡಾ (ಪಾಂಡೇ. ೧೪-೨). [< ಸಂ. ರುದ್ರಾಕ್ಷ]

ರುದ್ರಾಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. = ರುದ್ರಾಕ್ಷ ೧ : "ಶಿವಾಕ್ಷಂ . — ರುದ್ರಾಕ್ಷೆ" (ಓಪಲ್ಲಿ. ೫೬೪). ೨. = ರುದ್ರಾಕ್ಷ ೨ : ವಿಭೂತಿಯುಮುನುದ್ದೂಳನಂ ಮಾಡಿ ಹರುಷದಿಂ ಪಾಡುತುಂ ರುದ್ರಾಕ್ಷೆ[ಪಾಣಾ. ಕ್ಷಿ]ಯಂ ಸೂಡಿ (ಹರಿಶ. ೬೮. ೪-೦೦). [ಸಂ. ರುದ್ರಾಕ್ಷ]

ರುದ್ರಾಟ್ಟಹಾಸ (ನಾ). ೧. ಶಿವನ ನಗು : ಎಲೆ ತಾರಾಗಂ ಹರಂ ಕಣ್ಣಡರಿಗಿದುದಂತಲ್ತು ರುದ್ರಾಟ್ಟಹಾಸಂ ಜಲಮಾದತ್ತಲ್ತು . . . ಎಸಲ್ ಚಿಲ್ಲುದಾಯ್ತುಬ್ಜಹುಂಡಂ (ಶಾಂಭ. ೬೬೪). ೨. ಭಯಂಕರವಾದ ನಗು : ಭೀಕರವಾದ ಅಟ್ಟಹಾಸ : ಮೊರೆದುರುಳು, ರತ್ನಧಿಯಂ, ಉಲ್ಲೋಲ ಕಲ್ಲೋಲ ರುದ್ರಾಟ್ಟಹಾಸದಿಂ (ಪಜ್ಞ. ೫೫-೦೬.೨೪).

[ರುದ್ರ + ಅಟ್ಟಹಾಸ]

ರುದ್ರಾಣಿ (ನಾ). ಪರಮೇಶ್ವರನ ಹೆಂಡತಿ ; ಪಾರ್ವತಿ : "ರುದ್ರಾಣೀ . . . ಗಿರಿಜಾ. ಮೇನಕಾತ್ಮಜಾ — ಈ ೨೧ ಗೌರೀದೇವಿಯ ಪೆಸರ್" (ಪಶ್ಚಾಯು.೧-೦೩) ; ರಾಣಿಯು ವಾಸದ ಪೊಸ ನೇರಾಣಿಯೊ ಮಾಡಂಗಳೊಳಗೆ ಕಯ್ಗೊಯ್ದರೆ ರುದ್ರಾಣಿ ವರುಣಾನಿ ನೆಗಟ್ಟಿಂದ್ರಾಣಿಯೆನಲ್ಕಕ್ಕುಮಿಕ್ಕ ಮಹಿಷೀಬ್ಬಂದಂ (ಪಾಂಡಿಪು. ೦೦-೭೦). [ಸಂ. ರುದ್ರಾಣೀ]

ರುದ್ರಾಭಿಷೇಕ (ನಾ). ರುದ್ರಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಅಭಿಷೇಕ : ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ರುದ್ರಾಭಿಷೇಕ . . . ಪೂರೆಂಟು ಆರತಿಯ ರಂಗಪೂಜೆ (ಪೇಪಕಂ. ೧). [ಸಂ.]

ರುದ್ರಾವತಾರ (ನಾ)-೧. ಶಿವನ ಅವತಾರ : ಭಾವಿಸುವಡಿಂತಲ್ಲದಿದ್ದಡೆ ಭೂವಳಯದೊಳಗುದಯಿಸಿದ ರುದ್ರಾವತಾರದ ದಿವ್ಯಮಹಿಮೆಯದೆಂತ ಮರ್ದಪುದು (ಪಚಕ್ರ. ೩೬-೬). ೨. ರುದ್ರನ ಅಂಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು: ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ ಮೊದಲಾದವರು : ಕವಿಲಕುಲೋದ್ಭವ ಮಿಗೆ ವಿಷ್ಣುಮೂರ್ತಿ. ರುದ್ರಾವತಾರನಿಜಾವಟಿಡುಗಂ (ಗಣಾಯು. ೨-೦೪) ; ರುದ್ರಾವತಾರನು ವೀರಶ್ಯಂಗಾರೆ (ಪಚಕ್ರ. ೬೦-೦) : ಬಾರ, ಬೀರರ ಬೀರ, ದೈವಮನ್ ಲೆಕ್ಕಿಸದ ರುದ್ರಾವತಾರ ! (ಆಕ್ಕಣ್ಣ. ೯-೬೦). ೩. ಭಯಂಕರವಾದ ರೂಪ : ರಣಹಲಗೆ ಸದ್ದಿನಲಿ ಜಿದ್ದುಕಟ್ಟಿದ್ದಿರುವ ಜಡಿಮಳೆಯ ರುದ್ರಾವತಾರ ! (ಪಂಯು. ೦೯-೩) ; ಅವಳ ಚಿತ್ರಪಟಲದ ಮೇಲೆ ಅವಳ ಹಿಂದಿನ ಜೀವನವೆಲ್ಲ ಜೀವ ತಾಳಿ ರುದ್ರಾವತಾರದಿಂದ ಕೊನೆಯತೊಡಗಿತು (ಪಕ್ಕಾಜ. ೬೩).

ರುದ್ರಾವತಾರಜನಕ = ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ ತಂದೆ: ದ್ರೋಣ: ಕೈಲೋಕ್ಯ ಧನುರ್ಧರನುಂ ರುದ್ರಾವತಾರಜನಕನುಂ . . . ಎನಿಸಿದ ಬಿಲ್ಲ ಜಾಣಂ ದ್ರೋಣನಬೀಸನೊಳಂ (ಗಣಾಯು. ೨-೦೦ ಪ). [ಸಂ.]

ರುಧಿರ (ಗು). ೧. ಕೆಂಪಾದ : ರಕ್ತವರ್ಣದ. (ನಾ). ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : ರಕ್ತವರ್ಣ : ಬಾಳುಡಿ ಪಾಱೆ ಬೀಳೆ ಪಗಲುಳ್ಳದವೊಲ್ ರುಧಿರಂ ದಿಗಂತಮಂ ಮೇಳಿಸಿ ಕೊರ್ವಿ ಕಲ್ಪದಮಸಾನದ ಸಂಜೆಮುಗಿಲ್ಗಳಂದಮಂ ಪಾಳಸೆ (ಪಂಡಾಪ್ರ. ೦೬-೬೬). ೩. ನೆತ್ತರು; ರಕ್ತ : " ಕ್ಷತಜಂ . . . ರುಧಿರಂ . . . ರಕ್ತಂ — ಈ ೭ ನೆತ್ತರು" (ಪಜಾಯು. ೦೦೯-೦೦); ಅಧಿರಿವಪ್ಪಪತಿಬಳನವರುಧಿರಜಳಪ್ಲುವಿತಂ ದ್ರಮಾ ಗದ ಪೊರಿಂ ರುಧಿರಮುಖಿಯಂಬುದು (ಪಂಪಾ. ೬-೨೩); ರುಧಿರಂ ಬಾಯೆ [ಪಜಾಭಾ. ಕಡುಮುಳಿಸಿಂದ] ಹೊಯ್ದು (ಪಪಾ. ೭-೨೩); ರಾಮಾದಿಗಳಂಮಾರಸುತ್ತ ಬಂದು ಕಂಡರು . . . ರುಧಿರಸಿಕ್ತಾಂಗನಂ. ಕ್ಷಾಂತಿ ಸುಗ್ರೀವನಂ (ಕ್ರಿಣಾಪ್ರ. ೪೦೬-೦೬೦). ೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ಕುಜಗ್ರಹ ; ಅಂಗಾರಕ : ಹತ್ತನೆಯೊಳ್ ರುಧಿರಂ ನಾಲ್ಕನೆಯೊಳ್ ರವಿ ನಿಧನಂ ಮನುಜಂಗೆ ಲಗುಡಪಾತದಿನಕ್ಕುಂ (ಪಾಪಕಂ. ೨೩-೦೦). [ಸಂ.]

ರುಧಿರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಮದರಂಗಿ : " ರುಧಿರೆಯೆನೆ ಮಧುರಂಗಿ" (ಪಾಂಗಾಪ್ರ. ೩೫-೦೩). [ಸಂ. ರುಧಿರ]

ರುಧಿರೋದ್ಗಾರಿ (ಗು). ೧. ರಕ್ತವನ್ನು ಕಾರುವ. (ನಾ). ೨. ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಐವತ್ತೇಳನೆಯದು : ೯ನೆಯ . ರುಧಿರೋದ್ಗಾರಿ ಸಂವತ್ಸರದ ಪುಷ್ಯಶುದ್ಧ ೧೩ (ಕೀಶಾ.ಚಾ. ೪-೯ ; ೧೦೩೨) ; ಮತ್ತಮಾ ವರ್ಷವೇ ಪ್ರಭವ . . . ರುಧಿರೋದ್ಗಾರಿ . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದಜುವತ್ತು ತೆಱವಾಗಿಹುದು (ಶಬ್ದಮ. ೨೬೬). [ಸಂ. ರುಧಿರೋದ್ಗಾರಿನ್]

ರುಪಾಯಿ ' ರೂಪಾಯಿ ' ನೋ.

ರುಬ್ಬು (ಕ್ರಿ)- ತಿರುವು ; ನುಣ್ಣಿಸು : ಆ ಶರಣ ಬೀದಿಲೀ ಬರುತ್ತಲಿರ್ದು ಜೋಳ ರುಬ್ಬುತಲಿಂದುವಂದನೆ ಓರ್ವಳಾರಲಾ ರುಬ್ಬುಕಲ್ಲೂ ಕಂಡು (ಕಲ್ಲಿಮಾ. ೦೫೦-೪); ಆಲದ ಮೊಗ್ಗು . . . ಅಕ್ಕಿ ಇವನ್ನು ರುಬ್ಬಿ ಅಂಬಲಿ ಕಾಯಿಸಿ ತುಪ್ಪ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಡಿಯಲು ಮೂತ್ರ ಬಿಡುವುದು (ಶಬ್ದ. ಪಂ. ೨೭೪). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ರುಪ್ಪು; ತೆಲು. ರುಬ್ಬು]

ರುಬ್ಬುಕಲ್ಲು 'ರುಬ್ಬುಗಲ್ಲು' ನೋ.

ರುಬ್ಬುಗಲ್ಲು. ರುಬ್ಬುಕಲ್ಲು (ನಾ). ಒರಳಿನಲ್ಲಿ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಹಾಕಿ ತಿರುವಲು ಬಳಸುವ ಗುಂಡಾದ ಕಲ್ಲು: ಗುಂಡುಕಲ್ಲು : ಅವನ ಕೈ ರುಬ್ಬುಗಲ್ಲನ್ನು ಉರುಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಹುಣ್ಣಿ. ೬೫). **ರುಬ್ಬುಕಲ್ಲು** : ಆ ಶರಣ ಬೀದಿಲೀ ಬರುತ್ತಲಿರ್ದು . . . ಆ ರುಬ್ಬುಕಲ್ಲೂ ಕಂಡು (ಕಬ್ಬಿಗ. ೦೪೦-೪). [ರುಬ್ಬು + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್³)]

ರುಬ್ಬುಗುಂಡು (ನಾ). = ರುಬ್ಬುಗಲ್ಲು : ನಿಮ್ಮ ಶಿವನ್ನು ಎಂಬುದು ಹೇಗೆ ಬೇಕೋ ಹಾಗೆ ಹೊರಳಿಸಬಲ್ಲ ರುಬ್ಬುಗುಂಡಾಗಬೇಕು (ರೇಣ್ಮ. ೬೨); ಹೃದಯವೋ ರುಬ್ಬುಗುಂಡೋ (ಕಂಡಿಮು. ೨೬-೬). [ರುಬ್ಬು + ಗುಂಡು]

ರುಮಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಔದುಂಬರವೃಕ್ಷ; ಅತ್ತಿಮರ : ಅತ್ತಿ (ಉಂಬರ, ರುಮಂಡಿ) :– ಪ್ರಸಿದ್ಧ – ಕಟ್ಟಗೆ ಸಾಧಾರಣ ತರದ್ದು (ಕಣಾಗ. ೬೩). [← ಮರಾ. ರುಮಂಡ, ರುಂಬಡ]

ರುಮಾಲಿ (ನಾ). ಕಳ್ಳತನಕ್ಕಾಗಿ, ದೇಹವು ಒಳಗೆ ತೂರುವಂತೆ, ಮನೆಯ ಛಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ರಂಧ್ರ ಕೊರೆದು ಇಳಿಯುವಿಕೆ : ಬಾಗಿಲಿನ ಹತ್ತಿರ ಗೋಡೆ ಕೊರೆದು ಒಳಸೇರುವುದಕ್ಕೆ "ಬಗಲಿ" ಪದ್ಧತಿಯೆಂದೂ, ಛಾವಣಿಯಿಂದಿಳಿಯುವುದಕ್ಕೆ "ರುಮಾಲಿ" ಪದ್ಧತಿಯೆಂದೂ ಕರೆಯುವ ರೂಢಿಯಿದೆ (ಪಂಗಾಕ. ೦೫೦). [← ಮರಾ. ರುಮಾಲೀ]

ರುಮಾಲು$_1$, ರುಂಬಾಲ, ರುಮಾಲೆ, ರುಮ್ಮಾಲು, ರೂಮಾಲು, ರೂಮಾಲೆ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಆದ್ದಾವಾದ ಬಟ್ಟೆ ; ಪೇಟ ; ಮುಂಡಾಸು : ಚಿನ್ನದ ಸರಿಗೆರುಮಾಲು ಸುತ್ತಿ ವಲ್ಲಿಗಯಂ ಮುಡಿದು (ಹುಚಕ. ೬೦); ರುಮಾಲುಗಳಂ ಕೈಗಳಿಂ ಸುಮಾನದಿಂದ ಪಿಡಿದು (ತೌಗಂಭ. ೨೬೬-೨೦) ; ಹೊರಗೆ ಹೊರಟಾಗ ತಲೆಗೊಂದು ರುಮಾಲು (ಪ್ರಗೋ. ೫). **ರುಂಬಾಲ** : ವೀ ರುಂಬಾಲ ಸುತ್ತು (ಅಷೋಕ. ೦೬); ನಾಲ್ಕು ಬೆರಳು ಅಂಚಿನ ಜರಿದ ರುಂಬಾಲ (ಕುಂಗಾಕ್ಷ. ೨೬). **ರುಮಾಲೆ** : ಗಂಡಸರು ತಲೆಗೊಂದು ರುಮಾಲೆಯನ್ನು ಬಿಗಿಯುವರು (ಪಾಂಕ್ರ. I. ೬೮೨). **ರುಮ್ಮಾಲು** : ಏಸುನಿಯ ಜರತಾರ ರುಮ್ಮಾಲು ಪೈರಣೆ ಪೊಸತಾದ ದುಪ್ಪಟಿದಿಂದ . . . ರಂಜಿಸಿದನು (ಕಂಪಂ. ೨೬-೬೦) ; ಭಾರಿಜರದ ವಾರಿ ರುಮ್ಮಾಲಾ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಾಂವಾ (ಸಣಗೀ. ೪೨-೬). **ರೂಮಾಲು** : ಜರೀಪೇಟ ರೂಮಾಲನ್ನು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಹಾಡುತ್ತಿರಲು (ಕಣಾಪು. IV. ೦೦). **ರೂಮಾಲೆ** : ಪುಮಾಲೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ರೂಮಾಲೆ ಬೇಡವೇ ? (ಗಾಪ). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ರುಮಾಲ್, ರೂಮಾಲ್ ; ಮರಾ. ರುಮಾಲ್./ತಮಿ. ರುಮಾಲ್ಕೆ, ಉರು...ಲ್ಲೆ; ತುಳು. ರುಮಾಲ್; ತೆಲು. ರುಮಾಲು]

ರುಮಾಲು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಘನಅಡಿ ; ಒಂದು ಘನಪೂಟು : ಬಾವಿಯ ಆಳವನ್ನೆಲ್ಲ ಒಂದು ರುಮಾಲಿನಳತೆಯಷ್ಟು ಅಗಿದು ತೆಗೆದರೆ ಹತ್ತು ಆಣೆ ಯೆಂದವರು. ತೀರಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಒಂದು ರುಮಾಲೆಂದರೆ ಒಂದು ಘನಪೂಟು ಎಂದು ಲೆಕ್ಕವಿತ್ತು (ಸ್ವ. ೨೫. ೫೬೬). [?]

ರುಮಾಲೆ ' ರುಮಾಲು ' ನೋ.

ರುಮುಜುಮು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ : ಜುಮ್‌ಜುಮು ರುಮುಜುಮು ಗುಂಗುಣು ದುಮುದುಮ್ಮನಾದದ ನದಿಯೊಂದು ನಡೆಧಾಂಗ (ಸಣಗೀ. ೫೨-೦೩).

ರುಮುರುಮು (ಅ). ವೇಗವಾಗಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ರುಮುರುಮು ಹೆಜ್ಜೆ ಇಡುತ್ತ ತಿನ್ನನ ಮನೆಯತ್ತ ನಡೆಯಹತ್ತಿದ (ಕುಸರುಣಾ. ೦೦) ; ಗಾಳಿ ರುಮುರುಮು ಬೀಸುತ್ತಿರುತ್ತದೆ (ಕುಸ್ಮಪು. ೭೦).

ರುಮೆ (ನಾ). ಉಷ್ಣನ ಗಣ ; ಉಷ್ಣನ ಮೇಳೆ : "ಉಷ್ಣನ ಕಟ್ಟಿರು ಮನೆ (ರುಮಾ)ಯೆಂಬುದು" (ಪಣಾಯು. ೫೯-೦೬) ; ಪುಷ್ಪಾದಿ ರುಮೆಯ ನ್ನೆರದು ಲವಣವೆನಿಪಂತೆ (ಅಪಣಾ. ೪-೪-೬). [ಸಂ. ರುಮಾ]

ರುಮ್ಮಾಲು ' ರುಮಾಲು ' ನೋ.

ರುಮ್ಮು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತಾಡಿಸು ; ಶ್ರಮವಡಿಸು (?) : ಗಾಣ ಹಾಕಿ ರುಮ್ಮಿದರ ಇದರ ಡುಬ್ಬ ಕಡಿಯಾಕೆ ಆಗದಿದ್ದರ ನನ್ನ ಹೆಸರಗೊಂಡ ಕರಿ ಬ್ಯಾಡಿರಿ.(ರಾಹಾ. ೦೬). [< ರುಬ್ಬು?]

ರುಮ್ಮು$_2$ (ನಾ). (ಉಕ) ಕುಂಟೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಅನುಕೂಲಿಸು ವಂತೆ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಹಿಡಿ.–ಹಿಡಿಕೆ : ರುಮ್ಮಿನ ಮೇಲೆ ಭಾರ ಹಾಕಿ ರಂಟಿ ಹೊಡೆಯಲಿ (ಕಜಾ). [?./ಮರಾ. ರುಮಣೇ]

ರುರು (ನಾ). ೧. ಮೈಮೇಲೆ ಬಿಳಿಯ ಚುಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ : "ಸಾರಂಗಃ . . . ರುರುಃ – ಈ ೪ ಸಾರಂಗಂ" (ಪಂಚಮು. ೪೪-೬೭).; ರುರುಗಣಮಿಶ್ರಲಿತ್ತ ವಿಜರನ್ಯೃಗಸಂಕುಳಮಿಶ್ರಲಿತ್ತ (ಶಾದಂಪು. ೦೫೬) ; ಕರಿ ರುರು ಹರಿಣ ಶಶಕ ಸಾರಂಗವು ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಗಂಗಳೊಡನೆ ಬದ್ಧವೈರಮಂ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟು (ಹಂತಿಕಂ. ೦೦೯-೨೦). ೨. ನಾಯಿ : 'ರುರುಪರಿಚಿತ' ಪರಾ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರೂರ ವ್ಯಗ. [ಸಂ.]

ರುರುಪರಿಚಿತ (ಗು). ೧ ಜಿಂಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. ೨. ನಾಯಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. ೧. ೨ : ಆ ಮಹಾವನಂ . . . ಭೈರವಾವಳಿಯಂತೆ ರುರುಪರಿಚಿತಮುಂ ಪಿತಾಮಹಾವನದಂತೆ ಸಾಮಜಪದಾಧಿರಾಮಮುಂ (ಹರ್ಕೃ. ೩-೩೨೪). [ಸಂ.]

ರುರುವಂತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ತೊಟರೆಗಿಡ : "ತುಂಬಿ ರುರುವಂತಿ ತಿಂದುಕಂ" (ಪಾಂಗಣಾ. ೩೬-೦೩). [?]

ರುರುವಕ್ಕ (ನಾ). ೧. ಜಿಂಕೆಯಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳವನು. ೨. ಶಿವ ಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಪಯಶ್ಶರವಕ್ಕಂ ರುರುವಕ್ಕನೆಂಬರೆಸೆದರ್ಮಶ್ಶೇಶ್ವರಾ ಸ್ಥಾನದೊಳ್ (ಶಾಹಚ. ೦೪-೦೫೪). [ಸಂ.]

ರುವತ್ಕೀರ (ನಾ). ಧ್ವನಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಗಿಳಿ : ಆಗಲ್ದು ಪೋಗವು ರುವತ್ಕೀರಾಳಿ ಕೇದಾರದಿಂ (ಹರಿಹ. ೨-೬). [ಸಂ.]

ರುವರಿ ' ರೂವಾರಿ ' ನೋ.

ರುವಾರಿ ' ರೂವಾರಿ ' ನೋ.

ರುವಿ 'ರುವ್ವಿ' ನೋ.

ರುವ್ವಿ, ರುವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸಣ್ಣ ನಾಣ್ಯ ; ದಮ್ಮಡಿ : ಕೊಂಡಾಡಿ ಬೇಡಿದರು ಕೊಡರೊಂದು ರುವ್ವಿಯನು [ಜಾಣಂ. ವೈಸವನು] (ಕ್ಷತ್ರಂದ. ೦-೨೯-೩) ; ಟಿಂಕೆ ೧ಕ್ಕೆ ೪ ದುಡ್ಡು ೧೬ ಸೀಗಾಣಿ ೪ ಪೈಸಾ ೮ ಭಾರಪೈ ಗಾಣಿ ೧೨ ಭಾರಾಗಾಣಿ ೧ಕ್ಕೆ ದಂಗ್ಗಾಣಿ ೨ ಪುಡ್ಡಿಗೆ ೩ ರುವ್ವಿ (ಜಾತ್ಕ. ೬೬-೨) ; ರುವ್ವಿ ಕೊಡದವ ರುಮಾಲು ಕೊಟ್ಟಾನೆ ? (ಗಾಪ). **ರುವಿ** : ಒಂದು ದುಡ್ಡಿಗೆ ಮೂರು ರುವಿ (ಕಣಾಗ. ೨೬೦) ; ರುವಿ ದುಗ್ಗಾಣಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಗಿರಾಕಿಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವೆದಕ್ಕೆ ಹತ್ತು ನಿಮಿಷ ಬೇಕಾಯ್ತು ಅಚ್ಚಯ್ಯನಿಗೆ (ರೇಚಹಿಂ. ೬೭). [ದೇ.॥ ತುಳು. ರುವಿ. ರುಯ ; ತೆಲು. ರುವ್ವ]

ರುಷವತ್ತು 'ರುಷುವತ್ತು' ನೋ.

ರುಷಿ, ರಿಷಿ, ರಿಸಿ, ರುಸಿ (ನಾ). ತಪಸ್ಸುಮಾಡುವವನು ; ಮುನಿ : ಶ್ರಾವಕರಿಂ ರುಷಿಯರಿಂ ಕೃತಾರ್ಥರುಮೊಳರೇ (ಕಪಾಪ್ರ. ೦-೨೦೩) ; ಒಡವಂದಿನ ರುಷಿಗಳು ತಮ್ಮ ಮೆರಲಿ ಬಿಡದೆ ತೀರ್ಥವ ಕಲ್ಪಿಸಲಾ (ಕಂಪಂ. ೩-೬೬). **ರಿಷಿ** : ಶ್ರೀಮಾಸೇನಪ್ಪರಮಪ್ರಭಾವರಿಷಿಯರ್ (ಎಕ. II. ೨೭-೦ ; ಪು. ೭೦೦); ಅಲ್ಲಿಯ ರಿಷಿಯರಾಪ್ ಚಿರಚ್ಯೇದಂಗೆಯ್ದಂ ಪಾತಕಘ್ನಂ (ಎಕ. X (S). ೫೪. ೬೬-೨೮; ೪೬೬). **ರಿಸಿ** : ನಾಡೊಳಗಿರ್ದ ರಿಸಿಯ

ರ್ಕಳ್ಗೆಲ್ಲಂ ಬಟಾಯಟ್ಟಿ (ಶಬ್ದಾಣ. ೫೬-೯); ರಿಸಿಗಳೊಳ್ ಆರೆಬರ್ ಒಂದೆಡೆಯೊಳ್ ಪಟವಾತಂ ನುಡಿಯುತೆ ಜನ್ಮದಾರಮಂ .ಪೊಸೆಯುತಿರ್ಪರ್ (ಅಮೃತ. ೦-೯)·· ರುಸಿ : 'ರುಸಿವಳ್ಳಿ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಋಷಿ]

ರುಷಿತ (ಗು). ಕೋಪಗೊಂಡ ; ರೋಷಗೊಂಡ : ಸಿಂಜಿನಿಯ ಜಾಪಟಂಕೃತಿ. ಕಲಿಯ ಪೌರುಷದ ರುಷಿತರಾವಂ . . . ಕೀಲಿಸಿತು ತಿವಿಗತಿ ಕತೋರವಂ ! (ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ೮೨-೨೨೩). [ಸಂ.]

ರುಷುವತ್ತು, ರುಷವತ್ತು (ನಾ). ನ್ಯಾಯವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಪಡೆಯುವ ಅಥವಾ ಕೊಡುವ ಹಣ ; ಲಂಚ : ಕಕ್ಷಿಗಾರರಿಂದ ರುಷುವತ್ತಿಗೆಯತ್ನವಟ್ಟರೆ ನಾನು ಮ್ಯಾಜಿಸ್ಟ್ರೇಟಾಗಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತೆ, (ಕಥೆ. ೩೫೯); ನಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಯಾರೂ ಲಂಚ ರುಷುವತ್ತು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಕೂಡದು (ಶ್ರೀರಾಕ್ಷಿ. II, ೮೮೦). **ರುಷವತ್ತು** ; ಲಂಚ, 'ರುಷವತ್ತು' (Bribe, ೨೦೫೩). [<ಅರ. ಹಾರ. ಹಿಂ. ರಿಶ್ವತ್ ; ಮರಾ. ರುಶವತ್, ರುಶ್ವತ್, ರುಷ್ವತ್, ರಿಶ್ವತ್]

ರುಷೆ (ನಾ)· ಕೋಪ ; ಸಿಟ್ಟು : ನೀಂ . . . ರುಷೆಯನಿಂತಾರೊಳಿಭಸಯಿಸುತಿರುವೆ (ಶಾಕಾಂ. ೪೩). [ಸಂ. ರುಷಾ]

ರುಷ್ಟ (ಗು)· ೧. ಕೋಪಗೊಂಡ ; ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ)· ೨. ಕೋಪ ; ಸಿಟ್ಟು· ೩. ಕೋಪಗೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸಿಟ್ಟಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪದಗರ್ಭವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಪಂಡಿತರು ಒಡನೇ ರುಷ್ಟರಾದರು (ಕಥೆ. ೩೨೮) ; ಅವರ ಮಾತಿಗೆ ಸಾಧ್ವಿಯಾದ ಸೋಫಿಯಾಳು ರುಷ್ಟಳಾದಳು (ಸ್ವಾಬಾ. ೧೩). [ಸಂ.]

ರುಷ್ಯ (ನಾ)· ಮೈಮೇಲೆ ಬಿಳಿಚುಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಬಿಳಿಬಣ್ಣದ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆ : "ಆ ರುಷ್ಯವದು . . . ಸಾರಂಗವುಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗಣಾ. ೫೮-೦೦). [<ಸಂ. ಋಷ್ಯ]

ರುಸಿ ' ರುಷಿ ' ನೋ.

ರುಸಿಪಳ್ಳಿ ' ರುಸಿವಳ್ಳಿ ' ನೋ.

ರುಸಿವಳ್ಳಿ, ರಿಷಿಹಳ್ಳಿ, ರುಸಿಪಳ್ಳಿ (ನಾ)· ಋಷಿಗಳು ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಆಶ್ರಮ : ಈ ರುಸಿವಳ್ಳಿಯೊಳಾನಮಿಚಾರದೆ ಋಷಿಸುತನನೊರ್ವನಂ ಕೊಂದೊಡೆ (ಪಂಚತಂ· ೨೬೯-೦೩). **ರಿಷಿಹಳ್ಳಿ** : ಬಪ್ಪಿಯ ಮಸದಲಿ ಪಲವ ಮನೆಗಳ ಮಾಡಿಸಿ ರಿಷಿಹಳ್ಳಿಯೆಂದು ಪೆಸರನಿಟ್ಟು (ಪೃಚಂ· ೦೯೩, ೦೩-೨೮ ; ೧೦೮೨). **ರುಸಿಪಳ್ಳಿ** : ಸಿಂಧುತೀರದ ರುಸಿ[ಋಷಿ] ಪಳ್ಳಿಯೊಳ್ ವ್ಯಗಾಯಣನೆಂಬ ಮುನಿಗಂ ವಿಶಾಖೆಯೆಂಬ ಗೊರತಿಗಂ ಗೌತಮನೆಂಬ ಮಗನಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ (ಆರ್ಷಸಿ. ೪-೦೩೭ ಪ):

[ರುಸಿ (<ರುಷಿ) + ಪಳ್ಳಿ]

ರುಸುಂ, ರುಸುಮು (ನಾ)· ನಿಯಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಶುಲ್ಕ, ತೆರಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ಹಣ : ದಿವಾನ್‌ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರಿಗೆ . . . ನಿವ್ವಳಹಣದಲ್ಲಿ ಶೇಕಡ ಅರ್ಧರೂಪಾಯಿಯಂತೆ ರುಸುಂ ಸಹ ಪಾವತಿಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಜಾಜೀಪಂ. II, ೩೩) ; ಅವರಿಗೆ ಕೊಡುವ ರುಸುಂ ಕ್ರಮವಡಿಸಲ್ಪಡುವುದು (ಸ್ವಾಜಚಿತ್ರ. ೮). **ರುಸುಮು** : ಫಸಲು ಈವಾದ ಕೂಡಲೆ ಧಾನ್ಯವು ಕಣದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಹಾಗೆಯೇ ಬಾರಾಬಲೂತಿಯ ರುಸುಮುಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಜಾಮಚಿಂ· ೭೮೦) ; ಒಂದು ಗಂಟೆಯ ಸಮಾರಂಭಕ್ಕೆ ಐವತ್ತುರೂಪಾಯಿಗಳ ರುಸುಮು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಒಬ್ಬ ಪುರೋಹಿತ (ಸಂಸ್ಕೃ. ೨೯೦). [<ಅರ. ರಸೂಮ್ ; ಹಿಂ. ರುಸೂಮ್, ರಸೂಮ್ ; ಮರಾ. ರುಸುಮ್, ರುಸೂಮ್]

ರುಸುಮು ' ರುಸುಂ ' ನೋ.

ರುಸ್ತುಂ (ಗು)· ೧. ಸಮರ್ಥನಾದ ; ಗಟ್ಟಿಗನಾದ : ಕ್ಲಬ್ಬಿನ ರುಸ್ತುಂ ಆಟಗಾರರು (ಜಾಜೀಗ.೩೩). (ನಾ). ೨. ಸಮರ್ಥ; ಗಟ್ಟಿಗ: ಬಹಳ ರುಸ್ತುಂ ಕಾಣೋ. ನೀನು (ಪಚಿತ· II, ೧೩೮).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ರುಸ್ತಮ್ ; ಪಾರ. ಮರಾ. ರುಸ್ತುಮ್,ರುಸ್ತೂಮ್, ರುಸ್ತಮ್]

ರುಹೆ (ನಾ). ಗರಿಕೆ ; ದೂರ್ವೆ ; "ದೂರ್ವಾ . . . ರುಹಾ. ಅನಂತಾ— ೬ ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲಿನ ಪೆಸರುಗಳಂ" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೦೧೯). [ಸಂ. ರುಹಾ]

ರುಳಿ ' ಲುಳ್ಳಿ ' ನೋ.

ರೂ₁ (ನಾ)· (ಪಾಠ, ಮಗ್ಗಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಕಂಠಪಾಠಮಾಡುವುದು ; ಉರು : (೬).

ರೂಹಾಕು = ಗಟ್ಟಿಮಾಡು ; ಉರುಹಾಕು : ಸಂಜೇ ಮುಂಜಾನೇ ಎಷ್ಟು ರೂಪಾಡೂ ನಿನಗನಕಾ ಒಂದ ಕವಿತಾಯೇನ್ಪಾಠ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಗತಿದ್ದಿಲ್ಲಾ (ಹಂಬಿಚ. ೮೨) ; ಮಾಸ್ತರರು . . . ಮಾತನ್ನು 'ರೂ' ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಗಂಗಾಚಾ. ೩೬). [← ತೆಲು. ರೂವು, ರುವ್ವು]

ರೂ₂ (ನಾ). 'ರೂಪಾಯಿ' ಎಂಬುದರ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ : ಆ ಪುಸ್ತಕಕ್ಕೆ ಎರಡು ರೂ. ಹತ್ತು ಪೈಸೆ (೭೩೫). [< ರೂಪಾಯಿ]

ರೂಕ್ಷ (ಗು)· ೧. ಬಿರುಸಾದ ; ಒರಟಾದ ; ನುಣುಪಾಗಿರದ : ರೂಕ್ಷಕೇಶದ ಕಲಿಪುರುಷ ಸ್ಪಾತ್ಮರಿನಿ (೬೫೫೫. ೦-೮೪); ಸಿಂಹಾಸ್ಯತಿಯ ಮಹಾರೂಕ್ಷಶ್ಮಲೋಪಮಂ ಭೀಮಕಾಯಂ ಕಠಿನಗಂಭೀರನಾ ಯೋಗಿ (ಶ್ರೀರಾಮ· ೦೪೭-೩೫). ೨. ಕಠಿಣವಾದ ; ಕ್ರೂರವಾದ· ೩. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ : 'ರೂಕ್ಷದಾಹ' ಪರಾ. (ನಾ)· ೪. ಕಾಠಿಣ್ಯ; ಗಡುಸುತನ : "ರೂಕ್ಷಮಾ ಮಸು ತೀಕ್ಷ್ಣಂ" (ಪಂಗಣಾ· ೦೦-೨)· ೫. ಕಠಿಣವಾದ ಮಾತು; ಒರಟುನುಡಿ : ರೂಕ್ಷವನು ನುಡಿಯುತಿಹೆ ಮಿತಿಮೀರಿ (ಜಾತಿ· ೩೬)· ೬. ಕ್ರೂರನಾದವನು; ನಿರ್ದಯಿ : ಆ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನಂ ದಿವಿಜಾಧೀಶ್ವರರೂಕ್ಷನಂ . . . ಕೊಂದು (ಜಗಚ· ೦-೩೭) ; ರೂಕ್ಷನಿಗೆ ಕಣ್ಣ ಳ್ಳದೆಯೆ ಬೇರೆ ಗುರಿ ಸ್ಥಳದಯ್ (ಶ್ರೀರಾಚಮ.೦೫೦-೦೫೬). ೭. ಸಿಡುಕು; ಕೋಪ : ಕತ್ತರಿಯು ಭೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ರೂಕ್ಷವನ್ನೂ ಎಚ್ಚರವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವುದು (ಸಪ್ತ· ೫೮) [ಸಂ.]

ರೂಕ್ಷಣ (ಗು)· ಕಠಿಣವಾದ : ಪೌರುಷದ ರೂಕ್ಷಸಂಧಸುರ್ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲದೆಯೆ ಲಲನಾಸಹಜರತೀಲಾಭ್ಯಾಸವಿನಿತಿರದ ಆ ಚೈತ್ರವಾಹಿನಿ ಕರೀಟಿಯಡಗ್ಗೆ ದಿದಳ್ (ಪಾಪ್ರಚ· ೨೨-೬೦೦). [<ರೂಕ್ಷ]

ರೂಕ್ಷತನ (ನಾ). ಒರಟುತನ : ರೂಕ್ಷತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದೂ ಪ್ರಾಲಿಕ ತರತಮಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ್ದೂ ಆದ ಉಚ್ಚೃಂಖಲತೆಯು ಅದಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲ (ಪಂಚತಂ· ೦೦ ಸಿಮ್ಮು)· [ರೂಕ್ಷ + — ತನ]

ರೂಕ್ಷತೆ (ನಾ)· = ರೂಕ್ಷತನ : ರೂಕ್ಷತಾವಿಶ್ಲಿಷ್ಟಿಯಿಂ ಗಂಜ್ಜುಮೆಯ್ಯಂ ಕುರೂಪಮಂಬೆತ್ತ ಶ್ರೀಗಂಧಕಾಷ್ಠಪಕ್ರತೆಗಗ್ನಿಲಗ್ನದಿಂ, ಕೇಳ್, ರೂಪ ಶೂನ್ಯತೆಯೊದಗಲೇಂ ? (ಶ್ರೀರಾಚಮ· ೦೫೯-೬೬೨); ಒಂದು ಬಾಳಿನ ಬೆಳಸು ಸಂಯಮದ ರೂಕ್ಷತೆಯ ಶಾಂಟಿಸೌಜನ್ಯವನು ರೂಢಿಸಿದ ನಿಮ್ಮಂಥ ಬದುಕು ಇನ್ನೆಂದು ಬಂದೀತು ಬುವಿಗೆ ?. (ಅಮೃತಂ· ೭೦-೦೯).

[ಸಂ. ರೂಕ್ಷತಾ]

ರೂಕ್ಷದಾಹ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಉರಿ ; ಅತಿಯಾದ ಉರಿ : ರೂಕ್ಷದಾಹಗಳು ಶಮನವಾಗಿ ಸುವರ್ಣದಂತೆ ವರ್ಣ ಉಂಟಾದ ದೇಹವುಟಾಗಿ ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರವನ್ನು . . . ಪರಿಹರಿಸುವುದು (೫೯೬· ೫೭). [ಸಂ.]

ರೂಕ್ಷಾನಿಲ (ನಾ). ಬಿರುಸಾದ ಗಾಳಿ; ಬಿರುಗಾಳಿ : ರೂಕ್ಷಾನಿಲಪಾತದಿಂ ತಪನತಾಪದಿನಂಬಿಕೆಗಗ್ಗಳಂ ಪರಿಮ್ಲಾನತೆಯಕ್ಕುಂ (ಪಂಗಚಂ· ೦೦-೦೨೮). [ಸಂ.]

ರೂಕ್ಷಾವರ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ತೊಡೆಯುಂ ಮೊಗಮುಂ ಕಾಲುಂ ಬಿಡದಾಡುವುದರ್ಕಬಿಬದಕ್ಕಲೆ ನೋಟ್ಟುಂ

ನಿಡುಸುಯ್ಗುಂ ಧಾತುಗಳುಂ ಕಿಡುಗುಮತಿಪ್ರಬಲಮಾಗೆ ರೂಕ್ಷಾವರ್ತಂ (ಶ್ಕಾಶಾ. ೦೦-೦೩). [ಸಂ.]

ರೂಕ್ಷಾಳಕ (ನಾ)· ಒರಟಾದ ಮುಂಗೂದಲು : ಅತಿರಕ್ತಾಶೋಕದ ಸುತ್ತಿನೊಳರ್ದ ರೂಕ್ಷಾಳಕಂಗಳನೋಸರಿಸುತ್ತುಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೇಳಿಸಿ ಕನ್ನೆಯಂ (ಅಷ್ಟ. ೩-೩೦). [ಸಂ. ರೂಕ್ಷಾಲಕ]

ರೂಡಿ (ನಾ)· ೧. ಬಳಕೆ; ಚಾಲ್ತಿ : "ರೂಡಿ—ರೂಢಿ=ವಾಡಿಕೆ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ" (ಕ್ಯಾಶಾ. ೩೮) : ಹಾಗೆ ಇದ್ದ ವಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಪಡತೆಗಳು ಎಂದಿಗೂ ರೂಡಿಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಪುರಾಣಪು. ೩. ೪-೦೮೮). ೨. ಹೆಸರು ವಾಸಿ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ : ಬಸಂತನೊಲ್ದೊಲಿಸಿ ಕಾಡುವ ರೂಡಿಯ ಬರ್ದುಂಡಿರಂ ಏಲೆ ಸಲ್ಗೆಯ್ವಂ (ಶ್ಕಾಶಾ. ೩೬). [< ಸಂ. ರೂಢಿ]

ರೂಡಿಸು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪರಿಚಿತವಾಗು,– ವಿದಿತವಾಗು : ಕ್ರೀಡಿಸುವನಾ ಪುರದ ರೂಡಿಸಿದ ಬೀದಿಯೊಳ್ಕೋಡದೆಲ್ಲೆಡಯೊಳಂ ಪುಗುವೆ ಪರಪುಟ್ಟನಾಗಿ (ಕ್ಕಬಾಶಾ. ೨೬-೨೨)· ೨. ಏಳಿಗೆಯಾಗು; ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಪಾಡಿವದಳವೆಱೆ ಪುಣ್ಣಮಿವರೆಗಂ ರೂಡಿಸಿ ದಿನದಿನದಪ್ಪದೆ ಕಲೆಯೊಳ್ ಕೂಡಿ ಬಳೆದು (ಶಪುಚಾ. ೨-೩೩)· ೩. ಕಲ್ಪಿಸು ; ವಿರ್ಪಡಿಸು : ಮೋದಿಯಱಿದು ದ್ಮೀರೆಯೊರೆಗಳ್ಗಿ ಮನೆಗಳ ರೂಡಿಸಿರ್ದನು ವಿಶ್ವಕರ್ಮ (ಶಕಾ. ೨೨-೨೩)· ೪. (ಆಸ್ತಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಗಳಿಸು ; ಸಂಪಾದಿಸು : ಆತ ಮನೆಮಾಗಲು ಚೆನ್ನಾಗಿ ರೂಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ (ಸೂಪ)· [ರೂಡಿ + —ಇಸು]

ರೂಢ (ಗು)· ೧. ಹತ್ತಿದ ; ಏರಿದ· ೨. ಹುಟ್ಟಿದ ; ತಲೆದೋರಿದ· ೩. ಬೆಳೆದ ; ವೃದ್ಧಿಯಾದ· ೪. ದೊಡ್ಡ ; ಬೃಹತ್ತಾದ· ೫. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ,–ವಿದಿತವಾದ· ೬. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ; ಖ್ಯಾತವಾದ· ೭. ಪದ್ಧತಿಯ ; ಬಳಕೆಯ· (ನಾ)· ೮. [ವ್ಯಾಕ] ಪದಗಳಿಗೆ ಸಹಜವಾದ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವಲ್ಲದ ಅರ್ಥ·— ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥ ಅವಯವಾರ್ಥವಿಲ್ಲದೆಯೂ . . . ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದರ್ಥವು ರೂಢವು (ಶಪುಚಂ. ೦೩೦)· ಪದಗಳ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಯೋಗ, ರೂಢ, ಯೋಗರೂಢ ಮೊದಲಾದ ಭೇದಗಳಿಂದ ವಿಭಾಗಮಾಡುವರು (ಕಂದಾಶಾ. ೦೩೭). [ಸಂ.]

ರೂಢಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಬಳಕೆಗೆ ತರು ; ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮೊದಲಿನ ಕನ್ನಡಕವಿಗಳೆಲ್ಲ ಜೈನರಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಚಂಪೂರೂಪವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅವರೇ ರೂಢಗೊಳಿಸಿದರೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (ಕಪ್ರ. ೪೦)· [ರೂಢ + ಕೊಳ್ + — ಇಸು]

ರೂಢನಾಮ (ನಾ)· ೧. ರೂಢಿಯಿಂದ ಬಂದ ಹೆಸರು ; ಖ್ಯಾತನಾಮ: ಈ ನಾಡ ಪ್ರಭುಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪಗೌಡರೆಂಬುದು ರೂಢನಾಮವಾಗಿತ್ತು (ಕಸಂಚ. ೬೨)· ೨. [ವ್ಯಾಕ] ನಾಮಪದದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ನಿಷ್ಪತ್ತಿಗೆ ಒಳಪಡದೆ, ರೂಢಿಯಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಪದ ; ಬಳಕೆಯಿಂದ ಅರ್ಥಪಡೆಯುವ ಪದ : ರೂಢನಾಮಮೆಂದುಂ, ಅನ್ವರ್ಥನಾಮಮೆಂದುಂ, ಅಂಕಿತನಾಮಮೆಂದುಂ, ನಾಮಂ ಮೂಱಿನಾಗಿರ್ಪುದು (ಕಬಾ. ೭೩ ಪೃ.) ; ಗಂಡಸು, ಹೆಂಗಸು, ನೆಲ . . . ಇವು ಅಯಾ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ರೂಢಿಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ· ಇಂಥ ನಾಮವಾಚಕಗಳಿಗೆ ರೂಢನಾಮಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಕಸ್ಮಾಪ್ರ. ೨೩)· [ಸಂ. ರೂಢನಾಮನ್]

ರೂಢಬುದ್ಧಿ (ನಾ)· ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಬುದ್ಧಿ ; ಸಹಜವಾದ ಅರಿವು : ಯಾವ ಮಾತು —ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢಬುದ್ಧಿಗೆ ಅಶ್ಲೀಲತೆಯ ಧ್ವನಿಯು ಹುಟ್ಟಬಹುದೋ ಅಂಥ ಮಾತು . . . ಅವರದು (ಪಪ್ರಾಮಾ. ೦೦೦). [ಸಂ.]

ರೂಢಮೂಲ (ಗು)· ಬಹಳಕಾಲದಿಂದ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ; ಅನೂಚಾನವಾದ : ತರಗತಿಯ ಪಾಠಗಳೇ ಶಿಕ್ಷಣದ ಸರ್ವಸ್ವವೆಂದು ರೂಢಮೂಲವಾಗಿರುವ ಭಾವನೆ ಹೋಗಬೇಕು (ಕ್ಷಧ. ೦೩೭). [ಸಂ.]

ರೂಢಿ (ನಾ)· ೧. ಭೂಮಿ ; ಧರೆ : ರೂಢಿಗೆ ರೂಢಿವೆತ್ತೆಸೆವ ಬೆಳ್ವಲ ದೇಶಮನಾಳ್ದ ಗಂಗವೆರ್ಮ್ಮನಡಿಗಳೆಂದಂ (ಎಇ. XV· ೭೪೦-೦೭ ; ೧೦೭೧) ; ಅವಿವೆನ್ನದೆ ರೂಢಿಯ ತಾಣಮೆಲ್ಲಮುಂ ತೀರ್ಥಕರರ ಕೇವಳಿಗಳ ಪುಣ್ಯೆ ವಿಹಾರಿಸಿದಡೆಗಳವೆಲ್ಲವೆಂದು ಪೊಂಬುವುದು (ಶಪುಚ. ೨-೭೩). ೨. ಲೋಕದ ಜನ ; ಜನತೆ : ತರಶಿಶುವ ನಲಿದಾಡಿಸುವ ರೂಢಿಯಲ್ಲೆಂದು ನೆಲ್ ಮೊಂದು ಮಜುಗುವಳು (ಕ್ಕಬಾಶಾ. ೨೮-೦೩). ೩. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ; ಕೀರ್ತಿ : ಅಗ್ಗಳಿಸರ್ದ ರೂಢಿ ತನ್ನೊಳಮರ್ದ್ದೊಟ್ಟರೆ (ಎಇ. ೪, ೬೦೩ಡು. ೦೭-೫೮ ; ೧೧೩೮); ರೂಢಿಯೋಲೆಯಕಾಱನೆಜರ್ಜನನಾಡಿ ಪತಿಕರಿಸುವನು ನೀನದ ನೋಡಿ ಸಂತಸಬಡು (ಶಾಜ್ಞ. ೯-೦೩). ೪. ಪಾಡಿಕೆ ; ಬಳಕೆ ; ಅಭ್ಯಾಸ : ಸಕಳವ್ಯಾಕರಣಾರ್ಥಕಾಸ್ಯ . . . ಶಕುನಾದಿ ಪ್ರೌಢಿಯೊಳ್ ರೂಢಿಯಾಯ್ತು ಕುಮಾರಂಗೆ (ಕಕ್ಷ. ೦೨-೩೯) ; ಇದು ರೂಢಿಯ ಮಾತು (ಸಣಕ್ಕ. ೦೩೦) ; ರೂಢಿ ಇಲ್ಲದ ಪದ ಹಾಡಿದರೆ ತಿಳಿದಾನೆ ? (ಜಾಪ). ೫. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಶಬ್ದಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವುದು : ಶ್ಲೇಷ· ಲಾಲಿತ್ಯ . . . ರೂಢಿಯೆಗಿರೇ – ಇವು ಏಳೂ 'ಶಬ್ದಗುಣ'ಗಳು (ಕ್ಕಶಿ. ೨೩೫ ೦೩೮). [ಸಂ.]

ರೂಢಿತ (ಗು)· ಏರಿದ ; ಹತ್ತಿದ : ಉಮಾಕಾಂತೆಯು ಮಹೇಶ್ವರನು ಮಾನಿತೋನ್ನತ ದಿವ್ಯರತ್ನವಿಮಾನರೂಢಿತಯಾನರಾಗಿ ಸುಮನದಿಂ ಗಮಿಸುತ (ಕಪ್ಪ. ೩೦-೨). [ಸಂ.]

ರೂಢಿಪ (ನಾ)· ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ ; ರಾಜ : ರೂಢಿಪ ದಾನಶಿಂತಾಮಣಿ ಜಯತೆಂದು ಪಾಡಿದರು (ಕಂಪಾ. ೯-೦೦). [ಸಂ.]

ರೂಢಿಪತಿ (ನಾ)· = ರೂಢಿಪ : ಅರಸನಂ ಕೊಲ್ವೆನೆಂದಾಯುಧವ ಭರದಲುಗಿದು ರೂಢಿಪತಿಯಂ ಪೊಯ್ವೆನೆಂದು ಬರೆ (ಕುರುಗ. ೩೪-೪೩) ; ನಾಡೆಂಬ ದೇಹಕ್ಕೆ ರೂಢಿಪತಿಯೇ ಪ್ರಾಣ (ಪಪ್ರಾಮಾ. ೩೦). [ಸಂ.]

ರೂಢಿಮಾತು (ನಾ)· ಜನಬಳಕೆಯ ಮಾತು,– ನುಡಿ : ಗಾಡಿಕಾಱ ಕೃಷ್ಣ ನಿನ್ನ ಬೇಡಿಕೊಂಬೆ ಬಾರೋ ರೂಢಿಮಾತನಾಡಿ ಸರ್ವರೂಢಿಗೊಡೆಯ ಬಾರೋ (ಕ್ಷಕಂಡ. ಡಾ· ೦-೭೦-೨)· [ರೂಢಿ + ಮಾತು]

ರೂಢಿಲಕ್ಷಣ (ನಾ)· [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ : ರೂಢಿಯಿಂದ ಬಂದ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಕೈಬಿಸಿ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು : ಪ್ರಯೋಜನವಿರಹಿತವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದ ಇಂಥ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು "ರೂಢಿಲಕ್ಷಣಾ" ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ· ಭಾಷಾಪಥದ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ರೂಢಿಲಕ್ಷಣೆಯ ನಿದರ್ಶನಗಳು ಕಿಕ್ಕಿರಿದಿವೆ (ಶಾಕಾಶಾ. ೨೫೮).

[ಸಂ. ರೂಢಿಲಕ್ಷಣಾ]

ರೂಢಿವಡೆ (ಕ್ರಿ)· ೧. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆ ; ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗು : ವೀರದೊಳುಕ್ಕೆ ಮಚ್ಚರಿಸಿ ಕೋಪಿಸೆ ಜೈನನೆ ಕಾದಿ ಸತ್ತು ವೈಲಾರನೆನಲ್ಕೆ ರೂಢಿವಡದಂ (ಶಪುಚ. ೨-೭೦) ; ರೂಢಿವಡದ ನೃಪಾಲಕರ ನೆಲೆವಾಡ . . . ಚೆಲುವಿಕೆಯನೀವುವು ನೋಡುವರ ಕಂಗಳಿಗೆ (ಜಾಶ್ವಶಾ. ೨-೯)· ೨. ಅತಿಶಯವಾಗು : ರೀತಿ ಸೂತನೆಮಾಗೆ ಗದ್ಯವದ್ಯಕಾವ್ಯಕಳಾಪ್ರೌಢಿ ರೂಢಿವಡೆಯೆ ಮೆಜ್ಜಿದಿರ್ದ ಸರಸಕವಿಗಳ ಸಂದನೆಯೊಳಂ (ಗಿರಿ. ೨-೦೦೩ ಪ).

[ರೂಢಿ + ಪಡೆ]

ರೂಢಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ)· = ರೂಢಿವಡೆ ೨ : ನೋಡಲು ನರಜನ್ಮದೊಳಗಿಂತು ಸೊಬಗಿನ ರೂಢಿವಿಡಿದ ನೀಜರುಂಟೆ (ಕಂಪಾ. ೯-೦೦೭).

[ರೂಢಿ + ಪಡಿ]

ರೂಢಿವೆಱು (ಕ್ರಿ)· ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆ : ಭಾಸುರಮೆನಿಸಿರ್ದ ದೇವಪಳಯಂಗಳವೇಳಿಸಿ ರೂಢಿವೆತ್ತನುಂ ಪರವಧುಗಾಸೆಗೆಯ್ಯೆ ಕಿಡುಗುಂ (ಶಪುಚ. ೩-೩೪) ; ಕೆಲವು ಸ್ಕಂದದ ಮೂಜುಲಿಂಗಮುಂ

ರೂಢಿವೆತ್ತ ಕರ್ನಾಟಕದೊಳ್ ನಿಲೆ (ಕುಸ. ೦೩೩) ; ಆ ರೂಢಿವೆತ್ತ ಮಹಾಭಾರತದೊಳ್ . . . ಕಥೆಯೊಂದುಂಟು (ಕಾಂ. ೨–೨೯).

[ರೂಢಿ + ಪೆಱು]

ರೂಢಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು : ತಿರುಗುವ ಮೃಗಂಗಳ್ ದುಷ್ಪಮೃಗಮಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷಮೇ ದೆಂದ ಕೊಱಡು ರೂಢಿಸುವ ರುಳಮಲಿವ ಬಿಱುಗಾಳಿ ಬಿಱುದಿನಿಂ ಕಾಡುತಿಹ ಯಮದೂತರ್ (ಪಂಪ. ೬೬–೨೫). ೨. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗು ; ಖ್ಯಾತಿಹೊಂದು : ರೂಢಿಸಿದ ಸರ್ವೋಪನಸ್ತದ ಪಾಡಜ್ಞದು ಕಲಿಪಾರ್ಥಗಿತ್ತನು (ಸಂಧಿ. ೨೬–೭). ೩. ನೆಲಸು ; ಇರು : ಸುಡುಗಾಡ ಬೂದಿಯನೊಂದು ಶುನಿ ಮೆಟ್ಟಿ ಯೋಡುತುಂ ಬೇಡವಣೆಯೊಳ್ ಬೂದಿ ಪೊರೆದ ಕಾಲೂಱಲಾ ಬೂದಿ ಬೇಡಸ ಪಣೆಯೊಳು ರೂಢಿಸಿರೆ (ಶಿಕೋಪ್ರ. ೦೩–೦೦೫).

ರೂಢಿಸಿಕೊಳ್ಳು=ಒಗ್ಗಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ನಾನು ಲೇಖನ ಬರೆಯಲು ರೂಢಿಸಿಕೊಳ್ಳಲೇಬೇಕು (ಪತ್ರ. ೨೫೫); ಕಾಲಕ್ಕೊಪ್ಪುವ ತತ್ತ್ವದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ರೂಢಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಯತ್ನ . . . ಕಂಡುಬಂದಿದೆ (ಕೃಪ್ರ. ೪. ಪುಟ್ಟಸ್ವ). [ರೂಢಿ + – ಇಸು]

ರೂಪ (ನಾ). ೧. ಆಕಾರ ; ಆಕೃತಿ ; ಪರಿಜು : ವಿವರಿಸಲ್ ಸ್ಥೂಲವೆನಿಸುವ ದ್ರವ್ಯವೇ ರೂಪಮವಿರತಂ ಪ್ರವಿಭಕ್ತವೆನಿಪುದೇ ರುಚಿ (ಪಂಪಾ ೩೫-೪೬) ; ರೂಪವಾಗಬಲ್ಲ ಅರೂಪಮಾಗಬಲ್ಲ ರೂಪ ಅರೂಪವೆರಡೊಂ ವಾಗಬಲ್ಲ (ಕೃರೇಪ. ಪಾ. ೧–೦೫೦–೦) ; ಜಗತ್ಪೊಂಬುದು ಅಸ್ತಿ (ಇದ). ಭಾತಿ (ತೋರುತ್ತದೆ). ಪ್ರಿಯ (ಬೇಕೆನಿಸುವುದು). ನಾಮ (ಹೆಸರು). ರೂಪ (ಆಕಾರ) ಈ ಐದಂಶಗಳನ್ನು ಕೂಡಿದ (ಅಷ್ಟಕ. ೭-೦೭ ಟೀಕು). ೨. ಚೆಲುವು ; ಸೌಂದರ್ಯ : ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸೌಂದರ್ಯದ ಆವಿರ್ಭಾವಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲ ಸ್ಥಿತಿಯೊಂದು ಮಾತ್ರ ಇರದೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ರೂಪವೆಂದಾ ಕರೆಯ ಬಹುದು (ಪ್ರಗ. ೬೬). ೩. ಬಣ್ಣ ; ವರ್ಣ. ೪. ಪಶು ; ಜಾನುವಾರು : "ಮೃಗಪಶೂಷ್ಟಂ ವರ್ಣಂ ರೂಪಾಂತಿತಂ" (ಜಾತಾ. ೦೨೦). ೫. ಐಶ್ವರ್ಯ ; ಸಂಪತ್ತು : 'ರೂಪ' ವೆಂದರೆ ಐಶ್ವರ್ಯವೆಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ (ಕಾಂದ. ೧೩ ಅಪ). ೬. ಪರಮಾತ್ಮನ ದಿವ್ಯರೂಪವಾದ ದೇಹ : ರೂಪವೆಂದರೆ . . . ಪರಮಾತ್ಮನ ಶುದ್ಧ ಸತ್ತ್ವದ್ರವ್ಯಮಯವಾದ ದೇಹ (ಒಂಪಾ. ೨೫೯). ೭. ಸ್ವಭಾವ ; ಸಹಜಗುಣ. ೮. ರೀತಿ ; ವಿಧ. ೯. ಪ್ರತಿಕೃತಿ ; ಪಡಿಯಚ್ಚು. ೧೦. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: ರಸ ಧರೆ ಇಳೆ ರೂಪವೈಕವೊಂದಲ ನಾಮಂ (ಕೃಕಣಾ. ೯). ೧೧. [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾ] ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ ; ರೂಪಕ. ೧೨. [ವ್ಯಾಕ] ಪ್ರಕೃತಿ ಅಥವಾ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಸೇರಿ ಆಗುವ ಸ್ವರೂಪ: ಬೆಳ್, ಪೊಸ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ದು ತುಗಳು ಸೇರಿ ಬೆಳ್ದು ಪೊಸತು ಮೊದಲಾದ ರೂಪಗಳು ಬಂದಿವೆ (ಕೃಪ್ರ. ೦೪). ೧೩. [ತರ್ಕಶಾ] ವೈಶೇಷಿಕದ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು.

[ಸಂ.]

ರೂಪಂದಳಿ (ಕ್ರಿ). ರೂಪವನ್ನು ತಾಳು ; ಆಕಾರವನ್ನು ಧರಿಸು : ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯವ್ಯಕ್ತಿಗಳ್ ಬೇಱೆಬೇಱೆ ರೂಪಂದಳೆದುವೆನಿಪಂಗುಳಿಗಳಿಂ ಮನೆಗೊಳಿಸುವ ಕರಕಮಲಂಗಳಂ ಚಂದ್ರಾಪೀಡಂ ನೀಡೆ (ಕಾದಂಬ. ೫೮). [ರೂಪ + ತಳಿ]

ರೂಪಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವನ್ನು ಪಡೆ ; ಸುಂದರವಾಗು : ಗಿರಿಜೆಗುತ್ತ ರೋತ್ತರರೂಪಂಬೆತ್ತ ಫವಯೌವನಂ ಸಾರುತ್ತಿರ್ದಪುದು (ಗಂಗ. ೪–೪೪). [ರೂಪ + ಪೆಱು]

ರೂಪಕ (ನಾ). ೧. ಆಕಾರ ; ಪರಿಜು. ೨. ಚೆಲುವು ; ಸೌಂದರ್ಯ ೩. ಹೋಲಿಕೆ; ಸಾದೃಶ್ಯ : ಸರನಾರೀಪರಿಚುಂಬಿರೂಪಕಮುದೇನಿಂಬಾಮ್ರ ಬಂಧೂಕಬಂಧುರಪುಷ್ಪಾಧರದಿಂದಮಟ್ಟ ವಧುಗಳ್ . . . ವಿಡಂಬಿಸೆ (ಲೀಣಾ. ೦೪–೬೮). ೪. ರೀತಿ ; ವಿಧ : ಆರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯ ಪವಿತ್ರಪ್ರತೀಕವಾದ ಯಜ್ಞದ ರೂಪಕದಿಂದಲೇ ಪುರುಷನನ್ನು ಧಾಮಿಸಿ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನೂ ಅಲ್ಲ (ಕಾಕಥ. ೩೭). ೫. ಒಂದು ರೂಪಾಯಿಯ ನಾಣ್ಯ. ೬. [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾ] ಅಭಿನಯದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ನಾಟಕ ಮುಂತಾದುವು ; ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ : ಅಭಿನಯದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲ್ಪಡಬಹುದಾದ ಕಾವ್ಯಗಳಿಗೆ ದೃಶ್ಯ (ಎಂದರೆ ನೋಡಬಹುದಾದ) ಕಾವ್ಯಗಳೆಂದೂ ರೂಪಕಗಳೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಕೃಪ್ರ. ೨೦೩) ; ಪ್ರಾಚೀನ ಹಿಂದೂ ನಾಟಕವು ಅಂಗವಿನ್ಯಾಸ, ಭಂಗಿ, ವೇಷಭೂಷಣ, ನೃತ್ಯಗೀತಗಳ ಮೂಲಕ ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಕಾರಣ, ಅದಕ್ಕೆ ರೂಪಕ ಎಂಬ ಹೆಸರೇ ಬಂತು (ಜಾಪ್ರ. ೪೫೯). ೭. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಉಪಮಾನ, ಉಪಮೇಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಒಂದರಂತೆ ಮತ್ತೊಂದು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸದೆ ಒಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಎಂದೇ ವರ್ಣಿಸುವುದು : ರೂಪಕಮೆಂಬುದು ಪೃವರ ರೂಪಾದಿಗುಣಂಗಳಾನಭೇದೋಕ್ತಿಗಳಿಂ ರೂಪಿಸುವುದಿಂತು ಬಾಹುಲತಾವಾದಾಂಬುಜಮುಖೇಂದುನಯನಾಳಿಗಳಿಂ (ಕಲಾ. ೬–೦೨) ; ಪ್ರತಿವಸ್ತೂಪಮೆ ಸಾಮ್ಯಪ್ರತೀತಿಯಿಂದಂ ಸಮಾನವಸ್ತುನ್ಯಸನಂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಭೇದಾತ್ಮತೆಯಿಂದುಪಮೆಯನದಲ್ತೆ ರೂಪಕಮಕ್ಕುಂ (ಕಾಪ್ರ. ೪. ೬೫೫). ೮. ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನಾಟುವಂತೆ ಅದೇ ರೀತಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಷಯದ ಮೂಲಕ ಹೇಳುವ ಕಥನ : ಈ ಹೊಸ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ರೂಪಕ' ಎಂಬುದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'ಎಲಿಗರಿ' (Allegory) ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ (ಕೃಚಕ್ರ. ೦೦೬). ೯. [ಸಂಗೀತ]ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ : ಧ್ರುವ ಮಠ್ಯ ರೂಪಕ . . . ಎಂಬ ಸಪ್ತತಾಳಭೇದಂಗಳ್ (ಅಪೇಗೌ. ೨೫೮); ವಿಕತಾಳ ತ್ರಿಪುಡೆ ರೂಪಕ ಹೀಗೆ ಆರೆಂಟು ತಾಳಗಳನ್ನು . . . ಅನುಕರಿಸಬಹುದು (ಜಾಅಕ್ರ. II. ೪೯೦). "ಅತ್ಯಲಂಕಾರದೊಳು ನಾಟ್ಯದೊಳು ಧೂರ್ತನೊಳು ಕಾವ್ಯದೊಳು ತಾಳವಾನದೊಳು ರೂಪಕಮೆಂಬ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಶುಸಂಗೀ. ೦೫೫–೬೨). [ಸಂ.]

ರೂಪಕತಾಲ, ರೂಪಕೆತಾಳ (ನಾ). = ರೂಪಕ ೯. **ರೂಪಕತಾಳ** : ಧ್ರುವತಾಳ, ಮತ್ಯತಾಳ, ರೂಪಕತಾಳ . . . ವಿಕತಾಳ ಇವೇ ಸೂಳಾದಿ ಸಪ್ತತಾಳಗಳು (ಸಂಗಸಂ. ೩೯); ಅಲ್ಲಿ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಗಣಗಳು ಮೂರು ಮಾತ್ರೆಯವಾದರೆ ರೂಪಕತಾಳವಾಗುವುದು (ಸಂಕೋಪ್ರ. ೦೨೦). [ಸಂ.]

ರೂಪಕರೂಪಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾ]ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಒಂದು ರೂಪಕವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪಕವನ್ನಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ ಅತಿಶಯತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು : ರೂಪಕರೂಪಕಕ್ಕೆ–ತರುಣಿಯ ಮುಖಮೆಂದು ಕಮಲಾಕರದೊಳ್ ದೃಗ್ಭೃಂಗಕಾಂತಿ ನೀಳಾಬ್ಜದಳಂಕರಿಸೆ ವಿಟರಾಹುಧ್ಯಂಗಂ ಬರೆ ಪೀರ್ದತ್ಪಧರಚಂದ್ರಿಕಾಪರಿಮಳಮಂ (ಕಾಪ್ರ. ೪.೬೯೨).

[ಸಂ.]

ರೂಪಕಾತಿಶಯೋಕ್ತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಮೇಯವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದರೂ ಅದು ಗಮ್ಯವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೂ ಉಪಮಾನಕ್ಕೂ ಅಭೇದವು ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅದು 'ರೂಪಕಾತಿಶಯೋಕ್ತಿ' (ಕೃಪ್ರ. ೨೬೬). [ಸಂ.]

ರೂಪಕಾಪಹ್ನುತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ವದನಮಿದಲ್ಲಂಬುರುಹಂ ಮದಲೋಲವಿಲೋಚನಂಗಳಲ್ಲಮಿವಳಿಗಳ್ ಮುದಮಲ್ಲಿದು ವಿಕಸನಮೆಂದಿದನಿಂ[ಬೆ]ನೆ ಬಗೆಗೆ ರೂಪಕಾಪಹ್ನುತಿಯಂ (ಕಲಾ. ೬–೨೮). [ಸಂ.]

ರೂಪಕಾಲಂಕಾರ (ನಾ)· = ರೂಪಕ ೭ : ಉಪಮಾನ ಉಪಮೇಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ' ಒಂದರಂತೆ ಮತ್ತೊಂದು ಇದೆ ' ಎಂದು ಅವುಗಳ ಹೋಲಿಕೆ ಕಾಣುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸದೆ ' ಒಂದು ಮತ್ತೊಂದೇ ' ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿದರೆ ಅದು ರೂಪಕಾಲಂಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ (ಕ್ಯಾಪ. ೫೬೬). [ಸಂ.]

ರೂಪಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ)· ರೂಪಿಸು ; ರಚಿಸು : ದೇಶಾಂಗೀಕೃತವನ್ನು ರೂಪುಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಂತ್ರಿಸಂಪುಟ (ಜಾ೬ಇ· ೫೬).

[ರೂಪ + ಕೊಳ್$_{೪}$ + —ಇಸು$_{೩}$]

ರೂಪಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ)· ಆಕಾರವನ್ನು ತಾಳು; ರಚನೆಯಾಗು: ಈ ಸ್ವಭಾವ ಗುಣ ನಮ್ಮ ಜನದಲ್ಲಿ ರೂಪಗೊಂಡಿತ್ತು (ಜಾ೬ಇ. ೦೩); ಗಿಡದ ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಕಾಯಿಗಳ ಗಾತ್ರ ರೂಪುಗೊಳ್ಳುತ್ತೆ (ಪಪ್ರ. ೫೬).

[ರೂಪ + ಕೊಳ್ಳು$_{೫}$ (< ಕೊಳ್$_{೪}$)]

ರೂಪಚಿತ್ರ (ನಾ)· [ಚಿತ್ರಶಾ] (ಮೂಲವಸ್ತುವಿನ) ಆಕಾರದ ಪ್ರತಿಕೃತಿ : ಈಚನಕ ಯೂರೋಪಿನ ಚಿತ್ರಕಾರರು ರೂಪಚಿತ್ರದ ಹಾದಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದರು (ಜಾಲಕ್ರ· II. ೬೫೬). [ಸಂ.]

ರೂಪಜೀವನೆ (ನಾ)· ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಜನರನ್ನು ವಶವಡಿಸಿಕೊಂಡು ಜೀವಿಸುವವಳು ; ಸೂಳೆ ; ವೇಶ್ಯೆ : "ರೂಪಿನೇ. ರೂಪಜೀವನಾ. ಈ ೨ ಸೂಳೆ" (ಜಾಚಿಕ್ಕ. ೨೯೦). [ಸಂ. ರೂಪಜೀವನಾ]

ರೂಪಜೀವೆ. ರೂಪುಜೀವೆ (ನಾ).= ರೂಪಜೀವನೆ : "ರೂಪಜೀವಾ. ವೇಶ್ಯಾ. ಗಣಿಕಾ. ಪಣ್ಯಾಂಗನಾ. ಕ್ಷುದ್ರಾ – ಈ ೫ ಸೂ(ಬೆ)ಳೆ" (ಜಚಿಅಮು. ೫೦–೫೬); ಸೊಬಗಾಂತಿಕ್ಷುಚಾಪನಾಡುಂಬೊಲದಂತೆಸದಿಹ ವಲ್ಲಿ ರೂಪ[ಜಾಚಿಂಗ. ಪು]ಜೀವೆಯರ ಕೇರಿಗಳು (ಜಾಚಿಂಪ. ೬-೫೬). **ರೂಪುಜೀವೆ :** ದೂತಿಯರು ನೆಱೆ ಕಾಣುತಾ ರೂಪುಜೀವೆಗದ ತೋಱೆ ಬೋದ್ಯಂಬಟ್ಟು (ಜ್ಞಾಪಚಾ. ೪-೦೯). [< ಸಂ. ರೂಪಾಜೀವಾ]

ರೂಪಣ (ನಾ)· ೧. ಆಕಾರವನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆ ; ರೂಪಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಚಿತ್ರಣ ; ಚಿತ್ರಿಸುವಿಕೆ : ಈ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ರೂಪಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿವ್ಯ ಸಂಕಲ್ಪದ ಅಮೃತಸಂಸ್ಪರ್ಶವನ್ನು ಸ್ವಾಮಿದಾಸರು ಅನುಭವಿಸಿದ್ದರು (ಸಚಿಚಾ. ೦೦೬೬). ೩. ಹೇಳುವುದು; ತಿಳಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ರೂಪದ್ವಿತ್ವ (ನಾ)·. ಒಂದು ಪದವನ್ನು ಎರಡು ಸಲ ಹೇಳುವುದು; ದ್ವಿರುಕ್ತಿ: ಜಾಪಲ ವೀಪ್ಸಾಭೇದ್ಯೇ ಸಮಿಪಾನುಕೃತಿ ಕ್ರಿಯಾಸಮಭಿಹಾರಾದಿ ಪ್ಯಾಪನೆಯಲ್ಲಿ ಪದಕಕ್ಕುಂ ರೂಪದ್ವಿತ್ವಂ ಯಥಾ ಪ್ರಯೋಗಾನುಗತಂ (ಜಾಶ್ಯಕ. ೨೬೬). [ಸಂ.]

ರೂಪಧಾರಿ (ನಾ). ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಆಕಾರವನ್ನು ತಾಳಿರುವವನು : ಲಾವುಕ ಸಿಂಹ ಕೇಕಿ ವಾನರ ಮೃಗರೂಪಧಾರಿ ಸುರಕೋಟಿ ವಿನೋದದ ತೋಟಿಯೊಳ್ ಚರಾಚರಗುರುವಿಂಗೆ ಪೆಱ್ತು ಗಳೆಯುತ್ತಿರ್ಪೆ (ಜಾ೦೬ಪ್ರ. ೦೦–೧೦). [ಸಂ. ರೂಪಧಾರಿವ್]

ರೂಪನಿದಾನ (ನಾ). ಚೆಲುವಿನ ಕಣಿಯಂತಿರುವವನು; ಸುಂದರ : ನೀರೊಳಗಳ್ಳದ ನೆವದಿಂದಾ ರೂಪನಿದಾನನಂ ಮೃಗಾಕ್ಷಿಯರಪ್ಪರ್ ಸಾರೆ ಬಿಡುತಂದು ಕೂಡಲ್ (ಜಾ೦೬ಪ್ರ. ೬-೧೭). [ರೂಪ+ ನಿದಾನ್$_{೩}$]

ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಆಕಾರವು ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ ; ರೂಪವು ಕಾಣಿಸುವಿಕೆ : ಸಾಮಾನ್ಯನಯನಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದುದು ಬರಿ ಬೆಳಕಲ್ಲ – ಕತ್ತಲು ಬೆಳಕಿನ ಸರಿಬೆರಕೆ. ಅಲ್ಲಿಯೆ ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿ (ಜಾಚಿಂ. ೫೩). ೨. ಆಕಾರವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವಿಕೆ ; ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವಿಕೆ : ಅವನ ಕರ್ಮಕೌಶಲ್ಯವೆಲ್ಲವೂ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀನವಾಗಿತ್ತು (ಜಾಚಿಕ. ೩೦). ೩.[ವ್ಯಾಕ] ಶಬ್ದಗಳು ಈಗಿನ ರೂಪವನ್ನು ಹೇಗೆ ಪಡೆದುವು ಎಂದು ಗುರುತಿಸುವುದು.—ನಿರೂಪಿಸುವುದು : ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಪದಗಳ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಪ್ರಯೋಗದ ಸಾಮಾನ್ಯಾಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ (ಕ್ಯಾಪ. ೫೩); ಕೆಮ್ಮಣ್ಣು. ಕೇಸ್ಕಿ . . . ಇವುಗಳ ರೂಪ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ದೊಡ್ಡ ವ್ಯಾಕರಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಪುಶ್ಯಪಿ. ೦೦೭). [ಸಂ.]

ರೂಪಪರಾವರ್ತನ (ನಾ)· ರೂಪವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ರೂಪಾಂತರ : ಅಜ್ಞಾತವ್ಯಾಕೃ ಚಿಂತಿಪೊಡಿನ್ನನ್ನವೆ ತಾಣವಿಲ್ಲದೆಱೆ ಮಂಕಾರ್ಗರ್ವ್ವೊಡಂ ಮಿಕ್ಕ ರೂಪಪರಾವರ್ತನದಿಂ ವಿರಾಟಪುರಮಂ ಪೊಕ್ಕ ರ್ದರಂ ನೀಗದೆಮೇ (ಜಂಚಾ. ೬-೩೦). [ಸಂ.]

ರೂಪಪರಾವರ್ತನವಿದ್ಯೆ (ನಾ)· ಶರೀರಾಕೃತಿಯನ್ನು ಮಾರ್ಪಾಟು ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯೆ ; ರೂಪವನ್ನು ಬದಲಾವಣೆ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯೆ : ರೂಪಪರಾವರ್ತನವಿದ್ಯೆಯಿಂ ತುರಗರೂಪಾದಂ ಚರಂ ಪೇಚರಂ (ಜಂಚಾಪ್ರ. ೯-೦೦೩) ; ತನಗೆ ವಶವಾಗಿದ್ದ ರೂಪಪರಾವರ್ತನವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ನಾನಾ ರೂಪಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವುದಲ್ಲದೆ . . . ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಡುಗಿಸುತ್ತಾನೆ (ಜಂಚಾಂಪ್ರ. ೦೮೨). [ಸಂ. ರೂಪಪರಾವರ್ತನವಿದ್ಯಾ]

ರೂಪಪರಾವರ್ತನೆ (ನಾ). ಮಾರ್ಪಾಟು; ಬದಲಾವಣೆ; ರೂಪಾಂತರ: ಉದಾತ್ತಗುಣಸನ್ನಿಕರ್ಷದಿಂದ ಪ್ರಮಿತ್ಯುತ್ಪನ್ನ ಪಾತ್ರದ ರೂಪಪರಾವರ್ತನೆ ಅದ್ಭುತವಾಗಿ ನಡೆದಿದೆ (ಜಪ್ರಕ್ರ. VI· ಮುಃ೬೬). [ಸಂ. ರೂಪಪರಾವರ್ತನ]

ರೂಪಪಲ್ಲಟ (ನಾ)· [ವ್ಯಾಕ] ಪದದ ಒಂದು ರೂಪಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪವು ಬರುವುದು : ರೂಪಪಲ್ಲಟ – (i) ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಒಂದು ರೂಪಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪವು ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಬರುವುದುಂಟು (ಕ್ಯಾಪ. ೫೯). [ಸಂ.]

ರೂಪಪ್ರವೀಚಾರ (ನಾ). [ಜೈನ] ದೇವವನಿತೆಯರ ಅವಲೋಕನ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರಿಯಜನಿತ ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಬ್ರಹ್ಮ, ಬ್ರಹ್ಮೋತ್ತರ, ಲಾಂತವ, ಕಾಪಿಷ್ಠಕಲ್ಪಗಳ ದೇವತಾವರ್ಗ : ಅಲ್ಲಿಯ ದಿವಿಜರೆಲ್ಲಂ . . . ರೂಪಪ್ರವೀಚಾರರಪ್ಪರ್ (ಜಃಚಿಕಾ. ೦೦–೬೬ ಪ). [< ಸಂ. ರೂಪಪ್ರವಿಚಾರ]

ರೂಪಮದ (ನಾ)· ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಮದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ತನ್ನ ರೂಪವೇ ಮಿಗಿಲಾಮದು ಎನ್ನುವ ಅಹಂಕಾರ : ಕುಲಮದಮೊಂದು ರೂಪಮದಮೊಂದು . . . ಅಲ್ಲದ ಬೇಱೆ ರಾಗಮುಗ್ಗಲಿಸಿದ ದೋಷದೃಷ್ಟಿ ವಿಷಯಾಕಾರರೇಂ ಗಡ ಮುಂದುಗಾಣ್ಬರೇ (ಜಂಚಾಪ್ರ. ೬-೦೯) ; ಅನ್ನಮದ ಅರ್ಥಮದ ಅಖಿಳವೈಭವದ ಮದ ಮುನ್ನ ಪ್ರಾಯದ ಮದವು ರೂಪಮದವು (ಪ್ರೌಪ್ರ. ಭಾ· ೨-೦೬-೦). ' ಅಪ್ಪಮದ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರೂಪರೇಖೆ (ನಾ)· (ಕಾರ್ಯ, ಯೋಜನೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ) ಸ್ಥೂಲ ಆಕಾರ ; ಬಾಹ್ಯರೇಖೆ : ಇದರ ಪ್ರಾಚೀನತೆಯ, ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿಯ ರೂಪರೇಖೆಗಳ ವಿವರಗಳು ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಹೋಗಿರುವುದು (ಜ್ಞಾಪ್ರ· ೬೦) : ರಾಜ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ರೂಪರೇಖೆಯನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಕೊಂಚಮಟ್ಟಿಗೆ ನೋಡಿದ್ದಾಗಿದೆ (ಜಾಶ್ಯಾ. ೨೭). [ಸಂ. ರೂಪರೇಖಾ]

ರೂಪರೇಷೆ (ನಾ)· = ರೂಪರೇಖೆ : ಸಂಸ್ಥೆಯ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳ ರೂಪರೇಷೆಯು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ಕುಃಕೋಃ· ೩ ಮುಃ೬೬); ಮುಂದಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ರೂಪರೇಷೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡನು (ಜಂಗಾಚ· ೨೯).

[ಸಂ. ರೂಪರೇಖಾ]

ರೂಪವಂತ (ನಾ)· ಚೆಲುವ ; ಸುಂದರ : ಅರಿಂದಮನು ಚಿತ್ರವನ್ನು ನೋಡಿ ರೂಪವಂತನೆಂದೂ . . . ಮನದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿಕೊಂಡ ಬಳಿಕ . . . ಪರೀಕ್ಷಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದನು (ಜಕ್ಷಚೇ· ೬೦) ; ಮುನ್ಮಥನಂತಹ ರೂಪವಂತನೂ ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನಂತಹ ವೀರನೂ ಗುಣವಂತನೂ ಉದಾರಿಯೂ ಆದವನು ತನ್ನ ಕೈಹಿಡಿದನು (ಜಾಂಕಾ· ೨೦೬).

[< ಸಂ. ರೂಪವತ್]

ರೂಪವತಿ (ನಾ)· ಚೆಲುವೆ ; ಸುಂದರಿ : "ಸುಂದರಿ ಸುತನು ರೂಪವತಿ" (ಹಬ್ಬ.೫೭೮. ೩೨–೩) ; ರೂಪವತಿ ತಾನೇ ಶತ್ರು ಗಂಡಂಗೆ ಮೇಣ್ ಮಿಂದಿಗಾಯವ್ವನೆ ಶತ್ರುವ್ಯೆ (ಸೂಕುಸಾ. ೩೭) ; ವರವಚನೆ ಧಾವೆ ಸಿಂಗರಕಾರ್ತಿ ರೂಪ [ಶಾಣಾ. ವ್ರ]ವತಿ ಸುರತಪ್ರವೀಣೆ . . . ಕನ್ನಡಿತಿ (ಚಚಪ. ೬–೯) ; ರೂಪವತಿಯಾದ ಒಂದು ಹುಡುಗಿ ಕೇರಿಯಲ್ಲಿರುವುದು ಅಪಾಯ (ದೇಪಹಿ. ೩೬). [ಸಂ. ರೂಪವತೀ]

ರೂಪವಿಕ್ರಯಿ (ನಾ)· = ರೂಪಜೀವೆ : ಜಯಂತ, ನಿನ್ನ ರೂಪಾ ರೂಪವಿಕ್ರಯಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯುವೆಯಾ (ಜಯಂತ. ೨೮೧). [ಸಂ. ರೂಪವಿಕ್ರಯಾ]

ರೂಪವಿದ್ಯಾಧರ (ನಾ)· ಚೆಲುವಿನಲ್ಲಿ ದೇವತೆಯಂತೆ ಇರುವವನು ; ಬಹಳ ಸುಂದರನಾದವನು : ಓರ್ವಳ್ ವಿಮುಗ್ಧೆ ರೂಪವಿದ್ಯಾಧರನ ರೂಪಾತಿಶಯವಿಲೋಕನಮಾತ್ರದಿಂ . . . ಕಂಡು ವಿಸ್ಮಯಾಪನ್ನಮಾನಸೆಯಾಗಿ (ಮುಕುಮಾ. ೦೦–೦೬ ಪ). [ಸಂ.]

ರೂಪವಿದ್ಯಾಧರಿ (ನಾ). ಚೆಲುವಿನಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಧರಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ ಇರುವವಳು ; ಬಹಳ ಸುಂದರಿ : ವಿಶಿಷ್ಟಜನಕಾಮಧೇನು ಆಶ್ರಿತಜನ ಕಲ್ಪಲತೆ ರೂಪವಿದ್ಯಾಧರಿ ಕಲಿಕಾಲಸರಸ್ವತಿ[ತಿ] (ಶಾಇತಿ. XX. ೨೬–೭; 1038); ಪದನವಿಕೇಶಾಗ್ರಂಬರಮೊದವಿದ ಮಾನಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣಮಂ [ತು][ವ್ವಿ]ದ ಚತುರಾಸ್ಯಂಗಂ ಬಾರದು ಬರೆಯಲ್ ರೂಪು ರೂಪವಿದ್ಯಾಧರಿಯ (ಶಾಇತಿ. XX. ೯೯–೩; 1078 ಗ). [ಸಂ. ರೂಪವಿದ್ಯಾಧರೀ]

ರೂಪವಿಹೀನ (ನಾ). ರೂಪವಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕುರೂಪಿ: ರೂಪವಿಹೀನರಂ ಕುಟಿಲಬುದ್ಧಿಗಳಂ . . . ನಿರ್ಮಿಸಿದುತ್ಕಟಚಿಂತೆಯಿಂದೆ ತತ್ಪಾಪಮಡಂಗಲೆಂದು ಪಡೆದಂ ದಮಯಂತಿಯನ್ನುಸಂಭವಂ (ಚಪಕಂ. ೮೦). [ಸಂ.]

ರೂಪವಿಹೀನೆ (ನಾ). ರೂಪವಿಲ್ಲದವಳು ; ಕುರೂಪಿ : ರೂಪವಿಹೀನೆ ರೂಪಸಿಯೊರ್ದುರ್ ತನಗಿಲ್ಲದಾ ಚೆಲ್ವಿನಲಿ ಲೋಲಾಡಿದಳ್ (ಶ್ರೀಚಾಪು. ೨೭–೬೦೨). [ಸಂ. ರೂಪವಿಹೀನಾ]

ರೂಪಸಾಧಾರಣ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ನರ್ತಕಿ ಕಕುಭ ಷಡ್ಜಕೌಶಿಕ ಧ್ರುವಾಳ ಪಂಚಮಧ್ರುವಾಳ ಪಂಚಮಗಾಂಧಾರ ರೂಪಸಾಧಾರಣವೆಂಬೇಳು ರಾಗಂಗಳ್ (ಜಪೇಗ. ೦೭೭). [ಸಂ.]

ರೂಪಸಿ (ನಾ)· ಚೆಲುವೆ ; ರೂಪವತಿ : ರೂಪವಿಹೀನೆ ರೂಪಸಿಯೊರ್ದುರ್ ತನಗಿಲ್ಲದಾ ಚೆಲ್ವಿನಲಿ ಲೋಲಾಡಿದಳ್ (ಶ್ರೀಚಾಪು. ೨೭–೬೦೨); ಆ ನಡುಗಡ್ಡೆಯ ಅಧಿರಾಣಿಯಿರಬೇಕು ಆ ಅಪೂರ್ವವಿಚಿತ್ರರೂಪಸಿ (ಸಿಪಾಖ. ೩೬).

[< ಸಂ. ರೂಪಸ್ವಿನೀ./ ತೆಲು. ರೂಪಸಿ./ಹಿಂ. ರೂಪಸೀ]

ರೂಪಸ್ಕಂಧ (ನಾ)· [ಬೌದ್ಧ] " ರೂಪಸ್ಕಂಧವೆಂದರೆ — ಕಣ್ಣು ಕಿವಿ ಮೂಗು ನಾಲಗೆ ದೇಹ ಎಂಬ ಐದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು " (ಸಂಧಾಬ.೨೯): ವಿಷಯದ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಪ್ರವೃತ್ತಿವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ತಮ್ಮ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಸಹಿತಗಳಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ರೂಪಸ್ಕಂಧವೆಂದು ಹೆಸರು (ಅಷ್ಟ.. ೫೦೭). [ಸಂ.]

ರೂಪಸ್ತವ (ನಾ)· ಸೌಂದರ್ಯದ ಹೊಗಳಿಕೆ ; ರೂಪವನ್ನು ಕುರಿತ ಸ್ತುತಿ : ಭೂಪ್ರಭುಗಮೆತ್ತಮತ್ತಳಿಗಮಲ್ಲೆ ರೂಪಸ್ತವಂ ಗುಣಸ್ತವಮುದಾತ್ತವೃತ್ತಭವದೀಯವಸ್ತುಸ್ತವಂ (ಅಷ್ಟ.೦೬–೧೨) ; ಶಚೀಪತಿಯುಂ . . . ಬಂದನೇಕವಸ್ತುಸ್ತವರೂಪಸ್ತವಗುಣಸ್ತವಂಗಳಿಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸಿ (ಕಪ್ಪ. ೦೯–೯೪ ಪ). ' ಗುಣಸ್ತವ ', 'ವಸ್ತುಸ್ತವ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರೂಪಳಿ ' ರೂಪಟಿ ' ನೋ.

ರೂಪಟಿ, ರೂವಳಿ, ರೂವಳಿ, ರೂವಟಿ (ಕ್ರಿ)· ೧. ರೂಪವು ನಾಶವಾಗು ; ವಿರೂಪಗೊಳ್ಳು : ಇನರಥಪತಿಯಿಂ ಪೆಗೆದ ಗಗನ ಧಾತುಸ್ಥಿರಜಂಗಳಿಂ ರೂಪಟಿದತ್ತೆನೆ ಸಂಜೆ ಕೆಂಪನುಬ್ಬಿರೆ (ಹರಿಪ ೦೬–೧೬); ಮಣ್ಣಟಿ — ರೂಪಟಿದ ಸಾವು (ಕಮುಸ. ಹಂ. ೦). ೨. ರೂಪವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸು ; ವಿರೂಪಗೊಳಿಸು : ಸಗ್ಗದುದು ಕಟ್ಟಿಪರ್ ರೂಪಟಿವ ಪೀಡೆಯನ್ . . . ಬಣ್ಣಿಸಿದ ನೀನಯಂ, ನೀನಾರ್ಗೆ ವೇಟಯಂ ? (ಅದ್ಭಕ್ರ. ೩೦–೩೭). **ರೂಪಳಿ** : ೧. ತೊನ್ನುವಿಡಿದಾವರಿಸಿ ರೂಪಳಿದಿಂತಿರುತ್ತಿರಲ್ (ಬಸಪ್ರ. ೫೭–೭೩) ; ಉಱಿ ರೂಪಳಿದಂ ರತಿರಾಜಂ (ಪಜ್ಜೂಶ. ೬–೩೦). **ರೂವಳಿ** : ೧. ಇರುಳ ಹಾವಸೆಯಂತೆ ರೂವಳಿದು ಕೇಲುತಿವೆ . . . ಹೊಂಗೆ ಹಿಪ್ಪೆ (ಗಪೋಕ. ೨೯–೭). **ರೂಪಟಿ** : ೧. ರೂವಟಿಯೆ . . . ಸೂಕ್ಷ್ಮಸಾಂಪರಾಯಕ್ಷಪಕಂ ಭಾವತರವಾರಿಯಿಂದಮ್ಮಾವಿಂಶತಿ ಮೋಹಭೂಮನುನ್ಮೂಲಿಸಿದಂ (ಅಪಪ್ರ. ೯–೦೦೬). [ರೂಪು + ಅಟ್ಟಿ]

ರೂಪಾಂತರ (ನಾ). ಬೇರೆಯ ಆಕಾರ, — ಸ್ವರೂಪ : ರೂಪಾಂತರ ಕ್ಕೊಯ್ದು ಭಾಸುರದಿಂ ತತ್ಪುರರಾಜನಂದು ಪಿರಿದೊಂದುತ್ಸಾಹಮಂ ಮಾಡಿದಂ (೦೦ಪ್ರ. ೦೬–೩೨) ; ಕೋಟ್ಟಿ (ಕೋಡಿಗೆ), ನಾಟ್ಟಿ (ನಾಡಿಗೆ), ಇವುಗಳು ಸಮಾಸವಿಧಿಯಿಂದೆ ಡಕಾರಕ್ಕೆ ಟಕಾರವಾಗಿ ರೂಪಾಂತರವಾಗಿವೆ (ಕಮುತಾಂ. ೭೩). [ಸಂ.]

ರೂಪಾಂತರಿಸು (ಕ್ರಿ)· ರೂಪವನ್ನು ಬದಲು ಮಾಡು ; ಬೇರೆಯ ರೂಪವನ್ನು ಕೊಡು : ಅನ್ಯಕವಿಗಳ ಗದ್ಯಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಯಥಾರೀತಿ ತನ್ನ ಪದ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ರೂಪಾಂತರಿಸಿದಾಗ ಅದು ಅನುವಾದವೆನಿಸುವುದು (ಕಂಮೀಕ. ೦೩೭). [ರೂಪಾಂತರ + — ಇಸ್ಕು]

ರೂಪಾಜೀವೆ (ನಾ). ತನ್ನ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವಳು ; ವೇಶ್ಯೆ : ಕುಂದ ಚಿತ್ರಮಾಲತಿಯ ಪುಷ್ಪಂಗಳಂ ಹರುಷದಿಂ ಸೂತ್ರದಿಂ ಕೊಯ್ದು ರೂಪಾಜೀವೆಗಳ ಮುಡಿಗೆ ಮುಡಿಸುವಂ ಮೋಹದಿಂದಂ (ಶ್ರಕುಕು.೩–೩೬) ; ನಾನು ರೂಪಾಜೀವ, ಸೂಳೆ, ಬೆಲೆವೆಣ್ಣು, ವಾರ ವಿಲಾಸಿನಿ (ಪುಂಕ್ರಶ. ೩೩–೫೦). [ಸಂ. ರೂಪಾಜೀವಾ]

ರೂಪಾಧಿಕ (ನಾ)· ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರನಾದವನು ; ಮಿಗಿಲಾದ ಚೆಲುವ : ರೂಪಿಸುವಲ್ಲಿ ರೂಪಾಧಿಕ ನೋಡುವಲ್ಲಿ ನೋಟಿ ಘನ (ಅಷ್ಟ. ೧೦೩) : ಉನ್ನತನ ರೂಪಾಧಿಕನ ಸಂಪೂರ್ಣದಕ್ಷನನ್ಕರೆನ್ನವರನ್ನ ದನೆ . . . ಪಡಿಹಾಣಿಕನ ಮಾಡುವುದು (ಕಾಪ್ರಾ. ೩–೧೪). [ಸಂ.]

ರೂಪಾನು (ಕ್ರಿ)· ರೂಪವನ್ನು ತಾಳು ; ಆಕಾರವನ್ನು ಪಡೆ : ನೀ ಪಾಲಿಸುವೇಕು ನವಗೂರ್ವ ಕಂದರ್ಪರೂಪಾಂತ ವರಕಿಮಾರಕನ (ಪೋಚಪ. ೯–೫೦); ಎರಡು ರೂಪಾಂತ್ಕರಾವತವೆಂದೆನೆ ವೆಱೆದಿಪುವು ಬಾಗಿಲಾನೆಗಳು (೪೦೫೦. ೭–೧೪). [ರೂಪು + ಅನು, (<ಅನ್)]

ರೂಪಾನುಪಾತ (ನಾ)· [ಜೈನ] ದೇಶವ್ರತಾತಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ತನ್ನ ರೂಪವನ್ನು ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ತೋರಿಸುವುದು : ಕಪಟದೊಳೇಂ ಪ್ರೇಷಣಶಬ್ದವುದ್ಗಲಕ್ಷೇಪಸಮುದಿತಾನಯನಂ ತಾಪವಜಾರಂಗಳ್ ರೂಪಾನುಪಾತಮುಂ ಪ್ರವಿತತದೇಶನಿಯಮವ್ರತದೊಳ್ (ಮುಕುಮಾ.೬–೦೯). [ಸಂ.]

ರೂಪಾಯಿ, ರುಪಾಯಿ (ನಾ)· (ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಹದಿನಾರಾಣೆಯ ಹಾಗೂ ಈಗಿನ ನೂರುಪೈಸೆಯ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಗಳಲ್ಲಿ)ಒಂದು ನಾಣ್ಯ ಅಥವಾ ನೋಟು : ಖರ್ಚು ೪೦ ರೂಪಾಯಿ (ಅಗ್ರ. IX. ಶಾಪತ್ರ. ೧೨–೩೬; 1700) ; ಸನ್ ೧೮೪೦ರ ವರೆಗೆ ಹದಿನಾರುಪ್ರಕಾರದ ರೂಪಾಯಿಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು (ಆಇಗೆ. ೩೦೦); ರೈತರು ಅಜ್ಜ ಮುತ್ತಜ್ಜರು ಹೂತಿಟ್ಟಿದ್ದ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು (ಹುಬ್ಬಕ. ೫). ರುಪಾಯಿ: ಸಂಬಾಚಾರಿ ಮಂಡಿದ ರುಪಾಯಿ ಮಡವ ಪಂಚರಸಿಯ ಸಳಾಕೆ (ಹ್ಯಕ. ೦೪೩೩. ೬೨–೦; 1726). [<–ಹಿಂ·ರುಪಯಾ; ಮರಾ. ರುಪಯಾ.ರುಪಾಯಾ. ಸಂ. ರೂಪ್ಯ]

ರೂಪಾರ, ರೂವಾರ, ರೂಹಾರ (ನಾ). ೧. ಶಿಲ್ಪಿ : ಚಿತ್ರಾಕಾರ–ಚಿತ್ತಾರ; ರೂಪಾಕಾರೆ–ರೂವಾರ (ಕಬಾದ. ೨೯೩ ಕ್ರಿಯೋ) : ಸೌನ್ದರ್ಯತತ್ತ್ವ ಮುಪತರಿಸಿ ಕೊಳ್ವವನೊಲ್ವಾರ್ವ ರೂವಾರಂ ಮೆಯ್ಸಿರಿ ಬಣ್ಣವೆರಂ ಬಾಳ್ಕೆ ಗಳನೊಪ್ಪಿಸಿಯದಂ ಕಾಣ್ಕೆ ಮಾಳ್ಕುಂ (ಸಂಚಿ. ೪೦-೬೯); **ರೂವಾರ** : ೧. "ರೂವಾಕೆ(ರೂವಾರ) ರೂಪಾಕಾರ, ರೂಪಕಾರ–ಶಿಲ್ಪಿ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೭೬) · ೨. ವಿಗ್ರಹ ; ಮೂರ್ತಿ : ತಳದಿಂ ಕಳಶಂಬರಮೊದಳವಿಯ ರೂವಾರ ಮೆನಿಸಿ ಬಹುರೂಪಿನೆಯೊಲ್ . . . ಒಪ್ಪವವು ನಾಡಯುಂ ಕರುಮಾಡಂ (ಶಾಪ್ರ. ೩-೨೦); ಕಾರ ವಿಂಚಿನ ಬೊಂಬೆಯೊ ಅಮರ್ದಿನ ರೂವಾರಮೊ . . . ಎನಲಾ ನಾರಿ ಪಳಚ್ಚನೊಪ್ಪದಳು (ಕ್ರೀಶಾಂ. ೩-೩೨). **ರೂಹಾರ** : ೨. ಲತಾವಳಿಯ ವಿಳಸದ ಸರ್ವರೂಹಾರವ ಭ್ರಂದ್ರಿಕಾಮಂಟಪ (ಶೀಚಿ. ೦೧೦-೬೩); ಪಚ್ಚವವಳಂಗಳ ಸ್ತಂಭಗಳ ಶಶಿಕಾಂತಶಿಲೆಯ ತೊಲೆಯ ಕಡೆದ ರೂಹಾರಗಳಲೀಕ್ಷಿಸಲು (ಶೋಚಿಚ. ೨-೨೦).

[<ಪ್ರಾ. ರೂಲರ./ಸಂ. ರೂಪಕಾರ]

ರೂಪಿ (ಗು). ೧. ರೂಪವುಳ್ಳ ; ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. ೨. ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ. ೩. ಹೋಲಿಕೆಯುಳ್ಳ ; ಸಾಮ್ಯವಿರುವ. (ನಾ)· ೪. ರೂಪವುಳ್ಳವಳು ; ಚೆಲುವೆ ; ನೋಡುವುದ ಕಣ್ಣು . . . ಮುರುಕಿ ಕುಬ್ಜೆಯ ಡೊಂಕ ತಿದ್ದಿ ರೂಪಿಯ ಮಾಡಿ ಸೆಜಗ ಪಿಡಿಸಿಕೊಂಬನ (ಪ್ರಕಂದ. ಣ. ೯-೩೦-೩). [ಸಂ. ರೂಪಿನ್]

ರೂಪಿಡು, ರೂವಿಡು, ರೂಹಿಡು (ಕ್ರಿ)· ೧. ತನ್ನ ರೂಪದಂತೆಯೇ ಕಾಣು ; ಹೋಲು : ಕಾಮಿನಿ . . . ಬಿಡುರೀಜನಂಗಳೊಳ್ ರೂಪಿಡೆ ತನ್ನ ರೂಪೊಲಿದು ಪಾಡಿದಳಚ್ಯುತಪಂಕಮಾಲೆಯಂ (ಜಗಣ. ೦೬-೦೦೪). ೨. ತನ್ನನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು.–ಅರ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಪಾತಿ ಗಂಡನೆಯೆನ್ನ ಅವಶ್ಯಿಗೊಡೆಯನೆಂಬಾಪೇಕ್ಷೆಯಲಿ ಬಂದು ನಿನಗೆ ರೂಪಿಟ್ಟೆ ದುಃಖವನೀ ಪರಿ ಮಾಳ್ಪರೆ (ಪಜಿಣಂ. ೯-೪೬). ೩. ಕೋಪವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸು ; ರೇಗು ; ಕೆರಳು : "ರೂಪಿಡು–ಕ್ರೋಧನಿರ್ದೇಶೇ" (ಶಮಣ) ; ಚಪ್ಪರಿಸು ರೂಪಿಡು ಕೂಪಿಡು ಕೊರ್ಪುದೋಜು ಪಾಜಿಗಿಯದೆ ಕೂರ್ಮೆ ವಿಕ್ಕು ಹೆಗೆ ತೊಂಗಲನಿಂದೆ ನೂಂಕು ಯುದ್ಧವಂ (ಶಾಕ್ಯಕ. ೧೦೬); ಸೇನಾನಿಯಮದಂತೆಯೇ ತಮ್ಮ ಹೆಗ್ಗಡೆಗೆ ವಿರವನ್ದನವನ್ನೊಪ್ಪಿಸಲಿಲ್ಲವೆಂದು ರೂಪಿಟ್ಟು ಹುಚ್ಚೆದ್ದು (ಜಾಕ್ಯಕ. ೬೯-೭). **ರೂವಿಡು** : ೪. ಆಕಾರವನ್ನು ಕೊಡು.– ನೀಡು : ರೂವಾರಿ ರೂವಿಟ್ಟ ಕಲ್ಲಲ್ಲ, ಮೂರ್ತಿಯಿದು ಎಂತೆಂದರಂತಾಗಬಲ್ಲ ಬಯಲಲ್ಲ (ಕುಶೀಚ. ೦೯-೦) · **ರೂಹಿಡು** : ೧. ಚಿನ್ನೆ ನೀನಲ್ಲದೆ ಬಳಿಕಾರಿನ್ನು ದಿಟವಿದಿರಿಟ್ಟು ಹೋಜಿಸಲಸ್ಮರುಯೇ ರೂಹಿ [ಜಾಣಾ. ಕುಜುಹಿಂ]ಡಲು ನೆಜಿ ನೋಡು ನೀನೆನೆತ ಕನ್ನಡಿಯ ತೋಜಿದ ಳೊಬ್ಬಳು (ಶ್ರಕುಚ. ೪-೨೨). ೨. ಸರಸಿಜಭವ ಚದುರಿನೊಳು ಅರಿಕಾಣ ತಟ್ಟಿಲ್ಲದ ತಾಪಸಿನೊಳು ತೂಗಿ ಪರಿಣಿ ರೂಹಿಟ್ಟನಿವರ (ಜಾಗಸು. ೬-೨೦). ೫. ಅಂದವಾಗಿ ಕಾಣು ; ಕಂಗೊಳಿಸು : ರೂಹಿಟ್ಟ ಮನ್ಮಥನಂತೆ ಬೆಳಗಿದನಖಿಳದಿಗಂತವಟವ (ಜಾಗ. ೦೦-೨೯-೯). [ರೂಪು + ಇಡು]

ರೂಪಿನೆ (ನಾ)· ೧. ಚೆಲುವೆ ; ರೂಪವತಿ : ರೂಪಿಣಿಯರನುದಿನಂ . . . ಮುನಿತಿಲಕನ್ಯೆತಪ್ಪ ಪಥಮಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತಿರೆ (ತೀಜಾಣಾ. ೦-೩-೧೬). ೨. ಸೂಳೆ : ವೇಶ್ಯೆ : "ರೂಪಿನೇ. ರೂಪಜೀವನಾ. ಈ ೨ ಸೂಳೆ" (ಶಾಬ್ಧ. ೨೯೦).

[ಸಂ. ರೂಪಿಣೀ]

ರೂಪಿತ (ಗು). ೧. ಕಲ್ಪಿಸಿದ ; ಯೋಜಿಸಿದ. ೨. ಧರಿಸಿದ ; ತೊಡಿಸಿದ: ಶಿವಮಂತ್ರಾಭಿಮಂತ್ರಿತಭೂತಿ ರುದ್ರಾಕ್ಷಾದಿ ರೂಪಿ[ಜಾಣಾ. ಭೂಪಿ]ತ ಜಾತನಿರ್ಮಳಪಂಚಮುದ್ರಾಧರಂ ಮಾಡಿ (ಜಾಪ್ರ. ೨೯-೦೦) · (ನಾ). ೩. ರೂಪುಗೊಂಡುದು: ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕಶಕ್ತಿಕ್ಷಣಯೋಜನೆಯು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲೀ ಶ್ರೇಷ್ಠಮೇಧಾವಿಯವರಾದ ಮಹಾತ್ಮಾಗಾಂಧಿಯವರಿಂದ ರೂಪಿತವಾಯಿತು (ಕ್ರಿಯಾಶಾ. ೧೧೩); ಮಹಾಭಾರತವು ಇಂದು ನಮಗೆ ಉಪಲಬ್ಧವಿರುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ರೂಪಿತವಾದದ್ದು ಬಹುಶಃ ಕ್ರಿ. ಪೂ. ಐದನೆಯ ಮತ್ತು ಒಂದನೆಯ ಶತಮಾನದ ಅಂತರದಲ್ಲಿರಬಹುದು (ಕಾಡಿ. ೦೦೯). [ಸಂ.]

ರೂಪಿಮಾ (ನಾ)· [ಭಾಷಾಶಾ] ಭಾಷೆಯ ಅರ್ಥವತ್ತಾದ ಚಿಕ್ಕಘಟಕ: ಮೂಲರೂಪಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವಲ್ಲಿ ಧ್ವನಿಮಾ, ರೂಪಿಮಾಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುವುದು (ಕುಶಾರ. ೫೧೭). ' ಧ್ವನಿಮಾ ', ' ಸ್ವನಿಮಾ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ರೂಪಿಲಿ, ರೂವಿಲಿ (ನಾ). ರೂಪವಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕುರೂಪಿ : ಸೊಬಗಂ ಪುಟ್ಟನೆವೆಯುಂ ಅದಂ ರೂಪಿಲಿ ನಾಡೆ ಅಪ್ಸರಸ್ತ್ರೀಚಾತುರ್ಯನುಂ (ಕಾಕೆಂದ. ೦೦-೬). **ರೂವಿಲಿ** : ನಮ್ಮ ತಾಯ್ನುಡಿ . . . ಕಾನಮಂಗಳೆಯನಿಸಿ ಹಿರಿಮೆಯ ನೀಗಿ ಹೊರನಳಿದು ರೂವಿಲಿಯಾಗಿ ಬನ್ನಪಡುತಿರಲು (ಗಡಿಚ. ೧೦-೯). [ರೂಪು + — ಇಲ್ಲಿ]

ರೂಪಿಸು, ರೂವಿಸು, ರೂಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಚಿತ್ರ, ಶಿಲ್ಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಂತೆ) ಆಕಾರವನ್ನು ಕೊಡು ; ರೂಪಕೊಡು : ಅವ ದೇವದುವಾಗೆ ಬಯಲ ರೂಪಿಸಲ್ಲರೇ (ಕಪಪೋ. ೬-೩೬); ನನ್ನೂರಿನ ಸುತ್ತಣ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು . ಅಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಅವಲೋಕಿಸಿ . . . ಚಿತ್ರವನ್ನು ರೂಪಿಸುವ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕಿದೆ (ಪಪ್ಯೂಕ. ೦೩ ಬೀಚಿ). ೨. ಕಲ್ಪಿಸು ; ಯೋಚಿಸು : ನಾನು ನನ್ನ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಹೇಗೆ ರೂಪಿಸುವೆ ನೆಂಬುದನ್ನು ನೋಡುವಿರಂತೆ (ಕ್ಲಿಪಿ. ೩); ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಓದಿಕೊಂಡು, ನಾನು ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ರೂಪಿಸುತ್ತೇನೆಯೇ ? (ಬಾಪಿಪ. ೦೦). ೩. ಹೇಳು ; ನಿರೂಪಿಸು : ರೂಪಕಮುಖದು ಪೆಱವರ ರೂಪಾದಿಗುಣಂಗಳಾನಭೇದೋಕ್ತಿಗಳಿಂ ರೂಪಿಸುವುದು (ಕಬಾ. ೩-೦೨); ರೂಪಿಸುವ ತನ್ನೀಶನಿಂದಾಲಾಪಮಂ ಕೇಳದೆ (ಶಾಪ್ರ. ೬೦-೦೬); ಮುನಿ ರೂಪಿಸಿದ ಮಾತುಗಳಿನಗೆ ಸಾಮ್ಯವದಾಯ್ತು (ಶಾಪಂಚ. ೩-೩೯). ೪. ತಿಳಿ ; ಭಾವಿಸು : ಸತಿಯೋಪ ಶಿವನಂ ತನಯನೆಂದೇ ರೂಪಿಸುತ್ತುಬೆಲಿಲಿಸುತ ಕೊಂಡಾಡುತಿರಲು (ಜಪ್ರ. ೦೩-೦೩); ಧ್ಯಾನಿಸುತೆ ಭಾವಿಸುತೆ ರೂಪಿಸುತೆ ಕಾಮಿಸಿದನಾ ಭೂಮಿಪಂ ತದ್ರೂಪಗುಣಹೃದಯರಂ (ಕ್ರೀಣಕಾ. ೦೨-೩೦೦). ೫. ಸ್ಮರಿಸಿಡಿಸು: ನಾನಾಪುರಾಣಾಗಮನಿಗಮಸರ್ವವ್ಯಮೂಢದಲಿ ರೂಪಿಸಲು ಸಂಸಿದ್ಧವೆಂದಾಲಾಪಮಂ ಕೇಳ್ದು (ಜಪ್ರ. ೫೦-೧೦). ೬. ಪ್ರದರ್ಶಿಸು ; ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡು : ಎಲ್ಲ ವಿಕೃತಿಯ ತಳದ ವಾತ್ಸಲ್ಯ ದೃಷ್ಟಿಯನು ರೂಪಿಸುವೊಲು (ಕುಶೀಚ. ೧೦-೯) · ೭. ಉಂಟು ಮಾಡು : ಕೌರವ ಪಾಂಡವರ ವೈರಜೀವನ ಹಲವು ಪರಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರಿದು ಅನೇಕ ವಿಷಘಟನೆಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸಿತು (ಶಾಪ್ರ. ೦೦). ೮. ಸಿಟ್ಟಾಗು ; ಕೋಪಗೊಳ್ಳು ; ಕೆರಳು : ರೂಪಿಸುತ ಬಂದೇಜಿರೊಡನೆ ನಿರೂಪನಾಗಳೆ ವಾಳ್ಪ ತರುಗಳ ರೂಪಿಸುತ ಬಂದೇಜಿರೊಡನೆ ನಿರೂಪನಾದಡೆಯು (ಜಪ್ರ. ೦೯-೩೦). **ರೂಪಿಸು** : ೯. ಆಕಾರವನ್ನು ತಳೆ ; ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದು : ಭೂರಮಮಂ ಭಟಂ ನಿಮಿರ್ದ್ ಕುತ್ರಿದೊಡುರ್ಚಿದ ಚಂಡ ಶಾಸನಂ ಜಾರಣದಾಸೆಯಿಂ ನುಸುಳ್ದು ಮುಜ್ಜಟದೊಳ್ಕಗಜ್ಜಿ ಕ್ಕಿಮಟ್ಟಿ ಸ್ಥಪಾಯಿಸೆ ಕಂಡ ಭೂರಣದೆ ರೂಪಿಸಿದಂ ಪೊಯ್ಕ ಕಾಳವಟ್ಟದಿಂ ಪೋರಗ ದಿಂದೆ ಪೊಯ್ದನೆರಡುಂ ಸಿರಿವೋದವು ಲಾಗುಬೇಗದೊಳ್ (ಜಪ್ರ. ೦೦-೬೦). **ರೂಪಿಸು**: ೧೦.ಉರಿ ಕರ್ಪೂರ ಸಂಯೋಗ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯಾದಲ್ಲಿ ಮರಳಿ ರೂಪಿ [ಜಾಣಾ. ಟ]ಸಿ ಹಿಡಿಯಲುಂಟೆ ಅಯ್ಯಾ (ಅಕಂಡೇ. ೩೧೦-೩೬). ೧೧. ನಿಜ ಲಿಂಗೈಕ್ಯನ ಉಪಮಿಸಲಿಲ್ಲ ಉಪಮಿಸಲಿಲ್ಲಾಗಿ ರೂಪಿಸಲಿಲ್ಲ ರೂಪಿಸಲಿಲ್ಲಾಗಿ ಭಾವಿಸಲಿಲ್ಲ (ಅಪಂ. ೨೬೦-೦೨೬) ; ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮಲವು ಹುದುಗಿರ್ದ್ ಭೇದವ ತಿಳಿದು ರೂಪಿಸಿ ಹೇಳುಲ್ಲಡೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಿ ಎಂಬೆ (ಕಾಂಕಿ. ಕೆ. ೨೪೬-೨೪೬). ೧೬. ರವದ ಪೆರ್ಮಳೆ ಗಂಟೆಯ ಮೋಹಿಸುವ ಮೊಗವದದ ರೂಪಿಸುವ

ನೊಸಲ ಕನ್ನಡಿಯ . . . ತುರಂಗಬಲದೊಳು (ಗದಾ. ೬-೫೫ ೪). ೧೦. ಕೆತ್ತು ; ಕಂಡರಿಸು : ಮರಮರದ ಮೇಲೆಲ್ಲ ಪ್ರೇಯಸಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ರೂಹಿಸಿದ (ಪ್ರಭ. ೫೨). ೧೧. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಹುಟ್ಟು ; ಮೈದೋರು : ಸುರರು ಹೂಮಳೆಗಱೆದರಾಗಳು . . . ಗುರು ಗುಹೇಶ್ವರನಿಳೆಗೆ ರೂ[ಪಾದಾ. ಮೋ]ಹಿಸಿ ಮೆಱೆದ ಕತದಿಂದೆ (ಕ್ರಕುಂಶ ೬-೨೩) ; ಭೂಮಿಯ ತಿನ್ನವನು ತಿದ್ದಲಿಕೆ ಹರಿ ನರನಾಗಿ ರೂಹಿಸಿದ (ತೊಡಣ. ೬-೨-೨೦) ; ರೂಹಿಸಿತೊಂದು ದಿವ್ಯೋಪಾಯ (ಭಕ್ತ. ೩೦-೧೩). ೧೨. ನಿರ್ಮಿಸು ; ರಚಿಸು : ಕೇಡಿಗರೂ ಕೃತ್ರಿಮರಚನೆಯಲಿ ರೂಹಿ[ಪಾದಾ. ಮಾಡಿ]ಸಿದರರಮನೆಯ (ಸಂಹಕ. ೨೦-೭೦). [ರೂಪು + —ಇಸು]

ರೂಪು. ರೂಪ್ಯ, ರೂವ್ಯ, ರೂಹ, ರೂಹು (ನಾ). ೧. ಆಕಾರ ; ರೂಪ : ಬಾಲನುರವಣಿಸಿದನು ಮುಸಗಿದ ಕಾಲರುದ್ರನ ರೂಪ ತಾಳ್ದನು ವೈರಿಸೇನೆಯಲಿ (ಶಾಖ್ಯಕ್ರೀ. ೬-೫೭) ; ಆವರನಾಜಿಯಲಿ ಕೊಂದನೊಬ್ಬನ ಸೂಕರನ ರೂಪಿಂದಲೊಬ್ಬನ ನರಹರಿಯ ರೂಪಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತಸಹಿತ ಕೃತಾಂತನಾಜಿಯಲಿ (ತೊಡಣ. ೦-೬-೨೨). ೨. ಚೆಲುವು ; ಅಂದ ; ಸೊಗಸು : ಸ್ಮರನಂ ರೂಪಿನೊಳಿಂದ್ರನಂ ವಿಭವದೊಳ್ ಪೋ ಮೆಚ್ಚಿಂ (ಸಂಪಣಾ. ೪-೭೬) ; ಊರಿಂಗೆ ದೊರೆ ರೂವು ನಾರಿಂಗೆ ಗುಣ ರೂಪು ಜಾರು ಕೋಕಿಲೆಗೆ ಸ್ವರ ರೂಪು ರಾಜಂಗೆ ಧೀರತ್ವ ರೂಪು (ಸಭಾಪ. ೭೦೬). **ರೂಪ್ಯ** : ೧. ಧಾರಿಣಿಯೊಳು ಪೂಜಿಗೊಂಬನತಿಭಕ್ತರ ರೂಪದೊಳು ನಿರಂತರಂ ಪರಮಸಿವಾಗಮಿಕರಿಗೆ (ಚಿಳ. VII, ೪೪೨೦. ೬೨-೦೩ ; ೨೬೭೭). **ರೂವ್ಯ** : ೧. ಕುಳ್ಳಿರ್ದಂ ಸಿರಿಯರಸಂ ಕಾರ ಮುಗಿಲ ರೂವೆಂಬಿನೆಗಂ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೦೬೫) ; ರೂಪ – ರೂಪು, ರೂವು (ಕಬಾವ. ೨೭೬ ಶ್ರೀಹರ್ಷ) ; ಪರಿಯತ ದುಷ್ಪರನಿರಿಯಲೋಸುಗ ನರರ ರೂವಿಂ ರಾಮನಾಮವ ಧರಿಸಿ (ಜಾಮಾಂ. ೦-೨-೦೩). **ರೂಹ** : ೧. ಬಿಟ್ಟಿಬಿಲ್ಲಯ್ಯನ ರೂಹಕ್ಕೆ ಒಟ್ಟಿ ಭಕ್ತ್ಯಾದನಂಬುವನ ಯುಕ್ತಿ ಮಳಲೊಟ್ಟಿಯಂತೆ ನೋಡಾ (ಸಿಪ್ರ. ೬೨-೪೦೦) ; ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಂಗೆಯ್ದು ತಲ್ಲಿಂಗದಂಗದೊಳಿನಂಗಾರಿಯೆಚ್ಚ ರೂಹ ಕಂಡು (ಕ್ಷೇಸಾ. ೭ ೫೦೫೫). **ರೂಹು** : ೧. "ರೂಹೆಂಬುದು ರೂವಂ" (ಶಬ್ದಮ. ೨೦೬) ; ರೂಪಿಲ್ಲದೊಡಂ ಕೆಲಬರ ಸಹಾಯದಿಂ ... ರೂಹಂ ಪಡದೇಕೆ ಮರುಳೆ ನೀಂ ವ್ಯರ್ಥಗಳೆವೈ (ಕಬಾಗಳ್ಳ. ೩-೦೩೦); ನಾವಿಲ್ಲದ ಕೇಡಿಲ್ಲದ ರೂಹಿಲ್ಲದ ಚಲುವಂಗಾನೊಲಿದೆ (ಹರಾಶೀ. ೩- ೦೩೨-೨೬೫); ಕಳೆತ ಹಲಾಹಳದ ಕಜ್ಜಾಯವೆನಿಸಿತು ರೂಹು . . . ಸುರಸತಿಯ (ಶಾಖ್ಯತಿ. ೦-೨೨).

ರೂಪುಮಾಡಿಸು = ಭೂಮಿಯನ್ನು ವ್ಯವಸಾಯಯೋಗ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಸು : ದೊಡ್ಡೀರಿಯ ಕೆರೆಯ ಕಟ್ಟಿಸಿ ರೂಪು ಮಾಡಿಸಿದಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಗದೆ (ಚಿಳ. VII, ೪೪೦೦. ೫೬-೬; ೨೬೭೭ ?). **ರೂಪುಮಾಡು** = ರೂಪು ಮಾಡಿಸು : ತೋಟಗದ್ದೆಯನು ಮಾಡಿಸಿ ವ್ಯವಸಾಯದಿಂದ ರೂಪು ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಚಿಳ. XVI, ೪೫೬-೬೪; ೨೬೭೭); ಕೆಱೆಯ ಒಡಪುಗಳನೂ ಕಟ್ಟಿ ರೂಪುಮಾಡಲಾಗಿ (ಚಿಳ. IX (೩), ೫೦೪೫. ೦೬೪-೦೬; ೨೬೭೭).

[< ಪ್ರಾ. ರೂವ. / ಸಂ. ರೂಪ]

ರೂಪುಗರೆ. ರೂಹುಗರೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಕಾರವು ಕಾಣದಂತಾಗು ; ಅದೃಶ್ಯವಾಗು : ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸನಳಕ ಮಾತಂ ಪಂಬಿ . . . ರೂಪುಗರೆದು ಪೆಱಮಱಗನೆ ಬರುತಿರ್ಮ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೦೬ ೪); ಪೊಕ್ಕಳ್ ಶ್ರಿದ ಶೋತ್ರಮೆ ರೂಪುಗರೆದು ಜನನೀಗ್ಯಹಮಂ (ಅಪಂಪು. ೪-೦೯). ೨. ಬೇರೆ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸು ; ವೇಷ ಮರೆಸಿಕೊಳ್ಳು : ತನ್ನ ರೂಪುಗರೆದಿರುಳ್ ಪೊಲಲ್ಲಮಂ ಕಳ್ದು ದಿಮಸ್ಕೀ ಪಾಂಗಿನೊಳ್ ತೊನ್ನನಾಗಿರ್ದೊಂ (ಕಣ್ಣಾ. ೦೨೪-೪) ; ಭೀಮಸೇನಂ ಕೇಳ್ದವಂದಿರೊಡನೆ ರೂಪುಗರೆದು ಪೊಲಲಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು . . . ಕೀಚಕವಿಕಾಯಧ್ವಂಸನಂ ಮಾಡಿದಂ (ಪಂಪಾ. ೪-೭೯ ೪)॰ **ರೂಹುಗರೆ** : ೨. ಧ್ರೋಹಿಯನು ಗೆಲಲಿದು . . . ರೂಹುಗರೆದಿಳೆಯುಮರರಂದದಲಾಹವ ಬೇಡುವುದು ಕೊಲುವುದು (ಅಭಿಗ. ೦೦-೭೭-೭೯). [ರೂಪು + ಕರ್ಚ್]

ರೂಪುಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಕಾರವನ್ನು ಕಾಣು; ರೂಪವನ್ನು ನೋಡು : ರೂಪುಗಾಣುತಲಂತರಂಗದೊಳ್ ಸಂತಸ ವ್ಯಾಪಿಸೆ (ಪುರಂಚ. ೨೦-೨೦). ೨. ಚೆಲುವನ್ನು ಕಾಣು : ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ನೋಡು : ಈ ಲೋಕದೊಳ್ ರೂಪುಗಾಣದೊಡಂ ತೊಟ್ಟನೆ . . . ಎರ್ದೆಗೆಟ್ಟರಾರ್ (ಆದಂಪು. ೭೭೦). [ರೂಪು + ಕಾಣ್]

ರೂಪುಗಾಣಿಸು, ರೂಹುಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಕಾರವು ತೋರು,—ಕಾಣು : ತಾನರ್ಧತನುವಿನೊಳಾ ಗಿರಿಜ ಶಿವನೊಳು ಬೆರೆಸಿದಳೊ ರೂಪುಗಾಣಿಸದು (ಪಭಾ. ೦೬-೬). **ರೂಹುಗಾಣಿಸು** : ೧. ರೂಹುಗಾಣಿಸದಂತೆ ವಿಪ್ರವೇಷವನಾಂತು . . . ಅವರಿರ್ದರುಂ ಮಯೂರಧ್ವಜನ ಪಟ್ಟಣಕೆ ನಡತಂದರು (ಕ್ಷೇಬಾಭಾ. ೫೬-೬). ೨. ರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸು,—ಪ್ರದರ್ಶಿಸು : ಕ್ಷೋಣಿಯೊಳಾತ್ಮೇಶ್ವರನ ದಿಟ್ಟಿಗೆ ರೂಹುಗಾಣಿಸಿ ಬಾಯಾಱಿಸುತೆ ಬಾಣತಿರೂಹಿಂದೆ ಬಂದಳು ಹರಿನೀಲವೇಣಿ (ಕೋಚಿತ. ೦೬-೮೬). [ರೂಪು + ಕಾಣಿಸು]

ರೂಪುಗಿಡು ' ರೂಪುಗೆಡು. ' ನೋ.

ರೂಪುಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ರೂಪವನ್ನು ತಾಳು,—ಪಡೆ : ಲೋಹಸಂಗದಿಂದಗ್ನಿ ಒಡಿಮಡೆದಂತೆ ರೂಪುಗೂಡಿದ ರುಚಿಯ ಸತ್ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದರ್ಪಿಸುವೇಕು (ಶಪಂ. ೨೩೭-೦೦೬೯). [ರೂಪು + ಕೂಡು$_1$]

ರೂಪುಗೆಡು, ರೂಪುಗಿಡು, ರೂವುಗಿಡು, ರೂಹುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಕಾರವು ಕೆಟ್ಟುಹೋಗು ; ವಿಕಾರವಾಗು : ಕದನದೊಳಾರ್ದು ಸಾರ್ದಿಸೆ ಮಹಾರಥರ್ . . . ಮಡಂ ಕಡಿವೋದುವು ಪಾಪೆ ರೂಪುಗೆಟ್ಟುದು (ಕಂಗಾಪು. ೦೬-೬೯) ; ದೀಪಿಸುವ ಮಾಣಿಕ್ಯವಂ ಮಳ್ಗಿನಾಪರಿಮಿತಪಟುಮುಸುಕೆದಡೆ ರೂಪುಗೆಡುವುದೆ (ಪಭಾ. ೫೬-೭೦). ೨. ರೂಪವು ಕಾಣದಾಗು ; ಮರೆಯಾಗು ; ತರದಿಂ ಮೇಲೊಗೆದಿರ್ಪ ಬೀಲಿವಟ್ಟೆಗಳ್ ತಳ್ವಾಗಸಂ ರೂಪುಗೆಟ್ಟುರೆ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೨೫೨). **ರೂಪುಗಿಡು** : ೧. ನೀಂ ಮೃಡನೊಳಿರ್ದ್ದ ರೂಪುಗಿಡುವಂದಿವು ಮಾಡಿದ ಮಾಟವಾವುದು (ಪಗಂ. ೦೬-೫೬). **ರೂವುಗಿಡು** : ೨. ರೂವು[ಪಾದಾ. ಪೂರ್ಣ]ಗಿಡೆ ತೆಂಬೆಲರಂಬಿಗಳೊಡ್ಡು ಪಾಱೆ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೭೦೦). **ರೂಹುಗೆಡು** : ೧. ತ್ರಾಹಿ ಮದನಾಂತಕ . . . ಜಗತ್ರಯ ರೂಹುಗೆಡುತಿದೆ ದೇವ (ಶಾಖ್ಯಕ. ೬-೪೩). [ರೂಪು + ಕೆಡು$_1$]

ರೂಪುಗೇಡು, ರೂಹುಗೇಡು (ನಾ). ಕುರೂಪ ; ವಿಕಾರ ; ವಿಕೃತಿ : ಕಳವಳದಿಂದನ್ನೆಗಮಿಂದುಕಾಮಸೂರ್ಯರ್ ಜಗಜ್ಜಿರ್ ಕಱೆ ರೂಪುಗೇಡು ನಿಡುಬವಱಗಳಂ (ಪಭಾ. ೬-೦೦). **ರೂಹುಗೇಡು** : ಎಂತೆನಗೆ ರೂಹುಗೇಡನ್ ತಂದಪ್ಪು ಎಂಬುದನ್. . . ಬಿತ್ತರಿಸುವೆನ್ (ಪಕ್ಕ್ರ. ೪೯-೬೫೯).

[ರೂಪು + ಕೇಡು]

ರೂಪುಗೊಳ್, ರೂಪುಗೊಳ್ಳು, ರೂಹುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಆಕಾರವನ್ನು ಪಡೆ; ರೂಪವನ್ನು ತಾಳು : ಭಕ್ತಿಯೆ ಭವಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ರೂಪುಗೊಂಡಂತಿರ್ದಳ್ (ಆದಂಪು. ೬೬೦); ಶಿವನಾ ರೂಪುಗೊಂಡೊರಿದಿಹುದು ಚೋದ್ಯಮೆ (ಪಭಾ. ೦೬-೦೬). **ರೂಪುಗೊಳ್ಳು** : ನಿರ್ದಿಷ್ಟರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪಠ್ಯವಿಷಯ ರೂಪುಗೊಳ್ಳಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷ. ೦೬೯); ಸೆಯುಕ್ತಜೀವಕಣದ ವಿಭಜನೆ ವಿಕಾಸದಿಂದ ನವಮಾಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಗುವು ರೂಪುಗೊಳ್ಳುವುದು (ಗೃಹಿ. ೦೦೬). **ರೂಹುಗೊಳ್** : ಭವನ ನೇಪದ ಕಾಹು ರೂಹುಗೊಂಡೊಗೆವಂತೆ ಉದಯವಾದಂ ಶಿವನ ಸೌಂದರಾಧಿಪನೆಂದು (ಪಂಪಿಕ. ೦-೦೦೬); ಪರಿಮಳವೇ ರೂಹುಗೊಂಡು ಪುಷ್ಪವಾದುತೆ (ಪೋಗತಾ. ೭೨ ಶ್ರೀಹರ್ಷ).

[ರೂಪು + ಕೊಳ್$_1$]

ರೂಪುಗೊಳ್ಳು ' ರೂಪುಗೊಳ್ ' ನೋ.

ರೂಪುಜೇವೆ ' ರೂಪಜೇವೆ ' ನೋ.

ರೂಪುದಳೆ. ರೂಹುದಳೆ (ಕ್ರಿ)· = ರೂಪುಗೊಳ್ : ಆಂ ಭರದಿಂದ ನಿನ್ನಯ ಭುಜಬಲದೆಬ್ಬರಮಂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಲ್ ಡಂಭದಿನೊಂದು ರೂಪು [ಕಾಣಂ· ಹು]ದಳೆದಿನ್ನೆವರಂ ಪೊಣರ್ದಿಕ್ಕುವಟ್ಟು ಕಂಡೆಂ (ಪಂಪ್ರಕೃ· ೩-೩೨).

ರೂಹುದಳೆ : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ರೂಪು + ತಳೆ$_1$]

ರೂಪುದೋಱಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಆಕಾರವನ್ನು ತೋರಿಸು; ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗು : ಎಡವಿಡದೆ ರೂಪುದೋಱಿಸುವ ಸಂಕಲ್ಪವ್ಯವಸಿತಿಯ ಯುವರಾಜನ ಮದೀಯ ವಿರಹಮರಣಭಯಹರಣನಪ್ಪುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣಂ (ಕಾಪಂ·ಲಾ· ೩೦೭); ಪರಪುರುಷರು ರೂಪುದೋಱಿ ಸರಿವರಲ್ಲದೆಯೊಂದುಶಾವಿನೊಳಿರರು (ಪಂಹಂ· ೩-೨).

[ರೂಪುದೋಱು + — ಇಸು$_5$]

ರೂಪುದೋಱು. ರೂಹುದೋಱು (ಕ್ರಿ)· = ರೂಪುದೋಱಿಸು : ರೂಪುದೋಱದೆ ಬಂದು ಸುಭಟನ ಚಾಪವನು ಖಂಡಿಸುವುದು (ಶಾಬ್ಯಾಕ್ರ್ಯ· ೩-೨೯); ಇಭಚರ್ಮಾಂಬರಮನೆಯರಮಮರ್ದನೆಯ ರೂಪುದೋಱಿದ ನಾಗಳ್ (ಕ್ಷತ್ರ· ೦೪-೦೦೩ ಪ). **ರೂಹುದೋಱು :** ಚತುರ್ಮುಖನಬ್ಜ ನೇತ್ರುವೆಂದೊದವಿದತರ್ಕ್ಕರೆಂಬವರ್ಗೆ ಸುಂಟಿಸಬ್ಬಾರದು ರೂಹುದೋಱಿ ಬಾರದು (ಪಂಚಾಸ· ೪೩); ಕಲಿಭೀಮ ನಾತ್ಮಕಿ ರೂಹುದೋಱಿದರು (ಶಾಬ್ಯಾಕ್ರ್ಯ· ೩-೭೩).

[ರೂಪು + ತೋಱು]

ರೂಪುರೇಖೆ (ನಾ)· ಸ್ವರೂಪ; ಆಕಾರ : ನಮ್ಮ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಉಚಿತವೆನಿಸುವ ನೂತನ ತತ್ವದೃಷ್ಟಿಯ ರೂಪುರೇಖೆಗಳು (ಶಿಕ್ಷಣ· ೦೭); ಖಿಲ್ಜಿಯ ರೂಪುರೇಖೆಗಳಳ್ಳ ಒಬ್ಬ ಯವನನು ಗೌಡದೇಶವನ್ನು ಜಯಿಸುವವನಾಗಿದ್ದನು (ಬಿಷಕು· ೦೮೨).

[ರೂಪು + ರೇಖೆ]

ರೂಪುವಡೆ. ರೂಹುವಡೆ (ಕ್ರಿ)· = ರೂಪುಗೊಳ್ : ಏಳ್ದಿದನಾಸನದೃಢತೆ ರೂಪುವಡೆದತ್ತೆನಲಿಂದ್ರಾಯುಧಮನಂದು ಚಂದ್ರಾಪೀಡಂ (ಕಾದಂಪ್ರ· ೪೬೨); ಕೇಳೀನಂದನ ಪಾರಿಜಾತನ ಬಂದಾರದಂತೆ ರೂಪುವಡೆದು ಮೆಱೆದುದು (ಕಂಚಿ· ೩-೦೦೦). **ರೂಹುವಡೆ :** ಮಂದರಾಗವೆ ರೂಹುವಡದುದೆನೆ ಸಂಪ್ರೀತಿಯಿಂದೊಂದಿ ಚಲಿಸದಿರ್ (ಪದ್ಮಣಾ· ೩-೩೯).

[ರೂಪು + ಪಡೆ$_1$]

ರೂಪುವಿಡಿ. ರೂಹುವಿಡಿ (ಕ್ರಿ)· ೧. ಬೆಲುವನ್ನು ಹೊಂದು; ಅಂದವಾಗು : ರೂಪುವಿಡಿದ ಹೊನ್ನ ಪುತ್ಥಳಿಗಳ ಕಾಂತಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವು ಬೌದೆಸೆಯ (ಕಂಪ್ರ· ೫೦-೩೬). **ರೂಹುವಿಡಿ :** ೨. ಆಕಾರವನ್ನು ತಾಳು; ರೂಪುದೋರು : ಮನಸಿನ ಭ್ರಮೆ ರೂಹುವಿಡಿದರೆವುದು ಬಂದು ಕನಸಿನೊಳು (ಶುರಿ:ಚ್ಚ· ೨೦-೦೯).

[ರೂಪು + ಪಿಡಿ$_1$]

ರೂಪುವೆರು ' ರೂಪುವೆಱು ' ನೋ.

ರೂಪುವೆಱು. ರೂಪುವೆರು (ಕ್ರಿ)· = ರೂಪುಗೊಳ್ : ಉರಗಕ್ಷ್ಮಿನೊಗೆದ ವೀರಂದೆರಸೊದವಿದ ನಂದು ರೂಪುವೆತ್ತವೊಲೇನಚ್ಚರಿಯಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿದರೂ . . . ವೀರಗಣೇಸರ್ (ಪಂಗಣ· ೦೩೦). **ರೂಪುವೆರು :** ಶಾಂತಿಯೇ ಮನೆಯ ರೂಪುವೆತ್ತಿದೆಯೇ (ಪುಷಮ· ೨).

[ರೂಪು + ಪೆಱು$_1$]

ರೂಪೋತ್ಕರ (ನಾ)· ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದವನು; ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರನಾದವನು: ಕಡುಸುಖಿ ಭೋಗಿ ರೂಪೋತ್ಕರನು ಧನಿಕನು ರಾಜಪೂಜ್ಯನು (ಶಾಬ್ಯಾಕಾ· ೩-೦೦೩).

[ಸಂ.]

ರೂಪ್ಯ (ಗು)· ೧. ಬೆಲುವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ. ೨. ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತಿದ ; ಠಸ್ಸೆ ಹಾಕಿದ. (ನಾ)· ೩. ಬೆಳ್ಳಿ; ರಜತ : ''ರಜತಂ, ಕಳಧೌತಂ, ರೂಪ್ಯಂ, ತಾರಂ— ಈ ೪ ಬೆಳ್ಳಿ'' (ಹೇಕಾಮ· ೨೮-೦೪); ಜಗಕ್ಕಾಶ್ಚರ್ಯಮೈಶ್ವರ್ಯವಾಮಸಥಂ ರೂಪ್ಯಮಹೀಧರೇಂದ್ರಂ (ಅಪ್ಪ· ೦-೬೯); ರೂಪ್ಯದ ಕುಪ್ಪಿಗೆಗಳೊಳಂ . . . ಪೀವಿದಸಿತಾನನಂ ತೆಱದ ಬಂಧುರ ಸುಗಂಧವಸ್ತುಸಂದೋಹಮಂ ಪಿಡಿದು (ಪಗಂ· ೬-೦೪೫).

೪· ಮುದ್ರಿಸಿದ ಬೆಳ್ಳಿ, ಚಿನ್ನ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಗಳ ನಾಣ್ಯ; ರೂಪಾಯಿ: ''ರೂಪ್ಯಂ, ಆಹತಂ, ತದ್ವಯಂ—ಅರಸಿನ ಮುದ್ರೆ ಹೊಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಬೆಳ್ಳಿ ಧಂಗಾರದ ನಾಣ್ಯಗಳ ಪೆಸರು'' (ಸಿಣ್ಣಾ·ಚಿ· ೩೦೬). [ಪಂ.]

ರೂಬ್‌ರೂಬ್ 'ರೂಬುರೂಬು' ನೋ.

ರೂಬರು (ಅ)· ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ; ಎದುರಿನಲ್ಲಿ : ದಂಡನ್ನು ಕೊಡುಮಾಡಿ ಅವರ ರೂಬರು ಇಳಿದು ಲಡಾಯಿ ಕೊಡಬೇಕು (ಪತ್ರ ಪ್ರ· ೬೬).

[←ಪಾರ. ರೂಬಾರೂ; ಹಿಂ· ರೂಬರೂ; ಕುರಾ· ರೂಬರೂ· ರುಬರು]

ರೂಬುರೂಬು. ರೂಬ್‌ರೂಬ್ (ಅ)· ಎದುರಿಗೆ; ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ : ಈಗ ರೂಬುರೂಬು ಬಂದು ಇರುವಂಥಾ ಕಷ್ಟ ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಇದೇ ವಳ್ಳೇದು (ಪಾಪೇಪ್ರ· ೬೬). **ರೂಬ್‌ರೂಬ್ :** ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿಗಳು ತಾವೇ ರೂಬ್‌ರೂಬ್ ತಾಲ್ಲೂಕುಕಚೇರಿಗೆ ಹೋಗಲಾರದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ . . . ನಮೂದಿಸಬೇಕು (ಗ್ರಾಪಶಾಕ· ೬).

[← ಮರಾ· ರುಬೇರೂಬ್].

ರೂಮಾಲು ' ರುಮಾಲು$_1$ ' ನೋ

ರೂಮಾಲೆ ' ರುಮಾಲು$_1$ ' ನೋ.

ರೂಯಿ (ನಾ)· ಬೀಜ ತೆಗೆದ ಹತ್ತಿ; ಅರಳೆ: ಕಾಳುಕಡಿ ರೂಯಿ ಅಂದರೆ ಅರಳೆ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಕಿರಾಣೇಜೀನಸುಗಳ ವ್ಯಾಪಿಹಾರಣೆಯು ಪತ್ರದೊಳಗಿಂದ . . . ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದೆವು (ಮುಂಶಾಖ್ಯ· ೩೦).

[← ಹಿಂ· ರುವಾ; ಮರಾ· ರೂಯ್, ರುಈ]

ರೂಲು (ನಾ)· ೧· ನಿಯಮ ; ಶಾಸನ : ಕಟ್ಟಳೆ: ಕಂದಾಯದನ್ನು ಕಟ್ಟರೇದೇಕಂದು ರೂಲಿದೆ (ರಾಪ)· ೨. ಗೆರೆ; ಸಾಲು ; ರೇಖೆ : ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಾವತಿಯಾದ ಪಟಂಗಳ ರೂಲಿನಲ್ಲಿ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಬರೆಯತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಪಶಾ· ೬).

' ರೂಲುದೊಣ್ಣೆ ' ಪರಾ. [←ಇಂ· Rule]

ರೂಲುದೊಣ್ಣೆ (ನಾ)· ಗೆರೆ ಹಾಕಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದುಂಡನೆಯ ಕೋಲು : ಗೆರೆ (ಹಾಕುವ)ಕಡ್ಡಿ, ಉರುಳೆ; ರೂಲುದೊಣ್ಣೆ (Ruler· ೧೯೫೨)· [ರೂಲು + ದೊಣ್ಣೆ$_2$]

ರೂವ್ಯ ' ರೂಪ್ಯ ' ನೋ.

ರೂವ್ಯ (ನಾ)· ಕಂಡರಿಸುವವನು ; ಶಿಲ್ಪಿ (?): ಗುತ್ಯಂ ರೂವಂಗೆ ಮಾಳಮಾಪುದುಳ್ ಕೊಡುವದು (ಅಶಿ· XIV· ೦೯೦-೩೪; ೧೭೮); ನಾಗಯೆಬ್ಬೆಯ ಮಗ ಮಾರೆಯ್ಯ ಕೊಟ್ಟೂರ ತುಱುಗೊಳಲಗ್ಗೆ ಸತ್ತ ಹೊನ್ನ ರೂವ (ಅಶಿ· XI, ೫೯೬· ೯-೬; ೧೧೬). [<ರೂವಾರಿ$_1$]

ರೂವರಿ ' ರೂವಾರಿ ' ನೋ.

ರೂವಳಿ ' ರೂಪಟಿ ' ನೋ.

ರೂವಟಿ ' ರೂಪಟಿ ' ನೋ.

ರೂವಾರ ' ರೂಪಾರ ' ನೋ.

ರೂವಾರಿ. ರುವರಿ, ರುವಾರಿ, ರೂವರಿ, ರೂಹರಿ (ನಾ)· ವಿಗ್ರಹ, ಶಾಸನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತುವವನು : ಖಿಣ್ಣಸ್ಫುಟತ ಮೊದಲಾಗಲ್ಲಾ ಬೆಸನುಮಂ ನಡೆಯಿಸುವ ರೂವಾರಿ ಮಜ್ಜೋಜಂಗೆ ಮತ್ಕರ್ಷನ್ನೆರಡು (ಕೌಷಿ· IX-i, ೦೦೨-೩೩·; ೧೦೭೫); ಮಂಜಿಯಾನೆಯು ಸಿಪ್ಪ ಚಿಕ್ಕ ರೂವಾರಿ (ಪ್ರಬಂ· ೦೯೩, ೨೯-೦೦ ; ೧೨೨೦); ದಾಸೋಜ ಸಾಮಾನ್ಯನಲ್ಲ, ಕುಂಬ ಹೆಸರಾದ ರೂವಾರಿ (ಪಸಂ· ೪೭). **ರುವರಿ :** ಯಿ ರೂವ ಮಾಡಿದ ರುವರ್ಕಿ ದೋಗೋಜ (ಪ್ರತಂ· ೦೯೩, ೨೩-೯; ೧೨೧೨). **ರುವಾರಿ :** ರುವಾರಿಯ ಉಳಿಯು ಬೆಳಗಲ್ಲನ್ನು . . . ಚಮತ್ಕೃತಿ ಲಾಲಿತ್ಯಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಕೆಲಸ (ಕಾಪಾ· ೦೧). **ರೂವರಿ :** ರೂವರಿ ಮಲ್ಲಿತಮ್ಮ (ಅಶಿ· XIV· ೬೨೫· ೦೭೫-೫೦; ಪು· ೧೨೫೫); ರೂವರಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಪಾರೋಜ

(ಮುಂಡಾ. ೦೯೦೩, ೬೭೫-೬; ೧). **ರೂಹರಿ** : ರೂಹರಿ ಬಮ್ಮೋಜನ ಮಗ ಸುರಿಯಾಚಾರಿ ಬರದ. (ಶಿ. ೭೩೨. ೫೯೫- ೯-೨೬: 1187).

[< ಸಂ. ರೂಪಕಾರಿನ್]

ರೂವಿಕ (ನಾ)· ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಯಾವದ್ರೂವಿಕಗ್ರಾಮ (ಇ. VII, ೨೦೬, ೧೨-೬೨; ಸು. 1088ರ ಶಿ).

[?]

ರೂವಿಡು ' ರೂಪಿಡು ' ನೋ·

ರೂವಿಲಿ ' ರೂಪಿಲಿ ' ನೋ·

ರೂವಿಲ್ಲ (ನಾ). ಆಕಾರವಿಲ್ಲದವನು; ಮನ್ಮಥ : " ಅನಂಗನಲ್ಲಿ ರೂವಿಲ್ಲನ್" (ಶಾಸಾ· ೫೯).

[ರೂಪು (< ರೂಪು)+ಇಲ್$_1$+ — ಅ$_7$]

ರೂವಿಸು ' ರೂಪಿಸು ' ನೋ·

ರೂವು ' ರೂಪು ' ನೋ·

ರೂವುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಹರಳು; ಔಡಲ.

[ಸಂ.]

ರೂವುಗಿಡು ' ರೂಪುಗೆಡು ' ನೋ·

ರೂಷಿತ (ಗು). ಗಿ· ಶೃಂಗರಿಸಿದ; ಅಲಂಕರಿಸಿದ. ೨. ಒರಟು ಮಾಡಿದ; ತರಕಲು ಮಾಡಿದ. ೩. ಪುಡಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ. ೪ ಲೇಪಿಸಿದ; ಬಳಿದ· ೫· ಆವರಿಸಿದ; ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ·(ನಾ). ೬. ಮುಸುಕಿದುದು; ಆವೃತವಾದುದು: "ರೂಷಿತಂ, ಕುಂಠಿತಂ— ಈ ೨ ಮುಸುಕಿದುದು" (ಶಬ್ದಮ. ೦೩೬-೬೩).

[ಸಂ.]

ರೂಹ ' ರೂಪು ' ನೋ·

ರೂಹರಿ ' ರೂಪಾರಿ ' ನೋ·

ರೂಹಾರ ' ರೂಪಾರ ' ನೋ·

ರೂಹಿಡು ' ರೂಪಿಡು ' ನೋ·

ರೂಹಿಸು ' ರೂಪಿಸು ' ನೋ·

ರೂಹು ' ರೂಪು ' ನೋ·

ರೂಹುಗರೆ ' ರೂಪುಗರೆ ' ನೋ·

ರೂಹುಗಳೆ (ಕ್ರಿ)· ರೂಪವು ಕೆಡು : ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತಗೊಳ್ಳು : ರೂಹುಗಳೆದುಟ್ಟಬವೆಗಳ ಕಾಳಿಕದು ಮೋಱೆಯ ತಾಱಿದೊಡಲುಗಳ . . . ತರಳ ಹೃದಯದ ದೇವೇಂದ್ರನನಱಿಸಿ ಕಂದರು (ಶಾಖ್ಯ. ೬-೦೨).

[ರೂಹು (< ರೂಪು) + ಕಳ್$_1$]

ರೂಹುಗಾಣಿಸು ' ರೂಪುಗಾಣಿಸು ' ನೋ·

ರೂಹುಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ)· (ಆಕಾರವನ್ನು) ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು; ನೀಗು : ಜನನ ಮಂತರಣಂಗಳಂ ರೂಹುಗೆಡಿಸಿದ್ದ ಗುರುವೆ (ಕಂಪಿಶಿ. ಪೀ. ೨೫೯-೨೦); ಸ್ತೋ ಜನ್ಮವ ರೂಹುಗೆಡಿಸಿ ಮುಂದೆ ನೀನು ಹೋಹ ಮುಕ್ತಿಗೆ ನಾನು ಬರಬೇಕು (ಶಿಪು. ೫೯-೬೬); [ರೂಹುಗೆಡು (<ರೂಪುಗೆಡು)+—ಇಸು$_5$]

ರೂಹುಗೆಡು ' ರೂಪುಗೆಡು ' ನೋ·

ರೂಹುಗೇಡು ' ರೂಪುಗೇಡು ' ನೋ·

ರೂಹುಗೊಳ್ ' ರೂಪುಗೊಳ್ ' ನೋ·

ರೂಹುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ)· ರೂಪಿಸು: ರಚಿಸು : ತನ್ನರಂ. . . ಬಿಂಕಂ ಬಡೆಮೆ ಮುಹಚಾರೆಯಮಂ ಮಾಡಿ ರೂಢಿವಡೆದ ಮಧ್ಯಮಾದಿಯಂಬಾದಿ ರಾಗಮಂ ರೂಹುಗೊಳಿಪುದುಂ (ಶಾಂಶಿಕೃ· ೦೬-೬೭ ಪ).

[ರೂಹು (< ರೂಪು)+ಕೊಳ್$_1$+— ಇಪ್ಪು$_3$]

ರೂಹುದಳೆ ' ರೂಪುದಳೆ ' ನೋ·

ರೂಹುದೋಱು ' ರೂಪುದೋಱು ' ನೋ·

ರೂಹುಮಡೆ ' ರೂಪುಮಡೆ ' ನೋ·

ರೂಹುವಿಡಿ ' ರೂಪುವಿಡಿ ' ನೋ·

ರೆಂಕೆ ' ಎಱಂಕೆ ' ನೋ·

ರೆಂಚೆ ' ಱಂಚೆ ' ನೋ·

ರೆಂಜೆ ' ರಂಜ ' ನೋ·

ರೆಂಟ್ಟೆ, ರಂಟೆ (ನಾ)· ಹೊಲವನ್ನು ಉಳಲು ಬಳಸುವ ನೇಗಿಲಿನಂಥ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ : ರಂ[ಣಾಣಂ· ರಂ]ಟೆಹೊಡೆದು ಬೆಳೆಸುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಗೇಣುಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ (ಶಿಪು· ೦೬೬-೨); ಅಂದು . . . ಬಂಡಿ, ರಂಟೆ, ಕುಂಟೆ ಮೊದಲಾದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನೂ ತೊಳೆದು ಪೂಜಿಮಾಡು ತ್ತಾರೆ (ಶಿಪ್ರಾ.೦೭೭). ರಂಟೆ : ಱುಗೆಯ ರಂಟೆ, ಕಬ್ಬಿಣದ ರಂಟೆಗಳು ಉಭಯೋಗದಲ್ಲಿ ಬರಹತ್ತಿವೆ (ಶುಂಜೂ-೩೭); ಒಡೆಯರೇ ಮಾಡುತ್ತ ಬಂದ ಅನೇಕ ರಂಟೆಗಳ ಬೇಸಾಯ ಅಲ್ಲಿತ್ತು (ಕ್ರಿಚಾಕ್ರ. ೫೯).

[?]

ರೆಂಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು : ಅವಿರಳವಪ್ಪ ವಲ್ಲಿಗೆಯ ಮೊಗ್ಗೆಯ ರಜಿಸ ರೆಂಟೆಯಂ ಸುಧಾಂಶುವ ಪೊಳೆವಂ ಪಗಲ್ ಪಸರಿ ಪಂಶುಕದುಟ್ಟುಡೆ ತೊಟ್ಟ ಕಂಚುಕಂ ವಿವಿಧಲತಾಂತಸಂತತಿಯಲಂಕರಣಾ ಸಿಗಂಪಿನಂವು ತನ್ನವಯವಶೋಭೆಯಿಂದ ಕಡುಶೋಭೆಯನಾಂತಿರಲೆಯ್ದೆ ವರ್ಮನಂ. (ಶುಶಾಪ್ರ· ೦೪-೩೨).

[?]

ರೆಂಟೆ (ನಾ)· ಮರದ ಕೊಂಬೆ ; ಶಾಖೆ ; ಟಿಸಿಲು : ಕಳೆದು ತಾಂ ಪಲಬಗೆಯ ಬಲುಗೊಂಬೆ ರೆಂಟೆಗಳನ್ನು (ಪಪಾ· ೦೨-೬); ಹಿಗ್ಗಿದನು ಮನದೊಳಗೆ ರೆಂಟೆಯಾ ಪೆಗ್ಗಿತನೆ ಕಾಣಿದಾತನ (ಶಾಕಾಸಂ. ೫-೨-೪೬): ಮಾಧವ ಮರದ ರೆಂಟೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದನು (ಕಾಶಿ. ೫೬).

[←ತೆಲು· ರೆಂಬ, ರೆಬ್ಬ, ರೆಮ್ಮ]

ರೆಕ್ಕೆ ' ಎಱಂಕೆ ' ನೋ·

ರೆಕ್ಕೆಗಾರುವೆ (ನಾ)· ರೆಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಇರುವೆ : (೬).

[ರೆಕ್ಕೆ (< ಎಱಂಕೆ)+ಇರುವೆ (<ಇಜುಂವೆ)]

ರೆಕ್ಕೆಹುಳು (ನಾ). ರೆಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು; ಈಚಲು ಹುಳು : ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಜೆಯಾದ ಕೂಡಲೆ ರೆಕ್ಕೆಹುಳುಗಳು ಬಂದು ಬಿದ್ದುತ್ತವೆ (೬೩೨). [ರೆಕ್ಕೆ (< ಎಱಂಕೆ)+ಹುಳು (<ಪುಟು)]

ರೆಜಿಸ್ಟರು, ರಿಜಿಸ್ಟರು (ನಾ). ನಿಗದಿಮಾಡಿದ ವಿವರಗಳನ್ನು ನಮೂದಿಸುವ ಪುಸ್ತಕ; ದಾಖಲೆಪುಸ್ತಕ : ಕೌಂಟರಿನಲ್ಲಿದ್ದ ರೆಜಿಸ್ಟರಿನಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿವರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದಂತೆ . . . ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಹೊಸಪ್ರ· ೦೩೩). **ರಿಜಿಸ್ಟರು** : ಅವಳು ರಿಜಿಸ್ಟರಿನಲ್ಲಿ ಸಹಿ ಹಾಕಿದಳು (೬೩೨). [← ಇಂ. Register]

ರೆಟ್ಟೆ ' ಱಟ್ಟೆ ' ನೋ·

ರೆಡಿಯೂರ್ (ನಾ)· ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಉದಕಪೂರ್ವ್ವಂ ದತ್ತಃ ಆಸ್ಯ ತಟಾಕಸ್ಯ ರೆಡಿಯೂರ್ನ್ನಾಮಗ್ರಾಮಸ್ಯ ಕೇದಾರೇಷು (ಮೈಶಿ. ೦೯೦೩. ೦೨-೩೨: ೬೮೦).

[?]

ರೆಡ್ಡಿ, ರಡ್ಡಿ (ನಾ). ೧. ಕರ್ನಾಟಕ ಮತ್ತು ಆಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದ ಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವ, ವ್ಯವಸಾಯವೇ ಮುಖ್ಯಕಸುಬಾಗಿದ್ದು, ತೆಲುಗು ಭಾಷೆಯನ್ನಾಡುವ ಒಂದು ಜನಾಂಗ : (೬)· **ರಡ್ಡಿ** : ೧. ಕಾಮ ಹರಭಕ್ತನೋರ್ವಂ ರಡ್ಡಿಕುಲಭವಂ . . . ಹೇಮರಡ್ಡಿಯೆನಿಪ್ಪವಂ . . . ಸಂಸಾರಮಂ ಮಾಡುವಿರಲು (ಪ್ರಭಾ. ೨-೯); "ರಡ್ಡಿ "ಯೆಂಬ ಅಡ್ಡಹೆಸರು ಹೇಮನ ವಂಶದವರಿಗೆ ಬಿತ್ತು (ಕಾಗ. ೦೨೩). ೨. ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ಪಟೇಲ : ಪಟೇಲನಿಗೆ . . . ರಡ್ಡಿ, ಹೆಗ್ಗಡೆ ಎಂತಲೂ ಹೆಸರುಂಟು (ಗ್ರಾಪಾಕ. ೦) ; ಗೌಡ· ನಾಯಕ, ರಡ್ಡಿ (ದೇಸಾಯಿ) ಎಂಬುವು ಬೇರೆಬೇರೆ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದ ಹೆಸರುಗಳು (ಕರ್ಗಾಪ್ರ. ೦೨೩).

[ದೇ.ಶ ತಮಿ. ಇರಟ್ಟಿ, ರೆಟ್ಟಿ ; ತೆಲು. ರೆಡ್ಡಿ, ರಡ್ಡಿ]

ರೆಪ್ಪ ' ಱೆಪ್ಪ ' ನೋ·

ರೆಪ್ಪೆ1 ' ಱೆಪ್ಪೆ ' ನೋ.

ರೆಪ್ಪೆ2 (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ರೆಪ್ಪೆ, ತೊಟ್ಟಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀಕಾ. ೦೬-೪೦೩)· [?·/ ತೆಲು. ರೆವ್ಪಾಲ]

ರೆಪ್ಪೆಬಡಿ (ಕ್ರಿ)· ಎವೆಯನ್ನು ಅಲುಗಾಡಿಸು ; ರೆಪ್ಪೆಹೊಡೆ : ನವ ಕುಮಾರನನ್ನು ರೆಪ್ಪೆಬಡಿಯದೆ . . . ನೋಡುತ್ತ ರಾಜಮೋಹಿನಿಯಾಗಿ ನಿಂತಳು (ಶಾಳಾಂ· ೧೧). [ರೆಪ್ಪೆ1 (< ಱೆಪ್ಪೆ) + ಬಡಿ1]

ರೆಪ್ಪೆಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ)· ೧. = ರೆಪ್ಪೆಬಡಿ : ಅವನು, ಅವಳನ್ನು ರೆಪ್ಪೆ ಹೊಡೆಯದ ಹಾಗೆ ನೋಡಿದ (ಕೂಡ). ೨. ಸೂಚಿಸು; ಸನ್ನೆಮಾಡು : ಅವಳು ಆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಎಲ್ಲರ ಮುಂದೂ ಹೇಳಬೇಡವೆಂದು ರೆಪ್ಪೆ ಹೊಡೆದು ಸೂಚಿಸಿದಳು (ಕೂಡ).

[ರೆಪ್ಪೆ1 (< ಱೆಪ್ಪೆ) + ಹೊಡೆ1 (< ಪೊಡೆ1)]

ರೆವಡಿ (ನಾ)· ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಶಿಲೇಮುದ್ದರ ಮರ್ಮ್ಯಾನ್ ಸರ್ವಸಿದ್ಧಿ ಆಚಾರ್ಜ್ಯ(ರ್ಯ್)ರ ಬಿಟ್ಟರ ರೆವಡಿಒಜ್ಜರ್ ತೆಂಕಣದಿಶೆ ಮಾಡಿದೊರ್ (ಇ. X, ೧೭೦-೪ ; ೬೫ಮ ೫೫). [?]

ರೆವಡಿಬದ್ದ (ನಾ)· ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪೆಜದೂರಾ ಮಗನ್ ರೆವಡಿ ಬದ್ದರಾಟದಾಳೆ ಕೊಮರಸಿಜ್ಜನ ದೇಗುಲವ ಜದಿತ್ಯಬಟಾರಗೆ ಕೊಟ್ಟುದು (ಇ. VII, ೨೬೬-೨ ; 732). [?]

ರೆವಿನ್ಯೂ, ರೆವೆನ್ಯು (ನಾ)· ತೆರಿಗೆ, ಸುಂಕ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಬರುವ ಹುಟ್ಟುವಳಿ ; ರಾಜ್ಯಾದಾಯ : ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಗಳು ಸರ್ಕಾರದ ರೆವಿನ್ಯೂದಾಖಲೆಲ್ಲಾ ಕಂದಾಯದ ಪಣದ ವಸೂಲಿಯು ಅತಿಮುಖ್ಯ ವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿದಿರಬೇಕು (ಗ್ರಾಪಾಳ· ೬೬). **ರೆವೆನ್ಯು** : ರೆವೆನ್ಯು . . . ಹುಟ್ಟುವಳಿ, ಆದಾಯ, ಆಯ, ಉತ್ಪತ್ತಿ (Revenue· ಇಆಪ)·

[← ಇಂ. Revenue]

ರೆವೆನ್ಯೂ ' ರೆವಿನ್ಯೂ ' ನೋ.

ರೆಳ್ಳು (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೊಂಡು,— ಗಲಗು : "ರೆಳ್ಳು — ಗಲಗು" (ಶಾಪರೋ· ೨೦). [← ತೆಲು. ರೆಲ್ಲು ಜಿಲ್ಲು]

ರೆಳ್ಳುಗುಮ್ಮ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೊಂಡು : "ಹುಲ್ಲುಮೆದೆ. . . ಸಣ್ಣಹುಲ್ಲು — ಈ ೪ ಜಾಬುಹುಲ್ಲು ಹೆಸರೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು. ಅಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ರೆಳ್ಳುಗಸುವೆ " (ಸಿದ್ಧಾ.ಅ. ೦೩೦). [ರೆಳ್ಳು + ಕಸುವೆ]

ರೇಂಜರು (ನಾ)· ಅರಣ್ಯಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು : ಇಪ್ಪ ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನವಳ್ಳಿ ರೇಂಜರರಾಗಿದ್ದೀರಿ (ಕ್ರಜ. ೫೯)·

[← ಇಂ. Ranger]

ರೇಂಜರುಗಿರಿ (ನಾ)· ಅರಣ್ಯಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಅಧಿಕಾರ,— ಪದವಿ: ಮಂತ್ರಿತ್ವ ಮಾಡಲು ಹುಟ್ಟಿದವನು . . . " ರೇಂಜರುಗಿರಿ " ಯಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತನಾಗಬೇಕಾಯಿತು (ಕುಣಾಯಿ· ೩೦). [ರೇಂಜರು + — ಗಿರಿ]

ರೇಕ (ನಾ)· ೧. ಸಂದೇಹ ; ಸಂಶಯ· ೨. ಕೀಳುಜಾತಿಯವನು· ೩. ಕಪ್ಪೆ· ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು· ೫. ಭೇದಿ ; ವಿರೇಚನ·

[ಸಂ.]

ರೇಕಮಿಸರ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬಿಣದ ಆಯುಧ : ಮಕರದಿಬ್ಬಿ ರೇಕವಿಸರ ಗೋವಿ ತುಪಾಕಿ ಮೊದಲಾದ ಆಯಸಯಂತ್ರಜಾಲಗಳು (ಕೃಪಾಕ· ೬೭). [?]

ರೇಕು (ನಾ)· ೧· ಚಿನ್ನ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಗಳ ತೆಳುವಾದ ತಗಡು; ವರ್ತಿ : ದಪ್ಪಮೀನು, ಸಣ್ಣಮೀನು ಬೆಳ್ಳಿಯ ಜೂರುಗಳಂತೆ· ಚಿನ್ನದ ರೇಕುಗಳಂತೆ . . . ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದವು (ಪಕ್ಷ· ೭) : ಚಂದ್ರನ ಬೆಳ್ಳಿ ಎಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ರೇಕುಗಳನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸಿದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಅಪಚ· ೦೮೫)· ೨. ಹೂವಿನ ಎಸಳು ; ಪಕಳೆ : ಹುವ್ವಿನ ರೇಕುಗಳಂ ಕರ್ಪೂರದ ಪುಡಿಯಂ ಶರಗಿನಂ ಸವರಿ (ಸೌಗಂ· ೦೭೬-೦೦) ; ಆ ಪುಷ್ಪ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದರೂ ಮುರಿದ ರೇಕಿನ . . . ಬಾಡಿದ ಪುಷ್ಪಗಳಲಿಲ್ಲ (ಜಾಂತಕಾ· ೦೦೦)· ೩. ಚಿನ್ನ ; ಬಂಗಾರ : ರಂಗನ್ನ ನೋಡೋಕೆ ರೇಕು ಮಾಣಕವೇಕೆ (ಹರ್ಕಾ. ೦೭)·

[ದೇ· ಕ ತಮಿ. ಇರೇಕ್ಕು ; ತೆಲು. ರೇಕು, ಱೇಕು]

ರೇಕೆ, ರೇಖು (ನಾ)· ೧. ಗೆರೆ ; ಎಳೆ ; ರೇಖೆ : " ರೇಕೆ— ರೇಖಾ= ಗೆರೆ· ಗುರುತು " (ಕ್ರಿಕೋ· ೩೮)· ೨. ಒಂದು ಅಳತೆ : ಹೊಲಗದ ೧ ರೇಕೆ ಒಂದುವೆ ಎಱಿ ರೇಕೆ (ಅಳ· IX· ಪಾಡಿ. ೦೨-೩ ; 1662)· ೩. ಹಸನುಮಾಡುವುದು ; ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು. **ರೇಖು** : ೪. ಕಂದಾಯ ; ತೆರಿಗೆ (?) : ರೇಖು ಪ್ರಮಾಣು ಗ ೨೪. (ಅಳ· VII· ೩೫೮· ೩-೦೩ ; 1671)·

ರೇಕೆಮಾಡು, ರೇಖುವಾಡು = ಶುದ್ಧಮಾಡು ; ಹಸನು ಗೊಳಿಸು : ರೇಕೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೆ ತೋಕೂರಿಗೆ ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯದೇ ? (md) ; ಪೈರನ್ನು ಕುಯಿದು ಒಟ್ಟಿ . . . ರೇಖುಮಾಡಿ ಗುತ್ತಿಗೇದಾರರಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕುಶ್ಮಹ· ೭೨). **ರೇಕೆಯಾಗು** = ಒಕ್ಕಣೆಯಾಗು ; ಹಸನಾಗು : ರಾಗಿ ರೇಕೆಯಾಗಿದೆ (ಕೂಡ).

[< ಸಂ. ರೇಖಾ]

ರೇಖಾಂಶ (ನಾ)· [ಭೂಗೋಳ] ಭೂಮಂಡಲದ ಉತ್ತರಧ್ರುವ ದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಧ್ರುವಕ್ಕೆ· ಒಂದು ಅಂಶಕ್ಕೆ ಒಂದರಂತೆ ಮುನ್ನೂರು ಅರುವತ್ತು ರೇಖೆಗಳನ್ನು· ಎಳೆದಂತೆ ಭಾವಿಸಿರುವ ಉದ್ದ ರೇಖೆ; ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ರೇಖೆ : ರೇಖಾಂಶ (Longitude) ಅಂದರೆ ಯಾವದಾ ದರೂ ಒಂದು ಮಧ್ಯಾಹ್ನರೇಖೆಯಿಂದ ಪೂರ್ವಕಡೆಯಲ್ಲಾಗಲಿ . . . ಅಥವಾ ಪಶ್ಚಿಮಕಡೆಯಲ್ಲಾಗಲಿ ಇರುವ ಒಂದು ಸ್ಥಳಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಾಹ್ನರೇಖೆಗೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದೂರವು (ಪ್ರಗೂಚ· ೬)· ಆಕ್ಷಪೃಷ್ಠ ಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರಥಮಯಾಮ್ಯೋತ್ತರದಿಂದ ಎಣಿಸಿದ ಅಂಕಗಳಿಗೆ ರೇಖಾಂಶ ಗಳೆಂತಲೂ ಅನ್ನುವರು (ಶುಜಾಹಾ· ೬-೬೩)· 'ಆಕ್ಷಾಂಶ' ಪರಾ· [ಸಂ.]

ರೇಖಾಕೃತಿ (ನಾ)· ಗೆರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ರೇಖಾಕಾರವಾದುದು: ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲಿಪಿ ಹುಟ್ಟಿನ ಮಟ್ಟಿಗೂ ರೇಖಾಕೃತಿಯದು (ಸಂಕೋಚ· ೪)· [ಸಂ.]

ರೇಖಾಗಣಿತ (ನಾ)· [ಗಣಿತ] ಗೆರೆಗಳು, ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು ಮತ್ತು ಘನಾಕೃತಿಗಳು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು, ಪ್ರಮಾಣಸಂಬಂಧ ಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ: ಜಾಮಿಟ್ರಿ : ಭೂಮಿಯ ಅಳತೆಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರಬೇಕಾದ ರೇಖಾಗಣಿತ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಾವವು ? (ಭೂಮಾ· ೪೭)· ಈ ಪಿರಮಿಡ್ಡುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ಶಿಲ್ಪಿಗಳಿಗೆ ರೇಖಾಗಣಿತದ ಜ್ಞಾನವು ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿಯೇ ಇದ್ದಿರಬೇಕು (ಗಣಿ. ೩)· 'ಅಂಕಗಣಿತ'· 'ಬೀಜಗಣಿತ' ಪರಾ· [ಸಂ.]

ರೇಖಾಚಿತ್ರ (ನಾ)· ಗೆರೆಗಳಿಂದ ಬರೆದ ಚಿತ್ರ : ಮಧ್ಯಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದ ವಿಂಧ್ಯಾಚಲದ ತೈಮೂರುಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಕಲವು ರೇಖಾಚಿತ್ರಗಳಿವೆ (ಐತಿಕ್ರ· ೨೬)· [ಸಂ.]

ರೇಖಾಮಾತ್ರ (ಅ)· ಒಂದು ಗೆರೆಯಷ್ಟು; ಸ್ವಲ್ಪಮಾತ್ರ : ಇದುವೆ ರೇಖಾಮಾತ್ರ ಸರ್ವಾಂಗದಲಿ ನಿನ್ನನು ಮಜಿಯದಿರು (ಕುಣ್ಯಕ· ೦೨-೩೩)·

[< ಸಂ. ರೇಖಾಮಾತ್ರಂ]

ರೇಖಾಯಿಲ (ನಾ)· ರೇಖೆಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ಬರೆಯುವವನು (?) : ಅಕುಲಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ — ಗಾಥಾಯಿಲಂ, ರೇಖಾಯಿಲಂ (ಕುಪ್ರ· ೨೦೩ ಶ್ರಯೋ)· [< ರೇಖೆ + — ಅಯಿಲ್ಲ]

ರೇಖಾರೂಪ (ನಾ)· ಗೆರೆಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ಬರೆದ ನಕ್ಷೆ : ಮೂಲಭಾಷೆ ಯಿಂದ ಮೊದಲು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದುದು ತೆಲುಗುಭಾಷೆಯೆಂದೂ· ಆಮೇಲೆ

ತಮಿಳು ಕನ್ನಡಗಳು ಕವಲೊಡೆದುವೆಂದೂ . . . ಹೇಳಬಹುದು. ಇದನ್ನೇ ರೇಖಾರೂಪವಾಗಿ ಹೀಗೆ ತೋರಿಸಬಹುದು (ಕೃಷಿ. ೩೦೮). [ಸಂ.]

ರೇಖಾಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ರೇಖಾಗಣಿತ : ಸಂಖ್ಯಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕಂಡುಪಿಡಿದ ಯಶಸ್ಸು, ಧಾರತಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ. ರೇಖಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಯವನರು ಪ್ರವೀಣರು (ಚಿತ್ರಾ. ೮೩). [ಸಂ.]

ರೇಖಿಕೆ (ನಾ). ಗೆರೆ; ಗೀಟು : ಮಳಯಜರೇಣುಜಾಲಪಿಪ್ಪಾಂಡುರ ಮಪ್ಪುಂ ಕುಚದ್ವಯಂ ವಿಶ್ವಜಳಕೃತರೇಖಿಕಾರಚನಮಾದುಮ ಲೋಚನ ಯುಗ್ಮಂ (ಹರ್ಷಚ. ೮-೬೬). [ಸಂ. ರೇಖಿಕಾ]

ರೇಖಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೆರೆಯನ್ನು ಎಳೆ; ಗೀಟುಹಾಕು : ಕತ್ತುರಿ ಯಿಂದನುಮಾದಿದ ನೆಲದೊಳ್ ವೃತ್ತಪಯೋಧರೆಯರ್ವಳ್ ಸಂತಸವೆತ್ತು ಮಸೆದ ಕೊರುಗುರಿಂ ರೇಖಿಸಿ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೪-೦೩). ೨. ಚಿತ್ರಿಸು : ಶಂಕರನು 'ವೆಲ-ಮುಗಿಲಿ'ನ ಮುಖಪುಟವನ್ನು ಸುಟಿಯಾಗಿ ರೇಖಿಸಿ ಕೊಟ್ಟನು (ಶಂಮು. XI, ೫೫೪ ಪುಷ್ಪ). ೩. ಕಲ್ಪಿಸು ; ಯೋಜಿಸು : ಇವರು ತಮ್ಮ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ರೇಖಿಸುವ ರಂಗನಮೂನೆಗಳು . . . ಮಾಯಾಜಾಲವನ್ನು ಬೀಸುತ್ತವೆ (ಶಾಂಪ. ೫೬೪) ; ಜಗದಾವ ಮಪ್ಪುವು ಇದರಾಸೆ ರೇಖಿಸದು (ಪುರಂ. ೪೫-೬). [ರೇಖೆ + — ಇಸು]

ರೇಖೆ ''ರೇಕೆ'' ನೋ.

ರೇಖೆ (ನಾ). ೧. ಗೆರೆ ; ಗೀಟು : "ಗಜ್ಜಿ ರೇಖೆಯಕ್ಕುಂ" (ಶುಂಗಣಿ. ೫೦೮); ಬಿಲುಗಯ್ಯ ಕೊರುಗುರಿಂದ ಮೈಯೊಳು ತಾಗಲಿಜ್ಜಿದು ರೇಖೆಗಳ ಮಾಡಿದನು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೪-೭೫); ಪಶ್ಚಿಮಪ್ಪಲಿ ಉತ್ತರದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಎಳೆದಿರುವ ರೇಖೆಯು (ವೃತ್ತದ ವ್ಯಾಸವು) ಭರಿಯಾಗಿ ೧೮೦ ಡಿಗ್ರಿಗಳು (ಕೃಕ್ರ. ೦೬). ೨. ಗಡಿಯನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಲು, ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳತೆಮಾಡಿ ಹಾಕಿರುವ ಗೆರೆ. ೩. ಹಸನುಮಾಡುವಿಕೆ : ಶುದ್ಧ ಗೊಳಿಸುವಿಕೆ : ಸಾಲಗಾರನು ಅಡಕೆ ಭತ್ತಗಳನ್ನು ರೇಖೆಮಾಡುತ್ತಿರುವು ದನ್ನು . . . ನೋಡುತ್ತಾ ಇದ್ದರು. ಸಂಪೂರ್ಣ ರೇಖೆಯಾದೊಡನೆ ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅಮಲ್ದಾರಿ ದಾಖಲ್ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಂಪಾಂ. ೪೮). ೪. ನಿರ್ದೇಶನ ; ಸೂಚನೆ : ಭುಳುಭುಳಿಪ ಚೇತ್ಕಾರ ಕೋಳಾಹಳದ ಸೂತನ ರೇಖೆಯಲಿ ಭುಟಿಸಲಲಾಮಸ ತೇರು ಬಂದುದು ತೀವಿದಸ್ಪದಲಿ (ಶಾಕ್ಕೃಕ್ರೀ. ೪-೩೦). ೫. ಅಂದ ; ಸೊಗಸು : ಬರಿಸುವತ್ತಮದವ್ಯ ವಾಜ್ಞಿಯನರಸ ಮೇಣವು ವೈಶ್ಯಜಾತಿಯ ತುರಗ ಕಣ್ಣಿಗೆ ರೇಖೆಯಲ್ಲದೆ ಸತ್ಯಮೆಳ್ಳನಿತುಮಗುಳಲಾರವು (ಅಂಗಾ. ೪೬-೫೯). 'ರೇಖೆಗೊಳ್' ಪರಾ. ೬. ಲಾವಣ್ಯ ; ವಿಲಾಸ : ರೇಖೆ ನೃತ್ತದಿರವಂ ನೆವೊಂದಿರೆ ದೇಸಿಯಿಂ ಶ್ರಮಂ ಬೆರಸುವನೀ ಕುಮಾರನೊಸೆದಂದಿನ ನಂದವ ಕಂದನಂದದಿಂ (ಪಾಂ. ೯-೦೫೫). ೭. [ಅಶ್ವಶಾ] ಕುದುರೆಯ ಆರು ಬಗೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು (?) : ಭಂಜಳಿ ಮುರಳಿ ರುಳಂಪಿ ವಾಮಿ ರೂಪು ರೇಜಿವ ರೇಖೆಯೆಂದೆಂಬ ಮಂಜುಳವಾದ ಷಡಂಗದೊಳಾ ಪಯ ರಂಜನೆವಡೆದುದು (ಶ್ರೀಹಾಂ. ೪-೦೨). ೮. ಕುಂದಾಯ ; ತೆರಿಗೆ (?): ಶ್ರೀಭುವನಮಹಾ ದೇವಿ ಪಟ್ಟನ ಮೊಸುಕೊಳತ್ತೂರ ಗ್ರಾಮ ೧೫೦ ರೇಖೆ ಗ ೧೭೨ (ಶಾಇಶ. IX – ii. ೧೩೬–೪ ; ಸಂ. ೧೪೭೭) ; ಪಂದಿಗೆರೀಗ್ರಾಮ ೧೯೬ ರೇಖೆ ಗ ೮೦ (ಎಳ. VII, ೨೮೫. ೨-೬೩ ; ೧೬೩). ರೇಖೆಮಾಡಿಸು = ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹಸನುಮಾಡಿಸು : ದೊರೆಗಳವರು ಒಂದು ವರ್ಷ ಆದ ಫಲವನ್ನು ರೇಖೆಮಾಡಿಸಿ . . . ಸಮವಾರು ಕೊಡುವಂತೆಯೂ ನಿಬಂಧನೆಮಾಡಿದರು (ಪುಶಾಸಂ. I, ೦೦೬). ರೇಖೆಮಾಡು = ೧. ಬರೆ : ಈ ಕೆಳಗಿನ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ರೇಖೆಮಾಡಿದೆ (ಅಕ್ಕಶಾ. ೪೫೫). ೨. ಹಸನುಮಾಡು : ರಾಗಿಯ ರೇಖೆಮಾಡು (ಅಕಾರಾ. ೪೦-೪೦) ; ಸಾಲಗಾರನು ಅಡಕೆ ಭತ್ತಗಳನ್ನು ರೇಖೆಮಾಡುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಗೌಡರು . . . ನೋಡುತ್ತಾ ಇದ್ದರು (ಕಣಪಂ. ೪೭). ರೇಖೆಯ ಕಾಲ = ಒಕ್ಕಣೆ ಮಾಡುವ ಕಾಲ : ರೇಖೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಅಳೆಸಿ ರಾಜಾದಾಯವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿಡಬೇಕು (ಶಾಪಂ. ೫೫೮). [ಸಂ. ರೇಖಾ]

ರೇಖೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವಾಗು ; ಸುಂದರವಾಗು : ಬಲ್ಪಳಚಿಳಿದಳ ಗೊಂಗಿನಂತೆ ಲೋಕದ ಚೆಲ್ವೆಲ್ಲವನೊಳಕೊಂಡು ರೇಖೆಗೊಂಡ ಲಾಟ್ಯ ಲಲಾಮನ ಪರಿಣದ್ಧಕಂಧರಂ (ಹಂಚಣಾ. ೨-೩೫). [ರೇಖೆ + ಕೊಳ್$_1$]

ರೇಖೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೆರೆಯನ್ನು ಬರೆ ; ಗೀಟು ಎಳೆ : ತುಜುಗವೆ ಗಪ್ಪ ಕವಲ್ಗು ಕುಡಿಗೊಂಡುದೆನಿಸಿ ನಿಡುಗಣ್ಗಂಜನಮನೆರ್ಚ್ ಸೋಗೆಯಂ ರೇಖೆಗೊಳಿಸಿಯುಂ (ಕೃಪು. ೩-೦೩೮). [ರೇಖೆ + ಕೊಳ್$_1$ + — ಇಸು]

ರೇಖೆದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಗೆರೆಯಳೆ ; ಗುರುತುಮಾಡು : ಪೊಲೆಯುನಾಗುರೊ ಳ್ಗಂಕ ತೊಡೆಯನಲೆದು ರೇಖೆದೆಗೆದು ತುಟಿಯನೊಲಿದು ಪ್ರವಿಧತೊತ್ತಿ ತೋಳೊಳಪ್ಪಿ ಜುಂಬಿಸಿ (ಚಪ್ರ. ೩-೦೩). [ರೇಖೆ + ತೆಗೆ$_1$]

ರೇಖೆದೋಱು. (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೆರೆಯು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ವರನಾರಾ ಯಣನ ರಾಣಿಮರ ಪಾದದ ಹೊನ್ನ ಸರವಳಿಯೆಳೆಯುತ್ತ ಬರಲು ವರ ನೀಲದ ನೆಲಗಟ್ಟಲ್ಲಿ ಪೊಂಬಳ್ಳಿವೆರೆದಂತೆ ರೇಖೆದೋಱಿವುವು (ಪೋಪ. ೦೪-೨೩). ೨. ಚೆಲುವಾಗು ; ಸುಂದರವಾಗು : ತವರು ಗುಳಿಯಿಲ್ಲ ದೊಪ್ಪುವ ರೇಖೆದೋರ್ಪ ಪೊಂಬಳ ಪೊಳ್ಪಿಗಳದಾತಂ ತಾರ್ಕ್ಷಿಹ ಪವಣ್ ನಿವ ಚಿತ್ರಸಂಭವಕೇತನಾಗ್ರಮುಳ್ಳವನಿಳಾತಳವನಾಳ್ವಂ (ಚಪ್ರ. ೦೦–೨೨). [ರೇಖೆ + ತೋಱು]

ರೇಗಟಿ 'ರಾಕಡಿ' ನೋ.

ರೇಗಟಿ 'ರಾಕಡಿ' ನೋ.

ರೇಗಡ 'ರೇಗಡೆ' ನೋ.

ರೇಗಡಿ 'ರೇಗಡೆ' ನೋ.

ರೇಗಡೆ, ರೇಗಡ, ರೇಗಡಿ (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ ; ಎರೆಭೂಮಿ : ರೇಗಡೆ ಪಾಳುಭೂಮಿಗೆ ತಮ್ಮ ಕೈಯಿಂದ . . . ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದು ದರಖಾಸ್ತು ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕಾವರೆ (ಪುಶಾಸಂ. II, ೬೨) ; ನೆಲದಲ್ಲಿ ಜಾತಿಗಳು : ರೇಗಡೆ. ಎರೆ. ಕರಲು (ಪಮ್ಮಸಂ. ೨೧೩). ರೇಗಡೆ : (ಕೃಕೈಗ. II, ೫೩೦). ರೇಗಡೆ : "ರೇಗಡಿನೆಲ– ಕರ್ಲುಭೂಮಿ" (ಶಾಕರ್ಣ. ೪೦). [ದೇ.ಶ ತಮಿ. ರೇಕಟ ; ತೆಲು. ರೇಗಡ, ರೇಗಡಿ, ರೇವಡ, ರೇವಡಿ]

ರೇಗಾಟ (ನಾ). ಕೋಪದಿಂದ ಕೂಗಾಡುವಿಕೆ : ನಿಮ್ಮ ರೇಗಾಟಕ್ಕೆ ಯಾರೂ ಹೆದರುವುದಿಲ್ಲ (ಕಟ್ಟ). [ರೇಗು$_2$+ಆಟ]

ರೇಗಾಡು (ಕ್ರಿ). ಕೋಪದಿಂದ ಕೂಗಾಡು ; ಕೆರಳು : ನಾನೊಂದು ಹಕ್ಕನಿಮಿಮಿದ್ದ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ದೊಡ್ಡಮ್ಮ ರೇಗಾಡು ತ್ತಾರೆ (ಶಾಕ್ಕೃ. ೩೬); ಅವನು ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತವಿವೇಚನೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಕಂಡಕಂಡವರ ಮೇಲೆಲ್ಲ ರೇಗಾಡತೊಡಗಿದನು (ಶಾಇಸೂ. ೩೨). [ರೇಗು$_2$ + ಆಡು$_1$]

ರೇಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಿಟ್ಟಿಗೇಳಿಸು ; ಕೆರಳಿಸು : ಕೇಸರಿಗಳನು ರೇಗಿಸು ತ್ತಿರುವ ಸರಪತಿ (ಶ್ರೀಹಾಂ. ೫೮ ೫೦೫). ೨. ಹೆಚ್ಚುಮಾಡು ; ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸು : ಆ ಸುದ್ದಿ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಅವನ ಮಾತ್ಸರ್ಯಾಗ್ನಿ ಯನ್ನು ರೇಗಿಸಿ, ಆವ ಹೃದಯವನ್ನು ಹಿಂಡಿದರೂ . . . ಆಕಾಭಾವವೆ ತಾಳಿದನು (ಕುಪಾ. ೦೪) ; ಆಹಾರವೃತ್ತಾಶಗಳಿಂದ ಈ ಇಸುಬು ಬರುವು ದೆಂದು ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ. ಔಷಧಿಯು ಮೇಲೆ ಔಷಧಿ ಹಾಕಿ ರೇಗಿಸಿದೆ ಮಗು ವನ್ನು ಶಾಂತಿಯಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಅದು ಸ್ವಲ್ಪ ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹಾ. ೦೫೯). [ರೇಗು$_2$ + — ಇಸು]

ರೇಗು₁ (ಕ್ರಿ)· ಕೋಪಗೊಳ್ಳು; ಕೆರಳು : ಮಕ್ಕಳು ಅತ್ತರೆ ತಾಯಂದಿರು ಆಗಾಗ ರೇಗುವುದುಂಟು (ಕಾಣಾಕ್ಷ. ೦೭೦) ; ನೀನು ರೇಗಿದಾಗ ನಾನು ಒಪ್ಪುವುದು ಅಂದರೇನು ? (ವಿಜಾಕ· ೪೭).

[ದೇ.ದ್ರ ತಮಿ. ರೇಜ್ಯು ; ತುಳು. ರೇಗು ; ತೆಲು. ರೇಗು, ರೇವು./ ಮರಾ. ರೇಂಕಣೇ, ರೇಕಣೇ]

ರೇಗು₂ (ನಾ)· ಕೋಪ : ಸಿಟ್ಟು ; ಆಕ್ರೋಶ : ನನಗೆ ಬೆರಗೂ ಹುಟ್ಟಿತು, ರೇಗೂ ಇಟ್ಟಿತು (ಪುಂಜಾಪು· ೩೩) ; ನನಗರಿವಿಲ್ಲದೆಯೇ ನಾನು ರೇಗಿನಿಂದ ಆಡಿದೆ (ಶಂಕೂ· ೦೩೭). [<ರೇಗು₁]

ರೇಗು₃ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಎಲಚಿ : "ಕುವಲಂ . . . ಕೋಲಂ—ಜಿ ಯೆಳಚೀಹಣ್ಣು, ಬೋರೆ ಹಣ್ಣು, ರೇಗುವಂಡು" (ಶಬ್ದಾಂ. ೦೨೦)·

[ದೇ.ದ್ರ ತೆಲು. ರೇಗು ; ಕೋಲಾ. ರೇಂಗ ; ಪರ್ಜಿ. ರೇಗ ; ಗೊಂದಿ. ರೇಂಗಾ, ರೇಂಗ]

ರೇಗುಪ್ತಿ (ನಾ)· [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ರಾಗ ರೇಗುಪ್ತಿ-ಧೃವತಾಳ (ಪಪುಪು· ೪೪) ; ಹಾಡುಗಳಿಗೆ ಕಾಂಬೋಧಿ, ಕಲ್ಯಾಣಿ· ರೇಗುಪ್ತಿ . . . ಆನಂದಭೈರವಿರಾಗಗಳೂ, ಆದಿ ಅಟತಾಳಗಳೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿವೆ (ಡುಕ್ಷಗಾ· ೩೮)· [ಸಂ.]

ರೇಚ (ನಾ)· ೧. ಉಸಿರನ್ನು ಹೊರಬಿಡುವುದು ; ನಿಶ್ವಾಸ· ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : (೧)· [ಸಂ.]

ರೇಚಕ (ನಾ)· ೧. ಉಸಿರು ಬಿಡುವುದು ; ನಿಶ್ವಾಸ ; 'ರೇಚಕವಾತ' ಪರಾ. ೨. ಭೇದಿಯಾಗಲು ಕೊಡುವ ಔಷಧ ಮುಂತಾದುವು ; ವಿರೇಚಕ : ಬಾಳೆಹಣ್ಣು ರೇಚಕವೆಂಬುದೇನೋ ನಿಜ. ಆದರೆ ಬೇನೆ ಬಿದ್ದಾಗ ಅದನ್ನು ಯಾರೂ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ (ಜಾಂಲಾ· ೩೬)· ೩. ಒಳಗಿನ ವಾಯುವನ್ನು ಹೊರಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಲಕರಣೆ ; ನಿಷ್ಕಾಸನಾಳ : ಯಂತ್ರದ ರೇಚಕದಲ್ಲಿ (ಎಗ್ಸಾಸ್ಟ್) ವ್ಯರ್ಥವಾಗ ಬಹುದಾದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು . . . ಅತಿಪುರಕಗಳನ್ನು ನಡಿಸುವುದು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧಾನ (ಕಂಕೋಲ. ೩, ೨೪೬)· ೪. ಕಳಂಕ ; ದೋಷ : ಬೇಚರತ್ವದ ನಿಲವ ಭೂಚರರರಿವರೆ ವಾಚಾಳಿಗಳ ಮಾತ್ರು ಹೊಲ್ಲದು ಮನದೊಳು ರೇಚಕವಳಿಯದೆ ಹೊಳೆಯದು (ಸಿಪ್ರ· ೩೭-೨೩)· ೫. [ಯೋಗ] ಮೂರು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮೂಗಿನ ಒಂದು ಹೊರಳೆಯಿಂದ ಉಸಿರನ್ನು ಹೊರ ಹಾಕುವುದು : "ನಾಸಿಕದಿ ಬಿಡುವಾನಿಲಂ ರೇಚಕಮೆನಿಸ್ಕ್ಕೆ" (ಪುಂಗಣ ೦೭-೦೪) ; ವನರುಹವಿಷ್ಟರಂ ರುಚಿರರೇಚಕಪೂರಕಕುಂಭಕಕ್ರಿಯಾಮಮಿರ (ಗಣಪು· ೦೭-೦೫); ರೇಚಕಪೂರಕದ ರಿಂಗಣವನಜೀವ್ಪುದು ಯೋಗಸಿದ್ಧಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವನು (ಕುಪ್ಪಾಕಾ· ೪-೯) ; ವಾಸಿಕಾಪುಟದಿಂದೆ ಪ್ರಾಣವಾಯುವನ್ನು . . . ಹೊರಗೆ ಬಿಡುವುದಕ್ಕೆ ರೇಚಕ ಎಂಬು ಹೆಸರು (ಜಾತತ್ತ್ವ· ೩೩೭). ಪೂರಕ ' ಪರಾ. ೬. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಒಂದು ಚಲನೆ : ಕರಣಂ ರೇಚಕಮಂಗಹಾರಮಿನಿತೆಂದೋದುತ್ತುಮಿರ್ಪೋದದತ್ತಿರಲ್ (ಪಂಪ· ೬-೦೫೦); ಒಂದು ಅಂಗದ ವರ್ತುಲಾಕಾರಚಲನೆಗೆ ' ರೇಚಕ ' ವೆಂದು ಹೆಸರು (ಜಾಶಾಕೃ· ೩೩)· [ಸಂ.]

ರೇಚಕಯಂತ್ರ (ನಾ)· ಒಳಗಿರುವ ಗಾಳಿಯನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುವ ಸಾಧನ; ಪಂಪು : "ರೇಚಕಯಂತ್ರ ; ಪೂರಕಯಂತ್ರ" (Pump· ೧೯೫೨). [ಸಂ.]

ರೇಚಕವಾತ (ನಾ)· ಉಸಿರಿನ ಗಾಳಿ : ಧಾತ್ರಿ ರೇಚಿಸುವ ರೇಚಕವಾತ ದಿನಭೃದೂಡ್ಡುಗಳ್ ರ್ಚಿಸಲ್ (ಪಜಾತೀ· ೯-೦೦)· [ಸಂ.]

ರೇಚಕಾನಿಳಹತಿ (ನಾ)· ಉಸಿರಿನ ಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತ : ಮಿಳರ್ವ ಪತಾಕೆಗಳೆತ್ತಿದ ಶಿಳಮೆನೆ ಜನಿಸಿಶುವ ರೇಚಕಾನಿಳಹತಿಯಿಂ ತಳರ್ದು ನಭೋದ್ಧಿಯ ನೌಸಂಕುಳದಂತೋಡಿದುದು ಸುರವಿಮಾನವಿಕಾಸಂ (ಹರ್ಕ್ರ· ೦೨-೦೩೭). [ಸಂ. ರೇಚಕಾನಿಲಹತಿ]

ರೇಚನ (ನಾ)· ದೋಷವನ್ನು ಹೊರಹಾಕುವಿಕೆ : ನಾಚಿಕೆಯನಾಗಿವುವು ನಮ್ಮ ಸುಖವಿಘಾತುರದ ಯೋಚನೆಗಳವನು ಮರುವಗಲು ಪರಿಕಿಸಲು ಬಾಜಿದ್ದ ರಸನೆ ತಾನೊಳಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವುದು ರೇಚನವದಾತ್ಮಕ್ಕೆ (ಪುಂಜಾಪ· ೨೩೩). [ಸಂ.]

ರೇಚನ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಲಾಲ್‌ತಿಗಡ್ಡೆ : "ಸರ್ವಾನು ಭೂತಃ . . . ರೇಚನಃ—೭ ಕಿನ್ನನೇ ತಿಗಡಯ ಹೆಸರುಗಳು " (ಸಿದ್ಧಾಂ· ೦೩೩). [ಸಂ. ರೇಚನಃ]

ರೇಚಯ್ಯ (ನಾ)· ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪೃಥುವೀಪರಮೇಶ್ವರಮಹಾ ನಾಯ್ಕರ ರೇಚಯ್ಯನ ಮಗನ್ (ಚಳ. ೪೪, ಕೂಶಿಕ· ೬೯-೩; ಸು. ೪೩೦)· [ರೇಚ? + ಅಯ್ಯ೩]

ರೇಚಿತ (ಗು)· ೧· ಬರಿದು ಮಾಡಿದ· (ನಾ)· ೨. ಕುದುರೆಯ ಐದು ಬಗೆಯ ನಡಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಲ್ಲದೆ ಓಡುವುದು ರೇಚಿತವೆನಿಸಿಕೊಂಬುವುದು (ಅಶ್ವಶಿ· ೨೫-೨) ; ದಾರಿತಿಕ ಸ್ಕಂಧಿತ ಪ್ಲುತ ವಲ್ಗಿತ ಜಾರು ರೇಚಿತಗಳು (ಕ್ಷಾಶಪ· ೪-೩೩). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ಹಸ್ತ ಚಲನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; P''ಪತಾಕಹಸ್ತಗಳೆರಡನ್ನು ಅಂಗೈ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಮಾಡಿ ನೀಡುವುದು ಅಥವಾ ಹಂಸಪಕ್ಷಹಸ್ತಗಳೆರಡರ ಮುಂಗೈಗಳನ್ನು ಹಾಗ್ರತೆ ತಿರುಗಿಸುವುದು [ಚಲಿಸುವುದು]" (ಜಾಕೃಕಂ· ೨೪೪ ಗಣ್ಯಪಾಠ) : ಅಂಗೈ ಮೇಗಾಗಿ ಪತಾಕಂಗಳ್ ಮೇಣ್ ಹಂಸಪಕ್ಷವಾಗಿಯೆ ಬೇಗಂ ಪಿಂಗದೆ ಮುಂಗೈ ತಿರುಗಲ್ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ರೇಚಿತಾಖ್ಯಹಸ್ತಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಜಾಕೃಕಂ· ೨-೩೩)· ೪. ಕೊರಳನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : ಸಮ, ನಿವೃತ್ತ, ವಲಿತ, ರೇಚಿತ, ಕುಂಚಿತ, ಅಂಚಿತ, ತ್ರ್ಯಸ್ರ, ನತ, ಉನ್ನತ — ಈ ಒಂಬತ್ತುಂ ಕೊರಲ ಭೇದಂಗಳ್ (ಜಾಕೃಕಂ· ೨-೦೦೪). ೫. ಮೂವತ್ತೆರಡು ಬಗೆಯ ಅಂಗ ಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸ್ಥಿರಹಸ್ತ . . . ರೇಚಿತ . . . ಸ್ವಸ್ತಿಕರೇಚಿತ _ ಈ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಂಗಹಾರಂಗಳ ಪೆಸರು (ಜಾಕೃಕಂ· ೩-೬೪). [ಸಂ.]

ರೇಚಿಸು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಉಸಿರನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿಡು ; ನಿಶ್ವಾಸಿಸು : ಧಾತ್ರಿ ರೇಚಿಸುವ ರೇಚಕವಾತದಿನಭೃದೂಡ್ಡುಗಳ್ ರ್ಚಿಸಲ್ (ಪಜಾತೀ· ೯-೦೦) : ಶರಣ ರೇಚಿಸುವಲ್ಲಿಯೇ ಪಂಚಾಕ್ಷರಂಗಳು ಎಡೆಯಾಡುತ್ತಿವೆ (ಶಪಪ· ೩೩-೩೨)· ೨. [ಯೋಗ] ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದಿಂದ ನಿರೋಧಿಸಿದ್ದ ವಾಯುವನ್ನು ಮೂಗಿನಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿಡು : ಪದ್ಮಾಸೀನನಾಗಿ . . . ಪ್ರಾಣವಾಯುವಂ ಪೂರಿಸುತೆ ಸಲ್ಲೀಲೆಯಿಂದವಂ ರೇಚಿಸುತೆ (ಕರ್ಣಾ· ೨-೪೩). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ಹಸ್ತಾಭಿನಯ ಮಾಡು : ಆರುಣ ಸರೋರುಹದಲರಂ ಮುರಿವಮರಿದೀಡಾಡುವಂತೆ ನಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡಲ್ ಕರವಮರಿದೆನೆ ಕರವಿಷ್ಟ ಸಾಸಿರಮೆನೆ ರೇಚಿ [ಜಾಕಾಂ· ರೇಚಿಯಿ]ಸಿದಳಾಕಯೆಡಕಂ ಬಲಕಂ (ಅಣಾಶ· ೪-೦೧೦). [ರೇಚ + — ಇಸು೩]

ರೇಜಿಗೆ (ನಾ)· ೧. ಹೊಲಸು ; ಕೊಳಕು : ರೇಜಿಗೆ ರೇಚನದಿಂದ ಅದದ್ದು, ಆರಂಭದ ಅರ್ಥ ಮಾಂತಿ. ಈಗ ಯಾವುದೇ ಹೊಲಸು (ಪಪ್ರಚು· ೦೩೭). ೨. (ಆಲಂ) ರಂಪ ; ರಾದ್ಧಾಂತ; ರಗಳೆ : ಸುಮ್ಮನೆ ನಾವು ಇದನ್ನು ರೇಜಿಗೆ ಮಾಡಬಾರದು. ಕೆತ್ತಿದರೆ ಇನ್ನೂ ಚಿಗುರೇ ಆಗುತ್ತೆ (ಶಚಿಚಾ· ೦೩೭); ಈಗ ನೋಡಿ ಮನೆಲೆಲ್ಲ ಜಗಳ. ಮೂರುಹೊತ್ತೂ ರೇಜಿಗೆ (ಕಾಪಚಿ· ೦೬೦). ೩. ಅಸಹ್ಯ ; ಜುಗುಪ್ಸೆ : ನನಗೆ ಅವರ ಮೇಲೂ ಅವರ ಮಾತು, ಕತೆ, ಆಚಾರಗಳ ಮೇಲೂ . . . ರೇಜಿಗೆಯಾಯ್ತು (ಕಾಪಚಿ· ೦೦೬). [?]

ರೇಜಿಡು (ಕ್ರಿ). ಸಾಲಾಗಿ ನಿಲ್ಲು ; ಸಾಲುಗಟ್ಟು : ಜನ ರೇಜಿಟ್ಟಿತಿ ನೋಡು ನಾಯಕರ ಮನಿಗೆ (ಪಪಣ. ೮೬) : ಅವರ ಮನಿ ಮಂದೆಲ್ಲ ರೇಜುವ್ಯಾಂಗ ಕಾಣತ್ಯತಿ (೦೮೮. ೦೩). [ರೇಜು + ಇಡು$_1$]

ರೇಜು (ನಾ). (ಉಕ) ಸಾಲು; ಓಳ: 'ರೇಜಿಡು'. 'ರೇಜುಗಟ್ಟು' ಪರಾ. ..[← ದುರಾ. ರೇಫ್. / ಸಂ. ರೇಖಾ]

ರೇಜುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). = ರೇಜಿಡು : . ಶೇಷಾಚಲದಿಂದ ಆಕಾಶಾಪಪ ಪರ್ಯಾದವರೆಗೂ ಜನಸಮೂಹವು ರೇಜುಗಟ್ಟಿತು (ಪೇಂಚಾಣ. ೦೦೦) : ಜೇನುತುಪ್ಪ ತೀರುವ ತನಕ ಆ ಹಲಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಇರುವೆಯು ಸಾಲು ಒಂದೇ ಸಮನೆ ರೇಜುಗಟ್ಟಿತ್ತು (ಕುಂಬಾಪ. ೫-೦೬). [ರೇಜು + ಕಟ್ಟು$_1$]

ರೇಡಿಯೋ (ನಾ). ೧. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕಲಿಸುವ ನಿಸ್ತಂತುಸಂಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಒಡಿಯುವ ಸಲಕರಣೆ : ರೇಡಿಯೋ ವಾಲ್ವಿನ ಒಳಗಡೆ ಏನಿದೆಯೆಂದು ತೋರಿಸುವ ಚಿತ್ರ (ಪಾಲಶ್ಯ. III. ೦೫೧೩). ೨. ಆಕಾಶವಾಣಿ ; ಬಾನುಲಿ : ಇಂದು ರಾತ್ರಿ ಅವರ ರೇಡಿಯೋ ಭಾಷಣವಿದೆ (ಕಸ್ತೂ). [← ಇಂ. Radio]

ರೇಣು (ನಾ). ೧. ಪುಡಿ ; ಧೂಳು ; ಕಣ : "ಪಾಂಸುಃ, ಕ್ಷೋದಃ, ರೇಣುಃ . . . ರಜಃ—ಈ ೬ ಧೂಳಿ" (ಹೇಣಚಂ. ೭೫೨೦೯೯) ; ಎಲರೆಲೆಪ ದಿಂದುರುಳ್ದು ಪರೆದೆವ ಕುಸುಮರೇಣುಗಳೊಳಂ (ಗಾಪಂಭಾ. ೯೭) ; ಅಣುರೇಣುಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗುಣಭರಿತ ನೀನೆಂದು ಮಣಿವುತಿಪ್ಪೆನಯ್ಯ (ಪೇಣಾಪ. ೨-೪) ; ಕೆಂದೂಳಿ ಸೋಂಕಿದ ಸಿರಿಮುಡಿಯ ಕುಡಿಮಿಸೆಯಲಿ ಕೆಂದಡರ್ದ ರೇಣುಗಳ . . . ಪೆಪನ ಬರವ ಕಂಡನು (ಭಾಷ್ಯ. ೦೦. ೯-೬). ೨. ಹೂವಿನಲ್ಲಿರುವ ಪುಡಿ : ಪರಾಗ. ೩. ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ: ಅಣುವೆಂಟು ರೇಣುವು (ಕ್ಷಕಪಾ. ೦೫೨೦೪. ೨. ೬-೩೦). [ಸಂ.]

ರೇಣುಕ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ್ರವ್ಯ ; ಭಸ್ಮಗಂಧಿ : "ಧ್ವಜಾ, ಹರೇಣು ... ಭಸ್ಮಗಂಧಿನೀ ಈ ೬ ರೇಣುಕವೆಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ" (ಪಾಣಾ. ೦೦೦) ; ನವಪೃತದೊಳ್ ಕೊಡಗಿಗೆ ಸೈಂಧವ ರೇಣುಕ ಚಿತ್ರಮೂಲ ವಾಣಿಜಮಿಂಗಂಬಿವನಿಕ್ಕಿ ಪಿಡಮಂ ಮಾಡುವುದು (ಆಕ್ಷಾ. ೦೦ ೦೬) ; ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ರೇಣುಕ, ಗಟಚುಪಾರಂಗಿ, ಅರಿಷ (ಶ್ರೀಧಾ. II. ೩೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿದಳಧಾನ್ಯ ; ಬಟ್ಟಗಡಲೆ : ರೇಣುಕ (ಶಾಕನೇಮ) (ಪಾಂಲಿಕ್ಕಾ. ೦೭೯). 'ರೇಣುಕಬೀಜ' ಪರಾ. [ಸಂ. ರೇಣುಕಾ]

ರೇಣುಕ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬ ಯಕ್ಷನ ಹೆಸರು. ೨. ಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ವೀರವೀರಕನಂದಿ ರೇಣುಕದಾರುಕರುವ್ಯಪಮನ್ಯುಭೃಂಗಿಯು ವೀರಭದ್ರಾದಿ ಪ್ರಮಥರೋಲ್ಕೈಪ ಸಮಯದೊಳು (ಶಿಪು. ೦-೩೨). ೩. [ವೀಶೈ] ಪಂಚಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ಪಂಚಪೀಠಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ರೇಂಭಾಪುರೀ ವೀರಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದವನು : ರೇಣುಕ ರಾಮಪಂಡಿತ ಮಹಾಮದುಳಾರ್ಯರ . . . ಬನ್ನೆಸುತ್ತೆಳಗಿ ಮೇಣ್ಮಡಮೆಂ ಪರಮಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯಂ (ಶಿಪು.೦-೦೭). 'ದಾರುಕ' ಪರಾ. ೪. ಒಂದು ಸರ್ಪದ ಹೆಸರು : ಮಿತ್ತಾರಿ ರೇಣುಕನು ... ದಂಡಿಪಾದಾದ್ಯುರುತರದ ಕಿರ್ಪಪ ಫಣೆಗಳು ಲಕ್ಷಸಂಖ್ಯೆಯವು (ಪಾಪ. ೪೩-೩೬). ೫. ಒಂದು ಆನೆಯ ಹೆಸರು [ಸಂ.]

ರೇಣುಕಪೀಠ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಪಂಚಪೀಠಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬಾಳೆ ಹೊನ್ನೂರಿನಲ್ಲಿ ರೇಣುಕಪೀಠವಿದೆ (ಕಸ್ತೂ). [ಸಂ.]

ರೇಣುಕಬೀಜ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ್ರವ್ಯ ; ಭಸ್ಮಗಂಧಿ : " ಕಪಿಲೆ – ರೇಣುಕಬೀಜ" (ಗಂಣಾಚಿ. ೭೦) ; ಸೈಂಧವಲವಣ, ರೇಣುಕ ಬೀಜ, ಇವಂ ಸ್ನಾನಾಗಿ ವುತಿಪಾಡಿ ಆ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ ಕೊಳ್ಳಲು ಬಾಣಂತಿಯರ ಸಕಲರೋಗಗಳು ಮಾಣುವುವು (ಅಕ್ಷಂ. ೦೩೭). [ರೇಣುಕ$_2$ + ಬೀಜ]

ರೇಣುಕಾನಂದನ (ನಾ). ರೇಣುಕೆಯ ಮಗ ; ಪರಶುರಾಮ : ನಿಜಭುಜ ಶಕ್ತಿಯಂ ಪ್ರಕಟಂ ಮಾಡಲೆಂದು ರೇಣುಕಾನಂದನನಲ್ಲಿಗೆ ಪೋಗಿ (ಪಂಕಾ. ೦-೦೦೬ ಪ). [ಸಂ.]

ರೇಣುಕೆ (ನಾ). ೧. = ರೇಣುಕಬೀಜ : ಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ರೇಣುಕೆ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಮನಕ್ಕೆ ತಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ವಾತಜ್ವರಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಪಕ್ಕ. ೬೬). ೨. ಜಮದಗ್ನಿಯ ಹೆಂಡತಿ; ಪರಶುರಾಮನ ತಾಯಿ : "ರೇಣುಕಾ= ಜಮದಗ್ನಿಯ ಹೆಂಡತಿ" (ಶಾಪ್ಯ. ೪೬); ಒಲುಮೆಯವಳಂತಿರ್ದು ಗಂಡನ ಕಲೆಯ ರೇಣುಕೆ ತಲೆಸಳಿ (ಪುರಪು. ೩೬-೪೭). [ಸಂ. ರೇಣುಕಾ]

ರೇಣುಕೇಶ (ನಾ). =ರೇಣುಕ$_2$ ೩ : ಶಿವಕ್ಷೋಭಸ್ಯರೇಣುಪ್ರಭವನೆನ್ನಿ ಮುಂ ರೇಣುಕೇಶಾಹ್ವಯಂ ತಾಳ್ದಂ (ಶಾಪಪ. ೦-೩೩). [ಸಂ.]

ರೇಣುಕೇಶ್ವರ (ನಾ). =ರೇಣುಕ$_2$ ೩ : ರೇಣುಕೇಶ್ವರಮಹಾಗುರು ಮುಳ್ಕೆ ಮಗಿಷ್ಯಸಿದ್ಧಿಯಂ (ಪ್ರಸಂ. ೦-೦೦). [ಸಂ.]

ರೇತ (ನಾ). ವೀರ್ಯ ; ಶುಕ್ಲ : "ಇಂದ್ರಿಯಮಂತೆ ಧಾತು ರೇತಂ ಶುಕ್ಲಂ" (ಪಪ್ರ.೬೩೮. ೭೫-೭೦) ; ರೇತ ರಜಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಜನಿತ ಅಧಿವ್ಯಾಧಿಯ ತವರುಮನೆ . . . ತನು (ಪಪಸಂ. ೪೫-೬೨). [ಸಂ. ರೇತಸ್]

ರೇತಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ರೇತಯ್ಯನ ವೇದ ಸಂಕಯ್ಯ (ಪಶ. II. ೪೭೬; ಸಂ. ೧೦೦೦). [ರೇತ ? + ಅಯ್ಯ$_1$]

ರೇತಸ್ಸು (ನಾ). ೧. = ರೇತ : ಮಲಮೂತ್ರನಿರೋಧದಿಂದಲೂ . . . ರೇತಸ್ಸು ಕ್ಷೀಣವಾಗುವುದು (ಪಪ್ರ. ೨೫೬); ರಾಗಮೆಂಬುದು ರೇತಸ್ಸಿಗೆ ಮೆರಂ (ಕಾಪುಣ. ೨೦೨). ೨. ಪಾದರಸ; ಪಾರಜ. ೩. ನೀರು. [ಸಂ. ರೇತಸ್]

ರೇಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) ಎಣ್ಣೆ, ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದ ಜಿಡ್ಡು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸವರು–ಬಳಿ : ಅವಳ ಸರ್ವಾಂಗಕ್ಕೆಲ್ಲವೂ ಅಗ್ನಿರಸವನ್ನು ರೇಪಡಿಸಿದಂತಾಗಿ ಕಣ್ಣ ಕೊನರುಗಳು ಉರಿಯ ಹತ್ತಿದ್ದವು (ಕಕ್ಕ. ೭೧೦). [ರೇಪಡ್ಕ (ಪ್ರ ← ದುರಾ. ರೇಬುಟೇ) + — ಇಸು$_5$]

ರೇಫ (ನಾ). ೧. 'ರ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಪಲ್ಲಟಿಸಿ ಡಕಾರದ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಟಕಾರಂ ಟಕಾರದೊಳ್ ರೇಫಂ ತಾನೆಲ್ಲಿಯುಮಕ್ಕುಂ ಪದವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಪರಂ ವ್ಯಂಜನಾದಿಯಾಗಿರೆ ಬಹುಳಂ (ಶಾಪ್ಯ. ೨೧೬); ರೇಫ ಉಕಾರಂಗಳ ವರ್ಣಿವೃತ್ತಿಗೆ (ಪಾಪ. ೦೯ ಶ್ಲೋ೧); ಹಳಗನ್ನಡದಲ್ಲಿ ರೇಫಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದ ಒತ್ತಕ್ಷರಗಳು ಈಗ ಸಜಾತೀಯ ಸಂಯುಕ್ತವ್ಯಂಜನಗಳಾಗಿವೆ (ಕ್ಷಿಪ. ೬). 'ಶಕಟರೇಫ' ಪರಾ. ೨. 'ರ' ಕಾರದ ಧ್ವನಿ.—ಶಬ್ದ. ೩. ಆಸಕ್ತಿ; ಒಲವು. ೪. ನೀಚ; ಅಧಮ : "ರೇಫ . . . ನಿಕೃಷ್ಟನೆನೆ ಕಪ್ಪನೆಂದಂಬವಗೆ ನಾಮಂ" (ಪುಗಣ. ೬೬-೯). ೫. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರ ಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ರಗಣ (—ು—). [ಸಂ.]

ರೇಫೆ (ನಾ). =ರೇಫ ೧ : ರೇಫ ಪುಟ್ಟುವ ತಾಣಮಂ ಬಿಟ್ಟತ್ತಾಗುಚ್ಚರಿಸೆ ಉಕಾರಂ ಪುಟ್ಟುಗುಂ (ಪುಲ. ೦೨ ಶ್ಲೋ೨). [ಸಂ. ರೇಫ]

ರೇಭಣ (ನಾ). ಆಕಳಿನ ಧ್ವನಿ; ಹಸುವಿನ ಕೂಗು. [ಸಂ.]

ರೇಯ (ನಾ). ಒಡೆಯ; ಪ್ರಭು : ಆದಿಮೂರುತಿ ಸಿರಿಪಯವದನ ರೇಯಾ (ಪಾಂಚಿ. ೫೫-೬); ಬಲವೈರಿನುತ ನಮ್ಮ ವಿಜಯವಿತ್ತಲರೇಯ . . . ನಮ್ಮ ಭಾರ ವಹಿಸುವ (ಪಪಾಕ್ಷ. ೦೯-೩). [< ರಾಯ]

ರೇಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ರೇಯೂರುನಾಮ ಗಾಮ [ಟ] (ಪಶ. VII. ೦೫೬-೦೩; ೬೬೫). [? + ಊರ್]

ರೇರಿಹಾಣ (ನಾ). ೧. ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ. ೨. ಕಳ್ಳ; ತಸ್ಕರ. ೩. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ರೇಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಶಮ್ಯಾಕ : (೭) [← ತೆಲು. ರೇಲ]

ರೇಲು ' ರೈಲು ' ನೋ.

ರೇಲುಬೆ ' ರೈಲ್ವೆ ' ನೋ.

ರೇವ (ನಾ). ೧. ರೈವಂತನ ತಂದೆ. ೨. ನರ್ಮದಾ ನದಿ. ೩. ನೀಲಿಗಿಡ. [ಸಂ.]

ರೇವಂತ (ನಾ). ೧. ಸದ್ಯದ ಕಲ್ಪದ ಐದನೆಯ ಮನುವಿನ ಹೆಸರು. ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ರೇವಂತನಡಿಗೊಂಡ ಸುರಿತಂಣ ಪಿರಿಯ ತಮ್ಮ ಗೌದರು (ಎಕ. VII, ೨೮೩ನೇ. ೦೮೯-೦೮ ; ೧೬೦ ?) ; ವೈರಿಘರಟ್ಟ ವಿಜಮು ಹೆಯಾರೂಢವ್ರಾಡ ರೇವಂತ ಪರಬಳಕ್ಕಂತ್ತಾಂತ (ಕಇಂ. ೦೩-೪-೮೯; ೧೦೧೩). ೩. ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಹೆಸರು : ಕಡುಗಲಿಗಳೇಱುತದಲಿ ವಿಗೆ ರುಂದಿ ಪವಾಡ ದೃಢಾಯತಿಕೆಗಿದು ಪಡಿಯ ನಳ ರೇವಂತರೆಂದುದು ರಾವುತಿಕೆಗಳಲಿ (ಕಾಪ್ರಕಿ. ೬-೩). [ಸಂ.]

ರೇವಡಿ, ಲೇವಡಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಸಕ್ಕರೆ ಅಥವಾ ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕಕ್ಕೆ ಎಳ್ಳು ಹಾಕಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ : ಅವುಗು ಲಡ್ಡಿಗೆ ಬೆಲ್ಲ ಸವಿ ಮೂಱುಂಡೆಯು ರೇವಡಿಯು ಸವಿವಡೆ ತಱಿಗು ಭಾವಿಸುವಂತೆ ಚಿಕ್ಕಲಿ (ಕಡಾ. ೩-೦೦೨) ; ಅವಲಕ್ಕಿ ರೇವಡಿ ಬೆಂಡು ಬೆತ್ತಸ ಪುಟಾಣಿ ಮಕ್ಕಳ ಕಸಕೊಂಡು ಮುಕ್ಕಿತು ಮಂಗ (ಜಕಗೀ. ೩೦). **ಲೇವಡಿ** : ಲೇವಡೀ ರುಚಿ ಹಾವಾಡಿಗ ಬಲ್ಲನೇ ? (ಗಾಪ).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ರೇವಡಿ. / ತುಳು. ಲೇವಡಿ]

ರೇವಡಿಗಾರ (ನಾ). ರೇವಡಿಯೆಂಬ ತಿಂಡಿಯನ್ನು ಮಾರುವವನು : ಒಬ್ಬ ಒಕ್ಕಲಿಗ, ಬಳಿಕ ಒಬ್ಬ ರೇವಡಿಗಾರ ಬಂದರು (ಜಪತ. ೧೯). [ರೇವಡಿ + — ಗಾರ (< — ಕಾಱ)]

ರೇವಡಿಗಿಡ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : (೫). [ರೇವಡಿ (ಪ್ರ← ತೆಲು. ರೇಮಿಡಿ) + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ರೇವಣನಾಥ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಆತನ ಸೂನು ದಾನಿ ತಾಂ [? ರೇ]ವಣನಾತನ್ (ಎಕ. XI, ೫೪,ಕು. ೭೨-೮ ; ೧೮೮). [?]

ರೇವತಿ (ನಾ). ೧. ಹಸು. ೨. ಬಲರಾಮನ ಹೆಂಡತಿ : "ರೇವತೀ . . . ಕೃಷ್ಣನಣ್ಣಸ ಲಂಮನ ಹೆಂಡತಿಯುಂ" (ಗಾಪಕ್ಕ. ೦೦೬) ; ರೈವತಕಂ ತಂದು ತನ್ನ ಮಗಳಂ ಕುಡಲ್ ಆ ರೇವತಿಯೊಳ್ ಬಲದೇವಂ ವೈವಾಹೋತ್ಸವದಿ ನೆರೆದು ಸುಖದಿಂದಿರ್ದಂ (ಜಗಪ. ೦೧-೨). ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇೞು ನಕ್ಷತ್ರರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು ಮತ್ತು ಆ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಳೆ : ರೇವತಿ ಪುಷ್ಯಮುಶ್ವಿನಿ ಧನಿಷ್ಠೆ . . . ಕಾರಾವಳಿಯುತ್ತಮಂ . . . ಚೌಲಕರ್ಮದೊಳ್ (ಕೀಗಣಿತ, ೨-೩೮) ; ಅಶ್ವಿನಿ . . . ರೇವತಿ ಗಳೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೇೞು ತಾರೆಗಳ್ (ಜಪೀಗ. ೨೫೬) : ಸೂರ್ಯನು ರೇವತೀತಾರೆಯನ್ನು ಸೇರಿದ ಕ್ಷಣವೇ ಮೇಷಸಂಕ್ರಮಣ (ಜ್ಞಕ್ರ. ೧೬). [ಸಂ. ರೇವತೀ]

ರೇವದಾಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ರೇವದಾಸ ವೀಸೋತ್ತರ ದೀಕ್ಷಿತರತಿಪ್ರದಸ್ಮರತಿಮಾರ್ಗ್ಗಸ್ಥರ್ (ಎಇ. XIII, ೫೫೦-೦೫ ; ೧೭೨). [ಸಂ.]

ರೇವಮಗಾವಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಇದಕೆ ಸಕ್ಕಿ ರೇವಮ ಗಾವಿಗನು (ಎಕ. VIII, ೩೫೮. ೩೭೦-೪೦ ; ೧೧೩). [?]

ರೇವಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪೃಥ್ವಿತರ ಸಿಂಹ ಶ್ರೀರೇವಮ್ಮನ ಅಣ್ಣನ್ × ಕ್ಕಿಗನ್ (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂರು- ೮೨-೦೯ ; ಸಾ. ೭೫೦). [ರೇವ + ಅಮ್ಮ]

ರೇವಲ್ಚಿನ್ನಿ ' ರೇವಾಚಿನ್ನಿ ' ನೋ.

ರೇವಾಚಿನ್ನಿ, ರೇವಲ್ಚಿನ್ನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ಚೀನಾ ಮತ್ತು ಟಿಬೆಟ್ಟುಗಳ ಒಂದು ಸಸ್ಯದ ಬೇರು ; ಇದರಿಂದ ಮಾಡಿದ ಭೇದಿಯ್ಹಧ . ವಿರೇಚಕ ; ರೇವಲ್ಚಿನ್ನಿ, ರೇವಾಚಿನ್ನಿ" (Rhubarb. ೫೦೪೩). ' ದಾಲಚಿನ್ನಿ ' ಪರಾ. **ರೇವಲ್ಚಿನ್ನಿ** : ರೇವಲ್ಚಿನ್ನಿ, ಮಡ್ಡಿ ಕರ್ಪೂರ, ಗಂಧದ ಮರ, ಏಲಕ್ಕಿ . . . ಇವು ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಸಾಮಾನುಗಳು (ಪ್ರಪಾಪ್ರ. I, ೧೯೯). [← ಮರಾ. ರೇವಾಚೀನೀ, ರೇವಚಿನೀ]

ರೇವು (ನಾ). ಸಮುದ್ರದ ದಡದಲ್ಲಿ ಹಡಗುಗಳು ನಿಲ್ಲುವ ಸ್ಥಳ ; ಬಂದರು : ದೇಶದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಹಡಗುಗಳು ಲಂಗರುಹಾಕುವ ಸ್ಥಳವು "ರೇವು" ಅಥವಾ "ಅಳವೆ" ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಕೂಗೋಳ- ೦೦); ಅವನು ರೇವಿಗೆ ಹೋಗಿ ನೌಕೆಯೊಂದನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ (ಪಾಹುಕ್ಕ. ೧೩). [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ತುಳು. ತಲು. ರೇವು]

ರೇವುಕುಂಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ತೆಂಙ್ಕಣ ದೆಸೆ ಗುಡ್ಡೆಗಲ್ಲು ತುಮ್ಬಕಾಕ್ಕೆ ಪಾಮ್ಬುಳಕುಣ್ಟೆ (ಎಕ. XVI, ೨೮೨- ೪೪-೪೩; ೪೭೮). [ರೇವು ? + ಕುಂಟೆ]

ರೇವುಪಟ್ಟಣ (ನಾ). ಹಡಗುಗಳ ನಿರ್ಮಾಣವಿರುವ ಪಟ್ಟಣ ; ಬಂದರಿರುವ ನಗರ : ಭಾರತದೇಶದ ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯಾಪಾರ ಬೋಬಾಯಿ, ಕಲ್ಕತ್ತ, ಕರಾಚಿ, ರಂಗೂನ್, ಮದರಾಸ್ — ಈ ಐದು ರೇವುಪಟ್ಟಣಗಳ ಮೂಲಕ ನಡೆಯುತ್ತದೆ (ಕೂಪಚ. ೫೬೬). [ರೇವು + ಪಟ್ಟಣ]

ರೇವೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು; ನರ್ಮದೆ: "ಮೇಖಳಕನ್ಯಾ, ನರ್ಮದಾ, ರೇವಾ — ಈ ೩ ನರ್ಮದೆ" (ಕಲಾಮು. ೦೦೨-೩೨). ೨. ನೀಲಿಗಿಡ. ೩. ರತಿ. [ಸಂ. ರೇವಾ]

ರೇವೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣ ಕಣ ; ಪುಡಿ : ಪೀಪಿನ ತಳಕ್ಕೆ ಉಳಿಯುವ ರೇವೆಯೇ ನೀಲಿಯು . . . ಆ ರೇವೆಯನ್ನು ತೆಗೆದು . . . ಬಿಸಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕುಂಐಡಿ. ೯-೩೫). ೨. ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಕೊಚ್ಚಿ ಕೊಂಡು ಬರುವ ಮರಳು ; ಮೆಕ್ಕಲುಮಣ್ಣು : ಸಿಂಧು ಮತ್ತು ಗಂಗಾನದಿಗಳು ಹಿಮಾಲಯದಿಂದ ತಂದ ರೇವೆಯಿಂದ ಬೈಲುಸೀಮೆಯಾಯಿತೆಂದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ (ಹಿಂದುಃ. ೨).

ರೇವೆಯ ಭೂಮಿ = ಮರಳುಮಿಶ್ರವಾದ ಭೂಮಿ ; ಮೆಕ್ಕಲು ಮಣ್ಣಿನ ಜಮೀನು : ರೇವೆಯ ಭೂಮಿ . . . ಸಾಗುಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸುಲಭವಾಗಿರುವುದು (ಪಸ್ಯಾ. ೦೩೬). [← ಮರಾ. ರೇವ]

ರೇಶಿಮೆ ' ರೇಶ್ಮೆ ' ನೋ.

ರೇಶ್ಮೆ, ರೇಶಿಮೆ, ರೇಷ್ಮೆ, ರೇಸಿಮೆ, ರೇಸ್ಮೆ (ನಾ). ೧. ಕೋಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಎಳೆ: 'ರೇಶ್ಮೆಬಟ್ಟೆ' ಪರಾ. ೨. ರೇಶ್ಮೆಯ ಎಳೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಬಟ್ಟೆ; ವಸ್ತ್ರವಸ್ತ್ರ : ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ರೇಶ್ಮೆಯುಟ್ಟುಕೊಂಡು . . . ಮಲಗಿದ್ದಾನೆ (ಪಗಕ್ಕ. ೦೦). **ರೇಶಿಮೆ** : ೨. ರೇಶಿಮೆ, ಮಣ್ಣುಪಾತ್ರೆ ಮುಂತಾದ ಜೀನಸುಗಳು ಚೀನದೇಶದಿಂದ ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತವೆ (ಕುಂಐಡಿ. ೪-೦೩೬); ನೀರೊಡದ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಉಟ್ಟ ರೇಶಿಮೆಯ ಮುಗುಟದಿಂದ ಒರಸಿಕೊಳ್ಳತೊಡಗಿದಳು (ಆಕೋಗ. ೩); ತನ್ನ ರೇಶಿಮೆಯ ಸೆರಗಿನ ತುದಿಯಿಂದೆ ನನ್ನ ಮುಖವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿದಳು (ಪ್ರಕಚ. ೩). **ರೇಷ್ಮೆ** : ೧. ರೇಷ್ಮೆಯ ನಾರು ರೇಷ್ಮೆಯ ಹುಳುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ರೇಷ್ಮೆಹುಳು ಕಟ್ಟಿದ ಗೂಡಿನಿಂದ ತೆಗೆದ ದಾರವೇ ರೇಷ್ಮೆ ನಾರು (ಗೃಕಪ. ೬೩). ೨. ರೇಷ್ಮೆಕಮ್ಮಿ ಲಗಾಮು ಸಹ (ಎಕ. XIV, ಸಂಡೂರು- ೨೯೨—೩೮- ೦೪೨; ೧೮೪೭); ಮುನ್ನೂರುವರಹಗಳು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲ . . . ಅಪೂರ್ವವಾದ ರೇಷ್ಮೆದುಪ್ಪಟ್ಟಿ, ಅದನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ (ಆರ್ಯಾಶ್ರ. ೫). **ರೇಸಿಮೆ** : ೧. ಉಪ್ಪುಪೇರಿಳೆಸೊಪ್ಪು ಕೂಡ ತಳ್ಳನೆ ಬೆಳ್ಳನೆ ರೇಸಿಮೆನೂರಾಗಿ ಮಾರ್ಪಾಟುಗೊಳುವುದು ನೋಡ (ಐಇಶಕ. ೦೫೫-೭೬). **ರೇಸ್ಮೆ** : ೨. ದಿವಿಜರೀಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ರೇಸ್ಮೆನಿಡುದುಗುಲಮಂ ಪೋಯಿಸುತೆ ರುಧಿರದೊಳ್ ನಿಂದಿರ್ದಂ (ಪಪಕು. ೩೦-೫೩).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ರೇಶಮ್; ಮರಾ. ರೇಶೀಮ್. / ಚೀನಿ. ರೇಶವ್]

ರೇಶ್ಮೆಬಟ್ಟೆ, ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ (ನಾ)· ರೇಶ್ಮೆನೂಲಿನಿಂದ ತಯಾರುಮಾಡಿದ ಬಟ್ಟೆ ; ಪಟ್ಟೆವಸ್ತ್ರ : ಹಳೆರೇಶ್ಮೆಬಟ್ಟೆಯ ತುಂಡು . . . ಫರ್ನಿಚರನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಪಾಲಿಷ್ ಮಾಡಲು ಬಹಳ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಗೃಹಪ್ರ. ೦೬೦). **ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ** : ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆಗಳು ಮೈಯನ್ನು ಶಾಖವಾಗಿಡುವುವು. ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆಗಳು ಬಹಳ ನುಣುಪಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವು ಬೇಗ ಕೊಳೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಗೃಹಪ್ರ. ೬೬). [ರೇಶ್ಮೆ + ಬಟ್ಟೆ]

ರೇಜಣ (ನಾ). ೧. ಅರಚುವುದು; ಆರ್ಭಟಿಸುವುದು. ೨. ಗೊಣಗುವುದು: "ರೇಷಃ- ರೇಷಣಂ, ರೇಷನೇಯಂ, -ಈ ೩. ಗೊಣಗು" (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೦೨೦). ೩. ತೋಳದ ಕೂಗು; ಊಳು. ೪. ಗಾಯ. [ಸಂ.]

ರೇಷನ್ನು (ನಾ). ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ನಿಗದಿಯಾಗಿ ಕೊಡುವ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥಗಳ ಪ್ರಮಾಣ ; ಪಡಿತರ : ರೇಷನ್ನಿನಕ್ಕಿಯ ಬೀಲ ಬಂದಿತು ಕೈಗೆ (ಸಂಧ್ಯಾ. ೪೫-೪೬). [←ಇಂ. Ration]

ರೇಷಮಾನಿ (ನಾ)· = ರೇಶ್ಮೆ ೨: ಒಬ್ಬ ಸಂಗೀತಗಾರನು . . . ಕುತ್ತಿನ ಪಾಯಜಾಮಾ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ರೇಷಮಾನಿ ಕೈವಸ್ತ್ರ ಸಹ ಬಹಳ ಡಬ್ಡಾಂಕಿಯಿಂದಹಾಡುತ್ತಿರಲು (ಕಥಾಮಂ· VI, ೯). [<ರೇಶ್ಮೆ]

ರೇಷೆ (ನಾ). ಗೆರೆ; ರೇಖೆ: ಎರಡೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಗತಿಯು ಎಷ್ಟು ಸಮಾನಾಂತರರೇಷೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಗಿತ್ತೆಂಬುದು ಇದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತಿದೆ (ಕಾಗಾಭೂ. ೭೭); ಒತಲು ನೂಲಿನಿಂದ ನೇಯುವಂತೆ ಜೇಡ ಜಾಲಾ ತನ್ನ ದೈವರೇಷೆ ಬರೆಯುವಂತೆ ತಾನೆ ಧಾರಾ (ಜಾಜಿವ. ೮೯-೦೦). [ಸಂ. ರೇಷಾ]

ರೇಷ್ಮೆ 'ರೇಶ್ಮೆ' ನೋ.

ರೇಷ್ಮೆಕಾಯಿಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಅವರು ರೇಷ್ಮೆಕಾಯಿಲೆಯಿಂದ ಮೃತರಾಗಿದ್ದರು (ಕಾಜೂಮು. ೭೮). [ರೇಷ್ಮೆ + ಕಾಯಿಲೆ]

ರೇಷ್ಮೆಜ್ವರ (ನಾ). = ರೇಷ್ಮೆಕಾಯ್ಲೆ : ನಾಳಸಂಕೋಲೆ, ಧರಜ್ವರ, ರೇಷ್ಮೆಜ್ವರ, ಗಂಟಲುಬೇನೆಗಳಿಗೆ ಸಿದ್ಧಣ್ಣನ ಮೂಲಿಕೆಗಳು ಸಿದ್ಧೌಷಧವಾಗಿದ್ದುವು (ಹುಂತಂ· ೩೪). [ರೇಷ್ಮೆ + ಜ್ವರ]

ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ 'ರೇಶ್ಮೆಬಟ್ಟೆ' ನೋ.

ರೇಷ್ಮೆಸೀರೆ (ನಾ). ರೇಶ್ಮೆದಾರದಿಂದ ನೆಯ್ದ ಸೀರೆ ; ಪಟ್ಟೆಸೀರೆ : ತರೋದೆ ಉಂಟಂತೆ. ಒಂದು ರೇಷ್ಮೆಸೀರೆ ತರೋದು ಬೇಡವೆ! (ಪಚ್ಚೂರು. ೨೧೨). [ರೇಷ್ಮೆ (< ರೇಶ್ಮೆ) + ಸೀರೆ]

ರೇಷ್ಮೆಹಿಪ್ಪಲಿಗಿಡ (ನಾ). ರೇಶ್ಮೆಹುಳುಗಳು ತಿನ್ನುವ ಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ; ಉಪ್ಪುನೇರಳೆ: ಕಂಬಳಿಗಿಡ, ರೇಷ್ಮೆಹಿಪ್ಪಲಿಗಿಡ (ಪ್ರಕಿಗ. ೩೫-೦೦೦೦). [ರೇಷ್ಮೆ (<ರೇಶ್ಮೆ) + ಹಿಪ್ಪಲಿ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ರೇಷ್ಮೆಹುಳು (ನಾ). ರೇಶ್ಮೆಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು: "ಕೌಶೇಯಂ . . . ರೇಷ್ಮೆಹುಳು" (ಕರ್ನಾಪ. ೨೦೨); ರೇಷ್ಮೆಹುಳುಗಳನ್ನು ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಚೀನಾದೇಶದಲ್ಲಿ ರೇಷ್ಮೆಗಾಗಿ ಸಾಕಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು (ಗೃಹಪ್ರ. ೬೫). [ರೇಷ್ಮೆ (<ರೇಶ್ಮೆ)+ಹುಳು (<ಪುಳು)]

ರೇಷಿಮೆ ರೇಶ್ಮೆ ' ನೋ.

ರೇಸು (ನಾ). ಕುದುರೆಗಳೂ, ಕ್ರೀಡಾಪಟುಗಳೂ ಓಡುವ ಪಂದ್ಯದ ಓಟ : ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಕುದುರೆರೇಸು ನಡೆಯುತ್ತದೆ (ಪ್ರಾಪ್ರ). [←ಇಂ. Race]

ರೇಶ್ಮೆ, 'ರೇಶ್ಮೆ' ನೋ.

ರೈ (ನಾ). ೧. ದ್ರವ್ಯ ; ಸಂಪತ್ತು: ಐಶ್ವರ್ಯ : "ಧನಕನಕವಾಚಕಂ ರೈ ಶಬ್ದಂ" (ಪಟ್ಟಕೋ. ೦೨೬-೨೨); ಐಕಾರಕ್ಕೆ—ದೈಯೆಂದಂ : ರೈಯೆಂದಮಿತ್ತು (ಕವಾದ· ೩೩ ಪ್ರಯೋ); ಸೌರ್ಯದಿಂದಂಕಮಂ ರೈಯಂ ಕೈಮಿಗೆ ಸಾರ್ಚಿ ಸಂತಮಿಸಿದಾ ಗೋವಿಂದವಂ ಮಂದಿಪೆಂ (ಜಕ್ರಿಗೋ. ೦-೦). ೨. ಚಿನ್ನ ; ಸುವರ್ಣ: " ಗೈರಿಕಂ ... ಕಾಂಚನಂ ರೈ ರುಕ್ಮಮಷ್ಟಾವದಂ . . . ಸ್ವರ್ಣ ಮೆನೆ ಹೊನ್ನಿಗೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ " (ಪುಂಗಣಾ. ೩೦-೪): ಸಕಳಾರ್ಥವ್ಯಾತ ಚೇತೋಮುದಮನಮನವಾಲರೈಧಾರೆಯಿಂ . . . ಮಾಡಿ (ಕಂದ್ರಪ್ರ· ೯-೬೬). [ಸಂ.]

ರೈಟರು (ನಾ)· ಕರಣಿಕ ; ಗುಮಾಸ್ತ: ನಮ್ಮ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ರೈಟರುಗಳಿದ್ದಾರೆ (ಪ್ರಾಪ್ರ). [←ಇಂ. Writer]

ರೈತ, ರೈಹಿತ್ಯ (ನಾ)· ಆರಂಬಮಾಡುವವನು ; ಒಕ್ಕಲಿಗ ; ವ್ಯವಸಾಯಿಗಾರ : ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ರುಜು ಇಲ್ಲದೆ ರೈತನಾಗಬಾರದು ಅದಂತೆಂದೊಡೆ ಇಷ್ಟುಳ್ಳಾತನೇ ಪಾಟ್ಯಾರೈತ (ಪಪಸಂ. ೭೦); ರೈತರು ಯೆಲ್ಲಾ ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳದಾ ಧಾನ್ಯ (ಹುಪಪ್ರ· ೦೦); ಎರಡು ವರ್ಷಗಳಿಂದಲೂ ಬರಗಾಲವು ಬಂದು ರೈತರು ದಣಿದಿದ್ದಾರೆ (ಶ್ರೀರಾಚ. ೦೮೬). **ರೈಹಿತ್ಯ** : ಕಿಗ್ಗಟ್ಟುಸತ್ತುನಾಡಂರೈಹಿತರು ಜಂಮ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ . . . ರಾಮೇಶ್ವರದೇವರ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಮಾಡಿಸಿಯಿದ್ದಾರೆ (ಅಕೆ. I. ೦೦೬-೨; 1840). [← ಅರ. ರಈಯತ್ ; ಹಿಂ. ರಯ್ಯತ್, ರೈಯತ್; ಮರಾ. ರಯತ್, ರಯ್ಯತ್, ರೈಯತ್ /ಇಂ. Ryot]

ರೈತಾಪಿ (ನಾ)· ೧. ಆರಂಬ ; ವೇಸಾಯ : ಆದವಾನೀಗೆವೆ ರೈತರ ಹಿಡಿತುದು ಕೊಡಗಿನ ಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ರೈತಾಪಿಗೆ ಇಟ್ಟು (ಐತಿಕಾಡ. - ೦೭); ೨. ವ್ಯವಸಾಯಗಾರ: ಹೆಚ್ಚು ತರಕಾರಿ ಬೆಳೆಯಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಚಾರವನ್ನು ರೈತಾಪಿ ಜನರು ಸ್ವಾಗತಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ (ಕಂಪ್ರ· ೬೬); ರೈತಾಪಿ ಜನರು . . . ಬಾಧ್ಯವಹುವುದನ್ನೂ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಈ ಸಹಕಾರಸಂಘಗಳು ಸ್ಥಾಪಿತವಾದವು (ಗೃಹಪ್ರ. ೦೯೪). [< ರೈತ]

ರೈದ (ನಾ)· ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವವನು ; ಕುಬೇರ : ಜಯ ಜಯವಿಚಿತ್ರಚಾರಿತ್ರ ರೈದನ ಮಿತ್ರ ಜಯಜಯ . . . ಗುರುಸಂಗಮೇಶಾ (ಕ್ರಕಾಚ· ೬-೦೦೦). [ಸಂ.]

ರೈಲು, ರೇಲು (ನಾ)· ೧. ಕಂಬಿ : ಹಳಿ : 'ರೈಲುಮಾರ್ಗ' ಪರಾ. ೨. ಅವಿ ಅಥವಾ ವಿದ್ಯುಕ್ತಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕಂಬಿಗಳ ಮೇಲೆ ಚಲಿಸುವ ಗಾಡಿ ; ಟ್ರೈನು : ರೈಲಿನ ಉಪಯೋಗ ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ? ನಮ್ಮ ಸ್ನೇಷನ್ ಸಿಕ್ಕುವವರೆಗೆ (ಕಾಜಾಕ್ಕ· ೪೭೦)· ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಳು ಪತಿಯನು ರೈಲಿಗೆ (ಕಂಪ್ರ· ೨೫-೪೭). **ರೇಲು** : ೧. ನೀವು ನಿಲ್ಲನೆ ಮುಟ್ಟುವಲ್ಲಿ ರೇಲು ಹೋಯಿತೆಂಬುದು ಖಚಿತವಾಯಿತು (ಕೆಂರಾಚ. ೦೦); ಆದಪ್ಪ ಮಾಷ್ಟರರು . . . ಬೆಳಗಿನ ರೇಲಿಗೆ ಇಂದು . . . ಊರಿನ ಕಡೆಗೆ ನಡೆದರು (ಅಕಾಲಕ್ಷ· ೨೪೬).

ರೈಲು ಬಿಡು = (ಆಲಂ) ಸುಳ್ಳುಹೇಳು ; ಬುರುಡೆ ಹೊಡೆ : ಬಾರ್ಲಿ ಚಾಪ್ಲಿನ್ ರೈಲುಬಿಟ್ಟ ಮೇಲೆ ರೈಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳದಾರದೆಂದು ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡಿತು ನನ್ನೂರಿನ ಮಹನೀಯರ ಮಂಡಳಿ (ಪಪಸ್ಮೃ· ೨೯). **ರೈಲು ಹತ್ಸಿಸು** = (ಆಲಂ) ಪೂಸಿಮಾಡುವ; ಪುಸಲಾಯಿಸು : ಈಗ ಅವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಕಲಸವಾಗಬೇಕಾಗಿದೆ, ಅದಕ್ಕೇ ಅವನನ್ನು ರೈಲು ಹತ್ಸಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದಾರೆ (ಪ್ರಾಪ್ರ). [← ಇಂ. Rail]

ರೈಲುಚೆಂಬು, ರೈಲುಚೊಂಬು (ನಾ)· (ಪ್ರಯಾಣದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ನೀರು ತುಳುಕದಂತೆ ತಿರುಪಿನ ಮುಚ್ಚಳವಿರುವ ಚೆಂಬು : ಅವಳು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ರೈಲುಚೆಂಬು ಹಿಡಿದಿದ್ದಳು (ಕಪಸಂ· ೦೨೦). **ರೈಲುಚೊಂಬು** : ಎರಡು ಟ್ರಂಕ್· ಬೆಡ್ಡಿಂಗ್· ರೈಲುಚೊಂಬು ಇಷ್ಟನ್ನೇ ಸಾಗಿಬಿಟ್ಟು (ಕಾಪಪಂ· ೨). [ರೈಲು + ಚೆಂಬು]

ರೈಲುಚೊಂಬು ' ರೈಲುಚೆಂಬು ' ನೋ.

ರೈಲುಮಾರ್ಗ (ನಾ)· ರೈಲುಗಾಡಿಯು ಚಲಿಸಲು ಉಕ್ಕಿನ ಕಂಬಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ರಸ್ತೆ : ವಿಟ್ಲೂರು : ಬೆಂಗಳೂರು – ಪೂನ ರೈಲು

ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರನೆಯ ನಿರ್ವಾಣ (ಕಟ್ಟಿಗೆ. ೨).

[ರೈಲು + ಮಾರ್ಗ]

ರೈಲ್ವೆ ರೇಲುವೆ (ನಾ). ರೈಲುಮಾರ್ಗ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಾರ್ಯಭಾರವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಇಲಾಖೆ : ರೈಲ್ವೆ ಕಂಪನಿಯ ಯಾ ಸ್ಥಳೀಯಾಧಿಕಾರಿಯ ನೌಕರನಿಗೆ ಸಲ್ಲದೇ ಇರಿದ ಸಂಬಳ (ಸ್ಯಾಮಳೆ. ೬೩). **ರೇಲುವೆ** : ಎಣ್ಣೆಯು ಸೋರಹತ್ತಲು ರೇಲುವೆ ಕಂಪನಿಯವರು ತಕ್ಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ (ಮುಂಜಾವ. ೪೪ ಕ್ರಮಾ ೨೫). [← ಇಂ. Railway]

ರೈವತ (ನಾ). ೧. ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ ; ಧನಿಕ. ೨. ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯವನು : ಸ್ವಾಯಂಭುವ ರೈವತ . . . ಇಂದ್ರ ಸಾವರ್ಣಿಕರೆಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳು (ಶಿವ. ೫೦೨). ೩. ರೇವತೀ ನದಿಯ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬೆಟ್ಟದ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀವೃಕ್ಷಪನಸ ನವಹಮುಮಾವಿಷ್ಟೃತಕುಸುಮವಿಸರಮೆನೆ ಶಿಖರಿವನಂ ತೀವಿರೆ ಶಿಖಂಡ ವಂಡಕರಣಾವಳಿಯಿಂ ಕಾಣಲಾಯ್ತು ರೈವತಶೈಲಂ (ಪಡ. ೦೬-೦). ೪. ಮೋಡ. ೫. ಶಿವ. ೬. ಒಬ್ಬ ರಾಜನ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ರೈವೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಮಳೆ ; ಸುವರ್ಣವೃಷ್ಟಿ : ಧನದಂ ಕಾಂಚನ ಪಂಚರತ್ನಮಯಮಂ ರೈವೃಷ್ಟಿಯಂ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ (ಅಂಪು. ೬-೨೪) ; ಹೇಮಗರ್ಭಂ ವಸುಧಾಂತರ್ಭಾಗಮಾಗಿರ್ದಿನೆಗಮನುದಿನಂ ಕೂಡೆ ರೈವೃಷ್ಟಿಯಂ ನಿರ್ಮಿಸಿದಂ (ಪಜಿತ. ೦೦-೪೨). [ಸಂ.]

ರೈಸು ' ರಯಿಸು ' ನೋ.

ರೈಸ್ತಂಭ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕಂಬ ; ಸುವರ್ಣಸ್ತಂಭ : ತ್ರಿಭುವನಮಂಗಲ ತೋರಣನಿಭಮಂ ಪ್ರವಚನಮನೆಯ್ದಿ ರೈಸ್ತಂಭಸಮಪ್ರಭರಂತರ್ನಿಭೃತೋನ್ನತವಿಭವರ್ ಭೂತಬಲಿ ಪುಷ್ಪದಂತಾಚಾರ್ಯರ್ (ಸಂಧ್ಯಾ. ೭-೦೩). [ಸಂ.]

ರೈಹಿಣ$_1$ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಹಿತನಾದವನು ; ನಾರಾಯಣ : ಭೀಮ ರೈಹಿತ ರೌದ್ರಸ್ತುತ ರಂಗ ಸಿರಿಧಾಮ ರಕ್ಷಿಸು (ಪಜಸಾಂ. ೬೭-೧೩). [ಸಂ.]

ರೈಹಿತ$_2$ ' ರೈತ ' ನೋ.

ರೊಂಕಣಿ (ನಾ). ಲೇಪನ ; ಗಿಲೀಟು ; ಒಪ್ಪ (?) : ಮಿಱುಗುವ ವಿಂಚಿಗಿಂದಂಗಳೆಯಂ ಎಗೆ ರೊಂಕಣಿಯಂಕ್ಕುವಂತಿರಲ್ಬಜಸೆಟ್ಟಿಪ ನಾಡ ಕಡುನೀಱಿಯರಂ ನಡೆನೋಡಿ ಸೋಲದಿಂ ಮೆಱಿವುದು ರಂಭೆಯೂರ್ವಶಿ ತಿರೋತ್ಸವೆ ಮೇನಕೆ ಮಾಜುಘೋಷೆಯಂಬಿಱಿಕೆಯ ದೇವಸೌಂದರಿಯರಂ ಚರಿಯಿಪ್ಪ ನಿಳಿಂಪಸಂಕುಳಂ (ಸೂಕ್ತಿ. ೨-೦೩೬).

[?. / ಸಂ. ರೋಕ = ಬೆಳಕು, ಕಾಂತಿ]

ರೊಂಕೆ ' ಜೊಂಕಾ ' ನೋ.

ರೊಂಡಿ (ನಾ). ಸೊಂಟದ ಕೆಳಗಿನ ಹಿಂಬದಿಯ ಭಾಗ ; ಕುಂಡೆ : ಪಿರ್ರೆ : " ಕಟಿ – ರೊಂಡಿಯಲ್ಲಿ " (ಶಾಪಟೀ. ೨-೦-೭೭ ಪ); ದೇಹದಲ್ಲಿ ನಡುವಿನ ಕೆಳಗೆ ಎರಡುಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಿಬ್ಬೊಟ್ಟೆಯ ಭಾಗ ; ಟೊಂಕ ; ರೊಂಡಿ ; ಚಪ್ಪೆ ; ಕಟಿ (Rip. ೨೦೪೩).

[ದೇ.ಕಿ ತೆಲು. ರೊಂಡಿ]

ರೊಂಡೆ (ನಾ). ಕೆಸರು ; ರಾಡಿ : " ರೊಂಡೆ = ಕೆಸರು " (ಶಾಪಟೀ.೨೦); ಜಾಜಲಂಬಿದ ಕಾಲ ರೊಂಡೆ [ಪಾಣಾ. ಜೊಂಡೆ, ಜೊಂಪೆ] ಯನೊಜ್ಜಿ ಬವ್ವಂಗಯ್ಯ ಕೆಸಱಂ ತೋಱುತಂ (ಪಪ್ಪ. ೦೦-೪). ' ಜೊಂಪೆ ' ಪರಾ. [?]

ರೊಂದಿಬಗ್ಗ (ನಾ). ನಾಡಾಡಿ ಜನ ; ಅಲ್ಪಜನ (?) : ಸಂದಿಯ ರೊಂದಿ ಬಗ್ಗರ್ ಸಮಕ್ಷದೊಳಿದ್ದುರಿದೆದ್ದು ದುರ್ಜನಂ ನಿಂದಿಸುತಿರ್ಪನುತ್ತಮರ ಕಾವ್ಯಮನಂತಱಿತು ದಲ್ ನಿರಂತರಂ ಪಂದಿಗೆ ಮಿಂದ ಕೆಸಱೊಗ್ಗುವುದಲ್ಲದೆ ತಣ್ಪನೀವ ಸುಚ್ಛಂದನದಣ್ಪದೊಗ್ಗುವುದೆ (ಪಪ್ಪ. ೬). [?]

ರೊಂಯ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಗಾಳಿಪಟ ರೊಂಯ್ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ (ಕೂಡ)

ರೊಕ ' ರೊಕ್ಕ ' ನೋ.

ರೊಕ್ಕ. ರೊಕ, ರೊಖ, ರೊಕ್ಕು, ರೋಕ್ಕ, ರೋಖ, ರೋಕ್ಕು (ನಾ). (ಉಕ) ಬಳಸಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಹಣ ; ನಗದು ; ದುಡ್ಡು : ಪೆಟ್ಟಿಡಿಯ ಕೂಂಡ ರೊಕ್ಕವ ಕೊಡಿ (ಸಳ. II. ೪೩-೪೨); ಅಕ್ಕಿಯರುಗಳುಯೆಂಬ ಹಣಗಳೆ ರೊಕ್ಕಪನು ತೆಗೆಯೆಂಬ ಹರಜನು (ಕಾಶಿಖಂ. ೦೮-೨೪) ; ರೊಕ್ಕ ಎರಡಕ್ಕು ದುಃಖ ಕಾಣಕ್ಕ (ಹರಿಪ. ೩-೪೫ ಪದ್ಯ); ರೊಕ್ಕವಿಲ್ಲದ ಬಾಳ್ವೆ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ ಮನೆಯು ಅಕ್ಕಱವಿರದ ತವರೂರು ಇವು ಮೂಱು ದುಃಕ್ಕ ಕಾಣಯ್ಯ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೩೮). **ರೊಕ** : ಗದೆಯ ಮೇಲೆ ರೊಕ ಭತವನೂ (ಸೌಪ. ೦೪೪. ಪೂಗಪುರು. ೦೩೬-೦೯ ; ೨೬೨) ; ಬಂದ ಬಡಿಯ ರೊಕವಪು ಆಗುಮಾಡಿ (ಅಶ್ವ. XIV. ಪುಳ. ೦೦೦-೦೬; ೨೦೦೨). **ರೊಖ** : ರೊಖ ಹಣವು ಮುಂಗಡವಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿ (ಮುಂಜಾಜಾ. ೨೩೯). **ರೊಕ್ಕು** : ರೊಕ್ಕುವು ಗಳಿಸುವಷ್ಟೆ ದುಃಖ ಮಗುಳಾ ಧನವ ರಕ್ಷಿಸುವಷ್ಟತಳಾದುಃಖಂ . . . ರೊಕ್ಕಿಂ ಸ್ವಪ್ಪೆ ಚೋರ ಬಾಧೆಗಳು ದಿನದಿನಂ ಮಿಕ್ಕುದು (ಪುರಂಗ. ೯-೭). **ರೋಕ್ಕ** : ರೋಕರಕಮಿನೀಂದ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡಿದರೆ . . . ತಕ್ಕೊಳ್ಳಲಾದೀತು (ಮುಂಜಾಜಾ ೦೦ ಕ್ರಸ್ಕಾಕಥೆ). **ರೋಖ** : ಇವತ್ತು ರೋಖ ನಾಳೆ ಉದ್ದರಿ (ಪಡೋದ. ೩೨). **ರೋಕ್ಕು**: ಹಂದೆ ಗಳಿಸಿದ ರೋಕ್ಕು ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಬಡ್ಡಿಗೆ ಹಚ್ಚಿದ್ದರು (ಇಕ್ಕಳ. ೨೯೯) ; ಎಂಭತ್ತೈದು ರೋಕ್ಕು ಎಣಿಸಿಕೊಟ್ಟವ್ನಿ (ಕಂಗಿ. ೦೩). **ರೊಕ್ಕ ಮಾಡು** = ಹಣವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸು ; ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಗಳಿಸು : ತಂಬುಲಿಗರ್ ಹುಟ್ಟಿದ ಧಾರೆಯಿಂ ರೊಕ್ಕಮಾಡಿ ಕುಡುವರ್ (ಮುಂಕಾಂ. XII. ೦೩-೨೪ ; ೧೨೧೩) ; ಈ ವಿಶ್ವನಾಥ ರೊಕ್ಕಮಾದಿದ ರೀತಿ ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆ ? (ಕುಂಕುಂಪಾ. ೭೦). [←ಹಿಂ. ರೋಕ್ ; ಪರಾ. ರೋಖ್./ತಮಿ. ಪುಲ. ತುಳು. ತೆಲು.ರೊಕ್ಕ]

ರೊಕ್ಕಮುಕ್ಕ (ನಾ). ಹಣವನ್ನು ಕಬಳಿಸುವವನು ; ಗಂಟುಗಳ್ಳ : ಪ್ರತಿಭೆಯ ಫಲವನ್ನು ನಾನು ಅನುಭವಿಸುವ ಮುಂಚೆಯೇ "ರೊಕ್ಕಮುಕ್ಕ"ಗಳು ಯಾರಾದರೂ ಅನುಭವಿಸಿಯಾರೆಂದು ಹೆದರಿಕೆ (ಕಂಟಿಪು. ೦೯).

[ರೊಕ್ಕ + ಮುಕ್ಕ$_1$]

ರೊಕ್ಕಸ್ತ (ನಾ). ಹಣವುಳ್ಳವನು ; ಸಾಹುಕಾರ : "ರೊಕ್ಕಸ್ತ = ಸಿರಿವಂತ. ಸಾವುಕಾರ" (ಶಾಪಟೀ. ೦೦). ' ದುಡ್ಡಸ್ತ ' ಪರಾ.

[ರೊಕ್ಕ + – ಸ್ತ]

ರೊಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಲಕ್ಕಿಗಿಡ : "ಸಿಂಧುಕಃ, ಸಿಂಧುವಾರಃ, ಇಂದ್ರಸುರಸಃ, ನಿರ್ಗುಂಡಿಃ, ಇಂದ್ರಾಣೀ – ಈ ೫ ರೊಕ್ಕಿ " (ಶಾಪಟೀ. ೦೦೬). [< ರೊಕ್ಕ]

ರೊಖ ' ರೊಕ್ಕ ' ನೋ.

ರೊಖ್ಖ 'ರೊಕ್ಕ' ನೋ.

ರೊಚ್ಚು ' ಜುಚ್ಚಿ ' ನೋ.

ರೊಚ್ಚುಗುಂಡಿ. ರೊಚ್ಚಿಗುಂಡಿ (ನಾ). ಕೊಳಕು ನೀರು ನಿಲ್ಲುವ ಸ್ಥಳ : "ಬಚ್ಚಲು. ಚರಂಡಿ. ಪಾಯಖಾನೆ. ಮೊ. ಗಳಿಂದ ಬಂದ ರೊಚ್ಚಿನ ನೀರಿನಲ್ಲಿಯ ಘನಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಶಡದಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ ತೊಟ್ಟಿ : ರೊಚ್ಚುಗುಂಡಿ" (Cesspool. ೨೦೪೩). **ರೊಚ್ಚಿಗುಂಡಿ** : ರೊಚ್ಚಿಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ನೀರು ನಿಂತು ಸಂಪತ್ತಿದೆ (ಕೂಡ).

[ರೊಚ್ಚು (<ಜುಚ್ಚಿ) + ಗುಂಡಿ]

ರೊಚ್ಚುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಕೋಪಗೊಳ್ಳು ; ಸಿಟ್ಟಿಗೇಳು ; ರೇಗು : ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳ ಬಗೆಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೊಡನೆ

ರೊಕ್ಕುಗೊಳ್ಳುವ . . . ಜನರು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ತುಂಬಿದ್ದು (ಹುಚ್ಚಕ್ರ. ೦೬).
[ರೊಚ್ಚು (<ಉಚ್ಚಿ) + ಕೊಳ್ಳು₂ (<ಕೊಳ್₂)]

ರೊಚ್ಚಿ ' ಉಚ್ಚಿ ' ನೋ.

ರೊಚ್ಚಿಗುಂಡಿ ' ರೊಚ್ಚುಗುಂಡಿ ' ನೋ.

ರೊಚ್ಚಿಬ್ಬಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಸಿಟ್ಟಿಗೇಳಿಸು ; ರೇಗಿಸು : ಜಗಳವ ತೆಗೆದು ರೊಚ್ಚಿಬ್ಬಿಸುವಿಪಳೇನು ಸಾರಿಯೊ ಮಾರಿಯೊ (ಕಂಪ್ರತಿ. ೦೬-೬).
[ರೊಚ್ಚು (<ಉಚ್ಚಿ) + ಎಬ್ಬಿಸು(<ಎಬ್ಬಿಸು)]

ರೊಚ್ಚಿಳ್ಳು (ಕ್ರಿ)· ಸಿಟ್ಟಿಗೇಳು ; ರೇಗು : ಹೆಂಡತಿ ಬರುತ್ತಲೇ. ಹೆತ್ತು ಸಾಕಿ ಸಲುಹಿದ ತಾಯಿ ಇವನಿಗೆ ದೂರವಾದಳಲ್ಲ ಎಂದು ಅವಳ ಮನಸ್ಸು ರೊಚ್ಚಿದ್ದಿತ್ತು (ಹೂಸಕ್ಕ. ೫೦) ; ಹಟತೊಟ್ಟು ಕಚ್ಚಿ ಕೆಡಮವೆನು ಕುನಿತ ದೊಳು ಬೊಡನಿಗೆ ರೊಚ್ಚಿದ್ದು ಸಿಂಹ ಜಿಗಿದಂತೆ (ಶಕ್ರಾಜ. ೨೯೦).
[ರೊಚ್ಚು (<ಉಚ್ಚಿ) + ಏಳು₁ (< ಏಳು°₁)]

ರೊಜ್ಜು ' ಉಚ್ಚಿ ' ನೋ.

ರೊಟ್ಟಿ, ರೋಟು₁(ನಾ)· ೧. ರಾಗಿ, ಅಕ್ಕಿ, ಜೋಳ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಿಟ್ಟು, ಉಪ್ಪು, ಕಾರ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ, ತಟ್ಟಿ, ಹಂಚಿನ ಮೇಲೆ ಬೇಯಿಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿಂಡಿ : ರೊಟ್ಟಿಯುಂ ದೆಲ್ವವನೊರ್ವನಂಬುತತಿಯುಂ ಬಿಡದೀಂಟುವನೊರ್ವನುಂಟು (ಅಷ್ಟಪ್ರ. ೦೦-೬೧) ; ದೋಸೆ ಕಜ್ಜಾಯ ರೊಟ್ಟಿ ಹೊಯಿಗೆಮುತಿರಸಂಗಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೪೬-೪೨) ; ಶಿವ . . . ರಾಗಿದು ರೊಟ್ಟಿಯನ್ನು ತಿಂದುಕೊಂಡು ಒಂದುವಾರ ಇರಬಲ್ಲ (ರಾಷಾಸ. ೦೦೩) ; ರೊಟ್ಟಿ ತೊಳದು ನೀರು ಕುಡಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾಪ). ೨. "ಅಕ್ಕೀಹಿಟ್ಟಿನೊಳಗೆ ಬೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ರೊಟ್ಟಿ, ಕಜ್ಜಾಯ" (ಗಂಗಾಪು. ೬.). ೩. ಬ್ರೆಡ್ಡು : ಬೇಕರಿಯಿಂದ ರೊಟ್ಟಿ ತಂದರು (ರಾಷ). ರೋಟು₂ : ೩. ಮೂವ್ಯರೂ ಕೂಡಿ ಚಹಾ ಮತ್ತು ರೋಟು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿವೆ (ಕಾಯಾ. ೦೨); ಆ ಜಾಗಿರದಾರ ಏಳೋದರಾಗ ರೋಟು ತರಿಸಿ ಇಡಬೇಕಂತೆ (ಶಾಗ್ಯಕ್ಷೀ. ೪೧).
[ದೇ.ಶ ತಮಿ. ದುಲ. ತುಳು. ಕೊಡ.ರೊಟ್ಟಿ; ತೆಲು. ರೊಟ್ಟಿ, ರೊಟ್ಟಿಯ./ಹಿಂ. ರೋಟೀ. ರೋಟಾ: ಮರಾ. ಗುಜ ರೊಟಾ, ರೋಟಾ./ಪ್ರಾ. ರುಟ್ಟಿಯಾ. ರೋಟ್ಟಿ. /ಸಂ. ರೋಟಿ. ರೋಟಿಕಾ]

ರೊಟ್ಟೀಹಲಸು (ನಾ). ಹಿಟ್ಟಿನಂತೆ ಮೃದುವಾದ ತಿರುಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಲಸು : ದ್ವೀಪದ ಹಲಸು : ಸೀಮೆಹಲಸು. ದೀಪಹಲಸು. ರೊಟ್ಟೀಹಲಸು (ಪ್ಲಾಫಿ. ೯. ೦೬೦). [ರೊಟ್ಟಿ + ಹಲಸು (< ಪಲಸ)]

ರೊಡ್ಡ, ಲೊಡ್ಡ (ನಾ). ೧. ಎಡಗಡೆ ; ವಾಮಭಾಗ : 'ರೊಡ್ಡ ಕೆಯ್' ಪರಾ. ೨. ಎಡಗೈಯನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ಎಡಜಿ : "ರೊಡ್ಡ–ಎಡಪ" (ಪಾರ್ಶ್ವನಾ. ೪೦). ಲೊಡ್ಡ : ೨. ಅಪನೊಬ್ಬ ಲೊಡ್ಡ (ರಾಷ). [←ತೆಲು. ರೊಡ್ಡ, ಜೊಡ್ಡ]

ರೊಡ್ಡಕೆಯ್, ರೊಡ್ಡಗ್ಯೆ (ನಾ). ಎಡಗೈ ; ವಾಮಹಸ್ತ : (೪). ರೊಡ್ಡಗ್ಯೆ : ಎಡಗೈಯನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ; ಎಡಪು: ರೊಡ್ಡಗ್ಯೆಯ (Left handed· ೫೦೪೩). [ರೊಡ್ಡ + ಕೆಯ್₂]

ರೊಡ್ಡಗ್ಯೆ ' ರೊಡ್ಡಕೆಯ್ ' ನೋ.

ರೊಡ್ಡಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ ; ಹಾಕೋಲಿ : ರೊಡ್ಡಿ, ಹಾಲುರೊಡ್ಡಿ. ಮುಂಜೆ . . . ಜೋರ್ನೆಸಿ (ಶೃಧ್ಯಾ I. ೧೦೩) ; ಸಿಂಹಾಲೆ. ರೊಡ್ಡಿ. ಹಾಲರೊಡ್ಡಿ . . . ಕಾಯಿಸಿ ಪಾಕದಲ್ಲಿರಿಸಿ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಲೇಪಿಸೆ ಪಿತ್ತಜ್ವರ. ಉನ್ಮಾದ, ಮೂರ್ಛೆ ಸಹ ಮಾಯುವುವು (ಸಸ್ಯ. ೮೩)
[←ಮರಾ. ರೋಡಾ]

ರೊಣಮೊಡಯ (ನಾ)· ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ವಿಜ್ಞಾಪ್ಯೆಜಿದು ಬಿಜ್ಜಾರ್ ಕ[ನ್ನ]ರಸರುಬ್ ಇರ್ಕೆ ಚಿವಾನಿಕಳನ ವಾಳ್ಗಬ್ಬ ಕೊಟ್ಟೊದು ರೊಣಮೊಡಯೊಗೆ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಳ. XVI. ಕುಮಾಕೃ. ೩೩-೬: ೭೫೦). [?]

ರೊಣೆ (ನಾ)· ಒರಟಾದ ಮೈಗೂದಲು ; ರೋಮ : ಕೊಬ್ಬು ಕರಗಿ ಒಣಗ ಹತ್ತಿದ ಕಪ್ಪುರೊಣೆ ತುಂಬಿದ ಕೈರಚ್ಚಿಗಳು (ಪುಷರಾ. ೦೭೯) ; ಪೋರಿಗೆ ಇಮ್ಮಡ್ದ ಕಪ್ಪು ಪೊತ್ತೆ–ಮಾಸಿಗಳು; ಕಪ್ಪು ಎದಯ ಮೇಲೆ ಕಪ್ಪು ರೊಣೆ (ಕೂಚ್ಚಿ. ೦೭೦). [?]

ರೊಪ್ಪ ' ಅಕೊಪ್ಪ ' ನೋ.

ರೊಯ್ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ' ರೊಯ್ಯನೆ ' ಪರಾ. ೨. ಎಮ್ಮೆಯ ಕೂಗು : (೪).

ರೊಯಿಲಿ (ನಾ). "ಶತ್ರುಗಳ ಪಡಗನ್ನು ಹಿಡಿದೆಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದ ಕ್ಕಾಗಿ ಹಗ್ಗ ಕಟ್ಟಿ ಎಸೆಯುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೊಂಡಿಗಳುಳ್ಳ ಸಲಕರಣೆ, ಅನೇಕ ಕೊಂಡಿಗಳುಳ್ಳ ಸಣ್ಣ ಲಂಗರು. ಪಾತಾಳಗರಡಿ" (ಅಪಾನಾ).
[←ಮರಾ. ರೋಯಲೀ. ಲೋಯಲೀ]

ರೊಯ್ಯನೆ (ಅ)· ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಗಾಳಿ ರೊಯ್ಯನೆ ಬೀಸುತ್ತಿದೆ (ರಾಷ). [ರೊಯ್ + – ಅನೆ₁]

ರೊಪ್ಪು (ನಾ). ೧. ಕಾಟ ; ಹಿಂಸೆ : ಆದರೂ ಹಸುವ ಕಟ್ಟುವುದೆ ಸರಿ ; ಇನ್ನೆಷ್ಟು ಹೇಳಿದರು ಎಮ್ಮೆಯೇ ರೊಪ್ಪು (ತಿಪಕ. ೬೬-೯); ಅರಮನೆಗೆ ಬಿಟ್ಟಮಡಕೆಗಳು ಬೇಕೆಂದು ತಗಾದಿ ಹಚ್ಚಿ ಬಹಳವಾಗಿ ರೊಪ್ಪುಮಾಡಿ ತೊಂದರೆಪಡಿಸಿದನು (ಶಾಮಾಂ. IV. ೩೦). ೨. "ಕೊಳೆ" (ಪಡನಾ).
[ದೇ.ಶ ತಮಿ. ರೊಪ್ಪು; ತೆಲು. ರೊಪ್ಪು, ರೊಪ್ಪು]

ರೊಳ್ಳ (ನಾ)· (ಉಶ) ನೆಪ; ಕಾರಣ; ಸೋಗು : ಭಟ್ಟರು ರೊಳ್ಳೇ ತೆಗೆದರು (ರಾಷಾಮು. ೬೬); ಏ ರಂಗಣ್ಣ, ನೀ ಏನಾರ ರೊಳ್ಳೇ ತಗೀಬ್ಯಾಡ (ಅಮಾ. ೮೪). . [?./ತೆಲು. ರೊಲ್ಲು=ಪ್ರಲಾಪಿಸು]

ರೋಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಗರ್ಜನೆ ಮಾಡು ; ಆರ್ಭಟಿಸು : ಭಾನುಸುತ ಬಲ್ಲೊಂಡು ಸಮರಕಿನ್ನಾರೆನುತ ಪಿಡಿದಾಡಿ ರೋಂಕಿಸುತ ಭಂಗಮುಂ ಬರಿಸಿದನು ರಿಪ್ಪಬಲದೊಳು (ಕುರಂಗ. ೬೬-೦).
[ರೋಂಕು (< ಉತ್ಕೊಂಕು) + – ಇಸು₅]

ರೋಂಕು ' ಜುಂಕು ' ನೋ

ರೋಕ₁ (ನಾ)· ೧. ತೂತು ; ರಂಧ್ರ : "ನಿಮ್ಮಂ . . . ರಂಧ್ರ₁. ರೋಕ₁. ಕುಹರ₂. ದರ₂ – ಈ ೧೫ ಕುಟು" (ಹಶಾಡು. ೦೦೩-೨) ; ಕುಹರಕರುವೆಯನಿಡಿಂ ಭದ್ರಮುಂ ಮುಚ್ಚಲಿಕ್ಕೆಳಲಾ ರೋಕಮನ್ನುಂ ಪೆರ್ಚಿ (ಶ್ರೀಧಾಪು. ೬೭-೦೦೭). ೨. ಜಹಜು : ಹಡಗು. ೩. ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಕಾರ. [ಸಂ.]

ರೋಕ್ಕ ' ರೊಕ್ಕ ' ನೋ.

ರೋಕಡ, ರೋಕಡಿ, ರೋಖಡಿ (ನಾ). ನಗದು ಹಣ : **ರೊಕ್ಕ** : ರೈಲುಹಾದಿ ಕಟ್ಟುವ ಮಜೂರರಿಗೆ ರೋಕಡ ಸಂಬಳ ದೊರೆಯಲು ಬಹಳ ಕಾಲ ಹಿಡಿಯಿತು (ರಾಸಂ. ೨೦). **ರೋಕಡಿ** : ರೋಕಡಿಯ ಕೆಲಸ ಅಂದರೆ ಹಣ ಕೊಡುವುದು, ತಕ್ಕೊಂಬುವುದು (ಪುಂಶಾಸ್ತ್ರ. ೨೬೯). **ರೋಖಡಿ** : ರೋಖಡಿ ಮತ್ತು ಕರೆನ್ಸಿನೋಟುಗಳೂ ಇಲ್ಲವಂತಾಗಿವ್ವು ಉಳಿದ ಜಿನುಸುಗಳೆಲ್ಲ ಇಟ್ಟಂತೆಯೇ ಇದ್ದವು (ಕೋಚಿ:ಪ. ೦೩೦).
[← ಹಿಂ. ಮರಾ. ರೋಕಡಾ]

ರೋಕಡಿ ' ರೋಕಡ ' ನೋ.

ರೋಕು (ನಾ)· ರೋಷ ; ಕ್ರೋಧ : ಭೂವರನ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ರೋಕವಿಂ ವಿತಿ ಮುಸಗಿ ಜೀವಾಳಮುಟ್ಟಿಪ್ಪರೊಡಗೊಂಡು (ಹರಿ. ೨೬-೨೦) ; ಆಕಾಶಕೇಶಮಂ . . . ರೋಕಿಸಿಂದಾ ನಿಶಾಟನ ಕೊಲ್ಲಲುರಿಗಣ್ಣಂ ಭೀಕರದಿ ತೆರೆದನಹುದು (ಪಂಚಾಕಾ. ೩-೦೩-೦೭).
[← ಹಿಂ. ಮರಾ. ರೋಪ್./ಸಂ. ರೋಷ]

ರೋಖ ' ರೊಕ್ಕ ' ನೋ·

ರೋಖಡಿ ' ರೋಕಡ ' ನೋ.

ರೋಖು ' ರೊಕ್ಕ ' ನೋ·

ರೋಗ (ನಾ)· ಆರೋಗ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಖಾಯಿಲೆ ; ವ್ಯಾಧಿ : ''ರೋಗಃ . . . ರುಜಾ – ಈ ೦೨ ವ್ಯಾಧಿ'' (ಶಶಾಯು· ೯೮-೨೪) ; ದೇಹವನೆರೆದುದಲ್ಲಿ ರೋಗದ ಕೇಳಿ ರೋಗದಿಂ ಪತ್ತೆಂಟು ದೆಸೆಗಳುವುಜ್ ಯಾಗಿ (ಜಪ· ೩-೦೪೯) ; ರಾಗವೇ ಮೂಡಲು ಯೋಗವೇ ಬಡಗಲು ರೋಗವದು ಶುದ್ಧ ಪಡುವಲು ಕೆಂಕಲು ಭೋಗದ ಬೀಡು (ಸರ್ವಜ್ಞ· ೦೬೦೩) ; ಉಗುಳಿ ಉಗುಳಿ ರೋಗ, ಬೊಗಳಿ ಬೊಗಳಿ ರಾಗ (ಗಾಡ)· [ಸಂ.]

ರೋಗಂದ, ರೋಗಂಧ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಂಟುದ್ರವ್ಯ : ಧೂಪದ ಮರ – ಬಹು ಸುಂದರವಾದ ಉನ್ನತವೃಕ್ಷವು . . . ಅಂಟಿನಿಂದ ರೋಗಂದವಾಗುತ್ತದೆ (ಶಬಾಗ· ೪೨) ; ಕಪ್ಪುರವು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ಔಷಧಿಯಿದೆ, ಅದರಿಂದ ಒಂದು ತರದ ಮೇಲಾದ ರೋಗಂದವು ಆಗುತ್ತದೆ (ಪುಂಆಖ· ೪-೭೨). **ರೋಗಂಧ** : ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳು ಹುಳ ಹತ್ತಿ ಕೆಡವ ಹಾಗೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಎಣ್ಣೆರಾಳಿ ಹುರಮಂಜನ್ನು ಕಾದಿಸಿ ಹಚ್ಚಬೇಕು ಅಥವಾ ಡಾಂಬರವನ್ನಾಗಲಿ ರೋಗಂಧವನ್ನಾಗಲಿ ಹಚ್ಚಿದರೂ ಬರುತ್ತದೆ (ಕೃಕಶಿ· ೦೦೨). [← ಪಾರ· ರೌಗನ್, ರೌಘನ್; ಹಿಂ. ರೋಗನ್· ರೌಗನ್; ಮರಾ. ರೋಗಣ್]

ರೋಗಂಧ ' ರೋಗಂದ ' ನೋ·

ರೋಗಗ್ರಾಹಿ (ನಾ)· ರೋಗಗ್ರಸ್ತನಾದವನು ; ವ್ಯಾಧಿಪೀಡಿತ : ರೋಗಗ್ರಾಹಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಈ ಇಂಜಕ್ಷನ್‌ಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು (ಕಂಚೀ· ೨೬). [ಸಂ.ರೋಗಗ್ರಾಹಿನ್]

ರೋಗಜೀವ (ನಾ)· ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತ ; ರೋಗಿ : ವೈದ್ಯ ಬಂದ ಮೋಡಿ . . . ಧರ್ಮವೈದ್ಯನಿವ ಜಗಕೆಲ್ಲ ಒಬ್ಬನೆ ಮರ್ಮ ಬಲ್ಲ ರೋಗಜೀವಂಗಳ (ಕುಂದ· ಧಾ· ೩-೦೪೨-೪). [ಸಂ.]

ರೋಗಜ್ವರ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜ್ವರ : ಕಲ್ಯಾಣಪ್ಕೃತ . . . ನಿಂಬೆಕಾಯಿತೋರ ಒಂದು ಮಂಡಲ ಕೊಳ್ಳಲು ರೋಗಜ್ವರ, ಕಾಸರೋಗ . . . ಪರಿಹರವಪ್ಪುದು (ಶಪ್ಕ· ೦೩೯). [ಸಂ.]

ರೋಗತಂತುಲ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; '' ವಾಯುವಿಳಂಗ'' (ಅಪಾಣ). [ಸಂ.]

ರೋಗನಿದಾನ (ನಾ)· ವ್ಯಾಧಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ರೋಗವು ಇಂತಹುದೇ ಎಂದು ಕಂಡು ಹಿಡಿಯುವುದು : ವೀರರಾಜನು . . . ರೋಗನಿದಾನದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಇರುವ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಶಶಪ್ಕ· IX, ಪ್ರಶ್ನ ೪೨) ; ರೋಗಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ರೋಗ ನಿದಾನ ಹುಡುಕಬೇಕು (ಹೃಸಂಕ್ಷಿ· ೨೧೩). [ಸಂ.]

ರೋಗರಾಜ (ನಾ)· ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಬಹು ದೊಡ್ಡ ರೋಗ ; ಕ್ಷಯ; ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮ. [ಸಂ.]

ರೋಗರುಜಿನ (ನಾ)· ರೋಗ ಮತ್ತು ಖಾಯಿಲೆ ; ಖಾಯಿಲೆಕಸಾಲೆ : ಎಲ್ಲ ಜಗವ ನುಂಗಿ ದಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡವಗೆ ಸಲ್ಲದು ರೋಗರುಜಿನವು (ಶಿಶಿಪೋ· ೩೮); ಪ್ರಾಣಿಗಳ ರೋಗರುಜಿನಗಳನ್ನು ಗುಣಮಾಡಲು ಆಸ್ಪತ್ರೆಯನ್ನು ತೆರೆಯಲಾಗಿದ್ದಿತು (ಕಶ್ಚಿ· ೩೦೯). [ರೋಗ + ರುಜಿನ]

ರೋಗಹಾರಿ (ಗು)· ೧· ರೋಗವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ; ಕಾಯಿಲೆಯನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವ. (ನಾ)· ೨. ರೋಗವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವವನು; ವೈದ್ಯ; ಡಾಕ್ಟರು : ''ರೋಗಹಾರೀ . . . ವೈದ್ಯಃ, ಚಿಕಿತ್ಸಕಃ– ಇ ವೈದ್ಯನ ಹೆಸರುಗಳು'' (ಹಿಣ್ಣಂ· ೦೮೪). [ಸಂ· ರೋಗಹಾರಿನ್]

ರೋಗಾಣು (ನಾ). ರೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಸೂಕ್ಷ್ಮಜೀವಿ : ಮಾನವನಿಗೆ ಬರುಬಹುದಾದ ಕಾಯಿಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಯಿಲೆಗಳು ರೋಗಾಣುಗಳಿಂದ ಬರುತ್ತವೆ (ಕಂಮೀ· ೪೨, ೭೩೫); ಆಮಶಂಕೆ, ಕ್ಷಯ ಮೊದಲಾದ ರೋಗಗಳು ರೋಗಾಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆಹಾರ ಮತ್ತು ನೀರಿನ ಮೂಲಕ ಹರಡುವ ಸಂಭವವಿದೆ (ಅಪಾಶಾ· ೬೪). [ಸಂ.]

ರೋಗಿ (ನಾ)· ಕಾಯಿಲೆಯಿಂದ ನರಳುತ್ತಿರುವವನು; ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತ: ಸಲೆ ಸಮೆದ ರೋಗಿ ಬೇಗಂ ತಲೆಯತ್ತಲ್ಯಾಡಿ ನಮೆವನನ್ಯರ ಮಾತದೊಳ್ (ಸಮಚ· ೩–೭೪); ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿಸಿದಂ ರೋಗಿಯಿಂ ಬೆಜ್ಜಂ (ಶಶಾಪು· ೩೪೦ ಚಾಚಾ); ರೋಗಿ ಬಯಸಿದ್ದೂ ಹಾಲು ಅನ್ನ, ವೈದ್ಯ ಹೇಳಿದ್ದೂ ಹಾಲು ಅನ್ನ (ಗಾಡ). [ಸಂ. ರೋಗಿನ್]

ರೋಗಿತ (ಗು)· ೧· ರೋಗದಿಂದ ನರಳುತ್ತಿರುವ ; ಕಾಯಿಲೆಯು. ೨ (ನಾಯಿಯಂತೆ) ಹುಚ್ಚಾದ· [ಸಂ.]

ರೋಗಿಷ್ಠ (ನಾ)· = ರೋಗಜೀವ : ರೋಗಿಷ್ಠನೂ ದಯಾಮಯಿಯೂ ಆದ ಅವರ ವದುಸ್ಸಿನ ಇನ್‌ಸ್ಪೆಕ್ಟರ್‌ನ ಸ್ಥಿತಿ ಆವೆಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಭಯಾನಕವಾಗಿತ್ತು (ಶೃಕು, ೨೪೪).

ರೋಗಿಷ್ಠವಾಗು = ರೋಗಗ್ರಸ್ತವಾಗು : ಈ ತಾಪವು ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿನಂತೆ ಫಲದಾಯಕವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಲು ಬಾರದಿದ್ದರೆ ಸಾಹಿತ್ಯವು ರೋಗಿಷ್ಠವಾಗುವುದು (ಕೃಬಾಥ· ೪೯). [ಸಂ.]

ರೋಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ)· 'ರೋ' ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು· ನಿನ್ನನ್ನು ಎಷ್ಟೆಷ್ಟು ಸೇವಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಶೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದೆ . . . ಎಂದು ರೋಗುಟ್ಟ ಅಳಹತ್ತಿದನು (ಕಯುಂಕ· ೨೩೦) [ರೋ ? + ಕುಟ್ಟು]

ರೋಚಕ (ಗು). ೧· ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. ೨. ಹುಸಿವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. ೩. ಹಿತಕರವಾದ ; ಸುಖಕರವಾದ: ರೋಚಕ ಅರೋಚಕವೆಂಬನ್ನಕ್ಕ ಪ್ರಸಾದಿಸ್ಥಲವಿಲ್ಲ (ಪೋಗವಚ· ೦೩೬–೩೨೬)· ೪. ಜೀರ್ಣಕಾರಿಯಾದ ; ಪಚನಕಾರಿಯಾದ. ೫. ಪ್ರಿಯಕರವಾದ : ಪೇಚರರ ವರ್ತನಾಚಾರದೊಳ್ದರ್ತಿಸುವ ಶೌಚವಿಧ್ಯದ್ಯರಿನಿಪ ರೋಚಕ ಸಾಧುಜಪರುಂಟು (ಬಕೀಪ್ರ· ೩–೩೦)· (ನಾ)· ೬. ಹುಸಿವು ; ಕುಳ್ಳಿರ್ದನು . . . ನಿಬಿಳೇಂದ್ರಿಯದ ರೋಚಕ ಬಿಗಿಯೆ ಬೇಸಱಿನ ಬಸುಗುದಿಯ ಸುಯ್ಲುನಲಿ (ಕುಪ್ಪಾಕ· ೫೨–೦೩)· [ಸಂ]

ರೋಚಕದ್ರವ್ಯ (ನಾ)· ರುಚಿಕರವಾದ ಪದಾರ್ಥ ; ಸವಿಯಾದ ವಸ್ತು : ಅಜ್ಜಯ ಸ್ವಹಸ್ತರಚಿತವಾದ ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ. ಅವ್ರ ಸತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ರೋಚಕದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಶೈಲೇಂದ್ರನು . . . ಕದ್ದು ತಿಂದು ತೀರಿಸಿಯೇ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಇಕ್ಕ· ೨೯೩). [ಸಂ.]

ರೋಚಕಿ (ನಾ). ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ಇಷ್ಟವಿರುವವನು : ಅರೋಚಕಿಯ ಬಾಳಿನಲ್ಲಿ ? ರೋಚಕಿಯರಲಾವ ಪುಣ್ಯ ? (ಪಂಕಪ· ೩೬–೦೬). [ಸಂ. ರೋಚಕಿನ್]

ರೋಚನ (ಗು). ೧· ಹೊಳೆಯುವ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. ೨· ಸುಂದರವಾದ; ಚೆಲುವಾದ· ೩· ಹಸಿವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ; ಜೀರ್ಣಕಾರಿಯಾದ. (ನಾ)· ೪· ಜೀರ್ಣಕಾರಿಯಾದ ಮಜ್ಜಾ– ಪದಾರ್ಥ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಕೆಂಪು ಬೂರುಗ ; ಶಾಲ್ಮಲಿ : '' ರೋಚನಃ· ಕೂಟ ಶಾಲ್ಮಲೀ – ೨ ಕಚ್ಚನೆ ಎಲವದ ಪೆಸರು· ಬೆಟ್ಟಬೂರುಗ, ಕೆಂಪುಬೂರುಗ '' (ಹಿಣ್ಣಂ· ೦೨೬). ೬· ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ ; ಗೋರೋಚನ : ಅತಂಜಳೆರೋಚನಾಂಚಿತತಿಳಕಮದು ನೊಸಲ ಕಣ್ಮೊಲೆಯಿರೆ (ಚಾರಂಕೃ· ೪೦); ಸರೋರುಹತಂತು ರೋಚನಂ . . . ಪೂರ್ಣಕುಂಭಮೆಸೆದತ್ತು ವಿವಾಹಗೃಹಾಂತರಾಳದೊಳ್ (ಚಾಪಪ· ೬–೦೦).

[ಸಂ.]

ರೋಚನಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಔಷಧ : " ಕಾಂಬಲ್ಯಃ . . . ರೋಚನೀ – ಔ ಕಂಬಲ್ಲದ ಹೆಸರು, ರೋಚನೀಯೆಂಬುವ ಓಷಧಿ " (ಶಿಷ್ಟಾ ೦೬. ೦೫೬). [ಸಂ. ರೋಚನೀ]

ರೋಚಮಾನ (ನಾ)· ಕುದುರೆಯ ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಸುಳಿ : " ಉರವಿಂದ ಮೇಲಿಪ್ಪ ಸುಟಿ ರೋ[ಚಾಮಾ. ಲೋ]ಚಮಾನ ನಡುಗೂರಲ ಸುಟಿ ದೇವಮಣಿ " (ಶುಂಗಾ· ೬೩–೨೦); ಕೊರಲೊಳ್ ಕಣ್ಣಸದೊಪ್ಪೆ ದೇವಮಣಿ ಮೇಣ್ ರೋಚಮಾನಂ ಪೊದಟ್ಟುರ ಪೂರ್ವಾಂಗದ ದೋಷಮಂ . . . ಪಿಂಗುಗುಂ (ಹಯಕೌಶ. ೦೦–೮೯). [ಸಂ.]

ರೋಚಿ (ನಾ)· ೧. ಬೆಳಕು ; ಕಾಂತಿ. ೨. ಕಿರಣ ; ರಶ್ಮಿ : " ರೋಚಿಃ . . . ವಿರೋಕಃ, ಗೌಃ – ಈ ೩.೨ ರಶ್ಮಿಗಳ ಪೆಸರ್ " (ಹಲಾಯು· ೬–೩೮); ಚಂಚಲ್ಲಸಚ್ಚಂದ್ರರೋಚಿಧ್ವಳು ಮಾಡಿತ್ತು ತನ್ನಂದರಮಿಧರಮು ಕ್ಷೀರಧಾರಾಪ್ರವಾಹಂ ೦೭ಪು· ೪–೩೪); ಕಾಲಾಸಲಾಕ್ಷಿ ಸ್ಫುರದ್ರೋಚಿರ್ಜಾಲಂ ಪೊಣ್ಮೆ (ಶಾಅಪ· ೩–೦೯). [ಸಂ. ರೋಚಿಸ್]

ರೋಚಿಮಂಡಲ (ನಾ)· ಕಾಂತಿಯ ಆವರಣ ; ತೇಜೋವಲಯ : ಮೂಡಣದ್ರಿಯ ಕೋಡುಗಲ್ಲಿನಿಡೆ ರುಚಿರರವಿರೋಚಿಮಂಡಲವಿನಿಕೆ ಬರೆ (ಶಾತ್ರಾಗ· ೫೦–೦೩೭). [ಸಂ.]

ರೋಚಿಷ್ಣು (ಗು)· ೧. ಕಾಂತಿಯುತವಾದ ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. ೨. ಅಲಂಕಾರಗೊಂಡ ; ಶೋಭಾಯಮಾನವಾದ : ಜಿಷ್ಣುವಂ ಸಾರಿ ಭಗದೇಹನಾದನುರಿ ರೋಚಿಷ್ಣು ಭೂಪಾಲರಂ ಸಾರಲವರಳಿದರ್ರೆಂದಾ ಮಘವಲಕ್ಷ್ಮಿಯು (ಪುಪು. ೦೭–೨). (ನಾ)· ೩. ಕಾಂತಿ : ಪ್ರಕಾಶ. ಕಾಂಚನರೋಚಿಷ್ಣುಗಳೆ ವಿಶ್ವ ಕುಲಧರೆಲ್ಲಂ (ಪುಚಾಪ· ೦–೮೭). ೪. ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು : "ವಿಭ್ರಾಟ್, ಭ್ರಾಜಿಷ್ಣುಃ, ರೋಚಿಷ್ಣು ೩ ಭೂಷಣಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವವನ ಹೆಸರುಗಳು " (ಸಿಚಾ· ೦೬. ೦೯೦). [ಸಂ.]

ರೋಚಿಸು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಬೆಳಗು : ಶೋಭಿಸು ; ರೋಚಿಸ ಸಾನಾಯ ಭಾವೋಚಿತ ಕರಣಾಂಗಹಾರಪಿಧವಲ್ಲಿ ಕಲರ್ ಸೂಚಿಸ ನಾಟ್ಯಮನಾಡಿದರ್ (ಶ್ರಕೃ· ೦೨–೧೩). ೨. ಇಷ್ಟಪಡು ; ಆಶಿಸು : ಯೋಚಿಸಿ ನೀನದುಕಾರಣವನುದಿನ ರೋಚಿಸದಿರು ಮರಣಕ್ಕೆ (ಹಸಗಿಂಚಿ· ೬–೫೭); ನಿಮ್ಮಡಿಯ ಮೇಲೆ ರೋಚಿಸುತು ಮನ (ತಾಗಿ. ೯–೨೬–೬). [ರೋಚನ + – ಇಸು]

ರೋಜ$_1$ ' ರೋಜಾ ' ನೋ.

ರೋಜ$_2$. ರೋಜಾ$_2$ (ನಾ)· ೧. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಗೆಂಪುಬಣ್ಣದ) ಸುವಾಸನೆಯ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: ಗುಲಾಬಿ : ಮೇಜಿನ ಮೇಲೊಂದು ರೋಜದ ಹೂವು, ಹಿಂದೆಂದು ಕಾಣದ ಸೊಗಸಿನ ಹೂವು (ಹೂಬಕ· ೦೨–೦). **ರೋಜಾ**$_2$: ೨. ಗುಲಾಬಿ ಹೂವಿನಂತಹ ತಿಳಿಗೆಂಪುಬಣ್ಣ : ಚಿರಂಜೀವಿ . . . ರೋಜಾ ಬಣ್ಣದ ರೇಷ್ಮೆಯ ವಲ್ಲಿಯಮ್ಲು ಹೊದಿರುವಸು (ಕಥಾ· I, ೩೩೬).

[←ಇಂ. Rose]

ರೋಜನಾಮಾ ' ರೋಜುನಾಮ ' ನೋ.

ರೋಜಮೂರಿ (ನಾ)· ಸುವಾಸನೆಯ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಪ್ಯಾಫಿ ೨–೨೩).

[←ಇಂ. Rosemary./ ಮರಾ. ರೋಜ್‌ಮೂರೀ]

ರೋಜಮೇಳ (ನಾ)· ಆಯಾದಿನದ ಆಯವ್ಯಯ ; ದಿನದ ಲೆಕ್ಕ : ಪಕ್ಕಿ ರೋಜಮೇಳ ಬರಿಯುವದು (ಶುಂಪಾಖ್ಯಾ· ೨೭೯).

[← ಮರಾ ರೋಜ್‌ಮೇಳ]

ರೋಜ್ಯ$_1$. ರೋಜ$_1$ (ನಾ)· ೧. ಮುಸಲ್ಮಾನರು ರಂಜಾನ್ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಉಪವಾಸವ್ರತ. ೨. (?) : ಮಶೀದಿಯು ರೋಜಾ ಎಂಬುದರ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕಿರುತ್ತದೆ (ಶುಂಪಾಖ್ಯಾ· ೬–೦೦೪). **ರೋಜ**$_1$: (ಪ್ರ).

[← ಪಾರ. ರೋಜಾ· ರೋಜದ್ ; ಹಿಂ· ಮರಾ· ರೋಜಾ]

ರೋಜ್ಯಾ 'ರೋಜ್ಯ' ನೋ.

ರೋಜಾಂಬರಿ (ನಾ)· ರೋಜಾಹೂವಿನ ಬಣ್ಣದ ಸ್ಫಟಿಕದ ಹೂವು : ಜಾಜಿಮಲ್ಲಿಗೆ ಪುಷ್ಪ ಸೂಜಿಮಲ್ಲಿಗೆ ದವನ ರೋಜಾಂಬರಿ ನಿತ್ಯಮಲ್ಲಿಗೆ (ಶಿಪ್ರಪು· ೦೮–೮೯). ' ನೀಲಾಂಬರ ' ಪರಾ. [< ರೋಜ$_2$]

ರೋಜಾಹೂವು (ನಾ)· ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಗೆಂಪುಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಸುವಾಸನಾಯುಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು ; ಗುಲಾಬಿಯ ಹೂವು : ಪೋಟೋ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟಿದ್ದ ರೋಜಾಹೂವು ಎರಡು ದಿನವಾದರೂ ಬಾಡಿಲ್ಲ (ಕಸ).

[ರೋಜಾ$_2$ (< ರೋಜ$_2$) + ಹೂವು (< ಪುಷ್ಪ)]

ರೋಜಿ (ನಾ)· ೧. ದಿನಭತ್ಯ : ಪಡಿ : (ಪ್ರ)· ೨. ಕೆಲಸ; ಕಸುಬು ; ವೃತ್ತಿ : (ಪ್ರ)· [← ಪಾರ· ಹಿಂ· ಮರಾ· ರೋಜೀ]

ರೋಜಿನ (ಅ), ಪ್ರತಿದಿನ ; ದಿನವೂ : ಯಜಮಾನರು ರೋಜಿನ ಇಪ್ಪೊತ್ತಿಗೇ ಬತ್ತಿದ್ರು (ಅಪಹಂ· ೩೩).

[← ಪಾರ. ರೋಜ್ಹಾನಹ್ ; ಹಿಂ. ರೋಜಾನಾ]

ರೋಜು (ನಾ). ೧. ದಿನ ; ನಿತ್ಯ : (ಪ್ರ)· ೨. ಕೆಲಸ ; ಉದ್ಯೋಗ : (ಪ್ರ)· ೩. ಕೂಲಿ ; ಸಂಬಳ : (ಪಾಗೌಚ. ೨೦).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ರೋಜ್]

ರೋಜುಗಾರ (ನಾ)· ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವವನು ; ಕೆಲಸಗಾರ : (ಪ್ರ).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ರೋಜ್‌ಗಾರೀ]

ರೋಜುಗಾರಿ (ನಾ)· ೧. ಕೂಲಿ ; ಮಜೂರಿ : (ಪ್ರ)· ೨. ದಂಧೆ ; ಕೆಲಸ ; ಉದ್ಯೋಗ : (ಪ್ರ)· [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ರೋಜ್‌ಗಾರ್]

ರೋಜುಗಾರಿಕೆ (ನಾ)· ಕೆಲಸ ; ದಂಧೆ : (ಪ್ರ)· [ರೋಜುಗಾರ + – ಇಕೆ]

ರೋಜುನಾಮ, ರೋಜನಾಮಾ, ರೋಜುನಾಮೆ (ನಾ)· ೧. ಪ್ರತಿದಿನದ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪವನ್ನು ಬರೆದಿಡುವ ಪುಸ್ತಕ; ದಿನಚರಿ : (ಪ್ರ)· ೨. ಆಯಾದಿನದ ಖರ್ಚನ್ನು ಬರೆದಿಡುವ ಪುಸ್ತಕ ; ಕಿರ್ದಿ : (ಪ್ರ)· **ರೋಜನಾಮಾ** : ೧. ಬ್ರಹ್ಮಲಿಪಿ ರಾಯರ ಅದು. ಅದೇನು ರೋಜನಾಮಾ ಲಿಪಿನ ? (ಪಾಪು· ೫೬)· **ರೋಜುನಾಮೆ** : (ಅಸಂಹಾ). [←ಪಾರ. ರೋಜ್‌ನಾಮಹ್ ; ಹಿಂ. ರೋಜ್‌ನಾಮಚಾ]

ರೋಜುನಾಮೆ ' ರೋಜುನಾಮ ' ನೋ.

ರೋಟರಿ(ನಾ).ವಿ.ಸುರುಳಿಕಾಗದದಿಂದ ಮುದ್ರಿಸಬಹುದಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುದ್ರಣಯಂತ್ರ : 'ರೋಟರಿಯಂತ್ರ' ಪರಾ. ೨. " ಮಾನವ ಸೇವೆಯ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅಂತರರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ, ಹಲವು ಶಾಖೆಗಳುಳ್ಳ, ಒಂದು ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕ ಸಂಘ " (Rotary. ೦೦೯೩). ' ರೋಟರಿಕ್ಲಬ್ಬು ' ಪರಾ.

[← ಇಂ. Rotary]

ರೋಟರಿಕ್ಲಬ್ಬು (ನಾ)· = ರೋಟರಿ ೨ : ರೋಟರಿಕ್ಲಬ್ಬಿನಲ್ಲಿ ಇಂದು ಅವರ ಭಾಷಣವಿತ್ತು (ಕಸ).

[ರೋಟರಿ + ಕ್ಲಬ್ಬು]

ರೋಟರಿಮುದ್ರಣ (ನಾ)· ರೋಟರಿಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಮುದ್ರಣ : ಬಾಗಿದ ಸ್ಟೀರಿಯೋ ತಯಾರಿಕೆಯೂ ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲೇ ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದುದರಿಂದ ರೋಟರಿಮುದ್ರಣವು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು (ಮುಕ್ರಕ. ೯೯).

[ರೋಟರಿ + ಮುದ್ರಣ]

ರೋಟರಿಯಂತ್ರ (ನಾ). = ರೋಟರಿ ೧ : ಬಿಡಿಹಾಳೆಗಳನ್ನು ಉಡಿಸಿ ಮುದ್ರಿಸುವ ರೋಟರಿಯಂತ್ರಗಳೂ ಇವೆ (ಮುಕ್ರಕ. ೯೯).

[ರೋಟರಿ + ಯಂತ್ರ]

ರೋಟಿ (ನಾ). ೧. ಸೆಳೆಯುವುದು; ಎಳೆಯುವುದು: "ರೋಟಿಸೆಳೆ" (ಶಾಕ್ಯ. ೦೭೦). ೨. ಗಿಡ. ಮರಗಳಿಂದ ಎಲೆ, ಕಾಯಿ, ಸೊಪ್ಪು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಕೀಳಲು ಬಳಸುವ, ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಕ್ಕೆ ಇರುವ ಕೋಲು: ದೋಟಿ: ಅಡಿಗೆ ಸೊಪ್ಪು ಸೆಳೆಯಲು ರೋಟಿ ಬೇಕು (ಕೂಡ). ' ರೋಟಿಗಳೆ ' ಪರಾ. [?]

ರೋಟಿಗಳೆ (ನಾ). = ರೋಟಿ ೨: ಫಳಹರದ ಸೂತ್ರಿಕೆಗಳೊತ್ತುಗೆ ತಲೆಜವಳಿ ರೋಟಿಗಳೆ ವೇಟಿನ ಸೆಳವಲಗೆಯಗ್ಗರಣಿ ತಿರುಜೆಯ ಮುರುಜಿ ಹೊರಜಗಳ (ಅಂಬಿಗ. ೫೯-೩).

[ರೋಟಿ + ಗಳೆ (< ಗಟಿ³)]

ರೋಟ್ಟು$_1$ ' ರೊಟ್ಟಿ ' ನೋ.

ರೋಟ್ಟು$_2$ ' ರೋಡು ' ನೋ.

ರೋಡಾಡಿಸು ' ಱೋಡಾಡಿಸು ' ನೋ.

ರೋಡಾಡು ' ಱೋಡಾಡು ' ನೋ.

ರೋಡಿಗ ' ಱೋಡಗ ' ನೋ.

ರೋಡಿಸು ' ಱೋಡಿಸು ' ನೋ.

ರೋಡು. ರೋಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ರಸ್ತೆ: ದಾರಿ: ಮಾರ್ಗ: ಅವರು ಮಾಗಡಿರೋಡಿನಲ್ಲಿ ಮನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಕೂಡ). **ರೋಟ್ಟು**$_2$: ನಡುವೆ ಅಗಲವಾದ ಗಾಡಿರೋಟು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ (ಪಟ್ಟಣ. ೦೩೬).

[← ಇಂ. Road]

ರೋಡೆಗ ' ಱೋಡಗ ' ನೋ.

ರೋಣ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು; ಱ ಈಗಿನ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ರೋಣ: ರೋಣದ ಮಹಾಜನಕೆ . . . ಕೊಟ್ಟು (ಅಣ. XIII. ೦೫೫-೭; ೮೭೬); ರೋಣ[ದ] ಹನ್ನೆರ್ವಱು ಗದ್ಯಾಣಂ (ಇಂ. XII. ೨೩೬-೦೫; ೮೭೧). [?]

ರೋಣುಗಲ್ಲು (ನಾ). ತೆನೆಯಿಂದ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಲೂ ಗಾರೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡಲೂ ಬಳಸುವ ದುಂಡನೆಯ ಕಲ್ಲನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿದ ತಿರುಗುಯಂತ್ರ: ಒಂದು ಪಾಲು ಸುಣ್ಣಕ್ಕೆ ಮೂರು ಪಾಲು ಮರಳನ್ನು ಭರಸಿ ಸುಣ್ಣದ ಕಾಲುವೆಗಳಲ್ಲಿ ರೋಣುಗಲ್ಲಿಗ ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಹಿಂದೆ ಅರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಿಶಿ. ೫೯೦): ರೋಣುಗಲ್ಲು ಹತ್ತುತ್ತಾನೆ. ಕಣಮಾಡುವಾಗ, ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ತಾಪೆ ಪೆಡಗೆ ಕಟ್ಟಿ . . . ಹಿಗ್ಗುತ್ತಾನೆ (ಪಕುಪು. ೦೩೭). [ರೋಣು$_3$ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್$_3$)]

ರೋಣುಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ರೋಣುಗಲ್ಲನ್ನು ತಿರುಗಿಸು: ಅವನು . . . ಕವರಿದ ಹುಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ರೋಣುಹೊಡೆಯುವನು (ಕಕುಪು. ೦೯೦).

[ರೋಣು$_3$ + ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$)]

ರೋಣೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ವೆಜ್ಜವೆ × × ಅರಸರ್ ರೋಣೂರಾಳಿ × × ಸಗರ ಮಿಕ್ಕಾಣ (ಎಕ. X, ಶ್ರವಣಾ. ೬೫-೫; ಸು. ೭೬೬). [ರೋಣು$_3$ + ಊರ್]

ರೋತಿ ' ರೋತೆ ' ನೋ.

ರೋತೆ, ರೋತಿ (ನಾ). ೧. ಕೊಳಕು: ಹೊಲಸು: ಹೇಸಿಗೆ: ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದ ಗಂಡನ ರೋತೆಯನ್ನು ನೆನೆದು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾ ಮಲಗಿದ್ದಳು (ಪಾಪಪು. ೨೬೩). ೨. ಅಸಹ್ಯ; ಜುಗುಪ್ಸೆ: ಾಡೂ! ಶರಣಾದೆನು! ನಾ ಸೋತೆ! ವಂಗೆನ್ನೆಪು! ತಪ್ಪರಿ ರೋತೆ! (ಪಾಂಡ. ೫೯-೨೦). ೩. ಅಸಹ್ಯಕರನಾದವನು: ಗೌತಮನ ಸತಿಯರಿಗೆ ಗಜವಾಹನನು ಮೆಚ್ಚಿ ರೋತೆಯಾಗಪೆ ಮುನ್ನ ಋಷಿಯ ಶಾಪದಲಿ (ಪಾಂರಂಗ. ೨೬)

ರೋತಿ: ೧. ಋಸರು ಕೂರಳಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ತಿರುಗದೆ ಉಬ್ಬಸ ಬಲೆ ಮರುವಾಗಿ ಕರ್ನ ಕಂಗಳ ರೋತಿಯ ಸೋರೆ (ಪಾಪಾಸು. ೫೦-೩).

[ದೇ. ತಮಿ. ರೋನ್ತೈ: ತೆಲು. ರೋತ]

ರೋದನ (ನಾ). ೧. ಅಳುವಿಕೆ; ಪ್ರಲಾಪ: "ಅಟ್ಕೆಯನೆ ರೋದನಂ" (ಸಂಚಿತ. ೭); ರೋದನದಿಂ ಸುತನ ಶಿರತ್ಯೇದನದಬಲಾಜಿದಾಟುಗುಂ ವಿಪುರುಧಿರಾಸ್ವಾದನದಿಂ (ಕಂಗಾಪು. ೯-೭೩); ಆ ರೋದನಕ್ಕುರೆ ಬೆರ್ಚ್. . . ತಾನಾಯೆತ್ತಗೆ ಬರೆ (ಕ್ರೀಡಾಪ್ರ. ೦೯-೩೦೦). ೨. ಕಣ್ಣೀರು; ಕಂಬನಿ: "ಅಶ್ರು, ಬಾ(ಷ್ಪಂ)ಷ್ಪಂ. ರೋದನಂ. ನಯನಜಲಂ. ಅಸ್ರಂ—ಈ ೫ ಕಣ್ಣೀರ್" (ಹಣಾಮು. ೦೬-೭೭೬). [ಸಂ.]

ರೋದನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ; ಬಳ್ಳಿದುರುಬೆ: "ಯಾಸಃ . . . ರೋದನೀ. ಕಚ್ಚುರಾ . . . ದುರಾಲಭಾ—೧೦ ತೀಟಕ ಸಂಧಿ ಹಸರುಗಳು" (ಸಿಶಾ.೦೬. ೦೩೩). [ಸಂ. ರೋದನೀ]

ರೋದನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಳು; ಪ್ರಲಾಪಿಸು: ರಮಣನಗಲಿದನೆಂದು ರೋದನಿಸಿ ಮುಖ ಬಳಲಿ ಕಪುಲ ನೆಱಿ ನೊಂದು ಜೀವಿಸಲಾಜದಂತಿಹುವು (ಕಪ್ರ. II. ೭೦೦ ಶಿಶಾಂಕ್ಷಪುರಾ). [ರೋದನ + —ಇಸ್ಕು]

ರೋದನೆ (ನಾ). ರೋದನ ೧: 'ರೋದನೆಗೆಯ್' ಪರಾ. [ಸಂ. ರೋದನ]

ರೋದನೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ರೋದನಿಸು: ರೋದನೆಗೆಯ್ಯಲೇತಕೆ ಕೇಳು ಕೇಳು ತಳೋದರಿ (ಪಾಪಾಪ. ೨೦-೩೩). [ರೋದನೆ + ಕೆಯ್$_1$]

ರೋದಸಿ (ನಾ). ಆಕಾಶ ಮತ್ತು ಭೂಮಿ: "ದ್ಯಾವಾಭೂಮಿ. ರೋದಸ್ಯೌ. ರೋದಸೀ. ರೋಪಸೀ – ಈ ೪ ನೆಲನುಂ ಆಕಾಶದ ಪೆಸರ್" (ಹಣಾಮು. ೫೦-೦೨೦): ಪುರಿಪ ಶಂಖಿಂಗಳ ಘನಘೋಷದ ಪರ್ಚುಗೆ ಬಳೆದುಱೆ ತೀವಿತ್ತು ರೋಧ[ದ]ಸೀಮಂಡಲಮಂ (ಕೃಪ್ರ. ೦೯-೩೦).

[ಸಂ. ರೋದಸೀ]

ರೋದಸ್ಸ್ಥಳ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗ: ಚರಾಚರಧಾತ್ರಿಯನೆಯ್ದೆ ಸುತ್ತಿ ರೋದಸ್ಸ್ಥಳಮಂ ಪಳಂಚಲೆವ ಭಂಗಿವರತುಂಗತರಂಗಸಂಗತ (ಪಾಸಪ. ೩೨-೬; ೧೨೫೮). [<ಸಂ. ರೋದಸ್ಸ್ಥಲ]

ರೋದಿಸು (ಕ್ರಿ). = ರೋದನಿಸು: ಸಿತಕಾಜದಳನೇತ್ರಿಯ ಪೊಡೆಯೊಳಗಿರ್ದ ಸುತ ಪೊಬಿಮಟ್ಟು ರೋದಿಸುತ (ಪೋಚಪ. ೦೭-೦೭); ಮಗನ ಮರಣವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಅರಿತ ರಾಣಿ ರೋದಿಸಿದಳು (ಪಾಹುತ್ತ. ೫೦).

[ರೋದನ+—ಇಸು$_3$]

ರೋದೋಂಗಣ (ನಾ). ಆಕಾಶಪ್ರದೇಶ: ಗಗನಸ್ಥಳ: ಪಾಱುವ ಕೀರಮೂಲೆ ರೋದೋಂಗಣವೆಂಬ ಪಟ್ಟಿಣದೊಳೊಪ್ಪುವ ಬೆಳ್ಳಗಿಲೆಂಬ ಬಳ್ಳಿವಾಡಂಗಳ ಪೊನ್ನ ಮಾಣಿಕದ ಪಚ್ಚೆಯ ತೋರಣವಂತೆ ರಜಿಸುಂ (ಪಗೂ. ೪-೭೭). [<ಸಂ. ರೋದೋಂಗನ]

ರೋದೋವಾತ (ನಾ). ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬೀಸುತ್ತಿರುವ ಗಾಳಿ: ರೋದೋವಾತಮಂ ಕೆತುತತಿ ಜೌಯ (ಕಂಪ್ರಕೃ. ೦೦-೭೦). [ಸಂ.]

ರೋದೋವಿವರ(ನಾ). ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಆಕಾಶಗಳ ಮಧ್ಯದ ಪ್ರದೇಶ·ಗಗನಾಂತರ: ಕ್ಷಿತಿಜ: ಪ್ರಚಂಡಪ್ರಳಯಘನಘಟಾರಾವದಿಂದಾರ್ದು ಬಾಣಾವಲಿಯಿಂದಂ ಪೂಟ್ ರೋದೋವಿವರಮನೊದವಿತ್ತೊಂದು ಘೋರಾಂಧಕಾರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೦೪೬). [ಸಂ.]

ರೋಧ (ನಾ). ೧. ತಡೆಯುವುದು; ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು: ಒಂದು ತಂತಿಮೂಲಕ ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರವಾಹವು ಹರಿಯುವುದನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಗುಣವು ಆ ತಂತಿಗೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಗುಣಕ್ಕೆ ರೋಧವೆಂದು (Resistance) ಪೆಸರು (ಕೌಪ್ರ. ೨೫೬). ೨. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು; ಬಂಧಿಸುವುದು. ೩. ತಡೆ; ಅಡ್ಡಿ. ೪. ನದಿಯ ತೀರ, ಎಡದ: "ತೀರಂ ರೋಧಂ ತಟಂ ಪ್ರಪಾತಂ ಕೂಲಂ" (ಪಸ್ತ್ರಕೋ. ೨೪-೦೩); ರೋಧಮನೈದೆ ನಿಲ್ದೆರತುಮಂ ಪುದಿದೊಪ್ಪುವ ನಂದನವಳಿಯಗ್ಗಾಧರಪಕ್ಷಪ್ರಾಳಿ (ಕಂಪ್ರಕೃ. ೦-೬೨). [ಸಂ.]

ರೋಧಕ (ಗು). ೧. ತಡೆಯುವ ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ತಡೆಯುವಂಥದು ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವಂಥದು : ಕಾಜು — ರೇಶಿಮೆಗಳು ವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆಯ ರೋಧಕಗಳುಂಟು (ಶುಂಪ್ರಾ. ೩-೨೦೬). [ಸಂ.]

ರೋಧನ (ನಾ). ೧. ತಡೆಯುವುದು ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವುದು. ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಬುಧಗ್ರಹ. [ಸಂ.]

ರೋಧಸಿ (ನಾ). ದಡಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ; ಹೊಳೆ ; ನದಿ : "ನದಿ ತರಂಗಿಣಿ . . . ರೋಧಸಿ ಸರಿತ್ತು . . . ತೊಱೆಗೆ ನಾಮಂ" (ಶುಂಗಣಾ. ೦೩೨-೦೦). [ಸಂ. ರೋಧಸೀ]

ರೋಧಸ್ವಿನಿ (ನಾ). ನದಿ ; ಹೊಳೆ : ದುರಿತವ್ರಾತಲತಾಕೃಪಾಣಿ ವಿಸರದ್ದುರ್ಭೋಧರೋಧಸ್ವಿನೀತರಣದ್ರೋಣಿ . . . ವಾಣಿ (ಕಂರ್ನಕೃ. ೦-೦೨). [ಸಂ. ರೋಧಸ್ವಿನೀ]

ರೋಧಿ (ನಾ). ತಡೆಯುವವನು ; ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುವವನು. [ಸಂ. ರೋಧಿನ್]

ರೋಧಿನಿ (ನಾ). ತಡೆಯುವವಳು ; ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುವವಳು : ಅಂಗ ಹೀನನ ಪಂಗುತ್ವಾಂಧಕನ ಘನರುಜಾಂಗನ ಬಿಡುದಲೆಯ ರೋಧಿನಿಯನುಪ್ಪ ವಡಿಸುವ ಸಮಯದೊಳಿನಿಪರನು ಕಾಣ್ಬುದು ಮಹೀಶರಿಗಂಗವಲ್ಲ (ಕುಪ್ಕಾಣಾ. ೩-೦೦೭). [ಸಂ. ರೋಧಿನೀ]

ರೋಧೋವಕ್ತ್ರ (ನಾ). = ರೋಧಸಿ : "ಸಿಂಧುಃ . . . ರೋಧೋವಕ್ತ್ರಾ – ಈ ೨೧ ತೊಱೆ" (ಪಣಾಯು. ೦೧೮-೪೪). [ಸಂ. ರೋಧೋವಕ್ತ್ರಾ]

ರೋಧ್ರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಲೋಧ್ರ : " ರೋಧ್ರಂ ತಿಲ್ಲಂ" (ಋತ್ಕೋ. ೩೪-೩). ೨. ಪಾಪ. [ಸಂ.]

ರೋಪ (ನಾ). ೧. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದು. ೨. ನಾಟಿಹಾಕುವುದು ; ನೆಡುವುದು. ೩. ಬಾಣ ; ಸರಳು : "ಶಂಕಪತ್ರಃ, ಶರಃ . . . ರೋಪಃ—ಈ ೧೬ ಅಂಬು" (ಪಣಾಯು. ೬೬-೩೦) ; ನಿಜಧನು ದನುಜಾರಾತಿಜಾತಾಧಿವಾಸಂ ನಿಜರೋಪಂ ವಿಶ್ವರೂಪಂ (ಕಾಸಃ. ೦-೨). ೪. ತೂತು ; ರಂಧ್ರ. [ಸಂ.]

ರೋಪಣ (ನಾ). ಬಾಣ ; ಸರಳು : ಕೊಳದಿಂ ಕೊಪ ಪರಿಕಾಲಿಂದೆ ಪಲ್ಲವರೋಪಣನ ಲೀಲಾಸ್ಪದಂ ದಿಟವೆನಿ ರಾಜಿಪುದು (ಪುರಃಕೃ. ೨-೨೬). [ಸಂ.]

ರೋಪಣಾಸನ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲು : ಶರಾಸನ : ಅರ್ಜುನಪರಿರೋಚ್ಚಯ ಸುರೋಪಣಾಸನಕೃತಂ ದುರ್ಜನಕ್ಷಣದಾಚರಾದ್ರಿ ಕುಲಕಾಲಿಕ . . . ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ತಕ್ಷಿಸನ್ನ ಸತತಂ (ಪ್ರೌಕಣಾ. ೭-೦). [ಸಂ.]

ರೋಪಿತ (ಗು). ೧. ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ನೆಟ್ಟ. [ಸಂ.]

ರೋಪು, ರೋಪ್, ರೋಪ್ಪು (ನಾ). ಜೋರು ; ಜಬರ್ದಸ್ತು : ನಿನ್ನ ರೋಪು ನನ್ನ ಹತ್ತಿರ ತೋರಿಸಬೇಡ (ಸೂಣ). **ರೋಪ್** : "ನಿನ್ನ ಕೀರಿಸಿಬಿಡ್ತಿನಿ' ಅಂತ ಗುಮಾನಿ 'ಪಾಲಿ ರೋಪ್' ಹಾಕಿದ್ದ. (ಕಪ್ಕೂರು. ೨೦೦). **ರೋಪ್ಪು** : ನಿಮ್ಮ ಬೆಂಗಳೂರಿನ 'ರೋಪ್ಪು' ಇಲ್ಲಿ ನಡೆಯೋದಿಲ್ಲ (ಕೂಶಮೂ. ೩೨೦).

[←ಅರ. ರುಆಬ್ ; ಹಿಂ. ರೋಬ್ ; ಮರಾ-ರೋಬ್, ರೂಆಬ್]

ರೋಪ್ ' ರೋಪು ' ನೋ.

ರೋಪ್ಪು ' ರೋಪು ' ನೋ.

ರೋಮ (ನಾ). ೧. ಮೈಮೇಲೆ ಬೆಳೆಯುವ ಕೂದಲು; ತನೂರುಹ : " ರೋಮಾಣಿ, ತನೂರುಹಂ – ಈ ೨ ಮೆಯ್ಯ ಕೂದಲ್ " (ಪಣಾಯು. ೮೬-೩೭೦) ; ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ಸಮುದ್ಗತರೋಮಂ . . . ಎಸೆಯುತಿರ್ಪನ್ನ ವಿಂತೆಂದರ್ (ಜಜಿ. ೩-೩). ೨. ಹಕ್ಕಿಯ ಗರಿ. [ಸಂ. ರೋಮನ್]

ರೋಮಂಥ (ನಾ). ೧. (ಹಸು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು) ತಿಂದ ಆಹಾರವನ್ನು ಮೆಲುಕು ಹಾಕುವಿಕೆ : ಮೃಗಸಂದೋಹರೋಮಂಥ ಫೇನೋದ್ಗಕಬಿಂದುಸ್ಯಂದಿ ತೀಡಿತ್ತಸಗಿ ಸುರಭಿ ವೈಭಾತಿಕಂ ಮಾತರಿಶ್ವಂ (ಕಾರಂಪು. ೦೫೭) ; ಸರಳಲತಾಲಾಸ್ಯನಟಂ ಹರಿಣೇರೋಮಂಥಮಂಥರಂ ಲವಲೀಮರ್ಮರಮುಖರಂ ಕರಿಕರಶೀಕರಶೀತಳಮಿಸಗಿದತ್ತರಣ್ಯಸಮೀರಂ (ಪುಗ್ಗಕೃ. ೦೦-೩೨). ೨. ಪುನರುಕ್ತಿ; ಪುನರಾವೃತ್ತಿ. [ಸಂ.]

ರೋಮಂಥಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೆಲುಕು ಹಾಕು : ರೋಮಂಥಿಸಿತು ರತಿರೋಮ ಹರ್ಷಣದಿ ಭಾವಜವ್ಯಾಪಣಶು (ಕ್ರೀಡಾಸಾ. ೨೦೬-೦೫೫).

[ರೋಮಂಥ + —ಇಸು]

ರೋಮಂಬೊರೆ (ಕ್ರಿ). ಕೂದಲನ್ನು ಹೊಂದು : ಆ ಚಂಡಾಲಕನ್ನಿಕೆ ರೋಮಂಬೊರೆದ ಪಂದೊವಲ ಪಂಜರದೊಳಿಕ್ಕಿ (ಕಾರಂಉ. ೬೩೦).

[ರೋಮ + ಪೊರ್ಮೆ]

ರೋಮಕಂದ (ನಾ). ಗೆಡ್ಡೆಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ವಾರಾಹಿ : " ರೋಮಕಂದಃ – ರೋಮಕಂದರ, ರಸಮೂಲಿಕೆ " (ಓಷಂ. ೦೪೦). [ಸಂ.]

ರೋಮಕಂದರ (ನಾ). = ರೋಮಕಂದ : " ಪರ್ವಮೂರಾ – ರೋಮಕಂದರ, ಪೇನ " (ಓಷಧಿ. ೪೬). [< ಸಂ. ರೋಮಕಂದ]

ರೋಮಕರ್ಣಕ (ನಾ). ೧. ಕೂದಲು ತುಂಬಿದ ಕಿವಿಯುಳ್ಳದು. ೨. ಮೊಲ. [ಸಂ.]

ರೋಮಕಲವಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪು : "ಉತ್ಕಂ– ರೋಮಕಲವಣಂ" (ಓಷಧಿ. ೦೩). [ಸಂ.]

ರೋಮಕೂಪ (ನಾ). ಕೂದಲು ಬೆಳೆಯುವ ರಂಧ್ರ : ಅನಂತಕೋಟಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಗಳು ನಿಮ್ಮ ರೋಮಕೂಪದೊಳಗಡಗಿಪ್ಪವೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ರುದ್ರರಿವರೆಲ್ಲ ಒಂದು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದೊಳಗಣ ಬಾಲಕರು (ಆದಪ. ೨-೪) ; ಬಿಗಿದ ರಕುತದ ರೋಮಕೂಪದ ತೊಗಲ ಕೋಟೆಯ ನಂಬಿ (ಪುಣಾ. ೮೪). [ಸಂ.]

ರೋಮನಾಳ (ನಾ). ಕೂದಲು ಬೆಳೆಯುವ ನಾಳ : ಸಮಾನನಸ್ಸಲಂ . . . ಅನ್ನರಸಮಂ ಲೇಸಾಗಿ ಬಹು ರೋಮನಾಳಕ್ಕೆ ಹಂಚಿಕ್ಕಿ ಸಾಸದಿಂ ದಿಹುದು (ಪಕೃತಿ. ೫-೨೦-೨೬). [ಸಂ. ರೋಮನಾಲ]

ರೋಮಪುಳಕ (ನಾ). ಸಂತೋಷ, ಭಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮೈಗೂದಲು ನಿಮಿರುವಿಕೆ : ಕದಡಿತೀ ಬಲ ರೋಮಪುಳಕವ ಹೊದೆದುದಾ ಬಲ . . . ನರನ ರಥ ಸುಳಿಯೆ (ಕುಪ್ಕಾಕ್ರೋ. ೩-೧೭). [ಸಂ. ರೋಮಪುಲಕ]

ರೋಮರಂಧ್ರ (ನಾ). = ರೋಮಕೂಪ : ಶರೀರದಲ್ಲಿ ೭೦ ಲಕ್ಷ ರೋಮರಂಧ್ರಗಳುಂಟೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ (ಕುಣಾಯು. ೩-೦೬೯) ; ರೋಮರಂಧ್ರಗಳರಳೆ ಶತಕೋಟಿ ಕಣ್ಣುಗಳು ಆ ಮಹಾರೂಪ ಕಂಡಾ ಕಣಿಯನುಸಿರುವೆನು (ಗಂ. ೦೦-೦೭). [ಸಂ.]

ರೋಮಲತೆ (ನಾ). (ಹೊಕ್ಕುಳಿನಿಂದ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ) ಕೂದಲಿನ ಸಾಲು : ಬಾಸೆ ಪೊಲೆ ಪೊಣರ್ವಟ್ಟು ರೋಮಲತೆ ಬಟ್ಟೆ ನಿತಂಬಮಿಱುಂಬು ನಾಭಿ ಕುತ್ತುಜುಗುಬ್ಬಿ ಮಿಂಚುಪೊಳ್ದೊಡೆ . . . ಆಗೆ ಮದನಾಟವಿಯಂತಪೊಲೊಪ್ಪಿ ತೋಜಿದಳ್ (ಜಾಸ್ಮಾ. ೩೦೨ ಕೂದ್ರಳ್). [ಸಂ. ರೋಮಲತಾ]

ರೋಮಶ (ನಾ). ೧. ಮೈತುಂಬ ಕೂದಲುಳ್ಳದು. ೨. ಕುರಿ. ೩. ಕಾಡುಹಂದಿ. ೪. ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು : ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ರೋಮಶಪ್ರತ್ಯೇಕರಳವರ್ (ಕೃಜಾಸಾ. ೩೨-೩೦). ೫. ಗುಹ್ಯಾಂಗ. [ಸಂ.]

ರೋಮಸ್ಪನ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಬಾಲದ ಬುಡ ; ವೇಚಕ (?) : ಬಾಲದ ಕೆಟಗು ತಗರಿಯೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ ಅದಱ ಕೆಲಂಗಳ್ಗೆ ವೃತ್ತಿಯೆಂಬ

ಪೆಸರಕ್ಕುಂ ವೃತ್ತಿಯಿಂ ಕಿಟ್ಟಿಗೆ ರೋಮಸ್ಪ(ಸ್ಪ)ನಮೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ (ಅಷ್ಟಾ. ೪೪-೦೦). [?]

ರೋಮಹರುಷಿತೆ (ನಾ). ಸಂತೋಷದಿಂದ ಪುಳಕಗೊಂಡವಳು : ಹಾ ಮಹಾದೇವೆಂದು ಪುಳಕಿತ ರೋಮಹರುಷಿತೆಯಾಗಿ. . . ಬಿನ್ನೈಸಿದಳು ಗಿರಿಜಾತೆ (ತೊಡಣಾ. ೦-೨-೦೦). [<ಸಂ. ರೋಮಹರ್ಷಿತಾ]

ರೋಮಹರ್ಷ (ನಾ). = ರೋಮಪುಳಕ : "ರೋಮಾಂ(ಕ)ಚಃ ಪುಳಕಃ . . . ರೋಮಹರ್ಷಃ _ ಈ ೧೦ ರೋಮಾಂಚು" (ಹಲಾಯು. ೦೦೭-೨೯); ವಿಸ್ಮಯಂಬಡೆವ ಮಯಂ ಬೆರಲ್ಮಿಡಿಯನೇ ಸುರವರ್ಧಕಿ ರೋಮಹರ್ಷದೊಳ್ ತೊಡರನೆ ಚೀರಫುಟ್ಟಿ (ತಂಪ್ರಕೃ. ೦-೦೨೨); ನಯನಸಲಿಲದ ರೋಮಹರ್ಷದ ಸತ್ಯಭಾವದ ಭೂಮಿಪತಿ ಮೈಯಿಕ್ಕಿದನು ಮುನಿವರನ ಚರಣದಲಿ (ಋಷ್ಯಾ. ೪-೬). [ಸಂ.]

ರೋಮಹರ್ಷಣ (ಗು). ೧. ರೋಮಾಂಚನಗೊಳಿಸುವ. (ನಾ). ೨. = ರೋಮಪುಳಕ : ವಸುಧೆಯಿರಿತು ಮೇರುತ್ಪಲಮೆಲ್ಲಾಡಿದುದು ಬಸವಳಿದನಹಿ. . . . ಅಹವಂ ಘೋರಮಾದುದು ರೋಮಹರ್ಷಣದೊಳು (ಕೃಪಾ. ೨೫-೨೩). [ಸಂ.]

ರೋಮಹರ್ಷಿತ (ನಾ). ಪುಳಕಿತನಾದವನು ; ರೋಮಾಂಚನಗೊಂಡವನು. [ಸಂ.]

ರೋಮಾಂಗಿ (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ತುಂಬ ಕೂದಲುಳ್ಳವಳು : ಪಾಮನೆ ವಿಕಳೆ ರೋಮಾಂಗಿ ಮಾರ್ಜಾಲಾಕ್ಷಿ ಕಪಿಲಕಚೆ ಶುನಕಯಾನೆ. . .ಎನಿವಂಗನೆಯರಿಂದ ಗತಾಯು ಪುರುಷಂಗೆ (ಪಡಿಣ. ೦೭-೩೦).

[ಸಂ. ರೋಮಾಂಗೀ (ರೋಮ + ಅಂಗ + —)]

ರೋಮಾಂಚ (ನಾ). ೧. ಮೈಗೂದಲು ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ ; ಪುಳಕ ; ನವಿರು : " ರೋಮಾಂ(ಕ)ಚಃ . . . ರೋಮಹರ್ಷಃ — ಈ ೧೦ ರೋಮಾಂಚಂ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೭-೨೯) ; ಶರೀರದೊಳೆತ್ತಂ ರೋಮಾಂಚ ಕಂಚುಕಂ[ಪಾಣಿ. ೪೦] ಮದಿರಾಮದವಾಗಿ ಕೆಗಬ್ಬನಾಕೆಯ ನುಡಿಯೊಳ್ (ಕಖಗ. ೩-೯) ; ರೋಮಾಂಚಮನಾನಂದಾಶ್ರುವಂ ಪಾರ್ದಿದಮಲಯಶಂ ಭಾರತೀಕರ್ಣಪೂರಂ (ಪಂಪಾಚ. ೨-೩೩). ೨. [ಕಾವ್ಯಮಿಮಾ]ಸಾತ್ವಿಕಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸ್ವಂಭ ಸ್ವೇದ ರೋಮಾಂಚ . . . ಸಾತ್ವಿಕಭಾವಂಗಳ್ (ಏಪಗ. ೨೫೭) ; ಮರವಟ್ಟರುವುದು, ರೋಮಾಂಚ ಮುಂತಾದ ಸಾತ್ವಿಕ ಭಾವಗಳು . . . ಚೇತನವನ್ನು ಧ್ವನಿಸುತ್ತವೆ (ಕ್ರಿಶಾಕೋ. ೬೯ ೦೫೮).

[ಸಂ.]

ರೋಮಾಂಚಕಾರಕ (ಗು). ಮೈನವಿರೇಳಿಸುವ ; ಪುಳಕವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ; ಅದೊಂದು ರೋಮಾಂಚಕಾರಕ ದೃಶ್ಯ (ಅಷ್ಟಾ. ೪೪. ೦೬೨).

[ಸಂ.]

ರೋಮಾಂಚಕಾರಿ (ನಾ). ರೋಮಾಂಚವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು ; ಪುಳಕ : ಕೊನೆಯ ವಾಕ್ಯದ ವಿಸ್ಮಯವಂತೂ ರೋಮಾಂಚಕಾರಿಯಾಗಿದೆ (ಕೂಪ್ರಕಾ. ೦೬೪). [ಸಂ. ರೋಮಾಂಚಕಾರಿನ್]

ರೋಮಾಂಚಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಮೈಗೂದಲು ನಿಮಿರಿ ನಿಲ್ಲು ; ರೋಮಾಂಚವಾಗು ; ಪುಳಕಪೊಂದು : ಈ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ದಾಶರಾಜನು ಹರ್ಷದಿಂದ ರೋಮಾಂಚಗೊಂಡು 'ಕೊಟ್ಟೆ' ಎಂದನು (ಪಡಣಾ. ೪). [ರೋಮಾಂಚ + ಕೊಳ್ಳು$_{೧}$ (< ಕೊಳ್$_{೧}$).]

ರೋಮಾಂಚತೆ (ನಾ). = ರೋಮಾಂಚ ೧ : ಅಲರ್ದು ಕೆಪಪಿಸ ಪುರಗಳ್ ಪರಿಗತರೋಮಾಂಚತೆಯಂ ದೊರೆಮಾಡಿದುದೆನ್ನ ತನುಪುಪಂ ನೆಜಿ ತನ್ನೊಳ್ (ತಂಪ್ರಕೃ. ೨-೮೯). [ಸಂ. ರೋಮಾಂಚತಾ]

ರೋಮಾಂಚನ (ನಾ). = ರೋಮಾಂಚ ೧ : ಹೊಗೊಂಚಲ ರೋಮಾಂಚನ ಪಡೆದೆ (ಕಶ್ಯಾಚ. ೫೬. ೩). [ಸಂ.]

ರೋಮಾಂಚನಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). = ರೋಮಾಂಚಗೊಳ್ಳು : ಮೈ ಕೂಡಾ ರೋಮಾಂಚನಗೊಂಡಿತು. ಶರೀರವೇ ಒಮ್ಮೆ ನಡುಗಿತು (ಕಂಪಾಚ. ೦೭೩). [ರೋಮಾಂಚನ + ಕೊಳ್ಳು$_{೧}$ (< ಕೊಳ್$_{೧}$)]

ರೋಮಾಂಚನಮೆಸಗು (ಕ್ರಿ). = ರೋಮಾಂಚಗೊಳ್ಳು : ನಿಟ್ಟಿಸುವಳು ಚುಂಬಿಸುವಳು ಮೈ ಜುಮ್ಮೆದಟ್ಟಿ ರೋಮಾಂಚನಮೆಸಗಿ ಉಟ್ಟುದು ಸರಿದು ಮದನಜಲ ನೆಱೆ ಪೊಱಮಟ್ಟುದು ನಾಣೆಡೆಯಿಂದ (ಕಂಪಚ. ೯-೦೧೩). [ರೋಮಾಂಚನ + ಎಸಗು$_{೧}$]

ರೋಮಾಂಚನಿಸು (ಕ್ರಿ). = ರೋಮಾಂಚಗೊಳ್ಳು : ಮಿಂಚಿ ರೋಮಾಂಚನಿಸಿತೆಂಬುವೋಲ್ ಮೊಗಕೆ ಹುಳ್ಕಿದುದು ಕೈದುಸಂ (ಕ್ರಿಭಾಮ. ೪೧೯-೯೧೩). [ರೋಮಾಂಚನ + —ಇಸು$_{೩}$]

ರೋಮಾಂಚವೇಳು (ಕ್ರಿ). = ರೋಮಾಂಚಗೊಳ್ಳು : ಶಂವಿಧ್ವನಿಯು ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಕಿವಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ನನ್ನ ಮೈ ರೋಮಾಂಚವೇಳುತ್ತಿತ್ತು (ಪಕಣಾ. ೪೯). [ರೋಮಾಂಚ + ಏಳ್$_{೧}$ (< ಏಟ್$_{೧}$)]

ರೋಮಾಂಚಿತ (ಗು). ೧. ಕೂದಲು ನೆಟ್ಟಗಾದ,— ನಿಮಿರಿದ. (ನಾ). ೨. = ರೋಮಾಂಚ ೧ : ಬರ್ಕನ ವಕ್ತೃತೆಯನ್ನು (Speeches) ಓದಿದರೆ ಶರೀರವೆಲ್ಲಾ ರೋಮಾಂಚಿತವಾಗಿ ಮನಸ್ಸು ಉನ್ಮತ್ತವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ (ಪಣಾ. ೩೦). [ಸಂ]

ರೋಮಾಳಿ (ನಾ). ೧. = ರೋಮಲತೆ ; ಕರ್ಪೋದವಿದ ರೋಮಾಳಿ ರಂಜಿಸುದೇವತಿಯಾ (ಪಗಾ. ೨-೧೦). ೨. = ರೋಮಾಂಚ ೧ : ಹೊಗಳಿಡುವ ಹರುಷದಲಿ ರೋಮಾಳಿಗಳ ಗುಡಿಯಲಿ ತನ್ನ ನಿಳಯಕೆ ಮುಗುದೆ ಬಂದಳು (ಋಷ್ಯಾ. ೩-೦೦೩). ೩. ಹೆಣೆದ ಕೂದಲು ; ಜಡೆ : ಕವಿಕುಲಪಾರಿಜಾತ ಸನ್ಮಂದಗಾಮಿನಿ ಸಿಂಹಕೇಯರೋಮಾಳಿಸದೃಶೆ (ಪಪ್ರಕೃ. ೦೦-೧೩). ೪. ಮೈನೆರೆದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ ; ಯೌವನದ ಆರಂಭಕಾಲ. [ಸಂ. ರೋಮಾಲೀ]

ರೋಮಿ (ಗು). ೧. ಕೂದಲುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ; ರೋಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ ; ಚಮರೀಮೃಗ : " ರೋಮಿ ಗೋಕರ್ಣಮೆನಲು ಚಮರಿಯ ಮೃಗಂ " (ಪುಂಗಣಾ. ೪೪-೦೦).

[ಸಂ. ರೋಮಿನ್]

ರೋಮೋದ್ಗಮ (ನಾ). = ರೋಮಾಂಚ ೧ : ಆನಂದಾಶ್ರುಬಿಂದು ಪ್ರತತಿ ಸುರಿಯೆ ರೋಮೋದ್ಗಮಂ ಕೂತೆ ಪೊಣ್ಮುತ್ತಿರೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೯೦); ಹೆಳೆದಳು ಚಿತ್ರ ಪಾರ್ಥಂಗೆ ರೋಮೋದ್ಗಮಂ ಸುಧವಿಸುವಂತೆ (ಪಣ್ಣಿಗ. ೪೭-೦೨೩). [ಸಂ.]

ರೋರುವ (ನಾ). ರುರು ಎಂಬ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ : ಈ ಕಾಂಡಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿರುವ ಸ್ನಾಯುವು ಗೋವಿನದ್ದೆ, ಮಹಿಷದ್ದೆ, ರೋರುವದ್ದೆ, ಅಥವಾ ಕೋತಿಯದ ? (ಪಬ್ಬಕ. ೪೦). [<ಸಂ. ರುರು]

ರೋಲಂಬ (ನಾ). ದುಂಬಿ ; ಭೃಮರ : "ಮಧುವ್ರತಃ . . . ರೋಲಂಬಃ. ಬಂಭರಃ— ೧೫ ತುಂಬಿಯ ಹೆಸರುಗಳು " (ಹಿಷ್ಕಾ. ೦೬೨); ಫಾಲಾಕ್ಷಪವಪದ್ಮವಕರಂದರಸಪಾನರೋಲಂಬಸಮರೂಪ (ಪಪ್ರಕೃ-೩೩-೩೨).

[ಸಂ.]

ರೋಲ್ಲೂಜಿತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ರೋಲ್ಲೂಜಿ ಜುಕ್ಕುತ್ತರತಃ . . . ಭಾದಕಪೂರ್ವಕಂ ದತ್ತಃ (ಇಆ. ೪೬-೦೩; ೫೩೨). [?]

ರೋವ (ನಾ). = ರೋಮ ೧ : " ರೋವ _ ರೋಮ(ನ್) = ಕೂದಲು, ತುಪ್ಪಳ " (ಪಕ್ರಕೋ. ೩೬), ವಕಾರಕ್ಕೆ ಪಕಾರಂ — ಅಮರೀ — ಅಪರಿ . . . ರೋಮ — ರೋವ (ಪಪಾರ. ೨೬೩ ಕ್ರಿಪೀ).

[<ಸಂ. ರೋಮನ್]

ರೋಷ (ನಾ)· ಸಿಟ್ಟು ; ಕೋಪ : " ಕೋಪಃ· ಕ್ರೋಧಃ· ಅಮರ್ಷಃ, ರೋಷಃ, ಪ್ರತಿಘಃ – ಈ ೫ ಮುನಿಸು " (ಕರಾಟು· ೪೯–೨೦೭); ಅಶೆ ಯಲ್ಲದಿಪ್ಪಲ್ಲಿ ರೋಷವಿಲ್ಲದಿಪ್ಪಲ್ಲಿ ಜಪ (ಜಾಂಕ· ೪. ೦೯೪–೨೬೩); ದುರುಳರಿಬ್ಬರಿಗಿತ್ತರತಿನಿಷ್ಠುರದ ಶಾಪವನಸುರವಂಶೋತ್ಕರದೊಳಗೆ ಸಂಭವಿಸಿ ನೀವೆಂದಧಿಕರೋಷದಲಿ (ಕೂರಾ· ೦–೪–೦೮); ದೋಷ ಮಾಡುವವನಿಗೆ ರೋಷ ಬಹಳ (ಗಾಪ). [ಸಂ.]

ರೋಷಪಡುಪ್ಪು (ಕ್ರಿ)· ಕೋಪವುಂಟಾಗು ; ಸಿಟ್ಟುಬರು ; ಕ್ರೋಧಗೊಳ್ಳು : ಪಡದಿಯರ ಮನದಿ ರೋಷಂದಟ್ಟರೂಡ ಪ್ರಾಣ ಬಿಡುವರೈ (ಕಪಪೋ· ೯–೩೬)· [ರೋಷ + ತಟ್ಟು]

ರೋಷಬಂಬಲಿ (ಕ್ರಿ)· ಕೋಪಗೊಳ್ಳು ; ರೇಗು : ಉಗ್ರರೋಷಂಬಡೆದು ಹೊಯ್ದನು ತೋರಣದ ಕಂಬದಲಿ ರಕ್ಕಸಪ (ಕೂರಾ· ೩–೭–೨೯).

[ರೋಷ + ಪಡೆ]

ರೋಷಶುಷ್ಕತ (ನಾ)· ಕೋಪವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನು ; ಶಾಂತಚಿತ್ತ : ಯತಿಗಳಾದಿರಿ ನೀವು ರೋಷಶುಷ್ಕತರಲೇ ಬಳಿಕೇನು ಧರ್ಮಜ್ಞತೆಯು ನೆಲೆಗೊಳನಜಿದ ಮನವೆಱಗುವುದೆ ಕಾಳಗಕೆ (ಕುಚಾ·ಆ· ೬–೨೦)· [ಸಂ.]

ರೋಷಣ (ಗು)·ಂ· ಸಿಟ್ಟಿಗೆದ್ದ; ಕೋಪಗೊಂಡ. (ನಾ)· ೨. ಸಿಟ್ಟು; ಕೋಪ : "ರೋಷಣಂ· ರೋಷನೀಯಂ, ಈ ೨ ರೋಸಂ" (ಶಾಪ್ಕ· ೨೬೯)· ೩. ಕೋಪಗೊಳ್ಳುವವನು ; ಕೋಪಿಷ್ಠ : "ಕೋಪನಃ, ಕ್ರೋಧನಃ· ಕ್ರೋಧೀ, ರೋಷಣಃ, ಅಮರ್ಷಣಃ – ಈ ೫ ಮುನಿವವಂ" (ಕರಾಟು· ೪೯–೨೦೭)· [ಸಂ.]

ರೋಷಣೆ (ನಾ)· ಕೋಪ ; ಸಿಟ್ಟು : ಚಂತೆ ರೋಷಣೆ ಮಾತ್ರ ಸಮಗುಣವಾಂತುದಲ್ಲಾ ಧಾತು ಬಲಗಳ ವೈಂತನಾಗೆಲೆಯಾತ್ಮ ರಕ್ಷಿಪ ದೇವನನವರತಾ (ಕಾಪಪು· ೩೩೨–೧೩)· [ಸಂ. ರೋಷಣ]

ರೋಷಭೀಷಣ (ನಾ)· ಕೋಪದಿಂದ ಭಯಂಕರನಾದವನು : ರೋಷ ಭೀಷಣನಾಗಿ ಕಾರ್ದನ್ ಕಠೋರಮಂ (ಕ್ರೀಕಾಪು· ೭೨–೧೪೯)· [ಸಂ.]

ರೋಷಸಿ (ನಾ) ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಆಕಾಶ : "ದ್ಯಾವಾಭೂಮಿ, ರೋದಸ್ಸೀ, ರೋದಸೀ, ರೋಷಸೀ – ಈ ೪ ನೆಲಮಂ ಆಕಾಶದ ಪೆಸರ್" (ಕಶಾಮು· ೨೬–೦೨೦)· [ಸಂ. ರೋಷಸೀ]

ರೋಷಿ (ಗು)· ಕೆರಳಿದ ; ಕುಪಿತಗೊಂಡ : ಸೋದರನ ಧನುರ್ಗುಣಮಂ ಛೇದಿಸಿದಂ ರೋಷಿರಾವಣಂ (ಪಂಗಾಮ· ೦೪–೦೩)· [ಸಂ. ರೋಷಿನ್]

ರೋಸ (ನಾ)· = ರೋಷ : ಚಕ್ಕಂಬಿದ ಮೊಲೆಗಳುಂ ಕೈಮೆಯ್ಕಂಕುರದುಗಿಯುಮಲೆಯಿ ಸಳಿಗೊಂಬು ನೊಸಲ್ಗೊಕ್ಕಳಕಮುಮಿವಿಯನ ರೋಸಕ್ಕೆಡಯಾಯ್ತಪ್ಪೆ ತರುಣಿ ಕುರವಕತರುಮೆಂ (ಶೀಶಾಪ· ೦೩–೪೨) ; ಪಕಾರಕ್ಕೆ . . . ರೋಷ – ರೋಸ (ಕಶಬ· ೨೫೩ ಕ್ರಿಯೋ).

[< ಸಂ. ರೋಷ]

ರೋಸಿಕೆ, ರೋಸಿಗೆ (ನಾ)· ಜುಗುಪ್ಸೆ ; ಅಸಹ್ಯ : ಅಧ್ಯಾತ್ಮವನ್ನು ಚಿಂತಿಸಿ ಚಿಂತಿಸಿ ನಮ್ಮವರು ಬೇಸತ್ತಿದ್ದಾರೆ· ಇವರಿಗೆ ಅದರಲ್ಲಿ ರೋಸಿಕೆಯುಂಟಾಗಿದೆ (ಕಮಾಸಾ· ೧೧). **ರೋಸಿಗೆ** : ಷಡುರಥಲೊಂದಾಗಿ ಕೊಂಬೊಬ್ಬ ಹಸುಳೆಯ ಹಂಡದರು ರೋಸಿಗೆಗೊಳದೆ (ಕಾಂಗಾ· ೦೬)· . [ರೋಸು + – ಇಕೆ]

ರೋಸಿಗೆ ' ರೋಸಿಕೆ ' ನೋ.

ರೋಸು$_1$ (ಕ್ರಿ)· ೧. ಬೇಸರಗೊಳ್ಳು ; ಜುಗುಪ್ಸೆಹೊಂದು : ಮಮಸ್ಸು ರೋಸಿ ನುಡಿಯಿತು (ಬಾಕಾಂ· ೩)· ೨. ಕೋಪಗೊಳ್ಳು ; ಸಿಟ್ಟಾಗು : ಸೋಸಿ ದೈತ್ಯರನೆಲ್ಲ ರೋಸಿ ಪ್ರಾಣವ ಕೊಂಡ ದೋಷತನವ ಮಾನು ಹೇಳಲೆ (ಭೂಕಂ· ರಾ· ೩–೦೦೩–೩); ಸನಿಸಿರಗಾವುದಕ್ಕಿದಿ ತನ್ನಿಷ್ಟಾರ್ಥ ಕೈಸಾರುವ ಸಮಯದೊಳು ರೋಸಿ ಬಿಸುಟು ಮರಳುವ ತೆಱದೊಳು (ಶಾಪ್ಕ· ೦೦–೦೩) ; ರೋಷದವರ ಮೇಲೆ ರೋಸುವೆ (ಜಾಕೃಪ· ೬೪)· **ರೋಸಿಕೊಳ್ಳು** = ಹೇಸು : ಬೇಸರಪಡು : ನಾನು ನನ್ನ ಮೇಲೆಯೇ ರೋಸಿಕೊಂಡು ಆಕೆಯನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದೆ (ಪಾಣಿ· ೨೦೬)· **ರೋಸಿದಿಡು** = ಕೋಪಗೊಳ್ಳು ; ಸಿಟ್ಟಾಗು : ಈ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಕಂಡು ಅಪ್ಪು ರೋಷ ಬಂತು· ರೋಸಿ ಬಿಟ್ಟು ಆ ಮಾತು ಆಡಿದೆ (ಸುಪಂ· ೨೪)· **ರೋಸಿಹೋಗು** = ರೋಸಿಕೊಳ್ಳು : ನನಗೂ ಜೀವ ರೋಸಿಹೋಗಿದೆ (ಜಾಪೋ· ೨೨೪) ; . ಶಾಂತಾಳ ಮನಸ್ಸು ರೋಸಿ ಹೋಯಿತು (ಮಾಭಾಣಾ· ೦೭೦)· [ದೇ· ತೆಲು. ರೋಯು]

ರೋಸು$_2$ (ನಾ)· ಕೊಳಕು ; ಹೇಸಿಗೆ : "ರೋಸು – ಹೊಲಸು" (ಜಾಪೋ· ೪೦)· [< ರೋಸು$_1$]

ರೋಹಣ (ನಾ)· ೧. ಹತ್ತುವುದು; ಏರುವುದು· ೨. ಬೆಳೆಯುವುದು; ಏಳಿಗೆ: "ರುಟ್, ರುಹಂ, ರೋಹಣಂ, ರೋಹಣೇಯಂ—ಈ ೪ ಮೊಳಕೆ" (ಶಾಪ್ಕ· ೦೩೦)· ೩. ಬಾಣ; ಅಂಬು· ೪·(ಸಿಂಹಳದಲ್ಲಿರುವ) ಒಂದು ಪರ್ವತ: ಕಾರಾಚಲಮೊಡನೆ ರೋಹಣಾ ಪೋರ್ದುದೆನಲ್ ವಾರಣ ದೊಡನೆ ಖಗಪ್ರಭುವಾ ರಣದೊಳ್ ಪೋರ್ದು (ಜಪಿ· ೦೩–೦೦೦); ಉರ್ವೀಧ್ರಂ ರೋಹಣಮು ಗಡಪರ್ವರ್ಣಸಲಜ್ಚರಣ್ಣ ತಜ್ಜನಪದಮಂ (ಪಂದ್ರಪು· ೩–೦೦)· [ಸಂ.]

ರೋಹಣದ್ರುಮ (ನಾ)· ಗಂಧದ ಮರ; ಚಂದನವೃಕ್ಷ· [ಸಂ.]

ರೋಹಿ (ನಾ)· ೧. ಸವಾರಿಮಾಡುವವನು; ಸವಾರ: ರೋಹಿ ಜಾಗ್ರತದಪ್ಪೆ ಯಾತ್ರೆ ಸುಖ ಸಾಗೀತೆ (ಪುಂಕಾಳ· ೩೧೩)· ೨. ಬೆಳೆಯುವುದು; ವೃದ್ಧಿ· ೩· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ· ೪· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: "ರೋಹೀ . . . ದಾಡಿಮಪುಷ್ಪಕಃ—ನಾಲ್ಕು ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಕದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿಚ್ಛಾ·೦೫· ೦೩೩)· [ಸಂ.]

ರೋಹಿಣ (ಗು)· ೧. ರೋಹಿಣೇನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (ನಾ)· ೨. ವಿಷ್ಣು· ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಗ· [ಸಂ.]

ರೋಹಿಣಿ (ನಾ)· ೧. ಹತ್ತುವುದು ; ಸವಾರಿ ಮಾಡುವುದು· ೨. ಶ್ರೀಗಂಧ; ಚಂದನ: "ರೋಹಿಣಿ ಮಲಯಜಂ ಚಂದನಂ ಗಂಧಮೆಂದನಿಕ್ಕುಂ" (ಪಾಂಗಣ·೧೯–೨೦)· ೩. ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಹಸು: "ರೋಹಿಣಿಯುನಡ್ಡಿಯರ್ಜುನಿ ವೃಷ ಗೋ ವೈಷಭವಾಹನಿಯೆನೆ ಹಸು" (ಪಾಂಗಣ· ೩೩–೩)· ೪. ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗಳು; ಚಂದ್ರನ ಹೆಂಡತಿ : "ರೋಹಿಣೀ– ಚಂದ್ರನ ಹೆಂಡತಿ" (ಶಾಪ್ಕ· ೦೩೦); ಕ್ಷಿತಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ರೋಹಿಣಿಗೆ ಧಾರಿತಿಗೆ . . . ನೋಱುಮಡಿ . . . ಗಂಗಾಯಿ (ಜಪಪ್ರ· ೪–೩೦)· ೫. ವಸುದೇವನ ಹೆಂಡತಿ; ಬಲರಾಮನ ತಾಯಿ: ಮಾಯಾದೇವಿ . . . ದೇವಿಯ ಗರ್ಭದರ್ಭಕನನತ್ತಲ್ ಗೋಕುಲಕ್ಕೊಯ್ದು . . . ಯೋಜಿಸಿದಳಂತಾ ರೋಹಿಣೀಗರ್ಭದೊಳ್ (ಜಗ· ೩–೩೦)· ೬. ಮೈನೆರೆದ ಹುಡುಗಿ· ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ : "ಕಟುಃ· ಕಟುಂಭರಾ, ಅಶೋಕಾ, ರೋಹಿಣೀ . . . ಶಕುಲಾದನೀ–ಕ ಕಟುಕರೋಹಿಣೀ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿಚ್ಛಾ·೦೬· ೦೩೦)· ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠರೋಗ: ಪಿತ್ತಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಕಾಂಚಾಗಿ ಕೊರಳ ನರಗಳು ಬಿಗಿದು ಬಾಯಾಱಿಕೆ ತಾಪ, ಬಳಲಿಕೆಗಳ ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ರೋಹಿಣಿ ಎನಿಸಿಕೊಂಬ ಕಂಠರೋಗವೆಂದಱಿವುದು (ಶೈರ್ಮಾ· II· ೦೦೭)· ೯. [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇಳುನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯದು ಮತ್ತು ಆ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಳೆ : ಅಶ್ವಿನಿ ರೋಹಿಣಿಯದಿತಿಯಸಿಪ್ಪಿನಿತುಂ ನಕ್ಷತ್ರಮುತ್ತಮಂ ಪೊಸ್ತಪನುಡಲ್ (ಕೋಕೋಚ· ೦–೦೨) ; ತಾವರೆಮರದ ಬದಗಳೆಯಂ ರೋಹಿಣಿನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ತಂದು ಮುಂಗೈಗೆ ಕಟ್ಟುವುದು (ಶಿಪ್ರ· ೦೩೦) : ರೋಹಿಣಿ ಮೃಗಶಿರ . . . ಆಶ್ಲೇಷ ಈ ಆರು ಮಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂಗಾರಿಯನ್ನು ಬಿತ್ತುವದು (ಕೃಕೃ· ೩೩) ;

ರೋಹಿಣ ಬಿತ್ತನೆ ರೋಗವಿಲ್ಲದ ತೆನೆ (ಗಾಪ).

ರೋಹಿಣ್ಯಾದಿಕಲ್ಕ = ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ್ರವ್ಯ: ರೋಹಿಣ್ಯಾದಿಕಲ್ಕ-ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ . . . ಗೋರೋಜನ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ, ಕಲ್ಕ ಮಾಡಿ ಸಹದೇವಿರಸವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಸರ್ವಜ್ವರವು ಬಿಡುವುದು (ಸಶಾ. ೦೦೪). ರೋಹಿಣ್ಯಾದಿಘೃತ = ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ್ರವ್ಯ: ರೋಹಿಣ್ಯಾದಿಘೃತ . . . ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ ೫ ತೂಕಮಂ ಜೋರ್ಣವ ಮಾಡಿ ಹಾಕಿ ತೊಳಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ನಿತ್ಯವೂ ಸೇವಿಸಲು ಹಳೆಯ ಜ್ವರ ಗುಣಮುಕ್ಕುಂ (ಸಶಾ. ೦೨೪). [ಸಂ. ರೋಹಿಣೀ]

ರೋಹಿಣೆಸಂಧಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ಅಂಗ : ತ್ರಿಕದೆರಡುಂ ಕೆಲಕ್ಕುಂ ರೋಹಿಣೆಸಂಧಿಯೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವ. ೮೮-೬). [ರೋಹಿಣೀ + ಸಂಧಿ]

ರೋಹಿಣೇಪರಿಗತ (ನಾ). ೧ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಆಕಳಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೨. ರೋಹಿಣೀನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೧. ೨ : ನೇಹಾರುಕ್ಕಿತ್ತ ವೃತ್ತದವೊಲ್ ರಜಿತರೋಹಿಣೇಪರಿಗತಂ . . . ಏಂ ಜೆಲ್ವಾಯ್ದೊ ಗವ್ಯಾಶ್ರಯಂ (ಅಲಂಪ. ೩-೦೩೦). [ಸಂ.]

ರೋಹಿಣೇವಲ್ಲಭ (ನಾ). ಚಂದ್ರ : "ಇಂದುಃ . . . ರೋಹಿಣೇವಲ್ಲಭಃ . . . ದಾಕ್ಷಾಯಣೀರಮಣಃ—ಈ ೧೨ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಹರಿಭಾಷು. ೩-೮೨). [ಸಂ.]

ರೋಹಿತ (ಗು). ೧. ಕೆಂಪಾದ; ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ರಕ್ತವರ್ಣ : "ಲೋಹಿತಃ, ರೋಹಿತಃ, ರಕ್ತಃ—೩ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಹಿಶಾ. ೦೩. ೪೬). ೩. ನೆತ್ತರು; ರಕ್ತ: ಕಾಳೆಮ್ಮೆಯ ಕಜ್ಜಯಲಾಗಿ ಹಾಲು ರೋಹಿತವಾಗಿ ಬಿದ್ದಿತ್ತು (ಹೀಗಳಿಕೆ. ೨೨೬-೭೭೬); ವಿಳ್ಳರುಬಿರ್ದುವಿದತ್ತ ನಿನ್ನ ಪೆರ್ಮೊಲಮುಡಿದ್ಯುಯಿಂ ಸುರಿವ ರೋಹಿತದಿಂ (ಅಜಿತ. ೩-೦೦೯). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ ; ಚಮರೀ ಮೃಗ : "ರೋಹಿತಃ, ಚಮರಃ -ಚೌರಿಬಾಲದ ಮೃಗ" (ಹಿಶಾ. ೦೩. ೦೫೭). ೫. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. ೬. ಮನುಷ್ಯನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ ವೆಂದೂ ನೆಟ್ಟಗಿರುವುದೆಂದೂ ನಂಬಲಾದ ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲು: "ಇಂದ್ರನ ಬಿಲ್ಲು ನುಮ(ವಾಮದು) ರೋಹಿತಮೆಂಬುದು" (ಹರಿಭಾಷು. ೦೦-೭೭). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಮೀನು : "ರೋಹಿತಃ, ಮದ್ಗುರಃ –ಯಾವಾಗಲೂ ಮುಳುಗಿಕ್ಕೊಂಡಿರುವ ಮೀನು, ಕೆಂಪುಮೀನು" (ಹಿಶಾ. ೦೩. ೬೬); ಆಳದ ಮಡುವಿನೊಳಾಡುತಲಿದ್ದರು ತಾನು ನಿರ್ಗಮ್ ರೋಹಿತನು ಉಂಗುಟುಮಾತ್ರದ ನೀರಿನೊಳಿದ್ದರು ಕಪಿ ತಾ ಪುರ್ಪರಾಯತನು (ಜಂಬಾಚ. ೬೨-೧೯). [ಸಂ.]

ರೋಹಿತಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಗ : "ರೋಹೀ, ರೋಹಿತಕಃ, ಪ್ಲೀಸರತ್ರುಃ, ದಾಡಿಮಪುಷ್ಪಕಃ – ೪ ಮುಳ್ಳು ಮುತ್ತುಗದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಹಿಶಾ. ೦೩. ೦೩೩). [ಸಂ.]

ರೋಹಿತಾಶ್ವ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪುಕುದುರೆಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಅಗ್ನಿ : "ಅಗ್ನಿಃ . . . ಅನಲಃ, ರೋಹಿತಾಶ್ವಃ . . . ಅಷ್ಟತ್ರಂ – ೩೪ ಅಗ್ನಿ ಹೋತ್ರನ ಪೆಸರುಗಳು" (ಹಿಶಾ. ೦೩. ೨೩). ೨. ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನ ಮಗ: ಲೋಹಿತಾಶ್ವ : ರೋಹಿತಾಶ್ವನು ಮರಣಹೊಂದಿದಾಗ ಅವನ ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳು ಹೇಡಿತನದಿಂದ ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶಮಾಡಲು ಸಿದ್ಧರಾದರು (ಪಚಂಪ. ೪೯ ಒಚಪಗ). [ಸಂ.]

ರೋಹಿಷ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಹುಲ್ಲು; ಲಾಮಂಚಿ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ. [ಸಂ.]

ರೋಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೇಲೆಬೀಳು : ಆಕ್ರಮಿಸು : ಆ ಕಾಕರಾಸರುಮೆಟ್ಟು ವೆರ್ಗಳ್ಚಿಯ ಕೋಟೆಯಾನ್ ರೋಹಿಸಿ (ಪಾ. VIII. ಸೊಡ. ೦೦-೪; ಪು. ೦೦೦). [ರೋಹಣ + — ಇಸು]

ರೋಹೀತಲ್ಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತಸ್ಯ ಪೂರ್ವತಃ ರೋಹೀತಲ್ಲಗ್ರಾಮಃ (ಇಶ. XII. ೨೬೬-೫೪; ೦೧೬). [?]

ರೌಕುಳ ' ರವಕುಳ ' ನೋ.

ರೌಕುಳಿ (ನಾ). ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ: ಆ ರೌಕುಳಿಯ ರಣದೊಳೆತ್ತಿ ಕ್ಕಲುಂ ಪರಿದವಾರಶೋಣಿತನದಿಗಳ್ (ಕಚಣ. ೦೭-೭೬). [<ರವಕುಳ]

ರೌಜನಿಕ (ಗು). ೧. ಹಳದಿಬಣ್ಣದ. (ನಾ). ೨. ಹಲ್ಲಿನ ಮೇಲಿನ ಕೊಳೆ. [ಸಂ.]

ರೌಚ್ಯ (ನಾ). ೧. ಕಾಂತಿ; ಹೊಳಪು: "ರುಕ್ . . . ರುಚ್ಯಂ, ರೌಚ್ಯಂ, ಈ ೭ ಪೊಗರ್" (ಅಚಿಕ. ೦೩೦). ೨. ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ: ರುದ್ರಸಾವರ್ಣಿಕ ರೌಚ್ಯ ಇಂದ್ರಸಾವರ್ಣಕರೆಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳ್ (ಅಪಕಿ. ೨೦೪). [ಸಂ.]

ರೌಡಿ (ನಾ). ತುಂಟ; ಪುಂಡ : ಆ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಅವನು ರೌಡಿರಂಗಣ್ಣ ನೆಂದೇ ಪೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ (ಪಾಚ). [←ಇಂ. Rowdy]

ರೌಡು (ನಾ). ಆರ್ಭಟ : ಜೋರು (?) : ಈ ಸಾರಿ ಜಾತ್ರೀ ರೌಡು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡಬೇಕಾಗೇದ (ತಿಮಗಸು. ೮೩) ; ಲಗೂ ಹೋಗಿ ಎಂದು ರೌಡು ಮಾಡಿದನು (ಗಂಶಪಾಮು. ೦೫೮).

ರೌಡಿಗೇಳು = ಉದ್ರೇಕಗೊಳ್ಳು ; ಅಬ್ಬರಮಾಡು : ಅವರು ತುಸು ರೌಡಿಗೆದ್ದೇ ಮಾತಾಡಿದರು (ಗಂಶಪಾಮು. ೫೩). [?]

ರೌದ್ರ (ಗು). ೧. ರುದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ೨. ಭಯಂಕರವಾದ ; ಭೀಕರವಾದ : ಮಹಾಬೀಭತ್ಸುಕುತ್ಸಿತೋತ್ಕೃತ್ತಿಸ್ಥಾನಂಗಳೊಳುತ್ಕೃಷ್ಟ ಕೃಷ್ಣನೀಲಕಪೋತಲೇಶ್ಯಾನುಬಂಧರೌದ್ರಪರಿಣಾಮಪರಿಣತರುಂ (ಮುಕುಪ. ೦೦-೪೦ ಪ); ಹರುಷದಿಂ ಶಾಂತಿ ಸತ್ಯಂ ಭೂತದಯೆಗಳಂ ದೊರಕಿಸಿಯು ಕ್ರೋಧಾರ್ಥರೌದ್ರಮಿಥ್ಯಂಗಳಂ ಪರಿಹರಿಸಿ (ಪಚಂಪ. ೪-೦೬). (ನಾ). ೩. ಭಯಂಕರತೆ ; ಬೀಭತ್ಸ. ೪. ಕೋಪ ; ಕ್ರೋಧ. ೫. ಬಿಸಿಲು: " ಆತಪಃ, ರೌದ್ರಃ (ಕಥ್ಯತೇ) — ಈ ೨ ಬಿಸಿಲ್ " (ಪಚಾಯು. ೩-೪೦). ೬. ಒಂದು ಕ್ರೂರದೇವತೆ. ೭. ಅರುವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಐವತ್ತುನಾಲ್ಕನೆಯದು ; ರೌದ್ರಿ. ೮. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನವರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಕ್ರೋಧವೆಂಬ ಸ್ಥಾಯಿ ಭಾವದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ರಸ : "ಶೃಂಗಾರಃ, ಹಾಸ್ಯಃ, ಕರುಣಃ, ರೌದ್ರಃ . . . ಶಾಂತಃ — ಈ ೯ ರಸಂಗಳ್" (ಪಚಾಯು. ೦೬-೮೨); ಶೃಂಗಾರ ಹಾಸ್ಯ ಕರುಣ ರೌದ್ರ . . . ನವರಸಾವಸ್ಥೆ (ಪಪಗ. ೨೨೭) ; ರೌದ್ರ– ಗದಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ವೇಣುಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನ ಭೀಮರ ಆಟೋಪ ಬರುವ ಕಡಗಳು (ಕೃವಿ. ೦೧೦). ೯. [ಜೈನ] ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಧ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆರ್ತರೌದ್ರಧರ್ಮಶುಕ್ಲಾಭಿಧಾನಧ್ಯಾನಚತುಷ್ಟಯಮುಮಂ (ಮುಕುಪ. ೩-೪೯ ಪ). [ಸಂ.]

ರೌದ್ರಕ (ನಾ). ಉಗ್ರತೆ ; ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ : ಕುಶನೆ ಕೇಳಚ್ಚರಿಯ ಕಜ್ಜಿದವು ರಸವನೆರಡಕ್ಷಿಗಳು ಲಕ್ಷ್ಮಣ ದಶಮುಖರ ಮೇಲಿಂದುಸೂರ್ಯರ ಶಾಂತ ರೌದ್ರಕದ (ತಿಸರಾ. ೬-೨೫-೦). [ಸಂ.]

ರೌದ್ರಕಾಲ (ನಾ). ರಾತ್ರಿ ; ಇರುಳು : ಈ ರೌದ್ರಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸರಿಗೆ ಬಲ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ (ತಸರಾ. ೬೯). [ಸಂ.]

ರೌದ್ರತೆ (ನಾ). ಭಯಂಕರತೆ ; ಭೀಷಣತ್ವ : ನಂದೀಶ್ವರನ ಸರ್ವಜ್ಞತೆಯ ಭೃಂಗೀಶ್ವರನ ಶಿವ ಲಿಂಗೈಕಭಾವನೆ ವೀರಗಣವರನ ಜರಮರೌದ್ರತೆ (ಪಸಪ್ರ. ೩೩-೩). [ಸಂ. ರೌದ್ರತಾ]

ರೌದ್ರತೆವೆಱು (ಕ್ರಿ)· ಭಯಂಕರವಾಗು : ಭೀಷಣತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದು : ಪುಟ್ಟೆ ಸಮಸ್ತಧಾತ್ರಿಗೆ ಭಯಂ ವಿಟಲಾಕ್ಷ ಚತುರ್ಭುಜಾನ್ವಿತಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಗುರ್ವು ರಮಣ ರೌದ್ರತೆವೆತ್ತವತಾರವೀತನೊಂದೊಬ್ಬಜೆ (ಶಾಕ. ೭-೧೨). [ರೌದ್ರತೆ + ಪೆಱು]

ರೌದ್ರದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಉಗ್ರತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ನೋಟ : ಕಿ" ಯಬ್ಬನ್ನು ಗಂಟಿಕ್ಕಿ, ಕಣ್ಣನ್ನು ಕೆಂಪಗೆ ಮಾಡಿ ರೆಪ್ಪೆಬಡಿಯದೆ ನಟ್ಟ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಆತುರದಿಂದ ನೋಡುವುದು" (ಅಕ್ಕರಂ. ೫೬೭ ಗರ್ಗಸಂಹಿತೆ) : ಎವೆಯೊಯ್ಯದೆ ಕಡುಗೆಂಪಂ ಸವಸಿ ನಟ್ಟಾಲಿಗೊಂಡು ವುರ್ವಂ ಗಂಟಿಕ್ಕುವ ಭಾವದಿಂದೆ ನೋಡುವ ತವಕಂ ವಿಗೆ ರೌದ್ರದೃಷ್ಟಿಯೆನಿಕುಂ (ಅಕ್ಕರಂ· ೫-೦೬). [ಸಂ.]

ರೌದ್ರಧ್ಯಾನ (ನಾ) =ರೌದ್ರ ೯ : ಬಹ್ವಾರಂಭಸುರಂಭರೌದ್ರಧ್ಯಾನ ಪರಿಣತಂ (ಅಪು· ೨-೦೦ ಪ) ; ಬಹ್ವಾರಂಭರೌದ್ರಧ್ಯಾನದಿನುಪಾರ್ಜಿತ ನರಕಾಯುಷ್ಕನಾಸನ್ನಮೃತ್ಯುವಾಗಿ (ಜಾಂಹಿ· ೦೪). [ಸಂ.]

ರೌದ್ರರತಿ (ನಾ)· ಉಗ್ರವಾದ ಸುರತ : ಅವಳು ಕೋಪವಿಂ ಕಿಂಗಣ್ಣಾಗಿ ಎವೆ ಇಕ್ಕದೆ ನೋಡುವಳು. ಅವನತ್ಯಂತ ಭಾವಿಸುವಳು . . . ನಖಕ್ಷತಂಗೈದು ಪೀಡಿಸಿ ಅವನ ಕೆಳಗಿಕ್ಕಿ ಮೇಲೇರಿ ಉಪರಿಸುರತಂಗೈವಳು. ಇದು ರೌದ್ರರತಿ (ಕಾಮಜಾ· ೨೬೮). [ಸಂ.]

ರೌದ್ರರವ (ನಾ)· ಭಯಂಕರವಾದ ಶಬ್ದ.—ಅಬ್ಬರ : ರೌದ್ರರವಭಟ ಭಟತನಿಸ್ಸನದ ಇಡಿದ ಧೂಳಿಯ ಧೂಮಂಃಶಿಯು ಪಡೆ . . . ದಾವಾಗ್ನಿಯಂತಿರೆ ತೋಱಿತು (ಶಾಣ್ಮಂ· ೬-೬). [ಸಂ.]

ರೌದ್ರರಸ (ನಾ)· = ರೌದ್ರ ೮ : ಸ್ಪಪತಾಂಗದೇವ ಮಾರ್ಗೋತ್ಸವ ಮಾರ್ಜಿತೋಕ್ಕಿಗಳಿನಕ್ಕತಿರೌದ್ರರಸಂ ರಸಾವಹಂ (ಶಬಾ· ೨-೦೦೨) ; ಕ್ರೋಧಾತ್ಮಕವಾದ ರೌದ್ರರಸದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಸಂವಾದವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ತಾಮಸಪ್ರಕೃತಿಯುವರಿಗೇ ಸಾಜವು (ಶಾಲಾ· ೪೦೯). [ಸಂ.]

ರೌದ್ರಾವತಾರ (ನಾ)· ಭಯಂಕರವಾದ ಅವತಾರ ; ಉಗ್ರವಾದ ರೂಪ : ನಿನ್ನನ್ನೂ ಸೀಳಿ ನಾಲ್ಕುಭಾಗ ಮಾಡಿ ಫಾಲ್ಗುಬಾಗಿಲುಗಳಿಗೆ ತೋರುಪಾಕುತ್ತೇನೆ ನೋಡು ಈಗ ಎಂದು ರೌದ್ರಾವತಾರ ತಾಳಿ . . . ಒಗೆದೆ ಹೋದನು (ಹಕ್ಕ· ೦೦೬) ; ಜನರು ಅವನ ರೌದ್ರಾವತಾರವನ್ನು ನೋಡಿ ಬೆಕ್ಕಂಬರಗಾಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಪಾಕ· ೬೨). [ಸಂ.]

ರೌದ್ರಾವಹ (ನಾ). ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು:ಭೀಕರತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು : ದೇವ ಪಾದೇಭದಾಕೃತಿಯನಾಂತು ಕೃತಾಂತನೆ ಬಂದನೆಂಬ ರೌದ್ರಾವಹವಪ್ಪದೊಂದು ಗಜಮೆತ್ತಣಿನಕ್ಕೆ ಪುರಕ್ಕೆ ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೯ ೫೬) [ಸಂ.]

ರೌದ್ರಾಹವ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದ ಕಾಳಗ: ಭೀಕರವಾದ ಯುದ್ಧ : ಗದಾಯುದ್ಧಂ ಪರಿಚ್ಛನ್ನಮಿಂತು ದಿನಂಗಳ್ ಪದಿನೆಂಟಱಿಂ ಸಮಿದಾ ರೌದ್ರಾಹವಂ ಭಾರತಂ (ಗಜಾಯು. ೯-೩೬) [ಸಂ.]

ರೌದ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಭಯಂಕರಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು : ದುರ್ಗೆ; ಪಾರ್ವತಿ : ಕ್ರೂರಮಾತೆಯರ, ರೌದ್ರಿಯರ, ಕಟ್ಟುಗ್ರಮೆಱಿಂ, ಪೀರಿಸಿಂ ನಿಮ್ಮ ಕೋಪಂಗಳನ್ (ಅಕ್ಕಶಾ· ೪೪-೩೩೭) ; ಶಕ್ತಿಯು . . . ವಾಮಾ. ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ. ರೌದ್ರೀ ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಗಳಿಂದಲೂ ಇರುತ್ತಾಳೆ (ಶಾಕರ. ೨೨೨). ೨. ಅರುವತ್ತುಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಐವತ್ತುನಾಲ್ಕನೆಯದು: ಪ್ರಭವ . . . ರೌದ್ರಿ . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂಬಜುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುವು (ಜಪೇ ೩೨೦). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : "ರೌದ್ರಿಯೆನೆ ಕಣಬೆ" (ಪಂಗರಾ· ೪೨-೪೨). [ಸಂ. ರೌದ್ರೀ]

ರೌದ್ರಿಕ (ನಾ)· ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು : ಮೃತ್ಯುಧ್ವಾಸವನೆ ಮಾವುತಿರುವ ರೌದ್ರಿಕರ ನಡುವೆ ನಡೆದೆ (ಸೂರ್ಯಶಾ· ೧೩-೩). [ಸಂ.]

ರೌದ್ರೆ (ನಾ)· ೧. ಭಯಂಕರವಾಗಿರುವವಳು : ಕಡುವೇದನೆಯು ಕಳಕಳದ ಹಾಹಾರವದ ರೌದ್ರೆ ಸುಭದ್ರೆ ನಡತಂದು (ಭಾಗ್ಯಾಶ್ರೀ· ೩-೦೩). ೨. ದುರ್ಗೆ : ಜಯ ರೌದ್ರೆ ಭೈರವಿ ವಿರೂಪಚ್ಛಹಾಸಿನಿ (ಕೇವಚಂ· ೩೦). [ಸಂ. ರೌದ್ರಾ]

ರೌನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ಅಯ್ಯಪ್ಪ ರೌನಾಡ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗದ ತೋಂಟಮವರ್ ಮೂಡಣ ಬಸದಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಶ್ರವಾ· ೦೯೦೯, III. ೩-೩ ; ೩೦೦). [? + ನಾಡು]

ರೌಪ್ಯ (ಗು). ೧. ಬೆಳ್ಳಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ; ರಜತದ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹ ; ಬೆಳ್ಳಿ ; ರಜತ : "ರೌಪ್ಯಮೆನಿ ಕಾರಮೆನೆ . . . ಬೆಳ್ಗಳಧಿಧಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗರಾ· ೩೦-೩) ; ಬೀಚರ ಕಾಂತೆಯ ಹಸ್ತದಿಂ ಕಬಳ್ದಿದ ನವರೌಪ್ಯಕುಂಭಮೆ . . . ಕಾಣಲಾದವು ದೆನಲ್ . . . ಪೊಳೆಯುತಿರ್ದುದು ಚಂಡಮರೀಚಿಮಂಡಲಂ (ಜಗಂ. ೯-೩೦) ; ಬಿಳಿಮಂಜು ತಾಂ ರೌಪ್ಯಧೂಳಿಯ ಸಾಂದ್ರಧೌತಧವಳಮನೆರಚಿ ಮುಚ್ಚಿ ಮ್ಲುಸುಕಿದುದು ಗಿರಿವನಭುವನಮಂ (ಶ್ರೀಪಾಪು· ೦೯೯-೦೩೩). [ಸಂ.]

ರೌಪ್ಯಾದ್ರಿ (ನಾ)· ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟ ; ರಜತಗಿರಿ : ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರೋದಾತ್ತಂ ದಂತೋಪ[ನತ]ನೆನೆ ರೌಪ್ಯಾದ್ರಿ ಜಿಲ್ವಾದುದಾಗಳ್ (ಜಿಂಪು ೧೦-೩೦) ; ನಗಂ ತೊಟ್ಟನೆ ಚಂಚಚ್ಚಂದ್ರರೋಚಿರ್ಧವಳವೆನಿಸಿ ರೌಪ್ಯಾದ್ರಿಯಂ ತಿರ್ದುದು (ಅಷ್ಟ· ೯-೩೮). [ಸಂ.]

ರೌಮಕ (ಗು). ೧. ರೋಮದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ.— ಸೇರಿದ. (ನಾ)· ೨. ಅಜ್ಮೀರದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪು : "ರೌಮಕಂ ಬಜ್ರಕಂ"— ೨ ಸೌಭರಿದೇಶದಲ್ಲಿ (ರುವಂ) ಎಂಬ ಗಣಿಯೋಗೆ ಹುಟ್ಟುವ ಉಪ್ಪು. ಬೊಳುಪ್ಪಗೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿಕ್ಕಾಂಡಿ. ೨೩೩). [ಸಂ.]

ರೌರವ (ಗು). ೧. ರುರು ಎಂಬ ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ. ೨. ಭಯಂಕರವಾದ ; ಭೀಕರವಾದ. ೩. ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಮೋಸದ. (ನಾ)· ೪. (ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರ ಹಿಂಸೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ) ಭಯಂಕರವಾದ ನರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ತಪನಃ . . . ರೌರವಃ . . . ಕಾಲಸೂತ್ರಂ . . . ಆ ನರಕಭೇದಂಗಳ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿಕ್ಕಾಂಡಿ. ೭೪) ; ಭರತದ ಕಥನಪ್ರಸಂಗವು . . . ಘೋರರೌರವವನ್ನು ಕೆಡಿಸುಗು ಕೇಳ್ದ ಸಜ್ಜನರ (ಶಾಣ್ಮಂ· ೦-೨೨) : ರೌರವ . . . ಕಾಲಸೂತ್ರಗಳೆಂಬವೇ ಯೆಂಟು ನರಕಂಗಳು (ಶಪೇ· ೦೬೯). ೭. ಇಪ್ಪತ್ತೈಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಾಮಿಕ . . . ವೀರ, ರೌರವ, ಮಕುಟ . . . ವಾತುಲಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೈಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳು (ಶಾಕರ· ೭೨). ೮. [ಜೈನ] ಹದಿಮೂರು ಇಂದ್ರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ರೌರವ ಭ್ರಾಂತ . . . ವಿಭ್ರಾಂತಾಮ್ಮಿ ತ್ರಯೋದಶೇಂದ್ರಕ . . . ಬಿಲಂಗಳ್ (ಜಪ್ರ· ೦೨೦). [ಸಂ.]

ರೌಸು (ನಾ). ಆರ್ಭಟ ; ಅಬ್ಬರ : ರೌಸಿನಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯಾಯೋಗ್ಯದ ವಿವೇಕವು ಅಳಿದು ಆವೇಶದ ಕೂಗು ಕೇಳಿಬರುತ್ತದೆ (ಪುಷ್ಪಕ್ರ· ೦೪೬) ; ರೌಸಿನಿಂದ ಎದ್ದು ಕುಳಿತಳು (ಕಂಹೀ· ೯೪). [← ಮರಾ. ರವಸ]

ರೌಹಿಣ (ಗು). ೧ ರೋಹಿಣೀನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೨. ಶ್ರೀಗಂಧದ ಮರ : ಚಂದನವೃಕ್ಷ. ೩. ಅಗ್ನಿಯ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. [ಸಂ.]

ರೌಹಿಣೇಯ (ನಾ)· ೧. ರೋಹಿಣಿಯ ಮಗ : ಬುಧ : "ರೌಹಿಣೇಯಃ· ಬುಧಃ· ಸೌಮ್ಯಃ· ಚಾಂದ್ರಮಸಾಯನಃ— ಈ ಳ

ಬುಧನ ಪೆಸರ್ " (ಹರಿವಂ. ೯-೩೬) ; ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಬುಧ, ರೌಹಿಣೇಯ (Rauhineya) ಎಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿದ್ದರು (ಆಗಾ.೦೩). ೨. ವಸುದೇವನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ರೋಹಿಣಿಯ ಮಗ ; ಬಲರಾಮ : "ಬಲದೇವಃ . . . ರೌಹಿಣೇಯಃ . . . ಹಲಾಯುಧಃ— ಈ ೧೮ ಬಲದೇವನ ಪೆಸರ್ " (ಹರಿವಂ. ೬-೩೦) ; ರೌಹಿಣೇಯಂ ಮಾಯಾವೇಷನಾಗಿ ಗೋಪಪ್ಪ ಪ್ರಳಂಬನೊಡನೆ ಮಿಕ್ಕ ಗೋಪಾಲರೆಲ್ಲಂ ಗೋಪಾಲರೊಡನೆ ಗೆದಯಾಗಿ (ಹರಿ. ೪-೩೨ ೪). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರತ್ನ ; ಪಚ್ಚೆ; ಮರಕತ. ೪. ಕರು.

[ಸಂ.]

ರೌಹಿಷ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ : " ಸಾರಗ, ರೌಹಿಷ, ಬೆಬ್ಬಕುರಿ . . . ಪೃಷತಃ, ಚುಕ್ಕಿದುಪ್ಪಿ " (ಶಿಷ್ಟಾ.೬೬. ೦೩೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು ; ಕಾಚಿಹುಲ್ಲು : "ಕತ್ಯಾಂ . . . ರೌಹಿಷಂ— ೬ ಕಾಚಿಹುಲ್ಲು " (ಶಿಷ್ಟಾ.೬೬. ೦೩೦). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: (೪). [ಸಂ.]

ರ್‍ಯಾಕಟ್ಟಿ ' ರಾಕಡಿ ' ನೋ.

ರ್‍ಯಾಕಟ್ಟೆ ' ರಾಕಡಿ ' ನೋ.

ರ್‍ಯಾಕಡೆ ' ರಾಕಡಿ ' ನೋ.

ರ್‍ಯಾಗಟ್ಟೆ ' ರಾಕಡಿ ' ನೋ.

*

ಲ

ಲ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ನಲವತ್ತೈದನೆಯ ಅಕ್ಷರ; ಅವರ್ಗೀಯದ ಮೂರನೆಯ ವರ್ಣ ; ಲಕಾರ. ೨. [ಗಣಿತ] ಮೂರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಗ ಡ ಬ ಲಂ ಮೂಱಕ್ಕುಂ" (ಭುಂಗಣ. ೦೫೯-೦೦). ೩. [ಛಂದ] ಲಘು ಎಂಬುದರ ಸಂಕೇತ : "ಮಯರಸತಜಭನಂಲಗವಿನಿಪ್ಪಕ್ಷರಂ ಗ ಣಾ ಕ್ಷ ರ ಗ ಳ ಕ್ಕುಂ" (ಭುಂಗಣ. ೦೦೭-೦೯); ಮಯರಸತಜಭನಲಗವಿನಿಚಯವೆಂಬವು ನಿಯಮದಿಂ ಗಣಾಕ್ಷರಮಕ್ಕುಂ (ಛಂಕೋ.೦೫. ೬-೭೬).

ಲಂಕೆ (ನಾ). ಬಡಗಿ : ಲಂಕೆರೊಕ್ಕಲ್ಲಿ ಆಜುತಿಂಗಳ್ಗೆ ಮಾಣಿಕಿಗೆ ಮರವಿಯೆಂಬವೊನ್ದಕ್ಕುಂ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಮಂಚವೊನ್ದಕ್ಕುಂ (ಆ. XIX. ೫೫-೫೮; 1135) ; " ಬಡಿಗ, ಮರದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು" (ಅ. XIX. ಪು. ೫೫ ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿ).

ಲಂಕಿಗ (ನಾ). ಲಂಕೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವನು ; ಲಂಕೆಯ ಪ್ರಜೆ : ಲಂಕಿಗಿನ್ ಸುಖಮೆಲ್ಲಿ? ಲಂಕಿಗಿನ್ ಶುಭವೆಲ್ಲಿ? ಲಂಕಿಗರ್ ನಮಗೆ ನೆಮ್ಮದಿಯಲ್ಲಿ ? (ಕ್ರಿರಾಮಾ. ೧೬೯-೯೮೦). [ಲಂಕೆ + — ಇಗ]

ಲಂಕಿಣಿ (ನಾ). ೧. ಲಂಕೆಯ ಕಾವಲಿನ ರಾಕ್ಷಸಿ : ಹನುಮಂದಂ . . . ಮಹಾದ್ಭುತಘೋರರಕ್ಕಸಯುವತಿ ಲಂಕಿಣಿಯೆಂಬವಳು ರಕ್ಕಸಿಯರೊಡಗೂಡಿ (ಕುಸಾಹ. ೩-೨-೩) ; ಲಂಕಿಣಿಯನು ಕೊಂದು ಶಂಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಾನು ಬಂಕದಿಂದಲಿ ಬಂದೆ (ಕುರಾಪ. ೯-೩೯-೨). ೨. (ಆಲಂ) ದುಷ್ಟ ಹೆಂಗಸು; ಗಯ್ಯಾಳಿ : ಆ ಲಂಕಿಣಿಯ ಕಾಲು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಿತಿ ನನಗೆ ಬಂತು (ಕುಪಾಗ. ೪೦). ' ತಾಟಕಿ ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಲಂಕಾ]

ಲಂಕಿಣಿವಿದ್ಯೆ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಘಾಟಿತನ ; ಕುಯುಕ್ತಿ : ಅವಳಿಗೇನು ಬಂದಿದೆ ರೋಗ ! ಲಂಕಿಣಿವಿದ್ಯೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಳೆ (ಕುಪಾಗ. ೦೬೪).

[ಲಂಕಿಣಿ + ವಿದ್ಯೆ]

ಲಂಕೆ (ನಾ). ೧. ಭಾರತದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕಿರುವ ಒಂದು ದ್ವೀಪ ; ಸಿಂಹಳ; ಈಗಿನ ಸಿಲೋನು. ಇದರ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಲಂಕಾನಗರಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತು : ಲಂಕೆಯ ಚೆಲ್ವಂ ನೋಡುತ್ತುಂ. . . . ಅರಮನೆಯಂ ಪೊಕ್ಕಂ (ಕುಪಾಹ. ೦೯-೧೬); ರಾವಣಾಸುರ ಲಂಕೆಯಲಿ ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರಂ ಮತ್ಸ್ಯಕೇಶ್ವರದೇವರಂ ತಾ ನಿಲಿಸಿ ಭಜಿಸನೆ (ಆಹ್ವ. ೫೯-೬೨) ; ಅಂಕೆಯಿಲ್ಲದ ಕೋತಿ ಲಂಕೆ ಸುಟ್ಟಿತು (ಗಾಕ). ೨. ಒಂದು ದ್ವೀಪಸಮುದಾಯದ ಹೆಸರು : ಗೋದಾವರೀನದಿಯು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರುವ ಕಡೆ . . ಲಂಕೆಗಳು ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಅನೇಕ ದ್ವೀಪಗಳೂ . . . ಇವೆ (ಭೂಗೋ.೫. ೦೦). [ಸಂ. ಲಂಕಾ]

ಲಂಕೋಯಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಸ್ಪೃಕ್ಕೆಯೆಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ ; ಸಂಕೇಬೇರು : "ಮರುನ್ಮಾಲಾ . . . ಲಘುಃ, ಸಮುದ್ರಾಂತಾ, ವಧೂಃ, ಕೋಟವರ್ಷಾ, ಲಂಕೋಯಿಕಾ—೧೦ ಸ್ಪೃಕ್ಕೆಯೆಂಬ ಗ್ರಂಧದ್ರವ್ಯ, ಸಂಕೇಬೇರು" (ಶಿಷ್ಟಾ.೬೬. ೦೦೩). [ಸಂ. ಲಂಕೋಯಿಕಾ]

ಲಂಗ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಒಂದು ಉಡುಗೆ ; ಪಾವಡೆ : ಚಿಕ್ಕ ಮಕ್ಕಳು ಇಂಗ್ಲೀಷಿನವರಂತೆ ಪಾಯಿ ಲಂಗಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವು (ಪುಶ್ಮತ. ೬) ; ನಿನ್ನ ಲಂಗ ಯಾರು ಹೊಲಿದದ್ದು ? (ಬೀಚರ. ೦೦೦). [← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಲಹಂಗಾ]

ಲಂಗಟಿ ' ಲಂಗೋಟಿ ' ನೋ.

ಲಂಗಡ, ಲಂಗಡೆ (ನಾ). ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಊನವುಳ್ಳವನು ; ಕುಂಟ : ಟೀವುಸುಲ್ತಾನರ ಕಡೆಯಿಂದ ಲಂಗಡಾ ದಾಡಿಸೇಖ್‌ಯಿಮಾಮುಯಂಬ ಶಿಪಾದಾರನು (ರಾಕೇಂದ್ರ. ೦೭). **ಲಂಗಡೆ :** ಪೆಂಕಟಕೃಷ್ಣ ಪಾಪ ಕೊಂಡುಂಟು. ತೀರ ಲಂಗಡೆ ಅಲ್ಲ (ಪಾಪಚ. ೦೫); ಕಾಲುಗೀಲು ಮುರಿದು ಕೊಂಡು ಲಂಗಡೇ ಆಗೀರಿ (ಶಂಚಾಕೃ. ೪೨). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಲಂಗಡಾ]

ಲಂಗಡೆ ' ಲಂಗಡ ' ನೋ.

ಲಂಗರಖಾನೆ (ನಾ). ಬಡಬಗ್ಗರಿಗಾಗಿ ಇರುವ ತಂಗುಮನೆ.— ಅನ್ನ ಛತ್ರ : ಆರು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮೋದಿಯು ತಯಾರಾಯಿತು. ಲಂಗರಖಾನೆಯು ಕಟ್ಟಡವೂ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು (ದಾಂಜ್. ೨೬೦).

[← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಲಂಗರ್‌ಖಾನಾ]

ಲಂಗರು. ನಂಗರು, ನಂಗಲ್ಲು (ನಾ)- ಹಡಗನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವಾಗ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿಬಿಡುವ ಭಾರವಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಲಕರಣೆ; ಗುಂಡು ಮತ್ತು ಸರಪಳಿ : ' ಲಂಗರು ' ಎಂಬುದು ಬಹಳ ಭಾರವಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ತೊಲೆ . . . ಹಡಗು ಗಾಳಿಗೆ ಕದಲದೆ ನಿಲ್ಲಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಸರಪಳಿಯಿಂದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು, ಅದು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುವರು (ಗುಜಾಶಾ. ೬೬); ಅದು ಲಂಗರಿಲ್ಲದ ನೌಕೆ (ಹಹಸ್ವ. ೪೯). **ನಂಗರು** : (ಕಂಗಾ. ೦೩೬). **ನಂಗಲ್ಲು** : " ನಂಗಲ್ಲು ಸ್ಥಾಪ್ಯಮಕ್ಕುಂ " (ಕುಂಗಾಶಾ. ೦೨೦-೪); ನಂಗಲ್ಲನಿಳುಹುವ ಪಡಗು ನಿಲ್ಲ್ವಂತೆ ರಥಾಂಗ ನಿಂದುದು ತೊಟ್ಟನಲ್ಲಿ (ಕರಾ. ೨೪-೩೦); ನಂಗಲ್ಲನಿಕ್ಕಿದ ಪಡಗಿನಂತಾ ರಥ ಕಂಗೊಳಿಸುತ ನಿಂದಿರಲು (ಗೋಪುರೀ. ೦೦-೬೬).

ನಂಗರುಎತ್ತು = ಲಂಗರನ್ನು ಎತ್ತು,—ತೂಗು: (ಕಂಗಾ. ೦೩೬). ನಂಗರುಬಿಡು = ಲಂಗರುಹಾಕು : (ಕಂಗಾ. ೦೩೬). ನಂಗರುವಾಡೆ = ಪಡಗನ್ನು ಲಂಗರು ಹಾಕಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಸ್ಥಳ : (ಕಂಗಾ. ೦೩೬). ಲಂಗರುಹಾಕು, ನಂಗರುಹಾಕು = ಪಡಗನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಲಂಗರನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿಬಿಡು; ಪಡಗನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸು : ಹರಿಕುಲಿಪನು . . . ಕಪ್ಪಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟಿ ಆ ಪುರದ ಬಂದರಿನಲ್ಲಿ ಲಂಗರುಹಾಕಿದನು (ಕುಪ್ರ. ೧೬); ಪಡಗುಗಳು ಲಂಗರುಹಾಕುವ ಸ್ಥಳವು 'ರೇವು' ಅಥವಾ 'ಆಳದ' ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಕೂಗೋಪ್ರ. ೦೦), [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಲಂಗರ್ : ಮರಾ. ಲಂಗರ್, ನಾಂಗರ್.. ಇಂ. Anchor]

ಲಂಗರುಸುಂಕ (ನಾ)- ಲಂಗರು ಹಾಕಿದ ಪಡಗುಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ : (Anchorage- ೩೦೪೩). [ಲಂಗರು + ಸುಂಕ್]

ಲಂಗಿಗ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಗಳೆಯ ಮೇಲೆ ಕಸರತ್ತು ಮಾಡುವವನು: ದೊಂಬ : ಮೀಯದು ಬಿದಿರ ಮೀಗೇಱಿಯುಮಾಕಾಶದೊಳಾಡುವ ವಿದ್ಯಾಧರ ಲಂಗಿಗರ ಮನೆಯೊಳ್ ಪೆಣ್ಗತ್ತೆಯಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ (ಪಜ್ಞಾಶಾ. ೯-೨೬).

[< ಹ್ರಾ. ಲಂಖಿಗ. / ಸಂ. ಲಂಘಕ]

ಲಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೆಗೆ; ಹಾರು; ಕುಪ್ಪಳಿಸು; ಜಿಗಿ : ತುಂಗಗಿರಿಶಿಖರದಿಂದಂ ಲಂಗಿಸಿ ಶೂದ್ರಕನ ಪೊಳೆವ ಸುರಿಗೆಯ ಮೊನೆಯೊಳ್ . . . ಪಾಯ್ದು ಬರ್ದುದು ಸಿಂಗಂ (ಇಶ್ವಕ್ಷಿ. ೦೦೦೯ ಪೂರ್ವಕ್ಷ); ಪೊಗೆ ಪುಗೆ ಕಣ್ಣಂ ಸಿಂಗಂಗಳಳರೆ ಗರ್ಜಿಸಿ ಲಂಗಿಸಿ ಪೊಡವುದನೆ ಪುಲ್ಗಿ ಸತ್ತುವ ಪಲಪುಂ (ಕಂಪಶಾ. ೩-೮೨); ಸಿಂಗಾಡಿಗಳ ತುಂಡಿಸಿ ನೇಚಿಯುಗಳ ಲಂಗಿಸಿ ಸೆಳೆಸೆಳೆದಿಡುತ (ಕಂಪಪು. ೦೫-೪೬). [<ಲಂಘಿಸು]

ಲಂಗು (ನಾ). ಕಡಿವಾಣದ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಕಡಿವಾಣ .

ಲಂಗುಲಗಾಮು = ೧. ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ಒಂಟೆಗಳನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡಲು ಬಳಸುವ ಸಾಧನಗಳು: ಕಜಾಪೆ ಮತ್ತು ಕಡಿವಾಣ: ಸೊಗಸಾದ ಜೀನುಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಲಂಗುಲಗಾಮುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದ ಎರಡು ಒಂಟೆಗಳನ್ನೂ . . . ಅರ್ಪಿಸಿದೆ (ಕ್ರಶಾ. II- ೪೮); ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಹಿಂದೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಲಂಗುಲಗಾಮಿಲ್ಲದ ಕುದುರೆಯಂತೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು (ಪಾಶಾಕ್ಷ. ೦೦೬). ೨. (ಅಲಂ) ಕಟ್ಟು; ತಡೆ; ನಿರ್ಬಂಧ ; ಹಿಡಿತ : ನಿನ್ನ ಬಾಯಿಗೆ ಲಂಗುಲಗಾಮು ವಿನೂ ಇಲ್ಲ (ರಂಗೋಪ್ರ. ೦೬೦); ಅವರ ಕೋಪಕ್ಕೇನು ಲಂಗುಲಗಾಮೇ ಬೇಡವೆ ? (ಸ್ವಾಬಸ್ವ. ೩೬). [<ಸಂ. ಲಂಮಿನ್]

ಲಂಗೂಟ ' ಲಂಗೋಟಿ ' ನೋ

ಲಂಗೋಟಿ, ಲಂಗಟಿ, ಲಂಗೂಟ (ನಾ). (ಗಂಡಸು) ಗುಹ್ಯಾಂಗವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ಧರಿಸುವ ಬಟ್ಟೆ : ಕೌಪೀನ ; ಪುಟಗೋಸಿ : ಲಂಗೋಟಿ ಬಲುವೊಳ್ಕೆದ್ದಣ್ಣಾ ಒಬ್ಬರ್ಹಂಗಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಿಗ ಒದಗುವುದಣ್ಣಾ ಬಡವರಿಗಾಧಾರವಣ್ಣಾ ಈ ಲಂಗೋಟಿ ಬೈರಾಗಿಗಳ ಥಾಗ್ಯವಣ್ಣಾ (ಶ್ರೀಪ್ರ. ೪-೬೬ ಪ್ರಾಣ); ' ಲಿಂಗೋಟಿ ಹಾಕದಿ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಕೋಡಿದಿ (ಪಂಗಾ. ೬೩ ಶಂಕಾಕ್ಷಕಂಡಪು); ಲಂಗೋಟಿಯು ಮೇಲೆದೇ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ರುಮಾಲಿಯು ಮಾಡಿ ಉಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ (ಕ್ಷಶಿ. ೦೪೩). **ಲಂಗಟಿ** : ಲಂಗೀ ಆರ ಸುತ್ತರೀ ಲಂಗಟ್ಟಾ ಆರ ಲವಾಡಿಸಿರಿ (ಸಹುಚ. ೨೧೩) ; ಒಂದೂವರಿ ಗೇಣಾ ಲಂಗಟಾ ಸಿಗಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಹೊರಟ್ರು (ಕಿಹುಗಾ. ೦೪). **ಲಂಗೂಟ** : ಲಂಗೂಟ ಹಾಕಿ ಬತ್ತಲೆಯಾಗಿ ಗುರ್ಜಿಯನ್ನು ಹೊರುವ ಹುತಃಗದು ಕೋವಣ ಧರಿಸುವ ವಿರಕ್ತವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದರವು. (ಕ್ಷಕಾ. ೦೩೯).

ಲಂಗೋಟಿಗೆಳೆಯ = ಚಿಕ್ಕಂದಿನ ಸ್ನೇಹಿತ : ಬಾಲ್ಯಮಿತ್ರ : ಲಂಗೋಟಿ ಗೆಳೆಯರೊಂದಿಗೆ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಕಲಿಯುತ್ತಿದ್ದನು (ಕೃಕರು-೩೫೬). ಲಂಗೋಟಿಮಿತ್ರ = ಲಂಗೋಟಿಗೆಳೆಯ : ಅಪರಿಚಿತರನ್ನು ಸಹ ಲಂಗೋಟಿಮಿತ್ರರಂತೆ ಮಾತನಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ (ಜಾಅಗೌ. ೪೦). ಲಂಗೋಟಿ ಸ್ನೇಹಿತ =ಲಂಗೋಟಿಗೆಳೆಯ : ಅವರಿಬ್ಬರೂ, ಲಂಗೋಟಿಸ್ನೇಹಿತರು (ಕ್ಷಸಿ). [← ಪಾರ. ಲಂಗೋಟೀ ; ಹಿಂ. ಲಂಗೋಟ್, ಲಂಗೋಟಾ, ಲಂಗೋಟೀ; ಮರಾ. ಲಂಗುಟಾ, ಲಂಗುಟೀ, ಲಂಗೋಟ್, ಲಂಗೋಟಾ, ಲಂಗೋಟೀ]

ಲಂಘಕ (ನಾ)- = ಲಂಗಿಗ : ತನ್ನ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಬಯಸುವ ಲಂಘಕನು ನೆಲವನ್ನು ಅಗೆಯಿಸಿ, ಕಲ್ಲುಬಕ್ಕರೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯಿಸಿ, ನೆಲವನ್ನು ಸಮಗೊಳಿಸಿ, ಮೃದುವಾದ ನೆಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವನು (ಜಾಕ್ಷ. ಪುಂಲಕ್ಷ. ೮೩). [ಸಂ. / ಪಾಲಿ. ಲಂಘಕ]

ಲಂಘನ (ನಾ)- ೧. ಹಾರುವಿಕೆ ; ನೆಗೆತ; ಜಿಗಿತ: ' ಲಂಘಿಸು ' ಪರಾ. ೨. ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಓಟ;ನೆಗೆದು ನೆಗೆದು ಓಡುವುದು;ಪ್ಲುತ: ನೆಗೆನೆಗೆಯಿಸಿ ಓಡಿಸುವುದು ಲಂಘನವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಅಕ್ಷಕೀ. ೨೩-೦೦). ೩. ಮಿತಿಯನ್ನು ಮೀರುವುದು; ಹದ್ದು ಮೀರಿದ ವರ್ತನೆ. ೪. ಹತ್ತುವುದು; ಏರುವುದು. ೫ ಉಪವಾಸ ; ನಿರಾಹಾರ : ಲಂಘನವು ದೀಪನ ಪಾಚನಂಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು (ಸಶಕ್ಕ. ೦೦೦) ; ಲಂಘನವು ಕೋಧನ, ಶಮನ ಎಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿದೆ (ಪಂಗಾ. ೦೯೩). ೩, ೫ : ಭಕ್ತ ದ್ವೇಷಂ ಜಡಸಂಸ್ತ್ರಿ ಸದಾಚರಿತಲಂಘನಂ . . . ಕುಂದದ ಮುಕ್ಕಜ್ಜರನಂದ ದಿಂದಮಂರಸರೊಳಂದುಂ (ಶಂಪ್ರಪು. ೦೨-೦೦೬).

ಲಂಘನಮಾಡು = ಲಂಘನಹಾಕು : ಅಜೀರ್ಣವಾದಾಗ ಲಂಘನ ಮಾಡಿದರೆ ಒಳ್ಳೆಯದಾಗುತ್ತದೆ (ಕ್ಷಸಿ). ಲಂಘನಹಾಕು = ಉಪವಾಸವಿರು ; ನಿರಾಹಾರಿಯಾಗಿರು : ಎರಡು ದಿವಸ ಲಂಘನಹಾಕಿದರೆ ಸರಿಹೋಗುತ್ತೆ ಎಂದು ಅದನ್ನು ಮಾಡಿದೆ (ಪಾಹೋಸಂ. ೭೩). [ಸಂ.]

ಲಂಘನಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ)- ಉಪವಾಸವಿರು ; ನಿರಾಹಾರಿಯಾಗಿರು : ಗಜವಷ್ಟಕಮಸ್ಮಿದಿನಜೀರ್ಣಮಾಯ್ತೆಂದು ಲಂಘನಂಗೆಯ್ದವೊಲೇಂ ಗಜವಿವ ಲಂಘಿಸಿದುದೊ (ಪಾಪು. ೪-೩೬). [ಲಂಘನ + ಕೆಯ್]

ಲಂಘನೀಯ (ನಾ). ಮೀರಬೇಕಾದುದು ; ಪರಿಸ್ಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ಮುದುಗಣ್ಗಳುಚಿತಮಂ ನುಡಿವುದು . . . ಉಚಿತಮಂ ಬಗೆಯದೆ ನುಡಿದೊಡಮವಂಗೆ ಲಂಘನೀಯಮಮೇಯಂ (ಪಾಂಚಪು. ೦೦-೦೨೦). [ಸಂ.]

ಲಂಘನೆ (ನಾ)- = ಲಂಘನ ೧ : ಅಡಿದೊಡವ ನಿಡುಜಡಯ ನಡುಬಳಸಿಯಸನಗೊಡಿಸಿ ಜಡಿವಳೋಲೆಯನೊಡಂಬಡಿಸಿವೊಡನೆ ಲಂಘನೆ ರಾಗು ಬಿಡುತೆಗಳ ಬರುಬನಿಂ (ಪಾಪ. ೪೩). [ಸಂ. ಲಂಘನ]

ಲಂಛಿತ (ಗು)- ೧. ದಾಟಿದ; ಜಿಗಿದ. ೨. ಮೀರಿದ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದ. ೩. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ; ಅಲಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ; ಅಪಮಾನಿತ. (ನಾ). ೪.

[ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತೈದು ದೇಶೀಯಭೌಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲೊಂದು; ☞ "ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಖಂಡಸೂಚಿಸ್ಥಾನಕದಲ್ಲಿ [ಸ್ಥಾನಕ ೫೯] ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಜಾಗ್ರತೆ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಲಿಂದ ದಾಟುವುದು" (ಶಾಸ್ತ್ರಂ. ೩೨೨ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಉರು ಖಂಡಸೂಚಿಸ್ಥಾನದಿ ನಿರುತೊಂದುಂ ಪಾದಮದನೆ ಬೇಗಂ ದೇಗಂ ಪಿರಿದುಂ ತೆಗೆವುತೆ ಕದಿತರ· ಚರಣದೆ ದಾಂಟಲ್ಕೆ ಲಂಘಿಕಾಖ್ಯಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಶಾಸ್ತ್ರಂ. ೩-೬೯). ಪಿ. [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುವಾಗ ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸದೆ ಮಧ್ಯದ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು : ಮಂದ್ರ ಮಧ್ಯಮ ತಾರವೆಂಬ ತ್ರಿವಿಧವೊಂದಲು ಚಾರವೆಂಬ ಲಯ ಲಂಕ[ಳಿ]ತಂಗಳು ನಿಮಿರ್ದರ್ದಿರಲು . . . ದೇಶೀಮಾರ್ಗವಿಶೇಷಲು (ರಸಿಕ. ೬೯-೦೦); ಲಳಿತ ಗಾಢ ಮಿತಾಯಿ ಲಂಘಿತ ಕಾಕುಜಾಯನುಜಾಯಿ . . . ಬೆತಂಗಮರೆ ಬಾಜಿಸುತೆ ಚಾರುವೀಣೆಯಂ (ಕ್ರಿಕ. ೦೦-೯).

[ಸಂ.]

ಲಂಘಿಸು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಹಾರು ; ಜಿಗಿ ; ನೆಗೆ : ಸಿಂಧುರಾರಾತಿಯನು ಜ್ವಲಿತಸುವನಭ್ರಪಥದತ್ತ ಲಂ[ಜಾಣಂ. ೪೦]ಘಿಸಲ್ಕಿರ್ದುದಂ ಜಮೂಪತಿ ಕಂಡಂ (ಕಬಿಕ್ಷ. ೦೬-೮೩); ಕೊಂದಿನ ಮೇಲಣ ಮರ್ಕಟನಂತೆ ಲಂಘಿಸುವುದಿನ್ನ ಮನವು (ಜಸಿ. ೬೨); ಹೊಯ್ದನು ಭೀಮ ಲಂಘಿಸಿ ಗಜದ ಮಸ್ತಕವ (ಶಾಣ್ಮಕ್ರೌ. ೩-೭೫). ೨. ಧಾಟು; ಕ್ರಮಿಸು : ನಿನ್ನಾಜ್ಞೆಯಂತೆ ಗಗನಮನುನ್ನತಿಯಿಂ ದಾಂಟಿ ಪೆಜರ್ಗೆ ಲಂಘಿಸಲರಿದೆಂಬನ್ನಿಗ ಮೊಪ್ಪಿರ್ದುದು (ಕಬಿಕ್ಷ. ೦೦-೫೭); ಜಲಧಿಯ ಲಂಘಿಸಿದವಗೆ ಜಯ ಮಂಗಲ (ಕ್ಷಕಂದ. ೭-೨೫೯ ಪದ್ಯ). ೩. ಮೇಲೇರು : ಹತ್ತು; ವಿರಿಹೋಗು : ತೊಲಗಳೋಗೆ ದುಗಳ ಪಟ್ಟಿ ಲಂಘಿಪ ಬಲುಮೆಕಾಱರ ಮೇಲೆ ನೂಕಿ . . . ತೊಱಿದರು ಜೀವಗಳನು (ಕಂಪಂ. ೦೯-೭೦). ೪. ಮೀರು ; ಮೀರಿ ನಡೆ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು : ಲಂಘಿಸಿದಂ ನಿಮ್ಮಯ ಮಾತನೊರ್ಮಗಮಿದಾಜ್ಞಾಲಂಘನಂ ದೋಷಂ (ಗಣಿಮು. ೫-೩).

[ಲಂಘನ + — ಇಸು]

ಲಂಘ್ಯ (ಗು)· ೧. ಹಾರಬೇಕಾದ; ಜಿಗಿಯಬೇಕಾದ. ೨. ಮೀರಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸಬಹುದಾದ. ೩. ತಿರಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ; ಅಲಕ್ಷ್ಯ ಮಾಡಬಹುದಾದ. [ಸಂ.]

ಲಂಚ (ನಾ)· ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ಪಡೆಯುವ ಅಥವಾ ಕೊಡುವ ಹಣ, ವಸ್ತು ಮೊದಲಾದುವು; ರುಷುವತ್ತು : "ಲಂಚಃ, ಉತ್ಕೋಚಃ, ಉಪಾದಾನಂ. ಉಪಚಾರಃ. ಆಮಿಷಂ _ ಈ ೫ ಲಂಚಂ" (ಶಬ್ದಾನು. ೭೦-೨೪೦); ಲಂಚೆಂ ಬೇರ್ಪ್ಪ ಫಲಿಲೆನೆ ತಾಯ್ಗಂ ತಂಗೆಗವಳಿದವಂ ಲೆಕ್ಕವಿಡುವಂ ವಾದಿಗಂ (ಶಿವಾ. IX-i. ೦೦೬-೩೬; ೧೦೬೦); ಕನಿವಣ್ಣಂ ಲಂಚಮಿವೆಂ ಪುರುಳಿ ನಿನಗೆ (ಕಂಕಾ. ೩೦೬); ಹವಣನಾರಯ್ದು ಲಂಚವಂ ಮೊದಲೆ ಕೊಂಡು ಕುಸವರ ಮನರಮನೆಯ ಭಂಡಾರಕೊದಗಿಸುವ . . . ರಾಜಮಂತ್ರಿಗಳ್ (ಹರಿಪು. ೭-೬). ಲಂಚತಿನ್ನ = ಲಂಚವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು : ಸಾವಿರ ಸಾವಿರ ಸಂಬಳ ಬರುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅವರು ಲಂಚತಿನ್ನುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲ (ಶಾಕುಂ. ೦೦೦). ಲಂಚಲಾವಣೆ = ಲಂಚ ಮತ್ತು ಆ ಬಗೆಯ ಇತರ ಹಣ : ಸುಲಭವನ್ನು ಕೊಟ್ಟವರಿಗೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡವರಿಗೂ ಶಿಕ್ಷೆಮಾಡಿ, ಜಗಳಿಗೆ ಲಂಚಲಾವಣಿಗೆ ಆಸ್ಪದವಿಲ್ಲದಂತೆಯೂ . . . ಬಂದೋಬಸ್ತು ಮಾಡಿ ಬುದ್ಧಿಕಲಿಸಿದರು (ಕುಶಾಕಂ. ೩, ೦೩೭); ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಎರೆಮೋಸ ಲಂಚಲಾವಣಿಗಳ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೂ . . . ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡಿರುವೆವು (ಪಟ್ಟಿಕ. ೩೨-೨೩). ಲಂಚಹಾಕು = ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ಹಣವನ್ನು ಕೊಡು : ಮಹಮ್ಮದಲ್ಲಿಖಾನನು ಮುರಾರಿರಾಯರಿಗೆ ಲಂಚಹಾಕಿ ಆತನ ಮುಖಾಂತ್ರ ಅರಸಿನವರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಕವಲು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ವಿವರ (ಸ್ವಹ. ೩೯). ಲಂಚಹೊಡೆ = ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ಹಣ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು : ಲಂಚಹೊಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಪಟಾಯಿತನಾಗಿಬಿಟ್ಟಿ (ಕಾಪ್ರೀ. ೦೦೩).

[ಸಂ. ಲಂಚಾ./ಪ್ರಾ. ಲಂಚಾ]

ಲಂಚಂಗುಳಿ, ಲಂಚಗುಳಿ (ನಾ)· ಲಂಚವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕೈಯಾಸೆ ಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಗುಳಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ–ಅಟಂಗುಳಿ, ಸಾಲಂಗುಳಿ, ಲಂಚಂಗುಳಿ (ಕಬಾಪ. ೨೦೨ ಕ್ರಿಪೀ) ; ಲಂಚಮಂ ಕೊಳ್ವಂ. ಲಂಚಂಗುಳಿ (ಕಣ್ಣಾಕು. ೧೦೪ ಕ್ರಿಪೀ). ಲಂಚಗುಳಿ : ಲಜ್ಜೆಯ ಲಂಚಗುಳಿಯು ನೋಟವ ತವಕಕಾರ್ತಿಯ . . . ಮನಮಂ ತನ್ನತ್ತ ಸೆಳೆವು (ಪಂಪಕ. ೦೯-೧೬); ಇಂಚಿವೋಯಿತ್ತು ನಮ್ಮಯ ಕೇಜಮಿನ್ನೇನು ಲಂಚಗುಳಿಯೂದ ಶಿವ (ಶಿಪ್ಪಣ. ೯-೭೦); ಘಾತಿಸುವರೀ ಲಂಚಗುಳಿಯಂ (ಕೇಷಿಮಾ. ೦೭-೨೦). [ಲಂಚ + — ಗುಳಿ$_{೪}$ (< —ಕುಳಿ$_{೨}$)]

ಲಂಚಂಗೊಡು, ಲಂಚಕೊಡು (ಕ್ರಿ)· ತನ್ನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ಹಣ, ವಸ್ತು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕೊಡು; ಕೈಯಾಸೆ ತೋರು : ಒಂದು ಕಂಕಣಮನಾಕಗೆ ಲಂಚಂಗೊಟ್ಟು ಬೆಸಗೊಂಡು (ಬಂಷಾ. ೨-೬ ಪ). **ಲಂಚಕೊಡು** : ಆತ ಲಂಚ ಕೊಡುವಾಗ ಪೋಲಿಸರ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಬಿದ್ದ (ಕೂಪ್ರ). [ಲಂಚ + ಕೊಡು$_{೧}$]

ಲಂಚಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ಹಣ, ವಸ್ತು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು ; ಕೈಯಾಸೆ ಮಾಡು : ಅವನ ಕೆಯ್ಯೊಳು ಲಂಚಂಗೊಂಡ ನಕ್ಕುಮೆಂದು ಕಳ್ಳಂಗಂ ತಳಾಱಂಗಂ ಕೆಳಿಸಂಕಲೆಯನಿಕ್ಕಿದಾಗಳ್ (ಶಾಕುಂಪು. ೬೯) : ರತಿರೂಪಂ ಲಂಚಂಗೊಂಡ ವಿಲಾಸದಿನೆಸೆದತ್ತಾ ರಾನೇಪಾಸ (ಜಯಾ. ೨-೨). [ಲಂಚ + ಕೊಳ್$_{೪}$]

ಲಂಚಕೊಡು ' ಲಂಚಂಗೊಡು ' ನೋ.

ಲಂಚಕೋರ, ಲುಚಕೋರ (ನಾ). ಲಂಚವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು : ಬೇಕನ್ನನು ಲಂಚಕೋರನೆಂದೂ . . . ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಸುಳ್ಳುಹೇಳಿದನೆಂದೂ, ಅರ್ಜುನ ಮಗನಿಗೆ ಸೋತನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ (ಜಂಗಮ. ೦೦೯) ; ನೀನೆ ನನ್ನ ಲಂಚಕೋರನಾಗೂಂತ ಹೇಳಬಹುದೇ ? (ಪಡಿಗ. ೦೦). ಲಂಚಖೋರ : ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಂತೆ ನಮ್ಮನ್ನೂ ಲಂಚಖೋರನೆಂದು ಎಣಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಪಡ್ಕೂಂಡ. ೦೩೩).

[ಲಂಚ + — ಕೋರ$_{೪}$·/ಮರಾ. ಲಾಂಚಖೋರ್]

ಲಂಚಕೋರಿ (ನಾ). ಲಂಚವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವಳು ; ಕೈಯಾಸೆ ಮಾಡುವವಳು : ಬಡವಿ ಅವಳು. ಆದರೇನು ? ಸತ್ಕವಂತೆ. ಲಂಚಕೋರಿಯಲ್ಲ (ಜಾಸ. ೦೯). [ಲಂಚಕೋರ + — ಇ$_{೨}$]

ಲಂಚಖೋರ ' ಲಂಚಕೋರ ' ನೋ.

ಲಂಚಗ (ನಾ). ಕೈಯಾಸೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು : ಲಂಚದಿಂ ಜೀವಿಸುವಂ ಲಂಚಗಂ. ಲಂಚವಣಿಗಂ (ಕಣ್ಣಾಪು. ೧೦೩ ಕ್ರಿಪೀ) ; ಲಂಚದಿಂದ ಬದುಕುವವನು ಲಂಚಭೋಗನು. ಲಂಚಗನು (ಹೂಪಾಗ. ೩೩).

[ಲಂಚ + — ಗ$_{೨}$]

ಲಂಚಗಾರ ' ಲಂಚಗಾಱಿ ' ನೋ.

ಲಂಚಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ಹಣ, ವಸ್ತು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು; ಕೈಯಾಸೆಗೊಳಗಾಗುವುದು : ಲಂಚಗುಳಿತನ: ಅವನು ತನ್ನ ಲಂಚಗಾರಿಕೆಯಿಂದ ಇದ್ದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಕೆಡುಕುಕೊಂಡ (ಕೂಪ್ರ). [ಲಂಚಗಾರ (< ಲಂಚಗಾಱಿ) + — ಇಕೆ]

ಲಂಚಗಾಱಿ, ಲಂಚಗಾರ (ನಾ)· ಲಂಚವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಲಂಚಕೋರ : ಲಂಚಗಾಱಿಯಂತೆ ಮಡಿಗೆಡಿಸದೆ [ಏಕಚಿತ್ತದಿಂ] ಕೆಲ್ಸಿರವ್ವುಡೆ ಪೇಳ್ದಪೆಂ (ಧರ್ಮಾಕು. ೦-೦೩೭). **ಲಂಚಗಾರ** : ' ಲಂಚಗಾರಿಕೆ ' ಪರಾ.

[ಲಂಚ + —ಕಾಱಿ]

ಲಂಚಗಿ (ನಾ). ಲಂಚದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವಳು : ಬೂತುಗಿ, ಬೂತುಗಿತಿ; ಲಂಚಗಿ, ಲಂಚಗಿತಿ (ಕಣ್ಣಪು. ೦೯೩ ಕ್ರಿಯೋ). [ಲಂಚಗ + —ಇ]

ಲಂಚಗಿತಿ (ನಾ). = ಲಂಚಗಿ : ಲಂಚಗಿ, ಲಂಚಗಿತಿ (ಕಣ್ಣಪು. ೦೯೩ ಕ್ರಿಯೋ). [ಲಂಚಗ + — ಇತ್ತಿ₁ (< — ಇತ್ತಿ)]

ಲಂಚಗುಂಡಿ (ನಾ). = ಲಂಚಂಗುಳಿ : ದೆವಕೊಳ್ ಲಂಚಗುಂಡಿ ಪಾಕರರು ಬಹಳ ಜನಯಿಧಾರೆ (ಹ.ಪಡ. ೩೦). [< ಲಂಚಂಗುಳಿ]

ಲಂಚಗುಳಿ ' ಲಂಚಂಗುಳಿ ' ನೋ.

ಲಂಚಗುಳಿತನ (ನಾ). ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ಹಣ, ವಸ್ತು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ವಭಾವ : ಪೋಲೀಸರು ಲಂಚಗುಳಿತನದಿಂದ ಮಾಡುವ ಅನ್ಯಾಯ (ಇಂಡಿಪ. ೧೦ ಪುಟ್ಟಸ್ವ); ಸರಕಾರಿನೌಕರರಲ್ಲಿ ಲಂಚಗುಳಿತನ ಮಿತಿ ಮೀರಿ ನೆಲೆಯೂರಿದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ದಾರಿ ಸುಗಮವಾಯಿತು (ಕಪುಗಾ. ೧೩೦). [ಲಂಚಗುಳಿ (< ಲಂಚಂಗುಳಿ) + — ತನ]

ಲಂಚನಿರೋಧ (ನಾ). ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ಹಣ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವಿಕೆ : " ಭ್ರಷ್ಟಾಚಾರನಿರೋಧ. ಲಂಚನಿರೋಧ " (Anticorruption. ಪ್ರಕಿಪ್ರ. ೩). [ಲಂಚ + ನಿರೋಧ]

ಲಂಚನಿರ್ಮೂಲನ (ನಾ). ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ಹಣವನ್ನು ಕೊಡುವ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು ; ಭ್ರಷ್ಟಾಚಾರನಿವಾರಣೆ : ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ಲಂಚನಿರ್ಮೂಲನ ಬಾಯಿ ತೆರೆದು ಕೂಡಿರುವಾಗ ನನ್ನೊಬ್ಬನಿಂದ ಲಂಚನಿರ್ಮೂಲನ ಹೇಗೆ ತಾನೆ ಸಾಧ್ಯ ? (ಕ್ಷಮಾ. ೩೭). [ಲಂಚ + ನಿರ್ಮೂಲನ]

ಲಂಚಬಡಕ (ನಾ). = ಲಂಚಕೋರ : ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಸೀಮೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅತ ಲಂಚಬುಡಕ ಗೌಡನೆಂದು ಹೆಸರು ಪಡೆದಿದ್ದ (ಕಾಬ್ಯ. ೩೨). [ಲಂಚ + — ಬಡಕ್ಕ (< — ಬಡಿಕ್ಕ) ?]

ಲಂಚಬಡಕತನ (ನಾ). = ಲಂಚಗುಳಿತನ ? ಲಂಚಬಡಕತನವು ದೇಶದಿಂದ ನಿರ್ನಾಮವಾಗಬೇಕೆಂದು ನ್ಯಾಯದೇವತೆಯು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಲಿದ್ದಾಳೆ (ಜ್ಯೋಷ್ಣಾ. ೦೬). [ಲಂಚಬಡಕ + — ತನ]

ಲಂಚವಣಿಗ (ನಾ). = ಲಂಚಕೋರ : ವಣಿಗ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ . . . ಲಂಚವಣಿಗಂ, ಸಾಲವಣಿಗಂ (ಕವಿಪ. ೩೦೬ ಕ್ರಿಯೋ) ; ಲಂಚದಿಂ ಜೀವಿಸುವಂ ಲಂಚಗಂ, ಲಂಚವಣಿಗಂ (ಕಣ್ಣಪು. ೨೦೩ ಕ್ರಿಯೋ) ; ಒಲ್ಲೆ ನೊಲ್ಲೆನೀ ಲಂಚವಣಿಗರಂ (ರಾಮಕ್ಷ. ೩೬–೩೦). [ಲಂಚ + — ವಣಿಗ್ಗ]

ಲಂಚವೊಗು (ಕ್ರಿ). ಲಂಚಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗು : ಲಂಚವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು : ಬಲ್ಲಿದಂ ಕೈಕೊಂಡ ಸತಿಯಂತೆ ಲಂಚವೊಕ್ಕಿರ್ದ ಪ್ರಧಾನನಂತೆ . . . ಚಿತ್ತ ದೊಳಾನಂದಂ ಬೆರಸಿರ್ಪುದು (ರತ್ನಾಕ್ಷ. ೯–೩). [ಲಂಚ + ವೊಗು]

ಲಂಜಿಕೆ (ನಾ). ಸೂಳೆ : ಬೆಲೆವೆಣ್ಣು ; ವೇಶ್ಯೆ : ಅದೇಂ ಲಂಜಿಕೆಯರ ಗುಂಜನ್ಮನವಂಜೇರಕಮಂಜುಸಿಂಜಿತಂ ರಂಜಿಸಿತೊ . . . (ಅಷ್ಟ. ೩–೪೨); ರಂಜಿಸಿದುದು ಕಡುಸೊಬಗಿಂ ಲಂಜಿಕೆಯರ ಬೀದಿ ಬೀಯುತಂ ಪರಿಮಳಮಂ (ಕಾಕ್ಷಪ. ೦–೭೬).

ಲಂಜಿಕಾಮದವಾಸ್ಯ = ಬೆಲೆವೆಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಕಾಮನ ಬಾಣದಂತಿರುವವನು ; ಸುಂದರಾಂಗ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ರಿಪುಪ್ಲುಷ್ಟಕಣ್ಣಾವನಕೇಳೀಕುಳ್ಳಾರಂ ಲಂಜಿಕಾಮದವಾಸ್ಯಂ ಚಲದಂಕರಮಾ ನೃಪಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮನಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ (ಎಕ. VII. ೪೫೨. ೦೭೬–೨೪ ; 1068).

[ಸಂ. ಲಂಜಿಕಾ]

ಲಂಜಿಗೇಸರ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ ; ವಿಷ್ಣು (?) : ಲಂಜಗೇಸರಂ ದೇವರ್ಕ ಪೂನಿಜುವ ಮಾಲ(ಲಾ)ಕಾರರ್ಗ್ಗಳ್ (ಇಂ. X. ೭೦–೨ ; 578). [ಲಂಜಗ್ಗ (ಪ್ರಾ— ಸಂ. ಲಂಜಾ = ಲಕ್ಷ್ಮಿ) + ಈಸರ]

ಲಂಜೆ (ನಾ). = ಲಂಜಿಕೆ : ಕಾಂಚಿಪು ಪಟ್ಟಣದಲಿ ಕಣಿಯು ಕೀಳರೊ ಅಲ್ಲಿ ಲಂಜೆ[ಜೆ]ಯರು ಕಿಡಿಸ್ಯಾರು ಕಣಿಯು ಕೀಳರೊ (ಎಬಿಗ. ೦೪೨–೪೦). [ಸಂ. ಲಂಜಾ]

ಲಂಟವಾಣಿ 'ಲಂಟಾನಾ' ನೋ.

ಲಂಟಾನ 'ಲಂಟಾನಾ' ನೋ.

ಲಂಟಾನಾ, ಲಂಟವಾಣಿ, ಲಂಟಾನ, ಲಂತಾನ, ಲಾಂಟನಾ (ನಾ). ನೀರಿನ ಸೌಕರ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪೊದೆಪೊದೆಯಾಗಿ ಬೆಳೆಯಬಲ್ಲ, ಸಣ್ಣ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಲಂಟಾನಾ ಹೂಗೊಂಚಲು ನುಡಿಯಿತು (ಸುಗಂತ. ೩೭–೦೩). **ಲಂಟವಾಣಿ** : ಲಂಟವಾಣಿಗಿಡ, ಹೇಸಿಗೆಹೂ ಕಾಡುಜೋಳ (ಕ್ಯಶಿಗ. ೨೯–೪೬). **ಲಂಟಾನ** : ಪಾಳುದೇಗುಲದಲ್ಲಿ ಲಂಟಾನಪೊದೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಗುತಿರಲು (ಕೋಗಂಕ. ೪೩–೦೨) ; ನಮ್ಮ ನಿತ್ಯಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅದರ ಪ್ರಭಾವ ಲಂಟಾನ ಬೆಳೆ ಹಾಗೆ ಹಬ್ಬಿದ (ಜಾಗಗೀ. ೩೩). **ಲಂತಾನ** : ಲಂತಾನದಂತಹ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಪೊದೆ ಪೊದರುಗಳೂ ಮುಳ್ಳುಗಿಡಗಳೂ ಬೆಳೆದಿವೆ (ಜಾಲಗಿ. ೪೬); ಸುತ್ತಲೂ ಲಂತಾನ ಪೊದೆ ಬೆಳೆದಿತ್ತು (ಪುಂಪಾ. ೦೪). **ಲಾಂಟನಾ**: ಮಲೆನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಲಾಂಟನಾ ಇದ್ದಹಾಗೆ (ಪಂಗಸಂ. ೪೪). [←ಇಂ. Lantana]

ಲಂಡ₁, ಲಂಡಿ₁, ಲಂಡು, ಲೆಂಡ, ಲೆಂಡು (ಗು). ೧. ದುಷ್ಪತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಕೆಟ್ಟತನದ : ' ಲಂಡವೆಣ್ ' ಪರಾ. ೨. ಮೋಟಾದ ; ಮೊಂಡಾದ ; ಗಿಡ್ಡವಾದ : ಲಂಡತೋಳಿನ ಬುಷ್‌ಕೋಟು ಅವನ ಮೊದಲಿನ ನೆಹರುಶರ್ಟನ್ನು ಓಡಿಸಿತ್ತು (ಕಾಸಿ. ೦೦೯). (ನಾ). ೩. ನೀತಿ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದವನು ; ದುಷ್ಟ ; ನೀಚ : " ಲಂಡ — ಲಡ್ಡ (ಟ್ಟ) = ಧೂರ್ತ, ಅಸಭ್ಯ" (ಕದ್ಯಕೋ. ೩೬) ; ಜಾರ ಚೋರ ಸಂದಣಿಗ ಲಂಡ ಭಂಡ ಪಾರ್ವಾಕ . . . ಇಂತಿವರಲ್ಲಿ . . . ನುಡಿದಡೆ ಆ ಭಕ್ತಂಗೆ ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ (ಶೈಲಕ್ರಿ. ೨೬–೦೦೦) ; ಕಂಡ ನಾರಿಗಿಚ್ಚಿಸುವ ಲಂಡಗೆ ಪುರಾಣವೇಕೆ (ಪ್ರಭಂಡ. ೦–೩೦-೩) ; ಪಂಡಿತನು ಭಂಡರೂಡನಾಡಿ ಅವ ಶುದ್ಧ ಲಂಡ ತಾನಕ್ಯ (ಸರಣ್ಯ. ೩೨೮). ೪. ಧರ್ಮಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲದವನು; ಪಾಷಂಡಿ : ಧರ್ಮದ ಸೋಗಿನಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥಸಾಧನಕ್ಕಾಗಿ ಮನಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುವ ಲಂಡರ ಆಚರಣೆಯೆತ್ತ ? (ಪಾಭಡ. ೯) ; ಪಿಂಡ ಹಾಕಿದರೂ ಲಂಡ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳೋದು ತಪ್ಪಲಿಲ್ಲ (ಗಾಪಿ). ' ಧರ್ಮಲಂಡ ' ಪರಾ. ೫. ಒರಟ ; ಉದ್ಧತ : ಲಂಡರಹ ದಾನವರ ಕೊಲುವವಖಂಡ ವಿಕ್ರಮವೀರ ನರಹರಿ (ಕೋಗಮು. ೩೬–೮೨). ೬. ತುಂಡಾದುದು ; ಮೋಟಾದುದು ; ಮೊಟಕಾದುದು : ಕೂದಲನ್ನು ಲಂಡವಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿದ್ದರಿಂದ . . . ಅವು ಹಿಗಲ ಮೇಲೆ ಲೋಲಾಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಪೀಸುಂಕ. ೧೪೪). **ಲಂಡಿ₁** : ೩. ಕದನಮುಖದ ಕೈಕೊಂಡುಳಿವರ್ಲ್ಲ ನಿನಗಾತ ನೊಳು ವೈರವೇ ಲಂಡಿ ಹೋಗೆಂದು ನೆರೆ ಜರೆಯ ಕೋಪಾಟೋಪದಿಂ ಖಡ್ಗಮಂ ಜಡಿದನು (ಅಕ್ಷಾ. ೩–೭೦–೭೬) ; ತರಳರೆಂದುದ ಕೇಳಿ ಶ್ರೀಹರಿ ಮುರಳಿ ಪೇಳಿದ ಲಂಡಿಗಳು ನೀವ್ ಬರಿದೆ ಪೊಗಳುವಿರಾಕಯನು (ಹಂಚ್ಯಾಪ. ೯). **ಲಂಡು** : ೧. ಅನಾರ್ಜಿತವ ಮಾಡಿ ಕಡಿಸುವಂಥಾ ಲಂಡು ಪುಂಡರುಯಿದ್ದರೆ ವೀರಮಾಹೇಶ್ವರರು ಪೊಡೆಯರು ಭಕ್ತರು ವಿಚಾರಿಸಿಕೊಂಡು ಅಂಥಾ ಲಂಡು ಪುಂಡರ ತೆಗೆದು ಸತ್ಪುರುಷರ ಯಿರಿಸುವುದು (ಎಕ. XVI, ೫೯ಪಾ. ೦–೨೩ ; 1623). ೭. ನೀಚತನ ; ದುಷ್ಟತನ : ತೊಂಡುತೊಳಸಿಕ್ಕಸಿಕ್ಕ ವಂಚನೆ ಕುಹಕ ಜೂಜು ಕುತ್ಸಿತ ಲಂಡು ಬಂಡು ದುರ್ವಾಸನೆಂಬವೆಲ್ಲ ದುಷ್ಪಸ್ವಭಾವೆಂ ನೀವಿದಕ್ಕೇನ ಮಾಳ್ಪಿರಿ (ಸಮ್ಮ. ೪೨–೪೬). **ಲೆಂಡ** : ೧. ದಂಡಾಧೀಶ್ವರ ಬಂದ ಲೆಂಡಗಣವನಳೆದ (ಕೋಪಡ. ೩–೪). ೪. ದೀಗುವಿಡಿದು ಭಂಡರಾದ ಲೆಂಡರಿಗೇಕೋ ಲಿಂಗದ ಸುದ್ದಿ (ಪೀಸಕಪ್ರ. ೦೮೪–೭೮೩); ಕಂಡುದ ಹೇಳಹೆನೆ ಸಮಯಕ್ಕೆ

ದೂರ ಎನ್ನ ಇರವನ್ನಱಿಯರು ಲೆಂಡನೆಂಬರು ಸುಮ್ಮನಿದ್ದೇನೆ ಇವರೆನ್ನ ಅರ್ಕೈದು ಕಂಡುದ ನುಡಿವರು (ಪಡಕಂ. ೯–೨೪). ಪೆ. ಲೆಂ[ಪಾಣಾಂ-ಲಂ]ಡ ಪುಂಡರ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ರಾಜ್ಯವ ನೀವಂಡಲೆವುದನೆಮ್ಮ ರಾಯ ಕಂಡು ಸೈರಿಸುವನೆ (ಕಾಣಾಂ. ೦೦-೦೬) ; ದಂಡವಗೊಳದಿರು ಧರ್ಮವ ಬಿಡದಿರು ಲೆಂಡ ಪುಂಡರ ಸೇರಿಸದಿರು (ಪಾಪ್ರಾ. ೦೨-೯೦). **ಲೆಂದು** : ಪೆ. ಪೃಥುಲನಿಂದಯಗಳಿಂದೊಪ್ಪುವ ಲೆಂಡು ದುರ್ಮಾರ್ಗದುರ್ಗವ ಬಸವ ರಾಜೇಂದ್ರು ಕೊಂಡು (ಪಿಂಗಿಣಾ. ೨೫-೨೦).

ಲಂಡಾಗು = ಗಿಡ್ಡವಾಗು : ನಾವೇ ಅವರ್ಣ್ಣನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಧೋತರ ಅವರಿಗೆ ಲಂಡಾಗುತ್ತದೆ (ಕೃ.ಪ. ೪೭). **ಲಂಡೋಬಂಡೋ ಆಟ** = ಲಂಡತನದಿಂದ ಆಡುವ ಆಟ ; ಭಂಡಾಟ : ಲಂಡೋಬಂಡೋ ಆಟ ಆಡಿ ಮೂರಾಬಟ್ಟೆ ಮಾಡಿ ಆತಂತ (ಪಾಪ್ರಾ. ೨೯-೦೩). [<ಸಂ. ಲಡ್ಡ]

ಲಂಡ2 (ನಾ). ಆಸೆ. ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲ ; ಲದ್ದಿ ; ಸಗಣಿ : "ಲದ್ದಿಯೆನೆ. ಲಂಡಮಕ್ಕುಂ" (ಶಾಂಗಣಾ. ೪೭-೬) : ಲಂಡ ದೊದವಿಂದಂ ತನ್ನದೀಕೂಲವಮಂ ಕದಮತ್ತಿರ್ದುದು . . . ಕರಿಂದ್ರೋತ್ಕರಂ (ಪುಪ್ರಕೃ. ೦೦-೩೩) ; ಇಕ್ಕಿದ ಲಂಡದ ಬೆಂಕೆಯಿಂ ಕವಿವ ಕಿಬ್ಬದದೊಳ್ವೊನೆ ಲೊಳ್ . . . ತುಯ್ಯಾಜದ ಪೆರ್ಮೊರೆಯಿಂ . . . ಅಜಾದಂ ಕಾಡಾನೆಗಳಾಗಡೆ ಪೋದಾದಂ (ಕಾಪ್ರಕೃ. ೩೫) ; ಪೊಡಯೊತ್ತಿ ಬಾಲಂ ನಿಮಿರೆ ಲಂಡಮನುರ್ಬುವಾಕಳಿಂ (ಪಾಪ್ರಾಕೃ. ೪೩-೨೨). [ಸಂ.]

ಲಂಡಂಗಿ (ನಾ). ಅರ್ಧತೋಳಿನ ಅಂಗಿ ; ಗಿಡ್ಡತೋಳಿನ ಪರಟು : ಬರಿಯೊಂದು ಲಂಡಂಗಿಯ ಮೇಲೆ ಬೆರದಿಂಗಳ್ಗಿ ಹೋಗಿಬಿಟ್ಟ (ಕಕಶ. ೩೨).

[ಲಂಡ1 + ಅಂಗಿ2]

ಲಂಡಗಚ್ಚಿ (ನಾ). ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿದ ಕಚ್ಚೆ : ರಾಯರು ಲಂಡಗಚ್ಚಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ತೋಟದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು (ಕೂಶ).

[ಲಂಡ1 + ಕಚ್ಚಿ1]

ಲಂಡಚಣ್ಣ (ನಾ). ಗಿಡ್ಡವಾದ ಚಲ್ಲಣ ; ಚಡ್ಡಿ ; ನಿಕ್ಕರು : ಅವನು ಲಂಡಚಣ್ಣ ಹಾಕಿರಬೇಕು (ಕೃಪ. ೬) ; ಕಚೀರಿಗೆ ಖಾಕೀ ಲಂಡಚಣ್ಣದ ಮೇಲೆ ಕಳಿಸಿದ ಆಕೆ ಈಗ ಬದಲಾಗುತ್ತಾಳೆಯೇ ? (ಗಂಪಾಯಿ. ೦೨೬).

[ಲಂಡ1 + ಚಣ್ಣ (<ಚಲ್ಲಣ)]

ಲಂಡತನ, ಲೆಂಡತನ (ನಾ). ಔದ್ಧತ್ಯ; ಉದ್ದಟತನ: ಲಂಡತನದಲಿ ನಡವ ಭಂಡ ಹೊಲೆಯ (ಕುಕಂಪ. ೫-೦೭೬-೨) ; ಲಂಡತನದಿ ಕಾಳಗಕೊದ್ದಿದೊಡ್ಡನು ದ್ದಂಡಿಸಿ ಪುರಕೆ ಪೋವವನ ಕಂಡು ಭಟರು ಪೋಗಬೇಡ ಬೇಡೆನೆ (ಸಂಕ್ಷಶಾಂ. ೬-೭೪) ; ಕಂಡು ಸತಿಯಳ ಭ್ರಾಂತುಗೊಂಡು ಕಳವಳಿಸುತ್ತ ಚಂಡಭುಜಬಲನೆಂದ ಲಂಡತನದಿಂದ (ಪಾಪಾಪ. ೯). ಲೆಂಡತನ: ಅಷ್ಟ ಮದಂಗಳ ವರ್ತನೆಯ ಲೆಂಡತನವ ನಷ್ಟವ ಮಾಡಿ (ಪಾಂಗಪಾ. ೦೧೬-೨೨೬ ೦೪೯). [ಲಂಡ1 + – ತನ]

ಲಂಡಪಂಚಿ, ಲಂಡಪಂಜೆ (ನಾ). ಮೋಟಾದ (ನೀರು)ಪಂಚೆ; ಗಿಡ್ಡವಾದ ಧೋತ್ರ : ಲಂಡಪಂಚೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು . . . ಕ್ಷೌರ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ಆಮೇಲೆ ಗೋಮಹಬ್ಬ ಇತ್ಯಾದಿ ಎಲ್ಲ ವಿಧಾನಗಳು ಆಗತಕ್ಕವು (ಪ್ರಾಂಗಾತ್ರ. ೧೫). **ಲಂಡಪಂಜೆ** : ಅನಂತರ ನಮ್ಮ ಮಡಿಯ ಲಂಡಪಂಜೆಯನ್ನು ಇಳಿಸಿ . . . ಹಳೆಯ ತ್ಯಾಪೀ ಹಚ್ಚಿದ ಅಂಗಿ_ಚಣ್ಣದ ಚಿಲುಮತ್ತು ಏರಿಸುತ್ತಿದ್ದೆವು (ಬಿಚಪ. ೩೫, ೨). [ಲಂಡ1 + ಪಂಜೆ]

ಲಂಡಪಂಜೆ 'ಲಂಡಪಂಚೆ' ನೋ.

ಲಂಡಪಾತಿ (ನಾ). [ಅಶ್ವಶಾ] ಲದ್ದಿಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ರೋಗ : ಮಾರ್ಜಾಲದ ಕಣ್ಣಂ ಪೋಲ್ವ ಕಣ್ಗಳುನ್ಮೀ(ಣ್ಮಿ)ಲಿತನೇತ್ರದ ಲಂಡಪಾ[ಪಾಣಾಂ- ನಾ]ತಿಯಪ್ಪಾ ಕುದಿರೆಯದು ಗತಾಯುವಕ್ಕುಮೇಜುಬ್ಬು ದೊಳಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೪). [ಸಂ. ಲಂಡಪತಿನ್]

ಲಂಡಪೆಣ್ 'ಲಂಡಪೆಣ್' ನೋ.

ಲಂಡಪೆಣ್, ಲಂಡಪೆಣ್, ಲಂಡಪೆಣ್ಣು (ನಾ). ದುಷ್ಪಹೆಂಗಸು; ನೀಚ ಸ್ತ್ರೀ: ತೊಡುವೆಣ್ಗಳ ನೇಹದೊಡಕಿಗೆ ಸಿಲುಕದೆ ಲಂಡವೆಣ್ಗಳ ಕಾಲಿಸದೆ . . . ನಲ್ವೆಂಡಿರೆಂಬನೆ ಬೆರಸುವೆದು (ಪಡಾ. ೦೦-೨೬). ಲಂಡಪೆಣ್ ; ಇಂತೆಂದು ಲಂಡಪೆಣ್ಗಳು ನುಡಿಯಲು . (ಕಂಗ. ೧೫-೯). ಲಂಡಪೆಣ್ಣು: ಸುಜ್ಞೆಯಿಂದಾಳಬೇಕಣ್ಣಾ ಗಂಡನಾಜ್ಞೆಯ ಮೀಱಿ ನಡವ ಲಂಡಪೆಣ್ಣು (ತೆರಂಪ. ೩-೦೪ ತಮಿಳ್ಕ್ಕಂ). [ಲಂಡ1+ಪೆಣ್2]

ಲಂಡಪೆಣ್ಣು 'ಲಂಡಪೆಣ್' ನೋ.

ಲಂಡಿ1 'ಲಂಡ1' ನೋ.

ಲಂಡಿ2 (ನಾ). ದುಷ್ಟೆ ; ನೀಚಸ್ತ್ರೀ : ಲಂಡಿಯರು ನಿರ್ಲಜ್ಜರಾ ಜಗಳಂಡೆಯರು . . . ಪಾತಕದ ರೂಪಿನ ಕೋಪಿಗಳು (ಪಚಪ್ರ. ೬-೦೩).

[ಲಂಡ1 + –ಇ2]

ಲಂಡು 'ಲಂಡ1' ನೋ.

ಲಂಡೆ. ಲೆಂಡೆ (ನಾ). =ಲಂಡಿ2 : ಉಂಡಳೊಬ್ಬಳೆ ಮಗನ ಪಡೆದಳು ಲಂಡೆ ನಾವೇನುಳಿದರಲ್ಲರು ಹೆಂಡಿರಲ್ಲಾ (ಪಡಾಗ. ೬-೦೩-೨೬); ದುರಿತಗಣಕಂಜದಿಹ ಲಂಡೆಯರ್ದಿಂಡಿಯರ್ನರರ ಹೃದಯವ ಕೊಯ್ವ ಕತ್ತಿಗಳ್ ತಿತ್ತಿಗಳ್ (ಪತಿ. ೨-೩೬) ; ಆ ಲಂಡೆಯರು ತಮ್ಮ ದುರ್ನಡತೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲ (ಕ್ರಶಾ. II, ೫೦೦). **ಲೆಂಡೆ** : ಗಂಡು ತನ್ನದು ಎಂದು ಲೆಂ[ಪಾಣಾಂ. ಲಂ]ಡೆ ಸುತನೆಂಬುವಳು ಖಂಡಪರಶುವಿನ ವರಪುತ್ರ ಅನು ವೆಱೆ ಕಂಡುದನೆ ನುಡಿದೆ (ಸರಾಕೃ. ೦೩). [ಲಂಡ1 + – ಇ2]

ಲಂತಾನ 'ಲಂಟಾನಾ' ನೋ.

ಲಂದಣ 'ರಂದಣ' ನೋ.

ಲಂದಣಗಿತ್ತಿ 'ರಂದಣಗಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಲಂದಣಗ 'ರಂದಣಗೆ' ನೋ.

ಲಂಪಂಬೆಜು (ಕ್ರಿ). ಮೇಲ್ಕೆಯನ್ನು ಪಡೆ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಸಂಪದ್ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಾಂಬುರುಹ ವನಜಮಿತ್ರಂ ಧರಿತ್ರೀಸುವಕ್ಕಂ ಲಂಪಂಬೆತ್ತಿರ್ದೆ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪದುದು . . . ಪಂಪಾಕ್ಷೇತ್ರಂ (ಕಾಕೃಪಿ. ೩-೩೪).

[< ಲಂಪು + ಪೆಜು1]

ಲಂಪಟ (ನಾ). ೧. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಚಟವುಳ್ಳವನು,–ಗೀಳುಹಿಡಿದವನು : "ಲೋಲುಪಂ ಲಾಲಸಂ ಲೋಲುಭಂ ಲಂಪಟಂ ಲೋಲ ನೆನಲಳಿವುವವನಕ್ಕುಂ" (ಶಾಂಗಣಾ. ೬೯-೦೦) ; ಕರ್ಣನುಮುದೀರ್ಣವೀರ ರಸಾಸ್ವಾದನಲಂಪಟನಾಗಿ . . . ಬಂದು ತಾಗಿದಾಗಳ್ (ಕಂಕಥಾ. ೦೨-೦೦೬ ೪) ; ಅಧರಪೀಯೂಷಲಂಪಟಜಿಷ್ಣುನೇತ್ರತ್ರಯನೆ(ಕ್ರಾಶಾ. ೩-೨೨). ೨. ಕಾಮಾಸಕ್ತ ; ಕಾಮುಕ : ಅಟಮಟಗಂ ಗಾಳುವಿವಂ ಕುಟಲಂ ಲಂಪಟನೆನಿವ್ವಪಂ ಮಾನಸನೇ (ಕಾಪ್ರಕೃ. ೪೬); ಕಾಮಾಂಧವಶನಾಗಿ ಲಂಪಟನೊರ್ವ ಮಡಿಗೆಟ್ಟ ಮುಪ್ಪದೊರೆ ಹೆಂಗುಸೊರ್ವಳ ಪಿದಕೆ ದಾಸನಾಗುರುಳಿದರೆ, ಪೂಜ್ಯನೀ ರಾವಣಚಂದ್ರಂ ರಾಜ್ಯಮಂ ತ್ಯಜಿಸಿ ವಿಪಿನಾಂತರದ ವಾಸಮಂ ಕೈಕೊಳ್ವುದೇಕೆ? (ಕ್ರಿರಾಪಾ. ೬೦-೬೩). ೩. ಗೀಳು ; ಚಟ ; ಆತ್ಯಾಸಕ್ತ : ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಲಂಪಟದಿಂದಂ ಸುರನರರನೊಯ್ವುದೊಂದಾಶ್ಚರ್ಯವೇ (ಅಂತ. ೩೨-೨) ; ಹೀನವಮಾನವರು ತಾವು ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಜಿಹ್ವೆ ಗುಹ್ಯೆ ಲಂಪಟದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿದುದ ನೋಡಿ ನಗುತಿದ್ದನು ನಮ್ಮ ಗುಹೇಶ್ವರಲಿಂಗನು (ಪ್ರೌಪಾಂ. ೩೬). [ಸಂ.]

ಲಂಪಟತನ (ನಾ). ಅತಿಯಾದ ಆಸಕ್ತಿ, – ವ್ಯಾಮೋಹ ; ಲೋಲುಪ್ತಿ : ಜಂಗಮವೇ ಲಿಂಗವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಏನು ಗುಣ ಮನದ ಲಂಪಟತನ ಹಿಂಗದಾಗಿ ಒಡೆಯರ ಬರವಿಂಗೆ ಕುನ್ನಿ ಬಾಲ ಬಡಿದರೆ ಮೆಚ್ಚವೇನು ಹತ್ತುವದು (ಬಸವ. ೨೦೭).

[ಲಂಪಟ + – ತನ]

ಲಂಪಟತೆ (ನಾ)· ವಿಷಯಲೋಲುಪತೆ ; ಕಾಮುಕತೆ : ದಿಟದಿಂದೊಲ್ದ ವರಂ ಲಂಪಟತೆಯಿನಮರ್ದಟ್ಟಿ ನೆರವ ನೆರವನಿತು ಸುವಿಂ ಘಟಿಯಿಸದು ತಮ್ಮೊಳ್ (ಶಂಕ್ರಪು· ೪-೭೨). [ಸಂ· ಲಂಪಟತಾ]

ಲಂಪಟತ್ವ (ನಾ)· ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿ : ಅತಿಯಾಸೆ : ಇವರಚ್ಚುತಾಂಘ್ರಿ ದರ್ಶನಲಂಪಟತ್ವದಿಂದ . . . ಬಂದರ್ (ಕೈವಾಶಾ· ೪-೩೦)· [ಸಂ·]

ಲಂಪಟೆ (ನಾ)· ಕಾಮಾಸಕ್ತಳಾದವಳು ; ವಿಷಯಲೋಲುಪಳಾದ ಸ್ತ್ರೀ : ವಿಟಗೋಷ್ಠಿಯೊಳ್ಯೋಗಮಂ ಬಯಸಿ ಕಾಮಲಂಪಟೆಯಾಗಿ ಮೇಣರ್ಥಮಂ ಗಳಿಸಿ (ಕೈವಾಶಾ· ೪-೩೩)· [ಸಂ· ಲಂಪಟಾ]

ಲಂಪಣ ‘ಲಂಪಳ’ ನೋ·

ಲಂಪಳ, ಲಂಪಣ, ಲಂಬಳ್ (ನಾ)· ೧. ವಿಷಯಾಸಕ್ತ ; ಸುಖಲೋಲುಪ; ಕಾಮುಕ : ಒಂದೊಂದೆ ರಸದ ಸೋಲಮಂದೊಂದೊಂದನೆ ಕೊಲ್ಲುಮೋವೋ ಲಂಪಳ [ಪಾಣಂ· ೬]ರಪ್ಪೆಮ್ಮಂದಿಗರಂ ಬಗೆವಂದದೆ ಕೊಂದಿಕ್ಕವೆ ಸಕಳವಿಷಯವಿಷಮವಿಷಂಗಳ್ (ಜಂಪ್ರ· ೯-೬೬)·**ಲಂಪಣ**:೧· ಲಂಪಣನಪೊಲೇನಾನುಮುಲಂಪಿನ ಸೆನಮಡಿಯ ನವದಿ ನಯ್ದಿಲ ಪುವಿಂದಂ ಪೊಯ್ಕ ಮೂರ್ಛವೋದರ್ (ಪಾಪಚ. ೨-೬೭)· **ಲಂಬಳ್**· ೧. “ಲಂಬಳ (ಲಂಬಾಳ) — ಲಂಪಟ = ಲೋಲುಪ” (ಕ್ರಿಕೋ· ೩೯)· ೨. ವಿಷಯವಾಸಕ್ತಿ ; ವಿಷಯಲೋಲುಪತೆ ; ಕಾಮುಕತೆ : ಲಂಪಟ ಶಬ್ದಕ್ಕಾದ ಲಂಬಳಮೆಂಬುದುಂ ಅಬಳ್ಕೆ ಸಂದೇಹಂ (ಪಜಿಪ· ೨೨ ಪ್ರಯೋ) ; ಪಲದಂ ಚಿಲ್ಮಿಕೆಗತ್ತಿ ಪೊಚ್ಚಪೊಸತೊಂದಂ ಮಾಡಿ ಸಾಲ್ದುರ್ವಿ ಲಂಪಳದಿಂ ತನ್ಮಯಮಪ್ಪವೋಲ್ ಕೊಲಿಸು (ಸಂಚಪ· ೫೦-೦೦೦).

[< ಸಂ· ಲಂಪಟ]

ಲಂಪಳಿಕೆ (ನಾ)· ವಿಷಯವಾಸಕ್ತಿ ; ಮೋಹ ; ಲಂಪಟತನ : “ಲಂಪಳಿಗೆ(ಕ್ಷ) — ಲಾಂಪಟ್ಯ = ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿ” (ಕ್ರಿಕೋ· ೩೦) ; ಬಿಡುದಂ ಮುನ್ನಿನ ತನ್ನ ಲಂಪಳಿಕೆಯಂ (ಜಂಪ್ರ· ೨-೧೨) ; ಅಶ್ವಗ್ರೀವನುಂ ರಾವಣನುಂ ಕೀಚಕನುಂ ದುಶ್ಶಾಸನನುಂ ಕವಿಜನುಮೆಂದಿವರ್ಕ್ಕಳ್ಗುಂ ಪರವನಿತಾಲಂಪಳಿಕೆಯುಂ ಕಟ್ಟರ್ (ಪಾಪಚ· ೩೦೨). [ಲಂಪಳ + — ಇಕೆ]

ಲಂಪು (ನಾ)· ವೈಭವ ; ಆಡಂಬರ : “ಲಂಪನಲು ವಿಭವಂ” (ಶಬ್ದ· ೧೮) ; ನಗರ್ವ ಪೂವಾಲೆಗಳ ಲಂಪಿಂದಲಂಪಿಂದೆ ಮಂಟಪಂ ಚಿಲ್ಮಾದುದು (ಜಂಪ್ರ· ೩೭-೩೨)· ‘ಲಂಪಂಬೆಲು’ ಪರಾ· [<ಅಲಂಪು]

ಲಂಬ (ಗು)· ೧. ಜೋಲುವ ; ನೇತಾಡುವ ; ತೂಗುತ್ತಿರುವ : ಉತ್ಪೀಗಪೀನನಿಜಾಂಸಾರ್ಪಿತ ಲಂಬಹಾರನವನಾ ಪಾಂಡ್ಯಂ (ಹರಚಾ· ೩-೫೨) ; ಲಂಬೋಪರಂ ಲಂಬಕೂರ್ಚಕಲಾಪಂ ಸಿತಕಂಚುಕಂ ತ್ವರಿತದಿಂ ಬಂದಂ ಪ್ರತೀಹಾರಕಂ (ಹರಚಾಪ್ರ· ೨-೨)· ೨.ದೊಡ್ಡದಾದ; ದಪ್ಪವಾದ: ತುಂದಿಕಾಳುಕಾಡಿದಪ್ಪುದಯ್ಯನ ಲಂಬಿಜಠರವಿದೆನುತ (ಪಪಪು· ೫೯-೦೭)· ೩. ಉದ್ದವಾದ ; ಎತ್ತರವಾದ : ದನಗಾಹಿಯು ಕರಿಯ ಕಂಬಳಿಯನ್ನು ತಲೆಯಿಂದ ಮೊಳಕಾಲ ತನಕ ಹೊತ್ತಿದ್ದನು . . . ಒಂದು ಲಂಬಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಕಂಬಳಿಯನ್ನು ಹೊದಿಸಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತಿತ್ತು (ಕಕ್ಷಕ್ಷ· ೦೨)· (ನಾ) ೧. ಉದ್ದಳತೆ : ‘ಹೈಫೆನ್ಸ್‌ರಿಂಕ್ಸ್’ ಇದು ದುಯಿಯ ತಳ ಅಥವಾ ಮುಂಬಾಯಿಯ ನಾಲಗೆಯಂತಹ ಲಂಬ (prolongation) (ಕಟಿಪ· ೬೨)· ೪. ಬಾಗಿಲಿನ ಚೌಕಟ್ಟು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಉದ್ದವಾದ ಪಟ್ಟಿ : “ (ಬಾಗಿಲ ಚೌಕಟ್ಟು, ಗೋಡೆಯ ಹಲಗೆಸೇರುಮೆ. ಮೊ.ಗಳಲ್ಲಿ) ನಿಲು, ಲಂಬ,—ಪಟ್ಟಿ, ಮರ” (ಕಿಟೀ· ೪೮೩)· ೫· [ರೇಖಾಗ] ಸಮತಲ ರೇಪೆಯ ಮೆಲೆ ಸಮಕೋನವಾಗುವಂತೆ ಎಳೆದ ಗೆರೆ : ಒಂದು ರೇಪೆಯು ಮತ್ತೊಂದು ರೇಪೆಯ ಬಳಿ ಬಂದು ಸೇರುವುದರಿಂದ ಎರಡು ಕೋನವಾಗುತ್ತೆ . . . ಹಾಗೆ ಸೇರುವಂತಾ ರೇಪೆಗೆ ಲಂಬಮೆಂಬ ಹೆಸರಾಗುವುದು (ಕೂಬಿಜ· ೦೦)· ೭· ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ವೀರ ವಾಯಕ ಬಲಮ್‌ವೆರಸು ಲಂಬದ ಕೋಟೆಯಮ್ ಕೆಡಿಸಿ (ಕ್ಷಿಪ· ೦೯೨೬, ೩೨-೬; ೨)· [ಸಂ·]

ಲಂಬಕ (ನಾ)· ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿಗೆ . . . ಮುಖ್ಯವಾದ ಆಭರಣಗಳು—ಕೌಸ್ತುಭ, ಕುಂಡಲ, ಕಿರೀಟ, ಜಟಾಮುಕುಟ, ಲಂಬಕ, ಮೇಖಲಾ· ಕಟಕ ಮುಂತಾದುವು (ಶಾಡಕ·೫೦೬)· ‘ಲಂಬಣ’ ಪರಾ· ೨. ಗ್ರಂಥದ ಅಧ್ಯಾಯ.—ಪ್ರಕರಣ. [ಸಂ·]

ಲಂಬಣ, ಲಂಬಳ್ (ನಾ)· ೧. ಉದ್ದವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸರ : ನೆತ್ತಮನಾಡಿ ಭಾನುಮತಿ ಸೋಲ್ತೊಡೆ ಸೋಲಮನೀವುದೆಂದು ಕಾಡುತ್ತಿರೆ ಲಂಬಣಂ ವಱಯೆ ಮುತ್ತಿನ ಕೇಡನೆ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ಬಳ್ಕುತ್ತಿರೆ (ಕಂಚಣಾ· ೯-೬೯) ; ಲುಂಗದ ಲಂಬಣಂಗಳಂ ಚಂದನದ ವಂದನಮಾಲೆಗಳಂ . . . ತನ್ನಿನ ತಾಣಮುಮೆನಿಸರ್ವ್ ಲತಾಮಂಟಪಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಶಾಮುಹಾ· ೮೨-೦೩೭ ಪ); ಮುತ್ತಿನ ಸರವೆನ್ನ ರನ್ನವಾವುಗೆಗಳ ಸುತ್ತ ಲಂಬಣಮಾವುದಿಂದುಂ (ಪಂಂ· ೦-೪೨)· ೨. ಕಟ್ಟು ; ಗೊಂಡೆ : ಒಪ್ಪಿದುವು ಶಾಡ್ವಲರತ್ನವಿತಾನದೊಳ್ಕನಂಗೊಳಿಸುವ ಪದ್ಮರಾಗಮಣಿ ಕೇಲಿತ ಲಂಬಣಜಾಲಮೆಂಬಿನಂ (ಪಜ್ಜಿತ· ೩-೦೫) ; ಪಚ್ಚೆಯಂ ಚಿಂಬಳದ ಲಂಬಣದಿಂ ಸಿಂಗರಿಸಿ . . . ನಟ್ಟ ಕಾವನ ಗೆಲ್ಲಗಂಬಮೆನೆ . . . ಕಣ್ಗೆಡ್ಡಮಾಗಿರ್ದಂ ಕೌಂಗುದ್ರೋಂಟಿ (ಜಾಪಾಕೃ· ೩-೨೨) **ಲಂಬಳ್**· ೧. ಬರಗೆಲೆಯುಂ ಕೊಪ್ಪಂ ಪೂವುರದುಂ ಲಂಬಳ [ಜಾಣಂ· ೧]ಮುದಲ್ಗಿ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮುಗುಳ್ ಬಿರಿಮುಗುಳೆಂಬಿವು ತನಗಾಗಿರೆ ದೇಸಿಯು ಮಾಸರಿಕ್ಕೆಯಂ ಪೊಸೆಯಿಸಿದಳ್ (ಜಾಂಪ್ರ· ೯-೨೨) ; ಮುತ್ತಿನ ಲಂಬಳದ ಲೋವೆಗಳಕಾಂತಿಯ ಲಳಿಯ ಲಹರಿಯೊಳೆದ್ದನಮರಾರಿ (ಶಾಪ್ರ· ೩-೨೯) : ಕನಕದ ಸಡಕು ಮಣಿಲಂಬಳದ ಹಯು ಮಿಗೆ ಗುಡಿಯಿಂದುಂ ಮೊಗವೆತ್ತಿ ನರ್ತಿಸಿತಸುರವಿದಿರಪಲಿ (ಕೂಪಾ· ೬-೨೯-೦೨)· ೨. ಕೋಮಳಹರಿನ್ಮಿಳ ಭಿತ್ತಿಗಳಿನೊಪ್ಪುವ ಮುತ್ತಿನ ಲಂಬಳಂಗಳಿಂ (ಜಾಶಪು· ೬-೨)·

[< ಸಂ· ಲಂಬನ]

ಲಂಬಣಮಾಲೆ (ನಾ)· ಉದ್ದವಾದ ಸರ ; ಜೋಮಾಲೆ : ರಂಭಾಸ್ತಂಭಂ ಕೇತಕೆ . . . ವಿಚಿತ್ರಿಲ ಲಂಬಣಮಾಲೆಗಳು (ಕೈಕಪು· ೫-೦೭)ಃ ಪಚ್ಚೆಯ ಕುಟ್ಟಿಮಸ್ಥಳಂ ಸುತ್ತಿರಿದಿರ್ದ ಮಾಣಿಕದ ಲಂಬಣಮಾಲೆ (ಜಾಪಪ್ರ· ೫-೨)· [< ಸಂ· ಲಂಬನ ಮಾಲಾ]

ಲಂಬಣಿಗೆ· ಲಂಬಳಿಗೆ (ನಾ)· = ಲಂಬಣಮಾಲೆ : “ಲಂಬನಂ. ಲಲಂತಿಕಾ — ಈ ೨ ಮುತ್ತಿನ ಲಂಬಣಿಗೆ” (ಜಾಪಾ· ೦೨೫) ; ಮಾಣಿಮಕುಟಂ ಶಿಖಿರಂ ಲಂಬಣಿಗೆಯ ಪೊಸಮುತ್ತು ನಿರ್ಘುರಂ . . . ಆಗೆ ತದ್ಗಿರಿಗಣೆಯಾದ್ದಂ ತನ್ನ ಪೆಸರೊಳಂ ವಿಜಯಾರ್ಧ್ಂ (ಜಾಪ್ರ· ೦೩-೦೩)· **ಲಂಬಳಿಗೆ** : ಮುತ್ತಿನ ಲಂಬಳಿಗೆಯಿಂ ದಿವಂಗುವಡೆಯ ಕಟ್ಟಿದ ಕಾಂತಿಯಿಂ ಕಾಂಚೀಪದದೊಳಂಗಜಂಗೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪಟ್ಟಮಂ ಕಟ್ಟಿಯುಂ (ಪಾಪು· ೭-೧ ಪ)· [< ಸಂ· ಲಂಬನಿಕಾ]

ಲಂಬನ (ನಾ)· ೧. ಜೋಲಾಡುವುದು; ನೇತಾಡುವುದು : “ಲಂಬಿಃ, ಲಂಬನಂ, ಲಂಬನೀಯಂ-ಈ ೩ ಸೇಲ್ಕ್” (ಜಾಪಕ್ಕ· ೦೦೪)· ೨. ಉದ್ದವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸರ.— ಹಾರ : “ಲಂಬನಂ, ಲಲಂತಿಕಾ—ಈ ೨ ಮುತ್ತಿನ ಲಂಬಣಿಗೆ” (ಜಾಪಾ· ೦೨೫)· ೩. [ಖಗೋಳ] ವೀಕ್ಷಣೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಾಸಮಾಡುವುದರಿಂದ ವೀಕ್ಷಿತ ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ಥಾನವು ಬದಲಾವಣೆಯಾದಂತೆ ಕಂಡುಬರುವುದು : ವಸ್ತುಸ್ಥಾನಾಭಾಸ : ‘ಲಂಬನ’ ಎಂದರೆ ಭಿನ್ನದೃಷ್ಟಿ (ಕೈಗಣಿ· ೨೬೨): ದಶಮ್ಯಾ ವಿಧಾನ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರೆಯಲಾದ ಲಂಬನ (parallax) ವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ಮೊದಲನೆಯ ಆರ್ಯಭಟನ ವಾರ್ಗವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಭಾರತೀಯವಿಧಾನ (ಕಕ್ಷಜ್ಯಾ· ೧೮೩)· [ಸಂ·]

ಲಂಬಹಸ್ತ (ನಾ). ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಬಿಟ್ಟ ಕೈ : ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟುಜನ್ಮತ್ಯ ಮಾಡುವ ಕೃಷ್ಣ (ಅಭಯ, ಶಂಖ, ಸ್ವರ್ಗಹಸ್ತ, ಚಕ್ರ, ಲಂಬಹಸ್ತ, ದಾನ) (ಕೂಯ್ಯಾ. ೦೩೨).

[ಸಂ.]

ಲಂಬಳ ' ಲಂಪಳ ' ನೋ.

ಲಂಬಳ್ಳ ' ಲಂಬಣ ' ನೋ.

ಲಂಬಳಿಗೆ ' ಲಂಬಣಿಗೆ ' ನೋ.

ಲಂಬಾಡಿ, ಲಂಬಾಣಿ, ಲಮಾಣಿ, ಲವಾಣ (ನಾ). ಒಂದು ಅಲೆಮಾರಿ ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಆ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : "ಲಂಬಾಡಿ (ಲಮ್ಮಾಣಿ) — ಒಂದು ಕಾಡುಜನಾಂಗ" (ಜಾತಕೋ. ೧೨). **ಲಂಬಾಣಿ** : 'ತಾಂಡೆ'. ಯಿಂದಲಿ ಬರುವ ಲಂಬಾಣಿ ಹೆಂಗಸರ ಉಡುಪು ತೊಡಪೇನು (ಭಾಷೋ. ೩-೦). **ಲವಾಣಿ** : ಹಾದಿಯೊಳಗ ಲವಾಣಿ ತಾಂಡೆ ಇತ್ತು (ಜಿಕ್ಕೀ. ೩೯) ; ನಮ್ಮ ಊರ ಲವಾಣ್ಯಾರು ಇದ್ದಾರ (ಗಂತಾಪು. ೦೦೮). **ಲವಾಣ** : ಲವಾಣರು, ಇಲ್ಲವೆ ಲಂಬಾಡಿಗರು :— ಇವರು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿ ಅಡವಿಯ ಹತ್ತರ ಇಲ್ಲವೆ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಇರುತ್ತಾರೆ (ಕಾಗ. ೦೦೩).

[ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಲಮ್ಬಾಟಿ; ತುಳು. ಲಂಬಾಡಿ, ಲಂಬಾಣಿ; ತೆಲು. ಲಂಬಾಡಿ. / ಪೈಶಾ. ಲಂಬಾಣ, ಲವಾಣ]

ಲಂಬಾಡಿಗ, ಲಂಬಾಣಿಗ (ನಾ). = ಲಂಬಾಡಿ : ಲವಾಣರು, ಇವೆಲ್ಲ ಲಂಬಾಡಿಗರು.—ಇವರು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿ ಅಡವಿಯ ಹತ್ತರ ಇಲ್ಲವೆ ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಇರುತ್ತಾರೆ (ಕಾಗ. ೦೦೩). **ಲಂಬಾಣಿಗ** : ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಅದರ ಸಂಗಡ ಇದ್ದ ಲಂಬಾಣಿಗರನ್ನು ಸಹ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಬರುವಾಗ್ಗೆ (ಶಾಕಂಕ್ರ. ೪೩).

[ಲಂಬಾಡಿ + — ಇಗ]

ಲಂಬಾಣಿ ' ಲಂಬಾಡಿ ' ನೋ.

ಲಂಬಾಣಿಗ ' ಲಂಬಾಡಿಗ ' ನೋ.

ಲಂಬಾಳಕ (ನಾ). ಜೋಲುವ ಮುಂಗುಯಿಳುಳ್ಳವನು : ಪ್ರಸಾರಿತ ಕಜ್ಜಲಂ ತಿಳಕವಿಳಸದ್ಭಾಳಂ . . . ತಳೆದಂ ಜಿಲ್ಮಂ ಲಂಬಾಳಕಂ ಸ್ಫಪ ಬಾಲಕಂ (ಪುಣ್ಣಕ. ೪-೦೩೦).

[ಸಂ. ಲಂಬಾಲಕ]

ಲಂಬಿಕಾಯೋಗ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಯೋಗದ ಸಾಧನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ನಾಲಗೆಯನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರದ ಕುಹರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು : ಬಹುಪ್ರಯಾಸಮಾದ ಲಂಬಿಕಾಯೋಗವೆನಿಸುವ ಬಾಹ್ಯಚೇಚರಿಯನವಲಂಬಿಸಿ ನಾಲಗೆಯನು ಧೀಗಿಸುವ ವ್ಯಾಪಾರದಲಿ ತತ್ಪರರಾಗಿ ಕಪಾಲಕುಹರಾಂತರ್ಗತಮಾದ ಶ್ಲೇಷ್ಮರಸಾಸ್ವಾದನಮಂಮಾಳ್ಪ ಹಠಯೋಗಿಗಳಿಂ (ಚಿಮ. ೩-೭೬) ; ಶಿವನು ಪ್ರಸನ್ನವಾಗದಿರಲು, ಲಂಬಿಕಾಯೋಗದಲ್ಲಿ ನಾಲಗೆಯ ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರಕೆ ನೀಡಿ . . . ಒಂದು ಕಾಲಲ್ಲಿ ನಿಂದು ಹತ್ತುಸಾವಿರವರುಷ ತಪವ ಮಾಡುವಾಗೆ (ಕೃಶಿ. ೧, ೨೨) ; ಲಂಬಿಕಾಯೋಗದ ದಂಭದಿ ನುಡಿಬೇಡ ತುಂಬಿ ತುಳಕಬೇಕು ಸರ್ವಾಂಗ (ಸಿದ್ಧಿ. ೩೭-೩).

[ಸಂ.]

ಲಂಬಿಕಾಯೋಗಿ (ನಾ). ಲಂಬಿಕಾಯೋಗವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿರುವವನು : ಮಥಿಸಿ ಮಸ್ತಕಮಧ್ಯಭಾಗಸ್ಥಿತದ ಚಂದ್ರಾಮೃತವ ಸೇವಿಸಿ ಸತತ ಸೊಕ್ಕಿದ ಲಂಬಿಕಾಯೋಗಿಗಳ ಪರಿಯಂತೆ (ಗಗಣ. ೦೭-೩೩).

[ಸಂ. ಲಂಬಿಕಾಯೋಗಿನ್]

ಲಂಬಿಕೆ (ನಾ). ೧. ನೇತಾಡುವುದು; ತೂಗಾಡುವುದು. ೨. ಕಿರುನಾಲಗೆ : ಖಂಡಿಸಿದ ಕರಗಳಿಂ ಬಿಲ್ಲ ಹಿಡಿಯಬೇಕು ವದನದಿಂ ದೃಕ್ಕಿಯಿಲ್ಲದೆ ನಭವ ನೋಡಬೇಕು ಲಂಬಿಕೆಯಿರಿದು ಬೆಲ್ಲಮಂ ಮೆಲಲು ಬೇಕು (ಲಂಡಿಪ್ರ. ೨೨-೦೩). ೩. ಕವಿಯ ಹಾಲೆ : "ಹಾಲೆ ಪತ್ರಾಶ್ರಯಂ ಲಂಬಿಕಾಖ್ಯಂ" (ಕುಂಗಣ. ೯೪-೩). ೪. =ಲಂಬಿಕಾಯೋಗ: ಹಠಯೋಗ ಲಂಬಿಕೆಯಿಂದು . . . ಇದು ಪೂರ್ವನವನಾಥಸಿದ್ಧರ ಮತೋಕ್ತವೆಂದು. ಕಾಪಾಲಿಕಾಚರಣೆ ಯನಾಚರಿಸುವರಲ್ಲ ಶರಣರು (ಅಪಸಂ. ೦೭೯-೭೨೪) ; ಲಂಬಿಕೆಯಿಂ ಸುಷುಮ್ನೆಯೊಳು ಜ್ಯೋತಿಯಂ ನಡಸಿ (ಸಿದ್ಧಣ. ೪-೩೭). [ಸಂ. ಲಂಬಿಕಾ]

ಲಂಬಿತ (ಗು). ಜೋಲ್ಲಾಡುವ ; ತೂಗಾಡುವ ; ಇಳಿಬಿದ್ದಿರುವ : ಧೃತದಂಡಂ ಚಾರುಚಂಪಕಚ್ಛಾಯಂ ಲಂಬಿತಕೂರ್ಚಂ (ಜಾತಕ. ೦೯-೫೬) ; ಲಲಪೆ ಶಯನಿಸುವಮಳವೃಷ್ಟಕ್ಷನಿಳಯಲಂಬಿತರತ್ನಮಾಲಾಕಲಿತಮಣಿಗಣ ದೀಪವಿಭ್ರಮಕಾಂತಿಯಗ್ಗಳಿಸೆ (ಜಸ್ತಿ. ೦೩-೦೯). [ಸಂ.]

ಲಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತೂಗಾಡು ; ಜೋಲಾಡು : ಸೋರ್ಮುಡಿ ಲಂಬಿಸೆ ಕರ್ಣಪೂರಿತೋತ್ಪಲಮೊಲೆದಾಡೆ ಗಟ್ಟಗಳನಂದು ಮಗುಳ್ಚಿದರಿಂದುವಕ್ತ್ರಯರ್ (ಗಂಗ. ೨-೯೦) ; ಲಂಬಿಸುವ ಫಲಭರದ ರಸದಾಳಿಂಬ ಖರ್ಜೂರಾಮ್ರಕದಳಿಕದಂಬ (ತೀರ್ಥಣ. ೦-೩-೪೦) ; ಲಂಬಿಸುವಲರ್ಮುಡಿಗಳ ಶಿರಂಗಳಿಂ ಬಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಗೆ ವಂದಿಸಿದರು (ಕೃಪುಣ. ೭-೦೩). ೨. ಹೆಚ್ಚು ; ವೃದ್ಧಿಯಾಗು : ಲಂಬಿಸಿತು ಭಯತಿಮಿರ ಶೋಕಾಡಂಬರದ ಡಾವರ ವಿವೇಕ ಜುಂಬಿಸಿತು (ಭಾಷಾ. ೪-೦೯) ; ಬೆಗುರಿದುದು ದುರ್ವಾರ್ತೆಲತೆ ನಿಜನಗರದಲಿ ಲಂಬಿಸಿತು ಕರ್ಣದೊಳಾ ಕಕುತ್ಸ್ಥಜನ (ತೊಡಣ. ೩-೩-೩) : ರಂಭೆ ಮುಖವು ಬಿಗಾದಾಗಿ ಸುಜತರವು ಲಂಬಿಸೆ (ಜ್ಞಾಬಿ. ೪-೪೦). ೩. ದೊಡ್ಡದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ಬೆಳೆಸು ; ಹೆಚ್ಚಿಸು : ಕ್ಷಯದ ವೇಗವನ್ನು ನಿರೋಧಿಸಿ ಜೀವಮಾನವನ್ನು ಲಂಬಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವು (ಆಯುಶಾ. ೦೬೦); ಯಾವುದೊಂದು ವಿಷಯವಾಗಲಿ ಅತಿಯಾಗಿ ಲಂಬಿಸಿರಬಾರದು (ಶಿಷ್ಟ. ೨೬೬). ೪. ಮೈಚಾಚು ; ಒರಗು ; ಮಲಗು : ತುದಿಮುರವನೂಱಿ ನವಾಯ ವಿಂಗಲರೆನೋಟದಾಲಿಯ ಮಿಡುಕದವಿಣದ ರಾಯದಲಿ ಲಂಬಿಸಿದವೊಲು ವಾನಾಯುಜದ ಸಾಲೆಸೆದುದು (ಭುಜಾಕ್ರೀ. ೦೭-೪). [ಲಂಬ + — ಇಸು]

ಲಂಬು (ಗು). ೧. ಉದ್ದನೆಯ ; ಉದ್ದವಾದ. (ನಾ). ೨. ಉದ್ದಳತೆ: "ಲಂಬು (ರಾಬು) ⊥ ಲಂಬ" (ಕರ್ಣಕೋ. ೩೯). ೩. ಉದ್ದವಾಗಿರುವವನು ; ಎತ್ತರವಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅವನೇನು ಅರೂವರೆ ಅಡಿ ಉದ್ದದ ಲಂಬುವಂತೆ (ಶಿಷ್ಟು. ೦೦೦). [←ಹಿಂ. ಲಂಬೂ. / ಸಂ. ಲಂಬ]

ಲಂಬೂಷ (ನಾ). ಏಳು ಎಳೆಗಳ ಸರ.–ಕಂಠಹಾರ : ತಾರಾತರಲಮುಕ್ತಾ ಫಲಲಂಬಲಂಬೂಷಭೂಷಿತಮುಮವಲಂಬಿತ ಸುರಭಿಕುಸುಮದಾಮಾರ್ಣ ಮುಂ . . . ಅಪ್ಪ ಶ್ರೀಮಂಟಪಮಂ ವಿರಚಿಸಿ (ಆಂಪ್ರ. ೬-೬೩ ಪ); ಪಾಂಡುಕಶಿಲಾತಲೋಪಧಿಮಂಡಪಲಂಬೂಷ ಲಂಬದ್ದನಮಾಲಾಮಂಡಿತ ಲತಾಂತಪರಿಮಳಮಂಡಳಿತ ಮದಾಳಿಗೀತ ಮಂದಸಮೀರಂ (ಆಪಂಪ್ರ. ೩-೧೪).

[<ಸಂ. ಲಂಬಾಪಾ]

ಲಂಬೋದರ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡಹೊಟ್ಟೆಯವನು ; ದೊಳ್ಳು ಹೊಟ್ಟೆಯವನು : ಧವಲೋತ್ತರೀಯವಸನಂ ಲಂಬೋದರಂ ಲಂಬಕರ್ಣ ಕಲಾಪಂ . . . ಬಂದಂ ಪ್ರತೀಹಾರಕಂ (ಪಂಚಾಮೃ. ೨-೨) ; ಆಜಾನು ಬಾಹುಗಳುಳ್ಳ ಲಂಬೋದರಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ಭವ್ಯತರುಣನೊಬ್ಬನು ನಿಂತು ಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಕಳ್ಳಾ. ೩೨). ೨. ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ ; ತಿಂಡಿಪೋತ : (ಕ). ೩. ಗಣೇಶ ; ಬೆನಕ ; ವಿನಾಯಕ : "ಹೇರಂಬಃ, ಲಂಬೋದರಃ . . . ವಿಘ್ನರಾಜಃ — ಈ ೯ ಬೆನಕನ ಪೆಸರ್" (ಚಾಅಮ. ೪-೦೯) ; ಕುರಿಗೊರಳ ತನ್ನ ಕಂಠದಲಿ ಲಂಬೋದರನ ಶ್ವರಿತ ಪುಟ್ಟಿಸಿ (ಕ್ಷಾಶಕಾ. ೦-೦೦) ; ಲಂಬೋದರಗೇತಕೆ ತರಳೋದರೆ ಕುಂಭಶಿರಂಗೇತಕೆ ಬಿಂಬಾಧರೆ (ಗಣೇಶ. ೩-೦೨೦).

[ಸಂ.]

ಲಜ್ಜೋದರಿ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವಳು. ೨. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸಿಯ ಹೆಸರು : ರೋಷದಿಂದೊದಱಿದಳ್ ಮತ್ತೊರ್ವಳಸುರಿ ಲಂಬೋದರಿ ನಿಕಾಚರಿ ಮಹಾಭಯಂಕರಿ (ಕೃಪುಣ. ೦೩-೩೩).

[ಸಂ. ಲಂಬೋದರೀ]

ಲಂಭ (ನಾ). ೧. ಪಡೆಯುವುದು ; ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ೨. ಪ್ರಾಪ್ತಿ ; ಸಿದ್ಧಿ : ವಿವಿಧವಿಭವಶೋಭಾರಂಭಲಂಭವ್ಯಲಂಭೋದ್ಭವ ವಿಹತವಿವಾಹೋತ್ಸಾಹಸಾಕ್ಯಕಲ್ಪಂ . . . ಸಮುದಿತಸೇವಾರಾತಿವೃತ್ತಾಂತ ವೃತ್ತಂ (ಕಉಪ. ೬-೨೦೩). ೩. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೀತ ಪ್ರಬಂಧ : ವಿರಾ, ಧೇಂತೀ, ಝೊಂಬಡ, ಲಂಭ, ರಾಸಕ . . . ಲೋಲೀ, ಢೋಲ್ಲರೀ, ದಂತೀ — ಈ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಪ್ರಬಂಧಗಳೂ ತಾರಾವಳಿಗೆ ಜಾತಿಯವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ (ಕಚುಕ್ಷ: ೬೬). [ಸಂ.]

ಲಂಭನ (ನಾ). = ಲಂಭ ೧ : ಭಾವೇಂದ್ರಿಯಂ ದ್ವಿವಿಧಂ ಜ್ಞಾನಾವರಣ ಕ್ಷಯೋಪಶಮವಿಶೇಷಮುಪ್ಪ ಲಂಭನಂ ಲಬ್ಧಿ (ಕಕ್ರಪ್ರ. ೯೩).

ಲಕಚ 'ಲಕ್ಕಚಣ' ನೋ.

ಲಕಪರಾಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಅನ್ತೆ ಬಮ್ಮ ಬಳಿ ಕೆಱೆಯ ಪಡುವಣಕಡೆಯಂ ಅನ್ತೆ ಒನ್ದು ಲಕಪರಾಲಿಯ ಮೂಡಣ ಬೇರಿಯಿಂ (ಎಕ. III, ಸಂಕಸ. ೦೬೯-೦೯ ; ೪೧೬ ?). [?]

ಲಕಮಕ 'ಲಕುಮುಕಿ' ನೋ.

ಲಕಲಕ (ನಾ). ಹೊಳೆಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ : ಪಾತ್ರೆ ಪರಡಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ . ಹುಣಿಸೇಹಣ್ಣಿನಿಂದ ತಿಕ್ಕಿ ಲಕಲಕ ಮಾಡಿದಳು (ಪುಕೃ.ಕಿ. ೨೩) ; ಎರೆಯ ಮೇಲ್ಮೈಯು ಲಕಲಕ ಹೊಳೆಯುವ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ್ದಿರುತ್ತದೆ (ಪುಂಅಯು. ೪-೭೦).

ಲಕಲಕನೆ (ಅ). ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಹೊಳೆಯುವಂತೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಹಲವರು ಬಿಂದಿಗೆ ಕೊಡಗಳನ್ನು ಲಕಲಕನೆ ತಿಕ್ಕುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಕಲಚಂ. ೪).

[ಲಕಲಕ + – ಅನ್ನೆ]

ಲಕಲಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗು ; ಥಳಥಳಿಸು ; ಮಿಂಚು : ಕಪ್ಪುದ್ರಾಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ಸರೆಹಿಡಿದಿಟ್ಟಂತೆ ಲಕಲಕಿಸುವ ಕಣ್ಣುಗಳು (ಕಸಂಚಾ. ೬೩) ; ಬೆಳ್ಳಿಯ ಭಾಂಡಗಳು ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೆ ಲಕಲಕಿಸುತ್ತವೆ (ಅಕ್ಷ. ೪೩). [ಲಕಲಕ + – ಇಸು]

ಲಕಲಿ 'ಲೊಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಲಕಾರ (ನಾ). 'ಲ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ವಿಕಲ್ಪಂ ಕ್ಷಳನಿಳ್ಗದಿಲ್ಲ ಸಂಸ್ಕೃತ ದೊಳಾ ಲಕಾರಕ್ಕೆ ಪೇಟ್ದೆನಿದಱಿಂ ಕ್ಷಳನಂ (ಕಚಪ್ರ. ೭). [ಸಂ.]

ಲಕುಚ (ನಾ). ೧. ಗಜನಿಂಬೆ : "ಲಕುಚಃ, ಲಿಕುಚಃ, ಡಹಃ — ೩ ಗಜನಿಂಬೇ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಾಪ್ರಕ. ೦೨೩). ೨. ಬೇಲ ; ಕಪಿತ್ಥ : "ಲಿಕುಚಂ [ಲಕುಚಂ] ಕಪಿತ್ಥಮಱಿಗೆ ದಧಿತ್ಥಂ" (ಕಸ್ತೂಕೋ. ೫೫-೩). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಹಲಸು. [ಸಂ.]

ಲಕುಟಿ (ನಾ). ಬಿಡಿಗೆ ; ದೊಣ್ಣೆ ; ಕೋಲು : "ವೈಣವಃ, ಲಕುಟಿಃ . . . ಯಷ್ಟಿಃ — ಈ ೫ ಕೋಲ್" (ಪಣಾಯು. ೦೨೦-೧೦) ; ಲಕುಟಿಯಜ್ಞಾದಿವಿಧಿಯನುಪದೇಶಂಗೆಯ್ದಾತಂ ಕ್ಷೇಮಂಧರನೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆದಂ (ಅಪ್ರ. ೬-೩೬ ಪ) ; ಅರಸಂ ಮುಳಿದೆ ಲಕುಟಿ ಕಾಟ(ಡ)ನವೂರ್ವಕಮಾ ಶುನಕನಂ ಕಳೆದಂ (ಪಾಭಾಂಪು. ೪೩೩) ; ಗಳಿತಾಶ್ರು ವಿಷ್ಣಾನ್ನೆಗ್ಗಿಪೂಸಿದನತಿ ರಕ್ತಮಸ್ಯಕುಸುಮಂ ಲಕುಟಾಜನಪಾಶಹಸ್ತಂ (ಶೋಹೊಡ. ೦೦-೩). [ಸಂ.]

ಲಕುಮಿ, ಲಕ್ಕೆ, ಲಕ್ಷುಮಿ, ಲಚ್ಚಿ, ಲಚ್ಚೆ (ನಾ). ೧. ಐಶ್ವರ್ಯ ; ಸಂಪತ್ತು. ೨. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೆಂಡತಿ ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : "ಲಕುಮಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಕವಂ. ೫೬) ; ನಂದಿಮೆರ್ಮನಿಂಗನೆ ಭೂನಾರಿಗೆ ರತಿಗರುನ್ದತಿದೇವಿಗೆ ಲಕುಮಿನಾರಿಗೆ ಪಡಿಯನೆ ಭೂನುತೆ ತಾ ಚಾಕಣಬ್ಬೆ ಕಾಂತಾರತ್ನ (ಪಾಭಾ. XII, ೦೦೫-೩೭ ; ೩೩೮); ಲಕ್ಷ್ಮೀ— ಲಕುಮಿ, ಶ್ರೀ — ಸಬುದ (ಕಬಾದ. ೨೫೦ ಕ್ರಮಣೀ). ೧ ೨ ೨ : ದೇಹಕಾಂತಿಗೆ ಮುಳಿದ ತರುಣಿಯರ್ ಪಿಡಿದು ಕಾಹನಟ್ಟುನುಜೆ ಲಕುಮಿಯನೊಳಗೆ ತುಂಬಿ ರಾಜಂಗೆ ಕೈಸೆಕೆಯ ತೋಱುವೆನೆನುತ್ತೆ . . . ಆನನುದಯಗಿರಿಯನಡರ್ದಂ (ಶಾಪಾಂ. ೬-೩೪). ೩. ಶೋಭೆ ; ಕಾಂತಿ : ನಿನಗೆ ತಾನೆಲೆ ದೇವ ವಲ್ಲಭೆಯೆನಿಪುವಡೆ ಕೀೞೀ ದ್ರುಮವ ನಡೆ ಮನಕೆ ಬಾರದಡೆಂದಳಪಗತವದನ ಲಕುಮಿಯಂತಿ (ಪಾಚಾಗ. ೦೦-೭೦-೩೪). ಲಕ್ಕಿ : ೨. "ಲಕುಮಿ (ಲಚ್ಚಿ, ಲಕ್ಕಿ)ಲಕ್ಷ್ಮೀ=ಶ್ರೀದೇವಿ" . (ಕ್ರಿಕೋ. ೩೮). ಲಕ್ಷುಮಿ : ಒಳ್ಳೆಱೆ ಶಕುನಫಲವೆಲ್ಲ ನಮಗೆ ಲಕ್ಷುಮಿವಲ್ಲಭನ ಸೇವೆ ದೊರಕೊಂಬುದೇ ರಮಣ (ಕುಸಂ. ೩-೦೦ ಕಗದ್ಯ). ಲಚ್ಚಿ : ೨. "ಲಕ್ಷ್ಮೀ-ಲಚ್ಚಿ" (ಶಬ್ದಾಮ. ೦೬೦ ಕ್ರಮಣೀ). ೪. ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಬಂಮರಸಂಗಂ ಲಚ್ಚಿಯಬರಸಿಗಂ ಪುಟ್ಟಿದ (ಎಕ. VIII, ಶಾಗಡ. ೦೫-೦೩ ; 1218). ಲಚ್ಚಿ : ೫. [ಜೈನ] ಊರ್ಧ್ವಲೋಕದ ಒಂಬತ್ತು ಅನುದ್ದಿಶ ವಿಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನವಗ್ರೈವೇಯಕಂಗಳೊಳವುಲ್ಲಂ ಮೇಗಣ ಲಚ್ಚಿ ಮಹಾಲಚ್ಚಿ ಮಾಳಿನಿ ವೈರಿ ವೈರೋಚನಿ ಸೋಮ ಸೋಮರೂಪೆ ಅಂಕೆ ಪಳಿಕೆ ಅಯಿಚ್ಚೆಯೆಂಬ ನವಾನುದ್ದಿಸಗಳೊಳಂ (ಪಾಪ್ರಾಚಾ. ೧೭-೩೦).

[< ಸಂ. ಲಕ್ಷ್ಮೀ./ಪ್ರಾ. ಲಚ್ಚಿ]

ಲಕಮುಕಿ, ಲಕಮಕೆ (ನಾ). ೧. ಜಾಲಗಾರನ ಹಕ್ಕಿ; ಮಿಂಚುಳ್ಳಿ; (ಪ). ೨. ಟಿಟ್ಟಿಭ ಪಕ್ಷಿ : "ಟಿಟ್ಟಿಭಃ, ಲಕುಮುಕೀ ಹಕ್ಕಿ" (ಸಿಪ್ರಾಂಪ. ೦೬೩). ಲಕಮಕೆ : (ಪ). { ←ತೆಲು. ಲಕುಮುಕಿ }

ಲಕುಲೀಶ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಶೈವಪಂಥದ ಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಒಬ್ಬ ಮಹಾಪುರುಷ : ಆಪುಂಬ ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯಮಂ ವರ್ಧಿಪುದು ರಾಯೆಂಬ ವರ್ಣ ಲಕುಲೀಶಗಣಪದಮಕ್ಕುಂ . . . ನಂಬಿಯೆಲ್ಲಮಪ್ರಭುವೆಂಬ ಮಂತ್ರಾ ಮೃತವ ಸೇವಿಸಿ (ಪ್ರಕುಪು. ೪-೩೨). 'ಲಕುಲೀಶಪಾಶುಪತ' ಪರಾ. ೨. ಶೈವ ಧರ್ಮದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ : ಲಕುಲೀಶನಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪಂಥ : ಕಾಳಾಮುಖ, ಲಕುಲೀಶ, ಮಾಹೇಶ್ವರ . . . ಇವೇ ಮೊದಲಾದವು ಶಿವಭಕ್ತಿಪಂಥದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಭೇದಗಳು (ಶಾಕರ. ೪೦೩).

[ಸಂ.]

ಲಕುಲೀಶಪಾಶುಪತ, ಲಕುಳೀಶಪಾಶುಪತ (ನಾ). ಶೈವಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಥ ; ಲಾಕುಳಶೈವಪಂಥ : ಕ್ರಿ.ಶ. ೨ನೇ ಶತಮಾನದಿಂದಲಾದರೂ ಲಕುಲೀಶಪಾಶುಪತವೆಂಬ ಶೈವಧರ್ಮ ಪ್ರಬಾರದಲ್ಲಿತ್ತು (ಕೂಕೃಕಾ. ೫ ಚಿಪ್ರಲೆ). **ಲಕುಳೀಶಪಾಶುಪತ** : ಈ ಲಕುಳೀಶಪಾಶುಪತ ಶೈವಪಂಥವು ಪ್ರವರ್ತಿತವಾದುದು ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೨ನೇ ಶತಕದಲ್ಲಿಯೆಂದು . . . ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು (ಕಚಾ. ೨ ೩೬೯). [ಸಂ.]

ಲಕುಳೆ (ನಾ). ಮುಂಗುಸಿ ; ನಕುಲ : ನರಿ ನವಿಲು ಲ[ಕಾಣಂ.ನ]ಕುಳ ವಾಯಸಂಗಳು ತಿರ್ದ ಶುಭಕರ್ಮಾಂಗಳು (ಶಪಳೆ. ೦೨೩). .[<ಸಂ. ನಕುಲ]

ಲಕುಳೀಶಪಾಶುಪತ 'ಲಕುಲೀಶಪಾಶುಪತ' ನೋ.

ಲಕೋಟಿ 'ಲಗಾಟ' ನೋ.

ಲಕೋಟ್ಟಿ, ಲಕ್ಕೋಟ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಪತ್ರವನ್ನು ಇಟ್ಟು (ಅಂಟಿಸಿ) ಕಳುಹಿಸುವ ಕಾಗದದ ಸಣ್ಣ ಚೀಲ; ಪಾಕೀಟು ; ಸಣ್ಣ ಕವರು : ಅವಳು ಲಕೋಟೆಯೊಳಗಿನ ಕಾಗದವನ್ನು ಹೊರಗೆ ತೆಗೆಯುತ್ತ ನುಡಿದಳು (ಪಮಂಕ. ೩೭೦); ಫೋಟೋವನ್ನು ಲಕೋಟೆಯಿಂದ ತುಸು ಹೊರಗೆಳೆದು ತೀವ್ರಾಸಕ್ತಿಯಿಂದ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕಕರು. ೬೨೬). ೨. ಅಂಟಿಸಿದ ಅಥವಾ ಅಂಟಿಸದೆ ಮುಚ್ಚಿರುವ ಅಂಚೆಯ ಪತ್ರ : ಅಂಚೆಯವನು ಒಂದು ಲಕೋಟೆಯನ್ನತ್ತು ಕೆರಳಿದನು (ಕಾಂಡಾ. ೩೩); ಲಕೋಟೆಯೊಂದನ್ನು ಹೆಕ್ಕಿ ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂದುದೆಂದು ಮುದ್ರೆ ನೋಡಿದ (ಪುಂಅಪಾಮು. ೦೬). **ಲಕ್ಕೋಟ್ಟಿ**: ೧. ಲಕ್ಕೋಟೆಯನ್ನು ಒಡೆದು ನೋಡಿದ (ಕಪಚ-೧೩); ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಒಂದು ಲಕ್ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ತಲೆಬೀಟು ಹಚ್ಚಿದಳು (ಪ್ರಾಲಪ್ರಕ್ಷೇ. ೦೫೦). [←ಹಿಂ. ಲಪೋಟಾ; ಮರಾ. ಲಪೋಟಾ, ಲಾಪೋಟಾ]

ಲಕೋಟ್ಟೆ · ಲಕ್ಕೋಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಣ್ಣು · (ಪ).

ಲಕ್ಕೋಟ್ಟೆ : (ಮೈಸಿ. ೩೪–೩೩೭). [?]

ಲಕೋಟಿಹೋಳಿಗೆ (ನಾ). ಲಕೋಟೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಮಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೋಳಿಗೆ : (ಪ).

[ಲಕೋಟಿ$_1$ + ಹೋಳಿಗೆ$_1$ (< ಪೋಳಿಗೆ$_1$)]

ಲಕ್ಕ$_{41}$, **ಲಕ್ಕೆ**$_{43}$, **ಲಕ್ಷ**, **ಲಕ್ಷಿ**$_{1}$, **ಲಕ್ಷೆ**, **ಲಚ್ಚ**$_{1}$, **ಲಾಖ** (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ನೂರುಸಾವಿರ ; ಲಕ್ಷ: "ಲಕ್ಷದೊಳ್ ಲಕ್ಕಂ" (ಕರ್ನಾಕ. ೭೮) ; ಚತುರತ್ತಂ ಮೂಱುಂಯೋಜನದಳವಿಯಾ ಸಭಾಮಂಟಪಮನೊಂದುಲಕ್ಷ ರಕ್ಕಸವಡೆಯಿಂ ಪೊತ್ತು ತರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨ ೪) ; ನೂಱು ಕಿರಿಘಟೆ ಲಕ್ಕ ಪಾಯದಳ (ಕುವಂಸ್ಥ. ೩-೯); ಲಕ್ಕದಭಿಮರಲು ಕೆಡುಗುಂ ಚಿಕ್ಕಂದಿನ ವಿದ್ಯೆ ಪೊರಗು (ಕಪ್ರ. ೩-೧೧೭). **ಲಕ್ಕೆ**$_{43}$: ಮೂಱುಲಕ್ಕೆ ದೇವಿಯರಪ್ಪರಿ ಯರ್ಕಳುಂ (ಪಜಿನಾ. ೩೩–೧೯); ಒಂದೊತ್ತಂ ನಡೆಯಿಸುವುದ ದೊಂದೊಂದಱ ಲಯಕೆ ಲಕ್ಕತೆಱನಾಡುವುದೇನೆಂದೇಂ ಬಣ್ಣಿಸುವುದೊ ಸುರಸುಂದರಿಯ ವಿಲಾಸವಿಭ್ರಮಭ್ರೂಲತೆಯಂ (ಪಂಪ. ೯–೩೩); ಮಾರ್ವಡಿ ಸರಲೊಂದಱುಂ ಕಡೆಯೆ ಲಕ್ಕಮು ಲಕ್ಕೆದಿನೆಚ್ಚ ನರ್ಜುನಂ (ಪಭಾಪು. ೦೦–೦೫೯). **ಲಕ್ಷ** : ಕಲ್ಯಾಣದ ನೆಲೆವೀಡಿನೊಳು ಸಪ್ತಾರ್ದ್ಧಲಕ್ಷಭೂಮಿಯಂ ದುಷ್ಟ ನಿಗ್ರಹ ಶಿಷ್ಟಪ್ರತಿಪಾಲನಂಗೆಯ್ದು . . . ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಪಪಾ. VI, ಕರ್ನಾಸಂ. ೩೭–೩ ; 1187 ?). **ಲಖ್ಖಿ**$_{11}$: ವಡ್ಡರಾವುಳದ ಸುಂಕ ಲಖ್ಖಿಕೆ ಅಱುವಣ ಮುಪ್ಪಾಗದೊಳಗೆ ಶ್ರೀಸ್ವಯಂಭುಕಲಿದೇವಸ್ಯಾಮಿದೇವರ ಗ್ರಾಸನದ ಸತ್ರಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಪಾಗವೊಂದು (ಶಾಸಾಶ. IX–i, ೨೦೦–೫೦; 1122). **ಲಖ್ಖೆ** : ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯದೇವರು ಸಪ್ತಾರ್ದ್ಧಲಖ್ಖೆ ಪೃಥ್ವಿಯನಾಚಂದ್ರಾರ್ಕತಾರಂಬರಂ . . . ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಪಪಾ. VI, ಕರ್ನಾಸಂ. ೩೫–೪ ; 1173). **ಲಚ್ಚ**$_{1}$: ಪೊನ್ನೂಡಯಂ ಲಚ್ಚದ ಪೊನ್ನೊಡೆಯಂ ಗಡ ಶತಲಕ್ಷದ ಪೊನ್ನೊಟ್ಟಿಲ ನಾನೀವೆಂ (ಅಜ್ಜದೇ. ೨-೩೬). **ಲಾಖ** : ಸಂಭಾವಿತರು ಲಾಖ ಮಂದ್ಯಾಗ ಒಬ್ಬಾವ ಇದ್ದರ ಇರಬೇಕು (ಗ್ರಾಪಾಡು. ೦೨೩).

ಲಕ್ಕಲಕ್ಕ, ಲಚ್ಚಾಳಚ್ಚ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಲಕ್ಕಲಕ್ಕಕ್ಕಿ ನೆರೆದಭವಭಕ್ತರ ನಡುವೆ (ಪಪಚ. ೦೦–೦೦೭) ; ಲಕ್ಕಲಕ್ಕದಲಿ ಕಿಕ್ಕಿರಿದಿರೆ ಜೇಂಬುಳು ಮೇಣ್ದಂದುಂದಿ (ಕೋಗಿ. ೩೩–೫೦) ; ಲಚ್ಚಾಳಚ್ಚ ಕುದುರೆಯಂ ಗಜರಥವ ಪೊಸ್ತಾಗಿ ಜೋಡಿಸಲ್ಮೇಮಿಸುತ ಕೈದುಗಳ ಮಸ್ತಾಗಿ ಪೊಸದಾದುದಂ ತರಿಸಿ (ಕುರಂಗ. ೩೩–೪೨). **ಲಕ್ಕಮುಕ್ಕ**=ಲಕ್ಷಾಂತರ ಹಣವನ್ನುಳ್ಳ ಮೂರ್ಖ ; ಸಿರಿವಂತನಾಗಿರುವ ದಡ್ಡ : ಅಕ್ಕೊ ಬರುವ, ಸೊಕ್ಕಿ ಮೆರೆವ ಲಕ್ಕಮುಕ್ಕ, ಏನೆ ಇರಲಿ ; ಅರಿತು ಕಣ್ಣಿ, ಹರಿವರಣ್ಣಿ — ಬೆಪ್ಪ, ಬಿಡಲಾ, ಏನೆ ಇರಲಿ (ಹಂಗಾಕ. ೩೭–೦೬). [<ಪ್ರಾ. ಲಕ್ಖ · / ಸಂ. ಲಕ್ಷ]

ಲಕ್ಕ$_{2}$, **ಲಕ್ಕು**, **ಲಚ್ಚ**$_{2}$, **ಲೆಕ್ಕ**$_{1}$ (ನಾ). ೧. ಗಮನ ; ಲಕ್ಷ್ಯ : 'ಲಕ್ಕಿಸು' ಪರಾ. ೨. ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಅಥವಾ ವಿವರಣೆಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾದುದು ; ದೃಷ್ಟಾಂತ : ಸಕ್ಕದದಿಂ ಲಕ್ಕಣಮಂ ಲಕ್ಕಮನೊಳ್ಗನ್ನಡಂಗಳಿಂ ವಿವರಿಸಿದಂ (ಶಕ್ರತ. ೦–೦೪). **ಲಕ್ಕು** : ೧. ಗ್ಯಾಲಿಲಿಯೊನಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಲಕ್ಕು ಬಹಳ (ಪುಂಶಿಯು. ೫–೨೨೨) ; ಆದರೆ ಈಗ ನಿನ್ನ ಲಕ್ಕೆಲ್ಲ ಹೊರಗೆಯೇ ಇದೆ (ತಪ್ರಸ. ೨) ; ಕುಮುದಯ ವೇಲೆ ಅವನ ಲಕ್ಕಂತೆ (ಕಪಕ. ೩೭). **ಲಚ್ಚ**$_{2}$: ೫. ಗುರುತು ; ಚಿಹ್ನೆ : ಇದು ನಿಚ್ಚಂ ತನ್ನ ಲಚ್ಚಂ ಮತರುವೆನಿಪೀ ಮಾಂಛೆಯಿಂ ಚಂದ್ರಮಂ ಸೂಸಿದಪಂ ಪಿಃಯೂಷಮಂ (ಶಾಪ. III. ೩೦೯, ಹರಿಹ್ಮಗರ್ಗಶ ಸಸ್ಕೃತೀಕ್ಷರಣಂ). **ಲೆಕ್ಕ**$_{1}$: ೧. ಅವನಿಗೆ ಹಿಂಯರನ್ನು ಕಂಡರೆ ಲೆಕ್ಕವೇ ಇಲ್ಲ (ಪಜಿ). 'ಲಕ್ಷ$_{1}$', 'ಲೆಕ್ಕಿಸು' ಪರಾ.

[< ಪ್ರಾ. ಲಕ್ಖ · / ಸಂ. ಲಕ್ಷ]

ಲಕ್ಕ$_{3}$ (ನಾ). ಅರಗು ; ಲಾಕ್ಷ : ಲಕ್ಕವ ತಂದಗ್ನಿಮುಖದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಂತೆ ಉಕ್ಕುವ ಹೊಳೆಯೊಳು ಪೊಕ್ಕು ಮುಣಗಿದಂತೆ (ಪಪಾಸು. ೯೦–೯).

[<ಪ್ರಾ. ಲಕ್ಖ, ಲಕ್ಖಾ. / ಸಂ. ಲಾಕ್ಷಾ]

ಲಕ್ಕ$_{44}$, **ಲಕ್ಖಿ**$_{12}$ (ಗು). ೧. (ಉಕ) ಸುಂದರವಾದ ; ಚೆನ್ನಾದ ; ಶೋಭೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಏನು ರಾಯರೇ, ಲಕ್ಕ ಬೆಳದಿಂಗಳು ನೋಡಿ ಗೊಂಬೆಯ ಹಾಗೆ ಮಲಗಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಿರೇನು (ಕಾಮುಚ. ೬). (ನಾ). ೨. ಸುಂದರವಾದುದು ; ಒಳ್ಳೆಯದು : ನಾ ಮಾಡಿದ್ದೆಲ್ಲ . . . ಪಾಡ, ನಾ ಪಾಡಿದ್ದಲ್ಲಾ ಲಕ್ಕ . . . ಎಂದು ತುಳಜಾ ಅವನನ್ನಾಣಿಸುತ್ತಾಳೆ (ಪಪಚ. ೬೭). **ಲಕ್ಖಿ**$_{12}$: ೨. ಲಕ್ಖಿದ ಈ ನಿವಾಂತ ಜಾಗಾನನ್ನ ಕೆಲಸಕ್ಕ (ಪಾರಾ. ೨೯).

ಲಕ್ಕಾಗು = ಚೆನ್ನಾಗು ; ಒಳ್ಳೆಯದಾಗು : ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕೃತಿ ಬಹಳ ಲಕ್ಕಾಗಿದ್ಕೆ ಗುರುತು ಸಹ ಹತ್ತುವಂತಿಲ್ಲ (ಸ:ಕಪ್ರ. ೨೨).

[← ಪರಾ. ಲಕ್ಕ, ಲಕ್ಖ, ಲಕ್ಖಿ]

ಲಕ್ಕಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಲಕ್ಷ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಲಕ್ಷ ಹೊನ್ನಿನ ಬೆಲೆ ಬಾಳು : ತೊಡವೆನಗಪ್ಪೊಡೆ ಲಕ್ಕಂಬಡಿವವು ಪಲಪೊಳವು ನಂಬೆಯಪ್ಪೊಡೆ ನೋಡೀಗಡೆ (ರಹಾಕ್ಕ. ೨-೦೨೦). [ಲಕ್ಕ$_{41}$ + ಪಡ್$_{1}$]

ಲಕ್ಕಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಲಕ್ಷವನ್ನಾಗಿ ನೂಡು ; ಲಕ್ಷಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಏರಿಸು : ಇಮಿರಪ್ಪೊಂಗೆಯ್ದು ಚಿಃ ಕಾಸಟಮಂದೊಂದುಲಕ್ಕಗೆಯ್ವುದಿದರ್ಕಂ ಮಾಸರ ಮುಂಡಲೆಂದಧಿಕವಿಳಾಸದಿನುಡಲಿಕ್ಕೆ ನೆಱೆಯೆ ಬಯಸುಂ ಮೆಱೆದಂ (ಕಂಕಥಾ. ೩-೪೪). [ಲಕ್ಕ$_{41}$ + ಕೆಯ್$_{1}$]

ಲಕ್ಕಚಣ, ಲಕಚೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ. —ಸಣ್ಣ ಆಯುಧ; ಬಾಣ : "ಲಕಚಂ ಲಕ್ಕಚಣಮೆಂದಿಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಣ. ೦೦೩–೭) ; ಸುಲಿವಲ್ಲಂ ಮೆಱೆವೆಲ್ಲ ಪರಲಲನೆಯರ್ಗಂದಿಕ್ಕುಟಾಂದ ಕೀಟ್ಟರ್ ಪಲ್ಲಂ ಸಲೆ ಕಣ್ಣಂ ಕೆತ್ತುವೆಯೆಂದು ಲಕ್ಕಚಣದಿಂದೆ ಮಿಂಟ ಕಳೆವರ್ ಕಣ್ಣಂ (ಪಾಕ್ಕಗ. ೬-೧೦). **ಲಕಚೆ** : ಮೇಲಿನ 'ಮಂಗರಾ ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಲಕ್ಕ$_{1}$ + < ಚೀಣ]

ಲಕ್ಕಡಿ (ನಾ). ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ : 'ಲಕ್ಕಡಿಕೋಟೆ' ಪರಾ.

[← ಹಿಂ. ಲಕಡೀ. / ಸಂ. ಲಕುಟ. / ಪ್ರಾ. ಲಕ್ಕುಡ]

ಲಕ್ಕಡಿಕೋಟೆ (ನಾ). ಭಾರವಾದ ಮರದ ದಿಮ್ಮಿಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ಕೋಟೆ. — ಮರದ ದಿಮ್ಮಿಗಳಿಂದಾದ ದರ್ಗಾ : ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಲಕ್ಕಡಿಕೋಟೆಗಳ ಹಾಕಿ ಖಾಣ್ಯ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು . . . ಬರುತ್ತಾರೆ (ಜಾಕೋಪ್ರ. ೪೫). [ಲಕ್ಕಡಿ + ಕೋಟಿ$_{1}$ (< ಕೋಂಟೆ)]

ಲಕ್ಕಣ, ಲಚ್ಚಣ$_{1}$, **ಲಚ್ಚಣ** (ನಾ). ೧. ಗುರುತು. —ಚಿಹ್ನೆ : "ಲಕ್ಕಣಮೆನೆ ಲಕ್ಷಣ" (ಕರ್ನಾಕ. ೦೦೩); ಬೂದಿ ಬೆಡೆ ಲಕ್ಕಣಂ ತಪಕಾದುವೆರಟ್ಟೊಡಣೆ ಶರಾಸನಂ ಕವಚಮಿವೆಂಕಾದುವೊ (ಪಂಪಾ. ೬-೧೨). ೨. ಒಂದು ವಸ್ತು ಇಲ್ಲವೆ ಸಂಗತಿಯ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಗುಣದ ನಿರೂಪಣೆ ; ವ್ಯಾಖ್ಯೆ; ಸೂತ್ರ : ಏಳೆಯ .ಲಕ್ಕಣ [ಪಾಣಿ. ಲಕ್ಷಣ]ಮಂ ಪೇಟ್ದಿಂ (ರಂಡೋಪಾಖ್ಯಾ. ೫-೨೩೦); ಸಕ್ಕದದ ತದ್ಭವಂಗಳ ಲಕ್ಕಣಮಂ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಿಸಿ ಪೇಟ್ದೆಂ (ಕವಿದ. ೨೩೩); ಸಕ್ಕದದಿಂ ಲಕ್ಕಣಮಂ ಲಕ್ಕಮನೊಳ್ಗನ್ನಡಂಗಳಿಂ ವಿವರಿಸಿದಂ (ಶಕ್ರತ. ೦–೦೪). ೩. ದುರ್ಯೋಧನನ ಮಗ; ಲಕ್ಷಣಕುಮಾರ : ಲಕ್ಕಣಂ ಮೊದಲಾಗೆ ನೂರ್ವರ್ ಮಕ್ಕಳುಂ ಸುತ್ತಿಜ್ಜಿದು ಬಳಸಿ ಬರೆ (ಪಂಪಾ. ೦೦–೨೭ ಪ). ೪. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಕಾವ್ಯದ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಗುಣ,... ಲಕ್ಷಣ : ಪುರುಳುಂ ಲಕ್ಕಣಮುಂ ಮೆಯ್ಸಿರಿಯುಂ ತಳ್ಕಸೆಯೆ ಪೇಟ್ದ ಕಬ್ಬಂ (ಕಬ್ಬಾ. ೬); ರಸಮೊಸರೆ, ಲಕ್ಕಣಂ ಮಿಕ್ಕಿರೆ, ಎಡೆಯೆಡೆಯೊಳ್ ಸಕ್ಕದದ ನಲ್ನುಡಿ ಮೆಱೆಯೆ, ತಿರುಳ್ಗನ್ನಡದೊಳೆ ಕತೆಯನುಸಿರ್ವಂ (ಜಾಹಕ್ಕ. ೬–೦೬). **ಲಚ್ಚಣ**$_{1}$: ೧. "ಲಚ್ಚಣಮೆಂದು ಲಕ್ಷಣದೊಳಂ"

(ಶಾಸ. ೮೨–೩೩); "ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಲಚ್ಚಣಮೆನಿವ್ವುದು" (ಶಬ್ದ. ೦೫೯). ೫. [ನಾಟ್ಯ] ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತಾಂಡವ ನಾಂಟ್ಯ ನೃತ್ಯ ಲಾಸ್ಯ ಗುಂಡಿಲ ಪೆಕ್ಕಣ ಲಚ್ಚಣ. . . ದಶವಿಧಪಾತ್ರಂಗಳಂ ತೋಱಿ ರಂಜಿಸುವ ನರ್ತನ ನರ್ತಕಿಯರಿಂ (ಕೃಷ್ಣ. ೩–೫೫). ಲಚ್ಚಣ: ೫. ತಾಂಡವ ನಾಟ್ಯ ನೃತ್ಯ ಲಾಸ್ಯ ಗುಂಡಿಲ ಪೆಕ್ಕಣ ಲಚ್ಚಣ ಅಪರಿಪಾತ್ರ ಸುಪಾತ್ರ ಸರ್ವತೋಭದ್ರವೆಂಬ ದಶವಿಧಪಾತ್ರಂಗಳಂ (ಏಕಲ. ೨೭೯).

[< ಸಂ. ಲಕ್ಷಣ]

ಲಕ್ಕಣಿಕೆ ' ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆ ' ನೋ.

ಲಕ್ಕರಿ ' ಲಷ್ಕರು ' ನೋ.

ಲಕ್ಕಲಿ ' ಲೊಕ್ಕಿ$_{1}$ ' ನೋ.

ಲಕ್ಕಾ (ನಾ). ಪಾರಿವಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾತಿ : ಲಕ್ಕಾ ಎಂಬ ಪಾರಿವಾಳಗಳು (ಹುಂಜಾಜ. ೭–೦೦೦). [← ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಲಕ್ಕಾ]

ಲಕ್ಕಿ$_{1}$ ' ಲೊಕ್ಕಿ$_{1}$ ' ನೋ.

ಲಕ್ಕಿ$_{2}$ " ಲಕುಮಿ ' ನೋ.

ಲಕ್ಕಿಗಿಡ, ಲಕ್ಕಿಲಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ; ಲೊಕ್ಕಿ : " ಸಿದ್ಧಾಃ . . . ಇಂದ್ರಾಣಿ . . . ಪಾವಿಲೀಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು; ಲಕ್ಕಿ : ಗಿಡ " (ಸಿದ್ಧಾ. ೦೩೭); ಎಕ್ಕಿ ಎಲಚಿಯು ಲಕ್ಕಿಗಿಡಗಳು ಸೊಕ್ಕಿ ಮೆರೆವಾ ಸೀಗೆಮರಗಳು (ಗೋಪಾಡು. ೩.೬)/ಲಕ್ಕಿಲಿಗಿಡ : " ಲಕ್ಕಿಲಿಗಿಡ. ನೆಕ್ಕಿ. . . ಪಾಮಿ. ಧೂತವೇಷ " (ಪಸ್ಯ. ೦೩೩); ಲಕ್ಕಿಲಿಗಿಡ. ನೆಕ್ಕಿ (ಪ್ರಾಣಿ. ೬೬–೦೫೧೨). [ಲಕ್ಕಿ$_{1}$ (< ಲೊಕ್ಕಿ$_{1}$) + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಲಕ್ಕಿಮುಷ್ಟಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೂಜಾಟ; " ರೊಕ್ಕ ದಾಟು " (ಪಾಶಕೀಲ. ೨೦) : ಲಕ್ಕಿಮುಷ್ಟಿ ಆಡಿ ಆಸ್ತಿ ಕಳಕೊಂಡ (ಟೂಪ).

[ಲಕ್ಕಿ$_{2}$ (< ಲಕುಮಿ) + ಮುಷ್ಟಿ$_{2}$]

ಲಕ್ಕಿಲಿ ' ಲೊಕ್ಕಿ$_{1}$ ' ನೋ.

ಲಕ್ಕಿಲಿಗಿಡ ' ಲಕ್ಕಿಗಿಡ ' ನೋ.

ಲಕ್ಕಿಸು, ಲೆಕ್ಕಿಸು$_{2}$ (ಕ್ರಿ). ಗಮನ ಕೊಡು; ಲಕ್ಷಿಸು : ಹೂಳಿದನು ಮುರವೈರಿ ಸಾಸಿರಕೋಲುಗಳ ಬಾಯೊಳಗೆ ಲಕ್ಕಿಸದಾಳ್ವಾದುತ ದನುಜನೆಂದವು ಮಂದಹಾಸದಲಿ (ಕೋಗಡು. ೩೬–೦೦). ಲೆಕ್ಕಿಸು$_{1}$: ಅನೇಕ ಶೀಲಗುಣ ದೊಕ್ಕಿದೊರಿಂತು ಲೆಕ್ಕಿಸದುಮಲ್ ನೆನೆಗೆನ್ದೊರು ಮುನಿಯಿಂದಳ್ತಪ್ಪಲೆ ಮೋನ್ದು ಶಾಮ ಪಮಗೆ ಮೃತ್ಯುವರವಾನಱಿದಂ (ಪಞ್ಚ. ೩೩. ೦೦೩–೦; ಪಾ. ೨೦೦) ; ಮನೆನೆಳಲಂ ನೆನೆಯದೆ ಅರ್ಥಮಂ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯಂ ವಿಚಾರಿಸದೆ . . . ಬಾಗೆವಾಡಿಯಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಬಸ್ತ. ೨–೨೩); ರಾವುತ ನಾಯಕರ ಲೆಕ್ಕಿಸದಕ್ಕಲ ಖನ್ನೋದಗಳಾ ರಕ್ಕಸನದಿರೊಳೊಪ್ಪರು (ಭಾಷಾಂ. ೦೩–೨೨). [ಲಕ್ಷ$_{2}$ + – ಇಸು$_{3}$]

ಲಕ್ಕು ' ಲಕ್ಕ$_{2}$ ' ನೋ.

ಲಕ್ಕೆ$_{1}$ ' ಲೊಕ್ಕಿ$_{1}$ ' ನೋ.

ಲಕ್ಕೆ$_{2}$ ' ಲಕ್ಕ$_{1}$ ' ನೋ.

ಲಕ್ಕೆ (ನಾ). ಗುರಿ; ಉದ್ದೇಶ (?): ವನಧಿಯ ನೀಳ್ದ ಪರ್ದೆಗಳ್ ನೆಲಸಂ ಕವಿದಪ್ಪು ವೀಗಳೆಂಬಿನಮತಿವೇಗದಿಂ ಪರಿವ ಪಾಱುವ ಲಕ್ಕೆಯನೊಡ್ಡಿ ಪೊಳ್ತು ತನ್ನನೆ ನಡೆ ನೋಡಿಸುತ್ತುಮಿರೆ ಜಾಣಿಲಮೊಂದೆರಡೆಂದು ತೋಱಿ ನಿಟ್ಟನೆ ಪದಿನೆಂಟುಕೋಟಿವರೆಗಂ ತಳರ್ದತ್ತು ತುರಂಗಸಾದನಂ (ಕಾಪ. ೫೫–೩೦). [<ಲಕ್ಷ$_{5}$?]

ಲಕ್ಕೋಟೆ$_{1}$ ' ಲಕೋಟಿ$_{1}$ ' ನೋ.

ಲಕ್ಕೋಟೆ$_{2}$ ' ಲಕೋಟೆ$_{2}$ ' ನೋ.

ಲಕ್ಷ ' ಲಕ್ಷ$_{11}$ ' ನೋ.

ಲಕ್ಷಗಡುಗೆ ಲಖಿಗಡುಗೆ (ನಾ). ದೇವರಿಗೆ ಲಕ್ಷ ಗಡಿಗೆಗಳ ನೀರಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಅಭಿಷೇಕ : ಲಕ್ಷಕುಂಭಾಭಿಷೇಕ : ಶ್ರೀಮತು ಕಲಿದೇವರ್ಗೆ ಪ್ರತಿವರ್ಷಂ ಲಕ್ಷಖಗಡುಗೆನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯಲ್ಲಿಯರ್ಗ್ಗವಾಣಯಂ ತಹರು ನಾಲ್ವರು (ಶಾಇಶ. IX-i. ೨೭೨–೭೫ ; ೧೧೩). ಲಖಿಗಡುಗೆ : ಸಮಸ್ತ ನಿವಸ್ಥಾನಂಗಳಿಗೆ ಲಖಿಗಡುಗೆ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗಂ ಸುಂಕವನ್ನಾಯ ಸರ್ವ್ವ ಬಾಧವರಿಹಾರವಾಗಿ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಎಕ್ಷ. VI. ೪೮೮೮- ೦೮೪–೫; ೧೨೦೦).

[ಲಕ್ಷ (<ಲಕ್ಷ$_{11}$) + ಗಡುಗೆ (< ಗಡಿಗೆ)]

ಲಕ್ಷ (ನಾ). ಶರೀರದ ಒಂದು ಭಾಗವು ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಅರ್ಧಾಂಗವಾಯು ; ಪಾರ್ಶ್ವವಾಯು : ಮೃದುತಾಳಗೆಗೆ ಲಕ್ಷ (Paralysis) ಹೊಡೆದಾಗ ನುಂಗಿದ ಆಹಾರ ಮೂಗಿನ ಮೂಲಕ ಹೊರಬರುತ್ತದೆ (ಕಲ್ಯಾ. ೦೮); ವಿಧಿ ಅದನಿಗೆ ಲಕ್ಷ ಹೊಡಿಸಿ. ಪ್ರಾಣಾನ ಕತ್ತುಕೊಂಡುಹೋಯಿತು (ಹಂಗೂ. ೦೩). ಲಕ್ಷಬಡಿ = ಅರ್ಧಾಂಗವಾಯುವುಂಟಾಗು ; ಪಾರ್ಶ್ವವಾಯು ಬರು: ಅವನ ಕ್ರಿಯಾಪಟುತ್ವಕ್ಕೇ ಲಕ್ಷಬಡಿದ ಹಾಗಾಯಿತು (ಕುಕಸು. ೩೬೪). ಲಕ್ಷಹೊಡೆ = ಲಕ್ಷಬಡಿ : ಅವರಿಗೆ ಲಕ್ಷ ಹೊಡೆದು ಆಸ್ಪತ್ರೆ ಸೇರಿದ್ದಾರೆ (ಟೂಪ). [← ಅರ. ಹಿಂ. ಲಕವಾ ; ಮರಾ. ಲಕವಾ. ಲಖಿವಾ]

ಲಕ್ಷ$_{1}$, ಲಕ್ಷೆ (ನಾ). ಗಮನ : ಧ್ಯಾಸ ; ಲಕ್ಷ$_{5}$: ಸಮುದ್ರತಳದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಕೆಲವು ಮಹತ್ಕಾರ್ಯಗಳು ನಿಮ್ಮ ಲಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬರದೆ ಇರಲಾರವು (ಹುಂಜಾಜ. ೭–೨೦೪); ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಕಾರಗಳು ಲಕ್ಷದಲ್ಲಿಡುವುದು ಅವಶ್ಯಕವದ (ಹುಂಜಾಶ್ವಾ. ೯. ಪ್ರಶ್ನಾ೫೫); ನಿರ್ಜನವಾದ ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಅದು ಬಹುಶಃ ಯಾರ ಲಕ್ಷಕ್ಕೂ ಬರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಟೂಪ್ಕ. ೫೦೦). ' ಲಕ್ಷಗೊಡು ' ಪರಾ. ಲಕ್ಷೆ : ಕನ್ನ ಮಗಳನುಮೇಕ್ಷಿಸದಿರೆಂದು ಕಟ್ಟಮ್ಮಾಡಿ ತರುಣಿ ಯರವಾಕ್ಷಣವೆ ಕಳುಹಿಸಿ ಯಯಾತಿ ನಂಗದ ಶುಕ್ರ ಮಾಳಿದನು ನಿಜ ನಿಲಯಕೆ ಲಕ್ಷೆ[ಶಾಇಶ. ೭]ಯನ್ನಿವರ ಮೇಲಿಟ್ಟು (ಹುಂಜಾ. ೪–೩೦). ' ಲಕ್ಷ$_{2}$ ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಲಕ್ಷ್ಮ]

ಲಕ್ಷ$_{2}$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ : ನೂರುಸಾವಿರ : ಚತುರಶೀತಿಲಕ್ಷ ಪೂರ್ವಾನಪವರ್ತ್ಯಾಯುಷ್ಕನುಮಪ್ರತಿಹತಶಾಸನಮುಮಾಗಿ(ಇಂತಿ. ೦೩–೩೫); ಕಿಬಗಶೀತ ಸಹಸ್ರೋತ್ತರಲಕ್ಷಯೋಜನಬಾಹುಲ್ಯಮನಾಂತು ರತ್ನಪ್ರಭೆ ಯೆಂಬ ವೈಥ್ವಿಯಿರ್ಕುಂ (ಜೀವಸಾ. ೦೦–೧೦ ಪ); ಲಕ್ಷ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಹಿರಣ್ಮಯ ತಂದು (ಬಸ. ೬೦೩) ; ಏಳು ಲಕ್ಷವೆ ಲಕ್ಷ . . . ವಚನಗಳ ಹೇಳಿದನು ಕೇಳೂ (ಸಪಾಕ್ಷ. ೫೪); ತುಂಬಿತ್ತೊಡನೆ ವನದೇಶಮಂ ಲಕ್ಷ ಪಕ್ಷಿಯುಲಿ (ಶ್ರೀಣಾಪು. ೩೦–೦೦೩); ಲಕ್ಷವಾದರೂ ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡಬಾರದು (ಗಣ). ೨. ಗುರುತು ; ಚಿಹ್ನೆ : ಉಕ್ಷಪರಲಕ್ಷ ವಿಜಿತಾಕ್ಷ ಮದದಕ್ಷ ಮಖ ಶಿಕ್ಷ . . . ಜಯಸಿದ್ಧನಂದ (ಗುರುಚಾ. ೬–೨). ೩. ತೋರಿಕೆ ; ನಟನೆ. ೪. ಕಪಟ ; ಮೋಸ. ೫. ಗುರಿ ; ಧ್ಯೇಯ : "ಲಕ್ಷಂ. ಲಕ್ಷಂ. ಶರವ್ಯಂ— ೩ ಗುರಿಯ ಹೆಸರು ; ಗುರಿಯ ಗುರ್ತು" (ಶಿಕಾ. ೫೮೨). ೬. ಮುತ್ತು ; ಮೌಕ್ತಿಕ.

ಲಕ್ಷಗಟ್ಟಲೆ, ಲಕ್ಷಗಟ್ಲೆ = ಲಕ್ಷಾಂತರ ; ಬಹಳ : ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಗಟ್ಟಲೆಯ ರಾಕ್ಷಸರ ಆಕಾರಗಳು ಬಹುಘೋರವಾಗಿಯೂ, ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿಯೂ ಇದ್ದುವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ (ಕಾರಿ. ೫೬) ; ಅಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಜಾತ್ರೆಗೆ ಲಕ್ಷಗಟ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಜನ ಸೇರುತ್ತಾರೆ (ಟೂಪ್ಕ). ಲಕ್ಷ ದೀಪಾರಾಧನೆ = ದೀಪಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷದೀಪಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ — ಉತ್ಸವ : ಲಕ್ಷದೀಪಾರಾಧನೆಯ ಹಬ್ಬವೆಂದು ಲಕ್ಷಾಧಿಪತಿ ಮಹಾತ್ಮರ ಮುಂದೆ ಬಂದು ಲಕ್ಷಲಕ್ಷಾಂತರದಿ ಹರಸುವೆವು ದೇವಿ (ಕಾಷ್ಟ. ೦೫–೦೭). ಲಕ್ಷಾನುಲಕ್ಷ = ಅನೇಕ ಲಕ್ಷ ; ಲಕ್ಷಗಟ್ಟಲೆ : ಒಂದು ಭಾರೀ ದೂರದರ್ಶಕದ ಮೂಲಕ ಲಕ್ಷಾನುಲಕ್ಷ ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು

ನೋಡಬಹುದು (ಶಾಸ. ೩೨). **ಲಕ್ಷಾವಧಿ=ಲಕ್ಷಗಟ್ಟಲೆ** : ಅನ್ಯಪತ್ರಿಕೆಗಳು ಲಕ್ಷಾವಧಿ ಓದುಗರ ಕೈಗಳಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ (ಒಳಿಪ. ೪). **ಲಕ್ಷೋಪಲಕ್ಷ =ಲಕ್ಷಾನುಲಕ್ಷ** : ಕತ್ತಿಯ ಏಟಿಗೆ ಲಕ್ಷೋಪಲಕ್ಷ ಮೆನ್ನುವರು (ಶಂಚಾಪ. ೨೩೯-೪೦). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷಕ (ಗು). ೧. ಗುರುತಿಸುವ ; ಸೂಚಿಸುವ. (ನಾ). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾ] ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದ : ಅರ್ಥವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಾಚ್ಯ, ಲಕ್ಷ್ಯ, ವ್ಯಂಗ್ಯವೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ : ಈ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ (ಕ್ರಮವಾಗಿ) ವಾಚಕ, ಲಕ್ಷಕ, ವ್ಯಂಜಕಗಳೆಂದೂ . . . ಹೆಸರು (ಕೃಷಿ. ೦೬೭) ; ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಾಧೆ ತಟ್ಟಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಂಟಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥವು ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಲಾಕ್ಷಣಿಕ' ಅಥವಾ 'ಲಕ್ಷಕ' ಎಂದು ಹೆಸರು (ಶಾಕಂತ. ೨೭೩). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷಕೊಡು 'ಲಕ್ಷಗೊಡು' ನೋ.

ಲಕ್ಷಗೊಡು. ಲಕ್ಷಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಗಮನ ಕೊಡು : ಲಕ್ಷಿಸು : ಆಕಾಶವನ್ನು ನೋಡಿ ಹವೆಯಲ್ಲಿ ಮೂಸಿ, ಪ್ರಕೃತಿಯ ಪ್ರಕೋಪಗಳೇನಾದರೂ ತೋರುವುವೋ ಎಂದು ಲಕ್ಷಗೊಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಪಂಗಾಡ. ೨೩). **ಲಕ್ಷಕೊಡು** : ಹಿರಿಯರ ಮಾತಿಗೆ ಲಕ್ಷಕೊಡದೆ ಹುಡುಗ ಹಾಳಾದ (ಗೂಪ). [ಲಕ್ಷ್ಯ + ಕೊಡು]

ಲಕ್ಷಣ$_1$ (ನಾ). ೧. ಗುರುತು ; ಚಿಹ್ನೆ ; ಕುರುಹು : "ಚಿಹ್ನಂ ಲಾಂಛನಂ ಕಳಂಕಂ ಲಕ್ಷಣಂ ಲಕ್ಷ್ಮವುಂಕಮದು" (ಪಂಗಣಾ. ೦೦-೩) ; ಜಂಗಮ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣವಾವುದೆಂದರೆ ಹೇಳಿಜೆ ಕೇಳಿರಣ್ಣಾ (ಅಪಸಂ. ೦೦೪-೧೮೦) ; ಲಕ್ಷಣವೆಂದರೆ ಅಯಾ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಾಧಾರಣವಲ್ಲದ ಧರ್ಮಗಳು, ಗುರುತುಗಳು (ಶಿಂಪ್ರಾ. ೨೨೦) ; ನೀನಂತೂ ಇಲ್ಲಿಂದ ಬೇಗ ಅಲ್ಲಾಡುವ ಲಕ್ಷಣ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ (ಇತ್ಯ. ೩೦೩). ೨. ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಗುಣ. ೩. ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿರುವ ಕಪ್ಪು ಗುರುತು : "ಮೃಗಲಕ್ಷ್ಮ . . . ಲಕ್ಷ್ಮ, ಲಕ್ಷಣಂ, ಕಳಂಕಃ . . . ಈ ೮ ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ ನಡುವಣ ಕಪ್ಪು" (ಚಿಂಪ್ರಾ. ೯-೧೩). ೪. (ಮೈಮೇಲಿನ) ಒಳ್ಳೆಯ ಗುರುತು. — ಶುಭಚಿಹ್ನೆ : ಚಿಪ್ಪುವ ಕಟ್ಟಿದ ಬಳಿಕ ಲಕ್ಷಣವನೆಜಪುವರೆ (ಪಚಿ. ೨೩೬) ; ನಿಮ್ಮ ಮಗನಿಗೆ ಯೋಗವುರುಷನ ಲಕ್ಷಣಗಳವೆ (ಕೀಗಾಳ್ಳ. ೪). ೫. (ರೋಗದ) ಸೂಚನೆ ; (ಕಾಯಿಲೆಯ) ಚಿಹ್ನೆ : ಲಕ್ಷಣವೆಂಬುದು ಹುಟ್ಟಿದ ರೋಗದ ವ್ಯಕ್ತಲಕ್ಷಣ (ಪಥ್ಯ. ೨೦) ; ಅಜಾಧಿತ್ವ ಕದಿಮೆಯಾದಾಗ ರೋಗ ತಗುಲಿದರೆ ರೋಗದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣಬರುತ್ತವೆ (ಕಠಿಪ್ರ. ೩). ೬. ಬೆಲುವು ; ಅಂದ ; ಸೌಂದರ್ಯ : ಲಕ್ಷಣಕ್ಕವನುರೂಪಮಾದ ವ್ಯಂಜನಕ್ಕಂ ಹಾವಕ್ಕನುರೂಪಮಾದ ಪೆಣ್ಣಾವಕ್ಕಂ . . . ಬೆಕ್ಕಸಂಬಟ್ಟು (ಶಾಂಶಾ. ೩-೩೬ ಪ) ; ಕಣ್ಣು ಮೂಗಿನಿಂದ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದ್ದಳಾದರೂ ಮೈಬಣ್ಣ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಪ್ಪು (ಪಾಪ್ರಾಲ. ೦೮೫). ೭. ಒಂದು ವಸ್ತು ಇಲ್ಲವೆ ಸಂಗತಿಯ ವಿಶಿಷ್ಟಗುಣಗಳ ಸೂತ್ರಬದ್ಧವಾದ ನಿರೂಪಣೆ : ವ್ಯಾಖ್ಯೆ : ಪೆಲಸಿದ ಕಾವ್ಯಂ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣಂ ಸತತಮೆಂದೆ ಪಟಿಗ್ನಡಮಂ ಪೊಲಗೆಡಿಸಿ ನುಡಿವರಾಗವಬಲಪ್ರೀಸರ್ (ಕಪಾ. ೦-೪೬) ; ಕಂದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣಮಂ ಪೇಟ್ಪಿಂ (ರಂಪೊಗಾಂ. ೧-೨೩೦) ; ತಮ್ಮಾಯತವ ತಮ್ಮಾರುಭಟಿಯನು ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಣಭೇದಭಂಗಿಗಳ ಸಾರತರಕೋದಂಡಪಂಡಿತರಾರಯಿಕೆಯಲಿ-ತಜುಬಿ ನಿಂದರು (ಕುಪ್ರಾಕ. ೨೦-೨೬) ; ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೂ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವಿದ್ದೇಯಿದೆ (ಜಾಕಥ. ೩೩೭). ೮. ನೋಟ; ದರ್ಶನ : "ನಿಭಾಳನಂ . . . ಲಕ್ಷಣಂ, ದರ್ಶನಂ, ದೃಷ್ಟಿಃ, ದ್ಯೋತನಂ —ಈ ೮ ನೋಟಂ" (ಹಣಾಮು. ೧೨-೧೦೨) ; "ಲಕ್ಷಣಂ ದರ್ಶನಂ ಧ್ಯಾಸಮವಲೋಕನಂ ನೋಟಮಕ್ಕುಂ" (ಪಾಂಗೋಪ. ೧೩-೨). ೯. ಗುರಿ; ಉದ್ದೇಶ; ಆಶಯ: ಧ್ಯೇಯ. ೧೦. ದುರ್ಯೋಧನನ ಮಗ ಲಕ್ಷಣಕುಮಾರ. . . . ತನ್ನ ಮಗನಪ್ಪ ಲಕ್ಷಣಕುಮಾರನಂ ನೆನೆದು ಮನ್ಮೋದ್ಗತತಕಂತನಾಗಿ ತದಾಸ್ಪನ್ನಪ್ರದೇಶದೊಳ್ ತನ್ನ ಕುಮಾರನಂ ಕಂದು (ಗದಾಯು. ೮-೩೪ ಪ) ; ನಿಸ್ಸಯ ಬುಜಬಲೀಳೆಯಿ ತೆಗೆವೆವೆನ್ನುಯು ಸಖನನೆನಿತುಂ ಲಕ್ಷಣಾದಿಗಳು ತೆಗೆದಿಪುತ ನೋಲಿಕ್ಕಿದರು (ಕಣ್ಣಕ್ರೀ. ೩-೭೩). ೧೧. = ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ : ಅಭಿಧಾ, ಲಕ್ಷಣ, ವ್ಯಂಜನವೇ ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಈ ಕಾಲದ ಯಾವ ಕವಿಯೂ ಕಣ್ಣೆತ್ತಿ ನೋಡಲಿಲ್ಲ (ಜಾಕಥ. ೪೭೩). ೧೨. [ಜೈನ] ವಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಸೂತ್ರಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಲಕ್ಷಣಮೆಂಬುದು ಪರಮಲಕ್ಷಣಧರನಪ್ಪ ಜನಪತಿಯನಾಶ್ರಯಿಸಿ ತನ್ನ ದೇಹಲಕ್ಷಣಮಾನಪಮಾನಂಗಳನ್ನು ತಪದೊಳ್ ನೆಗಳ್ದೊಡೆ ದಿವ್ಯ ಲಕ್ಷಣ ವಿಜಯಲಕ್ಷಣ ಪರಮಲಕ್ಷಣಾಗಳಂ ಪಡೆಯಲಕ್ಕುಂ (ಶಾಪಂಚ್ಚ. ೨೨೯). ೧೩. ಅಷ್ಟಾಂಗನಿಮಿತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನೆಲೆಮಾಜೆದೆನಂತರಿಕ್ಷಸ್ವರ ಭೌಮವ್ಯಂಜನಾಂಗಭಿನ್ನಸ್ವಪ್ನೋದ್ಭರಲಕ್ಷಣಮಂದೇ ವಿತ್ತರಿಪಷ್ಟಾಂಗದ ನಿಮಿತ್ತಶಾಸ್ತ್ರವೇಯಂ(ಶಾಂಚಿಕ್ಕ. ೩-೪೪). 'ನಿಮಿತ್ತ', 'ಲಕ್ಷಣನಿಮಿತ್ತ' ಪರಾ. ೧೪. [ಯೋಗ] ಸಮಾಧಿಸ್ಥಿತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವ ಚಿತ್ತ ಪರಿಣಾಮ : ನಿರೋಧ, ಸಮಾಧಿ, ಏಕಾಗ್ರತಾ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಚಿತ್ತಸ್ಥಿತಿಗಳು ಧರ್ಮ, ಲಕ್ಷಣ, ಅವಸ್ಥಾ ಎಂಬ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸ್ಥೂಲರೂಪವಾದ ಚಿತ್ತಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನಲ್ಲಡುವುವು . . . ಭೂತ ವರ್ತಮಾನ ಭವಿಷ್ಯತ್ ಎಂಬ ಕಾಲಭೇದದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ ಪರಿಣಾಮವು ಲಕ್ಷಣಪರಿಣಾಮ (ಶಿಂಪ್ರಾ. ೦೮೩). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷಣ$_2$ (ನಾ). (ಉಕ) ಉಗುರು ತೆಗೆಯುವ ಸಾಧನ : ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಪುವವನಿಗೆ ಬಹಳ ಜಾಣ್ಮೆ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಗೂಪ). [?]

ಲಕ್ಷಣಂಬಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಅನುಸರಿಸು ; ಸೂತ್ರಬದ್ಧವಾಗು : ದಕ್ಷಿಣದೊಳ್ಕೀರವದಿಂ ಲಕ್ಷಣಂಬಿಡದು ಚತುರ್ಮುಖದಿಂ . . . ವಂಕ್ರಮನೋದುವಬ್ಜ ಭವನಂ (ಪಾಚಂ. ೦-೭೯ ಪ). [ಲಕ್ಷಣ$_1$ + ಬಿಡಿ$_1$]

ಲಕ್ಷಣಗೇಡಿ (ನಾ). ಶುಭಚಿಹ್ನೆಗಳಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಲಕ್ಷಣಗೇಡಿ ಹೆತ್ತಳೇ ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದ ಮಕ್ಕಳ (ಜಾಪಿ). [ಲಕ್ಷಣ$_1$+ಕೇಡಿ$_1$]

ಲಕ್ಷಣಗ್ರಂಥ (ನಾ). (ಭಾಷೆ, ಕಾವ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಗ್ರಂಥ ; ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರ, ವ್ಯಾಕರಣ ಇತ್ಯಾದಿ : ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗವು . . . ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಲಕ್ಷಣಗ್ರಂಥ (ಕಣಾ. ೦ ಪೀಠಿ); ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಲಕ್ಷಣಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅನೇಕವಾಗಿ ರಚಿಸಿದರು (ಜಾಸಂ. ೧೬೩). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷಣದೋಷ (ನಾ). [ತರ್ಕಶಾ] ಒಂದು ವಸ್ತು ಇಲ್ಲವೆ ಸಂಗತಿಯ ವಿಶಿಷ್ಟಗುಣಗಳ ನಿರೂಪಣೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಕೊರತೆ. ನ್ಯೂನತೆ: ಇದರಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಅಸಂಭವ, ಆತ್ಮಾಶ್ರಯ ಮತ್ತು ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯಗಳೆಂಬ ಐದು ವಿಧಗಳಿವೆ. 'ದೋಷ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷಣನಿಮಿತ್ತ (ನಾ). = ಲಕ್ಷಣ$_1$ ೧೩ : ಅಂತರಿಕ್ಷನಿಮಿತ್ತ ಭೌಮನಿಮಿತ್ತ . . . ಲಕ್ಷಣನಿಮಿತ್ತ ಭಿನ್ನನಿಮಿತ್ತ ಸ್ವಪ್ನನಿಮಿತ್ತ ಎಂದಿವಷ್ಟಾಂಗನಿಮಿತ್ತಮೆಂಬುವು . . . ಶರೀರದ ಹಲ ಕುಲಿಶ . . . ಶ್ರೀವತ್ಸ ಚಕ್ರ ಅನಲ ಕುಂಭ ಎಂಬ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶತ್ ಶುಭಲಕ್ಷಣಾಂಗಳಂ ನೋಡಿ ಶುಭಾಶುಭಂಗಳಂ ಪೇಟ್ಪುದು ಲಕ್ಷಣನಿಮಿತ್ತಮೆಂಬುದು (ಪಾಸಂ. ೩೩೬). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷಣವಂತ (ನಾ). ೧. ಶುಭಚಿಹ್ನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ಅದೃಷ್ಟವಂತ. ೨. ಬೆಲುವು ; ಸುಂದರ : ಹುಡುಗನು ಲಕ್ಷಣವಂತನೆಂದು ಅವನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೋಯಿತು (ಜಾಗೃ. ೦೮೩). [<ಸಂ. ಲಕ್ಷಣವತ್]

ಲಕ್ಷಣವಂತೆ (ನಾ). ಚೆಲುವೆ ; ಸುಂದರಿ : ಆ ಹುಡುಗಿ ತುಂಬ ಲಕ್ಷಣವಂತೆ (ರಾಷ). [ಲಕ್ಷಣವಂತ + – ಎ]

ಲಕ್ಷಣವಿಧಿ (ನಾ). ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯ ನಿಯಮ ; ಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕ್ರಮ ; ಕೋಷ್ಟಾಂಡದ ಪತ್ಯಕ್ಕಂ ಬಿಂದುಗಮುದಬಿಬುಗಮುಂ ಲೋಪ ವೃತ್ತಿ ಲಕ್ಷಣವಿಧಿಯಿಂ (ಕಬಾಪ. ೨೯೪). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷಣಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ದೈಹಿಕಬಿಹ್ನೆಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯರ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸ್ವಭಾವ, ಯೋಗ್ಯತೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಹೇಳುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಅಕ್ಷರ ಲಕ್ಷ ಗಂಧರ್ವ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ . . . ಸಾಮುದ್ರಿಕಶಾಸ್ತ್ರ ಲಕ್ಷಣಶಾಸ್ತ್ರ ಅಶ್ವಪರೀಕ್ಷೆ ಗಜಶಿಕ್ಷೆ . . . ಇವೆಲ್ಲವ ಕಲಿತಡೇನೋ (ಪುರಂದಾ. ೪೩-೩೦). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀಮಾ] "ಶಬ್ದದ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವು ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಹೊಂದದಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುವಂತೆ ಅದನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿ ಅರ್ಥ ಕೊಡುವ ಮತ್ತೊಂದು ವೃತ್ತಿ, ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತದೆ : ಇದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯೆಂದೂ, ಇದರಿಂದ ಬರುವ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥವೆಂದೂ ಹೆಸರು" (ಕಾಕೃಪ್ರ. ೨೫) : ಅರ್ಥವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಾಚ್ಯ, ಲಕ್ಷ್ಯ, ವ್ಯಂಗ್ಯವೆಂದು ಮೂರುವಿಧ ; ಈ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ (ಕ್ರಮವಾಗಿ) ವಾಚಕ, ಲಕ್ಷಕ, ವ್ಯಂಜಕಗಳೆಂದೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಕ್ಕೆ (ಅಥವಾ ವೃತ್ತಿಗೆ – ಕ್ರಮವಾಗಿ) ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿ, ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ, ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿ ಎಂದೂ ಹೆಸರು (ಕೃಪ್ರ. ೦೬೬). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷಣಾವ್ಯಾಪಾರ (ನಾ). = ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ : ಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯವಾದ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು (= ಅಭಿಧಾವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು) ಬಿಟ್ಟು ಗುಣವೃತ್ತಿಯಿಂದ (= ಲಕ್ಷಣಾವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ) ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಪ್ರಯೋಜನವೇ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದಷ್ಟೆ (ಕೃಪ್ರಾಕೋ. ೪೬). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷಣೆ (ನಾ). = ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ : ವಾಚ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಯದ ತಿಳಿನದಾವುದು ಲಕ್ಷಣೆಯುಲವಕ್ಕೆಕ್ಕವಂತಪುದು (ಅಪ್ಪಕ. ೩-೦೪) ; ಅರ್ಥಪ್ರಕರಣ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಶಕ್ಯಾರ್ಥವ ಹೇಳಕೂಡದೆ ಶಕ್ಯಾರ್ಥ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳದನ್ನು ಜೇಳಿದರೆ, ಅದು ಲಕ್ಷಣೆ (ಕೂಪುಗ. ೦೬೦) ; ಈ ಉಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣೆಯ ಚಮತ್ಕಾರವಿದೆ (ಕೃಲಕ್ಷಪ್ರ. ೩). [ಸಂ. ಲಕ್ಷಣಾ]

ಲಕ್ಷವರಾಳಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಏಳು ಬಗೆಯ ಮಿಶ್ರರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶೋಕವರಾಳಿ ವಸಂತವರಾಳಿ ಜೋಗಿವರಾಳಿ. . .ಲಕ್ಷವರಾಳಿ ನಾಗವರಾಳಿಯೆಂಬ ವರಾಳೀಸಪ್ತಕವೇ ಶುದ್ಧವರಾಳಿಗೆ ಮಿಶ್ರಂಗಳ್ (ಪಪಗೀ. ೨೩೩). [ಲಕ್ಷ್ಯ + ವರಾಳಿ]

ಲಕ್ಷಾಂತರ (ನಾ). ಲಕ್ಷಗಟ್ಟಲೆ ; ಬಹಳ : ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋದ ಲಕ್ಷಾಂತರ ಸೈನಿಕರ ವೈಕ ಸಾವಿರಾರುಜನ ಗೈರುವಿಲೆ ಆಗಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಪಪಚೋ. ೧೯೬). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷಾಧಿಕಾರಿ (ನಾ). ಲಕ್ಷಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಪತ್ತಿನ ಒಡೆಯ: ಲಕ್ಷಾಧೀಶ್ವರ: ದುರದೃಷ್ಟದಿಂದ ಲಕ್ಷಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದವನು ದರಿದ್ರನಾದನು (ಕೂಪ). [ಸಂ. ಲಕ್ಷಾ ಧಿಕಾರಿನ್]

ಲಕ್ಷಾಧಿಪತಿ (ನಾ). = ಲಕ್ಷಾಧಿಕಾರಿ : ಲಕ್ಷಾಧಿಪತಿ ಮಹಾತ್ಮರ ಮುಂದೆ ಬಂದು ಲಕ್ಷಲಕ್ಷಾಂತರದಿ ಹರಸುವೆವು ಬೇಡಿ (ಕಾಪ್ರ. ೦೫-೦೬). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷಾಧೀಶ್ವರ (ನಾ). = ಲಕ್ಷಾಧಿಕಾರಿ : ಅವನೊಬ್ಬ ಲಕ್ಷಾಧೀಶ್ವರ (ಕೂಪರು. ೩೦೦). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷಿತ (ಗು). ೧. ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಕುರುಹುಗಳನ್ನುಳ್ಳ. ೨. ಗಮನಕ್ಕೆ ಬಂದ : ಗಮನಿಸಿದ; ಗ್ರಹಿಸಲಾದ. ೩. ಗುರಿಯಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡ. (ನಾ). ೧. ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಚಿಹ್ನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಪೂರ್ವಾಪರವಿಷಯವಿಮಿಶ್ರಾರ್ಥವ್ಯಂಜನಾ ಯೋಗಸಂಕ್ರಮಣಲಕ್ಷಣಲಕ್ಷಿತಮಪ್ಪ [ಜಾಣಾಂ. ಲಕ್ಷಣಮಪ್ಪ] . . . ಶುಕ್ಲ ಧ್ಯಾನದೊಳ್ (ಕವಿಕ. ೬-೩೯ ಪ) ; ಅಕ್ಷೋಣಲಕ್ಷಣಲಕ್ಷಿತಂಗಳಪ್ಪ ಪುತ್ರನಂಗ ಪ್ರತ್ಯಂಗಂಗಳಂ ನೀಡುಂ ಭಾಮಿ ನೋಡಿ (ಕಂಪ್ರಕೃ. ೬-೦೮೨ ಪ) ; ತಾಪತ್ರಯದ ಲಕ್ಷಣಲಕ್ಷಿತವನಱಿದು . . . ಪಡೆವಂಗರಿದೆನಿಸುವುದದಾವುದ್ಯ (ಶುಪ್ಯಾಕಾ. ೨-೭೦). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುರಿಯಿಡು : ವನಿಗಡಯಂ ತೊಟ್ಟು . . . ಕೀಣಮುನಿಂದಟ್ಟು ಕಲಹಮನೊಡಂಬಟ್ಟು ಧಾಳಾಕ್ಷನಂ ಲಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡಿ (ನಂಗಳ. ೬-೨೬ ಪ). ೨. ಹೊಂದಿಸು ; ಅಳವಡಿಸು : ಸಕ್ಕದದ ತದ್ಭವಂಗಳ ಲಕ್ಷಣಮಂ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಿಸಿ ಪೇಟ್ಟಿಂ (ಕಬಾದ. ೨೫೩). ೩. ಗಮನಿಸು ; ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಪರಿಗಣಿಸು : ತದಾಸ್ಯದ ಗಂಧವಂತೆ ತದ್ಗಂಧಮೆಂದು ಲಕ್ಷಿಸುಗವಳಂ (ಕೂಗೋಚ. ೦೦-೩೪) ; ರಚಿತಮಾಯ ವಿವಾಯ ಮಾಯಾನಟಿತ ಮಾಯಾಧಾರ . . . ಲಕ್ಷಿಸಿ ಕರುಣಿಸುವುದು (ಕಾಬ್ಯಾ. ೬೦೪ ೭-೧೦) ; ಸೇವರೂ ಸಹ ಅವಶ್ಯವಿದ್ದಾಗ ಅಪ್ಪಿ ಅವಳೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿರುತ್ತಾರೆಂಬುದನ್ನಾದರೂ ನೀವು ಲಕ್ಷಿಸಿರುವಿರೋ ? (ಪಪಾಂಕ. ೪೬೯). [<ಲಕ್ಷ್ಯ + – ಇಸು]

ಲಕ್ಷುಮಿ 'ಲಕುಮಿ' ನೋ.

ಲಕ್ಷೆ 'ಲಕ್ಷ್ಯ' ನೋ.

ಲಕ್ಷ್ಮ (ನಾ). ೧. ಗುರುತು ; ಚಿಹ್ನೆ ; ಕುರುಹು : "ಅಭಜ್ಞಾನಚಿಹ್ನ ಲಾಂಛನ ಲಕ್ಷ್ಮಾಖ್ಯಂ" (ಪಪ್ರಾಕೋ. ೦೨-೬೯). ೨. ಚಂದ್ರನಲ್ಲಿರುವ ಕಳಂಕ ; —ಕರೆ : "ಮೃಗಃ . . . ಲಕ್ಷ್ಮ, ಲಕ್ಷಣಂ, ಕಳಂಕಃ . . . ಈ ೨ ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ ನಡುವಣ ಕರ್ಪು" (ಪಪಾಮು. ೯-೧೪) ; ನಗೆಯಂಬೀ ನೆವದೆ ಬೆಳಗೀ ಮೊಗಮಂಬೀ ನೆವದೆ ಶಿಂಗಳೊಳಗೆಸೆದಾದಂ ಸೊಗಯಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ ಲೋಚನಯುಗಮೆಂಬೀ ನೆವದೆ ಲಕ್ಷ್ಮವೆನೆ ತದ್ವ್ಯಜಂ (ಕಾದಾ. ೬-೨೬) ; ತೆಳ್ಪಂ ತಾಳ್ದ ಚಂದ್ರೋಪಲಮಮಳಶರತ್ಪೂರ್ಣಶುಭ್ರಾಂಶುವಂ ಸಂತಸದಿಂದಂತಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಿರ್ದೆರಲೆವಱ್ ಲಸಲ್ಲಕ್ಷ್ಮಮಂ ಪೋಲ್ತು (ಕಬ್ಭಾ. ೬-೬೬) ; ಚಂದ್ರಮಧ್ಯವಟಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೈನಿರ್ಮನೆನೆ ಲಕ್ಷ್ಮ [ಪಾಣಾಂ. ಕ್ಷ್ಮ] ಮೊಪ್ಪುಗುಂ (ಪಾಪಪ್ರ. ೦೦-೬೨). ೩. ಮುಖ್ಯವಾದುದು ; ಪ್ರಮುಖವಾದುದು. [ಸಂ. ಲಕ್ಷ್ಮನ್]

ಲಕ್ಷ್ಮಣ (ನಾ). ೧. ಗುರುತುಳ್ಳದು ; ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳದು. ೨. ಶುಭ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ಭಾಗ್ಯಶಾಲಿ ; ಸುದೈವಿ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಸಾರಸ. ೪. ದಶರಥನ ಮಗ ; ರಾಮನ ತಮ್ಮ ; ಸೌಮಿತ್ರಿ : ಎದ್ಮುದಂಗಂ . . . ರಾಮಂಗಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂಗೆವಾನತನಾದಂ (ಕಂಪಾರಾ. ೬-೭೩) ; ಧರಣಿಜೆಯ ಬಿಜ್ಜುನುಡಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ತೆರಳಿದನಭಸಂಧಿಯಲಿ ಸೀತಾತರುಣಿಯನು ಕದ್ದೊಯ್ದನವಯಿಲಾ ದಶಗ್ರೀವ (ಕೂಪಣಾ. ೬-೯ ಸೂಪಪ) ; ಹಿಂದೆ ಶೂರ್ಪಣಖಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣವನಂಡಲೆದು ಪಡೆದಂದಮಂ ನೆನೆದು (ಕೃಪಣಾ. ೦೬-೦೪). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷ್ಮಣಕಂದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಡ್ಡೆ : "ಮಂಜಿಷ್ಠಾ—ಮಂಜಿಷ್ಠೆ. ಲಕ್ಷ್ಮಣಕಂದ" (ಓಪಧಿ. ೦೦೬). [<ಸಂ.ಲಕ್ಷ್ಮಣಾಕಂದ]

ಲಕ್ಷ್ಮಣಕ್ಕಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣು ಸಾರಸಪಕ್ಷಿ : "ಸಾರಸಾ, ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ—ಈ ೨ ಸಾರಸಿ" (ಪಣಾಮು. ೨೦-೨೦) ; "ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ. ಸಾರಸಸ್ಯ ಯೋಷಿತ್—ಹೆಣ್ಣಾಜಲಪಕ್ಷಿ" (ಸಿಣಾಂಕಿ. ೦೬೦). [ಸಂ. ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ]

ಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ೧. ಸಂಪತ್ತು ; ಐಶ್ವರ್ಯ ; ಭಾಗ್ಯ. ೨. ಸುದೈವ ; ಅದೃಷ್ಟ. ೩. ಏಳಿಗೆ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ; ಯಶಸ್ಸು. ೪. ಚೆಲುವು ; ಶೋಭೆ ; ಸೌಂದರ್ಯ : "ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಶ್ರೀ, ಕಾಂತಿ, ವಿಭ್ರಮ ಮೆಂದಿವು ಶೋಭೆಯಲ್ಲಿಯುಂ ವರ್ತಿಸುಗುಂ" (ಕಣಾಮು. ೨೩೬-೩೬) ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಎಂಬ ಎರಡು ಪದಗಳೂ ಸೌಂದರ್ಯವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ

ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿವೆ (ಶಾಂಪ. ೪೪). ೫. ಐಶ್ವರ್ಯ ಮತ್ತು ಸೌಂದರ್ಯಗಳ ಅಧಿದೇವತೆ : ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹೆಂಡತಿ : " ಶರಧಿಸುತೆ ರಾಮೆ ಗೋವಿನಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಪದ್ಮಮಂದಿರೆ . . . ಮನ್ಮಚಮತೆಯಿನಲು ಸಿಗಕ್ಕುನಾವುಂ " (ಪುಂಗಣಾ. ೬-೦೯) ; ತಕ್ಕೆಯೊಳ್ ಕೆಡೆಗಡೆಯುವ ಸ್ವಪವಿತಂಬಮಿವೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ನಿನ್ನ ದೂಸಱಿನಲ್ಕೇ (ಗದಾಯು. ೯-೬) ; ಆದಿಶಕ್ತಿಯು ಮಗ ವಿಷ್ಣು ಅವನ ಅರ್ಧಾಂಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿ (ಜಾಪ. ೬೩೨) ; ಭಾಗ್ಯದ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಬಾರಮ್ಮಾ ನಮ್ಮಮ್ಮಾ ನೀ ಸೌಭಾಗ್ಯದ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಬಾರಮ್ಮಾ (ಕೃದಂದ. ೦-೫೦೦ ಪ್ರಸ್ತಾ). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕರಿಯ ಉಗುನಿ : ಕೃಯಿಯುಮಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ಪೇಣ್ ಮಲಬೂರಿಬೆಯುಂ ಪಯೋನ್ತಿತಂ ಕುಡಿಗಾಜ್ಯಪ್ರಯುತಂ ಮೇಗಂಬಿನೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಬೇರಂ ಸಸ್ಯಮೆಱಿಗೆ ಗರ್ಭಿಣಿಯಕ್ಕುಂ (ಕೋಗಳಾಸ. ೯-೦೭೭) ; ತಿಗಡ ಪರಾಪಕೋಕ ಕೆಲಂದೆ(ದೇ)ಗು . . ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೆಂಬ ಗಿಡು ಪುಟ್ಟದ ತಾಣಮನೊಗ್ಗಾಗಿ ನೀಂ ಬಗೆಯುವಱಿಂದ ತೆಂಕೆರಡು ಕಯ್ಯಾರಲಕ್ಕುಗುಬ್ಬಂದು ಧಾರೆ ಬೇಗೊಗೆಗು (ಅಕ್ಕಪ. ೧೦-೫೫). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ : " ಯೋಗ್ಯ, ವೃದ್ಧಿ, ಸಿದ್ಧಿ, ಲಕ್ಷ್ಮಿ – ವೃದ್ಧಿಯೆಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯಂ " (ಣಾಶಾ. ೪)- ೮. ಅರಿಸಿನ. ೯. ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ವಿಷ್ಣುಮಹೀಶಂ ಸಲೆ ತಾನೆ ವಿಷ್ಣುವೆನಿಪಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀವಧೂವಲ್ಲಭಂ (ಎಳೆ. ೪. ೪೫೫೯. ೬೨-೦೭ ; ೨೧೧೨). ೧೦. [ಸಂಗೀತ] ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಆರ್ಯಾಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಆರ್ಯಾಭೇದಗಳನ್ನು (ಸಂಗೀತ)ರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ (ಪಟ್ರ. ೦೦೩).

ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಸು = ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಚಿತ್ರವಿರುವ ಕಾಸು · ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಸುಗಳನ್ನು ಪೋಣಿಸಿದ ಸರವನ್ನು ಅಭರಣವಾಗಿ ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಭೂಪ).

ಲಕ್ಷ್ಮೀಜೇಳು = ಜರಿ ; ಸಾವಿರಕಾಲು ಜೇಳು : ಲಕ್ಷ್ಮೀಜೇಳು ಕಂಡರೆ ತುಂಬ ಅದೃಷ್ಟವೆಂದು ಅನೇಕರ ನಂಬಿಕೆ ಇದೆ (ಕೃಷ್ಣ).

[ಸಂ. ಲಕ್ಷ್ಮೀ]

ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಟಾಕ್ಷ (ನಾ)· ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಕೃಪೆ ; ಸೌಭಾಗ್ಯ : ಶ್ವೇತಚಾಮರವನ್ನುಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ . . . ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಟಾಕ್ಷಕ್ಕೂ ಅವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿ . . . ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಬಳುವು ಉಂಟಾಗುವುದು (ಪಟ್ಯ. ೩೬).

[ಸಂ.]

ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತ (ನಾ)· ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪತಿ ; ವಿಷ್ಣು : ಇಂತು ರಮೆಯಮನೋರಥಂಗಳ ಸಂತಸವನೀವುತ್ತ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತವಸಿದಿರೆ (ಕಾಶಿಖ. ೪೪-೩೩) : ಮುಂದೆ ಸುರಪುರದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತನಾವ ತೆಱದಿಂದ ಪರಿಹರಿಪುದನೊ 'ತನ್ನ ಶರಣಾಗತರನೊಂದುಪಾಯದೊಳುಳುಹದಿರನೆಂದು ಧೈರ್ಯಮಂ ತಾಳ್ದರಿಂದ್ರಾದಿ ಸುರರು (ಕೃಪಾಣ. ೯-೩೨). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷ್ಮೀಧವ (ನಾ)· = ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತ : ಲಕ್ಷ್ಮೀಧವನ ಕಳುಹಿದನಿತ್ತ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನು ಸುಯೋಧನನ (ಪಾಣ್ಡವ. ೦೦-೦೦)· [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷ್ಮೀನಿಡ (ನಾ)· ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ವಾಸಸ್ಥಳ ; ಸಂಪಿಸಂಪತ್ತುಗಳ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ : ಆ ನಾಡಿಂಬ ಸರೋವರಕ್ಕೆ ವಿಕಸತ್ಪಂಕೇಜಮೆಂಬಂತೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಿಡಂ ಭುವನೋನ್ನತಂ . . . ಕಾಕಂದಿನಾವಮಂ ಪುರಂ (ಕಪ್ಪ. ೯-೦೯)· [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ (ನಾ)· ೧· = ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತ : ನಿಜೈನಿಕವನಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಿದ ದೇವಪುರ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯ ಮೈದುನಂ ಮುದದೊಳು (ಕೃಪಾಣ. ೯-೦೮). ೨. ಸಿರಿವಂತ; ಧನಿಕ : ಲಕ್ಷ್ಮೀಪುತ್ರರೂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಗಳ್ಗೂ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕಡೆಗೆ ತಮ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ತಿರುಗಬೇಕು (ಕಾಪಾಣ. ೯೭).

ಲಕ್ಷ್ಮೀಪುತ್ರ (ನಾ)· ೧· ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮಗ ; ಕಾಮ ; ಮನ್ಮಥ. ೨. ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ ; ಧನಿಕ : ಲಕ್ಷ್ಮೀಪುತ್ರರೂ. ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಗಳೂ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕಡೆಗೆ ತಮ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ತಿರುಗಬೇಕು (ಕಾಪಾಣ. ೯೭) ; ಬೂರ ಹೊರಗೆ, ಊರಿಗೆ ತಾಗಿಕೊಂಡು, ಲಕ್ಷ್ಮೀಪುತ್ರರಾದ ಬರ್ಮಾ ಮನೆತನದವರು ಕಟ್ಟಿಸಿದೊಂದು ದೇವಾಲಯವಿದೆ (ಆಂಪ್ರ. ೪೩)· [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷ್ಮೀರಮಣ (ನಾ)· = ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತ : ಓಲಸನಿಕಂ ಮಾಡಿದಂದಿನ ಕನಾಟಿನಗ್ಗದ ಹಾಳೆಹಳನಿಂತಡಸಿ ಬಂದಾದರುತ್ತ ಲಕ್ಷ್ಮೀರಮಣನಳುಕಿದನು (ಅಸ್ತ ೪೮-೬೨) : ಎಳನಗೆಯು ದೆಬ್ಬಿಂಗಳು ಪನಿಸುವ ದೇವಪುರ ಲಕ್ಷ್ಮೀರಮಣನಾಸ್ಥಚಂದ್ರನಾನಂಪ್ರಮಂ ಜನಗೀಯಲಿ (ಕೃಬಣಾ. ೦-೦). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷ್ಮೀಲೋಲ (ನಾ)· = ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತ . ಲಕ್ಷ್ಮೀಲೋಲನಾಜ್ಞೆಯಲಿವರು ಬಲಿದರು ತಮ್ಮ ವೈಸರವ (ಕಾಬ್ಯಕಾ. ೬-೦) ; ಜೀಯು ಚಕ್ರಿಯೆ ಭೀತವಾಸ ಲಕ್ಷ್ಮೀಲೋಲ . . . ಬಿಟಿಸು ಸಂಸ್ಕಾರವಾಗದಿದೆನ್ನನು (ಕೃಬಣಾ. ೦೩-೨೬). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷ್ಮೀವಲ್ಲಭ (ನಾ)·= ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತ : ಅವ್ಯಾಹನಂ . . . ಲಕ್ಷ್ಮೀವಲ್ಲಭಂ ಗೆತ್ತಿದಾ ಗಗನಸ್ಪೃಕ್ಸಮ ಹೇಮಮಂಡಪಮಿಸರ್ ಸಾಲ್ದುಕ್ಕು ಹೇಮಾಚಲಂ (ಜಗಪ. ೦-೨೩). [ಸಂ]

ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ (ನಾ)· ೧. ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಒಡೆಯ ; ವಿಷ್ಣು : ಮಂಗಳಂ ಜಯ ಮಂಗಳಂ . . . ಕ್ಷೀರಸಾಗರವಾಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶಗೆ (ಶ್ರೀಪ. ೩-೦೫೮-೨); ವಿರಚಿಸಿದಂ . . . ಹೃದ್ವನಜದೊಳ್ದೇವಪುರದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ ಪದದ್ವಯ ವನವರಗಂ ಧ್ಯಾನಿಸುವರಡಿಗಳಂ ಸದ್ವಿನಯದಿಂ ಭಜಿಪ ಬಲ್ಪಿಂದ (ಕೃಬಣಾ. ೦-೦೦). ೨. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಜೈಮಿನಿಭಾರತವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಕವಿ : ವಿರಚಿಸಿದಂ . . . ಅಗ್ಗಣಮಾಂಕಿನ ಸುತಂ ಸದ್ವಿನುತಕರ್ಣಾಟಕವಿಜೊತ ಮನೈತ್ರ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶನೆಂಬೊರ್ವನು (ಕೃಬಣಾ. ೦-೦೦). ೩. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳದ ಹೆಸರು : ವರಾಳರಾಗದ ಇವರ ವರ್ಣವೂ. ೧೦೮ ತಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶತಾಳವ ಶಿಲ್ಪಾನವೂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಕೃತಿಗಳು (ಸಂಗೀಕ. ೩೩).

[ಸಂ.]

ಲಕ್ಷ್ಯ (ಗು)· ೧· ಗುರುತಿಸಲ್ಪಡುವ. ೨. ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದ ; ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. ೩. ಗುರಿಯಿಡಬೇಕಾದ; ಉದ್ದೇಶಿಸತಕ್ಕ· ೪· ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ; ಗಣನೀಯ. ೫. ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೬. ಏವರಿಸಬೇಕಾದ. ೭. ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಸೂಚಿಸುವ. (ನಾ)· ೮. ಗುರುತು ; ಚಿಹ್ನೆ. ೯. ಗುರಿ ; ಧ್ಯೇಯ; ಉದ್ದೇಶ : "ಶರವ್ಯ [ನಿಮಿತ್ತ] ವೇಧ್ಯಮಂತದು ಲಕ್ಷ್ಯಂ" (ಪಟ್ಯ. ೪೫-೦೬) ; ನೆರೆದಿನಿರುಮಿಾ ಲಕ್ಷ್ಯವಿರದಕ್ಕಟ ಸರದ ತೆಗೆಯಲಾರ್ತಿರುಮಿಲ್ಲಾ (ಸಣಪಾ. ೨-೩೨) ; ಸ್ಮರಶರಸಂಧಾನಕ್ಕಂಬುರುಹೇಕ್ಷಣೆ ಲಕ್ಷ್ಯಮಾಗೆ (ಪಾಂಶಿಪ್ರ. ೯-೩೨) ; ತಮ್ಮೂರುಘಟಿಯನು ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಣ ಭೇದಭಂಗಿಗಳ ಸಾರತರ ಕೋದಂಡಪಂಡಿತರಾರಯಿಕೆಯಲಿ ತಱುದಿ ನಿಂದರು (ಕಾಪ್ಯಾ. ೪೦-೨೬). ೧೦. ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾದುದು ; ದೃಷ್ಟಾಂತ ; ನಿದರ್ಶನ : ವ್ಯಸ್ತುತಮೆಂಬುವಲಂಕೃತಿ ವಿಸ್ತರಮಿಂತಕ್ಕುಮದಱ ಲಕ್ಷ್ಯ ವಿಭಾಗಂ (ಕಾಲಾ. ೬-೦೬೯); ತಾಂಡವಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಯಮಿದೆಂಬಂತಿರೆ ದೇವಮನುಜ ಸಭೆಗಿಟ್ಟರಿ ಬೆಚ್ಚರ ದಿವಿಜನಾಯಕಂ ನರ್ತಿಸಿದಂ (ಪಟ್ಟಿ. ೦೩-೦೨) : ಗುಣವರ್ಮ ಶ್ರೀಪುಷ್ಪಯರ ಹೊನ್ನನ ಹಂಪನ ಸುಜನೋತ್ಕಂಸನ ಸುಮಾರ್ಗಮಿದಜಿಂಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯಂ (ಕಬಾದ. ೪ ೫೦೪). ೧೧. ಗಮನ ; ಧ್ಯಾಸ ; ಅವಧಾನ : ಈ ಏಸುಮಂಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಡೆಯುವವನಿಗೆ ಬಹುತರ ಕೋಗಗಳು ಬರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಪುಂಆಯು. ೯-೩೩); ಒಂದು ಕೊಂಬೆಯುಳ್ಳ ದೊಡ್ಡ ಕವಿಯ ಮರದ ಕೊರಡು ಅವನ ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಎಳೆಯಿತು (ಪಾಣಾ. ೪೪)- ೧೨. ಕೋರಿಕೆ ; ಕಪಟ ; ಮೋಸ : ಲಕ್ಷ್ಯದೀಪಾರಾಧನೆಯ ಹಬ್ಬವೆಂದು ಲಕ್ಷಾಧಿಪತಿಮಹಾತ್ಮರ ಮುಂದೆ ಬಂದು ಲಕ್ಷಲಕ್ಷಾಂತರವ ಹರಸುವೆವು ದೇವಿ. ಲಕ್ಷ್ಯವೇನುಂ ಬೇಡ ; ಮನವೊರಿದು

ನೀಡಿ (ಕಂತ್ರಿ. ೦೩-೬). ೧೫. ಪಾತ. ಲಕ್ಷ್ಯ, ಶೀಘ್ರ, ಘಾತ ಮತ್ತು ಬಹುವೇಗವೆಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪಾತಂ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಶೀಘ್ರಂ ಘಾತಂ ಬಹುವೇಗಮೆಂಬಿವಯ್ದೇಸಿನೊಳಂತೀತನ ಮೊರೆಯಿಲ್ಲೆನಿಸಿದುದಾತನ ಬಿಲ್ಬಲ್ಮಿ ಸುರಿನಂಬರತಲದೊಳ್ (ಕಂತಿಪು. ೧೪-೦೫). ೧೪. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ: ನೂರುಸಾವಿರ : ಲಕ್ಷ.- ೧೫. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಅರ್ಥ : ಅರ್ಥವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಾಚ್ಯ, ಲಕ್ಷ್ಯ, ವ್ಯಂಗ್ಯವೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ (ಕೃಷಿ. ೦೬೭) ; ಲಕ್ಷಣೆಯೆಂಬ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತೋರುವರ್ಥವು ಲಕ್ಷ್ಯವು (ಜೀಪಂಗ. ೧೩೦).

ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ತರು = ಗಮನಕ್ಕೆ ತರು : ಆ ವಿಚಾರವನ್ನು ಅವನ ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ತಂದರು (೬೩೨). ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ಬಾ = ಗಮನಕ್ಕೆ ಬರು ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬರು : ಹಿರಿಯರ ಬುದ್ಧಿಮಾತು ಅವಳ ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ಬರಲಿಲ್ಲ (೬೩೨). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷ್ಯಕೊಡು ' ಲಕ್ಷ್ಯಗೊಡು ' ನೋ.

ಲಕ್ಷ್ಯಗೊಡು, ಲಕ್ಷ್ಯಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಗಮನ ಕೊಡು ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳು : ಕರಗಿದಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿಬೆ ಎರಕಹೊಯ್ದಿರಿ ನನ್ನನೆ ಹೋದ ಹೋದೆಡೆ ಲಕ್ಷಲಕ್ಷದಿ ಲಕ್ಷ್ಯಗೊಟ್ಟರಿ ಸುಮ್ಮನೆ (೨೦೮೫. ೩೨-೦೦) ; ಅತ್ತ ಕಡೆಗೆ ಹೆಜ್ಜಾಗಿ ಲೆಕ್ಷ್ಯಗೊತದವನಂತೆ . . . ನೋಡುವುದರಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀನನಾಗಿದ್ದನು (೨೦೦೪. ೫೬). ಲಕ್ಷ್ಯಕೊಡು : ಅವನ ಎಲೆಗಳ ಕಡೆಗೇ ಲಕ್ಷ್ಯ ಕೊಟ್ಟರೂ ತನ್ನ ಆಟವನ್ನು ಸಹ ಬಾಳ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದೆ ಆಡುತ್ತಿದ್ದನು (೨೦೧೦೫. ೩೨). [ಲಕ್ಷ್ಯ + ಕೊಡು]

ಲಕ್ಷ್ಯಚ್ಯುತ (ನಾ). ಗುರಿ ತಪ್ಪಿದವನು : "ಲಕ್ಷ್ಯಚ್ಯುತಂ ತಪ್ಪರೆಚ್ಚಸಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗಣ. ೬೬-೬೩). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷ್ಯಭಾವ (ನಾ). ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಗುರಿ ; ಮುಟ್ಟಿ ಬಯಸಿದ ಸ್ಥಳ : ಬಸವಣ್ಣ ಸಂಗಮಕ್ಕೆ ಚೆನ್ನಬಸವಣ್ಣ ಉಳುವಿಗೆ ಪ್ರಭು ಕದಳಿಗೆ ಮಿಕ್ಕಾದ ಪ್ರಮಥರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಲಕ್ಷ್ಯಭಾವಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಿಯನೆಯ್ದಿಹರು (೨೦೧೮೩. ೦೦೫-೧೧೦). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಿತ (ನಾ). ಗುರಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಡೆಯುವವನು; ಗುರಿಯನ್ನು ಭೇದಿಸುವವನು : "ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಿತನೆನಲು ಜಾಗಲೆಸುವನಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗಣ. ೬೬-೬೫). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷ್ಯವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಗಮನ ಕೊಡು ; ಎಚ್ಚರವಹಿಸು ; ಗುಡಿಸುವಾಗಲೂ ಮೂಲೆಗಳ ಕಡೆಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಮರೆಯಬಾರದು (೨೦೨೫. ೪೯). [ಲಕ್ಷ್ಯ + ಇಡು]

ಲಕ್ಷ್ಯಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಗುರಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವುದು ; ಉದ್ದೇಶ ಸಾಫಲ್ಯ : ಗುರು ಲಕ್ಷ್ಯಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲೆನೆ ಪಾವಂಬಂ ಪರಿದು ಪಿಡಿವು ವೇಗಂ ತರ್ಪಂತಿರೆ . . . ಮರುತ್ಪುತಂ ಪರಿದಂ (ಗಣಪು. ೬-೨೯) ; ನಿಯಮಿಸುವರ್ ತ್ರಿವಿಧಧನುಃಪ್ರಯೋಗದೊಳ್ ದೃಷ್ಟಿಮುಷ್ಟಿ ಶರಸಂಧಾನಕ್ರಿಯೆ ಲಕ್ಷ್ಯಸಿದ್ಧಿ ನಿಜಶಿಕ್ಷೆಯಿನನುಪಮಮಾಗೆ ಜಕುರಬಾಪಾ ಚಾರ್ಯರ್ (ಕಕ್ಕಕ. ೨-೨೪). ೨. ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವಿಕೆ ; ನಿದರ್ಶನಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ತೋರಿಸುವಿಕೆ : ಧಾತುಗಳವು ನಾನಾರ್ಥೋಪೇತಂಗಳ್ ಲಕ್ಷ್ಯಸಿದ್ಧಿವಿಡಿದುವನೆಱ್ದು . . . ಪೂಸಿಗೆ (ಕಡೂದ. ೫೫೦). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] "ಒಂದೊಂದು ಕಡೆ ಶುದ್ಧ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವು ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಹೊಂದದಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುವಂತೆ ಅದನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿ ಅರ್ಥಕೊಡುವ ಮತ್ತೊಂದು ವೃತ್ತಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತದೆ ; ಇದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯೆಂದೂ ಇದರಿಂದ ಬರುವ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥವೆಂದೂ ಹೆಸರು" (ಕಾ-ಶಾ. ೧೪) ; ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳು ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಗಳಿಂದ 'ಸೂಚ್ಯ'ವಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥವಾಗುವವು (ಕೃಶಿ. ೦೬೭). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷ್ಯ (ನಾ). ಗುರಿಯಾಗಿ ಒಳಸುವ ಸಾಧನ; ಗುರಿಹಲಗೆ : ಆದು ಜೋಗಿ ಒಂದು ಗುಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವ ಗುರಿಯನ್ನು (Target) ಹೊತೆದು, ಅಲ್ಲಿಯೇ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವುದೆಂದು ಊಹಿಸುವ . . . ಗುಂದು ಹೊಡೆಗಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಯವು ಬಿಡುವಾಗುತ್ತದೆ (೨೪೭೯. ೦೪). [ಸಂ ಲಕ್ಷ್ಯ]

ಲಖಿಗಡುಗೆ ' ಲಕ್ಷಗಡುಗೆ ' ನೋ.

ಲಖ್ಖ ' ಲಕ್ಷ ' ನೋ.

ಲಖ್ಖಣ ' ಲಕ್ಷಣ ' ನೋ.

ಲಖ್ಖಾಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೈನ್ಯ (?) : ಕುರಿಗನಳ ಪದಾತಿಲಂ ಬಿಲ್ಲಿಗ ಲಖ್ಖಾಣ ವಗ್ಗಸೆನೆ ಬಹುವಡೆಯಿಂ ಬೆಳಗವತ್ತಿಯ ಕೊಟ್ಟಿಯಂ ಮುತ್ತಿ ಪಟ್ಟಿ ಧುರದೊಳು ಬಲಗೊಂಡ ಶಕ್ತಿ . . . ತಕ್ಕಜದಂ (ಪೃಥ್ವಿ. ೦೯೨೨. ೬೬-೬ ; ೧೧೬೬). [ಲಖ್ಖ + ಆಣೆ]

ಲಖ್ಖೆ 'ಲಕ್ಷ' ನೋ.

ಲಗಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ಷಟ್ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ವೃತ್ತವು ವಿಷ್ಣನೆಯದು ಎಂಬುದನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ವಿಧಾನ : ಏಕದ್ವ್ಯಾದಿ ಲಗಕ್ರಿಯೆಯಿಂತಕ್ಕುಂ . . . ಈ ಪ್ರಕ್ರಿಯವು ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಲಘುವಿರುವ ವೃತ್ತವೆಷ್ಟು ? ಎರಡು ಲಘುವಿರುವ ವೃತ್ತವೆಷ್ಟು? ಎಂಬ ಒಂದು ಎರಡು ಮೊದಲಾಷ್ಟುಲಘುಗಳಿರುವ ವೃತ್ತಗಳ ಲೆಕ್ಕವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ (ಛಂದೋಅಣ. ೬-೯). 'ಷಟ್ಪ್ರತ್ಯಯ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಲಗಕ್ರಿಯಾ]

ಲಗಡ್ಡ ' ಲಗಡು ' ನೋ.

ಲಗಡ್ಡ, ಲಗಡಿ, ಲಗುಡಿ (ನಾ). ೧. ಹೊಡೆತ ; ಪೆಟ್ಟು ; 'ಲಗಡಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು : ಮುಷ್ಟಿ ಕಮ್ಮಂದಿ ಮುಹುದಂ ಜವಕ್ಕವಡಿ ಪಾಸಗೆ ಕಕ್ಕವಮುಮ್ಮಹಗ್ಗಮಾತರಲಗಡಂ . . . ಪಟ್ಟಿ ಕತ್ತರಿಗಳಿನಿಪ್ಪ ಜಟ್ಟಿಗರ ಬಿನ್ನಣಮೊಪ್ಪೆ ಕಡಂಗಿ ಕಾದಿರ್ (ಕೃಷ್ಣ. ೨೬-೦೬). ಲಗಡಿ : ೨. ತರಹಕ್ಕದಲಿ ತವಕಿಸುವ ಲಗಡಿಯಲಿ ಲುಟಕಟಿಸುವಂತರಲಗಡಿಯಲಿ ಲಾಲಿಸುವ . . . ದಿನ್ನಾಣದಲಿ ಹೆಣಗಿದರು (ಕಾಪ್ಯ. ೦೯-೨೩) ; ಸಳದು ತಿರ್ಪನೆ ತಿರುಗಿ ಲಗಡಿಯು ಲೂಳಯ ವಯವಾಡಿನಲಿ ನೆಲಕಪ್ಪಲಿಸಿದೊಡೆ (೨೯೬೫. ೬-೩೩). ಲಗುಡಿ : ೩. ಕೋಲು ; ದೊಣ್ಣೆ : 'ಲಗುಡಿಗ' ಪರಾ ೪. ಕೋಲುಬಾರ ; ವೇತ್ರಧರ : ಪೊಜೆ ಲಗುಡಿ ಭಾಯಿಪಯ್ಯ ಲಗುಡಿಗರ ಧರ್ಮ್ಮವಾಗಿ ಕವ್ಯ ತಜಿಯಂ ಬಿಟ್ಟು ನರಸಿಂಘಯ್ಯನ ಮಗ ಸೋಮನಾಥಯ್ಯನು (ಶಾಇಇ. IX-i. ೦೦೬-೦೯ ; ೧೦೦೦). [< ಸಂ. ಲಗುಡ]

ಲಗಡಿ 'ಲಗಡ್ಡ' ನೋ.

ಲಗಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆ : ಬಾರಿಸು ; ಲಗಾಯಿಸು : (೪). ೨. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದೆಲ್ಲಿ ಲಗಡವೆಂಬ ಪಟ್ಟನ್ನು ಹಾಕು : ಬಿಗಿವ ಬಿಡಿಸುವ ಬಿಡಿಸಿದಾಕ್ಷಣ ತೆಗೆವ . . . ಬಗಿವ ಬಳಸುವ ಬಂಧಗತಿಯಲಿ ಲಗಡಿಸುವ ಲೋಕ್ಕೀವೀರರು ಹೊಕ್ಕು ಹೊಣಗಿದರು (ಕಾಪ್ಯ. ೬-೨೬) ; ಹೊಗುವ ಹೊಳಕುವ ಬಿಗುವ ಬಾಗುವ ಲಗಡಿಸುವ ಲಾಗುಗಳ (೨೦೦೫. ೦೬-೨೨). [ಲಗಡ್ಡ + — ಇಸು]

ಲಗಡು, ರಗಡ, ಲಗಡ್ಡ, ಲಗಡಿ, ಲಗುಡ್ಡ (ನಾ). ಒಂದು ಮಾಂಸ ಭಕ್ಷಕ ಪಕ್ಷಿ ; ಗಿಡುಗ ; ಡೇಗೆ : ಒಬ್ಬರ ಕಂಡೊಬ್ಬರ ಮನದೊಳು ಕ್ರೋಧ ಹಬ್ಬಿತು ದೊರೆ ದೊರೆಗಳಗ ಕ್ಬುಕ್ಕಿ ಗಿಳಿಂಡು ಲಗಡು ಸಾಳುವ ನಾನು ತಬ್ಬಿಕೊಬರೆ ಬರುವಂತೆ (೨೦೦೫೦. ೨-೧೦) ; ಲಗಡಿನಂತೆಲ್ಲಿ

ಲಂಗಿಸುವ ಹೋರಾಟದ ವಿಗತವಮಲ್ಲರುಗಳೊಬ್ಬದೆನು (ಕಂವಿ. ೨೦-೧೩); ಪಕ್ಷಿಗಳ ಗೂಡು ಗುಂಪುಗಳ ಗುರ್ಯಾಡುವ ಗಿಡುಗ ಲಗಡು ಪಿಜ್ಜುಗಳಂ (ಕಗಂಂ. ೩೦-೭). **ರಗಡ** : ರಗಡನೆತ್ತಲು ರಾಯಗುಲಗೀಜಗಖಿಗಾವಳಿ ದೆತ್ತ ಸಿಂಹದ ನೆಗೆತಮೆತ್ತಲು ಹರಿಣಪ್ಲೋತಮದೆತ್ತ ಪರಿಕಿಸಲು (ಕಂವಿ. ೧೦-೨೦). **ಲಗಡ**$_1$: ಕುಕ್ಕುಭ ಲಗಡ ಸಲೆ ಕೂಕುಟಗ . . . ಕ್ಕುಕ್ಕೆ ಪೆಬ್ಬಕ್ಕೆಗಳ ನೋಡಿದವು (ಪುರಂ. ೩-೯) : ಎರಗುವ ಲಗಡ ನಂದದೊಳಪಾರಸುಭಟರ ಕಗುಲಿ ವೊಗದೋರಿದವು ಬೆನ್ನಂ ದೋಳೆ ಯಂಬುಗಳು (ಕಂವಿ. ೦೬-೪). **ಲಗಡೆ** : ಲಗಡೆ ರಣಹದ್ದು ಸುಳಿವ ಕಾಳಿಂಗ ಹಂಸ ಚಕೋರನ ಬಳಗವೊಪ್ಪತು ವನದೊಳು (ಗೋಪಾಡು. ೩-೦೨). **ಲಗುಡ**$_1$: ಗಿಡುಗ ಲಗುಡ [ಪಾಠಾಂ. ಗಡು]ಗಳೆಸೆಯಲಲ್ಲಿ ವನಚರರಿಂದ ವನವೆಸದುದು (ಕಶ್ವ. ೩೩-೨೨).

[ದೇ. || ತೆಲು. ಲಗುಡು./ಹಿಂ. ಮರಾ. ಲಗಡ್]

ಲಗಡೆ ' ಲಗಡು ' ನೋ.

ಲಗತ (ನಾ). ಲಯಬದ್ಧವಾದ ಕುಣಿತ, —ನೃತ್ತ : ಪುಗಿಸೆಳಸಂಜೆಯೊಳ್ ಸುಟಿವ ಪಾರಿವ್ರಮಂ ಸಬಿ ಗೂಡಿನೊಳ್ ಮಯೂರಿಗೆ ಲಗತಂಗಳಂ ಕಲಿಸು (ಶಲಾಪ. ೦೮-೦೦೬). [< ಸಂ. ಲಯಗತ ?]

ಲಗತಿಡು (ಕ್ರಿ). ಜೋಡಿಸು : ಸೇರಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು : ಈ ಎಲ್ಲ ಖಲಮುಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಧನವಮನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಲಗತಿಟ್ಟು ಕಲಿದೆ (ಜಪಾ. ೮೬). [ಲಗತು (< ಲಗತ್ತು) + ಇಡು$_1$]

ಲಗತು 'ಲಗತ್ತು' ನೋ.

ಲಗತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಲಗತಿಡು : ಒಂದು ಛಾಯಾಗ್ರಾಹಕಯಂತ್ರವನ್ನು ದೂರದರ್ಶಕಕ್ಕೆ ಲಗತ್ತಿಸಿ ಛಾಯಾಚಿತ್ರ ಹಿಡಿದರೆ ಲಕ್ಷವಿಲ್ಲದಷ್ಟು ನಕ್ಷತ್ರ ಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು (ಅಣಸ. ೩೨) ; ನಿರೂಪದ ನಕಲೊಂದನ್ನು ಈ ಕಾಗದದೊಡನೆ ಲಗತ್ತಿಸಿದ್ದೇನೆ (ತಿಪಕು. ೨೬೯).

[ಲಗತ್ತು + ಇಸು$_5$]

ಲಗತ್ತು, ಲಗತು (ನಾ). ೧. ಜೋಡಣೆ ; ಹೊಂದಿಕೆ ; ಸೇರಿಕೆ : ಅದಾ ನಮ್ಮ ಅಳಿಯನಿಗೂ ನಿಮಗೂ ಲಗತ್ತು. ಇನ್ನು ಕಾಸೀಮಂದು ಕರೀಮಂದು ಯಾವುದೂ ಸಂಬಂಧ ಇಲ್ಲ (ಸಾಕುಣಾ. ೨೦೮). **ಲಗತು** : ೨. ಹತ್ತಿರ ; ಸಮೀಪ : ಇಲ್ಲಿ ಲಗತಿನಾಗ ಇರತಾರು (ಜಪಾ. ೮೮).

ಲಗತ್ಕಾಗೆ=ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗು ; ಜೋಡಣೆಯಾಗು ; ಸೇರಿಕೆಯಾಗು : ಆ ನೌಕರಿಗೆ ಹುರಿಯಿನಲ್ಲಿ ಲಗತ್ಕಾಗಿದ್ದ ಕೆಲಸಗಳು ಈಗ ಮಾಡ ಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲಿ (ಸ್ವಪ್ರಾಶ. ೮೪). [←ಮರಾ. ಲಗತ್]

ಲಗರಗೋಲು (ನಾ). ನಂದಿಕೋಲು (?) : ವೃಷಭನಾಟಕ್ಕೆ ಲಗರ ಗೋಲನಿತ್ತು ನೀವು ಪಶುಪತಿಯ ಮುಂದಣ ಎಸೆವ ಅಸಾದಿಗಳೆಮೆಮ್ಮ ಶೀಲವ ಬಸವಣ್ಣನಿಟ್ಟು ಬೆರಸಿದ (ಬಸ್ಕಾ. ೯-೦೦).

[? + ಕೋಲು$_1$ (< ಕೋಲ್$_1$)]

ಲಗಳಿ ' ಲಗಳೆ ' ನೋ.

ಲಗಳಿಚಣ್ಣ (ನಾ). ನಡಿಲವಾದ ಚಲ್ಲಣ, – ಪಾಯಿಜಾಮಾ : (ಕ್ರಿ).

[ಲಗಳಿ$_1$ + ಚಣ್ಣ (< ಚಲ್ಲಣ)]

ಲಗಳೆ, ಲಗಳಿ (ನಾ). ನೀರು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತುಂಬುವ ದೊಡ್ಡ ಚರ್ಮದ ಚೀಲ ; ಪಕಾಲಿ : ಹೊಗೆಯ ಕುಡಿದಲೆಯನಗಿವ ಬಾಯಲ್ ಸಿಂದಿಯ ಲಗಳೆಯಂತಿಹುದು (ಸೋಕ್ಷ. ೦೩೦೬); ಶಿಶುನಾಳಧೀಶನ ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನದ ಲಗಳೆ ಹೊತ್ತು ತಿರುಗುವ ಕಾಯಕವು ತನ್ನದು (ಶಿಂಶ. ೬೪ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ). 'ಸಗ್ಗಳೆ' ಪರಾ. **ಲಗಳಿ** : ಎರಡರಡು ಮೊರಮೊರು ಮೈಲಿನ ಮೇಲಿಂದ ಲಗಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆ ಭಕ್ಕಡಿಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ತರುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ (ಅಣಸ. ೨೩೩). [?]

ಲಗಾಟಿ, ಲಕೋಟಿ, ಲಗಾಟ್ಟಿ, ಲಫಾಟಿ (ನಾ). ೧. ತಲೆ ಕೆಳಗು ಮಾಡಿ. ಕಾಲು ಮೇಲು ಮಾಡಿ ನೆಗೆದು ಮತ್ತೆ ನಿಲ್ಲುವುದು; ಲಾಗ; ಪಲ್ಟಿ : ಲಿಖಿತಲರಾಟದೋರದಿರಲೇಗೈವೆ ಎಮ್ಮು ಲಗಾಟವ ಹೊಡವ (ಜಾಣಾ. ೦೩೦-೧೦). ೨. (ಆಲಂ) ಅನುತ್ತೀರ್ಣ; ನಪಾಸು; ಫೇಲು: ಮ್ಯಾಟ್ರಿಕ್‌ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಲಗಾಟವಾದ ಮೇಲೆ . . . ತಾನಾದರೂ ಶಾಲೆಯ ಲಾಯಿಫ್‌ಮೇಬರ ಎಂಬಂತೆ ವಸಂತ ವರ್ತಿಸತೊಡಗಿದನು (ಗಂಪಾಯಿ. ೬೦). **ಲಕೋಟಿ** : ೧. ರಣಸೂರಬಾಬೂಸಾಹೇಬ ಹೊಡದ ಲಕೋಟಿ ಅದಸುಮಾಕ (ಕ್ರಿಂಚ. ೬೬). **ಲಗಾಟ್ಟಿ**$_1$. **ಲಫಾಟಿ**: ೧. ಲಗಾ ಬೀರಣ್ಣಾ ಲಗುಬೀರಾ ಜಲ್ ಲಫಾಟಿ ಕೊರವಂರು ಬರುತಾರೆ (ಕುಪ್ಪ. ೮೬).

ಲಗಾಟಿಹಾಕು, ಲಗಾಟಿಹಾಕು=೧. ಲಾಗಹಾಕು ; ಪಲ್ಟಿಹೊಡೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಸಾಯು ; ಮರಣಹೊಂದು : ಅವಳಾದರೋ ತುಂಬ ಮುದುಕಿ. ಯಾವಾಗ ಲಗಾಟಿಹಾಕುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಅಸಾಧ್ಯ (ಜಡಿಗಾಡಿ. ೨). ೩. ಅಯಶಸ್ವಿಯಾಗು; ಅನುತ್ತೀರ್ಣವಾಗು; ನಪಾಸಾಗು: ಕನ್ನಡ ನಾಲ್ಕನೆ ಇಯತ್ತೆಯಲ್ಲೇ ಮೂರುಸರತಿ ಲಗಾಟಿ ಹಾಕಿ ಸಾಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಈಗ ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡ್ರುತ್ತಾನೆ (ಮೂಕುಣಾ. ೨೭೪). **ಲಗಾಟಿಹೊಡೆ, ಲಗಾಟಿಹೊಡೆ**=ಲಗಾಟಿಹಾಕು ೧ : ಗಿಮಿ ಗಿಮಿ ಹಸಿರು ಹುಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಲಗಾಟಿಹೊಡೆಯಬೇಕೆಂದೆನಿಸಿತು (ಪಜಪುಚ. ೮೩) ; ಮಂದೀ ಕುಂದೀ ಮ್ಮಾಲ ಏಟ ದಿನಾ ಲಗಾಟಿಹೊಡೆಯೋದು ? (ಕಾಂಬಾ. ೮೮).

[< ಲಾಗು$_1$ + ಆಟ]

ಲಗಾಟ್ಟಿ ' ಲಗಾಟಿ ' ನೋ.

ಲಗಾಟ್ಟಿ (ನಾ). ಜಗಳಗಂಟಿ ಹಾಗೂ ದುಷ್ಟಳಾದ ಹೆಂಗಸು (ಕ್ರಿ) [?]

ಲಗಾಡಿ (ನಾ). ಕೇಡು ; ನಾಶ ; ನಷ್ಟ : 'ಲಗಾಡಿತೆಗೆ' ಪರಾ.

[←ತುಳು. ಲಗಾಡ್, ಲಗಾಡಿ]

ಲಗಾಡಿತೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಹಾಳುಮಾಡು : ನಾಶಮಾಡು : ಕಳೆ : ಆಸ್ತಿ ಪಾಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಲಗಾಡಿತೆಗೆಯಲು ಏನೇನು ಬೇಕೋ ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಬರವಸಿಗೆ ಹೇಗಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಾಮುಂಡ. ೦೬); ನಮ್ಮ ಮಾಧವನು ಇದ್ದುದನ್ನು ಲಗಾಡಿತೆಗೆದ ಮೇಲೆ . . . ಎಲ್ಲವನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಟ್ಟೆ (ಶಾಕುಣ. ೦೬೫); ಬೂದಿಕಟ್ಟೆದೇವರು ಸುಟ್ಟು ಲಗಾಡಿತೆಗೆದ (ಪುಟಕೃ. ೮೪). [ಲಗಾಡಿ + ತೆಗೆ$_1$]

ಲಗಾಮು (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹಿಡಿತವಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು, ಅದರ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಸುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಂಡು ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುವ ಚರ್ಮದ ಪಟ್ಟೆ; ವಾಘೆ : ತಡಿ ಸುಪಾಸನ ಸುಗತಿ ಪೋಯಾವುತೆ ಜನಾಪಿ ಲಗಾಮು . . . ಮಣಲಂಬಳದ ಹಯ ಮಿಗೆ ಗುಣಿಯಿಜ್ಜದು ಪೊಗವೆಟ್ಟಿ ವರ್ತಿಸಿತಸುರನಿದಿಂನಲಿ (ತೊರಣ. ೬-೨೯-೦೨); ರಥದ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕೆ. . . ೪ ಬೆಳ್ಳಿಮುಲಾವಿನ ಲಗಾಮು ಸಾರಥಿ ಕುಮಾರಿಗೆ (ಎಕ- XIV, ಹಾಸ- ೨೯೨-೪೮.೧೪೩ ; 1847); ಅದರ ಲಗಾಮಿಂಗೆ ಕೈಹಾಕಲು ಅದು ಗರ್ರನೆ ತಿರುಗಿ ಹಿಂಗಾಲು ಜಾಡಿಸಿ ಕೊಸರಿಕೊಂಡು ಓಡಿ ಹೋಯಿತು (ಹುಂಜಾ. ೯-೩೯); ತುಂಟುಕುದುರೆಗೆ ಗಂಟುಲಗಾಮು (ಗಾಡಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಅಂಕೆ; ಹತೋಟಿ; ಹಿಡಿತ; ನಿರ್ಬಂಧ : ಈಗವನ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಲಗಾಮು ಇಲ್ಲದಾಗಿದೆ (ಪಟ್ಟಣ. ೭೦); "ನಿನ್ನ ನಾಲಗೇಗೆ ಲಗಾಮು ಐತಾ ?" "ನೀವು ಆಕ್ಕೀರಾ, ಲಗಾಮು ?" (ಕೆಂಡ. ೦೬೯).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಲಗಾಮ್]

ಲಗಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡಿಸು; ಜೋಡಿಸು; ಸೇರಿಸು : (೪). ೨. (ಆಲಂ) ಹೊಡೆ; ಬಾರಿಸು; ಪೆಟ್ಟುಕೊಡು : ಹುಚ್ಚು ಮಾತನಾಡಿದರೆ ಒಂದು ಲಗಾಯಿಸುತ್ತೇನೆ ನೋಡು (ಕೃಷಿ). ೩. ತಿನ್ನು; ನುಂಗು : ಸೀಬೆಯ ಹಣ್ಣು ಕೊಡುತ್ತಾವೆ. ಲಗಾಯಿಸು (ಪಡಣಾ. I೪೩೩). ೪. ಒತ್ತಿ ಹೇಳು ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸು : ಹಲೊ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ 'ಲ'ವನ್ನು

ಲಗಾಯಿಸಿ ಕೂನಿದ್ದು ಜೋಡಿದಾರರಿಂಗೆ ಅಳತೆಪಡಂತಾಯ್ತು (ಶಾಮಾಚ. ೪೯).
[ಲಗ್ಗಾ (ಶ ← ಹಿಂ. ಲಗಾನಾ) + —ಇಸು-/ತುಳು. ಲಗಾಸ್]

ಲಗಾವು (ನಾ). ಸೇರುವಿಕೆ ; ಹೊಂದಿಕೆ ; ಲಗತ್ತು : ಗ್ರಾಮಸೌಕರ್ಯಗಳ ಅಥವಾ ಸೌಕರ್ಯಗಳಿಗೆ ಲಗಾವಾಗಬೇಕಾದಂಥ್ಲಿವೆಂದು ಸರ್ಕಾರಿ ಗೆಜೆಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ . . . ಸರ್ಕಾರದವರು ವಿನಾಯಿಸಬಹುದು (ಗ್ರಾಶಾಕ್ರ. ೮೩).

ಲಗಾವಾಗು = ಸರಿಹೊಂದು ; ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗು : ಸೀತೆಗೂ ಕೂಡ ಅದೇ ಪ್ರಕ್ಕುತ್ತರ ಲಗಾವಾಗದಿದ್ದೀತೇ ? (ಪುಲಿಕೇ. ೩೮೦).
[← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಲಗಾವ್]

ಲಗಿಮ (ನಾ). ೧. ಅಲ್ಪತೆ; ಲಘುತ್ವ. ೨. ಅಲ್ಪನಾದವನು ; ಹೀನ : ಸುಗುಣಿ ಗುಣಗಳನೆಣಿಸಿ ಸಂತೋಷಮೊಳುವಂತೆ ಲಗಿಮನರಿವನೆ (ಪಂಗಣ. ೪-೦೪-೬). [< ಸಂ. ಲಘಿಮನ್]

ಲಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಯೋಚಿಸು ; ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು (?) : ಕಾಳಗಾವುಣ್ಣನ ತಮ್ಮ ಲೆಂಕರಾಯನಂ ಕರದು ಏಮ್ಮುವರ್ದ್ದಾನ ಹೊಮ್ಮಳೆದೇವಂ ಮುಂಗೊಳುವಾಯದ ಕಾಳಗಕೆ ಲಗಿಸಿ ಬೆಸಂಬೇಳೆ ಲೆಂಕರಾಯಂ ಮಾಡಿದ ವರಾಕ್ರಮೋನ್ನತಿಯುದೆಂತೆಂದಡೆ (ಪಂ. ೪. ೬೦೮೮. ೨೦೨-೬; ೧೧೩೮).
[ಶ ಇದು 'ಲಾಗಿಸು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಲಗ್ಗು₁ · ಲಗ್ಗೂ₁ (ನಾ) · ೧. ಹಗುರ; ಭಾರವಿಲ್ಲದುದು : "ಲಗು–ಲಘು = ಕೀಳ್ಪು, ಹಗುರ" (ಕ್ರಿ.ಕೋ. ೪೮). 'ಲಗುಗೆಯ್' ಪರಾ. ೨. ಸರಳವಾದುದು; ಸುಲಭವಾದುದು : ಲಗುಸಿ ಪಾಡಲುಮಾಯ್ದು ನಾಳ್ವುದಿಗರಂ ಲಾಲಿತ್ಯದಿ . . . ಆಗಿಸುವನೊರ್ವಂ ಕಬ್ಬಗಂ (ಸೂಪ. ೪೮-೪). ೩. ಅವಸರ; ತ್ವರೆ. ೪. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಆರೋಗ್ಯ ಸುಧಾರಿಸುವಿಕೆ (ಆ). ಲಗ್ಗೂ₁ : ೩. 'ಲಗೂಸೆ' ಪರಾ.

ಲಗ್ಗುಬಿ = ಸರಳತೆ ಮತ್ತು ಬಿಗುಮಾನ.—ಕಾರಿಣ್ : ಮೊದಲನೆಯ ಪತ್ರವು ನಮ್ಮ ಲಗ್ಗುಬಿಗಿಯನ್ನು ನೋಡುವ ಪತ್ರ(ಕ್ರಿ(ಅಚ್ಚು)-೧೧೬).

ಲಗ್ಗುಬಿಗು = ಲಗ್ಗುಬಿಗಿ : ಮೊದಲು ಲಗ್ಗುಬಿಗು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಆಮೇಲೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕು (ಚಾಲ್ಲ). ಲಗ್ಗುಮಾಡು = ಅವಸರ ಪಡು ; ತ್ವರೆಮಾಡು : ಒಲ್ಲೆ ನಾ ಭಾವಣ್ಣ, ಸಣ್ಣವನಿದ್ದು ನೀ ಲಗ್ಗುಮಾಡಿದೆ (ಪಾಪುಚ. ೩೨-೨೨). [< ಸಂ. ಲಘು]

ಲಗ್ಗು₂, ಲಗ್ಗೂ (ಅ). ಬೇಗನೆ ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ : ಆದಷ್ಟು ಲಗ್ಗು ಬರಸಿದಿದ್ದರೆ ಹಳಸಿ, ಹದಗೆಟ್ಟು, ಹೋಳಾಗಿ ಹೋಗಬಹುದು (ಪಾಚಾಶ. ೧೦೬); ಒಂದಿನಿತು ಲಗ್ಗು ನಡಿ (ಪಂಚಾಂ. ೩೨). ಲಗ್ಗೂ₂ : ಏನು ಗೌಡ್ರು, ಎಮ್ಮು ಲಗ್ಗೂ ಬಂದ್ರಿ (ಪಾಚಾಶ. ೦೩) ; ಆದಷ್ಟು ಲಗ್ಗೂ ತಿಳಿಸೋದು ನಿನಗೂ ಒಳ್ಳೆ (ಪಂಚಾ. ೩೦).

ಲಗ್ಗುಲಗ್ಗು, ಲಗ್ಗೂಲಗ್ಗೂ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ನೂರಾಎಂಟು ಜರೆ . . . ಎಂದೆನ್ನಬೇಕು. ಬಹಳ ಲಗ್ಗುಲಗ್ಗು (ಶಾಪಾಚ. ೩೭) ; ಹೋಗರಿ . . . ಲಗ್ಗೂಲಗ್ಗೂ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬರ್ರಿ (ಪಾಚಾಶ. ೩೬). [< ಲಗ್ಗು₂]

ಲಗ್ಗುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಹಗುರವಾಗಿ ಭಾವಿಸು; ಕಡೆಗಣಿಸು ; ಉಪೇಕ್ಷಿಸು : ಲಗ್ಗುಗೆಯ್ಯಬೆನ್ನ ಬಿನ್ನಪವ ಲಾಲಿಪುದುಂ ಸುಗುಣಾಂಗೆ ಬಿನ್ನಯಿಸಿದಳು (ಪ.ಚಾಹಕ. ೪-೩೩). [ಲಗ್ಗು₂ + ಕೆಯ್-₁]

ಲಗುಡ₂ ' ಲಗಡು ' ನೋ.

ಲಗುಡ₂ (ನಾ). ದೊಣ್ಣೆ ; ಬಡಿಗೆ : "ಲಗುಡ – ಲಕುಟ = ದೊಣ್ಣೆ" (ಕ್ರಿ.ಕೋ. ೪೮); ನೇವಾದಿ ವ್ಯಾಯಾಮಲಗುಡವ ಪಿಡಿಯಿಂ ಮಾನವರೆಬ್ಬರಿಕೆ (ಭ್ರಕ್ಷ. ೩೨೦) ; ಬೆಸವೇಡಲು ಬೊಸಬಾವ ಲಗುಡ (ಕೋಲು)ದಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹಳ್ಳ ಕಿತ್ತಿ, ಕಾಳನ್ನು ಬಿತ್ತಲಾಯಿತು (ಪಾಚಾ. ೧ ಮುಖ್ಯ).
[ಸಂ.]

ಲಗುಡತಾಡನೆ (ನಾ). ದೊಣ್ಣೆಯ ಪೆಟ್ಟು ; ಕೋಲಿನ ಹೊಡೆತ. — ಏಟು; ಬೋಳದ ಚಟ್ಟಂ ನೀರಜಲಿಯಂ ವ್ಯತಿದಿನಂ ಕುಡುವುದುದು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಮಾಗೆ ಲಗುಡತಾಡನೆಯಂ ಪಾಳ್ಪೆನೆಂದು ನಿಯಮಿಸೆ (ಕಾಪಾಚ. ೪೨).
[ಸಂ. ಲಗುಡತಾಡನ]

ಲಗುಡಪಾತ (ನಾ). = ಲಗುಡತಾಡನೆ ; ಪಾಲ್ಕಳೆಯೊಳ್ ರವಿ ನಿಧನಂ ಮನುಜಂಗೆ ಲಗುಡಪಾತದಿನಕ್ಕುಂ (ಜಾಕ. ೩೬-೦೦). [ಸಂ.]

ಲಗುಡಿ ' ಲಗಡ್ಡಿ ' ನೋ.

ಲಗುಡಿಗ (ನಾ). ಕೋಲುಕಾರ ; ವೇತ್ರಧರ ; ಒನ್ಪು ಪೊಜೆ ಲಗುಡಿ ಭಾಯಿಪಯ್ಕ ಲಗುಡಿಗರ ಧರ್ಮ್ಮಮಾಗಿ ತಮ್ಮ ತೆಜಿಯಂ ಬಿಟ್ಟು ಸರ ಸಂಪುಯ್ಕನ ಮಗ ಸೋಮಪಾಥಯ್ಕನು (ಕ್ಷೀಇ. IX-i. ೦೦೬-೦೯ ; ೧೦೦೦).
[ಲಗುಡಿ (< ಲಗಡ್ಡ) + — ಗ₂]

ಲಗುಡೆ (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು : ಜಾಯಕರ ದಂಡೆಯಲಿ ಲಗುಡೆಯು ಲಾಯಿಯೋಗೆ ನವಾಯ ಬಿನ್ನಾಣದಲ್ಲಿ . . . ಆಯತವನ ಜೀವಿಹನೆ ಮಲ್ಲನಳ್ (ಕಣ್ಣ. ೪. ೬೭೩. ೦-೪೬). ' ಲಗಡ್ಡ ' ಪರಾ.
[ಸಂ. ಲಗುಡ]

ಲಗುನ, ಲಗ್ಗನ (ನಾ). ೧. ಮದುವೆ : "ಲಗುನಮೆನೆ ಲಗ್ನಮಕ್ಕುಂ" (ಕಸ. ೧೪) ; ಮುನಿದ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಓಲೆ ಕಂಡವ ಕೊಟ್ಟರೆ ಲಗುನವಿಗುನವ ಬರೆಯಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಅಕಸ. ೯-೩೬) : ಲಗ್ನ – ಲಗುನ, ಲಕ್ಷಣ – ಲಕುಮಣ (ಪಂಪ. ೨೪೪ ಕ್ರಮೋ). ೨. ಶುಭಮುಹೂರ್ತ : ದಶರಥ ಜನಪನಲ್ಲಿ ಪಯಣ ಲಗುನದೊಳನುವಿನಂ ಪೊರಮಟ್ಟನಾರ್ ಸಾಕೇತಪುರಿಗಾಗಿ (ರಾಮಕ. ೦-೬-೦) ಲಗ್ನ, : ೧. ಕೊಡುವಿಲ್ಲ ಕೊಟ್ಟುವಿಲ್ಲ ಲಗ್ನವಿಲ್ಲ ವಿಲಗ್ನವಿಲ್ಲ (ಪಪ. ೪. ೦೨೦೯). ೩. ಸಂಬಂಧ ; ಸಂಪರ್ಕ : ಯಿ ಹೊಂಸು ಭತ್ಕವಲ್ಲದೆ ಮತ್ಕಾವ ಸೀಮೆ ಸಿದ್ಧಾಯದ ಹೊಂಸು ಭತ್ಕದ ಲಗ್ನವಿಲ್ಲ (ಕ್ಷೀಇ. IX-ii. ೪೦-೪೨ ; ೨೪೪) ; ಮಾಯೆಯ ಲಗ್ನವನು ಪರಿಹರಿಸಿದೆನು ಸುಮಯಾದೆ ನಾನು (ಪಾಗೀ. ೧೦-೪೭-೪೬) ; ಶರಣರ ದ್ವಿತಮಾಕ್ಷರದ ಲಗ್ನವನಾಂತ ಚರಣಾನ್ವಿತ ಕೃಷ್ಣ ಜಯತು (ಪೂಚಾಪ. ೧೦-೦೬).
[< ಸಂ. ಲಗ್ನ]

ಲಗುವಿ (ನಾ). ಆನುರಕ್ತಿ : ಜಗವಂದ್ಯಗೆ ಬೇಟ್ಟವ ಮಾಡಿದೆ . . . ಗಗನ ಗಿರಿಯ ಮೇಲಿರ್ದಹನೆಂದಡೆ ಲಗುವಿಯಾಗಿ ನಾನಲಸುತ ಬಂದೆನು ಅವಹರ ಶರಾಸನ ವಿಮುಗಾನೊಲಿದೆಮು (ಮಾಚಾಪ್ರ. ಪ. ೧೬-೨೫೬).
[ಲಗುವ + — ಇ]

ಲಗುಬಗೆ (ನಾ). ಅವಸರ ; ಆತುರ ; ತ್ವರೆ : ಎಂಥ ಲಗುಬಗೆಯಿಂದ ಕಣ್ಣಾರೆ ಸಂದಯೋ (ಕಾಮುಣ. ೪೯-೨) ; ಲಗುಬಗೆಯಿಂದ ಊಟ ತೀರಿಸಿಕೊಂಡು ಕೋಟು ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಹೊರಟೆ (ಮುಂಗಾಷ. ೧೩).
[ಲಗ್ಗು₂ + ಬಗೆ₂-/ತುಳು. ಲಗಬಗ./ಮರಾ. ಲಗ್‌ಬಗ್]

ಲಗುಬದರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಮಧುರಃ – ಬೀಯವರಿ. ಲಗುಬದರಿ. ಕೆಂಗಬ್ಬು" (ಚಪಂ. ೦೦೪). [< ಸಂ. ಲಘುಬದರೀ]

ಲಗ್ಗೂ₁ ' ಲಗ್ಗು₁ ' ನೋ.

ಲಗ್ಗೂ₂ ' ಲಗ್ಗು₂ ' ನೋ.

ಲಗೂಸೆ (ಅ). ಬೇಗನೆ ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ; ತಟ್ಟನೆ ; ಬಸ್ಸು ಬೇಗ ಸಿಕ್ಕಿತು. ಹಾಗಾಗಿ ಲಗೂಸೆ ಬರುವುದಕ್ಕಾಯ್ತು (ಕ್ರಿ.ಕೋ. ೨೪೮); ಬಡವರ ಮದುವೆ ಲಗೂಸೆ ಹ್ಯಂಗ ಆದೀತು ಹೇಳು ? (ಪಪ. ೨೦).
[ಲಗೂ₁ (< ಲಗ್ಗು) + — ಅಸ್₂]

ಲಗೋರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲಗ್ಗೆಚೆಂಡಾಟ : ಓಣಿಯ ಹುಡುಗರು ಆಟದ ಬಯಲಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿದರು. ಲಗೋರಿಆಟ ಆಡಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿದರು (ಕಪ್ಪ. ೪-೪೬). ' ಲಗ್ಗೆ ' ಪರಾ.
[← ಮರಾ. ಲಗೋರೀ]

ಲಗ್ಗ1 ' ಲಗುನ ' ನೋ.

ಲಗ್ಗ2 ' ಲಗ್ಗ ' ನೋ.

ಲಗ್ಗಿಕ, ಲಗ್ಗಿಗ (ನಾ)- ಲಗ್ನವನ್ನು ಹೇಳುವವನು ; ಜ್ಯೋತಿಷಿ ; ನೈಮಿತ್ತಿಕ : "ಲಗ್ಗಿಕರೂ ಲಾಗ್ನಿಕರ್ಕಳ್" (ಶಾಸನ- ೪೭). ; ನತ್ವಕ್ಕೆ ಗತ್ವಂ-ಅಗ್ನಿ-ಅಗ್ಗಿ ; ಲಾಗ್ನಿಕ-ಲಗ್ಗಿಕ, ಲಗ್ಗಿಗ (ಪುಟ- ೩೩೩ ಕೃಷ್ಣ). ಲಗ್ಗಿಗ : ಅರಯುಂತ ಲಗ್ಗಿಗರುಸಲು ಕೇಳುತ್ತೆ ಎಗಲಾಗೆ (ಶಾಮಾ. ೨-೩೦) ; ಲಾಗ್ನಿಕ-ಲಗ್ಗಿಗ (ಶಾಸನ- ೧೬೦ ಕೃಷ್ಣ). [< ಸಂ. ಲಾಗ್ನಿಕ]

ಲಗ್ಗಿಗ ' ಲಗ್ಗಿಕ ' ನೋ.

ಲಗ್ಗಿಸು (ಕ್ರಿ)- ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕು ; ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡು : ಸುರಕೆಂಬಲಂ . . . ನಡತಂದು ಪರಿದು ನೆರೆದು ಮುಂಗುವಿಗೆದಱಿ ಸಂಗರಪೂಮಿಯೊಳೊಡ್ಡಿ ನಿಂದಿದ್ದಮಾಗಿ ಲಗ್ಗಿಸಿ ಮೊಗ್ಗರಿಸುತ್ತಿರ್ಪುಗೆದಡೆ ನಡೆಗೊಂಟೆಯುಂತೆ ನೆಲೆವೆರ್ಚಿ ನಿಂದು (ಗಿಪಿ- ೬-೫೫ ೮).

[ಲಗ್ಗ + – ಇಸು]

ಲಗ್ಗೆ, ಲಗ್ಗ2, ಲೆಗ್ಗೆ (ನಾ)- ೧. ಮುತ್ತಿಗೆ ; ದಾಳಿ ; ಆಕ್ರಮಣ : "ಲಗ್ಗೆಯ ದಾಳಿಯೆನಿಕ್ಕಂ" (ಪಾರ್ಶ್ವ- ೦೬) ; ಪೆಯ್ದೆತ್ತಿ ಲಗ್ಗೆಯಂ ಮುಱ್ಱುಳ್ಗಳಿಂ ದುರ್ಗದವರ್ಗಳ್ ನುರ್ಗುಮಾಡ ನಾಡಿಯುಂ ಪಿಗ್ಗಾಗಿ ಲಗ್ಗೆಯಂ ತೆಗೆಸಿ (ಶಾಸ್ತ್ರಸಾ- ೭-೦೪೦ ೮) ; ಮೊದಲ ಲಗ್ಗೆಗೆ ಮುಱಿದು ಸಾವಿರತೞರು ನೆಗ್ಗಿದವೆಂದುನಿಮಿಷದಲಿ (ಶಾಂತೀ- ೯-೨೪) ; ತುಡುಕಿ ಲಗ್ಗೆಯನೀಱ್ದಂದು ವಜ್ರೀರ್ಗೆ ಕಡುಂಗಲಿ ಪಾವ ಬೆಸಸಿದ (ಶಂಪಾ- ೦೩-೨೩). ೨. ಕೋಲಾಪಲ ; ಗದ್ದಲ ; ಗಲಭೆ : ಲಗ್ಗೆಯ ರವದ ನಿರಿಚಿದನುಳ್ಳ ಘನಗಂಭೀರನಾದದಲಿ (ಶಾಂತೀ೧೪.೦- ೦೭-೩) ; ಲಗ್ಗೆ ಮಸಗಿತು ಕೂಡೆ ರಕ್ಕಸ ಮೊಗ್ಗರದ ಮುಂದಿನಲಿ (ಕುಸಂ. ೩-೨೦-೩೦). ೩. ಆರ್ಭಟ : ನೊರೆ ಬುದುಬುದವನೊಡಗಲು ಕದಪಿ ಕಂಗಳಮ್ಮ ಲಹರಿಗಳ ಲಗ್ಗೆಯಂದೆಸದ ನದಿಯೊಪ್ಪವನದೇವೊಗೞ್ದೆನು (ಪಾಶ್ವ- ೦೦-೨೯). ೪. (ಆಕ್ರಮಣದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ) ಹಲವು ವಾದ್ಯಗಳ ಮೇಳ : "ಮೊಗೆ ಬಹುವಾದ್ಯಮದು ಲಗ್ಗೆಯಕ್ಕುಂ" (ಪುರಾ. ೮೫-೨೬) ; ತಂಬಟದ ಸೂಕಿನ ಲಗ್ಗೆಯಡವಿದೆ ಚೀಱಿದವು (ಪಾರ್ಶ್ವ- ೩-೦೯) ; ಆಲಿವ ಕೈವಾರಿಗಳ ಲಗ್ಗೆಯ ಬಲಿವ ತಂಬಟಕೋಟಿಗಳ . . . ಅಬ್ಬರಣೆ ಮಿಗೆ ಕೈಕೊಂಡರಿಬಳರು (ಶಾಂತೀ೧೪.೦- ೭-೫೦) ; ಶಿತ್ರಿರಿಯ ತಂಬಟದ ಲಗ್ಗೆಯ . . . ಭಾರಿಯ ಘೋರಘೋಷದಲಿ (ಕುಸಂ- ೩-೩-೩) ; ಹೆಗ್ಗಡಲ ತೆರೆಯಂತೆ ವೊಳಗುವ ಲಗ್ಗೆಗಳಲೋರಂತೆ ಸುಘಟರ . . . ಸಿಂಹನಾದದಲಿ (ಶಂಪಾ. ೦೦-೩೨-೨೩). ೫. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು,—ವರಸೆ : ಉಬ್ಬಸಮಾದ ತೋರಹತ್ಯಕ್ಕೆ ತಗುಳ್ದು ಪತ್ತಿಸುವ ಮಾಸೆಗೊಳಲಮನಿಪ್ಪ ಡೊಕ್ಕರಕ್ಕಿಕ್ಕಿದ ಮಪ್ಪುಲೇವಮೆನೆ ಪತ್ತುವ ಲಗ್ಗೆಗೆ ಮಾರಿಯೊಳ್ ಮೊಗಂಬೊಕ್ಕವೊಲಾಗೆ ಬೆರ್ಚದನವಂ ಕುಪರಂಗೆನಸಾ ನಿಯುದ್ಧದೊಳ್ (ಕಂಪ್ರತಿ. ೩-೮೦). ೬. ಚೆಂಡಾಟದಲ್ಲಿ ಚೆಂಡನ್ನು ಎಸೆಯಲು ಇಟ್ಟಿರುವ ಗುರಿಹಲಗೆ : ವಿರಹಿಜನದರ್ದೆಯ ಲಗ್ಗೆಯನಿಷುವ ಮನ್ಮಥಜನ ಕರದ ವಾಕ್ಕಿಕದ ಸೆಂಡೋ (ಪಜ್ಜ್ವಲ- ೦-೪೯) ; ವರವೂಜಿಯನಾನಾತು ಮೆಜ್ಜಿವ ಮುತ್ತಿನ ಚೆಂಡು ಬರಬೇಕರು ಲಗ್ಗೆಮೆಚ್ಚೆಗೆ (ಶಾಂತಾಪು- ೪೦-೩): ಗುಂಡಾದ ಮುತ್ತಿನ ಚೆಂಡು ಉಬ್ಬಪಾಗಿರಿಯೆಂಬು ಲಗ್ಗೆಯಂ ತಾಗಿ ಪುಟಿ ಹಾರಿಯದುರೇರಿ ಒನವುದೊಯೆಂಬಂತೆ (ಕೌಗಾಂ- ೦೪೩-೦೬). ೭. ಪೇರಿಸಿ ಇಟ್ಟುದು ; ರಾಶಿ : ಸಜ್ಜಸೇವೆಯ ಮದ . . . ದೋಸೆಯ ಲಗ್ಗೆ ಬೆಲ್ಲಗಾರಿಗೆಯ ಬಣ್ಣಿ (ಪಜ್ಜ್ವಲ- ೭-೨೫). ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚೆಂಡಾಟ ; ಲಗೋರಿ : ಬೊಗರಿ ಗದುಗು ಸಡುಗಾಡು ಲಗ್ಗೆ ಹಿತ್ತಿಗವಡೆ ಮೊದಲಾದ ಆಟವಾಟಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದುವು (ಶಂಪಾಚ- ೦೩೨). ೯. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಪಜ್ಜಿಂದಿನ ತನ್ನ ಮಂತ್ರಿಯ ಮುಂದುಮಾಡ್ದಲ್ಲರ ಲಂಪಿ ಓಂದ ಪೆಂಗಳಗೆ ಮೇಚರಮಂತ್ರಿಗಂಟಿಂವಿತ್ತೊಂದೆ ಲಗ್ಗೆಯೊಳು ಕೆಲಂಬಿದ (ಪಾಪ. ೩೭-೦೫೫). ' ಲಾಗ್ಗ2 ' ಪರಿಶೀ. ಲಗ್ಗ3 : ೫. ಕಳಬೊಕ್ಕ . . . ನಾಲ್ಕುಂ ಸ್ಥಂನದೊಳಂ ಮೂಜುಂ ಲಗ್ಗದೊಳಂ ಐದುಂ ದೊಕ್ಕರದೊಳಂ ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕು ಬಿನ್ನಣದೊಳಂ ಪಲತೞದ ಜಾತಂಗಳೊಳಂ ನೆರೆದು (ಕಂಪ್ರತಿ- ೩-೩೩ ೮). ಲೆಗ್ಗೆ : ೧. ತೊಡಗಿದರೋಪು ಲೆಗ್ಗಗ ವಿಶೇಷವಿರೋಧ ನಿರೋಧಾಧಿಂ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೩-೮೩) ; ಗಿರಿದುರ್ಗದಿಂದ ಲೆಗ್ಗೆಯೊಳಿರ್ಗರ್ವಮನಿಲ್ ಪಲೆರಸಿ ದಿವ್ಯಮೆನಿಸ್ಸಾ ಗಿರಿದುರ್ಗವನೇಱಿಸಿದಂ ನರಪತಿಯಪ್ರತಿಮವೀರಚಕವೇ ಪೇಂದ್ರಂ (ಅಕ್ಕತ- ೩೨-೩). ೧೦. ಜಗಳ : ಕದನ.

ಲಗ್ಗೆಸುಗ್ಗು = ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕು ; ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡು : ಮಾಗಿಯು ಮಂಜು ಲಂಕೆಯಂ ಸುತ್ತಿದುದು ಮುತ್ತಿದಾದುಂ ಲಗ್ಗೆಸುಗ್ಗೊಳಹೊಕ್ಕು ನುಂಗಿದುದಬಲಧೃತ್ಯಪಯಂ (ಶ್ರೀಪಾಪು. ೧೭೦-೦೨). ಲಗ್ಗೆದೀಳು = ಲಗ್ಗೆಸುಗ್ಗು : ಲಗ್ಗೆಬವ್ದ ಕೋಟೆಯ ಒಳಗಿನ ಜನರಿಗೂ – ಹೊರಗಿನ ವರಸ್ಸು ತೊಂದರೆಗೀಡುಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ತರದ ಸಾಧನ-ಪಲಕರಣೆ ಗಳಿರುವವು (ಶಾಸನ. ೩). ಲಗ್ಗೆಮಾಡು = ಲಗ್ಗೆಸುಗ್ಗು : ಲಗ್ಗೆಮಾಡಿದ ಪರಾಜಿಸ ಸುತತತಗಳೊಳೊಗ್ಗೊಡೆಯದೆ ತವಂತಮಗೆ ಉಗ್ರದೊಳಸು ತೊಡವರಲು ವಿಘೀಷಣ ಭಾರ್ಗವನಂತಿದಿರಾಗಿ (ಅಂಪಾ- ೬-೧೭೭). ಲಗ್ಗೆಯಾಟ = ಲಗ್ಗೆ ಜೆಂಡಿನ ಆಟ : ಕುಮಾರರಾಮಸೂ ಅತನ ಸಂಗಡಿಗರೂ ಲಗ್ಗೆಯಾಟವನ್ನು ಆಡುತ್ತಿರುವರೆಂಬು ತಿಳಿಸಿದಳು (ಶಾಂತಾಪು. ೦೦೧). ಲಗ್ಗೆಯಕ್ಕ = ಲಗ್ಗೆಸುಗ್ಗು : ಕೋಟೆಗೆ ಲಗ್ಗೆಯಕ್ಕಿದರು (ಶಾಸನ- ೦೪೨) ಲಗ್ಗೆಯೇಕು = ಲಗ್ಗೆಸುಗ್ಗು : ಎರಡು ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಲಗ್ಗೆಯೇರಿ ಬರುತಲಿರುವ ಆ ಶತ್ರುಜನಗಳು ಅಡಿಯಿಡದಂತೆ . . . ಮಾಡಿದರು (ಪುಪಾಪು. ೨, ೭೪) ; ಆತನ ಪಡೆ ಲಗ್ಗೆಯೇರಲು ತೊಡಗಿತ್ತು (ಶಾಪಾಪು. ೭೬). ಲಗ್ಗೆಹತ್ತು, ಲೆಗ್ಗೆಹತ್ತು = ೧. ಲಗ್ಗೆಸುಗ್ಗು : ರಂಗಪ್ಪಣ್ಣಂಗೆ ಲಗ್ಗೆಹತ್ತುತಿದಾರೆಂಬ ವರ್ತಮಾನ ತಿಳಿಯಿತು (ಅಕ್ಕ. ೩) ; ಶೌರ್ಯದಿಂದ ಕಾದಿದರೂ ಶತ್ರುಗಳು ಲಗ್ಗೆಹತ್ತುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗದೆ ಹೋಯಿತು (ಬಿಪ್ರ. ೮೨). ೨. ಜಗಳ ವುಂಟಾಗು ; ವಿರೋಧವುಂಟಾಗು : ರೂಪಜಂದನಿಗೂ ದಯಾಮತಿಗೂ ಲೆಗ್ಗೆಹತ್ತಿರುವುದು ಗಜೇಂದ್ರಸಿಂಹನಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಿತ್ತು (ಶಾಪಾಪು. ೦೩೨). ಲಗ್ಗೆಹಾಕು = ಲಗ್ಗೆಸುಗ್ಗು : ತರೀಕೆರೆ ದಂಡು ಬಂದು ರಂಗ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಲಗ್ಗೆಹಾಕಿದ್ದು (ಅಕ್ಕ. ೧೭೭- ೪೩೦೦೮ ೦). ಲಗ್ಗೆ ಹೂಡು = ಲಗ್ಗೆಸುಗ್ಗು : ಇವನು ಪಡಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಾಗ ಸ್ತ್ರೀಸ್ಪೈನ್ಯವು ಬಾಗಿಲ ಬಳಿ ಲಗ್ಗೆಹೂಡಿ . . . ಸನ್ನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಗಂಪಾಪು- ೩೩).

[< ಸಂ. ಲಂಘನ]

ಲಗ್ಗೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ)- ಮುತ್ತು ; ದಾಳಿಮಾಡು ; ಲಗ್ಗೆಯಿಕ್ಕು : ತುರಗಾಧಿರೂಢರ್ . . . ಉತ್ಪಾತಾಸಿಚ್ಛರಿತಭುಜವಿಘ್ನರೋದ್ಭೂರ್ ಸೆಣಸಂ ಲಗ್ಗೆಗೆಯ್ದು ಪಾಯಿಸೆ ಜವದಿಂ (ಪಾಂಪ್ರ- ೨-೦೩) ; ಅಬ್ಬೆಯೊಡ ಲೆಂಬ ಮಣ್ಣಾ ಪಜ್ಜೆಗೋಟೆಯೊಳಿಂದ್ರಿಯದುಃಪರಿಗ್ರಹಂಗಳನೆಸಳ ಕೊಂಡು ಜೀವನಿಲಲಾರ್ತಪ ನಾಳೆಯ ಲಗ್ಗೆಗೆದ್ದು ತೊತ್ಪಜ್ಜುಬಿದಿಪ್ಪ ದ್ದವಿಯಿಂ ಜವಂ (ಪಜ್ಜ. ೫೫-೧೩). [ಲಗ್ಗೆ+ಕೆಯ್1]

ಲಗ್ಗೆಚಂಡು ' ಲಗ್ಗೆಸೆಂಡು ' ನೋ.

ಲಗ್ಗೆಚೆಂಡು ' ಲಗ್ಗೆಸೆಂಡು ' ನೋ.

ಲಗ್ಗೆದ್ದಂಬಟ (ನಾ)- ಆಕ್ರಮಣದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ ತಪಟೆ ಗಳ ಸಮೂಹ : ಇಕ್ಕೆಲದ ರಾವುತರ ತೆಂರಿನ ತೆಕ್ಕೆಗಳ ಗಜಘಟೆಯ ಕಾಲಾಳ್ಕಜದ ಸಾಳಿಗಳೂಳಿನ ಲಗ್ಗೆದಂಬಟದ(ಶಾಂತೀ- ೬-೨೬) ; ಸಂತಪಿಸಿತಾ ಸೇನೆ ಕುರುಬಲ ಕಂತುಹರನುದ್ಯೋಗವಾಗೆ ನಿರಂತರದ ನಿಸ್ಸಾಳಸೂಳಿನ

ಲಗ್ಗದಂಬಟಿದ (ಕುಮಾ೫. ೨೧-೦೬)- 'ಲಗ್ಗವಟಿ' ಪರಾ.

[ಲಗ್ಗ + ತಂಬಟಿ]

ಲಗ್ಗದೋಟು (ಕ್ರಿ)- ಗದ್ದಲ ಹುಟ್ಟು; ಗಲಭೆಯಾಗು : ಅಚ್ಚಂ ಕೊಂಡು ಕವಡಯುಂ ತೂಗಿಯನಿತ್ತೆಂದುಂಬಿ ಕೈಚಳಂ ಮಿಗೆ ಬಂದಮೆನಲ್ ಲಗ್ಗದೋಟಲಾಡುತ್ತಿರ್ದರ್ (ದಶಕು. ೯-೩೩). [ಲಗ್ಗ + ತೋಟು]

ಲಗ್ಗಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಚೆಂಡನ್ನು ಎಸೆಯುವ ಗುರಿಹಲಗೆ : ಲಗ್ಗಮಣಿ ಚೆಂಡು ತರಲು ಹೊರಟಿದ್ದವನು . . . ಮನೆಯೊಳಗೆ ಒಡಿದನು (ಭುರಿಶ. ೨೪೦). ೨. ಗುರಿಹಲಗೆಗೆ ಚೆಂಡನ್ನು ಎಸೆಯುವ ಆಟ : ಬನ್ನೋ ಲಗ್ಗಮಣಿ ಆಡಾನ (ಭುರಿಶ. ೨೪೦). [ಲಗ್ಗ + ಮಣಿ]

ಲಗ್ಗಪರಿಗೆ (ನಾ)- (ದಾಳಿಗೆ ನುಗ್ಗುವಾಗ) ಆತ್ಮರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಬಳಸುವ ಗುರಾಣಿ,–ಢಾಲು : ತಕ್ಕೈವರಿಗೆ ಲಗ್ಗವಿಗುಂದಯ್ಯಂದೆಕ್ಕೈದುಂ ಪಟುಭಟರು ಹೊಕ್ಕು ಹೊಯ್ದಾಡಿ (ಶಂಕಾಪಂ. ೦೨-೭೭).

[ಲಗ್ಗ + ಪರಿಗೆ]

ಲಗ್ಗವಲ್ಲಿ (ನಾ)- = ಲಗ್ಗಮಣಿ ೧ : ಬಳಿಕಾಡುವ ಚೆಂಡು ಲಗ್ಗವಲ್ಲಿಗಳ ಕಂದಿಳುಪಲೂಗದ ಬೊಂಬಿಕರು (ಶಂಕಾಪಂ. ೩೦-೭೭).

[ಲಗ್ಗ + ಪಲ್ಲಿ]

ಲಗ್ಗವಜೆ (ನಾ). = ಲಗ್ಗದಂಬಟಿ : ಅನೇಕದುರ್ಗಸಾಧನವಿಕರಂಗಳ್ಕರಸು ನಡದು ಭೋಗ್ಯರವ ಲಗ್ಗವಜೆಗಳ್ ಮೊಗ ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತಿ (ಜಗ. ೭-೮೬ ಪ); ಲಗ್ಗವಜೆಗಳಿಗಮಮ ಮೌನದ ಸುಗ್ಗಿಯಾಯಿತು (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೮-೭೭), ಲಗ್ಗವಜೆ ಮೊಳಗಿದವು ನಿಜಬಲದೊಳು (ಕೈಲಾಸ. ೦೩-೪೩). [ಲಗ್ಗ + ಪಲ್ಲಿ]

ಲಗ್ಗವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕು ; ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡು : ಗೊಂಡ ಹುರ್ಗಕ್ಕೆ ಚಿಚ್ಚರದಿಂ ಮುತ್ತಿ ಪೊದಳ್ದು ಲಗ್ಗವಿಡಿದಾತ್ಮಾಧೀನಮಂ ಮಾಡಿ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೨-೭೯). [ಲಗ್ಗ + ಪಿಡಿ]

ಲಗ್ಗಸೂಳು (ನಾ)- ಅನೇಕ ವಾದ್ಯಗಳ ಜೋರಾದ ಧ್ವನಿ : ನಡುಗಿತವನಿಯಹಾಂಡಖರ್ವರವೊಡೆಯಲವನಿಯ ಲಗ್ಗಸೂಳಿನ ಹೊಡಗುಂಳಿನೊಳ್ಬರಿಸಿದವು ನಿಸ್ಸಾಳಕೋಟಿಗಳು (ಶಾಸ್ತ್ರಿ. ೦೦-೭೯).

[ಲಗ್ಗ + ಸೂಳು (< ಸೂಳ್)]

ಲಗ್ಗಸೆಂಡು, ಲಗ್ಗಚಂಡು, ಲಗ್ಗಚೆಂಡು (ನಾ). . ೧. ಗುರಿಹಲಗೆಗೆ ಚೆಂಡನ್ನು ಎಸೆದು ಆಡುವ ಆಟ : ಬಿಡದೆ ಶಿವಧ್ಯೋಹಿಗಳಂ ಪಡಲಿಡುವೊಡೆ ತಾಳ್ದ ಲಗ್ಗಸೆಂಡದಿನೆಗಂ ನಿಡುಗಣ್ಣ ಗಾವಿಕಾರ್ತಿಯ ಮಾಡುವ ವೃತ್ತತೆಯಿನೊಪ್ಪಿ ಕಣ್ಗೊಳಿಸರ್ಂ (ಪಚಿಂ. ೯-೯). **ಲಗ್ಗಚಂಡು** : ೧. ಲಗ್ಗಚಂತನು ಬಂಗಾರಿ ಗುಡುಗಾಲಂಕಿ ಘನ ಜೂಜ್ಗೆಗಾಡೆ (ಶಾಂಪಗ. ೬) ; ಜತಿಜನರ ಕಲ್ಲೆರ್ದೆಯ ಲಗ್ಗಗಳನೂ . . . ಚೂರ್ಗೈಯದಲ್ಲದೆ ಬಿಡಮೆಂಬ ಮೊಳ್ಕಯಂ ಲಗ್ಗಚಂಡಾಡುತಿರ್ದರು ಸಂಧಿದಿ (ಕಮಪ್ರ. ೦೭-೭೭). **ಲಗ್ಗಚೆಂಡು** : ೨. ಗುರಿಹಲಗೆಗೆ ಎಸೆದು ಆಡುವ ಚೆಂಡು : ನೀನೆಲ್ಲಾ ಹೊಕ್ಕೆ ಹೋಗ್ಬೋ. ನಾ ಲಗ್ಗಚೆಂಡು. ಮಣೆ ಹುಡುಕಿ ತರ್ತೀನಿ (ಪುಲಿ. ೨೯೦). [ಲಗ್ಗ + ಸೆಂಡು]

ಲಗ್ನ (ಗು)- ೧. ಸೇರಿದ; ಕೂಡಿದ : ತತ್ಕಮಳಿತಾನನಕಂಟಕಲಗ್ನಪಾದ ನಾದವೊಲುಡುಗುತ್ತುಮಾತ್ಮಕರಮಂ ರವಿ ಪೊರ್ದಿದನಸ್ತಶೈಲಮಂ (ಪಚಕಾ. ೯-೪೭). ೨. ಅಂಟಿದ : ನಾಟಿದ. ೩. ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಹೊಂದಿಕೊಂಡ. ೪ ನಾಟಿಕೆಗೊಂಡ. ೫. ಬಳಸಿದ; ಉಪಯೋಗಿಸಿದ. ೬ ಮಂಗಳಕರವಾದ; ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ. ೭. ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ; ತತ್ಪರವಾದ. (ನಾ). ೮. ಮುಹೂರ್ತ; ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಕಾಲ : ಸಾವ ಲಗ್ನವ ನನಿಯಂ ಬಂದುದು (ಶಾಪಂ. ೨೬-೭೩). ೯. ಶುಭಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಲು ಮಂಗಳಕರವೆಂದು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸುವ ಗಳಿಗೆ; ಶುಭಮುಹೂರ್ತ : ನೈಮಿತ್ತಿಕನಂ ಬರಿಸಿ ತದಾತನಮುಮುತ್ಕಂತ ನೂತನಮುಮುಮ್ಮವ್ವುದೋದು ಲಗ್ನಮಂ ಪೇಳುಮೆಂಬುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೩-೪೭೫); ಲಗ್ನವೆಲ್ಲಿಯದೊ ವಿಘ್ನವೆಲ್ಲಿಯದೊ ಸಂಗಯ್ಯ (ಪಚಕಾ. ೬೭೦). ೧೦. ಮದುವೆ; ವಿವಾಹ : ಸುರರ ಸೇನಾಧಿಪ ಕಾನುದರು ಗುಹನಿಗೆ ಲಗ್ನವಾಗಿಲ್ಲವಾಹ! (ಪಂಚಾತಂ. ೦೪೦-೮೯); ನಿಮ್ಮ ಲಗ್ನ ಆಗೇದೇನು (ಪಚಕಾ. ೨೪). ೧೧. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ ; ಮದಗಜ: "ಲಗ್ನ:, ಪ್ರಭಿನ್ನ:, ಧಾತ್ತ:_ ಈ ೩ ಮದದಾನೆ" (ಕಂಗತ್ರಿ. ೩೭-೩೭); "ಲಗ್ನಂ ಪ್ರಭಿನ್ನಂ ಮತ್ತಮೆನೆ ಮದಗಜಂ" (ಪುಂಗಣ. ೪೬-೩). ೧೨. ರಾಜನನ್ನು ನಿದ್ದೆಯಿಂದೆಬ್ಬಿಸುವ ಸ್ತೋತ್ರಪಾಠಕ,–ಸ್ತುತಿವಾಚಕ. ೧೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಒಂದು ದಿನದ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. ೧೪. ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಗ್ರಹಗಳ ಉದಯ. ೧೫. ಸೂರ್ಯನು ಯಾವುದೇ ರಾಶಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಕಾಲ,–ಸಮಯ: ಮೇಷಮೇ ಮೊದಲಾದ ರಾಶಿಯ ಉದಯ: "ಪರಿವಿಡಿದು ಮೇಷಾದಿಗಳು ಲಗ್ನಮೆನಿಸುಂ" (ಪುಂಗಣ. ೫೦-೩) ; "ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಪ್ಪ ರಾಶಿ ಉದಿಸುತ್ತೋ ಆಗ ಅದು ಲಗ್ನವಹುದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೩೨). ಕನಕನರೆ ಲಗ್ನದೊಳ್ ಕ್ಷತಕನು (ಪಾಪಪು. ೦೮-೯). ೧೬. ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳ ಆಕೃತಿ,–ಆಕಾರ.

ಲಗ್ನವಾಗು = ಮದುವೆಯಾಗು ; ವಿವಾಹವಾಗು : ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಅಂಗ್ಲಕನ್ನೆಯರನ್ನು ಏಕೆ ಲಗ್ನವಾಗುತ್ತಾರೆ ? (ಸಚಿತ್ರ. ೦೦೦). [ಸಂ].

ಲಗ್ನಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮಗ್ನವಾಗು; ಆಸಕ್ತವಾಗು: ರಾರಾಜಪ ಲೋಚನಕ್ಕಿರವ ದೊಳು ಕೂರುಗುರ್ಗೀದಗೆಯಸೆಳೊಳು ನೃಪತಿಯ ಚಾರುನಯನಮತಿಲಗ್ನಂ ಬಡದುವು ಬಂಡಾನವಜಯಂತೆ (ಪಚಾಂ. ೬-೦೬). [ಲಗ್ನ + ಪಡಿ]

ಲಗ್ನಕ (ನಾ). ಹೊಣೆಗಾರ; ಜಾಮೀನಾದವನು : "ಪ್ರತಿಭೂ:, ಲಗ್ನಕ:– ಈ ೨ ಹೋ(ಗಾಜಂ)" (ಪಚಂಮು. ೬೪-೨೫೩); "ಲಗ್ನಕ:, ಪ್ರತಿಭೂ:– ೨ ಹೊಣೆಗಾರ. ಜಾಮೀನ್‌ದಾರ್" (ಸಿದ್ಧಾಂ. ೦೬. ೪೦೯). [ಸಂ.]

ಲಗ್ನಕಾಲ (ನಾ)- ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಒಳ್ಳೆಯದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯ ಮಾಡಿದ ಸಮಯ ; ಶುಭಮುಹೂರ್ತ: ಲಗ್ನಕಾಲಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನ ಮಾಡದಾರದು (ಗಾಪ). [ಸಂ].

ಲಗ್ನಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ)- ೧. ಮದುವೆ, ಮುಂಜಿ ಮುಂತಾದ ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಆಮಂತ್ರಿಸುವ ಪತ್ರ,–ಆಹ್ವಾನಪತ್ರಿಕೆ.— ಕರೆಯೋಲೆ : ನಂಟರಿಗೆಲ್ಲ ಲಗ್ನಪತ್ರಿಕೆಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಬಿಡಿ (ಕಥ. ೧೧); ಕವರು ಬಿಚ್ಚಿ ನೋಡಿದೆ : ಲಗ್ನಪತ್ರಿಕೆ (ಪಾಪಪು. ೬೯). ೨. ಮದುವೆಯ ದಿನ, ಮುಹೂರ್ತಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಕರೆಯೋಲೆಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಸಮಾರಂಭ; ನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥ: ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಈವೊತ್ತು ಲಗ್ನಪತ್ರಿಕೆ (ಕೂಪ). [ಸಂ. ಲಗ್ನಪತ್ರಿಕಾ]

ಲಗ್ನಾಧಿಪತಿ (ನಾ)- ೧. [ಜ್ಯೋತಿ] ಆಯಾ ರಾಶಿಗೆ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಹ; ℙ ಉದಾಹರಣೆಗೆ—ಕನ್ಯಾರಾಶಿಗೆ ಬುಧ, ಧನೂರಾಶಿಗೆ ಗುರು ಲಗ್ನಾಧಿಪತಿಗಳು. ೨. ಎಲ್ಲರ ಮದುವೆಯನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷೆ ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಈ ಮೊದಲು ಲಗ್ನಾಧಿಪತಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದೂ ನನ್ನ ಲಲಾಟಪಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಕುಳಿತಿರದಿದ್ದರೂ ಒಮ್ಮೆ ನನ್ನ ಮಾನಸಪದ್ಮದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದನು (ಚಿತ್ರ. ೨೩೨). [ಸಂ].

ಲಗ್ನಾಹ (ನಾ)- ಮದುವೆ, ಮುಂಜಿ ಮುಂತಾದ ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿದ ದಿನ,–ದಿವಸ: ಉದ್ಯಾಹಲಗ್ನಾಹಮುಂ ಭೋಜನೆನೆ ಸಾರ್ತಂದಿರ್ದುದೇನುಂ ತಡವಿರಲಿಡೆಯಿಲ್ಲ (ಪಂಪ್ರಕೃ. ೬-೨೩).

[ಸಂ.]

ಲಗ್ನಿಗ (ನಾ)· ಮದುವೆ, ಮುಂಜಿ ಮೊದಲಾದ ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಮುಹೂರ್ತವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಹೇಳುವವನು : ಜ್ಯೋತಿಷಿ : ಸಮಯದ ವಿವರವಱಿದು ಲಗ್ನಿಗರು ಪವಕಾಂಚನಘಟದೊಳು ಘಟಿಕಾಪಾತ್ರವನಿರಿದರೊಲವಿಂದ (ಕ್ರಿಚಾಂ· ೦೦-೫೫). [ಲಗ್ನ + — ಇಗ]

ಲಗ್ನಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಸಂಬಂಧಿಸು; ಸೇರು; ಬೆರೆ; ಲೀನವಾಗು: ಭಗ್ನದಾರಾತ್ಮಗೆ ಸುಪ್ರಭೆ ಸುಜ್ಞಾನ ಲಗ್ನಿಸಲರಡೊಂದೆ ರೂಪು (ಕಚಿ· ೬೬-೬೬)·

[ಲಗ್ನ + — ಇಸು]

ಲಘಾಟ 'ಲಗಾಟ' ನೋ·

ಲಘಿದು (ನಾ)· ೧· ಹಗುರವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಲಘುವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಭಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ· ೨· ಸಣ್ಣತನ ; ಅಲ್ಪತೆ· ೩· ಕೀಳುತನ ; ಕ್ಷುದ್ರತೆ· ೪· ವಿಚಾರಹೀನತೆ ; ಗಾಂಭೀರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ೫· ವಿಚಾರಶೂನ್ಯನಾದವನು ; ಅವಿವೇಕಿ : ಕಾಮಿನೀವಶನಾದ ನಾವನಾಗಲಿ ಮನೋಭ್ರಾಮಕತ್ವದಿ ತೊಳಲಿ ಲಘಿಮನಪ್ಪಂತೆ (ಪಿಂಗಾಣ· ೨-೬-೫೪)· ೬· [ಯೋಗ] ಅಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಇಚ್ಛಿಸಿದಾಗ ದೇಹವನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಹಗುರವಾಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲ ಶಕ್ತಿ : ಅಣಿಮವೆಂಬುದದು ತಾನೊಂದು . . . ಮತ್ತೆ ಅರಿ ಲಘಿಮವೆಂದುವೆ ನಾಲುಕು (ಕ್ಯಾಚಿಂ· ೨೦-೧೨) ; ಇಂಥಾ ದೃಢಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಣಿಮ, ಮಹಿಮೆ· ಲಘಿಮ· ಗರಿಮ· ಪ್ರಾಪ್ತಿ· ಪ್ರಾಕಾಮ್ಯ· ಈಶತ್ವ· ವಶಿತ್ವಗಳೆಂಬ ಅಷ್ಟೈಶ್ವರ್ಯಂಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದರು (ಪ್ರಣಾ· ೦೬೨)·

[ಸಂ· ಲಘಿಮನ್]

ಲಘಿಮೆ (ನಾ)· ೧· = ಲಘಿಮ ೧· ೨· ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವಿಕೆ; ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವಿಕೆ· ೩· ಕೀಳುತನ; ಅಲ್ಪತೆ· ೪· ವಿಚಾರಹೀನತೆ· ೫· = ಲಘಿಮು ೬ : " ಅಣಿಮು ಲಘಿಮೆಂಗಳೆನಲ್ಕಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಳಕ್ಕು " (ಪುಂಗಣ· ೦೭೯-೭೬) ; ಅಣಿಮಾ ಗರಿಮಾ ಮಹಿಮಾ ಲಘಿಮಾ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಪ್ರಾಕಾಮ್ಯ ಈಶತ್ವ ವಶಿತ್ವಮೆಂಬಷ್ಟಗುಣ ಮಣಿಭೂಷಿತನುವಾಗಿ (ಕ್ರಾಪು· ೦೦೯) : ಮಹಾಮೇರುಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಶರೀರಮುಳ್ಳಾತನಂ ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗಹುವ ಕೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಮಾಣುವಿಗೆ ಸದೃಶವಹುದೇ ಲಘಿಮೆ (ಜೀಗೀ· ೨೧೦)·

[ಸಂ· ಲಘಿಮನ್]

ಲಘಿಷ್ಠ (ಗು)· ೧· ಬಹಳ ಹಗುರವಾದ· ೨· ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಸಣ್ಣದಾದ; ಕನಿಷ್ಠಗಾತ್ರದ· ೩· ಅತ್ಯಂತ ವೇಗವುಳ್ಳ : ಚುರುಕಾದ· [ಸಂ·]

ಲಘು (ಗು)· ೧· ಹಗುರವಾದ ; ಭಾರವಿಲ್ಲದ : ತೂಕವಿಲ್ಲದ· ೨· ಸುಲಭವಾದ ; ಸರಳವಾದ· ೩· ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವ ; ಚಿಕ್ಕದಾದ· ೪· ದೀರ್ಘವಲ್ಲದ ; ಹ್ರಸ್ವವಾದ ೫· ಅಲ್ಪವಾದ : ತುಚ್ಛವಾದ : ಅತೀವಜಘನ್ಯಪರಿಣಾಮಂ ಕೈಕೊಂಡು ಪುಟ್ಟ ಮತ್ತಮಾಯುಷ್ಯದೊಳ್ ಪಲವುಂ ಸೂಟ್ ಲಘುಜನ್ಮಮಾಗಾಹದಿಂ ಪುಟ್ಟಿ ಸತ್ತು (ಜಗಾಮಾ· ೬-೬ ೫)· ೬· ದುರ್ಬಲವಾದ ; ಬಲಹೀನವಾದ· ೭· ಸತ್ತ್ವರಹಿತವಾದ ; ನಿಸ್ಸಾರವಾದ· ೮· ಮನೋಹರವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ· ೯· ಮೃದುವಾದ ; ನಯವಾದ· ೧೦· ವೇಗವಾದ ; ಶೀಘ್ರವಾದ : ಲಘುಲಕ್ಷಸುಟಯೊಳೊದಗಿ ಪೊಕ್ಕು ಪೊಡದಿಱಾದೊಗೆದು ಸಂಗ್ರಾಮಮುಖದೊಳು ಬಗೆಗುಂದಿಸುವನು ಶತ್ರುಗಳ ಭೈರವರಾಜ ನಿಗದಾವನಾಂಪ (ಕ್ಷಕಚೆ· ೬-೦೦)· (ನಾ)· ೧೧· ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದುದು ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕವಾದುದು ; ತುಚ್ಛವಾದುದು : ಅಧಿಕಸತ್ವಗುಣಕ್ಕೆ ಕಾಗ್ರಣಿಗಾ ನೃಪಂಗೆ ಮನದೊಳ್ ತೃಣವಲ್ಲಘುವಾದುದಾವಗಂ ಸ್ಫೈರ್ಣಮುಖಂ (ಕಾದಂಪು· ೦೯) ; ಗುರುವ ಲಘುವನು ಉತ್ತಮಪಾಧಮವೆರಡ ಸರಿಗಾಂಬವರ ಮಧ್ಯದಿ ಒರಿಯನೇಗುವ ಹೇಮ ಗುಂಜಿಗೆ ಸರಿಯೆನಿಪ್ಪಂತೆ (ಕಾಶಾಗ· ೨೬-೦೦) ; ಲಘುವೆನಿಸಿ ಗುರುವಾಯ್ತಲಾ ! (ಶ್ರೀಗಾಪಾ· ೨೯೯-೬೭೦)· ೧೨· ದೀರ್ಘವಲ್ಲದುದು ; ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾದುದು ; ಹ್ರಸ್ವವಾದುದು : ಮಾತುಗಳು ಯಾವತ್ತೂ ತೀರ ಲಘುವಾಗಿ ಇರಲಿ (ಕಚಿಪಂ· ೫೫)· ೧೩· ವೇಗ ; ಶೀಘ್ರತೆ : " ಲಘು ಶೀಘ್ರಂ " (ಪಸ್ಪಶೆ· ೦೦೬-೦೬)· ೧೪· ಗಾಳಿಯ ನಡೆ ; ವಾಯುವಿನ ವೇಗ· ೧೫· ನಿಸ್ಸಾರವಾದುದು· ೧೬· ದೀನತೆ ; ದೈನ್ಯ· ೧೭· ಸುಂದರವಾದುದು· ೧೮· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ; ಅಗರು : "ಕರ ಶೀಘ್ರದಲಿ ಮನೋಜ್ಞ ನಿಸ್ಸಾರದಲಿ ಮರುತಗತಿಯಲಿ ಅಗರಿನಲಿ ಲಘುವೆನಿಕ್ಕು" (ಪುಂಗಣಾ· ೨೫೯-೬೯) ; "ವಾಯುಚಾರಂ ದೈನ್ಯಂ ನಿಸ್ಸಾರಮುಂ ಶೀಘ್ರಮುಮಂಗುರು ಮನೋಜ್ಞಂ ಲಘೂವಾಕ್ಯಮಕ್ಕುಂ" (ಜಾಣಚಿ· ೦೧೬)· ೧೯· ಕೈಚಳಕ ; ಲಾಘವ : ' ಲಘುದೋರು ' ಪರಾ· ೨೦· ಗದಾಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ· — ಪಟ್ಟು : ಬವರಿ ಮತ್ತೊಂದ್ದತಿ ವಿಲಂಘನ . . . ಲವವಿದ್ಯಮಣ ಲಘುವಿನ್ಯಸ್ತವೆಂಬೀ ವಿಪರದಲಿ ಕಾದಿದರು ಕೌತುಕವೆನಲು ಸುರವಿಕರ (ಜಾಶ್ಯಕ· ೬-೨೫)· ೨೧· ಆರೋಗ್ಯ ; ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ : ಬರಿದೆ ದೇಹಕ್ಕೆ ಲಘುವಿಲ್ಲವೆಂದು ಮೂರು ಕಾಲ್ಮುದಿನ ಹೋಗದೆ ಇದ್ದು (ಅಕ್ಷಚಿ· ೦೨೨)· ೨೨· ಲಾಮಂಚ ; " ಕರೇಬಾಳದ ಬೇರು " (ಹೊಗಾಪ· ೨೬೬)· ೨೩· [ಛಂದ] ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಅಕ್ಷರ ; ಹ್ರಸ್ವಾಕ್ಷರ : ಬರೆದಯ್ದಾ ಲೆಕ್ಕಮನಾದರದಿಂ ಗುರುಲಘುವಿಭೇದಮಂ ಭಾವಿಸು ನೀಂ ಗುರು ಮುಂತೆ ಕೊಂಕೆ ತೋಱುವ ಬರೆ ಪಿಂತಣ ಸೈತನಪ್ಪ ಬರೆ ಲಘು ಕೆಳದಿ (ಪುಂಕೋಣಾ· ೪-೬೬) ; ಮೊದಲು ಕೊವೆಗಳ್ಗಲ್ಲಿ ಲಘುವು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಗುರುವು ಇವ್ವರೆ ಜಗಣವೆಂದು ಸಮ್ಮತಿಸಿದೆ (ಕಚಿಪ್ರ· ೬೬)· ೨೪· [ಸಂಗೀತ] ತಾಳದ ಅತು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪಂಚಸ್ಥಳದಲಿ ಲಘುವಿಡಿದೊಮ್ಮೆ . . . ಪಂಪನಾಟಕಭೇದವ ವಾಚಿಸುತ್ತ (ಕ್ಷಚಿಪ್ರ· ೩-೦೧೪-೩) ; ಕ್ಷೊಂಪಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎರಡೆರಡು ಅಕ್ಷರ(ಕಾಲ)ಗಳ ಎರಡು ದ್ರುತಗಳೂ ಪಂತರ ನಾಲ್ಕಕ್ಷರಪ್ರಮಾಣದ ಒಂದು ಲಘುವೂ ಇವೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು (ಕಚಿಪ್ರ· ೫೫)· 'ಪದಂಗ' ಪರಾ· ೨೫· [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಒಳಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಿಷಮ, ವಿಕಟ, ಲಘುವೆಂಬ ಮೂರು ನೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕ್ಷ " ಅಂಚಿತ ಮೊದಲಾದ ಅಲ್ಪ ಕರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಲಘುನೃತ್ತವು " (ಜಾಸ್ಫಶಿ· ೨೦೯ ಗಣ್ಯಪಾಣಿ) : ಒಪವಿದ ನೃತ್ತಂ ತ್ರಿವಿಧಾಪ್ಯದೆ ರಂಜಿಪುದೆಯ್ದೆ ವಿಷಮ ವಿಕಟಂ ಲಘುವೆಂದುದಯಿಪುದು . . . ಅಂಚಿತ ಮೊದಲಾಗಿರುವಲ್ಪಕರಣಮುಂ ಕೀಳ್ ವಿರಚಿಸುವುದು ಲಘುವೆನಿಪ್ಪ ಪೆಸರಂ ಪಡೆಗುಂ (ಜಾಸ್ಫಶಿ· ೦-೩೩)· ೨೬· [ಜೈನ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಸ್ಪರ್ಶನಾಮಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸ್ಪರ್ಶನಾಮಕರ್ಮವುಜ್ಜವಿಧಮಕ್ಕುಂ ಕರ್ಕತಮೃದುಗುರುಲಘುರೂಕ್ಷ ಸ್ನಿಗ್ಧಶೀತೋಷ್ಣ ಸ್ಪರ್ಶನಾಮಕರ್ಮಮೆಂದಿಂತು (ಗೊಮ್ಮಕಾ· ೪-೦೦)· 'ನಾಮಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿ' ಪರಾ·

ಲಘುವಾಗು = ಗೌರವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ಅಲ್ಪವಾಗು : ಎನ್ನವರಂ ಲಘುವಾಗದಿರ್ಪೆನೋ ಅನ್ನೆಗಮಿಗಳೇಯೆಡೆಯಾನಾಂ ತೊಲಗಿರ್ದುದು ಕಜ್ಜಂ (ಕಾದಂಪು· ೭೭೨)· [ಸಂ·]

ಲಘುಕರಿ (ನಾ)· [ಜೈನ] ಒಂದು ವಿದ್ಯೆಯ ಹೆಸರು : ಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿ . . . ಪರ್ಣಲಘು ಲಘುಕರಿ . . . ಆಭೋಗಿನಿಯೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾಗೆ ಕುಲವಿದ್ಯೆ ಜಾತಿವಿದ್ಯೆ ಸಾಧಿತವಿದ್ಯೆಗಳೊಳ್ ಸಂಪನ್ನನಾಗಿರ್ದು (ಜಾಪುಂಕ್ಷ· ೦೧೩)·

[ಸಂ·]

ಲಘುಕಾವ್ಯ (ನಾ)· ಸಣ್ಣಕಾವ್ಯ ; ಖಂಡಕಾವ್ಯ : ಕಬ್ಬಿಗರ ಕಾವಮೇನೂ ಒಂದು ಮಹಾಕಾವ್ಯವಲ್ಲ· ಅಮೊಂದು ಲಘುಕಾವ್ಯ (ಕಾಚಿ· ೦೦೩)·

[ಸಂ·]

ಲಘುಕೃತಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣಗ್ರಂಥ : ಕವಿಗಳು . . . ದೀರ್ಘಪುರಾಣಗಳ ಬದಲಾಗಿ ಲಘುಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವರೆಂದೂ . . . ಸೂಚಿಸಿದ್ದ ಲಕ್ಷಣ ಗಳಿಗೆ ಈ ಪದ್ಮಪುಸ್ತಕವು ಲಕ್ಷ್ಯವಾಗಿದೆ (ಕಾಪು. ೪೯೪). [ಸಂ.]

ಲಘುಗೀತ (ನಾ). ಶಾಸ್ತ್ರೀಯಸಂಗೀತ ರಾಗ, ತಾಳಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ಹಾಡು : ಪದ್ಯಸಮಾಸಗಳು ಲಘುಗೀತಗಳಂತೆ ಸುಂದರವಾಗಿವೆ (ಪ್ರಣಾ. ೫೬). [ಸಂ.]

ಲಘುಟಪ್ಪಣೆ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕವಿವರಣೆ ; ಸಣ್ಣಟೀಕೆ : ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಷಯ ವಾಗಿ ಶಾಕ್ತದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕುರಿತ ಒಂದು ಲಘುಟಪ್ಪಣಿ ಇಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಸಕ್ತ ವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಕಸ್ತೂ. ೧೧೬). [ಸಂ. ಲಘುಟಪ್ಪಣೀ]

ಲಘುತೆ (ನಾ). ೧. ಭಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಪಗುರವಾಗಿರುವಿಕೆ : "ಲಾಘವಮುಮು ಲಘುತೆ" (ಪಾಪು. ೦೦೩-೨೯). ೨. ಚುರುಕುತನ ; ಪಟುತ್ವ : ಕೃಷ್ಣ ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರೇಮಿಯಲ್ಲ ; ವಿಮರ್ಶಜ್ಞನೂ. ಜೀವನದ ಲಘುತೆ ಅವನಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಚಿಲ್ಲುಪಲ್ಲಿದೆ (ಮೂಕಬು. ೫೭). ೩. ದೀರ್ಘ ವಲ್ಲದುದು : ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಮುದು. [ಸಂ. ಲಘು+ತಾ]

ಲಘುತ್ವ (ನಾ). ೧. ಪಗುರವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಭಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ರೂಪ . . . ದ್ರವತ್ವ, ಲಘುತ್ವ, ಮೃದುತ್ವ . . . ಕಠಿನತ್ವ . . . ಸೌಭಾಗ್ಯವೆಂದು, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸುಮತ್ತುವಿಧ ಗುಣಗಳು (ಹಿಂದಿ. ೪೭೩). ೨. ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವಿಕೆ. ೩. ಕೀಳುತನ ; ಕ್ಷುದ್ರತನ. ೪. ಹುಡುಗಾಟ ; ಗಂಭೀರರಾಹಿತ್ಯ. ೫. ವೇಗ ; ಶೀಘ್ರತೆ. ೬. ಅಗೌರವ ; ಅವಮರ್ಯಾದೆ. ೭. ಅನುಕೂಲ ; ಸೌಲಭ್ಯ. [ಸಂ.]

ಲಘುದೋರು (ಕ್ರಿ). ಕೈಚಳಕವನ್ನು ತೋರು ; ಲಾಘವವನ್ನು ತೋರು : ಸೆಣಸಿ ಮುಂಬರಿದು ಲಘುದೋರಿ ತಪ್ಪಿಸುತ (ಕಡಲೋ. ೨೪-೩೬). [ಲಘು + ತೋರು (< ತೋಱು)]

ಲಘುದೋಷ (ನಾ). [ಛಂದ] ಗುರುವಿರಬೇಕಾದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಲಘು ವನ್ನಿಡುವುದರಿಂದಾಗುವ ದೋಷ : ಕವಿಶರಾರ್ಮಂತು ಪಿಂಗಿಸುಗೆ ಕಾವ್ಯದಿನಾ ಲಘುದೋಷಮುಂ (ಕಾಂಗ. ೦-೦೩೯). [ಸಂ.]

ಲಘುನೃತ್ತ (ನಾ). = ಲಘು ೨೫ : ಅಂಚಿತ ವೆಂದರಾದ ಅಲ್ಪಕರಣ ಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಲಘುನೃತ್ತವು (ಶಾಸ್ತ್ರಂ. ೨೮೪ ಗಣ್ಯಾಖಾಂತ). [ಸಂ.]

ಲಘುಪಾಳಿ (ನಾ). ವೇಗದ ಕ್ರಮ ; ಶೀಘ್ರವಿಧಾನ : ಕಲಿತರು ನಿಪ್ಪು ಪೂರ್ವನ್ಯಪಾಲಕರು ಸರಹಸ್ಯಸಾಂಗೋಪಾಂಗವಿದ್ಯೆಗಳ ಸ್ಥೂಲದಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮದಲಿ ಬಹುವಿತಾಲದಲಿ ಸಂಕೋಚದಲಿ ಲಘುಪಾಳಿಯಲಿ ಪಾರದಲಿ ವಿವಿಧಾನುಪ್ರಯೋಗದಲಿ (ಕುಪ್ಯಾ. ೭-೦). [ಲಘು + ಪಾಳಿ (< ಪಾಲ್ಪು)]

ಲಘುಪುಟ (ನಾ). ಸ್ವಲ್ಪಮಾತ್ರ ಬೇಯಿಸುವುದು : ಹೆಮ್ಮರದ ತೊಕ್ಕನ್ನು . . . ಇಡಿದು ಮುದ್ದೆಯ ಮಾಡಿ . . . ಲಘುಪುಟವಿಟ್ಟು ಬೆವರಿಸಿ ತಗದು (ಶಿವ. ೩೦೦). [ಸಂ.]

ಲಘುಪ್ರಹಸನ (ನಾ). ದೀರ್ಘವಲ್ಲದ ನಗೆನಾಟಕ; ಸಣ್ಣ ಪ್ರಹಸನ : ಫ್ರೆಂಚ್‌ನಾಟಕಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಲಘುಪ್ರಹಸನಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಬಂದು . . . ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕೃಪಾ. ೩೦). [ಸಂ.]

ಲಘುಬದರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಸಣ್ಣಬೋರೆ : ಎಲಚಿ : "ಬಹುಕಂಟಃ – ಲಘುಬದರಿ" (ಓಷಧಿ. ೦೦೩). [ಸಂ. ಲಘುಬದರೀ]

ಲಘುಲಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಬೇರು ; ಲಾವಂಚ : ಮುಡಿವಾಳ : "ಉಶೀರಂ . . . ಲಘುಲಯಂ . . . ಲಾವಂಚದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಚಾಣ್ಯ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಲಘುಶಂಕೆ (ನಾ). ಮೂತ್ರವಿಸರ್ಜನೆ. [ಸಂ. ಲಘುಶಂಕಾ]

ಲಘುಶರೀರಿ (ನಾ). ಚುರುಪಟಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು : ಪ್ರಾಯದ ಜಂಕಿಗಳಂತೆ ಲಘುಶರೀರಿಗಳಾಗಿ ಇಬ್ಬರೂ ಎದ್ದು . . . ಪರ್ವತದ ಸಾನುಪ್ರದೇಶದ ಕಡೆ ತಿರುಗಿದರು (ಹೊಸಕ್ಕ. ೬೩). [ಸಂ. ಲಘುಶರೀರಿನ್]

ಲಘುಸಂಗೀತ (ನಾ). ಶಾಸ್ತ್ರೀಯಸಂಗೀತಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ; ಆಧುನಿಕ ಕವನ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮನೋರಂಜಕವಾದ ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ : ಈಚಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯಸಂಗೀತಕ್ಕಿಂತ ಲಘುಸಂಗೀತದ ಕಡೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಜನರ ಒಲವು ಕಾಣುತ್ತಿದೆ (ಕ.ಪ್ರ). [ಸಂ.]

ಲಘುಹಸ್ತ (ನಾ). ೧. ಕೈಚಳಕವುಳ್ಳವನು ; ಕರಕೌಶಲವುಳ್ಳವನು. ೨. ವೇಗವಾಗಿ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಬಲ್ಲವನು ; ನುರಿತ ಬಿಲ್ಲುಗಾರ : "ಲಘುಹಸ್ತಃ. ಶೀಘ್ರವೇಧೀ ... ಈ ೨ ಶೀಘ್ರ ವಿಸುವಾತಂ" (ಕಠಾಮು. ೭೬-೪೦೭). [ಸಂ.]

ಲಘೂಕರಣ (ನಾ). ಪಗುರ ಮಾಡುವುದು; ಕಡಮೆಯಾಗಿಸುವುದು : ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮೇಲಿನ ದಂಡವನ್ನಾದರೂ ಕ್ಷಮಾಮಾಡುವ . . . ಪರಿಹಾರಮಾಡುವ ಅಥವಾ ಲಘೂಕರಣ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯು ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿ ಯವರಿಗಿರತಕ್ಕದು (ಕಾರಾ. ೭೩). [ಸಂ.]

ಲಘೂಪಧೆ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಯಾವುದಾದರೂ ಶಬ್ದದ ಕೊನೆಯ ಅಕ್ಷರದ ಹಿಂದಿನ ಅಕ್ಷರವು ಲಘುವಾಗಿರುವ ಶಬ್ದ. -ಪದ : ಗದವಜ ಕಾರುಂವಿದಿರಿಕ ಪದಮಧ್ಯಂ ವಿಷಮಮಾಗಪೇಕ್ಷಾಕ್ಷತದೊಳ್ ಪುದಿಯು ಲಘೂಪಧ ಕಿಲಕಿಲಪೊದವಿರ್ಕುಂ ರಾಂತಳಾಂತಮವ್ವ ಶಿಥಿಲತೆಯಂ (ಕವಾ. ೪೫). [ಸಂ. ಲಘೂಪಧಾ]

ಲಘೂಪಾಗಮ (ನಾ). = ಲಘುದೋಷ : ಬೇಗಮಾ ಲಘುಗಳಲ್ಲದ ತಾಣದೆಸಳಂ ಲಘೂಪಾಗಮಕ್ರಮದಿ ನಂಬುಗೆ ಲಾಘವದೋಷಮಂ (ಕಂಗಾ. ೦-೦೩೬). [ಸಂ.]

ಲಚಂಡ, ಲಚಾಂಡ (ನಾ). ೧. (ಉಕ) ಗೋಜು ; ಸಿಕ್ಕು ; ತೊಡಕು : ವಿನೂ 'ಲಚಂಡ'ವಿಲ್ಲದ ವಿರಕ್ತಿ ಸುಂದರಕ್ಕ. ಅಕೆಯ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಈ ವರಿ ಮಾಹಾಪೂರವೇ! (ಕೃ.ಪ. ೩೨೪) ; ನಿನಗೆ ಯಾರು ಹೇಳಿದ್ದು ಎರಡನೆಯವರ ಲಚಂಡ ಸಂಘಾಸಿಸುವದು ! (ಕೃ.ಪ. ೪೦೯). ಲಚಾಂಡ : ೨. ಗೋಳು ; ಸಂಕಟ : ಇಲ್ಲಿಯ ಲಚಾಂಡ ಯಾರು ನೋಡಬೇಕು ? (ದೀಪಿ. ೨. ೨೦೨). [←ಮರಾ. ಲಚಂಡ್, ಲಚಾಂಡ್]

ಲಚಾಂಡ 'ಲಚಂಡ' ನೋ.

ಲಚ್ಚ೧ 'ಲಕ್ಕ೧' ನೋ.

ಲಚ್ಚ೨ 'ಲಕ್ಕ೨' ನೋ.

ಲಚ್ಚಣ್ಣ 'ಲಕ್ಕಣ' ನೋ.

ಲಚ್ಚಣ್ಣ೧, ಲಚ್ಚಣ್ಣೆ (ನಾ). ೧. ಗುರುತು; ಚಿಹ್ನೆ ; ಲಕ್ಷಣ : "ಲಚ್ಚಣಮನೆ ರಾಂಛನಮದು" (ಕಾಸಂ. ೫೯) ; ಅಲ್ಲಿ ವಲ್ಲಭನೊಳೆರವಿಲ್ಲದ ವೆರಮುವನೀ ಲಚ್ಚಣಮೆ ಪೇಜ್ಗುಮಿಲ್ಲಿ ಸಂವೆಗೆದ್ದೇವುದು (ಲೀಲಾವ. ೦೦-೯೬ ೩) ; ಬಂಂಬೋಜಕ್ಕೆ . . . ಲಾಂಛನ–ಲಚ್ಚಣ (ಕವಿಪ. ೨೬೩ ಶ್ರುತೀ) ; ಪರಿಯ ಲಚ್ಚಣದ ಮೆಯ್ಕಟ್ಟು (ಶಬ್ದಾ. ೪-೩೨). ೨. ಕಾಳನ್ನು ರಾಶಿಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ರಾಶಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಹಾಕುವ ಗೆರೆ. – ರೇವೆ : ನಿಮ್ಮ ಶರಣನು ಲಚ್ಚಣವಳಿಮಿದೆ ರಾಸಿಯನಳೆವನು (ಪಡಸಂ. ೦೫೩-೬೩೩) : ರಾಶಿಗಿಕ್ಕಿದ ಲಚ್ಚಣ ರಾಶಿಯ ಕೊಳಬಲ್ಲುದೇನೋ ಮೂಢ ರಾಶಿಯ ಒಡೆಮಲ್ಲದೆ ಆ ಪರಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಲಿಂಗವು ಜಂಗಮದ ಮುದ್ರೆ ಎಂದು ತಿಳಿ (ಪಸ್ವ. ೦೦-೬). **ಲಚ್ಚಣ್ಣೆ** : ೨. ಸುರರೂಪು ಗಜನೆಂಬ ಪಾಮರಂ ಬೆಳಸಿದಂರುತ್ತರದ ರಾಜಾಸ್ಥರಾಶಿಯ ಲಚ್ಚಣೆಯೊ . . . ಎನಲು ಮೆಜ್ಜಿದುವಾ ಪರಿವೇಷಪ್ಪತದೊಬ್ಬಿಯು ಕೋ (ಕೇರಮು. ೬-೪೭). 'ಲಕ್ಕಣ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಲಾಂಛನ]

ಲಚ್ಚಣಗಂಬ (ನಾ)· ಸಂಕೇತವಾಗಿ ನೆಟ್ಟ ಕಂಬ ; ಗುರುತಿನ ಕಂಬ : ಎಂಟುವಾನೆಗಳುಂ ತಱುಪಿನಪ್ಪನಂ ಜಯದ ಲಚ್ಚಣಗಂಬದೊಳುದ್ದಿ ಕೊಳುವುವಾಜಿವೆ ವಿಷ್ಣುವಿಕ್ರಮದುಪಕ್ರಮಮಂ (ಪಂ· ೪· ೬೦ಗಂಟು. ೧೭೦–೭೬ ; 1160)· [ಲಚ್ಚಣ್ಣ+ಕಂಬ್ಬ (<ಕಂಭ)]

ಲಚ್ಚಣಿಸು (ಕ್ರಿ)· ೧. ಗುರುತಿಸು ; ಗುರುತುಮಾಡು : ಕೇಳುತವೆ ಕಂಬನಿಗಳೊಸರಿದವಾಲಿಗಳಬೋರಂತೆ . . . ಬೀಳುತಿರಲಾ ಮುಂದೆ ಬಹಳ ವಿಶಾಲಭೋಗಸ್ಥಾನವೆಂಬುದನಾಲಿಸುತ ಲಚ್ಚಣಿಸಿ ತೋಱಿಸುವಂತೆ ಬಂದುಗಳು (ಪಾಶ್ವ· ೦೦–೨೫–೭೭)· ೨. (ಕಾವ್ಯದ) ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಸು : ಹಲಗೆ ಒಳಹದಿಂದ ಚಲಿಸದಂದದಿ ಪ್ರಾಸ ನೆಲೆಮಾದಿದ್ದಿ ಲಚ್ಚಣಿಸಿ ಬಲಿದು ಪದನ ಮಾಡಿ ಪೇೞ್ದನಾವಡೆ (ಪಾಪಾಂ· ೦–೦೫)·

[ಲಚ್ಚಣ್ಣ (<ಲಕ್ಷಣ)+—ಇಸು]

ಲಚ್ಚಣಕ್ಕೆ (ನಾ)· ಸಾರಸ ಪಕ್ಷಿ : ಪಾಡುವ ಸಾಳಗಂ ಲಲಿಯೊಳಾಡುವ ಲಚ್ಚಣಕ್ಕೆ[ಗೆ] (ಕಾಸಾ· ೦೮)· [<ಸಂ. ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ]

ಲಚ್ಚಣಕ್ಕ ' ಲಚ್ಚಣ್ಣ ' ನೋ·

ಲಚ್ಚಿ ' ಲಕುಮಿ ' ನೋ·

ಲಜ್ಜರಿಕೆ (ನಾ)· ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುದುರಿಕೊಳ್ಳುವ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿ : ಮೊ (ಪೂ)ರಕೆಯ ಬೂದಿಯಂ ಗರುಗದಾ ರಸಮುಂ ಪಿಪ್ಪಲಿಯೊ(ನ)ಚ್ಚಗಲ್ಲ ಲಜ್ಜರಿಕೆ ಸರೋಜನಂ . . . ತಿಲಕೈಲದೊಳಿಟ್ಟು ಪೂಸುಗೆ (ಕೀಪ್ರಾಚಿ· ೯–೨೦೬) ; ವಿವಿಧಸ್ಪರ್ಶ ಘಾಯದೊಳ್ . . . ಹೊನ್ನಗನ್ನೆಯನಕ್ಕೆ ಸಂಭವಿಸೆ ಲಜ್ಜರಿ[ಕಾಕಾ· ಲಿ] ಕಾಖ್ಯಮುಂ . . . ಇವಱೊಳಾವುದನಾದೊಡಂ ಪೊಡೆಗೆ (ಪಾಪು· ೫–೨೦೩)· 'ಲಜ್ಜಾವತಿ' ಪರಾ· [ಸಂ. ಲಜ್ಜರಿಕಾ]

ಲಜ್ಜಾಲು, ಲಜ್ಜಾಳು (ಗು)· ೧. ನಾಚಿಕೆಯ ಸ್ವಭಾವದ ; ಸಂಕೋಚ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯ. (ನಾ)· ೨. ನಾಚಿಕೆಯ ಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಸಂಕೋಚ ಸ್ವಭಾವದವನು : " ಲಜ್ಜಾಶೀಲಂ ಲಜ್ಜಾಲು" (ಪಾಪು· ೫ಆ· ೬೨–೬೬)· ೩. = ಲಜ್ಜರಿಕೆ· **ಲಜ್ಜಾಳು** : ೨. ನಾನು ಅತ್ಯಂತ ಲಜ್ಜಾಳುವಾದ ಮನುಷ್ಯ (ಇತ್ಯ· ೯೮೨). [ಸಂ.]

ಲಜ್ಜಾವತಿ (ನಾ)· ೧. ನಾಚಿಕೆಯ ಸ್ವಭಾವದವಳು. ೨. = ಲಜ್ಜರಿಕೆ: ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿ· ಮುಡುಗುವುದಾವರೆ· ನಾಚಿಕಗಿಡ· ಲಜ್ಜಾವತಿ (ಕ್ಯಾಶಿ· ೩೪–೨೦೭೪) ; ನನ್ನ ತೋಟದಲ್ಲಿ ಲಜ್ಜಾವತಿ ಬಳ್ಳಿ (ಕೂಪ್ರಾ· ೬೬).

[ಸಂ· ಲಜ್ಜಾವತೀ]

ಲಜ್ಜಾವಿಹೀನ (ನಾ)· ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು; ನಾಚಿಕೆಗೇಡಿ ; ನಿರ್ಲಜ್ಜ : "ನಾಣೆರಿಯನಲ್ಲೆ ಲಜ್ಜಾವಿಹೀನನು" (ಕಬ್ಬೈ· ೪೮).

[ಸಂ.]

ಲಜ್ಜಾವಿಹೀನತ್ವ (ನಾ)· ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಭಂಡತನ : "ಲಜ್ಜಾವಿಹೀನತ್ವದೊಳ್ ಬಂಡು" (ಕಬ್ಬಮು· ೯೯).

[ಸಂ.]

ಲಜ್ಜಾಶೀಲ (ನಾ)· ೧. ನಾಚಿಕೆಯ ಸ್ವಭಾವ ; ಸಂಕೋಚಪ್ರವೃತ್ತಿ· ೨. ನಾಚಿಕೆಯ ಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸಂಕೋಚಸ್ವಭಾವದವನು : "ಲಜ್ಜಾಶೀಲಂ ಲಜ್ಜಾಲು" (ಪಾಪು· ೫ಆ· ೬೨–೬)·

[ಸಂ.]

ಲಜ್ಜಾಹೀನ (ನಾ)· ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಭಂಡ : ನಾನು . . . ಲಜ್ಜಾಹೀನರಾದ ನವೀನಸುಂದರಿಯರಮ್ಮ ಕುರಿತು ಬರೆಯುವುದಿಲ್ಲ [ಸಂ.]

ಲಜ್ಜಾಳು ' ಲಜ್ಜಾಲು ' ನೋ·

ಲಜ್ಜಿಕೆ (ನಾ)· ನಾಚಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥದು ; ಲಜ್ಜಾಸ್ಪದವಾದುದು : ನನ್ನ ಪ್ರಣಯವನ್ನು ಜನ್ಮವನ್ನು ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಸಾರ್ಥಕ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಲಜ್ಜಿಕೆಯ ಅನ್ಯಾಯದ ಅಕ್ರಮದ ದ್ರೋಹದ ಅಕಾರ್ಯವೆ ? (ಪಬ್ಬ· ೨೩–೨)· [ಲಜ್ಜೆ + — ಇಕೆ]

ಲಜ್ಜಿತ (ಗು)· ೧. ನಾಚಿಕೆಪಟ್ಟುಕೊಂಡ ; ಲಜ್ಜೆಗೊಳಗಾದ. ೨. ಅವಮಾನಗೊಂಡ ; ಅಪಮಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ· (ನಾ)· ೩. ನಾಚಿಕೆಗೊಂಡವನು ; ಸಂಕೋಚ ಹೊಂದಿದವನು : ವ್ರಜೇಶ್ವರನು ವಿಸ್ಮಿತನಾಗಿ· ಲಜ್ಜಿತನಾಗಿ . . . ಸ್ವಲ್ಪ ಭಯಮಪ್ಪವನೂ ಆದನು (ಪಾಪಾಂ· ೦೫೯)· ೪. ಅವಮಾನಗೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಅಪಮಾನ ಹೊಂದಿದವನು : ಲಜ್ಜಿತನಾಗಿ ತಿರುಗಿದವನುವರದಲ್ಲೀ ಕರ್ಣನು (ಕರ್ಣಾರ್ಜು· ೬–೨೫)· ೫. [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಂಚಾರಿದೃಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಲಜ್ಜೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ನೋಟ: ಶ್" ರೆಪ್ಪೆಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೂ ಕೆಳಕ್ಕೂ ಚಲಿಸುತ್ತಾ ಕೆಳಗೆ ನೋಡುವುದು" (ಶಾಕ್ಕಂ· ೨೬೪ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ' ಲಜ್ಜಿತ — ನೆಲನಂ ನೋಡುತೆ ಕಣ್ಣೆಯಲಸದೆ ಮೇಲ್ನೋಡಿ ಬಾಗೆ ಲಜ್ಜೆಯನಿಕ್ಕುಂ (ಶಾಕ್ಕಂ· ೩–೨೯)· [ಸಂ.]

ಲಜ್ಜಿತೆ (ನಾ)· ನಾಚಿಕೊಂಡವಳು ; ಸಂಕೋಚಗೊಂಡವಳು : ಆಯುತ ಬೆಱಗಾಗುತೆ ಸಂವರಿಸಿಕೊಳುತೆ ವಲ್ಕಲವಸನಾಭೋಗಮನತಿಲಜ್ಜಿತೆ ತಲೆವಾಗಿದಳನುರಾಗವೇಱೆ ಪುಳಕಸುತಿರ್ದಳ್ (ಗಂಶ್ರೀ· ೦೦–೨)· [ಸಂ. ಲಜ್ಜಿತಾ]

ಲಜ್ಜಿಸು (ಕ್ರಿ)· ೧. ನಾಚಿಕೊಳ್ಳು ; ಸಂಕೋಚಪಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು : ನಿಜರೂಪಮ್ಮತಿಗೆ ಲಜ್ಜಿಸಿ ಕೇಳದಂತೆ ಪೋಗೆ (ಕಾದಂಪೂ· ೭೬೪) ; ತಾನೇ ಧರಣಿಪತಿ ನಳನನಲು ಲಜ್ಜಿಸಿ ಕಿರವ ನಸುಬಾಗಿದಳು (ಪಪಾ· ೩–೧೩) ; ವಲ್ಲಭಯ ನುಡಿಗೆ ಲಜ್ಜಿಸಿ ಮನಂ ಕಂದೆ ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳ್ ಕೆಂಪಡರೆ (ಕೃಬಾಣ· ೭–೨೮)· ೨. ನಾಚಿಕೆಪಡಿಸು ; ನಾಚಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಸಜ್ಜನ ಸ್ತುತಿಗೆಮ್ಮಲಾತ್ಮಸ್ತುತಿದುಕ್ಕ ಮಜ್ಜೀವವವರಾಗಿ ಕಿಜನರ ಲಜ್ಜಿಸಿ ವಿಂದಿಪೆವಿದು ಪುಣ್ಯಕಥೆ (ಕ್ರಿರಾ· ೦–೦೬)· [ಲಜ್ಜೆ + —ಇಸು]

ಲಜ್ಜೆ (ನಾ)· ೧. ನಾಚಿಕೆ ; ಸಂಕೋಚ: "ವ್ರೀಡೆ ಲಜ್ಜೆಯೆನೆ ಮುಂದಾಕ್ಷಂ" (ಪಪು· ೬೫೯· ೦೦೪–೦೯) ; ಕಾಮಿಗುಂಟೆ ಲಜ್ಜೆ ನಾಚಿಕೆ (ಇಪಾ· ೩೦೬): ಪೀಪಾ ಸೋಲಮುಂ ಮುಱಿದು ಲಜ್ಜೆಯನೊಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೆ ಬಂದನೇ ಪಂದೆಗಳೋಜಂ (ಪಪಾ· ೫–೨೫)· ೨. ಅವಮಾನ ; ಅಪಮಾನ : ಲಜ್ಜೆಯಿಂ ತಲೆವಾಗಿ ತೋರ್ಪ ತದೀಯ ದೇಶಿಕನಂದಮಂ . . . ನಿಟ್ಟಿಸಿ (ಅಜಪು· ೫–೦೦೪) ; ನಾರೀವ್ಯಂದ . . . ಗೊಳ್ಪಿಂದು ನಕ್ಕುದು ನೊಂದು ತಲೆವಾಗಿದೆನು ಲಜ್ಜೆಯಲಿ (ಕಾಪ್ರಾ· ೦೨–೭೭)· ೩. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಮೂವತ್ತುಮೂರು ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮತಿನಿರ್ವೇದಾವ ಹಿತ್ಥಶ್ರಮ . . . ಅಪಸ್ಮಾರ ಲಜ್ಜಾ ವಿಷಾದಸ್ಮಿತಿ ಚಿತ್ತಭ್ರಂಶ ಮೋಹಾ ಮಯಕೃತಿಗಳಿವಂತೆಯ್ದೆ ಸಂಚಾರಿಭಾವಂ (ಕಾಶಾ· ೭೧೩) ; ಮತಿ ಲಜ್ಜೆ ಅವೇಗ ಶಂಕೆ . . .ಅಪಸ್ಮಾರವೆಂಬ ಮೂವತ್ತುಮೂಱು ಸಂಚಾರೀಭಾವಂಗಳಂ ಪರಿಪಠಿಸಿ (ಪಪಗ· ೦೫೭)· [ಸಂ· ಲಜ್ಜಾ]

ಲಜ್ಜೆಕಾತಿ (ನಾ)· ನಾಚಿಕೆಯ ಸ್ವಭಾವದವಳು ; ಲಜ್ಜಾಶೀಲೆ : ಮಾನ ಭೂಷಣೆ ಲಜ್ಜೆಕಾತಿ ಸೌಜನ್ಯನಿಧಾನೆ ಗಂಭೀರೆ ಸುಶೀಲೆ (ಶಾಕ· ೪೬–೬೨).

[ಲಜ್ಜೆ + — ಕಾತಿ]

ಲಜ್ಜೆಗಾ (ಕ್ರಿ)· ನಾಚಿಕೆಯಿಂದಿರು ; ಸಂಕೋಚವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಸುತ್ತಲುಂ ಸುಜೀಜನಮಿರೆಯುಂ ವಿಚಾರಿಸನೆ ದುಃಖಿದೊಳಕ್ಕನಿರಲ್ಕೆ ಲಜ್ಜೆಗಾಯೆನೆ ಗುರುಗಳ್ಗೆ ಬೆಳ್ಕಱಿಸೆ ಚೇಟಕಿಯರ್ನೆರೆದಿರ್ದರೆಂಬಿದಂ ನೆನೆಯೆನೆ ಕಿಬ್ಬೆನೇಸನರದಿಂತಾಟು ವಿಭ್ರಮಾದಿಂದೊಡರ್ಚಿದಂ (ಕಾರಂಪಾ· ೭೬).

[ಲಜ್ಜೆ + ಕ್ಕಾ]

ಲಜ್ಜೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ನಾಚಿಕೆ ಇಲ್ಲವಾಗು ; ನಿರ್ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸು : ತೊಟ್ಟನೆ ಲಜ್ಜೆಗೆಟ್ಟುಜಾವುಗೆಟ್ಟೆನ್ನಂತೆ ಕಣ್ಣೆಟ್ಟು ವೇಟೊಲವಿಂದಿಂತೆರ್ದಗೆಟ್ಟರಾರ್ (ಶಾಂಭು. ೬೩೦); ಲಜ್ಜೆಗೆಟ್ಟು ಪೆಣ್ಗಳಂತೆ ಮೀಲ್ವಾಯ್ವ ಪೆರ್ಬುಲಿವಿಂದಿಂ (ರಘೂತ್ತ. ೩-೩೬) ; ಲಜ್ಜೆಗೆಟ್ಟಾದರೂ ಲಿಂಗವನೊಲಿಸುವೆ (ಅಪ್ಪ. ೪೧೬). [ಲಜ್ಜೆ + ಕೆಡು$_1$]

ಲಜ್ಜೆಗೇಡಿ (ನಾ). ನಾಚಿಕೆಗೇಡಿ ; ನಿರ್ಲಜ್ಜ : 'ಲಜ್ಜೆಗೇಡಿತನ' ಪರಾ. [ಲಜ್ಜೆ + ಕೇಡಿ$_1$]

ಲಜ್ಜೆಗೇಡಿತನ (ನಾ). ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿರ್ಲಜ್ಜತೆ : ನಿನ್ನ ಲಜ್ಜೆಗೇಡಿತನವನ್ನು ಮನ್ನಿಸಬೇಕು (ಪಡಿಪ. ೬೯). [ಲಜ್ಜೆಗೇಡಿ + —ತನ]

ಲಜ್ಜೆಗೇಡು (ನಾ). ೧. ನಾಚಿಕೆಗೇಡು ; ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ೨. ಅವಮಾನಾಸ್ಪದವಾದುದು ; ಅಪಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಅಜ್ಜಯಿಲ್ಲದ ಮನೆಯು ಮಜ್ಜಿಗಿಲ್ಲದ ಊಟ ಕೊಜ್ಜೆಮಾಲ್ಲದರ ಮನೆಯು ಇವು ಮೂಱು ಲಜ್ಜೆಗೇಡು (ಪಡಕ್ಕ. ೭೫೦).

[ಲಜ್ಜೆ + ಕೇಡು]

ಲಜ್ಜೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ನಾಚಿಕೊಳ್ಳು ; ಸಂಕೋಚಪಡು ; ಕೃತ್ರಿಕಾವುಂಜವು ಲಜ್ಜೆಗೊಂಡಂತೆ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರುವುದು (ಕ್ರಿಯಾರ್ಜು. ೪೬).

[ಲಜ್ಜೆ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (< ಕೊಳ್$_2$)]

ಲಜ್ಜೆಪಡು (ಕ್ರಿ). = ಲಜ್ಜೆಗೊಳ್ಳು. ಎರೆ ಮಗಳೆ. ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತ ಲಜ್ಜೆವಡದಿರು (ಶಾಂತಿ. ೬೭-೩) ; ತನ್ನ ವೃತ್ತಿ ಕೀಳಾದುದೆಂದು ಭಾವಿಸಿಕೊಂಡು ಲಜ್ಜೆಪಡಬಹುದೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆ ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವಾದುದು (ಕ್ರಿಯಾ. ೧೧೭). [ಲಜ್ಜೆ + ಪಡು$_1$]

ಲಜ್ಜೆಯೇಱು (ಕ್ರಿ). ನಾಚಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಸಂಕೋಚವನ್ನು ತಾಳು : ಗಣಕರು ಲೆಕ್ಕಿಸಲಾಜದೆ ಬೆಜಗಾಗೆ ಪರಸಮಯಿಗಳ ಮೊಗಂ ಬೆಳ್ಪೇಱೆ ಬಿಜ್ಜಳನ ಮೊಗಂ ಲಜ್ಜೆಯೇಱೆ ಶರಣರ ಮೊಗಂಗಳು ಪರುಪವೇಱೆ (ಬಸ. ೬-೦೨೬). [ಲಜ್ಜೆ + ಏಱು$_1$ (< ಏಱ್$_1$)]

ಲಜ್ಜೆವೆರಸು (ಕ್ರಿ). ನಾಚಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಸಂಕೋಚಗೊಳ್ಳು : ಕುವರನಂ ಧಟ್ಟಿಸಿ ಮುರಾಳಧ್ವಜಂ ಕೇಳ್ದೊಡಡಿಗಿಟ್ಟ ದಿಟ್ಟಿಯಿಂದಂ ಮತ್ತಂ ತೊಯ್ಯನೆ ಲಜ್ಜೆವೆರಸಿ ಬಿನ್ನಪಿದನವಂ ಪಿತಂಗೆ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೦೦-೨೬) ; ಸಜ್ಜಾತಿಸಿತಿಯರಿನಿಯರ ಸನ್ನಿಧಿಯೊಳು ಲಜ್ಜೆವೆರಸು ರಂಜಿಪುದು (ಪಂಡು. ೬-೬೯). [ಲಜ್ಜೆ + ವೆರಸು$_1$ (< ವೆರೆಯಿಸು)]

ಲಟಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕೈಯಲ್ಲಿಯ ಪೆನ್ನನ್ನು ಕೆಳಗಿಟ್ಟು ಕೈಯಿ ಜೊಟ್ಟು ಲಟಕ್ಕೆನುಸಿಕೊಂಡರು (ಆಮು. ೬ ಬಿಕ್ಷೆ ೬).

ಲಟಕಟ (ನಾ). ಬಳಲಿಕೆ; ಆಯಾಸ : "ಲ[ಣಾಂ-ಲ್]ಟಕಟಮೆಂದೊಡೆ ಬಳಲಿಕೆ" (ಶಾಪಿ. ೪೮). 'ಲಟಕಟಿಸು' ಪರಾ.

ಲಟಕಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಳಲು ; ಆಯಾಸಗೊಳ್ಳು : ಗುಣಿಯಾದನು ಮನಸುತವೆಳ್ಕೈಸು ಮಿಡುಕದು ಬಾಲ ಊರ್ಧ್ವಶ್ವಾಸಲಹರಿಯುಲಡಗಡಿಗೆ ಲಟಕಟಿಸಿದನು ಭೀಮ (ಭಾಗ್ಯ. ೦೦-೦೬) ; ಖಂಡೆಯವನುರರುಳಿದು ಕಿಟ ಲಟಕಟಿಸೆ ಘಾತಿಸಲು (ಅಷ್ಟಾ. ೦-೪-೩೯). ೨. ಆತುರವಡು ; ತವಕಿಸು ; ಹಾತೊರೆ : ತದ್ವಾದಿಗುತ್ತರಂಗುಡಲೆಂದು ಲಟಕಟಿಪ ಸಮಯದಲ್ಲಿ (ಪದ್ಮಾ. ೦೦-೬) ; ಘಟ ದೀಳಲವೆದ್ದ ಬಳಿಗೆ ಬಂದವೆನೆಂದು ಲಟಕಟಿಸಿದನು ಕುಮಾರ (ಕೋಚಕ. ೭೦-೨೬) ; ದಮಜಾರ್ಧಟಿಸಿದರ್ ಜಯಕೆ ಲಟಕಟಿಸಿದರ್ (ಪಂಪ. ೦೬-೦೦) ; ಲಟಕಟಿಪ ಸಮರಲಂಪಿರ ಭುಜಗಳ ಹೊಯ್ಲು (ಕೃಷ್ಣಾ. ೪-೦೬). ೩. ಉದ್ರೇಕಗೊಳ್ಳು ; ಉದ್ವೇಪನಗೊಳ್ಳು : ಉಕ್ಕಿದಾ ಕವಿವೇಟ ಕಜ್ಜಟಕ್ಕೆ ತಂದುದು ಕಂಗ ಳೀಕೆಯ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಮೈಸೋಂಕಿನಲಿ ಲಟಕಟಿಸಿದುದು ಹೃದಯ (ಭಾಗ್ಯ. ೫೬-೩೬); ಏಟಲಸೇತ್ರನ ಕೋಪಾಜಿ ಲಟಕಟಿಸುವಂತಿರೆ ಸ್ಮಿತಕಳಲಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿದತಿ ಬಲಜಟವಿಯನು ಸವಜಾದುದು ವಾರ್ಧಳಾಮೋರಶರಜಾಲ (ಭಾಗ್ಯ.೦೬೬. ೩-೬೦). ೪. ಅಬ್ಬರಿಸು ; ಆರ್ಭಟಿಸುವುದು : ಸಂತ್ಯಸಿಕೊಂಡುಮಟುಗಿ ಗದೆಯಲಿ ಹೊಯ್ದು ... ಹೆಚ್ಚಿದನೊಕೆ ಬೊಬ್ಬಿಡುತ ಪುಟದ ಕಂತುಕ ದಂತೆ ಘಣ ಲಟಕಟಿಸಲೊಕಿತು ಗಿಡಗನೆಱಕೆಯ ಪುಟದ ಗಿಳಿಯಂದದಲಿ ಗಿಜಿ ಗಿಜಿಗುಟ್ಟಿದನು ಭೀಮ (ಭಾಗ್ಯ. ೦೩-೩೮) ; ಪಟಪಡಿಂಡಿಮವಾದ್ಯ ವಮಿಶ್ರಿತಾಪ ಭೀಶಿತಂಬಟದಮಾಮಿಗಳಾದಿಯಲಿ ಲಟಕಟಿಸುವ ನಾನಾವಾದ್ಯ ಸಕಲದಿಕ್ಕಟ ಬಿರಿಮಂತೆ ಗರ್ಜಿಸಿತು (ಕವಿಚರ. ೩೭-೯). ೫. ಹೀಗಳೆ ; ಕೀಳುಮಾಡು : ಪಟುಭವನತಿಗಳೆದು ಬಿಂಬಿಸಿ ಲಟಿಟಿಸಿ . . . ಕುಟಿಲ ಕುಂತಳೆಯಧರವಶಿಶುಮಿಂದಲೊಪ್ಪಿದುದು (ಕವಿಗಯ. ೦೩-೩೭). ೬. ತಗ್ಗು ; ಕಡಮೆಯಾಗು : ಝಂಳದ ಲಳಿ ಲಟಕಟಿಸ ಮೂರ್ಗಸ್ಪಲಿತ ಪೀದಸ್ಪೋದಯಿಂದಮಗಳೊಳಸಂಯಿ ರೋಮಾಳಿ ಜಾಲಿಸೆ . . . ಭಾವಿನುತ ಭುಲ್ಲವಿಸಿದನು ಭೀಮ (ಭಾಗ್ಯ. ೦೦-೨೪)- [ಲಟಕಟ + — ಇಸು$_5$]

ಲಟಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಲಟಲಟೆಯೆಂದು ಸದ್ದುಮಾಡು ; ಲಟಲಟಾ ಲಟಲಟಾ ಲಟಕರಿಸಿ ವಸಜಜಾಂಡ . . . ಬಿಚ್ಚುತಿರಲು (ಶಿಶಾಳ. ೬೩-೨). [ಲಟಕರ್$_0$ + — ಇಸು$_5$]

ಲಟಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೊಗುಹಾಕು; ನೇತುಹಾಕು : ಪಾಧವನ . . . ಚಿತ್ರ ಅವನ ಬಲಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುಗೆಯ ಫಲಗೆ ಲಟಕಾಯಿಸಿತ್ತು (ಅಪ್ಪ. I. ೨೩೬). [ಲಟಕ್$_0$ (ಪ್ರ ← ಹಿಂ. ಲಟಕನಾ, ಲಟಕಾನಾ; ವರಾ. ಲಟಕಣೇ) + — ಇಸು$_5$]

ಲಟಕೆ 'ನೆಟ್ಟಿಕೆ' ನೋ.

ಲಟಕಮುರಿ 'ನೆಟ್ಟಗೆಮುರಿ' ನೋ.

ಲಟಕು 'ನೆಟ್ಟಿಕೆ' ನೋ.

ಲಟಕುಮುರಿ 'ನೆಟ್ಟಿಗೆಮುರಿ' ನೋ.

ಲಟಕ್ಕು 'ನೆಟ್ಟಿಕೆ' ನೋ.

ಲಟಪಟ (ನಾ) ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕೈಕಾಲು ಸತ್ತ ಹೋಗಿ ಲಟಪಟ ನಡುಗುತ್ತವೆ (ಮುಂಡಿಗ. ೪-೪೦); ಜಾತಿಕಂದುರೆಗಳು ಮೆಲ್ಲನೆ ಘೂಂಕರಿಸುತ್ತ ಓಟ ಕಿತ್ತುವು ; ಅವುಗಳ ಗೊರಸು ಕಲ್ಲಿಗೆ ತಗುಲಿ ಲಟಪಟ ಧ್ವನಿ ಹೊರಹೊಮ್ಮುತ್ತಿತ್ತು (ಪ್ರಪು. ೬೬೬).

ಲಟಪಟ (ಅ). ಒಮ್ಮಿಂದೊಮ್ಮೆಲೆ; ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ : ವಿತಜ ಕಟಪಟ ಒಂದಿನ ಹೋಗುತಿದ್ದೆ ಲಟಪಟ (ಕೌಂಪ. ೨-೩೨ ಪ್ರಾಂ).

ಲಟಪಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಒಣ ಲಟಪಟಿ ಶಬ್ದಗಳ ಬಲ್ಲೆನೆಂದೆಮತೆ ಚಾತುರ್ಯದಿಂದಿ ಕೆಲ ಶಬ್ದಗಳ ಗಟ್ಟಿಕ್ಕೆ (ಕವಿ. ೦-೩೦).

ಲಟಲಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಲಟಲಟಾ ಲಟಲಟಾ ಲಟಕರಿಸಿ ವಸಜಜಾಂಡ . . . ಬಿಚ್ಚುತಿರಲು (ಶಿಶಾಳ. ೬೩-೨); ನೆಲವ ಲಟಲಟಿ ಮಾಡಿಯೆ ಮೆಚ್ಚವ ಪೆಡಂಭೂತಗಳೆಲ್ಲಿವೆ ? (ಕೃಷ್ಣ. ೩೪-೨). 'ಲಟಿಲಟಿನೆ', 'ಲಟಲಟಿಸು' ಪರಾ.

ಲಟಲಟಿನೆ (ಅ). ಲಟಲಟಿ ಎಂದು ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ : ಕಟ್ಟಿದ ಲಿಂಗವ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟದ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಪೊಟ್ಟರಿಯಾಗಿ ಬೀಳುವ ಲೊಟ್ಟಮೂಳನ ಕಂಡಡೆ ಮೆಟ್ಟಿದ್ದ ಎಡವಾದರಕ್ಷೆಯ ತಗೊಂದು ಲಟಲಟಿನೆ ಹೊಡಿ (ಪಡಿಪ. I. ೩೫೬-೦೨); ಲಟಿಲಟಿನೆ ಲಟಗೆಹೊಡೆಯುತಲಿಹವು ಪೊಗ್ಗೆಗಳಿ (ಶಾಭಾ. ೫೬-೦೩)- [ಲಟಲಟ + — ಅನೆ$_1$]

ಲಟಲಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತವಕಿಸು ; ಆತುರಪಡು : ನೆಱನೆತ್ತಿ ಬೈವ ಪುರುಡಿವ ಜಱಿಚುವ ಪಿರಿದಲಸೆ ಕೂಡ ಲಟಲಟಿಸುವ ಮೇಲ್ಪರಿಯದೆ ಸೋಂಕುವ ಕೂರದೊಡಜಗುವ ವಿಟನೆಗ್ಗನಲ್ತೆ (ಪಡಿಪ. ೦೦-೨೬); ಪಟ್ಟು ನೋಡುವ ದೃಷ್ಟಿವೆಯಿಕ್ಕಿ ಲಟಲಟಿಸುತಿರೆ ಚಿತ್ರ (ಸೋಮೇಶ್ವ. ೨-೩೬); ಕಟಕದೋದ್ಯಾನಕಾದುರೆ ಬೆದಱಿ ಲಟಲಟಿಸುತತ್ತಿತ್ತಲೋಡಿದುವು

(ಶಕ. ೨೯-೬೬). ೨. ಹಿಂಸೆಪಡು : ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗು : ಹುವು ನೀರಡಿಕೆಯಿಂ ಲಟಲಟಿಸುತಿಹ ಬಾಧೆ (ಕಿಷ್ಕಿ ೯-೨೮-೩). ೩. ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗು : ಪುಟಚಂದಿನಂತೆ ಲಂಘಿಸುತಾಗೊಳ್ ಹೊಕ್ಕು ಪಟುವಾದ ಶೌರ್ಯದೇಳ್ಗೆಯಲಿ ಲಟಲಟಿಸುತ ಕಾಲಾಳ ಖಿಂಡಿಸು ತುತ್ಕಟದಲಿ ಕಲಿಯೇಱು ಮೆಱೆದ (ಕಂಪ. ೦೮-೦೬). ೪. ಬೊರು ಬೊರಾಗು; ಛಿನ್ನಭಿನ್ನವಾಗು : ಪಟಿಸಿ ಮೇಗೆತ್ತಿ ಕುಕ್ಕುಱಿಸಿ ನೆಲಸಂ ಟೋದೆದು ಹಲಗೆಯೊತ್ತಿನೊಳಿಸುಗು ಲಟಲ[ಪಾಂಂ. ೪]ಟಿಸಲಿಕ್ಕೆ ವಾಮಾಂಗೆ ಕುಸಿಯಲು (ಕೋಶಾ. ೩-೦೬). [ಲಟಲಟ + — ಇಸು]

ಲಟಹ (ನಾ). ಸೊಗಸು ; ಸೌಂದರ್ಯ : ಪಱಿಯಂ ಪೊಯ್ಸಿಯೊಸೆದು ರಾಗಿ ಕ್ರಿದಂಡಮನಿತ್ತಿ ಸೊರ್ಕದೆ ಪ್ರಜೆವೆಸಸು ಲಟಪದಿಂದಾದಿದೊಂ (ಕಪ್ಪಾಡಾ. ೦೯೦-೦೩); ಲಟಪ[ಪಾಂಂ. ನ]ಯುತಂಗಳ್ ಬಗ್ಗಜ್ಯಟೋಪ್ಪ ಲಂಗಳ್ ತದವರೆಚಮರರುಹಂಗಳ್ (೦೦೫. ೭-೩೦) ; ಆ ತರಳಾವಂಗ ವಿಲಾಸಮೂ ಲಟಹಮೂ ಲಾವಣ್ಯಮೂ ಪೂರ್ಮೆಯಾ ದರಹಾಸಾಮೃತಮೇಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿತೋ (ಗಣಿಪು. ೭-೩೦). [ಸಂ.]

ಲಟಾಪಟಿ (ನಾ). ಹೊಡೆದಾಟ ; ಗುದ್ದಾಟ : ನನಗೂ ಅವನಿಗೂ ಒಮ್ಮೆ ಆಗಿತ್ತು ಲಟಾಪಟಿ (ಪಂಚಪು. ೪) ; ಗಂಡ–ಹೆಂಡತಿ, ಮಾವ–ಅಳಿಯ ಇವರಿಗೆ ಲಟಾಪಟಿ ಜಗಳಗಳಾದದ್ದುಂಟು (ಪಂಜಪು. ೩೪) ; ಧೊಕ್ಕಗಳ ಲಟಾಪಟಿ ಶಬ್ದ ಮುಂತಾಗಿ ಬಹಳ ಗದ್ದಲವು ಹತ್ತಿತು (ಪೀಂಗಾ. ೦೩೮). [← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಲಟಾಪಟೀ]

ಲಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ : ಭಾಗ್ಯವುರದ ಜಿನ್ನಿಗರಾಯಗೆ ಮಾಡಿದ ಸೇವೆ . . . ಕುಪ್ಪದ ಲಟ ಬೆಲ್ಲದ ಕಲ್ಕುಯ ೧೦ ಕಾಂಬೂಲಕೆ ಅಡಕೆಯ ಹೋಳು ೧೦ (ಎಳ. XI. ೫೪೮೬. ೦೦೩-೦೬ ; ೧೬೮೦). [?]

ಲಟಿಕೆ ' ನೆಟ್ಟಿಕೆ ' ನೋ.

ಲಟಿಕೆಹೊಡೆ. ಲಟಿಗೆಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಟಿಟಿಕೆಹಾಕು : ನಾನು . . . ಹೇಳಿದರೆ ನಿನ್ನ ಬಾಯಿ ತಾನೇ ಮುಚ್ಚುವುದು (ಲಟಿಕೆಹೊಡೆಯುವಳು) (ಕಾದಕ್ಕೆ. ೫೫) : (ಅಳಿಸಿ ಲಟಿಕೆಹೊಡೆದು) ಕಾರಾಯತಕ್ಕೆ ನಮಃ ! (ಹೂಸಂಣಾ. ೪೦). **ಲಟಿಗೆಹೊಡೆ** : ಲಟಿಗೆಹೊಡೆದು ಮೇಜು ಗುದ್ದಿ . . . ಒಮ್ಮೆಲೆ ನನ್ನನ್ನು ಮಾತನಾಡಿಸಿದ (ಗಾಳಿ. ೫೦) ; ಲಟಲಟಿನೆ ಲಟಿಗೆ ಹೊಡೆಯುತಲಿಹವು ಮೆಗ್ಗೆಗಳು (ಶಬ್ದಾ. ೪೩-೦೩).

[ಲಟಿಕೆ (< ನೆಟ್ಟಿಕೆ) + ಹೊಡೆ$_3$ (< ಪೊಡೆ$_3$)]

ಲಟಿಕೆ 'ನೆಟ್ಟಿಕೆ' ನೋ.

ಲಟಿಕೆಮುರಿ 'ನೆಟ್ಟಿಗೆಮುರಿ' ನೋ.

ಲಟಿಗೆ 'ನೆಟ್ಟಿಕೆ' ನೋ.

ಲಟಿಗೆಮುರಿ 'ನೆಟ್ಟಿಗೆಮುರಿ' ನೋ.

ಲಟಿಗೆಹೊಡೆ 'ಲಟಿಕೆಹೊಡೆ' ನೋ.

ಲಟುಕಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಚಿಕ್ಕತಕ್ಕೆಯಾದ ಲಟುಕಿಕೆ ಕೂಡ ತನ್ನ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿ ದೇಶಾದುದನ್ನು ಹೇಳುಲ್ಲುದು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೪೦).

[<ಸಂ. ಲಟ್ವಾಕಾ ?]

ಲಟುಕು (ನಾ). ಸೊಗಸು ; ಸೌಂದರ್ಯ : ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಂಥ ಲಟುಕು ಅವರ ಸ್ವಂತದ್ದಾಗಿರುವುದು (ಸಂಕ್ರಾ. ೬೩). [< ಸಂ. ಲಟಹ]

ಲಟ್ಟ$_1$ (ನಾ). ದುಷ್ಟ ; ನೀಚ ; ಧೂರ್ತ : "ಲಂಡ — ಲಡ್ಡ(ಟ್ಟ) = ಧೂರ್ತ, ಅಸಭ್ಯ" (ಕನ್ನಡಪ್ರ. ೪೬).

[ಸಂ.]

ಲಟ್ಟ 'ಲಠ್ಠ' ನೋ.

ಲಟ್ಟಣಗೆ (ನಾ). ೧. ಚಪಾತಿ, ಹಪ್ಪಳ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಲಟ್ಟಿಸುವ (ಮರದ) ಉರುಳೆಯಂಥ ಸಾಧನ ; ರತ್ನೋಡಿ ; ಲತ್ತೋಡಿ ; ಲತ್ತಗುಣ್ಣ : ಒಟ್ಟಿನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಭಟ್ಟರು ರೊಟ್ಟಿಯ ಭಟ್ಟನೆ ಸುಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟಾರು ಹಿಟ್ಟಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕುಟ್ಟಿ ಲಟ್ಟಣಗೆಯ ಭಟ್ಟನೆ ಸಿಟ್ಟಗೆದ್ದಾರು (ಹಂಪ್ರಪ. ೦೩-೩೩) : ಲಟ್ಟಣಿಗೆ : ೧೦" ಉದ್ದವಿರಬೇಕು (ಶಾಬಾಳ. ೪೪). ೨. ಮುದ್ರಣಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಿದ ಅಚ್ಚಿನ ಮೊಳೆಗಳಿಗೆ ಮಸಿಯನ್ನು ಹಚ್ಚುವ ಉರುಳುಕಂಬಿ ; ಉರುಳೆ : ಅಕ್ಷರಗಳೆಲ್ಲ ಆ ಕಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಮೂಡುತ್ತವೆ . . . ಅದರ ಮೇಲೆ ಮಸೀ ಹಚ್ಚುವ ಲಟ್ಟಣಿಗೆಯನ್ನು ಆಡಿಸಿ, ಮೇಲೆ ಬಿಳೀ ಕಾಗದವನ್ನು ಹಾಕಿ ಒತ್ತಿದ ಕೂಡಲೆ ಅದರ ಮೇಲಿನ ಆ ಕಾಗದದ ಮೇಲೆ ಮೂಡುತ್ತವೆ (ಪುಂಲಿಮು. ೪-೩೦೩). [?-/ಮರಾ.ಲಾಟಣೇ, ಲಾಟಣೇ]

ಲಟ್ಟನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೆ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಉದಾರ ಹುದ್ದರಿಗಳ ಲೆಕ್ಕಪತ್ರವನ್ನು ಲಟ್ಟನೆ ಗೋಡೆಗೆ ನೇತುಹಾಕಿದ ಪಾಟುಮ ಮೇಲೆ ಹಚ್ಚಿದುವ (ಪುಂಲಿಮು. ೫೩) ; ಅದರ ವಾಸನೆ ನಿನಗೆ ಲಟ್ಟನೇ ಬಡೀತದ (ಪೀಕಕ. II. ೫೩). [ಲಟ್ಟ್$_3$ + — ಅನೆ$_1$]

ಲಟ್ಟಲೂರ್, ಲತ್ತಲೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ಪ್ರ ಈಗಿನ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರವಲ್ಲಿರುವ ಲಾತೂರ್ : ಲಟ್ಟಲೂರ ಪುರವರಮೇಶ್ವರಂ ಶ್ರೀಸ್ಯಪತಾಜ್ಞಾನಾಮಾಂಕಿತ ಲಕ್ಷ್ಮೀವಲ್ಲಭೇಂದ್ರಂ (ಇಂ. XIII. ೫೧೬-೦೩ ; ೫೧೬). **ಲತ್ತಲೂರ್** : ಲತ್ತಲೂರ್ ಪುರವರೇಶ್ವರರು (ಎಂ. XIX. ೦೪೬ ೬ : ೨೦೭)

[? + ಊರ್]

ಲಟ್ಟವಾಡ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಬಧಪಾರೆದ್ಯಾದಶಸ್ಯಾನ್ವಯ ಲಟ್ಟವಾಡೂ(ಡೋ)ನಾಮಗ್ರಾಮಃ ಶ್ರಿ(ಶ್ರ)ತೀಯಃ (ಇಂ. VII. ೨೦೯-೪೯ ; ಮಂ. ೨೦೫ಮ ೫೫). [ಲಟ್ಟ$_{೨}$ + ವಾಡ (<ವಾಡ)]

ಲಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಚಪಾತಿ, ಹಪ್ಪಳ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮಾಡಲು) ಹಿಟ್ಟಿನ ಉಂಡೆಯನ್ನು ಲಟ್ಟಣಿಗೆಯಿಂದ ಒತ್ತಿ ತೆಳ್ಳಗೆ ಮಾಡು : ಮೊನ್ನೆ ಬೇಸಗೆಯಲ್ಲಿ ಲಟ್ಟಿಸಿದ ಹಪ್ಪಳ, ಇಟ್ಟ ಸಂಡಿಗೆ, ತುಂಬಿಟ್ಟ ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿಭರಣಿ ಎಲ್ಲ ತರೆದಿತು (ತಂಪು. ೦೬-೭) ; ಭವಾನಿಯು ಹಪ್ಪಳವನ್ನು ಲಟ್ಟಿಸುತ್ತಾ ಮಾಲಿನಿಯೊಡನೆ ಹರಟೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತಲಿದ್ದಳು (ಪೂರ್ಣ. ೫೮). [ಲಟ್ಟ$_{೨}$ (ಪ ← ಮರಾ. ಲಾಟಣೇ) + — ಇಸು]

ಲಟ್ಟಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ ; — ಧ್ವನಿ ; ಚಪ್ಪರಣೆ; ಲೊಟ್ಟೆ : ಆನೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿತು . . . ಹಯಾತನು ಲಟ್ಟೇ ಹಾಕುತ್ತಲೇ ಇದ್ದ (ಹೊಗಳ್ಕೆ. ೪೮೨). ೨. ವ್ಯರ್ಥವಾದುದು ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದು : ' ಲಟ್ಟಿಕಾರ ' ಪರಾ.

ಲಟ್ಟಿಹಾಕು = ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಶಬ್ದ ಮಾಡು ; ಚಪ್ಪರಿಸು ; ಹಯಾತನು ಕಪ್ಪಗಾಜೆ ನಿಂತು ಲಟ್ಟಿಹಾಕಿದನು (ಹೊಗಳ್ಕೆ. ೪೧೩).

ಲಟ್ಟಿ$_2$ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಬಿದಿರು; ಕಳಿಲೆ : ಎಳಮಾವಿನ ಬಿಡಿ ಮೂಗುಳಿ ಮೆಲುಸಿನ ಕರೆ ಬೆತ್ತ ಲಟ್ಟಿಯಾಳೆಯ ಗೊಲೆಯಿಂದಳವಟ್ಟರೆ ಅವಣಕಂಗಳ ನಿಕ್ಕಿದಂಗಳೆಲ್ಲುತ್ತಿಯಿಂದಂಗನೆಯರ್ (ಶುಕಾಪ್ರ. ೦೦-೪೦). 'ಚಿತ್ರಲಟ್ಟಿ' ಪೋ.

ಲಟ್ಟಿ$_3$ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟ ಹೆಂಗಸು ; ದುಷ್ಟೆ : ದಿಟ್ಟಿಯುನು ಕುಟಿಲೆಯರು ಕುಹಕದ ಭಟ್ಟೆಯರು ಲಟ್ಟಿ[ಪಾಂಂ. ಮಟ್ಟಿ]ಯರು (ಪಕ್ಷಿ. ೪೦-೫೨). [ಸಂ. 'ಲಟ್ವಾ]

ಲಟ್ಟಿಕಾರ (ನಾ). ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಲುಬ್ಧಗುಣದಿಂದ ತೊಟ್ಟು ಋಣವನ್ನುಂಗುವರು . . . ಲಟ್ಟಿಕಾರರನೇರಿ ಫಲ ಫಲಿಸಿ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಭಟ್ಟನೆ ವಜಗುವರು (ಕಾದಿಕ್ಕೇಕ್ರ. ೬-೪೦-೦೩). [ಲಟ್ಟಿ$_{೨}$ + —ಕಾರ$_1$ (<—ಕಾರಿ)]

ಲಟ್ಟಿಕಾರಿಕೆ (ನಾ). ವ್ಯರ್ಥವಾವುದು ; ತಿರುಳಿಲ್ಲದುದು ; ಸತ್ವವಿಲ್ಲದುದು : ವೊಟ್ಟಿಮ ಹೊರುವರು ಲಟ್ಟಿಕಾರಿಕೆಯ ಮಾತಾಡಿ ಜಗದೊಳು ಸಿಟ್ಟಲಿ ಮೆರವರು ಪ್ರಜ್ಞಾನಿ (ಕಾರ್ಕ್ಕೇಕ್ರ. ೬-೪೬-೦೦). [ಲಟ್ಟಿಕಾರ + —ಇಕೆ]

ಲಕ್ಕ, ಲಟ್ಟ (ಗು). ೧. ದಪ್ಪವಾದ ; ಸ್ಥೂಲವಾದ : ಈಗ ಯಜಮಾನನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಲಕ್ಕ ಹೊಟ್ಟೆಯವ (ಜಾತಿ. ೬೪). (ನಾ). ೨. ದಪ್ಪ : ಸ್ಥೂಲ : ಉಬ್ಬಾ ಎಮ್ಮ ಲಕ್ಕ–ಆಪೆಯಂತಿದ್ದಾಳಲ್ಲ (ಕಂಚಿ. ೩); ಎರಡು ದಿನದಾಗ ಎಷ್ಟ ಲಕ್ಕ ಆಗೀನಿ ನೋಡ್ರಿ (ಕೃಷ್ಣ. ೧೯೪). ೩. ಬಾತಿ; ದೊಣ್ಣೆ : ಲಕ್ಕ ಹಿಡಿದ ಪೋಲೀಸಿನವನು ಗಪ್ಪು ತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದನು (ಚಂಪ). ಲಟ್ಟಾ : ೩. ಅವರುಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಗಮಚ್ಚಿದ ಲಟ್ಟುಗಳಿದ್ದುವು (ಕೆಂಗಾಳ್ಳ. ೧೧೭). [← ಹಿಂ. ಲಟ್ಠಾ; ಮರಾ. ಲಕ್ಕ]

ಲಡತ್ತು (ನಾ). ಕುಸ್ತಿ; ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗ; ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ : ನನ್ನ ಎದುರಿಗೆ ಅವರನ್ನು ಲಡತ್ತು ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಂಚಿ. ೧೧೦).

[← ಹಿಂ. ಲಡಂತ್]

ಲಡಾಯ ' ಲಡಾಯಿ ' ನೋ.

ಲಡಾಯಿ, ಲಡಾಯ, ಲಢಾಯಿ (ನಾ). ಯುದ್ಧ : ಕಾಳಗ : ಅಯತದ ರಣರಾಜಕವ ನೋಡ್ದು ಭೀಮನ ಲತಾಯಿಯುಂಬರಿದು ಗುರು ಪಹಿಲದಿಂ ಬರುತಲು (ಕುರುಗ. ೩೩-೩೭); ಚಿತ್ರಗಲ್ಲಿ ಪಾಳೆಗಾರನು ಶೌರ್ಯದವರ ಮೇಲೆ ಲಡಾಯಿಗೆ ಬಂದಲ್ಲಿ (ಕೃಚಿ. ೫೯); ಬಡಾಯಿ ಬಲ್ಲವನು ಲಡಾಯಿ ಬಲ್ಲನೇ ? (ಗಜ). ಲಡಾಯಿ : ಹೇರಳ ಲಡಾಯವಾಗಿ ಅವರ ಕಡೆ ಸುಮಾರು ೧೫೦೦ ಜನ ಪರಿಯಂತ್ರ ಮೃತವಾಗಿ (ಜಹೇಂದ್ರ. ೬); ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಬೈಗುಳದ ಒಂದು ಲಡಾಯವೇ ನಡೆದುಹೋಯ್ತು (ಪುರಂ. ೨೩೦). ಲಢಾಯಿ : ಉಳಿವವನೊತನೆ ಏಕೆ ಲಢಾಯಿ ? (ಪರಂ. ೧೬೯–೧೦). [←ಹಿಂ. ಲಡಾಈ ; ಮರಾ. ಲಡಾಈ, ಲಢಾಈ]

ಲಡಿ (ನಾ). ದಾರ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ನೀಳವಾದ ಮತ್ತು ಸಡಿಲವಾದ ಸುರುಳಿ. –ಸರ : ನಿದ್ದಗೆಟ್ಟು ದಾರದ ಲಡಿಗಳನ್ನು ಅಳೆದರು . . : ದಾರ ಕಡಿಮೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಲಡಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ವಿರಾಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ದಾದಾಭಾಯಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟರು (ಜ್ಞಾಯಿ. ೬); ಗೂಡುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ಹದಿಯಲ್ಲಿ ಇವನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ತುಂಡಾಗದ ಸಿಲ್ಕ್‌ನಾರನ್ನು ಲಡಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಸುತ್ತುತ್ತಾರೆ (ಗೃಕೈ. ೬೬). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಲಡ್. ಲಡೀ]

ಲಪ್ಪ (ನಾ). ದುಷ್ಟ : ನೀಚ : ಧೂರ್ತ : "ಲಂಡಲಪ್ಪ(ಟ್ಟ) = ಧೂರ್ತ. ಅಸಭ್ಯ" (ಕನ್ನಡ. ೪೭). [ಸಂ.]

ಲಡ್ಡಿ ' ಲೊಡ್ಡು ' ನೋ.

ಲಡ್ಡಿಕೆ ' ಲಡ್ಡುಗೆ ' ನೋ.

ಲಡ್ಡಿಗೆ ' ಲಡ್ಡುಗೆ ' ನೋ.

ಲಡ್ಡೂ ' ಲೊಡ್ಡು ' ನೋ.

ಲಡ್ಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿತಿನಿಸು ; ಲಾಡು : ಮನಕಕ್ಕರ ತೋರುವ ಬುಂದೆಗಳು ಕರದಿಕ್ಕಿದ ಜಿಲ್ಬಿಲಿ ಲಡ್ಡುಗಳು (ಜಪಗೀ. ೫೩) ; ಲಡ್ಡು ತಿನ್ನುತ್ತೀಯಾ ? (ಉಷಾಪ. ೦೪). ' ಲಾಡು ' ಪರಾ.

[ಸಂ./ಹಿಂ. ಲಡ್ಡೂ ; ಮರಾ. ಲಡ್ಡು]

ಲಡ್ಡುಕ (ನಾ). = ಲಡ್ಡು : ಲಡ್ಡುಕ ಪೂಪ ಗಾರಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಬಲವು ಭಕ್ಷ್ಯಗಳ . . . ನೈವೇದ್ಯವೆತ್ತಿದನು (ಜಾಂಬೇಪ. ೯–೧೧). [ಸಂ.]

ಲಡ್ಡುಗೆ ' ಲಡ್ಡುಗೆ ' ನೋ.

ಲಡ್ಡುಗೆ, ಲಡ್ಡಿಕೆ, ಲಡ್ಡಿಗೆ, ಲಡ್ಡುಗ (ನಾ). = ಲಡ್ಡು : ಬಲವುಂ ತಾದ ಲಡ್ಡುಗೆಗಳ್ ಮಂಡಗೆಗಳುಂ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ಬಲವುಂ ಭಕ್ಷ್ಯರೂಪಂಗಳುಮಂ ಕೊಂಡು (ಜಿಷ್ಣಾಶ್ವ. ೦೪–೦೩) ; ಮಿಪದ ಲಡ್ಡುಗೆಯ ನಿಕ್ಕೆಯುಂ . . . ಗೆಲಲಾಜದೆ (ಪಂಚತಂ. ೨–೩೨ ಪ) ; ಹೂರಿಗೆಯ ಲಡ್ಡುಗೆಯ ಚಿಟ್ಟಿಂಗಳಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಜಪಕ. ೬–೦೦) ; ಮುಂಗಿಲ ಬೆನಕಗೆ ಲಡ್ಡುಗೆಗಳಾದವು ಸಮಸ್ಯಗ್ರಹಸುತಾರೆಗಳು (ಶಬಾಸ. ೦೪–೦೬). **ಲಡ್ಡಿಕೆ** : ಸ್ವಜನಂಗಿಂತ ನಂಟನಿಲ್ಲ. ಲಡ್ಡಿಕೆಗಿಂತ ಕಜ್ಜಾಯವಿಲ್ಲ (ಗಜ). **ಲಡ್ಡಿಗೆ** : ವಿಷದ ಲಡ್ಡಿಗೆ ಮೆದ್ದಿತು ಕೂಸು (ತ್ರಿಂಪು. ೦-೦೯-೨) ; ಲಡ್ಡಿ [ಜಾಹಾಂ. ಡ್ಯಾ] ಗೆಯ ಬಿಜ್ಜೂರಿಗೆಗಳಂ ಬಡ್ಡಿಸದರಂಗನೆಯರು (ಪುರಪ್ರ. ೦೬–೨೪); ತರಗು ಲಡ್ಡಿಗೆಗೆ ಜೊಳ್ಳು ಗಣಪತಿಯೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ (ಗಜ). **ಲಡ್ಡುಗ** : ವರದ ಪಾಶಾಂಕುಶಕ ಲಡ್ಡುಗದಿಂದೆ ಕರಮಿಪವ . . . ಗಣನಾಥ ಕರುಣಿಸು ಮತಿಗೆ ಮಂಗಳವ (ಅಷ್ಟಕ. ೮–೩). [< ಸಂ. ಲಡ್ಡುಕ]

ಲಡ್ಡುಮರೆ ' ಲೊಡ್ಡುಮರೆ ' ನೋ.

ಲಢಾಯಿ ' ಲಡಾಯಿ ' ನೋ.

ಲತಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಬಳ್ಳಿಯಂತೆ ಬಳುಕುವ ಕೋಮಲವಾದ ಶರೀರ : ಕುಡಿಪುಬ್ಬು ಸಿಂಗಾಡಿಯೋಲ್ ಹೊಳೆವ ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಲತಾಂಗ (ಕ್ರಾಶಂ. ೬–೨೬) ; ಮೂಲೆಗಾರ್ತಿಯರ . . . ಲತಾಂಗದಂತಾಗಿ. ಬೀಗಿ. ದಕ್ಷಿಣಾನಿಲನೊತಿರೆ ಪಶ್ಚಿಮಾನಿಲಂ ವೈದೂಜರೊಡಂ (ಅಜಾಚ. ೨–೨೩). ೨. [ಜೈನ] ದೀರ್ಘವಾದ ಕಾಲದ ಒಂದು ಅವಧಿ.—ಮಾನ : ' ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕುಲಕ್ಷ ಗುಣಿತಕ್ರಮದಿಂದ . . . ಲತಾಂಗ ಮತ್ತು ಲತಾ. ಮಹಾಲತಾಂಗ ಮತ್ತು ಮಹಾಲತಾ ಎಂಬಿವು ಕ್ರಮದಿಂದ ಆಗುತ್ತವೆ (ಕೃಚಿ. ೪೦೬). [ಸಂ.]

ಲತಾಂಗಿ, ಳತಾಂಗಿ (ನಾ). ೧. ಬಳ್ಳಿಯಂತೆ ಕೋಮಲವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವಳು ; ಸುಂದರ ಸ್ತ್ರೀ : ಸೇಳಸೀರಜವನಂಗಳ ಚೆಲ್ವುಗಳಂಬುವಾ ಲತಾಂಗಿಯ ಕಡಗಣ್ಣ ಬೆಳ್ಪುಗಳ ಸಿಲ್ಮಿದ ಸಿಲ್ಮಿನ ಸಿಲ್ಮಿವಲ್ಲವೇ (ಪಂಚತಂ. ೪–೩೦) ; ತಲ್ಲಣಾಂಗಿಯ ನಾಮವಣ್ಣಲದೇವಿ (ಜಗತ್ತ. ೧೮–೪) ; ಬಂದಿತ್ತಿದರು ರಾಘವಪ್ಪಾಣಿಯಂ . . . ಲಂಕಾಲತಾಂಗಿಯರ್ (ತ್ರಿಪುರಾ. ೬೨–೩೩). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಅವರು ಹಾಡಿದ ಲತಾಂಗಿರಾಗದ ಕೀರ್ತನೆ ತುಂಬ ಸೊಗಸಾಗಿತ್ತು (ಕಂಚಿ). **ಳತಾಂಗಿ** : ೧. ಪಕ್ಕ ಸೋವ ಳತಾಂಗೀಜನಮೊಂದು ಮೆಲ್ಲುಲಿವುದುಂ ಕೇಳ್ದು (ಪಗಿ. ೨–೬). [ಸಂ. ಲತಾಂಗೀ (ಲತಾ+ಅಂಗ+ –)]

ಲತಾಂತ (ನಾ). ಹೂವು ; ಪುಷ್ಪ : ಏಕಸ್ಥಲತಾಂತಮಂಜರಿ ಫಲ ದೇಬ್ಗೆಯುಂ ನೆಱೆಯ ಪೇಬ್ಬಳೋಲ್ (ಕಾದಂಬಾ. ೩೩೬) ; ವಿಸ್ರಯಪರ್ಣ ಸತಿಯರ್ ಲತಾಂತಮಂ (ಪಗಿ. ೨–೫೫) ; ಅಂಕೋಗೆ ಪುದುಗಿರ್ದ ಪೂಮಳದೊಳೊಪ್ಪುವ ಲತಾಂತಕುಟ್ಮಲದಂತೆ (ಕೃಅಷ್ಟಾ. ೦೬–೦೪). [ಸಂ.]

ಲತಾಕರ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತು ವಿಧವಾದ ನೃತ್ತಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; P "ಪತಾಕ ಅಥವಾ ತ್ರಿಪತಾಕಹಸ್ತಗಳೆರಡನ್ನು ಜೋತು ಬಿಟ್ಟು ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ನೀಡುವುದು" (ಅಸ್ಕರಂ. ೨೩೦ ಗಣ್ಯಹಿಪಾಂದ) ; ಚತುರಸ್ರ. ಆದ್ಯ ಹಸ್ತ . . . ಕೇಪಿಂದ. ಲತಾಕರ. ಕರಿಹಸ್ತ . . . ವರಿತ. ಲಲಿತ—ಈ ಮೂವತ್ತು ನೃತ್ತಹಸ್ತಂಗಳ್ (ಅಸ್ಕರಂ; ೨-೨೪ ಪ). [ಸಂ.]

ಲತಾಕ್ಷೇಪ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತೈದು ಬಗೆಯ ದೇಶೀಯ ಭೂಪಜಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; P "ಕಾಲನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕಿರಿಸಿ ಪುನಃ ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೀಡಿ ನೆಲವನ್ನು ಕುಟ್ಟುವುದು" (ಅಸ್ಕರಂ. ೬೩ ಗಣ್ಯಹಿಪಾಂದ): ಧುರಿಕಂ ವಿಸ್ತರಿಪ ನಿಕುಟ್ಟನಂ ಲತಾಕ್ಷೇಪಾಖ್ಯಂ (ಅಸ್ಕರಂ. ೬-೦೨). [ಸಂ.]

ಲತಾಗೃಹ (ನಾ). ಬಳ್ಳಿಮಂಡಪ ; ಲತಾಮಂಟಪ : ಲತಾಗೃಹದೊಳ್ಪು ಮಲ್ಲಿಕಾಕುಸುಮವ ಬೆಳ್ಪು . . . ತವಾಳದ ಸುರ್ವು ಸುತ್ತಲುಂ (ಪಂಚಮ. ೯–೧೬) : ವಸಲತಾಗೃಹಂಗಳೊಳ್ ವಿಶ್ರಮಿಸುತ್ತಿ (ಪುಷ್ಪಕ. ೯–೧೫ ಪ). [ಸಂ.]

ಲತಾಡ (ನಾ). ಹಿಂಸೆ ; ಕಾಟ ; ತೊಂದರೆ : ಇಬ್ಬರೂ ನನ್ನದು ತನ್ನದು ಎಂದು ಮಗುವನ್ನು ಎಳೆದಾಡಿದರು. ಈ ಹಸುಳೆಯು ಈ ಲತಾಡವನ್ನು

ಸಟಿಸಲಾರದೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅತ್ತಿತು (ಪಚಿತಿಂ. ೩. ೦೯).
[← ಹಿಂ. ಲತಾಡ್]

ಲತಾಬಂಧ (ನಾ). ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗದ ಒಂದು ವರಸೆ : ಮೆಲ್ಲಯುವ್ವದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು : ಉರೋಬಂಧಂ ಲತಾಬಂಧಮುಜ್ಜಳಬಾಹಾಜರಬಂಧಂ .ಚಿಮತ್ಕರಿಸೆ ನಾನಾತೌಶಲಂದೋಜಿವರ್ (ಪಪಪಂ. ೪-೬೩). [ಸಂ.]

ಲತಾಲೀಢ (ನಾ). ಬಳ್ಳಿಗಳಿಂದ ಆವರಿಸಿಯುದು : ಲತಾಮಂಟಪ : ಪುರಮೆಲ್ಲಂ ಮಾಡದಿಂದಲ್ಲಿಯು ಪುರವನಮೆಲ್ಲಂ ಲತಾಲೀಢದಿಂ ಗೋಪುರ ಮೆಲ್ಲಂ ಚೈತ್ಯಗೇಹಂಗಳಾ . . . ರಂಜಿಸೆ (ಪುಪ್ರಕೃ. ೨-೩). [ಸಂ.]

ಲತಾವೃಶ್ಚಿಕ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಬೇಳಿನ ಬಾಲದಂತೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆತ್ತಿ ಎಡಗೈಯನ್ನು ಲತಾ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವುದು; ವಿ–ಆಕಾಶದಿಂದ ಬೀಳುವುದನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವಾಗ" (ಅಸಕೃಂ. ೨೬೬ ಗಣ್ಯಮುಖರ) : ವೃಶ್ಚಿಕರೇಚಿತ ಲತಾವೃಶ್ಚಿಕ . . . ಗಂಗಾವತರಣ — ಈ ಪೂಜಿಂಬು ಕರಣಂಗಳ್ (ಅಸಕೃಂ. ೪-೯೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಲತಾವೇಷ್ಟನ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆಯ ಆಲಿಂಗನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪ್ರಷ್ಮರ ವಿವಿಧಕ . . . ಲತಾವೇಷ್ಟನ . . . ಎಂಬ ದ್ವಾದಶ ವಿಧಾಲಿಂಗನಂಗಳಿಂ (ಪಪಗೀ. ೩೨೯) ; ಏಂದಿರ್ದ ಪುರುಷನಂ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮರನನು ಬಳ್ಳಿ ಹ್ಯಾಗೆ ಹತ್ತುವುಮೋ ಹಾಗೆ . . . ಪುರುಷನಂ ಬಾಗಿಸುವಳು. ಇದು ಲತಾವೇಷ್ಟನವೆಂಬ ಆಲಿಂಗನ (ಕಾಮಶಾ. ೩೩೨). [ಸಂ.]

ಲತಿಕಾಗೃಹ (ನಾ). = ಲತಾಗೃಹ : ಓರೊರ್ವ ಸುರಭಿಪರಿಮಳೋದ್ಗಾರಿನಿಷ್ಕೇರಕುಸುಮಮಂಜರೀನಿಕರಭರವಿನತಲತಿಕಾಗೃಹಂಗಳೊಳ್ ಭ್ರಮರ ಮಿಥುನದಂತೆ ಪುಷ್ಪಾಪಚಯದಿಂ ಭ್ರಮಿಸಿಯುಂ (ಪಂಪ್ರ ೫. ೩-೫೫ ಪ). [ಸಂ.]

ಲತಿಕೆ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಬಳ್ಳಿ ; ಹಂಬು.: ಲತಿಕಾಲಾಸ್ಯೋಪದೇಶವ್ಯಸನ . . . ಚಂಚಚ್ಚಂಚರೀಕಂ (ಆದಪು. ೦೫೬) ; ಚಲುವ ಕಣ್ಣಪನಂಬಕಂಗಳ ತಳರ್ವ ಲತಿಕೆಗಳೋ (ಪಪಪು. ೦೬–೬೮). [ಸಂ. ಲತಿಕಾ]

ಲತೆ. ಳತೆ (ನಾ). ೧. ಹಬ್ಬುವ ಸಸ್ಯ ; ಬಳ್ಳಿ : .ಹಂಬು: "ಲತಾ, ಪ್ರತಾನನಿ, ವಲ್ಲೀ, ಪ್ರತತೀ, ಪ್ರತತಿಃ — ಈ ೫ ಬಳ್ಳಿ" (ಕಂಂಪು. ೩೦–೩೬): ಮಿಡಲ್ಲು ಪೂತ ಲತೆಗಳ್ ಕೆಯ್ಗೊಯ್ದು[ಪೂ]ನೀಡಲ್ಕರ್ಘ್ಯಮನೀವಂತೆವೊಲಾದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೬-೭೬) ; ಲತೆಗಳ ಜನ್ಮಭೂಮಿ ಪ್ರಳಯಂಗಳ ವೆರ್ಗಣಿ . . . ಸಾಲ ತನ್ಗೆಲ್ಬಲ ತಾಯ್ತನೆ ತಾನೆನಿಸಿರ್ದುದಾ ವನಂ (ಕುಸುಬಾ. ೦೦–೦೭೯) ; ಕುಸುಮಕಿಸಲಯಲತಾಶೋಭಿತದ ರಮಣೀಯಗಂಧಬಂಧುರವೀವಕಾನನ (ಶ್ರೀಪಾಪು. ೦೦–೩೬೯). ☞ ಸುಕುಮಾರವಾದುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮರಗಳ ಹೆಸರುಗಳ ಕೊನೆಗೂ ಈ ಶಬ್ದ ಸೇರಿ ಬರುವುದುಂಟು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ—'ಕಲ್ಪಲತೆ', 'ಚೂತಲತೆ'. ೨. ಕೊಂಬೆ: ರೆಂಬೆ : "ಶಾಖಾ, ಲತಾ . . . ೨ ಕೊಂಬೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳು, ರೆಂಬೆಗಳು" (ಕಿಪಾ. ೦೬. ೧೦೨). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಪ್ರಿಯಂಗು : "ಶ್ಯಾಮಾ, ಮಹಿಲಾಹ್ವಯಾ, ಲತಾ.. . . ಪ್ರಿಯಕಃ — ೧೨ ಪ್ರೇಂಕಣ ಗಿಡದ ಹೆಸರು : ಪ್ರಿಯಂಗು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದ್ದೆ" (ಕಿಪಾ. ೦೬. ೦೨೮). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ ; ಸ್ಪಲಕ್ಕೆ : "ಮರುನ್ಮಾಲಾ, ಪಶುನಾ, ಸ್ಪಲಕ್ಕಾ, ದೇವೀ, ಲತಾ . . . ಲಂಕೋಯಿಕಾ—೧೦ ಸ್ಪಲಕ್ಕೆ ಯೆಂಬ ಗ್ರಂಥಿಪ್ರವ್ಯ ; ಸಂತೇಬೇರು" (ಕಿಪಾ. ೦೫೩). ೫. ಕಂಗೊಂಗೆ ಗಿಡ ; ಮಿಂಚುಬಳ್ಳಿಗಿಡ : "ವಾರಾಪತಾಂಘ್ರೀಣಃ, ಕಟಭಿಃ, ಪಣ್ಯಾ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ, ಲತಾ — ೫ ಕಂಗೊಂಗೇಗಿಡ, ಕಂಗೊಂದೀಗಿಡ, ಮಿಂಚುಬಳ್ಳಿಗಿಡ" (ಕಿಪಾ. ೦೬. ೦೫೩). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ; ತೊಟ್ಟಿ : "ಗೃಹಛೇದ ಲತೆಯೊಳು ತೊಟ್ಟಿ" (ಹರಿಭಂ. ೧೦). ೭. [ಜೈನ] ಒಂದು ಕಾಲಗಣನೆ : ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕುಲಕ್ಷ ಗುಣಿತಕ್ರಮದಿಂದೆ . . . ಲಕಾಂಗ ಮತ್ತು ಲತಾ . . . ಎಂಬುವ ಕ್ರಮದಿಂದ ಆಗುತ್ತವೆ (ಕ್ಷಪ್ರ. ೩೦೬). ೮. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ತಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಈ ಕೆಳಗೆ ಹೇಳುವ ಹಸ್ತಗಳು ನೃತ್ತಹಸ್ತಗಳು — ಚತುರಸ್ರ, ಉದ್ವೃತ್ತ, . . . ಕೇಶಬಂಧ, ಲತಾ, ಕರಿಹಸ್ತ (ಅಭಾಸ್ತ. ೨೬). ಳತೆ : ೧. ಕಿಂದಳಿರ್ಗೊಂಚಲ ಬೆಲ್ಲಣಂ ಪ್ರವಾಳಳತೆಯ ಬಾಲಗಚ್ಚಿ (ಅಣುತ. ೦೦–೬೩). 'ಳತಾಂಗಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಲತಾ]

ಲತೆಯಿಜು (ಕ್ರಿ). (ಎಲೆಯಂತೆ) ತೆಳ್ಳಗೆ ಒತ್ತು.— ಲಟ್ಟಿಸು : ಪಟ್ಟೆಯ ಹಿಟ್ಟನೊತ್ತಿ ಲತೆಯಿಜಿದರಿಂದು ಬಟ್ಟಲ ನಡುವೆಯಿರಿಸಿ ಯೆರಡ ಅಂಚುಗಳ ಮ್ಮುರಿದು (ಸೂಪಶಾ. ೦–೦೦) ; ಗೋದುವೆಯ ಪದನಿಗಿ ಹಿಟ್ಟು ಮಾಡಿ ಎಣ್ಣೆಯೊಳು ಕಲಸಿ ಹಪ್ಪಳದಂತೆ ಲತೆಯಿಜಿದು(ಸೂಪಶಾ. ೦-೮೫). [ಲತೆ + ಇಜ್]

ಲತೆವನೆ (ನಾ). = ಲತಾಗೃಹ : ಲತವನೆಯೊಳಗಣ ತಣ್ಬಲ್ಬಲ ಜಾಣ ದೊಳ್ ಕುಸುಮದಿಸಲ ಪಸೆಯಂ ಸೀತಾಪತಿಗೆ ಸಮೆದಂ ಸುಮಿತ್ರಾಸುತಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬–೩) ; ಕಾಂತೆಯನೆಮ್ಮೆ ಪದನಂಗೊಳಿಸಿ ಲತವನೆಯೊಳಿರಿಸಿ (ಪಾಶ್ವಪು. ೫೬–೪). [ಲತೆ + ಮನೆ]

ಲತ್ತ 'ನೆತ್ತ' ನೋ.

ಲತ್ತಲೂರ್ 'ಲಟ್ಟಲೂರ್' ನೋ.

ಲತ್ತಾಪ್ರಹಾರ (ನಾ). ಕಾಲಿನಿಂದ ಒದೆಯುವಿಕೆ; ಒದೆತ: ಅವನ ರಥವನ್ನು ಮುರಿದು ಸಾರಥಿಯನ್ನು ಕೊಂದು ಅವನ ಎದೆಗೆ ಲತ್ತಾಪ್ರಹಾರ ಮಾಡಿದನು (ಕುಶಾಭ. ೬೦೦) : ಈ ಅತ್ತಿಮರದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಕದವು ನಿನ್ನ ಲತ್ತಾಪ್ರಹಾರಕ್ಕೆ ಮುರಿಯುವುದೆ? (ಅಂಂಕ. ೦೬೨). [< ಲತ್ತೆ + ಪ್ರಹಾರ]

ಲತ್ತೆ, ಲಾತ, ಲಾತು (ನಾ). ೧. = ಲತ್ತಾಪ್ರಹಾರ : ನಿನಗೂ ಲತ್ತೆ ಬೀಳಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಪುಯಾಯು. ೬–೬೩) ; ಅಂದು ಅವನಿಗೆ ಮನೆಯಲಿರಲು ಲತ್ತೆಗಳು ಬಿದ್ದವು (ರಾಪಪು. ೦೦) ; ಕುಬೇರಗೆ ಇಮಾರೆ. ಕತ್ತಿಗೆ ಲತ್ತೆ (ಗಾಪ). **ಲಾತೆ** : ೨. ಏಟು ; ಹೊಡೆತ ; ಪೆಟ್ಟು : ಒಂದು ದಿನ ತಪ್ಪಿಸಿ ಕೊಂಡರೆ ಮೂರನೆಯ ದಿವ ಆರಾರು ರಾತಗಳು (ಶ್ರಾಮಪ್ರ. ೧೫೬) ; ಯಾವಾಗಲೂ ಮುಟ್ಟಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವಂಥ ಲಾತ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ (ಕ್ಷತ್ರ. ೪೩); ನಾಲ್ಕು ಲಾತ ಬಿಗಿದು ಇವನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಕಲಿಸೋದು (ಕ್ಷತ್ರ. ೦೦೩). **ಲಾತು** : ೨. ಮಗು ಅದರೆ ಎರಡು ಲಾತು ಬಿಗಿದು ಬುದ್ಧಿ ಕಲಿಸಬಹುದು (ಬಣುಗ. ೦೫೬). ೩. (ಅಲಂ) ಮೋಸ ; ದಗಾ : ನಿನ್ನನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಮನೆಗೆ ಲಾತು ಕೊಟ್ಟು ಬಂದವಳೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (ಶದಂಶ. ೬೪).

ಲತ್ತೆತಿನ್ನು=ಒದೆಯಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಲತ್ತೆ ತಿಂದ ತಿಮನ ನೆತ್ತಿಯಿಂದ ರಕ್ತ ಸುರಿಯುತ್ತಿದ್ದರೂ . . . ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತಿದ್ದನು (ತಂಬಾಕ. ೬೨). **ಲತ್ತೆಹೊಡೆ**=೧. ತ್ಯಜಿಸು ; ಬಿಡು : ತನ್ನ ನೌಕರಿಗೆ ಲತ್ತೆಹೊಡೆದು ಅವರೊಂದಿಗೆ ಹೋಗಿಬಿಡೋಣ ಎಂದನಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಕೂಪಪು. ೦೦೬). ೨. (ಅಲಂ) ಕೆಡುಕಾಗು; ದುರದೃಷ್ಟ ಒದಗು; ಗ್ರಹಚಾರ ಬಡಿ : ಅವನಿಗೆ ಲತ್ತೆ ಹೊಡೆಯುತು (ಕೃಶ).

[<ಪ್ರಾ. ಲತ್ತಾ, ಲತ್ತಿಆ./ಹಿಂ. ಲತ್ತೀ, ಲಾತ್; ಮರಾ. ಲತ್ತಾ, ಲಾತ್, ಲಾಥ್]

ಲತ್ತೆಗುಣಿ (ನಾ). ಲಟ್ಟಿಸಲು ಬಳಸುವ ಸಾಧನ ; ಲಟ್ಟಣಿಗೆ: "ಲಟ್ಟಿಸುವ ಉಳಕೆ" (ಜಾವಪ್ರಾ. ೪೨). [?]

ಲತ್ತ (ನಾ)- = ಲಕಾರ : ದ ದವಂಗಳ- ಪರಮಾಗೆ . . . ಕೊಲ್ ಸಲ್‌ಗಳ ಲತ್ತಕ್ಕಂ ನಕಾರಾದೇಶಂ (ಕಮುರ. ೩೩ ಪ್ರ.ಪ.); ಶ್ಲೋಕದ ಲತ್ತಕ್ಕೆ ದುರ್ಜನ ರಮರೊಳು ಲೋಪವೆ ಸಂಭವಿಸುವುದು(ಛಂಶಾಕ. ೨೦೫–೭೭). [ಸಂ]

ಲದ್ದಿ (ನಾ). ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ಕತ್ತೆ, ಒಂಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮಲ :

"ಲದ್ದಿಯೆನೆ ಲಂಡಮಕ್ಕುಂ" (ಶುಂಗಾ. ೪೬-೬); ಕರಮೂಮದೊಳೊಂದಿ ಲದ್ದಿ ಪೋಪುಡಮದು ಶೂರೆಯೆಂದಱಿದು ವಾಜಿಗೆ ಪಿಪ್ಪಲಿ ಶುಂಠಿ ಸೈಂಧವಂ ಗಿಡಿವುದು ಮೂಗಳೊಳ್ (ಶಿವತ. ೯-೨೨೬): ಇದ್ದು ಊಣದಿಪ್ಪ ಬಾಯೊಳಗೆ ಕತ್ತಯ ಲದ್ದಿ[ದ್ದಿ]ಯೇ ಬೀಳ್ದುಂ (ಸಮಾ. ೬೫೮); ವೃದ್ಧಿ ದುಡಿಮೆಯ ಹಾಗೆ ಶುದ್ಧಿ ವಿಾಹವ ಹಾಗೆ ಲದ್ದಿ ಆಹಾರದ ಹಾಗೆ (ತಿಂತಿಣಿ. ೬೨.೧೮). [<ಪ್ರಾ. ಲದ್ದೀ]

ಲದ್ದಿಗುತ್ತ (ನಾ). ದನಕರುಗಳಿಗೆ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಲದ್ದಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ರೋಗ: ಅನುಲೋಮವಾಗಿ ವಾಜಿಗೆ ಜನಿಯಿಸಿ ಬಲಮೆರ್ದೆಯು ಲದ್ದಿಗುತ್ತಂ ಪಿರಿದಪ್ಪನಮಲ್ಲಿ ಕಜ್ಜಗಟ್ಟುವುವನುಪಯುದಿಂ ಕುದುಗೆಣ್ಣೆಯಂ ನವರಸಮಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೫೬). [ಲದ್ದಿ+ಕುತ್ತ]

ಲದ್ದಿಬೇನೆ (ನಾ). = ಲದ್ದಿಗುತ್ತ: ಕುದುರೆಗಳಿಗೂ ದನಗಳಿಗೂ ಬರುವ ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕರೋಗವಾದ 'ಆಂತ್ರಾಕ್ಸ್' (ಲದ್ದಿಬೇನೆ, ಗಂಟ್ಲುಕಟ್ಟು) ಎಂಬುದು ಲಂಡನ್ನಿನಲ್ಲಿ . . . ಆಟಿಕೊಂಡ ವಿಷಮುವು ಬಹಳ ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿರುವುದು (ಪಶ್ಯಾ. ೫. ೨೫೬). [ಲದ್ದಿ+ಬೇನೆ]

ಲದ್ದು, ಲದ್ದೆ (ನಾ). ಹೊರೆ; ಹೇರು; ಭಾರ: ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ರಾಶಿಗೆ ೧ ರೂಪಾಯಿ; ಒಂದು ಎತ್ತಿನ ಲದ್ದಿಗೆ ಒಂದಾಣೆ, ಗಂಡಸಿಪ ತಲೆಹೊರೆಗೆ ೧ ದುಡ್ಡು (ಆಡಾಗ. ೪೪). ಲದ್ದೆ: ಈತನೇ ಒಕ್ಕಲಿಗ ಮುವ್ವಯ್ಯ ನೆಂಬಾತನೀತನೇ ಲದ್ದೆಯಾ ಸೋಮಯ್ಯನೆಂಬಾತನು (ಕಂತಿ. ೫೬-೫೮): ಚನ್ನಯ್ಯಗಳು ಲದ್ದೆಯ ಹುಲ್ಲು ಸೋಮಯ್ಯಗಳು ಬಡತನದಲ್ಲಿ ಶಿವನೊಳು ಬೆರಸಲಿಲ್ಲವ (ಸುಖಸ. ೧೩-೭).

[←ಹಿಂ. ಲಾದಿ, ಲದಾವ್ : ಮರಾ. ಲಾದಾ]

ಲದ್ದೆ 'ಲದ್ದು' ನೋ.

ಲಪಟಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪರರ ವಸ್ತುವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು--ಎತ್ತಿ ಹಾಕು: ವಿಷ್ಣು, ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಕೌಸ್ತುಭ ಮುಂತಾದ ಅನರ್ಘ್ಯರತ್ನಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಾನೇ ಲಪಟಾಯಿಸಿ, ಏನೂ ತಿಳಿಯದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ವಿಷವನ್ನು ಕುಡಿಸಿಬಿಟ್ಟನು (ತಿಕೂ. ೬೦); ಸಾಮಾನ್ಯಜನರ ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಲಪಟಾಯಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ (ಕೃಕು. ೬೯೭). [?+—ಇಸು. / ತೆಲು. ಲಪಟಾಯಿಂಚು, ಲಪ್ಪಾಯಿಂಚು]

ಲಪನ (ನಾ). ೧. ಮಾತನಾಡುವುದು; ನುಡಿಯುವುದು. ೨. ಮುಖ; ವದನ: "ವದನಮಾನನಮಾಸ್ಯಂ . . . ಲಪನಂ ವಕ್ತ್ರಂ ಮೊಗಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಚಿಪ್ರತೋ. ೬೯-೦೩); ಲಪನಂ ಕಾವುಣ್ಮನಂ ಕನ್ನಡಿಪಿ (ಅಧಿಕ. ೦-೩೦); ಮತ್ತೊಂದು ದೆಸೆಗೆ ಲಪನವವೈದೆ ತಿರುಪಲಾ ತಾವಿಗೆಯ್ದೆ (ತಿಸ್ಮಪು. ೪-೨-೩೦). [ಸಂ.]

ಲಪಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತು; ಕಟ್ಟು: ಇಗಾ ಆರ ಹಾಕರೀ! ಲುಂಗೀ ಆರ ಸುತ್ತರೀ; ಲಂಗಟಾ ಆರ ಲಪಾಡಿಸರಿ! (ಸಮೋ. ೨೮೩).

[ಲಪಾಡು . (ಪ್ರ ← ಹಿಂ. ಲಪೇಟನಾ)+—ಇಸು]

ಲಪಿತ (ನಾ). ೧. ಮಾತಾಡಿದುದು; ಹೇಳಿದುದು: "ಉಕ್ತಂ, ಭಾಷಿತಕ್ಕೆ. ಉದಿತಂ, ಜಲ್ಪಿತಂ, ಆಖ್ಯಾತಂ, ಅಭಿಹಿತಂ, ಲಪಿತಂ--ಎ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ನುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದ" (ಚಿಕ್ಕಾಂ. ೪೩೨). ೨. ಮಾತು; ನುಡಿ. [ಸಂ.]

ಲಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೇಳು; ನುಡಿ: ಪೆಣ್ಮಯಪೆನ್ನಲುಲಿ ಮಾಳ್ಪ ಜಪವ ರಸನಾಧಿಕಂ ಮೌನದಿಂ ಚಿತ್ತದೊಳ್ ಲಪಿಸುವುದೆ ಮಾನಸಿಕಂ (ಪಂಕಾಡಾ. ೨-೦೩-೪೪). [ಲಪನ+—ಇಸು]

ಲಪೇಟ, ಲಪ್ಪಟ್ಟೆ, ಲಪ್ಪಾಟಿ (ನಾ). (ತಲೆಗೆ ಅಥವಾ ಸೊಂಟಕ್ಕೆ) ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಟ್ಟೆ: ಸಣ್ಣ ಪಂಚೆಯೊಂದನ್ನು ಲಪೇಟಿಯಂತೆ ಅದ್ದ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿದ್ದ (ಕುಕ್ಕು. ೭೦). ಲಪ್ಪಟ್ಟೆ: ತಲೆಗೆ ಒಂದು ಲಪ್ಪಟ್ಟೆ ಕಟ್ಟಿ ಹೊರಟೇ ಬಿಟ್ಟರು (ಕೊಡ). ಲಪ್ಪಾಟಿ: ಕೇಶವರಾಯನು ತಲೆಗೆ ಲಪ್ಪಾಟಿಯನ್ನು ಸುತ್ತಿ . . . ಎದುರಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ದಾಸಪ್ಪನನ್ನು ಕಂಡನು (ಕಱ. ೩). [← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಲಪೇಟಾ]

ಲಪ್ಪಟ್ಟೆ 'ಲಪೇಟ' ನೋ.

ಲಪ್ಪಾಟಿ 'ಲಪೇಟ' ನೋ.

ಲಫಂಗ (ನಾ). ಪುಂಡ; ದುರಾಚಾರಿ: ಹೋದಲ್ಲೆಲ್ಲ ತನ್ನ ಚರಿತ್ರ ಹೀನತೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕಿಡುವ ಲಫಂಗ (ಜಾಕ್ಕ. ೩೨೬); ಊರಾಗಿನ ಲಫಂಗರದು ಬಂಬಲ ಅದ (ಬೀಚಿ. II. ೦೭೬).

[← ಪಾರ. ಲಫಂಗ್; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಲಫಂಗಾ]

ಲಫಂಗಗಿರಿ (ನಾ). ಪುಂಡತನ; ದುರಾಚಾರ: ಅವರ ಲಫಂಗಗಿರಿಯು ವಿಷಮು ಮಾತ್ರ ಸುಳ್ಳೇನೂ ಆಗಲಾರದು! (ಪಂಗ್ರ. ೦೦೦).

[ಲಫಂಗ+—ಗಿರಿ]

ಲಬಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಅವನು ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆಚೂರನ್ನು ಲಬಕ್ ಎಂದು ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟನು (ಕೂಡ).

ಲಬಲಬ (ನಾ). ಬಾಯಿ ಬಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಲಬಲಬ ಬಾಯಿ ಬಡಿದುಕೊಂಡರು (ಕೂಡ). 'ಲಬಲಬಿಸು' ಪರಾ.

ಲಬಲಬಿ (ಅ). ಬಾಯಿ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ: ಲಬಲಬನೆ ಬಾಯಿ ಬಡಿದುಕೊಂಡೂ ಎದೆ ಗುದ್ದಿಕೊಂಡೂ ಕೇರಿಯೆಲ್ಲಾ ನೆರೆಯುವಂತೆ ಗೋಳು ಹುಯ್ದುಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ಪುಕಸು. ೪೦೬). [ಲಬಲಬ+—ಅನ್ನ್]

ಲಬಲಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ಲಬಲಬ ಎಂದು ಬಾಯಿಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು: ಅವನ ಅಪ್ಪ . . . ಯಾರಾದರೂ ಸತ್ತರೆ ಬಾಯಿ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಲಬಲಬಿಸಿದ್ದರು (ಪುಕಸು. ೩೩೭). [ಲಬಲಬ+—ಇಸು]

ಲಬಾಡ (ನಾ). ಸುಳ್ಳುಗಾರ; ಅಸತ್ಯವನ್ನಾಡುವವನು: ಏನೋ ಲಬಾಡಾ, ನಾನು ತಿಂದದ್ದು ಯಾವಾಗ? (ಕೃ.ಪ್ರ. ೨೪೯). [←ಹಿಂ. ಲಬಾಡಾ, ಲಬರಾ; ಮರಾ. ಲಬಾಡ್]

ಲಬಾಡಿ 'ಲಬಾಡು' ನೋ.

ಲಬಾಡು, ಲಬಾಡಿ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ; ಕಪಟ; ವಂಚನೆ: ಇನ್ನು ಮುಂದೂ ಲೂಟಿ ಲಬಾಡು ಮಾಡದೆ. ಅಪ್ಪಣೆ ಪ್ರಕಾರನಡಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ಬಾಹೆಂಶ್ರ. ೦೦೬). ಲಬಾಡಿ: ೧. ಜೀನಸುಗಳು ಲಬಾಡಿಯಿಂದ ಅಂದರೆ ಮೊಟ್ಟಿತನದಿಂದ ತುಂಬಿದ್ದಾದರೆ ಆವಾಗಲೆ ತಿಳಿದು ಬರುವುದು (ಜುಂಬಾ. ೪೨). ೨. ಸುಳ್ಳು; ಸಟೆ; ಅನೃತ: ಲಬಾಡಿ ಬಿಲ್‌ಕುಲ್ ಕೇಳಬೇಡ (ಹೋಡಿ. ೪೦).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಲಬಾಡ್, ಲಬಾಡಿ]

ಲಬುಧ (ಗು). ದೊರಕಿದ: ಈಡಗೂರ ದೇವೀಲಬುಧವರಪ್ರಸಾದಮ್ಮಿಗ ಮದೌಮೋದಯರ್ (ಚಳ. XII. ೫೫೭೨. ೦೦೯-೨೦ ; ೧೨೩೦) ; ಜಯನ್ಸೀ ಮದಃ(ಧ)ಕೇಶ್ವರದೇವರ (ವ)ಲಬುಧವರಪ್ರಸಾದಂ ಸಹಜಮ್ಮಿಗಮದಾಮೋದಂ (ಚಂ- XXVII. ೦೩೦-೦೫ ; ೧೨೮೦). [<ಸಂ. ಲಬ್ಧ]

ಲಬೋಲಬೋ (ನಾವ). = ಲಬಲಬ: ಬೀದೀಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು ಲಬೋ ಲಬೋ ಅಂತ . . . ಕೂಗೋದು (ತುಂಗಭ. ೫೦).

ಲಬ್ಧ (ಗು). ೧. ದೊರಕಿದ: ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ: ಸ್ವಪಕ್ಷ ಸ್ವಾಪನೆಯುಂ ಸನ್ಮಾರ್ಗ ಪ್ರಕಾಶನದಿಂ ಮಾರ್ಗಪ್ರಭಾವನೆಯುಂ ಮಾಡಿ ಸಭಾಸದರಿಂ ಲಬ್ಧಪ್ರಶಂಸನಾಗಿ (ಅಪ್ರ. ೨-೨೨೨). (ನಾ). ೨. ಪಡೆದುದು; ಪ್ರಾಪ್ತಿ; ಫಲ: ಅಲಬ್ಧಲಾಭಂ ಲಬ್ಧಪರಿರಕ್ಷಣಂ ರಕ್ಷಿತವಿವರ್ಧನಂ (ಕಂಚಿಪ್ರ. ೪. ೩೦-೦೩) ; ವ್ರೀಹಿಯಂ ನೆರವುತ್ತೊಯ್ಯನೆ ಮಾಱುಗೆಂಟವಯ ತಿಂಗಳ್ಗೆಂದಿದಂ ಮಾಱಿವಿಲ್ ಇರುತಂ ಲಬ್ಧಮನೆಟ್ಟನೆಂದುದೆ ನಯಂ. ಶ್ರೀ ೫೬೨

ಕಂದರ್ಪನಾ (ಜಿಕ್ಕಿಪು. ೬–೩೨). ೨. ಸಂಭಾವಿತ ; ಯೋಗ್ಯ : "ಅಧಿಜಾತಂ ತಾಂ ಲಬ್ಧನುಮಧಿವಿನುತನುಳಪ್ರಸೂತನಂ" (ಪಜ್ಜುರಾ. ೨೨೯–೨೩). ೪. [ಗಣಿತ] ಲೌಕಾಚಾರದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳ ಮೂಲಕ ಬರುವ ಉತ್ತರ, —ಮೊತ್ತ : ಅರ್ಧನವಾಂಶಂಗಳಿನಾಪುಂವನ್ನೆಱಡು ಭಾಗಂಗೊಂಡು ನೂಱಿಂತುಱುಂವೆ , . . ಪೆತ್ತಾ ಲಬ್ಧಮಂ ನೋಡೆ (ಜಾತಕ. ೬–೬) ; ಗುಣಿಸಿ ಬಂದ ಲಬ್ಧ (ಜಾಸ್ಕಕ. ೨–೬). [ಸಂ.]

ಲಬ್ಧವರ್ಣ (ನಾ). ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಕಲಿತವನು; ಪಂಡಿತ; ವಿದ್ವಾಂಸ : "ಧೀರಃ, ಧೀಮಾನ್, ಲಬ್ಧವರ್ಣಾಃ . . . ಮತಿಮಾನ್—ಈ ೨ರ ವಿದ್ವಾಂಸರ್" (ಪಣಾಶು. ೩೫–೩೬). [ಸಂ.]

ಲಬ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ದೊರಕಿದುದು ; ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ೨. ಗಳಿಕೆ ; ಸಂಪಾದನೆ. ೩. ಲಾಭ ; ಫಾಯಿದೆ : ಸಭೆ : ಪೊದಲುಗೆಟ್ಟಿಹ ಹರದ ಕಾಣೆ ಲಬ್ಧಯನು ಮತಿಬಿಜಿತ ಹೋಗೆಂದ (ತೊರಣ. ೬–೩–೩೬). ೪. = ಲಬ್ಧಿ ೪. ೫. [ಜೈನ] "ಮೋಕ್ಷ ಪೂರ್ವಜ್ಞಾನ" (ತಣಾಪ್ರಾ. ೯–೦೩೨ ಕನ್ನಡ): ಎಮ್ಮಂ ಕಂಡ ದೊಸಜಂ ಕರ್ಮಬಂಧಂ ಶಿಥಿಲವಾದುದೆಂದದಱ ಮನೋನಿಪ್ರಾದಮಂ ಕಳೆದರ್ಕ ಲಬ್ಧಿ ದೊರೆಕೊಂಡುದು (ತಣಾಪ್ರಾ. ೯–೦೩ ಕ) ; ಲಬ್ಧಿವಶದಿಂದೆ ಸ್ಥಸಾರಾಬ್ಧಿಯ ನಾವೀಸರೆಂದು ಬಗೆದು (ಜಾಸ್ಕಕ. ೪–೭೩). ಯಾವುದೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಅವರೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವ ಯಾವುದೊಂದು ವಿಷಯದ ಸಹಾಯದಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು ಲಬ್ಧಿಯೆನಿಸುವುದು (ಕೃಪ. VIII. ಜಾಪ್ರಾಣ್ಯಾ). ' ಪಂಚಲಬ್ಧಿ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಲಬ್ಧಿಗ್ರಹಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಲಬ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವಿಕೆ ; ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ ಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನೆ : ಜಿನದೀಕ್ಷಾಗ್ರಹಮಂ ಪಡೆದಳ್ ಲಬ್ಧಿಗ್ರಹಣದಿ ನೊಳ್ಪುವಡವುದೊಂದಚ್ಚರಿಯೇ (ತಣಾಪ್ರಾ. ೯–೨೫). [ಸಂ.]

ಲಬ್ಧಿಚತುಷ್ಕಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕ್ಷಯೋಪಶಮ, ವಿಶುದ್ಧಿ, ದೇಶನಾ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಯೋಗ್ಯಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಲಬ್ಧಿಗಳು : ಅವು ಲಬ್ಧಿಚತುಷ್ಕಯಮೆಂಬನಿನ್ನುದ ದುರಿತವಶದೆ ಬಹುವಿಧದುಃಖಾರ್ಣವ ದೊಳಗಟ್ಟಿರ್ದೆ (ಜಾಪ್ರಾಣ್ಯಾ. ೬೭). [ಸಂ.]

ಲಬ್ಧಿತ್ರಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕಾಲ, ಕರಣ ಮತ್ತು ಉಪಶಮ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಲಬ್ಧಿಗಳು : ಅಂತು ತನಗೆ ಕಾಲಲಬ್ಧಿಯುಂ ಕರಣಲಬ್ಧಿಯು ಮುಪಶಮಲಬ್ಧಿಯುಮೆಂಬ ಲಬ್ಧಿತ್ರಯಂ ದೊರೆಕೊಳೆ (ಜಾಪ್ರಾ. ೬–೦ ಪ). [ಸಂ.]

ಲಬ್ಧಿಬಧಿರಸಮ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹುಟ್ಟುಕಿವುಡನಂತೆ ಮತ್ತೇನನ್ನೂ ಕೇಳದೆ ಜಿನೋಪದಿಷ್ಟತತ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಿಕಚಿತ್ತದಿಂದ ಗ್ರಹಣ ಮಾಡುವವನು : ಲಬ್ಧಬಧಿರನಮನೆಂದೊಂ ನುಜುಂಗಿ ಕವಿಡನಂತೆ ತೋಟಿಗೆಯ್ಮದೆ ತನ್ನ ಮನೋಫಲಿತಮಪ್ಪರ್ಥಮಂ ಕೇಳ್ದು ಕೈಕೊಳ್ದುದಂ (ಜಾಪ್ರಾಣ್ಯಾ. ೬). [ಸಂ.]

ಲಬ್ಧಿಬುದ್ಧ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತನಾದವನು; ಸಮ್ಯಕ್‌ಜ್ಞಾನಿ : ಅನುಕೂಲಕನುಮನಾಲಸ್ಯನುವನವಕಾರ್ಯನುಂ ಲಬ್ಧಿಬುದ್ಧಸದೃಶನುಂ (ಜಾಪ್ರಾ. ೦೦–೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಲಬ್ಧೋಪದೇಶ (ನಾ). ಉಪದೇಶ ಹೊಂದಿದವನು : ವೀರ ಪೋಗಿ ಕಾಳ್ಗೆಜಗಲೊಡಂ ಕೇವಲಜ್ಞಾನವಕ್ಕುಮೆಂದು ಬೆಸಗೊಡೆ ಲಬ್ಧೋಪದೇಶ ದೇರ ಗಿ . . . ಬಂದೆಱಗಿ (ಜಾಪ್ರಾ. ೦೯–೦೩೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಲಬ್ಬಿ ' ಲಬ್ಬೆ ' ನೋ.

ಲಬ್ಬೆ, ಲಬ್ಬಿ (ನಾ). ಮೂಲತಃ ಅರಬ್ಬನಾಗಿದ್ದು ತಮಿಳು ಮಾತನಾಡುವ ಮಹಮದೀಯ ವ್ಯಕ್ತಿ ; "ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಒಂದು ಪಂಗಡ ; ತೊಗಲು ಪದಮಾಡುವವರು" (ಜಾಪ್ರಾಣ್ಯಾ. ೮೨) : ಅಲ್ಲಿರುವ ಮಾಪಿಳ್ಳೆ ಲಬ್ಬೆ ಬ್ಯಾರಿ ಮೊದಲಾದ ಮಲೆಯಾಳಿಗಳು ಉಡುವಂತಿ . . . ಅಷ್ಟಪಂಚೆ ಸುತ್ತಿ. ಉದ್ದುದ್ದ ಬನೀನು ಹಾಕಿದ್ದರು (ಪುರಪು. ೧೪೫). ಲಬ್ಬಿ : ಕ್ರಿ.ಶ. ೨೪ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಮುಸ್ಲಿಮರು ಹೆಚ್ಚು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಬಾರಿನಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದರೆಂದು ಮಾಪ್ಪಾಗಳಲ್ಲೂ ಲಬ್ಬಿಗಳಲ್ಲೂ ವಿಶಿಷ್ಟವಿದೆ (ಜಾಕರ. ೬೫೩). [?./ ತಮಿ. ಲಪ್ಪೈ ; ತುಳು. ಲಬ್ಬೆ ; ತೆಲು. ಲಬ್ಬಿ]

ಲಬ್ಬೈ (ನಾ). ಕೂಗು ; ಬೊಬ್ಬೆ : ಈ ಭಯಂಕರದೃಶ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ಹೌಹಾರಿ ಒಂದೇ ಸಮನೇ ಲಬ್ಬೆ ಇಡತೊಡಗಿದನು (ಕಪಂ. ೬೬). 'ಲಬಲಬ' ಪರಾ. [?]

ಲಭಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು; ಉಂಟಾಗು : ಕಾಲಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೆನದಕಾರ್ಯ ಲಭಿಸುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪರೋಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಿದರ್ಶನ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರಲು (ಪಾಗಂಧಿ. ೨೫೦–೬) ; ಸೌಖ್ಯಂ ಲಭಿಸಿತೆಂದರ್ಕಹದಿನುರಿದದ್ದು, ಕಾಳೆಗಂಗೊಡೆ ಮಸಂಮೊಡಿ (ಪಚ್ಚಾಂಗ. ೬೪–೨೦೪). [ಲಭನ್ + — ಇಸು]

ಲಭ್ಯ (ಗು). ೧. ಹೊಂದಬಹುದಾದ ; ಪಡೆಯಬಹುದಾದ. ೨. ಉಚಿತವಾದ ; ತಕ್ಕುದಾದ. ೩. ತಿಳಿಯಲಾಗುವ ; ಗ್ರಹಿಸಲಾಗುವ. (ನಾ). ೪. ದೊರೆತುದು ; ಪ್ರಾಪ್ತಿ : ಯಾವ ಸಂಖ್ಯೆಯನೇನಾ ಸೊನ್ನೆಯಿಂ ಗುಣಿಸಿದರೆ ಲಭ್ಯ ಸೊನ್ನೆ (ಪಾಲಸಾ. ೪೮–೯). ೫. ದೊರಕು ವಂಥವನು : ನಿಶ್ಚಲವಾದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಯತ್ನ ಪಡಿದರೆ ಎಂತಹ ಕನಿಷ್ಠಜೀವಕ್ಕೂ ದೇವನು ಲಭ್ಯನೆಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಮನಗಾಣಬೇಕು (ಧರ್ಮಾಸಾ. ೧೩). ೬. ಅದೃಷ್ಟ ; ಸಂತೋಷಪಡುವುದಕ್ಕೆ ಅವನಿಗೆ ಲಭ್ಯವಿಲ್ಲ (ಕಪಂ). [ಸಂ.]

ಲಮಾಣಿ ' ಲಂಬಾಡಿ ' ನೋ.

ಲಯ (ನಾ). ೧. ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವುದು ; ಅನುಸರಿಸುವುದು. ೨. ಅಡಗುವಿಕೆ ; ಗುಪ್ತವಾಗಿರುವಿಕೆ. ೩. ಹಾಳು ; ಕೇಡು ; ನಾಶ : ಯುಂಡಿಲ್ಲಿರಂ ಕೊಟ್ಟ ನ್ನಾಯ ಬಲದೊಳ್ ತನಗೆ ಲಯಮಿಲ್ಲದುದನಜಿದು ಮೇಗಿಲ್ಲದ ಗೊಡ್ಡಾಟಮಾಡಲ್ ಬಗೆದು(ಪಂಕಣಾ. ೬–೪ ಕ); ಈ ಹೊತ್ತಿನಲಿ ಧರ್ಮಸ್ಥಿತಿಗೆ ಲಯವಿಲ್ಲ (ಕಾಬ್ಧಿಕ. ೦೩–೨). ೪. ಪ್ರಳಯ : ರಾಗ ರಂಜನೆಯ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಿತಿ ಲಯ ನಿನ್ನೆಂದಾದುವು (ಬಸವ. ೪೬೬); ಪರಿ ಹರ ನಿನಭವಸಾರಾಬ್ಧಿಯಿಂ ಲಯ ಸೃಷ್ಟ್ಯಗ್ಗೆಯುವರು (ಗಗಣಾ. ೦೨–೨೪); ಲಯವಾದ ಮೇಲೆ ಭಯವೇನು ? (ಗಾಪ). ೫. ತನ್ಮಯತೆ; ಲೀನವಾಗುವಿಕೆ; ತಾದಾತ್ಮ್ಯ : ತೇಗೆವ್ಮ ಲಯ ಬೇಕು ಶಿವನ ನೆನವಲ್ಲಿ (ಸಿದ್ಧಿ. ೦–೩೭); ನಾವು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ ಕಲೆಯಾಗಬೇಕಾದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟಧರ್ಮವಿರಬೇಕು. ಅದನ್ನು ನಾವು ಲಯವೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದು (ಜಾಕರ. ೯). ೬. ವಿಶ್ರಮಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ತಂಗುದಾಣ. ೭. ಒರಗುವಿಕೆ ; ನಿದ್ರಿಸುವಿಕೆ : ಲಯವೆಂದರೆ ನಿದ್ರೆಬಾಹಣ (ಜಾಸ್ಕಕ. ೩೪–೦). ೮. ಗತಿ ; ಗಮನ : ಲಯದಿಂ ಮೆಲ್ಲಂ ಪೆಡಂಗಂ ಪಡೆವ ತುರೆಗದಿಂ (ಜಾಪು. ೦೦–೪೬). ೯. [ಸಂಗೀತ] ತಾಳ-ತಾಳಗಳ ನಡುವೆ ಬರುವ ಸಮಾನವಾದ ಕಾಲಪ್ರಮಾಣ: ದ್ರುತ, ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ವಿಲಂಬಿತ ಎಂದು ಇವು ಮೂರು ಬಗೆ : " ಹೊತ್ತು ಕ್ರಿಯಾಪ್ರಮಾಣ ತಾಳಮೆನಿಕು ಸಮುವೆತ್ತಲ್ಲಿ ಲಯಮೆನಿಕ್ಕು " (ಕೃಚರಣ. ೨೫–೬): ಒರೊತ್ತಂ ನಡೆಯಿಸುವುದದೊಂದೊಂದಱ ಲಯಕ್ಕೆ ತೆಱನಾಡುವುದೇನೆಂದೇಂ ಬಣ್ಣಿಸುವುದೊ ಸುರಸೌಂದರಿಯ ವಿಲಾಸ ವಿಭ್ರಮಭ್ರೂಲತೆಯಾ (ಜಾಕೃ. ೪–೪೩); ಸಂಗೀತದ ಆಧಾರಸ್ತಂಭಗಳು ಸಾಪ ಮತ್ತು ಲಯ (ಜಾರದ. ೪೪೩). ೧೦. [ಛಂದ] ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದ ಗಣಗಳ ನಡುವೆ ಬರುವ ಸಮಾನವಾದ ಕಾಲಪ್ರಮಾಣದ ನಡೆ : ಛಂದಸ್ಸಿನ ಜೀವಾಳ ಲಯ ; ಲಯವನ್ನು ರೂಪಿಸತಕ್ಕವ

ಗಣಗಳು (ಸಪ್ತಶತೀ. ೦೭೬). ೧೧. = ಲಯಯೋಗ : ಮಂತ್ರ ಲಯ ಹಠ ರಾಜವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಯೋಗತೇದಂಗಳು (ಪಶ್ಚಿ. ೩೨೪); 'ಯೋಗ ಮಾರ್ಗದ ಪ್ರಭೇದಗಳು ಹತ್ತು. ಮಂತ್ರ, ಲಯ, ರಾಜ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಯಾಗಿವೆ (ಶಾಡಿ. ೦೭೭). [ಸಂ.]

ಲಯಂಗಿಡು (ಕ್ರಿ). [ಸಂಗೀತ] ಕಾಲಪ್ರಮಾಣವು ಕೆಡು : ಲಯಂಗಿಡ ದೊತನುಲಿವಾವು ಬೆರಲ ಕೊನಲ ನಾಲಗೆಮುರಿಗಳ್ (ಶಾಕೃಶಾ. ೬೭೮ ಷಡ್ಪ್ರ). [ಲಯ + ಕಿಡು (< ಕೆಡು)]

ಲಯಕರ್ತೃ (ನಾ). ನಾಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಪ್ರಳಯಂಕಾರಿ: ಲಯಕರ್ತೃ ಹರನೆಂಬು ನುತಿಪ ವಾದಿಗಳನಸ್ಯನಮದ ಬಾಧಿಸುತ (ಅಭಾಚ. ೦-೦-೬೭); ಈಶ್ವರನು ಲಯಕರ್ತೃವಾದುದರಿಂದ ಈ ರುದ್ರದೇವರಿಂದೊಗೆದ ಈ ಜ್ವರವು ಕಾಲಮೃತ್ಯುರೂಪವಾಗಿ ಒಪ್ಪುತ್ತದೆ (ಸಹ್ಯ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಲಯಕರ್ಮಿ (ನಾ). ಹಾಳುಮಾಡುವವನು ; ನಾಶಗೊಳಿಸುವವನು : ಕಾಣ್. ಗಿರಿಜೆ . . . ಕುಂಭಕರ್ಣ ಮಹೋಗ್ರಸಂಗಾಪ್ರಮುಖಂ. ಪ್ರಿಯಂ ಲಯಮೂರ್ತಿಗನಿವಂ ಲಯಕರ್ಮಿ (ಕ್ರಿರಾಪು. ೬೭೯-೭೭). [ಸಂ. ಲಯಕರ್ಮಿನ್]

ಲಯಕಾಲ (ನಾ). ಪ್ರಳಯಕಾಲ : ನಿನ್ನಂ ಪಿಡಿಂಬಾಂತಕಂ ಲಯ ಕಾಲಾಂತಕನಂತೆ ಕೊಲ್ಲದಿರಂ (ಗಾಡಾಯು. ೪-೬೬); ಮಾಧವ ಸೂತ್ರದ ಯಂತ್ರವಿದು ಲಯಕಾಲ ಸಮಗೆಂದ (ಕೃಜ್ಞಾಕ್ರಿ. ೦೬-೭೨). [ಸಂ.]

ಲಯಕೃತಾಂತ (ನಾ). ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಯಮ : ಕುಂಭಕರ್ಣ ಸ್ಫೋದುವೆನಲದ ಲಯಕೃತಾಂತನ ಕ್ರೂರಪ್ರಾವಾರ (ಕುಚ್ಚಾ. ೫-೦೬). [ಸಂ.]

ಲಯಗತಿ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡೆಗೆ.—ಗಮನ : ತರದೊಳುಡುಗಿರ್ದ ಬಾಲಂ ಕೊರಲುನ್ನತವಕ್ಷದುಸಿವ ಲಯಗತಿ ತುಧದಂ (ಶ್ರೀಪ. ೬-೬೪). ೨. ಹಾಡುಗಾರಿಕೆಯ ಲಯ : ಕ್ರೀಡಾಸರಸಿಯೊಳಿಳಿಗಳ್ ಪಾಡುವ ಲಯಗತಿಗೆ ಕೃತಕಗಿನಿಯೊಳ್ ನವಿಲೆಳ್ದಾಡುವುವಂ ಪಥಿಕರ್ ನಡ ನೋಡುವರ್ (ಶಂಗಾಪ್ರ. ೨-೨೨). [ಸಂ.]

ಲಯಗ್ರಾಹಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ಒಂದು ಅಕ್ಷರವೃತ್ತದ ಹೆಸರು; 'ಭಜಸನಭಜಸನಭಯ' ಎಂಬ ಗಣವಿನ್ಯಾಸವಿದ್ದು ೧೧. ೧೮ ಮತ್ತು ೨೬ನೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳ ಸ್ಥಾನವಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರಪ್ರಾಸ ಪುನರಾವರ್ತಸುತ್ತದೆ : ವ್ಯೋಮಂ ನಭೋಕಾಪಮಾಶವ್ವಯುಂಗಳ್ ತಾಮೊಂದಿರಲ್ಕಾ ಸಂಭೋಜನೇತ್ರ ನಾಮಂ ಲಯಗ್ರಾಹಿಯೆಂದಾಯ್ತು (ಲಂಡೋಷ್ಟಲ. ೨-೦೨೪). [ಸಂ. ಲಯಗ್ರಾಹಿನ್]

ಲಯತ್ರಯ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತ, ನಾಟ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವಲ್ಲಿ ಬರುವ ದ್ರುತ, ವಿಲಂಬಿತ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಮವೆಂಬ ಮೂರು ಲಯಗಳು : ಹೃದ್ಯವಾದ್ಯವಿಶೇಷಂಗಳೊಳ್ . . . ದ್ರುತವಿಲಂಬಿತಮಧ್ಯಮಮೆಂಬ ಲಯತ್ರಯಮೊಳಂ . . . ನೆಜ್ದು (ಶಾಪ್ರ. ೫-೨೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಲಯದೂರ (ನಾ). ನಾಶವಿಲ್ಲದವನು ; ಪ್ರಳಯಕ್ಕೆ ದೂರವಾದವನು: ಲಯದೂರಂಗೆ ಲಯಾನ್ವಿತರ್ ಸತತ . . . ತೋಷಮಂ ಪೇಳ್ (ಧ್ಯಸಂ. ೬೬-೭೯). [ಸಂ.]

ಲಯನ (ನಾ). ೧. ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವುದು ; ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವುದು. ೨. ಒರಗಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ವಿಶ್ರಾಂತಿ. ೩. ವಿಶ್ರಮಿಸುವ ಸ್ಥಳ : ತಂಗುದಾಣ. [ಸಂ.]

ಲಯಬದ್ಧ (ಗು). ೧. ಲಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ : ಅದು ಲಯಬದ್ಧ ಆವಿಷ್ಕಾರ ಅಥವಾ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ (ಕೃಗಾ. ೦೦೩). (ನಾ). ೨. ಲಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವುದು : ಸಂಗೀತರಚನೆಗಳು ಒಂದು ರಾಗದ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಲಯಬದ್ಧವಾಗಿ ತೋರುತ್ತವೆ (ಸಂಗೀಪ್ರ. ೨). [ಸಂ.]

ಲಯಮಿತ್ತು (ನಾ). ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಮೃತ್ಯು ; ಲಯಮಿತ್ತು ಮೊಗ ನೆಗಪಿದನೊ ಮಾದದುಬ್ಬಿನಲಿ (ಕೊಪಾಲಾ. ೪-೬-೨೦). [ಲಯ + ಮಿತ್ತು (<ಮಿಬ್ಬು)]

ಲಯಮೂರ್ತಿ (ನಾ). ಪ್ರಳಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು : ಶಿವ : ಕಾಣ್. ಗಿರಿಜೆ . . . ಕುಂಭಕರ್ಣಮಹೋಗ್ರಸಂಗ್ರಾಮಂ. ಪ್ರಿಯಂ ಲಯಮೂರ್ತಿಗನಿವಂ ಲಯಕರ್ಮಿ (ಕ್ರಿರಾಪು. ೬೭೯-೭೭). [ಸಂ.]

ಲಯಯೋಗ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಮಂತ್ರಯೋಗ, ಹಠಯೋಗ, ರಾಜಯೋಗ ಮತ್ತು ಲಯಯೋಗಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದ ಯೋಗಸಾಧನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಲಯಗೊಳಿಸುವಿಕೆ ; ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಲೀನವಾಗುವುದು : ಮಂತ್ರಯೋಗ ಹಠಯೋಗ ಲಯಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಇವು ಪೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ಯೋಗ ವನಱಿದು (ಷಷ್ಠಸ. ೦೦೪-೨) ; ಈಡಾ ಪಿಂಗಳೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಸೂಸುವ ಹಂಸರೂಪವಾದ ಪ್ರಕೃತಿವ್ಯಾಪಾರವಾಯುವನು ಸೋಹಂಭಾವದಿಂದೆ . . . ಪುನೋಮಮರುತಂಗಳೊಳಗೂಡಿ ಲಯಿಸುವುದೆ ಲಯಯೋಗ (ಶಿಸಂಪ್ರ. ೨೦೩-೩೩). [ಸಂ.]

ಲಯಯೋಗಿ (ನಾ). ಲಯಯೋಗವನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು : ಲಯಯೋಗಿಗಳ ರೀತಿ ವೇರೆ. ಇವರು ಅಲ್ಪತ್ಕಪ್ರರಲ್ಲ (ಪಾಚಾಪ್ರ. ೦೦). [ಸಂ. ಲಯಯೋಗಿನ್]

ಲಯವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಳಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಸಯನಯುಗದಿಂ ಜಗವ ಪೊರದು, ನಿಟಿಲಾಕ್ಷಿಯಿಂ ಲಯವಡಿಸುವುದದೇನು ಶಿವಯೋಗಲೀಲೆ? (ಪಂಗಾಚ. ೬೦೩). [ಲಯವಡು + — ಇಸು]

ಲಯವಡು (ಕ್ರಿ). ನಾಶವಾಗು ; ಪ್ರಳಯವಾಗು : ' ಲಯವಡಿಸು ಪರಾ. [ಲಯ + ಪಡು]

ಲಯವಾದ್ಯ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಲಯಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ವಾದ್ಯ : "ಭೂಮಿದುಂದುಭಿ" ಎಂಬ ಲಯವಾದ್ಯವನ್ನು ಅವರು ಸೃಷ್ಟಿಸಿಕೊಂಡರೆಂದು ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ (ಸಂಗೀಪ್ರ. ೨೨). [ಸಂ.]

ಲಯವಿನ್ಯಾಸ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಲಯದ ಕ್ರಮ, —ಗತಿ : ಈ ತೊಡಕಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಲ್ಲವಿಯನ್ನು ಹಾಡುವ ಯಾವ ಗಾಯಕನಿಗೇ ಆಗಲಿ ಲಯವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತರ ಪ್ರತಿಭೆಯಿರಲೇ ಬೇಕು (ಸಂಗೀಪ್ರ. ೬). [ಸಂ.]

ಲಯವಿಹೀನ (ನಾ). ನಾಶವಿಲ್ಲದವನು ; ಚ್ಯುತಿಯಿಲ್ಲದವನು : ಜಯ ಜಗತ್ಪ್ರಯನಾಥ . . . ಲಯವಿಹೀನ ಮಹೇಶ (ಶಾಪ್ರ. ೬-೦೬). [ಸಂ.]

ಲಯಸಮಯ (ನಾ). ಪ್ರಳಯಕಾಲ : "ಲಯಸಮಯಂ . . . ಮಹಾ ಪ್ರಳಯವೆಂಬುದದು ಸಂವರ್ತಂ" (ಶಾಸ್ಕೃಪ್ರ. ೦೬-೦೭) ; ಲಯಸಮಯಂ ಜಗಕ್ಕೆ ಕೆಜಕಾವುದೊ ರಾವಣಸುಗ್ರಕೋಪಮನ್ನೆಯ ವಿಲಯಾನಿಲಂ ಮುಳಿಸಿ ಕಲ್ಪವಿರಾವಂ (ಪಂಗಾಚ. ೦೪-೦೬೦) ; ಲಯಸಮಯತಾಂಡವಪ್ರಳಯ ನಾಟ್ಯಾಟಂಕಗಳ್ ಕುದಿದು ಘೀಂಕರಿಸಿ ಗದ್ಗದಿಸಿದುವು ಚಕಿತ ದಿಗುದಂತಿ ! (ಕ್ರಿರಾಪು. ೭೭೬-೪೪೯). [ಸಂ.]

ಲಯಾಂತಕ (ಗು). ೧. ಪ್ರಳಯಕಾಲದ : ಲಯಾಂತಕಘೋಷಭೀಷಣಾಂ ಪುರದೊಳಗುನ್ಮೆದತ್ತು ಭಯವಿಹ್ವಲವೌರ್ಕೃತಂ ಮಹಾರುತಂ (ಸಂಪ್ರತಿ. ೯-೮೩). (ನಾ). ೨. ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಯಮ : ಪೊಬ್ಬಿ ಲಯಾಂತಕ ತ್ರಿಶೂಲೋಪಮ ಭೀಷಣಭ್ರುಕುಟಿ ಮುನ್ನಮ ರೌದ್ರಗದಾಯುಧಂಬರಂ ಪೋಪ ಭುಜಾಗ್ರಗಳಂ ರಿವುಗಳ ಗ್ರಹ ಮಾದುದು

ಭೀಮಸೇನನಾ (ಕಂಪ್ರಾ. ೭-೬), [ಸಂ.]

ಲಯಾಗ್ನಿ (ನಾ)· ಪ್ರಳಯಾಗ್ನಿ : ಕಾನಪದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಮಹಾದವಾಗ್ನಿ ಜಲದುರ್ಗಕ್ಕುರ್ವಿದೌರ್ವಾಗ್ನಿ ಧಾನ್ವನದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಬೃಹಲ್ಲಯಾಗ್ನಿಯೆನೆ·· ... ನ್ಪಪಸುತಂ ವಿಕ್ರಾಂತವುಂ ಕೋಱದಂ (ಕೃಷ್ಣ· ೩-೫೦); ಮಗ್ನನಾದನೆ ಕಪಿಂದ್ರಂ ಮಹಾಸಂದಲಯಾಗ್ನಿಯೊಳ್ ? (ಕ್ರಿಯಾಪ್ರ. ೬೯೦-೭೮). [ಸಂ.]

ಲಯಿಸು (ಕ್ರಿ)· ೧· ನಾಶವಾಡು : ಪೊಲಬುಲ ಮುನ್ನೂಱುಪದ್ಮವ ... ಲಯಿಸಿದನೆಂದು ರಘುರಾಮ (ಕಾಶಾ· ೩೭ ೫೩೫); ಇನಿತಿಲ್ಲದಂತೆ ಲಯಿಸುವ ತೆಱನನು ... ಒರವೆನಾಲಿಸು (ಪರಿಭಾ· ೩-೦೬-೦). ೨. ಲೀನವಾಗು ; ಮಗ್ನವಾಗು ; ತಲ್ಲೀನವಾಗು : ಅಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಬೀಜದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ಲಯಿಸುತ್ತದೆ (ಜಾಕ. ೨೩೬) : ಈ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಗಳು ಅಥವಾ ಭಾವಗಳು ಆತನ ಆತ್ಮ ಅಥವಾ ಹೃದಯಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿದ್ದು ಅಲ್ಲೇ ಲಯಿಸಿ ಹೋಗುವ ತರಂಗಗಳು (ಶಾವೃತ್ತಿ· ೦೦). [ಲಯ + – ಇಸು]

ಲಯೋತ್ಕರ (ನಾ)· [ಛಂದ] ಮಾತ್ರಾ — ವರ್ಣ ಮಿಶ್ರವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಇದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಪ್ರಭೇದಗಳು ಇವೆ. ಉತ್ಸವವೃತ್ತ ಮತ್ತು ರಮಾವೃತ್ತದ ಪಾದಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ ಇದರ ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಜಯಕೀರ್ತಿಯ ಲಯೋತ್ಕರವೃತ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರಭೇದದಲ್ಲಿ ಉತ್ಸವದ ಒಂದು ಪಾದ+ರಮಾದ ಒಂದು ಪಾದ ಬರುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ — ೨ ಗಲ/ನಗಣ. ಗ+ಜಗಣ. ೨ ಗಲ/ನಗಣ. ಗ· [ಸಂ.]

ಲರಿಲರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ತಿಂದರು ಶವಗಳ ಲರಿಲರಿ ಕಡಿಮ (ಜಾಂಷಾ. ೭೦-೬). [ಸಂ.]

ಲಲಂತಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸರ : ಉದ್ದವಾಗಿರುವ ಕಂಠಹಾರ: "ಏಕಾವಳಿ ಸರಿಗೆ ಸುವರ್ಣಕಳಿತಂ ಲಂಬಾಣಂ ಲಲಂತಿಕೆ ಮುಕ್ತಾಸೀಕಂ. . . ನಕ್ಷತ್ರಮಾಲೆಯೆನಿಕುಂ ಪೆಸರಿಂ" (ಪಕ್ಷ್ಮ· ೩೭-೨). [ಸಂ. ಲಲಂತಿಕಾ]

ಲಲನ (ನಾ). ೧. ಆಟವಾಡುವುದು; ವಿನೋದವಾಡುವುದು ; ಕ್ರೀಡೆ. ೨. ನಾಲಗೆಯನ್ನು ಚಾಚುವುದು.— ಜೋಲುಬಿಡುವುದು. ೩. ಗಂಡ ; ಪತಿ : ಎನ್ನ ಲಲನನಂ ಪಶ್ಚಿಮಸಮುದ್ರಕ್ಕಳಿವಿರಿ ನೀವೆನುತ ದಿನಪತಿ ಸಲೆ ಕರಂ ಮುಗಿದಿಹಪುದು ಕರಂ ಮುಗಿದವದ್ಯಾಳ (ಶಪು· ೦೦-೧೩) ; ಲಲನನಂ ತೊಜೆದು ಬಹುಬುದ್ಧಿಯಿಂದಿರ್ಪಗುಜ್ಜಲ ಕುಂಭದೊಳು ಸೂಳೆ (ಜಕ್ಕಣ· ೨-೨೦-೨೨). [ಸಂ.]

ಲಲನೆ, ಲಳನೆ (ನಾ)· ೧. ಹೆಂಗಸು ; ಹೆಣ್ಣು : ಸ್ತ್ರೀ : "ಪ್ರಮದ ನಿತಂದಿನಿ . . . ಮನೋರಮೆ ಲಲನೆ ಕಾಂತೆ ಎಂದಿಂತು ಮತ್ತಮುಬಾ ವಿಶೇಷ [ಮುಂ ಕಾಮ]ಕ್ಕುಂ" (ಪಕ್ಷ್ಮ· ೩೨-೨) ; ಲಲಪಾಮುಖೇಂದು ಲಾವಣ್ಯಲೀಲೆಯುಂ ಪಡವ ಬ್ಜಾದಿಂ ಕಂಪಿಂದೇನಲೆದುದೊ ವೈತಿಕದುಂತಿರ ಕಪುಮಾಕ್ಷಿಯಮಂ ಕಾಶ್ಮೀರೆಂ (ಆಪ್ತ· ೦೦-೦೨೧) ; ಲಲನೆಯ ಬಾಸೆಯ ಕರ್ಪೆಂ ಗೆಲೆವಂದುದೊ ವಿಷ್ಣು ಗರ್ಭದೊಳ್ಕಲಸರೊಡಾ (ಅಜಂಪ್ರ· ೦೨-೩೪); ಈ ಲಲನೆಯ ಸೌಂದರ್ಯಂ ಸೋಲಿಸಿಮದು ಗಡ ಮದೀಯ ಮನಸಂ (ಇಷಕ್ಷ. ೭-೭೦). ೨. ಹೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ : ಪುರುಷನ ಒಲವಿಲ್ಲದ ಲಲನೆಯಂತೆ ಆಗಿದ್ದನೆಮ್ಮ (ಬಸವ· ೨೩೯); ಮಲುಹಣಂ ಕಾಮುಬಾಣದಿ ನೊಂದು . . . ಲಲನೆಯಂ ಕಾಣದಲ್ಲದೆ ಊಳಿಯನೆಂದವಳ ಗೃಹಕೆ ಬರುತಿರಲು (ಪ್ರಾಕಣ· ೪-೨೯). ೩. ನಾಲಗೆ. ಲಳನೆ : ೧. ಲಳನಾ ಭೂಷಣೀಕೆ ಭೂಷಾಕೆ ಭೂಪಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ಮಾಬ್ಬುದು (ಪಗೀ· ೦೦-೭೦೩); ಲಳ[ಕಾಂ· ಳ]ನೆ ಮನೋಭವಾಂಬುಧಿಯ ಮಾಬ್ಕೆಯಪ್ಪೋಲ್ಪದಾಶ್ರ ... ರತಾಂತಮಂತಲಘುತರೋಪಕಾಂತ ಘನಾಲದ ಲೀಲೆಯು ಸಾಂತುದಾವಗಾ (ಜಾಕ್ಕಣ್ಣ· ೦೦-೭೭) : ಲಳನಾಧಮ್ಮಿಲ್ಲಮಾರಾತುಸುಪಿಲು ವರಿಮಳಾಮೋದಿ . . . ಸಮೀರಂ (ಕೃಷ್ಣ· ೯-೦೦೬). [ಸಂ. ಲಲಾ]

ಲಲಾಟ (ನಾ)· ೧. ಹಣೆ ; ನೊಸಲು : "ನಿಟಿಲಂ ಭಾಳಮಳಿಕಮಜ್ಞಗೆ ಲಲಾಟಂ" (ಪಕ್ಷ್ಮ· ೭೦-೦೬) ; ಸಹಜಮನೋಜನ ಲಲಾಟ[ಂ] ಪಟ್ಟಂ ಗಟ್ಟಿದ ನೊಸಲ್ಗೆ ಲಕ್ಷಣಮನಱಸಲ್ತೇಡಲಿಂತುಂಡುದುಮಾ (ಪಂಪಭಾ· ೨-೬೧೫); ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ವಿಭೂತಿಯ ಬರೆಯಲಿಕೆ ಪಾಪ ಪಲ್ಲಟವಾಗದೆ (ಬಸವ· ೭೩) ; ಲಿಪಿತ ಲಲಾಟದೊಳಿರದಿರಲೆಗ್ಗೆವೆ ಎಮ್ಮ ಲಗ್ನಾಟವ ಹೊಡವೆ (ತಿಂಶಾಪ. ೦೭೦-೫೦). ೨. [ಕಾಮಶಾ] ಆಲಿಂಗನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಸ್ವೀಯ ಮುಖದಿಂ ತನ್ನ ಮುಖಿಪುಂ ಕಂಗಳಗೆ ಕಂಗಳಂ ಹಣೆಗೆ ಹಣೆಯಿಂದೊತ್ತರಿಸುತ್ತ ಆಲಿಂಗನಂಗಯ್ವುದು ಇದು ಲಲಾಟವೆಂಬಾಲಿಂಗನ (ಕಾಪುಣಾ· ೨೨೪). [ಸಂ.]

ಲಲಾಟಕ (ನಾ)· ೧. ಹಣೆ ; ನೊಸಲು. ೨. [ಕಾಮಶಾ]ಆಲಿಂಗನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಮುಸುಡು ಮುಸುಡೊಳು ನೊಸಲು ನೊಸಲೊಳಿದೆ ದೆದೆಯೊಳಗೆ ಉಸಿರುಸಿರೊಳೊಂದಿ ಬೇಱಿಲ್ಲದಂತೆ ಸುನೆ ತಳ್ತವರ್ವಷ್ಟ ದಸಿಯಳಸಿಯನ ದುಯೊಳಿಸವುದು ಲಲಾಟಕಮಿದಪ್ಪುದುಲೆ (ಜಪ-೭-೦೪) ; ಪುಷ್ಕರ . . . ಲಲಾಟಕವೆಂಬ ದ್ವಾದಶವಿಧಾಲಿಂಗನಂಗಳಂ (ಪಪಂ· ೨೨೪). [ಸಂ.]

ಲಲಾಟನೇತ್ರ (ನಾ)· ೧. ಹಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕಣ್ಣು; ಹಣೆಗಣ್ಣು : ಮುಳಿಸು ಲಲಾಟನೇತ್ರ ಶಿವಿ ಮೆಚ್ಚಿ ವಿನೊರಸಪ್ರಸಾದಂ (ಪಂಪಭಾ-೦-೨) ; ಸ್ಮರಪುಲಲಾಟನೇತ್ರಸ್ಫುರದುಗ್ರುತವಹನಿನೆಯ್ದೆ ಬೇವುತ್ತಿರ್ದಾ ಸ್ಮರನ ಪೊಗೆಯಿಂದ ಪದಿರ್ದ ರತಿಯವೊಲ್ ಕಾಂತೆ ಕರಮೆ ಕಣ್ಗೆ ಸದಿರ್ದಳ್ (ಶಾದಂಪ್ರ· ೪೫). ೨. ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು; ಹಣೆಗಣ್ಣ; ಶಿವ: ಲಲಾಟನೇತ್ರ ನಾಗಸೂತ್ರ ವಿಶ್ವಜೈತ್ರ . . . ಪಾಹಿಮಾಂ ಮಹೇಶ್ವರಾ (ಜಾಕಾಕ್ಕ· ೨-೭-೨೮). [ಸಂ.]

ಲಲಾಟಪಟ್ಟ (ನಾ)· ೧. ಹಣೆ : ನಿಜಾನುಜಸಹಿತಮಿದಿರ್ದಂದು ಧರಾತಳ ವಿಷ್ಣ ಲಲಾಟಪಟ್ಟಂ ಸಾಷ್ಟಾಂಗವೆಱಗಿ ಪೊಡವಟ್ಟು ಕದೀಯಾಶೀರ್ವಾದ ಮನಾಂತು (ಪಂಪಭಾ· ೭-೫೯ ಪ) ; ಮಹೀತಳಾಕ್ಷಿಪ್ತಲಲಾಟಪಟ್ಟನೆಱಗಿ ಪೊಡವಟ್ಟು (ಪಾಂಪ್ರ· ೩-೭೦ ಪ). ೨. ಹಣೆಪಟ್ಟಿ : ಈಗಲಾದರೆ 'tourist' ಎಂಬ ಲಲಾಟಪಟ್ಟವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಕಸಮುದಾಯವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಅನೇಕ ಬಸ್ಸುಗಳು ಸಂಚರಿಸುತ್ತವೆ (ಪಂಚಮಿ· ೦೦೩). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ಹಣೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಅಲಂಕಾರದ ಪಟ್ಟಿ : ಸುಜನೈಕಮಿತ್ರ ಅಭಿಮಾನವಂತರ ವಿಭವಪುರಂದರ ಸರಸ್ವತೀಗಣಲಲಾಟಪಟ್ಟ ಕನ್ನಡ್ಕರ ದಿಶಾಪಟ್ಟ ವಾಜಿಕುಳಾಂಬರದ್ಯುಮಣಿ (ಪಾಭಾ· XX. ೬೯-೦೯ ; ೧೨೦೭). [ಸಂ.]

ಲಲಾಟರೇಖೆ (ನಾ)· ೧. ಆಯುಷ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಹಣೆಯ ಮೇಲಿನ ರೇಖೆ. ೨. ಹಣೆಯ ಬರಹ ; ಅದೃಷ್ಟ : ದೊರೆಗಳು ಎನ್ನಿಸಿಕೊಂಡವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಲಲಾಟರೇಖೆಯು ವಿಕರೀತಿಯಾಗಿದೆಯೋ (ಪಾಪುಣಾ· ೭೨). [ಸಂ. ಲಲಾಟರೇಖಾ]

ಲಲಾಟಲಿಖಿತ (ನಾ). = ಲಲಾಟರೇಖೆ ೨: ಲಲಾಟಲಿಖಿತ ಬರೆದ ಬಳಿಕ ಪಲ್ಲಟವ ಮಾಡುವಾರದು (ಬಸವ· ೩೬); ಲಲಾಟಲಿಖಿತವಾದ ವಿಧಿಯಚ್ಚಿಯಂತೆ ನಡೆಯುವುದು ನಿನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯ (ಕೃಪು. ೨೯೯). [ಸಂ.]

ಲಲಾಟಲೋಚನ (ನಾ). ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು: ಹಣೆಗಣ್ಣ; ಶಿವ: ಜಯಂತೀಮಧುಕೇಶ್ವರದೇವಲಬ್ಧವರಪ್ರಸಾದಂ ವಿಸ್ತುಗಮದಾಮೋದಾ ತ್ರಿಯಕ್ಷಕ್ಷುಮಾತ್ಪಸಂಭವ ಚತುರಾಸೀತಿಸಗರಾಧಿಷ್ಠಿತ ಲಲಾಟಲೋಚನ (ಪಾಭಾ-XX. ೬೬-೪; ೧೧೬); ಲಲಾಟಲೋಚನನ ಮಹಿಮೆಯು ಪೇಳು ತಿರಲಿಂದು (ಪಚಕ್ಷ· ೨-೩-೨೦). [ಸಂ.]

ಲಲಾಟಶೂನ್ಯ (ನಾ)· ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಧರ್ಮದ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಧರಿಸದೆ ಇರುವವನು; ಹಾಳುಹಣೆಯುಳ್ಳವನು : (೫). [ಸಂ.]

ಲಲಾಟಾಕ್ಷ (ನಾ). = ಲಲಾಟಲೋಚನ : ಪಾಲಿತಾಖಿಸುಮನಸೇ ವಿಧುಮೌಲಿ . . . ಲಲಾಟಾಕ್ಷ ಪ್ರತಿಮ ಬಸವಾಯತೇ ಜಯತು (ಪಸಪು. ೬೦-೫೯). [ಸಂ.]

ಲಲಾಟಿಕೆ (ನಾ). ೧· ಮುಂದಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ ; ಬೈತಲೆಮಣಿ· ೨· ಮುಂದಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಹೂವಿನ ಕುಚ್ಚು : "ಮಾಲೆಯಂ ಚಂಡಿಕೆಯೊಳ್ಕಿ ಪ್ರಭುಪ್ರಭ್ಯಕಂ ಮುಂದಲೆಯ ಲಲ್ಲವ ಲಲಾಟಿಕಾಖ್ಯಂ" (ಹುಂಗಣಾ. ೯೯-೫೦)· ೩· ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಚಂದನ ಮೊದಲಾದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಇಡುವ ಗುರುತು ; ತಿಲಕ; ಬೊಟ್ಟು : "ತಿಳಕಂ. ತವಾಳವತ್ಸಂ . . . ಲಲಾಟಿಕಾ – ಈ ಬೊಟ್ಟು" (ಶಕಾಹು. ೯೯-೬೬೭) ; ಅನಂಗರುಚಿತಚಂದನಲಲಾಟಿಕಾ ಶ್ರಿಯೊಡ್ಡನುಂ (ಕಾಪು. ೧೦೦). [ಸಂ. ಲಲಾಟಿಕಾ]

ಲಲಾಟೇಕ್ಷಣ (ನಾ)· = ಲಲಾಟಲೋಚನ : ಶಿವಲಿಂಗಾಂತಃಸ್ಥನಾದಂ ವಿಯತ್ಪಿತುರಾರಣ್ಯದವಾಗ್ನಿ ಹಂಪಯ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಲಲಾಟೇಕ್ಷಣನು (ಶಂಚಕ. ೬ ಸೂ೩೫). [ಸಂ.]

ಲಲಾಮ (ನಾ). ೧· ಮುಂದಲೆಯ ಆಭರಣ : ಬೈತಲೆಮಣಿ : ಆ ವತ್ಸವಿಷಯಂ . . . ಭೂಲಲನಾವದನಲಲಾಮಮೆಂಬನಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಶಬಿಪು. ೨-೭೦); ಈ ಭೂಕಾಂತೆಗೆ ಲಲಾಮಮೆಂಬಂತೆ . . . ಒಪ್ಪುವುದಹಿಚ್ಛತ್ರಪುರಂ (ಪಾಪ್ರಕೃ. ೩೬-೦೩). ೨· =ಲಲಾಟಿಕೆ ೩ : ಶಚಿಕಳ ಕಾಂಬಿಯಿಂದ . . . ನಿಟಲಂ ಲಲಾಮದಿಂ ನಿಟಲದಿನಾ ಲಲಾಮಮುಮಲಂಕರಿಸಿರ್ದುವೆಸುತ್ತೆ ನೋಡಿದರ್ (ಶಂಪ್ರಕೃ. ೬-೬೭). ೩· ಗುರುತು; ಚಿಹ್ನೆ· ೪· ಬಾವುಟ ; ಪತಾಕೆ· ೫· ಬಾಲ· ೬· ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆ; ಹಿರಿಮೆ· ೭· ಕೊಂಬು ; ಕೋಡು ; ಶೃಂಗ· ೮· ಕುದುರೆ· ೯· ಮಂಗಳಕರವಾದ ಗುರುತು; ಶುಭಲಕ್ಷಣ. ೧೦· ತಿಲಕ ಪ್ರಾಯವಾದುದು; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ☞ ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಅರ್ಥ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ : ಸಕಲಕ್ಷತ್ರಕುಲಪೂಜ್ಯನಮಳಚರಿತ್ರಂ ಪ್ರೋದ್ದಾಮಸೋಮವಂತಲಲಾಮಂ (ಶಂಚಾ. ೬-೩೦); ಗುರುಕುಲ ಲಲಾಮನಂ ಕಂಡನು (ಚಾಪಂ. ೩-೨೩). ೧೧· ಒಡೆಯ; ಸ್ವಾಮಿ : ಅಪವರ್ಗಸಂಪದ್ವಿಳಾಸಿನೀಲಲಾಮನುಂ (ಕೃಕೃ. ೦೦-೬ ೩). ೧೨· ಚೆಲುವು; ಸೌಂದರ್ಯ· ೧೩· ಸರಸ್ವತಿ· ೧೪· ಲಕ್ಷ್ಮಿ· ೧೫· ಬಸವ; ವೃಷಭ· ೧೬· ಸೂರ್ಯ· ೧೭· ಚಂದ್ರ· ೧೮· ತುದಿ; ಅಗ್ರ· ೧೯· ಕಿರಣ; ರಶ್ಮಿ· ೨೦· ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ· ೨೧· ಅರಗು; ಅಲತಗೆ· ೨೨· ಬಿಳಿದು; ಶ್ವೇತವರ್ಣ· ೨೩· ಆಟ; ಕ್ರೀಡೆ· ೨೪· ನಾದ; ಸ್ವರ· ೨೫· ಮುಖ್ಯನಾದವನು; ಪ್ರಧಾನವ್ಯಕ್ತಿ : "ತಿಲಕದಲಿ ಹೆಮ್ಮೆಯಲಿ ಕೋಡಿನಲಿ ಮುಖ್ಯನಲಿ ಅಲತಿಗೆಯೊಳಾಭರಣದಲಿ ತಕಾಕಿಯಲಿ ನೀಳ್ದಲೆವ ಬಾಲದಲಿ ವಾಜಿಗಳಲಿ ಲಲಾಮವೆಂದೆಂಬ ನಿಜನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಣಾ. ೦೮೬-೩೪); "ಧಾರತಿ ಗೋಮಿನ ವೃಷಭ ತುಂಗ ಕುರಂಗ ಪತಂಗ ಶೃಂಗ ಶೃಂಗಾರ ವಿಧೂಷಣಾಂಶು ಧವಳಾಗ್ರ ಸಲಕ್ಷಣ ವಾಳ ಕೇಶ ಚಂದ್ರಾರುಣ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪಾದ ತಿಲಕ ಧ್ವಜಮಿಂತು ಲಲಾಮಶಬ್ದಂ" (ಜಾಪಾಕೀ. ೨೬). [ಸಂ.]

ಲಲಾಮಕ (ನಾ)· ಮುಂದಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಹೂವಿನ ಕುಚ್ಚು : "ಮುಂದಲೆಯ ಹೂ ಲಲಾಮಕಮೆಂಬುದು" (ಶಕಾಹು. ೧೦-೩೯೯). [ಸಂ.]

ಲಲಾಮೆ (ನಾ). ೧· ತಿಲಕಪ್ರಾಯಳಾದವಳು; ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದವಳು : ಆಗಳಾತನಂತಃಪುರೀಮಂತಿನೀ ಲಲಾಮೆಯಪ್ಪನಂಗವಪ್ಪೆ· ··ಸುಗ್ರೀವನ ಸಂತೋಷದೊಳಾದ ಮನೋರಾಗಮುಮನಪ್ಪಳೆಯ್ದೆ (ಪಂಚಾಪಾ. ೦೦-೩೫). ೨· (?) : ಮಹಿಷಾಸುರನಂತೆ ಸೂಲದೊಳ್ ನೊಂದು ನರಳ್ದ ಕಳ್ಳರಿಂ ಬೊಂತಿಯಂತೆ ದಕ್ಕಿನೊರ್ದ ಪಂದಲೆಗಳಂ ಬಂದಿಕಾಜನಂತೆ ಪೆಜವುವಾರ್ದು ಒಡಿವ ಲೊಕನಿಜುರಿಂ ಮೃಗಯಾಪತಿಯಂತೆ ಕೀಲಾಲಜಲ್ಲ ದೊಳೋಲಾಡುವ ಲಲಾಮೆಯುರಿಂ (?) ಸೋಂಬನಂ ಪೆಚ್ಚಿ ಬೇಱುರ್ಗೆ ಪೋದ ಸೂಳೆಯಂತಾಯ್ಕಲಾಡುವ ರಣಚೇಷ್ಟೆಯುರಿಂದತಿಭಯಂಕರಾಕಾರಮಪ್ಪುದು (ಕಾಶ್ಮಸಾ. ೩೫ ೩೩೭೪). [<ಸಂ. ಲಲಾಮಾ]

ಲಲಿತ, ಲಳಿತ (ಗು)· ೧· ವಿನೋದದ ; ಲೀಲೆಯ· ೨· ಚೆಲುವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ ; ಮನೋಹರವಾದ : ಲಲಿತಮುಖಿಸರಸಿಜಂ . . . ನಿಶ್ಚಳತನು ನಡೆ ನೋಡೆ ಭರತರಾಜಂ ಸೋಲ್ತಂ (ಆಪು. ೦೪-೦೦೫) ; ಲಲಿತಾಸನಾಂಬುಜಪುಲರ್ದಸೆದುದು ಪುಂದಹಾಸದಿಂ ಮುರಹರನಾ (ಜಗ. ೩-೩೨); ಜಲರಸಾನಲಮರುದ್ಗಗನರವಿಸೋಮಾತ್ಮ ಲಲಿತಕಾಯಂ (ಅಶ್ರಿಕಾ. ೨-೦). ೩· ಕೋಮಲವಾದ; ಮೃದುವಾದ : ಲಲಿತಕಿಸಲಯಮೆ ಬಾಸಂ ಮಲರಕ್ಷತಮಾಳಿರುತಿ ಶ್ರುತಿ ಸ್ವರಮಾಗಲ್ ಸರೆ ಲಂತುವಿನ ಪುರೋಹಿತಕುಲ ವೆನಿಸಿತು ಬನದ ಬಾಲಚೂತವ್ರಾತಂ (ಕುಚರಿ. ೩-೬೩) ; ಲಲಿತಮೃಣಾಳದಿಂ ತಣಿದು ತಣ್ಬಾಳಿನಸ್ಥಳದೊಳ್ನಿಜೇಚ್ಛೆಯಿಂ ನಲಿವ ಮರಾಳದೊಳ್ನಡೆಯನು . . . ಕಲಲಿಂದು ಬರ್ಪುದು ಶದೀಯ ಬನಕ್ಕಬಲಾಕದಂಚಕಂ (ಜಾಂಶಾಕ್ಕ. ೦೩-೦೮೯). (ನಾ)· ೪· ಚೇಷ್ಟೆ ; ಆಟ ; ಕ್ರೀಡೆ· ೫· ಸ್ತ್ರೀಯ ಶೃಂಗಾರಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಹೇಳಾ ವಿಳಾಸ ವಿಭ್ರಮ ಳೀಳಾ ಬಿಬ್ಬೋಕ ಲಲಿತ ಹಾವಾಖ್ಯಂಗಳ್ . .. ಶೃಂಗಾರಭಾವಸಂಭೂತಂಗಳ್" (ಪಪ್ರಶೋ. ೬೬-೭೨) : "ಹೇಳಾ. ವಿಳಾಸ ... ಲಲಿತಂ, ವಿಭ್ರಮಃ-ಇವು ಮೊದಲಾದುವು ಸ್ತ್ರೀಯರ ಭಾವಂಗಳ್" (ಕಣಾಪು. ೦೫-೦೯). ೬· ಮನೋಹರವಾದುದು ; ಆಕರ್ಷಕವಾದುದು : ದೀಸುವ ಧವಳ ಚಾಮರಂಗಳ್ . . .' ಎಸೆದುವ್ಕತಿಲಲಿತಂಗಳ್ (ಕಸ್ತ್ರಪು. ೫-೦೬). ೭· ಚೆಲುವು ; ಸೌಂದರ್ಯ· ೮· ವೈದುತನ ; ನಯ ; ಮಾರ್ದವತೆ· ೯· ಸರಳತೆ ; ಮುಗ್ಧತೆ· ೧೦· ಲಲಿತಾಗಮದ ನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಲಲಿತ ಲಲಿತೋತ್ತರ ಕೌಮಾರತಂತ್ರ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಾಗಮವೆಂದು ಲಲಿತಾಗಮದ ನಾಲ್ಕು ಭೇದಂಗಳು (ಪಜಿಕ. ೬೮)· ೧೧· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಹಸ್ಯಗಣೆ ಲಲಿತವಕ್ಕು" (ಪುಂಗಣಾ. ೬೬-೦೯). ೧೨· [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತು ಬಗೆಯ ನೃತ್ತ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ಅಲ ಪಲ್ಲವ ಹಸ್ತಗಳೆರಡನ್ನು ತಲೆಯ ಹತ್ತಿರ ಮೇಲೆ ಹಿಡಿಯುವುದು" (ಕಾಕೃರೂ. ಗಣ್ಯಮಾನಾದ- ೨೩೩) : ಲಲಿತಮೆನಿಪ್ಪೀ ಹಸ್ತಂ ನೆಲೆಗೊಳ್ಗುಂ ಭರತದಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೆಂದುಂ (ಕಾಕೃರೂ. ೩-೨೨). ೧೩· ನೃತ್ಯದ ಮೂವತ್ತಾರು ಬಗೆಯ ಸಂಚಾರೀಭಾವದೃಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ಮುಗುಳ್ನಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಅನುರಾಗ ಹೆಚ್ಚುವಂತೆ ಹುಬ್ಬು ಹಾರಿಸುತ್ತಾ ಕಡೆಗಣ್ಣಿನಿಂದ ನೆಲವನ್ನು ನೋಡುವುದು ; ವಿ – ಹೆಂಗಸರ ವಿಲಾಸವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುವಾಗ" (ಕಾಕೃರೂ. ೨೬೦ ಪಡ್ಯಮಾನಾದ) : ನೆಲನಂ ನೋಡುವಪಾಂಗಂ ಜಲಿಸುವ ಭ್ರೂ ಮಂ[ದ]ಹಾಸಮುಂ ಗಜನುರ್ಬಂ ಗಲಿ ಮೂಳ್ವ ನೋಟಮೊಪ್ಪರ್ ಜಲಜಾಕ್ಷೀ ಲಲಿತಮೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆಗುಂ (ಕಾಕೃರೂ. ೬-೩೪). ೧೪· [ಛಂದ] ಒಂದು ಅಕ್ಷರ ವೃತ್ತದ ಹೆಸರು : ☞ ಇದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಗೆಗಳಿವೆ. 'ಸನಭನಜನನಯ' ಎಂಬ ವಿನ್ಯಾಸದ್ದು ಒಂದು. 'ಭಜಸನ ಭಜಸನಭಯ' ಎಂಬ ವಿನ್ಯಾಸವಿದ್ದು. ೧೦· ೧೮ನೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳು ಪ್ರಾಸಾಕ್ಷರದ ಆವೃತ್ತಿಯಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತೊಂದು : ಲಲಿತಾಕ್ಷರ ಪದರಚನೆಗಳಿಂದ ಪರೆದುದು ಲಲಿತಂ (ಛಂಶೋಲಾಂ. ೨-೦೧೦). ೩· ೧೪ : ಹರಿಣೇ ಮತ್ಕೇಭ ವಿಕ್ರೀಡಿತ ಲಲಿತ ಮಜಸೂರಾನ್ವಿತಂ . . . ನಭಮಂ ಪೊಲ್ತು ಚಿಲ್ಕಾಯ್ತುರಣ್ಯಂ (ಜಾಪಾಕೀ. ೩-೬೬). ೧೫· ರಗಳೆ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಪಾದವೊಂದಕ್ಕೆ ಐದು ಮಾತ್ರೆಯ ಗಣವು ನಾಲ್ಕಿರಲು ಲಲಿತರಗಳೆ ಯಾಗುವುದು (ಕೃಚಿ.೧೧).

೧೭. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ನಾದಭಾಮಕ್ರಿಯಾ . . . ಗೌಲ. ಲಲಿತ, ಗುರ್ಜರೀ ಗುಂಡಕ್ರಿಯಾ. ಮಲಹರಿಪಿಂಬುದು. ೭ ಅರ್ಧದೇಶಿಕಾರಾಗ (ಕಪುತ್ರ. ೦೨೯). **ಲಲಿತ** : ೧. ಲಲಿತ ಲತಾಂಗಭಂಗಿಯ ಬಡಾಗಿಯರಿಕ್ಕುವ ಜಾಮಗುಂ ಸಂಚಲನದ ಚಿತ್ರಕಾಂತಿ ನಿಮಿರುತ್ತಿರಲ್ (ಶಾಂಕೀತ್ರ. ೦೩-೦೨). ೨. ಲಲಿತನಿಜರೂಪವಿಭ್ರಮವಿಲಾಸಮುಡರ್ದೆಸೆಯೆ ಬಿದರ್ . . . ಜಪ್ಪನೆಯರ್ (ಜಪಾ. ೪-೦೨೦); ಲಲಿತತರುಗಂ ಒಳ್ಮೆಱೆ ಲಘತ್ಪುಳಿನಸ್ಥಳಿ ಸತ್ಕಟೀತಟಂ . . . ಎನಿಪ್ಪ ವಿಯತ್ತರಂಗಿಣೀಲಳನೆ (ಕಣಾ. ೬-೦೦೬). ೩. ಲಲಿತತಮಾಳಲತಾಕೋಮಳೆ (ಪಚಿಷ್ಟ. ೦-೭೪); ಲಲಿತ ವಿಲಾಸ ವಿಭ್ರಮ ಕಳಾವತಿಯರ್ (ಪುಕ್ಕ. ೬-೪೭). ೧೭. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ತ : ಅಂನಿನಿದದ ಮದಕೋಕಿಳಕಳನಿನದದ ಜತಿಯೊಳಿನಯಂ ನೆಗಟ್ಟುನೆಗಂ ಲಳಿತಮನೇನಾಡಿಸಿದನೊ ಮಳಜುಮಾನಿಗರ್ತಕಂ ಲತಾ ನರ್ತಕಿಯುಂ (ಅಷ್ಟ ೦೦-೩೦). [ಸಂ.]

ಲಲಿತಕಲೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕಾವ್ಯ, ಸಂಗೀತ, ಚಿತ್ರ, ಶಿಲ್ಪ ಮುಂತಾದ ಕಲೆಗಳು : ಲಲಿತಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ತತ್ತ್ವದ ಅನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ (ಶಾಪಪ್ರ. ೪೦೯) ; ವೈವಿಧ್ಯದ ಅಧ್ಯಯನ ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ಅವರು ಸಲಹೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ . . . ಲಲಿತಕಲೆ . . . ಇವು ಮುಖ್ಯವಾದುವು (ಶಿಪ್ರ. ೦೧೩); [ಸಂ. ಲಲಿತಕಲಾ]

ಲಲಿತತೆ, ಲಳಿತತೆ (ನಾ). ಲಾವಣ್ಯ ; ಸೊಬಗು: 'ಲಲಿತತವೆಜ್ಜಿ' ಪರಾ. **ಲಳಿತತೆ** : ಶ್ರೀದೇಂ ಶ್ರೀಕಲ್ಲಿನಾಥಂ ಕುಡುಗೆ . . . ಗ್ರೀಂದಾಯಾಣಿಯಾನುಷಂಗಾಕಳಿತಲಳಿತತಾಪ್ಪೋಲ್ಲಸದ್ವಾಮಭಾಗಂ (ಎಕ. XII. ೦೨-೪; 1200). [ಸಂ. ಲಲಿತತಾ]

ಲಲಿತತೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಸೊಬಗನ್ನು ಪಡೆ ; ಲಾವಣ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು: ಲಲಿತತವೆತ್ತು ಕೊಂಕಿ ಪರಿದೊಪ್ಪದೊಳೊಂದಿರೆ ಪುರ್ವ ಜಾವಮಂ . . . ಪೋಲ್ತಿರೆ (ರಚೋತ್ತ. ೬-೦೧೬). [ಲಲಿತತೆ+ಪೆಱು]

ಲಲಿತಪದ (ನಾ). ೧. ಮೃದುವಾದ ಶಬ್ದ ; ಕೋಮಲವಾದ ಪದ: ಲಲಿತ ಪದಂ ಪ್ರಸನ್ನಕವಿತಾಗುಣಮಿಲ್ಲದೆ ವರ್ಣ್ಯ ಪೇಬ್ದ ಬೆರ್ಗಳ ಕೃತಿಬಂಧಮುಂ ಬರೆ[ಪ]ಣಾಜರ ಕೈಗಳ ಕೇದು ನುಣ್ಣನಪ್ಪಳಕದ ಕೇದು (ಪೊಕಣಾ. ೪-೦೨). ೨. [ಛಂದ] ಒಂದು ಅಕ್ಷರವೃತ್ತದ ಹೆಸರು ; ಪಾದವೊಂದಕ್ಕೆ ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ. ಜಗತಿಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೈತ್ತ : ಕುಲಿಶಧಾರ್ಷ್ಯಯುಗಂಗಳ ಮುಂದಾ ಜಲಗಣಮೊಪ್ಪರೆ ಬಂಮ ವಿರಾಮಂ ಕುಲಗಿರಿಯೊಳ್ನಲೆ ನಾಕಿಗನಂದು ಲಲಿತಪದಂ ಪೆಸರಿಂ ಲಲಿತಾಂಗೀ (ಕಂವೋಂಬು. ೨-೦೪೬). [ಸಂ.]

ಲಲಿತಭೂಷಕ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಹುಬ್ಬುಗಳುಳ್ಳವನು; ಸುಂದರವಾದ ಭೂವಿನ್ಯಾಸವುಳ್ಳವನು : ಶ್ರೀ ಕಮಳಲೋಚನಂ . . . ಲಲಿತಭೂಷಂ . . . ಉದಿತರ್ದಂ ಕೊಳಲಂ (ಪಾಪ. ೩-೦). [ಸಂ.]

ಲಲಿತಸ್ಖರಣ (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ತಲ್ಪ.—ಹಾಸಿಗೆ : "ಚಿತ್ರಾವಳಿಯು ಮೇಲ್ಕಟ್ಟನಲಿ ಲಲಿತಸ್ಖರಣಮಧ್ಯದಲಿ ಹೊಳೆಹೊಳೆವ ನವರತ್ನಭೂಷಣ ಕಳಿತಕಾಯನ ಕಂಡು ರೋಷಪ್ರಳಯಭೈರವರೂಪಸೊದೆದನು ವಾಮಪಾದ ದಲಿ (ಶುಪ್ರಾಗ. ೪-೨೬). [ಸಂ.]

ಲಲಿತಾಂಗ, ಲಳಿತಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಸುಂದರವಾದ ದೇಹ ; ಬೆಲುವಾದ ಶರೀರ : ಲಲಿತಾಂಗ ಕನಕಾವದಾತಮಲರ್ಗಣ್ ಸೀರೋತ್ಪಲಚ್ಛಾಯೆ (ಅಪ್ಪ. ೩-೧೩) ; ಲಲಿತಾಂಗಂ ಲತೆ ಕೆಂದಳಂ ತಳಿರಲರ್ ಕಣ್ಣಳ್ ಕುರುಳ್ ಭೃಂಗಸಂಕುಲಂ . . . ಎನಲ್ಕೆ ನಿಂದು . . . ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿದರ್ ಕಾಂತಿಯರ್ (ಶಾಂಕೀತ್ರ. ೩-೦೨) ; ರಾಜಲಕ್ಷಣದ ಚೆಲ್ವಿಡಿದ ಲಲಿತಾಂಗದಿಂ ಕುಶಲವರ್ಮ ಶಲವರ್ಧನಾಗಿ ರಂಜಿಸಿದರು (ಕೃಜಣ. ೦೯-೩೦). ೨. ಕೋಮಲವಾದ ಶರೀರ : ಲಲಿತಾಂಗದ ಬೆಮರ್ವಾನಗಳನೆಲೆದಾಱಿಪ ತೀರಕುಳಿದಿಱಿಂಕೆಯ ಕಡುದಣ್ಣೆಲರ್ಗಳಿ ಪತ್ತಿ ಸೋಯದೆ ಕೆಲಬರ್ ಪಾವುರಿಯರವರ ಬರವನೆ ಪಾರ್ವರ್ (ಕಪ್ರತ್ತ. ೫-೦೪). ೩. ರೂಪವಂತ : ಬೆಲುವ : ಲಲಿತಾಂಗ [ನಂಗ]ವಿಷಮಾಧೀಶಂ ಸುರಸ್ತ್ರೀಜನೋದಾತ್ತಪ್ರಾರ್ಥಿತಯೌವನಂ (ಶಾಂಚಕ್ಷ. ೬-೦೨೩). **ಲಲಿತಾಂಗ** : ೧. ಲಳಿತಾಂಗದ್ಯೋತಿಯಿಂ ಭೂವಳಯವನೆಳಕೊಂಡಿರ್ದರ್ (ಪಾಪ್ರ. XI. ೦೯-೨೯ ; 1076). [ಸಂ.]

ಲಲಿತಾಂಗಿ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವಳು ; ಚೆಲುವೆ : ಲಲಿತಾಂಗಿ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ನಲತೋಳಂ ಬೀಸೆ ವಿಸಗುವಸಿಯುಗುರ್ಗಳ ಪಣ್ಬೆಳಗು ನಿಮಿರ್ದೆಸೆದುವೆ (ಕಾರಂಪ್ರ. ೩೦೬) ; ಲಲಿತಾಂಗಿಯರ ಕರಕಳದ ವಿಮಲಕಲಶೋದಕವನೊಲಿದಿಂಟುತಿರ್ದೊಡು ಮನ ತನಯವು (ಕೃಜಣ. ೬-೦೦). [ಸಂ. ಲಲಿತಾಂಗೀ]

ಲಲಿತಾಕಾರ, ಲಳಿತಾಕಾರ (ನಾ) ಸುಂದರವಾದ ಆಕಾರ; ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪ : ಲಲಿತಾಕಾರನವನೀಡು ನಾಡೆ ನಯನಕ್ಕುನಂದಮಂ (ಪಂಗಜಪ. ೬-೦೪೨) ; ಲಲಿತಾಕಾರದ ರಾಜಪುತ್ರತತಿಯಿಂದ . . . ಒಪ್ಪಿರ್ದುದೊಪ್ಪುಲಗಂ (ಶುಸಾಚಪ್ರ. ೬-೭೬). **ಲಳಿತಾಕಾರ** : ಲಳಿತಾಕಾರಂ ವಿಭವಂ ಬೆಳಗುವ ಲಾವಣ್ಯವೆಸೆಯೆ ಬಂದರ್ . . . ಕೋಮಲೆಯರ್ (ಪಗಪ. ೪-೦೨೪). [ಸಂ.]

ಲಲಿತೆ, ಲಳಿತೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಂಗಸು ; ಸ್ತ್ರೀ. ೨. ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು ; ಸ್ವೈರಿಣಿ., ೩. ವಿಲಾಸಿನಿ ; ಸುಂದರಿ : ಲಲಿತೆಯ ಮುಟೇಂಮುಬಂಬಿದ ಬೆಳಗಿನೊಳಿರದಗಿದು ಪೆಜತೆಗೆದು ತವೇಂಬುಳಮಿರ್ದು ದಂದಿವಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಾಗುಮಪೆಯಂ ವಿಭೀಳಕಬಿಂಬಾರಂ (ಶುಸಾಚಪ್ರ. ೪-೪೬). ೪. ದುರ್ಗೆಯ ಒಂದು ಹೆಸರು. ೫. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಆಪುಪ್ರಾಸವ ಹೆಸರು : ಸೌಷ್ಠವಗುಣಸಮನ್ವಿತಂ ಲಲಿತಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂ ಲಲಿತೆಯೆಂಬ ವೃತ್ತಿಯದಕ್ಕುಂ (ಕಾಪ್ರಾಕ. ೫೬೪). ೬. ಒಂದು ಅಲಂಕಾರದ ಹೆಸರು : ಪ್ರಸ್ತುತ ವರ್ಣಸದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ರೂಪದ ಪ್ರಸ್ತುತವು ವರ್ಣ್ಯವೆ ಲಲಿತೆಯು (ಶುಅಲಂ. ೦೨೪). ೭. = ಲಲಿತ ೧೫ : ಇಪ್ಪತ್ತು ಮಾತ್ರೆ ಲಲಿತೆಗೆ ಬಪ್ಪುದು ಪದಿನಾಱು ವಿಜಾತ್ರೆ ಮುಂದಾ ನಿಲಕಂ ತಪ್ಪದುವುತ್ತಾಪಕ್ಕುಜೆಯೊಪ್ಪುವೆದಿಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಮಾತ್ರೆ ಗಳುಲೇ (ಪಂಪೋಲಾಂ. ೬-೨೩೨ ಅವಕ್ಕ). ೮. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಕೌಶಿಕ ವೇಳಾವಳ . . . ಲಲಿತೆ . . . ಶಯಸೋದರಿಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತುನಾಲ್ಕುರಾಗಂಗಳೇ ಭಾಷಾಂಗದಿಂದ ಪುಟ್ಟಿದವು (ಪಪಗ. ೨೩೬). **ಲಳಿತೆ** : ೧. ಜಾರುವೀಣೆಯ ಬಾಜಿಸುತ್ತ ಲಳತೆಯು ಪಾಡೆ (ಸುಚಾ. ೬-೩೦). [ಸಂ. ಲಲಿತಾ]

ಲಲಿತೋಚ್ಛ್ರಿತ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಇಪ್ಪತ್ತೈರಡು ಶ್ರುತಿಗಮಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸ್ಫುರಿತ . . . ಲಲಿತೋಚ್ಛ್ರಿತ [ಶಾಣಂ. ಚೈದ] . . . ಕೋಮಲವೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೈರಡು ಶ್ರುತಿಗಮಕಂಗಳು (ಪಪಗ. ೦೬೬). [ಸಂ.]

ಲಲಿತೋತ್ತರ (ನಾ). ಲಲಿತಾಗಮದ ನಾಲ್ಕುಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಲಲಿತ ಲಲಿತೋತ್ತರ ಕೌಮಾರತಂತ್ರ ವಿಘ್ನೇಶ್ವರಾಗಮವೆಂದು ಲಲಿತಾಗಮದ ನಾಲ್ಕು ಭೇದಂಗಳು (ಪಪಗ. ೬೬). [ಸಂ.]

ಲಲ್ಲಯಿಸು, ಲಲ್ಲೈಸು (ಕ್ರಿ). ಮುದ್ದಿಸು ; ರಮಿಸು ; ಪ್ರೀತಿಸು : ಎರವ ಪುರಲ್ಕ ಲಲ್ಲಯಿಪ ಕಾಲ್ವಿಡಿವೆಂಬುದಾಂಬುಕೆಯ್ಯಳಂಕರಣ ವಿಳಾಸಮಂ ಮೆಱೆವ ಮೇಳಿಸುವಂದಿನ ರೂಪು ಶಾಸನಂಬರೆದುದು (ಅಷ್ಟ. ೩-೪೩) ; ನುಡಿದು ಕಾತರಿಸದೆ ಕೂಡೆ ಲಲ್ಲಯಿಸದೆ . . . ಬರ್ದೆಯನೊಲಿಪನಾವೆಂ (ಪಳಚರಿತ. ೩-೦೩) ; ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೇಳಿಸಿ ಮರ್ಮರ ಲಲ್ಲಯಿಸುವ ಪೆಱರನಟ್ಟಿ ದೂಱುವ . . . ಮನಿಯಲ್ಲಿ ಜನೋಕ್ತಿಯನೆ

ಕೇಳದಾಗದು ಚಿತ್ತರಂ (ಕಬ್ಬಾಮ್ಮ. ೬-೨೦೨). **ಲಲ್ಲೈಸು** : ಕುದರಿರ್ ಪುರಿಗಣ್ಮದುನೆನಿತು ಲಲ್ಲೈಸಿದೊಡಂ (ಶಾಪಣಾ. ೪-೭೬) ; ಕಡುಮುಂಜದ ನಲ್ಲನಂ ಕಾಲ್ವಡಿಪುಂ ಲಲ್ಲೈಸಿ . . . ತಿರ್ಪರ್ (ಶ್ರೀಂಗಾಪು. ೨-೬) ; ಮೆಲ್ಲೆದೆರಾಗದ ಹರಿಯಿಸಿನಿಂದು ಲಲ್ಲೈಸುವನೀ ಧರಣಿಯನಿಂದು (ಶ್ರೀ. ೬೬-೨).

[ಲಲ್ಲೆ + – ಇಸು]

ಲಲ್ಲೆ (ನಾ). ೧. ಮುದ್ದು : ಪ್ರೀತಿ : "ಲಲ್ಲೆಯೆಂದಕ್ಕು ಮುದ್ದಿಂಗೆ ಪೆಸರು" (ಶ್ರೀಪಾಂ. ೬೬) ; ಲಾಲಿಸಿ ಕೀರ್ತಿರ ಕಿವಿಗೋವಮಳವಾಡಿದ ಲಲ್ಲೆಯಿನೆ ಅನುರಾಗದಿ ಲಿಪಿಸುವೆನು (ಜಯಣಾ. ೦-೨೩) ; ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಲಲ್ಲೆ[ಜಾತೀ. ೮೬] ಮನದಲ್ಲಿ ಘಾತಕತನವುಳ್ಳವನ ಕನವ್ಯನೆಂಬರು (ಅಜಿಂತೀ. ೧೯-೨೨). ೨. ವಿನೋದ : ಸರಸ : ಲಘಿತಾಂಗನಂ ದುನಂಗೊಳಿಸುವರಿಚ್ಛೆಕಾರ್ತವದ ಲಲ್ಲೆಯಾ ಪಗ್ಗದ ದೇಸಕಾರ್ತಿಯರ್ (ಶಾಪಾ. ೨-೬೦) ; ತಮ್ಮ ಲಲ್ಲೆ ಕುಣಿತಗಳಲ್ಲಿ, ಪುಷ್ಪಾಪಚಯದಲ್ಲಿ, ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ, ಯಾರನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ . . . ನುಗ್ಗುತ್ತಿರ್ದರ್ (ಗದ್ಯಕ. ೬೨).

ಲಲ್ಲೆಯಾಡು = ಮುದ್ದಾಡು : ಬಾಲಸೂರ್ಯನ ಬಂಗಾರ ಕಿರಣಗಳು ಎಗಳೆ ಜಾಜಿ ...ಗುಲಾಬಿ ಬಳ್ಳಿಗಳ ಮೇಲೆಲ್ಲ ಲಲ್ಲೆಯಾಡುತ್ತಲಿದ್ದವು (ಪಾಪುಚ. ೦೦೨). ಲಲ್ಲೆ ಹಾಕು = ವಿನೋದಪಡು : ಸಂತೋಷಪಡು : ಕಂಡವರ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಭಾವಿಗೆ ತಳ್ಳಿ ಅವ ತೇಲಿ ಮುಳುಗುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಲಲ್ಲೆ ಹಾಕುವ ಗುಣವಿಲ್ಲ (ಆದಿಪು. ೦೦). **ಲಲ್ಲೆಹೊಡೆ** = ಸರಸವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು ; ಚಕ್ಕಂದವಾಡು : ಅವಳೂ ಅವನೊಡನೆ ಲಲ್ಲೆ ಹೊಡೆಮುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುಚಾಶ್ಯಾ. ೦೧) ; ಓಣಿಯಲ್ಲಿಯೋ ಪಡಸಾಲೆಯಲ್ಲಿಯೋ . . . ಏಂತು ಅವರು ಲಲ್ಲೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಪ್ರಚು. ೩೭).

[ದೇ.ತ ತುಳು. ಲಲ್ಲೆ, ಲಲ್ಲ; ತೆಲು. ಲಲಿ]

ಲಲ್ಲೆಗಣ್ಣು (ನಾ). ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಸೂಸುವ ಕಣ್ಣು : ನಿಡಿಗಣ್ಣ ಪುಲ್ಲೆಗಣ್ಣವರೆಸಳ್ಗಣ್ಣ ಲಲ್ಲೆಗಣ್ಣವರ್ ನಗೆನೋಟದ ತೋರ ಧಮ್ಮಿಲ್ಲಿಯರೆಯ್ದಿತೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಪೂಚಕ. ೨೪-೦೩).

[ಲಲ್ಲೆ + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಲಲ್ಲೆಗರೆ ' ಲಲ್ಲೆಗಜಿ ' ನೋ.

ಲಲ್ಲೆಗಜಿ, ಲಲ್ಲೆಗರೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪ್ರೀತಿಯ ಮಾತನ್ನು ಆಡು ; ರಮಿಸು : ಮುದ್ದಿಸು : ವಲ್ಲಭನಿದ್ದಾನೆಂದು ಲಲ್ಲೆಗಜಿಯ ಬೇಡ (ಸಿದ್ಧಚ. ೪. ೦೦೨-೬) ; ರುಗ್ಮಮಿಣಿ ಮುನಿಯೆ ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷನಾಕೆಯ ಚರಣದಲ್ಲಿ ನೊಸಲಂ ಬಾಚಿ ಲಲ್ಲೆಗಜಿಯೆ (ಶಾಕೃಣಾ. ೨೬-೦೦) ; ರನ್ನಗಲ್ಲೆ ಡವು ಪುಲ್ಲ ನಲ್ವಾಸಿನೊಳ್ ಬೆಲ್ಲದಿಂ ನಲ್ಲಳ್ವಿರಸು ನಿಲ್ಲದ ಕಾಳ್ಕೆರ್ದು ಮೆಲ್ಲ ಮೆಲ್ಲನೆ ಲಲ್ಲೆಗಜಿವ (ಜಸಾಪ್ರ. ೬೬-೨). **ಲಲ್ಲೆಗರೆ** : ೧. "ವಾನೇ ಚಿನ್ನವರಿ" ಎಂದು ಪೈದಿ ಬಾಸೋವ್‌ತನಿ ಲಲ್ಲೆಗರೆದನು (ಕುಚ. ೨೨೮). ೨. ಸರಸವಾಡು ; ಚಕ್ಕಂದವಾಡು : ಕೊಂಚ ಸಲುಗೆ ಕೊಟ್ಟೆಯೋ ಲಲ್ಲೆಗರೆಯೋಕೆ ಬರುತ್ತವೆ (ಪ್ರಚು. ೦೨೦). [ಲಲ್ಲೆ + ಕಜ್[1]]

ಲಲ್ಲೆಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು ; ಪ್ರಣಯ : ಮಟಿತಿ – ಲಲ್ಲೆಗಾರಿಕೆಯನಾದಿದಪನೆಂಬುದು (ಶಾಪ್ರ. ೦೬).

[ಲಲ್ಲೆ + – ಕಾರ[1] (< – ಕಾಱ) + – ಇಕೆ]

ಲಲ್ಲೆಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಸರಸವಾಡುವವಳು ; ಚೆಲ್ಲಾಟವ ಹೆಣ್ಣು : ಬೆಳತಿಗೆ ಗಣ್ಣ ದಿಡಂಗಿ ಲೋಲಾಪಾಂಗದ ಲಲ್ಲೆಗಾರ್ತಿ ಕುಡುವೆರ್ವಗಳ ಕುಶಲ (ಅಜಿ. ೫-೪೬ ೫). [ಲಲ್ಲೆ + – ಕಾಱ + – ತ್ತಿ[3] (<– ಇತ್ತಿ)]

ಲಲ್ಲೆಗೆಯ್, ಲಲ್ಲೆಗೈ (ಕ್ರಿ). = ಲಲ್ಲೆಗಜಿ ೧ : ಲಲ್ಲೆಗೆಯ್ದು ಲಲ್ಲೆಗೆ ವಜಿದಿರ್ದೊಡೆ (ಶಾಪಣಾ. ೪-೦೦೬) ; ಪಕ್ಕಮಂ ಬಿಚ್ಚ ಲಲ್ಲೆಗೆಯ್ದು [ಜಾತಾಂ. ಗಜಿದ]ತ್ತು ಪಾರಿವಂ ಪಾರಿವದೊಳ್ (ಗಿಶಿ. ೨-೨೨) ಲಲ್ಲೆಗೆಯ್ಯುತ್ತೆ ದೈನ್ಯಂದೋಜಿ (ಶಕ್ರಣಾ. ೭-೩೦). **ಲಲ್ಲೆಗೈ** : ಗಲ್ಲ ಮನೊಲ್ದೊಲಿದಿತ್ತಿ ಮುದ್ದಿ ಪರ್ ಮಾಣವ ಲಲ್ಲೆಗೈವರ್ (ಅಜಿ. ೬-೦೨೩) ; ಲಲ್ಲೆಗೈದೊಲವನಾಣ್ಮಂಗೆ ತಾನೆಸೆದಳು (ಶ್ರೀಪಾಣಾ. ೦೦-೨೨) ; ಬೀಸು ವಿಜಿಸಲಂ ಸೂಸುವ ಸೋನೆಯಂ ಸೈಸಿದೆ ಪಕ್ಕೆಯೊಳಿ ಪಟ್ಟು, ಕಣಸಂ ಲಲ್ಲೆಗೈದು (ರಾಷಾಕ್ಕ. ೩-೨೭). [ಲಲ್ಲೆ + ಕೆಯ್[1]]

ಲಲ್ಲೆಗೈ ' ಲಲ್ಲೆಗೆಯ್ ' ನೋ.

ಲಲ್ಲೆನುಡಿ (ನಾ). ಪ್ರೀತಿಯ ಮಾತು ; ಮುದ್ದುಮಾತು ; ಸರಸ ಸಲ್ಲಾಪ : ಗದ್ಗದತ್ವಂ ಪಡದಿರ್ಪ ಲಲ್ಲೆನುಡಿ ಲೀಲೆಯನೀವು (ಅಜಿ. ೬-೦೦೬) ; ಎಸೆವಂಗಪರಿಮಳಂಗಳ ನಾಸಿಕದಿನೀಂಟಿ . . . ಕರ್ಣಂಗಳೊಳು ಲಲ್ಲೆನುಡಿಯಿನಿದುಗೇಳ . . . ಸುರತಪನೆಸಗಲು (ಶಾಪಣಾ. ೪-೩೦) ; ಸವಿ ಲಲ್ಲೆನುಡಿಗೆ ಲವಲವಿಪ ನಾಲಗೆ ಕೂಟಕೆ ಕಾತರಿಸಿ ಮಿಡುಮಿಡುಕಲೊರ್ವನಾಣತೆ (ಪಾಪು. ೦೯-೩೨). [ಲಲ್ಲೆ + ನುಡಿ[2]]

ಲಲ್ಲೆಮಾತು ' ಲಲ್ಲೆವಾತು ' ನೋ.

ಲಲ್ಲೆವಾತು, ಲಲ್ಲೆಮಾತು (ನಾ). = ಲಲ್ಲೆನುಡಿ : ಲಲ್ಲೆವಾತಿಂ ಗಲ್ಲವ ಪಿಡಿದು ಪೆಪ್ಪರಿಮಗ್ದದಂತೆ ನಾ ನೀನುಭಯವಿಲ್ಲದರಂತೆ ಕೂಡಿಪ್ಪ ಪ್ರಾಣೇಶನೇ (ಕಸಪ. ೨-೦); ಹಲವು ಪರಿಯಲಿ ಲಲ್ಲೆವಾತಿನಲಲದು ರಾಮನ ಕೋಮಲಾಂಭ್ರಯೊಳಿಳುಹಿದಳು ಮೂರ್ಛಿಯನು (ಕೃಪಪಾ. ೬-೪-೨೩); ಜತೆಗೊಂಡು ಸಾರ್ದು ಇನಿಪೊಬ್ಬುಂ ಲಲ್ಲೆವಾತಿಸ ಸೊಲ್ಲ ಸೊಗದೊಳಿರ್ದು (ಜಾಪಪ್ರ. ೬೦-೨೬). **ಲಲ್ಲೆಮಾತು** : ಲೇಸು ಹಾಸು ನೋಟವಾಭರಣ ಆಲಿಂಗನ ವಸ್ತ್ರ ಜುಂಬನವಾರೋಗಣೆ ಲಲ್ಲೆದಮಾತು ತಾಂಬೂಲ ಲವ ಲವಿಕೆಯೆ ಅನುಲೇಪನಮೆನಗೆ (ಪುಚಾರ್ಯ. ೪. ೦೦೪-೨೬೬). [ಲಲ್ಲೆ + ಮಾತು[1]]

ಲಲ್ಲೈಸು ' ಲಲ್ಲಯಿಸು ' ನೋ.

ಲವ (ನಾ). ೧. ಕೇಳುವುದು. ೨. ಕಟಾವು. ೩. ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು; ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು. ೪. ಅಲ್ಪ : ಸ್ವಲ್ಪ; ಲೇಶ ; " ಅಣು ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ಲೇಶಂ ತುಟಿ ಕಣಂ ಲವಂ . . . ಅಣಮೆ ಕಿಜಿಚಪ್ಪದೆಮ ತಾಂ" (ಕಬ್ಬಾಮ್ಮ. ೦೦೬-೩೬); ಬೆದಬೆದ ಬೆಂದ ಜೀವಕ್ಕಿಂತಾನುಂ ಕ್ಷಯೋಪಶಮ ನಿಮಿತ್ತದಿಂ ಸದ್ಧರ್ಮಾಮೃತ ಲವಂ ದೊರೆಕೊಂಡುದಪ್ಪೊಡೆ (ತುಳುಚಾ. ೫-೫೫ ೫); ಹಸ್ಸಲ್ಲಿ ರಾಜಸಂ ತಾಮಸಂ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಗುಣಂ ಲವಮಿಲ್ಲದಂತೆ ಲಯವಪ್ಪವ್ವೆ (ಅಜಿ. ೫೫-೬). ೫. ನೀರಿನ ತುಂತುರು.–ಹನಿ : ಸಗ್ಗೇಂದ್ರೋಪಕಂಠಂಗಳೊಳ್ ನಿರ್ಜ್ಝರಮಂ ಮಾಡುತ್ತುಮುದ್ಭಲ್ಲವ ನಿವಹವ ದೇವೇಂದ್ರಲೋಕಕ್ಕಮಮೃತ್ಕಾದರಮಂ ಮಾಡುತ್ತುಮೇನಾಜುಗುದೂ . ದಿವಿಜವ್ರಾತಮಂ ಗಂಧತೋಯಂ (ಪಾಪು. ೬-೦೦೬), ' ಲವೋದ್ಗಮ " ಪರಾ. ೬. ಸಣ್ಣ ತುಣುಕು.–ಭಾಗ್ಯ– ತುಂಡು. ೭. ಉಣ್ಣೆ : ತುಪ್ಪಳು. ೮. ಆಟ; ಕೇಳಿ. ೯. ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲದ ಅವಧಿ ; ಅತ್ಯಲ್ಪಕಾಲ : ಕಾಲಮದು . . . ತೃಟಿ ಲವಮುಹ್ಮಕಾಲಂಗಳಿಂದೆ ತಾನ ಖಿಲಮಾಗೆಸದಿರ್ಪುದು (ಆಾಪ್ರ. ೬-೪-೭); ಒಮ್ಮೆ ಕಣ್ಣಿಮೆಯನಿಕ್ಕುವನಿತರ ನಾಲ್ಕಾ ಭಾಗೆಯೊಳಗೊಂದು ಭಾಗವೇ ತೃಟಿಯೆನಿಸುಗುಮದೇ ಎರಡಾಗ ರೊಂದು ಲವಮೆನಿಪುಗು (ಶಪ್ರ. ೨೬೦). ೧೦. ಶ್ರೀರಾಮನ ಅವಳಿ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಲವ ಬಲಕ್ಕ ರಾಘವಬಲಂ ಪೆಜಿಪಿಂಗೆ ಕಡಂಗಿ ರಾಘವಂ ಲವನೊಳಿರ್ಪಿ . . . .ಅವನಾಹವದೊಳಿರ್ಪಿ ಜೀವಿಸುವಂ ಲವನಂ ಜವಸಂ ಮಹೀಭುಜಂ (ಶಂಗಾಮಾ. ೦೬-೦೦); ಕಂಡನರ್ಚಿತ ಸುವಾಜಿಯಂ ವೀರಲವನು (ಕೃಪಾ. ೨೦-೬). ೧೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಲಾವಕ್ಕಿ; ಪುರಲೆಹಕ್ಕಿ. ೧೨. ಲವಂಗ. ೧೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಬೀಜ: ಜಾಯಿಕಾಯಿ. ೧೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ: ರಾಮಂಚದ ಬೇರು. ೧೫. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರ ; ಲವ ರೂಪ ವಿಕೃತಮಂ ಮುಚ್ಚುವುದು ಲವಂ ರಾಜಸುತೆಯನೀಕ್ಷಿಸಿ ಮೆಯ್ದೋ

ಱುವ ಪುಳಕಮನಱುವರ್ಗಿಂತು ವಿಟಂ ವನದತುಳ ಶೀತಪವನನಿಂದಂ (ಕಾದಪ. ೧೪).

ಲವಲವ್ಯ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮೃತ್ಯು ತಾಂ ಬಂದು . . . ನಿತ್ಯ ನಿನ್ನಸುವ ಲವಲವ ಪೀರುತಲಿ ದೀರ್ಘಹತ್ಯೆಯಲಿ ಹರುಷಿಪೊಂ (ಕುಂಬಾ. ೦೫೦). ಲವಲೇಶ = ಸ್ವಲ್ಪ ; ಶೀರ ; ಅಲ್ಪ ; ಕೊಂಚ : ಲವಕುಶಕಾತ ಲಂಕಾಧೀಶಸಾಹಾತ ಲವಲೇಶಮೋಷವಿದೂರ (ಕಪಾಣ. ೭೦-೭೦) ; ಲವಲೇಶವಾದರೂ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಕಿಚ್ಚನ್ ಕಿಡಿ ಕಾರದಂತೆ ಶೀತಲರು (ಪಂಪಾಕ. ೨೨-೧೪). [ಸಂ.]

ಲವಂ (ಅ). ಸ್ವಲ್ಪವೊ : ಅದರ್ಕಾ ಲವಂ ಲವಂ ಬೆರ್ಚದೆ . . . ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಧನುವಂ ಮುಱಿದಂ (ರಾಪಾಕ್ಷ. ೦೫೯-೦೬). [ಸಂ.]

ಲವಂಗ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿ ಬಿಡುವ ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಸಂಬಾರವಸ್ತು : ದೇವಕುಸುಮ : ಲವಂಗಂ ನಾಗೋರ್ವೀರುಹಕುಸುಮಮಲ್ಲಂ ಮೆಟ್ಟುಂ ಸ್ಪೈಂಧವ ಬೆಲ್ಲಂ . . . ಕೂಡಿ (ಕೋಕೋಕ. ೬-೩೪) ; ಲವಂಗ ಲವಂಗ[ಪಾಠಾಂ. ವಿಳಂಗ]ಗಳ. ಸೊಂಪೊಗವ ಸಕಲ ಸುರದ್ರುಮಾಳಿಯನು (ಕೊಪಾಣ. ೫-೪-೬) ; ಕುಂಬಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು . . . ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ, ಲವಂಗ, ಅರಿಸಿನ . . . ಇವಿಷ್ಟನ್ನೂ ಸಮಭಾಗವಾಗಿ ಬಿಸಿನೀರಿಂದರೆದು ಕೊಡಲು ಶೀತಜ್ವರ ಪರಿಹಾರಮಕ್ಕುಂ (ಪಥ್ಯ. ೬೬). ೨. ದಾಲಚಿನ್ನಿ : 'ಲವಂಗಚಿಕ್ಕೆ', 'ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಲವಂಗಜೂರು (ನಾ). ಲವಂಗದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಕತ್ತರಿಸಿ, ಬೇಯಿಸಿ ಒಣಗಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಡಕೆ : ಚತುರ್ಭಾಗ, ಕೊರಪ್ಪ, ಲವಂಗಚೂರು, ಮೋಡಿ, ಅಣ್ಣಾವಾರ, ದೇಶಾವಾರ ಎಂದು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರಾಶಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕೃಷಿಕ್ರ. ೦೫೨). [ಲವಂಗ + ಚೂರು$_2$]

ಲವಂಗಚಿಕ್ಕೆ (ನಾ). ಸಂಬಾರವಸ್ತುವಾಗಿ ಬಳಸುವ, ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರದ ತೊಗಟೆ ; ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ : ಲವಂಗ ಚಿಕ್ಕೆ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ, ಕನ್‌ಕುಟ್ಟು (ಕ್ರಿಶಿ. ೨೦-೬೨).

[ಲವಂಗ + ಚಿಕ್ಕೆ (<ಸಂ$_{11}$)]

ಲವಂಗತಿಗುಡು (ನಾ). = ಲವಂಗಚಿಕ್ಕೆ : "ವಸಂ . . . ಲವಂಗ ತಿಗುಡು" (ಚಿಪ್ರ. ೦೫೯). [ಲವಂಗ + ತಿಗುಡು$_1$]

ಲವಂಗತೊಕ್ಕು (ನಾ). = ಲವಂಗಚಿಕ್ಕೆ : "ತ್ವಚಂ–ಲವಂಗತೊಕ್ಕು" (ಶಾಕಪಾ. ೫-೨-೬೦೫) ; ಮಂಗ್ಗಾರೆಸೊಪ್ಪು ಜಾಯಿಕಾಯಿ ಯಾಲಕ್ಕಿ ಲವಂಗತೊಕ್ಕು ಲವಂಗಪತ್ರೆ (ಶಾಪಾಣಿ. ೫೬೨). [ಲವಂಗ + ತೊಕ್ಕು$_{22}$]

ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ (ನಾ). = ಲವಂಗಚಿಕ್ಕೆ : ಕಾಫಿ, ಅಕ್ಕಿ . . . ಲವಂಗಪಟ್ಟೆ ಸಿಂಕೋನಾ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಾಗುತ್ತವೆ (ಕೂಗೋಲ್. ೧೭) ; ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೧೫ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಈಜಿಪ್ಟ್ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಲವಂಗ ಪಟ್ಟೆ ಅಥವಾ ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ ಮಲಬಾರಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ವಸ್ತುವನ್ನೇ ಪ್ರಾಯಶಃ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ (ದಶಾಣ. ೬೭). [ಲವಂಗ + ಪಟ್ಟೆ$_{11}$]

ಲವಂಗಪತ್ರೆ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಗಿಡದ ಎಲೆ ; "ತೇಜಪತ್ರ" (ಕಂಪಾ. ೨೬೦) : ಏಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗಚಿಕ್ಕೆ, ಲವಂಗಪತ್ರೆ . . . . ತೆಗೆದೊಕೊಳ್ಳಿ . . . ಪೈತ್ತಜ್ವರಂ ಪೂರ್ಣಂಗೆ (ಪಥ್ಯ. ೬೬). [ಸಂ. ಲವಂಗಪತ್ರ]

ಲವಕುಟಿ (ನಾ). ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ ; ಮಣ್ಣಿನ ಕುರುಳಿ : "ಕರಗಳಂತಿಗೆಯೆನಲು ಕೈಗಡಿಗೆ ಲವಕುಟಂ ಕುರುಳಯಕ್ಕು" (ಕುಂಗಣ. ೬೨-೨೯). 'ಕುರುಳಿ$_2$' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಲವಡ 'ಲವುಡ' ನೋ.

ಲವಡಿ 'ಲೌಡ್ಯ' ನೋ.

ಲವಣ (ನಾ). ೧. ಉಪ್ಪು ; ಕ್ಷಾರ : "ಲವಣಂ ಸಮುದ್ರೆಜಂ ಕಲ್ಲುಪ್ಪೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಕುಂಗಣ. ೪೬-೧೦) ; ನರಡಿಯೆಂದಱಿದದನೊಡದೊರಸು ವುಳು ಪುಳಿಯೊಳಂ ಲವಣದೊಳಂ (ಕೋಕೋಕ. ೬-೨೦೬). ೨. ಷಡ್ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಉಪ್ಪಿನ ರುಚಿ ; "ತಾವರಂ ತಿಕ್ತಂ ಮಧುರಂ ಲವಣಂ ಕಟುಕಾರಮೆಂದು ರಸಮಾಱು ತೆಱಂ" (ಪಸ್ಮ. ೧೯-೦೫). ೩. ರಾಸಾಯನಿಕ ಲವಣ ; ಸೈಂಧವ : "ಲವಣಂ ಸೈಂಧವಮುಂ" (ಪಸ್ಮ. ೦೬೪-೯೯). ೪. ಮನೋಹರವಾದುದು ; ಸುಂದರವಾದುದು ; ಚೆಲುವಾದುದು : 'ಲವಣಿಕೆ' ಪರಾ. ೫. ಶತ್ರುಘ್ನನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು : 'ಲವಣಾಸುರ' ಪರಾ. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ ; ಉಪ್ಪಿನ ತೆರಿಗೆ : ಮಗ್ಗತೆಱಿ ಹೊಗೆದೆಱಿ ಲವಣ ಪಣ್ಯಕಾರುಕ (ಎಕ. IX, ಕನ್ನಡ. ೬೬-೦೪ ; ೧೨೮೬). [ಸಂ.]

ಲವಣಜಲಧಿ (ನಾ). ಉಪ್ಪುನೀರಿನ ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು : ನಿಜವಿಜಯವರೂಥಮೊಂದಱೊಳೆ ನುಗುಟ್ಟು ಲವಣಜಲಧಿಯಂ ಪೊಕ್ಕ (ಅಜಿ. ೦೪-೫೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಲವಣತೆ (ನಾ). ಉಪ್ಪಿನ ಅಂಶ ; ಕ್ಷಾರತ್ವ : ನದೀಮುಖಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಅಥವ ಅನೇಕ ನದಿಗಳು ಬಂದು ಬೀಳುವ, ಭೂಪ್ರದೇಶಗಳು ಬಳಸಿದ ಸಮುದ್ರಗಳಲ್ಲಿ . . . ಲವಣತೆ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ (ಕೃಷಿ. ೬೬). [ಸಂ. ಲವಣತಾ]

ಲವಣಾಸುರ (ನಾ). = ಲವಣ ೫ : ಲವಣಾಸುರಂ ಕಾಳಗದೋತನಿಂದಳಿದನಾ ಬಾಲಕರ ತೋಳ ಬಲ್ಪಿಂತೋ (ಕೃಪಾಣಾ. ೨೦-೬೬). [ಸಂ.]

ಲವಣ್ಯ, ನವಣ್ಯ, ಲಹಣ್ಯ (ನಾ). ೧. ಕಾಂತಿ ; ಶೋಭೆ ; ಮೆರುಗು : ಕವಿವರುತ್ತಾಂಶುಗಳ ಲಹರಿಯ ಲವಣ ಲಾವಣ್ಯಗೆಯಲಿ ನೀಲಚ್ಛವಿಯ ದೀಧಿತಿ ರುಳಪಟಿಸೆಂ· ದೆಸೆದೆಸೆಯ ಭಿತ್ತಿಗಳ (ಶಾಕ್ಯಸಿ. ೦೭-೨೬) ; ಪೊಳೆವ ಮಿಂಚಿನ ಲವಣ[ಪಾಠಾಂ. ಅಂವ]ಯನು ವೈಗಳಲಿ . . . ತೋಱಿದರು ಭರದಿ (ಶಾಳ್ಳಣ. ೨೨-೬೯) . ನವಣ್ಯ : ೨. ಮನೋಹರತೆ ; ಅಂದ ; ಸೊಗಸು : ಕೋಮಳಿಕೆ ಕೊಂಕುವಡೆಯೆ ಕೊಂಕು ಬಿಂಕಂಬಡೆಯೆ ಬಿಂಕಂ ಲುಳಿವಡೆಯೆ ಲುಳಿ ನವಣ ವಡೆಯೆ ನವಣ ಬಹುವಿಕೆವಡೆಯೆ ಬಹುವಿಧದ ಮಹಣಿಯ ಮಾರಚಿತ್ರದ ಗತಿಗಳೊಳ್ ಮೆಱೆದು (ಅಜಿಂತ. ೨-೨೪ ಪ). ಲಹಣ್ಯ : ೧. ನಡುವೆ ಪರಿಮಳದ ನಾವೆಯೆಂತಡ್ಡಮಿರ್ದ ವಾಸಿಕಮಂ ದಾಂಟಿಲಾಜದುಭಯಪಕ್ಷದಿಂ ಸುತ್ತಿ ಬಪ್ಪಾಸೆಯೊಳು ಬಟ್ಟೆಗೊಡುವುದೆಂದು ಕರ್ಣಾವತಂಪದಳ್ಗಳ್ ಲಹಣಿಶ್ರೀಗೆ ಮೌಕ್ತಿಕಾವತಂಸಕಿರಣಚ್ಛಲದಿಂ ಚಾಮರವನಿಕ್ಕುವಂತೆ ಗಂಡಮಂಡಲದೊಳು ಮಾರ್ಪೊಳೆವ ಕರ್ಣಪಾಲಿಕೆಗಳ (ಪಸಂ. ೦೨-೪೪). [< ಸಂ. ಲವಣಾ]

ಲವಣ್ಯ, ನವಣ್ಯ, ಲವಣೆ, ಲಹಣ್ಯ, ಲಾವಣ್ಯ (ನಾ). ೧. ಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ.– ಚಳಕ: ಸಂಯೋಧೆನ ಕವಿದು ನಾಭಿಗೆ ತೋಱಿ ಜಂಘೆಗೆ ಹೂಡಿ ರುಳಪದಲಿ ಲವಣಯಲಿ ಲಳಿಯೆದ್ದು ಜೊಯ್ದನು ಪವನಜನ ಭುಜಶಿರವ (ಶಾಣ್ಯಗ. ೬-೩೫) ; ಕೇಳ್ದೆ ಲವನೆ ಲವಣಿಯು ಲಾಗು ಬೇಱುವರ (ತೊಣಾ. ೬-೨೫-೦೬); ವಜ್ರದ ಬಂಧುರದ ಗದೆಗಳಲಿ ಲವಣಿಯ ಬಂಧಪಲಿ ಬಿಡದೊಡನೆ ಬಡಿದಾಡಿದರು ಜಡಿತೆಯಲಿ (ಪಂಪಾಣ. ೦೬-೦೨). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುವಿಕೆಯ ಒಂದು ಸೊಗಸು; ಜಟಿಲವಲ್ಲದ ಗೇಯಸೌಂದರ್ಯವು ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿ ಸರಳರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳುವಂಥ ಒಂದು ಶಾಯೆ.– ರಾಗದ ಅವಯವ. ಕೆಲವರು ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ನಮನ'ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇದು ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆಯೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ : ಸ್ಥಾಯಿಯನಾರೋಹಿಯನವರೋಹಿಣಿಯನೋರಮಂ

ಸಂಚಾರಿ ಬಜಾವಣೆ ಆಯೆ ಲವಣಿ ಮಹಳಿಕೆ ಡಾಳಂಗಳಕಾರಮರೆಂಪರೆಯೆ . . . ಚೆತುರ್ವಿಧ ದಂಡಿಯು ಗಾಯಕಿ ರಸಿಕಮನೋದಾಯಕಿ ಪಾಡಿದಳತಿ ಚದುರಿಂದ (ಜಯಭೀ. ೦೪-೧೩). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ದೇಶೀನೃತ್ಯದ ಒಂದು ರೀತಿ : ನಟನ ತಾಂಡವ ನಾಟ್ಯ ಪಟುನೃತ್ಯ ಲಾಸ್ಯಪುಷ್ಕಟ ವೇರು ತಿರುಪುರುಲವಣಿ (ಕೃರಪೀ. ೨-೩೫೪) ; ಪದತಳದೊಳ್ ತಾಳಮಂ ದಿಸರಂ ಬೋಗಲೀಯದೆ ಸಜಿವಿಡಿದು ರೂಪು ನೇರು ಲಾಗು ಲವಣಿಯಡವು ತಿರುಪು ಕೈಮಜಿ ಕಳಾಸ ಕೂಟಮಾನುಗಳಂ ಸಂಗಳಿಸಿ . . . ತೋರ್ವ ಪರ್ತಕಿಯರಿಂ (ಣಾಪೀ. ೩-೦೯ ಪ). ನವಣ್ಣೆ : ೧. ವಹಿಲಿಕನಂ ಪದಗತಿಯಿಂ ಬಹುವಿಕೆ ಕೈ ಮಾಟ್ಟ ನವಣೆಯಿಂ . . . ಆಹಮಕಮಿಂಕೆ ಮಿಕ್ಕು ಮೆಜಿದು ವಿರ್ವರ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ (ಅಪಂಪು. ೦೦-೩೯). ಲವಣೆ : ೧. ಚಲದಿಂದಲೋ ರೋರ್ವರಚ್ಚಾಡಿದರ್ವೆಯ್ಯ ಲವಣೆ ವಿಗೆ ಚಮತ್ಕೃತಿಯೊಳ್ದು (ಕೀಗಾಸಾ. ೬-೬). ಲಹಣ್ಣೆ : ೨. ಇಂಪಂ ಕಱಿವ ಸುಧಾರಸಗಾನಂ ನಾನಾರಸದ ಲಹಣೆಯ ರೂಪುವಡೆಯ ಪಾಡುವ ಗಜಯಕರೊಳಂ (ಗಂಗೀ. ೩-೦೦೩ ಪ). ಲಾವಣ್ಣೆ : ೨. ಗಳೆಯೋಸರಿಸಲು ಮುಂದಳದೊಳು ಧಮ್ಮನೆ ಉಳಿಯ ಲೊದಗಿ ಮೊಪೆದೋಱಿ ಕಳೆದ್ಯಾಲಾವಣೆಯೊಳಾಗಳಿ ಹೊಕ್ಕಸೆದ ಡೋಱುಗಳಿವಂತೆ (ಕೃರಪೀ. ೬-೦೬).

[? . / ಸಂ. ಲವಣೇ-/ ಪುರಾ. ಲವಣೇ = ಬಾಗಿರುವಿಕೆ]

ಲವಣಿಕೆ (ನಾ). ರಮ್ಯತೆ ; ಮನೋಹರತೆ : ಕಾಲೇಳುಗೆಯ ಲವಣಿಕೆ ಕೋಟಿಕೆಯ ಶುದ್ಧ ಬಾಲದವರು ಮನದಿಸಕ ಮೇಲು ಹಗುರದಿಂದವ ಹಮುವಾ ಭೂಪಾಲನ ಮನವ ಮೆಚ್ಚಿಸಿತು (ಕ್ರಿಚಾಂ. ೪-೦೦).

[ಲವಣ + — ಇಕೆ]

ಲವಣಸಾರ (ನಾ). ೧. ಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಚಾಕಚಿಕ್ಯತೆ : ಲವಣಿ ಸಾರದೊಳ್ ಪುಣ್ಯವ ವಲ್ಲಸನಾರಿಕಿ ಪಿಡಿದು ಸುತ್ತಿ (ಗಂಶಿ. ೨-೦೦೩ ಪ). ೨. ಯುದ್ಧದ ವರಸೆಗಳ ಚಾಕಚಿಕ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲಮನು ; ಯುದ್ಧ ನಿಪುಣ : ಬಲಿದ ದಂಡೆಯ ಮನೆಯ ಬಯಸಿಕೆ ಲುಂಳಿಯ ಮೈಗಳ ಲವಣಸಾರರು ಕೊಳುಗಿಡಿಯ ಖಂಡಿಯದ ಖಿಣಕಿಲೆಸೆಯಿ ಕಾದಿದರು (ಕುಣ್ಯಕ್ರಿ. ೦೪-೬). [ಲವಣಿ + ಸಾರ್ಥ]

ಲವಣಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ಉಪ್ಪುಪಹಾರು ; ಉಪ್ಪನ್ನು ಸೇರಿಸು : ನೀಳಪಾಗು ಕ್ರರಿಸಿ ಲವಣಿಸುತ ವಚನಿಸುತ (ಅಂಚಪ್ರ. ೦-೪೭). [ಲವಣ + — ಇಸು]

ಲವಣಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ಬೆಳಕು ಸೂಸು ; ಕಾಂತಿಯು ಹೊರಹೊಮ್ಮು : ಅಗ್ನೇಯವನ್ನು ಹೂಡಿದನು . . . ವಾಯು ಪಡಿಬಲವಾಗೆ ಕಿಡಿಗಳ ಬಾಯಿಧಾರೆಯ ಹೊದಱ ಕಬ್ಬೂಗೆ ಲಾಯದಲಿ ಲವಣಿಸುವ ದಳ್ಳುರಿದುರುಳ [ಪಣಿಂ. ರಾಯದಳವಲಿ ಮೋಹಿಸಿತು ದಳ್ಳುರಿಯು] ಚೂಣಿಯಲಿ (ಕುಣ್ಯಕ್ರಿ. ೨೬-೩೦). [ಲವಣಿ + — ಇಸು]

ಲವಣಿಸು₃ (ಕ್ರಿ). ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತ ತಿರುಗಿ ಚಮತ್ಕಾರದಿಂದ ಹೋರಾಡು : ಬರುದಿನೆಂಕದ ಭಟರು ಭೋರೆಂದು ಮೊಬ್ಬೆಗ್ಗೆದು ಲಾಗಿಸಿ ಲವಣಿಸಿ ವಂಚಿಸಿ . . . ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿ ಬೊಗರಿದಿರುಗಿ ಮುತ್ತಿ ಕಾದುವಲ್ಲಿ (ದಶಾಪ. ೩-೦೪೭ ಪ). [ಲವಣಿ + — ಇಸು]

ಲವಣಿ 'ಲವಣಿ' ನೋ.

ಲವಣೋತ್ತಮ (ನಾ). ೧. ನದಿ ಅಥವಾ ಗಣಿಯ ಉಪ್ಪು : ಸೈಂಧವ: "ಸಿಂಧೂತ್ಥಂ . . . ಲವಣೋತ್ತಮಂ-ಈ ೪ ಸೈಂಧವಂ" (ಅಭಾಮು. ೨೦೦-೩೬೦) ; "ಲವಣೋತ್ತಮಂ ಮಾಣಿಮಂತಂ ಸೈಂಧವಂ" (ಹುಪ್ರಣಾ. ೩೦-೬). ೨. ಪೆಟ್ಟುಪ್ಪು : (ಕ). [ಸಂ.]

ಲವಣೋದ (ನಾ). ಉಪ್ಪುನೀರಿನ ಕಡಲು : "ಲವಣೋದಃ . . . ಉಪ್ಪುನೀರಿನ ಕಡಲು" (ಕಣ್ಣಕ. ೭೬). [ಸಂ.]

ಲವಣೋದಕ (ನಾ). ೧. ಉಪ್ಪುನೀರು. ೨. ಸಮುದ್ರ. [ಸಂ.]

ಲವಣೋದಧಿ (ನಾ). = ಲವಣೋದ : ದ್ವಾದಶರಾಜಕವೆಂಬುದ ನೋದುಗಳೊಳ್ ಕೇಳಲಾದುದಲ್ಲದ ಕಾಣಲ್ಯಾದುದೆ ಲವಣೋದಧಿವೃತ್ತಿ ಮೇದಿನಿಯೊಳ್ ದೇವ ನಿನ್ನ ಪೆಸರೆಸವೆಡೆಯೊಳ್ (ಆಪ್ರ. ೦೪-೦೪). [ಸಂ.]

ಲವಸ (ನಾ). ೧. ಕೊಯ್ಯುವಿಕೆ : " ಲವಃ, ಅಭಿಲಾವಃ. ಲವನಂ-ತಿ ಹೊಲಗದ್ದೆ ಮುಂತಾದ ಬೆಳೆಗಳನ್ನು ಕುಯ್ಯುವಿಕೆ, ಛೇದಿಸುವಿಕೆ" (ನಿಂಗ್ಯ. ೪೬. ೪೬೬). ೨. ಕೊಯ್ಯುವ ಸಾಧನ; ಕುಡುಗೋಲು. [ಸಂ.]

ಲವಲವ್ಯ ' ಲವ ' ಪರಾ.

ಲವಲವ್ಯ (ನಾ). ೧. ಉತ್ಸುಕತೆ; ಆತುರ; ತವಕ: 'ಲವಲವಿಕೆ' ಪರಾ. ೨. ಆಸೆ ; ಹಂಬಲ : ' ಲವಲವಿಕೆ ', ' ಲವಲವಿಸು ' ಪರಾ.

[←ಮರಾ. ಲವಲವ]

ಲವಲವಿ (ನಾ). ಉತ್ಸಾಹ: ಲವಕುಶಕಾತ . . . ಲವಣಾಸುರಾಂತಕಪ್ರಿಯ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ ನಿನ್ನೊಲವೆ ಲವಲವಿಯೆನಿಸುವುದು (ಕಣಾಂ. ೭೬-೭೦).

[<ಲವಲವ್ಯ]

ಲವಲವಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಉತ್ಸಾಹ ; ಹುರುಪು : ಒಲವಿಲ್ಲದ ಭಕ್ತಿ, ಲವಲವಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಪೂಜೆ . . . ಹುಲುಸರವಿಯಿಂದ ಕರಕಪ್ಪ (ಕಣಾಪ. ೫೦-೪೬) ; ಲವಲವಿಕೆಯಲಿ ಕಾದಬೇಕಮ್ಮ ವನಿಯನು ಕೈಕೊಳಲುಬೇಕು (ಭುಜ್ಯಾ. ೦೬-೩-೩೯) : ಬೇಸಗೆಯ ದಿನಗಳ ಲವಲವಿಕೆ ಪನ್ನಲ್ಲಿ ಮೂಡಿತು (ಜಾಪಂ. ೪೬). ೨. ಹಂಬಲ ; ಆಸಕ್ತಿ : ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಪೂರ್ಣ ಅರಿಯಬೇಕೆಂಬ ಲವಲವಿಕೆಯಿಂದ ಹಿಲ್ಲಾ ಕೇಳಿದಳು (ಕಟಿಂಕ. ೨೦).

[ಲವಲವ್ಯ + — ಇಕೆ]

ಲವಲವಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉತ್ಸುಕವಾಗು ; ತವಕಪಡು ; ಆತುರಗೊಳ್ಳು : ಕೈ ಶಿವಪೂಜೆಗೆ ಲವಲವಿಸುತ್ತಿರೆ ತನ್ನಂ ಮಱೆವಿತೆ ಪರವಶನಾಗಲ್ (ಕೃಂಗಿ. ೫. ೪೮೬-೨೫) ; ತವರೂರ ವಿಭವಕೆ ತವಿಗೊಟ್ಟ ಹೆಂಗಳು ಲವಲವಿಸುವರಲ್ತೆ (ಕಕ. ೪೯-೦೯) ; ಹರಿಯದಲಿ ಲವಲವಿಸಿ ನಾ ಕಲಿಯಲೆಂದೆ ಬಲ್ಲವರ ಸಂತರೆಲ್ಲರ ಬಳಗೆ ಸಂದೆ (ನಿಳಿಂ. ೦೦೯-೦೬). ೨. ಹಂಬಲಿಸು ; ಬಯಸು : ಲವಲವಿಸುವ ನೋಟಂ ಕತ್ತುವ ತೋಳ್ ಕಂಪಿಸುವ ಹಸ್ತಂ (ಗಂಶಿ. ೩-೨೬) ; ತರುಣಿಯರಧರಪಾನರುಚಿಗೆ ಲವಲವಿಸಿದುದು ಜಿಹ್ವೆ (ತೀಂದಪ್ರ. ೪-೩) ; ಅಂತು ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಲವಲವಿಸೋಡಿ (ಪಣಪ. ೭-೨೩ ಪ). ೩. (ಆಲಂ) ಒದ್ದಾಡು ; ಹೊರಳಾಡು: ನಾ ತಿವಿದ ಖಡ್ಗಕೆ ನರನ ಮೈ ಲವಲವಿಸಲಡಿ ಮೇಲಾಗಿ ಹೊರಳ್ದರೆ ಧನ್ಯ ತಾನೆಂದ (ಕುಣ್ಯ. ೪-೨೦). [ಲವಲವ್ಯ + — ಇಸು]

ಲವಲಿ. ಲವಳಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ಕಕುಭಾಶೋಕ ಕದಂಬ ಲುಂಗ ಲವಲೀಛೂಚಾರ್ಜುನಾನೋಕಹಪ್ರಕರಂ (ಪಂಕರಾ. ೩-೩೬); ಚಂಪಕ ಲವಲೀ ನಾಗಂ ವಕುಳ ಪಾಟಲಾಶ್ವತ್ಥ ಬ್ರಾತಂ (ಶುಚಮ. ೦೦-೩೩ ೪೫) ; ಮುಚುಕುಂದ ಕುಂದ ಲವಲೀ ಹರಿಚಂದನ (ತೀಪು. xx. ೨೩೩-೦೩ ; 1155) ; ಮತ್ತಕೋಕಿಲೆಗಳು ಲವಲಿಯ ವಿಕಸಿತಪಲ್ಲವದೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿ ಮಕರಂದವನ್ನು ಹೀರುತ್ತಿದ್ದವು (ಜಾಪಂ. ೬೯). ೨. "ಕಾಚು ಮರ" (ಅಪ್ರ. ೪೩೦೫) : ತೀರ್ಥ ಲವಂಗ ಚೂತ ಲವಲೀಪ್ರಪ್ರಾಸ ಪಾನ್ಯಾದಿಕಾಲಿಯುತೋನ್ಮಾದಿಯ (ಅಪ್ರ. ೦-೩೪). ೩. "ಆರನೆಲ್ಲಿ" (ಅಪ್ರ. ೪೩೦೬) : ವಿಲಾಲವಂಗಲವಲೀವೇಲಾವನಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಅಪ್ರ. ೦೬-೨) ; ಸರಳ ಲಕಾರಾಸ್ಯನಟಂ ಹರಿನೀರೋಮಂಭವಂಧುರಂ ಲವಲೀ ಮರ್ಮರಮುಖಿರಂ ಕರಿಕರಶೀಕರಶೀತಳಮೆಸಗಿದತ್ಕರಣ್ಯಂ ಸಮೀರಂ (ಪಂಚಾಪ್ರ. ೬-೦೦೩). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಅದಿರ್ಗಂತಿ : "ಲವಲಿಃ, ಲವಲೀ-ಈ ೨ ಅದಿರ್ಗಂತಿ" (ಅಚಿಕ್ಕ. ೨೪೬). ಲವಳಿ : ೨. ಸಾಳ ತಾಬು ಲವಳೀ ಹಿಂತಾಳ ನಾಳೀ . . . ಕೋಳಿ ನಿಚುಳಾಕ್ಷೋಣಾಂಗಳಂದೊಪ್ಪುಗುಂ (ಕಣಾಪ್ರ. ೩-೨೮). [ಸಂ. ಲವಲೀ]

ಲವಲಿಕೆ (ನಾ). = ಲವಲವಿಕೆ : ಪುರಿ ನೀರುಣುತಿರೆ ಪುಟ್ಟುಕ್ಕಲವಂದಿ ತದೀಯ ವಿಪುಳಗಳ ವಿಗಳದ್ಯಗ್ಗಲದಿಂ ಬಗರಗೆ ಶೀವಿದೊಡೆ ಲವಲಿಕೆಯು ನೂಡಿ ಪೋದುಪು (೧೮೧೪. ೬-೧೬).

[ಇದು ಧುಡಸ್ಸಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೂಪವಿರಬಹುದು]

ಲವಳ 'ಲವಲಿ' ನೋ.

ಲವಂಗ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹಗ್ಗ; ನಾರಿ: ಬಳಿಕಾ ರವಿಸುತನು ಬಲವಂದು ಬಿಲ್ಲಿನ ಲವಂಗೆಯು ನೇವಯಿ ರವಿಮಂಡಲಕೆ ಕೈಮುಗಿದ (೫೦೪೫. ೦೯-೩೧). [?]

ಲವಾಜಮೆ· ಲವಾಜಮ್ಮು (ನಾ). ೧. ಪಿಕರ ; ಸಾಧನಸಾಮಗ್ರಿ· ಆವಶ್ಯಕವಸ್ತು : ಶಯನಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಲವಾಜಮೆಯಿಪುತವಾಗಿ ಚಪ್ಪರಗಾಲು ಮಂಚವನ್ನು ಸೇವಾರ್ಥವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಸಿರುತ್ತಾರೆ(೩೩೮೮೦. ೨೬೯):ಇವನ್ನು ಕಡಿನ ತಿನ್ನುವರಿಗೆ ತಕ್ಕ ಲವಾಜಮೆ ದೇವದೆ? (೩೪೮೦. ೦೦೦)· ೨. ಪರಿವಾರ; ಪರಿಜನ : ಅರಮನೆಯಿಂದ ಪುರೋಹಿತರ ಮನೆಗೆ ಸಲಪಾವುಗಿಗಳೂ ಲವಾಜಮೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು (೪೧೧೪೮. ೭೦)· **ಲವಾಜಮ್ಮು** : ೨. ಅವರ ಸಂಗಾಟ ಅವರ ಲವಾಜಮ್ಮೂ ಬಂದಿತ್ತು (೩೪೮೦. ೪).

[←ಅರ. ಲವಾಜಮ್ ; ಹಿಂ. ಲವಾಜಮಾ, ಲವಾಜಿಮಾ ; ಮರಾ. ಲವಾಜಮೊ]

ಲವಾಜಮ್ಮು 'ಲವಾಜಮೆ' ನೋ.

ಲವಿತ್ರ. (ನಾ)· ಕೊಯ್ಯುವ ಸಾಧನ ; ಕುಡುಗೋಲು : "ಲವಿತ್ರಂ· ದಾತ್ರಂ-ಈ ೨ ಕುಡುಗೋಲ್" (೩೧೪೮೫. ೪೨-೪೩) ; ಅವರ ವಿತ್ರತ್ವ ವೆಂಬುದು ಜನ್ಮತರುಲವಿತ್ರವೆ ಆಗದಾರದು (೩೮೪೫. ೬೬-೪೩೨) ; ಈತ್ರಿಮ ಕೃಪಾಪಾತ್ರನಧಿಕಜ್ಞಾನನೇತ್ರನಳವಲ್ಲೀಲವಿತ್ರನೆನಿಪ . . . ಮಾಯಿದೇವ (೩೮೪೫. ೩-೬೨); ಕೆಡಹಂ ಲವಿತ್ರದೊಳ್ಕೊಯ್ದು ಸೀಳಿದರೀಗ ಬಿಡುವ ಸದ್ಗುಣವನು (೪೦೪೦. ೭-೮೮). [ಸಂ.]

ಲವಡ, ಲವಡ (ನಾ)· ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ ; ಶಿಶ್ನ : (೪) **ಲವಡ** : (೪). [←ಮರಾ. ಲವಡಾ; ಹಿಂ. ಲೌಡಾ]

ಲವುಡಿ, ಲೌಡಿ, ಲೌಡೆ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬಿಣದ ಆಯುಧ-ದೊಣ್ಣೆಯಂಥ ಸಾಧನ : ತಡಯುವ ಲವುಡಿಯು ಚಾವುಯಿಯ ಬಾವುಲಿಯು ಬಲ್ಲಾಳ್ಗಳ ಮುಂದೆತ್ತಿದ ಪರಿಪರಿಯ ಪರಾಕಾವಳಿಯ (೧೦೪೮. ೬-೩೩೮); ಭಾರಾಂಕ ಲವುಡಿಯು ಗವಿಯ ಗರುವರು ನೂಡಿದರು ತೇಜಗಳನೋಜೆಮುರಿ (೪೨೨೦೬. ೪-೩೦) ; ಸುರಗಿಯಲಿ ಲವುಡಿಯಲಿ ಮುಸಲದಲಾ ಕೃಪಾಣದಲಿ ಪೂತು ಮೆಲ್ಲುರೆನುತರವರಿಸರಿಚ್ಚಾಡಿದರು (೫೦೮೮೫. ೨೦-೨೩). **ಲೌಡಿ** : ಹೊಡೆವ ಲೌಡಿಗಳೊತ್ತಿ ನೆತ್ತಿಯ ಬಡುಮಿದುಳ ಕೆದುರ್ದವು (೪೨೨೦೬. ೪-೨೯) ; ಪೊಡೆದಮ ಲೌಡಿಯಿಂ ತಲೆಯು ಮಿದುಳ ಮಿಂದ ಕಡಗೆ ಚೆಲ್ಲಲು ರಾವುತರನು (೪೨೧೫೫. ೧೦-೩೪). **ಲೌಡೆ** : ಪೇಡರಸು ಬ್ಲೈಯಿ ನೆತ್ತಿಯ ಬೀಡೆ ಬಿರಿಯುಬು ಬಿದ್ದ ಲೌಡಿಗಳೇಡಿಜಾದಪರಿಚಾಚರಂಗದ ಚಪಳ ಚೂನೆಯರಿ (೪೨೨೪. ೦೦-೦೦). [< ಪ್ರಾ. ಲಉಡ. / ಸಂ. ಲಗುಡ]

ಲವುಡಿ 'ಲೌಡಿ' ನೋ.

ಲವುಡಿಮಗ 'ಲೌಡಿಮಗ' ನೋ.

ಲಹೋದ್ಗಮ (ನಾ)· ಸಿಡಿವ ಸಣ್ಣ ಹನಿ-ತುಂತುರು : ತಣೆಯೆಂಬೊ ದೇವಲೋಕ ಸುಪಿಸಾಗರಮಂ ತವೆ ಪೀರ್ದುಮಿಗಳೇಂ ತಣಪೊ ಮನುಷ್ಯ ತೀಟಕೆಸುಯಿಂಬುಲವೋದ್ಗಮದೊಳ್ ವಿಚಾರಿಸರ್ ಗನದವಿಡೊಂದು ಮಿಲ್ಲ (೩೦೪೮. ೩-೪೦). [ಸಂ.]

ಲಶುನ (ನಾ)· ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ : "ಲಶುನಂ ಗೃಂಜನ" (೫೫೨೮೫. ೩೭-೩೬); ಲಶುನಂ ನಿಂಬುಫಳಂ ಹಿಂಗು ಶುಂಠಿ (೮೫೮೦೫೫. ೭-೭೦); ಕಸ್ತೂರಿಯಿಪ ನಿಟ್ಟು ಕುಟ್ಟಿ ತೆಗೆದ್ಬುರು ಲಶುನಕೆ ಸೌರಭ ಬರದು(೩೦೫೫೫. ೨೨೦-೪೧). [ಸಂ.]

ಲಷ್ಕರ್ 'ಲಸ್ಕರು' ನೋ·

ಲಷ್ಕರಿ 'ಲಸ್ಕರು' ನೋ·

ಲಸ್ಕರು, ಲಕ್ಕರಿ, ಲಷ್ಕರ್, ಲಷ್ಕರಿ, ಲಸಿಕರಿ, ಲಸುಕರಿ (ನಾ). ೧. ಸೈನ್ಯ ; ದಳ: ನಾಳ ಒರುವ ಬಳ್ಳಾರಿ ಲಷ್ಕರ ಸರಬರಾಯಿಯಂ ತಂಸ ಪುಸುರಿಲ್ಲಿವಂತೆಸಗ ಪೇಳು (೩೩೫೮. ೪೦-೪೪). ೨. ಸೈನ್ಯವನ್ನಿಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ದಂಡುಪ್ರದೇಶ: ಕಂಟೋನ್ಮೆಂಟು : ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಇದ್ದ ಬೆಟ್ಟ ಗುಡ್ಡಗಳ ಶ್ರೇಣಿಯು ಲಷ್ಕರಿನಿಂದ ಸುಮಾರು ಎರಡು ಮೈಲಿ ದೂರವಿದ್ದಿತು (೮೫೫೮೮. ೪೫೫); ಈ ಮ್ಯಾನಿಗೆಲ್ಲಾ ಬಂದೋಬಸ್ತು ಮಾಡಿದರು ಶಿವಾಯಿ ಲಷ್ಕರು ಕುಡು ಮಾಡೀ ರತ್ನಗೇರಿಯಿಂದಾ ಬೆರಡು ಮಜಲ್ಲು ಮಾಡಿ (೪೨೨೫. ೭೮-೦೪). **ಲಕ್ಕರಿ** : ೧ ಅಂಬರಪೂನನ ಬಳಿಯ ಲಕ್ಕರಿಗಳ ತಾಂಬುಳೆಕ್ಕೆ ಸಂದಾಗ ಒಂಭತ್ತುಸಾವಿರೆ ಮಡಿದುದು ರಣುಲ್ಲಿ (೯೦೫೦. ೦೬-೭೯). **ಲಷ್ಕರ್** : ೧. ಬೆಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರ್ಕಾರದವರು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಲಷ್ಕರ್ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ . . . ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟರು (೪೫೫೦೦. ೫೫. ೪೪)· ೨. "ಸೇನೆಯ ದಳಗಳಿಗೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿರುವ ವಾಸಸ್ಥಾನ: ಸೈನ್ಯವಾಸ· (ಇಂಡಿಯಾದಲ್ಲಿ) ಸೈನ್ಯವನ್ನಿಟ್ಟಿರುವ ಪಟ್ಟಣ ಅಥವಾ ಪಟ್ಟಣದ ಭಾಗ: 'ಲಷ್ಕರ್'; ದಂಡು" (Cantonment. ೩೦೪೩)· **ಲಷ್ಕರಿ** : ೧. ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸಾಹಸವೊಂದೇ ಸುಖ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಕೊನೆಗೆ ಲಷ್ಕರೀ ಸೇರಬೇಕೆಂಬ ಬಯಸುತ್ತೀನೆ (೪೫೫೦. ೦೬೬); ಸುಶೀಲರಾಯನು ಲಷ್ಕರೀ ಸುಭೇದಾರನಿರುತ್ತಾನೆ (೪೫೦೦೮. ೭೦) **ಲಸಿಕರಿ**: ೧. ಹುಸರು ನಿಸಾನಿ ಪಮಸಕಾಲ ಪಗಾರಿ ಲಸಿಕರಿಗಳು ಸುತ್ತ ಬಳಸಿ (೩೦೦೮೫. ೬-೭೪). **ಲಸುಕರಿ** : ೧. 'ಲಸುಕರಿತನ' ಪದ್ಯ.

[←ಪಾರ. ಮರಾ. ಲಕ್ಕರ್: ಹಿಂ. ಲಷ್ಕರ್, ಲಶ್ಕರೀ]

ಲಸಿಕರಿ 'ಲಷ್ಕರು' ನೋ·

ಲಸಿಕೆ, ರಸಿಕೆ, ರಸಿಗೆ, ರಸುಗೆ (ನಾ)· ೧. ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕರೋಗಗಳ ತಡೆಗಾಗಿ ಬಳಸುವ ಔಷಧಿದ್ರವ ; ಸಿಡುಬು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತಡೆಯಲ್ಲಿ: ಲಸಿಕೆಗಳ ಪ್ರಯೋಗ· ಕಾಯಿಲೆ ಬಂದಾಗ ಆಷಿ ಬೇಗ ಅದನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸಿ ತಕ್ಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಕೊಡುವುದೇ ಮುಂಕಾದ ಕ್ರಮಗಳು ಸಾಂಕ್ರಾಮಿಕ ರೋಗಗಳ ಗತಿಯನ್ನೇ ಬದಲಿಸಿವೆ (೪೦೭೮. ೪೫, ೨೨೫೫). **ರಸಿಕೆ**: ೧. ರಸಿಕೆ (vaccine) ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ೧೨೫ ವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಬದುಕಸುವಂತೆ (೭೫೨೨೭. ೭೭). ೨. ಗಾಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಸೋರುವ ನೀರು; ಕೀವು : ಕುಷ್ಠ ಬರಿತರೆ . . . ರಸಿಕೆ ಸುರಿಯುತ್ತಿಹುದು (೭೭೪೫. ೭, ೪೫೭); ಆಕಳ ಕಚ್ಚಲಿನ ಮೇಲಿನ ಹುಣ್ಣಿನ ರಸಿಕೆಯು ಕೈಗೆ ಹತ್ತಿ ಮೈಲಿಯುದ್ದು ಹೋಗಿರುತ್ತದೆ (೪೫೦೦೫. ೪-೨೦೭). **ರಸಿಗೆ** : ೨. ಕೀವಿಂ ಕೊಬಿಯೀಂ ಮಹಾರಸಿಗೆಯಿಂ ಪೊಂಗಿರ್ದ ಪುಣ್ (೮೫೫೦೫೫. ೪-೭೪); ಬಸಿದಪ್ಪದು ಮೆಯ್ಯ ಕೀವುಂ ರಸಿಗೆಯುಂ (೪೫೦೦೫. ೪-೭೫). ೩. ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲಿನ ಪಾಕ; ಕಾಕಂಬಿ : "ರಸಿಗೆ-ರಸಿಕಾ=ಕಬ್ಬಿನ ರಸ. ಕೀವು" (೮೮೪೫೫. ೭೮). **ರಸುಗೆ** : ೨. ಪುಣ್ಣಿಗ ದಾಯಿಂ ಪಡುಕೆನಾರ್ವ ರಸುಗೆಗಳೊಸಗರ್ಗುಂ (೫೨೪೫. ೫೦-೬). [<ಸಂ. ಲೀಕಾ = ದ್ರವ, ರಸ]

ಲಸಿತ (ಗು). ೧. ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ ; ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದ. ೨. ಹೊಳೆಯುವ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ : ಲಸಿತಭಸಿತೋಜ್ವಲಗಾತ್ರಂಸ್ಫಾಣು ನೊಸಲಕಣ್ಣೊಂ ಲಂಬಿದ ಪೋಲ್ (೪೦೦೫೫೫ ೫-೦೦೬); ಬೆಳ್ಳಗಿಲಾಗಪದಂತಿರೆ ಭಸಿತೋದ್ಭೂಳಿತ ಲಸಿತ ಲಲಾಟಂ ಕಣ್ಣೊಳಿಸೆ(೫೫೫೫೪. ೪೦-೦೬). [ಸಂ.]

ಲಸುಕರಿ 'ಲಷ್ಕರು' ನೋ·

ಲಸುಕರಿತನ (ನಾ)·· ಸೈನ್ಯಾಧಿಪತ್ಯ: ಒರಿದು ಸಂತೋಷದೆ ಪಾತ್ಸಪ್ಪೆವೆ ಪಿನಗೆ ಸರಿ ಲಸುಕರಿತನವಿತ್ತು . . . ಹೋಗೆಂದ (೪೦೫೫. ೧೦-೬).

[ಲಸುಕರಿ (<ಲಷ್ಕರು) + -ತನ]

ಲಸುನ, ಲಸೋನ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ : ಲಸುನಂ ತುಂಬಿರ್ವ ಪಾತ್ರಂ (ಜಾಜ್ಞಾ. ೬-೬೨). **ಲಸೋನ** : "ಉಳ್ಳಿ ಗೃಂಜನಂ ಲಶುನಂ ಲಸೋನಂ ಪಲಾಂಡುವಕ್ಕುಂ" (ಶುಂಗಣ. ೪-೦೬). [<ಪ್ರಾ. ಲಸುಣ./ಸಂ. ಲಶುನ]

ಲಸೋನ ' ಲಸುನ ' ನೋ.

ಲಸ್ತಕ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗ ; ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವ ಸ್ಥಳ : "ಲಸ್ತಕಃ, ಧನುರ್ಮಧ್ಯಂ—ಬಿಲ್ಲಿನ ನಡುವಿಗೆ ಹೆಸರು. ಕೋದಂಡದ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ ; ಬಿಲ್ಲಿನ ಕೈಪಿಡಿಯ ಸ್ಥಳ" (ಶಿಜ್ಞಾ. ೨೬- ೬೩). [ಸಂ.]

ಲಸ್ತಕಿ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲು. [ಸಂ. ಲಸ್ತಕಿನ್]

ಲಹಣ್ಣ ' ಲವಣ್ಣ ' ನೋ.

ಲಹಣ್ಣಿ ' ಲವಣ್ಣಿ ' ನೋ.

ಲಹಣಿಗೊಡು (ಕ್ರಿ). [ಸಂಗೀತ] ಸೊಗಸನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಗತಿಗೊಡುವ ಮದ್ದಳೆಯ, ಲಹಣಿಗೊಡುವ ಅವುಜದ ದಿಕ್ಕಳಂಗೊಡುವ ಕರಡೆಯ (ಶಿಲಪ. ೦೦೬-೦). [ಲಹಣ್ಣಿ (< ಲವಣ್ಣಿ) + ಕೊಡು]

ಲಹರಿ (ನಾ). ೧. ಅಲೆ ; ತೆರೆ ; ತರಂಗ : ಮಂದಮಂದಂ ತೀಡಿತ್ತಾ ರೋಲಗಂಗಾಲಲಿತಲಹರಿ ಕಾಸಾರಸಾರಂ ಸಮೀರಂ (ಶಂಪು. ೬-೨೫); ಆನುರಾಗರಸದ ಲಹರಿಯೊಳು ವಿಗ್ಧವೆನಿಂಬುದನರ್ಜಿಯದವನಿಗಿದಿರಾಗಿ ನಿಟ್ಟಿಸಿ ನಿಂದಿಹಳು (ಹಂಂ. ೬-೯೦); ಕಾವ್ಯಕರುಣಾರಸದ ಲಹರಿಯ . . . ಲಸದ್ರೂಪಂ ಮೆರೆಯದಿಹುದೆ? (ಕ್ರಿಅಣಾ-೦೦೩-೬೬). ೨. ದೊಡ್ಡ ಅಲೆ,—ತೆರೆ : "ಊರ್ಮಿಃ . . . ಕಲ್ಲೋಳಃ, ಲಹರಿಃ — ಈ ೫ ಪರ್ದರಿ" (ಹಣಾಮು. ೦೦೬-೭೦). ೩. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಮ್ಮೆಲೇ ಉಂಟಾಗುವ ಇಚ್ಛೆ,-ಒಲವು : ಯಾರಿಗೆ ಯಾವಾಗ ಲಹರಿಯೋ ಆಗ ಬರುತ್ತಾರೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ (ಇಕ್ಕಳ. ೫೦೬); ಅತನ ಲಹರಿಯು ಯಾವ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತ ಕಡೆ ಹೊರಳೀತೆಂಬುದರ ಭರವಸೆಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಇಂದುಮು. ೬); ಯಾರಿಗೂ ಪೂರ್ವಪ್ರವಚನದ ಲಹರಿ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ (ದೂಪ್ರ. ೬೦). ೪. ಉಲ್ಲಾಸ ; ಸಂತೋಷ : ಕೇವಲ ಲಹರಿ ಗಾಗಿ' ರೇ. . . ಪುಸ್ತಕವೊಂದನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದನು (ಪಜ್ಞ. ೨). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾದಕಪದಾರ್ಥ : ಹುರಿದ ಹೊಸ ಭಂಗಿ ಪದಗೆಯ್ದ ಪಿನಿಕೂಟದೊಳ್ ಬೆರೆದಮಲ್ ಜಾಯಿಕಾಯ್ ಪತ್ರೆ ಕಸಕಸೆಯೆಂಬ ತರತರದೊಳೆಸವ ಲಹರಿಗಳುಮೆಲ್ಲಾ ಪಕ್ಷಿಮೃಗಕುಲದ ಮಾಂಸಂಗಳು (ಪಂಪ. ೪೭-೪೩). ೬. ಅವಮಾನ ; ಗುಂಗು : ಒಳ್ಳೆಯಲ್ಲಿ ದೋಷ ಬಂಗಿನುಗ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಲಹರಿ ಉಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ದುರ್ಗಾಣಿ (ಬಲ್ಲಿ. ೬೯); ಮಣ್ಣೆಂಬ ಘಟದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೊನ್ನೆಂಬ ಸುರೆ ಹುಟ್ಟಿತ್ತು ಹೆಣ್ಣೆಂಬ ಬಟ್ಟಲಲ್ಲಿ ಅಂತು ಈಂಟಲಾಗಿ ಲಹರಿ ತಲೆಗೇಱಿತ್ತು (ಸಮಾಸ. ೦೮೨-೬೫೬).

[ಸಂ. ಲಹರೀ./ಹಿಂ. ಮರಾ. ಲಹರ್]

ಲಹರಿಕೆ (ನಾ). ಅಲೆ ; ತೆರೆ ; ತರಂಗ : "ಭಂಗಂ ಲಹರಿಕೆ ವೀಚಿ ತರಂಗಂ ಲಳಯೆಂಬಿವೂರ್ವಿಪರ್ಯಾಯಂಗಳ್" (ಪಜ್ಞ. ೬೯. ೨೨-೬) ; ನಾನಾಜಲಚರ ನಿಕರಾಸ್ಫಾಳನಪ್ರೋದ್ಭಲತ್ಫೇಫಚ್ಛಟಾಪ್ರಕ್ಷುಭಿತಲಹರಿಕಾ ಘೂರ್ಣ ರೌದ್ರಂ ಸಮುದ್ರಂ (ಕಾಪ್ರ. ೭೨ ೬೦೨೪) ; ಸೊಗಯಿಸುವ. . . ಲಲಿತಗಂಗಾನದೀಲಹರಿಕಾತಲ್ಪದೊಳ್ (ಇಂಪ್ರ-೬-೦೬೪). [ಸಂ. ಲಹರಿಕಾ]

ಲಳಗಿ ' ನಳಗೆ ' ನೋ.

ಲಳನೆ ' ಲಲನೆ ' ನೋ.

ಲಳಿ (ನಾ). ೧. ರಭಸ; ತೀವ್ರತೆ; ಆವೇಗ : ಭುವಿಯ ಭೂರಿ ಕೋಪಾನಳನ ಲಳಿಯ ತಗ್ಗಿಸುವೆನೆನುತ (ಶಾಜ್ಞಾ. ೦೨-೦೨); ಒಬ್ಬುದ್ದದ ಜಲ ಜಂತುಜಾಲದ ಲಳಿಯ ಲುಳಿಯ ಲಹರಿಗಳ ವಿಸ್ತರದ ವರಗಂಗೆಯಂ ಕಂಡಳು (ಕ್ರಿಅಣಾ. ೬-೨೬). ೨. ಚಾಕಚಕ್ಯತೆ; ಜುರುಕು : ಶರಸಂಧಾನ ಸತ್ಯ ಸಾಹಸ ಲಕ್ಷ್ಯ ಲಳಿ ಲಾಘವಗಳಿಂದೆ (ಕ್ರಿಬಾಣಾ. ೨೬-೦೫). ೩. ಕೌಶಲ್ಯ ; ನೈಪುಣ್ಯ ; ಚಮತ್ಕಾರ : ಸುಸ್ವರಂ ಲಳಿ ಲುಳಿ . . . ಸಂಗಳಿಸೆ ಸುಕಂಠೆ ವಾಡಿ ಪುದಿದಳ್ ಮುಂದಮಂ ನರನಾಥಚಕ್ರದೊಳ್ (ಕುಸಾಪಡ. ೦-೪೭) ; ಕರಿಗಳಬ್ಬಿಯನೆಳವ ರಕ್ತದ ಹೊನಲ ಮುಂಡದ ಲಳಿಯ ನಾಟ್ಯದಲಿಸಿದುದ್ದೆ ಬೀಭತ್ಸ ರೌದ್ರದಲಿ (ಕುಶ್ಯಾ. ೦೫-೨೬). ೪. ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಭೆ : "ತೊಳಗಂ ಬೆಳಗೆನೆ ಕಾಂತಿ ಲಳಿ" (ಪಂಪಪು. ೨೫) ; ಪಚಕಿನ ಸೂಸಕದ ಲಂಬಳದ ಲಳಿಗಳ ಲಹರಿಯಲಿ ರಂಜಿಸಿದುದು (ಕೃಅಣಾ. ೦-೭-೦೪). ೫. ಅಲೆ; ತೆರೆ: "ಭಂಗಂ ಲಹರಿಕೆ ವೀಚಿ ತರಂಗಂ ಲಳಯಂಬಿ ಪೂರ್ವಿಪರ್ಯಾಯಂಗಳ್" (ಪಜ್ಞ.೬೯. ೨೨-೬). [?]

ಲಳಗೆ ' ನಳಗೆ ' ನೋ.

ಲಳಿತ ' ಲಲಿತ ' ನೋ.

ಲಳಿತತೆ ' ಲಲಿತತೆ ' ನೋ.

ಲಳಿತಾಂಗ ' ಲಲಿತಾಂಗ ' ನೋ.

ಲಳಿತಾಕಾರ ' ಲಲಿತಾಕಾರ ' ನೋ.

ಲಳಿತೆ ' ಲಲಿತೆ ' ನೋ.

ಲಳಿಮುಸಗು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಅಲೆಗಳು) ಉಕ್ಕು.—ಉಕ್ಕೇರು : ಒಸರಿದುದು ಶಶಿಕಾಂತಶಿಲೆ ಧವಳಿಸಿದುದಂಬರವಂಬುನಿಧಿ ಲಳಿ ಮುಸಗಿದುದು (ಕೃಅಣಾ. ೬-೬-೪). ೨. ರಭಸಗೊಳ್ಳು ; ಉದ್ವೇಗಗೊಳ್ಳು : ಎಸೆದುದಾ ಮುನಿಪೂಚಿತಶರಣಪ್ರಸರಮುದ್ರಿಕೆ ಪೂತ್ಕರಿಸಿ ಲಳಿಮುಸಗಿದಹಿವನ ಪೆಡಮಣಿಯ ಪೊಲು (ಕೃಅಣಾ. ೪-೬-೦೬). [ಲಳಿ+ಮುಸಗು]

ಲಳಿಯೇಳು (ಕ್ರಿ). ರಭಸಗೊಳ್ಳು ; ಉದ್ವೇಗ ಹೊಂದು : ಲಾಗಿಸುತ ಲಳಿಯೆದ್ದು ಭೀಮನೆ ತಾಗಿಸಿದನವನೀಶ್ವರ (ಕುಶ್ಯಾ. ೬-೨೦) ; ವಿಗಡ ಬಸವಂ ಮುಸಗಿ ಲಳಿಯೆದ್ದು ತತ್‌ಕ್ಷಣಂ ಚಿಗಿಯಲ್ ತೊಡರ್ದ ದಾವಂಗರೆಲ್ಲಂ ಪಱ್ದವು (ಪಜ್ಞ. ೨೪-೦೬) ; ಕಡುಪಾಂತ ಕಾದಾಳ್ಗಳೊಡಲಲಳಿಯೆ ಲಳಿಯೆದ್ದು ಪಡೆಯನುಜ್ಜೆ ಕೊಂದವು (ಕೃಬಾಣಾ. ೨೨-೨೦).

[ಲಳಿ+ಏಳ್ (<ಏಟ್)]

ಲಾಂಗಲ (ನಾ). ೧. ನೇಗಿಲು ; ಹಲ : "ಹಲಂ, ಲಾಂಗಲಂ, ಸೀರಃ—ಈ ೩ ನೇಗಿಲ್" (ಹಣಾಮು. ೧೨-೨೨೦) ; ಪಿಂಗಾಕ್ಷನ ವಕ್ಷಸ್ಥಳಮಂ ತನ್ನ ಗದಾಲಾಂಗಲದಿಂದಿರ್ಬಗಿಯಾಗಿ ಪೋಲ್ದು (ಗಣಮು. ೬-೦೬೫) ; ಶರಧಿ ತೆರೆಯಿಂದೆ ನೂಂಕಲ್ : . . . ಒಂದು ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಪುಳಕ್ಕಿರದೆ ಲಾಂಗಲಕೆ ಸಿಲ್ಕಿತು (ದಾಶ. ೬-೦೦೬). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಬರಲೀಯೆ ನೆಂದು ಲಾಂಗಲ ಶರಂಗಳಂ ಪಿಡಿದು ಪವನನಂದನನಿರ್ದಂ (ಪಂಚಾಪ. ೧೧-೦೬೦) ; ತಡಪುವೆಂ ಮುಸಲಮನೀ ಲಾಂಗಲಮಂ (ಪಗಂ. ೦೬-೩೨). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ತಾಳೆ. ೪. [ಜೈನ] ಅರುವತ್ತು ಮೂರು ಇಂದ್ರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ೧. ಋತು . . . ೩೭ ಲಾಂಗಲಂ . . .೬೩ ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿ—ಎಂಬವು ಅನುಕ್ರಮದಿಂ ಅಜುವತ್ತುಮೂರು ಇಂದ್ರಕಂಗಳ ಪೆಸರ್ಗಳ್ (ಕಕ್ಕ್ರ. ೨೦೭). 'ಲಾಂತವ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಲಾಂಗಲಗತಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಂಸಾರಿಜೀವದ ಇಷುಗತಿ, ಪಾಣಿಮುಕ್ತ ಗತಿ, ಲಾಂಗಲಗತಿ, ಗೋಮೂತ್ರಗತಿಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಉತ್ಪಾಗ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಮೂಡುವ ಎರಡು ರೇಖೆಯಂತ ಗತಿ.—ಗಮನ : ಸಂಸಾರಿಜೀವಕ್ಕೆ . . . ಹಲದ ಪೋಲ್ ಎರಡು ವಕ್ರಮನುಳ್ಳ ಲಾಂಗಲಗತಿಯುಂ . . . ಗೋಮೂತ್ರಗತಿಯುಂ ಎಂದು ಗತಿ ನಾಲ್ಕುತೆಱಂ (ಕಕ್ಕ್ರ. ೦೦೨).

[ಸಂ.]

ಲಾಂಗಲದಂಡ (ನಾ). ನೇಗಿಲಿಗೆ ಜೋಡಿಸುವ ಉದ್ದವಾದ ಮರ; ಈಸು :"ಈಷಾ, ಲಾಂಗಲದಂಡಃ — ೨ ಈಚಿನ ಹೆಸರು; ಈಚುಕೋಲು" (ಶಾಜ್ಞಾ. ೦೫- ೫೦). [ಸಂ.]

ಲಾಂಗಲಹಸ್ತ (ನಾ). ೧. ನೇಗಿಲನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿರುವವನು, ಹಲಾಯುಧಧಾರಿ. ೨. [ಜೈನ] ಲಾಂಗಲವೆಂಬ ಆಯುಧವನ್ನು ಉಳ್ಳವನು; ಬಲದೇವ : ಭದ್ರಾಸನದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರೆ ಲಾಂಗಲಹಸ್ತಂ ವಿದ್ಯಾಧರ ರಾಜದೂತನ ಮೊಗಮಂ ನೋಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೦೬೫). [ಸಂ.]

ಲಾಂಗಲಿ$_೧$, **ಲಾಂಗಳಿ** (ನಾ). ೧. ನೇಗಿಲನ್ನು ಆಯುಧವನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿದವನು; ಬಲರಾಮ : ಅರುಣಾಧರವಾಂದುರದತರುಚ್ಛಗಳಾ ನನದಿನೊಗೆಯ ಲಾಂಗಲಿ ನುಡಿದು (ಭರತ. ೦೫-೩೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ; ಕೋಳಿಕುಟುಮನ ಗಿಡ : "ಲಾಂಗಲೀ, ಲಾಂಗಲೀ, ಅಗ್ನಿಶಿಖಾ – ಕೊಲುಕುಟುಗವ ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಿಶ್ಯಾ. ೦೩೯) ; ಒಳಗಣುಬಡಿದಿರ್ದೊಡೆ ಲಾಂಗಲಿಯಂ ತಂದು . . . ಪುಣ್ಣ ಬಾಯೊಳ್ ವಿಳೇಪನಂಗೆಯ್ದೊಡಾ ಸರಲ್ ಪೊಱವಾಡುಗುಂ (ಧೂರ್ತಾಖ್ಯಾ. ೯-೦೩೨). ೩. ತೆಂಗಿನ ಮರ : "ನಾಳಿಕೇರಃ, ಲಾಂಗಲೀ– ತೆಂಗಿನ ಮರದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಿಶ್ಯಾ. ೦೫- ೦೩೨). ೪. ಹಾವು ; ಸರ್ಪ. **ಲಾಂಗಳಿ** : ೨. ತಿಳಿಶ್ಮಳದೊಳ್ . . . ಲಾಂಗಳಿಯಂದಿವನಟ್ಟೊಂದಿರೆ . . . ಪುಣ್ಯಳ್ ಕಿಡುಗುಂ (ಧೂರ್ತಾಖ್ಯಾ. ೯-೩೪). [ಸಂ. ಲಾಂಗಳಿಕಾ]

ಲಾಂಗಲಿ$_೨$ (ನಾ). ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ : "ಲಾಂಗಲೀ, ಶಾರದೀ, ತೋಯಪಿಪ್ಪಲೀ, ಕಟುಕಾದನೀ – ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಿಶ್ಯಾ. ೦೫- ೦೩೭). [ಸಂ. ಲಾಂಗಲೀ]

ಲಾಂಗಲಿಕ (ಗು). ೧. ನೇಗಿಲಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷ; ಸ್ಥಾವರವಿಷ. [ಸಂ.]

ಲಾಂಗಲಿಕೆ (ನಾ). = ಲಾಂಗಲಿ$_೨$ ೨ : "ಲಾಂಗಲೀ, ಲಾಂಗಲಿಕೀ, ಅಗ್ನಿಶಿಖಾ – ಕೊಲುಕುಟುಗನ ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಿಶ್ಯಾ. ೦೫- ೦೩೭). [ಸಂ. ಲಾಂಗಲಿಕೀ]

ಲಾಂಗಳಿ 'ಲಾಂಗಲಿ$_೨$' ನೋ.

ಲಾಂಗುಲಿಕ (ನಾ). ಲಾಂಗೂಲವನ್ನುಳ್ಳವನು: ಬಾಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : ಅಲ್ಲಿ . . . ವಿಕಪಾದರುಂ ಲಾಂಗುಲಿಕರುಂ ವಿಷಾಣಿಗಳುಂ ಅಭಾಷಕರುಂ ಅಪ್ಪರ್ (ಕಬ್ಬ. ೦೧೬). [< ಸಂ. ಲಾಂಗೂಲಿಕ]

ಲಾಂಗೂಲ (ನಾ). ಬಾಲ; ಪುಚ್ಛ : "ಲೋಮಪುಚ್ಛಂ, ಲಾಂಗೂಲಂ, ವಾಲಹಸ್ತಃ, ಮಾಳಧಿಃ – ಈ ೪ ಬಾಲಂ" (ಶಬ್ದಮ. ೬೨-೨೬೭); ಚಮರೀ ಲೋಲಲಾಂಗೂಲವಾಲಾವಳಿವಿಕ್ಷೇಪಂಗಳಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೦೧); ತುಂಗಶೃಂಗಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯ ಮುಟ್ಟುವ ಲಾಂಗೂಲದಿಂ ಕೊರ್ದಿ ಬಳೆದು ಸಿಂಗರವಸದ ಪೊರಿಸಿಂದೆಸವ ವೃಷಭಾಂಗವನೆದ್ದುಂದುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೩೩). **ಲಾಂಗೂಲಚಾಲನ** = ೧. ಬಾಲವನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವುದು ; ಬಾಲ ಬಡಿಯುವಿಕೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಹೂಗುಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಬಾಲಬಡಿಕತನ : ಲಾಂಗೂಲಚಾಲನದ ಅಧಃಪತನ ಕ್ಕೆಯುವ . . . ಅಟವನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ಕಲಿತೆ ? (ಕಬ್ಬ. ೦೩೩); ಭಾಸ್ಕರನ ಲಾಂಗೂಲಚಾಲನ ವೃತ್ತಿ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಮೋಹನಿಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾಭಿಮಾನವನ್ನು ಕೆರಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಕಬ್ಬ. ೦೩೪). [ಸಂ.]

ಲಾಂಗೂಲಕರ್ತನ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಲಾಂಗೂಲಕರ್ತನ ತಾಳಪತ್ರವಾಟನ . . . ಮೋಹಸಭ್ರಂಶವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ (ಅಭಿಧ. ೦೧೦). [ಸಂ.]

ಲಾಂಛನ (ನಾ). ೧. ಗುರುತು ; ಚಿಹ್ನೆ ; ಮುದ್ರೆ : "ಚಿಹ್ನಂ ಲಾಂಛನಂ ಕಳಂಕಂ" (ಶಾಂಗಣ. ೦೨-೩) ; ಕಮಲಮಾಲಾಚಕ್ರಮತ್ಸ್ಯಗಜಲಾಂಛನಮಪ್ಪ ದಶವಿಧದಿನಸದು (ಅಜಿತ. ೭-೨೦೩) ; ಲಾಂಛನವ ಕಂಡು ನಂಬುವೆ ಅವರಂತರಂಗವ ನೀವೇ ಬಲ್ಲಿರಿ (ಶಾಸ. ೨೦೦) ; ಹಣೆಯ ಮೇಲಿನ ಲಾಂಛನದಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಅಂಟಾಗಿರುವುದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದು (ಕಳಾಂ. ೧೩). ೨. ಜಾತಿ, ಮತ, ಪಂಥ, ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳ ಗುರುತನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಇಡುವ ಗುರುತು ಮುಂತಾದುದು. ೩. (ಚಂದ್ರಬಿಂಬದ ಮೇಲಿರುವ) ಕಲೆ ; ಮಚ್ಚೆ ; ಕಪ್ಪು : "ಮೃಗಃ . . . ಲಾಂಛನಂ, ಲಕ್ಷ್ಮ, ಲಕ್ಷಣಂ, ಕಳಂಕಃ — ಈ ೮ ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ ನಡುವಣ ಕರ್ಪು" (ಶಬ್ದಮ. ೯-೧೫). ೪. ಕಳಂಕ ; ಅಪಮಾನಕರವಾದುದು : ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ರಾಜಧಾನಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಕಳವಾಗುವುದು ಬಹಳ ಲಾಂಛನದ ಮಾತು (ಪುರುದೇವ. ೪-೨೦); ಅದಂತಹ ದುಷ್ಕಲಾಂಛನವ ನನ್ನನು ಅಂಟಿಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟತು ! (ಪಂಪ. ೦೬). [ಸಂ.]

ಲಾಂಛನಾಸ್ಪದ (ನಾ). ಅಪಮಾನಕರವಾದುದು; ಲಜ್ಜಾಸ್ಪದವಾದುದು: ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ ಹೋಗದೆ ಲಗ್ನವಾಗುವುದು ಅವನಿಗೆ ಲಾಂಛನಾಸ್ಪದವೆನಿಸಿತು (ಸುಚರಿ. ೪೨); ಇದು ನನಗೂ ತಮಗೂ ಕೂಡಿಯೂ ಲಾಂಛನಾಸ್ಪದವು (ಕಂಬಿರಾ. ೦೨೬). [ಸಂ.]

ಲಾಂಛಿತ (ಗು). ಗುರುತುಳ್ಳ ; ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ ; ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ : ಕನಕಪತ್ರ ಲತಾಲಾಂಛಿತಗದಾದಂಡಮಂ ಕೊಂಡು . . . ನಡೆಗೊಂಡು (ಪಂಪಾ. ೦೩-೬೦೫). [ಸಂ.]

ಲಾಂಟಾನಾ 'ಲಂಟಾನಾ' ನೋ.

ಲಾಂತ (ನಾ). 'ಲ' ಎಂಬ ವರ್ಣದಿಂದ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವ ಪದ: "ಲಾಂತಕ್ಕೆ—ಅಂಡಲೆ- ಉಸ್ಸೂಡಿಸಡೇ (ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸು)" (ಶಬ್ದಾಂ). [ಸಂ.]

ಲಾಂತವ (ನಾ). ೧. [ಜೈನ] ಹದಿನಾರು ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಲಾಂತವ ಕಾಪಿಷ್ಠದೊಳೊರಂತಿರೆ ಪದಿನಾಲ್ಕು ವುತ್ತಮಮಿಳಿದರ್ದವರೊಳ್ ಭ್ರಾಂತೇನೆರದಧಿಕಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೪-೬೩) ; ಲಾಂತವ ಕಾಪಿಷ್ಠಂಗಳೊಳಿಂತಿರೊಳ್ ವಯ್ಯುತ್ತುಸಾಸಿರಂ ಜೀವೋಹಂ (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೩-೦೬). ೨. ಅರುವತ್ತು ಮೂರು ಇಂದ್ರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ೧. ಪುಷ್ಪ . . . ೪೪. ಲಾಂತವಂ . . . ೬೩. ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿ–ಎಂಬಿವು ಆಯಾಕ್ರಮದಿಂ ಅಜುಮಪ್ಪತ್ತುಮೂಜು ಇಂದ್ರಕಂಗಳ ಪೆರ್ಗಳ್ (ಕಬ್ಬ್ರಪ್ರ. ೨೦೩). [ಸಂ.]

ಲಾಂದರ, ಲಾಂದ್ರ, ಲಾಟನ, ಲಾಟಾನು, ಲಾಟೀನು (ನಾ). ಗಾಳಿ ತಾಗದಂತೆ ಗಾಜಿನ ಆವರಣವುಳ್ಳ, ಎಲ್ಲಿಗಾದರೂ ಒಯ್ಯಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಹಿಡಿಕೆಯುಳ್ಳ ದೀಪ : ಕಂದೀಲು : ಪುಸುಳಿ ಬರುವ ಬೆಳುದಿಂಗಳ ಮುಂಜಲ್ಲಿ ಮಂಕಾದ ಬೆಳಕಿನ ಲಾಂದರದಲ್ಲಿ (ಪಂಗಿಸ. ೦೯-೬) ; ಒಂದು ಲಾಂದರವನ್ನು ನನ್ನ ಕೈಗೆ ಕೊಟ್ಟು . . . ಹೋಬೆಲಸ ಮಾಲೀಕ ಜಾಲಿವನು (ಪಂಬಿಡಾ. ೬೪). ಲಾಂದ್ರ : ಲಾಂದ್ರ ಹಕ್ಕಿಕೊಂಡಿತು (ಕುಚಿಪ್ರ. ೭) ; ಲಾಂದ್ರದಲ್ಲಿ ದೀಪವೆ ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಕಂಡಂತೆ ದೋಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಕಾಣುವದೇ ? (ಕೃಶಕ್ರ. ೨೬೦). ಲಾಟನ : ಕಾವಾಕ್ಷಿ ಒಳಗಿನಿಂದ ಲಾಟನವೊಂದನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ತಂದಳು (ಪುಣಾಧಾ- ೨೦) ; ಕೈದೊಳಗೆ ಲಾಟನ ಒಯ್ಯುತ್ತೀರಿ (ಅಕಾಗೃ. ೦೬೭). ಲಾಟಾನು : ಕೊಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಲಾಟಾನಿನಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆಯಿರಲಿಲ್ಲ (ಅಗಾಚ. ೪೨); ಲಾಟಾನಿನ ಮಂದಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ . . . ಮುಖಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದುವು (ಪುಚಂ. ೬). ಲಾಟೀನು : ಲಾಟೀನು ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಓದೋಣಾದರೆ ಓದು (ಅಂದಪ. ೦೬) ; ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಲಾಟೀನನ್ನು ಬಿಸಾಡಿ ಕಾಲಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳದೆ (ಕತ್ಸಿ. ೦೬೭). [←ಪೋರ್ಚು. Lanterna- / ಇಂ. Lantern- / ತಮಿ. ಲಾನ್ಟರ್; ತುಳು. ಲಾಟನ್, ಲಾಂದರ್]

ಲಾಂದ್ರ 'ಲಾಂದರ' ನೋ.

ಲಾಂಪಟ್ಯ (ನಾ). ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿ ; ಗೀಳು ; ಲಂಪಟತನ : ಸಂಪಗೆಯ ಪೆಂಪರ್ದು ಜೊಂಪದಲಂಪಿನಿಂಪಿನೆ ಲಾಂಪಟ್ಯದಿಂ ತಾಂ ಪರಿದು ತನಯುಂತು ರೆಯೋಂಪಿಸಿ ಜೀಟ್ಟಲರ್ವಕ್ಕೆವಜ್ರಿಗಳನೆಕ್ಕಿ ತೆಗೆದು (ಕಾಪ್ಯ. ೦-೬೮೮). [ಸಂ.]

ಲಾಂಬಿ (ನಾ). ೧. ಉದ್ದ ; ಉದ್ದಳತೆ ; ನೀಳ : ಈ ಒಂದೊಂದು ಕೊಂಡಿಯೂ ೨ ಅಡಿ ಲಾಂಬಿ ಇರುವುದು (ಕೂಬಾ. ೨). ೨ (ಪ್ರಮಾಣ ಅಥವಾ ಸಮರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ) ಆಧಾರರೇಖೆ : ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯ ಮೊದಲಿಟ್ಟವನು ಆ ಭೂಮಿಪುಲ್ಲಿ ಅಳತೆಯು ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಸರಳರೇಖೆಯನ್ನಾಗಿ ಯಾವುದನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ಸರಳರೇಖೆಯನ್ನು ಆಧಾರರೇಖೆ ಅಥವಾ ಲಾಂಬಿಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು (ಕೂಬಾ. ೮೪). ೩. ಉದ್ದವಾಗಿರುವ ಮರದ ತುಂಡು ; ದಿಮ್ಮಿ. [←ಮರಾ. ಲಂಬೀ, ಲಾಂಬೀ ; ಹಿಂ. ಲಂಬಾಈ]

ಲಾಕ, ಲಾಕು (ನಾ). ದೊಣ್ಣೆ ; ಬಡಿಗೆ : "ಲಾಕಮೆಂದು ಲಾಕುಳಂ" (ಕಣಾ. ೭೮-೬೮). **ಲಾಕು** : "ಲಾಕೆಂದನೆ ಲಾಕುಳಕ್ಕೆ ಮೆರು" (ಹರಿಶ. ೨೧೭). [<ಲಾಕುಲ]

ಲಾಕಪ್ಪು (ನಾ). ಸೆರೆಮನೆ ; ಜೈಲು : ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಕೋಳ ಹಾಕಿ ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿ ಲಾಕಪ್ಪಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು (ಪ್ರಕಮು. ೪೦೩). [← ಇಂ. Lock-up]

ಲಾಕು ' ಲಾಕ ' ನೋ.

ಲಾಕುಲ, ಲಾಕುಳ, ಲಾಗುಳ (ನಾ). ೧. ಲಕುಲೀಶನೆಂಬುವನಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಶೈವಮತದ ಒಂದು ಪಂಗಡ ಮತ್ತು ಆ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಶೈವಾಗಮಗಳು ಒಂದೊಂದು ಪಾರಿ ಶೈವಮತವನ್ನು . . . ಸೋಮಸಿದ್ಧಾಂತ ಮತ್ತು ಲಾಕುಲ ಎಂದೂ . . . ವಿಂಗಡಿಸುತ್ತವೆ (ಶ್ರಶಿ. ೦೩೩). **ಲಾಕುಳಿ** : ೧. ಗಾಣಿಗರ ಲಾಕುಳರ ಚಿನಾಲರ (ಶಿದ್ಧಗಾ. ೦೩-೩೩). ೨. ದೊಣ್ಣೆ ; ಬಡಿಗೆ : ವಲ್ಲಭ ಧ್ವಜಮೆಂಬ ಲಾಕುಳದ. ಕೋಲ ತುದಿಯಲ್ಲಿ (ಪಾಪ್ರ. ೦೦-೩೨). ೩. ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದಂಡ ; ' ಯೋಗದಂಡ : ಅಜಳಕವೇ ಖರ್ವ ಅಪ್ರಮಾಣವೇ ಲಾಕುಳ (ಪಪಕಂ. ೩೩-೩೭೯); ಯೋಗಪಟ್ಟಂ ಮೃಗದ ಸದಜನಂ ವಲ್ಕಲಂ ಲಾಕುಳಂ ಮಂಜುಳಮಂದ ಸ್ಮೇರವಕ್ತ್ರಂ ಮಿಸುಗೆ ಚರಿಯಿಪರ್ ತಪ್ಪಲೊಳ್ ತಾಪಸೇಂದ್ರರ್ (ಜಾಪ್ರ. ೦-೦೩೨). **ಲಾಗುಳಿ** : ೨. "ಲಾಗುಳ (ಲಾಕುಳ) — ಲಕುಟ (ಲಗುಡ) = ಬಡಿಗೆ. ಯೋಗದಂಡ" (ಪ್ರಕೋ. ೪೯). ೩. ಎನ್ನೀ ಜಡೆಯುಂ ತೊವಲುಂ ಪಾವಿನ ತೊಡವುಂ ಲಾಗುಳಮುಮಿಷ್ಟಮೇಂ ಬಂದಪುದೇ (ಕ್ಷಗಾ. ೨೪೭). [< ಸಂ. ಲಕುಟ]

ಲಾಕುಲಾಗಮ, ಲಾಕುಳಾಗಮ (ನಾ). ಲಕುಲೀಶನೆಂಬುವನಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಆಗಮ : ಲಕುಲೀಶನಲ್ಲಿ . . . ಮತ್ತು ಅವನ ಬೋಧನೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರಬಹುದಾದ ಲಾಕುಲಾಗಮದಲ್ಲಿ ಪರಮಭಕ್ತಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. (ಕೂಕ್ರಶಾ. ೦). **ಲಾಕುಳಾಗಮ** : ಅನೇಕ ದಾನ ವನೋದರುಂ ಲಾಕುಳಾಗಮಾಧರಣರುಂ ಸಮಸ್ತಶಾಸ್ತ್ರಾಗಮವಿಚಾರಚಾರು ಚತುರರುಂ (ಪಕ್ಷ. VII. ೫೧೦. ೦೨೬-೬೨; ೧೧೬೦). [ಲಾಕುಲ + ಆಗಮ]

ಲಾಕುಳ ' ಲಾಕುಲ ' ನೋ.

ಲಾಕುಳಾಗಮ ' ಲಾಕುಲಾಗಮ ' ನೋ.

ಲಾಕ್ಷ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುದ್ರವ್ಯ ; ಅರಗು ; ಅಲತಗೆ : "ಲಾಕ್ಷವದರಗು" (ಪುಂಗಾ. ೪೨-೪೨) ; "ಲಾಕ್ಷಕ್ಷಾಸುಧಾತ್ರಿಧರಕಾಷ್ಠ ಗಳೆಂಬಿವು ಕೀಲಕಾಷ್ಠಯಂ" (ಜಾಶಾ. ೦೦೨). [ಸಂ. ಲಾಕ್ಷಾ]

ಲಾಕ್ಷಣಿಕ (ಗು). ೧. ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲ : ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವಿರುವ : ಲಾಕ್ಷಣಿಕ ಕವಿಮಾರ್ಗದೊಳೆ ಸಂದು (ಪಕ್ಷ. ೨೮). ೨. ಸಾಂಕೇತಿಕ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ; ಆಲಂಕಾರಿಕವಾದ : ಭಕ್ತಿಯೆಂದರೆ ಕೇವಲ 'ಉಪಚಾರ' (ಅಥವಾ ಗೌಣ ಮತ್ತು ಲಾಕ್ಷಣಿಕಪದಪ್ರಯೋಗ) (ಕೃಪ್ರಾ. ೨೦೦. ೨೨) ; ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಲೇಖನಗಳನ್ನು . . . ಪತ್ರಿಕೆಗಳಿಗೆ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ಲಾಕ್ಷಣಿಕ (Feature) ಬರಹಗಳು ಮಾಸಲಾರದಂಥ ಜಯಂತಿಯಲ್ಲಿಯೆ (ಶ್ರಿಜಂಗ. ೦೬೦). (ನಾ). ೩. ಕಾವ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಕಾವ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ : ಧ್ವನಿ ಎಂಬುವನ್ನು ಲಾಕ್ಷಣಿಕರು ಮೊದಲಿಂದ ಅರಿತಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದವನು ಆನಂದವರ್ಧನ (ಕೃಪ್ರಾ.ಕೋ. VI, ಮುಖ್ಯ.೬) ; ಇದರಲ್ಲಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದಂಡಿ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಚೀನಲಾಕ್ಷಣಿಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ (ಶಾಸ್ತ್ರ. ೩೩). ೪. [ಕಾವ್ಯಮಿಮಾ] ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಶಬ್ದ : ವೈಖರೀರೂಪ ಶಬ್ದಸಮೂಹವೇ ವಾಚಕವೆಂದು ಲಾಕ್ಷಣಿಕರೆಂದು ವ್ಯಂಜಕವೆಂದು ತ್ರಿವಿಧವಾಗಿಹುದು . . . ಅನ್ಯಾರ್ಥಮಂ ಲಕ್ಷಿಪ ಶಬ್ದಾದಿಕವೇ ಲಾಕ್ಷಣಿಕಶಬ್ದವೆನಿಸುವುದು (ಪಪ್ರ. ೦೮೩) ; ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಾಧೆ ಪಟ್ಟಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಂಟಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥವು ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ ; ಇದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ "ಲಾಕ್ಷಣಿಕ" ಅಥವಾ "ಲಕ್ಷಕ" ಎಂದು ಹೆಸರು (ಜಾಕಮಾ. ೨೬೬). [ಸಂ.]

ಲಾಕ್ಷಣ್ಯ (ನಾ). ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಚಿಹ್ನೆ ಅಥವಾ ಗುರುತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. [ಸಂ.]

ಲಾಕ್ಷಾಗೃಹ (ನಾ). ಅರಗಿನ ಮನೆ : ಲಾಕ್ಷಾಗೃಹೋಗ್ರಾಗ್ನಿ[ಯಾ]ನನ ದೊಳ್ ಮುಚ್ಚಿದರ್ (ಜಾಪ್ರ. ೩-೩೭). [ಸಂ.]

ಲಾಕ್ಷಾದ್ರವ (ನಾ). ಅರಗಿನ ರಸ : "ಅಲತಗೆ ಜತು ಲಾಕ್ಷಾದ್ರವಮಲಕ್ತಕಂ ಯಾವಮಿವು ಸಮಾನಾರ್ಥಂ" (ಪಪ್ರ.ಕೋ. ೭೬-೦೩) ; ಲಾಕ್ಷಾದ್ರವಾದಿಕಾರಿತ ವಾಯಾರುಣದಲಪರಿಪೂರ್ಣವಾಪಿಯಂ ಸಮೆಯಿಸಿದೊಡೆ (ಜಯಪು. ೨-೦೧೪); ರಕ್ತಮಂ ಪೋಲ್ವ ಲಾಕ್ಷಾದ್ರವದೊಳು ಬೊಡ್ಡಣಬಾವಿಯಂ ತೀವಿದೊಡೆ (ಜಾತುಂಕ್ಷ. ೦೧). [ಸಂ.]

ಲಾಕ್ಷಾಪ್ರದೀಪ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಲಾಕ್ಷಾಪ್ರದೀಪ . . . ಕ್ರಿಮಿಕುಲಗಳಂಬವೇ ಯೆಂಟು ರಾಜನರಕಂಗಳು (ಪಪ್ರ. ೦೭೪). [ಸಂ.]

ಲಾಕ್ಷಾಪ್ರಸಾದನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಕೆಂಪು ಅರಗಿನ ಮರ : "ಕೃಮುಕಃ. ಪಟ್ಟಿಕಾಮ್ಮಂ. ಪಟ್ಟಿ. ಲಾಕ್ಷಾಪ್ರಸಾದನಃ— ೪ ಕೆಂಪುಅರಗಿನ ಗಿಡ. ಕೆಂಪುಜಾಲಾರೀಗಿಡ. ಪದಕದ ಮರವೆಂದು ಕೆಲವರೆನ್ನುವರು" (ಶಿಕ್ಷಾ.೦೬. ೦೨೦). [ಸಂ.]

ಲಾಕ್ಷಾಮುದ್ರೆ (ನಾ). ಅರಗಿನ ಮುದ್ರೆ : ನವಲಾಕ್ಷಾಮುದ್ರೆಯನೊಡೆದ ವಧರಿಪುದುಂ (ಜಗಪಾ. ೦೦-೦೦೩). [ಸಂ. ಲಾಕ್ಷಾಮುದ್ರಾ]

ಲಾಕ್ಷಾರಸೆ (ನಾ). = ಲಾಕ್ಷಾದ್ರವ : ವಿಜಯಾಯದಂತು ಕರುವಿಡಿ ಲಾಕ್ಷಾರಸಾದಿಗಳಿಂ ಸಪ್ತಧಾತುಗಳಂ ಪಡೆದು ವರ್ಣಕ್ರಮಂಗೈಯೆ (ಪಂಚಾಪಾ. ೬-೨೩೩). [ಸಂ.]

ಲಾಕ್ಷೆ (ನಾ). = ಲಾಕ್ಷ : "ಜತು. ಯಾವಕಃ. ಲಾಕ್ಷಾ—ಈ ೩ ಅರಗು" (ಪಂಚಾಮು. ೧೦-೨೦೦) ; ಕೃಷ್ಣಾಗರು ಶ್ರೀಗಂಧ ಲಾಕ್ಷಾ . . . ಕರ್ಪೂರ ಮೆಂಬ ದಶಾಂಗಗಳಂ (ಜಪಗಂ. ೦೦೩) ; ಮತ್ತಮದೊಂದು ವೃಕ್ಷವಿರದಿತ್ತುದು ಕಾನಡಿಯೂಡೆ ಲಾಕ್ಷೆಯುಂ (ಜಾಶಾಂಕ. ೫೦-೬೩). [ಸಂ. ಲಾಕ್ಷಾ]

ಲಾಖಿ 'ಲಕ್ಷ್ಯ' ನೋ.

ಲಾಖಿ (ನಾ). ಕಡುಗೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ಅರಗಿನ ಬಣ್ಣ : (ಪ). [←ಹಿಂ. ಲಾಖೀ]

ಲಾಗ ' ಲಾಗು ' ನೋ.

ಲಾಗ ' ಲಾಗು ' ನೋ.

ಲಾಗರು (ನಾ). ನಿಶ್ಶಕ್ತವಾದುದು ; ದುರ್ಬಲವಾದುದು : ದಂಡಿನಲ್ಲಿ ಇರುವಂಥಾ ಸಾಮಾನು ಹೇರುವ ಎತ್ತು, ಗಾಡಿಯೆತ್ತು ಸಹ. ಬಹಳ ಲಾಗರಾಗಿ ಇದೆ. ಇದರಿಂದ ಕೆಲಸ ಸಾಗುವದಿಲ್ಲಾ (ಜಾಕೇಂದ್ರ. ೦೧೩). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಲಾಗರ್]

ಲಾಗವಡು, ಲಾಗವಾಡು, ಲಾಗುವಡು, ಲಾಗುವಾಡು, ಲಾಗೋಡು (ನಾ). ೧. (ವ್ಯವಸಾಯದ) ಖರ್ಚು ; ವೆಚ್ಚ : ಅನೂಪ ಸುದಿರಾದ ಪ್ರಕಾರ ಲಾಗವಡು ಮುಟ್ಟಿಸಿ (ಶುಕಾಷ. ೫. ೭೬) ; ದನಕರುಗಳಿಗೆ ನೀರು, ಬೇವು ಕೊಡುವ ವಿಷ್ಯಾಟನ್ನು ಮಾಡುವರಲ್ಲದೆ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ತಗಲುವ ಲಾಗವಡನ್ನು ಅಯಾಯ ತೌಲಕ್ಯನುಗುಣವಾಗಿ . . . ನಿರ್ಧರಿಸುವರು (ನ್ಯಕಾಪ್ರ. ೦೨೮). **ಲಾಗವಾಡು** : ೧."ಲಾಗವಾಡು = ವರ್ಮದ ಖರ್ಚು" (ಶಾಸಪ್ರೀ. ೪೨). **ಲಾಗುವಡು** : ೧. ಐನ್ನೂರುಐವತ್ತು ವರಹದ ವರಿಗು ಲಾಗುವಡು (ಎಳ. XI. ಶಿಂಡೂ. ೭೬-೦೦ : ೭೮೫೯). **ಲಾಗುವಾಡು** : ೧. ಪ್ರಯಾಣದ ವೆಚ್ಚ. ಊಟ. ತಿಂಡಿಗಳ ವೆಚ್ಚ-ಬೇರೆ ಲಾಗುವಾಡು ಖರ್ಚುಗಳು. ಎಲ್ಲ ನನ್ನ ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ! (ಕೂಹುೞೀ. ೨೨). **ಲಾಗೋಡು** : ೧. (ನೂರು) ೧೦೦ ರೂಪಾಯಿ ಲಾಗೋಡಾಗುತ್ತೆ (ಕಂಪ್ರ. ೭೫೦) ; ಇಂತಹ ಗೊಬ್ಬರದಲ್ಲಿ ಲಾಗೋಡು ಕಡಮೆ, ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಹಪ್ರ. ೯). ೨. ಗೊಬ್ಬರ : ಈ ಸಲದ ಮಳೆ ಬೀಳುವ ಮೊದಲೇ ಹೊಲಕ್ಕೆ ಲಾಗೋಡು ಹೊಡೆಯಬೇಕು (ರೂಪ). [← ಮರಾ. ಲಾಗವಡ./ತೆಲು. ಲಾಗುಬಡಿ]

ಲಾಗವಾಡು 'ಲಾಗವಡು' ನೋ.

ಲಾಗಾಯತ್ತು₁, ಲಾಗಾಯತ್ತು₂, ಲಾಗಾಯಿತ್ತು₁, ಲಾಗಾಯ್ತು₂ (ನಾ). ಮೊದಲು ; ಪ್ರಾರಂಭ : ಇಂಗ್ಲೆಂಡಿನಲ್ಲಿ ಲಾಗಾಯತಿನಿಂದ ಶ್ರೀಮಂತ ಸಭೆಯೊಂದು . . . ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟಿನ ಅಂಗವಾಗಿ ಬೆಳೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವುದು (ಕಾಸ್ವಕಾ. ೨೪೪). **ಲಾಗಾಯತ್ತು** : ಲಾಗಾಯತ್ತಿನಿಂದ ಹಂಗೇನೇ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬಂದದೆ (ಶಾಕೀಶ್. ೪೭೭).**ಲಾಗಾಯಿತ್ತು₁** : ಲಾಗಾಯತಿನಿಂದಲೂ ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಕ್ಕಲಿಗರಿಗೆ ಗುತ್ತಿಗೆಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕಂಪ್ರ. ೦೫೩). **ಲಾಗಾಯ್ತು₁** : ಲಾಗಾಯ್ತಿನಿಂದ ನಿಮ್ಮನೇ ಬೀದೀಲೆ ಇದ್ದೀನಿ, ಸಾರ್ (ಶುಕೋಷ. ೭೬) ; ಪುಲ್ಲಯ್ಯನಿಗೂ ನಮಗೂ ಲಾಗಾಯ್ತಿನಿಂದ ವ್ಯಾಜ್ಯ (ಶುಜ್ಯ. ೫೦). [< ಲಾಗಾಯತ್ತು₂]

ಲಾಗಾಯತ್ತು₂, ಲಾಗಾಯಿತ್ತು₂, ಲಾಗಾಯ್ತು₂ (ಅ). ೧. ಮೊದಲಿನಿಂದ; ಪ್ರಾರಂಭದಿಂದ: ಈ ಲಾಗಾಯತು ೧೮೩೧ನೇ ಇಸವಿಯವರಿಗೂ ಮಹಾರಾಜರವರೇ ಸ್ವಂತವಾಗಿ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡಿದರು (ಶಾಮಾಶಂ. ೬೭೩) ; ಹೋದ ಜುಲಾಯಿತಿಂಗಳು ಲಾಗಾಯತು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ತಯಾರು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ (ಶಾಕೇಂಪ್ರ. ೦೩೭). **ಲಾಗಾಯಿತ್ತು₂** : ೧. ಮೊಕದ್ದಮೆಯ ಕಾರೀಪನ ಲಾಗಾಯಿತು ಹೀನ್ನೆ ಪಾರ್ಟಿಗೂ ಆಗುವ ಕಾರೀಪನ ವರೆಗೆ (ನ್ಯಕಾಪ್ರ. ೫೫). ೨. ಹೊತ್ತಿನಿಂದ ; ಸಮಯದಿಂದ : ೧೮೮೫ರ ಲಾಗಾಯಿತು ಬೊಂಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕಾರ್ಖಾನೆಗಳು ಏರ್ಪಟ್ಟುದರಿಂದ (ಜಾಗ್ರ. ೪೦) ; ಮುಂಜಾನೆ ಸುದ್ದಿ ತಿಂದ ಲಾಗಾಯಿತು ಬಹಳ ಕಾತರಳಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ (ಶಾಹೀಶ್. ೩೫೬). **ಲಾಗಾಯ್ತು₂** : ೨. ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೋದ ಲಾಗಾಯ್ತು ಅವಳ (ನಿರ್ಮಲೆಯ) ಮೇಲೆ ಕಣ್ಣಿಟ್ಟಿದ್ದೆ (ಶುಕಪಾ. ೫೬೧) ; ವರುಷವರುಷಗಳ ಲಾಗಾಯ್ತು ನಾನು ಜೀವ ಹಿಡಿದು ಕೊಂಡಿರುವುದು ಅಪ್ಪರ ಸ್ಮರುವಾಗಿಯೇ ಸುಗೂ (ಹಳ್ಳಿಪಾ. ೦೦೨). [← ಆರ. ಹಿಂ. ಲಗಾಯತ್]

ಲಾಗಾಯತ್ತು₂ 'ಲಾಗಾಯತ್ತು₂' ನೋ.

ಲಾಗಾಯಿತ್ತು₁ 'ಲಾಗಾಯತ್ತು₁' ನೋ.

ಲಾಗಾಯಿತ್ತು₂ 'ಲಾಗಾಯತ್ತು₂' ನೋ.

ಲಾಗಾಯ್ತು₁ 'ಲಾಗಾಯತ್ತು₁' ನೋ.

ಲಾಗಾಯ್ತು₂ 'ಲಾಗಾಯತ್ತು₂' ನೋ.

ಲಾಗಿಸು₁, ಲಾಳಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಾರು ; ನೆಗೆ ; ಜಿಗಿ : ಭಯವಡಗಿ ರಾಯನಲ್ಲಿಗೆ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನುಪಾಯಗತಿ ಪಲ್ಲವಿಸಲುಪ್ರರಭಾಯದಲಿ ಲಾಗಿಪುವ ಪ್ರಾರ್ಥನ ಕಂಡುದಖಿಳಜನ (ಕುಣ್ಯ. ೦೭–೩); ಲಾಗಿಸಿ ನಭಕುಪ್ಪರಿಸುವ ಬಂದಿದಿರಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಭೂತದಂತೆ (ಪೋಹಕ. ೦೦–೭೮) ; ಕುವಳಯ ಕುಟ್ಮಳಾವಳಿಯ ಪೆರ್ಗಳಿಯುಂ ನೆಗೆದೇಱಿ ಲಾಗಿಸುತ್ತೆ (ಕಾಪರ. ೨-೭೨), ೨. ನೆಗೆಯಿಸು ; ಹಾರಿಸು ; ಚಿಮ್ಮಿಸು : ಸೀಗುರಿಸುವುರಿವಿಷದ ಲೋಳೆಯ ಲಾಗಿಸುವ ನಾಲಗೆಯ . . . ಹಾವ್ ತುಡುಕಿದವು ಘಟ್ಟನಲಿ (ಕುಣ್ಯ. ೨೬–೩೯) ; ಮನೆಮನೆ ತೋಟವ ಅಡವೇಲಾಗಿಸಿ ತೆಂಗನು ಲಾಗಿಸಿ ಅಡಕೆಯ ಬಾಗಿಸಿ (ಶಂಪ್ರ. ೨೮-೦೦). ೩. ಎಳೆ ; ಜಗ್ಗು ; ಕೀಚಕನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ತುರುಬನ್ನು ಹಿಡಿದು ಲಾಗಿಸಲು ಆ ರಾಜಪುತ್ರಿಯು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಳು (ಕೃಪಾ ೨೯). **ಲಾಳಿಸು₂** : ೧. ಕಪಿಕುಪಿ ಕವಿಕವಿದು ನಾಲ್ದೆಸೆಯ ಗಿರಿತರುನಿವಹಗಳ ಲಾಳಿಸುತ ಕಂಠೀರವವರವಡೊಳ್ಕಿತಂದರು (ಜೈಮಾ. ೪-೬-೬). [ಲಾಗು₁ + – ಇಸು₃]

ಲಾಗಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಯೋಜಿಸು ; ಏನಿಕೆ ಹಾಕು : ವೇಗದಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದದಲಾಗ ಪ್ರಾರ್ಥನು ಬರುತ ಮನದಲಿ ಲಾಗಿಸುತ ತಾನೊಂದ ನೆನೆದನು (ಸೊಪ್ರ. ೦೮-೨೫). ೨. ಒದಗು ; ಉಂಟಾಗು : ಸಮಬುದ್ಧಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಲಾಗಿಸುವುದಿರುತಿರುತಲೀ ಪರಿ ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿಯಲಿ (ಪ್ರಕೀಗೀ. ೦೭-೮೩). ೩. ಒದಗಿಸು : ಲಾಗಿಸುತಿರ್ಮವ್ ಸುಜ್ಞಾನಸುಖಿಗಳು ಯೋಗದ ಸಿರಿಯನು (ಶಪ್ರ. ೯-೭): ೪. ಹೊಡೆ ; ಬೆಡಿ : ತಾಟಿಸು : ದೂರಕೆ ಸಿಡಿದ ಗದೆಯನು ತುಡುಕಿ ನೃಪತಿಯು ತೊಡೆಗೆ ಲಾಗಿಸಿದ (ಕುಣ್ಯ.ಗ. ೭-೫೯) ; ಲಗೆಡಿನಂತಿಜಗಿ ಲಾಗಿಸುವ ಜೋರಾಟದ ವಿಗಡಮಲ್ಲರುಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಶಂಪ್ರ. ೨೦-೧೩). ' ಲಗಾಯಿಸು ' ಪರಾ.

[ಲಾಗು₂ + – ಇಸು₃]

ಲಾಗು₁, ಲಾಗ್₁ (ನಾ). ೧. ನೆಗೆಯುವಿಕೆ ; ಲಂಘನ : " ಮೆಗ್ಗಳ ಲಿಂಘನಂಗಳೊಳು ಲಾಗು " (ಕಂಪ್ರ. ೫೩); ತೋಹಿನ ಶಬರನಂತೆ ಲಾಗಿನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಂತೆ ಅಡುವ ವಿಧಾನದಂತೆ ಇರತೀ ವೇಷ ಸಹಜ (ಪೋಗೀಪ್ರ. ೭೪-೧೧೦); ಗಜಗಮನ ಅಹಿಯ ಸರಸಂಧಾನ ಮಯೂರನ ಶಯನ ಮಾರ್ಜಾಲನ ಧ್ಯಾನ ಕಂಠೀರವವ ಲಾಗು . . . ಇಂತೀ ನಾನಾ ಗುಣಂಗಳ ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಿತವಂ ತಿಳಿದು (ಸಪ್ರ. ೦೮೨-೦೮೭). ೨. ಪಲ್ಟಿ ; ಕುರುಡಡೊಂಬನ ಲಾಗುಗಳಂತೆ ಕಡಿಯೊಳು ನರಕಗತಿಗೆ ಕೆಡಹಿದುದು (ಸಪ್ರ. ೩-೧೯). ೩. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು,–ವರಸೆ : ಒಂದೆರಡು ಲಾಗಿನಲಿ ನಿಮ್ಮವ ಹಿಂದುಮುಂದನು ಮಾಡದುಳಿವೆನೆ ಎಂದು ದಾನವ ಗದೆಯ ತಿರುಹುತ ಮುಂದೆ ಹರಿತಂದ (ಶಾಹಿ. ೨೫-೧೦); ಭುಜಗಳನು ಹೊಮ್ಮು ಳ್ಳಿಸುತ್ತಿದಿರಾಗಿ . . . ಆವದಿರು ಲವಣ ಲಾಗು ಮುರಿ ಮೊದಲ ಬೆಯಿಂದ ಹೊಣಗುತ್ತಿರ್ದರು (ಅಕೃತ. ೨-೦೨-೫೦). ೪. [ನಾಬ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಒಂದು ಭಂಗಿ : ನಿಲವಿನ ರೇಖೆ ರೇಖೆಗಳಮ್ಮಿ ಶರೀರವ ಲಾಗು ಲಾಗಿನೊಳ್ ನೆಲುಸಿದ ರೂಪು . . . ಭಾವವಳವಮ್ಮಿರೆ ವರ್ತಿಸಿ ನಾಡೆ ನರ್ತಿಪಳ್ (ಕಮಗ. ೨-೨೪); ಪದತಳದೊಳ್ ತಾಳಮಂ ಬೀಸಸಂದೋಗಲೀಯದೆ ಸೆಱಿವಿಡಿದು ರೂಪು ನೇರು ಲಾಗು ಲವಣಯುಡಪು . . . ಕೂಟಮಾನಂಗಳಂ ಸಂಗಳಿಸಿ ರಸಭಾವಂದಪ್ಪದೆ . . . ಚತುರ್ವಿಧ ನರ್ತನಮಂ ಚತುರಜನ ಮಚ್ಚುವಂತೆ ತೋರ್ಪ ನರ್ತಕಿಯರಿಂ (ಶಾಹೀ. ೬-೦೯ ಪ). ೫. [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುವಿಕೆಯ ಒಂದು ಸೊಗಸು : ಮಳ ಲಾಗು ನೋಗು ಪಸರಂ ಪರಿ ಪಾಂಗು ಬೆಡಂಗು ಭಂಗಿ ಸಂಗಳಿಸೆ ಸುಕಂತಿ ವಾಡಿ ಪುದಿದಳ್ ಮುದವುಂ ನರನಾಥಚಿತ್ತದೊಳ್ (ಶುಚಾಪ್ರ. ೦-೭೭). ' ಲವಣ್ಯ ' ಪರಾ. **ಲಾಗ್₁** : ೧. ಧರಗೆ ಕಾಲಿಡದೊಂದು ಲಾಗ ಲಾಗಿಸುತಲ್ಲಿಗೆರಡಾಜುಯೋಜನವಾಯ್ತು (ಕಪ್ರ. ೨೯-೭೩). ೨. ಹುಲಿ ಕರಡಿಗಳಿಂದ ಸಾಮು ಮಾಡಿಸಬೇಕು ಹೊಡಿ ಮೂರು ಲಾಗವೆನಬೇಕು (ಪಂಪಾಪ್ರ. ೦೦೯-೮೪) ; ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರವಾದ ಲಾಗಗಳು

ಹಾಕುವುದನ್ನು ನಾನು ಅಪೇಕ್ಷ ಸಾರಿ ಕಂಡಿದ್ದೇನೆ (ಗಕ್ಕ- ೬೨). ೪. ಅಂಬಾವರನ ಮುಂದೆ ಇಂದಾವೆ ಭಾವಪ್ರೇರಕ ತಿರುಪ್ಪ ಲಾಗಗಳು ಸಂಪುಮಂಜಿಷೆ ಸ್ತೋಮ ನರ್ತನದ ಕೇಳಿಕೆಯು ನಿತ್ಯ ಕೇಳಿಸುವಾತನು (ಗುಕೃಚಾ. ೬-೭೦). ' ಲಗ್ಗೆ ' ಪರಾ.

ಲಾಗಹಾಕು = ೧. ತಲೆಕೆಳಗು ಮಾಡಿ ನೆಗೆ; ಪಲ್ಟಿಹೊಡೆ : ಬೇಗ ತಿರುಪಿ ತಿರುಗಿ, ಸರ್ರನೆ ಲಾಗ ಹಾಕಿದ ಡೊಂಬನು (ಕಾಪು. ೮೯-೩); ಪಾರಿಮಳ ಹಾರುವಾಗ ಲಾಗ ಹಾಕುವುದು (ಶಪಚ. I. ೬೧೦) ; ರಾಗ ಹಾಕೋಣ ಎಂದು ಆಸೆಯಾಯಿತು (ಶಾಲಿ. ೦೨೦). ೨. (ಆಲಂ) ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡು : ಕಬ್ಬಪಡು ; ವರ್ಷವೆಲ್ಲಾ ಲಾಗಹಾಕಿ ತಲೆ ಕೆಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹಗಲೂ ರಾತ್ರಿ ಓದಿ- ಓದಿ (ಜಾಗಸ- ೦೦೨). ೩. ಅನುತ್ತೀರ್ಣನಾಗು ; ಸೋಲು : ನಮೆಸಾಗು : ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಲಾಗಹಾಕಿದ್ದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ (ಜಾಗೀ- ೦೯೦) ; ಬಿ.ಎ. ಯಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ವರ್ಷ ಲಾಗ ಹಾಕಿ ಮೂರನೆಯ ದಂಡಯಾತ್ರೆಗೆ ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಿದ್ದ (ಅಚಹ- ೪೬); ಅವರಲ್ಲಿ ಬಹುಮಂದಿ ಎಸ್. ಎಸ್. ಎಲ್. ಸಿ. ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಲಾಗ ಹಾಕಿ ಬಂದವರೇ (ಕಪಾಕ್ಕೃ. ೪೬). **ಲಾಗಹೊಡೆ** = ೧. ನೆಗೆ; ಜಿಗಿ : ಹಾರು : ಡೊಂಕೆ ಮಾರಿಯ ಹಸುಮ . . . ಲಂಕಾಕ ಲಾಗ ಜೊಡೆದಾನೊ (ಶಪ್ರಚಾ. ೦೦) . ೨. ಬಹಳ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡು : ಕಾವುಣ್ಣಾ ಎಂಥ ಲಾಗಹೊಡೆದರೂ ಸಹ ಜನರು ಗೌಡನ ಕಡೆ ಹೋಗುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿರಲಿಲ್ಲ (ಹುಬ್ಬಹ- ೩೦). ೩. ಸಾಯು : ವಯಸ್ಸು ಹೊಂದು : ಅವಳಿಗಾದರೂ ವಯಸ್ಸು ಬಹಳಾಗಿದೆ. ಯಾವಾಗ ಲಾಗಹೊಡೆಯುವುದೋ ಏನೋ ಎಂಬುದು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ (ಒಡಲಾಸೆ. ೦೮).

[ದೇ.ತೆ ತೆಲು. ಲಾಗು./ಸಂ. ಲಂಘನ]

ಲಾಗು₂, ಲಾಗ್ಯ, ಲಾಘ (ನಾ). ೧. ರಭಸ; ತೀವ್ರತೆ : ಕುಸುಮಾಂಗಳಂ ಲಾಗಿಸಿಂ ತಿರಿವ ಪಸುಗೂಸುಗಳ್ . . . ದಾರಿಯುಂ ತೋಜ್ಯೆ (ಪಾಪಂಪ. ೩-೩೦) ; ತನಿಗಿಡಿಯ ದಳ್ಳುರಿಯ ನಾಲಿಗೆ . . . ಕಡುಲಾಗಿನಲಿ ಲಂಘಿಸಿ ಚುಂಬಿಸಿದುದುವಿ ಲಲಿತನಂದನವ (ಕಾಪ್ರಾ. ೫೮-೩೬) ; ಸರಳ ಹಿಡಿವುದ ಬಿಡುವ ಆಗುವ ಶರಂಗಿಗುಪವಿಸಲಿದು (ಶಾಕಾಂ- ೩೫-೩೬). ೨. ಚಳಕ; ಕೌಶಲ; ಚಾತುರ್ಯ : ಲಾಗಿಂದ ಕಲ್ಲುಕೋಳಿಯು ಹಾ ಕೂಗೀತು (ಶಾಂಸಂ. ೩೦) ; ನಮ್ಮ ಲಾಗಿನ ಧುರವ ಶಾನಿಮ ದಿಟ್ಟಸಿಯೋ ಪಾರ್ಥ (ಕಾಪ್ರಾಕ್ಕೃ. ೯-೧೭) ; ಮಂಗನೆ ಕೈಲ್ಲೆ ಲಜನೆ ಲಾಗಮು ರಾಗಂ ಬೇಱಿವರ (ಕೀಕವಿಪ್ರ. ೩ ೨೫-೦೬). ೩. ಆಧಿಕ್ಯ : ಅತಿಶಯತೆ : ಹೆಚ್ಚಳ : ಬೇಗದಲಿ ವರಸಿದ್ದಿಯ ಲಾಗಿನಲಿ ಶಂಭುವನು ಮೆಚ್ಚಿಸುತ (ಸಂವಕ ೯-೨) : ಇವನ . . . ಕಪಿಪಾರಿಗಳಿಂದ್ಯ ಬೆಸಮ್ಮನ ವರದ ರಾಗಿದಲಿ (ಶಾಕಾಂ ೨೭-೦೪). ೪. ಹಗುರ; ಸರಳ; ಸುಲಭ : ಈ ಪ್ರತಿಮೆಯು ನಿಮಗೆ ಲಾಗಲ್ಲಾಯಿಂದು (ಒಡಲಾಸೆ. ೭೩) ; ಬೆಲೆಯು ಹೇಳಿನಗೆ ಲಾಗಾಗಿ ಹೊಂಗೊಡುವೆನೇಳೆಂಬುದಿನೆಂದನು (ಕಾಗಾ- ೦೦-೩) ; ಲಾಗಿಂದಲಿ ಗುರುಗುಹೇಶ್ವರನಾಗಳೆನ್ನನು ಸುಖಿಮೊಡೆ ನುಡಿದಾಗಿಸಾಧಿಯು ಪೇಳ್ದೆನು (ಕ್ರಶಂಲಿ- ೦-೯). ೫. ಗುರಿ ; ಲಕ್ಷ್ಯ; ಧ್ಯೇಯ: ಜಾಪ್ಪೇರಿ : ಆತುವ ಆಟ ತಪ್ಪಿ . . . ಮತ್ತೆ ಆ ಲಾಗು ಬಿಂದಿತ್ತಣಿ ದಿವ್ಯು ನಿನಮಜನಗಳನೆ ಹೇಳುವುದುಂಟೇ (ತೋಆಪ್ರ- ೮೮-೩೦) ; ಭವಭವಂಗಳಲಿ ತೋರಿ ಬಳಲುವ ಜೀವಭಾವದೊಳಿವುದಾವುದು ಲಾಗು ಮೂಢ ಒಳಕೆಗಾವಂಜುವೆ (ಶಾಪ್ರಾ- ೩-೦೦). **ಲಾಗ್ಯ** : ೬. ತ್ವರೆ; ತೀವ್ರತೆ : ಪಾಯವಾವನು ಲಾಗದಲಿ ಕಳದಾಚೆಗೆ . . . ಸನ್ನೆ ಮಾಡುತ ಕೈಗಳಿಂದಾ ಹುಬ್ಬುಗಳ (ಶಪ್ರ- ೧೦-೨೬). ೭. ಮೋಸ : ಕಪಟ ; ವಂಚನೆ (?) : ಎನ್ನ ಒಡಲ ಹೊರದೆನೆಂದು ಹೋದ ಪಾವಿನಲ್ಲಿ ಓಗರವಾಕ್ಕುವ ಲಾಗಿನ ಶೀಲವಂತರ ವಂನದ ಭೇದವ ನೀವೆ ಬಲ್ಲಿರಿ (ಕಾಲಾಕ- ೦೪೬). **ಲಾಘ** : ೨. ಡೊಂಬ ಗಣಮನೇರುತಾನೆ ಆವನು ಕಯ ಮುರಿದು ಲಾಘ ತಪ್ಪಿ (ಶಾಂಸಂ. ೯). **ಲಾಗುವೇಗ. ಲಾಗುಚೇಗೆ** = ಅತಿಶಯವಾದ ಕೈಚಳಕ, ಕೌಶಲ : ಕರ್ಣನ ಲಾಗುವೇಗವನೇನವೆಂಬೆನು ಜಾವತಂತ್ರದಲಿ (ಕುಪ್ರ- ೫೬-೬೯); ಅನಲಾಂಬಕ ಪರಿಸದಲಿ ಘನ ಲಾಗುವೇಗದಿ ಜೋಡಿಸಿ ನಂದಿವಾಹನವೇಱುವನಾಹವಕೆ (ತೋಆಪ್ರ- ೩೭-೩೬); ಪೊಯ್ಯೆ ಕಾಳಮಚ್ಚುದಿ ಪೋರನವಿಂದೆ ಪೊಯ್ದ ನರಮುಂ ಸರಿವೋದವು ಲಾಗುಚೇಗದೊಳ್ (ಅಪಪ್ರ- ೦೧-೩೦). [< ಸಂ. ಲಾಘವ]

ಲಾಗು₃ (ನಾ). ೧. ಹೊಂದಿಕೆ; ಸೇರುವಿಕೆ; ಲಗತ್ತು : ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ನೇಮಗಳು ಕೆಲವು ಜನರಿಗೆ ಲಾಗು ಇರುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಕೆಲವರಿಗೆ ಲಾಗು ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಕ ಸಂಪಾಸ್ಫೂ- ೬೪ ಕ್ರಮ್ಮಾಪ); ಇದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಕಾಯದೆ ಲಾಗೂ ಆಗಾದಲ್ಲಾ (ರಕ್ಷಶ್ಯ- ೦೨೦). ೨. (ಆಲಂ) ಹೊಡೆತ; ತಾಡನೆ: ಹಗಲಿರುಳೆನ್ನದೆ ಹೊಡೆಮುವ ಜಡಿಮಳೆ ಬಡಿಕೊಂಡ್ಯಿಂಬಿನ ಲಾಗುಗಳು (ಕಪ್ರ- ೨೦-೩). [< ಲಗಾವ್-/ಹಾಕಾ. ಲಾಗೂ]

ಲಾಗುಕಾಱ (ನಾ). ಚತುರ : ಭೇದದ ಗುರು ಜೋದ್ಧದ ಶಿಷ್ಯ ಇಂತೀ ಲಾಗುಕಾಱರನೊಲ್ಲ ಅತುರವೈರಿ ಪುರೇಶ್ವರಾ (ಕಗಸಾ- ೪- ೪೨೨-೦೨೯೯); ಪೆಗೆದಬ್ಬ ಗರುಡಿಯು ಲಾಗುಕಾಱನ ರಥವ ಮುಱುದನು (ಕುಪ್ರಾಕ್ಕೃ.ಕ- ೫೦. ೨೬೦). [ಲಾಗು₃ + – ಕಾಱ]

ಲಾಗುವಡು ' ಲಾಗವಡು ' ನೋ.

ಲಾಗುವಾಡು ' ಲಾಗವಡು ' ನೋ.

ಲಾಗುಳ ' ಲಾಕುಲ ' ನೋ.

ಲಾಗೊತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖಿಗೊಳಿಸು : ತೊಡಗಿಸು ; ನಿಯೋಜಿಸು : ಅಡಿಯಪಾರ್ಕೆದಯ್ದೆ ಹಕ್ಕೆಯಿಕ್ಕೆಯನಱಿವ ಗಿಡುಗನಂ ಲಾಗೊತ್ತಿ ಸುಗೆಯಂಟಿಂ ಸಿಲುಕೆ . . . ತೋಱಿದರು ಬೇಂಟೆಯಂ (ಅಪಾಲಿ- ೨೬-೦೬). [ಲಾಗು₃ + ಒತ್ತು₂]

ಲಾಗೋಡು 'ಲಾಗವಡು' ನೋ.

ಲಾಘ 'ಲಾಗು₂' ನೋ.

ಲಾಘವ (ನಾ). ೧. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವುದು : ಪುಟ್ಟದಾಗಿರುವುದು. ೨. ಹಗುರವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಲಘುತ್ವ : "ಲಾಘವವದು ಲಘುತ್ವ" (ಪಚ್ಚಕೋ- ೦೦೫-೨೯); ಹಿಂದಿನ ಕಾವ್ಯಗೌರವಗಳಿಗೆ ಲೋಪಗಳುಂಟಾಗಿ, ಎಲ್ಲವರ್ಲಿಯೂ ಲಾಘವ ಹೆಡೆಯೆತ್ತಿದೆ (ಅಗಹೋಪ್ರ- VII, ಪುಟ್ಟಪ್ಪ). ೩. ಕೀಳುತನ: ಕ್ಷುದ್ರತೆ ; ಸಣ್ಣತನ : ಲಾಘವದಿಂದಿರುವುದು ರಣಧೀರನಿಗೆ ಸಜನೆಯಾಗದೆ. ಅವನು ಅವರಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಕರಿಸಿದ (ಪಂಚಕ. ೦೦೩). ೪. ಕೀಳಾಡುವು; ಕ್ಷುಲ್ಲಕವಾದುದು; ಹೀನವಾದುದು : ಕೈಕೆ ಬೇಡಿ ಧರೆಯುಂ ತೃಣದಿಂ ಲಾಘವಮನೆ ಬಗೆದೀಗುಂ ರಾಘವನೌದಾರ್ಯಶಂಗನಾಯದುದುಂಟೇ (ಪಂಲಾಪ್ರ- ೬-೦೦೯); ಕಾಮಧೇನುವನ್ನೆ ಮನದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಉಷ್ಟ್ರೈಶ್ವರ್ಯವನ್ನೆ ಲಾಘವದೊಳಿರಿಸಿ ದೇವಗಜವನ್ನೆ ಕೀರ್ತಿಮೊಸು ಬೆರಸಿಕೊಂಡು (ಪಗಾಂ- ೦-೨). ೫. ಸೌಲಭ್ಯ; ಅನುಕೂಲ. ೬. ವೇಗ; ತ್ವರಿತತೆ; ಶೀಘ್ರತೆ. ೭. ಕೌಶಲ; ಚಳಕ; ಪಟುತ್ವ : ಚಮರ್ಪಾಣಿ ಲಾಘವ ಪಂಥಪಾಡುಗಳನಜಿದು ಬಿನ್ನಾಣದಿಂ ಗಾಯಗಾಯಿಯರು (ಕ್ಷತ್ರಾ- ೫೨-೩); ಲಾಘವದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಟುತರದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಥನಮದಲ್ಲಿ ಭೀಮನೆ ಸರಿ ದಾರು ಇಲ್ಲ (ಜಾಕ್ಷ- ೦೩-೩); ಕತ್ತಿ ಗುರಾಣಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆಮಕೊಂಡು ಲಾಘವ, ಸೌಷ್ಠವ, ಸೊಗಸು, ಸ್ಥೈರ್ಯ, ಪಿಡಿತ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದರು (ಪಕ್ಷಾ- ೨೬). [ಸಂ.]

ಲಾಘವದೋಷ (ನಾ). [ಛಂದ] ಲಘುವಲ್ಲದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಲಘುವನ್ನು ಬಳಸುವ ಒಂದು ದೋಷ : ಆಗಳುಂ ಗುರುಗಳಲ್ಲದ ತಾಣದೊಳಂ ಗುರುವೊಮ್ಮೆಗದಿಂ ಬಗೆಗೆ ಗೌರವದೋಷಮಿದೆಂಬುದುಂ ಬೇಗವಾ

ಲಘುಗಳೆಲ್ಲದ ಪಾಣಡೊಳಂ ಲಘುವಾಗಮತ್ರಮದೆ ವಂಬುಗೆ ಲಾಘವ ದೋಷಮಂ (ಕಬ್ಬಿ. ೦-೦೫). [ಸಂ.]

ಲಾಳಿಸು, ' ಲಾಗಿಸು, ' ನೋ.

ಲಾಳಿಸು, (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೀರುಮಾಡು ; ಕಡೆಗಣಿಸು : ವೀಲೋತ್ಪಲದ ದಳವ ಲಾಳಿಸುವ ಸುಂದರಾಂಬಕದ . . . ಸೊಬಗಿ (ಗುಪಾಣಿ. ೦೩-೧೨).

[< ಲಾಘವ + -ಇಸು,]

ಲಾಚಾರ್ ' ಲಾಚಾರು ' ನೋ.

ಲಾಚಾರಿ ' ಲಾಚಾರು ' ನೋ.

ಲಾಚಾರು. ನಾಚಾರ್ಲು. ಲಾಚಾರ್, ಲಾಚಾರಿ (ಗು). ೧. ಸತ್ತ್ವಹೀನವಾದ: ದುರ್ಬಲವಾದ : ಈ ಲಾಚಾರು ಪೈರಿನಿಂದ ಏನು ಬೆಳೆ ಸಿಕ್ಕೀತು? (ಸಂಕ್ಷಿ). (ನಾ). ೨. ಅಸಹಾಯಕವಾದುದು : ಬಲಹೀನವಾದುದು : ತಪ್ಪ ಜೋರು ಇಲಾಜು ಯೇನೂ ನಡಯದೆ ಲಾಚಾರಾಗಿ . . . ತಿರುಗುತ್ತ ಇದ್ದಲ್ಲಿ (ಚಾಕಂಪ್ರ. ೫೪); ಕುರ್ತನುಗುರು ಬೆದಿದ್ದ ಕಣ್ಣಿನ ಗಾಯದ ಬೆಯಿಂದ . . ಹುಲಿಯ, ಲಾಚಾರಾಗಿದ್ದರೂ . . . ಬೇಟೆಯಾಡಿ (ಕುಡಿ. ೫೬). **ಲಾಚಾರ್** : ಪಿ. ನಿಶ್ಶಕ್ತ ; ಬಲಹೀನನಾದವನು ; ಈಗ ತಿನ್ನುವುದು ಕುಡಿಯುವುದು ಎಲ್ಲಾ ದುಬ್ಬು ಲಾಚಾರ್‌ಆಗಿದ್ದಾರೆ (ಪಟ್ಟಿ. ೩೨). **ಲಾಚಾರ್** : ಪಿ. ಹುಡುಗ ಯಾಕೋ ಲಾಚಾರ್ ಆಗಿದ್ದಂಗೆ ಕಾಣ್ತಾನೆ (ಅಂಚಾ. ೦೭೩). **ಲಾಚಾರಿ** : ೧. ತುಂದಾ ಲಾಚಾರಿ ಮನುಷ್ಯ. (ಹಂಪಾ. ೦೦೭). ೨. ಅಸಹಾಯಕತೆ ; ದುರ್ಬಲತೆ : ಈ ಕೊಲೆಗಾರದೆ ಲಾಚಾರಿಯಿಂದ . . . ಇತ್ಯಬ್ಬಾದ ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ಬಾರದೆ . . . ರೈತರ ಮನೆಮಾರು ಲೂಟಿ ಮಾಡಿ ದೊಡ್ಡ ಹಾನುಷ್ಯ ಇದ್ದನು (ಚಾಕಂಪ್ರ. ೫೪).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಲಚಾರ್, ಲಾಚಾರ್]

ಲಾಜ, (ನಾ). ೧. ನೆನೆಸಿದ ಅಕ್ಕಿ. ೨. ಅಕ್ಷತೆ :'ಲಾಜಾರೋಪ' ಪರಾ. ೩. ಹುರಿದು ಅರಳಿಸಿದ ಕಾಳು ; ಬತ್ತದ ಅರಳು ; ಅವಲು : "ಅರಳು ಲಾಜಾಪ್ಯೆಯಕ್ಕು" (ಶುಂಗಣಿ. ೦೦೦-೬); ತಪ್ಪಾಯಃಕುಟಾಪಪತಿತ ರಾಜಃಪೊಜದಂತೆ . . . ಸಿದಿಲ್ಲ (ಆಆಪ್ರ. ೦೦-೩೩೬) ; ಪುಷ್ಪಗಳಂ ಕೊಡಿವ ರಾಜಗಳಂ ಭುಜಬಲಾಗಿ (ಕಾಗಂಪ್ರ. ೩೩೫-೦೩). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಲಾಕ್ಷಾವೃಕ್ಷಃ—ಲಾಜ, ಕೋಶ ಮಾವ್ಯ" (ಓಪಂ. ೦೫೭). **ಲಾಜಾವರುಷ**=ಅರಳನ್ನು ಸೂಸುವಿಕೆ : ಅರಳಿನ ಮಳೆ : ವೀರ ಭೂಮಿಗೆ ಸುರಿವ ಲಾಜಾವರುಷದಂತಿರೆ ಮುಸುಕ್ಕುಗಳಿಸದವು (ಕುಮ್ಮಾ.೪-೦೯). **ಲಾಜಾವರ್ಷ**=ಲಾಜಾವರುಷ : ಪೌರಜನದ ಸೂಸುವ ಲಾಜಾವರ್ಷಮುಮಂ ಕುಸುಮವರ್ಷಮುಮನಾಂತುಕೊಳುತ್ತ (ಆಂತ್ರ. ೪-೨೫ ಪ).

[ಸಂ.]

ಲಾಜ, (ನಾ). ತಕ್ಷಣ; ವೇಗ; ಒಂದು ಕ್ಷಣ : ಒಂದೇ ಒಂದು ಲಾಜ ದಾರಿ ತಪ್ಪಿ ಹೋಗಿದ್ದುವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬಳು ಹೆಗಲು ಮಡಿದಳು (ಕೃಮು. ೨೦೭); ಎಲ್ಲ ಲಾಜದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ (ಸಂಗಮೇ. ೦೬೭). [?]

ಲಾಜಕ (ನಾ).=ಲಾಜ, ೨: ತಳಿವ ಲಾಜಕಮೆತ್ತುವ ಪುಷ್ಪಮಾಲೆ ವೀಡುವ ನವಮಾತುಳುಂಗಫಲಮೆಂಬವಚ್ಚುತನೊಲ್ದು ತಂದಿದಂ (ಜಾಪ. ೬-೨).

[ಸಂ.]

ಲಾಜಾಂಜಲಿ, ಲಾಜಾಂಜಳಿ (ನಾ). ೧. ಬತ್ತದ ಅರಳಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಬೊಗಸೆ. ೨. = ಲಾಜ, ೨ : ಲತಾಂಗಿಯರ್ಪೂಸುವ ಕುಸುಮ ಮಿಶ್ರಲಾಜಾಂಜಲಿಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೮೩); ಬಬಿಯಂ ಪುರೋಹಿತಾದೇಶದಿಂ ಹೋಮಾಗ್ನಿಯಂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಂಗೈದು ಲಾಜಾಂಜಲಿಯನಿತ್ತಿ ಬಂದೊಂದ ಪಸೆಯೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಂ (ಹಂಪ್ರಪು. ೬-೭೬ ಪ). **ಲಾಜಾಂಜಳಿ** : ೧. ದಿಕ್ಪಕಿಯರು ಸೂಸುವ ಲಾಜಾಂಜಳಿ[ಪಾಣಿ. ಲಿ] ನಿಚಯಮೆನಿಸುವ ಮದಂರಿಕರಶೀಕರಮುಮಂ (ಆಂತ್ರ. ೦೬-೧೫) ; ಸೂಸುವ ಲಾಜಾಂಜಲಿಗಳ ಸೇನೆಯ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥದೊದವಿನಿಂ (ಕರ್ಣಪ. ೬-೪೨). [ಸಂ.]

ಲಾಜಾಂಜಳಿ ' ಲಾಜಾಂಜಲಿ ' ನೋ.

ಲಾಜಾಕ್ಷತೆ (ನಾ).=ಲಾಜ, ೨ : ಬಟ್ಟಲು ವೀಳ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟ ಲಾಜಾಕ್ಷತೆ ಪುಟ್ಟು ಕದಳಿ ಬೆಲ್ಲ ಕತ್ತುರಿಗಳಿಂದ ಕೃಷ್ಣರಾಯನ ಮುಂದಿಟ್ಟು ಸಮರ್ಪಿಸಿ (ಹರಿಂಪ್ರ. ೪-೪೨-೪). [ಸಂ. ಲಾಜಾಕ್ಷತಾ]

ಲಾಜಾರೋಪ (ನಾ). ಅಕ್ಷತೆಯನ್ನು ಎರಚುವುದು. — ಸೂಸುವುದು : ಸಭೆಯಲ್ಲಿದ್ದವರೆಲ್ಲರೂ ದೊರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಲಾಜಾರೋಪ ಮಾಡಿ ತಮ್ಮ ಸಂತೋಷವನ್ನೂ ಶುಭಾಶಯವನ್ನೂ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು (ಕ್ಷತ್ರಕೃ. ೧೧೯).

[ಸಂ.]

ಲಾಜಾಹುತಿ (ನಾ). ಅರಳಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಹೋಮ ; ಅಗ್ನಿಗೆ ಅರಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದು : ಪುರೋಹಿತರು ವಧುಗಳಿಗೆ ಈ ಅರ್ಥ ಬರುವ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಸಿ ಅಗ್ನಿಗೆ ಲಾಜಾಹುತಿಯನ್ನು ಮೂರಾವರ್ತಿ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಚಾಕಂಪ್ರ. ೦೦೨). ' ಲಾಜಾಹೋಮ ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಲಾಜಾಹೋಮ (ನಾ). ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವಿಧಿ ; ವಧೂವರರು ಇಬ್ಬರೂ ಬೊಗಸೆಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಅರಳುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಗೆ ಹೋಮ ಮಾಡುವುದು : ಲಾಜಾಹೋಮಂ ರಾಜಸೂಯ ಜಲರುಹವತ್ರನೇತ್ರ . . . ಉದ್ಭಟರಾಜನ ಬಲದಿಂದೆಡಕ್ಕೆ ಬಂದಳ್ಳುದಿಂ (ಕಾಕ್ಕಿ. ೬-೬೭) ; ಹಾರುವಮುಚ್ಚರಿಸುವ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಅಮನು ವಧುವನ್ನು ಕೈಹಿಡಿದ. ಲಾಜಾಹೋಮವಾಯಿತು (ಉದು. ೦೬೩).

[ಸಂ.]

ಲಾಡು (ನಾ).=ಲಾಜ, ೨ : ರಾಜಸಾಂಧಭಾಷೆಯ ಜಿನರಾಜನಿಗಾ ಜಿನೇಂದುವಸೂನು ಮಾಡೆ (ಕ್ಷಾಪ್ರ. ೬-೭೬). [<ಸಂ. ರಾಜ]

ಲಾಜೆ (ನಾ).=ಲಾಜ, ೩ : "ಅರಳಾಗಿ ಪುರಿದ ಧಾನ್ಯೋತ್ಕರಮಂತವೆ ಲಾಜೆ" (ಪಕ್ಕಿಲೇ. ೫೫-೦೦) ; ಒಡೆಯೊಳ್ ಲಾಜೆಯನ್ಗಿಕುಂಡದೊಳ್ ಸುರಿದು (ಸಂಚಿಹೊ. ೬-೭೫ ಪ); ಅರಲ ಸರಂಗಳಂ ಸವೆದ ಲಾಜೆಯನೆಣೆಯೊಳಾಯ್ದ . . . ವೀರ್ಯರದೇನೆಶಿದಿರ್ದರೊ ಮಂಟವಾಗ್ರದೊಳ್ (ಜಾಪ್ರ. ೬-೭). [ಸಂ. ಲಾಜಾ]

ಲಾಟ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ನಾಡು ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಯ ಜನರ ಹೆಸರು; ೨ ಈಗಿನ ಗುಜರಾತು ರಾಜ್ಯ : ಇದು ಲಾಟಬಲಂ (ಆಂತ್ರ. ೦೬-೧೩೫) ; ಲಾಟ ಭೋಟಕ ಗೌಳ ಪ್ರಭೃತಿ . . . ಸಕಲದೇಶಾಧೀಶಸಮುದಯಸ್ಮೇತಶತ ಸೇತುಮಹಾಸಿಂಧುಪ್ರವಾಹ ಪರಾಕು (ಹರಿವಂ. ೬-೦೫) ; ಸುಲಕ್ಷಿತದಂತಕ್ಷತಂಗಳಿಂ ಬಹು ದ್ರವಿಳವಳು . . . ಇವಳು ಲಾಟದೇಶದ ಸ್ತ್ರೀ (ಆಪುಣಿ. ೫೦೯). ೨. ಲಾಟದೇಶದ ಭಾಷೆ : "ಲಾಟಕೆ ಲಾಟಮದಾ ನುಡಿ ಲಾಟುಯ್ತು"(ಸಂಗಸಾ. ೫೦). ಪಿ. (ಬಟ್ಟೆ, ಆಭರಣ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು) ಹಳೆಯದಾದುದು ; ಹರಿದು ಹೋದುದು ; ಪಾಳಾದುದು. ೪. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು : ಕೊಂತಮಾರವು ಲಾಟ ಡೊಕ್ಕರ. . . . ತುಳಿಲ ವಿಂದಾಣದಲಿ ಹರಿ ಕಾದಿ ಬಳಲಿಸಿದ (ಜಾಕೃಣ. ೨೨-೬೬). [ಸಂ.]

ಲಾಟಕ (ನಾ). ೧. ಲಾಟದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. ೨. = ಲಾಟು ೪: ಕೊಂತಮಾರಿಯು ಲಾಟಕಾ ಕೋದಂತೆ ಉತ್ತರ ಡೊಕ್ಕರವು ನೆಜ್ ಕೊಂತ ಮಾರವು ಲಾಟ ಡೊಕ್ಕರ . . . ತುಳಿಲ ವಿಂದಾಣದಲಿ ಹರಿ ಕಾದಿ ಬಳಲಿಸಿದ (ಜಾಕೃಣ. ೨೨-೬೬). [ಸಂ.]

ಲಾಟನೆ 'ಲಾದರ' ನೋ.

ಲಾಟರಿ (ನಾ). "ಹಣ ಕೊಟ್ಟು ಪಡೆದ 'ಟಿಕೆಟ್ಟು' ಚೀಟಿಗಳ ಮೂಲಕ, ಕೆಲವರಿಗೆ ಕೇವಲ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಬಹುಮಾನ ದೊರೆಯುವಂತೆ

ಏರ್ಪಡಿಸಿದ ಅದೃಷ್ಟದ ಆಯ್ಕೆ" (Lottery. ೧೯೫೦): ಯಾವನೋ ಬಾರಿಯಲ್ಲಿ ಲಾಟರಿಯಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ . . . ನಾನೂ ಒಂದಾಣೆ ಹಾಕಿದೆ· ಎರಡು ಪೆರ್ಸೆಂಟೇಜ್ ಬಂತು (೧೯೫೦. ೯) ; ಮಧುಪೆಯೆಂಬುದು ಒಂದು ಲಾಟರಿ ಎಂದು ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ (೧೯೬೫. ೨೨).

[← ಇಂ. Lottery]

ಲಾಟರಿಹೊಡೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಅದೃಷ್ಟಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಜಯ ದೊರಕು; ಲಾಟರಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಮಾನವು ಬರು : ಅವಗೆ ಲಾಟರಿಹೊಡೆದು ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ಲಕ್ಷಾಧಿಪತಿಯಾದನು (೧೯೫೨). [ಲಾಟರಿ + ಹೊಡೆ$_1$ (< ಹೊಡೆ$_1$)]

ಲಾಟರಿಹೊಡೆ$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧· (ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದೆ) ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಅಲೆ.–ತಿರುಗು : ಎರಡುವರ್ಷಕಾಲ ಉದ್ಯೋಗವಿಲ್ಲದೆ ಲಾಟರಿಹೊಡೆದು ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮಕ್ಕೆ ಆತ ಧುಮುಕಿದಂದಿನಿಂದ . . . ಅವನನ್ನು ಒಲ್ಲೆ (೧೯೫೦. ೦೯). ೨. ತೊಳಲಾಡು ; ಬವಣೆಪಡು : ಅವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ನನ್ನ ಕಣ್ಣು ಮುಂದೆ ಅವಳು ಬೂಟಿಕ್ಕಿಸಿದೆ ಲಾಟರಿಯೊಡೆಯುವುದನ್ನು ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ (೧೯೫೦. ೬೬). [ಲಾಟರಿ (P← ಇಂ. Loiter) + ಹೊಡೆ$_1$ (< ಹೊಡೆ$_1$)]

ಲಾಟಾನು ' ಲಾಂದರ ' ನೋ.

ಲಾಟಿ (ನಾ)· [ಕಾವ್ಯಮಿಮಾ] ವೈದರ್ಭ, ಗೌಡಿ, ಪಾಂಚಾಲಿ ಹಾಗೂ ಲಾಟಿ ಎಂಬ ಕಾವ್ಯದ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ 'ಲಾಟ'ಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ರೀತಿಗಳು ಐದೆಂದೂ . . ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (೯೫೦. ೨೨೦). [ಸಂ. ಲಾಟೀ]

ಲಾಟೀನು ' ಲಾಂದರ ' ನೋ.

ಲಾಟು (ನಾ). ಜನ ಅಥವಾ ವಸ್ತುಗಳ ತಂಡ.—ಮೊತ್ತ : ಮಿನುಹ್ಯಾಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿ ? ಲಾಟು(Lot)ಗೆ ಹೇಗೆ? (೧೯೫೨. ೬೦).

ಲಾಟುಲಾಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಮಾರ್ಕೆಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ತರಕಾರಿ ಲಾಟುಲಾಟಾಗಿ ಬಂದು ಬಿದ್ದಿವೆ (೧೯೫). [← ಇಂ. Lot]

ಲಾಠಿ, ಲಾತಿ (ನಾ)· ಬಡಿಗೆ; ದೊಣ್ಣೆ ; ದಂಡ : ನಿನಗೆ ಲಾಠಿ ತಿರುವಲು ಬರುತ್ತದೆಯೊ? (೧೯೫೦. ೬೬); ಕೋವಿ ಲಾಠಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಪೋಲೀಸ್ ಪಡೆ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಬಂತು (೧೯೫೦. ೦೨೦) ; ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ಕೈಯಲ್ಲೂ ಒಂದೊಂದು ಲಾಠಿ (ಸಾಂಕ್ರ. ೪). **ಲಾತಿ** : ಬ್ರಿಟಿಶರ ಲಾತಿಪ್ರಹಾರಗಳು ಅವರನ್ನು ವಂಚಿಸದಾಯಿತು (ಸಾಂಕ್ರ. III. ೦೬೬).

ಲಾಠೀಚಾರ್ಜ್ = ಲಾಠಿಪೆಲ್ಲ : ಮಾಖಂಡರ ಬಂಧನ . . . ಲಾಠೀಚಾರ್ಜು ಗೋಳೀಬಾರ್ . . . ಘಾಸೀ . . . ಫೋರ ಫೋರ ಶಿಕ್ಷೆಗಳು (ಆಗ್ಮ. ೯). [< ಪ್ರಾ. ಲಟ್ಠ./ಹಿಂ. ಮರಾ. ಲಾಠೀ]

ಲಾಠಿಪೆಲ್ಲ (ನಾ)· ದೊಣ್ಣೆ ಬೀಸಿ ಗುಂಪನ್ನು ಚದುರಿಸುವುದು : ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮೇಲೆಯೂ ಲಾಠಿಪೆಲ್ಲಗಳಾಗಪಟ್ಟಿದವು (೧೯೧೯. ೫೬).

[ಲಾಠಿ + ಪೆಲ್ಲ$_4$ (< ಪಲ್ಟಾ)]

ಲಾಡ$_1$ ' ಲಾಳ$_3$ ' ನೋ.

ಲಾಡ$_2$ ' ನಾಲ್ಕ$_1$ ' ನೋ.

ಲಾಡಿ$_1$ ' ಲಾಳಿ$_1$ ' ನೋ.

ಲಾಡಿ$_2$ (ನಾ)· ಲಾಟದೇಕದವನು : ಆಖಿಡ್ಕೈಶ್ವರ್ಯದಿಂದೊಪ್ಪಿದ ಗುಜರಾತಿಯರು ಕಾಯತರು ಗೋಸಾವಿಯರು ಲಾಡಿಯರು (ಕೌಂಶಾ. ೦೬೬-೦).

[< ಲಾಡ$_1$]

ಲಾಡಿ$_3$ (ನಾ)· ೧. ನೀಳಪಟ್ಟಿ ; ಕಸೆ ; ದಾರ : "ಲಾಡಿ—ಚಲ್ಲಣದ ಕಚ" (೧೯೬೯. ೨೪೧) : ಈ ಪರಾಯಿಗಳಿಗೆ ಕಾಣಿಸಾವ ತೆರವು ಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ . . . ಇದನ್ನು ಬಿನ್ನವ ಸಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಲಾಡಿಯಿಂದ ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ (ಕೃಚಾ. I· ೪೫೬). ೨. ಹಗ್ಗ ; ಹುರಿ : ಲಾಡಿಯ ಲಗಾಮನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದ ಅವರ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಪವಿತ್ರದ ಉಂಗುರಗಳು ಹೊಳೆದುಂಬಿದ್ದವು (೧೯೫೦. ೦) : ಅವನ್ನು ಕೊಡಲೆ ಲಾಡಿಗಳ ಮೂಲಕ ಮೋಟರನ್ನು ಜೋಡಿಸುವಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹುವರು (ಜಾಂಕ್ರ. I· ೧೦೩). ೩. ತೆಳುವಾಗಿ ಉದ್ದಕ್ಕೆ ಲಾಡಿಯಾಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು; ಕರುಳಿನ ಹುಳು : - "ಲಾಡಿಯಂತಿರುವ (ಕರುಂನಲ್ಲಿಯ ಜಂತು) : ಲಾಡಿಜಂತು" (Cestoid. ೨೦೧೭) ; ಲಾಡಿಹುಳುಗಳ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ದೇಹವು ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗಿ ಲಾಡಿಯಂತೆ ಉದ್ದವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಜ್ಞಾ. ೦೩೩).

[← ಹಿಂ. ನಾಡಾ; ಮರಾ. ನಾಡಾ· ನಾಡೀ. / ಪ್ರಾ· ಣಾಡಿ·/ಸಂ. ನಾಡೀ]

ಲಾಡು (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಭಕ್ಷ್ಯ; ಲಡ್ಡು : ವಡೆ ಅತಿರಸ ಲಾಡು ಸೇವೆಗೆ ಪರಮಾನ್ನ (ಕಂದ್ರಾ. ೬) : ಶಿವು . . . ಲಾಡು ಸಮಾರಾಧನೆಗೆ ಒಂದು ದಿನವಾದರೂ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲ (೧೯೫೨. ೦೦೩): ಬಿರೋಟಿ, ಲಾಡು, ಮತ್ತೊಂದು ಸಿಹಿ ದಮ್ಮೌಟು (ಸಂಗಾ. ೬೯). [← ಹಿಂ. ಲಾಡೂ· ಲಡ್ಡೂ ; ಮರಾ. ಲಾಡು·/ತಮಿ. ರಾಟು. /ಸಂ. ಲಡ್ಡು]

ಲಾತ ' ಲತ್ತೆ ' ನೋ.

ಲಾತಕೋಲು (ನಾ)· ಏಟು ಕೊಡುವ ಕೋಲು ; ಬಡಿಗೋಲು : ಮೇಲೆ ಮಿಳ್ಳುವಿನ ದಾಡೆಯಂ ಕೀಳುತಂ ಲಾತಕೋಲಂತೆ ತಿರುವುವ ಮಹಾಮೇರುಮಂದರ ಸುಕೀಲಕಂಗಳ ಕಂತುಕಕ್ರೀಡೆಯಾಡುವ . . . ಓರ್ವಂ (೧೯೬೪. ೯-೩-೨೪): ಏರಿಯ ಮಿಳ್ಳುವಿನ ದಾಡೆಗಳನಲುಗಿಸಿ ಕಳ್ಳು ಧರದಿಂದ ಲಾತಕೋಲಂತೆ ತಿರುಗಿಮನೊರ್ವನುರು ಮೇರು ಮಂದರಾದ್ರಿಗಳ ಪೊಡಚೆಂಡಾಡುವಂ ಸಂತತಂ ಮುದದೊಳು (೧೯೫೦. ೩-೦೭-೬).

[ಲಾತ (< ಲತ್ತೆ) + ಕೋಲು$_1$ (< ಕೋಲ್$_1$)]

ಲಾತಿ 'ಲಾಠಿ' ನೋ.

ಲಾತು 'ಲತ್ತೆ' ನೋ.

ಲಾಪ (ನಾ)· ಸಂಭಾಷಣೆ; ಆಲಾಪ ; ಈರೆದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಲಾಪಮಂ ಪರಮಯೋಗೀಂದ್ರನೊಡನಾರಂಭಿಸುತ್ತಿಂದ ಶಕ್ರ ನಗುತ (೧೯೫೨. ೬).

[ಸಂ.]

ಲಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಹೇಳು; ತಿಳಿಸು : ಒಲ್ಲಿದರುವಾಯವನು ಲಾಪಿಸುವನು (ದೇಪಾಂಖಿ· ೨-೨೫)· [ಲಾಪ + — ಇಸು]

ಲಾಭ (ನಾ)· ೧. ದೊರಕಿದುದು ; ಪ್ರಾಪ್ತಿ: "ಲಭ್, ಲಬ್ಧಿ . . . ಲಭಃ· ಲಾಭಃ, ಈ ೯ ಪದತಂ" (೧೯೫೯. ೦೩೦): ಲೋಭವೇಕೋ ಭಕ್ತಿಯ ರಾಭವ ಬಯಸುವಂಗೆ (೧೯೫. ೨೦೬)· ೨. (ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ) ಖರ್ಚು ಕಳೆದು ಬರುವ ಫಾಯಿದೆ.– ನಷ್ಟ : "ಉಬ್ಬಿದುದು – ಬಿಟ್ಟುದು . . . ಲಾಭವಾದುದು" (೧೯೮೨. ೫೦· ೦) : ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವಾಗ ಖರ್ಚೆಲ್ಲಾ ಕಳೆದು ಬಂ ಉಳಿಯುವ ಹಣವೇ ಲಾಭ (೧೯೫೦. ೦೯೮)· ಲಾಭವಿಲ್ಲದೆ ಸೆಟ್ಟು ಹಳ್ಳಿಗೆ ಹೋಗ (೧೯೫). ೩. ಪ್ರಯೋಜನ : ಈ ಸಂಸಾರವಲ್ಲಿ ವಿವಯದಿಂದ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ಲಾಭವಾಗುವುದು (೪೫೦೦೫. ೯-೭೬)· [ಸಂ.]

ಲಾಭಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ)· (ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ) ಖರ್ಚುಮಾಡಿದುದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಹಣವನ್ನು ಪಡೆ; ಆದಾಯವನ್ನು ಪಡೆ : ನುಂವರದಂತೆ ಧೈರ್ಯಂ ಬೆರಸು ಲಾಭಂಬೆತ್ತ ಪರಪಸಂತುತ್ತಾಹಂಬೆರಸು . . . ದೃಢಚಿತ್ತ ದಿಂದಿರ್ದ (೧೮೫೯೫. ೦-೦೫೫)· [ಲಾಭ + ಪೆಱು$_1$]

ಲಾಭಕ (ನಾ)· ೧. ನಫೆ; ಫಾಯಿದೆ· ೨. ಲಾಭವನ್ನು ಪಡೆದವನು; "ಲಭಕಃ, ಲಾಭಕಃ, ಲಭಮಾನಃ, ಈ ೩ ಪದವಂ" (೧೯೫೯. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಲಾಭಕರ (ಗು)· ೧· ಲಾಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ; ಲಾಭದಾಯಕವಾದ. (ನಾ). ೨· ಪ್ರಯೋಜನಕಾರಿಯಾದುದು : ವೈಯಕ್ತಿಕವಾಗಿಯೂ ತನಗೂ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಮಗಳಿಗೂ ಲಾಭಕರವಾಗಿರುವಾಗ· ಎರೆ ನುಂಗಿ

ಗಾಳಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಮೀನನ್ನು ದಡಕ್ಕೆಳೆಯದೆ ಬಿಡುವಷ್ಟು ಎಗ್ಗಾಗಿರಲಿಲ್ಲ ಅವನು (ಶಂಕು. ೭೭೦). [ಸಂ.]

ಲಾಭಗವಳಗೆ (ನಾ). (ವೀಳೆಯದೆಲೆಯ ಕಟ್ಟುಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಪೇಱಂಗೆ ಲಾಭಗವಳಗೆ ಯೆಣ್ಬುನೂಱಿಲೆಯುಮಂ ತಲೆವೇಱಿಗೆ ಲಾಭಗವಳಗೆಯುಂ ವಾಲ್ಗೂಱೆಯುಮಂ . . . ಸಾಸಿವರ್ಬಬ್ಬಾರ್ (ಪಾ. XVIII. ೧೯೨-೪೮ : ೨೧೮೬).

[ಲಾಭ + ಕವಳಗೈ]

ಲಾಭದಾಯಕ (ಗು). ೧. ಲಾಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಲಾಭಕರವಾದುದು : ತರಕಾರಿ ಬೆಳೆಯುವುದು ಮೋಹದ ಅತ್ಯಕಸುಬು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಲಾಭದಾಯಕವೂ ಆಗಿದೆ (ಅಮಾಶಾ. ೨೨೬) ; ಬಂದ ಹಣ ಲಾಭದಾಯಕವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. (ಕುಪ್ರ. ೨೯೯). [ಸಂ.]

ಲಾಭಬಡಕ. ಲಾಭಬುಡುಕ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಲಾಭವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವವನು : ಲಾಭಬಡಕರಿಗೆಽಮಂ ಒಳ್ಳೆಯ ಸುವರ್ಣಸಂಧಿ ಬಂದೊದಗಿತು (ಕಾಬಾರಾ. ೧೫೨). **ಲಾಭಬುಡುಕ** : ಕೆಲವರು ಲಾಭಬುಡುಕ ಕಂಟ್ರಾಕ್ಟರುಗಳಿಂದಲೂ, ದಲ್ಲಾಳಿಗಳಿಂದಲೂ . . . ಹೇರಳವಾಗಿ ಹಣವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ (ಕಂಪಶಂ. ೧೧೬).

[ಲಾಭ + – ಬಡಕ್ಕೆ (< – ಬಡಿಕ್ಕೆ)]

ಲಾಭಬುಡುಕ 'ಲಾಭಬಡಕ' ನೋ.

ಲಾಭಸೆರೆ (ನಾ). (?) : ಗೇಣಿದಾರರು ಗೇಣಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ತರಕಾರಿ, ತರಪಡಿ, ತಳರಾಸಿ, ಮೇಲ್ಕೊಳಗ, ಲಾಭಸೆರೆ ಮುಂತಾದ ಮರ್ಯಾದೆಗಳನ್ನೂ ಭೂಮಾಲೀಕರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಹಂಪಶಂ. ೧೦).

[ಲಾಭ + ಸೆರೆ]

ಲಾಭಾಂತರಾಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಅಂತರಾಯವಂಚಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಲಾಭವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕೆಂದಿದ್ದರೂ ಅದು ಸಿಗದಂತೆ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಪ್ರಕೃತಿ : ಲಾಭಾಂತರಾಯ : ಲಾಭವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಬಯಕೆ ಇದ್ದರೂ ಸಿಗದಿರುವುದು (ಕ್ಷತ್ರ. ೪೭೬). 'ಅಂತರಾಯಪಂಚಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಲಾಮ 'ಲಾಮಾ' ನೋ.

ಲಾಮಂಚಿ, ಲಾಮಚಿ, ಲಾಮಚ್ಚ, ಲಾಮಚ್ಚೆ, ಲಾಮಜ್ಜ, ಲಾಮಜ್ಜೆ, ಲಾವಂಚ, ಲಾವಂಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಬೇರುಳ್ಳ ಹುಲ್ಲು ; ಬಾಳದ ಬೇರು : "ಬಾಳಮಾ ಹ್ಯುಬೇರಮೆನಲು ಲಾಮಂಚಮಕ್ಕುಂ" (ಪುಂಗಾಂ. ೩೯-೨೯) ; ಪೊಸ ಲಾಮಂಚದ ತೆಂ[ಕೇ]ರ್ಗಳಲಂಪಿಂ ಸಸಿವಸಿವೇದಿಕೆಗಳ ಕಮುಹೂಪಿಂ (ಶಾಕ್ಷಶ. ೩-೦೪); ಕುಂಚಿ ಸತ್ಯನಳ ದಂಡಿಗೆ ಚಮರಿಗಳು ಲಾವಂಜ ದಿಜ್ಜಣ ದಾಲವಟ್ಟ ಕಾಂಚನ ಸೌಮ್ಯ ಸಗ್ಗಳೆ ಗಿಂಡಿವಣ್ಗಳು ಚಂಚಿಲಾಕ್ಷಿಯೊಳ್ಪಿದರು (ಕೋಚಪ. ೨೯-೯). ಲಾಮಂಚಿ : "ಜತ್ತಕ್ಕೆ ಚತ್ತಂ – ಲಾಮಜ್ಜ – ಲಾಮಚ್ಚ, ಲಾವಂಚಿ" (ಪಾಪ. ೨೮೨ ಕ್ರಿಯೋ) ; ಲಾಮಚಿವ ನೆರಕೆ ಗಜಪುಷ್ಪಗಳ ಹೊದಕೆ ಪಚ್ಚೆಗಪ್ಪರವಳೆಗಳ ಕಂಬಿಮಾರ್ವ ಮುಡಿವಾಳ ಗಟ್ಟು (ಕಬ್ಬಾ. ೯-೮) ; ಲಾವಂಚವ ಮುಡಿವಾಳ ಪಚ್ಚೆಯ ಚಾಮರಂಗಳು (ಶಾಕ್ಷಶ. ೦೯-೩೩). ಲಾಮಚ್ಚೆ : "ಲಾಮಚ್ಚೆ [ಪಾಣಾಂ. ಪುಂಚಿ] ದಿರವೆ ಕೊಳವೇರೆನಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಕ್ಕ. ೨೦). ಲಾಮಚ್ಚ : "ಕಾಕ್ತಿಕಾ – ಲಾಮಚ್ಚ. ಒ(ವೊ)ಗರು (ಚು)ಪಣ್ಣಾ" (ಓಪಧಿ. ೨೯). ಲಾಮಜ್ಜ : "ಶ್ವೇತವಾಲುಕಂ – ಲಾಮಜ್ಜ" (ಓಪಾ. ೦೭೦). ಲಾಮಜ್ಜೆ : "ಜಟ್ಟಕಾ ಪಥಂ – ಲಾಮಜ್ಜೆ" (ಓಪಧಿ. ೦೪). ಲಾವಂಚಿ : ಕಂಪಿನ ಮೊಲ್ಲೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಪದ್ಮ ಲಾವಂಚಿ ತಂಪೆನಂತಿರ್ದರಲ್ಲಿಸ್ಸ (ಕಡಿ. ೧೭-೨೩) ; ಯಾವ ಲಾವಂಚಿದ ಬೀಸಣಗೆ . . . ತಂಪಿದಿದೀತು ? (ಪಾಂಪ್ರ. ೩೫. ೦೧೦).

ಲಾವಂಚಿ : ಕಬ್ಬು - ನಸೇ. ಲಾವಂಚಿ. ಕಾಶಿ (ಕಬ್ಬಕ್ಕ. ೨೩೯).

[< ಪ್ರಾ. ಲಾವುಂಜಯು. ಲಾವಂಜ. / ಸಂ. ಲಾಮಜ್ಜಕ]

ಲಾಮಚಿ 'ಲಾಮಂಚಿ' ನೋ.

ಲಾಮಚ್ಚ 'ಲಾಮಂಚಿ' ನೋ.

ಲಾಮಚ್ಚೆ 'ಲಾಮಂಚಿ' ನೋ.

ಲಾಮಜ್ಜ 'ಲಾಮಂಚಿ' ನೋ.

ಲಾಮಜ್ಜಕ (ನಾ). = ಲಾವಂಚಿ : "ಉಶೀರಂ, ಅಭಯಂ . . . ಲಮಜ್ಜಕಂ. ಲಭು. ಲಯಂ. ಅವದಾಹಂ, ಇಷ್ಟಕಾಪಥಂ–೧೧ . . . ಲಾವಂಚಿದ ಹೆಸರು" (ಕರ್ನಾಂ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಲಾವಜ್ಜೆ 'ಲಾಮಂಚಿ' ನೋ.

ಲಾಮಾ. ಲಾಮ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಧರ್ಮಗುರು : ಬೌದ್ಧಧರ್ಮದ ಮುಖ್ಯಆಚಾರ್ಯನಾದ ಲಾಮಾ ಎಂಬುವನು ಇರುತ್ತಾನೆ (ಕುಬಾಪ್ರ. ೪-೨೯). ಲಾಮ : ನುತಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಗುರುಗಳು 'ಲಾಮ' ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಮಹಾಲಾಮನು ಬುದ್ಧನ ಅವತಾರವೆಂದು . . . ಭಾವಿಸೋಣವಾಗಿದೆ (ಕೂಗೋಗ. ೦೨೦).

[← ನೇಪಾಳಿ. ಲಾಮಾ ; ಟಿಬೆಟಿಯನ್. ಬ್ಲಾಮ]

ಲಾಮಾಪಂಥ (ನಾ). ಬೌದ್ಧರ ಒಂದು ಪಂಥ,–ವಂಗಡ : ಪದ್ಮ ಸಂಭವ ತಾಂತ್ರಿಕಬೌದ್ಧಮತದ ಆಚಾರ್ಯನಾಗಿದ್ದು . . . ಲಾಮಾ ಪಂಥವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ (ಕಾಚ. ೨೫೬). [ಲಾಮಾ + ಪಂಥ]

ಲಾಯ (ನಾ). ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ ; ಅಶ್ವಶಾಲೆ ; ತಬೇಲಿ : "ಲಾಯಃ–ಕುದುರೆಯ ಮನೆ" (ಶಾಶ್ಯ. ೦೩೩) ; ಲಾಯದ ಅತ್ತ ನೀರನೊಡಗೂಡಿತ್ತು (ಮುರಾಶ. ೩೭) ; ಲಾಯದೊಳಗುತ್ಸವದ ತೇಜಿಯನಾಯ್ದು ಹೂಡಿದ ರಥಿ (ಪಣ. ೯-೨೪) ; ಒಬ್ಬನು ಕುದುರೆ ಗಳನ್ನು ಲಾಯದಲ್ಲಿ ತಂದು ಕಟ್ಟಿದನು (ಮುಬಾಕಾ. ೦೦); ಅರಸನ ಕುದುರೆ ಲಾಯದಲ್ಲೇ ಮುಪ್ಪಾಯಿತು (ಗಾಡ).

[? ./ ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ತೆಲು. ಲಾಯ]

ಲಾಯಃಪ್ 'ಲಾಯಕ್ಕು' ನೋ.

ಲಾಯಕು 'ಲಾಯಕ್ಕು' ನೋ.

ಲಾಯಕ್ಕು, ಲಾಯಃಪ್, ಲಾಯಕು, ಲಾಯಕಿ, ಲಾಯಕ್ಕಿ (ನಾ). ೧. ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ಆರ್ಹವಾದುದು : ಒಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ಸುದ್ದಿಗಳು ಹುಟ್ಟುವುದು ಲಾಯಕ್ಕು (ತಮಾಜ. ೨). ೨. ಯೋಗ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ ; ಆರ್ಯನಾದವನು: ಶ್ರೀಧರನು . . . ಆ ಹುಡುಗಿಗೆ ಸುತರಾಂ ಲಾಯಕ್ಕೆಲ್ಲ (ತಪಾ. ೦೦೯) ; ಹೇಣಾ ಹೊರೋಕೆ ನೀನು ಲಾಯಕ್ಕು (ಅಪ್ರಭು. ೭೩) ; ನೇಮಕೆ ಲಾಯಕ್ಕು ಆಗಿದ್ದೀ (ರಾಂಚಿ. ೨೯೨). **ಲಾಯಃಪ್** : ೧. ಮರಿಕತ್ತೆ 'ಲಾಯಃಪಾಗಿಲ್ಲ. ಕುಂಟುತ್ತದೆ (ಕಾಃಹೊ. ೩೨೦). **ಲಾಯಕು** : ೧. ಎತ್ತುಗಳು ಗಿತ್ತರಾಸಿ ಆಗಿ ಗಾಡಿ ಎಳೆಯುವ ಲಾಯಕು ಅಲ್ಲ (ಕಾತೀಪ್ರ. ೩೯). **ಲಾಯಮಿ** : ೧. ಸಾಗುವಳಿ ಲಾಯಕ್ಕು ಭೂಮಿ (ಕೂಪಾಶ. ೩೪) ; ತಮಿಳು. ತೆಲುಗು ಸೀನೇಮಾನೇ ಅವರಿಗೆ ಲಾಯಮಿ (ಪಪ್ರಸಂಪ. ೩೩). ೨. ಚಿಕ್ಕಪಟ್ಟ ಕಳವು ಮೊದ್ದಮೆಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ವಿಚಾರಿಸಲು ಲಾಯಕ್ಕಾಗಿರುತ್ತಾನೆ (ಗ್ರಾಪೊಕ. ೭೦). **ಲಾಯಮ್ಮಿ** : ೧. ಕೇವಲ ಗುಮಾಸ್ತರ ವರ್ಗದವನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಲಾಯಮ್ಮಾದ ಶಿಕ್ಷೆ (ವಿಚಾಗತ. ೦೬೩) ; ಇವು ಆದ್ಯಂತ ಪಸಂದಾಗಿದೆ. ಲಾಯಮ್ಮಾಗಿ ಬಳಕ್ಕದೆ. ಎಂದು ಏಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು (ಪುಚರು. ೨೫೬). [←ಅರ. ಲಾಇಕ್ ; ಹಿಂ. ಲಾಯಕ್ ; ಮರಾ. ಲಾಯಕ್, ಲಾಯಖ್]

ಲಾಯಕಿ 'ಲಾಯಕ್ಕು' ನೋ.

ಲಾಯಮ್ಮಿ 'ಲಾಯಕ್ಕು' ನೋ.

ಲಾಯಗುದುರೆ (ನಾ). ಲಾಯದಲ್ಲಿರುವ ಕುದುರೆ : ಮತ್ತ್ರಗಜ ಮದವೇಱಿ ಕಂಧವ ಕಿತ್ತುದುಪ್ಪರಿಗೆಯ ಮುಱಿದುದಾ ಲಾಯಗುದುರೆಗಳಾತುಳ್ದಿದುದು (ಹರ್ಷಾ. ೨೨-೬೩). [ಲಾಯ + ಕುದುರೆ]

ಲಾಯರ್ 'ಲಾಯರು' ನೋ.

ಲಾಯರಿ (ನಾ). ವಕೀಲವೃತ್ತಿ ; ವಕಾಲತ್ತು : ಈ ಸಲದ ಲಾಯರಿ ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಅವನು ಕುಳಿತಿದ್ದ (ಪ್ರಾ). [< ಲಾಯರು]

ಲಾಯರಿಕೆ (ನಾ). ವಕೀಲನಾಗಿರುವಿಕೆ ; ವಕೀಲವೃತ್ತಿ : ಸೀತಾರಾಮು ಮೋಡಲು ಗಡುಸಾಗಿದ್ದರೂ ಸ್ವಭಾವ ಮಾತ್ರ ಬಹಳ ಮೃದು . . . ಅದರಿಂದಲೇ ಇರಬೇಕು ಲಾಯರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಹೆಸರು ಬಾರಲಿಲ್ಲ (ಆಡುಮ. ೬೬). [ಲಾಯರು + – ಇಕೆ]

ಲಾಯರು, ಲಾಯರ್ (ನಾ). ನ್ಯಾಯವಾದಿ ; ವಕೀಲ : ಮೃದುಸ್ವಭಾವದ ಜನರು ಲಾಯರುಗಳಾದರೆ ಕಕ್ಷಿಗಾರರಿಗೆ ಕೈಲಾಸವೇ ಗತಿ ! (ಆಡುಮ. ೬೬). ಲಾಯರ್ : ಈಗ ಮೈಸೂರಿಗೆ ಬಂದು ಲಾಯರ್ ಆಗಿರಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಆಡುಮ. ೬೬). [←ಇಂ. Lawyer]

ಲಾಯವಳ್ಳ (ನಾ). ಲಾಯದ ಸೇವಕ : ಈ ಲಾಯಧಿಂ ಮಿಟ್ಟಿ ಬಂದತ್ತರೇ ಕೊರ್ಗೊಂಡಗಂ ಭೋಯನುತೆ ಪೆಱಗೆ ಸಾರ್ತರ್ಪಿನಂ ಲಾಯವಳ್ಳರ್ (ಪಾಕ್ಕಗೊಪ. ೫೦-೬೯). [ಲಾಯ + – ವಳ್ಳ.(< – ವಳ್ಳ)]

ಲಾಯಿ (ನಾ). ವರಸೆ (?) : ಕಾಯದಲಿ ಸಲಿ ಚೊಕ್ಕಯದಲು ಪಾಯಕರ ದಂಡೆಯಲಿ ಲಗುಡೆಯ ಲಾಯಿಯೊಳಗೆ ನವಾಯಿ ಬಿನ್ನಾಣದಲಿ ಬೇಸಱದ ಸ್ಥಾಯಿಯಲಿ ಸಂಚರಿಯಲೀಯದಳ್ಳಾಯಿಯಲಿ ಬಂಧದ ವಿನೋದದಲಾಯತನವನೞಿಪಿಹನೆ ಮಜ್ಜನ ರಾಯ ಕೇಳೆಂದ (ಭಾಮಾ. ೬೮೬. ೯-೩೬). [?]

ಲಾರಣಾ (ನಾ). (?) : ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಲೂಟಿಮಾಡಿ ಭರತವ್ಷ ಕುದುರೆ ಹೈಕೆ ಕಲವು ತಮ್ಮ ಕಡೆ ಲಾರಣಾ ಬರಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿಯಿದ್ದ ಪಟ್ಟಜನೆಲ್ಲಾ ಹೆಗೆದು ಕಡತನಾಳು ಕೆಲಾಳು ದೋರೆ ಮೇಲೆ ಯಿಳಿಸಿದರು (ಕೃದಪ. ೬೯). [?]

ಲಾರಿ (ನಾ). ಸಾಮಾನು, ಸರಂಜಾಮುಗಳನ್ನು ಸಾಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೋಟಾರು ವಾಹನ : ಲಾರಿಯಲಿ ಇದನು ಸಾಗಿಸಿ ಇಳಿಸಿ ಬಾಗಿಲಲಿ ಹಣ ಸಂದಿತೆಂದು ತೆರೆದನು ಸಂತುಷ್ಟಿಯಲಿ (ಬೀಚಮು. ೬೯-೦೩); ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಲಾರಿ ಬಂದು ನಿಂತಿತು (ಕೃಬಿಪ. ೫೮) : ಘಾಟಿಯ ದಾರಿಯ ಲಾರಿಯ ನಡಸುವುದು (ಪಂಧ್ರಪ್ರ. ೦೦೮-೨೯). [←ಇಂ. lorry]

ಲಾಲ್ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ಕೆಂಬಣ್ಣ . ೨. ಕಂದುಬಣ್ಣದ ಮೈ ಹಾಗೂ ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಎದೆ ಇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಚಿಕ್ಕ ಹಕ್ಕಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೂಗುಬ್ಬಿಗಳ ಸಾಲಿಗೆ ಸೇರುವ "ಲಾಲ್" ನವ್ಮಲ್ಲಿ ಅತಿ ಪ್ರಿಯವಾದ ಹಕ್ಕಿ (ಪಾಂಪ್ರ. III. ೦೪೩).

ಲಾಲ್‌ತರಣಾರಿ = ಮಾಂಸ : ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಬೇಕಾದುದು ಲಾಲ್‌ತರಣಾರಿ (ಪಜ್ಯೋ. ೨೨೨). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ.ಲಾಲ್]

ಲಾಲ್‌ತಿಗಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿಗಡೆ ; ಕೆಂಪು ತಿಗಡೆ : ''ಸರಳಾ, ಶ್ರಿಪುಟಾ . . . ಭೇದಿಯಾಗುವ ಲಾಲ್‌ತಿಗಡೆ'' (ಕಪ್ರಾಲೆ. ೦೪೬).

[ಲಾಲ್ + ತಿಗಡೆ]

ಲಾಲ್‌ಬಾಗ್, ಲಾಲಬಾಗು (ನಾ). ಉದ್ಯಾನವನ ; ತೋಟ : "ಆಕ್ಸ್‌ಫರ್ಡ್, ಉದ್ಯಾನಂ . . . ಅರಸುಗಳಿಂದ ಹಾತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಊರು ಹೊರಗಣ ತೋಟ, ಲಾಲ್‌ಬಾಗ್" (ಕಪ್ರಾಲೆ. ೦೦೦) ; ಲಾಲ್‌ಬಾಗಿನಿಂದ ದವಲತ್ತುಬಾಗು . . . ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿಸಿದರು (ಪಾಪೋಕ್ರ. ೪೨). ಲಾಲಬಾಗು : ಸರ್ವಮಾನ್ಯಮಂ ಪಡದು ಒರಿಯ ಕೆಱೆಯ ಕೆಳಗೆ ಲಾಲಬಾಗಿನ ಹರಿನೀರ್ಗೆ ಬಟ್ಟೆಡೆ ತೋಂಟ (ಶಾಇಇ. IX-i. ೫೬೭-೬೪ ; ೧೨೦೦) ; 'ಚಿಕ್ಕಲಾಲ್‌ಬಾಗ್' ಎಂದು ಯಾರು ಹೆರಿಟ್ಟರೋ, ಏಕೆ ಇಟ್ಟರೋ ತಿಳಿಯದು. ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆಲ್ಲ ಹಮ್ಮೆಯ ಉದ್ಯಾನವಾದ ಲಾಲ್‌ಬಾಗಿಗೂ ಇದಕ್ಕೂ ಒಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಹೋಲಿಕೆಯಿಲ್ಲ (ಜ್ಞಾಚೋ. ೪೦). [ಲಾಲ್ + ಬಾಗ್]

ಲಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಳತೆ : "ಸಜ್ಜರಸ – ಲಾಲಿ" (ಲಪಂ. ೦೬೦). [ಸಂ. ಲಾಲಾ]

ಲಾಲಂಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ (?) : ಒಂದೆದಿವಸಂ ದ್ರಾಹ್ಮಣರ ಪುತ್ರರೊಳಗೆ ಬಸವಂ ಸಂತೋಷದಿಂದೆ ಲಾಲಂಕಿಯಾಡಲು ಪೊಮ್ ಭ್ರಾಂತನುಂ ಮುಕ್ಕೊರ್ವನುಂ ಬಾವಿಯೊಳು ನೂಂಕಿಯಿಂತು ಕೆಡಪುವರೆ ಬಸವರಸನೇ ಎಂದಮ್ಮುನಿವನ ಮೇಲಿಳ್ಕಲು (ಕ್ರಮಚ. ೬-೭೭). [?]

ಲಾಲಂಗಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ ; ರಾಗಾಲಾಪನೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : ಗಮಕಂ ಗಾರವಂಬಡೆಯೆ ಗಹಗಹಿಕೆಗೊಂದಂಗೊಂಡಿ ಚಡಂ ಬಾಹಟಂ ಲಾಲಂಗಿ ತನ್ನೆವನೆ ನಿಸ್ಸರಡೆ ರಂಗರಕ್ಕೆ ಬೇಗವಣಕಿತು . . . ಕಮ್ಮನೆ ಪೆಸರಂ ಬಿಡಂಗುವಡೆಯೆ ಪಾಡುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಶಾಅಚಕ್ಕ. ೦೬-೭೮ ಪ). [?]

ಲಾಲಣೆ (ನಾ). (?) : ನೂಕಿದರೆಳ್ಳಾಗೆ ಪಾಲ ಮಣಿಯೊಳ್ ಪರಿಸಾ ಮೇಲುಂ ವಿಷಮಾಗಳಿದ್ದಡೆ ಮೂಲದೊಳುಂ ದ್ವಿಗುಣಗಾಣ್ ಅದನಂ ಮತ್ತಾ ಪಾಲಿಂ ಮೂಱಿನು ಕೂಡಿಸು ಲಾಲಣೆಯೊಳ್ಗುಣಿಸೆ ಔವಮಣೆಯೊಳ್ಪರಿಸಾ (ಜಾಕ್ಕ. ೭೮-೩). [?]

ಲಾಲಣೆ (ನಾ)..೧. ಆಕ್ಷೇಪಣೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು; ಮುದ್ದಾಡುವುದು; ಮುದ್ದಾಟ : ಬಾಲಕನ ಲೀಲೆಯಂ ಕಂಡು ಓಗ್ಗುವಳೊಮ್ಮೆ ಲಾಲನೆಗಳ್ಗೆಂದಳಲ್ದು ಮಱುಗುವಳೊಮ್ಮೆ (ಕೃಪಾಭಾ. ೨೮-೦೯), ಪಾಲನೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಲಾಲನೆಗೆ ಕಿಮಿಯೇ ? (ಗದ). ೨. (ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕಾಡಿಮ್ಮೆಗಳ) ಗುಂಪು (?): ಕಂಡ ಮೃಗ ಮೈದೋಯದಿಕ್ಕೆಯ ಹಿಂಡು ಹೊಳಿವ ಹುಲಿಯ ಮೇಕೆಯ ಮಿಂಡವಂದಿಯ ಲಾವಣಗೆಯ ಲುಲಾಯ ಲಾಲನೆಯ ತೊಂಡುಮೊಲನ ತೊಡಂಕು ನವಿಲಿನ ಖಂಡೆಯದ ವೊಳನೆಡಪದ ಪಿಡ್ಡದ ಹಿಂಡುಗಳ ತೋಱಿಸುಮೆನು (ಶಾಚಾ. ೦೬-೦೬). [ಸಂ. ಲಾಲನ]

ಲಾಲಬಂದಿ ' ನಾಲಬಂದಿ' ನೋ.

ಲಾಲಬಾಗು ' ಲಾಲ್‌ಬಾಗ್' ನೋ.

ಲಾಲಸ (ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾದ ಆಸೆ—ಬಯಕೆ : "ಲಾಲಸಾ, ಮಹಾನ್ಲಗಿ —ಹೆಚ್ಚಾದ ಅಪೇಕ್ಷೆಗೆ ಹೆಸರು" (ಕಿಷ್ಕಾ. ೬೬. ೬೬) ; ಮಾತುಗಳ್ ಮಿಸುನ ರಾಗೋನ್ಮಾದಮಂ ಬೀಱ್ ಬಾಹುಗಳಾಲಿಂಗನಲಾಲಸಂಗಳನೆ ಧೈರ್ಯಂಗೆಟ್ಟು ಮೇಜ್ಞಾಯ್ತ್ ಬೇಱ್ಪೆಗೆ ಪೌಲಸ್ತ್ಯನುಮೊತ್ತುಗೊಟ್ಟನೆಲಾಱಂದರ್ಪಕಂ ದಂಡಿಸಂ (ಪಂಚಾಚಾ. ೯-೦೨೮). ೨. ಅತಿಯಾದ ಆಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು : "ಲೋಲುಭಂ, ಲೋಲುಪಂ, ಲೋಲಂ, ಲಾಲಸಂ, ಲಂಪಟಂ–ಈ ೫ ಅಳವುವಂ" (ಹೂಶಾಬು. ೫೮-೦೧೬) ; ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ ದರ್ಶನಲಾಲಸರ್. . . ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡರ್ (ಕಾಪಾಕ್ಕ. ೦೬-೬) ; ಅತ್ಯಲ್ಪ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಜನ ಅತಿಧನಿಕರಾಗಿ ಭೋಗಭಾಗ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಲಾಲಸರಾಗಿರುವುದು ಅನ್ಯಾಯ (ಪಜ್ಯೋ. ೨೦೬). [ಸಂ.]

ಲಾಲಸಕ (ನಾ) –ಲಾಲಸ ೨ : "ಲೋಲುಪನಭಿಲಾಷುಕನತಿಲಾಲಸಕಂ ಗೃಧ್ನು ಲಂಪಟಂ ಲುಬ್ಧನವಂ" (ಪಜ್ಞಾಕೋ. ೧೧-೬). [ಸಂ.]

ಲಾಲಸೆ (ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾಸೆ; ಉತ್ಕಟವಾದ ಇಚ್ಛೆ; ಔತ್ಸುಕ್ಯ : ಎಲ್ಲಿ ಸೌಂದರ್ಯವಿರುವುದೋ ಅಲ್ಲಿ ಲಾಲಸೆಯು ಸುತ್ತುವರೆದಿರುತ್ತದೆ (ಪಜ್ಞಾಂಕ. ೬೧೬); ನಮ್ಮ ಪ್ರೇಮವು ಶುದ್ಧ. . . ಅದರಲ್ಲಿ ಲಾಲಸೆ ಇಲ್ಲ (ಕ್ರಗಾಜ. ೦೧೦). ೨. ಗರ್ಭಿಣಿಯ ಆಸೆ.—ಬಯಕೆ : "ದೋಹಳಂ,

ದೌಹೃದಂ· ಶ್ರದ್ಧಾ· ಲಾಲಸಾ-ಈ ೪ ಬುಯಕೆ" (ತಂಜಾಮು· ೮೨-೧೮೪). [ಸಂ.]

ಲಾಲಾಂಬು (ನಾ)· ಜೊಲ್ಲು : ಕರಿಕರಭೀಕರಮದಜಲ ತುರಂಗಜಾರಾಂಬು ಸೇಕದಿಂದಬುದುಬಿರ್ದ ರಜಂ ನರೇಂದ್ರಚಾಮರಮರುದ್ವಿಷತಿಯಿಂ ತೆರಳ್ದು ತೂಳ್ದತ್ತು (ಅಭಿ· ೦೦-೩೬)· [ಸಂ.]

ಲಾಲಾಗ್ರಂಥಿ (ನಾ)· ಜೊಲ್ಲು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಗ್ರಂಥಿ.–ಕೋಶ : ಪಚನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಿಣ್ವಗಳನ್ನು· ಲಾಲಾಗ್ರಂಥಿಗಳು . . . ಸ್ರವಿಸುತ್ತವೆ (ಕೀಬಿಪ. ೨೯). [ಸಂ.]

ಲಾಲಾಜಲ, ಲಾಲಾಜಳ, ಲಾಳಾಜಳ (ನಾ)·=ಲಾಲಾಂಬು : ಖರೀಸ ಸ್ಖಲನಭೀಮಭುಳಲಾಲಾಜಲಮುಗುತಿರೆ ಕುರಗರತ್ನಮಿಸೆದತ್ಕಾಗಳ್ (ಗಾದಂಪೂ·೧೫೨); ಮೋಹವಲ್ಲರಿ ಪಸರಿಸಿ ಸರ್ವಿದುದು ನುತರ ಲಾಲಾಜಲದಿಂ (ತಂಡಾಪು· ೩-೦೩೯); ಗಜಗಳ ಮದಧಾರಾಜಲದ ಮತ್ತು ಕುದುರೆಗಳ ಲಾಲಾಜಲದ ಪ್ರವಾಹವು . . . ಅನವರತವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಕಬಿಂ· ೧೩). **ಲಾಲಾಜಳ** : ಗಜಮದಧಾರಾಜಳದ ಪಯಂಗಳ ಲಾಲಾಜಳದ ಪೊನಲ್ (ಪ್ರ· VII, ೫೧೨· ೦೦೦-೦೩; ೧೨೨). **ಲಾಳಾಜಳ**: ಘಟ್ಟಿಸಿದ ಈಟಿ ಘಟ್ಟಣೆಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟಗೊಡೆದ ತಾಳುಗೆಗಳ ರುಧಿರಜಲದೊಳ್ ಬೆರಸಿ ಪದಗೆಂಪನಾಳ್ದ ಜಾತ್ಯಶ್ವದ ಲಾಳಾಜಳದೊಳಂ (ತಂಕಣಾ. ೦೦-೭೦ ೪); ಹಯರಾಳಾಜಳಮುಂ ಮದೇಭಪದಮೂತ್ರಾ ಸಾರಮುಂ. . . ಪೊಟ್ಟಿಸಿ (ಕುಕೃತಿ. ೩-೧೩)· [ಸಂ.]

ಲಾಲಾಜಳೆ 'ಲಾಲಾಜಲ' ನೋ·

ಲಾಲಾಟ (ಗು)· ೧· ಹಣೆಯಲ್ಲಿರುವ : ಭವಲಾಲಾಟವಿಲೋಚನಾಗ್ನಿ ಶಿಖೆಯಿಂ ಬೆಂದಾ (ತಂಜಾ· ೭-೨೪)· (ನಾ)· ೨· ಹಣೆ: ನೊಸಲು· [ಸಂ.]

ಲಾಲಾಟಿಕ (ನಾ)· ೧· ಒಡೆಯನ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡಿಯೇ ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು· ೨· ಕೊಟ್ಟ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಲು ಅಸಮರ್ಥನಾದವನು : "ಲಾಲಾಟಿಕಃ. ಪ್ರಭೋರ್ಭಾವ ದರ್ಶೀ—ಅರಸಿನ ಶಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. ಕಾರ್ಯಾಕ್ಷಮಃ· ಕೆಲಸವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲಾರದ ಅಸಮರ್ಥನು — ೨ಕ್ಕೂ ಹೆಸರು" (ಶಿಷ್ಟಾಂ· ೭೭೩). [ಸಂ. ಲಾಲಾಟಿಕ]

ಲಾಲಾರಸ (ನಾ)·=ಲಾಲಾಂಬು : "ಜೊಲ್ಲು· ಲಾಲಾ(ರಸ)· ಉಗುಳು· ಬಾಯಿನೀರು" (Saliva· ೨೦೫೩). [ಸಂ.]

ಲಾಲಿ₁ (ನಾ)· ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮಲಗಿಸುವಾಗ ಹಾಡುವ ಹಾಡು; ಜೋಗುಳ : ಲಾಲಿ ಲಾಲಿ ರಂಗಯ್ಯಗೆ ಲಾಲಿ ಲಾಲಿ (ಶೋಂದ· ೩-೨೦೯ ಪ್ಪಂ); ಲಾಲಿ ವಿಸುನಿಯ ಜೊಂಟೆರ್ಸವೆ ಲಾಲಿ ಲಾಲಿಯೆಂದು ತೂಗಿದರಾಳಕನ್ನೆಯರು (ಪಚಪು· ೩೨-೦೦) ; ಜಗದಂಬೆ ತೊಡೆಯಲ್ಲಿ ಲಾಲಿ ಕೇಳುತ್ತ ಸೊಗವಿದ್ದೆಗೊಂಡವನು ಬರುವನೇ ಇತ್ತ ? (ಕಂತ್ರಿ· ೨೬-೦೩)· 'ಲಾಲಿಪದ' ಪರಾ. [ದೇ.ಕ ತಮಿ. ತೆಲು. ಲಾಲಿ]

ಲಾಲಿ₂ 'ಲಾಳಿ' ನೋ·

ಲಾಲಿತ· ಲಾಳಿತ (ಗು)· ೧· ಮಮತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಪ್ರೀತಿಯ : ಲಾಲಿತಾಸ್ಯವೆ ಮಮತೆ ತೊಳಗುವ ಲೋಲಲೋಚನವಲ್ಲಭಹುಕುಲಾಹಸಮೇಳವಾಗಿಹ ಗಿರಿವೆ ಮೆಜ್ದಳು ಶಂಕರಾಂಕವಲಿ (ಕ್ರಕುಲೀ. ೨-೦೦)· ೨· ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಪೋಷಿಸಿದ,–ರಕ್ಷಿಸಿದ,–ಸಾಕಿದ : ಲಾಲಿತೋತ್ತಮ ವಾಜಿಗಳು ತೊಂಬತ್ತುಸಾವಿರವೆ (ಪಚಪು· ೩-೦೬). (ನಾ)· ೩· ಒಲವು; ಪ್ರೀತಿ: ಅನುರಾಗ. ೪. ಆನಂದ; ಸಂತೋಷ: 'ಲಾಲಿಸು' ಹೋ· **ಲಾಳಿತ** : ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಸಾಕಿದುದು,–ಪೋಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು : ಲಾಳಿತವಾಗಿ ತನ್ನ ನಡೆಯಿಂ ನಡೆಗಲ್ಕೊಡದರ್ವ ಕೇಳಹಂಸಾಳಿಯ ಬೆನ್ನೊಳ್ಕೆದೆ ನಡೆಯಲ್ ಬಸಮಲ್ಲದೆ ನಿಂದು (ಪಗಾ· ೨-೮೬)· [ಸಂ.]

ಲಾಲಿತ್ಯ (ನಾ)· ೧· ಚೆಲುವು; ಸೌಂದರ್ಯ· ೨· ಮಾಧುರ್ಯ; ಇಂಪು : ಸರಸವದಶಯೊಡ್ಡಶಪಥಾಕರಣಮುಂತ ಲಾಲಿತ್ಯನಿಯಮಾಕ್ಷರ ಸುಲ್ಲಣಾಭಾವಮಾಗಿರೆ ರಚಿಸುವೆಂ ಕೃತಿಯ (ಪಗಾ· ೦-೦೪); ಸಂಗೀತವು . . . ಕೇವಲ ಲಾಲಿತ್ಯದೆಡೆಗೆ ವಾಲಿದಂತಿವೆ (ಪಾಡಿ· ೨೫೨)· ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಶಬ್ದಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶ್ಲೇಷ, ಲಾಲಿತ್ಯ . . . ಯೌಗಿಕೀ ಇವು ಏಳೂ 'ಶಬ್ದಗುಣಗಳು' (ಕೃಶಾ· ೨೩೨ ೦೩೫). [ಸಂ.]

ಲಾಲಿಪದ (ನಾ)·=ಲಾಲಿ₁ : ತಾಯಿಯ ಇಂಪಾದ ಲಾಲಿಪದವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾ ಮಗು ಮಲಗಿತು (ಪಾಪ)· [ಲಾಲಿ₁+ಪದ]

ಲಾಲಿಸು (ಕ್ರಿ)· ೧· ಅಕ್ಕರೆಯನ್ನು ತೋರಿಸು; ಮುದ್ದಾಡು : ಪರುಗಳ್ ಕಪ್ಪುರಮೃಗಂಗಳ್ . . . ಪ್ರಜೆಗಳುಂ ತಾವೆಲ್ಲರುಂ ತಮ್ಮಯಾ ಶಶುವಂ ಲಾಲಿಸಿದರ್ಪರೇ (ಕೀಬಿಪ. ೨೪)· ಪಳಿಕಿಸುತೆ ಕಂಪಿಸುತೆ ಬೀಳ್ಕೊಂಡನಕ್ಕಜಂ ಲಾಲಿಸುತ್ತಾಲಿಸುತೆ (ಪಚಪು· ೩-೪)· ಯಾವಾಗಲೂ ಅದನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡೇ ಇರುತಾ ಲಾಲಿಸುತಿದ್ದಳು (ಪಪಪುಣಾ· ೦೨೨). ೨· ಪೋಷಿಸಲ್ಪಡು; ಆರೈಕೆ ಹೊಂದು : ಅಂದಳವನೇರಿಕೊಂಡು ತಿರುಗಾಡುವದರಿಂದ ಆಯುಷ್ಯ ಹೆಚ್ಚಿ. . . ಈರ್ತಿಯಿಂದ ಲಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಬಹುಸಿದ್ಧಿಕರವಾಗಿರುವುದು (ಪಪಕ್ಕ· ೫೫). ೩. (ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು) ಕೇಳು; ಆಲಿಸು : ಆಲಿಸಿನ್ನ ಬನ್ನಪವ ಲಾಲಿಸಿನ್ನ ಬಿನ್ನಪವ (ಪುಪಾಡಿ· ೨· ೩೭-೫೦); ಒರೆಯೆ ಲಾಲಿಸಲೋದುತಿರ್ದುದು ಕರಣಿಸಂದೋಹ (ಶಿಷ್ಟಾಂ· ೧೪-೩೦); ದಯವಿಟ್ಟು ನನ್ನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಲಾಲಿಸು (ಅಪಾಗ· ೫೯). ೪. ಸಂತೋಷಿಸು : ಮಾದ್ಯದೆಯ ಗತಿಗೆ ಜಘನಗಳೆದ್ದಾಡಲು ನಗುತ ಕೇಡು ಲಾಲಿಪರ್ ಬಲ್ಲರೆ ಪದ್ಯ ಪದ ಕಾವ್ಯದರ್ಥವ ದೊದ್ದೆಗರೇಂ ಬಲ್ಲರ್ (ಪಗಾಣಾ· ೭೩)· [ಲಾಲನೆ+—ಇಸು]

ಲಾಲಿಹಾಡು (ನಾ)· = ಲಾಲಿ₁ : ತೆಲುಗರ ಜನಪದಸಾಹಿತ್ಯ ತುಂಬಿದ ಸಾಹಿತ್ಯವಾಗಿದೆ· ಲಾಲಿಹಾಡುಗಳು . . . ಸುಗ್ಗಿಯ ಹಾಡುಗಳು ಆಚಾರವಾಗಿವೆ (ಪಾಡಿ· ೨೦೩)· [ಲಾಲಿ₁+ಹಾಡು₂ (<ಪಾಡು₂)]

ಲಾಲೆ, ಲಾಳೆ (ನಾ)·=ಲಾಲಾಂಬು : "ಸ್ಯನಕಾ· ಸ್ಯಂದನೀ· ಲಾಲಾ-ಪಿ ಬಾಯಿಜೊಲ್ಲು" (ಶಿಷ್ಟಾಂ· ೦೮೮) ; "ಲಾಲಾ=ಜೊಲ್ಲು" (ಶಾಸ್ಕೃ· ೫೭೦)· **ಲಾಳಿ** : ಕೊರೆಪೊಡೆ ಬೆಟ್ಟುಗಳ್ ಬಿರಿವುವೆಣ್ಮುವ ಲಾಳೆಯು ಲೊಳೆಗಳ್ ಪೊಸ್ಪುರಿವುವು (ತಂಕಥಾ· ೪-೦೦೦)· ಸಿಂಬುಳ್· ಸಿಳ್ಕುಗಟ್ಟುಳ್ ಲೊಳೆ ಲಾಳೆ ಸರಸ್ಮೂತ್ರಜಳಂ (ಕುಕೃತಿ· ೦೩-೮೪)· [ಸಂ. ಲಾಲಾ]

ಲಾಲ್ಯ (ನಾ)· ಅಕ್ಕರೆ ; ಪ್ರೀತಿ : ಕುಲ್ಮವಾದ್ಯರ ಲಾಲ್ಯವನಳರ ತಾಲ್ಯ ವಕ್ಷವುವೂಲ್ಮವಮಸ್ಕಾಲ್ಯಮ ಕೈವಲ್ಯವೀ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯವೆನಲೆಸೆದು (ಪಚಪು· ೨೬-೩೩)· [ಸಂ.]

ಲಾವ (ಗು)· ೧· ಕತ್ತರಿಸುವ ; ತುಂಡುಮಾಡುವ· (ನಾ)· ೨· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಲಾವುಗೆ ; ಪುರಲೆ : "ಲಾವಃ. ಲಾವಿಗೆ ಹಕ್ಕಿ . . . ಸಿಮಿಮಿಪಕ್ಕಿ—ಈ ೧೩ ಶಬ್ದಗಳೂ ಪಕ್ಷಿಭೇದಗಳಿಗೆ ಬೇರೆಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಿಷ್ಟಾಂ· ೦೮೩); ಮಾರಾಳ ಲಾವ ಜಾತಕ ಬಕ ಖಂಜನ ದ್ರುಪದಿ ಘಟ ನಿಶಾಟನ ಪತ್ರಿತಂಕ ವರ್ತಕ ಕುರರೀಪ್ಲವಪ್ರಕರದಿಂದೆ ವಿರಾಜಿಸುಮಾನ್ನತಂ ಮನಂ (ಕಬಿಕ್ಕ· ೪-೬೨) ; ಪಿಳಿಪಿಳಿರ್' ಪಿಳಿಲೆಂದು ಲಾವಂಗಳುಬ್ಬಿದುವು (ಪಪು· ೪-೧೪). [ಸಂ.]

ಲಾವಂಚ 'ಲಾಮಂಚ' ನೋ·

ಲಾವಂಚಿ 'ಲಾಮಂಚ' ನೋ·

ಲಾವಕ (ನಾ)· ೧· ಕತ್ತರಿಸುವವನು; ಕಡಿಯುವವನು· ೨· ಬಾಡಿ ಹೇಳುವವನು; ಪಿಸುಣ: ಲಾವಕರ ನುಡಿಗೇಳಿ ನಡದರೆ ಭೂವಳಯ ದೇಕಾಧಿಪತ್ಯದ ಶಾವು ಕಡುವುದು (ಕಾಪ್ರಾ· ೬೨· ೨-೧೩); ಹೊನ್ನ ಭೃತ್ತರ ಮಹಾತ್ಮೆಯನಱಿಯದೀ ಲಾವಕರ ಮಾತಗೇಳಿ ತಗಸಿದ ಭೂರಿದುರ್ಧಾವ

ದುರವಸ್ಥೆಯ ನೋಡಲು (ಸಿಂಗಣ. ೨೨–೭೪) ; ರಾವಕರು ಬಿಜ್ಜಳನೊಳಿಂ ತೆಂದು ಪೇಳ್ದರು (ಕ್ರಮಜು. ೯–೩೬). ೩. ಕೆಡುಕ ; ದುಷ್ಟ : ಅರಸಿಗುಪ ಹತಿಯನೊದವಿಪದ ಲಾವಕ್ಕು ಕುಲಕೋಟಿಸಹಿತ ವಜ್ರವಲಯದೀ ಲಯವನೆಯ್ದುಯೆ ಜೀವಿಸುತ್ತಿಹನು (ಜಪಂತ. ೪–೬೩) : ಕೃಷ್ಣ . . . ಲಾವಕರ ತೊಲಗಿಸೋ (ಪೋಷಣ. ೨೨–೦) ; ಗಾವಿಲಗೆ ಭಾಗ್ಯವಾದೊಡೆ ಲಾವಕರಿಗೆ ರುಷ್ಟದುಷ್ಟದುರ್ಜನರ್ಗಲ್ಲದೆ ಭಾವಕರಿಂಗೊಲಿದೀವನೆ (ಪ್ರಭಾಲಿಂ. ೨೩೫). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ; ಲಾವುಗೆ: "ಕಾರಂಡವ ಲಾವಕ ಜೀವಂಜೀವಕ ಶಾರಿಕಾದಿಗಳ್ ವಿಹಗಜಾತಿಯಕ್ಕುಂ" (ಪಟ್ಟಿಕೋ. ೧೩–೨೦) ; ಹಾರಿದ ಗವ್ವುದು ಲಾವಕ ಗುಬ್ಬಿ ಸಾಳುವ (ಕಬ್ಬಣಾ.೬–೩೭). ೫. ಹಾವನ್ನು ಒಡಿದು ಅಡಿಸುವವನು: ಹಾವಾಡಿಗ: "ಪಾವಡಿಗ" (ಪಟ್ಟಿಪ. ೬. ೨, ೩೮). [ಸಂ.]

ಲಾವಕು ? (ನಾ). (?): ಸುಕವಿಪಿಕನಿಕರಪೀತ ಪಹಕಾರನಿವಸಂ ನಿಜ ವಿಪಯಧಿಪಾಸಿ ಲತಾನರ್ತ್ಯಕೀನರ್ತ್ಯನವಿನೋದಲಾವಕುಂ ಕುನಾಗಿಲ [ಕೋ]ಟಾ[ವೀ]ದಾವಪಾವಕಂ . . . ರಾಜಾವಿತ್ಯರಸರ್ (ಶಾಲ. ೨೦–೭–೦೭; ೧೦೮೨). [?]

ಲಾವಕ್ಕಿ (ನಾ). = ಲಾವಕ ೪ : ಗಿಡಗನನ್ನು ನೋಡಿ ಲಾವಕ್ಕಿಗಳ ಹಿಂಡು ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ (ಕ:ಕಾಕ. ೩೦) ; ಕವುಜಗಪಕ್ಕಿಯ ಜಾತಿಯು. ಬಿಳಿಯು ಆಹಾರವೆಂದೆನಿಸುವ, ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರವಾಸಪಕ್ಷಿ; ಲಾವಕ್ಕಿ; ಪುರಪಹಕ್ಕಿ (Quail. ೩೦೫). [ಲಾವ + ಹಕ್ಕಿ (< ಪಕ್ಷಿ). / ತುಳು. ಲಾವಕ್ಕಿ]

ಲಾವಗ ' ಲಾಪಗೆ ' ನೋ.

ಲಾವಗೆ, ಲಾವಗ, ಲಾವಿಗ, ಲಾವಿಗೆ, ಲಾವುಕ, ಲಾವುಗೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಪುರಲೆ : ಮಂದಪಾಲನೆಂಬ ಮುನಿಗಮೊಂದು ಲಾವಗಂ ಪುಟ್ಟಿದ ನಾಲ್ಕುಂ ಲಾವಗೆಗಳಿಗ್ಗಿಸೂಕ್ಕಂಗಳನೋದುತ್ತುಮಿದಿರ ದಿದಿರಂ ಬರೆ (ಹರಿಹ. ೩–೦೦೦ ೫); ತಗರು ಕೋಟಿಗಳಂ ಲಾವಗೆಗಳನೆಸಿವೆ ಮೈವೋರಿಯಂ ಪಾಪಿಷ್ಠರ್ ಮಿಗೆ ಬಸನದಿಂದ ಪೋರಿಪರ್ (ಕಪಿಚ. ೩–೦೩); ಅರಗಿಳಿ ಪಾರಿವಂ ಕುರರಿ ಲಾವಗೆಯವ್ಯಕ್ಕತಂ (ನಂಚಿ. ೦–೭೪). ಲಾವಗೆ: ೧. 'ಕರಿಲಾವಗ', 'ಕೆಂಪುಲಾವಗ' ಪರಾ. ೨. ಹಾವಾಡಿಗ : "ಲಾವಗ — ಲಾವಕ = ಹಾವಾಡಿಗ" (ಕರ್ನಾಕೋ. ೩೨). ಲಾವಿಗ : ೧. ಲಾವಿಗನ ಹಕ್ಕಿಗಳೂ . . . ಅವನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಪಿಕಾರಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವನ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿದ್ದವು (ಪುಗಪೋ. ೨೫). ಲಾವಿಗೆ : ೧. ಗಿಳಿಗಳಾ ಕುಳುವ ಲಾವಿಗೆ ಪುರುಳಿಯೆಜಲಾವಿಗೆ . . . ಹೊಡಗಳೆಂಬ ಪಕ್ಕಿಗಳು (ಜಾಲ್ಹಣ. ೩–೨೦) ; ಅರಿರಾಯಲಾವಿಗೆಗೊಡ್ಡಿದ ಬಲೆಯಿನೆ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೦–೩೩) ; ಹದ್ದು ಬಿಗಿವಿಡಿದ ಲಾವಿಗೆಯಂತೆ (ಗೊಲ್ಲಕ್ಕಾ. ೦೦–೨೫೯). ಲಾವುಕ : ೧. ಇದೆ ಚೇತಲಾವುಕಸ್ಥನಂ . . . ಇದೆ ಕಟಿಜಲನಿನದಂ (ಕಾದಂಪು. ೦೫೩) ; ಶುಕ . . . ಲಾವುಕ . . . ಪಕ್ಷಿಕುಲಂಗಳಂ (ಪಜಿಗೆ. ೫೦೨). ೩. ಬಾಡಿ ಹೇಳುವವನು ; ಪಿಸುಣ : ದುಷಿಯಿಂದಿಲ್ಲಿಯಿಱ್ ಮಿಗೆ ಲಾವುಕನಂ (ಪಜಿಪು. ೦೫೦–೫೩); ಲಾವುಕರ ಪುಡಿಗೇಳಿ ಕೊರಿಸದೆ ಕಾವುದೊಲ್ಕಿತು (ಕಕ್ಕಿಪ. ೭–೭೮). ಲಾವುಗೆ : ೧. " ಲಾವುಗೆ ಕಪಿಂಜಲುಮೆನಿಕ್ಕು " (ಪುಂಗಣ. ೩೨–೦೦); ಕೊಂಗಿಲೆ ಜಾವಗೆ ಪೋದಗೆ . . . ಬಲಾಕೆ ಲಾವುಗೆ ಸೇನು (ಜಾಪ್ಪಣ. ೦೦೪೪ ಪೀಠ್ಯ); ತಿವುಗೆಯುಂಕೆ ಕೊರಸುಂ ಮೊದಲಾಗೊಪೆಬು ಪಕ್ಷಿಜಾತಿಗಳಂ ಬಪೆಯ ಪೊಡ್ಡಿ ಪಿಡಿದು (ವರ್ಧಾಣ. ೦೩೦–೩) ; ಲಾವುಗೆಯ ಕಂಠದಪ್ಪುರದಲ್ಕೆವಡಿ ಮಾಡಿ (ಪಜಿಪು. ೩–೩೫). [< ಸಂ. ಲಾವಕ. / ಪ್ರಾ. ಲಾವಗ]

ಲಾವಣಿ₁ (ನಾ). ಸೈನಿಕರ ಪಟ್ಟಿ ; ಸಿಪಾಯಿಗಳ ಯಾದಿ : ಜಡಸೆಂಬು ನುಡಿ ಶರಧಿಯೊಳುಂಟು ಭಂಗವೆಂದೊಡೆ ತೆರೆಯೊಳಗಾದಂತಹುದೂ ಪಡಸೆ ಕಾಣವೆನಲಿಡಿದ ಲಾವಣದೊಳನುತಿಯಲ್ಲದಪ್ಪತವಿಲ್ಲ (ಅಹುಬಾಂ. ೦–೩೪); ಕೃಷ್ಣರಾಯನು ರಾಜ್ಯವಾಳುತ್ತಿರುವಾಗ ನೂರಾಳು ನೂರುಕುದುರೆ ಲಾವಣಕ್ಕೆ ಶೇರದೆ ಇರುವ ದಿವಸ ಒಂದಾದರೂ ಇಲ್ಲ (ಕಣಾಮಂ. ೨೪, ೭೯). [ದೇ.ಪ ತಮಿ. ಇಲಾವಣ ; ಮಲ. ತೆಲು. ಲಾವಣ]

ಲಾವಣ₂ (ಗು). ೧. ಉಪ್ಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಉಪ್ಪು. [ಸಂ.]

ಲಾವಣಿ₁, ಲಾವಳಿ (ನಾ). ಜನಪದಹಾಡುಗಳ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ : ' ಲಾವಣಿಯೆಂಬುದು ಗನಡಿಯವರು ಹಾಡುವ ಹಾಡು ' ಎಂದು ಜನ ಸಾಮಾನ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ (ಕರ್ಜಾಪಂ. ೫೦); ಹೆಂಗಸರ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಲಾವಣಿಗಳಲ್ಲಿಯಷಿ ಈ ಛಂದಸ್ಸಿನ ತಕಪದಿಯನ್ನೂ ರೂಪಾಂತರಗಳನ್ನೂ ಗುರುತಿಸಬಹುದು (ಕೃಡಿ. ೦೦೬) ; ಲಾವಣಿಗಳನ್ನು ಹಾಡಿದರು (ಹುಬ. ೬೫). ಲಾವಳಿ : ಲಘುಗಳ ವಿಳಿತವ ಪಾಡಿ ಕೊನೆಯಲಿ ಗುರುಗಳ ಹೂಡಿ ಅರ್ಥದ ಸಾರವ ಸೋಡಿ . . . ಲಾವಳಿ ಕೃತಿಗಳ ಪಾಡಿ (ರಂಪಾಗೀ. ೩–೦೬). [←ಹಿಂ. ಲಾವನಿ, ಲಾವನೀ ; ಮರಾ. ಲಾವಣೀ. / ತಮಿ. ಲಾವಣಿ ; ತುಳು. ಲಾವಣಿ, ಲಾವಳಿ]

ಲಾವಣ್ಕ ' ಲವಣ್ಕ ' ನೋ.

ಲಾವಣ್ಕೆ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯನಿಗೆ ರೈತರು ಸಾಗುವಳಿಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ಹಣ ; ಗುತ್ತಿಗೆಹಣ ; ಗೇಣಿ : ಹೊಲಗಳನ್ನೂ ಲಾವಣಿಗೆ ರೈತರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು (ಗಂಪಾಯ. ೯) ; ಒಮ್ಮೆ ಲಾವಣಿಯು ವಸೂಲಿಗೆ ನರಹರಿಯು ಗೇಗೇಲೂರಿಗೆ ಹೋಗುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದಿತು (ಸಪಚಾ. ೦೧೦) ; ವಸೂಲಾದ ಹಣದ ಮೇಲೆ ಪ್ರತಿಗ್ರಾಮಕ್ಕೂ ಒಂದೆರಡು ರೂಪಾಯಿಯೂ ಸಲ್ಲುತ್ತಿತ್ತು. ಇದಕ್ಕೆ ಲಾಣಿ (ಲಾವಣಿ) ಎಂದು ಹೆಸರು (ಪಾಳಗ. ೦೨). 'ಲಾವಣೆವದ್ಧತಿ' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಲಾವಣೇ=ಜಮೀನನ್ನು ಬೆಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. / ತೆಲು. ಲಾವಣಿ=ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಿನಲ್ಲಿ ಪಶುಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಮುಂಗಡ ಹಣ]

ಲಾವಣ್ಯ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ ; ಸಂದಣಿ : "ಬಂಬಲ್ . . . ಲಾವಣ . . . ಗೊಂದಣಿ (ಉಂದಲ್) —ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (ಶಬ್ದ. ೩೩–೨೨೨) ; ತಕ್ಕರ್ಗಳ ಲಾವಣೆಯೊಳಿಳವಳ್ಳಿಬಳಗವೊ[ಪಾಣ್ಡ. ಲಾವಣಿಗೆಯೂ ಎಳೆವಳ್ಳಿಯ ಬಳಗವೊ] (ಸಿಪಪೋ. ೩–೩೦). ೨. ಹೊಂದಿಸುವಿಕೆ ; ಅಳವಡಿಸುವಿಕೆ: 'ಲಾವಣೆಸು' ಪರಾ. [?]

ಲಾವಣ್ಯೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ : "ಲಾಜಾ (ಜಲಾ)— ಹಿಪ್ಪಲಿ. ಲಾವಣಿ. ಎಸಗ" (ಲಿಪಾ. ೦೧೩). [?]

ಲಾವಣಿಕ (ಗು). ೧. ಸುಂದರವಾದ (ನಾ). ೨. ಉಪ್ಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : "ಲವಣದಿಂ ಲಾವಣಿಕಂ" (ಪಟ್ಟಿಕೋ. ೧೧–೦೨). ೩. ಉಪ್ಪಿನ ಕಾಯಿ : ಎಳಮಾವಿನ ಮಿಡಿ ಮಾಗುಳಿ ಮೆಟಿಸಿನ ಕರಿ ಬೆತ್ತಲಬ್ಬೆಯಿಳೆಯ ಗೊಲೆಯಿಂದಳವಟ್ಟರೆ ಲಾವಣ[ಣಿ]ಕಂಗಳನಿತ್ಕಿದರಾಗಳಲ್ಕುಯಿಂದಂಗನೆಯರ್ (ಪುಚಾಪ್ರ. ೦೦–೩೦). [ಸಂ.]

ಲಾವಣಿಕಾರ ' ಲಾವಣಿಗಾರ ' ನೋ.

ಲಾವಣಿಗಾರ, ಲಾವಣಿಕಾರ (ನಾ). ಲಾವಣಿಯನ್ನು ರಚಿಸುವವನು : 'ಮಳುಮಾ' (ಲಾವಣಿಗಾರರ ಎರಡು ಗುಂಪ್ಪುಗಳೂ ಸೇರಿ ಹಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಸಭೆ) (ಕರ್ಜಾಪಂ. ೫೫). ಲಾವಣಿಕಾರ : ಹಾಪಬಲ್ಲ ' ಲಾವಣಿಕಾರನು ಮಬ್ಬಿಕೊಂಡಂತೆಲ್ಲ ಅವು ಹೊಸಹೊಸ ರೂಪುಗಳನ್ನು ತಾಳುತ್ತವೆ (ಕರ್ಜಾಪಂ. ೫೫). P ಈ ಜನಪದಹಾಡುಗಾರಿಕೆಯ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ಏಷ್ಟೋ ಜನರು ಆಶುಲಾವಣಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವವರೂ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದರು. [ಲಾವಣಿ₁ + — ಕಾರ₁ (< — ಕಾಱ)]

ಲಾವಣಿಗೆ₁ (ನಾ). ಉಪ್ಪಿನ ಕಾಯಿ : ಸೋವಿಗೆ ಲಾವಣಿಗೆ ಘೃತಪೂರಂ . . . ಲತ್ತುಗೆ ಮಂಡಗೆ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ಪದಿನೆಂಟುಂ ತೆಱದ ಭಕ್ಷ್ಯರೂಪಂಗಳುಮಂ . . . ಬಡ್ಡಿಸಿ (ಪಜಾಪ್ರಾ. ೩೮–೦೩).

[< ಸಂ. ಲಾವಣಿಕ]

ಲಾವಣೆಗ್ಗೆ, ಲಾವಳಿಗೆ (ನಾ)· ೧· ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ ; ಸಂದಣಿ : "ಲಾವಣೆಗೆವೋಲೆಯೆ ಸಮೂಹ" (ಕ೨೯· ೭೦); ಭೂವಾಳಗಳ ರತ್ನವೃಧೆಯ ಲಹರಿಯ ಲಾವಣೆಗೆ ಮಿಗಿಲು (ಕುಮ್ಮಾ· ೭–೫೬); ಬಿಲ್ಲಿಂಗಳ ಹಕ್ಕೆಯು ಹಸುಳೆಗಳ ಲಾವಣೆಗೆಯ ಮುಸುಕಿದವೋಲ್ . . . ಕುವರನ ಲಾವಣ್ಯಾಂಗ ಮನಡರ್ದುವು ಪುರಸತಿಯರ ಕಣ್ಗಳ ಬೆಳಗು (ಪಜಿಚಾ· ೦೦–೫೩)· ೨· ಆಕ್ರಮಣ; ಮುತ್ತಿಗೆ ; ದಾಳಿ : ಪುರವರದಪ್ಪದಿಕ್ಕಿನೊಳೆತಿವಿಡದೆ ಘಟ್ಟರು ಲಾವಣೆಗೆಯವಾದೀಶ್ವರ ಬಿಟ್ಟಹ ರಣಭೂಮಿಯೊಳು (ಕೃತಿಚಾ· ೦೯–೨೦೦); ಲಾವಣೆಗೆಯನೊಡಹಾಯಿಸಿದನಿದಿರಾದ ರಾವುತರನು ಕಡಿಪಿದನು (ಭಾರಣಾ· ೪೫–೫೦) ; ಅವರ ವಿಘಾತಿಯ ಲಾವಣೆಗೆ ಅದ್ರಿಗಳು ಬರಿದುವು (ಜಾಪಸಂ· ೨೯)· ೩· ಸಂಬಂಧ ; ಗೋಜು ; ನಾವೆ ವೈದ್ಯರು ಬರುದುಗಿರುದಿನ ಲಾವಣಿಗೆ ನಮಗೇಕೆ (ಕುಣ್ಯಂ೦· ೯–೩೦)· ೪· ಹಿಡಿತ ; ವಶ ; ಅಧೀನ : ಆಕೆಯಾಕ್ಷಣ ಶಿರವರಿದ ಹಯಕಿದಿರು ಕುಳ್ಳಿರೆ ನೆಗ್ಗೆ ತಾನಾಗಿ ನಿರುತ ಲಾವಣಿಗೆಯಲಿ ಹೊಕ್ಕಿರೆ ಸುರವತಿಯು ಹಯದಲ್ಲಿ ವಸಿಸಿದ ನೆರೆದನ್ಯೆ ತನ್ನಾತ್ಮಸತಿಯಳ ಯಜ್ಞಕಾಲದಲಿ (ಸಂಕಥ· ೩–೨೩) ; ಅವನಜೀವನು ಶರಣಸಂಜೀವನನೆ ತಮಗೆಂತು ಕಂಗಳ ಲಾವಣಿಗೊಳಗಾದೆಯೆಂದನು (ಪಜಾಗ· ೯–೩–೨); ಅವಂ ಲಾವಣಿಗೆಯೊಳ್ ತಪ್ಪದೀವ ಕೈಜೀತದೊಳಂ (ಪಪಪು· ೦೪–೦೬)· ೫· ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ತಲೆವೆಣಿಗೆ ೩೦೦ ಲಾವಣಿಗೆ ವೊಕ್ಕಲ್ದಱ್ (ಎ೫· XVI· ೩೪–೨೦; ೧೦೭); ಅರಸುವೇಱಿಂಗೆ ಮುನ್ನನ್ನಧ ಪಾಗವಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪಾಗಮುಂ ಲಾವಣಿಗೆಯ ಪಣಮುಂ . . . ಬಿಟ್ಟನ್ (ಕೌಪ· IX–i· ೦೪೨–೨೪ ; ೧೦೮); ೬· (?): ರಸಭಂಡವೈಪು . . . ದೆಶಿದಿಕ್ಕಿನ ಕಾಲ್ವಡೆಯಱುವತ್ತಾಱುಕೋಟಿ ಹೊಸಲಾವಣಿಗೆ ತಿರ್ದುವ ಸುಂಕ ಸುಪದ (ತಪಗ· ೦೪೯–೧೪೭)· **ಲಾವಳಿಗೆ** : ೧· ರಾವಣನ ಪುರದೊಳಗೆ ಹೊಕ್ಕು ಕಟ್ಟೀಂದ್ರರುರವಣಿಸಿ ಸಾವ ಸಲಿಸಿದರೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿ ಸುರಾವಳಿಗೆ ಸಂತೋಷದೊಟ್ಟಲು ಲಾವಳಿ[ಪಾಣಾ· ೧]ಗದೋಱಿದರು ದೂಱುದವಪಾಚಿತದ ಫಲವ (ಪಪಗ· ೯–೦೦–೩೦)· [ರಾವಣಿ + – ಗೆ]

ಲಾವಣಿಗೆಗೊಳು ' ಲಾವಣಿಗೆಗೊಳ್ಳು ' ನೋ·

ಲಾವಣಿಗೆಗೊಳ್ಳು, ಲಾವಣಿಗೆಗೊಳು (ಕ್ರಿ)· ೧· ಒಟ್ಟಾಗು ; ಒಂದುಗೂಡು; ಸೇರು : ಭೂಪ ನಿನ್ನಯ ಶಕಾನಿಭಾವನೋರ್ವಂ ಕರಿತುರಗ ಪಂಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಲಾವಣಿಗೆಗೊಂಡು ವಿಗಡಿಸಿದಂ ಐನೂರುಗಡಂ ಪೋಂದುಸಾವಿರ ಹಯ (ಕುವಿಚಾ· ೩೩–೪)· ೨· ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡು; ಮುತ್ತು : ಕಮಲವನವನು ಲೋಚನಲಿ ಲಾವಣಿಗೆಗೊಂಡನು ಭೀವು ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುಣ್ಯಂ· ೦೦–೩೬)· ೩· ಹಿಡಿತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ವಶವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಅತಿರಥರ ಲಾವಣಿಗೆಗೊಂಡನು ಕರ್ಣ (ಕುಣ್ಯ· ೪–೨೮); ಹರಿಲೀಲೆ ಮಿಗೆ ರಾವಣಿಗೆಗೊಂಡುದು ಲೋಕಜನಮನವ (ಕಥಾಗ· ೦೦–೨೫–೭). **ಲಾವಣಿಗೆಗೊಳು** : ೪· ಹಿಡಿತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕು ; ವಶವಾಗು : ಲಾವಣಿಗೆಗೊಳಲಲಸಿ ಯಮನನ್ನು ಜೀವಿಗಳು ಜಡರಾಯ್ತು (ಕುಣ್ಯ· ೪೯–೨೪). [ಲಾವಣಿಗೆ+ಕೊಳ್ಳು (<ಕೊಳ್)]

ಲಾವಣೆಪದ್ಧತಿ (ನಾ)· ಭೂಮಿಯನ್ನು ಗೇಣಿಗೆ ಕೊಡುವ ಪದ್ಧತಿ; ಗುತ್ತಿಗೆ ಪದ್ಧತಿ : ಪಾಲಾವ ಒಂದು ಮಾರಡೊಳಗಾಗಿಯೇ ಜ್ಞಾನ ಶಂಕರರು . . . ಲಾವಣಿಪದ್ಧತಿ ಕಿತ್ತಿಹಾಕುವ ಸಿದ್ಧತೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದರು (ಕ್ರಚಾಶ್ರ· ೪೪)· [ಲಾವಣಿ + ಪದ್ಧತಿ]

ಲಾವಣಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಸೇರಿಸು; ಹೊಂದಿಸು; ಅಳವಡಿಸು : ಮಂದರನಗ ನಿಭಾಂಗನ ವಜ್ರಮಯಪಕ್ಕಗಳ ಪಡಿಮುಖಿದೊಳಗೆ ಲಾವಣಿಸಿದನ್ ಖಂಡಿಯವ (ಕೂಪಣಾ· ೩–೦೦–೦೯); ಆಯುಧಮುಖದ ಶಿಖಿ ತವಹೃದಯ ದಾಮಿಷಮಿಗೆ ಹದಿರಿಕ್ಕುವದ ನೋಡಿನುತ ಹೊದಱುಗೈಗಳಲೆತ್ತಿ ಲಾವಣಿಸಿದನು (ಕಚಣಾ· ೩–೪೯–೪೭)· [ಲಾವಣಿ + – ಇಸು]

ಲಾವಣ್ಯ (ನಾ)· ೧· ಉಪ್ಪಾಗಿರುವುದು; ಉಪ್ಪಿನ ರುಚಿಯುಳ್ಳುದು : ಲಾವಣ್ಯ = 'ಉಪ್ಪಿನ ರುಚಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ' ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ: 'ಪ್ರಶಸ್ತ' ರೂಢಿಮೂಲವಾದ ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥ (ಕ್ರಿಪ್ರಾ೦೩೭· ೪೩)· ೨· ಚೆಲುವು; ಸೌಂದರ್ಯ : ಲಾವಣ್ಯಂ ಲಯಮಾಯ್ತು (ಗಿಅಕ· ೪–೩೨)· ೧, ೨ : ಶ್ರೀವನಿತಾಪ್ರಸವದಿನಾ ಲಾವಣ್ಯದಿನತಿಗಭೀರಭಾವದ ನೀನಿಂತಾವಾರಿಧಿಯಂ ಪೋಲ್ದೆ (ಕಚಾ· ೩–೨೨); ಕಮಲಸಂಭವನಂತೆವೋಲ್ ಸರಸ್ವತಿಯರಸನೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆದು ಲೋಕಮಱಿಯೆ . . . ಲಾವಣ್ಯ ಲೀಲೆಯಿಂದೆಸೆದಬ್ಜಭವನಲ್ಲ ಸಕಲಭುವನಾಶ್ರಯಂ ತಾನನಿಸುತರ್ಜನಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಪುದು (ಶ್ರೀಚಾ· ೩–೩೬)· ೩· ಸೊಬಗು; ಒನಪು; ಒಯ್ಯಾರ: ಲಜ್ಜೆ ಬಿಂಬಿಸೆ ಲಾವಣ್ಯದೊಳಾಯ್ಕನೆ ಪಜ್ಜೆಯಿಡುವುದು ಭಾವೆಯರು (ಪಾಪ· ೪–೪೬)· [ಸಂ·]

ಲಾವಣ್ಯಂದಳೆ (ಕ್ರಿ)· ಚೆಲುವನ್ನು ಪಡೆ; ಅಂದವಾಗು : ನೃಪವರಸೂನು ಹಿಂಗದೆ ಲಾವಣ್ಯಂದಳೆದೆಸೆದುತ್ತುಂಗಪಯೋಧರಯುಗೆಳೆಯ ಬಿಜೆಗೊಳು . . . ಬಳೆದು (ಪಜಿಚಾ· ೩–೩೮)· [ಲಾವಣ್ಯ + ತಳೆ]

ಲಾವಣ್ಯವತಿ (ನಾ)· ಚೆಲುವೆ ; ಸುಂದರಿ ; ಅಂದಗಾತಿ : ಲಾವಣ್ಯವತಿಯರುಂ ನಾನಾವಾಹನದಿಂದಮಿಳ್ದುದು ಮೋಹನವಿದ್ಯಾದೇವತೆಯರಂತೆ (ಶುಕ್ಷಚಿ· ೩–೮೨); ಪ್ರಮಹಿಣಿ ಕಪೋಲದಲಿ ಲವಣಾಶ್ರುಬಿಂದುವತಿ ನದಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ಕಡಲಿಂಗೆ ಲಾವಣ್ಯವತಿ ನಡದಳ್ ಲವಣಸಂಧುತಟಕೆ (ಪಜ್ಞಾಪೆ· ೩೩–೦೯೦೦)· [ಸಂ· ಲಾವಣ್ಯವತೀ]

ಲಾವನ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕತ್ತರಿಸುವ ಆಯುಧ ; ಕುಡುಗೋಲು; ಮಚ್ಚುಗತ್ತಿ : ಬಿಲ್ಲು ತೀರು . . . ಲಾವನ . . . ಪೇಟಕ ಮುಂತಾದ . . . ಸಾಧನವಿಶೇಷಂಗಳಂ (ಪಪಗ· ೫೩೩)·

[< ಸಂ· ಲವನ]

ಲಾವಳಿ ' ಲಾವಣ್ಣಿ ' ನೋ·

ಲಾವಳಿಗೆ ' ಲಾವಣಿಗ್ಗೆ ' ನೋ·

ಲಾವಾ (ನಾ)· ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಯಿಂದ ಪ್ರವಹಿಸುವ ರಸ ; ಶಿಲಾರಸ : ದಕ್ಷಿಣಭಾಗದ ನೆಲದಲ್ಲಿ· ಲಾವಾ ಹಪ್ಪಗಟ್ಟಿ ಉಂಟಾದ ಬಂಡೆಗಳೇ ಅಧಿಕ (ಅಪುಚ· ೩೩೭) ; ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದಲಿಯಕೆಯ ಲಾವಾರಸ ಬುಗ್ಗೆಯಾಗಿ ಹಾರುತ್ತದೆ (ಕಜಜಾಂತ· ೦೦೩); ಅವನ ಲೇಖನ· ಲಾವಾರಸದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿದಂತೆ ಇರುತ್ತಿತ್ತು (ಕಚಾಶಾದ· ೦೪)· [← ಇಂ· Lava]

ಲಾವಿಗ ' ಲಾವಗೆ ' ನೋ·

ಲಾವಿಗೆ ' ಲಾವಗೆ ' ನೋ·

ಲಾವುಕ ' ಲಾವಗೆ ' ನೋ·

ಲಾವುಕೋವು (ನಾ)· ಕಪಟ ; ವಂಚನೆ : ಆ ವೈಶ್ಯನಲ್ಲಭ ಪ್ರಮುಖ್ಯದತ್ತಸೊಳು ತನಗಾವಗಂ ಸ್ನೇಹಮಾದುದಱಿಂದ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಭಾವಯುತನವಗೊಂದು ಲಾವುಕೋವಂ ಮಾಡಲೀಸದಿಂತೆನುತುಸಿರ್ದನು (ಕಮ್ಮಾಳಿ· ೦೦–೬)·

[?]

ಲಾವುಗೆ ' ಲಾವಗೆ ' ನೋ·

ಲಾಸ (ನಾ)· ಕುಣಿತ ; ನೃತ್ಯ : ಹಂಸನಲ್ಲದ ಸರಸಿ ಬಲುವಿದ್ವಾಂಸರಿಲ್ಲದ ಸಭೆ . . . ಪರಭೃತವಿಲ್ಲದುದ್ಯಾನ ಲಾಸವಿಲ್ಲದ ಗಾನ . . . ನೆರೆಯದು (ಶಾಶಾ· ೦–೨೮)· [ಸಂ·]

ಲಾಸಕ (ನಾ)· ೧· ನೆಗೆಯುವವನು ; ಜಿಗಿಯುವವನು· ೨· ಕುಣಿಯುವವನು ; ನರ್ತಕ· [ಸಂ·]

ಲಾಸಕಿ (ನಾ)· ಕುಣಿಯುವವಳು ; ನೃತ್ಯಗಾತಿ : "ಪರ್ತಕೀ· ಲಾಸಕೀ— ೨ ಕುಣಿಯುವ ನಾಟ್ಯಗಾತಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಶಿಪ್ರಾ೦೬· ೫೯) ; ಸತಿ . . .

ಅಂಗಜಲಾಸ್ಯಲೀಲೆಯಂ ಕ್ಷಿತಿಪನ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಗುವದೇಶಿಪ ಲಾಸಕಿಯಂತೆ ತೋಜಿದಳ್ (ಕಂದ್ರಕೃ. ೩-೧೩). [ಸಂ. ಲಾಸಕೀ]

ಲಾಸಿ (ನಾ). ೧. ಅಲ್ಲಿಂದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಚಲಿಸುವುದು. ೨. ಕುಣಿತ ; ನೃತ್ಯ. [ಸಂ. ಲಾಸಿನ್]

ಲಾಸಿಕೆ (ನಾ). = ಲಾಸಕಿ : "ನರ್ತಿಕೆ ಲಾಸಿಕೆಯೆಂಬಳಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೬೪-೬೩) : ಈಕ್ಷೋಣಿಸಿದಳಿಂದುಕಾಂತಮಣಿಮಂಗಳರಂಗದೊಳ್ಬಾಳೆಮಂ ಪೆಳಿವಿದಂಗಜನೃಪಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಲಾಸಿಕೆಯಿಕಾಕೆಯೆಂಬಿನಂ (ಪಾಪ್ಪ. ೧-೩೨) : ನರ್ತಿಸುತ್ತಿರ್ಪ ಮರುತ್ಪುದತಿಮರ್ಗಿಂದ್ರನ ಹೃತ್ಪದ್ಮದೊಳಾಡುವ ಭೃತ್ಯ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಲಾಸಿಕೆಯಕ್ಕುಂ (ಕಂದ್ರಪ್ರ. ೦೩-೭೦). [ಸಂ. ಲಾಸಿಕಾ]

ಲಾಸ್ಯ (ನಾ). ೧. ಕುಣಿಯುವುದು ; ನರ್ತಿಸುವುದು. ೨. ಕೋಪ ; ನೃತ್ಯ : ರಾವಣೇಂದ್ರನು ಬಂಡಿಯಂ. ಲಾಸ್ಯಮಾ ತೊಡಗಿ (ಕ್ರಿರಾಪು. ೬೯-೨೬೪). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ಗಾಯನ ಮತ್ತು ವಾದ್ಯದಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ನೃತ್ಯ. ೪. ಶೃಂಗಾರ ಮೊದಲಾದ ಭಾವಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವ ನಾಟ್ಯ.— ನರ್ತನೆ : "ನೃತ್ಯಂ. ತಾಂಡವಂ. ಲಾಸ್ಯಂ – ಈ ೩ ನಾಟ್ಯಮೆಂಬುದು" (ಪಣಾಮು. ೦೬-೧೩) ; ಸುತ್ರಾಮನಂದಿಂತು ತಾಂಡವಲಾಸ್ಯಂಗಳ ಚೆಲ್ವನೊರ್ವನೆ ತದೀಯಸ್ಥಾನದೊಳ್ ತೋಜಿದಂ (ಪಂಪ. ೭-೦೨೬); ಆ ಶಿವಪ್ರಮುಖತಮಂ ಪಡೆದಾ ಶಿವೆ ಭರತಂಗೆ ಮಧುರನಾಟ್ಯಕ್ರಮದಾ ಮೃಸರಿಯನೊರೆಯಲಾದುದು ಭಾಸುರಕರತುಷ್ಟ ಲಾಸ್ಯನಾಮಂ 'ಜಗದೊಳ್' (ಶಾಸ್ಕಂ. ೦-೦೩) ; ವೀಱ್ ಮುಱಿದಳ್ ಲೀಲಾಲಸಲ್ಲಾಸ್ಯಮಾ (ಗಣಿಕ. ೦೫-೭೨). ೫ ಪಾರ್ವತಿಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾದುದೆನ್ನಲಾದ ಲಾಸ್ಯವು ಸೌಕುಮಾರ್ಯವಾದ ಅಂಗವಿನ್ಯಾಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಶಿವನ ಮತ್ತು ಅವನ ಗಣಗಳ ಉಗ್ರವಾದ ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದಾಗಿದೆ. ೫. ಕುಣಿಯುವವನು : ನರ್ತಕ . 'ತಾಂಡವ' ಪರಾ.

ಲಾಸ್ಯವಾದು = ಕೋಪ: ನಾಟ್ಯವಾಡು: ಅವನ ಮುಮುದಲ್ಲಿ ನಗೆಯು ಲಾಸ್ಯವಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಪಜಾ. ೧೩) ; ಗೆಜ್ಜೆನಾದದಿ ಲಾಸ್ಯವಾಡುತ್ತ ತಣಿಸಿ ಕುಣಿಸುವೆ ರಸಿಕನ (ಕಂದ್ರಪ್ರ. ೩೬-೬). [ಸಂ.]

ಲಾಸ್ಯಾಂಗ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಗೇಯವದ, ಸ್ಥಿತಪಾಠ್ಯ, ಆಸೀನ (ಪಾಠ್ಯ), ಪುಷ್ಪಗಂಡಿಕಾ, ಪ್ರಚ್ಛೇದಕ, ತ್ರಿಗೂಢಕ, ಸೈಂಧವ, ದ್ವಿಗೂಢಕ, ಉತ್ತಮೋತ್ತಮಕ ಮತ್ತು ಉಕ್ತಪ್ರತ್ಯುಕ್ತ ಎಂಬ ನಾಟ್ಯದ ಹತ್ತು ಭೇದಗಳು : ಭಾಣ . . . ಮುಖನಿರ್ವಹಣಸಂಧಿಗಳೂ, ಹತ್ತು ಲಾಸ್ಯಾಂಗಗಳೂ ಪ್ರಯೋಕವಾಗಿ ಧಾರಣೀವೃತ್ತಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ (ಸಂಚಾಲಿ. ೩೦). [ಸಂ.]

ಲಾಹರಿ (ನಾ). ಚಳಕ ; ಕೌಶಲ : ಲಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಬೇಟದಱಿವು ದೃಷ್ಟವಾಯಿತ್ತು ಮನಮುಚ್ಚಿ ಕೊಟ್ಟ ಲಿಂಗ ಹೃತ್ಕಮಲವಲ್ಲಿ ಪೆಟ್ಟುದಿಲ್ಲಾ ದೃಷ್ಟ ತಾನಾದ್ದಿದೆ ಇದಿಂಗೆ ದೃಷ್ಟವ ಕಟ್ಟಬಾರದು ಕಟ್ಟಕೊಂಡ ಮತ್ತೆ ಗುಱಿಯನೆಚ್ಚ ಕೈಯ ಲಾಹರಿಯಂತಿರಬೇಕು (ಪೋಳಪ. ೦೩೩-೩೭೨).

[< ಲಹರಿ]

ಲಾಹಿರಿ (ನಾ). ಮಂದ ; ಮತ್ಸರ ; ಮಾತ್ಸರ್ಯ : ಕುಲವು ಕುಕುವರನಿಂದ ಶೀಲವಾ ದೇಶಾಂತರಗಳಿಂದ ಲಚ್ಚೆ ಲಾಹಿರಿಗಳಿಂದ . . . ಕೆಡುವುದು (ಪಚಂ. ೦೬-೦೭). [← ತೆಲು. ಲಾಹಿರಿ, ಲಾಹಿರೀ]

ಲಾಹಿರಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮಂದಿಸು : ಈವಪ ಸಿಗಿದಾ ರಕುತವನು ಸುರಿಸುರಿದು ಲಾಹಿರಿಗೊಂಡು ಮದವದ್ವಿರದಗಳ ಚಂದದಲಿ ತರುಬದರಾ ಕಪಿವ್ರುದವ (ಚಕಂಗಾ. ೬-೩-೦೭). [ಲಾಹಿರಿ + ಕೊಳ್]

ಲಾಳ[1] (ನಾ). ೧. ಕೊಳವೆ ; ನಳಿಗೆ : (೬). ೨. ದೇಖನಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಬಳಸುವ, ಟೊಳ್ಳಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಲಗು.— ಬೆತ್ತ : "ಲಾಳ – ನಾಳ" (ಕಬ್ಬಕೋ. ೪೮) ; ಸೆಗ್ಗಳ್ಳಂಗಡಲೇ ಬೇರು . . . ಲಾಳದ ಬೇರು. ನಾಗಕೇಸರ ಇವಿಷ್ಟನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಎರಡು ವರಹ ತೂಕ ಅಡಿನ ಹಾಲಿನಿಂದೆ ಅರೆದು ಕುಡಿಯ ಕೊಡಿಸಲು ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಯುಕ್ತವಾದ ಯೋನಿ ಶುದ್ಧವಹುದು (ಶಕ್ಕಚಿ-II. ೮೦) : ಒಂದು ತರದ ಲಾಳದ ಕಡ್ಡಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಈ ಕಡ್ಡಿಗಳಿಂದ ಮಿಣು ಹಿಡಿಯುವ ದೋಣಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕ್ರಚಾಕ. II. ೦೨೬) ; ನದಿಯ ಇಬ್ಬದಿಯ ಮೇಲೂ ಲಾಳದ ಕಡ್ಡಿಗಳು ಹುಚ್ಚು ಹುಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆದು . . . ತಲೆ ದೂಗುತ್ತಿದ್ದವು (ಕುಸಾಂ. ೪೪).

ಲಾಳದ ಕಡ್ಡಿ = ರಾಳದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಲೇಖನಿ : ಕಂಟಿ. ಸೀಸಗಡ್ಡಿ ಕುಂಚಗಳು. ಲಾಳದ ಕಡ್ಡಿ ಮತ್ತು ಮರಗಡ್ಡಿ (wooden pens)ಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಪಾಡಿ. ೦೪). [< ಸಂ. ನಾಲ]

ಲಾಳ[2]. **ಲಾಡ**[1], **ಲಾಟ** (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು : ಪ ಈಗಿನ ಗುಜರಾತು : "ಲಾಟಃ—ಲಾಳಂ. ವಾಡು" (ಶಾಪ್ಕ. ೦೩) ; ಆ ವಿಭುವಾಹವಮಲ್ಲ ಮಹೀವಲ್ಲಭನಲ್ಲಿ ಪಡೆದನುರುತರನಿಜವಿದ್ಯಾವಿಭವದಿಂದ ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ಭೂವಿನುತಂ ಲಾಳಸಂಧಿವಿಗ್ರಹವನುಮಂ (ಎಇ. XII. ೫೯೦-೦೬೭; 1877) ; ಲಾಳ ಚೋಳ ಪರಾಳ ಯವ ಬಂಗಾಳ . . . ಧರಣೀಪಾಲತತಿ ಸುದಣಿಸಿದಾದು (ಕೀರ್ತಿ. ೦-೭-೦೯). ೨. ಲಾಳದೇಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಓಡಿದ ಲಾಳಂ ಕುವಿಡಿದಾಡಿದ ಚೋಳಂ (ಪಪ. VII. ೬೫೦. ೦೪೭-೫೦ ; 1114). **ಲಾಡ**[1] : ೧. "ಲಾಡಃ = ನಾಡು" (ಶಾಪ್ಕ. ೨೫೦). ೨. ಕರಣ್ಣಗಳ ನೆಯ್ವ ಹೆಂಡರಂ ಲಾಡರಂ ಪರಿಮಳದ ಪೂವಿನಾ ಮೂರೆಗಾಱರ ನೀಲಿಗಾಱರಾ ಪರಮಸೆಗಂ (ಗುಣಾ. ೦-೭೪) ; ಬಿರಿದಂ ನೆಯ್ವ ಜಾಡರುಂ ಲಾಡರುಂ (ಪಪಪು. ೩-೧೭) . **ಲಾಟ** : ೧. "ಲಾಟಕೆ ಲಾಟಂ" (ಸಂಚಾಸ. ೫೦). ೨. ತಱುಸಂದು ಲಾಟರೊಳ್ ತ[೪]ಜಿದೇಜಂ ಪೇಬೆ ಕೇಳ್ದ (ಪುಚಿಕಾ. ೦-೩೭) 'ಲಾಟಬಾಸೆಗ' ಪರಾ.

ಲಾಳಪತಿಯಾಜಿ = ರಾಳಧರನ್ನು ಸದೆಬಡಿಯುವವನು : ಶ್ರೀವಲ್ಲಭಪ್ರಭಾವ್ರಧಾನಂ ಸೇನಾಧಿಪತಿ ಲಾಳಖಂಡಿಯಕಾಱರಧಿಷ್ಠಾಯಕ ವಜಾಗ ಸಾಹಣಾಧಿಪತಿ . . . ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸುತ್ತಮಿರ್ದ್ದು (ಶಾಸಾ. IX-೧, ೨೭೭-೨೩ ; 1184). [< ಸಂ. ಲಾಟ]

ಲಾಳ್ಯ 'ನಾಲ್ಯ' ನೋ.

ಲಾಳಕ[1] (ನಾ). ಕುದುರೆ, ದನ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಗೊರಸಿಗೆ ಲಾಳ ಹೊಡೆಯುವವನು : ಗಾಣಿಗರ್ ಚಿಪ್ಪಿಗರ್ ಮುಚ್ಚಿಗರ್ ಲಾಳಕರ್. ಸಾಣಿಗರ್ . . . ಭರತಿರ್ದರು (ಕಬ್ಬ. ೪೭-೧೦).

[ಲಾಳ್ಯ (<ನಾಲ್ಯ) + ಕ]

ಲಾಳಕ[2] (ನಾ). (?) : ಅದರ ಸೊಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ, ಕಟ್ಟಿ ಅಭ್ಯಕದ ಮೇರೆ ಪಡಗಿ ಲಾಳಕದ ಗುಳಿಗೆ ಹುಡಿಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟು (ಗಂರತ್ರ. ೬-೯).

[?]

ಲಾಳಕಟ್ಟು 'ನಾಲಕಟ್ಟು' ನೋ.

ಲಾಳಗಾರ 'ನಾಲಗಾರ' ನೋ.

ಲಾಳಗುಂಡಿಗೆ 'ಲಾಳವಿಂಡಿಗೆ' ನೋ.

ಲಾಳಗುಡಿಗೆ 'ಲಾಳವಿಂಡಿಗೆ' ನೋ.

ಲಾಳಬಂದಿ 'ನಾಲಬಂದಿ' ನೋ.

ಲಾಳಮುಂಡಿಗೆ 'ಲಾಳವಿಂಡಿಗೆ' ನೋ.

ಲಾಳಲಿಪಿ (ನಾ). ಲಾಟದೇಶದ ಭಾಷೆಯ ಲಿಪಿ : ಕೆಲಂಗಲಿಪಿ . . . ಲಂ [ಪಜಾಂ. ೪೭] ಕಲಿಪಿ ಮೊದಲಾದ ಹಲವು ಲಿಪಿಗಳನೋದಬಲ್ಲಗ್ಗಳದ ಕರಣಿಕರಂ ಕರುಂ (ಶಾಕೃ. ೫-೩೬). [ಲಾಳ[2]+ಲಿಪಿ]

ಲಾಳವಂದಿಗೆ 'ಲಾಳವಿಂಡಿಗೆ' ನೋ.

ಲಾಳವಟ್ಟಿ (ನಾ)· ಲಾಳದ ಕಡ್ಡಿಯ ಸೀಳು.–ವಟ್ಟಿ : ಪುರವರದೊಳೆಡೆ ವಿತರಿಲ್ಲವಾಯ್ತಿಕ್ಕೋದಂಡನಲರ್ಗಣೆಯನಟ್ಟು ಮತ್ತಾಯುಗಾಸು ಪುರಜನಂಗಳರ್ದ್ಯಾಂ ಲಾಳವಟ್ಟಿಯಪ್ಪಂತಿರಿಸುವಾ ಕಾಯಜನ ಕೋಳಾಹಳವನು ಕಂಡು (ಪಜ್ಜ್ಞಿ. ೬–೬೦); ಲಾಳವಟ್ಟಿಯ ಮಾಡಿದುವಾನೆಯೊಡಲನು . . . ಆ ಕಣೆಗಳು (ಪೀಯೂಲಿ. ೫೯–೬೬) ; ಬಿಲ್ಲುವರೆಚ್ಚ ಶರಗಳಿಂದ ಟ್ಟಿಸುತಲೆಯ್ತಂದು ಕಟ್ಟುರ್ಚಿ ರಿಪುಗಳ ಪೇರುರಗಳ ಲಾಳವಟ್ಟಿಯ ಮಾಡಿದವಾಗ (ಕಂಪ್ರಹಾ. ೬–೬೩). [ಲಾಳ$_1$+ವಟ್ಟಿ$_1$]

ಲಾಳವಾಟೆ (ನಾ)· =ಲಾಳವಟ್ಟಿ : ಲಾಳವಾಟಿಗಳಾದವಾನೆಯ ಹಾಳುವಡಲುಗಳು (ಪಜ್ಞಾ. ೭೪–೪). [< ಲಾಳವಟ್ಟಿ]

ಲಾಳವಿಂಡಿಗೆ, ಲಾಳಗುಂಡಿಗೆ, ಲಾಳಗುಡಿಗೆ, ಲಾಳಮುಂಡಿಗೆ, ಲಾಳವಂಡಿಗೆ, ಲಾಳವುಂಡಿಗೆ (ನಾ)· ೧. ಬಾಗಿಲನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಭದ್ರಪಡಿಸಲು, ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಹಾಕುವ (ಮರದ) ಪಟ್ಟಿ ; ಅಗುಳಿ : ತಾಳು : "ಪರಿಘಃ- ಪರಿಘಾತನಃ- ೨ ಲಾಳವಿಂಡಿಗೆ" (ಪಡಾಮು. ೬೯–೭೦); ದಿಶಾಧಿಪರ್ ದಿಗಿಭಸಂಹತಿಯಂ ಮನಮೊಲ್ದು ಪಾಲಿಸಲಿಕ್ಕಿದ ಲಾಳವಿಂಡಿಗೆಯ [ವಜ್ರ]ಬ್ಯಳಿರ್ದ್ದಾರು ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತಂ (ಪರಾಪು. ೬೬–೬); ತಂದಮ್ಮ ಮನದ ವೇಗದಿ ಬಾಗಿಲುಚ್ಚಿನ ಲೊಳವಿಂಡಿಗೆಯ (ಶಾಪು. ೬೬–೬೬); ಜವನರಮನೆಯ ಮುಂದಾಗಿರ್ಪ್ಪ ಲಾಳವಿಂಡಿಗೆಯಂ ಸವೆ:ವೆನು (ಅಷಾಪ್ರ. ೭೫–೨). ೨. (ಜಾಗಟೆಯನ್ನು ಬಡಿಯುವ) ದಂಡ.—ಕೋಲು : ಒಂದೆಡೆ ಜಾಗಟೆಯನ್ನು ಪೇತುಹಾತಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನು ಬಾರಿಸುವ ಕಿರಿಯ ಲಾಳವಿಂಡಿಗೆಯೂ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿದೆ (ಕಂಪ್ರಹಿ. ೦೦೯–೨). **ಲಾಳಗುಂಡಿಗೆ** : ೧. ಮಗದಿಗೆ ಲಾಳಗುಂಡಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿವಂಚರ ಗಂಡ (ಎಳ- VII, ೫೫೫- ೬೯-೦೬; ೧೨೮೬). **ಲಾಳಗುಡಿಗೆ** : ೧. ಶರಣಾಗತ ವಜ್ರವಂಜರರುಂ ಗಡಿಗೆ ಲಾಳಗುಡಿಗೆ ಬಂಧುಜನವಾಧಿಪರುಂ (ಎಳ. XI, ೫೦೯೬. ೨೦೦–೫; ೧೬೬೧ ?). **ಲಾಳಮುಂಡಿಗೆ** : ೧. ಹರಿನೀಲದಿಂದಲೆಸವ ಲಾಳಮುಂಡಿಗೆ ವರಕುಲಿಶದ ಬಲುಮೊಳೆಯಂ ಪಿರಿದು ರಂಜಿಪ ದ್ವಾರವಚ್ಚಿದ ಮಹಿಮೆಯನೊರೆವಡಿನ್ನಾರಳವಹುದು (ಪಂಪ. ೬–೦೨) ; ಹುಲಿಮುಖಿಪಂಕ ವಜ್ರದ ಕಂಬದಾಳಿರಿ ಬಲು ಲಾಳಮುಂಡಿಗೆ (ಪೌಂಪಾ. ೫–೬೨). **ಲಾಳವಂಡಿಗೆ** : ೧. ಮಾರುತಿ ಕಡುಹಿನವಲಿ ಭುಗುಭುಗಿಪ ಧಾರಿಯ ಕಿಡಿಗೆದಱಿ ನೋಡಿದನು ಬಾಗಿಲ ಲಾಳವಂ[ಪಾಂಪ. ವಿಂ]ಡಿಗೆಯ (ಕುಪ್ರ. ೦೫–೫೬); ಲಾಳವಂ [ಪಾಂಪ. ವಿಂ]ಡಿಗೆಗಳಲಿ ಬಂಡಿಯ ಗಾಲಿಗಳ ಗಾಡಣಿಗಳಲಿ . . . ರಕ್ಕಸಘಟುಂಗಕ್ಕಜವಾದುದಾ ದುರ್ಗ (ಕಪಂಪಾ. ೬–೬–೦೬) **ಲಾಳವುಂಡಿಗೆ** : ೧. ರಿಪುಬಲವನಸಿಯಿಬ್ಬರೆವಿಧ ಒರೆಕೈಯ ಬಾರಿಯ ಲಾಳವುಂಡಿಗೆಯು ಪರಿಘಗುಂಡಿನೆಳೊಂದನೊಂದಿಬ್ಬೊರಿದವು (ಕುಪ್ರಾ. ೫೬. ೪–೦೦); ಪೊಸ ಬೀಗ ಬಾಗಿಲು ಲಾಳವುಂ [ಪಾಂಪಾ. ಮುಂ]ಡಿಗೆ ಕಣ್ಗಸದವ್ಗೆ ಕುಮ್ಮಟದೊಳಗೆ (ಕುಪಾಪಾ. ೫೭–೫೬). [ಲಾಳ$_1$ + ಪುಂಡಿಗೆ]

ಲಾಳವುಂಡಿಗೆ ' ಲಾಳವಿಂಡಿಗೆ ' ನೋ.

ಲಾಳವ್ಯವಹಾರಿ (ನಾ)· ಲಾಳದೇಶದ ವ್ಯಾಪಾರಿ : ಪರಶುರಾಮ ನಾಯಕ ಪೊಮ್ಮಣನಾಯಕ ಅಮ್ಮುಗಿ ನಾಯಕ ಪ್ರಮುಖರಪ್ಪ ಸಮಸ್ತಲಾಳವ್ಯವಹಾರಿಗಳುಂ (ಎಳ. XII, ೨೦–೫೯ ; ೧೨೦೬).

[ಲಾಳ$_2$ + ವ್ಯವಹಾರಿ]

ಲಾಳಾಜಳ 'ಲಾಲಾಜಲ' ನೋ.

ಲಾಳಿ$_1$, ಲಾಡಿ$_1$, ಲಾಲಿ$_2$ (ನಾ)· ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಲಗು.–ಬೆತ್ತ : "ವೀರಣಂ- ವೀರತರಂ- ೨ ಮರಕಬ್ಬಿನ ಪೆಸರುಗಳು. ಕೆಲವರು ಲಾಳೀಕಡ್ಡಿಯನ್ನುವರು" (ಶಿಷ್ಟಾ. ೦೬. ೦೩೦). ೨. ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೇಯಲು ನೇಯ್ಗೆಯವನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ; ನಾಳಿ: ಸೀರೆಯ ನೆಯ್ಮಾತವ ಕೈಯ ಲಾಳ ಸುಂಗಿತ್ತ ಕಂಡೆ (ಪೀಗೀಷಾ. ೦೦೭–೮೬) : ಹರುಗುಣಿ ಗೂಟ ಪವಣಿಗೋಲು ಲಾಳಿಯು . . . ನಾಲಿಗೆಗೂಟವನಿ ದೊಂದಾಳಿಯದ ಕಟ್ಟಿದವು (ಅಯುಚಾ. ೫-೬); ತರದೆ ಕೊಂಬಿನ ಲಾಳಿಯ ಮುಟ್ಟಿಸದೆ ರುಚಿರತರವಾದ ಪೊದಳೆಯಂ ನೆಯ್ದುಕೊಳ್ಳು (ಪಾಪಾಕ್ಷ. ೫-೬೦)· ೩. ಇಕ್ಕುಳ; ತಂಡಸ : " ಇಕ್ಕುಬಂ ಲಾಳಿ ತಂಡಸ ಗಾರಿಕಾಮ್ಮಂ" (ಕುಂಹಾ. ೦೦೩-೪)· ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ ಭೋಂಕೆನೆ ಮಿಡಿವ ಲಾಳಿಯ ಬಿಲ್ಲು ಪೆಟಲ್ಗಳ ಸಂಕುಲವಿರ್ದ್ದಪ್ಪ (ಕೋಚಾ. ೫೦-೪) ; ಜೇಡರ ' ಲಾಳಿ 'ಯನ್ನು ಅನೇಕರು ನೋಡಿರಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೆ ಸಿಡಿದಾಡುವ ಒಂದು ಚಬ್ಬದಿಮೊನೆಯ ಜಡವಾದ ಚಕ್ರ ಆಯುಧವಿದು (ಕಚಾರಾ. ೫೭). **ಲಾಡಿ$_1$** : ೨. ಎಂಥೆಂಥ ಎಂಜಿನ್ ಮಾಡಿ ಇರಿಸಿದಾನೆ . . . ಬೇಲು ಬಚ್ಚುವುದಕ್ಕೊಂದು ಹಡೆನ ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವುದಕ್ಕೊಂದು. ಲಾಡಿ ತಯಾರಿಸುವುದಕ್ಕೊಂದು ನೂಲುವುದಕ್ಕೆನಲವತ್ತಿಂಟು (ಕಂಹೂಲಿ. ೫೭). **ಲಾಲಿ$_2$** : ೨. ಈ ಬತ್ತಿಗಳ ಮರದ ಲಾಲಿ (bobbins)ಗಳಿಗೆ ಸುತ್ತಲ್ಪಡುವವು (ಪಾಲ್ಕ. I· ೪೭೬)

ಲಾಳ ಅಡಿಸು =ಗಿ. ನೇಯು : ಅವನು ಪಾತ್ರಗಳನ್ನೂ ಘಟನೆಗಳನ್ನೂ ಎರಡುಕಪ್ಪೆಗಳಿಗೆ ಮಧ್ಯೆ ಲಾಳಅಡಿಯಿಡಂತೆ ಅಡಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಹಾಸಹೊಕ್ಕಾಗಿ ನೆಯ್ದಿದ್ದಾನೆ (ಪಂಗಾಚಿ. ೦೦೭). ೨. (ಅಲಂ) ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ಓಡಾಡಿಸು ; ಅಲೆಸು : ಪನ್ನನ್ನು ಲಾಳಅಡಿಸಬೇಡ (ಕಷ್ಣ)

[< ಸಂ. ನಾಲೀ]

ಲಾಳಿ$_3$ (ನಾ)· ಲಾಟದೇಶದವಳು : "ರಾಟಿ-ಲಾಳಿ[ಪಾಂಪಾ. ಟಿ] (ಪಮಚ· ೧೩). [ಲಾಳ$_2$ + — ಗ$_2$]

ಲಾಳಿಕೆ (ನಾ)· ಬಾಯಿ ಕಿರಿದಾದ ಪಾತ್ರೆಗೆ ದ್ರವವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹಾಕಲು ಬಳಸುವ, ಅಗಲ ಕಿರಿದಾಗುತ್ತಾ ಹೋಗುವ ಕೊಳವೆ; ಬುದ್ಧಿವಂತ ಪನ್ನಾಲಿ : ಗಾಜಿನ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ ನೀರಿಗೂ ಲಾಳಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ದ್ರವಾಣಕ್ಕೂ ಒಂದು ತೆಳುವಾದ ಪೊರೆಯಿದೆ (ಪಸ್ಪಾ. ೫೭) ; ಲಾಳಿಕೆಯಂ (ಫನ್ನಲ್) ಅಗಲ ಕಿರಿದಾಗುತ್ತ ಹೋಗುವ ಕೊಳ್ಳಿ (ಶಿಪಾಪ್ರ. I· ೩೨೬); ತಲೆಗೆ ಮಾಡಿ ಮಲಗಿಸಿ ಮೂಗಿನಲ್ಲೊಂದು ಲಾಳಿಕೆ ಇಟ್ಟರೆ (ಪುಚಿ. ೨೯). [< ಸಂ. ನಾಲಿಕಾ]

ಲಾಳಿಕೋಲು (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ತುರುಕಸಿಂಗಾಸ ಮೇಡಿಯ ಲಾಳಿಕೋಲ ನಿಷ್ಕುರವಾಕ್ಯದಾರ್ಣಕೊಗ್ಗಿಸೊಳು ಚುರುಚುರನೆಯ್ಯ ಕೈಮುಗಿದು (ಕಕಪ. ೨೨-೨೬). [ಲಾಳಿ$_1$ + ಕೋಲು$_2$ (< ಕೋಲ್$_1$)]

ಲಾಳಿತ ' ಲಾಲಿತ ' ನೋ.

ಲಾಳಿತಿ (ನಾ)· ಸಂತೋಷ:ಲಾಳಿತಿಯ ರಮಣೀಯರಸಗಳ ಸೂಳು ನುಡಿಗಳ . . . ಕಥೆಗಳನೊಲಿದು ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಶಾಪಾಪ. ೬–೬). [<ಸಂ. ಲಾಲಿತ]

ಲಾಳೆ ' ಲಾರೆ ' ನೋ.

ಲಾಳಿ ' ಲಾಳ$_2$ ' ನೋ.

ಲಾಟಿಬಾಸೆಗ (ನಾ). ಲಾಳದೇಶ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಆಡುವವನು : ಲಾಟಂ = ಲಾಬಂ; ಲಾಟಭಾಷಿತಂ · = ಲಾಟಬಾಸೆಗಂ (ಕುಚ· ೨೦ ಕ್ರಿಯಾ).

[ಲಾಟ (<ಲಾಳ$_2$) + ಬಾಸೆ$_3$ + — ಗ$_2$]

ಲಿಂಗ (ನಾ)· ೧. ಚಿಹ್ನೆ ; ಗುರುತು: ಶಿರಸ್ಸೆಂಬ ಸ್ಥಾನಾಸ್ಯಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾ ವಾಯುಸಂಬಂಧಮಾಗಲಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟುವ ಅರ್ಣ ವರ್ಣ ಬೀಜ ಲಿಂ ಮಾತ್ಮಕೆ ಶುದ್ಧಗೆಯೆಂಬ ಪರ್ಯಾಯ ಸಂಜ್ಞೆ (ಕವೀಕ. ೦೭೦); ಶ್ರುತಿ ಎಂದ ಬಾಯಬಟ್ಟು ಹೇಳುವ ಶಬ್ದವು ; ಲಿಂಗವೆಂದರೆ ಆದೆಂದು ತಿಳಿಸುವ ವಿಶೇಷ ರೂಪವಾದ ಗುರುತು (ಬ್ರಹ್ಮಜಾ- ೨೦೨ ೦೭೫) ; ಭಾರತೀಯಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ಹೆಗ್ಗುರುತು. ಆದರಲ್ಲಿನ ಚಿಹ್ನೆ. ಲಿಂಗ ಅಥವಾ ಸಂಜ್ಞೆ (Symbolism (ಶಾಕಪ-೨೦೬). ೨. ಗಂಡಸಿನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ: "ಶಿಶ್ನಃ, ಶೇಫಃ, ಮೇಢ್ರಃ ಲಿಂಗಂ. ಮೇಹನಂ. ಶೇಫಾ—ಈ ೩ ಶೇಫಂ" (ಪಾಪಾಮು. ೦೫–೦೦)

ಲಿಂಗಂ ಬೆನ್ ಜಂಘಾಯುಗಳಂಗಳುಮೆಂದೀ ಪ್ರದೇಶಮಿವು ನಾಲ್ಕುಂ ಪ್ರಸ್ತಂಗಳೆನೆ . . . ನಿಧಿವುರುಪಂ (ಕೋಕಶಾಚ. ೦೦-೧೭). ೩. ಸ್ತ್ರೀ ಅಥವಾ ಪುರುಷಚಿಹ್ನೆ : ಈ ನಿಯಮವನ್ನು ಲಿಂಗಭೇದವಿಲ್ಲದ ಅನುಸರಿಸಬೇಕು (೮೩). ೪. ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸುವ ಶಿವನ ಪ್ರತೀಕವಾದ ಮೂರ್ತಿ ; ಸ್ಥಾವರಲಿಂಗ ; ವಚಸಂಗ ಲಿಂಗ ಶರಣಾಗು (೩೫೨. ೬-೩೩) ; ಸಮ್ಮೂರ ಹೇಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಈ ದಿನ ಲಿಂಗದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆ ಆದೆ (೮೩೨). ೫. [ವೀಶೈ] ಮೈಮೇಲೆ ಧರಿಸುವ ಶಿವನ ಒಂದು ಪ್ರತೀಕ; ಇಷ್ಟಲಿಂಗ: ಹೊತ್ತಾಜೆ ಎದ್ದು ಅಗ್ನಿಮಿಣೆ ಪತ್ರೆದು ತಂದು ಹೊತ್ತು ಹೋಗದ ಮುನ್ನ ಪೂಜಿಸು ಲಿಂಗವ (೩೫೮. ೦೬೨) ; ಲಿಂಗನಿಜಸದ್ಭಾವದೊಳು ಪುಸಂ ಮುಳುಗಿ (೦೩೫. ೦-೩) ; ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಕಡಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಲ್ಲ ದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗದೊಳು ಜಗವು ಒಡಗಿಹುದು ಲಿಂಗವನು ಹಿಂಗಿದವರುಂಟೆ (೩೫೫. ೦೦೭). ೬. [ತರ್ಕಶಾ] ಪ್ರಮಾಣ ; ಪುರಾವೆ : 'ಅನುಮಾನ'ದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾದ 'ಲಿಂಗ'ಕ್ಕಿರುವ ವರ್ತನೆಯನ್ನೇ ವ್ಯಂಜಕತ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ತೋರಬಹುದು (೪೫೩೬೫. ೨೦೨). ೭. [ವ್ಯಾಕ] ಪುಂ. ಸ್ತ್ರೀ. ನಪುಂಸಕಗಳ ಸೂಚನೆ : ನೀನಱಿ ಕರ್ಣಾಟಕದೊಳ್ ಪೇಸಂ ಸ್ತ್ರೀ ಪುಂ ನಪುಂಸಕೋಭಯ ಪುಂ ಸ್ತ್ರೀ ಸ್ತ್ರೀನಪುಸಕಮಸ್ತ್ರಾಚ್ಯಾನ್ಯೂನಾವ್ಯಯಮೆಂದು ಲಿಂಗಮೊಂಬತ್ತು ತೆಱಂ (೩೮೮. ೦೮); ಲಿಂಗವೆಷ್ಟು ವಿಧವು ? ಪುಲ್ಲಿಂಗವೆಂತಲೂ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವೆಂತಲೂ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೆಂತಲೂ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುವದು (೩೩೩೧. ೩೩). ೮. ಯಾವುದೇ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಸೇರದೆ ಇರುವ ಶಬ್ದದ ಮೂಲರೂಪ ; ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ : ಕ್ರಿಯೆಯಂ ನುಡಿವುದುದು ವಿಭಕ್ತಿಯನಿಲ್ಲದುದರ್ಥಮುಳ್ಳುದಂತದು ಲಿಂಗಂ (೩೮೮. ೬೨) ; ಧಾತು ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತಗಳಲ್ಲದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಶುದ್ಧಗಳು ಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (೩೩೩೧. ೪೨). " ಅನುಮಾನದೊಳು ಮುಷ್ಟಿದೊಳು ಪ್ರಕೃತಿಯೊಳು ಶೈವಮೂರ್ತಿಯೊಳು ಲಿಂಗಮಕ್ಕುಂ " (೩೮೧೩. ೦೩೦-೩೦).

ಲಿಂಗದ ಕಲ್ಲು = ಲಿಂಗವನ್ನಿರಿಸುವ ಕಲ್ಲು : ನಾಲ್ಕುಂ ದೆಸೆಯೊಳು [ಲ್] ನಟ್ಟ ಲಿಂಗದ ಕಲ್ಲುಗಳು[ಲ್] (೪೩೦೫೫. ೦೫-೭೫; ೧೧೫೫). ಲಿಂಗದ ಕಾಯಿ = ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನಿಡುವ ಕರಡಿಗೆ ; ಬೌಕ : ಅವರು ಲಿಂಗದ ಕಾಯನ್ನು ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (೮೩೨). ಲಿಂಗದ ಬೀಳ, ಲಿಂಗದ ವೀರ = ವೀರಭದ್ರನ ಖಡ್ಗ ಹೇಳುವ ಕಾಯಕದವನು; ಪುರವಂತ : ಲಿಂಗದ ಬೀರರು ಖಡ್ಗ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (೮೩೨) ; ಲಿಂಗದ ವೀರರ ಕುಣಿತ. ಗಡ್ಡುರಕುಣಿತ . . . ಗುಮಸಾರ್ಥ ನೃತ್ತಗಳು (೪೦೫೮೮. I, ೭೦೯). [ಸಂ.]

ಲಿಂಗಕಲ್ಲು (ನಾ). ಲಿಂಗದ ಮುದ್ರೆಯುಳ್ಳ ಗಡಿಕಲ್ಲು : ಬಡಗಲು ಬಟ್ಟೆಯ ನಟ್ಟ ಲಿಂಗಕಲ್ಲು (೩೫. XIII, ೦೬೨-೨೦; ೧೦೫೬).

[ಲಿಂಗ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್ಲ್)]

ಲಿಂಗಕಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಯಿವಿಗ್ಗೆ ಜಪರಕಾಣಿಕೆಯಲ್ಲ ಮರ್ರಿಕಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲ ಡೊಂಬುಕಾಣಿಕೆಯಿಲ ಲಿಂಗಕಾಣಿಕೆಯಿಲ (೩೪. XVI. ೧೫೩, ೩೯-೪೩ ; ೨).

[ಲಿಂಗ + ಕಾಣಿಕೆ (< ಕಾಣ್)]

ಲಿಂಗಗ್ರಾಹಕ (ನಾ). ಶಿವತತ್ವವನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡವನು,—ತಿಳಿದವನು : ಶಿವಲಿಂಗಾರ್ಚನಾತಿಸ್ನೇಹದೊಳು ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಲಿಂಗಗ್ರಾಹಕಂ ಬಸವಣ್ಣನಿಹ ಸದ್ಭಾವಮಂ ನೋಡಿ (೩೫೫. ೩೫-೪೭). [ಸಂ.]

ಲಿಂಗಜ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರಿಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಬಂದ ಜ್ಞಾನ : ಶ್ರುತ ಭೇದಂ ತದ್ಭೇದದ್ವಿತಯಂ ಲಿಂಗಜಮುಮಾಗಮಂ ಶುದ್ಧಜಮುಂ ಅಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಜಮನೇಕಭೇದಮನಂಗೀಕರಿಸಿರ್ಕುಮಾಗಮಂ (೩೦೪೫೫. ೦೮-೪೩). ೨. ಲಿಂಗಾಯತ : ತೋರದಂತಿನ್ನಸ್ಕರೆಲ್ಲಂಗೋಸರಿಸಿದ ಲಿಂಗಜರನೇ ವಿಸ್ತಾರಗೈವ ಪ್ರಧಾನಿಬಸವನು ಕೇಳ್ ಸದ್ಭಾರರು (೩೩೫೫. ೦-೨೩). [ಸಂ.]

ಲಿಂಗತತ್ವ (ನಾ). ಶಿವಲಿಂಗದ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ತತ್ವ : ಶಿವತತ್ವ: ಹೀಗೆ ೨೫ ತತ್ವಗಳು ಲಿಂಗೈಕ್ಯವಾದಲ್ಲಿ ಆ ಲಿಂಗತತ್ವಗಳು ಹನ್ನೊಂದು ತಾವು ಪರಸ್ಪರ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುವು (೩೩೫೫. ೨೬). [ಸಂ.]

ಲಿಂಗತನು (ನಾ). ೧. [ವೀಶೈ] ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರ : ಲಿಂಗತನುಚ್ಚಾಯಯೊಳು ತಾ ಸಂಗಿಸಿ (೩೮೫. ೩-೦೬). ೨. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟಲಿಂಗವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು : ಲಿಂಗಧಾರಿ : ಅಹಂಕಾರಕ್ಕೆ ಎಡೆಗುಡದ ಲಿಂಗತನು ವಾಗಿಯೇಕು (೩೫೮. ೧೦೦). [ಸಂ.]

ಲಿಂಗತೊಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೊಂಡೆಯ ಗಿಡ : ಲಿಂಗತೊಂಡೆ, ಶಿವಲಿಂಗಿ (ಬ್ಲ ಔ. ೦೯-೨೩೯). [ಲಿಂಗ + ತೊಂಡೆ/ತಲು. ಲಿಂಗದೊಂಡ]

ಲಿಂಗತ್ರಯ (ನಾ). ೧. [ವೀಶೈ] ಇಷ್ಟ, ಪ್ರಾಣ ಮತ್ತು ಭಾವ ಎಂಬ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳು : ಇಷ್ಟಪ್ರಾಣ ಭಾವಗಳೆಂಬ ಲಿಂಗತ್ರಯಗಳನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿ (೩೫೫. ೦); ಇಷ್ಟ ಪ್ರಾಣ ಭಾವಮೆಂಬ ಲಿಂಗತ್ರಯಂಗಳಂ ಕಳೆದು (೩೫೬. ೬೦ ಬೀ೪). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಪುಲ್ಲಿಂಗ, ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಮತ್ತು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಲಿಂಗಗಳು : ಅವ್ಯಯಲಿಂಗಂ ಸಪ್ತವಿಭಕ್ತಿಗಂ ಲಿಂಗತ್ರಯಕ್ಕಂ ವಚನತ್ರಯಕ್ಕಂ ಸಲಿಯಾಗಿರ್ದ್ ತೆಱದಿನರ್ಥಮಂ ಕುಮುಗುಂ (೩೩೮. ೧೧ ಬೀ೬). [ಸಂ.]

ಲಿಂಗದಾಹ (ನಾ). ಉರಿಮೂತ್ರರೋಗ : ಅಯಲೇಯಾದಿ ಚೂರ್ಣ . . . ಆ ಚೂರ್ಣಮಂ ಸಕ್ಕರೆಗೂಡಿ ಹಸುವಿನ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸಲು . . . ಕಾಮಾಲೆ, ಶಿರೋದಾಹ, ಲಿಂಗದಾಹ ಪರಿಹರಮಕ್ಕುಂ (೩೪೬. ೦೩೬) [ಸಂ.]

ಲಿಂಗದೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ಇಷ್ಟಲಿಂಗವನ್ನು ಧರಿಸುವ ದೀಕ್ಷೆ : ಕಾಳಾಮುಖರು ಈ ಹೊಸ ವೀರಶೈವಪಂಥದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗದೀಕ್ಷೆ. ಶಿಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಗುರುಗಳಾಗಿ ಜೆಂಗಮರೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಂಡರು (೩೫೫೫. ೦೩೪). [ಸಂ. ಲಿಂಗದೀಕ್ಷಾ]

ಲಿಂಗದೂರ (ನಾ). ಲಿಂಗತನುವೆಲ್ಲದವನು : ತನ್ನ ಅನುವ ಶಾನಱಿಯದೆ ಬಂದುಂಟ ಜಂಗವದಲ್ಲಿ ಅಂಗವನಱಸುವ ಲಿಂಗದೂರರಿಗೇಕೆ ಜಂಗವಭಕ್ತ (೩೫೮೫೩. ೩೬-೦೦೯). [ಸಂ.]

ಲಿಂಗದೆರಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಹಗೞೊಂಡನಹಳಿ ಗ್ರಾಮದಲಿ ಲಿಂಗ [ಧಾ] ರಿಗಳು ಕೊಡುವಂಥ ಲಿಂಗದೆರಿಗೆಯನು ಸಮರ್ಪಣೆಮಾಡಿ (೩೯೩೦. IX-ii, ೩೩೮-೦೩; ೧೩೫೦). [ಲಿಂಗ + ತೆರಿಗೆ (< ತೆಱಗೆ)]

ಲಿಂಗದೆಱೆ (ನಾ). = ಲಿಂಗವೆರಿಗೆ : ಕೊಟೂರಸೀಮೆಯೊಳಗಣ ಬಾನುಳಿಯ ಸಾಮಿಂದರಿಗೆ ಕಾಣಿಕೆ ಕಡಾಯ ಬಟೆ ಕೊಟಣ ಬತೆಱೆ ಲಿಂಗದೆಱೆ ಏನೊಯಿಪ (೩೯೩೦. IX-ii, ೩೩೨-೦೯; ೧೩೬೭). [ಲಿಂಗ + ತೆಱೆ]

ಲಿಂಗದೇಹ (ನಾ). ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರ : ಲಿಂಗದೇಹವ ಹೊದ್ದಿದಂತಿಹ ಸೂಗವದಱೊಳಗಿಲ್ಲ (೩೫೫. ೩-೦೯); ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಜೀವನಿಗೂ ದೇಹಾವರಣಗಳುಂಟು, ಅವಾವುವೆಂದರೆ, ಮೊದಲು ಜೀವನ ಸ್ವರೂಪದೇಹ. ಎರಡನೆಯದು ಲಿಂಗದೇಹ (೩೩೫. ೩-೭ ಚೀ೩೩೯). ' ಲಿಂಗಶರೀರ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಲಿಂಗದೇಹಿ (ನಾ). ಲಿಂಗದೇಹವನ್ನುಳ್ಳವನು : ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರಿ : ದೇಹಗುಣಗಳಳಮು ಲಿಂಗದೇಹಿಯಾದ ಶರಣನು ಬಾಹಿರಂಗದ ಬಳಿಕ ಮಾಯಾಮೋಹವನ್ನು ಜಱಿದನು (೩೪೫೦. ೨೪೦-೦೩೦೬).

[ಸಂ. ಲಿಂಗದೇಹಿನ್]

ಲಿಂಗಧರ (ನಾ). ಇಷ್ಟಲಿಂಗವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಲಿಂಗವಂತ ; ವೀರಶೈವ : ಅನೆಗೊಂದಿಯ ಕಾಡವೀರನೆಂಬ ಲಿಂಗಧರ[ನೂ] . . . ಕೊಡುಪಂಥ ಲಿಂಗದೆರಿಗೆ (೩೯೩೦. IX-ii, ೩೩೮-೦೦; ೧೩೬೦); ಲಿಂಗಧರಾಧರವ್ರತತಿ ಲಿಂಗಮಹೀರುಹಪಂಕ್ತಿ ಲಿಂಗತೀರ್ಥಂಗಳ ರಾಜಿ . . . ಕಣ್ಗೆಸದಿರ್ದುದು (೪೫೫. ೦೦-೨೩). [ಸಂ.]

ಲಿಂಗಧಾರಕ (ನಾ)· = ಲಿಂಗಧರ : ನಿರಪೇಕ್ಷಮಾಹೇಶಕಂಥಾವರಣ ಶರಣರು ಕಕ್ಷಕರತಳಸುರುಚಿರೋರಜ್ಜಳಕಲಿತಶಿವಲಿಂಗಧಾರಕರು (ಬಸ. ೪೯-೩೦); ಗುರುಕಾರುಣ್ಯ ಹೊಂದಿದವನು ಯಾವಾಗಲು ಲಿಂಗಧಾರಕನಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದು (ಶೀಣಿಕ· ೦೬–೨೦ ಪಪಠ). [ಸಂ.]

ಲಿಂಗಧಾರಣ (ನಾ)· [ವೀಶೈ] ದೀಕ್ಷಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಇಷ್ಟಲಿಂಗವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು,— ಧರಿಸುವುದು : ಭಕ್ತನು ಲಿಂಗಧಾರಣಮಾಡಿದ ಬಳಿಕ ತನ್ನನ್ನು ನಾನಾವಿಧಿಗೆ ಒಯ್ಯುವ ತತ್ವಗಳ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಬೇಕು (ಶೀಣಿಕ ೦೬–೨೦ ಪಪಠ) ; ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ಲಿಂಗಧಾರಣಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲ (ಪಗಡ. ೨೪೯). [ಸಂ.]

ಲಿಂಗಧಾರಣೆ (ನಾ)· = ಲಿಂಗಧಾರಣ : ಲಿಂಗಧಾರಣೆಯಾದ ಬಳಿಕ ಆ ಲಿಂಗವೇ ಭಕ್ತನಿಗೆ ಗುರುಸ್ವರೂಪವು (ಶೀಣಿಕ. ೦೬–೨೦, ಪಪಠ).

[ಸಂ. ಲಿಂಗಧಾರಣ]

ಲಿಂಗಧಾರಿ (ನಾ)·ವಿ. =ಲಿಂಗಧರ : ಅವರಿವರುಯಸದಿನ್ನೆಲ್ಲರೊಂದೇ ಲಿಂಗ ಧಾರಿಗಳೇಕಕೂಟವಲಿ (ಪಜ್ಞ· ೮೭-೨೭) ; ಲಿಂಗವನ್ನು ತನ್ನ ಹಸ್ತ ವಲ್ಲರಿಸಿ . . . ಧ್ಯಾನಮುಕ್ತನಾಗಿರುವದು· ಲಿಂಗಧಾರಿಯ ಕರ್ತವ್ಯ (ಶೀಣಿಕ· ೦೬–೨೦ ಪಪಠ) ; ಪಾಶುಪತಯೋಗಚಿಹ್ನೆಗಳುಳ್ಳವನೇ ಲಿಂಗ ಧಾರಿಯೂ· ಇವರೇ ಲಿಂಗಿಗಳು ಎಂದು . . . ಕಾಳಾಮುಖರ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳಿದೆ (ಪೌಳಂ· ೦೪೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ :(ಕೋಣನ ಕೊಂಬುಮರ, ಲಿಂಗಧಾರಿ, ಅಂಬುರಿಹೊಡೆ (ಪ್ರಾಣಿ· ೬೩-೦೪೪). [ಸಂ. ಲಿಂಗಧಾರಿನ್]

ಲಿಂಗಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ)· (?) : ಮೊದಲ ಪದನಪಭ್ರಂಶಕ್ಕೆ ಬಾರದೆ ಉತ್ತರ ಪದಂ ತದ್ಭವಮಾದ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ . . . ಪಾದಶ್ಯಂಖಿಲೆ —ಪಾದಸಂಕಲೆ, ಲಿಂಗಪತ್ರಿಕೆ—ಲಿಂಗವತ್ರಿಗೆ (ಪಪಠ· ಶ· ೭೦೪ ಕ್ರಯೋ). [?]

ಲಿಂಗಪಥ (ನಾ)· [ವೀಶೈ] ಲಿಂಗೈಕ್ಯಸಾಧನೆಯು ದಾರಿ; ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗ: ಎನಗೆ ಗುರುಪಥವ ತೋರಿದವರಾರು ಲಿಂಗಪಥವ ತೋರಿದವರಾರು (ಪಪಠ. ೬೩); ಲಿಂಗಪಥದಲ್ಲಿ ಪಡಿಸಿ ಮಹಾಲಿಂಗವದರಲ್ಲಿ ನಿಲಿಸುಪಾತ ಜಂಗಮ (ತೋಲಪಾ. ೦೦೦ ಕ್ರಶ್ಲಾ೪೬). [ಸಂ.]

ಲಿಂಗಪ್ರತಿಷ್ಠೆ (ನಾ)· (ಪೂರ್ವೆಗಾಗಿ ದೇವಸ್ಥಾನ ಮೊದಲಾದೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ) ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವಿಕೆ : ಕಲ್ಲ ಮನೆಯ ಮಾಡಿ ಕಲ್ಲ ದೇವರ ಮಾಡಿ ಆ ಕಲ್ಲಾ ಕಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಕೆಡೆದರೆ ದೇವರೆತ್ತ ಹೋದನೋ ಲಿಂಗ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯ ಮಾಡಿದವಂಗೆ ನಾಯಕನರಕ (ಪಪಠ. ೫೦-೨೦೨).

[ಸಂ. ಲಿಂಗಪ್ರತಿಷ್ಠಾ]

ಲಿಂಗಪ್ರಸಾದ (ನಾ)· ಈಶ್ವರಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಿಸಿದ ನೈವೇದ್ಯ : ಲಿಂಗ ಪ್ರಸಾದವನುಂಡು ಅನ್ಯದೈವಂಗಳ ಕೊಂಡಾಡುವವರ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವನು ಆ ಭಂಡಾರಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಹುಗುಂಗೊಂಡವನು (ಪಪಠ. ೬೦೬); ಅಸಮಭಕ್ತಪ್ರಾಣಾಧಿ ಕರವೊಸದು ಕೈಕೈಯಿಂದವಾರೋಗಿಸುತಿರಲ್ ತ್ರಿಸಂಧಿಯೆಲ್ ಲಿಂಗಪ್ರಸಾದವನು (ಪಪಠ. ೨೪-೦೨). [ಸಂ.]

ಲಿಂಗಪ್ರಸಾದಿ (ನಾ)· [ವೀಶೈ] ಲಿಂಗಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಅಧಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದಡೆ ಲಿಂಗಪ್ರಸಾದಿಯೆಂಬೆ ವ್ಯಾಧಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದಡೆ ಜಂಗಮ ಪ್ರಸಾದಿಯೆಂಬೆ (ಪಪಠ. ೭೯-೦೪೭) ; ಲಿಂಗಪ್ರಸಾದಿಗಳಲ್ಲದವರ ಸಂಗ ಭಂಗವೆಂದುದು ಗುರುವಚನ (ಬಸ. ೭೪೦). [ಸಂ. ಲಿಂಗಪ್ರಸಾದಿನ್]

ಲಿಂಗಪ್ರಾಣ (ನಾ)· [ವೀಶೈ] ಲಿಂಗವೇ ಪ್ರಾಣವಾದವನು : ಪೂರ್ವ ಬೀಜಮಾಯುಪ್ರಾಣವೆಲ್ಲ ಲಿಂಗಪ್ರಾಣಮೂ ಶರಣನು (ಬಸ. ೬೭೩) : ಎನ್ನ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯ ಮನಃಪ್ರಾಣಾದಿಗಳು ಲಿಂಗದ ಸಹಿಪುರಾಗಿ ಲಿಂಗ ಕ್ಕಿಂದ ಬಮಸಿ ಲಿಂಗಪ್ರಾಣಗಳಾದ ಕಾರಣ ಲಿಂಗಕ್ಕಿಂದೆ ಕೈಕೊಂಡೆನು (ಬಸ. ೨೦-೪೬). [ಸಂ. ಲಿಂಗಪ್ರಾಣಿನ್]

ಲಿಂಗಮುಖ (ನಾ)· [ವೀಶೈ] "ಲಿಂಗಸ್ಥಾನಗಳೂ ಲಿಂಗಸ್ವರೂಪಗಳೂ ಆದ ನಾಸಿಕ· ಜಿಹ್ವೆ· ನೇತ್ರ· ತ್ವಕ್ಕು· ಶ್ರೋತ್ರವೆಂಬ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿ ಯಂಗಳು ಮತ್ತು ಗುದ· ಗುಹ್ಯ· ಪಾದ· ಪಾಣಿ· ವಾಕ್ಕು ಗಳೆಂಬ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಂಗಳು ಲಿಂಗಮುಖಗಳೂ ಆಗಿರುವುವು" (ಶಿಪಸೂ· ೯೪): ನರಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಲಿಂಗಮುಖವನಱಯದೆ ಉದಮದ ಸೊಕ್ಕ ತಲೆಗೇಱಿತ್ತ ಅಯ್ಯಾ (ಬಸ. ೫೮೬). [ಸಂ.]

ಲಿಂಗಮುದ್ರೆ (ನಾ)·("ಇದು ದೇವರಿಗೆ ಸೇರಿದುದು' ಎಂದು ತೋರಿಸಲು ಎತ್ತು· ಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಒತ್ತುವ ಅಥವಾ ಮುದ್ರಿಸುವ) ಲಿಂಗದ ಗುರುತು.— ಜಿಹ್ವೆ : ಬೀದಿಯ ಬಸವಂಗೆ ದೇಗುಲದ ಪಶುವಿಂಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಱುಹೋರಿಗಳು· ಬಸವಗಳಪ್ಪವ ಲಿಂಗಮುದ್ರೆಯನೊತ್ತದನ್ನಕ್ಕರ (ಕಪ್ರ.ಕ. ೦೯೨-೨೨೯) ; ಲಿಂಗಮುದ್ರೆಯು ಸೀಮೆಯ ಮೃತ್ತಿಕೆ ಮರ ಕಲ್ಲು ಮುಂತಾದ ಮತ್ತೊವ ಗುಣಂಗಳೆಲ್ಲವೂ ಲಿಂಗಧಾರಣದ ಸೀಮೆಯವಾಗಿ (ಪಠಚಿ· ೭೪) : ಸ್ವತಃ ಇಳಕಲ್ಲ ಮಹಾಂತ ಸ್ವಾಮಿಗಳವರೇ . . . ಲಿಂಗಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು (ಪಪಗ· ೩೨೯)

ಲಿಂಗಮುದ್ರೆಕಲ್ಲು· ಲಿಂಗಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲು = ಲಿಂಗದ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ (ಗಡಿ)ಕಲ್ಲು : ಹೊಲ ಮಾಡಿದಿಟ್ಟು ಪಾಲ್ಕುಮೂಲೆಗೂ ನಾಲ್ಕು ಲಿಂಗ ಮುದ್ರೆಕಲ್ಲು ನಡಿಸಿ ಕಾವುಕಟ್ಟು ಮಾಡಿಸಿಬಿಡು (ಪಗಪಚು· ೪೪) ; ಆ ಶಾಸನುರು ಆ ದೇವರ್ಗೆಗಿಯಂಗಡಿಗೆ ಲಿಂಗಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲ ನಡಿಸಿಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಇ. XIX. ೫೫–೫೬; ೧೨೬೬) ; ಬಾಣೇಶ್ವರದೇವರ ಲಿಂಗಭೋಗರಂಗ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಬಯನಾಡೊಳಗಣ ಬಾಣೂರನು ಹುಲಿಕಲ್ಲನು ಲಿಂಗಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲ ಹಾರಿ ಕೊಟ್ಟಿಸು (ಎಇ· III (೩), ಹೊಗಡ. ೦೪೬-೦೬ ; ೨೪೯೭). **ಲಿಂಗಮುದ್ರೆಬಸವ = ಲಿಂಗಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಒತ್ತಿರುವ ಬಸವ :** (ಪ್ರಾ೦ಪಚ್. ೪೪೬). **ಲಿಂಗಮುದ್ರೆವಳಯ = ಲಿಂಗಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲು ಗಳನ್ನು ನೆಟ್ಟಿರುವ ಗಡಿಯ ವ್ಯಪ್ತಿಪ್ರದೇಶ :** ಆ ಪುರದ ಚತುರ್ದೇವಿಗೆ ಲಿಂಗಮುದ್ರೆವಳಯ ಶಾಸನವ ಹಾರಿಸಿ (ಎಇ. XVI· ೪೪,೫೨· ೬೬–೦೬; ೧೬೨೨). [ಸಂ. ಲಿಂಗಮುದ್ರಾ]

ಲಿಂಗಮೆಣಸು (ನಾ)· ಮೆಣಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ·ಲಿಂಗಮೆಣಸ್ಕು ಗುರುಗು (ಪ್ರಾಣಿ. ೨೦-೬೭೩). [ಲಿಂಗ + ಮೆಣಸು (< ಮೆಟಸು)]

ಲಿಂಗರೋಗ (ನಾ)· ಮೇಹರೋಗ; ಪರಂಗಿರೋಗ : ಕ್ರಮುಕ ಮನಕ್ಕೆ ಫಲತ್ರಯದ ಮಸಿಯನಕ್ಕಣಲೆಯುಂ ರಸಾಂಜನಮುಮನಕ್ಕ ಮನುಷ್ಯಕಪಾಲಮನಕ್ಕೆ ಮೊಕ್ಕಳಂ ಪೂಸೆ ಲಿಂಗರೋಗಂ ಕಡುಗುಂ (ಪೋಕೋಪಚ· ೯-೦೪೯). [ಸಂ.]

ಲಿಂಗವಂತ (ನಾ)· [ವೀಶೈ] ಇಷ್ಟಲಿಂಗವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು : ಲಿಂಗ ವಂತನ ಸ್ಪೃಧಿಯಿಂದ ಹಿಂದಣ ದುಸ್ಸಂಗ ಕೆಡುವುದು (ಬಸ· ೦೩೦); ಅರಳೆಲೆಯುರಸಂ ಪಾಣಾಯ್ಗಳ ವಲ್ಲಳಿಗಾಱಂ ಹೊಂಗತಗದ ಲಿಂಗವಂತಂ (ಪಪಠ. ೦೦–೦೦೩); ಲಿಂಗಧಾವರು ಲಿಂಗಜೇವರು ಲಿಂಗವಂತರು ಲಿಂಗ ಕಾಂತರು (ಪಸಪ್ರ· ೯-೨೪). [ಸಂ. ಲಿಂಗವತ್]

ಲಿಂಗವತ್ರಿಗೆ (ನಾ)· (?): "ವಾಳೆ(ಲಾಳೆ) = ಲಿಂಗವತ್ರಿಗೆ" (ಪಪಸ· ೫೦· ೨); "ಲಾಳೆಯಿಪೆ ಲಿಂಗವತ್ರಿಗೆ" (ಪಪಗಂ· ೭೪) ; "ಲಿಂಗವೆತ್ರಿಗೆಗೆ ಲಾಳೆಂಬುದು" (ಕ್ಯಾಕೃ· ೦೦). [< ಲಿಂಗಪತ್ರಿಕೆ]

ಲಿಂಗವರ್ಜಿತ (ನಾ)· [ವೀಶೈ] ಇಷ್ಟಲಿಂಗವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದವನು : ಸರ್ವ ಸಂಸಾರ ಕಾರಣಭಕ್ತಿಗಮ್ಯನಂ ನಿರ್ವಿಕಾರನ ಲಿಂಗವರ್ಜಿತನುದಾರನಂ ಸರ್ವಾಂಗ ವೆಂದಿ ವಂದಿಸುವೇನ ಲಿಂಗದೊಳಗಿರ್ವನಂ ಕುಜ್ಞಾತಿಂದನು (ಪಪಕೃ· ೬–೦ ೭೭). [ಸಂ.]

ಲಿಂಗವಿಕಾರಿ (ನಾ)· [ವೀಶೈ] ಲಿಂಗಾಭಿಮಾನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನು ; ಇಷ್ಟಲಿಂಗಾಭಿಮಾನಿ : ಲಿಂಗವಿಕಾರಿಗೆ ಅಂಗವಿಕಾರವೆಂಬುದಿಲ್ಲ ಜಂಗಮ ವಿಕಾರಿಗೆ ಧನವಿಕಾರವೆಂಬುದಿಲ್ಲ (ಬಸ. ೭೮೩). [ಸಂ. ಲಿಂಗವಿಕಾರಿನ್]

ಲಿಂಗವಿವಕ್ಷೆ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಲಿಂಗದ ವಿಷಯವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವುದು : ಪುಲ್ಲಿಂಗ, ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಅಥವಾ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೇ ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸುವುದು : ಅರ್ಥಾನುಸಾರಿಯಾಗಿ ಲಿಂಗವಿವಕ್ಷೆ ಮಾಡುವುದು ಎಲ್ಲ ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಾಗಿದೆ (ಶಾಸಾಚಾ. ೨೬೨) : ಸರ್ವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಲಿಂಗ ನಿರ್ದೇಶನ ಕಾಣಿಸಿದರೂ ಅದು ಲಿಂಗವಿವಕ್ಷೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ ವಿಚಾರ (ಕ್ರಾಪ್ರ. ೨೩೮). [ಸಂ. ಲಿಂಗವಿವಕ್ಷಾ]

ಲಿಂಗವೀರ (ನಾ). ವೀರಭದ್ರನ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುವ ಕಾಯಕದವನು : ಲಿಂಗದ ವೀರ : ಪೊರಸಿ ನಂದೀಧ್ವಜವ ಕರದಿಂ ಪೊರವಿ ನೋಳ್ಪೀ ಲಿಂಗವೀರರ ಪರವಿಯೊಳಗಮೈದೆ ಪಿಡ್ಡವ ಪೊಗಳಿಪುತ ಪುರದಿ (ಪಜ್ಞ.ಚ. ೯೨-೩). [ಸಂ.]

ಲಿಂಗವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಧರ್ಮದ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; ತಪಸ್ವಿಯ ವೇಷ ಧರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊಟ್ಟೆಹೊರೆಯುವವನು ; ಆಷಾಢಭೂತಿ : "ಧರ್ಮಧ್ವಜ, ಲಿಂಗವೃತ್ತಿ ಈ ೨ ತರೋವೇಷಗೊಂಡಂ" (ಕಬಾಚಾ. ೬೭-೨೩೦). [ಸಂ.]

ಲಿಂಗವ್ಯಭಿಚಾರ (ನಾ). ಪುಲ್ಲಿಂಗ, ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಅಥವಾ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಗಳನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಾಸಮಾಡಿ ಹೇಳುವುದು : ಲಿಂಗಸಂಖ್ಯಾಸಾಧಾ■ ವ್ಯಭಿಚಾರನಿವೃತ್ತಿಯಂ ಶಬ್ದಾನುಗತಾರ್ಥವಂ ಕಿಯ್ಕೊಳ್ವುದು ಶುಭಪಯಂ ಪುಷ್ಯಸ್ತಾರಕಾನಕ್ಷತ್ರಮೆಂಬುದು ಲಿಂಗವ್ಯಭಿಚಾರಂ (ಕ್ರಿಕ್ರಿ. ೭೩). [ಸಂ.]

ಲಿಂಗವ್ಯವಸ್ಥೆ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಪುಂ. ಸ್ತ್ರೀ. ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ನಿಯಮ. —ಕಟ್ಟುಪಾಡು : ಭಾಷೆಗೆ ಲಿಂಗವ್ಯವಸ್ಥೆ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅನುರೂಪತೆಯನ್ನು ತಂದುಕೊಡುತ್ತದೆ (ಶಾಸಾಚಾ. ೨೪೭). [ಸಂ. ಲಿಂಗವ್ಯವಸ್ಥಾ]

ಲಿಂಗವ್ಯಸನಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಲಿಂಗವನ್ನು ಕುರಿತು ಚಿಂತಿಸುವವನು; ಶಿವಧ್ಯಾನಿ : ಮುರ್ವ್ಯಸನಿ ದುರಾಚಾರಿಯೆಂದೆನಿಸಿರಲ್ಕುಮ್ಮಾ ಎನ್ನ ಲಿಂಗವ್ಯಸನಿ ಜಂಗಮಪ್ರೇಮಿಯೆಂದೆನಿಸಲ್ಕುಮ್ಮಾ (ಪಸಿಪ. ೨೬೨) ; ಎಲ್ಲವನು ಹಿಂಗಿಸಿ ತಾ ಲಿಂಗವ್ಯಸನಿಯಾಗಬಲ್ಲಡೆ ಮುಂದೆ ಮಹಾಪಂಗಳದ ಬೆಳಗು ಕಾಣಿಪುದು (ಅಂಗಪ್ರ. ೨-೪). [ಸಂ. ಲಿಂಗವ್ಯಸನಿನ್]

ಲಿಂಗವ್ಯಾಧಿ (ನಾ). = ಲಿಂಗರೋಗ : ರೋಹಿಣೀಧವನುಗ್ರಗ್ರಹಮುಕ್ತನಾಗಿ ನಿಲೆ ಲಿಂಗವ್ಯಾಧಿಯಿಂ ಬರ್ಮಗುಂ (ಶಾಪಪ. ೨೦-೦೦). [ಸಂ.]

ಲಿಂಗಶರಣ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಶರಣಾದವನು : ಶಿವಭಕ್ತ : ಲಿಂಗಶರಣನ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಂಗಳಂ ಲಿಂಗಮುಖವಾಗಿ ನಿಂದು ಮನ ಸಹಿತ ಪಂಚವಿಷಯಂಗಳವಿಲಸುವಿಂಗಳ ಲಿಂಗಾರ್ಪಿತವಿವ ಬೆರಿಪುತ್ತ (ಅಪಪ. ೨೩-೩೦). [ಸಂ.]

ಲಿಂಗಶರೀರ (ನಾ). =ಲಿಂಗದೇಹ: ಭೂತಂಗಳೈದು ಬುದ್ಧಿ ಚಿತ್ತಂಗಳೆರಡು ಇಂತೇಳಂ ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಪದಿನೇಳ್ತತ್ವಂಗಳ್ ಕೂಡಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರವಾದುದು ಅದಕ್ಕೆ ಲಿಂಗಶರೀರವೆಂದು ಪೆಸರುಂಟು (ಮಹಿಪಾ. ೩-೩೦) : ಬುದ್ಧಿ ಮೊದಲಾಗಿ ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳ ಪರ್ಯಂತ ಹದಿನೆಂಟು ತತ್ತ್ವಗಳು ಪ್ರತಿ ಪ್ರಾಣಿಗೂ ಲಿಂಗಶರೀರವಾಗಬೇಕಾಗಿರುವುದು (ಹೀರಾಶಾ. ೩೭). [ಸಂ.]

ಲಿಂಗಶರೀರಿ (ನಾ). = ಲಿಂಗಧರ : ನಳಿನಪತ್ರೀಕ್ಷಣಾಪ ಓಲಗಕಾಲೆಗೆ ಸಲುವರೆ ಲಿಂಗಶರೀರಿಗಳು (ತ್ರಿಪು. ರಾ. ೩-೦೩೩-೦). [ಸಂ. ಲಿಂಗಶರೀರಿನ್]

ಲಿಂಗಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ಐದು ಬಗೆಯ ಶುದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಲಿಂಗ ಜೀವವನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆಯುವುದು : ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿ ಸ್ಥಾನಶುದ್ಧಿ ದ್ರವ್ಯಶುದ್ಧಿ ಲಿಂಗಶುದ್ಧಿ ಮಂತ್ರಶುದ್ಧಿಯೆಂಬ ಪಂಚಶುದ್ಧಿಗಳಂ ವಿಸ್ತರಿಸುವಡಲ್ಲಿ : . . ಲಿಂಗಜೀವಮಂ ಪಾಲಿಯಂ ಪ್ರಕ್ಷಾಲನಂಗೈಪುದೇ ಲಿಂಗಶುದ್ಧಿಯೆನಿಸುಪುದು (ಪಪಚಿ. ೯೨). [ಸಂ.]

ಲಿಂಗಸಲಾಪೆ (ನಾ). ಲಿಂಗದ ಗುರುತುಳ್ಳ ಸಲಾಕೆ. -ಸರಳು (?): × × × ಗ ಮಹಾದೇವಿಯರುಂ ಸ್ವರ್ಗಗಾಮಿಗಳಾದಂ . . . ಶ್ರೀಪರ್ವತಕ್ಕೆಟ್ಟ ಪಾತಾಳಗಂಗೆಯು × × × ಇಬ್ಬರ್ಗಳ್ಗೆ ಸಲಕ್ಷಣಮಪ್ಪ ಲಿಂಗಸಲಾಪುಗಳಂ ತರಿಸಿ (ಎಳ.ಗ.ಗ.ಸಂ.೧೯೬೦.೦೩೬-೩೩; ೨೨೨೧). [ಲಿಂಗ+ಸಲಾಪೆ (<ಸಲಗೈ)]

ಲಿಂಗಸಾರಾಯ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಲಿಂಗತತ್ತ್ವವನ್ನು ಅರಿತವನು; ಶರಣ: ಅಸಂಬಂಧ ಸಂಬಂಧವಾಯಿತ್ತು ಲಿಂಗಸಾರಾಯರ ಸನುಮತದಿಂದ (ಬಸಪು. ೧೧೭). [ಲಿಂಗ + ಸಾರಾಯ್]

ಲಿಂಗಸ್ಥಲ, ಲಿಂಗಸ್ಥಳ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ನೂರೊಂದು ಸ್ಥಲಗಳಲ್ಲಿಯು ಒಂದು ವಿಭಾಗ: ಶಿವತತ್ತ್ವವೆ ಸ್ವಶಕ್ತಿಯ ಸ್ಫುರಣೆಯಿಂದ ತಾಳಿದ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಹಸ್ರಮೂಲಮಂತ್ರಮಂ ಜಪಿಸುತ್ತಾ ಲಿಂಗಸ್ಥಲಕ್ಕೆ . . . ಪ್ರಾಣಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಬಪೀಗ. ೦೧೦) ; ಸ್ಥಲ ತತ್ತ್ವವ ತನ್ನ ವಿಮರ್ಶಕ್ತಿಯ ಕ್ಷೋಭೆಯಿಂದ (ಚುನದಿಂದ) ಲಿಂಗಸ್ಥಲ ವೆಂದೂ ಆಂಗಸ್ಥಲವೆಂದೂ ಎರಡುವಿಧ (ಶಿಪಾಸಾ. ೦೦-೫೨); ಲಿಂಗಸ್ಥಲವು-ಭಾವಲಿಂಗ. ಪ್ರಾಣಲಿಂಗ, ಇಷ್ಟಲಿಂಗ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಯಿತು (ಚಾಕೈದ. ೨೬೫). **ಲಿಂಗಸ್ಥಳ** : ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವಬೀಜವಲ್ಲದವಂಗೆ ವೇದ್ಯವಾಗದು ಶಿವಜ್ಞಾನ ಶಿವಭಕ್ತಿ ಲಿಂಗಸ್ಥಳವಳವಡದು (ಬಸಪು. ೧೫೬). ಅಂಗಸ್ಥಲ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಲಿಂಗಸ್ಥಳ ' ಲಿಂಗಸ್ಥಲ ' ನೋ.

ಲಿಂಗಸ್ಥಾಯತ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಲಿಂಗವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ಲಿಂಗಭಾವದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ : ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಸ್ಥಾಯತ ಭ್ರೂಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಂಗಮಸ್ಥಾಯತ (ಅಪಪ. ೪೭-೨೦೦); ಆ ಗುರುವಿತ್ತ ಲಿಂಗವನೇ ಶಿಷ್ಯನು ಸಾವಧಾನದಿಂದುತ್ತಮಾಂಗಾದಿ ಸ್ಥಾನಂಗಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವುದೇ ಲಿಂಗಸ್ಥಾಯತವೆನಿಸುವುದು (ಅಪಪ. ೦೦೨). 'ಜಂಗಮಸ್ಥಾಯತ ' ಪರಾ. [ಲಿಂಗ + ಸ್ಥಾಯತ]

ಲಿಂಗಾಚಾರ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಪಂಚಾಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಗುರುವು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದ ಲಿಂಗಕ್ಕಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಲಿಂಗ ಸೇವೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸದಿರುವುದು : ಲಿಂಗಾಚಾರ ಸದಾಚಾರ ಭೃತ್ಯಾಚಾರ ಶಿವಾಚಾರ ಗಣಾಚಾರಮೆಂಬ ಪಂಚಾಚಾರನಿಷ್ಠನಾಗಿ . . . ಇರ್ಪಾತನೇ ವೀರಶೈವನಪ್ಪಂ (ಪಪಚಿ. ೯೭); ಸದಾಚಾರ ಲಿಂಗಾಚಾರ . . . ಭೃತ್ಯಾಚಾರವೆಂಬ ಪಂಚಾಚಾರಂಗಳಳವಟ್ಟು (ಅಲಂಚಿ. ೩೭-೯೦). 'ಪಂಚಾಚಾರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಲಿಂಗಾಣು (ನಾ). ಲಿಂಗದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಅಣು : ವೀರ್ಯ : ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೆರಡು ತಿಂಗಳ ಮಟ್ಟಗೆ ಜೀವದಿಂದಿದ್ದು ಒಂದು ಸಲ ಲಿಂಗಾಣುಗಳನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಿ . . . ಅಳಿಯುವಂಥದ್ದು (ಕಯುಪ. ೦೧೦) [ಸಂ.]

ಲಿಂಗಾತ್ಮಕ (ನಾ). ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವವನು.— ಲೀನವಾಗಿರುವವನು : ಲಿಂಗಮುಖ ನಿರ್ಲಿಂಗ ತೇಜೋಲಿಂಗ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕ ಸದಾಶಿವಲಿಂಗ ನಿರ್ಮಾಯಲಿಂಗ ಲಿಂಗಸ್ಥಿತ ಮಹಾಲಿಂಗ. . .ಕರಜಸುವುದು (ಶಾಪ್ರಾಕ. ೬-೦೬). [ಸಂ.]

ಲಿಂಗಾಯತ, ಲಿಂಗಾಯಿತ, ಲಿಂಗಾಯ್ತ (ನಾ). ೧. [ವೀಶೈ] ಗುರುವು ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಇಷ್ಟಲಿಂಗವನ್ನು , ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಪೂಜಿಸಿ ತೋರಿಸುವುದು : ಮಾರಂಗಕ್ರೀಯದು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಲಿಂಗಾಯತ ಸ್ಥಾನಾಯತವಾಗಿ ಒಳ ಹೊಜೆಗ್ಗದೆ ವೇಧಿಸಿಕೊಳಲು ಮಿಜಿಜಿದ ಕ್ರೀಯಿಂದೆನಿಸುತ್ತು (ಕಪೀಗ. ೦೦೨-೩೦): ಆಚಾರ್ಯಂ ತಾನು ಶಿಷ್ಯಂಗೆ ಕೊಡಲ್ಬುಕ್ಕ ಲಿಂಗವನರ್ಚಿಸಿ ಶಿಷ್ಯನಂ ನೋಡಿಸುವುದೇ ಲಿಂಗಾಯತವೆನಿಸುವುದು (ಪಪೀಗ. ೦೦೨) : ಆಚಾರ್ಯನು ತಾನು ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕ ಲಿಂಗವನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ ಶಿಷ್ಯನಿಂದ ನೋಡಿಸುವುದೇ ಲಿಂಗಾಯತವೆನಿಸುವುದು (ಅಶ್ರಾ. ೦). ೨. ಇಷ್ಟಲಿಂಗವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಲಿಂಗವಂತ : ವೀರಶೈವ : ಲಿಂಗಾಯತರಿಗೆ

ರಶೈವರಂತಲೂ. ಹೆಸರುಂಟು (ಕಾಗ-೧೦). **ಲಿಂಗಾಯಿತ** : ೨. ಗ. ೩೫೩). **ಲಿಂಗಾಯ್ದು** : (ಕ). [ಲಿಂಗ + ಆಯತ$_1$]

ಯಿತ 'ಲಿಂಗಾಯತ' ನೋ.

ಯ್ದು 'ಲಿಂಗಾಯತ' ನೋ.

ರಾಧನೆ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಇಷ್ಟಲಿಂಗವನ್ನು ಪೂಜಿಸುವುದು : ಗಾರಾಧನೆಯು ಮೂಡುವೆ ಜಂಗವಾರಾಧನೆಯ ಮಾಡುವೆ (ಬಸವ. ೭೦೬).

[ಸಂ. ಲಿಂಗಾರಾಧನೆ]

ರ್ಚನೆ (ನಾ). = ಲಿಂಗಾರಾಧನೆ : ನಾನು ಬೆಪಹಾರವ ಮಾಡುವೆ ಯ್ಯಾ ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಗೆಂದು (ಬಸವ ೭೦೬): ನಿತ್ಯಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಗೆ ನಡತಂದು ತಸಂಬಡುತೆ ಹರನಾಲಯಕ್ಕೆಯ್ತಂದು (ತೊಡ. ಕೀ. ೪-೭) ; ಲಿಂಗಾ ನೆಯಿಂದ ಜಂಗಮಾರ್ಚನೆಯುಧಿಕ (ಅಖಂತೇ. ೭೦-೪೨).

[ಸಂ. ಲಿಂಗಾರ್ಚನ]

ರ್ಪಿತ (ಗು) ೧. ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಿಸಿದ. – ನೀಡಿದ : ಲಿಂಗಾರ್ಪಿತ ಷದೊಳ್ಭಮಂಗರ್ಪಿತಮಾಗಪಡದೆನ್ನಿ ಬೆರಸಿವೆಮೊ ಮಾಹಾಲಿಂಗ ವಿಧೂದಕಮಂ ಪಿಂಗದೆ ನೀಸೊಂದುಗೆಯ್ದುಯೋ ಮಜಪಿಂದಂ (ಕ್ರಶಂ. -೦೬). (ನಾ) ೨. ಆಹಾರಪದಾರ್ಥ ಮುಖ್ಯಾದುವನ್ನು ಂಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದು.– ನೀಡುವುದು : ಆಪ ಪದಾರ್ಥವಾದರೇನು ನಿದ್ದೆಡೆಗೆ ಬಂದುದ ಲಿಂಗಾರ್ಪಿತವ ಮಾಡಿ ಭೋಗಿಸುವುದೆ ಆಚಾರ (ಬಸವ. ೬೭೪).

[ಸಂ.]

ವತಾರ (ನಾ). ೧. [ವೀಶೈ] ಶಿವನು ಲಿಂಗದ ಅವತಾರವನ್ನು ರಿಸುವುದು; ಶಿವನು ಲಿಂಗರೂಪವನ್ನು ತಾಳುವುದು. ೨. ಶರಣ; ಮಭಕ್ತ : ಮಂಗಳದ ಲಿಂಗಾವತಾರರ ಸಂಗದಿಂ ಮಡಿವಳಸು ಭಕ್ತ ರಂಗಮಒಮೆಯಜಿಯಲಾಜದೆ ಪಲವರೂಪುಗಳ ಧರಿಸಿ (ಬಸವ. -೩೦).

[ಸಂ.]

(ನಾ). ೧. ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ ; ಯೋಗಿನಿ : ವಿರಕ್ತೆ : ವ್ಯಾಧಿಯುತೆ ೂಳಂ ಲಲನೆ ಮರುಳ್ಗೊಂಡಳೊಳಂ ಲಿಂಗಿಯೊಳಂ . . . ನೆರದೊಡ ಗುಮಸುಮುಂ ಶ್ರೀಯುಂ (ಪುರಂ. ೯-೪) ; ಸೂಳೆ ರಂಡೆ ಕೊಡಗೂಸು ತ್ತು ಲಿಂಗಿ ದೇವತೆ ತಿರ್ಯಗ್ಜಾತಿ ಕೀಳ್ಜಾರೆಯೆಂಬವರ್ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ೀಯರೊಳು (ಪಜ್ಞ. ೩-೩ ಪ), ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಲಿಂಗಿಯಿನಲ್ಕೆರಣೆ" (ಪಂಗರಾ. ೪೪-೪೨).

[< ಸಂ. ಲಿಂಗಿನೀ]

(ನಾ). ೧. ಯತಿ ; ಮುನಿ ; ಋಷಿ : ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಂ ಲಿಂಗಿಗಳಂ ಲೆ ಪೂಂದಿನಂಗಳೊಳಳಿದವರ್ಗಳಪ್ಪರಿಂತಿದನಳಿದರ್ (ಎಕ. XVI. ೩೯-೫೦: ೦೭) ; ಜೈನ ಭೈರವ ಬುದ್ಧ ಲಿಂಗಿಗಳು ವಿವಿಧವರ್ಣಾಶ್ರಮಸುಧರ್ಮ ವಹರಣಪ್ಪರು . . . ಒಪಗಿದರಸುಖ್ಯಾತ (ಕುಣ್ಣೇ. ೦೨-೪೨); ಂಗಿಯಪ್ಪುದಂ ಹಲ್ಲುಹೋವುದಂ . . . ಂತಪ್ಪ ದುಸ್ವಪ್ನಂಗಳಂ ಂಡೊಡೆ ಸಾವರು (ಪಪೇ. ೦೫೯). ೨. [ವೀಶೈ] ಇಷ್ಟಲಿಂಗವನ್ನು ರಿಸಿರುವವನು ; ಲಿಂಗಧಾರಿ : ಶಿವಜ್ಞಾನ ಸಂಪನ್ನನಾದಂ ಜ್ಯೋತಿ ರ್ಮಯಲಿಂಗಿಗೆ ಅಂಗವುಂಟೆ (ವಚ-೭೦).

[ಸಂ. ಲಿಂಗಿನ್]

ಗ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಇಷ್ಟಲಿಂಗವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಂಗಧಾರಿ ; ಲಿಂಗವಂತ : ಸರ್ವಾಂಗಲಿಂಗಿಗಸೆಂದು ಮಂಗಳಾತ್ಮಕ ರು ನಂದಿದ (ಕ್ರಿಂಪು-೨-೪೬). [ಲಿಂಗ + — ಇಗ]

ನಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ ; ಯೋಗಿನಿ : ಬಹುವ್ಯಸನ ಲಿಂಗಿನಿ . . . ಬೆಲೆಪೆಣ್ ಪುಂಮಗುಂಟಣೆ ದೈವಕಾರ್ತಿ ನಾಪಿತೆ ಕಥವೇಳ್ದ

ಲಿಂಗೈಕನಿಷ್ಠ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಇಷ್ಟಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಏಕನಿಷ್ಠೆಯುಳ್ಳವನು : ಲಿಂಗೈಕನಿಷ್ಠನೆನಿಸುವ ಭೃಂಗೀಶಂ ಶಕ್ತಿಯುಕ್ತಮೆನಿಪೀಶನ ವಾಮಾಂಗ ಮನೆ ಪಿಂಗುತಮಂ ಬಲದಂಗಕೆ ಬುಗೆಯೊಕ್ಕಾಗಿ ಭಜಿಸಿದನಲ್ತೇ (ಕ್ರಶಂ. ೪೭-೩೨).

[ಸಂ.]

ಲಿಂಗೈಕ್ಯ (ನಾ). ೧. ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯನಾಗುವುದು. ೨. [ವೀಶೈ] ಮರಣ ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಶಿವೈಕ್ಯ : ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯನಾದವನು : ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಲಿಂಗೈಕ್ಯಂಗೆ ತೊತ್ತಾಗಿಹುದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೦೩೩) ; ನಿರುಪಮನಿರಾಳನು ನೋಡಾ ಲಿಂಗೈಕ್ಯನು (ಅಖಂತೇ. ೩೦೬-೫).

[ಸಂ.]

ಲಿಂಗೋದಕ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಇಷ್ಟಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅಭಿಷೇಕಮಾಡಿದ ನೀರು: ಲಿಂಗದೇವನ ಮುಟ್ಟಿ ಮಜ್ಜನಕ್ಕೆಜಿವ ಕೈಯಲು ವಿಪ್ರನ ಕಾಲ ತೊಳೆವರೆ ಲಿಂಗೋದಕ ಪ್ರಮಾಣುವಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರನ ಕಾಲ ತೊಳೆದ ನೀರು ಮುಂಡೆಯ ಮೇಲೆ (ಬಸವ. ೩೫೪) ; ಪಾದವಲ್ಲಿ ಪಾವೋದಕ ಆ ಪಾದತೀರ್ಥವನ್ನು ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಮಜ್ಜನಕ್ಕೆರೆಯಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆ ಹುಟ್ಟಿದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗೋದಕ ಮಜ್ಜನ ಕ್ಕೆರೆದಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜನೋದಕ (ಕಾರ್ತಿ. ೦೩೭).

[ಸಂ.]

ಲಿಂಗೋದ್ಭವ (ನಾ). ೧. ಲಿಂಗದ ಉದ್ಭವ.– ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ : ಪರಮ ಸುಜ್ಞಾನನಿಧಿನಂದೀಶ್ವರಂಗಮಲಕರಕಮಲಮಂ ಮುಗಿದು ಕೊಂಡಾಡಿ ಚಿತ್ತಸ್ಥಿರನಾಗಿ ಲಿಂಗೋದ್ಭವದ ನಿರೂಪಣನನು ಸನತ್ಕುಮಾರಂ ಕೇಳಲು (ಶಿಪು. ೪-೧). ೨. "ಅಯೋನಿಜ, ಶಿವಕೃಪೆಯಿಂದ ಜನಿಸಿದವನು" (ಕಣಾ. ೨೪-೭).

[ಸಂ.]

ಲಿಂಗೋಪಾಸನೆ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಇಷ್ಟಲಿಂಗವನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವುದು ; ಲಿಂಗಪೂಜೆ : ಷಟ್ಸ್ಥಲಮಾರ್ಗವು ವೀರಶೈವರ ಲಿಂಗೋಪಾಸನೆಗಾಗಿ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿದ ಸಾಧನಮಾರ್ಗವು (ಶಿವತ. IV. ಕ್ರಶ್ಲಾವಸ).

[ಸಂ. ಲಿಂಗೋಪಾಸನ]

ಲಿಂಬಿ 'ನಿಂಬೆ' ನೋ.

ಲಿಂಬೆ 'ನಿಂಬೆ' ನೋ.

ಲಿಖಿತ (ನಾ). ಬರಹ ; ಬರವಣಿಗೆ : ಪಲ್ಲವಾಚಾರಿ ಲಿಖಿತಂ (ಎಕ. II. ೨೦-೫; ಸು. ೭೦೦) ; ದಿನಕರಯ್ಯಶೆಟ್ಟಿಯ ಲಿಖಿತಂ (ಎಕ. IV. ಎಳಂರೂ. ೨೨-೦೩ ; ಸು. ೪೭೬ ?). [< ಸಂ. ಲಿಖಿತ]

ಲಿಖಲಿಖ (ನಾ). ೧. (ಉಪಕರಣಗಳ ಕೀಲು ಮುಂತಾದುವು ಹಳೆಯ ದಾಗುವುದರಿಂದಾಗುವ) ಸಡಿಲ ; ಅಳ್ಳಕ : ಪಾವನ್ಯಾಜ್ಯಕೋಟೆಯು ಭದ್ರಕೀಲುಗಳು ಲಿಖಲಿಖಯಾಗುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಳ್ಳಕೃ. ೦೩೨): ಮೊಗಲ ರಾಜ್ಯದ ಕೀಲಗಳು ಸಡಿಲಿಹೋಗಿ, ರಾಜ್ಯವು ಲಿಖಲಿಖಯಾಯಿತು (ರಾಜಾಶಾ. ೦೬); ಮೋಜಾರು ಳ ಬೈಲಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದರೂ ಶಬ್ದವಾಗುವಷ್ಟು ಅವು ಲಿಖಲಿಖಯಾಗಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಮೋಟಾರಿಗೆ ಹಾರನ್ ಇದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ತೆಗೆಯಿಸಿ ಹಾಕುತ್ತೇನೆ (ಜಾತಗೇ. ೭೭). ೨. ಶಿಥಿಲ ; ಜರ್ಜರಿತ: ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷವನ್ನು ಸಮೂಲ ಕಿತ್ತು ಬಗೆದಂತೆ ಅರಸನ ಸರ್ವಾಂಗಗಳು ಲಿಖಲಿಖಯಾದವು (ತುಳಚೇ. ೦೦೬) : ಅವನ ಮೈಯೆಲ್ಲ ಲಿಖಲಿಖಯಾಗಿತ್ತು (ಎರೆ. ೯೭) : ಅದರ ಮೇಲಿಂದ ಬಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ನನ್ನ ಮೈಯೆಲ್ಲ ಲಿಖಲಿಖಯಾಗಿವೆ (ಕಥೃಸ. ೦೪).

[← ಮರಾ. ಲಿಖಲಿಖೀ]

ಲಿಕುಚ (ನಾ). ೧. ಈಳಿಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು; ಗಜನುಂಬೆ : "ಲಕುಚಃ ಲಿಕುಚಃ, ಡಹುಃ–ಪಿ ಗಜನಿಂಬೇ ಹೆಸರುಗಳು" (ನಿಘಂ. ೦೩೬): ವರಾಳ ಪಾಟಳಾಶ್ವತ್ಥಜ್ಯಾತಂ ಲಿಕುಚ ನಾಳಿಕೇರದ್ರುಮಜಾತಂ (ಶುಳುಪಾ. ೦೦-೩೬ ಪಗಳ): ಬಲ್ಲೂವಿನ

ಧಾಳಾಕ್ಷನೆಂದರ್ಚಿಸುತ್ತೆ (ರಾಶಾಸ. ೬-೩೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು; ಬೇಲ; ಬೆಲ್ಲವತ್ತ: "ಲಕುಚಂ (ಲಕುಚಂ) ಕಪಿತ್ಥ ಮಱಿಗೆ ದಧಿತ್ಥಂ" (ಕವಿಕ. ೭೩-೩); ಒರ್ವಳ್ ಲಿಕುಚಕುಚದ ನಸೆಗಾರ್ತಿ ಕಣ್ಮಿರೆ . . . ಕಾಪ್ಪಸಮಂ ಸದಿರ್ದಿದಳ್ (ರಾಪಾಖ್ಯ. ೦೨೩-೦೨). [ಸಂ.]

ಲಕ್ಷಿ (ನಾ)· ೧. ಹೇನಿನ ಮೊಟ್ಟೆ; ಸೀರು: ಮತ್ಕುಣದಂಪಮುಕ ಲಿಕ್ಷಾಯೂಕಪಿಪೀಲಿಕಾದೇಹಿಕಂ (ಪಕ್ಷಪ್ರ ೧೮). ೨. ದೂರವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಮಾನ: ಆ ತ್ರಸರೇಣುಗಳೇಜಾಗಲೊಂದು ವಾಲಾಗ್ರ ವೆನಿಸುಗುಂ ಆ ಪಾಲಾಗ್ರವೆಜಾಗಲೊಂದು ಲಿಕ್ಷೆಯೆನಿಸುಗುಂ (ಜವೇಕ. ೨೬೯).

[ಸಂ. ಲಿಕ್ಷಾ]

ಲಿಖನ (ನಾ). ೧. ಬರೆಯುವಿಕೆ: 'ಲಿಖನ' ಪರಾ. ೨. ಬರೆಯುವ ಬರವಣಿಗೆ; ಬರಹ. ೩. ಬರೆದ ಆಧಾರ ಪತ್ರ; ದಾಖಲೆ. [ಸಂ.]

ಲಿಖಾವಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಬರವಣಿಗೆ. ೨. ಲಿಖಿತ ದಾಖಲೆ.—ಪತ್ರ: ಈ ಕಾಯಿದೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಸದೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಇದುವರೆಗೆ ಲಿಖಾವಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಇಲ್ಲವೆದ್ದಕ್ಕೆ ಈಗ ಲೇಖನರೂಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ (೨೦೪ಮು. ೪೫೯); ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತಿತರ ಲಿಖಾವಟ್ಟುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ . . . ಸಂಪಾದಿಸಿವ್ವು ಚೊಕ್ಕವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ್‌ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಣವಾಗಿವೆ (ಕಾಚ್ಚಾಪ್ರ. ೪೫೩).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಲಿಖಾವಟ್]

ಲಿಖಾವಟ್ಟುದಾರ (ನಾ)· ಬರವಣಿಗೆಗಾರ; ಲಿಪಿಗಾರ: ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಲಿಖಾವಟ್ಟುದಾರರಲ್ಲದೆ ಪಟೇಲರುಗಳಿದ್ದರು (೪೦೬. ೦೬೩). [ಲಿಖಾವಟ್ಟು + — ದಾರ]

ಲಿಖಿಚ್ಚು 'ಲಿಖಿಸು' ನೋ.

ಲಿಖಿತ (ಗು)·ನಿ. ಬರೆದ: ಹರಲಿಖಿತಪಪ್ಪೋಲೆಜೋಂದಂಬರದೋರ್ದಾಕ್ಷಿಕಂ ಭೂಧರನ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಬೀಳಲು (೨೪೪. ೪-೩೨): ಸಮಗೆ ದೊರಕಿರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಲಿಖಿತದಾಖಲೆಗಳು ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೪ನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದಿನ ವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಶಾಶಾ. ೪). ೨. ಕೊರೆದ; ಕಂಡರಿಸಿದ· (ನಾ)· ೩. ಬರೆದುದು: ಬರಹ: ಶಿರದ ಲಿಖಿತವ ಕಂಡು ಮರುಳುತಂದಂಗಳು ಓದಿ ನೋಡಲು (೨೪೪. ೪೪೯): ನಿಮ್ಮ ಲಿಖಿತವನಿಂದು ಕಾಣಿಸಿದಿರೇ (೪೦೪. ೬-೬೦). ೪. ಬರೆದ ದಾಖಲೆ: ಕಡತ: ವಾಲ್ಮನೆಯ ಲಿಖಿತದಲ್ಲಿ ಮಂಗರಸನ ಪೂರ್ವಜರ ವಿವರಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ (ಶಾಚಾಣಾಂ. ೦೩). ೫. ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು: ಆಜ್ಞಾ ದ್ವಿಜಾಧಮಂ ತಾನಾದೇ ದ್ರೋಹಕೆಂದು ಲಿಖಿತಂ ನುಡಿದನು (ಕೃಬಾಣಾ. ೦೩-೩).

[ಸಂ.]

ಲಿಖಿಸು. ಲಿಖಿಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಬರೆ: ಲೇಖಿಸು: ಬರೆದಂ = (ಪ್ರಯೋಗ) ಲಿಖಿಸಿದಂ (ಕಾಪಾ. ೨೧೪೯. ೬ ಬಿಗ್); ಪುಟಾಕ್ಷರಿಯುನಕ್ಷರವಾಗಿ ಲಿಖಿಪುತ್ತ (೨೪೪. ೩೩-೬೬) : ಮುಖಿಮಾಡ್ದೆವತ್ಸನಾಲ್ಕಕ್ಷಿ ನೂಱಿಂಬರಲ್ ಲಿಖಿಸಿರ್ದ ಪ್ರತಿಮೆಯಂದದಿ ಬೆಱಗುಮ್ಬು ಜನ್ಮಿಬಿನ ಮುಗ್ಧಸುಭಾವಮಂ ಕಂಡು (೪೦೪. ೯-೦). ಲಿಖಿಚ್ಚು : ಶ್ರೀಮತೆನ್ದರ್ಮಮ್ಮ ಜನ್ಮಾಧಿರಾರ್ಣವಮ್ ಲಿಖಿಚ್ಚಿದೋನ್ ದಿವ್ಯಭಾಷ್ಪಾಕುಲನ್ (ಅಕ. XVI, ಶಾಪೂ. ೦೨-೯; ಸು. 754).

[ಲಿಖಿಸ + — ಇಸು]

ಲಿಗಾಡ. ಲಿಗಾಡಿ· ಲಿಗಾಡು (ನಾ)· (ಉಕ) ನಿ. ಒತ್ತಾಯ; ನಿರ್ಬಂಧ: ಈ ಶಿಕ್ಷೆಯು ನಿನ್ನ ಮೇಲೆ ಲಿಗಾಡ ಪಾಕಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದೋ (೪೩೩೮೦. IV· ೬೬). ಲಿಗಾಡಿ : ೨. ಗೋಜು; ಉಸಾಬರಿ; ಗೊಡವೆ: ನಮೆ ದಾವರೂ ಹೋಗುಬಹುದು. ನಿಮ್ಮ 'ಲಿಗಾಡಿ' ಬೇಡ (೪೮೪-೩೭) ಲಿಗಾಡು: ೨. ಈ ಪ್ರಾಣಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವೆಯುಂದೇ ಇರಲಿಲ್ಲ-ಬಿವಿಲ್ಲ ಬಂದು ಲಗಾಡು ಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು (೨೦೪೫. ೩೩. ೦೦೭). ೩. ನಷ್ಟಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಪರಿಹಾರ: (೬).

[← ಮರಾ. ಲಿಗಾಡ್]

ಲಿಗಾಡಿ 'ಲಿಗಾಡ' ನೋ.

ಲಿಗಾಡು 'ಲಿಗಾಡ' ನೋ.

ಲಿಪಿ (ನಾ). ೧. ಮೆತ್ತುವಿಕೆ: ಬಳಿಯುವಿಕೆ. ೨. ಬರೆಯುವಿಕೆ; ಲೇಖಿಸುವಿಕೆ. ೩. ಅಕ್ಷರ: "ಲಿಪಿಯೆಂಬುದು ಚಿತ್ರದ ಬರಪಮುಂ, ಅಕ್ಷರವ ಬರಪಮುಂ" (ಕಣಾಮು. ೦೫೦-೧೩); ತೆಲುಗಲಿಪಿ ನಾಗರದ ಲಿಪಿ ಗ್ರಂಥಲಿಪಿ ಹಳೆಗನ್ನಡದ ಲಿಪಿ ದ್ರಾವಿಳಲಿಪಿಯು ಪಾರಿಸಲಿಪಿಯು ಲಾಳಲಿಪಿ ಮೊದಲಾದ ಹಲವು ಲಿಪಿಗಳನ್ನೋದಬಲ್ಲಗ್ಗಳದ ಕರಣಿಕರಂ ಕರಸಿ (೨೪೪. ೪-೩೩): ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಜುಬರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲು ನಿಶ್ಚಿತ ವಾಗಿರುವ ಸಂಕೇತಗಳು ಅಥವಾ ಚಿಹ್ನೆಗಳು ಲಿಪಿಗಳೆನಿಸುತ್ತವೆ (೨೦೬೩೮. ೦). ೪. ಬರವಣಿಗೆ: ಕೈಬರಹ; ಹಸ್ತಾಕ್ಷರ: ಪಂಕ್ತಿ ಛೇದಂ ಲಿಪಿಗಳೊಳ್ . . . ಅಕ್ಕುಮಲ್ಲದೆ ಜನಪದದ ಜನಂಗಳೊಳ್ಳಿ (೪೧೦. ೨-೦ ೩). ೫. ಹಣೆಬರಹ; ವಿಧಿಲಿಖಿತ: 'ಲಿಪಿಕರ್ತುಂ' ಪರಾ. ೬. [ತರ್ಕಶಾ] ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆಯ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನದ ಲಿಖಿತಪ್ರಮಾಣ. — ಸಾಧನ: ಪ್ರಮಾಣವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ. ಅನುಮಾನ. ಉಪಮಾನ. ಶಬ್ದ. ಆರ್ಥಾಪತ್ತಿ. ಅನುಪಲಬ್ಧಿ. ಸಂಭವ. ಐತಿಹ್ಯ. ಲಿಪಿ. ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. ಚೇಷ್ಟೆ. ದ್ಯಾತಿಳ ಎಂಬು ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ (೨೦೮೩ಾ. ೦೩೩).

[ಸಂ.]

ಲಿಪಿಕ (ನಾ). ಬರೆಯುವವನು: ಲೇಖಿಕ: "ಲಿಪಿಕನೆನೆ ಗ್ರಂಥ ಲೇಖಿಕಂ" (ಪಂಗಣಾ. ೦೦೩-೦೩).

[ಸಂ.]

ಲಿಪಿಕರ (ನಾ). ೧. ಸುಣ್ಣ, ಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುವವನು. ೨. ಬರೆಯುವವನು: ಲೇಖಿಕ: "ಲೇಖಿಕಃ, ಲಿಪಿಕರಃ — ಈ ೨ ಲೇಖಿಕಂ" (ಪಂಅಮು. ೧೩-೧೩). ೩. ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು: ಶಿಲ್ಪಿ.

[ಸಂ.]

ಲಿಪಿಕರ್ತು (ನಾ)· ಹಣೆಬರಹವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು; ಬ್ರಹ್ಮ: ಲಿಪಿ ಕರ್ತುವಿನ ವಾಸಸಪ್ಪತ್ರ ಮತ್ಕರ್ಮವಿಪಿನಕುಶಾರ ನೀ ಬಂದ ಗುಪಿತ ಪೇಳು (೪೦೪೪. ೦೨-೩). [ಲಿಪಿ+ಕರ್ತು (< ಕರ್ತಾರ)]

ಲಿಪಿಕಾರ (ನಾ)·=ಲಿಪಿಕರ ೨ :"ಲಿಪಿಕಾರಂ ಲೇಖಕಂ" (ಪಂತ್ರಿಕಾ. ೩೦-೩೯); ವೀರನಾರಾಯಣನೆ ಕವಿ ಲಿಪಿಕಾರ ಕುವರವ್ಯಾಸ (ಶಾಚ್ಚಾ. ೦-೩); ಲಿಪಿಕಾರ ಎಂಬುದು 'ಲೇಖಕ'ಕ್ಕಿಂತ ಈಚಿನ ಕಾಲದ ಶಬ್ದವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (೪೩೩. ೪೩).

[ಸಂ.]

ಲಿಪಿಗಲ್ಲು (ನಾ)· ಲಿಪಿಯನ್ನು ಕೊರೆದ ಕಲ್ಲು: ಶಿಲಾಶಾಸನ: ಶ್ರೀ ಲೋಕಪಾಲೇಶ್ವರ ಹೊಸ್ಕಾರ ಒಳ (ಪಟ್ಟಿದ ಕಲ್ಲಿನ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನ ಗುಡಿಯ ಪ್ರಾಕಾರವಪ್ಪೆಟ್ಟ ಲಿಪಿಗಲ್ಲು ಕ್ರಿ. ಶ. ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನ) (ಶಾಲಾಣ. ೨೬೩).

[ಲಿಪಿ+ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್ಲ್)]

ಲಿಪಿಗಾರ (ನಾ)·= ಲಿಪಿಕರ ೨ : ಈಕ್ಷಿಸದೆ ಭಕ್ತಿಪ್ರಭೆಯು ವಿರಜಾಕ್ಷಿಯಿಂ ಕೃತಾಪ್ಸರದೊಡೆಯನಸಧೋಕ್ಷಜನ ನೀ ವಿಶ್ವಕವಿಗವಗೇತು ಲಿಪಿಗಾರ ? (೧೪೩೩. ೨೩-೪); ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆ ಮೂರಾರು ಜನ ಲಿಪಿಗಾರರನ್ನು ಕರೆಸಿದಳು (ದಾಪಾಶ್ರ. ೦೬೩).

[< ಸಂ. ಲಿಪಿಕಾರ]

ಲಿಪಿಜ್ಞ (ನಾ)· ಬರವಣಿಗೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು: ತಿಂದವನ ಮತಿವಿದನ ಭಾಷಾವಳಿಲಿಪಿಜ್ಞನ ಸಾಕ್ಷರನ . . . ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹರನಿಸೋಕು (ಕಾಚ್ಚಾ. ೪-೪೯).

[ಸಂ.]

ಲಿಪಿವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ)· ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ಲಿಪಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಜ್ಞಾನ-ಶಾಸ್ತ್ರ; ಅಕ್ಷರಶಾಸ್ತ್ರ: ಇದಂದ ಮುಂದೆ ಶಾಸನ ವಿಜ್ಞಾನ (Epigraphy) ಮತ್ತು ಲಿಪಿವಿಜ್ಞಾನ (Palaeography)ಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಶಾಖೆಗಳಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತೊಡಗಿದವು (ಪ್ರಶಾ- ೪೪).

[ಸಂ.]

ಲಿಪಿವಿಧಾನ (ನಾ)· ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವ ಕ್ರಮ : ಸೇವಾ ಧರ್ಮೋಚಿತಮೆನಿಸುವಸಿಕರ್ಮಮುಮವನೇಕ ಲಿಪಿವಿಧಾನಾಧೀನಮಾಜ್ಞ ಮಪಿಯುಮಂ . . . .ಪಡೆವು (೦೦೫. ೯-೬೪ ೫)· [ಸಂ.]

ಲಿಪಿಶಾಲೆ (ನಾ)· ಬರಹವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವ ಶಾಲೆ; ಲಿಪಿಯೆನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಶಾಲೆ : ಮಹಾವಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯಾಗಿ ಚಂದನಫಲಕವನ್ನೂ ಸುವರ್ಣಶಲಾಕೆಯನ್ನೂ ಹಿಡಿದು ಲಿಪಿಶಾಲೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ (ಜಾಜಾಸಾ. ೦೦೦)· [ಸಂ. ಲಿಪಿಶಾಲಾ]

ಲಿಪಿಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ)·=ಲಿಪಿವಿಜ್ಞಾನ : ಭಿನ್ನಲಿಪಿರೂಪಗಳ . . . ಪ್ರತಿಗಳು ದೊರೆತಾಗ ಲಿಪಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಕನ್ನಸಂ· ೧೩)· [ಸಂ.]

ಲಿಪಿಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ (ನಾ)· ಲಿಪಿವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದವನು : ಕನ್ನಡಲಿಪಿಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಯು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟಹಂತವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿರೆಯೆಂದು ಲಿಪಿಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ (ಸಿಗಂಶಾ. ೩೦)· [ಸಂ.]

ಲಿಪಿಸಂಖ್ಯಾನಸಂಗ್ರಹ (ನಾ)· [ಜೈನ] ಜವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅನ್ನಪ್ರಾಶನೋಪ್ಪಿಕೇಶಾವಾಪಲಿಪಿಸಂಖ್ಯಾನ ಸಂಗ್ರಹೋಪನಯನಪ್ರವ್ರತಚರ್ಯಾವ್ರತ . . . ಎಂಬಯ್ತತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾದಿ ನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳುಂ (೦೦೫. ೦೫-೦೬ ೫) : ಲಿಪಿಸಂಖ್ಯಾನಸಂಗ್ರಹಮುಂ ಉಪನೀತಿಯುಂ . . . ಅಪ್ಪ ಯ್ತತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಯೊಳ್ (ತಾಪು೩. ೨೦೨)· [ಸಂ.]

ಲಿಪಿಸಾದೃಶ್ಯ (ನಾ)· ಅಕ್ಷರಗಳು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇರುವಿಕೆ : ಅಕ್ಷರ ಸಾದೃಶ್ಯ : 'ಚಿಕಾರ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಅರ್ಥವಾಗದ ದೂವೆನೋ ಪ್ರತಿಕಾರ ಅದನ್ನು 'ಚತುರ' ಎಂದು ಭ್ರಮಿಸಿರಬೇಕು, ಲಿಪಿಸಾದೃಶ್ಯ ಕಾರಣವಾಗಿ (ಕನ್ನಸಂ· ೦೧೪)· [ಸಂ.]

ಲಿಪಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಬರೆ ; ಲೇಪಿಸು : ಇದಕ್ಕೆ ತಪ್ಪದಂತೆ ಪಣೆಯೊಳಾ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಲಿಪಿಸಿರುವ ಪಾಗೂ . . . ತೋರುತ್ತಾ ಇದ್ದೀತು (ಸಣ್ಣ. ೬)·

[ಲಿಪಿ + — ಇಸ್ಸು]

ಲಿಪಿಸುಧಾರಣೆ (ನಾ)· ಲಿಪಿಯ ಸಂಸ್ಕರಣ; ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಬೆಳವಣಿಗೆ.—ಮಾರ್ಪಾಟು : ಕನ್ನಡದ ಈಗಿನ ಲಿಪಿಯನ್ನು ಲಿಪಿಯಂತ್ರಕ್ಕೂ . . . ಹೊಂದಿಸುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಲಿಪಿಸುಧಾರಣೆಯ ಬಗೆಗೆ ಕೆಲವು ಪ್ರಯತ್ನಗಳೂ ನಡೆದಿವೆ (ಸಂಕೋಧ. ೩)·

[ಸಂ. ಲಿಪಿಸುಧಾರಣಾ]

ಲಿಷ್ಟ (ಗು)· ೧. ಬಳಿದ : ಸವರಿದ ; ಪಚ್ಚಿದ ; ಸದಸದ್ವೇದನೀಯ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಮಧುಲಿಪ್ತಖಡ್ಗಧಾರೆಯನೋಲ್ ಸುಖಸುಖವಿಪಾಯಕತ್ವಂ ಸ್ವಭಾವಂ (ಕಜ್ಜಕ್ರ. ೨೪೦)· ೨. ಮಲಿನವಾದ : ಮಾಸಿದ. ೩. ವಿಷವನ್ನು ಬೆರಸಿದ. ೪. ತಿಂದ : ಕುಳಿಸಿದ· (ನಾ)· ೫. ಬೇದುದು : "ದಿಗ್ದಂ. ಲಿಪ್ತಂ – ೨ ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು" (ಕಜ್ಜ೦ಕ. ೪೧೬). ೬. ವಿಷವನ್ನು ಲೇಪಿಸಿದ ಬಾಣ : "ದಿಗ್ದಃ, ಲಿಪ್ತಃ – ೨ ವಿಷಾಕ್ತೆ – ನೆಜು ಪೂಸಿದ ಕೋಲು. ವಿಷ ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಸರಳು, ವಿಷಬಾಣ" (ಕಜ್ಜ೦ಕ. ೨೬೫). ೭. ತಿಂದುದು : "ಭಕ್ಷಿತಂ. ಚರ್ವಿತಂ. ಲಿಪ್ತಂ . . . ಘಸ್ಮರಂ – ೧೪ ಭುಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು" (ಕಜ್ಜ೦ಕ. ೩೩೨)· [ಸಂ.]

ಲಿಪ್ಯಂತರ (ನಾ)· ಬೇರೆ ಭಾಷೆಯ ಅಕ್ಷರ; ಬೇರೆಯ ಲಿಪಿ : 'ಲಿಪ್ಯಂತರ ಗೊಳ್ಳು' ಪರಾ· [ಸಂ.]

ಲಿಪ್ಯಂತರಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಬೇರೆ ಭಾಷೆಯ ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆ : ಅವುಗಳನ್ನು ಅನುವಾದಿಸುವ ಅಥವಾ ಲಿಪ್ಯಂತರಗೊಳಿಸಬೇಕಾದ ಅಗತ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ (ಕ್ರೀಚಕ್ರ· ೬೪)· [ಲಿಪ್ಯಂತರ+ಕೊಳು (<ಕೊಳ್)+ — ಇಸ್ಸು]

ಲಿಪ್ಯಂತರಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ)· ಬೇರೆ ಭಾಷೆಯ ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲ್ಪಡು : ಇವು ಟಿಬೆಟನ್‌ಭಾಷೆಗೋ ಅಥವಾ ಚೈನೀಭಾಷೆಗೋ ಅನುವಾದಿತವಾಗಿವೆ ಇಲ್ಲವೆ ಲಿಪ್ಯಂತರಗೊಂಡಿವೆ (ಜಾದಕ· ೫೬)·

[ಲಿಪ್ಯಂತರ+ಕೊಳ್ಳು (<ಕೊಳ್)]

ಲಿಪ್ಸು (ಗು)· ೧. ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆಯುಳ್ಳ· (ನಾ)· ೨. ಆಸೆ ಪಡುವವನು : "ತೃಷಃ· ಗರ್ಧನಃ· ಗೃಧ್ನುಃ· ಲಿಪ್ಸುಃ· ಲುಬ್ಧಃ, ಅಭಿಲಾಷುಕಃ – ಈ ೬ ಕಾಂಕ್ಷಿತಂ" (ಪಣಾಮು· ೬೦-೨೦೬)· [ಸಂ.]

ಲಿಪ್ಸೆ (ನಾ)· ಆಸೆ ; ಕಾಂಕ್ಷೆ : "ತೃಷ್ಣಾ· ಅಭಿಲಾಷಾ· ಲಿಪ್ಸಾ, ಆಶಾ, ಧನಾಯಾ· ಗರ್ಧನಾ – ಈ ೬ ಕಾಂಕ್ಷೆ" (ಪಣಾಮು. ೬೦-೨೦೯)· [ಸಂ. ಲಿಪ್ಸಾ]

ಲಿಫಾಜೆ 'ಲಿಫಾಫೆ' ನೋ·

ಲಿಫಾಫೆ· ಲಿಫಾಪೆ (ನಾ)· ಲಕೋಟೆ : ಹುಜೂರುಖಿಜಂನೆಯಿಂದ ಬಂದ ಸರಾಫ . . . ಈ ದರ್ಶನಹುಂಡಿಯು ಲಿಫಾಫೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದರು (೦೮೫೮· ೬)· **ಲಿಫಾಪೆ** : (೪೫೦೫. ೦೦೦)·

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಲಿಫಾಫಾ; ಮರಾ. ಲಿಫಾಫಾ· ಲಿಫಾಪಾ]

ಲಿಬಿ (ನಾ)· ಅಕ್ಷರ; ಬರಹ : ಅಶೋಕನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಲಿಪಿ, ಲಿಬಿ· ದಿಪಿ ಎಂಬ ಸಮಾನಾರ್ಥಕಶಬ್ದಗಳೆಯೆಂದೂ· ದಿಪಿ ಎಂಬುದು ಪುರಾತನ ಪಾರ್ಸೀ ಭಾಷೆಗೆ ಸೇರಿದ್ದೆಂದೂ . . . ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ (ಕನ್ನಸಂ· ೪೬)· [ಸಂ.]

ಲಿಬಿಕಾರ (ನಾ)· ಬರೆಯುವವನು ; ಲಿಪಿಕಾರ : ಶ್ರೀ·ಪೂ· ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕಾಗಲೇ ಲೇಖಕವೃತ್ತಿಯವನನ್ನು ಲಿಪಿಕಾರ ಅಥವಾ ಲಿಬಿಕಾರ ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ (ಜಾದಕ· ೦೮)· [ಸಂ.]

ಲಿಬಿಲಿಬಿ (ನಾ)· ಸಂಕಟ, ತಳಮಳ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ರಂಗನಾಥ ಸಖಯುವಾಗ ಹಣವನ್ನೂ ದುಷ್ಟಟಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಲಾರದೆ ಲಿಬಿಲಿಬಿ ಒದ್ದಾಡಿ, ಸಾಯಲಾರದೆ ಸಾಯುತ್ತಾನೆ (ಸಂಚಪಂ. ೨೦೬)· 'ವಿಲಿವಿಲಿ' ಹೋ·

ಲಿಲಾವು (ನಾ)· (ಉಕ) ಹರಾಜು ; ಏಲಂ : ಬೆಳಗಾದರೆ ಹಣ ಕಟ್ಟಬೇಕು· ಇಲ್ಲವೆ ಹೊಲಮನೆಗಳ ಲಿಲಾವಿಗೆ ಸಿದ್ಧರಾಗಬೇಕು (ಹಕ. ೬೫೮); ಸರಕಾರದವರು ಜೀನ ತುಪ್ಪ ಜಮೆಮಾಡುವ ಹಣ್ಣು ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಲಿಲಾವಿನಿಂದ ಮಾರುವರು·(ಕಜಾಗ. ೬೬)· [← ಮರಾ. ಲಿಲಾವ್· ನಿಲಾವ್]

ಲಿಲಾವುದಾರ (ನಾ)· ಹರಾಜು ಹಾಕುವವನು : ವಕ್ಕಾರ ಪಾಗೂ ಲಿಲಾವುದಾರ ಇವರಲ್ಲಿ ಅಂತರವಿರುವುದೇ ಕ್ವಚಿತ (ಶ್ರವಾತೋ. ೧೩)·

[ಲಿಲಾವು + — ದಾರ್]

ಲಿವಿ$_1$ (ನಾ)· = ಲಿಬಿ : " ಲಿಪಿಯುಂ ಲಿಖಿವಿ} ಲಿಪಿತಾಕ್ಷರಾಳಿನ್ಯಾಸಂ" (ಕಸ್ತೂಸಾ. ೬೦-೩೯)· [ಸಂ.]

ಲಿವಿ$_2$ (ನಾ)· ಹಗುರ ; ಲಘು : ಈ ದಿವಸ ನನ್ನ ದೇಹವು ಬಹು ಲಿವಿಯವಾಗಿದೆ . . . ಹೊರಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ತಿರುಗಾಡಿ ಅಂಗಗಳು ಲಿವಿಯಾಗಿ ಆಡುವಂತೆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಹೊರತು ನಾವು ತಿಂದ ಅನ್ನ ಜೀರ್ಣಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಪಂತಿಂ· ೫. ೩೯)·

[←ತೆಲು. ಲಿವ· / ಮರಾ. ಲಿಘು=ಬಗ್ಗುವ· ಮಣಿಯುವ]

ಲಿವಿಸಾಧನೆ (ನಾ)· ದೇಹವನ್ನು ಹಗುರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಗಳೆಯ ಮೇಲೆ ಲಾಗ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹಾಕುವುದು : ದೊಂಬರಾಟ : ಎರಡನೆಯದಾದ "ಅಸ್ಸವಿದ್ಯೆ"ಯಲ್ಲಿ ಪುರಾತನಕಾಲದ ಲಿವಿಸಾಧನೆ (Acrobatics)ಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು (ಅಣಾಕ್ಕ· ೪೪) : ದೊಂಬರಾಟ ; ಲಿವಿಸಾಧನೆ (Acrobatics· ೨೦೪೭)· [ಲಿವಿ+ಸಾಧನೆ]

ಲಿಸ್ (ನಾ)· ಆಯಾಸ ಅಥವಾ ದುಃಖದಿಂದ ಹೊರಹೊಮ್ಮುವ ಉದ್ಗಾರ : ಎಲುಬುಗಳ ಸಂತತವರ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಲಿಸ್ಸನ್ನದೆ, ಬೆಂಕೆಗೆ ಕೈಹಾಕಿ (ನ್ಯಾಸಚಿತು· ೨೨೬) : ಗೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಗಾಮಗಳಾದರೆಯೇ

ಕಣ್ಣರೆದು ನೋಡಲಾರವ್ವವರು, 'ಲಿಸ್' ಎನ್ನಲಾರದವರು ಈ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಗಾಯಗಳಿಗೆ ಹೆದರಿಯಾರೆ ? (ಜಪಾ. ೨೬).

ಲಿಸುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ)- (ಉಸಿ) 'ಲಿಸ್' ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡು : ಇಳಿಯ ಲಿಕ್ಕೆಂದು ಎದ್ದಾಗ . . . ಅವ್ವ ಲಿಸುಗುಟ್ಟಿದಳು (ಕ್ಯಾ. ೮೯) ; ಗೌಡರು ಧೋತರದ ಶರಗಿನಿಂದ ತುಟಿ ಬಾಯಿ ಒರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಲಿಸುಗುಡುತ್ತ ಬರುತ್ತಾರೆ (ಕಡಲಾ. I, ೨೬೯). [< ಲಿಸ್ + ಕುಟ್ಟು]

ಲಿಸ್ಟು (ನಾ)- ಹೆಸರು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬರೆದಿರುವ ಪಟ್ಟಿ ; ಯಾದಿ : ಪ್ರತಿತಿಂಗಳೂ ಅಂಗಡಿಯಿಂದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ತರುವ ಮೊದಲು ಲಿಸ್ಟು ತಯಾರಿಸುವುದು ಒಳ್ಳೆಯ ಅಭ್ಯಾಸ (ಕಾಪ).

[← ಇಂ. List]

ಲೀಟರು(ನಾ). ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಅಳತೆ : ಒಂದು ಲೀಟರು ಎಳ್ಳೆಣ್ಣಗ ಇವತ್ತಿನ್ದುರೂಪಾಯಿಗಳಾಗಿವೆ (ಕಾಪ)

[← ಇಂ. Litre]

ಲೀಢ (ಗು). ತಿಂದ ; ರುಚಿನೋಡಿದ. [ಸಂ.]

ಲೀಢೆ (ನಾ). ಕಡೆಗಣಿಸುವುದು : ತಿರಸ್ಕಾರ; ಅಪಹೇಳನ : "ಹೇಳಾ. ಅವಹೇಳಾ. ಲೀಢ್ಡಾ. ಅವಜ್ಞಾ. ಅವಲೀಢಾ —ಈ ೫ ಅಮಜ್ಞೆ" (ಶಬ್ದಮ. ೦೦೬-೦೦).

[ಸಂ. ಲೀಢಾ]

ಲೀನ (ಗು)- ೧. ಅಂಟಿಕೊಂಡ ; ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡ. ೨. ಕರಗಿದ. ೩. ಆಸಕ್ತಿಯುದ; ಮಗ್ನವಾದ. ೪. ಅಡಗಿದ. ೫. ಕಣ್ಮರೆಯಾದ; ಅಗಲಿದ. (ನಾ). ೬. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯವಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾದವನು.–ಮುಳುಗಿದವನು: ಸುಖದುಃಖಗಳಲ್ಲಿ ಪದೇಪದೇ ಲೀನನಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಮರೆತುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಪಡಣಾ. ೬); ವಾಲ್ಮೀಕಿ ವ್ಯಾಸರು ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ . . . ಲೀನರಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಾರೆ (ಜಾಹೀಗ. ೨). ೭. ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವಿಕೆ; ತಲ್ಲೀನವಾಗುವಿಕೆ: ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು ತಂಡೋಪತಂಡವಾಗಿ ಭೌತಘಟವೆಗಳ ವಿಮರ್ಶೆಯಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಪಣಾಕ್ಕ. ೦೦೬). ೮. [ಸಂಗೀತ] ಗಮಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಕಂಪಿತ . . . ಲೀನ . . . ಆಹತಮೆಂಬೇಳು ದೇಶೀಗಮಕಂಗಳು (ಪಪೀಗ. ೨೮೨) ; ಶಾರ್ಙ್ಗದೇವನ ಪಂಚದಶವಿಧ ಗಮಕಗಳು ಹೀಗಿವೆ . . . ಲೀನ – ಹಿಂದಿನ ಸ್ವರವೊಂದು ಮುಂದಿನ ಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಮೃದುವಾಗಿಯೂ ನಿಧಾನವಾಗಿಯೂ ಐಕ್ಯವಾಗುವುದು (ಸಂಗೀಪ್ರ. ೨೬). ೯. [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಎರಡುಂ ಕೈಗಳನೂರ್ಧ್ವಮಂಡಲದಿನೊಳ್ಪಂ ಬೆತ್ತು ತದ್ವಕ್ಷದೊಳ್ ಕರಯುಗ್ಮಂಗಳನಂಜಲೀಕೃತಿಯನೊಲ್ದುಂ [ಮಾಡಿ] ನೀಹಂಚತೋತ್ಕರಮುಬೊಂದು ಶಿರಸ್ಸಿನೊಳ್ ಮುಡುಪಿನೊಳ್ ಸೈತಿಟ್ಟು ಕೊಂಕಲ್ ಕೊರಲ್ ಕರಣಂ ಲೀನಮೆನಿಪ್ಪ ಚೆಲ್ವ ವೆಸರಂ ತಾಳ್ದತ್ತು (ಪಾಕ್ಷರಂ- ೪-೨೮) . [ಸಂ.]

ಲೀನತೆ (ನಾ). ೧. ಆಸಕ್ತವಾಗಿರುವಿಕೆ: ಮಗ್ನತೆ. ೨. ಕರಗುವಿಕೆ : ಐಕ್ಯತೆ. [ಸಂ. ಲೀನತಾ]

ಲೀಯ (ಗು)- ೧. ಕೂಡಿಹೋದ; ಬೆರೆತ; ಒಂದಾದ. (ನಾ)- ೨. ಬೆರೆಯುವಿಕೆ ; ಐಕ್ಯ ; ಮನ ದಾಸೋಹಕ್ಕೆ ಲೀಯವಹಂತೆ ಮಾಡು (ಪಪ. ೧೫೮) : ಸಾಗರವನ್ನು ಸೇರಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಲೀಯವಾಗಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಹರಿದಾಡುವ ನದಿಗೆ ... ಬೇರೆ ಗತಿಯುಂಟೇ? (ಶೋಗವಾ. ೭೭ ಪ್ರಸ್ತಾ ೫೭).

[< ಸಂ. ಲೀನ]

ಲೀಲಾಂದೋಳ (ನಾ). ವಿನೋದವಿಹಾರದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಉಯ್ಯಾಲೆ : ಲೀಳಾವನದೊಳೆ ವಿಹರಿಪ ಲೀಳಾಸರದೊಳಗೆ ಮೂಡಿ ಮುಟ್ಟುವ ಲೀಲಾಂದೋಳ್ಗವನೇಱುವ ಲೀಲಾಕೇಳಿಗಳೆ ವಿಲಾಸಕೇಳಿಗಳ್ ನೃಪಸತಿಯಾ (ಅಪಪ್ರ. ೬-೯) [ಸಂ. ಲೀಲಾಂದೋಲ]

ಲೀಲಾಜಲಾಶಯ (ನಾ). ಜಲಕ್ರೀಡೆಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಕೊಳ.– ತಟಾಕ : ನಾನಾಭವನವಿನ್ಯಾಸೋದ್ಯಾನಲೀಲಾಜಲಾಶಯಂಗಳುಮಂ . . . ಮಾಡಿ (ಅಪಪ್ರ. ೬-೬೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಲೀಲಾದೀರ್ಘ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಇಪ್ಪತ್ತೈರಡು ಶ್ರುತಿಗಮಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಸ್ಫುರಿತ . . . ಲೀಲಾದೀರ್ಘ [ಪಣಾಂ. ಲೀಲೋದ್ದೀರ್ಘ] . . . ಕೋವುಲದೆಂಬವಿಪ್ಪತ್ತೈರಡೇ ಶ್ರುತಿಗಮಕಂಗಳು (ಪಪೀಗ. ೧೦೬).

[ಸಂ.]

ಲೀಲಾಭಾವಿ (ನಾ)- ಆಟವಾಡುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ಕ್ರೀಡಾಮನಸ್ಕ : ಲೀಲಾಭಾವಿಯಾಗಿ ಏಕೆ ಬಂದೆನೆಂಬುದಱಿಂದು ಸಾಕಾರದ ನೀತಿಯ ನಿರ್ಣಯವ ಕಂಡು ಪ್ರತಱಿಂದ ತಿಳಿವ ನಿಶ್ಚೇತಱಿಂದ ಉಳಿವ ಈ ಉಭಯವ ನೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಮೇಲಪ್ಪ ತಾಣವನಱಿಯಬೇಕು (ಪಸಿಲಿಪ ೩೮-೨೦೩). [ಸಂ. ಲೀಲಾಭಾವಿನ್]

ಲೀಲಾಯಿತ (ನಾ)- ಆಟ; ವಿನೋದ; ಕ್ರೀಡೆ : ಆದಿಪುರುಷಂ . . . ತಜ್ಞಾಗಾದಂ ಲೀಲಾಯಿತಂ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭುಗುಚ್ಚತಂ (ಪಗಿಂ. ೩-೬೯)- [ಸಂ.]

ಲೀಲಾಯುದ್ಧ (ನಾ)- ವಿನೋದದ ಯುದ್ಧ; ಹುಸಿಕಾಳಗ : ಮಲ್ಲ ಯುದ್ಧ ಲೀಲಾಮುದ್ಧಾದಿ ವಿಹಾರಗಳಿಂ (ಪಪೀಗ. ೨೦೩). [ಸಂ.]

ಲೀಲಾರಥ (ನಾ)- ವಿಲಾಸಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ತೇರು ; ತನ್ನ ಲೀಲಾರಥದೊಳೆ ಲವಣಾಂಭೋಧಿಯಂ ದಾಂಟಿ (ಅಂಪ್ರ. ೮೨-೦೨೮). [ಸಂ.]

ಲೀಲಾವತಿ. ಲೀಳಾವತಿ (ನಾ). ೧. ವಿನೋದಾಸಕ್ತಳಾದ ಹೆಂಗಸು: ಹಾಸ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತಳಾದವಳು. ೨. ಚೆಲುವೆ ; ಸುಂದರಿ. ೩. ನೇಮಿಚಂದ್ರನೆಂಬ ಕವಿಯು ಬರೆದ ಒಂದು ಕನ್ನಡ ಜೈನಕಾವ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಥಾನಾಯಕಿಯ ಹೆಸರು ; ಅತಿಚತುರಸ್ತ್ರೀಯರು ಮತಿಜತುರಕವಿಗಳಂ ಕೇಳ್ದೊಲವಿಂ ಬಾಯಂ ಬಿಡುತಿರೆ ಕರ್ಣರಸಾಯನ ಮೆನೆ ಪೇಟ್ಟೆಸೆಯೆ ಲೀಲಾವತಿಯಂ (ಲೀಚಾಪ. ೦-೮೪) ; ಲೀಲಾವತಿ ಪತಿಯಾವಿನ್ಸಲೋಲತೆಯಿಂದೊಸದು ದೇವಿಯಂ ಪೂಜಿಸಿದಳ್ (ಲೀಚಾಪ. ೦೦-೪). ೪. ಭಾಸ್ಕರಾಚಾರ್ಯನೆಂಬುವನಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಗಣಿತ ಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥ. **ಲೀಳಾವತಿ** : ೫. ಲೀಳಾವತಿ ಲೀಳಾವತಿ ಬಾಳೆಂಬ ಬಂಧುಪ್ರಿಯರ್ ನಿಜಪ್ರಿಯಸಖಿಯರ್ ಕೇಳ ಕಳವಳದೊಳ್ಬಿದವರ್ (ಲೀಚಾಪ. ೦೦-೭೭). [ಸಂ. ಲೀಲಾವತೀ]

ಲೀಲಾಳಕ (ನಾ)- ಅಲುಗಾಡುವ ಮುಂಗುರುಳು : ಮುನಿಚರಣಕಮಲದೊಳ್ ನಿಜವಿನತಶಿರಃಪದ್ಮವಿನುತ ಲೀಲಾಳಕಭೃಂಗನಿಕಾಯವೆಱಗಿ ತಜ್ಞಾಗಿರೆ (ಪಳಾಪ. ೦-೭೭). [ಸಂ. ಲೀಲಾಲಕ]

ಲೀಲೆ, ಲೀಳೆ (ನಾ)- ೧. ಆನಂದ : ಲೀಲೆಬ್ಬಿಂದುಡಿಸಿ ದಿವ್ಯವಸ್ತ್ರಮಂ . . . ಪೂಮಾಲೆಯುಂ ಮುಡಿಯಿಸುತ್ತುಮರ್ತಿಯಿಂ (ಪಪ್ರಾಕ್ಕ. ೭-೯); ಲೀಲೆಯೆಂದರೆ ಸ್ವಾರ್ಥವಾಗಲಿ ಪೌರ್ಥವಾಗಲಿ ಬೇರೊಂದು ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸದ ತಾನೇ ಪ್ರಯೋಜನರೂಪವಾದ ಸಂತೋಷವ್ಯಾಪಾರ (ಜಂದಣ ೭೭). ೨. ಆಟ ; ಕ್ರೀಡೆ : ವಿನೋದ : ಲೀಲೆಯೊಳೆ ಮಲಲ ಜಗಲಿಯ ಮೇಲೆ ಸರೋಜಾತಸಖಿಗೆ ವಿಗಿಲಿನಿಸುವ ಸಲ್ಲೀಲೆಯು ತೇಜೋಧಿಕನಂ ಬಾಲಕನಂ ನಲಿಯುತಿರ್ವನಂ ಕಂಡು (ಪಪ್ರಾಕ್ಕ. ೦೦-೦೧೮) ; ಪಾಲುಗಡಲಲಿ ಘನೆಯು ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಪವಡಿಸಿ ಪರಮನೆನಿಸಿದ ಲೀಲೆಯೆತ್ತಲು ಮನುಜಭಾವದ ನಟನೆ ತಾನೆತ್ತ (ಶಾಶಿಗ ೪೩-೮೩); ಚಿವಿಕ್ಕಿ ಪೆಗಪುವ ತೊರೆಯ ಲೀಲೆಯ ಮನೋಹರತೆ (ಪಣ್ಯಾಂಗ ೨೯-೩೦೯). ೩. ಸ್ತ್ರೀಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶೃಂಗಾರಭಾವ; ವಿಲಾಸ; ಬೆಡಗು : "ಹೇಳಾ. ವಿಳಾಸಃ. ಜಿಬ್ಬೋಕಃ. ಲೀಲಾ. ಲಲಿತಂ. ವಿಭ್ರಮಃ — ಇವು ಮೊದಲಾದುವ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಭಾವಂಗಳ್"

(ಪಂಡಿತ. ೦೩-೮೯) ೧. ಚೆಲುವು : ಸೌಂದರ್ಯ : ಕಿಸಲಯಲೀಲೆಯ ಪೋಲ್ವುದು ಅಧರವು ಬಹುಸುಖಿ ನಿನ್ನ ಸಮ್ಮುಖವು (ಜಾಜಾಕ. ೪-೩೨). ೫. ಸರಾಗ ; ಸುಲಭ ; ಹಗುರ : ವಿರಾಟರಾಜನಗರಂ ವಲ್ಲೂರಿವೆಲ್ಲಂ ಭುಜಾಬಲದಿಂ ಲೀಲೆಯ ಸಾಧ್ಯವಾದುದೆಯಾರ್ವಿಷ್ಣುಕ್ಷಮಾವಳಿನೊಳ್ (ಪಂ. ವಿ. ೦೮ನೇ. ೦-೦೦ ; ೨೧೫೦). ಲೀಲೆ ; ೧. ಲೀಲೆಯನಪ್ಪಕೆಯ್ದು ನಯನೋತ್ಸವಮಂ ದಯೆಗೆಯ್ದ ಗಾಡಿಯಿಂದೇಳಿಸಿ ಕಾಮಕೆಲ್ಪ ಲತೆಯಂ ಪರಿಪೂರ್ಣಕಳಾವಿಳಾಸದಿಂದೇಳಿಸಿ ಜಾರುಚಂದ್ರಕಲೆಯಂ ನೆಲೆ ವೆರ್ಚಿಸಿದಳ್ (ಪಂಡಿತಪು. ೪-೩೨). ೨. ಲೀಲೆಯೊಳ್ ಕಾಮೆ ನಡೆಪದ ಕೇಳೀವನಲತೆಗಳಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಸುಯ್ದಾವಾಳವಳಯಂಗಳಂ ಭ್ರಮರಾಳಕಿಯರ್ ಬಾಷ್ಪವಾರಿಯಿಂ ಪೂರಿಸಿದರ್ (ಪಜ್ಞಪ್ತಿ. ೦೩-೮೪).

ಲೀಲಾಜಾಲದಾಗಿ = ಅತಿಸುಲಭವಾಗಿ; ನಿರಾಯಾಸವಾಗಿ : ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಲೀಲಾಜಾಲವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದ. ಕಳ್ಳಕರಾವಿದನೊಬ್ಬ ! (ಕುಗಪಾಂ. ೫೪); ಯಾರೊಡನೆಯೂ ಬಾಯಿಬಿಡದ ನಾನು ವಿನ್ನ ಬಳಿ ಲೀಲಾಜಾಲವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿದ್ದೇನೆ (ಸೀಪ್ರಭೆ. ೬೨).

[ಸಂ. ಲೀಲಾ]

ಲೀಲೆಗಾತಿ (ನಾ). ವಿಲಾಸವತಿ ; ಬೆಡಗಿ : ಲೀಲೆಗಾತಿಯರೆ ಪೆಸ್ತಕದಲಿ ಮಱೆವ ಪೂಮಾಲೆ (ಕೀಚಪ. ೨೦-೨); ಶ್ರೀಲಪದ್ಮದ ಬಟ್ಟವಾವುಗೆಗಳನು ಪೊಂದಾಳೆಯ ನಿಡುಜವರಗಳಾ ಲೀಲೆಗಾತಿಯರೊಯ್ಯನೆ ತಿರೆ ದಕ್ಷಿಣಾಂಕ ನಿಂದಾಲೋಕಿಸುತಿರ್ದನಿನಿಸು (ಪಪ. ೧೬-೧೩). [ಲೀಲೆ + —ಗಾತಿ]

ಲೀಲೆಗಾರ್ತಿ (ನಾ).= ಲೀಲೆಗಾತಿ : ಲೀಲೆಗಾರ್ತಿಯರುಚ್ಚತನಾಜ್ಞೆಯಿಂದ ಪೆರ್ಗಾಲ ಹೊಂದೊಂಬನು ನೆಗಹ ಕೀಲಗೆಯ್ದ ಸುವರ್ಣವೇತಂಡ ಶುಂಡಾಲದೆ ಸುರಿದುದು ಸಲಿಲ (ಕೀಚಪ. ೦೮-೩೩).

[ಲೀಲೆಗಾಜ + —ತಿ (<—ಗಾತ್ರಿ)]

ಲೀಲೆಗಾಱಿ (ನಾ). ವಿಲಾಸಿ; ರಸಿಕ : ಬಾಲೆಯರುಗಳು ಬೊಬ್ಬಿಡಲು ಗೋಪುರದಗ್ರಶಾಲೆಯ ರೋದನಗೇಳಿ ಲೀಲೆಗಾಱಿನ ಕೊಲ್ವುದಿಲ್ಲೆಂದು ದುಃಖಿದ ಕೀಲೆಗೆ ಮಾತನಿತ್ತಿದನು (ಕೀಚಪ. ೩೫-೩೩).

[ಲೀಲೆ + — ಕಾಱಿ]

ಲೀಲೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ಆನಂದವಿಲ್ಲದಾಗು : ಪಾರ್ಥನು ಲೀಲೆಗೆಟ್ಟಾ ದ್ವಾರವತಿಯನು ಪೊಕ್ಕು . . . ಅಱುಹಿದನು ಸರ್ವರಿಗೆ (ಕಷ್ಣಚ. ೬-೦). [ಲೀಲೆ + ಕೆಡು₁]

ಲೀಲೆದೋಱು (ಕ್ರಿ). ವಿನೋದವನ್ನು ಸೂಸು,— ತೋರಿಸು : ಆ ಸಕಲನಿಃಕಲತತ್ವವೆ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಸಮರಸಸಂಭಾಷಣೆಯಿಂದ ಲೀಲೆದೋಱಿ ಲಾಗಿ ಕಾನೇ ಗುರುವಾದ(ಕಷ್ಣಚ. ೩೧೦-೩೪). [ಲೀಲೆ + ತೋಱು]

ಲೀಲೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸಾಗು; ಚೆಲುವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಸುಂದರವಾಗಿ ಕಾಣು : ನಿವಿಗೆ ಪಟ್ಟುಡುಗಲೊಡನಿಕ್ಕುವ ಕುಂಚಂ ಲೀಲೆವಡೆಯ (ಅಷ್ಟ. ೦೦-೪೮) ; ವಿಚಕಿಲಮುತುಲಮಾಲೆಯಂತೆ ಕುಚತಟದೊಳ್ ಕಂಠಮಾಲೆ ಲೀಲೆವಡೆಯ (ಜಾಪೀ. ೪-೦೯ ೪). [ಲೀಲೆ + ಪಡೆ₂]

ಲೀಲಾವತಿ 'ಲೀಲವತಿ' ನೋ.

ಲೀಳೆ 'ಲೀಲೆ' ನೋ.

ಲುಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ. ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು; ಮಾದಲ ; ಮಾತುಲುಂಗ : ಕಕುಭಾಶೋಕದಂಬಲುಂಗಲವಲೀ ಭೂಜಾರ್ಜುನಾನೋಕಹಪ್ರಕರಂ (ಪಂಚಾ. ೪-೩೦) ; ತುಲಸಿಯ ಲುಂಗ ಕಷ್ಟಾಯದ ಜಲದೊಳ್ ಗೋವನಧಿಕಬೂದಿಯ ಜಲದೊಳ್ ಕಟವೆಯ ಸಮನಿಸು ಕಾಂ ಮೊಸರೊಳೆ ಮೇಣ್ ಕಲಸಿದೊಡೆ ಪಲವು ದಿವಸಂ ನಿಲ್ಕುಂ (ಕೀಚಕವ. ೮-೩); ಮಿಸುಕುಟಜ ಲವಂಗ ಲುಂಗ ಮಾತುಲುಂಗ . . . ಬರ್ಜಾಶ್ವತ್ಥಾದಿ ವೃಕ್ಷಂಗಳು ಸುಮನಸಧರಿತವಾಗಿ ಕೋಧಿಸುತಲಿತ್ತು (ಕೃಗಾ. ೧೬). [ಸಂ.]

ಲುಂಗಿ (ನಾ). ಗಂಡಸರು ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ನಾಲ್ಕು ಮೊಳದ ವಸ್ತ್ರ; ಲಪಾಟಿ : ಅಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಲುಂಗಿ ಸುತ್ತುತ್ತಾರೆ (ಕುಪಂ. ೨೦) ; ಪಚ್ಚಿಗೆ ಮುಖಿಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರ ಬಣ್ಣ ಬರೆದು ಒಂದು ಲುಂಗಿಯನ್ನು ಉಡಿಸಿ (ಕುಂಕಥ. ೦೦೦). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ದುರಾ. ಲುಂಗೀ]

ಲುಂಚನ (ನಾ). ಕೀಳುವುದು ; ಕಿತ್ತು ತೆಗೆಯುವುದು : ಕೇಶಲುಂಚನಾನಶನಾತಪಸ್ನಾನಾದಿ ಶರೀರಪೀಡಾಕರಮಪ್ಪ ತಪೋನುಷ್ಠಾನದೊಳಂ (ಕಕ್ಷ. ೫೩). [ಸಂ.]

ಲುಂಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; "ಹೆಂಡ ಇಳಿಸುವ ಮರ" (ಕ್ರಿಕಶ) : ಕದಿಯ ಜೀಗೆಯ ತಾಳ ಲುಂಜೆಯಾಂಬಲ ಸಕಲತರು ಧಾನ್ಯದಿಂದಾದ ಮದ್ಯಮಂ ಕುಡಿಕುಡಿದು ಮರುತಹತಿಯಿಂದ ಜಾಂಡಾಳಿಸುವ ಚಿತ್ರಯನರಸ ನೋಡುತ ಬಂದನು (ಪಪಣಾ. ೫೦. ೨೦೦). [?]

ಲುಂಟಾಕ₁ (ನಾ). ೧. ಕದಿಯುವುದು ; ಅಪಹರಣ: "ಲುಂಟಾಕಮೆನಲಲ್ಲಿ ನೆಗವುವುದಕ್ಕುಂ" (ಕ್ಕಕ್ಕ-೭೬). ೨. ಕದಿಯುವವನು ; ಕಳ್ಳ; ತಸ್ಕರ : ಗೆಂಟಲಾಜುತ ಸೋರಿ ಬರಿದಂಗದಲಿ ರಕ್ತ ಟೆಂಟಣಿಸುತ ಪೋಗಿ ಪೊಲಲು ಎಂಟುಂಗವೆಲ್ಲ ಕತ್ತರಿಸಿ ಬೀಳಲು ಬಿಳ್ದ ಲುಂಟಾಕ ವೈತರಣಿಯೊಳು (ಪಪಗಿ. ೬-೧೪). ೩. ಕಾಗೆ. [ಸಂ.]

ಲುಂಟಾಕ₂ (ನಾ). ಎರಡು ಬೆಟ್ಟಗಳ ಮಧ್ಯದ ಪ್ರದೇಶ: "ಲುಂಟಾಕ= ಗುಡ್ಡದ ಭೂಮ್ಮಿ" (ಸುಚಿಪ್ರ. ೦೦೬) ; "ಲುಂಟಾಕಮೆನಲೆರಡು ಬೆಟ್ಟುಗಳ ಮಧ್ಯಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಪಪ. ೧೬). [?]

ಲುಂಟಾಕಿನಿ (ನಾ). ನಿವಾರಿಸುವವಳು ; ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವಳು : ಪರಿಪೂತನಾತಿನೀ ಪಾಪಲುಂಟಾಕಿನೀ ಸುರಭಿದವಲೋಕಿನೀ ಪೂರ್ವಮಂದಾಕಿನಿಯನತಿರ್ದರು (ಪಕ್ಕಪು. ೩-೨೩-೭೪). [ಸಂ. ಲುಂಟಾಕಿನೀ]

ಲುಂಠನ (ನಾ). ದರೋಡೆ ; ಲೂಟಿ : ಮಪಪಮ್ಮೂದನ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಲುಂಠನಪ್ರಿಯರು ಬಂದು ಸೇರಿಕೊಂಡರು (ಪಾಇಪ್ರ. ೩೦೩).

[ಸಂ.]

ಲುಂಠನಕಾರಿ (ನಾ). ಸುಲಿಗೆಮಾಡುವವನು ; ದರೋಡೆಗಾರ; ಕಳ್ಳ : ಅವನು ಅಷ್ಟಿಷ್ಟು ದಂಡನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಲುಂಠನಕಾರಿಯಾಗಿ . . . ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ಬಂದನು (ಕಗಪ್ರ- II, ೩೩); ಕೃಷಿಜೀವಿಗಳೂ ಶಿಲ್ಪೋಪಜೀವಿಗಳೂ, ವರ್ತಕರೂ ದುರ್ವೃತ್ತರಾದ ಲುಂಠನಕಾರಿಗಳ ಕೃಪಾಧೀನರಾದರು (ಕಪುಗಇ. ೦೪೦). [ಸಂ. ಲುಂಠನಕಾರಿನ್]

ಲುಂಠಾಕ (ನಾ). ೧. = ಲುಂಠನಕಾರಿ. ೨. ನಾಪಮಾಡುವವನು: ನಿನ್ನಂಶಾಂಶದಪಕಾರಮೂರ್ತಿಯಿಂ ಲೋಕಲುಂಠಾಕರನಾವ ಪದದೊಳ್ ಮಡಿಯಿಸಲ್ವೇಡರ್ದಪುದವರವರಸಂತಂತೆ ಮಡಿಯಿಪುದು (ಕಗಪ. ೬-೩೩ ೪).

[ಸಂ.]

ಲುಂಠಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೂರೆಮಾಡು ; ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆ : ವೀರಭದ್ರದುರ್ಗದ ನೆರವಿಂ ಗೆಂಟಿಪ ಡಂಕಣಕೋಂಟೆಯನಂಟಿಸಿಯಾ ರಾಯ.ಗೋಂಟೆಯಂ ಲುಂಠಿಸಿದಂ (ಪಪಣ. ೫-೦೨೯). ೨. ನಾಶಮಾಡು: ರವಣಗೆಯ್ದವನ ಕಂಠವ ಲುಂಠಿಸಿದ ಕಂಠೀರವಮೂರ್ತಿಗಾನರಗುವೆನು (ಕಪಣಾ. ೬೦-೩೪).

[ಲುಂಠನ + — ಇಸು]

ಲುಂದು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಲಗು ; ಇರುಳ್ ಕಳ್ಯರ್ ವಂದಾಕೆಯ ಲುಂದಿದ[ಪಣಾಂ. ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ದ] ಮನೆಯೊಳ್ ಕನ್ನಮಿಕ್ಕಿದೊಡೆ (ಕಪ್ಪಾ. ೦೪-೨); ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸದ ಪುಣ್ಣಮಿಯಂದು ಸುಖದಿಂದೆ ಲುಂದಿರ್ದಂ [ಪಣಾಂ. ಉಂದಿರ್ದಂ. ಪಟ್ಟಿರ್ದಂ. ಪಟ್ಟಿರ್ದೊಂ] (ಕಪ್ಪಾ. ೫೪-೭). ೨. ಸಂಭೋಗಿಸು : ಮೇಲ್ವಾಯ್ದುಮೇವೈಸಿಯುಂ ಪಿರಿದುಂ ಲುಂದುವ ಬೇಟದೊಂದು ಸುಖಮುಂ ಮೋಯಿಕ್ಕುಮಾಜಿಕ್ಕುವಗ್ಗಲಿಕ್ಕುಂ (ಪಪಪ. ೦೨-೩೪). ' ಮಜಿಲುಂದು ' ಪರಾ.

ಲುಂದುವೋವರಿಗೆ=ಮಲಗುವ ಕೋಣೆ; ಶಯ್ಯಾಗೃಹ: ಸರ್ವರುಜಾವಹಾರಮೆಂಬ ಹಾರಂ ಸಂತತಿಯಿಂ ವಾಮರಥಂಗೆ ಬಂದುದಂ ವಾಮರಥಂ ಕರುಮಾಡದೇಬನೆಯ ನೆರೆಯೊಳ್ ತನ್ನ ಲುಂದುವೋವರಿಗೆದು [ಪಚಾಂ. ಪವಡಿಪೋವರಿಯಲ್] ಪುಡಿಕೆಯೊಳಿಟ್ಟು (ಪಕ್ಕಾರಾ. ೦೨೬-೬).

ಲುಂದು₂ (ನಾ).೧. ಮಲಗುವಿಕೆ. ೨. ಸಂಭೋಗ: ಬಳಸುವ ಬೇಟದೊಳ್ ಮೊಳಪ ಗೊಟ್ಟಯೋರೆರೆವೋದ ಲುಂದಿನೊಳ್ ಬಳೆದ ವಿಯೋಗದೊಳ್ . . . ಗೊರೆಗೊಂಡ ಬೇಟಂ (ಅಪ್ರ. ೦೨-೨೦); ಆಮರ್ದಿನ ಧಾರೆಯಂತೆ ನುಡಿಯಿಂಪಮರ್ದಂ ತಳಿದಂತೆ ಸೋಂಕಿನಿಂಪಮರ್ದಿಸ ಪೂರದಂತೆ ಪದದಿಂ ಪಮರ್ದಂ ಕುಡಿವಂತೆ ಲುಂದಿನಿಂಪಮರ್ದೊಡಮೇಸಗಲ್ಕೆ ಮುಂಸೆಬೆರಸುಂ ಗಡ ಣಳಕೂಟವಾಗಮರ್ದಿನ ಕುಳಕೂಟದೊಡವುಟ್ಟಿದಳಿಂದಪೆನೆನ್ನ ನಲ್ಲಳಂ (ಅಪ್ರ. ೦೨-೨೬). [< ಲುಂದು₁]

ಲುಂಬಾಳಕಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಿರುದು (?) : ಸಕಳಸಾವುನ್ನ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತಲಂಬಲುಂಬಾಳಕಾರಿನಿಲುಂ ಬೀರಚಂದ್ರಿಕಾಚಂದನತಿಳಕ (ಜಿಶ. VI. ೪೩೮೮. ೩೫-೪೬ : 1136). [?]

ಲುಕಸಾನ 'ಲುಕ್ಸಾನು' ನೋ.

ಲುಕಸಾನು 'ಲುಕ್ಸಾನು' ನೋ.

ಲುಕಸಾನೆ 'ಲುಕ್ಸಾನು' ನೋ.

ಲುಕುಸಾನು 'ಲುಕ್ಸಾನು' ನೋ.

ಲುಕ್ಸಾನ ' ಲುಕ್ಸಾನು ' ನೋ.

ಲುಕ್ಸಾನು, ನುಕಸಾನಿ, ನುಕಸಾನು, ನುಕ್ಸಾನು, ಲುಕಸಾನ, ಲುಕಸಾನು, ಲುಕಸಾನೆ, ಲುಕುಸಾನು, ಲುಕ್ಸಾನ (ನಾ). ನಷ್ಟ; ಹಾನಿ: ತಮಗೆ ಬಹಳ ಲುಕ್ಸಾನು ಆಯಿತು (ಶಾಕೀಪ್ರ. ೬೬). **ನುಕಸಾನಿ**: ಹೀಗೆ ಮಾಡೋಣದರಿಂದ ಸುಮ್ಮನೆ ನುಕಸಾನಿ ಆಗುವ ಸಂಭವವಿರುತ್ತದೆ (ಪುಂಅಣ್ಣಾ. ೬೬). **ನುಕಸಾನು**: ಸರಕಾರೀಕಂದಾಯದಲ್ಲಿ ಖೇಕಡಾ ಮೂವತ್ತರಂತೆ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ನುಕಸಾನು ಬಂತು (ಕಾಗಿ. ೬೬೬). **ನುಕ್ಸಾನು**: ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ನುಕ್ಸಾನು ಆಯಿತು (ರಿಆ). **ಲುಕಸಾನ**: ಇದರ ದೆಸೆಯಿಂದ ವರ್ತಕರಿಗೆ ಲುಕಸಾನವಾಗಿ ಬಹಳೇ ಖೇದವಾಗುತ್ತದೆ (ಹುಂಅಣ್ಣಾ. ೬ ಕ್ರ.ಸ್ತಾ.೪೩). **ಲುಕಸಾನು**: ಏಂದಾ ಸಾಗುವಳಿ ಆಗತಕ ಲುಕಸಾನು (ಕ್ಯು.ಆರ್. ೦೪೩೬, ೫೦-೯; 2817); ಇದರ ಲುಕಸಾನು ಸರ್ವನಾಶ (ಪಾಂಧ. ೩. ೪೪೪). **ಲುಕಸಾನೆ**: ಕೆರಫುಂದ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬನಿಗೆ ಲುಕಸಾನೆಯಾಗಿದ್ದರೆ, ಆ ಲುಕಸಾನೆ ಹೊಂದಿದವನು . . . ಧರ್ಮಾದಿ ಮಾಡಬಹುದಾಗಿತ್ತು (ಇಂಗ್ಲಂಡ. ೬೫). **ಲುಕುಸಾನು**: "ಲುಕುಸಾನು _ ನುಕುಸಾನು, ಹಾನಿ" (ಶಾಪ್ರಸೀ. ೮೬). **ಲುಕ್ಸಾನ**: ವಿಷಯದ ಲಾಭ ಲುಕ್ಸಾನವನೆ ಬಲ್ಲನು (ಕಾಗಿ. ೦೫೬-೭).

[←ಅರ. ನುಕ್ಸಾನ್; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಲುಕ್‌ಸಾನ್, ನುಕ್‌ಸಾನ್]

ಲುಚ್ಚ ' ಲುಚ್ಚಾ ' ನೋ.

ಲುಚ್ಚತನ ' ಲುಚ್ಚಾತನ ' ನೋ.

ಲುಚ್ಚಾ, ಲುಚ್ಚ, ಲುಚ್ಚಾ (ಗು). ೧. ಕೀಳಾದ; ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ; ಅಲ್ಪ; ಹೀನ: ಈ ಲುಚ್ಚಾ ಸೂಳೆ ಮಗನ ಮಾತು ನಂಬಿಕೊಂಡಲ್ಲೇ ಈಗೆಲ್ಲಾ ರಾಮರಕ್ಷೆಯಾಗಿ ಕೂತೇದ (ತಿಮು. ೪೦); ಲುಚ್ಚಾಜನರ ಸಹವಾಸ ಮಾಡಿ ಅತೆ ಹಾಳಾದ (ರಿಆ). (ನಾ). ೨. ದುರಾಚಾರಿ; ದುಷ್ಟ; ದುರ್ವ್ಯಸನಿ: ಫಜನೀಮಹಮ್ಮದನೂ ಔರಂಗಜೇಬನೂ ಲುಚ್ಚಾಗಳು ದುಷ್ಕರು ಅಂತ ಬೈತಾನೆ (ಸ್ವಾಜಿಸ್ಮೃ. ೦೩೦). **ಲುಚ್ಚ**: ೧. ಆವಳು ರಂಗಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬಂದಾಗ ತನ್ನ ಪಕ್ಷದವರು ಲುಚ್ಚಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿ ಚಪ್ಪರಿಸಿದಾಗ ತಾನು ಗದರಿಸಲಿಲ್ಲವೆ? (ರಂಗಚಾ. ೬). ೨. ಇಚ್ಚಾಳಗಾತಿ ತಾಯಮ್ಮ ಇದ್ದಾಗ ಲುಚ್ಚವರ ಸಂಗ ನಮಗೇಮು (ಹಳ್ಳಿ. ೬೬); ಮೈಗಳ್ಳ, ಕಳ್ಳ, ಲುಚ್ಚನೆಂಬ ಪದವಿಗಳೇ ಅವನಿಗೆ ದೊರೆತವು (ಕಪ್ರಂ. ೫೬). **ಲುಚ್ಚಾ**: ೧. ಗಂಧರ್ವಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಆಡದ 'ಲುಚ್ಚಾ' ಮಾತುಗಳಲ್ಲ (ಜಾಂಕಪು. ೫೬); ಲುಚ್ಚಾ ಜನ ನೀವು (ಸಾಹೀಸ್. ೪೪೪).

[← ಪಾರ್. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಲುಚ್ಚಾ]

ಲುಚ್ಚಾಗಿರಿ (ನಾ). ಅಲ್ಪತನ; ಕೀಳುತನ: ಈ ಸಣ್ಣ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಲುಚ್ಚಾಗಿರಿ ತೋರಿಸಬೇಡ (ರಿಆ). [ಲುಚ್ಚಾ + –ಗಿರಿ₂]

ಲುಚ್ಚಾತನ, ಲುಚ್ಚತನ (ನಾ). ೧. ಕೀಳುತನ; ಹೀನಬುದ್ಧಿ: ಅವನ ಲುಚ್ಚಾತನದಿಂದಾಗಿ ಅವನ ನೆಂಟರಿಷ್ಟರೆಲ್ಲ ದೂರವಾದರು (ರಿಆ). ೨. ಪ್ರೋಕರಿತನ; ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ: (೬). **ಲುಚ್ಚತನ**: ೧. ನೀನೋ ವಿನೋದ ಮಾಡಿದರೆ . . . ವಿನೋದ! ವಿಕೃತಕಾವು! ಲುಚ್ಚತನ! (ರಂಗಚಾ. ೦೬೩). [ಲುಚ್ಚಾ + –ತನ]

ಲುಚ್ಚಾ ' ಲುಚ್ಚಾ ' ನೋ.

ಲುಟಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಲೂಟಿ ಮಾಡು: ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡಿ: ದೋಚು: ನಿಮ್ಮ ಸೀಮೆ ಯಾವತ್ತೂ ಲುಟಾಯಿಸಿ, ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ (ರಾಕೇಂದ್ರ. ೪೩) : ವರ್ತಕರಿಂದ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಎತ್ತುತ್ತಲೂ . . . ಅವರ ಭಂಡಾಸಾಲೆಗಳನ್ನು ಲುಟಾಯಿಸುತ್ತಲೂ ಇದ್ದರು (ಕಳಿ. ೦೯). [ಲುಟ್ಟಾ (ಪ್ರ ← ಹಿಂ. ಲುಟನಾ = ಲೂಟಿಯಾಗು) + – ಇಸು]

ಲುಟುಲುಟು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಅಡವಿಯಿಂದ ಮನೆಗೆ ಹೋಗುವಾಗ ಲುಟುಲುಟು ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕುವ ಅಳಿಲ ಕರುವಿನಂತೆ ನೀನು ಹೀಗೇಕೆ ಓಡತೊಡಗಿದ್ದೀಯೆ (ಕುಗಪ್ರಾ. ೦೩೩) ; ಲುಟುಲುಟು ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕುತ್ತ ಸವಿಾಪದ ಪುಸ್ತಕದ ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು : . . . ಪತ್ರ ಬರೆದು ಬೀದಿಯ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿರುವ ಟಪಾಲುಡಬ್ಬಿಯಲ್ಲಿ ಜೊದುಬಿಟ್ಟು (ಹುಕ್ಕೃ. ೮-೬೬).

ಲುಠನ (ನಾ). ೧. ಹೊರಳುವಿಕೆ; ತಿರುಗುವಿಕೆ. ೨. ತಿರುಗು ಮುರುಗು; ತಲಕೆಳಗು. [ಸಂ.]

ಲುಠಿತ (ಗು). ೧. ಹೊರಳಿದ; ತಿರುಗಿದ. (ನಾ). ೨. ಹೊರಳಾಡುವ ಕುದುರೆ: "ಉಪಾವೃತ್ತ, ಲುಠಿತ:—೨ . . . ನೆಲದಲ್ಲಿ ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ ಬಿದ್ದು ಹೊರಳಾಡಿದ ಕುದುರೆಯು ಹೆಸರು" (ನಿಘಂ. ೨೫೦). [ಸಂ.]

ಲುಪ್ತ (ಗು). ೧. ಬಿಟ್ಟ; ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದ. ೨. ಕರಗಿದ. ೩. ಕಾಣದೆ ಹೋದ; ಮರೆಯಾದ: ಗುಣಲುಪ್ತಪ್ರಮುಖಚಿತ್ತಂ ಪ್ರಳಯದೂರಂ . . . ವಿಕಲ್ಪತನು (ರಸಕ್ಷ. ೯-೩). ೪. ಕಳವು ಮಾಡಿದ; ದೋಚಿದ. ೫. ಇಲ್ಲವಾದ; ಲೋಪವಾದ: 'ಲುಪ್ತೋಪಮೆ' ಪರಾ. (ನಾ). ೬. ಕೊರತೆ; ಕುಂದು; ಊನ: ಕ್ಲಪ್ತಮೆನಿಸುವ ರಾಜಭೋಜ್ಯದೊಳಗಾವುದಂ ಲುಪ್ತಮಾಗದಪ್ಪೊಲಾರೋಗಣೆದುನ್ಮೆದ ಲೋಲುಪ್ತಿಯಿಂ ಮಾಡುತಿರ್ದಂ (ಕೃಬಾಚಾ. ೬-೪೩). ೭. ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ; ಕಾಣದಾಗುವಿಕೆ; ಅದೃಶ್ಯ: ನಾನಾಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು ಲುಪ್ತವಾಗಿವೆ (ಪುಣ್ಯಕ. ೦೨೦ ೫೬೮) ; ಲುಪ್ತವಾದ ಭಾರತೀಯಕ್ಷಾತ್ರತೇಜವನ್ನು ಮರಳಿ ಪ್ರಖರಗೊಳಿಸುವ ಉದ್ದೇಶವಿರಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು (ಕಾಲಗು. ೪೨೮). ೮. ಕಳವುಮಾಲು; ಕದ್ದ ವಸ್ತು: "ಅಪಹೃತಂ ಲುಪ್ತಂ— ಈ ೨ ಕಳ್ಳೊಡವೆ" (ಕಠಾಪ್ರಾ. ೫೬-೦೦೪). [ಸಂ.]

ಲುಪ್ತಪಿಂಡ (ನಾ). ಪಿಂಡಪ್ರದಾನಕ್ಕೆ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದಿರುವವನು.—ವಾರಸುದಾರಿಲ್ಲದವನು: ನೀನು ಲುಪ್ತಪಿಂಡ ಆಗಿ ಸಾಯಿ (ಗುಚರಿಪ್ರ. ೦೦೭). [ಸಂ.]

ಲುಪ್ತಿ (ನಾ). ಇಲ್ಲದಾಗುವಿಕೆ: ಕಾಣದಾಗುವಿಕೆ: ವ್ಯಕ್ತಿ ಲುಪ್ತಿಗಳು ಮಾನವಪ್ರಕೃತಿಯ ಯಾವ ನಿಗೂಢವಾದ ವಿಶೇಷತೆಯೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವಾದವು ಎಂಬುದನ್ನು . . . ನಿರ್ಣಯಮಾಡಲಾಗಿಲ್ಲ (ಕಾಅಧ್ಯ. II, ೨೦). [<ಲುಪ್ತ]

ಲುಪ್ತೋಪಮೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿಮಾ] ಉಪಮೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಪ್ರ " ಉಪಮಾನ ಉಪಮೇಯ ಸಾಧಾರಣಧರ್ಮ ವಾಚಕ ಶಬ್ದ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದರೂ ಕೆಲವಾದರೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗದಿರುವ ಸಾದೃಶ್ಯಕ್ಕೆ ಲುಪ್ತೋಪಮೆಯೆಂದು ಹೆಸರು " (ಕೃಬಿ. ೨೩೭) : ಉಪಮೇಯಂ ಉಪಮಾನಂ ಸಮಾಸಧರ್ಮಂ ಉಪಮಾವಾಚಕಪದಂ ಎಂಬೀ ನಾಲ್ಕುಱೊಳ್ ಒಂದನಾದೊಡಮೆರಡ ನಾದೊಡಂ ಮೂಱಿನಾದೊಡಂ ಪೇೞದಿರೆ ಲುಪ್ತೋಪಮೆಯೆನಿಪುದು (ಅಕ್ರಿ. ೭೯). [ಸಂ.ಲುಪ್ತೋಪಮಾ]

ಲುಬ್ಧ (ಗು). ೧. ಆಸೆಯುಳ್ಳ : ಬಯಕೆಯುಳ್ಳ. ೨. ಅತಿಯಾಸೆಯ ; ಲೋಭತನದ ; ದಾನಂ ದುರ್ಜಲಲುಬ್ಧಪ್ರಸ್ತುತಂ (ಪಂಚತಂ.೨-೧೬ ಪ). (ನಾ). ೩. ಅತಿಯಾಸೆಯುಳ್ಳವನು ; ಲೋಭಿ : ಜಪ್ಪಣ : "ತೃಷಕಃ, ಗರ್ಧನಃ, ಗೃಧ್ನುಃ, ಲಿಪ್ಸುಃ, ಲುಬ್ಧಃ, ಅಭಿಲಾಷುಕಃ — ಈ ೬ ಕಾಂಕ್ಷಿತಂ" (ಅಜಯಮು. ೬೦-೨೦೬) ; ಚನ್ನಮಾದೊಡಂ ಗುಣಮಿಲ್ಲ ದಾತಂಗೆ ಲುಬ್ಧನ ಧವದಂತೆ ವಿಫಲಮಕ್ಕು (ಕುವಿ. ೦೦-೨೪) ; ಪಿಂಗಿರಾತ ಬಲಗುವ್ವರು ಅತಿಲುಬ್ಧರು (ಶಾಕುಲು. ೭೫). ೪. ಜೇಟಿಗಾರ; ಬೇಡ. [ಸಂ.]

ಲುಬ್ಧಕ (ನಾ). . ೧. ಅತಿಯಾಸೆಯುಳ್ಳವನು ; ಲೋಭಿ : ಜಿಪ್ಪಣ. ೨. ಬೇಟಿಗಾರ : ಬೇಡ ; " ಮೃಗಯುಃ, ಲುಬ್ಧಕಃ, ವ್ಯಾಧಃ, ವಾಗುರಿಕಃ – ಈ ೪ ಮಾವುಲಿಗು " (ಜಂಗಮು. ೧೦-೧೧೨) ; ಲುಬ್ಧಕಾರಣ್ಯಚರವುಲಿಂದಶುಭಾದಿಪರಿರಕ್ಷಿತಾಂತರಾಲದೇಶಂಗಳಂ (ಅಂಪ್ರ. ೯-೭೬ ಪ) ; ಏನಮರ್ದಿರ್ದನೊ . . . ಕಬ್ಬುಲಿಯ ಪೊತ್ತೊಯಿದೆಂ ಬಿನಮೊರ್ವ ಲುಬ್ಧಕಂ (ತ್ರಿಪು. ೩-೧೪). ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಇಪ್ಪತ್ತೇೞು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಆರನೆಯದು ; ಆರ್ದ್ರ : " ಆರ್ದ್ರಾ, ಲುಬ್ಧಕ — ಈ ೨ ಆರ್ದ್ರಾ (ನಕ್ಷತ್ರದ ಪೆಸರ್) " (ಸಂಂಪು. ೯-೪೯) ; " ಕೃಪಾಂ ಶಾಬರಾರ್ದ್ರ ಲುಬ್ಧಕಮೆನಿಕ್ಕಂ" (ಜಾಣಕ. ೦೫೬). [ಸಂ.]

ಲುಬ್ಧತ್ವ (ನಾ). ಅತಿಯಾಸೆ ; ಜಿಪ್ಪುಣತನ. [ಸಂ.]

ಲುಲಾಯ (ನಾ). ಕೋಣ : "ಮಹಿಷಃ, ಸೈರಿಧಃ, ರಕ್ತಾಕ್ಷಃ, ಕಾಸರಃ, ಲುಲಾಯಃ – ಈ ೫ ಕೋಣಂ" (ಜಾಂಪು. ೩೮-೭೪); ಭೀಕರತರಮಾಯ್ತುಧಂ ವಿಲಯಕಾಲಕರಾಳಲುಲಾಯಸ್ನಿಭಂ (ಪಂಪ್ರಕೃ. ೦೦-೧೬) ; ಪೃಥುಳಕಂಧರ ಮೃಗಲುಲಾಯ ರಿತುಮಹಿಷೆಗಳ ಪಡುವಿರ್ದುದು (ಪಚಂ. ೩-೨೮). [ಸಂ.]

ಲುಲಾಯಚ್ಛವಿಕ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳದು ; ಅತಿಕಪ್ಪು : ದಹನುಹಳಧೂಮಂ ದುಮೋಚ್ಚೈರ್ಲುಲಾಯಚ್ಛವಿಯಂ ಕೃಷ್ಣಾವ ಕಾಯದ್ಯುತಿ . . . ಪರ್ಬಿತ್ತಿಸೆ ದಿಸೆದಿಸೆಯಂ ಮುರ್ಮು ಪರ್ದತ್ತಗುರ್ದಿಂ (ಪಂಚಾಪ. ೦೦-೩೬). [ಸಂ.]

ಲುಲಿತ, ಲುಳಿತ (ಗು). ೧. ಅಲುಗಾಡಿದ ; ಅಲ್ಲಾಡಿದ ; ಕಂಪಿಸಿದ. ೨. ಕೆದರಿದ ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತಗೊಂಡ. ೩. ಚಿವುಟಿಸಿದ ; ಸಿಂಪಡಿಸಿದ. ೪. ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕಿದ ; ಹನಿಸಿದ : ಪುನ್ನಾಗಪ್ಪದಕಂಠಯುಮಶ್ರುಜಲ ಲುಲಿತಲೋಚನೆಯುಮಾದ ಜಾನಕಿಗೆ ಪಪ್ಪುಮನಿಂತೆರಿಂದಂ (ಪಂಚಪಾ. ೦೦-೦೦೦ ಪ) ; ಲುಲಿತಜಲಲವಲಲಿತನಪಜಲರುಹಪದ್ಮವಿಸರಲಸಿತವಿಮಳ ಮರಾಲಾವಲಿಕಲಿತ . . . ಪಂದಮಾರುತಮಹಿತಂ (ರಾಹಸೇ. ೦೦-೬೬). ೫. ಚೆಲುವಾದ ; ಅಂದವಾದ : ಲಲಿತಮಾಗಿಸವ ಭಾವಲಯ ಪಾತ್ರಂ ಮಾಡಿ ಲುಲಿತಪಿಷಮುದಾರ್ಥನಿಕರಮಂ ಬೈತದಜಿಂಳೊಲಿವಿಂ ವ್ಯಾಣಲಿಂಗಕ್ಕೆ . ಕೊಟ್ಟಾ ಪ್ರಸಾದವನುಂಡು (ಕಾಶ. ೦-೦-೦೦೦). **ಲುಳಿತ** : ವಿ. ನಂದನಾವಳಿಗಳಂ ಒಳಸಿರ್ದ ಮದಾಳಿಸಂಕುಲಂಗಳ ವಿಷಯಾಂಗನಾಲುಳಿತಕುಂತಳದಂತಪ್ಪೆರೊಪ್ಪಿ ತೋಱುಗುಂ (ಪಂಪಾ. ೦-೩೬) ; ಸುವರ್ಣಕುಂಧಯಮಳಮಂ ತರಳತರತರಂಗಲುಳಿತ ಲಲಿತಫೇನಪಿಂಡಮಂ (ಶಾಂಪ್ರ. ೦೦-೫೫ ೬೧೪). ೨. ಚಿತ್ರರಥನಂದನ ತುರಗಖುರಲುಳಿತ . ಧೂಳೀಧೂಸರಮಪ್ಪ ಭವದ್ಗಮನಮಾರ್ಗಮಂ ನೋಡುತ್ತಮಿರ್ದಾ (ಶಾಪಂಚಾ. ೨೦೦). ೩. ಮಲಯಜರಸಲುಳಿತ ನಳಿನೀದಳಾವಕುಂಠಿತಪಾದ ಮೆಲ್ಲೆರ್ದೆಯೊಳಿವೋರೊರ್ವ ಕಳವಳಿಸಿ (ಶಾಪಂಪ್ರ. ೪೩೭). ೪. ಆನಂದಬಾಷ್ಪಜಲಲುಳಿತನೇತ್ರನಾಗಿ (ಪಂಗ. ೬-೨೬೫) ; ಪ್ರಮೋದಬಾಷ್ಪಜಲಲುಳಿತನಯನಪಾಣಿನನುಮಾಗಿ (ಕಂದ್ರಪು. ೨-೦೦೬). (ನಾ). ೫. ಅಲ್ಲಾಡುವುದು ; ಅಲುಗಾಟ ; ಕಂಪನ : "ಪ್ರೇಂಖೋಳಿತಂ, ತರಳಿತಂ, ಪ್ರೇಂಖಿತಂ, ಲುಳಿತಂ —ಈ ೪ ಅಲ್ಲಾಡುವುದು" (ಜಣಮು. ೦೫೬-೬೦). [ಸಂ.]

ಲುಲಿತಕುಂತಲೆ (ನಾ). ಅಲುಗಾಡುವ ಮುಂಗುರುಳುಳ್ಳವಳು : ಸ್ಖಲಿತಗತಿ ಲುಲಿತಕುಂತಲೆ ಪರಿತಸಿಜಗ್ರೀವೆ ಮಗುಳ್ದು ನೋಡಿದ ಳೊರ್ವಳ್ (ಜಾಪ್ರ. ೧-೨೬). [ಸಂ. ಲುಲಿತಕುಂತಲಾ]

ಲುಲಿತಾಳಕಿ, ಲುಳಿತಾಳಕಿ (ನಾ). = ಲುಲಿತಕುಂತಲೆ : ಆವಳೊಬ್ಬ ಡೆಗಂಡಿಯದಿನಿತಿನಿತಂ ಪಳಿಯಲೀಯದಂತೀವುದು ಮನಮಂ ಕಾಣ್ಮುದು ವಿಟುಂ ಸ್ಥಿರನಾಗಿ ಲುಲಿತಾಳಕಿ (ಕುವಿ. ೦೦-೬೬). **ಲುಳಿತಾಳಕಿ** : ಅಳವಿಗಳದೆನ್ನ ಮನದುಮ್ಮಳದಿಂ ಪರಿಣತನಿಪ್ಪ ನೈಮಿತ್ತಿಕನಂ ಲುಳಿತಾಳಕಿ ಬೆಸಗೊಳೆ (ಕುಲಿ. ೯-೨೬) : ಪೂತವನಮಂ ಲುಳಿತಾಳಕಿ ಎಂದು ನೋಡಿದಳ್ (ಪಾಪಾ. ೩-೨೨೬). [< ಸಂ. ಲುಲಿತಾಲಕಾ]

ಲುಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣಪುಳು : ಸಮುದ್ರದೊಳಗೆ ಲುಲ್ಲಿಯಂತೆ ಮೃದುಶರೀರವುಳ್ಳದ್ದೊಂದು ಜಾತುವಿರುತ್ತದೆ (ಕುಂಂಷಾ. ೩-೨೯). [?]

ಲುಳಿ೧ (ನಾ). ೧. ರಭಸ ; ವೇಗ : ಮುಂತೆಯ್ದುವ ತೀಳಿಯೊಂ ಘೀಳಿನ {ದ}ಲುಗುವ ದಮರವನಗ್ಗಿಸಿ ಕೊಡಪುವ . . . ಕವಿಘಟೆ ನೆರದುವು ಬಲದೊಳಗೆ (ಪಂಚಪಾ. ೨-೨೬) ; ಲುಳಿಯ .ಬಿಲುವಿದ್ಯಾಚಮತ್ಕೃತಿಯಳವು ಗರುಡಿಯೊಳಲ್ಲದೀ ರಿಪುಬಲಕೆ ತೋಱಿಸಬಹುದೆ (ಶಾಂತೀ. ೩-೪) : ಉರುಕೇಶುಂಧನಂ ವಿಟಜನಕೆ ಬಂಧಸಂ ಕರದ ಲುಳಿ ಕಾಮನಾಟಕಕೆ ಲಳಲುಳಿ (ಸಮ್ಮೇ. ೬-೦೩). ೨. ಕಾಂತಿ ; ಹೊಳಪು : ಬಲಿದಿಂಗಲೀಕ ಹುಬ್ಬರ್ಗಳೇಗೆಳೆ ಲುಳಿಯ ಹೊಗೆಯ ಗಱಿಯ ಬಿಗುಹಿನ ಹಿಳುಕುಗಳ ಹೊಗರಂಬು ಕವಿದಪ್ಪ (ಶಾಪ್ಯಾರ್ಕ್ಯಾ. ೫-೦೩) ; ಸುಳಿವ ಹಸ್ತದ ಜಾತಿ ಭಾವದ ಬಳೆಯಲಾಡುವ ನೋಟ ನೋಟದ ಲುಳಿಯವೊಲು ತೆಗೆದತ್ತ ತಿರುಗುವ ಕೊರಳು (ಕ್ರಮೀ. ೪-೫೬). ೩. ಚುರುಕುತನ ; ಲವಲವಿಕೆ : ಈ ಬಲ್ಮೆಯಾ ಲುಳಿಯಾ ಬಿನ್ನಣಾ . . . ಶ್ರೀಚಂದೇವನೊಳ್ ಮೆಱೆಗುಂ (ಪಚಂ. ೪-೦೪೬).

ಲುಳ್ಳಿ, ರುಳಿ (ನಾ). ಕಾಲಿಗೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಕಡಗ ಪೆಂಡೆಯ ಕಾಲುಲುಳಿಯ ಮೃಡಶರಣರಿಗುಳಿವುದೆ ಇತ್ತು ರುದ್ರಾಣಿ (ಅಮುಚಾ. ೭-೬೯) ; ಪದಕದ ಲುಳಿಯ ರವೆಯದ ಕಂಠದ . . . ವೆಣ್ಗಳ ತಂದವೆಳಸಿದುದಾರತಿವಿಡಿದು (ಶಾರಾಣಾ. ೪೦-೭೬) ; ಭೂರಿಕುಮಾರರುಂಟಿವಗೆ ಪದಕದಂತೆ ಹಾರದಂದದಿ ಲುಳಿಯಂತೆ (ಪಚಂ. ೧೭-೩೦). **ರುಳಿ** : ಕನ್ಯಾಶಿರೋಮಣಿಯ ಚರಣಗಳಂಗೆಯಂದುಗೆ ಗಜ್ಜೆ ರುಳಿದೊಡರನಿಟ್ಟರೊಲಿದು (ಪಚಂ. ೨೩-೮೨) ; ಕಾಲ ಸರ್ಪಳಿ ರುಳಿ . . . ಜೋಮಾಲಿಗಳು ಇಂಥ ಮೇಲಾಭರಣನಿಟ್ಟು ಲೋಲ್ಯಾಡುತಲಿ ಬೆಲ್ವ ಬಾಲೆಯರು ಬರುವ ವಿಶಾಲವೇನೆಂಬೆನೊ (ಪಚಂ. ೧೪). [← ಮರಾ. ರುಳೀ]

ಲುಳಿತ ' ಲುಲಿತ ' ನೋ.

ಲುಳಿತಾಲಕ, ಲುಳಿತಾಳಕ (ನಾ). ಅಲುಗಾಡುವ ಮುಂಗುರುಳು : ಪದದಿಂದಾ ಲುಳಿತಾಲಕಂಬರಿಗ[ಮಂ]ಗೋವಾಂಗಮಂ ಪಂಚರತ್ನದಿವಂ

ಗೋಚಿತಮಾಗೆ ನಿಮ್ಮಿಸಿ (ಕಇಆ. ೮೦-೦೭.೫೬; ೨೨೨೨). **ಲುಳಿತಾಳಕ** : ಲುಳಿತಾಳಕಜಾಳವೆಂ ಕೊಡಂಕೆಗೆ ತೆಗೆದೆಜಿ ನೂಂಕಿ . . . ಒಬ್ಬರಕಾಂದು ಕಾಂತೆಯರ್ (ಗಾದಾಪು. ೭೦) ; ಸುರಸುಂದರಿಯರ್ನರ್ತಿತಂದರೆಂದು ಸುಯ್ಯೊಗೆದಳಿವಲೆ ತಮ್ಮ ಲುಳಿತಾಳಕದೊಳ್ಪಡವಾದುವೆಂಬಿನಂ (ಪಾಭಾ. ೮೪-೫೬). [ಸಂ. ಲುಲಿತಾಲಕ]

ಲುಳಿತಾಳಕ ' ಲುಳಿತಾಲಕ ' ನೋ.

ಲುಳಿತಾಳಕಿ ' ಲುಲಿತೊಳಕಿ ' ನೋ.

ಲುಳಿದಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಲುಳಿದಾರ ಮುಂಗೈಯು ಮುರಿ ಪೆಂಡೆಯ ಕೋಳ ಬಳೆ. . . ಮೆಱೆಯೆ ಬಂಬರ ನೋಡಿ ಕಳಹಿದ ನಂದು ಕಗ್ಗೊಲೆಗೆ (ಭಾಬಾಣಾ. ೭೮-೮೩) ; ಲುಳಿದಾರ ಕಂಠಿಕೆ ಖಡೆಯ ಪೊಂಗಲು ಹೊನ್ನ ಬಳೆಯುತ್ತರಿಗೆ ಜಿನ್ನಸರವ ಕಳುವು (ಭಾಬಾಣಾ. ೪೨-೩೯). [ಲುಳಿ$_2$ + ದಾರ$_1$]

ಲುಳಿಮನ (ನಾ). ೧. ಚುರುಕಾದ ಮನಸ್ಸು. ೨. ಆಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸು : ಹಲವು ವಿಧದರ್ಜನೆಗಳಿಂದಿಷ್ಟರಿಂಗವಂ ಲುಳಿಮನದಿ ಪೂಜಿಸಲು ಮುಚ್ಚಿದಂ ಗೌರೀಶ (ಅಶಾಂ. ೦೬-೦೮) ; ನಳನರಿಪುಪಾಲಿಯಿದಿ ರೊಳ್ ತೋಜಿ ಕಾಣುತಂ ಲುಳಿಮನದಿ ಮೆಯ್ಯಿಕ್ಕಿ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ಕುತಿಸುತಂ (ಅಶಾಂ. ೫೨-೫೬). [ಲುಳಿ$_1$ + ಮನ]

ಲುಳಿಯಂಬು (ನಾ). ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ಬಾಣ : ಅರಸ ಚಿತ್ತವಿಸು . . . ಲುಳಿಯಂಬು ಕಣಗಲ ಸರಳುಗೂಡಿಪ್ಪತ್ತು ಸಾವಿರವೆರಡುಸಾವಿರ ಪುಳಿದವೀ ಸಾರಾಚಿಸಿರದಲಿ (ಭಾಷ್ಕಾ. ೦೬-೨೦) [ಲುಳಿ$_1$ + ಅಂಬು$_1$]

ಲುಳಿಯಾಣಿ (ನಾ). ರತ್ನದ ಒಂದು ಜಾಗದ ದೋಷ (?) : ಆ ಮೂಱರೊಳ್ ಬೇಱೆ ಬೇಱೆ ಅರ್ಕರಿಂ ಧರಿಸಿದವರಿಗೆ ಫಲವ ಪೇಳುವೆಂ ಕರ್ಕರಕೆ ಭಿನ್ನವೆಂದೊಡದು ಹುಟ್ಟಿದುದೆಂದು ಅಕ್ಕಜದ ಮೊರು ಲುಳಿಯಾಣಿ ಸುನಗಳೆಂದು ಪುಟದೋಷಮೆಂದಿರ್ಪುದು (ಕಕ್ಕಾ. ೯-೫). [?]

ಲುಳಿವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ವೇಗಗೊಳಿಸು : ಕಮಲಜಸೇಱಿದನು ರಥವ . . . ತುರಗವಪ್ರಸರವನು ಬೋಳ್ಕಿಸಿ ರಥವನು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಹೊಳಿಸಿದನು ಲುಳಿವಡಿಸಿದ; ಮಹಾರಥವ (ಭಾಷ್ಕಾ. ೬-೦೯). [ಲುಳಿ$_1$+ಪಡಿಸು]

ಲುಳಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ವೇಗಗೊಳಿಸು : ರಭಸಗೊಳಿಸು : ತುರಗವನು ಬೋಳಯಿಸಿ ವಾಘೆಯ ತಿರುಹಿ . . . ಕೃಷ್ಣ ಪಾರ್ಥನ ರಥವ ಲುಳಿವಡೆದ (ಭಾಷ್ಕಾ.೦೬. ೬-೨) ; ಬಳಿಕ ಶಾರ್ಙ್ಗ ಮಹಾಧನುವನಜ್ಜಲಿತ ಮೌರ್ವಿಯ ನೀವಿ ಬೆರಳಿ ಲುಳಿವಡೆದು ಬರಸೆಳೆದು ಹೂಡಿದನಾ ಮಹಾಶರವ (ಕೂಹಾ. ೬-೩೦-೨೬). ೨. ಚುರುಕುತನವನ್ನು ಹೊಂದು : ಕೊಂಕು ಬಿಂಕಂಬಡೆಯೆ ಬಿಂಕಂ ಲುಳಿವಡೆಯೆ ಲುಳಿ ನವನವಡೆಯೆ ಮೆಱೆದು (ಅಪಂಪ. ೫-೨೪). [ಲುಳಿ$_1$+ಪಡೆ$_1$]

ಲುಳಿವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ವೇಗಗೊಳಿಸು : ವಾಘೆಯ ಕೊಂಡು ತುರಗವ ತಿರುಹಿ ಲುಳಿವಡಿಸುತ್ತ ಪಾರ್ಥಗೆ ಮಾಯೆಯನು ಬೀಸಿ . . . ಎಂದನು ನಗುತ ಮುರವೈರಿ (ಭಾಷ್ಕಾ.೦೬. ೬-೮೨). [ಲುಳಿವಡೆ+—ಇಸು$_2$]

ಲುಳಿವೆರು 'ಲುಳಿವೆಱು' ನೋ.

ಲುಳಿವೆಱು, ಲುಳಿವೆರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಪಡೆ ; ಹೊಳಪಾಗು: ನಳನಪತ್ರಾಯತೇಕ್ಷಣೆಯಂಗದೇಶದೊಳ್ ಪುಳಿ[ಪಾಣಾ. ದೆಳ]ಸಿದ ಲಾವಣ್ಯವನದಿ ಲುಳಿವೆಕ್ಕು ರತಿಕಾಮ ದೇವರಾಡುವ ಕಾಸುಗಂಳಿಯನೆ ಹೊಕ್ಕು ಕೊಳ್ಳಿದುದು (ಪಾಭಾಕ. ೩೬-೦೪)- **ಲುಳಿವೆರು** : ೨. ವೇಗವನ್ನು ಹೊಂದು : ಸಡಗರಿಸಿ ಮೆಯ್ಯಳಿಗೊಂಡು ಲುಳಿವೆತ್ತು ನೆರೆದರ್ (ಸಂಚಿ. ೫೬-೬). [ಲುಳಿ$_1$+ಪೆಱು$_1$]

ಲೂಟಿ (ನಾ). ಕೊಳ್ಳೆ ಹೊಡೆಯುವುದೆ ; ಸುಲಿಗೆ ; ದರೋಡೆ : ಕದನದ ಮುಱಿದಿಕ್ಕೆ ಬಳಿಕಾಯನ ಕಸ್ಮಸದನವ ಹೊಕ್ಕು ಲೂಟಿಯಲಿ ಹದ ವಿಲ್ಲು ಕೋಲ್ಗಳ ಕೈಕೊಂಡು ಬತ್ತಿಸಾಯುಧನಾಗಿ ಪೊಱವಟ್ಟು ಬಂದ (ಪೊಚಕಪ. ೦೨-೨೦) ; ಈ ಪುರದೊಳು ಪ್ರಜೆ ಕಾಳುವಿಲ್ಲ ಲೂಟಿಯು ಬಲುಹ ನೇನೆಂಬೆ (ಪಚಂ. ೨೮-೦) ; ಇವರ ಲೂಟಿ. ದರೋಡೆಗಳೆ ಜನತೆಯ ಭೀತಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವಾಗಿತ್ತು (ಸ್ವಾಪ್ರ. ೦೫೫).

ಲೂಟಿ ಮಾಡಿಸು = ಕೊಳ್ಳೆ ಹೊಡೆಯಿಸು ; ಸೂರೆ ಮಾಡಿಸು : ನಮ್ಮ ತಂಗಿಯರು ತಮ್ಮಂದಿರು . . . ಬೇಕಾದಾಗ ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೀರಿ. ಮನೆಯೆಲ್ಲ ಲೂಟಿ ಮಾಡಿಸುತ್ತೀರಿ (ಪುಚಾಗ. ೫೫). **ಲೂಟಿ ಮಾಡು** = ಕೊಳ್ಳೆ ಹೊಡೆ ; ಸೂರೆ ಮಾಡು ; ಸುಲಿ : ತೋಟಿಯಿಂದೊಳಪೊಕ್ಕು ಪುರಗಳೊಳಗೆ ಬಲು ಬೇಟೆಯ ನಾಜು ಪಿಡಿವರು ಲೂಟಿ ಮಾಡುವರು (ಭಾಬಾಣಾ. ೦೦-೩) ; ಶತ್ರುಗಳು ದೇಶದ ಮೇಲೆ ನುಗ್ಗಿ ದೇಶವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸುಟ್ಟು ಲೂಟಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಾಬ್ರಾಪ್ರ. ೨). **ಲೂಟಿಯಾಗು** = ಕೊಳ್ಳೆ ಹೋಗು ; ಸೂರೆಯಾಗು ; ಸುಲಿಗೆಯಾಗು : ಪಕ್ಕದ ಹಳ್ಳಿ ಲೂಟಿಯಾಯಿತು (ಪಾಗಪ. ೧೩). **ಲೂಟಿಯಾಡು** = ಲೂಟಿ ಮಾಡು : ಕೇರೀಕೇರಿಯೊಳು ಪುರಿದು ಲೂಟಿಯಾಡಿದರೂರು [ಪಾಣಾ. ಮಾಡುತಲೂರು] ಕಿಚ್ಚನೆ ಬೀಡಾಯ್ತು (ಭಾಣಾಣಾ. ೦೦-೧೩) ; ನೀನಾರ ಗಂಡನಂ ಲೂಟಿಯಾಡಲ್ಬಂದೆ ಎಂದು ಜೇಲಾಗ್ರವಂ ಪಿಡಿದೆಳೆಯಲು (ಕೇಚಮ.೪-೫೬). [← ಹಿ. ಲೂಟ್, ಲೂಟ; ಮರಾ. ಲೂಟ್]

ಲೂಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆ : ದೋಚು ; ಲೂಟಿಮಾಡು : ವೇಣಾ ವಧೂಟ್ಯರು ಲೂಟಿಸಿದರಖಿಲವಿಟಚಿತ್ತಧನವಾಂ(ಕಇಪ. ೩೨. ೧೮೫ ಪದ್ಯ) ; ಬಾರಲೆ ವಿಶಾಲಾಕ್ಷಿ ವಿನಗಹಿತಪತ್ನಿಯಾಗುರಮಂ ಲೂಟಿಸು (ಪಕ್ಷಾ. ೬-೨೫); ಹೈದರೆಲ್ಲಿ ಖಾನರು ನಾವಿರುಜಂಗರ ಖಿಜಾನೆ ದ್ರವ್ಯವೆಲ್ಲ ದಿಕ್ಕಾ ಪಾಲಿಗೆ ಲೂಟಿಸಿ ಕೊಂಡೆ ಹೋಗುವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರನ್ನು ಹೊಡದು (ಕ್ಷಚಿ. ೫೬). [ಲೂಟಿ + —ಇಸು$_2$]

ಲೂತಿ, ನೂತಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಹ್ಯರೋಗ ; ಗುಹ್ಯ ವ್ರಣ ; ಭಗಂದರ : "ಲೂತಿ [ಪಾಣಾ. ಲೂತಿ, ವ್ಯೂರಿ]ಯೆನಲಾಸನದ ಪುಣ್ಣಕ್ಕೆ" (ಪಾಣಾ. ೦೦೪-೩) ; ಸರ್ವ ವಿಗಿಲೆಂಬಪಂಕಾರೀಕನ್ಯೆಯ್ದೆ ಲೂತಿಯು ಹುಣ್ಣನುಳ್ಳಾತನು (ಪಕೃತಿ. ೪-೨೨-೩೦) ; ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ನೀತಿ ಹುಟ್ಟುವುದು ಲೂತಿಯಿಂದ ಗಜ್ಜಿ ಹುಟ್ಟುವುದು (ಗಾಪ). **ನೂತಿ$_2$**: ೧.ಬಾಳೆ ಹೂವು. ಹುರುಳಿ. ಗೇರ ಹರಳು ಇವೆಲ್ಲುಟ್ಟು ಇಳುಹಿ. ಗೇರ ಹರಳು ಮೆಲಲು ನೂತಿ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಪತ್ಯ. ೬೬) ; ನಾಡೀವ್ರಣವೇ ನೂತಿ ಎನಿಸಿ ಕೊಂಬುದು (ಪತ್ಯಚಾ. II. ೦೫೬); ಎಳೇ ನೀಲಿ. . . ನೂತಿ. ಬಾಯಿಹುಣ್ಣು ಗಂಟಲುಹುಣ್ಣು. ಕಾವುಗಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಇದು ಸಂಜೀವನ (ಪಚಿ. ೯). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ' ಕಣ್ಣು ನೂತಿ ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಲೂತಾ = ಚರ್ಮರೋಗ /ತುಳು. ಲೂತಿ = ಚರ್ಮರೋಗ]

ಲೂತೆ (ನಾ). ೧. ಜೇಡರ ಹುಳು ; "ಲೂತಾಹ್ವಯಮೂರ್ಣನಾಭಂ" (ಪಚಂ.೪೫. ೧೦-೬) ; ಛದ್ರಾಂಗನೆಂದೆಂಬವನ ಮೇಲೊಂದು ಲೂತೆಯು ಪರಲ್ಕ ಮುನಿಯ ಶಿಷ್ಯನಾಲೋಕಿಸುತ್ತೆ ಕೌಶಲ್ಯನೆಂದೆಂದಾತನದನೆಳೆದು ಕಡಿಗೆ ಹಾಯ್ಕ (ಸಿಪ್ರಕ್ಷ. ೦೫-೦೬). ೨. ಗರುವೆ. ಪಿ./ಜೇಡರ ಹುಳುವಿನ ಎಂಜಲಿನ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗ: (ಕ). [ಸಂ. ಲೂತಾ]

ಲೂನ (ಗು). ೧. ಕತ್ತರಿಸಿದ ; ಕಡಿದ : ಐರಾವತಕರಲೂನಸಲ್ಲಕೀಶಬಳ ಮುಮಾವ್ರದಯಗಿಯಿಂ ಸೊಗಯಿಸುವ ಮೂಡಣದೆಸೆಗೆ ವಂದು (ಪುಚಾ. ೪-೦೬ ಪ); ಏನ ಹೇಳುವೆನುಭಯಬಲದಲಿ ಲೂನನಿವಹದ ಹಯವ ನಡಗೆಡವಾನೆಗಳ ಹೊದಲ್ಕಿದ್ದು ಮುಗ್ಗಿದ ರಥವ ವಾಜಿಗಳ (ಭಾಷ್ಕಾ.೦೬. ೬-೩)-(ನಾ). ೨. ಕತ್ತರಿಸಿದುದು ; ತುಂಡುಮಾಡಿದುದು : "ದಾತಂ ಲೂನಂ ದಿತಮೆಂಬಿಗೆ". (ಪಪ್ರ.೫೫. ೦೦೬-೨೯). ೩. ಕೊಯ್ದುದು;

ಕಟ್ಟಾವಾದುದು : "ಲೂಪಂ ಕೊಯ್ದು [ಶಾಕಾಂ. ಕೋಯಲು] (ಹುಂಗಣಾ. ೦೦೯-೨). ೪. ಬಾಲ. [ಸಂ.]

ಲೂನವಕ್ಷ (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಂಡುದರಿಂದುಂಟಾದ ಗುರುತನ್ನು ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿರುವವನು ; ಕ್ಷ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೇಳೆ ವಾಳಿಗಳು, ಗರುಡರು ಮುಂತಾದವರು ತಮ್ಮ ಒಡೆಯರ ಸೇವೆಗೆ ತಮ್ಮನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡುದರ ಸೂಚನೆಯಾಗಿ ಹರಿತವಾದ ಆಯುಧದಿಂದ ತಮ್ಮ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಗುರುತನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುತಿದ್ದರು : ನೃಪಾಲರ ಮಗನೊ ಮೊಮ್ಮನೊ ನೀನವರ ಬಾಂಧವನೊ ಭೃತ್ಯನೊ ನೂ[ಲೂ]ನವಕ್ಷ [ಶಾಕಾಂ. ಪಕ್ಷ]ನೊ ಬೆರಳ ಬದಿಗನೊ (ಕುಪಾ.೪. ೨-೭೨). [ಸಂ. ಲೂನವಕ್ಷ]

ಲೆಂಕ (ನಾ). ೧. ತನ್ನ ಒಡೆಯನ ಸಲುವಾಗಿ ಪ್ರಾಣಾರ್ಪಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ನಿಷ್ಠಾವಂತನಾದ ಆಳು ; ಆಪ್ತ ಸೇವಕ : ಕರ್ಣನ ಲೆಂಕರು ಪ್ರತಿಕಾಮಿಯೊಬನುಮಂ . . . ಪೇಬ್ಪೊದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೯೫); ತತ್ಪಾದಪದ್ಮೋಪಜೀವಿ ಲೆಂಕ ಬೇಣಮ್ಮಂ (ಕರ್ನಾ. ೫೨-೫. ೫೦-೦೫; 1005); ಓಡುವಾತ ಲೆಂಕನಲ್ಲ ಬೇಡುವಾತ ಭಕ್ತನಲ್ಲ (ಅಪಪ. ೧೧೦), ಸ್ವಾಮಿ ನಿಮ್ಮಡಿಯ ಲೆಂಕರ ಪ್ರಥಮ ಲೆಂಕನೆನಗೀ ವಾತದೇಕೆ (ಪಾಪ್ರ.೩-೨೨). ೨. ಕಿಂಕರ ; ಭಕ್ತ . ಲಂಕನಾಗಲಿ ಕಿಂಕರನಾಗಲಿ ಶರಣನಾಗಲಿ ಸಕಳೇಶ್ವರದೇವರಾರ ಮನದಲ್ಲಿ ಹೋಗಿದ್ದಾನೆಂದಱಿಯುಬಾರದು (ಸಕಪ್ರ ೦೦-೧೩) ; ಲೆಂಕರ ಬೆಗಿದಾವರೆಯೊಳ್ ಬಂತದೆ ಕೆಲಸಿರ್ಪ ದೇವಂ (ಅಚಿತಿಂ ೩೫, ೩) ; ಇಂಥ ಲೆಂಕನ್ನ ದೇವರು ಕೈ ಬಿಡೋದಿಲ್ಲ (ಶಪಾ. ೦೭೯). [ದೇ.ಕ ತುಳು. ಲೆಂಕ ; ತೆಲು. ಲೆಂಕ. ಲೇಕ]

ಲೆಂಕತನ (ನಾ). ಪಾಸತ್ವ ; ಸೇವಕತನ : ನಿಮ್ಮ ಅಂಕೆಗೆ ರುಂಕಿಗೆ ಶಂಕಿಸಿದೆನಾದರೆ ಎನ್ನ ಲೆಂಕತನಕ್ಕೆ ಹಾನಿ (ಶಪಾ. ೬೫೮). [ಲೆಂಕ + — ತನ]

ಲೆಂಕದಂಡ (ನಾ). ಲೆಂತರ ವರ್ಗದ ಜನರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಯಾದವನು : ಸೇವಕರ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ (?): ಪ್ರಧಾನರುಂ ಪರಿಜಾರಕರುಂ ಪೆರ್ಗಡೆಗಳುಂ ಲೆಂಕದಂಡರುಂ ಸಾಮಂತರುಂ . . . ಪೆರ್ಜ್ ಮೇಗುಮೆಯ್ಯಱಿಯದಂತೆ ರಾಗಿಸಿ ತಮ್ಮೊಳಿಂತೆಂದರ್ (ಕರ್ಕಾಪ್ರ. ೬-೨೦೬). [ಲೆಂಕ + ದಂಡ]

ಲೆಂಕವಳಿ, ಲೆಂಕವಾಳಿ (ನಾ). =ಲೆಂಕತನ : ಲೆಂಕವಳಿಯೊಳು ವೀರತನಂ ಕನಗೆನಿಸಿ ಬೀ[ರ] ಡೊಂಗಿನ ಬಸಮಂ ಕೊಟ್ಟು ಪದದ[ಂ] ಸಗ್ಗದ ಸುಖವನು (ಕ್ಯಾಂ. ೦೯೯೩, ೪೩-೫ : 1317). **ಲೆಂಕವಾಳಿ** : ಕನ್ನಯನಾಯಕಂ ಭಯಂಕರ ಗರುಡಂಗೆ ಮಾರ್ಮಲೆದು ಹೊಯ್ದುಮರ್ದಿಪ್ಪ ನಿಮಿರ್ದೆ ತೋಱುವು ಬಿರುದರ ಗೋವನುರ್ವ್ವರಿಗಿ ಸೋವನ್ಯಪಾಳನ ; ಲೆಂಕ ವಾಳಿಯಂ (ಎಳ. ೫೪, ೪೬೦. ೯-೨೨ : 1267). [ಲೆಂಕ+— ವಳಿ]

ಲೆಂಕವಾಳಿ (ನಾ). = ಲೆಂಕ ೧ : ಲಿಂಗೋವಜ್ಞರಿಗಳುಂ ಮಾಸವಾಳರುಂ ಲೆಂಕವಾಳರುಂ . . . ಈಯುಮರ್ಪ್ಪಣೆಯೊಳಾಚಾರ್ಯರ್ಕ್ಕರ್ಪಿಸಿದ ನಿರವದ್ಯಚಾತರಪ್ಪ ಪಂಚಮಜಾತಿಯುಂ ಕಫಂ ಚಿದ್ದಾನಂಗೊಡಲು ಯೋಗ್ಯರಕ್ಕುಂ (ಪಾಕಾ.೪೨೦). [ಲೆಂಕ + — ವಾಳ್ (<—ವಳ)]

ಲೆಂಕವಾಳಿ 'ಲೆಂಕವಳಿ' ನೋ.

ಲೆಂಕಿ, ಲೆಂಗಿ (ನಾ). ೧. ಸೇವಕಿ ; ದಾಸಿ : ಲೆಂಕದುಡತುಂ ಸಾಮಂತರುಂ ಪೌರುಂ ಲೆಂಕಿಯರುಂ . . . ರಾಗಿಸಿ ತಮ್ಮೊಳಿಂತೆಂದರ್ (ಕರ್ಕಾಪ್ರ. ೬-೨೦೬). ೨. (ಸ್ವಾಮಿನಿಷ್ಠನಾದ) ಸೇವಕನ ಹೆಂಡತಿ : ಲೆಂಕರೊಡನೆ ಸಹಗಮನ ಮಾಡಲು ಲೆಂಕಿಯರು ಸಿದ್ಧರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಾಣಿ. ೩೦೦). **ಲೆಂಗಿ** : ೧. ಒಕ್ಕುದ ಮಿಕ್ಕುದನುಂಡು ಕವಿವಿಡಿದಾಡುವ ಶರಣರ ಮನೆಯ ಲೆಂಗಿಯ ಡಿಂಗರಿಗ ನಾನು (ಶಪಾ. ೪೩೦). [ಲೆಂಕ+—ಇ]

ಲೆಂಕೆ, ಲೇಕೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ : ಚೆನಗಿ . ಲೆಂಕೆ ಬಟ್ಟಗಡಲೆ ಕರಿ ಹೆಸರು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ರಿತ್ತಬೇಕು (ಕ್ಯಕ್ರ. ೦೦). **ಲೇಕೆ**: ೨. ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿರುವ ಕಾಳು. – ಧಾನ್ಯ: 'ಲೇಕಿಗ' ಪರಾ. [< ತೆಲು. ಲೇಕೆ]

ಲೆಂಕಿತಿ (ನಾ). ೧. ಸೇವಕಿ; ದಾಸಿ: "ಅಸಿಕ್ಕ ಎಂಬುದು ಲೆಂಕಿತಿ" (ಪಣಾಮು. ೫೦-೫೭೭). ೨. = ಲೆಂಕಿ ೨ : ಲಚಿಯ ನಾಯಕಂ ತಂನ ಹೆಂಡತಿ ಗಂಗಾದೇವಿಯುಂ ಅಯ್ದರು ಲೆಂಕರು ಮೂವರು ಲೆಂಕಿತಿಯರುವೆರಸಿ ಬಾಸೆಯುಂ ಪೂರ್ವೈಯ್ದಿದನು (ವಿಕ್ರ. VI (೩), ಕ್ಕಕ್ಕಣಾ. ೫೫-೭೭ ; 1281). [ಲೆಂಕ + — ಇತಿ (<—ಇತ್ತಿ)]

ಲೆಂಕೆ (ನಾ). ಸೇವಕಿ ; ದಾಸಿ : ಲೆಂಕೆಯನೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕುವವೊಲಬ್ಬುಱೆ ಲಂಕೆಯನೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿ ಕೀಬ್ತ್ತಿಂ ಕದುಪಿಂ ಶ್ರಿಕೂಟಗಿರಿಯಂ (ಪಂಗಾಮಾ. ೦೦-೭೭). [ಲೆಂಕ + — ಎ]

ಲೆಂಗನೆ (ನಾ). ಜಿಗಿತ ; ಹಾರುವಿಕೆ : ಮೃಗದ ಲೆಂಗನೆ ಸೋಗೆಯಾಟ್ಟದ ಸೊಗಸುಗಳನ್ನು ನೋಡುತ (ಕಂಗ. ೫೦-೦೦). [< ಲಂಘನೆ]

ಲೆಂಗಿ 'ಲೆಂಕಿ' ನೋ.

ಲೆಂಡ 'ಲಂಡ' ನೋ.

ಲೆಂಡತನ 'ಲಂಡತನ' ನೋ.

ಲೆಂಡು 'ಲಂಡ' ನೋ.

ಲೆಂಡೆ 'ಲಂಡೆ' ನೋ.

ಲೆಕ್ಕ೧ 'ಲಕ್ಕ೨' ನೋ.

ಲೆಕ್ಕ೧, ಲೆಖ್ಖ (ನಾ). ೧. ಎಣಿಸುವುದು; ಗಣನೆ : ನುಡಿಯಲಕ್ಕುಮೆ ಪೂಗಳ ಲೆಕ್ಕಮಂ (ಆದಿ. ೦೦-೦೦೩); ಕ್ಷಿತಿಯಂ ಶೋಧಿಪಲಕ್ಕು ವೀಚಿಗಳ ಲೆಕ್ಕಂ ಮಾಡಲಕ್ಕುಂ . . . ಸತಿಯಾ ಚಿತ್ತವಭೇದ್ಯವೆ (ಸೋಪುಚ. ೩೦); ಕರ್ಣ ದ್ರೌಣಿಗಳ ತಱುವಾಯ ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸಂದನೆ (ಶಾಪ್ರ. ೫೦-೭೫); ಸರೆ ಚಿತ್ರಗುಪ್ತರ ಲೆಕ್ಕವ ಟಕ್ಕಿರಿಗೆಳೆದು ಲೆಕ್ಕದ ಕೂರರನಿಪ ಲಯಿಯಲಿ ವಾಚಿಸುತಿಹ ಕರಣಿಕಕುಲತಿಲಕರ ಗೃಹವಿರುತಿಹುವು (ಕಂಪೆ. ೬-೨೪). ೨. ಸಂಖ್ಯೆ; ಅಂಕಿ : "ಅಂಕೆ ಸಂಖ್ಯೆಯವೆ ಲೆಕ್ಕಮಕ್ಕುಂ" (ಹುಂಗಣಾ. ೦೦೯-೦೦); ಗುಣಾರ್ಣವನಂಬು ಲಕ್ಕ ಲೆಕ್ಕದ ಕೊಳೆ (ಪಾಕಣಾ. ೯-೨೦); ಬರೆದೆಯ್ದುಱಿ ಲೆಕ್ಕಮನಾದರದಿಂ ಗುಮುಲಳುವಿಭೇದಮಂ ಭಾವಿಸು ನೀಂ (ಕಂಪೋಚಾ. ೦-೭೭)ಶ ಪಟ್ಟಣದ ಧರ್ಮ್ಮಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತರು ಪನ್ನೆರಡು ಲೆಕ್ಕದೊಳಂ ೧೨ (ಶಾಇಇ. IX-೫. ೦೩೦-೦೯; 1070), ಕುದುರೆಯ ಗಜ ರಥವ ಭೂಪಾಲರಲ್ಲಿಂದಮವತ ಲೆಕ್ಕಮನೈದೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿ (ಕುಪಾ.೪. ೦-೦೭). ೩. ಅಂಕಿಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಗಣಿತ; ಅಂಕಗಣಿತ : ತರ್ಕವ್ಯಾಕರಣಾಗಮ ಕಾವ್ಯ ಛಂದಸ್ಸು ಲೆಕ್ಕವಾದಿಯ ವಿದ್ಯ (ಅಂಹಿ. ೦-೩೩); ಒಟ್ಟಿ ಹುಡುಗೆ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿನ ಲೆಕ್ಕಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದನ್ನು ಬಾಯಪಾಠ ಮಾಡಿದ್ದನು (ಪ್ರಾಶಿ. ೨). ೪. ಆಯವ್ಯಯ; ಜಮಾಖರ್ಚು : ಲೆಕ್ಕಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿರುವ ತರುಣನನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥಾಯ ಮಾಡುವಂತೆ ನಿಯೋಜಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ (ಕ್ರಿಪಾಶಿ. ೧೩). ೫. ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿಡುವ ಕೊಳುಕೊಡೆಯ ಗಣನೆ. –ಆಯವ್ಯಯದ ಗಣನೆ : ಎಲ್ಲಾ ಕರಣಂಗಳಂ ಕರೆಯಿಸಿ ಭಂಡಾರದ ಲೆಕ್ಕಮಂ ನೋಡಿ (ಪಾಶಿ. ೬-೧೯) ೬. ಪರಿಗಣನೆ : ಪೊಟ್ಟಳಿಸಿ ನೆಗಬ್ತ್ತಿಗಾಟಿಸುವ ದುಷ್ಟ ವಿಯುಂ ಕವಿಯೆಂಬ ಲೆಕ್ಕಮೇ · (ಪಂಪಭಾ. ೦-೦೩) ; ತಾಮೆ ತಮ್ಮ ಮನದೊಳ್ ಸರ್ವಜ್ಞ ರೆಂದಿರ್ಪ ಕಬ್ಬಿಗರುಂ ಕಬ್ಬಿಗರೆಂಬ ಲೆಕ್ಕದೊಳಗೆಂ ಭೂಭೃತ್ಸಭಾಭೂಷಣಂ (ಅರಿಪ್ರ. ೦-೨೩) ; ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ನೀ ಮೊದಲು ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲದೆ ಒಮ್ಮಾನಕ್ಕೆ ವೆಗ್ಗಳವಾಗಿ ಕೊಡುವರುಂಟೆ (ಹರಿಶ. ೯-೦೬೯-೩). ೭. ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ; ವ್ಯವಹಾರ : ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಲೇಸಿತವಾದ ವರಿಗೇಕೆ ಅಜಾತನ ಸುದ್ದಿ (ಪಾಪ್ರಕಾ ೦೨-೫೫). ೮. (ಅಲಂ) ಅಭಿಪ್ರಾಯ; ಅನಿಸಿಕೆ : ಬೆಗೊಳ್ಳ ಗುಣಾರ್ಣವ ಲೆಕ್ಕ [ಪಾಕಾಂ. ಪಂಕ]ಮಂ

ಪೊಕ್ಕಮುಮಂ (ಕಂಚಿಕಾ. ೨-೩೩) : ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಟುಮಟಿಸಿ ತಾ ಚುಕ್ಕಿಗಿಕ್ಕುವ ಲೆಕ್ಕ ಲೇಸಾಯ್ತು (ಭಾರ್ಕ್ರೀ. ೨-೩೬). ಲೆಖ್ಖಿ : ೧. ಕ್ಷೋಣಿಯೊಳ್ಪಗೆಗೊಳ್ವ ಲೆಖ್ಖಿಗಳೆಲ್ಲಮುಜ್ಜಳಿಪೊಂದಜೊಳ್ ಮೀಗಡಂಗಿದ ವೊಲ್ (ಗಜಪ. ೩-೨೦೯). ೪. ಲೆಖ್ಖಿನ ಪಟ್ಟಿಗಳು ತೀವ್ರ ಕಳುಹಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಅಡಚಣೆಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಪುಟಾಬಾ. ೨೪ ಪ್ರ.ಸಾ.೫೮). ೮. ಆ ಲೆಖ್ಖಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕೆಟ್ಟು ಹಾಳಾಯಿತು (ಶಾಪಮ. ೦೭).

ಲೆಕ್ಕಕೊಡು, ಲೆಕ್ಕಾಕೊಡು = ಮಾಡಿದ ಖರ್ಚಿಗೆ ವಿವರವನ್ನು ನೀಡು. –ಕೊಡು : ದೇವರಿಗೆ ಅದರ ಲೆಕ್ಕ ಕೊಡಬೇಕಾದೀತು (ಭುಂಲಿಂ. ೩-೦೮೯); ಯೂರು ಅಡಿ ಅಟಕಾವು ಮಾಡಿ ನಡಸದೆ ಸುಂಕವ ಲೆಕ್ಕಾಕೊಟ್ಟು (ಎಕ್. XVI. ಕೃಪಾ. ೧೦-೨೭; 1892). **ಲೆಕ್ಕದಾಳು** = ಎಣಿಕೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಇರುವ ಆಳು ; ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದವನು : ತುಂರಾಳ್ಗಳಲ್ಲದೆ ರಾಮನ ಪೆಯ್ಞಾವಲೊಳಗಿಲ್ಲ ಲೆಕ್ಕದಾಳುಗಳು (ಶಾಂಪಾಂ. ೪-೦೭). **ಲೆಕ್ಕಪಕ್ಕ, ಲೆಕ್ಕಪೊಕ್ಕ** = ಗಣಿತ, ವ್ಯವಹಾರ ಮುಂತಾದುವು : ಲೆಕ್ಕಪಕ್ಕವನಱಿತು ಲೋಕದ ಮಕ್ಕಳಗೆ ವಿಗಿಲಾಗಬೇಕು (ಕ್ರ.ಚಾ.ಪ. ೬-೦೪); ಲೆಕ್ಕಪಕ್ಕಂಗಿಡಲ್ ಕಿಕ್ಕಿರಿದು ಪೊಯ್ದಾಡಿದರ್ (ಶ್ರೀಧಾಪು. ೬೩೦-೩೬); ಸರಕಾರದಿಂದ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವಂಥಾ ಶೀಮೆ ಲೆಕ್ಕಪೊಕ್ಕವನ್ನು ಬರಸಿ (ರಾಕೋವ್ರ. ೨೨೨). **ಲೆಕ್ಕಬಿಡಿಸು** = ಸವಂಸ್ಯೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸು : ಸನ್ಯಾಸಿಯು . . . ವಿಕಾಗ್ರಮನಸ್ಕನಾಗಿ ಲೆಕ್ಕಬಿಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಜಪ್ರ. ೬೨೦). **ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡು** = ಗಣನೆ ಮಾಡು ; ಎಣಿಸು : ರಾಜಣ್ಣ ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡುವ ವಿಧಾನವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಸಿ ಮೇಲೆ ಬಂದ (ಕುಚೇ. ೫೮) : ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಲೆಕ್ಕಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಎಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿರುವೆಯೆಂಬುದನ್ನು . . . ಗಮನ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ (ಶ್ಲಿಡ. ೨೬೬). **ಲೆಕ್ಕಹಾಕು** = ೧. ಲೆಕ್ಕವನ್ನು ಮಾಡು ; ಎಣಿಕೆಹಾಕು : ಒಂದುದಿನಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟಾಗುವುದೆಂದು ಲೆಕ್ಕಹಾಕಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನೀವು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕು (ಆಹಾಶಾ. ೦೨೩) ; ಅಲ್ಲಿ ಕೂತು ಶಾಂತವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಲಾಭ ನಷ್ಟಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಗಹೂ. ೦೦೭). ೨. ಯೋಚಿಸು ; ಊಹಿಸು : ಶಂಕರಪ್ಪ ಲೆಕ್ಕಹಾಕಿದವನಂತೆ ಹೇಳಿದ (ಕುಚೇ. ೬) ; ದೇವರಾಜಒಡೆಯರನ್ನು ಸಿಂಹಾಸನದಿಂದ ಕದಲಿಸುವ ಸಮಯ ಸಮೀಪಿಸಿತೆಂದು ಪಂಡಿತನು ಲೆಕ್ಕಹಾಕಿದ್ದ (ತಪ್ರಚ. ೨೨೬).

[<ಸಂ. ಲೇಖ್ಯ- / ಪ್ರಾ. ಲೇಕ್ಖ- / ತುಳು. ಲೆಪ್ಪಿ ; ತೆಲು. ಲೆಕ್ಕ]

ಲೆಕ್ಕಂಗೊಳ್, ಲೆಕ್ಕಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡು ; ಎಣಿಕೆ ಮಾಡು: ಶಾರ್ದೂಲಾಭೀಲವನಂಗಳೊಳ್ ತಿರಿಪಿದೀಯುರ್ಕೊಂದೆ ಲೆಕ್ಕಂಗೊಳಲ್ ಕಾಲಂ ಸಾಲವೆ (ಕಂಚಿಪು. ೯-೨೨) ; ಲೆಕ್ಕಂಗೊಳೆ ಕೊಂಗಬಲಂ ಲಕ್ಕಂಬರ ಮೀರ್ಮಮೆಂಬರ್ (ಪಭಂ. ೩-೪೭) ; ಸಂದಾ ಮುನ್ನರ ದೇಗುಲಂಗಳೆನಿತೋ ಲೆಕ್ಕಂಗೊಳ್ಬರ್ಕುಮೇ (ಪ್ರಬುಮು. ೩-೦೦೦). **ಲೆಕ್ಕಗೊಳು** : ೨. (ಆಲಂ) ಭಾವಿಸು ; ವಿಚಾರಿಸು : ಸಿಕ್ಕಿದರು ತಮಗೆಂದು ಮನದೊಳು ಲೆಕ್ಕಗೊಳಲಿಲ್ಲ (ಪಪ್ರ. ೧೦-೭೬). [ಲೆಕ್ಕ + ಕೊಳ್[1]]

ಲೆಕ್ಕಗೊಳು ' ಲೆಕ್ಕಂಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಲೆಕ್ಕಣಿ, ಲೇಖಣಿ (ನಾ). ಮಸಿಯಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿಕೊಂಡು ಬರೆಯುವ ಚೂಪಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಸಾಧನ; ಲೇಖನಿ; ಟಾಕು (ಉಕ): "ಲೆಕ್ಕಣ(ಲೇಖಣಿ)_ಲೇಖನೀ" (ಕ್ರಿಕೈ. ೫೯) ; ಕೆಂಗಬಿಗಸುದಿರ್ಗರಿಯ ನೆಲರ ಸೀಗುರಿಯಿಂದು ಮಂರೆತದಂ ಬರೆಯೆ ಲೆಕ್ಕಣ ಎಸಗುವನ್ನ (ಗಿಪಾಂ. ೨೯-೩೨) : ಅವರು ಯಾವ ಶಿಕ್ಷಕನ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಲೆಕ್ಕಣಿ ಎತ್ತಿದವರಲ್ಲ (ರಂಗಕೋ. ೬೦). **ಲೇಖಣಿ** : ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಇಂದಿನ ದಬ್ಬಳದಂತೆ ಇದ್ದು ದನ್ನು ಲೇಖಣಿಯನಾಗಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಪ್ರಾಚಿ. ೮೯) ; ಬರೆಯುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಲೇಖಣಿ ನಿಲ್ಲಲಾರದು (ಪ್ರಾಸಾ. ೨). [ಸಂ. ಲೇಖನಿ]

ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆ, ಲಕ್ಕಣಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ಲೆಕ್ಕಣಿ : ತರರಾಪಾಂಗವಿಲಾಸಸ್ಫುರಿತಮೆ ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆಯಾಗೆ ನಲ್ಲಳ್ ಮುನ್ನಂ ಬರೆದತನಾಚರಿತವಿಸಗಳ್ ಬರೆದಂತಿರ್ದ ಪುದು ಮನ್ಮನಃಪುಸ್ತಕದೊಳ್ (ಅಭಿ. ೪-೦೪) ; ಧರೆ ಹಲಗೆ ವೃದ್ಧಿಯಾವುದು ಧರಣಿಯ ಮೇಲಿರ್ದ ಮರನೆ ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆ (ಕಂರೋಂಮು. ೦-೩೦ ೩೩೮) ; ಶರಮೊಂದಂ ತೆಗೆದು ನಿಜೋದರದಿಂ ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆ ಮಾಡಿ ಗಜಮದ ಮಸಿಯಂ ತರಿಸಿ ಪತಾಕಾಪಟದೊಳ್ ಬರೆದಟ್ಟದನಂಧನೃಪತಿಗಾ ಸಿಂಧುಸುತಂ (ಗಣಯು. ೬-೨) ; ಮಸಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆಯನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕೃಸಂ. ೯೨). ೨. ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುವ ಸಾಧನ ; ಕುಂಚ : "ಈಸಿಕಾ, ತೂಲಿಕಾ–೨ ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುವ ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆ" (ಸಿಶಾ. ೦೩. ೭೦೬). **ಲಕ್ಕಣಿಕೆ** : ೨. ಲಕ್ಕಣಕೆಯ ಪಿಡಿದೊಸೆದು ಚಿತ್ರಿಗ ಕಣ್ಣಿಕ್ಕಿ ಬರೆವ ಗಂಡುರೂಪ (ಶಾಂಗಾಪಂ. ೨೬-೬) ; ಬಟ್ಟುತರ ಮಸಿಯ ಗುಳ್ಳೆಯು ಲಕ್ಕಣಿಕೆ ದಿಂಡು ಪತ್ರುಂಗಳನು ಪಿಡಿದು (ಪಪ್ರಕೋ. ೨೭-೦೪).

[<ಸಂ. ಲೇಖನಿಕಾ]

ಲೆಕ್ಕತಪಾಸಿಗ (ನಾ). ಲೆಕ್ಕವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವವನು : ಲೆಕ್ಕಪರೀಕ್ಷಕ : ಪ್ರತಿವರುಷವೂ ಲೆಕ್ಕತಪಾಸಿಗರಿಂದ ಎಲ್ಲ ಲೆಕ್ಕಪತ್ರಗಳ ಶೋಧನೆ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಕಾಲು. ೫೫) ; ಲೆಕ್ಕತಪಾಸಿಗರದೊಂದು ವರ್ಗವೆ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಹತ್ತಿದೆ (ಕಕ್ಕಿ. ೬೨). [ಲೆಕ್ಕ + ತಪಾಸು + –ಇಗ]

ಲೆಕ್ಕಪತ್ರ (ನಾ). = ಲೆಕ್ಕ ೫ : ಒಡೆಯರು ಆ ಲೆಕ್ಕಪತ್ರದ ಆಯವ್ಯಯ ಪತ್ರಕದ ಇಲ್ಲವೆ ಲೆಕ್ಕಗಳನ್ನಿಟ್ಟ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಬೇಕಾದ ಭಾಗವನ್ನು ನೋಡ ಬಯಸಿದರೂ . . . ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವಂತಿರಬೇಕು (ಕಕ್ಕಿ. ೬೨); ಲೆಕ್ಕಪತ್ರಗಳ ಗೊದಲದಿಂದ ಪಾರಾದ ಮೇಲೆ ಮನಸ್ಸು ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಬಯಸುತ್ತಿತ್ತು (ಕುಚೇ. ೨೪). [ಲೆಕ್ಕ + ಪತ್ರ]

ಲೆಕ್ಕಪರೀಕ್ಷಕ (ನಾ). = ಲೆಕ್ಕತಪಾಸಿಗ : "ಕರನಿಕೆ. ಲೆಕ್ಕಿಗ . . . ಲೆಕ್ಕಪರೀಕ್ಷಕ" (Accountant. ೫೦೬). [ಲೆಕ್ಕ + ಪರೀಕ್ಷಕ]

ಲೆಕ್ಕಮಿಡು, ಲೆಕ್ಕವಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಣನೆ ಮಾಡು ; ಎಣಿಕೆಹಾಕು : ಅನಿತಿನಿತೆಂದು ಲೆಕ್ಕಮಿ[ಡಾಜಿ.ವಿ]ಡಲಾನಱಿಯೆಂ ಬನಮಂ ಲತಾನಿಕೇತನ ಕೃತಕಾದ್ರಿಯಂ ಫಲನಮಂ ಕೊಳನಂ (ಪುಗೃಚ. ೫-೪೬) ; ಅಲ್ಲಿಯ ಸಾರಮಪ್ಪ ಬೆಳಸಂ . . . ಲೆಕ್ಕಮಿಡಲ್ಬಣಮಾಜಿಯಂತು ಮತ್ತೆಲ್ಲಮನೆಯ್ದೆ ಲೆಕ್ಕಿಸಿದೊಡಂ ಮನೆಗೆಯ್ದಿಸಲಾಜಿರಂತವಂ (ಪಾರಚ. ೯-೦೬). **ಲೆಕ್ಕವಿಡು** : ೨. ಲೆಕ್ಕವನ್ನು ಬರೆ ; ಲೆಕ್ಕಾಚಾರವನ್ನು ಲಿಖಿತದ ಮೂಲಕ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಅಂಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಲೆಕ್ಕವಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಹೋಗುವುದೇನೋ ಸುಲಭ (ಆಪ:ಸಾ. ೦೨೬).

[ಲೆಕ್ಕ + ಇಡು[1]]

ಲೆಕ್ಕವಣಿಗೆ (ನಾ). ಲೆಕ್ಕದ ವಿವರ ; ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ : ತಂದೊಡಮೆಯಿಂ ದಿದಿರೊಳ್ ಪಿತಿದಂಗಜಂಗೆ ಲೆಕ್ಕವಣಿಗೆಯೋಜುವಂತೆಸದು ಶೋಜಿಸಿದು ವಂದಿನ ಬಂದ ವಸಾವುಗಳ್ (ಅಚ್ಚ. ೬-೨೪). [ಲೆಕ್ಕ + – ವಣಿಗೆ]

ಲೆಕ್ಕವಲಗೆ (ನಾ). ಲೆಕ್ಕ ಬರೆಯುವ ಹಲಗೆ,— ಫಲಕ : ಅದಱಿಂದೊಳಗೆ ಪೂರ್ವಾಪರದಿಗ್ಯಾಗದ. ಸಮಭೂತಳಪ್ರದೇಶದೊಳಪೂರ್ವಶಿಲ್ಪಿಕೃತ ಮಪ್ಪ ಲೆಕ್ಕವಲಗೆಯಂ ಕಾಡಿಗೆಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿಸಿ ಪುಟ್ಟಿಗವಡಿಕೆಯೊಳೊರಸಿ ದಂತೆ ಮಿಂಚಿ . . . ವಾಪಳಿಗಳ್ ಮನೋಹರಂ (ಪಾಂಕತ್ತಿ. ೯-೦೪೩ ಪ).

[ಲೆಕ್ಕ + ಪಲ್ಗೆ]

ಲೆಕ್ಕವಿಡು ' ಲೆಕ್ಕಮಿಡು ' ನೋ.

ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ, ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ, ಲೆಖ್ಖಾಚಾರ (ನಾ). ೧. ಎಣಿಸುವುದು ; ಲೆಕ್ಕಮಾಡುವುದು : ನಮ್ಮ ನಮ್ಮ ಜಮ – ಖರ್ಚಿನ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ಸರಿಪೂಗಿರುತ್ತದೆ ! (ಪಚಕೋ. ೫೬) ; " ಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ೧೦,೦೦೦ ರಿವೇರಿಕೆಲಸಕ್ಕೆ ೧೦,೦೦೦ " ಎಂದು ವಿಜೆಂಟ್ ಹೇಳಿದಾಗ

ಆ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ಸರಿಯಾಗಿಯೇ ಕಂಡಿತು (ಶೋಕಪ್ರ. ೨೮)· ೨. ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದು; ನಿಖರವಾದುದು : ಕಾಲೋಚಿತವಾಗಿ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಡಿಲಪರಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಫಲವು ದೊರೆಯುವುದು ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ (ಹುಕ್ಕ· ೦೬೨) ; ಅವನು ಆಡುವ ಮಾಳ್ಪಲ್ಲಿ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರದ ಮಾತು (ಕಂಪ). **ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ** : ೨. ನಮ್ಮ ಗ್ರಾಮದ ಹಣ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ಪ್ರಕಾರ ಕೊಡಿಯಂತ ಈಗಿದಲ್ಲಿ (ಚಿ. VIII. ಪಾಗಿ. ೪೬-೦೩; 1646 ?)· **ಲೆಖ್ಖಾಚಾರ** : ೧. ಅವನು ತನ್ನ ಲೆಖ್ಖಾಚಾರದಿಂದ ಕ್ರಿ· ಪೂ. ೫೦೦ರಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಗ್ರಹಣ ಒಂದನ್ನು ಕುರಿತು ಭವಿಷ್ಯ ನುಡಿದಿದ್ದನಂತೆ (ಕಕ್ಕಾಪ್ರಾ· ೪).

ಲೆಕ್ಕಾಚಾರಮಾಡು, ಲೆಖ್ಖಾಚಾರಮಾಡು = ೧. ಎಣಿಸು : ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡು : ಅಯನವಲನ(Angle of Position)ವನ್ನು ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ಮಾಡಲು ಅವನು ಅದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಕಕ್ಕಾಪ್ರಾ· ೪೭೭). ೨. ಪೂರ್ವಾಪರವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸು ; ಆಲೋಚಿಸು : ಮಂಗಗಳ ಮದುವೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸಿದರೆ ತಮಗೆ ಪತ್ರಿರವ· ನೆಂಟೂ ಗಂಟೂ ಉಳಿಯುವುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಲೆಖ್ಖಾಚಾರಮಾಡಿ ಆಮೇಲೆ ಜೋಯಿಸರನ್ನಿ ಹೆಸರು ಬಲ ಕೇಳುವರು (ಹುಬ್ಬಿ. ೦೦). **ಲೆಕ್ಕಾಚಾರಹಾಕು** = ಆಲೋಚಿಸು; ಯೋಚಿಸು : ° ಎಂದುಕೊಂಡಳು· ತನ್ನಲ್ಲೇ. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಏನೇನೋ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ (ಹೂಸಿ. ೦೭). [ಲೆಕ್ಕ + ಆಚಾರ]

ಲೆಕ್ಕಿ ' ಲೊಕ್ಕಿ ' ನೋ·

ಲೆಕ್ಕಿಗ (ನಾ)· ೧. ಲೆಕ್ಕ ಬರೆಯುವವನು ; ಕರಣಿಕ : ಲೆಕ್ಕಿಗಂ ಪಡೆ ಸಡೆದು ಕರಣಸಾಲೆಗೆ ಬಂದು ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಪಾಪ. ೪-೩೦); ಜೋಯಿಸಿಗಂ, ಲೆಕ್ಕಿಗಂ (ಪಟಂ· ೦೧೬ ಕ್ರಮಣ) ; ಆ ಕಿರಾತನು ತನ್ನ ಕೆಳದಿಗೊಡ್ಡಯಾಗವತ ಎಳದೊಯಿದಿಸಲಾಗೆಮಧರ್ಮಗುಪುರ್ದರು ತಳು ಮಾಡಧಾಗ ಲೆಕ್ಕಿಗರು (ಪಪ್ಪಾ. ೪೨-೩೦) ; ಆ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಲೆಕ್ಕಿಗರು ಈ ಎರಡೇ ವರುಷಗಳ· ಅಂತಿಗಳನ್ನಿಟ್ಟದ್ದಾರೆ (ಪಕ್ಕಿ. ೨೦). ೨. ಜೋಯಿಸ ; ಜ್ಯೋತಿಷಿ : " ಕಲಿತೆ=ಜೀವಿಗಳ ಆಯುಷ್ಯಮಂ ಎಣಿಸಿದಪಂ . . . ಲೆಕ್ಕಿಗಂ " (ಶಾಪಕ್ಕ. ೦೦೯).

ಲೆಕ್ಕಿಗರ ಪಿರಿಯ = ಕರಣಿಕರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ಲೆಕ್ಕಿಗರ ಪಿರಿಯನೆನಿಪಾಂಡಯ್ಯಂ (ಪಪ್ಪಾ. ೯). **ಲೆಕ್ಕಿಗರಸ = ಲೆಕ್ಕಿಗರ ಪಿರಿಯ** : ಒಪ್ಪುವ ಲೆಕ್ಕಿಗರರಸಪೊಗೆದನೆಸೆವಾಂಡಯ್ಯಂ (ಪಪ್ಪಾ. ೦೦) ; ಲೆಕ್ಕಿಗರಸ ನಂತೆ ಇವನು ! ಕರಣಿಕಾಗ್ರಣಿಯಂತೆ ! (ಹೂಗಿ. ೦೯).

[ಲೆಕ್ಕ + − ಇಗ]

ಲೆಕ್ಕಿಸು ' ಲಕ್ಕಿಸು ' ನೋ·

ಲೆಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಎಣಿಕೆ ಮಾಡು ; ಲೆಕ್ಕ ಹಾಕು : " ಎಣ್ಣೆನೆ ಲೆಕ್ಕಿಪುದುಂ " (ಕಪ್ಪಾ· ೬) ; ಮೇಣಲಸದೆ ಲೆಕ್ಕಿಸುತುಂ ಸಳ್ಳಿಲೆಯಂ ಪಡೆರ್ಗೊಂಡು ಪಜ್ಜಿದೊಡಾದುವು ಕಿಡುಗುಂ (ಶೋಕಪ್ರಾಪ್ರ· ೬-೨೬) ; ಗಣಕರು ಲೆಕ್ಕಿಸಲಾಜದ ಬೆಜಗಾಗೆ (ಪಪ್ಪಾ. ೪-೦೩೭) ; ಲೆಕ್ಕಿಪರಾರು ಕಲ್ಲರೆಗಳ (ಪೂಗಿಪ್ರ. ೦೯-೬೯). [ಲೆಕ್ಕ + − ಇಸು]

ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ' ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ' ನೋ·

ಲೆಚ್ಚಿ ' ಲೆಕ್ಕಿ ' ನೋ·

ಲೆಖ್ಖಿತನಿಧಿ (ನಾ)· ಲೆಕ್ಕದ ಪರಿಶೀಲನೆ,—ತಪಾಸಣೆ : ಭಾರತದ ಜಮಾ ಕಾಸಿನ ಆಡಳಿತಾಧಿಕಾರ – (Controller)' ಮತ್ತು ಲೆಖ್ಖಿತನಿಧಿ ಅಧಿಕಾರಿ . . . ಇವರ ಅಧಿಕಾರ . . . ಈ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳ ಮೇಲೆ ರಾಜ್ಯಾಂಗ ರಚನೆಯಾಗಿದೆ (ಭಜಪ. ೦೫೬). [ಲೆಖ್ಖಿ (< ಲೆಕ್ಕ) + ತನಿಧಿ]

ಲೆಖ್ಖಾಚಾರ ' ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ' ನೋ·

ಲೆಗ್ಗೆ ' ಲಗ್ಗೆ ' ನೋ·

ಲೆಟಗೆ ' ನೆಟ್ಟಿಕೆ ' ನೋ·

ಲೆಡ್ಜರ್ (ನಾ)· ೧. ವ್ಯಾಪಾರ, ವ್ಯವಹಾರಗಳ ಲೇವಾದೇವಿಯ ಲೆಕ್ಕಗಳನ್ನು ಬರೆದಿಡುವ ಪುಸ್ತಕ ; ಮುಖ್ಯಲೆಕ್ಕದ ಪುಸ್ತಕ ; ವರ್ಗ ; ಹಣಕಾಸಿನ ದಾತಿಲೆ : ಲೆಡ್ಜರ್ ಬರೆಯುವ ಅವಾಂತರದಲ್ಲಿ ಕಾಗದವನ್ನು ಒಡೆದು ಓದಿಕೊಂಡ (ಕಾಂಪ್ರ. ೦೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಳತೆಯ ಕಾಗದ : ಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾಗದವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವಾಗ ' ಸೈಜ್ ' ಅನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಬಾಂಡ್, ಲೆಡ್ಜರ್, ಇಂಡೆಕ್ಸ್ ಮೊದಲಾದ ಕಾಗದಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವರು (ಕುದ್ರಕ. ೦೦). [← ಇಂ. Ledger]

ಲೆತ್ತ ' ನೆತ್ತ[1] ' ನೋ·

ಲೆಪ್ಪ (ನಾ)· ೧. ಬಳಿಯುವಿಕೆ ; ಲೇಪನ : " ಲೆಪ್ಪ ಮೊದಲಾಗುಳ್ಳ ಕೆಲಸಮುಂ (ಹ)ಪುಸ್ತಕರ್ಮ ಎಂಬುದು " (ಪಜಾಪು. ೪೭-೪೬) ; ಲೆಪ್ಪದ ಬೊಂಬೆಯನೆರಕಂದೊಯ್ದೊಪ್ಪಂಬಿಸಿದ ಹೃತ್ಪಟಿಯಂ ಬೇಱುಗಿ ತೋಱುಗುಮಲ್ರೆ (ಶಾಪಪ್ರ· ೦೦-೦೯). ೨. ಬಳಿಯುವ ದ್ರವ: ಲೇಪನ ಸಾಮಗ್ರಿ : "ಲೆಪ್ಪಮೆನೆ ಲೇಪ್ಯಂ" (ಶಪ ೧೬); ಇಲ್ಲಿಯ ಚಿತ್ರದ ಲೆಪ್ಪದ ಕಾಪ್ಯಕರ್ಮಾದ ರೂಪುಗಳೊಳಿಲ್ಲಂ (ಪಪ್ಪಾ. ೪೬-೬); ಇರುಳ ಲೆಪ್ಪವ ತೊಡೆದ ಕಾಳೋರಗನ ಪಾನೆಯೊ (ಪಪ್ಪಾ· ೪-೦೬); ಒಪ್ಪಗೆಟ್ಟಾಜುದರುಶನದ ಗತಿ ಮಿತಿಪಿಡಿಯ ಲೆಪ್ಪದಲಿ ಸಮೆವ ಬಹುಭಾಷಿಯುಜ್ಜಿ (ಪಪ್ಪಾ. ೪೬-೨೬೨). ೩. ವಿಗ್ರಹಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಎರಕ : ರುಕ್ಮಿಣೀ ರಮಣ ಲೆಪ್ಪದ ಕಲ್ಲ ಪೆಣ್ಣಿ ರೂಪೆನೆ ಮರವಟ್ಟರ್ (ಪಗಂ. ೦೦-೬೬); ಒಪ್ಪಿದಳ್ ಲೆಪ್ಪದ ಕರುಮಿಸುಮೋಲ್ (ಪಪ್ಪಾ· ೬-೦೨). ೪. ಮಣ್ಣು, ಪೇಣ, ಎರಕ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗೊಂಬೆ.—ಪ್ರತಿಮೆ : ಸಹಜಸುಪ್ತ ಕಾಂತಿಯೊಳೊವ್ಪಳ್ಳುಡೆದು ಲೆಪ್ಪದಂತಿರ್ದ ವಂಗಸಂ ಗೆಂಟನೆಳೆ ಕಂಡು (ಗಾಪಪ್ರಾ. ೬೭); ಇದು ಭೂಪನ ರೂಪಿದು ಲೆಪ್ಪದ ರೂಪೆನಲೆತುಮಾಯಿಯಲಿದು (ಪಂಗಾಪ್ರ. ೬-೨೬); ಲೆಪ್ಪದುರಗನ ಪೊಡವೞಕತಕೆ ಗರುಡಪಿಂಠಕ್ರವ್ಯ (ಕುಣ್ಣಕ್ರಿ. ೪-೬೦); ಸುರಗಿಯಿಂದಾ ಲೆಪ್ಪ ಪಪುಸ ಉರವನಿಱಿದೀಂಟಿದಳು ಮಿಗೆ ನೆತ್ತರಸು (ಪಾಕ್ಕ. ೦೯-೯೯). ೫. (ಆಲಂ) ಸಂಬಂಧ : ಇಂತೀ ಜೀವದ ದೃಷ್ಟವ ಕೆಡಿಪು ವಿಷಗಿದೆತ್ತಳ ಸರ್ವಜೀವದಯ ಈ ರಕ್ತವ ಲೆಪ್ಪವ ಬಿಡಿಸಾ ಕಲ್ಲು ಮಣ್ಣು ಮಂದನಂತೆ (ಪಪ್ಪಾ. ೪೬-೨೪೨). [< ಪ್ರಾ· ಲೇಪ್ಪಾ. / ಸಂ. ಲೇಪ್ಯ]

ಲೆಪ್ಪಗಾಱ (ನಾ)· ಲೇಪಿಸುವವನು ; ಬಳಿಯುವವನು : "ಲೇಪಕಃ, ಪಳಿಗಂಡಃ—ಈ ೨ ಲೆಪ್ಪಗಾಱಂ" (ಪಜಾಪು. ೪೭-೪೬).

[ಲೆಪ್ಪ + − ಕಾಱ]

ಲೆಪ್ಯಾಹಾರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೈನಾಗಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕರ್ಮಾಹಾರ, ನೋಕರ್ಮಾಹಾರ, ಕಬಳಾಹಾರ, ಲೇಪ್ಯಾಹಾರ, ಓಜಾಹಾರ ಮತ್ತು ಮಾನಸಾಹಾರ ಎಂಬ ಆರುಬಗೆಯ ಆಹಾರದ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ವೃಕ್ಷಂಗಳ್ಗೆ ಲೆಪ್ಪಾಹಾರಮಕ್ಕುಂ (ಶ್ರಾಕಾಚಾ. ೭೨-೬) ; ಈ ಗಾಥಾ ಸೂತ್ರವಿರೂಪಿತಕ್ರಮದಿಂ ನೋಕರ್ಮಾಹಾರಮುಂ ಕರ್ಮಾಹಾರಮುಂ ಕಬಳಾಹಾರಮುಂ ಲೆಪ್ಪಾಹಾರಮುಂ ಓಜಾಹಾರಮುಂ ಮಾನಸಾಹಾರಮು ಮೇಂದಕ್ಕುಂ . . . ಏಕೇಂದ್ರಿಯನಿಕಾಯಕ್ಕೆ ಲೆಪ್ಪಾಹಾರಮಕ್ಕುಂ (ಪಾಚಾ· ೩೦೦). [< ಸಂ. ಲೇಪ್ಯಾಹಾರ]

ಲೇ (ಅ)· ಸಂಬೋಧನಾರ್ಥಕ ಅವ್ಯಯ : ಇನ್ನೇನು ಮಾಡಲಿ, ಲೇ (ಪಕ್ಕಿ. ೦೦೨). [< ಎಲ್ಲೆ]

ಲೇಕಿ ' ಲೆಂಕಿ ' ನೋ·

ಲೇಕಿಗ (ನಾ)· (ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿರುವ) ಕಾಳನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ತಿನ್ನುವವನು ; (ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿರುವ) ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಆರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಜೀವಿಸುವವನು : ಏನ್ನ ಪಾಕಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಕಾಳ ರಾಶಿ ತಿಂಬ ಲೇಕಿಗನು (ಪಪ್ಪಾ. ೪೦-೦)· [ಲೇಕಿ (< ಲೆಂಕಿ) + − ಗ]

ಲೇಖಿ (ನಾ)· ೧· ಬರಹದ ದಾಖಿಲೆ : ಬರಹ : ಅವರ ಕೈಯೊಳು ಕೊಟ್ಟು ಲೇಪಾರ್ಥವನೆಱಿದು ನೀವನಿಬರುಂ · ಹೇಳುವುದೆನಲು (ರಾಷ್ಟ. ೩-೫೪); ಮರ ಸುಲಭವಾಗಿ ಒತೆದು ಹೋಗುವುದರಿಂದಲೂ ಗೆದ್ದಲು ಮುಂತಾವ ಕೀಟಗಳಿಗೆ ತುತ್ತಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಇರಬೇಕಾದ ಯಾವ ಲೇಖಿಕ್ಕೂ ಅದನ್ನು ಧಾರಣೀಯರು ಉಪಯೋಗಿಸಲಿಲ್ಲ ವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (ಕರ್ನಾ· ೭೬). ೨· ಕ್ರಮವರಿತು ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಬರವಣಿಗೆ : ಲೇಖಿನ : ಓಗೆ ಈ ಎಲ್ಲ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಅವಳೊಂದು ಲೇಖಿ ಬರೆದಳು (ಇತ್ಯ. ೨೩೦); ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ವಿಷಯದ ಲೇಖಿಗಳಿಗೆ ಮೂಲಸ್ಥಾನವೆಂದರೆ ' ಪ್ರಬುದ್ಧಕರ್ನಾಟಕ ' (ಸುವರ್ಣ· ೨೦೬) ೩· ಬರವಣಿಗೆ ಅಥವಾ ಚಿತ್ರಲೇಖಿನಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹಲಗೆ,–ಲೇಖಿನ ವಸ್ತು : "ಲೇಖಿಮೆನ್ನಲಳಕಮದಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದ. ೦೮೨). ೪· ದೇವತೆ : "ಅದಿತ್ಯಃ . . . ಲೇಖಿಃ, ಸುಪರ್ವಾ . . . ದೈವತಂ – ಈ ೨೧ ದೇವರ್ಕಳ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೩-೪).

ಲೇಖಿವಲ್ಲಭ ' ಪರಾ· [ಸಂ.]

ಲೇಖಿಕ (ನಾ)· ೧· ಬರೆಯುವವನು; ಲಿಪಿಕಾರ : "ಲೇಖಿಕಃ, ಲಿಪಿಕರಃ – ಈ ೨ ಲೇಖಿಕಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೬-೭೩); ಚರಣಂಗಳ್ನಿಲ್ಕಿಱೆಯೊಳಂ ಪರಿಸಿ ಕರ್ತಂತ ಕವಿಗೆ ಲೇಖಿಕನಪ್ಪಂಗಿರದಕ್ಕುಮಪಾಯಂಗಳ್ ಚರಣಾಂತ್ಯದೊಳೊದುವಂಗೆ ದುಷ್ಕರಮಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಽಂಬು. ೦-೮೮ ಅಂತರ್ಗ ೦೭); ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಂಚಾಯಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಗಣಕ, ಲೇಖಿಕ ಮೆತ್ತು ಸಾಧ್ಯ ಜಾಲ ಎಂಬ ಮೂವರನ್ನು ನೇಮಿಸಿರುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಾಪ್ರ. ೩೭). ೨· ಸಾಹಿತ್ಯದ ಯಾವುದಾದರೂ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು; ಬರಹಗಾರ; ಗ್ರಂಥಕರ್ತ : ಇಷ್ಟು ಅನುಕೂಲವಾದ ರಾಜಮಾರ್ಗ ದೊರೆತ ಮೇಲೆ ಲೇಖಿಕರು ಉಳಿದ ಪ್ರಯೋಗಗಳ ಹವ್ಯಾಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟರು (ಕರ್ನಾ. II, ೨೩೯). ಓದುಗನಿಗೆ ಲೇಖಿಕನ ಅನುಭವದ ಆನಂದವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ಸ್ವಾತಿ. ೨).

ಲೇಖಿಕಗಿಂವಜ್ರ = ' ಲಿಪಿಕಾರರೆಂಬ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ವಜ್ರಾಯುಧ ದಂತಿರುವವನು : ಒಂದು ಬಿರುದು : ಬಿರುದ ಲೇಖಿಕಗಿಂವಜ್ರಂ ನಾಗದೇವನ ಲಿಖಿತಂ (ಕಾಂ. ೭೦-೨-೦೦೩; 1056)· [ಸಂ.]

ಲೇಖಿತ (ನಾ)· ಸಾಹಿತ್ಯದ ಯಾವುದಾದರೂ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಬರೆಯುವವಳು,–ರಚಿಸುವವಳು : ರಚನೆಯ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಯತ್ನದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಲೇಖಿಕಯು ಉದ್ಯಮ ಜೊಗಳತ್ಕೃಂತಹವೇ ಸರಿ (ಇತ್ಯ. ೨೩೨).

[ಲೇಖಿಕ + – ಸ್ತ್ರೀ]

ಲೇಖಿನಿ ' ಲೇಖ್ಯಣಿ ' ನೋ.

ಲೇಖಿನ (ನಾ)· ೧· ಬರಹ; ಬರವಣಿಗೆ : "ಅಕ್ಷರಂ ಲಿಪಿ ಲೇಖಿನಂ ಬರಹಂ" (ಶಾಂಗಣಾ. ೦೦೬-೦೬). ೨· = ಲೇಖಿ ೨ : ಅನೇಕ ಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನೂ ಲೇಖಿನಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು (ಸ್ವಾತಿ. ೧೨); ಶಕುಂತಲೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹವೆನಿಸಿದ ಕೆಲವಂಶಗಳನ್ನು ವಿವೇಚಿಸುವುದೇ ಈ ಲೇಖಿನದ ಉದ್ದೇಶ (ಶಕುಂತಲಾ. ೭೭). ೩· ತಾಳೆಗರಿ. [ಸಂ.]

ಲೇಖಿನಕಲೆ (ನಾ)· ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಸುಂದರವಾಗಿ ಬರೆಯುವಿಕೆ: ಲಿಪಿಶಾಸ್ತ್ರ : ಲೇಖಿನಕಲೆಯನ್ನು (Calligraphy) ಕಲಿಸುವ ಶಾಲೆಗಳೂ ಇದ್ದುವು (ಕರ್ನಸಂ. ೨೦). [ಸಂ. ಲೇಖಿನಕಲಾ]

ಲೇಖಿನಪದ್ಧತಿ (ನಾ)· (ಯೋಚಿಸಿದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು) ಬರಹದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ : ಪಠಸಪದ್ಧತಿ (Oral transmission)ಯಿಂದ ಲೇಖಿನಪದ್ಧತಿಗೆ (Written transmission) ಅದ ಈ ಪರಿವರ್ತನೆ ಕ್ರಮಕ್ರಮೇಣ ನಡೆದಿರಬೇಕು (ಶಾರಕ. ೨೪). [ಸಂ.]

ಲೇಖಿನಶಾಲೆ (ನಾ)· ಬರವಣಿಗೆಯ ಕೋಣೆ : ಸಾನ್ಯಾಸಿ ಲಿಪಿಕಾರರು ತಮ್ಮ ಕೊಠಡಿಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಹಸ್ತಪ್ರತಿ ಗಳನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ . . . ಇವರಿಗೆ ಮಠದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಕೊಠಡಿಯೊಂದಿತ್ತು; ಅದನ್ನು ಲೇಖಿನಶಾಲೆ (scriptorium) ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಕರ್ನಸಂ. ೫೦). [ಸಂ. ಲೇಖಿನಶಾಲಾ]

ಲೇಖಿನಸಾಮಗ್ರಿ (ನಾ)· ಬರೆಯಲು ಬೇಕಾಗುವ ಲೇಖಿನಿ, ಮಸಿ, ಕಾಗದ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳು : ಎಲೌ ಸಖಿಯರೆ, ಒಂದು ಗೀತೆಯನ್ನು ಆಲೋಚಿಸಿರುವೆನು ; ಲೇಖಿನಸಾಮಗ್ರಿ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಲ್ಲವಲ್ಲ ? (ಶಾಸಂಕ· ೬೮-೭)· [ಸಂ. ಲೇಖಿನಸಾಮಗ್ರೀ]

ಲೇಖಿನಿ (ನಾ)· = ಲೆಕ್ಕಣಿ : ಬಿಳಿಯ ಕಾಗದ ಹೃದಯ ಬಾಯಿ ಕಲಮು ದಾನಿ ನಾಲಿಗೆ ಎಂಬೋದು ಲೇಖಿನಿಯು (ಕ್ಷೀಪ್ರ. ೨-೦೫-೨) ; ಹರನೊರೆದ ತೆರಿದ ಭಕ್ತರ ಚರಿತಗಳನುಸುರುತಿವರೊರ್ವ ಮಾಹೇಶನಲ್ಲವೆನೆ ಕೋಪದಿಂ ಮರವಿರೂಪಾಕ್ಷನಂ ಲೇಖಿನಿಯೊಳಿಟ್ಟು ಶಿವ ಮತ್ತ ಪೇಳ್ದಿಂತುಸುರಲು (ಗುರುಚ· ೦೬-೨೬) ; ರಾಯನ ಕತ್ತಿಯದ್ದಿಲ್ಲದ ಬಿಸಿಯು ಪೆದ್ದನ್ನನ ಲೇಖಿನಿಯಲ್ಲಿ ಅವೇಶಗೊಂಡಿದೆ (ಶಾಕಾ· ೫೦). [ಸಂ. ಲೇಖಿನೀ]

ಲೇಖಿನಿ (ನಾ)· = ಲೇಖಿಕ ೧ : ತಪ್ಪರೆ ತಿದ್ದಲ್ಬಲ್ಲಂ ಒಪ್ಪುವ ಪಳಿಗವಿಗಳುಸಿರ್ದ ಕನ್ನ(ಡ)ಗಬ್ಬದಿ ತಿಪ್ಪಣಾಖ್ಯಂ ಲೇಖಿನಿಯಪ್ಪಂ ಸೇನಾನಿ ದೇವರಾಯನಿಕಟದೊಳ್ (ಪುಣ್ಯಾ· III, ೩೭೫ ಕ್ರಿಯಾಪಥ೫೪).

[←ತೆಲು. ಲೇಕರಿ]

ಲೇಖಿಲಿಪಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲಿಪಿ : ಚಕ್ರಲಿಪಿ ಲೇಖಿಲಿಪಿ ದರ್ಪಣ ಲಿಪಿ . . . ಯಾ ಅಗಣಿತಲಿಪಿಗಳನೋದಲಱಿಯದೆ . . . ಕಳಕಳಗೊಳುತಿದ್ದರು ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳೆಲ್ಲ (ಶಾಸ್ತ್ರ· ೭೭-೬). [ಸಂ.]

ಲೇಖಿವಲ್ಲಭ (ನಾ)· ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ ; ಇಂದ್ರ : ಕೂಲಿ ಸೂಡಿದ ವಪ್ಪಮೂಲೆಯಂ ಮಾರ್ವಾಸಲೋಲಮುನಿ ಕುಡೆ ಸಿತವ್ಯಾಲಕುಂಭ ಕೈಪ್ಪೊಡಾ ಲೇಖಿವಲ್ಲಭಸ್ಕೂಲಭಾಗ್ಯಂ ಪೋದ ಕಾಲಡೊಳು (ಜಾಪರಂ· ೬-೦೯)· [ಸಂ.]

ಲೇಖಿವಾರ್ತೆ (ನಾ)· ಬರಹದಲ್ಲಿರುವ ಸುದ್ದಿ ; ಪತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ : ಬಾಹುಬಲಿಃ ಮೂರಱಸ್ಥಿಗಮ ಸ್ಥಿತಿಯೊಳೋಲೆಯುಮಂ ದೂತರುಮನಟ್ಟಿ ದೊಡೆ ಲೇಖಿವಾರ್ತಾಕರ್ಣನದೊಳತಿಕುಪಿತನುಂ ಸಮರಸನ್ನದ್ಧನುಮಾಗಿ (ಶಾಪ್ರಂಪ್ರ. ೪೮) ; ಸೀತೆಯಲ್ಲಿಗೆ ದೂತರನಟ್ಟುವೆಂದು ಲೇಖಿವಾರ್ತೆಯಂ ಕೇಳ್ದು (ಶಾಪ್ರಂಪ್ರ· ೬೦೩). [ಸಂ. ಲೇಖಿವಾರ್ತಾ]

ಲೇಖಿವಾಹ (ನಾ)· ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಒಯ್ಯುವವನು ; ಪತ್ರವಾಹಕ ; ಓಲೆಕಾರ : "ಲೇಖಿವಾಹಂ ದೂತಂ" (ಪಟ್ಟಕ· ೭೦-೩೬) ; ಅಂದಿದಿರೊಳೆ ಲೇಖಿವಾಹನಿವಹಂ ಬರೆ ಕುದನಿಳಾಧಿನಾಯಕಂ (ಶಾಪರಂ· ೬೩೬) ; ಉದೆದೋಲುಂ ಪಾಳೆಕಟ್ಟಿಂ ಮಡಪೋಱಿಸಿ ಮೆಟ್ಟಿದಕ್ಕೆವತಮುಂ ಕೆಯ್ಯೊಳ್ ಪಿರಿದಿರ್ದ ಕುಂಚಮುಂ ತಸಗೊಡಂಬದಂಬುಡೆಯ ಲೇಖಿವಾಹಾಕೃತಿಯೊಳ್ (ಪಭಾರತ· ೫-೨೬). [ಸಂ.]

ಲೇಖಿವಾಹಕ (ನಾ)· = ಲೇಖಿವಾಹ : ಲೇಖಿವಾಹಕರ್ ತ್ವರಿತಗತಿ ಸಮೆತಂ ರಾಜಾಧಿರಾಜಂಗೆ ಕೃತಪ್ರಣಾಮರಾಗಿ (ಶಾಪರಂ· ೬೩೯); ಜನಕಂ ದಶರಥನಲ್ಲಿಗೆ ಲೇಖಿವಾಹಕರನಟ್ಟಿ (ತಂಣಾಪ್ರ· ೪-೧೨ ಪ) ; ಲೇಖಿವಾಹಕರಂ ಶತಮಖಸಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಪುವುದುಂ (ಪಂಕ್ರಿ· ೦೪-೩೫ ಪ)· [ಸಂ]

ಲೇಖಿವಾಹನ (ನಾ)· = ಲೇಖಿವಾಹ : ಲೇಖಿವಾಹನಂ ಚಂದ್ರವಾಹನು ಗುತ್ಸಾಹದಿಂ ವಾರ್ತೆಯುಂ ಪೇಟ್ಟುದುಂ (ಶುಕಸಪ್ತ· ೬-೩ ಪ)· [ಸಂ.]

ಲೇಖಾಧುನಿ (ನಾ)· ಸುರನದಿ : ದೇವಗಂಗೆ (?) : ನರನಾಥ ನೋಡಿ ಲೇಖಾಧುನಿಯ ಸಂತಸಂಬೆರೆದು ಸೌಮಿತ್ರಿಯಂ ಕರವೆಂದನಿರುಳಿರುವವರರೆ ಈ ಕಾಣಮತಿರವ್ಯಕರವಾಗಿದೆಕೊ ನೋಡು ತೀರದ ಬನವನು (ಪಂಣಾಪ್ರ· ೫-೦೬-೦)· [<ಲೇಖಿ+ಧುನಿ]

ಲೇಖಿಕೆ (ನಾ). = ಲೇಖಕಿ : ಅವಳು ಲೇಖಿಕೆ, ಕವಯಿತ್ರಿ, ಭಾಷಣಕಾರ್ತಿ –ಹೀಗೆಲ್ಲ ಆಗಬೇಕೆಂದು ಅವರು ಆ ದಿಸೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಸ್ಮೃತಿ. ೨೯೯). [ಸಂ. ಲೇಖಿಕಾ]

ಲೇಖಿತ (ಗು). ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ; ಬರೆದ. [ಸಂ.]

ಲೇಖಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬರೆ ; ಲೇಖನ ಮಾಡು. ೨. ಬರೆಯಿಸು : ಹರನಿಂದಧಿಕ ಹರಿಯು ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನೆಂದಾಗ ಮಂದಮತಿ ವ್ಯಾಸಪತ್ರಿಕೆಯ ಲೇಪಿಸಿ ಪೇಳಲ ಬಾಗಿಲೊಳ್ಕಟ್ಟಿಸಿದನು (ಕಬಿಚ. ೨-೪-೨೪). ೩. ಚಿತ್ರಿಸು : ತೋಳಿನೊಳೊಪ್ಪಗದಿಯಳ ಕರ್ಣಪೂರದೊಳೆಜಮು ಕತ್ತುರಿರಸವ ನನೆಮೊನೆಯಿಂದ ಲೇಖಿಸಿದ (ಜೈಮಿ. ೦೬-೦). [ಲೇಖನ + —ಇಸು]

ಲೇಖೀ (ಗು). ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿರುವ : ಮಹಾಲಕಾಯ ಲೇಖೀ ಪರವಾನೆಯನ್ನು ಪಡೆಯದೆ ಯಾರೂ ಕದಿಯಲಾಗದು (ಕಾಗಿ. ೫೦. ೦೪). [←ಮರಾ. ಲೇಖೀ]

ಲೇಖೀದಾಖಲೆ (ನಾ) ಲಿಖಿತ ದಾಖಲೆ : ನಮ್ಮ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಲೇಖೀದಾಖಲೆ ಬೇಕು (ಇಂಧ್ರಾ. ೦೨೦). [ಲೇಖೀ + ದಾಖಲೆ]

ಲೇಖೀಹೊಣೆ (ನಾ). ಲಿಖಿತದ ಮೂಲಕ ಕೊಡುವ ಜಾಮೀನು: ಚಿಕ್ಕನ ರಕ್ಕು ವಸೂಲಿಮಾಡುವ ಜ್ಞಾಂಕಿನವರು ಅದರ ಲೇಖೀಹೊಣೆಯನ್ನು ತಗದುಕೊಂಡರೆ ಚಿಕ್ಕನ ಹಣವನ್ನು ಕೊಡುಲ್ಲವು (ಜ್ಞಾಂಕ್ಕ. ೭೦). [ಲೇಖೀ + ಹೊಣೆ (<ಹೊಣ್ಕೆ)]

ಲೇಪೆ (ನಾ). ೧. ಬರೆಯುವುದು ; ಬರವಣಿಗೆ. ೨. ಪತ್ರ ; ಕಾಗದ: ಜಟಿಲನಾಯನಾರರು . . . ಪಂಬಿಪೂರೂರರ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಶುಭಲೇಪೆಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದರು (ಪೂಂಪು. ೨೩). ೩. ಗೆರೆ ; ಸಾಲು ; ಪಂಕ್ತಿ : ಕಡುಗರಿದಪ್ಪ ಲೇಪೆಯುದು ಕಾಳಿಕೆ (ಮೋಹನಚಿ. ೦೦-೦೦) ; ಬಹುಧೂಮಲೇಪೆ ನಿಮಿರ್ದುವು ಮಿಹಿರಾರ್ದ್ರದೊಳಾಂಜನೇಯನೊಡರಿಸೆ ಲಂಕಾವಹನಂ (ಪಂಡಾಪು. ೦೦-೦೫) ; ಡೊಂಕು ಲೇಪೆಗಳೆಲ್ಲ ಬೆಲುವಿಸಲಂಗೆ ಸಂದು (ಪಜಿಪ. ೦೦). 'ಧೂಮಲೇಪೆ' ಪರಾ. ೪. ಚಂಪ್ರಬಿಂಬದ ರೇಖೆ. [ಸಂ. ಲೇಪಾ]

ಲೇಖ್ಯ (ನಾ). ಬರೆಮುದು ; ಪತ್ರ ; ಕಾಗದ : "ಓಲೆ ಪತ್ರವಮದು ಲೇಖ್ಯಮಕ್ಕು" (ಪುಂಗಣ. ೦೦೩-೦೩) ; ವ್ಯವಹಾರಕಾಂಡದಲ್ಲಿ . . . ಸಾಕ್ಷ್ಯ, ಲೇಖ್ಯ, ದಿವ್ಯ . . . ಪ್ರಕೀರ್ಣ ಎಂಬ ೨೫ ಪ್ರಕರಣಗಳಿವೆ (ಬಾಕಿಂ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಲೇಖ್ಯದೋಷ (ನಾ). ಬರವಣಿಗೆಯ ತಪ್ಪು– ದೋಷ : ಅಕಾಂತಿ, ವ್ಯಾಘಾತ (=ಆರ್ಥವಿರೋಧ), ಪುನರುಕ್ತ, ಅಪಶ್ರುತಿ, ಸಂಪ್ಲವ (= ಕಟ್ಟಿಹೋಡಣ) – ಇವು ಲೇಖ್ಯದೋಷಗಳು (ಕಬಾಂ. ೧೩). [ಸಂ.]

ಲೇಜಯ 'ನೇಜಯ' ನೋ.

ಲೇಟು (ನಾ). ತಡ ; ನಿಧಾನ ; ವಿಳಂಬ : ಗಾಡಿ ಎಷ್ಟು ದಿನ ಲೇಟು ? (ಜಾಗಗೇ. ೬೦). [←ಇಂ. Late]

ಲೇಣದೇಣ ' ಲೇನದೇನ ' ನೋ.

ಲೇಣ (ನಾ). ಸಾಲ ; ಕಡ : ಸರ್ಕಾರವ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಸಮ್ಮಾಟರ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದ ಎಲ್ಲ ಸ್ವತ್ತೂ, ಆಸ್ತಿಯ ರೂಪವ ಲೇಣಗಳೂ . . . ರಾಜ್ಯದ ವಶವಲ್ಲಿ ನೆಲಸತಕ್ಕುದು (ಜಾಗಾಪ-೦೬೯). 'ದೇಣ', 'ಲೇಣದೇಣ' ಪರಾ. [← ಹಿಂ. ಲೇನಾ]

ಲೇಣದೇಣ 'ಲೇನದೇನ' ನೋ.

ಲೇನು (ನಾ). ಓಣಿ ; ಗಲ್ಲಿ; ಸಂದಿ : ಆ ರೋಡಿನ ಒಂದು ಲೇನಿನೊಳಗೆ ತಿರುಗಿದನು (ಇಂಧಾ. ೧೬). [← ಇಂ. Lane]

ಲೇನದೇನ, ಲೇಣದೇಣ, ಲೇಣದೇಣ (ನಾ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹಣವನ್ನು) ಸಾಲ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಮತ್ತು ಕೊಡುವ ವ್ಯವಹಾರ . ಲೇವಾದೇವಿ : "ಲೇನದೇನ" ವ್ಯವಹಾರದ ನಿರ್ಧಾರ್ಗ್ಯರನ್ನೆರ್ಲಾ ಜೀವಣ್ಣ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹಿಡಿದು ತರುತ್ತಿದ್ದ (ಕಾಹಾ. ೦೦೬). ಲೇಣದೇಣ : ಆಯಾ ದಿನ ಲೇಣದೇಣ ಎಲ್ಲಾ ಫೈನಲ್ ಮಾಡಿದಿದುತ್ತೆನೆ (ಬಾಂಳ್. ೦೧೨). ಲೇಣದೇಣ: ಬ್ಯಾಂಕುಗಳಂತೆ ತಮ್ಮ ಲೇಣದೇಣ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಕಶಕ್ತಿ. ೦೦೮) ; ತಮ್ಮ ಸ್ಥಿರ ಚರಾಸ್ತಿಭೂಮಿತಾಣಿ ಲೇಣದೇಣಗಳ ವಿವರವಿತ್ತು (ಪಾಹಾಪ. ೨). 'ದೇಣಾಲೇಣ' ಪರಾ.

[←ಹಿಂ. ಲೇನಾದೇನಾ ; ಮರಾ. ಲೇಣದೇಣ]

ಲೇಪ (ನಾ). ೧. ಹಚ್ಚುವಿಕೆ ; ಸವರುವಿಕೆ : ನೇಪಾಳದ ಬೀಜಮಂ ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆಯ ರಸದಿಂ ಮರ್ದಿಸಿ ನಾಭಿಗೆ ಲೇಪವ ಮಾಡೆ ಶೀಘ್ರವಿರೇಕಮಕ್ಕು (ಸಚಿ. ೩೦೮). ೨. ಮುರಾಮು, ಗಿಲೀಟು, ಸುಣ್ಣ ಮುಂತಾದ ಲೇಪನ ವಸ್ತು : ಕಂದುಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಬಿಸ್ಸಿದ ಲೇಪಕೊಟ್ಟಂತೆ ರಂಜಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಸಚಿ. ೬-೨೬) ; ಹುಣ್ಣು ಬೇನೆಗೆ ಲೇಪ ಹಚ್ಚಿಸಲೊ ? ಉಪ್ಪಿಡಲೊ ? (ಪಚ್ಚ. ೨೨-೩). ೩. ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ ವಸ್ತು : ಮಿಪರೇ ಪೋಪರೇ ಜಾಪಪೇನದು ಕೆಸಜ್ ಮಿಪರೆ ಮೈಯ ಮಲ ಪೋವುದಾ ಪಾಪ ಲೇಪವಾಗಿಕ್ಕು (ಸಪಾಕ್ಕ. ೪೨೯). ೪. ಕೊಳೆ ; ಕೊಳಕು : ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಲೇಪವಾದವನಿರವು ತುಪ್ಪವ ನಂಜಿದ ಬಕ್ಕಿಯಂತೆ (ಮೋಕಾ. ೯-೦೦). ೫. ಊಟ ; ಆಹಾರ : "ಲೇಪಃ . . . ನ್ಯಾದಃ —ಓ ಭೋಜನದ ಹಸರುಗಳು" (ಕಿಡ್ಕಂ. ೨೯೦). ೬. (ಅಲಂ) ಸಂಬಂಧ : ಗೊಡವೆ : ಈಶ್ವರನೊಬ್ಬನಿದ್ದರೆ . . . ಜಗದ್ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಆಸಕ್ತಿದಾಗಲಿ. ಲೇಪವಾಗಲಿ ಇದೆಯೆಂದು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಪುಗ್ಗಾ. ೯ ೨೯೦೪).

ಲೇಪಮಾಡು = ಬಳಿ ; ಹಚ್ಚು ; ಲೇಪಿಸು : ಶ್ರೀತೊಳಪಿಯನ್ನೂ ಸುಗ್ಗೆಬೇರನ್ನೂ ಮಜ್ಜಿಗೆಯಿಂದರೆದು ಲೇಪಮಾಡೆ ಶೀತಪ್ಪರಂ ವರ್ಣಾಂ (ಸಚಿ. ೭೦). **ಲೇಪಹಾಕು** = ೧. ಮುಲಾಮು ಇತ್ಯಾದಿಯನ್ನು ಬಳಿ. – ಸವರು : ತಲೆ ಒಡೆದವನೂ ಸಮ ಲೇಪಹಾಕಿದವನೂ ಸಮ (ಗಾಪ). ೨. (ಅಲಂ) ಸಂತೈಸು ; ಸಮಾಧಾನಮಾಡು : ತಂಡತಿ ಅವನ ನೋದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಲೇಪಹಾಕಿದಳು (ಪೋಂಪ್ರ. ೨೬). [ಸಂ.]

ಲೇಪಕ (ನಾ). ೧. ಬಳಿಯುವವನು ; ಲೇಪಿಸುವವನು : "ಲೇಪಕಃ, ಪಳಗಂಡಃ –ಈ ೨ ಲೆಪ್ಪಗಾಱಂ" (ಪಣಹಾಂ. ೧೭-೧೭೭). ೨. ಅಚ್ಚು ತಯಾರಿಸುವವನು ; ಮಾದರಿಯನ್ನು ಮಾಡುವವನು. [ಸಂ.]

ಲೇಪನ (ನಾ). ೧. = ಲೇಪ ೧ : "ಲೇಪನಮೆನಲ್ ಪೂಸುವುದೆನಿಕ್ಕು" (ಪುಗಣಾ. ೦೦೦-೨೩) ; ಉಪಚರಿತಪೀಜನಾಳಂಕಾರನುಂ . . . ಆಗಿ (ಇಂಧಾಪ್ರ. ೭೯) ; ದ್ರಾವಕವನ್ನು ಗಂಟಲೊಳಕ್ಕೆ ಲೇಪನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡೆ (ಪಂಪಿರಾ. ೬). ೨. =ಲೇಪ ೨. [ಸಂ.]

ಲೇಪಾಳ್ ' ನೇಪಾಲ್ ' ನೋ.

ಲೇಪಾಳ್ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ; ನೇಪಾಳ : 'ಲೇಪಾಳಿಗ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ನೇಪಾಲ]

ಲೇಪಾಳಿಗ (ನಾ). ನೇಪಾಳದೇಶದವನು : 'ಲೇಪಾಳಿಗಿತಿ' ಪರಾ. [ಲೇಪಾಳ್ + — ಇಗ]

ಲೇಪಾಳಿಗಿತಿ (ನಾ). ನೇಪಾಳ ದೇಶದವಳು : ಇತಿಗೆ . . . ಕನ್ನಡಿಗಿತಿ, ಲೇಪಾಳಿಗಿತಿ [ಪಾಣಾ. ೪೩] (ಪಚಂದ. ೨೦೦ ಕೃ.ಮೋ.).

[ಲೇಪಾಳಿಗ + — ಇತಿ$_1$ (< — ಇತ್ತಿ)]

ಲೇಪಿ (ನಾ). ಲೇಪಿಸಿಕೊಂಡುದು ; ಬಳಿದುಕೊಂಡುದು : ಅವನೀಶ ಕೇಳ್ ಫೃತಂ ಪೊರೆಯಿ ಕೈ ಜಿಡ್ಡಹುದು ಸವಿಯನಜಿಯಾದು ರಸಜ್ಞಂ ಲೇಪಿಯಲ್ಲದಿನಿದಱಿಯವಂತುಟಿಪ್ಪೆಯಯ್ಯ (ಕಂಪಂ. ೬-೦೬).

[ಸಂ. ಲೇಪಿನ್]

ಲೇಪಿತ (ಗು). ೧. ಬಳಿದ ; ಸವರಿದ : ಆಗ ಇವನು ಸೋತು ಧೂಳು ರಕ್ತ ಯಶಸ್ಸಿನಿಂದ ಲೇಪಿತನಾಗಿ ಬರುತ್ತಾನೆ (ಪ್ರಜಾ. ೦೪) (ನಾ). ೨.(ಅಲಂ) ಅಪಯಶಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು ; ಅಪಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು (?) : ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಲೇಪಿತವಾದವರಿಗೇಕೆ ಆಜಾತನ ಸುದ್ದಿ (ಸೋಳಕ. ೦೨-೧೪). [ಸಂ.]

ಲೇಪಿಸು (ಕ್ರ). ೧. ಬಳಿಯಲ್ಪಡು ; ಲೇಪನ ಹೊಂದು : ಅಗಸವೆಲ್ಲಂ ಸುಧೆಯಿಂದೆ ಲೇಪಿಸಿದಾದು . . . ದೆಸೆಯೆಲ್ಲಂ ಚಂದನಾಸಾರದಿಂ ಮುಸು ಕಿತ್ತೆಂಬಿನಮೊಂದು ಬೆಳ್ದಿಳಗು ಪರ್ವಿತ್ತೆಯ್ದೆ ರೋದೋಂತಮಂ (ಗಾಕಂಯು. ೦೦೬). ೨. ಬಳಿ ; ಸವರು : ನಾನು ಪರಿಮಳವ ಲೇಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುನ್ನವೇ ಜಂಗಮಕ್ಕೆ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳ ಲೇಪಿಸುವೆ (ಪ್ರಜಾಸಾ. ೪. ೬೩-೦೪೩) ; ಉಬ್ಬಿದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಅರಿಷಿಣಬೇರನ್ನು ಕೆದು ಲೇಪಿಸಿದಳು (ಕಂಗೀ. ೦೪). ೩. ಅಂಟು ; ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು : ಲೋಪವಾದರು ಸರಿಯೆ ಕರ್ಮಜ ಪಾಪವೆಣ್ಣಗಳರ್ಪು ನಿನ್ನನು ಲೇಪಿಸವು (ಪ್ರಜಾಕ. ೨೪-೦೦). [ಲೇಪನ + – ಇಸು]

ಲೇಪು (ನಾ). ಅರಳಿ ತುಂಬಿ ಮಾಡಿದ ತಲ್ಪನೆಯ ಗಾದಿ : ಬಲದೇವ ಮಂತ್ರಿ ತನ್ನ ಬಾಲೆಯಳಿಗಿತ್ತ ಬಹುತಳಿಕ ಹೇಮದ ಮಾಂಜಿ ಲೇಪು ಮುಸ್ಸೈದೆ (ಪರಿ. ೦೪೬-೩) ; ಮಲಗಿಬಿಡೋಣ ಮೆತ್ತನೆ ಲೇಪಿನ ಮೇಲೆ (ಪ್ರಾಂ. ೫೬) ; ಹಂಸತೂಲಿಕಾತಲ್ಪ ಎಂದರೆ . . . ಹಕ್ಕಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಅದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ತುಂಬಿ ಹೊಲಿದ ಲೇಪು (ಪ್ರಾಹೋ. ೩೩). [← ಮರಾ. ಲೇಪ್. / ತಲು. ಲೇವು]

ಲೇಪ್ಯ (ಗು). ೧. ಬಳಿದ ; ಲೇಪಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಬಳಿಯುವ ವಸ್ತು ; ಲೆಪ್ಪ : "ಲೆಪ್ಯಕ್ಕೆ ಲೇಪ್ಯ" (ಶಬ್ದಾ. ೩೮೧). [ಸಂ.]

ಲೇಲಿಹಾನ (ನಾ). ೧. ಹಾವು ; ಸರ್ಪ : ಈ ಕರ್ಮಾಡುವಿನೊಳ್ ಕಾಳಿಯಮಹಾಸರ್ಪನಿರ್ಪಂ . . . ಈ ಸಮುದ್ದಾಮಧೂಮಸ್ತೋಮಮಾ ಲೇಲಿಹಾನನಾಳೀಲಹಾಳಾಹಳೋದ್ದಾಮಧೂಮಸ್ತೋಮಂ (ಜಗ. ೪-೧೦೫). ೨. ಶಿವ. [ಸಂ.]

ಲೇಲೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬೆಳ್ಳಿ "ಲೇ ಲೇಲೆ" ಎಂದು ಹಾಡತೊಡಗಿದಳು (ಸೋಚುವು. ೪).

ಲೇಲೆಹಾಳು = (ಕುಣಿತದ ತಾಳಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ) 'ಲೇ ಲೇ' ಎಂದು ಹೇಳು : ನಾವು ಹೊರೆಯರು ನಾಲ್ಕು ಲೇಲೆಹಾಕಿ ಇವತ್ತಾದರೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಕುಣಿಯುತ್ತೇವೆ (ಕಂಬಾ. ೦೬). [← ತುಳು. ಲೇಲೆ = ಹೊರೆಯರ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಣಿತ]

ಲೇವಡಿ$_1$ (ನಾ). ಗೇಲಿ ; ಅಣಕ ; ಕುಚೋದ್ಯ : ಈ ರಂಪ ಲೇವಡಿ ನೋಡ್ದೊ (ಪುಟ್ಟಕ ೦೬೦) ; ಲೇವಡಿ ಬೇರೆ ಮಾಡ್ತಾಳೆ ? (ಬಪ್ರಹಂ. ೬೦)

ಲೇವಡಿಮಾಡು = ಗೇಲಿಮಾಡು ; ಅಣಕಿಸು : ಹೊಸಮೇಷ್ಟರು ಅವನನ್ನು ಲೇವಡಿಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಅವರ ಪ್ರಾಣ ಆಗಿಹೋಗುವುದರಲ್ಲೇ ಇತ್ತಂತೆ (ಚಿಂಬಾಕ್ಷೇ. ೬). **ಲೇವಡಿಬೆಬ್ಬಿಸು, ಲೇವಡಿಎಬ್ಬಿಸು** = ಲೇವಡಿಮಾಡು : ಧರಣಯ್ಯನ ಗೆಳೆಯರು ಅವನನ್ನು . . . ಲೇವಡಿಯೆಬ್ಬಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುಚೆ - ೨೬) : ನಿನ್ನ ಉಲಿತವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕಾರಿ ಲೇವಡಿಎಬ್ಬಿಸಿದ (ಪಪೋ. II, ೦೦೧೦). [← ತೆಲು. ಲೇವಡಿ = ವಾರಿದ್ರ್ಯ, ಕಪ್ಪು. / ಮರಾ. ರೇವಡೀ = ಫಜೀತಿ]

ಲೇವಡಿ$_2$ 'ರೇವಡಿ' ನೋ.

ಲೇವಣ 'ನೇವಳ' ನೋ.

ಲೇವಳ 'ನೇವಳ' ನೋ.

ಲೇವಾದೇವಿ (ನಾ). ಹಣವನ್ನು ಕೊಡುಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯವಹಾರ ; ಹಣದ ಕೊಡುಕೊಳೆಯ ವ್ಯವಹಾರ : ಕೃಷ್ಣಾವರಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಲೇವಾದೇವಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ . . . ಮೂರು ವರ್ಷಗಳು (ಸ್ವಾಚಾಳ. ೦೬೭) ; ಸಾಲಿಗರು ಲೇವದೇವಿದು ಫೈಸಲಾತಿ ಕ್ರಮಗಳಿಗೆ ಅವನ್ನೇ ನೇಮಿಸಿದರು (ಚಾಣಾಚ. ೪೦).

ಲೇವಾದೇವಿ ಪತ್ರ = ಹಣವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಮತ್ತು ಕೊಡುವ ವ್ಯವಹಾರದ ಪತ್ರ : ಲೋಹವನ್ನೂ ನಾಣ್ಯವನ್ನೂ ಬೆಲೆಯನ್ನೂ ಕೊಂಡು ಕರುವ ಸಾಲಪತ್ರ. ಲೇವಾದೇವಿಪತ್ರಗಳೂ ಇರುವುವು (ಪಠಕ್ರ. ೨೮). [← ಹಿಂ. ಲೇವಾದೇಈ]

ಲೇವೆ (ನಾ). (ಕುದುರೆಯ ತಲೆಗೆ ಅಲಂಕರಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ ಸಾಧನ ; ತುರಾಯಿ : ಪಸುವಟ್ಟೆಯೆಪವ ಪೊಸಲೇವೆಯೂ ನುಯ್ದುಣ್ಣ ಕಸುಗಲ್ಲ ಕೀಲಣಿಯ ವೊಗಮುಟ್ಟಿ . . . ತದ್ಯಾಜಿಯಾಕಾಶ ದೊಳ್ಮುಸುಮಬಾಣನ ರಥವ ಗಿಳಿಯಂತೆ ವಿಜಯಾರ್ಧಗಿರಿಯ ಬಸದಿಗೆ ಪಾಱುತು (ಪಪ್ಯ. ೦೦-೩೨) ; ಕುದುರೆಗಳ ಜೀನ ಹಲ್ಲಣ ಲೇ[ಪಾಣಾಂ. ೫೬]ವೆ ಕಬ್ಬಿ ಕಂದದ ಹಕ್ಕಂಕೆ ಚಬುಕು ವೊಗರಂಬ ವಾಘಿಗಳ್ (ಪಂಪ. ೪೭-೧೪) ; " ಹೊಲಿದು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಆಸನ " (ಪಂಪ. ೪೩೮), [ದೇ.ತ ತುಳು. ಲೇವೆ ; ತೆಲು. ಲೇವ]

ಲೇಶ (ನಾ). ೧. ತುಂಡು ; ಚೂರು. ೨. ತೀರ ಸ್ವಲ್ಪ ; ಅಲ್ಪ ; ಕೊಂಚ : " ಅಣು ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ಲೇಶಂ ತ್ರುಟಿ ಕಣಾ ಲವಂ " (ಪಸ್ಯ.ಕೋ. ೦೦೬-೫೬) ; ಉದರಪೈರಾಗ್ಯವಿದು ನಮ್ಮ ವದುಮನಾಭವಲ್ಲಿ ಲೇಶಭುಕುತಿಯಿಲ್ಲ (ಪ್ರಭಂಶ. ೩-೨೫ ಪದ್ಯ) ; ಸುಖಲೇಶಮುಂ ಸುಳಿಯದತಿಕಠಿನಕ್ಕೆ. ರಾಜಪುತ್ರಿ, ಲತಾಂಗಿ. ನಿನ್ನನೆಂತೊಯ್ದುಪೆನ್ ಪೇಳ್ ? (ಕೃಣಾಪಾ. ೪೯-೪೦೬). ೩. ಕಿರಿದು ; ಚಿಕ್ಕದು : "ಸೂಕ್ಷ್ಮಃ ಲೇಶಃ ಲವಃ . . . ತ್ರುಟಿಃ – ಈ ೧೫ ಕಿಱಿದು" (ಚಾಣಾಮು. ೦೦೮-೩). ೪. [ಶಾವ್ಯವಿಸಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ ; ಗುಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಅವಗುಣವನ್ನೂ ದೋಷದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಗುಣಾಂಶವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ವರ್ಣಿಸುವುದು : ಗುಣದೊಳಮಱಿ ಪುವುದಿನಿಸವಗುಣಮಂ ದೋಷದೊಳವಿನಿಸು ಗುಣಮಂ ತಂದಿರ್ಪಿನಿಸು ವುದು ಲೇಶಮೆಂಬುದು (ಕವಿಗ. ೩-೦೬೦) ; ಗುಣವವೆ ತರ್ಪುದು ದೋಷದ ಗುಣಕೆ ದೋಷಮುಮಾಗ್ಗುನಿಸು ಗುಣಗಣಕೆ ತಂದೊಗರ್ವುದು ಲೇಶು (ಕಾಶಾ.ಶ. ೬೩೯). [ಸಂ.]

ಲೇಶಾಲಂಕಾರ (ನಾ). = ಲೇಶ ೪ : ಮರಳಿ ಗುಣದಲಿ ದೋಷ ದೋಷದಲಿ ಗುಣ ತೋಜಿ ಹರುಷದಿ ಲೇಶಾಲಂಕಾರ (ಕುಪಲ. ೦೬೪). [ಸಂ.]

ಲೇಶ್ಯ (ನಾ). ೧. = ಲೇಶ್ಯೆ ೨ : ಪರಮಾಯುವಿಂದವಧಿಯಿಂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂ ಲೇಶ್ಯದಿಂ[ಪಾಣಾ. ೫೯೩] . . . ಅಮರಕ್ಕಂ ಹೇಯ ಮಪ್ಪುದೇಯಮೇ (ಪಜ್ಜಿಕ. ೦೬-೦೬೨) ; ಅಂತರಾತ್ಮನ ಸಹಜಜ್ಞಾನ ಸೂರ್ತಿಯು ಕೆಲವು ವೇಳೆ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಹೊಳಪನ್ನು ಉಳ್ಳುದಾಗಿಯೂ ಕೆಲವೇಳೆ ವಿಕಾರವಾದ ಲೇಶ್ಯಗಳಿಂದ ಎಳೆಯಲ್ಪ ಟ್ಟಂತಾಗಿಯೂ ಆಂದೋಲನಗೊಳ್ಳುವುದು (ಪ್ರಕಾಪ್ರ. ೦೬೪). ೨. [ಗಣಿತ] ಆರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಾದ್ರ ಲೇಶ್ಯ ಜೀವಂ ದ್ರವ್ಯಂ . . . ಆಱು ನಾಮಂ (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೯-೩). [ಸಂ.]

ಲೇಶ್ಯಾವಿಶುದ್ಧಿ (ನಾ). [ಜೈನ] " ಲೇಶ್ಯೆಯು ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಮಂದವಾಗುತ್ತ ಹೋಗಿ ಅದು ಇಲ್ಲವಾಯಿತೆಂದರೆ ಅದು ಲೇಶ್ಯಾವಿಶುದ್ಧಿ. ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಗುಣಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಲೇಶ್ಯೆಯು ಸಂಪೂರ್ಣ ನಷ್ಟವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಸ್ಥಿತಿಯೇ ಲೇಶ್ಯಾವಿಶುದ್ಧಿ " (ಪಾಪ್ರ. ಕೃಪ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಪ್ರಾ.ಕೋ.) : ಜ್ಞಾನಾದಿ ಪರಿಣಾಮಂಗಳೊಳ್ ನಿರತಿಶಯ ಲೇಶ್ಯಾವಿಶುದ್ಧಿಯಂ ಕಾರ್ದಿ (ಪಪ್ರಾ. ೦೦-೦೪ ಪ). [ಸಂ.]

ಲೇಶ್ಯಾಶುದ್ಧಿ (ನಾ). = ಲೇಶ್ಯಾವಿಶುದ್ಧಿ : ಅಂದು ಪೊಱಗಣೊಳಗಣ ರಡುಂ ಲೇಶ್ಯಾಶುದ್ಧಿಯಂ ಕಾರ್ದಿ (ಪಪ್ರಾಪ್ರ. ೪-೪೬ ಪ). [ಸಂ.]

ಲೇಶ್ಯ (ನಾ). ೧. ಬೆಳಕು: ಕಾಂತಿ. ೨. [ಜೈನ] "ಆತ್ಮವು ಯಾವುದರ ಮುಖಾಂತರ ಪುಣ್ಯ, ಪಾಪಗಳಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗುವುದೋ ಅದಕ್ಕೆ ಲೇಶ್ಯಾ ಎಂದು ಹೇಳುವರು" (ಕ್ಷಪ. ೫೮೬): ಗತಿ ಮೆಯ್ವೆತ್ತ ಕಷಾಯುಲಿಂಗತತಿ ವಿಘ್ನಾದರ್ಶನಜ್ಞಾನವಪ್ರತಿಮಾಸಂಯತೆ ತಾನಸಿದ್ಧತೆ ನಿಶಾಂತಂ ಲೇಶ್ಯೆಯೆಂದಿರ್ಪತ್ತೊಂದುತೆಱು (ಜಗಚಮ. ೩೦-೬) ; ಲೇಶ್ಯಾನುವಾದದಿಂ ಆಱುಲೇಶ್ಯವರ್ಗಂ ಮೂಱುಸಮ್ಮಕ್ತ್ವಮುಮಕ್ಕುಂ (ತಚಸ್ಕ. ೦೨). [ಸಂ. ಲೇಶ್ಯಾ]

ಲೇಸಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ನೆಗಬ್ದ ಗುಣಾಂಕ ಮಾರ್ಬಲ ಧೀರಂ ಶ್ರೀಮತ್ಲೇಸಯ್ಯ (ಎಳ. ೪, ೪೬೧೧. ೫೬-೦೨; ೪೧). [ಲೇಸು$_1$ + ಅಯ್ಯ$_{11}$]

ಲೇಸಿಗ (ನಾ). ಹಿತವಾದುದನ್ನು ಬಯಸುವವನು; ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಹಾರೈಸುವವನು: ಪಶು ಸಾವತ್ಸ ತನ್ನ ಶಿಶುವಿಂಗೆ ಏನ ಗಳಸಿ ಕೊಟ್ಟಪ್ಪು . . . ಅರು ಸತ್ತರೂ ಲೇಸಿಗರಲ್ಲಿ ತಮ್ಮತಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೆ ಲೇಸಿಗರೆಲ್ಲರೂ (ಸರಪ. ೦೬-೬೭). [ಲೇಸು$_1$ + — ಇಗ]

ಲೇಸು$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯದು; ಹಿತವಾದುದು: ನಮ್ಮಡಿ ಕೂಲೆ ಸಾವುದು ಲೇಸಲ್ತೆ (ತಂತಣಾ. ೧೦-೩೦) :ಲೇಸ ಕಂಡು ಮನ ಬಯಸಿ ಬಯಸಿ ಆಸೆ ಮಾಡಿದೊಡಿಲ್ಲ (ಬಸಪ. ೨೩) ; ಕರ್ಣಂಗೆ ಸಾಮಿನ ಸುಗಿಳೇ ಲೇಸನ.ತ ಕೈಕೊಂಡಚ್ಚನಾ ಭೀಮ (ಕುಪಾ.೪ ೦೬-೬೭). ೨. ಮಂಗಳಕರವಾದುದು; ಶುಭಕರವಾದುದು; ಶ್ರೇಯಸ್ಸು: ಕಿಡದ ವಿಧಾನವನಾಳ್ದ ಇವ ಲೇಸುಗಳ್ಗೆ ಬಟ್ಟೆಯೆನಿಸುವುದೆಂ (ತಂತಣಾ. ೭೩-೨); ದೇವರ್ಕಳಂ ತುಂಬುಮಂ ತಿಳಿಯಲ್ ಸ್ವಪ್ನದಿ ಲೇಸೆಲ್ಲ (ಸಿಂಪುರಾ. ೬೮). ೩. ದೃಢವಾದುದು: ಇರೆ ಶುಧಗ್ರಹಮಾ ಮರಂ ಲೇಸಕ್ಕುಂ (ಜಾಕಪ. ೨-೦೭). ೪. ಶುಭ ಕಾರ್ಯ: ಮಂಗಳಕಾರ್ಯ: ಮದುವೆ ಮುಂಜಿ ಮೊದಲಾದ ಲೇಸುಗಳಲ್ಲಿ ಶೇಷನ ವಾಲಗಕ್ಕೆ ಒಂದು ವೈಭವದ ಸ್ಥಾನವೆ ಇತ್ತು (ತಂಬಚಂ. ೦೦೨). ೫. ಉತ್ತಮವಾದುದು; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು: "ನಿಗರ.ನೆಟ್ಟಿ . . . ಲೇಸು, ಒಳ್ಳು ಕಣ್ಗೆಂದುದು. ಪರಿವಡೆದುದು — ಈ ೧೪ ಮನೋಹರಂ" (ಶಕಾಂ. ೩೭-೨೦೦); ಎಸ್ಮಾಳ್ಳ ಮುಂಡಳಂಗಳೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ಲೇಸ[ಜಾಣಂ. ದೊಳ್ಳಿತ]ಸ್ಸ ವಸ್ತುವಾರ್ಗಕ್ಕುಂ (ಜಚಾಣಾ. ೦೦೩-೨೮). ೬. (ಸಂಭೋಗದ)ಸುಖ — ಸಂತೋಷ: ಭಾಷೆಗೆ ತಪ್ಪದ ಬಂಟ ಲೇಸಿಗೆ ಪೊದಗದ ಸ್ತ್ರೀ ವ್ರತದ ದೆಸೆಮನಜ್ಞಯದ ಆಚಾರ . . . ಭಾಸಿಯುಮೆಂತಾಮಿವ್ವೆ (ಬಶಕ್ಕ ೦೮) ; ಬೇಟದೊಳ್ ಬಿರಿದು ಕೂಟದೊಳರ್ದುಂ ಲೇಸಿನೊಳ್ ವಾಸನೆವಡೆದು (ಅಕಂಪ್ರ. ೨-೨೦ ಪ) ; ಲೇಸುದಟ್ಟಿದ ಮನ ಹೊಸಮೋಹ ಮತ್ತವರಾ ಸೆಜ್ಜೆವನೆಯೊಳು ಮಾಳ್ಪ ಲೇಸನವರೆ ಬಲ್ಲರ್ (ಜಪ. ೪೨-೦೩). ೭. ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸ; ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯ: ಹಿಂದಿನ ಜನುಮದಲಿ ಎಂದೋ ಲೇಸನು ಮಾಡಿ ಇಂದು ನಿಮ್ಮಡಿಗೆ ಎಱಗಿದೆಮ (ಸರಪ್ರ. ೦೦೬).

ಲೇಸುಲೇಸು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಲೇಸುಲೇಸಿನ ತಮ್ಮನಾಡಿದ ಭಾಷೆ ಬಾಹಿರವಾಗಬೇಡ (ಕುಪಾ.೪. ೦೭-೦೦) ; ಲೇಸು ಲೇಸು! ನೀರಿಟ್ಟಿಯದ ಗಂಟಲೊಳ್ ಕಡುಬುಂ ತುಱುಕಿದಂತಾಯ್ತು (ಜಕಥಾ. ೬-೪). **ಲೇಸುನಾಡು**=ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಹೇಳು: ಲೇಸನಾಡಿದೆ ಕರ್ಣ ನಿನಗೆ ನ್ನೈಸಲೇ ಸಾರಥಿಯ ಕೊಡಿತೆ (ಕ:ಪಾ.೪. ೩-೪). **ಲೇಸ್ಗಲ್ರ್** = ಉಳಿತರು: ಶತ್ರುಗಳು: ಲೇಸ್ಗಲ್ಗರ್ದೆದೇ ಮಂತಣಂ (ಕ್ಕುಣಾ. ೦೫೯). **ಲೇಸಾಗು** = ೧. ಒಳ್ಳೆಯದಾಗು; ಸರಿಯಾಗು: ಹಿತವಾಗು: ನುಡಿದನ ಪ್ಪೊಡೆ ಲೇಸಾಗಿ ನುಡಿಯಲ್ಕೆ ಬಲ್ಲುದೀ ಗಿಳಿ (ಶಾಪಂಕಾ. ೬೩೦) ; ಸಭೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಲೇಸಾಯ್ತನುತ್ಸವಿರೆ (ತಿಬಿ. ಬೀ. ೨೦-೩) ; ಕೊರ್ತು ನೀನವ ಗೆಂದುದುದು ಲೇಸಾಯ್ತು (ಶಾಂಪಾ. ೨೩-೦೯). ೨. ಚೆನ್ನಾಗು: ಸೊಗಸಾಗು: ಲೇಸಾಗಿ ತುಲಸಿಯ ಮಾಲೆಯ ಧರಿಸಿದ ವಾಸುದೇವನು ಬಂದ ಕಾಣರೇನೆ (ಕಳೆಂದ. ೦-೦೪೦-೩) ; ಈಶ ನಿಮಗತ್ಯಧಿಕಸುಖವ ಕೊಡರೆಂದು ಲೇಸಾಗಿ ಹರಸಿದೆವು ಬಾಲಕರು ಬಂದು (ಕುಪ್ರ. ೦೩-೦).

[ದೇ.ತೆ ತುಳು. ಲೇಸು. ಲೇಸ್; ತೆಲು. ಲೆಸ್ಸ]

ಲೇಸು$_2$ (ನಾ). "ಬೂಟ್ಸು, ಮೊ. ಗಳ ಎದುರುಬದುರಿನ ಅಂಚುಗಳನ್ನು, ಗುಂಡುರಂಧ್ರಗಳ ಅಥವಾ ಕೊಕ್ಕೆಗಳ ಮೂಲಕ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬಿಗಿಯುವ ಹುರಿ. ಅಥವಾ ತೊಗಲಿನ ದಾರ. ಬಟ್ಟೆ, ಅಂಗಿ, ಮೊ. ಗಳ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹೆಣಗೆಯ ಪಟ್ಟಿ (ಸಾ. ಜರತಾರಿಯದು); ಕಲಾಬತು: ನಾರು, ಹತ್ತಿ, ಉಣ್ಣೆ, ರೇಷ್ಮೆ, ಲೋಹ–ಇವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ದಾರದಿಂದ ಚಿತ್ರರಚನೆಯಾಗಿ ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ ಸೂಕ್ಷ್ಮರಚನೆಯ ಅಲಂಕಾರದ ಪಟ್ಟಿ" (Lace. ೫೦೬೭) : ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಡುವ ಮುನ್ನ ನನ್ನ ಮಗಳೊಬ್ಬಳು ಲೇಸಿಗೂ . . . ಮಗನೊಬ್ಬನು ಪೆನ್ಸಿಲಿಗೂ ಪುಸ್ತಕಕ್ಕೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ (ಪಾಂಗೇ. ೦೬೯) ; ನಾನು ರೈತಹೆಂಗಸರಿಂದ ಲೇಸು ಕೊಂಡ್ಕೋತೀನಿ (ಪಾಯಾ. ೪೪೭). [←ಇಂ. Lace]

ಲೇಸುಗಾತಿ (ನಾ). ಸುಖವನ್ನು ಬಯಸುವವಳು: ನಾಲಗೆಯೊಳಗಿಲ್ಲ ನಿನ್ನೆದೆಯೊಳಗೆ ವಿಶಾಲಕ್ಷಿಯಿದ್ದು ನೀನೆನ್ನ ಜಾಳಿಸುತಿದ್ದೆಯ ತಕ್ಕರ ದೇವ ಯಂದಾ ಲೇಸುಗಾತಿಪೊತ್ತಿದಳು (ಕಪಪ. ೬೭-೫೦). [ಲೇಸು$_1$ + —ಗಾತಿ$_1$]

ಲೇಸುಗಾಱಿ (ನಾ). ಸುಖವನ್ನು ಬಯಸುವವನು: ಲಲನೆಯರಯ್ಯಂದಿರೆಲ್ಲರನೇಕಸಿ ಕಳುಹಿಂದಾ ಲೇಸುಗಾಱಿ (ಕಪಪ. ೩೨-೬೪) ; ಕಾಳಗವೆಂಟು ಪತ್ತದ ಯುದ್ಧ ಬೇಡ ಕೇಳ್ಕೇಲಾದ ಮೃದುಲಯುದ್ಧವನು ತೋಳ ಬಲ್ಕೆಯೊಳ್ ನೀವಿಬ್ಬರು ಪೂಳ್ಪುದೆಂದಾ ಲೇಸುಗಾಱಿಗಳಾತಿದರು (ಕಪಪ. ೫೦-೦೬). [ಲೇಸು$_1$ + — ಕಾಱಿ]

ಲೇಸುಗೆಯ್ (ಕ್ರ). ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡು; ಹಿತವಾದುದನ್ನು ಆಚರಿಸು: ಕಡು ಗೆಂಟಜ್ಜಿಳಿ ಪೊಸಪಟ್ಟು ಮೆಲ್ಲನೆ ನೀಡಿ ಲೇಸುಗೆಯ್ದು ಯೆಂದೆನ್ನಂ ಕರತಲದೊಳ್ ತಳೆದು (ಶಾಕಂಣಾ. ೬೨೮) ; ಆ ಸುರೋತ್ತಮಂ ಪಾತಸದಿಂದೆ ಭಕ್ತಿವೆರಸಾಗಳೆ ಪೂಜಿಸಿ ಲೇಸುಗೆಯ್ದನಿನ್ನಂತುಟೆ ತನ್ನುನೀಂದ್ರ ಕೃತಮಂ ವಜಿಸೆಂದು ಕೃತಘ್ನನಾಗದೇ (ತುಳುಪಾ. ೯-೩೦).

[ಲೇಸು$_1$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಲೇಸುದಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಸುಖವ ಬಯಸಿಕೆಯಾಗು: ಲೇಸುದಟ್ಟಿದ ಮನ ಹೊಸಮೋಹ ಮತ್ತವರಾ ಸೆಜ್ಜೆವನೆಯೊಳು ಮಾಳ್ಪ ಲೇಸನವರೆ ಬಲ್ಲರ್ (ಕಪಪ. ೪೨-೦೩). [ಲೇಸು$_1$ + ತುಟ್ಟು$_{11}$]

ಲೇಹ (ನಾ). ೧. ನೆಕ್ಕುವುದು: 'ಲೇಹಂಗೈ' ಪರಾ. ೨. [ವೈದ್ಯಶಾ] ಕೆಲವು ಔಷಧೀಯಗುಣವುಳ್ಳ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ನೀರಾಗಿ ಆಗದಂತೆ ಪಾಕಮಾಡಿದ, ನೆಕ್ಕಿ ತಿನ್ನ ಬಹುದಾದ ಔಷಧಮಿಶ್ರ: ಜೂರ್ಣ, ಘೃತ, ತೈಲ, ಆಸವ, ಲೇಹ ಇವುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಚಂದನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೆ . . . ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು (ಸಚಿ. XII. ಶ್ಲಾ.೩೭) ; ಎಲೆ, ಬೇರು ಮತ್ತು ಹೂಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಕಹಿಯಾದ ಲೇಹ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜಂತುಹುಳುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವುದು (ಕರಿಚಿ. I. ೭೫೯). [ಸಂ.]

ಲೇಹಂಗೈ (ಕ್ರಿ). ನಾಲಗೆಯಿಂದ ನೆಕ್ಕು: ಪುಲ್ಲೆಗಳ್ಕಂಡು . . . ಬಾಲಕನಂಘ್ರಿಪಲ್ಲವದ ರುಧಿರಮಂ ಕುಡಿನಾಲಗೆಗಳಿಂದೆ ಸೊಗಸೆ ಲೇಹಂ [ಶಾಣಾಂ. ಪಂ]ಗೈದುವ(ಕೃಪಾಣಾ. ೨೬-೭೭). [ಲೇಹ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಲೇಹಕ (ನಾ). ಬರಹಗಾರ: ಲೇಖಿಕ: ಲೇಖಿಕ ಎಂಬುದು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಹಳೆಯ ಶಬ್ದ. ಲೇಹಕ ಎಂಬುದು ಅದರ ತದ್ಭವ (ಕವಂ. ೪೩). [< ಸಂ. ಲೇಖಿಕ]

ಲೇಹಿನಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನಾಲಗೆಯ ಆರು ಬಗೆಯ ಚಲನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪ್ರ "ನಾಲಗೆಯಿಂದ ತುಟಿ ಮತ್ತು ಹಲ್ಲುಗೆಳನ್ನು ನೋಂಕಿಸಿ ರುಚಿ ನೋಡುವುದು" (ಶಾಕ್ಯಲಂ. ೨೬೮ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಮಿಗೆ ಭುಜ್ಯಂ . . . ಲೇಹಿನಿಯೆಂದುಂ ನಗೆಮೊಗವಳೆ ಜಿಹ್ವೆಯಾಜುಭೇದ ದಿನೆಸೆಗುಂ (ಜಾಕ್ಯಲಂ. ೩-೪೪). [ಸಂ. ಲೇಹಿನೀ]

ಲೇಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೆಕ್ಕು : ನಿಜನಾಸಾಗ್ರದ ವಿಧುವಿಂದುಮಿಗಿರದುತ್ಸವಿಸಿ ಲೇಹಿಸುವವನಂತೇಕೆ ವೃಥಾ ಯಮಗಾಹುತಿಯಹೆ (ಹರಣಾಂ. ೪-೩೩). [ಲೇಹ + ಇಸು]

ಲೇಹ್ಯ (ಗು). ೧. ನೆಕ್ಕಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೨. ನೆಕ್ಕಿ ತಿನ್ನಬೇಕಾದುದು : ಭೋಜ್ಯ ಭಕ್ಷಂ ಪೇಯ ಲಲಿತ ಲೇಹ್ಯಂ ಚೋಷ್ಯ ಪಿಚ್ಚಿಪಡ್ರಸಗಳಂ ವಿಳಸವನುಗುಣದ ರುಚಿಯಂ ಮೇಲೆಯುಜ್ಜಿವವರ ಚರಣಾಂಬುಜಕೆ ಶರಣು (ಅಜಿತ. ೪೯-೨೮) ; ಲೇಹ್ಯವೆಂದರೆ ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಚಪ್ಪರಿಸಿ ನುಂಗುವುದು (ಹರಿವಂ. ೪-೨ ಕರ್ಣಪರ್ವ). ಸಿ. = ಲೇಹ ೨: ಬಿಲ್ವಾದಿಲೇಹ್ಯ . . . ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಮಸ್ತ ಪೈತ್ಯಮ್ಮಾಧಿ ಅಂತರ್ಗತಜ್ವರ ಕ್ಷಯರೋಗ ಪಾಂಡುಕಾಮಾದಿ ಮುಂತಾದುವೆಲ್ಲವು ಪರಿಹರಮಕ್ಕುಂ (ಶಿಕ್ಷ. ೦೩೮). [ಸಂ.]

ಲೇಹ್ಯದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ಲೇಹ್ಯ ಮಾಡಲು ಬಳಸುವ ಸಾಮಗ್ರಿ : ಲೇಹ್ಯದ್ರವ್ಯಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲದಿದ್ದರೆ ಭೂರ್ಣಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ತೂಕ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು . . . ಮಿಶ್ರ ಮಾಡಿ ಇಳಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷ. XIII. ಕ್ರಿಯಾವಿ). [ಸಂ.]

ಲೇಹ್ಯಪಾಕ (ನಾ). ಲೇಹ್ಯದ ಹದ ; — ಪ್ರಕೃತಿ : ಲಾಮಂಜಿ . . . ಕರಿಜೀರಿಗೆ — ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗದ್ಯಾಣ ೪ ತೂಕವಂ ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಲೇಹ್ಯಪಾಕವಾಗಿ ಅಟ್ಟು . . . ಭಕ್ಷಿಸಿದರೆ . . . ಪೈತ್ಯರೋಗ ಸಪ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಶಿಕ್ಷ. ೦೩೮). [ಸಂ.]

ಲೈಂಗ (ಗು). ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ. — ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : `ಲೈಂಗಪುರಾಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಲೈಂಗಪುರಾಣ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣ . . . ಲೈಂಗ[ಶಾಕಲ. ಗ್ರ]ಪುರಾಣ . . . ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣವೆಂಬವೇ . . . ಹದಿನೆಂಟು ಮೂಲಪುರಾಣಂಗಳ್ (ಜಿಪೇ. ೬). [ಸಂ.]

ಲೈಂಗಿ (ನಾ). ಲಿಂಗದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವನು ; ಲಿಂಗವಂತ : ಲಿಂಗವೆಂದು ಅರ್ಚಿಸಿ ಸಂಗವಮಱಿಯದ ಲೈಂಗಿಗಳಲ್ಲಿಯದೋ ಶಿವಲಿಂಗವೂಡೆ (ಶಿಮೋಶಾ. ೩೨-೨೦೬) ; ಈತನುಚ್ಛಿಷ್ಟವನೆ ಕೊಂದೀ ಭೂತನಾಥಂ ವಿಧಿನಿಷೇಧಾತೀತನಾದಂ ಲಿಂಗವೀತನ ಲೈಂಗಿ[ಶಾಕಾಂ. ಲಿಂಗಿ] ತಾನಾಗಿ(ಜಿಪೇ. ೦೪-೧೪). [ಲೈಂಗ + ಇ]

ಲೈಂಗಿಕ (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀ, ಪುರುಷ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು : ಈಟಗಳಲ್ಲಿ ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿ ಲೈಂಗಿಕ (ಲಿಪಿಶಿ. ೧೪). [ಸಂ.]

ಲೈಸನ್ಸು (ನಾ). ಅನುಮತಿ ; ರಹದಾರಿ : ಮೂರು ತಿಂಗಳ ಲೈಸನ್ಸು ಪಡೆದುಕೊಂಡು (ಶಾಪಾಂ. ೪). [←ಇಂ. Licence]

ಲೊಂಚು (ನಾ). ಕೀಳುವಿಕೆ (?) : ಮುಂಗ್ಗಿಡು ಲೊಂಚುಗೊಳ್ಳೆ ಚುಂಚು ತಾವರಿಸಿದ ಕಂಕೆ ಭೋಂಕೆನೆ ನೆಲ್ಲುಗಿದ್ದುಟ್ಟುವಣಕ್ಕೆ (ಪಾ. XVI. ೪೫೬-೨೦ ; ೧೦೫೪). [< ಲೋಚು ?]

ಲೊಕಶಿದಿ . ಲೊಕಶಿರಿ (ನಾ). ಅನೆಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಅಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು (?) : ಅನೆಗೆ ಹಳದೀಬಣತಿನ ಬಿಬ್ರೀ ಜೂಲು ರೇಶ್ಮೆದಾಲರು ಸಹ ೧ ಬದಸ್ತೂರು ಲೊಕಶಿದಿ ೧ ಕತ್ತಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಪಟ್ಟಬದಸ್ತೂರು ೧ ಸಹಾ (ಅ. XIV. ಪಟಿಪ. ೨೯೨-೪೫ ೦೪೨; ೧೮೪೭). **ಲೊಕಶಿರಿ** : ಅನೆಗೆ ಸಾದಾಬಣತಿನ ಜೂಲು ೧ ಲೊಕಶಿರಿ ೧ (ಅ. XIV. ಪಟಿಪ. ೨೯೨-೪೫ ೦೪೨; ೧೮೪೭). [?]

ಲೊಕಶಿರಿ `-ಲೊಕಶಿದಿ' ನೋ.

ಲೊಕ್ಕ೧, ನೆಕ್ಕ, ಲಕಲಿ, ಲಕ್ಕಲಿ, ಲಕ್ಕಿ೧, ಲಕ್ಕಿಲಿ, ಲಕ್ಕೆ೧ (ನಾ). (ಕಟುವಾದ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ, ಪೊದೆಯಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ ; ಸಿಂಧುವಾರ:"ನಿರ್ಗುಂಡಿ, ಸಿಂಧುವಾರ—ಈ ೫ ಲೊಕ್ಕೆ" (ಕರಾಹು. ೩೩-೮೩) ; ಉರಗನಿವಾಸಂ ಲೊಕ್ಕಿಯ ಪೊರೆಯೊಳ್ ಸವಣಿಸಿ ದೊಡದಱ ತೆಂಕಣ ದಿಸೆಯೊಳ್ ಪುರುಷದ್ವಿತಯದೊಳಕ್ಕುಂ ಕರತ್ರಯನಿಂ ಶರದಿಗುಬು ಘಸ್ಮಾದುಜಸಂ (ಶೋಗಾಚಿ. ೩-೦೩) ; ಪೋಬುರ್ಚ್ಚದ ಲೊಕ್ಕಿಯ ಮರದಲ್ಲೆಲಸಿ ಲೊಕ್ಕಿಯಬ್ಬೆಯೆಂಬರಡನೆಯ ಪೆಸರಂ ತಾಳ್ದಿ (ಅ. VIII. ಪಟಿ. ೩೫-೦೩; ೧೮೭೭); ಮಿಗೆ ಸೊಕ್ಕುಗಂಜಸನೇಳಿವ ಉಸುರನು ನಗೆಮೊಗದೊಳು ತೀವಿ ಸೊಗಸಲೂದಿ ಮಗುಳೇಱಿಸಿದರು ಲೊಕ್ಕಿಯ ನಿಮ್ಮ ಜಾತಿಯ ಬಗೆಗೆ ತಪುದು ಪ್ರಿಯ ಕೊರ್ತರ (ಸಿಂಲಿಪ್ರ. ೩-೩೦). "ಕರಿಲೊಕ್ಕಿ' ಪರಾ. ನೆಕ್ಕಿ: "ಲಕ್ಕಿಲಿಗಿಡ, ನೆಕ್ಕಿ . . . ವಾಮಿ, ಭೂತವೇಷಿ" (ಶಿಕ್ಷ. ೦೦೫) ; ಮರೆ ನೆಕ್ಕಿ ನಿಡಿಲು ಹಾಡಿ ಹಕ್ಕಲು (ಕೆಂಪೂ. ೦೧೩೩, ೩೦೯-೬೫ ೧೩೩೦); ತಾ ಕೊಂಡು ಬಾಳು ನೀರು ತೋಟ ಮನೆ ಮಕ್ಕಿ ಮ[ರ] ನೆಕ್ಕಿ ನಿಡಿಲು . . . ನೀರನೆಜದು ಬಿಟ್ಟನು (ಕೆಂಪೂ. IX-ii. ೪೩೬-೩೦ ; ೧೩೬೦). **ಲಕಲಿ** : ಕಾಶಿತಂಬಿ ಲಕಲಿ . . . ಸೂರ್ಯಕಾಂತಿಪುಷ್ಪಗಳು (ಶಿದೃತ್ತಿ. ೦೮-೮೨). **ಲಕ್ಕಲಿ** : (ಜಿಪೇ. II. ೬). **ಲಕ್ಕಿ೧** : "ನಿರ್ಗುಂಡಿಯನೆ ಸಿಂಧುವಾರ ವಿನಲಿಂದ್ರಾಣಿಯೆನೆ ಲಕ್ಕಿ [ಶಾಕಾಂ. ಲೊಕ್ಕಿ]ಯಕ್ಕುಂ" (ಶುಂಗಣ. ೪೪-೦೫) ; ಹುಲಿಗಿಲ ಬೇರ್ತವಸದ ತಿಗುಡು ಲಕ್ಕಿ ಕಡಸಿಗೆಯ ಬೇರ್ ಮರುಂಗುಳಿಯೊಳಗ್ಗಳಿಸಿರೆ (ಶಿಕ್ಕಾಶಾ. ೯-೨೨) : ಲಕ್ಕಿ:—ಈ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ ಹರಳ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೆ ಮಹೋದರ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಜಿಕ್ಕಿ. ೬); ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸೀಗೆ, ಲಕ್ಕಿ, ಕೆಜಿಗೆ . . . ಕರ್ಜಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಪೊದೆಗಳು ಬೆಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದುವು (ಪುಕಾ. ೨೩೨). ' ಕರ್ಲಕ್ಕಿ' ಪರಾ. **ಲಕ್ಕಲಿ** : "ಶೇಫಾಲಿಕಾ . . . ಕರೀಪಮ್ಮಗಳುಳ್ಳ ಲಕ್ಕಲಿ, ಕರೀಲಕ್ಕಿಲಿ" (ಸಿಣ್ಣಂ. ೦೬. ೦೨೮). **ಲಕ್ಕೆ೧** : (ಪಂಪಾ. ೦೮೩).

[ವೇ.ಕ ತಮಿ. ಮಲ.ನೊಚ್ಚಿ ; ತುಳು. ನೆಕ್ಕಿ, ಲಕ್ಕಿ ; ತೆಲು. ಲೊಕ್ಕಿ, ನೊಚ್ಚಲಿ]

ಲೊಕ್ಕಿ೨ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ಪ್ರ ಈಗಿನ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಲಕ್ಕುಂಡಿ ; ಲೊಕ್ಕಿ ಪೊಗದ್ಯಾಣವರ್ಪತ್ತು ಅಂಕದೊಳ್ಳು (ಶಿಶಾ. XV. ೦-೨೦ ; ೧೦೬೨). 'ಲೊಕ್ಕಿಗುಂಡಿ' ಪರಾ.

ಲೊಕ್ಕಿಯ ಗದ್ಯಾಣ = ಲೊಕ್ಕಿಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಟಂಕಿಸಿದ ಗದ್ಯಾಣ : ಬಡ್ಡಿಯಿಂದಕ್ಷಯಮಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಲೊಕ್ಕಿಯ ಗದ್ಯಾಣಂ (ಅ. VII. ಪಟಿಪ. ೮೨-೫೮ ; ೧೧೩). ಲೊಕ್ಕಿಯಚ್ಚು = ಲೊಕ್ಕಿಗುಂಡಿಯ ಗದ್ಯಾಣವನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಚ್ಚು : ದೇವಗ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಹೊಸ ಲೊಕ್ಕಿಯಚ್ಚಿನ ಗದ್ಯಾಣ ಹತ್ತು (ಶಿಶಾ. XV. ೨೨-೬೪ ; ೧೧೬೨). ಲೊಕ್ಕಿಯ ಪೊನ್, ಲೊಕ್ಕಿಯ ಹೊನ್ = ಲೊಕ್ಕಿಯ ಗದ್ಯಾಣ : ಶ್ರೀಸ್ವಾಮಿದೇವರ್ ನವಿಲಚ್ಚಿನ ಪೊನ್ನಂ ಲೊಕ್ಕಿಯ ಪೊನ್ನಾನೆಯುಂ(ಂ)ಮಾ ಪೊನ್ನ ತೂಕಮುಮಾಗಿ ಪೊಯ್ದು ಸಲಿಸುವರು (ಶಿಶಾ. IX-i. ೦೬೯-೨೭; ೧೦೭೭) ; ಸೋಮೇಶ್ವರ ಭಟ್ಟರ್ಗ್ಗೆ ಪಾದಪೂಜೆಯಯ್ತಂದ್ರುಗದ್ಯಾಣ ಲೊಕ್ಕಿಯ ಪೊನ್ನ ಕೊಟ್ಟು . . . ಸರ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಗಟ್ಟಿ (ಶಿಶಾ. XX. ೦೦೦-೪೨ ; ೧೧೨೨) ; ಲಕ್ಕಕ್ಕಿಪ್ಪತ್ತೈರಡಂ ಲೊಕ್ಕಿಯ ಹೊನ್ನಿಂಗೆ ಸಾವಿರಕ್ಕಂ ಬೆಲೆ (ಕೃಪಾಂ. ೧೦೬೦೦೬).

[ಪ್ರ ಇದು 'ಲೊಕ್ಕಿಗುಂಡಿ' ಎಮ್ಮುವುದರ ಪಂಕ್ತಿಪ್ರರೂಪ]

ಲೊಕ್ಕಿಗ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಲೊ[ಣಣಂ.ಲೊ]ಕ್ಕಿಗನು ಹುದಿಕೀಲು ಹಾಲ್ವಕ್ಕಿ ಕೋಗಿಲೆ ಕೋಟುಮೇವನ ಕುಕ್ಕುಮಾಯಿಯ ಕೆಂಡವಕ್ಕಿಗಳವಜಿಸೊಲೊಪ್ಪಿದುದು (ಪಾಳ್ಕಾ· ೩-೫೨). [?]

ಲೊಕ್ಕಿಗದ್ಯಾಣ (ನಾ)· ಲೊಕ್ಕಿಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಟಂಕಿಸಿದ ಗದ್ಯಾಣ : ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಪಣವ್ಯದ್ಧಿಯ ಲೆಕ್ಕದೆ ಕೊಟ್ಟು ಲೊಕ್ಕಿಗದ್ಯಾಣಂ ನೂರಿಪ್ಪತ್ತು (ಎಇ· XII. ೪೯-೬೩; 1112). [ಲೊಕ್ಕಿ$_{೨}$+ಗದ್ಯಾಣ]

ಲೊಕ್ಕಿಗುಂಡಿ (ನಾ). = ಲೊಕ್ಕಿ$_{೨}$: ಎಸೆದುವಸದಳಂ ಲೊಕ್ಕಿಗುಂಡ್ಗೇ ಪುರೋರ್ಬ್ಬೀಪತಿ ಚಂಚದ್ಭುತ್ಸಕೋಟಿಸ್ಫುರಿತಮುಕುಟಸಂಘಾಸಪ್ಪನಾಧಿವಾಸಂ (ಕೌಪಾ. XI-i. ೩೨-೪೪ ; 1008). [ಲೊಕ್ಕಿ$_{೨}$+ಗುಂಡಿ$_{೩}$]

ಲೊಕ್ಕಿಯಬೆ ' ಲೊಕ್ಕಿಯಬ್ಬೆ ' ನೋ·

ಲೊಕ್ಕಿಯಬ್ಬೆ, ಲೊಕ್ಕಿಯಬೆ (ನಾ)· [ಜೈನ] ಪದ್ಮಾವತಿ ಎಂಬ ಯಕ್ಷಿಯ ಹೆಸರು : ಪದ್ಮಾವತೀದೇವಿ . . . ಲೊಕ್ಕಿಯ ಮುರದಲ್ಲಿಲಸಲೊಕ್ಕಿಯಬ್ಬೆಯೆಂಬೆರಡನೆಯ ಜಿನರಂ ತಾಳ್ದಿ (ಎಳ· VIII. ಪಗಕ· ೩೫-೦೨; 1077) ; ಪದ್ಮಾವತಿಯು ಲೊಕ್ಕಿ ಎಂಬ ಮುರದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವಳಿಗೆ ಲೊಕ್ಕಿಯಬ್ಬೆ ಎಂಬ ಪರ್ಯಾಯನಾಮವೂ ಇತ್ತು (ಕಜಾಶ. ೦೦೦). **ಲೊಕ್ಕಿಯಬೆ** : ಲೊಕ್ಕಿಯಬೆಯುಂ ಜಿನಗೇಹಮುಂ ಮಾಡಿದಂ ಧರೆಮೆಲ್ಲಂ ಪೊಗಳ್ವನ್ನೆಗಂ. . . ಅವನಿಪಾಳಕಂ (ಎಳ.VII.೩೪೩· ೦೦೪-೨೦; ೮೫೦ ?).

[ಲೊಕ್ಕಿ$_{೨}$ + ಅಬ್ಬೆ$_{೨}$]

ಲೊಚ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : 'ಲೊಚಗರೆ', 'ಲೊಚಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಲೊಚಲೊಚ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ನಾದುಗಳು· ಬೆಕ್ಕುಗಳ ಹಾಗೆ ತುದಿನಾಲಗೆಯಿಂದ ಲೊಚಲೊಚ ನೀರು ಕುಡಿಯುತ್ತವೆ (ಮುಂಡಿಯು· ೩-೪೦).

ಲೊಚಕ್ (ನಾ)· ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಲೊಚಕು' ಪರಾ.

ಲೊಚಕು (ಕ್ರಿ). = ಲೊಚಗುಟ್ಟು : ಗವರುತಿವೆ ಹುಲಿಯಿಂತೆ· ಲೊಚಕುತಿದೆ ಹಲ್ಲಿ (ಗಿಳಾ. ೦೦೬-೦೩).[< ಲೊಚಕ್]

ಲೊಚಗರೆ (ಕ್ರಿ)· 'ಲೊಚ್' ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ನಮ್ಮ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿದ. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಲೊಚಗರೆದರು (ಕಂಗಾಳ್ಳ· ೦೦೩).

[ಲೊಚ + ಕರ್$_{೨}$]

ಲೊಚಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಬಾಯಿಂದ 'ಲೊಚ್' ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಕೊಕ್ಕರೆಯಂತೆ ತಲೆಯಾಡಿಸಿ ಅವಳೇ ಆದ ವಿಶೇಷರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಲೊಚಗುಟ್ಟಿದಳು (ಹೂಸ್ಕ್ಷ. ೭೯) ; ಹಲ್ಲಿ ಲೊಚಗುಟ್ಟಿತು (ಪಪಪಂ· ೦೦೦-೦೬).

[ಲೊಚ + ಕುಟ್$_{೨}$]

ಲೊಚ್ಚು (ನಾ)· ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : 'ಲೊಚ್ಚುಗರೆ' ಪರಾ.

ಲೊಚ್ಚುಗರೆ (ಕ್ರಿ). = ಲೊಚಗುಟ್ಟು : ಬಾಯಿಂದ ಲೊಚ್ಚುಗರೆಯುತ (ಪಗಂಪಿ· ೨೪೯-೦)· [ಲೊಚ್ಚು + ಕರ್$_{೨}$]

ಲೊಟ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : 'ಲೊಟಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಲೊಟಲೊಟ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಲೊಟಲೊಟ ಶಬ್ದ ಮಾಡುವೇಡ (ಕಜಾ).

ಲೊಟಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಲೊಟಕ್ ಎಂದು ಆ ಮರವ ಕೊಂಬೆ ಮುರಿಯಿತು (ಕ.ಗ).

ಲೊಟಕಲು (ನಾ). 'ಲೊಟಲೊಟ' ಎಂದು ಮಾತನಾಡುವಿಕೆ : ಪಟಗುಟ್ಟುವಿಕೆ : ಆ ಮುದುಕಿಯ ಲೊಟಕಲು ಕೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಕಜಾ).

[ಲೊಟಕು + — ಅಲು (< —ಅಲ್$_{೨}$)]

ಲೊಟಕು, ಲೊಟಗು (ಕ್ರಿ)· ಪಟಗುಟ್ಟು : ಗೊಣಗು : ಸೋರುವ ಮನೆಯೂ ಲೊಟಕುವ ಗಂಡನೂ ಸರಿ (ಗಾಡಿ). **ಲೊಟಗು** : ನಮ್ಮ ತಂದೆಯ ಮೇಲೆ ನಮ್ಮಮ್ಮ ಲೊಟಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಜಾಪ. ೫೬೪).

[< ಲೊಟ]

ಲೊಟಕೆ (ನಾ)· ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಬ್ದ : ಉಪ್ಪಿನಕಾಯನ್ನು ಲೊಟಕೆ ಹಾಕುತ್ತ ತಿಂದಳು (ಕಜಾ).

ಲೊಟಗು 'ಲೊಟಕು' ನೋ·

ಲೊಟಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ)· = ಲೊಟಕು : ಹಳಬರೇ ಹೀಗೆ ಏನಾದರೂ ಲೊಟಗುಟ್ಟುತ್ತಲೇ ಇರೋದು (ಪಜ್ಯಪ. ೦೬೯). [ಲೊಟ + ಕುಟ್$_{೨}$]

ಲೊಟಗೆ (ನಾ)· ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಬ್ದ : "ಸಪೆದರೆ ಈ ಪಾಪವನ್ನು ಸವಿಯುವೇಕು" ಎಂದು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಲೊಟಗೆ ಹಾಕಿದ (ಪಜಾಪ್ರ· ೦೪).

ಲೊಟನ್ಪಾರಿವಾಳ , ನೊಟನಪಾರಿಪಾಳ (ನಾ). (ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಹೊರಳಾಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾರಿವಾಳ : "ಪಾರಾವತೇಷು ವಿಲುಠನ್ = ಲೊಟನ್ಪಾರಿವಾಳ" (ಪಾಪುಚಾ· ೩೩ ೧೫೪). **ನೊಟನ ಪಾರಿವಾಳ** : ನೊಟನ ನೊಟನಪಾರಿವಾಳ· ಜುಟ್ಟಿನು ಧರಿಸಿಹವು (ಪಾಅಕ್ಷ· II. ೩೭೦). 'ಲೋಟ್ಟಾ' ಪರಾ.

[ಲೊಟನ್$_{೪}$ ($_{೪}$ ← ಸಂ. ಲುಠನ) + ಪಾರಿವಾಳ$_{೨}$]

ಲೊಟಪಟ (ನಾ). ಖುಲಿಮಾಮುದು, ನಿರರ್ಥಕವಾದುದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : (ಕ).

ಲೊಟಪಾಟ (ನಾ)· = ಲೊಟಪಟ : ಲೊಟಪಾಟ ಸಂಸಾರದೊಳಗೆ ಸಿಲುಕಿ ನಾ ಏನು ನಿನ್ನ ಧ್ಯಾನವ ಮಾಜಿತೆನಯ್ಯ (ಪ್ರಕಂವ. ೫-೦೨ ಪ್ರಭಾ).

ಲೊಟಲೊಟನೆ (ಅ)· 'ಲೊಟಲೊಟ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಆ ಮರದ ಕೊಂಬೆ ಲೊಟಲೊಟನೆ ಮುರಿದು ಬಿತ್ತು (ಕಜಾ)· [< ಲೊಟ + — ಅನ್ಸೆ]

ಲೊಟವಿಟ (ನಾ)· = ಲೊಟಪಟ : ಲೊಟವಿಟ ಸಂಸಾರ ಹೇಯವೆನ್ನಿ (ಪೋಚಂ. ೪೯-೬).

ಲೊಟ್ಟಾಲೊಟ್ಟಿ (ನಾ)· ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬಿಟ್ಟ ಸೂಟಿಯುಲರಿ ನೃಪಾಲರ ಮುಟ್ಟಿ ಪೂಡದಲಿಸುತ್ತ ಮೋಹಿಪ ಭಟ್ಟನೊಡಹಾವ್ದುಪಿತ ಬಲದೊಳಗಾನವಿಪರಿದು ಒಟ್ಟುಗುಟ್ಟುತ ಪಣನ ಲೊಟ್ಟಾಲೊಟ್ಟಿ [ಪಾಣಂ. ನೊಟ್ಟಲೊಳೊಟ್ಟಿ, ಪಟ್ಟುಪಟ್ಟಿ] ಮಸಗಲು ಕಳನ ಚೌಕದಲಟ್ಟಿಯಾಯಿಸ ಬಲ್ಲಡದ ರಾವುತನು (ಕಾಪ್ರಾಣ. ೩-೨೦೯) ; ಪೆಟ್ಟಿ ಸೀಳಿದು ಪಾಯ್ಕಿ ದಾಚಿಯ ಕೊಟ್ಟು ಮೋಚಿಯನೊಲೆದು ಹರಿದರೆಯಟ್ಟಿ ಹಿಡಿದಪ್ಪಳಿಸಿ ಜೋದರನಂಜ್ಸಯಿದರೆಮು ಇಟ್ಟು ಕೆಡಹಲು ಪೆಣನ ಲೊಟ್ಟಾಲೊಟ್ಟಿ [ಪಾಣಂ. ಅಟ್ಟಿಗಳೊಟ್ಟಿ, ಮೊಟ್ಟಲೊಳೊಟ್ಟಿ] ಮಸಗಿತು ತುರಗನರರಥ ವಿಟ್ಟಣಿನೆ ಸಪಜಿಪವು ದಂತಿವ್ರಾತವುಳುಮುದೊಳು (ಕಾಪ್ರಾ.೦೯· ೪-೭೬).

[?]

ಲೊಟ್ಟಿ (ನಾ)· ೧. ಹೆಂಡ ; ಮದ್ಯ : 'ಲೊಟ್ಟಿಗ ', 'ಲೊಟ್ಟಿಗುಡಿಹಿಂ' ಪರಾ. ೨. ಮರದಿಂದ ಹೆಂಡವನ್ನು ಇಳಿಸಲು ಬಳಸುವ ಮಣ್ಣಿನ ಸಣ್ಣ ಮಡಕೆ. [ದೇ·ತ ತಮಿ. ತೆಲು. ಲೊಟ್ಟಿ]

ಲೊಟ್ಟಿಗ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನ ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ಮದ್ಯಪಾನಮಾಡುವವನು : (ಎಕಟ್ಟ· XVII. ೯). [ಲೊಟ್ಟಿ + — ಗ್$_{೨}$]

ಲೊಟ್ಟಿಗುಡಿಹಿಂ (ನಾ)· = ಲೊಟ್ಟಿಗ (?) : ಒಟ್ಟಿದ್ದ ಮಣ್ಣಿಗೂ ನೆಟ್ಟಿದ್ದ ಕಲ್ಲಿಗೂ ಕಟ್ಟಿದ್ದ ಲಿಂಗಪಡಿಯಾಗಿ ಬೀಳುವ ಲೊಟ್ಟಿಗುಡಿಹಿಗಳನೇನೆಂಬೆನಯ್ಯಾ ಕಲಿದೇವರ ದೇವಾ (ಪುಬಪಾ· ೩೨-೩೯).

[ಲೊಟ್ಟಿ + ಕುಡಿಹಿಂ]

ಲೊಟ್ಟಿಮೂಳ (ನಾ)· = ಲೊಟ್ಟಿಗ (?) : ಒಟ್ಟಿದ ಲಿಂಗವ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟಿದ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಹೊಟ್ಟಿಪಿಯಾಗಿ ಬೀಳುವ ಲೊಟ್ಟಿಮೂಳನ ಕಂಡಡೆ ಮೆಟ್ಟಿದ್ದ ಎಡವಾದರಕ್ಷೆಯ ತಗೊಂಡು ಲಟಲಟನೆ ಹೊಡಿ (ಪಜಾ. I. ೩೫೮). [ಲೊಟ್ಟಿ + ಮೂಳ್$_{೨}$ (< ಮೂಟ)]

ಲೊಟ್ಟೆ₁ (ನಾ)· ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಬ್ದ : ಲೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿಗನಾದರೂ ಕೊಟ್ಟ ವಿನಹಾ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ (ಗಾಡಿ)

ಲೊಟ್ಟೆಹಾಕು = ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಶಬ್ದ ಮಾಡು : ಅವರು ಲೊಟ್ಟೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಿದರು (ಕೃಷಿ). **ಲೊಟ್ಟೆಸೊಡೆ** = ಲೊಟ್ಟೆಹಾಕು : ಗಾಡಿ ಹೊಡೆಯುವವ ಲೊಟ್ಟೆಸೊಡೆಮುವಂತೆ ಅಯ್ತು (ಭುಜಬಲಿಶಂ· ೧೦) ; ದುಪ್ಪಾರಿ ಬಡ್ಡಿಗಾರವ್ನ ಕಡೆ ಕಣ್ಣುಮಿಟುಕಿಸಿ ಲೊಟ್ಟೆ ಹೊಡೆದನು (ಪಗಡೂ· ೦೨೨).

ಲೊಟ್ಟೆ₂ (ನಾ). ೧. ಹುರುಳಿಲ್ಲದುದು ; ವ್ಯರ್ಥವಾದುದು : ಹೀಗೆ ಹುತ್ತುಗಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವುದು ಅಶ್ರೇಯಸ್ಕರ. ಪೂರ್ವಾಚಾರಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧ. ದ್ರಾಹ್ಮಣಮತಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ್ದಲ್ಲ – ಹೀಗೆಯು ಏನೇನೋ ಲೊಟ್ಟೆ· ಲಸ್ಯ ಇದೆಯಲ್ಲ (ಜಂಪು· ೧೩). ೨. ಸುಳ್ಳು ; ಸಟೆ : ಹಾಗೆ ಹೀಗೆ ಎಂದು ಕಂಡಾಪಟ್ಟೆ ಲೊಟ್ಟೆಹೊಡೆದರು (ಗಂಗಾಪ· ೦೬೭).

ಲೊಟ್ಟೆಲೊಸಕು, ಲೊಟ್ಟುಲೊಸಕು = ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಬಳಸುವ ಮಾತು : ಲೊಟ್ಟೆಲೊಸಕು ಅಂತ ಸೂರೆಂಟು ಹೇಳಿದರು (ಗಂಗಾಪ· ೦೦೯); ಬಾಬು ನಿಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕಮ್ಮಣ್ಣಿಯವರಿಗೆ ವಿನಾಗಬೇಕು ? ಲೊಟ್ಟುಲೊಸಕೂ (ಪಾರ್ವತಿ· ೨೫೦).

[ದೇ.ತ ತಮಿ. ಲೊಟ್ಟೈ ; ಮಲ. ಲೊಟ್ಟ ; ತುಳು. ಲೊಟ್ಟೆ]

ಲೊಟ್ಟೆ₃ (ನಾ)· (?): ದೇಗುಲ, ಲೊಟ್ಟೆ, ಕಟ್ಟೋಗರ (ಆಕ್ಕಳು· ೦೨೮) : ಕಟ್ಟಿನ ಕೆಳಗೆ ಲೊಟ್ಟೆಯ ಶ್ರೀಧರಕ್ಕವಿಸ್ಸರು (ಇಂ· ೦೪೧೬, ಪಾರ್ವತಿ· ೨೪೯-೨೮; ?). [?]

ಲೊಡಕ (ನಾ)· ೧. ವ್ಯರ್ಥವಾದುದು : ಲೊಡಕ ಲೊಡಕ ಜಿಹ್ವರ ಕೆಟ್ಟಸಂಸಾರವ ನೋಡಮ್ಮವ್ವ (ಪ್ರಭಂ· ೪-೦೦೦ ಪದ್ಯ). (ಗು). ೨. ವ್ಯರ್ಥವಾದ : ಲೊಡಕಸಂಸಾರವ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಗತಿರಹಿತ ಮಾಡುವ ಲೊಡಲೊಟ್ಟೆಮ್ಮ (ಪ್ರಭಂ· ೪-೦೦೦ ಪದ್ಯ). [?]

ಲೊಡಕಜಿಹ್ವ (ನಾ)· ಹರಟೆ ಹೊಡೆಯುವ ನಾಲಗೆಯವನು : ಲೊಡಕ ಲೊಡಕಜಿಹ್ವರ ಕೆಟ್ಟಸಂಸಾರವ ನೋಡಮ್ಮವ್ವ (ಪ್ರಭಂ· ೪-೦೦೦ ಪದ್ಯ). [ಲೊಡಕ+ಜಿಹ್ವ]

ಲೊಡಲೊಟ್ಟೆ 'ಲೊಳಲೊಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಲೊಡಲೊಡ (ನಾ)· ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಲೊಡಲೊಡ ಎಂದು ಮಾತನಾಡಬೇಡ (ಪಾಠ).

ಲೊಡ್ಡ 'ರೊಡ್ಡ' ನೋ.

ಲೊಡ್ಡು, ಲಡ್ಡಿ, ಲಡ್ಡು₁ (ನಾ)· ೧. ನಿಸ್ಸಾರವಾದುದು : ಪೊಳ್ಳು ; ಜಳ್ಳು : 'ಲೊಡ್ಡುಮರ' ಪರಾ. **ಲಡ್ಡಿ** : ೧. ಹೆಯ ಕಟ್ಟುಗೆಗಳು ನೀರೊಳಗೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಲಡ್ಡಿ ಹಾಯದೆ ಕಟ್ಟನಂತೆ ಆಗಿ ಇರುವುವು (ಕೃಷಿ· ೦೦೨). **ಲಡ್ಡು₂** : ೨. ನಿಸ್ಸಾರವಾದ ಜೊಂಡು ಹುಲ್ಲು : ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಲಡ್ಡು ಮತ್ತು ಪಡಕ ಬೆಳೆದುಕೊಂಡಿತ್ತು (ಕಪ್ಪೂಕು· ೨೨೦). ೩. (ಆಲಂ) ಪೊಳ್ಳುತನ : ದೌರ್ಬಲ್ಯ : ಈ ದುಡ್ಡಿದ್ದವರ ಲಡ್ಡು ಹಿರಿಯೋ ದಿನಾ ಇನ್ನೇನೂ ದೂರಿಲ್ಲಾ (ಪಂಚತಂ· ೦೭೭). (ಗು)· ೪. ಪೊಳ್ಳಾದ ; ಜಳ್ಳಾದ : ಅದೊಂದು ಹಳೆಯ ಲಡ್ಡುಪೆಟ್ಟಿಗೆ (ಪಾಂಡಿತ್ಯ· ೪೨) : ಹೀಗೆ ನಡೆಯುವ ಲಡ್ಡು ಯಂತ್ರ ಯಾವಾಗ ಮುರಿದು ಬಿದ್ದರೂ ಆಶ್ಚರ್ಯವಿಲ್ಲ (ಪಾಪಚಾರಿ· ೨೫೭). ೫. ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವನಾದ : ದುರ್ಬಲನಾದ : ನಮ್ಮ ತಂದೀನೂ ಲಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯ ಅಲ್ಲ (ಸಂತಾಪು· ೨೩೦).

ಲೊಡ್ಡಾಗು, ಲಡ್ಡಾಗು = ಪೊಳ್ಳಾಗು ; ನಿಸ್ಸಾರವಾಗು : ಮರದಲ್ಲಿರುವ ನೀರು ವಿನಾಶಕರವಾದ ವಿಕಾಣಾಜೀವಿಗಳಿಗೂ ಅಣುಜೀವಿಗಳಿಗೂ ಆಹಾರವಾಗಿ ಮರವು ಲೊಡ್ಡಾಗುತ್ತದೆ (ಪರಿಜಾ· ೨೯೦) ; ಕೋಟದ ಸಾರ ದಾಟುವಾಗ ಆನೆಕಿವುರಗಳು ತುಂಬ ಲಡ್ಡಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಬಳುಕಿದವು (ಪಾಂಡ್ಯ· ೦೨೩). **ಲೊಡ್ಡು ಮಾಡು** = ಪೊಳ್ಳುಮಾಡು ; ಟೊಳ್ಳುಮಾಡು : ಅಂಥ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು . . . ಒಳಗಿನಿಂದ ಕುಟ್ಟಿ ತಿಂದು ಲೊಡ್ಡು ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತದೆ (ಪಂಚತಂ· ೨೫೩). **ಲೊಡ್ಡು ಹಿಡಿ** = ಪೊಳ್ಳಾಗು ; ಟೊಳ್ಳಾಗು : ಸಾಮಾನುಗಳು ಮೂಲೆ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಧೂಳು ತುಂಬಿ ಲೊಡ್ಡುಹಿಡಿದು ಬಿದ್ದಿದ್ದರೆ , ಅದಕ್ಕೆ ಏನೂ ಅರ್ಥವಿರಲಿಲ್ಲ (ಪಾಂಡ. II. ೦).

ಲೊಡ್ಡುಗಿಡಮರ (ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಬಲಲೊಡ್ಡಿ, ಬುಡಿಗಾನೆ, ರೊಮ್ಮುಗಿನಮರ (ಕ್ಷುಶಿ· ೬೩-೨೯೦). [? + ಮರ₁]

ಲೊಡ್ಡುಮರ, ಲಡ್ಡುಮರ (ನಾ). ಪೊಳ್ಳಾದ ಮರ; ಜಳ್ಳು ಮರ : ಹಳೇಕಾಲದ ಲೊಡ್ಡುಮರ ಅದು (ಶಾಬಾ. ೦೭೩). **ಲಡ್ಡುಮರ** : ಈ ಸಲ ಬಂದ ಬರುಗಾಳಿಗೆ ಲಡ್ಡುಮರಗಳೆಲ್ಲ ಮುರಿದು ಬಿದ್ದವು (ಕೃಷಿ).

[ಲೊಡ್ಡು + ಮರ₁]

ಲೊಡ್ಡಿ 'ಲೊದಳೆ' ನೋ.

ಲೊದಳೆ, ಲೊದಡಿ (ನಾ)· ೧. ಜೊಲ್ಲು ; ಲಾಲಾರಸ : ಸುರಿವ ಬೆದುರಿನ ಬಾಯಿಲೊದಳೆ[ಪಾಣಾ· ಬಾಯ ಲೋಳೆ]ಯ . . . ಕುದುರೆ ಬೀಜಿತು ಭಯವನಹಿತರಿಗೆ (ಕವಿರಾ· ೩-೩೦-೩೩). ೨. ಜಿಗುಟಾದ ಮುದ್ದೆ : ತಲದೊಳ್ ತಕ್ಕೆಗೊಂಡ ಮಣ್ಣಿದುಳ ಲೊದಳೆಯಂ ಮೆಟ್ಟಿ (ಪಾಂಡಿತ್ಯ· ೯-೦೦೯ ಶ). **ಲೊದಡಿ** : ೨. ರಾಯಣಾಹೇಬರು ವೇದನೆಯಿಂದ ಪರಳಿದರು. ಕಮ್ಮ ಬಂತು. ಬಾಯಿಂದ ನೆತ್ತರ ಲೊದಡಿ ಬಿದ್ದಿತು (ಕ್ರಾಕಾಪ್ರ· ೨೦೦). ೩. ಕಫ ; ಶ್ಲೇಷ್ಮ : ಮುದುಕನು ಕೆಮ್ಮು ಕಾಳಿ ಕೊಂಡು ಬಹು ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಲೊದಡಿಯನ್ನುಗುಳಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಕೇಕಿದನು (ಕಾಬಾಪ್ರ· ೦೦). 'ಲೋಳೆ' ಪರಾ.

ಲೊಲೊಲ್ಲೊಟ್ಟೆ 'ಲೊಳಲೊಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಲೊಳ್ (ನಾ)· ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಲೊಳ್ ಎಂದು ನಾಯಿ ಬಗುಳಿತು (ಪಾಠ).

ಲೊಳ (ನಾ)· ಬರಿದಾಗಿರುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : 'ಲೊಳಲೊಟ್ಟೆ' ಪರಾ.

ಲೊಳಲೊಟ್ಟೆ, ಲೊಡಲೊಟ್ಟೆ, ಲೊಲೊಲ್ಲೊಟ್ಟೆ (ನಾ). ಪ್ರಯೋಜನ ವಿಲ್ಲದುದು ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದು ; ವ್ಯರ್ಥ : ಲೊಳಲೊಟ್ಟೆ ಎಲ್ಲಾ ಲೊಳಲೊಟ್ಟೆ (ಪ್ರಭಂ· ೪-೦೦೦ ಪದ್ಯ). **ಲೊಡಲೊಟ್ಟೆ** : ಲೊಡಕ ಸಂಸಾರವ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಗತಿರಹಿತ ಮಾಡುವ ಲೊಡಲೊಟ್ಟೆಮ್ಮ (ಪ್ರಭಂ· ೪-೦೦೦ ಪದ್ಯ). **ಲೊಲೊಲ್ಲೊಟ್ಟೆ** : ಇವಳಿಗೆ ಸಹಾಯ ಲೊಲೊಲ್ಲೊಟ್ಟೆಯೆಂದು ಬೇರೆ ಕೆಲವರು (ಜಾಗೃಪ್ರ· ೨೯೦) ; ಊರಿಗೆ ಹಬ್ಬವಾದರೆ ನಾಯಿಗೆ ಲೊಲೊಲ್ಲೊಟ್ಟೆ (ಗಾಪ). [ಲೊಳ+ಲೊಟ್ಟೆ₂·/ತಮಿ. ಲೊಟಲೊಟ್ಟೈ]

ಲೋಕ (ನಾ)· ೧. ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಭೂಮಿ, ಆಕಾಶ, ಸಮುದ್ರ ಗಳ ಎಲ್ಲ ಭಾಗಗಳು ಸೇರಿದ ಭಾಗ ; ವಿಶ್ವ ; ಪ್ರಪಂಚ ; ಜಗತ್ತು : "ಭುವನಂ, ವಿಷ್ಟಪಂ, ಲೋಕಃ, ಜಗತ್ ― ಈ ೪ ಜಗದ ಪೆಸರ್" (ಶಬ್ದಮ· ೨೨-೦೩೩) ; ಹುಟ್ಟೆಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಇಳಿಯ ಬಿಟ್ಟೊಡೆ ನಿಮ್ಮ ನೆಗುವರಮಾ (ಜಿಪ· ೬೩) ; ಲೋಕವಿವಪ ಮನೆ, ಲೋಕದುದ್ಧಾರಣೆ ಮನೆವಾರ್ತೆ (ಗೋಕೃಕಾ· ೨-೧೨). ೨. ಭೂಮಿ ; ಮರ್ತ್ಯಲೋಕ : ಲೋಕದೊಳಾಂ ಕಾಣದರಿಲ್ಲೀ ಕುತ್ಸಂ ಪೊರ್ದಿ ನಮೆವ ಮಾನಿಸರಂ ಕೇಳಿ . . . ಕಂಡಱಿಯೆಂ (ಧರ್ಮಾಪ್ರ· ೪-೯೦) ; ನಂಬಲಱಯರೀ ಲೋಕದ ಮನುಜರು (ಜಿಪ· ೦೦೬) ; ಲೋಕದೊಳಗೆಲ್ಲ ಕಂಡುದನು ನುಡಿದು ತಾನೇಕವಾಗಿಹನು (ಪಾಪ್ರ· ೦೬). ೩. (ಸಾಮಾನ್ಯ) ಜನ ; ಪ್ರಜೆ ; ಜನತೆ :" ಜನಃ, ಲೋಕಃ, ಪ್ರಜಾ ― ಈ ೩ ಪ್ರಜೆ "

(ಕಂಪಾರಾ. ೪೭-೧೨೯). ೪. ಮನುಷ್ಯಸಮುದಾಯ : ಮಾನವಕುಲ : ಲೋಕಕ್ಕೆ ದರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದ ಟೀಕನಿಸಿದ ತನ್ನ ನುಡಿ ಮನಂಗೊಳಿಸೆ (ಕಂಪಣಾ. ೯-೧೯) ; ಲೋಕದ ಡೊಂಕ ನೀವೇಕೆ ತಿದ್ದುವಿರಿ (ಪಾರ್ವ. ೦೨೪) ; ತಂದೆಯನು ಜಜಿಸಿ ಮಗ ಹೊಲ್ಲ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬಂಧನವೆ ಹೊಲ್ಲ (ಪಾರ್ವ. ೬೯೮). ೫. ಲೋಕದ ವ್ಯವಹಾರ,– ನಡವಳಿಕೆ : ಲೋಕ ಬಲ್ಲವರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ (ಪಾರ್ವ. ೪೭). ೬. ನೋಡುವುದು ; ನೋಟ. ೭. ಭೂಮಿಯಿಂದ ಸೇರಿದಂತೆ ಮೇಲೆ ಏಳು ಮತ್ತು ಕೆಳಗೆ ಏಳು ಎಂದು ಕಲ್ಪಿಸಿರುವ ಜಗತ್ತು : ಆತನಮಯವ ವೆಲ್ಲಮೇ ಸತ್ಯಾದಿ ಲೋಕಗಳು (ಕಬ್ಮ. ೪-೨೬); ಲೋಕಗಳು ೧೪ ಇವೆ. ಅತಲ, ವಿತಲ, ಸುತಲ, ತಲಾತಲ, ವ್ರಪಾತಲ್ಲ, ರಸಾತಲ, ಪಾತಾಲ ಈ ಏಳು ಕೆಳಗಿನ ಲೋಕಗಳು. ಭೂಲೋಕ. ಭುವರ್ಲೋಕ, ಸುವರ್ಲೋಕ, ಮಹರ್ಲೋಕ, ಜನೋಲೋಕ. ತಪೋಲೋಕ, ಸತ್ಯಲೋಕ—ಈ ಏಳು ಮೇಲಿನ ಲೋಕಗಳು (ಕಬ್ಮ. ೪-೨೫ ಟೀಕು). 'ಚತುರ್ದಶಲೋಕ' ಪರಾ. ರ. [ಗಣಿತ] ಮೂರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಹರನಯನ ವಹ್ನಿ . . . ಲೋಕಪಲಕ್ಷಿತಯಂ . . . ಮೂಜಿಜ ನಾಮಂ (ಶ್ರವಣ. ೯). ೯. ಏಳು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ. ೧೧. ಹದಿನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ.

ಲೋಕರ್ = (ಸಾಮಾನ್ಯ)ಜನ : ಲೋಕರಂತೆ ನೀ ಮೃತ್ಯಿಕೆ ಮೆಲ್ಲು ತಾ ಕೋಪಕೆ ಜನನಿಯು (ಕೃಷ್ಣ. ೦-೧೩-೩) ; ಲೋಕರ್ಗೆ ಸಂದೇಹ ಸಲ್ಲ (ಕೃಶಂಪ. ೪-೩೮). ಲೋಕತಿಲಾಮಣಿ = ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶ್ರೀಕೊಪಣಪುರವರೇಶ್ವರ ಲೋಕ ತಿಲಾಮಣಿ ವಿಯಚ್ಚರಾನ್ವಯತಿಳಕಂ (ಪಾಭಾ. XX; ೭೦-೨೬; ೧೨೦೦). [ಸಂ.]

ಲೋಕಕಂಟಕ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕೇಡು ಮಾಡುವವನು : ಕಾವುಸರ್ ಲೋಕಕಂಟಕರಾಗೆ ರಕ್ಕಪರನಿಸಿ ಪುಜುವೆಯ್ಯೊಳಗೆದು . . . ತಿರಿಗೆ ಪೂಜೆಯಾದರ್ (ಜಾಕಪ್ಪ. ೦೪೯-೨೪). [ಸಂ.]

ಲೋಕಕರ್ತ (ನಾ). ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದವನು : ಲೋಕಕರ್ತಂ ನಾನೆ ಈತಂ ಲೋಕವಾವನವಮೂರ್ತಿ ಕಾರಣ ಲೋಕಶಿಕ್ಷಕ ನಾನೆ ಈತನು ಲೋಕ ರಕ್ಷಕನು (ಜಪಕ್ಷ. ೫೦-೨೦). [ಸಂ. ಲೋಕಕರ್ತೃ]

ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). ಜಗದ ಕ್ಷೇಮ ; ಜಗತ್ತಿನ ಕಲ್ಯಾಣ : ಆತ್ಮ ಕಲ್ಯಾಣದಂತೆಯೆ ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣವೂ ಈತನ ವ್ಯವಹಾರಗಳ ಧ್ಯೇಯವಾಗಿರ ಬೇಕು (ಜಬಾಗ್ರ. ೧೦ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ಲೋಕಗತಿ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ನಡೆ ; ವಿಶ್ವದ ವ್ಯವಹಾರ : ಲೋಕಗತಿ ಪಾಯನಾವಿಲಾಸ ವಿವೇಕಗಳಿಗಿದು ಬಯಲು ಫುಲ್ಲಗುಣ ಸಾಳು ಗರ್ವವ ಬೀಳುಕೊಡು (ಜಬಾಗ್ರ. ೪-೩೪). [ಸಂ.]

ಲೋಕಗಾಳ್ಕೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು ; ಲೋಕಗಾಳ್ಕೆರ್ಸೊಸವುರಂ ಬ್ರಮ್ಮದಂ ಕೊಟ್ಟು (ಪಾ.ಕಾ. ೦೪೩. ೦೦-೬; ಸಂ. ೬೫೮ ೫೬). [?]

ಲೋಕಗುರು (ನಾ). ೧. ಜಗತ್ತಿಗೆ ಗುರುವಿನಂತಿರುವವನು ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಲೋಕಗುರು ಶಂಬಿಚಿಕ್ಕಗದಾಕರನತಿಶಯಚತುರ್ಭುಜಂ (ಕಂಪಣಾ. ೯-೩೦). ೨. ವಿಶ್ವದ ಗುರು ; ಮಹಾತ್ಮ : ಮನ್ಮನೋವಂದಿರಕೆ ಓ ಲೋಕಗುರುಗಳೆಲ್ಲ ಬನ್ನಿ (ಅ೧.ಹಂ. ೯-೨). [ಸಂ.]

ಲೋಕಚಕ್ಷು (ನಾ). ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಣ್ಣಾದವನು ; ನೇಸರು ; ಸೂರ್ಯ. [ಸಂ. ಲೋಕಚಕ್ಷುಸ್]

ಲೋಕಚೂಡಾಮಣಿ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ಸುಖ ಸಾದ್ಯಾತಸಂ ಲೋಕಚೂಡಾಮಣಿಯುಂ . . . ಪರಮಬ್ರಹ್ಮಸದ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂದಂ (ಶಾಪ್ರ. ೦೬-೩೦). [ಸಂ.]

ಲೋಕಜನನಿ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ತಾಯಿ ; ಲೋಕಮಾತೆ ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : "ಇಂದಿರಾ . . . ಲೋಕಜನನೀ. ಕ್ಷೀರಸಾಗರಕನ್ಯಕಾ—ಕ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಕಾಮ್ಯಂಕ. ೦೮). [ಸಂ. ಲೋಕಜನನೀ]

ಲೋಕಜಿತ್ತು (ನಾ). ೧. ಜಗತ್ತನ್ನು ಗೆದ್ದವನು : ವಿಶ್ವವನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು. ೨. ಋಷಿ ; ಸಂನ್ಯಾಸಿ. ೩. ಬುದ್ಧ : "ಬುದ್ಧಂ . . . ಲೋಕಜಿದ್ಧಿ ಸಮಂತಭದ್ರವೆಪರೆ ಬೌದ್ಧಂ" (ಪಾಂಗಣ. ೬-೩೬). [ಸಂ. ಲೋಕಜಿತ್]

ಲೋಕಜ್ಞ (ನಾ). ಭೂಲೋಕದ ರೀತಿನೀತಿಗಳನ್ನು ಅರಿತವನು: ತಮ್ಮ ಮೂಜಿನೆಯ ಭವದ ಜನ್ಮಜನಕಮೋಹಂ ಕಾರಣಮಾಗಿ ನಿಮ್ಮಿಯುಂ ಕಾಣದೆ ಬಂದು ಲೋಕಜ್ಞರುಂ ಸೇವಾವಿಚಕ್ಷಣರುಮುಮ್ಮದಜ್ಞಿಂದಂ . . . ಅವ್ಯಕ್ತರಾಗಿ ನೋಡುತ್ತುಮಿರ್ದರ್ (ಜಾಂತಿ. ೯-೫೫ ೬). [ಸಂ.]

ಲೋಕಟಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಆತನ ವೇಳೆ ಬಡಗೊಣ್ಣದ ಲೋಕ ಟಿಗವರಸಂಗೆ ಪುತ್ರನಿಮಿತ್ತಂ ಕಾರಣಮಾಗಿ ಹಯ್ಯೆಗಣ್ಣದಬ್ಬೆಗೆ ತಲೆಯಂ ಪರುಂ (ಎಕ. VIII. ಸೊರಬ. ೪೭-೭ ;೧೦೬). [?]

ಲೋಕಟೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ರತ್ನಕ್ಷಿತಿಯಮ್ಮ ವರಿಷ್ಠಾ ಪ್ರವರ್ತ್ತಿನಿ ಲೋಕಟೆ ಬನವಸಿ[ಪ]ನ್ನಿಬ್ಬಾರಮುಮನಾಳೆ (ಪೌಷ. XX, ೦೭-೭ ; ೧೦೬). [?]

ಲೋಕತಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಜಗತ್ತಿನ ವ್ಯವಹಾರ : ವಿಶ್ವದ ನಡವಳಿಕೆ : ನಾವು ವಸವಾಸಿಗಳಾದರೂ ಲೋಕತಂತ್ರವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಲ್ಲೆವು(ಜಾಃಂಕ.೩೩-೯). ೨. ಪ್ರಜೆಗಳು ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳ ಮೂಲಕ ನಡೆಸುವ ರಾಜ್ಯಭಾರ : ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ : "ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ, ಜನತಂತ್ರ, ಲೋಕತಂತ್ರ" (Democracy- ಕಪ್ರಿ. ೫೮). [ಸಂ.]

ಲೋಕದೂರ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ದೂರವಾದುದು ; ಜಗತ್ತಿನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡುದು : ರಸಾನುಭವ ಲೋಕಾತಿಶಯ, ಲೋಕೋತ್ತರ ಎಂದರೆ ಲೋಕದೂರವಾಗಲೀ ಲೋಕ ಭಿನ್ನವಾಗಲೀ ಅಲ್ಲ (ಕಾಂದ. ೫೦).

ಲೋಕಧರ್ಮ (ನಾ). ಜನನೆಯ ನಡೆ ; ಲೋಕಾಚಾರ ; ಜನರೂಢಿ : ಲೋಕಧರ್ಮದ ರಕ್ಷಣೆ ರಹಿಸುವುದ್ಯಸದೇ ಪಮಗಿಹುದು ಮಕವಲ್ಲದೊಡೆ ಮಾಣಲಿನುತ್ತ ಮುರಿದೆದ್ದ (ಕಾಂಭಾ. ೫೬-೦೪) ; ಲೋಕದ ನಡವಳಿಕೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಗದ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುವುದು, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ನಡೆದಾಡುವುದು ಇವೆಲ್ಲಾ "ಲೋಕಧರ್ಮ" (೪.೮೦. ೨೦೬ ೮೬.೬). [ಸಂ.]

ಲೋಕಧರ್ಮಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಎರಡು ಬಗೆಯ ನಾಟ್ಯಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಲೋಕಧರ್ಮಿ ನಾಟ್ಯಧರ್ಮಿಯೆಂಬೆರಡುಂ ಧರ್ಮಿಯುಮಾ . . . ನೆಜಿಯೆ ತೋಜಿ (ಜಾಕ್ಷ. ೫-೪೦ ೬). 'ಧರ್ಮಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಲೋಕಧರ್ಮಿನ್]

ಲೋಕನಯನ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆ ಕಣ್ಣಿನಂತಿರುವವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಶ್ರೀಕರದ ತತ್ಪರೋವರಮಾಶೀ [ವೀ] ಕ್ಷಿಸಿ ರತಿ ಲೋಕನಯನದ ತಾಪವಡಸಿ . . . ಸುಯ್ದಾನದೊಡನೆ (ಜಜಪೀ. ೯-೨೬). [ಸಂ.]

ಲೋಕನಾಥ (ನಾ). ೧. ಜಗತ್ತಿನ ಒಡೆಯ ; ವಿಶ್ವದ ಪ್ರಭು : ಸಭೆಯೊಳ್ ದೇವನಿಕಾಯವೊಪ್ಪುತ್ತಿರೆ ಬಂದಂ ಲೋಕನಾಥಂ ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಭವೀರ್ಶ್ವರಂ (ಜಾಂತಿ. ೦-೩೦). ೨. ಬ್ರಹ್ಮ. ೩. ವಿಷ್ಣು : ಲೋಕನಾಥನ ವೆಸಯೋ ವನುಜಾ (ಕೃಂದ. ಭಾ. ೩-೦೮೬ ಅಪಚ್ಛಂ): ೪. ಶಿವ : ಆ ಕುಲಂಗಳ ಮಾತವೇತಕೆ· ಲೋಕನಾಥಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ವ್ಯಾಕುಟದ ಜಾತಿಗಳಲಾ ಅವ್ಯಾದಿಶಂಗಳು (ಜಪಕ್ಷ.೩೩-೨೦). ೫. ಬುದ್ಧ. ೬. ರಾಜ ; ದೊರೆ. [ಸಂ.]

ಲೋಕನಾಥರಸ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀತೈಲ : ಪಾವಟಬೀಜ, ಬೀಳಕರ್ಣಕೆಬೀಜ . . . ಮರ್ದಿಸಿ ಕಹಿಸೋರೆಕಾಯಲ್ಲಿ

ತುಂಬಿ ಬೆಲಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದರೆ ತೈಲ ಬರುವುದು . . . ಈ ತೈಲದ ಹೆಸರು ಲೋಕನಾಥರಸ (ಪಥ್ಯ. ೪೦.೨೬೦ ಟಿ). [ಸಂ.]

ಲೋಕನಾಯಕ (ನಾ). ೧. = ಲೋಕನಾಥ ೧ : ಲೋಕನಾಯಕ ಸಿರಿಪುರಂದರವಿಠಲನೆ ಸಾಕಾರವಾದಂಥ ಪರಮಭಾಗವತರು (ಪ್ರಬಂಧ. ಪ್ರ. ೬–೦೭–೬). ೨. = ಲೋಕನಾಥ ೪ : ನಾಳು ಬಾಗಿಲ ನಡುವೆ ಏಕಾಕಿ ವಿಂತಿಹನು ಕೂಕುಳ್ಳ ಕೈರಾಸಮಂದಿರದಿ ಶಿಮಿದ್ದ ಲೋಕನಾಯಕನ ಲೀಲೆಯಲಿ (ಶಿವತ. ೬–೩೭). [ಸಂ.]

ಲೋಕನಿಷ್ಠ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು; ಲೌಕಿಕವಾದುದು : ಕಲೆ ಸತ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಅದು . . . ಲೋಕನಿಷ್ಠವೇ ಅಥವಾ ಲೋಕಾತೀತವೇ—ಈ ಬಗೆಯ ಹಲವು ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಏಳುತ್ತವೆ (ಕೌಂಪ್ರ. ೧೧). [ಸಂ.]

ಲೋಕನೇತ್ರ (ನಾ). ೧. = ಲೋಕನಯನ: ಲೋಕನೇತ್ರನ ಕುಲೋದ್ಭವ ಕುಮಾರರ್ಕಳಂ . . . ಆಲೋಕಿಸಿದರು (ಕಾವೇಂ. ೯–೦೭); ನಿಜನೇತ್ರಂ ಲೋಕನೇತ್ರಂ . . . ನಿಜರಮಣಿ ಜಗನ್ಮಂಡೀಮಮತೆ ನಿಚ್ಚಂ . . . ನಿಜಮಾದಂ ಸುಪ್ರಮೋದಂ ಕುಡುಗೆಮುಗತ್ತುಳಶ್ರೀಯಮಂ ಶ್ರೀಲಜೇಶಂ (ಶಾಂಪು. ೦–೨). ೨. ಚಂದ್ರ : (ಕ). [ಸಂ.]

ಲೋಕಪತಿ (ನಾ). ಜಿನ ; ತೀರ್ಥಂಕರ : ಲೋಕಪತಿಗಿಚ್ಛಿಸನುಸ್ಮೃತ ಮಾತ್ರಪಾಪವಿಚ್ಛೇದನಮಂ ಜಗತ್ಪ್ರಭುಮಮಂಗಳಮಂ ಹರಿ ಶಾಂತಿನಾಮ್ನಿಯಂ (ಶಾಂಪು. ೦೦–೭೯). [ಸಂ.]

ಲೋಕಪಾಲ (ನಾ). ೧. ಜಗತ್ತನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು; ವಿಶ್ವವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು: 'ಲೋಕಪಾಲತ್ವ' ಪರಾ. ೨. ದಿಕ್ಕನ್ನು ಕಾಯುವವನು; ದಿಕ್ಪಾಲ : ನಾಲ್ವರ್ ಲೋಕಪಾಲರುಂ . . . . ಉಮೆವತ್ತು ಮೂವರ್ ವಲ್ಲಭೆಯರುಂ ತನಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಾಗೆ (ಶಾಂಪು. ೪–೦೦೦ ಟಿ); ಹರಿಯಿಲ್ಲದ ಪವನಾಧ್ವಂ ಹರಿಯಿಲ್ಲದ ದೇಕಪಾಲಪರಿಷದ್ವಲಯಂ ಹರಿಯಿಲ್ಲದ ಕಾಂತಾರಂ ಹರಿ ನೀನಿಲ್ಲದ ಮದೀಯಗೋಕುಲಮುಪಲಂ (ಪಗಂ. ೪–೧೩). ೩. ಅರಸ : ರಾಜಃ " ರಾಜಾ . . . ಲೋಕಪಾಲಃ—ಈ ೧೨ ಅರಸು" (ಪಣಾಪ್ರ. ೭೯–೨೭೭); ಹರುಷಸಂಕಲಿತಮಹುದೀ ಲೋಕಪಾಲರಂ ಪಡೆದುಖಿಳಭೋಗಂಗಳಂ ಚುಂಬಿಸಿ . . . ಸತಪೋರಾಜ್ಯಪಾಲನೆಗೆ ಗಮಿಸುವುದೆ ಸದ್ಧರ್ಮವು (ಪಂಣಾಚಾ. ೩–೦೦–೦೦). [ಸಂ.]

ಲೋಕಪಾಲಕ (ನಾ). = ಲೋಕಪಾಲ ೨ : ಇಂದ್ರ ಅಗ್ನಿ . . . ಚಂದ್ರ ಈ ಪದಿಂಬರು ಲೋಕಪಾಲಕರಿಂದಂ (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೬–೪). [ಸಂ.]

ಲೋಕಪಾಲತ್ವ (ನಾ). ಜಗತ್ತನ್ನು ಪಾಲಿಸುವಿಕೆ ; ವಿಶ್ವದ ಅಧಿಕಾರ : ಅವನಿಗೆ ಅಮರತ್ವ, ಧನಪತಿತ್ವ, ಲೋಕಪಾಲತ್ವ . . . ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು (ಪಚಾ. ೧೦೬). [ಸಂ.]

ಲೋಕಪಾವನ (ನಾ). ಜಗತ್ತನ್ನು ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವಂಥದು: ಲೋಕಪಾವನನೆನಿಸಿ ಹರಿವ ಕಾವೇರಿಯಿಂ (ಶಿಮಪ. ೫೯. ೨–೩). [ಸಂ.]

ಲೋಕಪಿತ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ತಂದೆ; ಪ್ರಜಾಪತಿ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಲೋಕಪಿತ ನೊಲ್ದು ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ರಾಗಮಂ (ಪಗಂ. ೦–೨). [<ಸಂ. ಲೋಕಪಿತೃ]

ಲೋಕಪೂರಣ (ನಾ). [ಜೈನ] "ಕೇವಲಿಗಳ ಆತ್ಮವು ಭೂಮಂಡಲದ ಹಾಯುತ್ರಯದೊಡನೆ ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು" (ಕ್ಷಪ್ರ. ೨೨೦). . ' ಲೋಕಪೂರಣಕ್ರಿಯೆ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಲೋಕಪೂರಣಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). = ಲೋಕಪೂರಣ : ತದನಂತರಕ್ಷಣದೊಳ್ ವ್ಯಾಪ್ತಸಪ್ತಘನರಜ್ಜುಪ್ರಮಾಣಾಶೇಷಜಗತ್ಪ್ರದೇಶಲೋಕಪೂರಣಕ್ರಿಯಾ ಪರಿಣಾಮ್ಯಯಂ ಮಾಡಿ (ಅಂಪ್ರ. ೦೭–೨೧೪) ; ದಂಡಕವಾಟಪ್ರತರ ಲೋಕಪೂರಣಕ್ರಿಯೆಗಳಂ ಪ್ರತಿಸಮಯಂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ (ಪಂಣಾಚಾ. ೦೭–೭೯ ಟಿ). [ಸಂ. ಲೋಕಪೂರಣಕ್ರಿಯಾ]

ಲೋಕಪ್ರತೀತ (ಗು). ಜಗತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ; ವಿಶ್ವವಿಖ್ಯಾತವಾದ : ಲೋಕಪ್ರತೀತ ಸುಭಗವಿವೇಕಾಳಾವಂ ಪ್ರಸನ್ನಮದಳವಿಂತಕ್ಕುಂ (ಶಿಮಾ. ೨–೭೭). [ಸಂ.]

ಲೋಕಪ್ರತೀತಿ (ನಾ). ಜಗತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು : ನಯವಿದುದಿತ ಯುಕ್ತಿ ವ್ಯಕ್ತಿಲೋಕಪ್ರತೀತ್ಯಾಶ್ರಯಸಕಳಕಳಾಲೀಲಾಕರಾಲ್ಪೋಪಜಲ್ಪಂ (ಶಿಮಾ. ೭–೨೦೭). [ಸಂ.]

ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧ (ನಾ). = ಲೋಕಪ್ರತೀತಿ : ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳ ಲೋಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು (ಪಚಾ). [ಸಂ.]

ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ ಕೀರ್ತಿ ; ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಹರಡಿದ ಯಶಸ್ಸು : ಲೋಕರೂಢಿ= ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿ (ಪಮುಕ. ೪. ೨೩೨ ಟೀಗಳು); ಆದರಂತಹುದೆಷ್ಟೊ ಆಗಲೇಬೇಕಲ್ಲ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯ ಜಯದಲಿ ಎಂದ (ಜಾಗಕ. ೩೩–೩೯). ೨. ಜನಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ; ಲೋಕಾಚಾರ : ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೨೨೮). ೩. [ತರ್ಕಶಾ] ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧವಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪ್ರಮಾಣವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ . . . ಲಿಪಿ. ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ಚೇಷ್ಟೆ, ಪ್ರಾತಿಭ ಎಂದು ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧವೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಸಿಂದಾಮ. ೦೩೬). [ಸಂ.]

ಲೋಕಬಾಂಧವ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿಗೆ ಬಂಧುವಾದವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಮಹಾಲಯದ ವಿಷವನಿಕ್ಕಿದರಂ ಸಲಹಿದೆ ಮತ್ತಾ ಲೋಕಬಾಂಧವನ ಪಲ್ಗಳೆದೆ (ಪಪ್ರಣ. ೦೩–೦೨); ಲೋಕಬಾಂಧವನುದಯವಾಗಲುಪ್ಪರಡಿಸೂ ಕರಾ ಕುಮಾರರು ನಿತ್ಯಕೃತ್ಯಂಗಳಂ ರಚಿಸಿ (ಕಾಪಾಪ್ರ. ೭–೦೫). [ಸಂ.]

ಲೋಕಬಿಂದುಪೂರ್ವ (ನಾ). [ಜೈನ] ಆಗಮಗಳ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಪೂರ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳ ವರ್ಣನಾಶಾಸ್ತ್ರ ; ಜಗತ್ತಿನ ತಿಳಿವಳಿಕೆ : ಪೂರ್ವಗಳು ಜೈನ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಭಾಗಗಳಾಗಿವೆ. (೧) ಆತ್ಮಾಪ್ರವಾದಪೂರ್ವ . . . (೧೪) ಲೋಕ ಬಿಂದುಪೂರ್ವ (ಲೋಕದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ) (ಕ್ಷಪ್ರ. ೧೧೮). ' ಚತುರ್ದಶ ಪೂರ್ವ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಲೋಕಬೆಟ್ಟು (ನಾ). .(?) : ಪಾಂಡೆನಾಡ ಬಂಗಮಂಜು[ವ] ಮೊದಲಾದ ಹಿರಿಯರು ಲೋಕಬೆಟ್ಟಿಂಬ ಬಾಳಿಕೆಯನು ಬಾಳಿ ಬಂದಲ್ಲಿ (ಕ್ಯೂಇ. IX– ii. ೪೬–೦೨; '1465). [?]

ಲೋಕಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ತಮ್ಮ ಲೋಕಬ್ಬೆಟ್ಟ × ದಗಟ್ಟ ಕನ್ನಿ ಬಾಚನಯ್ (ಕ್ಯೂಇ. ೦೯೫೫. ೭೨–೫: ೨). [?]

ಲೋಕಭಿನ್ನ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಬೇರೆಯಾದುದು ; ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ಸೇರದುದು : ರಸಾನುಭವ ಲೋಕಾತಿಶಯ, ಲೋಕೋತ್ತರ ಎಂದರೆ ಲೋಕ ದೂರವಾಗಲೀ ಲೋಕಭಿನ್ನವಾಗಲೀ ಅಲ್ಲ (ಕೌಂಪ್ರ. ೫೭). [ಸಂ.]

ಲೋಕಮತ (ನಾ). ಜನರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. —ಮತ : " ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಾಗಿರುವ ಮಂ. ನೈತಿಕವಿಷಯಗಳ ಮೇಲಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ : ಜನಾಭಿಪ್ರಾಯ; ಲೋಕಮತ " (Opinion- ೨೦೧೨). [ಸಂ.]

ಲೋಕಮರ್ಯಾದೆ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ನಡತೆಯ ಇತಿ ಮಿತಿ : ಲೋಕಾಚಾರ : ಲೋಕರೂಢಿ.—ಸಂಪ್ರದಾಯ : ಯಾರೂ ಲೋಕಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಮೀರಬಾರದು (ಪಚಾ). [ಸಂ. ಲೋಕಮರ್ಯಾದಾ]

ಲೋಕಮಾತೆ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ತಾಯಿ ; ಜಗಜ್ಜನನಿ ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : " ಲೋಕಮಾತೆ ಮನ್ಮಥಮಾತೆಯೆನಲು ಸಿರಿಗಕ್ಕು ನಾಮಂ " (ಪಂಗೋಪ್ರ. ೬–೦೬); ಒಲೆಗಳು ದಳ್ಳುರಿಯ ಕಿಚ್ಚಿಂಗೆಟ್ಟುಗಬಲ್ಲುವೆ ದನುಜ ಕಂಗಳ ತೆಱೆದು ನೋಡಲು ಬಹುದೆ ಸೀತೆಯ ಲೋಕಮಾತೆಯನು (ಕೌಂಪ್ರ. ೪೭–೫೦). [ಸಂ. ಲೋಕಮಾತಾ]

ಲೋಕಮಾನ್ಯ (ನಾ). ಜನರಿಂದ ಮಾನ್ಯತೆ ಪಡೆದವನು ; ಜನರಿಗೆ ಪೂಜ್ಯನಾದವನು : ಲೋಕಮಾನ್ಯನು ಕರ್ಣ (ಕರ್ಣಾ. ೮೨-೬೨). [ಸಂ.]

ಲೋಕಮಿತ್ರ (ನಾ). = ಲೋಕಬಾಂಧವ : ನಿಜಪತ್ನಿಯಗಲಿ ಕೋಟಲೆಗೊಂಬವಂ ಮುನ್ನದಾರೆಂದೊಡೇ ಲೋಕಮಿತ್ರಾಸ್ಥಮಯದಲ್ಲಿ . ಬಂದಾ ಶ್ರೀಕಾನೀಕಕ್ಕೆಯಾಲಯವನೀಯದಾತಂ (ಪಾಕ್ಷ. ೯-೨೨-೬೦). [ಸಂ.]

ಲೋಕಮೂಢ (ನಾ). [ಜೈನ] ಲೋಕಮೂಢ, ದೇವತಾಮೂಢ, ಪಾಷಂಡಿಮೂಢವೆಂಬ ಮೂಢತ್ರಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ℘ "ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಥಳಗಳೂ ಸಮಾನವೆಂಬುದನ್ನು ಮರೆತು ಗಂಗಾಸ್ನಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಪಾಪಪರಿಹಾರವಾಗುವುದೆಂಬ, ಮರಳು ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ರಾಶಿ ಮಾಡುವುದು, ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಳುವುದು ಮುಂತಾದ ಮಿಥ್ಯಾನಂಬಿಕೆ" (ಕೃಪುಪೂ. ೩೨೦) : ಲೋಕಮೂಢಮುಂ ದೇವತಾಮೂಢಮುಂ ಪಾಷಂಡಿಮೂಢಮುಂ ಎಂದು ಮೂಢಂ ತ್ರಿವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ಪಾಪು. ೧೪೯). [ಸಂ.]

ಲೋಕಮೂಢತ್ವ (ನಾ). = ಲೋಕಮೂಢ : ಮತ್ತಂ ಲೌಕಿಕ ಪಾರಮರ್ಷಿಕ ಹೇಯೋಪಾದೇಯ ತತ್ತ್ವಪರಿಜ್ಞಾನರಹಿತರನೇಕಮೂರ್ಖ ಲೋಕಪ್ರವಾಹದಿಂ ಬಂದ ಧರ್ಮಾಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನಮಂ ಮಾಡ್ದುದುವುಂ ಲೋಕಮೂಢತ್ವಮೆಂಬುದು (ಪಾಪು. ೧೪೦). [ಸಂ.]

ಲೋಕಯಾತ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಪಂಚದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸಮಾಡುವುದು ; ಜಗತ್ತನ್ನು ಸುತ್ತುವುದು : ಗಾಲಿಯೊಂದೇ ರಥಕೆ ಜೋಡಾಗಿ ಪೂಡುವೊಡೆ ಸಾಲದೇಳೆ ಹಮುಂ ಸಹಸುವೊಡೆ ಸಾರಥಿಗೆ ಕಾರಿಲ್ಲ ಲೋಕಯಾತ್ರೆಯನೊಲ್ಲೆನೆಂದೊಡಾಗದ ತನಗೆ ತಿರುಗಲೇಕೆ (ಕೃಪುಪೂ. ೫೬-೫೬). ೨. ಲೋಕಾಚಾರ ; ಲೋಕರೂಢಿ : ಸಮಕೊಂಡ ಪುಣ್ಯಮುಂ ಪಾಪಮುಮಿಲ್ಲದೊಡಾಳ್ದನಾಳ್ ಸರೋಗವಿರೋಗಂ ಶ್ರಮರಹಿತಂ ಕ್ಲೇಶ್ಯಶಶ್ರಮನೆಂದೀ ಲೋಕಯಾತ್ರೆ ಕಿಡದೆ ಮಹಾತ್ಮಾ (ಜಾಂಬ. ೬-೧೧೦). ೩. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ಬಾಳು ; ಇಹದ ಬದುಕು : ಈ ಜೀವನಕ್ರಮವು . . . ಲೋಕಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಪತಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರಾಚೀನ ಧಾರಿಣೀಯರೆಲ್ಲರ ಧರ್ಮವಾಗಿದ್ದಿತು (ಜಾಕಥ. ೧೧೬). [ಸಂ. ಲೋಕಯಾತ್ರಾ]

ಲೋಕಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : [ಪಾಗವ[ರ್ಮ್ಮ ಸಿ]ರಿಯು ನೂಲನಾಳುತ್ತಿರೆ(ಯು) ಲೋಕಯ್ಯಂ ತು × × × ಗ್ಗೆಗಾಮುಣ್ಣಗೆ ಆಯುತಮ(೦)ಮ್ಮಿಟ್ಟು (ಶಾಂಪು. XX, ೦೩-೬ ; ೧೦೪) ; ಕೊವರಸೆಯ ಚಿಂಪಯ್ಯನುಂ ಲೋಕಯ್ಯನುಂ ಕೊಟ್ಟಾರದ ಮಾರಪುಲಿಯುಂ (ಶಾಂ. XII, ೬೫-೫೦ ; ೬೬೭). [ಲೋಕ+ಅಯ್ಯ]

ಲೋಕರಕ್ಷಕ (ನಾ). ೧. ಜಗತ್ತನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು : ಲೋಕರ್ತಂ ನಾನೆ ಈತಂ ಲೋಕಪಾವನಮೂರ್ತಿ ಕಾರಣ ಲೋಕಶಿಕ್ಷಕ ನಾನೆ ಈತನು ಲೋಕರಕ್ಷಕನು (ಜಪಪು. ೦೦-೨೦). ೨. ಜಗತ್ತನ್ನು ಕಾಪಾಡುವಂತಹುದು : "ಅಧ್ಯಾತ್ಮತೇಜೋಬಲಂ ಬಲಂ" ಎಂದು ಘೋಷಿಸಿ . . . ಲೋಕವಾಶಕವಲ್ಲದ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಲೋಕರಕ್ಷಕ ಎಂದು ಇಂದಿನ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಅದರ ಸತ್ಯಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಿದ ಗಾಂಧಿ ಭರತಖಂಡದ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರತೀಕ (ಪಾಸ್ಫಾ. ೦೩೦ ೨೮೪). [ಸಂ.]

ಲೋಕರೂಢಿ (ನಾ). ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಪದ್ಧತಿ.— ಸಂಪ್ರದಾಯ : ಈಕ್ಷಿಸಿ ಶಿಕ್ಷಿಸೂಶ್ರದ ಲಕ್ಷಣಮಂ ಲೋಕರೂಢಿ ಕಿಡದೊಲಜಪರ್ ಲಕ್ಷಿಪುದು ನಾಡಿಗಳೊಳ್ ಬಹುಳಾಕ್ಷೀಪಣವಿಪ್ಲುದಿರೆಯುಮಜಯದ ಕೆಲವಂ (ಕಡಪು. ೨೩೨) ; ದಿಸ್ಟಳೆ ಎಂದು ಅವನ ಮಾತಾಮಹನ ಹೆಸರಿಟ್ಟಿದುದು ಲೋಕರೂಢಿಗೆ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ (ಪುಷಚಂ. ೭೯). [ಸಂ.]

ಲೋಕಲುಂಟಾಕ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವವನು : ಲೋಕಲುಂಟಾ[ಪಾಣಾ.ತಾ]ಕರಸಂಪ್ರಾತರ್ ಕಿರಾತರ್ ನೆರೆದು ನಿಖಿಲ ಭೂಚಕ್ರಮಂ ಸೂಱೆಗೊಂಡರ್ (ಕಂಗಾಪು. ೯-೭೫) ; ರಣಮೇರು ಲೋಕ ಲುಂಟಾಕನಿದಾಘತಾವಪರವರ್ಮಾಣಮೇಘನುದಾತ್ತರಾಘವಂ (ಕಂಗಾಪು. ೭-೬೨). [ಸಂ.]

ಲೋಕವಟ್ಟ (ನಾ). ವಿಶ್ವದ ಸ್ವಾಮಿತ್ವ.— ಅಧಿಕಾರ (?) : ಎಜಗಿದ ಜನಕ್ಕೆ ಪೊಮ್ಮುಗಿಲೆಱಗಿದವೊಲು ಲೋಕವಟ್ಟಮನೆ ಪೊಮ್ಮಳೆಯಂ ಬಱಿಪಾನುಜಬಡಬಗದಹಿತಂಗೆಱಗಿದ ಬಜಸಿಡಿಲೆನಿಪ್ಪನೆಱಿಯಂಗನೃಪಂ (ಪಾ. VI. ೪೬೫೮. ೦೪೯-೫೬; ೧೨೧೩). [ಲೋಕ+ಪಟ್ಟ]

ಲೋಕವಶ್ಯ (ಗು). ೧. ಜಗತ್ತನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. (ನಾ). ೨. ಪ್ರಪಂಚದ ಜನರನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.— ಜನರ ವಶೀಕರಣ : ಲೋಕವಶ್ಯದ ತಿಲಕವೊ ಜಗದೇಕರತ್ನವೊ . . . ಚಿತ್ರ ವಾಯ್ಕಾರ್ವರಿಮು ಬರವು (ಕಬ್ಬಾ. ೬-೩) ; ಆ ಬೇರಂ . . . ಮಂತ್ರಿಸಿ ಮುಖಮಂ ಪೂಸೆ ಲೋಕವಶ್ಯ (ಪಪ್ಪ. ೨); ಲೋಕವಶ್ಯಕೆ ಪುಲ್ಲಾ ವಾಸಿ ಹೋಬೇರು . . . ಮಿಕ್ಕೆಲ್ಲ ಕಾಕುಮುದ್ದೆಂದ (ಸೂಪ್ಪ. ೦೬೦೬). ೩. ಇತರರನ್ನು ಸಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಡೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿ.—ವಿದ್ಯೆ. [ಸಂ.]

ಲೋಕವಾದ (ನಾ). ಜನರಾಡುವ ಮಾತು ; ಜನಶ್ರುತಿ: "ಕಂವದಂತೀ. ಜನಶ್ರುತಿಃ, ಕೋನಂ, ಲೋಕವಾದಃ — ಈ ೪ ಜನವಾರ್ತೆ" (ಶಂಬಾಮಾ. ೨೪-೦೫೬); ಓದುಗಲಿಸುವರೊಲಿದು ಪೊಗಳಿದೊಡಾಪೋದುಗಲಿ ವೆರೋದುಗಳು ಮೇದಿನಿಯೊಳು ಮೇಲಿನವೆಂಬುದು ಲೋಕವಾದವ್ಯಸಲಿ (ಪಂಪ. ೦-೨೪). [ಸಂ.]

ಲೋಕವಾರ್ತೆ (ನಾ). = ಲೋಕವಾದ : ಪರಮದಯಾಗುಣಂ ನಯನದೊಳ್ . . . ಧೃತಮೌನತೆ ಲೋಕವಾರ್ತೆಯೊಳ್ ದೊರೆವಡೆ ದೊಪ್ಪೆ ಸಂದರಮಿಗೀಗಱಜವಂ ಸಲೆ ಸರ್ವಸಾಧುಗಳ್ (ಪಪ್ಪ. ೦-೩); ಜಾಳದಿಂದಂದಿವರು ವೈಷಳಿಷ್ಯಾತಿಯುಲಿ ಕರೆದವರು ಸರ್ವಜನಾತನನು ಬಸವಣ್ಣನೆಂಬರು ಲೋಕವಾರ್ತೆಯಲಿ (ಬಸ್ಫಾ. ೩೩-೩೯). [ಸಂ. ಲೋಕವಾರ್ತಾ]

ಲೋಕವಿಖ್ಯಾತ (ನಾ). ಜಗತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು : ದುಷ್ಕರ ದೌಷ್ಕರ್ಯವ ಲೋಕವಿಖ್ಯಾತವು ತೀರ್ಪುದು ಸುಲಭ ದುಷ್ಕರನು (ಜಾಪಾಕ. ೦೬೬-೬೯). [ಸಂ.]

ಲೋಕವಿಮೂಢ (ನಾ). = ಲೋಕಮೂಢ : ನದಿ ವಾರ್ಧಿಗಳಂ ವಿಭಾವುದುಮದಿರದೆ ಶಸ್ತ್ರಾಗ್ನಿ ಗಿರಿಗಳಂ ಪ್ರಾಯ್ವುದುಮಿಂತಿದು ಲೋಕ ವಿಮೂಢಾ ಮಾದಿಂದಂ ರಾಶಿಮಾಡ್ವುದುಂ ಕಲು ಮಣಲುಂ (ಕಡಪು. ೧೩೦). [ಸಂ.]

ಲೋಕವಿರುದ್ಧ (ನಾ). ೧. ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಪದ್ಧತಿಗೆ ವಿರೋಧವಾದುದು; ಲೋಕರೂಢಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು : ಯಾರೇ ಆಗಲಿ ಲೋಕವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆಯಬಾರದು (ಕಡಪು). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ವಾಕ್ಯದೋಷ ; ℘ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು : ಲೋಕಮವೂರ್ಧ್ವಾಧೋಽಪಧ್ಯಾಕಾಂಕ್ಷಿತಭೇದರೂಪದಿಂ ಮೂಱಕ್ಕುಂ ಲೋಕವಿರುದ್ಧಂ (ಕವಿಶಾ. ೩-೦೦೯); ಕಾಲ ಸ್ವಭಾವ ದೇಶ ಸಮಾಲಕ್ಷಿತವಸ್ತುರೂಪವಿಪರೀತಮವದಂತಾ ಲೋ[ಕಾಖಿ. ಲೋ]ಕವಿರುದ್ಧಂ (ಕಾಶಾ. ೪೭೦). [ಸಂ.]

ಲೋಕವಿರೋಧಿ (ನಾ). ಜನರ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನು : ನ್ಯಾಯನಿಷ್ಠುರಿ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಪರನು ನಾನಲ್ಲ ಲೋಕವಿರೋಧಿ ಶರಣನಾರಿ ಗಂಡುವನಲ್ಲ (ಪಪ್ಪ. ೨೪೬); ಖಂಡಿತವಾದಿ ಲೋಕವಿರೋಧಿ (ಗಪ್ಪ). [ಸಂ. ಲೋಕವಿರೋಧಿನ್]

ಲೋಕವ್ಯವಹಾರ (ನಾ). ಪ್ರಪಂಚದ ನಡತೆ,– ಆಚಾರ,– ನಡವಳಿಕೆ; ಅಲಂಕೃತನಾಗಿಯುಂ ನಿಸರ್ಗಸುಂದರನಪ್ಪುದಱಿಂದಮಲಂಕಾರಕ್ಕೆ ತಾನಲುಂ ಕಾರಮುದೊಡು ಲೋಕವ್ಯವಹಾರಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂ ಪ್ರಸಾಧಿತಂ ಮಾಡಿ (ಶಾಂಪು. ೦೦-೫೫ ಪ); ಕವಿಮಾರ್ಗಗತಸಮಾನಸಮಸವನಿನ್ನಜ್ಞಾತಕೆಯೆಂದು ಪೇಳ್ದಿಂ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಿಂದಂ (ಕವಾಶ. ೦೯೬); ಲೋಕವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ ನೀವೇ . . . ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಇನ್ನು ನಾವು ಆಡತಕ್ಕುದೇನು ? (ಶಾಕುಂತ. ೬೬-೨೦). [ಸಂ.]

ಲೋಕಸಂಗ್ರಹ (ನಾ). ಜನರನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಹತ್ತಿರ ತರುವುವರ ಮೂಲಕ, ಜನತೆಗೆ ಮಾಡುವ ಸಹಾಯ : ವಿಶ್ವಕಲ್ಯಾಣ : ಭಾರತೀಯ ರಾಜ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಂತಿಮಗುರಿ . . . ಲೋಕಸಂಗ್ರಹ (ಕಾರಿ. ೪೭೫) ; ಭಕ್ತರು ಲೋಕಸಂಗ್ರಹಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತುಂಬ ನೆರವು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ (ಶಮೀಶಾ. ೦೫೦). [ಸಂ.]

ಲೋಕಸಂರಕ್ಷಕ (ನಾ). ಜಗತ್ತನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು : ಪರಮಾತ್ಮ : ಲೋಕಸಂರಕ್ಷಕ ಅಸುರಸಂಹಾರಕ ಲೋಕೇತ ಪುರಂದರವಿತ್ತಲ (ಪ್ರಹಿಪ್ರ. ೫-೪೭-೬). [ಸಂ.]

ಲೋಕಸಂರಕ್ಷಣ (ನಾ). ಜಗತ್ಸನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು ; ವಿಶ್ವದ ಸಂರಕ್ಷಣೆ : ಲೋಕಸಂರಕ್ಷಣಾಧಿಕಾರವು ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದುದು (ಶಾಕುಂತ. ೬೦-೦೯). [ಸಂ]

ಲೋಕಸಭೆ (ನಾ). ಕೇಂದ್ರಸಂಸತ್ತಿನ ಉಭಯಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; P ಜನರಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ಚುನಾಯಿತರಾದ ಸದಸ್ಯರ ಸಭೆ : ಭಾರತ ಸಂಘಕ್ಕೆ ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿಯವರೂ ರಾಜ್ಯಪರಿಷತ್ತೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಒಂದು ಸದನವೂ ಲೋಕಸಭೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಒಂದು ಸದನವೂ ಸೇರಿಯವ ಒಂದು ಸಂಸತ್ತು ಇರತಕ್ಕುದು (ಸಾಂಪ್ರ. ೬೯). [ಸಂ. ಲೋಕಸಭಾ]

ಲೋಕಸಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ೧. ಜಗತ್ಸಾಕ್ಷಿ; ವಿಶ್ವಸಾಕ್ಷಿ. ೨. ಬ್ರಹ್ಮ. ೩. ಅಗ್ನಿ. [ಸಂ. ಲೋಕಸಾಕ್ಷಿನ್]

ಲೋಕಸೇವಾಆಯೋಗ (ನಾ). ಸಾರ್ವಜನಿಕಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಲು ಸರ್ಕಾರವು ನೇಮಿಸಿರುವ, ಕೆಲವು ಸದಸ್ಯರನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಒಂದು ಸಮಿತಿ, — ಮಂಡಳಿ : ರಾಜ್ಯದ ಲೋಕಸೇವಾಆಯೋಗದೊಡನೆ . . . ವಿಧಾಯಕ ಮಾಡಬಹುದು (ಶಾಸಾಪ. ೦೨೩). [ಸಂ.]

ಲೋಕಸೇವೆ (ನಾ). ಸಾರ್ವಜನಿಕರಿಗೆ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುವುದು; ಜನಸೇವೆ: "ಸಾರ್ವಜನಿಕರ ಸೇವೆ; ಸರ್ಕಾರಿ ನೌಕರಿ : (ಪಾಂ) ಲೋಕಸೇವೆ" (Public service· ಪ್ರಕ್ರಿ. ೬೬) ; ರಾಜ್ಯದ ಲೋಕಸೇವಾವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯಪಾಲಿಕೆಯನ್ನು . . . ಜರುಗಿಸತಕ್ಕುದು (ಶಾಸಾಪ. ೨೩). [ಸಂ. ಲೋಕಸೇವಾ]

ಲೋಕಸ್ತುತೆ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಂಡವಳು ; ವಿಶ್ವ ಮಾನ್ಯೆಯಾದವಳು: ಲೋಕಸ್ತುತೆ ಮಣಿಕನಕಪತಾಕೆಯನರ್ಜಿಸುವೆನೆಸೆಯ ನಿನ್ನೀ ನಿಲಯಪ್ರಾಕಾರಮಂ (ಅಚಾಸ. ೬-೮೨). [ಸಂ. ಲೋಕಸ್ತುತಾ]

ಲೋಕಹಿತ (ನಾ). ೧. ಜನಹಿತ : ವಿಶ್ವಕಲ್ಯಾಣ : ಲೋಕಹಿತಾಚರಣ ಕಳಾನೀಕಪ್ರಯುತಂಗೆ ಯತಿಗೆ ದಾನವೆನಿರದುದ್ರೇಕಿಸೆ ಮಾಡುವ ಪೀಡೆ ಸುಧಾಕರನಂ ರಾಹು ಪೀಡಿಪುದನುಕರಿಕುಂ (ಪಾಪ್ರ. ೦೫-೦೨೦) ; ಸಾಹುಗಳ ಲಕ್ಷಣವೇ ಅದು ತಾಯಿ. ಆದರಲ್ಲಿಯೂ ಲೋಕಹಿತದ ದೃಷ್ಟಿ ಇದ್ದರಾಯಿತು (ಸಚಿ. ೦೫). ೨. ಜಗತ್ತಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡುವವನು : ಮಹಿಷಂ ರಕ್ಷಿಪ ಧರ್ಮಸಂತತಿನಿಮಿತ್ತಂ ರಾಜ್ಯಮಂ ತಾಳ್ದಿ ನಿಸ್ಪೃಹನಾಗಿರ್ಪವೊರ್ವೆನಿನ್ನೆವರಮಿಗಳ್ ದ್ರೋಹ ದುರ್ಮೋಹ ನಿಗ್ರಹ ನಿಷ್ಠಾಗ್ರಹನಾದೆ ಲೋಕಹಿತರಾರಿಲ್ಲಂದಿಂ ಪೀಂ ಬರಂ (ಪೃತ್ಪ. ೦೬-೬೩). [ಸಂ.]

ಲೋಕಾಂತ (ನಾ). ೧. ಜಗತ್ತಿನ ಕೊನೆ ; ವಿಶ್ವದ ತುದಿ. ೨. ಯಾರು ಬೇಕಾದರೂ ಇರಬಹುದಾದ ಸ್ಥಳ ; ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಜಾಗ ; ಏಕಾಂತದ ಸುಖವಿಪ್ಪೆ ಲೋಕಾಂತವದೇಕೋ (ಪಪಸು. ೦೦೯-೪೭) ; 'ಲೋಕಾಂತ'ಕ್ಕಿಂತ ಏಕಾಂತ ಅವರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಸೇರುತ್ತಿತ್ತು (ತೋಗಚ. ೪೩ ಪ್ರಕಾ.ಪಠ). ೩. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯ ; ಜಗಜ್ಜಾಹೀರಾದುದು ; ಸಾರ್ವಜನಿಕವಾದುದು : ಏಕಾಂತರಮಣನಂತಕೇಜೋಮಹಿಮೆಯದು ಲೋಕಾಂತವಾಯಿತ್ತೀ ಚತುರ್ದಶಭುವನಮಧ್ಯದಲಿ (ಪಪಪು. ೩೨-೪೩) ; ಒಬ್ಬನಜ್ಞಾದರೆ ಸ್ವಾಂತ ಇಬ್ಬರಲಿ ಏಕಾಂತ ಇಬ್ಬರಿಂದೊಬ್ಬನಱಿದು ಬೇಱೊಬ್ಬನಿಂ ಪಱಿಬ್ಬ ಲೋಕಾಂತ (ಸರಕ್ಷ. ೦೫೭) ; ಇಬ್ಬರಿದ್ದರೆ ಏಕಾಂತ, ಮೂವರಿದ್ದರೆ ಲೋಕಾಂತ (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ಲೋಕಾಂತರ (ನಾ). ಬೇರೊಂದು ಲೋಕ ; ಪರಲೋಕ ; ಇನ್ನೊಂದು ಜಗತ್ತು : " ಪರಲೋಕದುಜ್ಜಿಗೆ ಲೋಕಾಂತರಮಕ್ಕುಂ" (ಪಜ್ಜಕಚ. ೪೯-೧೬) ; ಇಳೆಯ ಭೋಗದ ದೃಷ್ಟಿ ತೀರಿದ ಬಳಿಕ ಲೋಕಾಂತರವನೆಯ್ದುವರು (ಶಾಬ್ಯಾಲಾ. ೯-೦೪) ; ದೇಹಾತ್ಮಗಳೆರಡೂ . . . ಅಪರವರ ಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಲೋಕಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವರಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಾರೆ (ಪಾಬ್ಯಾಕ. ೨೪೦). [ಸಂ.]

ಲೋಕಾಂತರಿತ (ನಾ). ಬೇರೆ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋದವನು ; ನಿಧನ ಹೊಂದಿದವನು ; ಮರಣ ಹೊಂದಿದವನು : ಪ್ರೇಮುಮತಿ . . . ಇನಿತನ್ಯಾಯಮನಾನೆ ಮಾಡಿದೆನೆನ್ನ ಮಗನ ಮೇಲೆ ದೋಷಮಾವುದು ವಿಲ್ಲೆಂದು ಲೋಕಾಂತರಿತನಾದಂ (ಶಾಚಕಂ. ೦೭೯-೩) ; ಸೋಮಶರ್ಮಂ ಲೋಕಾಂತರಿತ[ನಾದ]ನೆಂಬುವನತಿಬಲಮಹಾರಾಜಂ ಕೇಳ್ದು . . . ಪಿರಿದುಂ ಕುಗ್ಗುತಿರ್ದನು (ಶಾಬುಚಾ. ೪-೦೦೩). [ಸಂ.]

ಲೋಕಾಂತಿಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ದೇವತೆಗಳ ಒಂದು ಪಂಗಡ : ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕನಳಯರಪ್ಪ ಲೋಕಾಂತಿಕರುಂ ದಕ್ಷಿಣೇಂದ್ರರುಂ . . . ಮುಕ್ತಿವಧೂವಿವಾಹವಲ್ಲದೆ ವಧೂವಿವಾಹ ಮನೊಲ್ಲರ್ (ಪಾಂಪು. ೦೨-೧೩೫). [ಸಂ.]

ಲೋಕಾಂತಿಕದೇವ (ನಾ). = ಲೋಕಾಂತಿಕ : ಎಣ್ಬರುಂ ಲೋಕಾಂತಿಕದೇವರ್ ಬಂದು (ಅಪ್ಪ. ೬-೬೦೫) ; ಲೋಕಾಂತಿಕದೇವರ್ ಪರಲೋಕ ಪ್ರಿಯರಲ್ಲದೆಂದು ಮುಂ ಬಾರದರೊಲ್ದೇಕೆ ಜಿನ್ಗಂ ಪರಹಿತಮಂ ಸ್ವೀಕರಿಪ್ಪು ದುಮದನೆ ನುಡಿದು ದೃಢಮೆನಿಸಿದವರ್ (ಪಾಶ್ವ.ಗಣ. ೦೫-೬೩). [ಸಂ.]

ಲೋಕಾಕಾರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಲೋಕದ ಆಕಾರ,–ರೂಪು : ಲೋಕಾಕಾರಮವಧಿನಯಿಪಾಕಾರಂ ನೆಗಟ್ಟಿ ನಿಂದು ವೈಜಯಿಸ್ಥಾನಾಕಾರದೊಳ್ . . . ಜ್ಜುಂ ಪಡೆವಂ (ಅಪ್ಪ. ೬-೦೦೬). [ಸಂ.]

ಲೋಕಾಕಾರಕಥನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಅಧೋಲೋಕ, ಮಧ್ಯಲೋಕ ಮತ್ತು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳ ವರ್ಣನೆ : ಲೋಕಾಕಾರಕಥನಮುಂ ದೇಶಾವೇಶೋಪದೇಶಮುಂ . . . ಅವದುಪಂಗಳೆಂಟಕ್ಕುಂ (ಅಪ್ಪ. ೦-೧೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಲೋಕಾಕಾಶ (ನಾ). ೧. ಆಕಾಶ. ೨. [ಜೈನ] ಲೋಕಾಕಾಶ ಮತ್ತು ಅಲೋಕಾಕಾಶ ಎಂಬ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಆಕಾಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಜೀವ, ಪುದ್ಗಲಕಾಯ, ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಲೋಕಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಆಕಾಶಪ್ರದೇಶ : ಲೋಕಾಕಾಶಪ್ರದೇಶಪ್ರಮಾಣಪರಿಮಾಣಮುಮಸ್ಮದಾದ್ಯನುಮೇಯಮುಂ ಸರ್ವಜ್ಞಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗೋಚರಮಪ್ಪುದು ಮುಮ್ಮಿಕಾಲಂ (ಅಪ್ಪ. ೬-೮೨); ಈ ದ್ರವ್ಯಗಳಿರುವ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಲೋಕಾಕಾಶವೆಂದೂ, ಬರಿಯ ಆಕಾಶದ್ರವ್ಯವಿರುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಅಲೋಕಾಕಾಶವೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಪಾರ್ಶ್ವ. ೦೪೬). ' ಅಲೋಕಾಕಾಶ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಲೋಕಾಖ್ಯಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಲೋಕದ ಆಕಾರ ವರ್ಣನೆ : ಪುರಾಣ ಕಥೆಗಳೊಳು ಲೋಕಾಖ್ಯಾನಮುಂ ದೇವತಾಖ್ಯಾನಮುಂ . . . ಫಲಾಖ್ಯಾನ ಮುಮೆಂದಷ್ಟವಿಧವರ್ಣನಮಕ್ಕುಂ ಅಲ್ಲಿ ಲೋಕಾಖ್ಯಾನಮೆಂಬುದನಂತಾ ನಂತವುಮಪ್ಪಾಕಾಶಬಹುಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದೊಳಮಸಂಖ್ಯಾತಾತ್ಮಪ್ರದೇಶಾತ್ಮಕಮಾಗಿ . . . ಕುಳಾಚಳ ಸಿದ್ಧಾಲಯ ವಿಮಾನಾದಿಗಳಾಧಾರಭೂತಮಪ್ಪುದಂ ವೇಟ್ಟುದು (ಶಾಪುಂಪ್ರ. ೦೨). -' ದೇಶಾಖ್ಯಾನ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಲೋಕಾಚಾರ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ರೂಢಿ, -ಸಂಪ್ರದಾಯ : ವೀರಶೈವನ ಬಗೆಯುದಿಂತೆನಲು ಲಾಲಿಪಾ ಗೌರಿ ಲೋಕಾಚಾರವರ್ಜಿತಂ ಭಾವಿಸಲುದಾರ ಲೋಕಾಲೋಕಪರಿಹರಂ ತಿಥಿಲಗ್ನ ನಕ್ಷತ್ರಯೋಗಕರಣಂ (ಪಚ್ಚೃ. ೭-೬-೬). [ಸಂ.]

ಲೋಕಾನುಗ್ರಹ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕರುಣೆ ತೋರಿಸುವುದು : ಲೋಕಾನುಗ್ರಹಶಾಸ್ತ್ರಾನೀಕಮನುರುಪುಣ್ಯನದಿಗಳಂ ಶ್ರುತಿತತಿಯಂ ನೀಕರಿಸಿ ಶೈಪಜನಮನನೇಕಾಂಗದಿ ನಿಂದಿಸುತ್ತಮಿರ್ದರ್ ಸಮಣರ್ (ಕೃಶಾ. ೩೨-೦೦); ಪೂಜ್ಯರಾದ ಕಣ್ಣಿರು ಲೋಕಾನುಗ್ರಹಾರ್ಥವಾಗಿ ಕ್ಷೇಮದಿಂದಿರುವರೆ ? (ಶಾಕುಂತ. ೬೫-೩೩). [ಸಂ.]

ಲೋಕಾನುಪ್ರೇಕ್ಷೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆಯ ಅನುಪ್ರೇಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಲೋಕತ್ರಯದ ಋತ್ವತುವಿಯೊಳು . ಸಿದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರಮಕ್ಕುಂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಪೋಪಡೆ ಸಕಲಕರ್ಮಕ್ಷಯಂಗೆಯ್ದೊಡಲ್ಲದೆ ಪೋಗಲ್ಬಾರದೆಂದು ಕರ್ಮನಿರ್ಮುಕ್ತ್ಯರ್ಥಂ ನಿರ್ಮಲಶರ್ಮಾತ್ಮಕಾತ್ಮತತ್ವಮಂ ಭಾವಿಸುವುದು ಲೋಕಾನುಪ್ರೇಕ್ಷೆ (ಕ್ರಾಕಾಪ್ರ. ೦೪೭-೩) ; ಲೋಕಾನುಪ್ರೇಕ್ಷೆ-ಲೋಕವೆಂಬುದು ಎಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದು, ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಜೀವಗಳು ಯಾವ ಯಾವುವು ? ಇದು ಸಾದಿಯೋ ಅನಾದಿಯೋ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಭಾವಿಸುವುದು (ಕ್ಷಪ್ರ. ೬೩). 'ದ್ವಾದಶಾನುಪ್ರೇಕ್ಷೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಲೋಕಾನುಪ್ರೇಕ್ಷಾ]

ಲೋಕಾನುಭವ (ನಾ). ಪ್ರಪಂಚದ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ ಜ್ಞಾನ ; ಲೋಕದ ಆಗುಹೋಗುಗಳಿಂದ ಬರುವ ತಿಳಿವಳಿಕೆ : ಲೋಕಾನುಭವ ವಿನೇನೂ ಸಾಲದು (ಜೂಗೀಕೃ. ೪). [ಸಂ.]

ಲೋಕಾಪವಾದ (ನಾ). ಜನರಿಂದ ಬರುವ ದೂರು, — ಅಪವಾದ ; ಜನರು ಮಾಡುವ ನಿಂದೆ -— ಹೀಯಾಳಿಕೆ : ಲೋಕಾಪವಾದ ಪರಾಧಿಯಲ್ಲದ ತನ್ನನು ತರಣಿಕುಲಸಂಭವಂ ಬಿಟ್ಟನೆಂದೀ ವನದೊಳಿರಿಸಿ ಪೋದಂ ಸುಮಿತ್ರಾತ್ಮಜಂ (ಕೃಶಾಣ. ೦೬-೨೦) ; ಲೋಕಾಪವಾದಕ್ಕೆ ಹೆದರಬೇಕು (ಜಕಪಂಂ. XI, ೨೦). [ಸಂ.]

ಲೋಕಾಭಿರಾಮ (ಗು). ೧. ಜನರಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಸುವ ; ಜನರ ಮನವೊಲಿಸುವಂಥ ; ಜನರಂಜಕವಾದ. (ನಾ). ೨. ಯಾವ ಉದ್ದೇಶವೂ ಇಲ್ಲದುದು ; ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದುದು ; ಸಹಜವಾದುದು : ಈ ಬಗೆಯ ಮಾತುಗಳು ಎಷ್ಟೊ ಸಲ. ಕೇವಲ ಲೋಕಾಭಿರಾಮದ, ಅನಸಿಕೆಯ ಮಾತುಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಪಪ್ರಕೃ. ೩೦) ; ಮುಂದುವೆ ಯಾತಕ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಲೋಕಾಭಿರಾಮವಾಗಿ ಕೇಳಲು (ಕಣಾಪಂ. IV, ೦೩). [ಸಂ.]

ಲೋಕಾಯತ (ಗು). ೧. ನಾಸ್ತಿಕತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೨. ನಾಸ್ತಿಕತೆ; ನಿರೀಶ್ವರ ವಾದ; ಚಾರ್ವಾಕ ಮತ : ಲೋಕಾಯತವೆನಿಸಿದ ಚಾರ್ವಾಕೋಕ್ತಿಯಸಹಿತಶಕ್ತಿಯಂ ಭೇದಿಸುವಂ . . . ಜನಚಂದ್ರಭೂಭುಜಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೩೫) ; ವೈದಿಕಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೂ ಲೋಕಾಯತಮೆಂಬ ಚಾರ್ವಾಕ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ (ಪಂರಾಚಾ. ೦೫೬). ೩. ನಾಸ್ತಿಕ ; ನಿರೀಶ್ವರ ವಾದಿ ; ಚಾರ್ವಾಕ : ತಗೆಯಲ್ ಜೈಮಿನಿ . . . ದಿಡಲ್ಬುಗೆ ಲೋಕಾಯ ತನೆಯ್ದೆ ಸಾಂಖ್ಯನಡಸ್ಮಮ್ಮ ಪಟ್ಟಕ್ರವೀಧಿಗಳೊಳ್ ತುಳ್ದಿತು ಗೋಪ ನಂದಿದಿಗಿಭಪ್ರೋದ್ಭಾಸಿಗಂಧದ್ವಿಪಂ (ಎಕ. ೪. ಪಪ್ಪಣಾ. ೦೧೬-೪೦ ; ೨೦೨೬) ; ಇಂತಪ್ಪನರ್ಘ್ಯಮಂ ಭಕ್ತರ್ಗೆ ಕೆಯ್ಯಾರೆ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ . . . ಲೋಕಾಯ ತರ್ಗೆ ಸಾರುತಲಿರ್ದವುದಕಟ (ಜಪಪ. ೩-೦೫೪) : ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿಗಳಾದ ಲೋಕಾಯತರು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೇ ಆತ್ಮವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಕಬ್ಬಿಳ. ೩-೧೩ ಟೀಗಳು). [ಸಂ.]

ಲೋಕಾಯತದರ್ಶನ (ನಾ). = ಲೋಕಾಯತ ೨ : ಸ್ಫೂರ್ತ ಚೇತಸ್ಸಿನ . . . ಗುರಿ ಲೋಕಾಯತದರ್ಶನವೂ ಅಲ್ಲ. ಸ್ಫೂರ್ತವಪ್ರಾಣುದ್ದಿ ರ್ದರ್ಶನವೂ ಅಲ್ಲ ಅಥವಾ ದೂರಸ್ಥವೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವೂ ಆದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿ ಕತೆಯೂ ಅಲ್ಲ (ಶತ್ಕಾಣಾ. ೦೦೯). [ಸಂ.]

ಲೋಕಾಯತಮತ (ನಾ). ನಾಸ್ತಿಕತೆ ; ಚಾರ್ವಾಕಮತ : ಚಾರ್ವಾಕ ದರ್ಶನವು . . . ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹರಡಿರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಲೋಕಾಯತ ಮತ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕಂಪಸಾ. ೦೧). [ಸಂ.]

ಲೋಕಾಯತವಾದಿ (ನಾ). = ಲೋಕಾಯತ ೩ : ಲೋಕಾಯತ ವಾದಿಯಂತೆ ಅನಾಧಿತಗುರುಮತನುಂ (ಕಂದ್ರಕೃ. ೯-೪೨ ಪ). [ಸಂ. ಲೋಕಾಯತವಾದಿನ್]

ಲೋಕಾಯತಿಕ (ನಾ). ೧. ನಾಸ್ತಿಕತೆ; ನಿರೀಶ್ವರವಾದ; ಚಾರ್ವಾಕ ಮತ ; ℙ: "ಇದು ಚಾರ್ವಾಕಮತದ ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರು. ಇದರಲ್ಲಿ ದೇಹವೇ ಆತ್ಮವೆಂದೂ ಪರಲೋಕವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಪಾಪ ಪುಣ್ಯಗಳಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಇಂದ್ರಿಯಾಚ್ಛೆಯನ್ನೇ ತೃಪ್ತಪಡಿಸುವುದು ಸುಖವೆಂದೂ ಬಗೆಯುವ ವಿಚಾರಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮತವೆಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರು ಇದೆ" (ಜಪಪ್ರ. ಕೃತಜ್ಞತಾಪ್ರಕಾಶಿಕೆ ೦೫೫) ; ಮಹಾಮತಿ ಸಂಭಿನ್ನಮತಿ ಶತಮತಿಗಳ್ ಲೋಕಾಯತಿಕ ಯೋಗಾಚಾರ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಮತವಿತಥಾಭಿಧಾಯಿಗಳ್ ಜೀವಾಭಾವನೆ ಪಿಡಿಯಚ್ಚುವಿಡಿದು (ಅಂಪ್ರ. ೨-೬ ಪ). ೨. ಚಾರ್ವಾಕಮತಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ನಾಸ್ತಿಕ ; ನಿರೀಶ್ವರ ವಾದಿ : ಚೈತನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ದೇಹವೇ ಆತ್ಮನು ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಜನರೂ ! ಲೋಕಾಯತಿಕರೂ ತಿಳಿದು ಕೊಂಡಿರುವರು (ಪ್ರಪ್ರಕಾ. ೨೬).

[ಸಂ.]

ಲೋಕಾಯ್ತವೊಟಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಕಿರಿಯ ಹೆಸರು ; ಕೂರವಾಡಿ ಮೂನೂಱರ ಬಳಿಯ ಲೋಕಾಯ್ತವೊಟಲುಂ ಗುಣ್ಟೇಜಿಳಿಳ್ ಇರ್ಪತ್ತ ನಾಲ್ಕು ಪುತ್ತರ್‌ಕ್ಕರಿಯ ಕೆಯ್ಯಂ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಳ್. XI, ಕೋಳ್ಕ. ೨೩-೦೬ : ೧೮೮). [ಲೋಕಾಯ್ತ್ + ಪೊಟ್ಟಿಲ್]

ಲೋಕಾರೂಢಿ (ನಾ). = ಲೋಕರೂಢಿ ; ಲೋಕಾರೂಢಿಯಾಗಿ ಈಗಿನ ಕಾಲದ ಮುಂದುವೆ ಮುಂಜಿ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಚರ್ಚೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇದ್ದರು(ಜಾಗಪ್ರ. ೨) ; ಅದು . . . ಲೋಕಾರೂಢಿಯು ಮಾತಾಗಿ ಹೋಗಿತ್ತು (ಕ್ಷಪ್ರಾ. ೪೩). ℙ ಇದು ಆಡಿದ್ದರೂಪವಾದರೂ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕೃತವಾಗಿದೆ. [< ಲೋಕರೂಢಿ]

ಲೋಕಾಲೋಕ (ನಾ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ಗೋಡೆಯಂತೆ ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಿ ಅವ್ಯಕ್ತಲೋಕದ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸ ಲಾದ , ಪೌರಾಣಿಕಪರ್ವತ ಶ್ರೇಣಿ ; ಚಕ್ರವಾಳ : ಪರಮಾಗಮ ಮೂರ್ತಿ ಚರಾಚರಲೋಕಾಲೋಕಸಂಪ್ರದಾಯಿನಿ ವಿಬುಧೋತ್ಕರ ಮಾನಸಾಬ್ಜವಾಸಿನಿ ಸರಸ್ವತೀದೇವಿ ವರದೆದುಕ್ಕಿಮಗೇದುಂ (ಕಾಪ್ರಾಕ. ೨ ೨೧೫) ; ತರಣಿ ಲೋಕಾಲೋಕಪರ್ವತಾಗ್ರಪ್ರಸಂತು ತಿರುಗುವಂ (ಕಾವಪ್ರ. ೬-೦೦). 'ಚಕ್ರವಾಡಿಕೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಲೋಕಿಗ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವವನು ; ಮಾನವ ; ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯ : ಮದ್ವಚನಮತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಸಜಯದಿರಲೀ ಲೋಕಿಗರ್ ವಾಕಿಗರ್ ಭಯದೊಳು (ಪಪ್ರಕೃ. ೧೦ ೦೫) ; ಲೋಕಿಗರ ಮನದ ಕತ್ತಲೆಯ

ನೋಡಿಸಬೆಂದು ಒಳ್ಳನದಿ ನೀ ಪಿಡಿದ ಪಂಜು (ಕಗಡ್ಯ. ೭೩).

[ಲೋಕ + — ಇಗ]

ಲೋಕೇಶ (ನಾ)· ೧· ಜಗತ್ತಿನ ಒಡೆಯ. ೨. ಬ್ರಹ್ಮ· ೩. ವಿಷ್ಣು : ಲೋಕಸಂರಕ್ಷಕ ಅಸುರಸಂಹಾರಕ ಲೋಕೇಶ ಪುರಂದರ ವಿಶ್ವಲ (ಕುಂಪ. ಭಾ· ೩-೪೩-೩). ೪· ಶಿವ· ೫. ಜಿನ ; ತೀರ್ಥಂಕರ : ಸುರ ವಿಚ್ಚಾನೋಪಯೋಗಂ ಸುರಪತಿಗುಪವಿಚ್ಚಾಸನಾಕಂಪದಿಂದಂ ಬರೆ ಕಂಡ್ಯರಾ ಮಹಾದೇವಿಯರುದರದೊಳಂ ಬರ್ದ ಲೋಕೇಶನಂ (ಜಾಂಪ್ರ· ೯-೦೬೨).

[ಸಂ.]

ಲೋಕೈಕಚಕ್ಷು (ನಾ)· ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲ ಒಂದೇ ಕಣ್ಣಿನಂತಿರುವವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಲೋಕೈಕಚಕ್ಷು ನವಮಲಾತರಬಾಂಧವನೇಕದಿತಿಸುತ ಪುರಾ[ನೀ]ಕಧಯಂಕರನೆರಡು ವನೀಕಂಗಳನಡರೆ ನೋಡುವಂತುವಲಿಸಿದಂ (ಪಂಚಕ. ೦೦-೫೦)· [ಸಂ. ಲೋಕೈಕಚಕ್ಷುಸ್]

ಲೋಕೈಕವೀರ (ನಾ)· ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲ ಒಬ್ಬನೇ ವೀರ ; ಮಹಾಶೂರ : ನೂಱ ಕವಿದುದು ಮುಂದಿ ಮಧ್ಯದೋಳಕ ಮೆಲ್ಲನೆ ಬರುತಲಾ ಲೋಕೈಕ ವೀರನ ಕಂಡಳಾ ಬಾಣಸಿನ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ (ಶಾಖ್ಯಾಪ· ೩-೦೦೪) ; ಕುರುವಂಶ ಶರಧಿಯ ಸುಧಾಸೂತಿ ಲೋಕೈಕವೀರನಾಮವನು ಕೇಳ್ದರಿಯಮೊ ? (ಶಾಖ್ಯಾಗ· ೩೬-೦೦೦೪). [ಸಂ.]

ಲೋಕೋಕ್ತಿ (ನಾ)· ೧· ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮಾತು : ಗಾದೆ ; ನಾಣ್ಣುಡಿ : ಮುಕ್ಕಯೊಳಾದ ನಂಬುಗೆ ಮನಂಬುಗದುಬ್ಬಸುಬಾಶಗೆಂಬ ಲೋಕೋಕ್ತಿಯಿಂ (ಜಾಂಪ್ರ· ೦-೩೬); "ಮಾನವನು ತನ್ನ ನಡತೆಯಿಂದ ತಾನೆ ಹಾಳಾದ" ಎಂಬುದು ಒಂದು ಲೋಕೋಕ್ತಿ (ಶಾಬಾಕ್ಕ· ೨೨೩) ; 'ವಿಷ್ವಾನ್ನೆಮಿತರೇ ಜನಾಃ' ಎಂಬುದು ಲೋಕೋಕ್ತಿ (ಚಾಪರ·,೩೨, ೨೫೯)· ೨. ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಮಾತು,—ನುಡಿ. [ಸಂ.]

ಲೋಕೋತ್ತರ (ಗಂ)· ೧. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೆ ಮಿಗಿಲಾದ : ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾದ : ಪಿರಿಯಂ ಸಮಾಸವಾಗಿರೆ ವಿರಚಿಸುವುದು ಪಾನದೋಜ ಮುಕ್ಕಂ ಲೋಕೋತ್ತರವರ್ಣನಂ ವಿಶೇಷಣ ಪರಪ್ರಕರ್ಷೋಕ್ತಿಯುಕ್ತ ಮುಪ್ಪುದುದಾರಂ (ಕಾಪ್ರಾ ೩೦೩)· (ನಾ)· ೨. ಅಸಾಧಾರಣವಾದುದು; ಅಸಾಮಾನ್ಯವಾದುದು : ಮೊಗಕ್ಕೆ ಮೆಯ್ವೆತ್ತ ಬೆಮರ್ ಮನಂಗೊಳಿಸೆ ಭೂಪತಿಯಂ ಬೆಸವೇಳ್ವಗರ್ವ ಲೋಕೋತ್ತರವಾಗೆ ವೀರಭಟನೇಂ ಪುಣ್ಯನೋ (ಜಾಂಪ್ರ· ೩-೩೮) ; ಮಾಟ್ಟುದಾತ್ಮಹಿತಂ ತಾನದು ದುರ್ಗ ಸಿಂಹನ ಮತಂ ಲೋಕೋತ್ತರಂ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ (ಪಂಪಾ. ೦೯೯-೦೯): ರಮಣೀಯವೆಂದರೆ ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡ ತಕ್ಕುದ್ದು (ಶಾಬಾಪ್ರ· ೩೨೦)· ೩. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು,—ಮಿಗಿಲಾದವನು : ಅತುಳತಪಃಶೀಲಮಂ ಪೂಡೆ ಲೋಕೋತ್ತರ ರಾಜಾರ್ಯರೆವ್ವಂ ನಿಯಮಿಸುಗೆ ನಿಜಾನುಗ್ರಹವೈಧಿಯಾಂತಂ (ಶ್ರೀವ. ೦-೩). ನನಗೆ ಲೋಕೋತ್ತರನಾದ ಒಬ್ಬ ಮಗನಾಗಬೇಕು (ಪಚಾಂ· ೦೩).

[ಸಂ.]

ಲೋಕೋದ್ಧಾರ (ನಾ)· ಜಗತ್ತನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತುವುದು ; ವಿಶ್ವವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು : ಲೋಕೋದ್ಧಾರದ ವೃಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದೆ, ತಾವು ಅಮರರಾಗಬೇಕು ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅಮೃತಮಂಥನ ಮಾಡಿದರು (ಕೆಂಪಾ· ೦೬೦). [ಸಂ.]

ಲೋಕೋಪಕಾರ (ನಾ)· ೧· ಜನಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರ ಮಾಡುವುದು ; ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು : ಅತಿ ಕುಶಲಜ ಲೀಲಾಚಾರ ಲೋಕೋಪಕಾರೋದಿತ ಪರಮಗುಣೈಕೋದಾರ ಧೀರಾಧಿಕಾರಂ (ಪಂಪಾ· ೩-೨೦೯); ಯಾವಪ ಕೂಡೆ ಲೋಕೋಪಕಾರವೆ ಕೈವಲ್ಯವಹುದು (ಮೋಚಕ. ೩-೩೬); ಸುತನೆ ತೀ ಲೋಕೋಪಕಾರಕೆ ಹಿತದಿ ಜನಿಪುದು (ಜಾಪಾ· ೪-೨೪)· ೨. ಚಾವುಂಡರಾಯನೆಂಬ ಕವಿಯು ಬರೆದ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಕನ್ನಡಗ್ರಂಥದ ಹೆಸರು· ೧. ೨ : ಮೇದಿನಿಯುಪಕಾರಂ ಕರಮೋಜುಗಳಿಸತೊಳಲ್ದ ನೆಲಸಿರ್ದು ಬಾಧೋವಾದೇಯವಾದ ದೂಜು ನಾದುದೂ ಲೋಕೋಪಕಾರಮೆಂಸಸ್ವರ್ಧಂ (ಮೋಚಕ. ೦-೨೬ ೨೯೫).

[ಸಂ.]

ಲೋಕೋಪಕಾರಕ (ಗು)· ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉಪಕಾರ ಮಾಡುವ ; ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. [ಸಂ.]

ಲೋಕೋಪಚಾರ (ನಾ)· ಲೌಕಿಕನು ಮಾಡುವ ಉಪಚಾರ,– ಸೇವೆ : ಲೋಕೋಪಚಾರಕ್ಕೆ ಪಜ್ಜಗಕ್ಕೆಱೆವೆಪಮ್ಮಾ ಮನದ ತಾಮಸ ಬಿಡದು ಮನದ ಕಪಟ ಬಿಡದಮ್ಮಾ (ಚಚಸ· ೨೫೦). [ಸಂ.]

ಲೋಕೋಪಯೋಗಿ (ಗು)· ಸಾರ್ವಜನಿಕರಿಗೆ ಉಪಯೋಗಕರವಾದ,– ಬಳಕೆಗೆ ಬರುವ : 'ಲೋಕೋಪಯೋಗಿಇಲಾಖೆ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಲೋಕೋಪಯೋಗಿನ್]

ಲೋಕೋಪಯೋಗಿಇಲಾಖೆ(ನಾ) ಸಾರ್ವಜನಿಕರಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ಇಲಾಖೆ ; ಮರಾಮತ್ತು ಇಲಾಖೆ : ಇಂದು ವಿಧಾನಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಲೋಕೋಪಯೋಗಿಇಲಾಖೆಯ ಬೇಡಿಕೆಗಳ ಮೇಲಿನ ಚರ್ಚೆ ನಡೆದಿದೆ (ಪ್ರಾಪ). [ಲೋಕೋಪಯೋಗಿ + ಇಲಾಖೆ]

ಲೋಗ (ನಾ)· ೧· ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಜನ. ೨. ಬೇರೆಯವನು ; ಅನ್ಯ ; ಪರಕೀಯ : ನರಪಂಗೆಂತೆಂದೊಡಂ ಲೋಗನೆ ಗಡ ಜನನೀಭ್ರಾತೃ (ಕೃಕೃ· ೯-೪) ; ನೀ ಬೇಱಿಸಿಗೆ ಲೋಗನೆ ಕಂದ (ಶಾಬಾ೦೫೨. ೦-೨೫) ; ಇವಂ ತನ್ನವನಿವಾ ಲೋಗನೆನ್ನದೆ ನಯಂಬಡಿದು . . . ಅರಸುಗೆಯ್ವ ತ್ತಮಿರ್ಕುಂ (ಪಾಚಾ· ೦೦-೬೨)· ೩. ಭೂಮಾನ್ಯಮನುಷ್ಯ ; ನಾಡಾಡಿ; ಎಗ್ಗ : ಲೋಗ-ಲೋಕ=ಜನ. ಸಾಮಾನ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿ" (ಕಕ್ಕಕಾ· ೪೯) ; ಲೋಗಜಾದನು ನಿನ್ನ ಜರಣಕೆ ಬೇಗೆಯನು ಬರಿಸಿದನು (ಪಚಾಗ· ೦-೦೩-೨೦).

ಲೋಗರ್, ಲೋಗರು (ಬಹುವ) : ರಸಗೆ ಸುರಿಯ ನೊಳಿವುಗಳ್ ಮಾಸುಜಕೊಂಡು ತಿನೆ ಪೇಸಿದನಾಗಿ ಲೋಗರ ಮನೆಗಳೊಳ್ ಭೈಕ್ಷವಂ ಬೇಡಿ (ಪಚಾ.ಗ· ೦೨೨-೨೪); ಲೋಗರ ಪಸ್ತುವಂ ಕೊಳಲಾಗದು (ಪಂಪಕಾ· ೬೪-೦೯); ಲೋಗರ ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲು ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡಿಪ್ಪವ ಕೆಲವು ದೈವಂಗಳು (ಪಚಾ, ೨೫೩); ಪೋದಿಗೊಳೆದೆ ಲೋಗರುಚಿತಮೆನಲೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆಯಮ ವಾಗಿ ನುಡಿವುದು (ಪಚಾ. ೧-೦೦). [< ಸಂ. ಲೋಕ]

ಲೋಗು (ಕ್ರಿ)· ಹಿಜರಿ ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು : ರಾವಣನ ಬರಜೇಳು ರಣಸಂಧಾ ವನಿಗೆ ಲೋಗಿದಡೆ ಸೀತಾದೇವಿಯಂ ತಂದಿತ್ತು ಬದುಕೆಂದೆನುತಲರುಹಿಂದ (ಪಪಣಾ. ೩-೬-೦೩); ಮೈದೆಗೆಯೆ ಮರಣ ಸನ್ನಿಹಿತ ರಣಕೊದಗಿದರೆ ಕೈದು ಗಳಗಶನಮತಿದೂರಪಂಥಾನಗರಿಗೈದಲೊಂದಿತಯ ಮುಂಗಡಯ ಶತ್ರು ಗಣಂಗೆ ಲೋಗಿದವೀರ್ತಿಯಹುದು (ಪಂಚಾಣಾ. ೬-೨೬-೩೩).

[<ತೆಲು. ಲೋಗು]

ಲೋಗೇಶ್ವರ (ನಾ)· "ಲೋಯಿಸರ (?)" (ಪಂಪಾ· ೪೫೫) : ಶರಸಂಧಾನ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದೆರಡುಂದೆಸೆಗಿಸುತಮಿಂತೆ ಪರಿಯಿಸಿ ಲೋಗೇಶ್ವರದೊಳಗೆ ಬಂಡಿವರಿಪಂತಿರೆ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹದೊಳಗೆ ಪರಿದತ್ತು ರಥಾ (ಪಂಪಾ. ೦೨-೦೨).

[< ಲೋಯಿಸರ?]

ಲೋಚಕ (ನಾ)· ೧· ದಡ್ಡ ಮನುಷ್ಯ ; ಮೂರ್ಖ. ೨. ಕಣ್ಣಿನ ಪಾಪೆ,– ಹಾಹೆ· ೩· ದೀಪದ ಮಸಿ ; ಕಾಡಿಗೆ· ೪· ಮಾಸದ ಗರಣೆ· ೫. ಹಾವಿನ ಪೊರೆ· ೬. ಹೆಂಗಸರು ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಆಭರಣ; ಹಣೆಪೊಟ್ಟು· ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕವಿಯ ಆಭರಣ. ೮. ಬಾಳೆಗಿಡ. ೯. ಕಪ್ಪು ಅಥವಾ ನೀಲವರ್ಣದ ಉಡುವು. ೧೦. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹಗ್ಗ; ಹೆದೆ. ೧೧. ಸುಕ್ಕುಗಟ್ಟಿದ ಚರ್ಮ. [ಸಂ.]

ಲೋಚನ (ಗು)· ೧. ಹೊಳೆಯುವ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ· ೨. ಕಾಣಿಸುವ; ಗೋಚರಿಸುವ. (ನಾ). ೩. ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಅಂಗ : ಕಣ್ಣು : ನಯನ : "ದೃಕ್, ದೃಷ್ಟಿ, ನೇತ್ರಂ, ಲೋಚನಂ . . . ಅಕ್ಷಿ–ಈ ೯ ಕಣ್" (ಹಾಹಾಹು. ೬೭–೭೭) ; ಕಳಕಂಠಲೋಚನಚ್ಛವಿವಿಳಾಸಮಂ ತಳೆದ ನೀಲ ಪಾಟಲ ಜಂಬೂಫಲಾಳಿಯಂ (ಗಾದಂಹೃ· ೬೬) : ಬಗೆ ಮಿಱು ಲೋಚನದೊಳೊಗೆವ ಭಾಷ್ಪಜಲ (ಪಪಪಾ. ೩–೭೦) ; ಕಾಚು ವೀಳಯಕಿಂಬು ಲೋಚನಾಂಜನಕಿಂಬು (ಪಪಗಕ್ಕ· ೨೭೩). ೪. ದೃಶ್ಯ ; ನೋಟ. ೫. [ಗಣಿತ] ಎರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ಯಮಳ. ಲೋಚನ, ದಂಪತಿ ಇಂತಿನಿತುಂ ನಿಕ್ಕಿ ಪೆಸರು (ಕೃಪಪಾ· ೦೦). [ಸಂ.]

ಲೋಚನಜಲ, ಲೋಚನಜಳ (ನಾ). ಕಣ್ಣೀರು ; ಕಂಬನಿ ; ಅಶ್ರು. **ಲೋಚನೆಜಳ** : ಲೋಚನಜಳವಿಪತನಭಯಸಾಚೀಕೃತವದನೆ ವಿಮುಖ ವಿಧಿಯಂ ತೋರ್ಪಂತೆ (ಅಪಾಚ· ೭–೮೪). [ಸಂ.]

ಲೋಚನಜಳ ' ಲೋಚನಜಲ ' ನೋ.

ಲೋಚನವಾರಿ (ನಾ)· = ಲೋಚನಜಲ : ಬಹುವಯ್ಯಂ ಪ್ರಳಾಪಿಪು ತೊಂದನೊಂದಂ ಕಿನ್ನರನ ಗುಣವೃಂದಮುಂ ನೆನೆನೆನೆದು ಲೋಚನವಾರಿಯಲಿ ನನೆದು (ಜಪಪ· ೪೭–೪) ; ಹೃದಯಶಿಖಿಯುಜ್ಜಿ ತಳಿತು ಲೋಚನವಾರಿ ತುಳುಕಿತು (ಭಾಪ್ರೀ· ೭–೪). [ಸಂ.]

ಲೋಚನಶ್ರುತಿಪ (ನಾ)· ಸರ್ವಗಳ ಅಧಿಪತಿ ; ಆದಿಶೇಷ : ಕೃತುಭುಜರ ಸುದಲು ಗರಳವನುಗುಳ್ದ ಲೋಚನಶ್ರುತಿಪ [ಜಜಾಂ· ಲೋಚನದ ಶ್ರುತಿಪ] ನಂತುಬೆರಾವೃತತ್ವದಿಂ . . . ಒಪ್ಪಿತು ಸಮುದ್ರಂ (ಭಾಪಪಂ. ೨–೨೩). [ಸಂ.]

ಲೋಚನಾಂಬು (ನಾ). = ಲೋಚನಜಲ : ಲೋಚನಾಂಬುಗಳಾಕ್ಕಿದವು ಕಳವಳಿಸಿದವು ಕರಣೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳು (ಭಾಣ್ಯಾ. ೨೦–೩೩). [ಸಂ.]

ಲೋಚನಾಂಶು (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಕಾಂತಿ : ನಡು ನಡುಪುತ್ತು ತನ್ನಸೆಸೆ ಮಯ್ ಬಡವಾದುದು ಲೋಚನಾಂಶುಗಳ್ ಬಿಡೆ ತೊಡರ್ದಂತೆ ಗಂಡಯುಗಳಂ ದಿಳಿದಾದುದು (ಹಂಪ್ರಕ· ೩–೦೫೪) ; ಲೋಚನಾಂಶು ಸೆಳೆಮಿಂಚು (ಜಾಪಪಂ· ೦೪–೩೩). [ಸಂ.]

ಲೋಚಮಸ್ಯಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಳು; ಓಮ: "ಖರಾಶ್ವಾ, ಕಾರವೀ . . . ಲೋಚವಃಸ್ಯಕಃ–೫ ಓವುದ ಹಸರುಗಳು" (ಶಿಶ್ಯಿಪ. ೦೭೨) ; "ಕಲ್ಲಕೆಹೂ . . . ಮಯೂರಶಿಖಿ, ಲೋಚಮಸ್ಯಕ, ಹೊರೆಯೆಸುಸವ" (ಪಸ್ಯಿ· ೩೦).

ಲೋಚು (ನಾ). ೧. [ಜೈನ] ಮುನಿಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ತನ್ನ ತಲೆಯ ಮತ್ತು ಮುಖದ ಕೂದಲನ್ನು ತಾನೇ ಕಿತ್ತು ತೆಗೆಯುವುದು ಅಥವಾ ಬೇರೆಯವರಿಂದ ಕೀಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಲುಂಚನಕ್ರಿಯೆ : ಲೋಚಂಗಾಱದ ತಪಮಂ ಕೊಳಲಂಜ ಮೆಲ್ಲನಲ್ಲಿಂ ಜಗುಬ್ಬುವೋಗಿ ತಲೆಯಂ ಬೋಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿವೇಷಮಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಧಪಚಾಕ್ಕ· ೬–೩೭); ಮುನಿಕುವರರು ಬಿಟ್ಟ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣ ಲೋಚನ ಕೇಶಗಳನೊಯ್ದು ಸುರರು ವನಧಿಯೊಳಿಂಬಿಟ್ಟರು (ಕಚ· ೭೦–೦೦೬). ೨. ಲುಂಚನಕ್ರಿಯೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ಸಮಾರಂಭ.—ಉತ್ಸವ : ಜಿನಗುಮತಿಗಳ ಸಿದ್ಧ ಸಾಧಕ ಮುನಿಗಳೆಂಬವದಿರುಗಳನು ನಾ ಮುನಿದು ಕಚ್ಚುಟ ಕಂತೆ ಬತ್ತಲೆ ಬೋಳು ಜಿಡ ಲೋಚು ಅನಶನವ್ರತ ವಾರುಬೇರೆಯನಿತಱಲಿ ದಂಡಿಸುವೆ ನಾ (ಕೃಕುಚ· ೬–೩೩) ; ತನುವೆರವೆಂಬುದ ದೃಢಮಾಳ್ಪುದಕೆ ಲೋಚು (ಪಪಚ· ೭೦–೮೪) ; ಲೋಚು ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಜಿನಗಂಧೋದಕವನ್ನು ಮುನಿಯ ತಲೆಗೆಲ್ಲ ಸವರಿದರು (ಜಾಪಪಂ· ೨). ೩. ತಲೆಯ ಕೂದಲು.—ಕೇಶ(?): ಆಱಮೇ ಗುರು ಅಚಾರವೆ ಶಿಷ್ಯ ಹ್ಞಾನವೇ ಲಿಂಗ ಪರಿಣಾಮವೇ ತವ ಸಮತೆ ಎಂಬುದೇ ಯೋಗ ನೋಡಾ ಈಸುವಜ್ಜುಯದೆ ಲೋಚು ಬೋಳಾದರೇನು ಮಹಾಲಿಂಗ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರದೇವರು ನಗುವರು (ಪಪಸಂ· ೦೪೭–೩೨) ; ಲೋಚು ಬೋಳಾಗಿ ಜಿಡೆಗಟ್ಟಿ ದಿಸೆದಿಸೆಗಳಂ ತಿರುಗಿ ಭಿಕ್ಷಾಂದೇಹಿಯಾದ ಸಂದೇಹಿಗಳ ಶಿವನೊಲ್ಲನು (ಪಪಗಚ· ೫೫–೫೭).

[ಸಂ. ಲುಂಚ್]

ಲೋಚುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ)· ಜಿನದೀಕ್ಷೆ ಕೈಕೊಂಡವರ ಕೂದಲನ್ನು ಕೀಳು : ಲೋಚುಮಾಡು : ದೇವತೆಗಳ್ ಮಾಡಿದಾಹಾರಮುಂ ರಿಸಿಯರ್ಗೆ ಚರಿಗೆಮಾಡಲಾಗದೆಂದು ಬಾರಿಸಿಯವರ್ಗೆ ಲೋಚುಗೆಯ್ದು ಬ್ರತಂಗಳ ನೇಜಿಸಿ (ಪಪಗಾ· ೧೦–೨೪) ; ಲೋಚುಗೆಯ್ದುಂಕಾಜಿಂಗೆ . . . ಪಂಚ ಮಹಾವ್ರತಂಗಳನೇಜಿಸಿ (ಪಂಪಂ· ೦೦–೭೦ ಪ) ; ಬೆಳುವಲ್ಲ ಪುಲಿನ ದೇಹದ ಲೋಚುಗೆಯ್ದು ಬೋಳ್ದಲೆಯ . . . ಜಿನಗುರುಗಳು (ಪಾಂಪಪ್ರ· ೦೨–೭೬). [ಲೋಚು+ಕೆಯ್₁]

ಲೋಟ ' ಲೋಟ್ಟಾ₁ ' ನೋ.

ಲೋಟಕ (ನಾ). ತುಳಿಯುವವನು ; ಮೆಟ್ಟುವವನು : "ಲೋಟಕಃ, ಲೋಟಿಮಾನಃ, ಈ ೨ ತುಳಿವಂ" (ಶಾಪ್ಯ· ೨೭೦). [ಸಂ.]

ಲೋಟನ (ನಾ). ೧. ಉರುಳುವಿಕೆ ; ಬೀಳುವಿಕೆ : 'ಲೋಟಿಸು' ಪರಾ. ೨. ತುಳಿಯುವಿಕೆ ; ತುಳಿತ : "ಲುಟ್ . . . ಲೋಟ್ಟುಃ, ಲೋಟನಂ, ಲೋಟನೀಯಂ, ಈ ೬ ತುಳಿ" (ಶಾಪ್ಯ· ೨೭೦). [ಸಂ.]

ಲೋಟ್ಟಾ₁, ಲೋಟ, ಲೋಟೆ (ನಾ). ಮಣ್ಣು ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಸಣ್ಣ ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ : ಅವನ ಫಲಾರವೆಂದರೆ ಲೋಟಾ ನೀರು (ಕಾಪ್ರಾ· ೦೯) ; ನಮ್ಮ ಲೋಟಾಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಸರು ಕಾಫಿಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿದಳು (ಪಪಪಾ· ೩೩, ೨೩೮). **ಲೋಟೆ** : ಪಕ್ಕದ ಸ್ಟೂಲಿನ ಮೇಲೆ ಹೊಳಪಿನ ಕಂಚಿನ ಕೂಜ, ಲೋಟ (ಕಂಗಕ· ೬೦) ; ಅವನ ಹಾಸಿಗೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚಂಬು, ಅದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಲೋಟವಿತ್ತು (ಪಪಪಾ· ೩). **ಲೋಟೆ** : ಒಂದು ಲೋಟೆ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ಕಾನೇ ತಂದು ಕೊಟ್ಟನು (ಪುಂಅಪಪು· ೨೪). [←ಆರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಲೋಟಾ]

ಲೋಟ್ಟಾ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾರಿವಾಳ : ಲೋಟಾ ಎಂಬ ಪಾರಿವಾಳಗಳು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಉರುಳುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತವೆ (ಪುಂಅಪಪು· ೬-೦೦೦). [?]

ಲೋಟಿಸು (ಕ್ರಿ)· ಉರುಳಿಸು ; ಕೆಡವು ; ಬೀಳಿಸು : ಅಗಡಿಯಲಿ ಲೋಟಿಸಿ ನಿರಂತರ ಲಗಡಿಯಲಿ ಲಾಗಿಸಿ . . . ಹೊಣಗಿದರು (ಭಾಣ್ಯಾ. ೨–೧೪); ವಿಗಡರದ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಲೋಟಿಸಿ ಮಗುಚಿದರು (ಭಾಣ್ಯಾ· ೦೨–೩೬).

[ಲೋಟನ+ — ಇಸು]

ಲೋಟು (ನಾ)· (?) : ಜಯಗೋಪಕನ್ಯಕಾಕಾಮಕಲೆ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಭೆಲೋಟನೊಳು ತ್ರಿವಳಿಕುಕ್ಷ ಜಯವನಧಿದರ್ಶಾ (ಶ್ರೀಕ್ಷಾ· ೦). [?]

ಲೋಟೆ ' ಲೋಟ್ಟಾ₁ ' ನೋ.

ಲೋಡನ (ನಾ)· ೧. ಕದಡುವಿಕೆ ; ಕಲಕುವಿಕೆ : ಮಥನ. ೨. ಪ್ರಚೋದನೆ. [ಸಂ.]

ಲೋಡಿಗೆ (ನಾ)· ಒರಗಿಕೊಂಡು ಕೂತುಕೊಳ್ಳಲು ; ಅರಳಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತುಂಬಿ ಮಾಡಿದ ಮೃದುವಾದ ದಿಂಬು : ಬಳಿಯ ಚೌರಿಯ ಹೊಜೆಯ ಚಿತ್ರಾವಳಿವಿಧಾನದ ಹಾಸುಗಳ ಹೊಂಬಳಿಯ ತೆರೆಸೀರೆಗಳ ಛತ್ರ ವ್ಯಜನ ಸೀಗುರಿಯ ಹೊಳೆವ ಪಟ್ಟೆಯ ಲೋಡಿಗೆಯ . . . ಸುವರ್ಣಾವಳಿಯ ದಿಂಡುಗಳೊಟ್ಟಿದವು (ಭಾಣ್ಯಾ· ೨-೦೨).

[< ಲೋಡು₁]

ಲೋಡು₂ (ನಾ)· = ಲೋಡಿಗೆ : . ಒಱಗಿಕೊಂಬುದಕೆ ಲೋಡಾಗಲು ಮತ್ತೊಂದು ಮಿಱುಗುವ ಗದ್ದುಗೆಯಾಗೆ (ಜಾ.ಪಪ· ೩೫–೨೮) ; ಪಾಸಿನೊಳ್ ನೀಳಮಾದೊಂದು ಲೋಡಂ ಮಲಂಗಿಸಿ . . .ಪೊದೆಯಿಸಿ (ಪಪಪ· ೪–೩೪); ಕನ್ನಡಿಮಹಲಿನಲ್ಲಿ ಕುತನಿಯ ಗಾದಿಯ ಮೇಲೆ ಲೋಡಿಗೆ ಆತುಕೊಂಡು

ಕುಳಿತರು (ಕಾಂಬಾಕ. ೦೦).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ತೆಲು. ಲೋಡು. / ಮರಾ. ಲೋಡ. ಲೋಢ]

ಲೋಡ್ಡು (ನಾ). ವ್ಯಾಯಾಮ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ತಿರುಗಿಸುವ ಮರದ ಭಾರವಾದ ಸಾಧನ : ಗರುಡನಸಯಂ ಪೊಕ್ಕು . . . ತಿರುಹುತ್ತ ಲೋಡು ವಿಜಾಸಾಣಾಗಳ (ಕಾಚಾ. ೬-೦೦) : ಕೈಗಳಿಂದ ತಿರಿಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿಂಥಾ ತಿರಿಸ್ಸಿನ ಸುತ್ತಲು ತಿರಿಗಿಸುವದರಿಂದ ಮಲ್ಲ ವಂಥಾ. ತೋರವಾಗಿಯಿದ್ದಂಥಾ ಅದಕೆ ಲೋಡುಯೆಂಬ ಹೆಸರು (ಜೈಶಿ. ೬-೩೦) ; ಗರುಡಿಮನೆಗೆ ಗಂಧೇರ ಹೋಗವ್ವೆ ಗಂಧದ ಲೋಡ ತಿರುಗುವ ದೊರೆಮಗನಿಗೆ ಮಗಳ ಕೊಡಬೇಕು (ಜೈ.ಪು. ೫೩).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಲೋಡಿ. ಲೋಡಿ]

ಲೋಡ್ಡು (ನಾ). ಹೊರೆ; ಬೇರು : 'ಫೈಲ್' 'ವ್ಯಾಗನ್' 'ಲೋಡು' ಬರೆದುಕೊಂಡರು (ಜಯಚಾ. ೨೦); ಗಾಡಿಗೆ ಲೋಡು ಜಾಸ್ತಿಯಾಗಿದೆ (ಪ್ರಾಪ್ರ).

[← ಇಂ. Load]

ಲೋಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪು : "ಲವಣೋತ್ಕಂ. ಲವಣಾರಂ— ಈಯರಡು ಲೋಣ. ಲವಣ" (ಚಿಪ್ರ. ೧೫೩).

[< ಪ್ರಾ. ಲೋಣ. / ಸಂ. ಲವಣ]

ಲೋಣಾರ (ನಾ). ಉಪ್ಪು ಮಾಡುವವನು; ಉಪ್ಪಾರ : ಲೋಣಾರರು:— ಇವರ ಜನ್ಮಭಾಷೆ ಕನ್ನಡ . . . ಸೋರುವ್ಪು ಮುಂತಿ ಮೂರುವರು (ಕಾಜಾ. ೧೬೬).

[← ಮರಾ. ಲೋಣಾರ. / ಸಂ. ಲವಣಾಕರ]

ಲೋಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಪುಳ್ಳಂಪುರಿಜೆ : "ಅ ಲೋಣಿಕೆ ಕ್ಷುಲ್ಲಕಾಮ್ಲಿ ಪುಳ್ಳಂಪುಣಾಸೆ" (ಹುಂಗಣಾ. ೪೨-೩೯).

[ಸಂ.]

ಲೋದ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ನಾಲವಃ. ಕಾಬರಃ. ಲೋದ್ರಃ . . . ವಾರ್ಜನಃ — ಈ ೬ ಲೋದ್ರಗಿರಿದ ಹೆಸರು. ಇದು ಜಾಲಾರಿಮರವಲ್ಲಿ ಭೇದ. ಅರಗಿನ ಮರ" (ಕಣ್ಣಂಕ. ೩೦೯); ಜೋತಾವನೀ ಜಾತ ಲೋದ್ರಲವಂಗಪ್ರಕರಪ್ರವಾಳದುಚಿತಂ . . . ಕಣ್ಣೊಳಿಸುಗುಂ (ಕಾದಂಪು. ೨೦೬) ; ಜಾತ ಬಕುಳಂ ತುಂಬೆ ಲೋದ್ರವಗ್ಗಳಗುಳ್ಳ ಕಣಗಿಲುಮತಿಕೋಕೆಯುನ್ನತ್ತ (ಜೈಕೃ. ೬-೦೦-೦೬) ; ಪಿಪ್ಪಲಿ. ಲೋದ್ರ. ಧದ್ರಮುಸ್ಕ. . . .ಕೊಡಲು ಪ್ರಳಯಾಗ್ನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಉಷ್ಣಜ್ವರವೂ ತಾಪಜ್ವರ ಕಡುಜ್ವರಗಳೂ ಸಲ ಮಾಣುವುವು (ಗಕೃ. ೭೫).

[ಸಂ.]

ಲೋದ್ರಪುಷ್ಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಇಪ್ಪೆ: ಮಧೂಕ : "ಇಪ್ಪೆ ಮಧುಕಂ ಲೋದ್ರಪುಷ್ಪ ಗುಡಪುಷ್ಪಮಕ್ಷಂ" (ಹುಂಗಣಾ. ೪೨-೩೮).

[ಸಂ.]

ಲೋಪ (ನಾ). ೧. ಜೊರುಮಾಡುವುದು ; ಓಡೆಯುವುದು. ೨. ಹಾಳುಮಾಡುವಿಕೆ ; ನಾಶ. ೩. ಸುಲಿಗೆಮಾಡುವುದು : ಕೊಳ್ಳೆ. ೪. ಇಲ್ಲದಾಗುವುದು : 'ಸ್ವರಮಿರೆ ಪೆರದೊಳ್ ಪೂರ್ವಸ್ವರಲೋಪಂ (ಕಾಶ್ಮಿ. ೩) ; ದಕಾರದಡಗೆ ಒರಿಪೊಂ ಲೋಪಂ (ಕಜಾಪ್ರ.೦೭); ಇಲ್ಲಿಯೂ ರೇಫ ಲೋಪವಾಗಿವೆಯೊಂಮ ತಿಳಿಸುವರಂ (ಜಾಸಂ. ೩೩). ೫. ಕೊರತೆ ; ಊನ : ಜಾಪದಂತವ ಹೊಂದಿ ಶಸ ಇರೆ ಪಾವ ಚಂದ್ರಪ ರಕ್ಷಣೆಯು ತಾ ಲೋಪವಿಲ್ಲದೆ ತಾಳಿರಲು ಹನ್ನೊಂದು ವರುಷ (ಗಚಕ್ರ. ೨-೦೨); ಲೋಪವೇನೂ ಇಲ್ಲ. ದೀಪಕೆ ಮಾತ್ರ ಬಗೆಯಲ್ಲ (ಗಪ). ೬. [ವ್ಯಾಕ] ಕನ್ನಡದ ಲೋಪ. ಆಗಮ ಮತ್ತು ಆದೇಶಗಳೆಂಬ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು : ಸ್ವರದ ಮುಂದೆ ಸ್ವರ ಬಂದರೆ ಹಿಂದಿನ ಸ್ವರ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವುದು : ಸ್ವರಮಿದಿರೊಳಿರೆ ವಿಘಟ್ಟ ಸ್ವರಂ ಪುಳ್ಕೆಶಿಸ್ವರಕಮಕ್ಕುಂ ಲೋಪಂ (ಜಾಪ್ರ. ೫೭) 'ಲೋಪಸಂಧಿ' ಪರಾ.

ಲೋಪದೋಷ – ಕುಂದು ವಂತ್ಸು ಕೊರತೆ ; ಅಂಕುಡೊಂಕು : ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೇ ಲೋಪದೋಷಗಳಿದ್ದರೂ ಅದು ಸರ್ವಾಧಿಕಾರ ಶ್ರುಭುತ್ವಕ್ಕಿಂತ ಸಾವಿರಪಾಲು ಮೇಲು (ಹಂಚಂ. ೦೫೫). [ಸಂ.]

ಲೋಪಪೌರ್ವ್ಯ (ಕ್ರಿ). ಲೋಪವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಇಲ್ಲದಂತಾಗು : ಇರ್ಮಾದನುಲಾಯದೆ ವಯದಿಂ ಪೌರ್ವಾವಾಗಮಮವೆಯ್ದಂ ಪೋಪುವ ಲೋಪಂಬೊರ್ದಿ ವಿಘಕ್ರಿಯ ಬಬುಮಿದು (ಕಜಾಪ್ರ. ೦೬೬).

[ಲೋಪ + ಪೌರ್ವ್ಯ]

ಲೋಪಗೈಸು (ಕ್ರಿ). ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು ; ಅಳಿಸು : ದೀಪ ದಿವದಲಿ ಕಂಡರಾದಡೆ ಲೋಪಗೈಸುವರಾಕ್ಷಣ (ಜಾಪ್ರ. ೦೬-೭೭).

[ಲೋಪ + ಕೈಸು (<ಕೆಯ್ಸು)]

ಲೋಪವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವಿಕೆ ; ಇಲ್ಲವಾಗುವಿಕೆ : ವಿದಿತಂ ದಾವಿದು ಕೂಷ್ಮಾಂಡದ ಮತ್ತ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬತ್ಸಂ ಕೂಷ್ಮಾಂಡದ ಪತ್ತಕ್ಕಂ ಬಂದುಗಮುದಯಿಸುಗುಂ ಲೋಪವೃತ್ತಿ ಲಕ್ಷಣವಿಧಿಯಿಂ (ಕಜಾಪ್ರ. ೨೦೦).

[ಸಂ.]

ಲೋಪಸಂಧಿ (ನಾ): = ಲೋಪ ೬ : ಸ್ವರದ ಮುಂದೆ ಸ್ವರವು ಬಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ಸ್ವರವು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ವರ್ಣವು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಲೋಪವೆಂದೂ ಈ ಸಂಧಿಗೆ ಲೋಪಸಂಧಿಯೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಜಾಪ್ರ. ೦೬).

ಲೋಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಿಡು ; ಕಳೆ ; ತೆಗೆದುಹಾಕು : ತವನಪ್ರತಾಪಮಂ ಲೋಪಿವ ನಾಲ್ಕತ್ತೆಂಟುಕೋಟಿ ಮಯಿಗೆಯಸೆಗುಂ (ಕಾಕ್ಕ. ೪-೦೦); ಎಲ್ಲಿಯುವಮಮಂತ್ರಣದೊಳ್ ಬಲ್ಲರ್ ಪ್ರಥಮೈಕವಚಮಮಂ ಲೋಪಿಪುವರ್ (ಕಚಿಪ. ೦೨೬); ಪಾಪವಾಸನೆಯನು ಪುಣ್ಯವಾಸನೆಯಿಂದ ಲೋಪಿಸಿ ತನ್ನೊಳು ಏಂದು (ಕಚಿ. ೦೬-೬೬). [ಲೋಪ + —ಇಸು]

ಲೋಪ್ಪ (ನಾ). ಕದ್ದ ಮಸ್ತು ; ಕಳವಿನ ಮಾಲು : "ಲೋಪ್ಪಮೆಪೆ ಕಳವಿಮೊದಪೆ" (ಹುಂಗಣಾ. ೬೭-೩).

[ಸಂ.]

ಲೋಭ (ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾಸೆ ; ಕೃಪಣತೆ : ಲೋಭ – ಲೋಬ (ಕಚಿಪ. ಕೊಣ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಅತಿಯಾಸೆಯುಳ್ಳವನು ; ಕೃಪಣ : ಲೋಭಿ : ಹುಟುವ ಮಾತುಗುಟ್ಟದಿರು ಲೋಬನ ಮಾತನಡಂಗಿಸಾಜಿಯೊಳ್ಳುಸಿವನ ಮಾತುಗೇಳದಿರು (ಕಾ. ೨. ೨೨-೭೬ ; ೨೨೫).

[< ಸಂ. ಲೋಭ]

ಲೋಬಾನ, ಲೋಭಾನ (ನಾ). ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯದಂತೆ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರದ ಅಂಟು ; ತುರುಷ್ಕ : ಲೋಬಾನ ಚಂದನ ಗಾದಿನೊಳ್ಪಂದಿ ಮತ್ತೇಭಂಗಳಿರೆ ಕಂಡರವರು (ಕಚಿಪ. ೦೯-೨೦) : ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಲೋಬಾನ ಎಂತಲೂ ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ ಎಂತಲೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕ್ರಿಪಾ. ೨. ೯೯ ೦೦೫) ; ಕಾಯಿ ಒಡೆದು ಲೋಬಾನ ಹಾಕಿದ್ದ (ಹುಚಿಪ. ೭೭). ಲೋಭಾನ : ಲೋಭಾನ [ಧೂಪದಿಂ] [ದೊತ್ತಿರಿಸಿ] (ಚಿಪಿಪ್ರ. ೩-೦೩) ; ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಲೋಭಾನವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಅದರ ವಾಸನೆಯು ಕೋಣೆಯ ತುಂಬ ಇದಿಗಿತ್ತು (ಗಕೃ. ೦೦೨) : ಲೋಭಾನದ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ಜೈಉಪ್ರ. ೦೫೦).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಲೋಬಾನ ; ಮರಾ. ಲೋಬಾನ, ಲೋಭಾನ]

ಲೋಭ (ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾಸೆ ; ದುರಾಸೆ : ಅನ್ಯತಂ ಲೋಭಂ ಭಯಮಂದಿನಿತುಂ ನೀವಿರ್ದ್ ನಾಡೊಳಿರ್ಕುಮೆ ರವಿನಂದನ (ಗಣಚಮು. ೩-೦೩) ; ಕಾಮ. ಕ್ರೋಧ. ಲೋಭ. ಮೋಹ. ಮದ. ಮಾತ್ಸರ್ಯ ಎಂಬ ಆರು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು (ಜಮ್ಮಕ. ೦-೨೫ ಟೀಕು) ; ಲೋಭ ಪಡೆ ಪಡೆ ಭೋಗ ಕೆಡಸಿಕೊಂಡ (ಗಪ). ೨. ಜಿಪುಣತನ; ಕೃಪಣತನ: ಕೊಡೆಯನೀಯನೆ ಲೋಭವೇ ಕರಸ (ಜಚಿಪ.೨-೦೩). ೩. ಜಿಪುಣ; ಕೃಪಣ:

'ಕಡುಲೋಭ' ಪರಾ. ೪. (ಉಕ) ಪ್ರೀತಿ ; ವಾತ್ಸಲ್ಯ ; ಅಕ್ಕರೆ : ಅಣ್ಣಾ ಹೋಗಿಬರುತ್ತೇನೆ· ಲೋಭವಿರಲಿ (ಮುಂಡಾ· ೪-೦೯) ; ತಂಗೀ ನ್ನು ನಾನು ಹೋಗಿ ಬರುತ್ತೇನವಾ· ಲೋಭವಿರಲಿ (ಅಣ್ಣಾ. ೪೩). ೫. [ಜೈನ] ಐದು ಬಗೆಯ ಅಂತರಾಯಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಂತರಾಯಕರ್ಮಂ ಪಂಚವಿಧಮಕ್ಕುಂ ದಾನ ಲೋಭ ಭೋಗೋಪಮೀರ್ಯಾಂತರಾಯಕರ್ಮಮೆಂದು (ಗೊಮ್ಮ.ಜೀ.೪-೯). 'ಅಂತರಾಯಪಂಚಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಲೋಭಕ (ಗು). ಲೋಭದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಕೃಪಣತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಮುಮ್ಮೊಲಮಱುಗುತ್ತುಮಿವ ಕಡುಲೋಭಕದಾನಗುಣಂಗಳಂ ಪಳಂಚಿ (ಶಾಪ್ರ· ೪೨-೦೬). [ಸಂ.]

ಲೋಭಾನ 'ಲೋಬಾನ' ನೋ.

ಲೋಭಿ (ನಾ)· ಕೃಪಣ ; ಜಿಪುಣ : "ಕದರ್ಯಃ . . . ಮಿತಂಪಚಃ—ಈ ೫ ಲೋಭಿ" (ಶಬ್ದಮ. ೫೬-೦೯೨); ರವಿ ಚಾಪಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ ನಿಂದೊಡೆ ಧನವತಿ . . . ಮಕರದೊಳಿರೆ ವಸೂರ್ಯಂ ಖಳಂ ಲೋಭಿ (ಶಾಪ್ರ· ೦೬-೦೬); ಭೋಗಿಗೆ ಲೋಭಿಗೆ ಯೋಗಂ ತ್ಯಾಗಂ ಹಿತವಾಗದು (ಪಟ್ಟಾ· ೨-೭); ಪಾಟಿಗೆ ಪರವಾಯು, ಲೋಭಿಗೆ ಚರಾಯು (ಗಾಪ). [ಸಂ.]

ಲೋಭಿಗಲಿ (ನಾ). ಜಿಪುಣನಾದ ಬಂಟ ; ಮಾರ್ಗವಿಮಾಯದ ಬಿದಿರಿದ ಲೋಭಿಗಲಿಗಳುಮಂ ನೊಂದು ಪಲ್ಗರಿದೋಡುವ ಪುಲ್ಗಲಿಗಳುಮಂ . . . ನೋಡಿ (ಗಜಾಷ್ಟ· ೯-೪೪ ೪)· [ಲೋಭಿ + ಕಲ್ಲಿ]

ಲೋಭಿತನ (ನಾ)· ಜಿಪುಣತನ ; ಕೃಪಣತ್ವ ; (ಅ). [ಲೋಭಿ + – ತನ]

ಲೋಭಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಯಾಸೆಪಡು : ನಿತ್ಯತ್ವಂಬೆತ್ತ ಪಾಂಗಿಂ ಪಳವ ಮುಳವ ಕಾಮಿಪ್ಪ ಕೋವಿಪ್ಪ ಲೋಭಿಪ್ಪತ್ಮಂತಂ ಗರ್ವಿಪ್ಪೀ ಮಾಡೆ ಪರಮವೈರಾಗ್ಯಮಂ ಕೊಟ್ಟು . . . ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದೆನ್ನಂ (ಕೃಪಾ· ೦೬)· [ಲೋಭ + —ಿಸು]

ಲೋಮ (ನಾ)· ೧. ಮನುಷ್ಯ ಅಥವಾ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಾಣಿಯ ಮೈಗೂದಲು ; ರೋಮ : "ಲೋಮಮೆನೆ ಮೆಯ್ಯ ಕೂದಲಕ್ಕುಂ" (ಪಾಂಡಾ· ೪೪-೩); "ತನೂರುಹಂ, ರೋಮ· ಲೋಮ_ ೩ ಮೈಯೋಗೆ, ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು ಹೆಸರುಗಳು. ಮೈಗೂದಲು" (ನಿಘಂ·ಪ· ೦೯೩)· ೨. ಕೂದಲಿನಂತಿರುವ ಸಣ್ಣ ಬೇರು : ನಿಜವಾದ ಬೇರುಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅವಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಲೋಮಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ . . . ತನ್ನ ಆಹಾರದ ಏರ್ಪಾಟನ್ನು ಹಾನೇ ನಿರ್ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಪಪುಷ. ೦೯೦). ೩. ಬಾಲ ; ಪುಚ್ಛ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಲೋಮ ಕರ್ಕಟಕಂ" (ಪಾಂಗಣ· ೪೦-೩೪)· [ಸಂ.]

ಲೋಮಕ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ತೊರೆಗಣಗಿಲು : "ತೊರೆಗಣಗಿಲಾ ಲೋಮಕಂ" (ಪಾಂಗಣ· ೩೪-೦೦)· [ಸಂ.]

ಲೋಮನಾಳ (ನಾ). ಕೂದಲಿನಷ್ಟು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ (ರಕ್ತ)ನಾಳ: ರೋಗಾಣುಗಳು ಲೋಮನಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ರಕ್ತಚಲನೆಗೆ ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಚುಕ್ಕೆಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಕಂಮೂ· ೩೦); ಸಲ್ಫೂರೋಸನ್ನು ರಸಾಯನಿಕವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಕರಗಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ದ್ರವವನ್ನು ಲೋಮನಾಳ (capillaries)ಗಳ ಮೂಲಕ ಹಾಯಿಸಿ ಹೊರ ಹೊರಟ ಎಳೆಗಳನ್ನು ಅರಿಸಿ ಹದಗೊಳಿಸಿದ ಪದಾರ್ಥವೇ ರೆಯೊನ್ ಎಳೆಗಳು (ಕೃಪ್ರ· ೩೦). [ಸಂ. ಲೋಮನಾಲ]

ಲೋಮತ (ಗು). ೧. ಕೂದಲಿನಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ; ರೋಮದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ· (ನಾ). ೨. ಕೂದಲಿನಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ : ಲೋಮಕ ಎಂದರೆ ತುಂಬ ಕೂದಲು ಬೆಳೆದ ಪ್ರಾಣಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ (ಪಾಲಾಂ· ೨೨)· ೩. ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು: ಲೋಮತ :

ಕಳುಹಿದನು ಲೋಮಶನನವನೀತಳಕೆ ಸುರವತಿ (ಕಾಶ್ಯ· ೯-೨)· [ಸಂ.]

ಲೋಮಶೆ (ನಾ)· ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಮೂಲಿಕೆ ; ಸುಗಂಧ ಪದಾರ್ಥ ; ಜಟಾಮಾಂಸಿ : "ಜಟಿಲೆ· ಜಟಮಾಂಸಿ, ಸುಗಂಧಮುಸ್ತೆ" (ಪ್ರಕ· ೯೩). ೨. ನರಿ. ೩. ಕೋತಿ· [ಸಂ. ಲೋಮಶಾ]

ಲೋಮಹರ್ಷ (ನಾ)· ಅತಿಯಾದ ಸಂತೋಷ, ಭಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮೈಗೂದಲು ನೆಟ್ಟಗಾಗುವುದು. —ಮೈನವಿರೇಳುವುದು· 'ರೋಮಹರ್ಷ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಲೋಮಹರ್ಷಣ (ನಾ). ೧. = ಲೋಮಹರ್ಷ. ೨. ಅತಿಯಾದ ಸಂತೋಷ, ಭಯ ಮುಂತಾದುವು ಮೈಗೂದಲನ್ನು ನೆಟ್ಟಗಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು; ರೋಮಾಂಚಗೊಳಿಸುವುದು· 'ರೋಮಹರ್ಷಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಲೋಮಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಗೊರಸಿಗೆ ಹಾಕುವ (ಚಿನ್ನ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ) ಬಳೆ : "ವಳಯಂ ಲೋಮಿಮೆಸರಕ್ಕು" (ಪಾಂಗಣ· ೦೦-೦೬). [?]

ಲೋಮಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಬೆಂಡೆ : "ಲೋಮಿಕೆಯನಲ್ ಬೆಂಡೆ" (ಪಾಂಗಣ· ೪೩-೪೬)· [?]

ಲೋಯಿಪರ 'ಲೋಳೆಸರ' ನೋ.

ಲೋಲ, ಲೋಳ (ಗು). ೧. ಅಶಿತ್ತ, ಅಲುಗಾಡುವ, ಚಲಿಸುವ ; ಚಂಚಲವಾದ : ಚಮರೀಲೋಲಲಾಂಗೂಲಮಾಲಾವಲಿವಿಕ್ಷೇಪಂಗಳಂ ತಚ್ಚಮರರುಹ ಮಹಾಶೋಭ ಕೈಗಣ್ಕೆ (ಶಾಪ್ರ· ೪-೦೪) ; ಮಹಿಭುಜನ ಮೆಯ್ಸಿರಿಯಂ ಸಱಿಸೆಯ್ಯೆ ತಚ್ಚರೋಷಾವನಿ ತನ್ನ ಲೋಲಪಯನೋತ್ಪಲ ಮೂಲೆ ಸ್ಪಪಂಗೆ ಮಾಲೆಯಂ ತಾನೊಸೆದಿಕ್ಕಿದಳ್ (ಪಾಂಡಾ· ೬-೦೪)· ೨. ಅಸ್ಥಿರಪ್ರಕಾಶದ ; ಮಿಣುಕುವ : ಲೋಲತಾರೆಗಳೆಸವಿರುಳನ ಮೊಗವನು ರಾಗದಿಂದೆಯೆ ಚಂದ್ರಮನು (ಜಾಹ· ೦೦೦-೦೨). (ನಾ). ೩. ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವುದು; ಚಲಿಸುವುದು ; ಅಲುಗಾಟ : " ಲೋಲಂ, ಚಪಳಂ . . . ಸಂಚಳಂ—ಈ ೧೦ ಸಂಚಳಂ " (ಪಾಂಡಾ· ೨೦೩-೦೦), ೪. ಪ್ರೀತಿ ; ಅಕ್ಕರೆ : ಬಾಲನ ಓಗ್ಗುವ ಕಂಡು ಲೋಲದಿ ಎತಿಕೊಂಡು ತಲೆ ಮೇಲೆ ಕೈಯ ತಿರವುತ' ಪುಲ್ಲಯ್ಯ ಬಾಲಸಿದ್ದನಿಗೆ ಮುದ್ದಿಟ್ಟನು (ಸಿಸಿ· ೬-೦೦). ೫. ಆಟವಾಡುವವನು ; ಕ್ರೀಡಾಸಕ್ತ : ಬಾಲನಾ ಲೀಲೆಯನು ಹೇಳಲಿನ್ನೇನು ನಾ ? ಲೋಲ ಹಿಡಿಹಿಡಿದೆಳವ ಮುಂಗುರುಳ (ಗಜಾ· ೪-೩)· ೬. ವಿಷಯಲಂಪಟ; ಕಾಮುಕ : ಲೋಲಂಗೀ ವಿಷಗಂಗೀ ಬಾಲೆಯನೀ ಮುಗ್ಧೆಯಂ ವಿಚಾರಿಸದೆಯುಂ . . . ಕಾವುದೆ (ಶಾದಂಬ· ೬೪). ೭. ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು : ಲೋಲ ಪುರಂದರವಿಠ್ಠಲ (ಪುರಂದ. ಕೃ· ೬-೦೦೯-೬)· ' ಸಿರಿಲೋಲ ' ಪರಾ. ಲೋಳ ; ೧. ಲೋಳ ಕೂಪಕ್ಷೀಕ್ಷ್ಣಕರದಿಂ ತೆಗೆದಿಕ್ಕಿಗೆ ಸಲ್ಲ ಮೇಳದಿಂ ಮೇಳಿಸಿ ಕೇಯಿಂ (ಕಾಕ್ಕ·ಪ· ೦೦-೬೭) ; ಲೋಳತರಂಗರಾಜಿತವಿಯತ್ಪತ್ತನೀತುಚಾರು ಕಲ್ಪಭೂಪಾಳಿಯ ಬೀಬರೆಂದನೆ (ಕಾಸುಪ· ೨-೧೪). ೨. "ಲೋಳಂ ಚಲಮುಂ" (ಪಪ್ರ·ಕೋ· ೦೨೯-೬೩). [ಸಂ.]

ಲೋಲಂಗಿತ (ನಾ)· [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗತಿ (?): ಕಮ್ಮವಿಲ್ ಲೋಲಂಗಿತ ನುತಶುದ್ಧಸಾಳಂಗ ಸಂಕೀರ್ಣಮುಂ ಯಥೋಚಿತತಾರ ಮಧುರ ಮುದ್ರಂಗಳಂ ಹಾಡಿ (ಪಪ್ರ· ೭-೩)· [ಸಂ.]

ಲೋಲಂಬ, ಲೋಳಂಬ (ನಾ)· ತುಂಬಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ದೊಡ್ಡ ದುಂಬಿ: ಲೋಲಂಬ ಕಟಕ (ಪಪ್ರ· ೩೬-೦೦)· ಲೋಳಂಬ : ಅಂಬುರುಹ ಲೋಳಂಬ [ಪಾಪ್ರ· · ರೋಲಂಬ] ವಾತ್ಸಲ್ಯಕಚ್ಚಪ ವಾರಿಕಂಬುಪೀಕರ ಚಕ್ರವಾಕಶ್ಯವಾಲಹಾದಂಬಗಂಭೀರ ಸ್ಪೈಕ ದ್ಯುಷಾಳಂಗಳಿವು ಕಮಲಯ ಪಂಗಳಾಗೆ (ಕೃಪಾಪ್ರ· ೯-೨೦)· [ಸಂ.]

ಲೋಲಂಬಕದಂಬ (ನಾ). ೧. ದುಂಬಿಗಳ ಗುಂಪು : ಭ್ರಮರಗಳ ಸಮೂಹ. ೨. ದುಂಬಿಗಳಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು : ವಿಲಿತ್ರಯಕ್ಷ ಕರ್ದಮಾಮೋದಾಕೃಷ್ಟವನಕುಸುಮಾಲೋಲಲೋಲಂಬಕದಂಬನುಂ . . . ಬರ್ಪಾಗಳ್ (ಶಂಪ್ರಪು. ೬-೮೪ ಪ). [ಸಂ.]

ಲೋಲಕ್ 'ಲೋಲಾಕು' ನೋ.

ಲೋಲಕ (ನಾ). ಅತ್ತಿತ್ತ ತೂಗಾಡುವ ವಸ್ತು : ಆ ಬಳ್ಳಿಗಳ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಕೋನಾಕೃತಿಯಾದ ಲೋಲಕಗಳು ಜೋಕಾಡುತ್ತಿರುತ್ತವೆ (ಶುಂಶಾಮು. ೬-೮೬); ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಡಿಯಾರಗಳಿಗೆ ಪೆಂಡುಲಮ್ (Pendulum) ಅಥವಾ ಲೋಲಕಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಭೌಶಾ. ೫೬). [ಸಂ.]

ಲೋಲಕ್ಕು 'ಲೋಲಾಕು' ನೋ.

ಲೋಲಚಿಬುಕ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಚಿಬುಕಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪ್ರ "ಅಗಿಯುವಾಗ ಮಾಡುವಂತೆ ಗಡ್ಡವನ್ನು ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಚಲಿಸುವುದು" (ಅಕ್ಕಂ. ೨೯೦ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ನೆಗಳ್ದಗಿವ ಸಮಯದೊಳ್ ಪೆಟ್ಟುಗೆಯಂ ಚಲಿಸಲ್ಕೆ ಲೋಲಚಿಬುಕಮೆನಿಸ್ಕುಂ (ಅಕ್ಕಂ. ೩-೦೭೩). [ಸಂ.]

ಲೋಲಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಹತ್ತು ಸಾತ್ವಿಕಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಸ್ಥಿರ ಜ್ಞಾನ ; ಚಂಚಲತೆ : ಹೇಳ್ದ ಕೀರ್ತಾಶ್ವೀಕದಜಪನು ಬಾಲಬುದ್ಧಿಯು ಒಂದು ಸಹಜ ಸಂಧೇಳಿಸುತಲಿಹುದೆರಡು ಸತ್ಯವೆಯೆಂಬದದು ಮೂರು ಲೋಲಜ್ಞಾನವು ನಾಲ್ಕು (ಜ್ಞಾಕೋ. ೨೬-೨). [ಸಂ.]

ಲೋಲತೆ, ಲೋಳತೆ (ನಾ). ೧. ಅಲುಗಾಟ ; ಚಂಚಲತೆ. ೨. ಆಸೆ ; ಒಯಕೆ : ಲೋಲತೆಯಿಂದೀಕ್ಷಿಪ ಗಣಿಕಾಲಿಯವಾಂಗ ಕ್ರಿಮರ್ಣರುಚಿಗಳ್ ನೀಳ್ದೇಂ ಲೀಲೆಯಿಂ ಇತುವೆ ಮುತ್ತಿನ ನೀಲದ ಮಾಣಿಕದ ತೋರಣಂಗಳ ತೆಱದಿಂ (ಶಂಪ್ರಪು. ೦೦-೪): ಲೋಲತೆಯಂ ಸುರಾಗದ ಸುರಾಗದ ಪೂವನುದಿರ್ಚುತಂ ಲತಾಡಾಳಜಾಳಕಂಗಳನೆಬ್ಬಿತವಳ್ಗಿಜೆದಭ್ರದಭ್ರಯಂ ಜಾಳಿಸುತುರ (ಪ್ರಪ್ರ. ೦೦-೬೬). ಲೋಳತೆ: ೨. ಲೋಳತೆಯಿಂದೆ ಪುಷ್ಪವತಿಯಂ ಮಧುಧಾಜವೆಯಂ . . . ಸಲೆ ಸೋಂಕುತಿರ್ಪಂ (ಭುಪುಚಂ. ೦೦-೦೬೬). [ಸಂ. ಲೋಲತಾ]

ಲೋಲಲೋಚನೆ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನುಳ್ಳವಳು ; ಬೆಲುವೆ : ಪಾಲು ಸಕ್ಕರೆ ಅಮೃತಾನ್ನವ ನೀನುಂಡು ಲೋಲಲೋಚನೆಯರೊಳಗದ ಮೇರಾದ ಸಿರಿ (ಪಂರಾಚ. ೧-೪೬) ; ನಿನ್ನ ಚೆಂದುಟಿಗಳಿಂ ತೇಳಲಾಟವೆನದಂ. ಲೋಲಲೋಚನೆ (ಪಜ್ಯಾಗೀ. ೪೭-೦೦೦೬).

[ಸಂ. ಲೋಲಲೋಚನಾ (ಲೋಲ + ಲೋಚನ + —)]

ಲೋಲಾಕು, ಲೋಲಕ್, ಲೋಲಕ್ಕು (ನಾ). (ಲೋಲಕದಂತೆ ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ: ತೂಗುಬಿಟ್ಟ ಎರಡು ಬಿಲ್ಲಿನಾಕಾರದ ಲೋಲಾಕುಗಳು ! (ಅಂಹಾ. ೯) ; ಕಿವಿಯಿಂದ ಚಿನ್ನದ ಲೋಲಾಕು ನೇಣಾಡುತ್ತಿರುತ್ತವೆ (ಕ್ರಚಾಸಾ. ೫೫. ೩೩೦). ಲೋಲಕ್: ಸೊಟ್ಟಿ ಬೈತಲೆಯ ಲೋಲಕ್ ಫಳಿನ ಬಳುಕುನದುವಿನ ಜಾರ್ಜೆಟ್‌ಸೀರೆಯ ಬಿಡಿಗಿನ ಚೆಲುವೆ (ಶುಚಾಪ. ೫೩). ಲೋಲಕ್ಕು : ಬಳೆಗಳು, ಲೋಲಕ್ಕುಗಳು, ಜುಮುಕಿ . . . ಇತ್ಯಾದಿ (ಅಚಿಸಾ. ೨. ೩೨೦). [<ಸಂ. ಲೋಲಕ]

ಲೋಲಾಕ್ಷಿ (ನಾ). = ಲೋಲಲೋಚನೆ : ಲೋಲಾಕ್ಷಿಯರ್ಕಳುತ್ತಿರೆ ಸಾಲಿಟ್ಟವರಳಕಗಂಧಕೊಡನೆತ್ತರುತಂ ರೋಲಂಬಮಾಲೆ ಮೇಲದು ನೀಲದ ನಡತೋರಣಂದೊಳೇನೊಪ್ಪದುದೋ (ಜಾಹಾ. ೨-೦೦೪). [ಸಂ. ಲೋಲಾಕ್ಷೀ]

ಲೋಲಾಡಿಸು (ಕ್ರ). (ನೀರಿನಲ್ಲಿ) ಮುಳುಗಾಡಿಸು : ಓಲಾಡಿಸು : ಪರಿಪರಿಯಲುಂಡುಂಡುಮೆ ಸುಖಾಗರದಿ ಲೋಲಾಡಿಸುವ ವುಂಗಳಚರಿತ ಚಿನ್ಮಯಗಾತ್ರ (ಜಾಸಿ. ೨-೦೩) ; ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸರ್ವಕಾಲಕ್ಕೂ ಸಂತೋಷದ ಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಲೋಲಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ (ಶುಜಾಕಾ. ೬೦). [ಲೋಲಾಡು + —ಇಸು]

ಲೋಲಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಲುಗಾಡು ; ಅಲ್ಲಾಡು ; ಚಲಿಸು : ಕೂವಲನ್ನು ಲಂಡವಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಗೊಡುಗೊಂಡಾಗಿ ಅವು ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಲೋಲಾಡುತ್ತಿದ್ದವೆ (ಹಪುಂಕ. ೦೧೪). ೨. ಮುಳುಗಾಡು ; ಓಲಾಡು : ಎರೆ ಶರವೆ ನೀನಧೋಕ್ಷಜನ ಶ್ರೀಚರಣದ ಜಲರುಹ ದೊಳಗಳುಯುತೆ ಲೋಲಾಡು (ಶ್ರಂಪ್ರ. ಧಾ. ೩-೬೦-೩) ; ಪರಮಾನಂದ ಪಯೋನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಓಲಾಡಿ ತೇಲಾಡಿ ಲೋಲಾಡಬೇಕೆಂಬ ಅವರು . . . ಶಂಭುಲಿಂಗನ ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬಕ್ಕಾರೆ (ಚಪ್ರ. ೫೧೦) ; ಅವಳು ಆನಂದಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಲೋಲಾಡಹಕ್ಕಿದಳು (ಷಡ್ಗು. ೦೨೦). ೩. ಸುಖಿಸು ; ಚಕ್ಕಂದವಾಡು : ವಿಂಡನ್ನ ಕೂಡಿ ಲೋಲಾಡುತಿಹಳು (ಶಕಂದ. ೦-೦೪೯-೩) ; ಶಾಲಿವನಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಲೋಲಾಡುವ ಈ ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು 'ಸೋಗಯ್ಯರ್' ನಾರಿಯರು ಬಳಗ ಬೇರೆ ಬೇಕು (ಗಆಗು. ೭೭).

[ಲೋಲ + ಆಡು]

ಲೋಲಾಪಾಂಗ (ನಾ). ಚುಂಚಲವಾದ ಕಡೆಗಣ್ಣು : ಲೋಲಾಪಾಂಗದಲ್ಲಿ ಕ್ರೂರವಾದದರ ಕಟಾಕ್ಷವು ಮೇಘಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಮೊಳಿಸುವ ವಿದ್ಯುದ್ದಾಮವೋ ಎಂಬಂತಿರುವುದು (ಶಾಶಾಬ್ರ. ೧೩). [ಸಂ.]

ಲೋಲಾಪಾಂಗೆ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಡೆಗಣ್ಣುಗಳನ್ನುಳ್ಳವಳು ; ಸುಂದರಿ: ಯಜ್ಞನೆಯ್ದಿದಮತ್ತುಂಗತರಂಗೆಯುಂ ಶಫರಲೋಲಾಪಾಂಗೆಯುಂ ಗಂಗೆಯುಂ (ಹಂಹರಿ. ೨೬೩-೮೬). [ಸಂ. ಲೋಲಾಪಾಂಗಾ]

ಲೋಲಾಪ್ಪಿ 'ಲೋಲುಪ್ಪಿ' ನೋ.

ಲೋಷ್ಟಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಆಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು . . . ೧೦ ಲೋಲಾಸನ (ಆಹಪ. ೦೪೬). [ಸಂ.]

ಲೋಲಿತ, ಲೋಳಿತ (ಗು). ೧. ಅತ್ತಿತ್ತ ಅಲುಗಾಡುವ.—ಚಲಿಸುವ.—ಅಲ್ಲಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಚಂಚಲಮನಸ್ಸಿನವನು : ಜೀವ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ಗಿ ಲೋಲಿತನಾಗದೆ (ಹೋಗಪ್ರ. ೦೫೯-೨೧೮). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ಶಿರೋಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪ್ರ "ಹೆದರಿದಂತೆ ಮಬ್ಬು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ತಲೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲ ದಿಕ್ಕಿಗೂ ಆಡಿಸುವುದು" (ಅಕ್ಕಂ. ೨೨೨ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಬೆದಱಿದವೊಲೆಂಟುದಿಕ್ಕಿಂಗೊದಗದೆ ಚಲಿಸಲ್ಕೆ ಶಿರಮದೇ ಲೋಲಿತಂ (ಅಕ್ಕಂ. ೦-೦೩). ಲೋಳಿತ : ೩. ಕರಮೊಂದು ರೇಚಿತದೆ ಬತ್ತರಿಸಲ್ಕಿಂತನ್ಮಹಸ್ತ ಮುಲಪಲ್ಲವದಿಂಗರೆ ವಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮತ್ತಂ ಶಿರಮದು ಲೋಳಿತದ ತೆಱಮೊಳೆರಡುಂ ಕೆಲದೊಳ್ (ಅಕ್ಕಂ. ೨-೦೬೨).

[ಸಂ.]

ಲೋಲು (ನಾ). ೧. ಕಾಮುಕತನ ; ಲಂಪಟತ್ವ. ೨. ಮೋಜು ; ಮಜ : ಅವನ ಲೋಲು ಹೇಳತೀರದು (ಜಾಪ). ೩. ತೂಗಾಟ ; ಎಳೆತ ; ಸೆಳೆತ : ಅಮಲಿನ ಲೋಲಿನಲ್ಲಿ ಗಾಢನಿದ್ರೆ ಹೋದರು (ಜಾಅಕಾ. ೨೫೮). ೪. ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ತೂಗಾಡುವಂತೆ ಕಟ್ಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ ; ಬೈತಲೆಮಣಿ : ಲತೆಗಳನುವ ನಾರಿಯರ ಪಣೆಯೊಳಿರುವ ಮುತ್ತಿನ ಬಟ್ಟನ ಕೆಂಪುರತ್ನದ ರೋಲುಗಳೊ ಯೆಂಬಂತೆ (ಪ್ರಗೀಂ. ೧೬೮-೨೦). [< ಸಂ. ಲೋಲ]

ಲೋಲುಪ (ಗು). ೧. ಅತಿಯಾಸೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಅಳಿಯಾಸೆಯ : ಜೀವನೋಪಾದುಮುಮಂ ಪಾಲಿಪುದೆ ಬೆಸನಮದಱಂ ಲೋಲುಪ ಮನದಲಿ × × × (ಪ್ರಾಪ್ರ. XII. ೭೦-೭೦: ಸು. ೧೧೦೩). (ನಾ). ೨. ಅತಿಯಾಸೆಯುಳ್ಳವನು : ಲಂಪಟ : "ಲೋಲುಭಂ, ಲೋಲುಪಂ . . . ಲಂಪಟಂ — ಈ ೫ ಅಳವುವಂ" (ಚಾಅಮು. ೭೬-೦೧೮). ೩. ಹೆಚ್ಚಿನ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ಆಸಕ್ತ : ನೈಪೀತಂ ಕುರಗ

ಪ್ರಿಯಂ· ವಿಷಮವಾಹಾರೋಹಣಾತ್ಯಂತಲೋಲುಪನೊಬ್ಬೇಱದೆ ಮಾಣಂ ನೇಱಿದೊಡೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಹಂಪನಚ. ೪-೦೦೩). [ಸಂ.]

ಲೋಲುಪತೆ (ನಾ)· ಅತಿಯಾಸೆ ; ವ್ಯಾಮೋಹ : ಲೋಲುಪತೆಯವನಯ ಲಿಹರೆ ಬರಹೇಳು ಯಮನಂದನನನು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೪-೨೦) :· ಅವಳು ಅಧಿಕಾರಲೋಲುಪತೆಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಲು ಸಿದ್ಧಳಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ತುತಾಂತ. ೨). [ಸಂ. ಲೋಲುಪತಾ]

ಲೋಲುಪತ್ವ (ನಾ). = ಲೋಲುಪತೆ· [ಸಂ.]

ಲೋಲುಪ್ಪ (ನಾ)· ೧. ವಿಷಯಾಸಕ್ತ ; ಲಂಪಟ : ಬಾಲ್ಯ ಯೌವನದೊಳಗೆ ಲೋಲುಪ್ಪನಾಗಿ ನೀನೇಳ್ತುತಲೆ ಪಾಪಿಸುತಿರಬೇಡ ಅನುದಿನವಿ ಶೂಲಿಯನು ನೆನೆಯೊ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೯೩). ೨. ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು : ಇಷ್ಟಲಿಂಗಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ಲೋಲುಪ್ಪನಾಗಿರಬೇಕು (ಪಸಿಸ್ಥ. ೦೬೨). [ಸಂ.]

ಲೋಲುಪ್ಪಿ, ಲೋಲಾಪ್ಪಿ (ನಾ). ೧. =ಲೋಲುಪತೆ : ಪರಸ್ಪರಪ್ರೇಮದ ಲೋಲುಪ್ಪಿಯಿಂ ಮನಮೆ ತನುವಾದುದನುಜಾಪ್ರಭವತೆ (ಜೀಡಾಪ. ೦೨-೪೩ ಪ); ಸಪ್ತರಸನಂ ತಪ್ಪದೆಂದಾ ನೃಪಂ ತಿಳಿದು ಗುಪ್ತದಿಂ ತನ್ನ ಸತಿಯನುಚಿತಯಂ ಕರೆಸಿ ಲೋಲುಪ್ಪಿಯಿಂ ಬಂದಿವಂಗಿಗೆಯುದೇಕಾಣಗೆಯುಂ ಶಿವಿಯಹುದೆ ನೋಡನಲ್ಲೆ (ಕೃಷ್ಣಾ. ೪-೬). ೨. ಸಖಿ; ಸಂತೋಷ; ಕೃಷ್ಣ ಸುಂದರೀ ವದನಾರವಿಂದಮಕರಂದವಾನಲೋಲುಪ್ಪಿಗಿದು ಪೊಲ್ತಲ್ತೆ (ಗಾಪಕೃ. ೦೨-೦೪). **ಲೋಲಾಪ್ಪಿ** : ೨. ಗೋಳಾಡಲುಂ ಬೇಡ ಲೋಲಾಪ್ಪಿಯುಂ ಬೇಡ (ಪುಂಗಿಪ. ೨೬೪). ೩. ಸರಸ ; ಚಕ್ಕಂದ : ಅವರ ಲೋಲಾಪ್ಪಿ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಅಂಕುಶ ೨೦೦೩). [<ಲೋಲುಪತೆ]

ಲೋಲುಭ (ನಾ). = ಲೋಲುಪ· ೨: "ಲೋಲುಭಂ, ಲೋಲುಪಂ, ಲೋಲಂ, ಲಾಲಸಂ, ಲಂಪಟಂ- ಈ ೫ ಅಳಿವುವರ್ಥಂ" (ಶಬ್ದಮ. ೩೮-೦೪೬). [ಸಂ.]

ಲೋಲುವೆ (ನಾ). = ಲೋಲುಪತೆ : ಲೀಲೆಯ ಕುಜಿತು ಆಡುವರೆಲ್ಲರು ಕಾಲಸಂಹರನ ಬಂಧುಗಳು ಲೀಲಾಂಗನಾಸುಖದ ಕುಜಿತು ಆಡುವವರೆಲ್ಲರು ಲೋಲುವೆಯ ಬಂಧುಗಳು (ಪೋಷಶ. ೦೨-೨೬). [<ಲೋಲುಪತೆ ?]

ಲೋಲೆ (ನಾ). ೧. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. ೨. ಮಿಂಚು. ೩. ನಾಲಗೆ. ೪. ಹೆಬ್ಬೆಟ್ಟಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ನಾಡಿಯ ಹೆಸರು : ಧಮನಿ, ಗಮನಿ, ಲೋಲೆ, ಧೃತಿ, ಸರ್ವಗಾ ಎಂಬೈದು ನಾಮವನುಳ್ಳ ನಾಡಿಯು . . . ಹೆಬ್ಬೆಟ್ಟಿನ ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವ ನರದ ಮೇಲೆ ಸ್ಪಂದನಾಗಿ ಕಾಣಬರುವುದು (ಪಶ್ಯ. ೦೦). [ಸಂ. ಲೋಲಾ]

ಲೋಲೇಕ್ಷಣ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣು : ಚಳಮಿನಂ ಪದ್ಮಪಂದಂ ತರಳಮಧುಕರಾಲಂಕೃತಂ ಪದ್ಮನಾಳಂ ವಿಶೃಂಗೋದ್ಯಾಸಿ ಚಂದ್ರಂ ಸೊಗಯಿಸಿತೆನೆ· ಲೋಲೇಕ್ಷಣಾ ಸಂಚಲತ್ಸಂತಳಮುದ್ಯೂವಿಪ್ರಮಂ ಶೋಭಿಸೆ (ಆಷ್ಟ. ೨-೪೦). [ಸಂ.]

ಲೋವಿಸರ ' ಲೋಳೆಸರ ' ನೋ·

ಲೋವೆ (ನಾ). ೧. ಗೋಡೆಯಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿದ ಸೂರಿನ ಭಾಗ ; ಮುಂಜೂರು : "ಮಾಸೇಜಿಸಿವ ಹೊದಿಕೆ ವಳಭಚ್ಚಿದೆಯಿನಿಕ್ಕು ಲೋವೆ ಗೋಪಾನಸೀಸಮಾಳ್ಕಂ" (ಪುಂಗಿಪ. ೩೯-೦೩); ಮನೆಮಾಡರ ಮುಂದಣ ಪಚ್ಚಿಯ ಮೊಗಸಾಲೆಯ ಲೋವೆಯೊಳ್ ಪೊಚರತ್ನದಿಂ ದಿಕ್ಕಿದ ರಂಗವಲ್ಲಿಯ (ಪುಚರಿತ.೦೦-೨೨೨ ಪ); ಪಚ್ಚಿಗಳ ಕಂಬಂಗಳಿಂ ಪವಳ ವಲಗೆಗಳ ಮುಚ್ಚಳ್ಗಳಿಂ ನೀಲಮನೆಯ ಲೋವೆಗಳಿಂ . . . ಪೆಚ್ಚಿದುಪ್ಪ ಗೃಹಗೃಹದ್ವಾರಂಗಳೊಳ್ ಮಹಾಪೇರ್ವುವೆಗಳು (ಪಾಪ್ರ. ೩-೩): ತೋಪೆಯಿಲ್ಲದ ಉಟ ಲೋವೆಯಿಲ್ಲದ ಮನೆಯು ನೋವಸಜ್ಜಯದವಳ ಮನೆವಾರ್ತೆ ಸಿಹಿಯಪ್ಪಸಿ ಬೇವು ತಿಂದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ.೦೨೦೯). ೨. ಚಾವಣಿಯ ಬೊಕಟ್ಟು: (೪).

ಲೋಲೆಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಹೊರಕ್ಕೆ ಲೋವೆಯಂತೆ ಬಾಗಿಕೊಂಡಿರುವ ಪಟ್ಟಿ ; ಬಾಗ್ದುಪಟ್ಟಿ: ಮೇಲಿಟೀಕಕ್ಕೆ ಲೋವೆಪಟ್ಟಿ· (೩೪· XIV· ೫೦೩೫. ೨೫೯-೪೮ ೦೩೯; 1847). [ಲೋವೆ + ಪಟ್ಟಿ]

ಲೋಷ್ಟ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನ ಮುದ್ದೆ ; ಹೆಂಟೆ: "ಲೋಷ್ಟಕಃ. ಲೋಷ್ಟಂ–ಈ ೨ ಹೆಟ್ಟೆ" (ಪಣಾಮು. ೧೪-೧೨೨). [ಸಂ.]

ಲೋಷ್ಟಕ (ನಾ). = ಲೋಷ್ಟ: "ಲೋಷ್ಟಕಃ. ಲೋಷ್ಟಂ–ಈ ೨ ಹೆಟ್ಟೆ" (ಪಣಾಮು· ೧೪-೧೨೨). [ಸಂ.]

ಲೋಷ್ಟಭೇದ (ನಾ). ಮಣ್ಣುಹೆಂಟೆಯನ್ನು ಒಡೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ ; ಹಲಬೆ: " ಲೋಷ್ಟಭೇದಂ ಕೊಱಿಡು" (ಪುಂಗಿಪ. ೦೦೯–೦). [ಸಂ.]

ಲೋಷ್ಟಭೇದನ (ನಾ). = ಲೋಷ್ಟಭೇದ· : " ಕೋಟಿ(೧)ಶಂ, ಲೋಷ್ಟಭೇದನಂ–ಈ ೨ ಹಲಿಕೆ " (ಪಣಾಮು. ೧೪-೧೨೨). [ಸಂ.]

ಲೋಷ್ಠ (ನಾ). = ಲೋಷ್ಟ : ಪರಸತಿಯು ವಿಜಯನ ವರಧನವಿರದೆ ಲೋಷ್ಠವು . . . ಎನುತ ಭಾವಿಸುವೆ (ಶಾಂಪ್ರ. ೩-೨೬); ಪರವಿತ್ತಮಂ ಲೋಷ್ಠದಂತರಿದು (ಬಾಭಾ. ೩೬-೦೫). [< ಸಂ. ಲೋಷ್ಟ]

ಲೋಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿಪಧೀಸಸ್ಯ : " ಅವಿಷ್ಟ –ದೆಳ್ಳು, . . . ಲೋಸು (ಬೇಪು?), ಕರಿಯುರಿದಳ " (ಲಿಪ್ರ· ೩). [?]

ಲೋಹ (ಗು). ೧. ಕೆಂಪಾದ ; ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ; ತಾಮ್ರವರ್ಣದ. (ನಾ). ೨. ಯಾವುದಾದರೂ ಖನಿಜ.– ಧಾತು : ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ತಪ್ಪವಾವ ಲೋಹದ ಪುತ್ಥಳಿಯುತೆ (ಕಮೀ· ೦೦೫–೭೦); ಕಾಣಿಸ್ಯ ದಲ್ಲಿ · ಕಬ್ಬಣಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಲೋಹವಿಲ್ಲ (ಮುಂಕಾಮು. ೯-೦೧೩). ೩. ಕರಿಯ ಬಣ್ಣದ ಲೋಹ ; ಕಬ್ಬಿಣ : " ಗಿರಿಸಾರಂ, ಅಶ್ಮಸಾರಂ, ಲೋಹಂ, ಕಾಳಾಯಸಂ– ಈ ೪ ಕರ್ಬುನಂ " (ಪಣಾಮು· ೨೮-೦೭) : ಮಾಧುಮುತಂ ಘೃತಕರ್ಪಟ ಕುಲ್ಮನಾಗಲೋಹರಜಮನಟ್ಟು ಕಟ್ಟೆ ಕಳೆದಿಕ್ಕುಗುಮಾವಗವಚ್ಛಿವ್ಯದ್ದಿದುಂ (ವೈಕೋವೈ. ೯-೦೨೮); ಗಗನಾಗ್ರದೊಳ್ ಮುಪ್ಪುರಂಗಳಂ ಬೂಡುವೆವು ಸೊಗಸಾಗಿ ಕನಕ ಕುಲಧೌತ ಲೋಹಂಗಳಿಂ (ಸಾಪ್ರ. ೪೦-೦೪)· ೪. ಶುದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಕಬ್ಬಿಣ : ಉಕ್ಕು- ೫. ಚಿನ್ನ ; ಸುವರ್ಣ . ೬. ತಾಮ್ರ· ೭. ಕಂಚು : " ಕಂಚುಃ — ಲೋಹಂ " (ಶಾಪ್ರ. ೯೬). ೮. ಕಡಿಪಾಣ ; ಖಲೀನಃ ಲೋಹಕ್ಕೆ ನಿರಾಳಮಾಗಿ ಮೊಗಮಿತ್ತುದ್ಭಾವಮಂ ಜಾಜುಕಲ್ಪರಿವಂತಾಸೆಯ ವೈಸರಂ ಮೆಱಿವ ಚೆಲ್ಮಂ ದೇವ ನೀವೇಱಿ ನೋಡಿರೆ ಚಿತ್ತಂಬಡಿದಪ್ಪ ವೆಂದು ಮೆಱಿದರ್ ವಾಹಂಗಳಂ ವಾಹಕರ್ (ಆಪಂಪ್ರ. ೨-೩೦). ೯. ರಕ್ತ ; ನೆತ್ತರು. ೧೦. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ· ೧೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ ಮರ ; ಕೃಷ್ಣಾಗರು : " ವಂಶಕಂ, ಅಗರು, ರಾಜಾರ್ಹಂ, ಲೋಹಂ, ಕ್ರಿಮಿಜಂ,ಜೋಣಕಂ–೬ ಅಗರು ಗಂಧ, ಶ್ವೇತಾಗರು" (ಶಾಧ್ವ. ೨೦೭). ೧೨. ಮಿಂಚಿನ ಗಾಳ· [ಸಂ.]

ಲೋಹಕರ್ಮ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಲಸ ; ಕರ್ಮಾರವೃತ್ತಿ : ಹೇಮ ಕರ್ಮ ಲೋಹಕರ್ಮ ಶಿಲಾಕರ್ಮ . . . ಹಸ್ತಕುಶಲತೆಯುಳ್ಳ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಿರ್ಮಿತಮಪ್ಪ ಗವಜಾಚಾರ್ಯ (ಪಶ್ಯ. IV. ೬.೬.೫೦-೦೦ ; 1116). [ಸಂ. ಲೋಹಕರ್ಮನ್]

ಲೋಹಕವಚ (ನಾ). ಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಿದ ರಕ್ಷಾಕವಚ ; ಲೋಹದ ರಕ್ಷಾಸಾಧನ : ಅವೆಗಳು ಲೋಹಕವಚಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಬೆಟ್ಟಗಳಂತೆ ಕಾಣಲಾಗಿದ್ದವು (ತತಾ. ೨೬೩). [ಸಂ.]

ಲೋಹಕಾರ (ನಾ)· ೧. ಲೋಹದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು. ೨. ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು : ಕರ್ಮಾರ. ೩. ತಾಮ್ರದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು ; ಬೋಗಾರ : "ಪ್ಲೋಕಾರಃ, ಲೋಹಕಾರಃ—ಈ ೨ ಬೋಗಾಱಂ"

(ಪರಾಶು. ೧೭-೧೭೧) ; ಹಿಪಿಸ್ಟಸ್: ದೇವತೆಗಳ ಲೋಹತಂಪ್ರಜ್ಞ ; ಸ್ವತಃ ಲೋಹಕಾರದೇವತೆ (ಅಧ್ಯಕ್ರ. XLVI, ಐರಿಕ ಸಮಾಸ್ಕೃ). ೪. ಕಂಚಿನ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು ; ಕಂಚುಗಾತ : "ಲೋಹಕಾರನೆನಿಸಲ್ ಕಂಚುಗಾಱಾ" (ಪುಂಗಣಾ. ೦೦೦ ೦). [ಸಂ.]

ಲೋಹಕಟ್ಟ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿಣದ ಮೇಲೆ ಹತ್ತುವ ಜಂಗು; ತುಕ್ಕು. [ಸಂ.]

ಲೋಹಕುಮಿರವಾಹ (ನಾ). ಲಾಳ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಕುದುರೆ : ಎರಡುಂ ಪಕ್ಕದೆ ಪಣ್ಣಿದೋಜೆವಿಡಿಯಂ ಕೈಗೆಯ್ದು ಬಂದೇಱಿ ಚಾಮರಮಂ ಚನ್ನೆಯರಿಕ್ಕೆ ಲೋಹಖುರವಾಹಂ ಸುತ್ತಿ ಕಾಲ್ಗಾಪಿನೊಳ್ ಬರೆ ಬಂದಂ . . . ವಜ್ರ ಬಾಹುವುಹಿಪಂ ವಜ್ರಾಯುಧಂ ಬರ್ಪವೊಲ್ (ಹಂಚಕಚ. ೩-೦೦). [ಸಂ.]

ಲೋಹಚುಂಬಕ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿಣವನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಗುಣವುಳ್ಳದು ; ಸೂಜಿಗಲ್ಲು ; ಅಯಸ್ಕಾಂತ : ಲೋಹಚುಂಬಕಧರ್ಮವು ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬಿಣದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ ; ಆ ಕಬ್ಬಿಣಕ್ಕೆ ಲೋಹಚುಂಬಕವೆನ್ನುವರು (ಪುಂಜಾಬು. ೩-೨೫) ; ಲೋಹಚುಂಬಕವನು ಕಂಡ ಲೋಹದಂತೆ ನುಗ್ಗಿದ (ಗುಂಗಣ. ೦೩-೬). [ಸಂ.]

ಲೋಹಚುಂಬಕತ್ವ (ನಾ). ಕಾಂತಶಕ್ತಿ ; ಅಯಸ್ಕಾಂತ ಗುಣ : ಉಷ್ಣತೆ. ಪ್ರಕಾಶ, ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಲೋಹಚುಂಬಕತ್ವ ಈ ನಾಲ್ಕು ನಮ್ಮ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಯುವಂಥದು (ಪುಜಾಬು. ೩-೩೩). [ಸಂ.]

ಲೋಹಜ (ಗು). ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಆದ : 'ಲೋಹಜಬಂಧ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಲೋಹಜಬಂಧ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸರಪಣಿ : ತ್ರಿಜಗದ್ಭೂಷಣವಾರಣಂ ಮುಜಳಯೆ ಪಯ್ದಾಲಾನಮಂ ತ್ವಗಜಲೋಹಜಬಂಧಂಗಳ ನೆಲ್ಲವುಂ ಪಱಿವಿನಂ . . . ಬಂದು (ಹಂಚಕಚ. ೦೫-೩೦). [ಸಂ.]

ಲೋಹಜಿತ್ತು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರತ್ನ; ವಜ್ರ. [ಸಂ. ಲೋಹಜಿತ್]

ಲೋಹಟಂಕ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿಣದ ಸುತ್ತಿಗೆ : "ಸುತ್ತಿಗೆ ಲೋಹಟುಂಕಂ" (ಪುಂಗಣಾ. ೦೦೬-೬). [ಸಂ.]

ಲೋಹತೈಲ (ನಾ). ಗಣಿಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಎಣ್ಣೆ ; ಖನಿಜತೈಲ : ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಆಥವಾ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ನದಿ ತನ್ನ ಭಾರವನ್ನು ಇಳಿಸಿದಾಗ ತಳದಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿಹೋದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ, ಸಸ್ಯಗಳ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಲೋಹತೈಲ (Mineral oils)ಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಪಾಜಿ. ೦೩೬). [ಸಂ.]

ಲೋಹದ್ರವ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿಣದ ದ್ರವ ; ಕರಗಿದ ಕಬ್ಬಿಣ : ಸಮಾಕುಲಿತರ್ ಮೋಹಿಸಿ ಮುಚ್ಚಿವೋಗೆ ಪರಿತಂದುತ್ಪಪ್ರಲೋಹದ್ರವಂ ಜಲಮೆಂಬಲ್ಲಿಯ ನಾರಕರ್ ತಳಪುದುಂ (ಪಾಂತಪು. ೬-೫೯). [ಸಂ.]

ಲೋಹನಿಧಿ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ನಿಧಿ ; ತೆಗೆದಿಟ್ಟಿರುವ ಚಿನ್ನ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹ : ಹಣದ ಬೆಂಗಾವಲಾದ ತನ್ನ ಲೋಹನಿಧಿಯ ಗಾತ್ರವನ್ನೂ ರಚನೆಯನ್ನೂ ಹೇಗೆ ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರಬೇಕು ? (ಪಾಶ್ರ. ೦೩೦). [ಸಂ.]

ಲೋಹಪರೀಕ್ಷೆ (ನಾ). "ಒಂದು ಖನಿಜದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಲೋಹಮಿಶ್ರಣದಲ್ಲಾಗಲಿ ಇರುವ ಒಂದು ಲೋಹದ ಮೊತ್ತವನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸುವುದು ; ಲೋಹಪರೀಕ್ಷೆ" (Assay, ೫೦೪೭.). [ಸಂ. ಲೋಹಪರೀಕ್ಷಾ]

ಲೋಹಪೃಷ್ಠ (ಗು). ೧. ಲೋಹದಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಹಿಂಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. ೨(ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಕ್ರೌಂಚಪಕ್ಷಿ : ಹರಡೆಹಕ್ಕಿ : "ಲೋಹಪೃಷ್ಠ ಕಂಕ ಶಬ್ದಗಳು ಹರಡೆಹಕ್ಕಿಯ ಹೆಸರುಗಳು. ಇದು ಹದ್ದುಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದ. ಕಬ್ಬರಹದ್ದೆಂಬರು . . . ಪಟ್ಟೆಯಾಗಿರುವ ಪಿಲ್ರೆಗಳುಳ್ಳದ್ದು" (ಗುಖಾಣ. ೦೫೯). [ಸಂ.]

ಲೋಹಪ್ರತಿಮೆ (ನಾ). ೧. ಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಿದ ವಿಗ್ರಹ.— ಬೊಂಬೆ. ೨. ಕಮ್ಮಾರನ ಅಡಿಗಲ್ಲು. [ಸಂ. ಲೋಹಪ್ರತಿಮಾ]

ಲೋಹಫಲಕ (ನಾ). ಲೋಹದ ಹಲಗೆ : ಖರೋಷ್ಠಿಲಿಪಿ ಭೂರ್ಜಪತ್ರಗಳ ಮೇಲೆ ಬರೆದಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಲೋಹಫಲಕದ ಮೇಲೂ . . . ದೊರೆತಿದೆ (ಪ್ರಾಬಿ. ೬೦). [ಸಂ.]

ಲೋಹಭಸ್ಮ (ನಾ). ೧. ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಿಟ್ಟ.— ಜಂಗು. ೨. (ಔಷಧಿಗಾಗಿ) ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಿಟ್ಟದಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಸ್ಮ ; ಲೋಹಭಸ್ಮ : ಇವನ್ನು ಮಾಡುವ ಕ್ರಮ — ಅರಹುಡಿಯನ್ನು ಅಂಬಲಿಯಲ್ಲಿ ತೊಳೆದು ಅತ್ತಿಯ ತಿಗಡಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಆ ಹುಡಿ ಮುಳುಗುವ ಹಾಗೆ ಹಾಕಿ ಸೂರ್ಯವುಟವಲ್ಲಿರಿಸಿದರೆ ಆ ಅರಹುಡಿ ಭಸ್ಮವಹುದು (ಖಪ್ಕ. ೪೭) ; ಕಬ್ಬಿಣವ ಕಿಟ್ಟ ತಂದು. ಪುಟಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ ಲೋಹಭಸ್ಮ ಮಾಡುವರು (ಪುಜಾಬು. ೪-೦೪೩). [ಸಂ. ಲೋಹಭಸ್ಮನ್]

ಲೋಹಮಂಡೂರ (ನಾ). = ಲೋಹಭಸ್ಮ ೧ : ಜೀನುತುಪ್ಪವ ಹಸಿ ಲೋಹಮಂಡೂರ ಹಲವಂ ಹಾಕಿ . . . ಸೇವಿಸೆ ಕ್ಷಯರೋಗ ಪಾಂಡುರೋಗ . . . ಸಹ ಗುಣಮಕ್ಕು (ಪಕ್ಕ. ೨೪೨). [ಸಂ.]

ಲೋಹಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಂಬಿಯ ಮಾರ್ಗ : ರೈಲುರಸ್ತೆ : ರೈಲ್ವೆ ಎಂಬ ಲೋಹಮಾರ್ಗವು ಈ ಊರ ಮೇಲೆ ಹಾಯ್ದು . . . ಕೂಡುತ್ತದೆ (ಪುಜಾಬು. ೪-೦೧೩). [ಸಂ.]

ಲೋಹಯುಗ (ನಾ). ಮಾನವರು ಲೋಹವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಳಕೆಗೆ ತಂದ ಕಾಲ : ತೈವಸಂಸ್ಕೃತಿಯು . . . ಲೋಹಯುಗಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ದೆಂತಲೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಇತಿದ. ೨೦೩). [ಸಂ.]

ಲೋಹಲ(ಗು). ೧. ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಿದ. ೨. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ. (ನಾ). ೩. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು : "ಲೋಃಲಲನಭಿವ್ಯಕ್ತವ್ಯಾಹಾರಂ" (ಪಟ್ಟ ಕೃಪೀ. ೦೦೦-೦೭). [ಸಂ.]

ಲೋಹವಕ್ಕರಿಕೆ (ನಾ). (ಆನೆ, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುವ) ಉಕ್ಕಿನ ಕವಚ : ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ ವಜ್ರಪ್ರಹರಣದಿನೆ ಅಂವೆರಸು ಕೆಡವ ಪರ್ವತಂಗಳಂತೆ ಲೋಹವಕ್ಕರಿಕೆಗಳ್ವೆರಸು . . . ಕೆಡವ ಮದಾಂಧಗಂಧಸಿಂಧುರಂಗಳ್ (ಗದಾಪ. ೬-೨೮ ಪ) ; ರಾಜಪ ಲೋಹವಕ್ಕರಿಕೆಯ ತೇಜಗಳ ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದೆ ತಂದೊಟ್ಟಿಸಿ (ಜಾಗೆ. ೦೬-೬೩). [ಲೋಹ+ಪಕ್ಕರಿಕೆ]

ಲೋಹವಕ್ಕರೆ (ನಾ). = ಲೋಹವಕ್ಕರಿಕೆ : ಏಱಿಸಿದ ಬಿಸುಗೆಗಳು ಮಿಕ್ಕಿದ ಲೋಹವಕ್ಕರೆಗಳುಮುರ್ಚಿದ ಮೊಗವಡಂಗಳುಂ (ಹಂಕಣ. ೦೦-೫೦ ಪ) ; ಪದಿನೆಣ್ಭಸಿರ ಲೋಹವಕ್ಕರೆಯ ಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳ್ (ಹಜುದ. ೬೮ ಕೃಪೋ) ; ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಲೋಹವಕ್ಕರೆ ಉಕ್ಕಿನ ಮೊಗಲಂಬುಗಳನ್ನೂ ಧರಿಯಿಸಿ (ಪಾಂಕೃಕ. ೧೪-೦೩). [ಲೋಹ+ಪಕ್ಕರೆ]

ಲೋಹಮರೆ (ನಾ). ಲೋಹಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಚಿನ್ನ ; ಬಂಗಾರ. [ಸಂ.]

ಲೋಹಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಲೋಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿದ್ಯೆ : ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಲೋಹಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಾಧನೆಯು ಎಲ್ಲರ ಗೌರವಕ್ಕೂ ಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ (ಐಲಾ. ೧೪). [ಸಂ.]

ಲೋಹಶ್ರವಣೆ(ನಾ).ಲೋಹದ ಕರ್ಣಾಭರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು: ವಿವಿಧಾಭರಣಾಢ್ಯೆ ವಿಚಿತ್ರವಸ್ತ್ರಗಳನಜಸುವಳ್ ಕಲಾವಿದೆ ಲೋಹಶ್ರವಣೆ ಕಮಲಾಕ್ಷಿ . ಧೂಮ್ರಾಭವರ್ಣೆ ಮೃಗನಿಲಯಮಧ್ಯಮದ್ರೇಕ್ಕಾಣಂ (ಣಹಚ. ೫೯-೫೪). [ಸಂ. ಲೋಹಶ್ರವಣಾ (ಲೋಹ+ಶ್ರವಣ+—)]

ಲೋಹಸಿಂಧೂರ (ನಾ). ಔಷಧಿಗಾಗಿ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಹುಡಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಪುಡಿ : ಲೋಹಸಿಂಧೂರ— ಲೋಹದ ಅರಹುಡಿಯನ್ನು ಗೋಮೂತ್ರದಿಂದ ಐದಾದಿವ ನೆನೆಯಿಕ್ಕಿ . . . ಖಲ್ವದೊಳಿಕ್ಕಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಚೂರ್ಣ ಮಾಡಲು, ಶುದ್ಧಸಿಂಧೂರವಾಗುವುದು (ಪಕ್ಕ. ೧೪). [ಲೋಹ+ಸಿಂಧೂರ]

ಲೋಹಾಣ (ನಾ)· ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಒಂದು ಪಂಗಡ : ಲೋಹಾಣರು . . . ಈ ದೇಶದಿಂದ ಕಾನಡಾಜೆಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದವರು (ಗಾಣ· ೧೦೫). [?]

ಲೋಹಾಭಿಸಾರ (ನಾ)· ೧· ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹೊಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು· ೨· ಯುದ್ಧಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸೈನಿಕರನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಲು ರಾಜರು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಉತ್ಸವ : "ಲೋಹಾಭಿಸಾರಃ ಅಸ್ತ್ರಭೃತಾಂ ರಾಜ್ಞಾಂ ನೀರಾಜನಾವಿಧಿಃ— ಯುದ್ಧಪ್ರಯಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಅರಸುಗಳಿಗೆ ರಕ್ಷೆಯಾಗಿ ಆರತಿಯನ್ನು ಏವಾಳಿಸಿ ಬೆಳಗುವಿಕೆ" (ಕಾಣ್ಯ· ೨೬೬). [ಸಂ·]

ಲೋಹಾಭಿಹಾರ (ನಾ)· = ಲೋಹಾಭಿಸಾರ· [ಸಂ·]

ಲೋಹಾಸನ (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ : ಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪೀಠ : ಆತನುಂ ಪಿರಿಯ ಲೋಹಾಸನಮೇಱಿ ಪಲಂಬರ್ ಪಾರ್ವರ್ಗ್ ವಷ್ಟಾಣಿಸುತ್ತಿರ್ದ (ಕಪ್ಪಾಣ· ೭-೦೬) ; ಸಿಂಹಾಸನದರಡೋಳಿಯೊಳಂ ಸಾರ್ದ ಲೋಹಾಸನದೊಳ್ (ಪಾಂಪ. ೩-೩೦ ಪ). ಪ್ರ "ಇದರ ಲಕ್ಷಣ, ಪಂಚಭಿಃ ಸಪ್ತಭಿರ್ವಾಪಿ ನವಭಿರ್ಲೋಹಪಟ್ಟಕೈಃ ಪದ್ಮೈಃ ಲೋಹಪಟ್ಟಕೃತಾಧಾರೈರ್ಲೋಹಪಾಲಕ ಮೂರ್ಧನಿ ಭದ್ರಿಕಾಪಟ್ಟ ಗರ್ಭಸ್ಥಂ ಕಾರ್ಮಾಸೇನ ವಿಮಿಶ್ರಿತಂ ಲೋಹಾಸನಮಿದಂ ಪ್ರೋಕ್ತಮುಪರಿಷ್ಟಾತ್ಸುಕೀಲಿತಂ " (ಕಪ್ಪಾಣ. ೫೯೬· ೨೦೦ ಶ್ಲೋ). [ಸಂ·]

ಲೋಹಾಸನಸ್ಥಿತ (ನಾ)· ಲೋಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವವನು : ಊರ್ವರಾವರ ಸಭಾಭ್ಯಂತರ ಲೋಹಾಸ್ಥಿತಂ ತದಾಸನದಿನಿಬಂದು (ಸಾಂಪ್ರ· ೬-೬ ಪ)· [ಸಂ·]

ಲೋಹಿತ (ಗು)· ೧· ಕೆಂಪಾದ ; ಕೆಂಬಣ್ಣದ : 'ಲೋಹಿತಲೋಚನ' ಪರಾ· (ನಾ)· ೨· ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ರಕ್ತವರ್ಣ : "ಅರುಣಃ . . . ಲೋಹಿತಃ —ಈ ೭ ಕೆಂಪು" (ಪಣಾಪ್ರ· ೦೨೦-೧೪) ; ತರದಿಂದಂ ಲೋಹಿತಸಿತಹರಿತ[೦] . . . ಬಭ್ರುಕ ಮಲಿನವರ್ಣಮಿವು ಗೃಹವರ್ಣಂ (ಜಾತ· ೧-೨೦); ಆನೆಯ ರಕ್ತದಿಂದ ಕೆಂಪಾದ ಸಿಂಹದ ಕೇಸರದಂತೆ ಲೋಹಿತವಾಗಿ (ಪೌಪಪ· ೦೧೬). ೩· ನೆತ್ತರು ; ರಕ್ತ : "ಕೃತಜಂ, ಲೋಹಿತಂ . . . ರಕ್ತಂ—ಈ ೭ ನೆತ್ತರು"(ಪಣಾಪ್ರ· ೦೦೪-೦೦); ವೈರಿಬಲಲೋಹಿತಬಂಧುರದಂಡಮಿಂ ಭುಜಾದಂಡಂ (ಗಣಿತ· ೦-೭೬); ಅಂಗದನ ಕನೆ ಮಹೋದರನಂಗದ ಲೋಹಿತಮನೀಂಟಿ ಪಿಂಗೆ ದಶಪ್ರಾಣಾಗಳುಂ (ಪಂಚಪ· ೦೭-೦೨೬) ; ಲೋಹಿತ ಸ್ರೋತದೊಳ್ಕಳುಗಿ, ಮಜ್ಜೆಯೊಳದ್ದಿ (ಪಣ್ಯಂ· ೭೬-೧೭೦). ೪· ಕೆಂಪು ಲೋಹ ; ತಾಮ್ರ· ೫· ಕೋಪ ; ರೋಷ : ಹರಿಯುವ ರಕ್ತದ ವಾಹಿನಿ ನಾನು ! ಲೋಹಿತವಿಸ್ಫವದುರಿ ನಾನು ! (ಪಾಂಕಥ· ೦೭-೦೨). ೬· ಆನಂದ ; ಸಂತೋಷ· ೭· ಕೊಡಲಿ ; ಪರಶು· ೮· ಸಮಗ್ರವಾದುದು : ಅಖಿಲ; ಸಮಸ್ತ· ೯· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : "ಶಾಲಃ . . . ಲೋಹಿತಃ, ಪಲ್ಲವಕಃ— ಈ ೬ ಮತ್ಸ್ಯದ ಭೇದಂಗಳ್" (ಪಣಾಪ್ರ· ೦೦೪-೭೭) ; ಜಾಲದೊಳ್ಸಿಕ್ಕತ್ತಯ್ಯಾಗಿರ್ದ ಮೀನದಂ ಶಾದ್ಧಕೆತ್ಯುತ್ತಮಲೋಹಿತಮತ್ಸ್ಯಮುಮುತ್ತಮಮೆಂದೊಂದು ಕಡೆಯಿಂ ತೆಗೆದಿಸಿದನರಸಂ (ಹುಣೀಪ· ೬-೩೦)· 'ರೋಹಿತ' ಪರಾ· ೧೦· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧವಸ್ತು : "ಕುಂಕುಮಕ್ಷೀರಲೋಹಿತಂ ಘುಸೃಣಮೆಸೆ ಕುಂಕುಮಂ" (ಪಾಂಗಣ· ೫೯-೬೨)· ೧೧· ಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅಂಗಾರಕ : ಕುಜ· ೧೨· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ ; ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಜಿಂಕೆ· ೧೩· ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರಾ ನದಿ· ೧೪· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ ; ಕೆಂಬಾರೆ· ೧೫· ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುರತ್ನ ; ಮಾಣಿಕ್ಯ· ೧೬· ಕಣ್ಣಿನ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಕೆಂಗಣ್ಣು ರೋಗ· ೧೭· ಅಂಕುಶ· ೧೮· ಶಿರೀಷ ಕುಸುಮ· [ಸಂ·]

ಲೋಹಿತಕ (ನಾ)· ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ರತ್ನ ; ಮಾಣಿಕ್ಯ : "ಶೋಣರತ್ನಂ, ರೋಹಿತಕಃ, ಪದ್ಮರಾಗಃ — ೩ ಕೆಂಪುಗಳು, ಕೆಂಪುಕಲ್ಲುಗಳು" (ಕಾಣ್ಯ· ೬೦೩· ೩೦೩)· [ಸಂ·]

ಲೋಹಿತಚಂದನ (ನಾ)· ೧· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಪುಡಿ; ಕುಂಕುಮ : "ಕುಂಕುಮಂ . . . ಲೋಹಿತಚಂದನಂ . . . ಜಾವಕಂ —ಈ ೭ ಕುಂಕುಮಂ" (ಪಣಾಪ್ರ· ೧೯-೧೯೯)· ೨· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ರಕ್ತಚಂದನ· ೧, ೨ : ಆ ವನಂ . . . ಕಾಂತಾಕದಂಬದಂತೆ ಲೋಹಿತಚಂದನಾಲಂಕೃತಮುಂ . . . ಆಗಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ· ೩-೩೨ ಪ). [ಸಂ·]

ಲೋಹಿತಜಲ (ನಾ)· ಕೆನ್ನೀರು ; ರಕ್ತ : ಖರದುಶ್ಶಾಸನಲೋಹಿತಜಲಮುಂ ಕುಡಿದೆಂ (ಗಣಭಾ· ೯-೩)· [ಸಂ· ಲೋಹಿತಜಲ]

ಲೋಹಿತಲೋಚನ (ನಾ)· (ಕೋಪದಿಂದ) ಕೆಂಪಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು : ನೆಱಿಯದ ಸರಕಾಯುಷ್ಮಮಂ ನೆಱಪುವನೆಂಬಂತೆ ಮುಳಿದು ವಿಘೂರ್ಣಮಾನಲೋಹಿತಲೋಚನಂ . . . ಗಱಯುರ್ದ (ಚಂಪ್ರ· ೨-೦೪ ಪ); ಆಕಾಲಸಂಧ್ಯಾಪ್ರದಾನಪ್ರವೀಣಲೋಹಿತಲೋಚನನುಂ . . . ಆಗಿಯುಂ ರಾಜಸೇವಾನಭಿಜ್ಞನುಮಾಗಿದಂ (ಶಾಪಂಚ· ೦೬೭). [ಸಂ·]

ಲೋಹಿತಾಂಗ (ನಾ)· ೧· ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ· ೨· [ಜ್ಯೋತಿ] ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಗ್ರಹ ; ಮಂಗಳ ; ಕುಜ : "ಲೋಹಿತಾಂಗನಂಗಾರಕಂ ಕುಜಂ" (ಪಬ್ಬು·ಪ್ರ· ೦೬-೭೨). [ಸಂ·]

ಲೋಹಿತಾಶ್ಮ (ನಾ)· ೧· ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಯುಳ್ಳವನು ; ಅಗ್ನಿ : "ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಃ . . . ಲೋಹಿತಾಶ್ಮಃ· ಹುತಾಶನಃ — ಈ ೪೦ ಅಗ್ನಿಯ ಪೆಸರ್" (ಪಣಾಪ್ರ· ೦೨-೬೪) ; ಪುಸಗಿರ್ದ ಲೋಹಿತಾಶ್ವಪ್ರಸರಂ ಕಾಳ್ಗರ್ಡಮೆಲ್ಲಮಂ ಮೇಯೆ (ಪಗಂ· ೦೬-೬೩). ೨· ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನ ಮಗನ ಹೆಸರು : ಬಂದರಂ ಲೋಹಿತಾಶ್ವ ಎಂದು . . . ಕರೆಕರದು ಬಿಡೆ ಬೀದಿಗುವಿನಂತೆ (ಪಣಾ· ೦೨-೦೬). [ಸಂ·]

ಲೋಹಿನಿ (ನಾ)· ೧· ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : "ದಾಸವಣದ ಹೂವಿನ ಬಣ್ಣವಂ ಲೋಹಿನಿಯೆಂಬುದುಂ" (ಪಣಾಪ್ರ· ೦೨೨-೩೬)· ೨· ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದವಳು· ೩· ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಕೆಂಪಾದವಳು· [ಸಂ· ಲೋಹಿನೀ]

ಲೋಳ 'ಲೋಲ' ನೋ·

ಲೋಳಂಬ 'ಲೋಲಂಬ' ನೋ·

ಲೋಳತೆ 'ಲೋಲತೆ' ನೋ·

ಲೋಳಸರ 'ಲೋಳಿಸರ' ನೋ·

ಲೋಳಿ 'ಲೋಳಿ' ನೋ·

ಲೋಳಿತ 'ಲೋಲಿತ' ನೋ·

ಲೋಳಿಸರ 'ಲೋಳಿಸರ' ನೋ·

ಲೋಳಿ, ಲೋಳಿ (ನಾ)· ೧· ಬಾಯಿಯಿಂದ ಸುರಿಯುವ ದ್ರವ; ಲಾಲಾರಸ ; ಜೊಲ್ಲು : ಕೂರೆವೊಡೆ ಬೆಟ್ಟುಗಳ್ ಬಿರಿವವುಣ್ಮುವ ಲಾಳೆಯ ಲೋಳಿಗಳ್ ಪೊನಲ್ಗುರಿವವು (ಶಾಪ್ರಾ· ೪-೦೦೦) ; ಮುದುಕರಂತೆ ಲೋಳಿ ಸುರಿವ ಬಾಯುಂ (ಪಮಾಕ್ಕು· ೨-೭೨) ; ಬೀಳ್ವ ಲೋಳೆಯ ಬಿಗಿದ ಗಲ್ಲುಗಳ . . . ಮಾನಿಸರು (ಪಸಪ್ರ· ೪೬-೩೭)· 'ಲೊದಳೆ' ಪರಾ· ೨· ಶುಕ್ಲ· ೩· ಪೊಟ್ಟೆಯ ಒಳಗಿರುವ ಜಿಗುಟಾದ ದ್ರವ : "ಮೊಟ್ಟೆಯ ಹಳದಿ ಲೋಳೆ, ಬಂಡಾರ" (Kolk. ಬಾಳೆ·)· ೪· ಶ್ಲೇಷ್ಮ· ಲೋಳೆ : ೧, ವಿಕಸಿತಸ್ಪೃಷ್ಟದ ಲೋಳಗಳ . . . ಹಮಾವಳಿ ಕಳನ ಗೆರ್ದವು (ಶಾಕ್ಯಾ೯೮· ೩-೨)· [ದೇ-೩ ಮುಲ· ನೋಳ ; ತುಳು· ನೋಣೆ; ತೆಲು· ನೊಚ್ಚೆಲ್ಲು· / ಸಂ· ಲಾಲಾ]

ಲೋಳೆಮೀನು (ನಾ)· ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : "ಸರಿಸುಮಾರಾಗಿ ಪಾರದರ್ಶಕವಾದ· ಘನದ್ರವದೇಹವುಳ್ಳ ಒಂದು ಸಮುದ್ರ ವಿಸಾಜಾತಿ:

ಲೋಳೆಮೀನು : ಅಂಬಲಿಮೀನು" (Jelly-fish. ೨೦೪೨); ಲೋಳ್ಳಮೀನು (Jelly-Fish) ರಣ್ಣು ಪಡೆದ ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿನ ಮೊದಲ ಜೀವಿ (ಪ್ರಾಧ್ಯ. ೦).
[ಲೋಳೆ + ಮೀನು (<ಮೀನ್)]

ಲೋಳೆವಾಯ್, ಲೋಳೆವಾಯಿ (ನಾ)· ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಬಾಯಿ : ಕಲುಮಣ್ಣನೂಪುರಂ ತನಗೊತೀಬಡೆ ಗಾಡಿಗೆ ಲೋಳೆವಾಯ್ ಮನಂಗೊಳೆ (೨೩೨. ೩-೬೨); ಬೀಂಬಿಸಿದ ಲೋಳೆವಾಯಂ ಬಿಂಬಾಧರೆ . . . ಬೀಂಬಿಸಿ (ಪುರಿ· ೦೦-೩೨); ಅಲರ್ಗಣ್ ಪೊಂಗಿದ ಲೋಳೆ [ಪಾಣಿ· ಲಾಳೆ, ತೊಡೆ] ವಾಯ್ ನಗೆಮೊಗಂ . . . ಬೆಲ್ಲಾಗಿರೆ (ಪಾರ್ಶ್ವ· ೨೦೬).
ಲೋಳೆವಾಯಿ : ಕಱುನಗೆ ಲೋಳೆವಾಯಿ [ಪಾಣಿ· ಯಾ] ತೊದಳ ದೊಂದಿದ ನಾಲಗೆ . . . ತಳರ್ದಿಡೆ ಮುದ್ದು ಮೊಗಂ (ಶಾಲಿಸಿ. ೪-೮೯).
[ಲೋಳೆ + ಬಾಯ್]

ಲೋಳೆವಾಯಿ ' ಲೋಳೆವಾಯ್" ನೋ·

ಲೋಳೆವೊರೆ (ಕ್ರಿ)· ಜೊಲ್ಲಿನ . ಜಿಗುಟು ಹತ್ತಿಕೊಂಡಿರು : ಆಗಳ್ ಬಲದೇಮ್ಮಾಮಿ ಲೋಳೆವೊರೆದ ಮೆಯ್ಯಂ ಮೋವೊರೆದ ಕಸುಗುಳನಾಗಿ ಪೋಗಿ ಹರಿಗೆ ತೋಱಿ ನೀಬ್ಯೊಡೆ (೨೦೫. ೪-೪೪ ಪ)· [ಲೋಳೆ + ಒರೆ]

ಲೋಳೆಸರ, ಲೋಯಿಸರ, ಲೋವಿಸರ, ಲೋಳಸರ, ಲೋಳಿಸರ (ನಾ)· ಅಂಟಾದ ರಸವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧೀಸಸ್ಯ; ಕುಮಾರಿ : ಲೋಳಿಸರ, ' ಮುಸಾಬ್ಬ (ಪ್ರಕಾ· ೩-೦೦).
ಲೋಯಿಸರ : " ಲೋಯಿಸರದಮದು ಕುಮಾರಿಯಕ್ಕು " (ಪಂಗಡ· ೪೪-೪೪) ; ತೊಡೆದು ತಿಲತೈಲಮಂ ಕರವು(ವು)ಡಿ ಸಾಸಿವೆ ಲೋಯಿಸರದ ತಿರುಳೆಂಬಿವನಿಟ್ಟಡೆ ಬಗಿತಾಗಿ ಕಟ್ಟಲ್ ನಿಮಿಷಂಗುಡಿದರ್ದ ಕಬ್ಬಿಂ ಭಂಗಂಬಡುಗುಂ (ಕೀರ್ತಿಪರಿ. ೯-೦೩೩) ; ಲೋಯಿಸರದ ಮೇಲೆ ಬಂಡಿ ಪರಿದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ· ೨-೪೯) **ಲೋವಿಸರ** : ಲೋವಿಸರದ ಮೇಲೆ ಭಂಡಿ ಪರಿದಂತೆ (ಪಾರ್ಶ್ವ· ೩-೦೨೦)· **ಲೋಳಸರ** : ಬಿದರಕ್ಕಿ· ಲೋಳಸರ. ಮುಳಗಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದವುಗಳು . . . ನಿರುಪಯುಕ್ತಪದಾರ್ಥಗಳು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ· ೩-೨೪೩); ಲೋಳಸರದ ರಸದಲ್ಲಿ ಉದ್ದಿನ ಹಿಟ್ಟು ಅರಮು (ಗಂಧಪ್ರ· ೩-೩)· **ಲೋಳಿಸರ** : ಲಿಂಗವನಱಿದು ಮಜ್ಜಿದಪ್ಪ ಲೋಳೆ [ಪಾಣಿ· ಲೊಯಿ· ಲೋಯಿ]ಸರದ ಮೇಲೆ ಭಂಡಿ ಪರಿದಂತೆ (ಕಪಿಲ· ೦೦೮-೩೩೩) ; ಲೋಳಿಸರದ ಹಳುಕುಗಳಿಗೆ ಅಳಲೆಕಾಯಿಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿಟ್ಟರೆ ನೀರು ಬರುವುದು (ಪಥ್ಯ· ಪರಿ. ೩೦೩) : ಲೋಳಿಸರದ ರಸದಿಂದ ಕಲಸಿ ಮಾಡಿದ ಕಪ್ಪನ್ನು ಸವರಿ ಒಣಗಿದ ಮೇಲೆ . . . ಒರಸಿ (ಗುಣಾ· ೩). [ದೇ·ತ ತುಳು. ನೋಲಿಸರ· / ಮರಾ. ಲೋಳಿಸರ್]

ಲೋಳೆಸುರಿಕ (ನಾ)· ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿಸುವವನು ; ಲೋಳೆಬಾಯಿಯವನು : ಅವನೊಬ್ಬ ಲೋಳೆಸುರಿಕ (ಕಸಾ).
[ಲೋಳೆ + ಸುರಿ$_1$ + − ಕ$_2$]

ಲೌಕರಿ (ನಾ)· (ಉಕ) ಉಣ್ಣೆಯ ದಾರ : ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಲೌಕರಿ ರೇಶಿಮೆ ತಂದು ತನ್ನ ಭಾವೀ ಕಮ್ಮನಿಗಾಗಿ ಸ್ವೆಟರು, ಕಾಲುಚೀಲ ಹಾಕುತ್ತ . . . ಕಾಲ ಕಳೆಯತೊಡಗಿದಳು (ಸಂಕಣಾ. ೩೭೬); ಆತ ನಮ್ಮ ಹೆಳವನ ಲೌಕರಿ ತುದಿ ಹಿಡಿದು ಜಗ್ಗಿದ್ದು (ಕ್ಯಾ. ೦೩೮). [← ಮರಾ. ಲೋಕರ್]

ಲೌಕಿಕ (ಗು)· ೧. ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಪ್ರಾಪಂಚಿಕವಾದ ; ಐಹಿಕವಾದ· (ನಾ)· ೨. ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು; ಪ್ರಾಪಂಚಿಕವಾದುದು; ಐಹಿಕ: ಬೆಳಗುವೆನ್ನಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕಮನಲ್ಲಿ ಜಿನಾಗಮಮಂ (ಸಂಪೂ ೦೪-೩೦) ; ಲೌಕಿಕವನ್ನು ಕಳೆದವನಜಾಪ್ತನೇ · ಕಡುಗುನ್ನತದ ಪದವಿ (ಕಬ್ಬಿಗ ೩-೦೦). ೩. ಲೋಕದ ನಡತೆ,—ವಾಡಿಕೆ; ಲೋಕವ್ಯವಹಾರ : ಭರತ ನಾತನ ಹಿಂದೆ ನಡೆದನಮ್ಮನ ಮೆಯ್ಯ ಲೌಕಿಕವನೆಸಗೆ (ಕ್ರಿಪಾಪು. ೦೦೭-೦೩೦); ಅಪ್ಪನದು ಹೀಗೆ ವೈದಿಕವೃತ್ತಿಯಾದರೆ ಶ್ಯಾಮಕ್ಕನದು ಸಂಪೂರ್ಣ ಲೌಕಿಕ (ಕುಸಾಪ್ರ· ೨೪೯); ಲೌಕಿಕ ನಡೆಸಿ ಲೋಕ ಮರೆತ (ಗದ)· ೪. ವೈದಿಕವಲ್ಲದುದು : ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯು ವೈದಿಕ ಲೌಕಿಕವೆಂಬುದಾಗಿ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು (ಭಾಡಕ· ೩೩೯) ; ವೈದಿಕ ಲೌಕಿಕೋಭಯ ವಿದ್ಯಾನಿಪುಣರು ನಮ್ಮ ಆ ದೊಡ್ಡಪ್ಪನವರು (ಜಂಗಾಕ· ೦೩-೬೦). ೫. ಲೋಕದ ನಡವಳಿಕೆಯನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವನು; ಲೌಕಿಕರ ಕಂಡು ಅಡುವ ಹಾಡುವೆ (ಪಪಕ. ೨೪೬). ೬. [ತರ್ಕಶಾ] ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣ : ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಲೌಕಿಕ, ದಿವ್ಯವೆಂದು ಎರಡುಪ್ರಕಾರ. ಲೌಕಿಕವೆ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಬರತಕ್ಕುದು–ಐದುವಿಧ (ಹಂಡಾಶಾ. ೨೪೦). ೭. ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಇದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಲೋಕ· ವೇದ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಭಾಗಮಾಡಿ ಲೌಕಿಕಶಬ್ದವನ್ನು ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ· ವೈದಿಕಶಬ್ದವೇ ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಪ್ರಾಭಾಕರರು ನಿರ್ಣಯಿಸಿರುವರು (ಹಂಡಾಶಾ. ೦೪೪). [ಸಂ.]

ಲೌಕಿಕಕಲೆ (ನಾ)· ಪ್ರಾಪಂಚಿಕವಾದ ಕಲೆ : ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಥಕಕಲೆಯು ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ರಾಜಾಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರಿ ಲೌಕಿಕಕಲೆಯಾಯಿತು (ಭಾಕ. ೨೩೬). [ಸಂ. ಲೌಕಿಕಕಲಾ]

ಲೌಕಿಕಕಾವ್ಯ (ನಾ)· ಇಹಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಾವ್ಯ; ಐಹಿಕಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಕಾವ್ಯ: ರನ್ನನೂ ಪಂಪ-ಪೊನ್ನರಂತೆ ಒಂದು ಆಗಮಿಕ ಕಾವ್ಯವನ್ನೂ ಜಿಂದು ಲೌಕಿಕಕಾವ್ಯವನ್ನೂ ಬರೆದಿರುವನು (ಪಾಕ. ೨೭).
[ಸಂ.]

ಲೌಕಿಕಛಂದಸ್ಸು (ನಾ)· ವೇದದ ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಭಿನ್ನವಾದ ಛಂದಸ್ಸು ; ಕಾವ್ಯ· ನಾಟಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಛಂದಸ್ಸು : ಲೌಕಿಕಛಂದಸ್ಸು ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣ ಕಾವ್ಯ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿರುವುದು (ಕೃಷ· ೦೦೩).
[ಸಂ. ಲೌಕಿಕಛಂದಸ್]

ಲೌಕಿಕತ್ವ (ನಾ)· = ಲೌಕಿಕ ೨ : ಲೋಕಭಾವಗಳೆಲ್ಲ ಕವಿಯ ನಿರ್ಮಿತ ಪರಿಭಾವನೆಗೆ ಸಂದು ತಮ್ಮ ಲೌಕಿಕತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ರಸವಾಗುತ್ತವೆ (ಸೌಂದ· ೦೯).
[ಸಂ.]

ಲೌಕಿಕಪರಿಣತಿ (ನಾ)· ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದ ಪರಿಪಕ್ವವಾದ ಜ್ಞಾನ : ಪ್ರಕಟ ಲೋಕೋತ್ತರ ಲೌಕಿಕಪರಿಣತಿ ಪುನ್ನಿಗಂಗೆ (ಪಾಂಡಿತ್ಯ· ೦೨-೩೩).
[ಸಂ.]

ಲೌಕಿಕಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ (ನಾ)· ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅನುಭವ : ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಅಲೌಕಿಕಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಲೌಕಿಕಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಆರು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಉಟಾಗುವುದರಿಂದ ಆರು ವಿಧ (ಹಂಡಾಶಾ. ೦೪೬)· [ಸಂ.]

ಲೌಕಿಕಪ್ರಯೋಜನ (ನಾ)· ಲೋಕದ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪ್ರಯೋಜನ ; ಪ್ರಾಪಂಚಿಕಲಾಭ : ಇತರ ವಿಧವಾದ ಲೌಕಿಕ ಪ್ರಯೋಜನದ ಗುರಿಯಿಲ್ಲದೆ, ಜ್ಞಾನೈಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬೆಳಸಿದವರಲ್ಲಿ ಗ್ರೀಕರು ಮೊದಲಿಗರು (ಪಾಶ್ಚಾ· ೨ ೦೬೫). [ಸಂ.]

ಲೌಕಿಕವ್ಯವಹಿತ (ನಾ)· ಸಾಮಾನ್ಯಜೀವನಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು ; ಲೋಕವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು : ಏಕಪತಿ ಬಹುಸತಿಯರೆಂಬುದು ಲೋಕವಿದ್ಧತಿಯಾದುದರಿಂದ ತಾನೇಕಸತಿ ಬಹುಪತಿಗಳೆಂದು ವೈದಿಕ ವಿರುದ್ಧವಲೆ ಲೌಕಿಕವ್ಯವಹಿತದ ಕರ್ಮವನೀ ಕುವಾರ್ಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡವು (ಪಾಶ್ಚಾ· ೦೪-೮೬).
[ಸಂ.]

ಲೌಕಿಗ ' ಲೌಕೀಕ ' ನೋ·

ಲೌಕೀಕ, ಲೌಕಿಗ (ನಾ)· ೧. = ಲೌಕಿಕ ೩ : ಅವನು ಲೌಕೀಕರೊಳಗೆ ಮಾಳುಗಿ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಮರೆತಿದ್ದಾನೆ (ಕಸಾ). **ಲೌಕಿಗ**: ೨. = ಲೌಕಿಕ ೫ : ನಿರ್ಮೋಹಿ ಲೌಕಿಗರನು [ಪಾಣಿ· ಲೋಕಗಳನು] ಸ್ಮರನೆಂಬ ಕಾಲ

ರುದ್ರಂ ಪ್ರಳಯಮೈದಿಸಲ್ ಗುರುತರ ಕ್ರೋಧದಿಂ ತೆಜಿದ ಶಿವನೇತ್ರ ದಂತಿರಲೆಸೆದಮರುದಯಾದ್ರಿಯೊಳ್ ಚಂದ್ರಮಂಡಲಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೦೭).

[< ಸಂ. ಲೌಕಿಕ]

ಲೌಡಿ$_1$ ' ಲವುಡಿ$_1$' ನೋ.

ಲೌಡಿ$_2$, ಲವಡಿ, ಲವುಡಿ$_2$ (ನಾ)· ೧· ತೊಕ್ಕು ; ದಾಸಿ : (ಕ್ರಿ)· ೨· ವೇಶ್ಯೆ ; ಸೂಳೆ : ಆ ಬಜಾರಿ ಲೌಡಿನ ಸೊಸೆಯಾಗಿ ಕರಕೋ ಅಂತ ನನಗೆ ಅಂತೀರಾ ? (ಕಂಗಪ. ೨೬೨) ; ಆ ಕುಲಗೆಟ್ಟ ಲೌಡಿನ ವಹಿಸಿ ಮಾತನಾಡಿದ್ದು ಹೇಗಿದೆ? (ಪಜಕಬ್ಬು. ೮೩) . ೩· ದಾಸಿ ಅಥವಾ ಸೂಳೆ ಎಂಬರ್ಥದ ಒಂದು ಬಯ್ಗುಳು : 'ಲೌಡಿಮಗ' ಪರಾ. ಲವಡಿ : ೧· ಏರೇ ಏನಂತ ನಾ ಕೇಳದ್ರ,ನೀ ಯಾರ ಲವಡೀ ನನ್ನ ಕೇಳಾಕಿ ಅಂದರೂ ಅಂದರ (ಪ್ರಸಕ. II· ೦೮೬)· ಲವುಡಿ$_3$: ೨· ' ಲವುಡಿಮಗ ' ಪರಾ. [←ಪಾರ. لوند ; ಹಿಂ. ಲೌಂಡೀ ; ಮರಾ. ಲೌಂಡೀ, ಲವಂಡೀ]

ಲೌಡಿಗಾಟ (ನಾ)· ದೊಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು; ದಡಿಗ : ಶೂರ: ನೆತ್ತರ್ವೊನಲಿಂ ಒಡಲಾಯ್ತುನಿಮಿಷವಿನಾಹವದೆಡೆಯನೆನುತ್ತೊರ್ವ ಲೌಡಿಗಾಜಂ ಮೆಱೆದಂ (ಪಚಿಭಾ· ೬-೩೩)· [ಲೌಡಿ$_1$ (<ಲವುಡಿ$_1$) + – ಗಾಜ(<–ಕಾಱ)]

ಲೌಡಿಮಗ, ಲವುಡಿಮಗ (ನಾ)· ದಾಸಿ ಅಥವಾ ಸೂಳೆಯ ಮಗ ಎಂಬರ್ಥದ ಒಂದು ಬಯ್ಗುಳು : ಆ ಲೌಡಿಮಗನ ಕೊಲ್ಲಬೇಕು (ರಾಕೇಂದ್ರ. ೨೬೨) ; ಲೌಡೀಮಗನೆ, ನಿಮ್ಮಪ್ಪ ಮಹೀಕಾಕ್ಕೆ ಕೊಡ್ತಿದ್ದ (ಹುಳ್ಳಿಹ. ೦೩೫). ಲವುಡಿಮಗ : ದೊಸ್ಡಬಾಲು ತಡದರು . . . ಇಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ ಆ ಲವುಡೀಮಗನಿಗೇ...! (ಪಾಕೇಚ್. ೦೫೦). [ಲೌಡಿ$_2$ + ಮಗ]

ಲೌಡೆ 'ಲವುಡಿ$_1$' ನೋ.

ಲೌಢ್ಯ (ನಾ)· ಅತಿಯಾಸೆ ; ಲೋಭ · [ಸಂ.]

ಲೌಲಿ (ನಾ)· [ಯೋಗ] ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಕರುಳನ್ನು ಕಂಬದಂತೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಎಡಕ್ಕೆ ಬಲಕ್ಕೆ ಹೊರಳಿಸುವುದು : ಕಂಭವ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಯಡಜಾರಿ ಬಲುಜಾರಿಯಾಗಿ ಕುಕ್ಷಿಯನು ತಿರಿಗಿಸೂದು ಲೌಲಿಯೆನಿಸೂದು (ಶಪಕ್ರ. ೬-೬). [← ಮರಾ. ನೌಲಿ]

ಲೌಲ್ಯ (ನಾ)· ೧· ಅಸ್ಥಿರತೆ ; ಚಂಚಲತೆ. ೨· ಅತಿಯಾಸೆ ; ಗೀಳು : ಕುಲ್ಯವಾದ್ಯರಲಾ [ಪಾಣಾ.ಲಾ]ಲ್ಯವನಧರ ತಾಲ್ಯವಕ್ಷಯ . . .ವನೆಸೆದು ಕರಮೆಸಯೆ (ಶಪಕ್ರ. ೪೭-೪೬) ; ತೊಱೆದೆನೋ ' ಶೀಲವಂ ಲೌಲ್ಯದಿಂದಂ (ಪ್ರಕಸ. ೩೦-೫೫) ; ಶಿಖಲೀಲಾಮುಕಾವಮನಃಗೈದರೇನೆಂಬುದೀ ಬಾಪಲ್ಯತರ ಲೌಲ್ಯಕೆ (ವಂಗಾಣ. ೩-೯-೪೬). ೩· ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು ; ಲೋಲುಪ : ಅನಕಂ ಕುಂಡಲಿ ಧಾಭ್ರುವೀರ್ಯನ್ನಕಿಲಾಲ್ಯಂ ಕೊಬರಂ ಕಾತರಂ (ಪುರಪ. ೦-೩೨) ; ಶರಣಾಗತಭಯವಿನಾಶನಂ ಗುಣರಾಲ್ಯನಂ ಸದ್ಭಕ್ತಿ ಲೌಲ್ಯನು . . . ಸಾಷ್ಟಾಂಗದಲಿ ನಮಿಸಿ (ಅಪಕ್ಷ. ೪೬-೭೨). [ಸಂ.]

ಲೌಲ್ಯತ್ವ (ನಾ)· = ಲೌಲ್ಯ ೨ : ಪಡೆದಂ ಪದ್ಮಾಸನಂ ವೇಶ್ಯೆಯಂ ಸಲೆ ಲೌಲ್ಯತ್ವದೆ (ಪುರಪ: ೦೦-೦). [ಸಂ.]

ಲೌಲ್ಯಭಾವ (ನಾ)· ಲಂಪಟತೆ ; ಲೋಲುಪತೆ : ಕಾಯಲ್ಬಂದಡೆ ವಜ್ರಶ್ಯೆಳಕೃತದುರ್ಗ್ಗಂ ಲೌಲ್ಯಭಾವಂ ಪರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಬಂದಡೆ ರಾವಣಾತ್ಮಜ ಚಮೂವಿದ್ರಾವಣಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ (ಅಕ· VII, ೪೫೫· ೦೩೬-೩೦ ; 1068).[ಸಂ.]

ಲೌಲ್ಯರಸ (ನಾ)· [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಸ : ಆರ್ದ್ರ ಸ್ಥಾಯಿ ಲೌಲ್ಯರಸಮೆಂದೊಡದುಪುಂ ಹಾಸದಲ್ಲಿ ಮೇಣ್ ರತಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಣ ನೃತ್ತದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವಂ (ಪಚಿಂ·೧-೦೬ ೪೬); ಆಸೆಯೇ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವವಾದ ಲೌಲ್ಯರಸವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದರಲ್ಲೂ ಇದೇ ಸರಣಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸ ಬೇಕು (ಶಾರಚಿ· ೪೦೬)· [ಸಂ.]

ಲೌಲ್ಯವಾಹಿತ (ನಾ)· ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವವನು ; ಅನುರಾಗ ಪುಳ್ಳವನು : ಪರರಿಂಗಿತಜ್ಞರ ಲೌಲ್ಯವಾಹಿತರ . . . ಕಪಟಿಂಗಳಿಲ್ಲದ ಪಿರಿಯ ವೃದ್ಧರ ಸೇವಿಪರಸಗೆ ವೃದ್ಧಿಯಹುದು (ತಿಪ್ಪಾಣಂ· ೦-೪೬). [ಸಂ.]

ಲೌಲ್ಯೆ (ನಾ)· [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು : ನಲವತ್ತೆರಡು ವರ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ವಯಸ್ಸಾದ ಹೆಂಗಸು : ವಯಸವಿಭೇದದಿಂ ಬಾಲೆ ಯಾವನೆ ಪ್ರೌಢೆ ಲೌಲ್ಯೆಯಂದಿಂತು ಧರಿತ್ರಿಯೊಳಸ್ಪರ್ಷಾಲ್ಪಕಾರ್ಯಂತೆಯರ್ . . . ಪಾಲ್ವತ್ತೆರಡಾ ಪ್ರೌಢಾಸ್ಪದ ಮಾಕೆಗೆ ವಿಸಹಂದಪ್ಪದಂಗನೆಗಂ ಮೇಲೆ ಲೌಲ್ಯೆಗಬ್ದಂ ವನಿತೆ (ಪುರಪ. ೬-೦). [ಸಂ. ಲೌಲ್ಯಾ]

ಲೌಹ (ಗು)· ೧· ಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಿದ ; ಲೋಹಸಂಬಂಧವಾದ : ನಿಶ್ಚಲಂ ನಿಂದ ಹನುಮನ ಕಿವಿಗೆ ಭೋಂಕನೆಯೆರಗಿದತ್ತು . . . ನೈಶಚರ ನೈನಿಕರ ಸಶ್ರಮದ ಸಮುದಾಯವದಹತಿಯ ಲೌಹಘೋಷಂ (ಕ್ರಿಣಾವಿ· ೪೭೬-೪೪) ; ತನ್ನ ಎದುರು ಮೇಲೆ ಮಿರುಗುತ್ತಿದ್ದ ಲೌಹಫಲಕ ಗಳಿಂದ . . . ಅವನೊಂದು ಹಕ್ಕಯಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದನು (ಪ್ರಪಕು· ೪೫೯). ೨· ತಾಮ್ರದ. ೩· ಕಬ್ಬಿಣದ : ಪುವಹಿಸುವ ಲೌಹ ರೇಖಾಸಾಳಗಳ ಹೋಲಿ . . . ಹರಿಯುತಿದೆ ಕಂಬಿದಾರಿ (ಕಾಚಿಕಿ· ೩೩-೦೦). (ನಾ)· ೪· ಲೋಹ· ೫· ಕಬ್ಬಿಣ. [ಸಂ.]

ಲೌಹಿತ್ಯ (ನಾ)· ೧· ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ. ೨· ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರಾನದಿ : ಲೌಹಿತ್ಯ ಮನಂಬುಧಿ ಪರಿವಾಹಮುಪವನೀಶಸೀಱ್ ತತ್ಪತನ್ಯಪಸಂದೋಹವೆಱಗಿದು ದಧೀಶಗಜಾಪತಕಾಲಾಗುರುದ್ಭುಮಂಬೆರಸಾಗಳ್ (ಪಂಚಪ್ರ.೦೦-೩೪). [ಸಂ.]

*

ಮುದ್ರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಭವ್ಯತೆಗಾಗಿ ಮೊಹರುಮಾಡಲು ಬಳಸುವ ಅರಗು, ಸೀಸ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಒತ್ತುವ. ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ ಲೋಹದ ಪಸ್ತು ; ಮುದ್ರೆ ; ಉಂಡಿಗೆ : ಕೋರ್ಟಿನವರು ಆ ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಬೀಗಹಾಕಿ ಮುದ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಒತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಪ್ರಾಯ). ೨. ಲಕೋಟೆ. ದಸ್ತೈವಜು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಸರಕಾರದ ಸರವಾಗಿ ಹಾಕುವ ಮುದ್ರೆ.— ಛಾಪು : ರಿಜಿಸ್ಟ್ರೇಷನ್ನಿನ ಮುದ್ರಿಕೆ ಇಲ್ಲದ ಮೂಲಕವೂ ಹಳೆಯ ಮಂಶಿಯ ಮೂಲಕವೂ ಅದು ಪ್ರಕಟಿಮಂತೆ ತೋನುತ್ತದೆಯಷ್ಟೆ (ಸಂಪಾದಿ. ೫೬೪). ೩. ಚಿಹ್ನೆ ; ಗುರುತು ; ಆಚ್ಚು : ಅವನ ಘುಂಗೈ ಮೇಲೆ ಜಾನಕಿಯಾಯರ ಅಗ್ರದಂತಗಳು ತಮ್ಮ ಮುದ್ರಿಕೆಗಳನ್ನು ಮೂಡಿಸಿದ್ದವು (ಸಮುಚ. ೧೮೬). ೪. ಕವಿಯು ತನ್ನ ಕಾವ್ಯದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿ ಅಧ್ಯಾಯದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಇಷ್ಟದೈವ ಅಥವಾ ಪ್ರಿಯರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ಅರ್ಪಣೆ ; ಅಂಕಿತ : ಧ್ವನ್ಯಾಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೇಯೇ ಗ್ರಂಥಾದಿಯಲ್ಲಿಯೂ 'ಆನಂದ' ಶಬ್ದವು ಮುದ್ರಿಕೆಯಂತೆ ಬರುತ್ತದೆ (ಕ್ಷಾತ್ರಟೀ. xxvii. ೧೮೫೪); ಭಾಗಣ್ಣನು ನಿತ್ಯವೂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕೆಲಸವೆಂದರೆ . . . ವೆಂಕಟಕೃಷ್ಣ ಎಂಬ ಮುದ್ರಿಕೆಯಿಂದ ಕವಿತ್ವ ಮಾಡುವುದು (ಕಖಂ. ೧೪೦). ೫. ಜಪ. ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ. ಪೂಜೆ ಮುಂತಾದ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಕ್ರಮವಲ್ಲಿ ಮಡಿಚಿ ತೋರುವ ವಿನ್ಯಾಸ.— ಕರವಿನ್ಯಾಸ. ೬. (ರಾಜನ ಅಥವಾ ಪ್ರಭುತ್ವದ ಕುರುಹಾಗಿ) ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಲಾಂಛನವನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವ ಉಂಗುರ ; ಮುದ್ರೆಯುಂಗುರ : "ಭೂರ್ಮಿಕಮದಾವುದಂಗುರ ಮೆನಿಕ್ಕ ವರ್ಕರಂ ಬರೆಯಿ ಕಾ ಮುದ್ರಿಕೆಗಳೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಸಂಗಂಗಾ. ೦೦೦-೨೬); ನಾಡ ಧರೆಯೆಲ್ಲಂ ಧರಿಸಲೆ ರೂಢಿಸಿದ ಘನರಾಜಸಂ ಶುಭಮೂಡ ನಿಕ್ಕಿದನೊಂದು ಬೆರಳನ ಮುದ್ರಿಕೆಯ ತೆಜವಿ (ಬಸಪು. ೫೪-೫೫); ವೇಂದಿನಿಯು ಸುತೆಗಂಕಿತದ ಮುದ್ರಿಕೆಯನಿತ್ತು . . . ಲಂಕೆಯಂ ಸುಟ್ಟು ಬಂದೊಸಗೆಮೇಳ್ದನಿಲಜಸಸುರಾರಿ ಪುನ್ನಿಸಿದನು (ಕ್ಷತ್ರಾ. ೦೬-೭). ೭. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಚಿಹ್ನೆಯನ್ನುಳ್ಳ ನಾಣ್ಯ ; ಮುದ್ರಿಸಿದ ನಾಣ್ಯ. ೮. ಮೊಹರು ಅಥವಾ ರುಜುಮಾಡಿದ ಕಾಗದ.— ಪತ್ರ. ೯. ಅಕ್ಷರ, ಚಿತ್ರ ಅಥವಾ ಸಂಕೇತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವಸ್ತು : ಸಂಗೀತ ನರ್ತನಗಳು ಪ್ರಚಾರದಲಿದ್ದವೆಂದು ಕೆಲವು ವಿಗ್ರಹಗಳಿಂದಲೂ ಮುದ್ರಿಕೆಗಳಿಂದಲೂ ಅರ್ಥಮಿಸುಬಹುದು . . . ಅತಿಸುಂದರವಾಗಿ ಅಭರಣಗಳಂತೆ ತಯಾರಿಸಿದ ಬಳಪದ ಕಲ್ಲಿನ ಮುದ್ರಿಕೆಗಳ ಮೇಲೆ ಪಾತ್ರ ಲಿಪಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ (ಚಾಕಲ. ೦೩); ಮೊಹೆಂಜೊದಾರೊ ಪಾತ್ರ ಹರಪ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಮುದ್ರಿಕೆಗಳ ಬೇಳಿನ ಲಿಪಿಯನ್ನು ಚಿತ್ರಲಿಪಿ (Pictography) ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ (ಚಾ.ಇತಿ. ೨೩). [ಸಂ. ಮುದ್ರಿಕಾ]

ಮುದ್ರಿಕೆಗುಱುಪು (ನಾ). ಪೊಪರು ಸಹಿತವಾದ ಗುರುತು.— ಚಿಹ್ನೆ : ರಾಯ ನಿನ್ನ ಕೊಲ್ಲೆಂದು ಕೋಪದಿಂ ಮುದ್ರಿಕೆಗುಱುಪಿತ್ತು, ನಿಲ್ಲದೆನ್ನನು ಕಳುಪಿದನು (ಕುಂಬಾ೩೦-೩೫-೦೪೦). [ಮುದ್ರಿಕೆ + ಕುಱುಪು (<ಕುಱಿ+ಪು)]

ಮುದ್ರಿಕೆಯುಂಗುರ (ನಾ). = ಮುದ್ರಿಕೆ ೬ : ಮುದ್ರಿಕೆಯುಂಗುರಂಗಳು ಚಂದ್ರಾಭರಣ ಭುಜಕೀರ್ತಿ . . . ಪೆಂಡೆಯಂ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲಾಭರಣಂಗಳನಾ ಶೌಂಡಿಕಂಗೆ ತೋಜಿಲ್ (ಪಪ್ಪಚಾ. ೭-೦೦೦ ಪ).

[ಮುದ್ರಿಕೆ + ಉಂಗುರ]

ಮುದ್ರಿತ (ಗು). ೧. ಮೊಹರುಮಾಡಿದ ; ಮುದ್ರಿಸಿದ. ೨. ಗುರುತು ಮಾಡಿದ ; ಕುರುಹನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದ. ೩. ಅಚ್ಚುಮಾಡಿದ ; ಮುದ್ರಣಗೊಳಿಸಿದ. ೪. ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ ; ಮುಗಿದ. ೫. ಆವರಿಸಿದ : ಆಚ್ಛಾದನೆಯನ್ನುಳ್ಳ : ಚಿತ್ರಕೂಟಾದ್ರಿಯುದೊ ಕಣ್ಗೊಳಿಸು ತಿಪುದಲ್ಲಿ. ಮೇಳ್ಪಮುದ್ರಿತಮಹಾಶೃಂಗಚಿವಲೀಗಮೋಲ್ (ಶ್ರೀಣಾಪು. ೧೩೬-೩೯). ೬. ಎಲ್ಲೆಯಂತೆ ಸೆಕ್ತುವರಿದಿರುವ : ಮೇರೆಯಾಗುಳ್ಳ : ಬಿಸಕಿಲ್ದುತ್ತು ಸಮುದ್ರಮುದ್ರಿತಧರಾಚಕ್ರಂ ಪ್ರಕಾಪಕ್ಕಗುರ್ವಿಸೆ (ಕುಪಾ. ೦-೦೦೦); ಸಮಸ್ತಸಮುದ್ರಮುದ್ರಿತ ಮೇದಿನಿಯಂತಿರಿಗೋಟಂಗಿಸೊಳ್ ಪಡಂಗಿರಿಸಲ್ಬಗೆದು (ಪಂಚಕಂ. ೪೬-೬); ಈದಮುದ್ರಿ ಆಸ್ಯಾದ್ರಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಶರಧಿಮುದ್ರಿತ ಧರೆಯು ರಾಷ್ಟ್ರರಾಷ್ಟ್ರಂಗಳಂ ಜರಿಸಿ ಬಂದಿಪೆನು ನೀಂ (ಕಚ್ಚಾಂಗ. ೩೬-೨೬). (ನಾ). ೭. [ಸಂಗೀತ] ಹದಿನೈದು ಬಗೆಯ ಗಮಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬಾಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ನಡೆಸುವ ಸ್ವರಕಂಪ : ಮುದ್ರಿತ — ತುಟಿಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಶ್ರುತಿರೀತಿಯಾಗಿ ಹಾಡುವುದು (ಸಂಗೀಶಂ. ೨೭); ಬಾಯಿಹಾಡುಗಾರಿಕೆಯು ವಿಶೇಷವಾದ ಸೊಗಸಾದ ಮುದ್ರಿತ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಅವರ ಬಾಯಿಂದ ಕೇಳುವುದೇ ಒಂದು ಅಪರೂಪವಾದ ಆನಂದ (ಸಂಗೀತ. ೭೦). [ಸಂ.]

ಮುದ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೊಹರುಮಾಡು ; ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತು : ನೆಗೆದ ಪಯೋಧರವ್ಯಯಬೊಳಾಕಿಯು ಗರ್ಭದ ರಾ ಜ ಪ್ರ ತ್ರ ನಾ ರೊ ಗಿ ಸು ವ ಪಾಲ್ಗಳಂ ಮಡಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿದಂತೆ ವಿಧಾತ್ರನೊಯ್ಯನೊಯ್ಯಗೆ ಕುಚಜೋಪು ಕಂಗಳೊಳ್ . . . ಕರ್ಪುಕವದಿಂದಡಿಯಿಟ್ಟುದು ಭೃಂಗ ಭಾಸುರಂ (ಅರಣ್ಯ. ೨-೨೩); ಭದ್ರಮೆನಿಸಿರ್ದ ಕುಸುಮಲಸದ್ಗಸಮಂ ಪೀರ್ವ ವದದೊಳೊಪ್ಪಿತು ಮಧನಂ ಮುದ್ರಿಸಿದಂಬಿನ ಲಾಕ್ಷಮುದ್ರೆಯಿಂದೆಂಬಂತೆ ತೀವಿವಳಿನಕುರುಂಬುಂ (ನಿಂಗ. ೩-೭೬). ೨. ಗುರುತುಮೂಡು ; ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಮೂಡಿಸು : ಉಂಡಿಗೆ, ಎಂದರೆ ರಹವಾರಿಗಳನ್ನು ಮುದ್ರಿಸುವ ಕಮ್ಮಟವೇ ಉಂಡಿಗೆಯ ಕಮ್ಮಟವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದೇ ? (ಕಾಶಾ. ೬೯೯ ೧೦೭). ೩. ಪುಸ್ತಕ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಅಚ್ಚುಹಾಕು.— ಮುದ್ರಣಮಾಡು : ಒಂದು ದಿನಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಸಾವಿರದಿಂದ ಎರಡುಸಾವಿರದವರೆಗೆ ಕಾಗದಗಳನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಿ ತೆಗೆಯಬಹುದು (ಪಾಬಾಮಿ. ೪-೨೦೩); ಶ್ರೀ ಜೆ. ಆರ್. ಡ್ಯೋಶ್ಕರವರು . . . ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಿ ಮುಂದುವರಿಯುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಬಿಟ್ಟರು (ಪಂಗಾಕ್ಕ. iii. ಮುಖ್ಯ೩). ೪. ನಾಣ್ಯವನ್ನು ಟಂಕಿಸು : ನಾಣ್ಯವನ್ನು ಮುದ್ರಿಸುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಟಂಕಸಾಲೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಲೂತ). ೫. ಅಚ್ಚೊತ್ತಿಸಿದ ಹಾಗೆ ನೆಲಸು.— ಗಾರು : ಮುದ್ರಿಸಲಾಜ್ಞೆ ಘೂತಳದೊಳ್ (ಪಚ. III (R). ಪಂಚಪ. ೨೬೯-೯; ೧೨೮೦); ಪರಾಕ್ರಮಂ ಮುದ್ರಿಸಿದ ತನ್ನಂಗವಟ್ಟವ ಜುಗುಪ್ಸೆಜುಂದೀಕ್ಷಿಸಿ (ಕಚ್ಚಾಂಗ. ೦೬-೪೪೯). ೬ (ಬಾಗಿಲು, ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯ ಮುಚ್ಚಳ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಮುಚ್ಚು ; ಹಾಕು : ತೆರೆಯು ದಂಪಿರಿಸು : ಲಲನಾಪಂಜೀರನಾದತ್ಯುಲಿಗುವೆನುತೆ ಛಾಛಾಗ್ಯಹೋತ್ಕಿರಿತೀಂವೂಪಲಹಂಸಾಸ್ಯಂಗಳಂ ಮುದ್ರಿಸುವರ್ (ಶಾಪಂಚಾ. ೨೨೯); ಅಭರಣಂಗಳ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಂ ತರಿಸಿ ರತ್ನಮಂಜುಳಿಕೆಯ ಮುದ್ರಿಸಿದ ಮುಚ್ಚುಳಂ ತೆಗೆದು (ಬಸಕ. ೪-೦೭); ಕೆಲರರಿಗಳಂಜಿಬಿ ಬರೆ ಕಂಡೊ ಪೆರ್ಜಾಗಿಲ್ಗಳಂ ಬೇಗ ಮುದ್ರಿಸಿದರ್ (ಶಂಪ್ರ. ೨೪-೨೩). ೭. ಒಪ್ಪ ಹಾಕು ; ಒಪ್ಪಿಗೆ ನೀಡು : "ಮುದ್ರಿಸು — ಅಂಗೀಕರಣೇ. (ಬಪ್ಪು)" (ಕಪುಣಾ). ೮. (ಆಲಿ) ಕವಿ : ಆವರಿಸು : ವ್ಯಾಪಿಸು : ಸುತ್ತುವರಿ : ಮುದ್ರಿಸಿ ದೆಸೆಯಂ ಚೆಲ್ವುನ್ಮುದ್ರಿತಮೆನೆ ತವುಗೆ ಜೀರಕಾದ್ಯವನವಾರಿವ್ರ ಕವಾಟೋತ್ಕರವುನ್ಮಿದ್ರಿತಕಮಲಾಕರಂಗಳಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಪುಪ್ರಪು. ೨-೪೭): ಅಂಧಕಾಸುರಂ ಕೋಪದಿಂ ತೆಗೆದಿಸುಬಲು ಮುದ್ರಿಸಿದುದಾಕಾಶ ಭೂಮಿ ದಿಗ್ವಾಲಂ (ಕಬಿಪ್ರ. ೫೦-೩೩); ಕೇಸುರಿಯು ಹರಿಯು ರಶ್ಮಿಕೇಸರಗಳಿಂ ಮುದ್ರಿಸಿತು ಮಾಂತಿಯಂ ಕೆನ್ನವಿನ ರಾತಿ (ಶ್ರೀಣಾಪು. ೨೩-೭೦). ೯. ಹೊಮೆಸು ; ಆಚ್ಛಾದಿಸು : ಬಾಪರಾಜನು ಮುನ್ನ ತಾಂ ಮುದ್ರಿಸಿದ ಮುಸುಕಂ ತೆಗೆಯಲು (ಬಸಪು. ೪೬ ೩೬) ೧೦. ಮಾ ಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿ...

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ ಉದಾರ ಧನಸಹಾಯದಿಂದ ಕನ್ನಡಿಗರ ಬಹುದಿನಗಳ ಬೇಡಿಕೆಯಾಗಿದ್ದ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟಿನ ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳು ಈಗ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣಗೊಂಡು ನಿಮ್ಮ ಕೈಸೇರುತ್ತಿವೆ.

ಸಮಸ್ತ ಕನ್ನಡಿಗರಿಗೆ ಈ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಲು ನೆರವು ನೀಡಿದ ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ನಾನು ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಡಾ. ಸಬ್ಬೂರು ಪ್ರಸಾದ್ ಆರ್. ಕೆ.
ಅಧ್ಯಕ್ಷರು
ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು